41ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 16 DECEMBER 1903.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. boekwerk. — Behandeling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1904; aanneming van de artt. 140—174. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs voor wetsontwerpen. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen.

(Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten de heeren:

Cremer, van Wijck, Beckers, Janssen, Mutsaers, Bijleveld, Merckelbach, Arts, van Heemstra, van Wichen, Seret, van der Borch van Verwolde, Verhey, van Bylandt, de Vries, Ketelaar, Talma, Okma, van Alphen, de Waal Malefijt, Brants, ter Laan, Raymakers, Röell, Bolsius, van Gijn, de Boer, van Vlijmen, Krap, van den Berch van Heemstede, van Veen, Nolens, Tydeman, van Asch van Wijck, van den Heuvel, de Ridder, Roessingh, Fruytier, van der Vlugt, van Wassenaer van Catwijck, van Löben Sels, Schaper, Dolk, de Savornin Lohman, van der Zwaag, van Vliet, Duymaer van Twist, van Foreest, Kolkman, Zijlma, Goeman Borgesius, Troelstra, Drucker, Michiels van Verduynen, Fock, van de Velde, Passtoors, de Visser, van Nispen tot Sevenaer, Sluis, Pompe van Meerdervoort, Lucasse, Schokking, Mees, Staalman, Hennequin, Aalberse, Pijnacker Hordijk, van Kol, van Karnebeek, Travaglino, Helsdingen, van Raalte, Bos, Brummelkamp, Willinge, van Sasse van Ysselt, van Limburg Stirum, Smidt, Melchers, Friesen, Smeenge, de Ram, Rink en van Dedem,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Nolting, wegens een gemeenteraadszitting; van den heer van der Kun, wegens ongesteldheid, ook volgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de Statistiek van het vervoer op de spoor- en tramwegen over 1902.

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van de WETSONTWERPEN TOT VASTSTELLING VAN DE STAATSBEGROOTING VOOR 1904 (2).

HOOFDSTUK V (DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN).

De beraadslaging over het lager onderwijs in het algemeen wordt voortgezet.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Hoog verhief het lager onderwijsdebat zich gisteren voorzeker niet, maar wel kenmerkte het zich over en weder door een welwillendheid, die op prijs mag worden gesteld. Van links geen enkele poging om op het recht van het bijzonder onderwijs iets af te dingen, maar slechts belangstelling in zijn bloei, en daarom een wijzen op enkele tekortkomingen, die als uitsluitend gevolg van gemis aan middelen, doen onderstellen dat men links gaarne zal medewerken, om later die middelen te verbeteren en daardoor die gebreken weg te nemen.

Van de andere zijde ernstige „zorg" voor het openbaar onderwijs, volgens een goed gekozen uitdrukking in de rede van den heer Bijleveld, allengs overgaande in „bezorgdheid", niet om het openbaar onderwijs de slagpen uit de vleugels te trekken, maar veeleer om het voor neerzijging te vrijwaren.

Ook de Minister heeft zijnerzijds dank te zeggen dat ditmaal, wanneer een maatregel, door hem genomen, besproken werd, zulks niet zonder waardeering geschiedde.

Door de sprekers die aan het debat deelnamen zijn 15 onderscheidene onderwerpen ter sprake gebracht. Enkele daarvan zal ik met een kort woord kunnen afdoen; andere zullen een iets langere bespreking vorderen. Toch hoop ik door kortheid mede te werken met de Kamer, om de begrootingsdebatten in goede orde, op tijd en binnen den termijn te doen afloopen. En dan begin ik met datgene wat meer aan den buitenomtrek ligt, om van daar meer naar het hart der quaestie door te dringen.

De vraag, die het verst van het centrum aflgt, is wel de vrijmaking van de spelling, te berde gebracht door de heeren Brummelkamp en Ketelaar.

Geen van deze beiden had critiek op het door mij ingenomen standpunt, maar wel vroeg de heer Ketelaar zoo mogelijk nadere explicatie.

Mijnheer de Voorzitter! Die quaestie van de spelling staat niet op zich zelf, maar hangt samen met de geheele beweging in de geestelijke wereld van ons vaderland. Er is een nieuwe strooming opgekomen, zoowel op het gebied van de letterkunde en de kunst, als van oeconomisch inzicht en politieke opvatting, die er prijs op stelt wel te doen uitkomen, dat zij iets nieuws wil. Men heeft op kunstgebied daarvoor de niet onaardige term van „secession" gekozen, om juist uit te drukken, dat er met bewustheid, met opzettelijke bedoeling iets anders moet zijn dan er in het verleden was. Daarom zal het niet verwonderen, dat die algemeene neiging om iets nieuws te hebben, ten slotte ook op taal en spelling vat kreeg. Daarbij mag niet ontkend worden, dat niet alleen in ons land, maar ook in België en in Zuid-Afrika metterdaad op vereenvoudiging der spelling wordt aangedrongen, doch moet ook gelet worden op de midden-positie, die wij tusschen Duitschland en Engeland innemen; Engeland, dat zijn geheele taal ziet afslijpen en Duitschland, dat aan de historische „Buchstabirung" vasthoudt; terwijl hier te lande een voortdurende worsteling bestaat, eenerzijds om de historisch afgestorven ledematen in waarde te houden, en anderzijds om die niet meer in de gewone spreektaal gebezigde ledematen op zijde te zetten.

De Regeering moet daarin nu onzijdig staan. Wat wil dat zeggen? Dit, dat de Regeering niet decreteert, maar eenvoudig afwacht, of er algemeen bij de natie allengs een zekere strooming vasten voet verkrijgt. Dit is nu geschied. Na den strijd over de spelling Lelyvelt-Bilderdijk en Siegenbeek-Weiland is door de spelling van de Vries en te Winkel een nieuwe spelling gekomen, die algemeen ingang heeft gevonden. Nu vormt die orthographische secession, om in den geest van de heeren te spreken, niets dan een kleine oase in de woestijn van die afgestorven ledematen.

Nu neemt de Regeering dit standpunt in: zij blijft de door de groote massa in Nederland geaccepteerde spelling handhaven, voor zoover zij zelf te spellen, de spelling te gebruiken en te onderwijzen heeft, tot tijd en wijle de nieuwe richting zoo zal

493241

hebben veld gewonnen, dat er metterdaad een nieuwe strooming is gekomen, die dan blijkt door het groote Nederland te zijn geaccepteerd, en dan vermoed ik, ik zal dit wel niet beleven, dat mijn opvolgers hetzelfde zullen doen, wat nu gedaan is ten opzichte van de spelling van de Vries en te Winkel.

Maar nu ontstaat de vraag: hoe moet men zich van overheidswege bij onderwijs en examens verhouden tegenover hen, die aan die secessionistische orthographie de voorkeur geven? En dan is het standpunt, dat ik gemeend heb te moeten innemen dit: dat op de school, voor zoover zij overheidsschool is, moet onderwezen worden: lezen en schrijven. Dat lezen en schrijven strekt om de groote massa van het volk in staat te stellen, om te lezen wat er uitkomt. Wanneer men nu het percentage vergelijkt van geschriften in de de Vries en te Winkelsche spelling en het percentage dat uitkomt in de secessionistische spelling, dan vindt men zeker 95 pct. tegen nog geen 5 pct., en dan ligt het in den aard van de zaak, dat de overheid haar roeping niet zou verstaan, indien zij op de school niet die spelling deed onderwijzen, die in staat stelt om de geschriften die uitkomen te lezen.

In de tweede plaats zij hierbij opgemerkt, dat het niet aan zou gaan om het van het particulier inzicht van een onderwijzer te laten afhangen, welke spelling op de school zou moeten worden geleerd. Dit zou het gevolg hebben dat, wanneer op een school een zekere klasse-onderwijzer secessionist was, die eerst de kinderen had onderwezen in zijn spelling en die onderwijzer werd verplaatst, of hij ging heen, en hij werd vervangen door iemand van de andere spelling, de kinderen totaal in de war zouden geraken.

Ik heb daaromtrent het gevoelen ingewonnen van de inspecteurs van het lager onderwijs, die in dit opzicht eenparig van gevoelen waren, dat het niet anders kon dan dat het lezen en schrijven moest onderwezen worden in de de Vries en te Winkelsche spelling.

Nu sluit dit volstrekt niet uit, dat, wanneer een onderwijzer op school uit private liefhebberij aan de kinderen bovendien die andere spelling en desnoods tachygraphie wil leeren, daar op zich zelf niets tegen is.

In de tweede plaats de examens. Wanneer iemand op een examen prefereert te schrijven in de vereenvoudigde spelling, dan is er geen enkele reden om te zeggen: gij moet in de spelling van de Vries en te Winkel schrijven; maar wel heeft de examinator het recht en den plicht, om te onderzoeken, of hij met de spelling van de Vries en te Winkel goed bekend is. Door hem een opstel op te geven, zal hij de proef kunnen nemen of de examinandus met de spelling van de Vries en te Winkel bekend is.

Dan kan hij zeggen: maak mij eens een opstel in die spelling. Zoo en niet anders is de bedoeling.

Ik voeg hier ten slotte aan toe, dat de heer Kollewijn geen monopolie bezit en dat wanneer er weldra een derde richting mocht optreden en wellicht een jaar later nog een vierde, wij langzamerhand in een taalverwarring zouden komen, als waarin wij gestaan hebben in het laatst van de achttiende eeuw en waarin ik hoop, ook voor ons onderwijs, dat wij nooit weer zullen vervallen.

In de tweede plaats is een woord gevallen over het schooltoezicht. Over dit onderwerp hebben gesproken de heeren van Wichen, Ketelaar en van der Zwaag.

De heer van Wichen wees er op, dat de plattelands-schoolopzieners wel eens geldelijk achterstaan bij de opzieners der scholen, die in steden wonen en daar hun arrondissement of district hebben. Ik ontken dit niet, maar de geachte afgevaardigde weet, dat ten opzichte van de inrichting van het schooltoezicht de ontevredenheid steeds toeneemt, maar dat over de wijze waarop verbetering moet worden aangebracht, de gevoelens uiteenloopen, zoodat ik niet anders kan zeggen dan dat de regeling van het schooltoezicht verandering moet ondergaan, maar dat m. i. de *communis opinio* daaromtrent nog niet vast genoeg is om daartoe reeds nu over te gaan.

Van andere zijde is het schooltoezicht besproken naar aanleiding van het gebeurde te Apeldoorn met een onderwijzeres. Men heeft daarbij wel wat harde woorden gesproken ten laste van een met name genoemden schoolopziener en nu weet ik niet, of waar onlangs — het mag met dankbaarheid worden geconstateerd — van de linkerzijde voor het gezag en het prestige der ambtenaren is opgekomen, het wel goed is om ambtenaren bij wie er geen sprake is om hun ontslag te geven, met name hier te bespreken op een wijze als geschied is. Of nu dezelfde schoolopziener die in Apeldoorn handelend is opgetreden, in vroeger jaren in Friesland zich heeft schuldig gemaakt aan te aartsvaderlijke opvatting van zijn taak, laat ik in het midden. Het gesprokene is mij geen bewijs — natuurlijk zou ik het nader moeten controleeren —, maar waarom zou ik dat doen? Ik heb er niets meer over te zeggen. Die zaak behoort tot het verleden, dat aartsvaderlijke optreden dateert dan toch van voor mijn tijd.

Wanneer men mij daarentegen vraagt, wat deze schoolopziener in Apeldoorn heeft gedaan, dan zeg ik, dat hij te dien aanzien niets verdient dan lof en prijs.

Hij is daar geroepen door de directrice van de kweekschool, niet een vrouw die het bijzonder onderwijs in haar hart voortrekt, en de openbare school tracht te bemoeilijken of die vreemd is aan de moderne ideëen; integendeel, mejuffrouw Kooyman staat bekend als modern en als een uitstekende directrice. Met haar is in conflict gekomen een onderwijzeres, een beminnelijke fanatica, die, wanneer zij niet aan een school onder art. 33 van de wet op het lager onderwijs was aangesteld, maar aan een school van sociaal-democratische richting, zich in vollen bloei uitnemend zou ontwikkeld hebben, doch die nu in het verband waarin zij stond, zich niet kon voegen of schikken, en voor de directrice het leven onmogelijk maakte en zich aan niets stoorde. Dit was een verhouding, die tot een breuk moest voeren. Toen het niet langer ging, heeft de directrice zich gewend tot den districtsschoolopziener.

Wat heeft deze nu gedaan?

Is hij opgetreden met te zeggen: daar heb ik nu een socialistische dame, die zal ik er eens uit zien te bannen?

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat heeft hij juist niet gedaan Deze dame ging, dunkt mij, zoover, dat er wel degelijk aanleiding was om art. 33 op haar toe te passen, want zij verklaarde zelf, ik maak wel van de kinderen geen sociaal-democraten, maar ik zaai toch in hun harten de sociaal-democratische ideeën. En nu gevoelt men wel, dat waar iemand zich zoo uitlaat, er termen aanwezig zijn om dat art. 33 op haar toe te passen.

Dat heeft hij echter niet gedaan; integendeel, heeft hij, ik zeg niet aartsvaderlijk maar vaderlijk, met de juffrouw gesproken, haar tot bedaren zoeken te brengen en haar weten te bewegen een schuldbekentenis te geven, waarin zij beterschap beloofde voor de toekomst, en toezeide zich weder aan de instructies van de directrice te zullen onderwerpen.

Ik kan daarin nu niet alleen niets verkeerds zien, maar ik breng dien districts-schoolopziener, wat ik anders niet zou gedaan hebben, wanneer hij hier niet op zulk een ruwe wijze was aangevallen, den dank der Regeering voor zijn kalm, bedaard en bezadigd optreden.

Er is door den heer Dolk gesproken over achterlijke kinderen, en hij was zoo vriendelijk mij wel een woord van waardeering te geven voor hetgeen ik in dat opzicht heb gedaan. Alleen was hij nog niet geheel tevreden met het denkbeeld door mij geopperd, om in art. 15 bij doofstommen en blinden ook de achterlijke kinderen op te nemen.

Laat ik hem nu echter zeggen, dat hij zich mijns inziens de zaak te eenvoudig voorstelt. Wanneer alle achterlijke kinderen waren van een zelfden graad van achterlijkheid, dan zou, althans in grootere gemeenten een klassicale opleiding van die achterlijke kinderen zich laten denken. Maar wanneer hij op de zaak ingaat, dan zal hij mij toestemmen, dat men juist bij die achterlijke kinderen zooveel graden van achterlijkheid vindt, als men individuen voor zich heeft, zoodat klassicaal onderwijs voor die kinderen bijna niet te gebruiken is. En wanneer nu in art. 15 die achterlijke kinderen worden opgenomen, dan is dit niet een quaestie van subsidie, maar dan wordt daarmede het onderwijs voor achterlijke kinderen losgemaakt van al de bepalingen van de wet op het lager onderwijs, zoodat zich personen met die opleiding kunnen belasten die niets te doen hebben, en voor wie het soms heel goed is, dat zij wat te doen krijgen, en die zich uit philantropie aan die kinderen kunnen wijden. De geachte afgevaardigde heeft mij gevraagd, of ik het rapport van de inspecteurs zou willen overleggen; de tijd heeft mij echter ontbroken om na te zien, of daarin iets voorkomt dat geheim

moet worden gehouden: blijkt het dat er niets persoonlijks in voorkomt, dan hoop ik gevolg te geven aan zijn verzoek.

De geachte afgevaardigde heeft ook weder de spraakgebrekkige en slecht sprekende personen aan de orde gebracht, waarvoor ik hem dank zeg, maar toch zie ik niet in, dat de door hem aangegeven weg in dat opzicht te verkiezen zou zijn. Stotteren is een allerongelukkigst gebrek, dat niet alleen physisch het gezicht bederft door allerlei vertrekkingen, maar ook psychisch kwaad doet aan het karakter, omdat het bang maakt, door den persoon, wanneer hij voor anderen moet lezen of spreken, met vrees te vervullen. Maar zoover ik kennis draag van het stotteren, is er eene eenvoudige methode gevonden om dat gebrek te verhelpen, en kan iedere onderwijzer zich heel gemakkelijk die methode eigen maken. En waar nu langzamerhand meer en meer van de liefde van den onderwijzer voor het kind blijkt, daar is er alleszins hope dat langs dien weg, desnoods met een geldelijke aanmoediging, goede resultaten kunnen bereikt worden.

Geheel anders staat het met de slecht sprekenden. Wat bedoelt men met spreeklessen?

Bedoelt men daarmede den tongval uit te sluiten? Ik vraag dit, omdat men zich beroepen heeft op het rapport uitgebracht in de Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde. Nu bestaat, gelijk men weet, in Vlaanderen en Brabant het ongerief dat allerwege tot in de steden toe een sterk uiteenloopende tongval gesproken wordt, wat tengevolge heeft, dat de beschaafde klasse Fransch blijft spreken, omdat zij gevoelt, dat die tongval zich voor een beschaafde spraak niet leent. En nu is het het streven van de Vlaamsche Academie voor Taal en Letterkunde om op de scholen een onderwijs in het spreken te brengen, waardoor onze beschaafde Nederlandsche taal ook daar ingang zal mogen vinden. Dit is gansch iets anders dan wat wij hier op het oog hebben. Wanneer de bedoeling was het eigenaardige van den tongval van Friezen, Overijsselaars, Gelderschen, Zeeuwen en Limburgers weg te nemen, dan zou ik tegen die unificatie van ons volksleven moeten opkomen. Ik vind in die tongvallen dikwijls iets liefs, iets eigenaardigs, iets wat mij aantrekt. Tijdens de groote worsteling in Zuid-Afrika heeft men gedichtjes zien verschijnen in het Afrikaansche dialect, waarvan ieder gevoelde, dat een gedicht in onze beschaafde Nederlandsche taal een dergelijke bekoring niet kon hebben.

Er is verder gesproken over het gevaar, dat het binnenkomen in Nederland van uit Frankrijk verdreven congregaties zou kunnen opleveren, door de geachte afgevaardigden, de heeren Janssen en ter Laan.

Mij dunkt, ik kan het debat daarover aan die beide heeren overlaten. Mijnerzijds zou ik eerst aanleiding hebben tot spreken, indien door den heer ter Laan was aangegeven, wat ik zou kunnen of mogen doen, om aan die vreemdelingen, die hier komen en gastvrijheid genieten, gelijk alle vreemdelingen hier van oudsher genoten hebben, het geven van onderwijs te beletten, zoo zij voldoen aan de vereischten van de wet.

In de vijfde plaats heeft de heer Bijleveld de vraag gedaan, of bij de tweejarige werkzaamheid aan scholen, die gevorderd wordt om het examen voor de hoofdakte te kunnen doen, ook begrepen zijn de diensten, verricht als volontair of kweekeling, na het verkrijgen van de akte als onderwijzer. Reeds door den geachten afgevaardigde, den heer de Vries, is daarop met verwijzing naar art. 61 der wet opgemerkt, dat die vraag toestemmend moet worden beantwoord.

De geachte afgevaardigde heeft tevens gevraagd, of er niet meer eenheid in de akte zou te brengen zijn en heeft daarbij gewezen op zeer uiteenloopende cijfers in de drie onderscheidene inspecties.

Ik begrijp zijn opmerking daarover, en zeer zeker ware het te wenschen, dat men volkomen eenheid in heel het land krijgen kon, maar dit zou alleen mogelijk zijn, als men allen voor een zelfde commissie brengen kon. En nu zij het mij veroorloofd op te merken, dat daar, waar de neiging meer en meer boven komt ook aan de kweekscholen diplomeerings-recht te verzekeren, waardoor vanzelf — want dan moeten de bijzondere kweekscholen dit recht ook hebben — het getal examineerende colleges grooter zal worden, het gevaar van uiteenloopende inzichten eer nog iets zal toenemen.

Ik moet dus verklaren, dat ik zonder nadere aangeving geen middel zie om die eenheid zoo te herstellen of zoo te scheppen, dat er geen klacht over varieteit zal overblijven.

In de zesde plaats is ter sprake gekomen de vraag of klassen van 55 kinderen niet te groot zijn, om behoorlijk te kunnen werken. Mij dunkt, wanneer wij daarover spreken, dan moet men altijd wel in het oog houden, dat wij hier te doen hebben met twee onderscheidene gevallen.

In de eerste plaats met heel kleine scholen, waar één onderwijzer is bij een niet zoo heel groot aantal leerlingen, waar dan het ongerief niet bestaat in het getal van de leerlingen, maar in de indeeling dier leerlingen in vier, vijf en zes klassen. Doch wanneer men in de tweede plaats van de overige scholen zegt: onze klassen zijn te groot, neem ik dit aan, maar ik wil opmerken, dat er op het oogenblik 25 000 onderwijzers zijn (de kweekelingen inbegrepen) en ongeveer 800 000 schoolgaande kinderen. Wanneer ik deze getallen op elkaar deel krijg ik tot uitkomst 32, en trek ik nu de 5000 à 6000 kweekelingen van het aantal onderwijzers af en deel ik dan dat getal op 800 000, dan krijg ik tot quotient 42. Toch geloof ik, dat getracht moet worden het getal leerlingen per onderwijzer te verminderen, maar men vergete niet, dat, als men dit getal wil brengen op 25, dit een meerdere uitgaaf van f 8 000 000 's jaars zou vorderen. In deze moeten wij met bezonnenheid streven iets verder vooruit te komen, maar moeten wij geen onmogelijke eischen stellen.

In de zevende plaats is gesproken over schoolhoofden en onderwijzers en gevraagd of de verhouding tusschen die twee categorieën geheel in den haak was. Het komt mij voor dat wij op dit oogenblik niet te vragen hebben wat men later in de wet zal hebben te schrijven. Ik wil aannemen dat de tegenwoordige streng monarchale inrichting misschien van lieverlede door een meer republikeinsche zal moeten worden vervangen, maar daar behoef ik mij thans niet over uit te laten. Ik heb alleen te rekenen met wat bestaat, *jure condito*, hoe het staat in de wet. En als ik dan de wet opsla, kan ik niet anders zien dan dat van medezeggenschap van de onderwijzers van bijstand in de leiding, in den gang van de lagere school nergens gesproken is en dat elke invloed, die daarop zou worden geoefend, niets anders dan vrijwillig door het hoofd kan worden geaccepteerd. Wij hebben vroeger gehad hoofdonderwijzers, maar in 1878 heeft men daarvoor in de plaats gekregen den administratieven naam van „schoolhoofd". „Aan het hoofd van elke school is een onderwijzer geplaatst."

Nu ligt in den overgang van hoofdonderwijzer in hoofd van de school een verscherping van het monarchale denkbeeld en dat dit inderdaad zoo bedoeld is, blijkt daaruit, dat die andere onderwijzers niet zijn onderwijzers die staan, die een eigen stand hebben, maar onderwijzers *van bijstand*. Zij zijn dus iets wat bij het hoofd bijkomt, volstrekt niet zelfstandige mannen die *pari passu* naast het hoofd geplaatst worden. Art. 21 zegt: „De regeling van de schooltijden en van de vacantiën, de vaststelling van het leerplan en van de bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling der school in klassen geschieden door het hoofd der school." Het hoofd der school is alleen rekenschap schuldig aan burgemeester en wethouders en aan het schooltoezicht en wanneer burgemeester en wethouders en het schooltoezicht het niet eens zijn, ben ik de gelukkige, die dit tijdelijk kan uitwijzen.

In art. 21 is intusschen wel sprake van schoolvergaderingen; de eenige vergadering, die de wet kent, en de vergadering, daar aangegeven, is die van verschillende schoolhoofden in eenzelfde gemeente, wanneer de verschillende leerplannen voor de lagere scholen moeten worden vastgesteld.

Nu is er niets tegen, dat ook van de onderwijzerstalenten, voor de richtige opvatting van het leerplan, de methode van onderwijs enz. gebruik wordt gemaakt. Ik zou, wanneer ik zelf de eer had hoofd van een lagere school te zijn, zeer zeker met de onderwijzers daarover confabuleeren. En wanneer burgemeester en wethouders die confabulatie bevorderen door het beschikbaar stellen van lokalen, het verleenen van subsidie en zoo meer, juich ik dat toe, maar wanneer hetzij burgemeester en wethouders, hetzij de gemeenteraad zoo ver zou gaan van dat *verplicht* te stellen op een wijze, die ook maar eenigszins het hoofd ontnemen zou de hem door de wet toegekende bevoegdheid, zou ik het mijnerzijds mijn recht en plicht achten om die poging te bestrijden.

Vraagt men nu, of ik dit van harte zou doen, dan antwoord ik neen.

Het kwaad, wat voor de onderwijzers in den tegenwoordigen tijd is gelegen, is geboren uit de grootte van hun getal en daardoor de vermindering van kans, om zelf hoofd te worden. Dit maakt, dat het grootste gedeelte van de onderwijzers levenslang in hun positie blijft. Nu begrijp ik zeer goed, dat een onderwijzer, een man van het vak, die zijn zaken kent en een lange ervaring achter zich heeft, vooral wanneer hij op hoogeren leeftijd komt, het hard vindt een jong schoolhoofd te zien optreden, aan wien hij in absoluut monarchaal verband onderworpen is. Maar daar heb ik niet mee te rekenen; ik heb alleen gesproken in den zin van de tegenwoordig geldende wet.

In de achtste plaats is door den geachten afgevaardigde uit Zutphen en ik meen ook door den geachten afgevaardigde uit Hoogezand gevraagd of de verruiming van middelen voor de bijzondere scholen er toe geleid heeft, dat de salarissen der onderwijzers bij die scholen verbeterd zijn.

Het komt mij voor, dat dit onderwerp vanzelf breedvoerig aan de orde zal komen, wanneer wij het aangekondigde wetsontwerp tot herziening van het lager onderwijs behandelen, en dat ik niet van genoeg eerbied voor den tijd van de Kamer zou getuigen, wanneer ik op dit oogenblik daarover een debat aanging.

De geachte afgevaardigde heeft mij gevraagd, of ik in staat zou zijn op te geven, hoe het met die salarissen op het oogenblik staat. Ik geloof, dat deze quaestie het rijpst voor behandeling zal zijn, wanneer wij tot dat zooeven aangeduide tijdstip genaderd zijn.

Waar de heer ter Laan sprak over het vele ontoereikende, dat op het oogenblik nog in het bijzonder onderwijs te beklagen valt, wil ik hem en den heer Goeman Borgesius dadelijk te verstaan geven, dat ook mijns inziens het geld, dat uit 's Rijks kas voor het bijzonder onderwijs is afgezonderd, de verplichting oplegt, dat de Overheid toezie, of die aldus verleende gelden hun doel bereiken.

De contrôle is daarom volstrekt niet alleen plicht, maar eisch, mits en dit is de vaste voorwaarde, dat daardoor niet aan het vrije karakter der school als zoodanig wordt te kort gedaan.

In de negende plaats is nogmaals ter sprake gekomen het plaatsgebrek voor de kinderen, die de school moeten en kunnen bezoeken, maar geen school vinden, om er op te gaan.

De heer Roessingh is, als Drenthenaar, in de eerste plaats, zooals zich begrijpen laat, voor Emmen opgekomen.

Hij erkende dat van de zijde der Regeering een belangrijke stap in deze gedaan was om de zaak in orde te brengen, maar hij gaf toch te verstaan dat er thans toch nog voor ongeveer 500 à 600 kinderen geen plaatsruimte is.

Wij hebben uit andere opgaven gehoord, dat te Rotterdam, waar toch niet de behoefte aan middelen oorzaak kan zijn, zelfs een nog grooter aantal kinderen de school niet kunnen bezoeken.

Nu gelieven de geachte afgevaardigde en de andere leden, die hierover gesproken hebben, toch dit eene te bedenken, dat wij in de laatste jaren een aceres van twee zijden in deze gekregen hebben. Vooreerst een aceres, ik zal niet zeggen door meerdere geboorten, maar dan toch door toeneming van de bevolking. Voorts een accres door de Leerplichtwet. Waar deze twee factoren te zamen werken, daar is natuurlijk plotseling een sterke aandrang gekomen.

Voor Emmen komt er nog een derde factor bij, namelijk de sterke immigratie van buiten af, van bijna uitsluitend personen die zelf niets in de melk te brokken hebben en die dus de gemeentekas niet kunnen stijven.

Waar nu zulke factoren samenwerken, kan de Rijksregeering niet anders doen dan in ruime mate geld disponibel stellen.

Dit is geschied en wanneer men daar al eens tijdelijk een toestand aantreft, die niet aan het ideaal beantwoordt, dan is dat eenvoudig te wijten aan zekere overmacht, waaraan op het oogenblik niets te doen valt.

Zoo is het trouwens in tal van gemeenten. Wanneer ten gevolge van de Leerplichtwet en van andere factoren plotseling een 300 à 400 kinderen onder dak moeten gebracht worden, dan slaat men een school niet in eens uit den grond. Het zou dan het meest gewenscht zijn, indien men tijdelijk een hulploods zette. Wij hebben gehoord dat, waar zoo gehandeld is, ook klachten komen, maar ik meen dat men zoo'n loods heel eenvoudig voor weinig kosten kan maken, waarmede men dan geholpen is. Waar ik kan, bevorder ik dergelijke handelwijze.

Het geld voor zoo'n loods besteed is volstrekt niet weggegooid. Wanneer eenige jaren later een steenen gebouw komt, kan men het materieel der loods nog zeer goed gebruiken.

Over Venlo heeft zich een debat ontwikkeld tusschen de heeren Ketelaar en Nolens. Ik zal in dit debat mij niet mengen. Het is mij altoos aangenaam wanneer twee afgevaardigden elkander beantwoorden; dat ontslaat mij van spreken. Ik wil alleen zeggen, wat ik hierin zelf heb gedaan.

Ik ben naar Venlo gegaan en heb daar de zaak besproken en ten slotte gezegd: ik verlang 1 November e. k. van u te hooren of alle kinderen, die verlangen op de openbare school te gaan, onder dak zijn.

Ik heb, toen 1 November naderde, gevraagd om een lijst van kinderen, die ingeschreven waren voor de openbare school maar geen plaats konden vinden. Daarop is mij geantwoord, dat allen plaats hadden gevonden.

Ik meen dat ik dus in dit opzicht geheel heb voldaan aan de eischen, die mij konden worden gesteld.

De heer van der Zwaag heeft een bezwaar geopperd waarvoor ik veel gevoel. Hij zeide namelijk: de bestekken die voor den bouw eener school worden opgezonden, worden vaak zoo lang opgehouden. Zoo had een architect een bestek, dat hij precies naar een reeds goedgekeurde school had gemaakt, opgezonden en toch was het maanden opgehouden en eindelijk waren nog enkele details veranderd.

Uit het feit, dat de bestekken precies zijn gemaakt naar die eener andere, reeds goedgekeurde school, vloeit nog niet voort dat het zoo moet aangenomen worden. Het kan zeer goed zijn dat met het oog op bodem, positie enz. veranderingen noodig zijn.

Ik stem volkomen toe dat het lang ophouden van bestekken een ongerief is, waaronder het onderwijs lijdt.

Wat is het geval? De geachte spreker behoort tot de leden die steeds blijk gaven van grooten billijkheidszin. Hij moge al zeer absoluut zijn in zijn eischen, hij is gewoonlijk billijk in zijn oordeel over concrete zaken. En nu zou ik hem de vraag willen stellen: gevoelt gij niet, dat, waar juist ten gevolge van de sterke vermeerdering der bevolking, met het exponent van den leerplicht er op, in dezen tijd op het bureau van den heer Lokhorst zoo'n massa plannen inkwamen, het personeel niet toereikend was om die af te doen met de snelheid waarmee men dat wenschte te kunnen doen? Het spreekt vanzelf, dat dit in de orde waarin ze inkwamen moest geschieden. Nu zal men zeggen: dan hadt gij nieuw personeel moeten aanstellen. Neen, dat kan ik niet. In zulke dingen komt het te veel op de ervaring aan. Het personeel, dat nu op dat bureau werkzaam is, kan er het best over oordeelen, terwijl bij slot van rekening de architect, de heer Lokhorst, zelf de man is die de plannen moet doorgaan. Maar waar er metterdaad ernst in die klachten ligt, wil ik wel toezeggen er met den heer Lokhorst over te zullen spreken, om na te gaan of in die richting niet eenige meerdere spoed is te brengen.

In de tiende plaats is de stilstand van jaarwedden aan de orde gesteld door de heeren van Wichen en Ketelaar.

Nu stel ik op den voorgrond, dat ik geheel meega met den geachten afgevaardigde, den heer van Wichen, en eigenlijk ook met de sloteonclusie van den heer Ketelaar, dat het zeer gewenscht is dat deze zaak wettelijk geregeld worde. Maar wanneer men mij nu vraagt of de critiek op het door mij voorgedragen besluit in zake Wijk bij Duurstede en Achtkarspelen juist is, moet ik dat betwisten. Waar dat publiek is ter sprake gebracht, moet ik mij een enkel woord er over veroorloven. Ik heb niet het geheele theoretische betoog hier in de Kamer te brengen, want het besluit van Wijk bij Duurstede en Achtkarspelen is gepubliceerd; maar nu is het voorgesteld alsof ik alleen met mijn opinie stond. Ik kan mij begrijpen, dat men zegt: Gedeputeerde Staten en de Afdeeling voor de Geschillen van Bestuur van den Raad van State waren van die opinie en de Minister was van een andere opinie. Ik veroorloof mij daarom er op te wijzen, dat in het *Weekblad voor de burgerlijke administratie* van 22 en van 29 Augustus een uitvoerige bespreking van dit besluit betreffende Wijk bij Duurstede voorkomt, en dat de kundige schrijver van dat opstel zich geheel aan mijn zijde schaart. In de tweede plaats wensch ik er op te wijzen,

dat deze zaak evenzeer besproken is in het *Weekblad voor provinciale, gemeente- en waterschapsobligatiën*, insgelijks door een kundig jurist, — en dat niettegenstaande het juridische eigenlijk in dat blad niet de orde is — deze schrijver zich ook geheel aan mijn zijde plaatst.

Voorts wensch ik hier te herhalen, dat het denkbeeld, door mij hier voorgestaan, met zooveel woorden wordt uitgesproken in de circulaire van mr. Thorbecke; dat mijn vroegere ambtsvoorganger, de heer Geertsema, zich geheel in denzelfden geest heeft uitgelaten; en dat eerst mr. Heemskerk in 1876 in deze quaestie tot een andere conclusie is gekomen. Maar op wat grond? Op een, die nu niet meer bestaat, t.w. dat in de toenmalige wet van 1857 de schorsing met of zonder stilstand van jaarwedde kon plaats hebben. En nu was zijn redeneering deze, dat, waar de de wet zich over geheelen of gedeeltelijken stilstand van jaarwedde in een bepaald geval uitlaat, de gemeenteraad in een daar niet genoemd geval geen stilstand van jaarwedde mocht provoceeren.

Welnu, door de wet van 1878 is die grond weggevallen en sedert dien tijd — van 1876 af — is daarover geen nieuw besluit gekomen, maar wel is sedert 1878 hier en daar op allerlei wijzen door gemeentebesturen een verordening gemaakt, waaruit men zien kon, dat de gemeenteraad zich het recht toekende om zelfs zonder de goedkeuring van Gedeputeerde Staten een gedeelte van de jaarwedde in te houden, hetzij bij verloven, hetzij bij gaan in den militairen dienst of bij ziekte, gelijk in de verordening van Epe.

Nu komt het mij voor, dat het laatste onwettig is en dat oordeel wordt beheerscht door de opvatting van het woord „regeling" en door de opvatting van de autonomie der gemeente. Het woord „regeling" kan hier niet eenvoudig de beteekenis hebben van „jaarwedde bepalen". Over het woord „vaste" kan ik niet spreken; die opmerking van den geachten afgevaardigde is reeds weerlegd en was ook in het besluit reeds weersproken, maar ik merk op, dat in de Gemeentewet, in de Provinciale wet en in andere wetten wordt gesproken van „het bepalen van de jaarwedde", niet van „regelen". Het „regelen" heeft een breeder begrip en veronderstelt, dat behalve het vaststellen van het bedrag der jaarwedde, ook andere dingen te bepalen zijn, zooals de termijnen van betaling, de wijze van uitbetaling als anderszins. En daar de regeling van de jaarwedden aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten is onderworpen, komt het mij voor, dat gemeenten, die aan onderwijzers, die opgeroepen worden in krijgsdienst, zoolang zij niet ontslagen zijn, de jaarwedde onthouden of gedeeltelijk inhouden, handelen in strijd met de wet, zoolang daaromtrent geen regeling onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten is vastgesteld. Nu dit punt ter sprake is gebracht, wensch ik even mede te deelen, dat mij alleen bekend zijn gevallen in de gemeenten Dongen, Schinnen en Oosterhout en dat aan die drie gemeenten bericht is, dat zij alsnog de jaarwedde hebben te betalen, tenzij zij aantoonen, dat de door haar gemaakte verordening vooraf is goedgekeurd door Gedeputeerde Staten; dat insgelijks is ingekomen een dergelijke klacht over Zuidbroek, Tietjerksteradeel en Didam. Welnu, ook aan die gemeenten zal vanwege mijn Departement hetzelfde bericht worden gezonden. En eindelijk is er een bericht ingekomen, dat in Ambt-Doetinchem wel de volle jaarwedde is uitbetaald, maar onder voorwaarde, dat de toen naar de kazerne uitgetogen onderwijzer zelf zou vergoeden de kosten van zijn plaatsvervanger. Welnu, als hij dat uit eigen beweging gedaan heeft, moet hij het zelf weten, maar is hem dat als verplichting opgelegd, dan is ook dat mijns inziens in strijd met de wet.

De heer Ketelaar heeft gevraagd: ja, maar als nu zulk een regeling tot stand komt, is dan de onderwijzer, die in dienst was vóór het treffen dier regeling, daaraan gebonden of kan hij zich beroepen op zijn oorspronkelijk contract? De onderwijzer heeft geen contract; hij heeft een aanstelling, ofschoon in de acceptatie van die aanstelling een zeker contract zit. Maar hoe de geachte afgevaardigde mij die vraag kan stellen, begrijp ik niet goed. Hoe hij zich denken kan een staatsinrichting waarbij alle ambtenaren alleen gehouden zouden zijn te gehoorzamen aan de instructies en bepalingen, die bestonden toen zij in dienst traden, en van de wijzigingen die daarin worden gebracht, vrij zouden zijn, is iets dat ik niet versta.

Verbeeld u dat het zoo was in het leger of aan een Departement, dan zou toch alle bestuur van het land onmogelijk worden. Natuurlijk is men niet verplicht dan door te blijven dienen; men kan ontslag vragen. Maar ik denk, dat de geachte afgevaardigde het niet in dien zin zal hebben bedoeld.

In de elfde plaats is de Leerplicht kortelijk meer aangestipt dan behandeld. Er is van alle zijden geklaagd over den rompslomp, die deze wet geeft, niet alleen aan het schooltoezicht maar ook aan de onderwijzers. Volkomen juist. Er is ook geklaagd over de traagheid van de berechting en over de groote geneigdheid tot vrijspraak bij vele kantonrechters.

Dit is alles wel mogelijk, ik zal daarover geen oordeel vellen, maar indien de geachte afgevaardigde Bijleveld vraagt of ik er niet toe zou kunnen medewerken om te maken, dat de hoofden van scholen alleen maar het totaal der niet geoorloofde verzuimen behoeven op te geven zonder nominatieve opgave, wil ik wel zeggen: wat mijn hart betreft ben ik er gaarne toe geneigd. Ik vind het volkomen overbodig werk en begrijp dat het een enorm werk is en dat dit het onderwijs schade doet. Ik gevoel inderdaad ook, dat de Leerplichtwet in den vorm, waarin zij gegoten is, aan den eenen kant het schoolgaan bevordert, maar aan den anderen kant zooveel onderwijs- en toezichtkrachten in beslag neemt, dat niet te ontkennen is, dat er schade voor het onderwijs uit voortkomt. Maar ik moet mij houden aan de bepalingen van de wet en art. 19 spreekt hier duidelijk.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Zutphen gezegd: kunt gij niet met een wijziging komen? En hij heeft met een groote mate van welwillendheid mij daarbij zijn steun toegezegd, indien ik mij namelijk bepaalde tot het verminderen van den administratieven omslag en de traagheid van het proces. Maar ik moet toch wel zeggen, dat ik eenigszins huiverig ben mij zonder meer op die belofte te verlaten. Niet dat ik niet van harte geloof, dat de geachte afgevaardigde op dit oogenblik gezind is dat te doen. Maar hij heeft mij onlangs zoo duidelijk doen voelen, dat het peuteren in een ingewikkelde wet uiterst gevaarlijk is en ik er weinig slag van had, dat ik er inderdaad bang voor ben, dat als ik met een voorstel kom, de geachte afgevaardigde min of meer gekwetst zal zijn, dat ik in het schoone gebouw van zijn wet eenige misplaatste deelen wil aanbrengen, en gevaar loop dat hij dan zal zeggen, dat ik dat gebouw bederf. Ik moet dus zeggen, dat ik huiverig ben. Meer zeg ik niet; ik zeg niet, dat ik het niet zal doen, maar ik zal er toch eerst goed over denken.

De vraag, of de wet blijven kan gelijk zij is, heb ik meermalen ontkennend beantwoord en doe ik ook nu; ik meen dat er verandering moet komen. Maar ik moet toch degenen die daar sterk op aandringen, één ding op het hart binden. De heer van der Zwaag heeft m. i. volkomen te recht gezegd, dat de schrik er nu al uit is. Ik voeg daar nog dit aan toe: door deze wet in te voeren heeft men een regel gesteld in de wet, en het stellen van een regel heeft altoos de neiging van verzet tegen dien regel aan te wakkeren: „nitimur in vetitum." Ook van links is er op gewezen, dat ouders hun kinderen eenige maanden voor het 12de jaar van school nemen, gebruik makende van de langzaamheid van het proces. In verband daarmede zeg ik dit: wanneer men eenmaal zulk een wet gehad heeft en men begint met die in te trekken, zou ons dat niet terugbrengen op het standpunt waarvan wij uitgegaan zijn; dan maar zouden wij vinden een verzwakt besef, en een wegvallen van middelen, die vroeger werden aangewend om het schoolbezoek te bevorderen. Daarom, ik blijf overtuigd dat deze wet herzien moet worden, maar wensch eerst klaar en duidelijk mij rekenschap van haar werking te geven. Ontkend is door mij nooit, ook al zijn de opgaven ten deze juist niet volledig, dat deze wet het absolute en het relatieve schoolverzuim voor een aanmerkelijk deel heeft gekeerd. Ik zou niet weten waarom ik dat zou ontkennen. Het spreekt vanzelf, dat moest wel het gevolg wezen. Waar men wist dat een groot aantal kinderen niet school gingen — 50 000 werd berekend — en waar men een wet maakte waarbij de menschen met straf gedreigd worden, dan komen kinderen naar school die anders niet naar school zouden gekomen zijn. Maar hoe het zal moeten worden aangepakt en wat het geschikte oogenblik zal zijn om tot wijziging over te gaan, daaromtrent wensch ik mij de beslissing voor te behouden.

In verband met de Leerplichtwet heeft de heer Goeman Borgesius het herhalingsonderwijs ter sprake gebracht en gewezen

speciaal op het voorgevallene in Munnikendam en ook in enkele andere gemeenten in Groningen. De geachte afgevaardigde zegt van Muntendam te hebben gesproken, Mijnheer de Voorzitter, de geachte afgevaardigde heeft soms de gewoonte onder het spreken zich zoo sterk naar een zijner bankgenooten te keeren, dat ik niet juist versa. Het is dus Muntendam. Wanneer dit ware medegedeeld in het Voorloopig Verslag zou ik een en ander hebben onderzocht, maar de geachte spreker zal het mij ten goede houden dat ik in de volstrekte onmogelijkheid heb verkeerd iets na te gaan. Want toen ik gisteren avond van hier komende aan mijn Departement kwam vond ik mijn bureau gesloten en toen ik van morgen daar vóór tien uur heenging waren de ambtenaren pas aankomende. Ik dank den geachten afgevaardigde voor zijn opmerking; indien de feiten zoo zijn, dan zijn die tegen de bedoeling van de wet in gepleegd.

In de twaalfde plaats heeft men gevraagd of de positie van den openbaren onderwijzer zoo was, dat hij als ambtenaar alleen gebonden was gedurende zijn dienst op school, dan wel of men ook dan captie tegen hem kon maken, wanneer hij, na volbrachten schoolplicht, dingen sprak of deed, die de vraag deden rijzen of hij daardoor de waardigheid van onderwijzer wel ophield.

De stelling nu, dat de onderwijzer de grootst mogelijke vrijheid moet hebben voor het uiten van zijn gedachten, wanneer hij dit doet buiten zijn schooldienst, onderschrijf ik; maar ik zeg: de grootst *mogelijke*; en dat „mogelijke" wijst op een grens — niet van hetgeen zou *kunnen* — maar van hetgeen hij *mag* doen.

En dan meen ik te mogen uitspreken, dat het denkbeeld, alsof tegen hetgeen de onderwijzer buiten de school doet, nooit captie mocht gemaakt worden, in strijd is met het algemeen standpunt van onze wetten, en speciaal van de wet op het lager onderwijs.

In onze geheele wetgeving is aangenomen, dat ook op *het gedrag* van ambtenaren gelet kan en moet worden, zelfs bij hoogstaande ambtenaren. De geachte afgevaardigde uit Leiden, die als hoogleeraar aan het hoofd van de wetenschappelijke ontwikkeling staat, weet dat zelfs een hoogleeraar wegens wangedrag ontslagen kan worden; en niemand zal dit zoo verstaan, dat dit slaat op wangedrag op de colleges. Welnu, die bepaling geldt ook ten opzichte van de onderwijzers bij het lager onderwijs. Niemand zal aarzelen te erkennen, dat een onderwijzer ontslagen kan en moet worden, wanneer hij — niet in, maar buiten de school — in verregaanden staat van dronkenschap verkeert of moedwillige daden pleegt, gelijk in Limburg, volgens verklaring van den heer ter Laan of van den heer Ketelaar, schijnt voorgekomen te zijn, waar een onderwijzer met een mes gevochten heeft.

Wanneer waar is wat men mededeelt, dat dergelijke onhebbelijkheden door het schooltoezicht niet gecastigeerd zijn, hoop ik nadere aanwijzingen te ontvangen van de sprekers, die hierop de aandacht gevestigd hebben, om daarvan aan het schooltoezicht rekenschap te vragen.

Ik wijs speciaal hierop, dat volgens de wet op het lager onderwijs de onderwijzer niet alleen buiten de school niet vrij is, maar dat zelfs diens vrouw en kinderen niet vrij zijn. Die vrouw en kinderen hebben met de lessen in de school natuurlijk niets te maken en toch zegt art. 36 uitdrukkelijk: „dat het aan onderwijzers op straffe verboden is ambten of bedieningen te bekleeden of te gedoogen, dat te hunnen huize handel of nering gedreven of eenig beroep uitgeoefend worde door de leden van hun gezin."

Daar wordt dus, niet alleen wanneer de onderwijzer woont in een hem door het gemeentebestuur aangewezen woning, maar ook wanneer hij elders woont, verboden, wanneer hij daarvoor geen vergunning heeft, door zijn vrouw of zijn kinderen eenig bedrijf of handel te laten uitoefenen.

Ik meen dus daarmede bewezen te hebben, dat het algemeene begrip, dat bij onze wet in dit opzicht voorzit, absolute vrijheid van den onderwijzer buiten de school *uitsluit*.

In de tweede plaats sluit de wet op het lager onderwijs beslist uit, dat de onderwijzer alleen in de school als ambtenaar zou zijn te beschouwen. Integendeel, de wet houdt zeer strenge, zeer verregaande bepalingen in omtrent het gedrag niet alleen, maar ook omtrent de door hen bekleede ambten en bedieningen en zelfs omtrent datgene wat door zijn vrouw en kinderen wordt gedaan. Wanneer men nu, met het oog daarop, de vraag stelt of het daadwerkelijk meedoen aan bewegingen, die, gelijk hier van sociaal-democratische zijde zelfs verklaard is, een sterk revolutionair karakter droegen en die ons geheele land in de hoogste spanning brachten, of nu het daadwerkelijk meedoen aan dergelijke acties kan geacht worden tot een waardig gedrag van een onderwijzer te behooren, dan is het antwoord voor mij geen oogenblik quaestieus. Natuurlijk, na mij zal weder een ander hier staan en die moet weten wat hij doen moet, maar wanneer de Kamer een motie aannam of een verklaring, waarbij werd uitgesproken dat zoodanig optreden van de onderwijzers hun vrijstaat, dan zou ik zulk een motie niet kunnen accepteeren.

Daarom bestaat er dan ook voor mij geen de minste reden om ten opzichte van het gebeurde te Hilversum, Arnhem, den Helder, Zwolle of waar ook, een besluit uit te lokken dat zou moeten steunen op de overweging dat hier gehandeld ware in strijd met de wet of met het algemeen belang.

De quaestie die het hier geldt is metterdaad een zeer moeilijke. Ik aarzel geen oogenblik om hier uit te spreken, dat tot mijn leedwezen veel wat op de openbare school plaats grijpt en daarbuiten geschiedt door hen die aan de openbare school verbonden zijn, bij mannen van invloed en kunde die vroeger met hart en ziel hun liefde aan de openbare school verpand hadden, die liefde niet alleen heeft doen bekoelen, maar die liefde in vrees heeft doen overslaan. Dit zeg ik niet eenvoudig als een opgevangen denkbeeld, maar ik wil hier wel verklaren, dat sommigen van de hoogst geplaatste ambtenaren in den Staat, die bekend stonden als besliste en vurige aanhangers van de openbare school en die gedurig in aanraking komen met de school, bij mij als hun gevoelen hebben uitgesproken dat, wanneer het zoo met de openbare school crescendo voortgaat, men dan inderdaad een toekomst tegengaat waardoor die openbare school een gevaar zou kunnen opleveren.

Waaraan ligt nu ten deze de fout? Mij dunkt, de fout ligt hieraan, dat men wel in deze wet heeft opgenomen het beginsel dat het onderwijs dienstbaar moest gemaakt worden aan de inprenting van Christelijke en maatschappelijke deugden — ik laat daar of ik dat persoonlijk voor mogelijk houd, maar dat is het standpunt van de wet — en nu heeft men in de wet aan de onderwijzers allerlei dingen opgedragen, tot zelfs kleine onbeduidendheden. Voor al die andere opdrachten en al die vakken nu heeft men de uitdrukkelijke conditie gesteld, dat hij op de school niet mag optreden, of hij moet eerst door het bezit van een diploma toonen, dat hij werkelijk in staat is om dat alles te onderwijzen. Maar uitsluitend ten opzichte van het moeilijkste, het stellen van het onderwijs in den dienst van Christelijke en maatschappelijke deugden, heeft men niets opgenomen.

Dat heeft men geheel overgelaten aan het goedvinden van den onderwijzer zelf.

Nu laat zich dat begrijpen, omdat in 1857 wat onder Christelijke en maatschappelijke deugden te verstaan was, nu wel niet klaar en duidelijk was belijnd, maar toch over het geheel door de groote menigte gevoeld werd. Er bestond niet veel verschil van gevoelen over.

Maar sinds is dit anders geworden en nu zijn er onderwijzers die omtrent maatschappelijke deugden een opvatting hebben, die volstrekt niet meer klopt op wat in art. 33 der wet op het lager onderwijs bedoeld is, en die, als men hun vroeg: wat zijn nu Christelijke deugden? Ja, ik zou haast durven zeggen, met Nietsche tot de ontdekking zijn gekomen, dat die Christelijke deugden in plaats van het leven te verhoogen, het dikwijls verkleinen en verlagen.

Terwijl in 1857 niemand er aan zou gedacht hebben, dat onder het opleiden tot de maatschappelijke deugden niet ook zou behooren het aankweeken van vaderlandsliefde en van liefde voor het Stamhuis van Oranje, is men nu tot een opvatting van maatschappelijke deugden gekomen, waarbij men dat uitsluit.

Wanneer nu dit aldus is, wanneer het begrip der ethische evolutie zoo wordt opgevat, dat het voortdurend wisselt als het oeverzand en bij ieder naar eigen goedvinden kan worden gewijzigd naar zijn bijzonder gemoedsleven, dan is alle waarborg uit art. 33 vervallen en rijst de vraag, of het niet zaak is, als het nog tijd is, om het kwaad te ondervangen, door te dezen opzichte een nadere bepaling in de wet op te nemen.

Dit is echter een punt waarop ik op dit oogenblik niet verder wensch in te gaan.

De heer ter Laan heeft gezegd, dat hij bij het lager onderwijs

de zaak bespreken wilde van uit het oogpunt van de sociale belangen van het kind.

Ik heb met veel belangstelling naar hem geluisterd en veel in zijn opmerkingen was mij niet nieuw, omdat veel er van ook in mijn eigen verlangen reeds lang was opgekomen, maar ik zou toch willen vragen, of de geachte afgevaardigde nu niet den weg van reactie opgaat.

Wij hebben vroeger een tijd gekend, dat ieder zoo maar van alles deed. Toen is een van de grootste resultaten van de tweede helft van de vorige eeuw geweest, dat men ingezien heeft, dat men, om verder te komen, de verst mogelijk gedreven verdeeling van arbeid moest invoeren. Doch nu maakt het eenigszins den indruk op mij, alsof de geachte spreker op die winste van het verleden wil reageeren, en in de plaats van te zeggen: ik ben onderwijzer en heb dus te vragen welk deel van den arbeid voor mijn rekening komt, nu tevens als onderwijzer zich wil inlaten met andere aangelegenheden, die liggen voor rekening van anderen.

De schoolvoeding en -kleeding, die ook door anderen hier in debat is gebracht, heeft voor mij nooit moeite opgeleverd. Ik heb als afgevaardigde bij de behandeling van de Leerplichtwet in 1900 mij duidelijk daarover uitgesproken. Het bestaan van ongelegenheid ten deze heb ik ten volle erkend en ik heb er toen op gewezen, en wijs er nogmaals op, dat men volstrekt niet zich behoefde te verwonderen, gelijk de geachte afgevaardigde uit Zutphen deed, dat er anti-revolutionnairen zijn, die voor dit belang hart hebben en opkomen, omdat de ragged-boys schools, dat zijn de scholen, waar de kinderen die geen behoorlijke kleeding en voeding hebben, worden verzameld, hier in ons land juist het eerst van Christelijke zijde zijn ingevoerd. Het is de heer Feringa geweest, de bekende secretaris van de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Onderwijs, die, daarin gesteund door de vrijgevigheid van particulieren in Amsterdam, de eerste school van dien aard in ons land in het leven heeft geroepen. Daar ontvangen de kinderen voedsel en kleeding. Wanneer nu een tijdlang die ragged kinderen op den achtergrond zijn geraakt, maar door de Leerplichtwet weer naar voren zijn gedrongen, en nu ook naar school moeten gaan, dan vind ik het openen van dergelijke ragged schools een goede gelegenheid, om die kinderen op te nemen. En wanneer het particulier initiatief zich daartoe aanmeldt, dan vind ik het heel goed dat desnoods, wanneer de gelden niet toereikend zijn, de gemeentekas daarvoor subsidie geeft.

De geachte afgevaardigde wees in dit verband op den Haag; men heeft hier een vereeniging, die zich voor deze zaak schijnt te interesseeren, en aan die vereeniging als zoodanig wordt eenige steun verleend. Maar men moet daarmede niet verwarren het geven van voeding en kleeding op de school, al kan men niet per se zeggen, dat geef ik toe, dat dit zou zijn armenzorg, omdat het gebracht kan worden onder de middelen om het onderwijs bij de kinderen beter te doen slagen. Maar nu ontstaat deze vraag: rust niet in de eerste plaats op de ouders de verplichting om te zorgen voor het onderhoud van de kinderen? Wanneer het zoo doorgaat, dan zal men eindelijk, zooals in Amsterdam reeds is voorgesteld, f 150 000 gaan geven voor voeding en kleeding der schoolgaande kinderen.

Maar dan wordt op die wijze de verplichting van de ouders om voor hun kinderen te zorgen afgenomen en op de school overgebracht. En dan zal men niet kunnen volstaan met alleen die kinderen te helpen die het noodig hebben, maar dan zal het als regel moeten gelden. Men zal er op gaan rekenen dat het schoolgaande kind 's morgens op school brood krijgt, dat kind behoeft dus 's morgens thuis geen brood te ontvangen, en men houdt het dan voor de kinderen die niet schoolgaan, en voor vader of moeder. Men zal dan ook verder moeten gaan.

Het is toch niet te ontkennen, dat het ook voor het onderwijs van belang is, dat het kind goed geslapen heeft. Wanneer een onderwijzer slecht heeft geslapen, zal hij geen goed onderwijs kunnen geven; en wanneer het kind slecht heeft geslapen, zal het minder goed de lessen kunnen volgen. Men zou er dus toe moeten komen om een onderzoek te gaan instellen naar de slaapgelegenheden van de kinderen, en in welke vertrekken de kinderen des avonds zitten. Men zal steeds verder en verder moeten gaan, tenzij men zich beperkt tot de ragged people, en wat dit betreft heb ik reeds opgemerkt, dat die zorg daarvoor niet is uitgegaan van links, maar van rechts.

De heer ter Laan heeft verder gewezen op iets, waarop ook reeds vroeger door de rechterzijde is gewezen, dat n.l. het Rijk en de gemeenten voor de opleiding van personen die hooger in de maatschappij staan, zulke groote sommen uitgeeft, en hij heeft gesproken van f 600 voor leerlingen van gymnasia die werden bijbetaald. Hij had er ook kunnen bijvoegen wat het onderwijs kost op de kweekscholen, dan zou hij ook een groot verschil bemerken met wat het onderwijs van de arme kinderen kost.

Dit alles is volkomen waar, en herhaaldelijk is er van rechts op gewezen, dat de gegoede burgerij te weinig betaalt voor het onderwijs, en dat het niet aangaat dat gemeente of Rijk zooveel bijlegt voor het onderwijs van de kinderen van iemand die in goeden doen verkeert, waardoor eigenlijk voor een deel de opvoeding van zijn kinderen door gemeente of Rijk wordt betaald.

Ik ben daarom altijd voorstander geweest van progressieve schoolgeldheffing, opdat alleen wie niet *kon* betalen, dan ook niet betaalde. Voor het overige kan ik niet zeggen, dat ik medega met hen, die meenen dat in zoo goed als niet betalen een kracht zit. Ik ben steeds overtuigd geweest, dat het kosteloos onderwijs als zoodanig als regel gegeven en ook te zeer uitgestrekt, schade toebrengt aan de zedelijke weerkracht van ons volk.

Op scholen, welke ik zelf jarenlang heb bestuurd en die gerecruteerd werden zoo goed als uitsluitend uit den kleinen arbeidersstand, werd geen schoolgeld geëischt, maar wel werd gezegd, dat elke week de gelegenheid zou bestaan om, wanneer men iets kon bijdragen, dit te geven. Welnu, enkel door te werken op het eergevoel, heeft het besef bij die ouders zóó sterk gewerkt, dat zij door elkaar gerekend minstens f 5 per jaar en per hoofd bijdroegen. Ik geloof, dat deze methode meer heeft bijgedragen tot de zedelijke verheffing van die klasse, dan wanneer men haar eenvoudig dit onderwijs voor niets had gegeven. Anders ben ik het geheel eens met den geachten afgevaardigde. Nu moet hij echter voorzichtig zijn, want laat hem wel bedenken, dat als hij nu eens als regel ging vooropzetten, dat men voor het gewone schoolkind beschikbaar stelde f 100 voor lager onderwijs, dan zou dit voor 800 000 kinderen kosten f 80 000 000 per jaar. Voegt men daarbij dan nog het geld voor de hoogere burgerschool, het gymnasium, Universiteit, waarbij dan nog komt een zekere som voor kamerhuur als student, dan voelt men wel, dat, hoe schoon dit ideaal ook is, het zooveel kosten zou, dat, al werd geen enkel stuk snelvuurgeschut aangeschaft, wat niet meer dan 7½ millioen in eens kost, deze som nog maar een druppel zou zijn in den emmer van één jaar.

De geachte afgevaardigde, de heer Tydeman, heeft gisteren een schoone rede gehouden, die bekoring in zich droeg en niet nalict bekoring te oefenen. Er ligt altijd in het tragische iets schoons, en het deed mij weldadig aan de trouw te hooren van een man, die nog staat op het standpunt, waaraan de groote meerderheid van ons volk een twintig jaar geleden reeds voorbij is gegaan. Hij heeft volkomen gelijk. Ik heb ook van die onderwijzers van van der Palmiaansche richting gekend en zeer van nabij; ik heb onder die onderwijzers van de openbare school ook vrienden gehad, en zooals toen de toestand in ons land was, erg down, weinig ontwikkeld, waren die mannen metterdaad een star aan den anders doffen en donkeren hemel. Maar wanneer de geachte afgevaardigde zich inbeeldt, dat hij nog een actie in ons land in het leven zou kunnen roepen, om de groote meerderheid van ons volk voor de door hem geteekende school als ideaal warm te maken, dan moet ik toch zeggen, dat zijn politiek inzicht van het mijne verschilt. De geachte afgevaardigde heeft een uitdrukking in de Memorie van Antwoord geduid op een wijze, die ik niet accepteeren kan, De geachte afgevaardigde heeft gemeend in het gebruik van het woord differentieering te zien een gebruikmaking van een Darwinistisch idée. Ik moet zeggen, dat ik nu juist met dag en nacht zoo met het Darwinisme bezig ben, dat ik daarin zou gevangen zijn, en dat men het recht zou hebben daarom zulk een uitdrukking mijnerzijde Darwinistisch te verklaren. Differentieeren beteekent niets anders, dan dat, waar eerst eerst niets dan eenheid is, een veelheid van stengels zich ontplooit. Ik heb gezien en mededoorleefd in ons land een toestand dien ik

zooeven karaktiseerde als „down", toen er geen geestesverheffing en geen geestesworsteling in ons land was en niets dan een zekere algemeene dofheid die min of meer allen in tevredenheid aannamen. Dit was de toenmalige eenheid en dat was de eenheid die paste bij de school van 1857 : maar, God zij dank ! zijn wij aan die dofheid en lamlendigheid ontkomen en heeft zich een periode van tegenstellingen gevormd, die niet het minst door Groen van Prinsterer in het nationale leven zijn opgeworpen. Er is strijd en worsteling gekomen en een rijk leven is opgebloeid in alle richtingen. Dat is het wat ik differentieering heb genoemd, iets dat *per se* medebrengt dat het stelsel van de eenheidsschool van 1857 onhoudbaar is, want niets doet zoozeer een richting of idee opkomen, dan wanneer in de school haar denkbeelden en beginselen worden voortgeplant. Er is gezegd, dat dan toch de eenheid van het nationale leven schade zou lijden. Ik betwist dat. Van de eenheid van het nationale leven moet men geen averechtsche opvatting hebben De eenheid moet men niet zoeken in uniformiteit. Zeker, in het lage korenveld is groote eenheid door de eenvormigheid van het gewas. Maar er is een hoogere eenheid, de eenheid, de harmonie van het bloemperk, waarin de kundige tuinier de uitkomst [ziet verwezenlijkt van wat hij met zijn zaaien had bedoeld.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen, de heer Goeman Borgesius, heeft gemeend nog eens te moeten herinneren aan een vroegere legende, namelijk aan deze, dat de natie aan de openbare school gehecht was. Hij zal „gehecht" bedoeld hebben niet in den zin van gebonden aan de wet van 1857, maar in den zin van in gemoede er aan gehecht. De geachte afgevaardigde vergunne mij op te merken, dat ik niet begrijp hoe ik dan hier sta en de rechterzijde daar komt. De heeren weten dat de rechterzijde daar gekomen is door ontevredenheid met de openbare school, en terwijl er nu zulk een meerderheid is, komt de geachte afgevaardigde ons buiten de natie zetten. Hij heeft niet gezegd dat een deel, misschien een groot deel, van de natie er aan gehecht is, maar *de natie*, en nu moet ik zeggen dat het mij van een man van de politieke scherpzinnigheid van den geachten afgevaardigde verwondert, dat hij met zulk een uitroep hier nog kwam.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Het komt mij voor dat vele leden meenen, dat door de groote uitbreiding die gegeven is aan de uren van onze vergadering, het aantal uren onbeperkt is voor het werk dat ons te wachten staat. Ik moet den leden opmerken, dat ik deze meening niet deel. Het aantal uren, dat nog beschikbaar is om het nog te verrichten werk tijdig af te doen, is betrekkelijk gering.

Eenige dagen geleden werd mij door sommige leden gevraagd, of het niet mogelijk was, zoo niet elken dag, dan toch om den anderen dag avondvergadering te houden.

Dit zou alleen mogelijk zijn, wanneer wij de uren der tegenwoordige dagvergaderingen inkrimpen, maar het komt mij twijfelachtig voor, of dan avondvergaderingen eenig voordeel zouden opleveren.

's Maandags kan er avondvergadering gehouden worden, omdat dan de vergadering eerst tegen 2 uren aanvangt, maar wanneer, zooals op de andere dagen der week, de leden ter vergadering worden opgeroepen te 10 uren en deze eerst om 6 soms om $6^1/_2$ uur eindigt, komt het mij voor, dat het houden van avondvergaderingen niet dan bij hooge uitzondering mogelijk is.

Vooreerst is dit niet mogelijk met het oog op de Ministers — slechts een enkele maal kan het wezen, dat door het verwisselen van hoofdstukken des avonds een Minister hier tegenwoordig kan zijn, wiens aanwezigheid 's middags niet vereischt werd — maar onmogelijk is het ook met het oog op de stenografen. Met zeer grooten ijver en bereidwilligheid verrichten zij het vele werk, maar er wordt tegenwoordig zeer veel van hen geëischt en ook hun krachten zijn beperkt en ik moet er voor zorgen, dat de boog niet te sterk gespannen wordt.

Tevens ook hebben wij te denken aan de krachten van hen, die dag aan dag met veel toewijding zorgen dat het hier gesprokene en verrichte binnen enkele uren alom in den lande bekend is. Daarom meen ik, dat meerdere avondvergaderingen niet, dan bij groote uitzondering, mogen worden gehouden.

Als voorzitter kan ik wanneer de sprekers binnen de orde blijven weinig doen tot beperking van het debat. Als het lager onderwijs dat nu aan de orde is besproken wordt, of wanneer straks hoofdstuk VIII of IX aan de orde komen, dan vraag ik, wat daarbij al niet aan de orde is.

Het eenige, wat helpen kan, is zelfbeperking der leden en het bewustzijn, dat de Staatsbegrooting uit meer dan een hoofdstuk bestaat.

Tevens zou ik het zeer wenschelijk vinden — of het mogelijk is, weet ik niet — dat heden nog de behandeling van dit hoofdstuk beëindigd zal worden.

Ten slotte voeg ik er nog een verzoek bij, dat de leden tijdig komen ter vergadering, want, hoewel ik daarvoor vroeger wel meer een beroep deed op de leden, laat deze bij deze opkomst nog veel te wenschen over.

De heer **van Wichen**: Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen mag ik constateeren dat de Minister de gelijkstelling van de bezoldiging voor de plattelands-schoolopzieners met die der stadsschoolopzieners in beginsel heeft aanvaard, wat reeds veel wil zeggen, al heeft Zijn Excellentie er ook het voorbehoud aan toegevoegd, dat de tijd om wijziging in die bezoldiging te brengen eigenlijk nog niet gekomen is.

Ik hoop dat de geschikte tijd daarvoor echter niet te lang meer zal uitblijven en dat de Minister er dan nog even gunstig over zal denken als Zijn Excellentie nu heeft te kennen gegeven.

Ook moet ik den Minister mijn dank betuigen voor zijn instemming met mijn denkbeeld omtrent nadere regeling van de verlofstraktementen der onderwijzers.

Ik meen de beschouwingen van Zijn Excellentie en het Koninklijk besluit, dat betrekking heeft op Achtkarspelen, wel te hebben aangehaald, maar daarop geen andere critiek te hebben uitgeoefend dan dat men daarbij in deze materie is gebleven op een negatief standpunt en dat de quaestie voorgoed moet worden opgelost.

Ik vertrouw dat de Minister ook deze zaak te bekwamer tijd afdoende zal willen regelen.

Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op den beperkten tijd zie ik thans van repliek af.

De heer **Troelstra**: Het was mijn plan gisteren avond het woord te vragen, ten einde in te gaan op eenige opmerkingen van de rechterzijde, maar de vergevorderde tijd deed mij het wenschelijk achten daarmede te wachten, tot de Minister gesproken had.

Het is voornamelijk naar aanleiding der opmerkingen van de heeren de Vries en Schokking, dat ik een kort woord zou willen zeggen over de schoolquaestie en de vrijheid der openbare onderwijzers.

Het wil mij voorkomen, dat wat gisteren door den heer de Vries in antwoord aan den heer ter Laan is gezegd, duidelijk aantoont, hoe noodzakelijk het is, met het oog op de technische verbetering van het lager onderwijs, dat zoo spoedig mogelijk worde ingevoerd de gelijkstelling van bijzonder met het openbaar onderwijs, natuurlijk met eerbiediging der eigenaardige richting van de bijzondere school.

Gisteren heeft de heer ter Laan een korte critiek geleverd op de bijzondere school en daarvan is hem een grief gemaakt door den heer de Vries.

Ik meen ten onrechte, en allerminst was gerechtvaardigd de conclusie van dezen geachten spreker, dat, omdat de heer ter Laan critiek op de bijzondere school uitoefende, onze belangstelling in de bijzondere school verdacht zou zijn

Neen, alleen in één geval had men het recht, op grond van die critiek onze belangstelling verdacht te noemen, n.l., wanneer men wist, dat zij die die critiek uitoefenen, niet genegen waren mede te werken om de middelen te verschaffen waardoor de door hen gecritiseerde toestand zou kunnen worden verbeterd.

Waar nu de heeren kunnen weten, dat de sociaal-democratie die middelen wel wil toestaan, daar gaat het niet aan, de oprechtheid onzer belangstelling in de bijzondere school in twijfel te trekken.

De heer de Vries heeft niet tegengesproken, dat de toestand der bijzondere school in zeer vele opzichten te wenschen overlaat, o. a. dat de klassen veel te groot zijn.

Hij heeft er alleen zeer te recht op gewezen, dat gebrek aan

geld, waar het geld grootendeels uit particuliere beurzen moet komen, oorzaak van dien toestand is. Ik neem dit gaarne aan.

Verder wees de heer ter Laan op de positie der Christelijke onderwijzers, met name op hun onvoldoende bezoldiging en naar aanleiding daarvan heeft er een debat plaats gehad over de vraag, wat toch wel de bedoeling is geweest van het subsidie van 1901.

Ik heb aan de totstandkoming van die wet medegewerkt, en ik herinner mij, dat, toen het ontwerp van den heer Borgesius was ingekomen, ook bij mij, evenals zeker bij de meeste Kamerleden, deputaties zijn geweest van bijzondere onderwijzers, die mij hebben gevraagd of ik niet zou kunnen medewerken, dat in de wet het minimum ook voor de bijzondere onderwijzers zou worden vastgelegd. Ik ben toen werkelijk van plan geweest, om bij de behandeling van die wet in den geest van die heeren te werken; maar toen wij in de afdeelingen die wet behandelden, werden van den kant van de meest bekende voorstanders van het bijzonder onderwijs gezegd: wanneer het u werkelijk te doen is om eerlijk jegens de bijzondere school te handelen, kunt gij geen minimum in de wet vastleggen, want daarmede zoudt gij geheel ingrijpen in de regeling van het bijzonder onderwijs.

Ik heb voor dat argument moeten zwichten; maar tevens heb ik toen ook gevoeld: wanneer werkelijk gezorgd zal worden, dat aan de bijzondere onderwijzers gegeven wordt wat hun toekomt, hoe noodzakelijk is het dan om tot een finale oplossing der schoolquaestie te komen.

Kan men nu met een beroep op deze omstandigheden de critiek, door den heer ter Laan uitgeoefend, niet weerleggng, zoo blijft er niets anders over dan mede te werken tot opheffing van de oorzaken dier misstanden. Daaruit blijkt ook weer, hoe wenschelijk het is, dat men ook aan de linkerzijde dezer Kamer zich met deze toestanden gaat bemoeien.

Een ander punt, door den heer ter Laan aangeroerd, betreft het schoolgeld. De Minister heeft beweerd, dat het voor de zedelijke kracht van ons volk noodig zou zijn, dat de burgers, ook de min gegoeden, schoolgeld betalen.

Ik begrijp dat niet goed. Ik zie in de verhouding van de school tot den Staat niet iets anders dan in de verhouding tot den Staat van zoovele zaken, die vroeger door particulieren tot stand gebracht en door hen die er gebruik van maakten, apart, bij wijze van retributie, bekostigd werden, maar die langzamerhand publiek domein zijn geworden, en die men nu betaalt door middel van belasting.

Ik zie volstrekt niet in, waarom met de school in dit opzicht anders moet gehandeld worden dan met de wegen, de kanalen en zooveel andere zaken van openbaar belang, die nu eenmaal alleen door het openbaar gezag goed tot stand gebracht kunnen worden. De reden, waarom het lager onderwijs niet door de ouders zelf kan worden gegeven, is duidelijk. Dat is nu eenmaal practisch een onmogelijkheid. Om de waarborgen en de middelen te hebben voor goed onderwijs, is men verplicht de hulp van den Staat in te roepen. Dat dit zoo is, wordt wel het best bewezen door de geschiedenis van de bijzondere scholen. De heeren hebben, met een ijver boven mijn lof verheven, alle mogelijke moeite gedaan om uit eigen zak de middelen voor die school bijeen te brengen en ten slotte komen zij tot de conclusie, hoewel zij met hun vrijheid van onderwijs daardoor eenigszins in het gedrang komen, dat zij, om die misstanden voor goed te kunnen opheffen, verplicht zijn de financieele hulp van den Staat in te roepen.

Welnu, wanneer men eenmaal erkent dat hier door den Staat de noodige materieele middelen moeten verschaft worden en dus ook het noodige toezicht moet worden uitgeoefend, dan zie ik niet in, waarom het voor de zedelijke kracht van ons volk noodig zou zijn, dat de middelen voor de school niet zouden worden opgebracht, evenals het geld voor andere zaken en diensten, door den Staat geleverd, door belasting, maar zouden moeten vergoed worden bij wijze van retributie. In de dubbeltjes, die gegeven moeten worden door de menschen die ze vaak zoo moeilijk kunnen missen, kan toch niet een middel gelegen zijn tot zedelijke verheffing van ons volk. Daarvoor bestaan wel andere middelen dan menschen te dwingen van hun armoedje schoolgeld te betalen. De liefde voor den Staat en de school zal zeker niet toenemen, wanneer hij, die niets kan betalen zonder zich op ander gebied te schaden, zonder betaling van den Staat goed onderwijs ontvangt. Integendeel zal de band tusschen den Staat en het volk vaster worden, naarmate de Staat meer dergelijke goederen van hooge ideëele waarde aan het volk geeft.

Het debat, waarop ik wees, heeft duidelijk aangetoond, dat het noodig is, zoo spoedig mogelijk de schoolquaestie op te lossen en daarom juich ik de toezegging der Regeering toe, dat een wetsontwerp met dat doel eerstdaags is te verwachten.

Ik zal niet over den inhoud van dat wetsontwerp spreken, want dat zou voorbarig zijn; maar ik wil wel de hoop uitspreken, dat dat wetsontwerp ten doel zal hebben de quaestie *finaal* op te lossen; dat het niet zal zijn een halve maatregel, waardoor die angel in ons politiek leven blijft bestaan. Ik hoop, dat de Minister van deze bijzonder gunstige gelegenheid gebruik zal maken, om althans zijn vrienden zooveel mogelijk tevreden te stellen.

Wat mijn partijgenooten en mij betreft, de neutrale school is voor ons volstrekt geen ideaal. Aan onzen kant bestaat niet de zucht, om onze kinderen te isoleeren van die van de andere deelen van het volk, ook al omdat wij, toegevend het groote belang van de school, niet de stelling aanvaarden, vroeger zoo vaak gehoord, dat wie de school heeft, de toekomst heeft.

Er zijn sociale oorzaken, die veel grooter uitwerking hebben op de geestesrichting van het volk, van het opkomend geslacht, dan hetgeen men op de school leert. Men kan den kinderen op school dingen voorpraten, die zij kunnen leeren napraten; maar eerst op lateren leeftijd komt het oogenblik, waarop het kind een keuze doet over de richting waarin zijn geest zich verder zal ontwikkelen.

Wat de quaestie van het schoolgeld betreft, heeft de heer de Vries te recht gezegd, dat de voorstanders van de bijzondere school door de concurrentie gedwongen zijn er naar te streven, om ook op de openbare school schoolgeld te doen betalen. Ik versta dat van het standpunt dier heeren, maar daaruit volgt dan ook al weer, dat alleen wanneer de Staat ook de bijzondere school bekostigt, de groote hinderpaal tegen algemeen kosteloos volksonderwijs zal zijn weggenomen.

Er is gesproken over de positie van den onderwijzer. Ook daarover nog een enkel woord. Als men het debat goed nagaat, blijkt de quaestie voor de helft neer te komen op de vraag, of een sociaal-democraat onderwijzer kan zijn aan de openbare school. Hoort men verschillende sprekers van de rechterzijde, dan blijkt, dat zij die vraag ontkennend beantwoorden. En waar door den Minister gezegd is, dat men zal moeten nagaan, in hoeverre de wet veranderd moet worden, geloof ik dat de grieven der heeren Schokking, de Vries en anderen alleen dan zullen zijn opgeheven, wanneer er uitdrukkelijk of stilzwijgend in wordt bepaald, dat een sociaal-democraat geen onderwijzer kan zijn op een openbare school. Zulk een bepaling zou misschien door een meerderheid mechanisch tot stand te brengen zijn, maar of de heeren daarmede de school een dienst zouden bewijzen, is een andere vraag. Ik wil in geen vergelijkende beschouwingen treden omtrent de geschiktheid van menschen, die door hun geestesrichting tot de sociaal-democratie gebracht worden, om met ijver, lust, enthusiasme, idealisme de kinderen onderwijs te geven en van hen die behooren tot andere richtingen. Maar ik ben toch van meening, dat wanneer zulk een bepaling in de wet komt, niet de slechtste onderwijskrachten aan de openbare school zouden worden onttrokken.

Wanneer de school zal zijn, wat iedereen zegt dat zij wezen moet, een stuk van ons volk, dan moet men op één ding passen, namelijk dat men ten opzichte van de school geen weg inslaat die ingaat tegen den weg waarin zich het volk ontwikkelt: dat de schoolpolitiek niet indruischt tegen den geest, die leeft in het volk. Men moet niet meenen, dat wanneer in het volk een zekere richting opkomt, men de school, die een stuk van het volk is, voor die richting kan sluiten.

Er is door den Minister gezegd, dat er hooggeplaatste ambtenaren, vrienden van het openbaar onderwijs zijn, die met leedwezen zien den vreeselijken toestand van onze openbare school. Maar wat is dat dan toch! Welke verschrikkelijke dingen komen daar toch voor! Komt daar misschien onzedelijkheid voor? Hoe kan de Minister zulk een groot woord zoo gelaten uitspreken! Het is waarlijk, of het een poel van ongerechtigheid is, die openbare school. Maar ik herhaal: noem mij dan toch feiten. Wat wij hebben gehoord, was die enkele uitzondering van een fanatieke juffer, gelukkig tot beter inzicht

gekomen, die de socialistische ideeën wilde zaaien op de openbare school, wat een heel verkeerde opvatting was, zoodat het ook heel goed is, dat die juffer aan het verstand is gebracht, dat de openbare school niet dient om socialistische ideeën te zaaien. Ik meen, dat iemand die dat wil doen, niet slechts geen goed paedagoog is, maar ook toont, geen goed sociaal-democraat te zijn. Ik meen, dat men niet op de kinderen kan enten denkbeelden van oeconomischen aard, die men alleen kan aanhangen, als men eenige studie gemaakt heeft van de maatschappelijke ontwikkeling. Die dat niet begrijpt, is niet alleen een slecht onderwijzer, maar ook een slecht sociaal-democraat.

Maar ik herhaal, welke feiten zijn er toch, die aan hooggeplaatste ambtenaren het recht geven te meenen, dat het treurig met de openbare school gesteld is? Ik meen wel te weten, wat de quaestie is. De heeren, die de Minister op het oog heeft, liberalen en anderen, vinden het jammer, dat onder de onderwijzers sociaal-democraten voorkomen. Nu moet men goed onderscheiden. Men kan tegenstander zijn van de sociaal-democratie en het dus jammer vinden dat ook onder de onderwijzers veel sociaal-democraten voorkomen; maar dan mag men nog niet zeggen, dat er verschrikkelijke toestanden voorkomen op de openbare school. Deze heeren voelen zich niet geschokt als onderwijsmannen, maar als conservatieven, als sterk kapitalistisch gezinden, als bourgeois. Dat is de zaak! Maar nu zeggen zij niet eerlijk: „ik moet van de geheele sociaal-democratie niets hebben"; maar: „het staat zoo treurig geschapen met de openbare school". Dat is een verwarring van zaken die men in het oog dient te houden. Feiten moeten er komen en ook in dit debat zijn geen feiten van eenige beteekenis aangebracht.

Er wordt gezegd — en dat is eigenlijk wel het sterkste waarop men zich kan beroepen — tegen de aanwezigheid van sociaal-democraten onder het personeel op de openbare school pleit dit, dat de onderwijzers de kinderen moeten onderwijzen in Christelijke en maatschappelijke deugden. Ja, maar de Minister is beter dan ik en dan de meesten onzer met de geschiedenis van die betrekkelijke uitdrukking op de hoogte; zij heeft vooral in de specifiek Christelijke kringen zooveel tegenstand uitgelokt. De Minister is dan ook zoo voorzichtig geweest, om te zeggen, wat dat precies beteekent zullen wij maar daarlaten. Er is indertijd al direct geconstateerd dat het woord „Christelijk" de beteekenis had van een Christendom, dat door een Jood kan worden geaccepteerd. En wat „maatschappelijke deugden" zijn, ja, wie zal dat uitmaken! Een sociaal-democraat acht het een maatschappelijke deugd, wanneer men solidair is, dat is de hoogste maatschappelijke deugd, die hij zich kan voorstellen. Wanneer men flink en vurig partij kiest in den socialen strijd dezer dagen, dat is voor hem een „maatschappelijke deugd".

De heer **Bijleveld**: De hoogste?

De heer **Troelstra**: Dat is moeilijk te zeggen. Ik heb geen lijstje, waarop de maatschappelijke deugden naar rangorde trapsgewijze als 1 en 2 enz. zijn opgenomen. En laten we daar ook niet aan beginnen, anders krijg ik maar ruzie met den heer van Wassenaer van Catwijck, die ook is gaan definieeren wat 1 en 2 is. Daar denken wij allen verschillend over, dat geeft niets. Maar andere heeren vinden het de hoogste maatschappelijke deugd, dat men zich houdt buiten den strijd der partijen en der klassen, dat men zegt: ik wil van dien geheelen klassenstrijd niets weten. Wanneer wij nu gaan verklaren, wat de inhoud en beteekenis is van dat woord „maatschappelijke deugd" en zoeken naar een algemeenen regel, welken regel krijgen wij dan ten slotte? Wij krijgen dan een regel, die door een toevallige meerderheid van deze Kamer wordt geaccepteerd, een partijregel dus, en dan wordt men onbillijk tegenover een groot deel van ons volk. Neen, ik zou zeggen dat men dien weg niet moet gaan betreden. En waar de Minister heeft laten doorschemeren dat het mogelijk is, een nieuw artikel te bedenken, zou ik willen waarschuwen om niet van een toevallige omstandigheid gebruik of misbruik te maken om het een groot toenemend deel van ons volk onmogelijk te maken, zich te wijden aan de heerlijke taak van het volksonderwijs. Dat zal op den duur toch niet gaan, dan zou men tegenover de sociaal-democratie doen, waarover men zelf klaagt dat men het ondervonden heeft van de liberalen.

Wij hebben altijd deze hoop, dat de anti-revolutionnaire partij, die grooten invloed heeft op ons Staatsleven en tot heden te straf optreedt en onrechtvaardig gebruik maakt van de macht die zij heeft, ten slotte door de herinnering aan *haar* eigen verleden van dergelijke dingen zal worden afgehouden.

Ik zou daarom den Minister in overweging willen geven, niet te beginnen met een poging om eenige formule in de wet te brengen, die het een sociaal-democraat onmogelijk zal maken onderwijzer aan de volksschool te zijn.

Die wisseling van zedelijkheidsideeën, die de Minister heeft geconstateerd bij de tegenwoordige onderwijzers, heeft evengoed plaats bij de geestverwanten van den Minister als bij andere richtingen. Dit heeft de Minister vroeger zelf toegegeven. Het is verre van mij te beweren, dat de sociaal-democratie het monopolie van moraliteit heeft; maar wel durf ik verzekeren, dat zij, wat de moraliteit betreft, zich durft scharen, minstens naast de leden en aanhangers van andere richtingen hier in de Kamer en bij het volk.

Laat men den strijd toch niet op dat terrein overbrengen en het niet voorstellen alsof, juist omdat de sociaal-democraten weten dat begrippen — ook van moraliteit — niet eenwig dezelfde blijven, geen versteende dingen zijn, zij daarom uitgedreven mocten worden uit het openbaar onderwijs.

De heer Schokking heeft gezegd dat menschen die den klassenstrijd aanvaarden, onmogelijk in de openbare school onderwijs kunnen geven; maar dan beroep ik mij op hetgeen de Minister hierover gezegd heeft, en waarmede ik volkomen instem. Er is een sociale en een geestelijke strijd. De Minister heeft voor de ontwikkeling van het volk de noodzakelijkheid erkend van een geestelijken strijd: den klassenstrijd ontkent hij, maar intusschen is hij bezig dien strijd zelf te voeren.

Zeker is het waar, dat de sociaal-democraten den klassenstrijd erkennen, maar daaruit mag men niet besluiten, dat zij daarom niet deugen voor het onderwijs.

Met genoegen heb ik van den heer de Vries gehoord, dat hij niet afkeurt dat onderwijzers in hun qualiteit aan verkiezingen deel nemen. Zijn grief is, dat de Nederlandsche bond van onderwijzers bij de verkiezingen als bond optreedt. Men herinnert zich de circulaire in Amsterdam IX, die ongeveer luidde:

„De ondergeteekenden, tegenwoordige of vroegere onderwijzers in Amsterdam IX, bevelen bij de verkiezing van een lid voor de Tweede Kamer den heer Troelstra aan."

Dit keurt de geachte afgevaardigde niet af, zijn critiek geldt alleen de afdeeling van den bond van onderwijzers.

Een eminent lid van dien bond is hier aanwezig; die zal dit appeltje met den heer de Vries wel schillen.

Ik zie niet in waarom die bond, waar hem dit in het belang van het onderwijs goed dunkt, niet bepaalde candidaten zou mogen stellen of steunen.

De heer de Vries heeft ook erkend, en daarvan neem ik gaarne nota, dat het moeilijk is bij het bepalen der vrijheid van den onderwijzer, de grenzen te trekken.

Ik heb dit dadelijk gevoeld, toen ik den heer Ketelaar heb hooren spreken. Ik wil wel erkennen, dat ik de grenzen, die de heer Ketelaar getrokken heeft, te ruim getrokken acht.

De heer Ketelaar zeide, wanneer een onderwijzer, behalve in twee andere gevallen, maar niet door den strafrechter getroffen was, men hem in zijn optreden buiten de school vrij moest laten. Ik weet zeker, dat dit zóó niet de bedoeling van den heer Ketelaar kan zijn. Hij zal de eerste zijn om te zeggen, dat, als een onderwijzer zich onmogelijk maakt, niet omdat hij een bepaalde politieke richting aanhangt, maar omdat hij gemeen en slecht is, omdat hij aanstoot geeft aan de zeden in het algemeen, zoodat ieder, tot welke politieke richting hij ook gerekend moge worden, zeggen moet: die man staat te laag om prestige op de kinderen uit te oefenen, zoo iemand uit de school behoort verwijderd te worden.

Ik ben het volkomen eens, dat de grenzen moeilijk zijn aan te geven. Maar juist daarom komt het mij voor, dat men het best zal doen te trachten eerst die grenzen te vinden, vóór dat de Regeering willekeurig grenzen trekt.

De Minister heeft zoo straks verwezen naar onze tegenwoordige wet, waarin de onderwijzer in zijn vrijheid buiten de school reeds beperkt wordt.

Nu zou ik den Minister wel willen vragen, of hij daarmede eigenlijk niet het tegendeel bewezen heeft van wat hij wilde bewijzen. Ik zou naar aanleiding daarvan kunnen zeggen: waar de vrijheid van den onderwijzer buiten de school beperkt wordt, geschiedt dat reeds bij de wet. Wil de Regeering den onderwijzer nu aan andere verbodsbepalingen onderwerpen, dan moeten die verbodsbepalingen eerst in de wet worden opgenomen en het uitvoerend gezag moet zich dan aan de wet houden.

Er is ten slotte gesproken over de vrijheid van den onderwijzer, in verband ook met zijn rechtspositie aan de bijzondere school. Een van de sprekers heeft gezegd, dat de ouders wat moesten te zeggen hebben over de onderwijzers en hij meende dat wij dien invloed niet zouden wenschen.

Wij hebben de oplossing van de schoolquastie nog niet voor ons in een bepaald concreet ontwerp. Het is dus zeer moeilijk over de uitvoering van het denkbeeld te spreken.

Ik geloof wel te mogen zeggen, dat, als de ouders over de gevallen te Hilversum en elders gehoord waren, er een andere beslissing zou genomen zijn.

Het is bekend dat het adres van de ouders uit Hilversum ten gunste der ontslagen onderwijzers door bijna alle ouders is geteekend.

Ik Duitschland heeft men de „Schulgemeinde", waarin de ouders een directen invloed kunnen uitoefenen op de onderwijzers. Of dit denkbeeld ten onzent behoort te worden verwezenlijkt, kan ik niet beoordeelen; ik zou daarvan meer studie moeten maken, maar ik wil wel zeggen, dat wij, mijns inziens, in geenen deele den invloed hebben te vreezen van de ouders op de positie der onderwijzers van onze richting.

Er wordt zoo dikwijls gezegd, dat men geen sociaal-democratische onderwijzers aan de school kan hebben, omdat de ouders ze niet willen, maar dat is zoo niet. Dat zou zoo zijn, als de ouders der schoolgaande kinderen allen van die deftige, conservatieve, welgezeten burgermenschen waren, die het zoo verschrikkelijk vinden, dat zoo'n roode onderwijzer hun kinderen les geeft. Ik zou wel willen, dat alle ouders in zoo'n goeden doen waren, doch dat is met het overgroote deel hunner niet het geval; zij behooren niet tot de klasse die uit den aard der zaak tegen de sociaal-democratie is, maar tot de arbeidende klasse en die is niet zoo bang voor den invloed der sociaal-democratische onderwijzers, omdat vaak een onderwijzer van die richting — juist omdat hij sociaal-democraat is — in het maatschappelijke leven dichter bij hen staat, meer voor hen gevoelt en meer hun sympathie heeft.

Het hangt geheel af van de streek, of de ouders sociaal-democratische onderwijzers vertrouwen of niet en het gaat niet aan om te generaliseeren, door te zeggen, dat de ouders geen sociaal-democratische onderwijzers willen.

De heer **Ketelaar**: Met hetgeen de Minister gezegd heeft over het spellingvraagstuk kan ik geheel instemmen. Ik zal daarop dus niet verder ingaan, maar mij bepalen tot enkele opmerkingen over andere punten.

Ik begin dan met het punt der schoolvergaderingen, waaromtrent de Minister verklaard heeft, dat hij verplichte schoolvergaderingen niet zou kunnen toelaten, indien in de reglementen daarvan bepalingen voorkwamen, die in strijd zijn met de wet. Dat spreek vanzelf, Mijnheer de Voorzitter, maar waar geen van de sprekers gisteren noch de Minister heden heeft kunnen verklaren, dat dergelijke reglementen reeds zouden bestaan, mag ik aannemen, dat dit ook niet het geval is, zooals ik dan ook reeds zeker meende te weten.

Ik waardeer overigens ten zeerste hetgeen de Minister over dit onderwerp heeft gezegd, maar ik zou hem wel willen aanraden om als hij weer over die schoolvergaderingen spreekt, liever niet het woord confabulatiën te gebruiken, want als ik mij wel herinner is confabulare snappen, babbelen, klappen, en beteekent dus confabulatie kletspraatje en ik geloof niet dat zij, die op het houden van schoolvergaderingen aandringen, daarvan dergelijke confabulatiën willen maken.

Over het besluit betreffende Wijk bij Duurstede behoef ik mede niet lang te spreken. De Minister heeft mij niet overtuigd en ik zal het hem wel niet doen; ik wensch echter een enkel woord te richten tot den heer de Vries, die gisteren een aardig voorbeeld aanhaalde, waarbij ik zelf ben betrokken; verder omtrent een tijdelijk leeraar bij het middelbaar onderwijs en een zwangere onderwijzeres, die verlof kregen, maar dit niet zouden mogen hebben als mijn uitlegging doorging. Maar dat was heel wat anders. Dat was een overeenkomst tusschen twee partijen. Wanneer zulk een leeraar zijn volle salaris zou willen hebben, zou het gemeentebestuur hem ontslaan en daarom wordt zoo'n overeenkomst waarbij een plaatsvervanger een deel van het salaris krijgt, met onderling goedvinden gesloten. Dat is in mijn geval ook zoo en dat de Minister er eveneens over denkt, blijkt uit hetgeen hij heeft medegedeeld over den onderwijzer te Ambt-Doetinchem. Indien de betrokkene zelf toestemt in de betaling van een plaatsvervanger, vind ik daar niets tegen.

Omtrent de uitkeering aan onderwijzers, die tijdelijk in dienst zijn, zou ik nog wel eens aan den Minister willen vragen vooreerst — en dit is een vraag waarop de Minister mij verzuimd heeft te antwoorden — of de onderwijzer-milicien, die in het voorjaar zijn salaris niet heeft ontvangen en zich nog niet tot het Departement van Binnenlandsche Zaken heeft gewend, dit alsnog kan doen en of hij dan kans heeft op dezelfde voordeelen, die aan de anderen zijn toegestaan.

Mijn vraag omtrent het veranderen van verordeningen schijn ik niet duidelijk genoeg te hebben gesteld, want de Minister heeft mij gevraagd, of ik dan dacht dat de verordeningen altijd hetzelfde moesten blijven, als toen de onderwijzers werden aangesteld. Neen! dat bedoelde ik ook niet.

Waar ik het oog op had, was dit.

Een onderwijzer of onderwijzeres wordt ziek, en nu gaat de raad gauw een verordening maken om te regelen wat er met dien zieken onderwijzer of onderwijzeres zal gebeuren. Meent de Minister dat dit in den haak is? Zoo ja, dan meen ik, dat het voordeel door den Minister in de Memorie van Antwoord gegeven daardoor geheel illusoir wordt gemaakt.

Omtrent het gebrek aan ruimte op de scholen te Venlo heb ik nader door den heer Nolens en den Minister ingelicht. De Minister verklaart dat de toestand van af 1 November goed is. De kinderen zijn dus geplaatst, maar ik vraag hoe of zij geplaatst zijn. De lokalen zullen, de Minister weet het en ook de heer Nolens, verbetering noodig hebben.

De Minister vraagt mij nu, wat er aan de lokalen mankeert. Wel, de Minister weet toch ook dat er een derde school is gebouwd, maar gebouwd boven op een andere school. Twee lokalen zijn daarop ontruimd, waarvan het een is overgebracht naar de eerste school, het ander naar het handwerkslokaal van de andere school. Het zijn uitstekende lokalen, er mankeert niets aan, zegt de Minister nu. Maar als men zoo gesteld is op eenheid in het onderwijs, is het dan wenschelijk om de kinderen van een school, die bij elkander behooren, te plaatsen in verschillende lokalen?

De heer Nolens heeft gezegd, dat men in Venlo zooveel liefde had voor het bijzonder onderwijs, dat van de 409 kinderen er 315 op de bijzondere scholen gingen. Maar men moet niet vergeten dat daarbij gerekend zijn die meisjes, die in Katholieke streken bijna altijd op bijzondere scholen gaan. En die liefde voor het bijzonder onderwijs treedt al in een eigenaardig licht, wanneer de heer Nolens zegt, dat op de nieuw geopende bijzondere school zoo weinig kinderen kwamen, omdat deze een maand later is geopend dan de openbare.

Omtrent de vrijheid van de onderwijzers buiten de school nog een enkele opmerking. De Minister zegt, dat een beweging als in dit voorjaar, waaraan onderwijzers hebben deelgenomen, voor hem buiten kijf een reden is, om een ontslag als dat in Hilversum gegeven, goed te keuren.

Ik zal op dit punt niet verder ingaan, wij staan in dat opzicht te ver van elkander. Ik wensch liever een antwoord te geven aan den heer de Vries. Deze heeft er op gewezen, dat de afdeelingen van den bond van Nederlandsche onderwijzers deelnemen aan de verkiezingen, en dit afkeurende heeft hij gevraagd, waar het heen zou moeten, indien de verschillende ambtenaarsvereenigingen een aanvang begonnen te maken met zoo iets. Wel, dat moeten die ambtenaarsvereenigingen zelf weten, dat moet niet weten de heer de Vries of de gemeente-autoriteiten. In die vereenigingen zijn de leden geen ambtenaar.

De heer de Vries stelt die betrekking tusschen een ambtenaar en het gemeentebestuur voor als die van een knecht tot zijn patroon.

Ten eerste aanvaard ik die vergelijking niet, maar al was zij juist, dan nog is de onderwijzer niet de ondergeschikte van een bepaald wethouder of raadslid, maar van het gemeentebestuur in zijn geheel, dat in zijn leden wisselt.

Neemt de heer de Vries het nu den onderwijzers kwalijk, dat zij bij de verkiezingen raadsleden bestrijden, die geen voldoende liefde hebben voor het openbaar onderwijs, dan staat hun dit optreden vrij naar mijn meening. Evenzoo is dit het geval met de vereenigingen van ambtenaren, waartegen evenmin iets te zeggen valt

Trouwens gemeente-werklieden doen het ook. De onderwijzers verzetten zich dus niet tegen het gezag, maar eenvoudig tegen enkele personen, die toevallig op dat oogenblik in het gemeentebestuur zitten.

Het antwoord van den Minister in zake den schoolopziener van Renesse heeft mij allerminst bevredigd. Wat deze schoolopziener gedaan heeft met de onderwijzeres te Apeldoorn is volkomen in den haak volgens den Minister, maar de Minister heeft zich niet uitgelaten over de wijze, waarop die schoolopziener dat gedaan heeft, over zijn vragen, zijn verwijten, over de regels, die hij vastgesteld heeft, waaraan de ambtenaren zich moeten houden. Is dit alles ook in den geest van den Minister? Dat was de hoofdzaak voor mij.

Met deze opmerkingen meen ik te kunnen volstaan.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats nog een woord over de kloosterscholen in Limburg. De heer Janssen heeft mij mijn spreken over de school te Heer min of meer euvel geduid. Dit had hij niet behoeven te doen; ik heb eenvoudig het feit genoemd, dat te Heer een school was opgericht, zonder meer. Ik voegde er zelfs aan toe, dat daar alleen leeken les gaven. De heer Janssen zegt nu, dat het onderwijs te Heer er beter van geworden is en dat men dus dien kloosterlingen dankbaar moet zijn. Is dan het gemeentebestuur van Heer vóór de komst en de hulp dier kloosterlingen te kort geschoten in zijn verplichtingen? Zoo ja, dan had men dat gemeentebestuur op zijn plicht moeten wijzen. Voor dankbaarheid zie ik geen reden. Nu vraagt de heer Janssen: welk gevaar is er dan bij de komst der zusters?

Ik heb de zaak slechts onder de aandacht van den Minister willen brengen en dat doel heb ik bereikt. Ik wil ook wel de mij gedane vraag beantwoorden. Doch de heer Janssen kan beter te recht bij de onderwijzers zelf in Limburg. Zij zijn ongerust; zij klagen. En waarlijk niet zonder reden. Het nummer van 8 December van het *Schoolblad* bevatte de mededeeling, dat in den loop van dit jaar in ons gansche land f 1334 door het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap gegeven was als bijslag op de onvoldoende wachtgelden der onderwijzers. Daarvan werd alleen in het Bisdom 's Hertogenbosch f 364 besteed, dat is meer dan $\frac{1}{4}$ deel, ofschoon het Genootschap daar betrekkelijk weinig leden heeft.

Deze cijfers spreken voldoende. De openbare onderwijzer wordt nu reeds bedreigd door het bijzonder onderwijs in het Zuiden van het land; tegen de vreemde kloosterlingen zullen wij den wedstrijd niet kunnen volhouden.

De heer van der Zwaag heeft een krasse beschuldiging geuit tegen den schoolopziener den heer van Renesse, de beschuldiging van knoeierij bij examens. Ik kan niet nalaten, mijn verbazing uit te spreken over het feit, dat de Minister daar niet op ingaat. Hij zegt eenvoudig: „dat was voor mijn tijd; daar kan ik niets aan doen". Mij dunkt, dat tegenover zulk een zware beschuldiging de Minister een onderzoek moet instellen. Is de beschuldiging lichtvaardig en onrechtvaardig, dan eischt de eer en de goede naam van den schoolopziener dat onderzoek. Wanneer die beschuldiging gerechtvaardigd blijkt, zal de Minister weten, wat hij met zulk een ambtenaar moet doen.

„Over zoo iemand moet men in het openbaar niet spreken, want dan tast men het gezag aan", heet het verder. Neen, men tast het gezag niet aan, door een zeer besliste beschuldiging tegen den drager van een stuk van het gezag uit te spreken. Vooral niet, wanneer de zaak daarna behoorlijk onderzocht wordt. Als openbare bespreking van het gedrag van een ambtenaar aantasting van het gezag is, dan had de Minister ook niet moeten spreken over de onderwijzeres in quaestie, want ook deze is een draagster van een stuk van het gezag. En dan had hij vooral de vorige week het gezag van de burgemeesters met een beetje meer omzichtigheid moeten behandelen.

Ten aanzien van het aantal leerlingen heeft de Minister gezegd, dat in deze Kamer de eisch was gesteld, dat men in geen geval verder zou gaan dan 25 per onderwijzer. Dat zou 8 millioen 's jaars kosten. Die eisch is door niemand hier gesteld. Wel, dat alleenstaande hoofden van scholen niet meer dan 25 kinderen moeten onderwijzen. Deze maatregel kost geen 8 millioen, doch is van heel wat bescheidener afmetingen.

De heer de Vries, die als eerste verdediger van de niet aangevallen bijzondere school is opgetreden, heeft slechts herhaald, wat de Minister verleden jaar tegen ons in het midden bracht. Hij vertrouwde onze belangstelling niet. Ik had dat al voorspeld. De sociaal-democraten zouden verder geen opofferingen zich willen getroosten. Voor een school in onzen geest was dat nog nooit noodig, dat is waar. Maar is er anders geen ruimte voor opofferingen?

Ik zal niet in vergelijkingen treden, maar ik mag aan den heer de Vries toch wel even herinneren, dat de linkerhand niet moet weten wat de rechter doet, wanneer volgens zijn leer het offer waarde zal hebben.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam heeft verklaard, dat het openbaar onderwijs altijd duurder moet zijn dan het bijzondere. Laat ons deze uitspraak onthouden, men spreekt niet altijd zoo ronduit. Hoeveel eerlijker, hoeveel rechtvaardiger is dan mijn eisch, dat voor ieder kind de gelegenheid, om onderwijs te krijgen, kosteloos moet openstaan.

De heer de Vries toonde zich verontwaardigd over mijn mededeeling, dat in de provincie Groningen de schoolbesturen het subsidie voor de onderwijzers niet uitbetaalden, doch in hun eigen zakken staken. Laat de geachte afgevaardigde liever zijn verontwaardiging toonen over het gebeurde zelf. Hij kan zijn geestverwanten misschien nog overtuigen, dat het subsidie voor de bijzondere onderwijzers ook aan hen moet worden uitbetaald. De genoemde cijfers toonen aan, dat het de moeite waard is. En het is zeer te bejammeren, dat de wet op dit punt niet duidelijker spreekt en uitdrukkelijk de onderwijzers als rechthebbenden noemt. En ook dat de Minister zich over deze zaak nu niet beslist uitspreekt. Hij heeft te veel eerbied voor den tijd van de Kamer, om er grondig op in te gaan. Ik vind dien eerbied wel wat overdreven, waar ik met de cijfers heb aangetoond, dat verreweg het grootste deel van het subsidie een andere bestemming krijgt dan volgens de wet de bedoeling is.

De Minister heeft gezegd, dat hij voor de bijzondere school veel wil doen, maar dat die school in allen gevalle vrij moet blijven Deze eisch van den Minister kan onmogelijk door ons aanvaard worden. De inrichting van het onderwijs moet vrij blijven; op den geest daarvan wenschen ook wij geen staatsinvloed: dat is de vrijheid van onderwijs. Maar de bezoldiging van den onderwijzer dient deugdelijk en wel te worden geregeld. Het voorbeeld dat ik noemde, is daarvoor bewijs genoeg.

Ik meen duidelijk gehoord te hebben, dat de Minister, naar aanleiding van dit voorbeeld, gezegd heeft, dat de bijzondere school in geldelijk opzicht gesteund zal worden, maar dat zij geheel vrij moet blijven. Wij eischen daarentegen behoorlijk overheidstoezicht.

Mijn rede heeft bij den heer de Vries, den heer Borgesius en ook bij den heer Minister de ontboezeming uitgelokt dat de openbare onderwijzers zelf de openbare school doen dalen in de achting van een groot gedeelte van het volk.

De heer Troelstra heeft reeds gevraagd, dat de heeren toch eens moeten noemen, welke verschrikkelijke dingen er wel voorvallen op de openbare school. Ik voeg er bij, dat men zich van den ondergang der openbare school toch wel wat al te veel voorstelt. Misschien wel vergissen zij die daarop hopen, zich heelemaal. Bij een aanzienlijk gedeelte van ons volk leeft en groeit de belangstelling.

De heer Tydeman heeft een paar cijfers genoemd. Van 1889 tot 1899 groeide de bijzondere school sneller dan de openbare; sedert een paar jaren is dit niet meer het geval, ondanks de wet van 1901. Ik zal er een enkel cijfer naast zetten.

Van Amsterdam is gemakkelijk aan te toonen, dat het openbaar onderwijs er zeer in bloei toeneemt. Uit de cijfers, door den heer Heemskerk verstrekt, blijkt, dat het getal kinderen der openbare scholen van 17600 tot 65000 is gestegen

in de jaren 1880—1902, dat is 268 pct., terwijl dat der bijzondere scholen is gestegen van 16800 tot 28000, dus 38 pct., wat eigenlijk een achteruitgang is, als men weet, dat de bevolking is vooruitgegaan met 67 pct. En nu zal men moeten erkennen, dat de invloed der slechte, roode onderwijzers nergens sterker werkte dan juist in de hoofdstad.

Zoo blijkt, dat men zich zeer vergist, als men denkt, dat de meerderheid van ons volk is voor de Christelijke scholen, omdat ze een afkeer heeft gekregen van de openbare, wegens het gedrag der onderwijzers. Ziet naar het groote aantal kerkelijke afgevaardigden in de Kamer, roept men ons toe; die zijn gekozen om de bijzondere school. Zelfs Amsterdam heeft 3 kerkelijke afgevaardigden. Met de cijfers van de Amsterdamsche scholen voor ons, is die bewering toch bijzonder kras. Daaruit blijkt, dat deze heeren het volk niet vertegenwoordigen en dat de toestand hier in de Kamer heel anders zou zijn, als wij algemeen kiesrecht hadden.

Wanneer het waar, is dat de openbare school zich zelf zoo aftakelt, zou ik ook willen vragen aan de heeren van den overkant: waarom dan toch doen de heeren zoo hun best, haar verder naar de kelder te helpen?

Men leest in allerlei kerkelijke bladen allerlei scheve voorstellingen over het openbaar onderwijs; dat het een verkeerden, ja een verderfelijken geest brengt onder het volk, dat het ontzettend groote sommen verslindt; dat zijn beweringen die ik niet eens meer meetel. Ik denk wel eens: hoe is het mogelijk, dat de menschen die dat schrijven van zulke slechte middelen heil verwachten voor hun goede zaak?

Een paar voorbeelden. De heer Six Dijkstra, predikant der Hervormde Kerk te St. Maartensdijk, heeft van den kansel verkondigd, dus als dominee, dat de boeren in Noordholland een opvoeding genoten hadden van openbare onderwijzers „en dat daardoor een geest in hen gekweekt was, die er hen toe leidt hun kaas van die slechte hoedanigheid te vervaardigen als ze tegenwoordig is". (*Bode* 8/5.)

Ik zou zeggen dat de dominee op den preekstoel iets anders te doen heeft, maar dat is zijn zaak. Maar zeker is het een zeer vernuftige inval, om uit den tegenzin der Franschen in de Hollandsche slechte kaas een aanval tegen het openbaar onderwijs te smeden. Als zoo iets noodig is, dan staat het er met dit onderwijs nog niet zoo slecht voor.

Een Gereformeerd predikant te Hellevoetsluis, de heer Delfos, noemde de openbare school een broeinest van het socialisme, ook al weer van den kansel, die, zooals men weet, de stoel der waarheid is. Hij volgde daarbij het voorbeeld van zijn collega, ds. Diemer te Munnikezijl, die hetzelfde gezegd heeft, en toen hem het onware daarvan door Schaper bewezen werd, (de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij heeft procentsgewijze meer leden, die als kinderen op de bijzondere school gingen, dan op de openbare!) niet den moed had die uitdrukking terug te nemen. Doen de voorstanders der openbare school ooit zulke lage en onwaardige aanvallen op de bijzondere?

Indertijd is een circulaire „over den schreienden nood te Kooten" uitgevaardigd — ook in *De Standaard* opgenomen, waarbij geld werd gevraagd voor een bijzondere school te Kooten bij Zwaagwesteinde. Daarin stond: als wij te Kooten een Christelijke school krijgen, dan zal ook voor de jeugd tegenover de revolutie het Evangelie worden gesteld. Zoo niet, dan zal ongeloof en socialisme hand over hand toenemen. *De Volksstrijd* zegt daarvan te recht:

„O, Broeders van Kooten,
Dit stuk staat op pooten;
Helpt je zoo'n smeekbede niet uit den brand,
Dan is er geen Christelijk gevoel meer in 't land."

Is het niet treurig, dat men aan geld zoekt te komen voor zijn eigen school door de andere te belasteren?

Maar het baat niet.

Waar de openbare onderwijzers het meest den tegenzin der heeren Kuyper en Borgesius hebben opgewekt, daar ging de openbare school het meest vooruit. De bevolking keurt dus het gedrag dier onderwijzers niet af.

De heer de Vries zegt desondanks: dwang moet er komen; weg met de vrijheid; wij zullen die socialistische onderwijzers wegzenden, als ze niet kunnen besluiten op tijd van hun gevoelens afstand te doen. In dit opzicht staat hij dus tegenover den heer de Savornin Lohman, die in 1887 bestreden heeft die verhouding van ambtenaar tot Overheid, door den heer de Vries gisteren verdedigd, als van knecht tot heer. Ik vraag nogmaals of het voor den heer de Savornin Lohman geen tijd wordt, nu eens te verklaren, of hij nog op dat standpunt staat van 1887, want uit de debatten is nog allerminst gebleken, wat een onderwijzer doen en laten mag.

Wij hoorden van den Minister, dat (maar dit is geen nieuws) een onderwijzer niet mag vechten, dronken zijn of onzedelijke handelingen plegen; als ik den naam van de bewuste Limburgsche onderwijzers noem, dan zal de Minister onderzoeken of er reden voor straf bestaat. Ik heb mij bereid verklaard, de namen te noemen, doch niet met deze bedoeling. De justitie heeft de zaken afgedaan; het schooltoezicht kent ze en heeft zich er mede bemoeid. Nu is van mij zeker niet te verwachten, dat ik hier aanspoor tot nog meer straf.

Ik vind het wel zeer vreemd dat de Minister in dit geval zoo streng wil optreden, maar geen reden tot onderzoek vindt in hetgeen de heer van der Zwaag mededeelde omtrent den schoolopziener, den heer van Renesse, die heel wat erger had gedaan, nl. examenrapporten vervalscht. De onderwijzers in Limburg zijn al gestraft; de schoolopziener nog niet.

De grenzen voor de vrijheid van den onderwijzer buiten de school zijn niet nader aangegeven. Of ze er daarom niet zijn? Ja wel, zeggen de heeren. En zij zullen zich het recht voorbehouden, om in ieder bijzonder geval die grenzen te trekken. Zoo blijft men steeds aan willekeur overgeleverd.

De Minister zegt er evenwel bij, dat hij niets moet hebben van de beweging der revolutionnaire onderwijzers. Een oogenblik later heette het: vroeger was het duf in ons land, maar toen mijn partij kwam, hebben we er leven in gebracht; toen is er gekomen strijd en opgewektheid; de saaie liberale tijd was uit.

Zoo zeggen wij ook. Het was duf en suf in ons land, toen de burgerlijke heeren onder elkaar de lakens uitdeelden. Toen zijn wij gekomen en hebben er leven en beweging in gebracht. 's Ministers partij was indertijd op haar wijze revolutionnair, evenals wij thans revolutionnair zijn op onze wijze. Met welk zedelijk recht wil hij ons dan daarvoor straffen?

Ten slotte de kindervoeding.

De heer de Vries en de Minister zeiden met nadruk, dat het nog geen gebrek aan barmhartigheid is, wanneer hun partij daaraan niet wil. En dan volgt de oude redeneering: eerst is het schoolvoeding; dan kleeding; dan een bed; dan een woning.

Als dat alles noodig is, dan heb ik er niets tegen. Maar de heeren moeten niet denken, dat zij daarmee van de zaak af zijn; dat zij in deze redeneering het middel gevonden hebben, om onzen eisch te kunnen afwijzen.

De heer de Vries heeft nog een ander motief aangevoerd: de gemeentefinanciën laten dat niet toe. Daarmee moet zeker rekening worden gehouden, maar dit motief is niet afdoende, om onzen eisch af te slaan. Ik behoef slechts te herinneren aan alles wat er uit de geldmiddelen der gemeente wel gedaan wordt voor het onderwijs der hoogere klassen.

Als er bij deze debatten één ding gebleken is, dan is het, dat de kerkelijke partijen hun beginsel hebben moeten laten varen.

De Minister — en dat bewijst wel dat wij winnen, dat men van standpunt is veranderd — eischt nu zelfs de eer der kindervoeding voor de zijnen op. Aan de rechterzijde zou men daarmee het eerst zijn begonnen. Of men dat wil doen rechtstreeks door de gemeente of niet, is ons absoluut onverschillig, als het kind maar goed gevoed en gekleed wordt. Al die schrikbeelden, die de Minister van gemeentezorg voor zich ziet, ken ik niet, en ik heb er nooit eenige schadelijke gevolgen van kunnen ontdekken. Doch laat hij het dan doen zonder de gemeentelijke verstrekking. Deze zou de veerkracht van ons volk verslappen, zegt de Minister, maar als het kind geen brood heeft, verslapt die veerkracht nog veel meer.

De Minister is dus in beginsel niet weer tegen ons; wij zullen dat ontbouden.

De heer Borgesius wist niet, of de Roomsch-Katholieken tegen kindervoeding waren. Ik geloof niet, dat men ook dat nog kan volhouden. Ik wees reeds op den heer Brinkhuis te Enschedé; ik wil nog wijzen op een Vlaamsch blad, waarin van streng-Katholieke zijde de noodzakelijkheid van „schoolsoepen", zooals

men het daar noemt, wordt verkondigd. In „Het Getrouwe Maldeghem" van het begin dezer maand wordt de nood der kinderen afgeschilderd, die in den winter geen eten of kleeren hebben, en het werk der schoolvoeding noodzakelijk en verdienstelijk genoemd. Zijn de Katholieken in Vlaanderen misschien anders dan hun geloofsgenooten hier?

De heer Schokking heeft nog een motief aangevoerd. Het arbeiderskind zou Staatskind worden. Maar de heer Schokking heeft er minder bezwaar in, dat de studenten aan de Hoogescholen Staatskinderen zijn, waarvoor men veel dieper in den zak dient te tasten. Dezelfde redeneering die de Minister er op na houdt tegenover kindervoeding, volgt hij tegenover geheel ons klasse-onderwijs.

Wij vragen sociale maatregelen voor het kind; gelijkheid van onderwijs, voor het kind van het volk evengoed als het voor het kind uit de hoogere klasse. De Minister trekt de lijn door: alle kinderen op de middelbare school, op het gymnasium, aan de Universiteit. Tachtig millioen in het jaar wordt ons als een vreeselijk spookbeeld voor oogen gehouden; daarmede zou het nauwelijks zijn te doen. Maar wie heeft dat ooit gevraagd? Laat de Minister doen wat nu gedaan kan worden. Meer vragen wij niet. Laat hij eindigen met de bevoorrechting der rijken, waarvan hij de enorme feiten niet heeft ontkend en niet kan ontkennen.

De Minister vergelijkt dan die gedroomde 80 millioen met de 7 millioen voor snelvuurkanonnen, door van der Zwaag genoemd; ik wil die vergelijking wel doorvoeren. De kinderkleeding en voeding van Amsterdam zal f 150 000 kosten, als in alle behoeften wordt voorzien. Wanneer men nu stelt, dat voor het geheele land tienmaal zooveel noodig is, krijgt men 1½ millioen, een bedrag, dat vrij zeker te hoog is. Voor de 7 millioen van het snelvuurgeschut zou men dus alle kinderen in Nederland 5 jaren lang van voeding en kleeding kunnen voorzien. Als ik de keuze had, zou ik niet aarzelen, dat kan ik den Minister wel verzekeren.

De Minister kan overigens tegenover het volk redeneeren als Brugman; hij kan in een schoone rede aantoonen, dat de middelen ontbreken; hij mag het probeeren. Maar zoolang de begrooting van Binnenlandsche Zaken is ingericht als thans het geval is, kan men aan het volk van Nederland niet duidelijk maken, waarom zulke groote sommen worden ten koste gelegd aan het onderwijs voor de welgestelden, terwijl een zoo klein bedrag aan het onderwijs van het volkskind wordt besteed.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord heeft de Minister zich, naar het mij voorkomt, eenigermate willen verontschuldigen, zich willen losmaken van de parallel die ik getrokken heb tusschen het antwoord des Ministers en de evolutie-theorie, waarop de Minister mijns inziens gezinspeeld had. Ik zal daarop niet ingaan. Voor een debat daarover is de tijd te kort en het onderwerp is mij ook wel wat machtig. Ik meen alleen te mogen opmerken, dat differentieering in de leer der evolutie iets anders is dan het zich verdeelen in stengels van een eenheid.

Ik stap hiermede van dit onderwerp af.

Wat mij niet onverwacht kwam, was de tegenwerping van den Minister, dat ik uit den tijd was en een standpunt innam van vóór 20 jaren. Ik zou daartegenover deze vraag willen stellen, of ik misschien mijn tijd niet vooruit zal blijken te zijn.

Dit is een zonderlinge gedachte, die misschien niet door allen aanstonds zal worden gevoeld. Ik wil die gedachte verduidelijken door de eenvoudige vraag te stellen: waar moet het heen? En wie geeft het antwoord daarop? De Minister niet, noch nu, noch vóór twee jaar. De heer Lohman, de geestelijke vader van het Unie-rapport — hij is hier tot mijn spijt niet aanwezig — verklaarde in de vergadering van 4 December 1902, dat het Unie-rapport zonder meer practisch onuitvoerbaar was.

De heer Heemskerk geeft ook geen antwoord op de vraag. Hij heeft gepleit over den geest van het Unie-rapport en getracht den geest van het lichaam te scheiden zonder het geheel te ontzielen. Of die ongehoorde operatie hem zal gelukken, meen ik mogen betwijfelen.

Het Unie-rapport, Mijnheer de Voorzitter, dat antwoord zou moeten geven op de gestelde vraag, heeft de overzijde in den steek gelaten. Het Unie-rapport is in 1901 geplaatst op het programma van de anti-revolutionnaire partij voor de verkiezingen. Men heeft toen gevoeld, dat men den eisch van finale, althans van oplossing van den schoolstrijd, niet meer kon bevredigen met declameeren. Misschien zou er ook nu reden zijn die opmerking in het midden te brengen. Men heeft gemeend, dat men iets tastbaars moest geven aan de kiezers. En nu? In 1902 wordt het Unie-rapport over boord geworpen en practisch onuitvoerbaar verklaard.

Ik wijs in de tweede plaats in dit verband op de motie, die op 2 Mei 1901 door de heeren Kuyper, Lohman, Mackay en ik meen nog twee andere partijgenooten, werd voorgesteld en waarvan de heer Kuyper, nadat hij Minister was geworden, verklaren moest, dat hij de financieele gevolgen zelfs in de verste verte niet had overzien.

Wat ik hiermede zeggen wil? Dat dit alles is de politieke schoolquaestie; die zijde van de zaak, die door dezen Minister altijd het meest bezien is en wordt. Hij heeft zijn leven daaraan besteed, hij meent ook, dat hij nu zijn zetel daaraan te danken heeft. Ten onrechte, naar het mij voorkomt, want de middenstof, die dezen Minister op het kussen heeft gebracht, had de sectenschool zeker niet in haar programma. Wat bewijst nu de loop van zaken, die ik zooeven zeer in het kort schetste? Dat het wel gemakkelijk is af te breken, maar dat het moeilijk is op te bouwen, en dat zij, die het belang van het volksonderwijs stellen boven de politiek, zich wel tweemaal moeten bedenken eer zij iets draaglijks in de plaats weten te stellen van hetgeen nu bestaat. En ten tweede — en nu kom ik tot mijn eerste opmerking, dat ik misschien zal blijken mijn tijd vooruit te zijn geweest — dat derhalve het behoud van het stelsel van art. 192 der Grondwet, als het eenig mogelijke, mij niet onwaarschijnlijk voorkomt, zij het ook in een gewijzigde, een verbeterde of laat ons zeggen een gelouterde toepassing.

Dit is de achtergrond van hetgeen ik in eersten termijn heb gezegd.

Mijn opvatting van art. 33 van de wet van 1878, in verband met de economie van de wet, is, dat deze niet verbiedt, dat in de school wordt gebracht de opwekking van godsdienstige gevoelens, evenmin als de kennis van den godsdienst, en ik voeg er aan toe, dat naar mijn wijze van zien de wet dat ook niet mag of moet verbieden. Ik vraag dus niets nieuws, maar wil men art. 33 een andere redactie geven, die dit uitdrukt, die dus niet is een vernauwing, maar een verruiming van het artikel, zoo zou ik daartegen geen bezwaar hebben.

Dit is m. i. de eenige goede oplossing der schoolquaestie, die in een zoo verdeeld land als het onze kan gegeven worden, namelijk dat het toegelaten zij, dat de algemeene voor allen toegankelijke volksschool zich aanpast aan de omgeving, zonder dat zij zich tot schade van het onderwijs behoeft te splitsen in allerlei scholen en schooltjes die men in Duitschland noemt „pedagogische Jammergestalten".

Kan dit beter tot zijn recht komen als men directen invloed op de inrichting van de school aan de ouders toekent, dan zal ik gaarne, indien dat practisch uitvoerbaar blijkt, daaraan medewerken. Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat dit door den heer Lohman gekoesterde denkbeeld zoowel bij den heer Troelstra als bij mij en waarschijnlijk meerderen aan deze zijde instemming vindt.

Ten slotte, waarom het in mijn school duf en suf zou moeten zijn en in de school van den Minister niet, dat is mij nog niet verklaard.

De heer **Dolk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet beginnen met den Minister dank te zeggen voor zijn uitvoerig antwoord op de opmerkingen die ik gemaakt heb over het onderwijs aan achterlijke en spraakgebrekkige kinderen. De Minister heeft ook tot mijn genoegen verklaard in beginsel niet ongenegen te zijn het betreffende rapport van de inspecteurs over te leggen, als hij dat nader heeft bekeken. Intusschen moet ik nog een paar opmerkingen maken.

De quaestie van die achterlijke kinderen is tweeledig. De daarvoor bestaande scholen te Amsterdam staan feitelijk buiten het lager-onderwijs-stelsel en het is dus goed die te brengen onder art. 15 van de Lager-onderwijswet. Maar de klassen van achterlijke kinderen, zooals die in Rotterdam en den Haag bestaan, worden op die wijze gestigmatiseerd als niet passende

in het lager onderwijs. Toch zal er niet altijd in een gemeente een school voor achterlijke kinderen zijn.

De Minister merkt op dat het gemeentebestuur die kan inrichten. Maar dat is juist wat ik gevraagd heb. Die klassen hebben een heel klein aantal leerlingen, omdat het onderwijs individueel is; het zijn klassen van omstreeks 12 kinderen. Het wordt dus zeer onvoordeelig als men eenige van die klassen moet inrichten en voor elken onderwijzer slechts evenveel Rijkssubsidie krijgt als voor de andere onderwijzers. Het zal niet zoo gemakkelijk zijn dit in de wet te brengen, maar het is misschien wel mogelijk als men iets meer toelage geeft voor het personeel aan die klassen verbonden, in verband met het feit dat de Leerplichtwet vordert dat ook de achterlijke kinderen naar school gaan.

Wat de spraakgebrekkigen betreft, zeide de Minister, dat de onderwijzers zich er maar op moeten toeleggen dat zij het stotteren aan de kinderen kunnen afleeren. Maar daartoe juist heb ik gevraagd om een cursus waar de onderwijzers dat kunnen leeren. In zoover gaan wij dus samen; want het is hetzelfde of een speciale dan wel een gewone onderwijzer het stotteren den kinderen afleert. Op dit oogenblik is er nog al kwakzalverij onder de menschen die adverteeren het stotteren af te kunnen leeren, daar zij geen behoorlijke opleiding genoten hebben. Men moet daartoe onderlegd zijn, men moet bijv. weten dat de oorzaken van het stotteren zeer verschillend zijn: de oorzaak kan liggen in de keel, maar ook in de hersens. Een onderwijzer moet dat kunnen beoordeelen om spraaklessen te geven.

Omtrent de quaestie van het zuiver spreken moet ik toegeven dat wij allen in den laatsten tijd veel sympathie voor Zuid-Afrika gevoeld, en het Zuid-Afrikaansch zeker heel aardig gevonden hebben, maar wanneer een onderwijzer het ging spreken op de school zou men daar toch niet mee mede kunnen gaan. Ik voor mij hoor ook als dialect bijv. het Noord-Brabantsch wel gaarne, maar de platte grootsteedsche taal is toch zeker minder mooi, en het komt wel voor dat onderwijzers in dat opzicht de uitspraak niet te zuiver hebben.

Mijn verwijzen naar dat Vlaamsche boek geschiedde echter vooral om hetgeen er in voorkomt betreffende het spreken, afgescheiden van de tongvallen. Daaruit blijkt dat de onderwijzers zich meer moeten toeleggen op het spreken en het als een vak beschouwd moet worden dat meer bij de opleiding van onderwijzers te pas gebracht moet worden. Ik blijf daarop de aandacht van den Minister vestigen.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft de aandacht er op gevestigd, dat enkele vragen door mij tot hem gericht zijn, die niet in het Voorloopig Verslag voorkomen. Ik ben den Minister erkentelijk, dat hij mij toch antwoord op die vragen heeft willen geven en wel een bevredigend antwoord. Immers, hij heeft gezegd met betrekking tot mijn opmerkingen over het herhalings-onderwijs, dat hij bereid was daarnaar een onderzoek in te stellen en dat, indien daarbij mocht blijken, dat de feiten zijn zooals ik die heb medegedeeld, hij niet zou aarzelen daarin verandering te brengen.

Minder bevredigend was het antwoord op mijn vraag betrekkelijk het bijzonder onderwijs.

Ik heb den Minister gevraagd: zijt gij bereid een onderzoek in te stellen naar de tegenwoordige salarissen van de bijzondere onderwijzers en de resultaten daarvan aan de Kamer mede te deelen?

Het antwoord van den Minister daarop luidde: ik heb reeds in de Memorie van Beantwoording, gezegd, dat ik aan uw verzoek niet voldoen kan; ik weet het niet.

Mijnheer de Voorzitter. Wat over dit punt in de Memorie van Antwoord staat was mijn aandacht niet ontgaan. Ik heb het zelf in mijn eerste rede voorgelezen, en daarom heb ik den Minister ook niet gevraagd op dit oogenblik reeds meedeelingen te doen, maar wel om zoo spoedig mogelijk een onderzoek in te stellen. En ik heb er bijgevoegd, dat dit onderzoek weinig tijd in beslag zou nemen, want dat aan het Departement van Binnenlandsche Zaken reeds aanwezig zijn de staten behelzende de salarissen van de bijzondere onderwijzers, zooals die werden toegekend in 1900. Zoodra dus nieuwe opgaven zullen zijn ingekomen, kan een vergelijkende statistiek worden samengesteld.

Ik begrijp niet welk bezwaar de Minister kan hebben tegen de inwilliging van mijn verzoek. Hij zegt: ik ben het met u eens, dat er contrôle moet zijn en dat de Kamer het recht heeft te vernemen of met de gelden, aan het bijzonder onderwijs uit de Staatskas verstrekt, werkelijk het doel bereikt wordt dat men er zich van heeft voorgesteld. — Welnu, dat is juist de reden, waarom ik de vrijheid heb genomen op het verstrekken van nadere opgaven aan te dringen. — De Minister verwijst mij naar een nadere wet, als wanneer dit punt vanzelf meer aan de orde zal komen. Maar daarmede ben ik niet tevreden. Afgescheiden van een nadere wet is het voor ons thans van het grootste belang te weten of de gelden die bij de wet van 1901 zijn toegestaan, goed besteed zijn en of ook de bijzondere onderwijzers daarvan hebben geprofiteerd. Ik vlei mij daarom op mijn vraag alsnog een bevredigend antwoord te krijgen . . . . .

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Wij zijn aan de bepalingen van de wet gebonden. Indien in die wet stond een regeling voor de besteding der gelden, dan zou men voor de contrôle een regel hebben.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik ben den Minister erkentelijk dat hij mij interrumpeert, omdat dit waarschijnlijk een redevoering uitspaart, wat vooral in dit stadium van het debat hoogst gewenscht is. Ik heb nu gelegenheid mijn bedoeling nog te verduidelijken.

De Minister zegt thans, dat indien in de wet was opgenomen een regeling van de salarissen bij het bijzonder onderwijs, men alsdan aan die contrôle iets zou hebben, maar dat die regeling geheel ontbreekt.

Ik antwoord daarop, dat de door mij gewenschte opgaven wel degelijk licht kunnen verspreiden over de wijze waarop de meerdere gelden, aan het bijzonder onderwijs toegekend, zijn besteed. Immers, als men een vergelijkende statistiek heeft der salarissen in 1900 en in 1904, dan kan men zien of de hoogere subsidies die zijn toegekend, o. a. met het doel om de salarissen der onderwijzers te verhoogen, ook werkelijk daaraan besteed zijn of wel dat nog altijd dezelfde toestanden bestaan als in 1900 zijn geconstateerd, toen zeer veel bijzondere onderwijzers òf in het geheel geen òf heel weinig traktement hadden. Dit te weten is wel degelijk van groot belang en ik hoop, dat mijn bedoeling met het stellen der vraag den Minister nu wel duidelijk zal zijn geworden.

Nu een woord over de quaestie van de schoolvoeding.

Toen ik gisteren zeide, dat ik mij de illusie maakte, dat de Minister, evenzeer als vele andere anti-revolutionnairen, op dit punt wel reeds bekeerd zou zijn, werd er gelachen, waaruit ik opmerkte dat de meesten die illusie niet deelen. Desniettemin, en het doet mij genoegen dit te kunnen constateeren, is straks uit de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken gebleken, dat hij werkelijk reeds geheel staat op het standpunt, in den gemeenteraad van 's Gravenhage, o. a. door zijn geestverwant, den heer de Wilde, verdedigd. De Minister heeft thans *toch uitdrukkelijk* verklaard, dat er van anti-revolutionnaire zijde volstrekt geen bezwaar behoeft te bestaan om het verstrekken van schoolvoedsel en kleeding te bevorderen, indien het maar niet rechtstreeks van gemeentewege wordt verstrekt, maar men zich bepaalt, zooals te 's Gravenhage, tot het verstrekken van financieelen steun aan een vereeniging wier doel is havelooze kinderen die niet of niet trouw de school bezoeken, van voedsel en kleeding te voorzien. Mij dunkt, dat is reeds een groote stap in de goede richting. Wij weten allen dat bij de behandeling van de Leerplichtwet niet alleen het verstrekken van voedsel rechtstreeks van gemeentewege, maar ook het verleenen van financieelen steun uit de gemeentekas aan vereenigingen van anti-revolutionnaire zijde sterk is bestreden, ook door den Minister zelf, die toen afgevaardigde uit Sliedrecht was.

De Minister heeft echter tegen deze soort van gemeentezorg nog één bezwaar ontwikkeld, dat, naar ik meen, op een misverstand berust. De Minister zeide: vergeet toch niet, dat er tal van factoren zijn, die het genieten van goed onderwijs belemmeren en dat, als men van overheidswege één van die factoren bestrijdt, men later ook van de overheid zal vorderen de andere belemmerende factoren weg te nemen. De Minister lichtte dat nader met een voorbeeld toe. Natuurlijk — zoo ongeveer luidde zijn redeneering — zal een kind beter van het onderwijs profi-

teeren wanneer het goed gegeten heeft en goed gekleed is, maar evenzeer is het waar, dat een leerling minder goed in staat zal zijn het onderwijs naar behooren te volgen, als het slecht geslapen heeft omdat het geen behoorlijke slaapstede had. Zal men ook hierin willen voorzien? Hier dreigt zijns inziens een gevaar, omdat men zoo van het een tot het andere komt.

Hier is een misverstand, Mijnheer de Voorzitter. De bepaling betreffende het verstrekken van voedsel en kleeding is niet in de wet opgenomen opdat de kinderen beter van het hun verstrekte onderwijs zouden kunnen profiteeren — ofschoon dit daarvan het indirecte gevolg zal zijn — maar wel om het schoolbezoek te bevorderen. Als de Minister daaraan mocht twijfelen, verwijs ik hem naar art. 6 van het besluit tot uitvoering van art. 35 van de Leerplichtwet, welk artikel blijkbaar den Minister hedenmorgen niet duidelijk voor den geest heeft gestaan. Dit artikel luidt:

„Voeding en kleeding wordt alleen verstrekt aan kinderen, die uit hoofde van gebrek aan voeding of kleeding niet of niet trouw ter school komen of van wie het te verwachten is, dat zij zonder verstrekking van voeding of kleeding niet geregeld de school zullen blijven bezoeken."

Als men zich aan die omschrijving houdt — en daartoe is men verplicht — dan is er — de Minister zal dit wel willen toegeven — niets inconsequents in gelegen, dat men er niet aan denkt om aan schoolkinderen ook betere slaapgelegenheden te bezorgen. Als de kinderen slecht geslapen hebben, dan zullen zij zeker minder goed van het onderwijs profiteeren, maar het is geen beletsel om op school te komen; daarentegen is het ontbreken van behoorlijke kleeding wel degelijk een beletsel om de school te bezoeken. Dat men het ééne doet brengt dus volstrekt niet mede, dat men het andere niet kan nalaten.

Nu nog een slotwoord. Het heeft mij zeer leed gedaan, dat de Minister ook hedenmorgen weer geen weerstand heeft kunnen bieden aan de verleiding om opnieuw zijn scherpe aanvallen te richten tegen het openbaar onderwijs. Natuurlijk was dat zijn recht, maar de heer Troelstra heeft dezen morgen reeds zeer te recht opgemerkt, dat, als de Minister deze grondwettige instelling, waaraan dan toch nog altijd, ook volgens 's Ministers eigen erkentenis, zeer velen in den lande gehecht zijn, wil aanvallen, hij dan ten minste met argumenten moet komen om zijn veroordeeling te staven. En het eenige argument dat wij van den Minister gehoord hebben was dit: ik kan u verzekeren, dat er hooggeplaatste personen bij mij geweest zijn, die mij in gemoede verklaard hebben, dat zij vroeger zeer waren ingenomen met het openbaar onderwijs, maar die, na al wat er is voorgevallen — wat er dan eigenlijk is voorgevallen wordt ons niet meegedeeld — langzamerhand een afkeer van die school hebben gekregen.

Is dat nu een argument? Zelfs laat de Minister ons onkundig wie die hooggeplaatste personen geweest zijn. Ik zou bijna onderstellen, dat het personen zijn, die misschien juist omdat zij zoo hoog zijn geplaatst, al hun wijsheid met betrekking tot de openbare school hebben geput uit hetgeen in persorganen daarover zoo nu en dan wordt geschreven, en die school niet kennen uit eigen ervaring, uit persoonlijk bezoek. Waarschijnlijk zelfs zal de Minister mij wel willen toegeven, dat ook hij zelf, die op hoogen toon vonnis velt over die instelling, al zijn kennis omtrent de openbare school heeft moeten halen uit geschriften en uit hetgeen anderen hem zoo nu en dan hebben meegedeeld en dat hij zich nooit door persoonlijk bezoek van den werkelijken toestand bij het openbaar onderwijs in bijzonderheden op de hoogte heeft gesteld.

Tegenover 's Ministers beroep op onbekende hooggeplaatste personen, die allengs tegenstanders van de openbare school zijn geworden, zou ik kunnen aanvoeren — al erken ik dat het ook van mijn zijde geen sterk argument zou zijn, maar ik doe het alleen om duidelijk in het licht te stellen hoe zwak 's Ministers redeneering is — welnu, tegenover 's Ministers beroep op onbekende autoriteiten, zou ik aan de Kamer kunnen meedeelen, dat hooggeplaatste en niet hooggeplaatste personen, maar alleen mannen doorkneed in de practijk van het onderwijs, mannen die jarenlang in commissiën of in het schooltoezicht bij het onderwijs zijn werkzaam geweest, mij hebben verklaard, dat toen zij voor het eerst met de openbare school in aanraking kwamen en in die richting gingen arbeiden, zij, op grond van hetgeen door de vijanden van het openbaar onderwijs in deze Kamer was gezegd en herhaald en ook elders was geschreven, van dat onderwijs geen erg besten dunk hadden, maar dat naar mate zij meer scholen hadden gezien en bezocht, zij de nauwgezette plichtsbetrachting en toewijding van de groote meerderheid der onderwijzers meer leerden waardeeren en ook tot de ontdekking kwamen, hoe in de meeste scholen ook wel degelijk het voorschrift van art 33 der Onderwijswet tot zijn recht komt. Dit alles zou de heer Verhey, hier vóór mij gezeten, zeker gaarne willen bevestigen en u nog beter kunnen toelichten, want hij is juist een van de mannen die ik hierbij op het oog heb.

De Minister heeft zich echter niet bepaald tot veroordeeling van het openbaar onderwijs; hij heeft, na dat onderwijs te hebben aangevallen, ons ook duidelijk trachten te maken, waarom het zijns inziens heel natuurlijk is, dat de openbare school niet meer deugt, slecht is geworden. Dat komt, zegt hij, omdat de onderwijzers van de openbare school, in strijd met vroegere toestanden, tegenwoordig niet meer weten wat eigenlijk onder Christelijke en maatschappelijke deugden moet worden verstaan; omdat zij niet meer in staat zijn de kinderen tot Christelijke en maatschappelijke deugden op te leiden, omdat art. 33 vrijwel een doode letter is geworden, omdat de meeste openbare onderwijzers niet meer op een standpunt staan, dat zij nog in gemoede hun leerlingen vaderlandsliefde en liefde voor het Huis van Oranje kunnen inprenten.

Een vage, algemeene beschuldiging, Mijnheer de Voorzitter, waartegen ik met alle kracht wensch te protesteeren.

Zeker, ik heb het gisteren zelf erkend; er zijn onder de duizenden, die bij het openbaar onderwijs werkzaam zijn, ook mannen, die de school oneer aandoen, maar mag dat voor dezen bewindsman een reden zijn om zonder eenig bewijs zoo in het algemeen op zoo minachtende wijze te spreken van het korps openbare onderwijzers?

Wij, voorstanders van het openbaar onderwijs, zijn niet gewoon om als er aanvallen tegen de openbare school worden gericht, den bal terug te stooten en onze tegenstanders toe te voegen: herziet u zelven. Maar met alle erkenning van het vele goede, dat wij ook in het bijzonder onderwijs waardeeren, mag ik toch bij deze gelegenheid wel eens vragen: zijn er ook onder de bijzondere onderwijzers geen parasieten, die uw school oneer aandoen, die geen flauw begrip toonen te hebben van hetgeen opleiding tot Christelijke en maatschappelijke deugden beteekent? Verdraagzaamheid is toch zeer zeker een maatschappelijke deugd, en als ik nu in het algemeen zeide: uw onderwijzers kweeken onverdraagzaamheid aan, dan zoudt gij met recht mij kunnen tegenwerpen: dat is laster. Maar als ik zeg: er zijn onder uw onderwijzers die in hun omgeving kwaad stichten, omdat zij, in plaats van hun leerlingen verdraagzaamheid in te prenten, door hun onverdraagzame leeringen de goede verstandhouding tusschen burgers van hetzelfde dorp in gevaar brengen — dan zal ook de warmste voorstander van het bijzonder onderwijs erkennen, dat ik recht heb zóó te spreken.

Ik geloof, dat ik den aanval van den Minister op de openbare onderwijzers niet meer in het hart kan raken dan door dergelijke vragen te stellen. Ik weet het wel, Mijnheer de Voorzitter, als de Minister zegt, dat de openbare onderwijzers hun leerlingen niet opleiden en niet opleiden kunnen tot vaderlandsliefde en liefde voor het Huis van Oranje, dan denkt hij weer aan de sociaal-democratie, en doet hij het voorkomen, alsof de groote meerderheid der openbare onderwijzers tot die richting zou behooren Wat geheel onjuist is, Mijnheer de Voorzitter, want gisteren werd hier verklaard dat er van de ruim 10 000 onderwijzers, slechts ongeveer 150 sociaal-democraten zijn.

Maar er is meer. Vooral het verwijt dat de openbare onderwijzers den kinderen geen liefde weten in te boezemen voor het Huis van Oranje, had hij op zijn standpunt als warm voorstander van het bijzonder onderwijs, in elk geval achterwege moeten laten. Ik ontken niet, dat ook wat het bijzonder onderwijs betreft op verreweg de meeste scholen wel degelijk den leerlingen liefde voor ons Vorstenhuis wordt ingeprent, maar ik mag toch vragen: zijn er niet bijzondere, zelfs exclusief kerkelijke scholen, waar het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis op zoodanige wijze wordt gegeven, dat het niet strekken kan om de liefde voor het Huis van Oranje te doen

toenemen — scholen waar men het doet voorkomen alsof Prins Willem de Eerste bij zijn optreden voor recht en vrijheid zich uitsluitend zou hebben laten leiden door berekening en eigenbelang?

Ik zal er niet meer van zeggen. Als de Minister weer eens geroepen wordt om over het lager onderwijs te spreken, dan zal hij, naar ik hoop, tot het besef zijn gekomen, dat het beter is een andere methode te volgen en dat het niet aangaat zonder eenig bewijs de openbare school en de openbare onderwijzers aan te vallen en te veroordeelen.

Aan het slot van zijn rede heeft de Minister zoo straks ook nog gezegd: hoe is het mogelijk, dat gij, afgevaardigde uit Zutphen, kunt beweren, dat de groote meerderheid van de natie nog gehecht is aan de openbare school, want, en hier sprak de Minister met eenige zelfverheffing, dat ik hier sta als Minister van Binnenlandsche Zaken en dat de rechterzijde meerderheid is geworden is immers juist bewijs van het tegendeel?

De heer Tydeman heeft daarop reeds met een enkel woord gerepliceerd, maar ik wil er nog iets bijvoegen. Van dezen Minister had ik wel allerminst een dergelijke argumentatie verwacht. Indien het waar was, dat deze Minister zijn overwinning bij de stembus te danken had aan zijn vijandschap tegen de openbare school; — als hij tot regeeren geroepen was op grond van zijn denkbeelden in zake het lager onderwijs en om zijn voorliefde voor de secteschool, dan zou het onbegrijpelijk zijn, dat hij in zijn eerste rede die hij hier als Minister uitsprak tot de Kamer heeft gezegd: op vele punten zal er verandering noodig zijn, maar met betrekking tot het lager onderwijs behoeft er in de koers geen verandering te komen, want het gaat goed zoo. Ware het juist wat de Minister ons meedeelde, zouden immers alle leden van de rechterzijde in hooge mate verontwaardigd zijn, dat hij, Minister, aan het bewind gebracht door den schoolstrijd, thans wel allerlei zaken aan de orde stelt, maar jaren laat voorbijgaan zonder in zake lager onderwijs nog eenig voorstel tot verandering te doen.

Neen, de politieke constellatie is tegenwoordig geheel anders dan de Minister het doet voorkomen. Het moge waar zijn, Mijnheer de Voorzitter, dat door uw Schoolwet van 1889 nog niet volkomen pacificatie is verkregen, maar algemeen is toch de overtuiging, dat de schoolstrijd in zake lager onderwijs daardoor zijn acuut karakter heeft verloren, dat er ook van de zijde van de voorstanders van het openbaar onderwijs veel meer waardeering voor het bijzonder onderwijs is gekomen, en dat het plicht is ook dat onderwijs zoo goed mogelijk te maken, o. a. door er geld uit 's Rijks kas voor beschikbaar te stellen.

Maar dit neemt niet weg, dat de groote meerderheid van het Nederlandsche volk nog altijd de voorkeur geeft aan de openbare school, nog altijd in gemoede aan die school gehecht is. Al wat de Minister heeft aangevoerd, kan niet wegredeneeren het feit, dat ongeveer twee-derde van de ouders in Nederland hun kinderen naar de zoozeer gesmade openbare school zenden.

De heer **Schokking**: Gedachtig aan uw wenk, Mijnheer de Voorzitter, zal ik thans verdere beschouwingen achterwege laten, ofschoon de rede van den Minister en de redevoeringen van andere sprekers mij daartoe anders wel aanleiding zouden geven.

Intusschen heb ik het woord gevraagd om een vergissing te kunnen herstellen, die ik gisteren tot mijn spijt heb begaan.

Haastige spoed, waarmee anders wel in dezen tijd moet gewerkt worden, is zelden goed, maar bleek in dit geval ook verkeerd. Het citaat, dat ik gisteren tot versterking van mijn betoog aanhaalde in zake de kunstmatige leiding van ons volk door het openbaar onderwijs was niet, zooals mij later bleek, uit een rapport van Het Nut van het Algemeen, maar uit een rapport aan die vereeniging opgedragen.

Ik bied de Kamer daarom mijn verontschuldiging aan voor die vergissing. Zij is intusschen van geen invloed op het betoog zelf. Alleen zal ik later, naar ik hoop, de nadere bewijzen daarvoor bijbrengen en tevens gelegenheid hebben om op de quaestie van art. 33 in te gaan, dat wel blijken zal een hoofdpunt in de discussie over het lager onderwijs uit te maken.

Ook zal ik mij dan de vrijheid veroorloven om, zij het met bescheidenheid, te onderzoeken in hoeverre de voorstelling van den Minister in zijn rede van dezen morgen omtrent de eenheid van ons volk in verband met den strijd, waarover hij heeft gesproken, juist kan heeten.

Zooals gezegd is, laat ik dit alles thans rusten. Alleen wil ik nog hopen, dat uit de repliek van den Minister straks blijken zal, dat de uitlegging, die de heer Borgesius zooeven gemeend heeft te kunnen geven van zijn verklaring met betrekking tot art 35 van de Leerplichtwet, niet juist was.

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! Allereerst wensch ik een misverstand weg te ruimen, dat ik niet gaarne zou laten voortbestaan. Ik heb den schoolopziener van Renesse niet beschuldigd, gelijk ter Laan blijkt te hebben verstaan, van vervalsching van rapporten. Die beschuldiging mocht ik niet uiten, omdat ik haar niet zou kunnen bewijzen en bovendien omdat zij valsch zou zijn. Ik heb gezegd, dat de heer van Renesse trachtte twee van de examinatoren te bewegen een paar cijfers te veranderen. Of die cijfers ook veranderd zijn, weet ik niet; ik weet alleen dat de beide betrokken personen weigerden aan dien wensch te voldoen. Of de schoolopziener ze in zijn rapport heeft veranderd weet ik niet, omdat zulk een rapport geheim is en ik kon en mocht dus de beschuldiging, zooals ter Laan die verstaan heeft, niet uiten.

Thans een woord over de schoolvoeding, wat m. i. met het onderwijs in nauw verband staat. De heer de Vries heeft gezegd, dat de f 150 000, die in Amsterdam verondersteld werden noodig te zijn, slechts een *eerste stap* zijn geweest in de goede richting; mij dunkt, hieruit blijkt wel zoo sterk mogelijk de noodzakelijkheid van die voeding.

Maar, zegt de heer de Vries, wij zullen het daar dan niet bij kunnen laten, doch er toe moeten komen ook de gezinnen zelf te gaan helpen waar de particuliere zorg te kort schiet. Weet de heer de Vries dan niet, dat de schoolvoeding niet in de eerste plaats helpt de kinderen van ouders die reeds gealimenteerd worden, en voor wie de gemeente den onderstand dus toch reeds op moet nemen; maar juist van die, welke liever niet in aanraking komen met de openbare armverzorging, die alle mogelijke pogingen doen om zich staande te houden? En ligt het dan niet in de lijn der heeren die pogingen te steunen en de kinderen dier ouders bij gebleken hooge noodzakelijkheid te geven voeding en kleeding?

De heer Schokking wordt, zegt hij, niet gedreven door hardheid; hij heeft evenveel medelijden met die arme kinderen als wij. Ik geloof gaarne, dat bij hem alleen het beginsel op den voorgrond treedt; maar waar de heer Schokking erkend heeft, dat armverzorging van gemeente- of van Staatswege eigenlijk ook strijdt met zijn beginsel, dat ook daarin de Kerk moest voorzien of hoogstens daarnaast de particuliere liefdadigheid, maar dat de omstandigheden er toe geleid hebben, dat hij, in strijd met dit zijn beginsel, toch den steun van Staat of gemeente ten bate dier armverzorging moet erkennen, daar vraag ik: waarom blijft de heer Schokking dan nu zoo stokstijf staan op zijn beginsel, waar de noodzakelijkheid van voeding en kleeding eveneens zoo schreiend is gebleken?

Ik hoop inderdaad dat de heeren over dit dogma heen zullen kunnen stappen ter wille van de practische belangen van de kinderen die het hier geldt.

De Minister heeft gezegd, ten bewijze dat sociaal-democraten niet kunnen zijn goede onderwijzers aan de openbare school, dat de onderwijzer verplicht is aan te kweeken vaderlandsliefde en liefde voor het Stamhuis van Oranje. Dit betwijfel ik, voor zoover dat hier zoo in het algemeen en zoo absoluut wordt gezegd. De Minister zal toch wel toegeven, dat altijd de waarheid moet onderwezen worden, en nu is een van beide waar: òf het Stamhuis van Oranje verdient de liefde van de natie òf het doet het niet. Ik zal nu niet zeggen aan welken kant ik sta, dit blijft buiten bespreking. Nu heeft de openbare onderwijzer niets anders te doen dan objectief de geschiedenis te geven van het vaderland en het Huis van Oranje en als die nu in het algemeen zoo is geweest dat de kinderen liefde opvatten voor het Stamhuis van Oranje, is de zaak in orde, en als het tegendeel waar is, dan is zij ook in orde, want de Minister zal toch niet willen dat de onderwijzer feiten anders mededeelt dan ze zich hebben voorgedaan; hij zal moeten toegeven dat deze mededeelingen altijd moeten steunen op een goeden grond, op de waarheid.

De Minister heeft gezegd, dat de onderwijzer ook de Christelijke en maatschappelijke deugden moet onderwijzen; welnu daar behoort toch zeker de waarheidsliefde toe. De onderwijzers bemoeien zich met allerlei andere dingen dan het onderwijs, heeft de Minister verder in afkeurenden zin gezegd. Dit verwijt begrijp ik heelemaal niet, want hoe zal de onderwijzer maatschappelijke deugden kunnen onderwijzen, als hij niets of niet veel van de maatschappelijke toestanden af weet? Hij dient dus wel ter dege studie van de maatschappij te maken en zich met andere dingen te bemoeien dan met het onderwijs alleen.

Ik heb nu alleen nog maar een kort woord te zeggen over hetgeen de Minister heeft gezegd aangaande de vrijheid van den onderwijzer buiten de school en de vrijheid van den sociaal-democraat om onderwijzer op de openbare school te zijn.

Als een bewijs dat een sociaal-democraat toch wel een goed onderwijzer kan zijn haal ik aan wat ook door Ketelaar is te berde gebracht, het geval van dien meermalen hier genoemden schoolopziener die zelf verklaarde dat het onderwijs van een bekenden socialistischen onderwijzer in alle opzichten uitstekend was te noemen. Het betrof hier nog wel een onderwijzer die destijds nogal heftige socialistische, ja zelfs anarchistische redevoeringen hield.

Wanneer iemand als die schoolopziener, die men toch wel niet van socialistische sympathiën zal verdenken, zoo iets moest erkennen, is dit een bewijs, dat, al is men sociaal-democraat, of zelfs anarchist, men zeer goed — als men zijn plicht maar begrijpt — kan zijn een goed onderwijzer aan een openbare lagere school.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan er niet aan denken in dit stadium van het debat de geachte leden, die het woord hebben gevoerd, te dienen van dupliek.

Ik zal mij bepalen tot een enkele opmerking.

In de eerste plaats is gevraagd door den heer Ketelaar, of ik een nader antwoord zou willen geven in zake de miliciens. Ik begrijp die vraag niet. Ik heb gezegd: indien er geen regeling desaangaande bestaat in een gemeente, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten, zijn mijns inziens de gemeentebesturen verplicht de jaarwedden uit te betalen, ook dan, wanneer een man wegens militiedienst uit de gemeente afwezig is geweest.

Nu heeft de geachte afgevaardigde eenvoudig in zulk een gemeente te onderzoeken of er een regeling bestaat, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten. Is dit zoo, dan weet hij, hoe zij zich te houden hebben. Bestaat de regeling niet, of is zij niet goedgekeurd door Gedeputeerde Staten, dan volgt het antwoord op zijn vraag uit hetgeen ik in eersten termijn heb gezegd.

De heer Troelstra heeft er sterk op aangedrongen, dat zoo spoedig mogelijk van de zijde der Regeering mocht komen een *finale* regeling van wat men noemt „de schoolquaestie."

Ik wensch daarop niet in te gaan, omdat deze quaestie aan de orde zal komen, wanneer het aangekondigde voorstel de Kamer zal bereikt hebben.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft gezegd, dat hij zeer ingenomen was met de verklaring van den Minister, afgelegd ten opzichte van de ragged boys schools en tevens doen opmerken, dat ik daardoor in tegenspraak zou zijn gekomen met hetgeen ik vroeger gezegd had.

Daar ik niet aan zijn verklaring mijner woorden, maar alleen aan mijn woorden gebonden ben, is het niet noodig daarop in te gaan.

De geachte afgevaardigde heeft ten slotte verklaard, dat hij diep verontwaardigd was over hetgeen ik gezegd had van deze plaats tegen het openbaar onderwijs.

De geachte afgevaardigde heeft daarbij een voorstelling gegeven van mijn woorden, die met hetgeen ik gesproken heb in lijnrechten strijd was.

De sabelslag door hem gedaan, is een sabelslag in het water geweest en daartegen wensch ik mij met geen woord te verdedigen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 140 tot en met 149 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de wetsontwerpen:

afwijking van art. 254, 1ste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar en Purmerend (**122**);

afwijking van art. 254, 1ste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeente Hoorn (**124**),

de heeren van Foreest, Sluis, van Gijn (voorzitter), Raymakers en van Wichen;

wijziging en aanvulling van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1902 (**110**);

aanvulling en verhooging van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1903 (**123**);

aanvulling en verhooging van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor 1904 (**126**);

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1903 (**113**);

wijziging van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1902 (**106**);

wijziging en verhooging der Indische begrooting voor 1902 (**120**);

wijziging der begrooting van Suriname voor 1902 (**107**);

wijziging der Regeeringsreglementen voor Suriname en Curaçao (**116**);

onteigening voor de verruiming van de Drentsche Hoofdvaart (**102**),

de heeren van Limburg Stirum (voorzitter), Cremer, Krap, van Heemstra en Pijnacker Hordijk;

B. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar Verslagen over de volgende wetsontwerpen:

vaststelling van hoofdsluk VIII en hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1904 (**2**);

aanvulling en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**59**);

begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1904 (**61**).

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De beraadslaging wordt voortgezet.

Beraadslaging over *onderart.* 150, luidende:

„Rijksnormaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen en kosten van opleiding voor het afleggen van het examen ter verkrijging der akte van bekwaamheid voor de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek, f 507 000."

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb meermalen ook hier in de Kamer opgemerkt dat voor de verhooging van de deugdelijkheid van het onderwijs m. i. drie zaken in de eerste plaats in aanmerking komen.

Destijds waren het de leerplicht, de verbetering der geldelijke positie van de onderwijzers en ten derde de opleiding der onderwijzers.

In de twee eerste desiderata is voorzien, dank zij de zorg van de vorige Regeering. Blijft op mijn bescheiden programma staan de opleiding der onderwijzers.

Er is aanleiding voor mij om een kort woord hierover te spreken.

Het punt is onder de aandacht van de Kamer gebracht door het voornemen van den Minister, uitgesproken bij art. 150, om

de inrichting voor 5 Rijksnormaallessen op te heffen. De Minister trekt daarvoor f 8000 van dezen post der begrooting af.

De opheffing van die Rijksnormaallessen werd in den toelichtenden staat gemotiveerd door de mededeeling, dat er een toenemende overvloed was van onderwijzers. De Minister is echter op die mededeeling teruggekomen in de Memorie van Antwoord, waar hij onder het hoofdje „Overvloed van onderwijzend personeel bij het openbaar onderwijs" ons heeft medegedeeld, dat bij nadere informatie is gebleken, dat die overvloed niet zoo groot was, ja, dat het zelfs de vraag was of die overvloed wel bestond.

Inderdaad, deze mededeeling strookt volkomen met de feiten. Men zou dat ook reeds kunnen zien uit de mededeelingen in het verslag over het onderwijs, dat natuurlijk voor het laatste jaar geen gegevens bevat, omdat dit verslag twee jaar terug reikt. Maar zelfs uit het laatst verschenen verslag, dat reeds bijna een jaar in handen der Kamer is, blijkt dat de eb bij de opleiding van onderwijzers is ingetreden. Wij kunnen uit dat verslag zien, dat in 1901 534 kweekelingen minder werden opgeleid dan in het voorafgaande jaar. Die daling is doorgegaan; voor het loopende jaar heeft de Minister zelf in de Memorie van Antwoord cijfers medegedeeld.

Het is dus het gewone verschijnsel, dat men hierbij kan waarnemen: een golvende beweging, eb en vloed; op den vloed volgt de eb en wij zijn nu het tijdperk van de eb ingetreden. Deze motiveering dus voor de opheffing der normaallessen is vervallen.

Nu heeft het mij eenigszins verwonderd, dat de Minister bij de handhaving van zijn voornemen niet met een enkel woord heeft toegelicht wat nu wel de motiveering is voor deze opheffing. Ik kan mij die motiveering wel voorstellen; ik kan zelfs zeer goede motieven voor dat besluit aanvoeren en dit is het juist wat mij de vrijheid geeft om op de zaak in haar geheelen omvang de aandacht van den Minister te vestigen. Indien namelijk dit voornemen in verband staat met een ander voornemen, om wijziging te brengen in de opleiding van onderwijzers, zou ik dat voornemen toejuichen en zou ik met die aanvankelijke opheffing van de Rijksnormaallessen den Minister gaarne mijn instemming betuigen.

Ik zal nu niet over de verdiensten, of ik mag wel zeggen het gemis van verdiensten, van de normaallessen in het algemeen als middel van opleiding uitweiden. Het is evenzeer bekend welke groote belangen aan de verhooging van het gehalte der onderwijzers verbonden zijn. Ik zal alleen aanstippen dat, waar ik bij den Minister zou willen aandringen dit punt ter hand te nemen, mijns inziens niet alleen gedacht moet worden aan het openbaar, maar ook aan het bijzonder onderwijs. Logisch kan men de kweekelingen bij het onderwijs niet in twee groepen verdeelen. Dit volgt uit den aard der zaak, want de akte geeft de bevoegdheid, hetzij die akte verkregen is langs den eenen weg van opleiding, die van het openbaar onderwijs, hetzij door de opleiding van de zijde van het bijzonder onderwijs. Men kan niet weten of kweekeling A of kweekeling B onderwijzer zal worden bij het openbaar dan wel bij het bijzonder onderwijs. Bovendien hebben wij alle reden om, waar het bijzonder onderwijs een zoo belangrijke plaats inneemt in het volksonderwijs, ook onze aandacht te laten gaan over het gehalte van den bijzonderen onderwijzer en van de opleiding die van die zijde wordt gegeven.

Wanneer ik nu nog met een zeer kort woord mag aanstippen wat m. i. die wijziging zou moeten zijn of in welke richting zij moet gezocht worden, dan zal ik mij bepalen tot te zeggen, dat gestreefd moet worden naar een opleiding uitsluitend in kweekscholen. Dat dit niet kan geschieden zonder wijziging van art. 12 der wet is natuurlijk van zeer ondergeschikt belang.

De kosten, — zoo hoor ik vóór mij reeds mompelen — ja, die kostenquaestie brengt mij verder tot de opmerking, dat de kweekscholen niet behoeven te zijn ingericht als thans het geval is met de Rijkskweekscholen. Men kan zich voorstellen veel eenvoudiger kweekscholen, die niet minder doelmatig zijn; men kan zich voorstellen een eenvoudige kweekschool naar een goed en vast model ingericht, waar onderwijs wordt gegeven door een directeur en drie onderwijzers, klasse onderwijzers voor de hoofdvakken. Zooals men weet, zijn de kweekscholen ingericht voor een vierjarigen cursus. Men kan dan sommige bijvakken door losse onderwijzers uit de omgeving laten docceren.

Die eenvoudige kweekscholen zouden moeten verspreid worden over het geheele land; zij moeten gebracht worden in het kader van het vak-, het technisch onderwijs; zij moeten uit dat oogpunt behandeld worden als het ware als ambachtsscholen, in dien zin, dat de leerlingen niet moeten gebracht worden onder het bereik van de scholen, maar de scholen onder het bereik van de leerlingen, zoodat in alle kringen, zonder veel kosten voor huisvesting en plaatsing buitenshuis, een opleiding voor onderwijzer kan genoten worden.

Ik geloof in hoofdtrekken te hebben medegedeeld de denkbeelden die mij voor den geest staan. Het zal mij aangenaam zijn 's Ministers meening hieromtrent te vernemen.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Na de rede van den heer Tydeman, waarbij ik mij op verschillende punten aansluit, slechts een kort woord over de opheffing van de Rijksnormaalscholen en de opleiding van onderwijzers. Ik heb op het eerste gezicht de mededeeling over de opheffing van de vijf Rijksnormaalscholen toegejuicht. Er zijn te veel onderwijzers, die na hun studie tot werkloosheid veroordeeld zijn. En ik dacht: de Minister maakt van deze omstandigheid gebruik, om het aantal der normaalscholen in te krimpen; dit is het begin, doch hij zal het er niet bij laten en doorgaan; te gelijker tijd zal hij niet nalaten, daarvoor in de plaats te stellen zooveel kweekscholen als noodig zijn, om in de behoefte van den dienst te voorzien. Ik behoef niet meer aan te toonen, dat de normaalschoolopleiding onvoldoende is; dat de kweekschoolopleiding, ook al is die eenvoudig, verre de voorkeur geniet. De normaalscholen hebben haar tijd gehad. Toch ben ik op dit oogenblik niet meer zoo verheugd over de opheffing der 5 normaalscholen, omdat het aantal werklooze onderwijzers na onderzoek van den Minister blijkt niet meer zoo groot te zijn, als men had verwacht, maar vooral, omdat bij opheffing van deze normaalscholen er veel kans is, dat de opleiding door hoofden van scholen zal vermeerderen. En dit acht ik zoo verkeerd, dat ik in het bijzonder daartegen wil waarschuwen. De opleiding door één man kan niet goed zijn. Ik wil aannemen, dat de hoofden, die zich er mede belasten, zoo ontwikkeld zijn, als maar mogelijk is. Eén man kan niet deskundige zijn in alle vakken, en ook al is bij hooge uitzondering misschien dat het geval, dan nog is het niet gewenscht, dat een kweekeling zijn opvoeding uitsluitend van één man ontvangt. Ook is het onmogelijk dat deze voortdurend op de hoogte blijft van alle vakken. Nu zegt de Minister in niet al te ver verwijderd verschiet wetswijziging ten opzichte van de opleiding toe; maar wij vernemen tevens, dat hij niet met dit stelsel wil breken, al was het alleen maar hierom, dat een hoofd van een school toch zijn eigen zoon moet kunnen opleiden. Dat zou ik ook niet willen verbieden, maar ik meen, dat het Rijk die opleiding niet moet aanmoedigen door het geven van een premie. En zelfs wanneer de Regeering dat voorrecht aan de hoofden wil laten, dan is er nog zooveel bezwaar niet tegen, als maar vastgesteld wordt, dat het alleen geldt voor eigen zonen. Maar ik moet zeggen, dat ik niet inzie, waarom een hoofd wel en een onderwijzer dit recht niet zou hebben. Ook vind ik geen reden, om den onderwijzer in dit opzicht meer recht te geven dan aan andere burgers.

Dit gansche argument voor het behoud van de slechtste wijze van opleiding is mij overigens geheel nieuw

In het jaar 1900 zijn er 1767 onderwijzers geslaagd en in 1903 was de aanwas nog 1368. We gaan geregeld sedert 1900 achteruit.

De vraag is aan den Minister gesteld, of dit getal nu nog te groot of voldoende is; het antwoord luidt, dat de Minister het niet kan zeggen, vooral wegens gebrek aan nauwkeurige inlichtingen omtrent het bijzonder onderwijs.

Het is mogelijk, dat de Minister bij zijn onderzoek naar de jaarlijksche behoeften aan onderwijzers op bezwaren is gestuit die ik niet ken. Maar toch blijft het in het belang der op te leiden jongelieden, doch vooral in dat van het onderwijs, zeer gewenscht, op dit terrein de waarheid te benaderen. In de eerste jaren is minder aanwas niet alleen waarschijnlijk, maar zeker. Toen drie jaren geleden de vloed op het hoogst was, verschenen

in verschillende onderwijs- en provincieale bladen waarschuwingen van onderwijzers aan de ouders, om hun kinderen niet meer voor onderwijzer te laten studeeren. Die waarschuwing begint echter nu pas te werken. Het aantal geslaagden zal nog meer verminderen en, zooals de heer Tydeman vreest, zal na zeer enkele jaren de vloed plaats maken voor een eb. En ook deze is schadelijk voor het onderwijs. Wij hebben dat in de laatste 20 jaren 3 of 4 maal gezien. Als de besturen niet voldoende in de behoefte aan leerkrachten kunnen voorzien, doet dit verbazend veel schade aan het onderwijs, in de eerste plaats in de dorpen. De leertijd van de kinderen gaat al te spoedig voorbij; het is onverantwoordelijk, dat er wegens gebrek aan onderwijzers maanden omgaan, zonder dat er geregeld school kan worden gehouden. En dat staat aan de kinderen ten platten lande weer te wachten.

De ervaring sedert 1880 heeft nog niet zooveel ten goede uitgewerkt, dat men zelfs maar bij benadering weet, hoeveel nieuw personeel men elk jaar aan te stellen heeft.

De Minister heeft een betere opleiding toegezegd: het is dus niet noodig, hem te verzoeken zijn volle aandacht aan de zaak te wijden. Maar de omvang en het belang van het onderwerp rechtvaardigen dit korte woord, dat ik nu reeds meende te moeten laten weerklinken voor de kweekschool-opleiding en tegen de opleiding door hoofden van scholen met premiën van den Staat.

De heer **Roessingh**: Na hetgeen de heeren Tydeman en ter Laan in het midden hebben gebracht, kan ik al zeer kort zijn. Met den heer ter Laan geloof ik dat het niet lang zal duren of er zal een tekort aan onderwijzers zijn, of zoo al niet een tekort, dat toch de groote vloed van voor enkele jaren aan het kenteren zal zijn. Nu heeft de Minister het voornemen om dit jaar 5 normaallessen op te heffen. Zeker zal in het verkrijgen van het telken jare benoodigd aantal niet kunnen worden voorzien door de kweekscholen, indien althans deze niet zeer belangrijk worden vermeerderd of uitgebreid. De heer Tydeman meent dat dit noodig is, en al moge die opleiding te verkiezen zijn boven die aan de Rijksnormaallessen, het zal nog heel wat tijd duren, voordat het noodig aantal zal aanwezig zijn. Ik oordeel dat Rijksnormaalscholen in den eersten tijd zeker noodig zullen blijven. Zeker ook met het oog op zoovelen ten platten lande, die een opleiding voor het onderwijs verlangen.

En nu de Minister normaallessen wenscht op te heffen is het mijn ernstige wensch, dien ik thans aan den Minister overbreng, dat die ten platten lande bestaan, niet zullen worden opgeheven. Worden de normaallessen opgeheven, dan zullen vele jongelieden, die geen plaats kunnen vinden op kweekscholen, verstoken zijn van een gelegenheid tot opleiding, en ik meen dat dit een nadeel is ook voor het onderwijs ten platten lande, waarbij tal van onderwijzers, aan de Rijksnormaallessen opgeleid, een goede plaats vervullen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De mededeeling in de Memorie van Antwoord matigt wel en tempert het denkbeeld, alsof de overvloed van candidaten voor het onderwijzersambt zoo groot was, maar het heft volstrekt het feit niet op dat er nog altijd overvloed is.

De vraag nu of het opheffen van deze vijf Rijksnormaalscholen, waar gebleken is, dat overvloed niet zoo overgroot is, zou moeten worden opgeschort, wensch ik te beantwoorden met deze overweging, dat ik mij heb laten voorleggen een complete lijst van alle normaallessen, met opgaven van de leerlingen in de verschillende klassen, van het getal onderwijzers, van de kosten en van het aantal verkregen akten in de laatste vijf jaren.

Het is mij daaruit gebleken, dat de productieve krachten van dat onderwijs soms zoo onbeduidend, zoo niets-zeggend waren, dat er geen bedenking bestaat, afgeseheiden van deze vraag, om tot opheffing van die vijf normaallessen over te gaan.

De vraag van den heer Tydeman of mijn denkbeelden aangaande de oplossing van de opleidings-quaestie dezelfde zijn als hij daaromtrent heeft, kan ik thans niet in détails beantwoorden. Maar wel meen ik te mogen zeggen, dat, wanneer deze zaak aan de orde komt, hetgeen nog in dit zittingjaar het geval zal zijn, ik, wat het hoofdbeginsel betreft, geheel aan zijn zijde sta.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen de Minister gezegd heeft, wenseh ik een vraag te doen. Zijn Excellentie zeide dat hij zich een complete lijst heeft doen voorleggen van alle normaalscholen en toen uit de cijfers heeft nagegaan hoe groot de productieve kracht van elk dier seholen is. Dat onderzoek heeft hem geleid tot de meening dat 5 scholen kunnen worden opgeheven.

Nu is mijn vraag deze: was dit een lijst alleen over het laatste jaar of over een zekere tijdruimte.

Het laatste is toch in elk geval noodig. Van de resultaten van één jaar mag niet afhangen of een inrichting al dan niet kan worden opgeheven.

Het gaat niet aan een school op te heffen, die, al is het resultaat over het laatste jaar niet bevredigend, in vorige jaren getoond heeft wèl productieve kracht te bezitten, alles afgescheiden van de vraag: is opheffing gewenscht? wat ook ik betwijfel.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde is door mijn woord niet bereikt, waarschijnlijk omdat ik onduidelijk gesproken heb; maar ik heb den termijn van vijf jaren genoemd.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 150 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 151 tot en met 162 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 163, luidende:

„Reis- en verblijfkosten en vacatiegelden en verdere kosten van de Staatscommissie, aan welke is opgedragen het voorbereiden van voorstellen tot reorganisatie van het lager, middelbaar en hooger onderwijs, en van de door die Staatscommissie te harer voorlichting te benoemen sub-commissiën. f 6000."

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ten vorigen jare werd een Staatscommissie in uitzicht gesteld voor de aaneenschakeling van de drie deelen van het onderwijs; sedert is die commissie benoemd. Inmiddels hebben wij echter ontvangen wetsontwerpen: tot wijziging van het hooger onderwijs, tot betere inrichting der Polytechnische School, van het middelbaar onderwijs. En volgens een uitlating van den Minister in de vorige week is dit niet de eenige wijziging die wij te wachten hebben in het middelbaar onderwijs. Onder andere zal ook het leerplan van onze hoogere burgerscholen een belangrijke wijziging behoeven volgens de Memorie van Antwoord. Zoo straks werd nog voor dit jaar aangekondigd een nieuw voorstel voor de opleiding van onderwijzers, terwijl de Minister ook aan het technisch onderwijs een groot deel van zijn aandacht wijdt.

Nu is bij mij de vraag gerezen, hoe de benoeming van die Staatscommissie en het werk van den Minister met elkander te vereenigen zijn. Te meer nog dringt zich die vraag op, nu ik in de Memorie van Antwoord lees, dat het te verwachten rapport van de Staatscommissie zeer diep zal ingrijpen in de verschillende takken van onderwijs.

Er zal dus voor die verschillende takken al vast een regeling worden getroffen. Nu kan het toch zijn, dat de commissie tot andere voorstellen komt dan de Minister thans heeft gedaan. Hoe dan? Ik kan mij tweeërlei standpunt voorstellen waarop zich de Minister kan plaatsen. De Minister kan van oordeel zijn, dat hij ten opzichte van het onderwijs geen verdere voorlichting noodig heeft; dat hij weet wat hij wil en kan bereiken. Dan tijgt hij aan den arbeid; dan ontwikkelt hij zijn programma; dan legt hij het ten uitvoer. Maar dan heeft hij geen commissie noodig. Het andere standpunt kan zijn: ik weet niet wat ik moet doen; ik zal een commissie benoemen voor de betere regeling van hooger-, lager- en middelbaar onderwijs en aan haar de vraag voorleggen, wat er moet worden gedaan. Nu kon het ook nog zijn, dat wat de Minister heeft voorgesteld, buiten het werk van de Staatscommissie viel. Maar hij zelf erkent reeds in de Memorie van Antwoord dat dit zoo niet is. Wanneer de commissie haar taak breed opvat, dan moet haar werk in dat wat de Minister voorgesteld heeft, diep ingrijpen.

Dit is echter de hoofdopmerking niet, die ik wilde maken. Deze vraag moet slechts van warme belangstelling getuigen.

De Regeering moet immers zelf weten, op welke wijze zij zich wil laten voorlichten en de hervormingen die ze voorstelt zullen wij te zijner tijd beoordeelen. Het kan voor de leden van de commissie een reden zijn om, na hetgeen de Minister reeds ontvangen heeft, te zeggen, dat er voor haar werk geen grond meer is; maar dit behoort aan het oordeel der commissie te worden overgelaten.

Waar ik in het bijzonder op wensch te komen, is de samenstelling van de commissie. Deze zal voorstellen hebben te doen omtrent de aansluiting van het hooger-, middelbaar- en lager onderwijs. Het technisch onderwijs zal daarbij almede niet buiten beschouwing kunnen blijven. Doch de leden van de Staatscommissie behooren uitsluitend tot het hooger onderwijs. Voorzitter is prof. Woltjer, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit; verder zijn leden de professoren Drucker, Symons en de Groot en de heeren Nolens, Pijnacker Hordijk en de Visser. De invloed van het middelbaar en lager onderwijs, om te zwijgen van van het ambachtsonderwijs, is geheel buitengesloten.

Het is waar, de Staatscommissie zal sub-commissiën kunnen benoemen, maar die sub-commissiën hebben slechts een raadgevende stem. Het is van het grootste belang, op welke wijze die sub-commissiën zullen worden samengesteld. Het is de hope, dat al de verschillende onderdeelen van het onderwijs behoorlijk zullen worden vertegenwoordigd.

Maar er is nog meer.

Bij de samenstelling van de Staatscommissie heeft men getracht, zoo rechtvaardig mogelijk te zijn uit een politiek oogpunt. dr. Woltjer is professor aan de Vrije Universiteit; de heeren Drucker en Symons zijn vrijzinnig-democraat, de heeren Nolens en de Groot zijn Katholiek; de heer Pijnacker Hordijk is liberaaal en de heer de Visser Christelijk-historisch.

Men heeft dus de verschillende richtingen in ons volksleven willen te zamen brengen, maar dan vraag ik, waarom zijn dan de sociaal-democraten buitengesloten? Ik weet het antwoord misschien wel. Volgens den Minister staat onze partij immers buiten de wet.

Is dit het antwoord en is er geen ander, dan wensch ik uitdrukkelijk er tegen te protesteeren, dat de Minister ons uitsluit uit de gemeenschap des volks. De Minister mag ons uitsluiten zooveel hij verkiest. Zoolang dit niet bij de wet is gebeurd, komen wij daar bij elke gelegenheid tegen op en zullen wij dit blijven doen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! In de stukken is reeds uiteengezet, dat het innemen van het standpunt, dat eerst na ontvangst van het rapport der commissie voor de ineenschakeling door mij de eerste spade in den grond zou mogen worden gestoken, er toe zou leiden dat ik datgene wat van meet af in het werkplan der Regeering lag, niet had kunnen uitvoeren. Het standpunt dat ik heb ingenomen was dan ook dit, dat in het materieele en in de wijze van opzet van het geheel geen verandering zal worden gebracht, eer het rapport der commissie er is, en voor zoover er technisch een enkele verandering moet komen, dit niet anders zal geschieden dan zóó, dat bij de definitieve regeling van het hooger, middelbaar en lager onderwijs daarin gemakkelijk verandering kan worden gebracht.

Wat de samenstelling van de commissie betreft, is de geachte afgevaardigde niet op de hoogte.

Hij zeide, dat in die commissie niet zitten specialiteiten voor lager en middelbaar onderwijs; mag ik er hem daarom op wijzen, dat professer Woltjer zelf onderwijzer bij het lager onderwijs is geweest en leeraar aan een gymnasium, en dat dr. Nolens op het oogenblik nog is leeraar bij het middelbaar onderwijs?

Wat eindelijk aangaat zijn opmerking over de politieke constellatie van deze commissie, zoo staat hem de waardschatting van de politieke elementen in de samenstelling van deze commissie vrij, maar heb ik hem te antwoorden, dat door mij nooit de sociaal-democraten buiten de wet of buiten het volk zijn gesloten. Ik kom daar op terug, omdat ik reeds tweemaal uit de stukken heb aangewezen, dat het niet waar is wat de heeren beweren. Wat ik gezegd heb, is dit, dat de heeren zich zelf hebben gesloten buiten de zedelijke volksgemeenschap.

De heer **ter Laan**: Nu de Minister verklaard heeft, dat prof. Woltjer de vertegenwoordiger is in de commissie van het lager en het gymnasiaal onderwijs en dr. Nolens die van het middelbaar, vervalt mijn opmerking dienaangaande in haar volstrektheid. Het blijft daarom niet minder waar, dat aan het lager en middelbaar onderwijs niet die invloed in de commissie is toegekend, waarop zij volgens hun beteekenis het volste recht hebben.

De heer Woltjer is dus te beschouwen als een man van het lager onderwijs, omdat hij onderwijzer geweest is in vroegere dagen; om dezelfde reden is hij te beschouwen als een gymnasiaal onderwijzer, maar hij is niet minder een vertegenwoordiger van het hooger onderwijs en zoo is het ook met dr. Nolens, al is hij thans ook leeraar bij het middelbaar onderwijs. Ik blijf toch deze soort van vertegenwoordiging zeer zonderling achten. Op de politieke denkbeelden van de leden verklaart de Minister bij de samenstelling der commissie niet te hebben gelet, zoodat het louter toeval is, dat zij politiek zoo zorgvuldig is ingedeeld. Het zal dus ook toevallig zijn, dat de sociaal-democraten bij deze gelegenheid zijn voorbijgegaan, even toevallig wellicht als bij andere gelegenheden geschiedt.

Ik moet die mededeeling aanvaarden, maar aangenaam zal het mij zijn, wanneer de Minister in den vervolge ook met onze richting rekening wil houden.

De heer **Troelstra**. Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch alleen protest aan te teekenen tegen hetgeen door den Minister zooeven is gezegd, dat namelijk de sociaal-democraten zich zelf hebben gesteld buiten de zedelijke gemeenschap van ons volk. Neen, dat hebben wij niet gedaan, wij hopen nog lang van de geestelijke en zedelijke gemeenschap van ons volk een levend en voortstuwend deel uit te maken, evenals wij hopen, op de politieke en oeconomische ontwikkeling van ons volk een reinigende en verbeterende kracht te blijven uitoefenen.

Er behoort moed toe, om, zooals de Minister deed, na al hetgeen hier in de laatste dagen is voorgevallen, en na dien goeden moreelen indruk, dien de sociaal-democraten daarbij op ons volk hebben gemaakt, te beweren, dat wij sociaal-democraten moreel op een standpunt zouden staan beneden dat van de andere partijen.

Wil de Minister op moreel gebied iets goeds doen, dan zal hij niet naar deze zijde, maar naar de rechterzijde dezer Kamer het oog moeten wenden.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter, ik wensch alleen te constateeren, dat ik op het oogenblik deze verklaring niet heb gegeven, maar alleen heb gerectificeerd de voorstelling van die verklaring door den heer ter Laan gegeven.

Had ik op dit oogenblik die verklaring gegeven, dan zou het ook mijn plicht zijn geweest om die te bewijzen, maar daar ik slechts heb verwezen naar een vroegere verklaring, was er nu geen aanleiding om te repeteeren wat ik vroeger ter adstructie van die verklaring heb gezegd.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 163 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 164, luidende:

„Verschillende uitgaven voor speciale inrichtingen voor onderwijs; gratificatiën; hulp- en aanmoedigingsmiddelen, f 17 850."

De heer **Smeenge**: Toen bij de algemeene beschouwingen gesproken werd over de binnenschipperij, heb ik te kennen gegeven, dat indien ik een wensch zou moeten uitspreken ten einde dit bedrijf op te heffen, bij mij op den voorgrond zou staan het onderwijs. Geen wonder dus, dat ik daarop thans terug kom. Nu zal ik over het onderwijs aan schipperskinderen op dit oogenblik niet houden een lange rede, maar ik acht het toch gewenscht naar aanleiding van hetgeen daaromtrent in de gewisselde stukken voorkomt, reeds nu een paar opmerkingen te maken. In de eerste plaats dan wensch ik den Minister mijn dank te betuigen voor het belangrijk hoogere subsidie dat hij heeft voorgedragen voor de vereenigingen, die zich thans reeds

met de bevordering van het onderwijs aan schipperskinderen bezighouden. Vooral ook voor hetgeen hij heeft gedaan bij de Nota van Wijziging, gevoegd bij de Memorie van Antwoord, waarbij wordt voorgesteld alsnog aan de vereeniging te Groningen subsidie toe te kennen, al was het alleen omdat die vereeniging nu reeds in het komende jaar toonen kan, dat dit de weg is die voor het onderwijs aan schipperskinderen dient te worden gevolgd. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het geheel eens met hetgeen door den Minister aan het slot van zijn Memorie van Antwoord wordt gezegd over het particulier initiatief. De quaestie van het onderwijs aan schipperskinderen is een uiterst moeilijke. Moeilijk vooral om den aard van het schippersbedrijf, dat medebrengt dat de ouders — tegenwoordig helaas — van den eersten Januari tot den laatsten December van de eene plaats naar de andere trekken. Moeilijk in de tweede plaats omdat de schippers in Nederland voor het grootste deel niet behooren tot de kapitalisten, maar tot hen die door hun dagelijkschen arbeid het dagelijksche brood moeten verdienen voor zich en hun gezin.

Het gevolg van een en ander is dat zij niet in staat zijn hun kinderen een opvoeding te geven, zooals dat het geval is met menschen die aan den wal verblijven, zelfs al behooren die dan ook niet tot de rijkeren op aarde.

Als een bewijs dat een groot deel der schippersgezinnen het geheele jaar zwalkt op de wateren, en daaronder de meesten niet behooren tot de vermogenden, wil ik een paar cijfers geven uit Hoogeveen. Ik noem deze gemeente, omdat daar de schippersbevolking vrij talrijk is, ik zeer velen er van ken en weet dat de strijd om het bestaan voor hen niet is gemakkelijk.

Welnu, in Hoogeveen met 12 000 zielen, verblijven 227 gezinnen aan boord, die bijna allen kinderen hebben, vallende in den leerplichtigen leeftijd. Van die 227 gezinnen zijn er, volgens der zake kundigen, 168, die niet in staat zijn zelf hun kinderen het onderwijs te bezorgen, dat deze noodig hebben, omdat zij niet bij machte zijn hun kinderen aan den wal te laten. En deze 186 gezinnen hebben 324 kinderen die vallen onder de Leerplichtwet. Ziedaar gevallen, die er duidelijk op wijzen, dat hier nog geheel andere middelen zullen moeten worden aangewend dan waartoe de vereeniging thans in staat is.

Wat zou het ideaal zijn? Dat er voor werd gezorgd, dat alle schipperskinderen goed onderwijs kregen. Dit ideaal zal in den eersten tijd, ja misschien nooit worden bereikt, omdat dan stellig de Staat op zich zou moeten nemen de geheele zorg voor het kind. Deze zullen toch aan den wal moeten blijven, zal het door hen te genieten onderwijs gelijk zijn aan dat wat aan andere kinderen wordt gegeven.

Welken weg volgt men dan thans? Men volgt verschillende wegen naar gelang van het vermogen der ouders. De kinderen van de schippers die aan den wal wonen bezoeken geregeld de school. Sommige kinderen van schippers, die aan boord verblijven, gaan geregeld naar school, doordat de ouders ze op eigen kosten laten bij familie of verwanten. En vele kinderen uit on- of minvermogende gezinnen aan boord, blijven aan den wal doordat de bestaande vereenigingen geheel of gedeeltelijk op zich nemen de kosten van huisvesting, in gezinnen door de ouders daartoe te kiezen.

Anderen gaan alleen naar school als vader en moeder in den winter opleggen, terwijl de besten onder de ouders er voor zorgen, dat de kinderen ook naar school gaan, als ze hier of daar liggen te laden of te lossen of door den wind een paar dagen een touw vastmaken.

De weg in de laatste jaren meer en meer gevolgd, is, dat men tracht het kind aan den wal te laten, geholpen en gesteund door anderen, dat er dus wordt gezorgd voor onderdak voor het kind. Bezoeken, behalve de kinderen van hen die het wel doen kunnen, dus enkelen, ook van minder vermogenden, geregeld de school, de meesten kunnen dat nog alleen doen als de vader een paar dagen met zijn schip aanlegt, dus te hooi en te gras. Hieraan is, behalve het ongeregelde, nog dit bezwaar verbonden dat die kinderen niet te allen tijde kunnen worden toegelaten, omdat somtijds de klassen te zeer zijn bevolkt om meerderen te kunnen opnemen. Bovendien kunnen die kinderen, indien zij geplaatst worden in een gewone klasse, daar allicht den gang van het onderwijs verstoren.

In de laatste jaren heeft men evenwel op meerdere plaatsen getracht dit bezwaar te ondervangen, waarvoor men dank verdient. Ik breng dan ook gaarne hulde aan verschillende gemeenten in ons vaderland, speciaal aan Rotterdam, waar men enkele scholen zóó heeft ingericht, dat daar te allen tijd kinderen kunnen worden aangenomen, terwijl men maatregelen nam, dat aan het kind in den tijd van het kort bezoek zooveel mogelijk kennis wordt medegegeven.

Wij gaan dus vooruit, en de vraag is nu maar: Kan er niet meer gedaan worden? En voor mij bovenal: Kan de weg door de bestaande vereenigingen gevolgd niet meer worden ingeslagen? Noodig om die vragen te beantwoorden is bijv. dat men weet hoe groot het getal gezinnen is, dat te allen tijde aan boord woont, en hoevelen daaronder zijn, zelf niet bij machte iets voor het aan den wal laten hunner kinderen af te zonderen. Wist men dit, dan zou misschien zijn uit te rekenen, op hoeveel kosten de zaak neerkomt.

Wat de financieele draagkracht betreft, dit is een zeer moeilijk punt, ook al omdat er tal van ouders zijn, die niet gaarne willen weten, hoe het precies met hun maatschappelijk doen staat, en anderen te trotsch om er voor uit te komen, dat zij wel iets van een ander zouden mogen ontvangen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu is er een commissie in het leven geroepen, die, ten einde bovengemeld doel na te jagen, voor alles twee dingen wenschelijk acht. Allereerst acht zij het noodig, dat in gemeenten, waar een groote schippersbevolking woont, meer en meer wordt bekend gemaakt, dat zoowel in Overijssel als Drenthe, in Groningen als Friesland en in Oude Tonge, vereenigingen bestaan, die er naar streven geld bij elkander te brengen; ten einde ook het arme kind aan den wal te houden en het daar onderwijs te doen genieten. Bekendheid daarmede zal er toe leiden, dat ook daar het particulier initiatief zich zal doen gelden, terwijl ik bij voorbaat den Minister verzoek onder die omstandigheden nieuwe aanvragen om steun in te willigen.

Verder acht zij het noodig dat een onderzoek worde ingesteld naar het getal van hen die met hun gezin varen aan boord en hoeveel er onder zijn, die niet in staat zijn hun kinderen aan den wal te laten, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk.

Mijnheer de Voorzitter! Die vereeniging heeft, ten einde haar werkplan goed uit te voeren, ook steun van de Regeering noodig.

Het doet mij daarom genoegen te mogen constateeren, dat de Minister heeft gezegd: Zoo spoedig ik dit verzoek geheel ken zal ik het laten nagaan en ben ik bereid de poging die de vereeniging in het werk zal stellen te steunen. Ik hoop dat daarvan te zijner tijd zal blijken.

Eindelijk nog dit. In de Memorie van Antwoord zegt de Minister: „Dat de ruimere subsidiën, bij dit onderdeel uitgetrokken, de hierbedoelde vereenigingen in staat zullen stellen aan alle aanvragen om onderstenning te voldoen, kan niet worden verzekerd. Het komt den ondergeteekende voor, dat de Rijkssubsidiën vooral op dit gebied ten doel moeten hebben opwekking van krachtiger particulier optreden, en dat mag niet worden verwacht, dat de geldelijke zorg voor het verschaffen van onderwijs aan schipperskinderen geheel of voor het overgroote deel ten laste van het Rijk zal worden genomen."

Ik kan medegaan met de uitspraak omtrent het doel dezer subsidiën; echter het doet mij leed, dat de Minister ook heeft neergeschreven de gedachte aan beperking van het Staatssubsidie. Door het weinige, dat ik thans heb gezegd moet hem toch duidelijk zijn geworden, dat werkelijk ook van den Staat voor dit doel nog belangrijke sommen zullen worden gevraagd. Hoe meer toch het particulier initiatief werkt, hoe meer pogingen van die zijde worden gedaan om ook nog andere belemmeringen weg te nemen, wanneer blijken zal dat er enorm veel noodig is.

Ten bewijze zal ik voor de 227 gezinnen te Hoogeveen nog eens een kleine berekening maken. Indien uit elk van die gezinnen slechts één kind aan den wal zou verblijven, waarvoor f 1 in de week voor onderdak moest worden betaald, dan zou reeds noodig zijn f 13 364. Maakt men deze berekening voor alle kinderen van die soort in Nederland, dan krijgt men een verbazend getal.

Intusschen, al ben ik het met den Minister eens, dat niet alles moet komen ten laste van den Staat, ik geloof, dat er veel noodig zal zijn en hoop, dat de Minister niet zal terugschrikken om te doen wat zijn hand vindt om te doen.

Eindelijk nog dit: men heeft den Minister er op attent gemaakt, dat de kinderen om naar school te gaan op de eene of

andere plaats een vaccinatiebewijs moeten overleggen en dat zij dit dikwijls niet hebben, omdat zij het van den onderwijzer, waar zij het laatst zijn geweest nog niet terug ontvingen; iets wat door een haastig vertrek heel gemakkelijk kan gebeuren.

De Minister heeft geantwoord, dat hij den Centralen Gezondheidsraad om inlichtingen heeft gevraagd. Ik zeg hem ook daarvoor dank, doch spoor hem aan tot spoed, opdat zoo spoedig mogelijk de kinderen, die anders nog wat onderwijs zouden kunnen krijgen, om deze reden niet behoeven te worden afgewezen. Hulp verdienen in dezen die goede ouders zeer stellig.

De heer **ter Laan**: Het laatste punt door den heer Smeenge besproken, zal mijn eerste zijn. Mij dunkt, dat er een vrij gemakkelijk middel is, dat trouwens ook reeds in de practijk wordt aangewend, om de schipperskinderen te helpen. Wanneer men aan de school, waar een schipperskind wordt ingeschreven voor de eerste maal en waar dus het pokkenbriefje wordt afgegegeven, een bewijs afgeeft, dat daar het pokkenbriefje van den leerling berust, dan kan het hoofd een tiental van die bewijsjes aan den schipper meegeven, die hij overal kan gebruiken. De geheele quaestie is daarmee opgelost. Waar de schipperskinderen dan ook komen, geen enkel schoolhoofd, dat ze dan weigeren zal.

Overigens wensch ik ook een enkel woord te spreken over het onderwijs aan de schipperskinderen. Ik sluit mij aan bij den vorigen geachten spreker. De commissiën van particulieren die in Friesland, Zuidholland, Overijssel, Hoogeveen en Groningen werken, verdienen bijzondere medewerking.

De Regeering heeft een uitstekend werk verricht door subsidie te geven ten behoeve der schipperskinderen.

Voor de aanvulling der begrooting ten bate van het Groninger fonds voor de schipperskinderen past een woord van dank.

Maar evenals de heer Smeenge kom ik tot de slotsom, dat er van afdoende regeling geen sprake is. De heer Smeenge verdeelde de kinderen in drie afdeelingen Nu geloof ik, dat de derde afdeeling, waarvan de kinderen in verreweg den ongunstigsten toestand verkeeren, ook verreweg de talrijkste is. De heer Smeenge klaagde over het onderwijs te hooi en te gras, dat hun deel is. Men moet zelf voor de klas hebben gestaan om te beseffen, hoe treurig het inderdaad met die kinderen gesteld is. Wanneer men bedeukt, dat deze kinderen later geen onderwijs meer kunnen ontvangen en zoo de maatschappij ingaan, terwijl zij aldaar nog meer zouden hebbeu aan goed onderwijs dan andere kinderen uit de arbeidende klasse, dan komt men tot de slotsom, dat het noodzakelijk is, hier afdoende te helpen. De fondsen hebben bijdragen genoten, behalve van de leden, van het Nut en van Volksonderwijs. Maar zij kunnen in de behoeften niet voorzien.

Voor zoover zij kunnen, werken zij uitstekend. Zij hebben de zaak met beleid aangevat en doen met hun kleine middelen zeer veel goeds.

Het stelsel van uitbesteding in gezinnen, bij voorkeur in de plaats van inwoning en dan bij bloed- en geestverwanten, heeft in de practijk bewezen onverbeterlijk te zijn.

Alleen is er geen steun genoeg, om krachtig door te zetten.

Uit het verslag van de commissie voor de schipperskinderen uit de provincie Friesland blijkt bijv., dat in 1902 178 kinderen werden geholpen, maar 160 aanvragers niet geholpen konden worden. Misschien zijn er meer, maar er zijn slechts 160 aangegeven.

Wanneer men op grond van hetzelfde verslag mag aannemen, dat voor elk kind f 75 per jaar voldoende is, zou het slechts f 12 000 kosten, om allen te helpen. Ik durf niet hopeu, dat dit bedrag thans nog op de begrooting zal worden geplaatst, maar wensch de zaak den Minister toch ten zeerste aan te bevelen; om zoo spoedig mogelijk tot afdoende maatregelen te komen, dring ik er met den heer Smeenge op aan, dat wij een overzicht zullen krijgen van het aantal kinderen, die voor steun in aanmerking komen.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Toen zooeven de heer Smeenge opstond, werd er gezegd: dit zal zeker wel zijn om iets te vragen; ik doe het omgekeerde van den heer Smeenge en vraag om iets minder.

Ik wensch namelijk een kleine opmerking te maken over de verhoogde bijdrage aan de kweekschool voor bewaarschoolhouderessen te Leiden. Ik zal de Kamer daarover niet lang ophouden, maar kan niet ontkennen, dat ik er eenigszins verwonderd over was, dat deze post werd voorgesteld door dezen Minister van Binnenlandsche Zaken, die zich vroeger zeer positief en uit beginsel verklaard heeft tegen het subsidieeren van kweekscholen voor bewaarschoolhouderessen.

Ik ben ook nòg van meening, dat het beter is, dat de Staat zich niet met deze zaak bemoeit, want wanneer men daarmede begint, kan het niet uitblijven of ook andere particuliere scholen, die zich hetzelfde ten doel stellen, zullen ook subsidie vragen.

Ik had daarom gaarne gewild, dat alles gebleven was in statu quo. Nadat in het Voorloopig Verslag, op de motiveering in de Memorie van Toelichting een aanmerking was gemaakt, heeft de Minister dezen post eenigszins anders gemotiveerd en gezegd:

„De tijdelijke verhooging van het Rijkssubsidie met f 500 heeft dan ook alleen ten doel de vereeniging de gelegenheid te geven de derving van het provinciaal subsidie te trachten goed te maken door meerdere bijdragen van vereenigingen en particulieren, zonder inmiddels te komen staan voor een onoverkomelijk hoog tekort in de kas."

Hieruit leid ik af dat het barmhartigheidsgevoel van den Minister de overhand heeft bekomen op zijn beginsel, en dat dit de oorzaak is waarom hij, ten einde die school tijdelijk te helpen, die f 500 heeft aangevraagd.

Ik wensch dan ook niet onbarmhartiger te zijn dan de Minister en mij bij deze toelichting neder te leggen, maar ik wensch mij toch voor te behouden, om, wanneer het volgend jaar wederom deze post tot dit bedrag op de begrooting komt, dan een amendement voor te stellen.

Wij kunnen niet, wanneer wij eenmaal uit beginsel tegen een post gestemd hebben, eenvoudig om de barmhartigheid dat beginsel ter zijde stellen.

Ik wensch te meer deze opmerking te maken, omdat in de Memorie van Antwoord te lezen is: „Door de resultaten welke deze inrichting steeds oplevert en het belang, dat het Rijk heeft bij bruikbaar personeel voor het voorbereidend onderwijs, schijnt deze geringe tijdelijke meerdere steun alleszins gerechtvaardigd."

Wanneer dit een voldoende reden is om van het Rijk een bijdrage te vragen, dan zal ik terstond, wanneer ik althans het voorbeeld wil volgen van den geachten spreker uit Meppel, ook komen met een andere vereeniging, die hetzelfde doel beoogt en derhalve ook medewerkt tot hetgeen de Minister nu als Staatszaak beschouwt.

Ik meen echter dat de inrichting te Leiden niet is een Staatszaak en wij daarom beter doen niet meer bijdragen te geven dan tot dusver, zij het ook tegen den zin van deze zijde der Kamer, verleend zijn. Ik kom niet op tegen het subsidie dat de inrichting eenmaal heeft en dat reeds een vermindering heeft ondergaan; ik wil niets afdoen van het gewone subsidie van f 3500. Ik moet er echter tegen opkomen, dat ouder deze Regeering die bijdrage weder verhoogd wordt.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Over het onderwijs aan schipperskinderen zal ik niet in den breede uitweiden. De dauk mij geboden door de heeren ter Laan en Smeenge neem ik gaarne aan en ook wil ik gaarne gebruik maken van hun wenken, die ze voor de toekomst over de nadere regeling van dit onderwerp aan de hand gedaan hebben.

Ik merk alleen op, dat hierbij nog andere belangen in het spel zijn. Ik heb op mijn reis in Noorwegen gezien, hoe men daar in het noordelijke deel — waar ook een deel der bevolking in dezelfde conditie verkeert als de menschen, die op het schip wonen, geheel geïsoleerd van andere omgeving — de geïsoleerden in zake dit punt helpt, maar daarbij geldt mede het beginsel, dat men niet dan in het uiterste geval kinderen van dien leeftijd uit het ouderlijk gezin moet rukken.

Intusschen zal ik afwachten wat het nader onderzoek oplevert. Volgend jaar zal er dan gelegenheid zijn hierover met de geachte sprekers van gedachten te wisselen.

De geachte afgevaardigde uit Goes ontslaat mij van de moeite over den post voor de Leidsche opleidingschool voor bewaarschoolhouderessen veel te zeggen, omdat juist het door hem ingenomen standpunt het mijne is. Ik ben het eens, dat, wanneer men vroeger geopponeerd heeft tegen den nu eenmaal toege-

kenden post, welke post de grondslag is geweest voor de oprichting der school en waardoor zij gewassen is tot hetgeen ze thans is, er dan wel bedenking tegen bestaat om te zeggen: Nu onttrek ik het subsidie aan zulk een school. Maar aan den anderen kant moet men dan ook niet vergen, dat van de zijde van de Regeering hooger steun aan zulk een inrichting wordt verleend. De karakteriseering van de nu voorgestelde verhooging van f 500 als tijdelijk, is dan ook door mij zóó bedoeld, dat zij het volgend jaar niet weer op de begrooting zal voorkomen.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou naar aanleiding van hetgeen door den Minister is opgemerkt, alleen dit willen zeggen. De Minister zegt: ook andere belangen zijn in het spel, en bedoelt daarmee andere belangen dan die van het onderwijs, nl. die van de opvoeding in het huisgezin. Het kan den Minister niet onbekend zijn, dat ook ik dat heel goed begrijp; was dit niet zoo, dan zou ik den Minister aanbevolen hebben gebouwen te stichten, waarin al die schipperskinderen konden worden ondergebracht, met een directeur en directrice of wat ook, aan 't hoofd.

Mijnheer de Voorzitter! De vrees voor gevaren van de opvoeding buiten het ouderlijk huis begrijp ik, doch daarvoor zijn juist de bedoelde vereenigingen niet blind. Neen, daarom kan de Minister ze gerust steunen, want zij huldigen het beginsel (al is het niet in het ouderlijk huis) dat men ze onderbrengen moet bij verwanten, familie of vreemden, waar men waarborgen heeft dat zij een opvoeding krijgen in den geest van die in het ouderlijk gezin zelf. Zij laten de keuze van het huisgezin vrij, onder de noodige waarborgen voor een goede behandeling. Het onderwijs is bij hun hoofdzaak

Wat de Minister aan bedoelde gedachte heeft toegevoegd heeft mij ook eenigszins bevreemd. De Minister zegt: wat ik in Noorwegen heb gezien, heeft op mij nog al indruk gemaakt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou wel willen weten, wat dat is. Is dat een stelsel voor ons bruikbaar? Mijnheer de Voorzitter! Zoolang ik niet beter ben ingelicht, ook omdat hier anders nog niemand is opgestaan, die gezegd heeft: het is mogelijk op andere wijze dan door het aan den wal laten der kinderen bij verwanten, in het euvel te voorzien, blijf ik mijn meening handhaven. Ik beveel daarom den Minister nogmaals aan wat hem gevraagd zal worden ernstig te overwegen.

Eindelijk nog een opmerking naar aanleiding van hetgeen gesproken is door den geachten afgevaardigde uit Goes.

Deze is begonnen met te zeggen: „in lien ik de heer Smeenge was, zou ik misschien ook opgestaan zijn om wat te vragen; dit is echter niet het geval." Mijnheer de Voorzitter! Ik zie hierin een verwijt, doch meen dat — tenzij hetgeen door mij gevraagd wordt niet goed is — dit niet tot een mede-afgevaardigde mag worden gericht. De geachte afgevaardigde uit Goes is iemand, die niets over zijn kant laat gaan. Wanneer ik mij dus eens schuldig had gemaakt, hierin, dat ik iets vroeg in strijd met het Staatsbelang, dan zou de heer Lohman daar zeker wel tegen zijn opgekomen. Ik ben er verder van overtuigd, dat indien hij in zoo'n geval had aangetoond dat mijn meening onjuist was, mijn eigen geestverwanten mij dan wel in den steek zouden hebben gelaten. Zoolang dat niet het geval is, meen ik, dat voor zijn uitdrukking geen reden bestond. Ik protesteer daar dan ook tegen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 164 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 165 tot en met 168 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de leden, die over de Vde afdeeling wenschen te spreken, te willen letten op de verschillende onderdeelen, om hetgeen den Arbeid in het algemeen, de Veiligsheidswet en de Arbeidswet betreft te brengen onder *A*, de Kamers van arbeid onder *B* en de Ongevallenwet onder *C*.

Beraadslaging over Arbeid in het algemeen en *A*. Toezicht, bedoeld bij de Veiligheidswet en bij de Arbeidswet.

De heer **Passtoors**: Ik begin, met te erkennen dat dit gedeelte van het hoofdstuk, dat wij nu gaan behandelen, voor mij altijd groote aantrekkelijkheid heeft, namelijk de afdeeling „Arbeid", omdat daarbij zoowel de belangen van den werkgever als die van den werknemer ter sprake komen en ik heb er mij altijd over verheugd dat dit gedeelte van de ministerieele werkzaamheden ook aan den Minister van Binnenlandsche Zaken is toevertrouwd.

Een paar woorden over de Arbeidswet en de Veiligheidswet. Een ieder die op het terrein van den arbeid bekend is, zal onmiddellijk moeten toegeven, dat de contrôle op de naleving van de Arbeidswet veel te wenschen overlaat. Ik werp daarvan allerminst de schuld op de inspecteurs, want ik weet al te goed, dat er ontzaglijk veel werk is en ik behoor tot hen die eerbied gevoelen voor dezen omvangrijken arbeid.

Als oorzaken van de slechte naleving der Arbeidswet, beschouw ik: vooreerst het nieuwe van de wet, de onvoldoende bekendheid daarmede, in de tweede plaats het overladen van de inspecteurs met werk en in de derde plaats de zwakke organisatie der vakvereenigingen.

Indien ik mij niet vergis, hebben wij twee jaren geleden over ditzelfde onderwerp een discussie gehad en toen werd gezegd, dat de arbeiders niet genoeg durven klagen, wanneer het er op aankomt. In verband daarmede wil ik mededeelen, dat te Stuttgart de vakvereenigingen vertrouwensmannen hebben, die geregeld in relatie staan met de inspecteurs. Wanneer een inspecteur een bepaalde streek komt bezoeken, wordt een dergelijke vertrouwensman daarmede in kennis gesteld, zoodat de arbeiders zelf geen klachten behoeven in te dienen. Dat stelsel werkt uitstekend, zooals door alle inspecteurs is bevestigd. Zoo zeide de inspecteur Hordegg op een der vergaderingen der vertrouwensmannen, dat hij den arbeiders zeker een slechten dienst zou bewijzen door hen in de fabriek aan te spreken. Ik geloof dat dit geheel juist is.

Ik zal daarop niet verder ingaan, maar ik meende op dien maatregel, welke in Stuttgart is genomen, te moeten wijzen, opdat ook hier te lande eenigszins in die richting zal worden gestuurd. Daardoor zullen tal van ongerechtigheden aan de oppervlakte komen, die nu verborgen blijven.

Ook wanneer de vakorganisaties versterkt worden, zullen tal van misstanden bekend worden, waarvan men nu niets verneemt.

Ik herinner hier aan de minder goede handhaving van de Arbeidswet te Amsterdam, waar op de groentenmarkt kinderen onder de 12 jaar des morgens in weer en wind worden gebruikt voor het in- en uitladen van manden enz. In de Arbeidswet staat, hoe oud de kinderen moeten zijn om niet meer onder de wet te vallen, maar als men ziet hoe met de kinderen daar in Amsterdam gehandeld wordt, dan meen ik dat het plicht is mede te werken, om dat in het vervolg te voorkomen.

Ik heb dezer dagen hooren verdedigen, dat die stumpers daar gebruikt worden, omdat de ouders zoo arm zijn, en dat er later goede vakmannen van groeien. Nota bene! Ik meen, dat er strenge maatregelen tegen genomen moeten worden. Zulke kinderen moeten eerst voldoende onderwijs genieten en eerst daarna in een vak worden opgeleid, daar op die wijze van zulke kinderen in de toekomst weinig terechtkomt.

Dit ten opzichte van de Arbeidswet. Nu een enkel woord over de toepassing van de Veiligheidswet, inzonderheid ten opzichte van de soliditeit van steiger- en klimmateriaal.

Ik weet wel, dat er toezicht wordt gehouden, maar ook, dat dit niet voldoende is, en ook in het wetsontwerp van de nieuwe Arbeidswet, dat ik heb opgeslagen, wordt deze quaestie niet voldoende geregeld. En toch is het voorkomen van ongelukken en ongevallen een zaak van groot belang. Men zou daarvoor bijv. moeten vergen, dat bij ladders de breuken beter konden worden gezien. Tal van ongevallen in de bouwvakken zouden door beter toezicht voorkomen worden. Ik herinner in verband hiermede aan de volgende dezen zomer aangenomen motie door de schilders en ververs op het Katholiek vakcongres te Utrecht gehouden. Deze motie luidt: „Het Nederlandsche Roomsch-Katholieke Vakcongres, gehouden 20 en 21 September 1903 te Utrecht, is overtuigd van de noodzakelijkheid van een spoedige regeling en het toezicht op steiger- en klimmateriaal, met dien verstande dat, evenals bij het stelsel van ijken van maten en gewichten — waar geen van beiden, hetzij oud of nieuw, gebruikt mogen worden ten verkoop van goederen of waren, als zij niet

voorzien zijn van het door het Rijk vastgestelde merk — deze maatregel ook van kracht zal zijn op het steiger- en klimmateriaal, waar zulks mogelijk is, en hierop een geregeld toezicht worde gehouden."

Ik geloof, dat een dergelijk toezicht op steiger- en klimmateriaal veel zal bijdragen tot het voorkomen van ongelukken en daarom beveel ik deze uitspraak gaarne den Minister ter overweging aan met het oog op de veiligheid en ter voorkoming van meerdere ongelukken.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Uit den aard der zaak valt er deze keer over het onderwerp arbeid niet zoo heel veel te zeggen, om deze eenvoudige reden, dat wij daarvoor volop gelegenheid zullen hebben bij de behandeling van de nieuwe Arbeidswet. Ik zal daarom niet het voorbeeld van den vorigen spreker volgen, die den Minister verschillende wenken daaromtrent gegeven heeft. Dat is gedaan door de Kamers van arbeid en die van Koophandel, terwijl wij, als in de afdeelingen het ontwerp-Arbeidswet behandeld wordt, onze raadgevingen ten beste kunnen geven. Ik zie met belangstelling te gemoet wat er van zal komen.

Maar ik wensch over een zaak te spreken die waarschijnlijk niets met de nieuwe Arbeidswet heeft te maken, die, naar ik vrees, geheel buiten verband daarmede staat. In het Voorloopig Verslag is een enquête gevraagd naar de toestanden in het kellnersbedrijf. De Minister heeft geantwoord, dat het niet onmogelijk is dat een dergelijke enquête zal worden gehouden, wanneer namelijk van de Kamers van arbeid daaromtrent niet genoeg inlichtingen inkomen. Daar de Kamers van arbeid voor het kellnersbedrijf niet van zoo groot aantal zijn, dat men uit gegevens daarvan zich een volledig beeld van het kellnerwezen zal kunnen vormen — want er zijn kellners ten platten lande, kellners in groote steden en kellners in minder groote steden — zal het dus wel tot een enquête moeten komen, en ik hoop dan ook dat het het geval zal zijn.

Maar er is een tak van bedrijf, dat gevoeglijk in dergelijke enquête kan worden opgenomen, een bedrijf dat evenmin als het kellnersbedrijf niet zoo gemakkelijk te reglementeeren is als de fabrieksarbeid en de bouwvakken. Men kent dat bedrijf daartoe niet genoeg. Ik bedoel het *koetsiersbedrijf*. Het eigenaardig kenmerk van dat bedrijf is, dat men er eigenlijk niets van weet. Men zal moeten beginnen er een studie van te maken. Alleen hoort men er eens wat van, als er een werkstaking uitbreekt; dan is men in de gelegenheid hier in de Kamer en van de Ministerstafel te spreken over fietsen en over het minder aangename voor het publiek als er zulk een staking is. Maar dat is de mooiste weg niet om van de toestanden in dat bedrijf op de hoogte te komen.

Er is in één opzicht een groote overeenkomst tusschen het koetsiers- en het kellnersbedrijf, dat is, dat bij beide het *fooienstelsel* een groote rol speelt. Bij de kellners bestaat een groot gedeelte van het loon uit fooien. Ook bij de koetsiers is dit een gewichtige factor, waardoor hun bedrijf geheel valt buiten het kader van gewone arbeidszaken. En dat is een reden, dunkt mij, om voor dit plan het koetsiersbedrijf te annexeeren aan het kellnersbedrijf. Ook bij het koetsiersbedrijf bestaan groote misstanden, naar ik heb vernomen.

Ik ben niet op de hoogte van het koetsiersbedrijf en van de werkzaamheden der koetsiers in het gansche land. Maar bij de stalhouders in een stad van ten naastebij 70 duizend zielen bestaat bijv. deze groote misstand, dat voor *nachtarbeid* geen cent betaald wordt. Voor het studentenrijden tot 's morgens een uur of vijf krijgt de stalhouder een paar gulden per uur, maar de koetsier geen cent.

Zoo heeft in Groningen een stalhouder, thans een man „in bonis" een mooien nieuwen senaatswagen voor de studenten gekregen, maar de koetsiers worden er slecht behandeld en krijgen voor het rijden en rossen in den nacht niets. Zelfs in vele gevallen geen fooien; want de studenten hebben meestal geen cent op zak, zooals sommige heeren hier nog beter zullen weten dan ik. Zij rijden veel op „den beer". Zelfs de fooien worden op de rekening geschreven. De koetsiers krijgen weleens per maand daarvan zeker bedrag; maar het gebeurt ook wel, dat zij er geen cent van krijgen en de stalhouder het opstrijkt. Dit is een enorm schandaal. Ik zeg niet dat dit overal en altijd gebeurt; maar *het gebeurt*.

Zelfs is te Groningen de koetsier aansprakelijk voor schade aan de voertuigen. Eens was er een spiegelruit of zooiets gebroken; een dame had medelijden met den koetsier en betaalde de schade voor hem; desniettemin verhaalde de stalhouder de reparatiekosten toch op den koetsier, zoodat de stalhouder dubbel schadeloos gesteld wilde worden; de koetsier werden des Zaterdags voor loon twee halve stuivers in de hand gestopt; alleen toen hij het medelijden van den patroon nader opwekte, kreeg hij wat geld uitgekeerd.

Een ander geval.

De koetsier zegt tot den patroon: die wagen moet gerepareerd worden; dat onderdeel houdt het geen 14 dagen meer uit. Antwoord: neen, het zal wel gaan. Over 14 dagen breekt de wagen, en de reparatiekosten werden van het loon van den koetsier afgehouden!

Van dergelijke misstanden staat men versteld. Het is hoog noodig dat daaromtrent een onderzoek ingesteld worde. De eigenlijke loonen zijn laag, bij één patroon f 6 per week, bij anderen f 7 à f 8. In Amsterdam zijn ze mogelijk wat hooger; maar ik ben overtuigd dat, wanneer daaromtrent een onderzoek ingesteld wordt, er zeer veel slechts aan het licht zal komen.

De koetsier, die in weer en wind moet rijden, heeft een zwaar werk en komt daarbij zoo zeer met de weelde in aanraking, dat zijn positie inderdaad wel verbeterd mag worden. Als hij tot 's morgens 3 of 4 uren gereden heeft, moet hij soms toch weer om 5 uren op het werk zijn.

Ik hoop daarom dat de Minister, naast de enquête in het kellnersvak, ook een enquête in het koetsiersvak zal doen houden. Hij zal dan een zeer goed werk doen.

Ik zal over de Arbeidswet en de contrôle daarop niet spreken.

Alleen zou ik aan den Minister van Binnenlandsche Zaken willen vragen of hij niet eens een overleg wil plegen met zijn collega van Oorlog, onder wien het korps marechaussees ressorteert, om te vragen of de marechaussees wel geregeld in het bezit worden gesteld van de wetten en Koninklijke besluiten die zij moeten helpen uitvoeren. Mij is door iemand gezegd, die bevoegd is bij de arbeidsinspectie, dat dit niet het geval schijnt te zijn, dat die menschen die stukken zelf moeten aankoopen als zij ze hebben willen.

Voorts is er herhaaldelijk geklaagd in de Kamer over de bestraffing der overtredingen van de Arbeidswet. Ik wensch er thans de aandacht op te vestigen dat er zoo weinig *uniformiteit* is in dit opzicht. Daarvoor schijnt men er aan de kantongerechten tarieven op na te houden. Het openbaar ministerie van het kantongerecht eischt bijv. te Deventer f 0,50 à f 1, te Dordrecht f 2, te Rotterdam f 3, te Arnhem f 4, te Nijmegen f 15; en Amsterdam schijnt in deze de kroon te spannen.

Ten opzichte van overtredingen op de steenfabrieken is het evenzoo. Zoo eischt men te Arnhem en Wageningen f 10, te Elst f 5 à f 7,50; voor Vianen werd voor dergelijke gevallen f 1 geëischt.

Het is te hopen dat in deze de jurisprudentie wat beter geregeld zal worden.

Hierbij wil ik het laten.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Onlangs is een Koninklijk besluit verschenen tot regeling van den arbeid van vrouwen en kinderen op de steenfabrieken. Wanneer wij dat besluit van 4 November vergelijken met dat van 16 Maart van dit jaar, dan merken wij, dat de Minister in het nieuwe besluit eenige verscherpingen heeft aangebracht en in andere gevallen de bepalingen heeft verzwakt. Zoo heeft de Minister ten opzichte van beladen wagens bepaald, dat kruiwagens daaronder begrepen zijn, wat ik een noodzakelijke verduidelijking acht. Voorts is de bepaling verscherpt omtrent het neerslaan van steenen uit de vormen, zoodat dit alleen verboden zal zijn voor vormen die meer dan één steen bevatten.

Door behalve het opschieten ook het opgeven en opdragen van steenen te verbieden heeft de Minister verkregen wat hij wilde, terwijl het gevaar dat vrouwen of kinderen zich zullen branden aan de heete steenen, wordt afgewend door de bepaling dat de steenen geheel afgekoeld moeten zijn.

Nu zou ik in het algemeen geen aanleiding hebben om op dit besluit terug te komen, ook niet om hetgeen verder is bepaald, dat de steenfabrikanten tot Januari 1906 de gelegenheid krijgen om vrouwen, na voorafgegane keuring, aan het werk te zetten. Maar er is wat anders gebeurd dat ik niet onbesproken mag laten.

De Minister heeft een onderzoek laten instellen naar den financieelen toestand van enkele steenfabrikanten. In het Voorloopig Verslag is naar de reden daarvan gevraagd. Wij vinden daaromtrent in de Memorie van Antwoord het volgende: „Door steenfabrikanten aan den Hollandschen IJssel wordt beweerd, dat hun bedrijf zou bezwijken onder de lasten, welke voortvloeien uit het verbod om vrouwen en kinderen sommigen arbeid te doen verrichten. Ten einde na te gaan in hoeverre deze bewering juist is, heeft ondergeteekende met toestemming van een aantal fabrikanten een onderzoek hunner boeken aan een tweetal accountants opgedragen."

Het is misschien wel zeer belangrijk voor den Minister om een kijkje te krijgen in den toestand van het bedrijf, om te vernemen wat dat bedrijf dragen kan, maar ik vraag mij zelf af, wat de Minister met die wetenschap zal doen, waarvoor hij dit wil weten. Dienaangaande zou ik gaarne van den Minister een verklaring ontvangen. Indien het blijkt, dat inderdaad de hervormingen die de Minister met zijn nieuwe Arbeidswet beoogt of met het Koninklijk besluit in zake den vrouwenarbeid, aan dat bedrijf zooveel geld zullen kosten, dat het er onder zal lijden, zal de Minister dan van zijn voornemens afzien? Wil hij dus de in zijn oog noodzakelijke hervormingen ondergeschikt maken aan de uitkomsten van het bedrijf? Wil hij dus de winstmakerij van de fabrikanten stellen boven de eischen van gezondheid en leven der arbeiders?

Ziedaar de vragen, die ik den Minister wensch te stellen.

Als nu de Minister verklaart, dat hij niet geneigd is om voor dien eisch der winstmakerij stil te blijven staan, maar de eischen der gezondheid van de arbeiders zwaarder zal laten wegen, dan zou ik willen vragen, welke theoretische waarde de kennis van den financieelen toestand van het bedrijf dan voor hem zal hebben? Wekt hij daardoor geen ongegronde verwachtingen bij de steenfabrikanten?

In de tweede plaats wensch ik de aandacht van den Minister te vestigen op een adres dat bij zijn Departement is ingekomen en waarvan de Kamer afschrift heeft ontvangen, een adres van den Bond van branders- en distillateursknechts te Schiedam.

Aanleiding tot de indiening van dat adres is geweest de aanstaande indiening van een nieuwe arbeidswet Er wordt in gevraagd afschaffing van den nachtarbeid, van het werken op Zondag en ten slotte inspectie over de branderijen krachtens de Veiligheidswet.

De beide eerste punten kunnen besproken worden bij de behandeling van het aangekondigde wetsontwerp en laat ik dus thans onbehandeld, maar wat het laatste punt betreft, rijst de vraag, of hetgeen in het adres verzocht wordt, niet thans reeds krachtens de Veiligheidswet zou kunnen en dus moeten geschieden.

Ik heb getracht mij — het doorluchtig voorbeeld van den Minister volgende — door een persoonlijk onderzoek op de hoogte van den toestand te stellen om mij een oordeel te vormen van het bedrijf. En, omdat de nachtarbeid daarin algemeen is, heb ik er een nacht aan opgeofferd om eens te zien hoe dat gebeurt. Toen is mij opgevallen, dat de jeneverstokerij, een bedrijf waarin een stof wordt voortgebracht, waarvan iedereen zal moeten erkennen, dat hij veel ellende veroorzaakt, niet zonder ongevallen wordt gedreven, dat dus de productie daarvan evengoed met ellende gepaard gaat als het gebruik.

Vermoedelijk hebben de meeste leden der Kamer zich nooit een voorstelling gemaakt van de wijze waarop de jenever in de wereld komt en daarom wensch ik daarvan een korte schets te geven. Het stoken van jenever geschiedt in een branderij. Men begint met in een groote kuip een zekere hoeveelheid kokend water te storten. Is dat gebeurd, dan wordt daarin een aantal zakken meel gestort, waarna men als het beslag wat is afgekoeld er een zekere hoeveelheid spoeling op laat loopen om het tot verzuring te laten overgaan. Daarop wordt het zwaar beslag er op gestort. Als dit na 12 à 13 uur aan het gisten is gegaan, wordt de gist er afgeschept, daarna het afgietsel overgebracht in den ruwketel. Nadat het in de ruwketel behoorlijk gestookt is, wordt het als ruwnat overgehaald in den distilleerketel. Daarin wordt het ruwnat nog eens gestookt tot enkel nat, dat moutwijn heet en na op verschillende wijzen versneden te zijn, in den handel gebracht.

Nu staan de distilleerketels te Schiedam onder toezicht van gemeentewege, omdat, zooals in de Memorie van Antwoord erkend wordt, brandgevaar daarbij niet is uitgesloten, maar de ruwketels staan niet onder toezicht en daarbij is het gevaar juist veel grooter. Ter toelichting daarom het volgende:

Een ruwketel is vervaardigd van zwaar rood koper; heeft een inhoudsruimte van 22 à 25 H.L. en een gewicht op zich zelf van 700 tot 800 K.G. Vooral de ruwketel nu heeft regelmatig toezicht noodig. Hij is geplaatst op een steenen fundament en wordt van boven met een helm afgesloten, die door een stuk tegen den zolder bevestigd wordt. Onder de geheele oppervlakte van den bodem brandt het vuur.

Nu gebeurt het vaak dat door het stoken de bodem aanzet, dat is: inwendig komen er korsten aan bodem of wand. Hoofdzakelijk gebeurt dit door het gebruik van minderwaardige grondstoffen, het zoogenaamde brandersmeel. Zijn de grondstoffen goed, dan heeft de ketel in 't algemeen weinig te lijden van het stoken. Maar, dank zij de concurrentie, neemt het gebruik van slechte grondstoffen eer toe dan af.

Het gevolg van het aanzetten is dat de koperen bodem verteerd wordt; de ketel verbrandt. En dan komen de gevaren. De ruwketel kan vooreerst *springen* of *openbarsten*. Dan golft de kokende massa er met kracht uit en wee dan de ongelukkigen, die in de nabijheid zijn.

Zoo sprong in 't laatst van Januari 1903 in de branderij van Herman Jansen, staande aan de Noord Vest te Schiedam, de ruwketel, waarvan de bodem geheel verbrand was. De brandersknecht Buismau, vader van 7 kinderen, kreeg daarbij den golf over zich heen en was direct dood. De man was gekookt. Is de ketel echter sterker, dan openbaren de gevolgen van het aanzetten zich op andere wijze.

Dan staat hij te schudden en te dansen op zijn fundament totdat er een uitweg komt.

Dan wordt, wanneer de sluiting van den helm solide en dus naar boven de weg afgesloten is, de *hechtheid* van het fundament beproefd. En is die niet in orde. . . . Dan zijn de gevolgen het vreeselijkst. Dan blijft de kolossus niet lang meer op zijn plaats staan, maar begint zich hortend en stootend, draaiend en dansend voort te bewegen . . . . totdat de helm is vrijgewerkt en de ketel omstort.

Op 14 October 1899 is in de branderij van Kroes (Noordvestsingel) door den slechten toestand van ketel en fundament een vreeselijk ongeluk gebeurd.

Daar is de ketel met recht gaan wandelen, alles wat in den weg van het gevaarte stond, werd verpletterd; ook nam hij op zijn tocht een stuk van een muur mee. Twee ongelukkigen, welke geen weg tot ontvluchting meer hadden, de brandersknechts Kruyt en Jan Smit kostte het 't leven; ten slotte viel hij om en stortte het kokende vocht over hen uit.

En dan al die „kleine" ongelukken, door de ruwketels veroorzaakt. De locale pers vermeldt er zelfs de helft niet van; 't wordt gewoonte.

Zoolang 't nog maar met een paar verbrande beenen van een brandersknecht afloopt, schijnt 't het vermelden niet waard.

Maar die arme brandersknechts leven in voortdurenden angst en vrees. Vaak, zeer vaak, weten zij dat de ketel op het punt van springen staat en durven hem haast niet voorbijgaan. Maar aan die vrees mogen zij niet toegeven. Slaven van den arbeid die zij zijn, moeten zij voort, al is 't leven in gevaar.

Dikwijls komt er ook een kleine breuk in den ketel. Voor al dergelijke kleinigheden een koperslager te halen gaat niet. Men moet toch ook denken om de brandkast van den patroon! Want, als de ketel gerepareerd wordt, kost dat niet alleen reparatieloon, maar staat ook de productie stil. Dubbele schade dus.

Dus worden die kleinigheden maar verholpen door een zak zand in den ketel te werpen of de gaten te vullen met kurk of vlas.

En dan op goed geluk maar doorgestookt!

Nu is het eigenaardig op te merken hoe in hetgeen er van overheidswege in dit bedrijf wordt gedaan en gelaten, blijkt, dat de goederen die kapitaal vertegenwoordigen, hooger gesteld

worden dan de levende mensch, die bij verongelukking kosteloos door anderen is te vervangen.

Van de twee soorten ketels in de branderijen in gebruik staat de distilleerketel wel onder gemeentelijke contrôle (driemaal 's jaars wordt hij nagezien), de ruwketel niet. Waarom? Om de eenvoudige reden, dat bij 't springen van een distilleerketel brand kan ontstaan en ook meestal ontstaan zal, dus het gebouw met wat daarin staat in gevaar komt, terwijl bij het springen van een ruwketel slechts enkele menschenlevens kunnen verloren gaan.

Het gevolg van die contrôle is, dat met distilleerketels veel minder ongelukken gebeuren dan met ruwketels en dat de laatsten niet eerder buiten gebruik worden gesteld, dan wanneer zij schoon opgebruikt zijn!

Een ander gevaar aan het werk in de branderij verbonden is het schoonmaken van het „beste vat". Ook hiervoor zijn beslist voorschriften noodig in het belang van de veiligheid. In dit beste vat, een 3 à 4 meter diep in den grond gegraven vat, loopt het gedistilleerd.

Dat vat moet dus geregeld worden schoongemaakt; gewoonlijk geschiedt dat als de patroon een waarschuwing van een zijner afnemers gekregen heeft, dat het product niet meer zoo helder is, wat ten deele wellicht een gevolg is van het gebruik van het niet al te frissche Schie-water, en overigens omdat er wat aan het vat mankeert.

Wanneer dus het vat moet worden schoongemaakt, dan moet de werkman wien zulks wordt opgedragen, zich wringen door een gat van 50 centimeter doorsnede, maar is hij eenmaal in het gat, dan komt het gevaar, want door het veeljarig gebruik van den bedwelmenden moutwijn, zijn er allerlei bedwelmende dampen in het vat blijven hangen, waardoor meer dan eens branderskneehts bedwelmd zijn geworden. Sommigen kunnen zelfs voor dat werk niet gebruikt worden, omdat zij dadelijk flauw vallen. Sommige patroons schrijven daarom voor, dat de man die in het vat wordt neergelaten daarbij een gordel om het lijf moet hebben, maar dat is ook nog gevaarlijk, want men begrijpt hoe moeilijk het valt een bewustelooze daar uit te trekken; waar zoo'n man met zijn volle bewustzijn reeds zooveel moeite had om zich door het gat te wringen daar kost het nog grooter moeite hem daar uit te halen als hij bewusteloos is en zijn hoofd slap naar beneden hangt.

Verder kan er brand ontstaan. In de branderij van Houtman is voor zeven jaar het „beste vat" in brand geraakt, doordat iemand er met een lamp te dicht bijkwam om zijn collega bij te lichten. Een zekere Klaas Teekens is toen jammerlijk in de vlammen omgekomen.

Buiten een goede contrôle op de ruwketels en op het schoonmaken van het beste vat is echter nog meer noodig. Onder den ruwketel is een ruimte, de onderbak, waarin de spoeling wordt neergelaten als alles is uitgekookt. Nu is het gebeurd, dat een werkman bezig was dien bak schoon te maken en een ander de onvoorzichtigheid had de kraan te openen, waardoor de kokende spoeling in het vat stortte. Gelukkig werd het gegil van den man gehoord, anders zou hij verbrand of verdronken zijn; nu is hij tijdig nog gered.

Nu erken ik, dat in de Veiligheidswet geen uitdrukking voorkomt, waarvan men zeggen kan, dat daaronder die ruwketels zullen kunnen worden gebracht. Het zou moeten zijn onder den „oven", waarvan in de Veiligheidswet wordt gewag gemaakt, omdat onder een ruwketel ook gestookt wordt en er dus brand kan ontstaan, of onder artikel 7 dier wet. Daarom zou ik den Minister willen verzoeken met eenigen spoed deze ketels op te nemen onder de inspectie die krachtens de Veiligheidswet plaats heeft. Gebeurt dit niet, dan vrees ik, dat door gebrek aan contrôle vele kleine en groote ongelukken zullen gebeuren, en nog menschenlevens zullen verloren gaan.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik verleden jaar bij de behandeling van dit hoofdstuk aandrong op het nemen van maatregelen tegen het gevaar van loodvergiftiging in de Ceramische bedrijven, heeft de Minister mij aan het einde van zijn repliek geantwoord: ik moest nu maar eens afwachten wat de Regeering doen zal. Ik heb dit natuurlijk gedaan en wij hebben daarop het bekende Koninklijk besluit van 16 Maart 1903 n°. 83, gekregen, dat ik naar inhoud en bedoeling toejuich, niet omdat het een afdoende maatregel is tegen het gevaar van loodvergiftiging vooral in aardewerkfabrieken, omdat een afdoend middel daartegen alleen kan wezen het gebruik van een beslist loodvrij glazuur, maar ik heb het toegejuicht, omdat daarin verschillende goede bepalingen voorkomen die inderdaad nut kunnen doen, doch alleen onder voorwaarde, dat zij alle en in haar geheel strikt nageleefd worden. Nu is bij mij, door eenige inlichtingen die ik ontving, daaromtrent ernstige twijfel gerezen en daarom hebben wij in de afdeelingen die vraag gedaan, om te dien aanzien van den Minister inlichtingen te ontvangen.

De Minister geeft daarop in de stukken geen antwoord, zegt alleen dat voor sommige lokalen bedoeld onder categorie A van art. 1 gebleken is dat de bepalingen der voorschriften van het Koninklijk besluit te ver gaan.

Dit wijst er duidelijk op, dat bij den Minister geen vastheid bestaat in het nemen van maatregelen om althans preventief de loodvergiftiging tegen te gaan. Pas hebben wij een Koninklijk besluit gekregen, of de Minister deelt ons al mede dat dit te ver gaat. Het is nog altijd zeer gewenscht daaromtrent wat meer van den Minister te vernemen. Ik zou nu den Minister eenige mededeelingen willen doen en hem een enkele vraag willen stellen.

Art 2 van het Koninklijk besluit van 16 Maart 1903 n° 83 bepaalt, dat het verboden is een persoon beneden 16 jaar of een vrouw arbeid te doen verrichten in een werklokaal behoorende tot categorie A van art 1, tenzij de volgende voorschriften worden in acht genomen:

1. In het lokaal mogen niet aanwezig zijn:

a. stoffen die loodverbindingen bevatten en die niet door samensmelting verglaasd zijn.

Als ik het goed begrijp, heeft de Minister met dat voorschrift willen beletten dat in de Ceramische bedrijven glazuur wordt gebruikt om aardewerk te vernissen waarin het gevaarlijke lood in vrijen toestand voorkomt, en willen bepalen, dat het lood in de frit moet ingesmolten zijn. Dit is een goede maatregel, omdat dit aldus samengestelde glazuur minder gevaar oplevert voor degenen die er mede werken moeten.

Nu heeft de Minister zeker wel van de inspecteurs van den arbeid mededeelingen ontvangen, of inderdaad het Koninklijk besluit te dien opzichte goed wordt nageleefd. Ik kon daaromtrent als particulier moeilijk een onderzoek instellen, maar ik geloof met zekerheid te kunnen zeggen, dat het casettenvernis nu nog vermengd is met vrij loodwit en zwaar vergiftig is.

In de twecde plaats heeft de Minister voorgeschreven, dat indien vrouwen en kinderen beneden de 16 jaar daar mogen werken, voorschriften in acht moeten worden genomen, volgens welke het glazuur, na een bewerking ondergaan te hebben, volgens het bekende Thorpe-voorschrift, niet meer dan $2^1/_2$ pct. lood mag toonen te bevatten.

Dit is ook een goede bepaling, indien zij maar wordt nageleefd. Mijnheer de Voorzitter! Ik meen met vrij veel gerustheid te mogen zeggen, dat op dit oogenblik nog glazuren op de Céramique en de Sphynx gebruikt worden, welke een vrij hoog loodgehalte bezitten, hooger, naar ik meen, dan volgens het voorschrift in het Koninklijk besluit is geoorloofd. De Minister zal daaromtrent echter wel de noodige gegevens kunnen mededeelen, omdat hij door zijn inspecteurs van den arbeid in staat is waarnemingen te doen verrichten, waardoor wij besliste zekerheid zullen kunnen krijgen hieromtrent.

Wat nu betreft de andere voorschriften, ontmoet ik in de eerste plaats de keuring van vrouwen en jeugdige personen, aan de fabriek werkzaam. Ik heb daaromtrent mededeelingen ontvangen; na de eerste keuring zijn sommige vrouwen ontslagen, maar onmiddellijk daarop is bij een volgende keuring gebleken, dat de vrouwen simulatie begonnen te plegen. Dit wijst er toch zeker wel op, dat daarvoor een reden is. Deze nu schijnt hierin te bestaan, dat zij de zekerheid hebben ontslagen te zullen worden, wanneer zij de waarheid zeggen.

De meesten kunnen dan geen werk vinden of moeten gaan werken voor minder loon. Mij is bekend een vrouw, die 6 maanden zonder werk liep, nadat zij ongeschikt voor haar werk was verklaard.

Bovendien schijnt de keuring niet altijd te geschieden zooals het behoort. Mij is verteld, dat op sommige keuringen aan de Sphynx een meester aanwezig was. Dit doet natuurlijk de keuring niet tot haar recht komen.

Dan wijs ik ook nog op het geval, dat in Mei op de Céramique een vrouw is afgekeurd door den geneeskundige en niettegenstaande dat toch aan den arbeid is gebleven.

Het Koninklijk besluit schrijft verder voor, dat er waschgelegenheden moeten zijn, naar de sexe gescheiden.

Op de Céramique zijn deze wel, maar niet gescheiden, terwijl zij op de Sphynx in aantocht zijn, maar toezicht wordt er niet op gehouden, met andere woorden, de fabrikanten zien er niet op toe, dat door de arbeiders behoorlijk de voorschriften van het Koninklijk besluit worden nageleefd en toch behoorden zij daartoe mede te werken, omdat de arbeiders veelal het nut en de noodzakelijkheid van die voorschriften niet inzien.

Schaftlokalen zijn op de Céramique niet aanwezig; wel op de Sphynx, maar slechts gedeeltelijk, want in de triangelkamers zijn zij niet.

Ten slotte de werkkiel die wordt voorgeschreven voor jeugdige personen of vrouwen, wordt in het geheel niet gebruikt.

Ziedaar verschillende dingen, die ik uit betrouwbare bron weet en met gerustheid, evenals verleden jaar, kan mededeelen.

Ik hoop, dat de Minister daarop eenige meerdere inlichtingen zal geven dan hij in de Memorie van Antwoord heeft gedaan.

Overigens breng ik den Minister gaarne dank voor zijn mededeelingen omtrent verschillende in de Memorie van Antwoord voorkomende toezeggingen. Er zal een onderzoek worden ingesteld naar de bruikbaarheid van loodvrije verf; een wetsontwerp zal ingediend worden om het gebruik van giftige gewichten te verbieden in de diamant-industrie; er zal een prijsvraag uitgeschreven worden om te komen tot oplossing van de quaestie of het mogelijk is het vergiftige dopmateriaal uit de diamantslijperijen te weren; voorts deelt de Minister mede dat hij bezig is te laten onderzoeken of er niet een geheel loodvrij glazuur kan worden gevonden, dat ook voor de fabrikanten geen bezwaar oplevert.

Voor al die toezeggingen zeg ik hem dank.

Waar de Minister nu toch in alle opzichten de loodvergiftiging wil bestrijden, daar zou ik hem nog willen verzoeken er zijn collega voor Oorlog op te wijzen, dat in de werkplaats aan de Hembrug, in de lokalen waar de slaghoedjes en patronen gevuld worden, de vloeren van lood zijn, wat zeer gevaarlijk moet wezen voor hen die jaar in jaar uit in die lokalen moeten verkeeren.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik heb het woord voor een enkel oogenblik gevraagd, om een kleine aanvulling te geven van het betoog van den heer Schaper over den toestand in de koetsiers- en kellnersbedrijven.

Met dezen geachten spreker hoop ik dat de Minister kan besluiten een enquête in te stellen naar de toestanden in die bedrijven, maar voor de koetsiers is er reeds onmiddellijk een maatregel te nemen.

Indien thans een koetsier van den bok valt en invalide wordt, dan krijgt hij zoo goed als niets, omdat de fooien volgens de bepalingen der Ongevallenwet niet gerekend worden tot het loon te behooren.

Hoe spoediger daarin voorzien wordt, des te beter zal het zijn.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De heer Helsdingen heeft gevraagd, of ik mijn ambtgenoot van Oorlog niet opmerkzaam zou willen maken op de loodlen vloeren, die zich in het lokaal van de inrichting aan de Hembrug, waarin de slaghoedjes gevuld worden, bevinden.

Ik ben gaarne bereid iemand een dienst te doen, maar ik begrijp niet waarom de geachte spreker zelf dit niet dien Minister kan vragen. Het ware nog iets anders wanneer het van mijn Departement uitging, maar ik zou zeggen: laat de geachte spreker naar het Departement van Oorlog gaan of het hier besproken punt ter sprake brengen bij de behandeling van hoofdstuk VIII.

De geachte afgevaardigde uit Beverwijk heeft ter sprake gebracht de Arbeidswet en meer nog haar toepassing. Door hem en anderen is er over geklaagd dat die toepassing in menig opzicht nóg steeds veel te wenschen overlaat. Men zegt: het eene kantongerecht straft een overtreding met f 1, een ander dezelfde overtreding met f 10, weder een ander met f 12 enz. Ook ik betreur dit, maar ik zou toch wel gewenscht hebben, dat men dan ook het middel aan de hand gedaan had, hoe ik, waar eenmaal de regel bestaat, dat niet een absoluut straf-fixum in de wet voorkomt en de mate van straf aan het oordeel van den rechter is overgelaten, dit bezwaar zou kunnen ondervangen.

Wat nu de toepassing van de Arbeidswet aangaat, moet ik herhalen, wat ik een vorig jaar gezegd heb. Ik geloof niet, dat het ooit mogelijk zal zijn de inspectie zóó uit te breiden, dat men ook maar eenigermate het groot aantal overtredingen, dat bij dag en bij nacht plaats heeft, onder de knie zou kunnen krijgen. Wanneer men zich voorstelt hoeveel ondernemingen in een enkele stad als Amsterdam, Rotterdam, Utrecht enz. bestaan, waarop de inspectie toezicht moet houden, op hoeveel personen daar te letten is, op hoeveel voorschriften daar het oog is te houden, gevoelt men vanzelf, dat een constante inspectie, zóó dat men door die inspectie het kwaad kan keeren, ondenkbaar is. Maar ik heb het vorig jaar reeds gezegd, dat hoofdzaak is, dat er, in geval van overtreding, zwaardere straffen tegen de patroons worden uitgesproken.

Ook om die reden nu heeft het mij verblijd, dat juist dezer dagen een geval zich heeft voorgedaan, waarin een exempel gesteld is. In Amsterdam n.l. heeft een man, die waschmeisjes in dienst had, ik moet zeggen, het ongelooflijke bestaan, dat hij die meisjes langer dan 24 uur achter elkaar aan den arbeid heeft gehouden. Hij is daarvoor gecalangeerd en het openbaar ministerie heeft 45 dagen hechtenis tegen hem geëischt. Nu is daar wel wat afgegaan, maar hij heeft toch nog 27 dagen hechtenis gekregen. En nu komt het mij voor, dat een straf van 27 dagen hechtenis voor een overtreding van de Arbeidswet tienmaal meer helpt dan het toezicht van al die inspecteurs, adjunct-inspectrices, opzichters, enz. De heer van der Zwaag sprak gisteren of vanmorgen van „de schrik is er uit". Dat is het juist: de schrik moet er in komen, en het doet mij genoegen, dat dit ook instemming vindt bij leden die hier, wanneer gewaagd wordt van het afschrikwekkend effect eener straf, daartegen opponeeren.

De geachte afgevaardigde, de heer Schaper, in deze gesecondeerd door den geachten afgevaardigde uit Zutphen, heeft gewezen op het verlangen, door vele kellners geuit om een enquête van Regeeringswege te zien ingesteld, ten einde juist te kunnen beoordeelen in welken toestand hun bedrijf verkeert, en men heeft er bij gevoegd, dat ongeveer dezelfde misstanden, als waarop zij wezen, voorkomen in het koetsiersbedrijf. Men zou dus ook voor die bedrijven een enquête willen instellen.

Ik vermoed, dat, nu eenmaal de aandacht gevestigd is op het denkbeeld om van Rijkswege een enquête in te stellen naar zekere bestaande toestanden, men daarvan nog wel meer zal hooren. In elk bedrijf, dat eenigszins afwijkt van het ordinaire, bestaan toestanden, die niet ieder kent en die voor hen, welke er part en deel aan hebben, veel onaangenaams kunnen opleveren. Waar dezen zich nu de gelegenheid zouden zien ontsloten om eens op officieele wijze alles er van te kunnen uitstallen, ligt in dat denkbeeld veel dat aantrekt.

Ik stem toe, dat het metterdaad wel zóó ver kan komen, dat men tot het instellen van zoo'n enquête zou moeten overgaan, wanneer namelijk bleek, dat men langs andere paden niet tot een juiste kennis van de toestanden zou kunnen geraken. Maar nu moet ik toch dadelijk zeggen, dat de accurate mededeelingen, die ik hier heb ontvangen, het denkbeeld bij mij deden opkomen, dat misschien die heeren ons zelven wel de gewenschte inlichtingen kunnen geven. Zouden wij de bestuurders van die kellnersvereenigingen niet eens kunnen hooren? Zouden die mannen met hun vak zoo onbekend zijn, dat wij van hen niet het noodige zouden kunnen vernemen? Men zal gevoelen, dat men een enquête, waaraan zooveel vast is en die een zoo groote bevoegdheid geeft, niet elk oogenblik kan instellen en dat dan eerst een enquête van Rijkswege gerechtvaardigd is, wanneer blijkt, dat men langs andere paden niet achter den toestand kan komen.

Ik geloof daarom, dat het standpunt in de Memorie van Antwoord door mij ingenomen, het eenig juiste is, dat men zegt: wij zullen zien behoorlijk achter den toestand te komen en als dat niet gelukt, zullen wij het denkbeeld van een enquête overwegen.

De heer Melchers heeft kortelijk besproken de wijziging in het Koninklijk besluit betrekkelijk den arbeid van vrouwen en kinderen op de steenfabrieken. Wat hij dienaangaande heeft mede-

gedeeld is conform de feiten en ik heb daarop niets aan te merken. Hij heeft er echter bij gezegd: gij hebt die accountants daarheen gezonden; is het nu uw bedoeling om, als gij merkt, dat de heeren niet genoeg winst maken, de bepalingen, die de gezondheid van de vrouwen en kinderen moeten dekken, weder in te trekken? Indien de geachte afgevaardigde dat meent, dan vergist hij zich omtrent de bedoeling, waarmede dat onderzoek is ingesteld. De werkzaamheden aan de steenfabrieken aan den IJssel occupeeren mij zeer, omdat ik overwegen wil, of dergelijke maatregelen voor die steenfabrieken blijvend van kracht zullen worden verklaard; daarbij zijn niet alleen de belangen der steenfabrikanten maar ook die der werklieden betrokken, omdat deze bij opheffing van het bedrijf zonder werk zonden zijn.

Maar er zit nog iets achter. Als men vergelijkt de steenfabrieken aan den Rijn, de Waal, de Maas en den IJssel, dan zal men zien, dat te recht geklaagd wordt over zekere achterlijkheid van het bedrijf bij de laatste. In verband daarmede was het van belang te weten, of de bewering dier fabrikanten, dat zij met schade werken, juist was of niet. Op een fabriek, waar ik kwam, zeide mij de eigenaar, dat hij dadelijk nadat het Koninklijk besluit was uitgevaardigd, omtrent een der punten een nieuwe regeling had ingevoerd en dat hij daarmede onmiddellijk klaar was.

Ik heb aan een commissie van deskundigen opgedragen te onderzoeken of de IJsselklei zich verzet tegen het vormen van een grooteren steen, omdat juist de kleinte van de IJsselsteen de oorzaak schijnt te zijn, dat deze minder aftrek vindt, aangezien de kleine steen bij een gebouw van eenigen omvang dadelijk muren van een dubbelen steen noodig maakt, zoodat men andere grootere soorten prefereert.

Ik zou den geachten afgevaardigde willen vragen, of hij, wanneer ik iets doe, toch niet altijd achterdocht en kwade vermoedens wil koesteren, maar ook eens aan goede bedoelingen wil gelooven.

Wat de zaak van de branders te Schiedam betreft, begrijp ik de noodzakelijkheid om in dien toestand te voorzien. Ik kan de verzekering geven, dat de geachte afgevaardigde uit het te verwachten wetsontwerp ter bescherming van den arbeid zal zien, dat op deze zaak gelet is. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde de schildering, de teekening, de photographie van hetgeen in een branderij plaats grijpt zonder eenig bezwaar had kunnen sparen, totdat wij bij de behandeling van het wetsontwerp aan het hier bedoelde punt toe zijn, want nu vrees ik, dat, als het zoover is, vele leden zijn geteekend beeld zullen vergeten zijn. Ik hoop, dat de geachte afgevaardigde mij later zal willen helpen om tot stand te brengen wat voor die werklieden noodig is.

De heer Helsdingen heeft behandeld de quaestie van de loodwitvergiftiging, waaraan de arbeiders in de keramische industrie blootstaan. De geachte afgevaardigde heeft erkend, dat de Regeering in deze heeft gehandeld en op verschillend terrein stappen heeft gedaan om het gevaar voor loodwitvergiftiging te keeren. Het was mij aangenaam dat woord van waardeering van zijn zijde te hooren.

Wanneer hij mij nu vraagt, of ik er voor in kan staan, dat de nu genomen maatregelen reeds in volle mate tot uitvoering zijn gekomen, moet ik zeggen: neen, dat kan ik niet, omdat een enkele vraag aan de inspectie mij die zekerheid niet kan geven. Ik kan vragen, of de inspecteurs er geweest zijn en welken toestand zij daar gevonden hebben, maar als een nieuw besluit uitgevaardigd wordt kan den volgenden dag nog niet alles overeenkomstig den nieuwen toestand zijn ingericht.

Nu is het metterdaad waar, dat er enkele bepalingen in het Koninklijk besluit voorkomen, waarvan eerst door het in werking zijn van de voorschriften aan het licht is gekomen dat zij te ver gaan. Zoo is gebleken dat cassetten in den oven gebracht worden met in leem geformeerde voorwerpen en men om den glans van de verf te verhoogen, in de cassetten er bij zet een kleiu potje met gesmolten lood, terwijl in een ander deel van het reusachtige lokaal, waarin zich de oven beviudt, vrouwen en jeugdige personen werkzaam zijn. Nu ontstaat de vraag, of het enkele in den oven staan van dat potje met lood voor die menschen eenig gevaar oplevert. Dat moet worden onderzocht, maar zoolang niet blijkt, dat het gevaar oplevert zou het onbillijk zijn verbouwing van die localiteiten te eischen.

Zoo is ten aanzien van de kielen, waarin de arbeiders gehuld moeten zijn, de opmerking gemaakt, dat deze alleen noodig zijn van voren, en niet van achteren, daar zij alleen noodig zijn met het oog op het spetten van het glazuur. Ook zouden deze niet beveiligen voor spetten in het gezicht, wat nog veel gevaarlijker is. In verband met een en ander zullen de bepalingen, die moeten strekken om schade door het spetten van het glazuur te voorkomen, wellicht verandering moeten ondergaan.

Dit zeg ik echter, dat ik er geen berouw over heb die bepalingen voorloopig in een Koninklijk besluit te hebben opgenomen, omdat dit juist het middel is om vóór de vaststelling van de Arbeidswet volledig op de hoogte te zijn. Dan zullen die zaken vastgesteld moeten worden met medewerking van de Staten-Generaal en zal het van belang zijn tegen dien tijd volledig op de hoogte te zijn van den toestand.

Wat de keuring van de vrouwen betreft, weet men, dat zij is toevertrouwd aan dr. Wintgens, een man van wien bekend is, dat hij zich in deze materie reeds verdienstelijk heeft gemaakt. Of het is voorgekomen, dat eenmaal daarbij heeft gestaan een van de onderchefs, kan ik niet zeggen; ik weet dat niet. Ik weet wel, dat de keeren, dat ik het gezien heb, niemand anders in het lokaal was dan dr. Wintgens en een adjunct-inspectrice van den arbeid, de laatste opdat die vrouwen niet alleen met den geneeskundige zouden zijn.

Dat daarbij wel eens simulatie is voorgekomen, zoo ook dat een vrouw, die ongeschikt was, toch in de fabriek is gebleven, kan zijn, maar de Minister heeft geen alziend oog en geen ring van Gyges om overal ongezien tegenwoordig te zijn. Op die vraag kan ik dus niet antwoorden. Wanneer de geachte afgevaardigde bepaalde feiten noemt, wil ik die wel onderzoeken en ook wel de door hem gedane vraag aan de inspecteurs overbrengen. Hij zal moeten toestemmen dat dergelijke détail-vragen in openbare discussie over zoodanig onderwerp onmogelijk voetstoots te beantwoorden zijn.

Zoo wil ik ook gaarne laten onderzoeken, of de waschinrichtingen en schaftlokalen langzamerhand gereed komen. De geachte afgevaardigde zal moeten toestemmen, dat als men heden een Koninklijk besluit uitvaardigt, het morgen niet in zijn vollen omgang kan zijn nageleefd. Er is daartoe een zekere overgangstijd noodig. Maar ik kan de verzekering geven, dat van de zijde van het ministerie er op wordt aangewerkt om afdoende bepalingen in het leven te roepen, maar ook dat wij zeer goed gevoelen, dat bepalingen niets baten indien er de hand niet aan gehouden wordt.

De heer **Schaper**: In de eerste plaats is door den Minister geantwoord op mijn aanroeren van de quaestie der vonnissen. En de Minister heeft gelukkig ook mede toegegeven, dat er zwaarder moet worden gestraft. Ik zal nu den *Seitenhieb* van den Minister naar ons, dat wij anders van dat „afschrikkingsstelsel" niet houden, laten liggen. Ik zou anders zeggen, dat het beter ware voor de heeren om er niet over te spreken; want teekent het niet, wat bij onze beschouwingen over de justitie (met het woord, dat wij er vóór plaatsen), meermalen is aangetoond, dat lichte vergrijpen tegen den eigendom, — zooals het stelen van een *cent* uit een portemonnaie met een jaar, geen kleinigheid! — dikwijls zwaarder gestraft worden dan vergrijpen, waar het bescherming van vrouwen en kinderen betreft? Dan wordt volstaan met het opleggen van een paar centen boete! Maar ik zal dit punt thans niet principieel bespreken. Het is anders nog de vraag, wie uit de bespreking het meest munt zou kunnen slaan.

De Minister stelde de vraag: wat kan ik aan die vonnissen doen? Dat is hier niet alleen de vraag: maar de Minister en wij kunnen bewerken de publieke opinie. Zegt de Minister — zooals hij deed — die menschen worden te licht gestraft voor dergelijke overtredingen, dan zal dat reeds goed doen, dan weten de menschen die de wet moeten toepassen, dat aan de Regeeringstafel mannen zitten, die de „bestraffing" ernstig bedoelen en niet de gemoedelijkheid goedkeuren, welke men thans dikwijls aanschouwt. Dat doet goed. En als een Kamerlid zoo iets zegt, doet het ook geen kwaad, al heeft die dan minder invloed.

Wat wel kan gebeuren is dit, dat de Minister aan zijn collega voor Justitie verzoekt, of hij de ambtenaren van het openbaar

ministerie hij de kantongerechten wilde aanschrijven om eenige uniformiteit te brengen in de eischen: boete en hechtenis, en de straf niet te laag te vorderen.

De Minister voege mij niet toe, gelijk hij tot Helsdingen zeide: doe het zelf bij hoofdstuk IV. Ik durf, zonder van vlijerei beschuldigd te mogen worden, zeggen, dat een Minister — vooral een Minister-President — meer invloed op zijn collega's-Ministers heeft, dan een gewoon kamerlid daarop zou hebben.

Nu iets over de koetsiers.

Tot mijn leedwezen is de Minister niet zeer scheutig met het denkbeeld om in dat vak en in dat der kellners een enquête te doen houden, omdat dan, zooals hij zegt, daaruit allerlei enquêtes over dergelijke onzekere vakken zouden moeten gehouden worden.

Zoo vele onzekere vakken zijn er echter niet.

Over de toestanden van het personeel bij de spoorwegen wordt op het oogenblik een enquête gehouden; de verschillende fabrieksarbeid en die der bouwbedrijven is onderzocht; zoo vele geheimen zijn er nu niet meer; ook over den huisarbeid is, meen ik, meer bekend. En in het koetsiersvak zijn zulke groote misstanden, dat ik een enquête in deze zeer rationeel zou vinden; k hoop dus, dat de Minister zich daartoe niet den pas zal afsnijden.

Nu zegt de Minister: dit kunnen de heeren zelf wel doen. Ik moet bekennen dat er iets verleidelijks in zit, want in *officieele* enquête-commissies worden wij toch niet gevraagd; daar worden wij gepasseerd; daarbij ziet men ons niet voor „vol" aan.

Maar een enquête, door ons te houden, zou geen echt goud opleveren dat gaat niet!

In Groningen bijv. heb ik verschillende misstanden aan het licht gebracht, die mij medegedeeld waren in het koetsiersvak oor te komen; maar eenige koetsiers hebben mij terstond er na, door een geteekend schrijven in de krant, eigenlijk gedesavoueerd. Mèt de courant, die ik hier in den Haag ontving, kreeg ik brieven, waarin stond: neem mij niet kwalijk, ik heb een stuk *moeten* onderteekenen; wij zijn misleid; het spijt ons, maar blijf ons steunen, want wij zitten ellendig vast.

Zoo schreven die stumpers — zoo mag men ze in dit opzicht noemen — omdat zij anders broodeloos zouden worden

Het voordeel van een officieele enquête is, dat men de menschen als het ware dwingen kon te spreken en het gesprokene later officieel bevestigd wordt. Het kan niet worden ontkend of als „overdreven" worden voorgesteld.

Het groote nut, dat vroegere enquêtes opgeleverd hebben, is trouwens algemeen erkend, zoodat de Minister mij niet kon tegenspreken met te zeggen: dat men een particuliere enquête kon houden, omdat gelijkstelling van een particuliere met een officieele enquête in het geheel niet opgaat.

Ten opzichte van de kellners zeide de Minister, dat de Kamers van arbeid in deze een onderzoek konden instellen. Ik geloof niet dat dit gemakkelijk zou zijn, omdat de toestanden van de kellners veel verschillen. De Minister heeft deze mijn bewering niet bestreden.

Wat de koetsiers betreft, dezen zijn moeilijk op vaste uren beschikbaar, want als iemand wil rijden, moeten zij op den bok. Kamers van arbeid zijn voor hen dus moeilijk op te richten. Het zal den Minister moeilijk vallen om inlichtingen van die menschen te krijgen. Ik hoop dat de Minister deze zaak nog eens zal willen onderzoeken en zich geen al te overdreven voorstelling van den *omvang* van de zaak zal maken. Wanneer de Minister zich op de hoogte van de zaak wil stellen, dan zal hij zien dat er te dezen opzichte nog heel wat te verbeteren valt.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal aan den wenk van den Minister gevolg geven en aan den Minister van Oorlog zelf gaan vertellen wat ik dezen Minister verzocht had te doen.

Wat betreft die quaestie waarom het Koninklijk besluit in sommige opzichten te ver zou gaan, heeft de Minister gezegd, dat ten opzichte van de kielen het Koninklijk besluit niet goed is. De Minister schijnt dus daaromtrent reeds een onderzoek te hebben ingesteld.

Het is juist, dat die kielen alleen van voren moeten gebruikt worden. De stof van het vernis drinkt overal door, tot zelfs in de onderkleeren. Wanneer een arbeider na den dag in de fabriek te hebben doorgebracht de jas heeft uitgetrokken en men klopt hem op de mouwen, dan stuift de stof van het vernis er overal van voren en van achteren uit. Een goede kiel die het geheele lichaam omsluit, komt mij zeer noodig voor, en ik meen dat de Minister op dit punt niet goed is ingelicht.

Met kracht dring ik er op aan, dat de Minister alsnog een onderzoek zal willen doen instellen naar de hoeveelheid lood dat in vrijen toestand in het vernis voorkomt. De Minister had reeds zeer goed kunnen laten onderzoeken of er meer dan $2^1/_2$ pct. lood in het vernis voorkomt.

De inspecteurs van den arbeid hadden dat sedert 16 Maart zeer gemakkelijk kunnen doen. De Minister heeft dat onderzoek nu beloofd, dus wij zullen nog wat geduld moeten hebben, maar gebeuren moet het, want dit is de belangrijkste bepaling van het Koninklijk besluit van 16 Maart. De Minister heeft er met nadruk op gewezen, en daar steun ik hem in, dat ook de arbeiders moeten medewerken. Men moet echter niet vergeten, dat de arbeiders in dit bedrijf door de fabrikanten stelselmatig dom zijn gehouden omtrent de gevaren aan het bedrijf verbonden. Pas sedert een paar jaar zijn zij daarop opmerkzaam gemaakt door de inspecteurs van den arbeid en door enkele leden van de afdeeling Maastricht van de sociaal-democratische arbeiderspartij.

Men moet ook niet vergeten dat deze arbeiders met hard werken — er wordt in die fabrieken op stukloon gewerkt — een zeer karig loon verdienen.

Men heeft den Minister arbeiders getoond die in de pottenbakkerij f 3 per dag verdienen, maar dat zijn zeldzaamheden; wanneer ik op het oogenblik een lijstje zou moeten voorlezen van de loonen die in Maastricht verdiend worden, zou ons dit wat ver voeren, maar dit kan ik wel zeggen, er worden in sommige gevallen goede loonen verdiend aldaar, maar er zijn ook menschen in Maastricht die in de 14 dagen met een loon naar huis gaan, dat een gewoon arbeider in Amsterdam, Rotterdam of den Haag verdient in 8 dagen.

Ten slotte herhaal ik mijn verzoek, dat de Minister degelijk zal doen onderzoeken of de fabrikanten de gegeven voorschriften opvolgen, voornamelijk op de twee belangrijke punten, die ik heb genoemd.

Wanneer de Minister nu zegt, dat het ook kan voorkomen, dat met de vrouwen het een en ander gebeurt, dat niet in overeenstemming is met de voorschriften, dan wijs ik er hem op, dat die vrouwen simuleeren en dat dus ook weer daaruit blijkt, dat alle goede voorschriften per slot van rekening afstuiten op de vrees der vrouwen, dat zij hun brood zullen verliezen, reden waarom zij niet antwoorden op de vragen die men hun stelt.

Het is dan ook allernoodzakelijkst, dat een beslist loodvrij glazuur wordt voorgeschreven, in welke richting de Minister trouwens reeds een onderzoek heeft aangekondigd. En wanneer de Minister zelf reeds heeft ondervonden, dat het opvolgen der voorschriften betreffende het Koninklijk besluit van 16 Maart zoo veel moeilijkheden oplevert, dan is het zeer de vraag, of een verbod, voorschrijvende loodhoudend glazuur te gebruiken, meer moeite zou veroorzaken, dan het nu geldende Koninklijk besluit. Ook om die reden is het gewenscht na te gaan, of het besliste verbod niet de voorkeur verdient.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb straks een vraag gedaan, die den Minister, omdat hij blijkbaar wat sterk onder den indruk der „photographie" was, ontgaan schijnt, n.l. of het toezicht op de ruwketels niet reeds nu kan worden ingevoerd krachtens de Veiligheidswet. Ik lees in art. 7*d* dier wet: „Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald, wat door het hoofd of den bestuurder van een fabriek of werkplaats, met inachtneming van de voorschriften, door den inspecteur te geven, moet worden aangewend:

a—c enz.

d. tot het voorkomen van ongevallen enz. door kokende of bijtende vloeistoffen enz."

In die ruwketels bevinden zich kokende vloeistoffen en wanneer die ketels niet in goeden toestand zijn, kunnen daardoor allerlei ongevallen voorkomen, zooals dan ook telkens geschiedt.

Ik meen dus mijn vraag te mogen herhalen en blijf aandringen op een regelmatige contrôle op de ruwketels.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Ik ben het natuurlijk geheel met den heer Helsdingen eens, dat het van het grootste belang is, dat het loolgehalte in het glazuur niet meer dan 2½ pct. bedraagt en dat wordt nagegaan of er ook loodwit voorkomt in het gebruikte materiaal. Nu vraagt hij, of ik onderzocht heb hoe het daarmede staat, maar hoe wil de Minister, wanneer er eenmaal wettelijke voorschriften zijn en inspecteurs om op de uitvoering daarvan toe te zien, nu nog eens overal gaan vragen of men zich wel aan die bepalingen houdt? Het is de plicht van de inspecteurs om daarop toe te zien en wanneer ik geen klachten krijg, moet ik onderstellen dat conform de voorschriften gehandeld wordt. Nu intusschen door het gesprokene door den geachten afgevaardigde twijfel is geopperd, ben ik bereid om die vraag aan den inspecteur te doen.

De heer Melchers heeft gevraagd, of niet reeds nu krachtens de Veiligheidswet een zeker politietoezicht kon worden gehouden op de gevaren, die voor de arbeiders ontstaan bij de ruw-ketels in de branderijen. Op dit oogenblik kan dit vermoedelijk niet, en er zou dus bedenking tegen zijn, al is ook gebleken dat daarbij bijzonder gevaar bestaat. Ik zal echter ook te dien aanzien nog nader inlichtingen vragen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 169 tot en met 171 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *B.* Kamers van arbeid in het algemeen.

De heer **Dolk**: Er is in de gewisselde stukken het een en ander gezegd over de Kamers van arbeid en daarbij is ook aangedrongen op een wijziging in de betreffende wet. De Minister heeft daarop geantwoord, dat hij slechts verbetering verwachtte van een algeheele herziening van die wet, waartoe hem voorloopig den tijd ontbrak. Bij de opvatting van den Minister kan ik mij wel nederleggen.

Ik geloof dat nog wel een beetje zal moeten worden gesukkeld met de verschillende voorschriften en dat daarna de Minister eens den tijd zal moeten vinden om die wet te herzien. Maar er is iets in die wet waarvan de uitvoering ook thans reeds gewijzigd kan worden.

De werkkring van de Kamers van arbeid staat omschreven in art. 2 van die wet; daar vindt men onder letter *a* het verzamelen van inlichtingen over arbeidsaangelegenheden. En dat wordt dan nader uitgewerkt in art. 33, derde lid, dat zegt, dat bij maatregel van algemeen bestuur zal worden bepaald, in hoeverre en naar welke regelen aan de Kamers zal worden opgedragen het verzamelen van inlichtingen als bedoeld in art. 2,*a*.

Dit wordt dan nog verder uitgewerkt in het Koninklijk besluit van 9 Juli 1901 (*Staatsblad* n°. 194) waarin bij art. 1 al die verschillende punten worden opgenomen, waarover de Kamers van arbeid inlichtingen zullen moeten geven, Maar het eindigt met een opmerkelijk slot, dat zij namelijk ook kennis moeten geven van alle belangrijke voorvallen die zich op het gebied van de arbeidsverhoudingen voordoen, en die ter kennis van de Kamers komen. Nu is het mijns inziens twijfelachtig of men indertijd bij de samenstelling van dat Koninklijk besluit wel voldoende heeft overwogen hoe de Kamers die bepaling moeten opvatten.

Er is reeds in het Voorloopig Verslag op gewezen, dat de Kamers het recht van enquête missen. En vandaar ook dat zij niet kunnen voldoen aan hetgeen van hen geëischt wordt. Hoe kunnen zij nu de noodige gegevens leveren? Een duidelijk voorbeeld van die moeilijkheid levert de Kamer van arbeid voor de confectiebedrijven in Gouda op. Deze heeft ook getracht, naar aanleiding van het voorschrift in genoemd Koninklijk besluit, gegevens te verzamelen, maar van de ingezonden vragen aan de patroons kwamen slechts van de 50 patroons 10 antwoorden in. Zij hebben zich daarop gewend tot den Minister van Binnenlandsche Zaken en met dezen over dit punt ook een correspondentie gevoerd, te vinden in het orgaan *De Kamer van arbeid* van 1903, bladz. 26, 48, 62 en 101. Maar dit heeft niet geholpen. En toen hebben de leden van de Kamer allen bedankt, wellicht bevreesd voor het strafartikel dat in de wet staat, art. 42, waarin gezegd wordt „dat hij, die wederrechtelijk niet voldoet aan eene hem in eenigen krachtens deze wet uitgevaardigden maatregel van bestuur opgelegde verplichting, gestraft wordt met hechtenis van ten hoogste veertien dagen of geldboete van ten hoogste vijf en zeventig gulden."

Het hoofdmotief van het bedanken was echter, dat zij niet konden voldoen aan de aanvraag. Toen is een nieuwe verkiezing uitgeschreven en daarbij is, als blijk hoe weinig men verwachtte van die nieuwe verkiezing, slechts één stem uitgebracht op leden-patroons. Er zijn toen leden-patroons verkozen, doch deze hebben weer bedankt. Het gevolg zal nu zijn, dat deze Kamer wordt ontbonden, omdat een behoorlijke samenstelling niet meer mogelijk is.

Het is dus niet noodig die ontbinding als een straf toe te passen. Dezer dagen is een ministerieele aanschrijving gezonden aan de Kamers van arbeid, te vinden in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 12 December j. l. waarin uitdrukkelijk gezegd wordt, dat de Kamers al die gegevens moeten inzenden en dat anders de straf van ontbinding zal worden toegepast.

Wel wordt nu in die aanschrijving gewezen op Kamers, die een nauwgezette opvatting hebben van hun verplichting, maar juist zulk een opvatting is de reden geweest, dat de heeren in Gouda zich niet meer beschikbaar stellen.

Dien toestand te Gouda heb ik uitvoerig medegedeeld, omdat die elders ook wel voorkomen zal. Sommige Kamers kunnen die inlichtingen krijgen van vakvereenigingen of gemeentebesturen, doch te Gouda, waar de bleekerij de hoofdtak is, bestaan die vakvereenigingen minder, en is het moeilijker achter den loonstandaard en andere gevraagde punten te komen.

Ook heeft men ondervonden, dat de patroons, die toch al zoovele opgaven moeten doen voor belasting, Arbeidswet, Ongevallenwet, niet willen voldoen aan deze aanvrage om gegevens, waartoe zij niet verplicht zijn, ook al uit vrees voor concurrentie. De mededeelingen van verschillende gegevens aan de leden van de Kamers van arbeid, geven aanleiding tot publiciteit daarvan, waarvan dan wel eens misbruik wordt gemaakt.

In heb den indruk gekregen, dat die Kamers te veel gebruikt worden om inlichtingen te verzamelen voor het Centraal Bureau voor Statistiek, en dit is toch niet het hoofddoel van die Kamers.

Zij moeten ook adviezen geven en optreden bij geschillen.

Gaat men nu die Kamers al ontbinden, als zij geen statistieke opgaven doen, mist men haar tevens als organen voor het geven van adviezen en voor het optreden in geschillen.

Verder wordt wel getwijfeld aan de betrouwbaarheid der op die wijze verzamelde gegevens, waardoor men aan die gegevens weinig heeft. Bovendien kunnen die gegevens ten deele evenzeer worden gekregen op andere rechtstreeksche wijze, zooals dit ook bij de Ongevallenwet geschiedt.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord:

„Als bewijs dat met omzichtigheid wordt te werk gegaan waar het betreft het opleggen van lasten aan de Kamers diene, dat — toen eenigen tijd geleden de Centrale Commissie voor de Statistiek met klem op het verstrekken van bepaalde gegevens door de Kamers aandrong — de ondergeteekende aan de Kamers de vraag voorlegde of zij de verplichting daartoe op zich kunnen nemen. Van de antwoorden der Kamers zal afhangen, of aan de wenschen der Commissie wordt toegegeven."

Welnu, als de Minister dit zoo opvat, dan begrijp ik niet, dat hij niet eenige wijziging brengt in den dwang van het Koninklijk besluit.

In de stukken wordt nu gezegd, dat het Koninklijk besluit een noodzakelijk uitvloeisel is van art. 33, 3de lid, der wet op de Kamers van arbeid. Dit meen ik te moeten betwisten. Daar staat eenvoudig in hoever en naar welke regelen door het Koninklijk besluit zal worden voorgeschreven, dat inlichtingen zullen gegeven worden. Nu staat nergens dat zoo ver gegaan zal worden als hier geschiedt op dit oogenblik. De opvatting, die blijkt uit de ministerieele aanschrijving is, dat men liever een Kamer moet opheffen wanneer niet tijdig de opgaven gezonden worden. Dit acht ik te bureaucratisch. Er wordt niet voldoende rekening gehouden met wat de Kamer kan leveren en ik zou willen aandringen op de overweging of dit Koninklijk besluit niet gewijzigd zou kunnen worden.

Nu nog een kleine opmerking omtrent de terugbetaling van voorschotten aan secretarissen. Door de splitsing van het artikel

is te gemoet gekomen aan het bezwaar omtrent de druk- en schrijfkosten, waarvan nu de uitkeering vergemakkelijkt is. Ook heeft de Minister de vaste toelage toegekend naast de bureaukosten, zoodat het honorarium iets beter wordt.

Een bezwaar is echter nog, dat, wanneer de Kamer in Januari vergadert en de werklieden gaarne presentiegeld hebben, de secretaris, als hij dit voorschiet, het eerst terug krijgt in het laatst van Februari, omdat aan hem geen voorschot wordt gegeven, wanneer niet eerst de begrooting is aangenomen en in het *Staatsblad* staat. Dit begrijp ik niet goed. Er wordt meer geld uitgegeven vóór de begrooting is goedgekeurd. Zou nu het voorschot aan den secretaris ook niet vroeger gegeven kunnen worden? Schiet de secretaris het presentiegeld zelf niet voor, dan zullen de vergaderingen daardoor wellicht minder bezocht worden. Dit is een formeele quaestie, die ik in de belangstelling van den Minister aanbeveel.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik maak van deze gelegenheid gebruik om den Minister in overweging te geven om bij het voorkomen van een vacature in de Kamers van arbeid niet al te lang te wachten met de aanvulling. Er zijn enkele Kamers, waarvan het beter ware indien zij nooit waren opgericht, maar er zijn andere die goed voldoen. Zoo is er bijv. in de Kamer van arbeid voor handels- en kredietwezen te Amsterdam, die goed werkt, sinds lang een vacature van een bediende, hetgeen bij langen duur ongunstig werkt op de stemmingen, en die daardoor geen zuiver beeld geven van de beraadslagingen, in de Kamer gevoerd. In de Kamer van het bouwbedrijf mankeert sinds lang een patroon. Ik geef dus den Minister in overweging met de vervulling dier vacatures niet al te lang te wachten, omdat beide Kamers mede tot de best werkende behooren.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Passtoors heeft er op aangedrongen zoo mogelijk, wanneer er vacatures in de Kamers van arbeid zijn, niet te lang te wachten met de poging om die vacatures aangevuld te krijgen. Voor zoover dit mogelijk is ben ik gaarne bereid zulks te bevorderen.

De hem voorafgegane spreker is ingegaan op de quaestie van het geven van inlichtingen door de Kamers van arbeid en heeft gezegd: gij zegt te recht, dat art 33 derde lid van de wet het noodzakelijk maakt, dat er een voorschrift werd gegeven, maar gij kunt dat voorschrift wijzigen.

Volkomen juist, wanneer op den duur bleek, dat die algemeene maatregel niet kon worden gehandhaafd, zou er per slot van rekening niets anders overblijven, maar de geachte afgevaardigde verlieze niet uit het oog, dat blijkens de ervaring tal van Kamers uitnemend werken, zoodat men niet alleen krijgt, wat men stricto jure kan vragen, maar dat men vindt groote bereidwilligheid om de Regeering te helpen: andere zijn er, die werken slap en enkele zijn er bij wie men stuit op onwil om mede te werken.

Waaruit komt die onwil voort? Deels uit goede, ideale, deels uit verkeerde oorzaken.

De ideale oorzaak is, dat men met het geven van inlichtingen geen mal werk wil doen, maar alleen die gegevens wil verstrekken, die accuraat zijn en zoo volledig, dat zij zuiver statistisch materiaal opleveren. Ik begrijp zeer goed, dat de inlichtingen meer volledig zouden behooren te zijn, en dit zouden ze ook worden wanneer de Kamer het recht had van enquête, maar de geachte afgevaardigde zal wel gevoelen, dat ten behoeve van de inlichtingen, die hier bedoeld worden, niet tot het geven van dat recht kan worden overgegaan.

Een andere oorzaak is, dat men zich bij andere Kamers van arbeid verschuilt achter de mindere gemakkelijkheid om de gegevens te verkrijgen.

Juist daarom moet men de Kamers niet alle over één kam scheeren. Wanneer nu de geachte afgevaardigde zegt, dat men de Kamers het werk laat doen enkel voor de statistiek, dan kom ik daartegen op.

Statistiek is niet een liefhebberij van eenige heeren, die gaarne eenige deeltjes met cijfers jaarlijks in de wereld sturen, maar heeft ten doel om het publiek voor te lichten en wanneer dit moet gebeuren is het gewenscht, dat het zoo accuraat mogelijk geschiedt.

Ik moet het denkbeeld, alsof dit zou zijn bureaucratische liefhebberij van mij afwenden, want ik, die zelf bij de behandeling der wet als kamerlid het voorstel heb gedaan, mag in dit opzicht op deze wet geen blaam laten rusten, alsof patroons en arbeiders misbruikt zouden worden om voor lagen prijs het bureau voor de statistiek te voorzien van inlichtingen.

Neen, de bepaling is in de wet gebracht, om ten behoeve van de patroons en de arbeiders inlichtingen te geven over gelijksoortige bedrijven in verschillende deelen des lands, opdat zij vergelijkingen zouden kunnen maken en zoo na eigen onderzoek konden oordeelen.

De heer **Dolk**: Mijnheer de Voorzitter! Mijn opmerking omtrent bureaucratische liefhebberij betrof niet het verzamelen van statistiek, maar twee dingen:

1°. dat men er op moet letten, of de statistiek betrouwbaar is, en

2°. of men ze leveren kan.

Nu noem ik het bureaucratisch, wanneer men de Kamers van arbeid, die ze niet kunnen leveren, eenvoudig zegt: als gij geen juiste statistische gegevens levert ontbind ik u.

Er kunnen toch allerlei redenen zijn, waarom zij de gegevens niet kunnen leveren. Het voorbeeld van Gouda is duidelijk. Men heeft daar getracht het te doen, maar is daarin niet geslaagd. Een statistiek moet, als zij geleverd wordt, ook juist zijn.

Wanneer nu een Kamer van arbeid van slechts 10 van de 50 werkgevers antwoorden krijgt, dan zullen allicht de leden zelf een statistiek gaan maken om maar aan de voorschriften uit 's Gravenhage te voldoen.

De Minister meent, dat als het niet vol te houden is, andere maatregelen noodig zijn. Welnu, het voorbeeld van Gouda zal een aansporing zijn om na te gaan of het oogenblik daartoe gekomen is. Het is toch gebleken dat enkele Kamers niet kunnen leveren wat van haar gevraagd wordt.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De geachte spreker huldigt het stelsel: alles of niets.

Iedereen zal het met hem eens zijn, dat men eigenlijk geen statistieken kan maken, dan die welke op volkomen betrouwbare gegevens berusten.

Waar wij nu die onmogelijk kunnen krijgen, omdat er geen organisatie voor bestaat, daar is het toch reeds van het hoogste belang, zooveel voorloopige inlichtingen te krijgen, dat men eenig inzicht in de toestanden erlangt.

Blijkens hetgeen de geachte spreker zegt, heeft de Goudsche Kamer toch al eenige medewerking van de patroons gehad. Maar nu had zij zich toch ook nog kunnen wenden tot de werklieden.

Wanneer een Kamer het ernstig wil, zal zij wel genoeg voorloopige informatiën kunnen ontvangen. Het onmogelijke wordt van niemand gevergd.

Maar wanneer er nu gesproken wordt zooals de geachte spreker zooeven deed, dan werkt hij de goede werking der Kamers van arbeid tegen. Hoe kan ik bij de Kamers van arbeid aandringen op de naleving van een algemeenen maatregel van bestuur, waar juist het effect van zijn spreken zal zijn, dat zij bezwaar zullen maken en zij zich daarbij op het hier gesprokene zullen beroepen. De geachte afgevaardigde moest begrijpen, dat door zulk optreden hier het mij nog moeilijker zal worden te handhaven wat eenmaal wet is.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 172 tot en met 174 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de redevoering van den heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: bladz. 885, kol. 1, reg. 26 v. b., staat: En nu is de opmerking zeer vleiend voor mij; lees: En nu is de opmerking van den heer ter Laan zeer vleiend voor mij.

42ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 17 DECEMBER 1903.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. wetsontwerpen; 2°. Regeeringsinlichtingen; 3°. verzoekschriften. — Behandeling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1904; aanneming van de onderartt. 175—231; aanneming van het hoofdstuk. — Behandeling en aanneming van onderscheidene wetsontwerpen. — Behandeling en aanneming van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1904. — Regeling van werkzaamheden. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 88 leden, te weten de heeren:

Merckelbach, Friesen, Janssen, Mutsaers, van Bylandt, van Vlijmen, Beckers, Talma, van den Heuvel, de Boer, Arts, Sluis, Verhey, de Visser, Bijleveld, Goekoop, Röell, Nolens, van Foreest, van Asch van Wijck, Okma, Bos, Rink, Bolsius, Fruytier, van Wichen, van Löben Sels, Roessingh, van Vliet, Raymakers, van Heemstra, van Nispen tot Sevenaer, van Gijn, Schaper, Krap, van den Berch van Heemstede, Brants, van Veen, van Alphen, Zijlma, Dolk, van der Zwaag, de Savornin Lohman, Cremer, van Dedem, van der Vlugt, Hennequin, van Wassenaer van Catwijck, van der Borch van Verwolde, van de Velde, Troelstra, Duymaer van Twist, Brummelkamp, Fock, Michiels van Verduynen, van Wijck, van Styrum, Drucker, Mees, Aalberse, Pijnacker Hordijk, Nolting, de Vries, van Idsinga, Helsdingen, Seret, Staalman, Passtoors, Hubrecht, Tydeman, Pompe van Meerdervoort, van Raalte, van Karnebeek, ter Laan, de Ram, Lucasse, Melchers, van Kol, Willinge, Lieftinck, Hugenholtz, van Limburg Stirum, Smidt, Heemskerk, Smeenge, Kolkman en de Waal Malefijt,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Marine.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

voorziening in het kas-tekort van den Indischen dienst in 1904;

bekrachtiging eener provinciale heffing in Overijssel.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld; de wetsontwerpen zullen naar de afdeelingen worden gezonden;

2°. een missive van den Minister van Financiën, ten geleide van een Nota van inlichtingen op een adres van G. van Everdingen, te Heusden, houdende klacht over belemmering van verkeer over den Staatslandweg langs den zuidelijken dijk van den Nieuwen Maasmond onder Heesbeen (Eethen).

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, houdende bezwaren tegen de plannen tot het leggen van kribben in den Rotterdamschen Waterweg nabij de haven van Maassluis, van Nico M. Dirkzwager en anderen, allen meerderjarige ingezetenen van de gemeente Maassluis;

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

B. Th. J. Grimmelt c. a. te Zutphen, en

het bestuur van „de Friesche Bond van hotel-, café- en sociëteitshouders", te Leeuwarden;

twee, van het bestuur der Vereeniging „de Ambachtsschool" te Arnhem en van het bestuur der Vereeniging „de Ambachtsschool" te Harlingen, houdende verzoek in de wetsontwerpen tot regeling der pensioenen voor openbare en bijzondere onderwijzers enz., ook op te nemen de leeraren aan ambachtsscholen en hun weduwen en weezen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (DEPARTEMENT VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN). (2)

Beraadslaging over de Vde afdeeling *C*. (Ongevallenwet 1901)

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een kort woord te zeggen over de minder goede werking der Ongevallenwet, en, als ik het zoo mag uitdrukken, over de averechtsche werking der Rijksverzekeringsbank.

Het ligt toch in de bedoeling van den wetgever om de wetten op de beste wijze uit te voeren. Toch zijn er nog tal van mazen in deze wet, waar men zeer gemakkelijk kan doorkruipen, en hoe eerder deze mazen gestopt worden, hoe beter het is voor een goede werking der wet.

In het Voorloopig Verslag wordt gezegd, dat de eigenbouwers heel gemakkelijk de Ongevallenwet kunnen ontduiken en de Minister heeft er in zijn Memorie van Antwoord op geantwoord, dat hem van deze gevallen nog niets bekend was, maar dat hij bij de herziening der wet de zaak nader zou onderzoeken.

Ik zal met een paar voorbeelden toelichten, hoe de zaak in elkaar zit. Het is zeer gemakkelijk voor een particulier bij het bouwen van een huis de wet te ontduiken. Iemand heeft het plan gevormd huizen te laten bouwen en ziet er zijn voordeel in dit op de volgende wijze te laten doen: hij koopt zelf het noodige materieel, stelt een timmermans- of metselaarsknecht aan voor het toezicht, neemt nog eenige werklieden aan en begint te bouwen; hij zelf is geen bouwer, hij blijft particulier en ontduikt op die manier de Ongevallenwet, want hij is op die wijze vrij van al de bepalingen dier wet ten nadeele van de aannemers.

Een tweede voorbeeld: iemand wil een huis laten bouwen bij publieke aanbesteding; vindt hij echter de kosten te hoog, dan laat hij het werk zelf uitvoeren, neemt daarvoor een uitvoerder, een of meer knechts, en het gevolg is, dat hij 5 pct. voordeel heeft, omdat hij niet behoeft te voldoen aan de bepalingen der Ongevallenwet.

Ik wensch vooral het zwaartepunt hierop te leggen, dat de werklieden in dienst van zulk een eigenbouwer niet verzekerd zijn. Men zal zeggen, dat dat niet veel voorkomt, maar ik weet, dat er gemeenten zijn, waar geheele rijen arbeiderswoningen op die wijze worden gebouwd.

Het tweede bezwaar is, dat dergelijke bouwers de grootste concurrenten van de aannemers zijn. Wanneer een aannemer

naar zulk een werk moet inschrijven, moet hij op de aannemingssom 5 pct. zetten voor de kosten ten gevolge der Ongevallenwet. Dit is een onbillijke en ongewenschte concurrentie.

In de *Nieuwe Rotterdammer Courant* en in de *Nieuwe Courant* heeft zich een polemiek ontwikkeld over de vraag, of die werklieden bij zulk een eigenbouwer verzekerd zijn of niet. Ik kan dat niet beoordeelen, omdat ik geen jurist ben, maar ik weet wel dat bij voorkomende ongevallen geen uitbetaling plaats heeft.

Ik maak van deze gelegenheid gebruik om mijn dank te betuigen aan den Minister voor zijn voornemen om een regeling te treffen voor den land- en tuinbouw en voor de zeelieden en om een onderzoek in te stellen, in hoeverre het bakkersbedrijf in de Ongevallenwet moet worden opgenomen. Omtrent den land- en tuinbouw zegt de Minister te recht op bladz. 66 van de Memorie van Antwoord, dat, ofschoon het voor-ontwerp reeds gereed is, de regeling door bijzondere moeilijkheden in verband met dat bedrijf eenige vertraging ondervindt.

Ik begrijp die moeilijkheden volkomen. Wanneer de verzekering van het land- en tuinbouwbedrijf en ook van de zeelieden ter sprake komt, dan hoort men, vooral omtrent het eerste, herhaaldelijk beweren, dat er in dat bedrijf te weinig ongelukken, en ook met doodelijken afloop, voorkomen om het in de Ongevallenwet te betrekken.

Voor zoover mij bekend is, bestaat er voor het landbouwbedrijf in verband met het aantal ongevallen in ons vaderland geen statistiek. Ik heb mij daarom gewend tot Duitschland en heb in het jongste nummer van de *Duitsche Revue* een beschouwing gelezen van dr. von Bruns, den leider eener chirurgische kliniek in Tübingen over de gevaren, waaraan de landbouwers in hun bedrijf blootstaan. De schrijver komt daarin tot de conclusie, dat ten gevolge van het gebruiken van machines in het landbouwbedrijf, het gevaar voor ongevallen veel grooter is dan wordt aangenomen en betoogt met statistisch materiaal, dat vooral kinderen en jeugdige personen er door getroffen worden.

In de laatste 4 jaren zijn in zijn kliniek meer dan 200 gevallen aangegeven, veroorzaakt door landbouwmachines, en de schrijver dringt sterk aan op opneming van het landbouwbedrijf in de Ongevallenwet.

Ik meen, dat dit ook in hooge mate van toepassing is voor ons land; en meen hieraan te kunnen toevoegen, dat de conclusiën onlangs verdedigd door den geachten afgevaardigde uit Zaandam, de heer de Boer, in het Nederlandsch Landbouwcomité, alle belangstelling in deze verdient. Ik heb dit medegedeeld, omdat men in ons land op dit gebied nog onkundig is, en ik meen dat wij met de in Duitschland verschenen statistieken ons voordeel kunnen doen.

Zoo staat het ook ten opzichte van de zeelieden. Zoover mij bekend is, bestaat daaromtrent in ons vaderland ook geen statistiek. Uit een opgave, Frankrijk betreffende, blijkt, hoe broodnoodig verzekering van matrozen en visschers is. In Frankrijk verloren in 1901 door schipbreuk en aanvaring 441 Fransche zeelieden het leven, en door andere ongevallen aan boord 659, te zamen 1100 gevallen met doodelijken afloop en dat in één jaar.

De **Voorzitter**: Mag ik den spreker opmerken, dat de wenschelijkheid en noodzakelijkheid om de zeevisscherij en landbouw te betrekken in de Ongevallenwet, bij de algemeene beschouwingen is behandeld en hem verzoeken zich nu te willen bepalen tot de toepassing van de Ongevallenwet?

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dit alleen willen zeggen in verband met de regeling, die wij hopen dat ontworpen zal worden, en zal nu overgaan met enkele woorden de Rijksverzekeringsbank te bespreken. Wat het langzame der werking betreft, daarover geen woord. Mijnerzijds alle hulde aan 't personeel voor hun als 't ware dag en nacht slaven en sloven om de zaken zoo goed mogelijk te doen mareheeren, en geef aan de Regeering gaarne in overweging om ook hier het loon en de arbeidsduur te herzien.

Ik weet zeer goed, dat alle menschelijk werk onvolmaakt is en daaraan ontsnapt ook de Ongevallenwet niet. Maar dat vergoeding onthouden wordt aan hen, die daarop recht hebben, is natuurlijk geheel tegen de bedoeling van den wetgever. En toch gebeurt dat herhaaldelijk. Bij ongelukken, welke van dien aard zijn, dat men binnen 6 weken weer kan werken, kan door een beslissing van de Rijksverzekeringsbank alle vergoeding aan den werkman onthouden worden, zelfs dan als de raad van beroep en de Centrale Raad te Utrecht beslist, dat de man er wel degelijk recht op heeft. Daarvan heb ik een paar voorbeelden, die ik opgeschreven heb, omdat zij zeer ingewikkeld zijn, en die ik aan den Minister in overweging geef.

Iemand krijgt bijv. het schot (in de lenden), volgens zijn bewering door en in de uitoefening van zijn bedrijf, doch is na een vijftal weken geheel hersteld.

De Rijksverzekeringsbank ontkent, dat het is een bedrijfsongeval en besluit op grond daarvan tot geen uitkeering. De werkman komt in beroep; de raad van beroep, desnoods de Centrale Beroepsraad beslist, dat het *wel* een bedrijfsongeval is, waaruit volgt dat de werkman recht op schadeloosstelling heeft.

Ontvangt nu de werkman een schadeloosstelling? Neen, Mijnheer de Voorzitter.

Een ander krijgt een ongeval in en door de uitoefening van zijn bedrijf; binnen 6 weken is hij echter hersteld.

De Rijksverzekeringsbank beslist dat het bedrijf niet verzekeringsplichtig is en besluit op grond daarvan geen schadeloosstelling toe te kennen.

De raad van beroep, desnoods de Centrale Beroepsraad beslist evenwel dat het bedrijf verzekeringsplichtig is, waaruit volgt dat de werkman recht op schadeloosstelling heeft.

Ontvangt nu de werkman de hem toekomende uitkeering of schadeloosstelling? Neen.

Een derde krijgt een ongeval en is binnen 6 weken hersteld.

De Rijksverzekeringsbank, geen rekening houdende met gratificatiën enz., bepaalt het dagloon en mitsdien de schadeloosstelling te laag.

Kan de betrokken werkman in beroep gaan om daardoor zijn schadeloosstelling op het werkelijk hem komende bedrag te brengen?

Neen, hij heeft geen recht op beroep.

Wat moet hij dan doen om schadeloosstelling te erlangen?

Wel, hij moet zorgen dat de gevolgen van het ongeval van dien aard zijn, dat de ongeschiktheid tot werken *meer* dan zes weken voortduurt.

Maar is dat volgens de wet? Welnu, slaan wij de wet op.

In art. 20 wordt de uitkeering of schadeloosstelling geregeld voor een ongeval hetwelk hoogstens zes weken ongeschiktheid tot werken veroorzaakt.

Alle schadeloosstellingen worden vastgesteld en geregeld door het bestuur der Rijksverzekeringsbank, aldus artikel 65.

Erkent de Rijksverzekeringsbank de aanspraken op schadeloosstelling niet of slechts ten deele, dan kan volgens art. 79, eerste lid, de werkman tegen die beslissing in beroep komen, maar deze bepaling is volgens hetzelfde artikel, laatste lid, niet van toepassing op eenige beslissing omtrent een schadeloosstelling als bedoeld in art. 20.

Waaruit volgt dat, wanneer de Rijksverzekeringsbank op grond van wat dan ook, beslist geen schadeloosstelling toe te kennen voor een ongeval van dien aard en de getroffene binnen 6 weken zijn gewone werkzaamheden hervat en als voorheen verricht, de betrokken werkman zich bij die beslissing moet neerleggen, want de wet laat geen beroep toe.

Ik heb deze voorbeelden willen aanhalen, opdat ze meer wereldkundig zouden worden. Ik vind het hard, onbillijk en onrechtvaardig om op die wijze den werkman, die meent verzekerd te zijn, geen schadevergoeding te geven. Het gevolg is, dat de werkman in dit stadium komt in een zeer precairen toestand.

Men vergete niet, dat de man, zoolang het beroep duurt, geen cent uitkeering krijgt, en dan dikwijls tot allerlei middelen zijn toevlucht moet nemen om te kunnen bestaan. Soms springt de patroon bij, maar ook dikwijls gebeurt het dat hij zelfs zijn boel naar den lombard moet brengen.

Ik meende dat het noodig was hierop de aandacht te vestigen en hoop dat de Minister die zaak in ernstige overweging zal nemen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats zou er aanleiding zijn om eens uitvoerig na te gaan de resultaten der Ongevallenwet, ten opzichte van het systeem: alleen de Rijksverzekeringsbank, dan wel deze aangevuld met het

bekende particulier initiatief, welk dubbel systeem bij de tweede editie der wet er in gebracht is.

Ik erken echter, dat daartegen eenig bezwaar is op het oogenblik, omdat de Ongevallenwet nog niet lang in werking is.

Maar toch wensch ik met een enkel woord te constateeren, dat tot nu toe nog niet gebleken is, dat het stelsel van: Rijksverzekeringsbank hoofdzaak en particuliere verzekering facultatief, zoo erg best uitgevallen is, zoodat niet weinigen reeds te kennen geven, dat naar hun meening verzekering *uitsluitend* bij de Rijksverzekeringsbank beter ware.

Eén bewijs daarvan is het beruchte geval-de Ridder en wat daarmede in betrekking is geschied.

De directeur der machine-fabriek te Delfshaven blijkt een werkman om geen andere reden ontslagen te hebben, dan omdat hij een ongeluk gekregen had, en gevraagd had het aan te geven.

Welke slechte rol die werkgever gespeeld heeft en de conclusies daaruit af te leiden, blijkt ten duidelijkste uit het nommer van 26 October van *De Nederlander*, in een stuk, getiteld „Eenerlei recht", waarschijnlijk van de hand van hem die juist de hand gehad heeft in het veranderen van het oorspronkelijk systeem der wet.

Ik lees daarin — na het relaas van wat die patroon deed —:

„Dit nu is onduldbaar.

„Indien er geen middel kan gevonden worden om dit in het vervolg te beletten, dan moeten wij tot ons leedwezen erkennen, dat de thans bestaande wettelijke regeling niet deugt.

„Er is, tijdens de behandeling der wet, wel op deze mogelijkheid gewezen.

„Ondenkbaar scheen het ons, dat er patroons zouden zijn zóó onrechtvaardig en zóó dom en bekrompen tevens, dat zij niet zouden inzien dat een handelwijze, als nu door den fabrikant de Ridder gepleegd is, ten slotte op aller nadeel, dus ook op het nadeel van den patroon, zou uitloopen.

„Want *tweeërlei* recht voor arbeiders, die in precies gelijke omstandigheden verkeeren, gaat niet.

„Veel liever zal de Nederlandsche wetgever, hoe nadeelig het ten slotte moge blijken voor de industrie zelf, allen dwingen te gaan tot de Rijksverzekeringsbank, dan zulk een onrecht te dulden."

In *De Nederlander* n°. 3095 staat nog:

„Maar in elk geval, gelijk recht voor allen. Liever nog een Rijksverzekeringsbank met uitsluiting van alle andere verzekeraars, dan tweeërlei recht voor dezelfde groep van personen, en dan de beantwoording der vraag, welk recht zal gelden, over te laten aan hen die bij de keuze persoonlijk belang hebben."

Daartegenover staat een getuigenis van de directie eener particuliere verzekeringsmaatschappij, namelijk van de 's Gravenhaagsche Algemeene maatschappij van verzekering, die omtrent de andere zijde van dit vraagstuk, namelijk de financieele, voor de betaling der premiën, in haar jongste verslag schrijft:

„Na een nauwgezet onderzoek zijn wij tot de overtuiging gekomen, dat, zooal misschien in het begin concurrentie tegen de Rijksverzekeringsbank mogelijk zal zijn, deze toch op den duur zeker niet zal zijn vol te houden; *mogelijk* is de concurrentie alléén, indien de tarieven der Rijksverzekeringsbank te hoog zijn." en dan volgen een viertal verschilpunten, die bij de behandeling der eerste en der tweede editie van de wet zijn te berde gebracht.

„Uit deze 4 verschilpunten met particuliere maatschappijen volgt onmiddellijk — zegt de directie — dat, indien de Rijksverzekeringsbank de premiën juist berekend heeft, deze lager moeten zijn dan die van particuliere maatschappijen, omdat de opslag voor administratiekosten en winst veel geringer kan zijn."

Dit is geen nieuws, dit is onmiddellijk vermoed, maar het is wel merkwaardig, dat dit nu toegegeven wordt door een verzekeringsmaatschappij; en dat van den anderen kant — en dit is heel merkwaardig — een voorstander van het hinkende systeem, als ik het zoo noemen mag, zelf erkennen moet, dat uit een geval als te Delfshaven blijkt, dat een particulier werkgever ontzaggelijk misbruik maken kan van zijn oeconomische macht ten gevolge van de verzekering bij een particuliere maatschappij, waardoor hij daartoe directelijk wordt verleid.

Intusschen is het hopeloos om thans een wijziging in de wet te bepleiten, maar de bovenvermelde feiten mogen den Minister een prikkel zijn om, waar hij aankomt met nieuwe serieën van bedrijven voor de Ongevallenwet, er aan te denken, dat het zeer verkeerd zou zijn om verder het systeem te volgen, dat bij de tweede editie van de Ongevallenwet is gevolgd. Bovendien mag hier de verzuchting worden bij gevoegd, dat tegenover de bemoeiingen van den wetgever krachtige actie van de vakvereenigingen behoort aanwezig te zijn. Er is zeker geen wet, die niet eens ontdoken wordt, wanneer niet daartegenover staat een krachtige arbeidersvakbeweging om die wet *mede* te helpen handhaven. Het is waar: de manier waarop *deze* wet in het geval de Ridder ontdoken wordt is zeer sterk en abnormaal. Doch het is voor elke Regeering noodzakelijk om de vakbewegingsactie van de arbeiders niet te beletten, maar integendeel aan te wakkeren, wil de Regeering eenig genoegen beleven van haar maatregelen.

Dat in het algemeen omtrent de werking van deze Verzekeringswet. Er mag bovendien ten slotte wel eens een ernstig protest opgaan tegen praktijken, als door den heer de Ridder zijn toegepast, vooral omdat ik geloof, hoewel het niet te bewijzen valt, dat er zich meer zulke gevallen voordoen.

De heer de Savornin Lohman roept mij toe: „er is maar één geval *bewezen*". Dit is juist, maar ik moet er bijvoegen, dat mij kort geleden medegedeeld is dat te Groningen een dergelijk geval zich heeft voorgedaan, nl. dat een patroon een meisje verbood haar ongeval aan te geven. Wegens mijn vele bezigheden hier heb ik dit geval niet kunnen onderzoeken.

Ik geloof dat het zonderling zou zijn wanneer een geval alleen stond, als hier van Delfshaven is aan het licht gekomen. Voorts heb ik eenige andere bemerkingen te maken.

In de eerste plaats is gebleken, dat de Rijksverzekeringsbank op een vreemde wijze haar taak opvat ten opzichte van de leerlingen.

Het eerste lid van art. 8 van de Ongevallenwet zegt daaromtrent: „Het dagloon van volontairs, leerlingen en dergelijke personen, die wegens hun onvoltooide opleiding nog geen loon ontvangen of niet het loon, dat in de gemeente, waarin de onderneming gevestigd is, of in de naburige gemeenten de minst betaalde volslagen werklieden, waarin de opleiding plaats vindt, ontvangen, wordt voor de toepassing dezer wet gerekend te bedragen een driehonderdste gedeelte van het loon, dat gedurende het aan den dag van het ongeval voorafgaande jaar gemiddeld is verdiend door de bovenbedoelde minst betaalde volslagen werklieden, maar niet meer dan één gulden."

Wat doet nu de Rijksverzekeringsbank? Zij heeft daaromtrent een beslissing gegeven, die verbazing moet wekken. Ik zal die beslissing voorlezen, want het is wenschelijk haar even na te gaan.

Zij luidt (gericht tot een leerling die verongelukt was):

„Naar aanleiding van de aangifte van het u op . . . jl. overkomen ongeval hebben wij de eer u mede te deelen, dat de Ongevallenwet 1901 u te dezer zake geen recht op uitkeering geeft, aangezien u van uwen werkgever (geen) (1) loon ontvangt. Wel is waar stelt artikel 8 dier wet het dagloon van hen die nog geen loon ontvangen, gelijk aan dat van de minst betaalde volslagen werklieden, doch deze bepaling heeft blijkens de geschiedenis der wet enkel de bedoeling om hen die blijvend ongeschikt zijn geworden door een ongeval ook op rijperen leeftijd een schadevergoeding te doen genieten in evenredigheid met hun verminderde werkkracht, die hen verhindert ooit het loon van een volslagen arbeider te verdienen. Geheel in strijd met de bedoeling van den wetgever en met een billijke wetsuitlegging zou het evenwel zijn die bepaling van artikel 8 ook toe te passen op de tijdelijke uitkeeringen binnen de zes weken bedoeld bij artikel 20 der wet. Immers het gevolg hiervan zou zijn, dat een getroffene die geen loon of een gering weekloon verdient enkel door het feit dat hij door een ongeval korten tijd tot werken ongeschikt is geworden een uitkeering van f 4,20 per week zou ontvangen. Een dergelijke wetstoepassing, indruischend tegen recht en billijkheid, achten wij onbestaanbaar."

Een dergelijke uitspraak is verbazingwekkend, want daaruit blijkt, dat het bestuur van de Rijksverzekeringsbank niet op de hoogte is van de geschiedenis der wet.

Bij de behandeling van de tweede editie toch is door den heer

(1) Het woord „geen" was weggelaten, maar uit het zinsverband blijkt, dat het moet worden ingevoegd.

de Savornin Lohman den 11den October 1900 wel een voorstel gedaan om het artikel te doen luiden, zooals de Rijksverzekeringsbank „recht en billijk" schijnt te vinden, maar de Kamer heeft met 56 tegen 21 stemmen zich tegen dat amendement uitgesproken en dus beslist dat aan de leerlingen, ook al verdienen zij geen loon, een zekere uitkeering moet worden toegekend bij een ongeval hun overkomen in verband met het bedrijf, waarin zij werkzaam zijn. Het motief voor die beslissing was nog al duidelijk. De leerling geniet in plaats van loon *onderwijs*, omdat bijv. zijn ouders hem liever wat beter in het vak onderlegd zien, dan dadelijk loon te doen ontvangen; dat onderwijs is dus voor den leerling *loon*, en als hem een ongeval treft, leert hij niet en derft hij dus, wat voor hem de plaats van loon inneemt. Daarvoor komt hem dus vergoeding toe. Met deze redeneering vereenigde zich de Commissie van Rapporteurs en zooals ik zeide, ook de Kamer.

Het is dus zoo klaar als de dag, dat de Bank tegen de bedoeling van den wetgever, ja tegen de letter der wet heeft beslist. De heeren Romeyn en Blaupot ten Cate, die een jaarboek der ongevallenverzekering uitgeven, zeggen op bladz. 6 van de eerste aflevering dan ook, „dat het motief voor deze beslissing minder spoedig in het oog springt".

Ik vertrouw dat de Minister zal willen verklaren, dat hij de wet geëerbiedigd wil zien ook door de Bank, maar daarmede is de betrokkene in het geciteerde geval niet geholpen. Art. 20 betreft de tijdelijke uitkeeringen en van de beslissingen krachtens dat artikel staat geen beroep open. Ik hoop dus dat de Minister het daarheen zal trachten te leiden, dat de personen, die in het door mij behandelde geval verkeeren, het hun toekomende alsnog krijgen.

Een andere quaestie betreft het beroep op de beslissingen van het bestuur der Rijksverzekeringsbank krachtens de artt. 68 en 79 der wet.

Ik zal die zaak niet uitvoerig behandelen, omdat ons dat te ver zou voeren, maar mij bepalen tot een korte uiteenzetting. De zaak komt hierop neer, dat alleen beroep openstaat van een „beslissing" van de Rijksverzekeringsbank. Wanneer nu de patroon het ongeval heeft aangegeven en de getroffen werkman bericht krijgt van de Bank, dat *geen* vergoeding zal worden verleend, zegt het Bankbestuur: dat bericht is geen officieele beslissing, dat is maar een kattebelletje dat ik u stuur, omdat mij dit goed voorkomt, het is een gunst, maar geen beslissing in den zin van de Ongevallenwet, terwijl toch de wet zegt, dat van elke *beslissing* in hooger beroep kan worden gekomen.

Nu zal men zeggen, en de heer van Drooge, griffier van den raad van beroep te Dordrecht, is van dit gevoelen: dat bericht is een *gevolg* van de beslissing; er *is* een beslissing genomen door de Rijksverzekeringsbank en ten gevolge daarvan ontvangt de werkman een brief. Niet de brief is een beslissing, maar daaruit *blijkt* van de genomen beslissing: dus moet er ook hooger beroep zijn. Nu is den 30sten October jl. inderdaad door den Centralen Raad van Beroep beslist dat van dergelijke officieuse beslissingen geen beroep openstaat. Wel is daarop een andere weg te vinden.

Wanneer de werkman ten gevolge van art. 68 binnen het jaar zelf een aanvraag bij de Rijksverzekeringsbank indient, dan krijgt hij een officieele „beslissing", waarvan hij in beroep kan komen. Doch dit is een vermeerdering van administratieven omslag, welke absoluut onnoodig is. Het zou dus niet ongewenscht zijn, wanneer de Minister bij de aanstaande herziening van de wet daarin een bepaling deed opnemen, waaruit blijkt, dat de werkman van elke beslissing — in casu een als door mij bedoeld — hoe die ook worde medegedeeld, in hooger beroep kan komen, zoodat de man niet apart naar de Rijksverzekeringsbank zal moeten schrijven om een formeele beslissing uit te lokken. Er komt nog bij, dat een werkman de mededeeling van den raad van beroep, dat hun bericht niet als een beslissing is te beschouwen en zijn beroep dus onontvankelijk is, kan gaan beschouwen als een definitieve afwijzing van zijn klacht en dus berust in een niet-uitkeering.

Ik sluit mij overigens geheel aan bij den heer Passtoors, waar deze de klacht deed hooren dat de uitkeeringen zoo laat worden uitbetaald.

Een groot getal menschen moet 20 dagen en nog wel véél langer wachten op de uitkeering.

Nu wil ik wel gelooven, dat de Rijksverzekeringsbank het heel druk heeft, maar op deze wijze kàn het toch ook niet. De werkman is geen rentenier, die een maand kan zitten wachten op zijn geld.

Dan lijdt hij in dien tijd honger, moet zijn boeltje misschien naar den lommerd brengen, maakt schulden, en dit alles geeft aanleiding tot allerlei misstanden. Er moet dan maar, als het niet anders zou kunnen, wat meer personeel bij de Bank worden aangesteld, want op die wijze gaat het *niet*.

De heer Passtoors heeft gesproken over art. 20 van de Ongevallenwet, en hij heeft daarbij betoogd, dat daarop geen beroep openstaat.

De Minister heeft als kamerlid zelf dit artikel voorgesteld en verdedigd; ook de bepaling, waardoor de werkman geen recht kan krijgen wanneer de uitkeering volgens dit artikel wordt geweigerd.

In plaats van nu te *liebäugeln* met het denkbeeld om een *Karenzzeit* in te stellen, waardoor misschien de zes weken geheel of grootendeels zullen worden betaald door den werkman, was het beter zoo spoedig mogelijk ook voor art. 20 het beroep open te stellen. Dit is heel wat beter dan die Karenzzeit, waardoor de arbeider voor een deel zijn eigen bedrijfsrisico zal moeten betalen. De raden van beroep zouden wel den tijd hebben, naar ik meen, om deze beroepen er bij op te nemen, al is het wellicht overdreven, dat ze zóóveel ledigen tijd zouden hebben.

Meer en meer komen er nu ook beslissingen, waaruit blijkt, dat sommige bedrijven niet zijn verzekerd. Onder andere onlangs nu weer het hooipersersbedrijf, waardoor een arbeider die nog gisteren in een verzekeringsplichtig bedrijf, zooals bijv. het stroopersersbedrijf, werkzaam was, nu niet verzekerd is.

En dergelijke gevallen zijn er meer. De heer Passtoors heeft ook de eigenbouwers genoemd. Dit alles moet er, dunkt mij, toe leiden om *alle* arbeiders te verzekeren, onverschillig in welk bedrijf zij werkzaam zijn.

Men zou om utiliteitsredenen voor de dienstboden tijdelijk nog een uitzondering *kunnen* maken, maar eigenlijk behooren zij er ook in. Alle arbeiders behooren er in opgenomen te worden, anders zal men steeds menschen krijgen als de eigenbouwers en anderen, die trachten de Ongevallenwet te ontkomen.

Er is door verschillende personen in het land gezegd, dat de arbeiders in het algemeen nog al eens misbruik maken van de Ongevallenwet. Voor het geval daaruit een legende mocht ontstaan, wil ik dit trachten te voorkomen, door mede te deelen, dat mijn indruk niet alleen een andere is, doch dat een griffier van een van de raden van beroep mij heeft verzekerd, dat dit onjuist is en dat nog niet is gebleken, dat de arbeiders meer van de wet willen halen, dan zij er van rechtswege van mogen trekken. Het algemeen gevoelen is ook, dat de werkliedenleden der raden van beroep, ook op hun beurt zeer goed de bedoeling van de Ongevallenwet en de Beroepswet uitvoeren, door niet door dik en dun voortdurend partij te trekken voor een werkman, maar door eerlijk en onpartijdig recht te spreken. Dit is zeker een goed verschijnsel en ik hoop dan ook — en het mag van deze plaats door mij wel eens worden gezegd — dat de arbeiders nooit de arbeidswetgeving in discrediet zullen brengen, door van de wetsbepalingen misbruik te maken. Want geschiedt dit, dan komen hier morgen of overmorgen de heeren klagen, dat de sociale wetgeving „zooveel geld kost" en verkeerd werkt! Dan is het tot schade dier wetgeving zelf.

Aan den anderen kant verzekerde diezelfde griffier, die van echt anti-revolutionnair kaliber is, dat wel de patroons de wet trachten te ontkomen meer dan de arbeiders . . . . .

De heer **de Savornin Lohman**: Daaruit ziet u, hoe goed wij zijn.

De heer **Schaper**: Als de heer Lohman daarmede bedoelt „wij anti-revolutionnairen" (ik dacht eerst dat hij bedoelde: wij *werkgevers!*) dan wil ik in de eerste plaats wel zeggen, dat die griffier geen *vrij* anti-revolutionnair was. Bovendien zie ik daarin volstrekt geen bewijs van goedheid, maar slechts van de meest elementaire waarheidsliefde. Het is slechts het constateeren van *feiten*.

Ik durf nog niet te zeggen of er ook geen artsen zijn, die

misbruik maken. Ik weet daar te weinig van en wil in 't algemeen volstrekt niet beschuldigen. Mij is een geval bekend uit Brabant, dat een man, die een ongeluk gekregen had, even buiten het bij Koninklijk besluit voorgeschreven rayon woonde en voor wien de dokter nu f 4 per dag declareerde, terwijl hij den man de deur plat liep, wat niet bepaald noodig was.

Is dit zoo, dan mag daaraan wel eens wat gedaan worden, omdat het ook niet te pas komt dat menschen van dien stand er toe bijdragen de wet in discrediet te brengen.

Bij de Ongevallenwet mag door niemand misbruik gemaakt worden, noch door arbeiders, noch door patroons, noch door artsen. Dit moet bovenal vaststaan en door iedereen worden nagestreefd.

De heer **de Visser**: Bij de algemeene beraadslaging op 4 December jl. heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken gezegd: „Wat den landbouw betreft, zal het daarvoor bestemde wetsontwerp vermoedelijk vóór de ziekteverzekering hier in behandeling komt, inkomen, tevens gepaard met een ontwerp om de Ongevallenwet zóó te wijzigen als daarvoor noodig is." Hier wordt dus tweeërlei verklaard, ten eerste dat wij vermoedelijk, voor dat wij over de ziekteverzekering gaan spreken, een voorstel ontvangen om de veldarbeiders in de ongevallenverzekering op te nemen, en ten andere dat de Ongevallenwet daartoe enkele wijzigingen zal hebben te ondergaan. Dat eerste heb ik met veel genoegen vernomen en aan het tweede ontleen ik de vrijheid den Minister een verzoek te doen.

De Ongevallenwet moet eenige wijziging ondergaan ter wille van de opname der veldarbeiders. Me dunkt dat die rubriek wijzigingen kan en moet worden uitgebreid tot die gevallen, van wier uitsluiting men zich bij de behandeling geen rekenschap heeft gegeven, ja aan welker uitsluiting wellicht niemand heeft gedacht. Naarmate toch de Ongevallenwet wordt uitgebreid — waarvan ik een voorstander ben — springt het onaangename voor die werklieden in het oog, welke door een toevallige omstandigheid buiten de wet vallen en van wie ieder in abstracto erkent, dat zij er onder behooren.

Het zij mij vergund mijn meening in dezen te verduidelijken!

Tal van werkzaamheden behooren naar haar aard tot die, welke in art. 10, sub 15, worden genoemd, namelijk het laden, lossen, stapelen, wegen, meten, vervoeren, wegbergen van goederen; of tot die, welke genoemd zijn in dat artikel sub 6, waar van de schippersbedrijven wordt gesproken; of tot die, bedoeld in art. 10, sub 14, namelijk de spoorweg-, tramweg-, omnibus-, rijtuig- en rijpaardenondernemingen. En toch vallen deze werkzaamheden niet onder de Ongevallenwet, omdat zij geschieden in den handel of ten behoeve of ten dienste daarvan. Dat is eigenlijk wèl vreemd, omdat alle handelaars als zoodanig niet zijn uitgesloten, gelijk blijkt uit art. 10, sub 5, waar de bedrijven van *handelaars* in gevaarlijke stoffen zijn genoemd. En het is ook vreemd, omdat de handel voor het meerendeel bestaat uit daden van koopmanschap plus de werkzaamheden van laden, lossen, stapelen enz. in art. 10, sub 15, genoemd.

De Minister Lely heeft dit dan ook destijds in de gewisselde stukken wel erkend, maar de gevaren, daaraan verbonden, over het algemeen zoo gering geacht, dat opname in de wet vooral op dien grond onnoodig werd geoordeeld. De practijk bewijst echter, dat die gevaren volstrekt niet minder, maar precies dezelfde zijn, als die in de art. 10, sub 15, genoemde bedrijven voorkomen. En dientengevolge ontstaat nu de grofste onbillijkheid. Laat ik dit door een paar voorbeelden duidelijk maken. Een stuwadoor slaat in een pakhuis goederen op. De menschen die dat voor hem doen, zijn allen verzekerd. Maar een handelaar in diezelfde soort goederen laat zijn pakhuis vullen, en de menschen die dit werk verrichten, vallen er alle buiten. Een ander voorbeeld! Een schuitenvoerder laat balen op zijn zolderschuiten vervoeren; de schipper is verzekerd. De schipper van een koopman echter, die er zelf één of meer zolderschuiten op na houdt, ontvangt bij ongeval voor hetzelfde werk niets. De koetsier op een vrachtwagen krijgt, zoo hij in den dienst van een vrachtrijder is, uitkeering, zoo hem een ongeval overkomt, maar de knecht van een bierbottelaar of van een handelaar in steenkolen of hout, bekomt als hem een ongeval overkomt, op grond van de wet, geen enkele cent. Dat is toch zeer onrechtmatig! Op deze wijze wordt tusschen arbeiders die geregeld precies hetzelfde werk verrichten een grenslijn getrokken en een gedeelte bevoorrecht en een ander deel niet. Zoo iets kan nooit de bedoeling van de wet geweest zijn, te minder waar men zoo zorgvuldig getracht heeft *alle* bedrijven die min of meer gevaren opleveren, een plaats in art. 10 te geven.

En dit alles klemt te meer, waar de groothandel zich hoe langer zoo meer eigen vervoermiddelen aanschaft, zooals lichters, wagens, rivierschepen, spoorlijnen op eigen terrein. Duizenden werklieden vallen dientengevolge buiten de wet. Mag dat zoo blijven? Ik geloof het niet.

Ik voeg er aanstonds bij, dat het zeer moeilijk is deze materie te regelen. De verschillende buitenlandsche wetten doen dit op onderscheidene wijze. De Fransche wet zegt, dat al de bedoelde werkzaamheden tot den handel behooren, tenzij zij geschieden door derden. De Oostenrijksche en Duitsche wetten bevatten de bepaling, dat die werkzaamheden, onverschillig of zij door derden of wel in het groot ten behoeve der eigen onderneming geschieden, als bedrijf worden aangemerkt. In Denemarken is het laden en lossen van koopmansgoederen en pakhuisarbeid verzekeringsplichtig verklaard. De Zwitsers hebben kortweg alle werklieden, die dergelijk werk verrichten, behalve zoo zij in lossen dienst zijn, verzekerd. Een algemeen criterium — dit is zeker — is niet vast te stellen, op grond van de afhankelijkheid van omstandigheden, zooals de Fransche wet zulks doet. In het kader van onze wet, die de *bedrijven* verzekeringsplichtig verklaart, kan ook het Deensche en het Zwitsersche stelsel niet worden toegepast. Tegen de Oostenrijksche en Duitsche wetten geldt het bezwaar, dat zeer moeilijk is vast te stellen welke werkzaamheden „in het groot" ten behoeve der eigen onderneming geschieden. Bij mij is daarom de vraag gerezen of het niet mogelijk zou zijn art. 2 aldus aan te vullen: „Onder uitoefening van een bedrijf verstaat deze wet het doen verrichten van werkzaamheden, tot eenig vak behoorende, mits dit *in* de onderneming geschiedt." Ik merk ter verduidelijking daarbij op, dat het woord „onderneming" in de wet in tweeërlei zin wordt gebruikt: 1°. in dien van het Fransche woord „entreprise", het handelen, plegen van daden, met het daaraan verbonden risico; 2°. in dien van een deel der „entreprise", bijv. in art. 37, dat de onderneming als administratieve eenheid stempelt en er tevens het begrip van verzekerings-technische eenheid aan toekent. Dáár heeft het woord dus de beteekenis van een enkel bedrijf of een complex van bedrijven, die plaatselijk en zakelijk verbonden uitgeoefend, een onsplitsbare mate van gevaar voor de verzekering opleveren. Een financieele onderneming kan dus volgens de wet, ten aanzien der verzekeringstechniek meerdere zoodanige eenheden of ondernemingen omvatten.

Het zou mij bijzonder aangenaam zijn, wanneer de Minister wilde overwegen of niet, bij de noodzakelijke wijzigingen, die de Ongevallenwet moet ondergaan bij de opname van den landbouw, tevens aan het door mij genoemde euvel kan worden te gemoet gekomen. Een onbillijkheid zou daarmede worden weggenomen; een onbillijkheid, die te scherper in het oog springt, naarmate meerdere groepen in de Ongevallenwet een plaats vinden.

In de tweede plaats wensch ik mijn ingenomenheid er over uit te spreken, dat de Minister den landbouw in de ongevallenverzekering zal opnemen. En dat ook om dezelfde reden, als die ik eerst heb genoemd. Van de tegenwoordige uitsluitingen zijn niet alleen de veldarbeiders het slachtoffer, maar tal van werklieden, die arbeiden op het gebied der industrie. Nergens toch zijn in de wetgeving de begrippen van landbouw, tuinbouw, boschbouw of veeteelt omlijnd. Artikel 1 der Arbeidswet zegt niets meer, dan dat de wet niet toepasselijk is op werkzaamheden of voor bedrijven van land-, tuin- of boschbouw, veehouderij of veenderij, maar definieert verder niets.

Alleen in § 8 van art. 3 der Bedrijfsbelasting lezen wij: „Inkomsten uit de hier te lande gedreven land-, tuin- en boschbouw, boom- of bloembollenkweekerij, onverschillig of daarbij eenige bloemisterij op kleine schaal wordt gedreven, veehouderij of veenderij, met inbegrip der daarmede gewoonlijk samengaande bereidingen van het voortgebrachte door de voortbrengers zelven" enz. Dáár worden dus onder land- tuin- en boschbouw begrepen „de daarmede gewoonlijk samengaande bereidingen van het voortgebrachte". Wordt dit standpunt in-

genomen door het bestuur der Rijksverzekeringsbank, dan komen wij bij voorbeeld tot de volgende practijk.

Het personeel eener conservenfabriek *met* eigen moezerij valt dan niet — dat van een dergelijke fabriek *zonder* deze wèl onder de Ongevallenwet.

Het personeel in een zuivelfabriek *met* eigen veeteelt valt dan niet — dat van een dergelijke fabriek *zonder* deze wèl onder de Ongevallenwet.

Een mandenmaker, die griendhout koopt op stam en het laat vellen is voor dat deel verzekeringsplichtig; een grondpachter, die een perceel griendhout koopt en dit velt, valt er buiten.

Bij de uitsluiting van den landbouw — en hierop leg ik den nadruk — lijden dus niet alleen de veldarbeiders schade, maar worden onbillijke verhoudingen in het leven geroepen tusschen mannen die werkzaam zijn op het gebied der industrie. Het ware wenschelijk geweest, dat bij het maken der Ongevallenwet een onderscheiding gemaakt en bepaald was, dat land-, tuin-, boschbouw en veeteelt ophouden op het oogenblik dat het product grondstof is geworden of handelswaarde heeft verkregen. Doch nu dit niet geschied is, maar de Minister het plan heeft den landbouw in de Ongevallenwet op te nemen, vlei ik mij met de hoop, dat aan dezen misstand spoedig een einde gemaakt zal worden.

Ten slotte wensch ik in het kort nog de aandacht van den Minister er op te vestigen, dat bij de in art. 10 der Ongevallenwet genoemde bedrijven enkele vergeten zijn.

Eigenaardig heeft het stroopersbedrijf daarin wèl, het hooipersersbedrijf geen plaats gevonden. Wèl is het stalhoudersbedrijf opgenomen, maar niet het stallinghoudersbedrijf.

Voorts zijn vergeten het bedden- en het matrasmakersbedrijf, het wasschers- en bleekersbedrijf, het scheepsjagersbedrijf, het bedrijf van het schoonmaken van stoomketels. Ook is het eigenaardig, dat onder de bepaling van krachtwerktuig gegeven, niet vallen de liften, stoombooten, stoomhamers en pulsometers. Overal dus waar deze zaken gebruikt worden, valt het personeel niet onder de tegenwoordige Ongevallenwet.

Ik wensch het hierbij te laten en hoop, dat de Minister bij de aanstaande wijziging van de Ongevallenwet een poging zal doen om al deze gebreken te verhelpen.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het afdeelingsonderzoek van hoofdstuk V der Staatsbegrooting heeft een onderwerp van bespreking uitgemaakt de toepasselijkheid van art. 9 der Ongevallenwet, behandelende de verzekeringsplichtigheid van bedrijven die in binnen- en buitenland beide worden uitgeoefend. De gedachtenwisseling die daarover heeft plaats gehad, is door de Commissie van Rapporteurs in het Voorloopig Verslag aldus samengevat: „Men zou gaarne inlichtingen ontvangen omtrent de werking van art. 9 van de Ongevallenwet".

Soberder dan hier geschied is, kon de vraag moeilijk worden gesteld.

De Minister antwoordt op die vraag op bladz. 66 der Memorie van Antwoord:

„Op dit oogenblik zijn een aantal Nederlandsche en Duitsche werkgevers aan dubbele verzekering onderworpen. Door de Regeering is onderhandeld met Duitschland over het sluiten van een tractaat, als bedoeld in § 4 van het Gewerbe-Unfallversicherungsgesetz. Aanvankelijk neigt ondergeteekende echter tot de meening, dat aan de bestaande bezwaren door wijziging der Ongevallenwet 1901 beter dan door een tractaat kan worden te gemoet gekomen."

Meer sober antwoord op een zóó sober gestelde vraag kon moeilijk worden gegeven. En hoewel ik soberheid in het algemeen hoogelijk waardeer en vooral in deze dagen bijzonder op prijs stel, meen ik toch, dat hier die goede eigenschap wat te ver is gedreven.

Belangrijk zou het zeker zijn nadere opgaven te kriigen omtrent het getal van Nederlandsche en Duitsche werkgevers aan dubbele verzekering onderworpen en van het aantal werklieden bij hen in dienst. Voorts over *den duur* van den werkkring over de grenzen. Zijn bedoelde werklieden steeds of tijdelijk over de grenzen werkzaam? En in welke bedrijven?

De Minister zegt verder, dat door de Regeering is onderhandeld met Duitschland over het sluiten van een tractaat als bedoeld in § 4 van het Gewerbe-Unfallversicherungsgesetz. Er staat „is onderhandeld". Ik maak hieruit op, dat de onderhandelingen zijn afgeloopen. Zou de Minister daaromtrent ook wat mededeelen?

De Duitsche Regeering toonde zich reeds ten opzichte van een regeling betreffende renten, voor ongevallen toegekend, inschikkelijk, door gebruik te maken van de bevoegdheid haar bij de paragrafen 21 en 94, 2, van het Gewerbe-Unfallversicheringsgesetz verleend. Daardoor kan een Nederlander wien in Duitschland in een verzekeringsplichtig bedrijf een ongeval overkomen is, zijn eventueele rente blijven genieten, ook al heeft hij zijn gewoon verblijf *in* Nederland. Ook de achtergebleven betrekkingen van een Nederlander wien in zoodanig bedrijf een ongeval met doodelijken afloop is overkomen, zullen, al wonen zij in Nederland, rente volgens de Duitsche wet kunnen krijgen.

Ik zoude gaarne vragen: Is de Duitsche Regeering nu minder toeschietelijk geweest?

De bepalingen van beide wetgevingen zijn te dezen opzichte niet geheel eensluidend.

Art. 9 van de Ongevallenwet zegt, dat de werkman hier te lande *woonachtig*, in dienst bij een in Nederland gevestigde onderneming, buiten de grenzen werkende, zal verzekerd zijn naar onze wet. Bij werkzaamheden binnen onze grenzen zal *niet* verzekerd zijn *naar onze* wet de buitenlandsche werkman, die *niet* hier zijn woonplaats heeft, in dienst is van een buitenlandsche onderneming en reeds in eigen land verzekerd is, mits *wederkeerig* in dat land de verzekering voor den in gelijk geval verkeerenden alhier tehuis behoorenden workman *niet* verplicht is.

Zien wij daarnaast de Duitsche wettelijke bepalingen op dit punt.

Het Duitsche Gewerbe-Unfallversicherungsgesetz betreft in het algemeen iedere onderneming die in Duitschland werkt, ook die welke „einer oberen Leitung im Auslande herunterstellt sind", maar daarbij ook „solche Unternehmungen im Auslande, welche als unselbständige Ausstralungen eines inländischen Betriebes angesehen werden können." Hierbij schijnt dus niet tevens, zooals in onze wet, gelet te worden op de woonplaats van den te verzekeren werkman, maar alleen op den „unmittelbaren Zusammenhang" met de in Duitschland gevestigde onderneming.

Bedoelde wet zegt echter verder, dat met Staten die „eine der deutschen Unfallversicherung entsprechende Fürsorge durchgeführt haben" op den voet van wederkeerigheid tractaten kunnen worden gesloten, waardoor deelen van buitenlandsche ondernemingen in Duitschland kunnen worden vrijgesteld en anderzijds de werking der bepalingen der wet kan worden uitgebreid tot deelen van Duitsche ondernemingen in het buitenland.

Al is er nu ook verschil in de bewoordingen van beide wetgevingen, overeenstemming in gedachte is er zeker en dus zoude men zeggen: de grondslag voor een te sluiten tractaat is hier aanwezig.

Is het in het algemeen genomen natuurlijk van belang den uitslag van de gevoerde onderhandelingen te leeren kennen, ik zou er bovendien bijzonderen prijs op stellen, omdat wij zonder kennis daarvan niet voldoende kunnen beoordeelen 's Ministers denkbeeld, dat beter door wijziging der Ongevallenwet 1901 dan door het sluiten van een tractaat aan de bestaande bezwaren kan worden te gemoet gekomen.

Vooralsnog toch is het mij niet duidelijk hoe een bevredigende oplossing is te vinden zonder het sluiten van een tractaat.

Wij hebben de bepalingen van beide wetgevingen gezien. Hoe is nu anders dan door een tractaat te voorkomen, dat de werkgever den werkman, hier te lande wonende, maar werkende in een in Duitschland gevestigde afdeeling van zijn bedrijf èn hier èn in Duitschland verzekeren moet, waardoor ontstaat dubbele last voor de onderneming en onnoodig voordeel voor den getroffene? Hoe zal men anders dan door een tractaat kunnen regelen het toezicht op en de behandeling, de voorloopige althans, van het ongeval, dat den werkman in bedoeld geval in het buitenland overkomt?

Ook voor onze verhouding met de werkgevers over de grenzen schijnt regeling bij tractaat wenschelijk, want, zooals mr. Fokker zegt in zijn bekend werk (bladz. 96), als vreemde werklieden in dienst bij vreemde werkgevers in ons land onder de wet vallen,

zal soms niet volledig geregeld of afdoende verzekerd zijn, dat de bepalingen der wet zullen geldend gemaakt kunnen worden tegenover buitenlandsche werkgevers.

Daarbij geeft een tractaat meer stabiliteit aan deze regeling. Een tractaat wijzigt men met beiderlei goedvinden, terwijl natuurlijk de binnenlandsche wetgeving eenzijdig gewijzigd wordt. En belangrijke invloed kan worden uitgeoefend op de lasten van sommige onzer ondernemingen door de wijziging van de Duitsche wet, en niet het minst op de voorzorgen die naar ons inzicht voor de werklieden in de verzekeringsplichtige bedrijven moeten worden genomen.

Ik noemde in navolging van de Memorie van Antwoord alleen Duitschland, maar ook in België moeten naar het mij voorkomt zonder tractaatsluiting zich moeilijkheden voordoen. In België bestaat nog geen verplichte verzekering tegen ongevallen.

Wij staan daar tegenover dus voorloopig in een andere verhouding dan tot Duitschland.

Maar twee van de moeilijkheden bovengenoemd, doen zich ook hier voor, namelijk het toezicht op en de behandeling van de ongevallen, overkomen aan werklieden bedoeld in art. 9, sub 1, en de moeilijkheden met de Belgische werkgevers, waarop mr. Fokker wijst.

Komt in België een verplichte verzekering tegen ongevallen tot stand, dan zullen ook daar waarschijnlijk dezelfde moeilijkheden als met Duitschland rijzen.

Ik zou het zeer op prijs stellen, indien de Minister mij omtrent bovenbesproken punten eenige inlichtingen wilde geven.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Na den aandrang, die reeds van verschillende zijden op den Minister is uitgeoefend om de opneming van de landbouw-arbeiders in de ongevallenverzekering te bevorderen, acht ik het mijnerzijds onnoodig daaraan iets toe te voegen. Overbodig acht ik het de verzekering te geven, dat ik die spoedige opneming gaarne zie. Van veel grooter gewicht is voor mij echter de vraag, op welke wijze dit zal geschieden. Naast de vraag „wanneer" is er ook nog plaats voor de vraag: „hoe". En nu stellen de woorden in de Memorie van Antwoord mij niet volkomen gerust, dat bij die regeling voldoende rekening zal worden gehouden met de wenschen en verlangens van den landbouw en met de eigenaardige behoeften van het bedrijf. Ik was voornemens over dit onderwerp eenige beschouwingen te geven en mij tot tolk te maken van de in landbouwkundige kringen gevoerde gedachtenwisseling, maar na de opmerking, door u, Mijnheer de Voorzitter, tot den heer Passtoors gemaakt, dat deze beschouwingen hier minder op haar plaats en praematuur zijn, zal ik uit deferentie voor uw inzicht de beschouwingen die ik in betrekkelijk ruimen zin meende te leveren, terughouden en wil mij op dit oogenblik bepalen tot een ernstig verzoek aan den Minister om bij de regeling van dit onderwerp rekening te houden met, althans aandacht te schenken aan de gedachtenwisseling in landbouwkundige kringen over deze quaestie gevoerd.

Ik ben overtuigd, dat in landbouwkundige kringen ernstige bezorgdheid heerscht dat de Minister die opneming zal doen geschieden door eenvoudige uitbreiding van art. 10, en overigens onveranderd behoud van het geheele thans geldende stelsel, want de eigenaardige omstandigheden, waaronder dat bedrijf werkt, zijn van dien aard, dat het tegenwoordige stelsel van de Ongevallenwet daarop niet ongewijzigd is toe te passen. Men zou dan krijgen een ongunstige verhouding tusschen de geldelijke uitgaven voor het eigenlijke doel van de wet en hetgeen aan maat en strijkstok van den administratieven omslag blijft hangen. En daardoor zou de wet zeer impopulair worden.

Ik zal echter nu niet verder op dit onderwerp ingaan, doch zou van den Minister gaarne de toezegging ontvangen, dat hij aan de in landbouwkundige kringen gevoerde gedachtenwisseling, die op het landbouwkundig congres in Noordholland e. d. zijn gehouden, zijn aandacht zal schenken.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting is door mij ter sprake gebracht de benoeming der ambtenaren aan de Rijksverzekeringsbank. Dit heeft hier een gedachtenwisseling uitgelokt, waaraan de Minister en de heer Bijleveld hebben deelgenomen, welke gedachtenwisseling in de pers van twee kanten is voortgezet. De Minister heeft echter een nader onderzoek toegezegd, zoodat op dit oogenblik misschien over meer materieel ter beoordeeling dezer zaak kan worden beschikt.

Wanneer ik nu, nog voordat de Minister gesproken heeft, over deze zaak nogmaals het woord heb gevraagd, dan is het ten eerste om een vraag te herhalen, die ik bij de algemeene beschouwingen heb gesteld en waarop de Minister tot tweemalen toe het antwoord is schuldig gebleven. Die vraag vindt men op bladz. 689 der *Handelingen*, waar in mijn rede dit te lezen staat:

„Ik heb den Minister gevraagd, hoe het met die benoemingen aan de Rijksverzekeringsbank in zijn werk gaat; op die vraag heb ik geen antwoord gekregen en daarom kom ik er thans op terug. Worden die menschen zoo maar buiten het bestuur van de Bank om benoemd? Dat is mij medegedeeld; een aantal van de ambtenaren schijnt daar gekomen te zijn, zonder dat zij bij een der leden van het bestuur van de Bank bekend waren. En dat komt niet te pas. De directie van de Bank behoort invloed op de benoeming der ambtenaren te kunnen uitoefenen en daarbij mag men alleen vragen naar de geschiktheid der candidaten."

Nadat ik die vraag aldus had herhaald is de Minister nogmaals aan het woord geweest; maar hij heeft blijkbaar vergeten, een antwoord op die vraag te geven. Ik herhaal dus bij deze gelegenheid die vraag en hoop, dat de Minister ons daaromtrent alsnog zou willen inlichten.

Het tweede punt betreft mijn grief dat het contingent, laat mij zeggen van „Regeeringsgezinde" ambtenaren, geestverwanten van dezen Minister, aan die Bank een zoo verschrikkelijk groote plaats inneemt. Ik heb in mijn tweede rede dat contingent geschat op een 170 van de 200 ambtenaren. Nadat dit gebeurd was, is in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 13 December een ingezonden stuk verschenen, geteekend „een ambtenaar der Rijksverzekeringsbank" en die beambte heeft daar mijn mededeeling niet alleen bevestigd, maar er op gewezen, dat ik nog te weinig gezegd had, daar ik er niet op had gewezen, dat de geestverwanten van den Minister aan die Bank ook wat bezoldiging betreft zouden zijn voorgetrokken.

Tegen die bewering van een ambtenaar aan de Rijksverzekeringsbank in de *Nieuwe Rotterdammer Courant*, is tegenspraak gekomen van een ambtenaar aan dezelfde Bank in hetzelfde blad, die een gedetailleerde berekening geeft en tot de conclusie komt, dat niet 170, maar 95 leden van het personeel tot de geestverwanten van den Minister behooren.

Het is mij natuurlijk niet mogelijk te beslissen welke van deze twee opgaven de juiste is. Ik heb echter wel begrepen, dat de zaak nogmaals ter sprake zou komen, vooral toen ik vernam, dat in de laatste dagen door vrienden van den Minister een bijzondere belangstelling aan den dag gelegd is in de politieke en godsdienstige gezindheid van het personeel.

Ik kan niet beschikken over die ambtenaren; ik kan niet naar de directie gaan en vragen: hoe zit dat daar? Ik kon niets anders doen dan mijn zegsman verzoeken, de zaak nog eens zoo goed mogelijk na te gaan. Dit nu is gebeurd; mijn zegsman heeft zich met andere ambtenaren, ook met hoogere, in verbinding gesteld en mij geschreven, dat het een heel lastige zaak is, precies te weten te komen, wie al dan niet geestverwant van den Minister is. Bij de opgave, die hij mij heeft verstrekt, zijn alle dubieuse posten door hem tot de „paganisten" gerekend, maar zelfs dan nog kon hij daartoe slechts 28 ambtenaren rekenen.

Nu weet een ander ambtenaar, die waarschijnlijk niet aan den paganistischen kant staat, doch uit de Openbaring leeft, te vertellen dat het getal „Christenen" slechts 95 zou zijn. Zou dit verschil ook niet hieraan moeten worden toegeschreven, dat de geestverwanten van den Minister aan de Bank het in deze dagen niet gewenscht vinden, hun geestverwantschap te sterk op den voorgrond te stellen? Al mocht het mogelijk zijn, dat het getal 170 met enkele 10-tallen moet verminderd worden, Kamer en publiek kunnen nu hooren en lezen, wat er over de quaestie gezegd is, en nu moet ieder maar zijn eigen conclusie trekken.

Gaarne laat ik het oordeel aan Kamer en publiek over.

Men heeft gezegd dat ik niet alles had medegedeeld; dat is juist; er waren mij meer grieven opgegeven, die ik niet onmiddellijk heb bekend gemaakt.

Daaromtrent wordt in dit ingezonden stuk gezegd:

„Niet alleen dat van de 200 ambtenaren er 170 „regeerings-

gezind" (in de enge beteekenis van het woord) zijn, zal „verbazing" wekken, maar niet minder wanneer men daar nog aan moet toevoegen: „en die 30 of 40 liberale of laten we „in stijl" blijven, „paganistische", nog niet „gepalingeneseerde" ambtenaren zijn allen aangesteld (kennelijk met opzet, want er bestaat zoo goed als géén uitzondering) op salarissen véél, véél lager dan hun „kerkelijke" collega's."

De reden waarom ik dit niet heb medegedeeld was, dat ik het eigenlijk niet heb durven gelooven en het daarom beter oordeelde, het voorloopig voor mij te behouden.

De ambtenaar aan de Rijksverzekeringsbank zegt verder:

Nòg meer teekenend wordt het wanneer ik u mededeel, dat juist de liberale ambtenaren tevens de z.g. gegradueerden zijn, als b. v. meesters in de rechten, candidaat-notarissen, candidaten in de wis- en natuurkunde, ingenieurs enz.!!! Nu weet ik wel dat een graad van mr. in de rechten, cand.-notaris enz. nog volstrekt niet een bewijs is, dat men beter is dan een niet-gegradueerde, maar het niet hebben van een graad is toch evenmin een bewijs van meerdere bekwaamheid!!!

„De z.g. kerkelijke ambtenaren staan bijna allen op hun maximum of weinig daar beneden (b. v. bij adj.-commies op f 1900 of iets minder), de niet kerkelijke, die dan tevens ingenieur, candidaat-notaris, enz. zijn, mogen zich met f 1200 à f 1500 vergenoegen!

„Waarom dan niet allen — we kwamen toch immers allen voor 't eerst in dezen volkomen nieuwen werkkring — voorloopig op eenzelfde minimum aangesteld om na verloop van eenigen tijd, bij gebleken meerdere geschiktheid, er rangorde in te brengen?"

Zooals ik zeide, heeft het mij bevreemd dat zooiets mogelijk was en daarom heb er tegen opgezien, om de zaak aanstonds in de Kamer te brengen. Na deze mededeeling in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* acht ik mij gerechtigd, ook deze grief hier te vermelden. Waaraan ligt het nu, dat de benoemingen bij de Bank niet goed in het werk zijn gegaan?

De heer de Savornin Lohman zeide voor enkele dagen, als iets dat eigenlijk vanzelf spreekt; „wij gaan gewoonlijk naar den Minister en bevelen hem onze candidaten aan".

Ik kan verklaren, dat ik voor zulk een doel nooit naar een Minister ben gegaan en er zijn meer leden van de Kamer, die dit niet doen. Het zou mij trouwens weinig baten, wanneer ik mij daarvoor tot den Minister wendde; ik zeg dit dus niet om mij er op te verheffen. Maar bovendien meen ik dat het een goede gewoonte is, om het niet te doen.

Vroeger in den goeden tijd, toen alle leden hier nog deftige menschen waren en er nog geen sociaal-democraten in de Kamer waren, was het de gewoonte, dat men zich in het belang van zijn vrienden en protégés tot de Regeering wendde.

Ik geloof dat er alle reden is, om met die gewoonte te breken. Het volgen van deze gewoonte moet aanleiding geven tot misstanden, als nu bij de Bank worden aangetroffen. Ik weet dat niet alleen leden van deze Kamer, maar dat ook verscheidene vrienden van den Minister buiten de Kamer zich omtrent de benoemingen bij de Bank tot den Minister hebben gewend.

Ik zou namen kunnen noemen, Mijnheer de Voorzitter; wanneer men het personeel van de Rijksverzekeringsbank nagaat, zal men daaronder namen vinden van bekende vrienden van den Minister, die ook van zich zelf reeds hebben ondervonden hoe het voor hun aardsche heil lang niet onverschillig is, of een partijgenoot Minister van Binnenlandsche Zaken is of een ander.

Er komen zelfs onder de aangestelden krachtens de Ongevallenwet verschillende personen voor uit éénzelfde familie. Zoo is er bijv. een zekere heer Lukkien, die ± 10 jaren klerk aan het Departement van Financiën is geweest; deze ambtenaar is plotseling commies geworden aan de Rijksverzekeringsbank, alzoo overspringende den rang van adjunct-commies, en nadat hij een half jaar commies was geweest, werd hij bevorderd tot hoofdcommies. Hij heeft dus in een half jaar een promotie gemaakt van f 1000 tot f 2500 salaris. Het is prettig, wanneer men in de termen valt om zoo spoedig promotie te maken. Ik misgun het den man niet, maar het geval is wel merkwaardig.

Aan dezelfde instelling is nog een jongen broeder van gemelden Lukkien, die als klerk een wedde geniet van f 900, en dan is er nog een neef Lukkien, die agent is geworden van de Rijksverzekeringbank. De laatste was oud-scheepsgezagvoerder, wat mij nu niet een betrekking schijnt van dien aard, dat zij den man dermate voor dit ambt geschikt maakte, dat men juist hem en geen ander moest benoemen.

Dat is één voorbeeld. Ik heb er meer. Er is nog een familie, waarvan vader en zoon, in de laatste jaren tot de geestverwanten van den Minister behoorend, beiden aangesteld zijn.

Heeft de Minister dit nu alles gedaan met opzet om daar maar vrienden onder dak te brengen? Ik zal het niet beweren.

Ik wil liever aannemen dat hij er in geloopen is, omdat hij de oude gewoonte heeft gevolgd, waarvan de heer de Savornin Lohman heeft gesproken.

Ik hoop nu, dat de Minister niet alle mogelijke moeite zal doen — hij heeft het trouwens nog niet gedaan — om met behulp van allerlei statistieken te betoogen, dat ik onrechtvaardig tegen hem ben opgekomen. Neen, ook de Minister moet er belang in stellen, dat de publieke machine in orde zij en de moraliteit bewaard wordt. In dit opzicht hoop ik niet van „stuivertje-wisselen" te hooren, noch van de zijde van den Minister, noch van andere zijde; de zaak moet zuiver en schoon zijn en ik hoop dat de Minister daartoe zal willen medewerken. Dat is de voornaamste reden, waarom ik deze quaestie heb aangevat.

Wanneer dus de Minister mede tot de ontdekking mocht zijn gekomen, dat het met de wijze van benoeming niet geheel in orde is geweest, dan hoop ik tevens, dat hij in het gebeurde aanleiding zal vinden, om de bevorderingen en de salarissen aan de Bank te binden aan bepaalde regelen, opdat bevoorrechting onmogelijk zal zijn.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Niet enkel de practijk van de Ongevallenwet is ter sprake gekomen, maar zelfs nog meer dan op die practijk, zijn de geachte afgevaardigden die het woord hebben gevoerd, veelal ingegaan op een critiek rakende de Ongevallenwet zelve.

Laat mij wat dit laatste betreft dit mogen zeggen.

De onderscheidene beschouwingen dienaangaande geleverd, hebben mij bevestigd in mijn overtuiging, dat de Ongevallenwet, in welker totstandkoming wij ons hebben mogen verheugen, nog niet is het ideaal van de Ongevallenwet, zooals wij hopen dat ons land er eenmaal een zal bezitten. Toen de Ongevallenwet in gang zou worden gebracht, heeft men bij het eerste ontwerp van den Minister van der Sleyden, een greep gedaan om den kring waarbinnen de wet zou werken te beperken. Men heeft dit opzettelijk gedaan uit vreeze dat anders de regel qui trop embrasse mal étreint, ook hier van toepassing zou zijn. Nu ligt het in den aard van de zaak, dat binnen welk terrein men zich hierbij ook moge begrenzen, even over de grenzen zich allerlei toestanden zullen voordoen, die, gelijk de heer de Visser volkomen te recht heeft opgemerkt, juist daardoor in een ongunstig licht treden en veel meer de aandacht en de opmerkzaamheid tot zich trekken.

De voorbeelden daaromtrent door de heeren Passtoors en Schaper aangevoerd, zijn metterdaad zoo in het oog springend, dat het niet anders kan of het rechtsgevoel van verschillende groepen van werklieden moet daardoor min of meer gekrenkt worden. Niet in den zin alsof volgens de bestaande wet geen recht geschiedde, maar, wij hebben dit nog bij de behandeling van hoofdstuk I gehoord, er is nog een recht boven de wet. En waar men in ongeveer gelijke toestanden twee arbeiders voor zich heeft, aan wie beiden een ongeval onder gelijke omstandigheden is overkomen, en waarbij de een wordt geholpen, de ander niet, daar wordt ons rechtsgevoel daardoor eenigszins gekrenkt.

Intusschen zullen de geachte afgevaardigden wel niet van mij vragen, dat ik mij op dit oogenblik zal uitlaten over de quaestie of en wanneer de bestaande Ongevallenwet zulk een wijziging zal kunnen ondergaan, dat de bezwaren die hieruit gerezen zijn, zullen vervallen.

Alleen wensch ik er nog op te wijzen dat het feit, dat men nu eenmaal bij deze Ongevallenwet het bedrijf als zoodanig als norm, als uitgangspunt heeft genomen, toch op zich zelf nog niet een absoluut beletsel behoeft te zijn, om in de wet zelve bij wijze van fictie enkele andere bezigheden, waarbij ongevallen voorkomen, gelijk te stellen met bedrijven. Ik wijs er bijv. op, dat dit reeds is geschied ten aanzien van de publiek-

rechtelijke lichamen, die geen bedrijf uitoefenen. Die worden toch *geacht* een bedrijf uit te oefenen. Dat is de eerste uitweg, en zoo zal men verder bepalingen kunnen overwegen, waarbij enkele bezigheden, waarin zich evenals bij bedrijven ongevallen voordoen, met bedrijven worden gelijkgesteld.

De geachte afgevaardigde, de heer de Boer, heeft zich met een kieschheid, die niet alleen door de Kamer, maar ook door de Regeering zal worden op prijsgesteld, onthouden van het geven van zijn overwegingen en adviezen over de beste wijze, waarop ook de landbouw in de Ongevallenwet zal zijn op te nemen. Ik mag den geachten afgevaardigde de verzekering geven, dat het Departement zeer zeker nota zal nemen van hetgeen over deze aangelegenheid gezegd wordt in landbouwkringen, en ik voeg er bij, dat die geachte afgevaardigde, op wiens oordeel in zake landbouwaangelegenheden door de geheele Kamer en niet minder door de Regeering steeds prijs wordt gesteld, misschien de welwillendheid zal willen hebben, om, wanneer hij zijn beschouwingen op schrift heeft gesteld, wat nu niet ten gehoore van de Kamer is gekomen, schriftelijk aan de Regeering mede te deelen. Men zou daarmede eenigszins komen tot de Amerikaansche gewoonte, om, wanneer een redevoering geschreven is, haar hier niet voor te dragen, maar eenvoudig of te staan voor de *Handelingen*, iets wat natuurlijk niet gaan zou met redevoeringen die rechtstreeks in het debat ingrijpen, maar wel met dezulken, die eenigszins geïsoleerd en aan den buitenkant liggen. Deze methode zou uitloopen op bespariug van den nationalen tijd.

Van anderen aard zijn de opmerkingen over de practijk der Ongevallenwet, en daarbij hebben de heeren Passtoors en Schaper met name ter sprake gebracht de beslissing van de Rijksverzekeringsbank, waarbij aan een volontair of leerling, aan wien een ongeluk is overkomen, niet conform de duidelijke letter van art. 8. van de Ongevallenwet uitgekeerd is 70 pct. van het loon, dat het laagste loon is door een volwassen werkman verdiend, tot een maximum van f 1, maar waarbij een berekening is gevolgd, ten gevolge waarvan die persoon minder heeft ontvangen. Er is door beide sprekers op gewezen, dat toch de bepaling van art. 8 duidelijk en klemmend is, want dat er uitdrukkelijk staat, dat deze bepaling geldt „voor de toepassing van deze wet". Waar nu staat „voor de toepassing van deze wet", zonder eenige limitatie, ligt het in den aard der zaak, dat men dit niet anders kan en mag opvatten dan dat het geldt ook voor degenen die een tijdelijke uitkeering ontvangen. Ook is er door de beide sprekers op gewezen, dat zich hier deze groote moeilijkheid voordoet, dat art. 79 ten opzichte van tijdelijke uitkeeringen geen beroep toelaat.

Mijnerzijds kan het niet anders of ik moet aan het bestuur van de Rijksverzekeringsbank kennis geven, dat ik de interpretatie door het bestuur ten deze aan art. 8 gegeven, niet kan overnemen, dat ik die beslist verkeerd acht. Maar nu ontstaat deze groote moeilijkheid: wanneer ik dit nu aan het bestuur der Bank te kennen geef, zegt het bestuur der Bank wellicht: ja, maar ik blijf bij mijn interpretatie. En welke uitweg is er dan? Zal men nu zeggen, dat de Minister in elk geval het recht heeft zijn interpretatie van de wet aan het bestuur op te leggen? Maar dan rijst weder, afgescheiden van het hier bedoelde geval, de vraag, of in alle andere quaestiën de Minister het recht heeft zijn uitlegging te doen gelden en of het bestuur gehouden is zich daarnaar te voegen?

Nu komt het mij voor, dat zich hier metterdaad voordoet een epineuse quaestie. De bedoeling is geweest aan die Rijksverzekeringsbank te geven een zelfstandige positie, en nu spreekt het vanzelf, dat, zoodra men in absoluten zin de interpretatie van den Minister wilde opleggen aan de Bank, die zelfstandigheid schade zou lijden. Ik wensch mij op dit oogenblik niet uit te spreken wat ten slotte in deze de beste weg zal blijken; ik geloof voorloopig, dat het 't beste zal zijn met klem van redenen aan het bestuur der Rijksverzekeringsbank mijn interpretatie voor te leggen en het bestuur uit te noodigen zich daarnaar te voegen. Wanneer het per slot van rekening zou leiden tot een botsing, zou het tijd zijn, ernstig de vraag in overweging te nemen, hoe in deze te handelen. Op den duur zou men niet kunnen toelaten, dat in strijd met de duidelijke letter van de wet gehandeld werd.

Door de heeren Passtoors en Schaper is ook gesproken over wetsontduiking. Ik zou wel eens willen weten waar men ooit een wet zou vinden, die in het leven der maatschappij ingrijpt, waarbij geen ontduiking zou voorkomen. Bij de wet zelve is er dan ook op gerekend, want als er niet op gerekend was, zou men bij een wet nooit strafbepalingen krijgen. Nu is alleen de vraag of men om dat ééne geval, dat zich te Delft heeft voorgedaan, dadelijk de geheele wet veranderen zal. Niemand zal dit willen. Maar nu blijft de vraag of men, waar wetsontduiking aan het licht komt, omdat de mazen van het net te groot zijn, een geschikt middel weet om die mazen nauwer te maken. Die vraag komt voor rekening van de Regeering, omdat het altoos op den weg der Regeering ligt om, waar wetsontduiking voorkomt, te trachten die tegen te gaan. Daarmede wil ik niet zeggen, dat er later niet weer nieuwe wetsontduiking aan het licht zou komen. Het is eenvoudig onmogelijk dit altijd te voorkomen. De slimheid van den ontduiker zal altijd grooter blijven dan de wijsheid van den wetgever.

Er is geklaagd over den tragen loop van de beslissingen en ook dit punt weegt bij mij zeer, want het is niets te veel gezegd, wanneer men opmerkt, dat het voor een arbeidersgezin zeer ernstig is en de toestand zeer moeilijk wordt indien men wacht op een uitkeering en het geld komt niet, want men versta toch wel: in andere gevallen van ziekte of nood krijgen de leden van het arbeidersgezin soms hulp van familieleden of anderen, maar wanneer men weet: zij krijgen het van de Bank, dan blijven de beurzen van philanthropen en familieleden gesloten. Wanneer de uitbetaling 4 of 5 weken achterwege blijft, kan zulk een gezin zelfs zoo groot ongerief ondervinden, dat het tot een demoraliseerenden achteruitgang kan leiden. Wat zal men er aan doen? Hoe men de wet inricht, men zal nooit onmiddellijk in dezelfde week, waarin het ongeval is voorgevallen, altoos de uitbetaling kunnen doen, want men moet verschillende zaken en omstandigheden onderzoeken aleer men tot een oordeel over de uitkeering kan komen. Maar dit geef ik toe: wanneer de werkkrachten, waarover de Bank beschikt, aanmerkelijk grooter waren dan zij nu zijn, zou de arbeid kunnen worden versneld en hij is dan ook van lieverlede versneld, maar — men vergete niet — dat op dit oogenblik in die gebouwen absoluut geen plaats meer is. Er kan geen mensch meer in. Ik ben zelf het gebouw gaan zien en heb het personeel zien werken; ik heb ook de inspecteurs van den arbeid erheen gezonden, om de localiteiten te onderzoeken, en van deze inspecteurs heb ik een rapport gekregen waarin stond, dat het zelfs niet mocht blijven zooals het nu was, want dat het niet te betwijfelen viel, of, indien de toestand eenigen tijd dus voort blijft bestaan, het èn voor de oogen èn voor den gezondheidstoestand van een zeer aanmerkelijk deel van het personeel zeer ernstige nadeelige gevolgen zou hebben.

Gaat men in de tweede plaats na, dat het personeel nu reeds overwerkt is; dat het van 's morgens tot laat in den namiddag bezig is en dan voor een groot gedeelte — wat wij ook hier gevoelen, dat niet dan een enkelen keer mogelijk is — nog des avonds bijeenkomt, terwijl nog een groot deel — wanneer zij dan eenmaal daar gewerkt hebben — nog aan huis moeten doorgaan, willen zij klaar komen, dan wordt er van die ambtenaren werk gevorderd, dat boven hun krachten gaat.

Nu kan men zeggen: neem er nog een huis in Amsterdam bij. Maar ik kan toch niet in een ander gedeelte van Amsterdam weer een groot deel van het personeel gaan zetten. Men heeft het nu met zeer veel moeite zóó weten gedaan te krijgen, dat er eenigszins samenhang tusschen de verschillende deelen is en men heeft een huis achter het huis kunnen huren, dat daartoe geheel is ingericht, maar nu wijzen de inspecteurs er reeds op, dat zelfs in die localiteiten, zooals zij daar zijn, zeer ernstige voorziening tegen brandgevaar noodig zal wezen, want dat niet te berekenen is, wat er zou kunnen gebeuren, wanneer er eens een ernstige brand uitbrak.

Nu kan men zeggen: stel dan meer ambtenaren aan, maar men zal gevoelen, dat met het beperkte terrein een zoo aanzienlijke uitbreiding van personeel niet zoo dadelijk is klaar te krijgen, maar dit wil ik gaarne zeggen, dat de toestand van het oogenblik mij onhoudbaar voorkomt en ik zeer ernstig overweeg of een eenigszins aanzienlijke vermeerdering noodig zal zijn, ofschoon ik geloof, dat dit niet onmiddellijk ten gevolge zal hebben, dat de beslissingen sneller bereiken degenen, die daarbij belang hebben.

De heer Schaper heeft als zijn meening uitgesproken, dat, ik meen dat hij zeide de algemeene verzekeringsmaatschappij

hier in den Haag van oordeel was, dat degenen, die op dit oogenblik de verzekering dragen krachtens art. 52 en volgende, toch op den duur dit niet kunnen volhouden en de werkgevers bij de Rijksverzekeringsbank zullen te recht komen. Hij leidde daaruit af de aanmaning aan het Kabinet om bij volgende verzekeringen te trachten niet te decentraliseeren.

Ik moet tot mijn leedwezen zeggen, dat ik aan die aanmaning geen gevolg kan geven en mij voorbehoud bij een volgend ontwerp aan de Kamer voor te leggen het stelsel, dat ik meen het meest bevordelijk te zijn aan de goede volksontwikkeling.

Of de artsen misbruik maken, hetzij door te veel rijtuigen, hetzij door te veel bezoeken te brengen, kan ik thans niet beoordeelen. De geachte afgevaardigde heeft in het algemeen gesproken. Ik wil wel zeggen, dat ik uitga van de stelling, dat er ook onder de artsen wel menschen zullen zijn, op wie wel eens wat aan te merken is en dat er een enkele onder door kan loopen, die verkeerde dingen doet. De heer Schaper echter neemt het standpunt in, dat èn de patroons èn de Bank èn de arts èn de Minister kwaad kunnen doen, maar dat er één soort menschen is, die geen kwaad kunnen doen, namelijk de arbeiders. Wie nu dit standpunt niet inneemt, wordt eenzijdig. Men moet altoos eenigszins goeden wil onderstellen bij alle categorieën die hier in aanmerking komen, niet alleen bij de werklieden.

Ik geef toe, dat er alle aanleiding is op de patroons scherp toe te zien, omdat bij hen hetgeen ze krachtens de Ongevallenwet te kwijten hebben, het verlangen kan wekken dit zoo mogelijk te verminderen.

Maar evenzoo kan bij arbeiders, die bij de Ongevallenwet iets te winnen hebben, de neiging opkomen iets meer te verkrijgen dan de wet bedoelt.

Ik meen dus dat men het standpunt moet innemen, dat op alle categorieën scherp toegezien moet worden, zoowel op arbeiders als op de artsen. Voor deze laatsten zijn dan ook reeds allerlei bepalingen en voorschriften gemaakt, welke te vinden zijn in de Memorie van Antwoord.

Ik zal, nu de geachte spreker gewezen heeft op een soort misbruik van de zijde der artsen, waarvan ik thans begrijp onder welken vorm het zich zou voordoen, daarop het bestuur der Bank wijzen en trachten te weten te komen wat daarvan aan is.

De heer van Nispen wenscht, zoo mogelijk, reeds nu nadere inlichtingen te bekomen over de moeilijkheden, welke ontstaan indien men in 2 verschillende landen te doen heeft met twee verschillende ongevallenverzekeringen, wanneer deze over en weer toepasselijk zijn op hen die werken in het land, waar die wet geldt, terwijl de onderneming in een ander land thuis behoort. Hij vroeg of de onderhandelingen ten deze reeds afgeloopen zijn.

Het zal den geachten spreker bekend zijn, dat zulke onderhandelingen niet worden gevoerd door het Departement van Binnenlandsche Zaken, maar door dat van Buitenlandsche Zaken, en of die onderhandelingen nu reeds tot zulk een finale geleid hebben, zou ik niet durven beweren.

De uitdrukking in de Memorie van Antwoord, of het wellicht niet beter zou zijn te zien dat men in de Ongevallenwet zelve het bezwaar onderving, heeft dan ook volstrekt geen decisief karakter, strekt alleen om uit te spreken dat, wanneer de onderhandelingen niet slagen, wij niet dien weg op zullen moeten gaan.

De geachte spreker verlieze echter niet uit het oog, dat, wanneer men een tractaat sluit, dit altijd op de basis van de tegenwoordige Ongevallenwet staat. Wanneer wij dan later tot wijziging dezer wet moeten overgaan, dan wordt dit altoos moeilijker, omdat men dan door dit tractaat gebonden is en vaak gebonden kan zijn in hetgeen men dezerzijds in de wet wil veranderen.

Ik moet ook daarom deze zaak, die juist omdat zij ook met andere landen tot overleg moet leiden, vanzelf niet aanstonds vatbaar is voor publieke bespreking, thans aan het overleg tusschen de Departementen van Buitenlandsche en Binnenlandsche Zaken overlaten.

Ten slotte moet ik den heer Troelstra een antwoord geven op de vraag, die hij bij de algemeene beraadslagingen heeft gedaan en waarop hij nu is teruggekomen.

Ik had die inlichtingen willen geven, toen wij aan „Arbeid" toe kwamen, maar het scheen u, Mijnheer de Voorzitter, toen beter toe het tot thans uit te stellen en ik wil daarom ook gaarne thans die inlichtingen verstrekken.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd: Er waren 50 tijdelijke ambtenaren ontslagen en door mij 40 andere in hun plaats gesteld, en wel zóó, dat hij het licht voorkomen, alsof dat geschied ware buiten het bestuur van de Rijksverzekeringsbank om. Nu heb ik gemeend niet beter te kunnen doen dan mij tot dat bestuur te wenden en te vragen of het mij daarover inlichtingen zou willen geven. Dat bestuur nu schrijft mij — er is alleen sprake van die benoeming in Juni —: van die 32 door ons aanbevolenen zijn er, als men de laatste 2 mededelt, door u 24 aangesteld." Het bestuur meldt dus, dat er van de 32 personen, die door het bestuur waren aanbevolen, door mij 24 zijn aangesteld en 8 niet. Maar wat die 8 betreft, merkt het bestuur in de tweede plaats op, dat daaronder 6 zijn die wel door het bestuur waren aanbevolen, maar eerst in de tweede plaats. Dat wil zeggen: het bestuur had dubbeltallen ingezonden en op die lijst van dubbeltallen die 6 geplaatst als numero *twee*. Er waren dus personen aan wie het bestuur zelf boven de onder *twee* geplaatsten de voorkeur gaf en het had die anderen als numero *één* aanbevolen. Het verschil reduceert zich dus tot 3 of, wil men, tot 2 personen. Ik zeg tot 2 of 3, omdat er 1 is, die ganschelijk niet is ontslagen, maar voortdurend als tijdelijk ambtenaar is blijven doorwerken en het nu nog doet. En wat nu die 2 betreft, is het metterdaad waar, dat ik, in plaats van die 2 aanbevolenen, anderen benoemd heb. Had ik daar nu het recht toe of niet? Zal iemand hier beweren, dat aan het bestuur van de Rijksverzekeringsbank toekomt benoemingsrecht? Of wel dat het mij niet geoorloofd zou zijn, om af te wijken van de aanbevelingen? dan — het ligt in den aard der zaak — zou dit met toekenning van het benoemingsrecht aan het bestuur volkomen gelijk staan.

Hier nu was te meer aanleiding om ook uit eigen oogen te zien, omdat we hier stonden voor een benoemingswerk, zooals zeer zelden voorkomt. Er zijn toch bij het Departement ontvangen niet minder dan 2567 sollicitatiën voor een administratieve betrekking. Bovendien nog 1090 sollicitatiën voor agent en dan nog 80 sollicitatiën voor „wat het dan ook zijn mocht". Daarenboven nog pakketten sollicitatiën van heeren medici, om, hetzij als medisch adviseur, hetzij als controleerend geneesheer te worden aangesteld. Wij hebben dus tusschen de 3700 en 3800 sollicitatiën en wanneer men zich dat nu indenkt hoeveel dat is, wat voor stapels en bergen papier dat zijn, en men voegt bij elk request de getuigschriften, de bewijzen, de diploma's en daarbij nog de verschillende brieven van recommandatie, die zijn ingekomen, dan zal men gevoelen, dat men bij het enkele denkbeeld reeds alsof men bij de drie bestuurders der Rijksverzekeringsbank ook maar van verre kon onderstellen een accurate nauwkeurige keuze, wat bekwaamheid en geschiktheid betreft van al deze personen, eenvoudig naar het onmogelijke grijpt.

De heeren hebben bij de groote drukte, die reeds de eerste instelling van de Bank hun gaf, bij de regeling van de werkzaamheden hun opgelegd, gedaan wat zij konden, maar het ligt ook in den aard der zaak, dat ik ook voor mij zelf naging of er onder die sollicitanten ook waren, van wie ik op gronden, voor mij volkomen afdoende, wist, dat men in hen bekwame en geschikte ambtenaren zou krijgen. En nu is van meet af aan deze zaak hier in deze Kamer opgezet als een partijquaestie en daardoor onjuist. De eenige vraag die had moeten gesteld worden en waartoe men recht had, is, of het personeel bekwaam en geschikt is. Daarmede alleen heeft de Kamer te maken. Nu heb ik, toen ik de bestuurders sprak, hun de vraag gesteld, of zij over het personeel klachten hadden en hun antwoord was, dat zij voor den ijver en voor den arbeid van hun personeel niet anders dan lof hadden. En waar ik ook later nog eens omtrent bepaalde personen, die ik op eigen verantwoordelijkheid en op eigen aanbeveling had geplaatst, inlichting vroeg, heb ik het antwoord ontvangen, dat, wat die bepaalde personen betrof, niet anders dan een gunstig getuigenis kon gegeven worden. Dat en dat alleen is de vraag. En nu is men in de Kamer een andere vraag gaan doen, en wel deze, of niet van de zijde der Regeering een zekere bevoorrechting was gegeven aan geestverwanten. Dat probleem, de vraag of bij benoemingen bevoorrechting wordt gegeven aan geestverwanten, is het probleem dat zoolang er een Kabinet is geweest, zich altoos heeft voorgedaan. En

daarom zeg ik: als men voortgaat over deze quaestie kabaal te maken op de wijze als men de zaak nu heeft opgezet, dan vergiftigt men voor goed den toestand aan dergelijke inrichtingen.

Toen de Rijksverzekeringbank werd ingesteld onder het vorig Kabinet, is een aanstelling moeten geschieden van bestuurders. Die zijn gekozen allen uit de liberalen. Heeft nu iemand daarop destijds aanmerking gemaakt? Is men toen ook van onze zijde hier opgestaan om dat te brandmerken? Ik bedoel: heeft men ook toen gezegd: dat is onbillijk, daarin moeten ook anti-revolutionnairen en Katholieken zitten? Neen, men heeft zich afgevraagd: zijn die heeren bekwaam en geschikt, waarborgt hun verleden, hun arbeid metterdaad, dat er redenen bestonden om hen juist met die gewichtige betrekking te belasten? Maar wanneer men nu eenmaal bij betrekkingen en posten, die niet in het minste een politiek karakter dragen, zoo ver gaat, dat men ook daarvan wil weten het preciese percentage van de verschillende richtingen, dan gevoelt men toch wel, dat men dan diezelfde critiek ook moet gaan volgen op andere inrichtingen en dat men dan, mèt dit Kabinet, maar in nog veel erger mate, al de liberale Kabinetten die zijn voorafgegaan, zoodanig snijdt en wondt, dat het tegenwoordige Kabinet, daarbij vergeleken, niet alleen vrij uitgaat, maar zelfs van liberale zijde niet anders dan prijs en lof kan verdienen.

Ik zal dat nu ook aantoonen wat de Rijksverzekeringsbank betreft. De heer Troelstra heeft gezegd: wij, sociaal-democraten, vragen niet om de een of andere betrekking, want wij weten wel, wij zouden die toch niet krijgen. Welnu, aan de Rijksverzekeringsbank zijn dan toch aangesteld vier socialisten . . . .

De heer **Troelstra**: Van de 205.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De vraag was niet, welk percentage socialisten benoemd werd. Ik bespreek hier alleen *dit* punt, dat de geachte afgevaardigde het deed voorkomen, alsof ik per se geen socialisten zou willen aanstellen. Dat beantwoordde ik en dat is nu beantwoord met te zeggen, dat er vier aangesteld zijn. En voor het overige is het percentage, krachtens een berekening die ik voor mijn verantwoording neem, deze, dat in de Rijksverzekeringsbank, alles te zamen een personeel zich bevindt van 210 man, en dat van die 210 er 114 behooren tot de linkerzijde en slechts 96 tot de rechterzijde. Sterker nog, dat er 18 zijn die boven den rang van adjunct-commmies staan en dat van die 18 links 15 staan en maar 3 rechts. En wat betreft de traktementen, wil ik mededeelen — omdat men ook daarover gesproken heeft — dat aan degenen die aan de linkerzijde staan wordt uitbetaald een jaarlijksch salaris van f 137 200 en aan die welke rechts staan niet meer dan f 84 950.

Mijnheer de Voorzitter! Het is voor een Kabinet, voor een bewindsman, die hier staat, uiterst pijnlijk wanneer hij hier met dergelijke opgaven moet komen, en ik wil dan ook wel zeggen, dat, welke beschuldigingen van dien aard ook later, hetzij door den heer Troelstra of wie ook, hier mochten worden uitgebracht, ik dergelijke cijfers nooit meer geven zal en eenvoudig het oordeel over dergelijke besprekingen aan het land zal overlaten. Voor deze ééne maal wilde ik de onwaarheid ontmaskeren.

Nu is de geachte afgevaardigde de heer Troelstra, nog veel verder gegaan en heeft zelfs gezegd, dat hier een *schandaal* had plaats gehad, want er waren door mij allerlei beambten benoemd, die in Amsterdam als propagandist optraden, en ik had dat gedaan om daardoor de anti-revulutionnaire strijdkas van het onderhoud van die jongelui te outlasten.

Ik laat het alweer aan het oordeel van wie ernstig denkt over, welke waarde zulke verdichting bezit. Ik zal hier alleen verklaren, dat ik van geen enkel van de benoemden geweten heb — eer ik ze benoemde — of zij tot zulk een club behoorden of voornemens waren al dan niet in zulk een club te gaan, en dat al wat daarover gezegd is, niets is dan puur verzinsel en louter laster. En ik voeg er ten slotte dit bij, dat, wanneer het gehouden debat misschien de bedoeling mocht hebben gehad om die ambtenaren te intimideeren, opdat zij voortaan als burger van den Staat zich niet meer vrijelijk zouden mogen uiten of bewegen, dat ik dan hier verklaar, dat ik als Minister er niets over te zeggen heb of een ambtenaar van de Rijksverzekeringsbank al dan niet lid wil zijn van deze of die kiesvereeniging of zich aansluiten wil bij deze of gene club. Hierin blijft elk beambte geheel vrij.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft de Ongevallenwet — afgescheiden van het personeel dat aan de Rijksverzekeringsbank fungeert — heb ik nog enkele dingen aan den heer Minister en aan de Kamer te zeggen. Het doet mij genoegen, dat de Minister ronduit verklaard heeft, dat de interpretatie van de Rijksverzekeringsbank ten opzichte van art. 8 nopens de leerlingen onjuist is, en dat hij daarover aan de Bank zal schrijven. Ook gevoel ik wel iets voor zijn redeneering, dat de Bank tot op zekere hoogte onafhankelijk is, en dat de Minister niet bij elke quaestie kan ingrijpen. Toch geloof ik, dat, waar op zóó duidelijke wijze de wet wordt verkracht, eenvoudig de Regeering niet anders kan doen — vooral een Regeering die er zich telkens op beroept, dat zij het *gezag* der wetten wil handhaven — dan zorgen voor nakoming van de bepalingen der wet

Die interpretatie van de Rijksverzekeringsbank berust misschien op een vergissing van den volgenden aard. Het bestuur beroept zich op de geschiedenis der wet, waarbij waarschijnlijk alleen gelet werd op de discussiën, de *eerste* maal over de Ongevallenwet gevoerd en niet die de tweede maal plaats hadden. Men vindt in verschillende handleidingen van de Ongevallenwet niet vermeld het amendement-Lohman en de discussiën, bij de behandeling daarvan gevoerd, eenvoudig omdat niemand verwachtte, dat bij de tweede weder dat onderdeel van de wet zou ter sprake komen.

De Verzekeringsbank zal, hoop ik, niet nalaten *kunnen*, wanneer de Minister schrijft om aan de wenschen van de Kamer te gemoet te komen, art. 8 behoorlijk toe te passen. Maar alleen verzoek ik den Minister aan zijn uitnoodiging toe te voegen, alsnog aan de menschen, wie dat geld is onthouden en die niet in beroep zijn kunnen komen, dat geld te willen uitkeeren. Dat brengt de billijkheid mede.

Wat betreft het systeem van de wet, heeft de Minister tot mijn leedwezen verklaard, dat ik zou hebben gezegd, dat er in het vervolg niet moet worden gedecentraliseerd, maar dat de Minister wel zou gaan in de richting van decentralisatie, in het belang eener goede volksontwikkeling.

Ik heb over decentralisatie, meen ik, niet gesproken. Maar er is een andere manier van decentraliseeren. dan door het stelsel van de wet nog meer te verwateren en te verslappen, door er meer het particulier initiatief in te halen. Deze decentralisatie zou goed zijn, en wel deze, dat de aanvragen kunnen worden gedaan aan lichamen of agenten over het land verspreid, zoodat ze niet alle eerst behoeven te komen bij het Centraal bestuur, en dat een agent aldus eenige meerdere werkzaamheid had, voorts ook terstond een onderzoek instelde en de resultaten er van opzond naar Rijksverzekeringsbank. Dat de Minister na het voorbeeld door mij aangehaald van de Ridder en na het citaat omtrent de Haagsche maatschappij nog verder in de richting, door hem genoemd decentralisatie, zou gaan, zou mij zeer verbazen en ik zou het zeer betreuren.

Wat vroeger ook al is gezegd, wordt nu door de directie van de Haagsche Maatschappij gezegd, dat in Oostenrijk slechts door enkele ondernemingen overeenkomsten ten gevolge van het particulier initiatief zijn gesloten. Dat is een vingerwijzing, dat van dat stelsel niet veel goeds te wachten is.

En wat betreft een goede volksontwikkeling is het in de eerste plaats zeker noodig, dat de menschen, voor wie de wet gemaakt is, ook krijgen wat zij diensvolgens moeten hebben.

De Minister heeft hetgeen ik gezegd heb over het ontduiken van de wet door doctoren en patroons, ouder gewoonte tegenover sociaal-democraten, verdacht gemaakt, door te zeggen dat wij alleen fouten zien bij doctoren en patroons en niet bij de arbeiders.

Herhaaldelijk heb ik verklaard dat de wet niet door de arbeiders misbruikt moet worden, opdat zij de arbeiderswetgeving niet in discrediet brengen.

Alk ik zulk een blind vertrouwen in de arbeiders had, waarom zou ik dat dan gezegd hebben?

Ik heb ze als het ware aangespoord, niet de wet te misbruiken.

Het zal misschien wel eens gebeuren, dat een arbeider iets

van de Bank zal trachten te verkrijgen voor een ongelukje, dat niet als een ongeval te beschouwen is; maar ik geloof niet dat hij meer zal trachten te krijgen dan hem toekomt als een ongeval is erkend; daarvoor zorgt bovendien de rechtspraak. Doch hij zal zich misschien eens *eerder* als verongelukt gaan beschouwen.

Het aangeven van zeer kleine ongevallen heeft zijn nadeelen, maar ook zijn voordeelen; want het is vaak voorgekomen, dat door het verzwijgen van kleine ongevallen later groote ongelukken ontstaan zijn. Dan is er iets goeds in en is het zeer begrijpelijk, dat een arbeider van oordeel is, dat tijdig aangeven het best is om erger te voorkomen. Nu men het brengt op dit terrein, wil ik er toch iets naders van zeggen.

Een arts schrijft daarover in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 November 1903:

„Een arbeider komt bij het werk tusschen twee palen vastgekneld te vallen en wordt door de anderen uit zijne benarde positie verlost. De man gaat naar den medicus en deze geeft hem voor de verwonding enz. geneesmiddelen.

De arbeid wordt niet verboden, en hoewel door een z. g. ongeluk ontstaan, moet de arbeider èn geneesmiddel èn consult zelf bekostigen.

Het werken valt steeds zwaarder en eindelijk komt de arbeider naar zijn dorp en huisarts terug, totaal ongeschikt tot den arbeid, met nog de zichtbare kenteekenen van het ongeval.

Ieder zou nu denken dat van af den dag van niet meer te kunnen arbeiden uitkeering door de R. V. B. zal volgen, immers er is niets verzuimd door den arbeider.

De R. V. B. handelt echter als een chicaneerend schacheraar en komt met de volgende conclusie voor den dag: „den derden dag nog in staat zijnde om werk te verrichten, dan vervalt daarmede ieder recht op eenige uitkeering".

Als het zóó gaat, Mijnheer de Voorzitter, is het dan wonder, dat de arbeider denkt: ik neem het zekere voor het onzekere en geef mij den eersten dag den besten aan? Immers neen, want uit dit bericht blijkt, dat de Bank anders misschien zegt: de derde dag is voorbij en gij krijgt niets.

Ik neem acte van de verklaring van den Minister dat, bij de herziening van de wet, ontduiking zooveel mogelijk tegengegaan zal worden.

Ik hoop dat deze bedreiging er reeds toe leiden zal, dat de patroons de wet op eerlijke wijze zullen toepassen, zonder dat het noodzakelijk zal zijn de wet te verscherpen.

De heer Passtoors heeft straks gesproken over de verzekering van den landbouw. Hij wees op de vele ongelukken, die in het landbouwvak door de *machines* veroorzaakt worden.

Ik constateer naar aanleiding hiervan hoe verkeerd het was bij de behandeling van de wet, het voorstel te verwerpen, waardoor de landbouwarbeider al dadelijk zou gerangschikt worden onder den landbouw waarbij machines gebruikt worden. De heer de Boer heeft in een artikel, dat verschenen is in het *Centraal-orgaan voor ongevallenverzekering* van December (ik maak den Minister op dit belangrijk artikel des heeren de Boer, die misschien niet weer aan het woord komt bij dit punt, attent) gezegd, dat het goed zou zijn om den landbouw onder één gevarenklasse te brengen. Ik ben dit niet terstond met hem eens, omdat het niet aangaat om den kleinen boer te laten betalen voor de landbouwers die met dorsch- en andere machines werken en die dus voor hun werklieden het meest aan gevaren zijn blootgesteld. De machines zullen steeds, vrees ik, een aparte klasse moeten scheppen.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Er bestaat voor mij geen reden om dieper op deze zaak in te gaan. Het heeft mij genoegen gedaan, dat de meeste leden die over deze zaak gesproken hebben, het met mij eens zijn omtrent hetgeen ik in het midden heb gebracht.

Ik wensch ook een woord van dank te richten tot den Minister voor de toezegging die hij gegeven heeft ten opzichte van de herziening van de wet. Ik hoop, dat dit spoedig zal gebeuren, want hoe langer men dit uitstelt hoe erger de grieven zullen worden.

Ten opzichte van de landbouwverzekering ben ik het met het practische woord door den heer de Boer gesproken, eens, dat het er niet op aankomt of men een paar weken vroeger of later daarmede gereed komt, indien de regeling maar goed zij.

Ik meen echter, dat niet alle landbouwers in eenzelfde gevarenklasse moeten opgenomen worden, daar de meeste ongelukken voorkomen bij het moderne bedrijf, dat met machines gedreven wordt.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet zeggen dat het antwoord van den Minister mij erg is medegevallen.

Met opzet had ik aan het einde van mijn redevoering er op gewezen, dat de Minister moest bedenken, dat hij hier niet te doen heeft met een partijzaak of met een partijstrijd, maar dat men het als lid der Kamer op grond van ontvangen berichten om morcele redenen noodzakelijk kan vinden om tegen bevoorrechting en gunstbetoon op te komen.

Ik heb den Minister uitgenoodigd nu niet allereerst te zoeken naar cijfers, om met een schijn van recht de feiten te kunnen tegenspreken; maar om bovenal zich te laten leiden door de zucht, om de zaak der benoemingen zuiver te houden.

De Minister heeft blijkbaar dat betoog niet voor echte munt aangenomen. Hij heeft niet kunnen aannemen een ernstig streven in het publiek belang; hij heeft hierin niets anders kunnen zien dan de zucht om een tegenstander een hak te zetten. Dit bleek vooral aan het slot van de rede van den Minister, toen hij zelfs bij mij de bedoeling meende te mogen onderstellen, om de beambten aan de Rijksverzekeringbank van de kleur van den Minister te willen intimideeren en af te houden van het maken van propaganda voor de partij waartoe zij behooren.

Ik bewonder — maar het is geen bewondering van de hoogste soort — de scherpzinnigheid van den Minister, die een dergelijk motief bij mij heeft kunnen opdiepen. Ik kan daartegenover niets anders zeggen, dan dat het mij toegedichte denkbeeld mij ten eenenmale vreemd is geweest.

De toon van den Minister was gezet in dien van de edele verontwaardiging.

Ik was daarop min of meer gepreparecrd en heb mij daartegen dan ook bijtijds meenen te moeten wapenen.

Ik heb namelijk eens nageslagen, vóór ik hier kwam, de debatten, hier gehouden tusschen de heeren de Savornin Lohman en Kuyper en de liberale Regeering in 1899 op 24 tot 26 October, bij de algemeene beraadslaging over de Ongevallenwet.

Toen heeft de heer de Savornin Lohman gewezen op het gevaar, dat door dergelijke wetten ontstaat, dat de macht der Regeering en der regeeringspartij kan worden vermeerderd door de vele ambtenaren, die naar aanleiding van dergelijke wetten worden aangesteld.

De heer de Savornin Lohman heeft toen reeds bij voorbaat den vinger gelegd op de wonde, die ik gemeend heb nu te moeten constateeren. Hij wees — men kan het vinden op bladz. 87, *Handelingen* II, 1899—1900 — op den politieken invloed door ambtenaren uit te oefenen. Wij hebben reeds ambtenaren genoeg, zeide hij, en nu zullen wij met behulp van deze wet een heel stel, een groot stel zelfs er bij krijgen.

De heer de Savornin Lohman stond in die vrees niet alleen; zij werd gedeeld door den toenmaligen afgevaardigde uit Sliedrecht, den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken, die op 25 October 1899 (bladz. 104, *Handelingen*, II, 1899—1900) zeide: „Wat de stembus betreft heeft de heer de Savornin Lohman reeds gewezen op het gevaar van den invloed, die van Regeeringswege of door haar ambtenaren bij verkiezingen kan worden uitgeoefend."

Wanneer ik nu hier, krachtens mij gegeven inlichtingen, die den ambtenaren van de Bank in het publiek zijn bevestigd, er tegen op kom, dat bij het aanstellen van ambtenaren aan de Rijksverzekeringbank politieke invloeden den doorslag geven, hetzij gehcel of ten deele, hetzij in grooter hetzij in kleiner mate, dan meen ik dat het geheugen van den Minister van Binnenlandsche Zaken hem niet zulke parten moest spelen, dat hij mij daarvan een verwijt maakt en dat hij, gedachtig aan de woorden door hem bij de algemeene beraadslaging over de Ongevallenwet gesproken, in mij moest zien iemand die wil medewerken om een invloed tegen te gaan, die door hem zelf indertijd als zoo slecht en gevaarlijk is gekenschetst. Dat de Minister nu heeft vergeten, wat hij vroeger zeide, deert mij niet; waar ik weet, dat mijn bedoelingen in deze volkomen

zuiver zijn, maakt de verontwaardiging van den Minister op mij niet den minsten indruk.

De verontwaardiging van dezen Minister maakt op mij even weinig indruk als de verontwaardiging van Minister Cort van der Linden den 26sten October 1899 maakte op den heer Kuyper, toen afgevaardigde uit Sliedrecht.

Immers naar aanleiding van de mogelijkheid, door den heer Kuyper en zijn vrienden ondersteld, dat de liberale Regeering van die Ongevallenwet gebruik zou kunnen maken, om vriendjes aan te stellen onder de ambtenaren en daarmede politieken invloed uit te oefenen, werd ook de toenmalige Minister verontwaardigd. Minister Cort van der Linden sprak den 26sten October (bladz. 118 van de *Handelingen*) de volgende woorden:

„Mijnheer de Voorzitter! Zoolang ik Minister van de Kroon ben, ken ik geen kleur bij benoemingen, en wanneer de geachte afgevaardigde inderdaad het hoofd van een loyale oppositie is, moest hij aan de Ministers van de Kroon dergelijke verwijten sparen, tenzij hij ze kan bewijzen".

Wat heeft daarop de heer Kuyper geantwoord? Die woorden wil ik even citeeren, omdat zij mijn antwoord zullen zijn aan dezen Minister van Binnenlandsche Zaken. Het luidde:

„De Minister heeft met eenige begrijpelijke verontwaardiging geprotesteerd tegen hetgeen door mij daarover gisteren gezegd was. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat nog nimmer in eenig Parlement op die gevoelige plek de vinger is gelegd, of elke Minister heeft dat dezen titularis voorgedaan. Het is de vaste, constante gewoonte in alle Parlementen, waar dit punt wordt aangeroerd, dat men van de Ministerstafel met groote verontwaardiging het denkbeeld van zich hoort afwerpen alsof er ook maar iets aan kon zijn van de gemaakte opmerking. Ik zal het debat op dit punt niet voortzetten. Desvereischt wil ik het bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting weder opvatten. Maar thans wil ik toch eerst constateeren, wat ik gezegd heb, om te doen zien, dat wat mij in den mond gelegd is niet alzoo over mijn lippen kwam. Ik heb gisteren alleen dit verklaard, dat ik de benoemingen ook van dit Kabinet uitgegaan, met eenige aandacht gevolgd heb, dat de benoemden uiteraard altoos zekere kleur bezitten, en dat wanneer men nu ook zelf een eigen kleur heeft, het vaak pijnlijk aandoet als men die eigen kleur in de kleur der benoemden zoo weinig terugvindt."

En in het vervolg van zijn rede zeide de heer Kuyper nog:

„En nu heeft de Minister naar aanleiding hiervan mij op den toon der geërgerden toegevoegd, wat mede niet een novum is, maar eenvoudig de vaste uitroep van alle Ministers in die positie: Gij moogt dit niet zeggen of gij moet het bewijzen. Mijnheer de Voorzitter! Blijkt daaruit niet dat er aan het rechtsgevoel van dezen Minister iets hapert?"

Ik heb niet de minste reden, om de vraag, waarmede toen de heer Kuyper zijn opmerkingen aan het adres van Minister Cort van der Linden besloot, niet te stellen aan dezen Minister van Binnenlandsche zaken. De Minister zal nu zeker wel begrijpen, waarom zijn verontwaardiging niet den minsten indruk op mij maakt.

Een andere vraag is, of de Minister er in is geslaagd te bewijzen, dat ik lichtvaardig, zonder grond hier met mijn bedenkingen en vragen ben opgetreden. Ik beschik niet over invloed op de hoofden van de Bank, om een onderzoek te kunnen instellen en ben dus verplicht, af te gaan op de mededeelingen, die mij door andere personen zijn verstrekt En dan herhaal ik, dat ik ook op dit oogenblik nog vertrouwen stel in mijn zegslieden. Ik weet wel, dat de Minister tegenover mijn cijfer van 170 heeft gesteld het cijfer 96, ik heb dit reeds voorspeld; dat cijfer hangt af van den bril, waardoor men de zaak bekijkt; ik wees er reeds op, dat verschillende ambtenaren, die moeten gerekend worden tot 's Ministers geestverwanten, er in den laatsten tijd misschien niet zoo bijzonder op gesteld waren, die geestverwantschap op den voorgrond te stellen; dat er dubieuse punten zijn, waarover verschil van meening mogelijk is.

Maar waar ik reeds vooraf heb toegegeven, dat wij daarover moeilijk hier kunnen beslissen, wil ik herhalen, dat de Minister niet kan volstaan met de cijfers, door hem hier genoemd, zonder meer voor zijn verantwoording te nemen. Van waar zijn die cijfers afkomstig? Heeft de Minister, die een zeer bekwaam keurder is, zelf een onderzoek ingesteld bij de ambtenaren der Bank en dus uit eigen ervaring die cijfers verkregen? Beantwoordt de Minister die vraag bevestigend, dan verklaar ik die cijfers aan te nemen. Maar ik vermoed dat die cijfers afkomstig zijn van anderen. En wie zijn nu die anderen? Ik denk een geestverwant van den Minister. Of is die andere het bestuur der Bank? Wanneer dit bestuur die cijfers aan den Minister heeft overhandigd, dan neem ik eveneens aan, dat mijn zegslieden zich te goeder trouw hebben vergist. Maar zoolang ik ten deze geen voldoende inlichtingen van den Minister heb verkregen, blijf ik bij mijn opvatting.

De Minister sprak ook over aanbevelingen, die door het bestuur der Bank aan den Minister zijn gedaan ter benoeming van ambtenaren en beambten. De Minister deelde mede, dat hij 32 aanbevelingen had ontvangen, waarvan 24 personen zijn aangesteld. Volgens mededeeling van den Minister echter bestaat het personeel aan de Rijksverzekeringsbank uit 210 personen; maar de Minister spreekt van 32 aanbevelingen, hij heeft dus het oog op een gedeelte van het personeel, dat aangevuld of vernieuwd moest worden; maar die mededeeling kan dan toch geen licht werpen op de wijze, waarop het geheele personeel wordt benoemd. Op die vraag is de Minister ook thans nog een pertinent antwoord schuldig gebleven. Een klein kijkje op het concrete geval dier 32 aanbevelingen is geen algemeen antwoord betreffende de regelen voor de benoeming der ambtenaren van de Bank.

Mij is medegedeeld, dat ambtenaren van af adjunct-commies werden benoemd door de Koningin, en ambtenaren beneden dien rang door den Minister. Wil de Minister nu zoo goed zijn mij een pertiment autwoord te geven op mijn reeds zoo vaak herhaalde vraag?

De Minister heeft toegegeven, dat er benoemingen hebben plaats gehad buiten de aanbeveling of medewerking van het bestuur der Bank om, ja zelfs, dat er benoemingen plaats hebben tegen de aanbeveling van het bestuur in.

Het schijnt dat tot nog toe die benoemingen, wat ijver en bekwaamheid betreft, goed zijn uitgevallen. Ik hoor daar zeggen: dit mag wel, nl. dat de Minister beambten benoemt tegen de aanbeveling van het bestuur in. Ik meen echter, dat men niet te gauw moet zeggen: dit mag wel. Ik erken het recht van den Minister; maar is het niet gevaarlijk, is het geen anomalie, wat de Minister tot toelichting van deze practijk heeft medegedeeld? Hij heeft gezegd: het gaat niet aan, de benoeming over te laten aan het bestuur van de Bank, omdat dit over de administratieve bekwaamheid van 3700 à 3800 sollicitanten zou moeten oordeelen.

Is het bestuur van de Bank daartoe minder goed in staat dan de Minister van Binnenlandsche Zaken? Het is een heel werk, om de administratieve bekwaamheid van 3800 sollicitanten na te gaan, maar is het dit niet voor den Minister? Ik dacht, dat deze wel wat anders te doen had, dan naar zulke vrij ondergeschikte zaken een onderzoek in te stellen. Juist bij een zoo grooten toeloop van sollicitanten bestaat er te minder reden voor den Minister, om het werk te nemen uit de handen van het bestuur van de Bank.

Wanneer de door den Minister vroeger zoo gevreesde politieke invloed der Regeering niet hier in ons land zal plaats vinden en een dergelijke instelling geen politieke instelling zal worden, is het wenschelijk, dat de Regeering de benoeming der beambten overlaat aan hen die verantwoordelijk zijn voor het richtig beheer der instelling. Dan zullen wij geen toestanden krijgen, als waarop de Minister bij de algemeene beschouwingen wees, die bestaan in Amerika en Frankrijk, waar verandering van regeering ook verandering in allerlei administratieve colleges en ambtelijke functiën teweegbrengt. Daarom zou ik zeggen dat er, uitgenomen het geval dat het bestuur misbruiken pleegt, voor den Minister niet de minste aanleiding bestaat, om, buiten de aanbeveling van het bestuur van de Bank om, personen te benoemen, waardoor de deur wordt opengezet, om van administratieve betrekkingen te maken een instrument van politieke heerschappij. De Minister en de heer Lohman vreesden daarvoor vroeger en daarom dring ik er op aan, dat de Minister antwoorde op de door mij gestelde vragen.

De Minister heeft gezegd, dat door mijn optreden een vergiftigde geest onder het personeel der Bank wordt teweeggebracht. Die geest was echter niet heel best, vóór dat ik gesproken had.

De geestverwanten van den Minister voelen zich aan die Bank — hiervan gewerd mij een mededeeling, die een eigenaardig licht werpt op de positie, die die heeren daar meenen te moeten innemen.

Ik heb zoo straks gesproken van een gelukkige familie, waarvan drie exemplaren bij organisaties der Ongevallenwet plaats hebben gevonden. Een van die heeren, die ik straks genoemd heb, een klerk, een jong broekje, hield er een geheime lijst op na, waarop de fouten van de andere ambtenaren stonden opgeteekend. Buiten de chefs, buiten het bestuur der Bank om, hield dat jonge kereltje er een conduitelijst van zijn collega's op na. Gelukkig is dit ontdekt en is er door de bevoegde chefs een einde aan gemaakt.

Voelt men nu niet, dat die menschen zelf gaan denken: „dat is een instelling, waar wij meer vriendjes in moeten brengen" en dat men op die wijze het materiaal verzamelt, om misschien collega's te verwijderen? Zulk een geest is daar door de wijze van benoeming gekweekt!

Ik wil, Mijnheer de Voorzitter, mijn beschouwingen over deze zaak eindigen met te herhalen, dat de Minister zich niet persoonlijk door mijn optreden geraakt behoeft te gevoelen; want bij voorbaat heb ik verklaard, dat ik volstrekt niet aanneem, dat het de persoonlijke wil van den Minister is geweest, dat daar alleen zouden worden aangesteld menschen speciaal van zijn richting.

De fout moet vooral gevonden worden in het misbruik, dat onder het grootste gedeelte der leden van deze Kamer bestaat, om personen, waarin zij belang stellen, te helpen aan een Rijksbetrekking.

Dikwijls wordt er ons een verwijt van gemaakt, dat wij ons laten benoemen als middel om de stoffelijke belangen van een bepaalde categorie te bevorderen.

Wij verhelen niet, dat wij wel degelijk de stoffelijke belangen der arbeidersklasse, die het zoo noodig heeft, bevorderen, maar ik acht het een bekrompen „materialistische" opvatting voor een lid der Kamer, om zijn positie aan te wenden om vrienden en protegés aan betrekkingen te helpen. Daaraan schrijf ik den misstand toe en in plaats dat de Minister in mij moest zien een tegenstander, die hem op de vingers kijkt, moest hij het goede streven, dat bij mij heeft voorgezeten, erkennen en zich tot verbetering van de geschetste misstanden bereid verklaren.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De heer Schaper heeft er den nadruk op gelegd, dat indien het bestuur der Bank door mij overtuigd werd van de verkeerde interpretatie van art. 8, daaruit zou moeten volgen, dat hij, die nog geen voldoende uitkeering had ontvangen ten gevolge van de vroegere minder juiste uitlegging door dat bestuur, alsnog de hem toekomende uitkeeringen zoude behooren te ontvangen.

Het komt mij voor, dat het bestuur daartoe wel zou gedwongen worden door de belanghebbenden. Zoodra zij vernemen, dat het bestuur erkent, dat zijn eerste uitspraak niet de goede was, zullen zij wel een tweede verzoek tot de Bank richten.

De heer **Schaper**: Hoe worden die menschen dat gewaar? Er is geen beroep op.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Ik zou zou zeggen, zooals dit met interpretaties over andere artikelen ook gaat, door een uitspraak.

Wanneer een tweede geval zich voordoet en er wordt wel uitgekeerd, dan zou ik zeggen: er zijn organen en bladen genoeg in het land, ook van socialistische richting, die al spoedig de arbeiders op de hoogte zouden brengen. Ook ik wil mijnerzijds gaarne doen wat ik kan om, desnoods door een persbericht, aan de zaak de noodige bekendheid te geven.

De geachte spreker is nog teruggekomen op hetgeen ik zooeven zeide over de decentralisatie.

Ik stem toe dat, wanneer ik hem aan de letter houd van hetgeen gesproken is, hij daarin gelijk heeft, want zijn protest ging tegen het inlasschen in een wet als de Ongevallenwet van art. 52. Ook mij is die inlassching daar steeds voorgekomen te zijn een breuk in de wet, waardoor de decentralisatie niet tot haar recht is kunnen komen. De geachte spreker weet hoe mijn amendement op art. 2 destijds de zaak geheel anders wilde inrichten.

De heer Troelstra is nogmaals teruggekomen op de quaestie van de Rijksbank. Hij zeide, dat hij niet alleerst naar cijfers had gevraagd.

Dat wil ik wel gelooven, Mijnheer de Voorzitter, want juist die cijfers wierpen geheel zijn stelsel omver.

Wanneer hij met valsche cijfers hier komt, zoo als hij gedaan heeft, en ik leg hem cijfers daartegenover, dan begrijp ik dat die cijfers hem zeer hinderen en hij ze liever niet gehoord had.

Ik heb juist die cijfers met nadruk genoemd. Nu zegt hij: ge hebt wel gesproken van die 32 ambtenaren, maar niet over het geheele aantal.

Dit heb ik ook niet gedaan, omdat, wanneer ik door een lid der Kamer word geïnterpelleerd over een quaestie, ik mij bepaal tot wat hij vraagt, en de geachte spreker heeft bij hoofdstuk I niet een algemeene these opgezet, maar bepaald gevraagd naar 50 ontslagenen, waarvoor 40 anderen benoemd werden. Hij heeft dus uitsluitend het oog gehad op het gebeurde bij de benoemingen van Juli. Ik heb dáárover aan de Bank geschreven en het bestuur antwoordde, wat ik den heeren mededeelde.

Nu zal men mij toestemmen, dat ik niet onpartijdiger kon doen dan het bestuur zelf te ondervragen.

Ter aanvulling van hetgeen ik straks sprak en mij toen is ontglipt, voeg ik er nog dit bij.

De geachte spreker heeft bij de algemeene beraadslaging over hoofdstuk I beweerd, dat aan de tijdelijk aangestelden zekere aanspraak op vaste aanstelling was gegeven.

Het bestuur der Bank schrijft mij desaangaande: „Zij waren allen (n.l. die tijdelijk aangestelden) door ons aangenomen onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat zij elke week weder konden worden ontslagen als zij voor het tijdelijk werk niet meer noodig waren en dat zij geen aanspraken op een vaste aanstelling kunnen doen gelden."

Ook dit beweren van den geachten spreker blijkt dus op onjuiste gronden te berusten.

De geachte spreker heeft nu, teruggaande in het verleden, toen wij bezig waren de wet te behandelen, gememoreerd wat toen door den heer de Savornin Lohman en mij hier is gedebatteerd met den toenmaligen Minister van Justitie, maar hij veroorlove mij daartegen op te merken, dat ik zoo straks geen woord van verontwaardiging heb geuit daarover, dat de geachte spreker zou beweren dat er een zekere macht in handen der Regeering werd gelegd door de uitbreiding der benoemingen.

Ik heb de wet uitgevoerd en over de wijze van die uitvoering liep de quaestie. De wet bestaat eenmaal, de Bank is er, de posten en ambten zijn gecreëerd, en de benoemingen moesten plaats vinden.

Ik heb alleen een toon van verontwaardiging laten hooren, nu de geachte spreker, in plaats van een voorbeeld te nemen aan de wijze waarop destijds de zaak door de toenmalige oppositie is besproken, goedvond hier de zaak te bespreken op een wijze, die een moreel kwaad in de hierbedoelde inrichting schept.

De geachte afgevaardigde is zelfs zóó ver gegaan van te vragen of ik aan het bestuur der Rijksverzekeringsbank een opgave van de politieke en godsdienstige qualiteiten van die jongelui zou gevraagd hebben. Mijnheer de Voorzitter, ik zou mij geschaamd hebben, als ik dat had durven doen. Maar ik ben er tegen opgekomen, dat bij dergelijke benoemingen politieke of godsdienstige richting zou te pas komen. Zeker zou de geachte afgevaardigde, wanneer ik eens benoemd had op het voetspoor van mijn voorgangers en zoo goed als enkel liberalen had aangesteld, er geen woord over hebben gerept. Dat is juist de zwakke stee in zijn redeneering. Hij weet, dat onder vorige Kabinetten veel erger misbruik heeft plaats gehad.

De heer **Troelstra**: Toen kwam u er tegen op.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik ontken dit ten sterkste. Vroeger is bij dergelijke benoemingen nooit gevraagd naar de politieke richting of het geloof van eenigen sollicitant. Uw font is het, dat gij dit wel doet.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De geachte afgevaardigde uit Zutphen zegt, dat vroeger nooit gevraagd is naar eenige politieke richting of geloof. Ik heb dit ook niet beweerd; ik heb alleen de uitkomst geconstateerd, dat zulk soort van benoemingen over de geheele breedte van het politieke terrein, bijna zoo goed als altoos er toe leidde, dat een anti-revolutionnair nimmer eenige kans had.

Dat geschiedde natuurlijk niet, omdat die anti-revolutionnairen van een andere richting waren, maar omdat mijn geachte ambtsvoorgangers het er voor hielden, dat de anti-revolutionnairen en dergelijke menschen niet de noodige bekwaamheid bezaten. Alleen dáárop werd gelet. Wij waren de dompers. Ook ik zelf had nooit eenige bekwaamheid of geschiktheid.

Nu is dit veranderd; nu hier een Kabinet zit, dat eenigszins nader bekend is met die twee andere groepen van jongelieden en in staat is over hun bekwaamheid te oordeelen, zijn ook uit dezen, voor zoover zij bekwaam en geschikt bleken, aangesteld. En dewijl deze jongelieden nu niet onder een anti-revolutionnair of Roomsch-Katholiek bestuur, maar onder een directie staan, die, naar de geachte afgevaardigde weet, geheel van zijn richting is, krijgen wij daarvan de schuld. Daarover loopt de geheele quaestie, en wanneer alleen op den voorgrond ware gesteld, of die benoemden metterdaad bekwame en geschikte jongelui waren, zou dergelijk onverkwikkelijk debat geheel zijn vermeden.

Ik vraag of er van onzen kant ooit een klacht is ingebracht, toen bij zulke inrichtingen zoo goed als niet anders dan personen van de richting, die vroeger aan het bewind was, werden benoemd.

Nu had het de aandacht van den geachten afgevaardigde getrokken, dat bij die Rijksverzekeringsbank zooveel anti-revolutionnairen waren benoemd. Hij is toen met cijfers gekomen en nu is gebleken uit hetgeen ik hier heb meedegeeld, dat die cijfers eenvoudig geen grond hadden. En als nu de geachte afgevaardigde mij vraagt, waarom ik aan het slot van mijn rede straks gezegd heb, dat het wellicht de bedoeling kon zijn om de ambtenaren der Bank te intimideeren, dan is mijn antwoord dit: daar heeft de geachte afgevaardigde zelf aanleiding toe gegeven.

Hij heeft hier den geachten afgevaardigde, den heer Bijleveld, het verwijt gedaan, dat hij voor die jongelui opkwam, omdat zij zijn verkiezing in Amsterdam IX hadden bevorderd. Nu zal ieder mij toch toestemmen, dat, zoo iemand, althans deze geachte afgevaardigde, zich zijn kabaal niet had mogen veroorloven, want dat, als men zelf de tegen-candidaat van den gekozene is geweest en dus zelf aan die actie zijn nederlaag heeft te danken, niet een ander element dan wat hier aan de orde is, op den voorgrond mag staan.

De heer **Troelstra**: Zoo klein denken wij niet.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Wij zullen het over de qualificatie, wie hier klein en wie groot is, niet licht eens worden, immers in het oog van den geachten afgevaardigde doe ik altijd verkeerd en ben ik, als er sprake is van groot en klein, altoos klein. Waar ik mijn verontwaardiging over geuit heb, is, dat men thans zoo ver gaat, als men nog nooit in de Kamer gegaan is, dat men hier personen met name gaat noemen. Zoo b.v. den heer Lukkien, een man, voor wien ieder lid der Kamer, indien hij hem kende, èn wegens zijn bekwaamheid en geschiktheid èn wegens zijn karakter, den hoed zou afnemen, en dat men het doet voorkomen alsof zulk een persoon er door gunst ware ingekomen. Dat wekte mijn verontwaardiging. Dien weg moeten wij niet op, Mijnheer de Voorzitter, want als ik dan later, afgetreden zijnde, op die wijze wilde gaan spreken over andere benoemingen, dan zouden wij gestadig geraken in een giftig debat over personen, iets wat geheel beneden de waardigheid van deze Kamer zou zijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 175 tot en met 231 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. 2 en 3 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**, *lid van de Commissie voor de Verzoekschriften*, brengt de volgende verslagen uit:

I. In handen uwer Commissie zijn gesteld twee adressen:

een van den voorzitter en secretaris van het Drankwetcomité te Wolvega, vertegenwoordigende verschillende vereenigingen tot bestrijding van drankmisbruik;

een van den voorzitter en secretaris van de afdeeling Rotterdam van de Nederlandsche vereeniging tot afschaffing van alcoholhoudende dranken.

Adressanten wenden zich tot uw Kamer, onder verwijzing naar vroeger bij haar ingekomen adressen, en verzoeken haar het ontwerp tot herziening der Drankwet spoedig in behandeling te willen nemen.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

II. In handen uwer Commissie zijn gesteld twee adressen, nl. van den voorzitter en secretaris van de afdeelingen Assen en Zeist van den Volksbond, vereeniging tegen drankmisbruik.

Adressanten wenden zich tot uw Kamer, onder verwijzing naar een vroeger bij haar ingekomen adres en verzoeken haar het ontwerp tot herziening der Drankwet spoedig in behandeling te willen nemen.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

II. VERHOOGING VAN HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1903 (**60**).

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. VERHOOGING EN WIJZIGING VAN HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1903 (**82**).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! In het Verslag wordt opgemerkt, dat bij het afdeelingsonderzoek bevreemding werd te kennen gegeven, dat het aan de gemeente Urk uit 's Rijks kas te verleenen subsidie zal strekken tot gedeeltelijke bestrijding o. a. van de kosten, verbonden aan het verbouwen van een deel van het voormalig schoolgebouw tot woning van den geneesheer. Men vreesde, dat dit als een praecedent zou kunnen gelden en wilde er daarom voor waarschuwen.

Ik moet echter zeggen, dat het eenvoudig onmogelijk is in Urk een geneesheer te krijgen, als men hem niet steunt en zorgt dat er een woning voor hem is. Hetzelfde is vroeger geschied ten opzichte van Vlieland en Marken en heeft daar tot goede resultaten geleid. Nu is zeer zeker Vlieland en Marken een praecedent geweest voor Urk, en ik kan niet ontkennen dat Urk weer een praecedent zal kunnen zijn voor een dergelijk geval in de toekomst. Doch de Minister kan niet toelaten, dat een geïsoleerde bevolking van alle medische hulp verstoken is.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 tot en met 3 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. Verhooging van de begrooting der uitgaven van de Algemeene Landsdrukkerij voor het dienstjaar 1903 (99).

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. Begrooting der Algemeene Landsdrukkerij, dienstjaar 1904 (100).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Deze begrooting geeft mij aanleiding tot enkele opmerkingen. Ik wil voorop stellen, dat, volgens mijn inlichtingen, de zaken van de Landsdrukkerij in goede handen zijn en dat de directeur en de meesterknecht op de hoogte zijn van hun taak en van goeden wil. Nu is het van belang, dat de door den Minister toegezegde en verleden jaar aan de Kamer ter inzage beloofde reorganisatie spoedig tot stand komt en de Minister alles zal doen om den directeur ter wille te zijn.

Ook de loonen geven mij voorshands geen aanleiding iets te zeggen. Over het algemeen kunnen zij den toets der vergelijking doorstaan, mogelijk met enkele uitzonderingen, met name de loonen van f 7,50, f 8, f 9 en f 10.

Maar over het overwerk wensch ik een enkel woord te zeggen. In de Memorie van Antwoord, bladz. 2, leest men: „Bij overwerk wordt boven het vast weekloon nog uitbetaald: tot 10 uren naar het gewone loon, na 10—12 uren 25 pct. daar boven, na 12 uren 50 pct. daarboven, Zondagsarbeid 100 pct. daarboven."

In de eerste plaats zou ik zeggen, dat het niet zoo normaal is dat overwerk tot 10 uren voor het gewone loon verricht moet worden.

De loontarieven van de vakvereenigingen houden in, dat voor overwerk altijd iets meer dan het gewone loon betaald wordt, ook om daardoor het overwerk zooveel mogelijk te beperken en den vrijen tijd over te houden, o. a. voor de familie van den werkman. Maar erger is het, dat ik betwijfelen moet of die zinsnede van de Memorie van Antwoord wel geheel en al waarheid bevat, dat wil zeggen of *alle* overwerk wel betaald wordt. Naar mij is medegedeeld gebeurt dit niet. Het komt voor, dat de directeur vooraf zegt: er is vandaag of morgen overwerk, bijv. voor het zetten van Kamerstukken, onze *Handelingen*, maar ik weet niet of het betaald zal worden.

En dan worden, voor zoover ik ben ingelicht, alleen de drukkers, maar niet de zetters betaald. Dat wil zeggen: niet slechts wordt niet meer dan het *gewone* loon betaald tot 10 uur, doch soms wordt in het geheel *geen* loon betaald voor overwerk. Veel overwerk wordt betaald, dat geef ik toe, maar wat de *Handelingen* betreft, worden bij overwerk de zetters niet betaald. Ik geef den Minister in overweging om eens te laten onderzoeken, of er altijd betaald wordt voor overwerk. Ook de binders zijn dikwijls verstoken van betaling voor overwerk.

De geheele drukkerij verkeert in eenigszins bijzondere positie. De menschen zijn in betere positie dan hun vakgenooten op een particuliere drukkerij; maar daartegenover staat dat het werk er heel ongeregeld is, vooral in dezen tijd, als de Kamer zoo druk zit.

Bij de categorieën van personen, gisteren door u, Mijnheer de Voorzitter, genoemd, die het in deze dagen bijzonder druk hebben, mag voorzeker ook gevoegd worden het personeel van de Landsdrukkerij, van hetwelk in dezen tijd een ontzettend zware arbeid gevorderd wordt.

Dikwijls komen er 's avonds nog ministerieele stukken, welke dienzelfden avond laat nog rondgedeeld moeten worden. Natuurlijk moeten zij ook voor het belang van den Staat wat over hebben — het is voor ons ook niet pleizierig zoo langdurig te moeten vergaderen — maar wel hebben zij recht te verlangen, dat het werk zoo goed mogelijk verdeeld en beperkt worde. Zoo zijn er overwerkers bijv. bij het papiermagazijn en bij het vormwasschen, die soms uren lang werkeloos moeten wachten en rondloopen. Dàt is onnoodig, want deze personen hebben er niets mee te maken. In dergelijke zaken is voor een deel — ik geef toe dat het niet geheel en al mogelijk zal zijn — wel verbetering te brengen.

Ik noem deze betrekkelijke kleinigheden ten einde de aandacht van den Minister er op te vestigen.

Ten slotte hoop ik, dat de reorganisatie spoedig komen zal, want ook de localiteiten zijn veel te klein en de hygiënische toestand laat veel te wenschen over. Men kan het personeel bijna niet bergen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Om te beginnen met het laatste, wat de geachte afgevaardigde besproken heeft, stem ik volkomen toe dat de Landsdrukkerij, zooals zij thans is, een onbruikbaar instrument is om hetgeen de Staat met die drukkerij beoogt, tot stand te brengen. Voortdurend moeten belangrijke stukken aan particuliere drukkerijen ter bewerking worden gegeven, omdat de Landsdrukkerij niet in staat is het werk te verrichten.

Ik stem voorts toe dat het niet wel aangaat thans van het personeel, wat daar is, alles te vergen wat men anders misschien zou kunnen eischen, omdat de localiteiten, waarin zij moeten verkeeren — hokken en sloppen zou men het kunnen noemen — zoo ellendig zijn, dat zij zelfs in de verste verte niet kunnen concurreeren met de inrichting van een eenigszins uitgebreide particulicre drukkerij.

De plannen zijn al lang onderzocht om tot nieuwe lokalen voor de Landsdrukkerij te komen; maar de geachte afgevaardigde zal zelf de groote moeilijkheid gevoelen, die daarbij bestaat, namelijk dat inmiddels doorgewerkt moet worden; men kan de Landsdrukkerij niet laten stilstaan; vandaar dat die zaak niet zoo spoedig van stapel kan loopen. Nu hangt de reorganisatie voor een groot deel samen met de nieuwe stichting. Het is niet mogelijk om thans de reorganisatie zoo in te richten, dat het doel, wat men daarmede beoogt, bereikt zou worden. Wij zijn zoo gelukkig een uitnemenden directeur gevonden te hebben in den heer van Woerden, een man van uitstekende kwaliteiten, die in zich vereenigt de goede elementen waarop het hier aankomt: 1°. volledige kennis van het vak, en 2°. weten om te gaan met zijn personeel en er hart voor te hebben. Met die twee kwaliteiten toegerust, meen ik dat wij ons geluk mogen wenschen, dezen man, al is het toevallig een geestverwant van mij, gevonden te hebben.

Er is door den geachten afgevaardigde de aandacht op gevestigd, dat het overwerk nog niet goed geregeld zou zijn en gelijk hij meende, zou een onbillijkheid vooral daarin schuilen, dat er tot des avonds 10 uur geen overgeld betaald wordt. Ik moet zeggen, dat het mij eenigszins vreemd voorkomt, dat men tot 10 uur voor het normale loon zou laten arbeiden, en dat onder het gewone weekloon het later verordende werk zou zijn begrepen. Dat later verordende werk, dat, laat ons zeggen, van 8-10 uur loopt, zou alverder, volgens den geachten afgevaardigde, voor een deel hieraan te wijten zijn, dat de stukken van de Ministeriën soms zoo laat afkomen. De geachte afgevaardigde voerde aan dat het vooral zoo onaangenaam was dat het personeel dat in het papiermagazijn, de wasscherij en andere deelen van de inrichting werkzaam is, zoolang moet wachten zonder iets te doen, omdat het werk zoo laat komt.

Het eerste punt wil ik gaarne onderzoeken en zoo noodig zal daarin verbetering te brengen zijn. Het zou mogelijk kunnen zijn, dat de reden dat aan de Landsdrukkerij een veel hooger loon wordt uitbetaald dan aan particuliere drukkerijen, deze is, dat er tot 10 uur moet gewerkt worden. Nu is het waar, dat het hierdoor gedurende eenige dagen kan voorkomen, dat de werklieden aan de Landsdrukkerij overwerk hebben, maar daar staat tegenover, dat zij gedurende maanden het hoogere loon genieten.

Het overwerk tegen te gaan acht ik onmogelijk, vooral wanneer, zooals in deze dagen, de werkzaamheden van de Kamer wachten op Regeeringsnota's en stukken en wanneer de verslagen van de Kamer zoo laat inkomen als dit jaar het geval is. De Ministers bijv., vinden, tijdens de algemeene beraadslagingen eerst des avonds de stukken die gedurende den dag zijn voorbereid, welke stukken dan natuurlijk nog door hen worden nagezien en bewerkt, en eerst daarna naar de drukkerij verzonden kunnen worden. Dat een gedeelte van het personeel op het andere wachten moet komt in het leven meer voor, daar is niets aan te doen. De werklieden in het papiermagazijn en de drukkers zullen vermoedelijk moeten wachten totdat de zetters gereed zijn, eer zij aan het werk kunnen gaan. Dit is bij andere

bedrijven ook zoo. Zij die bij de brandweer zijn zouden ook kunnen klagen, dat zij zoolang zonder werk moeten rondloopen, maar zij kunnen toch niet aan het werk gaan voordat de brand uitbreekt.

Daar hetgeen voorts door den geachten afgevaardigde is behandeld, niet in de stukken voorkomt, heb ik daarover natuurlijk niet kunnen confereeren met den directeur, en de geachte afgevaardigde zal het met mij eens zijn, dat ik mijn inlichtingen toch moet putten uit een onderhoud met dien ambtenaar. Zelf kan ik op de drukkerij niet aanwezig zijn.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp zeer goed, dat de Minister mij niet volkomen heeft kunnen beantwoorden; maar het is mij voldoende wanneer de Minister zijn best zal doen, met den directeur in overleg te treden omtrent wegneming van grieven.

Ik heb er waarheidshalve bij te voegen, dat de werklieden, die den vorigen avond overwerk hebben gehad, den volgenden morgen soms wat later kunnen komen, maar het gevolg daarvan is dan toch, dat zij niet op hun vrijen avond kunnen rekenen en het is beter, dat de werktijd zoo normaal mogelijk zij.

Maar ten opzichte van het wachten van het personeel wensch ik nog op te merken, dat het beeld van de brandweer hier niet opgaat, omdat dit personeel weet, dat het niet bij den te verwachten arbeid te pas komt en naar huis gaat zonder gebruikt te zijn. Dat gebeurt ook wel bij de brandweer, zegt de Minister, maar daar zijn geen menschen, die weten dat zij bij den brand niet gebruikt zullen worden. De brand gaat hier bij voorbaat buiten hen om. Wie dienst zullen doen, moet de directeur weten, zegt de Minister, dat is juist; maar bij allen goeden wil van den directeur kan het zijn, dat hij dit niet onder de oogen krijgt en niet recht in het oog heeft, wie men onnoodig laat blijven. Ik heb er niets tegen dat, wanneer het noodig is, de menschen moeten blijven; maar wie noodig kunnen zijn, moet dan zoo goed mogelijk worden nagegaan.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 tot en met 5 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer voor te stellen, na afloop van de behandeling van hoofdstuk VII *B*, aan de orde te stellen:

het verslag der Algemeene Rekenkamer nopens haar werkzaamheden over het jaar 1901 (42);

de wetsontwerpen:

wijziging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1902;

wijziging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1902;

verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (89).

Daartoe wordt besloten.

Verder heb ik de eer mede te deelen dat de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp houdende verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904, gereed is met haar verslag.

Dit stuk zal worden gedrukt en rondgedeeld.

VI. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK VI DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (DEPARTEMENT VAN MARINE) (2).

ART. 1 komt in behandeling.

De *onderartt.* 1 tot en met 16 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IIde afdeeling (Materieel der zeemacht en van 's Rijks maritieme etablissementen).

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Verleden Maandagavond is reeds door enkele sprekers een woord gewijd aan den toestand van het materieel, speciaal aan dien van Hr. Ms. *Friesland*. Ik heb bij die gelegenheid verzuimd om ook een woord te spreken over Hr. Ms. *Zeeland*, en wensch daarom thans de aandacht van den Minister te vestigen op een artikel voorkomende in de *Focus* van 28 November, waarin over Hr Ms. *Zeeland* dingen gezegd worden, die hier in de Staten-Generaal althans dienen te worden besproken, opdat de Minister de gelegenheid hebbe de Volksvertegenwoordiging nadere inlichtingen te verschaffen. Daarin wordt ten eerste gememoreerd, dat de *Zeeland* op weg is uit Oost-Indië naar Nederland, na pas in April 1902 in Indië te zijn aangekomen, met andere woorden, dat terwijl deze schepen anders gewoonlijk drie jaren in Indië blijven, dit schip reeds na $1^1/_2$ jaar zal repatrieeren.

Er wordt daar gesproken over de oorzaak van den bespoedigden terugkeer van de *Zeeland* en gezegd, dat dit ligt aan den toestand van de nieuwe waterpijpen.

De schrijver, een gepensioneerd kapitein-luitenant ter zee zegt: „Voordat Hr. Ms. *Zeeland* naar Indië vertrok werden de waterpijpketels van dien bodem van nieuwe waterpijpen voorzien. Die waterpijpen worden gerekend gedurende ten minste 3 jaar te kunnen uithouden, en kosten bij aanschaffing voor een schip als de *Zeeland* ± f 30 000. Na een jaar verblijf in Indië begonnen vele waterpijpjes te lekken, en alras bleek, dat na korten tijd de waterpijpketels niet meer te gebruiken zouden zijn, zoodat het schip zoo spoedig mogelijk moest terugkeeren. Een schade dus om te beginnen van ± f 15 000, waarbij natuurlijk nog het noodige opgeteld moet worden.

„Om slechts iets te noemen. Rekenen we, dat een schip anders 4 jaar wegblijft, dan maakt het in 4 jaar éénmaal de dure reis heen en weer naar Indië; de *Zeeland* doet dat nu in anderhalf jaar. De verbazend hooge kosten, welke anders over 4 jaren verdeeld worden, vallen nu ten laste van $1^1{}_2$ jaar.

„Doch de marine lijdt niet enkel financieel schade. Op moreel gebied lijdt zij een échec, dat niet in cijfers zich uit laat drukken. Het prestige van de vloot wordt er ten minste niet door verhoogd."

Hij gaat dan voort met de bespreking van de vraag, waarom de *Zeeland* in dezen toestand is geraakt.

Door het Departement zijn, naar hij meedeelt, waterpijpen besteld van een ander fabrikaat dan tot heden gebruikelijk was. En hij voegt er bij: het ergerlijkste feit is wel, dat men omtrent deze waterpijpen geen gegevens had, omdat zij noch in ons land noch in het buitenland in gebruik waren. Men heeft volgens deze schrijver een proef genomen met deze nieuwe waterpijpen op groote schaal, door een van onze groote schepen geheel van die pijpen te voorzien, in plaats van daarvoor te nemen een klein schip of desnoods een enkelen ketel.

En dan volgt er: en het allermooiste van de zaak komt nog, want die proefnemingen hebben plaats gehad geheel zonder voorkennis van den Minister van Marine, ja, de hoofdambtenaar met het stoomwezen belast, had zelfs zijn superieur, den directeur van scheepsbouw, daarvan geheel onkundig gelaten.

Indien deze dingen waar zijn, dan zou er uit blijken, dat ten aanzien van deze bestellingen aan het Departement van Marine zaken kunnen voorkomen, die werkelijk niet langer kunnen worden geduld.

Ik zeg, *indien* deze dingen waar zijn, want voor de waarheid kan ik niet instaan.

Deze schrijver, de gepensionneerde kapitein-luitenant, die zich nader niet aanduidt, heeft getracht om meer stellige gegevens te verkrijgen omtrent deze zaak, maar hij zegt, dat men zoo gesloten is omtrent deze quaestie, dat het zelfs aan hem als oud-officier van de marine niet is gelukt absolute zekerheid omtrent deze zaak te verkrijgen. Het spreekt dus vanzelf, dat dit aan mij, die niet in marine-kringen verkeer, evenmin is gelukt. Maar de schrijver zegt, dat deze geruchten algemeen loopen in kringen waar men de zaak weten kan, en dat die geruchten niet worden tegengesproken.

In het volgende nummer van de *Focus* van 5 December komt een hooggeplaatst marine-officier zijn adhaesie betuigen aan het stuk waarvan ik den inhoud heb medegedeeld en hij voegt

er bij, dat zijns inziens de grootste fout zit in het machinekamerpersoneel, dat voor zijn taak niet berekend zou zijn, waaruit dus zou volgen, dat door onhandig omgaan met de machines, deze gebreken aan de waterpijpen ontstaan zijn. Hoe de zaak werkelijk staat weet ik niet, maar in verband met hetgeen wij onlangs hebben gehoord over den toestand van onze groote dure schepen, geloof ik dat het alleszins wenschelijk is, dat, wanneer deze zaken niet zijn zooals zij worden voorgesteld, de Minister van Marine de gelegenheid hebbe om hier te verklaren hoe de zaak zich dan wel heeft voorgedragen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Het is in confesso, de Minister heeft het toegegeven, en ook de begrooting draagt er de bewijzen van, dat de kosten van herstelling van het nieuwe materieel uit den aard der zaak steeds meer zullen worden.

Nu wensch ik een enkele opmerking omtrent die herstellingen te maken en onder de aandacht van den Minister te brengen.

Als ik wel ben ingelicht, en het komt mij voor dat de inlichtingen juist zijn, dan wordt voor de herstellingen aan de schepen voor een bepaalde som en bloc gecontracteerd met de fabriek waar die herstellingen zullen plaats hebben, ook voor de herstellingen aan ketels en stoomwerktuigen. Herstellingen kunnen mee- en tegenvallen; er is dus in deze wijze van doen uitvoeren een groot speculatief element, niet alleen voor de fabriek maar ook voor het Rijk.

In heb mij deswege geïnformeerd bij grooto stoomvaartmaatmaatschappijen; bij een daarvan ben ik tot de ervaring gekomen dat men daarbij een ander systeem volgt. Men besteedt daar niet en bloc de herstellingen uit, maar onder toezicht van het personeel der maatschappij wordt telkens aan de fabriek aangewezen welke onderdeelen moeten worden hersteld of vernieuwd, welk materieel moet worden geleverd. De fabriek geeft mede haar arbeidskrachten en nu wordt de prijs van het materieel en het arbeidsloon daarvoor opgegeven, waarbij niet uit het oog verloren wordt, dat de fabriek een redelijke winst moet maken. In dit systeem moet het personeel natuurlijk goed op de hoogte zijn van de prijzen van het materieel en die kunnen beoordeelen; een wetenschap die echter ook bij de thans gevolgde methode noode kan worden gemist.

Dus doende heeft men de zekerheid dat de noodige herstellingen die successievelijk noodzakelijk blijken, ook tot haar recht komen, terwijl het toezicht vanzelf een ander karakter, ik zou zeggen een meer werkdadig karakter dragen zal dan nu.

Thans treedt, dunkt mij, de fabriek eigenlijk hoofdzakelijk handelend op. In het door mij aangegeven stelsel zou het Rijk de zekerheid krijgen, dat niet meer werd betaald dan in billijkheid noodig is en zou de fabriek voor tegenvallers bewaard blijven; beide staan tegenover de herstellingen dan geheel vrij en voor het materieel kunnen niet anders dan gunstige gevolgen worden verwacht.

Verder moeten, zoo eenigszins mogelijk, met het toezicht op de herstellingen belast worden personen die bij ondervinding de gebreken der machine kennen en zouden althans bij groote herstellingen die personen bijtijds aan de fabriek moeten worden gedetacheerd, die in de machinekamer later ook met den dienst zullen worden belast. Ik begrijp dat de Minister hieromtrent niet dadelijk een beslissing zal kunnen nemen, maar ik veroorloof mij toch hetgeen ik heb gezegd is de aandacht van den Minister aan te bevelen, te meer waar nu op art. 21 o. a. weder de aanmerkelijke som van f 333 000 is geraamd voor herstellingen aan werktuigen en ketels van schepen voor algemeenen dienst.

De heer **Ellis**, *Minister van Marine*: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Verhey, geen direct antwoord van den Minister wenscht, wil ik toch een enkel woord in het midden brengen naar aanleiding van het advies van dien geachten afgevaardigde.

In de eerste plaats wil ik constateeren, dat in het advies dat hij geeft, veel aantrekkelijks is, maar dat niet moet worden vergeten, dat de Nederlandsche marine geen particuliere maatschappij is. Een particuliere maatschappij kan zich veroorloven achtereenvolgens te doen uitvoeren wat bij de marine meermalen moet worden vastgelegd en verantwoord in twee begrootingen. Ik kan niet zeggen: begin alvast maar en wij zullen onder het afwerken en naarmate men gebreken ontdekt, zien of en wat te doen zal zijn. Bij de marine wordt, als een schip terugkeert, de inspecteur van den stoomvaartdienst aan boord gezonden om een onderzoek in te stellen naar den toestand van ketels en machines. Hij gaat met het hoofd der machinekamer na wat er moet worden hersteld aan werktuigen en ketels en zendt zijn rapport rechtstreeks aan den Minister. Nu is dit rapport de grondslag voor den chef van het bureau Stoomwezen, om den Minister te adviseeren. Genoemde chef gaat ook aan boord, bespreekt met den inspecteur diens voorstellen, gaat persoonlijk alles na en maakt dan een raming, die de grondslag is voor de aanbesteding van het werk.

Men heeft, wanneer de onderhandsche aanbieding blijft beneden de raming, er de voorkeur aan gegeven de fabriek waar het schip gebouwd werd de herstelling te gunnen, want de pantserdekschepen — om deze nu maar te noemen — zijn wel van één type, maar verschillen toch onderling naar mate van de fabriek welke de stoomwerktuigen en ketels leverde. Nu kunnen er zeker redenen bestaan voor een ruimere inschrijving en daarom heb ik er over gedacht of de *Zeeland*, die nu binnen komt, wel zonder concureerende inschrijving moet worden gegund aan de fabriek waar die bodem gebouwd werd. Ik zal intusschen gaarne het door den geachten afgevaardigde aangevoerde overwegen, maar hij zal zelf wel gevoelen dat de zaak niet zoo eenvoudig is. Natuurlijk zal het steeds aanbeveling verdienen het personeel van toezicht te kiezen uit dat bestemd om aan boord van het schip te dienen, maar bij gebrek aan machinekamerpersoneel zal men van dit juiste beginsel moeten afwijken.

De geachte afgevaardigde de heer Hugenholtz heeft een mededeeling gedaan omtrent de *Zeeland*, aangetroffen in een dagblad *De Forens*, van een onbekenden kapitein-luitenant, voor de waarheid waarvan hij niet kan instaan. Den Minister is dat courantenbericht mede niet onbekend. De *Zeeland* heeft waterpijpen, als bij de Duitsche marine worden gebruikt, waterpijpen van eenigszins zacht metaal, die langs galvanischen weg verzinkt zijn. (1) Nu heeft men op het gebied van waterpijpen een overeenkomstige sukkelpartij als oudtijds op het gebied van vlampijpen.

Enkele leden zullen zich die lijdensgeschiedenis nog wel herinneren. Eindelijk kwam men tot goede vlampijpen, en zoo zal het met de waterpijpketels ook wel gaan.

Bij de eerst ingevoerde waterpijpketels werden de pijpen gemaakt van harder metaal, in- en uitwendig verzinkt. Ik heb zelf gevaren op een schip met zulke waterpijpen en deze hebben zich uitstekend gehouden. Daarna echter heeft men geleeraard de pijpen niet inwendig, maar alleen uitwendig te verzinken. Ook dit is aangewend: later kwam men op de gedachte, om de pijpen inwendig te vertinnen. Ook dat is gebeurd, doch zonder succes. Dit alles nu gold verzinken in het zinkbad. Toen heeft men geheel onverzinkte pijpen aangewend en de laatste uitvinding of toepassing is het niet meer verzinken in het zinkbad, maar langs galvanischen weg. Nu zijn de thans aan boord van de *Zeeland* aangebrachte pijpen naar het Duitsche stelsel galvanisch verzinkt en van zachter metaal, en wel omdat pijpen van harder metaal veelal bij het uitrollen om ze klemmend te doen zitten barsten of scheuren en dan de laag zink, welke juist dient voor bescherming, loslaat en de pijpen op de gevaarlijkste punten, waar zij in de waterhouders komen, door stoom en water aangetast worden en spoedig verteren.

Nu is het waar, dat de *Zeeland* het eerste schip is, dat voorzien is van zulke Duitsche pijpen uit de Dusseldorfsche fabriek.

De geachte afgevaardigde bracht hier in debat de onbekendheid van den Minister met hetgeen een der onder hem dienenden in deze zou hebben verricht, maar ik meen dat de Minister de verantwoordelijke persoon blijft tegenover de Kamer en dus alleen aansprakelijk is. Nu ontving ik uit Indië een rapport, waaruit blijkt, dat bij sommige ketels van de *Zeeland* invreting der pijpen plaats had, en aangezien ik de meening voorsta, dat de schepen, welke naar Indië gaan, goed moeten zijn om daar den tijd te kunnen uitdienen, heb ik, daar de *Zeeland* in Februari moest thuis komen en de *Noordbrabant* reeds in December, die beide schepen doen omwisselen en de *Zeeland* eerst aan de beurt gebracht.

(1) Het eenige verschil is dat bij de Duitsche marine alleen *uitwendig*, bij onze marine daarentegen *uit- en inwendig* verzinkt werd.

De geachte afgevaardigde verkeert in den waan, dat dit schip 3 jaren moest wegblijven. Bij het opmaken van het Koninklijk besluit, regelende de organisatie van de zeemacht in Oost-Indië, heeft voorop gestaan, dat elk jaar van de 6 schepen van het auxiliair twee schepen moesten vervangen worden en wel omdat de kosten voor Koloniën, die het vervoer per particuliere boot bekostigt. anders te hoog zouden worden. Dus of er 5 of 6 schepen zijn, voor de geregelde wisseling varen 2 schepen, te meer nu voor de *Utrecht*, eerst naar de West gezonden en toen naar Indië gegaan, de acht maanden welke de bemanning in de West heeft doorgebracht, tellen voor Oost-Indischen tijd.

Nu komt de *Zeeland* eerstdaags binnen en heb ik order gegeven aan een commissie om een onderzoek in te stellen naar den toestand der waterpijpen en om verder daaromtrent te adviseeren, maar heb ik reeds op grond van vroegere ervaring, in afwachting van wat door de commissie zal worden aangevoerd, besloten om voor bestellingen die geen uitstel konden lijden, tot het oude stelsel terug te keeren, nl. de waterpijpen uit- en inwendig verzinkt in het zinkbad.

De heer **Hugenholtz**: Ik ben den Minister erkentelijk voor zijn mededeelingen omtrent de *Zeeland*, maar er komen nog enkele punten in voor, welke mij zonderling getroffen hebben.

De Minister heeft, in tegenstelling met hetgeen in het door mij aangehaald artikel werd beweerd, gezegd dat de pijpen op de *Zeeland* niet alleen van Duitsch fabrikaat waren, maar ook dat ze op de Duitsche marine in gebruik waren eer wij er mede begonnen.

Daarmede vervalt dus een beschuldiging, die in het artikel voorkomt, dat men op de *Zeeland* een zoo uitgebreid en dure proef zou hebben genomen met waterpijpen, welke men noch in het buitenland noch hier had kunnen beproeven.

Het meest trof mij echter hetgeen de Minister verder zeide. De geachte spreker brengt mij hier in conflict met mijn ambtenaren, maar hij vergete niet, dat de Minister toch aansprakelijk blijft.

Zeer zeker; de Minister blijft de aansprakelijke man, maar indien ik nu uit deze opmerking mag afleiden, dat dat gedeelte van het bericht, nl. dat de bestelling dezer nieuwe waterpijpen buiten den Minister omgegaan is, niet onjuist is, dan zou daaruit niet alleen volgen dat de Minister ten slotte toch voor die proefneming aansprakelijk blijft, maar dat dan deze hoofdambtenaar het land gejaagd heeft op zeer aanmerkelijke kosten. Dan mag gevraagd worden, of de Minister voldoende dien man met zijn autoriteit kan dekken, of hij niet meent dat tegenover een dergelijk hoofdambtenaar die buiten den directeur van scheepsbouw en den Minister om zulke bestellingen doet, maatregelen genomen dienen te worden.

Het is toch een quaestie van beteekenis en handhaaft de Minister dien man zonder eenige terechtwijzing, dan is de Minister niet voldoende gedekt.

Het blijkt nu toch, dat deze proef volkomen mislukt is, zoo volkomen, dat, ondanks het feit dat de Minister meende een commissie tot onderzoek naar deze pijpen te moeten instellen, hij alvast heeft besloten terug te keeren tot het vroegere systeem dat proefhoudend gebleken was, althans minder gebreken had. Een scherper oordeel kan zeker niet worden uitgesproken over de nieuwe waterpijpen.

Indien een hoofdambtenaar op eigen gezag ons dat koopje heeft geleverd, dan dient hij daarvoor ernstig berispt te worden. Ook blijkt dan dat aan het Departement van Marine dingen kunnen voorkomen welke niet mochten kunnen voorkomen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil den Minister dank zeggen voor zijn toezegging om wat ik besprak nader te overwegen.

Ik wensch echter op te merken, dat door mij niet is gewild dat de raming op de begrooting zou verdwijnen. Integendeel, die raming moet geschieden, hoewel wij allen weten dat zij meestal niet anders dan globaal kan zijn. Alleen de methode van uitvoering aan de fabriek zou anders moeten worden.

De heer **Ellis**, *Minister van Marine:* Mijnheer de Voorzitter! Na de nadere toelichting van den geachten afgevaardigde, den heer Verhey, moet ik toch blijven volhouden, dat wat hij mij aanprijst nog niet dadelijk door mij in practischen vorm is te brengen. Ik geloof inderdaad niet dat wij beter gebaat zouden zijn met die kleine contracten in plaats van met een groot, onderverdeeling schijnt mij toe tot meer uitgaven te zullen leiden. Intusschen zal ik de zaak gezet overwegen.

De geachte afgevaardigde de heer Hugenholtz, heeft op grond van hetgeen door mij is aangevoerd gemeend een veroordeelend vonnis te moeten uitspreken over een technisch ambtenaar, zonder dat hij eenigen grond heeft voor zijn vermoedens.

Ik heb de zaak natuurlijk onderzocht en zal dit nader onderzoeken, maar ik vind het toch wel vreemd om, als men van de zaak zelf niets weet, met zoo'n felheid op te treden. Bovendien, *deze* Minister heeft er niets mee te maken en kan dus door den geachten afgevaardigde niet *in mora* worden gesteld: *deze* Minister heeft er in elk geval part noch deel aan gehad.

Men moet ook in deze niet spreken van een bijzondere proefneming. Ik heb trachten aan te toonen, dat men steeds op dit gebied een reeks van proeven moet nemen als men verbeteren wil. Maar natuurlijk, als het tegenvalt, moet men terugkeeren tot wat tijdelijk het beste leek.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 17 tot en met 23 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 24, luidende:

„Bezoldigingen, daggelden en toelagen van mindere geëmployeerden en werklieden bij 's Rijks werven; bezoldigingen van machinisten der actieve zeemacht, gedetacheerd bij 's Rijks werven voor de conservatie der schepen; bezoldigingen van de stokers voor binnenlandschen dienst; kosten van onderwijs voor de leerlingen op 's Rijks werven, loonen voor buiten of op de werven door particulieren verrichte werkzaamheden, en kosten der kleeding van mindere geëmployeerden, uitmakende de politie op 's Rijks werven en der havendiensten, f 1 352 550."

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! Reeds een paar jaar heb ik er hier op aangedrongen, dat de Minister van Marine geen partieele herziening van de loonregeling op 's Rijks marinewerven zou ter hand nemen, maar dat er een algemeene herziening zou geschieden.

Nu begin ik met den Minister zeer dank te zeggen, dat hij de door mij aangegeven lijn wenscht te volgen. Het heeft mij inderdaad verheugd, dat de Minister van eene partieele herziening afziet en een algemeene herziening van die loonregeling wil beproeven. Die partieele herziening toch heeft verschillende onbillijkheden op 's Rijks marinewerven in het leven geroepen. Sommige categorieën werden ten gevolge daarvan bevoordeeld, andere categorieën vergeten. Zoo herinner ik bij voorbeeld aan de categorie van sommige mindere geëmployeerden, zooals de schrijvers, die op het oogenblik, althans die der 1ste klasse, een jaarlijksch inkomen hebben van f 790. Vergelijken wij dat met het loon van de bewaarders op 's Rijks marinewerven, ook mindere geëmployeerden, die f 1100 hebben en, om de tegenstelling nog scherper te doen uitkomen, met dat van de schrijvers bij het korps van de landmacht, die een traktement van f 900 hebben, of met die bij de centrale magazijnen voor kleeding, die f 1225, of met die bij de artillerie-magazijnen, die f 1125 ontvangen, — dan zal de Minister mij toestemmen, dat zij in zeer slechte conditie verkeeren.

Dit is een gevolg hiervan, dat gedurig partieele herzieningen van enkele groepen in het bijzonder werden ter hand genomen, waardoor dan een andere groep werd vergeten. Daarom zeg ik den Minister dank voor zijn voornemen en ik vlei mij met de hoop dat deze menschen nu in een betere conditie zullen komen.

Nu wensch ik met betrekking tot die algemeene herziening twee dingen te zeggen. In de eerste plaats leg ik er den nadruk op, hoe de maximum-loonregeling — een der hoofdpunten — op 's Rijks marinewerven eigenlijk alleen bestaat in theorie, maar zelfs nooit in de practijk toegepast wordt. Er zijn in Amsterdam op 's Rijks marinewerf 400 scheepmakers, waarvan

slechts een twaalftal het maximum loon van f 2,50 erlangen. Onder de 28 ernst-vuurwerkers zijn er slechts drie, die het maximum loon hebben bereikt. Het getal bankwerkers bedraagt 83 en onder dezen hebben slechts 12 tot dit hoogste punt kunnen komen.

Maar dat niet alleen! Ik zal twee voorbeelden noemen, waaruit blijkt hoe stelselloos en wonderlijk met die maximum-loonregeling wordt te werk gegaan. Den eersten April a. s. verlaat een man de werf, die aldaar 40 jaren heeft gediend als scheepmaker; die de gouden medaille heeft wegens ijver en trouw die door zijn superieuren wordt verklaard een goed werkman te zijn — ik leg daarop vooral den nadruk — en die toch wordt ontslagen met een loon van f 2,20 per dag en die nooit het maximum van f 2,50 heeft bereikt.

Hetzelfde is het geval — om een andere categorie te noemen — met een voorslager, die 38 jaren op dezelfde werf heeft gewerkt; ook een medaille heeft verkregen; wiens ijver en trouw algemeen bekend zijn, die door zijn superieuren een man genoemd wordt, bekwaam in zijn vak en die 1 April heengaat zonder het maximum loon te hebben bereikt.

En nu één van beide: men moet geen maximum loon aangeven, of, wanneer het is aangegeven, moeten dergelijke mannen in staat gesteld worden dat maximum loon te bereiken. Het is vooral om een dergelijken misstand weg te nemen, dat ik met groote ingenomenheid het plan van dezen Minister heb begroet om een algemeene herziening in het leven te roepen. Maar nu heeft — en dat is het tweede, wat ik te zeggen heb — de Minister er op bladz. 29 van de Memorie van Antwoord de voorkeur aan gegeven, die regeling aan een nader onderzoek te doen onderwerpen, maar tevens gezegd dat dit onderzoek, waarbij overleg en samenwerking met het Departement van Oorlog in menig opzicht gewenscht bleek, nog niet is geëindigd.

In de eerste plaats stel ik nu de vraag: In welk stadium verkeert op dit oogenblik dat toegezegde onderzoek? En in de tweede plaats wil ik den Minister met bescheiden aandrang verzoeken, met dat onderzoek zooveel mogelijk haast te maken.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het afdeelingsonderzoek is, omdat nu een nieuwe regeling in het leven is geroepen rakende de salarissen van de ambtenaren aan 's Rijks marinewerven, 's Ministers aandacht gevestigd op de loonen van de schrijvers op diezelfde bureau's en meerdere leden hebben aanleiding gevonden den Minister te verzoeken de loonregeling dier schrijvers, welke reeds jaren aaneen op hetzelfde salaris hebben gewerkt, te herzien. De Minister antwoordt daarop op eenigszins eigenaardige wijze en toont aan, dat er zijn schrijvers 1ste en 2de klasse; ongeacht vacatures in de betrekking van schrijver 1ste klasse, kunnen de schrijvers der 2de klasse na 10 jaren worden bevorderd in de hoogere qualiteit waarop zij dan kunnen krijgen een maximum salaris van f 2,50 per dag. Nu is mij opgevallen, dat door den geachten vorigen spreker het loon van die schrijvers is genoemd als zijnde f 790 's jaars. Dat is een misverstand. Ik wijs er op, dat de positie dezer schrijvers een geheel andere is. Er zijn aan 's Rijks marinewerf van de 39 schrijvers slechts 13 die f 2,50 per dag ontvangen. Die vallen dus ongeveer in de termen, door den heer de Visser genoemd. Verder zijn er 3 van f 2,30, 2 van f 2,20, 2 van f 2,10, 1 van f 2,00, 5 van f 1,90, 6 van f 1,80, 5 van f 1,70 en zelfs 2 van f 1,40 daags.

Nu geloof ik niet te veel te zeggen, wanneer ik beweer, dat een loon voor een schrijver van f 1,80 per dag toch eigenlijk nog zeer miniem is; zij moeten minstens werken 9 uur per dag, dat is voor 20 cent per uur, alzoo terwijl zij alleen door avondwerk hun inkomen eenigszins kunnen verhoogen.

Aangezien de Minister een reorganisatie der ambtenaarswedden ter hand neemt, zou ik hem nu in overweging willen geven de schrijvers te splitsen in 2 klassen, en dan voor de eerste klasse aan allen het maximum te betalen van f 2,80, voor de tweede klasse aan allen f 1,80 per dag. Ik geloof dat men op deze wijze de billijkheid zou betrachten zonder nog buitensporige loonen te geven.

Met een kort woord wenseh ik ook thans — ik deed het elk jaar — de loonregeling voor de arbeiders aan de Rijkswerf te bespreken; elk jaar deed ik het, maar ook elk jaar zonder het gewenschte resultaat, omdat steeds weer de quaestie verdaagd wordt tot een volgende gelegenheid, elk jaar nieuwe commissies worden benoemd of een nieuw onderzoek in uitzicht wordt gesteld. En dat betreffende een zaak, die werkelijk zoo eenvoudig is. Ik weet inderdaad geen woorden meer te vinden om op een eenigszins varieerende wijze den eenvoud van deze zaak aan te toonen. De geachte vorige spreker heeft reeds uiteengezet, dat menschen op een leeftijd, dat zij gerekend kunnen worden een volwassen arbeider, een vol werkman te zijn, toch het maximum loon niet ontvangen en dat er zelfs gepensionneerd worden die het maximum niet hebben bereikt. Hoeveel maal heb ik in allerlei toonaard hier al hetzelfde betoogd. Vooral ook omdat het van zooveel invloed is op het pensioen, is dus de nieuwe nadere regeling van groot gewicht. Nu zegt de Minister dat hij geen partieele herziening wil. Dat doet mij genoegen. Maar wanneer de Minister daarop laat volgen, dat hij meent, dat een onmiddellijke herziening van de loonen niet bepaald noodig is, al voegt hij er bij, dat hij geneigd is naar behoefte eenige wijziging te brengen, dan acht ik dat reeds bedenkelijk.

Ik meende, dat de tijd nu wel was gekomen om eindelijk eens een flinke algeheele regeling der loonen ter hand te nemen, zoodat niet hier en daar iets wordt verbeterd, maar een afdoende verbetering tot stand komt. Nu zal ook deze Minister waarschijnlijk zeggen: ik stuit op bezwaren, ik kan maar niet zoo in den blinde weg, meer loon gaan geven en heb dus te beoordeelen den ijver en de bekwaamheid der werklieden. Maar bij de tegenwoordige wijze van doen kan dat niet geschieden en geschiedt het ook niet. Er is geen enkele waarborg dan alleen de appreciatie van bazen en commandeurs. Die kunnen alleen het alsdan niet voldoende der bekwaamheid beoordeelen, doch de waarde van hun advies is in de praktijk zeer relatief.

Zou het nu niet mogelijk zijn dat de Minister voor de vaklieden aan de Rijkswerf een ander stelsel in het leven roept, bijv. zoo, dat hij den leerling op 20-jarigen leeftijd een examen laat doen als gezel en hem dan van 20—25 jaar een loon geeft van f 1,50 per dag, om hem dan van 25 tot 30 jaar te brengen op f 1.80? Hij zou ze dan vervolgens ook een examen kunnen laten doen voor meester en daarvoor het loon kunnen stellen op f 2,20 en na 5 jaren op f 2,50. Dan heeft hij een gezonde regeling waarmede de arbeiders, naar ik vertrouw, tevreden zullen zijn en — en hierop leg ik den nadruk — die zeer ten goede zal komen aan het af te leveren werk. De marine moet ook voldoende gewaarborgd zijn dat de werklieden bekwaam zijn, en dat is bij het tegenwoordige stelsel absoluut onmogelijk. Nu de Minister begonnen is in de verschillende directiën te subsidieeren de cursussen waarin de leerlingen van de werven zich kunnen bekwamen, komt het mij voor dat hij bewijs heeft gegeven wel degelijk prijs te stellen op bekwaamheid bij de vaklieden.

Ik hoop, wanneer ik dit een en ander in het midden breng, dat het niet opnieuw aanleiding zal geven tot een langduriger onderzoek en een langduriger uitstel. Ik geef het alleen aan de hand, omdat ik een oplossing als deze werkelijk niet acht van zoo grooten omvang, mits zij mede met behulp van eenige behulpzame arbeiders tot stand zal worden gebracht. Ik dring er met den heer de Visser op aan dat de herziening door den Minister bedoeld spoedig en geheel tot stand zal komen.

De Minister heeft een Koninklijk besluit, van 4 November, uitgelokt naar aanleiding van een bij de vorige begrooting door mij gemaakte opmerking in zake het verleenen van verlof bij ziekte van de werklieden aan de Rijkswerven. Ik heb toen opgemerkt dat er een onregelmatigheid plaats had bij de verschillende directiën. De Minister heeft een onderzoek doen instellen bij die directiën om te weten hoe dat verlof hier en daar werd toegepast of gegeven. Het resultaat daarvan aan den Minister medegedeeld heeft, helaas, tot een tegenovergestelde beslissing geleid dan ik mij had voorgesteld. De Minister is nu gaan zeggen: wij zullen slechts vier dagen geven en ik vorder het bewijs van den behandelenden geneesheer dat de zieke, in verband met wiens toestand verlof wordt gevraagd, *levensgevaarlijk* ziek is, en wanneer de geneesheer die verklaring niet aflegt, kan het verlof niet worden toegestaan.

Ik betreur het zeer dat dit Koninklijk beslnit alzóó is uitgelokt. Een eenigszins milde toepassing naar den aard der omstandigheden waarin het gezin zich bevindt is nu bijna uitgesloten.

Waarom toch altijd die overdreven zuinigheid als het den werkman betreft? Ik geloof niet dat het in den geest van den Minister is.

Bij het bevallen van de echtgenoote van een werkman, vraagt het Koninklijk besluit een verklaring van den behandelenden geneesheer; de Minister weigert de verklaring van een vroedvrouw aan te nemen.

Dit is zeer onbillijk, omdat de werkman bij die bevalling van zijn vrouw bijna nooit de hulp inroept van een geneesheer, maar schier altijd van een vroedvrouw.

De Minister sluit daardoor velen van de bepaling uit. Hij zegt dat van de bepaling op het verlof hier en daar een te ruim gebruik gemaakt is.

Zijn Excellentie had evengoed kunnen zeggen: hier en daar een te *schriel* gebruik gemaakt is.

Ik ben niet in staat — de Minister zal dit ook niet vorderen — van alle directiën mede te deelen hoe dat verlof verleend is; maar wel heb ik hier voor mij een opgave uit één directie waaruit blijkt dat 's Ministers bedoeling veel te bekrompen toegepast wordt. Ik vind op die lijst: 2 broeders voor het begraven van hun moeder een halve dag verlof; een man voor het begraven van zijn echtgenoote een halve dag verlof; twee vaders voor het begraven van kinderen 2 uren verlof voor den een en één uur verlof voor den ander.

Dit is een toepassing van de bepaling, die, naar ik overtuigd ben, door den Minister niet zoo bedoeld en evenmin zoo gewild is. Het doet mij genoegen, dat er bij Koninklijk besluit een maximum gesteld is, maar 4 dagen is te gering en bovendien zijn de voorwaarden daarbij gesteld m. i. te drukkend: de zieke moet in levensgevaar verkeeren — die verklaring zal de arts niet gemakkelijk afgeven —; degene, die verlof heeft, mag geen verlof hebben om te helpen verplegen enz. Alle bepalingen, die, worden ze streng toegepast — en daarvoor bestaat vrees — het Koninklijk besluit voor een goed deel illusoir maken.

Ik meen dat de Minister derhalve goed zal doen den directiën aan te schrijven, dat zij de verloven bij ziekten, overlijden en begraven niet zoo schriel zullen hebben toe te passen, als ik aantoonde en in overeenstemming met de omstandigheden.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om mij in het algemeen aan te sluiten bij de twee vorige sprekers. Toch wensch ik nog een korte kantteekening te maken op hetgeen dr. de Visser gezegd heeft, namelijk waar hij verklaarde het met den Minister eens te zijn, dat men niet moest ingaan op partieele herziening. Over het algemeen kan die stelling juist zijn. Toch zou ik er mij in verheugen wanneer de Minister zich daar niet te streng aan vast hield.

Aan de werf zijn categorieën van personen, die in 28 jaren geen vermeerdering van loon hebben gehad en wier arbeidsduur niet behoorlijk is geregeld. Ik bedoel de bureau-oppassers. Bij hun aanstelling stonden zij 20 à 30 cent per dag hooger in loon dan de minst-bezoldigden, en nu is het bij de bestaande regeling zoo geloopen, dat de minst-bezoldigden van toen 20 cents per dag meer loon hebben. Een partieele herziening zou hier zeker niet zijn misplaatst. Ik vraag: waarom zou hier nog een onderzoek voor noodig zijn?

Men zal wel toestemmen dat de levensstandaard in een stad als Amsterdam hoogere eischen stelt — *ook voor den werkman* — dan in een kleinere plaats. Voor een eenigszins goede woning wordt f 2,50 huur betaald en bedenkt men dan, dat op de werf te Amsterdam loonen betaald worden aan vaklieden van f 1,40 per dag, dan vraag ik: waarom is daarvoor nog een onderzoek noodig? Ik vind dat hier ingegrepen moet worden; hier moet zoo spoedig mogelijk verandering in komen. Men zal toestemmen dat men voor een dergelijk loon geen huishouden kan onderhouden zonder dat er veel ontbeerd moet worden. Wanneer de Minister nog een onderzoek meent te moeten instellen, dan hoop ik dat hij dit zoo spoedig mogelijk zal doen; uitstel kan hier niet velen.

Jaar op jaar is hier gewezen op de misstanden aan de Rijkswerven en nu men voor de zooveelste maal komt aandringen op verbetering, moet er nog een onderzoek worden ingesteld. Ik zal mij daartegen niet verzetten, alhoewel ik het overbodig acht. Ik hoop dat een aandrang van deze zijde niet meer noodig zal zijn en dat er spoedig verbetering zal gebracht worden in de loonen van de werklieden, die het zoo dringend noodig hebben.

De heer **Ellis**, *Minister van Marine:* Mijnheer de Voorzitter! Bij het mondeling debat over de definitieve Marinebegrooting voor 1903 heb ik medegedeeld, dat ik met spoed het onderzoek zou ter hand nemen naar de toestanden op 's Rijks werven, speciaal wat betreft de positie van de werklieden. Dit gold niet alleen de loonregeling, dat gold ook de strafoplegging, de reclames bij straf en de vertegenwoordiging van werklieden. Wanneer men nu zegt, dat deze aangelegenheid zoo doodeenvoudig is, dan ben ik daarentegen van oordeel dat het een gewichtige en moeilijke arbeid is. Die arbeid is vertraagd, maar met kansen op beter eindresultaat, doordien de Minister van Oorlog voor de soortgelijke inrichting bij de Hembrug een commissie had ingesteld, om een overeenkomstig onderzoek in te stellen, en nu is het begrijpelijk, dat, wanneer er twee inrichtingen van Staatsnijverheid naast elkander staan, dergelijke zaken niet afzonderlijk zijn te regelen. Dit zou per se tot teleurstelling leiden. Twee technische ambtenaren van Marine zijn thans in verbinding met de commissie van Oorlog om de noodige samenwerking te verkrijgen. Wanneer ik nu, in antwoord op de opmerking van den geachten afgevaardigde uit den Helder, verklaar dat de loonquaestie niet incidentieel behoort geregeld te worden, dan verklaar ik daarmede niet, dat ik herziening van de loonen onnoodig acht Integendeel, maar alleen dat de loonregeling op dit oogenblik van dien aard is, dat vooruitloopen op een algemeene herziening geen aanbeveling verdient.

Men denke nu niet dat ik, terwijl de commissie aan het werk was, stil heb gezeten; wanneer de commissie met haar arbeid gereed zal zijn, kan ik dadelijk aan den arbeid gaan.

Deze opmerking geldt ook het door den geachten afgevaardigde den heer de Visser aangevoerde omtrent het maken van haast met die herziening.

Nu een en ander over het minimum en maximum loon.

Er is een regeling vastgesteld bij Koninklijk besluit ten aanzien van de mindere geëmployeerden en werklieden bij 's Rijks werven, volgens welke de Minister de bevoegdheid heeft, binnen de voor verschillende categorieën vastgestelde minima en maxima, de loonen toe te kennen. Wil dat nu zeggen, dat de Minister aan een werkman bij het bereiken van zekeren leeftijd het maximum-loon moet toekennen? Zeker niet.

Het stelsel, dat men tot nog toe op 's Rijks werven volgen moet, is, dat loon wordt gegeven naar ijver en bekwaamheid.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit den Helder: welken waarborg hebt gij toch, dat dit zal geschieden of geschiedt; gij hangt immers af van de rapporten van de bazen?

Mijnheer de Voorzitter! Op de toepassing van elk stelsel valt af te dingen, maar hier was de geachte afgevaardigde toch niet geheel juist.

De geachte afgevaardigde kon weten dat in vele gevallen als het ware de werklieden zelf aangeven wie hunner kameraden meer, wie minder bekwaam is.

Dat gebeurt bijv. bij taakwerk. Wanneer aan een ploeg werklieden taakwerk wordt opgedragen en men zou aan die ploeg een minder bekwaam of minder ijverig werkman willen toevoegen, dan zouden de andere werklieden al heel gauw zeggen, dat zij met dien persoon niet gediend zijn.

Maar ook in andere omstandigheden behoeft men niet alleen af te gaan op de commandeurs en bazen; een ingenieur die berekend is voor zijn taak, ziet al heel gauw welke menschen goed zijn voor hun werk en welke niet. Ik laat nu het jonge volk hierbij buiten beschouwing.

Waar de geachte afgevaardigde uit den Helder als basis zijner redeneering aannam de bij de regeling aangegeven loonen, moet hij tot verkeerd resultaat komen; immers komt daar toch vermeerdering bij door overwerk en uitwinst bij taakwerk.

Ik heb hier een lijst voor mij betreffende de loonen op de werf te Amsterdam betaald tusschen 1 September 1902 en 1903 en neem daaruit eenige werklieden waarop gewezen is door den heer de Visser:

Van de scheepmakers is het gemiddelde loon f 2,09 en zij hebben gemiddeld ontvangen f 2,41; de verhouding uitbetaald tot toegekend loon was dus 115 pct.

Voor de schrijvers 2de klasse door den geachten afgevaardigde

uit den Helder ter sprake gebracht waren die cijfers f 1,80, 1,993 en 110¾ pct.

En ik doe den geachten afgevaardigde verder opmerken, dat hij bij een vorige gelegenheid zelf heeft geadviseerd om de menschen langer te laten werken, ten einde hen meer te laten verdienen, zooals mij uit de stukken is gebleken.

Ik kom thans tot de quaestie van de toekenning van het maximum loon.

Er waren totaal op 1 September jl. op de drie Rijkswerven 1694 werklieden. Daarvan hadden 68 pct. meer dan het gemiddelde loon en 26 pct. genoten het maximum. En het maximum loon werd voor de jongste werklieden genoten tusschen de 23 en 30 jaar. Nu weet ik wel, dat niet kan gezegd worden dat alles op de werven goed is, maar met die gegevens onder de oogen meende ik eerst het rapport van de commissie te moeten afwachten alvorens particel iets te wijzigen in de bestaande loonregeling. Ik kan echter den heer de Visser de verzekering geven, dat de commissie met veel spoed werkt.

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin den Minister mijn dank te betuigen niet alleen voor zijn antwoord op mijn vraag, maar vooral voor de wijze waarop de Minister die vraag heeft beantwoord.

Het verheugt mij zeer, niet alleen dat de commissie reeds werkzaam is, maar ook dat de Minister haast zal maken, zoodra hij het rapport van die commissie heeft ontvangen, met de nieuwe algemeene regeling, zooals die door mij werd gewenscht.

Ik maak den heer Staalman de opmerking, dat hij mij blijkbaar, toen ik van de schrijvers heb gesproken, niet heeft begrepen.

Ik heb het gunstigste cijfer van f 790 juist genomen om de tegenstelling te schriller te maken tusschen die categorie van schrijvers aan de marinewerven en de schrijvers aan het Departement van Oorlog of de bewaarders bij 's Rijks marinewerven.

In de tweede plaats constateer ik, dat de Minister van Marine de ongunstige verhouding niet heeft aangevochten, die op de Rijksmarinewerf te Amsterdam bestaat tusschen het getal werklieden en het kleine percentage dat werkelijk het maximum loon heeft. Van de scheepmakers heb ik genoemd een getal van 400 werklieden, waarvan slechts 12 het maximum loon hebben van f 2,50. En uit het feit dat de Minister hiertegen niets zeide, mag ik de conclusie trekken, dat die ongunstige verhouding bestaat. Op dien grond verheugt mij te meer, wat de Minister ten aanzien van het spoedeischende van deze zaak in het midden heeft gebracht.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geef toe, wanneer de Minister in de te regelen aangelegenheden bij Rijkswerven ook wenscht op te nemen de strafoplegging enz. en de vertegenwoordiging van de arbeiders bij hun meerderen, dan kan dit niet worden beschouwd te zijn als van zoo eenvoudigen aard, maar de Minister veroorlove mij toch deze opmerking: hij zal nu of heeft nu in de door hem genoemde commissie doen zitting nemen twee technische ambtenaren van zijn Departement. Welnu, hij voege daaraan toe eenige arbeiders, anders komt de Minister niet waar hij wezen wil.

Algemeen is nu het stelsel aangenomen, ook bij de Kamers van arbeid, dat de arbeiders zullen medespreken in deze hun betreffende aangelegenheden.

Nu weet ik zeer goed, de Minister Röell antwoordde het destijds reeds aan den heer Heldt, hoe moeilijk het is om bij inrichtingen als de Rijkswerven een instelling te hebben als de Kamer van arbeid. Maar de Minister kan toch wel bij de samenstelling dezer commissie de arbeiders hooren en raadplegen hun wenschen. Kan de Minister er nu niet toe komen om te hooren 4 of 5 werklieden van de verschillende Rijkswerven, die hem beter op de hoogte zullen brengen van hetgeen zij wenschen ten aanzien van hun vertegenwoordiging dan zijn technische ambtenaren? Want laat ik er den Minister op attent mogen maken — het betreft hier een *recht* der arbeiders — dat het dezer dagen op een der marinewerven is voorgekomen dat niettegenstaande er een uitdrukkelijk voorschrift is gegeven, dat op een van de dagen der week de werklieden hun ingenieur kunnen spreken, een der ingenieurs een arbeider eenvoudig liet toevoegen: de ingenieur is niet voor je te spreken.

Zoo iets moet niet kunnen voorkomen, omdat men daardoor de menschen ontevreden maakt en verbitterd. Het is voor den goeden geest onder het personeel, en de Minister zal zeker wenschen dat die geest goed blijft, van groot belang, dat de voorschriften en voornamelijk deze door de ambtenaren stipt worden opgevolgd.

Ik moet opkomen tegen de bewering, dat de werklieden, wanneer zij taakwerk hebben, zelf door hun ijver en bekwaamheid zouden aangeven den maatstaf hunner belooning. Zou door die eigen waardeering ooit één werkman hooger loon gekregen hebben? Dit komt absoluut nooit voor. In de practijk worden de menschen feitelijk naar leeftijd verhoogd en ontvangen zij f 0,10 of f 0,20 per jaar meer, en zelden zijn zelfs, voor zoover ik weet, onbekwamen achtergesteld. De practijk is, dat men ongeveer naar dienstjaren wordt bevorderd; daarop komt het neer en om dit stelsel te ontloopen heb ik in overweging gegeven een examen in te stellen voor gezel en meester, bij de vaststelling en regeling waarvan — en daarop leg ik zéér den nadruk — de arbeiders zeer bepaald zouden moeten worden geraadpleegd. In een ander geval recommandeer ik het niet.

En nu het overwerk. Van de schrijvers sprekende, zegt de Minister: waar het loon gemiddeld f 1,60 bedraagt, wordt gemiddeld f 1,99 uitbetaald. Maar hoeveel uren hebben die menschen dan daarvoor gewerkt? Als een schrijver per dag f 1,40 verdient en daarvoor 9 uur per dag werkt, ontvangt hij per uur f 0,15 à f 0,16. Mag men nu op zulk een bezoldiging een schrijver bij de Rijksmarine in dienst houden? Ik dring er daarom ernstig op aan, dat de Minister deze schrijvers verdeelt in twee categorieën, een 1ste klasse op een bezoldiging van f 2,80 en een 2de klasse op een bezoldiging van f 1,80.

Daardoor zal de tevredenheid bevorderd worden, maar ook niets meer dan de billijkheid worden betracht. Dat overwerk mag bij de beoordeeling van zijn loon niet mede tellen.

Wanneer zulk een man 9 uur op zijn bureau gewerkt heeft en dan 's avonds nog weer zooveel uur moet werken, gaat het niet aan zich daarop later te beroepen en te zeggen: de man heeft een goede bezoldiging. Ik ben overtuigd, de Minister gevoelt dit zelf ook wel, wanneer hij hun uurloon raadpleegt.

De Minister heeft, meen ik, verzuimd de vraag te beantwoorden omtrent de verloven, ik twijfel niet, of hij zal mij dit antwoord alsnog willen geven.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet zeggen, dat het antwoord van den Minister mij heeft bevredigd. Ik apprecieer zeer, dat de Minister een onderzoek heeft toegezegd en ik vertrouw ook, dat de Minister dit zal doen. Ik heb geen enkele reden daaraan te twijfelen.

De Minister heeft den toestand niet zoo erg genoemd. Het loon van den scheepmaker, zegt de Minister, is per dag f 1,95, maar het gemiddelde loon is f 2,40 en dit wordt verkregen door het verrichten van taakwerk, dat wil zeggen aangewezen werk. De Minister wil den werkman betalen naar bekwaamheid en ik sta op hetzelfde standpunt. Maar mag ik vragen: wie beoordeelen de bekwaamheid? Nu, zegt de Minister, de werklieden bepalen zelf hun bekwaamheid, en geeft daar dezen uitlegging aan.

Wanneer een ploeg arbeiders een stuk werk aannemen, zorgen zij er zelf wel voor dat zij de onbekwamen uit hun midden verwijderen. Daarmede willen zij niet werken. Zou dit waar zijn? Ik geloof dat de Minister zich hierin vergist. Wanneer men met een ploeg werkt, zijn daaronder werklieden die op een hooger en een lager uurloon zijn aangeschreven en wanneer er nu geld wordt overgehouden, wordt dit verdeeld naar gelang van het uurloon waarvoor men staat opgeschreven.

Er is dus geen sprake van dat de werklieden zeggen dat zij met den een of ander niet willen werken. Zij werken juist gaarne met hen die tegen minder loon werken, want die mindere bekwaamheid is in den regel niet minder dan van hen die een hooger dagloon ontvangen.

Ik ben persoonlijk een tegenstander van stukwerk. Ik gevoel daar niets voor, want het spreekwoord zegt: door stukwerk werkt men zich stuk. Dat is de waarheid. De heer de Vries zegt dat het niet waar is, maar ik kan dit beter beoordeelen dan de heer de Vries, omdat ik dit werk zelf heb verricht. Men tracht zooveel mogelijk uit dat werk te halen om Zaterdags met een paar gulden meer naar huis te kunnen gaan, wat niet anders kan worden verkregen dan door overmatige inspanning. Dat onder-

vindt men aan den lijve en vooral op later leeftijd ondervindt men daarvan de nadeelige gevolgen.

Op de werf bestaat geen systeem van stukwerk of loonregeling, het is louter willekeur; en nu spreekt het vanzelf dat wanneer op een stuk werk flink wat wordt overgehouden, dit werk een volgenden keer voor minder wordt uitbesteed.

Naar mijn vaste overtuiging is het stukwerk in het voordeel van den werkgever en in het nadeel van den arbeider en kan alles wat in stukwerk is gemaakt niet de vergelijking doorstaan met datgene wat in een behoorlijk daggeld is gemaakt; de deugdelijkheid moet daaronder lijden.

De heer **Ellis**, *Minister van Marine*: In de eerste plaats wensch ik te verklaren, dat ik de conclusie door den geachten afgevaardigde, den heer de Visser, uit mijn stilzwijgen getrokken, niet aanvaard. Ik verzoek hem liever te wachten of de door hem geopperde bezwaren kunnen worden ondervangen. Ik hoop dat dit uitstel niet van te langen duur zal zijn.

De geachte afgevaardigde uit den Helder is teruggekomen op de quaestie van de loonen en heeft gezegd: gelooft gij werkelijk dat iemand die niet bekwaam is ook geen verhooging van loon ontvangt.

Dit is niet zoo, allen krijgen periodiek een zeer geringe verhooging.

Nu is het in het algemeen genomen niet mogelijk een regeling te maken, die door onverschilligen niet verkeerd zou kunnen worden uitgevoerd en voor den Minister is dit onmogelijk te controleeren; hij moet en mag in deze afgaan op de directeuren en commandanten. Aan een stelsel van betaling naar ijver en bekwaamheid blijf ik dan ook voorkeur geven boven dat van periodieke verhooging der arbeidsloonen, zóó dat op een zekeren leeftijd het maximum loon bereikt wordt; een stelsel dat naar ik vermeen de geachte afgevaardigde uit den Helder zou verkiezen.

Waar de heer Nolting zegt dat hij nooit gehoord heeft, dat er in een ploeg bij keuze gewerkt wordt, moet ik hem opmerken dat die keuze op 's Rijks werven veel voorkomt. Bij stukwerk kiezen de werklieden wel de jongere hulpkrachten, die goed zijn, maar minder verdienen. En die telkens zich herhalende keuze is toch ook een aanwijzing welke der jongere krachten goed zijn en geeft dus dit systeem de gelegenheid om te weten wat er in het jonge werkvolk zit.

Wat nu betreft de opmerking, dat stukwerk hetzelfde is als zich stuk werken, moet ik zeggen, dat ik zulks niet kan toegeven voor de Rijkswerven, want er is altijd een correctief, namelijk de menschen ontvangen bij tegenslag steeds den arbeid naar hun uurloon uitbetaald. Over de inkomsten der schrijvers 2de klasse wil ik nog dit zeggen: uit mijn staat blijkt dat per jaar f 594 tot f 647 aan deze personen werd uitbetaald.

Wat de geachte afgevaardigde mededeelde omtrent den ingenieur die het werkliedenpersoneel afwees toen het hem te spreken vroeg, is zeker ernstig. Er zijn bepaalde dagen, waarop de werklieden hetzij persoonlijk, hetzij collectief kunnen komen om te spreken over hun belangen. Wanneer nu de ingenieur zoo iemand wegstuurt, schiet hij in zijn plicht te kort en ik zal zeker niet nalaten naar het gerelateerde een onderzoek te doen instellen

Het zal echter onmogelijk voor den Minister blijven dergelijke zaken geheel te voorkomen. Gevallen van dien aard kunnen mij worden aangebracht, maar liefst niet hier, want zoo kom ik veelal niet verder.

De geachte afgevaardigde heeft verder gewezen op het Koninklijk besluit betreffende het verleenen van verlof bij ziekte.

Toen ik optrad waren er bijv. werklieden, die maanden lang van die vergunning met behoud van loon profiteerden, zelfs een die maanden lang zijne huisvrouw in een particulier ziekenhuis bezocht. Ik heb het beter geacht voor gelijkelijke en goede werking in deze, juist omschreven bepalingen in het leven te roepen: en toen is in het Koninklijk besluit vastgelegd, dat de werklieden over 4 dagen mochten beschikken, met behoud van loon, maar bestaat de noodzakelijkheid voor langer, dan moet dit gemotiveerd aan den Minister ter beslissing worden aangebracht.

De uitdrukking „levensgevaarlijk" sluit uit lichtere of chronische ziekten. In dergelijke gevallen kan ik den werkman toch niet vergunnen met behoud van loon als verpleger op te treden. Dit gevoelde de geachte afgevaardigde ook toen hij zeide: laat de Minister dan verpleging uitzonderen! Maar hoe zal men dit controleeren? Dat is niet gemakkelijk, een levensgevaarlijke ziekte kan daarentegen wel worden gecontroleerd op attest of door speciaal onderzoek.

Is het verder zoo vreemd dat ik bepaalde dat men bij bevallingen niet mocht afgaan op een briefje van de vroedvrouw? Als deze het alleen af kan, heeft men toch te doen met een normale bevalling en dan behoeft de man toch niet thuis te blijven. Alleen wanneer er ziekte bij komt en de dokter geeft een briefje af, behoeft de man thuis te blijven en mag hij dit doen met behoud van loon.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 24 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 25 tot en met 29 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IIIde afdeeling (Personeel der zeemacht).

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze begrooting zijn onderscheiden wijziging in regelingen van traktementen en soldijen gebracht. Reeds zijn onderdeelen daarvan ter sprake gebracht; ik zal daarop niet terugkomen, maar wil toch nog een enkel punt releveeren ten aanzien van de zeeofficieren.

De Minister heeft enkele veranderingen gebracht in de zeetraktementen, maar die van de luitenants ter zee 2de klasse bleven geheel ongewijzigd.

In het Voorloopig Verslag werd daarop de aandacht gevestigd en een vergelijking gemaakt met andere categorieën van officieren.

De Minister meent dat met den leeftijd van de tegenwoordige luitenants ter zee 2de klasse geen rekening moet gehouden worden, omdat deze nu abnormaal hoog is. Hij bedraagt toch thans ongeveer 7 jaar meer dan 15 jaar geleden. Het streven moet gericht zijn op betere promotie-kansen in de lagere officiersrangen, zegt de Minister.

Dit is heel mooi, maar hoe en wanneer zal de Minister dat doen? De officieren, die thans slechte promotie maken, hebben daaraan al bijzonder weinig.

De Minister wijst de quaestie echter niet geheel af, want op bladz. 32 der Memorie van Antwoord brengt hij haar in verband met de herziening van de tegenwoordige regeling van het onderwijs aan het Koninklijk Instituut.

Moeten deze zaken echter beslist aan elkander gekoppeld worden? Mij dunkt, de verbetering der financieele positie van de luitenants ter zee 2de klasse kan zeer goed op zich zelf geschieden; ik zou dus den Minister in overweging willen geven de financieele positie der andere luitenants ter zee 2de klasse althans zoo spoedig mogelijk te herzien.

De Minister wijst er wel op, dat de vooruitzichten bij het korps zeeofficieren beter zijn dan bij eenigen anderen tak van dienst bij de marine.

Dat kan wel zoo zijn, maar het zijn toch maar vogels in de lucht en een luitenant ter zee tweede klasse kan daarop niet veel voorschot nemen.

In de regeling die de Minister getroffen heeft is weder gebleken, dat een partieele herziening andere verkeerdheden medebrengt.

Zoo heeft de Minister voor den kapitein ter zee, commandant van een wachtschip, het zeetraktement aanmerkelijk verhoogd.

Ik acht den daarvoor door den Minister aangegeven grond niet onjuist, maar ik vraag: zijn er niet betrekkingen aan den wal die zeker even belangrijk zijn als die van een commandant van een wachtschip? Ik wijs bijv. op den commandant van het Koninklijk Instituut der marine; is diens betrekking niet een der gewichtigste? Toch wordt hij nu in traktement achtergesteld bij den commandant van een wachtschip.

Hetzelfde geldt — om nog een enkel voorbeeld te noemen — voor de luitenants-ter-zee 1ste klasse. Er was gevraagd of het tweede 40-tal van die officieren, voor zoover zij aan den wal geplaatst zijn, niet wat meer konden worden bezoldigd? Hoe is de toestand op het oogenblik? De luitenants-ter-zee 1ste klasse, zijn verdeeld in drie 40-tallen. Aan boord geplaatst is er verschil in bezoldiging naar gelang van het 40-tal waartoe men

behoort; het tweede veertigtal aan den wal ontvangt echter evenveel als het jongste 40-tal.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord dat daarin geen verandering gebracht kan worden; dat er tusschen het tweede en oudste 40-tal een verschil moet blijven als thans bestaat. In een nieuwe regeling voor de officieren van administratie wordt het daarmede niet zoo eng genomen. Die zijn ook in drie categorieën verdeeld, en het tweede 40-tal aan wal geplaatst, ontvangt f 100 meer dan het jongste. Ik meen dat het aanbeveling verdient, om ook voor de zeeofficieren dezelfde gunstige gradatie over te nemen.

Ik sprak zooeven van een aanstaande herziening der regeling van het onderwijs aan het Koninklijk Instituut. De Minister wil overwegen het onderwijs te beperken tot maritiem vakonderwijs, en het Instituut laten aansluiten aan de 5-jarige hoogere burgerschool of daarmede correspondeerende inrichting. De Minister heeft een commissie benoemd om hem in deze van advies te dienen. Met veel belangstelling heb ik van dit voornemen kennis genomen: het onderwerp, dat de Minister hier aanvat, is inderdaad van zeer belangrijken aard, en ik hoop, dat hij de zaak tot een goed einde zal kunnen brengen. Ik geloof, dat onder de tegenwoordige marine-omstandigheden een paar jaren vroeger of later bij de marine komen, van niet veel invloed zal zijn, vooral niet wanneer, zooals de Minister van plan is, de adelborst dadelijk met de practijk van het zeemansleven kennis zal maken. Hoe meer het Instituut kan worden een maritieme vakschool, hoe meer de opleiding kan worden gericht op de vorming van den aanstaanden officier als zoodanig, des te beter komt mij dit voor.

De vraag doet zich hier vanzelf voor: zal de Minister niet in moeilijkheden komen, als hij de jongelieden op later leeftijd aanneemt, en zal hij niet voor het geval kunnen komen te staan, dat zich niet genoeg jongelieden zullen aangeven, evenals dat het geval schijnt met jongelieden van de hoogere burgerscholen ten aanzien van de Militaire Academie? Mocht de Minister op dezen weg kunnen doorgaan, dan vertrouw ik, dat hij de Kamer te gelegener tijd de noodige inlichtingen niet zal onthouden.

Dit jaar is door den Minister voor het eerst toegepast een maatregel tot voorziening in het groote incompleet van officieren door jongelieden die niet voor het examen geslaagd waren, voorwaardelijk op het Instituut toe te laten. De wijze waarop de Minister deze zaak geregeld heeft, komt mij alleszins geschikt voor en ik zou willen dat bij andere inrichtingen hetzelfde kon gebeuren.

Ik wensch den Minister geluk, dat de proef zoo goed is geslaagd; 6 van de 7 jongelingen konden toch definitief als adelborst worden geplaatst; en daarvan sommigen met een hoog nummer in de ranglijst.

Ten aanzien van het examen, speciaal in het geval als het plan van herziening mocht doorgaan, zou ik den Minister in overweging willen geven eenige eischen van lichamelijke geoefendheid te stellen.

Aan die lichamelijke oefeningen wordt door de jongelieden van verschillende instituten, als burgerscholen, veel te weinig gedaan. Onlangs trof ik nog in het tijdschrift voor onderwijs en opvoeding een artikel aan, waarin de toestand in dat opzicht aan verschillende burgerscholen werd geconstateerd en die toestand komt mij allertreurigst voor.

Komen de jongelieden op wat lateren leeftijd bij de marine, dan is het zeker zeer wenschelijk, dat zij lichamelijk goed geoefend zijn. Indirect zal door het stellen van die eischen ook het groote voordeel kunnen worden verkregen, dat aan de verschillende onderwijsinrichtingen aan het gymnastiekonderwijs meer zorg zal worden besteed en dat zal weder in het algemeen op de weerbaarheid van ons volk een krachtigen invloed ten goede uitoefenen, iets waarvoor deze Minister zeker niet ongevoelig zal zijn.

Ten aanzien van het onderwijs wensch ik de aandacht te vestigen op het groot aantal opleidingen en opleidinkjes, die bij de marine bestaan en waardoor een aantal krachten in beslag worden genomen, die wellicht voor een deel nuttiger, althans in meer actiever zin zouden zijn te gebruiken. Tusschen die opleidingen bestaat geen band, althans niet de nauwe band welke zou moeten bestaan. Ik wijs op heel gelijksoortige opleidingen als die te Leiden, Amsterdam, Hellevoetsluis en aan boord *Nautilus*.

Wenschelijk is het, dat er bij den overgang van de een naar de andere instelling, althans een zekere continuiteit bestaat en dat zulke opleidingen onder een hoofd werden gebracht. Zal het niet noodzakelijk zijn om een persoon te belasten met leiding en toezicht van alle opleidingen bij de marine en er uit het oogpunt van vereenvoudiging bij de opleiding voor de marine niet een en ander te doen, bijv. ook door de opleiding meer te doen plaats hebben op actieve schepen?

Ik weet niet, of de Minister de wijziging van het maritieme opleidingssysteem en van het maritieme onderwijs in zijn geheel op zijn programma heeft geplaatst. Ik wil er thans niet op ingaan, maar mij veroorloven de overweging dezer belangrijke aangelegenheid bij den Minister aan te bevelen.

De heer **van Wassenaer van Catwijck**: In het begin van November heeft er in een der bladen een verhaal gestaan omtrent Nederlandsche matrozen, die, toen zij met torpedobooten in de haven van Athene lagen, zich op straat schandelijk zouden hebben gedragen. Het is in de bladen o. a. in het *Handelsblad* van 11 November wel is waar tegengesproken en ik lees hier in het laatst nitgekomen marineblad, dat door de bemanning der torpedobooten, *de Piton*, *de Sphinx* en *de Minotaurus* slechts op zeer beperkte wijze kon worden gepassagierd, omdat er een feest was naar aanleiding van de verkiezing van burgemeesters; ik begrijp dus dat het verhaal niet waar is, maar het spijt mij toch, dat een der Nederlandsche bladen onzen kranigen menschen, die het bestaan hebben met drie zulke kleine notendoppen de reis naar Indië te maken, een smet aanwrijft, die zij niet hebben verdiend en ik hoop, dat de Minister in staat zal zijn ons aan te toonen, dat het verhaal verzonnen was.

De heer **Ellis**, *Minister van Marine*: Mijnheer de Voorzitter! Door den geachten afgevaardigde, de heer Verhey, zijn eenige opmerkingen gemaakt over de traktementsregelingen der officieren, in de eerste plaats over de traktementen van de luitenants ter zee tweede klasse. Nu heb ik in de stukken opgemerkt, dat de luitenants ter zee tweede klasse tegenwoordig op te hoogen leeftijd luitenant ter zee eerste klasse worden.

Luitenant ter zee tweede klasse is geen betrekking voor iemand van 36 jaar. Zij is te ondergeschikt en veelal te onbeduidend. Daarom herhaal ik hier, dat er naar gestreefd moet worden de promotie sneller te doen zijn. Nu erken ik, dat het wellicht niet mogelijk zal blijken de promotie tot luitenant ter zee 1steklasse bijv. vóór het 32ste levensjaar te doen geschieden, wat ik hoogst gewenscht zou achten, maar eerst wanneer mij die onmogelijkheid blijkt, zal een regeling dienen ingevoerd te worden, waarbij de luitenant ter zee 2de klasse voor het aantal jaren boven het 32ste jaar als zoodanig dienende zekere verhooging van traktement verkrijgt. Ik wensch hiermede echter te wachten tot de reorganisatie van het Koninklijk Instituut voor de marine haar beslag heeft gekregen, maar tevens, en dat heeft de geachte afgevaardigde uit het oog verloren, wensch ik dat te doen ook in verband met de reorganisatie van het korps mariniers.

Gaat men nu het stelsel na, aangenomen voor traktemensbepaling der zeeofficieren, dan zien wij twee beginselen, die — dat erken ik — niet steeds logisch zijn doorgevoerd 1°. Een luitenant ter zee eerste klasse ontvangt al naarmate hij tot de 1ste, 2de of 3de categorie behoort f 1800, f 1400 of f 1300: dient hij ondergeschikt dan wordt f 300 tafelgeld afzonderlijk berekend en zijn de zeetraktementen respectievelijk f 1500, f 1100 en f 1000; 2°. Aan den wal geplaatst zonder vrije woning: dan wordt aangenomen, dat zij hetzelfde zeetraktement ontvangen als aan boord. Dus zou men hen in dat geval geven f 1500, f 1100 en f 1000. Maar nu vind ik in werking een regeling — niet logisch — waarbij voor die drie categorieën bepaald is f 1500, f 1200 en f 1200. En wanneer ik nu naar de inzichten van den geachten afgevaardigde te werk ging, zou ik eigenlijk de beide laatste categorieën minder moeten geven dan nu. En nu wil ik zeker niet minder geven, maar door de middelsten meer te gaan geven gaat het verband nog meer verloren.

Wat betreft de regeling van de inkomsten van den commandant van het Koninklijk Instituut, hierbij wil ik niet vooruitloopen op de reorganisatie van het onderwijs aan het Instituut, maar

ik voel zeer veel voor de door den geachten afgevaardigde gemaakte opmerking.

Wat nu betreft de wijziging in de recruteering en opleiding der toekomstige zeeofficieren is het mij aangenaam den geachten afgevaardigde aan mijn zijde te zien.

Ik ben inderdaad van oordeel dat het urgent is het onderwijs aan het Instituut te reorganiseeren, en daarmede houdt zich dan ook een commissie onledig. Het instituut moet worden een inrichting voor maritiem vakonderwijs en dat sluit in zich dat er jongelieden van meer wetenschappelijke ontwikkeling dan thans zullen komen. Op het oogenblik is, dank zij de onvolledige aansluiting aan de 3de klasse der hoogere burgerschool, de leeftijd van toelating gemiddeld 16¾ jaar; die leeftijd behoeft werkelijk niet veel hooger opgevoerd te worden om jongelieden te krijgen met einddiploma van de 5-jarige hoogere burgerschool. Bij de administratie, waar aansluiting is aan die school, is voldoende toeloop en ik heb geen vrees dat er zich geen voldoend aantal liefhebbers zullen opdoen voor Willemsoord. Maar men zal natuurlijk door een overgangsmaatregel moeten zorgen dat men geleidelijk in den nieuwen toestand komt. Wat de meerdere vereenvoudiging en centralisatie der verschillende opleidingen betreft, door den heer Verhey besproken, kan ik mededeelen, dat bij mij het voornemen voorzit om die opleiding zooveel mogelijk te brengen in één hand. Reeds wordt in die richting gehandeld door de voorbereiding van de overbrenging der opleiding van jongens van Amsterdam naar Hellevoetsluis, waaronder dan zal ressorteeren de Kweekschool voor zeevaart te Leiden. Hierdoor zal kunnen worden volstaan met één commandant en misschien met een kleinere staf van officieren.

Zeker is op het gebied van de opleidingen nog veel te doen, en waar de geachte spreker vraagt, of op mijn programma staat dat onderwijs beter te regelen, antwoord ik toestemmend. Ik acht voor de marine een inspecteur van maritiem onderwijs vermoedelijk noodig om tot een goede oplossing te geraken.

De heer van Wassenaer stelt den Minister in de gelegenheid om zich uit te laten over de al of niet juistheid van hetgeen in de bladen werd vermeld omtrent het berispelijk gedrag van de bemanning van de drie torpedobooten tijdens het verblijf van die vaartuigen te Piraeus.

Ik heb ook dat ingezonden stuk met verontwaardiging gelezen, want ik had steeds rapporten van den commandant der flottielje torpedobooten ontvangen, waarin hij zich hoogst waardeerend over de bemanning uitliet.

Ik heb mij daarom gehaast advies te vragen aan den commandant der zeemacht in Nederlandsch-Indië, doch mij te gelijk gewend tot den zaakgelastigde der Nederlanden te Athene, onder overlegging van het courant-uitknipsel.

Van onzen zaakgelastigde mocht ik vernemen, dat de inzender van het stuk dit met een valschen naam geteekend heeft, en iemand is die uit Nederland gevlucht is wegens een frauduleus bankroet te Amsterdam.

„De waarheid is" — zoo schrijft de heer van Lennep — „dat het gedrag der equipage, van Hr. Ms. *Phyton*, *Sphinx* en *Minotaurus* tijdens het verblijf van deze torpedobooten in de haven van Piraëus in alle opzichten *onberispelijk* is geweest, en dat hetzelve tevens de bewondering en de achting der Grieksche autoriteiten en van de bevolking aldaar heeft opgewekt."

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 30 tot en met 36 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 37, luidende:

„Kosten van het korps mariniers, bestaande in: traktementen, soldijen, toelagen, reis-, verblijf- en verhuiskosten van officieren, onderofficieren, korporaals en manschappen; uitgaven voor aanschaffing, aanmaak en onderhoud van kleeding en uitrusting voor onderofficieren, korporaals en manschappen op hunne rekening te verstrekken, en die wegens uit te betalen saldo's tegoed en verdere betaling uit die rekening; kosten van voeding; kosten van onderwijs en van bibliotheken; kosten van kazernen en daarbij behoorende wachten, van kazerneering en huishuur; aanschaffing van bureaubehoeften; aanschaffing, herstelling en onderhoud van artillerie-, schiet- en pioniermaterieel, wapenen en groot-equipement, zoomede alle verdere uitgaven voor het korps mariniers. Kosten van werving, f 423 000."

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Nu de eventueele reorganisatie van het korps mariniers als het ware nog in de lucht hangt, en de Minister in de Memorie van Beantwoording zegt: „Zoolang deze Commissie (de Commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 28 Februari 1903 n°. 17) zich over het al of niet aanwijzen van een detachement mariniers voor den dienst te Curaçao niet heeft uitgesproken, is het den ondergeteekende niet mogelijk omtrent eene reorganisatie van het korps mariniers eene beslissing te nemen", zoolang valt het bezwaarlijk aan te dringen op eenige loonregeling bij dat korps.

Ik zal daarom thans niet aandringen op verhooging der soldijen voor sommige categorieën.

Alleen wensehte ik den Minister te vragen — gegeven de omstandigheden waarin onderscheidene korporaals en soldaten verkeeren — of het niet mogelijk zou zijn het getal uit te breiden van degenen die uit de menage genomen worden met vergoeding voor voeding en huishuur.

De Minister zegt in de stukken dat een marinier 1ste klasse aan den wal een soldij kan hebben van ongeveer f 25—f 36, terwijl de 25 oudstgehuwden nog f 6,50 meer verkrijgen, en de hier voor hen aangegeven minima in de practijk nimmer, de aangegeven maxima slechts zelden voorkomen. Ik doe van de waarheid daarvan niets af; maar wat gebeurt in de practijk?

Uit de practijk blijkt dat zulk een marinier eerste klasse in de vijf dagen soms f 2,15 ontvangt; daar moet die man van leven met vrouw en 4 kinderen. Hij moet, ik heb hier zulk een opgave voor mij, f 1,75 huishuur per week betalen. Een der korporaals ontvangt f 3,50; een ander marinier f 1,97⅝; weer een ander ontvangt f 3,67⅝. Die menschen hebben bijna allen groote gezinnen, sommigen zelfs met 6 kinderen. Nu zou de Minister dit goed kunnen maken wanneer hij de 51 man die in de Memorie van Antwoord genoemd worden, buiten de menage bracht. Met het daardoor vrijkomende geld zouden zij voor een groot deel hun geheele gezin kunnen voeden.

Ik hoop dat de Minister zich van deze zaak niet met een aardigheid zal afmaken, gelijk hij daarvan den schijn gaf toen ik de quaestie van de verloven bij de Rijkswerf besprak. Ik weet, de Minister bedoelt niet te schertsen met deze zaken, maar sommige heeren lachen dan om zijn uitdrukkingen en zoo kan, van een voor de betrokkenen ernstige zaak, een grap gemaakt worden. Ik heb gezinnen van die mariniers bezocht en gezien dat door deze menschen, die bijna allen tot de eerste klasse behooren en die, zooals de Minister zelf erkend heeft, uitstekende soldaten zijn, vaak bittere armoede geleden wordt

Dit is duidelijk wanneer men weet dat sommige dezer gezinnen uit 6 en 8 personen bestaan en dan leven moeten van bijv. f 2,15 in de 5 dagen.

Ik hoop dus dat de Minister het denkbeeld in overweging zal willen nemen deze menschen buiten de menage te brengen, opdat het vrijkomende geld ten bate van de gezinnen zal komen.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de klachten in het Voorloopig Verslag gemaakt over den toestand van de kazerne der mariniers te Rotterdam, zegt de Minister, dat hij die niet in alle opzichten bevredigend kan noemen, maar dat hij zich vereenigen kan met het oordeel van die leden die dien toestand toch zoo slecht niet vinden. Ik ben zoo vrij met die leden van gedachten te verschillen. De toestand van die kazerne is toch allesbehalve zoo dat ze geschikt genoemd kan worden om als verblijfplaats te dienen voor een groot getal personen — ik zeg niet voor een te groot getal — dat gewoonlijk varieert tusschen de 200 en 300 man.

Het groote gebrek wat de kazerne aankleeft is, dat de zolderingen over het algemeen genomen te laag zijn; dat er op de zalen een onaangename lucht is, door gebrekkige ventilatie en te weinig luchtruimte, terwijl het er op de gangen en trappen zeer vochtig is. Er is maar een localiteit in die voldoet, dat is de cantine; al het andere is slecht, doch ook daar heerscht bij koud weer, wanneer de ramen dicht moeten blijven, een verpestende atmosfeer, door gebrek aan ventilatie.

De keuken kan voldoende genoemd worden, maar de ramen

van de woning van den adjudant-onderofficier en van de onderofficierskamer kunnen dikwijls niet geopend worden, omdat de lucht van verbrand spek en dergelijke, van uit de keuken daar binnendringt.

Het kantoor of bureau van den luitenant-kwartiermeester is zeer klein en var zoldering niet hooger dan 2 M. en hoogstens 40 c.M. De luitenant moet daar den geheelen dag vertoeven.

De Kamer der onderofficieren is een localiteit van 6 M. lang en ongeveer 3 M. breed. De zoldering is 2,40 M. hoog. De slaapkamer der onderoffieieren is niet beter. Deze is 5,60 M. lang, 6 M. breed en 2,40 M. hoog. Er slapen nu gewoonlijk 5 onderoffieieren, doch dit aantal is somtijds grooter, als er meer ongehuwden zijn. De gehuwden wonen buiten de kazerne. Wanneer het raam aan de straatzijde, het eenigste ventilatie-middel, door sleeht of minder goed weder niet open kan, heerseht er een bedorven lucht.

Een slaapkamer der manschappen en korporaals is 10,50 meter breed, 13,40 meter lang en 2,40 meter hoog en bevat 35 kribben.

Er zijn in de zoldering eenige ventilatiegaten gemaakt, die eehter in den winter en bij sleeht weder niet open kunnen gezet worden. Er zijn verder 2 ramen, waarvan er een open kan, doch dat gesloten moet blijven, omdat het uitkomt in een gang van een belendende bakkerij, waardoor roet en stof en onaangename lucht de slaapkamer binnenkomt als het raam open is. De manschappen verklaarden, dat de atmosfeer er 's naehts ondragelijk is en 's morgens de ramen en ventileerinriehtingen wel 3 uur open moeten staan, voor het er wat beter geworden is. In de daaraan grenzende slaapkamer zijn 66 kribben. Deze kamer is zeer lang en smal; er is maar zeer weinig ruimte tusschen de kribben. De hoogte van de zoldering is eehter beter dan op de vorige besehreven kamer en zal ongeveer 3 meter zijn. Er zijn in den zolder eenige ventilatiegelegenheden gemaakt, die eehter nooit gesloten kunnen worden. Het zijn dus gewoonweg gaten, van een voet in het vierkant.

De luchtverversching moet overigens geschieden door de ramen; kunnen die niet open, dan is de lueht er bedorven, zijn ze wel open, bij eenigszins ongunstig weer, dan hebben de manschappen, die aan de eene zijde liggen waar geen ramen zijn, last van den toeht. Die aan de raamzijde hebben in den winter een kap op de krib, zooals men wel bij kinderwagens ziet.

In de slaapkamers, gelegen onder de vorige, is bijna dezelfde inrichting wat lengte, breedte en hoogte der zaal betreft. Hier zijn evenwel in plaats van gaten in den zolder, roosters in den muur gemaakt, om behalve door de ramen, versche lueht toe te laten.

Ook daar kunnen de ramen niet altijd open en dan is de aanvoer van lucht door de roosters onvoldoende.

Gelijkvloers is de beneden achterslaapzaal, waar 24 man 's nachts verblijf honden.

De lengte der zaal, vroeger voor schermzaal gebruikt, is 20,25 M., de breedte 5,25 M., de hoogte 3,50 M.

De gelegenheid om te ventileeren is hier een gat in den munr, uitkomende op de gang der bakkerij, naast de kazerne, dat meer stank dan versche lucht verschaft en aan den anderen kant door ventilatoren, die van binnen met een sehuif kunnen gesloten worden.

Ramen zijn hier niet, alleen twee boogdeuren, die 's nachts op een kier opengezet worden. De eene deur, die een luchtstroom binnenlaat, correspondeerende op het voor ventilatie in den muur gemaakte gat, moet, om reden dit te veel tocht veroorzaakt, meestal gesloten blijven.

De atmosfeer is ook daar slecht of er is te veel tocht.

Naar aanleiding van wat ik over de ruimte en slaapgelegenheid voor de manschappen in de kazerne meedeelde, wensch ik het volgende op te merken.

Volgens het Handboek der Hygiëne van Ferdinand Hueppe, moet de luchtruimte voor een volwassene in een woonvertrek op minstens 16 kubieke meter gesteld worden.

Aan de berekeningen daaraan voorafgaande, op bladz. 525 en 526 van genoemd werk te vinden, wordt uitdrukkelijk toegevoegd, dat deze luchtruimte de uiterste grens is, die bijv. in gevangenissen en kazernes kan worden toegelaten.

Volgens Morin moet de luchtruimte in kazernes 15—25 kubieke meter per persoon bedragen, met een aanvoer van 30—50 kubieke meter per nur. Geen der slaapzalen in de kazerne der mariniers te Rotterdam zal aan deze eischen voldoen.

Als het aantal onderoffieieren 5 is, dat op de onderoffieierskamer slaapt, het minst voorkomend getal, dan heeft elk niet meer dan 16 M³. luchtruimte, terwijl van een dubbel getal kubieke meters per uur aangevoerde lucht geen sprake kan zijn, tenzij het raam geheel open kan, wat meestal niet mogelijk is.

Op de eerst besehreven slaapkamer der manschappen, waar 35 kribben staan, heeft ieder man niet meer dan ruim 9 M³. luchtruimte, met zoo goed als geen luchtverversehing. De beneden aehterslaapkamer, ingerieht voor 24 man, biedt voor elk hunner niet meer dan 15,5 M³. luehtruimte met onvoldoende verversching. Op de beide andere slaapzalen zal de luehtruimte per man ongeveer hetzelfde bedragen en is ook de luchtverversehing niet behoorlijk, wat reeds op den dag waarneembaar is, aan de onaangename lucht die er heerseht.

Een ander gebrek dat deze zalen aankleeft is, dat er ook door de manschappen het middageten moet genuttigd worden, waartoe de localiteit te klein is.

In de beneden aehterzaal en de beide laage slaapzalen is beslist geen ruimte om tafels neer te zetten. Men behelpt zich daar met planken op schragen en een zitplaats op de krib.

Voor sehoolvertrek heeft men een verloren hoekje in het gebouw bestemd, gebrekkig van vorm, vooral voor het doel waar het voor dient. Ook daar is de atmosfeer slecht. De deur van het lokaal is vis à vis het eenige raam waardoor lucht en licht kan binnenkomen. Het raam kan niet altijd open wegens den tocht, en als de deur opengaat, dan krijgt men daar de lueht binnen van de ruimte waar de manschappen zieh dagelijks moeten wasschen (± 2 maal daags 200 man) en van de badkamers die daaraan grenzen. Gewoonlijk is ook daar een bedorven lucht.

De provoost vooral is een praeht-inriehting. Gevestigd in het beneden gedeelte zijn de eellen tot provoost bestemd in de eerste plaats vochtig, de stank is er erg, de ruimte gering. Luehtverversching heeft plaats door een getraliede opening boven de deur, waardoor heel weinig lucht kan binnenkomen, ook omdat de cellen op een afgesloten gang uitkomen en in het geheel geen licht doorkomt. Men zit daar letterlijk altijd in het duister.

De duur der straftijd daar door te brengen loopt van 1 tot 14 dagen, soms met om den anderen dag water en brood. Wie met politiekamer is gestraft, moet ook in deze afsehuwelijke hokken den nacht doorbrengen. Valt die straf op Zaterdag, dan gaat men voor een lieht vergrijp van Zaterdagmiddag 2 uur tot Maandagmorgen in zulk een stinkhok, dat sterk doet denken aan de middeleeuwen, alleen reeds bij beziehtiging.

De gegradueerde die daarin een straf moet boeten, mag bij wijze van gunst de dienstreglementen medenemen om ze er te bestudeeren, hoewel er geen hand voor oogen is te zien.

Waarschijnlijk is deze bepaling bij wijze van grappenmakerij in het leven geroepen, want men kan er niet eens de kakkerlakken zien die er in zijn, laat staan dat men er zou kunnen zien om te lezen.

Mijnheer de Voorzitter, ik zou den Minister van Marine, waarvan door den heer Staalman is gezegd, dat hij zooveel hart heeft voor het personeel, wel willen aanbevelen om vóór dat hij tot aanbouw van schepen overgaat, eerst te zorgen dat het personeel der marine behoorlijk worde gehuisvest, want zooals ik aantoonde, mankeert daar alles aan in de marinekazerne te Rotterdam.

Ook de woning van den adjudant-onderofficier voldoet niet aan matige eischen, evenmin als de bureau's van den dokter en den kwartiermeester. De adjudant-onderofficier kan zeer gemakkelijk met de hand aan den zolder van zijn woonvertrek reiken.

Eindelijk heb ik nog een klacht over de badkamers, waaraan het gebrek kleeft, dat zij niet verwarmd kunnen worden. Twee der kamers hebben nog verwarming door het water van den stoomketel, maar de derde niet.

Thans nog iets over de vergoeding die de onderoffieieren krijgen voor huishuur, welke f 2 per week bedraagt. De Minister wil die vergoeding nog niet verhoogen en hij meent in zijn Memorie van Antwoord, dat die vergoeding ook meer moet besehouwd worden als een tegemoetkoming. Verleden jaar evenwel heeft de Minister die in zijn toemalige Memorie van Antwoord, her-

haaldelijk een *vergoeding* genoemd en dus moet hij eerst in den laatsten tijd tot de ontdekking zijn gekomen, dat het een tegemoetkoming is. Dat het een vergoeding behoort te wezen stemt geheel overeen met hetgeen bij de landmacht geschiedt, ook daar kent men een vergoeding en geen tegemoetkoming. In Arnhem wordt voor een gehuwd onderofficier, die niet woont in een woning van het Rijk, een woning gehuurd en daarvoor wordt dan f 2,50 en meer vergoeding gegeven. Het Rijk betaalt eenvoudig de huishuur.

Waarom moet dit nu bij de zeemacht het karakter dragen van een tegemoetkoming? En als onderofficieren bij de landmacht te Arnhem minstens f 2,50 krijgen voor huishuur, waarom wil de Minister ze dan te Amsterdam en te Rotterdam afschepen met f 2 per week, een bedrag, dat beslist onvoldoende is om in die steden een behoorlijke woning te vinden?

Ik heb hier een lijstje voor mij van 17 gehuwde onderofficieren, die te Rotterdam buiten de kazerne wonen, en daaruit blijkt, dat:

3	van hen	verwonen	f 2,50	per	week;
4	„	„	2,75	„	„
3	„	„	2,80	„	„
4	„	„	2,85	„	„
3	„	„	3,10	„	„

Dit bewijst dus wel, dat die menschen een aardige duit bij die f 2 moeten bijpassen. En nu moge de Minister een fraai tafreel ophangen van hun soldij, het zijn toch allesbehalve welgestelde menschen.

De heer Staalman heeft daar straks gesproken over den minder gunstigen toestand van gehuwde korporaals en mariniers; hij had er gerust de onderofficieren bij kunnen noemen. Wanneer wij alles bijeenrekenen wat een gehuwd onderofficier ontvangt, met inbegrip van zijn toelage voor kleeding en huishuur, zijn 0,6 KG munitiebrood, zijn 0,4 KG. kaas, dan zal dit bedrag, in het gunstigste geval, na 6 jaren dienst in den rang van onderofficier, de f 13,50 wel niet te boven gaan. Nu is zelfs f 13,50 in de week, het hoogste wat te bereiken is, een bezoldiging waarvan een onderofficier niet behoorlijk kan leven, vooral niet wanneer daar nog een zekere som voor huishuur af moet.

Wanneer de Minister niet wenscht dat hij komt te staan voor een belangrijk incompleet aan onderofficieren, zooals er reeds een bestaat aan korporaals en manschappen, zou ik hem in overweging willen geven, om te zorgen, dat de onderofficieren bij het korps mariniers een behoorlijk bestaan kunnen vinden in den dienst.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! De organisatie van het korps mariniers kwam in de gewisselde stukken ter sprake en ook bij de discussie over deze begrooting kwam zij aan de orde. De Minister meent dat een beslissing nog niet kon worden genomen.

Door den Gouverneur van Curaçao werd eenigen tijd geleden een voorstel gedaan om Curaçao door mariniers te doen bezetten en de ambtsvoorganger van den Minister gaf desvrege advies aan den Minister van Koloniën.

In den loop van dit jaar werd op voorstel van den Minister van Koloniën een commissie benoemd, die de geheele quaestie van de bezetting, en wat daarmede verband houdt, zoowel voor Suriname als voor Curacao, in beschouwing zou nemen.

En nu zegt de Minister: zoolang deze commissie zich niet heeft uitgesproken over het al of niet aanwijzen van een detachement mariniers te Curaçao, kan geen beslissing worden genomen. De Minister stelt dus de beslissing afhankelijk van het bezetten van Curaçao.

Mijnheer de Voorzitter! Wat wil de Minister met het korps mariniers? Hij wenscht geen opheffing van het korps, maar nauwere aansluiting aan de zeemacht; in die nauwere aansluiting ligt te reden tot de reorganisatie.

Maar zou dan de aanwijzing van een detachement voor Curaçao van dat voornemen kunnen doen afzien? Zoo ja, dan zou men zeggen dat de Minister de organisatie niet zoo urgent vindt.

Zou de bezetting van Curaçao de door Zijn Excellentie bedoelde nauwere aansluiting niet toelaten, dan kon de Minister haar reeds nu al afwijzen; laat die aansluiting een aanwijzing wel toe, wat bezwaar is er dan tegen althans een beslissing te nemen in de hoofdzaak? De details kunnen aan een nadere regeling worden overgelaten.

De al of niet aanwijzing van mariniers voor Curaçao zou eenigen invloed kunnen hebben op de verschillende rangen en qualiteiten, maar dat het de reorganisatie zou beheerschen zie ik niet in.

En om de hoofdzaak, om de hoofdgedachte van den Minister is het te doen. Van veel belang is, ook voor het personeel en in het bijzonder voor het officierskorps en daarvan weder vooral het jongere deel, om te weten wat er in de lucht hangt. Elk jaar is er één.

Ook wenschelijke verbetering in de positie van officieren, onderofficieren en manschappen, worden vastgehaakt aan de organisatie. En feitelijk maakt het toch den indruk, alsof de Minister reeds had beslist. Er worden geen adelborsten meer geplaatst op het instituut, bijzondere maatregelen om het weder belangrijk incompleet te verminderen, worden niet genomen. Er heerscht ten gevolge van allerlei omstandigheden meermalen bij het korps officieren der mariniers een gedrukte stemming; de zwevende positie waarin men nu al zoovele jaren is geplaatst, werkt deprimeerend. Daaraan moet een einde komen. Met beleefden aandrang verzoek ik den Minister zoo spoedig doenlijk althans, de lijn te willen aangeven, waarlangs hij zich bewegen wil. Dáárop komt het toch voornamelijk aan en dáárop zal toch, welbezien, een uitspraak van de commissie geen overheerschenden invloed kunnen uitoefenen.

Het klein getal officieren, dat eventueel voor een detachement in Curaçao noodig zou zijn, zou toch niet de overheerschende factor kunnen zijn bij de beoordeeling van de vraag, of een afzonderlijk korps officieren noodig en en wenschelijk is, ja, dan neen.

Wat betreft de verschillende details ten opzichte van bezoldigingen, soldijen, vergoeding voor reis- en verblijfkosten enz. van officieren, onderofficieren en manschappen, waarover de vorige sprekers het woord voerden, daarop zal ik op het oogenblik niet ingaan. Ik spreek alleen den wensch uit, dat de Minister verbeteringen niet afhankelijk zal stellen van het gereed komen der reorganisatie; want aan herziening bestaat behoefte.

Ik hoop, dat, wanneer ik den Minister zal mogen ontmoeten buiten deze Kamer, hij mij voor de bespreking dezer dingen een bereidwillig gehoor zal willen verleenen.

Nu nog een enkel woord over de kazerne te Rotterdam. De leden der Kamer zullen kunnen weten, dat de aandacht der Regeering op den onvoldoenden toestand reeds meermalen is gevestigd geworden, maar dat die toestand zóó schromelijk zou zijn als de geachte afgevaardigde, de heer Helsdingen, heeft aangegeven, dat kan ik niet toegeven, mits — dit voeg ik er bij — men slechts zorgt, dat zij niet overbevolkt is; dan kan bijv. de slaapzaal beneden worden veranderd voor eetzaal, wat vroeger trouwens het geval is geweest.

Al geef ik dus niet toe, dat de toestand zoo is, als de heer Helsdingen afschilderde, zoo versta men daar echter niet uit, dat ik tegen de meening zou zijn van dien geachten afgevaardigde, dat in deze verbetering moet worden aangebracht.

De heer **Ellis**, *Minister van Marine:* Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Verhey, heeft er op gewezen, dat de Minister zijn voorstel tot reorganisatie van het korps mariniers afhankelijk heeft gesteld van de bezetting van Curaçao. Gelukkig heeft de geachte afgevaardigde er bij gevoegd, dat aan de Staatscommissie ook is opgedragen de bezetting van Suriname te onderzoeken, zoodat het alleen een fout is, dat de Minister Suriname vergeten heeft te noemen.

Dit neemt niet weg, dat de geachte afgevaardigde, als lid dier Staatscommissie, weet, dat bij die dubbele bezetting door mariniers ik op geen 500 man na kan zeggen, hoe sterk het korps in de toekomst zal moeten zijn.

Nu gelooft de geachte afgevaardigde wel, dat ik een lijn aan zou kunnen geven, waarlangs ik de reorganisatie denk te maken. Ik geloof, dat het voorzichtiger is dit hier — ten minste thans — niet te doen en de geachte afgevaardigde begrijpt dit eigenlijk ook wel, waar hij zeide, gaarne buiten de Kamer zich met mij over deze aangelegenheid te willen onderhouden.

Natuurlijk, Mijnheer de Voorzitter, heb ik over de toekomst van het korps eigen meening, maar ik wensch liever in afwachting nu van de definitieve regeling geen partieele verbeteringen voor te stellen. Die reorganisatie wordt toch ook in hooge mate beheerscht door de geldquaestie.

Zoo spoedig mogelijk na verschijning van het rapport der Staatscommissie zal ik mij met het korps in dien zin bezighouden.

Om bovengenoemde redenen kan ik niet dadelijk voldoen aan de verzoeken van de heeren Staalman en Helsdingen om ten minste partieel verbetering aan te brengen in de traktementen der onderofficieren al sluit dit niet uit overweging van de door den geachten afgevaardigde uit den Helder aanbevolene tegemoetkoming.

Ik geef den geachten spreker uit den Helder de verzekering dat het mij straks allerminst te doen was, toen in de quaestie der verloven aan werklieden de geneesheer ter sprake kwam, aardig te zijn.

De kazerne te Rotterdam, waarop de heer Helsdingen een fel licht liet schijnen, heb ik zelf bezocht en ik erken dat zij primitief ingericht is. Niemand zou die inrichting uitkiezen voor een kazerne, maar zij staat er eenmaal en is jaren in gebruik. Ik wil haar inrichting in détails niet verdedigen, hoewel ik wel geloof er nog enkele verbeteringen aan te brengen zijn, op het gebied der ventilatie bij voorbeeld.

Toch is de toestand niet zoo ongunstig als de heer Helsdingen aangeeft, wanneer slechts gewaakt wordt tegen te veel ophooping van personeel. Thans slaapt, naar ik meen, geen enkel sergeant-onderofficier in de kazerne en zijn slechts 175 man in de menage. Ik heb bij mijn bezoek alle tekortkomingen doen noteeren en het rapport verzocht, ten einde in overleg met het gemeentebestuur van Rotterdam enkele bezwaren op te heffen.

Ik meen hiermede de verschillende sprekers te hebben beantwoord.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Een paar woorden slechts.

De Minister heeft er waarschijnlijk niet op gelet, dat ik begonnen ben met te zeggen, dat ik thans niet verzocht, juist met het oog op de a. s. reorganisatie van het korps mariniers, dat de Minister nu zou komen met een verhooging van de soldij; alleen vroeg ik dat de Minister wel zoo goed zou zijn de mariniers 1ste klasse, 54, met de korporaals, genoemd op mijn verzoek in de Memorie van Antwoord aangegeven, die niet vallen buiten de menage, buiten de menage te stellen, zoodat zij daardoor in geld zullen ontvangen hetgeen voor hen per dag wordt gegeven in de menage, en dit ten bate van het gezin dezer soldaten. Dit kost den Minister dus geen cent en bevoordeelt de huisgezinnen van deze menschen in die mate, dat hun positie er zeer door zal worden verbeterd. Mocht daarbij het aantal dat huishuur ontvangt eenigszins kunnen worden vergroot, de Minister zou een weldaad bewijzen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts een zeer kort woord.

De Minister is zoo beleefd geweest te zeggen, dat hij mij wel aan zijn Departement zou willen ontvangen om in de zaak der organisatie mijn adviezen te hooren. Ik zou, om alle misverstand weg te nemen, er op willen wijzen, dat ik mijn verzoek alleen bedoelde ten aanzien van détails van soldijverbetering als anderszins, waarmede ik begrijp thans noch de Kamer, noch den Minister te moeten bezigheden.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Verhey heeft gezegd, dat mijn voorstelling wel niet in strijd is met de waarheid, maar dat die kazerne toch niet zoo schromelijk slecht van inrichting is als ik het had voorgesteld. De heer Verhey houde het mij ten goede, maar wanneer men een oordeel wil vellen over die kazerne, dient men daarin toch wat langer te vertoeven dan de officieren gewoonlijk doen. Gewoonlijk verblijft een officier in de kazerne van 's morgens 8 tot 12 en van 1 tot 4½. Nu kan ik mij zeer goed begrijpen, dat men dan zoo'n gebouw tamelijk goed vindt, maar wanneer men als marinier of korporaal er in moet wonen en slapen, oordeelt men daar wel anders over. Toen ik dan ook in tegenwoordigheid van den kapitein . . . . die kazerne heb bezocht, en aan de manschappen vroeg hoe de toestand er was, hebben zij mij, in tegenwoordigheid van dien kapitein, gezegd: het stinkt hier, het is hier niet uit te houden. Dat waren de uitdrukkingen van sommige manschappen en onderofficieren, en nu houde de heer Verhey mij ten goede, dat ik aan die manschappen, die er altijd in verblijven, meer bevoegdheid toeken om over dat gebouw als dagelijksch verblijf te oordeelen dan aan de officieren.

Den Minister wensch ik op te merken, dat ik niet aangeraden heb kleine verbeteringen aan te brengen. Ik erken gaarne, dat men van binnen en van buiten alles gedaan heeft wat men kon doen om het gebouw in dragelijken toestand te brengen, maar dit is juist de sterkste veroordeeling van het gebouw, dat trots alle moeite die men er aan besteed heeft, men het niet tot een geschikt verblijf heeft kunnen maken. Die kazerne was vroeger een pakhuis voor goederen van de admiraliteit, nu is het een pakhuis voor menschen, geen behoorlijke verblijfplaats.

De Minister moge nu zeggen: Ik zal probeeren er nog wat aan op te lappen en te kalefateren, om een betere huisvesting te krijgen, de Minister moge er aan prutsen zooveel hij wil, het gebouw is niet meer te verbeteren. Daarom blijf ik aandringen niet op een kleine verbetering, maar op een betere huisvesting voor de manschap.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 37 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 38 tot en met 56 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 57, luidende:

„Bezoldigingen en toelagen van de ambtenaren en geëmployeerden in de loodsdistricten, f 50 380."

De heer **van Wassenaer van Catwijck**: Blijkens het Voorloopig Verslag hebben enkele leden afgeraden om de stoomloodsvaartuigen van den Waterweg te Hellevoetsluis te stationneeren. Zij hebben hun meening met redenen gestaafd en de Minister antwoordt daarop: „Het ligt in het voornemen om de stoomloodsvaartuigen voor den Nieuwen Rotterdamschen Waterweg te Hellevoetsluis te stationneeren; niet met het oog op eenig meerder gemak van reparatie, doch omdat te Hoek van Holland voor het doen van herstellingen geen gelegenheid bestaat."

Dat geloof ik wel, maar niet ver van den Hoek van Holland heeft men de fabriek „Feijenoord" en het droogdok te Rotterdam, waarvan thans reeds door de *Twent* gebruik wordt gemaakt, die in de haven aan den Hoek van Holland ligt. De Minister zegt verder, dat aan de verdere afstand van Hellevoetsluis naar het kruispunt geen bezwaren zijn verbonden en dat dit door een veeljarige ondervinding is gebleken.

In de eerste plaats merk ik op, dat de afstand van Hellevoetsluis naar het kruispunt vier uur stoomen is, terwijl de afstand van den Waterweg slechts 20 minuten in beslag neemt, zoodat daarvan tijdverlies en een grooter kolenverbruik het gevolg is, dat op twee ton kolen ter waarde van ongeveer f 24 kan worden gesteld voor elke reis.

Het uitvaren uit het gat van Goeree is bij dik weer zeer lastig, want het getij loopt daar niet recht. Men heeft dus altijd kans van verleieren, de buitenbanken zijn gevaarlijk en men moet dan ten anker komen. Het Bokkengat kan men met schepen van 3,9 M. diepgang niet uitgaan met laagwater wanneer er slechts 4 M. water staat. Is men dus op het tij uit de haven van Helvoet gevaren en komt er mist op, dan moet men voor anker gaan en onderwijl verloopt het tij, zoodat men genoodzaakt is terug te keeren langs Hellevoetsluis. Dan moet men tegen de eb, die daar sterk afstroomt, het Haringvliet opvaren tot voorbij Middelharnis en komt langs Stellendam het Slijkgat uit. Dit veroorzaakt natuurlijk groote vertraging. Bij stormweer moet men in het Goereesche gat vier zeemijlen door de branding varen, hetgeen men bij den Waterweg slechts een halve zeemijl te doen heeft. In den winter heeft men ook gevaar van ijsgang in het Gat.

Al die dingen maken, dat het uit- en inkomen van den Water-

weg veel beter verzekerd is dan het in- en uitvaren van het Gat van Goeree.

Nu zegt de Minister, dat een veeljarige ondervinding met de tegenwoordige kotters, die te Hellevoetsluis zijn gestationneerd, heeft aangetoond, dat er geen bezwaren bestaan, maar vooreerst merk ik op, dat de stoombooten, die men nu gaat bezigen, een diepgang hebben bijna van vier meter en dus veel dieper gaan dan de kotters, zoodat die beide soorten van vaartuigen niet in dezelfde omstandigheden verkeeren.

Dit is ook gebleken met de *Zeemeeuw*, die in 1890 haar schroef in het ijs liet zitten, in 1893 bij ijsgang en dikke lucht op een wrak stootte, daarop gelicht werd en weder dienst deed, doch in 1900 zonk, nadat zij wederom met ijs en dikke lucht op een wrak gestooten had, waarvan de ton waarschijnlijk door het ijs was weggeslagen, zoodat zij het niet zien kon.

Dat zijn redenen die er voor pleiten, om den thans ingesteld wordenden stoomloodsdienst aan den Hoek van Holland te stationneeren. Wel is waar zal dan aan den Hoek van Holland een grootere kolenbergplaats moeten worden gemaakt, maar dat moet toch geschieden, omdat de schepen daar bij ijsgang nu ook heen moeten en als ze te Hellevoetsluis gestationneerd worden, moet dáár ook nog een bergplaats komen.

Wanneer een schip averij krijgt op de kruispost, wordt het naar binnen gesleept. Als het naar Hellevoet moet, dan zal dat een groote vertraging geven; die weg is 4 uren lang en dus zal de kruispost gedurende 8 uren niet bezet zijn. Ook is er gelegenheid tot reparatie te Hellevoet, maar dat neemt niet weg, dat, naar mij is medegedeeld, thans reeds bijna alle reparatiën worden gedaan en alle benoodigdheden worden geleverd door particulieren. Op dit oogenblik gaat de *Twent* reeds eens per jaar dokken te Rotterdam, terwijl de scheepsbehoeften, die noodig zijn, daar ook worden gebracht. Al deze redenen maken, dat ik den Minister zou willen vragen deze zaak nog eens nader te overwegen; ik wensch niet van hem hier een beslissing te vernemen, maar vraag alleen of hij het door mij te berde gebrachte nog eens wil nagaan om te zien of er ook redenen door mij zijn aangevoerd, die een herziening wenschelijk maken van zijn voornemen om de schepen van den stoomloodsdienst te Hellevoetsluis te stationneeren.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt in de Memorie van Antwoord een herziening toe van de loodspensioenwetten. Herhaaldelijk is aangedrongen om het aantal voor pensioen gevorderde dienstjaren te brengen van 35 op 30. Ik behoef den Minister niet te zeggen, dat ik zeer gaarne elken aandrang in die richting ondersteun.

Doch er is iets anders, waarop ook in het Voorloopig Verslag is gewezen en wat mij voorkomt van het grootste belang te zijn voor het personeel.

Verschillende loodsschippers en loodsen blijven in dienst, ook nadat zij den voor hun pensionneering gevorderden leeftijd hebben bereikt, ten gevolge waarvan anderen op promotie moeten wachten. Nu zegt de Minister, dat dit er niet veel zijn, gezamenlijk slechts 18. Ik wijs er echter op, dat die 18 dan toch zeer goed pensioen zouden kunnen nemen, terwijl dat van belang zou zijn voor het ondergeschikte personeel, dat dan promotie zou kunnen maken. Helaas is het bij den loodsdienst met de promotie zóó gesteld, dat wanneer er geen kotter verongelukt, er voor de jongeren geen promotie te maken is.

De Minister zal toegeven, dat loodsen boven hun 55ste jaar in het algemeen niet meer geschikt moeten geacht worden op zee hun moeilijken en zwaren dienst te vervullen en daarom zou ik willen vragen althans dezen maatregel te nemen, dat zij die hun volle pensioen hebben verdiend den loodsdienst zullen moeten vaarwel zeggen. Ik hoop, de Minister zal spoed maken met de hier toegezegde herziening van de loodspensioenen en dat hij daarbij *zijn* inzichten zal volgen en daarbij zal betrachten *zijn* billijkheidsgevoel en zich daarbij niet zal laten leiden of zoo laten dwingen in de richting van sommigen, in een richting door meer dan een lid der Kamer bedoeld en gevreesd en die gevaarlijk kan zijn voor een door velen begeerde oplossing.

De heer **Brummelkamp**: Ik wensch in de eerste plaats den Minister te danken voor de mededeeling, dat nu bij de keuring der loodsen, wat het gezichtsvermogen betreft, de lamp van Donders in gebruik is, waarop in het Voorloopig Verslag was aangedrongen.

In de tweede plaats betuig ik mijn instemming met den dank gebracht door den vorigen spreker, wat betreft het ter hand nemen van de herziening der Pensioenwet voor de loodsen. Ik betuig ook mijn instemming met hetgeen die spreker daarbij zeide over de verlaging van den diensttijd. Ik hoop dat in dien geest door den Minister deze taak zal worden uitgevoerd. Door den Minister is gezegd, dat bij de herziening die ter hand genomen is ook op andere punten zal gelet worden, waarop verleden jaar in het Voorloopig Verslag is aangedrongen; ik hoop dat daaronder ook dit zal behooren, dat er eenige voorziening getroffen wordt voor de loodsen die in diensttijd worden afgekeurd wegens gebreken aan het gezichtsvermogen, maar vóór dat de tijd is aangebroken dat zij in de termen van pensionneering vallen. Deze zaak is van groot belang. Het gebeurt toch dat menschen in de kracht van hun leven worden afgekeurd, die dan daar staan zonder broodwinning. Een ander bedrijf hebben zij niet geleerd; wat moeten zij dan beginnen?

Ten slotte sluit ik mij ook aan bij den aandrang door den vorigen geachten spreker bij den Minister geoefend, om spoed te maken met de nu ter hand genomen herziening van de Pensioenwet voor de loodsen en ik hoop ook dat hij daarbij door geen invloeden van andere zijde zich laten belemmeren. De Minister is gebleken te zijn een man van de daad; ik meen dat de Kamer dit waardeert, vooral in een Minister van Marine. Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister daarvan dan ook in deze materie zal doen blijken.

De heer **Lucasse**: Ook mijnerzijds wensch ik een enkel woord te spreken. Met genoegen heb ik uit de Memorie van Antwoord vernomen, dat de loodspensioenwet zal herzien worden.

Als ik het wel begrepen heb, zal die herziening ook inhouden een verandering in den tot nog toe vereischten diensttijd van 35 jaren om het vol pensioen te kunnen krijgen. Hierbij zou ik den Minister in overweging willen geven om eenvoudig daarvoor 30 dienstjaren te vereischen, ongeacht welken leeftijd men bereikt heeft na deze 30 dienstjaren. Ik meen dat dit in België bij het loodswezen zoo is.

Daardoor reeds zouden bij het loodspersoneel vele bezwaren tegen de wet wegvallen.

Uit de opgave van den Minister blijkt toch, dat op 55-jarigen leeftijd, waarop men recht op pensioen krijgt, weinigen 35 dienstjaren achter den rug hebben. Wat beteekent dus voor hen de 55-jarige leeftijd, als zij dan in den regel toch geen vol pensioen kunnen krijgen?

Ik juich dus in dit opzicht de herziening der Pensioenwet toe.

Hierbij wensch ik den Minister nog een vraag te doen en wel deze, of in die herziening ook zal begrepen worden een betere pensionneering bij afkeuring voor de oogen en daarop gevolgd ontslag.

Zoo ja, dan hoop ik dat die afkeuring voor de oogen ook beschouwd zal worden als te zijn ontstaan in en door den dienst en bij ontslag vol pensioen toegekend zal worden.

Bedenke de Minister zich wel, dat voor de loodsen de oogenkeuring als een voortdurend Damocleszwaard boven het hoofd hangt.

Zij kunnen er niets aan doen als hun oogen zwakker worden ten gevolge van den dienst.

Zij kunnen daardoor, op middelbaren leeftijd afgekeurd, plotseling van goeden doen tot armoede vervallen. Van een flink inkomen, dat zij tot de afkeuring genoten en waarnaar zij zich met hun gezin hadden ingericht, komen zij plotseling te staan voor een klein pensioen, waarvan zij niet kunnen leven.

Zou de Minister in dit opzicht mede de wet willen herzien en zou de Minister inmiddels, zoolang die herziening nog niet heeft plaats gehad, die ongelukkige menschen, om die reden zoo plotseling uit hun werkkring gerukt en van hun inkomen beroofd, willen helpen aan voor hen passende betrekkingen, indien daartoe maar eenige mogelijkheid bestaat?

Dan nog zou ik er ook bij den Minister op willen aandringen om er toe te willen overgaan om de lichtwachters om de maand in plaats van om de twee maanden te willen aflossen.

Ik hoop, dat de Minister eindelijk zal toegeven aan den aandrang der Kamer om deze menschen te helpen.

Zij hebben een doodvervelend leven door 60 dagen aaneen midden in zee te moeten verblijven op een schip misschien nog niet het vierde dezer zaal groot. Zij hebben daar weinig of niets te doen, zijn van de buitenwereld afgesloten en gescheiden van hun gezinnen. En dit is nu niet voor een enkelen keer, maar periodiek keert dat verblijf voor die menschen jaar in jaar uit terug.

De Minister schijnt daarvan ook wel eenigszins overtuigd, daar hij in de Memorie van Antwoord belooft te zullen nagaan bij gereedheid van het in aanbouw zijnd stoomloodstransportvaartuig, of aan den wensch der lichtwachters zal kunnen worden voldaan.

Ik beveel de belangen van die lichtwachters bij den Minister ten zeerste aan en het verblijf aan boord zoo te bekorten, dat aflossing om de maand kan plaats hebben.

De heer **Ellis**, *Minister van Marine*: Mijnheer de Voorzitter! De heeren Staalman, Brummelkamp en Lucasse hebben den Minister herinnerd aan de urgentie om de pensioenwet der loodsen te herzien. Ik heb bij mijn optreden de vraag die ik aan mijn voorganger vond gesteld, beantwoord met de mededeeling dat ik die herziening dadelijk ter hand zou nemen, maar dat ik niet kon beloven om pensioen toe te kennen in overeenstemming met de verdiensten van iederen loods. Toen ik er mij toe zette om die pensioenwet partieel te herzien, — dat was het aanvankelijk plan — kwam ik al zeer spoedig tot de overtuiging, dat dit niet zou gaan. De inkomsten van de loodsen loopen toch zeer onevenredig uit elkander en het bleek mij urgent vooraf te beproeven voor het personeel een regeling te maken van maximum en minimum bezoldiging. De loonen van de loodsen loopen voor de verschillende districten en zelfs in hetzelfde district zeer uiteen, en nu kan ik aan iemand die een groot deel van zijn leven weinig geld verdient, niet dienzelfden vermoeienden arbeid verricht als zijne collega's voor een ander zeegat, daarvoor geen correctief geven in zijn pensioen.

Daardoor verkreeg de herziening van de Pensioenwet een veel grooteren omvang.

Ik heb dan ook een commissie benoemd, die in de eerste plaats in onderzoek zal hebben te behandelen de quaestie van den grondslag der loonen, om te dienen als basis der pensioenen.

Voorts moet overwogen worden of de 35jarige leeftijd is te verminderen. Ik herinner er aan dat in de wet van 1892 de diensttijd juist van 30 op 35 jaar is gebracht.

Nu kom ik tot de afkeuring voor de oogen; dit is zeker een wondeplek in de wet.

Heeft men de zekerheid, dat een onderzoek naar het gezichtsvermogen in een besloten vertrek ten aanzien van loodsen billijk, goed en wetenschappelijk juist is? De loodsen doen dienst in de open lucht en gebruiken hun oogen onder geheel andere omstandigheden? In hoeverre is het billijk in de Pensioenwet speciaal het gezichtsvermogen op te nemen? Welken invloed heeft het bedrijf op het gezichtsvermogen?

Waar het zulke gewichtige vragen geldt, heeft op mijn verzoek de inspecteur van den geneeskundigen dienst der zeemacht zich nu in verbinding gesteld met den hoogleeraar Straub, om van diens voorlichting te kunnen profiteeren.

Wat betreft den drang door den geachten afgevaardigde uit den Helder uitgeoefend, om vooral de loodsen die recht hebben op vol pensioen, niet langer in dienst te houden, zij het volgende opgemerkt. Men komt in dienst van 20- tot 27-jarigen leeftijd en kan dus na 35-jaren dienst de leeftijd 7 jaren uiteenloopen; moet nu het feit, dat iemand van 55 jaar, die op 20-jarigen leeftijd in dienst is gekomen, dus den vollen diensttijd heeft, een absolute reden zijn om — als hij nog volkomen geschikt is — hem plaats te doen maken. Mij dunkt niet altijd; of iemand dan gepensionneerd wordt zal kunnen en mogen afhangen van andere omstandigheden. Den een zal men dan nog een jaartje willen houden, den ander zal men pensionneeren.

De geachte afgevaardigde de heer Lucasse, heeft de aflossing der wachters op de lichtschepen weder ter sprake gebracht. Zooals ik in de stukken heb gezegd, vind ik niet dat het een overdreven of onmenschelijke eisch is om de aflossing der hier bedoelde lichtwachters om de twee maanden te doen geschieden, en ik heb dit bij de behandeling der definitieve begrooting voor 1903 nader aangetoond door statistieken aan onzen eigen dienst ontleend.

Toen heeft de geachte afgevaardigde uit den Helder echter gezegd, dat er zooveel suffe menschen onder die lichtwachters waren, dat zij wel nooit hun pensioen zouden verdienen, en ik heb toen tot mij zelf gezegd: wellicht zijn die menschen er dan bijgekomen in de laatste twee of drie jaren. Daarom is toen aan den oudsten officier van gezoudheid opgedragen om de lichtwachters nauwlettend te keuren in hun eigen omgeving, nl. aan boord.

Dat onderzoek is afgeloopen op twee der lichtschepen, nl. *de Haaks* en *Terschellingerbank* en het rapport daarover bevat o. a. het volgende:

„Over het algemeen kan men — den leeftijd welke varieert van 27—62 jaar en den diensttijd van 5—22 jaar, vooral wanneer men hierbij naar de ouderen ziet, in aanmerking genomen — niet zeggen, dat zij als een gevolg van hun dienst zoo vroegtijdig versleten zijn, te meer daar enkele der jongere en korter in dienst zijnde, reeds eenige jaren bij de marine, het loodswezen of de koopvaardij achter den rug hebben, die zeer zeker bij de beoordeeling van hunnen physieken toestand niet over het hoofd mogen worden gezien.

„Wat betreft het lijden aan rheumatische aandoeningen zoowel in spieren als gewrichten daarvan is mij bij mijn onderzoek weinig gebleken en werd mij ook op mijn pertinente vraag daaromtrent door de meesten ontkennend geantwoord."

Verder:

„Wat betreft den intellectueelen achteruitgang, daaromtrent kan, bij gebrek aan vroegere waarneming ter vergelijking, door mij geen oordeel worden uitgesproken. Over het algemeen dunkt mij hun intellectueele ontwikkeling op het oogenblik, behoudens een enkele uitzondering, niet te staan beneden het algemeen peil van personen uit dien stand en op dien leeftijd aan den wal."

En ten slotte:

„Hoewel natuurlijk het leven aan boord der lichtschepen niet die afwisseling aanbiedt van een zeereis, zelfs van langeren duur dan twee maanden, moet ik, afgaande op de bij mijn onderzoek verkregen resultaten, als mijn overtuiging uitspreken, dat een verblijf aan boord dezer schepen, zooals die thans is geregeld, voor een normaal persoon uit den zeemansstand niet als te lang mag worden beschouwd."

Dat komt dus juist neer op hetgeen ik hier vroeger heb gezegd. Wanneer ik, zooals ik toen ook verklaarde, ter wille van de menschen zal trachten, als het niet te veel geld kost, tot de maandelijksche aflossing over te gaan, dan geloof ik, dat ik werkelijk zoover ga als ik mag gaan.

De heer van Wassenaer heeft ter sprake gebracht den stoomloodsdienst te Hoek van Holland, en een lans gebroken voor het kiezen van Hoek van Holland als hoofdstation voor den loodsdienst in het 4de en 5de district. Want zoo hij dit al niet heeft gezegd, dan komt zijn verlangen toch hierop neer, daar het hier niet alleen geldt het stationneeren van 2 stoomvaartuigen voor den Rotterdamschen Waterweg en een derde in rustbeurt, maar wel een reorganisatie van den loodsdienst in het geheele 4de en 5de district. Want de invoering van uitsluitend een stoomloodsdienst aan den Hoek van Holland zal weinig geschikt zijn ter bevordering van de zeemanschap van de loodsen daar aanwezig en behoort dus naar een correctief uitgezien te worden.

Het is daarom niet alleen in het belang van Rotterdam dat ik den stoomloodsdienst wensch in te voeren, het is ook in het belang van dien dienst zelf, als met het halfslachtige stelsel wordt gebroken. Hoe was toch vroeger de toestand?

Vroeger had men daar de kotters, die voor hun brood zoolang mogelijk op post bleven. Maar nu het stoomloodsvaartuig binnen achter de hand ligt om bij slecht weer bij te springen, nu wacht men bij invallend slecht weer niet altijd op de kruispost af het buitenkomen van het stoomvaartuig, maar loopt uit den wal, houdt op zee.

Daarom zal het personeel om de noodige zeemanschap te onderhouden, over de verschillende gaten en dus ook op de kotters moeten rouleeren en dan is Hellevoetsluis reeds uit een geographisch oogpunt de aangewezen plaats voor hoofdstation.

Daar wonen reeds de loodsen, en nu zou men die, werd gehandeld in den geest van den geachten afgevaardigde, noodzaken

te verhuizen naar den Hoek van Holland, het uiterste punt van het district. De geachte afgevaardigde geeft toe, dat er aan den Hoek niets is om herstellingen te kunnen verrichten en men daarvoor steeds hulp zal moeten krijgen van Rotterdam. Maar het schip in rustbeurt behoeft geen herstellingen, ten minste niet van eenig belang; het geldt dan het nazien van schip, werktuigen en ketels om in een 8tal dagen weder te vertrekken. Groote reparatiën kunnen natuurlijk ook niet in Hellevoetsluis plaats hebben.

De geachte afgevaardigde sprak van ijsgang en mist, maar de kotters zijn voor zoover ik kan nagaan slechts eens te Hellevoetsluis ingevroren en dat is meer dan 23 jaren geleden.

En wat nu de afstand betreft tusschen Hellevoetsluis en het lichtschip *de Maas*, die bedraagt slechts 2½ uur stoomens. In het zeer bijzondere geval, dat het stoomschip Hellevoetsluis niet zou kunnen halen, moet het een dag of zelfs een paar dagen wachten; dat is geen reden, dunkt mij, om den Hoek van Holland te maken tot hoofdstation.

Ik kan er dus in het belang van het personeel niet toe besluiten om het te doen verhuizen naar den Hoek van Holland. Nu weet ik wel, dat groote belangen moeten voorgaan bij kleine, maar tevens dat getracht moet worden aan de laatste zooveel mogelijk te gemoet te komen; en dat zal ik, indien mogelijk, doen.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geef den Minister toe, dat hij bezwaarlijk in de wet kan schrijven, dat iemand moet worden gepensionneerd als hij 55 jaar is en 35 dienstjaren heeft. Intusschen deze beide grenzen zijn niet in de wet geschreven zonder bedoeling, maar zoowel in het belang van den dienst als van het personeel. En als de Minister het andere personeel nu uitstekend en goed noemt, dan stel ik daartegenover, dat ook het jongere personeel niet minder uitstekend en goed is, dus dáárom behoeft de Minister de ouderen niet te houden. Het belang van den dienst kan hier niet gelden. Ik zou daarom Zijn Excellentie willen verzoeken als regel te stellen wat de wet aangeeft en alleen in hoogst exceptioneele gevallen toe te staan, dat de loodsen, als zij hun volle pensioen hebben verdiend, een jaar hoogstens blijven dienen. Deze regeling zou zijn in het belang van het mindere personeel, ik heb het aangegeven in het Voorloopig Verslag, waarvan velen een talrijk gezin hebben en die niet voldoende in staat zijn die gezinnen, waarin de kinderen reeds ouder worden, te onderhouden, omdat zij zoo langen tijd op bevordering moeten wachten.

De heer **Ellis**, *Minister van Marine:* Mijnheer de Voorzitter! Het geldt hier 18 personen, waaronder een die op 1 December j.l. de dienstjaren voor vol pensioen bereikte, op een personeelsterkte van 426 en dus kan men bezwaarlijk zeggen dat er misbruik wordt gemaakt van het in dienst houden van personen die recht hebben op vol pensioen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 57 tot en met 89 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. 2 en 3, alsmede de BEWEEGREDEN, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Wordt over het wetsontwerp hoofdelijke stemming verlangd?

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op het vergevorderd uur wordt door ons geen stemming aangevraagd. Namens mijn vrienden kan ik verklaren, dat indien een stemming had plaats gehad, wij tegen dit hoofdstuk zouden hebben gestemd.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter** deelt mede:

1°. dat de heer van der Zwaag heeft bericht wegens dringende bezigheden elders, verhinderd te zijn geweest het eind der vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. dat de Commissiën van Rapporteurs voor de wetsontwerpen:

vaststelling van hoofdstuk XI der Staatsbegrooting voor 1904 (2);

Wet op de Middelen voor 1904 (2);

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor de verruiming van de Drentsche Hoofdvaart (102);

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (113);

wijziging van het Reglement op het beleid der Regeering in de kolonie Suriname, en

wijziging van het Reglement op het beleid der Regeering in de kolonie Curaçao (106),

gereed zijn met haar verslagen.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer **Ellis**, *Minister van Marine:*

bladz. 914, kol. 2, reg. 19 v. b., staat; om dat schip; lees: om aan dat schip;

aldaar, reg. 22 en 23 v. b., staat: dat die bouw geen vermeerdering van activiteit medebrengt en dat alleen is voor het materiaal; lees: dat die grootere afmetingen geen vermeerdering van activiteit medebrengen en alleen betrekking hebben op het materieel;

aldaar, reg. 37—35 v. o., staat: dat het daaromtrent tot een bevredigende solutie zal komen, dan kan ik daartegen overstellen; lees: dat dit vraagstuk tot een bevredigende solutie zal komen, dan beantwoord ik dien twijfel met het verzoek;

aldaar, reg. 27 v. o.. staat: onder de motieven; lees: een der motieven;

aldaar, reg. 11 v. o., staat: daarom; lees: daarvan;

aldaar, reg. 5 v. o., staat: herstel; lees: herstelling.

In de redevoering van den heer *Bos*:

bladz. 877, kol. 2, reg. 16 v. o., staat: geen; lees: zeer;

bladz. 878, kol. 2, reg. 16 en 32 v. o., staat: den inspecteur; lees: de inspecteurs;

bladz. 879, kol. 1, reg. 1 v. o., staat: hoofdelijke: lees: hoofdzakelijke.

Op bladz. 891 moeten aan de presentielijst nog worden toegevoegd de namen van de heeren van Kol en Passtoors. Dientengevolge waren in de vergadering van 14 December aanwezig 79 leden.

In de redevoering van den heer *Hugenholtz:*

bladz. 899, kol. 1, reg. 28 v. o., staat: grondvoet; lees: grondwet;

aldaar, reg. 7 v. o., staat: handelingen; lees: landingen;

bladz. 900, kol. 1, reg. 25 v. o., staat: gewonen; lees: genomen;

aldaar, reg. 20 v. o., staat: nu; lees: na;

aldaar, kol. 2, reg. 8 v. b., staat: in; lees: is;

bladz. 901, kol. 1, reg. 26 v. b., staat: oud kolonel; lees: luitenant-kolonel;

bladz. 903, kol. 2, reg. 21 v. b., staat: Klaas Klein; lees: Klaas Klim;

bladz. 923, kol. 2, reg. 17 en 16 v. o., staat: repressie en; lees: repressieve.

In de redevoering van den heer *van Gijn*: bladz. 920, kol. 2, reg. 21 en 22 v. b., staat: twee heb bij ontvangen met volkomen betrouwbare handteekeningen voorzien; lees: een heb bij ontvangen met twee betrouwbare handteekeningen voorzien.

In de redevoering van den heer *Tydeman*:

bladz. 952, kol. 2, reg. 38 v. o., staat: vragen; lees: vragers;

aldaar, reg. 36 v. o., staat: advies; lees: adres;

aldaar, reg. 32 v. o., staat: ik; lees: *ik*;

aldaar, reg. 31 v. o., staat: van toekomstplanneu; lees: van zijne toekomstplannen;

aldaar, reg. 21 v. o., staat: vrees; lees: meen;

aldaar, reg. 1 v. o., staat: de eigenschap: lees: die eigenschap;

bladz. 953, kol. 1, reg. 34 en 33 v. o., staat: waarbij dezelfde verscheidenheid van richtingen; lees: waar bij dezelfde verscheidenheid van richtingen;

aldaar, reg. 9 v. o., staat: als ik het wel zie; lees: als ik wel zie;

aldaar, kol. 2, reg. 7 v. b., staat: dat niets; lees: dat daaraan niets.

43ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 18 DECEMBER 1903.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. verzoekschriften; 2°. verklaring van adhaesie. — Aanneming van hoofdstuk VII *A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904. — Behandeling en aanneming van hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904. — Aanneming van een conclusie omtrent Regeeringsverslag en van wetsontwerpen. — Verslag over verzoekschriften. — Regeling van werkzaamheden. — Bericht van een lid. — Verslagen uitgebracht omtrent wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten de heeren:

van Wijck, Merckelbach, Friesen, Mutsaers, de Ram, Janssen, van Vlijmen, Raymakers, Arts, Verhey, Talma, Beckers, van Wichen, van Alphen, van Bylandt, Nolens, Okma, Bos, Zijlma, Willinge, Goekoop, de Waal Malefijt, Smidt, Röell, van Gijn, van Asch van Wijck, Krap, Brants, Roessingh, van Foreest, van Vliet, ter Laan, van den Heuvel, Duymaer van Twist, van den Berch van Heemstede, Troelstra, Cremer, Sluis, Brummelkamp, van Nispen tot Sevenaer, Michiels van Verduynen, van Wassenaer van Catwijck, van Dedem, Hennequin, Seret, de Savornin Lohman, van Löben Sels, van Veen, de Ridder, van der Borch van Verwolde, Bolsius, Mees, Fock, Melchers, Drucker, Tydeman, Schaper, Schokking, van Raalte, van Idsinga, Ketelaar, Hugenholtz, Pompe van Meerdervoort, Pijnacker Hordijk, van Limburg Stirum, van der Zwaag, van Kol, Dolk, Helsdingen, Aalberse, Travaglino, Hubrecht, van Karnebeek, den Tex, van Styrum, Staalman, van Sasse van Ysselt, Smeenge en Kolkman,

en de heer Minister van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. de volgende verzoekschriften:

een, van G. Steenhagen e. a., allen grondeigenaren en landbouwers, inwoners van Stad- en Ambt-Almelo, tevens ingelanden van het waterschap de Regge, houdende verzoek te bevorderen: 1°. dat van Rijkswege worde gezorgd voor beteren waterafvoer in het gebied van de Regge, en 2°. dat het reglement van het waterschap de Regge worde herzien;

drie, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

de kerkeraden der Gereformeerde Kerken van Landsmeer en Veenwoudsterwal;

Aug. Philippens e. a., allen eigenaren of bewoners van huizen, waarin zij sterken drank in het klein verkoopen, te Maastricht.

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissiën;

2°. een verklaring van adhaesie aan het adres van de door den Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbruik, ingestelde commissie voor Drankwetactie, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

het bestuur der afdeeling Gouda van den Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbruik.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van:

I. Wetsontwerp tot VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK VII *A* DER STAATSBEGROOTING VOOR 1904. (NATIONALE SCHULD) (2).

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. Wetsontwerp tot VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK VII *B* DER STAATSBEGROOTING VOOR 1904. (DEPARTEMENT VAN FINANCIËN) (2).

Over dit *wetsontwerp* wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

ART. 1 komt in behandeling.

De *onderartt.* 1 tot en met 11 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IVde afdeeling (Kosten van het muntwezen).

De heer **Nolens**: Ik vrees dat de Minister van Financiën aan het gevaar bloot staat van zich schuldig te maken aan reactie in zeer verkeerden zin en ik acht mij daarom verplicht hem daarvoor te waarschuwen.

Hij staat namelijk bloot aan het gevaar van te ver te gaan in het weren van buitenlandsche producten, maar producten van geheel bijzonderen soort. Ik bedoel het weren van vreemd geld.

Ik had gaarne over deze zaak gezwegen, maar 's Ministers antwoord op de desbetreffende opmerking in het Voorloopig Verslag heeft mij bezorgd gemaakt voor hetgeen de Minister van plan is.

In het wetsontwerp, dat volgens de nieuwe terminologie later de Muntwet van 1901 is geworden, was oorspronkelijk voorgesteld te lezen: „Het is verboden vreemde zilveren, nikkelen, bronzen of koperen munten in betaling te geven." Voorts wordt bepaald: „In de bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen gemeenten is het echter geoorloofd vreemde zilveren munten voor een waarde van ten hoogste f 1 en vreemde nikkelen, bronzen of koperen munten voor een waarde van ten hoogste 20 cent in betaling te geven, mits met toestemming van dengene, aan wien de betaling geschiedt en tot geen hoogere koersen dan bij algemeenen maatregel van bestuur zijn vastgesteld."

Tegen deze laatste bepaling kwamen van verschillende zijden ernstige bezwaren in, die een vertolking vonden in het Voorloopig Verslag. Zoo kwamen er uitvoerig gemotiveerde requesten in van de Staten van Limburg, van den gemeenteraad, van de Kamer van koophandel en fabrieken en het tuin- en landbouwcasino te Venlo, waaraan verschillende andere gemeenten hun adhaesie betuigden en waarover ik thans niet nader behoef te spreken. Omtrent die adressen zeide de Minister van Financiën

in deze Memorie van Antwoord, dat daarin met klem van redenen tegen den aangekondigden maatregel werd opgekomen.

Ik heb het altijd Minister Pierson als een goede noot aangerekend, dat hij toen tot wijziging is overgegaan.

Het doet er niets toe, dat hij als motief daarvoor aangaf, „dat hij aan de mogelijkheid twijfelde om de groote meerderheid der belanghebbenden op de nabij de grenzen gelegen plaatsen van dwaling te overtuigen".

Het is ook van een Minister te veel gevorderd zonder meer te erkennen, dat hij zich vergist heeft, maar het doel was bereikt en de verkeerde bepaling werd weggenomen.

Het kwaad, dat op het punt stond gesticht te worden, vooral in de grensplaatsen, werd voorkomen. Alinea 2 van art. 19 werd gewijzigd, dit was de hoofdzaak, en zoo luidt alinea 2 nu: „Deze bepaling" — namelijk het verbod van vreemde munt — „geldt niet voor bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen gemeenten. Onverminderd echter blijft ook daar ieders bevoegdheid om wettige betaalmiddelen te eischen." Daarbij werd de verklaring afgelegd door mr. Pierson, een verklaring, waaraan deze Minister ook zegt, dat hij zich zal houden, namelijk deze verklaring, dat de bepaling van art 19, eerste lid, dus de bepaling waarbij het vreemde geld verboden werd, slechts daar toepassing zou erlangen, waar, na nauwkeurig plaatselijk onderzoek, haar toepassing kans van slagen zou blijken te hebben.

Derhalve bleef in Limburg en in vele andere grensprovinciën het vreemde geld in circulatie, want bij Koninklijk besluit van 24 December 1901 (*Staatsblad* n°. 274) werden o. a. aangewezen als zoodanige gemeenten waar art. 19, alinea 1, niet zou gelden voor zilveren, nikkelen en koperen munten, zoowel van het Duitsche Rijk als van het Koninkrijk België, alle gemeenten in de provincie Limburg.

Toen de zaak zoo geregeld was, bestond in Limburg bijna algemeen de overtuiging, dat men aan een dreigend en werkelijk niet te onderschatten gevaar ontsnapt was, en die overtuiging bestaat daar thans nog.

Toch schijnt de zaak nu nog niet geheel in orde te zijn. Ik zal mij tot het absoluut noodzakelijke bepalen.

In het Voorloopig Verslag wordt er over geklaagd, dat in de grensprovinciën, inzonderheid in Limburg, zooveel vreemde pasmunt in omloop is. Dit is zoo, maar ik zou daarop willen aanmerken: dan toch liever vreemde pasmunt dan geen munt. En dan volgt ook de reden waarom die vreemde pasmunt daar in omloop is aan de Duitsche en Belgische grens, namelijk ten gevolge van aankoopen die op ons gebied worden gedaan.

Nu zal het misschien verwondering wekken, dat dit gereleveerd wordt, maar het is een quaestie voor de grenzen van buitengewoon belang. Dat vreemde geld wordt er niet gebracht voor het pleizier van de menschen, maar ze brengen het omdat het vreemdelingen zijn die daar hun inkoopen doen.

In de tweede plaats wordt er ook gezegd, dat er een formeele handel in vreemde pasmunt gedreven wordt. Voor zoover dat het geval is, moet het natuurlijk worden tegengaan. Dat geld wordt ingevoerd enkel en alleen om er in ons land winst mede te behalen, dat is het wat tegengegaan moet worden.

Ik lees ook in het Voorloopig Verslag, dat andere leden van oordeel waren „dat thans genoegzaam is gebleken, dat de Regeering verkeerd heeft gedaan met aan den destijds op haar uitgeoefenden aandrang gevolg te geven en dat hoe eer hoe beter een voorstel moet worden ingediend tot wijziging van het tweede lid van art. 19 der Muntwet 1901 overeenkomstig het oorspronkelijk gedane voorstel."

Ik kan mij niet voorstellen, dat deze meening uitgesproken kan zijn door leden, die met de grenstoestanden bekend zijn Het opvolgen van den raad die hier gegeven wordt, zou ik zeer verderfelijk achten. Het middel zou veel erger zijn dan de kwaal. Het is uitdrukkelijk in de gewisselde stukken bij de behandeling van de Muntwet van 1901 uitvoerig aangetoond.

Wat is nu de status quaestionis, de casus positie van deze inderdaad belangrijke zaak? In de plaatsen, waar bezwaar bestaat, bestaat dit hoofdzakelijk tegen de Belgische nikkelen 10- en 5-centimesstukken, gedeeltelijk tegen de bronzen 2-centimesstukken; niet tegen het Duitsche geld en ook niet tegen het zilveren Belgische geld. En waarom? Een Belgisch 10-centimesstuk wordt uitgegeven en in betaling genomen voor de waarde van 5 cent, zoodat dus vijf 10-centimesstukken uitgegeven worden voor de waarde van 25 cent en tien voor de waarde van 50 cent, terwijl de eigenlijke waarde ook in de Belgische munt slechts is van een halve franc 24 cent en van een franc 48 cent.

Op die muntstukken wordt bij den *gewonen* invoer verdiend en daarom heeft die kunstmatige invoer, die handel plaats. Daartegen moeten derhalve maatregelen worden genomen, als het mogelijk is, terwijl daarentegen de Grosschen, de Duitsche nikkelen munt, in betaling wordt genomen in de juiste verhouding tot de Mark.

Bij deze Duitsche munt en bij de Belgische zilveren munt komt alleen in aanmerking het koersverschil en daarbij kan ook nadeel worden geleden, en wordt nadeel geleden wegens koersverschil, maar in het algemeen wordt met dat koersverschil in de prijsbepaling rekening gehouden.

Tegen die Belgische nikkelen munt moeten derhalve maatregelen worden genomen.

Nu is slechts de vraag, wat de Minister zich hierbij voorstelt. Men kan hierbij een tweevoudig standpunt innemen. Men kan de zaak van een theoretisch standpunt beschouwen, een meer idealistisch standpunt. Men kan vooropstellen, dat men moet streven naar gelijkheid van munt over het geheele grondgebied en ik vrees, dat de Minister van Financiën eenigszins daartoe overhelt, dat hij geneigd is van dat standpunt de zaak te bezien. De Memorie van Antwoord is, naar het mij voorkomt, op twee verschillende tijden samengesteld wat dit punt betreft. In het eerste gedeelte, op bladz. 5, wordt gezegd, dat de natuur, de betrokken personen, de genezing moet aanbrengen, en dat de Overheid moeilijk tusschenbeide kan komen, terwijl in het tweede stuk, op bladz. 6, werkelijk krasse maatregelen, paardenmiddelen, tegen de ziekte, zoo die bestaat, worden voorgesteld.

Ik zeg: het schijnt mij toe dat de Minister eenigszins op dat theoretisch standpunt gaat staan, omdat ik in de Memorie van Antwoord lees b.v. de uitdrukking, dat de *strijd* tegen het vreemde geld niet als hopeloos is opgegeven. Verder is gesproken over het *besmette* gebied en van het *heroveren* van het geheele grondgebied voor het nationale geld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vind zoo iets strijdlustigs heel mooi, vooral waar hier de strijd gevoerd kan worden zonder kanonnen en andere gevaarlijke werktuigen. Maar wij zijn er in Limburg niet op gesteld — ik weet niet hoe het in andere grensplaatsen is — om het tooncel te zijn waar die strijd gevoerd wordt. Het komt mij voor, dat men bij deze bij uitstek practische zaak moet gaan staan op een practisch standpunt. En dan moeten wij vragen: wat moet bestreden worden, wat is schadelijk en welke middelen kunnen worden aangewend in dien strijd? Dat moeten altijd middelen zijn, die niet een grooter kwaad stichten, dan hetgeen men er mede wil uitroeien. En nu neem ik aan, dat die strijd vooral en in hoofdzaak moet gericht worden tegen den kunstmatigen invoer van Belgische nikkelen munt. Welke middelen worden nu aangegeven? Wij lezen in de Memorie van Antwoord op bladz. 6:

„Reeds zijn verschillende maatregelen genomen en andere zullen volgen. In de gemeenten waar vreemd geld in omloop was, doch waar men kon hopen dit te bannen, is, overeenkomstig art. 23 der Muntwet 1901, de gelegenheid geopend tot inwisseling van die munten en wel tegen den maximum koers, bij de wet toegelaten."

Dit is natuurlijk een zeer goed middel. Wij zouden er niets op tegen hebben als wekelijks een geheele waggon Nederlandsche munt ingevoerd werd. Maar men verliest uit het oog, dat het vreemde geld er niet komt, omdat men het gaarne wisselt tegen Nederlandsch, maar omdat vreemdelingen met vreemd geld betalen wat zij komen koopen.

Ten tweede wordt gezegd:

„Eindelijk ligt het in de bedoeling — en hiermede wordt een in het Voorloopig Verslag gestelde vraag beantwoord — den invoer van vreemde zilveren, nikkelen, bronzen en koperen munten, behoudens tot de geringe bedragen die de Duitsche en Belgische grensbewoners als zakgeld medebrengen, geheel te verbieden."

Mijnheer de Voorzitter! Over dit plan ben ik werkelijk verbaasd. Ik begrijp de bedoeling er van niet.

Is deze dat men de vreemde munt, voor zoover deze inge-

voerd wordt om er handel mede te drijven, wil weren? Of is het de bedoeling om al het vreemde geld, dat uit het buitenland, laten wij zeggen uit Duitschland, in grootere bedragen over de grenzen komt, te weren? Dat kan ik mij niet voorstellen. Is dat het geval, dan kan men met recht spreken van een paardenmiddel. En is het eerste het geval, dan vraag ik mij af of het wel te controleeren zal zijn.

Ik voor mij heb daartegen echter niet de minste bedenking. Ik kan mij voorstellen, dat de vindingrijkheid aan het Ministerie van Financiën daarop wel een middel zal weten uit te denken.

In de derde plaats wordt er gezegd: „Allereerst zal de uitzondering van art. 19, 2de lid, opgeheven worden voor het gedeelte van Limburg, besloten tusschen de Maas en de Noordbrantsche grens."

Ik heb daartegen ernstige bezwaren. Ik zou in de eerste plaats willen vragen: op welke gronden? Er wordt wel gezegd: „Deze streek kan, wegens hare ligging, de vreemde circulatie ongetwijfeld ontberen", maar waarom? Ik ben zoo vrij daar juist aan te twijfelen. Op welken grond moet nu juist die streek tusschen de Maas en de Noordbrabantsche grens worden uitgesloten? Is het zeker dat daar die voorwaarde bestaat dat de bevolking daar zal medewerken, een voorwaarde die de voorganger van den Minister noodzakelijk achtte, om dien maatregel toe te passen? Ik twijfel er sterk aan. Om absolute zekerheid te hebben dat dit voor een gedeelte althans het geval is, heb ik gisteren nog naar een van die plaatsen getelegrapheerd en daarop is mij geantwoord: „een verbod om Duitsch geld in betaling te nemen zou voor onze streek schadelijk en nadeelig zijn". Ik vraag ook, hoever strekt die bedoelde streek zich uit? Indien ik neem de plaatsen tusschen de Maas en de Noordbrabantsche grens, dan zie ik dat daartoe behooren bij voorbeeld Venray, maar ook Blerick, nota bene de voorstad van Venlo, die wel aan de overzijde van de Maas ligt, maar als het ware oeconomisch een geheel met Venlo uitmaakt; daartoe behoort ook Weert, zelfs ook Roermond. Het komt mij voor dat deze maatregel voor al die plaatsen onmogelijk kan worden toegepast.

Eindelijk staat er in de vierde plaats: „Mocht deze poging met goeden uitslag worden bekroond, dan zal men wellicht, op gelijke wijze verder gaande, allengs het geheele grondgebied voor het nationale geld kunnen heroveren, voor zoover dit althans zonder schade voor het eigenlijke grensverkeer mogelijk is."

Vooral deze mededeeling wekt bij mij bezorgdheid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat iedere poging om het misbruik van vreemd geld tegen te gaan zal slagen. Maar ik geloof, dat de poging, om het vreemde geld niet uit de geheele streek te weren, niet met een goeden uitslag bekroond zal worden, en wensch den nadruk te leggen op dat woord: „wellicht", en vooral op deze woorden: „voor zoover dit althans zonder schade voor het eigenlijke grensverkeer mogelijk is."

Het is hier te vreezen, dat het middel erger zal blijken te zijn dan de kwaal, die men wil bestrijden. Er bestaat gevaar dat men door het *vreemde* geld te weren, eenvoudig *alle* geld zal weren.

Ten slotte verzoek ik: 1°. den Minister, om nog eens in overweging te nemen, of het opheffen van die uitzondering van art. 19, 2de lid, voor het gedeelte van Limburg tusschen de Maas en de Noordbrabantsche grens niet zeer ten nadeele van die streek zal zijn, en of hij, wanneer de medewerking van de bevolking noodig is, die daar zal vinden;

2°. zou ik den Minister willen verzoeken om bij deze practische zaak het practische doel voor oogen te houden, en vooral niet uitsluitend af te gaan op adviezen van theoretici en zich niet te eenzijdig te laten inlichten;

3°. te denken aan de verklaring van zijn ambtsvoorganger, Minister Pierson, dat de bepaling van art. 19, 1ste lid, slechts daar toepassing zal erlangen, waar na nauwkeurig plaatselijk onderzoek die toepassing kans van slagen zal blijken te hebben, en

4°. er op te letten dat maatregelen te richten zijn tegen de Belgische nikkelen en bronzen pasmunt. Men zegt wel eens: „Un homme averti en vaut deux"; ik zou dit aldus willen transponeeren: „Un ministre averti en vaut quatre."

Ik wacht op al deze bedenkingen, omdat het bedenkingen zijn die slechts gemaakt worden tegen plannen, tegen voornemens, geen uitvoerig antwoord. Ik verwacht alleen dat de Minister voor de belanghebbende streek — en dat ziet buiten Limburg nog op andere streken, maar ik heb speciaal het oog op Limburg, omdat ik daar meer met de toestanden bekend ben en omdat Limburg als het ware een grens is, waar men voor een groot gedeelte leeft van het geld dat van het buitenland inkomt — ik verwacht voorloopig alleen dat de Minister voor de belanghebbende streek een geruststellende verklaring zal afleggen.

De heer **Janssen**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen door den geachten vorigen spreker, den heer Nolens, is gezegd, kan ik mij in menig opzicht bekorten; maar ik meen toch enkele punten te moeten aanroeren, omdat het mij voorkomt dat die rede er toe zou kunnen leiden, dat de Minister, die plan heeft den strijd tegen de vreemde pasmunt aan te binden, dien strijd opgaf in de meening, dat de woorden van den heer Nolens in alle opzichten door belanghebbenden zouden beaamd worden.

Ik breng den Minister in de eerste plaats een woord van lof dat hij, nadat pas kortelings, nu twee jaar geleden, op verzoek van belanghebbenden de zaak was geregeld naar hun wensch, nu de toestand in menig opzicht veranderd is, onmiddellijk gereed is om maatregelen te nemen, die het misbruik dat ontstaan is zullen tegengaan.

Deze pasmuntquaestie betreft niet alleen Limburg. Ik heb voor mij liggen een correspondentie in *De Telegraaf* uit Zeeuwsch-Vlaanderen, waar betreffende de Belgische nikkelen munt hetzelfde misbruik blijkt te bestaan. Ook daar schijnt er werkelijk een handel in Belgische pasmunt ontstaan te zijn, die zich niet alleen tot de grensplaatsen bepaalt. In Zeeuwsch-Vlaanderen zou het misbruik zelfs tot 3 à 4 uren noordwaarts zijn doorgedrongen.

Er is door den Minister van Financiën in de Memorie van Antwoord gewezen op het verschil in de houding van belanghebbenden in 1901 en thans. Deze schijnbare tegenstrijdigheid is best te verklaren. Toen er sprake was in 1901 van een Muntwet tot stand te brengen, is door belanghebbenden geageerd tegen het verbod van circulatie van vreemde munt, dat zou worden ingevoerd. Thans evenwel wenscht men een verbod van de sinds ontstane misbruiken, want de circulatie van vreemde pasmunt is op het oogenblik in verschillende grensplaatsen niet een normale en verergerd tegen den toestand in 1901. Er zijn toestanden en misbruiken ontstaan, die niet een normale, maar een abnormale circulatie van vreemde pasmunt in het leven hebben geroepen. Daar wordt met recht door de belanghebbenden tegen opgekomen en worden daartegen te recht maatregelen door den Minister voorbereid. Wanneer ik spreek van een abnormale circulatie — ik zal er aanstonds meer van zeggen — dan bedoel ik alleen de nikkelen, bronzen en koperen pasmunt en niet de zilveren pasmunt, noch de franken, noch de markencirculatie.

Er wordt in de Memorie van Antwoord alsnog een beroep gedaan op de samenwerking van belanghebbenden. Dit zou doen denken, alsof de belanghebbenden tot nog toe weinig aan de zaak hebben gedaan, doch dit is niet juist, ten minste niet wat de plaatsen Maastricht en Roermond betreft. In beide plaatsen werd sedert lang gestreden tegen de bestaande misbruiken. Ik wijs op de pogingen der Kamer van koophandel te Maastricht en de Middenstandvereeniging aldaar en op de Hanzevereeniging te Roermond. Ik wijs ook op de particulieren, waarvan er zijn, die zich de moeite getroost hebben om op verschillende plaatsen nikkelen munt in te wisselen tegen den maximum koers en deze naar België terug te voeren.

Die pogingen hebben echter schipbreuk geleden. Er werd en wordt nl. een formeele handel in die pasmunt gedreven, en de massa, die naar België werd teruggevoerd, kwam langs een anderen weg weder terug.

Ik kan in dit opzicht niet met den geachten afgevaardigde uit Venlo overeenstemmen, dat de massa nikkelen munt, die in Limburg in omloop is, daar alleen door de vreemdelingen wegens inkoopen en handel wordt gebracht. Ik kan ten aanzien van Maastricht de verzekering geven, dat de vreemdelingen die daar inkoopen komen doen, meestal met zilver betalen; die menschen vinden het lastig en vervelend om met een beurs vol met nikkelen munt over de grenzen te komen

om inkoopen te doen; zij betalen dan ook meestal met franken en marken, maar het is door den handel die in nikkelen pasmunt gedreven wordt, door den geforceerden invoer enkel uit winstbejag, dat er zooveel van die munt in de grensplaatsen in omloop is.

Het is de erkenning van dit misbruik door den Minister die voor mij op het oogenblik de hoofdzaak is.

Die erkenning is voor mij daarom hoofdzaak, omdat daardoor voor den Minister de noodzakelijkheid moet vaststaan om daartegen maatregelen te nemen.

Die maatregelen zullen blijkens de Memorie van Antwoord bestaan in de eerste plaats in een verbod van invoer van vreemde pasmunt; nu geloof ik, dat wij hier vooral voorzichtig zullen moeten zijn ten aanzien van de *zilveren* pasmunt. Het misbruik bestaat op het oogenblik alleen ten aanzien van de nikkelen, bronzen en koperen pasmunt; maar de zilveren pasmunt wordt, voor zoover mij bekend is althans, niet in massa ingevoerd om daarmede winst te maken.

De tweede maatregel, dien de Minister denkt te treffen is het *geleidelijk* verbod van circulatie.

Ik wensch er den Minister op te wijzen, dat zich hier moeilijkheden kunnen voordoen, die tot voorzichtigheid aanmanen. Zij betreffen in de eerste plaats de keus van de plaatsen waar de circulatie zal worden verboden, want evengoed als te Eysden niet zal kunnen volstaan worden met enkel Nederlandsche pasmunt, maar als grensplaats bij België daar Belgische pasmunt noodig is, kan ik mij voorstellen dat men het te Venlo en te Vaals niet zonder Duitsche pasmunt zal kunnen stellen, daar anders de handel en het verkeer daar aan de grens onmogelijk zouden worden.

Ook dient men onderscheid te maken tusschen Duitsche en Belgische pasmunt. In tegenspraak met dr. Nolens wensch ik er op te wijzen, dat er wel is waar verschil is in de hoegrootheid van de winst, die gemaakt kan worden met de Belgische en de Duitsche pasmunt, want de laatste geeft minder voordeel, maar dat toch ook het beperken van *Duitsche* pasmunt het berokkenen van schade zal voorkomen.

In de derde plaats moet men voorzichtig zijn met het verbod van circulatie uit te breiden tot zilveren munt, niet alleen omdat hierdoor de wederzijdsche handel tusschen de grensplaatsen zou worden belemmerd en daardoor de belangen van neringdoenden en winkeliers geschaad; niet alleen omdat de schade, die geleden wordt door de zilveren munten, de francs en de marken, niet zoo groot is als die welke het gevolg is van den invoer en circulatie vooral van de Belgische pasmunt, maar bovendien — hier kan ik medegaan met het argument door den Minister gebezigd ten aanzien van de kleinere pasmunt — omdat voor de grootere stukken als de zilveren munten de overtredingen nog veel moeilijker te constateeren zijn dan voor de nikkelen, bronzen en koperen pasmunt, die op straat en op de markt van hand tot hand gaat.

Aan het onderscheid dat ik gemaakt wenscht te zien ten aanzien van de soort van munten, waarvan de invoer en circulatie verboden zal worden, knoopt zich de vraag vast: geeft de Muntwet van 1901 de bevoegdheid om bij Koninklijk besluit de circulatie van nikkelen, bronzen en koperen pasmunt in zekere gemeenten te verbieden en aan den anderen kant die van vreemde zilveren pasmunt toe te staan.

Die vraag zal den Minister niet onbekend zijn, want zij is reeds gesteld in een request, hem gezonden door de Maastrichtsche Kamer van koophandel. Ik zal haar thans niet beantwoorden, maar van het antwoord op die vraag hangt af het antwoord op deze andere vraag: of langs den eenvoudigen weg van wijziging van het Koninklijk besluit van 24 December 1901, dan wel of door wijziging van de Muntwet slechts zal zijn te bereiken om in verschillende gemeenten alleen de circulatie van vreemde zilveren munten toe te staan en daarentegen de circulatie van nikkelen, bronzen en koperen munten te verbieden.

Mijn conclusie in deze is, dat ik wel kan medegaan met de plannen van den Minister tot verbod van invoer uit winstbejag, mij natuurlijk voorbehoudende om later, wanneer die plannen in een ontwerp zijn belichaamd, na te gaan, of dat verbod van invoer uit winstbejag practisch uitvoerbaar is. Immers het tegengaan van de bestaande misbruiken is bepaald noodig. Het is toch bekend en erkend dat de vreemde pasmunt met zakken en kisten ons land wordt binnengevoerd, waardoor enkele personen 4 pct. à 5 pct. winst maken, ten koste en nadeele van de winkeliers en neringdoenden.

En wanneer ik daarnaast beperking van de circulatie van vreemde pasmunt wenschelijk acht, dan bedoel ik beperking in dezen zin, dat men die circulatie van vreemde munt zal vergunnen slechts aan die plaatsen, waar dit strikt noodzakelijk is. Zoo zal men langs de Duitsche grens de Duitsche pasmunt moeten blijven toelaten en langs de Belgische grens de Belgische munt.

Met de plannen die door den Minister in het vooruitzicht zijn gesteld geloof ik, dat wij een heelen stap verder zullen komen. Ik zie dan ook niet in, waarom buiten de grensplaatsen de circulatie van vreemde pasmunt moet blijven toegestaan. In tegenstelling met hetgeen daaromtrent door den geachten afgevaardigde uit Venlo is gezegd, blijf ik volhouden dat beperking van circulatie in Limburg noodzakelijk is en hoop ik, dat de Minister niet zal afwijken van zijn plannen, al moet ook ik omzichtigheid in de uitvoering aanraden.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer iets is gebleken uit de redevoeringen, die wij zooeven hebben gehoord, dan is het wel dit, dat wij te doen hebben met een hoogst moeilijk vraagstuk, en dat wel verschillende middelen aan de hand kunnen worden gedaan, maar degenen, die deze middelen aan de hand doen, daaraan onmiddellijk toevoegen, voor de uitvoerbaarheid van die plannen niet te durven instaan. Het zal een hoogst moeilijke zaak zijn om aan het euvel, dat vooral in Limburg bestaat, een einde te maken. Maar daarvoor zal het in de eerste plaats noodig zijn, dat men het vraagstuk zuiver stelt. Dat schijnt mij toe niet te zijn gedaan door den geachten afgevaardigde uit Venlo. In verschillende deelen van onze grensprovinciën heeft men verkeer met het buitenland. De personen, die over de grenzen wonen, vinden in ons land gelegenheid om goedkoope inkoopen te doen en het gevolg is, dat vreemde munt ons land binnendringt. Die vreemde munt wordt vervolgens in de naastbij gelegen marktplaats tegen Hollandsch geld bij bankiers ingewisseld en het Duitsche en Belgische geld gaat weer naar de landen van herkomst.

Nu is de groote moeilijkheid in Zuid-Limburg, dat het geld niet in die marktplaatsen wordt omgewisseld en teruggevoerd, maar dat het in circulatie komt en op ons gebied waardemeter wordt. Die moeilijkheid is voornamelijk het gevolg van de omstandigheid, dat heel Limburg feitelijk één grens is.

Mijns inziens heeft de geachte afgevaardigde uit Venlo de daaruit voortvloeiende nadeelen wel wat laag aangeslagen. De geachte afgevaardigde uit Maastricht heeft er reeds op gewezen, hoe verschillende vereenigingen van handeldrijvenden zich tegen dit kwaad hebben verzet en volkomen te recht. Al is het waar, wat de heer Nolens zegt, dat het beter is dat inkoopen worden gedaan door vreemdelingen in vreemd geld dan in het geheel geen inkoopen, wij moeten toch nooit vergeten, dat die handeldrijvenden dikwijls waren verkoopen tegen bekende, vaste, voor Holland bepaalde prijzen, en dat zij dus, zoo zij betaald worden met de onderdeelen van een frank naar den maatstaf van f 0,50 per frank, schade lijden, zoo zij dit vreemde geld later weer omwisselen ter betaling van belasting en andere bedragen, die in Nederlandsch geld moeten worden gekweten.

Dit euvel moet zeker op den duur bestreden worden. Al moge de heer Nolens het een ideaal standpunt noemen, tevens blijft het verkeerd, dat een buitenlandsche waardemeter dit ook geworden is in een deel van ons land. Ik hoor hier zeggen: het omgekeerde is ook het geval; maar zoo dit beteekent, dat in het buitenland veel Nederlandsch geld voorkomt, waag ik dit te betwijfelen. De oorzaak van het euvel is, dat men in ons land goedkooper koopt dan in het buitenland; dit geldt voor de geheele oostelijke en zuidelijke grens.

Evenals wij in onze grensprovinciën veel buitenlandsch geld zien rondloopen, zullen wij in een bepaald rayon aan den overkant van onze grenzen veel Nederlandsche waren vinden. Dit is een gevolg van de goedkoopere prijzen, die wij hier hebben, dank zij ons vrijhandelstelsel. Een afdoend middel tegen dat euvel zou zijn het heffen van hooge invoerrechten, die hier nimmer overwogen worden. In dat geval zal het vreemde geld wegblijven.

De heer **van Idsinga**: Dien last danken wij aan den vrijhandel!

De heer **Bos**: Dat is waar, maar daar staat tegenover, dat de voordeelen dan ook door onze bevolking worden genoten door het verkoopen van onze artikelen.

Nu hebben de heeren Nolens en Janssen gezegd, dat men, om dit kwaad tegen te gaan, zou moeten komen tot een verbod van den invoer van het Belgisch klein geld.

Uit de mededeelingen van den heer Janssen immers blijkt, dat het bezwaar niet ligt in het grove geld, dat van buiten komt, maar in de pasmunt. Die pasmunt komt en blijft in ons land, omdat zij berekend wordt naar een waarde van f 0,50 per frank en f 0,60 per mark, terwijl het grove geld wordt berekend naar de bekende koerswaarde. Daardoor komt de oude wet van Gresham in werking, dat overschot geld het andere geld verdringt. Dit zou men nu willen voorkomen en het buitenlandsch geld weren door den invoer daarvan te verbieden, maar hoe zal de Minister dit kunnen doen? Het bezwaar is, dat die buitenlandsche pasmunt niet den volgenden dag weer teruggaat naar het buitenland, maar in ons land blijft circuleeren, totdat onze circulatie met deze pasmunt is verzadigd. Bovendien, al ging de Minister den invoer verbieden, dan zou zich toch het geval voordoen, dat door de duizenden personen die langs de grenzen het land binnenkomen, de circulatie van die pasmunt blijft bestaan. Er is niet zooveel voor noodig om de circulatie met pasmunt verzadigd te houden.

Voor het overige betwijfel ik, wat de heer Janssen zeide, dat de inwisseling van vreemde pasmunt op den duur een winstgevende handel is. Wanneer iemand met een grooten zak met nikkelen muntjes in ons land komt, zal hij ze òf wisselen tegen ons geld, wat geen voordeel oplevert, òf er waren voor koopen, wat wij immers niet kunnen en willen beletten. Anders kan er geen voordeel op zitten, en nu kan ik mij wel voorstellen, dat deze of gene koopman schade lijdt, maar dat op den duur een winstgevende handel met pasmunt op deze wijze mogelijk is, is mij niet duidelijk.

Ik zou den Minister willen aanraden om voort te gaan op den weg dien hij in de Memorie van Antwoord in uitzicht heeft gesteld om de aanwijzing van plaatsen waar de circulatie van vreemde munt verboden is, gaandeweg met beleid en kennis van zaken uit te breiden en tevens voldoende gelegenheid om tot verwisseling te komen open te stellen. Ik geloof dat men niet te veel moet afgaan op telegrammen als door den heer Nolens zijn voorgelezen, waarbij een zekere gemeente verklaart: wijziging is voor ons zeer nadeelig. Zulke telegrammen en brieven worden verkregen, wanneer men vraagt: hebt gij er last van als de vreemde pasmunt niet meer wordt toegelaten .....

De heer **Nolens**: Tot bevestiging van mijn overtuiging.

De heer **Bos**: De heer Nolens heeft het zeker niet gezegd om zijn eigen overtuiging te bestrijden, maar dit wensch ik te constateeren, dat, wanneer men in een gemeente gewend is aan het vreemde geld, men het altijd lastig vindt te veranderen. Voor het overige meen ik dat, wanneer men op bepaalde grensplaatsen veel vreemd geld in omloop heeft, het niet wenschelijk is de circulatie overal in eens te verbieden, maar, langzaam en met kennis van zaken oordeelende, het gebied van ons Nederlandsch geld uit te breiden.

De heer Nolens heeft gezegd dat dan het vreemde geld achterwege blijft. Maar ook indien aan de grenzen een ieder werd verplicht zijn geld tegen Hollandsche munt in te wisselen, zou het niet wegblijven. Het zal alleen achterwege blijven, wanneer men in ons land niet meer voordeeliger en goedkooper koopt dan in het buitenland en dit is niet een quaestie van muntpolitiek maar van handelspolitiek.

De heer **Hennequin**: Ten aanzien van het punt dat hier ter sprake is gebracht, sta ik tusschen de beide Limburgsche afgevaardigden in. Het komt mij voor, dat de opvatting van den heer Janssen, die in onze grensstreken de circulatie van vreemde munt wil inkrimpen, ons meer moeilijkheden zou bezorgen dan die van den heer Nolens.

Bepaald wensch ik op te komen tegen één uitlating van den heer Janssen. De heer Janssen heeft gezegd, dat de Minister er werk van moest maken om de circulatie van vreemde munt te beperken tot de *grens*plaatsen. Hier hangt dunkt mij alles af van de plaatselijke toestanden. In het algemeen lijkt het mij een gevaarlijke uiting. Wanneer de Minister de kaart van het land voor zich neemt, zal hij zien dat bijv. zulk een verbod Zeeuwsch-Vlaanderen, dat in zijn kleinhandel enz. bijna uitsluitend relatie heeft met België, in groote ongelegenheid brengen zou. Velerlei handel is er dagelijks met België, terwijl de rivier de verbinding met Zeeland afsluit, zoodat verbod van de circulatie van vreemd geld die streek groot nadeel zou kunnen toebrengen.

Een andere uiting van den heer Janssen deel ik ook niet. Hij brengt den Minister lof dat deze een wet, door zijn voorganger gemaakt, nu reeds wil wijzigen in de toepassing.

Mijnheer de Voorzitter! Op zich zelf vind ik dit onvoorzichtig. Het komt mij voor, dat dergelijke wetten, eerst wanneer zij eenigen tijd in werking zijn, een goed inzicht geven in de veranderingen die nuttig of noodig zijn, maar één jaar, na het in werking treden, reeds lof geven aan een Minister die er verandering in wil brengen, komt mij wel wat voorbarig voor. Ik geef dan ook den Minister liever in overweging toe te zien, vóór dat hij verscherpingen of veranderingen aanbrengt en raad hem de wet nog eenigen tijd te laten werken, vóór dat hij daartoe overgaat.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de moeilijkheden die zich bij de toepassing van art. 19 der Muntwet 1901 voordoen, nog mochten ontkend worden, dan zal men daarvoor zeker niet de oogen kunnen sluiten, na kennisneming van de uitingen in de gewisselde stukken en ook van de redevoeringen dezen morgen gehouden; want geheel tegenovergestelde gevoelens zijn daaruit gebleken.

Eenerzijds was het een krachtige aansporing om den strijd tegen invoering van vreemde munt voort te zetten, anderzijds werd er gewaarschuwd, en aangemaand de zaak te laten zooals zij is.

Ofschoon de discussie over dit punt betrekkelijk omvangrijk is geweest, kan ik toch kort zijn, omdat ik op de geschiedenis, die ons nog versch in het geheugen ligt, niet behoef in te gaan, omdat voorts de zaak genoegzaam in de gewisselde stukken is besproken en omdat men mij geen antwoord heeft gevraagd, doch alleen overweging.

Hetgeen hier besproken is, zou men kunnen noemen het *plan de campagne*, in de Memorie van Antwoord ontwikkeld.

Wat de rede van den heer Nolens betreft, komt het mij voor, dat zij — ik zal niet zeggen te breed is opgezet — maar dat zij niet zoo'n omvang zou hebben gehad wanneer meer gelet ware op de hoofdgedachte van hetgeen in de Memorie van Antwoord is uiteengezet. Die hoofdgedachte is deze, dat het op mijn weg ligt, om te trachten het beginsel der wet van 1901 zooveel mogelijk tot zijn recht te doen komen, met andere woorden, dat ik in den strijd, waarover hij meer speciaal heeft gesproken, althans moet pogen, om den invoer van vreemde munt te weren.

Nu vroeg de heer Nolens of men soms wil beginnen met den kunstmatigen invoer van vreemde munten tegen te gaan.

Het ware niet noodig geweest die vraag te stellen, want het daarop gerichte streven wordt in de Memorie van Antwoord met zoovele woorden te kennen gegeven. Daar is te lezen dat de moeilijkheden ten deze uiterst gecompliceerd worden waar het Limburg betreft, omdat daar een wijze van handelen heeft post gevat, welke het kwaad ten zeerste bevordert: er is daar namelijk een handel in vreemde munten ontstaan.

Ter wille van het koersverschil en de daaruit te verwachten winst bij invoer van vreemde munten, heeft men een kunstmatigen stroom daarheen geleid en, zooals de heer Bos te recht opmerkte, waar geen gelegenheid bestaat de vreemde munten te loozen, worden zij in de circulatie opgenomen en vicieeren ze het geheele muntstelsel.

Dit tegen te gaan is plicht, en een verbod van invoer van vreemde munt wordt daarom in de Memorie van Antwoord in uitzicht gesteld.

Ik wil niet ontkennen, dat voorts zeer nuttige wenken door den geachten spreker zijn gegeven.

Hij meent dat men toch wel zal moeten overwegen, of de opheffing van de vrijheid van circulatie voor de door hem genoemde streek noodig is. Ik geef dit volkomen toe. En wanneer de geachte spreker daaraan toevoegt, dat men niet uitsluitend moet afgaan op het advies van theoretici, dan zeg ik dat bij mij nooit andere opvatting heeft bestaan.

Dit blijkt o. a. uit de wijze waarop door mij is voorbereid, de algemeene maatregel van bestuur bij de Muntwet bedoeld. Aan alle gewestelijke besturen zijn de meest gedetailleerde adviezen gevraagd ten aanzien van de bestaande toestanden op het gebied van het muntwezen in de verschillende gemeenten, en op de basis van die gegevens is de algemeene maatregel ontworpen.

Ik ben mij ook allerminst bewust van eenig voornemen, om, bij den verderen strijd tegen den invoer van vreemde munten in Limburg, een andere gedragslijn te volgen. Uit de Memorie van Antwoord blijkt voldoende, dat men slechts stap voor stap en met zeer groote omzichtigheid zal voortgaan op dezen weg.

De geachte spreker kan dus gerust zijn ten aanzien van de bedoeling der Regeering, maar het einddoel moet toch zijn zooveel mogelijk den invoer en de circulatie van vreemde munt tegen te gaan, ook in Limburg, en daarvan kan ik mij niet laten terughouden.

Het is mogelijk, misschien moet ik zeggen: het is te vreezen, dat men er niet in zal slagen het doel te bereiken, maar dit neemt niets weg van den ernst van het streven dat mij bezielt om een beteren toestand ook voor Limburg in het leven te roepen. Dat in deze met alle gematigdheid zal worden te werk gegaan, kan ik den geachten afgevaardigde beslist verzekeren.

De geachte afgevaardigde heeft zich geërgerd aan enkele uitdrukkingen in de Memorie van Antwoord. Hij meende, dat ik niet had moeten spreken van „een besmet gebied". Waar men hier echter de circulatie van de vreemde munt beschouwt als een kwaal, een ziekte op het gebied van het muntwezen, mag men inderdaad spreken van besmetting. Voor ergernis in deze is dan ook geen grond.

Dat er verschil zou bestaan tusschen het eerste en het laatste gedeelte der Memorie van Antwoord, meen ik te moeten betwijfelen. In elk geval: de beantwoording hier is *aus einem Guss* en heeft op één en hetzelfde tijdstip plaats gehad.

Onder dankzegging voor den steun dien ik van de heeren Janssen, Bos en Hennequin heb mogen ontvangen, meen ik thans de bespreking van dit onderwerp als geëindigd te kunnen beschouwen.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in het begin van mijn rede gezegd, dat het alleen mijn bedoeling was den Minister te waarschuwen. Ik heb dat doel bereikt: hij is gewaarschuwd.

Ik begrijp volkomen, dat deze Minister, als ieder andere, de wetten moet ten uitvoer brengen, en dus ook art. 19, alinea 1, van de Muntwet. Maar hij moet dat artikel uitvoeren met alinea 2 er bij. En nu is de heele vraag: is de toepassing van alinea 1 nadeelig voor die bepaalde streken, ja dan neen? Op het nadeelige er van heb ik gewezen.

De Minister zegt, dat hij bij de bespreking van het tegengaan van den invoer van vreemde muntstukken alleen het oog had op *kunstmatigen* invoer. Hij heeft er zich over verwonderd, dat ik dat niet begrepen had, maar ik moet verklaren, dat ik het nog niet begrijp. Ik had een eenvoudig antwoord verwacht op de vraag of het verbod van invoer van vreemde munt alle vreemde munt zal treffen, ook die munten die bijv. in valiezen, kleine reistasschen of geldzakken over de grens komen ter betaling, of alleen de kunstmatig ingevoerde om er handel mee te drijven, om ze tegen andere te wisselen. Dat is de vraag waarop ik niet een voor mij begrijpelijk antwoord heb ontvangen.

De Minister zegt: de bedoeling van de Regeering is goed. Daaraan twijfel ik volstrekt niet. Het einddoel is: het hebben van enkel Hollandsche munt, of, laat ik het een beetje mitigeeren: van zoo weinig mogelijk vreemde munt in de grensplaatsen. Ik ben het hiermee eens. De vraag is slechts of bij het aanwenden van middelen om dat doel te bereiken, die middelen niet zullen blijken te zijn erger dan de kwaal. Daarom gaat het.

De Minister zegt, dat ik mij ten onrechte erger over uitdrukkingen in Memorie van Antwoord. Mijnheer de Voorzitter! Over zaken van meer ingrijpenden aard en waarbij het gevaar veel grooter en dreigender is, erger ik mij zelfs niet, en zeker niet over uitdrukkingen in een Memorie van Antwoord of in een ander stuk. Ik zal nu niet spreken over punten die nu weer behandeld zijn en waaromtrent hetzelfde misverstand bestaat als waarop bij de behandeling van de Muntwet 1901 voortdurend is gewezen.

De heer Janssen — en hier moet ik den Minister een illusie ontnemen — staat niet tegenover mij maar vlak naast mij. Die geachte afgevaardigde echter, die beter bekend is met de streken waar men last heeft van de Belgische nikkelen munt, hetgeen met mij niet het geval is, let meer op het voordeel, dat uit de te nemen maatregelen zal voortvloeien en sprak de hoop uit, dat daaruit geen nadeel zal voortkomen. Ik echter let meer op de nadeelige gevolgen welke die maatregelen zullen hebben. Ik ben evenzeer als de heeren Janssen en Bos overtuigd, dat het *misbruik* van die vreemde munt geweerd moet worden. De vraag is alleen, welke belangen worden geschaad en nog eens: is het middel niet erger dan de kwaal?

Ik wijs er nogmaals op, dat wij hier alleen te doen hebben met de Belgische nikkelen munt. De heer Bos staat zelfs ook naast ons; hij heeft een opmerking gemaakt, die ik niet noodig achtte voorop te stellen, namelijk dat het vreemde geld zooveel mogelijk moet worden geweerd. Dat ben ik met den geachten afgevaardigde eens. Hij heeft gezegd, dat het eigenaardige in Limburg is, dat het vreemde geld daar in circulatie komt en blijft, omdat die geheele provincie als 't ware grens is. Ziet de heer Bos een middel om dien toestand op te heffen? Daaraan is, meen ik, niets te doen.

De heer Bos heeft er nog op gewezen, dat niet alleen nadeel berokkend wordt door de nikkelen Belgische munt, maar ook door de Duitsche munt en de Belgische zilveren, vooral voor de menschen die deze munt in ontvangst moeten nemen, doch in Nederlandsch geld moeten betalen. Ik ben daarvan ten zeerste overtuigd, maar dat nadeel is van geringeren aard en bestaat alleen in het koersverschil, waarmee ten deele bij de prijzen rekening gehouden wordt.

De heer Bos heeft ook gezegd, dat men ook in het buitenland Hollandsch geld zou moeten vinden. Maar dat men daar niet zoo veel vindt, heeft andere oorzaken, o. a. gelegen in de verhouding tusschen de Nederlandsche en de vreemde grensplaatsen.

Het ligt voor de hand, dat de ingezetenen uit de Duitsche dorpen hun inkoopen komen doen naar grootere plaatsen bijv. te Venlo, „in de stad", zooals men dat noemt. Ik kan echter verklaren, dat men in het buitenland met Nederlandsch geld zeer goed geholpen wordt; ik ondervind dat zeer dikwijls. Indien een Nederlander in Aken komt met zijn guldens en kwartjes, dan kan hij daar evengoed te recht als een Duitscher met zijn Duitsch geld in Venlo.

De heer Bos heeft ook gewezen op de wenschelijkheid om het gebruik van vreemde munten tot de grensplaatsen te beperken. De heer Hennequin kwam daartegen reeds in verzet. Ik behoef er alleen aan te herinneren dat bij de Muntwet van 1901 het woord „grensgemeenten" is veranderd in „gemeenten". Vroeger stond in de wet „grensgemeenten", doch dat „grens" is later weggelaten, omdat men meende, dat hetzelfde bezwaar, dat voor een grensgemeente gold, ook kon gelden voor een andere gemeente. Zoo zijn bijv. Venlo en Blerick gescheiden door de Maas, maar maken feitelijk een geheel uit. Venlo is een grensgemeente en Blerick niet. Nu zou het toch verkeerd zijn in Venlo de circulatie van Duitsche munt te veroorloven en in Blerick niet; de redenen, die daarom in Venlo gelden, gelden ook voor Blerick. Ik kan mij voorstellen dat ook andere gemeenten in een dergelijk geval verkeeren.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! De reden waarom ik straks het woord gevraagd heb, was deze, dat ik de redevoering van den geachten afgevaardigde, den heer Nolens, heb opgevat als een aandrang op den Minister om de zaak te laten zooals zij is.

Die indruk werd op mij gemaakt, wijl de heer Nolens slechts één middel aan de hand deed tot bestrijding van het kwaad, een middel, dat mijns inziens practisch onuitvoerbaar is.

Het komt mij namelijk voor, dat het onmogelijk zal zijn den invoer van vreemde Belgische munt afdoende tegen te gaan. En zoo zou het resultaat eenvoudig zijn, dat de zaak blijft zooals zij is. Ik meen echter, dat niet invoer op alle mogelijke wijze moet worden tegengegaan, maar dat verhinderd moet worden, dat de vreemde munt wordt circulatiemunt tusschen de verschillende burgers onderling. Ik meen dat de Minister op dit kwaad het oog gevestigd moet houden en dat wij hem in de maatregelen daartegen moeten steunen. Gaarne wil ik toestemmen dat de Minister niet terstond kan overgaan tot het nemen van al te ingrijpende maatregelen, maar ik acht zijn plan om de circulatie van vreemde munt langzamerhand meer naar de grenzen te dringen een goede gedachte. Ik meende dus daarom een woord van instemming te moeten spreken. Overigens ben ik het met den heer Nolens volkomen eens, dat men zich in den vreemde ook zeer goed met Nederlandsch geld kan behelpen, hetgeen door mij niet is betwist.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Venlo, de heer Nolens, heeft gezegd, dat speciaal de heer Janssen, wel verre van tegenover hem te staan, aan zijn zijde zich heeft geschaard. Mijn indruk van zijn laatste rede is deze, dat wij ten slotte eigenlijk allen naast elkander staan en dat speciaal ik zelf allerminst sta tegenover de geachte sprekers.

Immers, wij zijn het er allen over eens, dat men moet trachten de beginselen van de wet van 1901 ook voor Zuid-Limburg tot toepassing te brengen, en ook dat men zich moet hoeden voor het nemen van onpractische, niet wel overwogen maatregelen. Dat dit ook mijn voornemen is, volgt uit eene passage van de Memorie van Antwoord, die ik in mijn eerste rede niet heb aangeroerd, ofschoon de geachte afgevaardigde de heer Nolens ook daaraan aanstoot heeft genomen, namelijk deze:

„Mocht deze poging met goeden uitslag worden bekroond, dan zal men wellicht, op gelijke wijze verder gaande, allengs het geheele grondgebied voor het nationale geld kunnen heroveren, voor zoover dit althans zonder schade voor het eigenlijke grensverkeer mogelijk is."

Mij dunkt, het was niet mogelijk geweest beter te doen uitkomen, dat men wil trachten zich te hoeden voor overdrijving.

Ik ben, ofschoon de heer Nolens gezegd heeft geen antwoord te verwachten op bepaalde vragen door hem gedaan, hem toch in zoover bescheid schuldig, dat ik even moet verklaren waarom hier is medegedeeld, dat men bij het nemen van maatregelen allereerst zou beginnen met de noordelijke streek van Limburg.

De reden daarvan is deze, dat die streek zich aansluit — ik zou willen zeggen — bij het vasteland van Nederland. Van daaruit kan natuurlijk met de beste kans op succes, de strijd worden begonnen. Ik geloof dat hierin voldoende rechtvaardiging is gelegen van het geuite voornemen.

De heer **Nolens**, ontvangt voor de derde maal het woord, en zegt: Ik herhaal slechts mijn vraag — op de rest zal ik niet verder ingaan — welke munten zijn bedoeld op bladz. 6 van de Memorie van Antwoord, in deze zinsnede: „Eindelijk ligt het in de bedoeling den invoer van vreemde zilveren, nikkelen, bronzen en koperen munten, behoudens tot de geringe bedragen die de Duitsche en Belgische grensbewoners als zakgeld mede brengen, geheel te verbieden." Welke vreemde munten zijn daar bedoeld? Alleen die welke ingevoerd worden op kunstmatige wijze als koopwaar om ze om te zetten tegen andere, of ook het geld dat door vreemdelingen naar Nederland medegenomen wordt, afgezien van het zakgeld, om hun betalingen in Nederland te doen?

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: In zoover ik verzuimd heb om een door den heer Nolens pertinent gestelde vraag te beantwoorden, maak ik mijn verontschuldiging. De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, welke munten bedoeld zijn. Na zijn toelichting meen ik dat de vraag moet luiden: in welke gevallen zal invoer van vreemde munt worden tegengegaan? Zal men alleen tegengaan een kunstmatigen invoer, als waarvan sprake is op bladz. 6 der Memorie van Antwoord, of ook een zoodanige die plaats vindt — de geachte spreker heeft zelf die woorden gebruikt — in valiezen en reistasschen?

Uit de onvolledige tegenstelling in deze vragen volgt reeds, dat men ten deze zeer voorzichtig moet zijn met de beantwoording. Zij is bijna niet te geven zonder zich bij voorbaat de handen te binden, en dit ware allerminst wenschelijk.

Wanneer het te doen is om een practischen maatregel, dan verlang ik ook de meest mogelijke vrijheid in de uitvoering er van.

De geachte afgevaardigde kan er van overtuigd zijn — hij kent mij daarvoor te goed — dat ik niet zal overdrijven; maar ik wensch geen verklaring af te leggen die mij later zou kunnen belemmeren om krachtig op te treden. De geachte afgevaardigde houde mij ten goede dat ik daaraan vasthoud. Hij moge er zich toe bepalen mij op dit punt zijn vertrouwen te schenken.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 12 tot en met 21 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de Vde afdeeling (Kosten van administratie der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen, en van den waarborg en de belasting der gouden en zilveren werken) in het algemeen.

De heer **Smidt**, *lid der Commissie van Rapporteurs* voor het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1904, brengt de volgende verslagen uit:

In handen van de Commissie van Rapporteurs zijn gesteld de navolgende adressen:

1°. een adres van kommiezen bij de administratie der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen, gestationneerd in de inspectie van Maastricht, onder aanbieding van een afschrift van hun request aan Zijn Excellentie den heer Minister van Financiën, dato 7 November, *a. c.*, betreffende de bevordering van kommiezen-verificateurs tot verificateur;

2°. een adres van M. Hofstee, kommies-ontvanger der invoerrechten, eerste categorie, te Ede, mede uit naam van zijn collega's der eerste categorie, onder aanbieding van een afschrift van het request van J. S. de Schepper, kommies-ontvanger der eerste categorie te Eysden—Land, Limburg, aan Zijn Excellentie den heer Minister van Financiën, sub dato 14 November jl. — met verzoek om ditmaal ook hun traktement te willen verhoogen, terwijl hun werkzaamheden en verantwoordelijkheid grooter zullen worden bij de uitvoering van de a. s. tariefwet, waarmede ook zij belast zullen zijn.

De Commissie van Rapporteurs heeft de eer aan de Kamer voor te stellen om deze adressen ter griffie te deponeeren ter inzage van de leden.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij wel vereenigen met de opmerking, voorkomende in het Voorloopig Verslag, waar gezegd wordt:

„Van meer dan éene zijde sprak men zijn leedwezen er over uit, dat de ten aanzien van de bezoldiging en de bevordering van de ambtenaren van meervermeld dienstvak bestaande regeling en de daarin, op voorstel der commissie van hoofdambtenaren ontworpen wijzigingen, eerst te gelijk met de begrooting aan de Kamer zijn bekend gemaakt."

Het kan moeilijk ontkend worden, dat de behandeling van zoo veel studie vereischende en omvangrijke zaken als dit onderwerp, bezwaarlijk te gelijk met de begrooting kan plaats vinden.

Gaarne geef ik toe, dat den Minister in deze geen verwijt treft, omdat eerst in Juli het verslag der commissie den Minister bereikt heeft. De zaak is urgent; er wordt al lang op gewacht. Het moet dus in den Minister zelfs in zoover geprezen worden, dat hij gemeend heeft, de behandeling niet te moeten uitstellen. Maar ik meen dat, waar onze wetgeving en daarmede de be-

handeling der begrooting, zich zoo uitbreiden, dergelijke nieuwe organisaties en ingrijpende veranderingen, die veel studie vereischen, in het vervolg niet meer te gelijk met de Staatsbegrooting moeten behandeld worden.

Wij hebben op 14 December de Memorie van Beantwoording van 30 bladzijden ontvangen, waarin een geheel nieuw licht over enkele onderdeelen verspreid wordt. De behandeling van dergelijke belangrijke zaken gaat meer en meer op een „farce" gelijken, als zij midden in de begrootingsdebatten plaats grijpt.

Vooral van den kant der lagere ambtenaren is het verwijt tot de Regeering gericht, dat de eenzijdige samenstelling der commisie van hoofdambtenaren merkbaar zou zijn in de regeling, thans voorgesteld Voor zoover daarmede mocht zijn bedoeld, dat die hoofdambtenaren, wat de regeling van de traktementen betreft, voor zich zelf speciaal zouden hebben gezorgd meer dan voor de traktementen van de lagere ambtenaren, meen ik na onpartijdig onderzoek te moeten verklaren, dat die grief niet door mij kan worden beaamd.

Men moet hierbij niet vergeten, dat het werk der commissie zich er toe bepaalde, op den grondslag eener reeds bestaande regeling veranderingen aan te brengen. Wanneer ik nu de wijzigingen beschouw voor de hoogere ambtenaren en die vergelijk met de verschillende wijzigingen in de bezoldiging der lagere ambtenaren, dan meen ik dat die salarisveranderingen meer aan de lagere ambtenaren ten goede komen dan aan de hoogere. Wij zien, wat de hoogere ambtenaren betreft, dat de traktementen van de 8 directeuren dezelfde zijn gebleven en alleen de toelagen in twee plaatsen verhoogd zijn van f 600 tot f 1000. Wij zien ook geen verandering gemaakt voor de bezoldiging der 85 inspecteurs; alleen wordt voor 14 van hen het maximum met f 100 verhoogd, ten einde uniformiteit te brengen in de bezoldiging der 26 belangrijkste inspectiën. Wij zien een uitzicht tot bevordering geopend voor de 12 adjunct-inspecteurs, wier traktement bij aanstelling f 1600 bedraagt. Voorgesteld wordt om hun traktement na 4 jaren met f 200 te verhoogen, een verhooging daarom voorgesteld, omdat de ervaring bewijst dat zij langer dan men dacht, moeten wachten, voor dat er een inspecteursplaats voor hen open komt. Op zich zelf is tegen die verbetering in het systeem moeilijk aanmerking te maken.

Verder zien wij, wat de ongeveer 450 ontvangers betreft, een verhooging van het minimum van f 1200 tot f 1400, waartegen, naar het mij voorkomt, moeilijk bezwaar kan worden ingebracht. Wat het maximum betreft, wordt de bezoldiging eer lager dan hooger. Het tegenwoordige maximum bedraagt f 4500 en meer, nu wordt voorgesteld dit maximum te brengen op f 4000, terwijl de Regeering mededeelt, dat het voornemen bestaat om slechts in enkele gevallen, wegens buitengewonen omvang van het beheer of bijzondere duurte der standplaats, een hooger traktement toe te kennen. Ik vergeet hierbij niet, dat tot de nieuwe 1ste klasse ook kantoren zullen behooren die thans in de 2de en 3de klasse zijn gerangschikt.

Wanneer men ten slotte nagaat, dat, zooals de Minister in de Memorie van Antwoord mededeelt, de kommiezen in de verhooging deelen van f 202 592 en de andere ambtenaren voor f 99 408, dan kan ik, na nauwgezette overweging, geen termen vinden om in te stemmen met de ook door mij gehoorde grief dat de hoofdambtenaren die lid van deze commissie zijn geweest, meer voor zich zelf en hun eigen categorieën zouden hebben gezorgd, dan voor de ambtenaren in het algemeen.

Wil ik hiermede nu zeggen, dat ik dus met de ons hier voorgelegde traktementsregeling ben ingenomen; dat die regeling voldoet aan eischen die te recht ook door de lagere ambtenaren kunnen gesteld worden; dat ik het goedkeur, dat zulke hooge traktementen voorkomen in de hoogere categorieën en zelfs de nieuw in uitzicht gestelde maxima voor de lagere ambtenaren nog zoo laag zijn?

Allerminst; maar men zoeke de eigenlijke oorzaak dier onverdedigbare tegenstellingen, waar zij werkelijk zit.

Zij zit minder in de samenstelling der commissie dan in ons geheele maatschappelijke stelsel, welks karakter natuurlijk deze traktementsregeling beheerscht, en zich daarin openbaart, dat ook in ambtenaarskringen de lijn der klasseverdeeling doorloopt. In onze maatschappij is slechts een kleine groep van menschen in de gelegenheid, om zich flink wat behoeften te scheppen en daaraan te voldoen; dat is de hoogere categorie, „de heeren" zullen wij maar zeggen — terwijl daar beneden is een veel talrijker groep, die al blij mag wezen, wanneer zij het tot een eenigszins dragelijk arbeiders- of klein burgerbestaan kan brengen.

Datzelfde verschil, dat wij waarnemen in de geheele maatschappij, treft ons ook bij het nagaan van de traktementsregeling, die ons hier voorgelegd wordt; deze is geen volkome vrije schepping van de commissie, maar eenvoudig het doorwerken van een stelsel, dat bij de behandeling van een traktementsregeling niét kan worden genegeerd of veranderd; maar dat alleen kan worden verbeterd na een langdurigen strijd van de georganiseerde arbeidende klasse en van allen die door regelingen als deze bij haar worden ingelijfd, ter algemeene hervorming van het maatschappelijk stelsel.

Dat verschil tusschen meergegoede en benedenpeilsche ambtenaren treft ons niet alleen in de traktementsregeling; in dit opzicht heb ik zelfs niet de grootste grieven tegen deze regeling; maar vooral — en dit is mijn voornaamste grief — in de promotiekansen, ten opzichte waarvan bij deze regeling dat verschil wordt verscherpt en versterkt.

Alvorens hierop in te gaan, wil ik met waardeering erkennen, dat het maximumtraktement van den kommies-verificateur wordt verhoogd met f 384, een aardige verbetering; jammer slechts, dat het minimum van f 804, ondanks den aandrang van den Bond van kommiezen-verificateur, niet wordt verhoogd. Om kommies-verificateur te worden, moet men eerst 5 jaar kommies zijn geweest, en daarna moet een examen worden afgelegd. En aangezien de kommiezen-verificateur als douanebeambten ook bekend dienen te zijn met vreemde talen, nemen zij ook dikwijls daarin les. Er is mij door een van die ambtenaren verteld, dat hij jaren heeft gehad, waarin hij f 75 betaalde voor lessen in het Engelsch. De maatschappelijke positie van zulk een kommies-verificateur is feitelijk dezelfde als die van een verificateur, en toch is het traktement van dezen laatste veel hooger. Voor het publiek staan zij gelijk; zij hebben beide hetzelfde werk te verrichten. En nu is het begrijpelijk, dat er iets bijzonder stuitends in is voor de kommiezen-verificateur, dat zij, hetzelfde werk verrichtend en maatschappelijk geheel gelijkgesteld, toch veel lager traktement genieten dan de verificateurs. Dat schept een wanverhouding en een verkeerden geest, wat zeker allerminst bevorderlijk is voor den goeden gang van den dienst. Om die reden meen ik, dat het in het belang van den dienst zou zijn, wanneer de Regeering alsnog kon goedvinden om het minimum van f 804 voor de kommiezen-verificateur met f 100 te verhoogen.

Wat betreft de salarisregeling van de kommiezen, daarmede kan ik mij niet vereenigen, en wat de Minister in de Memorie van Antwoord ter wederlegging van het ongunstig oordeel, door vele leden uitgesproken, heeft gezegd, heeft mij volstrekt niet van ongelijk overtuigd. Er is voor mij iets stuitend in, dat de Staat menschen in dienst heeft die nog geen f 500 verdienen, menschen, die een bijzonder moeilijke, ja zelfs soms levensgevaarlijke taak hebben te vervullen.

Indertijd bij de behandeling der traktementen van de rijksveldwachters is de verhooging van hun traktementen bepleit o. a. op grond, dat zij zoo dikwerf met smokkelaars in aanraking komen. Wenu, dat geldt toch zeker wel in de eerste plaats voor de kommiezen vierde klasse: nog in het vorig jaar is een van die ambtenaren in een strijd met de smokkelaars om het leven gekomen.

Ik heb geen bezwaar tegen een regeling, waarbij men eerst een jaar op proef moet dienen, om te bewijzen of men geschikt voor de betrekking is; maar wanneer de Staat eenmaal iemand in dienst neemt, is er voor mij iets bijzonder stuitends in, dat menschen, in een dergelijke moeilijke en gevaarlijke betrekking geplaatst, nog geen f 500 verdienen.

Hoe de afloop dezer besprekingen zal zijn, of er aandrang zal komen ook van andere zijde dan van de onze alleen, om de traktementen der kommiezen te verhoogen, weet ik niet; maar dat weet ik wel, dat wanneer de regeling wordt aangenomen zooals de Minister die voorstelt, er telken jare in de Kamer een op den duur niet te weerstane aandrang zal komen, om tot verhooging der salarissen van die ambtenaren over te gaan.

De nieuwe regeling der traktementen voor de kommiezen be-

teekent niet veel voor ieder ambtenaar, al is niet te ontkennen dat het resultaat voor de schatkist vrij belangrijk is, omdat het getal ambtenaren zoo groot is. Maar voor de ambtenaren zijn er zelfs jaren, dat zij schade lijden door de nieuwe regeling.

Het zesde, zevende en achtste jaar ontvangen zij f 18 minder dan thans. Misschien zal de Minister de toelagen in rekening brengen, maar dan wijs ik er op, dat er toch ook toelagen verloren gaan, namelijk die, welke moeten dienen tot vergoeding van verlies wegens het niet benaderen van goederen.

Tegen het roeiersexamen, dat men om voor volle bevordering in aanmerking te komen, zal moeten afleggen, heb ik op zich zelf geen bezwaar; de Minister heeft bekwaam personeel noodig en het is dus zijn plicht, daarvoor te zorgen; maar ik hoop, dat van dit examen geen misbruik zal gemaakt worden om minder gewilde kommiezen in hun promotie te benadeelen, en daarvoor is eerlijkheid en onpartijdigheid bij de chefs noodig. Wanneer men nu dit examen heeft afgelegd en bovendien behoort tot de „werkelijk verdienstelijke ambtenaren", dan krijgt men na 22 jaren dienst het maximum traktement van f 870 in plaats van f 804, dat men nu krijgt.

Ik geef toe, dit is een geringe verbetering, maar op zich zelf is het toch bedroevend weinig. Het is een flink arbeidersinkomen, meer niet en daarbij zijn de eischen die de administratie aan de kommiezen stelt, zooveel hooger dan die in de maatschappij gesteld worden aan den arbeider.

Ik weet het, omdat ik vroeger met kommiezen veel heb omgegaan, dat er verscheidene onder zijn die met hun ontwikkeling vrij hooge eischen aan het leven stellen en nu zijn er hier wel heeren die meenen dat wij maar niet moeten toegeven aan hun drang tot lotsverbetering, maar laat die heeren dan de hand maar eens in eigen boezem steken en zich afvragen wat zij jaarlijks noodig hebben en of zij voor de gemeenschap ook zooveel doen als deze menschen met hun twaalfurigen arbeidsdag. Er zijn onder die kommiezen die kinderen hebben en gaarne zouden zien dat hun zoon, die aanleg heeft, nu eens verlost werd van de drukkende bekrompenheid waarin vader en moeder altijd hebben geleefd.

Voor de opofferingen, die men zich in die kringen getroost om den kinderen een goede pisitie te verschaffen, moet men vaak bewondering hebben; maar altijd botst men aan tegen de bekrompenheid van het inkomen. En nu moet men zich niet voorstellen, dat met deze wijziging de toestand der kommiezen bevredigend is; de rechtmatige grond voor verdere aanvragen tot verbetering van positie blijft bestaan.

De Minister zal wijzen op de toelagen. Ik heb reeds gezegd, dat ten opzichte van de toelagen niet alles *couleur de rose* is; ook thans zijn er toelagen, waarvan enkele zelfs zullen komen te vervallen. Over de standplaatstoelagen dient nog een en ander gezegd. De door den Minister voorgestelde regeling van die toelagen verheugt zich niet in de onverdeelde bewondering der ambtenaren; daarom zou ik naar aanleiding daarvan wel een vraag aan den Minister willen doen. Wij lezen in de Memorie van Toelichting op bladz. 8 omtrent die standplaatstoelagen:

„Tot nu toe is voor iedere standplaats waaraan men gemeend heeft eene toelage te moeten verbinden, slechts één bedrag bepaald, dat dienvolgens wordt toegekend aan alle ambtenaren die voor het genot van toelage in aanmerking komen. Dat is niet juist gezien, dewijl een ambtenaar, naarmate hij in ambtelijke positie en bezoldiging vooruitgaat, zijne leefwijze daarnaar regelt, met dit gevolg, dat de som die noodig is om de duurte eener standplaats te compenseeren, allengs grooter wordt. Met dat niet te ontkennen feit dient rekening te worden gehouden en daarom zullen voortaan voor iedere standplaats drie verschillende bedragen gelden: één voor de hoofdverificateurs en verificateurs, een tweede voor de kommiezen, kommiezen te water en rijksklerken der laagste klasse en een derde daartusschen gelegen bedrag voor de overige ambtenaren van den actieven dienst en de rijksklerken der 1ste en 2de klasse. Die drie bedragen zullen zich onderling verhouden als 5, 4 en 3."

Wat is nu de bedoeling van deze woorden? Zullen alle kommiezen volgens den factor 3 hun toelage zien berekend, of slaan de woorden „van de laagste klasse" niet alleen op de rijksklerken, maar ook op de kommiezen? Dat maakt een groot verschil en het zou niet meer dan billijk zijn, dat de toelage voor de kommiezen der hoogere klassen, naar factor 4, bepaald werden.

Wat het verschil in standplaatstoelagen betreft, erken ik, dat er in het bestaande systeem iets voor te zeggen is, maar men moet niet vergeten, dat de ambtenaren van hun kant te recht klagen, dat zij, die het meeste traktement hebben, nu ook een hoogere toelage zullen ontvangen. Het kan niet worden ontkend, dat daarin iets onbillijks is. De drang naar verbetering wordt immers het meest gevoeld door hen die een lagen rang hebben; voor hen is het hard te zien, dat zij die reeds hooger traktement hebben, nu ook hoogere toelagen zullen genieten.

Zoo zal in de kringen dezer ambtenaren het gevoel blijven bestaan, dat zij in een gedrukte positie verkeeren.

Als men ziet, dat een jong mensch als adjunct-inspecteur op zijn 23ste jaar wordt benoemd op f 1600, met het voornitzicht, eenmaal inspecteur te worden met f 4100, volgens de nieuwe regeling in 4 jaren f 200 promotie zal maken, terwijl een kommies van zijn 9de tot zijn 28ste dienstjaar slechts f 180 promotie maakt, dan moeten degenen die van zulke tegenstrijdigheden de dupe worden, zich wel onbillijk behandeld gevoelen.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat van de zijde der kommiezen een verzoek is gericht tot den Minister, om eenigszins hooger bedragen voor te stellen, dan thans geschiedt.

In het algemeen wensch ik mij met dat verzoek te vereenigen. In het Voorloopig Verslag wordt in plaats van de som, die de Minister uittrekt als aanvangstraktement der kommiezen 4de klasse, een bedrag van f 525 in overweging gegeven. De Minister zegt, dat dit weinig zou baten, wegens den pensioensaftrek; maar hij vergete niet, dat in de volgende jaren, wanneer men voor de verhooging moet bijbetalen, het een groot onderscheid maakt, of men opklimt van f 525, dan wel van f 480. Het bedrag voor pensioen zou bij die eerste verhooging geringer zijn dan volgens het voorstel van den Minister.

Liever zou ik echter medegaan met het request van de vereeniging van kommiezen, in October 1903 ingezonden.

Daarin wordt in de eerste plaats na 1 dienstjaar een salaris van f 540 gevraagd, en dat voor het looncijfer van f 570 zal worden gelezen f 630;

2°. dat een traktement van f 870 na 20 in plaats van na 22 jaar zal worden bereikt, en dat het nà 24 jaar tot f 924 zal stijgen, en

3°. dat de toelage aan een standplaats verbonden, voor alle ambtenaren die daarvoor in aanmerking komen, verhoogd worden.

Ik wensch daaraan een vraag vast te knoopen: hoe komt men eigenlijk voor de verschillende plaatsen in ons land tot het, verschillend cijfer voor de toelagen?

In Rotterdam bedraagt dit f 180, in 's Gravenhage f 120, in Scheveningen f 180 en in Haarlem f 120, terwijl het in Leeuwarden en Groningen is f 60 enz.

Ik zou gaarne weten welk systeem hierbij heeft voorgezeten en of de Minister eens zou willen nagaan, of het wel juist is.

Te Haarlem, waar de huishuur even hoog blijkt als te Amsterdam, bedraagt de toelage f 120 tegen f 180 in laatstgenoemde plaats. Te Scheveningen bedraagt zij f 180, te 's Gravenhage slechts f 120. Is dat wel in orde?

Ik heb een lijstje, waarin in de eene kolom staat het bedrag der toelagen en in de andere de klassen, waarin voor de personeele belasting de gemeenten zijn geplaatst. Daaruit blijkt, dat er niet de minste verhouding is tusschen de bedragen der toelage en die klassen. Ik meen, dat de klassen voor de personeele belasting vooral geregeld zijn naar den standaard der huishuren in de verschillende gemeenten en zoodanige standaard moest ook gelden voor de standplaatstoelagen. Welke van beide deugen nu niet: de klassen van het personeel of het bedrag der verschillende toelagen?

Gaat de Minister dit na, dan zal misschien het gevolg daarvan zijn, dat hier en daar een verandering in het bedrag der toelagen wordt aangebracht.

Naar aanleiding van de toelage, welke volgens de Nota van Wijziging zal worden verleend voor nachtsurveillance ten bedrage van f 180 en waarmede ik mij kan vereenigen, zou ik wel willen wijzen op de ambtenaren, belast met het toezicht in de suiker-

raffinaderijen, die jaarlijks 39 maal 's Zondags en 90 maal 's nachts van 's avonds 10 uur tot 's morgens 6 uur dienst doen, en slechts een toelage van f 120 hebben.

Het werk dezer ambtenaren is moeilijker en zwaarder dan de nachtdienst der surveillance; waarom is nu daarvoor f 180 bestemd en voor die andere ambtenaren slechts f 120?

Ik heb nu gesproken over de financieele zijde van het vraagstuk, maar er zit nog een ander element in.

Wij hebben niet alleen te doen met de promotie der ambtenaren in hun eigen categorieën; maar ook met de vraag, in hoeverre voor die ambtenaren gelegenheid bestaat, uit hun categorie op te klimmen in een andere en zich daardoor een betere toekomst te openen.

Bij het leger legt men steeds bijzonder veel nadruk op de kadervorming, en die kadervorming heeft voor een groot deel hierdoor plaats, dat men de menschen uit de lagere rangen in de gelegenheid stelt, door onderricht, zich op te werken tot hoogeren rang.

Dit is op zich zelf goed: het geeft het gevoel, dat men niet gedoemd is altijd in eenzelfde lage sfeer te blijven; het verhoogt de energie, de liefde voor het werk; het maakt, dat men de lagere traktementen als overlang tot hoogere, beter verdraagt. Het is dus in het belang van den dienst zelf.

Nu is mijn voornaamste grief tegen deze regeling deze: dat in het systeem van dezen Minister de gelegenheid voor een gewoon kommies, om het te brengen tot hoogeren rang, niet uitgebreid wordt, maar integendeel wordt beperkt. Ik meen ook iets te weten van wat bijv. noodig is om ontvanger van de belastingen te zijn, en dan durf ik zeggen — ik heb er indertijd ook voor gestudeerd — heksenwerk is het niet. Om die wetten te kunnen toepassen, is een heel gewoon stel hersenen voldoende. Men kan ze gerust uit de kommiezen recruteeren; deze kunnen zich uitstekend al de bekwaamheden verwerven, noodig om het ambt van Rijks-ontvanger in alle opzichten goed waar te nemen. Dat wordt trouwens in de bestaande regeling toegegeven. Aan de grensplaatsen hebben wij kommiezen-ontvangers, en wij lezen in de stukken, dat het de bedoeling is, om op den duur invalide kommiezen aan te stellen tot kommiezen-ontvangers. Het intellectueele werk is voor een commies-ontvanger qualitatief hetzelfde als voor een gewoon ontvanger: minder drukte, minder omslag, minder verantwoordelijkheid, maar hetzelfde vak.

Van de verklaring van den Minister, dat de bedoeling is invalide kommiezen op den duur voor kommiezen-ontvangers te bezigen, neem ik daarom nota, omdat er uit blijkt, dat het niet noodig is de ontvangersbetrekking op te drijven tot een zoodanigen post, dat degenen die in aanmerking komen om hem waar te nemen, *per se* uit de hoogere, de meergegoede klasse van de maatschappij zullen moeten voorkomen. Het is mijn principieele grief tegen de voorgestelde organisatie, dat daarin valt waar te nemen het streven der klasse, die tegenwoordig aan het roer is, om een deel der betrekkingen, die heel goed door een gewoon mensch, die de wet kent, kunnen worden waargenomen, zóó op te schroeven, dat men wel de hoogere burgerschool moet hebben afgeloopen om zich voor het examen aan te melden: dat de gegoede klasse zich onder den titel van „algemeene ontwikkeling" het monopolie schept, om haar zonen in dergelijke betrekkingen te kunnen plaatsen.

Er wordt geklaagd over de opdrijving van salarissen. Ik ben daar geen vriend van. Wij sociaal-democraten weten ook, dat de tijd kan komen, dat de schatkist mede aan onze handen zal worden toevertrouwd, in sterker mate dan tegenwoordig. Ook wij zullen dan moeten werken met een bepaalde som gelds. Maar dan wijs ik er op, dat die opdrijving van verschillende betrekkingen onder den titel van „algemeene ontwikkeling" ten gevolge heeft, dat heel veel betrekkingen veel duurder worden betaald dan noodig zou zijn, wanneer zij niet werden bekleed door personen behoorende tot de bourgeoisie.

Wanneer men een voorbeeld wilde nemen aan den militairen dienst, zou men de zaak zóó kunnen regelen, dat men op verschillende plaatsen cursussen liet geven voor de kommiezen, om daaruit te kweeken ambtenaren, die langzamerhand het geheele vak leerden overzien en zouden kunnen benoemd worden tot verificateur, ontvanger, inspecteur misschien. Men zou dan zelf de menschen in de gelegenheid stellen, om zich te bekwamen voor de hoogere rangen. Indien dat systeem bestond, zou men in de eerste plaats krijgen practisch meer bekwame ambtenaren in de hoogere rangen, menschen die recht van spreken hebben en ook meer zouden begrijpen, wat er in de lagere rangen omgaat. Bovendien zou het dan niet noodig zijn, om de traktementen voor ontvangers en dergelijke op te drijven boven een som van f 3000. Een traktement van f 3000, dat totaal onvoldoende wordt geacht door personen, die in een hoogere klasse zijn opgevoed en hun behoeften met die som niet kunnen bevredigen, is reeds een prachtig traktement voor personen die volgens mijn systeem voor dergelijke betrekkingen geschikt zouden worden gemaakt. Ik betreur het, dat men zich in die richting niet beweegt.

Hiermede ben ik gekomen tot de quaestie van de kommiezen-verificateurs, die sedert een 20tal jaren zich niet hebben mogen verheugen in een verbetering van hun carrière. Volgens de organieke besluiten van 1869 kon iedere kommies-verificateur ontvanger worden na bij de administratie 12 jaren te hebben gediend.

Bij Koninklijk besluit van 3 November 1887 is echter bepaald, dat kommiezen-verificateurs hoogstens zouden kunnen opklimmen tot ontvanger der 7de klasse, terwijl volgens art. 5 werd bepaald, dat de jaren die zij in rekening konden brengen als gediend te hebben op een ontvangerskantoor werden teruggebracht van zes op twee. Bovendien werd daarbij een examen ingesteld. Deze maatregel werd, blijkens de ministerieele resolutie van 7 November 1887, n°. 109, genomen, omdat het toenemend aantal kommiezen-verificateur, die hun aanspraken op ontvangerskantoren deden gelden — wat men in mijn systeem juist moest toejuichen! — tot schade strekte van den actieven dienst, welke meer bekwame practisch ontwikkelde ambtenaren vorderde.

Toen werd dus geconstateerd, dat die kommiezen-ontvanger voor het werk waarvoor zij werden gebruikt uitstekend practisch bekwaam waren, terwijl men nu uit de stukken kan leeren, dat die ambtenaren voor de visitatie minder geschikt zouden zijn. Men achtte die menschen toen zoo geschikt, dat men hun den toegang tot hoogere betrekkingen minder gemakkelijk maakte, om hen in dezelfde betrekking te houden.

Het examen, waarvan ik spreek, is bij ministerieele resolutie van 16 December 1899 zoodanig verzwaard, dat sedert zich geen enkele kommies-verificateur daaraan heeft gewaagd. Men ziet daaruit een streven, om het dien menschen minder gemakkelijk te maken tot een hoogere, mooiere betrekking op te klimmen. En wat zien wij daarnevens? Een andere regeling voor de adspirant-verificateurs. Over de beteekenis dier betrekking een enkel woord. De adspirant-verificateurs zijn grootendeels jongelui, die gezakt zijn voor het examen van surnumerair. Men wil dien personen de gelegenheid geven, toch een plaats te krijgen bij de administratie. Daartegen bestaat op zich zelf geen bezwaar. Nu behooren de jongelieden die zich aangeven voor het examen van surnumerair over het algemeen tot de gegoede burgerklasse. En nu gaat men die jongelui in de gelegenheid stellen om, met benadeeling van ambtenaren, uit andere klassen van de maatschappij voortgekomen, nl. de kommiezen-verificateur, langs een omweg toch de betrekking te verkrijgen waarvoor zij indertijd het examen niet hebben kunnen afleggen. Terwijl men het moeilijk, ja onmogelijk heeft gemaakt voor de kommiezen-verificateur om ontvanger te worden en hun diensttijd niet voor vol laat gelden, zien wij ten aanzien van de adspirant-verificateurs iets geheel anders. Bij art. 7 van het Koninklijk besluit van 24 Maart 1882 is bepaald, dat bij het vervullen van ontvangerskantoren de diensttijd der tot verificateur benoemde adspirant-verificateurs met den diensttijd als ontvanger wordt gelijkgesteld. Voor hen dus bestaat er gelegenheid om na 12 jaar langs den omweg van verificateur ontvanger te worden, en door de regeling betreffende den diensttijd kan het voorkomen, dat zij dan nog in betere conditie komen dan degenen die te gelijk met hen indertijd examen hebben gedaan en dat met vrucht hebben afgelegd.

Hier worden dus ten voordeele van de jongelui uit de burgerklasse, wat de ontvangersbetrekking betreft, de kommiezen-verificateur, uit de kommiezen voortgekomen, achtergesteld. Dit acht ik zeer verkeerd.

Wat verder betreft de benoeming van de adspirant-verificateurs en de kommiezen-verificateur tot verificatenrs, zoo is die zaak zoo voorgesteld, alsof het gevolge der tariefswijziging zoo moeilijk is geworden voor een kommies-verificateur, om bij de rechten

goed werkzaam te zijn, zoodat men daarvoor zou moeten hebben jongelui met een meer algemeene ontwikkeling, die vreemde talen hebben geleerd.

Dat aan de grenzen bij de douane eenige kennis van talen noodig is, is bekend en ben ik wel ingelicht, dan weten de meeste kommiezen-verificateur zich ook wel in een of meer vreemde talen uit te drukken. Maar als het een euvel mocht zijn, dat onder de kommiezen-verificateur verscheidene zijn, die de talen niet voldoende kennen, zou ik de vraag willen doen, wat van den kant van de administratie is geschied, om die menschen in de gelegenheid te stellen, onderwijs in de talen te ontvangen. Die gelegenheid is vrijwel overal te scheppen en de administratie had in het belang van den dienst kunnen handelen, door in die richting eenige stappen te doen.

Ik vraag verder den Minister: acht gij het werkelijk in het belang van den dienst en van de schatkist, dat het, ben ik wel ingelicht, over het algemeen uitstekend practisch bekwaam korps van kommiezen-verificateur langzamerhand zal worden verdrongen door een korps van jongelui, dat ik zooeven besproken heb? De kommiezen-verificateur zijn gemiddeld 34 jaren, terwijl de adspirant-verificateurs van 20—26 jaar, dus gemiddeld 23 jaar oud zijn.

Is nu het werk der visitatie niet van dien aard, dat er warenkennis bij te pas komt, zoodat men daarvoor eenigszins andere en practisch ontwikkelde personen noodig heeft? Ik meen van wel. Jongelieden die een jaar of drie op de burgerschool zijn geweest, dan misschien een jaar les gehad hebben in de wetten en daarna benoemd worden, men kan mij niet wijs maken, dat die beter voor dergelijk werk zouden zijn dan mannen van zekeren leeftijd, die practisch het leven kennen en voortkomen uit maatschappelijke kringen, waar men veel vroeger met den neus tegen de werkelijkheid stoot.

Maar ik wil het gebied der veronderstellingen verlaten en den Minister dit vragen: uit uw stukken zou men moeten opmaken, dat gij ondervonden hebt, dat het werk van visitatie enz. door kommiezen-verificateur minder goed gedaan wordt dan door adspirant-verificateurs. Is dat niet het geval, dan heeft de Minister op het gezag van anderen uitdrukkingen neergeschreven, die niet zijn te verantwoorden. Als het wel het geval is, zou ik hem willen vragen, bepaald te verklaren, uit welke feiten hem dit is gebleken. Ik heb persoonlijk, met de beperkte middelen waarover ik beschik, getracht een antwoord hierop te vinden. Er zijn mij vertoond opgaven — ik erken, door kommiezen-verificateur opgemaakt — omtrent aanhoudingen, die in een bepaald douane-kantoor hebben plaats gehad, waar adspirant- en tevens kommiezen-verificateur werkzaam zijn. Op dat lijstje komen twee kolommen voor, een van de aanhoudingen en een van de verhoogde waarde die ten gevolge van de aanhouding verkregen is. Dus de eerste kolom is activiteit: hoe vaak men ingreep, waarvoor durf en kennis noodig is, kennis vooral, opdat men niet, uit vrees van zich te zullen vergissen, aarzelt, tot een aanhouding over te gaan. De tweede kolom is de proef op de som, of men werkelijk in het belang van de schatkist door de aanhouding heeft gehandeld. Uit dat lijstje bleek mij, dat in deze de kommiezen-verificateur beter figuur maakten dan de adspiranten. En dat verwondert mij volstrekt niet, omdat de adspiranten nog jonge menschen zijn uit de gegoede klassen, waarin men veel langer boven lucht en wolken zweeft. Wat heeft een jong mensch in die klasse vóór zijn 23ste jaar met de waarde van waren te maken? Hoe veel minder kijk heeft men daar op zulke dingen als in de lagere klasse, waarin de economische kant der dingen zich al zoo vroeg op den voorgrond dringt!

Als de Minister dit alles wil nagaan, zal ook hij wellicht tot de conclusie komen, dat het niet in het belang is van de schatkist, om het visitatie-werk uit handen van de kommiezen-verificateur en de kommiezen te nemen en in die van de adspiranten over te brengen. De Minister zal zeggen: voor de tegenwoordige kommiezen-verificateur en kommiezen zal de nieuwe regeling geen nadeel opleveren. Ja, Mijnheer de Voorzitter, wat dat betreft, weten wij wat het systeem is, namelijk: het werk steeds meer in handen te brengen van adspiranten.

Het is onmogelijk, dit systeem in te voeren en niet ook onmiddellijk nadeel toe te brengen aan de promotie der bestaande kommiezen-verificateur en kommiezen.

Ik erken gaarne den goeden wil van den Minister, om voor hen te zorgen; maar hij is een te goed rekenmeester om niet te weten, dat daarmede de zaak nog niet in orde is.

Welke waarborg is er, dat de aanstelling van adspiranten niet zal toenemen, en heeft men niet voor elken adspirant die wordt aangesteld, een kommies-verificateur minder noodig?

De zaak zal zoo gaan: Er zullen minder examens komen voor kommies-verificateur: voor hen zal het getal plaatsen kleiner worden; dit zal de Minister niet ontkennen. De toezegging in de Memorie van Antwoord is dus een belofte op het papier, die aan de lagere ambtenaren in de practijk weinig winst zal geven.

Dat de bestaande lagere ambtenaren in hun promotie belemmerd worden, is zeker: maar ook in de toekomst staat het vast, dat den kommiezen, die langs den weg van kommies-verificateur hoogerop willen komen, de deur voor den neus wordt dicht geslagen.

Ik betreur ook daarom de snelheid waarmede deze zaak thans in behandeling is, omdat ik vrees dat daardoor de Minister niet genoeg zal rekening houden met den aandrang, om dezen verkeerden weg niet in te slaan, en dat de Kamer, die zooveel te doen heeft, maar over de bezwaren zal heenstappen.

Hiermede heb ik mijn voornaamste bezwaren tegen de voorgestelde regeling ontwikkeld.

Sommige leden willen, dat wij niet zullen toegeven aan de wenschen om lotsverbetering der lagere ambtenaren. Dezen moeten wel bedenken, dat er op den duur toch geen tegenhouden is aan de zucht van deze menschen in onze zich ontwikkelende maatschappij, om aan die ontwikkeling deel te nemen.

Hier komt het groote probleem om den hoek kijken, dat zich opdringt aan den burgerlijken Staat, dat hij de diensten noodig heeft van een steeds toenemend getal ambtenaren, wier eischen en behoeften steeds toenemen. Bij het creëeren en bezoldigen van betrekkingen, bij het bepalen van de eischen om verschillende betrekkingen te bekleeden, ziet men den klassenstrijd zijn rol spelen. Aan den eenen kant de heerscher — de bezittende klasse, die zooveel mogelijk een deel van die betrekkingen, met aangenaam werk, zóó tracht op te drijven, dat hun kinderen daar brood en aanzien kunnen vinden, en aan den anderen kant een zeker getal betrekkingen, die men beneden peil houdt en die door lagere ambtenaren moeten worden waargenomen, die men niet tracht te verheffen, alleen omdat, wanneer zij zich ontwikkelden, wanneer zij zich verhieven, men hen meer zou moeten betalen. Het gevolg daarvan is, dat menschen beneden een zekere grens hun geheele leven beneden peil blijven. Dit is de worm, die ook aan deze regeling knaagt, niet alleen aan deze regeling, maar aan het geheele stelsel, totdat ook de lagere ambtenaren, met de gansche arbeidende klasse er in zullen geslaagd zijn, de maatschappij naar een nieuw systeem democratischer en rechtvaardiger in te richten.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitvoerige wijze waarop door den vorigen geachten spreker de nieuwe regeling der traktementen is besproken zal ik daarop niet verder ingaan. Ik zou slechts in herhalingen kunnen vervallen, en daarvoor is de tijd te kostbaar. Ik laat daar de uitlatingen van den vorigen spreker over den klassenstrijd, waarmede ik mij niet kan vereenigen, maar overigens meen ook ik, dat althans sommige der grieven door hem genoemd niet ongegrond zijn. Ik wijs bijv. op de traktementen van de kommiezen vierde klasse, die mij te laag schijnen, terwijl ook de bezwaren der Rijksklerken mij niet geheel ongegrond voorkomen.

Het is echter over een andere quaestie dat ik mij veroorloof nog een opmerking te maken. De door mij bedoelde opmerking geldt een vraag over de toepassing van de wet op de bedrijfsbelasting. Verleden jaar is bij de behandeling van de nu loopende begrooting in het Voorloopig Verslag ter sprake gebracht de verplichting tot betaling van bedrijfsbelasting over de opvoedingskosten, welke door buitenslands of in de koloniën wonende ouders worden verstrekt voor hun minderjarige kinderen, die hier hun opvoeding genieten.

Minister Pierson was van gevoelen, dat over het bedrag van zoodanige opvoedingskosten bedrijfsbelasting moest worden betaald; de Minister Sprenger van Eyk dacht er anders over en beschouwde de minderjarige kinderen te dier zake niet belasting-

plichtig. De heer Pierson, weder aan het bewind gekomen, bleef bij zijn oorspronkelijke meening. Er was dus voor de belanghebbenden alle aanleiding om ter zake een rechterlijke beslissing uit te lokken. De quaestie werd dan ook voor de rechtbank te Amsterdam gebracht, en dat rechterlijk college maakte uit, dat er geen bedrijfsbelasting over zoodanige opvoedingskosten behoefde betaald te worden. Verleden jaar werd door den Minister in de Memorie van Antwoord medegedeeld, dat in de beslissing van de Amsterdamsche rechtbank niet was berust en cassatie daartegen was aangeteekend. De beslissing van den Hoogen Raad moest worden afgewacht; de quaestie kon dus toen niet verder worden besproken. Thans is echter de beslissing van den Hoogen Raad gevallen en heeft ook dat opperrechtelijk college, in overeenstemming met de beslissing van de rechtbank te Amsterdam, uitgemaakt, dat geen bedrijfsbelasting verschuldigd is. Men zou nu verwacht hebben, dat na die beslissing van den Hoogen Raad de betrekkelijke minderjarigen niet meer werden lastig gevallen. Maar het tegendeel blijkt het geval te zijn; op last van den Minister van Financiën wordt nu een onderscheiding gemaakt, die men meent uit de beslissing van den Hoogen Raad te kunnen afleiden. Die onderscheiding komt daarop neer, dat, wanneer de opvoedingskosten rechtstreeks aan den minderjarige worden gegeven, er bedrijfsbelasting zou moeten worden betaald, maar dat dit niet het geval zou zijn wanneer die gelden niet rechtstreeks aan den minderjarige worden ter hand gesteld. Ik geloof echter dat die onderscheiding van den Minister van Financiën niet juist is en dat ook niet in overeenstemming is met het arrest van den Hoogen Raad; bovendien zou die onderscheiding tot zeer zonderlinge conclusiën moeten leiden.

Het artikel van de wet op de bedrijfsbelasting, waarop het hier aankomt, is, dat bedrijfsbelasting wordt geheven o.a. van verschuldigde verstrekkingen van levensonderhoud, huisvesting en andere zaken, en van verschuldigde of onverschuldigde toelagen van buitenslands gevestigden. De Hooge Raad heeft nu uitdrukkelijk overwogen, dat de opvoedingskosten niet vallen onder de verschuldigde verstrekkingen van levensonderhoud. En de Hooge Raad zegt dan verder:

„Overwegende dat deze laatste kosten", (dat zijn de kosten van onderhoud en opvoeding van minderjarige kinderen) welke voor de ouders hun wettelijken grond vinden in de artt. 159 en 353, 2de lid, Burgerlijk Wetboek, niet beschouwd kunnen worden als „toelagen aan het kind", welke, ingevolge overeenkomst of testamentaire bepaling, „verschuldigd" of, als het uitvloeisel van liberaliteit, „onverschuldigd" kunnen zijn, doch waarvan in het algemeen het kenmerk is, dat hij, die ze ontvangt, er de vrije beschikking over heeft."

Men heeft zich op die laatste woorden beroepen. Het gold in het bij het arrest besliste geval een kind, dat op kostschool was en dus de voor dat kind betaalde kostschoolgelden. Die gelden komen niet in handen van den minderjarige; daarover heeft het kind niet de vrije beschikking, en is er dus geen belasting verschuldigd. Maar, zegt men, als de buitenslands gevestigde vader het geld voor de opvoedingskosten rechtstreeks aan zijn hier studeerenden zoon zendt, dan moet er belasting worden betaald. Dat kan echter de bedoeling van het hoogste rechtscollege niet geweest zijn.

Men heeft dan de vrije beschikking over een toelage, wanneer men met die toelage kan doen wat men wil. Maar dat is niet het geval met de opvoedingskosten van den studeerenden zoon; het geld dat de minderjarige, die hier studeert, van zijn vader ontvangt, mag hij niet besteden, zooals hij dat wenscht; hij moet dat besteden tot betaling van zijn studiekosten, en hij heeft daarover dus de vrije beschikking niet.

En wat zou nog het gevolg zijn van de uitlegging van den Minister?

Het gevolg zou zijn, dat, indien de vader, die buitenslands of in de koloniëu gevestigd is, de gelden, noodig voor de opvoeding van zijn kinderen hier te lande, toezendt aan een broer of een vriend, om daarmede alles voor den zoon te bekostigen, geen belasting zou behoeven te worden betaald, maar dat wanneer hij de gelden per wissel direct aan zijn kinderen zendt, er wèl belasting verschuldigd zou zijn.

Tot een dergelijke ongerijmde consequentie zou men moeten komen, en daarom kan het ook niet juist zijn.

Welke zou toch ook de reden kunnen zijn om vrijstelling te verleenen als een kind op kostschool is, maar die vrijstelling te laten vervallen, als de minderjarige hier studeert?

Men vergete daarbij niet, dat het hoogst onbillijk is voor de in Indië gevestigde ouders, om hun kinderen deze belasting hier te laten betalen. Die ouders betalen in Indië over hun geheel inkomen, dus ook over het bedrag, dat zij voor de opvoeding hunner kinderen hierheen zenden, reeds patentbelasting, welke belasting gelijkstaat met de bedrijfsbelasting hier.

Ik hoop dus, dat de Minister de uitlegging, die thans wordt gegeven, nog eens nader zal overwegen en dat hij dan tot de overtuiging zal komen, dat die onjuist is. Als men doorgaat met de inning van bedrijfsbelasting volgens de nu gemaakte onderscheiding, dan zal men noodeloos verplichten om nogmaals 's rechters beslissing in te roepen. Waartoe zou men dit wenschen, wanneer toch als zeker mag worden aangenomen, dat de beslissing ten nadeele van den lande zal moeten uitvallen?

De **Voorzitter**: Er zijn twee wetsontwerpen in de afdeelingen te onderzoeken, waarvan de spoedige afdoening noodzakelijk is, n.l.:

voorziening in het kas-tekort van den Indischen dienst in 1904 (**129**), en

bekrachtiging van een provinciale heffing in Overijssel (**130**).

Ik heb de eer mede te deelen, dat de Centrale Afdeeling besloten heeft het afdeelingsonderzoek van deze wetsontwerpen te doen plaats hebben a.s. Maandag 21 December, des namiddags half twee uur precies.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede dat de heer Passtoors heeft bericht wegens familie-omstandigheden de vergadering niet te kunnen bijwonen, ook morgen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De beraadslaging over afdeeling V wordt hervat.

De heer **Merckelbach**: Mijnheer de Voorzitter! Toen bij de gewisselde stukken der Staatsbegrooting over hoofdstuk VII *B* voor het jaar 1901/1902 door Zijn Excellentie den Minister van Financiën de instelling eener commissie werd toegezegd die het geheele vraagstuk der bezoldiging en bevordering van de ambtenaren bij 's Rijks belastingen zoude onderzoeken, werd deze mededeeling door vele leden dezer Vergadering met groote instemming begroet.

In de Memorie van Toelichting nu van het hoofdstuk dat thans aan de orde is, geeft de Minister van Financiën een overzicht van de wijzigingen welke hij, in aansluiting aan het onderzoek der genoemde commissie, voornemens is aan te brengen in de traktementen, toelagen enz. van de ambtenaren bij de directe belastingen, invoerrechten en accijnzen.

Die voorgestelde wijzigingen, Mijnheer de Voorzitter, ofschoon niet in alle deelen voldoende aan hetgeen ik, en meerdere leden met mij, er van hadden verwacht, bevatten intusschen enkele gunstige verbeteringen, onder welke ik meer speciaal de vaste salarieering der deurwaarders bij die belastingen wensch te memoreeren.

Het heeft mij genoegen gedaan dat de Minister — en ik betuig hem hiervoor mijn dank — gevolg heeft gegeven aan den wensch zoo dikwijls door de Kamer in deze materie uitgesproken, en zoodoende een einde heeft willen maken aan het hatelijke karakter dat de bezoldiging dezer categorie van ambtenaren kenmerkte, wier salarieering voor het grootste gedeelte werd verkregen uit de kosten en opbrengst der vervolgingen tegen den belastingschuldige ingesteld.

Waar ik nu, Mijnheer de Voorzitter, mijn volledige sympathie uitsprak voor de nieuwe regeling ten gunste van de deurwaarders bij de belastingen getroffen, daar dien ik mij, ten opzichte van de maatregelen ten behoeve van de kommiezen-verificateurs

voorgesteld, op een geheel ander standpunt te plaatsen en zulks zoowel wat hun bevordering in de toekomst, als ook wat hun salarieering aangaat.

Blijkens mededeeling op bladz. 6 der Memorie van Toelichting gedaan, schijnt het in de bedoeling van den Minister te liggen om voor de toekomst de verificateurs bij de directe belastingen nagenoeg uitsluitend uit het korps der adspirant-verificateurs te recruteeren.

De redenen waarom de Minister zulks doen wil, ontvouwt hij nader door te verklaren dat eenerzijds de kommiezen-verificateurs eigenlijk voor een anderen tak van dienst, namelijk dien der accijnzen, bestemd zijn, terwijl hij anderzijds met het oog op de eerlang in te dienen tariefwet, waardoor de belangrijkheid van den dienst der verificateurs aanmerkelijk zal worden verhoogd, ambtenaren, die meer speciaal voor dien tak van dienst zijn opgeleid, vermeent noodig te hebben. Nu zoude ik mij, Mijnheer de Voorzitter, met de beweegredenen die den Minister tot het voorstellen van deze veranderingen hebben geleid, volledig kunnen vereenigen, indien mij uit des Ministers mededeelingen de noodzakelijkheid van dezen nieuwen maatregel ware gebleken, en voorts bij mij de stellige overtuiging ware gevestigd dat door toepassing dier nieuwe regeling geen aanmerkelijk nadeel werd berokkend aan een categorie van ambtenaren, die juist zich in dien tak van dienst begaven met het oog op het vooruitzicht dat zij hadden van eerlang tot verificateur te worden benoemd.

Dit nu, Mijnheer de Voorzitter, is noch voor het een, noch voor het andere het geval.

Dat de noodzakelijkheid die aanleiding kon geven tot het nemen van deze nieuwe regeling mij niet volledig duidelijk voorkomt, moge blijken uit de omstandigheid, dat thans van de circa 125 dienstdoende kommiezen-verificateur, er niet minder dan 112 bij de invoerrechten zijn geëmployeerd, terwijl de 13 overblijvende, die bij de accijnzen werkzaam zijn, niet wegens ongeschiktheid voor den visitatiedienst naar de accijnzen werden overgeplaatst, maar omdat het belang van den dienst hun krachten eischte op belangrijke posten bij suikerraffinaderijen, branderijen of distilleerderijen, zooals bijv. te Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Delft, Schiedam en Maastricht.

Is dit nu zoo — en ik geloof inderdaad niet dat Zijn Excellentie zulks zal willen ontkennen — dan vraag ik mij af: waarom moeten dan deze ambtenaren, die toch wel stellig blijken van geschiktheid bij den dienst der invoerrechten hebben gegeven, uit dien tak van dienst worden verwijderd? Beweegt zich soms de in te dienen tariefwet op een ander terrein?

Ik twijfel er dan ook aan of Zijn Excellentie zelf er ten volle van overtuigd is, dat deze betrekking in de toekomst beter door de adspirant-verificateurs zal worden waargenomen, te meer wanneer men in aanmerking neemt dat een kommies-verificateur eerst na tien à twaalf dienstjaren op een aanstelling tot verificateur kan rekenen, terwijl die betrekking voor den adspirant-verificateur reeds na vier dienstjaren bereikbaar is. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, zoude zulks alleen dan begrijpelijk zijn, wanneer men de practijk in deze van nul en geen waarde achtte.

Deze zienswijze werd dan ook door 's Ministers voorgangers niet gedeeld. De geachte spreker, de heer Troelstra, heeft dit aan de hand der organieke besluiten van 1869 zoo voldoende aangetoond dat ik hierop niet nader behoef in te gaan.

Waar nu de ambtsvoorgangers van dezen Minister er prijs op stelden dat bekwame en practisch ontwikkelde ambtenaren niet verder aan den dienst der invoerrechten werden onttrokken, daar verwondert het mij ten zeerste dat Zijn Excellentie thans meer speciaal de adspirant-verificateurs voor den dienst bij de invoerrechten wil aanstellen.

Zulks bevreemdt mij intusschen nog te meer, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik op bladz. 23 van den uitgewerkten en toelichtenden staat dezer begrooting lees, dat de Minister ter verdediging van de verhooging van post *aa* van n°. 22 onder andere mededeelt, dat hij tot die verhooging heeft moeten besluiten om reden hij vijf nieuwe kommiezen-verificateur noodig heeft bij den dienst der invoerrechten, en wel meer speciaal „wegens toeneming der werkzaamheden op sommige standplaatsen, de oprichting van enkele grenskantoren ten gevolge van de openstelling van nieuwe internationale verkeerswegen, zoomede de wijziging van de dienstregeling te Lobith enz."

Wel is waar zal Zijn Excellentie tegen deze bewering mijnerzijds stellen hetgeen hij op bladz. 9 der Memorie van Antwoord verklaart, namelijk dat voor de nieuwe door hem voorgestelde maatregelen in geenen deele wordt gederogeerd aan eens verkregen rechten, met andere woorden dat de thans in functie zijnde kommiezen-verificateur ook later nog tot den rang van verificateur zullen kunnen opklimmen.

Ofschoon nu deze toezegging in de Memorie van Antwoord gedaan de benoembaarheid der kommiezen-verificateur tot den rang van verificateur niet uitsluit, bevredigt zij mij toch niet ten volle, daar de kansen op benoembaarheid bij toepassing der nieuwe regeling — en daar komt het voor mij in hoofdzaak op aan — er niet beter op worden, ja, ik durf wel te zeggen, verminderen zullen. Bij vroegere begrootingsdebatten is er herhaaldelijk op gewezen, en ik vermeld hier meer speciaal hetgeen in de zitting van den 16den en 17den December 1897 door den toenmaligen afgevaardigde uit Maastricht, den heer de Ras, is gezegd, (men vergelijke de *Handelingen* 1897, bladz. 557 en 562), hetgeen kort samengevat hierop neerkomt, dat ten gevolge van de spoediger bevordering van den adspirant-verificateur tot den rang van verificateur, de kansen van benoembaarheid der kommiezen-verificateur aanmerkelijk zijn verminderd.

Dientengevolge werd door den heer de Ras, in aansluiting aan een belofte door den Minister Sprenger van Eyk gegeven, op uitbreiding van het getal verificateurs aangedrongen, met het gevolg, dat in Maart 1898 het getal verificateurs met 18 en in Maart 1901 met 12 werd vermeerderd. Daar nu van de tegen dit tijdstip in dienst zijnde verificateurs een dertigtal was voortgekomen uit den rang der adspirant-verificateurs, werd door deze aanvulling het evenwicht tusschen beide categorieën plus minus hersteld, zoodat de kans op benoeming voor de kommiezen-verificateur niet aanmerkelijk werd geschaad. Hierin dreigt echter een niet geringe verandering te komen, wanneer de Minister uitvoering geeft aan zijn voornemen om bij voorkeur de verificateurs uit het korps der adspirant-verificateurs te benoemen, al zij het dan ook dat hij in de Memorie van Antwoord toezegging heeft gedaan dat deze maatregel niet zal terugwerken op hen die eens den rang van kommies-verificateur hebben verkregen. Want daargelaten dat het thans in den rang der verificateurs opgenomen 35 adspirant-verificateurs, die meestal jongelieden zijn en dus niet spoedig voor pensioen in aanmerking zullen komen, de kans voor benoeming der kommiezen-verificateur reeds zeer vermindert, zal de nieuwe regeling, waarbij van jaar tot jaar meerdere nieuwe adspirant-verificateurs zullen worden gecreëerd, het vooruitzicht op promotie ten opzichte der thans in dienst zijnde kommiezen-verificateur nog aanmerkelijk doen verminderen, tenzij de Minister — en dit geloof ik niet dat in zijn bedoeling ligt — de adspirant-verificateurs slechts druppelsgewijze, om een uitdrukking van 's Ministers ambtsvoorganger te gebruiken, aan het korps der verificateurs zoude willen toevoegen.

Waar het nu blijkens het door mij medegedeelde vaststaat, dat de kommiezen-verificateur bij de door den Minister voorgestelde regeling van mindere conditie zullen worden wat hun vooruitzicht op promotie betreft, daar wenschte ik Zijn Excellentie te vragen, of hij niet bereid zoude kunnen worden gevonden, om de thans in dienst zijnde kommiezen-verificateur tot den rang van verificateur te bevorderen, nadat zij tien à twaalf jaren in hun tegenwoordige functie waren werkzaam geweest.

Ik vertrouw, dat Zijn Excellentie mij te dien opzichte een bevredigend antwoord zal kunnen geven.

En nu nog een enkel woord over de voorgestelde salarieering der kommiezen-verificateur, ten welks opzichte ik mij in hoofdzaak vereenig met hetgeen door den vorigen geachten spreker is gezegd.

Blijkens mededeeling in de Memorie van Toelichting gedaan, ligt het in 's Ministers bedoeling om de verschillende categorieën, waarin de kommiezen-verificateur tot heden verdeeld waren, af te schaffen en hun traktementen, naar evenredigheid hunner dienstjaren, te verhoogen. Dit nu acht ik een goede verbetering, waarvoor ik den Minister erkentelijk ben. Het eenige waarop ik dan ook nog in deze de aandacht van Zijn Excellentie wilde vestigen is het door hem vastgestelde aanvangstraktement, dat voor de kommiezen-verificateur is bepaald op f 804, hetgeen minder

is dan het voorgestelde aanvangstraktement der kommiezen eerste klasse, die toch in rang onder eerstgenoemde staan.

Nu zegt Zijn Excellentie wel in de Memorie van Antwoord dat zulks geen reden kan zijn om aan de kommiezen-verificateur meer salaris toe te kennen, daar de kommiezen eerste klasse over het algemeen meer dienstjaren hebben.

Intusschen, al moge zulks waar zijn, hiertegenover staat dat de kommiezen-verficateur om tot dien rang te geraken een examen hebben moeten afleggen. En waar nu, Mijnheer de Voorzitter, de Minister aan de adspirant-verificateur na vier dienstjaren een salaris wil toekennen van f 1000, terwijl voor den kommies-verificateur na dienzelfden diensttijd zijn salaris slechts op f 924 kan worden gebracht, daar erkent de Minister dat voor meerdere kennis ook meerder salaris moet worden gegeven.

Voeg ik nog hierbij, dat de kommiezen-verificateur feitelijk dezelfde diensten moeten verrichten en dezelfde verantwoordelijkheid dragen als hun ambtgenooten de verificateurs, dan zoude ik toch wenschelijk achten dat hun salarieering verhoogd werd en hun een aanvangstraktement van bijv. f 850 werd toegekend.

Ik vertrouw, dat Zijn Excellentie dit voorstel nog eens in overweging zal willen nemen en ik zie met belangstelling zijn antwoord dienaangaande te gemoet.

De heer **van den Bergh van Heemstede**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne breng ik hulde aan Zijn Excellentie voor het vele, dat hij dit jaar doet tot lotsverbetering zijner ambtenaren.

Doch zooals het meermalen gebeurt is ook hier het geval: *on ne peut contenter tout le monde et son père.*

In aansluiting met wat in het Voorloopig Verslag staat, zoude ik even een lans willen breken voor de boekhouders bij de directe belastingen. Hun aantal is niet groot, ik meen nog geen dertig voor het geheele land, doch ik vrees dat zij bij de voorgenomen nieuwe regeling in het gedrang zullen komen en aan het kortste eindje zullen trekken. Naar aanleiding van wat er in de Memorie van Antwoord omtrent de boekhouders staat, namelijk dat „een stellig voordeel der nieuwe organisatie ook voor hen is, de invoering der standplaatstoelagen", en in verband met het medegedeelde op bladz. 4 der Memorie van Toelichting, namelijk: dat de toelage zoude worden genoten boven het normaal traktement, zoude ik willen vragen, in welk geval bedoelde toelage door een, onder de rijksklerken opgenomen boekhouder, wordt genoten; met andere woorden wat onder het normaal traktement van dezen ambtenaar wordt verstaan. Is het dat hetwelk hij als boekhouder genoot, of dat waarop hij als Rijksklerk volgens de nieuwe regeling aanspraak kan maken?

Want de zaak is volstrekt zóó duidelijk niet als men op het eerste gezicht denken zou. Verschillende boekhouders der eerste categorie, die ingedeeld worden in de eerste klasse der rijksklerken genieten thans f 1500 traktement en zullen als rijksklerk — indien zij althans 20 dienstjaren hebben — op slechts f 1200 aanspraak kunnen doen gelden. Dat deze ambtenaren aldus zoowel in traktement als in titulatuur worden achteruitgezet, is, dunkt mij, zeer duidelijk.

Daarbij komt nog dat, terwijl voor de rijksklerken bij de tegenwoordige regeling de verhooging tot f 1500 *niet* algemeen is geweest, zooals men lezen kan in de Memorie van Antwoord, voor de boekhouders integendeel de benoeming tot de hoogste klasse op een traktement van f 1500 volstrekt niet facultatief was gesteld, maar eene zaak van gewone opklimming. Slechts zeer enkelen der thans nog in dienst zijnde boekhouders hebben hun maximum traktement nog niet bereikt, en vooral voor deze enkelen is de nieuwe regeling onbillijk en hard, daar toch, zooals te recht in het door hen ingediend adres wordt aangevoerd, zoo goed als alle kans op het maximum traktement, dat pas in 1899 geregeld is, weer verloren gaat.

Welk bezwaar, zoude ik willen vragen, bestaat er tegen de bestendiging der betrekking van boekhouder met toekenning der standplaatstoelage aan deze betrekking?

Dat de boekhouders hetzelfde werk verrichten als de rijksklerken, zooals op bladz. 4 der Memorie van Toelichting staat, moge in algemeenen zin waar zijn, toch maakt dit de opheffing hunner betrekking daarom nog niet noodzakelijk. In algemeenen zin zoude men met evenveel recht kunnen zeggen, dat het werk der ontvangers ook hetzelfde is. De betrekking van boekhouder, die aan de meeste groote kantoren medebrengt dat hij direct met het publiek in aanraking komt, dit te woord moet staan en alle mogelijke inlichtingen moet geven, kan toch moeilijk van ondergeschikt belang worden geacht en kan in vele gevallen even belangrijk zijn als die van den ontvanger.

Bovendien brengen de kassierswerkzaamheden groote geldelijke verantwoordelijkheid mede, en zijn zij van zeer inspannenden aard.

Om mij slechts tot deze stad te bepalen kan tot voorbeeld strekken, dat op het eerste kantoor 17 à 18 ton, op het tweede 13 à 14 ton, en op het derde 9 à 10 ton jaarlijks verantwoord moet worden.

De Minister spiegelt ons voor, dat er standplaatstoelagen genoten zullen worden, doch nu is de vraag, of de boekhouder die f 1500 verdient, ook nog bovendien op die standplaatstoelage aanspraak kan maken. Noch de Memorie van Toelichting, noch de Memorie van Antwoord is erg duidelijk op dit punt. Ik zoude Zijn Excellentie willen vragen of het geen aanbeveling zoude verdienen deze enkele ambtenaren, indien de Minister bij zijn voornemen blijft om hen op te nemen onder de rijksklerken, die nu in hunne promotie worden gestuit, vóór de inwerkingtreding der nieuwe regeling alsnog op het maximumtraktement van f 1500 te brengen, en hen daardoor gelijk te stellen met hun collega's die dit maximum traktement reeds lang genieten en wier werkzaamheden even belangrijk zijn. In het geheel zoude dit een uitgave van nog geen f 2000 zijn, en de billijkheid ware daardoor in hooge mate bevorderd. Gaarne zoude ik eenig positief antwoord willen ontvangen omtrent het lot van deze boekhouders.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik ga een oogenblik stilstaan bij hetgeen men zou kunnen noemen het pièce de résistance bij dit hoofdstuk van de begrooting, de regeling der bezoldigingen.

Een nieuwe organieke regeling, welke het geheele personeel van de directe belastingen, invoerrechten en accijnzen omvat, te ontwerpen is waarlijk geen lichte taak. Daargelaten nog de eischen van den dienst, die het geheele onderwerp beheerschen, heeft men hier te rekenen met verschillende factoren, waartusschen het niet altijd even gemakkelijk is het evenwicht te bewaren.

Vooreerst komt in aanmerking de financieele zijde der zaak, de last op de schatkist te leggen moeten redelijke grenzen niet overschrijden.

De regeling zooals die ons thans wordt geschetst zal ten gevolge hebben, dat reeds in den aanvang het budget zal verhoogd worden met een bedrag van f 302 000, over een vol jaar berekend, terwijl naar de Minister mededeelt, voor de geleidelijke verdere toepassing der voorgenomen organisatie, nog een niet onbelangrijk hooger cijfer zal worden vereischt.

Voorts heeft men bij de bepalingen van de bezoldigingen zekere symmetrie in acht te nemen tusschen de traktementen in de verschillende rangen van ambtenaren en ook dat is geen gemakkelijke taak.

Dan nog heeft men te zorgen, dat voor iederen rang van ambtenaren op zich zelf de billijkheid worde betracht. En wanneer men daarbij het alleszins juiste stelsel volgt van verhooging der bezoldiging naar mate van het klimmen van het aantal dienstjaren, heeft men de regeling zoodanig te ontwerpen, dat het hoogste traktement bereikt kan worden juist in die jaren, waarin het gezin van den ambtenaar is toegenomen en de behoeften zich het meest doen gevoelen.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik meen dat, wanneer wij dat alles overwegen, wij in ons oordeel over de wijze waarop de door den Minister geraadpleegde commissie van hoofdambtenaren zich van haar opdracht heeft gekweten, waarlijk wel verder mogen gaan dan tot den negatieven lof, haar zooeven toegezwaaid door den heer Troelstra, toen hij zeide, dat hij niet den indruk heeft, dat de heeren er op uit zijn geweest, hun eigen belang beter te behartigen dan dat van de lagere ambtenaren.

Wij mogen verder gaan en met den Minister een woord van hulde brengen aan die mannen, voor zoover wij althans mogen aannemen, dat het door den Minister voorgedragen plan in hoofdzaak overeenkomt met de voorstellen welke de commissie hem heeft aangeboden.

Ofschoon in de kringen der ambtenaren het vele goede, dat

de nieuwe regeling brengen zal — naar mij bekend is — wordt gewaardeerd, ontbreekt het echter ook niet aan teleurstelling.

Ne Jupiter quidem omnibus. Het spreekt vanzelf dat ook niet de door den Minister in uitzicht gestelde regeling met één slag elkeen over de geheele linie bevredigt. Zoolang reeds is naar lotsverbetering uitgezien, en nu het er toe komen zal, valt hetgeen omtrent de nieuwe regeling wordt medegedeeld niet in alle opzichten mede.

Het kan zijn dat inderdaad de verwachtingen te hoog gespannen zijn geweest. Maar het kan ook zijn, dat menige wensch onvervuld is gebleven, die wel degelijk gerechtvaardigd is en dat nog in meerdere leemten voorzien zal moeten worden.

Er is dus ruimte genoeg over voor critiek en verbetering te zijner tijd.

De Minister heeft ons nog niet medegedeeld het ontwerp van het te dezer zake uit te vaardigen Koninklijk besluit. Hij had iets dergelijks wel beloofd, maar hij heeft overtuigend aangetoond dat een letterlijk houden dier belofte hem niet mogelijk is geweest.

Wij moesten dus tevreden zijn — ik ben dit dan ook volkomen — met de mededeeling door den Minister van wat, naar zijn voornemen, dat Koninklijk besluit zal bevatten.

Een voordeel van deze wijze van werken is zelfs, dat wij nu nog gelegenheid hebben enkele opmerkingen aan den Minister in overweging te geven, waarmede hij bij het vaststellen van dat Koninklijk besluit rekening zal kunnen houden.

Wat mij betreft, ik zal bij de cijfers van verschillende der voorgedragen traktementen niet stilstaan. Het is, dunkt mij, heel moeilijk om een poging te doen om in de bedragen van die bezoldigingen eenige verandering te krijgen. Dit is daarom moeilijk, omdat juist met het oog op hetgeen ik begonnen ben te zeggen, door verandering in enkele bezoldigingscijfers te beproeven, men allicht de symetrie van het geheel verstoort. Bovendien is het thans eigenlijk de tijd nog niet om te critiseeren. Die tijd zal eerst gekomen zijn als wij kennis zullen hebben genomen van het Koninklijk besluit en dus niet meer te doen zullen hebben met een voornemen van den Minister, maar met een daad, waarvoor hij ook tegenover de Kamer verantwoordelijk is.

Ik zal mij dus thans onthouden van een bespreking der bezoldigingen en ik doe dat te eer, omdat, al stel ik mij niet voor dat hetgeen de heer Troelstra ons heeft voorgespiegeld juist is, namelijk dat wij jaar op jaar in deze Kamer discussiën zullen hebben te voeren over traktementswijziging van deze categorieën van ambtenaren, ik toch meen, dat, wanneer deze regeling zal zijn ingevoerd, onevenredigheden en onbillijkheden aan den dag zullen komen, die men op dit oogenblik nog niet ziet, waarvan men althans de draagwijdte nog niet kan beoordeelen. Dan eerst zal er aanleiding zijn om ook over de cijfers te spreken en wijzigingen aan te brengen.

Dat zou ook niet iets nieuws zijn op dit gebied. Integendeel, datzelfde heeft zich ook vroeger voorgedaan. Zooals de Kamer weet, is de grondslag van de tegenwoordige organisatie nog altijd het stel Koninklijke besluiten van Mei 1869. In de organieke regeling van dat jaar zijn sedert wel onderscheiden veranderingen gebracht, maar die regeling is de basis gebleven waarop ook thans nog het geheele stelsel van dit dienstvak berust.

En wat heeft men nu gezien? Dat reeds in Januari 1874 een nieuw Koninklijk besluit is in het leven geroepen, waarbij meer speciaal wat betreft de bezoldigingen, groote veranderingen hebben plaats gehad en met name verschillende traktementsverhoogingen zijn ingevoerd. Waar wij dat precedent vóór ons hebben, kunnen wij wel zeggen, niet dat het ook bij deze gelegenheid zoo *moet* gaan, maar dat het zeer gemakkelijk zoo zal kunnen gaan, zoodat, wanneer zich nog onbillijkheden in de practijk mochten openbaren, daaraan te gemoet te komen zal zijn door een wijziging van het Koninklijk besluit.

Zal ik dus over de cijfers niet spreken, wel acht ik het thans het juiste oogenblik om de aandacht te vestigen op enkele van de grondslagen der regeling, omdat de grondslagen, die thans gelegd worden, bestemd zijn gedurende geruimen tijd te blijven gelden. Daarin zal men niet zoo gemakkelijk later verandering kunnen brengen.

In de eerste plaats betreft dit de reeds meer besproken verificateurs. De Kamer heeft reeds onderscheiden malen gehoord en weet, dat die verificateurs tegenwoordig worden gerecruteerd, zooals een der vorige geachte sprekers het uitdrukte, uit de kommiezen-verificateur en de adspirant-verificateurs. Nu is in den loop der jaren hierin een groote verandering gekomen.

Aanvankelijk was de rang van adspirant-verificateur een lagere rang dan die van kommies-verificateur. Men werd van asdpirant-verificateur bevorderd tot kommies-verificateur. Dat is zoo gebleven tot het in werking treden van het Koninklijk besluit van 24 Maart 1882, waarbij van het ambt van adspirant-verificateur iets anders werd gemaakt dan het te voren was. Wat is daarvan het gevolg geweest? Dat sedert het jaar 1882 een soort van invasie heeft plaats gehad van een vreemd element in den rang van verificateur en daar ook de adspirant-verificateurs mededongen naar die betrekking en in sommige opzichten de voorkeur genoten, heeft er dus een achteruitzetting plaats gehad van de kommiezen-verificateur, die dat reeds waren in 1882. Dat wreekt zich nog voortdurend en dat gaat zich opnieuw wreken bij de regeling door den Minister voorgesteld, want de kommiezen-verificateur, die in 1882 dat reeds waren en nu op zooveel lateren leeftijd verificateur zijn geworden dan anders het geval zou zijn geweest, kunnen ten gevolge daarvan niet gesteld worden in het faveur van het hoogste traktement, dat eerst na twintig jaren dienst als verificateur te verkrijgen is. Alvorens dien eindpaal bereikt te hebben vallen zij in de termen van pensioen. Deze opmerking is in algemeenen zin ook reeds in de stukken gemaakt. Ik weet niet, of het een misverstand der Commissie van Rapporteurs is geweest dan wel of deze opmerking in algemeenen zin van andere leden afkomstig is. Wat mij betreft, ik had een speciaal geval op het oog en verlangde daarvoor een voorschrift van overgangsrecht. Ik laat mij dan ook niet afschrikken door de mededeeling van den Minister, dat hij aan den in het Voorloopig Verslag uitgesproken wensch niet kan voldoen, om opnieuw dit onderwerp aan te roeren. Hetgeen ik wenseh betreft in het bijzonder de kommiezen-verificateur die reeds vóór het in werking treden van het besluit van 1882 die betrekking bekleedden. Uit de passage uit de Memorie van Antwoord door den heer Merckelbach voorgelezen, blijkt dat de Minister een royale en loyale toepassing wenscht van het begrip van verkregen rechten. Hij gaat zelfs nog verder dan de commissie van hoofdambtenaren ten deze aanbevolen had. Wanneer men in dat opzicht zulk een breed en mild standpunt inneemt als deze Minister, dan ligt het volkomen op zijn weg om voor de personen die ik op het oog heb, een uitzondering te maken en te bepalen, dat zij op een vroeger tijdstip dan na volbrachten twintigjarigen dienst als verificateur het hoogste traktement kunnen erlangen. Dat kan men bereiken door uit te gaan van de fictie, dat een deel van den tijd door den Minister te bepalen, — bijv. een derde deel — dien deze personen als kommies-verificateur hebben gediend, zal worden beschouwd als doorgebracht te zijn in den rang van verificateur.

Ik heb vervolgens nog twee opmerkingen te maken ten aanzien van de kommiezen; al wederom niet wat betreft de cijfers hunner bezoldiging, maar wat aangaat den grondslag van de regeling. De eerste betreft de reeds door den heer Troelstra ter sprake gebrachte standplaatstoelagen. Zooals de Kamer weet, worden er in die standplaatstoelagen belangrijke wijzigingen voorgenomen. De hoogste toelage — om mij hiertoe te bepalen — is thans f 180; volgens de nieuwe regeling zullen in de plaats daarvan drie bedragen komen, respectievelijk van f 300, f 240 en f 180. De heer Troelstra heeft, hierop wijzende, den Minister een vraag gedaan omtrent de beteekenis van de toelichting op het te dezen aanzien voorgenomen stelsel, voorkomende in de Memorie van Toelichting, bladz. 8. Ik waag het, op het antwoord van den Minister vooruit te loopen en meen, dat de Minister dáár duidelijk uitspreekt, dat het hoogste bedrag van f 300 zal ten deel vallen aan de hoofdverificateurs en de verificateurs, dat het tusschengelegen bedrag van f 240 uitsluitend zal ten goede komen aan de niet met name genoemde ambtenaren van den actieven dienst en de rijksklerken 1ste en 2de klasse, terwijl daarentegen het laagste bedrag van f 180 bestemd is niet alleen voor de rijksklerken 3de klasse, maar ook voor *de* kommiezen. Is deze interpretatie niet juist, en valt het mede, dan des te beter, maar als deze interpretatie wel de juiste is, kom ik tegen deze regeling op. De Minister heeft te recht op den

voorgrond gesteld, dat de standplaatstoelagen hooger moeten worden naarmate het traktement hooger is, maar dat is hier niet behoorlijk in acht genomen. De kommies-verificateur en de adspirant-verificateur, die beiden zullen genieten het tusschengelegen bedrag van de toelagen, ontvangen een lager aanvangstraktement dan de kommiezen 1ste klasse. Datzelfde geldt voor de rijksklerken. De rijksklerken 2de klasse bijv. ontvangen een lager aanvangstraktement dan de kommiezen 1ste klasse. Toch komen de rijksklerken 1ste en 2de klasse in aanmerking voor het middenbedrag der toelagen, terwijl de kommiezen 1ste klasse slechts het laagste bedrag der toelagen zouden deelachtig worden. Althans ook de kommiezen 1ste klasse behooren het tusschengelegen bedrag van ten hoogste f 240 te erlangen Dat klopt niet.

Eindelijk mijn tweede opmerking. De kommiezen der 1ste klasse zullen de hoogste bezoldiging niet kunnen bereiken an 20, maar eerst na 22 dienstjaren als kommies. Ook hier geldt het geen cijfer, maar een grondslag. Bij verschillende andere categorieën van ambtenaren is de regel, dat zij na 20 jaren dienst op hun maximum komen. Daarentegen treedt dit voor de kommiezen 1ste klasse pas in na 22 jaar. Dit is geen quaestie van inelegantie, die den betrokken ambtenaren vermoedelijk minder deren zou, maar het is niet logisch. Ook hier gelde de diensttijd van 20 jaar.

Ik heb deze opmerkingen aan het oordeel van den Minister willen onderwerpen in de stellige verwachting, dat hij deze bij het ontwerpen van het Koninklijk besluit in gunstige — ik leg op dit woord den vollen klemtoon — overweging zal nemen.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch enkele woorden in het midden te brengen omtrent de regeling van de positie der Rijksklerken. De vraag is bij mij gerezen: wat onderscheidt de positie der rijksklerken in de naaste toekomst van hun tegenwoordige.

Het aanvankelijk plan van den Minister, nader medegedeeld in de Memorie van Toelichting, was het volgende. In de eerste plaats zou er komen een wijziging in het aantal klassen en wel van vijf categorieën zou het voortaan worden drie categorieën. In de tweede plaats zou er wijziging gebracht worden in de bevordering, en in de derde plaats zouden de verhoogingen worden geregeld niet naar den diensttijd in de klasse, doch naar den totalen dienst als rijksklerk, vermeerderd met de helft van den tijd gedurende welken de ambtenaar, na zijn 23ste jaar, als particulier klerk bij de administratie heeft gewerkt.

Nu is in het Voorloopig Verslag en zeer te recht er de aandacht op gevestigd, dat de voorgestelde lotsverbetering nog niet zulk een was waarop de rijksklerken in billijkheid aanspraak konden maken, welke opmerkingen uit het Voorloopig Verslag dan ook aanleiding hebben gegeven, dat de Minister nog eens zich beraden heeft, of hij niet aan enkele van de geuite wenschen te gemoet diende te komen. Als gevolg daarvan heeft de Minister een eenigszins nieuw plan bij de Memorie van Antwoord aan de Kamer voorgelegd.

Bij dit plan wordt in de eerste plaats een andere schaal vastgesteld ten opzichte van de rijksklerken die in de derde klasse zijn opgenomen. De aanvangstraktementen zullen daarbij worden gesteld op f 420, na 4 jaren gebracht op f 600, na 8 jaren op f 660 en na 12 jaren op f 720, bij welke nieuwe regeling dan tevens bepaald wordt, dat een klerk 2de klasse in geen geval minder dan f 720 en een klerk 1ste klasse minder dan f 840 zou genieten. In de tweede plaats heeft de Minister in uitzicht gegeven, dat in de hoogere klassen meerdere plaatsen zullen opengesteld worden, en in de derde plaats, dat de diensttijd als particulier klerk na den 26-jarigen leeftijd voor de verhooging in aanmerking gebracht zal worden. Voor deze wijzigingen, die zeker voor het bedoelde personeel niet van belang zijn ontbloot, betuig ik den Minister mijn dank, alhoewel ik mij daarbij tevens niet mag ontveinsen dat ook de nadere wijzigingen nog niet in voldoende mate te gemoet komen aan de billijke eischen die de rijksklerken in deze kunnen stellen.

Dit geldt vooreerst het ongerief dat het de rijksklerken niet weer gemakkelijk is gemaakt om voor hoogere rangen in aanmerking te komen. In het aan de Kamer toegezonden adres der rijksklerken heet het:

„Vroeger konden de klerken nog op zeer gemakkelijke wijze tot ontvanger worden benoemd, doch sedert 1899 is het examen zoodanig verzwaard, dat na dien tijd geen enkele in het korps ontvangers is overgegaan. Deze weg om vooruitgang te maken is zoo goed als afgesneden."

Ik sluit mij te dien opzichte dan ook geheel aan bij het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III, den heer Troelstra, die het ook betreurde, dat de lagere ambtenaren niet meer in de gelegenheid gesteld worden tot hoogeren rang op te klimmen.

Het komt mij voor dat op dit nadeel voor de rijksklerken bij de definitieve regeling meer gelet had moeten worden, en het genoemde nadeel in andere voordeelen compensatie had dienen te vinden.

Ik vestig daarbij vooral de aandacht op het vastgestelde aanvangstraktement bepaald op f 420. Dit aanvangstraktement komt mij te gering voor; vooral waar in het Voorloopig Verslag zoo juist gezegd is geworden dat het „hier ambtenaren geldt, die, om te worden benoemd, den leeftijd van 23 jaren moeten hebben bereikt, in onderscheidene vakken moeten zijn geëxamineerd en bewijzen van bekwaamheid moeten hebben afgelegd" en van welke ambtenaren bovendien het meergenoemd adres zegt: „dat een rijksklerk vóór zijn benoeming reeds minstens 5 jaren bij de administratie der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen werkzaam moet geweest zijn."

Doch er is nog meer. De Minister zegt in de Memorie van Beantwoording, dat de leeftijd waarop de rijksklerken benoemd worden, gemiddeld 26 jaar is. Waar dit nu zoo is, nl. dat de rijksklerken, eerst na het afleggen van een examen en na minstens 5 jaren bij de administratie der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen werkzaam te zijn geweest, met een leeftijd van 26 jaar in hun betrekking benoemd worden, komt mij een aanvangstraktement van f 420 veel te gering voor, en zou ik het niet meer dan billijk achten als het aanvangstraktement minstens tot f 500 verhoogd werd.

Betreft dit het aanvangstraktement, ook wat het maximum salaris aangaat acht ik het recht, dat dit op f 1500, zooals dit tot op heden 't geval is, gesteld blijve. In deze zaak en ook belangende de periodieke verhoogingen beveel ik den Minister dan ook ten dringendste aan het request van 12 October ll. door den Bond van rijksklerken aan den Minister toegezonden.

Thans, Mijnheer de Voorzitter, nog een enkele vraag en een korte opmerking.

De vraag betreft hetgeen voorkomt in de Memorie van Beantwoording, waar ik lees:

„Zooals reeds in de Memorie van Toelichting is medegedeeld, zal de bevordering naar de volgende hoogere klasse naar ancienniteit geschieden. Het behoeft nauwelijks gezegd, dat hierbij ondersteld wordt bezit der algemeene vereischten voor de hoogere klasse en geschiktheid voor de te vervullen betrekking."

Waaruit nu — zoo wensch ik den Minister te vragen — zal het bedoeld bezit der algemeene vereischten voor de hoogere klasse blijken, zal dit door een examen dan wel op andere wijze geconstateerd worden?

En thans de opmerking! Deze opmerking echter betreft een andere materie, nl. den Zondagsdienst voor de rijksambtenaren aan de grenzen.

In het Voorloopig Verslag was aangedrongen op een betere regeling van den dienst op Zondag voor het personeel dat dienst doet te Oldenzaal.

Wat antwoordt nu de Minister op deze vraag. In de Memorie van Antwoord, lees ik daaromtrent op bladz. 19 het volgende:

„Het goederenverkeer kan op Zondag niet geheel worden tegengegaan."

Ik merk hier terloops op, dat men in Duitschland op Zondag geen goederentreinen uit Nederland binnenlaat; deze blijven op het douanestation tot Maandagochtend staan. Zou het nu niet mogelijk zijn, met dit voorbeeld voor oogen, dat ook in ons land de goederentreinen op Zondag niet uit Duitschland werden aangevoerd.

Wat zegt de Minister nu verder omtrent den Zondagsdienst:

„Wel zal er naar worden gestreefd nog meer dan nu reeds het geval is het lossen van goederen op Zondag te Oldenzaal te beperken en, waar mogelijk en noodig, ook elders de Zondagsrust der ambtenaren zooveel doenlijk te bevorderen. Vermoedelijk zal dit echter alleen kunnen geschieden door vermeerdering van

het getal ambtenaren, want de grenzen der mogelijkheid met het in dienst zijnde aantal, zijn nagenoeg bereikt."

Ik wensch hiervoor gaarne den Minister dank te zeggen en ik hoop, dat hij ijverig zal voortstreven om zooveel mogelijk voor de ambtenaren de Zondagsrust te bevorderen.

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! De reorganisatie van het personeel bij de directe belastingen, invoerrechten en accijnzen, die tot nog toe bijna alleen het onderwerp van beraadslaging heeft uitgemaakt, is van zoo ingrijpenden aard en zooveel omvattend, dat het, ik moet het erkennen, mij leed doet, dat de Kamer niet in de gelegenheid gesteld is om à tête reposée die zaak te bestudeeren. Nadat de Memorie van Toelichting ontvangen was, moesten reeds zeer spoedig de afdeelingen er over oordeelen en uit de Memorie van Antwoord, die ook maar zeer korten tijd voor onze openbare beraadslaging het licht zag, bleek reeds hoe goed het zou geweest zijn indien de Memorie van Antwoord vroeger ware verschenen. Immers belangrijke wijzigingen zijn aangebracht, die nu wegens den beperkten tijd moeilijk in hun geheelen omvang kunnen overzien worden.

Door verschillende heeren is op enkele categorieën van ambtenaren gewezen wier positie door deze regeling òf niet, òf niet voldoende gebaat wordt.

De geachte afgevaardigde die mij vooraf ging heeft bepaaldelijk gesproken over de positie van de rijksklerken. Inderdaad stem ik het hem toe dat door den Minister in zijn Memorie van Antwoord een aanmerkelijke verbetering gebracht is in die positie. Ik hoop met hem, dat de Minister de geheele regeling nog eens in ernstige overweging zal nemen om, gebruik makende van de opmerkingen door onderscheidene leden gemaakt, eerst dan in een Koninklijk besluit ze vast te leggen. Hier toch hebben wij slechts een voorloopig voorstel, beginselen die gelden zullen, de verhouding aangegeven die tusschen de verschillende categorieën ambtenaren bestaan zal, en daar deze diep in elkander ingrijpen, waag ik het niet een enkele afzonderlijk te bespreken, daar allicht het verband met een andere categorie over het hoofd zou worden gezien.

Het hoofddoel waarom ik het woord vroeg is eigenlijk iets anders, het betreft de mededeeling op bladz 20 van de Memorie van Antwoord, waar wij dit lezen: „Nu echter, blijkens de ondervinding in de laatste weken opgedaan, de suikerfraude hier en daar aan de grenzen het hoofd begint op te steken, is het nemen van krachtige maatregelen daartegen plicht en is vermeerdering van het getal kommiezen met 100 in plaats van met 40, zooals aanvankelijk op de begrooting was uitgetrokken, onvermijdelijk geworden."

Die mededeeling heeft mij eigenlijk niet verbaasd. Bij de behandeling van de Suikerwet werd door vele leden reeds gezegd, hoe er in hooge mate fraude zou ontstaan aan onze grenzen. Zullen wij nu met de aanstelling van die 100 man aan het einde zijn? De Minister zelf oordeelt, dat dit niet het geval zal zijn. Immers Zijn Excellentie zegt: „de suikerfraude begint hier en daar op de grenzen het hoofd op te steken". Ja, wij staan hier pas aan het begin en nu het begin reeds van dien aard is dat de Minister 100 man hulptroepen aankondigt tegen die fraude, zien wij hoe de toestand is en kunnen wij eenigszins verwachten hoe de toestand worden zal.

Wij staan hier aan het begin van een kwaad, dat zich over de geheele oostelijke en zuidelijke grens zal kunnen uitbreiden, en hoewel nu de Minister met 100 kommiezen komt, zal er vrij zeker nog niet in de behoefte voorzien zijn, wanneer namelijk waar is wat een vroeger geacht lid dezer Kamer, de heer van Nunen in een lezenswaardig stuk in het ochtendblad van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van heden zegt, dat namelijk, al wordt het aantal kommiezen verdubbeld, dit niet baten zal „want men staat tegenover schier de geheele bevolking, die in het bedrijf weinig kwaad ziet en het min of meer steunt", en de heer van Nunen zal waarschijnlijk de aard van de bevolking in het zuiden des lands wel kennen. Ik erken dus dat deze maatregel thans noodig is, maar zal hij baten? hoe duur zal de toepassing zijn, niet alleen nu, maar ook in de toekomst door den pensioenlast, die er het gevolg van moet zijn? De Minister erkent dat de fraude het hoofd opsteekt.

Maar kan het anders? De accijns in ons land is sedert de uitvoering der suikerconventie bijna driemaal zoo hoog als in België en ongeveer drie en een half maal hooger dan in Duitschland.

Op elk kilogram suiker uit België gesmokkeld, wordt dus 17,5 cent gewonnen. Onze hooge suiker-accijns lokt derhalve den smokkelhandel uit. Wij staan nu reeds in het begin voor een toestand, die groote sommen vordert, wat zal het einde zijn?

Welken invloed oefent onze suikerwetgeving in verband met de gememoreerde gevolgen nu reeds op den staat van onze schatkist uit?

Wanneer wij den staat over November nagaan van de opbrengst van 's Rijks middelen, dan zien wij dat de suikeraccijns 3,5 ton minder heeft opgebracht dan in de gelijknamige periode van het vorige jaar. Wanneer wij dat bedrag met 12 vermenigvuldigen — ik erken die berekening is niet geheel zuiver —, dan zullen wij komen tot een mindere opbrengst van f 4 200 000, met andere woorden: de opbrengst van den suikeraccijns zal van circa f20 000 000 kunnen dalen tot f 16 000 000.

En waar is nu die drie en een halve ton gebleven? Zij zijn grootendeels in België betaald, immers wanneer waar is, wat mij is medegedeeld van een zijde die op dit punt wel op de hoogte kan zijn, dan doet zich het eigenaardige verschijnsel voor, dat, niettegenstaande in België de suikeraccijns tot de helft is verminderd, toch de opbrengst even hoog is gebleven als ten vorigen jare.

Een merkwaardig verschijnsel, Mijnheer de Voorzitter, doch dit alles betreft nog maar de financieele zijde van de fraude.

Maar ik heb dit onderwerp voorwaardelijk ter sprake gebracht, omdat het ook een diep ingrijpende beteekenis heeft uit een moreel oogpunt, nl. dat in de streek, waar deze fraude het hoofd opsteekt, men de werkzaamheid van het smokkelen langzamerhand gaat beschouwen als iets wat geoorloofd is, als een soort van geoorloofden wedstrijd tusschen ambtenaren en smokkelaars met al de ellende die daaruit voortkomt, zoodat binnen zeer korten tijd nieuwe smokkelaars-gezinnen, en daardoor smokkelaarsgeslachten ontstaan. Wat dat beteekent, heb ik van tamelijk nabij kunnen zien aan onze oostelijke grenzen, waar, toen de accijns op den sterken drank in Duitschland zoo aanmerkelijk veel lager was dan hier, geheele streken door de smokkelarij werden gedemoraliseerd.

Men hoopte dat die tijd voorbij was, toen een andere regeling ten aanzien van dien accijns in Duitschland was getroffen, evenals in onze zuidelijke provinciën verbetering was gebracht door de verlaging van den zoutaccijns hier, doch nu staan wij op dit oogenblik voor een nieuwe fraude, ter bestrijding waarvan de Minister nu zijn hulptroepen oproept. Dat zal echter toch niet baten, omdat langzamerhand deze zaak op de grenzen een volkszaak wordt, die het zeer moeilijk zal zijn tegen te gaan. Toch kan de Minister die zaak op een andere wijze aanvatten. In onze suikerwetgeving is de bepaling opgenomen, dat vóór September 1905 de regeling van den suikeraccijns zal moeten worden herzien. En nu hoop ik dat de Minister ook met zorg die toekomst voor onze grensstreken moge aanschouwen en daardoor gedrongen zal worden zoo spoedig mogelijk die herziening ter hand te nemen, om door een flinke verlaging van den suikeraccijns een beter middel te vinden tegen de fraude dan in de oproeping van tal van ambtenaren.

De heer **van Vliet**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch over de zaak die nu aan de orde is een enkel woord te zeggen, waarbij ik zeer kort zal kunnen zijn, omdat door vorige geachte sprekers reeds heel wat daarover is gezegd, wat niet beter kan worden herhaald.

In de eerste plaats wensch ik mij aan te sluiten bij den heer Merckelbach, die dezerzijds een woord van dank heeft gebracht aan den heer Minister van Financiën, voor deze regeling in het algemeen. De zaak zelf is sedert jaren het onderwerp van besprekingen geweest door de ambtenaren zelf, en het doet genoegen dat thans door een algemeene regeling aantal van klachten een einde zal kunnen worden gemaakt. Ik wensch echter nog een enkele opmerking te maken omtrent de kommiezen. Ik geloof dat ook deze ambtenaren dankbaar zullen zijn voor de verhooging van traktement hun bij deze regeling toegekend, maar ik zou wel willen vragen of nu die verhoogingen in overeenstemming zijn met het doel waartoe in het algemeen

die verhoogingen moeten dienen, nl. om die traktementen meer in overeenstemming te brengen met de waarde van hun arbeid en tevens met den tegenwoordigen levensstandaard. Ten opzichte van het maximum traktement voor kommiezen wordt in de Memorie van Toelichting verklaard: „ het maximum dat voor een kommies bereikbaar is, schijnt voor eenige verhooging vatbaar. Belangrijk kan de verhooging niet zijn, omdat dan stelling de grens zou worden overschreden die door den aard der te presteeren diensten wordt aangewezen."

Nu komt het mij voor dat de aard der te presteeren diensten van dien aard is, dat van deze categorie van ambtenaren nog al wat wordt gevorderd. Ik geloof dat het publiek en in de eerste plaats de Staat het op prijs moeten stellen, dat die ambtenaren zóó worden betaald, dat zij voor omkooperij of iets dergelijks niet vatbaar zijn. Men moet zorgen dat deze menschen, die in den regel tot de kleine burgerij worden geacht te behooren, ook in dien stand kunnen leven.

Er wordt nu voorgesteld om de bezoldiging van de kommiezen 1ste klasse te brengen van f 804 op f 870 na een diensttijd van 22 jaren. Nu is mij door een van die ambtenaren voorgerekend, dat, na aftrek van de kortingen gedurende 4 jaar, die verhooging neerkomt op 13 cent per dag. Dat wil dus zeggen, dat in de eerste jaren die verhooging van weinig beteekenis zal zijn, vooral wanneer men bedenkt dat de regeling der traktementen nu wel gedurende tal van jaren geen verandering zal ondergaan.

Verder wensch ik mij aan te sluiten bij het gesprokene door door den heer Troelstra ten opzichte van het afsluiten van bevordering tot een hoogeren rang, bij voorbeeld tot ontvanger. Voor ieder bekwaam en ijverig man mag geen beletsel bestaan, om van soldaat op te klimmen tot den rang van officier. Het mag alleen de vraag zijn of iemand geschikt is om tot ontvanger te worden benoemd.

Wanneer een lager ambtenaar die geschiktheid bezit, moet de deur ook voor hem openstaan.

Wat de Rijksklerken betreft vind de voorgestelde regeling, naar sommigen hunner mij mededeelen, instemming. Natuurlijk zijn zij dankbaar, zij het dan ook niet geheel voldaan Het aanvangstraktement van f 400 achtten zij wel wat te laag, in verband met opleiding en examen. Ik zou daarom in overweging willen geven dit te stellen op f 500.

Tusschen de toelagen aan eerste- en aan tweede-klerken bestaat een verschil van f 60, doch ik meen, dat het verschil tusschen beide klassen van ambtenaren zulk een groot geldelijk verschil niet wettigt. De laagste toelage zou ik daarom willen brengen op f 200.

Ook ik acht de regeling ten aanzien van de standplaatsen niet altijd in overeenstemming met het verschil in woninghuur in verschillende standplaatsen. Ik heb hier een opgave van toelagen, waarbij Schiedam voorkomt voor f 180 per jaar, en Vlaardingen, een plaats die sterk toeneemt in bevolking en waar de huurprijzen niet zooveel lager zullen zijn dan in Schiedam, voor f 60. Het zou wenschelijk zijn bij die regeling wat meer te rekenen met de werkelijke toestanden in de verschillende gemeenten.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft voor de klerken bepaald, dat er drie klassen zouden zijn, dat er in de 2de klasse niet minder dan 175, in de 1ste niet minder dan 50 zijn. Naar ik meen telt de 3de klasse 125 ambtenaren, welk getal voortdurend vermeerdert. De bevordering zal geschieden bij ancienniteit. Hoe zal dit nu gaan? Zal de ambtenaar uit de derde klasse moeten wachten, totdat er een uit de tweede of eerste klasse den dienst verlaat of sterft? Zo ja, dan vervallen wij in dezelfde fout, die juist bij de kommiezen nu wordt weggenomen, om aan hun volgens den Minister billijk verlangen te voldoen. Zie ik verkeerd, dan zal de Minister mij wel beter inlichten.

Verder wensch ik te vragen hoe het nu gaan zal met de tegenwoordige Rijksklerken. Heeft de Minister reeds een bepaald voornemen omtrent hun indeeling in de verschillende klassen? Welke regel zal daarbij worden gevolgd? Wat zal bijv. iemand krijgen die 35 jaar is en 12 dienstjaren heeft? Komt hij in de 3de klasse op een salaris van f 720 of komt hij in de 2de klasse? Of heeft de Minister daaromtrent nog geen bepaalde denkbeelden?

Dan wensch ik nog een vraag te doen, die bij het te nemen Koninklijk besluit kan geregeld worden en wel betreffende de kommiezen te Amsterdam. Er zijn er 14 bij het laboratorium van het Departement van Financiën, die, behalve hun traktement en standplaatstoelage, nog een inkomen hebben van f 180, en 54 die toezicht oefenen op de suikerraffinaderijen en zulk een toelage hebben van f 120. Voor die beide categorieën van ambtenaren gelden deze sommen van f 180 en f 120 voor de vaststelling van hun pensioengrondslag, maar er zijn 217 kommiezen van den algemeenen dienst en 8 bij de directe belastingen die een inkomen hebben, de eerste categorie van f 130—f 180 en de tweede van f 150—f 200, terwijl dit bedrag niet mederekent voor de vaststelling van den pensioensgrondslag. Nu vraag ik den Minister, of dit voor die beide categorieën ook niet zou kunnen geschieden.

Ten slotte nog een vraag omtrent een 20tal kommiezen die het examen voor kommies-verificateur met gunstig gevolg hebben afgelegd, maar nog niet als zoodanig zijn aangesteld. De Minister zal voor de in functie zijnde kommiezen-verificateur een iets gunstiger regeling van salaris maken, omdat hun kans om verificateur te worden vermindert. Nu zou ik den Minister willen vragen, of die 20 kommiezen alsnog langzamerhand als kommiezen-verificateur zullen worden aangesteld, en in dezelfde voordeelen zullen deelen?

Eindelijk wil ik, met uw verlof, Mijnheer de Voorzitter, nog één punt bespreken, dat niet in de stukken is behandeld, namelijk de belastingkantoren te Amsterdam. De Minister zeide daaromtrent ten vorigen jare:

„ Wanneer nu een zaak, na eenmaal te zijn onderzocht, opnieuw in onderzoek wordt gegeven, kan men er wel op rekenen, dat er groote kans bestaat op inwilliging. Zoo hoop ik ook wel, dat, binnen een niet al te langen tijd, aan de geopperde bezwaren zal worden te gemoet gekomen en, al mag ik niet op het ingestelde onderzoek vooruitloopen, meen ik toch niet te ver te gaan, wanneer ik zeg, dat in deze spoedig verandering zal worden aangebracht."

Dit heeft de Minister gezegd op 18 December 1902. Nu zijn wij één jaar verder en nog is totaal geen verandering aangebracht. Ik weet niet, of er kans op is dat er een 8ste kantoor zal komen of dat het 7de aanmerkelijk zal worden uitgebreid. Ik wensch nu geen antwoord van den Minister, maar vestig zijn aandacht op deze zaak en hoop dat het volgend jaar de verbetering zal hebben plaats gehad.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had ook willen spreken over de voor de rijksklerken bij de directe belastingen voorgestelde nieuwe salarisregeling. Na hetgeen daarover reeds gezegd is, kan ik kort zijn.

Bij de Kamer zijn adressen ingekomen waaruit de Minister zal hebben kunnen zien, dat de door hem voorgestelde regeling ten aanzien van de rijksklerken bij de belastingen niet de volle tevredenheid van die ambtenaren heeft opgewekt. Misschien zal de Minister ons toevoegen, dat zulks ook uiterst moeilijk zal zijn, en ik wil zulks gaarne toegeven, doch de Minister zal toch moeten nagaan of die ontevredenheid over de voorgestelde regeling al dan niet gerechtvaardigd is. Volgens de nieuwe regeling is het maximum traktement f 1200, wat door de nieuw toegekende toelagen nu wel tot f 1440 kan klimmen, maar daartegenover staat dat vroeger na 5 jaren dienst op een traktement van f 1200 kon worden gerekend, dat kon klimmen tot f 1500. Thans kan eerst na 20 jaren dienst het traktement op f 1200 worden gebracht, zoodat men niet ten onrechte beweert, dat thans het maximum lager is geworden. Wel is waar kan in bijzondere gevallen de bezoldiging met de nieuwe regeling op f 1500 gebracht worden, maar dit wordt door de betrokken ambtenaren minder gewenscht geacht, omdat dit, wanneer het alleen in bijzondere gevallen kan gebeuren, ook nog de deur openstelt voor willekeur.

Hetgeen de heeren Duymaer van Twist en van Vliet hebben gezegd over het gering aanvangssalaris beaam ik geheel. De Minister zal niet veel moeite hebben om te becijferen, dat er van de f 420, na aftrek van hetgeen gestort moet worden, niet veel meer overblijft dan f 7 per week Wanneer die menschen 4 jaren lang zoo slecht bezoldigd zijn, is hun toekomst voor langen tijd bedorven, want zij kunnen er onmogelijk behoorlijk van leven en moeten dus schuld maken.

Een andere opmerking is, dat de rijksklerken, ook naar mijn meening, te recht er op wijzen, dat het onbillijk is in dezelfde plaats verschillende toelagen te geven.

Het leven toch voor twee klerken, al zijn zij dan ook van een verschillende klasse, is in dezelfde plaats hetzelfde, en waar nu reeds hun traktement verschilt, moet dit ook niet nog eens het geval zijn met de toelage.

Aangezien de Minister reeds aan enkele bezwaren is te gemoet gekomen, door de derde klasse salarissen eenigszins te verhoogen, behalve het aanvangssalaris en door het meetellen der dienstjaren van af dat men het 26ste jaar heeft bereikt, hoop ik, dat hij in overweging zal nemen wat gevraagd is door den Bond van rijksklerken, die hebben aangeboden een geheel andere regeling, die der overweging zeer waard is.

In elk geval dring ik er met de meeste ernst op aan, dat de aanvangssalarissen voor de klerken derde klasse worden verhoogd en minstens gezet worden op f 504 per jaar.

De heer **van Wichen**: Mijnheer de Voorzitter. Een enkele categorie van ambtenaren is hier nog buiten bespreking gebleven, namelijk de boekhouder-ontvangers.

Vroeger kon men, volgens Koninklijk besluit van 1871, als boekhouder, na gebleken geschiktheid, benoemd worden tot ontvanger. Zulke ontvangers zijn er thans, naar ik meen, nog ongeveer 15. Zij werden aangesteld zonder examen, na 12 jaren dienst als boekhouder en daarvan werden hun na aanstelling 6 jaren toegerekend als ontvanger te hebben gediend. Zij konden mededingen naar alle kantoren en waren dus in gunstiger positie dan de surnumerairs, die gewoonlijk na 2 jaren als ontvanger konden worden aangesteld en bij hun aanstelling dan ook maar twee dienstjaren als ontvanger toegevoegd kregen.

Die regeling is in '87 veranderd. De boekhouder-ontvanger kan nu, na 6 jaren boekhouder te zijn geweest en na afgelegd examen, ontvanger worden. Deze schijnbare bevoordeeling was voor de boekhouders echter in werkelijkheid een achteruitstelling, want in de plaats van vroeger 12 dienstjaren te moeten gehad hebben als boekhouder, moesten zij nu een tamelijk zwaar examen afleggen en zoo zij benoemd werden, zagen ze slechts 2 jaar in aanmerking gebracht voor ontvanger en van die 2 jaar moesten ze er nog 1 als proefjaar doorbrengen. Daarentegen tellen voor de surnumerairs alle dienstjaren als zoodanig mede.

Nu kan volgens de regeling van 1887 de boekhouder-ontvanger niet hooger komen dan tot kantoren van de 7de klasse, terwijl de surnumerairs tot alle klassen kunnen opklimmen. De bezoldiging in die klasse loopt gemiddeld van f 1000 tot f 2000. Er moeten ook nog boekhouder-ontvangers in functie zijn in standplaatsen van de 8ste klasse, met een inkomen van f 1400 tot f 1600 en in de 9de klasse met minder dan f 1400 inkomen.

In welke klasse zullen deze boekhouders-ontvangers nu volgens de nieuwe regeling kunnen komen? Waarom nu niet voor deze categorie van ambtenaren, die men toch wil laten uitsterven, den slagboom voor promotie en hooger inkomen weggenomen en hen gelijkgesteld met de overige ontvangers?

Hoe kunnen de boekhouders-ontvanger blijk geven van bijzonder uit te munten, in welk geval zij dan nog boven de 7de klasse kunnen komen? Wanneer men bepaalt, dat, om voor een hoogere dan de 7de klasse in aanmerking te komen, men met goed gevolg een examen moet afleggen, dan weten ze waaraan zich te houden, maar dat bijzonder uitmunten is bijzonder moeilijk.

Ik zou den Minister daarom willen verzoeken dit een en ander alsnog in gunstige overweging te nemen.

Overigens sluit ik mij gaarne aan bij de vorige sprekers, die aangedrongen hebben: 1°. op toekenning van de standplaatstoelage van f 240 aan de kommiezen te Amsterdam en Rotterdam; 2°. op behoud van het vooruitzicht der kommiezen-verificateur om, zooals tot dusver regel was, bij gebleken geschiktheid na 10 à 12 jaar verificateur te kunnen worden en 3°. op verhooging van het aanvangstraktement der kommiezen, dat ik gaarne bepaald zag op f 500.

De heer **Bos**: Als twaalfde spreker over dit onderwerp rust op mij de plicht van kortheid. Ik zal dezen plicht zooveel mogelijk betrachten, te meer omdat zeer veel gezegd is, in het bijzonder door den heer Troelstra, waarmede ik kan instemmen.

Ik meen dat de ontworpen regeling in vele opzichten bevredigend is en veel verbetering aanbrengt.

Immers, ook de heer Troelstra heeft naar een geheel nieuwen toestand in de maatschappij moeten verwijzen en heeft zelfs daarvoor de verschillende lagere ambtenaren moeten oproepen om een inderdaad verder ingrijpende verbetering in uitzicht te kunnen stellen.

De Minister heeft een belangrijken arbeid verricht nu hij de verschillende categorieën van ambtenaren en hunne salarissen hier in onderling verband heeft doen beoordeelen.

Maar daarom doet het mij te meer leed, dat er voor den Minister reden geweest is om af te wijken van de verschillende wenschen die door onderscheidene groepen van ambtenaren zijn gesteld. Niet omdat men daaraan altijd maar moet te gemoet komen, maar omdat, wanneer men die verschillende wenschen met elkander vergelijkt, blijkt dat ze niet onbillijk zijn. Voor de Kamer zou het ook aangenaam moeten zijn om, nu zij de zaak in haar geheel kan bezien, haar voor goed af te maken en te komen tot een regeling, welke althans voor geruimen tijd zou kunnen gelden.

Nu zou men, indien die verschillende wenschen thans bevredigd waren, ook in het vervolg kunnen zeggen: wij hebben gedaan wat de ambtenaren zelf billijk hebben geoordeeld; laten wij de zaak nu eerst geruimen tijd laten blijven gelijk zij is. Thans geloof ik, dat wij dit niet zouden bereiken, en het zou mij daarom zeer aangenaam zijn, indien de Minister er toe mocht kunnen besluiten aan de verschillende wenken, die hier in de Kamer zijn gegeven, alsnog gevolg te geven.

Ik wil voorts opmerken, dat in de Memorie van Antwoord door den Minister reeds eenige verbeteringen zijn aangebracht in zijn oorspronkelijk voorstel; hij heeft inderdaad gehoor gegeven aan enkele wenschen, in het Voorloopig Verslag geopperd. Zoo is het salaris van de kommiezen te water verhoogd, de regeling voor de Rijksklerken ongetwijfeld verbeterd; zoo is een andere uitlegging gegeven van de regeling ten aanzien van de kommiezen-verificateurs dan oorspronkelijk uit de Memorie van Toelichting moest worden opgemaakt, en is daardoor mijns inziens deze geheele regeling in een ander licht verschenen. Toch hoop ik, dat de Minister er toe zal kunnen besluiten alsnog het aanvangssalaris van enkele categorieën te verhoogen.

Ik wensch te ondersteunen hetgeen de heer van Vliet heeft opgemerkt over het aanvangssalaris van de rijksklerken. De Minister heeft zelf gezegd: deze personen worden gewoonlijk op den leeftijd van 26 jaar benoemd. Waar zij worden aangesteld als Rijksambtenaren en dat op een salaris van f 420, vrees ik, dat wij toch binnenkort weer een nieuwen aandrang zullen krijgen die zeer moeilijk zal kunnen gekeerd worden, om het salaris te verhoogen. Ook zou ik gaarne zien, dat de Minister er toe kon besluiten om zoowel het aanvangs- als het eindsalaris van de kommiezen te verhoogen. Dat aanvangssalaris is, volgens het Voorloopig Verslag, van de zijde van eenige leden voorgesteld op f 525, en nu is door den Minister gezegd: dat maakt maar een verschil van f 7,50 met mijn regeling. Hier moet echter een misverstand heerschen, dat waarschijnlijk een gevolg is van een verkeerde uitdrukking in het Voorloopig Verslag. Er is bedoeld, dat wel degelijk eerst na 1 jaar, wanneer nu de Minister f 480 wil geven, in plaats van die f 480 zou komen f 525.

Nu spreekt het van zelf dat, wanneer in plaats van f 480, na 1 jaar zou komen f 525, dit voor de ambtenaren, ook als men de pensioensbijdrage er aftrekt, een verschil maakt van f 37 à f 38. Verder geloof ik, dat het voor deze categorie van ambtenaren van belang zou geweest zijn, als men hun vooruitzichten in de toekomst had verbeterd en hun eindsalaris had verhoogd. Met de verschillende verbeteringen zou een f 30 000 à f 40 000 meer zijn gemoeid, maar men had dan ook gekregen een regeling, die van alle zijden als voldoende zou zijn beschouwd.

In de tweede plaats wil ik komen op hetgeen ik zooeven met een enkel woord reeds aanduidde namelijk, dat de Memorie van Antwoord inderdaad over enkele punten een ander licht verspreidt dan de Memorie van Toelichting. Uit die Memorie van Toelichting kon niet anders worden afgeleid dan dat de kommiezen-verificateur in het vervolg slechts bij zeer groote uitzondering zouden worden bevorderd tot verificateurs. Nu is daarmede niet in overeenstemming — en dit doet mij genoegen — hetgeen

de Minister zegt in de Memorie van Antwoord, waarbij hij — het is mij aangenaam dit te kunnen constateeren — erkent, dat deze regeling, die op zichzelf zeer hard is, niet door hem of de commissie is bedoeld, maar de kans op promotie tot verificateur zal blijven gelijk zij nu is. Ik hoop, dat de Minister, in antwoord ook aan den heer Merckelbach een afdoende verklaring zal geven, dat inderdaad in het vervolg de betrekking van verificateur door de kommiezen-verificateur ongeveer in den zelfden tijd zal worden verkregen als thans.

Vooral bij die kommiezen-verificateur heeft mij getroffen hetzelfde wat blijkbaar den heer Troelstra onaangenaam heeft aangedaan, namelijk dat er in de geheele regeling van het ambtenaarswezen bij de belastingen een zeker streven voorzit om te belemmeren dat degenen die uit de lagere kringen voortkomen, tot de hoogste plaatsen opklimmen. Er wordt mij opgemerkt, dat dit ook zoo is bij de posterijen. Dat geloof ik gaarne, maar dan is het een algemeen streven, dat wij wel degelijk eens onder de oogen moeten zien. Het doet mij genoegen, dat de heer Troelstra er met een enkel woord op heeft gewezen. Juist bij de kommiezen-verificateur is dat te bemerken, want zooals die geachte afgevaardigde met verschillende feiten heeft aangetoond, zijn dezen stelselmatig van de hoogere betrekkingen uitgesloten. Dat geldt niet alleen een belang voor die ambtenaren zelf, maar ook voor den dienst; het is een zaak van ver grijpende beteekenis. Het is toch van belang, dat een man, die met het werk van zijn handen of van zijn geest reeds vroegtijdig het brood moet verdienen, wanneer hij kracht en energie in zich heeft, toch kan opklimmen tot de hoogste rangen.

Ook de bedwinger van Atjeh doet ons weer zien een voorbeeld, welke kracht kan schuilen in mannen, die van de laagste tot de hoogste rangen zijn opgestegen.

Die kans van opklimmiug bestaat nu bij het belastingwezen slechts weinig. Zooeven is door den heer Troelstra opgemerkt, dat men de eischen voor hoogere rangen te zwaar maakt en vooral te hooge eischen aan de algemeene ontwikkeling stelt. Dat ben ik niet met hem eens. Wanneer men in aanmerking neemt, dat het dienstvak der belastingen zooveel zwaarder en moeilijker wordt door de vele wetten, die diep ingrijpen op het gebied van handel en nijverheid, zal men toegeven, dat men voor de meer gewichtige betrekkingen algemeen ontwikkelde personen noodig heeft.

Indien de heer Troelstra aan zijn aanvankelijk voornemen had gevolg gegeven en het kapitalistisch ambt van ontvanger had ter hand genomen, zou hem gebleken zijn, dat het van groot belang is voor handel en nijverheid, dat ontvangers zijn menschen, die zelfstandig en met oordeel kunnen optreden en het bedrijfsleven begrijpen. Ten aanzien van de bedrijfsbelasting en van de invoerrechten enz blijkt dat elk oogenblik.

Hetzelfde is het geval met de verificateurs Waar zit hier echter de moelijkheid? Dat men van Regeeringswege niets doet om aan personen uit de kringen van de lagere ambtenaren, waar men knappe menschen onder heeft, die naar boven willen, de hand toe te steken om vooruit te komen. Ik zou wenschen, dat men in den tegenwoordigen tijd de knappe lieden de hand reikte om naar boven te komen en de dommen niet tegenhield om te blijven stilstaan of wel naar beneden te zakken.

Ik meen dat de Minister te recht in de Memorie van Antwoord den weg heeft aangewezen die moet worden gevolgd; hij vergelijkt namelijk de opleiding en de bevordering van de ambtenaren der belasting met die in het leger. Welnu, er bestaan in het leger opleidingsinrichtingen ten einde den menschen die uit den troep komen, de gelegenheid te openen de hoogere rangen te bereiken.

Nu kan m. i. in die richting nog zeer veel worden gedaan ten behoeve der belastingambtenaren. Thans hangt het zeer veel af van den tijdelijken of den toevalligen chef, dien iemand heeft, of hij zich ontwikkelt of niet.

In verband hiermede nog slechts een paar opmerkingen. In de eerste plaats zou ik den Minister willen vragen of het zijn plan is om de kommiezen-verificateur nog in de gelegenheid te stellen b.v nog tot hun 30ste jaar het adspirants-examen te doen. Op dit oogenblik is die leeftijd 26 jaar en kommiezen die op een minimum leeftijd van 23 jaar in dienst treden, hebben de kans niet om dat examen te doen met het oog op de daarvoor benoodigde voorbereiding. Ik zou daarom willen aandringen op verhooging van dien leeftijd, gepaard aan de gelegenheid voor de kommiezen-verificateur voor dat examen de noodige kennis op te doen.

In de tweede plaats nog een enkel woord over de rijksklerken. Het meeste genoegen heeft mij in deze zaak gedaan een kleine zinsnede, voorkomende in de Memorie van Antwoord, waar de Minister het volgende zegt:

„Niet zonder reden wordt de thans geldende bepaling afgekeurd volgens welke bij verplaatsing van een rijksklerk, de toekomstige chef daarmede moet instemmen. Met dat stelsel is in de ontworpen organisatie gebroken."

Mijnheer de Voorzitter! Het bestaande stelsel is een stelsel van pure protectie. Er zijn verschillende kantoren aangewezen als kantoren, waaraan verbonden kunnen zijn rijksklerken van een bepaalde categorie. Nu kon men tot dusver niet anders in categorie of klasse opklimmen, dan door te worden geplaatst aan een van die kantoren, en om daar geplaatst te worden moet men de instemming hebben van den chef van dat kantoor. Men behoeft niet te vragen tot welke protectie dit aanleiding geeft. Van beteekenis is dan niet meer keunis en bekwaamheid, maar veeleer of men in de gunst staat van den toevalligen chef van een dergelijk kantoor. Daarmede wordt nu gebroken.

Maar nu wil ik den Minister vragen, of dit ook zal gelden voor de kantoren van de ontvangers en de inspecteurs van de registratie. Ook daar wordt hetzelfde euvel gevonden. Waar de Minister dit voor de directe belastingen sterk afkeurt, zal hij het zeker niet bij de registratie kunnen handhaven.

Verder nog een enkele kleine vraag: de Minister zegt in de Memorie van Antwoord dat er bij de bevordering van de rijksklerken uitsluitend sprake zal zijn van ancienneteit. Maar zal nu ook weer een dergelijke regeling in het leven geroepen worden als thans bestaat, dat aan bepaald aangewezen kantoren alleen rijksklerken van een bepaalde klasse kunnen worden geplaatst? Zal weer een besluit worden genomen dat bijv. alleen aan bepaalde kantoren, zooals in Amsterdam en Rotterdam enz. rijksklerken van de 1ste klasse mogen zijn; of is het de bedoeling dat er over het geheele land kunnen zijn klerken van de 1ste, 2de en 3de klasse. Dat is van eenige beteekenis. Verder zou ik hierbij gelijktijdig de vraag willen stellen, of het de bedoeling is een examen in te stellen voor het overgaan bijv. van de 3de in de 2de klasse, zooals er nu een examen bestaat om van de 4de in de 3de categorie over te gaan.

Dit zijn een paar zaken die niet geheel en al door de gewisselde stukken zijn opgehelderd, en die ik daarom de eer heb aan den Minister van Financiën voor te leggen.

De heer **van Limburg Stirum**: Mijnheer de Voorzitter! Het is een feit, dat zoo zelden voorkomt — namelijk dat ik eenstemmig kan zijn met den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III, den heer Troelstra — dat ik het niet onnoodig acht daarop even de aandacht te vestigen,

Ik zal zeer kort zijn, want ik beschik niet over den „*flux de bouche*" van dien geachten afgevaardigde. Met hetgeen hij gezegd heeft over de traktementsverhooging der kommiezen 4de klasse ben ik het volkomen eens. Waarmede ik niet bedoel te zeggen dat de aanvangstraktementen dienen verhoogd te worden. Dit wenscht ook de heer Troelstra niet.

Vergis ik mij niet, dan heeft de heer Troelstra gezegd, dat de kommiezen in het eerste jaar om zoo te zeggen „op proef" moesten genomen worden, maar dat hun dan ook daarna, zoo zij geschikt en bekwaam voor hun ambt bevonden zijn, een traktementsverhooging moest worden toegekend, spoediger althans dan de nu ontworpen regeling beoogt.

Ik deel in deze volkomen de meening van den heer Troelstra en ik voeg er bij, dat de betrekking van kommies 4de klasse in vele gevallen een zeer verantwoordelijke is, waaraan betrekkelijk ook gevaar verbonden. Ik hoop dat de Minister geneigd zal zijn in de regeling verandering te brengen, in den geest door mij bedoeld.

Wat door den heer van Vliet gezegd is over de standplaatstoelage der kommiezeu te Vlaardingen, daarin ben ik het volkomen met hem eens; ook mij komt het voor, dat, in verhouding tot andere plaatsen, een toelage van f 60 daar te gering is.

Nu nog een enkel woord over de kommiezen te Schiedam. In de Memorie van Toelichting zegt de Minister, dat ter voor-

bereiding van een nieuwe regeling van dit onderwerp voor alle plaatsen, waar ambtenaren zijn gestationneerd, is nagegaan hoeveel zij gemiddeld hebben uit te geven aan huishuur, belastingen en schoolgeld. Nu weet ik uit goede bron (het is mij medegedeeld door kommiezen uit Schiedam) dat hier geen rekening is gehouden met de „duurdere levenswijze"; de duurdere levenswijze hier bedoeld, slaat minder op de eischen die de kommiezen zelf stellen, dan wel op die waartoe zij verplicht zijn. Mijn zegslieden deelden mij o. a. mede, dat het aanhoudend voorkomt dat zij niet te gelijk met hun gezin het middagmaal kunnen gebruiken, waarvan meerdere uitgaven het gevolg zijn, uitgaven die kommiezen op andere standplaatsen niet kennen. Ook spreken zij van slijtage aan hun kleeding, voornamelijk door het veel verkeeren in branderijen en andere „aecijnsfabrieken", — deze uitdrukking is van bedoelde heeren.

Ik geloof dat wat die heeren hier aanvoeren volkomen juist is. Zal de voorgestelde regeling doorgaan, dan zullen de kommiezen te Schiedam in slechter conditie komen dan zij nu zijn. Dit acht ik niet billijk, en het is daarom dat ik, eindigende, hun belangen aanbeveel in de belangstelling van den Minister.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Het komt mij wenschelijk en noodig voor de behandeling van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting heden tot een einde te brengen. Ik hoop dat dit in dezen namiddag nog bereikt zal worden. Moeht dit onverhoopt niet het geval zijn, dan zal ik voorstellen de beraadslaging hedenavond voort te zetten.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Behalve het belangrijke onderwerp: de reorganisatie van het korps belastingambtenaren, zijn nog andere zaken ter sprake gebracht, die ik in mijn antwoord aan eerstgenoemde zaak wil laten voorafgaan.

De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Fock, heeft een onderwerp behandeld, rakende de toepassing van de wet op de bedrijfsbelasting. De gemoveerde quaestie — de belastbaarheid van uitkeeringen, die minderjarigen genieten van hun in Indië vertoevende ouders — heeft een rechterlijken strijd uitgelokt en geleid tot het arrest van den Hoogen Raad van 3 April van dit jaar, te vinden in n°. 7911 *Weekblad van het Recht*, waardoor is uitgemaakt, dat gelden welke moeten strekken tot betaling van de kostschool waarop een minderjarige door of namens den vader is geplaatst, niet zijn te beschouwen als toelagen in den zin der wet op de bedrijfsbelasting.

De geachte spreker heeft, na vermeld te hebben dat er in dit opzicht verschil van gevoelen bestaan heeft tusschen mijn ambtsvoorgangers Pierson en Sprenger van Eyk, de meening geuit, dat bovengenoemd arrest door het Departement van Financiën eigenlijk niet geëerbiedigd zou worden, dat daaraan althans een andere beteekenis gegeven wordt.

Hij heeft gezegd: het Departement van Financiën heeft een onderscheiding uitgevonden, en daardoor te kennen gegeven dat het Departement er op uit zou zijn geweest hier tegen den geest van dat arrest te reageeren.

Dit is allerminst het geval. Ik zou bezwaar hebben om in deze een anderen leidraad te volgen dan in het arrest ligt; maar de geachte spreker moet niet elke onderscheiding beschouwen als een „chicane", als een middel om zich aan een ongewenschte conclusie te onttrekken.

Het arrest zelf geeft wel degelijk aanleiding tot het maken van de onderscheiding tusschen de belastbare en niet belastbare toelagen.

Het stelsel, afgeleid uit het arrest, komt hierop neer, dat een minderjarige hier te lande belastingplichtig is wegens gelden uit Indië ontvangen van zijn ouders, maar dat niet aan dezelfde verplichting onderworpen zijn de gelden die door de ouders worden verstrekt ter bestrijding van kosten van onderhoud en opvoeding, en met name niet die welke tot betaling van kostgelden worden overgemaakt aan hem onder wiens hoede de minderjarige is geplaatst. Nu is in confesso, dat de strekking van het arrest in ruimen zin moet worden opgevat. Dit wordt dan ook door mij toegegeven. Maar welk criterium, dit is de vraag die men stellen moet, bepaalt het onderscheid tusschen de belastbare en de niet-belastbare toelagen? Dat criterium is, volgens den inhoud van het arrest zelf, de vrijheid of onvrijheid van beschikking. En het criterium van het onderscheid tusschen de vrijheid of onvrijheid van beschikking is het al of niet rechtstreeks toevloeien van de gelden aan den minderjarige. De vraag rijst dus hier: staan de gelden al of niet ter vrije beschikking van den pupil zelf. Hetgeen de geachte afgevaardigde uit Rotterdam wenscht, zou meebrengen, dat wanneer bijv. door den vader aan een minderjarigen student zeker bedrag wordt gezonden, dat bedrag in elk geval vrij zal zijn van bedrijfsbelasting, omdat het zoogenaamd moet dienen tot kwijting van opvoedingskosten. Zoover meen ik als hoofd van het Departement van Financiën ten deze niet te mogen gaan.

Men zal wel willen toegeven, dat onder de kosten die door middel van het uit Indië ontvangen geld, wellicht f 8000 of f 10 000, worden gekweten, wel andere uitgaven zullen voorkomen dan die welke voor opvoeding bestemd zijn. In elk geval er is geen aanleiding in het arrest van den Hoogen Raad, om een dergelijke toelage, die geheel beantwoordt aan de eischen van belastbaarheid welke de wet stelt, vrij te laten. Het criterium dat hier wel degelijk wordt aangegeven door ons hoogste rechtscollege — in aansluiting aan de conclusie van den procureur-generaal mr. Polis — is, ik herhaal het, dit: of het geld ter beschikking wordt gesteld van den minderjarige.

Waar door u, Mijnheer de Voorzitter, het verzoek is gedaan om ons eenigszins te bekorten, zal ik op deze zaak niet verder ingaan. Ik meen, dat hier van een onredelijke reactie door het Departement van Financiën tegen een rechterlijke uitspraak, geen sprake had mogen zijn.

Een tweede quaestie die te berde is gebracht, betreft de Zondagsrust van kommiezen en andere ambtenaren. Het geval dat aanleiding tot bespreking heeft gegeven, betrof den Zondagsdienst aan het kantoor te Oldenzaal. Ik wil wel mededeelen, hetgeen ik trouwens verleden jaar reeds heb gedaan, dat het onderwerp van de Zondagsrust mij in bijzondere mate ter harte gaat en dat ik, voor zoover dit van mij afhangt, de Zondagsrust zal bevorderen, altijd natuurlijk binnen redelijke grenzen; immers, men mag niet uit het oog verliezen, dat de eischen van den dienst ook op Zondag blijven bestaan.

Maar voor zoover, hetzij door vermeerdering van personeel, hetzij door verbetering van de dienstregeling, de Zondagsrust van de ambtenaren kan worden bevorderd, zal door mij niets worden verzuimd om dit doel te bereiken. Wat speciaal betreft de regeling aan het kantoor te Oldenzaal, meen ik bovendien in uitzicht te kunnen stellen dat men daar nog tot aanmerkelijke inkrimping van den Zondagsdienst zal kunnen geraken.

Door den heer Roessingh is verder de suikersmokkel behandeld. Wij staan, heeft de geachte afgevaardigde gezegd, nu pas aan het begin en de Minister begint reeds met honderd kommiezen meer aan te vragen; wat zal dan wel het einde zijn?

Uit het feit, dat ik reeds in den beginne, met de meeste kracht het kwaad tracht te keeren, leidt de geachte afgevaardigde af, dat de smokkelhandel wel niet te overwinnen zal zijn.

Maar dit schijnt mij eene onjuiste argumentatie.

Ik kan één van tweeën doen: òf de zaak laten loopen, weinig tegen het kwaad beproeven, òf van den beginne af aan den strijd met ernst en kracht aanvangen.

In het eerste geval zou de heer Roessingh thans niets tegen mij hebben in te brengen, maar dan geloof ik dat hij later alle reden zou hebben om mij te verwijten, dat ik, toen het nog tijd was, niet was opgetreden om het groote moreele kwaad waarop hij te recht de aandacht vestigde, te voorkomen. Waar ik echter van het eerste oogenblik af aan, zelfs vóórdat ik nog rapporten had ontvangen, maatregelen heb beraamd om het kwaad, toen het nog in de geboorte was, te fnuiken, geloof ik dat dit optreden zóó doeltreffend zal blijken — de bezetting aan de grenzen was trouwens toch zeer schraal — dat daarvan het beste mag worden verwacht.

Het personeel der kommiezen aan de grenzen is versterkt, de bepalingen op de eerste verboden linie zijn ten aanzien van den suikersmokkel verscherpt, een Koninklijk besluit om op de meest bedreigde punten ook de tweede linie onder dezelfde bepalingen te brengen, is reeds afgekondigd en ik geloof, dat wanneer wij elkander over eenige maanden weer spreken, wel zal kunnen geconstateerd worden, dat die maatregelen effect hebben gehad.

Wanneer men nu echter uit het feit, dat die maatregelen

genomen zijn, gaat concludeeren dat de toestand nog wel erger zal worden, dan geloof ik, dat men een conclusie trekt in strijd met de regelen der logica.

Door den geachten afgevaardigde werd voorts gewezen op een stuk door den heer van Nunen hedenmorgen in de *Nieuwe Rotterdamsche courant* gepubliceerd. Ik tracht mij altijd zooveel mogelijk op de hoogte te houden van hetgeen in de bladen voorkomt betreffende de aan mijn beheer toevertrouwde belangen, en het zou mij wel aangenaam zijn, wanneer ik immer zoo spoedig als thans een geschikte gelegenheid vond om onjuiste voorstellingen openlijk te weerleggen.

Niet altijd echter is dit mogelijk, maar thans kan ik opkomen tegen de conclusiën in dit stuk getrokken uit de lagere opbrengst van den suikeraccijns in November jl., vergeleken met die opbrengst in November 1902. Die lagere opbrengst zou namelijk wijzen op een ontzettende toeneming van de grensfraude.

Het is een feit, dat de opbrengst van den suikeraccijns in November jl. 3½ ton lager is dan in November 1902, maar in October jl. was de opbrengst ruim hetzelfde bedrag hooger dan in October 1902. En wanneer men nu eenigszins dieper doordringt tot de oorzaak waarom de opbrengst in de maand November minder was, dan ziet men, dat hiervoor een doodnatuurlijke oorzaak is te vinden, hierin bestaande, dat in de maand October van 1903 te Amsterdam 5 krediettermijnen zijn vervallen tegenover slechts 4 in de maand October van het vorige jaar. En natuurlijk verviel daardoor in de maand November weer één termijn minder, dan in dezelfde maand van het vorige jaar.

Het is dus een zuiver comptabele quaestie, die met de smokkelarij hoegenaamd in geen verband staat en men ziet hieruit hoe voorzichtig men moet zijn om in dergelijke gevallen dadelijk gevolgtrekkingen te maken.

Ik kom thans tot het groote onderwerp van de reorganisatie, en ik mag niet nalaten mijn dank uit te spreken aan de verschillende sprekers — hun aantal is groot — die over dit onderwerp het woord hebben gevoerd, voor de welwillende beoordeeling die zij daaraan wel hebben willen wijden. Het is zeer natuurlijk dat op- en aanmerkingen niet hebben ontbroken. Waar het betreft de tegenwoordige en toekomstige vooruitzichten van een zoo groot getal ambtenaren van zoovele verschillende categorieën, zou het onmogelijk zijn een regeling te ontwerpen die niet tot op- of aanmerkingen aanleiding zou geven.

Intusschen meen ik tevreden te mogen zijn over de gemaakte opmerkingen en zeer zeker over de wijze waarop zij zijn ingekleed, want schier alle sprekers hebben met ingenomenheid erkend, dat de ontworpen regeling een flinke verbetering zal brengen. Dat is een groote satisfactie voor mij en ik vind daarin aanleiding om hier, in aansluiting aan het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer van Raalte, openlijk hulde te brengen aan de commissie die mij in deze heeft ter zijde gestaan.

Alhoewel ik in sommige opzichten haar voorstellen niet geheel heb overgenomen, bestaat er voor mij toch ruimschoots aanleiding om die commissie allen lof toe te zwaaien voor haar groote toewijding bij de behandeling van deze zaak aan den dag gelegd en voor de humaniteit tegenover lagere ambtenaren, waarvan haar rapport op zoovele punten blijk geeft.

Ik zal thans overgaan tot de behandeling van de door de verschillende sprekers aangegeven détail-punten.

Het is mij niet geheel mogelijk dit systematisch te doen, omdat mij, waar ik onmiddellijk na een zoo snelle opeenvolging van sprekers, die zoo belangrijke beschouwingen leverden, aan het woord kwam, de tijd heeft ontbroken deze laatste stelselmatig te ordenen.

Gaarne neem ik in de eerste plaats acte van de verklaring die de heer Troelstra in zijn hoogst zakelijke, belangrijke en welwillende rede over deze zaak heeft afgelegd, dat zijnerzijds niet wordt gedeeld het verwijt, aan de samenstelling van de commissie uit louter hoofdambtenaren ontleend. Het was mij aangenaam te mogen vernemen, dat een door hem ingesteld onderzoek hem aanleiding gaf tegen de grief op te komen, als zouden die hoofdambtenaren in de eerste plaats de belangen van zich zelf of van hun collega's hebben voor oogen gehad en willens en wetens hebben verwaarloosd de belangen van de lagere ambtenaren. Hij heeft volmondig erkend, dat de nieuwe regeling meer den lageren dan den hoogeren ambtenaren ten goede zal komen en dat voor verschillende ambtenaren een zeer belangrijke verbetering zal worden verkregen, ja, dat ook ten slotte de kommiezen-verificateurs zullen profiteeren. Deze verklaringen acht ik niet zonder gewicht.

De geachte afgevaardigde schreef de nog bestaande bezwaren voornamelijk toe aan onze maatschappelijke instellingen. Hij houde het mij ten goede, dat ik op deze zaak niet verder inga. Waar tusschen hem en mij een zoo diepgaand verschil van inzicht ten opzichte van de wenschelijkheid eener sociale omwenteling bestaat, kan een twistgesprek daarover toch niet tot een practisch resultaat leiden. Dit was ook, meen ik, niet de bedoeling van den geachten afgevaardigde. Hij meende eenvoudig, dat de heerschende maatschappelijke opvattingen invloed hadden doen gelden. Ik zal dit niet tegenspreken; ieder is een kind van zijn tijd, maar zeer zeker heeft het ernstig voornemen bestaan om den invloed van verkeerde of bekrompen opvattingen uit deze regeling te weren.

De geachte afgevaardigde gaf in overweging om o. a. het minimum der traktementen van de kommiezen-verificateurs met f 100 te verhoogen. Ik wil wel aanstonds deze principieele verklaring afleggen, dat ik aan den drang tot dergelijke verhoogingen weerstand moet bieden, omdat bij de samenstelling dezer organisatie te recht is rekening gehouden met financiele eischen. Ware het bepaald onmogelijk geweest om, zooals de heer Bos gewild zou hebben, een f 30 000 à f 40 000 meer beschikbaar te stellen?

Natuurlijk, de schatkist kan een dergelijke verhooging ten slotte ook wel dragen, maar gelet op de op het oogenblik bestaande behoeften der ambtenaren, zooals die worden gekend en beoordeeld door hen die werkelijk daartoe bevoegd zijn, behoort men zich thans tot het voorgestelde te bepalen. Altijd zal het mogelijk zijn, buiten deze grens een terrein voor desiderata te vinden, maar dat neemt niet weg, dat de zaak zooals zij nu geregeld is, aan redelijke verwachtingen beantwoordt.

Het is mij opgevallen, dat weinig wordt gelet op het geheel der organisatie als zoodanig: men maakt aanmerking ten opzichte van het minimum of het maximum traktement van deze of gene categorie, maar men vergeet te veel, dat men alleen door het stelsel in zijn geheel te beschouwen, tot een billijk oordeel kan komen. Zoo, bijv. is bijna geen aandacht geschonken aan de zeer groote verbetering, die voor schier alle ambtenaren getroffen zal worden door invoering van het stelsel van periodieke bevorderingen. Maar er is meer. Zoo heeft men nog in het oog te houden, dat bij voorbeeld voor de zoo zeer beklaagde kommiezen-verificateurs de verbetering ook uit andere bepalingen dan die welke het salaris betreffen, voortvloeit. Te hunnen opzichte is nl. een zeer belangrijke verbetering tot stand gekomen, waar het geldt de toevoeging van standplaatstoelagen. Zeer zeker waren ook vroeger de kommiezen-verificateurs in het genot van toelagen, maar terwijl het maximum daarvan vroeger f 180 was, is het nu tot f 240 verhoogd en is bovendien het aantal standplaatstoelagen in belangrijke mate vermeerderd.

Dit zijn zaken die niet uit het oog mogen worden verloren, wanneer men zegt, dat het aanvangstraktement hetzelfde is gebleven. Op zich zelf is dit juist, hetgeen echter niet wegneemt, dat onder den invloed van andere bepalingen, de toestand in zijn geheel toch aanmerkelijk zal verbeteren.

Ten opzichte van de kommiezen-verificateurs is voorts de wensch geuit dat men hen toch niet zou uitsluiten in de toekomst van de betrekking van verificateur. Wij moeten hier wel onderscheiden, in zoover het geldt de belangen van de in dienst zijnde kommiezen-verificateur en van hen die in de toekomst in dienst zullen treden. Het heeft mij aangenaam getroffen, dat men goede nota heeft genomen van de verklaring in de Memorie van Antwoord, dat het de bedoeling is zoo breed mogelijk opgevat, loyaal en royaal, de bestaande vooruitzichten voor de thans fungeerenden te handhaven, natuurlijk binnen redelijke grenzen. Voor zoover echter ook in de toekomst de redelijkheid zal kunnen worden aangetoond om ten aanzien van de thans in dienst zijnde ambtenaren nadere beschikkingen te maken, zal, durf ik zeggen, geen enkel Minister van Financiën nalaten in den geest van de afgelegde verklaring een regeling te treffen.

Zooveel continuïteit heeft altijd wel bestaan tusschen de ver-

schillende opvolgende Ministers, dat zij rekening houden met een ernstig afgelegde verklaring van de Regeeringstafel, vooral wanneer het, zooals hier, geldt financieele en andere belangen van ambtenaren, onder hun Departement ressorteerend. De ambtenaren behoeven dus niet de minste vrees te koesteren dat de verklaring door mij op bladz. 9 der Memorie van Antwoord afgelegd, geen effect zou sorteeren.

Ik geloof dat men niet verder met een dergelijke regeling zal kunnen gaan en ik twijfel dan ook niet, of de bedoelde verklaring zal kunnen bijdragen, om misverstand aangaande de opvatting die voorgezeten heeft bij het opmaken van deze organisatie, geheel en al weg te nemen.

Wat nu betreft de ten aanzien van de kommiezen-verificateur ontworpen regeling, er is tegenwoordig een niet te miskennen bezwaar, ontstaande juist uit het verschil van opleiding der onderscheidene ambtenaren die aanspraak kunnen doen gelden op benoeming tot verificateur.

De heer Troelstra heeft gevraagd, of de kommiezen-verificateurs minderwaardig zijn in vergelijking met de adspirant-verificateurs.

Deze stelling in haar algemeenheid zou ik niet tot de mijne willen maken — de kommiezen-verificateurs zijn in menig opzicht zeer verdienstelijke ambtenaren — maar dit mag ik wel zeggen, dat door de vakmannen die hun oordeel hieromtrent hebben uitgesproken, is verklaard: 1°. dat het niet wenschelijk is om deze beide categorieën van ambtenaren naast elkander te doen voortbestaan, en 2°. dat de kommiezen-verificateurs bij de uitvoering van de Waardewet, niet zulke goede diensten kunnen bewijzen als de adspirant-verificateurs. Het ligt zelfs in de bedoeling het examen voor adspirant-verificateur nog ietwat te verzwaren, want geheel juist is wat de heer Bos heeft gezegd, dat de eischen van den dienst inderdaad scherper moeten worden beoordeeld. De voorwaarden, waaraan de ambtenaren moeten voldoen, stijgen dan ook.

Ik wensch nog te doen opmerken, dat de bestaande toestand aanleiding geeft tot rivaliteit en ongunstig werkt op den geest van het korps. Niets zou, dunkt mij, verkeerder geweest zijn, dan nu, waar de gelegenheid tot verandering bestond, deze onbenut te laten passeeren. Nu kan de geachte afgevaardigde wel zeggen, dat ik de regeling anders had kunnen maken en dit geef ik dadelijk toe; maar men heeft juist prijsgesteld op een oplossing als de ontworpene.

En, terwijl ik volkomen laat gelden het recht van critiek, zoo meen ik toch dat er geen aanleiding is deze oplossing te verwerpen en de eerste de beste andere te prefereeren.

Ik stem den geachten spreker toe, dat ook voor personen uit de lagere klassen de gelegenheid moet bestaan om zich op te werken, en alles wat in die richting kan gedaan worden, zal in mij een voorstander vinden; ik meen dat een dergelijk streven zooveel mogelijk in de hand moet gewerkt worden. . .

De heer **Bos**: Men moet de opleiding verbeteren.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Voorzeker, maar de heer Bos zal het toch wel met mij eens zijn, dat het bezwaarlijk is om voor ambtenaren in actieven dienst opleidingscursussen te openen. Ik wil nochtans gaarne mijn medewerking verleenen om, voor zoover het binnen redelijke grenzen mogelijk is, gelegenheid te geven tot ontwikkeling der ambtenaren.

De heer Troelstra vroeg mij of voor alle kommiezen de laagste berekening der standplaats-toelage zal gelden. Ik antwoord, dat alleen aan de kommiezen 3de-klasse de laagste standplaatstoelage (n°. 3) zal worden toegekend, maar dat voor de kommiezen der 2de en 1ste klasse de hoogere factor (n°. 4) zal gelden.

Ik meen dat dit meer is dan b. v. de heer van Raalte verwachtte, die op de voorstelling dat de laagste factor, (n°. 3) zou worden toegepast op de kommiezen van alle klassen, een redeneering bouwde welke, bij gebreke van haar grondslag, nu vanzelf omvalt.

Intusschen, hieruit blijkt voldoende, dat het niet te doen is geweest bij deze organisatie maar „naar zich toe te rekenen." Integendeel, zooveel mogelijk, is rekening gehouden met de eischen der billijkheid.

Wanneer dit eenigszins zou kunnen bijdragen tot het voorkomen van een toestand als de heer Troelstra in het vooruitzicht meende te moeten stellen, nl. dat de kommiezen toch altijd wel in de meening zullen blijven verkeeren, van willens en wetens in ongunstige positie te worden gehouden, dan zou ik mij dubbel verheugen, dat het mogelijk is geweest in deze een zoo gunstige regeling te treffen.

De vraag is tevens gesteld: hoe is men gekomen tot de verschillende cijfers van de standplaatstoelagen der onderscheidene gemeenten? Zooals reeds gemeld is in de Memorie van Antwoord, is ten opzichte van alle gemeenten een zeer ampel onderzoek ter plaatse ingesteld. De verschillende redeneeringen, die dan ook op grond van het bestaande systeem zijn gehouden, kunnen hiermee als vervallen worden beschouwd. Immers, terwijl ik niet weet wat indertijd, toen het bestaande systeem is geïntroduceerd, tot grondslag gediend heeft, weet ik wel, dat thans de werkelijke behoeften, met het oog op huishuur, belasting, enz., in oogenschouw zijn genomen en invloed zullen doen gelden op de vaststelling die aanstaande is.

De heer Merckelbach heeft in de eerste plaats bepleit de noodzakelijkheid van een betere regeling der vooruitzichten van de kommiezen-verificateurs. Het is mij voorgekomen, dat bij den geachten afgevaardigde een misverstand is ontstaan, dat ook niet is opgeheven na lezing van den passus in de Memorie van Antwoord, bladz. 9. Hij heeft gezegd: het is wel waar, er vindt geen schending van verkregen rechten plaats, maar de positie van deze ambtenaren verbetert toch niet.

Ik verzoek dien geachten afgevaardigde nog wel de verschillende beschikkingen die ten deze zijn ontworpen betreffende deze ambtenaren, in onderling verband te willen beschouwen. Ik ben er zeker van, dat zijn oordeel dan veel gunstiger zal luiden. Hij wenschte tevens een snellere bevordering dan thans geschiedt en wellicht in de toekomst mogelijk zal blijken, tot verificateur. Ten deze — het spijt mij wel — zal ik hem niet ter wille kunnen zijn. Ik geloof, dat de motieven die daaromtrent moeten gelden, mijn gedragslijn voldoende rechtvaardigen. Verder te gaan is mij onmogelijk.

De heer van den Berch van Heemstede, sprekende over de boekhouders, heeft de vrees geuit, dat er te hunnen opzichte achteruitgang zon zijn waar te nemen. Laat ik den geachten afgevaardigde mogen zeggen, dat onder de in voorbereiding zijnde bepalingen tot invoering dezer organisatie, er ook een voorkomt, krachtens welke die ambtenaren zullen blijven in het bezit van den persoonlijken titel van boekhouder. Men zal zeggen: wat hebben zij daaraan? Maar men wete, dat zij zeer gesteld zijn op het behoud van dien titel. Dat is mij gebleken uit een persoonlijk onderhoud met meer dan één van hen. Welnu, ook in dit opzicht, zal aan hun wenschen te gemoet worden gekomen.

Overigens is het een dwaling, dat zij zouden achteruitgaan.

De geachte afgevaardigde schijnt te meenen, dat zij ook met het minimum der Rijksklerken zullen moeten aanvangen. Dat is allerminst de bedoeling. Zij zullen in elk geval hun thans genoten inkomen behouden, zoodat van achteruitgang geen sprake kan zijn. Voor zoover echter de vooruitzichten die volgens deze regeling aan de Rijksklerken zullen te beurt vallen, beter zijn dan die voor de boekhouders, zullen ook dezen daarin deelen en ook zij kunnen dus slechts winnen, nimmer verliezen.

Datzelfde kan ik in antwoord zeggen aan den heer van Wichen, die de vooruitzichten van de boekhouders op benoeming tot ontvanger heeft ter sprake gebracht. Ook in dit opzicht zal de positie van deze ambtenaren, vergeleken met den thans geldenden toestand, niet verslechteren.

Ik wil voorts nog ter verduidelijking van de staten, zooals die na de wijziging, in de Memorie van Antwoord aangebracht, voor de Rijksklerken zullen luiden, een overzicht geven. De klerken zullen in drie klassen verdeeld zijn. Het traktement voor de derde klasse zal bedragen f 420; na vier jaren zal het verhoogd worden tot f 600, in plaats van tot f 480, zooals eerst was ontworpen; na acht jaren zal het bedragen f 660, na 12 jaren f 720.

De klerken 2de klasse vangen direct aan met f 720, maar het is duidelijk, dat ook in de tweede klasse het aantal dienstjaren in de derde klasse doorgebracht, medetelt, zoodat na 12 dienstjaren, onverschillig in welke klasse, het traktement f 840 zal bedragen; na 16 jaren wordt het salaris verhoogd tot f 960.

Het aanvangstraktement voor de eerste klasse bedraagt f 840, tenzij in de tweede klasse reeds een hooger salaris werd

genoten. Dat moet men in het oog houden, want dat is in het voordeel van de ambtenaren. Na 12 jaren bedraagt het salaris in de 1ste klasse f 960, na 16 jaren f 1080 en na 20 jaren f 1200. Bovendien kan in bijzondere gevallen de bezoldiging trapsgewijze tot f 1500 stijgen. Daarbij moet men de standplaatstoelage in aanmerking nemen, die voor de eerste en tweede klasse f 240 kan bedragen en voor de derde klasse f 180.

De heer Ketelaar heeft gevraagd, of de standplaatstoelagen van enkele ambtenaren te Amsterdam tot hun traktement zullen worden gerekend.

De heer **Ketelaar**: Ik heb er op gewezen, dat bij twee categorieën de bedoelde toelage wel voor den pensioensgrondslag in aanmerking komt, bij de twee andere niet. Kan dit voor de laatste ook niet?

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën:* De geachte afgevaardigde houde mij ten goede, maar dit betreft een zeer speciaal punt, dat nader moet worden overwogen. In elk geval zullen ook te dezen opzichte toepassing vinden de beginselen die de geheele organisatie beheerschen en die de strekking hebben om voor de fungeerende ambtenaren den toestand nimmer te verslechteren. Tevens heeft de geachte afgevaardigde gevraagd: zullen de 20 kommiezen die dit jaar examen voor kommies-verificateur hebben afgelegd, ook in de toekomst hun vooruitzichten behouden? Daarop antwoord ik bevestigend.

Ik mag niet nalaten ten slotte den geachten afgevaardigde, den heer Bos, speciaal mijn dank te betuigen voor de wijze waarop hij de geheele organisatie heeft beoordeeld. Hij is er naar het mij voorkomt, uitstekend in geslaagd de hoofdbeginselen die er aan ten grondslag zijn gelegd, kort en duidelijk aan de vergadering bloot te leggen en ik twijfel niet of degenen die de verschillende bepalingen in hun verband beschouwen, zullen met hem instemmen, dat voor onderscheidene categorieën van ambtenaren een belangrijke verbetering ten gevolge van de werking van deze organisatie zal worden verkregen.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op het vele werk van de Kamer en den tijd, zal ik op vele bedenkingen, die ik ook na de rede van den Minister nog heb, niet ingaan.

Ik kan op het vermoeden van den Minister, dat door zijn antwoord in zake de standplaatstoelage de ontevredenheid der kommiezen met deze regeling zal zijn weggenomen, slechts antwoorden, dat, voor zoover ik den toestand ken, dat niet het geval zal zijn. Maar wel zal menig ambtenaar van dat antwoord een aangenamer indruk ontvangen dan van de door mij voorgelezen zinsnede uit de Memorie van Toelichting.

In één opzicht heeft de Minister mij sterk teleurgesteld, nl. door zijn antwoord omtrent de verhouding van de kommiezen-verificateur en adspirant-verificateurs, een van de belangrijkste punten van deze organisatie. Ik had gehoopt, dat de Minister in deze nog nadere overweging zou hebben toegezegd. Het Koniuklijk besluit, waarin de regeling nader moet worden belichaamd, is, naar wij gehoord hebben, nog niet gereed. En nu zou ik den Minister in het belang van den dienst en den goeden geest van de ambtenaren met den meesten aandrang in overweging willen geven, nog eens na te gaan of werkelijk de weg, dien hij op grond van de hem verstrekte adviezen meent te moeten inslaan, de goede is en niet juist de verkeerde.

Ik wil gaarne erkennen dat het dualisme waarover de Minister sprak, verkeerd werkt; maar nu heeft de Minister gemeend dat te moeten opheffen door de kommiezen-verificateur op den duur uit de verificateursbetrekking te weren en die te reserveeren voor de adspiranten. Er zou een andere weg gevolgd moeten worden en wel deze, dat maatregelen genomen werden opdat de kommiezen-verificateur nog beter dan op dit oogenblik bekwaam worden gemaakt voor de verificateursbetrekking, en dat gebroken werd met het stelsel om in die betrekkingen ook te plaatsen personen die eerst adspirant-verificateur zijn geweest. Ik koester nog de hoop dat nadere overweging daarvan misschien nog wijziging in het plan van den Minister zal ten gevolge hebben. Het betreft hier niet alleen de kommiezen-verificateur, maar de vooruitzichten der kommiezen in het algemeen; want de Minister moet niet vergeten, dat op het oogenblik een jonge kommies, die goed zijn verstand heeft en oppassend is, in de bestaande regeling kans heeft, op den duur als verificateur een traktement te veroveren van ruim f 1800, en dat als het plan des Ministers wordt doorgevoerd een kommies geen hooger traktement kan erlangen als kommies-verificateur dan f 1400, zoodat voor het beste gedeelte van het kommiezenpersoneel de vooruitzichten bij de nieuwe regeling ongunstiger worden dan ze nu zijn.

Ik had den Minister een vraag gedaan, betrekking hebbende op de ambtenaren aan de suikerraffinaderijen. Voor nachtdiensten die daar plaats vinden en waarvoor tegenwoordig f 120 als toelage ontvangen wordt; ik heb gevraagd, waar voor andere surveillances een toelage van f 180 in uitzicht wordt gesteld, of de Minister daar ook niet meent dat deze ambtenaren voor het werk dezelfde toelage moeten ontvangen? Misschien dat de Minister op deze vraag niet voorbereid is. Is dat het geval, dan behoeft hij er niet op te antwoorden; maar wordt door mij dit punt in zijn welwillende aandacht aanbevolen

Ten slotte wensch ik de aandacht te vestigen op een woord door den Minister gesproken en waarvan de draagwijdte mij niet heel duidelijk is. Hij heeft namelijk gezegd in antwoord aan een der sprekers van heden, dat nadere regelingen die nog zullen moeten plaats vinden, steeds gebouwd zullen moeten zijn op dit beginsel, dat geen van de ambtenaren daardoor in slechter conditie zal mogen komen. Dat is een goed beginsel, al zal ten opzichte van sommigen tijdelijk daardoor een uitzondering op de nieuwe regeling moeten worden gemaakt. Maar wij meenen over de draagwijdte van die uitspraak het met elkander eens zijn.

Ik heb hier het oog op de nieuwe regeling, die de Minister toezegt omtrent de standplaatstoelagen in de verschillende plaatsen.

Het is mogelijk, dat bijv. in Scheveningen die toelage f 120 zal worden, in plaats van f 180; op de eene standplaats zal die toelage verhoogd en op de andere verlaagd worden. Op de eene plaats zullen de kommiezen van die wijziging profiteeren en op de andere plaats misschien van slechter conditie worden.

Nu meen ik de woorden van den Minister zoo te moeten opvatten, dat niemand althans in ongunstiger positie door deze nieuwe regeling komen zal.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den Minister mijn dank te betuigen voor, en acte te nemen van zijn verklaring, dat binnenkort opheffing van allen goederendienst op Zondag te Oldenzaal te gemoet gezien kan worden.

Wat nu betreft 't door mij gesprokene in eersten termijn, zoo schijnt de Minister twee door mij gemaakte opmerkingen over 't hoofd gezien te hebben.

Ik wil deze, Mijnheer de Voorzitter, thans, met het oog op 't late uur, slechts in het kort reliveeren.

De eerste opmerking betreft datgene wat voorkomt op bladz. 14 der Memorie van Beantwoording. Daar ter plaatse deelde de Minister mede omtrent de promotie der rijksklerken:

„Zooals reeds in de Memorie van Toelichting is medegedeeld, zal de bevordering naar de volgende hoogere klasse naar ancienniteit geschieden. Het behoeft nauwelijks gezegd, dat hierbij ondersteld wordt bezit der algemeene vereischen voor de hoogere klasse en geschiktheid voor de te vervullen betrekking.

Nu was mijn vraag, of die bedoelde algemeene eischen geconstateerd zullen worden door een examen of op andere wijze? En wat de tweede opmerking aangaat, deze betrof de financieele positie dier ambtenaren, in het bijzonder het aanvangssalaris. Ik herhaal nog eens, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister in de Memorie van Beantwoording 't heeft laten uitkomen, dat de rijksklerken gemiddeld op 26 jarigen leeftijd aangesteld worden, na het afleggen van een examen, en na 5 jaren in een andere betrekking bij de belastingen werkzaam geweest te zijn.

De Minister nu heeft hier ter plaatse nog niet zijn meening te kennen gegeven over dit aanvangstraktement.

Ik zou daarom alsnog gaarne 's Ministers meening in deze willen leeren kennen of wel Zijn Excellentie in overweging willen geven, zoo hij nog nader de financieele positie der rijksklerken wil nagaan, van die uitkomst later de Kamer te doen blijken.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van mijn vraag aangaande de standplaatstoelagen, is het antwoord van den Minister voor mij zoo bevredigend geweest, dat het mijn stoutste verwachting overtroffen heeft.

Er wordt in de Memorie van Toelichting gezegd, dat de kommiezen de laagste standplaatstoelage zullen verkrijgen. Nu blijkt dat „kommies" niet beteekent: kommies, maar enkel: kommies 3de klasse, en dat dus alle andere kommiezen niet enkel die der eerste maar ook die der tweede klasse zullen genieten de middelste standplaatstoelage.

Dat ik dit zoo slecht gelezen heb, neem ik mij zelven nog niet zoo kwalijk, daar ik nu op hetgeen ik er over gesproken heb, een antwoord van den Minister uitlokte, waarover ik slechts mijn groote voldaanheid heb te betuigen.

Wat nu betreft de beide andere punten door mij ter sprake gebracht, verkeer ik nog eenigermate in het onzekere.

In de eerste plaats verzocht ik om een overgangsbepaling ten aanzien van die verificateurs, die reeds bij de inwerkingtreding van het besluit van 1882 kommies-verificateur waren en in de tweede plaats sprak ik den wensch uit, dat de kommiezen 1ste klasse op het hoogste traktement zouden kunnen komen, gelijk dit ook bij andere categorieën het geval is, na twintigjarigen diensttijd en niet eerst na 22jarigen dienst, zooals thans wordt voorgesteld.

Ik heb op die vragen geen antwoord ontvangen en wensch dit ook niet, wanneer mijn opvatting juist mocht blijken, dat het zwijgen van den Minister beteekent, dat Zijn Excellentie inderdaad bereid is die twee punten in nadere overweging te nemen.

Wanneer die interpretatie van des Ministers stilzwijgen juist is, dan kan ik mij ook in dit opzicht voldaan verklaren en dan zal ook hier weder blijken, dat spreken zilver, maar zwijgen goud is.

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Fock, wien het leed doet op dit oogenblik wegens andere werkzaamheden hier niet aanwezig te zijn, heeft mij verzocht dit mede te deelen. Ik geloof niet dat de heer Fock het eens zal zijn met de opvatting van den Minister, maar daar ik mij niet in de uitlegging van het arrest van den Hoogen Raad zal verdiepen, waarin ik voor mij echter nader bij den heer Fock dan bij den Minister sta, kan ik haar ter zijde stellen.

De Minister heeft in zijn antwoord aan mij opgemerkt, dat ik geen juiste verklaring gaf van het tekort van 3½ ton, in vergelijk met de opbrengst in November van 1902 van den suikeraccijns. Ik stem den Minister toe, dat ik wat absoluut gesproken heb als ik dat tekort *alleén* aan de pas begonnen fraude toeschreef. Ik heb dan ook uitdrukkelijk er bijgevoegd, dat de berekening die ik maakte mogelijk niet geheel zuiver zoude zijn, omdat ik veronderstelde dat ook andere factoren invloed hebben kunnen uitoefenen. Al stem ik dus den Minister toe, dat ook redenen van comptabiliteit hebben medegewerkt, ik vertrouw dat de Minister mij zal toestemmen dat het invoeren of smokkelen van niet in ons land veraccijnsde suiker ook tot dat tekort — ook al weten wij niet hoeveel — het zijne heeft toegebracht. De Minister zou toch al zeer onlogisch handelen, wanneer hij meende, dat de fraude geen invloed op de schatkist uitoefent. De fraude gaf immers den Minister aanleiding dat hij zijn 100 manschappen opriep en hij zou dit zeker niet gedaan hebben indien de fraude niet merkbaar was in de opbrengst van den suikeraccijns. Nu zegt de Minister: „moet ik de zaak dan maar laten en doen alsof de fraude niet bestaat?"

Dat was mijn bedoeling niet en ik heb geenszins afgekeurd dat de Minister 100 kommiezen aanstelde. Ik acht dit thans noodig. Ik wenschte den Minister er alleen op te wijzen, dat hij al te optimistisch is. Ik geloof dat de Minister zelfs met de tweede verboden linie zijn doel niet zal bereiken. Ik wijs op de ervaring vroeger opgedaan op de sterk verdedigde linie aan de Duitsche grens met betrekking tot den invoer van spiritus en op de eveneens sterk voorziene linie aan de Belgische grens met betrekking tot het zout. Heeft dit de fraude verhinderd? De Minister zal ook hier zien dat, blijft het groot verschil in accijnsheffing in de grenslanden bestaan, zich een immoreele en demoraliseerende toestand zal ontwikkelen. De Minister zegt van neen, en riep mij toe: wacht maar eenige maanden en dan zult gij eens wat zien. Dan is de opkomende smokkelarij den kop ingedrukt. Ik hoop dat. Maar mag ik dan den Minister een voorstel doen? Indien dat met enkele maanden niet geschied is, mag ik dan van den Minister een antwoord ontvangen, wat ik nog niet op mijn vraag van straks ontving, een antwoord dat dan niet in woorden maar in een daad moet bestaan, namelijk in een voorstel tot een zeer aanzienlijke verlaging van den suikeraccijns?

Dan zal blijken wie gelijk heeft gehad.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft niet geantwoord op de door mij in mijn eersten termijn gestelde vragen Ik zal daar niet verder op ingaan, maar er den Minister op wijzen dat door verschillende sprekers bijv. de quaestie van de salarissen der kommiezen is ter sprake gebracht. Ik heb den Minister daaromtrent een bepaalde vraag gedaan, die ik nu niet zal herhalen.

De Minister heeft zooeven gezegd dat hij in mij kon prijzen de wijze waarop ik zijn organisatie heb opgevat. Welnu, dan hoop ik ook dat mijn opvatting van de andere door mij aangevoerde zaken de juiste zal blijken en de Minister die bij de nadere uitwerking zal overwegen. Ik wijs bijv. op den toestand der rijksklerken bij de registratie en andere dergelijke punten, waarmede ik thans de Kamer niet verder zal ophouden, maar die ik in de nadere overweging van den Minister blijf aanbevelen.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik maak mijn verontschuldiging, dat ik niet op alle gemaakte opmerkingen geantwoord heb. De verklaring daarvan ligt eensdeels in het feit, dat zij zoovele en velerlei waren, maar anderdeels in de omstandigheid, dat zij de nadere uitwerking der organisatie betreffen. Ik moet dus wel op vele opmerkingen het antwoord schuldig blijven. Dit beteekent natuurlijk niet, dat daarmede afwijzend op die opmerkingen is beschikt, maar dat ik ze in nadere overweging houd, en waar de heer van Raalte gezegd heeft, mijn stilzwijgen ook in dien zin te hebben opgevat, wil ik niet nalaten nog eens zeer nadrukkelijk te verklaren, dat ik alle aandacht aan de verschillende opmerkingen zal wijden.

Door den eigenaardigen vorm waarin de organisatie, die het geldt, moest vervat worden, wordt op het oogenblik slechts beslist over de hoofdbeginselen, maar is het ten aanzien van de uitvoering nog altijd mogelijk om zelfs op reeds kenbaar gemaakte voornemens terug te komen.

Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat de leden aan wie ik een positief antwoord ben schuldig gebleven, met de toezegging genoegen zullen nemen — men moge haar vaag noemen, maar zij is goed bedoeld — dat ik nauwlettend de gemaakte opmerkingen zal nagaan.

De heer Troelstra heeft mij een pertinente vraag gedaan.

Hij heeft gezegd, dat hij het goede beginsel toejuichte om de vooruitzichten van de in dienst zijnde ambtenaren onverzwakt te handhaven voor de toekomst, maar, vroeg hij, als een kommies van een gemeente met een hoogere standplaats naar een met een lagere wordt verplaatst, zal hij dan de tegenwoordige hoogere toelage behouden?

De heer **Troelstra**: Ik bedoelde of, wanneer een kommies blijft op dezelfde standplaats en de toelage voor die standplaats wordt door deze herziening verlaagd of hij dan, zoolang hij op die standplaats geplaatst blijft, de bestaande dus hoogere toelage zal behouden?

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Het blijkt, dat ik den geachten afgevaardigde minder juist had begrepen, maar op de vraag, zooals de geachte afgevaardigde haar zooeven formuleerde, kan het antwoord bevestigend luiden.

De heer Roessingh is teruggekomen op den suikeraccijns en heeft gemeend, dat ik alleen door den nadeeligen invloed dien de fraude op de schatkist oefent, tot maatregelen daartegen zou zijn bewogen.

Ik moet dit ontkennen, Mijnheer de Voorzitter, want ik heb zelfs niet gewacht, totdat in de rapporten over geconstateerde fraude werd geklaagd, maar ben reeds aanstonds handelend opgetreden, op grond van de verwachting, die ik had, dat.

gegeven de menschelijke natuur, door de prijsverschillen van de suiker in België, Duitschland en ons land, de grensbewoners wel geprikkeld zouden worden tot smokkelarij. Daartegen heb ik dadelijk den strijd willen aanbinden, dit is bij de behandeling van de suikerquaestie duidelijk door mij verklaard; intusschen kan ik dit punt laten rusten.

De geachte afgevaardigde heeft de hoop uitgesproken, dat ik binnen eenige maanden zal komen met een voorstel tot verlaging van den suikeraccijns.

Die hoop van den geachten afgevaardigde moet ik tot mijn leedwezen den bodem inslaan; een dergelijk voorstel doe ik niet. Er is in het wetsontwerp een termijn gesteld tegen welken een herziening van de wet zal plaats hebben, en die termijn zal, naar ik vertrouw, worden in acht genomen. Vóór den gezetten tijd zal ik mij echter met deze quaestie niet kunnen bezighouden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 22 tot en met 39 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de Vde afdeeling (Kosten van administratie van het zegel, de registratie, de successie, de hypotheken en het kadaster, de vermogensbelasting, de Staatsloterij, de domeinen onder beheer van het Departement van Financiën, het geldelijk beheer der groote wegen, vaarten en veren en der visscherijen op de Schelde en Zeeuwsche Stroomen).

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag worden klachten geuit over te groote fiscaliteit van sommige inspecteurs der registratie bij de toepassing van de wet op de vermogensbelasting.

De Minister antwoordt daarop in paragraaf 2 van de Memorie het volgende:

„Reeds meermalen is aan de Vertegenwoordiging in herinnering gebracht, hoe moeilijk het voor de inspecteurs der registratie is, om bij de uitvoering der wet op de vermogensbelasting den juisten middenweg te bewaren tusschen te groot vertrouwen in de aangiften en te groote fiscaliteit; uit hetgeen van hun optreden aan het Departement van Financiën blijkt, wordt opgemaakt, dat de meesten hunner dien middenweg weten te houden; daarom kan er in de bij het Voorloopig Verslag gedane mededeeling geene aanleiding gevonden worden tot eenigen algemeenen maatregel. De ondergeteekende zal echter, zoodra hem wordt medegedeeld welke inspecteurs al te fiscaal optreden, naar dat optreden een bijzonder onderzoek doen instellen en naar bevind van zaken handelen."

Ik verheug mij over dit antwoord, vooral omdat de Minister geen termen vindt om eenigen algemeenen maatregel te nemen. Zoodanige maatregel zou toch mijns inziens wel eens geen goede uitwerking kunnen hebben en in plaats van eenige fiscaliteit, wel eens een groot woord, een slappe toepassing in de plaats kunnen stellen. En daarvoor moet zeer zeker worden gewaakt.

Te recht wijst de Minister op den moeilijken werkkring van de inspecteurs om aan den eenen kant niet al te goed vertrouwend te zijn en aan den anderen kant niet al te fiscaal.

Die moeilijkheid vindt vooral daarin haar grond, dat de inspecteurs veelal met onvoldoende gegevens moeten werken. Die gegevens zijn voor zoover zij op zekerheid berusten eigenlijk slechts drie in getal. In de eerste plaats kunnen de inspecteurs de wetenschap hebben van den omvang van het vermogen, voor zoover het bestaat uit onroerende goederen, en dan van het bezit van hypotheken. En verder kunnen zij inlichtingen putten uit de memoriën van aangifte bij de successie. Alles wat daarbuiten valt, is hun onbekend. Zoo bijv. de effecten in portefeuille, de gewone schuldvorderingen en meer dergelijke zaken. Waren nu de eigen aangiften van de belastingschuldigen altijd goed te vertrouwen, dan kon er natuurlijk niet de minste moeilijkheid rijzen, doch de ondervinding heeft geleerd, dat dit het geval is. En zoo komt de inspecteur te staan voor de vraag of hij een aangifte al dan niet moet verhoogen en dit is een groote moeilijkheid. De inspecteur mag zeer zeker niet lichtvaardig tot verhooging overgaan, maar evenmin behoeft hij mijns inziens voor elke verhooging, die hij doet, positief bewijs te kunnen leveren. Daartusschen liggen vele gevallen, die de inspecteur zal moeten oplossen en waarbij hij geleid zal moeten worden door den indruk, dien hij na onderzoek van de zaak heeft gekregen en door zijn geweten.

Daarin zou ik hem nu niet te veel door aanschrijvingen vanwege het Departement willen bemoeilijken. Men vergete toch hierbij niet, dat voor iederen belastingschuldige het recht van beroep openstaat. En zoo zal het den eerlijken aangever veelal niet moeilijk vallen zijn goed recht aan te toonen en de smokkelaars behoeven niet beklaagd te worden.

De heer **Brummelkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een woord te zeggen in betrekking tot de woningtoestanden in de gemeente Hoek van Holland, — toestanden die langen tijd veel te wenschen hebben overgelaten. Er was daar gebrek aan woningen, rioleering en bestrating. Nu heeft de Minister in de Memorie van Antwoord, en dit verblijdt mij, gezegd, dat de menschen in de gelegenheid gesteld zijn om bouwgrond te verkrijgen en dat hij het aldus heeft ingericht, dat de speculanten er buiten worden gehouden. Dit verdient lof.

De bestrating en rioleering zal echter van de gemeente 's Gravenzande, waaronder Hoek van Holland behoort, zware lasten vragen en nu meen ik, dat de verwijderde oorzaak daarvan ligt bij de Regeering, die bij den aankoop van grond geen voorwaarden heeft gesteld, zooals die door gemeenten plegen gesteld te worden, waarbij den koopers de plicht wordt opgelegd te zorgen voor rioleering en bestrating. Zou de Regeering nu ook termen kunnen vinden om wegens dit betrekkelijke verzuim de gemeente 's Gravenzande op eenige wijze te gemoet te komen?

Er moet verbetering komen, zóó kan het niet blijven. De gemeente 's Gravenzande is er toe verplicht, maar zij zal allicht tot de conclusie komen, dat het voor haar anders had kunnen zijn, wanneer de Regeering bij den verkoop van grond anders had gehandeld.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met zeer veel genoegen de opmerkingen vernomen van den geachten afgevaardigde uit Assen, den heer Willinge, ten opzichte van de houding, die tegenover de inspecteurs van de registratie behoort te worden aangenomen. Het is juist, dat het voor de inspecteurs altijd een zeer lastige beslissing blijft of de aangifte al dan niet behoort te worden verhoogd, en ik stem geheel met den geachten afgevaardigde in, dat het niet zou aangaan hier algemeene voorschriften te geven, doch dat iedere zaak op zich zelf moet worden beoordeeld.

Volgens de wet is de inspecteur gehouden naar zijn overtuiging te handelen. Ik kan mij niet voorstellen dat een inspecteur die door een nadere behandeling in beroep overtuigd is van zijn verkeerde opvatting, bij die opvatting zal blijven. Ik reken dat de inspecteurs zich volgens de gewone regelen van het gezond verstand, zullen onthouden van wat genoemd is te groote fiscaliteit.

Mocht het blijken dat er inspecteurs waren die te dien opzichte een verkeerde handelwijze volgden, dan zouden maatregelen gewettigd zijn en ook genomen worden om daaraan paal en perk te stellen.

Ik dank den geachten afgevaardigde voor de wenken die hij heeft willen geven. Het is ook wel eens goed, dat tegenover de klachten die worden aangeheven over de wijze waarop de inspecteurs optreden, ten aanhoore van de belastingschuldigen, op de moeilijkheden, waarvoor zij zijn geplaatst, worde gewezen.

De geachte afgevaardigde, de heer Brummelkamp, heeft een punt besproken, dat niet in de stukken is behandeld. De verkoop van den bouwgrond is er wel besproken, maar niet de quaestie van de rioleering.

Ik laat daar of er eenige reden is — het is vóór mijn tijd gebeurd — om de Regeering te verwijten dat zij domeingrond heeft verkocht zonder te bepalen dat voor de rioleering moest worden gezorgd. Nu daaruit af te leiden, dat het Rijk verplicht zou zijn de gemeente te ontheffen van de kosten van rioleering, kan ik niet billijken. Ik betwijfel bovendien sterk of, wanneer er aanleiding zou bestaan tot tegemoetkoming, deze zou moeten uitgaan van het Departement van Financiën. Ik geloof niet dat de geachte afgevaardigde voor dit doel aan het juiste adres is.

De heer **Brummelkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen

dat bij het woord „kaveling", zooals dat in de Memorie van Antwoord voorkomt, uit den aard der zaak de nadruk valt op het hygiënisch belang der rioleering.

Dat het Rijk hier wel degelijk belang bij de zaak heeft, ligt daarin, dat zij aan den Hoek zooveel ambtenaren heeft, die toch een goede woning noodig hebben. En nu de Woningwet pas in werking is getreden, moet het Rijk mijns inziens een goed voorbeeld geven en meen ik ook daaraan een argument te mogen ontleenen om den Minister te verzoeken deze zaak nog eens te overwegen.

Mocht door de gemeente 's Gravenzande een adres tot H. M. de Koningin worden gericht, dan hoop ik dat de Minister van zijn invloed gebruik zal maken om op dat adres een gunstige beschikking te trachten te verkrijgen.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde verzoekt mij om, indien eventueel een adres mocht inkomen, daaraan steun te verleenen. Wanneer het adres aan mij gerenvoyeerd wordt, zal ik niet nalaten het met den meesten ernst te overwegen. In het omgekeerde geval zal ik buiten de mogelijkheid zijn om daarover advies uit te brengen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 40 tot en met 50 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 51, luidende:

„Kosten van personeel van het bestuur der visscherijen op de Schelde en Zeeuwsche Stroomen, f 41 492."

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit artikel is een quaestie behandeld, welke ik eigenlijk niet goed begrijp, wat met dit artikel te maken heeft, maar dat doet er nu niet toe.

Het betreft het Drielsche vischwater De quaestie is deze. Er bestaat in de gemeente Driel een zeker recht of gewoonte voor de inwoners van dat dorp, om in zeker water te visschen. Nu schijnt er een quaestie te zijn ontstaan tusschen het gemeentebestuur en die gerechtigden op het vischwater, aan wie dit eigenlijk behoort, aan de gemeente, dus aan alle ingezetenen, dan wel ten gebruike van die bewoners van Driel, die daar wenschen te visschen.

Nu heeft het gemeentebestuur het vischwater, dat tot dusver uitsluitend gebruikt wordt door de visschers, verpacht en daardoor, mijns inziens, een wijziging gebracht in den bezitstoestand. Het heeft gezegd: de opbrengst van het vischwater is bestemd voor de geheele gemeente en niet alleen voor degenen die daar wenschen te visschen.

De visschers hebben zich daaraan echter niet gestoord. Zij erkennen die eigendomsdaad van het gemeentebestuur niet, en blijven visschen. Gevolg daarvan eerst proces-verbaal en daarna, bij de vervolging, schorsing van de zaak, wegens een quaestie van burgerlijk recht. Met dat alles heeft de Staat natuurlijk niets te maken en dus wij ook niet.

Maar het bewuste water maakt deel uit van de geheele rivier, en nu rijst de quaestie, waar is de grens tusschen het water van het Rijk en dat der gemeente of der visschers.

Deze is niet vastgesteld, zoodat wanneer iemand daar vischt en het Rijk zegt: gij vischt op mijn water, de visscher zegt: de grenzen zijn niet vastgesteld; bewijs uw recht. En de visscher wordt vrijgesproken.

Het ligt voor de hand, dat het Rijk er belang bij heeft, de grens te trekken tusschen het Rijks- en het gemeentewater; maar met wie moet daarover gecontracteerd worden?

Mijns inziens moet de Staat de zaak overleggen met het gemeentebestuur en is dit het aangewezen lichaam om in deze te regelen.

Ik laat dit echter daar. Om de quaestie uit te maken heeft men er iets anders op uitgevonden. De Staat heeft tot het gemeentebestuur gezegd: laat ons gezamenlijk het water verpachten, dan wordt ieder ander dan de verpachter, hetzij hij in 's Rijks water, hetzij in dat der gemeente heeft gevischt, veroordeeld, tenzij hij bewijst recht te hebben op het vischwater.

Nu schijnt mij dit toch vreemd. Uit de overeenkomst zelf toch blijkt dat het gemeentebestuur weet, welke de grens is en dat de Staat dit ook weet, want anders konden zij niet berekenen, welk deel der opbrengst van de verpachting aan elk van beide toekomt. Waarom dan niet eenvoudig tot de vaststelling der grenzen overgegaan? Maar men vond het veiliger gezamenlijk te verpachten, blijkbaar om op die wijze een proces met de visschers te voorkomen.

Intusschen zou ik ook hiermede mij niet verder hebben in te laten; maar nu is er bij de overeenkomst gesloten tusschen den Staat en het gemeentebestuur van Driel bepaald, dat, wanneer er een proces over deze zaak komt, de Staat de kosten daarvan op zich zal nemen.

Het gemeentebestuur n.l. is wel genegen de opbrengst van dit vischwater te geven aan alle ingezetenen, in plaats van aan de visschers, maar durft geen proces te wagen. Het maakt wel inbreuk op den bestaanden toestand; want tot dusver waren het de visschers van Driel die daarop vischten te hunnen eigen bate, terwijl het gemeentebestuur het voortaan voor alle ingezetenen vruchtdragend wil maken; maar het procedeert niet; het associeert zich liever met het Rijk, dat de kosten op zich zal nemen.

Dit maakt den indruk alsof de Staat hier partij heeft getrokken in een quaestie tusschen het gemeentebestuur en die visschers.

Het komt mij dan ook voor dat de conscientie van den Staat niet recht zuiver is op dit punt, want men heeft zich gewend tot de Rekenkamer met de vraag of, indien het proces verloren werd, zij bezwaar zou maken de daarvoor gemaakte kosten te verevenen, indien de Staat die op zich neemt. Dit doet men toch niet als men gevoelt op een volkomen zuivere basis te staan.

Mij dunkt dat deze weg niet had behoeven te worden ingeslagen. De Staat heeft recht op aanwijzing der grenzen van zijn vischwater en dat van het aangrenzend vischwater. Wanneer hij nu eenvoudig die grenzen met het gemeentebestuur had bepaald, dan was hij volkomen correct geweest. Indien het gemeentebestuur bevoegd is dit water te verpachten, gelijk het beweert, dan is het natuurlijk ook bevoegd de grenzen te bepalen. Het is mogelijk dat de visschers zich niet aan de verpachting door het gemeentebestuur gestoord zouden hebben, en in het Drielsche vischwater waren blijven visschen, maar dan was er een proces gekomen tusschen het gemeentebestuur van Driel en de visschers, en had het gemeentebestuur moeten beslissen of het zich daaraan wagen wilde. Misschien had het dan zelf gezegd: laten wij het maar laten loopen, want de visschers hebben altijd van dat vischwater gebruik gemaakt; zullen wij het hen bemoeilijken, alleen om onze inkomsten met een kleinigheid te vermeerderen? Maar het gemeentebestuur heeft dat niet gedaan, doch liever zich aangesloten bij het Rijk om op kosten van het Rijk de quaestie te doen uitmaken. De visschers kunnen niet procedeeren; dat is te gevaarlijk, want 1 of 2 visschers zouden dan de wellicht niet geringe proceskosten moeten dragen en voor dat risico is het belang niet groot genoeg.

Had het Rijk zich er niet mede bemoeid, dan zou de zaak waarschijnlijk gebleven zijn zooals zij was. Nu het Rijk zich er mede bemoeid heeft, zullen die menschen waarschijnlijk het recht, dat ze tot dusver op het vischwater uitoefenden, moeten prijsgeven.

Ik meen dat deze Minister van Financiën een zeer rechtvaardig man is, maar ik vrees, dat hij toch ditmaal eenigermate zich gesteld heeft op het standpunt van den president der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, toen deze de partij opnam voor Panama tegen Columbia, waardoor dit laatste de dupe van de geschiedenis is geworden; want tegen zulk een kolos viel voor het machtelooze Columbia niet te ageeren.

Wanneer de Minister de zaak anders had ingezien, zou hij nòg rechtvaardiger gehandeld hebben!

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën:* De slotwoorden van den geachten spreker waren zeer vleiend voor mij, waar hij mij vergeleek bij den president der Vereenigde Staten, maar ik mag noch die vleiende vergelijking,

noch hetgeen de geachte spreker daaraan toevoegde, aanvaarden. Hij zeide namelijk dat het te doen zou zijn hier een gunstige beslissing te verkrijgen in een zaak waarin de Staat geen partij is.

Zoo is het inderdaad niet. Als ik gemeend had dat de Staat niet bij de zaak was betrokken en geen deugdelijk recht had, zou ik allerminst den gevolgden weg ingeslagen hebben.

De Staat is als eigenaar van de rivier uitsluitend tot de visscherij gerechtigd. Het onder Driel gelegen deel is evenwel particulier vischwater.

De zeer onregelmatige grens tusschen het Staats- en het Drielsche vischwater deed moeilijkheden ontstaan met eenige visschers van Driel. De zaak compliceerde zich hoe langer hoe meer. Er is eenige jaren geleden al een strafvervolging ingesteld; toen zijn verschillende twistvragen opgeworpen, en intusschen krijgt de Staat geen inkomsten, ofschoon hij daarop onbetwistbaar recht heeft. En zeer zeker zijn er personen, die geen recht hebben en in weerwil daarvan de visscherij uitoefenen. Dit is een onhoudbare toestand, waaraan een einde moet komen.

Nu is er een zeer practisch middel gevonden om die grensquaestiën uit den weg te ruimen, namelijk door zich te verstaan met het gemeentebestuur van Driel omtrent gemeenschappelijke verpachting van het geheele vischwater, waartegen enkele visschers zich thans weer verzetten. Dit verzet is aanleiding dat de principieele vraag over het Drielsche vischrecht zelf aan de orde wordt gesteld.

Een zaak is zeker: dat de Staat recht heeft, en dat personen voordeelen genieten die hun niet toekomen. Welnu, ik geloof dat, wanneer men deze zaak met die van Panama wil vergelijken, men op verschilpunten zal stuiten die er toe zouden leiden om het oordeel over deze quaestie minder scherp te doen luiden dan de geachte afgevaardigde het heeft geveld. Ik meen, dat er inderdaad geen andere oplossing aan de zaak was te geven, behoudens wellicht dat men had kunnen procedeeren over de onregelmatige grens gedurende wie weet hoeveel jaren, wat nu vermeden is.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: die arme visschers zullen niet kunnen strijden tegen een zoo enormen kolos als de Staat, maar wij leven niet in Panama, maar in Nederland, waar de rechterlijke macht zóó hoog staat, dat zij zich door den Staat niet laat intimideeren. Uit den afloop van vele processen blijkt, dat ook de arme zijn recht kan krijgen; de integriteit van de rechtsspraak is boven verdenking verheven. Met eenigen variant mag men ook ten onzent ten volle zeggen: *il y a des juges à Berlin.*

De geachte afgevaardigde zegt te vreezen, dat het recht van den arme zou worden gefrustreerd; ik geloof integendeel, dat op deze wijze binnen den kortst mogelijken tijd het recht zal zegevieren.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkele opmerking. Het spreekt vanzelf, dat het recht hier veilig is, maar mijn bezwaar is, dat hier de Staat al de kosten van de procedure op zich neemt, terwijl hij wist dat het gemeentebestuur het proces niet zou uitlokken. Thans verliezen zij hun recht; want feitelijk kunnen die bewoners van het dorp Driel niet procedeeren; zij zullen hun klein vermogen niet wagen aan een zoo moeilijk proces.

Ik wensch er zoo even opmerkzaam op te maken, dat het in de Memorie van Toelichting wordt voorgesteld als vanzelf te spreken, dat het recht, dat, volgens de visschers, voor de visschers in de gemeente bestemd is, vanzelf toekomt aan het gemeentebestuur. Mij komt het echter voor, ofschoon ik de geschiedenis van dezen toestand niet ken, dat het waarschijnlijk juist anders zal zijn. Vermoedelijk hebben wij hier te doen met toestanden, zooals die in ons land wel meer voorkomen: dat rechten verleend zijn aan zekere personen, die op zeker punt wonen, zooals wij dat kennen bij de Erfgooiers. Ik herinner mij een oud proces onder Eindhoven, waarin beslist moest worden over den aard van het recht van 28 personen, aan wie van oudsher het recht was toegekend om de vruchten van den grond te trekken. Ook dat recht kwam aan zekere gemeentenaren, doch niet aan de gemeente toe. Het komt mij voor, dat zulke rechten, die zeer dikwijls kunnen bijdragen tot verhooging van de algemeene welvaart der gemeente, al komen zij direct ten bate van één groep, niet moeten worden ter zijde gesteld alleen om aan de gemeente een klein voordeel te verzekeren. Het is een oeconomisch belang voor de gemeente Driel, dat die visschers blijven profiteeren van dat recht, terwijl het voor de gemeente zelf weinig beteekent enkele guldens meer inkomsten te hebben.

Ik zou gaarne gezien hebben, dat de Regeering had verzocht, dat door het gemeentebestuur een aanwijzing der grens werd gemaakt. Dan zouden die visschers die aanwijzing wel degelijk hebben geëerbiedigd, want het is er hun niet om te doen op Rijkswater te visschen. Wat daar echter buiten valt, moet voor hen vrij terrein blijven. Zij moeten daarop hun recht niet verliezen.

Ik meende daarop even te moeten wijzen.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Het bezwaar van den geachten afgevaardigde bepaalt zich thans hiertoe, dat bij de overeenkomst met de gemeente Driel de Staat op zich genomen heeft de kosten van de procedure te dragen. Dat was het eenige middel om de zaak aan het loopen te krijgen. Al dat tijdverlies was tevens verlies van opbrengst en wanneer men had moeten wachten tot de gemeente harerzijds was overgegaan tot het instellen van een procedure, dan had dat wellicht jaren kunnen duren. Het is in deze volstrekt niet onverschillig dat worde beslist, wie recht heeft. De visschers beweren, m. i. ten onrechte, dat zij de gemeente Driel uitmaken.

Reeds in 1808 is er sprake van de eigen visscherij van Driel ten name van het gemeentebestuur. In 1814 wordt wel is waar gesproken van de inwoners van het dorp Driel, maar dat is ook de eenige grond waarop die visschers meenen dat niet de gemeente zelf, maar de inwoners het recht hebben. Intusschen is constitutioneel deze bewering niet te aanvaarden.

Nu gaat men telkens uit van de stelling, dat men het recht van die inwoners schaadt; *quod est demonstrandum*, dat moet bewezen worden, de rechterlijke macht zal dat uitmaken.

Ik wil aannemen, dat het advies van den geachten afgevaardigde ook ten deze wellicht met succes ware te volgen geweest, maar, waar ik dat advies nog niet bezat op het oogenblik dat ik beslissen moest, houde de geachte afgevaardigde mij ten goede dat ik bij de leiding van de zaak mijn eigen inzicht heb gevolgd.

Dat die arme visschers hun klein vermogen niet zullen wagen aan den strijd om het recht, laat ik daar, maar hier te lande kan men, als men slechts weinig bezit, een proces *pro Deo* voeren en daarvan zouden zij gebruik kunnen maken.

Ben ik echter goed ingelicht, dan zijn de betrokken personen niet allen onvermogend, maar zijn er onder, die tot de zeer gegoede behooren.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 51 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 52 en 53 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemmen aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 53 *bis*, luidende:

„Inkoop van vierhonderd dertig (430) aandeelen in de geldleeningen waarvoor verbonden zijn de tollen op den Rijksweg van Deventer over Zutphen en Winterswijk naar de Pruissische grens, f 158 025."

De heer **Smidt**: *lid der Commissie van Rapporteurs*: Bij onderartikel 53 *c* zijn in het Voorloopig Verslag twee zaken besproken. In de eerste plaats is gevraagd hoever het stond met den inkoop der aandeelen in de geldleening, waarvoor verbonden zijn de tollen op den Rijksweg van Amsterdam naar Naarden.

De Minister heeft daarop geantwoord, dat de zaak reeds in orde was, daar die afschaffing reeds sedert 1 Mei 1901 een voldongen feit is.

Die opmerking in de Memorie van Antwoord is volkomen juist. De quaestie is, dat in het Voorloopig Verslag niet bedoeld werd de weg Amersfoort—Naarden, maar Amersfoort—Arnhem. Ik behoef hierin evenwel verder niet te treden, omdat ook deze zaak onlangs in orde is gekomen.

Een tweede punt van meer belang. In het Voorloopig Verslag wordt door sommige leden gevraagd, hoe het stond met de onderhandelingen met de aandeelhouders tot vrijmaking van de tollen op den Rijksweg Deventer-Zutphen naar de Pruissische grens bij Winterwijk, en of die pogingen eenig resultaat hadden gehad.

Verder werd gevraagd, waarom hiervoor geen post op de begrooting was gebracht en of de Minister ook voornemens is bij suppletoire begrooting een som hiervoor aan te vragen.

Er is nu gebleken, dat het vermoeden van de leden, die meenden dat de onderhandelingen zoover waren gevorderd, dat ook deze zaak haar beslag zou kunnen krijgen, juist was. De Minister deelt nl. in de Memorie van Antwoord mede, dat de onderhandelingen inderdaad zijn geslaagd, en dat onder dagteekening van 30 November het college van commissarissen der geldleening op dien weg heeft bericht, dat alle aandeelhouders toetreding hebben toegezegd. Maar de Minister heeft niet gevolgd den weg, in het Voorloopig Verslag aangegeven, om nl., nu de post niet stond op de oorspronkelijke begrooting, de benoodigde som bij suppletoire begrooting aan te vragen, maar hij heeft dat terstond bij Nota van Wijziging gedaan en vraagt f 158 025 voor aankoop van de aandeelen tegen den koers van 73½ pct.

Namens de Commissie van Rapporteurs, voor zoover aanwezig — en de meerderheid is aanwezig — meen ik er bij de Regeering op te moeten aandringen, dien post op dit oogenblik van de begrooting af te nemen. Het komt de Commissie van Rapporteurs gewenscht voor, dat in deze de weg wordt gevolgd, in het Reglement van Orde aangegeven, ook omdat dit gewenscht wordt geacht met het oog op nadere inlichtingen en dat dus deze zaak bij afzonderlijk wetsontwerp bij de Kamer aanhangig zal worden gemaakt.

De zaak is deze, dat volgens het oordeel van de Commissie van Rapporteurs de Kamer op dit oogenblik de zaak niet kan beoordeelen en daarom meent de Commissie den Minister te moeten verzoeken dezen post van de begrooting af te nemen en later bij suppletoire begrooting aan te vragen.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de geachte afgevaardigde, de heer Smidt, reeds vermeld heeft, is deze post op de begrooting gebracht bij Nota van Wijziging. Het is volkomen juist, wat hij zeide, dat op deze wijze de Kamer niet in de gelegenheid is geweest in de sectiën er over te beraadslagen. Intusschen is de zaak, die het hier geldt, allerminst een nieuwe. Men zal zich herinneren, dat met betrekking tot deze zaak al reeds een wetsontwerp door mijn ambtsvoorganger is ingediend (vgl. Gedrukte Stukken 1900/1901, n°. 231.)

Het betreft hier een van de tollen, die buiten de algemeene regeling vielen, doch waaromtrent indertijd bij de afschaffing der tollen is toegezegd, dat ook zij later zouden worden opgeheven. Met het oog daarop kan men hier, dunkt mij, niet spreken van een nieuwe geheel onvoorbereide zaak. Integendeel, deze zaak is al vele jaren aan de orde. Nu is mij opgevallen dat de Commissie van Rapporteurs — zij zal mij dit ten goede houden — niet juist op de hoogte is, althans de beslissing nopens één van die tollen over het hoofd zag.

Immers uit de toelichting van den geachten spreker van zooeven moet ik opmaken, dat de leden, die in het Voorloopig Verslag aan het woord waren over den tol Amersfoort—Naarden, het oog hadden op den tol Arnhem—Bavoort. Maar dan heeft men een dubbele vergissing begaan, en wist men twee zaken niet. Dat is zeer duidelijk. Niet alleen zag men over het hoofd, dat de Rijkstol Amersfoort—Naarden is afgeschaft bij de wet van 27 April 1901 (*Staatsblad* n°. 84), maar men vergat ook dat de afkoop had plaats gehad van den tol Arnhem—Bavoort. Ik zou dit anders ter zijde gelaten hebben, maar ik moet er nu over spreken, want dit is juist hetgeen de door mij gevolgde gedragslijn rechtvaardigt.

Ten opzichte van laatstgenoemden tol is namelijk bij de begrooting voor het dienstjaar 1903 precies dezelfde handelwijze gevolgd, die nu is toegepast ten opzichte van den thans ter sprake gebrachten tol. Destijds heeft de Kamer hoegenaamd geen bezwaar gemaakt. Het tijdstip waarop een dergelijk voorstel aan de orde komt, hangt ook niet van mij af. Ik krijg het aanbod om de ter beschikking gekomen aandeelen voor den Staat over te nemen.

Welnu, bij de vorige gelegenheid toen het betrof den tol van den Rijksweg Arnhem—Bavoort was het nog juist mogelijk om bij het verschijnen van de Memorie van Antwoord bij Nota van Wijziging de gelden aan te vragen om dien tol af te koopen. Hetzelfde heeft zich nu voorgedaan. Als mijn geheugen mij niet bedriegt is 30 November ll. het aanbod gekomen om de aandeelen van dezen tol ter beschikking te stellen. Tusschen het een en het andere geval is hoegenaamd geen onderscheid.

Bij de vorige gelegenheid werd er geen woord over gesproken. Had ik dan, vooral daar in het Voorloopig Verslag aandrang is gekomen om deze afschaffing te bespoedigen, geen aanleiding te handelen zooals ik deed? Bleef ik niet geheel en al in dezelfde lijn als verleden jaar? Bleef ik niet in de richting van het Voorloopig Verslag om zoo veel spoed als mogelijk is te maken? Welnu, ik ben er directelijk mede gekomen.

Nu vraagt men nadere toelichting. Welke nadere toelichting?

Het cijfer van die 73½ pct. behoeft geen nadere opheldering, dat is te recht aangenomen aan de hand van de opbrengst van den tol: daaraan kan men niets veranderen; dat cijfer staat vast.

Er is geen gelegenheid geweest de zaak in de sectiën te behandelen en te beoordeelen; maar dit is de vorige keer ook niet gebeurd.

Het is een oude schuld. Laten wij het elkander gemakkelijk maken om die oude schuld zoo spoedig mogelijk af te doen.

De heer **Smidt**, *lid der Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van 's Ministers opmerking zal ik zwijgen over de afschaffing van den tol op den Rijksweg van Amersfoort naar Arnhem, omdat dit weinig tot de zaak afdoet; dit is een vergissing en blijft een vergissing.

De hoofdquaestie is of die som van f 158 025 thans zal toegestaan worden.

Het is mij niet duidelijk welke de reden is waarom de Minister zich verzet tegen het indienen van een afzonderlijk wetsontwerp. Hij vergete niet dat, waar hij zich beroept op antecedenten, de commissie — en ik geloof nu niet dat zij zich vergist — zich daarop ook zou kunnen beroepen.

De commissie meent dat de Kamer absoluut geen oordeel kan vellen over den prijs, die betaald moet worden en over de vraag of die koers van 73½ pct. juist is. Ik herinner dat de afschaffing van den Rijkstol op verschillende wegen bij afzonderlijk wetsontwerp behandeld is.

In het noemen van antecedenten geloof ik dat het den Minister niet gemakkelijk zou vallen het in aantal van mij te winnen. Maar de vraag of de Kamer hier met oordeel kon beslissen, meent de commissie ontkennend te moeten beantwoorden. En met het oog daarop geeft zij den Minister in overweging deze zaak van de begrooting af te nemen en later bij afzonderlijk wetsontwerp in te dienen. Is de Minister niet geneigd aan dien wensch te voldoen, dan zal ik tot mijn leedwezen stemming over het artikel moeten vragen.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik de overtuiging had, dat hier iets niet in orde was, zou ik aan den wensch van den geachten spreker gevolg geven; maar de zaak is niet dan na nauwkeurige overweging aan de Kamer voorgelegd. Het betreft een oude, eigenlijk vaststaande zaak.

Zou de geachte afgevaardigde, indien hij alles in deze geweten had, wat hem thans ter kennis is gebracht, deze zaak zoo hoog opgezet hebben? Moeten wij de menschen nu nog langer laten wachten op de afschaffing van dien tol? Moet de bevolking daaronder lijden?

Met moeite heeft men het aandeelen-bedrag verschaft. Er zijn aandeelhouders geweest, die hun aandeel slechts tegen 100 pct. wilden afstaan. Dat meerdere krijgt de commissie niet vergoed; de Staat vergoedt alleen volgens den gewonen maatstaf, ontleend aan de opbrengst van den tol en de uitkeeringen die genoten zijn door de aandeelhouders, neerkomende op 73½ pct., de waarde alzoo van den tol. Wat wil men meer? Wil men nu uitstel ten nadeele van de bevolking van de streek, dan neme men den post van de begrooting af.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor 1904. (Beraadslaging over de artikelen van hoofdstuk VII *B.*)

De heer **Smidt**, *lid van de Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Nog een kort woord naar aanleiding van hetgeen de Minister heeft gezegd, dat het hier een ijdel uitstel zou gelden. Het betreft hier geen ijdel uitstel. Hier geldt de vraag: dient hier ons Reglement van Orde gevolgd te worden? Ik weet wel, dat de regel van het Reglement van Orde niet altijd wordt gevolgd, wanneer het kleine bedragen geldt of wanneer de betrekkelijke zaak in alle deelen duidelijk en bekend is. De Minister zegt: het betreft hier een eenvoudige zaak. De Minister kan dit natuurlijk beoordeelen, maar de Commissie van Rapporteurs kan dit niet, evenmin als de Kamer. De Minister beweegt zich op het standpunt van wat hij zelf weet, maar nu wenscht de Commissie van Rapporteurs dat de Kamer ook inderdaad wete wat de Minister weet. Daarin ligt geen blijk van wantrouwen, want anders zouden wij geen enkel wetsontwerp in de afdeelingen moeten onderzoeken.

De Minister zegt nu: wilt gij de menschen nu nog langer laten wachten op dezen heilzamen maatregel die zal worden genomen; maar dan zeg ik: wanneer de Minister onmiddellijk gekomen ware met een ontwerp van wet, dan had de zaak nu kunnen worden afgedaan. Het komt mij voor dat het niet aangaat een post aan te nemen, waarvan wij niet de intense waarde kunnen beoordeelen en de Commissie van Rapporteurs blijft van meening dat de gewone weg dient gevolgd te worden, zoodat wij zullen krijgen een suppletoire begrooting of, wat hetzelfde is, een afzonderlijk wetsontwerp.

De heer **van Wichen**: Mijnheer de Voorzitter! Als minderheid van de thans aanwezige leden van de Commissie van Rapporteurs heb ik aanvankelijk gemeend mij niet van de meerderheid te moeten scheiden met betrekking tot het bezwaar dat omtrent de ongenoegzame voorbereiding voor de behandeling van dezen post is geopperd. Ik had ook liever gezien dat er een afzonderlijk wetsontwerp tot regeling van dezen belangrijken post bij suppletoire begrooting ware ingediend, maar ik moet verklaren, nu ik den Minister nader heb gehoord, en een en ander is uiteengezet, dat mijn bezwaren zijn vervallen, zoodat ik thans met een gerust geweten den post kan voteeren.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij niet vereenigen met den spreker die zooeven het woord heeft gevoerd.

Nu er uit een ander oogpunt gesproken is dan gedaan is namens de Commissie van Rapporteurs, meen ik te moeten opmerken, dat door hetgeen de Minister mededeelde, de Kamer niet voldoende op de hoogte gekomen is van deze zaak. Ik onderstel dat vele leden in mijn geval zullen verkeeren. De Minister heeft op feiten gezinspeeld, die mij niet bekend zijn. De prijs van 73½ pct., die voor de aandeelen van den weg gevraagd wordt, moet gerechtvaardigd worden door een berekening van de opbrengst van de tollen, den toestand van den weg, de onderhoudskosten en zulke zaken meer. Zullen wij nu het Regeeringsvoorstel aannemen vóórdat de Minister ons duidelijke inlichtingen omtrent een en ander heeft gegeven? Dat gaat dunkt mij, niet aan.

De Minister staat er voor in, dat de zaak goed is, en wij gerust de 1½ ton kunnen voteeren. Maar dat is een modus procedendi, die niet goed is, en dat zou een verkeerd precedent stellen. Ik doe een beroep op den Minister zelf, die zoo lang lid der Kamer geweest is. Wanneer hij hier als lid der Kamer gezeten was, zou ook hij, geloof ik, van meening zijn, dat deze wijze van de zaken te behandelen niet geheel in orde is en dat het veel beter in overeenstemming zou zijn met het Reglement van Orde, als de zaak bij suppletoire begrooting werd aangebracht.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Persoonlijk maakt het voor mij geen verschil of de zaak nù beslist wordt of later.

Vooropstellende, dat men aan de terugneming van den post niet de beteekenis mag hechten, dat ik niet tot de afschaffing van dezen tol wil komen, zal ik, vooral ook ten einde der Kamer een stemming te besparen, waarbij mogelijk zou kunnen blijken, dat de Vergadering onvoltallig was, art. 53 *bis* terugnemen en de zaak bij suppletoire begrooting aanhangig maken. Het uitstel spijt mij echter voor de bewoners, te meer daar de zaak op dit oogenblik rijp was voor beslissing.

De **Voorzitter**: Daar onderart. 53 *bis* door de Regeering is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De *onderartt.* 54 tot en met 66 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over afd. VII B. (Roomsch-Katholiek kerkgenootschap).

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ook op deze posten moet ik een aanmerking herhalen, die ik reeds in de afdeelingen gemaakt heb, maar zij ligt in het Voorloopig Verslag begraven onder zooveel specieuse bijvoegsels, dat ik zeer goed vat, dat zij door den Minister niet is begrepen. Ik verlang geen antwoord op hetgeen ik ga zeggen, maar meen opnieuw mijn protest tegen deze posten te moeten uitbrengen. Het betreft nl. nieuwe traktementen en verhoogingen voor kerken.

Ik zal op dit late uur niet in lange beschouwingen komen, maar alleen zeggen dat het mij voorkomt, zooals ik steeds heb gezegd, dat het onrechtvaardig is om aan een of twee kerken in het land telkens uit 's Rijks kas geld te geven, terwijl men dat aan de andere kerken, die daar evenzeer recht op hebben, niet toekent. Het is echter niet alleen een quaestie van rechtvaardigheid, waarom ik mij — behalve in zeer exceptioneele gevallen — steeds verzet heb tegen het brengen van deze posten op de begrooting, maar ook om een nog hooger beginsel.

Ik ben namelijk overtuigd, dat niets zoozeer kwaad gedaan heeft aan de Christelijke Kerk als Staatsbemoeiing, welke die ook zij; bovendien kom ik, als zelf lid zijnde van de Gereformeerde Kerk, er tegen op, dat de Kerk gevoed wordt door het geld ook van diegenen die haar bestrijden; ik meen dat de Kerk van Christus daarvoor veel te hoog staat. Die Kerk moet mijns inziens zich zoodanig organiseeren, dat zij weet te gemoet te komen aan die kleine groepen van personen die nog niet behoorlijk kerkelijk zijn georganiseerd. Steeds ben ik van dit beginsel uitgegaan. Mijn verzet geldt niet alleen de artt. 62 en 70; want wij hebben ook bij andere gelegenheden gezien hoe de gemeentebesturen steeds weer hun geld bezigen om daarmede kerken te steunen. Ik moet daartegen protesteeren krachtens de beginselen die ik altijd heb beleden.

Ik weet, ik meen ten minste, dat de Minister in dezen een ander beginsel is toegedaan. Ik maak er hem dan ook geen verwijt van dat hij van zijn standpunt uit heeft gehandeld. Wij behoeven het hierover niet eens te zijn. Maar ik kan mijn beginselen niet laten varen, enkel omdat de politieke constellatie eenigszins veranderd is bij vroeger vergeleken.

Ik blijf er daarom tegen protesteeren dat Rijksgelden worden gebruikt tot onderhoud van kerken, tenzij dan in een buitengewoon exceptioneel geval, hetwelk hier mijns inziens niet aanwezig is. Ik zal intusschen geen stemming vragen, maar blijf protesteeren tegen den post.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen geheel in den geest van den geachten afgevaardigde te handelen wanneer ik op deze zaak niet al te diep inga. Trouwens de heer de Savornin Lohman heeft ook gezegd, dat hij, erkennende dat principieel verschil van zienswijze ten deze tusschen hem en mij kan bestaan, geen antwoord van mij verlangde. Toch wil ik de opmerking niet weerhouden, dat de geachte afgevaardigde te ver ging toen hij het liet voorkomen, dat hier iets zonder goede gronden werd voorgesteld. Zoolang de Grondwet een art. 171 bevat welks tweede lid bepaalt: „Aan de leeraars welke tot nog toe uit 's lands kas geen of een niet toereikend traktement genieten, kan een traktement toegelegd of het bestaande vermeerderd worden.", zal men ook moeten erkennen, dat de constitutioneele grondslag voor een dergelijk voorstel niet ontbreekt. Ik zou ook kunnen ingaan tegen de bewering van den geachten afgevaardigde, dat aan het eene kerkgenootschap wordt geweigerd wat aan het andere wordt gegeven. Het is mij niet bekend dat er in casu van weigering aan

eenig ander kerkgenootschap sprake kan zijn, maar ik zal nu op het voetspoor van den geachten afgevaardigde, dergelijke bijzondere punten liever onbesproken laten en deze zaak verder laten rusten.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 67 tot en met 80 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de VIIIste afdeeling (Kosten van den Pensioenraad, pensioenen, enz).

De heer **Smeenge**: In het Voorloopig Verslag over deze afdeeling zijn een viertal opmerkingen gemaakt; over twee daarvan wil ik een enkel woord zeggen.

Het eerste betreft het reeds vroeger door den Minister besproken wetsontwerp, ten doel hebbende in de bestaande pensioenwetten ook op te nemen hen die vroeger, al waren zij niet direct in dienst van den staat, toch hetzelfde werk deden als zij nu doen als Staatsambtenaren. De Minister heeft straks, sprekende over de tolquaestie gezegd, dat wij daarbij niet stonden voor iets nieuws, welnu, ook hier hebben wij niet te doen met een zaak van vandaag of gisteren. En nu had ik gehoopt naar aanleiding van hetgeen de Minister ter zake in de Memorie van Antwoord van verleden jaar heeft gezegd, waar wij lazen „dat hij voorstellen gereed had, en deze aan zijn ambtgenooten had doorgezonden om hunne bemerkingen te vernemen", dat de Minister reeds dit jaar met een ontwerp was gekomen.

Het doet mij leed dat de Minister nog niet alle antwoorden heeft ontvangen, al verheug ik er mij over, dat de antwoorden die hij kreeg, van dien aard zijn, dat de indiening van een ontwerp in dit jaar nu in elk geval waarschijnlijk is.

De Minister zegt daar „dat hij geen wetsontwerp heeft toegezegd". Daarin heeft de Minister gelijk, maar dat beweer ik ook niet.

In de Memorie van Antwoord van verleden jaar was neergeschreven „dat voorstellen, dit ontwerp betreffende, door hem aan zijn ambtgenooten ter overweging waren aangeboden en dat de beantwoording van de vraag of de voorgedragen oplossing inderdaad bruikbaar is te achten, voor hem eerst mogelijk zou zijn, nadat van alle Departementen antwoord was ontvangen", met andere woorden dus, *dat de indiening van die voorstellen, als wetsontwerp, zou plaats hebben, in verband met en na die antwoorden.*

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, naar aanleiding van een en ander was de hoop van hen die in de Kamer over dit onderwerp hebben gesproken, dat er in het nu verstreken jaar een ontwerp zou worden ingediend, waarbij voor enkele, met name aangeduide, personen de mogelijkheid werd in 't leven geroepen om, eenmaal tot burgerlijk ambtenaar gecreëerd, nu ook de vruchten daarvan te plukken voor den tijd dat zij 't zelfde werk als nu, maar in dienst van een ander, deden. Ik bedoel hier waterstaatsbeambten en rijksklerken.

Een speciale wet moet hier komen, daar wellicht zoo goed als voor allen ook een uitzondering op den gewonen regel van inkoop moet worden gemaakt, omdat, waar zij reeds lang indirect in dienst van den Staat waren, betaling der inkoopsom hun te moeilijk zal vallen. Zoo heb ik het ten minste begrepen.

Doch genoeg, gaarne zag ik dit wetsontwerp spoedig ingediend en 't is daarom dat ik er nog eens op aandring. Wij hebben hier immers te doen met heel wat menschen, die, wat hun leeftijd betreft, reeds bijna het jaartal bereikten, ja enkelen misschien reeds overschreden, dat hier door meerderen is aangeduid als dat, waarop men den Staatsdienst moet verlaten. En, waar de Minister er nu wel over denkt tot een dergelijken maatregel over te gaan, daar zou het jammer wezen, dat er nog ontslag moesten nemen die, omdat de wet er niet is, met leege handen moeten heengaan.

Het tweede punt dat ik wensch te behandelen, is ook wel van pensioenrechtelijken aard, maar toch eenigszins anders.

In het *Weekblad van het Recht* van 17 Augustus 1903, n°. 7936, kwam voor een ingezonden stuk, geteekend C. V., waarin een Haagsch advocaat mededeelt de ervaring door hem opgedaan in twee echtscheiding-procedures, wat betreft den toestand, waarin vroegere weduwen van ambtenaren, als later gescheiden vrouwen verkeeren.

Twee dames, vroeger gehuwd geweest met ambtenaren in het genot van pensioen, waren hertrouwd, doch zagen zich later, daar ze het niet langer met de nieuwe echtgenooten konden vinden, verplicht echtscheiding aan te vragen, welke werd uitgesproken. Welnu, volgens den schrijver verkeeren die beide dames thans in kommervolle omstandigheden, iets wat niet het geval zou zijn, indien ook in deze gold, wat het geval zou wezen, indien die mannen waren gestorven.

Deze toestand vindt de schrijver niet in overeenstemming met het recht en de billijkheid.

In *Het Vaderland* van 12 September komt men op dit stuk terug en ook daar wordt de wenschelijkheid betoogd, om bij een herziening van de wet met de bestaande bepalingen te breken. En dit nog te meer, omdat het ook de vraag is of na het sterven van den gescheiden echtge. oot wel het recht op pensioen herleeft.

In het Voorloopig Verslag is op dit geval gewezen en ik zou, afwachtende de behandeling van het wetsontwerp, er niet over gesproken hebben, ware het niet dat mij het antwoord van den Minister erg vreemd was voorgekomen. Wat zegt Zijn Excellentie?

„Bij eene in 1892 in voorbereiding zijnde wijziging van de wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 79) heeft aanvankelijk het voornemen bestaan art. 13, voorlaatste lid, in dien zin te herzien, dat ook de hertrouwde weduwe, wier later huwelijk door echtscheiding wordt ontbonden, weder in het genot zou treden van het pensioen waarop zij vóór haar hertrouwen aanspraak had."

En verder:

„Te recht echter, naar het den ondergeteekende voorkomt, werden er van zoodanige wetswijziging min wenschelijke gevolgen geducht. Het schijnt daarom aanbeveling te verdienen de bedoelde bepaling te behouden."

Een nadere aanduiding van die *min wenschelijke* gevolgen komt in de Memorie van Antwoord niet voor, en wanneer nu de gevolgen van een echtscheiding kunnen zijn gelijk in het *Weekblad van het Recht* medegedeeld, gevolgen die ik zou willen noemen *min menschelijk*, daar waag ik het dit punt even ter sprake te brengen.

De gevolgen van het bestaande art. 13 van de Pensioenwet, die toch kunnen zijn (tenzij de schrijver in *Het Vaderland* gelijk heeft) dat de gescheiden weduwe met of zonder kinderen, misschien uit het eerste huwelijk, kommer en gebrek moeten lijden, tot de tweede echtgenoot, die misschien tot de scheiding aanleiding gaf, is overleden, kunnen niet worden verdedigd.

Ik acht die ook geheel in strijd met den geest die volgens sommigen hier thans meer ademt dan vroeger, die van barmhartigheid.

Mijnheer de Voorzitter! Wat zijn toch die min wenschelijke gevolgen? Ik kan ze mij niet denken. Dat de wet in strijd is met de tegenwoordig gangbare meening omtrent recht en billijkheid, komt mij niet twijfelachtig voor, dat van een wijziging slechte gevolgen, ook op moreel gebied, zijn te duchten, geloof ik niet.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Door den geachten afgevaardigde zijn twee quaestiën ter sprake gebracht. In de eerste plaats die van de regeling van inkoop van, als ik het zoo noemen mag, zijdelings aan den Staat bewezen diensten.

De geachte afgevaardigde heeft te verstaan gegeven, dat niet voldaan zou zijn door mij aan een toezegging, bij een vorige gelegenheid gegeven. Op dit punt ben ik nog al gevoelig: wanneer ik met een half woord toezeg, ben ik geneigd dat als een heele belofte te beschouwen. Ik volbreng eer meer dan minder van wat ik toegezegd heb. Daarom kan ik niet nalaten te reageeren op de bewering, dat niet zou zijn nagekomen wat door mij was beloofd.

Ik heb niet beloofd ten vorigen jare, noch kon beloven, dat ik direct met een wetsontwerp zou komen, doodeenvoudig omdat dit niet in miju macht stond; immers het betreft hier niet een onderwerp dat alleen mijn Departement regardeert, maar ook andere Departementen. Daar was een veelomvattend overleg voor noodig. Thans echter heb ik na ampel onderzoek en overleg

verklaard, vermoedelijk in den loop van het zittingjaar te zullen komen met een dergelijk wetsontwerp.

In de tweede plaats is door den geachten afgevaardigde hier ter sprake gebracht de wenschelijkheid van een wijziging van de 4de alinea van art. 13 der Weduwenwet. De geachte afgevaardigde heeft gezegd dat hij zich niet kon voorstellen dat er, ook uit een moreel oogpunt, eenig bezwaar kon bestaan tegen die wijziging.

Het punt is overwogen in 1892 door mijn ambtsvoorganger gedurende zijn eerste ministerie. Toen is bezwaar gemaakt door den Pensioenraad zelf, nadat hij vroeger een andere meening was toegedaan geweest. Zijn eindadvies was, dat, indien in geval van echtscheiding het pensioen weder zou toevallen aan de weduwe, zulks indirect aanleiding zou kunnen geven tot wangedrag van de vrouw, waaruit echtscheiding voortvloeide.

Nu blijkt uit de toelichting van den geachten afgevaardigde dat hij alleen het geval op het oog heeft, dat de echtscheiding wordt uitgesproken op verzoek der vrouw.

Hiertegen geldt het bezwaar natuurlijk niet zoo sterk. Maar voor dat geval viel aan te voeren, dat wanneer de echtscheiding op verzoek der vrouw wordt uitgesproken, onze burgerlijke wet den echtgenoot verplicht zijn vrouw geldelijk te steunen, zoodat er voor haar geen zoo groot financieel belang bij de zaak bestaat.

Intusschen is er nog een andere overweging, waar door mij zeer veel waarde aan gehecht wordt, n.l. dat wijziging van deze bepaling, in den zin door den geachten afgevaardige gewenscht, ten gevolge kan hebben, dat nog meer echtscheidingen, als vrucht van onderling overleg, tot stand zullen komen, ingeval in het tweede huwelijk de zaken slecht gaan.

De gedaagde behoeft slechts, bij de tegenwoordige jurisprudentie, de gronden van den eisch niet tegen te spreken om tot echtscheiding te geraken.

Langs dezen weg zou de wijziging van genoemde 4de alinea een prikkel worden tot echtscheiding uit louter financieele motieven.

Nu kan men wel zeggen, dat ook tegen de eerste alinea van art. 13 moreele bezwaren bestaan en het niettemin toch wordt gehandhaafd.

Ik wil wel toegeven, dat het mij zeer spijt, dat ik niet heb kunnen besluiten voor te stellen het geheele artikel te doen vervallen. Het heeft bij mij een punt van aandachtige studie uitgemaakt, maar mij is gebleken, dat dit een offer zou vorderen van f 2 800 000.

Welnu, alvorens zulk een bedrag op te offeren, mag men zich wel nog eens bedenken. Althans bij den tegenwoordigen stand der pensioenregeling vind ik geen vrijheid een maatregel voor te stellen die, volgens berekening van den Pensioenraad, zulke hooge kosten na zich zal slepen, al keur ik de eerste alinea van art. 13 af en al zou ik een dergelijke bepaling nooit hebben voorgesteld, als ze nog niet bestond.

Nu is mijn conclusie deze, dat ik reeds genoeg betreur, geen voorstel te kunnen doen tot schrapping der eerste alinea, maar dat zulks reden te meer voor mij is, mij te onthouden van een wijziging van de 4de alinea, welke, terwijl de werking van het artikel in moreelen zin reeds slecht is, de zaak nog zou verslimmeren.

De heer **Smeenge**: Wat het eerste punt betreft, schijn ik mij niet juist te hebben uitgedrukt. Ik heb den Minister niet *in mora* gesteld voor het nog niet indienen van het wetsontwerp; ik heb alleen gezegd dat het mij leed doet, dat de verwachtingen, gewekt door hetgeen in het vorig jaar was medegedeeld, niet zijn vervuld. Ik heb het betreurd dat deze zaak nog niet verder gekomen is; van een belofte van indiening door den Minister en het niet vervullen van die belofte, sprak ik niet.

Ik neem nu gaarne acte van 's Ministers verklaring, dat dit jaar in elk geval het wetsontwerp zal worden ingediend.

Wat het tweede punt aangaat, om met het laatstgesprokene te beginnen.

Het millioenenargument maakte op mij den indruk, dat de Minister, nog onder den indruk van hetgeen voorafging bij de behandeling van de tolquaestie, poogde aan 't slot zijner rede de heeren, die het misschien anders niet met hem eens zouden zijn, te suggereeren door de groote cijfers.

Het komt mij voor dat dit argument, waarmede de Minister een wijziging van art. 13 wil afweren, beter ware nagelaten.

Ik merk toch op, dat over die getallen alleen gesproken wordt, volgens den Minister zelf, indien het geheele art. 13 wordt gewijzigd, met andere woorden, indien de geheele bepaling over het opschorten van het weduwenpensioen vervalt.

Daarover heb ik niet gesproken, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb medegewerkt aan de totstandkoming der wet van 1890 en weet nog heel goed wat daarbij ter zake art. 13 voorviel.

Men zeide toch: „neem die bepaling over het ophouden van het weduwenpensioen bij hertrouwen terug, want daarmede zult gij de immoraliteit in de hand werken; men zal niet hertrouwen, maar zijn pensioen houden en ongehuwd met een man gaan samenleven."

Mijnheer de Voorzitter, dat die bewering niet is uitgekomen, daarvoor heb ik hier in het weekblad het bewijs. Deze schrijver spreekt toch over twee vrouwen, weduwen van ambtenaren, die het pensioen hadden kunnen blijven trekken en zoo handelen, maar die dit niet deden.

Ik voor mij geloof, dat, indien er een statistiek over dit quaestieuse punt werd opgemaakt, dan zou uitkomen dat het kwaad waarvoor men in dien tijd bang was, geen groote proportiën heeft aangenomen.

Daarom klemt een wetswijziging in deze zooveel te meer. En nu de andere bezwaren van den Minister.

De Minister gevoelt zelf, dat de quaestie van de moraliteit niet geheel opgaat, want hij toonde zich geneigd onderscheid te maken tusschen scheidingen uitgesproken op verzoek van de vrouw en die van den man.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er den nadruk op gelegd, dat in het stuk in het *Weekblad van het Recht* twee gevallen werden genoemd, waarin *op verzoek van de vrouw* de scheiding werd uitgesproken; en ik wil in het voorbijgaan zeggen, dat indien in die gevallen de gevolgen van de wet anders waren, reeds veel zou zijn gewonnen en naar 't oordeel ook van den Minister vele bezwaren tegen wijziging zouden vervallen.

Wat betreft het argument, dat volgens de burgerlijke wet de echtgenoot aansprakelijk blijft voor het onderhoud van de vrouw — dit had ik van den Minister niet verwacht. Zijn Excellentie weet toch even goed als ik, dat, wanneer zich gevallen voordoen als deze, het aannemen van levensonderhoud van zoo'n man niet prettig is, terwijl ik juist ook niet op het oog heb gevallen waarbij kapitalisten betrokken zijn, zoodat van veel steun toch nooit sprake kan zijn.

Kan de vrouw inderdaad leven van hetgeen door den echtgenoot moet worden uitgekeerd, welnu, dan is er minder reden om zijn pensioen te vragen.

In deze twee gevallen was dit echter niet zoo.

Eindelijk heeft de Minister gezegd: indien deze bepaling wordt opgeheven, zullen er meer echtscheidingen komen; indien de zaken eens minder fortuinlijk gaan of er ontstaat nood, dan komt men er toe te zeggen: „welnu, wij gaan maar van elkaar, dan heb ik mijn vrouwspensioen terug en wij kunnen wel zonder huwelijksband leven".

Mijnheer de Voorzitter, dit kan de Minister toch niet in ernst meenen. Al kon dit een zeer enkele maal voorkomen, regel zou het niet worden. Naar mijn meening vormen de moreele menschen nog ver de meerderheid. Welke moeder of vader zou de kinderen aan de gevolgen daarvan willen bloot stellen

Zij die er echter zoo over denken moeten, dunkt me, nog meer dan ik willen dat het bestaande op het stuk der echtscheidingen niet blijft.

Men wil niet, dat de weduwe met pensioen, zonder huwelijk met een anderen man gaat leven, en wat doet men om dit kwaad tegen te gaan?

Zij die gaan hertrouwen, van het pensioen dus afstand doen, zich moreel toonen, stelt men in het gevaar, dat zij, het in den nieuwen echt niet kunnende vinden, moeten gaan scheiden en broodgebrek lijden

Dit spoort niet aan om te hertrouwen. Hertrouwen ze niet, doch gaan ze wel leven met een anderen man, dan behouden ze het pensioen; bevalt het hun dan niet, ze loopen van elkaar en de vrouw heeft nog hetzelfde inkomen als vroeger.

Wat moet daarvan het gevolg zijn?

Naar mijn meening geen verheffing van de moraliteit, huichelarij. Dit nu zou ik willen voorkomen. Wil men de bepaling der opschorting van het pensioen, in geval van hertrouwen, behouden, dan werkt men dus de moraliteit in de hand. Door, na scheiding, het pensioen te doen herleven, stelt men een premie op het tweede huwelijk.

En waar nu de Minister onzedelijkheid zoo sterk afkeurt, daar mag hij niet bij zijn meening blijven. Beter echtscheidingen toe te laten dan bevordering der immoraliteit.

Ik wensch daarom den Minister te verzoeken: overweeg nog eens ernstig of niet inderdaad het voordeel van een wijziging het nadeel overtreft, en of niet de moraliteit er meer bij zal winnen, indien deze bepaling herzien wordt, dan dat men ze laat gelijk zij nu is.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij innig, dat ik aan het zoo bescheiden verzoek van den geachten afgevaardigde niet kan voldoen. Ik heb de zaak niet meer te overwegen; ik heb ze van alle kanten bezien en ben tot de vaste overtuiging gekomen, dat gevolg geven aan het verzoek van den geachten afgevaardigde, de zaak uit een moreel oogpunt niet zou verbeteren, maar ze integendeel zou verslechteren.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd: maar er is geen bewijs, dat de voorspelling in het jaar 1890 ten opzichte van de verkeerde werking van art. 13 gegeven, is uitgekomen. De adstructie die de geachte afgevaardigde voor het tegendeel meent te kunnen bijbrengen, bestaat in de mededeeling, dat er twee personen zijn geweest, die niet tot concubinaat zijn overgegaan. Dat bewijst volstrekt niet, dat er niet zeer velen kunnen zijn, die dat wèl hebben gedaan. Indien mijn inlichtingen juist zijn — en die komen uit kringen welke met pensioenzaken van zeer nabij bekend zijn — dan vindt dat herhaaldelijk plaats. Die inlichtingen gaan als een positief bewijs lijnrecht tegen de mededeeling van den geachten afgevaardigde in, en waar dat het geval is, weiger ik te beslister de door den heer Smeenge gewenschte richting in te slaan.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 81 tot en met 100 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. 2 en 3 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. CONCLUSIE van het Verslag der Commissie, in wier handen is gesteld het Verslag der Algemeene Rekenkamer nopens hare werkzaamheden over het jaar 1901.

De *conclusie* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. Wetsontwerp tot WIJZIGING VAN HET IIDE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1902 (89).

V. Wetsontwerp tot WIJZIGING VAN HET VIIDE HOOFDSTUK *B* DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1902. (89).

VI. Wetsontwerp tot VERHOOGING VAN HET VIIDE HOOFDSTUK *B* DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1903 (89).

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissiën van Rapporteurs voor de wetsontwerpen:

afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar en Purmerend (122);

afwijking van den regel omtrent plaatselijke belasting, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeente Hoorn (124).

gereed zijn met haar verslagen.

Deze Verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Ketelaar*:

bladz. 943, kol. 2, reg. 5 v. o., staat: van Wichem; lees: van Wichen;

bladz. 944, kol. 1, reg. 9 en 10 v. b., staat: bij een ziekte; lees: na een ziekte;

aldaar, kol. 2, reg. 25 v. o., staat: das; lees: dan;

bladz. 945, kol. 2, reg. 18 v. b., staat: burgemeester; lees: thans burgemeester;

bladz. 946, kol. 2, reg. 26 v. o., staat: Sluyter; lees: Sluyters;

bladz. 947, kol 1, reg. 7 v. b., staat: cerviliteit; lees: serviliteit;

aldaar, reg. 12 v. o.. staat: Dit bevat; lees: Dit blad bevat;

bladz. 973, kol. 2, reg. 24 v. o., staat: die meisjes; lees: de meisjes.

In de redevoering van den heer *Janssen*:

bladz. 960, kol. 2, reg. 11 v. o., staat: de gevestigde; lees: de daar gevestigde;

bladz. 961, kol. 1, reg. 4 v. b., staat: van een; lees: van en;

aldaar, reg. 14 v. o., staat: misschien; lees: mogelijk.

44ste VERGADERING. — 19 DECEMBER 1903.

Mededeeling van ingekomen stukken.

44ste VERGADERING.

VERGADERING VAN ZATERDAG 19 DECEMBER 1903.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Regeeringsbescheiden; 3°. verzoekschriften; 4°. adhaesiebetuiging aan een adres; 5°. boekwerken. — Regeling van werkzaamheden. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Algemeene beraadslaging over hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1904. — Verslag uitgebracht over Regeeringsbescheiden. — Verslagen over wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 72 leden, te weten de heeren:

Friesen, Michiels van Verduynen, van Sasse van Ysselt, Arts, van Wijck, Seret, van Heemstra, van Gijn, Raymakers, Talma, van Bylandt, de Waal Malefijt, ter Laan, Melchers, Mees, Verhey, Bijleveld, Zijlma, van Vlijmen, Duymaer van Twist, Bos, van Foreest, van Asch van Wijck, Goekoop, Röell, van Löben Sels, van Vliet, van den Berch van Heemstede, van Nispen tot Sevenaer, Kolkman, Krap, van Alphen, Okma, de Savornin Lohman, van Wassenaer van Catwijck, Tydeman, Cremer, van Dedem, Brants, Drucker, van de Velde, Brummelkamp, van der Zwaag, van der Vlugt, Roessingh, Fock, Smidt, Dolk, Fruytier, Goeman Borgesius, van Veen, Sluis, Ketelaar, Nolting, van Idsinga, Pompe van Meerdervoort, Aalberse, Travaglino, Troelstra, Helsdingen, Heemskerk, van Kol, van Karnebeek, van Raalte, Pijnacker Hordijk, Smeenge, van Styrum, de Vries, Schokking, Lieftinck en den Tex,

en de heer Minister van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen; van de heeren de Ram, Nolens en van Limburg Stirum, wegens dringende bezigheden elders van den heer Merckelbach wegens ambtsbezigheden ook a. s. Maandag; van de heeren van Wichen, Bolsius en de Visser wegens ambtsbezigheden; van den heer Schaper wegens raadsvergadering; van de heeren Willinge en van der Borch van Verwolde wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Staat, Minister van Oorlog, ten geleide van een tweetal portefeuilles met platen, betrekking hebbende op het snelvuur-veldmaterieel, bedoeld in het ontwerp van wet tot nadere aanvulling en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903.

Deze missive is reeds gedrukt en rondgedeeld; de platen zijn ter griffie nedergelegd, uitsluitend ter kennisneming van de leden;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot instelling van landbouwraden van het hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van het bestuur der afd. Arnhem van den Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbruik.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

4°. van het hoofdbestuur van de Nederlandsche Vereeniging tot bevordering van Zondagsrust, een verklaring van adhaesie aan het adres van het Landelijk Drankwet-comité in zake het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, voor zoover het betreft de sluiting der drankgelegenheden op den Zondag.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:

de Bepalingen betreffende het personeel van de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, herdruk van April 1899, benevens de sedert verschenen verbeterbladen 5 9;

de Bepalingen omtrent het personeel der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij (bijgewerkt);

het werklieden-reglement van evengenoemde Maatschappij;

de Bepalingen betreffende het personeel der Nederlandsche Centraal Spoorwegmaatschappij (herdruk met verbeterblad);

het reglement, bedoeld in art. 113 *bis* van het Algemeen Reglement voor den dienst op de spoorwegen der Noordbrabantsch-Duitsche Spoorwegmaatschappij.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1904 (61) te behandelen bij onderart. 191 van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1904.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is het wetsontwerp tot VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK VIII DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (DEPARTEMENT VAN OORLOG) (2).

De **Voorzitter**: De heeren zullen opgemerkt hebben dat wij heden op een zeer laat uur onze beraadslaging kunnen aanvangen door het niet tijdig opkomen van de leden. Ik hoop dat de verloren tijd herwonnen zal worden door kortheid en bondigheid der te houden redevoeringen. Ik wensch ook op te merken dat waar veel in de gewisselde stukken is behandeld, het wenschelijk is dat men zich zooveel mogelijk onthoude van die zaken uitvoerig te bespreken waarop de Minister reeds zeer uitvoerig en afdoende heeft geantwoord.

De heer **Seret**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs* voor het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1904, brengt het volgende verslag uit:

In handen der Commissie is gesteld een adres van het hoofdbestuur der Vereeniging „Ons Belang", vereeniging van actief dienende onderofficieren en militaire geëmployeerden in den graad van onderofficier, behoorende tot de Nederlandsche landmacht, waarin aan de Kamer verzocht wordt het daarheen te leiden, dat nog op de Oorlogsbegrooting voor 1904 gelden be-

schikbaar worden gesteld tot verbetering der positie van de onderofficieren.

Adressant betoogt, dat vele onderofficieren hun positie beschouwen als een niet gewenschte, waardoor zij dan ook liefst zoo spoedig mogelijk met of zonder pensioen den dienst trachten te verlaten.

Het gevolg daarvan is, dat het verloop steeds toeneemt en het legerbestuur genoodzaakt wordt om, ten einde in de behoefte te voorzien, zoowel bij het instructie-bataljon te Kampen als bij de instructie-compagnie te Schoonhoven, jongelieden voor kaderopleiding op te nemen, die, naar adressants meening, daarvoor bij voldoende aanbod, ten eenenmale ongeschikt moeten worden geacht.

Ook wijst adressant op het feit, dat de inkomsten der spoorwegambtenaren, genoemd in de ten vorigen jare aangeboden tabellen B en C, reeds ruimer zijn dan die der onderofficieren, en dat de inkomsten dier ambtenaren wederom te laag zijn gebleken.

Bij zijn adres legt adressant nogmaals over de stukken welke hij ten vorigen jare aanbood, omdat toen die stukken eerst kort vóór den aanvang der behandeling van de Oorlogsbegrooting werden overhandigd en er dus voor de leden der Kamer geen voldoende gelegenheid bestond daaraan de noodige aandacht te schenken.

De Commissie heeft de eer voor te stellen het adres neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Arts**: Mijnheer de Voorzitter! Volgaarne wensch ik mijn instemming te betuigen met de hulde, welke volgens het Voorloopig Verslag dezen Minister van verschillende zijden werd gebracht voor zijn krachtdadig en energiek optreden bij gelegenheid van de bekende gebeurtenissen in dit voorjaar, omdat bij die gelegenheid opnieuw is gebleken, dat orde en rust in het land te allen tijde verzekerd kunnen worden geacht, waar de leiding van het Departement van Oorlog aan zoo bekwame en krachtige handen is toevertrouwd.

Maar evenmin mag ik verzwijgen, dat ik ook behoor tot die leden, waarvan het Voorloopig Verslag gewaagt, die met groote bezorgdheid hebben gezien, dat het eindcijfer van deze begrooting met bijna f 1 300 000 dat van de vorige overtreft en onze defensie-uitgaven in 2 jaar met f 2 700 000 zijn gestegen.

Nu erken ik gaarne, Mijnheer de Voorzitter, dat dit hooger bedrag, zooals in de Memorie van Toelichting wordt aangevoerd en in de Memorie van Antwoord wordt herhaald, hoofdzakelijk voortspruit uit de hoogere ramingen voor onderwerpen, waarvoor de uitgaven ter uitvoering van bestaande wetten noodig zijn; maar waar nu juist ten gevolge van de voorgenomen legerorganisatie en de defensieplannen in de eerstvolgende jaren nog voortdurend grootere financieele offers zullen worden geëischt, daar vrees ik dat de uitgaven voor militaire doeleinden onze middelen zoodanig zullen uitputten, dat de vredelievende verbeteringen op sociaal gebied, bij gebrek aan geld achterwege zullen moeten blijven.

Daarom acht ik het dringend noodig dat de uitgaven voor het leger en wat daarmede in verband staat, niet verder worden uitgebreid dan de meest noodzakelijke grens, maar hoezeer het valt toe te juichen, dat wij zoover zijn gevorderd op den weg der bezuiniging dat althans het beginsel van beperking door de verschillende partijen wordt gehuldigd en daardoor de groote sommen niet zonder zuchten uit de schatkist worden genomen en de hand hoe langer hoe minder gewillig wordt tot diep ingrijpen: ook in deze zaak kan een zuinigheid worden betracht die de wijsheid zou bedriegen. Wanneer men eenmaal een leger heeft, moet er ook onder ieder opzicht naar gestreefd worden het zoo goed mogelijk te doen zijn.

Het heeft mij daarom genoegen gedaan, dat op deze begrooting een bedrag van circa twee ton wordt aangevraagd voor een mijns inziens zeer matige verhooging der traktementen van de officieren, een maatregel, zooals te recht in de Memorie van Antwoord door den Minister word erkend, welke er toe zal bijdragen om de opgewektheid in het officierskorps te verhoogen. Maar hoogst onaangenaam heeft het mij getroffen, dat de Minister, waar hij de traktementsverhooging der officieren bespreekt, op bladz. 26 der Memorie van Antwoord de verklaring aflegt:

„Voor eene gelijktijdige verbetering van de financieele positie der onderofficieren vond de ondergeteekende geen genoegzame aanleiding."

Mijnheer de Voorzitter! Het zal wel bij niemand in deze Kamer, en zeker niet bij leden der zake deskundig, tegenspraak lijden, dat een goede stand van onderofficieren, die bekwaam zijn in hun beroep en dit met ernstige toewijding en liefde bekleeden, almede het minst te ontberen is, wijl hij de kracht en de kern, de ruggegraat vormt van geheel het leger-organisme.

Dit gold in vroeger tijd, dit geldt nog thans en naar mijn bescheiden meening, met nog meer reden in een leger dat er vroeg of laat toe komen zal een volksleger te worden en dat althans dien weg reeds uittrekt.

Goede bevelhebbers leiden tot de overwinning, goede soldaten bevechten ze; de onderofficieren doen beide te gelijk. In den tijd der voorbereiding — den vrede, die er de prijs van moge blijven — hebben zij een allergrootsten invloed op de vorming van den soldaat, en wel zooveel, dat het geen twijfel laat, en hier spreek ik bij ondervinding, dat grootendeels de soldaat wordt hetgeen de onderofficier er van heeft gemaakt.

En dit slaat niet alleen op de krijgskundige waarde van den mindere.

Door het meer onmiddellijk verkeer der onderofficieren met de soldaten, hangt het niet weinig af van de plichtsbetrachting, van de zedelijke eigenschappen, van het goede voorbeeld dergenen, die de gouden of zilveren strepen dragen, of de ouders met minder of meer bezorgdheid hun kinderen naar de kazerne kunnen zenden.

Brengt dus de onderofficier niet weinig bij tot de al of niet goede vorming van den soldaat — wanneer het leger moet verrichten zijn eigenlijk werk, hetzij in tijd van oorlog, of bij binnenlandsche onlusten, dan zijn het weder de onderofficieren op wie een groot deel der taak en der verantwoordelijkheid wordt overgebracht; zij houden het verband tusschen de soldaten en de hoogere commando's; zij geven lenigheid en beweging aan den troep; zij kunnen er den moed inhouden; zij worden zeer dikwijls belast met een verantwoordelijkheid en een gezag, die in gewone tijden alleen den hoogeren in rang te beurt vallen.

Heeft men nu in vroegere tijden reeds kunnen leeren, dat men zelfs onder de mooiste uniformen zonder geld geen Zwitsers kon krijgen, wij ondervinden op dit oogenblik in ons land, dat men zonder voldoende bezoldiging geen goede onderofficieren krijgt en zeker niet behoudt.

Inderdaad is de sociale positie der onderofficieren niet van dien aard als de tegenwoordige tijdsomstandigheden dat eischen, en het gevolg daarvan is, dat hoe langer hoe minder de onderofficiersstand een beroep vormt, dat ontwikkelde burgerjongens als hun levenstaak beschouwen.

Wie de strepen heeft verkregen, tracht weer zoo spoedig mogelijk in het burgerleven terug te keeren; in het burgerleven, waar personen die veel minder verantwoordelijkheid dragen, die veel minder stand behoeven op te houden, in gunstiger geldelijke voorwaarden leven.

Het zullen dus niet de besten zijn, die in de gelederen achterblijven. En dat, nu onder den persoonlijken dienstplicht ook de ontwikkeldste en in meer vormen opgevoede jongens onder het gezag der onderofficieren komen en van dezen dus, willen zij zedelijk overwicht hebben, evenzeer ontwikkeling en vormen moeten worden geëischt.

De tijd dat men zijn minderen met grove en ook slechte woorden kon drillen, raakt ook in het leger hoe langer hoe meer tot het verledene. Maar hoe wil men nu die hooge eischen van kennis, zelfbeheersching, moreel voorbeeld en trouw kunnen blijven stellen bij menschen, die iederen dag gevoelen, dat wat men van hen vordert, niet in den vorm van geldelijke belooning wordt gewaardeerd, van menschen die het aantrekkelijke dat het soldatenbedrijf voor hen hebben kon, versmoren onder de ontevredenheid met hun toestand?

Voor het aanschaffen van doode verweermiddelen vraagt men millioenen om het beste en duurste te kunnen nemen. Dringender noodig acht ik dat er eerst voor gezorgd wordt, dat er een beroepskader wordt gevormd, dat zoo wordt betaald dat de

besten er lid van blijven, dat wij in tijden van gevaar er met recht op kunnen steunen en in de dagen van rust en vrede er met gerust gemoed onze zonen aan kunnen toevertrouwen.

Zijn er dus voor het land groote redenen van eigenbelang om de onderofficieren goed te bezoldigen, er is iets dat voor mij nog zwaarder weegt en wel dit: als werkgever heeft het Rijk ook zijn bijzondere plichten te vervullen.

Waar overal en algemeen het streven naar lotsverbetering valt waar te nemen en op den duur tot resultaten leidt, mogen niet, doordat de standen die er maatschappelijk zoowat mede gelijk staan tot verbetering komen, de onderofficieren door stilstand in ongunstiger voorwaarden geraken. Zij hebben ook, als arbeiders in dienst van het Rijk, recht op een behoorlijk loon.

En om tot de overtuiging te komen, dat de tegenwoordige positie der onderofficieren van ons leger beslist ongunstig is te noemen, zóó ongunstig zelfs, dat men er zich over te verbazen heeft dat er nog zulke flinke vrijwillig dienende onderofficieren gevonden worden, daartoe behoeft men slechts kennis te nemen van de ons door de vereeniging van actief dienende onderofficieren „Ons belang" toegezonden adressen met bijbehoorende tabellen.

Uit die tabellen toch blijkt, dat over het algemeen de Nederlandsche onderofficier in ongunstiger conditie verkeert dan die van andere landen, maar bovendien blijkt uit deze opgaven maar al te duidelijk hoe de traktementen der onderofficieren van ons leger lager zijn dan die van sommige burgerbeambten hier te lande, welke in waardigheid, als ik het zoo noemen mag, met de eerstgenoemden nauwelijks zijn gelijk te stellen,

En waar nu de Minister in de Memorie van Antwoord naast den tragen gang der promotie in de laatste jaren, de geringe bezoldiging der subalterne officieren aanvoert als oorzaak van het incompleet, daar voorzeker had men mogen verwachten, dat de Minister voor de onderofficieren althans niet de soldijverhooging had ter zijde geschoven, waar voor verreweg het grootste gedeelte dezer mannen elke promotie tot een hoogeren rang in vredestijd is uitgesloten.

Daarom wenseh ik er bij den Minister op aan te dringen, dat hij terugkome van zijn besluit en, evenals hij dit voor de officieren heeft gedaan, ook door een herziening der traktementen van de onderofficieren, verbetering te brengen in hun financieele positie

Een tweede zaak in verband met de kadervorming wenseh ik onder de aandacht van den Minister te brengen.

Volgens art. 109 der Militiewet geschiedt de aanwijzing van de manschappen voor het blijvend gedeelte, voor zooveel noodig door loting.

Het slot van art. 109 luidt als volgt:

„Het is aan de manschappen van het zelfde korps vergund, binnen dertig dagen na de loting onderling van nummers te verwisselen. Na dien tijd kan de nummerverwisseling worden toegestaan door den commandant van het korps.

De ingelijfden echter, die zich voor kadervorming hebben aangemeld en volgens het door hen bij de loting getrokken nummer voor het verrigten van de in het vorig artikel bedoelde dienst in aanmerking komen, en zij die krachtens art. 106 voor kadervorming zijn aangewezen, behooren steeds tot het eerst onder de wapenen blijvende of het eerst onder de wapenen komende gedeelte der ligting."

De bedoeling ligt in deze bepaling opgesloten, aan die jongelingen, die zich vrijwillig aanmelden voor de kadervorming en dus toonen van goeden wille te zijn, de loting wel, en aan degenen die zich niet vrijwillig hebben aangemeld, maar toch voor kadervorming worden aangewezen, de loting niet toe te staan.

Nu heeft men zelfs in sommige garnizoenen de viermaanders, die aan de gestelde eischen van militaire bekwaamheid hadden voldaan, en daarom vooral voor kadervorming in aanmerking kwamen, er op gewezen, dat zij bij niet vrijwillige aanmelding van de loting zouden worden uitgesloten. Het gevolg is geweest dat meerderen zich hebben aangemeld die het anders niet zouden hebben gedaan. En wat is nu later geschied? Men heeft bij sommige korpsen, misschien wel bij alle, de aangewezenen voor kadervorming, die eerst van de loting waren uitgesloten, later laten naloten. En dit, naar men mij heeft medegedeeld, ingevolge eene aanschrijving dd. 10 September 1903 van Zijn Excellentie den Minister van Oorlog, waarbij naloting voor de „aangewezenen" bevolen werd.

Het zou mij aangenaam zijn, Mijnheer de Voorzitter, van den heer Minister te mogen vernemen of er voor deze afwijking van art. 109 een bijzondere aanleiding is geweest.

Dat zulk een maatregel zeker den prikkel voor vrijwillige aanmelding, indien ik mij niet vergis door den heer van Karnebeek met een amendement in dit artikel der Militiewet gelegd, vrij wel illusoir maakt, zal ik wel niet nader behoeven aan te duiden.

Het is waarlijk al erg genoeg dat zij die zich voor kadervorming aanmelden het voorrecht der nummerverruiling missen. Want ook in de toepassing van deze wetsbepaling wordt door het Koninklijk besluit van 3 November 1902 n°. 26 een voorrecht toegekend aan de onwilligen.

Daarin toch kan men lezen: „Aan hen die zich voor kadervorming hebben aangemeld, wordt geen ruiling van het bij de loting voor het blijvend gedeelte getrokken nummer toegestaan dan nadat de kadervorming voor hen als afgeloopen wordt beschouwd.

De kadervorming is als afgeloopen te beschouwen, indien de ingelijfde buiten eigen toedoen niet tot een graad wordt aangesteld of de opleiding niet tot een rang wordt voortgezet en de ingelijfde zich ter beoordeeling van den korpscommandant in den verworven graad ten volle geschikt toont."

Aan hen die ten gevolge van mindere plichtsbetrachting en minder dienstijver niet tot een graad worden aangewezen, zal dus wel de nummerverwisseling worden toegestaan.

Door dergelijke bepalingen wordt een geest van ontevredenheid gekweekt onder die jongelieden, die in de eerste plaats voor de kadervorming in aanmerking komen en die zich naar ik vrees in het vervolg door alle mogelijke middelen daaraan zullen trachten te onttrekken.

Ik zou den Minister in overweging willen geven liever door milde bepalingen, zoo mogelijk door kleine voorrechten te verleenen aan degenen die zich vrijwillig voor de kaderopleiding aanmelden, den lust en den ijver om zich ook voor een hoogeren graad te bekwamen, aan te moedigen.

De **Voorzitter**: Door den geachten spreker is ook ter sprake gebracht de verbetering van de positie van de onderofficieren. Nu is die zaak in de gewisselde stukken op verschillende plaatsen behandeld, zoowel bij de algemeene beschouwingen als bij de artikelen der begrooting. Het komt mij voor, dat het wenschelijk zou zijn zooveel mogelijk de bespreking van dit onderwerp te concentreeren bij de algemeene beschouwingen.

De heer **ter Laan**. Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met een woord van lof voor de uitvoerige Memorie van Antwoord, waardoor het mogelijk is tal van vragen bij deze beraadslaging te laten rusten. Toch spreekt het vanzelf, dat er bij een hoofdstuk als Oorlog, dat zoovele verschillende onderdeelen omvat en dat voor het gansche volksleven van zoo verbazend groot belang is, hetzij men het Departement met vriendelijke oogen aanschouwt of niet, altijd nog zaken overblijven, waarop dient te worden ingegaan.

Ik zal mij evenwel gaarne aan uw wenk houden, om kort te zijn.

In de eerste plaats wenseh ik met meer nadruk dan de heer Arts te wijzen op de doorloopende stijging van de Oorlogsuitgaven in de laatste jaren, vooral in den tegenwoordigen tijd. Het eindcijfer beloopt nu f 1 300 000 meer dan dat van het vorig jaar, hetwelk weer evenveel hooger was dan dat van 1902.

Zoo zijn wij reeds geruimen tijd bezig, steeds meer te besteden voor de Oorlogskosten. De Minister draagt de schuld niet, omdat deze stijgende uitgaven eenvoudig het gevolg zijn van aangenomen wetten.

Zoo wordt er gezegd.

In de eerste plaats zou de Militiewet 1901 de oorzaak zijn. Dit is niet te ontkennen, maar even natuurlijk is het, dat deze verontschuldiging niet in aanmerking mag komen. Want dezelfde leden, die deze verontschuldiging opwerpen, zijn medeschuldig aan de aanneming der wet van 1901 en van andere wetten, die stijging der uitgaven hebben veroorzaakt. De antirevolutionnaire partij en en een deel van de Roomsch-Katholieke, liberale en vrijzinnig-democratische partijen hebben medegewerkt aan de totstandkoming der Militiewet 1901, zoodat zij zich, als over de opdrijving der uitgaven wordt gesproken, stil moeten houden.

Daarbij komt nog, dat in de komende jaren de stijging nog verder zal gaan.

Wij hebben nu 10 regimenten infanterie (daaronder begrepen de grenadiers en jagers) en er zal een 11de en 12de komen. Wij zijn bezig aan nieuwe kazernes, men denke aan Ede, Nijmegen, Assen en Utrecht. Er komt een nieuwe divisiestaf bij de infanterie, een nieuwe divisie van de veldartillerie. De officierstraktementen nemen meer dan twee ton meer dan vroeger in beslag; de Landweerwet kost ons in 1903 f 181 000 en het is niet te zeggen, hoeveel de landweer in de komende jaren zal kosten. De buitengewone uitgaven, voor een groot deel veroorzaakt door de zoogenaamde „misladige woelingen" zijn op méér dan 1 millioen en 1 ton berekend. De spoorwegbrigade is dit voorjaar door de Kamer aangenomen, maar wij weten niet, hoeveel zij het land kosten zal. Bij de groote versterking die in de laatste jaren ons leger heeft ondergaan — de sterkte is van 55 000 op 140 000 gebracht! — zullen aanzienlijke kosten voor bewapening niet uitblijven. Ik vrees in het bijzonder voor de hooge uitgaven voor nieuwe geweren. De stijging der pensioenen, overeenkomstig de wet van 1902, vraagt in 1904 f 279 000 meer dan in 1903. En ook daarbij blijft het niet. Daarvoor is de Minister persoonlijk verantwoordelijk, want hij heeft toch aan de wetten op de bevordering der landmacht en die op de militaire pensioenen medegewerkt. Ik beoordeel nu niet of deze uitgaven billijk zijn of niet; ik wijs er slechts op, dat de uitgaven onrustbarend stijgen en zullen blijven stijgen. De Stelling-Amsterdam vraagt jaarlijks haar millioen en wij weten niet, wanneer zij gereed zal zijn; dat kan nog wel lange jaren duren.

Eindelijk komt nog het droevige voorstel, om 7 millioen te besteden voor snelvuurgeschut, waarover ik nu niet zal spreken, omdat dit wetsvoorstel te zijner tijd in behandeling zal komen. Inderdaad ziet de tegenwoordige Oorlogsbegrooting — en dit al met de toekomstige helaas nog meer het geval zijn — er zoo uit, alsof het met de financiën zoo gesteld is, dat er geen opkrijgen aan is, terwijl met de noodzakelijkste sociale maatregelen ter zelfder tijd geen begin wordt gemaakt, omdat er geen geld voor is te vinden.

Men teert bij Oorlog steeds van den hoogen boom; houdt alleen rekening met eigen behoeften; gaat op den onden weg steeds sneller voort. Van verschillende zijden wordt echter ook sedert jaren op bezuiniging aangedrongen. De heer Arts heeft zoo juist weer een stem daartoe doen opgaan. Maar 't geeft niet. De Minister kan het nu eenmaal niet zuiniger doen. Verschillende leden — het blijkt uit het Voorloopig Verslag en de debatten over de Oorlogsbegrooting van verleden jaar — dringen nu aan op het instellen van een commissie tot bezuiniging.

Het kan ook niet anders; er moet een einde komen aan deze schromelijke verkwisting in een land van armoede als het onze. De commissie moet dan maar eens nagaan, wat er af *kan*. Of wat er af *moet*.

Met dezen Minister is er echter geen kans op. Hij drijft de uitgaven steeds hooger; hij wil het niet eens probeeren, of een Commissie er niets op kan vinden.

Neen, zegt de Minister, deze commissie acht ik niet noodig en zelfs niet wenschelijk. Het is den Minister volgens de Memorie van Antwoord zelfs niet duidelijk hoe de samenstelling en wat eigenlijk de taak moest zijn. Hij kan er letterlijk niets mee doen. Zij zou de taak van de legerautoriteiten over nemen en daarmede zou zij komen op een terrein, waarop de Minister niet wenschelijk acht, dat er derden hun intrede doen.

Ook zijn er enkele leden, die zeggen: laat ons nu eens door onderling overleg komen tot een maximum uitgaaf, laat ons bijv. bepalen, dat voor Oorlog en Marine samen niet meer dan $^1/_5$ der geheele begrooting wordt uitgegeven, waar wij nu ver over zijn.

De Minister wijst dit even beslist af als de commissie. Van zijn standpunt volkomen te recht, want hij — de sterke man van Oorlog — moet voor zijn welgeoefend leger zijn millioenen hebben, en zoolang hij, met een meerderheid als de tegenwoordige, kans ziet deze te krijgen, spreekt het vanzelf, dat hij van bezuinigings-commissies en maximum uitgaven niets wil weten. Hij is met deze Kamer volkomen tevreden.

Een andere vraag is echter, of de Kamer op den duur met dezen Minister mag tevreden blijven.

Het moet maar eens weer aan het licht komen, wie deze uitgaven goedkeuren en wie niet.

Er staat op deze begrooting een post van een paar ton voor de verbetering van de salarissen der officieren.

De heer Arts heeft er reeds op gewezen, dat tot zijn verbazing en spijt daar niet een post voor de verbetering van de salarissen der onderofficieren naast staat.

Ik kan in hoofdzaak volstaan met mij bij deze laatste opmerking aan te sluiten. Wij hebben ons tot heden tegen de lotsverbetering der lagere officieren niet verzet.

Niet dat wij met geestdrift voor dezen post opkomen, waar immers de opleiding voor officier uitsluitend voor de rijken en welgestelden bereikbaar is. En zeker niet, wanneer wel de officieren, doch niet de onderofficieren voor lotsverbetering in aanmerking komen. Op zich zelf en vergeleken met andere ambtenaren zijn de salarissen der lagere officieren niet te hoog. Doch er zit meer aan vast en uitdrukkelijk verklaar ik, dat wij ons alsnog onze stem voorbehouden.

De Minister zegt, dat voorshands een nadere regeling van het inkomen der onderofficieren van hem niet is te verwachten, omdat hun nieuwe regeling eerst dagteekent van 1899.

Deze mededeeling verwonderde mij en ik heb mij op de hoogte gesteld van den toestand. Toen is mij gebleken, dat in 1899 waarlijk een bijzonder soort van nieuwe regeling heeft plaats gehad. De onderofficieren kregen toen f 0,25 per dag voor voeding meer, maar te gelijk 25 cents per dag aan soldij minder. Die regeling had dus als lotsverbetering niet veel te beduiden, evenmin als de andere maatregelen voor zeer enkele onderofficieren, waarop de Minister in de Memorie van Antwoord wijst. Ik mag dus te recht zeggen, dat sedert 1883 aan de salarisregeling der onderofficieren niets van beteekenis gedaan is.

De traktementsregeling der officieren dateert van 1881, dus uit denzelfden tijd.

Wanneer nu de officieren in hun stand niet meer kunnen leven van hun salaris, dan is het duidelijk, dat het den onderofficieren nog veel moeilijker valt.

De heer Arts wees er reeds op, welke plaats thans de onderofficier behoort in te nemen. Hij wordt slechter bezoldigd dan in menige stad een politieagent en toch moet ook hij een man zijn, die in het leger zijn gezag en invloed weet te handhaven, niet met geweld, doch met beleid en door zijn zedelijk overwicht, en dat tegenover een vrij groot aantal mannen, hetgeen eigenaardige moeilijkheden medebrengt. Op behoorlijke wijze moet hij eveneens weten te staan tegenover zijn meerderen. Hij moet dus, wil het goed zijn, heel wat ontwikkeling bezitten en daarvoor kan men niet den eersten den besten man nemen van de straat. Voor een goed leger, zegt de Minister, zijn goede onderofficieren een eerste vereischte. Van zijn standpunt af gezien, zou het dus ook niet zoo verkeerd zijn, de traktementen der onderofficieren te verbeteren.

In allen gevalle komen zij eerder in aanmerking dan de officieren.

Tegenover de schrielheid ten aanzien van de onderofficieren staat volgens mijn inzien het te groot getal officieren.

De Minister ontkent dit, zich daarbij beroepende op oorlogstoestand, en zegt, dat wij in zoodanigen toestand slechts 1 luitenant per compagnie zouden hebben.

Ik heb echter meer het oog op vredestoestanden en dan rekent de Minister blijkbaar op 3 luitenants per compagnie, waarvan 2 te velde trekken en een boven het getal is. Dan zijn er nog officieren die met bijzondere diensten zijn belast, in kleedingmagazijnen en dergelijke. Dan is er per compagnie nog de kapitein, te zamen op zijn minst dus 4 officieren per compagnie.

Ik zeg niet te veel, wanneer ik beweer, de geringe sterkte der Nederlandsche compagnieën in het oog houdend, dat de officieren elkander in den weg loopen.

Toen ik milicien was, heb ik dan ook voortdurend kunnen opmerken, dat er voor de 2 luitenants en den kapitein bij de compagnie geen werk is.

Op deze wijze alleen kan de Minister beweren, dat er te weinig officieren zijn. In oorlogstijd mag men bovendien met zekerheid verwachten, dat er zich een aanzienlijk getal officieren vrijwillig aanmelden.

Schroefde men nu de officierensterkte niet zoo erg op, dan

zou men den onderofficieren een menschwaardig bestaan kunnen verschaffen, zonder de begrooting te verhoogen.

Bovendien, de Minister is voorstander van het militiekader. Er zijn tal van reserve-officieren en tal van militie-luitenants, en er komen er nog veel meer.

Ik zou willen, dat men, als dat goede officieren zijn, die dan in mindering zou brengen op het vaste aantal beroepsofficieren, zoodat hun getal dan met evenveel afneemt, als er militie-officieren bijkomen.

De Minister beroept zich voor de verhooging der salarissen op het tekort aan kader. Er zijn officieren te min, altijd naar de stelling die ik heb ontwikkeld; anders is het aantal officieren wel compleet en zijn er, zooals ik reeds zeide, naar mijn oordeel zelfs vrij wat te veel. Maar in elk geval, het lagere kader, de onderofficieren en korporaals, is niet compleet. De Minister stelt ten deze vertrouwen in de toekomst. Dat tekort is ontstaan door de invoering der Militiewet 1901, door de uitbreiding van ons leger. Verder zijn er tal van onderofficieren den dienst uitgegaan vanwege de Pensioenwet 1902. Altemaal waar. De Minister had er nog een oorzaak kunnen bijnoemen en wel de voornaamste, die hem nieuw kader toevoeren zal: de slechte maatschappelijke toestanden. Menigeen, die er anders niet aan denkt om te gaan dienen, moet zich wel vrijwillig aanmelden. Op deze wijze zal men altijd korporaals en onderofficieren bekomen. Maar voor hun genoegen komen zij niet. Ik bevestig wat de heer Arts heeft gezegd: wie den dienst kan verlaten, doet het. Het spreekt vanzelf, dat zij dit doen, wanneer zij maar eenigszins in de burgermaatschappij een bestaan kunnen vinden. Ik zal straks wel nader zeggen waarom.

500 korporaals bij de infanterie en 300 bij de artillerie, zegt het adres van „Ons Belang", de vakvereeniging der onderofficieren, ontbreken op dit oogenblik. Het is een bewijs dat er bij het lagere kader veel niet in orde is. Er is, naar mij bekend is, nog nooit een korps ambtenaren, een korps ondergeschikten op zoo slordige wijze behandeld door de hoogste overheid, als de Minister in de stukken doet met de onderofficieren. Hij zegt ronduit: den ouderen zal ik geen verhoogde soldij geven; ik heb liever, dat zij niet in dienst blijven; zij moeten op tijd de kazerne uit; als voor hen de ouderdom komt, heb ik liefst dat zij weg zijn; hun aanblijven zou de „strooming", zooals de Minister het kernachtig uitdrukt, „stremmen". De Minister heeft liever jong goed. „Vrijwilligers vangen" noemt men het in de verschillende steden van ons land, wanneer de troepen door de straten, vooral door de achterbuurten, de stegen en sloppen trekken, om met muziek en trom de lui te lokken tot teekenen, gelijk dat in Leeuwarden, in Groningen, in den Haag, misschien wel overal geschiedt. Het is zoo verleidelijk en zoo gemakkelijk: het geld wordt deels op de postspaarbank gedaan, maar het grootste deel krijgen de vrijwilligers in handen. De Minister is openhartig genoeg om te zeggen: anders zou ik ze niet krijgen.

De Minister zoekt dus zooveel mogelijk jong volk aan te lokken en oude gedienden te loozen, en houdt zoo de strooming er in. Hij heeft echter nog meer pijlen op zijn boog, waardoor hij in ieder geval steeds zal kunnen voorzien in de behoefte aan kader.

Ik bedoel hier in het bijzonder de gedwongen opleiding tot korporaals, sergeanten en officieren, waaraan ook de heer Arts een enkel woord heeft gewijd. Dit onderwerp is reeds in de stukken behandeld en was ook op zijn plaats bij het ontwerp tot wijziging van de Militiewet. Door de intrekking van art. 109 kwam het niet in openbare behandeling; nu mag het hier niet worden voorbijgaan. Bij Koninklijk besluit van 3 November 1902 (*Recueil militair*, bladz. 123), worden nadere bepalingen gegeven tot uitvoering van art. 106 der Militiewet, waarbij de gedwongen kaderopleiding wordt mogelijk gemaakt. Daaruit blijkt, dat de sterkte van de adspiranten-klasse door den Minister wordt vastgesteld, en in de tweede plaats, dat men bij voorkeur vrijwilligers voor de kaderopleiding neemt, maar dat men anders zoowel kort- als lang-geoefenden eenvoudig aanwijst, om opgeleid te worden. Dat laatste heeft plaats, wanneer er zich niet genoeg vrijwilligers aanmelden of wanneer daaronder niet genoeg geschikte personen worden gevonden. De helft der aangewezenen wordt opgeleid voor korporaal en sergeant en een vierde gedeelte voor luitenant. De aanwijzing geschiedt door den korpscommandant. Is er bij een korps onvoldoende sterkte, dan geschiedt er overplaatsing en daarvoor worden weer de miliciens eenvoudig aangewezen, bij de infanterie door de divisie-commandanten; verder door den commandant van de vestingartillerie of de veldartillerie en door den inspecteur der cavalerie.

De Minister heeft er een besluit aan toegevoegd, dat men 25 pct. meer zal nemen dan noodig is. Het ergst van al is, dat de aangewezenen niet toegelaten worden voor loting, dat ze dus vast 4 maanden langer moeten blijven.

Toch zegt de Minister, dat deze bepalingen voor willekeur geen ruimte laten. In elk geval geven deze bepalingen volkomen ruimte voor geheel persoonlijke beslissingen; het is één brok willekeur. De korpscommandant beslist, wie voor opleiding in aanmerking komen, maar daarbij zal hij moeten afgaan op het advies van den kapitein, omdat hij zelf de manschappen niet genoeg kent. Die aanwijzing heeft dus plaats geheel naar het persoonlijk inzicht van de meerderen. Ik zal niet zeggen, dat die meerderen met opzet misbruik zullen maken van deze bepalingen, maar juist in de bepaling zelf, dat men een milicien eenvoudig kan aanwijzen om langer te dienen en te worden opgeleid voor korporaal of sergeant, schuilt de fout.

Bij de infanterie hadden zich 2457 manschappen aangemeld voor de kaderopleiding, maar daarvan zijn er slechts 1536 genomen. Er waren dus meer dan vrijwilligers genoeg. Men heeft echter in den loop van het jaar 57 infanteristen voor de opleiding tot korporaal aangewezen en nog 13 voor sergeant. Ofschoon er zich dus meer dan genoeg vrijwilligers hadden aangemeld, heeft men er, met opzijdezetting van honderden liefhebbers, anderen tegen hun zin voor aangewezen. Bij de artillerie werden 4 gedwongen om voor korporaal te studeeren en niet minder dan 33 moesten gedwongen onderofficier worden. Dat heeft groote ontevredenheid gewekt en allerwege de overtuiging gewekt: art. 106 der Militiewet werkt zoo onbillijk mogelijk.

De Minister zegt te moeten zorgen voor voldoend kader, maar daaruit vloeit niet het zedelijk recht voort, om een milicien, die voor zijn nummer dient, te dwingen langer in dienst te blijven voor de opleiding tot korporaal of sergeant. Men stelle zich voor iemand, die zijn plicht als milicien goed vervult, maar die denkt na afloop van den diensttijd naar zijn huis terug te keeren, om weder aan den arbeid of de studie te gaan; die geen zin heeft, korporaal of sergeant te worden — hij is er misschien de man niet voor, gevoelt er in allen gevalle geen roeping toe; nu komt de aanwijzing en de man wordt gestraft met vier maanden langer te blijven. Het gevolg zal zijn, dat dergelijke tegen hun zin aangewezen personen slecht hun plicht vervullen. Ook reeds voor de aanwijzing werkt het artikel geheel verkeerd. Iemand die vreest te zullen worden aangewezen en die anders flink zijn dienst zou doen, zal om deze bepaling zich niet inspannen. Als hij zich inspant, valt het oog van zijn meerderen op hem en . . . hij is er bij! Dat is een straf voor plichtsbetrachting. Wil de Minister deze gedwongen kadervorming houden — de wet geeft hem er het recht toe — laat hem dan in allen gevalle de miliciens, die daarvoor zijn aangewezen, op tijd naar huis zenden.

Een enkel woord over de herhalingsoefeningen en in het bijzonder over de herhalingsoefeningen van de lichting 1897. Wij hebben bij vroegere gelegenheden betoogd, dat die oefeningen zouden moeten zijn afgeloopen bijv. na het 4de dienstjaar, bij volbrachten leeftijd van 23 of 24 jaar op zijn hoogst. De Minister wil dat niet; hij acht het ook niet noodig aan te toonen dat dit niet kan; neen, hij beroept zich eenvoudig op generaal Kool. Maar dan sluit ik mij liever aan bij dr. Schaepman, die meer dan 10 jaar geleden reeds zeide, dat het niet aangaat, gehuwden in de kazerne te halen. In dat opzicht had deze staatsman een beteren kijk op de maatschappij dan de Minister van Oorlog.

Het vorige jaar hebben wij krachtig voor de lichting 1897 gepleit; de Minister heeft de oproeping evenwel verdedigd met te zeggen, dat het noodzakelijk was de lichting 1897 nog eens op te frisschen met herhalingsoefeningen. Onze pogingen om dat te voorkomen, werden op grond van deze bewering van den Minister verijdeld door de meerderheid in deze Kamer.

Maar nu blijkt, dat die lichting niet is opgeroepen, om opgefrischt te worden, maar dat zij eenvoudig dienst heeft gedaan in de kazerne. Van oefeningen buiten de kazerne is niet veel sprake geweest; in plaats daarvan heeft men die lichting allerlei

baantjes laten verrichten. Vaders van 1, 2 en 3 kinderen zijn opgeroepen, om alle corvee-diensten te doen, die soldaatjes van 19 en 20 jaar moeten meemaken; juist zooals wij hebben voorspeld. Blijkens tallooze berichten uit alle plaatsen van ons land heeft men de lichting 1897 in de kazerne gehaald, om de mannen te laten springen over kuilen, loopen over palen, klauteren over palissaden, zich optrekken aan een touw. Men zette ze weer aan het bestudeeren van de eerbewijzen voor luitenants, generaals en lijkstaties; de paradepas werd vlijtig beoefend. Wie daarvan niet overtuigd is, leze de brochure, uitgegeven door de afdeeling Rotterdam van de Bond van Milicien over „Het nut der herhalingsoefeningen". Ook den Minister zal deze brochure niet onbekend zijn.

Een milicien geeft daarin een overzicht van hetgeen hij in den tijd, dat hij voor herhalingsoefeningen opgeroepen was, hier in den Haag in de Oranje-Nassau kazerne heeft moeten doen. Ik beveel deze brochure bij mijn geachte medeleden aan en zal mij nu tot een zeer enkele aanhaling beperken.

Uit wat bijv. op bladz. 7 in die brochure voorkomt, blijkt voldoende, dat de herhalingsoefeningen niet tot opfrissching hebben gediend.

Daar staat n.l.: „Wat doen de mannen, die niet mede uitrukken? Een zit er op de wapenkamer; die moet geweren schoon maken van lichtingen die met groot verlof zijn, die maakt daar 2 of 3 dingen schoon of liever haalt ze uit elkaar en zet ze weer in elkaar, net zoo lang tot hij haast in slaap valt. Een ander is er beter aan toe: die is voor herhaling 3 weken in de cantine, om een doosje schoensmeer, garen, band, tabak, sigaren, koffie of thee te verkoopen. Van 's morgens de reveille tot 's avonds half elf zit hij in de cantine. Weer een ander begint 's morgens om 7½ uur en zit tot 12 uren onder de dakpannen, om knoopjes en bandjes aan het goed te zetten van de miliciens, die met de werkstaking op zijn geweest. Dit is de bediende van den fourier; die heeft in den regel 3 à 4 man, die zoogenaamd rustkamer hebben. Nu, er wordt dan ook wel gerust."

Ik wil, zooals ik zeide, mij niet in vele aanhalingen begeven. Maar deze geheele brochure toont aan, dat deze lichting door den Minister ten onrechte uit de huisgezinnen is gehaald.

Omtrent den 30sten Juni lees ik nog: „Van 7½ tot 12 uur oorlogje spelen in de vlakte van Waalsdorp, waarbij 3 man van '97 present zijn; 10 man waren er op waeht. De rest had allerlei baantjes. Dus dezen dag hebben 3, zegge 3 man herhalingsoefeningen, van de 40 milicien."

Ik heb berichten bij mij uit verschillende streken des lands, waaruit blijkt dat overal op dezelfde wijze is gehandeld. Voor een groot gedeelte betreft dat mannen, die zaken doen, die een betrekking bekleeden; mannen die vader zijn van een aantal kinderen en die uit hun huisgezin zijn gehaald voor deze allerslechtste soort van militaire oefeningen, waarvoor het nooit gerechtvaardigd kan zijn ze op te roepen.

Tot slot de soldatenbehandeling. In de eerste plaats een opmerking over een geval, dat zich te Kampen heeft voorgedaan. Een soldaat kon geen verlof krijgen om te huwen, omdat hij, zooals de Minister het uitdrukte, niet in de termen viel. Ik vraag, of de Minister door een dwingend voorschrift belet werd, dat verlof te geven. Het was hem bekend, dat de man moest trouwen. Hier was dus haast bij de zaak. Het was dus een dergelijke, zooals die welke ik eenigen tijd geleden van een milicien heb behandeld die ook moest en ook gaarne wilde trouwen, om, zooals men het noemt, de schande te dekken. De Minister heeft toen toegezegd, het huwelijk in dergelijke gevallen zooveel mogelijk te zullen bevorderen. Ik heb daaraan toen ook niet getwijfeld. En nu gaat het toch weer net zoo. Ik vraag dus of het den Minister door een bepaald bindend voorschrift onmogelijk was, den bedoelden man in het huwelijk te doen treden. Was er geen gelegenheid om dat toe te staan? — let wel, ik vraag niet, of er geen gelegenheid was den man toe te laten te huwen met de daaraan verbonden voordeelen, maar alleen of de soldaat geen toestemming kon krijgen tot het aangaan van het huwelijk, buiten bezwaar van het Rijk.

Ik geloof, dat het ook beter met de beginselen van den Minister zou overeenkomen, dien man in de gelegenheid te stellen te huwen. En ik vraag, of alsnog daarin zoo spoedig mogelijk kan worden voorzien.

Wie de dagbladen inziet, vindt onder de rubriek: „Buitenlandsch overzicht", vooral betrekkelijk Duitschland, dikwijls het opschrift: „soldaten-mishandeling".

Dit komt in de Nederlandsche bladen ten opzichte van het Nederlandsche leger nog niet voor en evenmin in de gedrukte stukken. Wel lezen wij daarin over soldaten-behandeling. Maar als het daarmede voortgaat, gelijk in den laatsten tijd het geval was, dan zal het hoofd: soldaten-*behandeling*, misschien ook veranderd moeten worden in: soldaten-*mishandeling*.

En wil de Minister verhinderen, dat men het recht verkrijgen zal, dat men van „soldaten-mishandeling" in de couranten schrijft ook hier te lande, dan moet hij anders optreden, dan hij in den loop van dit jaar, blijkens de Memorie van Beantwoording, gedaan heeft.

Ik wil dit met enkele bewijzen staven.

Op bladz 12 en 13 van genoemd stuk lees ik:

„Het verschijnsel doet zich voor, dat meer en meer in verschillende dagbladen ingezonden stukken worden geplaatst, bevattende klachten en grieven aan het adres van superieuren. In de meeste gevallen is gebleken, dat dergelijke uitingen afkomstig zijn van personen, die soms niet of weinig tot beoordeelen bevoegd zijn, of wel zich tot tolk maken van anderen, die het dikwijls niet te nauw nemen met de waarheid, of althans door overdrijving meenen hunne beweringen kleur te moeten bijzetten. Soms is ook eene ontvangen correctie de aanleiding tot wrevel, die in een ingezonden stuk zijn uitweg zoekt.

Een onderzoek omtrent den inhoud van dergelijke stukken, wordt niet dan in bijzondere gevallen ingesteld."

Toen ik deze beide laatste regels las, kon ik mijn oogen bijna niet gelooven.

Ik wijs den Minister op Duitschland, waar hetzelfde dwangstelsel bestaat als hier te lande, zij het dan in veel erger mate. Ook daar zijn in het openbaar klachten geuit over de mishandeling van soldaten, maar 30 jaren lang heeft men daarnaar niet geluisterd, net zoo min als de Minister dat hier doen wil, totdat dit kwaad zulke afmetingen had aangenomen, dat men verschrikt tot de overtuiging kwam, dat optreden plicht werd. Maar welk een ellende was er toen geleden!

Dat de bladen over „soldaten-mishandeling" stukken ontvangen, is de natuurlijkste zaak der wereld, omdat het uiten van persoonlijke, rechtstreeksche klachten zooveel gevaar oplevert. Deze Minister oordeelt echter dat door dergelijke berichten in de bladen het gezag wordt aangetast. En als hij ze krijgen kan, dan straft hij de inzenders ongemakkelijk. Ik kom daarop bij het geval van sergeant Jonkers terug.

En uit de lessen, die de Duitsche legerbesturen zich nu ter harte nemen, wil hij niet leeren. Dank zij die couranten-berichten wordt daar nu eindelijk die kanker uitgeroeid, die al 30 jaren lang ingevreten is.

De pers heeft in Duitschland het althans zoo ver gebracht, dat zelfs in de hoogste militaire kringen het kwaad erkend wordt en dat men maatregelen neemt, er paal en perk aan te stellen. En dat heeft men vooral ook aan onze bladen te danken.

De Minister schijnt geen acht te willen slaan op hetgeen niet alleen onze bladen, doch ook niet wat op de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, het *Sociaal Weekblad* en dergelijke, van roode smetten vrije organen, melden. Hij zou daar anders bijzonder goed aan doen, omdat soldaten-mishandeling voorkomt; — dit kan hij niet ontkennen en dit ontkent hij ook niet.

Nu er geen acht geslagen wordt op mededeelingen daarvan, wordt menig geval niet gestraft en neemt dus het kwaad vanzelf grooter afmetingen aan.

De Minister neemt immers toch geen kennis van zaken, die niet door den beugel kunnen. Hij moest liever bedenken, wat de Koningin wenscht, zooals vooraan in de zakboekjes van elken soldaat staat gedrukt en wat alle soldaten van buiten kennen, nl.:

„Hare Majesteit de Koningin wenscht, dat het gezag van den meerdere over den mindere, zonder iets van zijne gestrengheid te verliezen, zacht en vaderlijk zij en Zij verbiedt aan elken meerdere van welken rang of graad hij zij, ten strengste zich immer eenige beleedigende uitdrukking tegenover zijne ondergeschikten te veroorloven."

Wanneer dit de wensch van de Koningin is, dan is de Minister, als eerste onderdaan van de Koningin op dit gebied, verplicht om te zorgen, dat aan dien wensch uitvoering gegeven worde, en mag hij niet zoo weinig kennisnemen van de klachten als

hij blijkbaar doet. Zijn ondergeschikten, de heeren korpscommandanten, gevoelen zich ook niet allen zoo ver boven zulke courantenberichten verheven. Wanneer nu en dan een blad zich daaraan bezondigt, dan gebeurt het, dat het eenvoudig in de kazerne verboden wordt. Onlangs werd bijv. te 's Gravenhage in de Oranje-Nassau-kazerne *De Avondpost* verboden, omdat daarin het bericht was opgenomen, dat het aan de onderofficieren verboden was, een paar gordijnen op te hangen. Het is mij niet te doen om den naam van den kapitein, die dit verbod uitvaardigde, te noemen. Maar het voorbeeld kan meteen geschikt tot naricht dienen aan den Minister, die niet geloofde, dat er officieren zijn die er iets op tegen hebben, dat hun minderen de kamers wat gezelliger inrichten. Dergelijke berichten staan mij meer ten dienste.

Ik weet niet zeker of het bericht omtrent *De Avondpost* juist was, maar het heeft de rondte gedaan door de geheele pers. Wel weet ik, dat op 8 December *De Milicien*, het orgaan van den Bond van miliciens, dezelfde kazerne bij dagorder verboden is. Dit blad stelt zich niet ten doel de opruiing van de soldaten. Dit blad heeft volgens de statuten van genoemden bond niet anders ten doel dan te streven naar verbetering in het lot van den milicien, naar verkorting van diensttijd en beperking van herhalingsoefeningen, naar verbetering van kazernetoestanden, naar verbetering van de krijgstucht en van de militaire rechtspraak, naar betere vergoeding aan de achterblijvende huisgezinnen der miliciens.

Het kan zijn, dat de Minister met den Bond van miliciens niet is ingenomen, evenmin als de Minister van Marine dat is met den Bond van Nederlandsche marine-matrozen. Doch evenmin als deze laatste heeft de Bond van miliciens een politiek doel. *De Milicien* is eenvoudig als een vakblad te beschouwen, mag niet anders zijn en is niet anders. Waarom hem dan te verbieden?

In het laatste nummer van *De Milicien* werd medegedeeld, dat kolonel jhr. van der Goes, commandant van het regiment grenadiers en jagers in een jaar tijd aan niet minder dan 22 onderofficieren en korporaals de strepen had afgenomen. Tevens werd meer uitvoerig het laatste geval van degradatie verhaald. Ik heb als redacteur, voordat deze zaak werd opgenomen in het orgaan, mij vergewist van de waarheid der feiten, zoo goed als mij dat mogelijk was. Deze sergeant is gedegradeerd, volgens de mutatie, omdat hij schuld had aan een man van zijn compagnie en in drinkgelag werd aangetroffen met zijn mindere.

Ik erken dat dergelijke dingen geen toejuiching verdienen. Maar zijn dat nu redenen voor degradatie? Wat het drinkgelag aangaat kan ik mededeelen, dat de sergeant een vriend had in het burger, die nu milicien is en dat hij daarmede was uitgegaan. Vroeger had hij met dien milicien omgegaan, maar nu hij sergeant was geworden en toch nog met hem uitging, heet dit: zich in een drinkgelag bevinden met minderen.

Moet om een dergelijke nietigheid iemand gedegradeerd worden? Ik denk, dat het wel anders kon.

En moet om zulk een bericht *De Milicien* verboden worden?

Laat ik zelfs eens een oogenblik onderstellen, dat het bericht in *De Milicien* over die degradatiën niet in alle opzichten juist was, dat bijv. door kolonel van der Goes niet 22, maar 21 mannen zijn gedegradeerd of 24, zooals mij later ter oore is gekomen — de Minister zal het juiste getal wel kunnen opgeven — wat had men dan kunnen doen?

Men had, wanneer er verdachtmakingen of beleedigingen in het blad staan, den redacteur kunnen vervolgen en men kan dat nog doen. Maar er is geen sprake van zulk een bedoeling; het gaat er slechts om, den rechtstoestand van den minderen militair te verbeteren. Het stuk is niet geschreven door een sociaaldemocraat of door iemand die het militarisme haat, maar door iemand die er bezwaar tegen heeft dat zoo met de minderen wordt geleefd, dat 22 man in één jaar bij een regiment worden gedegradeerd. Het zijn dezelfde drijfveeren, die ook den reservesergeant Jonkers, waarover ik straks zal spreken, hebben aangezet tot zijn optreden. Men had, wanneer het bericht onwaar was, het tegen kunnen spreken. Dat zou veel beter gewerkt hebben. Ik vind het zeer verkeerd dat men het vakblad van de miliciens verbiedt, omdat de miliciens in de grenadierskazerne, die in het bezit er van gevonden worden, zich nu aan overtreding schuldig maken. Ik behoef voor het blad niet te vragen het verbod op te heffen, want de 16de-eeuwsche methode, die hier toegepast is, kan niet anders dan op ruime schaal reclame maken.

Hoe meer verbod, hoe meer lezers; we behoeven ons slechts de dagen te herinneren, toen de Katholieken de Hervormden vervolgden. Ik wil niet, dat de miliciens getrapt worden voor het lezen van hun vakblad en ik vraag dus aan den Minister, of hij dit verbod goedvindt. Op dadelijk antwoord dring ik niet aan; de Minister kan zich eerst op de hoogte stellen.

Wel weet ik, dat zoo'n verbod veel gemakkelijker is dan onderzoek, want daarmede is men er niet zoo in eens af. We hebben nu dezen toestand: wanneer er berichten voorkomen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* of in het *Sociaal Weekblad*, dan worden ze niet onderzocht. Komen ze voor in het vakblad, dan wordt dit verboden. Toch kan de Minister niet zeggen, dat alle berichten, die uit de militaire wereld worden medegedeeld in de bladen, onjuist, overdreven of onwaar zijn. Hij moet tot zijn leedwezen het tegendeel bevestigen. Ik zal slechts een paar sprekende voorbeelden noemen.

Op 31 Augustus 1902 is een korporaal, die in den Haag in een herberg aan het biljarten was, met een queue op het hoofd geslagen en naar het hospitaal gebracht. Dit geschiedde te middernacht en eerst 's morgens om half 8 kwam de dokter eens naar hem kijken. Toen zag hij, dat de toestand eenigszins gevaarlijk is, want om 9 en 11 uur kwam hij al weer. Om 12 uur was de korporaal dood. Wat doet nu de Minister? Keurt hij het gedrag van den dokter zoodanig af, dat geen twijfel meer mogelijk is? Neen, hij vergoelijkt het min of meer en gaat daarbij — dit doet zijn hart eer aan — van de onderstelling uit, dat niet met opzet is gehandeld. Daar zit veel aan vast: het geldt hier het belang van duizenden, die aan de zorgen van de doctoren zijn toevertrouwd. De Minister weet, dat voor de rechtbank meer is voorgevallen dan in de Memorie van Antwoord vermeld staat. Het spijt mij, dat hij niet ernstiger zijn afkeuring heeft uitgesproken, want ik kan hem de verzekering geven, dat er meer dingen gebeuren, die reden tot ongerustheid geven.

Maar hij heeft nu order gegeven, dat een dergelijk geval zich niet zal herhalen en daarop wil ik vertrouwen stellen.

Als nu ondanks het uitdrukkelijk verbod van den Minister weer zoo iets mocht voorvallen, dan zullen wij zien wat ons te doen staat.

Het tweede geval, dat ik behandelen wil, is gebeurd te Soesterberg met een Utrechtsche afdeeling, die daar moest gaan schijfschieten; het betreft luitenant van Lakerveld de Heus. Ik mag onderstellen, dat de feiten zoo algemeen bekend zijn, dat ik mij kan onthouden deze gebeurtenis uitvoerig uiteenzetten. Het gold hier den milicien Reelick, die vóór zijn in dienst treden bestemd was om R. K. priester te worden, een jongeling van een zeer zwak gestel. Hij werd door den officier van Lakerveld de Heus belast met het dragen van de schijf over de heide, wat den man te zwaar viel. Toen de officier vernam dat hij niet langer kon, dreef hij hem toch verder aan, totdat de man in een zenuwachtig snikken uitbarstte. Daarna moest Reelick in den looppas bij hem komen: op eerbiedigen afstand hield Reelick halt, maar in dreigende houding en met gebalde vuisten kwam de 2de-luitenant op hem toe, trapte den angstig en hevig snikkenden jongen met kracht op zijn voeten (zoo, dat Reelick verklaart daarvan een half uur later nog pijn te hebben gehad) en schreeuwde vlak bij zijn gezicht: „Ik zal je voor den krijgsraad brengen wegens dienstweigering en je voorloopig arrest opleggen."

En hij liet op de verontschuldigingen van den milicien volgen: „praatjes, praatjes, je bent een lammeling, een beroerling, als ik niet je meerdere was, vermoordde ik je". Daarna heeft de luitenant, niettegenstaande korporaal Schilling uit medelijden verzocht een ander voor dezen dienst te mogen aanwijzen, den man gelast, nog twee uur met de schijf te blijven staan.

Dit zijn zaken, die ons doen denken aan hetgeen zoo vaak geschiedt in het Duitsche leger. En was nu de Minister opgetreden en had hij dien luitenant, die toen al geen schoon verleden had, voorbeeldig gestraft in plaats van den sergeant, die het voorval heeft aangebracht, dan zou men kunnen zeggen: ja, er komt bij ons leger ook wel eens iets voor, maar er wordt wel voor gezorgd, dat het dan niet meer kan gebeuren. Maar wat zien wij hier?

De Minister zegt, dat hij den luitenant een hoogst ernstige

straf heeft opgelegd, — luchthartig ben ik nu eenmaal niet, zegt hij. Waarin bestaat die ernstige straf? De luitenant is overgeplaatst van Utrecht naar Leeuwarden en voor bevordering voorbijgegaan. Maar enkele maanden later is hij toch bevorderd tot 1ste-luitenant. Hij gedroeg zich toen tegenover zijn minderen zoo goed, wordt ons meegedeeld, dat hij in aanmerking mocht komen.

Dit laat ik nu nog daar. Maar hoe is er gehandeld met den sergeant, die den moed had openbaarheid te geven aan de gepleegde mishandeling?

Die is veroordeeld tot arrest, daarna tot provoost; daarop is hij gedegradeerd en overgeplaatst van Utrecht naar Doesburgh. Een zeer zware en onteerende straf dus, ofschoon de ernst van het gepleegde feit ten volle is erkend. En de Minister verdedigt die straf! Hij moest juist dankbaar zijn, dat het geval bekend is geworden, zoodat voor het vervolg iets dergelijks niet meer zoo licht kan voorkomen. Want zoo iets moest toch tot de onmogelijkheden behooren. En daarom is het goed en noodig, dat deze zaken hier openlijk worden besproken. Daarom zou het misschien ook wel aanbeveling verdienen, zooals van andere zijde is voorgesteld, dat bijv. elke week in iedere kazerne een hoofdofficier zitting hield, om klachten aan te hooren, opdat de meerderen weten, dat klachten niet kunnen worden gestuit en opdat de minderen kunnen komen met ernstige grieven, zonder daarvoor dadelijk en zwaar te worden gestraft.

De Minister wijst ook dit af. Hij kan het wel met zijn reglementen vinden en men heeft immers het reclamerecht. Maar de Minister weet beter dan ik, wat het gevolg is, als men reclameert over zijn meerderen of over een opgelegde straf. Volgt men den weg van reclame, dan wordt men gestraft. Volgt men dien weg niet, maar zendt men zijn klacht met zijn naam onderteekend aan *Het Volk*, dan wordt men ook gestraft. Recht vindt de Minister goed, doch hij zal wel willen erkennen, dat de keuze der middelen, om dat recht te verkrijgen, dan toch voor een soldaat en een onderofficier al zeer moeilijk is.

Indien de klager in dit geval eens geen reserve-sergeant, maar een beroeps-sergeant ware geweest, dan zou hij zijn mond hebben moeten houden, omdat men het hem anders wel zou hebben betaald gezet.

De Christen-Democraat heeft vier zaken voorspeld:

1°. dat luitenant van Lakerveld de Heus nu wel geen generaal zou worden, maar toch wel met een kapiteins-pensioen goed verzorgd den dienst zou verlaten; dat begint er al aardig naar te gelijken;

2°. dat sergeant Jonkers er wel niet zoo gemakkelijk zou afkomen; die voorspelling is ten volle bewaarheid;

3°. dat korporaal Schilling blij zou mogen zijn, als hij zijn katoenen strepen mocht behouden, maar dat men hem toch in ieder geval wel zou krijgen; ik hoop, dat de profeet zich hier vergist, maar wij zullen moeten afwachten;

4°. dat de sociaal-democraten er wel 100 leden door zouden winnen. Dit heb ik nog niet bij onzen partij-secretaris onderzocht, maar dat zulk een staaltje van onrecht ons ten goede zal komen, acht ik zeker.

De Minister, die meent, dat reeds het zingen van een socialistisch lied een smet werpt op den naam van het leger, heeft een uitstekend middel in de hand, om ons te bestrijden, n.l. door rechtvaardigheid te beoefenen. Doet hij dat niet, of doet hij het, zooals in deze zaak, dan zullen steeds meer mannen gedreven worden naar onzen kant, waar het recht wordt gediend.

Dat die officier zoo spoedig bevorderd is tot 1ste-luitenant, noem ik een belooning, en dat komt evenmin overeen met de begrippen van het volk omtrent recht en billijkheid als dat de man, die de waarheid aan het licht brengt, gestraft wordt en dat nog wel op zulk een harde en tevens kleine, geniepige wijze als Jonkers, die te Utrecht student was en nu naar Doesburgh werd overgeplaatst.

Dit alles, om de krijgstucht te handhaven.

Dezelfde averechtsche begrippen omtrent die krijgstucht hebben geleid tot den zelfmoord van sergeant Meindersma te 's Hertogenbosch. Op 2 Mei werd deze gestraft met 4 dagen kwartier-arrest, De regiments-commandant gelastte een nieuw onderzoek, waarna de bataljons-commandant de straf verdubbelde. De regimentscommandant vond dit goed en het gevolg was, dat, toen de straf was goedgekeurd, Meindersma zich een kogel door het hoofd joeg.

Waarin bestond nu het misdrijf, dat zulke droevige gevolgen had?

„Meindersma was een zeer fijngevoelig man, een van de beste onderofficieren, zeide de kapitein aan zijn graf, een man die veel las en veel nadacht. In geestesbeschaving stond hij niet achter bij menig jong officier, om er niet meer van te zeggen. De luitenant van het Indische leger Bleeker dankte alleen aan zijn rang het recht en de macht, om over hem te bevelen. Deze, sedert enkele maanden uit Indië teruggekeerde luitenant, maakte echter van die macht een ruim gebruik.

„Op den morgen van 2 Mei kwam hij op de trap van de kazerne den sergeant Meindersma tegen. Meindersma ging de trap af, de luitenant ging ze op; maar toen hij M. tegenkwam, beval hij dezen, een reglement op den inwendigen dienst voor hem van boven te halen. Had hij het op beleefden toon verzocht, M. zou er geen oogenblik aan hebben gedacht, niet met genoegen daaraan gevolg te geven; maar de luitenant gramwde zijn bevel aan Meindersma toe, en deze, hoewel het te bezien staat, of hij strikt genomen wel behoefde te gehoorzamen, want de officieren hebben een oppasser tot hun beschikking om boodschappen te doen, voldeed aan het bevel schoorvoetend.

„Dat ergerde den luitenant, en op hoogen toon riep hij Meindersma terug. Als een officier je wat verzoekt, vordert de beleefdheid dat je vliegt, snauwde hij: waarop Meindersma antwoordde: „de beleefdheid?" en den luitenant in het gezicht keek. Hij ging voor de tweede maal, en opnieuw riep de luitenant hem terug, en vroeg: waarom vlieg je niet? Meindersma ging voor de derde maal naar boven, en voor de derde maal riep luitenant Bleeker hem terug. Ditmaal gaf M. daaraan echter geen gevolg; maar hij ging het reglement halen."

Het is noodig, dit feit aldus even met een enkel woord in het juiste licht te stellen, waardoor deze jonge en veelbelovende onderofficier in den dood is gedreven.

De Minister erkent in de stukken, dat de officier zich op onwelwillende en aanmatigende wijze had gedragen. Hij is dan ook op ernstige wijze onderhouden en hem zijn de mogelijke gevolgen van zijn berispelijk optreden voor zijn verdere loopbaan onder oog gebracht. Maar de Minister zegt ook, dat de luitenant van Lakerveld de Heus streng is gestraft. Nu zou ik wel eens willen weten, wat er met dezen luitenant, wien zijn berispelijk optreden onder het oog is gebracht, is gebeurd en of hij bijgeval ook spoedig bevordering te wachten heeft. De Minister zegt, dat hij dit geval betreurt, maar het blijkt niet. Dat kan alleen blijken door te breken met ons verfoeilijk stelsel van krijgstucht. Elk gewoon mensch zou in dit geval gezegd hebben, dat niet de luitenant, maar de sergeant gelijk had. De krijgstucht is de afgod van de militairen. De Koningin schrijft mooie woorden in het zakboekje van den soldaat en schrijft voor, dat hij zacht en vaderlijk moet worden behandeld. Maar dit is de theorie. In de practijk drukt de krijgstucht als een looden last op den onderofficier en op den soldaat. Wanneer wij tegen deze krijgstucht en haar gevolgen opkomen, doen wij slechts onzen plicht.

Wij zullen alles aanwenden, om in het vervolg althans te verhinderen, dat zulke ellendige gevolgen uit dit stelsel voortkomen.

Wat zegt echter de Minister op bladz. 26 der Memorie van Antwoord, waar hij het heeft over de officieren, die uit het leger loopen? Dat doen zij, omdat zij in de burgermaatschappij een betere betrekking kunnen krijgen. Anderen gaan er ook uit om de krijgstucht, die ook kan drukken op de officieren. De behandeling van hun meerderen is ook al niet steeds even liefelijk en wat bij de onderofficieren bij honderden geschiedt, gebeurt bij de officieren bij tientallen: zij zoeken een goed heenkomen.

Ik herhaal: wat zegt de Minister, waar hij deze zaak bespreekt?

„Nu evenwel van eene mindere opgewektheid in het officierskorps gesproken wordt, wenscht hij als zijne overtuiging uit te spreken, dat indien zoodanige minder gunstige stemming werkelijk bestaat, daartoe ongetwijfeld medewerkt de wijze, waarop vele malen, in een deel der pers en ook in de Volksvertegenwoordiging, over het optreden van officieren gesproken wordt en waarbij het, uitgaande van enkele, gelukkig op zich zelf staande, gevallen van minder oordeelkundig handelen, veelal

wordt voorgesteld, alsof slechte behandeling van soldaten, willekeurige en onrechtvaardige bestraffing van minderen, geringe zorgen voor het stoffelijk welzijn van ondergeschikten, bij de officieren regel zou zijn."

Dit mag de Minister niet zeggen. Ik heb nooit van mijn partijgenooten gehoord, dat zij de mishandelingen voorstellen als regel. En ik heb dat ook zelf nooit gedaan. Het zijn in den dienst uitzonderingen, maar er komen veel te veel van die uitzonderingen voor. En ze zijn ieder oogenblik mogelijk en ze zullen zich telkens herhalen. Dat is een gevolg van het stelsel. Wanneer wij daar nu tegenop komen, heeft de Minister geen recht dat af te keuren. Wij kunnen en wij zullen niet anders doen dan opkomen voor de belangen der minderen, en voor een fatsoenlijke en menschelijke behandeling.

De Minister moet ons dat niet kwalijk nemen, zoolang hij in de stukken moet toegeven, dat wij gelijk hebben.

Ik zal niet spreken over de andere gevallen, die daarin behandeld zijn. Wat er voorgevallen is op de Strijbeeksche heide bij Breda en de feiten opgenomen in de bloemlezing van den heer Piek in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* worden door den Minister wel als overdreven voorgesteld, maar toch heeft hij ook daarvan de waarheid voor een groot gedeelte toegestemd. Als dit nu zoo is, dan moet de Minister niet doen, alsof hij alleen gelijk heeft.

Het eenige, wat er te doen is, is te zorgen voor betere behandeling der ondergeschikten en hoe strenger de Minister daarop let, des te minder zullen wij in de toekomst reden hebben, om hier op te treden, gelijk wij thans doen.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij genoegen gedaan, dat de Minister gevolg heeft gegeven aan het verlangen der Kamer, om het Overzicht van de nieuwe legerorganisatie en de garnizoensindeeling over te leggen ter kennisneming harer leden, en ik breng den Minister daarvoor gaarne mijn dank. Dit overzicht is echter eerst sedert enkele dagen ter griffie gedeponeerd, zoodat wij met het oog op de overgroote massa lectuur voor Oorlog, waarmede wij dezer dagen als het ware overstroomd worden, geen gelegenheid en geen tijd kunnen vinden om het behoorlijk na te gaan en te bestudeeren. Ik zal dan ook dientengevolge daarover bij deze begrooting geen enkel woord in het midden brengen, ofschoon ik dit anders gaarne had gedaan, maar mij de vrijheid veroorloven tot den Minister het beleefd verzoek te richten, dit Overzicht met de daarbij behoorende bijlagen, andermaal ter griffie van de Tweede Kamer te deponeeren, zoodra de oorlogsbegrooting in de Eerste Kamer zal zijn behandeld, opdat dan de leden in de gelegenheid zullen zijn de zaak au fond te bestudeeren en er hun oordeel over uit te spreken.

Over het eindcijfer van deze begrooting zal ik thans niet in nitvoerige beschouwingen treden. Het vorige jaar heb ik de redenen aangegeven, waarom verhooging van het eindcijfer en zelfs een zeer aanzienlijke verhooging niet te vermijden was en dat ik die dan ook wel verwacht had.

Wat ik toen heb aangevoerd, geldt thans nog evenzeer. Ook het hoogere eindcijfer dezer begrootiug spruit voort uit de hoogere ramingen van onderwerpen, waarvan de uitgaven ter nitvoering van bestaande wetten en voorschriften noodig zijn.

Ik wijs slechts op de nieuwe organisatie van het leger, de organisatie van de landweer, de pensioenen, de toekenning van schadeloosstelling aan miliciens en ten slotte op den hoogeren prijs voor voedingsmiddelen.

De nitgaven daarvoor zijn geheel onafhankelijk van 's Ministers wil en dus kan men hem daarvan geen verwijt maken.

Gaarne wil ik echter erkennen, dat de uitgaaf voor de herziening van de officierstraktementen niet hieronder valt, doch mijnerzijds zal ik den Minister daarover geen aanmerking maken, wijl ik die uitgaaf alleszins goed en nuttig besteed acht.

Herziening, of laat ik liever zeggen verbetering, der officierstraktementen is dringend noodzakelijk.

Reeds in 1884 werd door mij daarop gewezen en na dien tijd deed ik het nog een paar malen, maar mijn stem bleef, helaas, die van een roepende in de woestijn.

Die herziening is niet alleen noodzakelijk uit een oogpunt van billijkheid, maar ook uit een oogpunt van *Staatsbelang*. Ook van Staatsbelang, Mijnheer de Voorzitter.

De groote staatsoeconoom, de hoogleeraar Lorenz von Stein heeft het zoo teekenend gezegd: „Es hat einem Staat noch immer unendlich viel gekostet, wenn sein Offizierscorps ihm zu wenig kostete."

Ook diene men niet uit het oog te verliezen de omstandigheid door den Minister in de Memorie van Antwoord gerelevеerd, dat nl. menig officier zich genoopt gevoelt zijn loopbaan vaarwel te zeggen, omdat deze hem niet veroorlooft naar behooren te voorzien in de eischen, welke de verplichtingen aan zijn gezin medebrengen.

Intusschen meene men niet, dat ik mij, zooals de heer Marchant ten vorigen jare het deed voorkomen, als het ware verkneukel in een hooge Oorlogsbegrooting. Dat zij verre. Integendeel, ik wenschte wel dat het Oorlogsbudget tot de helft, ja tot nul kon worden gereduceerd, maar dat zal wel tot de pia vota blijven behooren.

Velen denken, dat een militair of een gewezen militair altijd behagen schept in het opdrijven der oorlogsuitgaven, doch dat is volstrekt niet het geval.

Ik wensch er dan ook nu, evenals verleden jaar, bij den Minister op aan te dringen de zuinigheid *zooveel mogelijk* te betrachten, dat wil zeggen, voor zoover als met de belangen der defensie overeen te brengen is.

Ik klop hier gelukkig niet aan een doovemansdeur; de Minister heeft getoond dat hij daartoe bereid is.

Dit blijkt in de eerste plaats uit de omstandigheid, dat de regimenten infanterie in vredestijd slechts uit 4 bataljons bestaan en dat de 5de en 6de bataljons eerst bij mobilisatie georganiseerd worden. Derhalve slechts 48 bataljons in vredestijd en 72 in oorlogstijd.

Uit een zuiver militair oogpunt zou het natuurlijk wenschelijker zijn die 72 bataljons reeds in vredestijd te organiseeren, omdat er in geval van mobilisatie toch nog altijd zóóveel te regelen valt, dat dan de organisatiën tot een minimum dienen gereduceerd te worden.

De zucht tot *bezuiniging* was dus hier uitsluitend het motief van 's Ministers handelwijze.

In de tweede plaats wijs ik op de zeer zuinige berekening van de kosten van kleeding voor de landweer.

En in de derde plaats vindt men daarvan het bewijs in hetgeen de Minister zelf in de Memorie van Antwoord naar aanleiding van de opmerkingen in het Voorloopig Verslag betreffende de opdrijving van uitgaven heeft gezegd, namelijk dit:

„Indien voor de uitvoering van bedoelde wetten, voor voeding en voor het wapen der marechaussee in deze begrooting dezelfde sommen hadden kunnen worden geraamd als in de loopende begrooting, zou — zooals in § 2 der Memorie van Toelichting is uitcengezet — het eindcijfer van de ontwerpbegrooting hebben bedragen f 25 367 133 of ruim f 50 000 minder dan voor het dienstjaar 1903 is toegestaan, niettegenstaande een bedrag van ongeveer f 200 000 is aangevraagd voor verhooging van de traktementen der officieren. Hierdoor wordt weersproken de bewering, dat in deze begrooting weinig of niets te bespeuren valt van een ernstig streven, om de noodzakelijke stijging van sommige nitgaven door een lagere raming van andere onderwerpen zooveel mogelijk te dekken."

Dat, zooals door sommige leden in het Voorloopig Verslag wordt beweerd, bij onze verhoudingen en onze financiën, voor de toekomst het volksleger de eenig goede oplossing zou zijn van het defensie-vraagstuk ten onzent, wordt dáár wel *beweerd*, maar niet *bewezen*. Ik voor mij geloof, dat men zich daarmede aan een illusie overgeeft, en dat het nog wel eens zou kunnen blijken, dat een volksleger nog heel wat meer kost dan een leger als wij thans hebben. Ik voor mij kan dan ook in een volksleger volstrekt niet het universcele middel, het panacee zien tegen een hoog eindcijfer.

Wij hebben daarvan een bewijs van betrekkelijk recenten datum, nl. in het legerstelsel, dat indertijd, ik meen in 1881, door den toenmaligen Minister van Oorlog, generaal Reuther, werd voorgesteld. De wetsontwerpen, waarin dat stelsel belichaamd was, zijn in deze Kamer niet in openbare behandeling gekomen, maar ik had de eer lid der Commissie van Rapporteurs voor die ontwerpen te zijn en was daardoor ruimschoots in de gelegenheid op te merken, dat met dit stelsel, dat *eenigermate*

in de richting van een volksleger lag, zeer aanzienlijke sommen zouden gemoeid zijn.

Wat zullen dan wel de kosten zijn van een volksleger in *optima forma*.

Wat dat zoogenaamde volksleger eigenlijk is, heb ik nooit goed kunnen begrijpen. In mijn onnoozelheid heb ik altijd gedacht, dat wij een volksleger *hadden*, omdat ons leger uit *alle* standen van de maatschappij wordt gerecruteerd. Vroeger, toen de plaatsvervanging nog bestond, kon dat niet gezegd worden; toen toch rustten bijna uitsluitend op de minggegoeden de zware lasten van den dienstplicht. Maar sedert de invoering van den persoonlijken dienstplicht is dat niet meer het geval. Thans staat te dien aanzien de zoon van den rijke gelijk met dien van den arme.

Ik juich dat zeer toe. Van den persoonlijken dienstplicht ben ik altijd een warm voorstander geweest, en ik heb dan ook voor dat beginsel, ook als kamerlid, herhaaldelijk gepleit, niet alleen uit een militair oogpunt, maar ook uit een oogpunt van billijkheid en rechtvaardigheid.

Het criterium van een volksleger schijnt echter voornamelijk gezocht te moeten worden in een zeer korten eerste-oefeningstijd.

De heer Drucker knikt toestemmend en dus heb ik het zeker bij het rechte eind. Maar dan moet ik toch vragen, of men wel de zekerheid heeft, dat men een voldoend *gedisciplineerd*, een voldoend *geoefend* leger krijgt.

De voorstanders hebben dat nooit bewezen. Ik voor mij meen het te moeten betwijfelen.

De sociaal-democratische leden dezer Kamer zijn ook voorstanders van een volksleger, maar dit zegt niets, want de heer Troelstra heeft het in deze Vergadering onomwonden gezegd, dat *zij* het volksleger niet voorstonden als *doel*, maar als *middel* om te komen tot *algemeene ontwapening*.

De heer **Troelstra**: Juist.

De heer **Seret**: „Juist", zegt de heer Troelstra.

Wanneer er dus van *die* zijde aangedrongen wordt op een volksleger, dan begrijpt men waarom het te doen is en heeft men daaraan geen waarde te hechten.

De heer **Tydeman**: Dat voert naar het stelsel van den heer van der Zwaag.

De heer **Seret**: Zooals de heer Tydeman te recht opmerkt: voert dat naar het stelsel van den heer van der Zwaag. Het stelsel van *geen man en geen cent*!

Ik wil gaarne erkennen, dat de heer van der Zwaag ook in dat opzicht geheel consequent is. Hij is dat trouwens op *elk* gebied.

Den heer van der Zwaag heb ik steeds als een der meest consequente leden dezer Kamer beschouwd, en ik doe dat nog.

Thans een woord over de bezoldiging van de onderofficieren.

Ik behoor tot de leden, die in het Voorloopig Verslag hun teleurstelling te kennen gaven, dat niet te gelijk met de herziening der officierstraktementen is voorgesteld ook in de financieele positie der onderofficieren verbetering te brengen.

Die verbetering is m. i. niet minder noodzakelijk dan die van de traktementen der officieren.

Ik had de hoop gekoesterd, dat de Minister in den aandrang van *verschillende* zijden der Kamer in het Voorloopig Verslag, aanleiding zou gevonden hebben om althans eenige toezegging te doen, doch die hoop is niet in vervulling gegaan.

In de Memorie van Antwoord, bladz. 25, zegt de Minister: „Voor eene gelijktijdige verbetering van de financieele positie der onderofficieren vond de ondergeteekende geen genoegzame aanleiding. Het kwam hem toch voor, dat de traktementsregeling der officieren, die reeds van het jaar 1881 dagteekent, urgenter is dan verhooging van de bezoldiging der onderofficieren, die toch veel later, eerst in 1899 werd herzien."

Naar aanleiding hiervan merk ik in de eerste plaats op, dat men in het Voorloopig Verslag met het woord „gelijktijdig" niet het oog had op de tijdstippen, waarop de bezoldiging van de officieren en de onderofficieren was herzien, maar dat men heeft willen zeggen: nu gij, Minister, er toe overgaat, om de traktementen der officieren te verbeteren, zoudt gij nu ook geen termen kunnen vinden om verbetering te brengen in de bezoldiging der onderofficieren?

Het geldt toch hier volstrekt niet de quaestie *wanneer* de herziening der bezoldiging heeft plaats gehad, maar wel de wijze waarop, of laat ik liever zeggen, of de herziening *verbetering* aanbracht.

Nu zou een oningewijde, de door mij zooeven aangehaalde alinea uit de Memorie van Antwoord lezende, allicht daaruit opmaken, dat in 1899 *verbetering* in de soldij der onderofficieren werd gebracht, maar dat is geenszins het geval.

Vóór 1899 genoot een sergeant der infanterie bij aanstelling aan soldij, hieronder begrepen voeding, zonder brood, 82 cent per dag; na drie jaren dienst in dien rang 92 cent en na zes jaren f 1,22. Na de herziening der soldij, volgens Koninklijk besluit van 15 Februari 1899 no. 13, is deze voor een sergeant, zooals voren genoemd, respectievelijk bepaald op 57 cent, 67 cent en 97 cent, en worden bedragen wegens gemis van levensmiddelen in natura, verhoogd met een bedrag van f 0,25 per dag, zoodat de bedragen volgens deze regeling ook worden f 0,82, f 0,92 en 1,22, dus precies gelijk aan die van vóór de de soldijregeling van 1899.

Van soldij*verbetering* was derhalve in 1899 geen sprake.

De laatste soldijverbetering der onderofficieren dateert — de heer ter Laan wees er zooeven te recht op — van 1883 en bestond hierin, dat de onderofficieren na drie jaren dienst als zoodanig 10 cent per dag verhooging kregen en na zes jaren dienst nogmaals 30 cent, dus in het geheel 40 cent.

Het is, naar mijn meening, een niet te loochenen feit, dat de financieele positie der onderofficieren te wenschen overlaat, dat hun bezoldiging niet in overeenstemming is met de bekwaamheden en diensten, die in den tegenwoordigen tijd van hun geëischt worden.

In het aan de Tweede Kamer ingediend adres van het hoofdbestuur der Vereeniging „Ons Belang" wordt duidelijk aangetoond, dat het voor den onderofficier hoe langer hoe moeilijker wordt om aan de billijkste eischen, aan het leven gesteld, te voldoen, en evenzeer dat de min gunstige financieele positie, waarin de onderofficier verkeert, een der oorzaken is dat velen hunner zoo spoedig mogelijk, hetzij met of zonder pensioen, den dienst verlaten.

Verbetering dier positie is dan ook niet alleen gewenscht uit een oogpunt van billijkheid, maar ook met het oog op het belang van het leger en dus van onze defensie.

Het kader is de ruggegraat van het leger. Zonder voldoend en vooral zonder *deugdelijk* kader kan men met het leger niets uitrichten. Daarom moet aan het kader de uiterste zorg worden besteed, alles vermeden worden wat het verloop in de hand kan werken en den toeloop zou kunnen verminderen.

Vermindering nu van den toeloop is onvermijdelijk, wanneer de financieele positie van den onderofficier min gunstig wordt geacht, wanneer het lokaas om dien rang te bereiken, te klein is. En van die vermindering is het noodwendig gevolg vermindering van het gehalte, want dan komt men er allicht toe jongelieden aan te nemen, die men anders niet zou toelaten.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister op bladz. 25, dat „een van de redenen, die sommige officieren er toe nopen om de door hen gekozen en dikwijls nog boven een anderen werkkring verkozen loopbaan vaarwel te zeggen, is, dat deze hun niet veroorlooft naar behooren te voorzien in de eischen, die de verplichtingen aan hun gezin medebrengen".

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, precies hetzelfde ten aanzien van de onderofficieren.

Wat is thans het jaarlijksch inkomen van een onderofficier?

Laat ons eens nemen een gehuwd sergeant der infanterie, die 6 jaren dienst heeft als onderofficier. Hij geniet als soldij f 1,22 per dag. Daaronder is begrepen 25 cent voor vergoeding voor levensmiddelen; rest alzoo 97 cent, dat is 57 cent soldij plus 40 cent verhooging wegens 6-jarigen dienst.

Bij die f 1,22 komt 13 cent toelage voor kleeding en 5 cent voor een ration brood. Dat maakt f 1,40 per dag. f 1,40 per dag × 365 is f 511 per jaar. Dan krijgt hij voor vrije woning, gerekend op f 2,50 per week, f 130, en voor vrije geneeskundige behandeling f 10. Alles te zamen wordt dat f 651: f 511 + f 130 + f 10.

Hiervan gaat af de verplichte contributie aan het weduwen- en weezenfonds, maar deze contributie kan gelijkgesteld worden met de waarde van het gebruik van een stel nachtleger.

De Minister zal erkennen dat ik de balans niet geflatteerd heb ten voordeele van mijn betoog. Hoe staat het nu met de verhouding van de bezoldiging of beter gezegd van het inkomen van de onderofficieren tot die van andere categorieën van personen, met wie zij toch wel *minstens* gelijkgesteld mogen worden, b.v. de kommiezen bij de directe belastingen?

Deze worden gemeenlijk op ongeveer 23-jarigen leeftijd aangesteld als kommies 4de klasse op een salaris van f 480. Na ongeveer 5 jaren worden zij kommies 3de klasse op een salaris van f 648; ongeveer 9 jaren later worden zij 2de klasse op een salaris van f 744 en 7 jaren later 1ste klasse op f 804.

Deze kommiezen hebben op bijna alle standplaatsen toelagen, afwisselende van f 36 tot f 180. Bij de 3de, 2de en 1ste klasse die toelage stellende op f 60 per jaar, dan bedraagt hun inkomen respectievelijk f 708, f 804 en f 864. Hiervan gaat alleen af korting voor pensioen; deze korting behoeft echter niet in rekening gebracht te worden daar zij meestal of althans zeer dikwijls ruimschoots wordt verdiend door het doen van bekeuringen.

Dit *is* de *thans bestaande* regeling dier salarissen.

Die regeling behoort echter nu tot het verleden en volgens de nieuwe regeling neergelegd in het aangenomen hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting voor 1904 worden de inkomsten dezer ambtenaren nog verhoogd

Als een tweede categorie neem ik de rijksveldwachters. Deze zijn verdeeld in 3 klassen; de 3de klasse heeft f 640, die van de 2de klasse f 775 en die van de 1ste klasse f 825 salaris per jaar. Bovendien ontvangen zij f 50 per jaar toelage voor hun bovenkleeding, dus respectievelijk f 690, f 825 en f 875.

Hiervan gaat de eerste 4 jaar af f 20 per jaar aan storting voor het ondersteuningsfonds en 2 pct. per jaar, die zij hebben te storten voor het pensioenfonds. Maar deze korting kan voor een groot deel buiten beschouwing blijven, omdat de rijksveldwachters extra premiën genieten door voor particulieren toezicht op verschillende perceelen te houden, alsmede premiën van gemeentebesturen.

Ik meen hiermede aangetoond te hebben dat beide categorieën van ambtenaren beter gesalariseerd worden dan de door mij bedoelde onderofficieren.

Bovendien verlieze men niet uit het oog dat f 651 het *hoogste* inkomen is, wat de onderofficier als sergeant kan bereiken.

Volgens de bepalingen der nieuwe pensioenwet kan hij na een *werkelijken* dienst van ten minste 15 jaren den dienst met een evenredig pensioen verlaten en blijft dus zijn jaarlijksch inkomen, zoo hij niet bevorderd wordt, tot zijn 33ste of 35ste jaar slechts f 651.

Wanneer nu zulk een onderofficier 2 of 3 kinderen heeft, wat allicht het geval zal zijn, dan zal toch wel een ieder toegeven, dat het uiterst moeilijk, ja, onmogelijk voor hem is, met dat sommetje toe te komen.

Ik veroorloof mij daarom de vrijheid bij den Minister er alsnog ernstig op aan te dringen, deze zaak in overweging te nemen en, zoo mogelijk, nog bij deze beraadslaging de toezegging te willen doen, dat hij, die, zoo ik mij niet bedrieg, meermalen verklaard heeft, dat over het algemeen de onderofficieren hun moeilijke taak naar behooren vervullen, bereid is verbetering te brengen in hun financieele positie.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag worden enkele onderwerpen aan de orde gesteld, die mijns inziens de volle aandacht der Kamer verdienen. Ik heb daarbij in de eerste plaats het oog op hetgeen voorkomt op bladz. 11 van het Voorloopig Verslag, n.l. de kaderquaestie. Te recht wordt dat vraagstuk in de stukken genoemd een brandend vraagstuk, omdat niet alleen de oplossing een hoogst moeilijke is, maar ook van die oplossing voor een groot deel afhankelijk is de goede uitvoering der aangenomen militaire wetten van 1901: de Militie- en Landweerwetten.

Het kadervraagstuk is, zooals ik dan zeide, Mijnheer de Voorzitter, een der meest ernstige quaestiën die op het oogenblik bij het leger aanhangig zijn, omdat ter oplossing daarvan geen wettelijke voorzieningen te treffen zijn, en het bovendien moeilijk aangaat iemand te dwingen om een rang in het leger te bekleeden, als hij daar zelf bezwaren tegen heeft. Is daarom het kadervraagstuk een moeilijk te regelen quaestie, te lastiger wordt het geval waar eenerzijds het incompleet aan kader toeneemt en anderzijds de uitvoering der Militie- en Landweerwetten eischen een enorm groote uitbreiding van het officierskorps, benevens van de categorie onderofficieren en korporaals.

Bij dit incompleet aan officieren en lager kader en de voor de naaste toekomst benoodigde elementen om te voorzien in de bevelvoering, wensch ik eerst een oogenblik stil te staan, om daarna de oplossing van het kadervraagstuk zelf ter sprake te brengen. Wat nu het eerste betreft, bepaal ik mij gemakshalve tot de infanterie, omdat van de andere wapens ongeveer hetzelfde geldt.

Mijnheer de Voorzitter! Uit de bescheiden betreffende de legerorganisatie, die de Minister ter griffie heeft nedergelegd ter inzage van de leden, zullen er tot uitvoering van de Militiewet benoodigd zijn 516 beroeps- en 576 militie- en reserve-luitenants. Alleen — en men luistere goed — voor de uitvoering der Militiewet. Hier blijft dus buiten hetgeen benoodigd is voor de encadreering der landweertroepen en van den toekomstigen landstorm. Nu zal men moeten toegeven, dat de getallen van 516 en 576, dat is per compagnie 1 beroeps- en 2 militie-luitenants, niet te hoog is gesteld, als men te dien opzichte een vergelijking maakt met hetgeen het buitenland voor zijn organisatie behoeft.

Uit zulk een vergelijking met het buitenland zoude blijken, dat bij de infanterie per compagnie zijn ingedeeld: in Duitschland 4 beroeps-luitenants; in Oostenrijk 3; in Zwitserland 4 en in Frankrijk 2 + 1 reserve-officier, terwijl hier te lande, zooals ik zeide, de legerorganisatie per compagnie aangeeft één beroeps- en twee reserve-luitenants.

Wat nu betreft het incompleet aan beroepsluitenants, zoo mankeerden op 1 November l.l. 56 officieren en valt het daarbij niet te ontkennen, dat, als er geen buitengewone maatregelen genomen worden, het bestaande incompleet jaarlijks zal toenemen.

Hoe staat het nu te dien opzichte met de reserve- en de militie-officieren?

Volgens de opgave voorkomende in de Memorie van Beantwoording bladz. 19, zijn er op het oogenblik 139 reserve-officieren aanwezig.

Dit is voorzeker een belangrijk getal: maar men mag daarbij niet voorbijzien, dat onder dit aantal er 110 officieren zijn, afkomstig van de eerste categorie van het reserve-kader, over welke officieren de Minister meermalen als zijn meening heeft doen kennen, dat namelijk aan eene reëngageering van dit personeel niet mag gedacht worden. Dit aantal van 110 zal dus door den tijd versmelten, zoodat van de 139 op niet meer dan 29 voor de naaste toekomst zal kunnen gerekend worden.

Nu zijn dit jaar volgens bijlage C van de Memorie van Antwoord 19 miliciens in opleiding genomen voor militie-officier. Slagen deze allen, dan is er het volgende jaar een verschot van 19 + 29 = 48 reserve- en militie-officieren, waarbij dan nog enkele vaandrigs kunnen komen, die in den loop van dat jaar tot reserve-luitenant worden aangesteld.

Waar dit nu zoo staat en voor uitvoering alléén der Militiewet 576 militie- of reserve-officieren benoodigd zijn, daar zal men toegeven, dat voor de toekomst deze zaak van zeer ernstigen aard is, en dat dus die toestand niet rooskleurig kan genoemd worden; te meer ook omdat, zooals ik reeds betoogde, er tevens een belangrijk aantal militie-officieren noodig zijn voor het encadreeren van de landweer en in de toekomst voor het encadreeren van den landstorm. Natuurlijk kan 't hier niet in de bedoeling liggen in dit te verwachten incompleet te voorzien door schutterij-officieren of gepensionneerden.

Moet deze zaak dan ook tot hooge ernst stemmen, dan is het zeker in het Voorloopig Verslag niet te sterk uitgedrukt, als men daar sprak van een brandend vraagstuk.

En hoe staat het nu ten opzichte van de onderofficieren en korporaals? Volgens staat D van stuk 4 bestond er op 1 Juli een incompleet aan korporaals van 384 man. In 1902 bedroeg dit tekort 181 en in 1901 159 man. Derhalve is sedert 1901, toen het tekort 150 man bedroeg, dit gestegen tot 384 en van welk tekort het te verwachten is, dat het nog steeds zal stijgen.

Wanneer men nu daarbij tevens in overweging neemt, dat uit de korporaals de onderofficieren worden gerecruteerd, dan

zal men overtuigd moeten worden dat ook hier de toestand zorg baart.

Er is alzoo, Mijnheer de Voorzitter, in de naaste toekomst een belangrijk incompleet te verwachten aan officieren, onderofficieren en korporaals, een incompleet, dat zooals ik aantoonde, voor de officieren van anderen aard is dan voor de onderofficieren en korporaals.

Bij de officieren bestaat het te verwachten incompleet voornamelijk bij de militie- en reserve-officieren, bij de onderofficieren en korporaals voornamelijk bij het beroepskader.

De vraag is nu op welke wijze in deze tekorten kan worden voorzien.

Mij dunkt dat de vraag op welke wijze zal dienen te worden voorzien in het tekort aan beroepskader daarbij gemakkelijker te beantwoorden is dan de vraag der voorziening in het tekort aan militie- en reserve-officieren.

Om te voorzien in het tekort aan onderofficieren en korporaals staan, naar het mij voorkomt, twee wegen open, n.l. òf door verbetering van de financieele positie der onderofficieren òf door de invoering van het capitulantenstelsel. Nu echter de laatste weg, in verband met de mededeeling in de Memorie van Antwoord, voorloopig nog niet tot eenig resultaat leiden zal, geloof ik dat men beginnen moet met den eersten weg te bewandelen, n.l. de verbetering der financieele positie der onderofficieren ter hand te nemen. Op deze verbetering der financieele positie der onderofficieren zal ik, Mijnheer de Voorzitter, niet nader ingaan, maar mij te dien opzichte aansluiten bij hetgeen daarover door de heeren Seret en Arts in het midden is gebracht en met die geachte afgevaardigden — aandring op een nadere regeling der soldijen der onderofficieren. Ik wensch daarbij echter nog dit op te merken, dat, naar het mij voorkomt, de goede weg niet is wat de Minister zich heeft voorgenomen, om nl. een premie te geven aan de milicien-korporaals voor het sluiten van een vrijwillige verbintenis, een premie hierin bestaande, dat zij zeker gedeelte dier premie ineens in handen zullen krijgen en een ander deel der premie voor hen zal belegd worden op de Rijkspostspaarbank. Ik vrees dat dit bij het vrijwillig kader wrevel zal doen ontstaan, wat natuurlijk aan den goeden gang van zaken niet bevorderlijk zal zijn.

Het zij mij vergund, Mijnheer de Voorzitter, in het voorbijgaan hier op een misverstand te mogen wijzen. Er is namelijk een legende zich aan het vormen, alsof ik een tegenstander zou zijn van de verbetering van de maatschappelijke positie van de onderofficieren. Ik zou daartoe aanleiding gegeven hebben in de vergadering van 20 December 1901. Zij echter die belang stellen in het lot van de onderofficieren en korporaals, zullen wel doen met de daarop betrekking hebbende passage nog eens na te lezen, dan zullen zij tot de overtuiging komen, dat ik mij daar in geenen deele verklaard heb tegen de verbetering van de positie der onderofficieren en korporaals, maar dat het toen betrof de quaestie van vergoedingen vanwege het voorbereidend militair onderricht.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, in het voorbijgaan.

Ik kom thans tot de beantwoording van de eerste vraag, die ik stelde nl. welke weg er ingeslagen moet worden om te voorzien in de noodige elementen voor militie-officieren. Het geldt hier, zooals ik reeds meermalen betoogde, een hoogst belangrijk vraagstuk, waarvan de oplossing vele moeilijkheden met zich zal medebrengen.

En waarom is de oplossing van dit vraagstuk nu zoo moeilijk? Hierom, Mijnheer de Voorzitter, omdat men bij de behandeling van de Militiewet 1901 aan de vorming van militie-officier niet voldoende aandacht geschonken heeft en daarbij niet de vraag heeft overwogen hoe het benoodigde aantal officieren te verkrijgen was.

Ware de grondgedachte der Militiewet 1901 geweest een eerste oefeningstijd van 2 of 3 jaren dan was de vorming van militie-officieren gemakkelijk genoeg geweest, men had dan diegene, die zich aanbood voor de opleiding tot militie-officier, eenige vermindering van oefeningstijd kunnen geven, maar natuurlijk bij een oefeningstijd van $8^1/_2$ maand gaat dit niet; integendeel, voor de opleiding van een behoorlijk geoefend militie-officier is veel meer tijd noodig dan $8^1/_2$ maand. Intusschen hoopt de Minister, dat het gebrek aan militie-officieren wel zal verminderen, wanneer maar meer belangstelling getoond wordt door jonge lieden van goede positie. Ik kom daarop, Mijnheer de Voorzitter, zoo aanstonds terug, maar wensch reeds nu op den voorgrond te stellen, dat een oefeningstijd van $8^1/_2$ maand — welke ik voor mijn persoon toejuich — altijd in den weg moet staan aan een goede vorming van militie-officieren. Ik beaam dan ook ten volle wat daaromtrent gezegd wordt in een artikel in het *Nieuws van den Dag*, dat ons dezer dagen werd toegezonden en waarin dit gezegd wordt: „Wel heeft men opnieuw pogingen aangewend tot vorming van militie-officieren, doch ook zonder de gave der profetie kan men voorspellen dat andermaal die poging falen zal." Nog eens, Mijnheer de Voorzitter, ik ben het volkomen eens met den schrijver van dat stuk, dat er van vorming van een voldoend aantal militie-officieren naar de Militiewet 1901 niets komen zal, omdat de beginselen dier wet dit onmogelijk maakt.

In Rijken waar de eerste oefeningstijd langer is, is dit, zooals ik opmerkte, anders.

Wat is nu het standpunt van dezen Minister ten opzichte van deze hoogst belangrijke materie?

De Minister zegt op bladz. 22 van de Memorie van Antwoord: „Wanneer langzamerhand het begrip meer ingang vindt, dat de meer intellectueel ontwikkelden in 's lands belang wat meer offervaardigheid moeten toonen in stede van zich op allerlei wijze aan de opleiding te onttrekken, dan mag vertrouwd worden, dat het vereischte aantal op den duur bereikt zal worden."

Van die offervaardigheid nu geloof ik, Mijnheer de Voorzitter, niet veel. Het is mijn vaste overtuiging, dat er wel geen bezwaar bestaat, om opgeleid te worden tot milicien-officier, maar dit moet dan aan den anderen kant leiden tot een zeker voordeel.

Men kan, Mijnheer de Voorzitter, dit betreuren, maar de omstandigheden leiden daar nu eenmaal toe.

Welke weg dient hier dan te worden ingeslagen? Men zou het kunnen doen langs den weg eener wijziging van de Militiewet, waarbij dan zij die hun wensch te kennen gaven, om opgeleid te worden tot militie-officier, vrijstelling ontvingen van den militiedienst, doch dan onder zeker ander verband dienden te komen, waarbij verzekerd werd dat een benoeming tot reserve-officier zoude volgen. Of wel men zou een anderen weg kunnen bewandelen, namelijk door de oude instelling van het reservekader een verjongingskuur te doen ondergaan. Het heeft mij verblijd, Mijnheer de Voorzitter, dat deze Regeering haar aandacht bij vernieuwing wil wijden aan het reservekader. Ik herinner daarom aan het belangrijke woord door den Minister van Binnenlandsche Zaken gesproken in de zitting van 4 December, waarbij deze Minister de hoop uitsprak, dat de toeloop tot het reservekader weer zou toenemen. Ook deze Minister van Oorlog heeft zich omtrent deze wenschelijkheid in den laatsten tijd meermalen op dezelfde wijze uitgelaten. Dit, Mijnheer de Voorzitter, heeft mij genoegen gedaan en vooral heeft mij verblijd de gedane mededeeling op bladz. 19 van de Memorie van Antwoord, waar Zijn Excellentie zegt: dat in den loop van dit jaar „maatregelen zijn getroffen tot het geven van meerdere gelegenheid tot het afleggen van de examens voor de rangen van reserve-korporaal en reserve-sergeant, als voor het bekomen van het militair getuigschrift, vereischt voor eene te sluiten verbintenis bij het reservekader."

Nog eens, deze bepaling van den Minister heeft mij genoegen gedaan. Men verwacht alzoo, geloof ik, in de naaste toekomst weer veel van het reservekader. Maar toch is het mijn vaste overtuiging, dat, al komt er bij vernieuwing een belangrijke toeloop naar het kader, waarbij dan niet te gelijker tijd ingrijpende maatregelen worden toegepast, het een ideaal zal blijken te zijn, dat niet zal worden verwezenlijkt, als men uit dat kader reserve-officieren hoopt te recruteeren. Men zal wel bij het reservekader toetreden, maar 't bij die toetreding laten. En officieren waarom 't te doen is krijgt men niet. Wat moet er dan gebeuren om te voorzien in het groot aantal benoodigde reserve-officieren? Men moet naar 't mij voorkomt beginnen met in het reservekader nieuwe bezieling te brengen, nieuw leven moet dat reservekader worden ingeschapen.

De eerste stap daartoe is dat reservekader weer te brengen onder een zelfstandig hoofd, een man die al zijn tijd en kracht er voor over heeft, een man die organiseerend talent bezit en die dat talent gebruiken wil om aan de gewichtige zaak van het reservekader nieuwe levenskrachten te schenken. Die man

moet weer de trait-d'union worden tusschen het leger en de burgerij.

Ik herinner mij nog, dat, toen ik de eer had tot de organisatie van dat reservekader te mogen medewerken, door ons verschillende hoogere burgerscholen en gymnasia bezocht werden; wij werden door de directeuren en rectoren steeds belangstellend ontvangen en in de gelegenheid gesteld met de jongelieden te spreken.

Dit moet weer de weg zijn, die bewandeld wordt. Het rerervekader dient weer een zelfstandig hoofd te hebben van wien de leiding uitgaat.

Ik zal op de reorganisatie zelf thans niet ingaan en ook niet wijzen op al de genomen maatregelen die 't reservekader drukken. 't Zij mij echter vergund dit te mogen constateeren, dat niet alle maatregelen die sinds de laatste jaren ten opzichte van het reservekader werden genomen en die men ten onrechte toeschrijft aan dezen Minister, van hem afkomstig zijn en ook dat niet alle maatregelen den groei van het reservekader hebben tegengegaan. Dit geldt m. i. echter wel van de besluiten van 1902.

Deze reorganisatie nu van het reservekader brengt mij vanzelf tot een tweede belangrijke quaestie, nl. het voorbereidend militair onderricht. De Minister heeft ons omtrent dit voorbereidend onderwijs gewichtige cijfers overgelegd en ons medegedeeld, dat er in dit tijdperk 16 000 man aan het onderwijs deelnemen. Dit geldt natuurlijk voor 2 lichtingen; voor de lichtingen van 1904 en 1905. Het aantal deelnemers per lichting bedraagt dus pl. m. 8000 man. Trekt men daarvan af hen, die van de lichting 1904 vrijgeloot zijn dan blijven er voor die lichting circa 5000 man over, wat men zal toegeven dat op een geheele lichting van 34 000 weinig is.

Ook hierin moet m. i. verbetering komen. Het voorbereidend militair onderricht moet tot meerderen bloei worden gebracht. En naar 't mij voorkomt zal ook hier de eerste stap moeten zijn om aan het hoofd van die instelling een man te plaatsen die — al wil ik niets afdoen op de bekwaamheid van den tegenwoordigen chef — al zijn tijd, krachten en zorg aan deze instelling wijden wil, een man dus die organiseerend kan optreden en den Minister zelfstandig kan adviseeren wat noodig is om den bloei dezer zaak te bevorderen. Wordt deze eerste stap gedaan, d. w. z. de toestand teruggebracht zooals deze vroeger was, dan zullen zeer zeker de resultaten beter en meerder zijn, want wat zegt toch de Minister over de tegenwoordige resultaten?

In de Memorie van Antwoord heet 't op bladz. 23:

„Wat de voor korte oefening bestemde miliciens betreft, die in het bezit waren van een der getuigschriften van vooroefening, bleek algemeen, dat op het tijdstip, waarop ze onder de wapenen kwamen, een grondige herhaling van de vroeger onderwezen, doch slechts oppervlakkig opgenomen, leerstof onmisbaar was.

„Met een en ander gingen enkele weken voorbij, en na dien bleek niet van een noemenswaard verschil in geoefendheid van hen die wel en hen die niet aan het vooronderricht hadden deelgenomen."

De resultaten waren dus niet zeer bemoedigend en dit is te meer te betreuren waar van het voorbereidend militair onderricht de groote stoot moet uitgaan voor de volksoefening. Dit voorbereidend militair onderwijs ten goede te doen komen aan de volksoefening gaf den stoot tot dit onderricht. Het was indertijd de bedoeling en daarom heeft men als eisch gesteld dat het onderwijs over twee jaren zou worden verdeeld. Daardoor kreeg men het voordeel de jongelieden van een geheele lichting een halven cursus te doen bijwonen benevens een gedeelte van de 2de helft.

Staat de zaak zoo, dan is het mogelijk om bij een flinke regeling het 0—16000 vol te brengen tot 30 à 40 duizend deelnemers. Dat het aantal niet bereikt wordt moet mijns inziens worden toegeschreven aan de minder goede organisatie van dat voorbereidend militair onderricht.

In dit verband zij het mij vergund, Mijnheer de Voorzitter, hieraan toe te voegen, dat ook niet genoeg de aandacht gevestigd kan worden op de aanwijzing der instructeurs. Er moet worden zorg gedragen de meest bekwame onderwijzers te krijgen; de beste elementen dienen voor dit onderricht te worden aangeworven. Dat dit thans het geval niet is, vernam ik onlangs waar in een gemeente een onderofficier onderricht gaf, die in geen 2 jaar bij den troep had gediend: het was een reservesergeant der 2de categorie.

Bovendien hadden vroeger de oefeningen plaats van half October tot 1 Maart, thans van 15 November tot 15 Februari. Nu vraag ik: is die korte tijd voldoende, waarbij dan nog dit komt, dat tegenwoordig een gedeelte der oefeningen op het midden van den dag wordt gegeven, een tijdstip waarop 't maar weinig jongelingen mogelijk is om aanwezig te zijn.

Is dit, zoo zou ik willen vragen, den Minister bekend?

Ik stap thans van dit punt af, Mijnheer de Voorzitter, om nog enkele opmerkingen te maken over een paar andere punten, welke in het Voorloopig Verslag zijn ter sprake gebracht.

In de eerste plaats betreffende het eindcijfer. Ik schaar mij daarbij onder die leden, die den Minister dank brachten voor de zorgvuldige inrichting van deze begrooting, die in deze begrooting hebben gezien een streven tot bezuiniging en ook die de verhooging van het eindcijfer alleen toeschrijven aan den eisch die dezen Minister gesteld is, om de militaire wetten van 1901 uit te voeren. Toch zal men steeds op meerdere bezuiniging moeten bedacht zijn. Ik wijs bij vernieuwing daarbij op een reorganisatie van het militair onderwijs. De Minister wil geen commissie instellen om na te gaan op welke posten zou kunnen bezuigd worden, een denkbeeld hem meermalen aan de hand gedaan. Doch waar de Minister nu zulk een commissie niet noodig acht, zou ik gaarne den Minister in overweging willen geven een vraag te richten tot verschillende categorieën van deskundige officieren, of hun soms posten bekend zijn, waarop bij een andere regeling van zaken bezuinigd zou kunnen worden.

Ook een vergelijkend overzicht der uitgaven bij de verschillende onderdeelen zou wellicht tot het maken van tal van opmerkingen aanleiding kunnen geven.

Wanneer de Minister daarvan eens een vergelijkenden staat liet opmaken van de uitgaven bij de verschillende bataljons en andere onderdeelen van het leger, zou dit wellicht tot verrassende resultaten leiden, waaruit dan de Minister zijn nut zou kunnen trekken om tot bezuinigingen over te gaan.

In de tweede plaats een enkele opmerking over de nieuwe traktementsregeling der officieren.

Ik begin daarbij met den Minister dank te zeggen voor de bereidwilligheid, waarmede deze zaak is ter hand genomen en eveneens betuig ik dien dank ook aan de Kamer voor haar instemming met 's Ministers oordeel.

Een enkele opmerking zij mij hier veroorloofd, waar 't geldt het verschil in aanvangssalaris van de officieren van de infanterie ten opzichte van die der vesting-artillerie.

Wat is hier de zaak, Mijnheer de Voorzitter! Tot op heden worden de subalterne officieren der vestingartillerie hooger bezoldigd dan de officieren der infanterie. Daartoe bestond vroeger gereede aanleiding; toen hadden de officieren der artillerie langere studie en waren de practische diensten van hen zwaarder dan die van de infanterie.

Nu echter bij de wet op het militair onderwijs, naar ik geloof van 1891, de studietijd van alle officieren even lang is geworden en bovendien tegenwoordig veel van de kracht van den infanterie-officier wordt geëischt, had, naar 't mij voorkomt, bij de eerste de beste herziening der traktementen, op gelijkstelling moeten zijn aangestuurd. Daarop had 't officierskorps der infanterie gehoopt, omdat daarmede onbillijkheid ware weggenomen, die meermalen tot wrevel heeft aanleiding gegeven.

Is het hierbij mijn bedoeling, Mijnheer de Voorzitter, om de officieren der vestingartillerie hun meerder traktement te ontnemen? Neen, Mijnheer de Voorzitter, dit toch zou onbillijk zijn; alleen zou ik dit voor den vervolge gelijk willen stellen. Degenen die dan nog het hooger traktement genieten, zouden dan dat hoogere, als persoonlijke toelage, kunnen behouden.

Welke is nu de meening van den Minister over deze zaak. In de Memorie van Antwoord zegt de Minister:

„De hoogere bezoldiging van de subalterne officieren der artillerie heeft steeds bestaan; haar nu te verminderen tot het bedrag van die der infanterie-officieren zou, naar de meening van den ondergeteekende, niet juist gezien zijn, vooral niet nu er bij de artillerie na de genie betrekkelijk het grootste

incompleet aan officieren bestaat, en anderzijds zou een verhooging van de aanvangstraktementen voor de officieren der infanterie, naar een daaromtrent gemaakte becijfering heeft doen zien, tot een aanzienlijke verhooging van uitgaven leiden."

Tweeërlei argument geeft de Minister dus aan voor het behoud van den bestaanden toestand.

Het eerste argument: dat het verschil steeds bestaan heeft, lijkt mij van niet veel gewicht. Bij dit argument zal ik dus niet stilstaan.

En wat het tweede argument betreft, geloof ik niet, dat honderd gulden meer of minder aan den toeloop iets af- of toe zal doen. De Minister zal, naar het mij voorkomt, zijn doel niet bereiken, om door het aanvangstraktement f 100 hooger te stellen meer krachten naar de artillerie te trekken. Daarom zou ik den Minister nogmaals in overweging willen geven, waar de regeling nu voor vele jaren zal gelden, daaruit alsnog deze onbillijkheid te doen vervallen en dus voor te stellen de gelijkheid der traktementen van officieren der artillerie en die der infanterie.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, nog een enkel woord over hetgeen op bladz. 11 van het Voorloopig Verslag voorkomt ten aanzien van de bevordering der godsdienstige en zedelijke belangen der militairen.

Daar ter plaatse worden een viertal onderwerpen ter sprake gebracht:

1°. het terugkeeren der militairen op Maandagochtend van een dag verlof op Zondag; 2°. het geven van gelegenheid tot bidden voor en na den maaltijd; 3°. het besteden van de winsten der cantine, en 4°. het subsidieeren der militaire tehuizen.

De eerste twee onderwerpen zijn in deze Kamer niet nieuw.

Wat het eerste punt betreft, zou ik kunnen verwijzen naar hetgeen ik ten vorigen jare daarover in het midden heb gebracht, ware 't niet noodzakelijk een misverstand in deze weg te nemen.

Op bladz. 11 der Memorie van Antwoord toch zegt de Minister: „Hoezeer ondergeteekende bereid is en blijft de hierbedoelde belangen te bevorderen, kan hij niet overgaan tot het geven van zoodanige bevelen, dat terugkeer op Maandagochtend onvoorwaardelijk zou moeten worden toegestaan."

Dit is, Mijnheer de Voorzitter, niet gevraagd geworden, ten minste niet meer nadat de Minister bij de eerste gelegenheid, dat dit punt ter sprake kwam, zijn bezwaren daartegen had geuit. Wat wilden wij nu ten vorigen jare en wat wenschen wij ook thans nog? Dit, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister de order zal uitvaardigen, waarbij éénmaal in de maand de gelegenheid werd gegeven op Maandag terug te keeren. Dit is, naar ik meen, ook wat de circulaire van dezen Minister van Januari 1902 bedoelt.

Wordt aan deze ministerieele beschikking van Januari 1902 nu door de autoriteiten de hand gehouden? De Minister zegt dat er geen klachten bij hem of bij den commandeerenden officier zijn ingekomen. Wat — zoo zou ik den Minister willen vragen — wordt bedoeld met het niet inkomen van zulke klachten? Is het de bedoeling dat die klachten bij den Minister zelf moeten inkomen? En, zoo ja, van wien? Van de belanghebbenden zelf, van de ouders of van vereenigingen? En wanneer dan die klachten inkomen, wat zal de Minister dan met die klachten doen? Zal Zijn Excellentie daaraan dan gevolg geven? Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, allerlei vragen die men zou kunnen stellen. Doch waar ik nu meen grond te hebben, dat de Minister onze bedoeling niet juist heeft begrepen, zou ik den Minister wel willen vragen of hij thans geen aanleiding zou kunnen vinden een order te geven, dat de militairen eenmaal in den maand in de gelegenheid worden gesteld 's Maandagsmorgens terug te keeren.

De tweede zaak betreft den ook ten vorigen jare geuiten wensch, om de militairen in de gelegenheid te stellen vóór en na den maaltijd te bidden. Nu schijnt de Minister ook hier ons niet begrepen te hebben. De Minister sprak, toen destijds daarop gewezen werd, van een formuliergebed dat zou moeten worden voorgelezen, maar het voorlezen van zulk een gebed werd door ons niet begeerd. Wij begeerden en begeeren nog dat de Minister op deze zaak de aandacht der legerautoriteit zou vestigen met de mededeeling, dat het 's Ministers wensch is, dat vóór en na elken maaltijd de gelegenheid zou gegeven worden voor een ieder die dit begeerde om het gebed te doen. Hiertegen kan toch geen bezwaar bestaan, te meer, waar nu, in vergelijking bij vroeger, de maaltijden gekenmerkt worden door orde en stilte.

Waar ik veler wensch thans bij vernieuwing onder de aandacht van den Minister gebracht heb, hoop ik dat deze quaestie opnieuw een punt van overweging zal uitmaken en verzoek daarbij den Minister ten dringenste daaraan wel gevolg te willen geven.

Ik kom thans tot het 2de punt dat in het Voorloopig Verslag wordt ter sprake gebracht, namelijk het besteden der winst van de cantines. Ik geloof dat den Minister de portee dezer zaak ook niet duidelijk schijnt geweest te zijn.

In het Voorloopig Verslag werd er de aandacht op gevestigd hoe de winst in de cantines behaald meermalen besteed worden om de militairen in de gelegenheid te stellen schouwburgen en dergelijke gelegenheden te bezoeken. Daartegen maakte men bezwaar, omdat alle militairen daarvan niet kunnen profiteeren. Bovendien achtte men 't verkeerd, dat daarvoor de gemaakte winsten uit de cantine werden besteed. Ging men daarmede echter voort, dan dient men hen, die zulke gelegenheden als schouwburgen enz. niet bezochten, daarvoor geldelijke vergoeding te geven; de gemaakte winst behoort toch aan allen. Nu ik nog eens deze zaak uiteengezet heb, hoop en vertrouw ik dat de Minister te dien opzichte maatregelen zal doen treffen.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord over de militaire tehuizen. Dit punt is ook aan de orde gesteld in het Voorloopig Verslag. De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat hij aanvankelijk plannen had om financieelen steun aan die tehuizen te geven. Later is echter gebleken, dat hij er voorloopig geen gevolg aan geven kon. Ik zou den Minister alleen willen vragen, om deze zaak nog eens te overwegen.

Ik ga eindigen, Mijnheer de Voorzitter, met een korte opmerking betreffende den verkoop van sterken drank in de cantines.

Nu de Drankwet ook dien verkoop nader aan de orde stellen zal, bepaal ik mij tot dit verzoek aan den Minister, om bij voortduring zijn aandacht op dit vraagstuk te blijven vestigen. En wanneer ik dan ten slotte alles wat ik sprak betreffende de bevorderiug der godsdienstige en zedelijke belangen van den militair samenvat in deze woorden, dat die bevordering ten goede moet en zal komen aan ons geheele leger, dan weet ik dat die overtuiging ook gedeeld wordt door dezen Minister, en het is daarom, dat ik de vrijheid neem, alles wat deze belangrijke quaestie aangaat, bij voortduur den Minister met den meesten aandrang op het hart te binden.

De heer **van Vlijmen**, *voorzitter der Commissie* in wier handen zijn gesteld de Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden sergeant der mariniers J. T. C. Peschke (46), brengt verslag uit.

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld. (Zie dit verslag in de *Bijlagen*.)

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen a. s. Maandag ook des avonds te vergaderen.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Hoe gaarne ik ook gewild zou hebben mij door de stukken, die op de legerzaken betrekking hebben, heen te werken, ik moet erkennen, en wil daarmede aanvangen, dat mij dat een onmogelijkheid is geweest. Voor drie dagen hebben wij, te midden van de drukke Kamerzittingen, van den Minister van Oorlog de Memorie van Antwoord gekregen, groot 82 bladz.; daarbij is ter inzage op de griffie overgelegd, dus ook vóór 3 dagen, een ontwerp-legerorganisatie.

Inmiddels hebben wij het snelvuurgeschut te behandelen gehad, de landweer-organisatie die voor ons ligt, twee suppletoire begrootingen voor vorige dienstjaren en de vestingwet, en dat alles met belangrijke geheime stukken ter griffie.

Dat is mij te machtig. En wanneer ik over den omvang van die stukken spreek, wil ik daarmede niet zeggen dat zij te lang zijn. Ik moet integendeel hulde brengen aan hen, die die stukken hebben ontworpen, want zij zijn inderdaad van een merkwaardige concisie en beknoptheid. Maar niettemin zijn zij buitengewoon groot, en dit maakt het juist zoo erg.

Ik sluit mij aan bij den heer Seret, waar deze speciaal gewezen heeft op de legerorganisatie. Ik heb die niet ingezien, en zal er daarom geen woord over zeggen, maar ook als ik dat gedaan had zou ik niet in de gelegenheid geweest zijn mijn gedachten te realiseeren en in verband te brengen met hetgeen reeds voor ons ligt. Ik wensch mij dus niet alleen mijn opinie omtrent de legerorganisatie voor te behouden, maar sluit mij ook aan bij het door den heer Seret tot den Minister gericht verzoek, om wanneer de Oorlogsbegrooting door de Eerste Kamer zal zijn afgehandeld, deze stukken weer ter griffie te deponeeren.

Nu is voor mij het bezwaar ten aanzien der legerorganitie niet het grootst. Het komt mij immers voor, dat op dit oogenblik een definitieve legerorganisatie toch niet in overweging genomen kan worden. Elke organisatie zou nu slechts een voorloopig karakter kunnen dragen. Men zal, dunkt mij, moeten afwachten, wat de ervaring zal leeren omtrent de uitvoering van de wet van 1901 en de talrijke zeer belangrijke nieuwigheden, die daarmede in ons geheele leger, in onzen geheelen weerbaarheidstoestand zijn gebracht. Er zijn zaken, die op de organisatie van grooten invloed kunnen zijn, bijv. de kaderquaestie en inzonderheid de quaestie der korte oefening, de vier-maanders in verband met het voorbereidend militair onderricht. De vragen die daardoor rijzen moeten eerst op grond van meerdere ervaring kunnen beantwoord worden.

En wat is er nu van die vier-maanders en hun voorbereidende oefening? Zij zijn dit jaar voor het eerst opgekomen; het voorbereidend militair onderricht heeft in het land nog maar een vrij bescheiden omvang verkregen. De Minister zegt dat het dezen winter in 411 gemeenten op 423 plaatsen werd gegeven. Dat getal zou zich minstens moeten verdubbelen eer men van eenige ervaring hieromtrent kan spreken. Het aantal personen die er aan deelnemen, 16· à 17 000, is inderdaad reeds belangrijk en bewijst wel dat het instituut van het voorbereidend militair onderricht slagen kan en, naar ik vertrouw, ook slagen zal. Maar de resultaten van dat onderricht, in verband met de korte oefeningen onder de wapenen zelf en hetgeen de vier-maanders in de gelederen presteeren nadat zij in het leger zijn opgenomen, kan nu nog niet worden nagegaan. Wij hebben van den Minister daaromtrent mededeelingen gekregen in de Memorie van Antwoord, maar ik zou zeggen dat die mededeelingen zeer weinig waarde hebben, niet dat zij op zich zelf niet betrouwbaar zijn of niet naar het beste weten van den Minister zijn overgebracht, maar omdat de feiten op zich zelf, zoo weinig waarborgen geven voor een juiste critiek, voor eenige gegronde beoordeeling. De viermaanders zijn buitendien in zeer abnormale omstandigheden dit jaar opgekomen, evenals dit met de geheele lichting van 1903 het geval is geweest. Ook dit moet invloed uitoefenen op de beoordeeling. De gymnastiek en de schietoefeningen zijn, zooals wij weten, bijna nog in het geheel niet tot haar recht gekomen, en indien men inderdaad van voorbereidend militair onderricht zal spreken dat eenig doel zal treffen, zal men die twee factoren niet mogen verwaarloozen. In het algemeen zal het voorbereidend militair onderricht op veel hooger trap moeten worden opgevoerd, niet wat de theoretische eischen betreft, maar wat de wijze aangaat waarop het gegeven wordt en wat de uitbreiding betreft, wil men op grond van ervaring kunnen spreken.

En toch is dit voor de organisatie in de toekomst van overwegend belang. De vraag of de viermaanders ten slotte, zoo niet allen, dan toch de overgroote meerderheid, voorgeoefend zullen zijn en of zij als gelijkwaardige elementen in de bataljons, die voor het veldleger bestemd zijn, zullen kunnen plaats nemen, die vraag kan nu zeker nog niet beantwoord worden.

Wij verkeeren nog in de eerste phase van een overgangstoestand. Het eerste jaar van de lichting van het vergroot contingent en van de eigenlijke inwerkingtreding van de wet van 1901, is nog niet eens ten einde.

De landweer krijgt dit jaar haar eerste personeel, zij zal zoo straks door ons ten doop gehouden worden.

Omtrent de kader-quaestie, geïnfluenceerd door de invoering van de nieuwe pensioenwet en wat daarmede in verband staat, bestaat onzekerheid en zorg. Men gaat ook in die richting tastend voort; men weet niet waar men heengaat.

Het heeft mij dan ook zeer verwonderd dat in dit stadium in vele kringen, niet alleen in deze Kamer, teekenen van groot ongeduld waargenomen worden; dat men vooruit wil vliegen, en vraagt: Waar gaan wij heen? Geeft gij ons een volksleger of geeft gij het ons niet? Er worden stukken geschreven, ook van bevoegde zijde, waarin algemeene dienstplicht aanbevolen wordt, met nog korter oefeningstijd dan thans aangenomen is.

Zou het niet beter zijn, indien men eenig geduld had, en zich er alsnog toe bepaalde om de wet van 1901 zoo goed mogelijk uit te voeren en tot haar recht te brengen?

Ik zeg dit niet aan het adres van den Minister, want het is mijn vaste overtuiging dat hij de wet naar haar bedoeling en beteekenis wil uitvoeren.

Hoezeer meeningsverschil niet is uitgesloten, en dit is er reeds geweest — het is onlangs gebleken — kan ik toch als mijn overtuiging uitspreken, dat het aan dezen Minister niet zal liggen; maar ik zeg het aan het adres van hen, die nu de wet van 1901 weder willen afbreken, die roepen om algemeenen dienstplicht of om een volksleger.

Wat dit volksleger is, weten wij niet.

Er worden ook legenden in omloop gebracht, het is wel nuttig daartegen met een enkel woord op te komen. Zulke legendes hechten zich aan woorden, zonder dat de begrippen bepaald worden. Nog niet zoo lang geleden is het woord „compromis" in het land geslingerd; en aangezien men zich gaarne vasthecht aan „Schlagwörter", zonder zich rekenschap van de beteekenis daarvan te geven, is het niet zonder bedenking, dat er gezegd is, dat er in 1901 een compromis gesloten is. Ik weet niet door wie en waarover. Van een compromis tusschen een volks- en een staand leger heb ik nooit iets bemerkt.

Wij hebben in 1901 de oude affaire voortgezet; er is in beginsel niets veranderd; wij hadden een militieleger en hebben dat nog; wel is het gemengd of tweeslachtig, en bestaat het uit een element vrijwilligers en een element militieplichtigen, zoowel voor het kader als voor de manschappen, maar dit was vóór 1901 ook zoo, al wordt het militie-element nu gaandeweg overwegend.

In 1901 heeft men in hoofdzaak van gedachten gewisseld over de verkorting van den diensttijd en daarover is men na eenige moeilijkheid tot eenheid gekomen en is de normale diensttijd op $8^1/_2$ maand bepaald.

Hiermede is in hoofdzaak gezegd, wat men in 1901 gedaan heeft, behalve de uitbreiding van het contingent en eenige andere instituten, die hun intocht in het leger hebben gedaan.

Het woord compromis moet, dunkt mij, uit onze gedachten verwijderd en daartegen gewaarschuwd worden. Maar wat men niet uit de gedachte moet verwijderen, dat is deze vraag, of de wet van 1901 en de toestand waarin wij ons bevinden niet inderdaad een overgangstoestand is, een overgangstoestand, die wij echter niet hadden kunnen missen, al hadden wij het gewild.

Ik stel mij voor, dat wij te eeniger tijd zullen moeten komen tot een organisatie als de bestaande, maar met algemeenen dienstplicht en nog korter oefeningstijd òf tot een zuiver militieleger, zooals het Zwitsersche, door sommigen, als ik het goed begrijp, het „volksleger" genoemd.

Wanneer wij de stekken daartoe zullen moeten uitzetten, wanneer wij zullen moeten bepalen welk systeem ten slotte zal aangenomen worden, dit zal misschien zijn wanneer wij tot de regeling van den landstorm zullen overgaan, dan zullen wij nader moeten preciseeren. Thans is de tijd daarvoor nog niet gekomen.

Ik vraag nog: wanneer wij nu eens den algemeenen dienstplicht hadden ingevoerd, waar zouden wij dan de kaders, de noodige kazernes en het noodige geld van daan hebben gehaald om in dit alles te voorzien?

Na deze zeer algemeene opmerkingen wensch ik nog een paar detailpunten te bespreken.

Ik ga over tot de administratie.

Welk systeem van leger men ook heeft, een goede administratie is altijd noodig en daarbij behoeft men geen geduld te oefenen. Ons geduld is in dit opzicht al eenigszins geoefend. Ik heb verleden jaar een Nota ingediend naar aanleiding van

het rapport van de 14 ton-commissie. De Minister heeft daaromtrent overweging toegezegd en is zijn belofte nagekomen. Het hoofddoel van mijn Nota om enkele puuten van het rapport in debat te brengen en dit rapport niet te begraven in de archieven van het Departement van Oorlog, is gelukt. Er is debat geweest en wij hebben eenige brokstukken daarvan onder de oogen gekregen.

Ik wil thans nog enkele punten die in mijn Nota zijn aangevoerd, bespreken.

In de eerste plaats de quaestie van de afdeeling Comptabiliteit.

Het spijt mij dat ik het zeggen moet, maar de Minister is met de afdeeling Comptabiliteit niet gelukkig geweest en ik wil er bijvoegen dat de mededeelingen, die wij daaromtrent hebben gekregen in de Memorie van Antwoord, mij niet de overtuiging gegeven hebben, dat hier de Minister met die kracht en die scherpte is opgetreden die men van dezen bewindsman had mogen verwachten. Want er was kracht noodig om de invloeden te neutraliseeren, die op dezen Minister bij deze gelegenheid zouden werken, en in stede daarvan hebben die invloeden, naar het schijnt, den Minister op den verkeerden weg gebracht. Ik doel hier op de keuze van den ambtenaar, die tijdelijk aan het hoofd van de afdeeling Comptabiliteit heeft gestaan.

Het is niet mijn bedoeling te zeggen, dat men zich niet eens vergissen kan. Dit kan iedereen gebeuren en daar mag men niemand een verwijt van maken, maar dat deze ambtenaar ook niet tijdelijk aan het hoofd van een afdeeling Comptabiliteit had moeten gesteld worden, dat had de Minister aan zijn Departement moeten hooren. Hij had het ook daarbuiten kunnen hooren, even goed als ikj het gehoord heb. Dat de bedoelde ambtenaar met de regelen der comptabiliteit en de voorschriften en toepassing daarvan zeer goed bekend was, ik wil het gelooven, misschien was hij er zelfs te goed mede bekend, maar dat hij volkomen geschikt was voor de hem opgedragen taak, een taak van vertrouwen, neen, dat meenden velen, dat men niet kon zeggen en onder die velen waren hoogst achtenswaardige, bekwame. wel ingelichte mannen, die ook aan het Departement gezeten hadden.

Mag ik den Minister in dit verband op een enkel detail wijzen? Ik verzoek hem dan even te letten op art. 5 van de begrooting, de raming van de lokaal- en bureelbehoeften. Dit punt is nu op twee plaatsen ter sprake gebracht: bij de begrooting zelf en bij de suppletoire begrooting voor den dienst 1903. Gedurende een reeks van jaren is die post altijd 19 à f 20 000 te laag geraamd, en nu vraag ik: wat men er van denken moet, indien aan een Departement de lokaal- en bureelbehoeften zelfs niet worden geraamd naar de ervaring gedurende een reeks van jaren daarover opgedaan.

Wat zal er nu gebeuren? Wie er nu benoemd zal worden, zal ik natuurlijk niet vragen. Dit gaat ons niet aan. Maar wèl mag gevraagd worden of er nu reeds een organisatie is en of de te benoemen persoon aan het hoofd zal komen van die geheele of halve organisatie.

Dat zou ik niet gewenscht achten, omdat daardoor een praejudicium wordt gelegd op die organisatie en zoodoende niet zal verkregen worden hetgeen de Staatscommissie wenscht en wat ik meen dat wenschelijk is, namelijk dat de nieuwe chef de nieuwe afdeeling zelfstandig, onafhankelijk zal organiseeren. Gebeurt dat niet, dan zal de nieuwe chef eenvoudig worden de dienaar van de oude begrippen. Maar de Kamer kan zich met deze en andere details van de zaak niet bemoeien, zij kan slechts haar bezorgdheid uitspreken; die details moeten aan den Minister worden overgelaten. Maar dat de zaak van groot gewicht is, zal niemand ontkennen en ik meen wel te mogen zeggen, hoezeer door niemand daartoe gemachtigd, dat de Kamer wel bereid zal worden bevonden om den Minister de daartoe noodige gelden toe te staan; die gelden zullen inderdaad wel besteed zijn.

Ik kom nu op een tweede punt, de opheffing van de inwendige administratie der korpsen, een zaak waarop door de Staatscommissie groot gewicht is gelegd en de quaestie van de 14 ton in het hart rakende. De Minister zegt, dat de beslissing hierover moet worden opgeschort totdat het reglement op de administratie der landmacht zal zijn tot stand gekomen. Het ware mij aangenamer geweest, indien de Minister gezegd had, dat hij order had gegeven, dat het reglement zoodanig moest worden gemaakt, dat de inwendige administratie der korpsen zou verdwijnen, en dat dus de Minister zich reeds hiervoor partij had gesteld.

In de derde plaats het stelsel van kleeding. Ik heb met genoegen gezien, dat door den Minister nu voor de miliciens de uitrusting- en reserve-rekening geheel is afgeschaft. Wel is waar, is voor de vrijwilligers het stelsel van de zakboekjes behouden, maar dat behoeft daar niet ongunstig te werken. De langdurige dienstvervulling stelt den vrijwilliger in staat, niet alleen zijn kleeding uit de toelagen goed in orde te houden, maar bij zuinigheid daarop zelfs iets over te houden. Deze prikkel heeft inderdaad ook haar goede zijde. De Staatscommissie heeft niet gewenscht een dubbel systeem, twee stelsels naast elkander, een voor de miliciens en een voor de vrijwilligers.

Het komt mij evenwel voor, na de lezing van de Nota door den Minister bij zijn Memorie van Antwoord overgelegd, dat de bezwaren door de Staatscommissie aangevoerd opgewogen worden door den meerderen omslag, dien het nieuwe stelsel bij toepassing op de vrijwilligers zal medebrengen. Wel zal bij een dubbel systeem moeten worden gewaakt meer dan vroeger tegen knoeierijen. Want natuurlijk bestaat er aanleiding toe, dat nu de vrijwilliger met den milicien ruilt. Wanneer de vrijwilliger een nieuw pak krijgt en de milicien een oud, dan wordt de vrijwilliger daardoor op zijn rekening beter en den milicien kan het niet schelen, omdat die geen rekening met het Rijk meer heeft.

In de vierde plaats moet ik een enkel woord zeggen over de quaestie van statistieken van het gebruik en verbruik van de kleeding en uitrusting die door de Staatscommissie worden aanbevolen in het belang van een juiste raming van de behoeften van aanmaak van de kleeding. Op dit punt heeft het antwoord van den Minister mij zeer weinig bevredigd. Ik kan mij zelfs niet goed voorstellen hoe de Minister zulk een antwoord heeft kunnen geven. Er bestaat in deze een zeer groot verschil, dat niet is opgelost door het antwoord van den Minister.

De Staatscommissie heeft zeer uitvoerig — en ten aanzien van deze zaak is het interessante rapport niet het minst interessant — aangegeven hoe door gemis van nauwkeurige ramingen en gemis van stelsel bij de kleeding, duizenden voor het Rijk verspild zijn. De Staatscommissie spreekt van duizenden paren schoenen die ongebruikt gebleven zijn, van duizenden paren vetleeren laarzen die over de tien jaar oud zijn en niet meer kunnen worden uitgegeven. Men heeft getracht de schoenen over te doen aan het Departement van Justitie. Er worden nog andere staaltjes gegeven, bijv. van de achterlappen, een onderwerp dat wellicht den lachlust zal opwekken, maar dat toch zeer interessant is, wanneer men het beschouwt in het verband waarin het hier wordt besproken.

Op bladz. 79 van het rapport der Staatscommissie lezen wij, na mededeeling hoe men zich bij de bestellingen vergist had:

„Twee contractanten hebben zich toen bereid verklaard om de in 1900 te leveren hoeveelheid met 29 200 paar te verminderen, en de andere contractanten hebben voorwaardelijk vermindering toegezegd. Bedraagt de geheele vermindering ruim berekend 40 000 paar en is het verbruik in 1900 ongeveer gelijk aan dat in 1899, dan zal op 1 Januari 1901 het overcompleet gestegen zijn tot plus minus 193 000 paar, welke hoeveelheid, te rekenen naar het verbruik in 1899, voor ruim 14 jaren voldoende zal zijn."

Het verhaal over de lakensche kleeding en de hoeveelheid voor verpassing is niet minder belangrijk. De kleedingstukken worden in zekere grootten en tailles gemaakt, die dan later van pas gemaakt worden. Het komt er op aan te weten hoeveel er van de verschillende tailles noodig zijn en gebruikt worden. Over de vraag welke gegevens hiervoor bestonden was er oneenigheid tusschen de commissie en den hoofdintendant, zóó dat deze laatste eindelijk moest schrijven, dat „bij de vaststelling van den voorraad goederen voor kleeding en uitrusting, wel op een zekere hoeveelheid voor verpassing is gerekend, doch dat die hoeveelheid geheel willekeurig genomen is".

De Staatscommissie teekent daarbij aan: „De mededeelingen van den hoofdintendant wijzen op eene, naar het voorkomt, minder juiste beschouwing" (zeer parlementair uitgedrukt) „omtrent den in den voorraad begrepen hoeveelheid goederen, die voor verpassing berekend wordt, en daarom is het wenschelijk dit onderwerp eenigszins uitvoerig te bespreken."

En nu komt de studie van de Staatscommissie over deze

quaestie, waarna zij, na talrijke détails, die hun vermakelijke zijde niet missen, te hebben medegedeeld, ten slotte zegt:

„Er kan niet genoeg gewezen worden op de noodzakelijkheid, men mag wel zeggen onmisbaarheid, van dergelijke statistische overzichten."

En verder:

„Bij het Departement van Oorlog zijn omtrent de verbruikte hoeveelheden der verschillende artikelen geen overzichten voorhanden en moet eenvoudig worden afgegaan op de mededeelingen van den directeur der centrale magazijnen, die zich zoo goed mogelijk met onvoldoende gegevens moet behelpen."

Nu maakt de Minister, zich refereerende aan de nota van de nieuwe Commissie van advies, wier nota bij de Memorie van Antwoord is overgelegd, zich met één woord van de zaak af en zegt: ik doe het niet. Maar die commissie zegt niet, dat het niet noodig is en geeft zelfs toe, dat de gegevens niet voldoende zijn. Zij zegt: „Ofschoon de cijfers van de voorraadstaten niet altijd nauwkeurig overeenstemmen met die der geverifieerde verantwoordingen van de magazijnen, zijn de daaruit samengestelde overzichten voor het daarmede beoogde doel toch voldoende nauwkeurig. Bestond er behoefte aan een volkomen nauwkeurige statistiek van het verbruik, dan zou die zijn samen te stellen met behulp van de geverifieerde driemaandelijksche verantwoordingen van de garnizoens-kleedingmagazijnen, vermits daarin de juiste cijfers zijn te vinden van de hoeveelheden goederen van elke soort, welke per kwartaal aan elk korps of korpsgedeelte zijn verstrekt."

Er wordt dus te kennen gegeven, dat het zoo wel kan. Het is hetzelfde antwoord, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken mij gaf: „het gaat nu zoo goed". Maar ik beweer juist, dat het niet goed gaat en dit wordt door de Staatscommissie duidelijk aangetoond.

En daarom zou ik aan den Minister willen vragen dit punt nog eens nader onder de oogen te zien en zich niet te laten afschrikken door argumenten als van meerder omslag en papierverbruik, argumenten, die in elk geval niet goed passen in den mond van het Departement van Oorlog. Het geldt hier de systematische behandeling van een belangrijken post van ons legerbudget, die jaarlijks terugkeert.

Ik stap hiermede van de administratieve quaestie af en wil nu een kort woord spreken over de „brandende" quaestie van het „kader."

De kaderquaestie is een lastige zaak, en ik begrijp, dat zij den Minister van Oorlog veel zorgen baart, want het kader moet er zijn, wat meer is, het moet uitgebreid worden. De Minister heeft ten vorigen jare gezegd, dat het onderofficierskader minstens verdubbeld zou moeten worden en ik geloof, dat hij toen uitging van een hoeveelheid van zes korporaals per compagnie, terwijl later de inzichten veranderd zijn en dit getal gestegen is tot acht korporaals per compagnie.

De kaderquaestie heeft verschillende aangezichten.

In de eerste plaats het reservekader. Verleden jaar heb ik gezegd, dat men de beschermende hand over het reservekader uitstrekte en nu zou ik willen zeggen dat men in zijn liefde reeds zoover is gevorderd, dat men aan het ziekbed van het reservekader zit te weenen. Over den aard der ziekte is men het niet eens. De een meent, dat de Minister het stiefkind niet genoeg in de vrije lucht laat, de ander dat het beroepskader den stiefbroeder in stilte knijpt, een derde dat de korte oefening en het voorbereidend militair onderricht de vaderlandsliefde der ietwat egoïstische jongelieden ondermijnen.

Ik denk dat de ziekte een samengesteld karakter heeft en dat van alle drie wat waar is. Daarom zou, wanneer men het reservekader weder wilde laten opbloeien, de Minister het voorbeeld moeten geven, door aan de reservisten eenige meerdere vrijheid, wat de opkomst betreft, te schenken.

Wat de concurrentie met de 4-maanders betreft, het is moeilijk te zeggen welken loop die zal nemen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat bij de 4-maanders misverstand heeft bestaan en men niet begrepen heeft, dat men ook voor het blijvend gedeelte in kon loten en zoodoende den diensttijd tot een van 8 maanden, met de twee tusschenliggende maanden zelfs van tien maanden, zou zien uitgebreid. Dit zal misschien de charme van het viermaanderschap eenigszins afnemen en den terugloop van het reservekader bevorderen.

De verhouding van het leger tegenover het reservekader is een teere quaestie. Men hoort nog voortdurend staaltjes van de minder welwillende behandeling der reservisten in het leger onder anderen, vooral van de zijde der officieren. Maar zullen de beroepsofficieren en ook de beroepsonderofficieren niet gaan inzien, dat zij verplicht zijn om hun reservekameraden met de noodige égards te behandelen? Waar moet het heen, indien het beroepskader tegenwerkt, dat de betrekkelijk belangelooze diensten die het reservekader aan het leger wil geven, voldoende tot hun recht komen? Ook al zijn die reservisten geen volleerde afgerichte militairen — dit kan men toegeven — zij moeten toch in het leger goed ontvangen worden. Het beroepskader moet de reservisten de hand toesteken en het helpen.

Het beroepskader zal moeten begrijpen dat wanneeer wij ons leger uitbreiden en in de toekomst nog meer willen uitbreiden, wij voor het kader moeten roeien met de riemen die wij hebben of kunnen krijgen, indien men niet wil verdrinken. Ik betwijfel volstrekt niet of op den duur zal zich dit voordoen, mits de kaderreservisten blijk geven van ernst en toewijding bij de vervulling van de vrijwillig door hen opgenomen taak.

Een en ander resumeerende, vertrouw ik, dat het reservekader zal herstellen, indien allen de hand daartoe leenen en de Minister in de eerste plaats. In bijzonderheden zal ik niet treden. Het zal den Minister toch ook wel voor den geest staan, dat hij door eenige vrijheid te geven, bijv. door naast het zomertijdperk van opkomst, een ander tijdperk van opkomst te stellen en door andere faciliteiten, waarmede trouwens reeds een begin is gemaakt, den toeloop van het kader weer kan vergrooten.

Wat nu het militiekader betreft, schijnt de toeloop, de vrijwillige aanmelding om opgeleid te worden voor korporaal en sergeant, niet onvoldoende te zijn. Dit is het niet wat de grootste zorg baart; maar de officieren, de hoogere rangen, daar wringt hem de schoen.

De Minister heeft in een bijlage der Memorie van Antwoord medegedeeld, hoevelen zich hebben aangemeld voor koporaal en sergeant en hoevelen er zijn aangewezen. Over die aanwijzing zou ik iets willen zeggen, de aanwijzing krachtens art. 106 der Militiewet, dat men zou kunnen noemen de wet-Verhey.

Er is ook door andere sprekers reeds op gewezen. Het is een zeer belangrijk punt, een soort van haak in het systeem.

Hier doet zich echter een zonderling geval voor, namelijk dat de Minister een stuk heeft overgelegd, waarover wij niet mogen spreken. Er zijn namelijk drie stukken overgelegd ter kennisname alleen voor de leden, omdat de inspecteur der infanterie het volle licht der openbaarheid wilde laten schijnen. Een zonderlinge opvatting van het volle licht der openbaarheid, indien er stukken worden overgelegd, waarover niet mag worden gesproken.

Nu zeg ik dit niet van de twee circulaires van den inspecteur, die inderdaad te recht alleen voor de leden der Kamer zijn overgelegd; ja ik zou zeggen het ware nog beter, indien zij in het geheel niet waren overgelegd. Maar het derde stuk, dat begint met het woord: „regeling" is mij reeds lang vóór deze tervisieligging ter hand gesteld, zonder eenige geheimhouding, omdat dit stuk van algemeene bekendheid was en men er dus gerust in het openbaar over spreken kon. Ik ben gewoon dit te vragen, indien mij zulke stukken medegedeeld worden en het was dan ook mijn bepaald voornemen bij de behandeling der wetswijziging, die wij onlangs hadden, daarover het een en ander te zeggen, maar nu mag ik het niet meer doen, hetgeen mij spijt omdat ik er goeds van wilde zeggen.

De heer **Lieftinck**: Gij hebt het immers persoonlijk gekregen.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Over de regeling kunt gij gerust spreken.

De heer **Tydeman**: Ik mag mij zelven niet uitzonderen van de andere leden, wanneer de Minister het onder geheimhouding heeft overgelegd, ook al heb ik het van elders persoonlijk gekregen. Maar nu de Minister de geheimhouding opheft, wil ik er wel dit van zeggen, dat ik van den aanvang af, dat ik dit stuk gezien heb, heb bevonden, dat de geheele quaestie van de kaderopleiding en voorziening in het militiekader bij de infanterie door den inspecteur van het wapen met groote zorg is

behandeld. Men vindt in die regeling m. i. de juiste beginselen op zeer juiste wijze geformuleerd. Met één uitzondering echter. Daarop wil ik den Minister wijzen. Ik heb het oog op de punten 11 en 13 der regeling. De geheele zaak is gebaseerd op het Koninklijk besluit van 3 November 1902, n°. 26, dat verder een uitvloeisel is van art. 106 der Militiewet. Art. 106 luidt:

„Ingelijfden bij de militie te land kunnen naar door Ons te stellen regelen worden aangewezen om tot een graad te worden opgeleid, voor zoover zich van de lichting geen voldoend aantal geschikte personen daartoe aanmeldt."

Dat art. 106 heeft een geschiedenis gehad, welke men kan lezen in de *Handelingen*, want over het amendement Verhey is een niet onbelangrijke discussie gevoerd. Het werd aangenomen nadat uitdrukkelijk de bedoeling te kennen gegeven was, dat van die aanwijzing een spaarzaam en voorzichtig gebruik zou gemaakt worden.

Daarvoor bestond trouwens alle reden. De aanwijzing om tot kader te worden opgeleid, brengt mede dat de dienstplicht met ettelijke maanden wordt verlengd. Voor de viermaanders wordt zoodoende de dienst met vier, eigenlijk met 6 maanden uitgebreid tot 10 maanden.

Ik behoef niet te zeggen, wat het is voor iemand die meent dat hij met 4 maanden van den dienst af is, dat hem wordt aangezegd, dat hij eerst 6 maanden later zal worden ontslagen. Ook voor de achtmaanders is het niet onverschillig of zij nog 4 maanden langer onder de wapenen zullen moeten blijven.

Nu zegt art. 106 dat aangewezen worden om tot een graad opgeleid te worden ingelijfden bij de militie, voor zoover zich van de lichting geen voldoend aantal geschikte personen daartoe aanmeldt.

Alles hangt er dus van af of bij zeker korps genoeg geschikten zich hebben aangemeld eer men tot de dwangopleiding overgaat. Wie beoordeelt de geschiktheid? In de eerste plaats de compagniescommandant en daarna' geschiedt de aanwijzing door den corpscommandant.

Naar welke geschiktheid moet hierbij worden gevraagd? Naar de geschiktheid om tot een graad, dit is tot onderofficier, ten hoogste tot sergeant, te worden opgeleid. En niet naar de geschiktheid van hooger, tot officier, te worden opgeleid, want de officieren bekleeden een rang en de onderofficieren slechts een graad.

Nu zegt echter het Koninklijk besluit in art. 2, alinea 2: „Hebben zich echter voor kadervorming geen genoegzame geschikte personen aangemeld, om de adspirantenklassen op de vereischte getalsterkte te kunnen samenstellen, of bevindt zich onder hen die zich hebben aangemeld, geen voldoend aantal personen, van wie te verwachten is, dat zij met vrucht zonden zijn op te leiden òf tot sergeant *of tot luitenant*, dan zal het ontbrekend aantal voor kadervorming geschikte personen worden aangevuld door aanwijzing krachten art. 106 der wet."

Neen, dat kan niet. Het is alleen de vraag, of zich een genoegzaam aantal hebben aangemeld, geschikt om tot een graad, d. i. tot onderofficier te worden opgeleid. Verder mag men niet gaan bij de vraag of zich genoeg geschikten hebben aangemeld. Dat „graad" hier beteekent onderofficier, dit is voor geen twijfel vatbaar. Men kan tal van artikelen aanhalen, bijv. art. 16 der Landweerwet, om dit te staven. Ook uit de regeling van het reserve-kader kan het blijken.

Mijn conclusie is dus, dat art. 2, al. 2, van het Koninklijk besluit van 3 November 1902 is in strijd met de wet, en dat dit artikel niet zal kunnen gehandhaafd worden.

Nu zal dan natuurlijk een van de middelen, namelijk om langs den weg van gedwongen opleiding militie-officieren te krijgen, aan den Minister ontvallen. Het spijt mij, maar wanneer zij op die wijze moesten verkregen worden, zou ik het betreuren, en ook om andere redenen, al was het niet in strijd met de wet, adviseeren er niet toe over te gaan. Ware het in overeenstemming met de wet, ik zou veeleer willen adviseeren de wet op dit punt te veranderen.

Vraagt men mij nu: hoe zal men in het algemeen in een voldoend aantal militie-officieren en reserve-officieren voorzien? — ik zal mij van bepaald advies onthouden. Dit moet den Minister en zijn raadgevers overgelaten worden. Wanneer ik in groote trekken iets zou mogen te berde brengen zou het dit zijn, dat men het op twee verschillende wijze moet beproeven: 1°. langs den weg van intermitteerende opleiding, gelijk bij het reservekader, en in aansluiting daaraan, en 2°. door een voortgezette opleiding van af milicien-sergeant en ook in aansluiting daaraan. Die laatste opleiding zal dan niet, zooals thans het geval is, in het geheel moeten duren $2^1/_2$ jaar, maar in een korter tijdsbestek haar beloop moeten krijgen. Het ligt voor de hand, dat de dillettant-militairen, die voor het militaire leven iets gevoelen, ook wat gevoelen voor de distinctieven en de uniform. Men moet de menschen nemen zooals ze zijn, en moeten zij $2^1/_2$ jaar wachten voor dat zij den begeerden rang van militie-officier kunnen behalen, dan zal bij hen de prikkel veel minder zijn dan wanneer zij binnen $1^1/_2$ jaar of korter dit door onafgebroken oefening kunnen bereiken. Dit zijn denkbeelden, die ik den Minister bescheidenlijk in overweging geef.

Ten slotte nog een enkel woord over twee punten, die mij zeer ter harte gaan en die in verband staan met het voorbereidend militair onderricht. Ik bedoel de schietoefeningen en het gymnastiek-onderwijs. Als er één zwak punt is in de uitvoering der wet van 1901, dan zijn het deze twee zaken, en toch zijn ze van het allerhoogste belang. Ik zou bijna willen vragen: wat beteekent het voorbereidend militair onderricht, wanneer het niet steunt op lichamelijke geschiktheid en vooral wanneer het niet vergezeld gaat met schietoefeningen?

Ik zou haast zeggen: gij kunt het theoretisch voorbereidend militair onderricht cadeau krijgen, als ik er de schietoefeningen voor in de plaats krijg. Ik heb het in 1901 gezegd en ik blijf er bij: iedere schietbaan staat gelijk met een fort, en daarom zal ook de quaestie van de schietbanen, zonder welke het oefenen in het schieten onmogelijk is, opzettelijk onder de oogen moeten worden gezien. Het geld dat daaraan uitgegeven wordt, zal goede rente dragen voor 's lands weerbaarheid. Dat dit in een vlak land als het onze groote moeilijkheden baart, behoeft niet gezegd te worden.

Niemand is daarvan meer overtuigd dan ik, maar dat de quaestie kan en moet worden opgelost, staat voor mij vast.

En het gymnastiek-onderwijs. Ja, Mijnheer de Voorzitter, in een van de artikelen van het Koninklijk besluit betreffende het reservekader staat, dat aansluiting moet worden gezocht met het gymnastiekonderricht op de scholen. Ik heb altijd wel gevreesd, dat dit een woord, een papieren voorschrift zou zijn. Ik heb dan ook tot nog toe niets van eenige aansluiting bemerkt. Nu moet ik in dit verband wijzen op een m. i. betreurenswaardige uitlating van den Premier van dit Kabinet, die onlangs gezegd heeft, dat hij vroeger wel zijn liefde verpand had aan het volksleger, maar dat hij nu daarvan genezen was. Ik laat de motieven, welke voor die uitlating aangevoerd werden en waarmede ik het niet eens ben, in het midden, maar ik wil nu alleen zeggen, dat ik die uitlating en die bekeering betreur, omdat de Minister van Oorlog niets kan doen op dit punt zonder zijn collega voor Binnenlandsche Zaken. Wanneer er aansluiting zal tot stand komen met het gymnastiekonderwijs op de scholen, dan is de medewerking van dien collega onmisbaar en dat voor die medewerking de liefde voor de zaak niet onverschillig is, behoeft zeker niet te worden aangestipt.

Ik zal het hierbij laten, maar wanneer ik zeide, dat ik overtuigd was, dat deze Minister de wet van 1901 naar haar bedoeling en geest wil uitvoeren, dan is het juist op dit punt, dat bij mij eenige twijfel rijst. Alleen wanneer deze punten tot hun recht komen, kan er in waarheid gesproken worden van een uitvoering der wet van 1901 naar haar bedoeling en geest.

Ik hoop, dat wanneer de Minister het minder volhandig zal hebben dan hij het nu heeft, hij deze twee punten onder de oogen zal zien en op de hem eigen energieke wijze ook tot oplossing zal brengen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met hulde te brengen aan den Minister voor de uitvoerige en zakelijke wijze, waarop schriftelijk is geantwoord op de verschillende punten, in het Voorloopig Verslag behandeld. Inderdaad heeft de Minister de behandeling dezer begrooting daardoor gemakkelijker gemaakt en is op verschillende punten aan bedenkingen in het Voorloopig Verslag geopperd, te gemoet gekomen.

Door een der vorige sprekers is reeds opgemerkt, dat de behandeling der begrooting, wat de algemeene beschouwingen

betreft, daardoor is verkort; maar toch moet ik nog enkele punten aanroeren.

In de eerste plaats wensch ik te wijzen op de samenstelling en de vorming van de 5de en 6de bataljons en over de manier, waarop die troepen zoomede de landweer eventueel zullen worden gebruikt. Zooals dat nu staat geregeld te worden, voldoet dit m. i. aan onze behoeften. Ik heb daaruit gezien, dat de Minister het daarheen wil sturen dat inderdaad de strijdmacht, die door de nieuwe Militiewet ter beschikking komt, in haar volle kracht wanneer het noodig is, zal kunnen worden aangewend. Aan de andere zijde sluit ik mij aan bij de heeren Tydeman en Seret, waar het betreft het plan van legerorganisatie in zijn geheel, dat slechts enkele dagen geleden op de griffie van de Kamer is gedeponeerd.

Ik heb getracht om te midden van onze drukke werkzaamheden mij zooveel doenlijk op de hoogte te stellen, maar dit is niet anders dan oppervlakkig kunnen geschieden.

Ik zou het verzoek van de heeren Tydeman en Seret om deze stukken ter griffie te deponeeren willen steunen, ware het niet dat mijn verzoek verder gaat. Ik zou n.l. wenschen, dat de Minister het plan van organisatie niet alleen den leden gedrukt liet toekomen, maar het ook liet publiceeren, evenals dat is geschied met de plannen van 's Ministers voorganger, zoodat deze aangelegenheid behoorlijk zal kunnen worden bezien, ook door deskundigen, wier voorlichting de Kamer niet anders dan nuttig kan zijn.

Nu zegt de Minister in de Memorie van Antwoord, dat de legerorganisatie zou moeten worden als hij zich voorstelt, indien de Staten-Generaal te zijner tijd bereid werden bevonden om door het toestaan van de vereischte gelden, daaraan hun medewerking te verleenen en dat het dan in de bedoeling zou liggen die organisatie tot stand te doen komen, naar gelang de thans in uitvoering zijnde en verder voorgenomen bouw ter uitbreiding van kazerneering gereed komt.

Hieruit maak ik op, dat de Minister er prijs op stelt, dat de Kamers van te voren de organisatie zullen goedkeuren; maar dan wensch ik aan den Minister te vragen, hoe het dan staat met het korps genietroepen; dat is bij Koninklijk besluit van 2 September 1903 (*Staatsblad* n°. 147) reeds geheel georganiseerd; sinds 1 October draagt het reeds den naam van „regiment". Kan het de bedoeling zijn van den Minister om met de verdere organisatie op dezelfde wijze te handelen en dus eerst de organisatie af te kondigen en daarna de gelden op de begrooting aan te vragen? Ik zou dat niet kunnen goedkeuren.

Op een andere uitdrukking in de Memorie van Antwoord, bladz. 7, wil ik wijzen, namelijk deze, waar de Minister de aandacht vestigt op de wenschelijkheid, dat reeds thans de lijnen worden aangegeven, binnen welken de nieuwe organisatie moet worden voltooid, omdat het anders niet wel mogelijk is de vereischte voorschriften betreffende de mobilisatie en concentratie van het leger enz. tijdig gereed te hebben. Moet dat nu zoo opgevat worden, dat de Minister meent, dat zoodra deze begrooting zal zijn aangenomen ook de organisatie in haar geheel door de Kamer te gelijk is goedgekeurd?

Ik zal niet, zooals ik dat bij vorige begrootingen heb gedaan, Mijnheer de Voorzitter, uitvoerig terugkomen op de beginselen van recruteering en vorming van onze weermacht, en niet ingaan op de desiderata van verkorting van den eersten oefeningstijd en wettelijke regeling van de voorbereiding van den militairen dienstplicht. De Militiewet van 1901 beschouw ik als een eerste schrede op den weg naar een in waarheid weerbaar volk, zonder te groote financieele en personeele lasten op het volk te leggen.

Hetgeen door de Regeering ten aanzien van ons krijgswezen dan ook wordt gedaan, wordt door mij altijd bezien in het licht van deze gedachte en ik vraag mij dus af: welke is de richting, die de Regeering volgt, en: zullen de voorgestelde maatregelen tot gevolg kunnen hebben, dat wij geleidelijk naderen tot het stelsel, dat ik het Zwitsersche zou willen noemen en aldus in de toekomst te kunnen komen tot groote contingenten met zeer korten oefeningstijd.

De heer Tydeman heeft er reeds op gewezen dat de Premier van het Kabinet in de vergadering van 4 December jl. te kennen gaf, dat hij als hij thans volksvertegenwoordiger was, zich nu zou moeten verzetten tegen elken maatregel die strekken moest tot invoering van een volksleger, hoewel zijn overtuiging te dien aanzien niet was veranderd. Ik meen dat zijn toen ontwikkeld bezwaar niet alleen geldt tegen een volksleger, maar ook tegen een leger ingericht als het onze; maar het is toch dit jaar voldoende gebleken dat de geest van onze dienstplichtigen zoodanig is dat het voldoen aan hetgeen de wet ten deze van hen eischt altijd voor hen geldt als eersten plicht en ik heb geen reden om aan te nemen dat dit anders zal worden. Maar het dadelijk invoeren van een volksleger is ten slotte voor ons onmogelijk. Voor ons bestaat het volksleger in den zin van het Zwitsersche stelsel nog in theorie.

Maar toch meen ik dat wij ons daarom niet mocten laten afhouden van het streven naar verkorting van oefeningstijd, maar dat integendeel alles moet worden in het werk gesteld om er toe te geraken. Ook, Mijnheer de Voorzitter, omdat zulks een van de middelen is om te komen tot verlaging van ons budget.

Men kan wel beproeven in een begrooting als deze, hier en daar iets af te nemen, en de voorstellen die de Minister doet met het een of ander te verminderen. Maar het blijven losse grepen, en bovendien zijn het dan nog sommen die op een totaal van zoovele millioenen van deze begrooting betrekkelijk van weinig beteekenis zijn. Alleen een ander systeem van militaire opleiding zou aanmerkelijke verlichting van financieelen druk kunnen teweegbrengen zonder aan de eischen van weerbaarheid van het land te kort te doen. De heeren Tydeman en Duymaer van Twist hebben reeds een krachtig pleidooi gehouden voor het vooronderricht.

Ik heb in deze Kamer reeds zoo vele malen dat vooronderricht ter sprake gebracht, en het heeft mij genoegen gedaan dat deze geachte sprekers daarvoor heden ook zoo krachtig in het krijt zijn getreden. Ik geloof dat wanneer dat vooronderricht wordt aangemoedigd, goed geleid en georganiseerd, daarvan groote vruchten kunnen worden verwacht, vooral wanneer gestuurd wordt in de richting door den heer Tydeman aangegeven, dat namelijk veel geoefend wordt in het schieten en veel gedaan aan gymnastiek. Daar moet het heen. Het is zoo juist wat de geachte spreker zeide, dat, wanneer er ten deze een innige verstandhouding bestaat tusschen de Departementen van Oorlog en van Binnenlandsche Zaken, zooals die kan en moet bestaan, er een goede aansluiting van het vooronderricht aan de gymnastiek zal kunnen en moeten ontslaan; dat is wat wij verlangen.

Meermalen heb ik er bij den Minister van Binnenlandsche Zaken op aangedrongen om een centrale gymnastiekschool te stichten, in den geest als door een van de voorgangers van dezen Minister werd voorgesteld vanwege het Departement van Oorlog; het betreffende wetsontwerp werd helaas teruggenomen en tot nog toe schijnt dit desideratum nog verwijderd. Ik ben overtuigd dat, indien zulk een inrichting niet komt, het slecht gelukken zal in ons land de gymnastiek op zulke hoogte te brengen en die plaats te doen innemen opdat bereikt kan worden hetgeen men zich voor de toekomst moet voorstellen aanmerkelijke verkorting van den eersten oefeningstijd.

Wat betreft de cursussen voor het vooronderricht, deze worden hoofdzakelijk gehouden in de wintermaanden.

De heer Duymaer van Twist heeft er reeds op gewezen dat die tijdsruimte in den laatsten tijd nog ingekort is, terwijl zij juist verlengd zou moeten worden.

Zou het niet mogelijk zijn om die oefeningen in het goede jaargetijde voort te zetten? De Minister zal mij tegenwerpen dat hij dan het kader noodig heeft voor de militaire oefeningen der aangekomen lotelingen; maar als krachtig werk wordt gemaakt van het met verlof zijnd militie-kader en men beschikken kan over gepensionneerd en gepasporteerd kader op verschillende plaatsen aanwezig, ook dat afkomstig van de zeemacht en van het Indisch leger, dan geloof ik dat dit bezwaar wel gaandeweg zou te ondervangen zijn.

Ik vertrouw dat de Minister het vooronderricht krachtig zal bevorderen en zal het verder laten rusten om nog met een enkel woord het reserve-kader te bespreken. Dat kader gaat gaandeweg achteruit; van 1 November 1902—1 November 1903 zijn slechts 28 kaderreservisten bij het wapen der infanterie verkregen; dat is heel weinig; van 1 Juli—1 November van het vorige jaar bedroeg dit cijfer nog 41.

Men schijft dit toe aan de instelling van de viermaanders; ik meen ten onrechte en houd het er voor dat de bron verstopt is door de beperkende bepalingen. Er is soms zoo weinig noodig

om een instelling te benadeelen, vooral wanneer de bodem daarvoor zoo goed was toebereid, als bij het reserve-kader het geval was, dat wist, dat het bij velen slechts getolereerd werd.

Met groot genoegen constateer ik dat volgens de Memorie van Beantwoording maatregelen zijn getroffen om meer gelegenheid te openen tot het afleggen van examen voor reserve-korporaal en reserve-sergeant en voor het verkrijgen van het militair getuigschrift. Dit zijn goede teekenen, waarover ik mij in het belang der zaak verheug.

Laat de Minister nog verder gaan en ook andere beperkende bepalingen opheffen.

Bij de behandeling van de Militiewet op 18 November 1903 heeft de Minister gezegd, dat niemand op den huidigen oogenblik meer overtuigd kan zijn van de noodzakelijkheid van het reservekader dan hij. Uit den mond van dezen Minister beteekent dit zeer veel en ik ben overtuigd, dat niet alleen de drawback, die aan de 4-maanders is verbonden, maar ook de wetenschap dat inderdaad op het reservekader wordt prijs gesteld en het zooveel doenlijk te gemoet komen aan maatschappelijke verhoudingen den stroom weder naar het reservekader zal leiden. Waarom zouden de jongelieden dan nalaten wat vóór de invoering van den persoonlijken dienstplicht werd gedaan?

Sprekende over de opleiding van militie-officieren en over het groote getal dat noodig is, zegt de Minister in de Memorie van Antwoord, dat als het begrip meer ingang vindt, dat de meer ontwikkelden in 's lands belang wat meer offervaardigheid moeten toonen in stede van zich op allerlei wijzen aan de opleiding te onttrekken, dat dan mag vertrouwd worden, dat het vereischte aantal op den duur bereikt zal worden.

Dit zijn gulden woorden. ik ben geheel met den Minister eens, dat de meer ontwikkelden gevoelen moeten dat zij wat presteeren moeten en ik meen dat ieder in zijn kring dat denkbeeld zooveel doenlijk moet propageeren; maar, Mijnheer de Voorzitter, vakmilitairen moeten daarover niet te hard oordeelen, want van hen worden nooit opofferingen gevraagd, die uitloopen op beperking van den tijd die noodig is voor beroep of betrekking of voor de voorbereiding die daarvoor noodig is. Ik ben dan ook overtuigd, dat indien de opleiding tot kader of tot militie-officier kan vallen binnen den tijd van den eersten oefeningstijd en indien verder zoo noodig op gunstige tijdstippen, evenals de heer Tydeman reeds aangaf, door den adspirant-officier intermitteerend zou kunnen worden gediend, dat dan de jongelieden zouden toetreden, die nu liever vrij blijven en wanneer de opleiding dan zekere populariteit zou hebben kunnen verkrijgen, dan geloof ik dat wij het zelf zoover kunnen sturen dat in de toekomst het beroepskader zou kunnen worden verminderd.

En dan nog een belangrijk punt: ik meen dat de opleiding zoo eenvoudig mogelijk moet zijn en vrij moet blijven van bepaald militaire cultuur. De heer Tydeman heeft reeds gewezen op de opleiding tot militie-officier en hij heeft gezegd dat het hem verkeerd voorkwam dat men voor de opleiding tot militie-officier kan worden aangewezen. Hij heeft zich beroepen op het Koninklijk besluit van 1902. Ik meen echter te moeten opmerken dat de opleiding tot militie-officier ingevolge het Koninklijk besluit van 27 Juli 1903, *Staatsblad* n°. 249, geheel vrijwillig is, daarin toch wordt bepaald dat adspirant-militie-officieren een verbintenis als zoodanig moeten aangaan.

Bij de infanterie omvat de eerste opleiding van den militie-officier de opleiding tot milicien-sergeant. Daarna gaat de man met groot verlof. In het volgend wintertijdperk vult hij aan wat hij noodig heeft op den vaandrigcursus of hij wordt twee maanden opgeroepen bij zijn regiment, daarna komt hij van half Juni tot 31 Augustus weder onder de wapenen.

Wanneer zal de adspirant-officier als milicien-sergeant met groot verlof kunnen gaan? Dit is een gewichtig punt; daarvan zal, mijns inziens voor een groot deel de toeloop afhangen. Zoo gaarne zou ik zien dat de Minister tot het denkbeeld kon komen, dat voor de jongelieden die louter en alleen vakkennis behoeven, den eersten oefeningstijd te bekorten.

Bij de vesting-artillerie is de opleiding weer anders geregeld. Daar blijft de adspirant-militie-officier onder de wapenen tot 1 Mei van het jaar volgende op zijn eerste dienstjaar; dan het volgende jaar nog eens drie maanden tusschen 1 Mei en 1 November en verder opkomst voor drie gewone herhalingsoefeningen. Ik erken dat het geldt met al deze regelingen een proef, maar ik geloof dat men verstandiger zou gehandeld hebben, indien men de voorwaarden al dadelijk lichter had gemaakt.

En hoe is het nu bij de genie?

Men leest o. a. op bladz. 48 van de Memorie van Antwoord, dat om militie-sergeant van de genie te worden, een opleiding van 14 maanden noodig is; ook omdat de milicien-sergeant veelal vrijwillig dienende korporaals onder zijn bevelen zal krijgen met een opleiding van twee à drie jaren.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men dergelijk argument gaat bezigen om den oefeningstijd van den militie-sergeant der genie te verlengen, dan zou men dat op het geheele leger moeten toepassen en daarmede het vormen van militiekader onmogelijk maken.

Mij is verzekerd door een bekwaam officier van de genie, een vakman dus, dat het technische wat een milicien-sergeant van de genie moet kennen, door een ontwikkeld jongmensch in een half jaar kan worden geleerd, hij zonderde daarbij uit de telegraphie en den spoorwegarbeid; mijn zegsman was van oordeel, dat bij het korps genietroepen te weinig rekening wordt gehouden met de ontwikkeling van de betrokken miliciens, maar alles te veel over een kam wordt geschoren. Een opleidingstermijn van 14 maanden schijnt ook in strijd met de bepalingen van het Koninklijk besluit van 10 September 1902 n°. 40; volgens dat besluit kan men bij de genietroepen door een verblijf van 8 maanden onder de wapenen en het volgen van een cursus gedurende ten hoogste 6 maanden en 3 uur per week vaandrig worden en volgens art. 5 van datzelfde besluit is een vaandrig bestemd om te velde de plaats van een luitenant te vervullen. Het vormen van militie-officieren van de genie zou volgens de thans heerschende opvatting wel onbereikbaar zijn; waarop trouwens voor het tegenwoordige ook niet wordt gerekend.

Ik meen derhalve dat over het algemeen de eischen voor het militiekader te hoog worden gesteld.

Een enkel woord nog over de aanwijzing tot kaderopleiding. De heer Tydeman heeft mij genoemd den vader van art. 106, waaruit die aanwijzing voortvloeit. Het is waar; ik heb het daartoe strekkende amendement voorgesteld, waarbij ik krachtigen steun heb gevonden in den geachten afgevaardigde uit Tiel, maar deze heeft er reeds op gewezen, dat alleen werd bedoeld aanwijzing tot opleiding tot den graad van korporaal en hoogstens van sergeant. Ik had daarbij ook een amendement voorgesteld om degenen die in opleiding zouden zijn een intermitteerenden oefeningstijd te geven; om de opleiding zoo aantrekkelijk mogelijk te maken; maar de Minister Eland verzette zich zoo krachtig tegen dit laatste amendement, omdat hij vreesde dat anders het reservekader dood zou gaan, dat het verworpen werd.

En nu zou het reservekader toch dood gaan.

Wanneer men de bescheiden omtrent de kadervorming nagaat, die de Minister de welwillendheid gehad heeft, ter griffie neder te leggen, dan ontwaart men, dat het aanwijzen tot de kaderopleiding zeer gering is geweest, doch het trekt de aandacht dat bij het eene regiment zooveel meer worden aangewezen dan bij het andere. Het regiment grenadiers en jagers o. a. spant hierbij de kroon.

Hoewel ik niet behoord heb tot hen die gevraagd hebben overlegging van de circulaires van den inspecteur der infanterie heb ik toch met belangstelling die stukken gelezen. Het komt mij voor dat de bedoeling van die autoriteit om de bepaling van de Militiewet vervat in art. 106 tot haar recht te doen komen, vaststaat.

Eerst dan aanwijzen als geen geschikte candidaten zich tot een voldoend aantal aanmelden. Het kwam geheel en al aan op de uitvoering van het gegeven voorschrift en dit hing hiervan af, of de korpscommandanten zelfstandig genoeg zouden zijn om den maatregel naar den inhoud der wet toe te passen, dan wel of zij uit vrees voor opmerkingen te ver zouden gaan.

Ik moet hieraan nog toevoegen dat de bedoeling van art. 106 niet en ook nooit geweest is om geschikte candidaten die zich aanmelden af te wijzen, alleen omdat men meent dat meer geschikte candidaten zich niet aanmelden, en dat deze dan in de plaats zouden moeten treden. Alleen wanneer zich geen ge-

schikte candidaten voordoen voor een graad, eerst dan kan de aanwijzing volgen; dat geldt voor de opleiding tot korporaal; dat geldt voor die van sergeant.

Ik wil er verder de aandacht op vestigen dat, indien al de manschappen eener compagnie naar de mate van hun geschiktheid voor kaderopleiding moeten worden gerangschikt, zooals dat werd voorgeschreven, ten gevolge daarvan de mogelijkheid ontstaat dat men er toch toe komen zou tot aanwijzing te besluiten in gevallen dat zulks niet is toegelaten; wanneer dit zoo is, dan zou ik dit zeer betreuren, omdat, ik herhaal het, dit nooit de bedoeling is geweest van de wet.

Met genoegen heb ik uit de Memorie van Antwoord gezien, dat in bewerking is een herziening van de wet van 2 Mei 1897 (*Staatsblad* n°. 119), regelende de bevordering en het ontslag van de officieren van de reserve, en dat enkele bezwaren in het Voorloopig Verslag geuit tegen die wet als juist worden erkend. Het is inderdaad van groot belang om, wanneer men de reserve-officieren wil behouden, en zij dus niet na het verstrijken van den eersten termijn den dienst verlaten, dan ook door goede bepalingen vast te stellen omtrent hun bevordering en de opkomst onder de wapenen, de positie gewild moet worden gemaakt.

Verder heeft de Minister medegedeeld, dat de bepalingen betreffende de raden van onderzoek en appèl, bedoeld bij de Bevorderingswet van 1902, ook voor de reserve van kracht zullen worden. Deze verbetering is inderdaad gewenscht.

In het Voorloopig Verslag wordt naar aanleiding van het brengen van een reserve-officier voor een raad van onderzoek gezegd: dat, aangezien een dergelijke terechtstelling in het algemeen niet van gunstigen invloed kan zijn op de burgerlijke loopbaan, men meende, dat voortaan in dergelijke gevallen met grootere omzichtigheid behoort te worden opgetreden.

De Minister van Oorlog antwoordt daarop: „dat het hem niet duidelijk is, waarin de wensch, dat in dat geval met grootere omzichtigheid had behooren te zijn opgetreden, haar grond vindt, daar het bedoelde onderzoek met tact is geleid en met onpartijdigheid gevoerd."

Ik spreek dit in geenen deele tegen. Inderdaad, de man die aan het hoofd stond van den raad van onderzoek gaf een waarborg, dat het niet anders kon zijn; maar indien te voren nauwkeurig de zaak was onderzocht, dan had een verwijzing naar den raad van onderzoek achterwege kunnen blijven; het brengen voor een raad van onderzoek van een reserve-officier, in een burgerlijke betrekking geplaatst, brengt dien man altijd in opspraak en zal natuurlijk bij sollicitatiën invloed uitoefenen. Men vraagt natuurlijk, of hij die persoon is, die voor een raad van onderzoek is of geweest is, en hij zal kunnen heengaan.

De geachte afgevaardigde uit Tiel, de heer Tydeman, heeft eenige wenschen uitgesproken ten aanzien van de administratie. Ik sluit mij voor het meerendeel gaarne bij zijn betoog aan en ik hoop, dat de Minister gelegenheid zal kunnen vinden om op diens wenschen in te gaan.

Met een enkel woord wensch ik nog te spreken over de afdeeling „Comptabiliteit", waarmede de Minister niet zeer gelukkig is geweest.

In Mei 1895 werd die afdeeling aan het Departement van Oorlog opgericht en in 1898 trad daar de andere toestand weder in. Nu is die afdeeling weder opgericht. Waar komt het nu voor het goed werken dier afdeeling vooral op aan? Op het bezit van een uitstekenden, ijverigen chef die der zake kundig is. Ik heb den Minister daarom al vroeger aanbevolen aan het hoofd dier afdeeling te plaatsen een officier van administratie, een kwartiermeester van het leger, die den noodigen waarborg oplevert van bekwaamheid, een man die geheel met het raderwerk der legeradministratie bekend is, zich zoo noodig verder in de comptabiliteit zou kunnen bekwamen. Een kwartiermeester zou daar meer op zijn plaats zijn dan een ambtenaar, die van een andere instelling wordt overgenomen aan het Departement van Oorlog, en die zich nog op de hoogte moet stellen van den geheelen gang van de omvangrijke legeradministratie.

Ik ben van meening dat personen die in het leger bekend zijn als degelijke, kundige en ontwikkelde officieren van administratie, voor de betrekking van chef der afdeeling Comptabiliteit verre de voorkeur verdienen.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te spreken over een onderwerp, waarvan ik hoop, dat de Kamer het niet al te droog zal vinden: den drankverkoop in de cantines.

Het standpunt van den Minister, dat hij nader heeft uiteengezet in zijn Memorie van Antwoord, kan mij niet bevredigen, eenvoudig omdat het geen standpunt is. De Minister is een zuiver opportunist. Hij redeneert aldus:

„Waar een meer of minder groot deel der militairen sterken drank wenscht te gebruiken, acht ondergeteekende het beter hun daartoe op bepaalde uren in de cantine gelegenheid te geven onder streng toezicht voor wat betreft qualiteit en quantiteit, dan hen te dwingen door het niet verkrijgbaar stellen van drank, buiten de kazerne te zoeken, wat zij daarbinnen niet vinden."

Met alle bescheidenheid opgemerkt acht ik dit een aaneenschakeling van onjuistheden, vooral het slot van deze hierboven aangehaalde zinsnede. Onderstelt de Minister dan dat er een soort demonische noodzakelijkheid is, die de menschen dwingt om te drinken? Ik weet wel dat drankzuchtige en erfelijk belaste menschen dien demon in zich voelen, maar de Minister zal toch niet beweren dat het geheele leger drankzuchtig is? Hij is er tegen dat de smet van het zingen van socialistische liederen op het leger wordt geworpen, maar stelt het hier voor alsof die menschen zoo beheerscht worden door drankzucht, dat men hen, als men hun geen drank geeft in de cantine, dwingt dien daar buiten te drinken. Ik ontken dien dwang bij het meerendeel der soldaten en het kader en wensch dien smet, die opgesloten ligt in de redeneering van den Minister, van het leger af te nemen.

Dan kom ik tot een ander standpunt en zeg tot den Minister: gij zijt wel niet voor alle invloeden verantwoordelijk die in de cantine op de miliciens en het kader werken, maar toch voor vele.

De miliciens die onder dienst komen, komen daar veelal tegen hun wil, maar krachtens de wet, in een voor hen geheel nieuwe omgeving. Er heerscht veel misverstand omtrent hetgeen goed, krachtig, mannelijk is Het schijnt helaas in het denken van het volk te liggen, dat men op lotingsdagen dronken moet zijn en er schijnt zelfs bij velen een nauw verband te bestaan tusschen drinken en soldaat zijn. Dit verband — dat van mijn zijde niet als noodzakelijk aanvaard wordt — strekt zich ook uit tusschen de cantine en het alcohol drinken als de Minister zijn opportunistisch standpunt handhaaft. Evenals het brani staat bij de loting dronken te zijn, evenzoo staat het brani in de cantine een borrel mede te drinken. De Minister schudt van neen, maar waarom spreekt hij er dan van dat men de soldaten dwingt buiten de kazerne te drinken wat in de cantine niet verkrijgbaar is?

Nu kan ik mij niet vereenigen met den voorslag van sommige leden, die in de cantine slechts een half uur willen beschikbaar stellen voor het drinken van alcoholische dranken, een maatregel in dezelfde richting als door sommige commandanten nu reeds ingeslagen wordt. Dit is de quaestie niet. De Minister moet principieel tegenover de zaak staan, rekenen met de verantwoordelijkheid die op hem rust en er voor waken, dat niet met zijn medewerking krachtens door hem gegeven voorschriften nadeelige invloeden werken op de miliciens, die in de kazerne verblijven. Zooals de Minister hier redeneert geeft hij blijk, die verantwoordelijkheid niet ten volle te beseffen of te aanvaarden.

Mijnheer de Voorzitter! Zoo redeneert niet iemand die een beginsel heeft: zoo redeneert een opportunist. Ik wil hier natuurlijk niet in de persoonlijke gewoonten van dezen Minister dringen, maar het komt mij toch voor, dat hij in deze geen principieel standpunt inneemt.

Ik wil nu niet trachten den Minister over te halen het standpunt der geheel-onthouders te gaan innemen, dat moet een zaak der overtuiging zijn, maar wel wil ik hem vragen, of hij meent, wanneer hij medewerkt tot het verkoopen van alcoholische dranken in de cantine, verantwoord te zijn.

Ik wensch den Minister, van wien ik — ofschoon wij principieel op geheel verschillend standpunt staan — gaarne erken, dat hij humaan oordeelt, er op te wijzen, dat indien hij zoo voortgaat, de dwaling zal worden bestendigd, dat het behoort tot het gezellige leven — en dat heet de cantine in de kazerne te vertegenwoordigen — alcoholische dranken te gebruiken. Daartegenover wil ik er op wijzen dat in verschillende plaatsen van

ons land geheel-onthouders-koffiehuizen verrijzen, waar men bij voorkeur voor de gezelligheid komt, en die het afdoend bewijs leveren dat men den alcohol in het maatschappelijk leven makkelijk ontberen kan. Rekende hij er bovendien mede dat in het leger steeds meer geheel-onthouders komen voor wie de alcohol een ergernis is en die evenals de geschriften die de Minister daar toelaat mede zullen werken om de miliciens uit de door den Minister te recht gevreesde kroegen te houden.

Ik vraag daarom den Minister het standpunt in te nemen van den Minister van Binnenlandsche Zaken in de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp tot wijziging der Drankwet. Hij onderschrijve diens rechtspraak en steune diens streven dat alcohol moet worden gebannen. Anders komt de Regeering hier in tegenspraak met zich zelf en moet het voor het publiek en den soldaat een zonderling iets zijn, dat de wetgever er zich van den eenen kant op toelegt om het getal vergunningen te beperken en aan den anderen kant het verstrekken van alcoholische dranken in de cantines bevordert.

Ik hoop, dat de Minister er toe zal medewerken aan die tegenstrijdigheid een einde te maken.

De heer **van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een woord te spreken om den Minister aan te bevelen de positie van de onderofficieren te verbeteren.

Dezen morgen is door verschillende sprekers daarop gewezen en ik zou dus kunnen zwijgen, wanneer ik het geheel eens was met de aangeprezen middelen, maar dat ben ik niet. De wijze waarop men dit doel wil bereiken is verhooging van traktement. Ten deele ben ik het hiermede eens, maar ik wil er dadelijk bijvoegen, dat dit middel enorme uitgaven zal ten gevolge hebben en sommigen der heeren die dit hebben aanbevolen zullen dan weder komen klagen, dat het eindcijfer zoo hoog wordt opgevoerd.

Men moet hierbij ook bedenken, dat het niet alleen geldt de positie der onderofficieren persoonlijk, maar dat, wil men den teestand afdoende verbeteren, ook de traktementen zoodanig moeten worden verhoogd, dat de onderofficieren zonder bezwaar zouden kunnen bijdragen voor een pensioen voor weduwen en weezen. Voor de gehuwde onderofficieren is het een rechtmatige grief dat ze niet gerust kunnen zijn voor de toekomst van hun gezin, hetwelk zij bij hun dood onverzorgd moeten achterlaten.

Maar al was er geen bezwaar de traktementen zoo te verhoogen, dat hun positie afdoende verbeterd werd, zou men daarmede dan een goeden toestand hebben verkregen?

De heer Seret zeide zooeven dat er in het korps onderofficieren moet zijn een toeloop en een verloop; maar wanneer de positie zoodanig wordt dat de toeloop zeer groot is, dan zal er geen verloop zijn, want allen zullen in dienst blijven en men krijgt veel te oude onderofficieren. Voor het meerendeel heeft het leger noodig jonge, krachtige, gezonde onderofficieren. Er moet daarnevens zijn een kern van oude onderofficieren, waarvoor de beste gereserveerd moeten worden en aan wie zoodanige traktementsverhooging kan gegeven worden, dat zij behoorlijk kunnen leven en zonder bezwaar voor het pensioen van hun gezin kunnen zorgen. Geeft men alle onderofficieren zoodanige traktementsverhooging, dan zullen er ten slotte te veel oude onderofficieren in het leger komen.

Het eenige middel om te zorgen dat er behoorlijk mutatie in het korps onderofficieren blijft, is invoering van het capitulantenstelsel. De onderofficieren moeten na zekeren diensttijd aanspraak kunnen maken op een burgerlijke bediening of betrekking. In de laatste jaren is het getal burgerlijke betrekkingen aanzienlijk toegenomen, zoodat er genoeg plaatsen zijn om geschikte onderofficieren een positie in de burgermaatschappij te verzekeren, nadat ze eenige jaren gediend hebben.

Nu heeft de Minister reeds vroeger gezegd, dat hij alles in het werk zou stellen om zoodanige regeling te treffen en hij zegt in de Memorie van Antwoord dat hij daarover reeds gesproken heeft met zijn collega's van Marine en Koloniën. Ik meen, dat de besprekingen zullen moeten plaats vinden met alle Ministers. Bij Justitie kan een aantal plaatsen voor rijksveldwachter vervuld worden, waarvoor in het bijzonder de marechaussees in aanmerking zouden kunnen komen. Bij Binnenlandsche Zaken zijn burgerbetrekkingen te vergeven aan de Rijksverzekeringsbank. Bij Financiën kunnen onderofficieren geplaatst worden als kommies. Vooral bij Waterstaat zijn tal van betrekkingen beschikbaar bij de posterijen.

Nu kan de Minister alleen daaraan niets doen, want al de Ministers moeten daartoe medewerken.

Het betreft een zaak van het hoogste belang, niet alleen voor het leger en voor de onderofficieren, maar ook voor de schatkist, waarvan op die wijze de minste offers zullen worden gevraagd en daarom vestig ik hierop nogmaals met nadruk de aandacht.

De heer **Brants**: Mijnheer de Voorzitter! Zeer tot mijn leedwezen zal ik toegeven aan den aandrang om mij in hetgeen ik te zeggen heb te bekorten. Ik heb echter te veel respect voor den nationalen tijd en het geduld der Kamer om aan dien aandrang niet toe te geven.

Met groote blijdschap heb ik nota genomen van twee uitdrukkingen, uit de Memorie van Antwoord, die de Minister nu weer eens naar aanleiding der Militaire Tehuizen wel heeft willen bezigen. De eerste, is dat de Minister het bekend acht, dat Zijn Excellentie het streven van de thans bestaande Militaire Tehuizen zeer waardeert, en de tweede, dat de Minister bereid is alles te doen wat het streven dier Tehuizen kan bevorderen.

Mijnheer de Voorzitter! Met deze twee uitspraken voelen wij anti-revolutionnairen ons sterk en gaan wij vol moed het nieuwe jaar tegen; met minder bezorgdheid zien wij de opgeroepen landsverdedigers heen gaan, met minder zorg denken wij aan onze gekazerneerden; de Minister denkt ook aan hun geestelijke belangen en zal al datgene doen, wat de geestelijke belangen kan bevorderen.

Mijnheer de Voorzitter, het streven der Militaire Tehuizen is om den soldaat buiten diensttijd een plaats te geven, waar hij, de militair, onder omstandigheden die hem zooveel mogelijk den huiselijken haard te binnen brengen, in gezelligen omgang met zijn kameraden, zich stelt onder de Christelijke invloeden, die in woord of schrift aldaar op hem inwerken.

In die vredige centra overtuigt men den jongen man, dat daar buiten zonde en ongerechtigheid, voor hem het meest in den drievoudigen vorm van spel, drank en ontucht, optreden.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, de Minister wil dit streven zooveel mogelijk bevorderen. Zijn Excellentie verklaarde dit, maar, zoo zoude ik mij willen veroorloven te vragen, is dan de redactie van 's Ministers beschouwing over den verkoop van sterken drank in de cantines, wel heel gelukkig gekozen? Wij toch, en de miliciens met ons, lezen daarin, dat de Minister het matige gebruik van drank eenigszins onder zijn bescherming neemt, terwijl toch in de Militaire Tehuizen juist op het gevaar van het matig gebruik wordt gewezen, aangezien dit matig gebruik, chronisch wordende, zoo licht de gewoonte-drinker doet ontstaan.

Mijnheer de Voorzitter! Iets hooger lezen wij, dat in sommige garnizoenen voor rekening der *cantines* aan de bezoekers daarvan gelegenheid wordt gegeven openbare vermakelijkheden te bezoeken, welke staat van zaken door den Minister niet wordt afgekeurd, terwijl toch in de Militaire Tehuizen juist gewaarschuwd wordt tegen dien eersten stap naar de plaatsen der ijdelheid, omdat men uit ervaring den derden stap in die richting vreest.

Mijnheer de Voorzitter! Onder het streven dier Militaire Tehuizen mag in de derde plaats wel gerekend worden het energiek tegengaan van het kermisbezoek, en nu lezen wij op bladz. 11, dat de Minister dit kermisbezoek — al is het ook in een speciaal geval te Leeuwarden, maar de Minister geeft er ook geen waarschuwing tegen ander kermisbezoek bij, nu lezen wij dat de Minister dien dag waardeerend beschouwt als een dag die door een ieder in eere wordt gehouden, zonder dat ook maar in de verte op eenig zedelijk nadeel, daaraan verbonden, gezinspeeld wordt.

Ik vrees, Mijnheer de Voorzitter, dat Zijn Excellentie zich niet geheel van de verre draagkracht zijner woorden rekenschap heeft gegeven. Ik vrees, dat Zijn Excellentie door zijn uitleggende gedachte onwillekeurig een gedachte in den milicien zal gelegd hebben, die deze ook in het Militaire Tehuis niet meer zal kwijt raken. Hoe hooger toch de rots is, van waar de druppel valt, te dieper wordt de indruk in de weeke kleilaag beneden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vrees, dat den armen milicien later, in ziekenzaal of provoost, het gif van dien eroneusen gedachtengang eerst bitter duidelijk worden zal.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, hoe dit ook zijn zal, van harte hoop ik, dat ik te pessimistisch was; evenwel van een poging van den Minister om al datgene te doen, wat het streven der Militaire Tehuizen kon bevorderen, kan ik bij deze redactie, met den besten wil, niets ontdekken.

En toch, het had niet anders gekund. Hoe ligt ons nog zoo versch in het geheugen, het heerlijke frissche mannenwoord waarmede de Minister van Marine een dergelijke bespreking opende:

„In beginsel *is* besloten om de verstrekking van jenever, zoowel de dagelijksche verstrekking buitengaats als de extra-verstrekkingen binnen- en buitengaats, in den loop van 1904 te doen ophouden, waarbij dan tevens zal worden vastgesteld wat voor die extra-verstrekkingen in de plaats zal worden gesteld."

Toen was het of de roemrijke dagen van weleer voor ons weer waren aangebroken, de dagen „van den bezem in den mast". De Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Oorlog maakten het groote linieschip gereed om den ketting der drinkgewoonten van ons volk te verbreken en ziet daar ging die principieele *marine*-brander er reeds op los met het fiere woord uit Schillers Burchschaft: „Ich sei, gewähr mir die Bitte, in eurem Bunde der Dritte". Neen, die brander had geen blauwe vlag, zooals sommigen wellicht denken, dat ik zoude meenen; van dat blauw, daar sprak ik ook nu niet van, tot den Minister van Oorlog. Zulk een cantine en zulk een marinebrander voeren de driekleur, rood, wit en blauw, en daarin neemt het blauw de zeer bescheidene laagste plaats in alleenlijk; het wit, onze nationale eer afsluitende, opdat deze niet bezoedeld worde door brasserij en dronkenschap, of, zooals anderen meenen, een preserrvatief vormende, opdat dat wit niet rood doorloope. Die bezem evenwel, dien die marinebrander arboreerde, was een bezem voor den augiusstal, waar koning alcohol zijn lastdieren onderbrengt en zulk een bezem vraag ik ook aan den Minister van Oorlog voor de plaatsen waar de zonen van ons volk zoo dikwijls samen zijn.

Ik zoude mij niet willen veroorloven, van dezen Minister een besliste verklaring te vragen, geschikt om ook in de cantine verstaan te worden en te vragen of de Minister gelooft dat de sterke krank juist daar in de cantine in zijn einde zal bijten als een slang en steken als een adder, en dat die beten van die slang en van die adder door spel en ontucht wel tijdelijk kunnen worden verdoofd, maar dat juist deze beiden het zoo bittere einde slechts verhaasten zullen.

Mijnheer de Voorzitter! het is daarvoor nog geenszins te laat. Zijn Excellentie beloofde thans een antwoord te zullen geven op het request door het bestuur der Nationale Christelijke Officierenvereeniging tot Zijn Excellentie gericht. — Mijnheer de Voorzitter! moge dit zeer spoedig inkomen, zeer spoedig, in zoo beslisten zin, dat onze militairen weten hoe teer hun eer is. Een antwoord, door beslistheid wellicht eenigszins in tegenspraak met de Memorie van Antwoord — wat nood, deze was er schijnbaar, meen ik toch reeds — moge dit antwoord, de Christelijke officierenvereeniging, ook bijv. door de belofte van geldelijken steun aan de militaire tehuizen, een vergoeding zijn voor het lange wachten, dat zij zich moesten getroosten; moge dat antwoord voor ons leden dezer Kamer zijn de weerklank van het forsche woord van den Minister van Marine en eindelijk moge dat antwoord voor de ouders een zeer besliste geruststelling zijn, dat hun zonen ook in de cantine door den Minister worden bewaakt, geleerd, geleid.

De heer **van Karnebeek**: Bij dit hoofdstuk is zeker ook aan de orde de Militiewet. Ik wensch daarom — en ik meen dit niet te mogen nalaten — een punt te behandelen, dat in den loop van dit najaar reeds tweemalen door den heer Fock is ter sprake gebracht: de eerste maal bij het wetsontwerp tot wijziging van de Militiewet en de tweede maal bij hoofdstuk V der Staatsbegrooting. Dit punt betreft den door den geachten afgevaardigde te kennen gegeven wensch om van de inschrijving voor de nationale militie te zien vrijgesteld de hier te lande verblijf houdende zonen van onze in Nederlandsch-Indië vertoevende landgenooten. De eerste keer is voor mij geen aanleiding geweest om daarover te spreken, omdat toen niet is gebleken van eenige intentie der Regeering om tot een wetswijziging op dit punt over te gaan.

Later, bij de behandeling van hoofdstuk V echter, is een van het eerst ingenomen standpunt eenigszins afwijkende bedoeling van de Regeering te kennen gegeven, alsof inderdaad bij de Regeering wel eenige intentie bestond om op dit punt de wet te wijzigen. Daarom wil ik kenbaar maken, dat in de Kamer ook een meening bestaat, die afwijkt van die van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam. Hij had destijds, met volle recht, gebruik gemaakt van een uitdrukking in een der Kamerverslagen, om het voor te stellen alsof de Kamer in haar geheel het met hem eens zou zijn. Dit nu meen ik te moeten constateeren, dat niet het geval is.

Ik zal echter nu niet diep op de zaak ingaan, maar alleen met enkele woorden aangeven waarom ik van afwijkende meening ben. Volgens onze Militiewet zijn alle mannelijke minderjarige Nederlanders, die, in Nederland verblijf houden, aan den inschrijvingsplicht onderworpen, onverschillig waar hun ouders wonen, in Europa of eenig ander werelddeel. Indien wij nu ten aanzien van de kinderen van in onze koloniën wonende landgenooten een uitzondering gaan maken, dan komen wij tot dezen allerzonderlingsten toestand, dat b. v. een zoon van een te Singapore of Penang wonend Nederlander wel, een zoon van een in onze eigen koloniën wonend Nederlander niet aan den inschrijvingsplicht is onderworpen.

Waarop zou men deze uitzondering gronden? Men kan hem niet gronden op het feit, dat zij een last geldt, want de militieplicht is voor iedereen een groote last. Ook als men er op wijst, dat het hier betreft slechts een gering aantal van 20 of 30 jongelui per jaar, zoodat het voor den Staat onverschillig is of die al dan niet worden vrijgelaten, moet men bedenken, dat voor ieder, die niet wordt ingeschreven, een ander bij de militie wordt ingelijfd, die anders misschien vrij zou loten. Als hoofdreden wordt opgegeven, dat men den band tusschen Nederland en Indië niet losser moet maken door aanleiding te geven, dat de Nederlanders in Indië, die nu hun kinderen naar Nederland zenden voor hunne opvoeding, dat niet meer zullen doen. Voor dit laatste nu ben ik niet bang, want ook de Indische jongelui, die in België of Duitschland hun opleiding gaan zoeken, zijn aan den inschrijvingsplicht onderworpen. Men zou m. i. door de Indische jongelieden vrij te stellen juist den nationalen band tusschen het moederland en de kolonie doorknippen, men zou de Nederlanders in de kolonie officieel tot vreemdelingen stempelen, door hen te ontheffen van een verplichting, die voor alle Nederlanders, waar zij zich ook bevinden, geldt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met veel instemming gehoord de rede van den heer Tydeman, maar met zijn beschouwing omtrent het karakter van hetgeen in 1901 ten aanzien van de organisatie van onze weerbaarheid is geschied, ben ik het niet geheel en al met hem eens. Waar hij gezegd heeft, dat de tegenwoordige organisatie in principe eigenlijk niets nieuws bevat dat vroeger niet bestond, heeft hij daarbij te weinig gelet op het instituut van de viermaanders. De wijze waarop dat instituut in onze legerorganisatie is ingeschoven beschouw ik als een allergewichtigste zaak.

Ik beschouw dat instituut als een instelling die ons in de toekomst, naar ik nog altijd hoop, zal doen naderen tot het zoogenaamde volksleger, niet in dien zin dat wij niet altijd zullen moeten behouden een krachtig, goed geoefend veldleger om den eersten stoot van den vijand op te vangen, maar in dien zin, dat het voor ons de brug kan worden waarover wij komen tot algemeenen dienstplicht. Ik zal bij den korten tijd die er in dit stadium voor debat is, niet verder op deze quaestie ingaan; ik wil er alleen aan herinneren dat ik mijn denkbeeld vroeger breedvoerig bij de behandeling van de zoogenaamde legerwetten ontwikkeld heb.

Een enkel woord over het reservekader. Ik sluit mij geheel en al aan bij de korte maar zeer doeltreffende opmerkingen door den heer Tydeman daaromtrent gemaakt. Ik wil er alleen nog deze kleine opmerkingen bijvoegen.

Ik geloof ook wel dat de Minister gaandeweg hoe langer hoe meer, naarmate hij worstelt met het moeilijke vraagstuk van het verkrijgen van het benoodigde kader voor onze troepen,

met het instituut van het reservekader zal verzoend geraken, meer dan hij dit oorspronkelijk was; hij heeft daarvan geen geheim gemaakt. Maar nu treft het mij, dat telkens, wanneer over de zaak in de gewisselde stukken van gedachten gewisseld wordt, en de vraag wordt besproken of de bestaande voorschriften eenige wijzigingen behoeven, de Minister doet uitkomen dat de bestaande regeling niet van hem afkomstig is, maar dateert van vóór 1902. Dit zou echter voor den Minister toch geen bezwaar behoeven te zijn om, indien het wezenlijk noodig was ten einde het instituut van het reservekader voor een vroegtijdig in elkaar zinken te behoeden, desnoods uit eigen hoofde, gelijk hij trouwens, geloof ik, reeds gedaan heeft, de regeling van 1902 te veranderen en terug te keeren tot de mildere bepalingen die vóór laatstbedoelde regeling gegolden hebben.

Nog iets heeft mij getroffen, dat ik even wil releveeren.

Bij het inzien der stukken ter griffie betrekkelijk de legerorganisatie, heeft het mij getroffen, dat daaruit volstrekt niet blijkt dat er voor het encadreeren van onze legermacht in haar geheel, gerekend wordt op het reservekader. Er wordt daarin wel gezegd, dat van dat reserve-kader eventueel kon worden gebruik gemaakt, maar een bepaalde rol wordt aan dat reservekader niet opgedragen. Het komt mij voor, dat, voor zoover beroepskader ontbreekt, men hoofdzakelijk het oog heeft op militie-kader. En het groote probleem is juist of het militiekader in voldoende mate te vinden zal zijn. Meer bevoegden dan ik in deze zaken, betwijfelen dit in hooge mate.

Ten slotte een woord over de kleeding van onze soldaten en onderofficieren. Ik had mij eerst voorgesteld dit bij het betrekkelijk artikel te pas te brengen, maar aangezien de heer Tydeman daarin is voorgegaan, meen ik dat het ter bekorting der discussie hier een plaats kan vinden.

Het is mijn lot geweest een groot deel van mijn leven in het buitenland door te brengen, waar ik ook wel in militaire zaken eens heb rondgezien; en nu heeft het mij altijd getroffen dat de soldaten en onderofficieren — de officieren laat ik er buiten — er hier te lande zooveel netter uitzien dan die in andere landen, welke toch legers hebben, die hoog staan aangeschreven. Ik geloof dan ook dat bij de kleeding in ons leger zekere *luxe* bestaat; de soldaten hier dragen klaarblijkelijk een kleeding, die minder versleten is dan men kan waarnemen in landen waar toch ook zeer goede legers en soldaten zijn. Ik ben niet de eenige wien dit is opgevallen; vreemdelingen die hier hebben rondgezien, hebben mij meer dan eens de opmerking gemaakt, dat onze soldaten betrekkelijk op zoo luxueuse wijze gekleed zijn.

De kleeding nu is een groot „item" in de jaarlijksche kosten van ons leger. In de Memorie van Beantwoording erkent de Minister dat in Frankrijk en Duitschland daaromtrent een ander systeem bestaat, dat zuiniger schijnt uit te komen. Wel wijst hij er op, dat wij altijd in deze eenigszins duurder uit zullen zijn, omdat onze oefeningstijd korter is, zoodat de manschappen hun kleeding niet kunnen afslijten of zelf herstellen.

Maar dit is toch niet het eenige waarop te letten is. De Minister deelt ons ook mede dat in Frankrijk en Duitschland een stelsel bestaat van compagnies-fondsen waaruit de kleeding wordt betaald. Dit stelsel schijnt op zich zelf tot bezuiniging en besparing te leiden.

Nu zou ik den Minister nog wel eens op het hart willen drukken om te overwegen of misschien de invoering van een dergelijk systeem geen aanbeveling verdient. Wij zijn niet lang geleden overgegaan tot algeheele verstrekking van kleeding van Rijkswege. Dit is het gemakkelijkste, men heeft de kleeding maar te laten aanmaken en uit te reiken. Maar het blijkt nu ook wel dat dit een kostbaar stelsel is.

Nu moet men zich niet laten afschrikken door het schrikbeeld dat wij door invoering van het Fransche of Duitsche stelsel weder een soort inwendige korpsadministratie zouden krijgen, zij het dan van compagnies-fondsen.

Men zou een proef kunnen nemen met het stelsel dat in Frankrijk en Duitschland werkelijk tot besparing schijnt te leiden. De Minister weet wel, dat ik niet opzie tegen kosten, die wezenlijk noodig zijn voor onze weerbaarheid, maar evenzeer wensch ik voor mij vast te houden aan den regel, dat men hierbij zoo zuinig mogelijk dient te werk te gaan, en moet getracht worden alle luxe tegen te gaan die niet noodig is.

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal natuurlijk niet voor de zooveelste maal een breedvoerig betoog trachten te houden in het voordeel van ontwapening, het eenigste middel, naar mijn inzien, om ons van het militarisme te verlossen.

Ik wensch slechts een paar zaken te constateeren, die mij in dezen ongelijken strijd een klein beetje bemoedigd hebben in de laatste maanden. Ik wensch in de eerste plaats te wijzen op een uitlating van den heer Mees bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting. Toen heeft deze ervaren en geroutineerde Staatsman, die zich niet heel gauw door zijn gevoel laat beheerschen, ten opzichte van de ontwapening gezegd: men moet wel een pessimist zijn om niet te gelooven, dat het eenmaal tot die ontwapening komen zal, maar wel moet men een optimist zijn, indien men meende, dat die ontwapening spoedig zal komen. In dit opzicht ben ik dan niet zeer optimistisch, ik geloof niet dat de ontwapening spoedig zal komen. Maar het is reeds een blijk van vooruitgang in de goede richting als iemand als de heer Mees zich zoo uitlaat.

De algeheele ontwapening schijnt bij hem dus niet meer te zijn, zooals de groote meerderheid hier nog altijd schijnt te meenen, een illusie, maar een ideaal dat langzamerhand werkelijkheid kan worden.

Velen echter, ofschoon overigens redeneerende als de heer Mees, voeren ter motiveering van hun stem voor de uitgaven van oorlog als argument aan: wij kunnen voorloopig nog niet anders.

Wij worden wel door de concurrentie gedwongen om mede te doen; al denken wij ook zelf anders over die oorlogstoerustingen, wij moeten wel met den stroom meegaan. Men weet dat dit een van de voornaamste argumenten is, die telkens tegen mij worden aangevoerd, wanneer ik voor de ontwapening opkom, en daarom zou ik willen vragen aan de heeren die in theorie zich vóór ontwapening verklaren, maar zich toch van dat argument bedienen: indien gij gelooft dat te eeniger tijd, vroeger of later, dat doet er niet toe, ontwapening mogelijk zal worden, gelooft gij dat er ooit een tijd zal komen wanneer die concurrentie, waarvan gij altijd gewaagt, *niet* meer zal bestaan? Gelooft gij dat er ooit een tijd van ontwapening zal komen, vóór een land *het voorbeeld* zal geven van ontwapening?

Ik geloof niet dat ontwapening ooit, wanneer dan ook, zal komen zonder dat zulk een eerste voorbeeld is gekomen, dat anderen zal moeten prikkelen tot navolging. Welnu — ik zal nu niet komen in herhaling van hetgeen ik daaromtrent vroeger heb gezegd — ik geloof nog altijd dat Nederland in een gunstige positie zou verkeeren om zulk een voorbeeld te geven. Hoe dit echter ook zij, de heer Mees heeft mij in zekeren zin nu veel steun hier gegeven. Hij heeft thans te kennen gegeven in theorie vóór ontwapening te zijn; welnu, als men in theorie vóór iets is, als men iets beschouwt als een ideaal, vroeger of later voor realiseering vatbaar, dan moet men trachten dat ideaal in de practijk al dadelijk na te streven.

Meer nog dan de bekeering van den heer Mees echter — hoe opmerkelijk ook van dien kant — steunt mij de meening, dat het denkbeeld van geheele ontwapening in overeenstemming is met de beste gevoelens onder de beschaafde volken en dat, indien er ooit een zaak is, waarin de menschen van verschillend geloof, verschillenden aanleg, verschillende denkbeelden op maatschappelijk gebied het met elkander eens kunnen en moeten zijn, het dan wel is dat der geheele ontwapening, want of men zich Christelijk, humaan of beschaafd noemt, men zal altijd in theorie wel moeten zijn voor algeheele ontwapening en het denkbeeld moeten afkeuren om te trachten recht te doen geschieden door middel van wapengeweld, en het verheugt mij te zien dat er menschen zijn, vooral buiten deze Kamer, die het denkbeeld van ontwapening meer en meer worden toegedaan.

Daarom, ofschoon ik geen liefhebber ben van citaten, zal ik mij nu veroorloven er een paar aan te halen, waaruit blijkt dat er nog heele andere menschen zijn dan sociaal-democraten, die het volkomen in dezen met mij eens zijn.

Ik wensch dan in de eerste plaats te wijzen op een nummer van het orgaan van den Algemeenen Nederlandschen Bond: Vrede door Recht, waarin ik o. a. lees: „Niet tusschen heden en morgen zullen de volken gewennen aan het denkbeeld, dat

de algemeene wedstrijd om politieken voorrang of materieele welvaart ook zonder bloedvergieten kan geschieden, dat minstens negentig procent der internationale oneenigheden door rechtvaardigheid en wederzijdsche inschikkelijkheid zijn op te lossen en dat het, ten einde een beslissing uit te lokken, niet absoluut noodzakelijk is, duizenden jonge mannen te dooden, gezinnen ongelukkig te maken, huizen te verbranden en mijlen akkers te verwoesten. Heeft echter die overtuiging eenmaal post gevat, dan zal zij zich met onwederstaanbare kracht en toenemende snelheid ontwikkelen, want hier staan rechtvaardigheidsgevoel, verstand, hoogere zedeleer en eigenbelang, schouder aan schouder."

Over dat eigenbelang zal ik straks nog wat zeggen, maar wijs er op, dat een argument dat vooral van liberale zijde herhaaldelijk tegen mij is aangevoerd, voortdurend aan kracht verliest, namelijk het argument van de vaderlandsliefde. Men heeft mij meer dan eens toegevoegd: die meeningen kunnen wij van u wel begrijpen, want gij zijt socialist en socialisten dat zijn vaderlandsloozen. Ik heb daarop toen geantwoord en zal dat antwoord nu niet herhalen, maar het is mij een groot genoegen dat ik nu in dat zelfde orgaan mijn denkbeelden over vaderlandsliefde geheel terug vind in een artikel, niet van een socialist, maar van mevrouw de Jong—Johns, die voor zoover ik weet niet van socialistische gevoelens kan verdacht worden. Wat zegt deze vrouw nu over vaderlandsliefde en over de vijanden van het vaderland?

Dat mag in deze Vergadering ook wel eens gehoord worden. Zij voert hier een Duitschen landweerman sprekende in, die haar vertelt: „Ziet u, aan drie oorlogen heb ik medegedaan, tegen de Denen, tegen de Oostenrijkers en tegen de Franschen, en ik had toch tegen allen persoonlijk niets en elken keer als ik moest schieten dacht ik: „nu moet ik mikken op een huisvader die even als ik hard moet werken om het brood te verdienen voor vrouw en kind, welke daar thuis om hem in angst leven, zooals de mijnen om mij. En ik ga nu naar huis met een gebroken lichaam, ik ben 34 jaren oud en zie er uit als 74. De waarheid van deze eenvoudige woorden heb ik diep gevoeld en zij hebben in mij iets gedood, wat geen recht had van bestaan, nl. het geloof in den vijand van het vaderland. De vijand van het vaderland is iets, dat in de natuur en in schepping niet bestaat; een denkbeeld, dat altijd levendig gehouden moet worden door uniformen, getoeter en al dat kinderachtig gedoe".

Ik zou meer van haar kunnen aanhalen, speciaal over vaderlandsliefde, maar zal mij vergenoegen met nog één klein citaat van haar hand. Die schrijfster wil hebben dat alle vrouwen ijverig zullen medewerken aan de beweging voor algemeene ontwapening.

Zij zegt: „Wij moeten onze mannen en zonen en broeders waarschuwen, als zij willen meedoen aan scherm- en schietwedstrijden, overblijfselen uit de middeleeuwen, toen de jeugd haar eer moest zoeken in het beoefenen van ruw geweld en vernielzucht."

Nu geef ik toe, dat de werkelijke medestanders voor algemeene ontwapening dun gezaaid zijn. Theoretici zijn er op dit gebied veel, maar wanneer het op de practijk aankomt gaan van de 100 wel weer 99 terug, waarvan enkelen in deze Kamer om deze of gene reden stemmen voor de oorlogsbegrooting en anderen buiten de Kamer de uitgaven voor oorlog verdedigen. Maar ook hier ga ik volkomen akkoord met hetgeen in een ander nummer van hetzelfde orgaan, het nummer van November 1903, gezegd wordt, naar aanleiding van de vredesconferentie die te Rouaan is gehouden.

De schrijver, een bekend journalist, zegt daar, als antwoord op de vraag: „Maar wat beteekenen nu zoo'n paar honderd menschen, die op zulk een congres zamen komen?"

„Hun zou men er op kunnen wijzen, dat die tweehonderd mannen en vrouwen niet slechts uit eigen naam, maar uit naam van honderdduizenden spreken en dat, zelfs al waren zij niet talrijker dan het cijfer door de presentielijst aangegeven, hun pogen de aandacht der wereld verdient. Er zijn wel andere veroveringen gemaakt door een leger, dat in den aanvang nog kleiner was. Het feit dat tweehonderd mannen en vrouwen uit verschillende landen, uit onderscheidene kringen te zamen een gedachte met beslistheid denken en tot de verwezenlijking daarvan de handen ineenslaan, zou op zich zelf reeds te noteeren zijn in de wereldgeschiedenis. Het wordt een feit van belang, wanneer die gedachte beantwoordt aan den verborgen stillen wensch van millioenen. En is het gewaagd te beweren, dat in de laatste jaren, dat vooral sedert 18 Mei 1899 de quaestie oorlog of vrede, strijd met de wapenen of scheidsrechtelijke beslissing, niet meer naar den vergeethoek kan worden gedrongen, dat zij vooraan staat in de gedachte der openbare meening?"

Ik zelf weet trouwens ook bij ervaring dat de gedachte, waarvan ik in deze Kamer tot nog toe de eenige vertolker was, leeft in het volk. Ik weet, dat ik ook in het kleine Nederland in deze duizenden en duizenden medestanders onder het volk heb. Ik heb daar zooeven het woord eigenbelang gebezigd, in verband met het stuk waarin de schrijver zegt, dat het eigenbelang zelfs zal medewerken om in die richting te gaan. Dit onderschrijf ik volkomen; men behoeft dan ook volstrekt geen idealist te zijn om aan de geheele ontwapening te gelooven. Dat ook de heer Mees in dat opzicht min of meer bekeerd is, dat is ten minste mijn meening, is niet zoozeer toe te schrijven aan zijn humaniteit of aan zijn Christelijk gevoel, dan wel hieraan, dat hij is een financier op en top, die ziet waar het heengaat met de Oorlogsbegrootingen, niet alleen hier, maar ook in de andere landen. Hij weet dat de welvaart van de landen wordt opgegeten door de gelden, noodig voor Oorlog en Marine. Nu hebben wij hier straks den heer Seret een pluimpje hooren brengen aan dezen Minister van Oorlog, omdat wij in hem hebben zulk een zuinig Minister van Oorlog.

Mijnheer de Voorzitter! Zoolang ik kamerlid ben, heb ik het voorrecht gehad drie Ministers van Oorlog en vier Ministers van Marine te kennen, en allen waren het zuinige menschen. De een na den ander heeft dit verklaard, en omdat militairen mannen van eer zijn moet men hen dus wel gelooven op hun woord. Maar in spijt van die zuinigheid zijn dan toch maar de uitgaven voor Oorlog en Mariue langzaam, ja, soms vrij sterk gestegen, zoodat zij voor 1904 reeds f 44 000 000 zullen overschrijden. Waar moet dat heen? Deze vraag werd herhaaldelijk gedaan, zal te meer klemmen, naarmate dit bedrag klimt

Maar wij hebben niet alleen zuinige Ministers van Oorlog en van Marine, wij hebben ook een zeer zuinige Kamer, en nu is het wel zeer eigenaardig dat telkens uit die Kamer aandrang tot den Minister komt om nog meer uit te geven; zoo bijv. heden weder voor de traktementen der onderofficieren. Nu beweer ik niet, dat deze menschen het niet noodig hebben, maar men gevoelt toch, dat men, eenmaal in dit schuitje plaats nemend, mede moet of men wil of niet.

Nu zeggen anderen weer: als wij een volksleger krijgen, dan kan er eerst bezuinigd worden. Maar ook dit kan ik niet toegeven, want men wil natuurlijk een volksleger om sterker te worden dan men nu is; als men maar eerst het geheele land weerbaar gemaakt heeft, durft men den sterksten vijand wel aan. Het is niet uit te maken of dit snoeverij is of niet, maar ook als het leger op dezelfde sterkte zou blijven, dan zou men toch — de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft er dezer dagen aan herinnerd — altijd het geld moeten toestaan voor het meest nieuwe en de grootst mogelijke hoeveelheid geschut. Wil men zich werkelijk verdedigen, dan moet men ook niet opzien tegen de uitgaven voor nieuwe geweren, snelvuurgeschut en nieuwe schepen. Reeds vroeger heb ik beweerd, dat de heeren hier zeer inconsequent zijn, omdat zij, op grond van hunne beginselen, aan een Minister van Marine minstens 200 millioen zouden moeten geven voor flinke schepen, opdat onze marine, voor wat de schepen betreft, eens flink weerbaar zou kunnen worden, in plaats van een bonte verzameling van dingen, die nu ook veel geld kosten en waaraan altijd iets mankeert.

Meer zal ik hiervan niet zeggen, omdat ik begrijp, dat het vervelend wordt wanneer men telken jare op hetzelfde aanbeeld hamert, maar toch wilde ik er weer iets van zeggen om den boel warm te houden, al weet ik dan ook, dat ik hier als voor steenen spreek en al gaan mijn woorden dan ook heen over het hoofd van den Minister van Oorlog. Maar ik hoop, dat wij, voorstanders van ontwapening, nog eens zoo sterk zullen worden dat wij kunnen heengaan over de hoofden van alle Ministers van Oorlog en van Marine, en dat de uniformen zullen worden opgeborgen in de musea, om aan het nageslacht te doen zien, hoe onbeschaafd en wreed wij nog waren in de 20ste eeuw.

De rede van den heer ter Laan heeft mij grootendeels het

uitspreken van het tweede gedeelte mijner rede bespaard; toch wil ik nog een paar punten door hem ter sprake gebracht, memoreeren en aanvullen.

In de eerste plaats de verklaring van den Minister ten aanzien van den smet, die op het leger geworpen wordt door socialistische liederen. Ik trek mij dit niet aan. Als de Minister van Oorlog dit zegt klinkt dit eerder als een lofspraak aan ons adres, maar hij beschouwt dat zingen dan toch als een smet. Nu zou ik als Minister van Oorlog niet alleen dien smet van het leger verwijderen, maar tevens zorgen, dat er niet opnieuw een opgeworpen kon worden. De Minister zal de menschen, die zich daaraan opnieuw schuldig zouden willen maken, wel op de gewone militaire manier aan het verstand brengen, dat zij dit niet mogen doen, d. w. z. dreigen met straffen.

Straffen en redeneeren is bij de militairen één, maar mij dunkt toch dit zou half werk zijn. Wanneer uit een put giftige gassen opstijgen en men doet er een deksel op, dan is dit slechts half werk, daar de gassen blijven opstijgen, zich tegen het deksel verzamelen en telkens opnieuw zullen trachten te ontsnappen. Ik zou die putten liever verwijderen en wil dus den Minister den raad geven: neem geen socialisten in het leger op. Zoo doet de Minister van Marine met de menschen die betaald worden. Hij zegt, als ze socialistisch zijn en daarvoor uitkomen, tot hen: je hebt anti-militaire eigenschappen, je gaat er uit.

Als de Minister van Oorlog nu eveneens doet met de niet-betaalde milicien, zou de zuiverheid in ons leger op de meest radicale wijze hersteld zijn en er geen smet van dien aard weder opgeworpen kunnen worden. En aangezien immers toch de socialistische ideeën geen vat op ons volk hebben — dat zegt men althans — zullen het er maar weinig zijn en zal ook de numerieke sterkte van het leger er niet te veel door verminderen.

Ter Laan heeft hedenmorgen reeds gewezen op het geval van sergeanten Jonkers en heeft gezegd, dat men hem zeer geniepig had gestraft. De Minister daarentegen beweert dat men juist uit humaniteit zoo heeft gehandeld, hij beweer:

„Dat de bedoelde reserve-sergeant na zijne terugstelling tot den stand van soldaat daarenboven naar een ander korps is overgeplaatst, is in overeenstemming met den veelal gevolgd wordenden regel, volgens welke men in die omstandigheden verkeerende militairen in eene andere omgeving brengt, ten einde hen het pijnlijke van de verhouding, om de gelijke te zijn van hen, over wie zij tot dusver gezag uitoefenden, te besparen."

De Minister heeft het hier over een *veelal* gevolgd wordenden regel, het was dus niet een dringend voorschrift dat Jonkers overgeplaatst moest worden. Welnu, deze sergeant is iemand van veel aanleg en goeden wil — om misverstand te voorkomen, voeg ik er aanstonds bij dat hij geen socialist is, en in zeer anti-socialistischen kring is groot gebracht — hij wilde graag zijn studiën te Utrecht voortzetten en nog dit jaar een examen doen Door de overplaatsing naar Doesburgh werd hem de gelegenheid tot die studie ontnomen en dat hij toch nog het gewenschte examen deed, pleit wel vóór hem, maar geenszins vóór de legerautoriteiten, die op geniepige wijze, door zijn overplaatsing, getracht hebben dit te beletten. Bovendien zou ik nog willen vragen: *was* hij reeds gedegradeerd toen hij overgeplaats werd? Het Hoog Militaire Gerechtshof had zijn beroep in handen en het is wel zeer eigenaardig dat het maanden heeft gedunrd vóór dit Hof uitspraak heeft gedaan. Hij was dus wel *voorloopig* gedegradeerd, maar nog niet *definitief* en daarom had men hem wel te Utrecht kunnen laten om zijn studiën te voltooien, vooral omdat men wist dat het zijn wensch was.

Ten slotte wensch ik er op te wijzen, dat wij opnieuw hebben een dienstweigeraar, Jan Terwey, en het is zijn motiveering van zijn daad, die ik nu nog wensch te citeeren. Ik richt mij hierbij speciaal tot de Christelijke heeren. Zij zijn weg, zegt men, maar toch nog niet allemaal, ten minste ik zie daar menschen zitten, die ik niet kan rangschikken onder de paganisten.

„Ik ben op dit oogenblik in voorarrest. Ik ben kalm, rustig en heb een heerlijk gevoel dat ik mijn plicht doe. 't Heeft me een heele strijd gekost, dat kun je begrijpen, maar gelukkig ik heb 't doorgemaakt, en ben nu voor alles bereid.

„Wat is 't toch heerlijk te doen de wil van den Vader; wat is 't toch heerlijk een gerust geweten te hebben. Als alle menschen eens beseften dat de grondslag van hun stoflijk leven een geestesleven moet zijn en dat men toch nooit vrede en broederschap op de aarde kan hebben dan met den grondslag van Liefde, dan onder de Wet, de Eenige Wet, de Wet van God.

„Ik begrijp niet hoe de menschen, die zich Christenen noemen, die dus de Liefde als hoogste macht moesten erkennen onder elkander, geweld en het recht van de sterkste gebruiken om de rust, orde en vrede te bewaren.

„Weten zij dan niet dat hij, naar wiens naam zij zich noemen, Christus, werd gekruisigd omdat hij geen geweld wilde gebruiken. Jezus heeft gezegd: „Wie het zwaard opneemt zal door het zwaard vergaan", en zij verdedigen het militarisme? Ik begrijp 't niet.

„Zegt Jezus niet: „Ik zal u kennen aan de liefde die ge onder elkaar hebt?" Als 't zoo is dan bedoelt hij met die liefde toch niet de wetten die gij uw naasten stelt?

„Maar er zal wel een einde aan komen. Men kan veel onderdrukken met geweld, maar de Christus-, de liefdegeest toch nooit."

Dan komt er een zin die minder begrijpelijk is, maar waarin hij wil te kennen geven, dat hij, die een gerust geweten heeft, nooit martelaar kan zijn — hij schijnt dus te vermoeden, wat hem te wachten staat — hoe men ook tracht hem te martelen.

Hij zegt ten slotte: „De dood kan mij niet meer verschrikken, alleen 't idee dat ik uit angst voor mijn stoflijk lichaam mijn geestesleven, mijn leven in God vaarwel zou moeten zeggen lijkt me ontzettend, maar voor de menschen die al hun moeite doen hun geweten tot stilzwijgen te brengen, ik weet 't van mijzelf, vroeger toen ik ging dienen, al was 't ter wille van mijn bloedverwanten, van mijn moedertje, 't was haast onhoudbaar, en gelukkig ik weet nu dat 't leed wat uit mijn leven voorkomt, geen blijvend leed is, maar geluk brengt en ik voel 't nu, o, 't is zoo rustig, je hebt een gevoel van: „zóó is 't goed".

„Wat hebben we te verliezen, Christenen, ons lichaam, onze genoegens, onze positie, onze vrienden in hun stoflijk bestaan?

„Doet niet wat uw geweten u zegt en ge zult alles weer hebben, maar God hebt ge dan niet meer, dus ge zijt geestelijk dood.

„God helpe jullie in je goed werk."

Ik heb dit voorgelezen, om te doen zien dat hier niet aan het woord is een ongeloovige: Ik meen, dat men uit den toon van dit schrijven wel kan opmaken, dat hij is een zeer geloovig Christen in den reinsten zin van het woord.

Nu herhaal ik, dat ik niet aan den Minister van Oorlog zal vragen: Wat zult gij in deze doen? Hij zou daar terstond op antwoorden: „In de eerste plaats weet ik nog niet eens, dat er een dienstweigeraar is; ik heb dit wel in de couranten gelezen, maar het is mij nog niet officieel medegedeeld en dus is hij er voor mij nog niet.

„In de tweede plaats weet gij, dat ik met gemoedsbezwaren niets te maken heb in den dienst. De menschen, die er toe aangewezen zijn, moeten dienen en anders worden zij gestraft, totdat zij toegeven, of totdat hun jaren om zijn."

Dit zal het antwoord *moeten* zijn van den Minister van Oorlog.

Ik vraag echter aan de Christenen en vooral aan de anti-revolutionnairen: Wat zult gij doen?

Ik herinner, dat de Premier hier voor een jaar of drie, vier, gezegd heeft: waar zoodanige dienstweigering voorkomt, die inderdaad in het gemoedsleven haar oorzaak vindt, moet daarin worden voorzien.

Ik herhaal. Wat zult gij Christenen, gij anti-revolutionnairen tot deze dingen zeggen?

De heer **Pijnacker Hordijk**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer van Karnebeek, heeft een onderwerp aangeroerd, dat hier — zooals ook hij opmerkte — meermalen ter sprake is gebracht door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Fock.

Nu de heer Fock, wegens plaatselijke ambtsbezigheden, deze vergadering heeft moeten verlaten, meen ik met een enkel woord te moeten opkomen tegen het protest van den heer van Karnebeek, waarbij hij blijkbaar de bedoeling had dezen Minister te bewegen, dat hij geen gevolg zou geven aan het ook mijns inziens billijke verlangen om de jongelieden wier ouders of voogden in Indië wonen en die voor hun opvoeding en opleiding tijdelijk in Nederland verblijf houden, vrij te stellen van

militiedienst. Het verwondert mij eenigszins, dat de heer van Karnebeek nu eerst met zijn bezwaren voor den dag komt.

Hij zeide wel, dat de eerste maal dat de heer Fock over dit onderwerp sprak, voor hem geen aanleiding bestond daartegen op te komen, maar dan vraag ik, waarom hij dan jongstleden Zaterdag zweeg, toen de Minister van Binnenlandsche Zaken, herhalende hetgeen reeds in de Memorie van Antwoord op het laatste wetsontwerp tot wijziging der Militiewet 1901 door hem en zijn ambtgenooten was uitgesproken, zeide:

„dat wij (dus ook de Minister van Oorlog) metterdaad gevoelden, dat hiermede aan die jongelieden en hun ouders een ongerief werd aangedaan, dat stellig niet opwoog tegen het landsbelang, dat hierbij in het spel is. Gelijk de geachte afgevaardigde (de heer Fock) opmerkte, is het aantal jongelieden waarover het loopt, zóó gering en zóó onbeduidend, dat het natuurlijk ter versterking van de militaire macht als zoodanig niet kan bijdragen."

Hier was toch voor den geachten afgevaardigde uit Utrecht alleszins aanleiding om reeds toen te verklaren, dat hij in deze een afwijkende meening heeft van die van den heer Fock en van de Regeering.

De heer van Karnebeek meent, dat de aandrang om de Indische jongelieden vrij te stellen van militairen dienst, niet gegrond kan zijn op den last van den dienst, want dien last deelen ze met alle andere Nederlanders; en ook niet op het feit, dat het aantal daarbij betrokken jongelieden gering is, omdat, zeide hij, hoe weinigen dan ook, als zij vrijgesteld werden, eenzelfde aantal Nederlanders, die anders vrij zouden zijn, dientengevolge dienstplichtig zou worden. Er is iets waars in die argumenten, doch zij beteekenen weinig. Maar bovendien zou volgens hem, door vrijstelling der Indische jongelieden de nationale band, die de Nederlanders hier en in de koloniën vereenigt, verbroken worden, omdat men hen dan tot vreemdelingen stempelt, en dan juist verkregen worden wat de voorstanders der vrijstelling van den inschrijvingsplicht vreezen.

Dit laatste argument kan geen overwegend bezwaar zijn bij de vrijstelling. Het Nederlanderschap gaat er niet door verloren. Maar wel zullen de Indische jongelieden van Nederland vervreemden als zij voor hun opvoeding en opleiding naar andere landen worden gezonden.

De geachte spreker meent echter, dat ze de dienstplichtigheid toch niet kunnen ontloopen door naar het buitenland te gaan. Ze blijven, zegt hij, als Nederlanders dienstplichtig.

In dit opzicht vergist hij zich. De minderjarige jongelieden houden dan wel verblijf in het buitenland, maar worden geacht te *wonen* waar hun ouders gevestigd zijn, dat is in Indië en niet in Nederland.

Wel komt dan ook meermalen voor dat de in Indië gevestigde ouders hun kinderen naar Duitschland of andere landen zenden ter opleiding . . . . .

De heer **van Karnebeek**: De jongelui blijven dienstplichtig volgens de wet, ook wanneer zij voor hun opvoeding wonen in Duitschland of België.

De heer **Pijnacker Hordijk**: Hoe is dat te controleeren? Maar ook al ware dit zoo, dan blijft het toch een eisch van billijkheid om die jongelieden, die, naar Indië terugkeerende, toch voor het leger verloren gaan, vrij te stellen. Vooral voor de ouders die zich niet alleen groote kosten moeten getroosten om de kinderen naar Nederland te zenden en hen op te leiden in een richting waarvoor in Indië de gelegenheid ontbreekt, maar die ook de zorg en het verdriet hebben dat ze hen jaren lang moeten missen. Gaat men nu dat verblijf nog onnoodig verlengen, door ook voor die jongens den eisch van dienstplichtigheid te stellen, dan is dat een groote onbillijkheid.

Ik zal het hierbij laten. De nog beschikbare tijd laat niet toe uitvoeriger te zijn.

De bezwaren die zijn aangevoerd tegen het denkbeeld van den heer Fock om den toestand van vóór 1901 te herstellen, komen mij niet afdoende voor en ik spreek dan ook den wensch uit, dat de Minister van Oorlog zich niet door het zoete gefluit van den geachten afgevaardigde uit Utrecht zal laten overhalen om terug te komen van hetgeen, blijkens de mededeeling van den Minister van Binnenlandsche Zaken in de Zitting van Zaterdag ll., reeds in de bedoeling der Regeering lag.

Ik hoop dat ook Zijn Excellentie, voor zooveel noodig, in gunstigen zin zijn medewerking zal verleenen bij de onderhandeling, die hieromtrent bij zijn ambtgenooten van Binnenlandsche Zaken en Koloniën plaats heeft.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Nu ik op een tamelijk laat uur kan overgaan tot de beantwoording van de verschillende sprekers, geloof ik, dat ik geheel in overeenstemming met uw bedoeling en met die van de Kamer zal handelen, als ik tracht kort en zakelijk te zijn en alles laat liggen wat meer bespiegelingen en beschouwingen zijn, zooals bijv. de opmerkingen van den heer van der Zwaag over de algeheele ontwapening. Men kan daarvoor veel gevoelen; men kan dat als mensch inderdaad wenschen, maar zoolang menschen menschen blijven, zal dat ideaal wel niet voor verwezenlijking vatbaar zijn.

Ik wensch verder in het algemeen mijn dank te betuigen aan die geachte afgevaardigden, die mij op meerdere punten eenigen lof hebben toegebracht of blijk hebben gegeven van groote welwillendheid.

En nu ter zake. Het eerst het **eindcijfer**, door den heer Arts in den aanvang dezer vergadering besproken. Die geachte afgevaardigde heeft er te recht op gewezen, en de heer ter Laan heeft het hem nagezegd, dat de begrooting aanmerkelijk is gestegen. Ik ben er intusschen den geachten afgevaardigde uit Gorinchem, den heer Seret, erkentelijk voor, dat hij herhaald heeft wat in de Memorie van Toelichting is gezegd, nl. dat de stijging inderdaad een gevolg is van de uitvoering der wettelijke bepalingen, die niet zijn te ontloopen. Ik vrees zelfs, dat, vóór die wetten geheel zullen zijn uitgevoerd, een nog verdere stijging niet zal kunnen achterwege blijven.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde, de heer ter Laan, vraagt: is het dan niet mogelijk een *fixum* te stellen, een vaste som, waarvoor Marine en Oorlog het nu eens zouden moeten doen, dan antwoord ik — en in de Memorie van Antwoord is het reeds gezegd —, niet te gelooven, dat zoodanig voorstel veel bijval zou ondervinden. Ik ben zelfs zoo vrij een dergelijke regeling onmogelijk te achten.

Hier niet verder op ingaande, wil ik er alleen op wijzen, dat bij het stellen van een vaste som, geen rekening zou worden gehouden met de wisselende behoefte, en dat, indien aan Marine en Oorlog te zamen een zeker deel van de algemeene inkomsten werd toegezegd, stijging der financiën ook stijging van dat aandeel zou ten gevolge hebben, mede zonder direct verband met de behoefte.

De **traktementen**. Het heeft mij ten zeerste verheugd, dat het voorstel tot traktementsherziening voor de officieren, ik mag wel zeggen algemeen bijval heeft gevonden, en ook zelfs bij den heer ter Laan geen verzet verwekt. Ook van die zijde wordt dus erkend, dat in dit opzicht werkelijk verbetering van positie noodzakelijk is.

Waar het er zóó voor staat, Mijnheer de Voorzitter, behoef ik niet veel woorden te gebruiken om die verbeteringen aan te bevelen. Alleen wijs ik er op, dat de heer Duymaer van Twist daarbij in debat heeft gebracht de quaestie der gelijkstelling van de traktementen van de subalterne officieren van de infanterie en van de artillerie. Een lastig geval, Mijnheer de Voorzitter! De heer Duymaer van Twist behoort tot de infanterie, ik heb tot de artillerie behoord; wij zijn dus wel een klein beetje partij in de zaak, hoezeer ik mijnerzijds voor het tegenwoordige in beginsel tegen gelijkstelling geen bezwaar heb.

Het verschil bestaat echter van oudsher. Eertijds waren de verschillen zelfs grooter. In de vorige eeuw zijn o. a. de traktementen, vooral in den rang van kapitein bij de artillerie, verminderd, en aangezien de bezoldigingen bij de andere wapens eenigszins vooruitgingen, zijn de officierstraktementen tot elkander genaderd.

Omtrent vijftig jaren geleden had een kapitein 1ste klasse, van de artillerie f 2400, en van de infanterie f 1800, terwijl thans de normale traktementen respectievelijk zijn f 2200 en f 2000 en het verschil slechts f 200 bedraagt. Ik acht het billijk dat die traktementen tot elkander zijn genaderd.

Ten gevolge van de wijziging van de traktementsregeling door den Minister Weitzel in 1873 voorgesteld, is de gelijkstelling voor de hoofdofficieren van de infanterie en van de artillerie ingevoerd. De Minister Weitzel, die zelf tot het wapen der infanterie behoorde, meende toen niet zoo ver te mocten gaan dat de traktementen voor de subalterne officieren, van de artillerie en van de infanterie eveneens werden gelijkgesteld.

Ik wil nu niet in een beschouwing treden over de taak der officieren van beide wapens, noch over de opleiding, welke laatste, hetzij terloops gezegd, voor de artillerie eenigszins hoogere eischen stelt. Ik plaats mij geheel op het standpunt dat het op den duur wenschelijk zal zijn tot geheele gelijkstelling te komen. Het is slechts de vraag op welke wijze die gelijkstelling moet worden bereikt. Mijns inziens zal men daartoe nooit moeten geraken door vermindering van de traktementen der artillerie-officieren; men zal desnoods niet in eens, maar in twee sprongen bij voorbeeld, de traktementen der subalterne infanterie-officieren op hetzelfde bedrag moeten brengen als dat der artillerie-officieren.

Ik heb de geheele gelijkstelling ernstig overwogen en ik zou het gaarne gedaan hebben, maar dan zou ik thans f 144 000 meer hebben moeten aanvragen dan ik reeds nu gedaan heb. Deze groote verhooging der uitgaven heeft mij teruggehouden.

Ik hoop dat de geachte afgevaardigde, die zooveel jonger is dan ik, zal beleven, dat te zijner tijd die gelijkstelling op de door mij aangegeven wijze tot stand komt.

De verbetering der **onderofficierspositie.** Hier moet ik ten opzichte van de schriftelijke stukken een zeker *mea culpa* uitspreken. Er is werkelijk in de Memorie van Antwoord, blad. 26, een onjuistheid ingeslopen, zoodat de redeneering, die daar opgebouwd is, niet geheel opgaat. Er staat dat de bezoldiging pas in 1899 werd herzien; inderdaad is er in 1895 en 1899 een wijziging gebracht in de soldijen van de onderofficieren, maar de laatste werkelijk belangrijke, algemeene verbetering dagteekent van 1883. Dit verschilt dus niet zooveel met het jaar, waarin de laatste verbetering voor de officieren is tot stand gebracht. Waar nu o. a. de heeren Arts, ter Laan, Seret en Duymaer van Twist, die een lans hebben gebroken voor de verbetering der positie van de onderofficieren, zeggen dezen een goed hart toe te dragen, kan ik hun verzekeren, zulks in niet mindere mate te doen. Niet minder dan zij, ben ik overtuigd van het groote belang, gelegen in het bezit van een goed kader onderfficieren.

Men mag echter niet voorbijzien, dat de laatste twee jaren een belangrijke verbetering in de positie der onderofficieren is gebracht. Men vergete niet, dat waar de Pensioenwet tonnen meer kost, daarvan het grootste gedeelte terechtkomt — en ik gun hun dat gaarne — in de zakken der onderofficieren.

En wanneer men de positie van de onderofficieren nu gaat vergelijken met ambtenaren van de belastingen, zooals de heer Seret heeft gedaan, die er op wees dat de kommiezen nu voor een deel met hen gelijk staan, doch nà de verbetering, die het gevolg zal zijn van het gisteren door de Tweede Kamer goedgekeurde voorstel, in veel betere conditie komen, — of met de positie van de Rijksveldwacht, dan moet ik zeggen, dat ongelijke grootheden tegenover elkander worden gebracht. Want zij, die kommies worden, worden dat voor hun leven, en zoo is het ook met de Rijksveldwacht. Maar de jongelieden, die veelal tusschen hun 20ste en 22ste jaar onderofficier worden, hebben niet een stand gekozen, waarin zij het grootste deel van hun verder leven behoeven te blijven.

De nieuwe pensioenwet bevordert, voor de onderofficieren, een kort verblijf in het leger. Sedert 1 Maart 1903 is deze wet in werking en nu reeds hebben 266 onderofficieren, waarvan 13 pct. jonger dan 35 jaar en 60 pct. tusschen 35 en 41 jaar, met pensioen en reserveplicht het leger verlaten, terwijl het uit den aard der zaak te verwachten is, dat de gemiddelde leeftijd, waarop van de gunstige bepaling dezer wet gebruik wordt gemaakt, nog dalen zal.

Daarvan is het gevolg, dat er een strooming is gekomen van beneden naar boven in den onderofficiersstand; er zijn tal van sergeant-majoors en adjudanten uitgegaan, waardoor anderen die plaatsen konden innemen. Wanneer men het belang van het leger goed inziet — de heer van Dedem heeft dat zeer juist gezegd — dan moeten niet alle onderofficieren blijven; dan moet het algemeene streven er niet op gericht zijn om iemand, die in dienst is, zijn geheele leven in dienst te houden. Zeker, wij hebben een kern noodig van oudere onderofficieren die blijven, maar daarnaast moet er een categorie zijn; voor welke de onderofficiersstand een doorgang is, waarna op vrij gemakkelijke wijze een plaats in de burgermaatschappij wordt gevonden. De strooming van deze categorie is van veel belang voor het reservekader en voor de landweer.

Ten aanzien van wat de geachte afgevaardigde uit Zwolle heeft gezegd omtrent het capitulantenstelsel, ben ik van oordeel, dat wij moeten trachten te komen tot een stelsel, dat naast of met wijziging van de Pensioenwet een toestand in het leven roept, waarbij nog jongere onderofficieren, bijv. na 10 of 12 jaar dienst zonder of met een klein pensioen het leger kunnen verlaten, wanneer zij aan zekere eischen voldoen en in de burgermaatschappij een behoorlijk bestaan kunnen vinden.

Intusschen is de oplossing van het capitulantenstelsel niet gemakkelijk. Ik heb in de Memorie van Antwoord gezegd, dat ik te dien opzichte in overleg ben getreden met mijn ambtgenooten van Koloniën en Marine.

Dit overleg is thans zoover gevorderd, dat al zeer spoedig een poging bij de andere ambtgenooten zal kunnen worden gedaan, om van hen de beschikbaarstelling voor onderofficieren, te verkrijgen van een zeker aantal Rijksbetrekkingen.

Intusschen wensch ik de verzekering te geven, Mijnheer de Voorzitter, dat ik de belangen van de onderofficieren, ook wat de soldij betreft, niet uit het oog zal verliezen.

De heer Seret wees er op dat een sergeant, die zes jaar dienst heeft, alles bijeen slechts f 611 in het jaar verdient, en dat het voor zulk een onderofficier zoo moeilijk is, in zijn positie te leven als hij een gezin met kinderen heeft. Ik doe daartegen opmerken dat eerst als een onderofficier als zoodanig 6 dienstjaren heeft, het oogenblik is aangebroken dat hij in het huwelijk mag treden, zoodat er dan nog wel enkele jaren zullen verloopen, eer de door den geachten afgevaardigde gedachte toestand is gevormd. Daarbij komt dat voor dezen onderofficier nu toch de kans ontstaat om binnen betrekkelijk korten tijd tot een hoogeren rang op te klimmen.

En als men eenmaal sergeant-majoor of adjudant-onderofficier is, dan is de vergelijking niet zoo ongunstig als de heer Seret het wel heeft doen voorkomen.

Ik heb hier voor mij een artikel uit het *Handelsblad* van 9 December dat de positie van onze onderofficieren behandelt en waarin een berekening voorkomt van de soldij, de vergoeding voor kleeding, het brood, de huishuur, enz. Voor een sergeant-majoor komt de schrijver tot een inkomen van f 850 en voor een adjudant-onderofficier tot f 1015 's jaars. Bovendien hebben zij dan nog de vrije geneeskundige hulp voor zich en hun gezin. Deze toestand is mijns inziens toch niet zoodanig dat men op het oogenblik verbetering urgent zou moeten noemen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Tydeman heeft de **comptabiliteit** ter sprake gebracht en **het Verslag van de Staatscommissie** met het gevolg dat daaraan is gegeven.

Hij heeft er in de allereerste plaats op gewezen, dat een goede administratie voor het leger noodzakelijk is.

Ik ben dit volkomen met hem eens, en met den heer Verhey, die zich daarbij aangesloten heeft.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd: de Minister is niet gelukkig geweest met de afdeeling Comptabiliteit.

Ik erken dit gaarne; ik ben dat niet geweest, al heb ik het goede gewild.

Zooals in de Memorie van Antwoord is medegedeeld is aanvankelijk wel degelijk getracht iemand te vinden, die dadelijk zou aan het hoofd kunnen komen van een door hem te organiseeren afdeeling, waarin de algemeene comptabiliteit en de leger-administratie, die eigenlijk ook comptabiliteit is, behandeld konden worden.

Het is hier de plaats niet om mede te deelen welke personen ik daartoe heb aangezocht, met wien ik in deze overlegd heb.

Het is, Mijnheer de Voorzitter, niet een reden van financieelen aard geweest, maar andere redenen hebben aanleiding gegeven om mij te doen besluiten aanvankelijk tot de oprichting over te gaan van een afdeeling Algemeene comptabiliteit, naast de

bestaande afdeeling Militaire administratie. Ik stelde mij voor om, zoodra het reglement op de administratie was herzien, de reorganisatie tot stand te brengen. Onder die omstandigheden is de persoon, die later gebleken is een ontrouw ambtenaar te zijn, aan het hoofd van de nieuwe afdeeling gesteld.

Vraagt men mij, of ik dit gedaan heb, omdat ik voor dien man zoo groote sympathie had, dan antwoord ik: neen, eerder het tegendeel; maar ik vond daarin geen aanleiding om ten slotte geen gevolg te geven aan het voorstel om hem als hoofd der nieuwe afdeeling voor te dragen, toen hij daarvoor door den betrokken ambtenaar, onder wien hij jaren had gewerkt, werd aanbevolen en ook door anderen alleszins bekwaam werd geacht. Dat hij ontrouw is gebleken, heeft met zijn benoeming tot chef van de nieuwe afdeeling niets te maken. Dit staat daar geheel buiten, daar de ontrouw is gepleegd in de betrekking die hij te voren als ambtenaar van den huishoudelijken dienst bekleedde. Het heeft mij intusschen innig leed gedaan te zien dat iemand, die zoo opgeklommen was, zich zoo kon vergeten, als deze persoon heeft gedaan.

En wat zal er nu verder gebeuren? Op dit oogenblik is de toestand zoo, dat alles wat de algemeene comptabiliteit betreft van de Iste, IVde, Vde en VIIIste afdeelingen — zijnde de afdeelingen secretariaat, artillerie, genie en militaire administratie — is vereenigd in de IXde afdeeling; daarnaast is de afdeeling administratie met een majoorkwartiermeester aan het hoofd, blijven bestaan.

In Juni l.l. is een commissie benoemd, waarin ook zitting heeft het tijdelijk waarnemend hoofd der IXde afdeeling, met opdracht om zoodra mogelijk voorstellen te doen tot herziening van het reglement der administratie.

Wanneer de geachte spreker vraagt of ik genegen ben aan die commissie op te dragen het ontwerp-reglement zóó in te richten, dat de inwendige administratie wordt afgeschaft, kan ik daarop niet onvoorwaardelijk in toestemmenden zin antwoorden. Ik wil wel het mogelijke doen, of liever een wenk geven dat deze zaak, zooals trouwens vanzelf spreekt, met den meesten ernst zal worden overwogen, maar het zou m. i. geen zin hebben aan de commissie te zeggen: de uitslag van uw overwegingen moet zóó zijn, dat de inwendige administratie verdwijnt.

Voor zoover ik het kan beoordeelen, Mijnheer de Voorzitter, is het vraagstuk niet zoo gemakkelijk als de geachte afgevaardigde denkt.

Wat de kleeding betreft, heeft het mij genoegen gedaan dat de geachte afgevaardigde uit Tiel zijn instemming heeft kunnen betuigen met het blijven bij het tweeledig stelsel, nl. dat aan de militie en aan de reserve Rijkskleeding wordt verstrekt, terwijl aan de vrijwilligers een vergoeding wordt gegeven voor aankoop en onderhoud van kleeding. Daar ik de bezwaren voelde, die altijd aan een tweeledig stelsel verbonden zijn, heb ik ernstig overwogen of er een ander stelsel mogelijk was, maar daardoor zouden andere moeilijkheden ontstaan, zoodat ik niet ben geslaagd een stelsel te vinden om ook aan de vrijwilligers kleeding van Rijkswege te verstrekken.

Het stelsel door de Staatscommissie aanbevolen, om aan de vrijwilligers eenvoudig nieuwe kleeding te geven zonder bepaling van drachttijd, gaat niet aan. Haar denkbeeld, om, bij de toepassing van zoodanig stelsel, aan de vrijwilligers zekere gunsten toe te kennen, wanneer zij zuinig op hun kleeding zijn, door hen bijv. toe te staan om des Zondags later tehuis te mogen komen enz., zou moeilijk te verwezenlijken zijn, vooral niet waar het bijv. ook onderofficieren gelden zou, die 20 of meer jaren in dienst zijn.

Nu wij toch aan de kleeding bezig zijn, wil ik gaarne aan den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer van Karnebeek, mededeelen, dat het mij aangenaam getroffen heeft, dat hij van oordeel is dat onze soldaten er zoo netjes uitzien. Het omgekeerde zou mij minder aangenaam geweest zijn. De geachte afgevaardigde moet echter niet vergeten, dat in de residentie de soldaten er meer speciaal net uitzien. Wanneer hij in een klein garnizoen kwam, zou zijn oordeel wel eenigszins anders luiden. Ik zal nu niet zeggen dat bijv. te Geertruidenberg, of in een ander dergelijk afgelegen en klein garnizoen de soldaten slecht gekleed zijn, maar er bestaat toch eenig verschil. Ons stelsel moge eenigszins duur zijn, tegen de invoering van het Fransche of Duitsche stelsel, vooral tegen het laatste, zou ik groot bezwaar hebben.

In Duitschland legt men een geheel nieuw parade-pak op, en verder zorgt het korps voor de kleeding. Ik zou dus weer krijgen korpskleedingmagazijnen, fondsen en wat dies meer zij, wat juist in den loop der jaren bij ons is afgeschaft, en te recht.

Dat goed gekleed zijn van de soldaten heeft naar mijn meening nog een andere goede zijde.

Het is, Mijnheer de Voorzitter, niet alleen aangenaam voor het oog, maar het is ook goed voor de opvoeding van den man; het leert hem in dienst iets, wat hij ook mede naar huis kan nemen: dat is netjes voor den dag te komen en zorg te hebben voor zijn goed.

En nu **de legerorganisatie.**

De heer Seret, bij wien zich hebben aangesloten de heeren Tydeman en Verhey, heeft er op gewezen, dat het zoo'n bezwaar was om die Nota met toelichtenden staat, die ik dezer dagen aan de Kamer heb toegezonden om ter griffie neder te leggen, in dezen drukken tijd na te gaan. Ik kan mij dat best begrijpen, Mijnheer de Voorzitter, ik zie zelfs niet in, hoe het mogelijk is, dat de leden al de Memoriën van Antwoord lezen kunnen, die dezer dagen inkomen, laat staan dus die bescheiden er bij. Intusschen zullen er wellicht enkele leden geweest zijn, die den tijd hebben kunnen vinden om de Nota na te gaan. Ik wensch echter te zeggen, dat op het oogenblik de Kamer door de gelden, die zij ten vorige jare heeft toegestaan voor het 9de regiment infanterie, hoogstens gebonden is voor de twee nader op te richten regimenten infanterie, voor één waarvan nu gelden zijn uitgetrokken.

Zij is voor de toekomst nog geheel vrij ten aanzien van de vorming van een vierde divisie. De beslissing daarover komt pas aan de orde, zoodra de gelden worden aangevraagd voor den divisiestaf en voor de uitbreiding van de cavalerie en van de bereden artillerie, hoewel ik van oordeel ben, dat een en ander bij de uitbreiding van het leger noodig is.

Het ligt in mijn bedoeling om het volgend jaar bij de aanvrage voor een eerste uitbreiding der cavalerie en der bereden artillerie, te zorgen dat de Kamer een maand of drie te voren de stukken, die nu ter griffie liggen, gedrukt voor zich zal hebben, natuurlijk, wanneer dat noodig mocht blijken, zoodanig gewijzigd als mij wenschelijk voorkomt.

De heer Verhey heeft gevraagd, of het in de bedoeling lag de organisatie inmiddels tot stand te brengen op den voet als nu voor de genietroepen is geschied. Na hetgeen ik gezegd heb, zal de geachte afgevaardigde wel begrepen hebben dat zulks niet in de bedoeling ligt. De reorganisatie van de genietroepen staat in verband met de exploitatie-compagnie, waarmede de Kamer heeft ingestemd.

Ik kom thans, Mijnheer de Voorzitter, tot de **uitvoering van de Militiewet 1901**, waarbij ik als bijzondere punten wil behandelen: **kadervorming, reservekader** en **voorbereidend militair onderricht.**

Ik zal niet komen in het debat over de wordingsgeschiedenis van de Militiewet, dat gevoerd is tusschen de heeren Tydeman en Verhey, maar mij bepalen tot de bespreking van de aangeduide punten, en met het laatste, het voorbereidend militair onderricht, beginnen.

Daarvan heeft de heer Duymaer van Twist o. m. gezegd, dat, als men zou willen, er wel meer belangstelling en grootere deelneming zou zijn. Hij heeft er op gewezen, dat er in plaats van 16 000 jongelieden wel 40 000 aan die oefeningen zouden kunnen deelnemen.

Nu moet ik opmerken, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister van Oorlog door het beschikbaar stellen van instructeurs, door het betalen van huur van de lokalen enz. wel veel kan doen, maar dat hij met geen mogelijkheid de jongelieden kan dwingen, of zelfs oproepen, om aan de oefeningen deel te nemen. Het wil mij voorkomen, dat de betere bekendheid van de Militiewet nadeelig heeft gewerkt op den lust tot deelname aan het voorbereidend onderricht.

Toen de Militiewet pas in werking kwam, hebben velen ge-

dacht: met 4 maanden kan ik er af zijn, want des te minder lasten des te beter. Hoe kom ik nu bij de viermaanders? Door voorbereidend militair onderricht. Vele jongelieden hebben dan ook het diploma gekregen. Maar het feit heeft zich daarna voorgedaan, dat er bijv. in een plaats 5 personen waren die allen het diploma hadden, terwijl er slechts één bij de viermaanders is kunnen komen. En zoo is het op vele plaatsen gegaan, omdat de wet nu eenmaal bepaalt, dat de viermaanders over alle gemeenten moeten worden verdeeld. Dat kan ik niet veranderen en bovendien de opgewektheid om veranderingen in de Militiewet voor te stellen is bij mij voorshands ook niet bijzonder groot.

Als er thans bijv. 10 jongelui op een plaats zijn, dan redeneert men: wellicht komt er slechts één van ons bij de viermaanders; de kans is dus gering, wij besparen ons de moeite daarvoor den geheelen winter elke week een paar malen op te komen. Men kan het betreuren, maar zeker is in vele gevallen zoo geredeneerd.

Verder heeft die geachte afgevaardigde de opmerking gemaakt, dat de uren niet goed waren gekozen en de lokalen zooveel te wenschen overlieten. Mijnheer de Voorzitter, daarin zit juist de zaak. Wanneer het voorbereidend onderwijs kon worden gegeven, in den zomer, over dag en in de open lucht, dan zou men heel wat verder opschieten, dan wanneer het, zooals nu, moet gegeven worden in winteravonden, soms bij gebrekkig licht, en in lokalen die dikwijls ook te wenschen overlaten, en waarin moet worden geëxerceerd en gemarcheerd.

Wat naar mijn meening in de toekomst alleen afdoende verbetering kan aanbrengen, dat is de georganiseerde landweer. Immers wanneer deze eenmaal tot stand gekomen is, dan zullen daarbij zijn, officieren en onderofficieren die ook zomers beschikbaar kunnen zijn om voorbereidend onderricht te geven.

Wat betreft de onderofficieren van het reservekader, die in dit jaar ten getale van 162 aan de oefeningen deelnemen, kan men zeggen, dat het allen ervaren onderofficieren zijn, die toch uit het vroeger door hen geleerde zullen hebben onthouden, dat zij aan eerstbeginnenden een behoorlijke opleiding kunnen geven. En wat betreft de enkele militie-onderofficieren die onderrichtten, dat zijn onderofficieren die door langdurig verblijf onder de wapenen bij uitzondering kunnen worden aangewezen.

De heer Tydeman heeft voor de voorbereiding van de viermaanders twee hoofdzaken op den voorgrond gesteld, schietonderricht en gymnastiek.

In hoofdzaak ben ik dat met den geachten afgevaardigde eens. Het eigenlijk militaire onderricht moet niet worden overschat. Het is natuurlijk heel wat anders de jongelieden regelmatig dagelijks te oefenen of een paar keer in de week, waarbij zij niet aan de discipline zijn onderworpen. Het is dan ook zeker dat de graad van militaire geoefendheid die 's winters wordt verkregen, in betrekkelijk korten tijd kan behaald worden, als men onder de wapenen is, vooral als men lichamelijk goed ontwikkeld is en zooveel doenlijk schietonderricht ontvangen heeft.

Nu deed het den heer Tydeman leed, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken zich op 4 December jl. had uitgelaten in een zin, die hem weinig verwachting gaf voor de toekomst wat betreft de bevordering van het militair onderricht. Ik kan uit het toen gezegde geen mindere belangstelling afleiden, doch het is en blijft een zeer moeilijke quaestie. Het gymnastiekonderwijs moet, wil het goed doel treffen, in de jeugd aanvangen. Er bestaat toch een groot onderscheid tusschen dit onderwijs en tusschen dat hetwelk gegeven wordt aan jongelieden van 18—20 jaar; bij velen van wien de beenen al te stijf en in het algemeen de spieren te weinig of niet in goede richting ontwikkeld zijn. Maar ik verklaar nog nader te willen onderzoeken of het gymnastiek onderwijs kan vereenigd worden met het voorbereidend militair onderricht.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde aangedrongen op het aanleggen van zooveel mogelijk schietbanen en daarbij niet te veel op te zien tegen de kosten.

Maar wij hebben de schietoefeningen tot verhooging van 's lands weerkracht, waarvoor dezen zomer weder behoorlijk gelegenheid is opengesteld. Toch heb ik in de Memorie van Antwoord moeten vermelden, dat in verschillende garnizoenen geen enkel liefhebber heeft deelgenomen. Wat kan ik, als Minister van Oorlog, meer doen dan de gelegenheid geven, patronen verstrekken, een en ander behoorlijk bekend te maken en zorgen dat men bij aankomst, zonder wachten, schieten kan?

Ik zal beproeven door wijziging van de regeling voor het uitloven van prijzen, daaraan nog iets te doen, maar ik ben ook hier weder van meening, dat de locale oefeningen der landweer, die meer moeten bestaan in schieten dan in exerceeren, daartoe de aangewezen gelegenheid zullen geven. Overigens ben ik zeer gaarne bereid, Mijnheer de Voorzitter, zoover de begrooting dit toelaat, voor aanleg, verbetering en onderhoud van schietbanen de bijdragen te geven, die worden gevraagd, terwijl ik er tevens reeds op bedacht ben geweest te trachten het daarheen te leiden, dat de schietbanen der schutterijen niet gelijk met de schutterijen verdwijnen, maar komen onder het Departement van Oorlog, om, zij het dan ook met opoffering van kosten, goede gelegenheden te behouden voor de schietoefeningen.

De heer Duymaer van Twist heeft nog opgemerkt, dat dezen winter de uren niet goed zijn geregeld omdat ook oefeningen over dag plaats hadden. Dit was mij bekend. Juist door die daguren kan het onderricht meer vruchtdragend zijn. Voor zoover mij bekend is, zijn in het algemeen geen bezwaren hiervan ondervonden.

Ik heb in de Memorie van Antwoord gezegd, Mijnheer de Voorzitter, dat het **reservekader** en het **militiekader** niet kunnen worden gemist bij de uitbreiding die het leger zal ondergaan en om te voorzien in de behoorlijke encadreering van de landweer. Wanneer ik uit die twee moet kiezen, moet ik bekennen, dat ik, wanneer het mogelijk was om uit het militiekader even goed officieren te krijgen als onderofficieren en korporaals, liever het militiekader heb, omdat dit het groote voordeel aanbiedt, dat de officieren, onderofficieren en korporaals, die daaruit voortkomen, naar de landweer overgaan, hetgeen bij het reservekader uit den aard der zaak niet of slechts voor een deel van den duur van den landweerdiensttijd vaststaat.

Op de reserve-officieren is anders niet van toepassing, wat in de Memorie van Antwoord staat, dat de lust tot reëngageeren niet groot is. Dit slaat meer op degenen die geen officier zijn geworden. Van degenen die dit wel zijn geworden, is het aantal dat den dienst heeft verlaten betrekkelijk gering.

Toch zal het noodig zijn ten opzichte van deze officieren doortastende maatregelen te nemen, ten einde te voorkomen dat zij het leger verlaten.

Het betreft de bevordering tot eerste-luitenant. De Reservewet bepaalt dat de tweede-luitenant verplicht is om het andere jaar hoogstens 36 weken op te komen, en dat men om 1ste-luitenant te worden 9 maanden werkelijken dienst moet hebben.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, volgens dezen eisch moet een tweede-luitenant, die behoorlijk aan eerstgenoemde verplichting voldoet, 11 jaren wachten, alvorens in aanmerking te komen eerste-luitenant te worden. Een ontwerp van wet om op meer punten de Reservewet te wijzigen, is in eerste instantie gereed, maar mocht blijken dat de behandeling hiervan te lang zou duren, dan zal ik een afzonderlijk wetsontwerp indienen, uitsluitend deze bevorderingsquaestie behandelende.

De heer Verhey heeft zijn instemming betuigd met het plan om bij evenbedoeld wetsontwerp ook de positie van den reserveofficier die voor een raad van onderzoek moet komen, beter te regelen, namelijk op den voet als in de Bevorderingswet voor de landmacht is aangegeven.

De geachte afgevaardigde heeft daaraan echter vastgeknoopt de opmerking dat iets als hetgeen te Amersfoort met een reserveofficier heeft plaats gehad, zeer nadeelig op de toetreding tot het reservekader zou kunnen werken. Hij zeide dat het onderzoek voor den raad wel behoorlijk geleid was, daarvoor stond hem borg het hoofd van den raad, maar het vooronderzoek had te wenschen overgelaten.

Ik ben dit niet met hem eens; dat zou ook mij persoonlijk raken, want de Minister van Oorlog bepaalt of iemand voor den raad van onderzoek zal komen.

Terugkomende op het reservekader, hebben sommigen mij den wensch te kennen gegeven, dat ik nogmaals zou overwegen, om ook voor het eerste en tweede jaar twee tijdvakken te geven.

Vooreerst wil ik opmerken, dat er twee tijdvakken zijn: een lang in Juli en een kort in December.

Ik zal nog wachten alvorens deze zaak nader in overweging te nemen, omdat ik van meening ben, dat het viermaandenstelsel thans minder invloed op de toetreding tot het reservekader hebben zal, dan het vorige jaar het geval was.

Zoo zijn er in den loop van dit jaar velen in het leger gekomen als 4-maanders, die, hadden zij vooruit geweten, dat zij voor het blijvend gedeelte zouden worden aangewezen, vermoedelijk wel reservist waren geworden.

Naast het reservekader is het **militiekader** besproken. De staat, bij de Memorie van Antwoord overgelegd, zal den heeren de overtuiging gegeven hebben, dat er geen quaestie is van een onvoldoend getal korporaals en onderofficieren, maar dat de verwachting ten aanzien van het aantal adspirant-militie-officieren tot nu toe op een teleurstelling is uitgeloopen.

Ik ben van meening, dat te weing jongelieden doordrongen zijn van de noodzakelijkheid, om offervaardig te zijn in het belang van het leger, dat moet dienen om de orde te handhaven en de vrijheid van het land te verdedigen.

Wij moeten afwachten, Mijnheer de Voorzitter, of een volgend jaar betere resultaten verkregen zullen worden.

De proef is dit jaar genomen onder zeer moeilijke omstandigheden, aangezien al dadelijk de dienst van 8 maanden met 2 maanden is verkort. Het is op dit oogenblik nog geheel en al een proef en vandaar dat de regeling voor de artillerie op sommige punten verschilt met die der infanterie.

Het is vooral daarom moeilijk omdat, hoewel men bij de opleiding uit den aard der zaak de practische vorming in het oog houden moet, toch de tijd van $8^1/_2$ maand en vooral van 4 maanden en nog 4 maanden blijvend gedeelte, te kort is om jongelieden tot officier op te leiden, met den waarborg dat ze werkelijk als militie-officier behoorlijk in het leger hun functie zouden kunnen vervullen.

De vraag nu of het beter is de opleiding achtereen te geven, of intermitteerend te laten dienen is ook niet zoo gemakkelijk op te lossen.

Zoo zou misschien, bij wijze van proef, ook voor de infanterie, een regeling zijn te treffen als bij de artillerie is ingevoerd, nl. dat de adspirant door een verblijf van 1 of hoogstens 2 maanden langer achtereen onder de wapens, dadelijk na zijn eerste verblijf als officier kon weggaan. Volgens de thans bij de infanterie geldende regeling, dient de adspirant eerst 11 maanden; hij gaat met Februari met groot verlof, volgt daarop een wintercursus en komt het volgend jaar onder de wapenen, om eerst dan officier te worden, zoodat er veel tijd verloopt eer de officiersrang wordt bepaald, iets wat, zooals de geachte afgevaardigde uit Tiel te recht opmerkte, een nadeel is.

Mijnheer de Voorzitter! Misschien is te overwegen of bij wijze van proef beide stelsels gecombineerd zijn te volgen, doch hoe dit zij, ik ben diep doordrongen van de noodzakelijkheid goede militie-officieren te vormen, en zal mitsdien niet nalaten te overwegen in welke richting wij moeten gaan om dat doel te bereiken.

Wanneer echter uit het *Nieuws van den Dag* een stuk wordt voorgelezen, zooals de heer Duymaer van Twist deed, om aan te toonen dat het *ook nu* weder zal mislukken, en men daarbij wijst op een mislukking van 20 jaren geleden, dan antwoord ik, dat de toestand van toen niet met den tegenwoordigen mag worden vergeleken. Destijds ontbrak de stof voor militie-officieren in het leger, thans moet zij er zijn.

Ik kom nu, Mijnheer de Voorzitter, tot de **toepassing van art. 106** der Militiewet. Ik heb dat artikel nooit mooi gevonden; integendeel, zelf met een groot vrijheidsgevoel bezield, heb ik indertijd in de *Militaire Spectator* gezegd: het is een noodmaatregel, die eigenlijk niet in de wet moest staan. Toch kan ik mij voorstellen, dat hij als veiligheidsklep is opgenomen.

Door de heeren Tydeman en Verhey is opgemerkt dat bij de toepassing van art. 106 eene fout begaan is, en dat wij zijn gekomen in strijd met de wet.

Het Kon. besluit van 3 November 1902 n°. 26, waarin o. m. is bepaald, dat er adspirantenklassen zullen zijn, waarvan *de helft*, zoo mogelijk, geschikt moet zijn om opgeleid te worden tot sergeant en *een vierde* de geschiktheid moeten bezitten om opgeleid te worden tot officier, heeft, zoo werd gezegd, aanleiding gegeven, dat er aangewezen zijn, die niet aangewezen hadden mogen worden, omdat er een voldoend aantal geschikten was, om opgeleid te worden voor een graad.

Wanneer dat werkelijk zóó is, dan moet ik beginnen met op te merken dat geen der jongelieden daardoor nadeel heeft geleden. De volgende regeling is namelijk gevolgd.

De compagniescommandanten hebben opgaven gemaakt van de lotelingen, die geschikt geacht werden om tot kader te worden opgeleid en dat wel voor zoover mogelijk in volgorde van de mate van geschiktheid en met aanduiding voor welken graad.

Die opgaven zijn aan de korpscommandanten gezonden, die daarna over de samenstelling van de klasse beslisten, rekening houdende met de mededeeling, of de personen al dan niet zich hadden opgegeven om voor de kadervorming te worden bestemd.

Nu zijn werkelijk bij de samenstelling der klassen eenigen aangewezen, die geschikt waren voor opleiding tot officier, hoezeer er anderen waren, die zich hadden aangemeld en wien de geschiktheid voor opleiding tot sergeant niet kon worden ontzegd. Dit is geschied, niet om de betrokken jongelieden te dwingen tot officiersopleiding, maar wel om ten slotte onder de militie-sergeanten stof te hebben, daarvoor geschikt.

In zoover daarmede werkelijk in strijd met art. 106 zou gehandeld zijn, moge dienen, dat die jongelieden geen schade hebben geleden, omdat zij die tot officier worden opgeleid, zooals de heeren uit die regeling hebben gezien, eerst eene vrijwillige verbintenis hebben moeten teekenen.

Degenen die aangewezen waren, omdat zij aan die hoogere eischen voldeden, maar niet genegen waren daartoe over te gaan, zijn in de gelegenheid gesteld om na te loten voor het blijvend gedeelte, en wanneer zij niet tot dat blijvend gedeelte behoorden, zijn zij naar huis gegaan.

Het heeft mij intusschen leed gedaan van den geachten afgevaardigde uit Tiel te moeten hooren, dat de bedoelde bepaling van het Koninklijk besluit in strijd zou zijn met de wet. Ik heb echter, volkomen te goeder trouw, tot nu de zaak zóó opgevat, dat art. 106 in het algemeen vrijheid liet tot aanwijzing voor kaderopleiding, ook op zoodanigen voet dat stof voor officierenvorming werd verkregen.

De heer **Verhey**: Er wordt alleen gesproken van graad.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Goed, maar ik heb de beteekenis van het woord niet zoo eng opgevat. Buitendien is nader aangenomen dat graad en rang hetzelfde zijn; bij de nieuwe militaire straf- en tuchtwetten is dat woord „graad" verdwenen en wordt alleen gesproken van „stand" en „rang".

Intusschen geloof ik gaarne het de bedoeling is geweest van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, toen hij indertijd het art. 106 voorstelde, om enkel aan te wijzen voor opleiding tot sergeant of korporaal, maar ik zal dat verder nagaan en zien wat ten deze is te doen.

Voor het overige is wellicht een enkele maal afgeweken van de dezerzijds gestelde regels. Waar het hier een nieuwe zaak gold en men met een groot aantal personen en autoriteiten te doen had, is dat verklaarbaar, doch ook in die gevallen is door naloten nadeel voor de betrokken personen voorkomen. Het voorafgaande kan tevens strekken tot beantwoording van den geachten afgevaardigde uit Tilburg, die gevraagd heeft wat de reden tot naloting is geweest.

Ik zal hiermede van het militiekader en van de militie-officieren afstappen. Ik zou daarover nog lang kunnen spreken, maar waar het hier een proef geldt, zal ik mij bepalen tot herhaling van de verzekering, dat ik de zaak met de meeste belangstelling zal blijven volgen en zoo noodig en mogelijk gebruik zal maken van de wenken, door de geachte afgevaardigden ten beste gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Over **de herhalingsoefeningen** kan ik kort zijn. De geachte afgevaardigde uit Hoogezand heeft nog eens gewezen op de lichting van 1897 en op het onbehoorlijke, zooals hij zeide, dat die mannen, niettegenstaande zij meestal huisvader waren, zijn opgeroepen. De geachte afgevaardigde

zeide dat nu duidelijk was gebleken, hoe te recht die mannen tegen hun oproeping in verzet waren gekomen.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, als alles ware geloopen zooals dat behoorde, dan zouden twee lichtingen opgekomen zijn voor de groote manoeuvres en de lichting 1897 eerst daarna in October na het vertrek van de viermaanders. Zij zou dan uitstekend geoefend zijn kunnen worden, omdat men zich daarop alleen had kunnen toeleggen.

Maar wat is het geval geweest? De lichting 1902 was dezen zomer reeds enkele maanden langer dan normaal onder de wapenen. Zij zou hebben moeten blijven tot het einde van Augustus ongeveer, omdat de jongste lichting nog niet genoeg geoefend was, om ook dienst te doen.

Wat is daarom bij uitzondering gedaan? De lichting 1897 is toen opgeroepen, vroeger dan aanvankelijk was bepaald, vooreerst om geoefend te worden en ten tweede om gedurende enkele weken in den dienst te voorzien. Ten gevolge van dezen maatregel is de lichting 1902 eerder naar huis kunnen gaan.

Dit is zeker een nadeel geweest voor de geoefendheid van de lichting 1897, maar waar dat offer is gebracht voor een zoo groot belang, had ik niet gedacht, dat de heer ter Laan mij daarover hard zou vallen.

Mijnheer de Voorzitter! Tot dezen geachten afgevaardigde moet ik nu nog een enkel woord spreken over **de behandeling der miliciens.**

Ik heb in de Memorie van Antwoord vrij uitvoerig en geheel oprecht medegedeeld de inlichtingen, die ik kon geven ten aanzien van de aangevoerde gevallen. Dat er minder goede handelingen hebben plaats gehad, zooals te Utrecht, in het hospitaal hier ter stede en in den Bosch, ik heb dat niet alleen betreurd, maar ik heb er mij ook zeer aan geërgerd en ik wil wel verklaren, niet in gebreke te zijn gebleven, te doen wat in het vervolg kan medewerken om dergelijke misstanden te voorkomen.

Het zijn en blijven echter — dat moet ik er dadelijk bijvoegen — uitzonderingen, als men in aanmerking neemt het groote aantal officieren dat ons leger telt.

Wanneer de geachte afgevaardigde vreest, dat wij zoo langzamerhand zullen geraken in den toestand, zooals wij in den laatsten tijd in de bladen van elders vermeld vonden, dan deel ik die vrees niet, en ben ik buitendien van oordeel, dat de door hem bedoelde feiten ook wel tot de uitzonderingen zullen behooren.

De geachte afgevaardigde heeft enkele gevallen meer speciaal besproken. Onder andere het geval van den luitenant Lakerveld de Heus en van den reserve-sergeant Jonkers. Bedoelde officier heeft zich ten opzichte van den milicien Reelick zeer misdragen, doch hetgeen de geachte afgevaardigde ons heeft voorgelezen, is een deel van de waarheid, maar ook slechts een deel, en dat zeg ik op grond van de wetenschap, die ik heb kunnen opdoen door inzage van alle bescheiden. Die luitenant is niet voor straf overgeplaatst; er is in de Memorie van Antwoord duidelijk vermeld, dat hij hoogst ernstig disciplinair gestraft is. Hij werd overgeplaatst omdat het beter was, dat hij uit Utrecht wegging; verder is hij gepasseerd en bij een volgende promotie eerste-luitenant geworden; ook dat passeeren was op zich zelf geen straf, maar wel een gevolg van de straf. De vraag heeft zich voorgedaan of er aanleiding bestond om hem voor de tweede maal te passeeren, en die vraag is op grond van rapporten ontkennend beantwoord.

Had de reserve-sergeant Jonkers een tevredenheidsbetuiging moeten hebben, of is hij buitengewoon zwaar gestraft? Het een noch het ander, Mijnheer de Voorzitter. Niet in het inbrengen van de klacht, maar in de wijze waarop hij dit gedaan heeft, was de fout gelegen. Wanneer de sergeant Jonkers bijv. naar zijn eigen compagnies-commandant ware gegaan en het geval had gerapporteerd, omdat de milicien zelf het niet wilde doen, dan zou het einddoel tegenover den luitenant hetzelfde, en zouden voor Jonkers zelf de gevolgen geheel anders geweest zijn. En wanneer men dat betwijfelt, zeg ik, dat mij een ander geval bekend is — dat ik niet noemen zal — waarin op klacht van een militair een vrij oud officier streng is gestraft en de klager zelf er geen nadeel van heeft ondervonden.

De goede bedoeling van Jonkers aannemende, is zijn fout geweest, dat hij zich langs omwegen in het bezit heeft gesteld van een verklaring, en deze toen in een dagblad, waarvan de keuze minder gelukkig was, publiek heeft gemaakt. Daarom en om zijn houding bij het onderzoek is hij gedegradeerd.

De heer van der Zwaag vraagt nu, of hij terstond overgeplaatst is geworden of pas nu het Hoog Militair Gerechtshof heeft verklaard, dat die straf gerechtvaardigd was. Het eerste is het geval. Jonkers is terstond overgeplaatst na de degradatie, ook *al reclameerde hij tegen de opgelegde straf.* Hij is gedegradeerd door den kolonel, en zoodra zulks geschiedt, wordt de gestrafte teruggesteld. Reclameeren is zijn recht, maar hij moet zijn straf ondergaan, dat staat thans nog onvermijdelijk vast. Eerst bij invoering van de nieuwe, ten vorigen jare hier aangenomen wet op de krijgstucht, komen er andere regelen, waardoor bij reclame tegen een straf van degradatie een afwachtende houding wordt aangenomen en de strat eerst na de beslissing op het beklag wordt ten uitvoer gelegd.

De geachte afgevaardigde heeft zich er verder over beklaagd, Mijnheer de Voorzitter, dat in de Oranje-Nassau-kazerne verboden zijn de geschriften, uitgegeven door den Bond van miliciens en oud-miliciens.

Ik ken de brochure waarop de geachte afgevaardigde doelde, niet, maar ik kan best begrijpen dat die verboden is, al heb ik ze niet gelezen. Men moge zeggen dat men enkel streeft naar verbetering, naar het wegnemen van misstanden en allerlei soort mooie woorden bezigen, maar hetgeen wij in den loop van de laatste 12 maanden hebben gezien, heeft ons geleerd dat op die wijze, en onder die leuze heel wat anders doorgaat.

Bij al die mooie statuten komt het voornamelijk neer op het oude spreekwoord: le ton fait la musique.

Het staat bij mij vast, dat alles wat van dien kant komt, al moge het gaan onder de leuze van het streven naar verbetering, in hoofdzaak geen ander doel heeft, dan het ondermijnen van de tucht en het opwekken van ontevredenheid. Dit streven van den Bond van miliciens en oud-miliciens, Mijnheer de Voorzitter, is luid uitgesproken en gebleken, niet eens maar meermalen. En dit is ook de reden geweest waarom in een zekeren tijd van dit jaar het bijwonen van de vergaderingen van dien bond aan alle militairen verboden werd.

Verder heeft de geachte spreker iets in debat gebracht, dat mij niet alleen heeft bevreemd, maar ook leed heeft gedaan. Hij is zoo vrij geweest hier den naam te noemen van een hoofdofficier van het Nederlandsche leger, die in een korten tijd 22 gegradueerden zou hebben gedegradeerd. Hij heeft dien hoofdofficier met naam genoemd.

Dat vind ik nu iets, dat ik van den heer ter Laan niet zou hebben verwacht.

Had hij mij vooruit gezegd, dat hij het doen zou, dan had ik mij er door onderzoek op kunnen voorbereiden, en dan ware het iets anders geweest, maar om iemands naam op deze wijze in debat te brengen, daartegen teeken ik ernstig protest aan, vooral waar het een hoofdofficier geldt van wien ik overtuigd ben, dat hij niemand zal terugstellen als het niet in alle opzichten is verdiend. Of het waar is, dat die hoofdofficier er 22, later zijn het 24 geworden, gedegradeerd heeft, kan ik niet zeggen, want ik heb er hoegenaamd niets van vernomen.

De heer **ter Laan.** Ik heb geen antwoord gevraagd.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Dat kan wel zijn, maar gij hadt het niet moeten zeggen. Als men op die wijze over een hoofdofficier in de Staten-Generaal spreekt, ben ik verplicht daartegen op te komen; wanneer een hoofdofficier hier niet is, mag men zijn naam niet in debat brengen, zeggende, dat hij 22 menschen onrechtvaardig gedegradeerd heeft.

De heer **ter Laan.** Ik heb niet gezegd dat alle 22 degradatiën onrechtvaardig waren. Ik noemde alleen het getal gedegradeerden.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Als hij de degradatiën rechtvaardig heeft toegepast, is het een bewijs dat die 22 gegradueerden niet geschikt waren voor hun rang, en als zij even braaf zijn als die onderofficier of korporaal, die met zijn mindere in een drankgelegenheid is gegaan en geld van

hem heeft aangenomen, heeft die kolonel wel moeten degradeeren. Ik constateer dat die kolonel behoort tot die hoofdofficieren, die, ten volle van hun plicht bewust, door mij niet in staat worden geacht iets te doen dat niet rechtvaardig is.

Eindelijk moet ik nog een zaak aanroeren. De heer ter Laan heeft gevraagd: doet gij dan niet dadelijk onderzoek, als een of ander omtrent militaire toestanden in de couranten voorkomt?

Ja, in veel gevallen doe ik dat; maar het is mijn gewoonte niet en ik ben ook niet voornemens om op elk anoniem stuk dat in een courant verschijnt, terstond een onderzoek te doen instellen.

Ik ben niet overtuigd, dat dergelijke stukken, waarin de zaken veelal zeer overdreven voorgesteld worden, tot verbetering van toestanden kunnen strekken. Wel ben ik volkomen bereid om, wanneer mij feiten mondeling of schriftelijk medegedeeld worden, altijd een onderzoek te laten instellen.

En dat ik gelijk heb niet steeds op al dat anonieme geschrijf in te gaan, moge nog uit het volgende blijken.

Een paar maanden geleden werd aan de redactie van een groot blad een ingezonden stuk ter plaatsing aangeboden, waarin grove critiek werd uitgeoefend op het kazerneleven in een onzer garnizoenen.

De hoofdredacteur besloot niet tot plaatsing over te gaan, doch zond mij de kopie, met verzoek om, voor zoover ik het noodig oordeelde, de ter sprake gebrachte punten na te gaan. Bij het onderzoek bleek dat het stuk gesteld was door een oud-milicien, maar dat deze van het medegedeelde zelf niets ondervonden, doch het alleen maar van hooren zeggen had. De mededeelingen waren voor het grootste gedeelte geheel onjuist, zoodat het de redactie van het blad, en ook mij genoegen heeft gedaan dat het stuk niet geplaatst is geworden.

Nu nog een woord over den man uit Kampen wien ik verboden zou hebben te trouwen. Ik heb niets verboden. Er bestaan voorschriften omtrent het huwen van militairen en volgens die voorschriften kan een soldaat niet trouwen, evenmin als een korporaal, omdat zij niet in de positie zijn om een vrouw te kunnen onderhouden. Een onderofficier mag trouwen als hij 6 jaren dienst als zoodanig heeft.

Nu zeide de geachte afgevaardigde dat hij verwacht had dat een lid van de tegenwoordige Regeering er toe zou medegewerkt hebben om een toestand, zooals die daar bestond, te regelen. Dit is een argument, maar een argument als een ander. Ik mag een man, die niet in staat is om een vrouw te onderhouden, geen vergunning geven om te trouwen, ook al zou het uit moreel oogpunt, zooals in het geval van dien soldaat te Kampen, gewenscht zijn. Ik geloof dat dit middel erger zou zijn dan de kwaal en zal er ook niet op ingaan.

Geheel anders staat het met de miliciens. Zij kunnen thans trouwen zonder vergunning, ook indien zij nog dienstplicht hebben. Vóór de inwerkingtreding van de wet van 1901 mocht dit niet. Voor dien tijd konden de miliciens trouwen als zij vier jaren dienstplicht hadden gehad en de ouders de verklaring wilden afleggen, gedurende den tijd dat de mililien onder de wapenen was, voor de vrouw en het gezin te zullen zorgen, terwijl ook bij korter diensttijd wel vergunning werd gegeven in gevallen als door den geachten afgevaardigde bedoeld. Zoo iets is voor vrijwilligers niet doenlijk.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nu nog een enkel woord te zeggen over de bevordering der **godsdienstige en zedelijke belangen** van de soldaten. Hier ontmoet ik de heeren Duymaer van Twist, Brants en Melchers.

De terugkeer op Maandag van verlof.

De heer Duymaer van Twist heeft mij gevraagd of ik het niet zoo zou kunnen regelen, dat deze terugkeer althans eens in de maand op Maandag wordt toegestaan. Ik wil dit gaarne overwegen, maar dan zal ik eerst vragen, hoe de zaak verleden jaar is uitgekomen, om dan te zien of, en in welken zin nadere regeling wenschelijk en mogelijk is.

Wat het bidden vóór en na het eten betreft, moet ik zeggen dat dit een moeilijke quaestie is.

Ik heb verleden jaar reeds gezegd er prijs op te stellen dit steeds te doen. Maar men stelt zich zoo'n maaltijd in de kazerne ten eenenmale verkeerd voor, als men meent, dat daarbij allen te gelijk binnenkomen en gaan eten. Daar komen achtereenvolgens telkens mannen met een etensbak voor 10 à 15 personen binnen. De korporaal of oudste soldaat der tafel deelt uit en men begint.

Nu zou men bevelen kunnen geven om te wachten, totdat allen zijn gezeten, maar daar zijn bezwaren aan verbonden, o. a. omdat de tijd dikwijls beperkt is. Er zijn toch menschen onder die spoedig op wacht komen, die corvee hebben, en dergelijke.

Bovendien staat het mijns inziens vast, dat onder zulke omstandigheden geen stichting van het gebed zou uitgaan.

Als mijn eigen zoon naar de kazerne ging, zou ik hem zeggen: bid in u zelf een kort woord. Telkens op een signaal of bevel stilte te gebieden, opdat er gebeden zou kunnen worden, daarvoor is mijns inziens ook het gezelschap te gemengd. Het zou wellicht aanleiding geven tot minder stichtelijke zaken. Hoezeer ik aan godsdienst gehecht ben, geloof ik dat men met een dergelijken maatregel niet zou komen op den goeden weg.

Wat het goed besteden van geld der cantines betreft, kan ik er zooveel kwaad niet in zien, dat de menschen nu en dan eens voor rekening van de cantine naar een behoorlijke vermakelijkheid gaan; dat is zeker dikwijls beter dan wanneer zij den geheelen avond op straat loopen. Ik geloof dat men in dat opzicht vertrouwen moet stellen in de commandeerende officieren.

Wat betreft het verkrijgbaarstellen van sterken drank in de cantines, daaromtrent heeft de heer Melchers een warm woord gesproken, daarin gesteund door de heeren Brants en Duymaer van Twist.

Overeenkomstig het door mij tot nu toe ingenomen en hier meermalen verklaarde standpunt, ben ik het echter niet geheel eens met die heeren, dat de verkoop van sterken drank in de cantines moet worden verboden. De gelegenheid om drank te gebruiken staat slechts open op enkele uren van den dag, en er wordt een zeer matig gebruik van sterken drank gemaakt. Aan dat verbruik wordt dan ook een sterke concurrentie aangedaan door het verschaffen van verschillende andere dranken, tot uiterst lage prijzen en werkt die maatregel zeer gunstig.

Op de vraag van het bestuur aan een der matigheidsgenootschappen heb ik de noodige gegevens doen verzamelen omtrent het gebruik van sterken drank.

Uit die statistiek zal men ontwaren, dat het gevolgde stelsel werkelijk medewerkt tot vermindering.

Stelt men de beperkte gelegenheid in de cantine niet open, dan wordt de drank gebruikt in nabij de kazerne gelegen herbergen, dikwijls van het minst allooi. Het woord „dwingt" in de Memorie van Antwoord gebezigd en door den heer Melchers veroordeeld, is dan ook alleen op te vatten in den zin dat men geen aanleiding geeft tot het bezoeken van die gelegenheden.

Ik blijf overtuigd, dat de regeling van deze aangelegenheid aan de commandeerende officieren moet zijn overgelaten, met inachtneming van de voorgeschreven beperkende bepalingen en behoorlijk toezicht.

Wat de **militaire tehuizen** betreft, was ik van plan een voorstel te doen tot verleening van financieelen steun, maar ik heb daarvoor geen goeden grondslag kunnen vinden. Er zijn 56 militaire tehuizen, waarvan 34 van Protestantsche en 22 van Roomsch-Katholieke zijde, die afwisselen in ledental of gemiddeld aantal bezoekers per dag van 3 tot 305. Die met 3 leden zijn misschien welvarend en die met 300 leden noodlijdend of omgekeerd. Geef ik nu bv. f 1 per lid, dan zou die met drie leden f 3, dus te weinig en die met 300 leden f 300, allicht te veel krijgen.

Ook heeft tot verder nadenken aanleiding gegeven de vraag in het Voorloopig Verslag gedaan, om ook de neutrale tehuizen te steunen, omdat ik eerst zou moeten weten wat men onder die neutrale tehuizen had te verstaan.

Wat overigen steun betreft, zoo zal ik dien gaarne blijven verleenen.

Ik meen hiermede alle sprekers te hebben beantwoord; ik ben echter bereid mogelijk verzuim alsnog te herstellen.

De **Voorzitter**: Het woord is aan den heer ter Laan.

De heer **Tydeman**: Wij hebben afgesproken niet te zullen repliceeren.

De heer **ter Laan**: De verschillende sprekers zijn overeengekomen, niet meer het woord te voeren op dit late uur. Doch

ik moet wel even antwoorden op een persoonlijk feit. Verder zal ik de zaken die in debat zijn gebracht, laten rusten.

Het persoonlijke dan was dit, dat de Minister tot mij het verwijt richtte, dat ik kolonel van der Goes in het debat had gebracht, die 22 man van het kader in één jaar heeft gedegradeerd. Ik had hem daarvan vooraf mededeeling moeten doen en anders er niet mede moeten komen. Ik heb het geval aangehaald, om aan te toonen, om welke redenen het orgaan van den Bond van Miliciens wordt geweerd uit de kazerne. Mededeelingen in dagbladen worden niet onderzocht; het miliciensblad wordt verboden!

Verder heeft de Minister gezegd dat de bond allerlei schoone leuzen had, doch zich daaraan niet hield, ja, integendeel er op uit was, orde en tucht te ondermijnen en op te ruien. Dit verwijt is eveneens persoonlijk tot mij gericht, als lid en verdediger van den bond en als redacteur van het orgaan *De Milicien*.

Over het eerste geval behoef ik mij niet te verontschuldigen, want het feit was in het Decembernummer van *De Milicien* openbaar gemaakt. Het doet mij alleen leed, dat de Minister, tegen mijn zin, geen nummer van het blad heeft ontvangen.

Naar aanleiding van de beschuldiging, dat de bond orde en tucht ondermijnt, richt ik deze uitdaging tot den Minister: in één enkel nummer van dat blad een enkel artikel aan te wijzen, dat een opruiend karakter heeft of indruischt tegen orde en tucht. Bij den Minister loopt het altijd op protesteeren uit. Laat hij protesteeren tegen een kolonel die het noodig acht, in één jaar 22 man te degradeeren.

Hij maakt er een grief van, dat men in het algemeen beschuldigingen uitspreekt tegen de heeren officieren, zonder man en paard te noemen.

En dat is zijn recht. Maar nu vraag ik toch, of de algemeene beschuldiging, door den Minister geuit tegen den Bond van miliciens, niet evenzeer een aantijging is, die van de leden het karakter en den goeden naam aantast?

Nog even ruim ik een misverstand uit den weg.

Wat den gedegradeerden onderofficier betreft, hij had geen geld aangenomen van een mindere, maar was geld schuldig aan een milicien uit zijn afdeeling, die schoenen voor hem had gemaakt.

Ik heb hiermede gezegd, wat op dit oogenblik beslist noodig is, en dank u, Mijnheer de Voorzitter, dat gij mij de gelegenheid hebt gegeven, nog een oogenblik het woord te voeren.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet gesproken over den heer ter Laan als redacteur van het blad van den Bond van miliciens, maar wel over de strekking van het blad. Daarvan zeide ik alleen, dat, wanneer de inhoud van het blad in overeenstemming was met hetgeen ik uit anderen hoofde van den bond heb gezien en gehoord, ik mij levendig kan voorstellen, dat de kolonel het verbiedt, omdat er dan wenken in staan en leuzen, die meer er toe bijdragen om de discipline te ondermijnen dan om tot verbetering te komen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter** deelt alsnog mede dat de verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de wetsontwerpen:

nadere wijziging en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**80**);

nadere aanvulling en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**88**).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen na afloop van de begrooting voor het Departement van Oorlog aan de orde te stellen:

nadere wijziging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1902 (**84**);

aanvulling en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**59**);

nadere aanvulling en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**88**);

nadere wijziging en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**80**).

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn leedwezen moet ik mij verzetten tegen uw voorstel om n°. **88** nu reeds aan de orde te stellen.

De **Voorzitter**: Dan stel ik mij voor later een voorstel te doen omtrent de behandeling van dit wetsontwerp.

Het *gewijzigd voorstel* van den Voorzitter, thans betreffende de aan de ordestelling van de nos. **84**, **59** en **80**, wordt goedgekeurd.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERING.

In de redevoering van den *Voorzitter*: bladz. 970, kol. 2, reg. 12 v. b., moeten vervallen de woorden: „bij deze".

45ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1903.

2. Vaststelling der Staatsbegrooting voor 1904. (Beraadslaging over de artikelen van hoofdstuk VIII.)

45ste VERGADERING.

VERGADERING VAN MAANDAG 21 DECEMBER 1903.

(GEOPEND TE 1½ UUR.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs. — Behandeling van het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1904; aanneming van de onderartt. 1—114. — Regeling van werkzaamheden. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Avondvergadering. — Berichten van leden, die verhinderd worden de vergadering bij te wonen. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1904; aanneming van de onderartt. 115—191; aanneming van het hoofdstuk. — Beraadslaging over en aanneming van het wetsontwerp tot vaststelling der begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1894. — Aanneming van drie wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten de heeren:

van Wijck, van Aseh van Wijck, Bos, van Heemstra, van Dedem, Michiels van Verduynen, van Idsinga, van Bylandt, van den Bereh van Heemstede, Seret, Zijlma, Mees, Talma, de Klerk, Kolkman, van Vliet, van Vlijmen, van Alphen, Goekoop, Krap, Goeman Borgesius, van Limburg Stirum, Arts, ter Laan, Roessingh, Cremer, Pijnaeker Hordijk, van de Velde, Helsdingen, van Veen, Dolk, Melchers, de Savornin Lohman, Ketelaar, van Gijn, Aalberse, Ferf, van Styrum, Lieftinck, van Foreest, Sluis, Fruytier, Pompe van Meerdervoort, Schaper, Duymaer van Twist, Staalman, de Ram, Verhey, Troelstra, van Raalte, van Wassenaer van Catwijck, Smidt, de Waal Malefijt, Fock, Brummelkamp, van Nispen tot Sevenaer, van Karnebeek, Tydeman, Schokking, van der Zwaag, Brants, van Wichen, Smeenge, den Tex, Hennequin, Nolting, van Löben Sels, Röell, van Sasse van Ysselt, van der Vlugt, Hugenholtz, Lucasse, Bolsius, van Kol, Nolens, de Boer, Raymakers, Drucker en Janssen,

en de heer Minister van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van de heeren Drucker, Nolens en de Visser, wegens een bijeenkomst der Staatscommissie voor het onderwijs, het eerste gedeelte der vergadering; van den heer Willinge, wegens ongesteldheid, misschien ook volgende dagen; van den heer Travaglino.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

den directeur der Maatschappij „de Adelaar" te Amsterdam, e.a., allen houders van meer dan één vergunning tot verkoop van sterken drank in het klein;

het bestuur van de Vereeniging tot verbetering van den maatschappelijke en rechtstoestand der vrouw in Nederland;

een, van den 1ste-voorzitter en den 1ste-secretaris van den Nederlandschen Aannemersbond, omtrent mededinging van Nederlandsche aannemers naar de uitvoering van de werken aan de westelijke viaduct bij het centraalstation te Amsterdam;

een, van J. H. Zeën, gepensionneerd mareehaussee, te Rotterdam, houdende verzoek te bevorderen, dat alle militairen bij het wapen der Koninklijke mareehaussee beneden den officiersrang worden gelijkgesteld met onderofficieren voor wat pensioensberekening betreft, en deze verandering alsdan op adressant van toepassing te verklaren.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken commissiën;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de wetsontwerpen:

voorziening in het kas-tekort van den Indischen dienst in 1904 (129);

bekrachtiging eener provinciale heffing in Overijssel (130),

de heeren van Limburg Stirum, Cremer (voorzitter), Roessingh, Ketelaar en Pijnacker Hordijk.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK VIII DER STAATSBEGROOTING VOOR 1904 (DEPARTEMENT VAN OORLOG) (2).

De *onderartt.* 1 tot en met 12 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 13, luidende:

„Traktementen, toelagen, vergoedingen en schadeloosstellingen van de kwartiermeesters, f 191 125."

De heer **Duymaer van Twist**: In de stukken is ter sprake gebracht de trage promotie bij het dienstvak der administratie, waardoor de luitenants-kwartiermeester verre achterstaan ten opzichte van hun ranggenooten bij andere wapens.

Omtrent deze minder gunstige omstandigheid wordt in het Voorloopig Verslag gezegd:

„Komen bij de infanterie, de cavalerie, de artillerie en de genie de luitenants, die respectievelijk in de jaren 1883, 1888, 1887 en 1891 tot officier werden aangesteld, voor bevordering tot kapitein thans in aanmerking, bij de kwartiermeesters zijn eerst de luitenants aan de beurt, die in 1884 den officiersrang bereikten."

Aan deze juiste mededeeling had in het Voorloopig Verslag, naar het my voorkomt, nog kunnen worden toegevoegd, dat de luitenants-kwartiermeester, die in 1885, 1886 en 1887 tot

officier werden aangesteld, geruimen tijd op die aanstelling hebben moeten wachten, door gebrek aan vacatures.

Nu is het totaal aantal van die luitenants-kwartiermeester, die in deze ongunstige positie verkeeren, slechts gering. Het betreft hier een negental officieren.

Wat zou nu voor deze officieren kunnen gedaan worden?

De Minister, die ook toegeeft dat de positie der luitenants-kwartiermeester slechter is dan die van hun ranggenooten, heeft op bladz. 34 van de Memorie van Antwoord daaromtrent enkele mededeelingen gedaan en daarbij een tweetal wegen aangegeven die er toe zouden kunnen leiden om aan dien minder gunstigen toestand een einde te maken.

De Minister zegt op de desbetreffende bladzijde:

„Blijkens het daaromtrent gestelde in de Memorie van Toelichting is de ondergeteekende voornemens, de eerste-luitenants-kwartiermeester na twintig jaren dienst als officier in het genot van het aanvangs-traktement van kapitein te doen treden, terwijl hij verder de mogelijkheid zal overwegen het aantal kapitein-kwartiermeesters met één te vermeerderen (Permanente Militaire Spoorwegcommissie)."

Nu hoop ik, dat de Minister den eersten weg niet zal behoeven in te slaan, namelijk om de positie van de luitenants-kwartiermeester te verbeteren in dier voege, dat zij eerst bij 20jarigen diensttijd als officier verbetering van positie zullen krijgen. Ik hoop dat het zoo ver niet zal komen. Doch bovendien zal de maatregel niet voldoende geven, omdat daardoor de bezwaren die in zake het pensioen bestaan niet worden opgelost.

De tweede weg, namelijk om het aantal kapiteins-kwartiermeester met één te vermeerderen, lijkt mij een betere om hier verbetering te brengen Doch wat zal deze maatregel geven waar er ongeveer 9 luitenants-kwartiermeester dienen geholpen te worden? De moeilijkheden zullen dus blijven bestaan.

Zullen echter die moeilijkheden niet ondervangen kunnen worden? Ik geloof dat het Voorloopig Verslag hier de weg aangeeft, waar in overweging werd gegeven om de luitenants-kwartiermeester in aanmerking te brengen voor de betrekking van kapiteins-administrateur van hospitalen en dit als overgangsbetrekking tot kapitein-kwartiermeester.

In dit verband wensch ik nog een opmerking te maken betreffende de toelagen van enkele luitenants-kwartiermeester, werkzaam bij speciale korpsen. Op bladz. 19 van het Voorloopig Verslag wordt gezegd:

„Sommige leden zouden willen, dat bij het bezuinigen op bestaande toelagen met groote omzichtigheid zou worden te werk gegaan, opdat geene reden zou worden gegeven voor gerechtvaardigde ontstemming of ontevredenheid en dat in het bijzonder ten aanzien van officieren der militaire administratie, die werkzaam zijn o. a. bij het instructie-bataljon, het korps torpedisten en pantserfort-artillerie geene toelagen zouden worden verminderd of ontnomen."

De meening van den Minister is echter een andere. Op bladz. 28 zegt Zijn Excellentie:

„Het geven van een extra toelage aan de officieren der militaire administratie bij het instructie-bataljon, het korps torpedisten en het korps pantserfort-artillerie komt geheel onnoodig voor. Sedert twee jaren is bij het instructie-bataljon een kapitein-kwartiermeester geplaatst, wiens werkzaamheden veel eenvoudiger zijn dan die van zijne ranggenooten bij de regimenten infanterie."

Mijnheer de Voorzitter! Het is de bedoeling niet geweest van hen die in het Voorloopig Verslag aan het woord waren, om voor deze officieren een extra toelage te vragen. Alleen is bedoeld om de officieren, die een toelage *hebben*, voor hun dienstbetrekking bij speciale korpsen, die toelage te doen behouden. Krijgen zij toch die toelage niet meer, dan zal er een onbillijkheid ontstaan tusschen de kwartiermeesters en de andere officieren dier korpsen, wat vanzelf tot wrevel aanleiding zal geven.

Ik zou den Minister daarom in overweging willen geven eerstens om voor de luitenants-kwartiermeester te bestemmen de openvallende plaatsen van kapitein-administrateur der hospitalen, en in de tweede plaats om de kwartiermeesters bij speciale korpsen de toelage die zij thans hebben te laten behouden.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet terugkomen op hetgeen bij de algemeene beschouwingen is gezegd omtrent de afdeeling Comptabiliteit. Ik heb toen mijn leedwezen betuigd, dat niet een officier van de administratie als hoofd dier afdeeling heeft kunnen optreden, omdat mijns inziens de hoogste betrekking bij de administratie voor de kwartiermeesters moet worden bestemd.

Ik zou echter den Minister willen vragen of het, indien dat niet heeft kunnen plaats vinden, omdat de kwartiermeesters, die daarvoor in aanmerking moesten komen, niet voldoende in de comptabiliteitsleer waren onderlegd, niet in zijn voornemen ligt de opleiding van de kwartiermeesters zoo te regelen, dat voor het vervolg onder die officieren de personen gevonden worden, die de betrekking van hoofd der comptabiliteit inderdaad kunnen bekleeden en dat dus niet een ander ambtenaar aan het hoofd dier afdeeling zal worden geplaatst. Dit laatste kan ook niet anders dan hoogst nadeelig werken op den geest en de ambitie der kwartiermeesters.

De heer **Seret**: Met het oog op den korten tijd waarover wij te beschikken hebben slechts een enkel woord om te ondersteunen hetgeen zooeven door den heer Verhey is in het midden gebracht. Ook door mij wordt het in de hoogste mate wenschelijk geacht, dat aan het hoofd van de afdeeling Comptabiliteit in de toekomst een hoofdofficier der administratie wordt geplaatst.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Steenwijk heeft nogmaals gewezen op de ongunstige omstandigheid, dat de luitenant-kwartiermeesters langer dan de officieren der andere wapens moeten wachten op den kapiteinsrang. Ik betreur dat evenzeer als de geachte afgevaardigde en zooals ik reeds in de Memorie van Antwoord gezegd heb, ben ik volkomen bereid binnen zekere grenzen te trachten aan dit bezwaar te gemoet te komen, o. a. door de kapiteinsplaatsen, zij het dan ook slechts met één, te vermeerderen.

Veel verder te gaan zou ik eenigszins bedenkelijk achten. Op dit oogenblik zijn de luitenant-kwartiermeesters achter, maar als ik mijn officiersboekje ter hand neem en daarin de ranglijst naga, dan zie ik dat er voor een ander wapen, namelijk de artillerie, wel eens een tijd kan komen, dat er voor de kapiteins een vrij ongunstige toestand wordt geboren, uitsluitend als gevolg van de omstandigheid, dat er in bepaalde jaren een groot aantal luitenants zijn aangesteld. Ik zie het dan ook aankomen, dat er bij de artillerie een tijd zal komen, waarbij eerst na 18 jaar de kapiteinsrang wordt bereikt. Het is niet mogelijk hierin verandering te brengen, maar het ligt in de bedoeling van de traktements-wijziging om aan dit bezwaar te gemoet te komen door de traktementen van de luitenants, als zij in ongunstigen toestand komen te verkeeren, gaandeweg hooger te stellen en, mocht het zoover komen, dat 20 jaar wachten voor de luitenant-kwartiermeesters de norm wordt, hun traktement gelijk te brengen met die der kapiteins.

Gaarne geef ik den heer Duymaer van Twist de verzekering, dat ik het belang van de kwartiermeesters in het oog zal blijven houden. Maar wanneer hij vraagt de betrekking van administrateur van de hospitalen ter beschikking te stellen van de kwartiermeesters, kan ik dat in algemeenen zin niet toezeggen. Juist bij de laatste vervulling van eene betrekking als hospitaal-administrateur heb ik getracht een van de oude luitenant-kwartiermeesters bereid te vinden die betrekking te aanvaarden, maar dit is mij niet gelukt. Daarom heb ik toen een kapitein van de infanterie voorgedragen. Ik hoop echter bij een volgende gelegenheid gelukkiger te zijn.

Wat het toelage-stelsel betreft, dit is een voorloopige regeling, en wat de heer Duymaer van Twist daaromtrent heeft gezegd, zal ik gaarne in overweging nemen, doch het komt mij voor, dat er geen bepaalde aanleiding is om aan de administrateurs van speciale korpsen, zooals de torpedisten en pontonniers, een hoogere bezoldiging toe te kennen dan aan de andere, omdat zij met den specialen dienst van die speciale korpsen op zichzelf niets uit te staan hebben.

De geachte afgevaardigden, de heeren Verhey en Seret, hebben gewezen op de wenschelijkheid om aan het hoofd van de afdeeling Comptabiliteit in de toekomst een hoofdofficier van de administratie te stellen. De heer Verhey heeft gezegd, dat hij op dit oogenblik niet verder op deze quaestie zou ingaan,

en ik zal dat ook niet doen. Doch daarnaast heeft hij gesproken over de opleiding van de kwartiermecsters en de vraag gesteld, of deze ook zoodanig kon worden geregeld, dat zij een behoorlijke opleiding in de comptabiliteit krijgen.

Ik geloof echter, dat het te veel gevergd is om den eisch te stellen dat de kwartiermeesters bij hun eerste opleiding behoorlijk in het wezen van de comptabiliteit zullen onderlegd worden.

Intusschen zal ik zien, wat er in deze te doen is, en kan reeds mededeelen, dat de officieren die den intendance-cursus volgen, onder leiding van een der hoofdambtenaren van Financiën, onderricht ontvangen in de comptabiliteit in den meest ruimen zin. Op dit oogenblik worden deze lessen tevens gevolgd door eenige luitenant-kwartiermeesters. Ik zal zeer gaarne die deelneming bevorderen voor zoover zulks mogelijk is, en geloof daarmede beter te doen dan voor eerstbeginnenden, die zooveel hebben te leeren, de comptabiliteit als leervak in te voeren.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 13 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 14, luidende:

„Als voren (Traktementen enz.) van de magazijnmeesters, hoofden van de centrale magazijnen van militaire kleeding en uitrusting en van de luitenants-kwartiermeesters, assistent-magazijnmeesters bij die inrichtingen, f 11 500."

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Verleden Zaterdag heb ik bij de algemeene beschouwingen gepleit voor de lotsverbetering van de onderofficieren. Toen stelde ik de salarissen der officieren en onderofficieren tegenover elkander. Daaraan knoopte ik de opmerking vast, dat tot dusverre door ons nog geen bezwaar was gemaakt tegen de verhooging van den post voor de officierstraktementen. Dat wilde eenvoudig zeggen, dat wij in de afdeelingen en bij de beraadslagingen eenvoudig hadden afgewacht wat tot verdediging of bestrijding van de andere zijde zou worden in het midden gebracht. Ik heb er uitdrukkelijk bijgevoegd, dat wij ten opzichte van dezen post ons oordeel ons voorbehielden.

Nu heeft de Minister in zijn antwoord daaruit blijkbaar meer getrokken dan ik heb bedoeld en uitgedrukt. Hij deed het min of meer voorkomen, alsof wij medegingen met de verhooging, zooals die door hem is voorgesteld. Dat is evenwel het geval niet. Op dit oogenblik zal ik over de salarissen van het korps officieren niet uitweiden. In beginsel zal ik de zaak dus niet bespreken: het is nu voldoende, te herinneren aan de tegenstelling, reeds Zaterdag door mij besproken.

Naar onze meening komen in allen gevalle de onderofficieren veeleer in aanmerking voor verhooging dan de heeren officieren. Daarbij herinnerde ik den Minister, en hij heeft dat toegegeven, aan het feit dat de regeling van de traktementen der officieren dagteekent van 1881 en die van de onderofficieren van 1883. Beide zijn dus uit denzelfden tijd en ook daarop kan men zich dus niet beroepen, om nu de eene regeling te verbeteren en de slechtste te laten zooals zij is.

De **Voorzitter**: Mag ik den heer ter Laan verzoeken niet terug te treden in een onderwerp dat bij de algemeene beschouwingen behandeld is?

De heer **ter Laan**: Het is mijn bedoeling niet, Mijnheer de Voorzitter, daarin terug te treden, ik kan volstaan met hetgeen ik er nu van gezegd heb.

Het is gebleken, dat de Minister voor de onderofficieren letterlijk alles afwijst wat wij hebben gevraagd en ook niets wil weten van het adres door de vereeniging „Ons belang" ingediend. Dit is op zich zelf reeds voldoende, om ons te doen verklaren, dat wij niet medegaan met zijn voorstel.

Het zou dus noodig zijn, om alle artikelen na te gaan, waarin die verhooging van de traktementen der officieren voorkomt, uit te rekenen hoeveel die verhooging van ieder artikel bedraagt en bij amendement voor te stellen, dit bedrag er weer af te nemen. Dit is een zoo goed als ondoenlijke zaak en zou de Kamer bovendien lang ophouden. Ik zou ook de stemming over iederen post, waarin van die verhooging sprake is, kunnen vragen, maar uit eerbied voor den nationalen tijd zal ik dat niet doen. Ik zal mij vergenoegen met de afgelegde verklaring, dat wij de voorgestelde verhooging van de officieren verwerpen. Wij stemmen toch tegen de geheele begrooting van Oorlog, zoodat ik meen met deze verklaring te kunnen volstaan.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 14 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 15 tot en met 17 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 18, luidende:

„Als voren (Traktementen enz.) van het wapen van genie, en toelagen van officieren van andere wapens, bij het korps genietroepen gedetacheerd, f 222 673."

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat bij dit artikel de organisatie van het korps genietroepen kan worden besproken. In het Voorloopig Verslag is opgemerkt, dat naar aanleiding van de onlangs ingevoerde organisatie, dat korps, in het bijzonder wat de onderofficiersrangen betreft, op te weelderigen voet zou zijn ingericht. De Minister heeft daarop geantwoord, dat dit niet het geval was, maar dat de indeeling van kader bij de technische troepen altijd overvloediger moet zijn dan bij de tactische wapens, omdat de eerstgenoemde vaak in kleine afdeelingen werkzaam zijn.

Ik heb die vastgestelde organisatie vergeleken met die, welke destijds door den Minister Eland werd ontworpen, en ben tot de ervaring gekomen, dat die niet zoo breed was als die door dezen Minister reeds is vastgesteld.

Waar de Minister echter verklaart dat er geen overdaad is en ik van die zaak niet voldoende op de hoogte ben om mij er een beslist oordeel over te vormen, zal ik er niet verder op ingaan.

Ik wensch echter nog een opmerking van meer algemeenen aard te maken. Bij de organisatie van den Minister Eland was het korps pontonniers bij de genietroepen, bij de organisatie van dezen Minister bij de artillerie ingedeeld.

Het is niet wel te verstaan dat twee Ministers van Oorlog, die elkaar in zoo kort tijdsbestek opvolgen, zoo van meening verschillen. Kan mogelijk dit de oorzaak zijn, dat de Minister Eland bij het wapen der genie en deze Minister bij de artillerie thuis behoorde?

De redenen die de Minister Eland indertijd opgaf waarom het korps pontonniers bij de genie gebracht moest worden, kwamen mij indertijd klemmend voor.

Deze Minister zeide o. a.: in de Memorie van Toelichting op de „regeling en samenstelling der landmacht" bladz. 28. „Met de bediening van het geschut toch hebben de pontonniers niets gemeen.

„Daarentegen is bruggenbouw een tak van den ingenieurwetenschap. De genie-officier ontvangt in die richting een opleiding, welke hem, meer dan den artillerie-officier, in staat stelt zich bij bedoelde werkzaamheid onder verschillende omstandigheden te redden.

„Het slaan van militaire bruggen behoort dan ook tot de taak der genie."

Zoo worden er nog meer verklaringen afgelegd, dat het korps pontonniers bij de genie behoort. Een bewijs te meer daarvoor zou zijn, dat ook in andere landen, in Duitschland, Frankrijk, Zwitserland, Denemarken, Rusland, Oostenrijk, Italië dezelfde regeling geldt.

Aangezien ons elke toelichting op de thans vastgestelde organisatie ontbreekt, veroorloof ik mij den Minister te vragen of hij daaromtrent nadere mededeelingen zou willen doen.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Wat de organisatie van de genietroepen betreft, die eenigen tijd geleden is tot stand gebracht, moet, wat de beoordeeling daarvan aangaat, op den voorgrond gesteld worden het gebruik dat van de genietroepen in tijd van oorlog zal worden gemaakt. Wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat er bij de genietroepen veel kader is, dan heeft hij gelijk, maar hij moet

daarbij niet vergeten dat de genietroepen niet bestemd zijn om in eenigszins groote afdeelingen op te treden, doch moeten verdeeld worden èn over het veldleger èn over al onze sterkten. Een zeer uitgebreid kader is daarom noodig, opdat op de verschillende plaatsen over een geschikt onderofficier of lid van het kader kan worden beschikt.

Hiermede staat, tot op zekere hoogte, in verband de oprichting van de exploitatie-compagnie, die, in overleg met de spoorwegmaatschappijen, in wording is.

De geachte afgevaardigde zegt niet te kunnen begrijpen waarom twee Ministers, die elkander vrij spoedig gevolgd zijn, zulke uiteenloopende denkbeelden hebben over het opnemen van de pontonniers bij de genietroepen.

Ik heb de eer hieromtrent op te merken dat, toen het voorstel van den Minister Eland in het licht verscheen, ik in ruste was, zoodat ik in vrijheid mijn gevoelen kon zeggen. Ik heb toen het voegen van de pontonniers bij de genietroepen zeer ontraden.

De dienst die de pontonniers in hoofdzaak verrichten, het bruggen slaan over onze groote rivieren, waarbij bekendheid met den stroom, van den geheelen loop en van de oevers der rivieren op den voorgrond staat, heeft minder te maken met het ingenieursvak, den bruggenbouw. Voor den pontonniersdienst heeft men practische menschen noodig, die zich gemakkelijk op het water bewegen; een groote eisch, die daar verder bij komt, is de treindienst Op de wegen te land moet men vlug uit de voeten weten te komen.

Dit zijn de redenen waarom de pontonniers bij de artillerie zijn gekomen. Langer dan een eeuw hebben zij bij de artillerie behoord en zich daarbij als een uitstekend geoefend korps doen kennen, zoodat ik geen aanleiding heb kunnen vinden om hierin verandering te brengen. Wij hebben toch reeds te weinig genieofficieren, zoodat het niet aanbevelenswaardig wordt geacht om hun toch reeds drukken werkkring nog uit te breiden.

Om die reden is de zaak gebleven zooals zij was.

Wanneer de geachte afgevaardigde zich omtrent dit punt nog nader op de hoogte wil stellen, zou ik hem beleefd in overweging willen geven om het artikel nog eens na te slaan, dat ik over dit onderwerp in *De Militaire Spectator*, jaargang 1900 heb geschreven.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 18 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 19 tot en met 21 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 22, luidende:

„Soldijen, daggelden, toelagen en verdere vergoedingen van onderofficieren en soldaten van het wapen der infanterie of daarbij gedetacheerd van andere wapens, alsmede van de onderofficieren en soldaten van de compagnieën hospitaalsoldaten en van de landweer, f 1 559 780."

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over de weduwen- en weezenpensioenen van onderofficieren. De Memorie van Antwoord geeft in dit opzicht niet veel hoop. Daar staat: „dat aan het verlangen der leden, die verbetering van de positie der onderofficieren willen zoeken in het van Rijkswege verschaffen van pensioen aan hunne weduwen en weezen, in de naaste toekomst zeer zeker niet zal kunnen worden voldaan, omdat de Commissie tot onderzoek der grondslagen, waarop een ter zake dienend Rijksfonds zou behooren te rusten, eerst onlangs met haren arbeid is gereed gekomen, en omtrent haar rapport en het daaraan te geven gevolg overleg tusschen de Departementen van Marine, Koloniën en Oorlog noodig is."

Het spreekt vanzelf, dat voor een zaak van zoo grooten omvang, waarbij eenige duizenden ambtenaren betrokken zijn, een nauwgezet onderzoek noodig is.

Maar aan den anderen kant zal men niet kunnen ontkennen, dat er haast is bij de zaak. De Minister met zijn stelsel, om de onderofficieren niet te lang in dienst te houden, heeft des te meer te zorgen voor de betrekkingen van die personen die hun besten tijd aan het land geven. Wanneer thans een onderofficier een ongeluk overkomt, zijn weduwe en weezen aan armoede overgeleverd.

Hoe dat door de onderofficieren zelf gevoeld wordt, blijkt wel uit een bericht in *De Milicien* van November, waarin ik vermeld vind:

„Door eenige onderofficieren bij verschillende wapens te Utrecht is een vergadering gehouden, met het doel een commissie te benoemen uit de verschillende wapens, welker taak zal zijn de statuten van het fonds tot ondersteuning van weduwen en weezen van vrijwillig dienende militairen beneden den rang van officier te onderzoeken en deze te vergelijken met de wet tot regeling der pensioenen van burgerlijke ambtenaren, ten einde daardoor het verschil in positie der weduwen van militairen en van burgerlijke ambtenaren aan te toonen. Getracht zal worden verbetering te brengen in het lot van weduwen en weezen van militairen. Na eenige besprekingen werd deze commissie samengesteld."

Het blad voegt er aan toe: „De Regeering brengt op de begrooting van 1904 wel 2 ton voor de verbetering der salarissen van officieren. Maar de toestand van de weduwen en weezen van „minderen" blijft ongeregeld."

In de kringen der onderofficieren heeft men pogingen aangewend, om onderling in het bezwaar te voorzien, maar het is gebleken dat ze daartoe niet in staat zijn. Ik dring er daarom bij den Minister van Oorlog op aan, het overleg ter zake zooveel mogelijk te bespoedigen. Weduwen- en weezenpensioen van de officieren zijn al zoolang in orde! Daaraan heeft men wel op tijd gedacht. Waarlijk het wordt voor de onderofficieren ook tijd.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb bij dit artikel slechts een korte opmerking te maken.

De Minister heeft Zaterdag jl. verklaard dat van hem geen voorstellen voorshands te wachten waren ten opzichte van de verbetering van de positie der onderofficieren. Ik laat dat punt thans rusten; alleen wil ik slechts één vraag doen naar aanleiding van een opmerking, die de Minister daar maakte. De Minister zeide, dat een vergelijking van de positie der onderofficieren met die van andere Rijksambtenaren niet opgaat, omdat voor de meeste onderofficieren het dienen in het leger geen levenstaak is. Nu wil ik dit voor mij persoonlijk aanstonds toegeven, maar dan zal de Minister van zijn kant ook moeten toegeven, dat dit geen argument kan zijn om de positie der gehuwde onderofficieren te laten zooals zij is.

Zou — zoo is mijn vraag — de Minister geen toezegging kunnen doen van de overweging der vraag of ten minste voor de gehuwde onderofficier lotsverbetering reeds nu niet noodzakelijk is.

Ten aanzien van de pensioenen der weduwen en weezen van onderofficieren sluit ik mij gaarne aan bij den vorigen spreker en het zou mij aangenaam zijn, indien de Minister, in afwachting van een definitieve lotsverbetering, althans aan de gehuwde onderofficieren een toelage zou willen geven, opdat zij de premie voor een levensverzekering zouden kunnen betalen, wat hun nu onmogelijk is.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de vraag van de pensionneering der weduwen en weezen van onderofficieren op dit oogenblik laten rusten. De geachte afgevaardigde uit Steenwijk zou wenschen dat er een speciale soldij-verbetering kwam voor de *gehuwde* onderofficieren, maar ik geloof dat deze zaak buiten overweging moet blijven.

Het kan de vraag zijn of op het oogenblik de positie der onderofficieren, in het algemeen, moet worden verbeterd, maar men kan geen speciale verbetering gaan aanbrengen voor gehuwden.

Eene andere vraag betreft de zorg voor hen die zij bij overlijden eventueel nalaten. Het heeft mij daarom genoegen gedaan, dat de commissie van onderzoek die uitvoerige berekeningen heeft gemaakt, mij thans in het bezit heeft kunnen stellen van die berekeningen en van haar verslag.

In de Memorie van Antwoord heb ik reeds gezegd, dat de eerste indruk bij de lezing gunstig was. Waar de geachte af-

gevaardigde uit Hoogezand echter de opmerking heeft gemaakt, dat de zaak voor de officieren reeds lang was geregeld, daar mag hij niet voorbijzien, dat behalve het zeer geringe subsidie, dat in noodlijdende jaren vanwege het Rijk aan dat fonds is gegeven, het geheele fonds is tot stand gebracht, en sedert een reeks van jaren alleen in stand wordt gehouden en zelfs in betere conditie gebracht, door de bijdragen van de officieren zelf.

Dit nu kunnen de onderofficieren niet doen, daarvoor is hun traktement te gering. En waar er nu offers door de schatkist zullen moeten worden gebracht, kan ik zonder uit de school te klappen, reeds nu zeggen, dat die offers niet gering zullen zijn.

Ik ben van oordeel dat deze zaak ernstig onder de oogen moet worden gezien.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 22 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 23 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 24, luidende:

„Jaarwedden, soldijen, daggelden, toelagen en verdere vergoedingen van onderofficieren en soldaten van het wapen der artillerie of daarbij gedetacheerd van andere wapens, alsmede van de onderofficieren en soldaten van de landweer, f 894 100".

De heer **Seret**: In de Memorie van Antwoord zegt de Minister: „Het ligt in de bedoeling om het bij definitief vaststellen van de organisatiën, bij elke compagnie, eskadron of batterij twee sergeant-majoors of opper-wachtmeesters in de sterkte te begrijpen. Daardoor zal de gelegenheid bestaan verbetering te brengen in de positie van de sergeanten en wachtmeesters, aangewezen om zoo noodig de plaats van een luitenant te vervullen, door het verschaffen van den effectieven rang van sergeant-majoor of opper-wachtmeester aan deze categorie van onderofficieren."

Ik heb dit met groot genoegen gelezen, aangezien daardoor tot zekere hoogte wordt te gemoet gekomen aan de bezwaren die ik herhaalde malen in deze Kamer ten aanzien van de positie van die hier bedoelde onderofficieren in het midden heb gebracht. Maar ik zou gaarne zien dat de Minister nog een stap verder ging, en in stede van twee sergeant-majoors of opper-wachtmeesters twee adjudant-onderofficieren meer in de sterkte begreep.

Het komt mij voor, dat den hier bedoelden onderofficieren alleszins toekomt den rang van adjudant onderofficier. Zij toch zijn aangewezen om, zoo noodig, de plaats van een luitenant in te nemen en dus komt hen den hoogsten onderofficiersrang alleszins toe.

Ik kan mij niet voorstellen, dat daartegen overwegende bezwaren zouden bestaan bij de infanterie en vesting-artillerie, waar bij de veld-artillerie de onderofficieren, die aangewezen worden om de plaats van een luitenant in te nemen, wel den rang bekleedden van adjudant-onderofficier. Ik wensch den Minister deze zaak alsnog in ernstige overweging te geven.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! De zaak door den heer Seret besproken is nader te overwegen, maar op dit oogenblik ligt het in de bedoeling zich te bepalen tot twee sergeant-majoors per compagnie. Of het nu mogelijk zal zijn hierin verder te gaan, weet ik niet, maar in geen geval komt het mij voor, dat in plaats van die sergeant-majoors twee adjudant-onderofficieren zullen kunnen worden aangesteld. Intusschen kan dit nader ter sprake komen bij de definitieve organisatie.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 24 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 25—30 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 31, luidende:

„Traktementen en daggelden van het personeel der kleermakerijen bij de centrale magazijnen van militaire kleeding en uitrusting en arbeidsloonen voor den aanmaak van kleeding, f 271 000."

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is gevraagd of de Minister een onderzoek ingesteld heeft naar den toestand van het personeel bij de kleermakerijen, en de Minister heeft geantwoord, dat hij zoodanig onderzoek heeft ingesteld te Amsterdam, te Woerden en te Delft, waarbij gebleken is, dat de menschen over het algemeen tevreden zijn met de loonen en met hun positie. De Minister voegt daaraan toe, dat hij, voor zoover verbetering van de loonen wenschelijk is gebleken, voornemens is die in overweging te nemen.

Ik weet niet, hoe de Minister dit onderzoek heeft bewerkstelligd, maar ik zou hem willen vragen niet alleen af te gaan op hetgeen hem misschien mondeling is medegedeeld door menschen, die in zijn tegenwoordigheid niet durven klagen, maar ook te letten op het adres, dat verleden jaar door de gezamenlijke kleermakers is ingediend en door mij bij de voorgaande begrooting is besproken. Ik begrijp zeer goed, dat de Minister tevreden menschen heeft ontmoet, want als aan een gewoon werkman door den Minister van Oorlog gevraagd wordt of hij tevreden is of niet, dan zal het dien man niet gemakkelijk vallen zijn ontevredenheid te kennen te geven. Maar uit het adres is gebleken, dat van de 58 soorten werk, die voor rekening van het Departement van Oorlog werden gemaakt, er 33, dus meer dan de helft, waren, waarvan het loon minder opleverde dan f 0,15 per uur; er waren zelfs soorten van f 0,12 en minder. Ik hoop daarom, dat de Minister ook met dit adres zal rekening houden.

In de tweede plaats zou ik aan den Minister willen vragen, ons iets meer mede te deelen, zoo dit mogelijk is, omtrent de Rijkswerkplaatsen, ook een hangende quaestie, in verband met het thuiswerken. Eenige jaren achtereen heb ik gewezen op de misbruiken, die daaruit voortvloeien, als het zweetstelsel, het medewerken van vrouw en kinderen, waardoor het huisgezin wordt opgeheven, enz.; redenen, waarom ik de oprichting van Rijkswerkplaatsen aanbeval.

De Minister heeft in de Memorie van Antwoord daaromtrent niets gezegd en aangenaam zou het mij dus zijn daarover iets meer te vernemen.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een woord over de vraag of het de bedoeling is tot het stelsel der Rijkswerkplaatsen terug te keeren. Vijf en twintig jaren geleden is men begonnen, de kleedingstukken te laten maken in Rijkswerkplaatsen, doch men is daarop teruggekomen, omdat het te kostbaar bleek te zijn. Men heeft toen het tegenwoordig stelsel aangenomen, namelijk van uitbesteding aan hen, die voor de magazijnen wenschen te werken. Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Lochem het vorige jaar bij de beraadslagingen omtrent die kleermakerijen een geheele statistiek gegeven, en breedvoerige beschouwingen gehouden over den toestand van die werklieden en naar aanleiding van die gegevens zou men moeten denken, dat dit zeer ontevreden menschen waren, die als het ware een onmenschwaardig bestaan hebben. Ik heb toen gezegd persoonlijk een onderzoek te zullen instellen. Dit heb ik gedaan, tot mijn leedwezen niet zoo tijdig als ik gaarne had gewenscht.

Ik ben geweest in de magazijnen te Amsterdam, te Woerden en te Delft, en heb aldaar met tal van werklieden gesproken. Ik heb niet aan den directeur gevraagd om mij eenige namen op te geven, maar aan de hand van de betalingslijst heb ik verschillende namen aangeschrapt van werklieden, die respectievelijk een laag, een gemiddeld en een hoog loon genieten.

Mijn indruk is geweest — zooals in de Memorie van Antwoord is gezegd — dat de menschen over het algemeen tevreden zijn met het hen opgedragen werk en met den toestand, waarin zij verkeeren.

Nu heeft de geachte afgevaardigde gevraagd of de omstandigheden, waarin de gezinnen verkeeren, door hem juist waren geschilderd, of bijv. de vrouwen moeten medewerken en daardoor niet voor hun huishouden konden zorgen.

Ik heb ieder naar zijn omstandigheden en positie gevraagd

en nagenoeg allen hebben bij mij den indruk opgewekt van tevredenheid.

Enkele tarieven zullen herziening eischen. Wellicht zal tevens verhooging bijv. voor de uitschotten, die ieder man voor de verschillende kleedingstukken heeft te doen, volgen. Deze zaak is in overweging.

Ik heb hier den staat van dat onderzoek voor mij liggen, ik zal hem echter niet voorlezen. Ik weet vooruit, dat de geachte afgevaardigde zal zeggen: als gij daar met de menschen gaat spreken, hoort gij de waarheid niet. Die hoort de heer Helsdingen alleen.

De geachte afgevaardigde heeft mij ook verwezen naar het adres van den bond. Ik heb met de menschen, die dit adres hebben helpen opstellen, gesproken, o. a. te Amsterdam en te Delft en toen is mij gebleken dat de lieden het onder elkaar heelemaal niet eens zijn. Te Delft is een tweede afdeeling opgericht, die lijnrecht tegenover de andere staat, en de middelen die zij gebruiken om elkander in een min aangenaam daglicht te stellen, zijn niet altijd even fraai.

Ten aanzien van het werken door vrouwen, heb ik gevraagd of een vrouw die bijv. knoopsgaten hielp maken, ook nog tijd genoeg overhield om voor haar huishouden te zorgen, en daarop heb ik een bevestigend antwoord gekregen. Aan een man, die groote verdiensten had en een klein gezin, vroeg ik of het wel noodig was om 16 uren te werken en toen kreeg ik ten antwoord: als je kunt verdienen, is het toch prettig en dan blijf je 's avonds een paar uur langer zitten. Wanneer alzoo de tarieven hooger worden gesteld, zouden wij er vermoedelijk niet mede bereiken dat er minder lang gewerkt werd.

De tarieven worden bepaald op de grondslagen van een zeker uurloon. In de verschillende magazijnen zijn enkele weken achtereen door verschillende personen eenige kleedingstukken vervaardigd onder nauwkeurige aanteekening van den tijddnur voor elk benoodigd. Volgens deze gegevens is het gemiddeld confectieloon per kleedingstuk berekend.

Nu heb ik aan verschillende personen gevraagd, hoe lang zij bijv. werkten over een tuniek. Van eenigen kreeg ik ten antwoord zooveel uren, anderen gaven weer minder op, en velen bleven beneden den tijd als gemiddeld aangenomen.

Als ik daar dan op wees bij hen, die veel langer er over werkten, kreeg ik ten antwoord: Jawel, maar dan moet gij ook maar eens zien, welk werk zij afleveren.

Anderzijds werd mij dan echter verklaard, dat het uitstekend was, maar dat die menschen ook uitstekend hun vak verstonden.

Nu nog een ander bewijs. Als het nu zoo'n treurig bestaan opleverde, zou men er toch wel vreemd van moeten opzien, dat er zoovelen zijn, die denzelfden naam dragen.

Vooral in Delft trof het mij, dat een vader met zijn drie zoons hetzelfde kleedermakersvak uitoefende. Twee daarvan werkten zelfstandig, één met den vader.

Nu kan ik mij toch niet voorstellen, dat, wanneer het vak zoo'n treurig bestaan oplevert, een vader zijn drie kinderen als het ware verleidt hetzelfde vak te leeren.

Daarmede wil ik echter niet zeggen, dat op sommige punten geen verbetering mogelijk is. Ik moet daarvoor echter eerst nog een ernstig onderzoek doen instellen, en zal nog een weinig geduld moeten vergen.

Ik heb hier alleen willen constateeren, dat, hetgeen de heer Helsdingen heeft gezegd, in veel opzichten overdreven is en dat, als hij zou doen, wat ik heb gedaan, namelijk een onpartijdig onderzoek instellen, los van elkander, zoodat ruggespraak is uitgesloten, hij ook tot een heel ander resultaat zou komen. Maar als hij zich bepaalt tot enkele personen, die men met name zou kunnen aanwijzen en die ook ik heb gesproken, moet hij wel komen tot de conclusie waartoe hij kwam.

De heer **Helsdingen**: Een kort woord van repliek is mijnerzijds wel noodzakelijk, vooral na hetgeen de Minister op het laatst gezegd heeft, dat ik zou hebben overdreven.

Als de Minister dit met eenige feiten zou willen aantoonen, zou hij mij zeer verplichten.

Ik heb mij bij de bespreking over het personeel der kleermakerij streng gehouden aan allerlei gegevens, die iedereen kan nagaan. Ik heb de loonen genoemd in verband tot de werkuren noodig om een stuk werk te maken en heb daaruit de rekening opgemaakt, dat dikwijls geen f 0,15 per uur wordt verdiend.

Ik heb verder aangetoond, dat het gezinsleven daaronder lijden moet. Ik heb dit in sommige gezinnen persoonlijk gezien en ook in hetgeen ik daarvan vroeger gezegd heb, schuilt geen overdrijving. Bij persoonlijk onderzoek zou de Minister ondervinden dat ook daarin geen overdrijving schuilt.

Hij zou dan de overtuiging krijgen, dat er niets van die gezinnen te recht komt, waar, omdat het loon te gering is, vrouw en kinderen wel moeten geëxploiteerd worden, om zoodoende, door gezamenlijken arbeid, een zeker loon te kunnen betalen.

De Minister schijnt een anderen kijk op den toestand te hebben gekregen, dan ik. Waar zit dat in?

De Minister heeft een onderzoek ingesteld; maar het komt er juist op aan hoe dat geschied is.

Ik beweer volstrekt niet dat de Minister onwaarheid spreekt of dat ik alleen de waarheid in pacht heb, maar wanneer de Minister de menschen bij zich laat komen dan is het zeer goed te begrijpen dat ze allicht zeggen dat ze tevreden zijn.

Het was noodig geweest dat de Minister de menschen zelf had opgezocht, juist met het oog op den uitgesproken wensch om te komen tot Rijkswerkplaatsen, want de wijze waarop in de woningen gewerkt wordt zou hem hebben doen inzien dat wij te recht daarop aandringen.

Wanneer de Minister zegt: de arbeiders verklaren zelf dat, als ze wat meer kunnen verdienen, zij nog gaarne eenige uren blijven zitten, dan voert hij daarmede een krachtig argument aan voor de oprichting dier Rijkswerkplaatsen. Juist het geven van zooveel werk als de menschen willen hebben, leidt hen er toe te blijven werken en zelfs ook meer dan noodig is vrouwen en kinderen bij den arbeid te exploiteeren.

Ik blijf dus volhouden dat het vak niet zoo mooi is, en wanneer de Minister als voorbeeld aanhaalt, dat een kleermaker zijn 3 zoons er in heeft opgeleid, dan zeg ik dat dat niets bewijst.

Wie in arbeiderskringen bekend is, weet hoe het gaat bij het kiezen van een vak. Waar men in kan komen daar gaat men in, zonder te vragen of het goed is. Als ik als jongen geweten had wat er in de ververij te koop is, en keus had gehad, dan twijfel ik sterk of ik in dat vak gegaan zou zijn. Men heeft geen keus.

Als die 3 zoons kans hadden gehad een opleiding te krijgen, waardoor zij bijv. Minister konden worden, dan twijfel ik zeer of ze dan in de kleedermakerij waren gekomen.

De maatschappelijke drang brengt de menschen er toe zoo spoedig mogelijk iets aan te pakken, en hier konden zij gemakkelijk bij hun vader het vak leeren. Dat bewijst dus niets voor den goeden toestand in het vak.

De Minister heeft niet te kennen gegeven dat hij wil overgaan tot oprichting van Rijkswerkplaatsen, wel, dat hij voor zoover noodig de loonen wil verbeteren.

Ik spreek nogmaals de hoop uit, dat hij dan ook rekening zal houden met het ingekomen adres, waarin wordt omschreven hoe laag de loonen zijn en wat de wenschen der gezamenlijke kleermakers zijn. Dit is beter dan af te gaan op hetgeen hij van den een of ander hoort.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 31 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 32 tot en met 37 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 38, luidende:

„ Herstelling en onderhoud van wapenen;
daggelden van oppassers op de wapenkamers;
benoodigdheden voor het onderhouden van wapenen in de wapenkamers bij de korpsen, f 33 000."

De heer **van Karnebeek**: In de gewisselde stukken is de quaestie van het schoonhouden der loopen van de nieuwe geweren besproken. Echter meen ik dat daarnaast nog de vraag te stellen is of onze geweren in andere opzichten geheel voldoende zijn. Deze vraag is van te meer belang omdat — het blijkt uit de Nota betreffende de legerorganisatie, die ter griffie ligt — de nood-

zakelijkheid weldra zal opkomen van een aanzienlijk aantal nieuwe geweren van het laatste model te doen aanmaken.

Men hoort over deze vraag wel eens zeer verschillend spreken. Er wordt twijfel geopperd of onze nieuwe geweren, afgescheiden van de quaestie van het schoonhouden der loopen, niet gaandeweg in het gebruik gebreken hebben vertoond, twijfel, of ze wel die deugdelijkheid bezitten, die men er oorspronkelijk van verwachtte.

Het zou mij aangenaam zijn, indien de Minister op dit punt zich nader wilde verklaren.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Wat de vraag van het onderhoud der geweren betreft, reeds in de stukken is geantwoord, dat er nog een proef loopende is met een nieuw stelsel van onderhoud, en dat het de bedoeling is om in gewone tijden een pompstok te gebruiken voor het schoonhouden en alleen voor het gebruik te velde als ook bij manoeuvres het pompkoord anders in te richten, namelijk zóó, dat het slechts in één richting kan worden getrokken en niet meer heen en weer, waardoor uitslijting ontstond.

Wat aangaat de vraag omtrent het voldoen in algemeenen zin van de geweren, hierop kan ik alleen dit antwoorden, dat mij uit geen enkele mededeeling of verslag iets gebleken is van het tegendeel, ook niet uit het verslag omtrent de schietoefeningen, zoodat ik gerust kan zeggen, dat het geweer in schietvaardigheid nog steeds beantwoordt aan de verwachtingen, die men er van heeft gekoesterd. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat die vraag vooral daarom van belang is, omdat door de uitbreiding van het leger ook spoedig zal moeten worden overgegaan tot een groote uitbreiding van den voorraad geweren, dan wensch ik er op te wijzen, dat het niet alleen dáárom van het meeste gewicht is, maar ook voor den voorraad geweren, dien wij reeds hebben. Het is mij aangenaam, dat ik die gerustst ellende verklaring kan afleggen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 38 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 39 tot en met 51 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IXde afdeeling (Studiën, onderwijs en oefeningen).

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! In de IXde afdeeling vinden wij verschillende posten, alle betrekking hebbende op studiën en practische oefeningen. Er komt o. a. in voor kampeeren en manoeuvres, de kosten voor het voorbereidend militair onderricht en het subsidie aan de Vereeniging „Volksweerbaarheid".

Ik heb mij gedurende eenigen tijd eens op de hoogte gesteld van de resultaten die het voorbereidend onderricht tot nu toe heeft opgeleverd, en ook van de wijze waarop dit onderricht gegeven is. Ik geloof niet, dat daarop aanmerkingen te maken zijn, maar ik ben tot de erkenning gekomen, dat het geven van militair onderricht, van vooroefeningen, een ernstig nadeel dreigt toe te brengen aan de opleiding van het kader der infanterie. Waar dat gevaar dreigt, en uit deze Vergadering aanhoudend stemmen opgaan om nog meer kader, zelfs in de zomermaanden, te zenden voor onderricht buiten het leger, is het nuttig en noodig, dat van de andere zijde een stem opgaat, die waarschuwt om met dien maatregel toch niet te ver te gaan.

Ik heb het voorrecht gehad gedurende vele jaren als luitenant en kapitein, jongelui op te leiden tot korporaal en tot onderofficier. De heer Lieftinck maakt hier de opmerking, dat dit lang geleden is; zeker, maar wanneer men eenige jaren achtereen dat werk heeft gedaan, blijft de herinnering er aan levendig, ook zelfs als het vele jaren is geleden. Bovendien heb ik mij eens op de hoogte gesteld bij de mannen van de practijk in het leger, hoe het op het oogenblik gesteld is met den graad van geoefendheid en met de vorming van het jonge kader. Nu is mij van zeer gezaghebbende zijde uit het leger medegedeeld, dat de vooroefeningen in de soldatenschool en de theorie zeer weinig nut hebben voor de jongelieden; *ze onttrekken de onderofficieren en korporaals aan het onderwijs, dat deze volstrekt behoeven tot instandhouding en bevordering van hun bruikbaarheid.* Wanneer men de hoofdofficieren en kapiteins, die bij den Minister van Oorlog aansprakelijk zijn voor de geschiktheid van het kader, niet in staat stelt om dat kader te oefenen, dan kunnen zij onmogelijk aan hun roeping voldoen en dat is in vele opzichten het geval. Om een jongeman op te leiden tot onderofficier en hem geschikt te maken tot het leiden van een kleine afdeeling zoowel in het vuurgevecht als bij den veiligheidsdienst en den patrouilledienst, is tijd noodig en die tijd kan niet gegeven worden, als vele bekwame onderofficieren worden uitgezonden om voorbereidend militair onderricht te geven.

Ik heb met genoegen gezien, dat de Minister begonnen is met dat voorbereidend onderwijs gedeeltelijk op te dragen aan reserve-onderofficieren en zelfs aan onderofficieren, uit de militie voortgekomen, maar ik geloof, vooral met het oog op de vruchtbaarheid van de groote oefeningen, welke in het najaar gehouden worden, dat het zaak zal zijn om dat uitzenden van het kader nog meer te beperken, vooral nu wij in een periode gekomen zijn door de toepassing van de nieuwe Pensioenwet, dat tal van bekwame onderofficieren het leger hebben verlaten, zoodat er meer behoefte is aan onderwijzers om de adspirant-onderofficieren tot bruikbare onderofficieren te vormen, die ook ten volle geschikt zijn om te velde op te treden.

De groote najaarsoefeningen, die tot voorbereiding strekken van den werkelijken krijg, kunnen geen vruchten dragen, wanneer er geen uitstekend geoefend kader bij tegenwoordig is.

Ik kom daarom tot de conclusie: 1°. dat het reizen van de geschikte onderofficieren meer beperkt moet worden: immers indien het van belang is goed voorbereidend onderricht te geven, van oneindig grooter belang is het, dat het leger in alle opzichten geoefend en beschikbaar kader bezit. 2°. dat het voorbereidend onderricht meer en meer moet opgedragen worden aan militiekader. 3°. dat het voorbereidend onderricht moet vereenvoudigd worden en beperkt tot gymnastiek en voorbereidende schietoefeningen. Hoofdofficieren en kapiteins, die in het leger zijn getuigen, dat de oefeningen in de soldatenschool en de theorie weinig bijdragen tot het africhten der jongelieden wanneer zij in dienst zijn.

Wordt dus het voorbereidend onderricht in dien zin beperkt, dan geloof ik, dat het zeer goed aan het reserve- en militiekader kan worden opgedragen.

Ik wensch verder den Minister in overweging te geven om aan de Vereeniging *Volksweerbaarheid* eenig hooger subsidie toe te kennen. Ik meen dat de Minister met mij overtuigd is van het groote nut van die vereeniging, welke zich ten doel stelt om het besef bij het volk levendig te maken, dat het noodig is zich door schietoefeningen en ook op andere wijze, geschikt en bekwaam te maken voor het vervullen van den plicht die later van hen kan worden gevergd.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Zaterdag zijn wij in gebreke gebleven om den Minister te beantwoorden. Dit had zijn grond in het vergevorderde uur en ik ben daarom genoodzaakt nu terug te komen op het schietonderricht buiten het leger.

De Minister heeft aanvankelijk op art. 59 f 5900 minder uitgetrokken, doch dat artikel later weer met f 5000 verhoogd. Naar aanleiding van de aanvankelijke vermindering is de aandacht van de Kamer gevestigd op het feit, dat het schietonderricht buiten het leger niet die belangstelling ondervindt, die men zou wenschen. Er zijn ten gevolge daarvan in het Voorloopig Verslag eenige vragen aan den Minister gesteld, en de Minister heeft daarop in de Memorie van Antwoord zeer uitvoerig geantwoord. Uit die mededeelingen blijkt, dat er niet geroemd mag worden over de belangstelling die dat schietonderricht ondervindt. Het aantal deelnemers vermindert, — een treurig verschijnsel.

Er zijn zelfs garnizoenen, en daaronder zeer belangrijke, waar geen schietoefeningen zijn gehouden. Zoo nu toch ergens die schietoefeningen moesten gehouden worden zou het moeten zijn in de garnizoenen, in de Memorie van Antwoord genoemd.

Inderdaad moet men dan ook wel spreken van een verminderde belangstelling, en dat terwijl het stelsel van de wet van 1901 gedeeltelijk berust op de onderstelling, dat het voorbe-

reidend onderricht, met inbegrip van schietoefeningen, geleidelijk zal voornitgaan.

Nu heeft de Minister gezegd: wat kan ik er aan doen, het is niet mijn schuld; als er zich geen deelnemers aanmelden kan ik geen oefeningen houden.

Dit is juist het punt waarop ik wil komen. Ik meen, dat de schietoefeningen een zoo integreerend deel van het voorbereidend militair onderricht uitmaken, dat, wanneer het blijkt dat deze zaak niet langer den weg van liefhebberij, volkswcerbaarheid, particuliere gelegenheden, prijsuitdeelingen en wat dies meer zij te bereiken is, een andere weg zal moeten worden ingeslagen. De Minister moet zich dan de dwangmiddelen verschaffen, die hij zegt nu niet te hebben. Hij zal aan hen die in aanmerking wenschen te komen voor verkorte oefening, den eisch moeten stellen dat zij aan zeker aantal schietoefeningen hebben deelgenomen.

Wij komen hiermede onmiddellijk aan het lastige en kostbare punt der schietbanen. Het is bekend, dat dit bij Koninklijk besluit van 4 Juli 1902 geregeld is. Er kunnen volgens dat besluit subsidies gegeven worden aan gemeenten voor oprichting en instandhouding van schietbanen, maar het schijnt inderdaad, dat dit zoo goed als niets geeft en dat er geen gemeenten zijn, die subsidie vragen en geen initiatief nemen om schietbanen op te richten.

Waar dit zoo is, is er een dubbele reden om deze zaak niet langer aan de liefhebberij over te laten, maar haar verplichtend te stellen.

Men zal dan komen te staan voor de vraag: Wie zal die schietbanen maken? Ik meen, men zal die door de gemeenten moeten laten maken en men zal de kosten ook nogmaals op den nek der gemeente moeten schuiven; reden te meer om de gemeentefinanciën te herzien en om tot een regeling te komen, die de behandeling der zaak bij de gemeenten laat, maar de kosten aan de gemeenten vergoedt.

De behandeling van dergelijke zaken ligt, dunkt mij, meer op den weg van de gemeentebesturen dan op dien van het centraal gezag. Daarom zou ik de schietbanen aan de gemeenten willen zien opgelegd, met schadeloosstelling door het Rijk voor datgene, wat voor den dienst wordt verkregen.

Ik zou den Minister ernstig in overweging willen geven, om de voorschriften voor het voorbereidend militair onderricht uit te breiden in deze richting. Waar de schietbanen niet uit den grond getooverd kunnen worden en met den besten wil niet onmiddellijk aanwezig zullen zijn, zal het correctief gevonden kunnen worden in hetgeen reeds in art. 7 van het desbetreffend besluit voorkomt, dat zij, die zich niet locaal kunnen oefenen in het schieten, kunnen vereenigd worden in kampen, waarin zij eenige dagen verblijven en een korten schietcursus doorloopen. Op die wijze kan nog voor een zeker aantal jaren in de behoefte, door het niet overal aanwezig zijn van schietbanen, voorzien worden.

Het komt mij voor, dat, bij het groote gewicht dat aan deze zaak gehecht moet worden, deze eischen niet exorbitant zijn. Het is inderdaad een nieuwigheid, een nieuwigheid waar men niet tegen zal moeten opzien en waarvoor men het geld zal moeten uitgeven, dat inderdaad wel besteed zal zijn.

Wat de verhooging betreft die bij tweede Nota van Wijziging in de begrooting gebracht is, zoo meen ik dat die uit een comptabel oogpunt niet is goed te keuren. Er wordt in de Toelichting gezegd, dat te Arnhem de schietbanen op verzoek van de schietvereeniging „Arnhem" uitgebreid en verbeterd moeten worden, maar inderdaad opdat het garnizoen dan betere schietbanen zal hebben. Nu wordt uit dezen post, bestemd voor schietoefening buiten het leger, voor weerbaarheidskorpsen, inderdaad een dringende behoefte, betaald voor het garnizoen te Arnhem. Deze uitgaven behoorden m. i. gebracht te worden onder art 133 der begrooting; dan zou aan de vereeniging Arnhem het gebruik van de schietbanen gegeven kunnen worden. Uit comptabel oogpunt zou dit een correcte wijze van handelen zijn.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Het onderwerp door den heer van Vlijmen ter sprake gebracht, is zeer zeker een moeilijke en lastige quaestie. Aan de eene zijde — en het ligt in den aard der zaak — wordt al het mogelijke gedaan om den Minister aan te sporen om zooveel doenlijk uitbreiding te geven aan het voorbereidend militair onderricht, en aan de andere zijde wordt mij door den geachten afgevaardigde gevraagd, wat ik mede in vele opzichten kan billijken, om het uitzenden van onderofficieren, zooveel mogelijk, te beperken.

Welnu, zonder aan de oefeningen te kort te doen, heb ik reeds dit jaar een stap in deze richting gedaan, namelijk door 162 reserve-onderofficieren en een klein getal militie-onderofficieren als onderwijzer te doen aanwijzen. De laatsten waren wegens langdurig verblijf onder de wapenen, daarvoor geschikt.

De heer Duymaer van Twist zegt dat ik vooral geen reserve-onderofficieren moet gebruiken, dat ik daarmede althans zeer voorzichtig moest zijn. Een bewijs te meer, Mijnheer de Voorzitter, hoe moeilijk deze quaestie is.

Ik heb Zaterdag ll. gezegd, dat mijns inziens die voorbereidende militaire oefeningen, voor zoover zij in exerceeren en dergelijke bestaan, veel meer tot haar recht zullen komen, als de landweer georganiseerd zal zijn, omdat op plaatsen waar landweer-onderofficieren en officieren zijn, het onderricht in de zomermaanden, in de open lucht, gegeven zal kunnen worden, dus onder veel gunstiger omstandigheden dan thans het geval is.

En wanneer de geachte afgevaardigde zegt: onderofficieren van het leger kunnen zoo moeilijk gemist worden, dan antwoord ik: volkomen juist.

De tegenwoordige regeling is zeer zeker niet in het voordeel van het leger, maar het offer wordt gebracht in het belang der zaak. Men heeft gevraagd of het nadeel voor het leger van dien aard is, dat men op het geven van voorbereidend militair onderricht, welk onderricht thans niet alleen wenschelijk, maar ook in verband met de Militiewet noodzakelijk is, zou moeten terugkomen. Deze vraag beantwoord ik ontkennend. Doch in de richting van den heer van Vlijmen moet niets onbeproefd gelaten worden om aan de reserve-onderofficieren die taak op te dragen.

De heer Tydeman heeft het schietonderricht ter sprake gebracht, en er op gewezen dat daarvoor niet die belangstelling en die liefhebberij bestaat, die men daarvan zou mogen verwachten.

Dit onderricht omvat het schietonderricht in de garnizoenen van de vereenigingen tot verhooging van onze weerkracht.

Het heeft bij den geachten afgevaardigde te recht groote verbazing gewekt, dat er in de voornaamste garnizoensplaatsen zoo weinig lust tot deelname bestaat.

Dit heeft ook mij verbaasd. Intusschen is het aantal deelnemers niet evenredig afgenomen, want werd in 1901 in 28 garnizoenen voorbereidend schietonderricht gegeven aan 1216 man, in 1903 waren deze getallen respectievelijk 18 en 1069, zoodat het getal personen dat in de verschillende garnizoenen aan dit onderwijs heeft deelgenomen, betrekkelijk grooter geweest is.

Of er iets aan te doen zal zijn, om den lust in die oefeningen aan te wakkeren, durf ik niet te zeggen. De geachte afgevaardigde zegt: gij hebt het middel in de hand, gij hebt slechts de eischen van art. 107 van de Militiewet op het schieten verplichtend te maken. Tot op zekere hoogte is daaraan voldaan bij het Koninklijk besluit van 19 Januari 1902 (*Staatsblad* n°. 3), waar staat: *e. Bedrevenheid in het schieten*, blijkende uit het feit, dat de milicien weet, hoe hij in verschillende omstandigheden zijn geweer als schietwapen moet gebruiken; en bedrevenheid in het schoolschieten in die mate, dat hij heeft voldaan aan alle overgangsvoorwaarden der 2 klassen, met uitzondering van A[1]. enz.

Dit is een bewijs dat er op gelet is. Maar wat is het geval? Het vorige jaar, en ik onderstel dat het dit jaar ook zoo gegaan is, heeft men er niet op gestaan dat aan al de eischen ten volle zou worden voldaan. Dit zou ook niet billijk geweest zijn, want de gelegenheid tot schieten ontbreekt nog op vele plaatsen.

Ik kan de verzekering geven, dat er in het vervolg met nadruk aan die bepaling zal worden vastgehouden voor hen, die in de gelegenheid zijn geweest om het te kunnen doen. Dit zal moeten strekken om de deelneming te bevorderen. Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Tiel gezegd: de Minister kan verder gaan en tot dwangmaatregelen overgaan, maar daarvoor zal wetswijziging noodig zijn. Ik weet niet of ik daartoe zoo gemakkelijk zal kunnen besluiten. De zaak zal dan in haar vollen

omvang moeten onderzocht worden en men zou moeten nagaan wat het zou kosten, om overal schietbanen op te richten. Op het oogenblik kan ik niet dieper op deze zaak ingaan, ik zal overwegen of er noodzakelijkheid bestaat om een dergelijken maatregel te nemen.

Bij Koninklijk besluit is geregeld op welke voorwaarden geldelijke tegemoetkoming wordt verleend bij de oprichting, het onderhoud of de verbetering van particuliere schietbanen.

Op het oogenblik zijn er weder aanvragen ingekomen om schietbanen op te richten. Een aanvraag van Arnhem heeft aanleiding gegeven om art. 59 met f 5000 te verhoogen. De geachte afgevaardigde zegt: dat is comptabel niet juist, want als 't het garnizoen betreft, dan moet gij de zaak omkeeren. Dit ben ik met den geachten afgevaardigde niet eens. De zaak staat zoo, wanneer op het oogenblik geen subsidie was gevraagd, zou van onzen kant niet tot uitbreiding der banen worden overgegaan.

Nu heeft echter de schietvereeniging „Arnhem" subsidie verzocht voor de oprichting van banen ten noorden van den Schelmschen weg bij Arnhem en wordt aan het verleenen van dat subsidie dezerzijds de eisch verbonden voor het garnizoen van die banen gebruik te maken.

Ik kan niet inzien dat zulks in strijd zou zijn met de regelen der comptabiliteit.

Op al onze banen in het geheele Rijk wordt, desverlangd, aan de weerbaarheidsvereenigingen gelegenheid gegeven om te schieten; hier is het nu omgekeerd, dit is geen baan van het garnizoen, maar het garnizoen zal mede het gebruik hebben. Met het doel dat bij het verleenen van subsidie op den voorgrond staat, schijnt mij dezen eisch niet in strijd.

Wanneer aan de Regeering gevraagd werd om b.v. in Drenthe, buiten Assen, subsidie te geven voor het aanleggen van schietbanen, zóó dat tevens gedeeltelijk zou kunnen worden voldaan aan den wensch van den heer Smeenge om de marechaussee te laten schieten in de nabijheid van hun standplaats, zou het dan in strijd zijn met de comptabiliteit, wanneer ik zei: best, ik zal u subsidie geven, maar dan moet aan de nabij geplaatste marechaussee gelegenheid worden gegeven op die banen zich te oefenen?

Ik kan dus voorshands geen aanleiding vinden om het artikel te verlagen en ik zou die aanleiding zelfs niet vinden, wanneer een nader onderzoek aantoonde, dat wij beter zouden doen met hier zelf te handelen, omdat ik het niet onwaarschijnlijk acht, dat er meer aanvragen zullen volgen. Zoo heb ik in de laatste dagen al enkele dergelijke aanvragen ontvangen.

Wat nu de kosten betreft, men moet niet vergeten dat, zooals ik op bladz. 44 van de Memorie van Beantwoording heb medegedeeld, ruim 1½ millioen scherpe patronen, tot een waarde van rond 80 000 gulden, kosteloos aan de weerbaarheidsvereenigingen zijn uitgereikt. Ik geef toe, dat daarvan velen geprofiteerd hebben, die niet tot het voorbereidend militair onderricht behoorden, terwijl het beter ware geweest dat deze munitie gebruikt was juist door hen die aan dat onderricht deelnamen. Misschien zal in het vervolg die voorwaarde kunnen worden gesteld.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister zeer voor het uitvoerig antwoord; ik twijfel niet of de Minister zal in de aangegeven richting iets doen, maar de zaak moet meer radicaal worden aangepakt en daarvoor is het noodig om haar in haar geheelen omvang te onderzoeken. Of wetswijziging noodig zal zijn, betwijfel ik, maar wanneer dat bleek het geval te zijn, dan zou dit geen reden zijn om haar niet aan te pakken.

De Minister heeft ons gewezen op het Koninklijk besluit waarbij het voorbereidend militair onderricht is geregeld, maar zooals bekend is, wordt aan de bepalingen van dat besluit niet streng de hand gehouden en nu is het beter als een zaak niet geregeld is, dan wanneer aan bestaande voorschriften de hand niet wordt gehouden. Dit behoeft geen verduidelijking. Ook indien daar waar de gelegenheid bestaat, aan het besluit de hand zal worden gehouden, is nog in verreweg de meerderheid der plaatsen dit niet het geval. De Minister verzekert dat hij handelen zal, indien de noodzakelijkheid blijkt. Ik meen dat de noodzakelijkheid reeds is gebleken en derhalve aan dat vereischte om te handelen is voldaan.

De vraag of de gemeentebesturen bereid zullen worden bevonden om het initiatief te nemen, brengt ons op een zeer belangrijk punt, nl. of het niet noodig zal blijken de voorwaarden voor het verkrijgen van de voorrechten van het viermaanderschap niet zoodanig te wijzigen, dat alleen zij die het getuigschrift hebben van te hebben voldaan aan de vereischten van art. 104 slechts in aanmerking kunnen komen voor die verkorte oefeningen. En of er dus niet moet gebroken worden met het bestaande stelsel, dat uit iedere gemeente een evenredig deel van het contingent tot die viermaanders zal behooren.

Indien die wijziging werd aangebracht, zal er ongetwijfeld van de jongelieden en hun ouders een sterke aandrang op de gemeentebesturen worden uitgeoefend, dat in elke gemeente zullen worden in het leven geroepen cursussen voor het voorbereidend militair onderwijs, en ook schietbanen. Dan zal de drang komen van onderop, en zullen de aanstaande lotelingen en hun ouders van de gemeentebesturen eischen dat deze hen in staat stellen ook mede te dingen naar de voorrechten van de korte oefening.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Tiel heeft ten slotte nog de bepaalde vraag gedaan of ik niet zou willen medewerken om het daarheen te leiden, dat enkel en alleen de lotelingen, die in het bezit zijn van het diploma van militaire geoefendheid en lichamelijke geschiktheid, in art. 107 van de Militiewet vereischt, bij de viermaanders konden worden ingedeeld.

Ik geef den geachten afgevaardigde dadelijk toe, dat een wijziging van de Militiewet in dien zin niet alleen zou zijn in het belang van de viermaanders, maar ook van het leger. Want zooals ik verleden Zaterdag reeds opmerkte, werkt de bestaande toestand er onvermijdelijk toe mede, het voorbereidend militair onderricht tegen te werken. De jongelieden ondervinden nu te veel teleurstelling. Ik heb het voorbeeld aangehaald van een gemeente waar, van de 5 jongelieden die allen het diploma hadden, slechts één bij de viermaanders kon geplaatst worden.

Intusschen, het zou hier een wetswijziging gelden en een van niet onbelangrijken aard, omdat tegenover het voordeel, dat sommigen zouden genieten, de belangen staan van anderen.

Immers er zijn vele gemeenten, waar het voorbereidend militair onderwijs zeer moeilijk, ja soms onmogelijk kan worden gegeven. En dit is juist, wanneer ik mij niet vergis, bij de behandeling van de wet een van de argumenten geweest, waarom de eisch van geoefendheid niet aan alle viermaanders in de wet is opgenomen.

De zaak kan intusschen nader worden overwogen. De geachte afgevaardigde zal toch zeker op dit oogenblik geen beslist antwoord van mij verlangen.

Ik maak van deze gelegenheid tevens gebruik om terug te komen op een vraag van den geachten afgevaardigde uit Veghel. De heer van Vlijmen heeft aanbevolen om aan de vereeniging „Volksweerbaarheid" meer subsidie te geven.

Dit is reeds gedaan, Mijnheer de Voorzitter, het subsidie is van f 2500 gebracht op f 3500 en dat wordt feitelijk f 4500, omdat in vroegere jaren die vereeniging zorgde voor schietbanen en ik haar thans heb verzocht dit niet meer te doen. Vóór het toegekende subsidie zal zij nu andere zaken kunnen bekostigen.

Moeten voor de vereeniging „Volksweerbaarheid" schietbanen worden aangelegd of verbeterd, dan ontvangt zij daarvoor subsidie uit de gelden uitgetrokken in art. 59.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 52 tot en met 64 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Thans wensch ik mijn voorstel te herhalen, dat ik reeds eergisteren deed, om ook nog het wetsontwerp tot nadere aanvulling en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (88) aan de orde te stellen, en wel na de behandeling van het wetsontwerp tot nadere wijziging en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (80).

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Zeer ongaarne bestrijd ik een door u gedaan voorstel omtrent regeling van werkzaamheden, vooral in deze dagen, waar wij allen vol bewondering zijn voor de opgewektheid, waarmede door u onvermoeid uw moeilijke taak wordt vervuld en wij overtuigd zijn dat, wanneer de behandeling der begrooting zoo ver gevorderd is als op het oogenblik, dit dan voor het grootste deel aan uw leiding is te danken Maar hoe ongaarne ook, thans is die bestrijding noodig. Wij hebben nog slechts enkele dagen vóór het reces beschikbaar en een belangrijk deel van het normale begrootingswerk moet nog worden afgedaan. Nu komt daarbij, dat wij in de laatste dagen juist op het gebied der defensie een groot aantal belangrijke stukken hebben ontvangen, openbare en geheime, zoo vele, dat het bijna onmogelijk is voor velen om er zelfs oppervlakkig kennis van te nemen. De heer Seret sprak Zaterdag van een massa lectuur en de heer Tydeman verklaarde zelfs, dat het hem te machtig werd. Daartusschen zal dan nog dit wetsontwerp worden ingeschoven.

Mijnheer de Voorzitter! Het Voorloopig Verslag is den 15den van deze maand vastgesteld. Reeds twee dagen later is de Memorie van Antwoord door het Departement van Oorlog ingezonden met een snelheid, geheel overeenkomstig het onderwerp dat het hier geldt. Maar de Minister en zijn ambtenaren aan het Departement zijn natuurlijk ten volle op de hoogte van deze aangelegenheid. Anders is het gesteld met de leden der Kamer, vooral ten aanzien van dit wetsontwerp. Want in het Voorloopig Verslag treft men bij menig punt de klacht aan, dat het ontwerp minder volledig is toegelicht dan men wel gewenscht had. Nu heeft de Minister daarop in den breede geantwoord en hebben wij thans een belangrijke Memorie van Antwoord ontvangen, voorzien van een aantal tabellen en een uiteenzetting bevattende van allerlei bijzonderheden.

Die Memorie is hier rondgedeeld Vrijdagavond; de leden, buiten den Haag wonende, hebben haar eerst 11. Zaterdagochtend in handen gekregen en dien ganschen dag hebben wij hier vergaderd. Wij hebben juist den tijd gehad om een blik in de stukken te slaan. Maar er is geen sprake van, dat wij in de gelegenheid zouden zijn geweest onze gedachten daarop behoorlijk te concentreeren.

Wat kan er op deze wijze van een ernstige behandeling terechtkomen?

Waar het nu hier zulk een belangrijk onderwerp geldt, waarmede een uitgave gemoeid is van ten minste zeven millioen, moet men, ook op het standpunt der voorstanders, — mijn stem behoud ik mij nog voor — zelfs den schijn vermijden, alsof het er om te doen ware dit wetsontwerp er maar door te jagen.

Ik meen dus, dat wij wel zullen doen dit voorstel niet aan te nemen en het wetsontwerp nog eenigen tijd aan te houden.

De **Voorzitter**: De reden waarom ik heb voorgesteld om dit wetsontwerp aan de orde te stellen terwijl nog slechts enkele dagen ons scheiden van het recès, is deze. De Memorie van Antwoord is nog slechts korten tijd in ons bezit, maar ik merk op, dat de aanmerkingen, waartoe het wetsontwerp in de afdeelingen aanleiding heeft gegeven, zeer uitvoerig en op volledige wijze in de Memorie van Antwoord zijn behandeld. Het komt mij voor, dat waar in de stukken die ons zijn aangeboden omtrent de degelijkheid van het geschut voldoende inlichtingen worden gegeven, de quaestie hierop neerkomt of wij al of niet bereid zijn de gelden toe te staan voor de aanschaffing van nieuw snelvuurgeschut. In de Memorie van Antwoord deelt de Minister ons mede, dat het noodig is dat spoedig beslist worde, omdat in Januari de fabrikant beginnen moet met het aanmaken van de stukken voor de proefbatterij, om die zóó tijdig af te leveren, dat in dezen zomer kan worden beslist of deze proefbatterij aan de verwachtingen beantwoordt. Zoo ja, dan kan in November de verdere aanmaak plaats vinden. Wordt het later, dan is de fabrikant niet verder gebonden en zonden de langdurige onderhandelingen tusschen de Regeering en hem gemaakt, ongedaan worden.

Nu geef ik toe, dat het mogelijk zou zijn de behandeling enkele dagen uit te stellen en dan bijv. 5 Januari a. s. over het wetsontwerp te beslissen.

Maar uit een administratief oogpunt is het wenschelijk dat nog in dit jaar de wet tot stand komt, ook met het oog op het te sluiten contract. Hoe ongaarne ook, moet ik blijven bij mijn voorstel om dit wetsontwerp thans aan de orde te stellen.

De heer **van Raalte**: Ik ben door uw antwoord niet overtuigd, Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne op uw gezag aannemen dat de Memorie van Antwoord volkomen volledig is en geenerlei twijfel meer overlaat; het bewijst dat gij volkomen op de hoogte zijt van dit stuk, maar het gaat niet aan al de leden te beoordeelen naar uw vlugheid van begrip. Zij zijn niet in staat geweest om tusschen Zaterdagmiddag en nu dit wetsontwerp zoo te verwerken dat een behoorlijke beraadslaging kan worden gevoerd.

Gij hebt gezegd, Mijnheer de Voorzitter, dat de bestelling aan de firma Krupp in Januari moet geschieden, daar anders de voorloopige afspraak tusschen de Regeering en den fabrikant niet gestand zou kunnen worden gedaan. Ik kan het niet met zekerheid zeggen, maar zooveel is wel tot mijn bevattingsvermogen doorgedrongen, dat wanneer de tijdsopvolging, die de Minister zich heeft voorgesteld, niet precies in acht wordt genomen, dit alleen op den termijn van levering invloed zal hebben en de groote leverantie dan wellicht eerst later zal kunnen geschieden. Daarin kan zulk een groot bezwaar niet zijn gelegen. Ik kan volstrekt niet inzien dat er zoodanig *periculum in mora* is dat niet in eenigen tijd uitstel zou kunnen worden berust.

Wanneer gij het noodig acht de Kamer 5 Januari aanstaande bijeen te roepen, het zij zoo. Het bezwaar zal ook dan nog bestaan, maar in mindere mate. Wat mij ten minste betreft, vindt gij mij bereid.

Ik moet dus bij mijn bestrijding van uw voorstel persisteeren.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch hetgeen de heer van Raalte heeft gezegd met een enkel woord te steunen.

Het schijnt met militaire ontwerpen in den laatsten tijd een richting uit te gaan, die onmogelijk den steun der Kamer kan hebben. Over het wetsontwerp tot wijziging der Militiewet moesten wij midden in de behandeling der begrooting beslissen, omdat de Minister een termijn, den 30sten November jl., had bepaald, waarop de veranderingen toepasselijk werden verklaard.

Nu vraag ik, wie hier in dit geval de orde van werkzaamheden bepaalt. De Kamer of de firma Krupp?

De Minister zegt: er moeten bijtijds contracten gesloten worden, anders kan ik het volgend jaar geen proeven laten houden en daarom moet dit wetsontwerp maar overhaast worden behandeld.

Waarom heeft de Minister dan dit ontwerp eerst den 21sten October ingediend? De Minister had toch bijtijds kunnen begrijpen dat hij de keuze had tusschen nog een jaar te wachten, of het ontwerp vroeger in te dienen.

Wij zitten thans nog voor de behandeling van de hoofdstukken VIII en IX en andere hoofdstukken en vooral het IXde bevat tal van onderwerpen, die belangrijk zijn en waarvoor het thans tijd is ze te behandelen.

Ik kom er sterk tegen op, dat op onzen tijd beslag wordt gelegd voor het behandelen van zaken, die op een anderen tijd hadden kunnen worden ingediend, en nu met een haast moeten worden behandeld, welke een behoorlijke behandeling onmogelijk maakt, volstrekt niet noodzakelijk is en anders niet betracht wordt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *voorstel* van den Voorzitter, in stemming gebracht, wordt met 36 tegen 32 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van den Berch van Heemstede, Seret, Talma, Kolkman, van Vliet, van Vlijmen, van Alphen, Goekoop, Krap, van Limburg Stirum, Arts, van de Velde, van Veen, de Savornin Lohman, Aalberse, Sluis, Fruytier, Pompe van Meerdervoort, Duymaer van Twist, van Wassenaer van Catwijck, de Waal Malefijt, Brummelkamp, van Nispen tot Sevenaer, van Karnebeek, Tydeman, Schokking, Brants, van Wichen, van Löben Sels, van Sasse van Ysselt, van Wijck, van Asch van Wijck, Michiels van Verduynen, van Idsinga, van Bylandt en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Zijlma, Mees, de Klerk,

ter Laan, Roessingh, Cremer, Pijnacker Hordijk, Helsdingen, Dolk, Melchers, Ketelaar, van Gijn, Ferf, van Styrum, Lieftinck, van Foreest, Schaper, Staalman, de Ram, Verhey, Troelstra, van Raalte, Smidt, Fock, van der Zwaag, Smeenge, den Tex, Hennequin, Nolting, Röell, van der Vlugt en Bos.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar Verslagen over de wetsontwerpen:

vaststelling van hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1904 (2);

definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1904 (85);

definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1904 (86).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen aanstaanden Woensdag ook des avonds te vergaderen, en in die avondvergadering aan de orde te stellen de volgende wetsontwerpen:

vaststelling van hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1904 (2);

definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1904 (86);

definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1904 (85).

Daartoe wordt besloten.

De behandeling van *hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor* 1904 wordt voortgezet.

Beraadslaging over de Xde afdeeling (Administratiekosten).

De heer **Duymaer van Twist**: In het Voorloopig Verslag is ter sprake gebracht de toeneming der administratieve bezigheden bij het leger en in verband daarmede werd de aandacht gevestigd op de zware taak, die vooral de sergeant-majoors en fouriers hebben te vervullen, wat vooral in het afgeloopen voorjaar in dubbele mate het geval was. Daarbij is tevens gewezen op de quaestie van de regeling der administratiekosten.

Nu doet de Minister op bladz. 45 der Memorie van Antwoord drie mijns inziens belangrijke mededeelingen.

Voorereerst dat hij nogmaals nauwgezet zal doen nagaan of en in hoeverre de taak van het personeel zou zijn te verlichten.

2°. dat:

„Bij de herziening van de bedragen der vergoedingen wegens bureelkosten, waarvan hiervoren onder *Herziening der positie van militaire schrijvers* sprake is, tevens zal worden onderzocht, in hoeverre de deswege aan de commandanten der compagnieën, enz., toegekende vergoedingen wijziging behoeven."

En ten derde dat:

„Voor zoover door den ondergeteekende voorstellen zijn ontvangen tot tegemoetkoming in de buitengewone uitgaven wegens de meerdere administratieve bezigheden ten gevolge van de oproeping van twee lichtingen, daaraan zooveel mogelijk een gunstig gevolg is gegeven.

„Indien het wijders door de betrokken autoriteiten noodig wordt geacht, om, wegens bijzondere diensten, verricht door militairen van de genoemde categorieën, dezen bij hem in aanmerking te brengen voor het toekennen van eene belooning, zal de ondergeteekende niet nalaten, die voordrachten, voor zooveel mogelijk, in gunstige overweging te nemen."

Ik zeg den Minister dank voor deze mededeelingen. Alleen zou ik den Minister willen vragen, in verband met de laatste toezegging, of de Minister niet bereid zou zijn een opgave te verzoeken van al degenen, die voor een belooning in aanmerking komen en niet te wachten tot die aanvrage daarvoor bij den Minister inkomt.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Ik heb geen bezwaar den geachten spreker die toezegging te doen en ik ben volkomen bereid de vraag te stellen in hoever er personen zijn, die voor een belooning als door hem bedoeld, in aanmerking komen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 65 tot en met 76 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 77, luidende:

„Werfkosten, daaronder begrepen premiën van miliciens-sergeanten en van miliciens-korporaals, bij aanstelling in die graden en premiën van miliciens van het korps genietroepen, die, ter opleiding in den graad van milicien-sergeant, vier maanden vrijwillig onder de wapenen blijven, f 121 970."

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn in het militaire stelsel van die vanouds ingeslopen, ingekankerde slechte toestanden, slechte eigenaardigheden, die het moeite kost uit te roeien, waarbij men onwillekeurig op grooten tegenstand stuit. Een van die misstanden is deze, dat men aanwerft kinderen van 14, 15, 16 jaar als tamboers, ze in de kazerne houdt, ze daar jaren en jaren laat opgroeien, evenals men jonge personen tracht op te leiden tot korporaal bij het instructiebataljon te Kampen, de instructie-compagnie te Schoonhoven en de instructie-batterij te Arnhem. Die jeugdige krachten houdt men daar jaren en jaren vast in de kazerne, omdat zij nu eenmaal met toestemming van de ouders zeer jong hebben geteekend.

Dit is een groot euvel. Ieder die op de hoogte is van kazernetoestanden, weet, wat voor een leven zoo'n kind, zoo'n tamboer gewoonlijk heeft op de „chambrée". Soms hebben ze het er wat beter als zij er een meer menschelijke omgeving treffen; maar meestal staan zij bloot aan de verleiding en misleiding van het kazerneleven. Dit onderwerp is ook in de afdeelingen besproken, maar slechts sober, al te sober in de stukken weergegeven. Somwijlen wordt zoo'n kind meegetroond naar een slecht huis en ik heb bijgewoond, dat er van gesproken werd met een soort van lof, dat het zóó jong reeds daden bedreven had, die men gewoonlijk pas in het huwelijk doet. Het verkeert niet alleen in een dikwijls slechte omgeving, niet veredeld of in toom gehouden door de aanwezigheid van vrouwen, waardoor het meermalen zedelijk verdorven wordt; doch men laadt op zijn schouders een ontzettende massa verdriet, die van het kazerneleven, waaraan dat kind niet kan ontkomen, omdat het zoo jong geteekend heeft.

Dit is een groote misstand, en het doet mij genoegen, dat de Minister op bladz. 47 der Memorie van Antwoord zelf verklaart, dat hij „geen onvoorwaardelijke voorstander is van het in dienst nemen van zeer jeugdige personen". Dat bewijst, dat in hem de mensch nog niet gestorven is voor den militarist. Maar het is een teleurstelling, dat de Minister van afschaffing van dit systeem niet wil weten „te minder in verband met het incompleet aan militairen van de hierbedoelde categorie". Met andere woorden: wij hebben al niet te veel vrijwilligers en wij moeten dus dat systeem maar handhaven om de mannen te hebben.

Mij dunkt, wanneer in één zaak het doel de middelen niet mag heiligen, dan is het in dit geval. Hier mág men niet een sleeht systeem handhaven. *Hoe* het moet, ik weet het niet: maar ik twijfel er niet aan, dat men op andere wijze tamboers zal kunnen krijgen, als men ze dan hebben wil, maar met een dergelijk systeem moet gebroken worden. Wanneer men billijk wil zijn tegenover deze jonge menschen, zou men ten minste moeten instellen een halfjaar proeftijd, zoodat ze daarna kunnen kiezen wat zij willen.

Dit geldt ook voor de instellingen te Schoonhoven, Kampen of Arnhem. Ik zou het systeem geheel willen afschaffen, maar wil men het handhaven, laat men het dan met een proeftijd van een halfjaar doen.

Ik heb hier een brief van iemand die in de maatschappij geen onbekende is. Die zegt hier bijv.: dat hij geteekend had voor vijf jaren bij het instructie-bataljon en na twee of drie maanden dienst reeds liep te denken over *zelfmoord*.

Deze dingen staan niet alleen. Het is een ontzaglijk verdriet

dat dergelijke kinderen reeds spoedig hebben, wanneer zij eenmaal zien wat het kazerneleven is. Daarom kom ik met kracht op tegen dien maatregel en tegen het voorwendsel, dat de Minister gebruikt om dat systeem te handhaven. Men kan dat bezwaar gemakkelijk ondervangen door wat ik aanbeval, namelijk de jongens een halfjaar als proeftijd te laten doormaken; de exercitie is niet weg, want als milicien zijn zij later des te beter geoefend. Dat geldt evenzeer voor Arnhem als voor Schoonhoven.

Men mag die jongens, alleen omdat zij geteekend hebben, niet houden, wanneer blijkt, dat de dienst hun erg tegenvalt. In Kampen komen die jongens later, doch eigenlijk te vroeg, in de compagnie, uit de zoogenaamde „bakkerij". Het zijn de geschikte menschen niet, want zij wreken zich, daar aangekomen, dikwijls op wat zij ondervonden, in hun wrevel op de omstandigheden. In den regel zijn zij, vooral de jonge korporaals, de vloek van de meer volwassen miliciens. Het is in ieder geval onredelijk, dat deze kinderen, die jonge tamboers vooral, te midden van groote onverschilligheid worden opgevoed en daar ten prooi zijn aan verleiding en misleiding. Die jongens gaan te vroeg in dienst om te weten of het hun na een halfjaar nog wel bevallen zal.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de heer Schaper twee ongelijksoortige zaken met elkaar heeft vergeleken. Terwijl in de Memorie van Antwoord sprake is van het werven van tamboers of hoornblazers op jeugdigen leeftijd, heeft de geachte afgevaardigde er bij gehaald het instructie-bataljon te Kampen en de instructiecompagnie te Schoonhoven.

Ik moet hem echter opmerken, dat bij die inrichtingen van werving in den hierbedoelden zin geen sprake is. Men kan zich in Kampen aanmelden en, na het afleggen van zekere blijken van bekwaamheid, kan men aangenomen worden. Daar er nu in den regel meer solliciteuten zijn dan plaatsen en de toeloop geheel vrijwillig geschiedt — de ouders, die hun jongens in die richting opgeleid wenschen, geven hiervan zelf kennis — is er van werving van de zijde van het Departement van Oorlog geen sprake. Ik kan in dit stelsel niets onzedelijks of onbehoorlijks zien.

In den gedachtengang van den geachten afgevaardigde zou men verder kunnen gaan en vragen, of een jongen op zijn 16de jaar wel naar de Cadettenschool mag gaan. Er zal ook wel eens een jongen op de Militaire Academie gekomen zijn, die na daar eenigen tijd geweest te zijn, dacht: had mijn vader mij maar iets anders laten worden. Maar men zal in zulk een geval toch niet kunnen spreken van een onzedelijk bedrijf van de zijde van het legerbestuur.

Wat de compagnie te Schoonhoven betreft, wanneer blijkt, dat de jongelieden zich ongeschikt gevoelen, dan komt het meermalen voor, dat de ouders vragen hun zonen weder te ontslaan en zulks gebeurt somtijds. In mijn vroegere betrekking van inspecteur heb ik er meermalen toe medegewerkt om een jongen, die in Schoonhoven niet op zijn plaats was, den dienst te doen verlaten. Dat is veel beter dan dat men hem houdt tegen alles in.

Indien de geachte afgevaardigde echter zegt, dat die jongens in een verkeerde omgeving komen, dan ziet hij voorbij, dat in de hierbedoelde inrichtingen de jongens onder elkander verkeeren. Zij mogen wel eens iets verkeerds hooren, maar de toestand is niet zoo ongunstig als de geachte afgevaardigde dien voorstelt . . . . .

De heer **Schaper**: Ik bedoelde daarbij de tamboers.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Juist, nu kom ik op de tamboers. Maar de heer Schaper mag twee zaken niet op die manier met elkander te pas brengen. Ik constateer, dat er noch te Arnhem noch te Schoonhoven quaestie is van werven.

In deze inrichtingen ontvangen zij een opleiding, die hen, ook als zij later het militaire leven verlaten, zeer zeker ten goede komt.

Wat de tamboers en hoornblazers betreft, zal ik nagaan, hoe groot het aantal is, en of aan de geuite bezwaren kan worden te gemoet gekomen. Ik ben geen onvoorwaardelijk voorstander van het tegenwoordige stelsel, en als het niet dringt, zal ik het niet handhaven. De geachte afgevaardigde wil, dat er milicien-tamboers en hoornblazers zullen komen. Dat gebeurt ook om het incompleet aan te vullen, maar er zal daarnaast een kern van vrijwilligers moeten zijn. Ik zal echter overwegen, wat in deze kan worden gedaan.

Hierbij moet ik constateeren, dat, wanneer werkelijk ongeschiktheid blijkt voor den militairen dienst van een jeugdig adspirant-tamboer of hoornblazer en de ouders vragen zijn ontslag, dit kan worden verleend.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met genoegen gehoord dat de Minister mijn wensch ten opzichte van de *tamboers* wil overwegen. Het komt mij voor, dat hij dan ook tot de conclusie zal *moeten* komen, dat het zoo niet langer gaat. De Minister zegt wel, dat zulk een jongen op verzoek van de ouders ontslagen zal worden, en hij zegt datzelfde ten aanzien van de andere door mij genoemde categorieën. Men moet echter hierbij niet te veel op ouders vertrouwen. Als een jongen klaagt, zullen deze dikwijls zeggen, dat hij maar wat geduld moet hebben, er wel aan zal wennen en maar „op het ijzer moet bijten". De ouders zijn niet de aangewezen personen om alles aan over te laten. De kinderen zijn immers juist niet meer onder de hoede der ouders Dezen zien het lijden niet, hebben er dikwijls ook geen verstand van. Wat moeten die kinderen al niet eerst doorleefd hebben voordat de ouders er toe overgaan ontslag te vragen?

En wanneer is gebleken, dat anti-militaire eigenschappen aanwezig zijn, hebben de jongens zeker al kennis gemaakt met politiekamer en provoost. Ik geloof, dat men tot zoolang moet wachten.

Het is waar, dat ik de opleiding en de tamboers te gelijk besproken heb; maar bij beide heeft hetzelfde plaats, opneming van te jonge kinderen in de kazerne, hetzelfde envel dus als ook bij de marine bestaat. Ook deze jongens worden te vroeg geannexeerd, hebben dikwijls later berouw en kunnen dan niet weg. Wat moet er niet gebeuren voor zij vrijgelaten worden!

Wat de cadetten betreft, ook daarbij is het niet goed de jongens jaren en jaren vast te houden, hoewel in de Cadettenschool de toestand nog een andere is dan in de kazernes en opleidingsinrichtingen. Ik hoop dus, dat de Minister ook ten opzichte van de opleidingsinrichtingen nog eens zijn gedachten zal laten gaan over hetgeen ik heb gezegd en tot de conclusie zal komen, dat men kinderen niet zoo vroeg moet binden.

De Minister heeft niets gezegd over mijn voorstel om een proeftijd in te stellen. Wanneer men alleen menschen wil hebben, die goede militairen zijn, dan moet men een proeftijd aandurven van bijv. een half jaar. Blijkt het dan, dat een jongen geen ambitie heeft in den dienst, welnu, zijn burgerpakje is er nog en het eerste ondergoed kan reeds versleten zijn, zoodat er uit technisch oogpunt geen bezwaar kan zijn hem te laten gaan.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 77 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt* 78 tot en met 86 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 87, luidende:

„Traktementen, toelagen, vergoedingen en schadeloosstellingen van de administrateurs en daggelden van de geëmployeerden bij de militaire hospitalen, f 136 886."

De heer **van Vliet**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch zeer in het kort de aandacht van den heer Minister te vestigen op een categorie van beambten, waarover niet in het Voorloopig Verslag wordt gesproken, ik bedoel de geëmployeerden bij de militaire hospitalen, speciaal op de *ziekenoppassers.*

Volgens den staat van de bezoldiging dezer geëmployeerden, voorkomende in het hospitaal-reglement in bijlage lit. D, genieten de ziekenoppassers, 85, 90 en 95 cts. daggeld, wat de grootste helft, en 75, 80 en 85 cts. wat de kleinste helft betreft, ingeval zij ongehuwd zijn.

Voor de gehuwden wordt 40 cts. per dag verhooging verleend, als vergoeding voor vrije voeding.

Bijna alle ziekenoppassers zijn gehuwd, en in den regel behooren zij na 8 jaar dienst tot de grootste helft, en ontvangen dan 85 cts. + 40 cts. = f 1,25 en na 12 jaren dienst f 1,30 per dag.

Bovendien heeft de ziekenoppasser vrije kleeding op dracht en vrije geneeskundige behandeling voor zijn gezin.

Hij ontvangt geen brood en geen vrije woning of vergoeding daarvoor, terwijl de bevordering tot korporaal 10 à 12 jaren en tot sergeant 8 à 9 jaren duurt.

De diensttijd is van 6 tot 6 uur, met 1 uur schafttijd zomers en van 7 tot 6 uur 's winters.

Nachtdienst moet om de 4 of 5 nachten verricht worden en na een paar uren vrij, valt direct de dagdienst in, terwijl voor nachtdienst *geen vergoeding* wordt ontvangen.

De Zondagsdienst is niet in alle hospitalen gelijk; in Amsterdam bijv. om den anderen Zondag, in enkele andere hospitalen is de Zondag voor de helft vrij, in nog andere gedurende slechts enkele uren.

Wanneer men nu de belooning van een ziekenoppasser bijv. in Amsterdam neemt, dan verdient deze in het beste geval, dat is na 12 jaren dienst, tegen f 1,30 per dag, f 9,10 per week. Hij moet daarvoor een woning huren en zijn gezin verzorgen, terwijl onlangs door de gemeente Amsterdam het minimum loon voor een los werkman op f 11,40 en voor een vakman op f 12 is gesteld. Het behoeft dus geen lang betoog, om de noodzakelijkheid van eenige verbetering van de bezoldiging dezer ziekenoppassers te doen uitkomen.

Hoewel deze zaak, Mijnheer de Voorzitter, niet in de gewisselde stukken voorkomt, en ik dus van den heer Minister geenerlei toezegging mag vragen, ben ik toch zoo vrij, de verbetering van de positie dezer beambten, waarvan het aantal slechts 120 bedraagt, ernstig in de welwillende overweging van Zijn Excellentie aan te bevelen.

De heer **Bergansius** *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Ook van andere zijden is mij op den toestand van die beambten van de hospitalen gewezen. Er zijn voorstellen gedaan om verbetering in hun positie te brengen. Dat daaraan tot nu toe nog geen gevolg gegeven is, ligt inderdaad aan de omstandigheid, dat men niet zoo gemakkelijk tot verhooging besluit, die weer tot opdrijving van uitgaven leiden moet.

Verleden jaar is eenige verbetering in hun positie gebacht, door uitbreiding van het recht van vrije woning. Er doen zich voldoende sollicitanten voor de betrekking op; maar gaarne zal ik de zaak in nadere overweging nemen. Wellicht dat het volgend jaar daarvan zal blijken.

De heer **van Vliet**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alleen den Minister mijn dank te betuigen voor zijn toezegging, dat hij de zaak gaarne in nadere overweging zal nemen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 87 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 88 tot en met 96 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de XIIIde afdeeling (Inrichtingen van onderwijs).

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn genaderd tot de afdeeling waarin het militair onderwijs voorkomt. Ik erken in militaire zaken slechts een leek — wat men in Frankrijk een pékin noemt — te zijn, maar wij moeten hier toch over deze zaken oordeelen; wij laten er daarom onze gedachten over gaan.

In de gewisselde stukken is de quaestie van het militair onderwijs en de opleiding der officieren ter sprake gekomen. In het Voorloopig Verslag is op een van het onze afwijkende, namelijk het Duitsche, stelsel gewezen in deze materie.

Het antwoord daarop van den Minister gaf mij eenigszins den indruk, dat de Minister zich van de zaak wilde afmaken. Hij zegt eenvoudig, dat een vergelijking met het Duitsche stelsel daarom niet te maken is, omdat de opleiding der officieren in Duitschland op anderen voet dan bij ons geregeld is.

Maar juist daarom gaat het. Dit is geen voldoend antwoord op de vraag, die gesteld was, want dat de officieren in Duitschland anders opgeleid worden dan de onze, was juist in het Voorloopig Verslag geconstateerd.

Maar de vraag is of dat andere stelsel niet beter is dan het onze; de vraag is of ons stelsel wel goed is, of ons stelsel geen verbetering behoeft, of bij ons wel alles is zooals het behoort. En nu maakt het antwoord, door den Minister gegeven, niet den indruk, dat dit inderdaad zoo is. Velen, die volkomen bevoegd schijnen om over zulke zaken te oordeelen, zijn van meening, en zeggen dit ook in het openbaar (ik wijs onder andere op een stuk, dat onlangs verschenen is in een van onze groote bladen, het *Handelsblad*), dat de eischen, die in het algemeen bij ons voor de toelating tot de opleiding voor officier en bij die opleiding zelf gesteld worden, te hoog zijn, dat die opleiding voor vereenvoudiging vatbaar is. En nu antwoorde de Minister mij niet, zooals hij gedaan heeft aangaande de kleeding der soldaten, toen hij zeide: ik zie wel gaarne dat de soldaten er netjes uitzien, netheid is op zich zelf een deugd; zoo zou hij mij nu misschien te gemoet kunnen voeren, dat geleerdheid en wetenschappelijkheid bij de officieren niet misplaatst is. Dat weet ik wel, maar daarover loopt de quaestie niet. De meening bestaat en ik moet zeggen, dat ik voor de juistheid van die meening voorshands veel gevoel, dat in het geheele samenstel van de opleiding tot officier bij ons een scheiding dient gemaakt te worden tusschen het meerendeel, dat minder begaafd, toch goede troepenofficieren kan leveren, en het kleinere getal, dat door talent uitblinkt en door meer wetenschappelijke opleiding kan bestemd worden voor de hoogere commandeerende rangen. Bedrieg ik mij niet, dan wordt dit stelsel min of meer in Duitschland gevolgd, maar ik herhaal het nogmaals, ik ben in deze zaken een leek.

Is die beschouwing van zaken juist, zijn de klachten, die daaromtrent worden uitgebracht gegrond, dan valt te wijzen op twee groote nadeelen, die uit ons stelsel voortvloeien en die ondervangen zouden kunnen worden wanneer het veranderd werd.

Ten eerste zou ons stelsel duurder zijn dan noodig is. Dit is een zeer belangrijk punt. Bij al de groote uitgaven, die wij toch reeds voor de defensie te doen hebben, komt het er op aan dat wij bij het militaire onderwijs en bij de opleiding tot en van officieren zuinigheid betrachten.

Ten tweede zou door ons stelsel een minder gunstigen invloed worden uitgeoefend op den toeloop voor de carrière van officier. Wanneer de eischen te hoog zijn, dan werkt dit afschrikwekkend. En als dit het geval is, dan wordt daardoor een groot euvel in de hand gewerkt, nl. het incompleet aan officieren, waar wij mede te worstelen hebben en waarmede wij dan in de toekomst mog meer te worstelen zullen hebben.

Traktementsverhooging, hoor ik noemen als remedie. Maar dat is het eenige niet waarop te letten is. In vergelijking met andere landen zijn onze traktementen reeds hoog te noemen, vooral in de mindere rangen, zooals kan blijken uit de tabellen die ons zijn overgelegd.

Er is nog een ander nadeel aan ons stelsel verbonden, n. l. dat een betrekkelijk groot aantal officieren in beslag wordt genomen voor het onderwijs, en dat aldus het incompleet bij de troepen wordt vergroot. Ook nog in een ander opzicht meen ik dat voor de toelating tot de opleiding te hooge eischen worden gesteld, n. l. wat het physiek betreft. Ik geloof, dat in geen ander land zulke hooge physieke eischen worden gesteld voor de toelating tot de officiersopleiding als bij ons, en dat nog wel aan jongelieden in een leeftijd, waarin hetgeen ontbrak, vaak binnen korten tijd door de natuur zelf verholpen wordt.

Het wil mij voorkomen, dat dit gansche vraagstuk belangrijk is, dat het wenschelijk is, dat de Regeering het in zijn geheelen omvang onder de oogen zie. Het kan wel zijn, Mijnheer de Voorzitter, dat ik hierbij stoot tegen een deur, die niet gesloten is, want ik heb ook in de Memorie van Antwoord wel gelezen, dat de Minister onder de onderwerpen, waarvoor een speciale commissie van onderzoek zou kunnen worden ingesteld, ook wel zou willen begrijpen dat van het militaire onderwijs, mits hij maar overtuigd was van de noodzakelijkheid daarvan. Ik laat dit echter ter zijde en dring niet aan op de instelling eener commissie, maar heb ik iets willen aanbrengen

om den Minister te overtuigen van de noodzakelijkheid van herziening van de bestaande regeling. Mocht daarvan het gevolg zijn dat verbetering wordt aangebracht, dan zou mij dit zeer verheugen.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te spreken naar aanleiding van de wijziging, die de Minister denkt te brengen in de toelagen van de luitenants en de kapiteins bij de compagnieën cadetten aan de Koninklijke Militaire Academie. Ik beschouw dit als meer het onderwijs te raken dan de personen die tijdelijk met die diensten belast zijn.

De geheele quaestie der toelagen is niet gemakkelijk. De motieven die die toelagen beheerschen zijn onderling moeilijk te vergelijken en te beoordeelen; ongelijksoortige grootheden kan men moeilijk vergelijken.

Maar dit geldt niet voor de categorie van officieren die ik op het oog heb. Tot nu toe genieten alle luitenants aan de Academie als toelage f 400, maar nu gaat de Minister van het plan zwanger, om de toelage voor de officieren van politie met f 200 te verminderen, terwijl die van de luitenants-leeraren zullen blijven gesteld op f 400. De Minister maakt hier dus een vrij saillant, vrij scherp onderscheid tusschen twee soorten van officieren aan dezelfde militaire inrichting. Op grond waarvan? Ik weet het niet; de Minister zegt het ook niet.

Het komt mij voor, dat deze gronden inderdaad niet bestaan. De taak die aan de zoogenaamde officieren van politie is opgedragen, is een zeer gewichtige taak, naar mijn meening volstrekt niet minder gewichtig dan de taak van de officieren-leeraren.

De Kamer die deze zaak niet dikwijls onder de oogen krijgt, mag wel eens hooren wat van die officieren van politie wordt gevergd. Wij kunnen dit lezen in art. 8 van het Reglement op den inwendigen dienst van de Koninklijke Militaire Academie.

Daar lezen wij: „De luitenants ingedeeld bij de compagnieën, zijn in het bijzonder belast met de militaire opleiding der cadetten en met het geven van onderwijs, bedoeld in de eerste alinea van art. 20 van het Reglement.

De bijzondere diensten van deze luitenants zijn o. m.

de dienst bij de compagnie onderofficieren en oppassers;

de functie van officier van wapening;

het beheer der cadetten-cantine;

het beheer der cantine van de onderofficieren en manschappen;

het toezicht op de voeding en het keuren van alles wat deze voeding betreft;

het toezicht op de gymnastische oefeningen;

het toezicht op de scherm-oefeningen.

Voor de beide laatste diensten zijn de luitenants verantwoordelijk aan den kapitein „van den algemeenen dienst".

En in art. 28 lezen wij — en dit is nog veel belangrijker —: „De gouverneur, alsmede de officieren en burgerleeraren wijden bijzondere zorg aan de zedelijke vorming en de karaktervorming der cadetten. In het bijzonder rust *op de commandanten van de cadetten-compagnieën* en op de bij die compagnieën ingedeelde *luitenants* de verplichting om de cadetten goede militaire beginselen in te prenten en er voor te waken dat de eischen, die ook uit het oogpunt van opvoeding en beschaving aan toekomstige officieren moeten worden gesteld, door hen worden nageleefd."

Indien dit nu alles geen belangrijke taak is, dan weet ik niet meer wat dat wel is. Bovendien hebben die officieren een zwaren dienst. De gewone leeraren hebben 18 uur in de week les te geven, en de officieren van politie 14 uur in de reglementen, maar bovendien rust de geheele inwendige dienst van de Academie op hun schouders. De officieren van politie hebben om de drie dagen een dienst van 's morgens 6½ tot 's avonds 9½ uur en zij moeten om de 6 weken een week dag en nacht in de Academie verblijven. Gedurende die week hebben zij een dienst van 's morgens 6 tot 's avonds 10 uur. Ik vraag dus of er reden is om deze officieren lager te stellen dan de andere officieren?

Moet het geen verkeerden indruk maken wanneer deze officieren, aan wie de vorming en de opvoeding van de cadetten wordt toevertrouwd, die met de cadetten hebben om te gaan, hun maaltijden, hun slaapplaats hebben te surveilleeren, minder worden geappreciëerd dan de andere officieren? Ik meen dat dit onpaedagogisch is. Ik zou den Minister dus dringend in overweging willen geven in dit opzicht zich niet vast te leggen aan hetgeen hij heeft medegedeeld in de Memorie van Toelichting, maar de regeling van deze toelagen opnieuw te overwegen.

De heer **Verhey**: De geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft een zeer belangrijk onderwerp aangeroerd en wel de opleiding van den officier. Wat de geachte afgevaardigde heeft gezegd, kan ik voor een deel beamen. Ik meen ook dat de regeling van ons militair onderwijs wel eens aan een onderzoek mag worden onderworpen en gevraagd of in het algemeen het onderwijs niet te hoog wordt opgevoerd.

Er moet natuurlijk gevergd worden, dat een officier algemeen ontwikkeld is en voldoende vakkennis heeft om, wanneer hij aangesteld wordt, naar behooren den rang te bekleeden, waartoe hij wordt benoemd en voldoende is onderlegd om zich voor te bereiden later een goed compagnies-commandant te zijn.

Nu rijst echter de vraag of de opleiding aan de Militaire Academie niet wat sommige vakken betreft, eenigszins zou kunnen worden ingekrompen. De opleiding voor de infanterie- en de artillerie- en genie-officieren duurt drie jaren.

De technische wapens gebruiken den tijd voor een deel voor technische kennis, de andere wapens voor tactisch onderwijs.

Men kan de jongelieden echter wel zooveel tactiek en strategie te verorberen geven, dat zij het niet behoorlijk kunnen verwerken. Ik zou daarom aan den Minister het verzoek willen doen te onderzoeken of het onderwijs aan de Academie niet zoo zou kunnen worden ingericht, dat men voor sommige wapens althans zou kunnen volstaan met een cursus van twee jaren. Natuurlijk zonder ik uit de officieren, die geroepen zijn tot bepaald weteuschappelijken en technischen arbeid; maar ook voor de officieren der artillerie, die toch niet allen tot dergelijken arbeid behoeven te worden opgeleid, zou de studie wellicht ook kunnen beperkt worden. De zaak is echter van te groot gewicht en te ingrijpend om hier met een enkel woord af te doen; ik bepaal mij er dus toe den Minister beleefd in overweging te geven, zijn aandacht daaraan te willen wijden.

Een ander punt betreft de examens voor de Cadettenschool en de Militaire Academie. Telken jare treft men in de *Staatscourant* opgaven aan omtrent den uitslag van die examens en men kan nu juist niet zeggen, dat die uitslag schitterend is.

Terwijl men meende, dat men, door het programma van het examen voor de Militaire Academie zooveel mogelijk gelijk te maken aan dat voor het eind-examen voor de hoogere burgerschool, een voldoend aantal jongelieden zou bekomen, is het tegendeel gebleken. In het verslag over dit jaar vinden wij, dat van de 78 adspiranten, die het examen in zijn geheel aflegden, — en niet van de Cadettenschool kwamen — 42 werden geplaatst; dat van de 13 plaatsen opengesteld voor de artillerie hier te lande slechts 9 werden vervuld, en van de 25 plaatsen van de infanterie slechts 6. Dit is een bedroevende uitkomst, die de vraag doet rijzen: waaraan ligt dit?

Onder de 36 jongelieden die niet slaagden, waren er 19 die einddiploma hoogere burgerschool hadden. Kan nu dit niet-slagen niet het gevolg zijn van de eischen die gesteld worden aan de Militaire Academie?

Wat moet ter toelating voor de Academie m. i. gevraagd worden; dit, dat de jongelieden in staat zijn de studiën met vrucht te volgen. Mij dunkt, dat de jongelieden die het diploma van het eindexamen hoogere burgerschool hebben, wel in staat zijn dit te doen. Men bedenke er toch bij, dat die jongelieden reeds eenigszins uitgezocht zijn, daar er al verscheidene leerlingen tusschen de 1ste en 5de klasse niet in staat zijn geweest de overgangsexamens door te komen en de school reeds verlaten hebben.

Zou de wijze waarop het examen wordt afgenomen, doordien de jongelieden komen voor een commissie die andere eischen stelt dan waaraan zij bij hun onderwijs gewoon zijn, niet de oorzaak zijn dat zoovelen niet slagen, zonder dat zij daarom ongeschikt moeten genoemd worden? Ik geloof, dat dit een van de redenen is en ik zou daarom den Minister in overweging willen geven om na te gaan of het niet in het belang der zaak zou zijn om de jongeliedeu, die in het bezit zijn van het diploma der hoogere burgerschool eenvoudig zonder examen toe te laten.

Wanneer zij niet in staat zouden blijken te zijn de studiën aan de Academie te volgen, dan is het tijds genoeg voor hen om

de Academie te verlaten. Ik wijs op het voorbeeld van den Minister van Marine, die reeds eenigermate hetzelfde heeft gedaan ten aanzien van hen die opgeleid worden aan het Koninklijk Instituut voor de marine.

De examens van hen die van de Cadettenschool komen voor de Militaire Academie schijnen veel beter. Iedereen slaagt; alles is couleur de rose: geen enkele opmerking. De Cadettenschool wordt zoodoende een africhtschool, terwijl juist de bedoeling is geweest dat er geen opzettelijke africhting meer zou zijn.

De uitslag van de examens voor de Cadettenschool is ook treurig. Men leest in het verslag der examencommissie, in de *Staatscourant* van 10 September jl.:

„De verwachting welke de commissie had gekoesterd omtrent den uitslag van het examen in algemeenen zin, werd niet verwezenlijkt. Daar, waar toch 118 jongelieden zich aanmelden tot het afleggen van een examen, waarvan de eischen geheel en al bekend zijn, en waartoe zij een degelijke opleiding als voorbereiding kunnen gehad hebben, moet het tot verwondering voeren, indien als slot van het geheele examen, waarbij zoowel bij het schriftelijk als het mondeling gedeelte eenvoud in eisch werd gesteld, even 50 pct. der jongelieden kon voldoen."

Van de 118 jongelieden voldeden er 51. Is het onderwijs in ons land op zulk een laag peil gevallen of zijn wederom de eischen te hoog?

De Minister heeft in de stukken gezegd dat hij niet in staat is te zeggen waar de fout ligt. Is het nu geen landsbelang, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister, zoo noodig in overleg met zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, een onderzoek doet instellen, waarom zooveel jongelieden, die zich met ijver toeleggen om op de Cadettenschool te komen, moeten worden afgewezen?

In de bijlagen, die de Minister in de Memorie van Antwoord heeft gegeven, vinden wij onder andere, dat er in 1902 35 opengestelde plaatsen voor hier te lande waren, waarvan er slechts 12 zijn bezet; in 1903 werden van de 40 slechts 26 vervuld. Ten aanzien hiervan zou ik ook den Minister in overweging willen geven, of hij de wisselvalligheden aan de examens verbonden, niet zou willen corrigeeren op dezelfde wijze als de Minister van Marine gedaan heeft. Ook hier zou de Minister hen, die waarborgen geven dat zij het onderwijs behoorlijk kunnen volgen, wel voorwaardelijk kunnen plaatsen.

De opmerkingen, door den heer Tydeman gemaakt over de toelagen der officieren aan de Militaire Academie, wensch ik ten sterkste te steunen. Het komt ook mij voor, dat de officieren bij de cadetten-compagnie, belast met de militaire vorming van de jongelieden, welke zij voor het grootste gedeelte in handen hebben, niet moeten achtergesteld worden bij hun collega's, die den titel voeren van leeraar.

De heer Tydeman heeft er op gewezen, dat de werktijd der leeraren veel minder is dan die van de officieren der cadettencompagnieën; maar wat voor mij het zwaarste weegt, is, dat zij aan wie de zedelijke en militaire vorming der jongelieden is toevertrouwd, en die ook tot de uitstekendste officieren moeten behooren, niet mogen worden achtergesteld bij de leeraren.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te wijden aan de zuinigheid, die betracht wordt bij het militair onderwijs.

De heer van der Zwaag heeft opgemerkt, dat de Ministers van Oorlog zich altijd bijzonder op de zuinigheid toeleggen. Ook deze Minister beroemt zich daarop.

Bij de geheele begrooting is het zeer moeilijk, aan die zuinigheid te gelooven, maar bij deze XIIIde afdeeling is het eenvoudig onmogelijk.

Ik zal mij tot enkele punten bepalen en alleen behandelen, wat op deze begrooting staat, omtrent de Militaire Academie te Breda en de Cadettenschool te Alkmaar.

Op de Staatsbegrooting is voor de Militaire Academie uitgetrokken de som van f 197 000; maar men moet niet vergeten, dat de geheele inrichting f 410 000 kost en het grootste gedeelte daarvan betaald wordt door den Javaan. De Minister heeft, bij Nota van Wijziging, wegens toevallige omstandigheden een paar duizend gulden geschrapt, doch het blijft een uitgave van over de 4 ton per jaar.

Nu hebben wij in de afdeelingen ons tegen deze verkwisting verzet. Zooveel tonnen gouds voor één inrichting van onderwijs is eenvoudig verspilling. Nu verdedigt zich de Minister eenigszins. De vermeerdering van uitgaven, zegt hij, is te wijten aan onderhoud, herstellingen, vernieuwingen, aan de traktementsverhooging voor de officieren. Daarbij moet men niet vergeten, dat 1904 een schrikkeljaar is en dus een dag meer heeft. Dit zijn allemaal kleinigheden, die de Minister van ons wel cadeau kan krijgen. Het geheele militaire onderwijs te Breda en te Alkmaar is veel te grootscheepsingericht. Enkele duizenden guldens meer of minder, zijn hier een druppel in den emmer. Wil men tot bezuiniging komen, dan moet een algeheele nieuwe regeling van dit onderwijs plaats hebben.

Uit den toelichtenden staat dezer begrooting blijkt, dat per leerling aan de Militaire Academie te Breda wordt uitgegeven jaarlijks f 1581.12, dus het dubbele van het bedrag, dat een student kost aan onze toch al peperdure Universiteiten. Maar het is het Departement van Oorlog, en voorzeker, geen ander Departement zou in staat zijn, de kosten voor een onderwijsinrichting zoo hoog op te schroeven, als hier geschiedt. Hier gaat het altijd: van dik hout zaagt men planken.

Nu zegt de Minister tot zijn verdediging, dat van die f 1581,12 toch nog enkele honderden guldens terugkeeren in de schatkist als schoolgeld. Zeker, dat scheelt per leerling f 400. En het Rijk legt voor iederen toekomstigen officier per jaar er dus niet meer dan bijna f 1200 bij.

Daarmede is de zaak niet uit.

Door dat schoolgeld blijven de inrichtingen te Breda en te Alkmaar een privilege voor de bezittende klasse, en worden de mindergegoeden stelselmatig uitgesloten. Het schoolgeld ontlast de begrooting met eenige duizenden guldens, maar te gelijk schept het een zeer groot onrecht. Ik zal nooit iemand aanraden zijn zoon voor officier te bestemmen. Doch zoolang het Rijk de gelegenheid voor die opleiding openstelt en daarvoor groote sommen beschikbaar stelt, hebben alle burgers hetzelfde recht daarop.

Inkrimping van personeel, waarop door ons verder aangedrongen is, bij beide inrichtingen en vooral bij de Militaire Academie te Breda, acht de Minister „niet wel doenlijk".

Nu is het de moeite waard, eens na te gaan wat de Minister niet wel doenlijk acht.

Blijkens den toelichtenden staat hebben de 288 cadetten te Breda aan officieren, leeraren, onderofficieren en oppassers te hunner beschikking een personeel van 190 man. Wanneer het niet in de begrooting van Oorlog stond, zou niemand het gelooven. Toch heet het, dat imkrimping van dat personeel niet wel doenlijk is.

Bezuinigingen van enkele duizenden helpen ons niet. Het mes moet er dieper ingezet worden.

Daarbij meen ik, dat de Cadettenschool te Alkmaar geheel moet worden opgeheven. Het is een hoogere burgerschool. Men wijst op de goede resultaten van het onderwijs aldaar. Het is geen wonder, dat de leerlingen van de Cadettenschool het examen van de Militaire Academie beter kunnen afleggen dan die van de andere hoogere burgerscholen. De Cadettenschool immers leidt voor Breda op en het moest er nog bijkomen, dat deze bedoeling niet werd bereikt. Nooit is dan ook de $1^1/_2$ ton gerechtvaardigd, (behoudens het schoolgeld) die daaraan per jaar besteed worden.

Ook de leerlingen aan de Cadettenschool kosten aan het Rijk fabelachtige sommen.

Uit de inrichting van dit militaire onderricht blijkt, dat, als bij gelegenheid de Nederlandsche natie eens geen raad weet, om de belastingpenningen op te krijgen, hier altijd nog een kansje is.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! De quaestie van het militair onderwijs, in de eerste plaats ter sprake gebracht door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer van Karnebeek, geniet zeer zeker mijn belangstelling, Reeds dertien jaar geleden heb ik van deze zelfde plaats gedurende 11 dagen met de Kamer gedebatteerd over het tot stand brengen van de tegenwoordige wet, bij welke gelegenheid vele punten zijn ter sprake gekomen, die nu ook door den geachten afgevaardigde zijn aangeroerd. Daar diep op in te gaan, is natuurlijk op dit oogenblik niet mogelijk.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde uit Utrecht met betrekking tot hetgeen voorkomt in de Memorie van Antwoord omtrent de opleiding in Duitschland meent dat een vergelijking te dien opzichte wel mogelijk is, geef ik dit toe in algemeenen zin, maar ik heb in de Memorie van Antwoord alleen dit geschreven: „Eene vergelijking van de eischen voor de toelatingsexamens tot de verschillende inrichtingen van onderwijs met die, welke in Duitschland worden gesteld, is niet wel doenlijk, omdat de opleiding tot officier in laatstgenoemd Rijk op geheel anderen voet geschiedt, dan in Nederland."

Ik stem dus gaarne toe, dat een vergelijking met de geheele opleiding geenszins uitgesloten is; alleen worden in Duitschland op verschillende wijzen de eischen tot toelating aan elkander getoetst.

Wat de zaak zelf betreft, zij is 13 jaar geleden breedvoerig ter sprake gebracht. En wat is toen voornamelijk op den voorgrond gesteld? Drie zaken:

1°. het meer tot zijn recht doen komen van de practische vorming;

2°. het van elkander scheiden der jongelieden met groot verschil in leeftijd, en

3°. het opheffen van de toen bestaande eerste afdeeling der krijgsschool, waar de jeugdige artillerie- en genie-officieren, na het verlaten der Militaire Academie, nog een jaar studie moesten doormaken.

Aan die drie eischen is voldaan, en als men dus vraagt, of de Onderwijswet in dit opzicht heeft gegeven wat wij er van verwacht hebben, geloof ik, na hetgeen ik daarvan op verschillende tijden heb gezien, die vraag bevestigend te mogen beantwoorden.

Daarmee is echter geenszins gezegd, dat er ook geen verbeteringen meer zouden zijn aan te brengen. Wat betreft de toelating tot de Militaire Academie en de Cadettenschool, de uitkomsten bij het examen verkregen, hebben inderdaad wel tot bezorgdheid aanleiding gegeven, en het is op dien grond, dat ik in de Memorie van Antwoord bij het bespreken van het incompleet aan officieren heb gezegd: „inmiddels de aandacht te wijden aan de vraag, wat zou kunnen geschieden om te gemoet te komen aan bezwaren, welke wellicht aan de wijze van toelating tot de verschillende inrichtingen van militair onderwijs zijn verbonden".

Die vraag is op dit oogenblik in onderzoek, en hier kom ik nu tot den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, die o. a. wat betreft de toelating tot de Militaire Academie heeft gewezen op de minder gunstige uitkomsten ten aanzien van de jongelieden, die direct uit de burgermaatschappij tot die Academie worden toegelaten.

De geachte afgevaardigde vestigde er de aandacht op, dat er dit jaar van de 78 slechts 42 waren geplaatst en stelde de vraag, of het examen wel goed wordt afgenomen, omdat er onder de niet-geplaatsten 19 in het bezit van een diploma eindexamen hoogere burgerschool waren.

Waaraan deze ongunstige uitslag te wijten is, valt niet gemakkelijk uit te maken. Er is reeds wijziging gebracht in de eischen van het examen in dien zin, dat de commissie te Breda de bevoegdheid heeft om een zoogenaamde compensatie tusschen de verschillende groepen toe te passen, zooals zulks ook geschiedt bij de Staatsexamens voor de burgerscholen. Of deze maatregel voldoende zal zijn, moet blijken uit het onderzoek en de vraag zal moeten worden overwogen, of een andere weg kan en moet worden bewandeld, een zoodanige, dat het examen een meer beperkt karakter krijgt voor hen die in het bezit van een diploma zijn, met daarnaast natuurlijk een examen voor de vrij aankomenden, die wellicht op een andere inrichting zijn opgeleid. Een examen zal er moeten blijven, niet zoozeer om uit te maken, of de kennis van de jongelieden in bepaalde vakken in overeenstemming is met hun diploma, maar het gaat meer over de vraag, of de jongelieden in Indië of in Nederland, en bij de infanterie dan wel bij de artillerie of cavalerie zullen worden geplaatst. Voor deze aanwijzing zal een vergelijkend examen steeds noodig zijn.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat de uitkomst van de examens aan de Cadettenschool en aan het Instituut voor de marine niet schitterend is geweest. Wanneer hij vraagt, waaraan dat ligt, dan moet ik hem het antwoord schuldig blijven, niettegenstaande ik toevallig ten vorigen jare als Minister ad interim heb kunnen kennis nemen van een groote verzameling mededeelingen van verschillende hoofden van inrichtingen van onderwijs, die over deze zaak zijn geraadpleegd.

Een van de factoren kan wel wezen, dat de jongelieden niet, zooals bij het middelbaar onderwijs, examen moeten doen slechts in de laatstelijk behandelde vakken, maar ook in die vakken welke zij in het eerste en tweede studiejaar hebben geleerd. De gestelde vraag zal met ernst onder de oogen moeten worden gezien.

Waar echter de geachte afgevaardigde als zijn oordeel uitsprak, dat de cadettenschool op grond van de hooge kosten — hij schijnt geen rekening te houden met de vraag, welk gedeelte door Koloniën wordt bijgedragen — moet worden opgeheven, moet ik verklaren vooralsnog niet met hem te kunnen medegaan.

Ik ben overtuigd, dat die school, vooral voor het Indische leger, een schakel is in het militair onderwijs, die voorshands niet kan worden gemist. Vele ouders zijn daardoor in de gelegenheid op minder kostbare wijze hun zoons te doen opleiden en het bewijs, dat die school voor Indië zoo zeer trekt, mag wel daaruit worden afgeleid, dat het grootste gedeelte der cadetten te Alkmaar voor het Indische leger is bestemd. Trouwens, dat is iets, dat voor de Militaire Academie, vooral het voorlaatste jaar, ook het geval is geweest.

Naast de wetenschappelijke eischen, die gesteld worden voor toelating op de inrichtingen van onderwijs, heeft de heer van Karnebeek ook genoemd physieke eischen. Het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde daarin niet zoo geheel mis gaat. Maar ik ben nu eenmaal geen geneeskundige en kan inderdaad niet beoordeelen of de keurings- en herkeuringscommissiën eischen stellen, die verder gaan dan het reglement op het geneeskundig onderzoek voor de Academie voorschrijft. Hij betwijfelt het. Maar ik wil opmerken, dat de eischen voor den Indischen dienst meer aanleiding geven tot afkeuring dan die welke voor hier te lande worden gesteld, en het is deze invloed, die zich op het groote aantal afkeuringen sterk heeft doen gevoelen.

De vraag is gedaan, of ik geneigd zou zijn het geheele militaire onderwijs nog eens onder de oogen te zien. Hoewel ik van deze plaats de totstandkoming van de bestaande regeling heb verdedigd en het vele goede dat er in is, volkomen erken, kan het wezen, dat toch blijkt, dat in sommige opzichten een andere weg moet worden ingeslagen.

Men moet, Mijnheer de Voorzitter, bij het beoordeelen van de uitkomsten en van de aantallen, die verkregen zijn, niet voorbij zien, dat men in Indië in eens gebroken heeft met de opleiding uit eigen leger en in eens de geheele aanvulling verlangd heeft hier te lande. En dat dit een grooten invloed heeft uitgeoefend op het doen ontstaan van het thans bestaande incompleet, is toch duidelijk. Zoo zijn er in den laatsten tijd jaren geweest, waarin 40—45 luitenants der infanterie voor Indië en 15—20 voor hier te lande zijn aangesteld. Aan de 3 militaire inrichtingen van onderwijs: Militaire Academie, Cadettenschool en Hoofdcursus, waren gezamenlijk 259 jongelieden voor Indie, tegen 238 voor hier te lande bestemd, terwijl het aantal officieren hier te lande grooter is. Hiernit blijkt duidelijk, dat als tot herziening van het onderwijs zou worden besloten, ik daaromtrent met den Minister van Koloniën in overleg zou moeten treden.

Een bepaalde toezegging doe ik niet, maar in de omstandigheid, dat ik heb gevraagd aan de hoofden der onderwijs-inrichtingen wat gedaan kan worden om de toelating te bevorderen, ligt opgesloten dat ik mijn eigen kind niet als volmaakt beschouw en ik er niet tegen op zal zien de noodige verbeteringen aan te brengen.

De heer ter Laan heeft nog gewezen op de groote kosten der opleiding. Ja, deze is nu eenmaal duur, maar niet duurder dan 20 à 25 jaar geleden. Toen kostte een cadet f 1400 à f 1500. En trekken wij nu van de f 1581,12 f 400 af, dan krijgen wij f 1182,12. Dat is nog veel, althans niet weinig. Maar men kan geen officier op een behoorlijke wijze opleiden voor een klein bedrag. Dat is niet te verkrijgen.

Nu zegt de geachte spreker: door die f 400 te eischen sluit gij een grooten breeden kring uit.

Mijnheer de Voorzitter! Ik merk op, dat voor welk beroep ook, de opleiding steeds geld kost. Bij geen inrichting van onderwijs,

zelfs niet bij de kweekschool voor onderwijzers, geschiedt de opleiding voor niets. Iemand die voor ingenieur gaat studeeren te Delft, doet dit ook niet voor niets. Wil men studeeren in de rechtsgeleerdheid, dan staat voor iemand die geen middelen heeft, de weg daartoe niet open. Ik zou geen enkele reden weten waarom dit nu voor den officier wèl moest gebeuren, waarom de kosten voor zijn opleiding geheel op den Staat zouden moeten gelegd worden. Alleen voor de opleiding tot officier voor de koloniën wordt geen bijdrage gevorderd. Ook zijn er vrijstellingen, maar alleen voor bepaalde categorieën van personen die in de wet zijn genoemd. Dat zijn de kinderen van officieren en van onderofficieren, die overleden zijn of wel die zich verdienstelijk hebben gedragen. Zij komen in aanmerking om hetzij geheel vrij, hetzij tegen een belangrijk mindere bijdrage op de Militaire Academie of op de Cadettenschool toegelaten te worden. Verder kan men in deze niet gaan.

De heer Verhey heeft ook gevraagd — ik laat het voorwaardelijk toelaten, gelijk dit dit jaar voor het eerst bij de marine heeft plaats gehad, wat de Militaire Academie betreft, rusten — of de opleiding niet in 2, in plaats van in 3 jaren, zou kunnen plaats hebben. Ik moet opmerken dat, als men de opleiding voor genie- en artillerie-officier stelt op drie jaren, dit inderdaad niet te veel is. Integendeel is die tijd, waarin ook voor de practijk vorming moet worden verkregen niets te lang. In de laatste jaren is vooral deze practische vorming op den voorgrond getreden.

Ik zou het, Mijnheer de Voorzitter, zeer bedenkelijk achten de leertijd aan de Academie in te korten. Dit punt zou alleen ter sprake kunnen komen bij een algemeene wijziging der wet, waarvan ik op dit oogenblik de noodzakelijkheid echter niet inzie.

De heer Tydeman besprak de toelagen der officieren van de Militaire Academie.

Ik doe opmerken dat het plan, de tabel, bij de Memorie van Antwoord overgelegd, aangeeft dat de toelage hier bedoeld, is gebracht op f 200. Daarbij heeft deze overweging gegolden: dat die toelage zou blijven op het tegenwoordige standpunt voor alle officieren, met de wetenschappelijke opleiding der cadets belast.

Men heeft vooral daartoe besloten omdat voor de leeraren in verschillende militaire vakken zeer hooge eischen moeten worden gesteld.

Ik gevoel echter tevens veel voor hetgeen de geachte afgevaardigde zegt, namelijk dat den officieren, die slechts in de reglementen van hun eigen wapen onderricht geven, en waarvoor om die reden geen extra-belooning noodig is, niettemin een moeilijke en zware taak op de schouders is gelegd. Ik zal deze zaak alsnog ernstig overwegen.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt de Cadettenschool niet te willen opheffen, niet omdat die dure school beslist noodig zou zijn voor den dienst, maar omdat er jongelui, vooral uit Indië, goedkoop kunnen opgeleid worden. Goedkoop voor de ouders misschien, doch zeker niet voor den Staat. Maar voor die goedkoope opleiding hebben wij de afzonderlijke school niet noodig. Dit kan op de gewone hoogere burgerscholen ook geschieden. Ook overigens bewijst de Minister niet, dat de aangevraagde gelden noodig zijn; hij verklaart ze noodig te achten; daarmee uit.

Wanneer men vraagt, waarom de opleiding der officieren te Breda zooveel geld kost, dan zegt de Minister, dat het niet goedkooper kan en daarmede kunnen wij naar huis gaan. De opleiding van doctoren, predikanten, rechters en advocaten is de helft goedkooper. Waarom zou hetzelfde met de officieren niet het geval kunnen zijn?

Het eenige wat wij vernemen is dat jaren en jaren geleden de opleiding ook al f 1200 tot f 1500 kostte. Een fraaie troost en een mooi bewijs!

En waarom zou de opleiding kosteloos zijn? De Minister ziet er geen reden voor. Te Delft aan de Polytechnische School doet men het ook niet en aan de Hoogescholen niet en aan de kweekscholen voor onderwijzers niet. De Minister vergist zich wat betreft de opleiding van onderwijzers aan de kweekscholen, die opleiding is kosteloos. Maar dat komt omdat de betrekking van onderwijzer slecht betaald wordt over het algemeen. Betrekkingen die goed betaald worden willen de welgestelden gaarne behouden voor zich zelven. Dat is zoo bij de posterijen, bij Financiën, bij Justitie, overal, ook bij Oorlog. Daar houdt men de mededingers uit de volksklasse er uit met de heffing van schoolgeld. Daardoor bezorgt men aan de zonen der gegoede burgers die goedkoope opleiding, waarvan de Minister zooeven sprak. Het was hem niet duidelijk waarom de opleiding kosteloos behoort te zijn; het is ons volkomen duidelijk, waarom deze school, gelijk al dergelijke inrichtingen, voor het arbeidende volk gesloten is. En daartegen komen wij op, gelijk tegen de ongehoorde verkwisting.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 97 tot en met 114 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen:

voorziening in het kas-tekort van den Indischen dienst in 1904 (**129**);

bekrachtiging van een provinciale heffing in Overijssel (**130**).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt geschorst.

AVONDVERGADERING.

(Geopend te 8 uren.)

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen:

wijziging en aanvulling van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1902 (**110**);

aanvulling en verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**126**);

wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1902 (**106**);

wijziging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1902 (**107**).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De beraadslaging over het *wetsontwerp houdende vaststelling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor* 1904 (*Departement van Oorlog*) wordt voortgezet.

Beraadslaging over de XVde afdeeling. (Artillerie-inrichtingen, magazijnen der artillerie, artillerie-materieel bij de korpsen en inrichtingen van het leger en practische oefeningen en proeven bij het wapen der artillerie).

De heer **Heisdingen**: Mijnheer de Voorzitter! Wij lezen in de Memorie van Antwoord, dat de commissie voor de herziening van de werklieden-reglementen hun werkzaamheden nog niet geheel ten einde heeft gebracht, maar dat de voltooiïng van haar taak in den loop van het volgend jaar mag worden te gemoet zien.

Het wil mij voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat het wat lang duurt voor die commissie gereed komt en ik zou daarom wel een beetje op spoed willen aandringen; de toestanden, die reeds enkele jaren anderen leden en mij aanleiding gaven om aan te dringen op verbetering, in het belang der werklieden aan de Hembrug, geven nog altijd aanleiding tot aanmerkingen en laten nog veel te wenschen over.

Het militaire stelsel heerscht daar nog altijd veel te veel en de werklieden klagen over onnoodige strenge behandeling.

Het is dikwijls zeer moeilijk om een uur vrij te krijgen, ook dan wanneer men zich voor zeer dringende zaken moet verwijderen. Men is aan de wapenfabriek zelfs zoover gegaan van het voldoen aan zekere behoeften ook te binden aan bepaalde uren,

zoodat men buiten die uren geen gelegenheid heeft daaraan te voldoen.

Dat is dus nog erger dan in de kazerne; zoo behandelt men schooljongens, maar geen volwassen arbeiders. Ook in de andere werkplaatsen komen dergelijke klachten voor.

Reeds ten vorigen jare heb ik er den Minister op gewezen, dat met het overgeld op zoo'n vreemde wijze wordt omgesprongen. Soms krijgen de werklieden maanden achtereen 11 tot 18 pct. overgeld, maar daalt het percentage plotseling, zooals in October jl. tot 7 pct. aan de werkplaats waar de hulzen worden gemaakt en tot 5 pct. voor het vullokaal. Uit een berekening, die de werklieden van het vullokaal zelf gelukkig konden maken, bleek dat zij beslist recht hadden op meer en toen zij reclameerden, werd het percentage van het overgeld onmiddellijk verhoogd tot 9 pct., zonder dat er eenige verandering in het werk had plaats gehad,

Dit bewijst dat er een zekere willekeur bestaat, waaraan de werklieden zich niet kunnen ontworstelen, en die daaruit voortkomt, dat de werklieden aan de Hembrug nooit kunnen oordeelen over hetgeen zij hebben voortgebracht. Daarom herhaal ik thans weer dezelfde vraag die ik ook ten vorigen jare aan den Minister heb gedaan, dat de arbeiders krijgen behoorlijke loonstaten, waaruit zij kunnen zien hoeveel zij hebben geproduceerd, zoodat zij zelf in staat zijn om na te gaan of het percentage dat zij voor overgeld ontvangen werkelijk in overeenstemming is met den geleverden arbeid, waar nu alle reden is om aan te twijfelen.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister ook, dat de regeling van het leerlingstelsel te gelijk ter hand zal worden genomen wanneer het werkliedenreglement zal voltooid zijn. Dat is ook een strikt noodige zaak, want het leerlingenstelsel bloeit in al zijn kleuren en geuren nog aan de fabriek. En daarom dring ik ook in dat opzicht aan op wat spoed.

Wat betreft de regeling van het vrijvervoer, ook daaromtrent wordt verwezen naar de voltooiing van het werkliedenreglement, en wij zullen dus moeten afwachten wat de Minister in deze doen wil.

Dan wil ik er den Minister attent op maken dat er op het oogenblik nog een zaak is die samenhangt met de quaestie van het vrije vervoer. Het is deze:

Vroeger begonnen de werklieden 's morgens om 6,40 en eindigden 's avonds om 5,35.

Met die regeling konden zij 's morgens om 6,20 uit Amsterdam vertrekken. Nu begint echter de werktijd ('s morgens om 6,15 en duurt tot 's avonds 5,15. Dientengevolge moeten de werklieden 's morgens om 5,44 op het spoor zijn. Wanneer nu de vroegere regeling werd hersteld, dan zouden zij evenals vroeger om 6,20 uit Amsterdam kunnen vertrekken. Dat scheelt voor den werkman ongeveer 40 minuten. En als de Minister nu in aanmerking neemt, dat ook de jongens onder het personeel op den zelfden tijd op het werk moeten zijn, en dat die 's morgens om 4 uur reeds op pad moeten om op tijd aan de werkplaats aan de Hembrug te zijn, dan zal de Minister het billijke van een en ander wel willen erkennen. Voor het personeel dat te Zaandam woont zal dit geen bezwaar zijn, die zullen ook op tijd kunnen komen, wanneer de Hollandsche spoor, evenals vroeger, een extra trein laat loopen voor het personeel van de Hembrug, wat de Maatschappij ook zeer goed kon doen, omdat van dien trein door ongeveer 400 personen werd gebruik gemaakt.

Ook enkele opmerkingen omtrent de geneeskundige hulp voor de arbeiders zou ik onder de aandacht van den Minister willen brengen, want ook hierbij schijnt soms naar willekeur gehandeld te worden. Zoo won bijv. bij een werkman te Zaandam wonende buiten de kom van de gemeente de dokter niet komen, dat was hem te ver. De officier van gezondheid stond hem toe een anderen geneesheer te nemen, doch later liet men hem daarvoor f 30 betalen. Wenschelijk is, dat de arbeiders te Zaandam, ook al wonen zij buiten de kom der gemeente, toch geneeskundige hulp kunnen krijgen, en dat zij, wanneer zij andere dan gewone geneeskundige hulp moeten hebben, niet op kosten worden gejaagd.

Ten slotte heb ik nog een verzoek aan den Minister, nl of hij niet kan bewerken dat de vrouwen van de arbeiders die in Amsterdam wonen en die voor geneeskundige hulp naar het hospitaal in de Sarphatiestraat moeten gaan, niet ergens dichterbij die hulp kunnen verkrijgen. De meeste van die vrouwen wonen toch in de buurt van de Haarlemmerstraat en moeten dus een heelen afstand afleggen, wat te veel tijd rooft, die ze voor hun gezinnen zoo hard noodig hebben. Ook in dat opzicht zou er iets in het belang van de arbeiders en hun gezinnen kunnen geschieden. Een en ander beveel ik in de welwillende aandacht van den Minister aan.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij geheel aan bij het gesprokene door den vorigen geachten spreker. Het komt mij voor, dat het toegezegde onderzoek wel wat lang duurt. De commissie is reeds anderhalf jaar aan het werk en op een desbetreffende vraag in het Voorloopig Verslag wordt nu in de Memorie van Antwoord gezegd, dat de commissie gereed denkt te zijn in den loop van het volgend jaar, dat wil dus zeggen, dat voor deze zaak, waarop reeds zoo dikwijls is aangedrongen, nog wel geen cent op de volgende begrooting zal voorkomen.

De commissie werkt langzaam, en wat gaat het daarentegen vlug, wanneer er geld wordt gevraagd voor snelvuurkanonnen, dan wordt het er maar doorgejaagd. Maar de arbeiders worden maar weer verwezen naar het volgend jaar, en wie weet gebeurt er vóór dien tijd weer niet een ongelukje, waardoor men van voren af aan kan beginnen.

Waarom duurt een onderzoek naar de grieven der arbeiders steeds zoo lang? Omdat het wordt opgedragen aan personen, die van arbeiderstoestanden niets weten.

Waarom, behalve officieren, in die commissie ook geen arbeiders benoemd, opdat deze kunnen mede oordeelen over hun eigen positie? De heeren officieren maken geen haast, de arbeiders kunnen immers wel wachten. Om een bewijs te geven, dat de heeren officieren heel weinig weten van arbeiderstoestanden, diene, dat deze heeren een loonregeling hebben samengesteld voor arbeiders, die niet behooren tot een vak.

In die regeling werden bepaald een minimum en een maximum.

Maar over een maximum zou ik in het geheel niet gesproken willen hebben; alleen moet gesproken worden van een minimum.

Volgens die regeling zal het loon bedragen:

voor werklieden van 23—25 jaar f 0,15 per uur,
" " " 26—28 " f 0,16 " "
" " " 29—31 " f 0,17 " "
" " " 32—34 " f 0,18 " "
" " " 35—37 " f 0,19 " "
" " " 38—40 " f 0,20 " ",

zoodat een werkman tot zijn veertigste jaar moet wachten, voor dat hij dit maximum van f 0,20 per uur kan bereiken.

Hieruit blijkt toch ten duidelijkste, dat deze heeren officieren van arbeiderszaken niets weten. Men behoort bij het maken van een loonregeling zooveel mogelijk rekening te houden met de eischen aan het leven gesteld, in de omgeving van de streek, waar het werk wordt uitgevoerd. In Amsterdam is op het oogenblik voor arbeiders, niet-vaklieden, een loonregeling vastgesteld met een minimum van f 11,40 per week van 60 uren, d. i. f 0,19 per uur — van een maximum wordt niet gesproken — zoodat men vrij blijft boven dat minimum een hooger loon te geven. Maar volgens de loonregeling der commissie zal men op zijn 40ste jaar verdienen f 0,20 per uur.

Nu vraag ik aan iedereen die maar eenigszins op de hoogte is van de toestanden in de groote steden, of het mogelijk is van zulk een loon rond te komen? Ieder zal toestemmen, dat dit een onmogelijkheid is.

Ten slotte nog een woord over het vrij vervoer, waarop ik nogmaals wensch aan te dringen. De Minister zegt, dat het in het belang van den Staat is, dat de werklieden te Zaandam wonen in de nabijheid der werkplaatsen. Ik kan niet inzien welk Staatsbelang daarmede gemoeid is. Men moest de arbeiders vrijlaten. Ook zij wenschen hun kinderen een zoo goed mogelijke opvoeding te geven en hun voor een vak te laten bekwamen, en waar vindt men te Zaandam de fabrieken, werkplaatsen en ambachtsscholen, waar het kind van den arbeider zijn opleiding moet genieten? Daar is geen opleiding te krijgen en daarom hoop ik dat men ook vrij vervoer zal willen geven aan de werklieden die in Amsterdam wonen. Het zou een luttel bedrag zijn, 60 cent per persoon en per week.

Ik zou wenschen in het belang van ouders en kinderen, dat

zoo spoedig mogelijk vrij vervoer voor de werklieden te Amsterdam en te Zaandam werd gegeven.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter. De commissie tot herziening van het reglement heeft een verslag uitgebracht, dat ik hier gedrukt bij mij heb en waarin de beginselen, die bij de vaststelling van het reglement golden, in alle opzichten besproken worden. Dit verslag is samengesteld op grond van gegevens, verzameld niet door de commissie in haar geheel, maar door haar afdeelingen, die in de verschillende plaatsen een onderzoek hebben ingesteld en daar hebben gesproken met de werklieden en met de bestuurders van de werkliedenbonden.

Het geldt hier niet alleen de werklieden aan de Hembrug, maar alle degenen die vallen onder de pensioenwet voor mindere geëmploijeerden en werklieden, dus ook de werklieden te Delft, aan de centrale magazijnen voor kleeding en geneesmiddelen, de corveeërs, de wapenpoetsers aan de Militaire Academie enz.; van hen allen wenscht men de positie in eens te regelen. Nu kan ik mij levendig begrijpen, dat de heer Helsdingen gaarne had gezien, dat het wat spoediger ware gegaan. Ik zou daar ook niets tegen hebben gehad, maar het is niet zoo gemakkelijk te doen.

Het gedrukte verslag is gestuurd aan de betrokken hoofden van inrichtingen om advies uit te brengen. Deze adviezen zijn in handen der Commissie gesteld en binnen enkele dagen zal ik vermoedelijk het eindresultaat vernemen en kan de zaak tot een beslissing worden gebracht.

Den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, die vreesde dat ik op de volgende begrooting de gelden nog niet zou kunnen aanvragen, kan ik geruststellen. Ik zal het daarheen trachten te leiden, dat uiterlijk het volgend jaar de gelden zullen worden aangevraagd en dat vóór dien tijd het reglement behoorlijk in orde is.

Nu hebben de heeren enkele punten besproken, waaronder ook de loonregeling voor stukwerk. Ik zal daarop nu niet ingaan. Ter beoordeeling van de feiten welke zijn genoemd, mis ik thans de gegevens. Ik kan dientengevolge alleen verzekeren, daarop te zullen letten.

Vraagt men nu vrije geneeskundige behandeling voor hen, die buiten Zaandam, of buiten Amsterdam, bijv. te Wormerveer of elders wonen, dan is daartegen overwegend bezwaar. In beide eerstgenoemde plaatsen is behoorlijk in de geneeskundige hulp voorzien, maar het gaat niet aan, dat, wanneer een werkman verkiest te Wormerveer of elders te wonen, hem geneeskundige hulp te verschaffen. Wanneer de geachte afgevaardigde verder vraagt om te Amsterdam een zoodanige regeling te treffen, dat de personen zich niet altijd naar het militair hospitaal behoeven te begeven, dan betwijfel ik of dat mogelijk zal zijn. Niet alle werklieden wonen nabij de Haarlemmerpoort. Velen ook aan den kant van Watergraafsmeer of elders en ook ver van het hospitaal aan de Sarphatistraat. Intusschen zal ik dit punt met den inspecteur van den geneeskundigen dienst bespreken.

De heer Helsdingen heeft nog gewezen op het leerlingenstelsel. Ook dit punt komt ter sprake in het rapport der commissie.

Nog heeft deze geachte afgevaardigde gevraagd, niet op dit rapport te wachten, maar terstond verandering te brengen in de regeling betreffende het vervoer.

Wij staan hier, Mijnheer de Voorzitter, voor een moeilijk geval. Eigenlijk ben ik er voor — behoudens het bezwaar der geneeskundige hulp —, de werklieden vrij te laten in de keuze hunner woning, maar ik heb er in de Memorie van Antwoord reeds op gewezen, hoe de zaak zich heeft toegedragen.

In den aanvang was men van meening, dat het beste was, wanneer de werklieden zoo dicht mogelijk bij de fabriek woonden. Nu zeide de geachte afgevaardigde wel, dat dit niet noodig was in het belang der fabriek, maar anderen oordeelen daarover anders en hechten er veel waarde aan, dat de werklieden zoo spoedig mogelijk kunnen worden bijeengeroepen, bijv. in geval van brand, als anderszins.

Men is daarom begonnen met vrij vervoer te geven voor allen die te Zaandam wonen, terwijl voorts in Zaandam woningen werden gebouwd om het dicht bij de fabriek wonen zooveel mogelijk aan te moedigen. Den werklieden, die in Amsterdam woonden, werd intusschen ook vrij vervoer toegestaan, doch zoodra voor hen een woning te Zaandam beschikbaar was, verloren zij het recht op vrij vervoer. Deze regeling bestaat nog.

Intusschen heb ik, het vorig jaar, althans deze wijziging ingevoerd, dat bij strenge koude vrij vervoer geldt voor alle werklieden die te Amsterdam wonen, en zoo zal dit jaar op gelijke wijze worden gehandeld.

Of ik verder kan gaan, durf ik nog niet te zeggen. Vrij vervoer zal misschien de uitgaven met meer dan f 5000 's jaars doen stijgen, maar ik voel dat er deze goede zijde aan is, dat de werklieden minder vermoeid op het werk zullen komen en in zooverre zou dus die meerdere uitgaaf haar rente kunnen opbrengen.

Ik zal ernstig overwegen of, zonder andere belangen te schaden, bij gelegenheid van de herziening van het geheele reglement een maatregel in dien zin te treffen is.

Ik meen hiermede beide sprekers voldoende te hebben beantwoord en ik hoop hun de overtuiging gegeven te hebben, dat, al zijn wij het in sommige opzichten niet eens en al zullen er altijd geschilpunten tusschen ons blijven bestaan, de belangen der werklieden door mij ter harte genomen worden.

De heer **Helsdingen**: Ik heb den Minister ook gevraagd of hij in overweging wil nemen de regeling van den werktijd te veranderen. Dit is niet de quaestie van het vrij vervoer.

Daar straks wees ik er op dat wanneer het begin van den werktijd des morgens op 6 uur 40 minuten, in plaats van 6.15 gesteld werd, de arbeiders ongeveer 40 minuten later van huis zouden kunnen gaan. Dat kost het Rijk niets en de werktijd wordt er niet korter om, terwijl het belang der werklieden er zeer door wordt gebaat. Ik dring er nog eens op aan dat de Minister dezen maatregel, die geen financieele bezwaren met zich brengt, in ernstige overweging neme.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Het doet mij genoegen dat de geachte spreker op deze zaak teruggekomen is. Ik was mij bewust iets niet beantwoord te hebben, maar wat het was, schoot mij niet dadelijk te binnen.

Ik merk op dat de werktijd niet door den Minister wordt vastgesteld. Ik weet zelfs niet op welk uur het werk begint. Dit is geheel de zaak van de hoofden der inrichtingen.

Intusschen, ik zal deze zaak nagaan en wanneer aan dit bezwaar kan worden te gemoet gekomen, dan zullen, naar ik vertrouw, de betrokken hoofden daartoe bereid worden bevonden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 115 tot en met 148 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de XVIIIde afdeeling (Kosten van verplaatsing van personen en goederen).

De heer **Duymaer van Twist**: In de stukken is ter sprake gebracht de vergoeding van reis- en verblijfkosten voor officierenbeklaagden, die voor den krijgsraad moeten terechtstaan. Daarbij werd gewezen op het feit, dat militairen beneden den rang van officier, als zij voor den krijgsraad als beklaagden moeten terechtstaan, vrij vervoer genieten benevens daggeld, doch dat de officieren in dat voorrecht niet deelen.

Met een voorbeeld wordt dit nader toegelicht, hoe een officier ter zake van een rijwielovertreding opgeroepen van Maastricht naar de standplaats der krijgsraad 's Hertogenbosch een belangrijke uitgave doen moet, om te vernemen dat hij met een kleine boete is gestraft, terwijl een onderofficier of mindere in zulk geval vergoeding krijgt.

Nu is op deze quaestie en de onbillijkheid daarvan 's Ministers aandacht gevestigd. Welk standpunt neemt nu de Minister hierbij in. In de Memorie van Antwoord wordt op blz. 59 gezegd:

„Niet-militairen, die ter zake van een strafbaar feit voor den rechter moeten verschijnen en zich daartoe moeten verplaatsen, moeten evenzeer de daaraan verbonden kosten zelf dragen.

„Trouwens, wie een overtreding pleegt moet de gevolgen daarvan dragen.

„Dat onderofficieren en mindere militairen in dergelijk geval wel vergoeding ontvangen is juist; doch men moet niet ver-

geten, dat die personen in den regel niet bij machte zijn om die kosten zelf te dragen."

Nu wensch ik naar aanleiding van dit antwoord twee opmerkingen te maken. In de eerste plaats deze, dat hier de vergelijking met burgers niet opgaat, omdat burgers die voor den rechter gedaagd worden, niet behoeven te verschijnen en dan bij verstek worden veroordeeld, wat voor militairen niet mogelijk is. En in de tweede plaats wat van onderofficieren gezegd wordt in zake hunner financieele positie ook veelmaals de officieren kan gelden.

Zooals ik reeds opmerkte, Mijnheer de Voorzitter, kunnen burgers bij verstek veroordeeld worden, wat bij militairen niet het geval is. Zij *moeten* voor den krijgsraad verschijnen ingevolge art. 2.

Dit artikel luidt: van de „Regtspleging bij de Landmagt", „elk Militair, op bevel van een daartoe bevoegde magt, opgeroepen of in verzekering genomen, is verpligt is gehoorzamen."

Nu staan er twee wegen open om de quaestie op te lossen. De eerste is, dat de ook officieren vergoeding van reiskosten naar de standplaats van den krijgsraad wordt toegekend, de tweede is, dat de Minister een wetswijziging in de rechtspleging bij de landmacht, ontwerpe waardoor het voor militairen mogelijk wordt bij verstek te worden veroordeeld.

Ik wensch deze twee punten nog eens nader onder de aandacht van den Minister te brengen.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Ik blijf staan op het standpunt, door mij in de Memorie van Antwoord ingenomen, dat er geen termen zijn om aan den officier die voor een overtreding, bijv. een rijwielovertreding, voor den Krijgsraad moet verschijnen, de reiskosten te vergoeden. Het sedert gewijzigde besluit van 1884 is op de hierbedoelde reizen niet van toepassing.

Wat de tweede vraag van den geachten afgevaardigde betreft, of het mogelijk is een wijziging voor te dragen in de Regtspleging bij de landmacht, zoodat znlk een officier zijn zaak bij verstek kan doen behandelen — een afzonderlijk voorstel zou ik daar nooit voor doen — maar ik zal de vraag aan mijn ambtgenoot van Justitie overbrengen. Wellicht dat het mogelijk is een wijziging aan te brengen middels het wetsontwerp, dat thans in voorbereiding is en over niet langen tijd de Kamer zal bereiken.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 149 tot en met 175 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de XXIste afdeeling (Wapen der marechaussee).

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Het vorig jaar is door mij ter sprake gebracht de positie van de marechanssee. De Minister heeft op hetgeen dit jaar in het Voorloopig Verslag over dit wapen is medegedeeld uitvoerig geantwoord, en al ben ik daardoor niet op elk punt bevredigd, toch wensch ik mijn dank uit te spreken voor de belangstelling waarin dat wapen zich bij Zijn Excellentie mag verheugen.

Wat nu meer in het bijzonder de quaestie betreft van de lotsverbetering der marechanssee, het doet mij leed dat de Minister, die ten vorigen jare eenig uitzicht gaf, dat zijn nadere beschouwingen omtrent dit punt hem er toe zouden leiden te dezen aanzien iets te doen, tot de slotsom is gekomen dat het raadzaam is de zaak te laten rusten tot het tijdstip waarop een algeheele herziening van het kader kan worden ter hand genomen.

Mijnheer de Voorzitter! Voorstander van de verbetering der positie van het kader en gaarne stemmende wat daarover is gezegd, heb ik tegen die samenkoppeling eenige bedenkingen. Allereerst, Mijnheer de Voorzitter, de positie van die twee categorieën is niet dezelfde, zij dienen onder geheel andere omstandigheden en hun werk is geheel anders. Het gewone kader in het leger vormt een vrij groot getal, terwijl wij hier te doen hebben met betrekkelijk enkelen.

Ik wil het hierbij thans laten, alleen den Minister beleefd verzoeken nog eens in overweging te nemen, of de conclusie, waartoe hij kwam, werkelijk gerechtvaardigd is, met het oog op de diensten, welke de marechaussees verrichten.

Een tweede punt is het ziekenfonds. Ik wensch den Minister dank te zeggen voor zijn verklaring dat hij, indien blijkt, dat men er met de $^1/_2$ cent per dag, die de marechaussees in dat fonds moeten storten niet komen kan, bereid zal zijn het subsidie nogmaals te verhoogen.

In de derde plaats de schietoefeningen. Het doet mij genoegen, dat de Minister erkent, dat de wijze, waarop de schietoefeningen plaats hadden, werkelijk niet was in overeenstemming met het belang van den dienst. Alleen doet het mij leed, dat men niet kan vervullen mijn wensch — al heb ik dien niet met zooveel woorden uitgesproken, hij is tusschen de regels door te lezen — om op andere wijze te voorzien in de behoefte aan schietonderricht.

Wat de Minister echter hedenmiddag heeft gezegd omtrent de schietoefeningen en de wijze, waarop hij het schietonderricht zou willen bevorderen, geeft mij hoop, dat ten deze na langer of korter tijd ook nog wel een verbetering van belang kan worden aangebracht. Dat in ieder geval gezorgd zal worden, dat niet de geheele, maar slechts een gedeelte der brigade te gelijk van huis is, acht ik een eerste eisch.

Thans zou ik den Minister nog willen vragen, al is er dan nu geen andere gelegenheid dan gebruik te maken van de schietbanen van het leger en moeten daarvoor reizen worden gemaakt, is het niet mogelijk al te groote reizen te voorkomen; is het niet mogelijk met behoud van de districtsindeeling een andere regeling te treffen? Toen ik het vorige jaar over dit onderwerp sprak, herinnerde ik, bedriegt mijn geheugen mij niet, dat de marechanssees uit het noord-oosten van Drenthe, zoo'n enorm langen weg ook door de provincie Groningen moeten afleggen, de stad Groningen zelf passeeren om te komen te Assen.

Nu zou ik den Minister willen vragen: onderzoek eens of het niet mogelijk is dat die menschen, al staan zij onder den kapitein die te Assen woont, te Groningen gaan schieten. Het gevolg daarvan zou zijn, dat zij niet een geheelen dag en nacht van huis behoefden te wezen, maar op één dag dien plicht zouden kunnen vervullen.

Ik beveel eindelijk dit wapen bij voortduring in 's Ministers warme belangstelling aan.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* De heer Smeenge heeft tot mijn groot genoegen verklaard, dat hij ten aanzien van enkele punten voldaan was. Ik wensch hem gaarne de verzekering te geven, dat vooral de laatste twee punten, door hem genoemd, nauwgezet door mij zullen worden overwogen. Ook wanneer in overweging komt — hetgeen ik hedenmiddag heb beloofd te zullen nagaan — de invoering van een fonds voor de weduwen van de gehuwde militairen, zal ik daarbij zeer zeker de marechaussee niet over het hoofd zien. Ik zal in het bijzonder op hun belangen letten, te meer daar het een speciaal korps geldt en ik gaarne toegeef dat de behartiging dier belangen om verschillende redenen een dringende eisch is.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderart. 176 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 177, luidende:

„Jaarwedden, soldijen, daggelden en verdere vergoedingen van onderofficieren en marechaussees, f 490 978,00."

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! Ten opzichte van het wapen der marechaussee heeft hetzelfde plaats wat wij kunnen opmerken bij Oorlog in het algemeen: een steeds doorgaande uitbreiding en voortgaande vermeerdering van de daarmede gepaard gaande kosten. Wij zien, dat de Minister weer van plan is drie nieuwe brigades op te richten, en wij zien ook dat hij hierin door sommige leden in de Kamer wordt gesteund niet alleen, maar zelfs wordt gedreven. Ik lees namelijk op bladz. 23 van het Voorloopig Verslag:

„Andere leden hadden tegen de thans voorgestelde uitbreiding van het wapen, die zij noodzakelijk achtten, geene bedenking, maar zouden er toch prijs op stellen van den Minister thans te

vernemen, of hij van plan is het wapen nog meer uit te breiden en zoo ja, hoever hij in deze richting dan denkt te gaan."

En dan lees ik nog even daarvoor: „Zij achtten echter die uitbreiding nog niet geheel en al voldoende, vooral in verband met de toenemende landlooperij."

Mijnheer de Voorzitter! Die leden schijnen dus de marechaussee een universeel geneesmiddel te achten tegen de landlooperij. Maar wanneer men nagaat, dat zoolang ik bijv. lid van de Kamer ben het wapen van de marechaussee steeds is uitgebreid, terwijl hier voortdurend geklaagd wordt dat de landlooperij zich uitbreidt, dan zou ik meenen dat hierdoor reeds is aangetoond dat het middel niet baat en dat de leden, die hier aan het woord zijn, goed zullen doen wat dieper op deze quaestie in te gaan; niet alleen hun kapitalistische gemoederen moeten laten verontrusten als er meer landloopers worden aangetroffen, maar zich afvragen hoe dat komt en of wel voldoende, óók door middel van de wetgeving, wordt getracht aan de landlooperij *in haar kiem* paal en perk te stellen. Wanneer men zich eens ernstig bezig zou willen houden met de armoede in het algemeen, zou men m. i. op een beteren weg zijn dan met steeds doorgaande uitbreiding der marechaussee.

De Minister zegt nu in de Memorie van Antwoord in antwoord op de in het Voorloopig Verslag gedane opmerkingen:

„De oprichting eener brigade te Veenendaal werd verzocht door de plaatselijke en provinciale autoriteiten met het oog op ernstige ongeregeldheden, die te Veenendaal hebben plaats gegrepen en waarvan men herhalingen niet onmogelijk acht."

Ik weet op dit oogenblik niet, welke die ernstige ongeregeldheden zijn geweest, maar ik vind het eigenaardig, dat men, alléén op grond dat men herhaling van dergelijke ongeregeldheden *niet onmogelijk* acht, daar een nieuwe brigade marechaussee moet hebben, die alricht een f 4000 à f 5000 per jaar zal kosten. Men lette wel op: er staat niet dat men die herhaling *waarschijnlijk* acht, maar alleen „niet onmogelijk". Daarmede is toch, meen ik, een dergelijke oprichting niet gemotiveerd.

Ten opzichte van de oprichting eener brigade te Sneek wordt gezegd:

„Eene brigade te Sneek wordt noodig geacht met het oog op de uitbreiding van die plaats en hare volkrijke omgeving, waarop de plaatselijke politie geen voldoende toezicht kan houden; terwijl de financieele toestand dier gemeente niet toelaat, daarin of afdoende wijze te voorzien. Buitendien is in de groote aangrenzende gemeente Wijmbritseradeel dringend behoefte aan meer politietoezicht ter beveiliging van personen en goederen."

De Minister zegt, dat de plaatselijke en provinciale autoriteiten de oprichting van een brigade te Veenendaal hebben gevraagd.

Ik zou nu wel eens willen weten of de autoriteiten van Sneek en Wijmbritseradeel de oprichting van een brigade marechaussee aldaar óók hebben gevraagd.

Ik kan de noodzakelijkheid daarvan allerminst inzien. Het is hierbij wel eigenaardig, dat, wanneer onze autoriteiten inderdaad meenen dat het noodzakelijk is ook te Sneek een brigade, mede dienende voor Wijmbritseradeel op te richten, het weder blijkt dat niet alleen het steeds vermeerderen der marechanssees onvoldoende is om de landlooperij tegen te gaan, maar dat ook de Christelijke beginselen heel weinig waarde hebben om de beweerde toenemende verwildering van ons volk tegen te gaan.

Ik meen ten minste dat Wijmbritseradeel behoort tot die gemeenten waar de zoogenaamd heidensche beginselen heel weinig wortel hebben geschoten.

Maar bovendien, wanneer het al gewenscht ware dat er meer politie moest zijn, — ik ben tegen *elke* uitbreiding van politie en zie daarin niet het geneesmiddel van de kwaal — dan is in geen geval uitbreiding van de marechaussee noodig. Het politietoezicht toch behoort niet bij Oorlog te zijn, allerminst verdeeld tusschen Oorlog en Justitie, maar in één hand, en ik zou denken dat het dan eigenlijk behoorde bij Binnenlandsche Zaken.

Doordat men de uitbreiding van de politie hoofdzakelijk zoekt bij het wapen der marechanssee, wordt de schijn versterkt alsof men het leger meer en meer gebruikt tegen het volk. Hoe het ook zij, ik zal mij moeten verzetten tegen elke uitbreiding van het wapen der marechaussee. Daarom had ik mij voorgenomen een desbetreffend amendement voor te stellen, maar door de eigenaardige inrichting van de begrooting van Oorlog wordt dat zoo goed als onmogelijk gemaakt. Wel zie ik dat wij hier bij dit artikel de hoofdzaak, de vermeerdering van het personeel te pakken hebben, maar ook in andere artikelen zitten zaken hiermede in verband staande, tot bij de administratie toe. Om nu onnoodige drukte te besparen en toch elk lid dezer Kamer in de gelegenheid te stellen om zich over de voorgenomen vermeerdering van het wapen der marechaussee uit te spreken, bepaal ik mij er toe stemming over dit onderart. 177 te vragen.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! In de beginselquaestie, door den heer Van der Zwaag gesteld, waar hij o. a. zegt, dat de marechaussee niet moest staan als politiekorps onder het Ministerie van Oorlog, met andere woorden, dat de Minister van Oorlog geen bemoeienis met de politiemaatregelen moest hebben, zal ik mij niet verdiepen. Wanneer de Minister van Justitie of de Minister van Binnenlandsche Zaken den post van de marechaussee op hun begrooting zouden willen overnemen, en wanneer dit zou kunnen geschieden zonder schade voor dat korps, zou daar van mijn zijde geen bezwaar tegen zijn. De post voor de marechaussees is gaandeweg belangrijk gestegen. In de laatste jaren was er steeds verhooging.

Een andere vraag is, of het geld goed besteed is. En dan schijnt het mij toe, dat die vraag bevestigend moet beantwoord worden. De marechaussee bewijst goede diensten, ook preventief.

Wat nu de oprichting van een nieuwe brigade te Veenendaal betreft, de rapporten daarover uitgebracht door de betrokken autoriteiten, de officier van justitie, de procureur-generaal en ten slotte de divisie-commandant der marechaussee luiden eenstemmig; ook door mijn ambtgenoot voor Justitie wordt de noodzakelijkheid er van erkend. Waar dit het geval is, kan ik, als Minister van Oorlog, niet weigeren, aangezien de eigenlijke dienst der marechaussee ressorteert onder het Departement van Justitie.

Ik zal verder niet in beschouwingen treden over de noodzakelijkheid dezer brigade.

Misschien is de zinsnede: „De oprichting eener brigade te Veenendaal werd verzocht door de plaatselijke en provinciale autoriteiten met het oog op ernstige ongeregeldheden die te Veenendaal hebben plaats gegrepen en waarvan men herhalingen niet onmogelijk acht." niet gelukkig gekozen; maar het is bekend dat het een moeilijke bevolking is, en toezicht van marechaussees dus wenschelijk om ongeregeldheden of moeilijkheden te voorkomen.

Verder heb ik duidelijk gezegd, dat, voor het geval die noodzakelijkheid niet gebleken was, ik het voorstel zou afgewezen hebben, en dat ik bij het oprichten van de nieuwe brigade zoo zuinig mogelijk zou te werk gaan, door niet geheel nieuw personeel aan te stellen, maar een deel uit andere brigades te nemen.

Ik kan den geachten afgevaardigde niet de verzekering geven in het vervolg een andere gedragslijn te zullen kiezen; alleen hoop ik dat niet vele verhoogingen meer noodig zullen zijn, want zij drukken de begrooting, hetgeen echter niet wegneemt dat ik in urgente gevallen, in de toekomst, geen vrijheid zal kunnen vinden om daartoe betrekkelijke aanvragen te weigeren.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderart. 177 wordt, op verzoek van den heer van der Zwaag, in stemming gebracht en aangenomen met 62 tegen 8 stemmen.

Voor hebben gestemd de heeren van Vliet, van Vlijmen, van Alphen, Krap, Goeman Borgesius, van Limburg Stirum, Roessingh, van de Velde, van Veen, Dolk, de Savornin Lohman, Ketelaar, van Gijn, Aalberse, Ferf, van Styrum, Lieftinck, van Foreest, Sluis, Fruytier, Pompe van Meerdervoort, Duymaer van Twist, Staalman, Verhey, van Raalte, Smidt, de Waal Malefijt, Fock, Brummelkamp, van Nispen tot Sevenaer, van Karnebeek, Tydeman, Brants, van Wichen, Smeenge, den Tex, Hennequin, Nolting, van Löben Sels, van Sasse van Ysselt, van der Vlugt, Lucasse, Bolsius, Nolens, de Boer, Raymakers, Drucker, van Wijck, van Asch van Wijck, Bos, van Heemstra, van Dedem, Michiels van Verduynen, van Idsinga, van Bylandt, van den Berch van Heemstede, Seret, Zijlma, Talma, de Klerk, Kolkman en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren ter Laan, Helsdingen, Melchers, Schaper, Troelstra, van der Zwaag, Hugenholtz en van Kol.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen, dat de volgende leden bericht hebben de vergadering niet te kunnen bijwonen: de heer Janssen wegens ambtsbezigheden en de heer Passtoors wegens lichte ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De *onderartt.* 178 tot en met 181 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de XXIIIste afdeeling (Buitengewone uitgaven.)

De heer **Krap**: Mijnheer de Voorzitter! Bij herhaling is het reeds gebleken en ook in de Kamerstukken geconstateerd, dat er hier te 's Gravenhage door uitbreiding van verschillende takken van dienst gebrek is aan terreinen en ruimte voor localiteiten ten behoeve van de administratiën der onderscheidene Departementen van algemeen bestuur. De lijst van de lokalen, tijdelijk in gebruik, vermeld op bladz. 28 in de Memorie van Antwoord betreffende hoofdstuk IX der Staatsbegrooting gegeven, levert hiervan mede het bewijs. Ook het stedelijk bestuur van 's Gravenhage heeft met dezelfde moeilijkheid te kampen in verband met de gemeente-huishouding. Op verschillende plaatsen van de stad vindt men bureau's, die eigenlijk tehuis behooren op het raadhuis, en de toestand daar ter plaatse is van dien aard, door de beperkte ruimte van dat gebouw, dat men een raadzaal heeft, die werkelijk de vergelijking met die van een plattelandsgemeente in Friesland niet kan doorstaan. In die provincie zijn er, die ruimer en beter zijn ingericht dan hier. Werkelijk een ongelukkige toestand en dat in de residentie. Voorts hebben wij in de laatste dagen in de bladen kunnen lezen, dat hier ter stede zulk een gebrek aan ruimte is, noodig voor het stichten van openbare gebouwen, dat men, ik zou haast zeggen, den euvelen moed heeft gehad om een voorstel in te zenden bij den gemeenteraad om het aan historische herinneringen zoo rijke en schoone Voorhout aan te wijzen als plaats voor een schouwburg.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den geachten spreker zich te willen bepalen tot de gebouwen ressorteerende onder het Departement van Oorlog.

De heer **Krap**: Maar behalve dat er gebrek is aan plaats voor gebouwen, is het eveneens zeer noodig, dat men kome tot de verbetering van verkeerswegen in de residentie.

Het verkeer tusschen het zuiden en noorden der stad eischt werkelijk verbetering. Reeds bij herhaling is er sprake van geweest, en na demping der grachten wordt het steeds duidelijker, dat het militaire hospitaal zal moeten verdwijnen om een verkeersweg mogelijk te maken tusschen het station van de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij en dat van den Staatsspoorweg. Het Departement van Buitenlandsche Zaken zal moeten verdwijnen om een betere communicatie te krijgen van het zuiden door het midden der stad naar het noorden, terwijl ons reeds uit vroegere begrootingen is gebleken dat verbouwing noodig is van de Departementen van Binnenlandsche Zaken, van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Buitenlandsche Zaken. Nu kan men wel door onteigening in het centrum van de stad plaats krijgen, doch dit acht ik niet gewenscht; daardoor toch wordt dikwijls — zooals ook herhaaldelijk is gebleken — het belang van particulieren zeer benadeeld. Als bewijs zou ik kunnen noemen de onteigening, die voor eenige jaren noodig was ten behoeve van het Departement van Oorlog. Toen heeft men kostbare panden onteigend om, zooals het in de Memorie van Toelichting heette, het brandgevaar voor het Departement van Oorlog en de Topographische Inrichting te doen verminderen. Daarvoor moest o. a. ook een stal verdwijnen, doch het eindresultaat is geweest, dat de stalhouderij gebleven is, en de paarden eenvoudig verhuisd zijn naar de eerste verdieping of, wil men, naar den zolder.

Het huren van huizen voor den dienst van Oorlog is ook zeer duur. Wij hebben in de Memorie van Antwoord van hoofdstuk IX dezer begrooting kunnen zien, dat ten behoeve van het Departement van Oorlog een gebouw is gehuurd op het Spui voor de som van f 2500 's jaars, wat zeker niemand zou gelooven als het niet in de stukken was medegedeeld. Als vaststaande mag dus worden aangenomen, dat dringende behoefte bestaat aan grond voor gebouwen bestemd voor den publieken dienst. In het Voorloopig Verslag betreffende dit hoofdstuk is daarom gevraagd of niet de kazernes en oefeningsterreinen zouden kunnen verplaatst worden naar buiten de bebouwde kom der gemeente.

In de Memorie van Antwoord lezen wij, dat de huisvesting van het regiment grenadiers en jagers voldoende verbetering zal ondergaan door de vermindering van dat regiment met een bataljon in 1904 en dat de kazernes, voor hun bestemming geschikt zijnde, geen aanleiding geven om van de zijde van het Departement van Oorlog stappen te doen voor het bouwen van kostbare nieuwe kazernes. Verder wordt nog medegedeeld, dat geen aanbieding is ingekomen van een consortium van particulieren voor de verplaatsing naar de buitenzijde van de gemeente.

In de Memorie van Antwoord op hoofdstuk IX deelt de Minister van Waterstaat Handel en Nijverheid ons mede, dat naar de meening van den Minister van Oorlog de kazernes en oefeningsterreinen — deels eigendom van de gemeente 's Gravenhage — niet gemist kunnen worden en dat het nemen van het initiatief tot verplaatsing niet geacht kan worden te zijn in 's Rijks belang.

De Minister van Oorlog meent dus dat de huisvesting van het regiment grenadiers en jagers een voldoende verbetering zal ondergaan door vermindering van dat regiment met één bataljon, doch voor mij blijft het een vraag of daardoor voldoende verbetering in de kazerne-toestanden zal verkregen worden. Van anti-revolutionnaire zijde is hiervoor steeds gepleit en ook meermalen aangedrongen op een behoorlijk logies van de manschappen. En nu geloof ik dat een logies twee of drie hoog op entresols in de Oranjekazerne of boven stallen in de andere kazernes, weinig geschikt is voor manschappen. Er blijft voor mij nog een andere vraag over, of nl. de kazernes wel ingericht zijn voor een grootere sterkte van het militiecontingent, en of er wel voldoende ruimte is voor wapenen en kleeding ten behoeve van het grooter getal lichtingen en het opkomen der miliciens voor de herhalingsoefeningen. Het is voor een leek zeer moeilijk dit op te zoeken en te vinden wat de vermindering met een bataljon beteekent. Uit den staat B, gevoegd bij de begrootingen van Oorlog, heb ik gezien dat er in 1899 bij de grenadiers en jagers totaal onder de wapenen waren 988 man, terwijl dit cijfer in 1903 geklommen was tot 1831 personen, dat is dus meer dan het dubbele. Neemt men daarvan nu af een bataljon, dan blijven er toch nog meer manschappen over dan in 1899 aanwezig waren en de kazerne zou dus volgens die cijfers zeker te klein blijven. De vraag is ook hoe het staat met het logies der manschappen, wanneer het korps grenadiers en jagers een totale sterkte heeft van 1360 man. In een ministerieele beschikking van 16 Januari 1903, opgenomen in het *Recueil Militair*, heb ik deze opgaaf gevonden.

En behalve een beter logies voor de manschappen, geloof ik dat er in de toekomst ook behoefte zal bestaan aan een exercitieterrein, want door de afschaffing van de schutterij zal het park dat tegenwoordig gebruikt wordt voor exercitie-batterij, weder terugkeeren tot zijn eigenaar, wanneer de artillerie-schutterij er geen gebruik meer van maken zal. Ook het oefeningsterrein voor de bereden artillerie is naar de meening van deskundigen vrijwel ongeschikt, zoo niet onbruikbaar voor dat doel, waarbij nog komt dat door den aanleg van den electrischen spoorweg van Rotterdam naar Scheveningen de vlakte van Waalsdorp zal doorsneden worden, en het weinige dat zij nog hebben totaal zal bedorven zijn.

De vraag is nu hoe deze verschillende punten tot een oplossing kunnen worden gebracht.

Naar mijn meening alleen door het verplaatsen van alle kazernes en oefeningsterreinen van binnen de kom der gemeente naar buiten, liefst zou ik zeggen zoover mogelijk weg, naar de grens der gemeente, en wel om deze reden. Wanneer men in de gemeente blijft zullen er terreinen in den Segbroekpolder en omgeving overblijven, die op het oogenblik weinig waard, geschikt zullen worden voor bouwterrein en die zullen vormen de trait-d'union tusschen de kazernes en de stad.

Nu is in den laatsten tijd wel door de bouwmaatschappijen,

die in den Haag zoo welig uit den grond opkomen en tieren, beproefd om de hand te leggen op bijna alle terreinen, en zelfs Zorgvliet is daaraan niet ontkomen, maar in den Segbroekpolder en in de Westduinen liggen nog verschillende terreinen van groote uitgestrektheid. De voormalige burgemeester van Loosduinen zegt mij, dat na de grenswijziging tusschen Loosduinen en den Haag nog meer terreinen bij de residentie gekomen zijn. Ook dit is mij bekend.

Nu heeft de Regeering schriftelijk geantwoord, zoowel bij hoofdstuk VIII als bij hoofdstuk IX, dat voor haar het tijdstip nog niet is aangebroken om hierin krachtdadig op te treden of het initiatief te nemen, en daarin geef ik de Regeering gelijk; het is ook voor haar zeer moeilijk, maar ik vraag alleen dit: wanneer er eens aanbiedingen kwamen van het gemeentebestuur of van particuliere maatschappijen, mag de Kamer dan hopen op een zeer ernstig onderzoek van de zijde van het Departement van Oorlog, opdat de zaak niet en bagatelle worde behandeld? Deze zaak geldt bijna alle Departementen, en het algemeen belang is er in hooge mate bij betrokken. Uit een algemeen oogpunt moeten de verschillende vraagstukken onderzocht en bekeken worden. Voor de bouwmaatschappijen is de zaak van zeer groot financieel belang, want de terreinen, die misschien nog in geen verre toekomst bouwterrein zullen zijn, zouden dit spoediger worden, wanneer daarachter een complex van militaire gebouwen verrees. Ook met het oog op de Woningwet is de zaak van belang, omdat rekening gehouden zal moeten worden met de toekomst en met het plan van uitbreiding, dat reeds geruimen tijd in den Haag aanhangig is.

Wanneer deze verschillende belangen bij elkander zoude kunnen worden gebracht, wanneer een vraag in die richting hetzij van het gemeentebestuur, hetzij van die maatschappijen in ernstige overweging werd genomen, zou een oplossing kunnen gevonden worden, die niet alleen aan het Rijk, maar ook aan het gemeentebestuur en de particulieren ten goede zou komen.

Uit een vroegeren werkkring herinner ik mij de moeilijkheden bij het onderhandelen tusschen het Departement van Oorlog en het gemeentebestuur van den Haag in verband met het militair hospitaal; beide partijen bleven staan op een heel hoog standpunt, doch ten slotte kwam het nieuwe hospitaal niet tot stand. Wanneer daarentegen beide partijen bezield zijn met den ernstigen wil een oplossing in het algemeen belang te verkrijgen, dan ligt hier een punt van aanraking, dat voor de verschillende Departementen en voor den Haag een schoone toekomst belooft.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! In de Memorie van Antwoord is medegedeeld, dat er op het oogenblik voor het Departement van Oorlog geen aanleiding bestaat om uit eigen beweging uit te zien naar andere terreinen voor het bouwen van kazernes en voor de totstandbrenging van een geheel nieuwe militaire inrichting, niet omdat de kazernes volmaakt zijn, maar omdat de toestand der kazernes op het oogenblik nog wel een zoodanige is, dat uit dien hoofde die kazernes niet in de eerste plaats voor verbetering in aanmerking moeten komen. Wanneer ik die vraag zou bespreken zou het geen moeite kosten drie, vier of meer plaatsen te noemen waar de kazernes niet in de schaduw van de Haagsche kunnen staan en meer in aanmerking zouden komen om door andere te worden vervangen.

Ik heb niet gezegd, dat de Oranjekazerne in haar geheel voldoende is, maar wel dat er voldoende ruimte komt, indien er een bataljon minder in gehuisvest wordt. Die ruimte is er thans niet aanwezig, wanneer een lichting voor herhalingsoefeningen onder de wapenen is. Zulks is dit jaar gebleken, toen daarom een bataljon gedurende geruimen tijd te Waalsdorp gekampeerd heeft. Wat de kazerneering van de bereden artillerie betreft, deze toestand is gunstiger.

Het geheel in aanmerking genomen, bestaat er geen aanleiding, dezerzijds stappen te doen om nieuwe kazernes te bouwen, waar op het oogenblik al zooveel op het budget van oorlog is gebracht.

Daarnevens voel ik veel voor hetgeen de geachte afgevaardigde heeft gezegd. Ik ben in den Haag genoeg bekend en kan de beweging op bouwgebied, al heb ik er geen belang bij, voldoende nagaan om te begrijpen, dat de terreinen, waar nu de kazernes geplaatst zijn, in een ander opzicht groote waarde hebben, en op den duur een verplaatsing in het belang der gemeente wellicht niet zal kunnen uitblijven. Ik sta echter op het standpunt, dat het initiatief niet van mij moet uitgaan. De heeren kennen de onderhandelingen — de geachte afgevaardigde heeft er op gewezen — omtrent de oprichting van een nieuw militair hospitaal; voor zoover die in 1890 door mij persoonlijk gevoerd zijn, heeft de daarbij opgedane ervaring mij niet aangemoedigd, om nog eens het initiatief te nemen.

Er is echter een sprenk: „in het verleden ligt het heden." Ik wijs er den geachten afgevaardigde op, dat in 1869 ruiling van terreinen alhier heeft plaats gehad. Het was niet in zulk een uitgebreiden zin. Het Nassauplein, de Borneostraat enz. bestonden nog niet. Toen was daar ook het artilleriepark. Door overleg met het gemeentebestuur is men tot een bevredigende oplossing gekomen. Bouwterreinen werden beschikbaar gesteld en in de behoeften van het Departement van Oorlog kon worden voorzien. Mocht van de zijde van de gemeente een voorstel inkomen, dan zal men mij tot overleg bereid vinden.

Men heeft echter gezegd, dat de kazernes zeer ver zouden komen buiten de kom der gemeente, dit stemt zeer zeker tot nadenken, daar zekere grens niet is te overschrijden. Deze zaak moet dus goed onder de oogen gezien worden.

In de Memorie van Antwoord heb ik gezegd: „Van een consortium van particulieren voor de verplaatsing, als voren bedoeld, te 's Gravenhage zijn geen aanbiedingen ontvangen."

Toen ik dit in den ochtend van 15 December schreef, was dit volkomen waar, maar in den namiddag van dien dag kreeg ik een schrijven van een consortium, waarbij een portefeuille, bevattende de teekeningen der plannen, zonder eenige verdere toelichting werd aangeboden. Ik deel dit detail mede om den schijn van mij af te werpen iets te hebben neergeschreven, dat niet met den werkelijken stand der zaak overeenkwam.

Ik heb den brief ingezien, maar de portefeuille dichtgelaten, daar de tijd mij ontbrak over deze zaak mijn gedachten te laten gaan en tevens om dat in het schrijven werd medegedeeld, dat binnenkort de meest mogelijke inlichtingen zouden worden gegeven.

Voor het overige geloof ik niet, dat de geachte afgevaardigde een antwoord zal verwachten op alles wat hij gesproken heeft, omdat de meeste andere gebouwen het Departement van Waterstaat betreffen.

De geachte afgevaardigde heeft evenwel nog gezegd, dat van de gebouwen achter het Departement van Oorlog, die indertijd uit een oogpunt van brandgevaar onteigend zijn, de stal nog is blijven staan. Ik ben ter plaatse niet zoo buitengewoon bekend, maar het kan — ofschoon ik dit voor een onteigend perceel zeer onwaarschijnlijk acht — wel waar zijn Ik wensch evenwel mede te deelen, dat ik juist dezer dagen van het Departement van Waterstaat nader bericht heb ontvangen omtrent de voorgenomen verbouwing. Bij de uitvoering van dat plan zal de gelegenheid bestaan nog voorkomende misstanden te doen verdwijnen.

De heer **Krab**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking. Welk plan van verbouwing er ook van het Departement van Oorlog zal komen, de stal door mij bedoeld staat er buiten. Wellicht is de Minister van den plaatselijken toestand niet zoo goed op de hoogte, ik echter des te beter, want ik woon in hetzelfde huis.

Wat nu de andere zaak betreft, begrijp ik best, dat, bij gebrek aan tijd, de Minister de aanbieding in portefeuille heeft laten liggen. Het onderzoek kan later komen.

Evenmin zal ik ingaan op de quaestie, wat de gevolgen zullen zijn wanneer het garnizoen met een bataljon zal worden verminderd. Het zal wellicht naderhand, wanneer mij de grootere sterkte van het jaarlijksche militie-contingent per compagnie bekend zal zijn, kunnen worden besproken, of het garnizoen, met een bataljon verminderd, nog geschikt in de kazerne zal kunnen blijven.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 182 tot en met 185 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 186, waarvan *o* luidt:

„*o.* bouwen van een overdekte rijbaan met stal te Assen (1ste termijn). f 46 000."

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch naar aanleiding van punt *o* van dit artikel eenige inlichtingen aan den Minister te vragen.

Daar wordt f 46 000 uitgetrokken voor het bouwen van een overdekte rijbaan met stal.

Er wordt gezegd, dat dit te duur is; maar dat kan ik niet beoordeelen, ik wil zelfs aannemen, dat de kosten zoo zuinig mogelijk zijn geraamd en er uit dien hoofde geen bezwaar is.

Wij weten echter, dat de Minister van meening is dat nog een vierde regiment veld-artillerie zal worden opgericht. Gaat dat plan door, dan moet daarvoor natuurlijk een garnizoen worden aangewezen.

Nu heb ik in een uitnemend artikel in de *Militaire Spectator* van dit jaar van de hand van den luitenant-kolonel van den generalen staf Cool, directeur der Krijgsschool, gezien, dat deze autoriteit Assen daarvoor als de geschiktste plaats aanwijst.

Ik weet niet, of de Minister ook van deze meening is; zoo ja, dan zou ik willen vragen of daarmede dan rekening zal worden gehouden bij het bouwen van deze manege met stal. Dan moet toch de plaats zoo gekozen worden, dat de veldartillerie te allen tijde van de manege zal kunnen gebruik maken.

Een tweede punt waaromtrent ik gaarne nog eenige inlichtingen verkreeg, is de verbouwing van de Oranje-Nassau-kazerne te Amsterdam, waarvoor bij Nota van wijziging als eerste termijn f 50 000, van een totaal van f 76 800 wordt aangevraagd, ten einde het logies in de kazerne te verbeteren.

Wanneer men bedenkt, hoe onze troepen in dit voorjaar te Amsterdam onder dak zijn moeten gebracht worden, dan kan tegen dit voorstel geen redelijk bezwaar bestaan.

Maar ik vind in de Memorie van Antwoord dat o. m. gebouwd zal worden een gebouw voor cantines voor de infanterie en artillerie op het achterplein dier gebouwen Op dat plein hebben echter de eerste oefeningen der lotelingen plaats en nu is mijn vraag of, wanneer die cantines, welke voor een vrij groot getal troepen nog al uitgebreid zullen moeten zijn, daar komen, dan het terrein, dat voor die oefeningen hoog noodig is, daarvoor groot genoeg zal blijken.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* Mijnheer de Voorzitter! Op de eerste vraag van den geachten spreker kan ik mededeelen, dat het niet in de bedoeling ligt het op te richten 4de regiment veldartillerie in Assen in garnizoen te leggen. Voor een deel van de kazerneeringsruimte, benoodigd voor de uitbreiding der veldartillerie, zal gebruikt worden de bestaande kazerne-gelegenheid te Bergen op Zoom, voor een ander deel zal te Ede kazerneering gebouwd worden. Voor de dislocatie der bereden artillerie is Ede zeer beslist boven Assen te verkiezen. Hiermede behoeft dus geen rekening gehouden worden bij den bouw der manege te Assen.

In de Memorie van Antwoord is voldoende toegelicht, dat het van groot belang is om die manege met stal te Assen te vestigen, ten einde het rijkunstig onderwijs der officieren op goedkoopere en betere wijze te kunnen doen geven dan zonder dergelijke manege zou mogelijk zijn.

Wat de tweede vraag van den geachten spreker betreft, het doet mij genoegen, dat hij instemming heeft betuigd met het plan om in de Oranje-Nassaukazerne te Amsterdam meer logiesruimte te maken.

Ik moet hierbij nog een opmerking maken, opdat de Kamer volkomen bekend zij met hetgeen daarmede wordt bedoeld.

Men moet in de voorgenomen verbouwing niet zien een afdoende verbetering der kazerneering te Amsterdam. In de toekomst zal rekening gehouden moeten worden met de voortdurende vermindering der oefeningsterreinen en schietgelegenheden in en nabij de gemeente Amsterdam, zoodat ik het niet geheel onmogelijk acht, dat wellicht later een deel der thans te Amsterdam garnizoen houdende bataljons zal moeten worden overgebracht naar een andere plaats.

Maar al werd hiertoe overgegaan, toch zal de hoofdstad een tamelijk sterk garnizoen moeten bezitten, en zou hierin misschien op andere wijze kunnen worden voorzien. De meerdere kazerneeringsruimte, welke ten gevolge van dit voorstel wordt verkregen zal dientengevolge altijd noodig blijken; noodig vooral, zooals ik in de Memorie van Antwoord heb gezegd, onder omstandigheden als die van het voorjaar. De aldus te verkrijgen ruimte zal voldoende zijn voor de huisvesting van 1570 man, waarbij dan 320 man van noodlogies moeten gebruik maken. Wanneer er nog grootere sterkte in de kazerne moet worden ondergebracht, zullen de oefeningslokalen worden benut.

Een ruime gelegenheid tot kazerneering, Mijnheer de Voorzitter, is onder buitengewone omstandigheden een groot belang voor den dienst zoowel als voor de schatkist. Het laatste wordt duidelijk, als ik meedeel dat wegens de inkwartiering in het voorjaar f 46 000 meer is betaald geworden, dan het geval zou geweest zijn, wanneer de troepen in de kazerne gehuisvest waren geweest, zoodat de uitgave van f 76 800 mijns inziens goed zal worden besteed.

Nu vraagt de geachte afgevaardigde of ik er rekening mede heb gehouden, dat aan een plaatsing van de cantine-gebouwen op het plein achter de kazerne het nadeel is verbonden dat de ruimte aldaar wordt beperkt. Die plaatsing heeft ongetwijfeld een nadeel, maar het is onmogelijk ten deze tot een verbetering te komen, zonder cantines, deponeerkamers en dergelijke buiten de kazerne te brengen. Nu is het niet zoo erg als de geachte afgevaardigde schijnt te denken, omdat het de bedoeling is een gebouw met een verdieping te maken. De begane grond wordt dan bestemd voor de infanterie en de verdieping voor de artillerie, zoodat, door beperking der bebouwde oppervlakte, die hierdoor ontstaat, er geen bezwaar in kan worden gezien om de cantine op dat plein te plaatsen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 186 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 187 tot en met 190 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. Vaststelling van de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1904 (61).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal ditmaal bij de bespreking van onze vestingbegrooting zoo kort mogelijk zijn, ofschoon ik innig overtuigd ben, dat er een tijd zal komen, waarin men de millioenen zal betreuren, die nu weer door de Kamer worden toegestaan. Ook hebben wij ditmaal, in tegenstelling met vorige jaren, geen amendement ingediend, omdat wij vooraf weten, dat ons pogen doelloos zal zijn. Wij zullen liever principieel stemmen tegen het heele vestingstelsel zooals het vóór ons ligt.

Ook zal ik trachten alle herhalingen te vermijden, ofschoon ik blijf handhaven de bezwaren door mij tegenover vorige Ministers en dezen Minister van Oorlog tegen de Stelling van Amsterdam aangevoerd. Zeer hoop ik, dat de kortheid, die ik betrachten zal, geen aanleiding zal geven tot misverstand, waar ik mij op dit oogenblik wil stellen op het zuiver technische standpunt, op welke wijze wij, met de minste gelden, den meesten weerstand zullen uitoefenen om ons land te verdedigen.

Een opmerking, die men niet uit het oog mag verliezen, ga vóóraf. Deze besprekingen hebben voorloopig slechts een theoretisch doel, want alvorens door ons, sociaal-democraten, gelden daarvoor zouden worden toegestaan, zullen andere beweegredenen van socialen aard moeten overwogen worden. Eerst daarna zal men kunnen beslissen of het al of niet geoorloofd is millioenen en millioenen voor militaire doeleinden uit te geven. Nog eens, ik hoop dus ditmaal niet moedwillig misverstaan te worden, als ik mij wil stellen op het standpunt der defensie; wil spreken over de beste wijze om ons land te verdedigen, zonder meer.

Wat de Stelling van Amsterdam betreft, daarover slechts een enkel woord, want ik handhaaf uitdrukkelijk alle bezwaren die door mij zijn geuit. En dat te meer, daar waar men in het algemeen, wanneer er beweringen van sociaal-democratische zijde worden geuit, men er vlug bij is om die te weerleggen, het

een kenmerkend feit is, dat in geen enkele vergadering, tijdschrift noch couranteuartikel is getracht de gewichtige bezwaren, door mij tegen de Stelling van Amsterdam in het midden gebracht, te ontzenuwen.

Ik had, om eenig nader licht in de zaak te verkrijgen, in het Voorloopig Verslag de vraag doen opnemen, of wij in de gelegenheid zouden worden gesteld om de rapporten te lezen, die naar aanleiding van de zomermanoeuvres in de nabijheid van de Stelling van Amsterdam gehouden, waren uitgebracht. In de Memorie van Antwoord lezen wij, dat die rapporten nog niet zijn ingekomen. Omtrent de manoeuvres, die reeds eenige maanden geleden zijn gehouden, weet de Minister dus nu nog niet welke resultaten zij hebben opgeleverd, welke leemten daarbij aan het licht zijn gekomen, welke veranderingen misschien in den bouw van de forten en van de stelling zullen moeten worden aangebracht. Dit getuigt van een langzaamheid die vooral van militairen niet verwacht mocht worden, maar ik hoop, dat de Minister de toezegging zal doen, dat hij, zoodra die rapporten zijn ingekomen, deze ter inzage voor de leden zal overleggen, op de wijze die hem goeddunkt.

Ook is meer klaarheid noodig op het gebied der financiën. Wat zal ten slotte die geheele Stelling kosten? Jaar in, jaar uit is dat onzerzijds gevraagd, maar elk jaar wordt het antwoord ontdoken: de Minister deinst terug om met ronde woorden te zeggen, hoeveel millioenen die stelling kosten zal, al ware het slechts een voorloopige berekening.

Wij zijn eindelijk te weten kunnen komen, dat van af heden nog f 9 430 000 eenvoudig aan *bouwwerken* zal noodig zijn. Dat is 60 pct. hooger dan enkele jaren geleden door den Minister Eland werd medegedeeld. De *munitie* eischt „aanvulling" — de bedragen, men geeft ze niet. Voor het *drinkwater*, dat zeer onvoldoende zal zijn, wanneer men in aanmerking neemt, wat van bevoegde zijde wordt verklaard noodig te zijn om in vredestijd de stad Amsterdam van goed drinkwater te voorzien, zal f 1 500 000 moeten uitgegeven worden. Voor *meel* is direct 8 millioen noodig en een jaarlijksche uitgaaf van bijna zes ton. Op welke wijze men de Stelling van *zout* zal voorzien, weet de Minister nog niet, hij moet dat onderzoeken. De quaestie der *brandstoffen*, *vleeschvoeding* enz. enz. zijn alle zaken, die „nog onderzocht moeten worden", maar in elk geval tal van millioenen zullen vergen.

Of al of niet vleugels noodig zullen zijn, de Minister zal het wellicht tegenspreken, maar van zeer bevoegde zijde wordt beweerd, dat deze of een volgende Minister waarschijnlijk de dringende noodzakelijkheid daarvan zal betoogen en dat daarmede al weer millioenen zullen gemoeid zijn. En waar de forten voor een deel moeten worden voorzien uit sectorparken, onderlinge communicatie wenschelijk is, zal ook nog wel eens een Minister aantoonen, dat er spoorwegen noodig zijn om die forten te verbinden, evenals dat elders, o. a. te Antwerpen, noodig is gebleken.

Steeds zal er dus meer en meer geld moeten gegeven worden en daarom hoop ik dat de Minister eerlang eens rondweg zal zeggen, wat de totalen uitgaven zullen zijn. Wij zullen dan cijfers krijgen, waarvoor zelfs de meest militaristische leden zullen terugdeinzen. En dat is dan ook de reden, waarom men ons die cijfers al jarenlang onthoudt.

En al die millioenen zullen in korten tijd en doelloos verloren gaan! Ik heb ergens gelezen, dat wanneer men inundatie in het leven heeft geroepen en de Haarlemmermeer, die niet zooveel kosten is drooggelegd, weder onder water zal hebben gezet, er, behalve de indirecte nadeelen, alleen acht millioen noodig zal zijn om het water weder weg te pompen.

Wanneer de sluizen te IJmuiden in handen van den vijand, of zelfs, wat gemakkelijker is, indien door een bombardement van de schepen de sluizen worden vernield, zou de Minister dan kunnen tegenspreken, dat zonder nog op springvloeden of hoogen waterstand te rekenen, men in Amsterdam een waterstand zal krijgen, een halve meter of een meter hooger dan het stadspeil en dat men dan in Amsterdam en de omgeving last van het water zal hebben? Maar ook kan het heel goed mogelijk zijn, dat waar de geheele Stelling van Amsterdam berust op de weerkracht van het water men op het juiste oogenblik het water zal missen om de inundatie in het leven te kunnen roepen.

Wanneer men een blik slaat op de kaart van Nederland, dan ziet men, dat het wel niet gemakkelijk is om bij Pannerden het kanaal of bij Arnhem de Rijn af te dammen, maar toch niet onmogelijk. Als men zinkstukken maakt, die groot genoeg zijn om ze zwaar te kunnen belasten, zoodat bij vernauwd profiel de geul niet al te diep kan uitschuren, dan is het technisch niet onmogelijk het water daar in andere richting door Waal of IJssel weg te leiden, en zal er geen druppel rivierwater zijn om de Stelling van Amsterdam te inundeeren. En indien men al tijd genoeg mocht hebben om de inundatiën te stellen, dan is het niet onmogelijk een groot deel bij Rijnland af te tappen en door de sluizen te Katwijk naar zee te zenden.

Maar veel tijd zal er nooit zijn. Bij de moderne oorlogen in Oostenrijk en Hannover o. a. hebben wij gezien, dat binnen 24 uur nadat er gevaar voor oorlog was of een ultimatum gesteld, de troepen reeds over de grenzen waren. En binnen een paar etmalen zal men alle inundatiën niet kunnen stellen, en wanneer deze gesteld waren, zou het water nog voor een groot deel in lagere polders en boezemwateren kunnen worden afgetapt.

Dan blijft als laatste redmiddel over het toelaten van zout water uit de Noord- of Zuiderzee. Maar welke Minister van Oorlog zou de ontzaglijke verantwoording op zich durven nemen honderden hectaren land met zout water te doen overstroomen en voor jaren en jaren, wellicht voor goed voor den landbouw te bederven? Uit vroegere oorlogen weten wij, dat land, waarop zout of brak water gekomen is, daar vele jaren onder lijdt.

Dan is er nog een punt, vroeger door mij niet te berde gebracht, omdat ik aarzelde er als leek over te spreken, maar dat toch op grond van kennisname van de topographische kaarten van ons land, de waterstanden en de diepte van verschillende polders, ernstig moet worden overwogen. Aan struisvogelpolitiek moet hierbij niet worden gedaan. Wanneer wij hier spreken over zaken, die ook in tijdschriften worden besproken, kan men er zeker van zijn, dat de staf van het legér waarmede wij eventueel in oorlog zouden komen, minstens zoo goed op de hoogte is als wij zelf.

Het zal ook den Minister niet onbekend zijn, dat er aan de Noorder-Lekdijk verschillende punten zijn, waar men gemakkelijk den dijk kan doorsteken of de sluizen maar behoeft open te zetten, en men krijgt zonder hoogen vloed of hoogen waterstand, een gemiddelde waterstand, waarbij het grootste en beste deel van Utrecht en Zuid-Holland onder water komt te staan. Dan zal er een groote waterplas zijn van af de Noorder-Lekdijk tot Leiden, den Haag en Amsterdam, en het rijkste gedeelte van Nederland worden overstroomd.

Wanneer de vijand — het is een quaestie van een paar dagmarschen — aan den Noorder Lekdijk gekomen is, dan behoeft hij alleen te dreigen van het meest vruchtbare gedeelte van ons land onder water te zetten, als wij niet binnen 24 uur onze vesting te Amsterdam overgeven.

Trouwens is het geheele stelsel dat bij ons gevolgd wordt, sedert wij ons vastklemmen aan de Stelling van Amsterdam, niet te veroordeelen? Hebben wij daardoor niet het geconcentreerde stelsel aangenomen, terwijl de ervaring in andere landen daarmede opgedaan zoo treurig is? Zouden wij niet meer rekenen moeten op de kracht van ons veldleger en dan de verdediging van ons land doen aanvangen zoo dicht mogelijk bij de grens? Ja, ik weet, straks zal de Minister opstaan en verklaren dat ook het veldleger den spits zal kunnen bieden zelfs aan een overmachtigen vijand. Maar in vollen ernst kunnen wij dat niet opnemen. Wanneer men alleen de Duitsche garnizoenen nagaat bij de oostelijke grenzen, zullen wij te doen hebben met een vijand die minstens — en dat nog alleen in het geval van een oorlog met een andere Mogendheid, anders is hij nog veel sterker — 150 000 soldaten en 800 kanonnen dadelijk in het veld kan brengen. Zouden wij financieel in staat zijn de millioenen te bekostigen voor het vastleggen in vestingen enz. en toch nog het noodige geld hebben om een veldleger in het leven te houden dat weerstand zou kunnen bieden aan een dergelijke overmacht? Ik geloof het niet; vooral zoolang men afkeerig blijft van de invoering van een volksleger.

En dan zal het groote gevaar blijven bestaan, dat wij door ons geld vast te leggen in de Stelling-Amsterdam enz., niet

eens onze neutraliteit zullen kunnen handhaven. Wanneer men ziet de Duitsche bezettingen langs den Rijn te Keulen, Neuss, Aken, Dusseldorp, Wezel en Kleef, ligt het voor de hand dat bij een oorlog, bij voorbeeld van Duitschland en Frankrijk vijandige troepen onze grenzen zullen overtrekken en wij onze neutraliteit niet kunnen handhaven. Het is voldoende bekend dat langs de geheele oostelijke Belgische grens, van Luik tot Namen en verder, door den generaal de Brialmont een krachtig fortenstelsel is opgeworpen. Het is dus te verwachten, dat hetzij het Fransche, hetzij het Duitsche leger door Limburg trekt, die smalle onverdedigde straat, en dan zullen wij zonder genoegzame troepen zulk een legermacht niet kunnen beletten ons grondgebied te schenden en onze neutraliteit te verbreken.

Zou het daarom niet gewenscht zijn dat uit het oogpunt van beider defensie wij ons wat nauwer aansloten bij België? Wellicht zou een „ entente militaire " tusschen Nederland en België ons in staat stellen de schending van onze grenzen te voorkomen, en waar wij zwak staan aan de rechterzijde van de Maas, daardoor in vereeniging met België, onze belangrijke rivier de Maas in het front van onze verdediging te nemen.

Dit is maar een onderwerp dat ik terloops aanroer. Ik begrijp dat er nog heel wat water door de Maas zal loopen voor het denkbeeld verwezenlijkt zal worden, doch ik wilde het idee opwerpen. Bepalen wij ons daarom tot het handhaven van onze neutraliteit, een geval dat waarschijnlijker is dan onze verdediging tegen een aanvaller, dan moet men het concentratiestelsel dat onze beste krachten opslurpt, alleen daarom al veroordeelen.

Wij hebben de keus tusschen een van deze twee: een sterk veldleger of sterke forten, dus tusschen de doode of de levende weermiddelen, tusschen een actieve of een passieve verdediging, tusschen het bieden van krachtigen tegenstand op elk geschikt terrein of het, na korten weerstand, zich opsluiten binnen de Stelling van Amsterdam.

Wil men de eerste verdedigingswijze volgen, dan kan men gerust zeggen dat geen land zoo bevoorrecht is voor het voeren van een actieve verdediging als Nederland, waar groote rivieren en kanalen het geheele land doorsnijden en vele deelen des lands beneden gewonen waterstand liggen, zoodat deze gemakkelijk door water te verdedigen zijn.

Een man als Clausenitz heeft er op gewezen toen hij schreef: „Aus dem Character dieses Landes ergiebt sich eine *schwierige* und *mückselige Kriegführung*. Die einzeln Heerkörper bleiben auf Wege und Deicke angewiessen; gegenseitige Unterstützung wird oft genug unmöglich; Befehle können nur auf Umwege befördert werden, kurzum jedes Gefecht gestattet sich zu mehr oder weniger vielen Einzelhandlungen auf den Hauptstraszen mit *schmaler Front* und *groszer Tiefe*." En hij spreekt van Nederland als „ein Land welches *so nachhaltig vertheidigt werden kann* ", enz.

Ook als een man als Stieljes, een autoriteit op dit gebied, die door den Minister wel niet gewraakt zal worden, heeft er op gewezen dat de groote bondgenoot van Nederland voor de verdediging van het land, het water is.

In theorie zal men het wellicht eens zijn met deze beschouwingen, doch wat is in die richting, als men zou overgaan tot de practijk, gedaan?

Wij kunnen gerust voorspellen, dat de vijand aan onze oostelijke grenzen zal binnenkomen. Zelfs bij aanvallen uit Frankrijk van de zuidzijde in 1629, 1672 en 1673 moest de vijand om den overtocht der groote rivieren te vermijden, zijn invalsrichting nemen van dien kant, noordelijk van Maas en Waal.

Heeft men nu de noodige onderzoekingen gedaan en maatregelen genomen om het noodige voordeel van deze terreinen te trekken?

Weet men waar innundatiën mogelijk zijn en kleine rivieren kunnen gebruikt worden om gedeelten land drassig te maken, dan wel stroomgemalen kunnen dienen om deze onder water te zetten? Bestudeerde men een en ander?

De Minister weet beter dan ik dat er gedeelten van ons land zijn, die zoo goed als onneembaar zijn, terreinen reeds voor jaren door Stieltjes aangewezen, als geschikt voor „inundation à la minute". Wij hebben bijv. den IJssel, de eerste rivier, waarop een vijand moet stuiten. Verder hebben wij de Geldersche vallei, die ook door de natuurlijke gesteldheid een groote weerkracht kan verschaffen. Heeft men beproefd met het oog op den polderoorlog, oefeningen op dat terrein gehouden, of heeft men zich eenvoudig bepaald tot manoeuvres op de hooge heidegronden waar de aanval niet zal plaats hebben, althans weinig of geen weerstand worden geboden?

Heeft men alles overwogen wat voor den wateroorlog noodig is? Worden onze soldaten geoefend in zwemmen, roeien en schaatsenrijden? Heeft men bij de manoeuvres iets vernomen om bij ijsgang het ijs met dynamiet op te ruimen? Heeft men op een dergelijke wijze nagegaan over de mogelijkheid om verstoppingen te veroorzaken, opdat de vijand er nadeel van ondervinde? Heeft men de wapenen, de kleeding, het schoeisel, in een woord de geheele uitrusting van den soldaat er op ingericht? Bezit men de noodige gewapende vaartuigen met mitrailleuses of licht geschut bewapend, en de manschappen, die daarmede moeten omgaan, daarin geoefend? Zijn er schutsluizen aangelegd, die de communicatie te water tusschen de verschillende verdedigingspunten mogelijk maken? Heeft men voor den terugtocht van de troepen gezorgd voor harde wegen of versterkte dijken? Dit zijn allen vragen, die ik hoop dat ernstig zijn overwogen of zullen overwogen worden, want het zijn zaken die onze weerkracht aanzienlijk zullen vermeerderen met betrekkelijk geringe uitgaven en den vijand ontzaglijke offers zullen kosten. Ik zal hier niet verder op ingaan en alleen er op wijzen wat kolonel Plantenga eens schreef, dat ondanks al zijn overwinningen, de vijand zeer verzwakt zou worden door de offers die dat alles kosten zou. Onze geschiedenis levert tal van feiten die in de practijk de kracht van het water voor de defensie bewezen hebben. Het laatst in 1799, toen de verbonden legers van Rusland en Engeland ons land in Noordholland binnendrongen. Ons leger is toen, gesteund door de inundatiën, offensief opgetreden en het bleek dat binnen korten tijd het vijandelijke leger tot op de helft geslonken was. Van de 60 000 man bleven er, naar ik meen, niet meer dan 30 000 over. Acht de Minister het noodzakelijk deze tactiek van den polderoorlog tijdig voor te bereiden en alle krachten daaraan te besteden?

Hiermede wil ik besluiten. Erkent de Minister of ontkent hij dit en is hij bereid nader aan te toonen de groote waarde voor den vijand om ons te dreigen met het doorsteken van de Lekdijken, waardoor wij met handen en voeten aan hem zullen worden overgeleverd? Erkent de Minister dit, dan is elke cent aan de Stelling van Amsterdam uitgegeven, doelloos, dan is elke uitbreiding van de Stelling Amsterdam roekeloos omspringen met 's lands financiën en met het oog op onze defensie een dwaasheid te achten.

De heer **Hennequin**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet zulk een uitgebreid betoog als de vorige geachte spreker ten beste geven, maar mij bepalen als in vorige jaren tot een onderdeel van ons vestingwezen, de vesting Ter-Neuzen. De Minister heeft bij de behandeling van de vestingbegrooting voor 1903, toen er sprake was van de vesting Ter-Neuzen, in de eerste plaats verklaard dat men te Ter-Neuzen, in plaats van met een vesting, zou kunnen volstaan met een kustbatterij. Ten tweede dat een ontwerp van die batterij „die te Neuzen zal komen" was opgemaakt en ten derde dat de opdracht reeds in October van dat jaar was gegeven aan den inspecteur van de genie om met het gemeentebestuur van Ter-Neuzen te onderhandelen.

In de toelichting van de begrooting voor 1904 werd door den Minister met geen enkel woord gesproken over hetgeen ten vorigen jare te dezen aanzien was verklaard.

Dit was voor een punt, dat gerekend kan worden aan de orde te zijn, reeds een veeg teeken. In het Voorloopig Verslag is daarom den Minister attent gemaakt op dat zwijgen en is hem gevraagd hoe het stond met de quaestie van de opheffing van de vesting Ter-Neuzen.

Uit de Memorie van Antwoord hebben wij daarvan vernomen dat over den verkoop der bij den bouw van een kustbatterij beschikbaar komende vestinggronden werd onderhandeld met de gemeente Neuzen, maar ook dat met de Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Financiën van gedachten gewisseld werd. Gedeeltelijk was dit bekend; alleen was niet bekend dat — en dat is een bezwarende omstandigheid — ook onderhandeld werd met de Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Financiën.

De Minister verklaart verder, dat deze gedachtenwisseling

echter nog niet tot overeenstemming heeft geleid, zoodat hiertrent voor het tegenwoordige geen nadere mededeelingen kunnen worden gedaan.

Die verklaringen nu luiden heel wat minder gunstig dan verleden jaar, toen van de Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Financiën geen sprake was en de Minister van Oorlog uitdrukkelijk sprak „van de batterij die te Ter-Neuzen **zal** komen".

Nu zegt de Minister verder in de Memorie van Antwoord: „Intusschen kan de verzekering worden gegeven, dat ondergeteekende met ernst er naar zal streven om deze aangelegenheid tot eene oplossing te brengen, ook al zou niet wel mogelijk blijken voorshands aan het vroeger opgevatte voornemen gevolg te geven."

Het is niet zoo heel duidelijk wat de Minister bedoelt met „het vroeger opgevatte voornemen" en het zij mij dus vergund nadere mededeeling daaromtrent te verzoeken.

Wat de Minister zegt, slaat vermoedelijk op wat men in het Voorloopig Verslag kan terugvinden. Daar luidt het: Eenige leden spraken de verwachting uit, dat de aangelegenheid van de opheffing der vesting Neuzen en den bouw en de plaatsing van een kustbatterij niet zou worden beslist, zonder dat een grondig en nauwgezet onderzoek van het geheele vraagstuk van de werken aan de Wester-Schelde zou zijn voorafgegaan", en om die wenschelijkheid te verdedigen werd verwezen naar een studie van den kapitein jhr. L. M. A. von Schmid, getiteld: „de vesting Terneuzen" en opgenomen in den jaargang 1903 van *De Vragen des Tijds*, blz. 250 en volgg. „waarin de beteekenis van deze vesting naar deze leden meenen zoo uit historisch oogpunt als met het oog op onze internationale verplichtingen uitvoerig wordt uiteengezet."

Toen ik dat las, dacht ik: zie zoo, nu zijn wij na 10 jaren strijdens om Ter-Neuzen vrij te krijgen mooi op weg om opnieuw den weg van vertraging in te slaan en daarom wensch ik aan de hand van het artikel eens na te gaan of de bedoeling van den schrijver wel begrepen is.

De *beteekenis* van de vesting is eigenlijk geen juiste aanduiding van den inhoud der studie, want de schrijver geeft uitdrukkelijk te kennen, dat hij aan de vesting *geen* beteekenis toekent.

Het schijnt boveudien dat de hier aan het woord zijnde leden, na de lezing van het artikel van den heer von Schmid, hebben gemeend, dat deze het niet raadzaam zou achten om de vesting op te heffen en haar te vervangen door een kustbatterij. Daartegen wensch ik vooral op te komen en enkele uitdrukkingen van den schrijver mede te deelen, om aan te toonen dat teu onrechte deze ledeu daarop hun meening schijnen te baseeren.

Met het historische oogpunt behoeveu wij ons niet bezig te houden. De uiteenzetting van de historische beteekenis der vesting is zeer belangrijk en zeer volledig, maar daaruit kan moeilijk geargumenteerd worden voor of tegen haar behoud als zoodanig, waar wij niet te doen hebben met deu historischen grond van deze quaestie, maar met de actualiteit.

En nu ouze internationale verplichtiugen. Met instemming wordt door den heer von Schmid in de eerste plaats in herinnering gebracht, wat Minister Reuther gezegd heeft in ziju Memorie van Antwoord bij het wetsontwerp tot herziening van de Vestingwet „dat de werken aan de Westerschelde voor het daarvoor gestelde doel in geheel onvoldoenden toestand verkeeren eu dat hunne instandhouding tot weinig meer dan tot een onvruchtbare schijnvertooning zou kunuen leiden."

Sedert die woorden zijn nedergeschreven zijn verscheidene jaren verloopen en aan de vesting is niets gedaan, het oordeel kan nu nog sterker worden geaccentueerd nu wij 1903 schrijven. Iets verder wordt over het openhouden van de Wester-Schelde dan gezegd: „mij dunkt het mocht toch duidelijk zijn dat men met een paar tegenover elkander liggende batterijen eeu rivier niet openhoudt".

Van de demonstratieve beteekenis van de stelling zegt de schrijver. „Mij dunkt het behoeft geen lang betoog, dat deze niet heel groot kan zijn."

En nog iets verder zegt de schrijver:

„Het ontoereikende moge de werken tot nadeelige posteu stempelen, zij zijn mijns inziens in hooge mate schadelijk uit nog andere gezichtspunten."

Zij zijn ook mijns inziens schadelijk uit het oogpunt van iedere onbezette vesting, zegt de schrijver. Hoe toch zal het gaan met een niet bezette vesting als deze. Wanneer te eeniger tijd oorlog met België mocht ontstaan, dan zal de vesting het eerst nog door de Belgen bezet zijn en derhalve voor ons meer een nadeel dan een voordeel zijn.

En de einduitspraak over de vesting Ter-Neuzen van den schrijver is deze: „De vesting Terneuzen moet mijns inziens als schadelijk worden erkend: als strijdmiddel voor oorlogsgevallen, omdat zij als zoodanig geen nut heeft en alsdan aan de weerbaarheid slechts afbreuk zou doen; als neutraliteitspositie aan de Wester-Schelde omdat zij, in het algemeen, voor het handhaven onzer souvereine rechten en voor het bevorderen van internationale verplichtingen op die rivier, door haar ligging ongeschikt is."

Hoe kan men deze autoriteit nu nog aanroepen om de opheffing tegen te houden?

Een andere quaestie is of de vesting moet vervangen worden door een kustbatterij.

Ik geef toe, dat de heer von Schmid zich daaromtrent niet zoo positief uitlaat. Toch zegt hij: „de vervanging der vesting door eene buiten deze te bouwen kustbatterij is in allen gevalleu een winst", en later: „of evenwel een zoodanige kustbatterij *zal* worden gebouwd en de *plaats waar*, kan eerst na een volledig onderzoek worden uitgemaakt".

Verder zegt de schrijver: „bij de havenwerken te Soerabaija is met uitnemend succes gebruik gemaakt van de schok-torpedo Elia. Ik kan mij voorstellen dat zulk een schok-torpedo ook hier gebezigd kan worden."

Hoe men wil handelen is mij onverschillig, als slechts de onmogelijke toestand voor Ter-Neuzen ophoudt.

Men weet dat als vesting aan deze plaats geenerlei waarde is te hechten; men weet even goed dat het behouden als vesting voor de gemeente een groote belemmering is om zich uit te breiden. En daaraan moet nu eindelijk eens een einde worden gemaakt.

Uit de uitlatingen van den Minister meen ik te moeten opmaken, dat het plan om een batterij te bouwen thans is opgegeven.

Ik zoude daaromtrent gaarne door Zijn Excellentie alsnog worden ingelicht.

Dat er elders ook toestanden zijn als te Ter-Neuzen blijkt uit een courant uit de buurt van Bussum ons dezer dagen toegezonden, waarin er op gewezen wordt, dat daar de bouwgrond steeds gedrukt wordt door de enge opvatting van het Departement van Oorlog, en de oprichting van een klein melkhuisje door de zoog. verboden kringen zelf onmogelijk wordt gemaakt.

Ik meen, dat een dergelijk vasthouden aan verouderde toestanden niet anders dan slecht werken kan en de gelederen der anti-militaristen noodwendig zal versterken en dezen Minister deu steun zal ontnemen van heel wat menschen, die anders wel met hem zouden willen medegaan.

De heer van Kol heeft gesproken over verschillende sommen die voor de vestingen worden uitgegeven en de gevolgen daarvan voor onze verdedigbaarheid, waaromtrent meu echter verschillend oordeelen kan; maar dit is zeker, dat wat ik hier herhaaldelijk heb gezegd ten bate van gemeenten, die zich willen uitbreiden en wier belangen door te streng vasthouden aan het beginsel der verboden kringen bij de vestingaangelegenheden, naar mijn meening uog te veel worden geschaad, door zeer velen zal worden gedeeld.

Ik zou gaarne van den Minister alsnog vernemen of de verwachting van sommige leden, in het Voorloopig Verslag uitgesproken, dat alsnog een grondig ouderzoek zal worden ingesteld, waarmede uitstel voor Ter-Neuzen moet gepaard gaan, door den Minister wordt gedeeld.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Voor de Stelling van Amsterdam heb ik geeu verantwoordelijkheid te dragen; ik heb uiet medegewerkt tot de wet, waaraan wij die Stelling te danken hebben. Maar ik begin wel een eenigszins drukkend gevoel te krijgen van verantwoordelijkheid voor de medewerking tot de wijze waarop men nu sedert jareu bezig is aan die wet uitvoering te geven en de stelling verder af te werken, en in dit opzicht wensch ik te releveeren een gevoelen, dat uitgedrukt is in het Voorloopig Verslag, waarin te kennen gegeveu is, dat er leden zijn voor wie het de vraag wordt of zij langer de verantwoordelijkheid kunnen en mogen dragen van verder mede te werken tot een stuksgewijze uitvoering van

dit groote werk, ieder jaar met een klein stukje, dat ons heel weinig nader aan het doel brengt.

Ik zal mij niet verdiepen in de militaire waarde dier stelling, ik ben geen deskundige en ik kan dus dienaangaande geen meening uiten, die eenig gewicht zou in de schaal leggen. Het is mogelijk, dat wij gedwaald hebben en nooit met het aanleggen van de stelling hadden moeten beginnen, en als dit zoo is, dan zou het zeker rationeel en noodzakelijk zijn zoo spoedig mogelijk van onze dwaling terug te komen, de geheele zaak opgeven en geen cent verder aan dit werk te besteden. Maar als dit niet het geval is en 's lands belang medebrengt, dat die stelling worde afgewerkt, dan is het, dunkt mij, zoo klaar als de dag, dat wij op een zeer onverstandigen weg zijn, een weg, die niet langer mag worden gevolgd. In andere landen begrijpt men zulke zaken anders; ik wijs op landen, waarmede wij ons kunnen en mogen vergelijken, als België, Zwitserland en Rumenië.

Wanneer men daar dergelijke zaken ter hand neemt, gaat men anders te werk. Men pakt de zaak krachtig aan en voltooit het werk binnen den kortst mogelijken tijd. Dit is niet alleen in het belang van het onmiddellijke doel der defensie, maar ook in het financieel belang van den Staat. Ik weet niet waarom wij voor ons land zulk een wijze van doen niet zouden navolgen, waarom hetgeen overal elders in die landen goed en verstandig wordt geacht, het bij ons niet zou wezen.

Daarom wensch ik, hoewel ik dit jaar niet zoo ver zal gaan, te kennen te geven, dat ik mij allicht op den duur niet zal kunnen vereenigen met deze wijze van handelen. Ik doe dit te meer, omdat nu de quaestie van de afwerking van de Stelling-Amsterdam, door de stukken die ter inzage van de leden ter griffie zijn gedeponeerd, meer in een phase van actueel belang is gekomen.

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling met den geachten spreker die mij voorafging, moet ik als mijn meening te kennen geven, dat ik niet zoozeer kan afkeuren de wijze, waarop in de laatste jaren aan de voltooiing van de Stelling Amsterdam wordt gewerkt. Het zou aangenaam wezen, wanneer onze financiën in een toestand verkeerden, dat wij een afzonderlijke leening konden sluiten om deze stelling in een klein aantal jaren te kunnen afwerken, maar afgescheiden van deze financieele beschouwing geloof ik toch, dat aan de materieele kracht grenzen moeten worden gesteld en men niet als met een tooverslag die stelling zou kunnen voltooien.

Ik zou hierbij tevens een woord willen richten tot den heer van Kol, die o. a. in zijn redevoering, die niet zoo heel gemakkelijk te volgen was, heeft gezegd: wij moeten kiezen tusschen passieve en actieve weermiddelen, omdat onze financiën ons niet veroorloven aan beide te offeren.

Dit is mijns inziens een dwaling. De heer van Kol is jaren achtereen opgetreden met de bewering, dat de Utrechtsche linie opgeheven moest worden. Het zou mijns inziens zeer onverstandig zijn alleen geld te offeren voor onze levende strijdkrachten, omdat onze levende strijdkrachten zooveel behoefte hebben aan materieelen steun. Ik geloof dat proportioneel èn aan de actieve èn aan de passieve weermiddelen geofferd moet worden.

Het is een axioma in de krijgskunst, dat hoe minder een leger ervaren is in den strijd, hoe meer kans het heeft tegen overmacht te moeten kampen, het des te meer behoefte heeft aan steun van de passieve weermiddelen.

Vooral van den heer van Kol begrijp ik niet dat hij dit axioma niet kent en niet wil toepassen, omdat men van socialistische zijde een volksleger wil, dat niet in kazernes is verenigd, maar waarvan ieder met zijn wapens naar huis gaat om bij een eventueelen aanval op ons land voor den dag te komen.

Dan vooral zullen die manschappen eventueel minder geoefend zijn dan het volksleger dat wij nu hebben en dus veel meer steun noodig hebben van passieve weermiddelen.

Dit is in onze historie altijd zoo begrepen. Reeds in den tijd van Frederik Hendrik is de noodzakelijkheid ingezien, om het hart van ons land door passieve weermiddelen, door veldwerken, tot steun van onze levende weerkracht, te versterken. Tijdens het beleg van 's Hertogenbosch is toen de linie van Frederik Hendrik gemaakt, welke op dezelfde plaats gelegen was als nu de Nieuwe Hollandsche Waterlinie. Deze werken met gewapende huisluiden bezet waren zoo goed, dat de Spaansche troepen onder van den Berge en de Duitsche onder Montecuculi niet konden doordringen in Holland.

Ziedaar een bewijs voor de noodzakelijkheid van de passieve weermiddelen, ziedaar een bewijs voor het nut van ons vestingstelsel en ook de noodzakelijkheid, nog in onze dagen, van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie.

In de tweede plaats is het noodzakelijk om Amsterdam in staat van verdediging te stellen. Daartoe moeten in tijd van vrede permanente werken worden gebouwd.

Breekt een oorlog uit, dan is er tijd noodig om den toestand van defensie aan te vullen en te voltooien, ook om vluchtige stellingen in Zuidholland in te richten, ten einde den vijand op te houden en af te weren als hij naar 's Gravenhage en Rotterdam wil oprukken. Die tijd nu moet ons geboden worden door de hardnekkige verdediging van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, welke volgens den bekwamen technicus generaal van Ermel Scherer, inspecteur van de artillerie, in den tegenwoordigen toestand nog in staat is een overmachtigen vijand geruimen tijd tegen te houden.

Ik wensch te besluiten met te zeggen, dat de permanente werken voor ons in den krijg niet ervaren leger niet kunnen gemist worden, dat het hart van ons land door die permanente werken moet worden beveiligd en dat wij een machtig reduit als Amsterdam noodig hebben.

Amsterdam is altijd door bekwame veldheeren — ik noem slechts Napoleon — beschouwd als een van de sterkste stellingen ter wereld. Het zou werkelijk barbaarschheid wezen, als Amsterdam moest verdedigd worden, onze niet zoo ervaren troepen niet de noodige permanente steunpunten te geven, waar zij tegen het vijandelijk geschut voldoende beveiligd zijn.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Het is nu de derde maal in deze periode, dat ik het voorrecht heb, om de vestingbegrooting te verdedigen en wederom ontmoet ik als eersten spreker den heer van Kol.

Ik zal den geachten afgevaardigde niet in zijn breed betoog volgen; ik zal beslist laten liggen alles, wat hij gezegd heeft over de mogelijkheid ons aan te sluiten bij een naburig volk.

Het gaat hier eenvoudig over de Stelling van Amsterdam. Moet deze er zijn, ja of neen? En kan in de plaats van die Stelling aanvaard worden, wat door den geachten afgevaardigde op den voorgrond werd gesteld: de actieve verdediging, te beginnen aan de grenzen, en daarna hardnekkig voort te zetten, om zoodoende bij eventueelen aanval ons onafhankelijk bestaan te redden.

De geachte spreker wijst er op, dat ons land door zijn gesteldheid zoo sterk en krachtig is, dat van het water zoo uitnemend gebruik kan gemaakt worden en dat het water onder andere in meer dan één periode ons onafhankelijk bestaan heeft gered en groote diensten bij de verdediging heeft bewezen. Maar wanneer de geachte afgevaardigde dat alles opmerkt, kan ik niet begrijpen, waarom hij daaraan dadelijk toevoegt, dat die onderwaterzetting voor Amsterdam niet alleen niet vaststaat, maar ook niets zal beteekenen.

Voorts wijst hij er op, dat het den vijand eventueel gemakkelijk zal vallen, ten minste niet onmogelijk zal zijn, bij Pannerden den Rijn af te dammen en ons daardoor het water te ontnemen, maar een volgend oogenblik zegt hij dat de vijand den Lekdijk zal doorsteken.

Welnu, van tweeën een; doet de vijand het eerste, dan helpt het laatste niet en heeft hij het eerste niet gedaan, dan hebben wij water op het land en kunnen ons krachtig verdedigen. De vijand zal niet, als hij den aanval begint, den Lekdijk doorsteken om Utrecht en Holland onder water te zetten. Daarom is het niet te doen. In ieder geval, als hij zoodanigen maatregel nemen moet, dan ligt daarin m. i. het bewijs van de kracht onzer stelling.

Dit zijn beschouwingen welke wij thans kunnen laten rusten, maar ik wil een voorbeeld aanhalen niet van het theoretisch, maar van het practisch nut van de Stelling van Amsterdam.

De geachte spreker haalde aan den veldtocht in Noordholland van 1799 en zeide: ziet ge wel, zonder die versterkingen kan men het wel af; toen hebben wij de Engelschen en Russen met onze troepen kunnen staan en hen ten slotte tot den terugtocht gedwongen.

Daarbij is een belangrijk moment uit dien veldtocht voorbij gezien.

Bedriegt mijn memorie mij niet, dan is er wel degelijk een oogenblik geweest dat onze troepen op Amsterdam terugtrokken. De troepen onder Daendels zijn gekomen in het gedeelte der positie van Amsterdam, toen pas en slechts vluchtig aangelegd, hetwelk zich uitstrekte van Edam tot de toen bestaande Wijkermeer en de generaal Dumonceau bezette het terrein, dat toen was Holland op zijn smalst en waar later is gemaakt de zoogenaamde linie van Beverwijk. Hoe is het nu mogelijk geweest daar stand te houden? Omdat Daendels, toen hij in die positie was, het grootste deel zijner troepen aan generaal Dumonceau kon afstaan, die zoodoende den vijand met een behoorlijke macht kon afwachten.

Dit is een duidelijk bewijs dat versterkingen niet alleen bij passieve, maar ook bij actieve verdediging groote diensten kunnen bewijzen. Toen Daendels de positie Edam-Wijkermeer had opgenomen, zeide hij, dat hij zich daar sterk gevoelde en dat hij van dat oogenblik af met vertrouwen de toekomst te gemoet zag.

Nu weet ik wel, dat de omstandigheden zeer zijn veranderd en ook de toestand geheel gewijzigd is, vergeleken bij dien van 1799, maar dat neemt niet weg, dat, al zullen wij met ons veldleger en de troepen, die daaraan nog kunnen worden toegevoegd zoover mogelijk van het centrum des lands de verdediging aanvangen en doelmatig de terreinen gebruiken, het oogenblik kan komen en onder bepaalde omstandigheden ook zal komen, dat wij moeten terugtrekken. En dan moet men hebben een positie, waar met gerustheid verder den aanval kan worden afgewacht.

De geachte afgevaardigde uit Veghel heeft te recht opgemerkt, dat daarvoor in de eerste plaats de Nieuwe Hollandsche Waterlinie in aanmerking komt, maar daarna is het in elk stelsel van verdediging een onafwijsbare eisch, dat er een reduit is, een centrum van verdediging in het land waarin men kan terugtrekken en den laatsten strijd strijden. Te zeggen, dat die strijd altijd zóó zal afloopen, dat wij daar het doel, het behoud van ons volksbestaan, zullen bereiken, er is niemand die dit kan voorspellen. Maar wel kan worden voorspeld, dat wanneer niet met inspanning van alle krachten een verdediging wordt gevoerd, welke steun vindt in deugdelijke vredes-voorbereiding, het tijdstip van ondergang eerder zal aanbreken. De kans op wisseling van omstandigheden, ten onzen voordeele, zal daardoor zooveel geringer zijn.

Ik ben steeds overtuigd geweest van de dringende noodzakelijkheid van de Stelling van Amsterdam. Die overtuiging heb ik behouden ook na al wat de geachte afgevaardigde heeft aangevoerd over de mogelijkheid van het aftappen van inundatiewater, van de vernietiging der sluizen te IJmuiden.

Om al die punten in de details der inundatiën één voor één te bespreken, daarvoor zou ik kaarten moeten hebben en zouden wij ook onder andere omstandigheden bijeen moeten zijn, omdat het niet aangaat al die zaken, in het openbaar, en detail te bespreken.

Dit wil ik wel zeggen — waar de geachte afgevaardigde begonnen is met te wijzen op de sluizen te IJmuiden, dat deze zoo gemakkelijk zouden zijn stuk te schieten, of wel dat, als de aanvaller meester was van die sluizen, het voor hem zoo gemakkelijk zou zijn de stelling van Amsterdam onder water te laten loopen — dat het stuk schieten van uit zee gemakkelijker gezegd dan gedaan is, en dat overigens het open zijn der sluizen wel bezwaar zou veroorzaken, maar het vallen van de Stelling van Amsterdam zou daardoor geenszins worden veroorzaakt. Bovendien zal de aanvaller in het algemeen, met het doorsteken van dijken of het vernielen van sluizen, zeer voorzichtig moeten zijn. De gevolgen zijn door hem niet te overzien, wellicht zou hij spoedig reeds meer last van het water hebben dan de verdediger.

De geachte afgevaardigde heeft verder gezegd, dat tot nu toe geen behoorlijke ramingen waren gegeven. Welnu, ik heb in de Nota, die aan de Kamer is overgelegd, op dit punt open kaart gespeeld. Ik ben daarin vrij uitvoerig geweest, en heb niet alleen gezegd: het zal zooveel kosten, maar ik heb er bij opgegeven waaraan het zal worden besteed, en ik heb de sommen genoemd, die nu geëischt zullen worden om de Stelling af te maken.

Nu erken ik gaarne, Mijnheer de Voorzitter, dat dit een niet onbelangrijk bedrag is, maar waar het een zoo voorname zaak geldt, was er m. i. geen aanleiding om niet voort te gaan met de afwerking der Stelling van Amsterdam.

Nu heeft de heer van Kol gevraagd: komt gij nu later nog met spoorwegen om verbinding tusschen de forten te verkrijgen?

Ik geloof niet dat men ooit spoorwegen voor dat doel zal vragen, daar zijn de afstanden niet naar en het terrein is daarvoor allerminst geschikt. Wel is het noodig de gewone wegen in een beteren toestand te brengen; daartoe is de noodige raming gemaakt.

En als nu de geachte afgevaardigde zegt: daar geef ik geen geld voor, welnu, ik heb het vroeger ook al gezegd: als ik zeide: dan zullen wij geen vestingen meer bouwen, wij zullen dientengevolge het veldleger op een dubbele sterkte moeten brengen, en dat zal zooveel millioen kosten, dan geloof ik, dat de geachte afgevaardigde ook zou zeggen: dat doe ik niet. Misschien zal dit laatste wel blijken bij de behandeling van het wetsontwerp, waarbij een andere bewapening wordt aangevraagd; ik vrees, dat de geachte afgevaardigde daarbij ook niet erg scheutig zal zijn.

Ik geloof, dat ik het niet gemakkelijk met den heer van Kol eens zal worden, maar ik wensch te constateeren, dat hij zelf heeft gezegd, dat het behoorlijk gebruik maken van het water een der krachtigste middelen bij de verdediging is. Welnu, wanneer dat goed en stelselmatig en behoorlijk voorbereid plaats heeft, dan zie ik geen enkele reden, waarom wij niet te Amsterdam en wel elders van het water zouden kunnen gebruik maken.

De geachte afgevaardigde uit Veghel heeft op eenige punten den heer van Kol bestreden en ik dank hem voor den verleenden steun.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, bestaat tusschen de heeren van Vlijmen en van Karnebeek een groot verschil van meening. De laatste heeft medegedeeld, dat hij bezwaar zou moeten maken op den duur zijn stem te verleenen aan de voorstellen tot afwerking van de Stelling van Amsterdam, als het op denzelfden z. i. langzamen voet bleef voortgaan als tot dusverre. Daarentegen heeft de heer van Vlijmen gezegd, dat hij deze wijze van werken op dit oogenblik niet zoo kon afkeuren en hij wees er op, dat het niet alleen de financieele zijde, maar ook de technische uitvoering was, die al vanzelf een al te snel afwerken belette.

Eigenlijk hebben beide afgevaardigden gelijk. Het is maar de quaestie om het juiste midden te vinden. In vele opzichten sta ik aan de zijde van den geachten afgevaardigde uit Utrecht en indien er geen redenen van financieelen aard waren, zou ik beslist van meening zijn, dat, nu men de stelling wenscht, deze in den kortst mogelijken tijd behoorlijk moest worden gereed gemaakt. Is dat niet te bereiken, dan zal de afwerking in elk geval vlugger kunnen geschieden dan wanneer men twee forten per jaar bouwt.

Ik heb aan het slot der Nota welke aan de Kamer is overgelegd, gezegd, en ik heb het in de Memorie van Antwoord herhaald, dat de quaestie der afwerking voor de toekomst een punt van overweging bij de Regeering uitmaakt.

Ik behoef niet te zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik in deze zaak niet alleen sta. Mijn ambtgenooten moeten worden geraadpleegd. En het spreekt vanzelf dat bovendien nog andere factoren in het spel komen.

Ik kan op dit oogenblik dan ook niet anders doen dan de verklaring afleggen, dat de overweging nog hangende is en er den wensch bij uitspreken dat, al kan niet alles wat ik wensch worden bereikt, het toch daarheen zal zijn te leiden dat er een snellere gang in de werkzaamheden kan komen dan op het oogenblik het geval is; daarbij natuurlijk rekening houdende — zooals de heer van Vlijmen te recht zeide — met de technische eischen van het vraagstuk. Uit dit oogpunt kunnen wij nog wel wat sneller gaan werken en ik kan zeggen dat een dubbele snelheid geen beletsel voor de uitvoering zou zijn.

De heer Hennequin heeft met een opgeruimdheid, welke mij inderdaad verwonderd heeft, opnieuw de vesting Ter-Neuzen te berde gebracht. Ik zeg: met een opgeruimdheid, die ik bewonder, omdat de geachte afgevaardigde in verband met het medegedeelde in de Memorie van Antwoord en door den gang van zaken eerder ontstemd zou kunnen zijn.

De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, of de weifeling, die hij bespeurde, het gevolg was van de kennisneming van de

brochure van den heer von Schmid. Ik heb die brochure met belangstelling gelezen, maar overigens zal ik er het zwijgen toe doen.

Ik sta hier op dit oogenblik niet om daarover een recensie te leveren. De zaak staat anders.

Ik heb gezegd, dat op dit oogenblik overleg plaats heeft gehad met de Ministers van Waterstaat en Financiën. De Minister van Waterstaat, die ten aanzien van takken van dienst, onder zijn bestuur, belang heeft bij Ter-Neuzen, heeft voor het geval tot opheffing van de vesting wordt overgegaan, verzocht de beschikking te krijgen over een gedeelte van het terrein. Maar ook deze zaak hangt met andere dingen samen, die ik hier op dit oogenblik niet kan bespreken. En verder zou de ontmanteling van Ter-Neuzen gepaard moeten gaan met den bouw van een nieuwe kustbatterij in den Nieuwe-Neuzenpolder, doch ook daarover moet overleg plaats hebben en de vraag doet zich o.a. voor of deze zaak van zoo algemeen belang is, dat de gelden die er meer noodig zouden zijn dan wat uit de opbrengst van het terrein zou worden gevonden, daarvoor op de begrooting van Oorlog zouden mogen worden gebracht.

En hoe gaarne ik ook Ter-Neuzen ter wille zou willen zijn en de geachte afgevaardigde het genoegen zou gunnen de voldoening te hebben van zijn streven in het belang van Ter-Neuzen, ik kan niet anders doen dan de verzekering geven dat ik zal trachten het overleg in zoodanige richting te leiden, dat het werkelijk tot een goede oplossing komt.

Wat de tweede vraag betreft over de terreinen bij Bussum en de aanvrage tot het bouwen van een melkhuisje, zegt de geachte afgevaardigde dat niet zoo streng moet worden vastgehouden aan de bepalingen omtrent het bouwen binnen verboden kringen, want dat men daardoor anti-militaristen kweekt.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik ben hier gebonden aan de wet. Er is nu eenmaal een Kringwet, die bepaalt onder welke omstandigheden binnen de kringen al dan niet gebouwd mag worden, en ik ben niet bevoegd ten genoegen van iemand, die een melkhuisje aan den 's Gravenlandschen weg wil zetten, in strijd te handelen met de belangen van de verdediging.. En wat die terreinen bij Bussum betreft, van tweeën een, òf deze bevinden zich in handen van dezelfde eigenaars als toen de werken werden gebouwd, en dan hebben deze volgens de bepalingen van de wet het recht aanspraak te maken op schadevergoeding, òf de gronden zijn later in andere handen overgegaan, en dan hebben de tegenwoordige eigenaars die gekocht met het er op rustende servituut.

Ik kan dus niet de verzekering geven, dat ik in deze zoo vrijgevig zal zijn als de geachte afgevaardigde wenscht.

Een andere vraag is, of er nu toch voor zulk een melkhuisje geen oplossing is te vinden, wanneer het een gebouwtje zou zijn, dat gemakkelijk uiteen genomen kan worden. Maar ik kan niet, zoolang er vestingwerken zijn, vergunnen terreinen bij Bussum, die onder de Kringwet vallen, als bouwterrein te gebruiken in strijd met die wet.

De heer **van Karnebeek**: Het antwoord dat ik van den Minister mocht ontvangen laat mij niet zonder hoop dat ik van de Regeering in aanmerkelijke mate tegemoetkoming mag verwachten in mijn bezwaar ter zake van de quaestie die ik heb opgeworpen. Ik wensch den Minister nog slechts opmerkzaam te maken dat hij zelf in zijn Memorie van Antwoord, daar waar het denkbeeld besproken is om door middel van geldleening te komen — zooals hij het uitdrukte — tot een korter uitvoering van de werkzaamheden die nog te doen zijn in de Stelling van Amsterdam, dat hij daar zelf erkend heeft, dat het ook uit een technisch oogpunt de voorkeur zou verdienen alle werken te gelijk ter hand te nemen.

De heer **Hennequin**: Het antwoord dat ik den Minister heb te geven kan zeer kort zijn.

De Minister heeft zich verwonderd over mijn opgeruimdheid. Ik kan niet zeggen dat ik zoo opgeruimd ben, maar die opgeruimdheid, ware zij aanwezig, zoude niet onverklaarbaar zijn. Ik heb in dezen Minister altijd gezien een man, die het woord, een maal door hem gegeven, niet spoedig terugneemt. Ik kon dus niet aannemen dat hij in den tijd van een jaar zou veranderen. Welnu, toen ik mijn bezwaren zooeven te berde bracht, dacht ik dat het antwoord zou zijn een volkomen geruststelling. Dat is het geval niet geweest.

Ik behoef geen omschrijving te geven van de indrukken die ik nu heb, maar ik verzoek den Minister vriendelijk zijn woorden van verleden jaar te leggen naast die heden gesproken. *Toen* een vaste toezegging dat er een kustbatterij zal gebouwd worden en de vesting Neuzen dus zoude vervallen, en *nu* — ik zeg niet een uitvlucht — maar er wordt toch verklaard dat den toezegging niet zoo zeker kan zijn. Ik hoop dat de indruk die ik van de laatste woorden des Ministers ontving onjuist zal blijken.

Wat Bussum betreft, dat heb ik slechts zeer terloops ter sprake gebracht, omdat er eenige gelijkheid is met de toestanden te Ter Neuzen. Ik ken den toestand te Bussum niet van nabij, maar de ons toegezonden berichten deden mij denken aan een even onhoudbaren toestand als te Ter Neuzen bestaat. Ik meen dan ook dat de Minister in deze reeds een beslissing genomen heeft, beter dan de woorden door hem gesproken. Ik beveel nogmaals den Minister aan de lezing van het door hem ten vorigen jare gesprokene en meen dat hij dan wellicht terug zal komen op hetgeen hij nu zeide, dat mij allerminst bevredigd en gerustgesteld heeft.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met het gevoelen van den heer van Karnebeek instemmen, dat, indien men voortgaat met het bouwen aan de Stelling van Amsterdam zooals tot nu toe het geval geweest is, zij voor een groot deel verouderd zal zijn, voordat zij geheel voltooid is.

Reeds nu zijn er forten, ik noem slechts dat van Abcoude, die reeds verouderd zijn en niet bestand tegen het moderne geschut.

Hoewel het standpunt van den heer van Karnebeek niet het mijne is, heeft hij hiermede een argument te berde gebracht, dat door een ieder die consequent wil zijn, als juist moet worden erkend.

De heer van Vlijmen heeft van de kortheid waarmede ik gesproken heb, misbruik gemaakt om aan te toonen dat ik verkeerdelijk over een actieve en een passieve verdediging had gesproken. Ik meen echter, dat uit mijn betoog duidelijk genoeg gebleken is dat ik heb willen aantoonen, dat men onze defensie niet voornamelijk moet zoeken in forten, maar in het mobiele leger; tijdelijke steunpunten zijn daarbij natuurlijk niet uitgesloten.

De ons naburige landen hebben een sterke artillerie, sterker dan al onze forten, die verloren zijn zoodra de vijand er op is ingeschoten. Doch vooral in het open veld, wanneer wij staan tegenover een overmachtigen vijand, is juist ons polderland bij uitnemendheid geschikt om het te verdedigen, met een betrekkelijk kleine macht van geoefende schutters, geplaatst op de nauwe accessen.

De geachte afgevaardigde zal zelf toestemmen, dat de moderne oorlogs-tactiek absoluut verschillend is met de tactiek, die men volgde ten tijde van Frederik Hendrik, toen men bijna alleen den vesting-oorlog voerde. Sedert heeft men in alle landen van Europa de forten, vestingen of hoe men ze noemen wil, grootendeels opgeruimd.

Zelfs de Stelling van Amsterdam, zooals zij is gebouwd, breekt gedeeltelijk met het vroegere stelsel; want de Minister zal mij toegeven dat de oorlog, niet *in*, maar in hoofdzaak in de vrije ruimten tusschen de forten gevoerd zal moeten worden.

Als men met een kleine macht tegenover een meerderheid staat, kan niets voor ons voordeeliger en beter zijn, dan eenvoudig gedeelten land onder water te zetten, en dan de aanvalsrichting aan den vijand voor te schrijven.

Wat den Minister betreft, dezen zag ik de gewone tactiek volgen door zich dadelijk achter zijn stelling te verschuilen, niet van Amsterdam, maar achter die van het professioneele geheim.

Toch kan men al die zaken hier gerust bespreken, want men kan er zeker van zijn dat men in Duitsche vakkringen en tijdschriften betere gegevens bezit en vindt, dan wellicht in Nederlandsche boeken en brochures.

De Minister wil door dik en dun aan deze stelling vasthouden.

Ik begrijp dit volkomen; als hij in 1874 lid der Kamer geweest was, zou hij ook zijn stem gegeven hebben aan het passieve verdedigingsstelsel, dat toen met slechts één stem meerderheid aangenomen is, en waartegen mannen als Booms, Steeltjes en de Roo van Alderwerelt zich van stond af aan met hand en tand

hebben verzet, daar zij dit roekeloos besluit betreurden en het een ramp voor ons land achtten, zooals een hunner zeide.

Overigens was de Minister, al had hij daarmede eenig succes, niet gelukkig in zijne argumentatie. Toen ik in afwijking van hetgeen ik verleden jaar deed, op een paar andere grieven tegen de Stelling van Amsterdam de aandacht vestigde en er op wees hoe de vijand het in de hand had hetzij onze inundatiën onmogelijk te maken, hetzij om ons eenvoudig te laten verdrinken door het doorsteken van den Lekdijk, toen had de Minister de lachers op zijn zijde, toen hij verklaarde dat dit niet klopte.

En toch, Mijnheer de Voorzitter, wij moeten in tijd van vrede alle mogelijke omstandigheden voorzien, want de vijand heeft de vrije keuze. Wat de zaak zelf betreft is van de Ministerstafel geen enkel woord van tegenspraak gehoord.

De vijand heeft het dus in zijn macht de Beneden-Rijn af te snijden, waardoor wij rivierwater zullen missen, of door den Lekdijk door te steken ons te overstroomen. En reeds enkele uren nadat de oorlog is uitgebroken kan de vijand tot een dezer middelen zijn toevlucht nemen.

De Minister echter vond het onnoodig daarop in te gaan. In 1876 wees een man als Stieltjes reeds op „het gevaar van het aftappen bij den IJsselmond, waardoor de Neder-Rijn snel zou leegloopen," en waardoor Amsterdam de inundatie met zoet water zal missen.

Ik wees op het gevaar van het doorsteken van den Lekdijk. Dat zal de vijand niet doen, zeide de Minister. De vijand zal het zeker doen om zijn menschen te sparen. De Minister kent genoeg het terrein om de juistheid hiervan in te zien, trouwens de geschiedenis heeft het bewezen. In 1672, het zoogenaamde „bange jaar", zooals wij op de schoolbanken leerde, hebben de Franschen den Lekdijk tusschen Vreeswijk en Klaphek doorgestoken en toen is het water gekomen tot bij Leiden en Amsterdam. Door een eenvoudig toeval heeft toen het land, dat voor 9/10 overrompeld was, zijn onafhankelijkheid kunnen bewaren.

Ofschoon de Minister niet in détails heeft willen treden, heeft hij toch telkenmale dat hij meende mij op een onjuistheid te betrappen, wel degelijk détails besproken. Toen ik er op wees, dat in 1799 het verbonden leger van de Russen en Engelschen, na enorme verliezen te hebben geleden, door het gebruik maken van de inundatiën noordelijk van Amsterdam moest terugtrekken, antwoordde de Minister, dat het alleen het gezicht van de forten van Amsterdam was die hem deed afdeinzen. Toch blijf ik er bij, dat het grootste bezwaar, de ernstigste hinderpaal voor den vijand het water was en niet de forten, die zich toen bij Amsterdam bevonden en die van weinig beteekenis waren, en — als ik mij wel herinner — niet eens werden gebruikt.

Dat een verdediging van een dergelijke stelling ook met forten niet altijd mogelijk is, was reeds twee jaren van te voren gebleken. Toen hebben de Pruissen de inundatie aan de zuidergrens van Amsterdam zoo hoog opgevoerd, dat zij bevaarbaar was en zij met vlag en wimpel Amsterdam konden binnentrekken en de hoofdstad van ons land innemen.

De Minister was waarlijk weinig krachtig toen hij zeide, dat de vijand er weinig aan zou hebben om de sluizen bij IJmuiden te vernielen of den Lekdijk door te steken, daar dit „hem zelf aan de grootste gevaren zou blootstellen."

Daar begrijp ik niets van; de vijand, die op zee zwalkt kan eenvoudig de sluizen te IJmuiden beschieten, waardoor Amsterdam hoogwater krijgt, terwijl hij er zelf niet den minsten hinder van heeft. Indien de vijand de sluizen in bezit neemt kan hij op de hooge duinstreek verblijven, terwijl hij ons leger in het moeras laat wegzinken en door koortsen doet omkomen.

Steekt hij de Lekdijken door, dan kan hij een aangenaam verblijf vinden in de schoone en hoog gelegen streken bij Ede Wageningen of elders; en kalm het verdere verloop van den oorlog afwachten, terwijl wij benauwde tijden zullen doorleven.

Dat meer gebruik moet worden gemaakt van de natuurlijke weerkracht van ons polderland, de Minister heeft het erkend en de voorbereiding daarvan toegezegd. Dat is het waarop ik aandrong: in vredestijd moet ernstig worden bestudeerd, wat zonder nog een enkel fort te bouwen te doen is in ons polderland, en welk gebruik te maken is van onze rivieren en polderkanalen. De Minister schijnt telkens te vergeten dat wij niet volop zitten in de millioenen en als nu nooit een steen was gelegd voor een enkel permanent vestingwerk in de Amsterdamsche linie, zouden wij gelijke weerkracht hebben zonder dat de vele millioenen waren uitgegeven, als de forten hebben gekost. En ondanks dat alles behoeft de vijand de Stelling Amsterdam niet eens te nemen; hij laat ons daar kalm zitten aan allerlei rampen ten prooi. In de stukken is uitgerekend dat de proviandeering van meel alleen nog minstens 8 millioen zal vorderen; ik vrees dat dit bedrag met al de straks opgesomde behoeften wel 15 à 20 millioen zal worden en dan nog zal men slechts voor een maand of zes proviand hebben kunnen aanvoeren. Wanneer dus gedurende 3 of 4 maanden door eene hardnekkige verdediging van het polderland de vijand is opgehouden, dan zal hij daarna komen voor Amsterdam, dat al dien tijd van het wereldverkeer is afgesneden geweest en dat dan nog twee á drie maanden zal kunnen voortleven, om daarna de rampen van ziekte, honger en ellende te moeten doorstaan.

Men zal dan den vijand bidden en smeeken om de stad toch maar in te nemen, en dat zal het einde zijn van het vestingstelsel dat zooveel millioenen heeft gekost. Ik zal het hierbij laten. De argumenten van den Minister hebben mij niet overtuigd en ik blijf er bij, dat al het geld dat wordt uitgegeven voor fortenbouw in de jaren van vrede ons zwaar drukt, en in tijd van oorlog eenvoudig zal blijken te zijn verspild.

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een kort woord in antwoord op hetgeen de heer van Kol in de laatste plaats tegen mij heeft beweerd.

Vooraf moet ik echter mijn verbazing uitspreken, dat de heer van Kol dezen Minister van Oorlog heeft gekarakteriseerd als een man van den ouden stempel en als een verstokt voorstander van de permanente werken, terwijl juist de Minister Bergansius ons voorstelt snelvuurgeschut te doen aanmaken.

Ik begrijp dus die karakterteekening van den Minister door den heer van Kol allerminst.

De heer van Kol is weder teruggekomen op de quaestie van de stellingen in het polderland. Nu moet ik hem toch doen opmerken, dat de permanente werken van alle tijden zijn, dat zij steeds noodzakelijk zullen blijven zoolang daar krijg moet worden gevoerd. Ik kom daar straks op terug.

Ik begrijp niet hoe de heer van Kol, die een bekwaam ingenieur is, ons hier kan komen zeggen, dat wij ons in het polderland moeten verdedigen uit eenvoudige aarden borstweringen, waarachter een paar stukken geschut kunnen worden geplaatst. De heer van Kol is in dit opzicht zoo ouderwetsch, dat hij ons wil terugvoeren naar de tijden van Prins Frederik Hendrik en van Prins Willem III. Destijds waren die eenvoudige aarden borstweringen voldoende, omdat wij toen geen verticaal vuur te vreezen hadden, omdat de artillerie-wetenschap nog weinig was ontwikkeld

Sinds die tijden heeft de techniek zeer groote vorderingen gemaakt, zoodat wij steunpunten noodig hebben van hoog weerstandsvermogen tegen het geweldige geschutvuur, ook tegen het worpvuur, om onze troepen te beveiligen.

De tactiek, waarvan de heer van Kol gesproken heeft, heeft grondregels, die op de ervaring gegrondvest zijn en weinige of geen verandering ondergaan. Wel outstaan wijzigingen in de strijdmiddelen naarmate er nieuwe uitvindingen plaats hebben, maar de groote beginselen van die tactiek zullen nooit veranderen. Daarom hebben wij een vestingstelsel dat uit de historie gegroeid is, dat noodig is en onmisbaar. Volgens dat stelsel hebben wij noodig permanente werken zoowel in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie als voor ons reduit: de Stelling van Amsterdam.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord, om een misverstand weg te nemen ten aanzien van hetgeen de geachte afgevaardigde uit Utrecht uit mijn woorden heeft afgeleid.

Toen ik sprak over de quaestie van de technische uitvoering, heb ik niet bedoeld, dat het met het oog op haar technische inrichting niet wenschelijk zou zijn om de Stelling in betrekkelijk korten tijd af te werken, dat mij daarbij een grens werd gesteld door de beschikbare krachten aan personeel. Wanneer dus de geachte afgevaardigde zegt: gij hebt in de Memorie van Antwoord gezegd, dat uit een technisch oogpunt spoed zoo wensche-

lijk zou zijn, dan blijft dit juist, want als men eenmaal een stelling heeft ontworpen, dan is het zeker wenschelijk om die binnen den kortst mogelijken tijd af te werken, anders komen er weer veranderingen of moeten er andere bijzaken onder handen worden genomen.

De geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft de opmerking gemaakt, dat terwijl wij bezig zijn de Stelling van Amsterdam te voltooien, het fort te Abcoude reeds verouderd is. Wanneer men dit fort vergelijkt met de nieuwe werken, dan is dit werkelijk het geval, maar de geachte afgevaardigde mag niet voorbijzien, dat dit fort in een vroegere periode gebouwd is en reeds dateert van 1883. Dat het fort dus eenigszins verouderd is, vindt zijn oorzaak daarin, dat het tot stand kwam lang voor dat omtrent het afwerken van de thans onder handen zijnde stelling werd beslist.

Ik zal er nu niet verder meer op ingaan. De geachte afgevaardigde zegt, dat ik in mijn bestrijding niet krachtig was. Het is mogelijk, dat hangt natuurlijk af van het standpunt waarop men de argumenten gelieft te beschouwen, maar waar de geachte afgevaardigde in elk geval vooropstelt dat wij ons lang kunnen verdedigen, wanneer wij een goed gebruik maken van het terrein en van het water, en in het bezit zijn van goede troepen, daar zou mij dit altijd nog in plaats van wanhoop, bemoediging geven in het bezit te zijn van de Stelling Amsterdam, waar deze Stelling toch moet worden beschouwd als ons laatste reduit. En wanneer de geachte afgevaardigde, de heer de Roo van Alderwerelt aanhaalt als een autoriteit die tegen de stelling was, dan moet ik dit ten sterkste tegenspreken.

Deze was juist een groot voorstander van die stelling, hij was zelfs de ontwerper van een plan. Trouwens verleden jaar is er door den heer Seret op gewezen en tevens opgemerkt, dat ook generaal Knoop een groot voorstander was van die Stelling. Deze heeft ook gemeend, dat wanneer wij een reduit hadden, wij daar onzen laatsten strijd konden strijden. Dat verder de heer Stieltjes geen voorstander van de Stelling zou zijn, Mijnheer de Voorzitter, ik heb in langen tijd de werken van den heer Stieltjes niet nagelezen, maar ik heb hem gekend en over dit onderwerp ook wel gesproken, en in dien tijd heeft hij op mij steeds den indruk gemaakt, dat hij, evenals vele anderen, een Stelling van Amsterdam noodzakelijk achtte. Dit was natuurlijk geruimen tijd geleden, o. a. in 1870

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Waar ik over de heeren Stieltjes, Booms en de Roo van Alderwerelt gesproken heb, was het alleen om te doen uitkomen, dat zij zich hadden verklaard tegen de passieve verdediging van Nederland, en niet tegen de Stelling van Amsterdam zelf.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 komt in behandeling.

De *onderartt.* 1 tot en met 3 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 4, luidende:

„Nieuwe werken met al hetgeen kan geacht worden daartoe te behooren; herstellen, veranderen en verbeteren van bestaande werken met den aankleve daarvan; aankoop en onteigening van perceelen; kosten van exploten en processen; afkoop van rechten; kosten en ongelden betrekkelijk koop- en andere overeenkomsten; het doen van grondboringen, waterpassingen, opmetingen, enz.; een en ander voor de navermelde werken ter verbetering van de *Stelling van Amsterdam*:

1°. onteigening van gronden en uitvoering van voorbereidende werkzaamheden voor verschillende werken in de stelling;

2°. maken van aardwerken, zandophoogingen, metsel- en betonwerk, enz. voor verschillende werken in de stelling;

3°. maken van bomvrije gebouwen met toebehooren in verschillende werken in de stelling;

4°. maken van pantseringen voor verschillende werken in de stelling;

5°. ophoogen en maken van wegen en inundatiekaden en maken van bruggen en steigers;

6°. inrichten en verbeteren van inundatiemiddelen;

7°. maken van loodsen, munitie- en buskruitmagazijnen;

8°. aanleg van beplantingen;

9°. verschillende verbeteringen van ondergeschikt belang aan werken in de geheele stelling;

10°. onteigening van gronden en verdere werken ten behoeve van de drinkwatervoorziening;

11°. onteigening van gronden en verdere werken ten behoeve van het inrichten van groepdepots en sectorparken, f 1 005 000.",

waarop een *amendement* is voorgesteld door de heeren Bos, Drucker, Fock, Goeman Borgesius, Roessingh en Smidt, strekkende om dit artikel te verminderen met f 300 000.

De heer **Bos** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit amendement wordt feitelijk de conclusie getrokken uit de algemeene beraadslaging en kan uit de stemming blijken, of men zich vereenigt met degenen die snelle afwerking van de Stelling van Amsterdam wenschen, dan wel met hen, die daarin op het oogenblik geen heil zien. Het is daarom ook, dat door de verschillende geachte leden die dit amendement met mij hebben onderteekend, het amendement is ingediend. De geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft gezegd, dat hij en zijn partijgenooten geen amendement hebben ingediend, omdat zij toch verwachtten, dat het niet zou worden aangenomen. Indien dit een reden moest zijn om ons van die indiening te onthouden, zouden wij aan de linkerzijde dikwijls moeten zwijgen als het graf, en ik weet niet of de heeren socialisten daartoe in het algemeen geneigd zijn. Ik meen, dat het inderdaad noodig is over een zoo belangrijke zaak als deze een stemming uit te lokken. Nu doet het mij daarbij leed, dat hier niet aanwezig is de geachte afgevaardigde uit Deventer, die, door familie-omstandigheden in het buitenland vertoevende, aan deze beraadslaging niet kan deelnemen en dit amendement niet heeft kunnen onderteekenen, noch verdedigen op dezelfde wijze, als hij ten vorigen jare in deze Kamer een amendement van dezelfde strekking heeft verdedigd. Van het geschut, dat deze geachte afgevaardigde pleegt te stellen tegenover hetgeen door den Minister altijd met zooveel slagvaardigheid wordt bediend, had ik ook nu weer een sterke uitwerking verwacht.

Maar toch, al ontbreekt het mij aan een andere militaire voorbereiding dan de meeste burgers tusschen hun 25ste en hun 30ste jaar plegen te genieten, meen ik met een enkel woord te kunnen weergeven de hoofdargumenten, die de voorstellers van het amendement tot de indiening daarvan hebben bewogen.

Die hoofdargumenten zijn in de eerste plaats de onzekerheid, waarin wij verkeeren ten aanzien van de totale kosten van onze reduit-stelling en ten aanzien van haar doelmatigheid, en in de tweede plaats de groote druk, dien deze uitgaven op onze financiën uitoefenen. Die onzekerheid is nog in het geheel niet weggenomen door de verschillende stukken die de Minister onder geheimhouding aan de Kamer heeft overgelegd. Het is met een zekeren schroom en onder den druk van deze geheimen, die ons zijn geopenbaard, dat ik over dit punt spreek.

Ik zal mij zorgvuldig onthouden van iets aan te roeren wat een buitenlandsche vijand den sleutel van onze laatste vesting in handen zou kunnen spelen: Maar toch dit mag ik hier wel mededeelen, omdat het reeds in de stukken en de discussie is gebleken, dat voor de afwerking van de stelling op het oogenblik wordt gerekend een som van f 9 430 000, en nu is het de vraag: is dit bedrag voldoende? De Minister zelf zegt met vol vertrouwen: ja. Indien dit bedrag wordt besteed wordt de stelling afgewerkt zooals het behoort. Zeer te recht is door den heer van Kol gezegd, dat de ambtsvoorgangers van den Minister de kosten der afwerking hadden geraamd op een bedrag, dat nu reeds op 60 pct. hooger komt dan hetgeen toentertijd noodzakelijk werd geoordeeld. Nu is de vraag: zal het in de toekomst ook niet zoo gaan? De Minister heeft gezegd: ik heb veel nauwkeuriger geraamd dan vroeger het geval is geweest. Het eigenaardige is dat hoe hooger men raamt bij militaire uitgaven, hoe nauwkeuriger. Is niet de overschrijding van de oorspronkelijke raming bij militaire uitgaven hieraan te danken, dat men steeds te maken heeft met veranderde eischen van de techniek en dat verschillende verbeteringen, die aanvankelijk in enkele

vestingwerken worden aangebracht, gaandeweg op andere moeten worden toegepast, en men telkens en telkens weer staat voor voorzieningen waaraan men vroeger niet had gedacht? Zeer karakteristiek merkt de Minister op, dat het van zooveel belang is onze stelling zoo spoedig af te werken, omdat er anders allicht andere bewindhebbers kunnen komen, die een ander inzicht hebben, wat het land weer meer zou kosten. Eigenaardig is, dat wanneer er op militair gebied verandering komt, het altijd duurder wordt.

Bij mij rijst de vraag of, wanneer wij deze stelling gaan afwerken, wij niet reeds spoedig verre het bedrag zullen overschrijden, dat de Minister heeft vastgesteld. Daarom meen ik dat er onzekerheid bestaat ten opzichte van den last die op het volk wordt gelegd, onzekerheid ook ten aanzien van den tijd, waarna wij ons inderdaad veilig kunnen voelen. Het is gebleken uit de discussie waaraan de Minister en de heer van Karnebeek deelnamen. Dat in dit opzicht geen eenstemmigheid bestaat, onzekerheid bestaat ook nog altijd ten aanzien van het antwoord op de vraag of indien de stelling is afgewerkt die veiligheid is bereikt, want het gaat op dit oogenblik sommigen als den heer van Karnebeek, die het gevoel hebben verzekerd te zijn bij een onsolide maatschappij en denken: laten wij liever wat meer betalen, om de zekerheid te hebben in tijd van nood geholpen te zullen worden. Waar die onzekerheid bestaat, bestaat bij mij bezwaar tegen een krachtig verder afwerken van de stelling zooals op dit oogenblik wordt gevraagd. Het klemt te meer, waar wij deze zaak te beoordeelen hebben in verband met onze financieele draagkracht.

De Minister zelf heeft zoo pas te recht opgemerkt, dat men ook dien kant van het vraagstuk onder de oogen moet zien en dus niet alleen mag vragen wat noodig is om ons land sterk te maken. Daarvoor zouden veel meer manschappen en vestingwerken noodig zijn, maar men moet altijd deze zaak beschouwen in verband met hetgeen wij mogen opofferen.

De begrooting van het jaar wijst toch inderdaad niet op een wolkenloos verschiet. Wij wenschen allen, van alle partijen, sociale hervormingen, die veel geld zullen eischen. De economische weerkracht van ons volk moet worden versterkt.

Nog kort geleden hebben wij gezien hoezeer de eer en de kracht van ons land als koloniale Mogendheid aanzienlijke offers hier en ginds eischen. Daarom komt bij mij deze vraag op: is het nu de tijd, terwijl wij zooveel zware lasten leggen op ons volk, in financieelen en anderen zin, voor de verbetering van onze levende strijdkrachten, om ook voor de doode weermiddelen schatten te besteden?

De voorstellers van dit amendement wenschen volstrekt niet te huldigen de leer, die hier wel eens is verkondigd, dat wij de verdediging van de onafhankelijkheid van ons land moeten opgeven. Met genoegen zie ik steeds, dat ook een oprecht sociaal-democraat als de heer van Kol dezelfde meening is toegedaan, al zou ik niet willen zeggen, dat ik hem gaarne als chef van den generalen staf zou zien aangesteld met zijn ideeën over de landsverdediging.

Het systeem schijnt mij toe zeer kostbaar te zijn. Men moge over de wenschelijkheid van opinie verschillen, maar als men het geheele land moet inrichten en verdedigen om in den tijd van oorlog gereed te zijn, komt het mij toch voor, dat dit niet anders kan uitloopen dan op zeer groote kosten.

In elk geval ben ik ook, met de geestverwanten van den heer van Kol, van overtuiging, dat op ons in dit opzicht rust een plicht, dien wij niet kunnen afwijzen, tenzij op gronden van een internationalisme, waarvan een klein volk altijd de dupe wordt. Toch komt het mij voor, dat niemand een harnas mag aantrekken, dat hem den adem beneemt, of de knieën doet knikken. Dit schijnt hier het geval. De militaire uitgaven zijn zoo hoog gestegen, dat de Kamer zeer ernstig en zeer nauwlettend de begrooting van oorlog moet bezien en aan den anderen kant rust op de Regeering de plicht om de eischen zoo uiterst matig mogelijk te doen zijn.

Van dit besef, van dien plicht zie ik in deze begrooting inderdaad niet het bewijs.

Ten opzichte van het eigenlijke amendement kan ik zeer kort zijn. Wij hebben niet anders bedoeld dan om voorloopig de nieuwe werken bij Marken-binnen en bij Aalsmeer niet te doen uitvoeren. De voorstellers oordeelen in het geheel niet, of deze werken op dit oogenblik passen of niet in het stelsel. Wel bestaat er bij ons zeer ernstige twijfel aan de degelijkheid, doelmatigheid en afdoende kracht van het stelsel en dit op grond van de uitspraken van tal van militaire specialiteiten, die ik niet wil herhalen, daar zij bekend genoeg zijn en in vorige vergaderingen en discussiën van denzelfden aard hier meermalen zijn gememoreerd.

Ons amendement richt zich juist tegen het voteeren van de sommen voor deze nieuwe werken. Dit doen wij, omdat, wanneer de bouw dezer werken eenmaal zal zijn voorgeschreven, het zeer moeilijk is dien arbeid te stuiten. Wij weten, dat deze eerste drie ton het begin zijn van veel grootere uitgaven en deze som tot die verdere uitgaven verbindt en aangezien wij daaraan, met het oog op den financieelen toestand in ons land, niet mogen en niet willen meedoen, bevelen wij ons amendement bij de Kamer aan, ook bij die groepen aan de rechterzijde die het bezuinigen op militaire uitgaven steeds als een lens hebben aangenomen.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet zonder schroom dat ik bij deze beraadslaging het woord heb gevraagd.

Het onderwerp dat thans besproken wordt is in de laatste jaren zoo herhaaldelijk in deze Kamer behandeld, dat men inderdaad, daarover het woord voerende, gevaar loopt — ik zal nu maar een minder parlementaire uitdrukking gebruiken — min of meer te gaan gelijken op een herkauwend dier.

Ik geloof dat ik niet overdrijf wanneer ik zeg, dat in de laatste 10 of 12 jaren minstens 7 à 8 soortgelijke amendementen aan deze Kamer zijn voorgesteld.

Daarom acht ik het van de heeren sociaal-democraten een verstandig besluit om niet andermaal met zoodanig voorstel te komen. Zij dachten blijkbaar: het leidt toch slechts tot een nederlaag en dien gunnen wij dan liever aan de vrijzinnig-democratische en de liberale broederen.

Ik zou bijna geneigd zijn het amendement te noemen een demonstratie, welke, zooals ik opmerkte, niet in beteekenis wint doordat zij bijna ieder jaar terugkomt. Verleden jaar gold het de werken te Nigtevecht en Hoofddorp, thans die te Marken-Binnen en Aalsmeer.

Nu zeide de heer Bos zooeven, dat het motief der indiening van het amendement was: vooreerst de onzekerheid omtrent de totale kosten, en voorts de groote druk dezer uitgaaf op de financiën. Hij liet hier echter onmiddellijk op volgen, dat blijkens de ter griffie gedeponeerde Nota van den Minister de totale kosten zullen bedragen negen millioen viermaal honderd duizend gulden, dus eenige zekerheid is er dan toch wel. Maar nu was zijn bezwaar, dat wij niet weten of het daarbij zal blijven, want hoogere ramingen kunnen het gevolg zijn van de telkens veranderende eischen der techniek.

Dit geef ik volkomen toe, maar nu mag ik er toch wel op wijzen dat telkens wanneer van die zijde een amendement wordt voorgesteld op dezen post, een *ander* motief wordt gebezigd. In het vorig jaar zeide de heer Marchant, dien wij tot ons leedwezen niet in ons midden zien, bij de verdediging van zijn amendement: wij weten niet waarheen wij langs dezen weg gaan; was ons het geheele plan overgelegd, wisten wij waarmede wij er af waren, dan zouden wij, zoo liet hij doorschemeren, onze stem aan de Regeeringsaanvraag kunnen geven. Thans, nu de Regeering het gevraagde heeft gegeven, wordt weder een ander argument gebezigd. Nu de Minister de daaraan verbonden kosten aangeeft, heet het: wij weten niet in hoever die totale kosten zullen worden overschreden. Zoo wordt het: effen is kwaad passen.

Bij de Stelling van Amsterdam ging het ook vroeger zoo. Er werd door de een gezegd: wij kunnen daarvoor geen geld toestaan, want de levende strijdkrachten zijn niet geregeld. Een ander motief was weder: de stelling is niet voorzien van drinkwater.

Toen die beide argumenten door de werkelijkheid uit de hand geslagen waren, heette het: er is niet genoeg voorzien in licht en brandstoffen, en thans wordt weder opgeworpen de appproviandeerings-quaestie.

Zoo kan men steeds een uitvlucht zoeken om zijn stem te onthouden aan de Regeeringsvoorstellen tot het in verdediging brengen van de Stelling van Amsterdam.

Wat de financiën betreft, wil ik nog het volgende opmerken.

Dat nu juist deze uitgaaf van f 300 000 zulk een enormen druk zal uitoefenen, dat wij op dien grond het geld moeten weigeren, — met alle respect voor den geachten afgevaardigde, ik kan niet gelooven dat het hem ernst is met deze bewering.

Hebben wij dan nu zooveel meer dan vorige jaren uit te geven voor deze Stelling?

Ik zou — en daarin sluit ik mij aan bij hetgeen de heer van Karnebeek zooeven zeide — integendeel wenschen, dat ten deze in sneller tempo werd gewerkt en zelfs acht ik, met alle respect voor den Minister, de zinsnede op bladz. 1 der Memorie van Antwoord, waarin hij verklaart dat hij het goedvind wanneer daarvoor een geldleening gesloten werd, een weinig te passief. Ik meen wanneer een geldleening wordt gesloten — en de Minister verklaarde straks juist het midden te kiezen tusschen de heeren van Vlijmen en van Karnebeek — dat dan het initiatief daartoe van de *Regeering* zelf moet uitgaan.

Ik zou het zeer toejuichen indien de Regeering daartoe overging. Er kan dan in sneller tempo gewerkt worden.

Ik voor mij ben altijd van meening geweest, en ik ben het nog, dat wij moeten voortgaan met de Stelling te voltooien. Wanneer wij — wat ik hoop dat God verhoede — in een oorlog gewikkeld werden en wij ons gedwongen zagen om op die Stelling terug te trekken, dan zouden wij ze *moeten* verdedigen, onder welke omstandigheid dan ook, en dan is het zeker van niet geringe beteekenis, dat de Stelling zooveel mogelijk tot haar voltooiing genaderd is, omdat wij dan des te meer kans hebben haar met goed succes te verdedigen.

Mijnheer de Voorzitter! Er moet mij nog een woord van het hart. Ofschoon het wel wat laat is, moet ik mijn bevreemding te kennen geven, dat onder de onderteekenaren van het amendement ook de heer Goeman Borgesius voorkomt. Ik heb er mij over verbaasd, dat die geachte afgevaardigde den anti-militairen rok zoo snel met den militairen rok kan verwisselen, om dan weer den militairen rok te verwisselen met den anti-militairen; zulk een snelle verwisseling van plunje is mij wel wat al te kras. In het laatste jaar van het Kabinet, dat aan het Kabinet-Pierson voorafging, heeft de heer Borgesius gestemd vóór een amendement op hetzelfde artikel van de vestingbegrooting dat wij thans behandelen, maar nauwelijks is de heer Borgesius Minister-kamerlid of men ziet hem altijd stemmen tegen amendementen, die op dat artikel zijn voorgesteld. Alleen één uitzondering werd daarop gemaakt, nl. bij de vestingbegrooting voor 1900. De heer Smeenge was toen voorzitter der Commissie van Rapporteurs, en bij die gelegenheid heeft de heer Borgesius met den heer Lely de zaal verlaten even vóór de stemming plaats had. Anders heeft de heer Borgesius als Minister-kamerlid altijd gestemd tegen die amendementen, en ternauwernood is hij afgetreden als Minister en is hij weer gewoon kamerlid, of hij stemt, in het vorig jaar, weer vóór een dergelijk amendement.

De heer **Troelstra**: Dan komt zijn betere natuur weer boven.

De heer **Seret**: Dat hangt er maar van af. . . . .

En dit jaar gaat hij nòg verder en is *mede-onderteekenaar* van het amendement.

Ik hoop, dat er spoedig in dit opzicht weer een kentering moge komen in de meening van den heer Goeman Borgesius en hij dan tegen dergelijke amendementen zal stemmen.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Met instemming hebben ik en mijn vrienden begroet de indiening van het amendement van den heer Bos c. s.; maar ik moet verklaren, dat de toelichting van den heer Bos mij in het geheel niet heeft bevredigd.

Het kan toch, meen ik, als men de zaak onpartijdig beschouwt, niet worden ontkend, dat er veel waars is in de verwijten, die door den heer Seret tot deze heeren zijn gericht, verwijten, hierop neerkomende: het eene jaar motiveert gij uw amendement hiermede, een volgend jaar daarmede; gij voert niet den strijd tegen het stelsel van de Stelling-Amsterdam zelf, maar gij zoekt het altijd in bijzaken. Juist. Ik heb ook eenige jaren in de Kamer de behandeling der vestingbegrooting medegemaakt; wat de heer Seret opmerkte, is ook mij steeds opgevallen, en ik betreur dat, omdat daardoor natuurlijk de positie, die men bij de verdediging van dat amendement inneemt, niet in kracht wint.

De heeren willen blijkbaar trachten de som van de begrooting te krijgen zonder de quaestie die in deze toch beslissend is, ter sprake te brengen.

Nu wil het mij voorkomen, dat dit steeds verloren moeite zal zijn. Immers, wanneer men, zooals de Minister en verschillende leden der Kamer meenen, van oordeel is, dat men moet hebben een Stelling-Amsterdam, dat wij niet beschikken over voldoende gelden om die stelling in een minimum van tijd af te werken, dan is men door de omstandigheden verplicht, dat bij stukjes en beetjes te doen en dan kan men de noodige gelden niet van de begrooting afvoeren door te zeggen, dat het beter was in korter tijd de stelling klaar te maken.

Bovendien, ik vraag mij af, of wanneer wij van den heer Bos hooren, dat dezen keer het motief voor het amendement is, dat men liever wenscht, dat in een minimum van tijd deze zaak . . . . .

De heer **Bos**: Dat heb ik niet gezegd.

De heer **Troelstra**: De heer Bos heeft zich niet gericht tot de principieele tegenstanders van de stelling, maar tot hen, die het verkeerd vinden, dat de stelling bij stukje en beetje wordt afgewerkt . . . . .

De heer **Bos**: Neen, dat is ook niet waar.

De heer **Troelstra**: Dan heeft de heer Bos zich onjuist uitgedrukt, want hij heeft niet de medewerking van de principieele tegenstanders ingeroepen, maar zich beroepen op degenen die wenschen, dat de stelling in een minimum van tijd wordt klaargemaakt. Indien dat gebeurt, ben ik als tegenstander dier stelling veel minder af, want het gevolg van een dergelijk amendement zou dan wezen, dat de Minister het volgende jaar zegt: „gij hebt verleden jaar een amendement voorgesteld, omdat er zoovele leden in de Kamer zijn, die het afwerken der stelling bij stukje en beetje niet wenschen; nu kom ik met een voorstel om een leening te sluiten, ten einde de stelling in een minimum van tijd klaar te maken". Dan ga ik achteruit, want dan zullen de uitgaven nog veel hooger zijn.

Wanneer ik het woord heb gevraagd, dan is dat in de tweede plaats, om een conclusie te trekken, die wel is waar voor heden niets geeft, maar toch wel eens mag uitgesproken worden, omdat wanneer wij uit dat eeuwige gescharrel met de Stelling-Amsterdam in de eene of in de andere richting zullen worden verlost, het op den duur, binnen een niet al te langen tijd, tot een principieele beslissing van de Kamer omtrent deze stelling zal moeten komen. Hetzij men na grondig onderzoek beslnit, de stelling te voltooien, hetzij men zich van alles losmaakt — het is in elk geval, als men ziet gedwaald te hebben, beter laat terug te keeren dan te zeggen: wij hebben lang gedwaald, laten wij in die sleur verder gaan. Een principieele uitspraak dient dus eens te volgen. Ik ben een tegenstander van militaire uitgaven en ik zal altijd tegen stemmen, ook al wordt door een commissie van deskundigen uitgemaakt, dat die stelling moet worden afgewerkt. Ik kan echter begrijpen, dat er leden zijn, die op een ander standpunt staan en die, indien de zaak goed is onderzocht en de noodzakelijkheid der stelling is aangetoond, zullen zeggen, dat die stelling zoo spoedig mogelijk moet worden voltooid. Dan alleen is men consequent. Wordt er echter beslist, dat het eigenlijk weggegooid geld is en het systeem verkeerd is te achten, laten wij daarmede dan voorgoed breken. Maar dan moeten dergelijke amendementen ook verdedigd worden op dezen grond, dat men geen heil meer ziet in die stelling. Ik zou, indien wij niet verkeerden in een tijd, waarop het niet aangaat de agenda der Kamer met nieuwe motie's te vermeerderen, misschien bij deze gelegenheid met een motie gekomen zijn, waarin het initiatief werd genomen om een principieele uitspraak uit te lokken. Ik zal dat echter niet doen, maar wensch als mijn meening uit te spreken, dat het daartoe zal moeten komen, omdat dit het eenige middel is om uit de verwarring, het moeras te worden verlost.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Bos, heeft bij

de toelichting van zijn amendement drie punten behandeld: de onzekerheid van de kosten, twijfel omtrent het nut der Stelling en den grooten financieelen druk.

Wat het eerste betreft, had ik niet gedacht, dat dat argument zou gebezigd zijn na mijn Nota, waarin omstandig is verklaard op welke wijze de kringstelling van Amsterdam kan worden afgewerkt en welke werken daarvoor noodig zijn, zoodat er niet enkel cijfers zijn gegeven, maar ook een behoorlijke toelichting. Voor de bedragen, in de Nota geraamd, zullen die werken kunnen worden tot stand gebracht. En als de geachte afgevaardigde dan zegt, dat dat duurder is dan vroeger geraamd is, dan heeft hij op zich zelf gelijk, maar is dit toch ook niet geheel waar. Er is een oogenblik geweest, dat het scheen, dat het veel kostbaarder zou zijn De oorspronkelijk ontworpen Stelling van Amsterdam, voordat Minister Schneider voor het afwerken der forten gelden had aangevraagd, was veel kostbaarder. Toen was aangenomen dat op ieder fort minstens één, en bijna op alle twee pantserkoepels zouden komen die millioenen meer zouden hebben gekost dan nu het afwerken van de forten zal eischen. Maar Minister Schneider heeft afstand gedaan van de groote pantserkoepels, met uitzondering voor die van het fort bij Velsen, waar de koepels niet konden worden gemist, en waar zij dan ook op dit oogenblik staan. De toenmalige Minister heeft er dus wel degelijk naar gestreefd de zaak op eenvoudige wijze tot stand te brengen.

En in het stelsel van fortenbouw is daarna geen wijziging gekomen. Hoewel ik nu niet verantwoordelijk ben voor de ramingen van mijn voorgangers, kan ik toch wel zeggen, dat het verschil voor een groot deel is ontstaan, omdat het later noodig is gebleken beplantingen en wegen aan te leggen, sectorparken te maken en nevenbatterijen bij de forten te bouwen.

Maar met dat alles is nu rekening gehouden, zoodat ik kan zeggen dat voor de som, die nu is uitgetrokken, de stelling kan worden gebouwd. De onzekerheid kan dus nu geen argument meer zijn.

Wat het nut van de stelling betreft — ik spreek liever van de noodzakelijkheid — daarop zal ik niet ingaan. Het is — en dat heeft de geachte afgevaardigde uit Gorkum ook gezegd — bepaald noodig, dat wij een reduitstelling hebben. En dat die dan Amsterdam moet wezen, zal men toch niet betwijfelen.

En wat nu den financieelen druk aangaat, ja, de begrooting van het Departement van Oorlog is langzamerhand nog al gestegen, en ik ben verplicht geweest, dit jaar weer een belangrijke som meer te vragen, al is het niet voor vestingwerken. Het bedrag voor de voltooiing van het vestingstelsel is ongeveer gelijk aan de bedragen van het vorige jaar. Ik zal echter niet in de algemeene beschouwingen terugtreden, doch wil alleen ten aanzien van de vraag in hoeverre onze financiën in het algemeen dien last kunnen dragen, zeggen, dat het feit, dat ik hier sta om deze begrooting te verdedigen een bewijs is, dat de tegenwoordige Regeering er geen bezwaar in ziet dit voorstel te doen.

Wat is de bedoeling en strekking van het amendement?

Ik zal niet treden in de besprekingen, door den heer Troelstra gehouden, die meer de principieele quaestie golden; maar ik ben het met hem eens, dat, ging het bij het amendement om de Stelling van Amsterdam, ja of neen, dan zou het een tastbaar beginsel raken, maar nu het alleen geldt het afwerken van die stelling, kan ik er geen vast beginsel in zien om alleen dit jaar die twee forten niet onder handen te nemen, waardoor de zaak tijdelijk geheel tot stilstand komen zou.

Ik hoop daarom, dat de Kamer dit amendement niet zal aannemen en zal toestaan om met het bouwen op bescheiden wijze voort te gaan, waarbij ik nogmaals den wensch uitspreek dat het bouwen in de toekomst sneller zal kunnen gaan en dan ook zoo noodig de beginselquaestie nog eens goed overwogen zal worden.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Seret is begonnen te zeggen, dat in de laatste jaren voortdurend dergelijke amendementen als dit voorgesteld zijn; hij wees er op, dat dit in de laatste 10, 12 jaren wel 7 à 8 keeren het geval geweest is.

Hij had nog veel verder kunnen gaan en er op kunnen wijzen hoe door het vroegere Kamerlid, Schepel, reeds op soortgelijke motieven is voorgesteld om de verdediging van de Stelling van Amsterdam te beperken en de Hollandsche Waterlinie op te geven. Het is dus een quaestie, die reeds sinds jaren aan de orde is, welke de verhouding moet zijn tusschen onze financieele draagkracht en de werken ter verdediging van ons land.

En de heer Troelstra èn de heer Seret hebben er op gewezen dat dergelijke amendementen als nu worden behandeld in de verschillende jaren zijn verdedigd op verschillende motieven. Maar vergis ik mij niet, dan heeft de heer Marchant — de heer Seret herinnerde er reeds aan — ten vorigen jare er juist bijzonder op gedrukt, dat de grief is de onzekerheid, in welke richting men gaan wil en wat er wel voor afwerking noodig zal zijn. Hij heeft toen plannen gevraagd, aan welk verzoek de Minister voldaan heeft.

Nu hebben wij een berekening gekregen, maar ik meen reeds aangetoond te hebben dat die, hoewel ik aan de goede trouw van den Minister niet twijfel, geen voldoende vertrouwen bezit.

De heer van Kol heeft volkomen in denzelfden geest als waarin ik heb gesproken zich ook op de overgelegde stukken beroepen en gezegd, dat forten, die afgebouwd waren, nu reeds weer vernieuwd worden. Dit is ook voor mij een overwegend bezwaar. Ik geloof dat, wanneer deze Stelling zal afgebouwd zijn, wij weer een nieuwe reeks millioenen zullen te voteeren hebben voor de vernieuwing er van.

De heer Troelstra heeft er voornamelijk op gewezen, dat hier een principieele beslissing zal moeten vallen. Hij heeft een principieel besluit genoemd: het benoemen van een commissie om te onderzoeken hoe onze verdediging moet zijn. Maar wat geeft dit? Wij weten dat over deze zaak in principe zelfs door de sociaal-democraten — althans door de socialisten — verschillend gedacht wordt.

Men wil zich verdedigen, maar welk stelsel wordt er nu aan de hand gedaan?

Een stelsel, ik heb het zoo straks met een enkel woord gezegd, dat ook in financieel opzicht ons land inderdaad niet zal kunnen dragen. En hier komt het op aan, niet wat het sterkste verdedigingsstelsel is, maar welk stelsel overeenkomt met onze draagkracht.

Nu heeft de heer Troelstra beweerd, dat ik in mijn eerste rede zou gezegd hebben, dat ik de Stelling Amsterdam zoo spoedig mogelijk wilde afbouwen. Dat is niet het geval.

Ik heb gezegd, dat er tusschen de personen, die over de Stelling gesproken hebben, verschil van gevoelen bestaat en er menschen zijn, zooals de heer van Karnebeek, die men kan vergelijken met personen die bij een slechte levensverzekeringsmaatschappij verzekerd zijn en nu zeggen: ik wil desnoods, een groote premie betalen om veilig te zijn. Ik heb niet beweerd, dat als men een vast plan had, ik er voor zou zijn de stelling in weinige jaren af te werken. Inderdaad, in dat geval zou het indienen van het amendement onzin zijn.

Wij hebben van den heer van Vlijmen gehoord, dat een geleidelijk afbouwen, zooals op het oogenblik gebeurt, een gang is, dien hij wel goedvindt. Nu vraag ik: bestaat er zulk een groote noodzakelijkheid, is er nu zulk een groote urgentie om de stelling, die thans in een zekeren toestand van weerstandsvermogen verkeert, af te bouwen in een paar jaar, in een financieel moeilijken tijd, waarin wij zooveel andere uitgaven moeten doen? Die vraag beantwoord ik ontkennend.

Ik zou den heer Seret willen vragen: welke houding neemt gij dan in tegenover de Regeering wanneer het geldt militaire uitgaven? De heer Seret heeft immers gezegd: er komt iedere keer oppositie tegen, men wil de Regeering het geld niet geven om de Stelling snel af te bouwen. Op welke wijze beoordeelt en critiseert hij dan de voorstellen, die van de Regeering komen? Zegt hij: als de Regeering zooveel geld vraagt als zij noodig acht, dan geef ik dat? Maar dat acht ik niet de houding die wij in de tegenwoordige omstandigheden mogen aannemen. De eene Regeering verschilt trouwens zeer veel van de andere. Als de Regeering zegt: ik neem dat voor mijn verantwoordelijkheid, dan zijn wij nog niet verantwoord tegenover het volk, dat vragen zal op welke wijze het geld van het land besteed wordt. Daarom is mijn meening, dat wij geen verder geld voor nieuwe werken in de Stelling-Amsterdam besteden mogen vóór dat het plan geheel en al onderzocht is, in verband met onze financieele omstandigheden. De Minister zegt: dan staat mijn werk stil. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dan staat het werk niet stil, er worden nog verschillende forten

gebouwd. Wanneer wij zien wat er volgens de kaart, die ons is overgelegd, in de eerste jaren nog zal worden gebouwd, dan staat het werk waarlijk niet stil. Men moet echter niet vergeten, dat op het oogenblik ook onze levende strijdkrachten zoovele uitgaven eischen en dat ook voor snelvuurkanonnen veel geld wordt aangevraagd. De vraag moet steeds gesteld worden, hoeveel ons volk zal kunnen torschen.

Ik blijf het amendement aanbevelen. Wij weten op het oogenblik nog niet waar wij heengaan. Wanneer wij op het verleden terugblikken en nagaan wat er op militair gebied gevraagd is en zien wat thans weer door vele deskundigen als noodzakelijk of zeer gewenscht wordt aanbevolen, dan ben ik er lang niet gerust op dat, als wij deze gelden toestaan, wij niet binnen kort een Minister achter de groene tafel zullen zien, die weder voor de doode weerkrachten met groote aanvragen zal komen, bijv. voor de vlengels van de Stelling, die 16 millioen zullen kosten. Daartegen teeken ik protest aan.

Ik wensch het hierbij te laten; ik geloof dat hetgeen de heer Troelstra heeft gezegd, dat ons streven een zeker succes zou hebben, wanneer het principieel gericht was tegen de Stelling Amsterdam niet juist is. Deze houding zou door de militaristen in deze Kamer zeer zeker worden toegejuicht. Een ieder weet wel, dat wanneer men werkelijk zijn onafhankelijkheid wil verdedigen, men zich opofferingen getroosten moet, en ieder weet ook, dat indien wij die verdediging op zoo goed mogelijke wijze willen voeren, daarvoor altijd voorbereidingen noodig zullen zijn. Maar nimmer zou het stelsel kunnen worden aanvaard, om het geheele land van Noord tot Zuid voor verdediging in tijd van oorlog gesehikt te maken, omdat dit oneindig grooter lasten op de natie zou leggen dan zelfs nu van haar gevorderd worden.

Ik beveel derhalve de aanneming van het amendement nogmaals bij de Kamer aan.

De heer **Seret**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De grootst mogelijke meerderheid van de Commissie ontraadt de aanneming van het amendement, de kleinst mogelijke minderheid is voor de aanneming.

Na deze mededeeling namens de Commissie van Rapporteurs, zij het mij vergund nog een enkel woord te zeggen in antwoord op hetgeen door den heer Bos nader is in het midden gebracht. Door hetgeen de heer Bos zeide, toch zou de gedachte kunnen gewekt worden alsof ik maar alles aannam wat door den Minister van Oorlog wordt voorgesteld. En dat is toch in geenen deele het geval.

Ik wil den heer Bos wel eens een kijkje achter de schermen gunnen en hem mededeelen, hoe ik gewoon ben te doen.

Wanneer ons door den Minister van Oorlog iets wordt voorgelegd, dan tracht ik dat te beoordeelen, na te vorschen of het goed is en wanneer ik daarvan overtuigd word, dan neem ik zoodanig voorstel aan.

Dat is dunkt mij zoo eenvoudig, dat ik niet begrijp waarom de heer Bos er nog naar gevraagd heeft, want ik heb hem niet het recht ontzegd om bezwaren aan te voeren, of dit amendement in te dienen; ik heb alleen gemeend er op te moeten wijzen, dat de voorstellers door de wijze waarop soortgelijke amendementen telkens worden ingediend en toegelicht met telkens *andere* argumenten, de argwaan doen ontstaan, dat de voorstellers den quaestie *principieel* niet aandurven.

Nu vergunne de heer Bos mij, dat ik op mijn beurt tot hem een paar vragen richt en wel deze: wilt gij de Stelling-Amsterdam, of wilt gij haar niet?

Wilt gij haar niet, dan heeft uw amendement geen zin, dan moet gij tegen het artikel en tegen de geheele vestingbegrooting stemmen.

De tweede vraag die ik tot den heer Bos zou willen richten is deze: wanneer hij toch ontdekt heeft, dat de militaire berekeningen zoo weinig te vertrouwen zijn?

Ten vorigen jare heeft de heer Marchant gevraagd naar de totale kosten; toen werd dus aan die opgave waarde gehecht, en nu die opgaaf verstrekt is, wordt dadelijk verklaard dat men haar wantrouwt.

De heer Bos heeft ten slotte gezegd, dat de strijd nog veel ouder was dan ik meende, want dat ook de heer Schepel ter zake een voorstel zou hebben ingediend, maar ik merk op, dat dat voorstel bedoelde het geheele verdedigingsstelsel te beperken tot de Amsterdamsche Stelling en dat de heer Schepel bedoelde te doen uitmaken, welke de verhouding zou zijn tusschen de financieele draagkracht en de militaire uitgaven, maar dat kan men van dit amendement, dat slechts loopt over 3 ton, niet zeggen. Ik vertrouw dat de heer Bos dit bij nadere overweging wel zal toegeven.

Laat mij ten slotte den wensch uitspreken dat dit amendement met overgroote meerderheid van stemmen moge worden verworpen.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet nog enkele oogenblikken de aandacht der Kamer in beslag nemen, omdat de heer Seret eenige vragen tot mij heeft gericht.

De heer Seret heeft gezegd, dat er voortdurend andere motieven werden aangevoerd voor deze amendementen, maar ik meen uitdrukkelijk te hebben opgemerkt, dat de gronden aangevoerd door den heer Marchant in hoofdzaak dezelfde waren, die ons thans bewegen, n.l. in de eerste plaats de onzekerheid in welke richting men zich bewegen zal ook in financieelen zin.

De heer Seret is dus al te argwanend wanneer hij meent dat hier steeds wordt gezocht naar argumenten of naar motieven. Dat is niet de quaestie. Wij onderzoeken wel degelijk, evenals de heer Seret, of iets noodig is, of niet, maar waarom heb ik den heer Seret gevraagd welke houding hij tegenover voorstellen van de Regeering aanneemt? Omdat de geachte afgevaardigde begon met te zeggen: hoe kunt gij weigeren de gelden toe te staan die de Regeering vraagt. Ik vraag op mijn beurt of dan maar alles moet worden toegestaan wat de Regeering vraagt. Thans nog een antwoord op eenige vragen door den heer Seret tot mij gericht.

In de eerste plaats heeft de geachte afgevaardigde mij gevraagd welke de gronden zijn voor mijn wantrouwen in de begrootingen der Regeering. Het vorige jaar zijn er staten gevraagd en nu zij zijn overgelegd, zegt de geachte afgevaardigde, vertrouwt gij ze niet.

Ik meen er op te hebben gewezen, dat, terwijl er op het oogenblik een bedrag van 9 millioen voor afwerking wordt genoemd, een raming van eenige jaren geleden, groot 10 millioen, nu reeds wordt gesteld op 16 millioen. Met die feiten voor oogen heeft men toch eenig recht om te wantrouwen aan de cijfers van welken Minister ook. Ik zeg niet dat de cijfers verkeerd zijn, maar in korten tijd kunnen er zooveel zaken noodig worden, dat wij nooit gereed komen voor de geraamde bedragen.

In de tweede plaats wenscht de heer Seret dat ik mij zal uitspreken over de vraag of ik de Stelling-Amsterdam wil of niet. Dat is op het oogenblik de zaak niet. De vraag is alleen of de tegenwoordige grootere uitgaven voor doode weermiddelen in verband, met hetgeen overigens wordt gevraagd, ons niet te ver gaan.

Wat mij betreft, ik geloof dat deze vestingbegrooting niet van die zuinigheid getuigt die men thans van de Regeering zou mogen verwachten.

En wat ten slotte betreft de opmerkingen van den heer Seret over het wetsontwerp van den heer Schepel, waaromtrent de heer Seret te recht zeide, dat de heer Schepel ons geheele verdedigingsstelsel wilde beperken tot de Stelling van Amsterdam, meen ik te moeten opmerken dat in de daarover gewisselde stukken door den voorsteller telkens weer dit argument wordt gebezigd: wij moeten ons verdedigen binnen de grenzen van onze financeele krachten. En dat is ook het stelsel dat ik in deze wensch aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* wordt in stemming gebracht en met 44 tegen 25 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Gijn, Aalberse, Sluis, Fruytier, Pompe van Meerdervoort, Duymaer van Twist, Verhey, van Wassenaer van Catwijck, de Waal Malefijt, Brummelkamp, van Nispen tot Sevenaer, van Karnebeek, Tydeman, Schokking, Brants, van Wichen, van Löben Sels, Röell, van der Vlugt, Lucasse, Bolsius, Nolens, Raymakers, Janssen, van Wijck,

van Asch van Wijck, van Heemstra, van Dedem, Michiels van Verduynen, van Idsinga, van Bylandt, van den Berch van Heemstede, Seret, Talma, Kolkman, van Vliet, van Vlijmen, van Alphen, Krap, van Limburg Stirum, van de Velde, van Veen, de Savornin Lohman en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Ketelaar, Ferf, van Foreest, Schaper, Staalman, de Ram, Troelstra, van Raalte, Smidt, van der Zwaag, Smeenge, Hennequin, Nolting, Hugenholtz, van Kol, de Boer, Drucker, Bos, Zijlma, Goeman Borgesius, ter Laan, Roessingh, Helsdingen, Dolk en Melchers.

Onderart. 4 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 5 tot en met 9 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. 2 tot en met 4 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de BEWEEGREDEN, luidende:

„Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat, ingevolge de wet van 3 December 1874 (*Staatsblad* n°. 193), houdende bepalingen omtrent het beheer der gelden bestemd tot voltooiing van het vestingstelsel, eene afzonderlijke begrooting van de uitgaven voor dit onderwerp, voor den dienst van 1904, bij de wet behoort te worden vastgesteld."

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! Mede namens eenige leden van verschillende richting aan de linkerzijde wensch ik te verklaren, dat wij tot besparing van tijd geen afzonderlijke stemming over dit wetsontwerp vragen. Bij de stemming over het amendement is het gevoelen van tal van leden gebleken en straks zal nog een stemming over het geheele hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting worden gevraagd.

De beraadslaging wordt gesloten en de BEWEEGREDEN zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De behandeling van *hoofdstuk VIII* (*Departement van Oorlog*) wordt hervat.

Onderart. 191 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. 2, 3 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk VIII* (*Departement van Oorlog*) *der Staatsbegrooting voor* 1904 wordt in stemming gebracht en aangenomen met 47 tegen 21 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren van de Velde, van Veen, Dolk, de Savornin Lohman, van Gijn, Aalberse, van Foreest, Sluis, Fruytier, Pompe van Meerdervoort, Duymaer van Twist, de Ram, Verhey, van Wassenaer van Catwijck, de Waal Malefijt, Brummelkamp, van Nispen tot Sevenaer, van Karnebeek, Tydeman, Schokking, Brants, van Wichen, van Löben Sels, Röell, van der Vlugt, Lucasse, Bolsius, Nolens, Raymakers, Janssen, van Wijck, van Aseh van Wijck, van Heemstra, van Dedem, Michiels van Verduynen, van Idsinga, van Bylandt, van den Berch van Heemstede, Seret, Talma, Kolkman, van Vliet, van Vlijmen, Krap, Goeman Borgesius, van Limburg Stirum en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Helsdingen, Melchers, Ketelaar, Ferf, Schaper, Staalman, Troelstra, van Raalte, Smidt, van der Zwaag, Smeenge, Hennequin, Nolting, Hugenholtz, van Kol, de Boer, Drucker, Bos, Zijlma, ter Laan en Roessingh.

III. NADERE WIJZIGING VAN HET VIIIste HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1902 (**84**).

IV. AANVULLING EN VERHOOGING VAN HET VIIIste HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1903 (**59**).

V. NADERE WIJZIGING EN VERHOOGING VAN HET VIIIste HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1903 (**80**).

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen:

tot wijziging en verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1902 (**120**);

aanvulling en verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**123**).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Cremer*: bladz. 921, kol. 1, reg. 11 v. b., staat: behartigen; lees: bekostigen.

In de redevoering van den heer *Schokking*:

bladz. 960, kol. 1, reg. 25 v. b., staat: traehtten; lees: trachten;

aldaar, reg. 33 v. b., staat: volgens; lees: volge.

In de redevoering van den heer *Nolens*:

bladz. 1028, kol. 2, reg. 6 v. b., staat: gewonen invoer; lees: kunstmatigen invoer;

bladz. 1029, kol. 1, reg. 47 v. b., staat: niet uit de geheele streek; lees: uit de geheele streek.

In de redevoering van den heer *Roessingh*: bladz. 1043, kol. 2, reg. 28 v. b., staat: voorwaardelijk: lees: voornamelijk.

46ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 22 DECEMBER 1903.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. boekwerk. — Behandeling van het wetsontwerp tot nadere aanvulling en verhooging van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1903; aanneming van het wetsontwerp. — Regeling van werkzaamheden. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling van het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1904; aanneming van de onderartt 1—5.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 92 leden, te weten de heeren:

Cremer, Janssen, Smeenge, Talma, Helsdingen, Schokking, Verhey, Bos, van Alphen, Serot, van Heemstra, Mees, van den Berch van Heemstede, Zijlma, de Boer, van Idsinga, Staalman, Röell, Nolens, Ketelaar, de Klerk, Heemskerk, van Bylandt, Bolsius, Arts, Nolting, van Vlijmen, Raymakers, de Waal Malefijt, Drucker, van der Vlugt, Ferf, Troelstra, van Foreest, Roessingh, van Vliet, van Gijn, van Dedem, Schaper, Krap, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius, ter Laan, van de Velde, Dolk, Lucasse, de Ram, de Savornin Lohman, Brummelkamp, Hugenholtz, Tydeman, van Wassenaer van Catwijck, Pompe van Meerdervoort, Duymaer van Twist, Kolkman, Smidt, van Wichen, van Kol, Fock, Fruytier, van Veen, van Styrum, Michiels van Verduynen, Hennequin, Melchers, van der Zwaag, van Wijck, Aalberse, van Asch van Wijck, Sluis, Lieftinck, van Löben Sels, Brants, van Nispen tot Sevenaer, van Raalte, de Visser, den Tex, Travaglino, van Karnebeek, Hubrecht, Passtoors, van Limburg Stirum, Willinge, de Vries, van den Heuvel, Goekoop, Friesen, Merckelbach, Okma, Bijleveld en Rink,

en de heeren Ministers van Oorlog en van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Mutsaers, wegens ongesteldheid; van den heer van Asch van Wijck, wegens familie-omstandigheden, het begin der vergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, met 146 adhaesiebetuigingen, van het bestuur van den Provincialen Bond van Kruisverbonden in Limburg, gevestigd te Maastricht, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet;

een, van de Kamer van koophandel en fabrieken te Dordrecht, betrekkelijk verbetering van den waterweg van Dordrecht naar zee.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

3°. van den Minister van Koloniën, het Rapport over de Surinaamsche bosschen, uitgebracht door den heer A. H. Berkhout, gepensionneerd Oost-Indisch houtvester en leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen.

Dit rapport zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. NADERE AANVULLING EN VERHOOGING VAN HET VIIIste HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1903 (88).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Troelstra**: Het aandeel dat door mij genomen zal worden in de discussiën over dit wetsontwerp zal bestaan in een kort maar ernstig protest.

Gisteren is hier met 36 tegen 32 stemmen besloten, ondanks den krachtigen tegenstand uit de Kamer, dit wetsontwerp midden in een overdrukken tijd in behandeling te nemen.

De motieven voor dien tegenstand kwamen hierop neder, dat men zich in de onmogelijkheid had bevonden, de noodige studie aan het wetsontwerp te wijden.

Er waren leden die verklaarden, dat zij van het onderwerp niet op de hoogte waren. Als redenen daarvoor werden opgegeven: de late indiening van het wetsontwerp op 21 October jl., terwijl eerst 17 December de vrij uitvoerige Memorie van Antwoord gereed was. Desniettegenstaande heeft de Kamer met kleine meerderheid besloten, toch tot de behandeling over te gaan.

Onder de 32 leden dezer Kamer die zich tegen deze behandeling verklaarden, komen voor bekende anti-militaristen, wier protest men misschien met een schijn van reden links kon laten liggen met het argument, dat zij zich *per se* tegen de behandeling van alle mogelijke militaire ontwerpen in deze Kamer verzetten, en mannen die voortdurend toonen voorstanders van een krachtig defensiewegen te zijn. Dit feit op zichzelf is reeds voldoende om aan te toonen, dat de argumenten van diegenen, die zich op grond van niet-gereedheid tegen de behandeling hebben verzet, niet als gezochte voorwendsels mochten worden ter zijde gesteld. Terwijl werkelijk een belangrijk deel van deze Kamer niet gereed is voor de behandeling van dit ontwerp, moeten wij nu toch met alle snelheid tot die behandeling overgaan.

Ik gevoel behoefte, om de meerderheid dezer Kamer eene opmerking te maken. Het parlementaire stelsel, vooral nu het Parlement in vele zeer verscheiden groepen is verdeeld, berust op een zekere wederzijdsche loyauteit: loyauteit van de meerderheid tegenover de minderheid, loyauteit van de minderheid tegenover de meerderheid. De meerderheid kan met de dommekracht van haar getal elk oogenblik zelfs gerechtvaardigde wenschen van de minderheid smoren. Maar ook de minderheid zelf, al mocht zij gering zijn, is in staat groote kracht, een zeer groote obstructieve kracht, als zij wil, in het Parlement uit te oefenen. Een gering getal leden kan hier in deze Kamer, wanneer zij willen, ernstige belemmering der werkzaamheden doen plaats hebben.

Loyauteit van de minderheid tegenover de meerderheid is voor een goeden gang van zaken dus ook noodzakelijk. Toen gisteren het besluit van deze Kamer is gevallen, een besluit, dat ons ten sterkste heeft verontwaardigd, wil ik wel zeggen, dat wij,

sociaal-democratische kamerleden, ernstig hebben overwogen, of wij, bij wijze van protest, niet onze toevlucht zouden nemen tot een middel van obstructie; of wij niet over elk artikel van de toen nog in behandeling zijnde Oorlogsbegrooting stemming zoude aanvragen. Wij hebben dat niet gedaan, getrouw aan de houding, waarvan wij ook bij de behandeling van deze begrooting, geloof ik, hebben doen blijken, dat ook wij met alle kracht willen medewerken om zoo spoedig mogelijk vóór Kerstmis met de behandeling van de aanhangige wetsontwerpen gereed te zijn. Die houding toont, dat wij niet dan door moreele en politieke noodzakelijkheid gedrongen, tot dergelijke middelen zullen overgaan.

Maar de overhaaste behandeling van dit wetsontwerp staat niet op zich zelf. Wij zijn nog onder den indruk van een ander geval, waarbij ook de Minister van Oorlog ons dwong tot overhaaste behandeling van een zijner ontwerpen, en wanneer het op die wijze mocht doorgaan, zullen wij, als minderheid, ons verplicht gevoelen om de Kamer, wanneer zij toegeeft aan den door de Regeering op haar uitgeoefenden drang om vóór een bepaald tijdstip in alle haast haar ontwerp aan te nemen, voor een feit te plaatsen, waardoor een groote stagnatie van werkzaamheden plaats vindt. Indien de meerderheid dan doof is voor argumenten van redelijkheid, dan provoceert zij daardoor een oppervlakkig onredelijk schijnend middel van de minderheid. Wij hebben dat dezen keer niet willen doen. De Kamer zij echter voor het vervolg bij deze door mij gewaarschuwd.

Dit aan het adres van de Kamer.

Thans een woord aan den Minister. Er wordt ons nu ten tweeden male door dezen Minister het mes op den keel gezet. Eerst is dat geschied met een ontwerp, dat gereed moest zijn vóór 30 November. Thans met een ontwerp, dat ook weder binnen een zeer korten tijd klaar moet zijn. Ik zeg: de Regeering zet ons het mes op den keel. Waarom dient de Regeering niet vroeger het ontwerp in? Wat is de reden geweest, vroeg ik aan den Minister van Oorlog, dat hij in een tijd, waarin hij wist dat de Kamer met werkzaamheden overladen was, een zoo belangrijk wetsontwerp hier indiende? Wat is de reden geweest, dat hij ons geen tijd heeft gegeven om alles goed na te gaan? Er is gisteren gezegd: men is er vóór of men is er tegen. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat geldt van alle wetsontwerpen, maar wanneer men om welke reden dan ook, tegen een dergelijk wetsontwerp is, dan wil men gaarne ook leden, die principieel wellicht op een ander standpunt staan, trachten te overtuigen van de onaannemelijkheid van een dergelijk wetsontwerp, op gronden, waarvoor die andere leden vatbaar zijn. Het is een noodzakelijke eisch voor een vrije discussie, dat ieder lid het geheele terrein, waarop een dergelijk wetsontwerp zich beweegt, vooraf kan bestudeeren.

Het betreft hier een uitgave van 7 millioen op den duur. In een tijd, nu van alle kanten geklaagd wordt over voortdurende stijging der begrooting van Oorlog; nu wij weten, dat ten gevolge van de nieuwe Militiewet nog grootere nieuwe stijgingen in het vooruitzicht zijn; in een tijd, dat sociale nooden om voorziening roepen, in een tijd, dat de Minister van Financiën niet zonder bezorgdheid de financieele toekomst te gemoet gaat en allerlei nieuwe uitgaven van de schatkist worden gevergd — in zulk een tijd heeft men er recht op, dat een zoo belangrijke uitgave rustig en kalm van alle kanten kan worden bezien, en men niet genoodzaakt is, door redenen, buiten de zaak zelf gelegen, tot een overhaaste behandeling over te gaan.

Het budgetrecht der Kamer, een der voornaamste middelen waardoor een Parlement zijn zelfstandigheid en invloed handhaaft, wordt op dergelijke wijze beperkt en komt niet tot zijn recht.

Daarom kan ik mij voorstellen, dat onder de tegenstemmers van gisteren ook voorkomen groote voorstanders van een sterke defensie, maar van wie wij weten, dat zij in de grondslagen van ons tegenwoordig staatsrecht diep zijn doorgedrongen en groote voorstanders zijn van de schoone en invloedrijke positie, die het Parlement in onzen Staat inneemt en waaraan zij niet willen getornd hebben.

Welnu, op deze wijze wordt aan het voornaamste recht van het Parlement getornd.

Mijnheer de Voorzitter! Het betreft hier een bestelling, of liever bestellingen in het buitenland tot een bedrag van ongeveer 5½ millioen gulden. En nu is bij mij — dat wil ik hier wel verklaren — de integriteit van dezen Minister van Oorlog boven ook zelfs de geringste verdenking verheven; ik wil hem — al gevoel ik mij als zijn sterksten tegenstander — dien lof gaarne volmondig schenken. Maar de ondervinding heeft geleerd, dat wanneer dergelijke bestellingen plaats grijpen, men goed uit zijn oogen moet zien, want dat daarbij allerlei knoeierijen kunnen voorkomen. En nu stel ik wel op den voorgrond, dat ik er moreel van overtuigd ben dat daarvan in dit speciale geval geen sprake kan zijn; maar toch weet ik, dat als de Kamer bij zulke belangrijke bestellingen in een overhaast oogenblik haar toestemming verleent, de ambtenaren van het Ministerie, die in die zaken een grooten invloed uitoefenen, gemakkelijk in de gelegenheid zullen worden gesteld, om zonder vrees voor het scherpe oog van de Kamer dingen te doen, die niet zijn in het belang van het land. Ook om die reden mocht dit ontwerp niet zoo overhaast worden behandeld als thans het geval is.

Op grond van deze overwegingen wensch ik ten sterkste protest uit te brengen tegen de behandeling van dit ontwerp op deze wijze en in dezen tijd.

Daarmede moet ik volstaan, want wij, een kleine groep hier in de Kamer, die verschillende werkzaamheden onder een klein getal moeten verdeelen, zijn te zeer met verschillende werkzaamheden overladen geweest, om voldoende in de technische en andere bijzonderheden van dit onderwerp in te dringen.

Er wordt gezegd door den heer Seret: daarin raakt gij toch niet thuis. Maar wij vatten onze taak in de Kamer zoo op, dat wij ook daarin thuis wenschen te komen. Wanneer wij al persoonlijk geen militaire opvoeding hebben gehad en geen technische bekwaamheden op dat terrein bezitten, zoo hebben wij toch even goed als de andere fracties onder de technische deskundigen ook onze vrienden, aan wie wij als het noodig is nadere inlichtingen kunnen vragen, waartoe wij thans geen voldoende gelegenheid hebben gehad.

Omdat wij dus over de verschillende onderdeelen van dit ontwerp niet kunnen oordeelen, zullen wij er ons toe moeten bepalen, tegen dit wetsontwerp te stemmen, en kan ons aandeel in de discussie slechts bestaan in dit ernstig protest tegen de behandeling.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Over de waarde van het snelvuurgeschut zal ik mij niet uitlaten. Ook zal ik ter zijde laten de vraag of het wenschelijk is op dit tijdstip, nu toch reeds de uitgaven voor Oorlog, vooral ten gevolge van de uitvoering der Militiewet, in verband tot andere, evenzeer — naar meerderer meening nog dringender uitgaven tot behoud en ontwikkeling van ons vaderland — onevenredig zijn gestegen, te gelijker tijd over te gaan tot het voteeren van zoo groote sommen voor nieuw geschut.

Die vraag klemt evenwel voor de voorstanders te meer, omdat de mogelijkheid niet is uitgesloten dat men — door wat te wachten — nog iets veel beters kan bekomen.

De vraag omtrent het beste is toch nog niet opgelost, de onderzoekingen hebben tot geen vaste beslissing geleid; het feit is zeker teekenend dat het snelvuurgeschut, in Duitschland eerst sinds korten tijd ingevoerd, reeds nu weder verouderd blijkt.

Wel wil ik de vraag stellen, of het verantwoord is reeds nu, na enkele dagen na ontvangst van de Memorie van Antwoord, een wetsontwerp goed te keuren, waardoor, zij het dan ook over eenige jaren verdeeld, een nieuwe last van zeven millioen op de natie zal worden gelegd. En die vraag meen ik — en naar ik weet vele leden aan deze zijde der Kamer — ontkennend te moeten beantwoorden. Ik erken, het is wel meer gebeurd dat een wetsontwerp spoedig nadat het aan de orde gesteld was, werd behandeld en afgedaan. Ik erken dat wel eens is geschied, wat gisteren bijna het geval zou zijn geweest, indien wij toen dit wetsontwerp hadden afgemaakt, nl. dat een ontwerp zonder dat het voorkwam op het convocatiebiljet en zonder dat de absente leden konden weten, dat het behandeld zou worden, werd aangenomen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, dat dit ooit het geval was met zulk een ingrijpend wetsontwerp, dat zulke groote lasten op de natie zal leggen als dit, daarvan is mij, ofschoon ik reeds zeer vele jaren lid dezer Kamer ben, niets bekend.

Ware de Memorie van Antwoord een onbeteekenend stuk dat

geen nadere studie vereischte, niet anders dan een nieuwe omschrijving en verklaring van de Memorie van Toelichting, dan zou er minder reden zijn zich over den exceptioneelen maatregel, waartoe men thans wil overgaan, te verbazen. Maar dat is het geval niet. Vrij algemeen was de klacht dat het voorstel in de Memorie van Toelichting nog onvoldoende was toegelicht. De Memorie van Antwoord heeft ongetwijfeld meer licht gebracht, maar wie onzer kan in ernst verklaren dat hij in staat is geweest van dat Staatsstuk anders dan zeer vluchtig kennis te nemen? De heer van Raalte wees daar reeds gisteren op en het was vooral juist op dien grond dat hij zijn voorstel tot uitstel van behandeling verdedigde. Een uitvoerig betoog wordt in de Memorie van Antwoord geleverd om aan te toonen, dat het gekozen geschut werkelijk boven al het andere de voorkeur verdient, maar welke waarde is daaraan te hechten, nu zelfs deskundigen in ons midden moeten verklaren geen tijd te hebben gehad om dat betoog nauwgezet te bestudeeren en aan andere gegevens te toetsen. En bij een zaak van zooveel gewicht mag men zeker verlangen dat ook de deskundigen *buiten* de Kamer een misschien afwijkend licht kunnen doen schijnen, in elk geval hun bedenkingen kunnen ontwikkelen. Dat daarvan thans geen sprake kon zijn zal ieder wel toestemmen.

Kortom, wij zijn op dit oogenblik niet in staat met voldoende kennis van zaken een eindoordeel uit te spreken.

Waar de Kamer, niettegenstaande dit alles, besloten heeft, reeds thans tot behandeling van en stemming over dit onderwerp over te gaan, daar dwingt men allen die mijn standpunt innemen, om hun stem *tegen* dit wetsontwerp uit te brengen.

Ik voor mij heb althans overwegend bezwaar om thans aan deze zoo aanzienlijke uitgaven voor nieuw geschut mijn goedkeuring te hechten en, gelijk gezegd, zeer velen aan deze zijde denken er over als ik.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot die leden, die overtuigd zijn dat wij tot het aanschaffen van snelvuurgeschut moeten overgaan. Een verwapening van onze levende strijdkrachten kan nu eenmaal van tijd tot tijd niet ontgaan worden, hetzij dat de infanterie van nieuwe geweren moet voorzien worden, hetzij dat voor onze artillerie nieuwe kanonnen noodig zijn.

Het zou mij onverantwoordelijk voorkomen, indien wij om financieele redenen ons leger niet voldoende bewapenden en daardoor niet op de hoogte bleven van de legers, tegen wie wij ons leger op de been houden. Zij die weigeren dit te doen, komen dan ook, voor zoover zij niet alle uitgaven voor het leger weigeren, in strijd met de door hen sedert 10 à 12 jaren herhaaldelijk en met aandrang gehouden betoogen, om toch eindelijk onze levende strijdkrachten eens in orde te brengen. Zij willen de levende strijdkrachten wel in orde brengen, maar niet in orde houden.

De vraag kan zijn of wij nu tot de verwapening van onze artillerie moeten overgaan, of dat wij daarmede kunnen wachten. Hieromtrent doe ik opmerken, dat het vraagstuk van het snelvuurgeschut niet nieuw is; dat het mij voorkomt rijp te zijn, — in tegenstelling met hetgeen de heer Smeenge gezegd heeft — zóó rijp zelfs, dat, indien wij zouden wachten over te gaan tot die verwapening, de tijd gedurende welken wij het grootste nuttig effect daarvan zullen hebben, aanmerkelijk zou verkort worden. Men heeft daarbij te rekenen, zooals te recht in de stukken is opgemerkt, met de golvingen die in wetenschap en techniek ook op het gebied der vuurwapenen bestaan. Reeds het vorige Kabinet was overtuigd, dat men tot verwapening moest overgaan. In 1900 werd f 100 000 aangevraagd voor proefnemingen met het snelvuurgeschut, welke aanvrage voor de begrooting van 1901 door de Kamer werd toegestaan. En reeds vroeger was door het vorige Kabinet ons medegedeeld dat de omwapening der bereden artillerie in uitzicht was.

Zou die Regeering, meen ik te mogen vragen, indien zij thans aan het bewind ware, geen voorstel tot verwapening der bereden artillerie gedaan hebben?

Ik geloof niet dat zij het zou verzuimd hebben. Ik geloof niet dat die Regeering, na 4 jaren lang proeven genomen te hebben, deze vraag beantwoord zou hebben met een speculatie op den wereldvrede.

Ik zal dus met volle overtuiging vóór de verwapening van onze bereden artillerie stemmen.

Het heeft ook mij leed gedaan, dat dit voorstel met grooten, ja te grooten spoed moet behandeld worden. Ware het Voorloopig Verslag weinige dagen vroeger gekomen, dan zouden de bisbilles, die zich nu in deze Kamer voordoen, waarschijnlijk zijn voorkomen, dan zou ook de Memorie van Antwoord eenige dagen vroeger zijn gekomen en zou zoodoende aan de grieven van velen te gemoet gekomen zijn. Van velen, misschien niet van allen, men weet niet altijd hoe vruchtbaar de bodem is, waarop kleine zaden tot een groot gewas kunnen opschieten.

En nu moet ik als voorzitter van de Commissie van Rapporteurs mij daarvan iets aantrekken en moet ik, meenende ook in den geest van mijn mederapporteurs te spreken, er mijn leedwezen over betuigen, dat het Voorloopig Verslag niet eenige dagen vroeger is uitgekomen. Ik zou hier verzachtende omstandigheden voor de Commissie kunnen pleiten; zij zijn er inderdaad, maar ik zal die omstandigheden niet noemen. De gronden, die door den Minister zijn aangevoerd in de Memorie van Antwoord en die ons gisteren bij het voorstel van den Voorzitter der Kamer zijn voorgehouden, om nu tot openbare behandeling over te gaan, acht ik klemmend, zoodat het mij wel schijnt dat men beter verantwoord is tot die behandeling te besluiten dan daarmede te wachten. Die gronden zijn niet gelegen, zooals de heer Troelstra opmerkte, buiten de zaak, die gronden zijn inderdaad gelegen in het wetsvoorstel zelf. Ik bedoel hiermede, dat, wanneer het ontwerp nu niet behandeld wordt, de geheele verwapening daarmede een jaar zal worden vertraagd, tenzij de Kamer in Januari bijeengeroepen werd, hetgeen waarschijnlijk met groote moeilijkheden van anderen aard gepaard zou gaan.

De heer Troelstra heeft zooeven een toespraak gehouden tot de Kamer over de behandeling van de zaken hier en de loyaliteit die over en weer daarbij behoort te worden betracht. Hij heeft het goed kunnen vinden om daaraan gepaard te laten gaan een bedreiging met obstructie. Ik heb dit inderdaad met groote verwondering, met groot leedwezen gehoord, omdat ik er vast van overtuigd ben, dat men een dergelijke bedreiging niet moet uiten, omdat er alles voor is om de verhouding in deze Kamer tusschen meerderheid en minderheid goed te doen blijven. En dat die verhouding van onze zijde niet wordt verstoord, blijkt uit het groote geduld en de indulgentie waarmede wij aanhooren en hebben aangehoord de behandeling van allerlei persoonlijke quaestiën en casuïstieken, door de heeren waarvan de heer Troelstra het hoofd is, een wijze van behandeling die een geheele omkeer heeft teweeggebracht en die de zakelijke behandeling zeer zeker op den achtergrond heeft gedrongen.

Over het materieel van het snelvuurgeschut en over de zaken die het hier geldt, zal ik slechts weinig zeggen. Wanneer men meent en overtuigd is, zooals ik, dat de proeven die met het snelvuurgeschut genomen zijn, nauwgezet en deskundig zijn genomen, dat het het legerbestuur niet ontbreekt aan bekwame adviseurs, dan wil ik mij daarbij nederleggen. Overigens deel ik in dit opzicht het gevoelen van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III, den heer Troelstra, dat men, ook al is men geen deskundige, zich in deze Kamer toch moet inwerken en trachten op de hoogte te stellen van de vele en velerlei onderwerpen, die ons worden voorgelegd.

Een klein, maar niet onbelangrijk onderdeel wensch ik te releveeren. Het is van technischen aard. Het geldt een onderdeel van de munitiequaestie, de granaatkartetsen. Wij lezen in de Memorie van Antwoord deze opmerkelijke zinsnede, waar gevraagd is in het Voorloopig Verslag of de noodige tijdschokbuizen niet moeten en kunnen worden aangemaakt in ons eigen land: „de voor de granaatkartetsen vereischte tijdschokbuizen worden alle in het buitenland besteld, omdat de fabricage van deze onderdeelen meer ervaring vereischt dan waarover op dit oogenblik hier te lande kan worden beschikt. Bovendien wordt opgemerkt, dat het model van deze buis eigendom is van de firma Fr. Krupp en derhalve niet zonder schadeloosstelling aan de betrokken firma zou kunnen worden nagemaakt."

Deze zinsnede geeft mij te denken. Hoe zal het hiermede gaan?

Kan de Minister mij, zonder in strijd te komen met de belangen van den Staat, hier openlijk mededeelen, hoe wij in tijd van oorlog zullen voorzien in den aanmaak van eigen granaat-

kartetsen en de daarbij onmisbare tijdschokbuizen? Immers er kan toch redelijkerwijs van een afhankelijkheid van de firma Krupp geen sprake zijn; wij zullen die amunitie zelf moeten maken en daarom wensch ik den Minister te vragen: wanneer het tijdstip zal aangebroken zijn, waarop men in onze werkplaatsen voldoende ervaring zal hebben verkregen en wij, zonder ons aan diefstal schuldig te maken, die zaken zullen kunnen namaken of van de wetenschap, die wij hebben opgedaan door de leveringen van Krupp, gebruik maken.

De gedane mededeeling heeft mij zeer getroffen. Het lag voor de hand, dat in het contract, dat voorloopig is gesloten met de firma Krupp, dit punt op afdoende wijze zou zijn geregeld. Het schijnt echter dat dit niet het geval is.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wensch mij aan te sluiten bij die leden der Kamer, die gemeend hebben een ernstig woord van protest te moeten doen hooren tegen het thans aan de orde stellen van dit zeer belangrijke wetsontwerp betreffende de invoering van snelvuurgeschut.

Wanneer men aan de rechterzijde er prijs op stelde een loyale oppositie in de Kamer te ontmoeten, dan zou men anders moeten handelen, want het komt mij voor, dat dit is het opwekken van een tegenovergestelde oppositie, wanneer men de minderheid in de Kamer terroriseert, zooals dat op dit oogenblik is gebeurd. Men kan over dit wetsontwerp oordeelen zoo men wil, maar niemand zal de groote belangrijkheid er van ontkennen, en wanneer nu de rechterzijde meent dat dit de wijze is, waarop men zulk een wetsontwerp moet behandelen, dan beschuldig ik haar van het bedrijven van een zeer ernstige tactische fout en ik verzeker mijn partijgenooten . . . . .

De heer **Krap**: Wie zijn dat?

De heer **Staalman**: Ja, Mijnheer de Voorzitter, heeren als de heer Krap zijn er natuurlijk niet op gesteld dat ik aldus spreek, maar ik ontzeg hun het recht om op zulk een onwaardige wijze van hun afkeuring te doen blijken, zonder ook maar met één argument de gegrondheid van mijn optreden te betwisten. Dat kunnen zij niet als anti-revolutionnairen.

Ik kan mij zeer goed voorstellen, dat deze heeren het niet aangenaam vinden, dat iemand die op denzelfden grondslag staat als zij, die op hetzelfde programma van beginselen en op hetzelfde program van actie is gekozen, tot geen enkelen prijs wenscht mede te gaan met dergelijke handelwijze; maar dan past het hen niet zich met een onnoozel lachje van de zaak af te maken of zich met een hoog glimlachje af te wenden van het lid dat zich op deze wijze niet wil laten medevoeren. Wij staan hier tegenover heel het land en ik ben overtuigd, dat een zeer groot deel van het anti-revolutionnaire volk, wanneer het zich kon uitspreken, van verontwaardiging zou doen blijken over de wijze waarop een wetsontwerp als dit thans in de Kamer aan de orde wordt gesteld. Wij hebben dezer dagen reeds van alle zijden gehoord, dat de begrootingen niet tot hun recht kunnen komen, er geen tijd is om de zaken behoorlijk te behandelen. En waar niet alleen in onze partij, maar niet het minst ook in de Katholieke partij gehoord is een ernstige bedenking tegen deze uitgaaf, daar kan ik, waar op dit oogenblik zulk een wetsontwerp aan de orde is gesteld, niet anders dan mijn bittere verontwaardiging daarover uitspreken. De heeren mogen meelachen, gaat uw gang, wie het laatst lacht, lacht het best. Het kwaad dat gij bedrijft zal zijn meester straffen.

Thans een enkel woord om mijn stem te motiveeren die ik zal uitbrengen tegen dit ontwerp. Bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting zeide ik reeds, dat ik deze uitgaaf van 7 millioen voor snelvuurgeschut in de gegeven omstandigheden een daad van roekeloosheid acht. De waarde van dit geschut te beoordeelen is voor een leek niet wel doenlijk, maar al zou ik er toe bevoegd zijn, de tijd voor onderzoek heeft aan de Kamer ontbroken. Maar wat ik wel mag beoordeelen is de vraag, of in de gegeven omstandigheden de enorme som van 7 millioen voor geschut gerechtvaardigd is. En die vraag beantwoord ik absoluut ontkennend. Geenszins wensch ik geacht te worden op het standpunt te staan, ik weet dat men dit straks tegen mij zal aanvoeren, dat ons land dan maar onverdedigd zou moeten blijven tegenover een eventueelen vijand, neen, dat wensch ik niet, maar ik weiger absoluut mijn stem te geven voor uitgaven van defensie, die zeer verre gaan boven onze financieele krachten.

En wanneer de Minister zegt, dat de Regeering bij haar optreden de taak aanvaardende daarmede ook te kennen geeft, dat zij onze financieele draagkracht voldoende acht voor uitgaven als deze, dan antwoord ik dat dit geen argument is dat hier opgaat.

Ik wijs er toch op dat de Regeering heeft te kennen gegeven, dat er een tekort is voor den gewonen dienst, dat wij misschien na de aanneming van een zeer belangrijk wetsontwerp, waardoor een groot gedeelte van het kleine volk zal worden gedrukt, zullen kunnen dekken.

De Regeering kan dus niet zeggen dat de draagkracht van ons volk voldoende is, neen! die draagkracht is niet voldoende en ver overschreden. En wanneer men mij te gemoet voert: wilt gij dan onze landskinderen den vijand te gemoet voeren met slecht geschut, slecht bewapend? dan antwoord ik: zooveel mogelijk wil ik onze landskinderen tegen een eventueelen vijand beschermen, maar ik wil daarbij niet uit het oog verliezen, dat ons volk staat tegenover een anderen vijand, niet een denkbeeldigen of een toekomstigen, maar een vijand die op dit oogenblik reeds de welvaart van ons volk bedreigt, die dagelijks zijn slachtoffers maakt. En daarom geen 7 millioen voor snelvuurkanonnen, waar in groote kringen van ons volk, in het Noorden en in het Zuiden, honger en ellende wordt geleden, waar een groot deel van ons volk wordt bedreigd met ondergang, zoowel op geestelijk als op stoffelijk gebied. Want men moet mij niet te gemoet voeren, dat ik altijd in de eerste plaats denk aan de materieele welvaart; neen, er is ook geld noodig voor de geestelijke belangen van ons volk. En die geestelijke belangen, die in de eerste Troonrede op den voorgrond werden gesteld, die wensch ik te behartigen, en daarvoor in de eerste plaats geld te geven. Ik acht deze belangen hooger, veel hooger dan de belangen die bij dit wetsontwerp zijn betrokken.

Er zijn vele duizenden in ons land die om bescherming roepen, die vragen om ontferming van u mijne heeren; zij staan zonder schild en zonder wapenen in dien bangen strijd, ten prooi aan bitteren socialen nood en ellende en gij wijst ze af, telkens weer met een beroep op den slechten financieele toestand, waarin wij verkeeren.

De heer Talma zegt: niet waar! maar ik kan den heer Talma uit de stukken aantoonen, dat bij de ouderdomsverzekering juist gezegd werd, dat het zooveel kosten zou, dat het bij elken socialen maatregel, die voorgesteld werd, uit den mond van de Regeering klonk: wij hebben wel te overwegen, waar wij het geld vandaan moeten halen, ook in de onderwijs-quaestie. En nog bij het laatste debat heeft de geachte afgevaardigde uit Goes, de heer Lohman, gezegd: geld is de hoofdzaak, geld moet er zijn en daarom wensch ik den Minister van Financiën goed succes. Dit is *de* quaestie, de geldquaestie altijd maar weer. En nu moet men thans niet doen alsof het op het geld niet aankomt; het is een feit, dat de Regeering geld noodig heeft en zelf verklaard heeft noch de ouderdomsverzekering te kunnen tot stand brengen, noch de onderwijs-quaestie te kunnen oplossen zonder de invoerrechten te verhoogen, en daarom acht ik het roekeloos en onverantwoordelijk om zeven millioen uit te geven om een eventueelen vijand te bestrijden. Neen, Mijnheer de Voorzitter, willen Regeering en Kamer den door mij genoemden vijand bestrijden, ons volk sterk maken en wapenen om staande te blijven in den socialen strijd, dan ben ik bereid vele millioenen te geven, maar ik weiger als anti-revolutionnair mijn stem, waar zooveel sociale nood geleden wordt, waar te vergeefs herhaaldelijk een beroep is gedaan op leniging van dien nood, aan een wetsontwerp tot aanvrage van zeven millioen voor snelvuurgeschut.

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch enkele opmerkingen te maken naar aanleiding van hetgeen over dit wetsontwerp is in het midden gebracht, in de eerste plaats over het tijdstip van indiening. De omstandigheden hebben er toen medegewerkt, dat dit ontwerp op een ongunstig tijdstip in de Kamer is ingediend en dat het moet behandeld worden, terwijl wij inderdaad overladen zijn met werkzaamheden. Dit valt niet weg te redeneeren en dit betreur ik evengoed als de

heer Troelstra, want ik gevoel evenzeer, dat het onaangenaam is voor een lid van het Parlement, wanneer hem niet de tijd geschonken wordt om belangrijke wetsontwerpen couscientieus te overwegen.

Maar nu geloof ik in de eerste plaats, dat men den Minister daarvan geen verwijt zal kunnen maken, want deze is evenzeer door de omstandigheden gedwongen geworden. De genomen proeven met verschillende soorten van snelvuurgeschut hebben veel tijd gekost en de beslissing is eerst dit jaar gevallen. Maar de leden der Kamer hebben ruimschoots tijd gehad om inlichtingen te verkrijgen.

Wat toch is het geval? De vorige Regeering heeft gelden aangevraagd en verkregen van deze Kamer voor het nemen van proeven. Men wist dus reeds in 1900, dat een voorstel tot verbetering der artillerie in aantocht was. Toen deze Regeering in 1901 optrad heeft zij onmiddellijk royaal aan de Kamers gezegd: weet wel, gij hebt in deze periode te verwachten een aanvrage om de artillerie beter te bewapenen. Daaruit kunnen wij dus deze conclusie trekken, dat de leden van de Kamer, die belang stellen in deze zaak, zich reeds van 1901 af op de hoogte hebben kunnen stellen van den vooruitgang van de artillerie op technisch gebied.

Verschillende deskundigen, heeft de heer Troelstra gezegd, lichten de leden voor; welnu, sedert 1901 heeft men van die deskundigen inlichtingen kunnen verkrijgen.

Dat snelvuurgeschut is volstrekt niet uit de lucht komen vallen. Wij hebben allen op de tentoonstelling te Dusseldorf dit snelvuurgeschut kunnen zien en degenen die er belang in stellen, hebben voldoenden tijd gehad om zich rekenschap te geven van hetgeen ons wordt voorgesteld. Ook in ons land hebben wij het geschut kunnen zien, want maanden en maanden lang hebben conscientieuse proefnemingen plaats gehad.

Nu laat men het zeer hoog klinken dat het hier een uitgave van 7 millioen betreft en inderdaad, wanneer men dit *en bloc* neemt, is het een groote som, maar men moet niet vergeten dat zij over verschillende jaren wordt verdeeld en dat zij uit de gewone middelen zal worden gekweten. Zeker, wij hebben veel geld noodig om de sociale wetgeving verder te brengen en aan de groote sociale nooden te gemoet te komen, maar de hoogste plicht van de Regeering is te zorgen voor het zelfbehoud van den Staat. Wanneer de Staat niet zelfstandig, wanneer Nederland niet onafhankelijk blijft, dan kunnen wij niet aan de sociale nooden van ons volk voldoen. Het is de plicht ook van het volk om mede te werken wanneer de Regeering voorstellen doet om de landskinderen behoorlijk en goed te wapenen.

Wij hebben geen leger van vreemdelingen, maar van landskinderen, en wanneer de artillerie geheel en al in verval komt is het de hoogste plicht te zorgen dat die landskinderen steun krijgen van een nieuwe artillerie, die op de hoogte van den tijd is. Men moet niet spreken, ik herhaal het, van een grooten last, die op de natie gelegd wordt, waar is aangetoond dat de uitgave over meerdere jaren wordt verdeeld en uit de gewone middelen wordt betaald.

De Regeering heeft haar plicht begrepen en uitvoerige proeven genomen. Ik ben overtuigd dat ons hier het beste materieel wordt aangeboden dat in Europa te krijgen is en zal daarom uit volle overtuiging stemmen voor dit wetsontwerp.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Tydeman heeft betoogd, dat de meerderheid van de Kamer tegenover de minderheid en meer bepaald tegenover dat deel der minderheid waartoe ik behoor, een zoo groote loyauteit betracht door het aanhooren van wat de heer Tydeman noemde: „zaken van ondergeschikt belang", en hij meende, dat wij daardoor van de zijde van de meerderheid een bewijs van lankmoedigheid ontvangen.

Tegen die voorstelling wensch ik op te komen. Gij geeft geen bewijs van lankmoedigheid, gij meerderheid van de Kamer, tegenover onze minderheid, wanneer gij ons aanhoort, als wij vragen om maatregelen in het belang der arbeidende klasse.

Het is uw plicht aan te hooren wat wij in het belang van de arbeiders in dienst van het Rijk en in het belang van de arbeidersklasse in het algemeen hier in het midden brengen. Zoo goed als het ons recht is die rechten ter sprake te brengen, is het uw plicht, niet uw goedmoedigheid, welke u er toe brengen moet daarnaar te luisteren, en te onderzoeken wat er gerechtvaardigd zit in wat wij vorderen.

Wanneer de heer Tydeman spreekt van zaken van ondergeschikt belang, kom ik ook daartegen op. Voor aristocraten en voor hen die goed in de veeren zitten mogen dat zaken van ondergeschikt belang zijn. maar wanneer ter sprake komt de arbeidsduur, de loonregeling en andere arbeidstoestanden van hen die een karig loon verdienen, durf ik dat voor de daarbij betrokken personen noemen zaken van zeer groot belang.

Ik wensch daar bij te voegen, dat het evenmin van ons goedmoedigheid is tegenover de arbeiders, als wij hun belangen bepleiten; het is onze plicht, en evengoed als het de plicht is van de meerderheid ons aan te hooren, even zoo goed is het onze plicht op te komen voor hen, wier belangen te lang reeds verwaarloosd zijn door de wetgeving van Nederland.

Ik zal dan ook steeds opkomen tegen de voorstelling, dat door het aanhooren van hetgeen wij ten gunste van de arbeiders zeggen de Kamer in zekeren zin politieke barmhartigheid uitoefent tegenover ons en wat wij te zeggen hebben.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! Laat mij beginnen met te zeggen, dat ik, evenals de heer Tydeman, behoor tot die leden dezer Vergadering, die de uitgaven van dit geschut willen toestaan. De heer Tydeman heeft, naar mijn bescheiden meening, op juiste wijze aangetoond, dat het vraagstuk betreffende het snelvuurgeschut alleszins rijp is voor behandeling.

De heer **Smeenge**: Niet aangetoond!

De heer **Seret**: Ik meen dat de heer Tydeman dit heeft gedaan. Te recht heeft de heer Tydeman er op gewezen, dat reeds de vorige Regeering f 100 000 had toegestaan voor het nemen van een proef en daarop de vraag laten volgen: zou dat Kabinet den moed gehad hebben om, indien het vraagstuk rijp was ter beslissing, toch te besluiten tot de aanvraag van het benoodigde geld voor de aanschaffing van dit geschut niet over te gaan met het oog op den zoogenaamde wereldvrede?

Wij hebben op dit oogenblik het voorrecht nog een lid van het vorig Kabinet hier in ons midden te zien. Ik vertrouw dat dit lid, de heer Goeman Borgesius, wel de goedheid zal willen hebben ons van antwoord op die vraag te dienen.

Ik voor mij zeg niet, zooals de heer Staalman, dat hier wordt gepleegd een daad van roekeloosheid, maar daarentegen een daad van wijs beleid. Ik breng den Minister dan ook gaarne hulde, dat hij met deze aanvrage bij de Kamer is gekomen. Het getuigt van 's Ministers hoogen moed, om in de gegeven omstandigheden, nu er op oorlogsgebied zóóveel te doen valt, daartoe over te gaan.

De heer **de Klerk**: Hij was zeker van de meerderheid.

De heer **Seret**: Dat moet nog uitgemaakt worden.

Wel wil ik zeggen, dat wij meer dan een liberalen Minister van Oorlog gehad hebben nadat onder deskundigen de noodzakelijkheid van de verwapening vast stond, maar dat geen hunner deze zaak aandorst. Meer dan een hunner tot mij gezegd heeft: Seret, het staat met ons veldgeschut treurig geschapen. Dat kan zoo niet blijven.

En als ik dan zeide, dan moet gij de noodige gelden vragen om het te wijzigen of nieuw geschut aan te schaffen, dan kreeg ik ten antwoord: Jawel. maar de dubbeltjes!

Of men toen gedacht heeft, dat zullen wij maar liever op het hoofd van een clericaal Kabinet laten neerkomen, want dan zal bij de stembus uitkomen, dat de liberalen de menschen zijn die tegen geldverspilling waken en dat de clericalen zich aan dit euvel schuldig maken, is mogelijk, maar hieromtrent verklaringen afleggen, kan ik natuurlijk niet.

Het valt niet te loochenen dat het tegenwoordige veldgeschut verouderd en versleten is, dat zal moeten worden overgegaan hetzij tot wijziging, hetzij tot vernieuwing. Het zou toch onmenschelijk zijn onze troepen met minder waardig geschut den vijand te gemoet te laten treden.

Nu heeft de Minister in de schriftelijke bescheiden duidelijk aangetoond, dat wijziging in de gegeven omstandigheden zeer

onverstandig zou zijn geweest, omdat zulks ook veel geld zou hebben gekost en bovendien gebleken was, dat het tegenwoordige kanon niet zóó gewijzigd kon worden, dat het kon voldoen aan de hooge eischen, welke aan een snellader moeten worden gesteld.

Er bleef dus niet anders over dan over te gaan tot de aanschaffing van *nieuw* geschut.

Het voorgestelde geschut voldoet aan alle eischen, welke in den tegenwoordigen tijd aan snelvuurgeschut voor de bereden artillerie gesteld kunnen worden.

Ik zeg dit niet op eigen gezag, maar op gezag van mannen, die ten deze tot oordeelen volkomen bevoegd zijn, en voorts wijs ik op de omstandigheid, dat de commissie belast met het onderzoek en de beproeving van dit geschut en die daaromtrent rapport uitbracht, bestaat uit de uitnemendste deskundigen op artilleristisch gebied.

De heer Troelstra heeft ook gesproken van de loyauteit van de minderheid tegenover de meerderheid en betoogd dat die steeds noodzakelijk was. Dit is mij een woord uit het hart, Mijnheer de Voorzitter, en ik meen met vrijmoedigheid te kunnen zeggen, dat de rechterzijde, die zoolang minderheid is geweest, de loyauteit tegenover de linkerzijde altijd heeft betracht.

Ik tart de heeren der overzijde aan te toonen dat wij hierin ooit zijn te kort geschoten. *Ons* kan dus dat verwijt niet treffen. Maar wij zijn nooit overgegaan tot de bedreiging die de heer Troelstra zooeven uitte, dat, wanneer het weer mocht gebeuren, dat een wetsontwerp met overhaasting werd behandeld, hij en de zijnen obstructie te baat zouden nemen.

Ik ontken niet dat de behandeling van dit wetsontwerp ietwat overhaast is. Ook de jongste wijziging der Militiewet, ik geef dat den heer Troelstra toe, moest eenigszins overhaast worden behandeld ten gevolge van den termijn van 1 December. Maar ligt daarin nu een argument om de geheele zaak te verwerpen?

De heer Troelstra zeide, dat hij thans niet in staat is over de technische quaestie zijn oordeel uit te spreken. Dat begrijp ik volkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Geen onzer is daartoe in staat, maar wij zouden dit evenmin zijn als dit wetsontwerp een paar weken later aan de orde ware gesteld.

Men kan zich eenigermate van de zaak op de hoogte stellen, maar in het *fond* der *technische* quaestie ingaan, kan niemand onzer.

Ik heb dan ook den heer Troelstra en zijn geestverwanten allerminst willen kwetsen, toen ik zeide: ge komt er toch niet van op de hoogte.

Maar de *financieele* zijde kunnen wij wel beoordeelen en daarop komt het dan toch zeker niet in de *laatste* plaats aan.

Nij begrijp ik niet — de heer Troelstra zal misschien daaromtrent nader licht ontsteken — hoe die geachte afgevaardigde kan beweren dat die overhaaste behandeling weer aanleiding zou kunnen geven tot knoeierijen aan het Departement. Of die zaak door ons overhaast behandeld wordt of niet, kan, dunkt mij, daarp geen invloed uitoefenen.

De heer Troelstra schijnt alleen bevreesd te zijn voor knoeierijen door ambtenaren van het Departement, want hij liet er onmiddellijk opvolgen, dat hij daarbij geen oogenblik dacht aan den Minister, wijl diens integriteit boven elke verdenking stond.

De heer **Troelstra**: Ik heb ook niet getwijfeld aan de integriteit van de ambtenaren van het Departement.

De heer **Seret**: Maar u hebt toch gezegd, dat er meer kans bestond voor knoeierijen aan het Departement, wanneer de zaak hier zoo overhaast behandeld werd.

Nu nog een enkel woord tot den geachten afgevaardigde uit den Helder, den heer Staalman. Ik blijf tegenover den heer Staalman volhouden, dat de indiening van dit wetsontwerp niet zooals hij het noemde, is een daad van roekeloosheid, maar een daad van wijs beleid. De Minister doet hier wat zijn plicht is.

Voorts zeide de heer Staalman: gij moet van mij volstrekt niet verwachten, dat ik mijn land ongewapend zou willen laten en zoo maar in de hand van den vijand geven. Ik wil het gaarne gelooven, Mijnheer de Voorzitter, maar dit is bloot *theorie*, want gisterenavond heeft de heer Staalman nog geweigerd de middelen toe te staan welke de Minister vroeg om ons land niet ongewapend te laten.

Immers stemde hij toen tegen de Oorlogsbegrooting.

Het is o zoo gemakkelijk om hier over het niet ongewapend laten van zijn land met gloed en geestdrift te spreken en, gelijk meer in de Kamer gebeurt, aan te dringen op verbeteringen van allerlei aard, maar dan ten slotte te stemmen tegen de militaire begrootingen en het *odium* van vóór te stemmen te laden op den rug van anderen.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn een paar opmerkingen die ik wensch te maken naar aanleiding van hetgeen hier in het midden is gebracht door eenige van de leden die bezwaar gemaakt hebben tegen de behandeling van dit wetsontwerp en tegen den inhoud er van. Natuurlijk denk ik er niet aan mij te bemoeien met de vraag, of het voorstel, dat vóór ons ligt, volgens zijn mérites behoort te worden aangenomen. Ik ben geen deskundige, evenals meerderen in deze Kamer, en ik twijfel inderdaad of, indien de linkerzijde gisteren had kunnen slagen om een zoo groot deel der rechterzijde mede te krijgen, dat die behandeling zou zijn verdaagd tot Januari, in die 14 dagen het licht had kunnen opgaan, dat deze Kamer in staat had kunnen stellen met kennis van zaken te beslissen.

Maar ik kom op tegen twee dingen: in de eerste plaats tegen het odium, dat telkens op deze zijde van de Kamer wordt geworpen, wanneer de Regeering komt met voorstellen die noodzakelijk niet populair kunnen zijn. Het spreekt vanzelf dat, wanneer de Regeering morgen aan den dag komt met een voorstel om 2 millioen uit te geven voor de oprichting van volkssanatoria voor tuberculeuse patiënten, het geheele land zegt, ook al werd daarbij op de zotste wijze gespeeld met het geld, al werd ook op de grofste manier inbreuk gemaakt op de eerste principes van Staatsrecht: het is mooi! Wanneer daarentegen de Regeering komt vragen 7 millioen voor snelvuurkanonnen, dan denkt de heele wereld, evenals al de honderd leden van deze Kamer: wij wilden, dat wij dat geld in onzen zak konden houden. Maar nu doet men, wetend dat het wetsontwerp toch zal worden aangenomen, alsof in het wetsontwerp allerlei geheimen zijn, die zij, als zij maar meer tijd hadden gehad, voor den dag zouden gehaald hebben, hetgeen dan moet aantoonen hoe roekeloos men hier te werk gaat.

Wij hebben iets dergelijks gehad twee jaar geleden, toen de Minister van Binnenlandsche Zaken kwam met het ontwerp tot wijziging der Arbeidswet, en in het heele land gesproken werd van reactie, terwijl ieder die van de wet op de hoogte was, heel goed wist, dat datzelfde wetsontwerp al lang gewacht had op de bekrachtiging van liberale Ministers die de zaken van arbeid te bezorgen hadden, die echter niet den moed hadden om tegenover de publieke opinie den smaad op zich te nemen om een verstandigen maatregel, die door de omstandigheden geboden was, te nemen.

De heeren moeten goed begrijpen, dat dat natuurlijk voor een oogenblik wel indruk maakt, maar dat op den duur het volk toch heel goed zal kunnen begrijpen, dat er geen enkele Minister van Oorlog — zelfs niet een Minister van Oorlog, voortgekomen uit den kring van den heer Troelstra, want wie weet, hoe spoedig wij dien zullen hebben — het hart zal hebben, indien het althans een man van geweten is, om de troepen in het veld te laten staan met een artillerie die nergens naar lijkt. De heeren pleiten steeds voor een volksleger, zijn er dan in Zwitserland geen snelvuurkanonnen aangeschaft?

De heer **van Raalte**: Daar is men begonnen het eerste daartoe betrekkelijk wetsontwerp af te wijzen.

De heer **Talma**: Daaruit volgt niets, want het bezwaar gaat tegen deze uitgaaf, afgescheiden van de eigenlijke materie, de samenstelling van het kanon, want daarvan is de heer Troelstra, ondanks zijn technische adviseurs, even weinig op de hoogte als ik; zijn bezwaar geldt evenzeer tegen kanonnen die er geheel anders uitzien, waarbij de tijdbuis naar een ander geheim is ingericht dan naar dat van Krupp. Ik zou dus willen vragen, of er niet op zonderlinge wijze wordt gespeeld met het beroep op de publieke opinie.

Mr. Troelstra spreekt ook met grooten nadruk van het budgetrecht van de Kamer, dat geschonden zou worden. Het is toch eigenlijk wel wat grappig om een dergelijk argument te bezigen

aan het einde van de weken, waarin wij de begrooting hebben behandeld. De eenige, die eenigszins uitvoerig over de begrooting zelf heeft gesproken, was de heer Mees en deze achtte zich verplicht de welwillendheid van de Kamer in te roepen omdat hij buiten de orde zou gaan door eens over het budget te spreken. En nu van al de redevoeringen, die wij hebben aangehoord en die buiten het budget omgingen, wordt er bij deze gelegenheid gesproken over het budgetrecht van de Kamer als over een zaak die boven alles gaat. Ik zal dat budgetrecht der Kamer allerminst laag stellen, maar ik beweer, dat, wanneer menschen, die zeggen, dat dat recht boven alles gaat en die het zoo hoog stellen, dat recht alleen gebruiken als een argument om zaken, die hun niet bevallen op zijde te stellen, terwijl zij vergeten dat recht toe te passen, wanneer die toepassing meer dan ooit anders aan de orde zou zijn, dat beroep alles behalve mag worden geacht ernstig te zijn.

De heer Tydeman heeft er reeds op gewezen, dat deze Regeering het wetsontwerp 21 October heeft ingediend. Dat het eerst den 17den November in de afdeelingen onderzocht is, lag niet aan de Regeering, maar was een zaak van de Kamer. Het Voorloopig Verslag is 14 December uitgekomen en hoewel daarin allerlei wetenswaardigs voorkwam, ontbrak er en moest er toch in ontbreken een critiek op de inwendige waarde van de kanonnen. Hoeveel tijd zou er nu toch noodig zijn geweest om die te kunnen leveren? 't Bezwaar zat niet in den tijd, maar in de te behandelen stof.

Nu nog iets over hetgeen de heer Staalman heeft gezegd. Die geachte afgevaardigde heeft beweerd, dat de meerderheid bezig was de minderheid te terroriseeren. De heer Staalman schijnt tot die minderheid te behooren, maar *hij* wordt niet geterroriseerd, want hij heeft geen enkel argument ingebracht, dat niet even goed zes weken te voren gold en ook over zes weken denzelfden dienst zal kunnen doen.

De geachte afgevaardigde heeft gesproken over de beteekenis van de 7 millioen voor de financiën. Een dergelijke discussie kunnen wij elk oogenblik van het jaar, zelfs onvoorbereid, beginnen. De geachte afgevaardigde zegt, dat een uitgave van 7 millioen gaat boven onze draagkracht, maar hoe wil de heer Staalman dan denken aan een behoorlijke regeling van het lager onderwijs, aan een behoorlijke regeliug van de arbeiderspensionneering, wanneer een dergelijke uitgaaf, niet een jaarlijksche, maar een uitgaaf in eens van 7 millioen boven de draagkracht zou gaan van het Nederlandsche volk?

Wanneer het werkelijk waar is, dat wij een uitgaaf van 7 millioen om onze troepen behoorlijk te bewapenen, niet kunnen dragen, dan blijkt dat wij niet hebben de financieele draagkracht om ons zelfstandig volksbestaan te handhaven, en een dergelijk pessimisme omtrent onze geheele financieele positie zou er den heer Staalman toe moeten brengen — ik zeg niet zijn stem te geven aan de begrooting van Marine — maar ook bij andere zaken, die aan de orde komen, alleen te stemmen voor de hoogst noodige uitgaven en tegen ongeveer al onze begrootingen.

De heer Staalman heeft gezegd, dat hij wist, dat de meerderheid van ons anti-revolutionnaire volk deze uitgaaf sterk zou afkeuren en zou zeggen: neen, zoolang al die andere nooden niet uit den weg geruimd zijn geen geld voor snelvuurkanonnen. Ik weet niet, uit welke bron de heer Staalman het anti-revolutionnaire volk kent; ik weet absoluut niet op welken grond hij durft zeggen, dat de meerderheid van het anti-revolutionnaire volk zijn opvatting deelt, maar ik zou zeggen, dat als dat waar is, het een bewijs zou zijn hoe het anti-revolutionnaire volk afgedwaald is van zijn beste tradities. Maar wanneer dit dan zou blijken, en wij die anti-revolutionnair zijn, zouden blijken in de minderheid te zijn en het anti-revolutionnaire volk ons naar huis zou zenden, dan zullen wij zeggen: „wij hebben u, anti-revolutionnair volk, niet gekend in uw opgejaagde hartstochten, waardoor uw oordeel verduisterd is, en gij verloochent wat gij tot nu toe hebt beleden; maar wij hebben gehandeld, kennende uw beste tradities en de beginselen waardoor gij u als anti-revolutionnair volk had behooren te laten leiden."

De heer **de Ram**: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens over dit wetsontwerp gestemd gaat worden, wenschen enkele mijner politieke vrienden en ik door eene korte verklaring onze stem te motiveeren.

Evengoed als de Minister voor zich overtuigd is van de wenschelijkheid van snelvuurgeschut in het belang van 's lands defensie, even zoozeer zijn wij overtuigd, dat ook in militaire uitgaven allereerst diende beoordeeld te worden de financieele draagkracht der natie.

Terwijl nu nog in begin van uitvoering is een zoo dure wet als de Militiewet 1901, terwijl wij slechts bij benadering weten, wat de kosten voor invoering der landweerorganisatie zullen zijn, doch die zeer waarschijnlijk zullen overtreffen de daarvoor geraamde millioenen, daar hadden wij, alvorens door dit wetsontwerp een nieuwen last van 7 millioen op de natie te leggen, eerst gewenscht te weten, hoeveel de Militiewet in werkelijkheid van 's Rijks financiën zal vorderen.

Ook het feit, dat tusschen begin en einde der nieuwe bewapening een tijdperk van 5 jaren liggen zal, in welk tijdperk wellicht reeds verouderd is het systeem, dat thans wordt gekozen, maakt voor ons dit wetsontwerp niet aannemelijker.

Met verschillende sprekers, die mij voorafgingen, betreuren wij ten zeerste de overhaasting, waarmede een gewichtig wetsontwerp als dit thans wordt afgedaan.

Om al deze redenen kunnen enkelen mijner partijgenooten en ik — hoezeer wij ook dezen Minister waardeeren — aan dit wetsontwerp onze goedkeuring niet hechten.

De heer **Nolting**: Nog enkele dagen scheiden ons van het feest, waarop luide zal weerklinken het „Vrede op aarde". En enkele dagen vóór dat feest zal hier in deze Kamer een beslissing vallen, strekkende om groote uitgaven te doen voor „Oorlog"!

Maar hiertegen is opgekomen van de zijde van den heer Tydeman en wat geantwoord is door den heer Helsdingen, daarmede kan ik volkomen instemmen. Ik hoop, dat op dit oogenblik zij die den naam hebben van te zijn arbeiders-afgevaardigden, hun stem niet zullen geven aan deze groote uitgaven, terwijl wij overtuigd zijn, dat hier in den lande door duizenden honger wordt geleden en terwijl zelfs een groot deel van de ambtenaren, in dienst van het Rijk, wachten moeten op de toekomst voor verbetering van hun positie; die positie moet verbeterd worden, alvorens deze uitgaven te doen voor Oorlog.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog*: Mijnheer de Voorzitter! Ten volle overtuigd van het groote belang van het wetsontwerp, dat op dit oogenblik door de Kamer wordt behandeld, gevoel ik mij in de allereerste plaats verplicht de opmerking te maken, dat de quaestie van invoering van snelvuurgeschut toch inderdaad geen nieuwe zaak is. Zooals de heer Tydeman heeft opgemerkt, werden reeds in 1900 onder de vorige Regeering de eerste gelden aangevraagd om proeven te nemen, in verband met de omstandigheid dat ons tegenwoordig veldgeschut niet meer aan de eischen des tijds voldeed en vervanging noodzakelijk zou zijn. Hieruit volgt al dadelijk dat, al werd dit wetsontwerp eerst den 21sten October ll. ingediend, dit toch voor niemand een verrassing kon zijn. Dit te meer niet, waar ook reeds in de Troonrede van 1901 is gezegd, dat aanschaffing van snelvuurgeschut noodzakelijk zou zijn, en in de laatste Troonrede de indiening van het wetsontwerp werd aangekondigd.

Wanneer de heer Staalman zegt dat het van de Regeering volkomen inconsequent is gelden voor snelvuurkanonnen aan te vragen, nu de Minister van Binnenlandsche Zaken onlangs zou gezegd hebben, dat de verzekering van werklieden tegen invaliditeit en ouderdom niet kan geschieden, omdat daarvoor thans geen geld is, dan is mijn antwoord daarop, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken iets dergelijks niet gezegd heeft, maar wèl dat de zaak nog niet in het stadium was, om bij de Kamer ingediend te worden, daar er nog allerlei berekeningen moesten plaats hebben. Bedrieg ik mij niet, dan heeft die Minister er nog bijgevoegd dat het wetsontwerp toch nog zóó tijdig de Kamer zou bereiken, dat behandeling er van in deze Regeeringsperiode mogelijk zou wezen.

Overigens staan deze zaken mijns inziens geheel afgescheiden

van elkander. Wat toch is het geval? Wij hebben nu eenmaal een leger; het moge dan geen volksleger zijn, niettemin is het samengesteld uit zonen van ons volk, uit zonen van den ganschen kring van onze natie. En wanneer men een dergelijk leger heeft, dan gaat het niet aan het eventueel ten strijde te voeren, zonder dat het voorzien is van wapenen, die door den tijd gevorderd worden.

De Kamer heeft in 1895 op voorstel van de toenmalige Regeering, te recht niet geschroomd om gelden voor nieuwe geweren toe te staan.

Wanneer men zou zeggen dat zij dit gedaan heeft omdat die geweren den waarborg gaven van in alle opzichten uitstekend te zijn, dan antwoord ik, dat men in 1895 inderdaad een goed geweer verkreeg, zoodat het zeer onwaarschijnlijk was dat ten gevolge van ingrijpende verbeteringen nieuwe verwapening spoedig noodzakelijk zou worden. Hetzelfde is echter het geval met het thans voorgestelde kanon.

De heer **van Kol**: In Duitschland dringt men nu al weer aan op verbetering van het geweer.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* In Duitschland heeft men een ander kaliber; daarin kan de reden gelegen zijn dat men tot verandering van het geweer zal overgaan.

Hoe het zij, de Kamer heeft in 1895 de gelden voor het nieuwe geweer toegestaan, en heeft m. i. zoodoende gedaan wat niet alleen billijk, maar ook noodzakelijk was. Evenzoo staan wij nu voor het vraagstuk van verwapeniug van onze bereden artillerie.

Wat betreft de indiening van dit wetsontwerp had ik gaarne gezien dat het, indien dit mogelijk geweest ware, eerder de Kamer bereikt had. Ik had mij echter niettemin met de hoop gevleid dat, waar het wetsontwerp 21 October bij de Kamer is ingekomen, ik vroeger dan thans in de gelegenheid zou geweest zijn de Memorie van Beantwoording iu te dienen.

De heer Tydeman heeft, als voorzitter der Commissie van Rapporteurs, daarop gewezen, ik zal er dus niet verder over spreken, maar wensch alleen te constateeren, dat, toen ik het wetsontwerp inzond, ik er geen oogenblik aan dacht, dat de zaken zoo zouden loopen als zij geloopen zijn, en dat er zoo weinig tijd zou liggen tusschen de indiening van de Memorie van Antwoord en de behandeling van het ontwerp. Over de behandeling in deze Kamer zal ik natuurlijk niets zeggen, daarover is door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs en anderen reeds genoeg gesproken.

De uitspraak dat de behandeling nu zou geschieden, heb ik echter met het oog op de zaak met waardeering vernomen, want werkelijk, wanneer de bestelling niet op zoodanig tijdstip geschiedt dat de oefenings-batterij tijdig in den aanstaanden zomer opgeleverd wordt, en dus omtrent de nog hangende vraagpunten vóór den 1sten November 1904 een beslissing kan zijn genomen, dan kunnen de groote leveringen in 1905 en 1906 niet plaats hebben. Een groote verschuiving der opleveringstermijnen en daardoor groote vertraging in de verwapening zouden daarvan het gevolg zijn.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam III zegt, dat hij de overhaaste behandeling betreurt, omdat daardoor niet alleen de behandeling van de zaak wordt geschaadt, maar ook de aanschaffing aan de scherpe contrôle van de Kamer ontsnapt. De geachte afgevaardigde is zoo goed geweest te zeggen dat hij de integriteit van den Minister boven twijfel acht, maar hij heeft er aan toegevoegd, dat hij datzelfde niet kan zeggen van de ambtenaren.

Ik ben er den geachten afgevaardigde uit Gorinchem dankbaar voor dat hij tegen dit laatste is opgekomen. Ik hoop dat de heer Troelstra daarin aanleiding zal vinden om ten deze een nadere verklaring van zijn bedoeling af te leggeu. Bij mij bestaat de overtuiging dat er omtrent de integriteit vau de ambtenaren, bij het sluiten van het contract betrokken, geen twijfel kan bestaan. Bij mij is die twijfel niet gerezen; ik stel die ambtenaren op hetzelfde standpunt als waarop de geachte afgevaardigde mij wel heeft willen plaatsen.

Nu de zaak zelf.

De vraag is gesteld of thans het oogenblik gekomen is om tot de verwapening over te gaan. De geachte afgevaardige uit Meppel heeft hier o. a. op gewezen en gezegd: Duitschland, dat voor enkele jaren, het was in 1896, het snelvuurgeschut invoerde, is nu reeds genoodzaakt het eenigszins te wijzigen. Niet „eenigszins", Mijnheer de Voorzitter, maar Duitschland is genoodzaakt zijn geschutstelsel belangrijk te veranderen. Dit bewijst echter geenszins, dat thans het tijdstip voor de verwapening onzer bereden artillerie niet goed zou gekozen zijn, nu sedert 1896 het snelvuurkanon zooveel is verbeterd.

Men heeft ook gezegd, dat wij al zoo dikwijls onze bewapening veranderd hebben maar, mij dunkt, dat daar nog al tamelijk lange tijdperken tusschen hebben gelegen.

Ik kan zelfs teruggaan tot het jaar 1823, toen het zoogenaamde zware veldgeschut werd ingevoerd; zijnde dit gladde vuurmonden. Daarna deed zich in verschillende landen een streven gevoelen naar lichter geschut, dus met grooter bewegelijkheid.

In 1848 zijn wij dientengevolge van het zware geschut overgegaan tot het lichter veldgeschut, ook bestaande uit gladde vuurmonden.

Daarna is in 1859 iu den Fransch-Oostenrijkschen oorlog voor het eerst het getrokken geschut te velde gebezigd, bestaande uit getrokken voorlaadvuurmonden en de invoering daarvan is de aanleiding geweest dat men is gaan streven naar kanonnen met nog juister schot en grooter uitwerking.

Niet in eenmaal heeft men een zoodanigen vuurmond verkregen en ook wij hebben overgangsvuurmonden gehad, doch langzamerhand en na vele proeven is men gekomen tot het langwerpig projectiel, dat, terwijl alle ruimte daaromheen werd afgesloten, als het ware door de ziel van den vuurmond heengeperst werd, evenals zulks met den geweerkogel in het geweer geschiedt. In deze richting heeft men gezocht en gewerkt en ten slotte een getrokken kanon gekregen, dat als zoodanig aan alle eischen voldeed.

Dit was het stalen kanon dat iu 1878, dus 25 jaren geleden, bij ons is ingevoerd en destijds het beste was dat bestond.

Sedert eenige jaren is daarop gestreefd naar een inrichting waardoor de vuursnelheid sterk kon worden verhoogd en tevens het ballistisch vermogen kon worden opgevoerd.

Ook hierbij werd niet op eens bereikt wat voor een deugdelijk snelvuurkanon noodig is, en zoo was o. a. in 1896 het snelvuurkanon nog niet tot zijn tegenwoordige volmaaktheid gekomen. Een voorname eisch was, dat de inrichting der affuit zoodanig zou zijn, dat deze bij het schot stil stond. Dit is niet het geval bij het destijds bestaande snelvuurgeschut, maar is eerst verkregen door het Rohrrücklaufsysteem.

Daardoor hebben wij nu een type gekregen, dat aan alle aan een snelvuurkanon te stellen eischen voldoet, terwijl de omstandigheid, dat men in meerdere Rijken van Europa — waar dezelfde proeven hebben plaats gehad en dezelfde snelvuurstelsels onderling zijn vergeleken — tot dezelfde conclusie is gekomeu, voor mij een waarborg is, dat ook hier de juiste keuze is gedaan en het oogenblik om tot de verwapening over gaan, goed is gekozen.

Den geachten afgevaardigde uit Tiel ben ik erkentelijk voor den steun, dien hij mij heeft verleend en de instemming, die hij heeft betuigd met dit voorstel. De geachte afgevaardigde heeft mij echter een vraag gedaan ten opzichte van den aanmaak der tijdschokbuizen, n.l. hoe het met dien aanmaak zal gaan in tijd van oorlog, en of wij niet het recht zouden hebben om die onmisbare voorwerpen zelf te maken.

Ik kan den geachten afgevaardigde mededeelen, dat wij dit recht vanzelf verkrijgen door de bestelling. Er zal aan de officieren die met de keuring belast zijn, gelegenheid worden gegeven om zich geheel op de hoogte te stellen van de fabricage, zoodat de aanmaak ook in onze eigen werkplaatsen zal kunnen geschieden.

Waar echter het bezit van goede buizen van zoo overwegend belang is, daar is het voor dit geval wenschelijk voorgekomen om de eerste aanschaffing bij de fabriek te doen.

Ik zal nu niet veel meer behoeven aan te voeren om de noodzakelijkheid van een verwapening aan te toonen, waar dit reeds in de Memorie van Antwoord zoo uitvoerig is geschied.

De opmerking van den heer Smeenge, met betrekking tot Duitschland, heb ik reeds beantwoord. Maar ik wensch toch nog een enkel woord te zeggen tot hen die zich op het standpunt

plaatsen, zooals de heer de Ram en anderen, dat het oogenblik voor de aanschaffing daarom niet goed is gekozen, omdat er nog zooveel andere uitgaven voor de defensie zijn te doen en o. a. de uitvoering van de militiewet nog zooveel geld zal vorderen. Als dit echter de reden moet zijn voor uitstel, dan geloof ik dat het een uitstel zou zijn voor goed. Ik zie het oogenblik niet komen dat in algemeenen zin de uitgaven voor Oorlog zullen dalen, eer het tegendeel.

En waarom gaat het nu eigenlijk? Hierom, dat terwijl men nu in het leger de zonen van het volk heeft ingedeeld, men toch zeker niet zal wenschen, dat die zonen zullen strijden zonder een behoorlijke bewapening. Ik kan dan ook niet denken dat de heer de Ram om de straks genoemde reden zijn stem aan het ontwerp zal onthouden, aangezien dit een argument zou zijn dat men evengoed zou kunnen omzetten in een ander motief, nl. dat men het nieuwe geschut niet wil, niet alleen nu niet, maar ook later niet, en dat heeft de geachte afgevaardigde toch zeker niet bedoeld.

Ook kan men zich niet tegen de zaak verklaren, omdat wellicht de behandeling wat snel is gegaan. Want de zaak is nu volkomen rijp voor een beslissing; vervanging van ons veldgeschut is dringend noodig, en ik kan mij niet voorstellen, dat de leden die zulke bedenkingen hebben niet zouden zijn te overtuigen van de groote belangen, die hier op het spel staan en die niet alleen het leger raken, maar ook een ieder die bij dat leger moet dienen.

Ik hoop dus dat er ook onder hen nog zullen zijn, die hun stem aan dit wetsontwerp zullen kunnen geven.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een opmerking aan het adres van den Minister, wien ik de vraag heb gesteld, waarom hij zoo laat tot de indiening van dit wetsontwerp is overgegaan, namelijk eerst den 21 October. Op die vraag heb ik geen antwoord ontvangen, en ik zou er zeer prijs op stellen, dit alsnog te bekomen. Wanneer er leden zijn, onder anderen de heer Tydeman, die er op wijzen, dat het Voorloopig Verslag zoo laat is gereed geweest, dan is dit zeer goed te begrijpen. Dat is een gevolg van de indiening van het wetsontwerp in een tijd, dat de Kamer met werkzaamheden voor de Indische en andere begrootingen overladen is, en waarin niet zoo spoedig deze zaak in de afdeelingen kon worden behandeld, als anders misschien het geval had kunnen zijn. Trouwens, ten gevolge van deze werkzaamheden waren de afdeelingen slecht bezocht, wat echter niet bevorderlijk is aan een grondige bespreking. De leden hadden op dat oogenblik andere zaken te bestudeeren.

Toen de heer Tydeman den 19den December jl. hier sprak, luidde volgens de *Handelingen* zijn inleiding aldus:

„Mijnheer de Voorzitter! Hoe gaarne ik ook gewild zou hebben mij door de stukken, die op de legerzaken betrekking hebben, heen te werken, ik moet erkennen, en wil daarmede aanvangen, dat mij dat een onmogelijkheid is geweest. Voor drie dagen hebben wij, te midden van de drukke Kamerzittingen, van den Minister van Oorlog de Memorie van Antwoord gekregen," enz. De heer Tydeman zelf heeft dus moeten mededeelen, dat hij door de verbazende drukte niet in staat is geweest zich heen te werken door de stukken van de Staatsbegrooting. Maar dan moest ook de heer Tydeman meer gevoelen voor de bezwaren van vele kamerleden, om thans tot de behandeling van dit voorstel over te gaan.

De heer Tydeman sprak ook over wat hij en anderen hebben genoemd mijn „bedreiging". Ik zou dat liever noemen mijn „waarschuwing". Een bedreiging onderstelt pressie om iets onrechtvaardigs te verkrijgen, iets aanvallends, doch dit was niet de bedoeling mijner woorden. Ik heb slechts willen waarschuwen, dat men niet te vaak moet drijven tot overhaaste behandeling van ontwerpen, waarvan men weet, dat zij bij een deel van de Kamer grooten tegenstand opwekken, en alle leden hebben erkend, dat deze behandeling overhaast is. Als ik dan ook behoorde tot de vrienden en medestanders van dezen Minister, dan zou ik juist van die overhaaste behandeling hem een grief maken: dan zou ik zeggen: gij weet, hoe impopulair uitgaven voor militaire doeleinden zijn, waarom zorgt gij nu zelf niet, dat althans de behandeling daarvan op een wijze plaats vindt, dat men daarop met geen enkelen schijn van recht aanmerking kan maken?

De heer Tydeman heeft gesproken over de grootmoedigheid van de leden dezer Kamer ten opzichte van ons. Het woord, daartegen door mijn vriend Helsdingen gesproken, is zóó kernachtig en welsprekend geweest, dat ik niets anders heb te doen dan mij daarbij volkomen aan te sluiten.

De heer van Vlijmen heeft trachten aan te toonen, dat wij wel in de gelegenheid zijn geweest om ons goed op de hoogte te stellen, maar de heer van Vlijmen heeft zelf geklaagd over de overhaaste behandeling. Die gelegenheid zou dan bestaan hebben op de tentoonstelling te Dusseldorff, waar kanonnen te zien zijn geweest. Mijnheer de Voorzitter! Het traktement van leden dezer Kamer is nog niet van dien aard om, als men uit zich zelf niet over de noodige middelen beschikt, zomerreisjes naar de tentoonstelling te Dusseldorff te maken en ik betwijfel dan ook, of de leden der Kamer studiën in de practijk te Dusseldorff hebben gemaakt. Wij wisten toen trouwens nog niet, welke voorstellen wij van de Regeering zouden krijgen en op welk geschut de keuze zou vallen, zoodat wij er toen onmogelijk studie van konden maken.

Wat de proeven, hier in het land genomen, betreft, daarvan worden rapporten gemaakt; maar ik betwijfel of veel leden der Kamer zelfs den tijd hebben gehad om de rapporten die ter visie hebben gelegen te bestudeeren. De bezwaren die door mij en anderen tegen de behandeling zijn ingebracht, zijn dus niet weerlegd.

De heer Seret en de Minister hebben een opmerking gemaakt naar aanleiding van mijn bewering, dat een overhaaste behandeling als deze de mogelijkheid van knoeierijen in de hand werkt. Ik heb er prijs op gesteld te zorgen, dat men uit mijn woorden met geen mogelijkheid kan afleiden, dat ik de integriteit van de ambtenaren aan 's Ministers Departement zou verdenken: maar wij weten toch allen dat nauwlettend toezicht noodzakelijk is. De Minister van Oorlog heeft pas een ervaring aan zijn Departement opgedaan, ook met bestellingen en leverantiën, die hem de overtuiging zal schenken, dat nauwlettend toezicht van hen op wie de verantwoordelijk rust, noodzakelijk is.

Ik heb niet de minste reden een van de tegenwoordige ambtenaren van het Departement van de mogelijkheid van knoeierij te verdenken, doch wij moeten ons vertrouwen niet stellen in menschen, maar zorgen, dat het systeem van dien aard is, dat minder solide elementen onder het personeel door nauwlettend toezicht en serieuse behandeling van zaken in de onmogelijkheid zijn, knoeierij te plegen.

De ervaring in andere landen heeft wel bewezen, dat juist bij groote leverantiën de mogelijkheid voor knoeierijen open staat. Het eenige wat wij daartegen kunnen doen is te zorgen, dat deze zaken in de Kamer met kennis van zaken en scherpen blik worden nagegaan. Wanneer zaken als deze zoo vlug worden behandeld, weet men dat het niet gebeurt en daarom acht ik deze soort van behandelen principieel verkeerd en niet te verantwoorden.

De heer Talma heeft betwijfeld of, wanneer de behandeling van het ontwerp tot Januari was uitgesteld, wij in die 14 dagen meer licht hadden kunnen krijgen. Dit is geen zaak van een paar weken, dit geef ik toe: doch wat beteekent dit tegen mijn grief, dat wij zoo vlug deze zaak hebben moeten behandelen? De Minister had eerder dan 21 October dit wetsontwerp moeten indienen en als het niet mogelijk was geweest, dan geen voorloopige contracten moeten sluiten, waardoor wij verplicht waren, de zaak uiterlijk begin Januari af te doen. Door die voorloopige contracten was de Kamer gebonden en beperkt in de gelegenheid om de zaak grondig te behandelen.

De heeren zeggen: heelemaal niet; de Kamer is volkomen vrij; maar als de Minister zegt: als gij dit niet doet, vervallen de contracten, dan oefent dit zoo grooten invloed uit, dat de meerderheid besluit, onvoorbereid tot de behandeling van de zaak over te gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Als dat de reden niet is, als wij volkomen vrij zijn om de zaak te behandelen wanneer wij willen, waarom heeft men dan, niettegenstaande den tegenstand van velen, die zeiden de zaak nog niet bestudeerd te kunnen hebben, toch de behandeling doorgedreven?

Dit zou dan onverdedigbaar zijn, daarvoor zou dan geen grond zijn, dan alleen om het ontwerp er door te jagen.

De heer de **Savornin Lohman**: Omdat uitstel een nadeel voor het land is.

De heer **Troelstra**: Waarom is uitstel een nadeel voor het land?

Omdat er voorloopige contracten gesloten zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Er is een oogenblik in deze discussie geweest, dat ik niet spoedig zal vergeten. Dat was het oogenblik, toen de heer Nolting sprak en begon met te herinneren aan het aanstaande Kerstfeest. Er ging toen een algemeen gelach op in deze Kamer. Niet zoozeer aan de linkerzijde, daar was het nog het minst; maar speciaal aan de rechterzijde.

Voor mij is dat een merkwaardig oogenblik geweest.

Wij hebben hier gehoord van den heer Talma, dat, wanneer de anti-revolutionnaire partij niet zou medewerken aan de totstandkoming van dit wetsontwerp, zij daarmede haar beste tradities zou verloochenen.

Ik heb ook een religieus element in mijn opvoeding gehad, al was het dan geen dogmatisch element, en waarschijnlijk ten gevolge daarvan had ik tot vóór zekeren tijd een opvatting van het Christendom, waardoor dit bij mij hoogstond. Het Kerstfeest sprak tot mijn — laat ik het maar zeggen — anti-militaristische gevoelens.

Nu lachen de heeren weer. Zij lachen steeds om al wat voor hen, die buiten de engere kringen der Kerk en der belijdenis staan, aantrekkelijk is in het Christendom!

Het woord „vrede op aarde" had dus ook voor mij een heerlijke beteekenis; maar wij hebben een paar jaren geleden van den heer Talma de „exegese" van dit woord kunnen hooren; wij hebben toen gehoord dat het niets te maken heeft met het ophouden van den volkerenstrijd. Van den klassenstrijd willen de heeren niets weten; maar de volkerenstrijd schijnt met het Evangelie van Jezus uitstekend vereenigbaar te zijn.

Ik moet mij bij die opvatting neerleggen, maar of zij bevorderlijk is voor het Christendom is een andere vraag. In de gemoederen der menschen is nu eenmaal een sterke drang naar vrede, een zucht naar een goede verstandhouding onder individuen en volkeren. Ik meen, dat dit een algemeen menschelijke eigenschap is.

Tot nog toe sprak tot velen onzer het Kerstfeest — het schoonste feest van het Christendom — tot dat gevoel; maar wij hooren nu van de heeren Christenen, dat het daarmede niets te maken heeft, en wanneer hier iemand optreedt te goeder trouw, zooals de heer Nolting, en hij komt met een herinnering aan wat hij in zijn jeugd heeft gehoord en gevoeld en hij stelt het Kerstfeest tegenover hetgeen hier wordt besproken, dan komen de Christenen, Katholieken en anti-revolutionnairen, en lachen hem uit.

Wij zullen dit onthouden. Ik gevoelde mij echter op dat oogenblik als kreeg ik een koud bad over mijn lijf.

De beste tradities van de anti-revolutionnaire partij bestaan niet hierin, dat men militaire uitgaven zoo noodig achterstelt bij uitgaven voor sociale belangen, maar hierin, dat men steeds gereed is met de Regeering mede te gaan als zij zegt: er moet geld voor nieuwe kanonnen zijn.

Ik gun de heeren deze beste tradities.

De heer Talma houdt er soms een sceptische manier van spreken op na; dit kwam vooral uit toen hij sprak over het impopulaire van militaire uitgaven. Zoowel hij als de heer Seret prijzen het in den Minister, dat hij den „hoogen moed" had, die uitgaven voor te stellen, niettegenstaande ze impopulair zijn. De heer Talma sprak zelfs met zekere geringschatting over het publiek, dat het heel goed zou vinden, wanneer 2 millioen werd gegeven voor sanatoria voor teringlijders.

Neen, daarop zou geen aanmerking gemaakt zijn door de groote massa, maar wel door de heeren aan de rechterzijde, die vóór enkele dagen reeds morrelden tegen de wijze, waarop de Minister van Binnenlandsche Zaken de tering voorloopig wilde bestrijden.

Begrijpt de heer Talma het volk wel in zijn edelste gevoelens, waar hij met zulk een geringschatting de opvattingen van het publiek in die twee dingen, sanatoria en veldgeschut, tegen elkander stelt?

Men stelle zich niet voor, dat de tegenstand van het publiek tegen militaire uitgaven alleen voortspruit uit de zucht, om de dubbeltjes in den zak te houden, want de sanatoria en de sociale voorzieningen kosten toch ook veel geld. De tegenstand richt zich tegen het doel en de urgentie der uitgaven.

Wanneer de heer Talma dan ook verband wil houden met het beste sentiment in ons volk, dan moet hij niet zoo minachtend spreken over dien tegenstand; dan begrijpt hij, dat er in ons volk afkeer van dergelijke uitgaven bestaat. En als de heer Talma zegt, dat daarvan niets aan is, dan zeg ik, op grond van mijn kennis van het volk, dat ik hiervan niet zulk een laag idee heb.

In het begin zeide ik, dat ik mij niet wenschte te begeven in de merites der zaak zelf en ik zal daaraan getrouw blijven. Ik wensch echter nog over een zaak van algemeen belang het woord te voeren.

Het sterkste argument, dat de heeren ten slotte aanvoeren, is, dat wij onze manschappen toch goed moeten wapenen.

Ik zou echter wel eens willen vragen, welke overwegingen gewoonlijk gelden bij beoordeeling van de vraag, of wij uitgaven, die gevraagd worden, zullen toestaan.

In de eerste plaats: het belang van de zaak zelf in het algemeen en dan wil ik gaarne toestemmen, dat van den kant van hen, die meenen dat ons land met militaire middelen verdedigd kan en dus moet worden, deze vraag toestemmend kan worden beantwoord.

In de tweede plaats echter vraagt men gewoonlijk ook naar de urgentie der voorgestelde uitgave.

Ook de heer Staalman heeft over die urgentie een woord gesproken.

Wat is nu het urgente van deze uitgave? Ik stem toe; wanneer eenigszins kon worden verwacht, dat wij in den eerstvolgenden tijd in een oorlog zouden worden gewikkeld, wanneer zóó was de algemeene toestand in Europa, dat dan de urgentie van een uitgave als deze boven allen twijfel verheven was. Maar zóó is de politieke toestand in Europa volstrekt niet. En dat weten wij toch ook wel, waar de dagbladen ons dag aan dag op de hoogte houden van wolkjes die aan den politieken hemel verschijnen, dat het vaststaat, dat zoo'n oorlog niet zoo maar op een goeden dag uit de lucht komt vallen, dat die door allerlei omstandigheden wordt voorbereid. En daarom meen ik, dat het vrijwel vaststaat, dat de urgentie van dezen maatregel in elk geval alles behalve bewezen is. Integendeel, dan zijn er andere maatregelen, die alle dagen urgent zijn, waarvoor men nog altijd rapporten en berekeningen laat opmaken, bijv. het pensioen der onde arbeiders, die tegenwoordig voor een groot gedeelte tot den bedelstaf vervallen. Daarvan staat de urgentie vast, maar daarvoor heeft men wel tijd, en dat is toch veel urgenter dan de bewapening voor het eventueele geval, dat wij misschien eens in een oorlog zullen worden gewikkeld.

Om die reden meen ik, dat de heeren niet kunnen volstaan met te spreken van onze „landskinderen" en de „zonen des volks," twee woorden die ik gaarne altijd tusschen aanhalingsteekens zou willen plaatsen. Als men de heeren zoo hoort spreken, zou men denken, dat zij zoo bezorgd zijn voor die landskinderen, die zonen des volks; daar houden zij zooveel van en daarom willen zij hun goede geweren en snelvuurkanonnen geven. Maar als gij, mijne heeren, werkelijk zooveel van die landskinderen, die zonen des volks houdt, stuurt ze dan niet naar de grenzen, dat is nog veel beter. En als gij zooveel van hen houdt, denkt dan ook eens een beetje aan de „landsouders", aan de „ouders des volks," de ouden van dagen. Maar die laat gij aan hun lot over, die laat gij in honger en ellende ondergaan, terwijl gij voor de chimère, dat er wel eens een oorlog zou kunnen komen, zegt: daarvoor moeten wij die landskinderen kanonnen en geweren geven.

Ik geloof dus niet, dat de heeren er in geslaagd zijn om de groote bezwaren, tegen dit wetsontwerp ingebracht, te weerleggen.

Den heer Talma moet ik ten slotte een opmerking maken van staatsrechtelijken aard. Ik heb heel veel respect voor de bekwaamheden van den heer Talma, maar of hij van het staatsrecht eigenlijk wel veel studie heeft gemaakt, op die vraag zou ik, na wat ik straks heb gehoord, niet gaarne een bevestigend antwoord geven. Hij heeft vrij zonderlinge beschouwingen geleverd over de toepassing van het budgetrecht dezer Kamer. Hij zeide: wanneer gij wilt spreken over het budgetrecht dezer Kamer, maak er dan ook gebruik van; wij zijn immers met de be-

grooting bezig, en ik heb er slechts één redevoering over gehoord, dat was die van den heer Mees. Wat verstaat de heer Talma eigenlijk onder het gebruik van het budgetrecht? Dat men een *speech* over de begrooting houdt? Wat is de bespreking van de vraag, of hetgeen door de Regeering in een bijzonder geval wordt voorgesteld, zal worden toegestaan, anders dan de toepassing van het budgetrecht? En wanneer hier wordt gevraagd 7 millioen en wij zijn het er allen roerend over eens, dat wij niet den tijd hebben gehad om in alle opzichten de wenschelijkheid en noodzakelijkheid van die uitgave goed na te gaan, dan worden wij daardoor beperkt in het gebruik van ons budgetrecht. De heer Talma heeft gezegd, dat hij deze bewering erg grappig vond. Welnu, het goede humeur van dien geachten afgevaardigde blijkt daaruit, maar er is toch werkelijk niets grappigs in, behalve misschien dit, dat er een lid in deze Kamer is, die met zoo totaal gebrek aan kennis van een zaak zich daarover zulke grappen veroorlooft.

Ten slotte is er door een van de heeren verwezen naar Zwitserland en gezegd: als er een volksleger is, dan zullen er ook wapens moeten zijn. Er werd toen geantwoord: begin dan eens met het inrichten van een volksleger. Ik zou daaraan willen toevoegen: zoolang gij tot het verkrijgen van een volksleger niet wilt medewerken, hebt gij niet het recht, u op een dergelijk leger te beroepen. De vraag, of ons land verdedigbaar is, is geen politieke, maar een technische vraag.

Men kan vrij-anti-revolutionnair of Roomsch-Katholiek zijn, men kan volbloed Regeeringsman wezen en toch op technische gronden de verdedigbaarheid van ons land onmogelijk achten; men kan sociaal-democraat zijn en tegen alle militaire uitgaven, maar toch op technische gronden van oordeel zijn, dat ons land zou zijn te verdedigen. Dit is dus nog meer dan de godsdienst een „private zaak". Als ik spreek over de vraag, of ons land verdedigbaar is, spreek ik dus niet als sociaal-democraat, maar uit ik geheel mijn persoonlijke meening. Er zullen onder alle partijen in deze Kamer wel leden zijn — de heer Kerdijk zeide het in 1894 nog zoo duidelijk — dat ons land ten slotte toch niet verdedigbaar is, en indien men die meening is toegedaan, is er te meer reden om te zeggen: waar er zooveel geld noodig is voor sociale doeleinden, welke wel te bereiken zijn, daar moeten die uitgaven in de eerste plaats worden toegestaan; wat militaire uitgaven betreft, deze komen in elk geval eerst in tweede instantie.

De heer **Smeenge**: Een enkel woord slechts naar aanleiding van een paar opmerkingen, gemaakt door een tweetal sprekers, die op mij zijn gevolgd. De grond van mijn betoog was, dat de tijd te kort is geweest om met ernst deze zaak te bekijken en om andere deskundigen dan natuurlijk de raadgevers van den Minister, aan het woord te laten. Welnu, ik constateer, dat zoowel de heer Tydeman als de heer Seret dat hebben toegegeven. De heer Tydeman heeft toch uitdrukkelijk gezegd: „te groote spoed" wordt bij de behandeling betracht, terwijl de heer Seret zich in denzelfden geest uitliet door te zeggen: „ietwat overhaast" gaat het. Ik constateer dus dat deze twee voorstanders dat deel van mijn betoog toegeven.

De tweede spreker heeft getracht weg te nemen mijn bedenking dat de deskundigen nog niet aan het woord hadden kunnen komen, doch zonder succes.

Wanneer hij toch zegt: „de deskundigen zijn aan 't woord geweest, hebben zich doen hooren; de commissie, die den Minister heeft voorgelicht, bestond immers uit deskundigen, dat is voldoende", dan antwoord ik daarop het volgende. De waarde van de adviezen dier heeren heb ik niet in twijfel getrokken, maar zij zijn in dienst van den Minister en ik zou tevens willen kennen het oordeel van deskundigen die vrij zijn in hun oordeel.

Door mij werd vooropgesteld: de Memorie van Toelichting was betrekkelijk onvolledig en de Memorie van Antwoord gaat — ik zeg dat met waardeering — niet aan dat envel mank, doch nu heeft de tijd ontbroken voor de bedoelde deskundigen om hun meening over hetgeen wij nu vernamen te zeggen. Dat dit juist is, daarvan zal men straks reeds een klein bewijs ontvangen door stukken die ik vernam dat heden de Kamer zullen bereiken, bescheiden waarin over dit onderwerp door mannen van het vak een oordeel wordt uitgesproken.

De heer Seret, Mijnheer de Voorzitter, heeft hier verder met veel emphase gesproken over *moed* en gezegd dat deze Minister van Oorlog ons aller dank verdient voor den moed dien hij, door met dit voorstel te komen, aan den dag legde, er bijvoegende: „het zijn de anti-revolutionnaire Regeeringen die daarmede alleen durven komen". Bedrieg ik mij niet dan bedoelt de heer Seret hiermede bedekt een verwijt te richten tot het Kabinet, waarvan deel uitmaakte het lid van deze Kamer, waarover die spreker het ook reeds gisteren had en waarvan hij zeide, dat hij bij gelegenheid der behandeling van een vestingbegrooting weinig moed had getoond.

De heer **Seret**: Ik heb omtrent den heer Borgesius van moed niet gesproken. Wel dat hij telkens den militairen met den anti-militairen rok verwisselde.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Al heeft de heer Seret het woord moed niet gebruikt, de gedachte was vrij wel dezelfde. Dat de liberale Regeering van 1897 den moed niet heeft gehad dit voorstel te doen, dat heeft de heer Seret dan toch wel bedoeld te zeggen. Ik zou willen vragen, of die Regeering niet een veel grooter moed heeft aan den dag gelegd door eerst op te ruimen het instituut, dat ook de heer Seret jarenlang heeft veroordeeld en waaromtrent vaststaat, dat het aan het Kabinet van 1888, opgetreden met de bedoeling den persoonlijken dienstplicht in te voeren, niet was gelukt. Juist het liberale Kabinet zag aangenomen zijn voorstel tot invoering van den persoonlijken dienstplicht.

De heer **Seret**: Met onze hulp, anders waart ge er niet gekomen.

De heer **Smeenge**: Dat wordt niet ontkend, maar daar hebben wij het niet over. De vraag is of liberale Regeeringen niet den moed hadden voorstellen te doen waardoor lasten, persoonlijke en geldelijke, werden opgelegd.

Mijnheer de Voorzitter! De heeren schijnen nog niet tevreden, welnu zij kunnen straks het woord vragen en mij bestrijden. Ik erken immers dat door het Kabinet van 1888 een voorstel is ingediend tot invoering van den persoonlijken dienstplicht, en ik, breng op dit oogenblik nog gaarne hulde aan dezen Minister toen ook op die plaats gezeten, voor de taaie volharding, groote zaakkennis en eloquentie, waarmede hij destijds dat voorstel verdedigde. Om op den moed van de vorige Regeering terug te komen nog dit:

Zij diende in de wet van 1901, waardoor groote lasten op de natie zijn gelegd en ik voeg er bij, de liberale partij heeft daarvan nog niet veel genoegen beleefd, zooals de heer Seret ook wel weet. Al was dit te verwachten — want ons volk houdt niet veel van militaire lasten — toch heeft men er niet tegen opgezien waar vermeerdering van de levende strijdkrachten door alle deskundigen noodig werd geacht daartoe het voorstel te doen. Ook zij wenschtte de middelen te verschaffen om het land te verdedigen. Maar daarnaast had dat Kabinet op zijn programma het in 't leven roepen van sociale hervormingen en het heeft ook dat deel van het program uitgevoerd. Van dat Kabinet nu was de heer Borgesius lid.

Wanneer men nu in 't bijzonder vraagt of het vorige Kabinet, stel het zat nog, ook een dergelijke aanvrage voor snelvuurgeschut zou hebben ingediend, dan antwoord ik „best mogelijk van niet". Het staat toch vast, dat wil men met ernst aan sociale hervorming doen, dit tijdstip, uit een financieel oogpunt niet van dien aard is, dat men, zonder uitdrukkelijke noodzaak thans tot zulk een uitgaaf moet overgaan.

Ernstige overweging van de vraag of zulk een uitgaaf thans geoorloofd en gerechtvaardigd is, kan, naar mijn meening, zeer goed leiden tot ontkennende beantwoording.

Ik zal het hierbij laten en hoop dat, waar men niet is opgekomen tegen de door mij vooropgezette stelling, „dat het nu niet is het geschikte oogenblik, om over een uitgaaf van 7 millioen te beslissen" meerderen van hun instemming straks bij de stemming zullen doen blijken.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een kort woord. De Minister heeft mij op mijn vraag over den aanmaak

van de granaatkartetsen geantwoord, dat het recht om de tijdschokbuizen zelf te vervaardigen vanzelf verkregen wordt bij het sluiten van het contract. Ik moet den Minister opmerkzaam maken dat dit geheel in tegenspraak is met hetgeen in de Memorie van Antwoord is medegedeeld, waar zeer duidelijk is uitgedrukt, dat men dat recht niet heeft en dat ook niet zonder schadeloosstelling van de betrokken firma zou kunnen verkrijgen. Nu houd ik mij geheel aan de laatste verklaring van den Minister en stel die in de plaats voor hetgeen in de Memorie van Antwoord is gezegd. Ware dit niet het geval, dan zouden er voor mij inderdaad zeer ernstige materieele bezwaren zijn om dit wetsontwerp aan te nemen.

Er zijn nog enkele woorden tot mij gericht. De heer Troelstra heeft den heer Helsdingen reeds in eersten termijn tegen mij in het vuur gebracht. Het is volkomen begrijpelijk dat men dit doet. De wijze van bestrijding van den heer Helsdingen is door den heer Troelstra genoemd even kernachtig als welsprekend, en hij kan zich bij den heer Helsdingen aansluiten. Welnu, aan welsprekendheid ontbrak het den heer Helsdingen niet; het ontbrak hem echter evenmin aan het persoonlijk element in zijn bestrijding, een element dat ik zoo ongaarne in het debat zie gebracht en dat hier zelfs naderde tot verdachtmaking. De heer Helsdingen heeft mij gesteld voor de vraag: plicht of lankmoedigheid? Is het uw plicht ons aan te hooren, of is het lankmoedigheid van u als gij het doet, zoo vroeg hij Neen, Mijnheer de Voorzitter, zoo moet men de vraag niet stellen, maar wel, *hoe* het debat is en *wat* men aanhoort. En dat er dan niet dikwijls een zekere lankmoedigheid, een zeker geduld van de Kamer vereischt wordt en is bij het aanhooren van redevoeringen van den heer Helsdingen en de zijnen, dat kan, geloof ik, moeilijk ontkend worden. Het is echter niet alleen onze plicht in dit Parlement om te luisteren naar hetgeen anderen zeggen; wij hebben ook tot taak allen te zamen en ieder voor zich, te zorgen dat de behandeling van zaken zoo goed mogelijk zij. En nu was het mij te doen daarop te wijzen. Niet dat de onderwerpen die door de socialisten in deze Kamer worden aangeroerd niet belangrijk zijn, en dat er ook niet personenquaestiën zijn die niet onbelangrijk zijn, maar dat men de verhoudingen in het debat niet straffeloos kan verbreken en dat het niet aangaat de belangen van bepaalde personen, van bepaalde groepen van personen, een zoo overwegend belang in deze Kamer te geven dat daardoor de zakelijke behandeling op den achtergrond wordt gedrongen. Wij moeten er voor waken, dat het klassebelang niet overheerschend worde en de klassestrijd niet in deze Kamer wordt uitgestreden.

Ook de heer Nolting heeft een welsprekend, iet of wat pathetisch woord in dit debat gesproken naar aanleiding van hetgeen ik gezegd heb. Hij zeide: ik geef geen cent meer voor legerkosten, zoolang niet in de nooden der arbeiders voorzien wordt. Hij voegde er nog bij: er wordt honger geleden. Wie onzer weet dat niet. Maar ik zou den geachten afgevaardigde willen vragen: indien hij niet eer wil beginnen met iets toe te staan voor legeruitgaven, voor er in alle nooden der arbeiders is voorzien, wanneer zal hij dan op zijn anathema terugkomen, en in welke arbeidersbelangen zal nog moeten voorzien worden, vóór hij weder een cent beschikbaar zal stellen voor het leger?

De staatsmanswijsheid van den heer Nolting pleit meer voor zijn goed hart dan voor zijn gezond verstand.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Oorlog heeft, een en ander aanvoerende tegen mijn bedenkingen, gezegd, dat door den Minister van Binnenlandsche Zaken niet telkens een beroep gedaan is op 's lands financieelen toestand, om het uitstel van de ouderdoms- en invaliditeitsverzekering en van de onderwijs-quaestie te rechtvaardigen.

Mag ik den Minister er op attent maken dat dit Kabinet van zijn optreden af, steeds de financieele quaestie op den voorgrond gesteld heeft?

In de eerste Troonrede is toch gezegd, dat de oplossing dezer beide vraagstukken hoofdzaak is voor het opgetreden Kabinet, maar dat dit niet mogelijk zal zijn, zonder fiscale verhooging der invoerrechten.

Zonder twijfel kunnen onze financieele krachten die uitgaven niet dragen, ik herhaal nog eens, een beduidend kastekort is zelfs door den Minister van Financiën goed gepraat met verwijzing naar een heffing in de toekomst van hooger invoerrechten.

De heer Seret heeft daar ook gezegd — en daarmede komt hij in conflict met den Minister, omdat hij toegeeft dat de financieele omstandigheden bedenkelijk zijn — dat het juist van grooten moed getuigt om in de gegeven financieele omstandigheden met dit voorstel te komen.

Ik noem dit een moed die zeer te betreuren is. De heer Seret noemde het wijs beleid; ik verschil in dit opzicht ten eenenmale met dien geachten spreker van meening en ik acht het hoogst bedenkelijk voor de toekomst van gansch de rechterzijde, wanneer zij den moed heeft thans zoodanig voorstel te accepteeren. De vruchten daarvan zullen door de socialisten worden geoogst.

De heer Seret heeft in dit verband ook verwezen naar mijn stem, die ik gisteren tegen de begrooting van Oorlog uitgebracht heb, zeggende: gij kunt gemakkelijk aandringen op soldij-verhooging en wat dies meer zij, wanneer gij de verantwoordelijkheid voor de uitgaven op de schouders van anderen legt.

Ik verklaar gaarne er niet tegen op te zien vóór een begrooting van Oorlog te stemmen en ik zal dit doen, wanneer zij niet meer zulke ongerechtigheden inhoudt als de tegenwoordige.

De heer Talma heeft, op zijn wijze, handig gebruik makende van een woord, door mij gesproken, heb ik hem althans wèl begrepen, mij bij de meerderheid willen indeelen, of liever zijn betoog strekte er toe mij te zeggen: gij hebt u zelf dus uitgesloten van de rechterijde. Ik moet daarop terugkomen, omdat dit woord van den heer Talma een diepere beteekenis heeft of ook zou kunnen worden misverstaan.

Wanneer ik spreek van een meerderheid en van een minderheid, dan heb ik het oog op een meerderheid en een minderheid ten aanzien van dit wetsontwerp en dan vind ik hier aan deze zijde van de Kamer in de reien van de Katholieken, die zich plaatsen tegenover dit wetsontwerp, zooals er zijn aan de overzijde die er zich vóór verklaren en dan ga ik volkomen juist wanneer ik spreek zooals ik deed. Het geldt hier geen *politiek* vraagstuk, volstrekt niet. En nu zegt de heer Talma: gij richt altijd weder een verwijt tot de rechterzijde, wanneer de Regeering een voorstel doet dat niet populair is, maar daarbij kan de heer Talma mij niet insluiten, en wanneer dit zijn bedoeling inderdaad was, dan antwoord ik: Ik heb mij nooit gestoord aan de populariteit van eenig wetsontwerp, ik heb altijd vrijuit mijn meening gezegd op grond van mijn beginselen.

Wanneer de heer Talma aanmerkt: Zwitserland heeft ook snelvuurgeschut aangeschaft, dan antwoord ik daarop, dat in Zwitserland de sociale en oeconomische toestanden veel beter geregeld zijn dan bij ons. In Zwitserland verkeert het onderwijs in veel gunstiger condities, daar kan men ongestraft zulke uitgaven doen.

De heer Talma zeide: gij hebt argumenten aangevoerd die gij telkens en bij elke gelegenheid kunt aanvoeren. Wij weten wel, zegt de geachte afgevaardigde, dat de sociale toestand van ons volk van dien aard is, dat wij het betreuren moeten, dat er zulke uitgaven voor Oorlog gedaan worden. Nu, ik ben overtuigd dat de heer Talma, zoowel als meerdere leden van de rechterzijde dit weten, maar toch schijnen zij het niet voldoende te weten, want maar altijd, wanneer dergelijke uitgaven worden gevraagd, geven zij hun stem daaraan. Dat betreur ik ernstig en daarom herhaal ik mijn waarschuwing, dat de toestand van ons volk, oeconomisch en maatschappelijk, van dien aard is, dat wij deze buitensporige militaire uitgaven niet mogen voteeren. En wanneer de heer Talma nu zegt: hoe weet gij dat een groot gedeelte van het anti-revolutionnaire volk niet gestemd is voor deze snelvuurkanonnen, dan zon ik hem willen antwoorden: houd maar eens een referendum bij Patrimonium, uw eigen arbeidersorganisatie, dan zal de uitslag u oordeelen.

De voorziening in de sociale nooden, waarom zij roepen jaar en dag, wordt steeds afgewezen met een beroep op de financieele omstandigheden, en nu? Zeven millioen ligt gereed, ook met den steun van u. En als de heer Talma dan ten slotte zegt: wanneer het anti-revolutionnaire volk niet zou instemmen met hetgeen hier thans gevraagd wordt, dan bewijst het daarmede een van zijn beste traditiën te hebben verloren.

Neen, Mijne Heeren, de beste traditiën van het anti-revolu-

tionnaire volk is, dat zij de geestelijke belangen van ons volk stelt boven de stoffelijke en de Regeering deed daarvan blijken in de eerste Troonrede.

Welnu, dat standpunt, die beste der anti-revolutionnaire traditiën, wordt hier prijs gegeven en daartegen sta mijn ernstig protest.

De heer **Seret**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord slechts. In de eerste plaats naar aanleiding van hetgeen de heer Troelstra in zijn tweede redevoering gezegd heeft. De geachte afgevaardigde heeft er andermaal en met nadruk op gewezen, dat de urgentie van de aanschaffing van het snelvuurgeschut alles behalve bewezen zou zijn. Ik wil er den geachten afgevaardigde andermaal op wijzen, dat de toestand waarin ons veldgeschut verkeert reeds sedert 8 of 10 jaar alles te wenschen overlaat, en dat het thans niet alleen niet meer voldoet aan de eischen van den tijd, maar dat het oud en versleten is. Wanneer de urgentie dan wel geboren zal worden, verklaar ik inderdaad niet te begrijpen.

Een tweede motief dat de geachte afgevaardigde voor het niet urgente aanvoerde was, dat er op het oogenblik geen gevaar voor oorlog bestaat, en dat een oorlog maar niet zoo plotseling opkomt. Dit laatste kan ik niet toegeven.

Het jaar 1870 heeft ons getoond hoe bij onbewolkten politieken hemel de oorlog op eens voor de deur kan staan.

Maar in de tweede plaats zou ik den geachten afgevaardigde willen doen opmerken, dat *wanneer* de horizon een beetje donker gaat worden, het toch waarlijk niet meer de tijd is om snelvuurgeschut te gaan aanschaffen. Al wilde men het dan doen, men zou het niet meer *kunnen*.

En in de derde plaats wensch ik nog even het feit te releveeren, dat onder het vorige Kabinet reeds proeven werden genomen ter voorbereiding van eventueele invoering van snelvuur materieel bij de artillerie te velde, en dat bij de Oorlogsbegrooting voor 1901 een bedrag van f 100 000 is toegestaan om die proeven voort te zetten en tot verevening van de kosten voor de reeds plaats gehad hebbende beproeving voor zoover deze meer mochten blijken te bedragen dan waarop dan bij de samenstelling der begrooting voor 1900 gerekend werd; men kan dus niet zeggen, dus er geen urgentie is.

Ten slotte een woord tot den heer Smeenge.

Ik zal met dien geachten afgevaardigde niet gaan debatteeren over de positie die men links en rechts heeft aangenomen ten aanzien van de regeling onzer levende strijdkrachten, maar er mij toe bepalen te zeggen, dat ik mij overtuigd houd, dat, als de balans eens werd opgemaakt, de rechterzijde en meer in het bijzonder de anti-revolutionnaire partij daarop geen slecht figuur zou maken.

De heer Smeenge verlieze niet uit het oog, dat het legerontwerp van den Minister Eland nooit zou zijn tot stand gekomen, indien niet de anti-revolutionnaire partij daartoe haar hulp had verleend, want dat wetsontwerp dreigde telkens schipbreuk te zullen lijden door de gevaarlijke amendementen, die van *liberale* zijde daarop werden ingediend.

En evenzoo heeft de anti-revolutionnaire partij het liberale Kabinet waarin de heer Eland als Minister van Oorlog zitting had, krachtig gesteund bij het wetsontwerp betreffende den persoonlijken dienstplicht.

Maar ik ga hierop niet verder in.

De heer Smeenge noemde nog als een grief tegen de behandeling van dit wetsontwerp, dat, na het verschijnen van de Memorie van Beantwoording, de deskundigen geen gelegenheid gehad hadden om hun meening over de zaak uit te spreken, alvorens de beraadslagingen aanvingen.

Dit nu vind ik een zeer zonderlinge grief. Het is een grief die ten aanzien van de behandeling van zeer vele wetsontwerpen kan gemaakt worden. Het is echter nimmer de gewoonte der Kamer geweest om na het verschijnen van de Memorie van Antwoord met de openbare behandeling van een wetsontwerp te wachten, totdat de deskundigen zich daarover hebben uitgesproken, zoodat er dan ook geen aanleiding was om dit te doen ten aanzien van dit voorstel.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn een paar opmerkingen gemaakt, die ik nog even kortelijk wensch te beantwoorden.

In de eerste plaats moet ik mij wel even verweren tegen het felle verwijt, dat ik had aan te hooren van den afgevaardigde uit Amsterdam III, toen hij, ten volle gewapend met de autoriteit, die zijn meesterschap in de rechten hem verleent, mij als een door en door onkundige in het Staatsrecht ter zijde stelde.

Ik vind het niet erg, Mijnheer de Voorzitter, om geen deskundige te zijn in eenige zaak, ook niet in het Staatsrecht, maar ik vind het wèl erg om te spreken over een zaak, waarvan men niets weet en daarom wil ik even aantoonen, dat wat de heer Troelstra zeide, was naast de waarheid. Het ging over het budgetrecht. Maar wanneer de heer Troelstra zegt, dat het budgetrecht van de Kamer hier beperkt is, dan kan hij niet gesproken hebben van het budgetrecht waarvan sprake is in de Grondwet, want dat budgetrecht is door niets beperkt.

De leden van de Kamer hebben afzonderlijk geen budgetrecht, ook de minderheid niet; het budgetrecht heeft alleen de Kamer en over dit wetsontwerp van den Minister van Oorlog als over alle andere kan zij toch volkomen vrij en onafhankelijk beslissen, zonder dat iemand haar, op welke wijze ook, dwingt. En wanneer nu straks bij de stemming dit wetsontwerp mocht zijn aangenomen, dan zal dit budgetrecht (formeel opgevat) op geen enkele wijze gekrenkt zijn. Dit kan de heer Troelstra dan ook niet hebben bedoeld. Wanneer hij spreekt van het budgetrecht bedoelt hij iets anders, dan bedoelt hij het recht der Kamer en haar plicht om geen enkele uitgaaf hier te voteeren die niet naar haar mérites en met het oog op de latere financieele gevolgen is beoordeeld. Nu heb ik beweerd, dat bij de begrooting door verschillende leden, die het woord hebben gevoerd, bijna zonder uitzondering is gesproken over zaken die zeker hoogst gewichtig zijn, maar die daar buiten stonden, ja zelfs dat een groot aantal leden zeer veel tijd van de Kamer hebben genomen, niet om het budgetrecht uit te oefenen, maar om de taak van de Regeering over te nemen, door haar aan te sporen tot grootere uitgaven.

Mijnheer de Voorzitter, dat is alles het omgekeerde van wat men in dien meer algemeenen zin noemt het uitoefenen van het budgetrecht, en daarom meen ik dat ik het recht behond om te zeggen, dat het wel eenigszins grappig is, om, zoodra het aankomt op een uitgaaf die men niet wil, de heeren daartegen te hooren op te komen en te zeggen: die zaak is niet voldoende onderzocht en de uitgaven niet behoorlijk getoetst. Neen, wanneer wij de zaak geheel formeel nemen, dan staat het zoo: de Kamer heeft twee maanden lang den tijd gehad om dit wetsontwerp, bestaande uit een enkel artikel, te beoordeelen. Twee maanden, er was wel ander werk, maar het spreekt vanzelf dat er geen enkele wet in de Kamer tot stand zou kunnen komen, indien alle honderd leden zich met alle zaken moesten bezighonden.

Die enkele leden die van deze bepaalde zaak kennis hebben, hadden twee maanden om zich in dit voorstel meer bijzonder in te werken. Is dat niet voldoende? En zelfs dat wij niet langer dan enkele dagen de Memorie van Antwoord van de Regeering hebben, nu wij gaan beslissen, is een zaak die de Kamer aangaat, maar niet de Regeering; deze beperkt de Kamer in niets, de Kamer is en blijft geheel vrij. Zoo staat de quaestie waaromtrent ik met den heer Troelstra van gevoelen verschil.

Nu de quaestie van de beste traditie.

De heer Troelstra vroeg of het tot onze beste traditie behoorde om te vechten, in tegenoverstelling van het denkbeeld, dat hij en ook de heer Nolting zich van het Christendom hadden gevormd en wat hen zooveel sympathie voor het Christendom inboezemde.

Ik zal de laatste zijn om op dit oogenblik een debat over deze zaak te aanvaarden. Maar wel wil ik zeggen, dat, indien van deze zijde — ik was niet in de gelegenheid om de juistheid van deze beschuldiging te controleeren — was gelachen met die sympathiebetuiging van den heer Nolting met het Kerstfeest, dat lachen onzerzijds zeker niet zou kunnen worden verdedigd. Maar de heeren moeten het ons niet kwalijk nemen, dat, wanneer wij gevoelen, dat die sympathie voor het Christelijke beginsel berust op een bepaalde opvatting van dat Christelijke beginsel, en wij tevens waarnemen, dat die sympathie niet bij machte is om hen aan dat beginsel te binden, wij dan de vrijheid nemen om het hun eenvondig te zeggen, dat zij de zaak verkeerd begrijpen. Boven-

dien, wat wij nu zullen voteeren, is dat een oorlogsuitgaaf of een vredesuitgaaf?

De heeren lachen daarom, maar hebben de heeren dan nooit de oude spreuk gehoord: Si vis pacem para bellum? Ik zou wel eens willen weten of iemand aan de overzijde, de heer van der Zwaag incluis, in ernst meent, dat de Minister die 7 millioen vraagt om zoodra die kanonnen gereed zijn, in het geweer te komen tegen Duitschland? En of wij niet allen gelooven, dat de Minister deelt ons aller hoop, dat deze kanonnen over jaren zullen worden ter zijde gezet en door nieuwe vervangen, zonder ooit in een ernstigen strijd te zijn gebracht?

Wanneer wij een dergelijke uitgaaf doen, dan geschiedt dit, opdat het blijke dat wij met ernst staan voor onze zelfstandigheid, en om aan de Mogendheden die met ons te doen mochten hebben, toe te roepen, dat, zoo wij ons ten slotte al moeten overgeven, het toch voor hen geen zaak is om ons zonder ernstige redenen aan te vallen.

Nu nog een enkel woord tot den heer Staalman. Wanneer de heer Staalman zich er alweder op beroept, dat de meerderheid van de leden van Patrimonium mijn stem over deze wet zullen afkeuren, en zegt: gij weet niet hoe het anti-revolutionnaire volk daarover denkt, dan antwoord ik dit: Ik hoop voor den heer Staalman dat hij bij zijn stem die hij over dit ontwerp zal uitbrengen, zich alleen zal laten leiden door die ernstige overtuiging, dat deze uitgaaf in 's lands belang niet is gewettigd, en niet door de wetenschap dat de uitgaaf impopulair is. En wanneer de heer Staalman zoo bevreesd is om van ons te worden gescheiden — hij heeft er toch den nadruk op gelegd, dat wij partijgenooten en broeders zijn, een broederschap, die mij onwillekeurig herinnert aan het feit dat de letterkunde ook kent „Die feindliche Brüder" — dan zou ik zeggen, laat dan die broederschap ten minste dit uitwerken, dat gij ook van hen hetzelfde gelooft en aanneemt, waarvan gij de erkenning voor u zelf opeischt.

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! De eigenaardige beschouwingen van den vorigen geachten spreker omtrent het begrootingsrecht der Kamer nopen mij, omdat het hier geldt een allergewichtigst constitutioneel recht van de Volksvertegenwoordiging, nog een enkel woord in dit debat te spreken. Die geachte afgevaardigde, ofschoon in zijn tweede rede niet zóó dit recht krenkend als in zijn eerste betoog, handhaaft toch de in mijn oog zonderlinge redeneering, dat de kamer heden dat recht niet zou moeten uitoefenen, omdat zij gedurende eenige weken, die achter ons liggen, van dit recht zoo weinig gebruik heeft gemaakt. De heer Talma zeide: hoe kan men nu bij deze gelegenheid zoo over dit begrootingsrecht spreken, terwijl wij hier weken bijeen geweest zijn zonder dat dit recht is uitgeoefend. Ik betreur het met vele leden dezer Kamer, dat de loop van de discussie van de laatste weken, meer dan gewenscht is, het oorspronkelijk recht en de oorspronkelijke roeping van de Volksvertegenwoordiging, namelijk het nauwlettend controleeren van iedere uitgave, die van Regeeringswege wordt voorgesteld, op den achtergrond heeft geschoven. Ik wensch evenwel tot opscherping van de herinnering van den geachten afgevaardigde, den heer Talma, even er aan te herinneren, dat wij bij het hoofdstuk „Financiën" wel degelijk nog een uiting van dat recht hebben bijgewoond; voor zoover het noodig ware te achten wat men in het burgerlijk recht noemt de verjaring te stuiten, is de verjaring van het gebruik van dit recht daardoor weer eens gestuit.

Maar waarop het aankomt is dit, dat wij heden staan voor een geval, gelijk het, zoolang mijn herinnering reikt, zich nog niet heeft voorgedaan, het geval, dat wij — ik laat nu daar òf door de Regeering òf door de meerderheid der Kamer — geplaatst worden voor een ingrijpende beslissing op een manier als dit thans geschiedt. Er is heden herinnerd aan een antecedent. Ik meen, dat de heer Troelstra zeide: wij hebben het onlangs nog eens bijgewoond bij het aan de orde stellen van de wijziging van de Militiewet. Maar dit geval van thans is veel erger.

In de Militiewet lag intrinsiek een reden, waarom deze vóór een bepaalden datum moest worden afgedaan. Men kon over de beslissing verschillen, maar die beslissing *moest* vallen vóór den 30sten November. Daarom heb ik, al speet het mij, mijn stem gegeven aan de aan-de-orde-stelling. Maar hier staan wij voor een ander geval, hier behoeft niet vóór een bepaalden datum te worden beslist. En wanneer dan op zulk een wijze een uitgave van 7 millioen aan de orde wordt gesteld, dan wordt het begrootingsrecht van de Kamer inderdaad gemaakt tot een caricatuur.

De vraag van bespiegelenden aard is door sommige sprekers opgeworpen, wat in een dergelijk geval een liberale Regeering zou hebben gedaan. Ik weet het niet, en geen mensch weet het. Ik kan mij voorstellen dat ook een liberale Regeering met een dergelijke voordracht bij de Kamer zou zijn gekomen. Maar het kost mij al meer moeite, mij er in te denken, dat zij getracht zou hebben de zaak te doen behandelen op deze wijze. En wat ik mij in geen geval kan voorstellen, waar ik mij niet in kan denken, dat is, dat een meerderheid van de linkerzijde de volgzaamheid zoo ver zou hebben gedreven, dat zij daartoe zou hebben medegewerkt. Gedurende de vorige vier jaren heb ik tot zekere hoogte behoord tot de Regeeringspartij, maar ik heb bij meer dan één gelegenheid — en niet ik alleen — getoond, dat wij ook tegenover een bevriend Kabinet onze onafhankelijkheid in alle opzichten wilden handhaven.

Eindelijk heeft de heer Seret de stembus ter sprake gebracht en het doen voorkomen, alsof de linkerzijde aan de stembus wenscht te paradeeren met haar zuinigheid, terwijl de rechterzijde zegt: voor militaire uitgaven hebben wij geld over.

Mijnheer de Voorzitter! Onder de tegenwoordige solide meerderheid is er een talrijke groep, die bij de verkiezingen juist waar het militaire uitgaven geldt, dit standpunt *niet* pleegt in te nemen. Tegenover de kiezers wordt dan gesproken — ik heb hier het Katholiek program voor mij, doch acht het niet noodig daaruit voor te lezen — in eenigszins anderen geest dan waarin tegenwoordig door die leden van de Kamer wordt gehandeld. Ik behoef er niets meer van te zeggen: de heer de Ram is hier te juister tijd gekomen om het bestaan van dat program in onze herinnering terug te roepen.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet spreken over het ontwerp zelf, dat mij buitengewoon eenvoudig toeschijnt. Ik kan niet begrijpen hoe een volksvriend, hoe anti-militaristisch gezind ook, nu wij eenmaal een leger hebben, dat zich verdedigen moet en moet vechten — niet voor zijn pleizier en niet vrijwillig, maar omdat de wet het wil — kan weigeren dat leger te voorzien van de beste wapenen waarvan het kan worden voorzien. Ik kan mij niet begrijpen hoe men zich een volksvriend kan noemen en dit over het hoofd ziet.

Niet echter om deze eenvoudige waarheid te zeggen heb ik het woord gevraagd, maar om op te merken, dat hetgeen de heer Drucker zooeven heeft gezegd, door hem niet te juister tijd in het midden is gebracht.

Het is mogelijk dat dit ontwerp niet aan de orde had moeten worden gesteld, maar daarover is gisteren beslist en er kan niet meer op teruggekomen worden. De reden waarom dit gebeurd is, is niet omdat deze zijde van de Kamer zoo volgzaam is ten opzichte van deze Regeering. Ik geloof niet dat de Regeering zich de minste moeite heeft gegeven om deze zijde van de Kamer te bewegen het ontwerp aan de orde te stellen.

De Kamer heeft uw advies gevolgd, Mijnheer de Voorzitter! omdat gij meendet dat het wetsontwerp nog kon worden behandeld, en de motieven, waarom er nu en niet eerst over eenige maanden over moest worden beslist, zijn door den Minister van Oorlog duidelijk aangegeven.

De zaak der aan-de-ordestelling is gisteren behandeld en nu verwondert het mij van een man als de heer Drucker, dat hij zegt dat de motieven die op de aan-de-ordestelling betrekking hadden, nu nog mogen wegen bij het uitbrengen van onze stem over het aanhangig wetsontwerp. Hoe wij ook over die aan-de-ordestelling oordeelen, thans hebben wij ons slechts af te vragen of wij eerlijk kunnen zeggen dat wij nog niet beoordeelen kunnen of wij deze uitgave willen of niet?

Degenen die tegen dit ontwerp stemmen kunnen dit doen om welke reden zij willen, maar niet omdat dit ontwerp te vlug aan de orde is gesteld. Dat wij zoo korten tijd hebben om te beraadslagen is het gevolg geweest van het late uitbrengen van het Voorloopig Verslag. Dit is de schuld van de Kamer, niet die van den Minister. Nu 's lands belang het eischt, moet de zaak worden beslist, en de geachte afgevaardigde heeft geen recht

de rechterzijde aan te vallen, omdat zij meende in 's lands belang met eenigen spoed de zaak te moeten behandelen.

De heer **Kolkman**: De heer de Ram, zoo straks zijn afwijkende stem van die der meerderheid van de Katholieke leden verdedigende, is zoo verstandig geweest het Katholiek program er buiten te laten. Hij heeft beter gedaan dan de heer Drucker; hij meende dat een stem uitgebracht vóór deze voordracht niet in strijd was met de woorden of den geest van dat program.

Ik heb het hier voor mij en ik zal de vrijheid nemen de betrekkelijke zinsnede voor te lezen:

„De vraag moet worden onderzocht, of bij den tegenwoordigen stand van zaken een uitgave van meer dan twintig millioen 's jaars voor het leger gewettigd is."

De heer **Drucker**: Ook de vorige zinsnede!

De heer **Kolkman**: „Vermindering van financieele en persoonlijke lasten moet richtsnoer en doel blijven."

Dit is altijd ons doel geweest en zal het blijven, maar wij hebben, zooals een ieder, ons te dezer zake naar de omstandigheden te richten. En nu zijn de tegenwoordige omstandigheden van dien aard, dat de meesten onzer de gestelde vraag bevestigend beantwoorden, en wel om deze eenvoudige reden: wij willen hebben, dat, waar wij een leger onderhouden, dit ook het land kan verdedigen, en in de tweede plaats, dat het leger niet eventueel tegenover een vijand komt te staan met minwaardige wapenen. Want wanneer onze soldaten hun leven moeten wagen met verdedigingswapenen, die niet voldoen aan de tegenwoordige eischen des tijds, dan zou ik dat niet alleen een wreedheid vinden tegenover degenen die zich van die wapenen moeten bedienen, maar ook een schande tegenover het volk, dat zich met zulke wapenen moet redden. Evenmin als de schepen van de Ruyter en Tromp thans de nationale onafhankelijkheid zouden kunnen verdedigen, evenmin kunnen wij dat met de versleten vuurmonden, waarover de artillerie beschikt.

Wanneer — ik zal er nu den heer Nolting eens bijhalen — de heer Nolting met mij een partij billard speelt en hij neemt een queu in zijn handen, maar ik een wandelstok, dan is dit even ongelijk en onrechtvaardig als ons leger te stellen tegenover een vijand met betere wapenen.

Nu ligt het in den aard der zaak, dat, waar aan de woorden van ons program door den heer Drucker wordt herinnerd, ik den heer Drucker antwoord: Beoordeel wat hier geschreven staat naar de omstandigheden. De omstandigheden zijn zoo, dat wij het leger niet in den steek kunnen laten en daarom geven wij aan dit Christelijk Ministerie wat wij aan een liberaal Ministerie ook hebben gegeven, toen dit op hetzelfde motief geweren heeft gevraagd.

De heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:* De heer Troelstra heeft mij gevraagd, waarom dit wetsontwerp niet vroeger is ingediend. Ik kan daarop slechts antwoorden dat de voorbereiding mij aanvankelijk ook de hoop gaf, dat dit ontwerp de Kamer vroeger zou hebben bereikt, doch dat de loop dier voorbereiding is tegengevallen. Toch meende ik, dat ook deze termijn nog genoeg gelegenheid over zou laten voor een behoorlijk onderzoek en behandeling.

Ik zal nu niet nader terugkomen op het tijdstip, waarop het Voorloopig Verslag door mij is ontvangen, wel echter wensch ik den heer Troelstra, waar hij zegt geen tijd te hebben gehad de ter visie gelegde verslagen behoorlijk na te gaan, op te merken, dat ik geen verslagen heb overgelegd; alleen photographieën.

Ik heb in de Memorie van Antwoord betreffende de Verslagen gezegd: „het overleggen van de op verschillende tijdstippen uitgebrachte verslagen, zou naar zijne meening geen doel treffen, omdat in die verslagen vele punten van technischen aard en allerlei détails worden besproken, alleen van waarde voor deskundigen, volkomen op de hoogte van het beproefde materieel."

Verder is in die Memorie van Antwoord een uitvoerige uiteenzetting van alle aanhangige vraagpunten gegeven. De lezing en de overweging daarvan kan toch niet zooveel tijd gevorderd hebben.

Overigens heb ik duidelijk gezegd, waarom thans het tot stand komen van het wetsontwerp wenschelijk is. De verwapening kan dan aanvangen in 1905 en voortgezet worden in 1906, welke termijn reeds niet kort is, vooral niet als men ziet wat elders geschiedt.

Waar van urgentie is gesproken, daar wijs ik o. a. op Denemarken. In dat land is reeds in 1902 het noodige geld voor aanschaffing van snelvuurgeschut toegestaan door een Kamer, welke allerminst militaristisch is. Men heeft daar ook ingezien de noodzakelijkheid om het leger goed te bewapenen.

Wat de gevolgen zijn, indien men in dit opzicht niet met den tijd medegaat, leert menig voorbeeld uit de geschiedenis. Zoo bij voorbeeld het groote succes der Pruissen in den oorlog van 1866, ten gevolge van hun bewapening met het Zündnadelgeweer, en de bittere ervaring door de Franschen in den oorlog van 1870 opgedaan met hun minderwaardige veld-artillerie.

Den geachten spreker uit Tiel wensch ik nog een nadere toelichting te geven in zake de tijdschokbuizen.

Hetgeen op bladz. 10 der Memorie van Antwoord voorkomt kan inderdaad aanleiding geven tot verkeerde opvatting. Ik voeg er nu bij dat in het contract bedongen is, dat de officieren, met de keuring belast, volledig inzage krijgen van de fabricage. De groote bestelling geeft ons het recht van namaak, waarmede hier te lande zal kunnen worden aangevangen, zoodra wij voldoende van den aanmaak op de hoogte zijn.

Thans nog een enkel woord tot besluit.

Ik betuig mijn dank aan hen die op zoo warme wijze mij steun verleend hebben, doch op één woord dat in het debat is gebezigd wensch ik nog even terug te komen.

Men heeft gezegd: de Minister verdient lof voor den „moed" dat hij met deze voordracht komt. Mij lacht dit woord „moed" niet toe. Ik gevoel niet anders dan dat ik mijn plicht heb gedaan, als Minister en als oud-soldaat, die meer dan de leden der Kamer, enkelen wellicht uitgezonderd, kan beoordeelen het groote gewicht van deze aangelegenheid. En vooral waar ik 50 jaren van mijn leven in alle rangen bij het wapen der artillerie heb gediend, aan dat wapen mijn beste krachten heb gewijd en meer dan anderen in de gelegenheid ben geweest de groote waarde eener goede artillerie te leeren erkennen, daar zou ik in mijn plicht te kort geschoten zijn indien, ik niet met deze wetsvoordracht ware gekomen nu de noodzakelijkheid daarvan voor mij vaststaat.

Het is natuurlijk voor een Minister van Oorlog veel aangenamer als hij zulke aanvragen niet behoeft te doen, maar dat is geen reden om het na te laten, wanneer het door de omstandigheden wordt vereischt.

Wel kan ik zeggen dat mijn taak in dit opzicht niet gemakkelijk is, waar ik mede sta voor de uitvoering van wetten, die een groote uitgave vorderen, ten deele, zooals de militiewet en landweerwet, onder de vorige Regeering tot stand gekomen, en voorts zooals de pensioenwet door die Regeering ingediend en door mij gaarne verdedigd, met het oog op de groote belangen, die daarbij voor het leger waren betrokken.

Ik heb echter vermeend mij daardoor niet te moeten laten weerhouden mijn plicht te doen, en waar de urgentie der verwapening vaststaat, vermeen ik met vertrouwen de stemming der Kamer te mogen afwachten.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt met 50 tegen 38 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Talma, Schokking, van Alphen, Seret, van Heemstra, Mees, van den Berch van Heemstede, van Idsinga, Röell, Nolens, Heemskerk, van Bylandt, Bolsius, van Vlijmen, Raymakers, de Waal Malefijt, van der Vlugt, van Vliet, van Dedem, Krap, van de Velde, Lucasse, de Savornin Lohman, Brummelkamp, Tydeman, van Wassenaer van Catwijck, Pompe van Meerdervoort, Duymaer van Twist, Kolkman, van Wichen, Fruytier, van Veen, Michiels van Verduynen, van Wijck, Aalberse, van Asch van Wijck, Sluis, van Löben Sels, Brants, van Nispen tot Sevenaer, de Visser, Travaglino, van Karnebeek, van Limburg Stirum, de Vries, van den Heuvel, Goekoop, Friesen, Merckelbach en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Janssen, Smeenge, Helsdingen, Verhey, Bos, Zijlma, de Boer, Staalman, Ketelaar, de Klerk, Arts, Nolting, Drucker, Ferf, Troelstra, van Foreest, Roessingh, van Gijn, Schaper, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius, ter Laan, Dolk, de Ram, Hugenholtz, Smidt, van Kol, Fock, van Styrum, Hennequin, Melchers, van der Zwaag, Lieftinck, van Raalte, den Tex, Hubrecht, Passtoors en Willinge.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen om te behandelen:

na hoofdstuk IX de wetsontwerpen:

verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (75) en

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor de verruiming van de Drentsche Hoofdvaart (102);

na hoofdstuk X:

verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië, bedoeld in artikel 79 der Indische Comptabiliteitswet, over 1901 (43);

inlichtingen op het adres van de weduwe A. J. D. Rouijer, geboren Kues, houdende verzoek om pensioen voor haren zoon A. A. L. J. Rouijer, oud-predikant in Nederlandsch-Indië (47);

inlichtingen op het adres van den gepensionneerden 1steluitenant der artillerie van het leger in Nederlandsch-Indië, J. C. Stuffken, houdende verzoek om verhooging van zijn pensioen, op grond dat zijne lichaamsgebreken in en door den dienst zouden zijn ontstaan (48);

inlichtingen op het adres van J. Visser, oud-sergeant-majoorschrijver van het leger in Nederlandsch-Indië, houdende verzoek om toekenning van voortdurend gagement en uitbetaling van hetgeen hem — naar hij beweert — ten onrechte aan gagement is onthouden, sedert 1 Januari 1893 (49);

de wetsontwerpen:

bekrachtiging van een krediet door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië geopend boven de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1901 (91);

wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1902,

verhooging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1902 (98);

wijziging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1902 (107);

wijziging van het Reglement op het beleid der Regeering in de kolonie Suriname,

wijziging van het Reglement op het beleid der Regeering in de kolonie Curaçao (116);

wijziging en verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1902 (120) en

voorziening in het kas-tekort van den Indischen dienst in 1901 (129);

na de wet op de Middelen, de wetsontwerpen:

wijziging en aanvulling van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1902 (110);

aanvulling en verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (123);

aanvulling en verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (126);

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (113);

afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar en Purmerend (122);

afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeente Hoorn (124);

bekrachtiging van eene provinciale heffing in Overijssel (130);

wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1902 (106).

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

II. Vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1904 (Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid) (2).

De heer **van Dedem**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, brengt het volgend verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

1°. een, van Nico M. Dirkzwager en 78 anderen, te Maassluis.

Adressanten beklagen zich over het voornemen der Regeering om in den Rotterdamschen waterweg in de nabijheid van de haven van Maassluis lage dammen aan te leggen, waardoor de haven zal veranderen en onbruikbaar worden voor de visschersvloot, zoomede voor sleepbooten en andere vaartuigen.

Zij wijzen op de groote nadeelen, die hierdoor voor de gemeente Maassluis zal ontstaan en verzoeken aan de Kamer hun medewerking te onthouden voor de uitvoering van bedoelde plannen der Regeering;

2°. een, van burgemeester en wethouders van Zutphen, houdende verzoek de voorgenomen verbreeding van het winterbed van den IJssel bij Westervoort niet uit te voeren, omdat zij hiervan groot nadeel voor de gemeente Zutphen verwachten.

Zij herinneren er aan, dat ook in 1851 en 1877 plannen tot verruiming van den bovenmond van den IJssel zijn teruggenomen, omdat men voor den grooten tegenstand van de zijde der Kamer is gezwicht en vertrouwen dat de ernstige bezwaren ook thans tegen de verruiming ingebracht, een zelfde gevolg zullen hebben.

Van de beide behandelde adressen zijn afschriften aan de leden der Kamer rondgedeeld;

3°. een, van het bestuur der Landbouwvereeniging „Ter Apel Kanaal en omstreken" te Vlagtwedde.

Adressant zegt, dat het vernomen heeft dat op de begrooting voor 1904 een post voorkomt van f 53 000, als Rijksbijdrage aan de gemeente Vlagtwedde tot aanleg van een kunstweg van Ter Apel naar Vlagtwedde.

Adressant verzoekt die bijdrage niet toe te staan, voorcerst niet, omdat de weg moest loopen langs het Kanaal; en vervolgens niet, omdat die weg op verre na dat nut niet heeft als goed onderwijs dat te Vlagtwedde veel te wenschen overlaat, daar van af Mei laatstleden veel kinderen van het onderwijs verstoken zijn, omdat er geen lokalen aanwezig zijn om onderwijs te geven.

Adressant verzoekt daarom dringend de bijdrage voor den weg niet te verleenen, doch integendeel te willen bevorderen dat voldoende ruimte aanwezig is om de kinderen het zoo nuttig onderwijs te kunnen geven;

4°. een, van den dijkstoel van het polderdistrict Veluwe te Apeldoorn.

Adressant verzoekt den post uitgetrokken voor verruiming van den IJsselmond bij Westervoort niet toe te staan, omdat de toevoer van water op den IJssel daardoor onrustbarend zal toenemen en het gevaar niet denkbeeldig is dat de bandijk daartegen niet bestand zal zijn.

Adressant wijst er op, dat bij den hoogen waterstand in 1883, onder den tegenwoordigen toestand, de bandijk in dit polderdistrict bij werven reeds groot gevaar liep, maar gelukkig door verzwaring met zandzakken behouden bleef, reden waarom hij vertrouwt, dat, evenals bij vroegere gelegenheden, dit plan niet tot uitvoering zal komen;

5°. een, van de bestnurders van den Nederlandschen Bond van Post- en Telegraaf-beambten „De Post", waarin wordt te kennen gegeven, dat hoewel men dankbaar is voor de aangebrachte verbeteringen in de positie van verschillende ambtenaren, men toch niet is voldaan, omdat er nog zoo velen zijn in wier toestand noodig verbetering moet worden gebracht, maar daarvan nog zijn uitgesloten, hetwelk nader met cijfers wordt aangetoond; redenen waarom genoemde Bond dringend verzoekt, het daarheen te leiden, dat de niet genoemde categorieën, te weten: assistenten, hoofdbestellers, zaalwachters e. a., in de mildere regeling zullen deelen, alsmede de jongere beambten;

6°. een, van de Kamer van koophandel en fabrieken te Dordrecht, waarin adressante haar teleurstelling uitspreekt over het antwoord van den Minister op het Voorloopig Verslag, waarin wordt aangedrongen op de verbetering van den waterweg van Dordrecht naar zee. Dat antwoord toch is ontwijkend en leidt tot uitstel, waarom adressant zich opnieuw tot de Kamer wendt met het dringend verzoek om de verbetering van dien waterweg eindelijk ter hand te nemen.

De Commissie stelt vooral deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden.

De vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Over het *wetsontwerp* wordt geen algemeene beraadslaging gevoerd.

Art. 1 komt in behandeling.

De *onderartt.* 1 tot en met 5 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IIde afdeeling (Waterstaat) in het algemeen.

De heer **Pompe van Meerdervoort**: Mijnheer de Voorzitter! Indien ik het waag eenige oogenblikken de aandacht te vragen om het onderwerp „een vluchthaven te Bruinisse" te behandelen, is dat geen nieuw onderwerp. Toen ik vóór 20 jaren de eer had lid van deze Kamer te zijn, kwam het reeds bij de begrooting voor 1884 ter sprake en werd de wenschelijkheid van een vluchthaven te Bruinisse betoogd. Sinds dien tijd is er steeds door belanghebbenden op aangedrongen om in die streek — ik zal niet zeggen juist op die plaats — maar toch in die streek een vluchthaven te hebben. En in het algemeen wordt de noodzakelijkheid er van erkend. Toen het onderwerp in het Voorloopig Verslag ter sprake werd gebracht, is door den Minister geantwoord, dat Bruinisse geen geschikte plaats was. Maar nu is het een opmerkelijk verschijnsel, hoe die officieele waarheid in strijd is met de practische waarheid, als ik het zoo noemen mag. Nauwelijks toch was er een verzoek gedaan om juist te Bruinisse een vluchthaven te krijgen of het heeft een steun en adhaesie gevonden als zelden het geval was.

Ik zal die adressen van ondersteuning hier niet voorlezen, dat zou te veel van het geduld van de Vergadering gevergd zijn en ik doe het te minder, omdat zij aan de leden zijn toegezonden. Maar toch wil ik er op wijzen, dat het verzoek onmiddellijk werd ondersteund niet alleen door het bestuur van de visscherij op de Zeeuwsche Stroomen, door drie visscherij-vereenigingen, door de Rijnschippersvereeniging te Rotterdam en 20 afdeelingen van Schuttevaer. Wanneer men nagaat, dat die vereeniging bestaat uit 36 afdeelingen, dat sommige daarvan meenden te weinig met dit vaarwater bekend te zijn om er een oordeel in te kunnen vellen; dat sommige afdeelingen zich een oordeel hebben voorbehouden, omdat de algemeene vergadering van Schuttevaer den wensch had uitgesproken, dat een vluchthaven meer noordelijk op de Krammer zou komen, dan ziet men dat verreweg het grootste aantal afdeelingen het verzoek steunen.

Verder is het verzoek ook gesteund door een 202 particuliere personen, en daarbij beschouw ik vereenigingen zooals de maatschappij „Nederland" te Groningen en de „Vereeniging voor scheepvaart en handel" te Meppel als één persoon.

Eindelijk werd adhaesie verleend door vijf stoomvaartmaatschappijen, waarvan drie te Rotterdam en een te Amsterdam, en eindelijk door — let wel, Mijnheer de Voorzitter, — door vijf assurantie-vereenigingen! Nu vraag ik, wanneer alle zoo direct belanghebbenden het verzoek steunen, kan men dan zeggen: dat is geen geschikte plaats?

Door den Minister worden echter enkele redenen aangevoerd waarom die plaats niet geschikt zoude zijn. De eerste is: men kan in één tij niet van de Dordsche kil tot Bruinisse komen. Wanneer er sprake is van een *vluchthaven*, geloof ik niet, dat het geldt een varen op tij, bij een zomerkoelte, maar bij een vliegenden storm de gelegenheid te openen, om lijf en leven te redden. En mocht het waar zijn dat 20 à 30 jaren geleden de vaartuigen niet in één tij dien afstand konden afleggen, sedert men zich meer is gaan toeleggen op sneller vaart en de houten vaartuigen meer en meer vervangen worden door ijzeren, kan men dien afstand wel in één tij afleggen.

Door den Minister wordt, naar ik meen, ook te weinig gelet op de groote vaart door het kanaal van Zuid-Beveland. Daar passeeren jaarlijks 30 000 schepen. Men ziet daar bij korte dagen, tegen den avond, steeds een opeenhooping van schepen die bij duister niet op het altijd min of meer gevaarlijke Krammer durven varen. Was er nu een veilige ligplaats bij Bruinisse, dan konden die schepen doorvaren tot bij die plaats en was de schipperij verlost van dat tijdverlies dat zij nu altijd moet ondervinden.

En eindelijk wordt door den Minister er op gewezen dat er eigenlijk reeds een veilige ligplaats is.

Indien dat waar is, Mijnheer de Voorzitter, dan vraag ik: van waar dan die lange lijst van ongelukken die wij daaromtrent hebben?

Ik zal ze niet alle mededeelen, maar ik wensch toch op een paar voorbeelden te wijzen. Zoo lagen er bijv. in een decembernacht 6 schepen op die zoogenaamd „veilige" reede; maar de bemanning van geen dier schepen durfde daar den nacht afwachten en gingen daarom 's avonds aan den wal; den volgenden morgen waren 3 van die 6 schepen gestrand.

Tijdens den storm in Februari jl., hadden een 23tal schepen op die zoogenaamd „veilige" ligplaats een toevlucht genomen, maar toen de wind een beetje door het Zuidwesten ging, moesten zij alle 23 hun heil elders zoeken. Het gevolg daarvan was dat er 3 tegen den wal sloegen en één in zinkenden staat naar de stoomtramhaven bij het Zijpe gesleept moest worden.

De Minister heeft gezegd dat ook in het Mastgat een „veilige" ligplaats zoude zijn.

Dezer dagen, Mijnheer de Voorzitter, is de Schippersalmanak verschenen, waarin de verschillende meer of min veilige ligplaatsen aangegeven zijn, en nu is het zeer opmerkelijk, dat daarin *geen enkele* plaats wordt opgegeven als maar eenigszins veilig of bruikbaar in het zoogenaamde Mastgat.

Als ik de lijst van ongelukken inzie, dan ontwaar ik verder dat in 1899, een schip dat juist in het Mastgat geacht werd „veilig" te liggen, volliep met water en zonk, waardoor beide opvarenden verdronken.

Bij den korten tijd die ons rest, zal ik over deze zaak niet verder uitweiden, te minder omdat ik meen dat in het door mij gesprokene voldoende grond ligt om mij tot den Minister te wenden met het ernstig verzoek om deze zaak in nadere overweging te nemen; in deze een nader onderzoek te doen instellen en zich daarbij vooral te doen voorlichten door practische vakmannen, wier belangen er het eerst bij betrokken zijn.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om een punt te bespreken, dat hier meer aan de orde geweest is, en waarover ik hoop het volgende jaar niet meer te moeten spreken, namelijk den waterstaatkundigen toestand van de provincie Friesland, de boezemwater-quaestie; de moeilijkheden die ondervonden worden bij den afvoer van water, dat, bij ongunstige weersgesteldheid, als wij dit jaar gehad hebben, te hoog is, met het oog op de belangen van den landbouw. Uit de gewisselde stukken blijkt, dat de zaak in de afdeelingen uitvoerig besproken is en dat men van verschillende zijden vroeg om oplossing van dit vraagstuk.

Uit het Voorloopig Verslag blijkt tevens, dat andere leden opmerkten, dat „hier, evenals in andere provinciën, belang-

hebbenden zelf hebben te zorgen voor voldoenden waterafvoer en dat het niet aangaat het nemen der noodige maatregelen eenvoudig ten laste van het Rijk te brengen".

De Minister heeft in de Memorie van Beantwoording dat argument direct aangegrepen en vooropgesteld, toen hij schreef: „dat, evenals in andere provinciën, belanghebbenden zelf voor voor voldoenden waterafvoer hebben te zorgen en dat het niet aangaat de noodige voorziening eenvoudig ten laste van het Rijk te brengen".

Dat nu, Mijnheer de Voorzitter, betreur ik, omdat zóó de quaestie verkeerd gesteld wordt en de hoofdzaak, waarom het gaat, op den achtergrond geraakt.

Wat is namelijk het geval? Dit, dat de oplossing van de quaestie van den waterstaatkundigen toestand van Friesland niet in de eerste plaats te vinden is in de vorming van waterschappen en polders. Ik meen daarom dat element dat in het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord er tusschen gekomen is, uit het debat te moeten verwijderen.

De quaestie is deze, dat de provincie niet bij machte is om in buitengewone omstandigheden het overtollige water af te voeren. In het centrum van Friesland, dat zich bevindt rondom het dorp Grouw, en in die waterrijke streek die door de provincie loopt van zuidwest naar noordoost, hoopt zich als het lang regent, de zon weinig schijnt en de wind ongunstig is, dat wil zeggen als zij op de kust staat waar het water moet worden afgevoerd, een groote massa water op. Het gevolg daarvan is, dat het water in de provincie hoe langer hoe meer stijgt en dat, na verloop van eenigen tijd, steeds grooter gedeelten van de provincie onder water geraken. Als het water 30 c.M. boven zomerpeil stijgt, worden, behalve de gewone boezem van 26 000 hectaren, bovendien 17 230 hectaren overstroomd; stijgt het water tot 40 c.M. boven zomerpeil, dan worden er 29 335 hectaren overstroomd; stijgt het tot 50 c.M. boven zomerpeil, dan raken 32 530 hectaren onder water, zoodat de boezem dan respectievelijk 43 230, 55 335 en 58 530 hectaren groot wordt.

Stijgt het water, zooals dit najaar het geval is geweest, tot 75 c.M. boven zomerpeil, dan wordt een nog grooter niet nader te berekenen gedeelte van de provincie onder water gezet. Dat is als het water tot half Mei zoo hoog blijft staan als dit voorjaar het geval was, een enorme last voor degenen, die de lager liggende gronden bewerken. Want het gevolg daarvan is, dat de eerste snede gras verloren gaat. Rekent men de waarde daarvan op f 20 tot f 50 per hectare of gemiddeld op f 30 per hectare en voegt men daarbij wat aan arbeidsloon en mest verloren gaat, dan kan, zooals in het rapport van de Friesche Maatschappij van landbouw wordt gedaan, het verlies vermoedelijk geschat worden op $1^1/_2$ millioen gulden, een verlies, dat gedragen wordt door boeren, die voor het grootste gedeelte pachters zijn en dus niet veel weerstandsvermogen bezitten.

Nu zou men de lager gelegen gronden kunnen inpolderen, en daar heen zal het, als de grondbezitters maar willen medewerken, op den duur moeten komen, maar dan wordt de boezem weer kleiner en de moeilijkheden bij grooten regenval des te grooter.

Tot nog toe geschiedt de afvoer van het overtollige water door een twaalftal sluizen, op verschillende plaatsen van de kust gebouwd, maar die kunnen in buitengewone omstandigheden het te veel aan water niet verwerken.

Ziedaar het bewijs, dat met inpoldering de moeilijkheid niet verholpen is en de zaak dieper zit dan de leden in het afdeelingsverslag aan het woord, meenden.

Nu is er 3 of 4 jaren geleden omtrent deze zaak een rapport uitgebracht, dat in het bezit der Regeering is. Daarna is er een subcommissie benoemd om een nader onderzoek in te stellen in zake de gedeeltelijke indijking der Lauwerzee.

Ik zal nu in geen technische beschouwingen treden en niet uitweiden over de al of niet noodzakelijkheid van stoomgemalen enz., maar wil er toch op wijzen, dat tot mijn leedwezen het rapport van die sub-commissie nog niet gereed is. De commissaris der Koningin heeft dezen zomer in de Staten-vergadering van Friesland medegedeeld, dat dit rapport in het najaar zou verschijnen, maar tot op dit oogenblik bezitten wij nog niets. Ik zou wel eens willen weten waaraan het toe te schrijven is, dat dit rapport zich zoo lang laat wachten. In October meldde de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* dat dit rapport eerlang kon worden te gemoet gezien, terwijl de Minister mededeelt dat de commissie „eerlang" met haar arbeid hoopt gereed te komen.

Hoe lang dat „eerlang" duurt zou ik wel eens willen weten. Laatst zei men hier dat dit beteekende „zeer lang".

Ik hoop dat die verklaring onjuist zal mogen blijken en wij dus binnen korten tijd een rapport zullen kunnen verwachten.

Maar was het nu inderdaad noodig, waar de meeste punten reeds door de grootere eerste commissie waren onderzocht, nog drie jaren en meer te besteden aan een nader onderzoek? Mij dunkt, wanneer men de zaak achtereen had willen afdoen, dan zou dit wel mogelijk zijn geweest, maar men schijnt haar beschouwd te hebben als iets waarvoor men nu en dan maar eens bijeen had te komen.

En dat terwijl de gevolgen van den bestaanden toestand groote schade vooral voor de landbouwers met zich brengen.

In het voorjaar woonde ik te Sneek een vergadering bij, waar verschillende belanghebbenden uit de provincie bijeen waren om maatregelen te beramen waardoor de aandacht der Regeering op den nood van Friesland kon worden gevestigd en de oplossing der moeilijkheden kon worden bevorderd.

Nog hoor ik de klacht van boeren uit Giekerk in Tietjerksteradeel, die hun vee in het voorjaar gaarne de weide hadden willen inzenden, omdat zij door hun wintervoer heen waren, dat door het waterbezwaar niet doen konden, en nu daardoor genoodzaakt werden om telkens een stuk vee te verkoopen, ten einde voeder te kunnen koopen voor het overblijvende vee. Nog staat me voor den geest hoe een ander verklaarde, dat hij onder Rauwerd iemand met de zeis door het water had zien gaan om het kleine beetje gras te snijden, dat er nog groeide.

De commissie daar straks genoemd heeft getracht gegevens te krijgen om den omvang van de schade te kunnen ramen en heeft zich, evenals ik de aanwezigen te Sneek rieid, gewend tot de Friesche maatschappij van landbouw, die daaromtrent vragen gericht heeft aan haar afdeelingen. Die te Idaarderadeel besloot haar rapport met de volgende opmerking: „Iedere verbetering in de cultuur van den bodem is vruchteloos, zoolang niet voor voldoende en tijdige waterafvoer is gezorgd; dit is een axioma voor den landbouw.

„En zoo houdt de onzekere staat, waarin Frieslands boezem ten opzichte van waterafvoer verkeert, het verbeteren van uitgestrekte oppervlakten land tegen, waar de bodem en gunstige ligging aan verkeerswegen te water een zoo goede gelegenheid bieden om met vrucht een goede rente van arbeid en gemaakte kosten, den ondernemenden eigenaar of gebruiker te loonen."

Maar daarmede is de schade nog niet ten volle geschetst. Het bestuur van de Friesche Maatschappij van Landbouw omschreef die als volgt: 1. mindere hoeveelheid en zeer slechte hoedanigheid van het grasgewas (eerste snede); 2. mindere opbrengst van het nagras; 3. meerdere arbeidsloonen; 4. verzuren van den bodem; 5. verstikking van de edele grassoorten door te weligen groei van verkeerde soorten; 6. schade aan de werken voor afstrooming.

Men moet verder klachten lezen in de locale pers en in het *Friesche Weekblad*, waarin de heer Nieuwveen als zijn meening uitsprak, dat het hooge water het gras bederft en den bodem verzuurt, wat niet alleen schade beteekent voor dit voorjaar, maar nog jaren nawerkt.

De Minister zal waarschijnlijk zeggen, dat dit alles geen nieuws voor hem is, maar zelfs dan acht ik het noodzakelijk deze zaak ter sprake te brengen en aan te dringen op het maken van spoed.

Ik zal, zooals ik reeds zei, thans niet spreken over de quaestie of stoombemaling noodig is of dat indijking van de Lauwerzee voldoende is, maar bepaal mij tot den aandrang om meer spoed te betrachten in het belang van de landbouwende bevolking van Friesland, die, waar de wetenschap over uitnemende technische hulpmiddelen beschikt, toch waarlijk niet langer behoeft te wachten.

De heer **van Gijn**: Volgens het Voorloopig Verslag hebben enkele kleinmoedigen of misschien satisfaits den wensch te kennen gegeven dat het eindcijfer van deze begrooting verminderd zou worden door enkele minder noodzakelijke en urgente zaken wat op de lange baan te schuiven.

De Minister antwoordt daarop natuurlijk allereerst, dat er geen onnoodige zaken op de begrooting voorkomen, maar in de tweede plaats zegt de Minister dat hem zelfs het geld ontbreekt om hetzij in uitvoering zijnde werken te bespoedigen of andere hoogst wenschelijke en nuttige openbare werken ter hand te nemen.

Reeds enkele jaren geleden, bij de behandeling van de verbetering van het Noordzeekanaal, is er door mij op gewezen, dat op de wijze zooals onder meer die zaak toen geregeld werd, er altijd werken zullen zijn die zeer lang zullen moeten wachten voor en aleer zij kunnen worden voorgesteld om in behandeling te worden genomen, en dat andere niet met dien spoed kunnen worden uitgevoerd als in het belang dier werken wenschelijk is.

Ik heb er toen op gewezen, dat telken jare op de begrooting zulke groote bedragen werden voorgesteld voor enkele werken, dat anderen moeten blijven liggen uit gebrek aan geld. Door mij is toen het denkbeeld aan de hand gedaan om de gelden benoodigd voor groote werken te verdeelen over een reeks van jaren.

De toenmalige Regeering had er niet veel ooren naar. Toch is er een kentering ten goede in deze gekomen. Immers bij de Gewerenwet werd dit stelsel eenigszins aangenomen, en in het laatste Novembernummer van *De Economist* is door den vroegeren Minister van Financiën Pierson, hetzelfde denkbeeld verdedigd, en nog wel, en dat is curieus, ook ten aanzien van het Noordzeekanaal.

Deze Regeering schijnt van het denkbeeld niet geheel afkeerig te zijn, want bij het wetsontwerp dat wij hedenmorgen hebben aangenomen, zijn de kosten ook over een reeks van jaren verdeeld. Ik geloof ook, dat dit werkelijk de goede weg is, waardoor de in uitvoering zijnde werken spoediger kunnen worden gereed gemaakt, en spoediger tot de indiening van de plannen voor andere werken kan worden overgegaan.

Het is echter een punt, dat wanneer ik het meer uitvoerig zou willen uitwerken, zooals het verdient, meer tijd zou kosten dan ik op dit oogenblik van de Kamer mag vergen, en wellicht zou de Minister van Waterstaat mij ook toevoegen: ik kan u daarop geen afdoend antwoord geven, want ik moet daaromtrent ook met mijn ambtgenoot van Financiën raadplegen.

De bedoeling van hetgeen ik zeg is dan ook niet anders dan om den Minister van Waterstaat beleefd te verzoeken, het denkbeeld nader te overwegen en daarover met zijn ambtgenoot van Financiën te spreken.

Thans het punt door den heer Pompe van Meerdervoort ter sprake gebracht, nl. de vluchthaven te Bruinisse. Het is verre van mij dat ik aan Bruinisse een vluchthaven zou misgunnen; integendeel, wanneer die haven er zonder veel kosten kan komen, dan hoop ik dat zij er komen zal. Maar de zaak is wel wat anders. De vraag die zal zijn te beslissen, is deze, of de vluchthaven komen zal te Bruinisse dan wel aan het Krammer. En dan schaar ik mij met beslistheid aan de zijde van hen die meenen, dat Bruinisse niet de plaats is die gekozen moet worden, en ik vereenig mij ten volle met hetgeen daaromtrent door den Minister in zijn Memorie van Antwoord is gezegd.

De heer Pompe van Meerdervoort heeft er ter verdediging van zijn stelling op gewezen, hoe talrijk de adhaesie-betuigingen waren, om Bruinisse als plaats voor de haven te kiezen. Maar men moet met dergelijke betuigingen eenigszins voorzichtig zijn; want het is de vraag in de eerste plaats hoe dergelijke onderteekeningen dikwerf bij elkander komen, en dan moet men ook weten hoe de vraag is gesteld geworden.

Is de vraag zoo gesteld of men een haven te Bruinisse wil, dan kan ik mij voorstellen, dat vele schippers en varenslieden hebben gezegd: natuurlijk, een haven te Bruinisse hebben wij gaarne. Maar is de vraag zoo gesteld: wenscht gij een haven te Bruinisse of aan het Krammer of te Dinteloord, dan weet ik niet of de onderteekeningen wel alle zouden zijn gevolgd. Ik zal daarvoor slechts enkele bewijsgronden aanvoeren, allen afkomstig van onderteekenaars.

De heer Johs. Volker, voorzitter van den Algemeenen Binnenschippersbond te Rotterdam, schrijft: „Hoe lang er al op een vluchthaven tusschen de Dordtsche Kil en het Zuid-Bevelandsch kanaal gehamerd is, daar is nog niets, zelfs nog geen begin. Ik voor mij geef de voorkeur om een vluchthaven te maken van de buitenhaven van Dinteloord."

Het hoofdbestuur van Schuttevaer schrijft: „Voor het vaartraject tusschen de Dordtsche Kil en het Zuid-Bevelandsche kanaal is ontegenzeggelijk het Krammer de aangewezen plaats voor een vluchthaven", terwijl in een schrijven van de Schippersvereeniging „Schuttevaer", afd. Hoorn, gezegd wordt, dat zij het adres heeft onderteekend, omdat zij niet wist dat er een ander plan bestond, maar dat het gewenscht is dat de vluchthaven daar komt, waar men met een tij met in den wind voor zeilschepen van uit de Dordtsche Kil komen kan.

Ik zal de Kamer niet met meer citaten vermoeien. Ik heb slechts willen aantoonen, hoe voorzichtig men met zulke handteekeningen moet zijn, en wensch te eindigen met den wensch van den heer Pompe van Meerdervoort, dat de Minister, alvorens verder te gaan, nog eens inlichtingen inwinne bij de mannen van het vak en van hen die de quaestie beoordeelen kunnen.

De heer **van Foreest**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met u en ook de Kamer mijn excuses te maken, wanneer ik bij hetgeen ik zal gaan zeggen meer cijfers zal noemen dan gewoonlijk, naar het schijnt, bij de behandeling van de begrooting der Staatsuitgaven gebruikelijk is.

Ik heb die cijfers echter noodig, Mijnheer de Voorzitter, om te bewijzen dat de Minister ongelijk heeft in zijn op bladz. 1 der Memorie van Antwoord gegeven betoog, ter beantwoording van de in het Voorloopig Verslag gemaakte opmerking, omtrent onvoldoende toelichting en detailleering der verschillende op de begrooting geraamde posten, en over de over het algemeen, ook naar mijn inzien, te dure wijze van werken bij den waterstaat.

Wat betreft de opmerking, gemaakt dat verschillende posten onvoldoende zijn toegelicht en niet genoegzaam in onderdeelen zijn gespecificeerd, antwoordt de Minister, dat een tot in alle onderdeelen en details uitgewerkte toelichtende staat onmogelijk is, daar de onderhoudswerken en wegen, kanalen, rivieren enz. enz. zoo veel en velerlei zijn, dat hij zich moet bepalen tot het gespecificeerd noemen, enkel van die sommen, bestemd voor nieuw werk of voor zeer belangrijke herstellingen.

Ik zal de eerste zijn, Mijnheer de Voorzitter, om te erkennen, dat een tot in alle onderdeelen gedetailleerde toelichtende staat, én aan het Departement van Waterstaat, én aan de leden der Tweede Kamer, die dien staat wenschen na te gaan, een hoogst ongewenschte vermeerdering van werk, in deze toch reeds zoo drukke dagen zoude veroorzaken.

Tusschen een zóó uitgebreide detailleering en een als de bij deze begrooting overgelegde, is echter een hemelsbreed verschil. Uit dezen staat toch wordt men in veel gevallen zoo goed als niet wijzer.

De Minister wijst er op dat onderhoudswerken, veelal voor meerdere jaren in eens besteed worden, en zegt dat in dergelijke gevallen de begrootingspost als een soort abonnement voor eenige jaren is te beschouwen.

Zijn Excellentie waarschuwt er echter voor dat men daarom niet moet gaan denken, dat zulke ramingsposten daarom dan maar om zoo te zeggen *à tort et à travers* worden opgemaakt.

Mijnerzijds moet ik Zijn Excellentie waarschuwen, dat hij met deze zijn meening op een dwaalweg is. In zeer vele gevallen toch, ik zeg natuurlijk niet in alle gevallen, is zulks — hiervan heb ik de vaste overtuiging — wel het geval.

Zelf, Mijnheer de Voorzitter, heb ik eens uit den mond van een ingenieur van den waterstaat gehoord, dat van een ramingspost voor onderhoud niet te veel moest overblijven, daar men dan de kans liep voor een volgend jaar niet over even hoog bedrag te kunnen beschikken.

„Staat eenmaal", was zijn zeggen, „voor zeker onderhoud zekere post op de begrooting, dan loopt die, als men niet boven het voorgaande jaar gaat er gemakkelijk door, maar houdt men zeer veel over of vraagt men meer als het vorige jaar, dan heeft men daar meestal last mede."

De Minister beroept er zich verder op dat de fluctuaties in de sommen voor onderhoud besteed, bewijs zouden leveren voor de juistheid van zijn bewering.

Ook in dat opzicht ga ik niet met Zijne Excellentie akkoord, en ben ik integendeel van oordeel, dat er tusschen de sommen geraamd voor 1904, toegestaan in 1903 en uitgegeven in 1902, dikwijls een merkwaardig klein verschil bestaat.

Om enkele voorbeelden te noemen, ik neem die Mijnheer de

Voorzitter, uit den aard der zaak uit onderhoudsposten van werken die in de omgeving mijner woonplaats zijn gelegen, zonder daarom in het minst de ambtenaren met de uitvoering dier werken belast, als speciaal meer dan anderen, als op dit punt zondigende te willen aanwijzen, om enkele voorbeelden te noemen zeg ik, wijs ik bijv. op art. 77 der begrooting, onderhoud enz. van het Noord-Hollandsch kanaal. Ik vind daar, buiten de f 1000 voor toezicht, geraamd voor 1904 f 130 000, toegestaan voor 1903 f 130 000, uitgegeven in 1902 f 128 680,10, dus slechts een overschot van f 1 319,10, hetgeen zeker op een zoo uitgebreid en groot onderhoudswerk een merkwaardig klein verschil is.

Ga ik nu de specificatie van dezen post na, dan vind ik voor

diephouden uitgetrokken	f	15 000
voor boordvoorziening		32 000
voor vernieuwing en uitbreiding van meer- en stoppalen		8 000
te zamen	f	55 000

Blijft dus over de som van f 75 000 die besteed kan worden en die, men ziet het uit den gedetailleerden staat, ook in den regel besteed wordt, zonder dat, ten minste hier in de Tweede Kamer, er om zoo te zeggen een haan naar kraait.

Bij het volgende art. 78, onderhoud van het Kanaal van Amsterdam naar de Noordzee, ziet het er met de detailleering van de ramingssom nog bedenkelijk uit.

Daar toch is bij een raming van f 520 000 voor 1904 tegen een uitgaaf van f 518 970,10 in 1902, voorwaar ook geen belangrijk verschil, Mijnheer de Voorzitter, alleen vermeld, dat in dien ramingspost begrepen zijn:

voor het bouwen van twee loodsjes	f	4 500
en voor het op profiel brengen van het kanaal .		40 000
te zamen	f	44 500

blijft dus over de som van f 475 500, naar de bestemming waarvan belangstellende kamerleden maar raden moeten.

Ik heb niet verwezen, Mijnheer de Voorzitter, naar art. 54 der begrooting: zeewering, werken in Noordholland, met een raming van f 255 000, omdat daar de uitgaven op al de onderdeelen van dit artikel in 1902 gedaan in een verzamelpost à f 363 572,03^{5} zijn te zamen genomen, en ik dus ten opzichte van hetgeen aan ieder van die onderdeelen besteed is, geheel in het duister ben gelaten.

Dat de detailleering van die onderdeelen mij echter ook niet bevredigt, zal ik wel niet behoeven te betoogen. Daar het echter mijn voornemen is bij de behandeling der artikelen hierbij eenige opmerkingen te maken zal ik hierover nu niet spreken.

De opmerking in het Voorloopig Verslag gemaakt over de dure wijze van werken bij den Rijkswaterstaat wordt door Zijn Excellentie beantwoord met het zeggen, dat, daar openbare aanbesteding der werken regel is, men zich, de concurrentie in aanmerking nemende, voor het betalen van te hoogen prijs vrijwaart.

Dit antwoord, Mijnheer de Voorzitter, snijdt, Zijn Excellentie vergeve mij de uitdrukking, naar mijn oordeel, geen hout.

De aannemer toch die inschrijft naar een werk maakt zijn raming van kosten op, naar het bestek hem door den aanbesteder voorgelegd. En in de bestekken nu door den waterstaat opgemaakt schuilt de fout. Wanneer ik die inzag, is het mij wel eens voorgekomen, dat bij den opmaker van dergelijk bestek en plan niet de vraag heeft voorgelegen, hoe is dit werk voor zoo laag mogelijken prijs voldoende solide te maken, doch veel meer, op welke wijze drijf ik den prijs van dit werk zoo hoog mogelijk op. Vergelijkt men de bestekken van den tegenwoordigen tijd bij die van een vijf en twintig à dertig jaar geleden, dan ontwaart men daarin een werkelijk ongehoorde opdrijving van kosten.

Laat ik alleen maar wijzen als voorbeeld, Mijnheer de Voorzitter, op het artikel woningen voor brugwachters, sluiswachters en dergelijke ambtenaren. Ik heb hier voor mij liggen een bestek van een besteding, gehouden in 1875, tot het bouwen van een woning voor den brugwachter van de brug over het Noord-Hollandsch kanaal te Alkmaar, de raming van dat werk bedroeg f 2 630.

Bedoelde woning staat nog ter plaatse, voldoet aan alle eischen die aan dergelijke woningen kunnen worden gesteld en mag gezien worden.

Worden tegenwoordig dergelijke woningen, zelfs op meer afgelegen plaatsen, en zelfs voor brug- of sluiswachtersknechts aanbesteed, dan beloopt de raming der kosten immers p. m. f 5000, en men ziet villa's verrijzen geheel buiten verhouding tot den maatschappelijken stand en het verdiende weekloon der bewoners; woningen, waarmede de bewoners dikwijls verlegen zitten.

Door een soliden aannemer is mij de verzekering gegeven, dat de eischen in de bestekken gesteld dan nog in den regel zoo hoog zijn, dat het werk meestal voor den ramingsprijs niet of ten minste niet met eenige winst voor den aannemer is uit te voeren.

Een zeer merkwaardige opdrijving in prijs, ten gevolge van de wijze van werken van thans, vergeleken bij die van vroeger, blijkt, Mijnheer de Voorzitter, uit de hier voor mij liggende bestekken van geheel overeenkomstige werken besteed in de jaren 1880, 1899 en 1902. Zij betreffen het maken van telkens drie strandhoofden, en wel het bestek van 1880 voor hoofden op het strand bij Petten en die voor 1899 en 1902 voor hoofden op het strand bij Callantsoog. De lengte welke die verschillende hoofden hebben is dezelfde; het doel waarvoor zij zijn gemaakt, eveneens. De hoofden in 1880 gemaakt, hebben proefondervindelijk bewezen aan hun doel, het bevorderen van de aanwinst van strand en buitenduinregel, te beantwoorden. Zij zijn gedurende de 23 jaren dat zij daar gelegen hebben gebleken van voldoende solide constructie te zijn, en hebben niet meer onderhoud vereischt dan men van eenig werk dat aan de kracht der golven van de Noordzee is blootgesteld, kan verwachten en zijn nog in goeden staat.

En, Mijnheer de Voorzitter, de raming van dat bestek van 1880 bedroeg de som van f 62 900, terwijl de ramingen voor de bestekken van 1899 en 1902 respectievelijk bedragen f 188 000 en f 192 500.

Ware door deze verdriedubbeling van den prijs nu verkregen, hoofden die zoo onverbreekbaar sterk waren, dat van onderhoud geen sprake meer was ik zou er mij misschien bij kunnen nederleggen. Het tegendeel is echter het geval, Mijnheer de Voorzitter, want reeds in het bestek van 1903 is een zeker bedrag begrepen voor onderhoud van het in 1899 gemaakte, en een belangrijk deel der f 50 000 bij de thans in behandeling zijnde begrooting onder art. 55 uitgetrokken, is weer, naar ik zeker weet, voor onderhoud van die in de allerlaatste jaren gemaakte werken bestemd. Helaas, laat echter ook hier weer de onvolledige toelichting het voor ieder een raadsel, hoe groot dat deel zal zijn.

Ik heb in mijn arsenaal nog verschillende staaltjes van grootere en kleinere, ik zou haast zeggen onnoodige geldverspillingen bij de uitvoering van Rijkswaterstaatswerken. Ik zal echter, Mijnheer de Voorzitter, de Kamer niet langer met de opsomming daarvan vermoeien.

Een merkwaardigheid moet ik echter nog noemen.

Het Rijk bezit te Callantsoog 15 spoorkipwagentjes tot vervoer van materiaal ter waarde van pl. m. f 200 per stuk. Door het gebruik dat daarvan gemaakt wordt, te weten in hoofdzaak het vervoer van zware stukken bazalt, zijn deze uit den aard der zaak aan spoedige slijtage onderhevig.

Om deze op te bergen voor de weinige tijden dat zij niet gebruikt worden is in het afgeloopen jaar een steenen gebouw gesticht dat ruim f 9000 heeft gekost.

Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, tot hiertoe niet anders dan feiten en voorbeelden uit het verleden aangehaald; ik sta echter ook vast in mijn overtuiging, dat in de thans voorgelegde begrooting tal van posten zijn, op enkele waarvan ik mij voorbehoud bij de behandeling der artikelen te wijzen, waarvan het ramingcijfer veel te hoog is, en ik ben er zeker van, dat, indien het mogelijk ware al de bestekken, zoowel voor onderhoud als voor nieuw werk, voor het volgende jaar te laten opmaken door kundige practische mannen, die het er om te doen was uitstekend solide werk te doen leveren, doch ik zal het maar noemen luxe te vermijden, en wanneer gebroken werd met de veelal gevolgde gewoonte om uit onderhoudsposten, dikwijls overbodig werk te doen maken; wanneer met de post „reiskosten" wat

zuiniger werd omgesprongen (ik zoude ook op dat punt aardige staaltjes kunnen mededeelen), ik zeg: ik ben er zeker van Mijnheer de Voorzitter, dat, indien zulks kon geschieden, het eindcijfer van hoofdstuk IX, al ware het ook dat nog gelden werden toegestaan voor werken waarvoor de Minister nu verklaart geen gelden disponibel te hebben, en waaronder er verscheiden zijn die hoogst noodig zijn, dan het eindcijfer met verscheiden tonnen gouds zoude kunnen verminderd worden.

Door den heer van der Vlugt is onlangs bij de behandeling van de begrooting van Buitenlandsche Zaken de wenschelijkheid uitgesproken, dat onze adspirant-diplomaten, alvorens zij een aanstelling bij de diplomatie krijgen, gedurende eenigen tijd practische ervaring zouden moeten opdoen bij den consulairen dienst.

Iets dergelijks zou mij, Mijnheer de Voorzitter, hoogst gewenscht voorkomen voor de ambtenaren bij den Rijkswaterstaat. Ik weet en erken gaarne, dat èn onze ingenieurs èn onze opzichters in den regel theoretisch en wetenschappelijk hoogst bekwame menschen zijn; wat practische kennis en ervaring betreft schieten zij naar mijn inzien echter dikwijs te kort.

Ware het mogelijk dat vooral geen opzichter, maar ook geen ingenieur, werd aangesteld, tenzij hij, behalve voldoening aan gestelde eischen omtrent wetenschappelijke kennis, ook kon overleggen het bewijs dat hij met vrucht in de burgerpractijk was werkzaam geweest, — ik ben er van overtuigd, dat zulk een regeling den belastingbetalenden Nederlanders ten goede zoude komen.

Mijnheer de Voorzitter, ik zal het hierbij laten. Met grooten ernst dring ik er bij den Minister op aan, de door mij geuite grieven ernstig in overweging te nemen; ik kan hem de verzekering geven dat zij door velen in den lande worden gedeeld.

Zal mijn klacht iets uitwerken?

Zal Zijn Excellentie den wil hebben en, zoo ja, ook de energie en het doorzettingsvermogen om de vele misbruiken en misstanden die bij waterstaat bestaan op te ruimen en te verbeteren?

Ik vrees er wel voor, Mijnheer de Voorzitter. Toont Zijn Excellentie wel den wil en de kracht daartoe te hebben, dan gun ik voor mij hem een lang Ministerieel leven, en hoop ik dat hij bij een verwisseling van Kabinet, als bezitter van de portefeuille van Waterstaat zal worden gecontinueerd.

De heer **Zijlma**: Mijnheer de Voorzitter! Blijkens het Voorloopig Verslag werd er geklaagd, en m. i. te recht, over den overlast, dien men in sommige streken van Overijssel en Groningen ondervond door het afvloeiende water uit Drenthe. Men wenschte, dat de Regeering zich meer de waterstaatkundige belangen zou aantrekken en in deze te doen, evenals zij met de Berkel, het Regge- en het Vechtwater gedaan had, dat van buiten af aanvloeide, en de ingelanden daarbij behulpzaam te zijn. De Minister meent echter, dat die klachten te wijten zijn aan het regenachtige jaar. Ik geloof ook wel, dat die klachten misschien dit jaar wat sterker zijn gehoord, maar dat zij aan het regenachtig weer zouden te wijten zijn, kan ik niet toegeven. Integendeel, gelijk de geachte afgevaardigde uit Zierikzee straks zeide, dat hij een punt behandelde, waarover de klachten reeds meer dan 20 jaren oud zijn, geloof ik te mogen zeggen, dat wij in dit geval nog veel verder moeten teruggaan. Het Westerkwartier en de veenkoloniën in Groningen, alsmede een deel van Overijssel hebben er reeds van oudsher veel overlast en nadeel van ondervonden. Dat nadeel is enorm en de Regeering heeft het zich in de eerste plaats aan te trekken.

De Minister is niet van dat gevoelen. Hij zegt, dat hij zich volkomen vereenigt met het gevoelen van de leden die opmerkten, dat, evenals in andere provinciën, belanghebbenden zelf voor voldoenden waterafvoer hebben te zorgen, en dat het niet aangaat, de noodige voorziening eenvoudig ten laste van het Rijk te brengen. Zeker, dat gaat niet aan, maar wanneer de Minister verklaart, dat zij zelf te zorgen hebben voor hun eigen water, ligt daarin min of meer opgesloten, dat zij niet hebben te zorgen voor het water dat hun van buiten af toevloeit; anders zou hun taak te zwaar worden.

De Minister zegt verder:

„Dat het water, hetwelk het noorden van Overijssel en het Westerkwartier van Groningen bezwaart, uit Drenthe afvloeit, is een gevolg van de natuurlijke ligging der laatste provincie, waarvoor deze op zich zelf niet verantwoordelijk kan worden gesteld."

Dat is volkomen juist: Drenthe kan daarvoor niet verantwoordelijk gesteld worden, maar evenmin die streken in Groningen en Overijssel. Ging die stelling op, dan had de Regeering zich ook niet te bemoeien met het water dat afvloeit uit Duitschland.

De Minister beroept zich op een natuurlijke oorzaak. Drenthe ligt hooger en bijgevolg vloeit het water af, en dit is met Duitschland ook het geval. En nu geloof ik dat de ingelanden er bitter weinig verschil in maken of ze overlast hebben van Drentsch of van Duitsch water. Daaruit volgt dus te meer dat de Regeering verplicht is zich een en ander aan te trekken, vooral ten opzichte van het Westerkwartier van Groningen. Daar is men in den loop der tijden het meest dupe geworden. Vroeger heeft immers dat deel van Drenthe waarvan het water afvloeit, in de kosten bijgedragen. Men kon die heffen van de kerspelen, die daartoe ressorteerden; deze betaalden een jaarlijksche contributie. Sedert evenwel door een andere organisatie die kerspelen zijn opgeheven en veranderd in burgerlijke gemeenten, zijn die bijdragen niet meer geïnd kunnen worden. Bijgevolg is dat waterschap in bijzonder slechte conditie gekomen. Daarom gaat het niet aan, dat de Regeering zegt: het heeft zijn natuurlijke oorzaak en daarmee uit. Als Drenthe niet verantwoordelijk is, is naar het mij voorkomt de Regeering voor een deel verantwoordelijk en zij kan niet zeggen: dat gaat ons niet aan. Daarom meen ik, dat de Minister in dat opzicht zich niet zooals hij in de Memorie van Antwoord doet, er van kan afmaken.

De heer **van Limburg Stirum**: Het zij mij vergund een enkel woord te zeggen naar aanleiding van en in verband met hetgeen door den Minister is geantwoord onder het hoofd „waterschap de Kethel". Men leest daar: „thans is de kade in goeden toestand gebracht, zoodat op dit punt geen bepaald gevaar meer bestaat".

Ik heb mij om inlichting gewend tot personen en besturen, die van den toestand van den Kethelpolder verstand hebben, en die hebben mij verzekerd, dat de kade volstrekt nog niet in goeden toestand verkeert, zoo weinig zelfs, dat drie of vier weken geleden weder voor een doorbraak werd gevreesd.

Ik trek hieruit geen conclusie en stel mij geen partij, omdat het vanzelf spreekt, dat mijn kennis omtrent deze zaak tweedehands kennis is; hetgeen bij het bespreken van gevallen als dit, wel met de meeste mijner medeleden het geval zal zijn. Na de door mij ingewonnen inlichtingen komt het mij voor, dat de toestand van die boezemkade zeer bepaald slechter is geworden na het graven en in werking stellen van het spuikanaal naar den Haag. Ik geloof niet dat die kade oorspronkelijk gebouwd is met het vooruitzicht, dat dit zoo niet stilstaande dan toch weinig in beweging zijnde water van tijd tot tijd omgezet zou worden in een sterk vlietenden stroom. Dat ik in die meening niet alleen sta, bewijst hetgeen een deskundige, de heer Beekman, in zijn artikel „De overstrooming in Delfland in April—Mei 1903" in het Julinummer van het tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap zegt. Ik lees daar op bladz. 551: „De sterke stroom, vooral in de Poldervaart, verdiepte bovendien dit spuikanaal en schuurde den lossen veenbodem onder den teen der kaden en deze zelven weg. Verdedigingsmiddelen daartegen moesten worden aangebracht, maar dat was niet alleen kostbaar, doch ook moeilijk en vaak onmogelijk; immers vroeger kon dat geschieden in den zomertijd bij de dan doorgaans lage boezemstanden, maar deze kwamen nu nooit meer voor. Voor den nieuwen toestand waren de kaden ook niet hoog en zwaar genoeg."

Wat de heer Beekman op bladz. 554 van datzelfde tijdschrift zegt, is ook wel de moeite waard om even onder de aandacht van de Kamer te worden gebracht. Hij spreekt daar over een adres, dat door vier langs de Poldervaart gelegen polders is ingediend; ik lees daar o. a.: „Bij elk hoogwatertij wordt water ingelaten; men spuit 20, 30 soms 40 c.M. boven Delflandspeil op, een enkele maal kwam het over de kaden dus ± 50 c.M. op peil. Het Maaswater stroomt vliegend door de vaart, schuurt langs de kaden, sleurt het langs de boorden groeiend riet mede, verdiept de vaart en vervult de onderhoudsplichtigen met de

gegronde vrees, dat hun kaden het vroeg of laat zullen afleggen, daar die niet berekend zijn op en bestand zijn tegen dien zich tweemaal daags herhalenden hoogen waterstand en de sloopende kracht van den stroom."

Dat door het hoogheemraadschap van Delfland een dergelijke mogelijkheid is voorzien, blijkt uit hetgeen is voorgevallen, toen er onderhandelingen gaande waren tusschen de gemeente 's Gravenhage en het hoogheemraadschap Delfland. Er is nam. sprake van geweest in die overeenkomst op te nemen een bepaling, waardoor de gemeente 's Gravenhage zou worden belast met de eventueele onkosten, die een gevolg zouden kunnen zijn van de schade, die de kade te lijden zou hebben door het spuien. Immers, in de voorwaarden, die het hoogheemraadschap van Delfland wilde stellen, kwam een art. 10 voor, luidende aldus:

„dat vóór den aanvang van het werk, aan dijkgraaf en hoogheemraden overeenkomsten moeten overlegd worden, aangegaan tusschen de gemeente en de besturen der door dijkgraaf en hoogheemraden nader aan te wijzen polders, waarbij het onderhoud der waterkeeringen voor het vervolg wordt geregeld. Mochten dijkgraaf en hoogheemraden oordeelen, dat die waterkeeringen verzwaard of versterkt moeten worden, dan zal dit ten koste der gemeente geschieden."

Aan dit punt was nog de volgende toelichting toegevoegd:

„De ingelanden van de polders mogen niet bezwaard worden met de meerdere kosten van onderhoud der waterkeeringen, die het gevolg zijn van het met meerdere kracht inlaten van water ten behoeve der gemeente. De besturen van de in de nabijheid der inlaatsluizen gelegen polders behooren in de gelegenheid te worden gesteld zoodanige maatregelen te nemen als zij noodig oordeelen."

Nu zal ik de geschiedenis van deze overeenkomst niet verder uiteenzetten; maar van dat art. 10 is niets gekomen. Intusschen komt het mij voor, dat het hoogheemraadschap Delfland zich min of meer aansprakelijk heeft gesteld voor de onkosten, die zouden kunnen voortvloeien uit de meerdere uitgaven voor onderhoud van de boezemkaden. Immers, toen door de gemeente 's Gravenhage op die quaestie werd teruggekomen, is door Delfland geantwoord, dat dit een zaak was, die het Grootwaterschap aanging, en dat dit bereid was „te zijnen laste te nemen de eventueel noodige voorzieningen aan de polderkaden langs de Poldervaart".

In confesso schijnt het dus, dat Delfland zelf heeft voorzien, dat het spuin ten bate van den Haag nadeeligen invloed op de boezemkaden hebben zou.

En wat ziet men nu gebeuren? Zoowel door het hoogheemraadschap als door de provinciale autoriteiten wordt nu de nadeelige invloed van het spuien op de kaden ontkend en wordt beweerd dat de polders en hoefslagplichtigen in die polders de onderhoudsplichtigen dier kaden zijn. Niet alleen is dit in zekeren zin waar, 't is zelfs *„une vérité de la Palice."* Ik moge hier aanhalen wat de heer Boekman in dat verband zegt: Een op zich zelf volkomen juiste bewering, maar die hem niet verontschuldigt, welke die kade geweld aandoet, namelijk gebruikt voor een doel waarvoor zij niet bestemd is."

En nu is de ernstige en naar het mij voorkomt ook billijke grief van de polderbesturen, dat zij moeten dragen de uitgaven niet door den toestand der dijken *qua talis* veroorzaakt, maar die het gevolg zijn van een maatregel bij welks uitvoering zij geen belang hebben.

Op verschillende wijzen zou aan de grief der polderbesturen te gemoet te komen zijn. Het zou kunnen geschieden hetzij doordat Delfland de kosten van eventueele voorzieningen — gelijk dat Hoogheemraadschap het zelf noemde — op zich nam, hetzij door de gemeenten 's Gravenhage en Delft in voorgenoemde kosten te doen deelen. Die gemeenten toch hebben het grootste belang bij het spuien. Dit zou kunnen geschieden door uitbreiding van het Delflandsch sluisgeld, dat in een gedeelte van den Haag nog wordt geheven. Er zijn toch gedeelten van den Haag waar nog niet zoo heel lang geleden weilanden waren en waar nu huizen staan, en waar de eigenaars dier huizen voor den grond sluisgeld aan Delfland moeten betalen.

Nu zal de Minister mij mogelijk toevoegen dat hij in deze aangelegenheid geen medezeggingsschap heeft, want dat art. 190 van de Grondwet onmiddellijke inmenging van de Regeering op dit punt niet toelaat. Ik zal de laatste zijn dit tegen te spreken; maar indien dit zoo is, wijst dit dan niet op de wenschelijkheid om in de bestaande toestanden en verhoudingen verandering te brengen?

Er is nog een punt waarop ik de aandacht van den Minister wilde vestigen. Dat de catastrophe in den Noordketelpolder zulke onrustbarende verhoudingen heeft aangenomen, was het gevolg hiervan, dat niet alleen het boezemwater zich over de weiden heeft verspreid, maar dat alles wat Delft en den Haag aan water in de grachten bevatte, naar die weilanden is toegestroomd.

Dit zou in het vervolg kunnen voorkomen worden, indien er een sluis gebouwd werd daar, waar het boezemwater zich met de Schie vereenigt.

De heer Goekoop voegt mij toe, dat daardoor de scheepvaart belemmerd zou worden. Maar indien ik wel ben ingelicht, zou dit niet het geval zijn, daar die sluis zou dienen niet tot afsluiting van de Schie, maar van de boezemvaart.

Toen ik hierover met deskundigen gesproken heb, maakte ik ook de objectie dat de scheepvaart door die sluis belemmerd zou kunnen worden; maar toen werd mij geantwoord, dat daaruit absoluut geen stremming voor de scheepvaart zou voortvloeien.

Het groote voordeel van die schutsluis zou zijn, dat bij het doorbreken van de boezemkade de overstrooming tot het water van den boezem zou worden beperkt, en dat niet alleen het water van de Schie niet over de landen zal vloeien, maar dat ook de grachten van den Haag en Delft, bij doorbraak, niet meer in den toestand zullen komen, waarin zij in dit voorjaar geweest zijn, namelijk dat de bodem er van te zien kwam. De sluis zou dus ook een voordeel zijn voor den Haag en voor Delft.

De heeren die ik over deze zaken gesproken heb, verwachten veel van het wetsontwerp tot voorziening tegen hinderlijke of schadelijke waterverontreiniging (**104**), wanneer dit wet geworden zal zijn. Ik heb nog geen nauwgezette studie van dat wetsontwerp kunnen maken, dat trouwens ook niet aan de orde is, maar ik hoop en vertrouw dat het aan belanghebbenden brengen zal wat zij er van verwachten, nl. minder verontreiniging der wateren. Wanneer eenmaal het water reiner zal zijn, niet meer verontreinigd zal worden door afval van fabrieken als anderszins, dan zal ook spuien minder noodig worden. Den Minister zal men daarvoor dank brengen.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over de kanaal-beambten en de wegwerkers in dienst van 's Rijks waterstaat.

De kanaal-beambten verdienen van f 350 tot f 400 met f 30 tot f 80 voor woninghuur.

Met de wegwerkers is het over het algemeen nog slechter gesteld. Ik heb in verschillende streken mij op de hoogte gesteld: in verschillende plaatsen van Groningen; in een deel van Friesland, in Drenthe en Gelderland.

Op bladz. 7 der Memorie van Beantwoording zegt de Minister, dat er een nieuwe regeling gekomen is voor verschillende beambten, tot zijn Departement behoorende; dat hun aanvangsjaarwedden zijn vastgesteld.

Ik weet niet of daaronder de beambten behooren, door mij genoemd, die zonder twijfel in de eerste plaats in aanmerking behooren te komen, omdat zij niet hebben wat een mensch noodig heeft.

Een wegwerker uit Groningen — en dat is nog niet een van de minst betaalden — deelde mij mede, dat hij na aftrek van de verplichte storting niet meer dan f 7,50 's weeks overhield. Dat is duidelijk, daar hij per jaar f 416 verdient en f 24 korting moet betalen. Hij kan en mag er niets bij doen, daar de voorschriften dit verbieden. Hij moet dus met zijn vrouw en kinderen van dat loon leven. Aan huur betaalt de man f 70.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten afgevaardigde doen opmerken, dat het onderwerp, dat hij nu bespreekt, bij de onderartt. 16 en 17 behoort behandeld te worden.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Als u van oordeel is, dat dit onderwerp bij artt. 16 en 17 behandeld wordt, ik heb niet het minste bezwaar, om bij de behandeling van die onderartikelen op dit onderwerp terug te komen.

Ik wensch echter nog een ander punt te behandelen, dat wel bij de algemeene beschouwingen is behandeld. Dat is de opruiming van het Martenhoekster verlaat in het Winschoterdiep bij Hoogezand. De heer Zijlma heeft er reeds op gewezen, hoe het Drentsche water voor een deel van Groningen, vooral in natte jaren, zooals wij nu gehad hebben, zeer bezwarend is.

Deze omstandigheid rechtvaardigt Regeeringsbemoeiing ten volle. De Minister is dan ook overtuigd van het groote belang, dat door de opruiming van het verlaat wordt bevorderd.

Nu is het dezen zomer buitengewoon bar weer geweest, en dit lag aan de weersgesteldheid, doch ook in andere jaren gevoelt men den last. De klachten, die in de Veenkoloniën gehoord worden, zijn dan ook al lange jaren gehoord. De hooge waterstand, die dagen achtereen aanhield, heeft enorm nadeel aan de scheepvaart veroorzaakt en er was zeer groot gevaar van doorbraak met schromelijke gevolgen. Daardoor is meer dan ooit de aandacht gevestigd op dat Martenhoekster verlaat; bij opruiming daarvan zal de toestand in allen gevalle veel verbeteren.

Ik heb met genoegen gelezen, dat de hoofdingenieur van den provincialen waterstaat van oordeel is, dat het verlaat in het belang van den waterstaat niet behoeft te worden behouden. De gemeente Groningen is daarvan echter nog niet overtuigd. Deze zaak moet nu eerst worden opgelost.

Ik kan in deze volstaan met den Minister te verzoeken, om hierin zoo spoedig mogelijk te willen helpen voorzien.

De heer **Dolk**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen der Staatsbegrooting zijn eenige detailpunten niet besproken, omdat zij eigenlijk meer behooren bij de verschillende afzonderlijke begrootingen. Daaronder valt ook de quaestie van de afschaffing van de nog bestaande tollen op wegen en vaarten.

In het Voorloopig Verslag is er op gewezen, dat die afschaffing zou kunnen plaats hebben door samenwerking van Rijk, provincie, gemeenten of andere belanghebbenden, en wel op de wijze zooals bij den aanleg van tramwegen geschiedt. Door den Minister wordt gezegd, dat hij van die wijze van handelen geen resultaat verwacht.

Tot nog toe is de quaestie van de afschaffing van de tollen op wegen en vaarten altijd behandeld met den Minister van Financiën en dat wilde ik nu juist niet doen. Wij hebben hier in de eerste plaats een waterstaatsonderwerp: de financiën komen in de tweede plaats.

Bij de behandeling van de wet van 22 Juli 1899 (*Staatsblad* n°. 173) tot afschaffing der Rijkstollen en later bij die van de motie-van Dedem in Mei 1901 betreffende de afschaffing der overige tollen, werd door leden in deze Kamer en ook wat bedoelde wet betreft, in de Eerste Kamer er op gewezen dat een meer algemeene maatregel in dezen moest genomen worden.

Die algemeene maatregel had hierin moeten bestaan, dat de waterstaat alle belangrijke wegen en vaarten onder eigen beheer nam.

Thans gebeurt dit incidenteel. Wij kunnen bijv. ook weer in deze begrooting vinden, dat een weg onder Nijeveen niet goed gemaakt kan worden of het Rijk moet medehelpen, wat dan ook voorgesteld wordt. Zoo zegt ten aanzien van de tolheffing op den Amstel, de Aar en de Drecht de Minister: „Door mij is thans een andere oplossing der quaestie aan het oordeel van Gedeputeerde Staten onderworpen, waarmede beoogd wordt door samenwerking van het Rijk en de beide provinciën het heemraadschap „den Amstel en Nieuwer-Amstel" uit zijn moeilijke positie te helpen en de mogelijkheid blijft bestaan, dat aan de tolheffing te eeniger tijd een eind zal komen."

Dit zijn nu maar een paar voorbeelden, die ik aanhaal om te doen zien, hoe het Rijk steeds bezig is om in gemeen overleg maatregelen te beramen tot het verbeteren van wegen en vaarten. Daarop komt het dan ook aan en mijns inziens zullen de wegen en vaarten niet blijven voldoen aan de eischen van het moderne verkeer, wanneer zij onder beheer blijven van gemeenten, waterschapsbesturen of particulieren. Dat is reeds gebleken bij het afdeelingsonderzoek van het wetsontwerp betrekkelijk het berijden van wegen met motorrijtuigen, dat tot zoo vele bezwaren aanleiding heeft gegeven, dat het Voorloopig Verslag, dat 6 Juli van dit jaar is uitgebracht, nog niet is beantwoord. Het zal dan ook feitelijk onmogelijk zijn een regeling te maken, die niet in strijd komt met de rechtmatige bezwaren van de eigenaren der wegen. Men kan dezen eigenaren, die de wegen moeten onderhouden, de verplichting niet opleggen om zware automobielen daarop toe te laten, wanneer de weg daartoe niet geschikt is. Daarom is het wenschelijk, dat althans, de hoofdwegen door het Rijk worden in beheer genomen.

Trouwens bij de Waterstaatswet van 10 November 1900 (*Staatsblad* n°. 176) is reeds bepaald, dat wegen en vaarten in beheer kunnen worden genomen door de provincie en een deel van de kosten kan gelegd worden op de vroegere beheerders. Waar de wet heeft toegestaan, dat de provincie dat doet, kan in denzelfden geest het Rijk meer algemeen optreden; thans geschiedt dat slechts hier en daar.

De wenschelijkheid dat de hoofdwegen en vaarten in beheer bij het Rijk komen, berust dus op het in goeden staat houden en op de regeling van het verkeer, die anders zeer moeilijk is tegenover andere eigenaars van wegen en vaarten.

Maar er is nog een derde reden. De Staat heft reeds van rijwielen belasting en de Minister van Financiën stelt voor om dat ook te doen van automobielen; waar dit zoo is, daar meen ik dat de Regeering ook moet zorgen, dat met de belaste objecten de wegen bereden kunnen worden.

Trouwens dat berijden der wegen met rijwielen enz. geeft aanleiding tot zeer eigenaardige verhoudingen. Het Rijk heeft rijwielpaden aangelegd op enkele Rijkswegen in Noordbrabant, maar was niet bij machte om de beschadiging daarvan te beletten, wat zelfs geschiedde door de paarden der marechaussee, die over die paden reden zooals gezegd wordt in *De Kampioen* van 4 December 1903.

De Provinciale Staten van Noordbrabant hebben toen bij een provinciale verordening, die 1 Januari a. s. in werking treedt daartegen een verbod uitgevaardigd en het berijden van die paden door paarden enz. strafbaar gesteld.

Voor een goede regeling van het verkeer schijnt het dus wenschelijk dat het Rijk althans de hoofdwegen in beheer neme en dan tevens een regeling van het verkeer voor het geheele land maakt.

En wat ik hier vraag voor de wegen kan ook gelden voor de vaarten. Ik zal nu niet veel voorbeelden aanhalen, maar er zijn groote vaarten in ons land waarvan geen voldoende gebruik gemaakt kan worden, omdat er te weinig aan gedaan wordt ter verbetering; als voorbeeld noem ik slechts de vaart van Utrecht naar Woerden. Ook de hoofdvaarten zouden dus m. i. moeten komen onder het beheer van het Rijk.

De aanneming van de motie-van Dedem op 9 Mei 1901, waarbij de Regeering werd uitgenoodigd een onderzoek te doen instellen naar den minst kostbaren weg om tot de afschaffing te geraken van de nog bestaande tollen op land- en waterwegen, zou ik willen opvatten als een wensch dat het Rijk zijn beheer zal uitstrekken over die land- en waterwegen. Dit is voor mij hoofdzaak. De afschaffing der tollen zou later kunnen volgen uit een overleg tusschen de Ministers van Waterstaat en Financiën.

Ik zou hierbij ook nog willen verwijzen naar de Staatscommissie die bij Koninklijk besluit van 21 April 1892 n°. 4 is ingesteld en waarvan nog een algemeene wet op de wegen verwacht wordt, zooals wij kunnen lezen in de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp betreffende het berijden van wegen met motorrijtuigen. Het is mij niet duidelijk hoe zulk een wet tot een ander resultaat moet leiden dan dat de hoofdwegen in beheer bij het Rijk komen.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Gijn heeft daar straks al een kort woord gericht tot den heer Pompe van Meerdervoort, die bij den Minister aandrong op een nader onderzoek naar de vraag of de Stoofpolder te Bruinisse niet is een geschikte plaats voor een vluchthaven.

Ter aanvulling daarvan meen ik ook een enkel woord te moeten zeggen.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft toch met nadruk gezegd: ziet eens in het aan de Kamer gezonden stuk, en gij zult ervaren dat o. a. van de vereeniging Schuttevaer een 20tal afdeelingen ons denkbeeld hebben ondersteund.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hecht daaraan niet veel waarde.

Toch zou dit geen reden voor mij zijn geweest om te spreken, ware het niet dat de Minister aan mij als voorzitter van die

vereeniging met recht zou kunnen vragen: hoe zit het nu? In uw vele adressen, van 1885 af tot de Regeering gericht, over een haven, voor hen die de Zuidhollandsche en Zeeuwsche Stroomen bevaren, wordt steeds gesproken van het Krammer als de meest geschikte plaats en nu komen de afdeelingen onderste boven werpen wat door het hoofdbestuur wordt gevraagd.

Mijnheer de Voorzitter! Het is den Minister bekend, dat in een schrijven van April van dit jaar naar aanleiding van een gedaan verzoek, gericht tot een der ingenieurs, het hoofdbestuur opnieuw uiteen zette waarom men een haven op het Krammer wil en de voorkeur wordt gegeven aan die plaats boven Bruinisse.

Op dat standpunt staat het hoofdbestuur nog.

Nu woont er iemand in Bruinisse die liever daar een haven heeft; deze vroeg ook mij om een onderhoud ten einde zijn plannen te bespreken. In het onderhoud dat ik toen met hem had, werd mij verzocht zijn denkbeelden steunen. Daarop heb ik geantwoord, dat wij dit niet mochten doen.

Op meerdere algemeene vergaderingen van Schuttevaer toch werd besloten te vragen een haven op het Krammer, zoo nog in de laatste, 2 Februari van dit jaar te Deventer gehouden; en nu zonder de leden te hooren, in eens te steunen een afwijkend plan, dat Mijnheer de Voorzitter, mocht niet.

De heer van Limburg Stirum noemde zich zoo straks een tweedehands deskundige; welnu, waar ik mij op dit terrein misschien niet veel meer rekenen mag dan een derdehands deskundige, daar had ik als voorzitter niet het recht een ander denkbeeld te steunen, zoolang de vereeniging zelf zich niet in anderen zin had uitgesproken.

Daarvoor is de tijd op de volgende vergadering, in Januari of Februari te houden, en zoolang had men met aanvragen moeten wachten, omdat men nu gevaar liep de Regeering tot twijfelen te brengen.

En trots dit alles hebben nu van de 38 afdeelingen 20 het verzoek uit Bruinisse gesteund; ten minste zoo doet men het voorkomen.

De geachte afgevaardigde, de heer van Gijn, heeft reeds uit brieven een en ander medegedeeld omtrent de wijze, waarop men tot die adhaesie-betuiging is gekomen, en ik wil er dan ook niet veel meer bijvoegen. Dat die stemadressen niet bevatten het oordeel der leden van de afdeelingen staat vast, de schippers varen en vergaderen hoogst zelden anders dan in den winter.

Men heeft hier dus, afgescheiden van alle andere omstandigheden, te doen met het oordeel van de besturen of enkele leden, die, wachtensmoede, wellicht meenden, dat het de vraag gold, als er geen haven op het Krammer komt, wilt gij er dan een te Bruinisse.

Ten bewijze dat men niet heeft te doen met een besluit van een ledenvergadering, beroep ik mij op den inhoud van een brief uit Hoogeveen, geschreven door een vroeger lid van het hoofdbestuur van Schuttevaer, waarin op de onzerzijds, van het hoofdbestuur, gedane vraag, of er een vergadering van de afdeeling gehouden is, geantwoord wordt: dat weet gij wel beter. 's Zomers kan niet vergaderd worden.

Mijnheer de Voorzitter! Dit wil nu niet zeggen, dat zij die requestreerden niet het recht hebben een oordeel uit te spreken en evenmin dat voor een plan van een haven te Bruinisse niets te zeggen valt.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik ga verder; wanneer in een in een algemeene vergadering der vereeniging, na grondige beschouwingen daaromtrent, gehoord het voor en tegen, de meerderheid tot de conclusie komt op het vroeger denkbeeld terug te komen, dan ben ik bereid daarvoor te werken, maar ook niet eerder.

Mijnheer de Voorzitter! Door het zenden van deze adressen loopt men het gevaar dat de Minister zal zeggen: gij weet nog niet wat gij wilt, en nu doe ik niets.

Mijnheer de Voorzitter, dit is gelukkig niet het geval geweest.

De Minister heeft in de stukken gezegd, dat het denkbeeld van Bruinisse hem niet toelacht, om de redenen door ons vroeger aangevoerd; hij spreekt zich niet uit over de plaats die hem het meest geschikt voorkomt. En nu heeft de heer van Gijn gezegd, dat de heer Joh. Volker, te Rotterdam, de man van den Schippersbond, nog een derde plaats aangeeft, n.l. den Dintel.

Welnu, ik wil alleen aan den Minister vragen of hij niet met mij van meening is dat zoo spoedig mogelijk iets moet tot stand worden gebracht, omdat werkelijk het varen op die stroomen, niet het minst op de Krammer, gevaarlijk is, getuige de tal van wrakken die daar liggen.

Een enkel woord nog over de vluchthaven te Hoorn. Door het vorig Kabinet is indertijd aan de gemeente Hoorn een Rijkssubsidie toegezegd voor den aanleg van een vluchthaven: deze Minister heeft dien post voorloopig van de begrooting genomen, omdat hem niet gebleken was, dat de gemeente Hoorn voldoen wilde aan den wensch door de Regeering aan die toezegging verbonden.

Een tijdlang heeft de zaak gerust, maar den Minister heeft een nieuw verzoek uit Hoorn bereikt; en nu doet het mij genoegen, dat Zijn Excellentie ernstige overweging toezegt, en zal nagaan of er termen zijn om in deze verder te gaan, dan aanvankelijk in het voornemen lag. De Minister zegt verder dat hij de vluchthaven te Hoorn noodig acht, maar niet urgent. Naar zijn meening kan dit nog wel eenigen tijd worden uitgesteld.

Dat komt mij voor niet juist te wezen. Indien werkelijk op die plaats aan de Zuiderzee behoefte bestaat aan een goede gelegenheid voor de binnenschepen om bij stormweer binnen te vallen, dan kan men niet zeggen dat een dergelijke zaak niet urgent is; kon men aantoonen dat er elders voldoende gelegenheid is om te vluchten, dan was het iets anders. Bij Enkhuizen kan men liggen, maar niet veilig, en de Minister weet dat in de groote haven aldaar de schippers niet mogen komen, omdat voor het stoombootveer van Enkhuizen naar Stavoren deze goede gelegenheid noodig is. Een schip dat met Zuiden of Zuid-Westen wind van Overijssel of Drenthe komt, kan nergens beter te recht dan bij Hoorn. Daarom zou het zoo wenschelijk wezen dat deze haven goed werd ingericht, want het is een uitstekende gelegenheid om er iets van te maken. De heele affaire draait nog om een som van f 6000. De gemeente Hoorn heeft zich reeds bereid verklaard, voor haar doen veel te doen; de provincie Noordholland eveneens. Al was het alleen een visschersbelang, dan diende de Regeering nog meer te doen; nu het echter ook is een scheepvaartbelang, is het nog veel meer een Rijksbelang. Het is mijn vaste overtuiging bovendien, dat de gemeente Hoorn later ook nog veel zal hebben te doen om als gemeente van die haven alle profijt te trekken. Het is om al deze redenen, dat ik den Minister op het hart druk om in deze te doen wat noodig is.

Meer tijd zal ik niet vergen, Mijnheer de Voorzitter, al ben ik uitgelokt om een woord te zeggen over de waterstaatsambtenaren. Dit punt komt echter bij de artikelen ter sprake en daar zullen stellig andere leden zeggen wat ook ik op mijn hart heb; dat kan ik afwachten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal daarbij bedenken, dat het in uwen geest is indien niet te veel leden over hetzelfde onderwerp het woord voeren.

De heer **van den Heuvel**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het graven van het Eindhovensch kanaal naar de Zuid-Willemsvaart werd in het jaar 1844 door de Regeering bij wijze van subsidie — omdat Eindhoven het kanaal geheel voor eigen rekening maakte — aan haar het recht verleend, om van alle schepen, voor het Eindhovensch kanaal bestemd, de tol- en sluisgelden te innen, welke op de Zuid-Willemsvaart geheven werden, afgescheiden van de haven- of tonnengelden, die op het Eindhovensch kanaal zelf zouden geheven worden.

De afschaffing der tol- en sluisgelden op de Zuid-Willemsvaart heeft Eindhoven in een zeer ongunstige conditie gebracht. Zij mist daardoor jaarlijks pl. m. f 4000. Nu zal iedereen de billijkheid moeten erkennen indien de Regeering de gemeente Eindhoven voor dat gemis een schadeloosstelling toekende.

Dit klemt nog te meer, omdat in het plan der daarvoor bestemde geldleening, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 13 Januari 1844 n°. 71, die tol- en sluisgelden verbonden werden „tot verzekering van het kapitaal en de geregelde rentebetaling".

Herhaalde malen heeft de gemeente Eindhoven, na het tot stand komen der wet, waarbij de tol- en sluisgelden op de Zuid-Willemsvaart werden afgeschaft, zich tot de Regeering

gewend, om schadeloosstelling wegens het gemis dier gelden, doch altijd zonder gunstig gevolg.

Daarbij komt, Mijnheer de Voorzitter, dat ten gevolge van werken aan de Zuid-Willemsvaart uitgevoerd, het peil van het Eindhovensche kanaal met 20 centimeter verlaagd is.

Deze verlaging zal ten gevolge moeten hebben een uitdieping van het Eindhovensche kanaal, een niet onaanzienlijke uitgaaf, want door dezen toestand is het *verkeer*, gedurende de jaren na de verlaging van het peil en de afschaffing der tol- en sluisgelden op de Zuid-Willemsvaart, welke tijdstippen ongeveer samenvallen, met een derde verminderd.

Ook daardoor heeft Eindhoven tot nu toe jaarlijks nog een gemis van p. m. f 1300, dus te zamen p. m. f 5300.

Een niet onaardige som voor een gemeente van p. m. 4700 inwoners.

Nu lezen wij aangaande het kanaal van de Zuid-Willemsvaart naar den Amer in de Memorie van Antwoord op bladz. 5 onderaan het volgende: „Indien door de Staten (van Noordbrabant) het door het Rijk gevraagde subsidie wordt toegestaan, dan zal een wetsontwerp zeer spoedig kunnen volgen."

In verband daarmede is door Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, in overleg met de Regeering, een ontwerp-besluit voorgelegd, waarbij door de provincie Noordbrabant een bijdrage van $2^1/_2$ millioen wordt verleend in de kosten van aanleg voor een scheepvaartkanaal met groot profiel ter verbinding van de Zuid-Willemsvaart en de rivier de Mark onderling en met de rivier de Amer.

Ik moet erkennen, Mijnheer de Voorzitter, dat bij het ontwerpen van dit kanaalplan in 1890 er naar gestreefd is, verschillende gemeenten in het genot van een kanaal te doen deelen.

Eindhoven had destijds een kanaal, dat, al voldeed het niet aan alle eischen, toch in de behoeften voorzag.

Er was dus geen reden om Eindhoven in dat plan op te nemen en daarom is destijds door Eindhoven niet aangedrongen om in het plan te worden opgenomen.

De toestand nu is om bovenaangehaalde redenen sedert 1900 geheel gewijzigd.

Zou het nu de billijkheid niet medebrengen, nu de Regeering er niet aan denkt om Eindhoven voor het gemis geldelijk te hulp te komen, dat Eindhoven met overgave van het Eindhovensche kanaal alsnog in het plan werd opgenomen?

Verre van mij, om door dit denkbeeld te opperen, dat ik, Mijnheer de Voorzitter, eenigszins afbreuk zou willen doen aan de plannen der Regeering om na de subsidieverleening van $2^1/_2$ millioen door de Staten van Noordbrabant met een ontwerp van wet voor het Wilhelminakanaal bij deze Kamer te komen.

Integendeel, Mijnheer de Voorzitter, ik juich dit ten zeerste toe, nadat er reeds tal van jaren voor dit kanaal gestreden is.

Toch, Mijnheer de Voorzitter, zou ik Zijn Excellentie den Minister willen vragen of — indien de Staten van Noordbrabant aan het aan Zijn Excellentie bekend ontwerp-besluit in de 1ste alinea toevoegden de volgende woorden: „Zijn Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid de bevoegdheid latende dat plan zoodanig te wijzigen, dat het kanaal van af Oirschot naar de Zuidwillemsvaart eene meer zuidelijke richting krijge" — het Zijn Excellentie zou terughouden met de toegezegde kredietaanvrage voor het kanaal bij deze Kamer te komen.

Nog eens, Mijnheer de Voorzitter, het is niet om tegen de plannen van den Minister obstructionisme te voeren, maar alleen om aan de Regeering alsnog de gelegenheid te openen, op de eerste plaats Eindhoven en op de tweede plaats de industrie van Eindhoven en omgeving zoo mogelijk nog tevreden te kunnen stellen.

Door deze toevoeging behoort toch de Minister de bevoegdheid, om het kanaal te maken volgens het bestaande plan, terwijl in geen geval Tilburg, waarvoor toch in hoofdzaak het kanaal ontworpen is, daarbij eenige schade lijdt.

Een dergelijk kanaal kan niet in één jaar gegraven worden. Men kan van uit den Amer voorbij Tilburg tot Oirschot beginnen en intusschen onderzoeken, in hoeverre aan den wensch van Eindhoven en omstreken kan voldaan worden.

De heer **Passtoors**: Met verbazing heb ik in de Memorie van Antwoord gelezen dat er voor den Minister weinig aanleiding bestaat tot het nemen eener gunstige beslissing in zake subsidie voor de Wijkerpijp te Beverwijk. Want wanneer ik de slotwoorden lees der Memorie, waarmee zich de Minister feitelijk van de zaak afmaakt, nl. deze: „dat voor ondergeteckende weinig aanleiding bestaat tot het nemen eener gunstige beschikking", dan vraag ik: van waar deze verandering over deze zaak in zoo korten tijd? Immers in een missive van den Minister van 27 Augustus jl. in antwoord op het schrijven van het gemeentebestuur van Beverwijk dd. Maart jl., lees ik: „Afgescheiden van de vraag, of het hier niet meer bepaaldelijk geldt een gemeentelijke uitgaaf, waarbij het Rijksbelang niet in voldoende mate is betrokken om een Rijksbijdrage te wettigen — welke vraag door mij te zijner tijd nader zal worden overwogen — meen ik thans ter kennis van uw college te moeten brengen, dat in verband met de vele andere behoeften, waarin gedurende het jaar 1904 zal zijn te voorzien, toch in geen geval op de begrooting van dat jaar een Rijkssubsidie ten behoeve van de in margine genoemde verbetering zou kunnen worden uitgetrokken."

Van wien heeft de Minister sedert advies ingewonnen? Wie heeft de Minister nader hier ingelicht? De Minister was eerst van plan het toe te staan onder zekere reserve, maar thans leest men in de Memorie van Antwoord een finale afwijzing.

Ik wensch daarom thans 's Ministers antwoord regel voor regel te betwisten.

De Minister begint met in zijn antwoord er op te wijzen, dat het zou zijn een locaal belang, maar ik betwist dit en aan mijn zijde staan tal van invloedrijke mannen die er over kunnen oordeelen. Het is geen locaal maar een algemeen belang.

De geheele streek van Alkmaar tot Haarlem heeft belang bij goeden toestand van dat vaarwater voor het vervoer van groenten en vruchten enz. Beverwijk zelf echter niet op de eerste plaats en daarom is het in hooge mate te prijzen dat Beverwijk er zich zoo kraehtig voorspant.

En om nu te bewijzen dat hier wel degelijk het algemeen belang op het spel staat, begin ik met er op te wijzen, dat de vaart zoodanig is toegenomen dat in 1875 het geheele vervoer bediend werd door een beurtschipper en met af en toe een zeilschip, terwijl er thans tal van booten varen van 100 ton met 5 motorbooten.

En wat nu het vervoer betreft van vruchten, groenten en dergelijke, heb ik daarvoor slechts te volgen het lijstje, hetwelk de heer Boreel van Hoogelanden, iemand die de streek goed kent, heeft medegedeeld in de vergadering der Provinciale Staten van Noordholland van 1 Juli 1902, waaruit blijkt, dat, wat het vervoer van aardbeien enz. betreft, van Heemskerk alleen 976 000 K.G. bedraagt, van Wijk aan Zee 904 000 K.G., van Velsen 556 000 K.G. Dan volgen Beverwijk, Egmond, Castricum, Heilo, Limmen enz. Hieruit blijkt, dat het niet is een plaatselijk belang, maar in hooge mate een algemeen belang, waarin de streek zooveel mogelijk moet geholpen worden.

Nu vraag ik den Minister of, waar door het gemeentebestuur van Beverwijk alles gedaan wordt om de nijverheid in die streek te bevorderen, waar de bevolking in de laatste jaren zoo is toegenomen, niet alles gedaan moet worden, ook van de zijde der Regeering, om de nijverheid tot hooger bloei te brengen. Waarom wordt dan een dergelijke luttele som als hier bedoeld wordt, geweigerd? Met eenige duizenden ware de bevolking te helpen uit een groot ongerief.

Ik leg hierop te meer den nadruk, omdat wij hier te doen hebben met den kleinen stand, de kleine burgers en landbouwers, die niet kunnen beschikken over groote kapitalen, en daarom roep ik den Minister toe: help toch dezen stand, wiens arm in deze voor hen zoo gewichtige zaak te kort komt om zich zelf te kunnen helpen, en wier financieele draagkracht van dien aard is, dat zij niet meer kunnen geven, dan zij reeds aan het Rijk en de provincie hebben aangeboden.

Ik voeg er aan toe, dat Beverwijk en omstreken toch al niet verwend zijn veel van de Regeering te krijgen. Ik herinner hier met een enkel woord aan de Velser pont, die hen nog als een zwaard boven het hoofd hangt, en ik hoop daarom, dat mijn woorden ook ditmaal een gunstig oor in de Kamer zullen vinden.

Wat verder betreft de volgende opmerking van den Minister, waarmede hij feitelijk in mijn schuitje komt, nl. dat „voor de medewerking van Rijkswege bij de uitvoering van openbare werken, waarbij voornamelijk een plaatselijk belang is betrokken,

kan in het algemeen slechts dan aanleiding worden gevonden, indien de financieele draagkracht van de belanghebbenden uiterst gering is. Dit kan nu, naar het schijnt, van de gemeente Beverwijk niet worden beweerd, althans hebben Gedeputeerde Staten van Noordholland zich niet op dit standpunt geplaatst. Veel meer schijnt het toestaan van het provinciaal subsidie in 1902, nadat dit eerst in 1901 was geweigerd, te danken te zijn aan den aandrang, daarop in de zitting van de Provinciale Staten van 12 November 1901 uitgeoefend" — ik wensch naar aanleiding van deze laatste woorden mijn hulde niet te onthouden aan hen, die voor deze zaak met zooveel warmte gepleit hebben in de Provinciale Staten, omdat dezen inderdaad hebben begrepen, dat het niet een plaatselijk, maar een algemeen belang geldt.

Waar nu de Minister in de stukken beweert, dat de financieele draagkracht van Beverwijk niet gering is, wensch ik er op te wijzen, dat de gemeente Beverwijk, tellende circa 6000 zielen met een schuldenlast van circa 2½ ton, geen offer te zwaar geweest is om in deze te doen wat zij kon doen. Ik zal dit met een enkel woord aanstonds nader toelichten.

De Minister zegt verder:

„Waar, door het verleenen van Rijksbijdragen, b.v. voor de verbetering van de havenkolk te Beilen en van de haven te Assen, op grond dat dit zijn „gemeentewerken", door ondergeteekende wordt vastgehouden aan den eisch, dat de naaste belanghebbenden in de eerste plaats zooveel mogelijk in de kosten bijdragen, schijnt er geen reden te zijn om ten opzichte van de verbetering van bovenbedoeld vaarwater, welke hoofdzakelijk het belang van den groenten- en vruchtenhandel van Beverwijk en dus slechts in geringe mate het algemeen belang raakt, eene uitzondering te maken."

Welnu, Excellentie, ik voeg daar terstond aan toe dat Beverwijk ondanks zijn schuldenlast van bijna 2½ ton, toch bereid is een derde gedeelte van de kosten, dat is f 27 000, bij te dragen. Ook de andere gemeenten, die bij dit werk belang hebben, spannen alles in om deze zaak te bevorderen; zoo heeft Wijk aan Zee en Duin f 1000 en Heemskerk f 500 toegezegd, terwijl ook nog andere gemeenten zouden willen bijdragen, indien hun financieele draagkracht het maar even zou toelaten. De gemeenten, die iets kunnen doen, dragen zoo veel bij als slechts in hun vermogen is.

Nu laat de Minister het in de Memorie van Antwoord voorkomen, alsof de sommen, waarvoor de gemeenten zich verbonden hadden, niet zouden worden betaald. Hij zegt:

„Neemt men nu daarbij nog in aanmerking, dat de gemeente Beverwijk, toen de raming van het werk f 91 000 bedroeg, eene bijdrage van f 31 000 wilde verleenen en, toen eene nieuwe raming is gemaakt die f 10 000 lager was, slechts f 28 000 toezegde, terwijl zij in de raming van kosten de aan haar toebehoorende, voor het werk noodige gronden, als kosten van het werk deed opnemen, dan zal men moeten toegeven, dat er ook met het oog hierop, voor ondergeteekende weinig aanleiding bestaat tot het nemen eener gunstige beschikking."

Ik herinner er aan, dat, zooals de Minister te recht zegt, de eerste raming bedroeg f 91 000 en Beverwijk toen f 31 000 wilde bijdragen, maar later, toen een nieuwe raming werd gemaakt die f 10 000 lager was, slechts f 28 000. Dat was echter geheel overeenkomstig den regel, dat de gemeente, de provincie en het Rijk elk een derde gedeelte bijdragen.

Ik zal het hierbij voorloopig laten, omdat er, naar ik hoop, nog andere sprekers na mij zullen komen, die mijn verzoek zooveel mogelijk zullen steunen en er op zullen wijzen, dat het hier niet een plaatselijk, maar een algemeen belang betreft. Zij het dan ook, dat Beverwijk dezen dag de vlag nog niet kan uitsteken, ik hoop, dat men van af heden de vlag zal kunnen gaan halen om die te binden aan een suppletoire begrooting, die binnenkort naar ik hoop zal worden ingediend, want de beteekenis van een geheele afwijzing is inderdaad van het grootste gewicht ook voor de teelt in de toekomst, omdat de omvangrijke cultuur alsdan geen afzet meer zal hebben, omdat de geheele afzet bijna uitsluitend per scheepsgelegenheid moet plaats hebben, zoodat bij weigering een knak zal worden toegebracht aan een streek waaraan, naar ik hoop, de Minister niet zal willen medewerken.

De heer **van Kol**: Over den waterstaatkundigen toestand van oostelijk Overijssel slechts enkele woorden.

Daar de Minister in de goede richting werkzaam is, zal het voldoende zijn, indien hij na de schreden, die reeds op den goeden weg zijn gedaan, nog eenige stappen verder wil gaan.

Enkele maanden geleden heb ik mij persoonlijk op de hoogte gesteld van de treurige toestanden ten gevolge der overstroomingen van de Schipbeek te Buursen en bij Honesch en Haaksbergen; daarin moest verbetering komen.

Wij hebben echter dezer dagen een wetsontwerp ontvangen, tot verbetering van de Buurser- of Schipbeek en der capaciteit van de Rietbeek of Oelerbeek. Nu vrees ik echter — na een voorloopige studie — dat de gronden in Boekel nog niet voldoende van water worden bevrijd, en dat vooral de stad Almelo nog niet afdoende tegen overstroomingen beschermd is. Doch dit alles kan beter bij het desbetreffend wetsontwerp behandeld worden, voor de spoedige indiening waarvan ik den Minister bij dezen mijn dank betuig.

Een enkele wensch blijft mij over omtrent de Dinkel. Het is den Minister voldoende bekend, dat ten gevolge van de normaliseering dier rivier in Duitschland in ons land overlast van dat water wordt ondervonden; dat de landerijen er door lijden en vaak aan de kinderen het bezoeken der school bij het Lessersche Veld onmogelijk wordt gemaakt. Ook daartegen dienden maatregelen te worden genomen.

De Minister erkent dit en heeft er dan ook reeds in de Memorie van Antwoord bladz. 5 op gewezen, dat zijn voorganger in 1895 al bereid was daarin verbetering te brengen, doch dat er eerst een waterschap moest worden opgericht, dat voor het onderhoud moest zorg dragen. Tot heden is alles afgestuit op de quaestie of de Staat, de belanghebbenden of de gemeenten voor het onderhoud der sedert lange jaren verwaarloosde Dinkel moesten zorgen. Enkele dagen geleden hebben wij echter een wetsontwerp ontvangen, waarbij de Minister van Financiën het onderhoud dezer rivier ten laste van het domein wil brengen. Die moeilijkheid is nu opgeheven en daarom hoop ik dat het voldoende is de aandacht van den Minister van Waterstaat te vestigen op deze rivierverbetering, waarvan het nut reeds in 1872 door den ingenieur Stieltjes werd aangetoond.

Bij die normaliseering van de Dinkel zal in overleg getreden moeten worden met de Duitsche Regeering, voor het benedengedeelte bij Neuenhaus, doch ben ik goed ingelicht dan mag van haar kant medewerking worden verwacht. Zeer zeker, al is de uitgave betrekkelijk niet hoog, die rivierverbetering zal toch heel wat kosten, maar waar men zooveel uitgeeft voor Noord- en Zuidholland, mag men voor Overijssel ook wel eens met ruime hand in den zak tasten. Wij zien toch in Nederland het eigenaardig verschijnsel, dat in de laagste gedeelten van ons land, die zelfs beneden den zeespiegel zijn gelegen, door uitstekende waterstaatswerken de bewoners het minste last hebben van het water, terwijl in de hoogst gelegen streken als het oosten van Overijssel, Drenthe en Gelderland men telkenjare overlast van water moet verduren.

Er zijn, dat erken ik gaarne, in dit deel van Overijssel reeds heel wat stappen in de goede richting gedaan. Wanneer de Minister nu nog aan het verzoek tot hem gericht om de Dinkelquaestie op te lossen gevolg geeft, dan zal wat deze streken betreft uit waterstaatskundig oogpunt beschouwd, aan de meeste billijke eischen zijn voldaan.

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Ik steun den aandrang bij den Minister uitgeoefend om een bijdrage vanwege het Rijk te geven voor de verbetering van het afvoerkanaal te Beverwijk naar het Noordzeekanaal. De Minister heeft in zijn Memorie van Antwoord te kennen gegeven, dat de verbetering van dat kanaal wel zeer noodig is, en omdat de Minister dit toestemt zal ik daarover nu niet uitweiden, maar ook dat het niet geacht kan worden te zijn een algemeen belang, en dat een lokaal belang als dit alleen dan gesteund zou kunnen worden wanneer de belanghebbenden niet genoeg draagkracht bezitten, hetgeen volgens den Minister ook niet het geval is, terwijl hij bovendien er op wijst dat de belanghebbende, namelijk de gemeente Beverwijk, een zekere schrielheid aan den dag legt bij het subsidieeren van het verbeteren van dit kanaal, de Pijp.

Wat nu betreft dat de verbetering van dit kanaal niet zou zijn een algemeen, maar een locaal belang, wensch ik bij hetgeen de heer Passtoors reeds gezegd heeft, dit te voegen, dat de geheele duinstreek van Velsen af, zoo niet van Zandvoort af tot Heilo toe, belang heeft bij een goeden toestand van dit afvoerkanaal, niet alleen voor de tuinvruchten, maar ook voor de bloembollen, die daar hoe langer hoe meer gekweekt worden.

Een groot deel van den duingrond, waarop vroeger niet anders dan aardappelen geteeld werden, wordt thans in dienst gesteld van den tuinbouw. De bloei van die streek gaat hoe langer hoe meer vooruit, maar er moet gezorgd worden dat de producten hun afvoer vinden naar Amsterdam. Er komt bij, dat niet alleen de producten langs dit kanaal worden afgevoerd, maar dat ook de mest voor de producten benoodigd langs dat kanaal wordt aangevoerd. De compoststoffen uit Amsterdam, uit de Zaanstreek, en de koemest uit Friesland en Noordholland komen langs dezelfde Pijp naar Beverwijk, en worden van daar uit over de geheele streek gedistribueerd.

Dat de streek vooruitgaat, en dus verbetering van productenafvoer noodzakelijk is, blijkt ook uit de vermeerdering van den tonnen-inhoud van het aantal schepen, die in 1888 bedroeg 60 000 M³. en in 1901, 120 000 M³.

Langs de Pijp van Beverwijk worden producten afgevoerd afkomstig uit de gemeenten Heemskerk, Wijk aan Zee en Duin, Velsen, Beverwijk, Castricum, Heilo, Limmen en Egmond Binnen.

Men kan dat kanaal dus niet noemen een uitsluitend belang van Beverwijk, waar de geheele streek bij het kanaal betrokken is.

Reeds is door den heer Passtoors verklaard, dat Beverwijk niet meer bij de zaak betrokken is dan de geheele streek. Het blijkt integendeel, dat Beverwijk er slechts in de 4de plaats bij betrokken is. Als Beverwijk op verbetering aandringt, komt dit omdat, behalve het quantum producten dat van Beverwijk wordt uitgevoerd, ook de winkeliers er belang bij hebben dat de producten van de gansche streek door die gemeente doorgevoerd worden.

Het gering direct belang van Beverwijk blijkt bovendien nog uit het betrekkelijk gering aantal hectaren tuingrond van die gemeente, vergeleken met dat der aanliggende streek. Beverwijk heeft 38, Wijk-aan-Zee-en-Duin 234 en Heemskerk 196 H. A. tuingrond.

Nu is het zeker rationeel, dat de verschillende gemeenten die producten vervoeren in de kosten bijdragen: maar zij kunnen dit slechts tot een gering bedrag doen. Wijk aan Zee en Duin heeft bijv. beloofd f 1000 te zullen bijdragen, hetgeen natuurlijk niet in verhouding staat tot het nut dat die gemeente van het kanaal zal hebben. maar zij kan niet meer geven, omdat het een noodlijdende gemeente is, waar, zoo ik goed ben ingelicht, de schoolbouw geheel door het Rijk bekostigd wordt.

Zoo heeft Heemskerk f 500 toegezegd; die gemeente moet door de provincie ondersteund worden voor een weg, uitsluitend ten bate dier gemeente.

Wel bewijzen dat de draagkracht van die gemeente gering is. Bedenkt men nu, dat Beverwijk, in deze niet de meest belanghebbende, toch bereid is $^1/_3$ in de kosten bij te dragen, dan kan men het geen schrielheid verwijten.

Zeker, na de tweede raming van kosten heeft Beverwijk haar bijdrage verminderd, doch slechts met een evenredig deel, zóó dat van het totaal één derde deel door haar gedragen zou worden.

Schrielheid blijkt ook niet uit de volgende cijfers.

De uitgaven van Beverwijk voor haven en aanlegplaats bedroegen van 1891—1900 f 35 542; de inkomsten daarentegen uit markt- en havengelden slechts f 30 869, terwijl de havengelden daar hooger dan ergens elders zijn, namelijk f 0,02⁵ per M³., en dus moeilijk voor verhooging vatbaar. De hoofdelijke omslag is in 1902 opgevoerd van f 10 000 tot f 15 000; dus geen onbelangrijke verhooging.

Het getal aanslagen bedroeg 800 op eene bevolking van 5700 zielen, dus per aanslag steeg de belasting van f 12,50 tot f 18,75.

Het komt mij voor, dat uit deze cijfers blijkt, dat de gemeente Beverwijk heeft gedaan wat zij doen kan en dat haar het verwijt niet treffen mag, dat de Minister op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord, wel niet rechtstreeks, maar dan toch zijdelings tot haar richt. Er schijnt achter deze zaak nog iets anders te zitten, dat mij niet erg duidelijk is. Uit de stukken schijnt door te schemeren, dat deze hoog noodige zaak wordt tegengewerkt, en wel door Gedeputeerde Staten. Hoe dit zit weet ik niet. Straks zal misschien een meer bevoegde dan ik hierover het woord voeren, zoodat ik dit aan hem overlaten kan.

De Minister beroept zich op hetgeen voorgevallen is in de vergadering der Provinciale Staten. In de herfstvergadering van 1901 is de bijdrage afgewezen. Waarom? Omdat men het werk niet nauwkeurig omschreven had en de kosten te hoog had geraamd. Later is men gekomen met een beter toegelicht plan en met een lagere raming en dat plan is aangenomen met 36 tegen 19 stemmen. Nu komt het mij voor, dat de Minister in de Memorie van Antwoord den indruk wil geven, dat er hier een zekere pressie is uitgeoefend op Provinciale Staten, maar dat daaruit geen conclusie mag worden getrokken omtrent de noodzakelijkheid of het algemeen belang van dit werk; alsof Gedeputeerde Staten de eenige zijn, die de waarde van het werk weten te bevorderen. De Provinciale Staten zouden hier meer of min overrompeld zijn. Dit komt mij voor geen juiste beoordeeling van de zaak te zijn. Provinciale Staten kunnen, dunkt mij, even goed over deze zaken oordeelen als Gedeputeerde Staten.

Ik zou wenschen dat Zijn Excellentie bereid mocht bevonden worden om deze zaak nog eens nader te onderzoeken. Ik geloof dat, wanneer dit geschiedt, den Minister blijken zal, dat er hier wel reden is om steun te bieden.

Deze streek wordt bewoond door tal van kleine luyden, die gedeeltelijk pachters, gedeeltelijk kleine eigenaars zijn. In elk geval hebben zij allen een min of meer harden strijd voor het bestaan te voeren. De bloei van deze streek hangt voor een deel ook van den toestand van dezen waterweg af, en ik hoop dus dat de Minister aan deze zaak zijn steun niet zal onthouden.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Na de warme verdediging die de verbetering van het vaarwater de Pijp, die ook ik wil bespreken, van twee zijden heeft gehad, is het natuurlijk niet noodig om lang bij dit onderwerp stil te staan. Toch meen ik omtrent de wijze waarop de Minister deze zaak heeft behandeld, als ter plaatse bekend, nog enkele opmerkingen te mogen maken.

Ik koester daarbij geen oogenblik de illussie, dat ik den Minister thans tot wijziging van zijn conclusie zal overhalen en evenmin de Kamer. Wanneer de argumenten van den Minister die hem tot zijn negatieve conclusie leidden, juist waren en hier onbesproken bleven, dan zou immers daarmede het vooruitzicht op het verkrijgen van Rijksteun voor goed zijn verdwenen en de hoop dat hiertoe nog eens, zij het spoedig, zal worden besloten, voor goed den bodem zijn ingeslagen.

Maar de Minister moet verkeerd zijn ingelicht, toen hij deze zaak verklaarde te beschouwen als een zaak uitsluitend van gemeentelijk belang, want de verbetering van dit vaarwater is veel meer een belang van de achterliggende streek dan van de gemeente Beverwijk. Ik kan mij het oeconomische bestaan van die gemeente zeer goed denken volkomen ongestoord zonder dezen waterweg.

Beverwijk met zijn 6000 inwoners heeft behalve een fabriek weinig industrie en zou dus voor zijn eigen verkeeren waarschijnlijk genoeg hebben aan den spoorweg om te voorzien in de behoefte van het verkeer. Het belang dat de gemeente zelf bij dezen waterweg heeft, is in elk geval ruim betaald met de f 28 000 subsidie, die zij bereid is bevonden te geven en den onderhoudsplicht, dien zij op zich neemt.

Een grooter belang voor die gemeente zou zijn dat door een betere grensregeling haar de gelegenheid werd gegeven zich op behoorlijke wijze te ontwikkelen, een gelegenheid die zoolang haar grenzen zoo ongelukkig geregeld blijven, haar geheel is ontnomen.

Het is dan ook niet zooals de Minister zegt, voor den groenten- en fruithandel dat de verbetering van het vaarwater noodzakelijk is, maar veel meer het belang van de groententeelt in de achterliggende streek.

Bij de verbetering van dezen waterweg zijn minder betrokken

de belangen van den afvoer der producten, dan wel die van den afvoer van die stoffen, die voor die tuinstreek de levensvoorwaarden zijn, van de mest die het alleen mogelijk heeft gemaakt, om deze dorre gronden te veranderen in die bloementuinstreek die zich daar heeft ontwikkeld.

Ik herinner mij den tijd, dat men rondom Beverwijk niets zag dan enkele dorre roggevelden, bijna overal waar men nu bloementuinen ziet, en zal nu de verdere ontwikkeling niet worden tegengehouden, dan moet deze waterweg zoozeer worden verbeterd en onderhonden, dat wat voor die streek in de allereerste plaats noodig is, de mest, goedkoop kan worden aangevoerd.

Waar nu de gemeente Beverwijk het „noblesse oblige" zoo hoog houdt, dat die gemeente f 28 000 subsidie aanbiedt en den onderhoudsplicht van het werk op zich neemt, waar zij als hoofdplaats van de streek dat wil doen ten behoeve van de achterliggende gemeenten, daar meen ik dat ook het Rijk zou behooren te helpen.

Ik geef toe, dat misschien de andere gemeenten ook meer zullen kunnen bijdragen, maar dat zal nader kunnen overwogen worden. Aan de cijfers zijn wij nog niet toe. Ik beveel de zaak nogmaals aan de belangstelling van den Minister aan, en wanneer het hem mocht gelukken een post van f 30 000 op zijn begrooting te bezuinigen en hij zou die dan bij suppletoire begrooting voor dit werk willen voordragen, dan zou hij daarmede een zeer nuttigen arbeid hebben verricht en krachtig hebben medegewerkt aan de verdere ontwikkeling van die belangrijke tuinstreek.

De heer **Goekoop**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord slechts; en zulks naar aanleiding van het daar straks gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Schiedam over de doorbraak van de kade van den Noord-Kethelpolder in het voorjaar.

Een kort woord, dat mij echter noodig schijnt, omdat het, naar mijn bescheiden meening, voor de beantwoording van de vraag, welke maatregelen zullen behooren te worden genomen om rampen als in het voorjaar zijn voorgekomen, zoo mogelijk, in het vervolg te voorkomen, in hoofdzaak aankomt op het goed vaststaan van de oorzaken die tot de ramp aanleiding hebben gegeven.

En nu wil het mij met alle bescheidenheid voorkomen, dat de geachte afgevaardigde uit Schiedam een minder juiste voorstelling heeft gegeven van de oorzaken van de ramp in April van dit jaar voorgekomen.

Ik zeg een minder juiste, die echter ook reeds in een andere vergadering, toevallig eveneens in deze zaal gehouden in de maand Juli van dit jaar — nl. in de vergadering der Provinciale Staten — werd gegeven en ook door een geachten afgevaardigde uit Schiedam ter Statenvergadering. Toen echter zeide de heer dr. van Dissel, de hoofdingenieur van Rijnland, een in alle opzichten bekwaam en ervaren waterstaatkundige dienaangaande, dat hij wenschte te verklaren dat hij niet geloofde aan de *legende* — zoo qualificeerde die spreker de gegevene voorstelling — „dat het spuien de oorzaak zou zijn geweest van de doorbraak". En toch heeft nu weer de geachte afgevaardigde uit Schiedam er op gewezen, dat naar zijn oordeel sedert de loozing te Scheveningen, m. a. w. sedert het tot stand komen van de waterverversching voor den Haag, die dateert van het jaar 1889, en van de daaraan verbonden meerdere inlating van water door de Vijfsluizen en te Vlaardingen, het onderhoud der kaden langs de Poldervaart geheel van karakter zou zijn veranderd. Daarom wensch ik er even op te wijzen — en dit is een niet te wederspreken feit — dat officieel is geconstateerd, dat in de 14 dagen voorafgaande aan de doorbraak van den 24sten April, geen druppel water is ingelaten, noch door de Vijfsluizen, noch te Vlaardingen. En in de tweede plaats wensch ik er op te wijzen, dat, als het inderdaad waar was, dat het inlaten en doorlaten van water, het door*vliegen* van het water — zooals het daarstraks genoemd werd — om de Haagsche en Delftsche grachten door de spuien, inderdaad van zoo grooten invloed was op de kaden, er dan toch iets geheel anders had moeten blijken na de doorbraak, dan toen viel waar te nemen. Want het merkwaardige feit werd toen geconstateerd dat de buitenbermen langs de kade van den Noord-Kethelpolder — en waarlangs dan sedert 1889 het water zou hebben heengevlogen naar Delft en den Haag, en die onmogelijk zouden hebben kunnen blijven bestaan, indien werkelijk het doorstroomingsvermogen door de Poldervaart zoodanig was verhoogd — nog aanwezig waren. Neen, mijnheer de Voorzitter, het karakter der Poldervaart is niet veranderd sedert 1889. Zij heeft sinds eeuwen gediend zoowel voor waterverversching als tot uitwateringskanaal. Ik geef toe, dat na het tot stand komen van het Haagsche waterverversching skanaal het water in de Poldervaart meermalen een hoogen stand heeft bereikt. Maar men raadplege slechts de verslagen van Delfland van vroegere jaren om te zien dat vóór dit kanaal tot stand kwam, die hooge waterstanden ook voorkwamen en daarbij van veel langeren duur waren.

De oorzaak van de doorbraak is dan ook mijns inziens volstrekt niet te zoeken in het veranderde karakter van de Poldervaart. Maar die oorzaak is wèl te vinden in de verregaande onachtzaamheid en nalatigheid van de polderbesturen. Terwijl art. 3 van de Keur, regelende het onderhouden der waterkeeringen of kaden van de polders in Delfland voorschrijft, dat „de kaden moeten worden onderhouden met klei of andere vaste aardspecie, zonder dat daartoe zand, bagger, puin, vuilnis of eenige andere vreemde bestanddeelen mogen worden gebezigd", en dat dit onderhoud moet geschieden op verder voorgeschrevene hoogten en breedten met aanwijzing van hetgeen gevorderd wordt voor de taluds, bleek echter juist door de doorbraak op 24 April dat puin en allerlei minwaardig materieel, dat geen waterdichte massa vormt, voor het onderhond van de kade was gebruikt, terwijl ook het profil der kade niet aan het voorschrift der keur voldeed. Daardoor ontbrak het vereischte weerstandsvermogen.

En wat bleek verder onmiddellijk nadat de doorbraak had plaats gehad? Het niet minder ergerlijke feit, dat, terwijl volgens de artt. 4 en 5 van de Keur van Delfland op de watermolens een maalpeil is vastgesteld en de molenaar moet zorgen, dat de watermolen stilstaat, zoodra het boezemwater is gerezen tot dat maalpeil, — het feit is erkend door de polderbesturen — ik zeg, er bleek dat men, dit maalpeil negeerende, eenvoudig met malen was doorgegaan.

Ziedaar feiten, Mijnheer de Voorzitter, die, gevoegd bij de abnormale omstandigheden, veroorzaakt door den buitengewonen regenval in April, gepaard met stormachtige winden, aanleiding gegeven hebben tot de doorbraak.

Moet er nu, zoo vroeg de geachte afgevaardigde uit Schiedam, geen verandering in bestaande verhoudingen worden gebracht om herhaling van rampen, als wij in April beleefd hebben, te voorkomen?

Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter, en die veranderingen moeten mijns inziens juist verband houden met hetgeen gebleken is te zijn de ware oorzaken van de ramp.

Die veranderingen moeten wij daarom niet zoeken in het stellen van voorwaarden, als waarop dijkgraaf en hoogheemraden van Delfland in 1882 bereid waren aan de gemeente den Haag vergunning te verleenen tot het graven van een kanaal naar zee, en vooral niet in de toelichting dier voorwaarden, door de geachte afgevaardigde uit Schiedam aangehaald, want die voorwaarden dateeren van het jaar 1882. Zij waren daarbij niet anders dan een ontwerp, waaromtrent ik moet opmerken, dat zij nooit tot uitvoering zijn gebracht, want de waterverversching voor den Haag is niet tot stand gebracht overeenkomstig voorwaarden en toezeggingen van 1882, maar krachtens een besluit en geheel andere voorwaarden van het hoogheemraadschap van het jaar 1886.

Neen, Mijnheer de Voorzitter! de maatregelen, de middelen, de veranderingen, die moeten tot stand gebracht worden, moeten m. i. deze strekking hebben, dat de boezemkaden in onderhoud worden gebracht *bij de polders*, met opheffing van den hier en daar nog bestaanden hoefslagplicht. Daarbij moet het hoogheemraadschap dan aansprakelijk worden gesteld voor den goeden waterkeerenden toestand van die boezemkaden; aansprakelijk tegenover het Grondwettig toezicht en oppertoezicht over de waterschappen. En het ligt nu, dunkt mij, op den weg van het lichaam, dat, krachtens art. 109 der Grondwet, het toezicht heeft op de waterschappen, om, na behoorlijk onderzoek en overweging der zaak en lettende op de oorzaken van de ramp, de noodige stappen te doen om zoodanige betere verhouding tusschen het hoogheemraadschap en de polders in

het leven te roepen door reglementswijziging, als noodig en doeltreffend zal blijken, om in het vervolg rampen als van het afgeloopen voorjaar, zoo mogelijk, te voorkomen.

Het is mij aangenaam ten slotte hieraan te kunnen toevoegen, dat het mij in een andere betrekking bekend is, hoe het grondwettig daartoe geroepen college zich in dien geest met de zaak ernstig bezighoudt

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Van de verschillende hier behandelde onderwerpen verdient in de eerste plaats de aandacht hetgeen is medegedeeld omtrent de financieele inrichting van deze begrooting en wat zou kunnen worden gedaan om de uitgaven over meerdere jaren te verdeelen.

Wat door den geachten afgevaardigde uit Dordrecht daaromtrent werd gezegd, is niet van belang ontbloot; daarbij komen m. i. twee stelsels ter sprake. Men kan de uitvoering verhaasten, waardoor men spoediger profijt heeft van de werken, waaraan die uitgaven worden besteed, vermits het zeer dikwijls gebeurt, gelijk nu o. a. het geval zou zijn bij het Noordzeekanaal, dat gedane uitgaven gedurende tal van jaren geen vruchten opbrengen, zoolang het werk niet is voltooid. Onder dergelijke omstandigheden zal de wensch om de gelden zoo goed mogelijk te besteden moeten leiden tot een zoo snel mogelijke uitvoering van het werk.

Daartegenover staat het stelsel om de uitvoering over een zoo groot mogelijk aantal jaren te verdeelen, ten einde gelijktijdig tot de uitvoering van meerdere werken te kunnen overgaan. Welke van die twee wegen de beste is, zal van omstandigheden afhangen. Den geachten afgevaardigde uit Dordrecht kan ik de eenige verzekering geven, die hij gevraagd heeft, dat ik zijn opmerkingen zal overbrengen aan den Minister van Financiën.

De geachte afgevaardigde uit Alkmaar heeft een punt ter sprake gebracht, dat meer in het bijzonder den Minister van Waterstaat aangaat, als zijnde in deze de verantwoordelijke persoon. Al viel uit het einde zijner redevoering af te leiden, dat hij meende dat de Minister ter zake toch betrekkelijk geringen invloed kon uitoefenen, zoo heb ik die rede met genoegen gehoord, met verdeeld genoegen althans, omdat ik in die rede zag een streven om de Regeering zooveel mogelijk te steunen, waar het betreft het voorkomen van overbodige uitgaven. Het is aan de Vergadering bekend, dat ik meen, dat waar de Staat werken uitvoert, deze niet altijd op de meest goedkoope wijze tot stand komen, een meening die mij bij een vorige discussie heeft weerhouden te zeggen: neem dit ook maar weer binnen het bereik van den Staat. Toch komt het mij voor, dat door den geachten afgevaardigde te veel is gegeneraliseerd. Gaarne geef ik toe dat met de meest mogelijke nauwgezetheid de uitgaven voor onderhoud moeten worden overwogen, maar ik kan toch niet aannemen dat hetgeen hij mededeelde van een ingenieur van den waterstaat, anders dan in scherts door dien ingenieur zal zijn gezegd.

Het zou beneden de waardigheid en beneden de positie wezen, die de ingenieurs met eer bekleeden, indien waar was dat zij van de op de begrooting beschikbaar gestelde gelden steeds een zoo groot mogelijk bedrag trachten uit te geven. Het zou mij dan ook aangenaam wezen, indien de geachte afgevaardigde meer in bijzonderheden kon treden en mij, desnoods particulier, duidelijk kon maken op welke werken zou kunnen worden bezuinigd en op welke wijze — want dit was zijn hoofdgrief — naar zijn meening de bestekken wel zouden behooren te worden ingericht om tot het beoogde doel te geraken.

Ik geloof dat ik geen indiscretie bega, wanneer ik mededeel dat de geachte afgevaardigde mij eenigen tijd geleden enkele staaltjes gaf, die ik terloops noteerde. Ik heb deze doen onderzoeken en toen bleek dat wat de geachte afgevaardigde mededeelde meer op losse indrukken dan op onderzoek berustte.

Een van die staaltjes, nu weder door hem ter sprake gebracht, betrof het bouwen van een loods tot berging van spoorweg- en ander Rijksmaterieel, zoomede gereedschappen gedurende den tijd dat deze niet in gebruik waren. Het bleek dat de goede toestand van die wagens, het materieel en die gereedschappen zeer werd bevorderd door opberging in een behoorlijke schuur, in plaats van ze, als voorheen, in de open lucht te laten staan, zoodat er voor den bouw van de loods alleszins termen bestonden. Mijn conclusie is, dat ik mij gaarne zal laten voorlichten door het deskundig oordeel van den geachten afgevaardigde, ten einde, wanneer er werkelijk verzuimen mochten zijn gepleegd ten aanzien van het in acht nemen van gepaste zuinigheid, deze op het spoor te komen; ik kan den geachten afgevaardigde dan ook de toezegging geven, dat ik zijn rede, die blijk gaf van kennis van de praetijk, niet ongelezen zal laten en in de bijzondere aandacht van de hoofden van het waterstaatsbestuur zal aanbevelen. Waar de behoeften des lands zoo toenemen, is het toch zeker plicht van het waterstaatsbestuur aan den ijver voor het behartigen der techniek te paren de voortdurende zorg, dat niet meer dan noodig is wordt uitgegeven, op dat zooveel mogelijk verschillende deelen des lands van de uitgaven kunnen profiteeren.

Mijnheer de Voorzitter! Het was niet te verwonderen, dat na het ongunstige jaargetijde klachten zouden rijzen over den overlast, dien verschillende streken van het water hebben gehad. Drie sprekers, de heeren Melchers, Zijlma en van Kol, hebben daaraan hun opmerkingen gewijd. Nu is het verre van mij alles te schuiven op het jaargetijde; ik weet, dat er deelen zijn in ons land, die in veel gunstiger jaren overlast hebben van het water, en inderdaad mogen wij hetgeen daaromtrent bekend is geworden en iedereen heeft ervaren, niet te licht achten.

Ik heb opgaven gekregen uit verschillende deelen des lands, onder andere uit Friesland. Daar is, in het laatste najaar, de waterstand gestegen tot 77 c. M. boven zomerpeil, terwijl een stand van 60 c.M. boven zomerpeil in den winter reeds als zeer hoog wordt beschouwd en slechts bij uitzondering wordt overschreden.

Ook in Groningen was op het stadskanaal het water 1,20 M. boven peil en werd gedurende dagen aehtereen niet geschut, omdat onafgebroken met de sluizen moest worden gestroomd. Te Veendam steeg het water zelfs tot 1,26 M boven peil. Van alle andere oorden des lands, ook daar, waar de geachte afgevaardigde uit Enschedé zeer goed bekend is, kwamen soortgelijke berichten. Van de Berkel worden cijfers genoemd, die alle verbeelding te boven gaan Bij de verbetering van de Berkel werd gerekend op een grootsten afvoer bij zomervloed van 21 M^3 per seconde en dit jaar schijnt de totale afvoer 42,5 M^3 per seconde te hebben bedragen. Die staaltjes bewijzen, hoezeer men dit jaar te lijden heeft gehad van den aanhoudenden regenval Nu is het den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden bekend, dat de loozing van het overtollige water en het verruimen van den boezem van Friesland een onderwerp is, dat reeds geruimen tijd in studie is. Er is in 1896 door mijn toenmaligen ambtsvoorganger een commissie benoemd, die in 1900 rapport heeft uitgebracht, maar wij moeten niet uit het oog verliezen, dat het verder onderzoek van deze zaak niet van het Rijk uitgaat, maar van de beide provinciën. Deze hebben een provinciale commissie benoemd, waarin ook verschillende hoofdambtenaren van den Rijkswaterstaat zitting hebben. Wanneer de geachte afgevaardigde mij nu vraagt te trachten dit werk te bespoedigen, dan zou ik hem den raad kunnen geven zich te wenden tot de beide provinciën, doch zelfs dit komt mij onnoodig voor, want het is mij bekend, dat de deskundigen, die deel uitmaken van de commissiën, al het mogelijke doen om zoo spoedig mogelijk gereed te komen.

De heer Zylma schijnt de mededeeling in de Memorie van Antwoord eenigszins te hebben misverstaan, waar hij daaraan de uitlegging gaf dat, wanneer een streek last had van water uit een andere provincie, deze streek dat maar moest dulden. De bedoeling van dien passus was slechts, dat niet in de eerste plaats het Rijk geroepen is te zorgen voor een beteren waterstaatkundigen toestand. In ons land is de eeuwenoude instelling dat daarvoor in de eerste plaats belanghebbenden moeten zorgen, en wanneer het betreft een streek die lijdt door het water van meer dan een provincie, dan is daarin te voorzien door toepassing onzer waterstaatswetten. De wet van 10 November 1900 (*Staatsblad* n°. 176) voorziet in het geval dat een waterschap moet opgericht worden in meer dan één provincie.

Volgens art. 65, in. verband met art. 4, moeten de Staten dier provinciën zich met elkander verstaan, en wordt die overeenstemming niet verkregen, dan treedt de Kroon tusschenbeide. Die weg moet dus gevolgd worden. Dit sluit echter volstrekt niet in zich, dat de Regeering zich aan het gansche werk onttrekt.

Integendeel, de begrooting bewijst dat dit ook niet de bedoeling is. Waar de streek in krachten te kort schiet, zal het Rijk in sommige gevallen met een subsidie kunnen te gemoet komen, en wanneer straks het voorstel der Lauwerzee-commissie door tusschenkomst van Gedeputeerde Staten van Friesland en Groningen de Regeering zal hebben bereikt, dan zal blijken, dat het Rijk zich niet onverschillig wenscht te betoonen voor den watersnood in de verschillende deelen des lands. Het initiatief moet echter aan de locale besturen blijven.

De heer van Kol heeft de Dinkel besproken.

In 1893 is reeds door Gedeputeerde Staten van Overijssel een voorstel gedaan om de zaak te regelen. De Minister van der Sleyden nam een zeer tegemoetkomende houding aan en stelde in uitzicht een subsidie van $^1/_3$ der kosten. Sedert is niets meer van de zaak vernomen.

Nu is mij gebleken, dat door den hoofdingenieur van den provincialen waterstaat bij Gedeputeerde Staten van Overijssel indertijd is aangedrongen op het ontwerpen van een plan voor gemeenschappelijke kosten van provincie en Rijk, want er bestond nog niet eens een plan.

Het noordelijk deel van het Dinkelgebied heeft veel meer te lijden dan het zuidelijke deel, en nu was de vraag of men zich moet beperken tot het noordelijk deel, dan wel daarbij ook het zuidelijk deel zal opnemen.

Het zal nu mijnerzijds niet ontbreken aan pogingen om te komen tot een gezamenlijk plan en ik hoop dat de Staten van Overijssel daartoe hun medewerking zullen verleenen.

Ik kom thans tot een onderwerp, dat is aangevoerd door den heer ter Laan, de quaestie van het Martenhoekster verlaat. Ik kan niet anders doen dan er mijn groote teleurstelling over uitspreken, dat die zaak niet verder gevorderd is, niettegenstaande ik mij daarvoor zeer veel moeite heb gegeven. Ofschoon de beslissing in deze niet in de eerste plaats van de Regeering afhangt, meende ik mij, na bespreking met autoriteiten, te mogen vleien, dat de behandeling van dit onderwerp verder zou zijn gevorderd, dan zij nu helaas is. Er is een rapport verschenen van den ingenieur der stad Groningen, dat wellicht de oorzaak is van de vertraging, die deze zaak ondervindt. Mijnerzijds is geen poging onbeproefd gelaten om de verwijdering van die sluis te bevorderen en tegemoetkoming dezerzijds, door het op langen termijn verleenen van concessiën, zal daarbij van mij kunnen worden verwacht.

Thans kom ik tot een onderwerp, dat ook zeer in betrekking staat tot het water en waarover ik, na de zeer belangrijke rede van mijn ouden vriend, den geachten afgevaardigde uit Brielle, den heer Goekoop, kort kan zijn. De Regeering heeft zich de ramp van dat deel van het land zeer aangetrokken. Ofschoon de zorg voor het water in die streek allereerst Delfland en de provincie aanging, is de Regeering niet in gebreke gebleven zich door eigen onderzoek op de hoogte te stellen van oorzaak, omvang en wegneming van de ramp. Omtrent de oorzaak van de ramp is het haar gebleken, dat inderdaad het bestuur van den Kethelpolder niet volkomen aan zijn verplichtingen voldaan had. De kade was niet op de reglementaire hoogte, de kruin niet op de reglementaire breedte, de gebezigde materialen waren minderwaardig. Met zeer veel belangstelling heeft de Regeering dan ook gezien en gebillijkt, dat door het bestuur van Delfland in deze krachtig is opgetreden.

Het ligt, meen ik, niet op mijn weg over de quaestie van de oorzaak veel in het midden te brengen. Er is voor, er is tegen gesproken. Sommigen blijven altijd hechten aan de legende, zooals de heer Goekoop het noemde: zij zullen het misschien niet meer doen na de belangrijke rede van dien geachten afgevaardigde, maar het zij mij vergund een woord van tegemoetkoming uit te spreken tusschen die beide uitersten. Ik zou alleen willen vragen: indien er een legende is, is dan de oorsprong dier legende niet aanwijsbaar in de houding van Delfland? Het bestuur van Delfland stelde in 1882 uitdrukkelijk aan de gemeente 's Gravenhage als voorwaarde voor den aanleg van het kanaal naar de Noordzee, dat de gemeente zich met de polderbesturen zou verstaan betreffende verzwaring der waterkeeringen, die daar in bedoelden aanleg noodig zou kunnen worden. Wel is hierin later ten gevolge der afwijzende houding in dat gemeentebestuur afgezien, maar ligt in bedoelde voorwaarde van 1881 niet een aanwijzing, dat in 1882 althans ook bij Delfland de vrees voor uitschuring bestond? Nu is het zeer wel mogelijk dat de uitkomst heeft getoond, dat die vrees niet gewettigd was, gelijk de geachte afgevaardigde uit Brielle hier heeft betoogd, maar de herinnering aan de onderhandelingen van 1882 kan strekken om, als er een legende is, den oorsprong van die legende op het spoor te komen.

Het Rijk kan zich daaromtrent volkomen neutraal toonen, maar de Regeering kan niet anders dan met belangstelling de conclusie hebben aangehoord, die uit het gebeurde door een ieder wordt getrokken, dat de onderhoudsplichtigen moeten worden gecontroleerd en het onderhoud der kade zooveel mogelijk moet worden opgedragen aan de polderbesturen zelf, ofschoon in deze niet moet worden vergeten, dat er hier juist een uitzondering bestond op den regel van Delfland, omdat de Kethelpolder zelf de zorg voor de kade had. Het strenge toezicht van Delfland zal ook hier noodig zijn, speciaal ten opzichte van het maalpeil, want het is bij onderzoek gebleken, dat den 21sten April niet dadelijk is gehoorzaamd aan het sein om met malen op te houden.

Ik meen hiermede een bewijs van belangstelling te hebben gegeven in deze treurige gebeurtenis en wij zullen hopen dat zij zich niet meer zal herhalen.

Ik kom thans tot de quaestie van een vluchthaven op den weg die het Hollandsch Diep met het zuiden van ons land verbindt. Ik heb de rede van den geachten afgevaardigde uit Zierikzee, die is opgekomen voor een haven te Bruinisse, met belangstelling aangehoord, maar het zal hem niet verwonderen, dat ik na de rede van den heer van Gijn en die van den heer Smeenge, geenszins overtuigd ben van de noodzakelijkheid van het maken eener vluchthaven te Bruinisse. Er zijn omtrent dergelijke vluchthavens allerlei plannen gemaakt.

Wat de geachte afgevaardigde uit Zierikzee heeft gezegd, dat zeer velen zich hebben uitgesproken voor de haven te Bruinisse, wil ik niet betwijfelen, ook na de mededeeling van den heer Smeenge, dat een der onderteekenaren van het adres van Bruinisse zich later in anderen zin heeft uitgelaten, maar het staat in ieder geval vast, dat men nooit een uitspraak zal vinden, die alle belanghebbenden beamen. Men zal er altijd vinden, die in het zuiden de haven willen hebben, omdat hun belangen dat medebrengen en anderen, die aan een haven in het noorden de voorkeur geven. De een zal denken aan de vaart van Wemeldinge uit, de ander aan de vaart van Dordrecht uit. Ik meen dat een middenplaats moet worden gezocht. Het ideaal zou misschien zijn op meer dan een plaats een haven te maken en dan zou de haven te Bruinisse wel in aanmerking kunnen komen, omdat daar van de tramweghavens reeds meer gebruik gemaakt wordt dan den gebruiker dier haven aangenaam is. Wanneer te eeniger tijd een middenplaats moet worden gezocht, dan wil ik wel zeggen, dat er veel is dat mij toelacht in de genoemde plaats Dintel—Sas. Dat hangt echter zoo nauw samen met de verbetering van het Hellegat, welke misschien nog bij een der artikelen zal worden besproken, dat ik het beter acht daarover thans niet uit te weiden.

Thans kom ik tot het onderwerp, door den geachten afgevaardigde uit 's Gravenhage aangeroerd, de tollen. Hij zeide dat afschaffing van de tollen hem onverschillig was, maar dat hij wilde, dat het Rijk alle wegen en vaarten onder zijn beheer zou nemen, en hij stelde zich voor, dat als dat geschied was, vanzelf wel overleg tusschen de Ministers van Waterstaat en Financiën zou plaats vinden en de tollen zouden worden afgeschaft. Het is nog veel eenvoudiger. Als het Rijk de vaarten en wegen in beheer kreeg, zou het er geen tol meer op mogen heffen, in verband met de wet van 1899. Juist deze overweging maakt de Regeering zoo buitengewoon huiverig het beheer van wegen en vaarten op zich te nemen. Den vorigen zomer heeft het Provinciaal Bestuur van Overijssel voor verbetering van enkele wegen Staatssubsidie gevraagd, maar ik heb gedacht, dat dit als een indirecte hulp tot afschaffing van de tollen kon worden beschouwd en heb gemeend mij daar dus van te moeten onthouden. In tegenstelling met den geachten afgevaardigde zeg ik dus „laat zooveel mogelijk alles van het Rijk afblijven". Daargelaten de al of niet juistheid van hetgeen de geachte afgevaardigde gezegd heeft, dat particulieren en waterschappen niet in staat zijn goed voor de wegen te zorgen, kan ik zijn conclusie toch niet accepteeren, want tusschen het Rijk en de gemeente is nog een derde, de provincie, en de zorg voor de

wegen is een eerste taak van het Provinciaal Bestuur, gelijk dat ook in de meeste gewesten zeer wel wordt ingezien. En als de geachte afgevaardigde bedoeld had ter sprake te brengen afkoop van de bestaande tollen, door particulieren geheven, zonder dat de wegen dan bij het Rijk in beheer zouden moeten komen, dan zou ik mij de vrijheid moeten veroorloven hem te verwijzen naar het Departement van Financiën.

Nu een enkel woord over de haven te Hoorn. De geachte afgevaardigde uit Meppel heeft deze zaak ter sprake gebracht. Ik heb hem terstond toegestemd dat de daaraan verbonden uitgaven niet al te groot zijn, maar men is nog niet tot eenstemmigheid kunnen komen met het gemeentebestuur.

In de stukken is gezegd, dat deze zaak niet urgent is, omdat ik geloof, dat er aan de Zuiderzeekust nog wel andere havens zijn, waar schepen een veilige toevlucht zullen kunnen vinden. Ik ben echter bereid deze zaak in verdere overweging te houden.

Thans kom ik tot het door den geachten afgevaardigde uit Eindhoven besproken onderwerp, het kanaal van den Amer naar de Zuid-Willemsvaart. Deze zaak is eindelijk zoo ver gevorderd, dat aan het Provinciaal Bestuur de vraag kon worden gesteld, of de provincie bereid zou worden bevonden een bepaald bedrag in de kosten van het werk als subsidie bij te dragen, in welk geval een wetsvoorstel aan de Staten-Generaal zou worden ingediend, om dat werk voor Rijksrekening te ondernemen. Dat voorstel is thans in behandeling bij de Staten van Noordbrabant. Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch aan dat voorstel niets toe of af te doen. Het zij wel verstaan, ik verwacht het antwoord van het Provinciaal Bestuur. Ik kan mij verder ten opzichte van deze zaak in geen enkele uitlating begeven; het zou oneerlijk zijn en aanleiding geven tot het verwijt dat de Regeering niet wist wat zij wilde, wanneer eenige uitlating in den geest van den geachten afgevaardigde over mijn lippen kwam. Ik heb gesproken en een vraag gericht tot Noordbrabant; ik verwacht thans antwoord van het Provinciaal Bestuur.

Eindelijk — ik zou zeggen last not least — de streek die ons — ik zeg ons Noordhollanders — lief is; de streek die ons de heerlijke groenten bezorgt, doperwtjes die de producten van het Westland evenaren. Ik ben mij zeer wel bewust dat wij die doperwtjes niet krijgen van de strateu van Beverwijk, maar dat de omliggende streek bij deze belangrijke industrie nauw betrokken is. Niet alleen de doperwtjes komen mij aangenaam in de herinnering, maar ook het feit dat in ons vaderland la culture maraichère, de tuinbouw, zoo groote vlucht heeft genomen. En wanneer ik dat constateer mag ik in de eerste plaats denken aan de nabuurschap van Beverwijk.

Het is mij zeer aangenaam dat men zoo aan de industrie van Beverwijk denkt — ik doe dit ook met warme sympathie — maar ik wensch toch niet in den breede in te gaan op de argumenten, door de 3 sprekers, die allen over de Pijp gesproken hebben, voor het subsidieeren van deze zaak van Rijkswege bijgebracht.

Twee omstandigheden wensch ik echter te releveeren.

In de eerste plaats dat Beverwijk niet te klagen heeft over zijn communicatie-middelen. Het heeft een goed geoutilleerden spoorweg, waarvan zeer veel gebruik gemaakt wordt, ook voor de verzending van goederen. Moge nu de uitdrukking „locaal belang" misschien minder goed gekozen zijn, de vraag blijve toch gesteld of dit nu een zaak is, waarbij het Rijk tusschen beide behoort te komen, waar de gemeente op uitnemende wijze verbonden is met het centrum van consumtie, Amsterdam?

Mijn tweede opmerking is, dat — het is ook in de stukken aangeroerd — als men de zaak zuiver wil nemen, men niet moet optellen wat de verbetering van de haven precies kost, maar ook in rekening moet brengen wat de verbetering dadelijk aan het Rijk zal geven. Dan zal de vraag zijn of het Rijk er voor $^1/_3$ in betrokken is, doch dit ware wellicht nader te onderzoeken.

Duidelijk blijkt uit deze zaak wederom hoezeer de gemeenten beperkt zijn in haar vermogen om belastingen op te leggen, daar deze lasten eigenlijk gedragen moesten worden door de onmiddellijk belanghebbenden, de kweekers zelf; dit zou kunnen, indien de gemeenten slechts de macht hadden om opcenten op de bedrijfsbelasting te leggen.

Ten slotte wil ik de verzekering geven dat, indien men zich met een geringere Rijksbijdrage zou vergenoegen, en belanghebbenden misschien door associatie er toe gebracht konden worden ook een bijdrage te leveren, de zaak door de Regeering in het belang van de industrie van Beverwijk in ernstige overweging genomen zal worden.

De heer **van Limburg Stirum**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord om een misverstand weg te nemen, dat tusschen den heer Goekoop en mij schijnt te bestaan.

Ik heb aangehaald een artikel uit een concept-overeenkomst, die gesloten zou worden tusschen den Haag en het hoogheemraadschap van Delfland. De heer Goekoop voegde mij toe: weet gij wel dat die regeling niet gekomen is?

Natuurlijk wist ik dit.

Ik heb er over gesproken met de bedoeling aan te toonen hoe in het concept-artikel doorschemerde dat Delfland het gevaar voorzag dat door het spuien voor de kaden kan ontstaan. In dat verband heb ik het concept-artikel aangehaald.

Hetgeen de heer Goekoop gezegd heeft, is wel belangrijk, maar ik constateer dat ik precies wist wat hij zeggen zou, omdat ook ik kennis genomen heb van de notulen der Provinciale Staten en van de nota van Gedeputeerde Staten over het onderhavige onderwerp.

Vandaar dat mijn bewondering voor de rede van den heer Goekoop — ik zeg dit niet *in malam partem* — niet zoo groot is als die van den Minister schijnt te zijn. Gezegd wordt dat de slechte toestand der kaden en de boorbraken niet te wijten zijn aan het spuien, maar aan de nalatigheid der polderbesturen. Ik zal de polderbesturen niet verdedigen, het is mogelijk dat zij niet nauw hebben toegezien, maar dan is in de eerste plaats het hoogheemraadschap van Delfland schuldig gewees t, dat geen toezicht heeft uitgeoefend. Niemand zal mij intusschen wijs maken dat de druk door het spuien uitgeoefend geen nadeeligen invloed op de kaden heeft gehad.

Tegenover de autoriteit door den heer Goekoop genoemd, heb ik er ook een genoemd, dus in dit opzicht staan wij volkomen gelijk.

De heer van Bylandt — ik noem man en paard — heeft mij daareven gezegd, dat de Vliet, die o. a. door Leiden stroomt, onder toezicht van het provinciaal bestuur staat. Toen er uitvoering werd gegeven aan het plan der Haagsche waterloozing, heeft het provinciaal bestuur dadelijk de kaden langs den Vliet doen versterken. Dit teekent.

Ik zal nu de zaak verder laten rusten. Ik heb de aandacht van den Minister er op gevestigd, meer kan ik niet doen.

Mijnheer de Voorzitter! Waar hier zoo veel over kaden gesproken is, komt mij in herinnering een kade, niet ver van de Amsterdamsche Veerkade te 's Gravenhage gelegen; ik heb het gevoel, hier tegen die kade te vechten.

De heer **van Foreest**: Mijnheer de Voorzitter! Met een kort woord wensch ik den Minister te bedanken voor het antwoord van hem ontvangen.

Vooral het eerste gedeelte van dat antwoord was mij aangenaam; het deed bij mij den indruk ontstaan dat Zijn Excellentie mijn bezwaren ernstig ter harte wilde nemen, en ik had het gevoel dat ik op den goeden weg was.

In het laatste gedeelte zijner rede heeft hij mij later wel een weinig neergezet. Ik kan mij zulks van het standpunt van Zijn Excellentie begrijpen.

De Minister heeft mij verweten dat ik door het aanhalen van mijn voorbeelden wat te veel gegeneraliseerd had.

Ik moet zeggen dat ik niet begrijp, Mijnheer de Voorzitter, hoe ik anders had kunnen doen dan generaliseeren.

Het door mij aangehaalde gezegde van één ingenieur van den waterstaat, werd door den Minister beschouwd, als een door die ambtenaar uit gekheid geuitte bewering.

Ik had daarvan toenmaals niet den indruk, Mijnheer de Voorzitter. Misschien was het van hem een lapsus linguae. Ook waterstaatsingenieurs toch verspreken en vergissen zich somtijds.

Zijn Excellentie heeft mij verweten dat ik op sommige punten te veel op losse indrukken ben afgegaan. Zijn Excellentie herinnert mij aan een gesprek dat ik onlangs de eer had met hem te houden, en waarin toen reeds de bouw van de te dure loods te Callantsoog ter sprake kwam en deelt mij mede, dat hij die zaak heeft laten onderzoeken en van de hoofdingenieur

bericht heeft gekregen dat die loods daar nuttig was, want dat de daarin geborgen spoorwagens en gereedschappen, nu zooveel langer zouden duren dan wanneer zij steeds aan weer en wind waren blootgesteld.

Ik zal niet betwisten, Mijnheer de Voorzitter, dat die wagens daardoor misschien iets langer zullen mee kunnen. Dit neemt niet weg dat ik blijf volhouden, dat die loods aldaar voor meer dan de helft minder had kunnen worden gebouwd.

Een geheel van steen gebouwd en zoo groot gebouw was daar toch zeker niet voor noodig en zeker ware daar overbodig de twee groote regenbakken daarbij gemaakt die, ik heb heb zulks straks niet vermeld, om den lachlust niet op te wekken, zooals de ingenieur mij in vollen ernst heeft medegedeeld, bestemd waren om de locomotieven van water te voorzien, terwijl vlak in de buurt in den polder een inrichting bestaat, waar zoet water voor dat doel aanwezig is. Ik heb nog nimmer gehoord, Mijnheer de Voorzitter, dat men locomotieven volpompt uit een regenbak.

Daar mijn voornemen is om bij verschillende artikelen te wijzen op speciale gevallen van naar mijn inzien te dure werken, zal ik het hier, Mijnheer de Voorzitter, bij laten.

De heer **Dolk**: Uit het antwoord van den Minister blijkt, dat de wet van 22 Juli 1899 (*Staatsblad* n°. 173), die hier met zoo groote meerderheid is aangenomen, eigenlijk voor hem een beletsel is om onze wegen en vaarten goed te maken door ze in beheer te nemen bij het Rijk, aangezien zij dan tevens tolvrij worden en de onderhoudskosten dus niet gedekt worden. Maar het komt mij voor, dat de Minister van Waterstaat zich dit niet behoeft aan te trekken en slechts moet letten op het belang dat wij goede wegen en vaarten hebben.

Het is de taak van den Minister van Financiën om te voorzien in het tekort dat ontstaat door opheffing der tollen.

De Minister is niet ingegaan op de bezwaren die, blijkens het Voorloopig Verslag van het betreffend wetsontwerp thans bestaan tegen de regeling van het berijden van wegen met motorrijtuigen.

De Minister wil de financieele bezwaren ondervangen door het onderhoud der wegen en vaarten te endosseeren aan de provinciën, maar de provinciën — wij zien het aan het door Zijn Excellentie medegedeelde ten aanzien van Overijssel — komen dan weer tot den Minister om steun.

Nu zou het eenvoudiger zijn indien de Minister zich rechtstreeks de wegen en vaarten aantrok. Ik herhaal daarom mijn wensch dat de Regeering een stelselmatig plan van wegen en vaarten zal ontwerpen, die in beheer bij het Rijk komen onder medeoplegging van den onderhoudslast aan de vroegere beheerders. Ik zou wenschen dat de Minister van Waterstaat hetzelfde standpunt innam als zijn ambtgenoot van Koloniën hier wel gedaan heeft als hij verklaarde gaarne de middelen voor Indië te ontvangen, die de Minister van Financiën hem zou willen toestaan. Indien de Minister van Waterstaat warm is voor zulk een regeling als door mij bedoeld, die het verkeer ten goede zou komen, zal hij wel met den Minister van Financiën tot overeenstemming komen, om zijn taak te kunnen volvoeren, die toch ook is het verbeteren van vaarten en wegen.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord slechts om mijn genoegen te betuigen dat de vooruitzichten voor de verbetering van het belangrijke werk, waarover ik gesproken heb, eenigszins zijn verbeterd door hetgeen de Minister gezegd heeft. Een aantal opmerkingen die de Minister heeft gemaakt zal ik nog kort beantwoorden.

Dat Beverwijk niet heeft te klagen over de gelegenheid tot deelneming aan het algemeen verkeer, geef ik toe, maar dit is dan ook het beste bewijs van de juistheid van mijn oorspronkelijk beweren dat het hier niet een Beverwijksch belang is. Wanneer het gemeentebestuur van Beverwijk zich niettemin in het hoofd heeft gesteld aan de beweging tot verbetering van dit vaarwater, dan is dat ten eerste omdat deze waterweg ligt op zijn grondgebied en tweedens dat dat bestuur van de voornaamste gemeente in die streek was het aangewezen lichaam dat juist uit kracht van zijn positie de taak moest ter hand nemen in het belang van de geheele streek.

De Minister heeft nu een subsidie in het vooruitzicht gesteld, mits de belangstelling van de daarachter gelegen gemeenten zich nu ook uitte in klinkende munt. Ik vind die voorwaarde op zich zelf zeer billijk, het is alleen maar zoo moeilijk die belangstelling af te meten en het belang dat elke gemeente heeft te taxeeren en in klinkende munt om te zetten. Maar over de cijfers kan gesproken worden wanneer wij eerst maar van den Minister de principieele toezegging hebben, dat van Rijkswege de verbetering van het vaarwater in overweging zal worden genomen. Als ik de verklaring van den Minister zoo mag opvatten, dan ben ik althans op dit oogenblik daarmede te vreden.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij geheel aan bij de woorden van den heer de Boer en het verheugt mij eveneens dat de Minister de zaak opnieuw in ernstige overweging zal nemen. Heeft de Minister, voor dit debat plaats had, de zaak geheel afgewezen, thans heeft hij de zaak opnieuw ter hand genomen. Ik hoop dat die ernstige overweging niet lang zal duren, terwijl wij van onzen kant alles zullen doen om aan deze in ieder opzicht gewichtige zaak bevorderlijk te zijn.

De heer **van den Heuvel**: Hoewel het antwoord van den Minister mij niet geheel heeft bevredigd, moet ik uit hetgeen Zijn Excellentie gezegd heeft toch afleiden, dat het bij hem hooge ernst is, het Wilhelminakanaal tot stand te brengen.

Uit zijn welwillende woorden meen ik echter te mogen opmaken, dat, wanneer eenmaal de Staten van Noordbrabant, zij het ook met een kleine redactiewijziging van het ontwerp-besluit, de twee en een half millioen zullen gevoteerd hebben, Zijn Excellentie de zaak wel in overweging zal willen nemen.

De heer **Verf**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij gaarne aan bij het betoog van de heeren de Boer en Passtoors wat betreft de Wijkerpijp te Beverwijk.

In de tweede plaats wensch ik een enkel woord te zeggen over de vluchthaven te Hoorn. Integenstelling met den Minister, ben ik het met den heer Smeenge eens, dat er wel urgentie is, en het feit, waarop de Minister zich beroept, dat er in den loop der jaren op verschillende plaatsen vluchthavens zijn gekomen, zooals te Hoorn, Vollenhove enz., kan de visscherijvloot, wanneer ze in de nabijheid van Hoorn verkeert, niet baten.

De Minister zegt, „met de gemeente Hoorn is geen overeenstemming verkregen". Aan wie de schuld? Het geldt hier toch een algemeen belang, geen gemeentebelang.

Van de loyale houding der gemeente kan slechts met lof worden gewaagd. Om het algemeen belang te dienen heeft het bestuur zich bereid verklaard om de kosten van onderhoud ten laste der gemeente te nemen, welke jaarlijks het gemeentebudget met enkele honderden zullen bezwaren.

Welnu, dat loyale voorgaan der gemeente Hoorn, in het belang der schipperij en visscherij, doet mij de hoop koesteren, dat de Minister bij de nadere overweging die hij heeft toegezegd, tot een gunstig besluit moge komen, en den wensch uiten, dat de Minister moge besluiten om een zoodanig bedrag als subsidie voor de totstandkoming van de gewenschte vluchthaven beschikbaar te stellen, als noodig is, om de geraamde som van f 26 000, na aftrek van de zoo ruime toegezegde bijdrage der provincie, te verkrijgen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een kort woord. De geachte afgevaardigde uit Alkmaar heeft nu een tweede voorbeeld genoemd van overtollige uitgaven en hij sprak van de constructie van regenbakken, wat een uitgave geldt van f 400. Deze uitgave heeft reeds het voordeel gehad, dat in de onderhoudsbestekken de bepaling is kunnen vervallen, dat de aannemer het water, voor ketelvoeding benoodigd, moet leveren.

Mij is bekend, dat de spoorwegmaatschappijen in Noordholland dikwijls zeer veel moeite hebben om op alle plaatsen bruikbaar water voor de ketels te bekomen, en daarom is het bedrag van f 400 voor regenbakken nog geen bewijs voor het systeem van den geachten afgevaardigde, dat te veel wordt uitgegeven.

De geachte afgevaardigde uit den Haag meent, dat het nog niet indienen van de Memorie van Antwoord in zake de motorrijtuigen wettigt tot de conclusie, dat wij in een impasse zouden

zijn geraakt, en dat deze zaak niet is te regelen, zonder dat alle wegen tot Rijkswegen gemaakt worden.

Ik kan den geachten afgevaardigde verzekeren, dat de nadere overweging van dit onderwerp mij die overtuiging niet heeft verschaft, en dat ik binnen niet langen tijd een gewijzigd wetsontwerp bij de Kamer hoop in te zenden, dat meer ingenomenheid bij de Kamer moge vinden dan het oorspronkelijke en waarin toch niet wordt uitgegaan van het denkbeeld, dat alle wegen Rijkswegen zullen zijn. Ook met den bestaanden toestand hoop ik een bevredigende regeling te kunnen maken.

Waar nu de geachte afgevaardigde meent dat deze zaak bij den Minister van Waterstaat moet blijven, omdat deze zijn ambtgenoot van Financiën wel zou kunnen overtuigen het geld toe te staan, dan kan ik dit stelsel niet aannemen. Ik ben een voorstander van eenheid in de Regeering, ook in dit opzicht, dat ieder Minister, die aan de Kamer vraagt een uitgave te voteeren, een eenigszins financieel man moet zijn, die voortdurend denkt aan de behoeften der schatkist, zoodat men niet heeft altijd vragende Ministers en een weigerenden Minister van Financiën. In elk Kabinet moet zijn homogeniteit ten aanzien van wenschelijkheid en mogelijkheid van uitgaven.

Van den geachten afgevaardigde uit Hoorn heb ik met belangstelling gehoord, dat ook hij zeer veel gevoelt voor de verbetering van het vaarwater van Beverwijk. Ik zal niet behoeven te verzekeren, dat ook zijn a thaesie mij een spoorslag zal zijn om de zaak steeds in belangstellende overweging te houden.

Wat hij heeft gezegd omtrent de haven van Hoorn, daaromtrent kan ik alleen verklaren, dat ik meen dat ook deze zaak niet van het program der Regeering moet worden weggewischt.

Eindelijk een woord aan den geachten afgevaardigde uit Eindhoven. Ik acht dien geachten afgevaardigde hoog en beveel mij aan in zijn sympathie, maar toch moet ik iets zeggen, dat wellicht minder beleefd kan wezen. De geachte afgevaardigde zal misschien zeggen, dat wat ik heb gezegd hem onbevredigd heeft gelaten. Dit was nu juist mijn bedoeling. Ik sta hier niet om in deze zaak iemand te bevredigen, ik wensch bevredigd te worden. Ik heb een vraag gedaan en wacht het antwoord. Aan mijn vraag doe ik niets toe en van mijn vraag neem ik niets af.

De beraadslaging wordt gesloten en de vergadering opgeheven.

47ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 23 DECEMBER 1903.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. verzoekschriften; 3°. drukwerk. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1904; aanneming van de onderartt. 6—124. — Besluit genomen tot het benoemen eener Commissie van Voorbereiding. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Avondvergadering. — Bericht van een lid. — Verslagen over verzoekschriften. — Behandeling en aanneming van de wetsontwerpen: tot vaststelling van hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1904; definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname en definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao, beide voor het dienstjaar 1904. — Behandeling van conclusiën van verslagen op Regeeringsbescheiden. — Aanneming van onderscheidene wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 89 leden, te weten de heeren:

Janssen, Friesen, van Wichen, Bolsius, Merckelbach, ter Laan, Melchers, Schaper, van Kol, Hugenholtz, de Waal Malefijt, Raymakers, Troelstra, de Boer, Bijleveld, van Gijn, van Bylandt, van Heemstra, Goekoop, van Foreest, Passtoors, Zijlma, Lucasse, van Alphen, Bos, Röell, Talma, van den Heuvel, Krap, Rink, Roessingh, Fruytier, van Sasse van Ysselt, van Vliet, de Savornin Lohman, de Ridder, Ferf, Pijnacker Hordijk, van den Berch van Heemstede, van Wassenaer van Catwijck, Nolens, Goeman Borgesius, van Dedem, van der Vlugt, van Vlijmen, van Asch van Wijck, Sluis, Duymaer van Twist, Brummelkamp, van de Velde, Brants, Hennequin, Smeenge, Drucker, Cremer, Okma, Smidt, Michiels van Verduynen, Fock, van Veen, Dolk, van Nispen tot Sevenaer, van Wijck, van Löben Sels, Ketelaar, Travaglino, Pompe van Meerdervoort, Lieftinck, Aalberse, Mees, de Klerk, van der Zwaag, Willinge, Helsdingen, Hubrecht, van Raalte, Heemskerk, de Ram, van Styrum, Staalman, Tydeman, van Limburg Stirum, Schokking, Verhey, Kolkman, de Visser, van Karnebeek en Seret,

en de heeren Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer Nolting, dat hij, wegens een gemeenteraadszitting, verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

het hoofdbestuur van den Nederlandschen Protestantenbond;

den kerkeraad der Gereformeerde Kerk van Vlissingen B;

een, van de Rheinische Metallwaaren- und maschinenfabrik, te Düsseldorf, betrekkelijk de aanschaffing van snelvuurgeschut voor de Nederlandsche artillerie.

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken commissiën;

3°. het volgende boekwerk:

van den directeur van het Centrale Bureau voor de Statistiek, de 6de aflevering van het Tijdschrift van dat bureau.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK IX DER STAATSBEGROOTING VOOR 1904 (DEPARTEMENT VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID) (2).

De *onderartt.* 6 tot en met 9 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 10, luidende:

Opnemingen, peilingen, proefnemingen en verdere uitgaven, betrekking hebbende op de voorbereiding van werken; aankoop, herstel en berging van instrumenten f 3000.

De heer **van Gijn**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal wel geen bevreemding wekken, wanneer ik zeg dat het tot bittere teleurstelling heeft geleid, dat ook dit jaar geen oplossing kon worden gevonden van het vraagstuk van den Dordtschen Waterweg, een vraagstuk reeds zoo veel jaren hangende en waaraan zooveel belangen verbonden zijn.

Ook het antwoord, dat de Minister heeft gegeven, heeft niet dat licht ontstoken, waarnaar zoo reikhalzend werd uitgezien.

Toch, Mijnheer de Voorzitter, meen ik in dit antwoord een lichtpunt te mogen ontwaren; immers de peilingen zijn afgeloopen en in kaart gebracht.

De inspecteur-generaal in de tweede inspectie heeft met grooten spoed, waarvoor ik dien hoofdambtenaar bij deze gaarne hulde breng, rapport uitgebracht en dus is het laatste woord nu aan den Minister.

Ik zou aan den Minister dan nu willen vragen om zoo mogelijk de onzekerheid weg te nemen. Onzekerheid is een groote plaag te allen tijde, maar zeer zeker daar, waar het handelsbelangen geldt, die er ten zeerste door belemmerd en verlamd worden.

Kunt u ons, Excellentie, eenig uitzicht geven, dat althans nu binnen niet al te langen tijd een beslissing in deze zaak wordt genomen?

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Het is mij aangenaam, dat de geachte spreker door een zeer korte vraag mij in staat heeft gesteld omtrent dit onderwerp mondeling nadere toelichtingen te geven, welke ik niet kon verstrekken bij de schriftelijke behandeling.

Ten vorigen jare deelde ik mede, dat de quaestie van de verbetering van het Hellegat nog niet kon leiden tot een conclusie omtrent de verbetering van den waterweg van Dordrecht naar zee, omdat er behalve het Hellegat ook nog andere „zwakke punten" waren. Daartoe werden gerekend de Carolina-geul,

bij den Brabantschen wal, evenmin betrouwbaar als het Hellegat, en voorts de bocht van St. Jacob.

Nu was er bij mij een groot verlangen om te komen tot de verbetering van het Hellegat door aanleg van een dam, ten gevolge waarvan de thans aan den rechteroever bestaande diepe geul zou worden gefixeerd.

Wij hebben daar op dit oogenblik een uitnemend vaarwater, doch het is te vreezen, dat bij de groote veranderlijkheid van die wateren, die geul weder zal verloopen.

Vastlegging nu dier geul zou, naar het gevoelen van alle deskundigen, kunnen geschieden door den aanleg van een dam, aan de noordoostzijde van Flakkee. Mede zouden daardoor worden opgeheven de bezwaren tegen den aanleg van een steiger te Ooltgensplaat, ter verbinding van de tramlijnen op Flakkee met den stoombootdienst Zijpe—Numansdorp.

Reeds dadelijk rees de vraag of tot den aanleg van dien dam zou kunnen worden besloten, zonder gelijktijdigen bouw van een fort.

Immers, wanneer door den aanleg van dien dam niet zou worden tot stand gebracht een goede, voor diepgaande schepen geschikte waterweg van Dordrecht naar zee, dan zou er natuurlijk ook geen gevaar kunnen bestaan voor de opvaart eener vijandelijke vloot door het Gat van Brouwershaven naar het Hollandsch Diep.

Ik meende dat dit logisch was, en ten einde te komen tot een begin der zaak, de verbetering van het Hellegat en, daarmede verbonden, aanstonds den bouw van een steiger, heb ik mij die vraag gesteld.

Deze vraag is behandeld met het Departement van Oorlog. Welnu, die aanvankelijke conclusie is onjuist gebleken. De zaak is nauwkeurig onderzocht en heeft geleid tot het volgende resultaat.

Ik sprak zooeven van 2 zwakke punten en derhalve moet ik ze nu eenigszins nader onder de oogen zien.

Een dier punten is de Carolina-geul.

Bij een breedte van 250 M. wordt daar thans een diepte gevonden van 44 dM. onder laag water, een toestand die niet ongunstig kan worden genoemd. Bovendien is men sedert tot de overtuiging gekomen, dat de aanleg van den dam bij Ooltgensplaat, de fixeering van den geul daar ter plaatse, de verbetering van het Hellegat, alle drie namen voor dezelfde zaak, tot direct gevolg zal hebben de verbetering en instandhouding van de Carolina-geul.

Daarmee is de quaestie van het eene zwakke punt punt opgeheven; verwacht mag toch worden een blijvend goede toestand van de Carolina-geul, als eenmaal het Hellegat verbeterd zal zijn.

Blijft het tweede zwakke punt, de bocht van St. Jacob. Daar is inderdaad de toestand nog slechter dan men zich had voorgesteld. Hier maakt het vaarwater een elleboog bij de haven van Bruinisse, en men neemt aan, dat door dien elleboog het binnenvaren langs Brouwershaven zoo goed als onmogelijk is. Geladen zeeschepen, blootgesteld aan weer en wind en fel getij, kunnen zulk een weg niet koersen zonder zich aan zeer groot gevaar bloot te stellen. Nu is men het daarover eens, dat het verbeteren, dat is het wegnemen van die bocht, zeer groote kosten zal meesleepen.

Was daarmee nu de quaestie opgelost? Mocht men nu aannemen, dat door de verbetering van het Hellegat en van de Carolina-geul wel koopvaardijschepen naar Dordt zouden kunnen komen, maar niet een vijandelijke vloot het tot zoover zou kunnen brengen? Zouden wij, als wij dien dam gingen aanleggen, geen fort noodig hebben? Ook die conclusie kan niet worden getrokken, omdat men tot de overtuiging gekomen is, dat, wanneer èn Hellegat èn Carolina-geul zijn verbeterd, daaruit vanzelf zal volgen, dat dan de vijandelijke vloot zal kunnen komen, niet langs Brouwershaven, wegens de bocht van St. Jacob, maar langs een anderen weg, dien van de Roompot langs Zierikzee. Derhalve, wanneer men het Hellegat verbetert, en wanneer daardoor de Carolina-geul vanzelf zal verbeterd worden, zal het mogelijk zijn, dat er een goede vaarweg is voor de schepen naar Dordt, maar, helaas, te gelijker tijd ook voor de vijandelijke vloot. Ik zeg „helaas", omdat nu eens en vooral — ik geloof, dat aan die conclusie niets meer te veranderen is — aan de verbetering van het Hellegat verbonden blijft de last van fortenbouw, wijl na de verbetering van het Hellegat de vijandelijke vloot, nu niet langs Brouwershaven, maar langs de Roompot, kan opstoomen naar het Hollandsch Diep.

Dit doet mij inderdaad leed, want ik had gehoopt zonder militaire eischen de noodige waterstaatswerken te kunnen tot stand brengen.

De conclusie is dus deze: wanneer de geachte afgevaardigde mij vraagt, of er spoedig uitzicht kan worden gegeven op een beslissing, dan antwoord ik „ja", omdat de zaak rijp is voor beslissing. Ik kan die beslissing op dit oogenblik niet mededeelen; er zullen nog onderhandelingen moeten worden gevoerd met het Departement van Oorlog, en eindelijk zal de Ministerraad moeten worden gesteld voor de beantwoording van de vraag, of zal kunnen worden overgegaan tot de verbetering van het Hellegat, welke verbetering hoogstwaarschijnlijk zeer groote militaire uitgaven ten gevolge zal hebben. Dat ik die verbetering van het Hellegat zeer op prijs zou stellen, behoef ik niet meer te herhalen, al ware het slechts om eindelijk te kunnen besluiten in zake den aanleg van den steiger te Ooltgensplaat, maar bovendien zou die dam mij welkom wezen, omdat daardoor zoowel de verkeersweg tusschen Rijn en Schelde zou worden verbeterd, als de wensch van Dordrecht zou worden vervuld, de verbetering van den Dordtschen waterweg naar zee.

Eindelijk dient nog te worden vermeld, dat er eenige kans bestaat — de nautische specialiteiten zijn op dat punt nog niet tot overeenstemming gekomen — dat ten gevolge van den aanleg van dien dam een veilige reede voor de binnenscheepvaart zal ontstaan; doch ook wanneer dit niet het geval mocht wezen, zal door de verbetering van de Carolina-geul, als gevolg van de verbetering van het Hellegat, tevens een punt gevonden zijn waar ik, bij gebleken behoefte, het liefst een vluchthaven zou willen maken, namelijk te Dintel-Sas.

De heer **van Gijn**: Een woord van dank voor het uitvoerig antwoord, dat de Minister mij heeft willen geven. Ik behoef niet te zeggen, dat ik door dat antwoord in zooverre niet bevredigd ben, waar ik vrees voor weder uitstel, omdat nu wederom aan die verbetering van den waterweg verbonden worden de kosten van forten. Over dat punt heb ik reeds vroeger meermalen gesproken en ik begrijp nog niet, hoe altijd de kosten voor die forten op dezen waterweg moeten worden gebracht. Mij dunkt, de kosten welke het gevolg zullen zijn van de oplossing der quaestie van de landsdefensie aan de zeezijde, welke thans toch aan de orde is en beoogt de verbetering van den toestand der defensie welke in het zuiderfrontier op dezen oogenblik niet deugt, kan men toch billijkerwijs niet geheel schuiven op den Dordtschen waterweg.

Maar er was een lichtpunt in de rede van den Minister, dat mij meer hoop geeft. Gelukkig is het, dat nu niet alleen meer het recht en het belang van Dordrecht en dat van de schippers hierbij betrokken is, maar dat ook het belang van de Rotterdamsche tramwegmaatschappij er aan verbonden wordt. Dat geeft mij eenigen moed en vertrouwen, dat dat laatste belang den doorslag zal geven om spoediger te handelen.

Ik herhaal: ik zeg den Minister dank voor zijn inlichtingen en zijn bedoelingen en ik verzoek hem beleefd en vriendelijk om, welke de beslissing ook moge zijn, ten goede of ten kwade, deze zoo spoedig mogelijk aan de Kamer bekend te maken; de belanghebbenden zullen hem daarvoor zeer dankbaar zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 10 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 11 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik moet de heeren mededeelen, dat bij dit hoofdstuk reeds ongeveer 50 sprekers zijn ingeschreven, een aantal, dat elk oogenblik dreigt te vermeerderen, zoodat ik niet anders kan doen dan de heeren tot kortheid aanmanen, opdat wij niet morgenavond onze werkzaamheden zullen moeten voortzetten.

Tevens herinner ik er de heeren aan, dat verleden jaar over het eerste gedeelte van deze begrooting zooveel gesproken is, dat o. a. de geheele afdeeling Landbouw onbesproken is moeten blijven.

De *onderartt.* 12 tot en met 14 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 15, luidende:

„Bezoldiging en toelagen van het personeel in de bureelen der ambtenaren van den waterstaat, f 113 660."

De **Voorzitter**: Bij dit onderartikel kunnen ook besproken worden de traktementen van de waterstaatsbeambten, in de onderartt. 16, 17 en 18 vermeld.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal zooveel mogelijk aan uw wenk gehoor geven en mij zooveel mogelijk bekorten.

Nu de artt. 15 tot 18 te gelijk worden behandeld, wensch ik eerst iets te zeggen over de bureelambtenaren van Waterstaat en daarna over de kanaalbeambten. Door de vereeniging van bureelambtenaren is bij herhaling geadresseerd ter verkrijging van het maximum traktement en om dit te brengen de 1ste klasse op f 2000, de 2de klasse op f 1500 en de 3de klasse op f 1000. Verder is verzocht om het aanvangsalaris van f 400 op f 500 te bepalen. De bedoeling van dat verzoek is, dat de beambten, die op f 400 beginnen, spoedig na de instelling f 500 zullen krijgen om dan niet voor dat bedrag in aanmerking te komen voor pensioen.

Het is mij bekend, dat de Minister ten deze goede maatregelen, bij schrijven van 24 Januari 1903, voor het personeel van den waterstaat heeft ingevoerd. Nu vraag ik den Minister dezelfde regeling te treffen voor de bureelambtenaren.

De jongelui die als zoodanig in dienst komen, moeten hebben voldaan aan hun militieplicht, en zijn dus 21 à 22 jaar. Dan krijgen zij f 400, waar ze misschien wel van rond kunnen komen als ze bij hun ouders inwonen, maar niet als zij op zich zelf moeten wonen, vooral niet in de groote steden, waar deze ambtenaren geplaatst worden. Daarbij moeten die beambten dan nog een zeker prestige ophouden, wat op die wijze voor hen onmogelijk is. Ik hoop dat de Minister dit in ernstige overweging zal nemen.

Nu is bij Koninklijk besluit van 16 Maart 1898 een regeling getroffen, waarbij die ambtenaren in 3 klassen zijn verdeeld met maximum-jaarwedden van f 1600, f 1200 en f 800. Deze regeling is voor hen zeer ongunstig, omdat daarbij het hoogst te bereiken maximum op f 1600 werd bepaald, terwijl reeds in 1891, toen deze ambtenaren nog geen vaste aanstelling hadden verkregen, een hoogste traktement van f 17,40 werd genoten. Ik dring op deze regeling aan, omdat deze ambtenaren niet geplaatst worden op het platteland, maar in de steden, waar het leven zeer duur is, en van hen in de laatste jaren op dat gebied meer en meer algemeene ontwikkeling wordt geëischt.

Nu hebben die ambtenaren een adres gezonden aan den Minister naar aanleiding van de in het vorige jaar door hem gedane mededeeling, in de Memorie van Antwoord, dat het niet in het voornemen lag van den Minister in de genoemde regeling — althans in den eersten tijd — wijziging te brengen. Maar niettegenstaande dat in deze uiting ligt opgesloten dat de voldoening aan het herhaald verzoek in uitzicht wordt gesteld, hebben de ambtenaren een nieuw adres nu aan den Minister gezonden, waarin ze zich erkentelijk betoonen voor het zooeven meegedeelde, maar waarop ze ten antwoord ontvangen, dat er geen termen zijn om aan hun verzoek te voldoen. Nu wensch ik den Minister te vragen waarom de Minister eerst heeft geantwoord, dat hij den eersten tijd niet kan voldoen aan het verzoek, en nu, dat dit verzoek in geenen deele kan worden ingewilligd.

Van waar, zoo vraag ik, dat groote verschil in antwoord in zoo'n korten tijd?

Ik vraag den Minister zeer dringend, om op dat antwoord te willen terugkomen, omdat ik meen, dat het door den Minister eigenlijk ondershands aan die vereeniging gegeven is en wij het dus voorloopig nog maar niet als officieel zullen beschouwen.

Nu een woord over de kanaalbeambten in het algemeen, het personeel van den waterstaat. Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik dit jaar begin te spreken over de kanaalbeambten in de meest breede beteekenis, dan begin ik met een woord van hulde aan dat personeel voor hun in alle opzichten correcte houding, aangenomen tijdens de woelingen van dit jaar.

Het is mij van nabij bekend, dat niets is nagelaten om ook verschillende hunner in staking te brengen. Ondanks dat alles heeft het personeel als één man stand gehouden en niet aan de woelingen medegedaan, maar is rustig aan den arbeid gebleven. Ik wensch den Minister en het vaderland met een dergelijk korps geluk, terwijl deze daad van solidariteit ten opzichte van plichtbesef en vaderlandsliefde voor mij een aansporing zal zijn om alles te doen wat bevorderlijk zal zijn, zoowel in moreelen als maatschappelijken zin, ten voordeele van dit kranige korps.

Ik wensch verder mijn dank te betuigen aan den Minister voor zijn mededeeling, dat er wetswijziging aanhangig is om alle beambten gelegenheid te geven tot inkoop van pensioen, alsmede voor zijn denkbeeld om voor den Rijksambtenaar, die te Heide woont en in betrekking is aan de visschershaven te IJmuiden en nu elken dag een afstand van 1½ uur moet afleggen, een woning te bouwen, eveneens als dit ook voor het verder personeel zal geschieden. Zoolang echter het geld niet daarvoor aanwezig is, zou ik den Minister in overweging willen geven om dezen man in afwachting f 100 vergoeding per jaar te geven en eveneens het verzoek door mij het vorige jaar met aandrang gedaan in te willigen, namelijk om den gezagvoerder van het vaartuig *Hoofdingenieur Dirks* f 120 per jaar vergoeding te geven zoolang hij nog niet in het bezit is van een Rijkswoning. Ook zijn collega's genieten dit, zoodat dit in ieder opzicht is een zeer billijk verzoek, hetwelk ik thans opnieuw met de meeste klem onder de ernstige aandacht breng.

Thans wensch ik over te gaan ter bespreking van het antwoord van den Minister. Ik begin met een opmerking in de Memorie van Antwoord gemaakt, aldus luidende: „Naar zijne overtuiging zijn die bezoldigingen, in verhouding tot de diensten die er voor worden gepraesteerd, ruim voldoende. Dat zij uiteenloopen voor eenzelfde vak is juist en het kan ook voorkomen dat zij verschillen in dezelfde plaats, doch dat dit zonder reden zou zijn, kan niet worden toegegeven." Ik wensch hierbij op te merken wat het verschil van bezoldiging betreft, dat dit verschil bestaat tusschen sluisbeambten aan een en dezelfde sluis en op een en dezelfde plaats en dat daarbij allen gelijke werkzaamheden hebben, onder andere te IJmuiden. Ik vraag dus waarom toch dit verschil?

Verder zegt de Minister dat het zich laat verstaan, dat een sluiswachter op een groote sluis, die een zeer drukke en verantwoordelijke betrekking heeft, hooger bezoldigd moet worden dan een zoodanig beambte, die een sluis bedient, waarmede slechts enkele malen daags geschut behoeft te worden.

Ik meen dat hier een onbillijkheid begaan wordt; dat de regeling door den Minister voorgestaan niet practisch is, en door een andere vervangen moet worden, waarbij de bezoldiging niet afhankelijk gesteld wordt van het getal schepen, maar van het getal schuttingen dat plaats heeft De sluisbeambten moeten toch hetzelfde werk doen, of zij één, dan wel 10 schepen te gelijk schutten.

Om een voorbeeld te noemen:

Aan het Merwede-kanaal worden bij voorbeeld 20 maal daags aan een brug een sleepboot met 10 à 12 schepen doorgelaten, terwijl aan een brug bij het Walcherensch kanaal 25 maal daags 1 à 2 schepen doorgelaten worden. Het getal schepen is daar minder, maar de werkzaamheden der sluisbeambten zijn dezelfde. Daarom verzoek ik den Minister eenige verandering in zijn stelsel te willen brengen uit het oogpunt van billijkheid.

Over de electriciens, waarover in het Voorloopig Verslag gesproken is, zegt de Minister, dat hij overtuigd is dat die personen een jaarwedde genieten, met vooruitzicht op verhooging, waarvoor alleszins bekwaam personeel in ruime mate te verkrijgen is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik had liever gezien, dat de Minister deze zinsnede in de pen had gehouden, want wij krijgen daardoor het stelsel terug van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, een stelsel dat reeds lang uitgediend heeft en is uit den tijd dat een werkman aan den minst biedende werd verschacherd. Ik acht het noodzakelijk dat de Minister ook hier de waarde van den arbeid naar verdienste zal beloonen.

Verder komt er nog een uitdrukking voor in de Memorie van Beantwoording, die ik niet zonder protest mag laten passeeren.

Over de Zondagsrust zegt namelijk de Minister: „Velen hebben daaraan geen behoefte en de maatregel kan uithuizigheid van het hoofd des gezins bevorderen."

Als ik het niet gedrukt zag staan, zou ik het niet gelooven, maar, Mijnheer de Voorzitter, werkelijk het staat er! Is hier de bureaucratie aan het woord of niet? Ik vraag aan de ambtenaren, die in deze rapport uitgebracht hebben, of zij dan in de laatste jaren niets hebben gehoord van den grooten aandrang onder de werklieden ten opzichte van Zondagsrust; of zij niet gehoord hebben van de klachten daaromtrent, niet alleen onder de arbeiders, maar onder alle rangen en standen en of zij niet weten, dat Zondagsrust een belangrijke sociale zaak is, die wij trachten te bevorderen uit alle macht.

Ik zou wel eens het lijstje van dien ambtenaar willen zien, waarop de namen voorkomen van hen die geen gebruik willen maken van de Zondagsrust. Ik kan aan mijn mededeelingen de verklaring toevoegen, dat velen bij den waterstaat niet in dienst treden, omdat de Zondagsrust in vele opzichten daar niet bestaat.

Ook kan ik mededeelen, dat een Zondagsrust van 7—7, waar geen hulp is, geen weelderige zaak kan genoemd worden zooals bijv. te Buitenhuizen. 't Is er dan ook een Zondagsrust naar!

De Minister zegt verder, dat verlofdagen niet geweigerd worden. Dit is onjuist, Mijnheer de Voorzitter!

Evenmin is de mededeeling van den Minister juist dat de werklieden voor de verlofdagen niet behoeven te betalen.

Bovendien zijn de woorden, die de Minister in de Memorie van Antwoord heeft neergeschreven, „als de dienst het toelaat" zeer rekbaar.

Daar het geven van verlof van verschillende ambtenaren afhangt, kan hier groot misbruik van macht plaats hebben. Ik wensch ook niet mee te werken om den dienst te schaden, maar ik ben bekend met iemand, die verlof vroeg om zijn naasten bloedverwant te begraven, hetgeen geweigerd werd, hoewel de dienst het zeer goed lijden kon. Dat spruit voort uit machtsmisbruik.

Wat de verschaffing van kleeding betreft, wijs ik er op dat de werklieden in weer en wind, jaar in jaar uit, drie jaren lang met dezelfde kleeding moeten doen; zij krijgen maar één jekker in dien tijd. Ik zou daarom wel eens een lijst willen zien van die kleedingsverschaffing, inzonderheid wat IJmuiden betreft. Een boerenarbeider heeft het in ieder geval slechter dan een werkman bij den waterstaat, zegt de Minister, en wijst er dan op, dat deze rijkswerklieden pensioen krijgen, doch ik antwoord, dat zij daarvoor moeten betalen, terwijl het fonds 13 à 14 millioen gulden groot is. Ook is een 40-jarige diensttijd veel te lang om in aanmerking te komen voor pensioen voor menschen die dag en nacht in weer en wind zoowel 's nachts als overdag hun werk moeten verrichten, zoodat ik niet geloof dat velen lang van dat pensioen zullen genieten.

De Minister is niet ingegaan op het verzoek in het Voorloopig Verslag door een lid gedaan om een enquête in te stellen naar den toestand van de beambten bij den Rijkswaterstaat. Het spijt mij dat de Minister dit heeft afgeslagen. Ik wensch den Minister thans in overweging te geven om een commissie te benoemen om een onderzoek in te stellen naar de grieven. Het komt mij voor, dat de regeling op verschillende punten verouderd is. Wanneer de Minister een dergelijk onderzoek instelde, zouden misschien de klachten, die nu jaar in jaar uit worden ingebracht, voor een groot deel een einde nemen. Ik zou wenschen dat de Minister te dezen opzichte het voorbeeld volgde van zijn collega's van Financiën en van Oorlog. Ook de Minister van Marine gaat dien weg op. Mij dunkt dat de tijd daarvoor is aangebroken.

Ik zal thans de Vergadering niet langer ophouden en dus niet spreken over de kantonniers, van wier grieven ik een lange lijst aan den Minister zal overleggen.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De toestand van de lagere beambten van den waterstaat is belangrijk genoeg, om ook mij uit te lokken tot uitvoerige beschouwingen. Toch zal ik mij houden aan mijn voornemen, om uw verzoek op te volgen en mij zeer te bekorten. Waar ik mij kan aansluiten bij wat door den geachten vorigen spreker is gezegd omtrent de lotsverbetering van kanaalbeambten, zal ik niet in herhaling treden. Een opmerking ga vooraf. De heer Passtoors meende het korps van deze lagere ambtenaren warme hulde te moeten brengen, omdat het niet gestaakt heeft in het afgeloopen voorjaar. Het is de tijd niet, om nogmaals uit te weiden over de werkstaking, die door Passtoors er met de haren bij gesleept is. Alleen wensch ik even op te merken, dat uit de talrijke en gerechtvaardigde klachten, die hij zoo juist heeft geuit, zelfs de geachte afgevaardigde uit Beverwijk de overtuiging zou kunnen putten, dat er meer dan voldoende redenen voor deze mannen zouden zijn geweest, om te staken.

Er is reeds gisteren een en ander door mij gezegd omtrent den toestand der waterstaatsbeambten in Groningen. Ik heb toen het loon genoemd van een wegwerker en gezegd, dat die in Groningen nog niet eens in de slechtste omstandigheden verkeeren.

De traktementen zijn van:

Overijssel, Drenthe en Gelderland	f 364;
Friesland.	390;
Limburg en Noordbrabant	400;
Groningen en Zeeland.	416;
Utrecht	468;
Noordholland	528;
Zuidholland	598.

De Minister heeft te kennen gegeven, dat er wijziging in deze regeling zal worden gebracht en ik zal die gaarne nader vernemen. En dan moet ik vragen, of deze ongelijke betaling voor volmaakt denzelfden arbeid in de nieuwe regeling zal blijven bestaan. Zulk een groot verschil is niet te verdedigen als tusschen Zuidholland bestaat en Gelderland, Overijssel en Drenthe. Ik dring er krachtig bij den Minister op aan, dat hij de salarissen althans gelijk maakt aan die van de beste provincie in dit opzicht, aan Zuidholland. Hij wil de traktementen regelen naar den loonstandaard der streek; doch er is geen sprake van, dat hij dan tot zulk een groot verschil kan komen. Laat hem liever een aanvangsjaarwedde vaststellen en die na zoo en zooveel jaren dienst verhoogen Zooals het nu is, mag het toch niet blijven.

Een dier wegwerkers schrijft:

„Men moet blij zijn, dat men een weinig vreemd vet in zijn eten krijgt; aan spek of inlandsch vet is niet te denken". Het zal ook voor die geachte leden, die niet met de toestanden in een arbeidershuishouden bekend zijn, wel vanzelf spreken, dat men er niet komen kan van minder dan f 1 per dag, waar dan nog alles af moet. Deze waterstaatsbeambten zijn aan een vrij strenge instructie onderworpen. Zij mogen buiten hun ambtsbezigheden niets doen, tenzij met toestemming van den Minister, om hun karig inkomen te vermeerderen. Maar hun arbeidstijd is over het gansche land elf uur per etmaal. Al zou de Minister dus ook de goede bedoeling hebben om vrijheid te geven om er wat bij te verdienen, de mannen zouden er geen gelegenheid voor hebben. Het reglement verbiedt hun het houden van een herberg en het aannemen van geschenken — wat vanzelf spreekt, — maar ook het houden van een winkel, terwijl ook geen verdere nevenberoepen door de leden van hun gezin mogen worden uitgeoefend. Dit is alleen goed te keuren als de Minister de traktementen zóó maakt, dat de menschen daarvan kunnen leven. Deze arbeiders mogen gedurende den schafttijd zelfs nog niet voor zich zelf werken. Zij mogen dan hun eigen eigen akker niet bewerken. Ook hier is niets tegen, alweer onder dezelfde voorwaarde.

De arbeid der wegwerkers moet worden gewaardeerd als zeer nuttig. Daarbij komt nog, dat zij als onbezoldigd rijksveldwachter op allerlei dingen moeten toezien. Hun arbeid mag dus niet zoo laag worden getaxeerd als de Minister blijkbaar doet. Hij mag de verplichting, om te zorgen dat ze fatsoenlijk leven kunnen, niet langer van zich afwentelen.

Zoo schreef mij bij voorbeeld een brugwachter uit Drenthe, iemand die het dus al een weinig beter heeft dan een wegwerker: „Ik heb een loon van f 380, daarvan gaat af 30 voor een woning (wat zeer weinig is, in Groningen betaalt men daarvoor f 70), f 19 voor het weduwen- en weezenfonds, f 4,50 aan gemeentelijke belasting, f 4,50 voor schoolgeld en f 3, die het Rijk nog binnenhaalt aan personeele belasting".

En daarvoor moet deze man dag en nacht gereed staan.

Ik ben dus zeer benieuwd, hoe de nieuwe regeling, die de Minister van plan is binnenkort in te voeren, er uit zal zien. Ik hoop, dat zij voldoende in deze misstanden zal voorzien.

De toeloop van sollicitanten is inderdaad voor den Minister

geen reden, om de traktementen zoo laag te houden. Het Rijk gaat bij andere ambtenaren ook niet van die stelling uit, vooral niet waar het de hoogen betreft. Een ambt, waarvoor eene bezoldiging bestaat van f 4000, wordt ook niet gesteld op f 2000, omdat er zooveel sollicitanten zijn; dan ziet men er niet naar, dat er zooveel liefhebbers zijn. Het Rijk moet in dit opzicht een voorbeeld zijn en zijn ambtenaren niet als koopwaar naar vraag en aanbod behandelen. Maar ook zijn arbeiders niet!

Ik wacht dus met belangstelling het antwoord van den Minister af.

Nog één punt zou ik wel in de bijzondere aandacht van den Minister willen aanbevelen, dat is de inkoop van de tijdelijke diensten voor het Rijkspensioen. Sedert het jaar 1890 zijn de wegwerkers vaste Rijksambtenaren. En nu vraag ik, of ook voor hen de gelegenheid zal worden opengesteld, om pensioen te genieten voor den tijd dat zij nog niet als Rijksambtenaren werden beschouwd. Van inkoopen is bij hun lage inkomsten geen sprake. Hier moeten bijzondere maatregelen worden getroffen. De Minister van Financiën heeft zich bereid verklaard tot spoed met deze zoo belangrijke zaak. Ik vraag nu aan dezen Minister, of hij in deze een vader wil zijn voor de honderden stiefkinderen bij zijn Departement en ik houd er mij van overtuigd, dat hij al het mogelijke voor hen doen zal.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Beverwijk heeft een enkel woord gesproken over de bureelambtenaren. Daaromtrent kan ik alleen zeggen, dat eerst in 1898 een regeling van de salarissen van die ambtenaren door mijn ambtsvoorganger is tot stand gebracht en dat het nu nog niet de tijd is om daarin verandering te brengen.

Wat betreft de kanaalbeambten, wensch ik den geachten afgevaardigde te antwoorden, dat de beambte, die thans woont op de Heide, kan wachten, totdat zal zijn onderzocht, of voor hem en andere beambten bij de visschershaven van Rijkswege een woning kan worden gebouwd. Wat betreft den gezagvoerder van het stoomschip *Dirks*, deze behoort tot die categorie van beambten, die hooger worden betaald dan de anderen en voor wie dan ook geen vrije Rijkswoning wordt beschikbaar gesteld.

Vooral heeft de geachte afgevaardigde uit Beverwijk gesproken over het verschil in salaris tusschen personen werkzaam aan de sluizen. Er bestaat echter onder deze personen een zekere hiërarchie, en hun werkzaamheden loopen ook uiteen.

De geachte afgevaardigde zou in plaats van den maatstaf van het aantal schepen, willen zien toegepast dien van het aantal schuttingen.

Het komt mij voor dat daarvoor zeer weinig aanleiding kan bestaan.

Van Zondagsrust ben ik een groot voorstander, doch, waar gelegenheid wordt gegeven des Zondags de godsdienstoefeningen bij te wonen, meen ik, dat de zeer geringe werkzaamheden, die nog overblijven, door die ambtenaren wel kunnen worden verricht.

Zij hebben na een zeker aantal weken een geheel vrijen dag en bovendien nu en dan verlofdagen, en dan kan men niet zeggen, dat zij een meer inspannenden arbeid hebben dan vele anderen, die voor hun brood veel harder moeten werken.

Wat de kleedingstukken betreft is mij niet bekend, dat een ambtenaar niet de kleedingstukken zou hebben ontvangen, die aan anderen, in verband met werkzaamheden en met weer en wind, worden verstrekt.

Wat den inkoop voor pensioen betreft, door den geachten afgevaardigde uit Hoogezand ter sprake gebracht, kan ik mededeelen, dat dit onderwerp in ernstige studie is genomen aan het Departement van Financiën, en ik kan er bijvoegen, dat het ook alle andere Departementen aangenaam zal zijn, als deze studie spoedig afloopt, want zij staan telkens voor groote moeilijkheden en onbillijkheden. Het zal waarlijk niet liggen aan het Departement van Waterstaat, als deze zaak niet zou worden bespoedigd.

Ten aanzien van de wegwerkers geloof ik, dat de verdeeling in groepen, in verband met den loonstandaard in de verschillende streken des lands, nog altijd zeer wenschelijk moet worden genoemd. De regeling, die thans in studie is genomen, houdt verband met een overzicht, uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek, dat een plaatselijk onderzoek naar de loonen in de verschillende landstreken heeft ingesteld. Het wordt wenschelijk geoordeeld zich bij de verdere regeling door dergelijke gegevens te laten leiden. De wegwerkers hebben zeer zeker niet te klagen; zij verrichten allerminst zware diensten, waarvan ieder zich overtuigen kan, die zich 's zomers wel eens beweegt op de groote wegen des lands. Wanneer men hun salaris en hun positie vergelijkt met die van landarbeiders, dan zijn zij er zeker niet slecht aan toe.

Ten slotte een opmerking, die ik aan de deputatie uit de kanaalbeambten gemaakt heb. Ik ben vast overtuigd, dat Rijksambtenaren nooit uit het oog moeten verliezen, dat zij — ik zal niet zeggen kans hebben op pensioen, want sommige geachte afgevaardigden meenen, dat zij daarop recht hebben, omdat zij er voor betalen, — dit voor hebben, dat hun niet steeds als een zwaard van Damocles de werkeloosheid boven het hoofd hangt.

Ik heb nog dezer dagen, toen er quaestie van was of aan een fabrikant een levering zou kunnen worden gegund, een arbeider ontvangen met wien ik te doen had, omdat hij kwam pleiten voor de gunning van het werk aan zijn patroon, daar hij anders gevaar liep op straat te worden gezet. Toen drong zich de overweging bij mij op: wat zijn de Rijksambtenaren, al is hun bezoldiging dan misschien wat lager, er toch beter aan toe, dan zij die niet bij het Rijk in dienst zijn. Dit verklaart — al mag hier geen misbruik van worden gemaakt — het verschijnsel dat het aantal gegadigden bij een vacature zoo groot is.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 15 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 16 tot en met 34 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 35, luidende:

„Verbetering, onderhoud en herstel van de rivier de Maas in Limburg, Noordbrabant en Gelderland; onderhoud, verbetering en vernieuwing van peilschalen, en daarmede in verband staande uitgaven, f 227 800."

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord wensch ik te zeggen over een zaak, die niet door haar nieuwheid kan bekoren, maar die, nadat zij tal van jaren telkens in deze Kamer is en wordt ter sprake gebracht, de gelukkige eigenschap blijkt te bezitten van niets van haar belangrijkheid te verliezen; integendeel, ik zou haast zeggen dat zij bezig is aan gewicht te winnen.

De Maas is in het grootste gedeelte van Limburg nog steeds onbevaarbaar, tot groot nadeel voor de ontwikkeling en den bloei van handel en nijverheid in dat gewest, en tot beklag van hen die, overigens met volle instemming, waarnemen welke zorgen, welke belangrijke uitgaven ten koste worden gelegd om andere deelen des lands van goede en goed onderhouden verkeerswegen te water te voorzien.

En toch verdient de Maas in Limburg, zoowel om zijn nijvere bevolking als om de rijkdommen van zijn bodem, die in toenemende mate voor het geheele land bruikbaar, begeerlijk en onmisbaar worden, dat met meer ernst, meer kracht en meer spoed aan haar bevaarbaarmaking worde gearbeid.

Ik erken gaarne, dat geleidelijk en langzaam, vooral langzaam, het vaarwater verbeterd wordt, en dat de sommen die daaraan jaarlijks worden besteed, niet verloren zijn. Door bebakening en uitbaggering is in den laatsten tijd door den waterstaat reeds veel verbeterd, waarvoor ook ik dezen Minister en zijn ambtsvoorganger dankbaar ben. Maar het is werkelijk niet onbescheiden als ik beweer, dat er wat harder voortgemaakt kon worden. De kosten zouden dan jaarlijks wel iets hooger zijn, maar de totale som die aan het werk moet worden besteed blijft ten slotte toch dezelfde.

Beneden Venlo begint het nu langzamerhand te vlotten; tot daar is de rivier bijna altijd bevaarbaar voor schepen van 1—1,20 M. diepgang. Maar tusschen Venlo en Roermond wordt de toestand reeds aanmerkelijk slechter. Het verhang is daar wel is waar iets grooter, maar toch niet van dien aard, dat

de geheele vaargeul tusschen beide steden niet met betrekkelijk weinig kosten veel kon worden verbeterd. Indien eenige hinderlijke ondiepten te Belfeld en Kessel, waardoor de scheepvaart vooral in den zomer zeer wordt belemmerd en in droge zomers geheel onmogelijk wordt gemaakt, werden opgeruimd, dan zou daardoor een doorloopende diepte van 1 M. bij laagsten zomerpeil worden verkregen, wat voor de scheepvaart op Roermond zeer gewenscht zou zijn, en toch waarlijk geen overdreven en onbereikbare eisch kan worden genoemd. Althans Minister van der Sleyden gaf in 1891 als zijn gevoelen te kennen, dat voor dit gedeelte geen kanalisatie noodig is, dat de noodzakelijkheid van kanalisatie eerst aanvangt op het riviervak tusschen Roermond en Maastricht, en dat voor Venlo en Roermond het mogelijke behoort gedaan te worden om de rivier geschikt te maken voor de scheepvaart.

Dat de behoefte aan geregelde scheepvaartverbindingen inderdaad ook boven Venlo bestaat en dus de kosten van verbetering van het riviervak Venlo—Roermond wel besteed zullen zijn, is juist dit jaar, nu wegens den doorgaans hoogen waterstand een eenigszins geregelde scheepvaart mogelijk is geweest, gebleken. Er werden geregelde scheepvaartverbindingen onderhouden tusschen Rotterdam—Roermond en tusschen Amsterdam—Roermond. In 1902 kwamen 95 stoom- en 10 andere schepen uit Rotterdam te Roermond aan en vertrokken weer daarheen; in 1903 tot 12 December stegen deze cijfers tot 110 stoom- en 12 andere schepen. Deze vervoerden in 1902 1 500 000, in 1903 4 000 000 kilogram van Rotterdam naar Roermond, en in 1902 1 115 000, in 1903 1 325 000 kilogram van Roermond naar Rotterdam. Uit Amsterdam kwamen in 1903 te Roermond aan 90 stoomschepen, die 1 800 000 kilogram aanvoerden en 1 100 000 kilogram mee terugnamen. Dece cijfers betreffen alleen het verkeer met Roermond, en niet met de andere aan de Maas tusschen Venlo en Roermond gelegen plaatsen, waar overal goederen gelost en geladen werden, en een groote baksteen-, buizen- en pannenindustrie bestaat, waarvan vooral uit Reuver, Belfeld en Tegelen groote hoeveelheden per schip verzonden werden.

Ook boven Venlo is dus de behoefte aan verkeer te water duidelijk genoeg gebleken, en dit verkeer, dat zich eerst begint te ontwikkelen, zou juist zeer sterk toenemen, indien de Maas het geheele jaar door bevaarbaar was. Thans moeten veelal in den zomer de goederen te Venlo overgeladen worden, wat op verzending nadeelig werkt, omdat daardoor de kosten verhoogd, het vervoer vertraagd en de goederen beschadigd worden.

Ik zou daarom den Minister met aandrang willen verzoeken de verbetering der rivier tusschen Venlo en Roermond al terstond met meer voortvarendheid ter hand te willen nemen.

Dat wil natuurlijk niet zeggen, dat 's Ministers voornemen om aan de kanalisatie der rivier boven Roermond zijn aandacht te wijden minder waardeering en aanmoediging zou verdienen. Integendeel; naarmate deze plannen spoediger verwezenlijkt zullen worden, zal mijns inziens 's lands belang beter worden gediend. Want juist daar ligt een groote toekomst voor Limburg en Nederland, die op den duur, en misschien spoediger dan wij thans durven hopen, het algemeen belang van dit werk zal doen blijken en erkennen. De exploitatie van steenkolenmijnen neemt met den dag in omvang toe en zal dit blijven doen wanneer eerlang de Staatsmijnen in ontginning worden gebracht. En in een min of meer verwijderde toekomst belooft deze industrie zich over een groot deel van Limburg te zullen uitbreiden. Immers de opsporing van delfstoffen in de omstreken van Roermond en Venlo, waarvoor in deze zelfde begrooting gelden worden uitgetrokken, zal wel geen ander doel hebben dan nieuwe steenkolenmijnen in exploitatie te brengen. En dan is, wil deze Nederlandsche industrie de concurrentie met de buitenlandsche kunnen volhouden, een goede waterweg, waarlangs groote massa's goedkoop, vlug en regelmatig vervoerd kunnen worden, beslist noodzakelijk. De spoortreinen kunnen die massa's reeds thans met moeite vervoeren. De Maas is daarvoor de aangewezen natuurlijke weg.

En daarom durf ik bij den Minister mijn aandrang herhalen, dat aan de bevaarbaarmaking der Maas boven Venlo en Roermond, die, zooals zij thans gesteld is, als verkeersweg voor dat vervoer niet dienen kan en waarover al zooveel jaren achtereen hier is gesproken, wat meer gedaan zal worden.

De tijd komt mij daarvoor nu bij uitstek gunstig voor. Het kan den heer Minister niet onbekend zijn, dat België ten aanzien van zijn steenkolenindustrie op dit oogenblik in nagenoeg dezelfde omstandigheden verkeert als ons land. Daar zijn in het geheele Noordoostelijke deel van het land nieuwe en rijke kolenvelden ontdekt. En ook in de aan den linker Maasoever gelegen Belgische gemeenten Opoeteren, Stockheim, Asch, Mechelen, Lenth, Reckheim en andere hebben zeer voorspoedige boringen plaats gehad, zoodat ongetwijfeld ook in België aan de overzijde der Maas tusschen Urmond en Maastricht zich een aanzienlijke steenkolenindustrie zal vestigen, die evenals de onze een waterweg moet hebben voor het vervoer van haar product. België heeft dus mijns inziens bij de bevaarbaarmaking van dit gedeelte der Maas boven Roermond, die verreweg het kostbaarst zal zijn, even groot belang als Nederland, en het is daarom wel te verwachten, dat België een aanzienlijk deel in de kosten van deze bevaarbaarmaking zal willen dragen.

Nu het, zooals uit de Memorie van Antwoord blijkt, aan den Minister niet bekend is of van België een belangrijke bijdrage in die kosten kan worden verwacht en ten deze met de Regeering van dat Rijk nog niet in gedachtenwisseling werd getreden, mag ik den heer Minister toch wel verzoeken zijn gedachten eens rustig over deze zaak te laten gaan en dan met zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken in wisseling van gedachten te willen treden, om zoodoende de onderhandelingen met België weldra te kunnen openen. Ik vertrouw dat de Minister zich met deze zaak, indien hij van haar gewicht overtuigd is, ernstig zal bezighouden.

De heer **de Marez Oyens**: *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Door den geachten spreker is ter sprake gebracht de vraag: normaliseering of kanalisatie.

Tot dusver is beneden Tegelen het werk van de normaliseering aan den gang; het onderzoek omtrent de verbetering der Maas in Limburg heeft tot resultaat gehad, dat gebleken is dat boven Tegelen normaliseering niet tot het doel zal leiden en men daarvoor tot Maastricht de kanalisatie zal moeten ter hand nemen. Het denkbeeld der kanalisatie is thans in onderzoek.

Dit werk werd begroot op f 11 000 000, daarin begrepen de kosten voor verbetering der brug te Maastricht. Daarbij moeten nog gevoegd worden de kosten der verbindingen tusschen spoorweg en gekanaliseerde rivier en nog eenige andere uitgaven, waardoor het totaal wordt 14 à 15 millioen.

Nu is de toestand van 's lands financiën zeker niet van dien aard, dat men er spoedig toe zal overgaan een dergelijk plan uit te voeren.

De onderhandelingen met België, waarover de geachte afgevaardigde sprak, moeten m. i. zeer stellig worden verschoven, totdat de Regeering het voornemen heeft met dergelijke voordracht hier te komen. Ik weet niet, of België bij die kanalisatie zoo groot belang heeft, dat het een aanmerkelijk aandeel in de kosten zal willen dragen voor het deel, waar de Maas grensscheiding is.

Ik wil den geachten spreker wel in herinnering brengen dat in België ook plannen bestaan voor verbetering van den vaarweg langs de Zuid-Willemsvaart, om zoo den waterweg te verbeteren tusschen Luik en Antwerpen, die gevormd wordt door het Luiksche Kanaal van de Zuid-Willemsvaart en het Canal de la Campine.

Met den geachten afgevaardigde ben ik het ten slotte eens, dat de ontwikkeling alleen reeds van de steenkolenindustrie in Limburg, het in elk geval noodig maakt na te gaan, in hoever een waterweg zal zijn te geven aan de steenkolen die men binnenkort in Limburg denkt uit te delven.

Ik voeg er bij, wat zijn vraag betreft omtrent de verbetering tusschen Roermond en Tegelen, dat natuurlijk bij de nadere bestudeering van het onderwerp ook zal worden nagegaan of aan dat gedeelte het eerst een beurt zal moeten worden gegeven.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 35 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 36 tot en met 42 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 43, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van de werken van den waterweg van Rotterdam naar zee, langs de Nieuwe Maas, het Scheur en aan den Hoek van Holland; verbetering van de Nieuwe Maas beneden de Oostpunt van Rozenburg; onderhoud, verbetering en vernieuwing van peilschalen, en daarmede in verband staande uitgaven, f 617 400."

De heer **Brummelkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een oogenblik te spreken over de haven van Maassluis, in verband met de verbetering van den waterweg naar zee.

De Regeering is van plan ter weerszijden van die haven lage dammen te leggen, om de vaargeul daar dieper te krijgen voor de diepgeladen schepen. Daaruit ontstaat het gevaar, dat de haven van Maassluis zal verzanden, of kan verzanden. Maassluis heeft verplichtingen ten aanzien van die haven, want het Rijk heeft daar een deel van den loodsdienst gevestigd. De loodsbooten moeten natuurlijk de haven altijd in en uit kunnen varen.

Maassluis heeft ook zijn visscherij, waarvan het bestaat, en het zal den Minister bekend zijn, dat de kosten die Maassluis heeft te maken om de haven op peil te houden voor de visscherij lang niet zoo hoog zijn, als die welke het zal moeten maken om voor den loodsdienst het water op peil te houden. De loodsdienst eischt $4^1/_2$ M. diepgang, de visschersvaartuigen niet meer dan $3^1/_2$ M. Nu moet men hierbij in het oog houden dat het subsidie dat Maassluis voor het uitbaggeren van die haven van Rijk en provincie genoot sedert 1900 heeft opgehouden.

Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister wat optimistisch gestemd is omtrent de gevolgen die het verdiepen van het vaarwater kan hebben voor de haven van Maassluis. De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat de aanslibbing waarschijnlijk niet zal vermeerderen. Ik druk op dat woord „waarschijnlijk". De Minister is er dus niet zeker van en laat dan ook het uitzicht open, dat Maassluis eenigen steun van Rijkswege zal ontvangen, wanneer het noodig mocht blijken. Er staat namelijk bij: dat „indien inderdaad groote vermeerdering van kosten voor de gemeente zou voortvloeien" uit het leggen van de dammen in het Scheur „eenige steun zou kunnen worden verleend".

Dit is de taal der voorzichtigheid, maar het geeft aan Maassluis niet het zekere uitzicht, dat het gaarne zou hebben.

Er komt bij, dat niet alle deskundigen zoo optimistisch denken over de gevolgen, welke dit werk voor de haven van Maassluis kan hebben; er zijn er die meenen dat op den duur de haven zal verzanden. Daarenboven blijkt uit het woord, dat ik van den Minister aanhaalde, de welwillendheid van Zijn Excellentie, maar het is de vraag, of opvolgende Ministers er evenzoo over zullen denken. Dat de Minister te optimistisch denkt, blijkt dunkt mij nog uit een andere bijzonderheid. De gemeente Maassluis heeft er namelijk in een adres op gewezen, dat wanneer de haven onbruikbaar wordt, ook de terreinen daaraan gelegen, die zich uitstekend leenen voor industrieele ondernemingen, in waarde zullen verminderen of hun waarde verliezen. De Minister wijst daar tegenover op de export-slachterij, die onlangs op een dergelijk terrein is opgericht, als wilde hij zeggen, dat de industrieele ondernemingen er toch wel zullen komen.

Maar mag ik er dan de aandacht op vestigen, dat aan den steiger dier export-slachterij niet anders komen dan schepen van de binnenvaart, die bij laag water geregeld vastzitten. Nu heeft de gemeente Maassluis, het gevaar voorziende, besloten een tweede haven te bouwen in den Kapelpolder, waarvan toch buitendien reeds sprake was, omdat de bestaande haven voor de visscherij te klein wordt. Maassluis zou dan twee havens te onderhouden hebben; de eerste moet op peil gehouden worden voor het loodswezen, en de tweede is noodig wegens de uitbreiding van de visscherij. Doch voor geen van beide krijgt zij dan subsidie.

Reden waarom ik thans met de stoute vraag tot den Minister kom, of de Regeering bereid zal zijn de voorhaven tot aan de spoorwegbrug voor haar rekening te nemen, wat de uitbaggering betreft. Dat een deel van den loodsdienst te Maassluis gestationneerd is, maakt de haven daar tot een Rijksbelang. Het is de eerste haven als men uit zee komt, en de loodsvaartuigen moeten toch ergens onder dak.

Nu zal de Minister wellicht zeggen, dat Maassluis een bloeiend stadje is, en dat de visscherij zich uitbreidt, zooals uit den bouw van een tweede haven zou blijken. Maar dan meen ik dat te moeten tegenspreken. Het mag een welvarend stadje zijn, maar als men nagaat, dat op de 8 000 zielen een bedrag van f 31 000 aan hoofdelijken omslag wordt geheven, zal men toegeven dat deze gemeente al vrij zwaar belast is. Daarenboven, zooals bij de meeste industrieën het geval is, zij die door de visscherij rijk worden, blijven niet te Maassluis wonen, trekken naar Amsterdam, den Haag of een andere groote stad.

Ik herhaal daarom het ernstig verzoek aan den Minister, of hij wil verklaren, dat het Rijk bereid is het onderhoud van de voorhaven geheel voor zijn rekening te nemen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Het onderwerp door den heer Brummelkamp ter sprake gebracht, is van belang niet alleen voor Maassluis, maar ook voor Rotterdam. Het is der Kamer bekend, dat de diepte van den Waterweg bij Maassluis, tusschen de kilometerraaien 159 en 161.5 onvoldoende is en daar ter plaatse geen vaargeul van een breedte van 200 M. en 75 d M diepte onder laag water wordt aangetroffen. Het spreekt vanzelf, dat, waar reeds zoo groote sommen tot aanleg van den Waterweg zijn besteed, ook de noodige verdere voorzieningen tot instandhouding moeten worden getroffen. Daarom is besloten ter bedoelde plaatse lage dammen te maken, evenals er reeds bestaan aan den linkeroever, maar nu aan den rechteroever. Dit zal niet alleen in het belang van Rotterdam zijn, maar ook van Maassluis. Er zal tusschen de uiteinden der wederzijdsche dammen een ruimte worden gehouden van 300 meter, en de schepen die thans de haven van Maassluis aandoen, zullen dit ook in den vervolge kunnen doen.

En indien men mocht vreezen dat de haven te Maassluis ten gevolge van den aanleg der dammen door meerdere aanslibbing minder diep zal worden, dan kan worden medegedeeld, dat zeer zeker op de belangen van die haven gelet zal worden, daar deze met het oog op het loodswezen den Staat niet onverschillig is.

Mede heeft de geachte afgevaardigde mij de pertinente vraag gesteld, of het Rijk voortaan het geheele onderhoud van de haven op zich zou willen nemen. Hierop luidt mijn antwoord ontkennend. Die vraag reikt te ver. Alleen zal worden nagegaan, in hoever de toestand van de haven minder zal zijn geworden, als gevolg van het maken van de dammen aan den rechteroever en of dientengevolge aan Maassluis eenige steun zou behooren te worden verleend. Men make zich trouwens te Maassluis niet al te angstig. Er zal begonnen worden met den aanleg van twee aan den linkeroever nog ontbrekende dammen, en, als dan de geul niet verbetert, zal tot verbetering aan den rechteroever worden overgegaan.

Er zijn 8 dammen geprojecteerd, maar het is niet de bedoeling deze te gelijk te maken; men stelt zich toch voor te beginnen met den aanleg van den op den grootsten afstand van Maassluis ontworpen dam.

De heer **Brummelkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik den Minister dank zeggen voor de welwillende toezeggingen en verklaringen die hij heeft gedaan. Alleen zou ik nog willen vragen, of *in ieder geval* het Rijk de meerdere baggerkosten, die het gevolg zullen zijn van de aan te leggen dammen, voor zijn rekening wil nemen. Als de Minister deze pertinente verklaring wil afleggen, zou ik zeer tevreden zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 43 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 14 tot en met 46 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 47, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van het Zwolsche Diep, en daarmede in verband staande uitgaven, f 24 000."

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch van deze gelegenheid gebruik te maken om een vraag te herhalen, bij de algemeene beschouwingen gedaan, n.l. hoe het staat met

de droogmaking van de Zuiderzee. Ik meen daartoe op dit oogenblik het recht te hebben, omdat ik een antwoord op die vraag verlangde in verband met den toestand van het Zwolsche diep. De Minister kent de quaestie van het Zwolsche diep en weet dus dat er schippers zijn die meenen, dat de verzonken noorder leidam moet worden opgeruimd en, kan het, verderop weder worden gelegd. De Minister weet ook dat bij de behandeling van het vraagstuk omtrent de drooglegging van de Zuiderzee de commissie tot de conclusie kwam, dat, wilde men tot de droogmaking overgaan, er diende te worden gezorgd dat de toegangen tot Friesland, Groningen en Drenthe voor de scheepvaart werden verbeterd. In het daarvoor opgemaakt plan komt voor het leggen van twee dammen van veel grooter lengte dan de tegenwoordige en met veel meer breedte dan thans. Nu is mijn vraag: indien de Regeering reeds tot een decisie omtrent de droogmaking van de Zuiderzee is gekomen, nl. dat men begrijpt, dat dit werk moet worden ondernomen, is er dan, met het oog op hetgeen ik boven als een wensch van vele schippers uitsprak — al wil men om financieele redenen niet dadelijk tot het geheele werk overgaan — geen aanleiding reeds nu met het Zwolsche diep te beginnen?

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Ik bied den heer Smeenge mijn verontschuldiging aan, dat ik bij de rede, die ik gehouden heb na die van den Minister van Binnenlandsche Zaken bij de algemeene beschouwingen over deze Staatsbegrooting, verzuimd heb hem een antwoord te geven op de vraag, toen door hem gedaan. Het is mij aangenaam dit thans te kunnen herstellen.

Ik merk op, dat de beslissing van de Regeering ten aanzien van de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee nog niet is genomen. Er worden nog rapporten ingewacht van het waterstaatsbestuur, want het is mijn overtuiging dat het wenschelijk is deze zaak te laten bestudeeren, ook door dat bestuur, al waren verschillende leden van het korps ingenieurs van den waterstaat destijds lid van de in 1892 ingestelde Staatscommissie. Voordat het waterstaatsbestuur zijn rapport heeft uitgebracht, kan nog geen beslissing genomen worden.

Ik voeg hieraan reeds dadelijk toe dat de uitvoering in elk geval nog zeer onzeker is, omdat er zoo vele andere urgente werken zijn — wij spraken heden nog over de Maas in Limburg —, en wel zoo urgent, dat ik mij niet kan voorstellen hoe iemand in den eersten tijd er in ernst aan denken kan tot droogmaking van de Zuiderzee te willen overgaan.

Ik meen hiermede den geachten afgevaardigde het verlangde antwoord gegeven te hebben, maar wil mij nu eens stellen op het standpunt dat ik er anders over dacht. Ook dan nog zou ik zeer aarzelen een voorstel tot verbetering van het Zwolsche Diep te doen, omdat dit werk 3½ millioen zou kosten en ik meen dat dan de Kamer aan de Regeering zou tegenwerpen: gij praejudicieert daarmede de quaestie van de droogmaking der Zuiderzee.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen de Minister aan het slot van zijn rede zeide, wensch ik op te merken, dat ik van den Minister niet verlangde iets in deze te praejudicieeren. Ik vroeg: wilt gij ons mededeelen of gij de verlangde rapporten ontvangen hebt en of er een beslissing genomen is omtrent de droogmaking van de Zuiderzee, en zoo ja, is het dan, indien uw meening is dat men daartoe komen moet, niet mogelijk nu reeds met dat deel van het werk, dat de verbetering van het Zwolsche Diep beoogt, te beginnen? Nu ik vernomen heb dat de Minister het rapport nog niet heeft ontvangen, is er natuurlijk geen eindbeslissing genomen en vervalt mijn vraag, al doet het mij leed, omdat er zijn die meenen dat het Zwolsche Diep moet worden onderhanden genomen.

Leed doet het mij ook dat de Ministsr als zijn tegenwoordige meening heeft uitgesproken dat van hem niet te verwachten is dat hij die quaestie aan de orde zal stellen. Ik zeg den Minister echter dank voor, omdat men nu weet wat zijn oordeel is en vaststaat wat van hem in zake de verbetering van het bedoelde Diep kan worden verwacht.

Ik herhaal: er zijn vele schippers die in de meening verkeeren dat in zake het Zwolsche Diep geen recht wordt gedaan. Ik zeg niet dat ik die meening deel, maar stel er prijs op te verklaren: dat nu nog eens duidelijk is uitgesproken hoe deze Regeering er over denkt. Van een verbetering, zonder drooglegging der Zuiderzee, wil de Minister ook niet weten, getuige hetgeen in de Memorie van Antwoord is neergeschreven.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 47 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 48 tot en met 52 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 53, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van de zee- en oeverwerken, helm- en stroobeplantingen; onderhoud, verbetering en vernieuwing van peilschalen; havens te Hellevoetsluis en Goedereede; zeeweringen te Hellevoetsluis, aan den Oudenhoornschen zeedijk, op de Tien Gemeten, te Ooltgensplaat, op Goedereede, den Zwartewaalschen zeedijk en het Brielsche Spuiwater; strandpalen langs de Noordzee, en daarmede in verband staande uitgaven in Zuidholland, f 35 000."

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in mijn afdeeling gewezen op het gevaar van den Oudenhoornschen zeedijk. De Minister erkent dit in de Memorie van Beantwoording geheel en spreekt zelfs van een bedreigd dijkvak. Verder zegt hij echter, dat het Rijk er niets mede te maken heeft, maar dat er maatregelen genomen worden in het belang van dien dijk en tot geruststelling der bewoners van die streek door het hoogheemraadschap.

Nu wenschte ik aan den Minister te vragen of hij de toezegging zou willen doen dat het Rijksbestuur de aandacht er op zal houden.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat het toezicht op de plichtsvervulling der waterschappen, in de eerste plaats behoort bij de provincie.

Waar het nu geldt een zuiver provinciaal belang, kan de geachte spreker niet beter doen, dan zijn vraag over te brengen bij het Provinciaal Bestuur.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 53 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 54, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van de zee- en oeverwerken, helm- en stroobeplantingen; onderhoud, verbetering en vernieuwing van peilschalen; havens te Vlieland, Urk en Marken, en daarmede in verband staande uitgaven in Noordholland, f 255 000."

De heer **van Foreest**: Mijnheer de Voorzitter! Het is naar aanleiding van het onder sub 7 bij dit artikel genoemde, dat ik een enkel woord in het midden wensch te brengen. Ik zou haast zeggen, dat het een vervolg is op hetgeen ik gisteren sprak en waaromtrent de Minister gisteren zeide, dat ik te veel gegeneraliseerd had.

Ik zal nu bij dit punt wat meer preciseeren, omdat deze werken grenzen aan de werken onder mijn toezicht staande, zoodat ik, om zoo te zeggen, wel eens achter de schutting kijk, waarom dan ook een vroeger opzichter mij den dwarskijker, met een epitethon er bij, dat ik hier niet noemen zal, genoemd heeft.

Ik vind uitgetrokken voor deze zeewering f 45 000, waaronder f 11 000 voor het vervangen van den versleten los- en laadsteiger bij het begin van den werkspoorweg, door een beschoeide los- en laadplaats, en f 3600 voor het aanschaffen van nieuwe spoorwagens tot aanvoer van bouwstoffen over het werkspoor.

Ik moet zeggen dat die sommen mij zeer en zeer veel te hoog voorkomen.

Men wil een steiger aanleggen, die absoluut niet noodig is voor die enkele tjalk, die daar aanlegt. Er worden daar niet meer dan een 1000 last steenen per jaar gelost.

Ook begrijp ik niet waarom er voor f 3600 spoorwagens moeten gekocht worden.

Nu kom ik tot een ernstiger grief. Wanneer ik de f 14 600 uitgetrokken voor beide genoemde posten optel bij de f 18 000 waarvoor het 3-jaarlijksche onderhoud is aanbesteed en die som van f 32 600 aftrek van de f 45 000 geraamd voor 1904, dan houd ik f 13 400 over voor geheel ongenoemde werken.

Bij de bestekken wordt gerekend op een zeker getal vierkante meters verzetwerk, waarvoor een zeker getal tonnen bazalt wordt gebruikt. Nu zou men denken dat, als er minder verzet wordt, er een rekening van meer en minder werk wordt opgemaakt, maar dat getal vierkante meters wordt, noodig of niet, verwerkt. Ik heb verleden jaar op een plek waar dit absoluut onnoodig was, waar een zeer goede, hoewel niet mooie bazaltglooiing was, den boel zien opbreken en daarvoor in de plaatst zetten keurig geplaatste bazaltzuiltjes, zoodat het werk, als het van gekleurde steen gemaakt was, kon doorgaan voor een Romeinsche mozaiek.

Een zeer ernstige grief is ook deze: ik heb tot mijn verbazing en tot mijn verontwaardiging gezien, dat men bezig is om een van de hoofden, waarvan ik gisteren sprak, de reconstrueeren, hoewel die niet stuk was en er absoluut niets aan mankeerde. Men heeft dat hoofd geheel onnoodig 40 c.M. verhoogd en de profielen waren gereed voor de volgende hoofden, die nu het volgend jaar, volgens den opzichter, onderhanden zullen genomen worden. Ik vermoed dat daar de f 13 400 voor bestemd zijn. Waar dus, behoudens stormschade, hier niets behoeft gedaan te worden, hoop ik dat de Minister zal zorgen, dat dit bedrag niet verwerkt zal worden.

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister verklaart zich in de Memorie van Antwoord niet genegen om den 8000 M. langen omringdijk van Marken te verhoogen tot 2 M. boven volzee. Dit doet mij leed, omdat werkelijk alleen door dien maatregel zoude kunnen worden voorkomen die voortdurende overstroomingen van dat eiland, tot groot ongerief en nadeel van de bevolking en tot schade van de volksgezondheid, maar ik kan mij voorstellen, dat de Minister tegen de voldoening van het verzoek daartoe bezwaren heeft, waar ik ook in andere betrekking de gelegenheid heb gehad om kennis te nemen van de stukken, die over dergelijke verzoeken in vroegere jaren gewisseld zijn.

Een vraag is echter bij mij gerezen en die wensch ik te onderwerpen aan de welwillende aandacht van den Minister.

In de Memorie van Antwoord lees ik: „Indien de omringdijk zal zijn gebracht op het peil van 1,50 M. boven volzee, zal intusschen de toestand belangrijk zijn verbeterd en overstrooming in den zomer wel niet meer voorkomen."

Die mededeeling geeft mij inleiding te vragen, — alhoewel het bezwaar van overstrooming in den zomer daardoor niet geheel wordt weggenomen — of niet met meer spoed kan gewerkt worden om tot voltooing te geraken.

Nu wordt slechts f 5000 per jaar voor dat werk op de begrooting gebracht. Dus kan er niet meer worden verwerkt en zal de voltooiing nog jaren duren. Meer spoed is gewenscht en gerechtvaardigd, om het eiland van de telkens voorkomende overstroomingen te verlossen.

In dezen zomer heeft zulks viermaal plaats gehad, en uit de aard der zaak is in dat seizoen de schade het aanzienlijkst. Zoo is dit jaar het hooi, zoo onmisbaar voor de eilandbewoners, totaal verloren gegaan.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne geef ik den heer Ferf de toezegging, dat zal worden nagegaan of de afwerking van den omringdijk op Marken niet met meer spoed kan worden voortgezet. Ik waardeer het, dat hij de moeilijkheid heeft gevoeld om dadelijk een zoo groot en kostbaar werk te ondernemen. Waar sinds onheugelijke tijden hier overlast van water is geleden, wat moeilijk is weg te nemen zonder kostbare werken, is de bedoeling toch niet die tot de verre toekomst te verschuiven.

Wat betreft de opmerkingen van den heer van Foreest, ik kan daarop thans niet antwoorden, omdat in de stukken geen de minste toespeling is gemaakt op hetgeen de geachte afgevaardigde nu in het midden heeft gebracht. Ware in het Voorloopig Verslag daaromtrent iets vermeld, dan had ik een nader onderzoek kunnen doen instellen. Het doet mij leed, omdat ik nu het antwoord moet schuldig blijven, en omdat op het waterstaatsbestuur nu een zekere verdenking blijft rusten, die echter, onverdiend, niet lang op dat bestuur zal blijven rusten. Ik herhaal wat ik gister zeide, dat ik dergelijke aanmerkingen steeds op prijs zal stellen, omdat zij mij in staat stellen de zaken nader te onderzoeken, en waar mij daarbij blijkt dat inderdaad te duur gewerkt mocht worden, ik daaraan paal en perk zal kunnen stellen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 54 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 55, luidende:

„Voorziening in de verdediging van de Noordzeekust in de provincie Noordholland, tusschen de Heldersche en Hondsbossche zeeweringen, ingevolge de wet van 15 Juli 1898 (*Staatsblad* n°. 187), f 50 000."

De heer **van Foreest**: Ik begin met den Minister mijn dank te betuigen voor hetgeen hij bij het vorige artikel mij wel heeft willen antwoorden. Mag ik den Minister er op opmerkzaam maken, dat het eenigszins is het nakomen van een belofte toen ik deze opmerkingen maakte. Toen toch nadat het onderzoek van de begrooting in de afdeelingen was afgeloopen, ik met den Minister een gesprek had en ik hem wees op duur werk, heeft de Minister mij geantwoord: ik zou wel eens voorbeelden willen hebben. Ik heb hem toen beloofd die voorbeelden bijeen te brengen voor de openbare behandeling van de begrooting.

Die voorbeelden konden dus niet in het Voorloopig Verslag worden opgenomen, omdat ik ze toen zelf nog moest verzamelen.

Wat art. 55 betreft, mijn opmerking daaromtrent is van geheel anderen aard.

In 1898 is na lang sukkelen en vechten eindelijk door de Provinciale Staten van Noordholland een voorstel aangenomen van Gedeputeerde Staten om tot voorziening te komen van de kust bij Callantsoog. Ik ben een dergenen geweest die zich daarin hartelijk hebben verheugd, hoewel ik mij, ware ik lid geweest van de Staten, toch tegen het voorstel zou hebben verklaard wegens den vorm waarin het was vervat.

De Staten bleven zich altijd stellen op het standpunt, dat het Rijk tot onderhoud was verplicht, en het Rijk beweerde hetzelfde tegenover de provincie. Men is toen tot overeenstemming gekomen, zoodat voortaan $^2/_3$ door de provincie zou worden betaald voor aanleg en onderhoud van al datgene, dat, langs een gedeelte der kust, volgens het oordeel van den waterstaat zou worden gemaakt.

Ik heb toen dadelijk gezegd: ik begrijp niet, dat de Staten daar inloopen en zich aan handen en voeten gebonden overgeven aan een instelling die zoo duur werkt als de waterstaat, vooral nu deze, wetende de riemen te snijden van andermans leer, misschien nog wel wat ruimer zal te werk gaan dan anders. Welnu, de riemen zijn gesneden uit de provinciale fondsen, en dik en breed ook. Ik heb gisteren getoond, hoe enorm duur de hoofden zijn geweest die voor twee-derde door de provincie worden betaald, maar wat de Minister thans voorstelt is nog bedenkelijker.

Bij het aangaan van de overeenkomst is men van de onderstelling uitgegaan, dat de geheele kustverdediging zou worden begonnen met het gedeelte, dat voor twee-derde door de provincie betaald wordt, om voortgezet te worden door het Rijk alleen. Wat is nu gebeurd? Zoodra men de grens van het provinciaal gedeelte bereikt had, nu twee jaar geleden, is het Rijk niet voortgegaan, en ook dit jaar geeft de Minister te kennen, dat het vooralsnog niet wenschelijk is verder te gaan met het maken van hoofden langs dit gedeelte van de kust. Als een doekje voor het bloeden trekt de Minister een som van f 50 000 uit over 2 jaren om zanddijken te maken achter den bestaanden buitenduinregel, maar grootendeels, zegt hij zelf, ligt dit in het provinciaal gedeelte. Ik doe het wel, maar gij, provincie, betaalt het.

Tegen het maken van den zanddijk nu heb ik overgroot bezwaar. Ik ben ter plaatse geweest en ben na bezichtiging van den toestand, en van de voorgenomen plannen, tot de overtuiging gekomen, dat die f 50 000 absoluut weggeworpen geld zal zijn.

Wanneer men daar hoofden maakt, zal men vanzelf een buitenduinregel krijgen; maakt men de hoofden niet, dan zal die zanddijk toch wel vroeg of laat verdwijnen, evenals de zandforten, die de kinderen aan zee maken, verdwijnen, als de vloed opkomt.

De geschiedenis van de kustlijn wijst uit, dat de kust allengs en vrij constant achteruitgaat, gemiddeld 2 M. per jaar. Waar hoofden zijn aangelegd, is die achteruitgang gestopt en wordt zand aangeworpen. Ik zou daarom den Minister wel willen aanbevelen eens te lezen de verhandeling, die in 1897 op het congres van ingenieurs gehouden is door de heer Welker, waarin hij een exposé gegeven heeft van hetgeen gedaan en het succes dat verkregen is, door hetgeen gedaan is op het Noorderstrand te Petten, waar de buitenduinregel was weggeslagen en de zee tot in de binnenduinen doordong. Dit is te vinden in het weekblad *De ingenieur* n°. 20 van 1897.

Een kleine aanhaling wil ik hieruit doen. De heer Welker zegt, na er op gewezen te hebben hoe men vroeger steeds retireerde voor de zee:

„Doch gewaarschuwd dient te worden tegen de verderfelijke methode onzer voorouders die met de verdediging van elk afnemend strandvak wachtten totdat de laatste duinregel buitenduin geworden is. Want dan zou ten slotte de Hollandsche kust over de volle lengte in een uiterst duur kleed van klei en steen moeten worden gestoken. En dit wordt voorkomen door intijds te handelen."

Het is een eigenaardig verschijnsel — men ziet dat er ook hier niets nieuws is onder de zon — dat reeds in het jaar 1525 dezelfde strijd is gestreden als nu. In 1525 was er bij Kamperduin nog een duinregeltje, dat zeer zwak was, en toen stelden angstige zielen voor om te maken een slaperdijk. De abt van Egmond en anderen, die doorzicht genoeg hadden, waren daarentegen van een andere meening en richtten zich bij nitvoerig adres tot de Staten. Het stuk is te vinden in het Rijksarchief. Zij achtten het zaak om de wateren van de zee op het strand te resisteeren en niet achteruit te gaan. Zij hebben het niet gewonnen, de slaper is er gekomen, maar de geheele duinregel is weggeslagen en men heeft nu een $3^1/_2$ K.M. langen en zeer duren dijk moeten maken.

Ik zou den Minister in overweging willen geven om die f 50 000 van zijn begrooting te schrappen en zoo spoedig mogelijk in de plaats te stellen een post tot het maken van een of meer nieuwe hoofden. Ik kan den Minister de verzekering geven dat hij niet de som behoeft te besteden, die in 1899, 1901 en 1902 is besteed. Wanneer men de plannen van den heer Welker volgt, behoeven zij door den lagen prijs van den steen tegenwoordig, niet meer te kosten dan f 25- à f 30 000. Dit over de zeewering te Callantsoog.

Nu nog een woord over Kamperduin, waartoe wij ons in gedachten een 17 K.M. zuidelijker moeten verplaatsen.

Naar aanleiding van de in het Voorloopig Verslag gemaakte opmerkingen zegt de Minister in de Memorie van Antwoord:

„Of en in hoeverre er reden is om van Rijkswege voorziening te treffen tegen weinig beteekenende afneming van strand en duinvoet onmiddellijk bezuiden de Hondsbossche zeewering bij Kamperduin, waarop het college van de Hondsbossche zeewering in het belang van de aan zijne zorgen toevertrouwde werken heeft aangedrongen, is nog in overweging."

Dit is een quaestie die reeds eenige jaren hangende is. In mijn qualiteit van dijkgraaf heb ik er verschillende malen met den Minister over gerequestreerd, ik heb er over gesproken met alle autoriteiten, ingenieur, hoofdingenieur, inspecteur en hoofdinspecteur, maar de heeren zijn het geen van allen eens met elkaar. De een zegt; het is niet noodig; een tweede: het is wel noodig, maar wij moeten het niet maken; een derde: wij kunnen nog wel wat wachten, en een vierde: het is wenschelijk, dat het onmiddellijk wordt uitgevoerd.

Er is hier een vreemd verschijnsel, wij hebben hier een choc des opinions, maar een uit hetwelk le vérité ne jaillit pas. Het resultaat toch van dit verschil van opinie is, dat de Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat er slechts een geringe mate van afname is aan den duinvoet bij Kamperduin.

Ik heb tot mijn spijt den afdruk van de situatieteekening, die voor enkele jaren in een request aan den Minister is overgelegd, niet kunnen vinden, maar daaruit blijkt in elk geval, dat de toestand sterk achteruitgaat en dat de Hondsbossche zeewering daar langzamerhand zeer ernstig bedreigd wordt door dien achteruitgang schade te zullen lijden.

Sedert 1876 is de duinvoet daar 33 meter afgenomen, gemiddeld 1.50 M. per jaar.

De heer Conrad heeft in zijn bekende verhandeling over de Hondsbossche zeewering reeds — men vindt het op bladz. 69 — geschreven:

„Wanneer de laagwaterrand zich onmiddellijk bezuiden de Hondsbossche zeewering landwaarts blijft verplaatsen, waartoe volgens § 129 eenige neiging bestaat, dan zal de aanleg van nog eén hoofd daar noodig zijn."

Welnu, dit was in 1869, en sedert 1876 is, niettegenstaande alles wat de waterstaat gedaan heeft, het planten van helm enz., de duinvoet toch 33 meter achteruitgegaan. De toestand is zoo, dat zich een scherpe hoek vormt en verder dralen zou wezen een zuinigheid, die de wijsheid bedriegt, want hoe langer men wacht, en grooter die inham wordt, des te duurder zullen de aan te leggen werken zijn.

Ik wil er dus bij den Minister op aandringen de plannen, welke in overweging zijn, liefst zoo spoedig mogelijk uit te doen voeren.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Ik zou geneigd zijn den betrokken hoofdingenieur-directeur van harte geluk te wenschen met den lof, hem door den geachten spreker toegezwaaid, in aanmerking nemende dat over het algemeen het waterstaatsbestuur bij den geachten afgevaardigde in een minder goed blaadje schijnt te staan, maar ik zie mij daartoe niet in staat, omdat het advies van dien hoofdambtenaar: „niet te wachten tot de laatste duinregel is weggeslagen", niet zoo bijzonder gunstig is voor het stelsel, dat de geachte spreker heeft aangegeven, nl. om thans niet over te gaan tot voorziening der duinen. Het voorstel, dat nu gedaan wordt, is juist den duinregel te verzwaren en te verbreeden, en daarop past bedoeld advies volkomen.

Wanneer nu de geachte spreker zegt, dat dit alles weggeworpen geld is en dat men hoofden moet aanleggen, als reeds zijn aangebracht, dan herinner ik er aan, dat men bij het oorspronkelijk plan bedacht is geweest op de verzwaring van den duinregel.

In de Memorie van Antwoord betreffende de wet van 15 Juli 1898 (*Staatsblad* n°. 187), lees ik o. m.: „Wat betreft de vraag, met welke werken een aanvang zal moeten worden gemaakt, daartoe zal vermoedelijk behooren het op voldoende zeewerende breedte brengen van de zwakke plaatsen in den buitenduinregel.' Deze methode is sedert gevolgd.

Nu heeft de geachte spreker verder de bedenking geopperd, dat het Rijk de werken benoorden Callantsoog niet zoo krachtig ter hand neemt als wel wenschelijk ware.

Ik verzeker hem, dat het niet aan het waterstaatsbestuur ligt.

In vorige jaren werd door den hoofdingenieur voorgesteld met den aanleg van hoofden aldaar te beginnen, maar van de zijde van het Departement werd gevraagd, of er zooveel urgentie bestond, dat toen reeds het benoodigde geld zou moeten worden aangevraagd. Men is er daarop niet in kunnen slagen, mij de urgentie van deze werken voldoende aan te toonen, en zoolang dat niet is geschied, kom ik niet met een voorstel.

Bij de totstandkoming van de wet van 1898 werd de verbetering boven Callantsoog beschouwd als een maatregel, die nog over vele jaren zou kunnen loopen.

Door den heer Rutgers van Rozenburg, toenmaals lid van de Eerste Kamer, is toen gezegd: „Omtrent deze is het eer te voorzien dat, op dezelfde wijze voortgaande, die strook duin zich eerder verbreeden zal dan versmallen. Maar, wanneer die al versmallen ging, zouden er toch eeuwen zeker voorbij moeten gaan, alvorens die duinstrook verdwenen was", enz.

En zijn conclusie in deze is: „Met de geheele kust van den Helder tot aan het zuideinde van den dijk van Oldenbarneveld even ten noorden van strandpaal X" — dat is de bekende grens van het gemeenschappelijk kustvak — „behoeven wij ons dus niet in te laten, omdat daaraan geen kosten behoeven besteed te worden."

Nu is mij wel bekend, dat een ander afgevaardigde in de Eerste Kamer, thans lid van deze Kamer, de heer Röell, zich

tegen deze voorstelling heeft verzet, maar ik meen toch dat men wel eenige waarde mag hechten aan de voorstelling, gegeven door een zóó competent beoordeelaar als de heer Rutgers van Rozenburg was.

Ik haal dit alleen aan om aan te toonen, dat men geheel conform de behandeling der wet van 1898, alvorens over te gaan tot het maken der werken boven Callantsoog, zeer nauwkeurig zal moeten nagaan of deze *urgent* zijn.

Ten slotte heeft de geachte afgevaardigde een woord gesproken over een voorziening ten zuiden van de Hondsbossche zeewering bij Kamperduin. Die aangelegenheid is in onderzoek; maar ik moet er toch bijvoegen, dat het hier twee zaken geldt: 1°. deze, of die voorziening wel zoo noodig is als de geachte afgevaardigde het voorstelt, en 2°. of er voor het Rijk aanleiding is om daarin te voorzien.

Omtrent deze twee quaestiën zijn de overwegingen nog hangende.

De heer **van Foreest**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met enkele woorden te zeggen over de Hondsbossche zeewering bij Kamperduin. Ik weet zeer goed, dat de plannen daaromtrent nog niet vaststaan. Zeker is hier geen aanleiding voor het Rijk om subsidie te geven, want het Rijk zou het werk geheel alleen moeten doen.

Ik zal er niet verder op ingaan.

Waar, wat Callantsoog betreft, de Minister meent, dat het zoo noodig is den duinregel te verzwaren, blijf ik van opinie, dat dit absolnut niets geeft. De heer Welcker heeft gezegd: wanneer men den buiten-duinregel laat wegslaan, moet men, als men met voorzieningen komt, in veel hooger kosten vervallen.

Nu zegt de Minister: dat doen wij niet, wij gaan dien duinregel versterken, maar dan weet ik wel, het mag een paar jaar duren voor zij weg slaat, maar zij slaat onherroepelijk weg. Het geld, daaraan besteed, is in den volsten zin des woords in het water gegooid geld, want binnnen weinige jaren zal die dijk zijn verdwenen door de kracht der zee Het duurt misschien wat langer, maar krijgen wij binnen een kort tijdsverloop een storm als die van December 1894 en Januari 1895, dan zal die hooggeroemde dijk spoedig verdwenen zijn. Ik blijf er dus op aandringen, dat die gelden niet worden uitgegeven, maar daarvoor in de plaats worden gesteld gelden voor het maken van afdoende werken om de duinen daar ter plaatse voor vernieling te beschermen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 55 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart* 56, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van de zee- en oeverwerken, helm- en stroobeplantingen; onderhoud, verbetering en vernieuwing van peilschalen; havens te Veere, Vlissingen en de binnenreede van Brouwershaven; zeeweringen, enz. te Vlissingen en te Veere; werken te Bath, te Brouwershaven en aan de Oude Hoeve; contre-escarpe te Tholen; herstelling en onderhoud van de peilschalen te Bruinisse, Brouwershaven, Bath, aan de Wielingen, te Borssele, te Oost-Beveland en te Westkapelle, en daarmede in verband staande uitgaven in Zeeland, f 74 500."

De heer **Lucasse**: Bij de wet van 18 December 1882 is goedgekeurd een overeenkomst tusschen de Maatschappij „de Schelde" en te Vlissingen en den Staat der Nederlanden tot exploitatie van een deel der havens en haventerreinen aldaar, zulks, zooals in de overweging der wet luidt: ter bevordering van het scheepvaartverkeer aldaar. De toenmalige Regeering heeft zeker daarom de exploitatie dier havenwerken aan een particulier, de Maatschappij „de Schelde" opgedragen. Al is er nu alleen lof en waardeering voor hetgeen die maatschappij doet en gedaan heeft op het gebied van den scheepsbouw, al moet men eerbied hebben voor de energie die zij daarbij aan den dag legt en zou men te Vlissingen die maatschappij niet gaarne willen missen, toch kan niet gezegd worden dat men algemeen tevreden is met de wijze, waarop die maatschappij den anderen tak van haar bedrijf, de exploitatie der havenwerken, uitvoert, voor zoover dat althans naar buiten merkbaar is.

De havenwerken van Vlissingen liggen nog sedert de totstandkoming er van in het jaar 1873, zoo goed als braak. Er is bijna geen handels- en geen scheepvaartverkeer en indien de Maatschappij „Zeeland" er niet was, zou de toestand nog treuriger zijn. Ik stem volkomen toe, dat men aan de Maatschappij „de Schelde" niet kan verwijten, dat er te Vlissingen geen handel en scheepvaart is gekomen, zooals men dat zou wenschen, want daartoe hebben, zooals de Minister in de Memorie van Antwoord te recht zegt, andere factoren meegewerkt. Dat is echter ook de grief niet; deze is, dat de Maatschappij „de Schelde" niet alle belemmeringen heeft weggenomen, die handel en scheepvaart daar ondervinden. En waar nu de haven te Vlissingen, al was het alleen maar voor den transitohandel, zich uitstekend leent, mocht die handel niet belemmerd zijn geworden door het heffen van rechten en door het gemis van inrichtingen, waardoor de schepen naar Amsterdam en Rotterdam of elders gaan, waar dergelijke belemmeringen niet bestaan. Het bezwaar is, dat men bijtijds die belemmeringen had moeten wegnemen. Handel en scheepvaart zoeken natuurlijk die havens op waar zij het best en het goedkoopst terecht kunnen.

Als bewijs voor de belemmeringen, die de scheepsvaart te Vlissingen ondervindt, haal ik aan een brief die in Mei 1902 gericht is door een firma te Hamburg aan een cargadoor te Vlissingen. Dat schrijven is ook aan de Kamer bekend, want het is toegevoegd als toelichting aan een request, in het begin van dit jaar door eenige vakvereenigingen te Vlissingen tot haar gericht.

Bovendien is mij door persoonlijk onderzoek de juistheid van dit schrijven gebleken. Ik zal uit dien brief enkele gedeelten voorlezen. Die firma schrijft:

„Met betrekking tot het onderhoud, dat wij heden met u hadden, verzoeken wij u beleefd, het mogelijke te doen, om te verkrijgen, dat de haven van Vlissingen met betrekking op vrachten en overladingskosten voor kolen en cokes, met de plaatsen Rotterdam en Amsterdam gelijk gesteld wordt.

„Ten einde met Rotterdam en Amsterdam te kunnen concurreeren, is vóór alles noodig, dat in Vlissingen een kolentip of eene daarop gelijkende laadinrichting opgesteld wordt, waarmede het overladen van den wagen in het schip aanzienlijk goedkooper verricht kan worden dan nu het geval is.

„Wij moeten u er bij deze gelegenheid nog opmerkzaam op maken, dat het te Vlissingen geheven rangeerloon voor het stellen van de wagons langs zijde het schip, ook al een toestand is, die niet met den tijd meegaat en hebben wij in Rotterdam en Amsterdam dusdanige kosten niet te betalen.

„Wij verzoeken u dan ook reeds daarover met de betrokken autoriteiten te onderhandelen, daar wij eventueel in staat zouden zijn, het kolen- en cokestransport, hetwelk op 't oogenblik over Antwerpen plaats heeft, dan over Vlissingen te leiden."

Omdat men toen daar rangeerloonen hief en geen kolentip had is daarvan toen dus niets kunnen komen.

Eindelijk hebben dan ook 17 vakvereenigingen in het begin van dit jaar een request aan deze Kamer ingediend om te trachten daarin zoo mogelijk verbetering te krijgen. Daaruit en ook uit een onderzoek ter plaatse is mij gebleken, dat men in het begin van dit jaar nog kaai- en liggelden hief voor schepen, die daar zouden lossen en laden. Ik erken, dat „de Schelde" bevoegd werd die gelden te heffen volgens de overeenkomst, maar ik zou vragen: waarom heeft die maatschappij, als ze elders niet geheven worden, deze niet afgeschaft? Ook heeft men rangeerloonen van f 1 per wagon kolen en f 2 per wagon cokes van 10 000 K. G. Dit alles heeft men te Rotterdam en Amsterdam niet te betalen. Bovendien was in het begin van dit jaar te Vlissingen geen inrichting om wagons kolen en cokes in eens van den wal in de schepen te kunnen overstorten, welke inrichtingen elders er wel zijn.

Wat heeft nu de Maatschappij „de Schelde" gedaan? Nadat het voormelde request aan de Kamer was gezonden, is zij begonnen iets aan de zaak te doen. Zij heeft de kaai- en liggelden voor dit jaar afgeschaft en ook worden voorloopig de rangeerloonen niet meer geheven. Daarna heeft men ook een inrichting

gemaakt waardoor wagens kolen en cokes tot 15 000 K. G. in eens in het schip kunnen gelost worden. Maar nu weet men niet, of die kaai- en liggelden en de rangeerloonen ook het volgende jaar niet meer geheven zullen worden, en het is toch voor den handel gewenscht, dat men dat voornit weet.

En of ook de kolentip op den duur voldoende zal zijn, mag ook gevraagd worden. Waarschijnlijk zal ze echter niet voldoen, als ik juist ben ingelicht, wanneer wagons van den wal moeten gelost worden in schepen met hooge verschansing.

Is dat nu een goede exploitatie van de havenwerken te Vlissingen? Hoe kan daar ooit handel en scheepvaart komen als er geen voldoende inrichtingen zijn voor laden en lossen en tarieven worden geheven, zooals tot vóór korten tijd het geval was, die elders niet bestaan? Ook de loodsen en bergplaatsen die er zijn, zijn onvoldoende. De Minister zeide in zijn Memorie van Antwoord daaromtrent, dat de loodsen en bergplaatsen niet meer in onberispelijken toestand verkeeren, maar toch nog voldoende zijn. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ze zijn in zoover voldoende, omdat niets in komt. En wanneer er eens scheepvaart komt, zoodat er goederen gelost en opgeslagen moeten worden — wat althans des winters wel eens plaats kan hebben — dan vreest men dat de goederen, als zij in die loodsen en bergplaatsen gebracht zijn, kans hebben beschadigd te zullen worden. Waarom die gebouwen niet beter onderhouden? „De Schelde" is daartoe verplicht. Men bedenke wel, dat handel en scheepvaart niet eerst komen; eerst moeten er inrichtingen zijn en belemmeringen weggenomen, anders komen de schepen niet.

Als nu „de Schelde" voor een en ander niet zorgt of er schade bij lijdt, laat dan de Regeering het contract met „de Schelde" opzeggen. In elk geval behoort de Staat te zorgen, dat de haven van Vlissingen op gelijken voet behandeld wordt als onze andere havens Amsterdam en Rotterdam. Dit is de plicht der Regeering. Kunnen de schepen er niet laden en lossen, omdat er tarieven geheven worden, die elders niet bestaan, dan behooren die tarieven te verdwijnen en kunnen de schepen er niet komen lossen en laden, omdat daartoe geen inrichtingen zijn, dan moet de Regeering zorgen dat zij er komen. Anders komt er van Vlissingen als haven niets, een haven die millioenen aan het Rijk gekost heeft en ter exploitatie is gegeven juist aan „de Schelde" ter bevordering van het scheepvaartverkeer aldaar.

De Regeering bezit de bevoegdheid volgens art. 20 van het contract, de overeenkomst met de Maatschappij „de Schelde" op te zeggen, ter zake van verwaarloozing van het algemeen belang in de exploitatie der havens en terreinen of van verzuim in het behoorlijk onderhoud der aan de maatschappij overgegeven gebouwen, werken en toestellen, of in het algemeen van handelingen der maatschappij in strijd met de bepalingen dezer overeenkomst.

Als de Regeering deswege het contract opzegt, heeft „de Schelde" twee maanden gelegenheid om de bezwaren weg te nemen door het nemen van maatregelen.

Mogelijk is het adres van de 17 vakvereenigingen, dat de Kamer en ook de Minister wel bereikt zal hebben, de oorzaak geweest dat de Minister een wenk aan de maatschappij gegeven heeft, waardoor zij nu onlangs de maatregelen heeft genomen, waarop ik heb gewezen.

Is dat zoo, dan dank ik den Minister voor hetgeen hij aanvankelijk reeds gedaan heeft.

Ten slotte hoop ik dat de Minister niets onbeproefd zal laten, opdat Vlissingen in den door mij bedoelden zin niet achtergesteld zal worden bij haar zustersteden Amsterdam en Rotterdam.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met belangstelling de rede van den heer Lucasse aangehoord, omdat handelsbeweging te Vlissingen zeker niet minder gewenscht wordt door de Regeering. Bepaalde grieven heb ik van hem echter niet vernomen.

Uit de Memorie van Beantwoording heeft de geachte afgevaardigde kunnen zien, dat door de Maatschappij „de Schelde" en de Exploitatie-maatschappij veel concessiën gedaan zijn, dat zij zelfs op het oogenblik afstand doen van rechten, die zij bevoegd zijn te heffen. Wel heeft de geachte afgevaardigde geen ingenomenheid betuigd met de kolentip en met de loodsen. Ik geloof echter dat de geachte spreker tot zekere hoogte dwaalt, als hij meent dat er schepen zullen verschijnen zoodra de inrichtingen er maar zijn. Neen, in den regel gaat dit niet zoo; men begint met eenige werken te maken, en als deze dan gebruikt worden, gaat men langzamerhand uitbreiden.

Misschien is het beter thans niets meer te doen, omdat de vrees bestaat dat de werken aldaar van Rijkswege gemaakt, van den aanvang af te groot opgezet zijn.

Ik geef den geachten afgevaardigde echter toe, dat de invloed van Vlissingen op geheel Zeeland zoo groot is, dat zijn opmerkingen mij aanleiding zullen geven om niet alleen met de Exploitatie-maatschappij, maar misschien ook met de Maatschappij „de Schelde" ernstig in overleg te treden.

Ik doe echter opmerken, dat reeds door de enquête-commissie in 1876 de vraag behandeld is, hoe het komt dat de werken te Vlissingen zoo weinig opleveren. De burgemeester van Vlissingen, de heer Smit, heeft toen gezegd: willig de wenschen van Vlissingen in, dan zal die stad tot grootheid komen. Het meerendeel van die wenschen *is* ingewilligd, en de handelsbeweging is weggebleven.

Men kan gerust zeggen, dat handelsbeweging niet ontstaat door de inrichtingen, maar door de vestiging van handelshuizen. Die huizen zijn te Amsterdam en Rotterdam, niet te Vlissingen.

Ik zal echter de opmerkingen van den geachten afgevaardigde, zooals ik reeds zeide, speciaal nagaan, om de havenwerken van Vlissingen zooveel mogelijk vruchtdragend te maken.

De heer **Lucasse**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor het gegeven antwoord en beveel hem het toezicht op de goede exploitatie van de havenwerken te Vlissingen ten zeerste aan. Mocht daaraan weer eens wat haperen, dan zal ik zoo vrij zijn den Minister aan zijn Departement daarop te wijzen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 56 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 57 tot en met 61 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 62, luidende:

„Wegruimen en bergen van wrakken en hunne ladingen en andere voor de scheepvaart hinderlijke voorwerpen, met daarmede in verband staande uitgaven, f 30 000."

De heer **Pompe van Meerdervoort**: Mijnheer de Voorzitter Het zou voorzeker van onbekendheid met hetgeen reeds geschied is, of wel van onbillijkheid getuigen, wanneer ik niet begon met den Minister mijn dank te betuigen voor hetgeen hij reeds gedaan heeft voor het opruimen van wrakken. Evenwel, wanneer men de Memorie van Antwoord inziet, dan blijkt daaruit hoe altijd — en zeker met zeer veel recht — in de eerste plaats de wrakken worden opgeruimd die hinderlijk zijn voor de algemeene scheepvaart en in de tweede plaats die welke hinderlijk zijn voor de visscherij, ofschoon door den Minister in de Memorie van Antwoord erkend wordt dat door die wrakken groote schade wordt toegebracht aan de visscherij.

Ik heb tot die leden behoord, die tot den Minister het verzoek gericht hebben om de tweede categorie van wrakken met kracht aan te grijpen en op te ruimen. Waar toch het vooruitzicht bestaat, dat zij op den duur zullen geholpen worden, zou ik willen vragen, waarom dan niet dadelijk? Wie spoedig helpt, helpt dubbel. Voor de visschers, die toch dikwijls reeds een karig bestaan hebben, is het een waar onoverkomelijk nadeel, wanneer zij telkens terugkomen met geheel of gedeeltelijk verlies van netten.

Nu is in de Memorie van Antwoord gezegd, dat het mijden van die wrakken niet zoo moeilijk is. Ik geloof daarentegen, Mijnheer de Voorzitter, dat het zeer moeilijk is op die groote watervlakte steeds juist de plaats dier wrakken te onderscheiden en hierdoor wordt dan ook het anders onbegrijpelijke opgelost, dat de visschers niet aanstonds aan de autoriteiten de juiste plaats kunnen aanwijzen der wrakken, waarover zij geklaagd hadden.

Wegens den weinigen tijd die er overschiet, zal ik mij

hierbij bepalen, maar toch wil ik bij den Minister met ernst het belang van deze zaak aanbevelen en hem verzoeken zich niet door de kleine som die op de begrooting is uitgetrokken te laten weerhouden om te doen wat ten deze noodzakelijk is in het belang van dezen nijveren stand.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Bij hetgeen in de Memorie van Antwoord omtrent deze zaak gezegd is, kan ik den geachten afgevaardigde uit Zierikzee de verzekering geven, dat de aandacht van de Regeering gevestigd blijft op de opruiming van wrakken, om de vaart voor de scheepvaart en de visscherij vrij te houden.

De Regeering heeft in de Memorie van Antwoord gezegd, dat zij zooveel mogelijk zal letten op de belangen van de visschers te Ouddorp, Goedereede en Brouwershaven.

De aandrang van den geachten afgevaardigde om het niet te nauw te nemen met de sommen, die voor deze zaak op de begrooting zijn uitgetrokken, is waarschijnlijk overbodig. In de Memorie van Antwoord toch is gezegd, dat de betrokken post op de begrooting van het loopende jaar reeds met f 50 000 overschreden is.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 62 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 63 tot en met 64 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 65, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van de havens en hare toegangen, daaronder begrepen het Krabbersgat; onderhoud, herstel en vernieuwing van peilschalen, en daarmede in verband staande uitgaven in Noordholland, f 82 100."

De heer **van Heemstra**: Mijnheer de Voorzitter! Op de vraag in het Voorloopig Verslag of er geen mogelijkheid zou zijn de haven van Muiden eenigszins te verbeteren, antwoordt de Minister in de Memorie van Antwoord, dat sedert de openstelling van het Merwedekanaal te weinig scheepvaart is door de sluizen te Muiden en de algemeene belangen daarbij te weinig betrokken zijn, dan dat er voor den Staat genoegzame aanleiding zou zijn om aan te dringen op verbetering van den toestand, welke trouwens geenszins zoo slecht is als wordt voorgesteld. De Minister zou echter op andere wijze deze haven te gemoet kunnen komen, door namelijk het oog te vestigen op Muiderberg. Van Muiden tot Muiderberg loopt een zeedijk, die zich voortzet van Muiderberg tot Naarden. Muiderberg, het geliefkoosd zomerverblijf van vele Amsterdammers, dat als een verbinding van die 2 dijken kan worden beschouwd, heeft steeds veel van de stormen te lijden, zoo zelfs dat op 21 November meer dan 2 M. van den duinvoet is afgeslagen en van een huis staande op korten afstand van het strand de gevel aan de zeezijde geheel is weggeslagen, zoodat het huis onbewoonbaar is geworden.

Nu meen ik, dat, wanneer de Minister gehoor geeft aan het verzoek in het request dat hem gezonden is door inwoners van Muiderberg, dat dan Zijn Excellentie waarschijnlijk in de beide belangen te gelijk zal kunnen voorzien, door namelijk afdoende maatregelen te nemen in den treurigen toestand te Muiderberg, waardoor het zand van den duinvoet te Muiderberg zich niet meer zal kunnen verplaatsen, en daardoor de verdere verzanding van de haven te Muiden zal worden tegengegaan.

Ik hoop dat de Minister dit verzoek uit Muiderberg in ernstige overweging zal willen nemen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* De mededeeling van den geachten afgevaardigde uit Hilversum kan ik bevestigen.

Bij mij is inderdaad een request ingekomen ten behoeve van de verbetering van de haven van Muiden. Omtrent dat request is een onderzoek ingesteld en ik zal moeten afwachten, wat het resultaat daarvan zal wezen, alvorens eenige toezegging te kunnen doen omtrent de verbetering van de haven en ook aangaande het strand van Muiderberg.

De heer **van Heemstra**: Ik dank den heer Minister voor zijn antwoord en hoop, dat het door den Minister toegezegde onderzoek tot een gunstige oplossing zal leiden.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderafd.* 65 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 66 en 67 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 68, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van de havens en hare toegangen; onderhoud, herstel en vernieuwing van peilschalen, en daarmede in verband staande uitgaven in Overijssel, f 3500."

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij dit artikel van de gelegenheid gebruik te maken den Minister dank te zeggen voor de toezegging die hij gedaan heeft betreffende de verbetering van de haven van Blokzijl. Ik hoop dat deze toezegging aanleiding geven zal, dat de Staten van Overijssel en de betrokken gemeenten spoedig zullen overgaan met den Minister aan te toonen dat de verbetering en het onderhoud van het vaarwater van Steenwijk naar Blokzijl zal verzekerd zijn; dan toch zal, wanneer beide werken tot stand komen, in een lang bestaande behoefte van den Noordwesthoek van Overijssel voldaan zijn.

Ik beveel, Mijnheer de Voorzitter, deze zaak in de verdere belangstelling van den Minister aan.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 68 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Mijn heeren! Onder de wetsontwerpen, door de Regeering ingediend en die in den aanvang van het volgend jaar, na terugkomst der Kamer, in de afdeelingen zullen onderzocht moeten worden, is er een, waarvan het mij wenschelijk voorkomt een commissie van voorbereiding te benoemen; het is dat tot wijziging van de eerste zes titels van het vierde boek van het Burgerlijk Wetboek en van daarmede verband houdende wettelijke voorschriften, voor zoover dit voor de goede werking dier gewijzigde regeling noodig is. (70)

Ik stel mitsdien aan de Kamer voor een Commissie van Voorbereiding voor dat wetsontwerp te benoemen.

Daartoe wordt besloten.

Wanneer de Vergadering de keuze van de leden der Commissie van Voorbereiding niet aan zich wenscht te houden, dan benoem ik tot leden dier Commissie de heeren de Savornin Lohman, Willinge, van Raalte, van Sasse van Ysselt en de Ridder.

De heer **van Styrum**, *voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften*, brengt de volgende verslagen uit:

In handen van uw Commissie werden gesteld:

I. Een adres van M. A. Keller, zaakwaarnemer te Apeldoorn.

Adressant geeft te kennen, dat hij en een zijner cliënten op den 5den Juni 1903 vrijwillig ten dienste van de justitie te Utrecht heeft afgestaan eenige bankbiljetten tot een bedrag van f 880; dat hij en zijn cliënt bedoelde biljetten met een paar dagen zouden terug ontvangen, op grond dat zij ter vertooning aan den officier van justitie te Utrecht werden medegenomen, met het oog op een door adressant genoemde strafzaak; dat hij die bankbiljetten nog niet terug heeft ontvangen, omdat volgens een mededeeling van den procureur-generaal bij het gerechtshof te Amsterdam de beklaagde in die strafzaak cassatie heeft aangeteekend tegen het arrest van het gerechtshof te Amsterdam, over welke cassatie nog niet is beslist, zoodat de bij art. 219 van het Wetboek van Strafvordering bepaalde termijn nog niet is aangebroken; dat hij en zijn cliënt sedert 5 Juni 1903 renteverlies hebben en dus schade lijden. Adressant roept de tusschenkomst aan de Kamer in, om in gevallen als het onderhavige bij de wet te voorzien in dier voege, dat rentevergoeding mogelijk zal zijn, en tevens de gelegenheid

wordt geopend dat in beslag genomen kapitaal worde geruild tegen evenwaardige gelden, opdat eventueele personen van kleine middelen hiervan niet de nadeelen ondervinden.

Uw Commissie stelt voor dit adres nader te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

II. Een adres van Leopold Cuypers, hotelhouder te Houthem.

Adressant wijst op de toename van het vreemdelingenverkeer te Houthem; dat in weerwil van de verbetering verleden jaar aan de halte St. Gerlach aangebracht, het verkeer aan genoemde halte zeer belemmerd wordt door tal van moeilijkheden, welke reizigers en inwoners ondervinden door de onvolledige dienstregeling; dat hij de Kamer verzoekt het daarheen te willen leiden dat de halte St. Gerlach met de a. s. zomerdienstregeling geopend worde voor telegraaf en bestelgoederendienst en het inschrijven en wegen van bagage.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

III. Een adres van J. F. Staal en Th. Ligthart, respectievelijk 1ste-voorzitter en 1ste-secretaris van den Nederlandschen Aannemersbond.

Adressanten voeren aan, dat het bestuur van den Nederlandschen Aannemersbond zich in October 1902 bij gemotiveerd adres tot de Kamer heeft gewend met verzoek te willen overwegen in hoeverre er aanleiding zou kunnen worden gevonden er bij de hoofden der verschillende Departementen van Algemeen Bestuur op aan te dringen, dat er maatregelen worden genomen tot het doen opnemen in de bestekken, van toepassing bij de uitvoering van leveringen en werken ten behoeve van het Rijk, van deze bepaling, dat *alle* geschillen zullen worden beslist op de wijze, voorgeschreven bij artikel 93, §§ 495, 496 en 497 der der Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901; dat tot hun leedwezen op dat verzoek geenerlei beschikking of antwoord mocht worden ontvangen; dat adressanten dientengevolge de vrijheid namen andermaal hun motieven onder de aandacht der Kamer te brengen.

Op de door de adressanten aangevoerde gronden verzoeken zij te willen overwegen in hoeverre er in de Kamer aanleiding kan bestaan om er bij de hoofden der betrokken Departementen van Algemeen Bestuur er op aan te dringen, om in de bestekken voor de uitvoering van werken en leveringen voortaan de bepaling te doen opnemen, dat alle geschillen, ook die betreffende de hoedanigheid der bouwstoffen, zullen worden onderworpen aan het oordeel van en beslecht worden door scheidsmannen op de wijze als omschreven in art. 93, §§ 495, 496 en 497 der Algemeene Voorschriften van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901.

Uw Commissie, in herinnering brengende dat over het door adressanten bedoelde adres van October 1902 verslag werd uitgebracht in de zitting van 5 December 1902 (*Handelingen* bladz. 381) en dat alstoen is besloten het adres te doen deponeeren ter griffie, ter lezing voor de leden, stelt voor ook dit adres tot hetzelfde doel ter griffie te deponeeren.

IV. Een adres van Joannes Sarolea te Maastricht.

Adressant deelt mede, dat hij op den 5den Juli aan Hare Majesteit de Koningin een request heeft ingeleverd, hetwelk ter behandeling werd gezonden aan Zijn Excellentie den Minister van Justitie; dat die behandeling nog niet heeft plaats gehad; dat herhaalde informaties dienaangaande bij voornoemden Minister onbeantwoord zijn gebleven.

Adressant verzoekt, dat een der leden genoemden Minister zal interpelleeren en dat er zoodanige maatregelen zullen worden genomen dat bedoeld request ter behandeling worde gezonden aan de bevoegde autoriteit.

Onder opmerking, dat adressant de Kamer onkundig laat van den inhoud of de strekking van het door hem bedoelde request, stelt uw Commissie voor ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

V. Een adres van de Kamer van koophandel en fabrieken te Stad-Almelo, waarbij wordt aangedrongen op een voor geheel Nederland dienende tijdregeling en als de meening van adressant te kennen wordt gegeven, dat de Midden-Europeesche tijd de meest wenschelijke is.

VI. Een adres van K. A. H. van den Brink en W. J. Hermans, respectievelijk voorzitter en secretaris van den Bond van machinisten en stokers in Nederland.

Adressanten wijzen er op, dat, door het toenemen van stoomkracht, zoowel te land als te water, herhaaldelijk en in grooten getale personen als machinisten of machinedrijvers optreden, die daarvoor niet alleen onbekwaam zijn, maar zelfs de meest elementaire kennis van hun vak missen; dat, ten gevolge van dezen toestand, de gevaren voor het publiek en het personeel zelf op niet geringe wijze vermeerderen; dat het toezicht door allerlei oorzaken minder streng schijnt geworden te zijn; dat, ten gevolge van een en ander, de ervaren vaklieden achterstaan bij hen die weinig of geen kennis daarvan hebben, omdat deze laatsten voor minder loon den arbeid verrichten, zonder zich verder te bekommeren of zij schade en levensgevaar veroorzaken.

Onder verwijzing naar een bij het adres gevoegde memorie van toelichting verzoeken adressanten, dat bepalingen in het leven zullen worden geroepen, ten doel hebbende alle machinisten aan een verplicht examen te onderwerpen, althans gelegenheid te geven tot het, zij het ook onverplicht, afleggen van een examen, en voorts er voor te waken, dat de ambtenaren van het stoomwezen de bepalingen der Stoomwet zoo streng mogelijk doen naleven.

Uw Commissie stelt voor beide adressen neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

VII. Een adres van Gerardus Hulsteede, wonende te Watergraafsmeer.

Adressant klaagt over zijn curator en toezienden curator, die zijns inziens als zoodanig moesten worden ontzet, tot welk einde hij zich heeft gewend tot den Minister van Justitie, die echter geen termen aanwezig heeft bevonden tot verleening van tusschenkomst.

Adressant roept de welwillende hulp van de Kamer in, opdat hij niet aan zijn lot worde overgelaten.

Uw Commissie, van oordeel, dat er voor tusschenkomst van de Kamer geenerlei termen bestaan, stelt voor ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

VIII. Een adres van J. P. Korthals Altes en negentien anderen.

Adressanten deelen mede, dat zij aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid een adres hebben gericht, als belangstellenden in en belanghebbenden bij de bevrachtingen in de algemeene binnenscheepvaart. Zij hebben in dat adres uiteengezet, dat zij kennis hebben genomen van hetgeen door den heer Melchers reeds verleden jaar in de Tweede Kamer der Staten-Generaal is gesproken en thans opnieuw door de heeren Melchers en Ter Laan in hunne Nota dd. September 1903 wordt voorgesteld betreffende Rijks-schippersbeurzen en waarbij de wenschelijkheid werd te kennen gegeven dat de Regeering zou tusschenbeide treden op het gebied der scheepsbevrachting; dat zij, overtuigd zijnde dat eenerzijds inderdaad misstanden bestaan en anderzijds overdrijving niet is uitgesloten, aan Zijn Excellentie in overweging hebben gegeven te dier zake een commissie te benoemen ter onderzoek, naar welker rapporten het der Regeering mogelijk zal zijn een juist inzicht van bedoelde misstanden te verkrijgen en maatregelen te beramen waardoor aan die misstanden een einde wordt gemaakt, zonder dat daardoor aan handel of scheepvaart belemmeringen worden in den weg gelegd.

Adressanten verzoeken dat de Tweede Kamer haar medewerking in deze zal verleenen.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

IX. Een adres van Aug. F. C. M. Raupp, koopman te Eindhoven.

Adressant doet eenige mededeelingen betreffende het faillissement der Noordbrabantsche Bank en de malversatiën die volgens adressant in deze hebben plaats gehad. Hij verklaart zich niet te kunnen vereenigen met de handelingen en de uitspraak van de rechtbank te 's Hertogenbosch en vraagt medewerking ter verkrijging van recht zonder aanzien des persoons.

X. Een adres van de Vereeniging tot bevordering van de verbetering zoowel van de haven van Delfzijl als van de waterwegen naar Groningen, in het bijzonder van het Eemskanaal en van het kanaal Groningen-de Lemmer.

Adressant biedt aan en beveelt in de bijzondere belangstelling der Kamer aan een brochure over den Nederlandschen Transitohandel in verband met het Dortmund—Eemskanaal en de uitbreiding der havens te Emden en te Delfzijl en voegt daaraan toe de in die brochure genoemde ontwerpen en daarbij behoorende kaarten die zij heeft doen vervaardigen van de verbetering van de haven te Delfzijl en van een verbetering van den scheepsvaartweg Groningen—de Lemmer.

Uw Commissie merkt op, dat dit blijkbaar het adres is bedoeld door de Kamer van Koophandel te Winschoten bij haar adres, waaromtrent Uw Commissie rapport uitbracht in de vergadering van 18 November 1903 (*Handelingen* bladz. 352). Voor den inhoud van het adres verwijst uw Commissie naar het daar medegedeelde.

Uw Commissie stelt voor beide adressen neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

XI. Een adres van Claudius Henricus de Boer, notaris in het arrondissement Alkmaar, ter standplaats Texel.

Adressant deelt mede, dat hij sedert ruim drie jaren werkzaam is als notaris te Texel; dat de praktijk van dien aard is, dat hij genoodzaakt wordt, ten einde in zijn bestaan te voorzien, zitdagen te houden te Alkmaar; dat dit grootendeels een gevolg is van de omstandigheid, dat er op Texel verscheidene makelaars zijn, die publieke veilingen houden van onroerende goederen; dat zulks kan verhinderd worden, wanneer bij de wet het publiek verkoopen en verhuren van onroerende goederen anders dan door notarissen verboden wordt. Adressant verzoekt de Kamer deze zaak wel te willen voorstaan en behartigen.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De beraadslaging over *hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor* 1904 wordt voortgezet.

Beraadslaging over *onderart.* 69, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van de havens en hare toegangen; onderhoud, herstel en vernieuwing van peilschalen, en daarmede in verband staande uitgaven in Groningen, f 310 000.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een woord te zeggen over de haven van Delfzijl. Ik begin met te constateeren, dat de zaak dier haven *marcheert*, want er wordt op deze begrooting weer een en ander uitgetrokken, maar de zaak marcheert *niet* hard! De Minister gevoelt dit ook, want de haven van Delfzijl heeft de twijfelachtige eer genoten om vooraan in de Memorie van Antwoord genoemd te worden bij de zaken, die langzaam gaan, omdat er niet zooveel geld beschikbaar is. Ik had die eer liever aan die haven bespaard, want ik meen, dat met deze zaak wel wat haast mag gemaakt worden.

Het zij mij vergund eens in zeer ruwe trekken de geschiedenis van de verbetering van die haven op te halen, omdat ik ook iets zeggen wil over de wijze, waarop de Minister zich voorstelt de zaak in het reine te brengen.

De ambtsvoorganger van dezen Minister heeft indertijd ten opzichte van dit werk gezegd (*Handelingen* 1900/1901, 18 December 1900, bladz. 809):

„Mijn denkbeeld is thans echter slechts een kade te maken, zoodanig dat de spoorweglijn er achter kan komen en dat bij de fundeering rekening wordt gehouden met de mogelijkheid dat de grootste schepen die de Eems komen bevaren, daar eventueel kunnen liggen. Met het oog daarop zal de haven 11 meters onder N. A. P. diep moeten worden."

Nu was het de bedoeling van de heer Lely, en is het ook van den tegenwoordigen Minister, om eerst den muur te maken, dan de haven wat verdiepen, en dan de schepen te laten komen, om eerst daarna te overwegen, welke maatregelen zullen moeten worden getroffen om de haven meer geschikt te maken door meer grootere schepen.

Dit is een soort van telescoop-systeem, men zet eerst één schuif open en als dan de gezichtskring verruimd is, zet men ook de tweede schuif open. Ik zal dit systeem niet afbreken.

Men heeft gesproken over de geschiedenis der haven te Vlissingen, en men moet natuurlijk niet in eens een haven van zéér grooten omvang maken, waarvan men niet weet, of zij wel in dien omvang gebruikt zal worden. Maar toch geloof ik, dat, als men met dit systeem een eerlijke proef wil nemen, men toch niet te langzaam moet werken, want als men dan wacht op de schepen, dan wachten de schepen op hun beurt op de haven.

En dit zou zeer verkeerd zijn. De concurrentie van Emden is bekend, ik zal dat alles niet uitvoerig ophalen, doch er even bij stilstaan. De heer Schilthuis, een bekend handelsman te Groningen, zegt in zijn brochure over den Nederlandschen transito-handel op bladz. 16 het volgende: „Groote partijen gerst en rogge, verscheept van de Zuid-Russische havens en bestemd voor koopers in het Noorden van ons land, hebben daarheen haren weg gevonden over Emden; van de 180 000 ton graan, in den loop van dit jaar 1902 in Emden aangevoerd, werden 25 000 ton overgeladen naar Nederland, voornamelijk naar Groningen. Mijnheer de Voorzitter! Het is toch eigenlijk wel wat schreiend, dat daar de zaken gelost worden voor den Groningschen handel.

Op bladz. 19 zegt de heer Schilthuis:

„Tot de voornaamste consumenten van Zuid-Russische voergerst in ons land behooren de provinciën Friesland en in veel meerdere mate Groningen. Vooral Groningen heeft in het laatste najaar al zijn gerst ingevoerd over Emden en een zeer belangrijk aandeel gehad in de groote hoeveelheid gerst, die in de haven van Emden is overgeladen."

Een tweede bewijs dat in Emden geprofiteerd wordt van den handel in Groningen. Er dient dus haast gemaakt te worden.

Nu kom ik terug op het eenmaal opgezette systeem. Ik ben bang dat men langzamerhand van dit systeem begint af te wijken. De Minister Lely wilde een diepte van 11 N. A. P., om ook aan de grootste schepen toegang te kunnen verleenen. Daarna is een voorloopige diepte van 8.50 M. aangenomen. Dit zal twee jaren zoo duren, omdat voor dien nieuwen muur niet op een diepte van 10—11 M. kan worden gerekend. Die muur zou daardoor schade lijden. Ik ben geen deskundige, maar ik kan er in treden. Maar nu lezen wij op bladz. 20 der Memorie van Antwoord: „Na de uitvoering van deze werken kan worden afgewacht, wat de ondervinding leert omtrent het aanloopen van Delfzijl door schepen *van ongeveer* 80 *d.M. diepgang*, waarvoor de haven geschikt wordt gemaakt."

„Ongeveer 80 d.M."

Daar gaat dus alweer 50 c.M. van de diepte af! En toch is 8,50 M. diepte het allerzuinigste minimum, waarmede een fatsoenlijke proef kan worden genomen. Wanneer men nu terugvalt tot 8 en straks misschien tot 7 M., dan zal men weer hooren, dat de haven geen toekomst heeft en dat er geen geld in kan worden gestoken, omdat er geen schepen komen, die er nl. niet in kunnen! Dit is gevaarlijk. Nu reeds wordt in het Voorloopig Verslag een waarschuwende stem van „andere leden" verheven en wordt de haven van Vlissingen als boeman voorgehouden. De manier, waarop de zaak hier wordt aangepakt, snijdt alle mogelijkheid van een herhaling van het gebeurde met de haven van Vlissingen af. Deze uiting is onbegrijpelijk, tenzij van menschen die zoo centraliseerend ge-

voelen, dat zij alleen voor Amsterdam of Rotterdam wat willen doen. Men moet het niet doen voorkomen alsof hetgeen nu geschiedt reeds al te erg is. Dit moest er nog bijkomen.

Ik zou den Minister nu in verband met dit alles nog een besliste vraag willen doen. Ik heb gehoord dat er verschil van gevoelen bestaat of de muur na twee jaar een uitbaggering van de haven tot 10,50 M. kan verdragen. Ik zou den Minister dus pertinent willen vragen of na een paar jaar deze muur een behoorlijke diepte kan verdragen, een diepte van 10,50 M. of 11 M., daar de haven anders niet met Emden kan concurreeren. Als dit niet kan, zou het onverantwoordelijk wezen in betrekking tot de plannen van de Regeering.

Hoe het ook zij, deze zaak dient te worden bespoedigd. Met de Noordooster-locaalspoor is het ook een vreemde zaak. De slang van deze lijn kruipt van onderen op door Drenthe heen. Waarom, zoo zou men zeggen, begint men nu ook niet eens van Delfzijl uit? Dat is nu wel niet precies aan de orde, maar het spaart voor de afdeeling Spoorwegen een redevoering uit en het gaat hier toch om Delfzijl.

Ik begrijp niet, dat hier juist de aanleg van één kant moet komen en niet tevens van uit het Noorden.

Ik zou werkelijk bij den Minister een sympathieke attentie aanbevelen voor de haven van Delfzijl, opdat men met die haven een weinig opschiet. Het is toch onhoudbaar, dat de handel in het Noorden moet worden gedreven met Emden, terwijl wij onze eigen haven in den steek laten.

Wij allen hebben, meen ik, van de Vereeniging tot verbetering van de haven van Delfzijl de brochure ontvangen van den heer Schilthuis. Bij die zending was ook een brochure van de heeren van Hasselt en Koning, en ik hoop, dat de Minister ook daar zijn aandacht op zal vestigen. Daarin is een plan tot uitbreiding gesteld, dat zich bij de thans in uitvoering zijnde plannen aansluit.

Ik hoop in elk geval, dat, wat men nu doet, men dit zoo gauw mogelijk doet en dat men niet alleen gebruik maakt van het geld, dat is uitgetrokken — zij het niet op de wijze welke de heer van Foreest zoo juist heeft uiteengezet, namelijk voor onnoodige dingen — maar dat men wat sneller voortmaakt, desnoods met behulp van een suppletoire begrooting, opdat wij zoo spoedig mogelijk een goeden toestand krijgen. Ik zal het hierbij laten, maar hoop dan ook, dat het voldoende zal zijn.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wensch ik te steunen het betoog van den heer Schaper, dat er op is gericht om bij den Minister aan te dringen op een snelle uit- en afwerking van de verschillende verbeteringen, die voor de haven van Delfzijl zijn beraamd en gedeeltelijk in uitvoering zijn

Inderdaad het is zeer noodig, dat met de verdere verbetering van de haven wordt voortgegaan. Hetgeen gedaan wordt gaat in de goede richting, maar is niet voldoende en moet belangrijk worden uitgebreid, zal het mogelijk zijn, dat Delfzijl met Emden concurreeren kan.

Ik zal op een paar punten in het bijzonder wijzen.

Zooals de Minister in de Memorie van Antwoord heeft medegedeeld, is men voornemens de diepte in het vervolg te houden op 8.50 M. beneden A.P.

Maar nu wordt nog uit Delfzijl bericht, dat in dit geval bij laag water deze diepte wordt 6.90 M., bij Oostenwind 6.50 M. en bij sterken Oostenwind zelfs 6 Meter. Toch is een diepte van 6,80 M. noodzakelijk, om schepen van pl. m. 22 voet vlot te kunnen houden. Er is mij overgelegd een correspondentie van verschillende reeders, die nu reeds hun schepen hebben gedirigeerd op Emden, omdat zij niet de zekerheid hadden, dat hun schepen in Delfzijl vlot blijven. Ook indien de haven op 8,50 M. wordt uitgebaggerd, zal dit nog niet voldoende zijn voor de te verwachten schepen. Dit te meer, omdat de graanbodems voortdurend in omvang en diepgang toenemen en een groot gedeelte nu reeds 25 voet diepgang heeft.

De heer Schaper heeft er zeer te recht op gewezen, dat een belangrijk gedeelte van de in Emden aangebrachte voergerst voor Groningen is bestemd. Zij komt uit de Zuid-Russische havens naar Emden en wordt dan met lichters naar Groningen vervoerd. Dit is een toestand, welke ook de Minister niet aangenaam kan zijn.

In de tweede plaats wenschte ik te wijzen op de noodzakelijkheid om de haven te verruimen. Het is bekend, dat zich in Delfzijl en in de geheele provincie Groningen een krachtige houtinvoer en houthandel ontwikkelt. Behalve de houtaanvoer uit de Oostzee wordt jaarlijks 15 000 à 20 000 M³ Amerikaansch grenen balken aangevoerd in schepen, die 1500 à 2000 ton meten. Dit hout blijft niet in Groningen, maar gaat — en dit is eigenaardig — voor meer dan $^1/_3$ gedeelte naar Oost-Friesland, Papenburg, Weener, Leer, Emden, naar de havens aan den Wezer, zelfs dikwijls naar Hamburg en Altona, en de grootere werven in Sleeswijk-Holstein. Dezen handel hebben de Groningers veroverd op Emden, want 20 jaren geleden, toen de schepen nog kleiner waren, was die handel hoofdzakelijk in laatstgenoemde plaats gevestigd.

Wanneer nu te Emden een vrijhaven wordt ingericht, wat waarschijnlijk is, en niet gelijktijdig wordt gezorgd dat te Delfzijl voor den houthandel een goede haven bestaat, dan zal dat alles weder verloren gaan.

Delfzijl heeft thans nog veel op Emden voor. De Groningsche handelshuizen hebben hun relatiën nu reeds veroverd en anderzijds is in Delfzijl het noodige voor dit werk geschikte werkvolk, wat te Emden nog ontbreekt.

Maar de moeilijkheid bestaat in Delfzijl, dat door deze haven moet afstroomen een groot gedeelte van het water, dat in de provincie Groningen valt en al het water, dat wordt afgevoerd uit de Groningsche en Drentsche veenkoloniën. Dat water vermeerdert voortdurend, door de toenemende ontginningen. Daardoor is het dikwijls hoogst moeilijk, wanneer de groote houtschepen lossen, houtvlotten te vormen. Wordt de haven dus niet veel ruimer, dan zal zich de houthandel in de haven niet goed kunnen ontwikkelen.

Voorts wijs ik nog op het belang van Delfzijl voor de uitvoerindustrie van de provincie Groningen. Een der belangrijkste artikelen is aardappelmeel, dat gezonden wordt naar de havens van de Middellandsche zee. Nu is thans reeds te Emden opgericht een stoomvaartlijn Emden—Barcelona—Genua, welke zóó voordeelige conditie biedt aan de verschillende fabrikanten van aardappelmeel in deze provincie, dat de Koninklijk Nederlandsche Stoomvaartmaatschappij te Amsterdam, die tot dusver dat vervoer had, onmogelijk kan mededingen, met het oog op de vracht van de veenkoloniën naar Amsterdam. Om deze reden heeft deze maatschappij er reeds aan gedacht, indien ik goed ben ingelicht, een dienst op Delfzijl te openen, maar het gaat niet omdat de haven niet voor haar groote schepen is ingericht.

Ik dring er met het oog op deze omstandigheden sterk bij den Minister op aan zoodanige diepte aan de haven te geven als Minister Lely aanvankelijk bedoelde, n.l. voor zoover het met het oog op de sterkte der kaaimuren mogelijk is. Anders zal men half werk doen. Dan krijgt men niet de schepen en de ontwikkeling van den handel in de haven welke men wenscht.

Ik twijfel niet aan de toekomst der haven en de Minister zal daaraan ook niet twijfelen, wanneer hij kent den aard van het land en het volk dat van die haven profijt moet trekken en daaraan kracht moet geven.

Ik steun daarom nog den aandrang van den heer Schaper, betreffende de afwerking van den Noordooster-locaalspoorweg. Het doet mij leed, dat niet sneller de verbinding wordt aangebracht tusschen Delfzijl en de industrieele streken van Groningen, Drenthe en Overijssel. Ik wil den Minister daarvan geen verwijt maken; het is mij bekend dat hij zich veel inspanning heeft getroost om het omslachtige raderwerk sneller te laten loopen, maar het is te betreuren, dat niet spoediger in deze is gewerkt. Maar laat de Minister dan ook hetzelfde doen voor de verdere toegangswegen van Delfzijl.

De Minister deelt in de Memorie van Antwoord mede, naar aanleiding van een vraag over subsidieering van een stoomtramweg Delfzijl—Finsterwolde, dat hij in den aanvang van dit jaar een aanvraag heeft gekregen, maar dat die nog in onderzoek is.

Ik zou den Minister willen uitnoodigen dit onderzoek te bespoedigen.

Het is hier niet alleen de quaestie van het behartigen van een locaal belang. Dat locale belang is zeker groot. Er zijn gemeenten als Termunten, die geheel uit hun isolement verlost zullen worden, evenals door bespoediging van den Noordooster-locaalspoorweg belangrijke plaatsen, zooals Noordbroek, Nieuw Scheemda, Niewolda en Wagenborgen uit hun isolement zullen

komen. Maar dat is hier thans met het oog op Delfzijl niet de hoofdzaak. Hoofdzaak is, dat die tramverbinding een schakel vormt tusschen Delfzijl en het centrum der kartonindustrie, de Pekel A's enz. En nu behoeft het geen betoog, vooral wanneer men let op den grooten uitvoer van karton, in de eerste plaats naar Engeland, dat het van zeer veel belang zou zijn voor de ontwikkeling dier haven, als die kartonuitvoer over Delfzijl kon worden gedirigeerd. Dit zou mede den grondslag kunnen leggen voor geregelde stoomvaartverbindingen, die, zooals bekend is, de groote kracht van een haven uitmaken.

Ik meende deze enkele gegevens, aan de practijk ontleend, tot versterking van het betoog van den heer Schaper te kunnen aanvoeren.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Het onderwerp, door de geachte afgevaardigden, de heeren Schaper en Bos, aan de orde gesteld, heeft zeker de belangstelling der Kamer, maar men ziet zich hierbij uit den aard der zaak beperkt door de beschikbare middelen. De opmerking van den geachten afgevaardigde, de heer Schaper, dat dit reeds blijkt uit hetgeen in het begin der toelichting tot de begrooting wordt gezegd, is inderdaad volkomen juist. Ging de Regeering te werk, gelijk zij zou wenschen, dan zou voor Delfzijl zeker meer worden uitgegeven dan thans.

Intusschen, de plicht der Regeering is in de eerste plaats uitvoering te geven aan die werken, waartoe door haar voorgangsters is besloten. Door Minister Lely is besloten tot den aanleg van een zeer diep gefundeerden kaaimuur, ter diepte van 10 à 11 M. Het is mij niet bekend, dat van dat plan ook maar eenigszins zou worden afgeweken. Een andere vraag is, of een dergelijke kaaimuur door mij zou zijn voorgesteld. De groote kosten, daaraan verbonden, zouden mij misschien weerhouden hebben dadelijk tot de uiterste grens van diepgang van schepen te gaan. Ik heb echter het besluit van mijn ambtvoorganger geëerbiedigd, en het werk wordt met alle kracht voortgezet.

Nu is in de stukken gesproken over een aanvankelijke diepte der haven van 8.50 M. Het komt mij voor, dat de vrees als zou die diepte niet voldoende zijn, niet gewettigd is. Sommige leden — ik meen ook de heer Schaper — hebben gevraagd of dat den kaaimuur niet in gevaar zou brengen. Ik houd het er voor dat dit niet het geval zal wezen, en dat de haven in ieder geval niet dieper zal worden uitgebaggerd dan de kaaimuur kan toestaan. Ook moet ik er de aandacht op vestigen, dat een diepte van 80 d.M. zeer belangrijk is. Wanneer men nagaat den diepgang van schepen, die in Rotterdam binnenkomen en de diepte, waarop het vaarwater vóór Rotterdam wordt gehouden, dan zal men toegeven, dat met 80 d.M. geruimen tijd kan worden volstaan.

Nu moet ik een opmerking maken ten aanzien van de teleurstelling, dat gerstladingen thans in Emden binnenkomen en niet direct in Delfzijl. Ik geloof, dat men hier moet vergelijken met wat vroeger gebeurde. Het is waar: die gerstladingen komen in Emden, maar vroeger kwamen ze niet in Delfzijl, maar in Rotterdam, en het is een voordeel voor Delfzijl, dat die ladingen, zij het langs een omweg, daar komen. Dit wordt ter plaatse dan ook zeer geapprecieerd.

Het spreekt natuurlijk vanzelf dat men nog liever zou zien, dat die schepen direct in Delfzijl kwamen. In hoeverre die hoop zich zal verwezenlijken, durf ik niet zeggen. Men moet niet vergeten, dat de ladingen dier enorme schepen verschillende adressen hebben. Het is nog zeer de vraag, of zich dadelijk te Delfzijl een zoo groote handel zal ontwikkelen, dat, ook al is de diepte der haven ruim voldoende, die schepen aldaar direct zullen binnenvallen. Daarvoor is niet alleen noodig diepte, maar worden ook uitgebreide handelsrelatiën gevorderd, zooals men die nauwelijks te Rotterdam vindt. Het ligt evenwel in de bedoeling der Regeering, met deze zaak zoo krachtig door te gaan, als de beschikbare middelen zullen toelaten.

Dat geldt ook het gesprokene door den heer Bos over de verruiming van de haven, in het belang van den houthandel en van den afvoer der waren, speciaal van het aardappelmeel naar de havens van de Middellandsche Zee. De verruiming van de haven staat vooraan op het programma. Wanneer de kaaimuur er eenmaal is, zal in de eerste plaats worden overgegaan tot verdieping en verruiming der haven; deze zal voorgaan aan den aanleg van de haven aan de oostzijde; maar ook dit laatste punt zal niet uit het oog worden verloren.

Nu hebben de beide afgevaardigden gesproken over Vlissingen, maar ik moet zeggen, dat elke vergelijking met die stad onjuist is. Ik wees er zooeven reeds op, dat men wel havens kan bouwen, maar dat het in de eerste plaats aankomt op een bevolking die met den handel vertrouwd is. Dit nu kan zeer goed het geval zijn te Delfzijl. Ik hoop dan ook, dat Delfzijl eens een bloeiende handelsstad zal worden en ik zal daaraan al mijn krachten wijden.

Nu nog een woord over den tramweg Winschoten—Delfzijl. Ik heb in de stukken gezegd, dat die zaak in onderzoek is en ik zal dat onderzoek bevorderen, maar ik moet mij hierbij toch ook een klein vraagteeken veroorloven. Het is niet genoeg gelegenheid te geven tot vervoer met de stoomtram naar Delfzijl, maar daar moet ook scheepsruimte worden gevonden voor overlading, tot vervoer naar de havens van bestemming. Nu rijst de vraag, of de kartonfabrieken er toch niet meer voordeel in zouden blijven zien, om de schepen naar Amsterdam en Rotterdam te sturen. Bij de beoordeeling van de geheele quaestie moet ook daarop de aandacht gevestigd blijven.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor de herhaalde verzekering, dat hem de haven van Delfzijl ter harte gaat en hij al het mogelijke zal doen — hij voegde er bij „in verband met de geldmiddelen" — om de zaak te bespoedigen, al had ik liever gezien, dat de Minister sympathiseerde met het plan, zooals het door zijn ambtsvoorganger is ontworpen. Het is volkomen juist, dat Rotterdam vroeger veel van den handel van Emden had en het is een kleine verbetering, dat een gedeelte is verplaatst naar Delfzijl; maar het is niet voldoende, dat de scheepvaartbeweging van Rotterdam naar Emden gaat! Zij moet in *Nederland* zijn, zooveel dat mogelijk is, en dáártoe moet zoo spoedig mogelijk Delfzijl gereed gemaakt worden om haar te ontvangen.

Ten opzichte van één zaak heeft de Minister mij niet bevredigd. De Minister heeft gezegd, dat de diepte van den kaaimuur voor een uitbaggering der haven tot een diepte van 8,50 M. voldoende zou zijn. Dát was echter mijn vraag niet. Deze was, of de muur geschikt zou zijn voor de diepte, welke onmiddellijk door den Minister Lely in uitzicht is gesteld, van 10,50 à 11 M. Wanneer de muur daarvoor ongeschikt is, krijgen wij een diepte van 8,50 M. Maar ik meen, dat dit op den duur niet voldoende is, en waar de Minister zelf verklaart, het plan van Minister Lely royaal te willen uitvoeren, daar zou ik gaarne op dat punt beter gerustgesteld worden. De Minister heeft de bewering uitgesproken, dat volstaan kan worden met 80 d.M. diepgang. Dit beschouw ik als een zekere beknibbeling en ik kom er tegen op. Ik hoop, dat de Minister zal bedoelen 8 M. 50 c.M. en dat hij bereid zal zijn verder te gaan, wanneer er een tastbare behoefte aan blijkt te bestaan. Die behoefte zal blijken te bestaan, geloof ik, maar natuurlijk is zij op heden moeilijk te *bewijzen*.

De Minister heeft niet gesproken over de Noordooster-locaalspoorweg. Ik weet niet, of dat is geschied uit grooten eerbied voor de parlementaire orde; maar ik zou gaarne weten, waarom deze spoorweg niet begonnen kan worden van den kant van Delfzijl en alleen van den anderen kant.

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon ik in het algemeen met genoegen vernomen heb de geruststellende verzekeringen aangaande de bedoelingen van de Regeering omtrent de haven van Delfzijl, geeft mij toch tweeërlei in de rede van den Minister aanleiding tot een korte opmerking. Overigens sluit ik mij geheel aan bij den aandrang, die van de sprekers uit Appingedam en Winschoten is uitgegaan.

De Minister heeft in de eerste plaats gesproken over een diepte van 80 d.M., alsof die diepte te allen tijde aanwezig zal zijn. Maar nu hoop ik, dat de Minister nog eens nauwkeurig zal nagaan, wat daarover door den heer Bos is gezegd. Als die diepgang te allen tijde in werkelijkheid aanwezig moet zijn, moet de diepgang op het papier grooter wezen. Ik geloof dat de geachte afgevaardigde de heer Bos dat zooeven afdoende heeft aangetoond.

Ten tweede heeft de Minister gezegd, dat men te Delfzijl

tevreden moet zijn, en ook tevreden is, nu men de zaken over Emden kan laten komen in plaats van over Rotterdam. Ik meen echter, dat uit het oogpunt van 's lands belang er voor moet worden gezorgd, dat het verkeer wordt geleid over een Nederlandsche en niet over een Duitsche haven.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van de vraag, of er veel aan gelegen is, dat groote schepen niet naar Emden gaan, maar te Delfzijl komen, wil ik de mogelijkheid erkennen, dat de diepte niet steeds 80 d.M. zal zijn, maar als ik mij niet vergis, is die diepte ook te Rotterdam niet steeds aanwezig, en bedraagt zij daar bij laag water dikwijls niet meer dan 67 à 68 d M. Men kan dus, dunkt mij, met een diepte van 80 d.M. wel tevreden zijn. Wat den kaaimuur betreft, is het de bedoeling, dat daarbij zal worden gebaggerd tot 8.50 M., een diepte die zeer aanzienlijk is.

De geachte afgevaardigde, de heer Schaper, heeft verder gevraagd, of ik uit eerbied voor de parlementaire usance niet gesproken had over den Noordooster-locaalspoorweg. De onderstelling is juist, doch ik zal het punt nu met een enkel woord bespreken.

Waarom niet begonnen bij Delfzijl? Men is begonnen bij Zwolle, omdat dit van belang is voor den aanvoer van materiaal bij den bouw.

Het doet mij genoegen, dat de heer Bos zijn bevrediging heeft kunnen betuigen. Ik heb mij heel veel moeite gegeven om de zaak te pousseeren, maar door een samenloop van omstandigheden, door dat locale autoriteiten niet altijd krachtig hebben medegewerkt, is deze zaak vertraagd geworden. Maar nu zijn de bescheiden voor onteigening opgemaakt in de hoop, dat het plan, waaromtrent overeenstemming tusschen Provinciaal Bestuur en Raad van Toezicht is verkregen, ook zal worden aanvaard door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. En als de heeren nu mochten zeggen: al weer een autoriteit die gehoord moet worden, dan ben ik de eerste om dat te betreuren, maar het is een gevolg van de gesloten overeenkomst. Het zal mij niet ontbreken aan energie, om zoo spoedig mogelijk Delfzijl door den spoorweg te doen bereiken.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 69 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 70 tot en met 77 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 78, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van het kanaal van Amsterdam naar de Noordzee, en daartoe betrekkelijke werken en uitgaven, met inbegrip van de verlichting op de Noordzeehoofden, f 520 000."

De heer **van Foreest**: Het is niet anders dan om een kort protest uit te brengen, dat ik bij dit onderartikel het woord gevraagd heb. Bij dit onderart. 78 vind ik in de Memorie van Antwoord naar aanleiding van hetgeen in het Voorloopig Verslag is opgemerkt het volgende:

„Ten aanzien van de beweerde verplichting voor den Staat, om op het Noordzeekanaal het peil van 0,50 M. — N. A. P. te handhaven, stelt ondergeteekende zich op het door zijne ambtsvoorgangers steeds ingenomen standpunt, dat op het Rijk, als beheerder van het Noordzeekanaal, niet de verplichting rust tot handhaving van eenig peil op dat kanaal, maar dat de Regeering vrij is te dien aanzien te handelen, zooals dat in het algemeen belang wordt gevorderd."

Ik behoef niet te treden in beschouwingen hieromtrent, dat is in deze Kamer in het verleden al menig keer gebeurd. Er zijn bij de *Handelingen* heel wat redevoeringen over dit onderwerp te vinden van den heer Rutgers van Rozenburg en anderen, die allen tegen het innemen van dit standpunt opgekomen zijn.

Het spijt mij, en het valt mij tegen van dezen Minister, een man, dien ik gekend heb als steeds naar recht en billijkheid te handelen, dat hij zich ook op dit onrechtmatige standpunt stelt. De Kanaalmaatschappij heeft indertijd concessie gekregen op de voorwaarden door het Rijk gesteld, onder andere dat het kanaal op die diepte van 0,50 ÷ A.P. moest gehouden worden.

Nu is het kanaal met al zijn lasten en lusten overgegaan aan het Rijk, en nu zegt het Rijk dat het niet gehouden is de voorwaarden na te komen, die bij de concessie aan de Kanaalmaatschappij gesteld waren. Ik zal er niet langer over spreken. Het is mij slechts te doen om tegen dit standpunt, door achtereenvolgende Ministers ingenomen, protest aan te teekenen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Tegenover dit protest zij mij vergund uitdrukkelijke handhaving van mijn standpunt, nu het mij voor den eersten keer gegeven is mij over dit punt uit te laten.

Ik ontken beslist een verplichting van den Staat om het peil van het Noorzeekanaal op 0.50 M. ÷ A. P. te houden, omdat daarvoor een formeele en een interne grond bestaat.

De formeele grond blijkt uit hetgeen bij de overneming van het Noordzeekanaal door de toenmalige Regeering zeer stellig is verklaard.

De Ministers Klerck en van Lynden van Sandenburg schreven het volgende:

„Door art. 1 der overeenkomst doet de maatschappij afstand van de rechten, die zij krachtens de concessie bezit, en wordt zij ontslagen van de verplichtingen, die op haar rusten. Daarvan is het gevolg, dat de concessie zich in de overeenkomst oplost. Uitdrukkelijke intrekking van concessie wordt dus niet gevorderd.

„De Staat neemt de verplichtingen der maatschappij over onder dit voorbehoud, dat, wat de verplichting ten aanzien van de werken betreft, hij bevoegd zal zijn daaraan naar eigen oordeel gevolg te geven.

„In zoover is het niet juist, dat de Staat opvolger der maatschappij wordt. In geen geval kan hij krachtens de artikelen 12 en 13 der concessie verplicht zijn gevolg te geven aan nieuwe en hoogere eischen van derden.

„De lasten, die op de maatschappij rusten ingevolge overeenkomsten, krachtens die artikelen met derden aangegaan, worden door den Staat overgenomen, voor zooveel zij vorderingen betreffen, die volgens de oorspronkelijk daaromtrent gemaakte bepalingen, na het in werking treden van de overeenkomst vervallen of opeischbaar worden. Maar op grond van de genoemde artikelen der concessie zullen derden geen eischen aan den Staat kunnen stellen. Zij zouden wel, zelfs indien de concessie onveranderd in wezen bleef, tegenover de maatschappij zich op die artikelen kunnen beroepen, omdat de concessie zelve aan de maatschappij verplichtingen oplegt tegenover den Staat en niet tegenover derden."

De interne grond is dat het niet aangaat de scherpe eischen, die de Staat bij de concessie moest stellen, doch die door de overneming geannuleerd zijn, nu maar voor den Staat zelf te doen gelden, daar toch van de Regeering, onder contrôle van de Kamer, verwacht mag worden dat zij altijd en overal haar plicht zal doen. Dat de Regeering den plicht gevoelt om zooveel mogelijk den waterstand goed te houden, blijkt uit de feiten. Het is bekend, en degenen die dit nog eens willen nalezen, kunnen dat vinden in de bijlage van de Memorie van Antwoord van de begrooting van 1897, dat in het jaar 1895, tijdens den befaamden storm, slechts gedurende een 4tal dagen een buitengewoon hooge waterstand is voorgekomen. De waterstand wordt overigens in het algemeen zoo geregeld, dat men volkomen tevreden kan zijn. De Regeering heeft het echter hierbij niet gelaten, zij heeft in den laatsten tijd bij de sluizen te IJmuiden en te Schellingwoude stoneyschuiven aangebracht Door wijziging van het nieuwe schepradgemaal te Schellingwoude is bovendien verkregen, dat kan worden doorgewerkt met 4 schepraderen tot Zuiderzeestanden van 2,15 M. De Regeering is dus formeel en intern in haar recht en zij doet haar plicht.

De heer **van Foreest**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal beginnen met gaarne te erkennen dat in de laatste jaren de waterstand veel verbeterd is, zoodat er op het Noordzeekanaal veelvuldiger ongeveer een normaal peil wordt aangetroffen, zoodat er niet zooveel te klagen valt als vroeger het geval was.

Ik zal niet in een juridisch debat met den Minister treden

over de gronden waarop hij zich beroept om te bewijzen dat de Staat in zijn recht is, maar ik moet toch zeggen dat de interne gronden door den Minister aangehaald, mij zeer vreemd voorkomen.

De Minister zegt: de Staat geeft concessie, die concessie bevat eenige voorwaarden, eenige bepalingen, die daarin gebracht zijn door belanghebbenden, corporatiën en waterschappen, die een stem in het kapittel hebben, die weigeren konden, die recht hadden op uitwatering. Ik zou dit kunnen bewijzen uit de notulen van het college van uitwaterende sluizen, welke paperassen ik nu niet bij mij heb.

Maar nu komt naderhand de Staat en die zegt: Vrienden, nu hebt gij niets meer te zeggen, nu ben ik baas en behoef mij aan niets meer te storen.

Die redeneering begrijp ik niet.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 78 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 79 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 80, luidende:

„Onderhoud, herstel, verbetering en exploitatie van de visschershaven te IJmuiden, met inbegrip van de uitgaven voor personeel, f 360 000."

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Bij art. 80 is in het Voorloopig Verslag mededeeling gedaan van het feit, dat de secretaris van de afdeeling IJmuiden van de Vereeniging van Rijkswaterstaat-beambten zijn betrekking heeft moeten nederleggen en werd aan de Regeering gevraagd, of haar daarvan iets bekend was? En wat antwoordt nu de Regeering?

„Het nederleggen van de betrekking van secretaris van de afdeeling IJmuiden van de Vereeniging van Rijkswaterstaatsbeambten door den daartoe benoemden bureelambtenaar van de visschershaven is geschied naar aanleiding van een hem door den directeur in deze gegeven raad, op grond dat dit ontslag in het belang van den Rijksdienst gewenscht bleek. Tegenwerking van vakorganisatie, noch machtsmisbruik was daarbij in het spel."

Met het oog op den door u gegeven wenk, Mijnheer de Voorzitter, zal ik deze zaak nu niet ampel gaan bespreken, ik wensch alleen den Minister mede te deelen dat, zijn mijn inlichtingen juist, op zijn conclusie valt af te dingen. Dat hier ongeoorloofde pressie op dezen beambte is uitgeoefend blijf ik meenen. En het is daarom dat ik op dit oogenblik alleen vraag: of de Minister niet zou willen toezeggen, dat hij een speciaal onderzoek naar de toedracht dezer zaak zal laten doen en, mocht hij daarna van oordeel zijn, evenals ik thans, dat niet zoover mocht gegaan zijn als gebeurd is, er dan voor te zorgen dat dit voortaan niet meer geschiede en ongedaan worde gemaakt wat thans gebeurde.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! De toezegging, die de geachte afgevaardigde van mij vordert, behoef ik niet te geven, aangezien het speciale onderzoek dat hij vraagt, reeds gehouden is. Ik heb de vorige week den directeur van de vischhal te IJmuiden bij mij ontboden en hem over het door den geachten afgevaardigde bedoelde punt ondervraagd. Mij is daarbij gebleken, dat de beambte, wien het betreft, zeer veel werk heeft. Dit is mij ook van andere zijde medegedeeld.

Nu heeft de directeur met het oog op het niet behoorlijk afdoen van het bureelwerk den man den raad gegeven om geen secretaris te blijven van de vakvereeniging.

Ik heb echter dien directeur verzocht, zich over het algemeen van dergelijke raadgevingen te onthouden. Dit wil niet zeggen, dat hij den beambte niet zou mogen aanmanen om zich tot zijn dienstvak te bepalen, maar wel, dat hij niet moest specialiseeren door te zeggen: dit moet gij niet doen of dat niet.

Waar de betrokkene te veel bijzaken had om zijn ambt naar behooren waar te nemen, mocht hij daarop zeker wel worden gewezen.

Ik heb hier alleen aan toe te voegen, dat deze beambte niet behoort tot het vak van de vereeniging, waarvan hij een tijdlang secretaris is geweest. Maar dit kan ik der Kamer verzekeren, dat de directeur der vischhal van mijn zienswijze nota heeft genomen en dat ik vertrouw, dat hij zich daarnaar zal gedragen.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg den Minister dank voor het gegeven antwoord.

Na deze pertinente verklaring heb ik geen recht thans op de zaak dieper in te gaan; ik behoud mij echter voor om den Minister persoonlijk te kunnen mededeelen, wat mij ter zake bekend en van geheel anderen aard is. In dezen zijn er twee partijen en die dienen beide te worden gehoord, pas dan kan een decisie worden genomen.

Dat dit geschiedt eischt het Staatsbelang.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 80 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 81 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 82, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van de vaart tusschen Amsterdam en Vreeswijk, en daartoe betrekkelijke werken en uitgaven, f 11 500."

De heer **de Waal Malefijt**: In het Voorloopig Verslag is de aandacht van de Regeering gevestigd op adressen door belanghebbenden aan den Minister toegezonden in verband met de hooge waterstanden op de Vecht in de provincie Utrecht.

Ik zal nu over deze zeer belangrijke zaak niet uitwijden, het onderzoek is nog hangende en onze tijd zeer beperkt, maar ik wensch ze alleen nog eens opzettelijk in de bijzondere aandacht van den Minister aan te bevelen.

Met genoegen heb ik gezien, dat er op het oogenblik een nader onderzoek loopende is, en ik spreek daarom den wensch uit, dat het dezen Minister gegeven zal zijn om deze zaak, die voor de bewoners van de Vechtstreek van zoo groot belang is, tot een bevredigende oplossing te brengen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijn geachte ambtsvoorganger heeft aan de zaak der hooge waterstanden op de Vecht zeer veel moeite besteed, maar ten slotte is er van een verbetering in den toestand niets gekomen, omdat Gedeputeerde Staten van Utrecht gemeend hebben zich verder te moeten onthouden.

Ik vertrouw, dat, wanneer de Regeering zich aangordt voor dit onderwerp, op de medewerking van Gedeputeerde Staten zal mogen worden gerekend.

De heer **de Waal Malefijt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor zijn toezegging die hij nu nogmaals heeft herhaald. Wat de medewerking van de provincie Utrecht aangaat, veroorloof ik mij de opmerking, dat mijns inziens eventueel ook die van de provincie Noordholland in deze moeilijk zal kunnen worden gemist en dat dus ook veel zal afhangen van de houding, die door die provincie zal worden aangenomen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 82 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 83 tot en met 90 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 91, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van het kanaal het Meppelerdiep, en daartoe betrekkelijke werken en uitgaven, f 18 200."

De heer **Smeenge**: Het is den Minister bekend, dat ik de meening was en nog ben toegedaan, dat de verbetering van het Meppelerdiep van Rijkswege moet worden ondernomen. De Minister weet ook, dat ik, nu hij van een andere meening was en blijft, mij niet gerechtigd acht daarop thans verder aan te dringen, omdat ik elk langer uitstel onverantwoordelijk acht.

Nu de zaak zoo staat, wensch ik hem mijn dank te brengen

voor het toezeggen van een Rijkssubsidie voor de uitvoering van het werk, in de hoop dat die groot zal zijn.

Aan dien dank wensch ik echter nog een vraag toe te voegen.

Gedurende de voorbereiding der plannen zal men aan meerdere inlichtingen en aan kapitaal behoefte hebben, welnu, indien de Regeering in dat stadium ook zooveel mogelijk steun zou willen verleenen en helpen, zal de taak der commissie, die in 't leven is geroepen, worden verlicht.

Ik twijfel niet of de Minister zal daartoe bereid zijn.

Ik zou echter gaarne zien dat dit hier werd uitgesproken, opdat daardoor de belanghebbenden bij het bestuur dier vereeniging en anderen met meer recht kunnen aandringen op het maken van spoed.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Ik wil den geachten afgevaardigde gaarne de verzekering geven, dat ik zal trachten binnen beperkte grenzen geldelijk te steunen de pogingen van de vereeniging, die zich aan het hoofd van deze zaak heeft gesteld. Ik begrijp, dat, wanneer zulk een zaak goed ter harte wordt genomen, dit al dadelijk kosten met zich brengt, en ik gevoel ook, dat, wanneer die kosten steeds toenemen, de ijver langzamerhand verslapt. Om dien ijver te prikkelen wil ik mij gaarne bereid verklaren om de vaststelling van een plan door een rijkssubsidie te bevorderen, indien daartoe een behoorlijk gemotiveerde aanvrage mocht worden gedaan.

De heer **Smeenge**: Ik dank den Minister voor de gedane toezegging. En dat ik dit doe zal niemand verwonderen, omdat het antwoord meer geeft dan ik thans mocht verwachten.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 91 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 92 tot en met 103 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 104, luidende:

„Onderhoud, herstel en verbetering van wegen en bruggen en daarbij behoorende werken, beplantingen, en daarmede in verband staande uitgaven in Overijssel, f 105 000."

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag werd geklaagd over den toestand van de Groote straat te Goor, deel uitmakende van de Rijkstraverse, Deventer—Hengelo—Pruissen. De Minister antwoordt daarop in de Memorie van Antwoord, dat de straatweg daar in goeden toestand verkeert, hij is alleen hier en daar wat hobbelig, maar voor het doorgaand verkeer voldoende.

Ik ben zoo vrij in dat opzicht met den Minister van gevoelen te verschillen. Zelfs dan wanneer het Rijk zich meent te moeten bepalen tot de zorg voor het doorgaande verkeer is het gedeelte dat door de gemeente Goor loopt daarvoor niet voldoende. De weg is niet alleen hier en daar wat hobbelig, maar vol met bulten en gaten, met andere woorden de weg verkeert daar niet in een behoorlijken staat. Er komt bovendien bij dat de glooiing van den weg bij het Oude Schild veel te steil is, zoodat paarden met vrachtwagens er onmogelijk tegen op kunnen en soms moeten afspannen, waarbij reeds ongelukken zijn voorgekomen.

Ook voor wielrijders is de weg heel lastig, omdat de weg met bulten en gaten is en de keien zoo puntig en veelal zeer ongelijk zijn, geven zij er de voorkeur aan om, komende van Delden, het Weldam door te gaan, wat hun veel tijdverlies kost. Doch zij mijden toch liever Goor, om de slechte bestrating.

Gisteren zeide de heer Dolk, dat, als het Rijk belasting heft van motorrijtuigen, het ook zorgen moet voor behoorlijke wegen. Die opmerking maak ik tot de mijne.

Een ander bewijs dat de weg niet deugt, is geleverd door het feit, dat bij de manoeuvres de cavalerie-officieren niet te paard zittend, maar met de paarden aan de hand door de gemeente zijn gegaan. Zij waren verplicht af te stijgen, durfden er blijkbaar de paarden niet aan te wagen.

Nergens, noch te Markelo, noch te Delden, is de Rijksweg zoo slecht als te Goor. En nu begrijp ik, dat de verbetering van een traject van 1300 meter door algeheele vernieuwing groote sommen kosten zal, maar laat de Minister dan beginnen er de slechtste keien te doen uithalen, de straat te laten omwerken en de glooiing bij het gemeentehuis te doen verbeteren. Dit behoeft niet zooveel te kosten en zal reeds een belangrijke verbetering geven. Naar aanleiding der besproken zaak, wensch ik nu nog een bepaalde vraag aan den Minister te doen.

De vereeniging „Goor vooruit" te Goor heeft den Minister verzocht om verbetering van den door mij besproken toestand, doch heeft een weigerend antwoord gekregen. Toen heeft zij ook de tusschenkomst van den ingenieur van den waterstaat te Almelo ingeroepen, die haar o. a. het volgende schreef: „Wanneer de inwoners van Goor ter bevordering hunner locale belangen en ten hunne gerieve een betere bestrating wenschen, zullen zij die naar mijn oordeel zelf moeten bekostigen.

„Om tot die betere bestrating te geraken zou de gemeente aan Zijn Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid kunnen vragen de traverse in beheer en onderhoud te mogen overnemen.

Wordt hierop gunstig beschikt en is de overdracht tot stand gekomen dan zou de gemeente de bestrating in orde kunnen laten brengen op de wijze als zij zelf in het gemeentebelang noodig oordeelt."

De Minister geeft echter niet een dergelijken raad, noemt alleen den weg voldoende, voor zooverre het Rijk daarvoor behoeft te zorgen. De Minister zegt niet tot de inwoners, dat zij zelf daarvoor hebben te zorgen. Een ondergeschikt ambtenaar geeft echter ongevraagd den wenk, dat de gemeente Goor er zelf voor zorgen moet. Nu zou ik willen vragen: staat de Minister ook op dit standpunt? Zoo ja, laat hij dit dan ronduit aan de gemeente Goor kenbaar maken, opdat men wete, waar men zich aan te houden hebbe; zoo neen, dan hoop ik dat hij aan het gedaan verzoek tot verbetering van den Rijksweg wel gevolg zal willen geven. Gaarne ontving ik op een en ander eenig antwoord.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Op de laatste vraag wensch ik het antwoord schuldig te blijven. Het ligt niet in mijn bedoeling meeningen te verkondigen ten aanzien van persoonlijke correspondenties van ambtenaren. Wanneer zij willen schrijven is dit een zaak voor hun verantwoording. Zij kunnen de Regeering niet binden, tenzij zij handelen onder instructie, en die is in dit geval den ingenieur niet gegeven.

Wat den onvoldoenden weg te Goor betreft, wil ik den geachten afgevaardigde gaarne toezeggen, dat ik daaraan mijn aandacht zal wijden.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 104 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 105 tot en met 108 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 109, luidende:

„Subsidiën voor onderwerpen, waarvoor reeds bij de laatst voorgaande begrooting bijdragen zijn toegestaan, f 222 919,21."

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! De bijdrage aan de Drenthsche veen- en middenkanaalmaatschappij voor een kanaal uit den zijtak van het Oranjekanaal naar en in de Weerdingervenen waarvoor enkele jaren een bepaalde post was uitgetrokken, is thans als memoriepost verschenen. De Minister deelt in de Memorie van Toelichting mede waarom dit geschiedt. Ik zal het niet voorlezen. Het is slechts een klein deel van een groote lijdensgeschiedenis, die ten aanzien van deze zaak is afgespeeld. Ontmoedigend is die voor allen die sedert de wet van 1899 gehoopt hadden dat deze belangrijke zaak tot stand zou zijn gekomen, ontmoedigend vooral voor de streek die het aangaat en waar nog zooveel te doen is.

Door de ontginning en exploitatie van de venen aldaar kan veel productieve arbeid worden verricht. De scheepvaartbeweging zal toenemen; het algemeen belang, door verbetering

van den oeconomischen toestand, zeer worden bevorderd. Nu bestond bij mij de vrees dat deze memoriepost mogelijk enkele jaren op de begrooting verschijnen zou, om dan voor goed te verdwijnen.

Maar, sedert de Memorie van Toelichting is verschenen, is er gelukkig een groote wijziging gekomen in den toestand, zooals ons door den Minister wordt medegedeeld. Hij zegt in de Memorie van Antwoord:

„Mocht de Kanaalmaatschappij bereid worden bevonden het werk tot stand te brengen, overeenkomstig de door het Rijkswaterstaatsbestuur in overeenstemming met het waterstaatsbestuur der provincie Drenthe herziene begrooting, zoo zal door den ondergeteekende worden voorgesteld het bij de wet van 22 Juli 1899 (*Staatsblad* n°. 180) toegekend subsidie zoodanig te verhoogen, dat de Kanaalmaatschappij geen belangrijk hoogere som zal hebben te besteden dan waarop zij aanvankelijk had gerekend."

Het verheugt mij teveus dat mijn onderstelling, bij de behandeling der loopende begrooting uitgesproken, is bevestigd, dat Gedeputeerde Staten van Drenthe genegen zijn te bevorderen dat het subsidie van f 100 000 tot f 130 000 worde verhoogd.

Het is nu te wenschen dat de Kanaalmaatschappij de uitdrukking van den Minister: „geen *belangrijk* hoogere som" niet zoo zal opvatten, dat zij nog eens worde afgeschrikt. De jeugdige moed moge in die Maatschappij weer worden opgewekt. De moed dien zij had toen het ontwerp werd voorgesteld, schijnt toch later wat gezonken te zijn. Nu, de Maatschappij heeft een zorgvol leven achter zich. Bij den aanleg werden reeds groote verliezen geleden, en de opbrengsten zijn zoo luttel geweest voor de aandeelhouders, dat er bij velen niet veel moed schijnt te bestaan nieuw kapitaal in de onderneming te steken. Doch dit zou mijns inziens ten onrechte zijn. Volgens hen toch, die volledig tot beoordeelen bevoegd zijn behoeft men niet te vreezen voor het succes van dit werk. Door de doorgraving zou het Oranjekanaal tot een nieuw leven komen en aan zijn oorspronkelijke bestemming beantwoorden. Het bestaande zou verzekerd zijn: het nieuwe deel zou het oude rendabel maken.

Toch is er een tegenstrijdig belang. De Maatschappij zal waarschijnlijk het aanvatten van het werk beoordeelen naar den maatstaf van de directe opbrengst van het er in gestoken kapitaal.

Nu mogen zij die den toestand kennen er gunstig over oordeelen, de maatschappij zal met de *naaste* toekomst rekening willen houden; het Rijk en de provincie zullen te recht meer zien op de indirecte voordeelen van de streek en het algemeen belang, op de verbetering in den toestand der streek.

Nu zal het indirecte voordeel mijns inziens eerder bereikt worden dan het directe, doch ik hoop, dat de Minister tot overeenstemming zal komen met de maatschappij, of liever deze met den Minister, mede hierdoor, dat de Minister, dit bedenkend, de som die voor de maatschappij meer dan vroeger noodig zal zijn, niet *belangrijk* hooger stelt en dat de maatschappij niet terugdeinst voor het eens door haar voorgesteld werk, dat zij niet als door den ouden dag zal worden overvallen, maar met nog jonge krachten de taak zal vervullen, die zij eens op zich genomen heeft en juist door deze doortrekking voltooien zal. De Minister kan daarop een zeer gunstigen invloed uitoefenen. Ik hoop dat hij dit zal doen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! De Veen- en Middenkanaalmaatschappij heeft ook in het afgeloopen jaar zeer veel arbeid aan het Departement gekost, zonder dat men nog tot een goed resultaat is kunnen komen.

Ik heb in de Memorie van Antwoord gezegd, dat ik dit zeer treurig vond, doch de schuld der vertraging ligt niet bij mij, maar elders. Ik heb lang moeten wachten op een advies en toen ik het ontving, heeft het mij niet veel verder gebracht.

Intusschen geloof ik, dat, sinds deze post pro memorie werd uitgetrokken, de zaak in een betere phase is gekomen, want omtrent de kosten zijn de autoriteiten het thans tamelijk eens. Het is nu maar de vraag, of de kanaalmaatschappij afziet van hare verwonderlijk hooge begrooting, die zij in de laatste jaren op den voorgrond heeft gesteld, en genoegen zal nemen met de begrooting, vastgesteld door den Rijkswaterstaat, in overleg met den provincialen waterstaat.

Als de maatschappij dit doet, blijf ik bij mijn toezegging om het subsidie te verhoogen, zoo zelfs, dat de maatschappij niet noemenswaardig meer zal behoeven te doen dan vroeger is aangenomen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 109 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 110, luidende:

„Bijdrage aan de gemeente Vlagtwedde in de kosten van het verharden van den weg van Vlagtwedde naar Ter Apel, f 53 803."

De heer **van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit artikel wordt een subsidie verleend aan de gemeente Vlagtwedde voor den aanleg van een harden weg van Vlagtwedde naar ter Apel van f 53 803.

In het Voorloopig Verslag was gevraagd of het onderhoud van den weg voldoende verzekerd was en daarop antwoordt de Minister, dat het subsidie door de gemeente onder de door hem gestelde voorwaarden is aanvaard. Een dier voorwaarden was, dat de gemeente zich bij raadsbesluit verbinde tot het voortdurend behoorlijk onderhoud van den weg en bijbehoorende werken, ter beoordeeling van Gedeputeerde Staten.

Nu zou ik mij hierbij nedergelegd hebben, wanneer niet in een hier ingekomen adres eener landbouwvereeniging te ter Apelkanaal, waarover ik gisteren verslag heb uitgebracht, werd gevraagd het subsidie niet toe te staan. Vooreerst omdat, als het Ruiten Aa-kanaal gereed is, de groote menigte zal zeggen, dat de straat verkeerd ligt en hij langs het kanaal moest zijn, en verder omdat te Vlagtwedde het lager onderwijs zoo slecht geregeld is dat tal van kinderen de school sinds Mei niet hebben kunnen bezoeken wegens gebrek aan plaatsruimte: er zullen nieuwe lokalen moeten worden gebouwd en adressante acht het veel noodiger te zorgen voor goed onderwijs dan een harden weg aan te leggen.

Ik heb daarop eens nagegaan, hoe het met den financieelen toestand van Vlagtwedde gesteld is, en nu is mij gebleken dat de gemeente dit jaar heeft gekregen f 1500 krachtens art. 49 der onderwijswet om te voorzien in de gewone kosten van het lager onderwijs.

Nu vraag ik mij af, wanneer Vlagtwedde dien weg niet behoorlijk onderhoudt en Gedeputeerde Staten dringen bij het gemeentebestuur aan om dien weg goed te onderhouden, dan zullen ze komen bij een debiteur die niet betalen kan. Wij zullen dus aan dat toezicht van Gedeputeerde Staten niets hebben. Waar niet is, daar verliest de keizer zijn recht. De gemeente zal aan haar verplichtingen niet kunnen voldoen, tenzij het subsidie krachtens art. 49 der wet op het lager onderwijs wordt verhoogd. Hoeveel zal die verhooging wel moeten bedragen?

De financieele toestand van Vlagtwedde wordt er door aanleg van dezen weg niet beter op. De weg is lang 22 K.M. en wanneer men nu het onderhoud daarvan stelt op f 100 per K.M., wat buitengewoon laag is, dan zal de gemeente daaraan jaarlijks f 2200 moeten besteden. Voorts draagt zij mede in de aanlegkosten van den weg. De provincie Groningen geeft f 80 000 of ± 45 pct., het Rijk f 53 803 of 30 pct., zoodat er voor de gemeente overblijft 25 pct., d. i. f 44 836. Daarvoor zal moeten worden geleend, en voor aflossing en rente kan men gerust f 3000 per jaar rekenen.

Vlagtwedde zal dus, ongerekend de meerdere uitgaven voor lager onderwijs, als de nieuwe lokalen zijn gebouwd, jaarlijks meer moeten betalen f 5200, zoodat, zal de gemeente aan die verplichtingen voldoen, het Rijk waarschijnlijk, krachtens art. 49 van de Onderwijswet, het subsidie van f 1500 met dat bedrag zal moeten verhoogen.

Nu heb ik er hoegenaamd niets tegen, dat voor afgelegen gemeenten, die daarbij in slechten financieelen toestand verkeeren en dringend een betere verkeersverbinding noodig hebben, het Rijk een ruime bijdrage geeft, maar de wijze waarop dat hier geschiedt, kan mijn goedkeuring toch niet wegdragen. Ik zou er geen bezwaar tegen hebben, als de Regeering in exceptioneele gevallen zeide: wij zullen hier een weg voor rekening van het Rijk aanleggen, of: wij zullen den weg voor Rijksrekening aanleggen en de provincie vragen het onderhoud op zich te nemen. Maar de nu gevolgde is niet de goede weg. Op die wijze denkt de Kamer,

dat zij er af is met een subsidie van f 53 000, maar dit zal met een jaarlijksch subsidie van ± f 5000 moeten worden verhoogd.

Misschien ligt het in de bedoeling op dien weg tollen te heffen. Is dat het geval, dan geloof ik toch niet, dat men daarmede jaarlijks f 5000 zal verkrijgen; die tollen zullen dat bedrag in de verste verte niet kunnen opbrengen. En wanneer werkelijk dat bedrag zou worden bereikt, dan zou de onderhoudslast van dien weg, f 100 per K. M., veel te laag zijn berekend, want bij een druk verkeer zal dit veel hooger zijn.

Ik geloof dus dat, als men dergelijke gemeenten wil helpen, een andere weg moet worden ingeslagen.

Ligt het inderdaad in de bedoeling daar tollen te heffen, dan lijkt mij dat een vreemde wijze van handelen. Ik weet, dat de Minister geen voorstander van de afschaffing van tollen is, maar ik vind het toch zeer vreemd, dat, terwijl het Rijk groote sommen heeft opgeofferd voor de afschaffing der Rijkstollen, en in het vervolg nog vele duizenden guldens zal besteden om nog bestaande tollen op Rijkswegen af te koopen, het Rijk subsidie zal geven aan gemeenten, provinciën of particulieren om weer nieuwe wegen aan te leggen waarop tollen zullen worden geheven. Dit zou toch een zeer zonderlinge wijze van handelen zijn.

Ik zal geen voorstel doen om dezen post van de begrooting af te nemen, maar wat de Kamer hier voteert is een krediet aan den Minister, meer niet. De Minister behoeft niet uit te geven, en daarom zou ik wenschen, dat de Minister eerst een nauwkeurig onderzoek instelde of inderdaad de richting van dien weg wel goed is, en in de tweede plaats of de wijze waarop de gemeente Vlagtwedde aan een verharden weg wordt geholpen, wel de meest rationeele is. Is de Minister overtuigd, dat dit niet is de goede weg — en dit moet dunkt mij het geval zijn — dan zou ik meenen, dat het subsidie niet moet worden uitbetaald en naar een andere regeling moet worden gezocht om de gemeente Vlagtwedde in het bezit te stellen van een goeden harden weg.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met een zeer kort woord volstaan.

Waar de geachte afgevaardigde aanvoerde, dat er een adres zou zijn ingekomen om den weg niet aan te leggen, was dit mij volkomen nieuw. Het is een zeer verrassend moment in deze zaak, op welker totstandkoming reeds ten vorigen jare bij de Regeering is aangedrongen. Ik zelf heb het genoegen gehad in den afgeloopen zomer den weg met den Commissaris der Koningin in Groningen te berijden, en overal groote instemming en ingenomenheid met het plan gevonden. Dat er nu een nieuwe stem opgaat, die zegt: de richting is niet goed, is inderdaad iets nieuws. Ik wil den geachten afgevaardigde gaarne mededeelen, dat ik, zoodra het adres mij zal hebben bereikt, dat nieuwe gevoelen in elk geval zal onderwerpen aan het oordeel van het gewestelijk bestuur, dat zich, zooals de geachte afgevaardigde zeide, belangrijke opofferingen voor deze zaak getroost.

Wat de quaestie van de onderhoudskosten betreft, wil ik den geachten afgevaardigde toegeven, dat het, bij de noodzakelijke vraag aan de plaatselijke besturen, om ook eenige bijdrage te geven voor een werk, zeer moeilijk is na te gaan, of die besturen wel geheel in staat zijn die bijdrage te verleenen. Ik geloof, dat het Departement van Waterstaat zich moeilijk in dat onderzoek kan begeven en zich met ontvangen toezeggingen heeft te vergenoegen.

Na al hetgeen de geachte afgevaardigde heeft aangevoerd, zal nog eens worden nagegaan, of er voldoende waarborgen bestaan voor een goed onderhoud in verband met den financieelen toestand der betrokken gemeente.

De heer **van Dedem**: Ik ben tevreden met het antwoord van den Minister, met deze uitzondering, dat hij heeft gezegd, dat men aan waterstaat niet gewoon is te onderzoeken of aan de verplichtingen financieel kan worden voldaan. Ik moet echter opmerken dat dit wel degelijk noodig is, want het is waarlijk niet onverschillig of het onderhond door de gemeente dan wel door den Staat zal worden betaald. Ik heb gezegd aan die financieel zwakke gemeenten hulp niet te willen onthouden, maar de gemeente financiën mogen niet in de war worden gestuurd op de wijze als hier geschiedt. Wil men die gemeenten helpen, dan moet het Rijk en de provincie in de kosten voorzien.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 110 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 111 tot en met 114 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 115, luidende:

„Nieuwe subsidiën, f 2000."

De heer **van Kol**: Het zal den Minister niet onbekend zijn, dat in Twente de wegen in het algemeen veel te wenschen overlaten; dat men daar alleen tusschen de steden verharde wegen vindt, waarvan sommige zeer goed, andere echter nie meer dan bruikbaar zijn. Zoodra men echter een van de dorpen of een der buurtschappen wil bezoeken, dan moet men langs wegen rijden, die halsbrekend kunnen worden genoemd.

Ik zal daarop ditmaal echter niet ingaan, doch hoop dat de Minister eerlang ook aan dien hoek van ons land zijn ernstige aandacht zal schenken wat betreft de verbetering van de wegen aldaar.

Er is echter een wegje, dat van Gronau naar Losser, waarvoor ik reeds vier à vijf jaren achtereen verbetering heb gevraagd, waaromtrent ik toezeggingen heb gekregen, waarop ik hoopvol heb gewacht, maar waarbij ik tot nu toe nog altijd ben teleurgesteld.

De Minister Lely verklaarde, dat het wenschelijk was op den aanleg van een stoomtram te wachten en dat dan aan de Nederlandsch-Westfaalsche stoomtrammaatschappij de verplichting zou worden opgelegd aan beide zijden van den tramweg een aarden baan van 4 M. breedte aan te leggen, terwijl dan met Rijkshulp voor de verharding zou worden gezorgd.

De tram is reeds enkele maanden in exploitatie, zij neemt een groot deel van den ouden weg in beslag, en de toestanden worden er niet beter op. Ik heb mij reeds een paar malen persoonlijk op de hoogte gesteld en bevonden, dat de weg is achteruitgegaan. De slooten langs de trambaan zijn te klein; de buizen, die gelegd zijn, hebben niet alle een voldoende capaciteit; een bruggetje over een der beken ligt te laag, het profiel is te klein, en men heeft nu betrekkelijk meer last van overstrooming dan vóór den aanleg der tram het geval was. Verharding is er niet, maar dat is ook niet aan de maatschappij opgelegd.

De Minister spreekt in de Memorie van Antwoord van ballast, maar deze bestaat uit scherp zand, hetgeen juist voor de voetgangers zeer lastig is; is het droog, dan loopt men in stofwolken, en in den natten tijd baggert men door den modder. Dikwijls wordt de weg overstroomd en het is niet zelden voorgekomen, dat zelfs de trambaan 150 meter ver onder water stond. De Minister meent, dat de weg weinig wordt gebruikt, maar dat is niet juist.

Vroeger gingen er 900 à 1000 arbeiders van Losser naar Gronau om in de textielfabrieken te werken. Op dit oogenblik gaat het grootste gedeelte daarvan met de tram, maar er zijn er toch een 350, die deze 90 cts. per week te duur vinden en te voet gaan. Dezen gaan vroeg weg en komen laat terug en moeten meestal in het donker, langs dien slechten weg die 5 K. M. afleggen. Ook is die weg noodig voor de landbouwers om de oogsten weg te voeren en zich met karren naar hun land te kunnen begeven.

Verder is die weg noodig voor de schoolkinderen. Ondanks de Leerplichtwet komen de kinderen soms niet op school, omdat de weg onder water staat en is het geschied, dat de onderwijzers die te Losser wonen, de school in die buurt niet konden bereiken.

Ik hoop, dat de Minister een einde zal maken aan deze lijdensgeschiedenis door over te gaan tot het verleenen van een subsidie van enkele honderden guldens, waardoor verharding van dien weg mogelijk zal zijn. Waar de heer van Dedem er zooeven op heeft gewezen, dat f 53 803 subsidie wordt besteed voor verharding van den weg van Vlagtwedde—ter Apel; waar voor de verharding van den weg van Chaam naar de Belgische grens

f 22 210 wordt bijgedragen, en bij art. 109 voor diverse wegen f 35 000 wordt gevraagd, en bij de artt. 97 tot en met 107 enkele tonnen voor onderhoud, herstel en verbetering van wegen worden uitgegeven, hoop ik dat dit luttele bedrag geen hinderpaal voor den Minister zijn zal om de verharding van den weg Losser—Gronau, waarop men reeds zoovele jaren wacht, spoedig tot stand te brengen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! De mededeeling van den geachten afgevaardigde, dat de voorziening van den weg Losser-Gronau door de tramwegmaatschappij niet voldoende is, heeft mij teleurgesteld Ik was van meening, ofschoon nog een nader rapport wachtende, dat die maatschappij gedaan had wat van haar kon worden verwacht. Ik kan den geachten afgevaardigde de verzekering geven, dat ik niet zal overgaan tot uitkeering van het laatste gedeelte van het subsidie, dan nadat mij gemeld is, dat de maatschappij aan haar verplichtingen heeft voldaan. Ik zal dit punt echter nader doen onderzoeken.

Ik moet echter alweer opmerken, dat, waar men spreekt van last van water, men in gedachten moet houden, dat de toestand van den laatsten zomer niet normaal is geweest.

Er is echter nog een gedeelte van dien weg tusschen Losser en Gronau, dat geheel los is van de bemoeienis van de tramwegmaatschappij, en voor dat gedeelte vraagt de geachte afgevaardigde subsidie. Ik had mij gevleid, dat die weg bijkans niet meer zou worden gebruikt. De cijfers, die de geachte afgevaardigde noemde van hen, die gebruik maken van de stoomtram, zijn zoo aanzienlijk, dat misschien wel verwacht mag worden, dat binnen zeer korten tijd de geheele bevolking, die naar de fabrieken te Gronau gaat, van de tram zal gebruik maken. Ik meen in de stukken te hebben gezegd, dat men ernstig bezig is te zorgen voor goedkoopere tarieven, en wanneer die zullen zijn uitgevaardigd, hoop ik, dat de gansche arbeidersbevolking de tram zal kunnen benutten.

Nu heeft de geachte afgevaardigde gezegd dat het hier maar geldt een quaestie van enkele honderde guldens. Ik ken de cijfers niet, maar, wanneer de opvatting van den geachten afgevaardigde bij onderzoek juist blijkt, vlei ik mij, dat zeer spoedig aan zijn bezwaar zal kunnen worden te gemoet gekomen. Intusschen zal hier zeer zeker de provincie moeten voorgaan.

De heer **van Kol**: Ik dank den Minister voor zijn hoopvolle toezegging. Maar indien ik mij niet vergis is de Stoomtrammaatschappij niet verplicht voor de verharding te zorgen, maar alleen voor de aarden baan. De verharding moet door de gemeente geschieden. Daar de gemeente Losser zeer uitgebreid is en tevens te arm om zonder subsidie van de Regeering daartoe over te gaan, zal de verharding, wanneer deze achterwege blijft, vrijwel onmogelijk blijken.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 115 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 116 tot en met 122 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 123, luidende:

„Voortzetting van het onderzoek en de herstelling van de Grafelijke zalen op het Binnenhof te 's Gravenhage, benevens de kosten van het meubilair, f 145 000."

De **Voorzitter**: Dit onderartikel is door de Regeering gewijzigd nadat het Verslag is uitgebracht. Ik geef het woord aan de Commissie van Rapporteurs om haar meening omtrent de aangebrachte wijziging te doen kennen.

De heer **van Dedem**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft geen bezwaar tegen de aangebrachte wijziging, maar zou gaarne weten welke van de beide teekeningen nu eigenlijk gevolgd zal worden. Er staat in de toelichtingen dat overeenstemming verkregen is en dat de door de commissie van advies ingediende teekeningen zullen worden gevolgd, maar er zijn er twee, een waarbij de Troon aan het eind en een waarbij die in het midden van de zaal zou komen; welke van die teekeningen zal nu gevolgd worden?

Nu ik toch aan het woord ben, wensch ik er bij te voegen — en ik spreek nu niet namens de Commissie van Rapporteurs — dat het mij wenschelijk voorkomt de meubelen in ons land te bestellen, en niet uit het buitenland te betrekken.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! De teekening, in de Nota van Wijziging bedoeld, is die, waarbij gerekend wordt de troon in het lange einde der zaal, dus niet achterin, maar rechts, te plaatsen.

De wenk om de meubelen, in den uitgebreiden zin van het woord, waarvoor dit krediet aangevraagd wordt, in het vaderland te bestellen, zal door mij zeker ten zeerste behartigd worden, daar ik een groot voorstander ben van de bevordering der Nederlandsche industrie.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 123 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 124 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IIIde afdeeling (Spoorwegen) in het algemeen.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Ook dit jaar een woord over de Duitsch-Friesche tramweg-plannen.

Door hetgeen de Minister in de Memorie van Beantwoording zegt, wordt bevestigd hetgeen reeds bekend was, dat de Nederlandsche Tramwegmaatschappij, toen het op de uitvoering van de zaak aankwam, gemeend heeft het risico niet op zich te mogen nemen.

Dat daardoor groote teleurstelling ontstaan is in de betrokken streken, spreekt vanzelf; maar men kon niets anders doen, dan zich bij het besluit der maatschappij nederleggen. Wel meen ik, dat het tot groote voorzichtigheid moet stemmen om voor het vervolg met deze maatschappij eenige zaak op touw te zetten.

Intusschen breng ik hulde aan den Minister en betuig ik hem mijn dank er voor, dat hij niet, gelijk de maatschappij, het bijltje er bij neergelegd heeft. Waardeering verdient de toezegging, thans in de Memorie van Beantwoording bevestigd, dat de Minister bereid is de verhooging van het renteloos voorschot tot een bedrag van f 1 500 000 te bevorderen.

De Minister toont daardoor het gewicht van de zaak te beseffen. Hierdoor krijgt de zaak een groote kans van slagen en zal het nu vooral afhangen van de pogingen van het comité, dat thans werkzaam is of het resultaat al dan niet zal bereikt worden. Ik wensch mijn beste wenschen daarvoor uit te spreken, vertrouwende dat, nu de opperste leiding in handen van den Minister is, deze ook zijn invloed bij dat comité zal weten te doen gevoelen.

Verder wensch ik nog twee opmerkingen te maken over het tramplan Dragten—Groningen.

Daaromtrent wordt in de Memorie van Beantwoording het volgende gezegd:

„Eenige jaren geleden was door de Nederlandsche Tramwegmaatschappij concessie aangevraagd voor eene verbinding van Groningen met een niet ver van Dragten gelegen punt van het door die Maatschappij geëxploiteerde net. Het onderzoek van die aanvrage was nog niet geheel geëindigd toen de Maatschappij, om de bovenvermelde redenen, verklaarde van den aanleg van deze lijn, althans voorloopig, te moeten afzien.

Kort geleden is eene andere aanvrage voor een spoorweg van Franeker over Bolsward, Sneek en Dragten naar Groningen (waarvan derhalve de in het Verslag bedoelde verbinding deel uitmaakt) bij den ondergeteekende ingekomen. Deze aanvrage is thans in onderzoek."

Nu is mijn eerste opmerking deze, dat, wanneer ook bij deze nieuwe aanvraag de Nederlandsche Tramwegmaatschappij mocht betrokken zijn, ik mijn waarschuwing van daareven aan den Minister herhaal.

Mijn tweede opmerking betreft de voorgenomen richting van den tramweg op één punt. Volgens het bestaande plan toch zal de lijn zich ten noorden van het Leekstermeer ombuigen en niet aan de zuidzijde van dat meer. Daardoor nu zal de tram de meer belangrijke plaatsen Rode en Peize niet bereiken. Heb ik het wel, dan is de Minister door een adres van het tramcomité dat zich voor deze zaak te Roden gevormd heeft, hieromtrent ingelicht en zou ik Zijn Excellentie willen verzoeken zijn volle aandacht hieraan wel te willen schenken. Dit adres dat, wat den hoofdinhoud betreft, ook aan anderen is gezonden, bevat een uitvoerige niteenzetting en grondige argumentatie van deze zaak, die bewijs geeft van groote kennis en nauwgezet onderzoek.

Ik veroorloof mij daarom de vrijheid deze zaak zeer ter overweging aan den Minister aan te bevelen.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij veroorloven bij deze afdeeling ook een enkele opmerking te maken. Ik verheug mij er over den heer Minister weder dank te kunnen zeggen voor hetgeen door hem in de Memorie van Antwoord is medegedeeld over een halte, waarvoor ik den Minister in het vorig jaar ook dank bracht. Ik bedoel het station St. Gerlach. Ik verheug mij over het feit, dat aan genoemd station nu een gelegenheid wordt gebonwd voor het aannemen en behandelen van bagage, maar ook over de toezegging van een betere aansluiting van Limburg met het Noorden.

Ik ben er van overtuigd, dat de Minister daar later een dankbare bevolking zal vinden voor de betere gemeenschap die zij dan verkregen heeft. De voordeelen daarvan zullen niet minder worden gewaardeerd door hen, die het voorrecht kunnen hebben daar, op Nederlandschen grond, gedurende den zomer eenige dagen te vertoeven.

Mijn tweede opmerking geldt het station te Meppel.

In het Voorloopig Verslag is medegedeeld, dat het aan enkele leden voorkwam, dat met de verbetering, die daar is aangebracht, niet alles is bereikt waarom herhaaldelijk is gevraagd. Men stond daar bij het overstappen van den eenen trein in den anderen vroeger geregeldweg in de open lucht, in den regen en dit wenschte men veranderd te zien. Men heeft daarna uitgevoerd een groot plan waardoor verbeteringen zijn verkregen. Vooral de schippers en de bevolking uit de omgeving zijn gebaat, waar men vroeger ten gevolge van het rangeeren dat daar geschieden moest, soms een groot deel van den dag de palen dicht vond en de spoorwegbrug gesloten.

Is men te dien opzichte dus vooruitgegaan wat den toestand bij het in- en uitstappen aangaat, die is eerder erger geworden dan beter. Het middenperron is zeer hoog gemaakt, daardoor koud en tochtig, terwijl door de inrichting der sporen en wissels een der treinen, die uit Groningen of Friesland, die het eerst binnenkomt, altijd zoover moet doorloopen, dat men onder de kap vandaan is. Gaat die trein niet dadelijk achteruit, omdat de tweede er nog niet is — waarvan na het binnenkomen eerst de machine moet worden afgekoppeld — dan moet men uitstappen onder den blooten hemel, staat men dus nog in weer en wind.

De Minister zegt, dat er vooreerst aan verbetering van dezen toestand niet kan gedacht worden. Dit doet mij leed. Ik weet echter niet of het den Minister bekend is en daarom zal ik hem er mede in kennis stellen, dat de verandering die noodig is, niet zoo erg belangrijk is.

De ontwerpers van het plan hebben wel ingezien, dat hetgeen zij nu maakten niet voldoende werd. In het niet overkapte deel van het perron toch, zijn, heb ik goed gezien, reeds de voetstukken van de overkapping aangebracht. Men begreep dat het geen overbodige weelde was ook daar een overkapping te hebben. Nu er klachten worden geuit, wil het mij voorkomen dat men de overkapping moet verleggen. Er is alleen noodig de opstand. Na deze mededeeling hoop ik dat de Minister nog van meening zal veranderen.

In de tweede plaats wensch ik nogmaals aan te dringen op het leggen van dubbel spoor op de lijn Zwolle—Groningen, omdat daar, ten gevolge van de groote drukte, naar mijn meening gevaar voor ongelukken bestaat. De Minister meent dat de opening van de lijn Assen—Stadskanaal den toestand niet erger zal maken; ik geloof dat wel. Ik verwacht daar een nog drukker verkeer dan op de lijn Ommen—Zwolle; men zal behalve grooter personenvervoer dan krijgen veel langere goederentreinen, dit zal af en toe vertraging geven, telkens zullen kruisingen moeten worden verlegd en de gevolgen kunnen verkeerd zijn. Dit bezwaar zou door dubbel spoor worden weggenomen.

In de derde plaats een enkel woord over het materieel.

Ten vorigen jare heb ik geklaagd, en met name twee treinen genoemd tusschen Amsterdam en den Haag, waarin de reizigers tweede klasse ellendig werden bediend; het waren de treinen die van Amsterdam om 9.04 's morgens en van hier 4 04 's middags vertrekken. Ik heb het spoorwegboekje er niet op na gezien, maar veronderstel, dat bedoelde treinen met de nummers 109 en 130, welke in de Memorie van Antwoord voorkomen, worden aangeduid.

De klagers over die treinen nu hebben het voorrecht dat in de Memorie van Antwoord wordt erkend, dat zij wel eens wat sterk zijn bezet, met de bijvoeging, dat dikwijls alle plaatsen zijn bezet. Mijnheer de Voorzitter! Men wil onderzoeken of er wel eens plaats te kort komt. Ik heb daar niets tegen, doch kom er bij voorbaat tegen op, dat daarvan afhankelijk zal worden gemaakt al of niet verbetering van den bestaanden toestand.

De coupé's 1ste klasse zijn niet altijd vol en daarin kan men dus nog altijd reizigers toelaten. Nu men daartoe niet anders dan in den uitersten nood besluit wordt daardoor het bezwaar niet weggenomen.

Het bezwaar is, dat men in de 2de klasse steeds 10 menschen samenpakt, voor dien van geen klachten tegen „te vol" notitie neemt.

Nu zegt de Minister verder, er wordt nieuw materieel gemaakt, waarin meer comfort is. Dat is ook zoo en wij zijn dankbaar voor dat nieuwe comfortable materieel, maar juist daarom zouden wij dat oude materieel gaarne uit die treinen verwijderd zien. Juist omdat wij nu en dan eens van dat nieuwe materieel mogen profiteeren, valt ons het gebruik van het oude zoo dubbel tegen.

De eene dag ruim met 4, den volgenden dag bekrompen met 5 personen op een bank te moeten plaats nemen is verschrikkelijk. Men maakt hier de opmerking, dat ik dat oude materieel toch ook zeker niet aan een andere streek des lands wil geven Mijn antwoord is neen, maar dat dit materieel zonder verlet, nog eenigen tijd kan gebruikt worden op lijnen, waar het verkeer niet zoo druk is, dat men verplicht wordt 10 menschen in een coupé te zetten.

Van de dienstregelingen die het publiek last en nadeel geven had ik een lange lijst gemaakt. Ik zal die op het oogenblik niet voorlezen, maar haar den Minister brengen in de hoop, dat aan de grieven dan dezelfde aandacht zal worden geschonken, als wanneer ik ze in 't openbaar bespreek.

Eén enkel voorbeeld. Eenigen tijd geleden kwam ik met den eersten trein van Alkmaar te Amsterdam, om met den trein, die te 9.05 naar Duitschland gaat een eind verder te reizen. De eerste trein was iets te laat en ik moest mijn kilometerboekje nog laten afstempelen. Op het perron kan dat en ik gaf het aan iemand anders om dit te laten doen. Ik zelf stond reeds bij den trein van de Staatsspoor, maar wilde niet instappen zonder boekje. In plaats dat men een minuut geduld gaf, ten einde mij de gelegenheid te geven liet men den trein vertrekken. Mijnheer de Voorzitter, dit is tegen het belang van het reizend publiek, daardoor wordt men gedupeerd. De dienstregelingen staan heel aardig op het papier, maar het publiek wordt de dupe van elke omstandigheid, die afwijkt van de normale.

Eindelijk de stoomtrammen. Daaromtrent komt in het Voorloopig Verslag het volgende voor.

„Sommige leden drongen aan op krachtige bevordering van den aanleg van stoomtramwegen. Dit is een machtig middel tot bevordering van het verkeer in afgelegen streken, zooals o. a. blijkt uit het aanvankelijk resultaat van den tramweg Hoogeveen—Nieuw-Amsterdam. In het belang van de veranderde wijze van werken bij den landbouw, de tegenwoordige zuivelbereiding, den aankoop van voedings- en meststoffen, den afvoer van producten, is aanleggen van trammen, aansluitende aan de groote spoorwegen, zeer gewenscht."

Mijnheer de Voorzitter! Het verheugt mij zeer dat deze passage in het Voorloopig Verslag een plaats heeft gevonden en nog meer, dat — niettegenstaande het medegedeelde omtrent de tram

Hoogeveen niet door allen als juist werd erkend — de Minister de meening onderschrijft van hen die het eerst aan het woord waren. Om opnieuw aan te toonen dat het resultaat van de tram Hoogeveen—Nieuw-Amsterdam niet alleen aanvankelijk maar tot heden blijvend boven verwachting is, wil ik het volgende nog even mededeelen. Van 5 Augustus tot 1 December, dus in een tijdsverloop van nog geen 4 maanden, werden door die tram vervoerd 42 000 personen, en aan goederen een enorme hoeveelheid. Dit resultaat geeft goede hoop voor de toekomst, en spoort er toe aan den aanleg van andere trammen zeer te bevorderen, daarvoor ook van Staatswege diep in den buidel te tasten.

De Minister heeft hedenmorgen gezegd, dat er door den aanleg van sommige werken welvaart kan worden gebracht Mijnheer de Voorzitter. Ik verheug mij dat Zijn Excellentie dat nog eens duidelijk heeft gezegd: vroeger sprak men wel eens anders.

„Er diende welvaart te zijn, er dienden bedrijven te wezen vóór men iets mocht doen", zoo dacht men toen. Gelukkig deze Minister denkt er anders over; juist door verkeersmiddelen in 't leven te roepen maakt men industrie mogelijk, geeft men gelegenheid tot welvaart.

Ten slotte wat de Drentsch-Friesche trammen aangaat, ik kan mij geheel aansluiten bij hetgeen mijn mede-afgevaardigde uit Drenthe, de heer Willinge, ter zake heeft gezegd. Om den tijd zal ik er niet meer van zeggen.

Het zal mij verheugen, indien de nieuwe plannen tot uitvoering komen; voor die streken toch is het een levensquaestie, men kan er niet meer buiten. Voor het toegezegd hooger subsidie dank.

Wensch ik het comité van harte succes op haar pogingen, den Minister durf ik verzekeren, dat hij zich door het tot stand brengen van deze plannen in Drenthe een monument sticht, dat, ook als hij deze plaats heeft verlaten, steeds met voldoening aan hem zal doen denken.

De heer **Zijlma**: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van de klachten over het station te Winsum heeft de Minister het zich wat al te gemakkelijk gemaakt. De Minister verwijst in zijn Memorie van Antwoord alleen naar de perrons, alsof dit de eenige klacht was, en zegt dat de perrons 80 meter lang zijn, terwijl de treinen in den regel niet langer zijn dan 52 meter. Dat is nu wel zoo, maar dat geldt alleen voor locaaltreinen, des Dinsdags evenwel loopen er niet alleen locaaltreinen doch treinen van soms 20 wagens, zoodat dan zeer zeker het perron op verre na niet lang genoeg is. En heeft dit al eenig bezwaar over dag, erger wordt dit des avonds als de markttreinen in het donker terugkomen. Dan moet men bij de achterste rijtuigen uitstappen zonder perron, onmiddellijk aan de zijde van een diepen sloot, terwijl er geen ander licht is dan dat van de rijtuigen zelf. Men zal dus moeten erkennen, dat dit een geheel onvoldoende toestand is. Het station te Winsum is niet anders ingericht dan dat op de andere plaatsen of dorpen aan die lijn. Het loket is geplaatst aan het eind van een klein portaal, waardoor soms een verschrikkelijk gedrang ontstaat. De wachtkamers hebben afmetingen als op andere plaatsen, doch zijn hier veel te klein, wanneer men in aanmerking neemt dat het verkeer op dat station veel grooter is dan op de andere stations. In verband daarmede wensch ik eenige mededeelingen te doen uit het spoorwegverslag van den Staatsspoorweg over het jaar 1902. Daaruit zal den Minister kunnen blijken, dat, wat het personenvervoer betreft, Winsum het op één na belangrijkste station der geheele provincie is.

In Winsum werden in 1902 40 400 kaartjes genomen. Daarop volgt Winschoten met 35 400 en Zuidbroek met 32 600.

Ter verdere vergelijking wil ik nog noemen Assen 35 900 en Meppel 32 000. In Zwolle bedraagt het aantal afgegeven kaartjes 43 400, dat is dus slechte 3000 meer dan te Winsum.

Het gaat dus niet aan, de stationsinrichting te laten als op een klein dorpje. Bij onderzoek zou den Minister blijken, dat deze inrichting totaal onvoldoende is.

De wachtlokalen zijn zóó klein, dat op marktdagen soms geen derde gedeelte van het publiek kan worden geborgen, terwijl de rest buiten kan staan. De eisch van een overkapping zou zeer gerechtvaardigd zijn, maar wil men dit niet, dan vraag ik toch voldoende lengte van de perrons en goede wachtkamers.

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wensch ik mij aan te sluiten bij de heeren Smeenge en Willinge ten aanzien van de Drentsch-Friesche tramplannen, waar zij lof gebracht hebben aan dezen Minister voor wat hij in deze zaak gedaan heeft en voor de volharding, die hij betoond heeft. Ik zou kunnen volstaan met den wensch van den heer Willinge te herhalen, dat deze zaak goed moge terechtkomen, maar daarmede zijn wij nog niet klaar. De zaak traineert nu al van 1900 af, wat zeker niet de schuld van dezen Minister is, maar van de Nederlandsche Tramwegmaatschappij, die ondanks het zeer royale subsidie van f 1 000 000 ten slotte toch teruggedeinsd is voor den aanleg van het werk, waartoe zij zich verplicht had. Nu is de Minister in overleg getreden met een plaatselijk comité en heeft het subsidie verhoogd met f 500 000, maar de commissie heeft dan nog f 1 200 000 noodig. De heer Willinge zegt daar, dat van deze f 1 200 000 afgaan de provinciale en gemeentelijke subsidies, een verblijdende mededeeling die mij niet geheel nieuw is, maar toch blijft er nog een aanmerkelijk bedrag te vinden over.

Kan de Minister nu eenige mededeeling doen aangaande het aanvankelijk succes van dit comité, en of er redelijke kans is dat het resteerend bedrag bij elkaar komt? Zoo niet, wat denkt de Minister dan verder te doen na eenige jaren voortsukkelen? Ik zou het betreuren, zoo wij nu weder eenige jaren wachtten en dan weer tot andere plannen moesten komen. Is de Minister niet van plan, als het comité er binnen redelijken tijd niet in slaagt, te zeggen: ik zal het zelf doen? Meent de Minister ook niet, dat hier een nog dieper ingrijpen van Staatswege noodig is? Moet de Minister niet komen tot deze conclusie: de zaak zal alleen dan goed en met den noodigen spoed worden behandeld, indien wij krijgen Staatsexploitatie en ik de zaak in handen neem? Indien er ooit reden van bestaan is voor Staatsexploitatie, dan is het in deze streek, waar de draagkracht zoo gering en de behoefte aan verkeersmiddelen zoo groot is.

Ik vrees er voor, dat de zaak anders weer gaat traineeren. Ik ben dankbaar voor wat de Minister doet; hem kan geenerlei verwijt treffen, maar er moet spoed achter de zaak gezet worden. Ik hoop dat de Minister een verblijdende mededeeling kan doen omtrent het succes van de commissie; dan zijn mijn verdere opmerkingen overbodig geworden.

Nu nog een enkele opmerking omtrent de dienstregeling. Deze is in het Voorloopig Verslag niet voorbereid, maar de Minister is er niet onkundig van, omdat aan den Minister een adres is gezonden van een aantal inwoners uit Wolvega, waarin verzocht wordt om meerdere faciliteiten in de verbinding met Holland. Nu moet men om 4.30 's middags uit Wolvega vertrekken om denzelfden dag nog in Amsterdam te kunnen zijn. Wanneer men dien trein mist, dan is er geen andere gelegenheid. Wel kan men 's avonds om 9.54 nog naar Zwolle gaan, maar Amsterdam kan men niet meer bereiken. Zou het nu niet mogelijk zijn den sneltrein die om 6.44 uit Heerenveen vertrekt in Wolvega te laten ophouden om reizigers naar Holland op te nemen? Indien daartegen bezwaar bestaat van de zijde van den Minister, zou een andere uitweg mogelijk zijn, dat namelijk van Leeuwarden tot Meppel een locaaltrein werd ingelegd, zoodat men tijdig genoeg in Meppel arriveerde om daar den sneltrein van Leeuwarden naar Amsterdam te nemen. Ik hoop, dat de Minister aan het verzoek van belanghebbenden zal willen voldoen door op de een of andere wijze de verbinding met Holland te verbeteren.

De heer **de Ridder**: Bij de derde afdeeling zijn een paar punten van locaal belang ter sprake gebracht, en het is voornamelijk het daaromtrent in de Memorie van Antwoord voorkomende, naar aanleiding waarvan ik een enkel woord in het midden wil brengen.

In de eerste plaats, het station aan de halte Bunnik; de Minister is met de klachten omtrent dit station bekend door een adres van ingezetenen, dat hem in afschrift is medegedeeld.

De toestand is inderdaad betreurenswaardig. De houten loods voldoet in geen enkel opzicht, niettegenstaande de gemeente

Bunnik indertijd een belangrijke subsidie heeft gegeven. De Minister zegt: dat wordt overwogen, of reeds nu tot uitbreiding der bestaande inrichting behoort te worden overgegaan.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, de treurige toestand blijkt uit het adres en de feiten daarin vermeld, en veel overweging is mijns inziens niet meer noodig.

De Minister wijst er verder op, dat de bewering dat de tarieven van Amsterdam naar Bunnik hooger zijn dan naar het verder verwijderde Houten, onjuist is. Wat is de reden? Het tarief werd onjuist toegepast, tot schade van de belanghebbenden te Bunnik. Dit staat dan toch vast. Gelukkig is dit nu gewijzigd.

Ik herhaal echter mijn verlangen dat de Minister gelieve te stennen den aandrang van de ingezetenen uitgeoefend op den directeur-generaal om dezen toestand zoo spoedig mogelijk te veranderen. Het betreft niet alleen het belang van Bunnik, maar ook van andere dorpen.

Een tweede punt dat ik wil bespreken is de toestand van het baanvak Leiden-Woerden.

De Minister heeft gewezen op het antwoord der maatschappij, en zegt, dat nu er 6 treinen heen en weer rijden geen aanleiding bestaat, de maatschappij tot nog grooter vermeerdering aan te zetten.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, de grief was ook en vooral dat er een te groote leemte bestond tusschen de verschillende treinen onderling, nu de locaaltreinen niet verder gaan dan tot Bodegraven. Wanneer men deze liet doorloopen tot Woerden, dan zouden de reizigers den trein van Rotterdam naar Utrecht aldaar kunnen opvangen en zoodoende een betere communicatie van uit Leiden met Utrecht hebben.

Ik beveel dus ook deze zaak bij den Minister aan. Het getal treinen is wel voldoende, maar enkele loopen slechts tot Bodegraven en moesten liever tot Woerden doorloopen.

De heer **Melchers**: Het is nu juist 15 jaren geleden, dat door den heer Domela Nieuwenhuis in deze Kamer grieven van het spoorwegpersoneel werden ter sprake gebracht en de Minister Havelaar daarop antwoordde: „Wat hij — de heer Domela Nieuwenhuis — in het midden heeft gebracht omtrent de pensioenregeling en de verhouding van het personeel der maatschappij is een zaak, die geheel buiten het terrein van den Staat ligt. Daarmede heeft de Staat niets te maken."

Wanneer ik nu dezen middag over het spoorwegpersoneel ga spreken, doet zich het eigenaardige geval voor dat in het laatste jaar de Staat juist het tegenovergestelde heeft gedaan van wat destijds de heer Havelaar als zijn taak omschreef. Er is in dien tijd wat veranderd. De Staat, die vóór 15 jaren onverschillig was voor de belangen van het personeel, heeft het laatste jaar een stap gedaan in de richting van bemoeiïng met dat personeel.

Nu kom ik, de belangen van dat personeel hier besprekend, in aanraking met een onderwerp, tot de bespreking eener gebeurtenis in het afgeloopen jaar voorgevallen, die aanleiding heeft gegeven tot een grooten strijd, de ontketening van hartstochten, een stuk klassenstrijd, als wij in Nederland nooit gezien hebben.

Nu is het mijn bedoeling niet hier het politiek debat over dien strijd te heropenen, maar ik ben toch verplicht hier meer in het bijzonder een quaestie aan te roeren, die den feitelijken achtergrond vormt van de politieke geschiedenis van het laatste jaar: den toestand van het Nederlandsch spoorwegpersoneel.

Wij moesten ons in het laatste jaar bepalen tot die belangen van deze groote groep van arbeiders in half-publieken dienst, wier verwaarloozing zich dreigde te wreken op de veiligheid van het verkeer, maar thans moet ik verder gaan en niet langer mij bepalen tot die belangen welke samenhangen met de veiligheid van den dienst, maar tot die meer ingrijpende belangen, wier verwaarloozing zich in het afgeloopen jaar heeft gewroken en aanleiding is geweest dat de Staat overging tot het betreden van een geheel nieuw terrein, nl. het zich bemoeien met de verhoudingen tusschen de directiën en het spoorwegpersoneel.

Dat ik dat moet doen, is — hoe gaarne wij sociaal-democraten het Staatsgezag op zijn plicht in deze wenschen te wijzen, — thans toevallig niet onze schuld.

De Regeering is oorzaak dat nu ook het oeconomisch belang van dat personeel zal moeten worden besproken, omdat zij in het afgeloopen jaar een daad heeft gedaan, welke, al wordt dit door haar ook ontkend, haar noodzakelijk bleek om vele kamerleden te bewegen hun stem te geven aan een wet die anders hun sympathie niet gehad had, omdat door aanneming dier Strafwetnovelle het personeel beroofd werd van een wapen, het stakingsrecht, dat het noodig had, om de vakvereeniging tot ontwikkeling te brengen en tegen den onwil der directie de macht te stellen der organisatie.

Tot mijn verwondering ontkent de Minister het politieke spel dat in het begin van April hier is gespeeld, en doet hij het voorkomen alsof de algemeene maatregel van bestuur van 7 April niet was de ruil voor de Strafwet, waarmede het personeel werd gebonden aan de vervulling van zijn verplichtingen, maar dat het was een bewijs van den ruimen blik van de Regeering voor de eischen van het verkeer, voor de ontwikkeling der maatschappij en voor de belangen van het personeel. Ik lees daaromtrent in de Memorie van Antwoord:

„In het Voorloopig Verslag wordt het optreden der Regeering toegeschreven aan het streven om de oppositie te breken tegen de door de Regeering voorgestelde stratnovelle.

„Tegen deze voorstelling moet worden opgekomen. De rechtsgrond van bedoelden bestuursmaatregel ligt in het niet te loochenen feit, dat het publiek belang ten zeerste betrokken is bij het bestaan van eene vreedzame verhouding tusschen de bestuurders der spoorwegen en het onder hen werkzame personeel, welke blijkens de gebeurtenissen van het begin des jaars ernstig wordt bedreigd door de ontstentenis van eene duidelijke omschrijving van de rechten en verplichtingen van het personeel".

Tegen deze bewering wil ik enkele feiten stellen, omdat het mij het meest gewenscht voorkomt ten aanzien van deze geschiedenis zooveel mogelijk te blijven bij de werkelijkheid.

Ik herinner vooreerst aan hetgeen de heer Rink blijkens bladz. 1065 der *Handelingen* 1902/1903 bij de behandeling van de strafwetnovelle, zeide:

„Tusschen deze beide uiterste richtingen in stond en staat een andere strooming, welke eenerzijds het gezag hoog wil houden, maar anderzijds ook wil waken tegen een onbillijke en eenzijdige wetgeving, en die uit dien hoofde overwegende bezwaren moet maken om met het oorspronkelijke wetsontwerp mede te gaan. Het kwam ons voor, dat het maken van strafbepalingen op het ontijdig nederleggen van den arbeid door spoorwegpersoneel, en door alle arbeiders in eenigen openbaren dienst werkzaam, zonder te gelijker tijd hun rechtspositie te regelen, zonder den weg te openen waarlangs zij regelmatig hun grieven en wenschen kunnen doen hooren, zonder de instelling van een scheidsgerecht, zonder waarborgen tegen te lange opzeggingstermijnen, afkeuring verdiende: daartegen is van den aanvang af onze strijd gericht geweest."

De heer van der Vlugt zeide toen, blijkens bladz. 1072 der *Handelingen*:

„Aan deze bedenkingen is — daaromtrent bestaat nu geen verschil — de Regeering voor een groot deel te gemoet gekomen. De vaagheid van art. 1 heeft plaats gemaakt voor meerdere precisie en het vooruitzicht is geopend op een Koninklijk besluit, op een regeling in hoofdtrekken van de rechtspositie van het spoorwegpersooneel. Ja, zelfs is in de Memorie van Antwoord reeds een tipje opgelicht van den sluier, die den inhoud van dat Koninklijk besluit nog voor ons bedekt."

Dit zijn twee aanhalingen ten bewijze, dat die algemeene maatregel van bestuur is uitgevaardigd om de oppositie uit de kringen der liberalen te breken, om te maken, dat deze wetten ook door de hulp van leden der linkerzijde werden aangenomen, om later te kunnen spreken van een „nationale" wet en niet van een wet der rechterzijde. Maar waar deze wetten strekten tot ontrechting van het spoorwegpersoneel kom ik op tegen die poging om de feiten verkeerd voor te stellen, om een onwaarheid te debiteeren, zooals er ten opzichte van het spoorwegpersoneel zooveel onwaarheden zijn gezegd.

Zoo werd indertijd ook beweerd, dat het bekende manifest van Ondegeest en Petter de aanleiding zou geweest zijn tot de agitatie in de pers, terwijl de zaak juist andersom zit en die agitatie de aanleiding tot dat manifest gevormd heeft.

Ik constateer, naar aanleiding van het gebeurde in dit voorjaar, dat in een gewichtig oogenblik, waarin bleek de onhoudbaarheid van het tot nog toe gevolgde spoorwegstelsel, dat hierop berust dat particuliere maatschappijen een bedrijf uit-

oefenen dat van overwegend maatschappelijk belang is en daarom staat onder directe contrôle van het Rijk, toen bleek, dat die maatschappijen, niet willende rekenen met de grieven van het personeel of lijdende onder onderlinge concurrentie, het verkeer niet ongestoord konden doen voortgaan — de Regeering niet gedaan heeft wat voor de ontwikkeliug van ons verkeerswezen noodzakelijk geweest ware. De Regeering heeft toen niet den weg eener breede, ruime politiek gevolgd om het verkeer gaande en het personeel aan den gang te houden. In plaats van door aankondiging van Staatsexploitatie zich in de gelegenheid te stellen zelf het bedrijf ter hand te nemen om zoo aan de billijke wenschen van het personeel te voldoen, de bezwaren der particuliere maatschappijen uit den weg te ruimen en daardoor de gelegenheid te openen voor een ongestoord en veilig verkeer. In plaats daarvan heeft zij den weg der kleine politiek gevolgd en de Strafwet gebruikt om de menschen tot het vervullen van hun plicht te dwingen, terwijl verbetering van positie eerst voor later in het vooruitzicht werd gesteld en afhankelijk werd gesteld van wat de enquête zou leeren.

Ik constateer dat deze Regeering hierdoor getoond heeft geen oog te hebben voor de eischen des tijds, dat zij zich door eigen schuld in een lastig wespennest heeft gestoken door zich te bemoeien met de verhouding tusschen directie en personeel. Het zal daarbij nog moeten blijken of zij in staat is haar wil behoorlijk door te zetten, of hetgeen zij doet berust op de wet.

Het is een stuk oeconomische ketterij dat wij hier zien, dat de Staat allerlei aangelegenheden van het personeel gaat regelen en andere maatschappijen de verantwoordelijkheid voor het bedrijf dragen. Een Regeering, die het ernstig meent met het personeel en het publiek verkeer, had slechts één daad te doen gehad; het bedrijf te nemen in Staatsexploitatie.

Nu kom ik tot deze vraag, die haar aanleiding vindt in den algemeenen bestuursregel: is de toestand van het personeel op dit oogenblik, vergeleken bij een jaar geleden, beter, dezelfde of minder geworden? Dan constateer ik, dat die toestand niet beter is geworden, niet dezelfde gebleven, maar slechter geworden is. Die vakvereenigingen, die tegenover die spoorwegmaatschappijen kracht begonnen te ontwikkelen, die gewicht in de schaal begonnen te leggen, die eindelijk, na jaren van strijd en miskenning, door de directiën waren erkend, zijn geruimen tijd met lamheid geslagen geweest. Zij hebben verloren wat elke vakvereeniging haar recht van bestaan en haar kracht geeft, het stakingsrecht. En nu is dat personeel aan de willekeur der maatschappijen overgeleverd.

De slachtoffers van de April-staking hebben de gevolgen dier willekeur ten volle ondervonden, toen de Maatschappijen tegenover het personeel staande, gevoelden de vrije hand en de Regeering achter zich te hebben. Die slachtoffers, welke wel eens gebruikt worden in den politieken strijd als een wapen tegen de sociaal-democratie, maar die nog nooit van dezelfde Regeeringstafel een woord hebben gehoord van verzoening of een daad gezien van hulp en steun, zijn er nog als het bewijs van de tyrannie, welke de overwinnende Maatschappijen uitgeoefend hebben tegenover het personeel, dat het in den strijd om zijn recht heeft afgelegd. Gedurende maanden is het oude art. 113 overtreden ten opzichte van de rusttijden, de vrije dagen en de korte schafttijden; gedurende maanden is het publiek verkeer benadeeld geweest. De Minister erkent dat zelf waar hij in zijn Memorie van Antwoord zegt, dat tot September de dienst niet behoorlijk heeft kunnen worden onderhouden en dat het voorgeschreven aantal vrije dagen niet heeft kunnen worden gegeven. De Minister zegt daar letterlijk bladz. 30 van de Memorie van Antwoord:

„Wel zijn in het tijdvak van 6 April tot begin September wegens gemis van een voldoend aantal geoefende beambten minder vrije dagen verleend, dan gebruikelijk was, maar aangezien art. 113 A. R. D. vrijheid laat de voorgeschreven 26 dienstvrije dagen naar goedvinden over het jaar te verdeelen, mag met zekerheid worden aangenomen, dat een te kort aan dienstvrije tijden, voor zooveel dit ontstaan was, zonder afwijking van de reglementaire bepalingen vóór het einde van het jaar zal zijn ingehaald."

Hoe durft de Minister dat neerschrijven? Denkt de Minister,, dat de zaak gezond is, wanneer de menschen, die in de zomermaanden geen vrije dagen gehad hebben, deze aan het einde van het jaar inhalen? Is dat het doel, waarmede art. 113 is in het leven geroepen? Dat artikel heet gegeven uit het oogpunt van de veiligheid van het verkeer en om die veiligheid te verzekeren, moet het personeel op *geregelde* tijden vrije dagen, overdag behoorlijke rusttijden en een goede nachtrust hebben. En wat doet nu de Minister? Hij vindt goed, dat op roekelooze wijze de vrije dagen, die des zomers aan het personeel zijn onthouden, verschoven worden naar het einde van het jaar. Men zou dus volgens die redeneering het personeel aan het einde van het jaar bij voorbeeld een maand vrij mogen geven en het overigens het geheele jaar onafgebroken laten werken, maar daarmede komen de bepalingen van art. 113 zeker niet tot haar recht. Trouwens, als er niet meer ongelukken zijn gebeurd dan zijn voorgekomen — ik moet toegeven, dat de door den Minister overgelegde tabel in dat opzicht geen ongunstig licht op de zaak werpt — dan moet de Minister dat niet aanhalen als een bewijs, dat in de veiligheid voldoende is voorzien, maar dan bewijst het alleen, dat door den geringeren treinenloop de kans van ongelukken ook zooveel geringer is geweest. De Minister weet wel, dat het verkeer maandenlang beperkt is geweest, dat verschillende treinen niet hebben geloopen, dat de goederendienst gedurende maanden in de war is geweest, waardoor men op sommige plaatsen dagenlang op zijn goederen heeft moeten wachten, kortom dat men op zulk een manier met den dienst heeft gehandeld, dat door den beperkten treinenloop het gevaar voor ongelukken zeer is verminderd. Dat het verkeer niet veilig was, bewijst trouwens het proces dat is gevoerd naar aanleiding van het ongeluk aan het station IJmuiden. Ik lees daarover in *Het Volk* van 12 September j.l.:

„Op den 7den Juli is bij het station IJmuiden een trein geloopen op een paar op het tweede spoor staande goederenwagens. Behalve dat er materieele schade werd aangericht, verwondde de conducteur E. Boven zich aan een der beeuen. Heden werd de zaak behandeld voor de Haarlemsche rechtbank. Als beklaagde stond terecht N. van Wyten, die zich had te verantwoorden dat hij door een verkeerden wisselstand de oorzaak was geweest van het ongeluk.

Behalve drie andere getuigen wordt gehoord de heer A. R. Witkop, districts-inspecteur der spoorwegen in Staatsdienst. Deze verklaart, dat beklaagde volgens art. 5 van het Algemeen reglement had moeten zorgen, dat de sporen vrij en onbelemmerd waren. Hij is voor het ongeluk de verantwoordelijke persoon.

Het blijkt, dat zoowel de beklaagde als de arbeider P. van der Vis van het station IJmuiden, slechts korten tijd in dienst der H. IJ. S. M. zijn en met den dienst niet in alle opzichten schijnen te zijn vertrouwd.

Uit de verklaringen der getuigen bleek, dat de los-vaste werkman van der Vis den wissel te bedienen had bij gebrek aan personeel en dat hij dit verzuimd had.

De president merkte op, dat het een schandaal was, dat zoo weinig personeel in dienst was.

Tevens bleek, dat beklaagde pas 8 dagen den wissel bediende en nooit te voren met dit werk was belast geweest. De rechter, mr. v. d. Koppel, merkte den getuige v. d. Vis op, dat hij, toen de chef hem vroeg of de wissel in orde was, niet bevestigend had mogen antwoorden, doch zich dadelijk van een en ander had moeten gaan overtuigen.

Het O. M. zeide dat een deel der schuld rustte op de schouders van den wisselwachter, doch dat de verantwoordelijkheid van den stationschef daardoor geenszins wordt opgeheven. Hij eischte f 50 boete of 1 maand.

De verantwoordelijkheid der directies werd dus niet in een eisch belichaamd. Maar de rechters hebben haar toch duidelijk genoeg vastgesteld."

Het blijkt dus, dat er ongelukken zijn gebeurd, doordat er onbekwaam personeel in dienst was.

Bovendien is er een tijd geweest, dat er een tekort aan personeel was. Daaraan is toe te schrijven de beperkte dienst. Ik vraag daarom, mag de Regeering, die het noodig vindt een strafwet in te voeren om het personeel tot onafgebroken plichtsvervulling te dwingen, dan ook de maatschappij niet dwingen tot uitvoering van de dienstregeling? In art. 14 van de Spoorwegwet staat, dat de Minister staking van den dienst kan bevelen, „zoo er nalatigheid bestaat met opzigt tot het herstellen of vernieuwen van den spoorweg of van de daartoe behoorende

werken en gebouwen, of *met opzigt tot de aanvulling van behoeften voor de dienst en van het getal beambten of bedienden.*"

Waarom heeft de Minister, toen er een beperkten dienst was, niet ingegrepen? Hij heeft toegelaten, dat art. 113 niet werd uitgevoerd en dat de dienst beperkt was alleen om de maatschappijen in de gelegenheid te stellen het zonder het onde personeel te redden.

De Regeering heeft zich aldus solidair verklaard met de kapitalistische spoorwegmaatschappijen en draagt dus mede de verantwoordelijkheid voor haar tyranniek optreden.

Ten aanzien van de niet-naleving van art. 113 herinner ik nog aan het volgende:

„De *Arnhemsche Courant* publiceerde aan het hoofd van zijn blad van einde April 1903 een schrijven van *een ordelievende* uit het spoorwegpersoneel, waarin deze scherp opkwam tegen de wijze waarop de spoorwegdirecties „barmhartigheid" oefenden tegenover hen, die geacht werden, door misleiding tot staking gebracht te zijn en nu weer in genade waren aangenomen.

„Deze menschen, zeide hij, zijn teruggeslingerd in een toestand van rechteloosheid, erger dan te voren. Art. 113 van het Algemeen spoorwegreglement, waarin de werktijden geregeld zijn, geldt voor hen niet meer:

„Langer dan waartoe de wet hen verplicht, worden zij in dienst gehouden en vol verwachting dat de barmhartige directie dat onverplichte overwerk zal betalen, moeten ze ervaren, zij, de misleiden, dat hun loon met *ongeveer een vijfde* gekort wordt. *En zij hebben te zwijgen!*"

„De „ordelievende" besloot:

„Mijnheer de Redacteur, ik behoor tot hen, die deze staking sterk veroordeeld hebben; ik geloofde in de goede voornemens van de machthebbenden om rechtmatige grieven op te heffen. Hoe is die illusie verdwenen, sedert ik hen nà de staking aan het werk heb gezien!"

Ik herinner verder aan het bericht uit het *Weekblad van het Spoorwegpersoneel* van Schagen van 8 Augustus, reeds in de stukken behandeld en door den Minister toegegeven, dat de rangeerders aan het centraalstation te Amsterdam tot den tijd van af de staking geen vrijen dag hadden gehad, aan de mededeeling in datzelfde blad dat de heer Sarlemijn, inspecteur der beweging, die vroeger behoorde tot de meest welwillende superieuren, toen aan de verschillende stationschefs liet weten dat het personeel zoolang dienst had te doen als hun werd opgedragen, onverschillig of het in overeenstemming was met art. 113 of niet.

En dan is het verder onder de reuk van het Ministerie gebeurd, dat een seinhuiswachter te Scheveningen, van den tramweg Scheveningen—den Haag van de Hollandsche spoor van 26 Augustus tot 30 September en een ander van 22 Augustus tot 30 September dienst heeft gedaan zonder een enkelen vrijen dag, 13 uur per dag, terwijl de conducteurs den geheelen zomer geen vrijen Zondag gehad hadden. Ik voeg hierbij, dat, doordat in de laatste maanden de organisatiën der spoorwegarbeiders hebben stil gestaan, er geen berichten uit de afdeelingen in de vakpers komen en bij het spoorwegpersoneel de schrik er in geslagen is, lang niet alles wat er gebeurt bekend wordt.

En daaraan ontleen ik het recht tot de onderstelling, dat er veel meer met de bepalingen van de wet de hand wordt gelicht, dan de Kamer bekend is.

Ik heb reeds aangetoond, dat de Regeering, door dat toe te laten, zich solidair heeft verklaard met de maatschappijen en vraag mij af of de Regeering ook niet op andere wijze die maatschappijen in de hand heeft gewerkt

Er is mij bericht uit den Haag, uit Haarlem, en dezer dagen ook uit Rotterdam, dat wanneer iemand zich aanmeldt om bij de spoorwegmaatschappij in dienst te komen, een soort van recherchedienst wordt geopend en politieagenten bij de lieden komen om na te gaan of men wel zuiver op den graad is, of men ook lid is van een vereeniging die niet in den smaak van de spoorwegmaatschappij valt. Er is mij gezegd, dat de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij er een vast personeel op na houdt om de gangen van het personeel na te gaan en inlichtingen in te winnen van welke richting ze zijn en of ze ook lid zijn van vereenigingen, en dat door de recherche van de politie te Amsterdam nauwkeurig wordt nagegaan bij huisgenooten en zelfs bij buren welke richting de menschen zijn toegedaan, welke couranten ze lezen en van welke vereenigingen zij lid zijn. Dat gaat dus lijken op een soort Russische toestanden. Dat het niet te doen is om solide personen te krijgen, maar om roode personen te weren, blijkt uit een bericht dat ik uit Amersfoort ontving:

„Wat de politie op een certificaat van goed gedrag zette, dat iemand staker geweest was, is u bekend.

„Doch een zekere onderkruiper H. heeft voor oplichting enz. eenigen tijd in de gevangenis doorgebracht. Nu kan de maatschappij hem zoo niet aannemen. Hij stelt den politiecommissaris hiermede in kennis, die hem, God beter 't, een bewijs van goed gedrag afgeeft."

Dus het is voor den commissaris van politie te Amersfoort geen bezwaar als iemand voor oplichting in de gevangenis heeft gezeten om zoo iemand een bewijs van goed gedrag te geven, dan is hij wel bruikbaar, maar dat is niet het geval met iemand die socialistisch gezind is. Ik geloof dat het hier de plaats is om dergelijke bemoeiingen van het gezag voor de spoorwegmaatschappijen te wraken, en te constateeren, dat organen van het publiek gezag: de politie enz. zich niet hebben te stellen in dienst van particuliere maatschappijen.

En nu verbaas ik mij er niet over dat deze Minister in de geheele houding van de directie tegenover het personeel heeft medegeholpen, zich daarmede solidair heeft verklaard, want wanneer het niet uit de feiten kon worden afgeleid, dan hadden wij het verslag van den Raad van Toezicht maar te raadplegen gehad om het daaruit te vernemen, dat deze Minister, wanneer het gaat om de sociale belangen van het personeel, of niet durft of verkeerd kiest. Bij voorbeeld. Er is gevraagd voor een paar jaren om toch den voortdurenden nachtarbeid voor het personeel af te schaffen, niet toe te laten dat dezelfde menschen aanhoudend nachtarbeid deden. Ik heb er reeds voor twee jaren op gewezen. De Minister durft er niet toe overgaan hoewel het reeds in Duitschland geschied is. Wachteressen van overwegen in Limburg, die voorzeker niet onder den invloed van socialisten staan, want die zijn er in Limburg niet zooveel, vroegen om verschillende ontheffingen van art. 113, als van 48 uren dienst in 3 etmalen, 208 uren in 14 dagen; dat is 40 uren boven het wettelijk maximum; de beperking der nachtrust tot 8 uren niet meer aan de Staatsspoorwegmaatschappij te verleenen. De meerderheid van den Raad van Toezicht was vóór, de minderheid tegen het verzoek. Wat doet nu de Minister?

Van een collega van den Minister — den Minister van Oorlog — heb ik eens gehoord dat hij, wanneer de minderheid van een college gunstige argumenten aanvoerde voor het verzoek van een adressant, hij zich altijd afvroeg of er geen termen waren zich bij het advies der minderheid aan te sluiten.

Deze Minister echter kiest anders. Hij kiest niet de zijde van de meerderheid, die voor inwilliging van het verzoek was, maar die der minderheid. Is dit een bewijs van de sociale gezindheid van den Minister, dat hij zich nu bij de minderheid aansluit? Ik leid er uit af dat de Minister de financieele belangen van de maatschappij hooger stelt dan die van de hier bedoelde vrouwen met haar gezinnen, haar kinderen.

De Minister zou, zijn houding van dezen zomer verdedigende, kunnen zeggen dat het dezen zomer buitengewone omstandigheden gold.

Voor mij is echter de zucht der spoorwegdirectiën om zich zonder het uitgeworpen personeel te redden en zich aldus op die stakers te wreken, geen buitengewone omstandigheid. Dit is een particuliere liefhebberij — en wel een slechte — van die directiën.

Vandaar dat ik in mijn afdeeling gevraagd heb, of de Minister kan verklaren dat, *force majeure* uitgesloten, en onvoorziene omstandigheden niet medegerekend, alles gedaan is waardoor een behoorlijk en veilig verkeer zoo niet verzekerd, dan toch naar vermogen bevorderd is.

Voor die vraag bestaat te meer aanleiding na het proces, dat dezen zomer gevoerd is over het ongeluk juist een jaar geleden aan de Wierickerbrug gebeurd; men verwondert zich er over als men het verslag daarvan leest, dat niet meer ongelukken gebeuren.

Het proces van den leerling-machinist Vermaak, deed uitkomen dat het zoo zeker niet was of deze het recht had een trein te rijden.

De werkmeester van de Staatsspoor, Nepperus, verklaarde

voor de rechtbank: „Dat Vermaak examen heeft gedaan voor leerling-machinist 1ste klasse, gelijkstaande met de betrekking van *stoker 1ste klasse*. Dat examen loopt over de reglementen en over de *deelen* der machine. Na zulk een examen krijgt degeen die geslaagd is een bewijs van de Staatspoor, dat hij dienst mag doen als machinist."

Ik vraag of dit met het oog op art. 88 van het Algemeen Reglement voor den dienst voldoende is.

De heer Oudegeest verklaarde in het Weekblad van 18 Juli j.l. naar aanleiding van dit proces:

„Typisch is de verklaring van den officier van justitie volgens het verslag uit het *Utrechtsch Dagblad*:

„Wat thans de schuld van Vermaak betreft, het doet van de zaak niets af of deze bevoegd was als machinist dienst te doen. Civielrechtelijk zou het wel ter zake doen."

De heer Witkop, districts-inspecteur van het Rijkstoezicht, verklaarde niet te weten of een leerling-machinist 2de klasse bevoegd was dienst te doen. Met die onzekerheid moge men daar tevreden zijn, de officier van justitie moge zoo spreken, maar de Minister mag dat niet doen, omdat hij belast is met de zorg voor de veiligheid. De vraag is hier of de machinist bevoegd was. En wat bleek nu nog meer?

Er bleek bij die gelegenheid dat „de dienstdoende beambte te Bodegraven moest trachten wijs te worden uit het reglement, dat bij den laatsten herdruk zóó door elkaar gesmeten is, dat niemand er een touw aan kon vastmaken." De officier van justitie noemde dit een leemte in het reglement.

Die leemte is intusschen van groot belang, want als die leemte niet wordt weggenomen, dan weet het personeel niet aan welke instructiën het zich te houden heeft. Daarom herhaal ik mijn vraag aan den Minister, die ik zooeven deed. Kan de Minister verklaren, dat inderdaad alles gedaan is om behoorlijk de veiligheid van het verkeer voor het publiek te verzekeren?

Thans een enkel woord over art. 113. Over de uitvoering van dit artikel is in de Kamer telken jare geklaagd en wij zullen met die klachten voortgaan totdat wij onzen zin zullen gekregen hebben.

Dat art. 113 niet behoorlijk wordt gehandhaafd, blijkt reeds hieruit, dat voortdurend ontheffingen worden verleend, maar nu komt daarbij, dat, als de Raad van Toezicht actief wordt en probeert iemand bij den kraag te vatten om te constateeren dat werkelijk art. 13 is overtreden, dat men dan niet eens zeker is of het betrokken personeel wel onder art. 113 valt. Op bladz. 248 van het Verslag wordt medegedeeld, dat de Raad van Toezicht niet kan ingaan op klachten in het orgaan der spoorwegvereeniging over te weinig vrije dagen voor seinarbeiders, omdat nog geen beslissing was genomen over de toepasselijkheid van art. 113 op dat personeel. Hetzelfde gold den ladingmeester te Schiedam, den assistent belast met de contrôle der plaatskaarten te Haarlem, de commiezen, arbeiders, ladingmeesters, werkzaam in de goederenloods te Zutphen, de ladingmeesters in de vrachtgoederenloods te Oldenzaal en de assistenten van de contrôle, post- en schaalknechten, bestellers en arbeiders in het hoofdgebouw en de goederenloodsen te Almelo. Altemaal onzekerheid, die het onmogelijk maakt om behoorlijk art. 113 na te leven.

Dit artikel is nu al sinds een jaar of vijf in werking en men had dus mogen verwachten, dat het behoorlijk zou worden nageleefd, door iedereen gekend en dus aangaande de toepasselijkheid geen twijfel meer zou bestaan.

Zoolang die onzekerheid blijft bestaan, zoolang is het personeel de dupe en hebben de maatschappijen de gelegenheid om het artikel te ontduiken.

Er komt nog meer bij. Wanneer men geconstateerd heeft dat er gehandeld is in strijd met art. 113, dan is het moeilijk uit te maken wie de verantwoordelijke persoon is. Dat hebben wij gezien bij het proces te Enschedé. Dat proces liep over de overtreding die door den inspecteur van toezicht was geconstateerd te Oldenzaal. Eerst had men den heer Jorrissen van de Hollandsche Spoorwegmaatschappij voor de rechtbank gebracht en toen bleek dat die de verantwoordelijke man niet was, heeft men hem van rechtsvervolging ontslagen, omdat hij gehandeld had op last van de directie, zoodat hij niet aansprakelijk was; toen is men hooger opgegaan, totdat men gekomen is bij de heeren Nierstrasz en van Hasselt. Het proces is hiermede geëindigd, dat men ten slotte op 22 Juli beslist heeft, dat er vrijspraak moest volgen, omdat in dit geval de verantwoordelijke persoon niet te bereiken was.

Dit is een onzekerheid waaraan een einde moet komen in het belang van de handhaving van art. 113.

Ik kom nu tot art. 113 *bis*.

Dat artikel is gegeven met de pretentie en in de onderstelling dat hetgeen daarin was voorgeschreven, zou kunnen vervangen de vakvereeniging, en de vraag rijst dus of wat ten gevolge daarvan in de reglementen is opgenomen, inderdaad is wat pater Weijers heeft genoemd „de vergoeding der Kroon" voor het afnemen van het stakingsrecht en de tegenwerking van de vakorganisatie.

In de eerste plaats wijs ik er op dat de geschiedenis, die art. 113 *bis* in het laatste jaar heeft doorloopen, niet zoo geruststellend is.

Eigenaardig is, dat de Minister niet officieel, maar slechts „bij geruchte" heeft vernomen, wat een bijzonder licht werpt op de gebrekkige middelen van contrôle, waarover de Regeering en de Raad van Toezicht beschikken, waar het dergelijke regelingen betreft. Uit *De Nederlander* is dan het eerst gebleken, dat de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij op 3 belangrijke punten zich heeft verzet tegen den wil van den Minister: 1°. ten opzichte van de vraag of het personeel der centrale werkplaatsen ook zou vallen onder art. 113 *bis*, 2°. ten opzichte van de termijnen, die de beambten en de werklieden in het oog hebben te houden bij het nemen van ontslag, en 3°. ten aanzien van het bewijs van straffen opgelegd in verband met de veiligheid. Nu heeft blijkens de mededeeling van den Minister de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij ter elfder ure toegegeven.

Ik ben daarover wel wat verbaasd en vraag mij daarom af, wat daar achter zit.

Laat ons elkander hier precies de waarheid zeggen. In de kringen van de H. IJ. S. M. weet men evengoed als hier in de Kamer, dat art. 113 *bis*, evengoed als een groot deel van art. 113, niet berust op de Spoorwegwet; dat art. 27 der wet van 1875 daartoe geen recht geeft.

De Maatschappij had dus gerust een proces kunnen wagen.

Waarom heeft zij dan toegegeven?

Ik meen daaromtrent een onderstelling te mogen uitspreken, die wel zeer nabij de feiten zal komen.

Men heeft afgewacht wat het Voorloopig Verslag zou leeren omtrent de gezindheid der Kamer, en laat ons het eerlijk zeggen, in dat Staatsstuk zijn vrijwel uitsluitend de tegenstanders aan het woord geweest, zij die critiek voerden. De Minister heeft dus kunnen zien, dat de Kamer niet onverdeeld aan zijn zijde zou staan en de H. IJ. S. M., dat wanneer zij alles op haren en snaren zette, de Regeering, die het proces mocht verliezen, door den drang der feiten, door de consequentie zou moeten komen met een wijziging van de Spoorwegwet En, als het daartoe eenmaal was gekomen, dan, zoo begreep de maatschappij wel, zou zij er minder van worden. Men heeft nu dezen toestand dat noch de Regeering noch de directie kan beweren, dat de regeling die nu bestaat, steunt op de wet.

Nu zal de Minister zeggen: En een uwer partijgenooten heeft nog wel het eerst een beroep gedaan op art. 27 der Spoorwegwet. Ik herinner mij dit zeer goed, Mijnheer de Voorzitter, maar ik herinner mij ook, dat toen de Minister van Binnenlandsche Zaken — ik zal niet zeggen fier, want wij vonden het nog al klein — dadelijk verklaarde: daar hebben wij zelf al aan gedacht. Ik gun dus gaarne de primeur van die vinding aan de Regeering, maar waar wij lezen in art. 27 der Spoorwegwet, dat bij algemeenen maatregel word geregeld: . . . . . „en hetgeen verder ter verzekering van de behoorlijke uitoefening der spoorwegdiensten en het veilig verkeer over de spoorwegen, krachtens deze wet, is voor te schrijven", daar vraag ik of daaronder valt de regeling van art 113*bis*.

Ik vind het er niet in. Wanneer men den regel volgt, dat men de geschriften moet lezen d'après leur date, dus dat men rekent dat de wetgever die deze wet heeft gegeven, zich heeft gesteld op het standpunt in 1888 door Minister Havelaar en nog een jaar geleden door dezen Minister ingenomen, dan kan men onmogelijk uit die zinsnede afleiden, dat de Regeering zich met dergelijke zaken kan bemoeien; de wet geeft haar

daartoe dus het recht niet. En daarom constateer ik, dat wij hier te doen hebben met een maatregel die niet steunt op de wet, en ik maak daaruit ook de conclusie dat de Regeering, wil zij getrouw blijven aan de gedragslijn die zij tot nog toe heeft gevolgd, een stap verder moet gaan en een wet aanhangig maken die haar het recht daartoe geeft. Dat is een radicale maatregel, waardoor in elk geval voor hen die meenen dat het wel in de wet staat aan allen twijfel een einde wordt gemaakt en elke eventueele procedure wordt voorkomen.

Ik kom nu tot een critiek op den algemeenen maatregel van bestuur. En dan kom ik in de eerste plaats tot een bespreking van den weg, die is geopend om aan individueele grieven te gemoet te komen. Daarvoor is gehandhaafd de zoolang gewraakte hiërarchieke weg. De Staatscommissie heeft in haar uitvoerig en belangrijk advies reeds bezwaren tegen dien weg uiteengezet. Wat heeft men nu gedaan om die bezwaren te ondervangen? Men heeft ingevoerd den maatregel dat voor elke schriftelijk ingediende klacht zal worden afgegeven een reçu. Dit zal natuurlijk het smoren van klachten wel tegengaan, maar wanneer zulk een klacht den hiërarchieken weg is gevolgd, en iedere chef heeft zijn bemerkingen er op gesteld, dan is de klacht haast begraven onder de handteekeningen. Daarom zou het een goede maatregel zijn, die door de Staatscommissie wordt aanbevolen, dat de eerstaanwezende chef van tijd tot tijd aanwezig was om persoonlijk de grieven aan te hooren en desnoods een onderzoek daarnaar in te stellen. Maar dan nog bestaat het gevaar, dat de werkman die ook in ontwikkeling de mindere is van zijn chef niet voldoende die klacht onder woorden zal kunnen brengen. Dat is niet zoozeer het geval met een vakvereeniging, die, uit leden van allerlei categorieën bestaande, eerder beschikt over menschen die in staat zijn de grieven behoorlijk te formuleeren en doordat een krachtige organisatie achter hen staat als gelijke partij met den chef omgaat.

Om nu de algemeene klachten en grieven ter kennis van de directie te brengen heeft men ingevoerd de groepenverdeeling. Die zou nu vervangen de vakorganisatie. Tegen die groepenverdeeling bestaat al dadelijk dit bezwaar, dat zij niet te groot mag zijn, omdat anders te veel verschillende belangen in dezelfde groep zijn vertegenwoordigd en dat men ze ook niet te klein mag maken, omdat het anders zoo moeilijk is een keuze te doen voor de groepenvertegenwoordigers.

Men heeft op advies van de Staatscommissie getracht aan die bezwaren te gemoet te komen. Toch was die indeeling, die trouwens zonder erkenning der vakvereeniging gebeurde, een zuivere willekeurige, maar die willekeur blijft toch bestaan. De leden van zulk een groep zijn van hooger hand bijeengevoegd en dus niet solidair. Men heeft ze bijeengehaald in een groep bij voorbeeld machinisten en leerling-machinisten, opzichters enz., om in een andere groep hoofd-conducteurs, conducteurs en leerlingconducteurs, menschen die in een hiërarchische verhouding tot elkander staan. En deze moeten nu met elkaar de grieven bespreken. Ik heb grond voor de verwachting, dat die bespreking niet zoo vrijmoedig zal zijn als in een vakvereeniging. Daar weet men, dat de menschen ten minste één zijn van beginselen, daar kan men elkander vertrouwen, daar is men solidair, terwijl in de groepen wel eens onbetrouwbare menschen kunnen zijn, die verrader kunnen spelen.

Men komt immers niet uit eigen aandrift bij elkander. Zal een mindere het wagen tegenover zijn meerdere zijn gevoelen uit te spreken? Zal een leerling-machinist in het bijzijn van een opzichter-machinist aanmerking durven maken op diens algemeene leiding? Van de vrije uiting van gedachten zal weinig komen, omdat men vreest, dat daardoor de promotie kan worden geschaad.

Voor vele beambten zal het ook moeilijk zijn geschikte vertegenwoordigers te vinden, voor de sedentaire ambtenaren wordt dit door de Staatscommissie erkend. Voor goederenklerken, stationspersoneel, wegwerkers, rangeerders enz, is dit evenzeer het geval. De Minister zegt wel, dat bij voorbeeld de wegwerkers een ploegbaas kunnen kiezen, maar als ik er dan meereken dat de grieven van de wegwerkers tegen de ploegbazen gericht kunnen zijn, dan vrees ik, dat de wijze, waarop de grieven zullen worden behandeld, aan het personeel niet zeer ten goede zullen komen.

Bovendien zal het moeilijk zijn in een bepaald district de geschikte menschen te vinden. En nu zegt de Minister: dan moet de vakvereeniging maar helpen; maar is dit nu geen galgenhumor, dat men eerst de vakvereeniging door dit groepenstelsel in den grond boort, om dan naderhand te zeggen: laat nu die vakvereeniging maar helpen. Ik erken, dat de vakvereeniging uitstekend zou kunnen helpen, maar in het systeem van den Minister past zij niet.

De groepen kunnen de vakvereenigingen niet vervangen. Die groepenvertegenwoordiging wordt eenvoudig van boven af tot stand gebracht en gereglementeerd, zonder dat zij aansluit bij een aandrang van onder op.

Bij deze geheele zaak is tronwens ook de vakvereeniging niet geraadpleegd, en toch had dit moeten gebeuren, omdat deze regeling een soort van arbeidscontract is. De zaak is eenvoudig geregeld door den Minister, de Staatscommissie en de spoorwegdirectiën. De groep-vertegenwoordigers zijn de helft niet waard van een vakvereeniging.

In de eerste plaats is deze de samenkomst van menschen, die weten wat zij willen; in de tweede plaats is zij een machtsvorming, aan de solidariteit der leden is te danken, maar in de derde plaats kan de vakvereeniging kiezen de bekwaamste menschen uit allerlei groepen.

Zij vragen niet altijd: behoort gij tot mijn groep? In vele groepen zal men moeite hebben om altijd de geschikte vertegenwoordigers te vinden, maar in de vakvereeniging kiest men de beste menschen. Het is geen toeval geweest, Mijnheer de Voorzitter! dat de Nederlandsche Vereeniging voor spoor- en tramwegpersoneel geleid is door ambtenaren van de centrale bureau's. Dit is een gevolg geweest van de omstandigheid, dat zij het raderwerk en de werkzaamheid der maatschappij kunnen overzien, dat zij meer algemeene ontwikkeling hebben, beter van zich kunnen afspreken, beter brieven kunnen stellen en redeneeren dan de anderen.

Met het groepenstelsel gaan wij in alle opzichten een stap achteruit. Als nu maar de meest bekwamen in de groepenvertegenwoordiging kwamen zou het nog gaan, maar daar zijn wij niet heel zeker van, al zal de vakvereeniging ook haar best doen. Nu zou ik te dien aanzien den Minister wel willen herinneren aan een verklaring, door de Koningin in de Troonrede afgelegd, nl. dat de Regeering door voortgezette sociale wetgeving wenscht mede te werken tot een gezonde ontwikkeling van de arbeidersbeweging. Ik vraag mij af of dit instellen van een groepenvertegenwoordiging waardoor men de vakvereeniging overbodig hoopt te maken, doch die, maar dat is niet de bedoeling der Regeering geweest, zonder de vakvereeniging niet kan bestaan, in overeenstemming is met deze verklaring van de Troonrede? Dit is een stuk reactie. Het leven dat onder die arbeiders opkwam, de uiting van het anders zoo geprezen particulier initiatief, wordt onderdrukt door de groepenvertegenwoordiging, die ten slotte niet anders kan doen dan schriftelijke mededeelingen zenden aan de directiën, die deze naast zich kan nederleggen. De macht om kracht bij te zetten aan haar verzoeken hebben zij niet. Het spoorwegpersoneel mag niet meer staken.

Nu de *scheidsgerechten*, die de gelegenheid zullen moeten openen om behoorlijk al de klachten over opgelegde straffen en boeten te behandelen. De samenstelling van die scheidsgerechten geschiedt op een wijze die mij niet de zekerheid geeft dat altijd wanneer een persoon klaagt de klacht behoorlijk zal worden behandeld. In de eerste plaats begint men zijn beklag te zenden aan den secretaris, daartoe door de maatschappij aangewezen. Hier komt het op de keuze van de personen aan en ik geloof dat die keuze veelal gelukkig is geweest. Ik verklaar dit gaarne, omdat ik niet altijd wensch af te breken, maar alleen optreed om te critiseeren, maar het kan toch zijn dat de keuze minder gelukkig is en de permanente secretaris niet zoo bereidwillig is om onontwikkelde menschen die bij hem komen de noodige hulp te verleenen.

Binnen acht dagen na ontvangst van de mededeeling van den secretaris dat het beroep ontvangen is, moet men twee scheidsrechters en twee plaatsvervangers opgeven. Deze moeten het scheidsrechtersschap aannemen, waardoor men in elk geval de zekerheid heeft dat men scheidsrechters krijgen kan, maar dat is niet voldoende, omdat het er ook op aan komt een goed scheidsrechter te vinden. Wanneer men daar iemand neerzet, die geen ambitie heeft, niet strijdvaardig is, niet van zich af-

spreekt, niets durft tegenover zijn superieuren, dan geeft het niets voor het personeel. Het moet ook iemand zijn, die te vertrouwen is. Wat zal men dus doen. Men gaat direct zoeken, want er kan niet iemand zijn, die steeds aangewezen is, daarvoor komen de gevallen te onverwachts voor.

In 8 dagen moet het klaar zijn. Maar hoeveel bezwaren kunnen zich in dien tijd niet voordoen!

Bovendien, de menschen zien er tegen op. De vrees is door mij niet uit den duim gezogen, maar blijkt uit een bericht in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Mei jl., volgens hetwelk de anti-sociaal-democratische Bond van Nederl. spoorwegpersoneel (Recht en Plicht), van oordeel zijnde dat onder het spoorwegpersoneel nog te veel vrees bestaat om voor de Staatscommissie van enquête in zake den toestand waarin het spoorwegpersoneel verkeert te verschijnen en daarvoor rondborstig hun belangen voor te dragen, heeft besloten om te onderzoeken of personen die in 1890 voor de commissie van enquête hun verklaringen hebben afgelegd, daarvan later nog kwade gevolgen hebben ondervonden.

Wanneer er dus vrees bestaat te komen voor de enquête-commissie, waarvoor men toch geen vrees behoefde te hebben, hoe bang zal men dan wel wezen, om zitting te nemen in een scheidsgerecht.

Maar gesteld, dat de 4 personen gevonden zijn; dat moeten dit nog menschen zijn met een ruimen blik, die, behalve voor de belangen van klager, ook een oog hebben voor het algemeen belang en het belang der maatschappij. Te recht is er door de Staatscommissie op gewezen, dat het kiezen van twee scheidsrechters hierop zou neerkomen, dat er wezen zouden één rechter met twee advocaten, die elkander bestrijden, zoodat dan de voorzitter ten slotte moet beslissen.

Nu komt er bij, dat de maatschappij geheel vrij is in haar keuze, zij kan zeer bekwame mannen nemen, zoodat het personeel, ook al nemen zij uit hun eigen groepen uitstekende menschen, toch altijd achterstaat bij de maatschappij in dit opzicht.

Een ander bezwaar, dat over de rechtmatigheid en de billijkheid van de straf wel kan geoordeeld worden, maar niet over de strafmaat. Dit wordt uitdrukkelijk in het artikel gezegd. Wanneer de straf is opgelegd, volgens de voorschriften kan daaraân door het scheidsgerecht niets worden veranderd. Ik vraag of dit nu geen karikatuur maakt van het scheidsgerecht.

Nu zegt de Minister wel, dat hij het later tarief zal goedkeuren, maar dat geeft niets, want al keurt de Minister het goed, men is er aan gebonden.

Nu zou het scheidsgerecht nog effect kunnen sorteeren in ernstige gevallen, wanneer de Maatschappijen niet als het ware voor zich zelf een gaatje hadden opengehouden, waardoor zij altijd nog aan de voorschriften kunnen ontsnappen. Er is n. l. nog een geduchte straf, waarvan geen beroep openstaat, dat is het eervol ontslag. Het klinkt niet als een straf, maar de Maatschappijen hebben daarin een gevaarlijk middel om van menschen af te komen, die niet naar hun zin zijn, van wie ze denken dat zij een „verkeerden" geest onder het personeel brengen. Men neemt den in het reglement gestelden termijn in acht en betaalt het salaris uit, en dan is alles afgeloopen; de menschen kunnen niet in beklag komen, want eervol ontslag valt niet onder de zaken waarvoor men in beroep kan gaan bij het scheidsgerecht.

Het ontslag van Geysen te Rotterdam en van van der Veen te Amsterdam werpen een schel licht op het onvoldoende dezer regeling en om eenigszins doel te treffen zou in de regeling ook bepaald moeten worden, dat beroep openstaat op ongevraagd eervol ontslag.

De Minister zegt, zoo goed als het personeel het recht moet hebben met inachtneming van den termijn den dienst op te zeggen, moeten de maatschappijen het recht hebben hen op dezelfde wijze te ontslaan.

In theorie is dit zoo, maar in de practijk gaat het anders. Het personeel kan veel moeilijker een betrekking krijgen, dan de maatschappijen personeel. Wanneer het personeel dat in zijn dienst geen aanleiding daartoe geeft, onverwacht ontslag krijgt, dan moet iedereen denken dat de maatschappij het niet langer wil hebben om elders liggende redenen.

Andere bezwaren zijn, dat de zittingen van het scheidsgerecht niet in het openbaar gehouden worden, en dat de belanghebbenden kunnen verwijderd worden, als het scheidsgerecht het wenscht.

Daartegen zijn in het Voorloopig Verslag verschillende bezwaren aangevoerd, en ook na het antwoord van den Minister kan ik niet inzien wat daarvoor te zeggen is. Er zijn vele redenen die daartegen pleiten en m. i. geen enkele die er voor pleit. Wanneer belanghebbenden kunnen verwijderd worden, schept men de mogelijkheid dat de tegenpartij in dien tijd verklaringen aflegt, die de belanghebbenden zouden moeten hooren om te weten wat hij daartegenover zou hebben in te brengen.

De Minister meent dat daartegen een waarborg is gelegen in de samenstelling van het scheidsgerecht.

Met alle respect voor het scheidsgerecht vraag ik of die waarborg hier werkelijk zoo sterk aanwezig is, wanneer we weten dat de rechterlijke macht in het oog van dezen Minister toch nog meer integraal en onafhankelijk is dan een scheidsgerecht, er bij de behandeling van civiel-rechtelijke zaken voor den burgerlijken rechter, toch ook openbaarheid van de zittingen wordt geëischt.

Ten slotte is er nog een belangrijke zaak, ten opzichte waarvan nog geen regeling is getroffen, de belangrijkste quaestie in deze, volgens iemand die het weten kan, Oudegeest, nl. de loonregeling. Nu weet ik wel, te dien opzichte moeten de maatschappijen behoorlijke rekeningen kunnen maken. Men kan wel zeggen, dat die maatschappijen eigenlijk in een *impasse* zijn geraakt, dat zij eenerzijds met art. 113 bis, anderzijds met de eischen der exploitatie moeten rekenen.

Maar wat wij dienaangaande lezen in de Memorie van Antwoord stelt mij niet geheel gerust. Door enkele leden — ik voeg er bij: niet van onzen kant — is gezegd: dat gaat niet aan, dat de Regeering zich met dergelijke zaken bemoeit. Ik onderschrijf die stelling, al is het op andere gronden dan die geachte leden hadden. Wat zegt daarop de Minister:

„De mogelijkheid is echter niet uitgesloten dat een loonregeling zal kunnen worden getroffen, waarbij het voortbestaan der onderneming geen gevaar loopt en waarbij toch geen toepassing wordt gegeven aan het stelsel van loonbepaling op een minimumbedrag, waarvoor nochtans, zooals het in het Voorloopig Verslag wordt geschilderd, „honderden sollicitanten" bereid zouden zijn in dienst te treden."

De Regeering wil niet speculeeren op de bestaande werkloosheid, maar ik vraag of nu blijkt dat het loon aanmerkelijk zal worden verhoogd. De Minister kent ook de verklaring door Petter in Rotterdam afgelegd, dat 10 pct. loonsverhooging het dividend der Maatschappij zou verslinden. Met hoeveel zal dat loon dus worden verhoogd? Zal de Minister de loonstaten goedkeuren die hem worden voorgelegd?

Ik weet, dat de Minister ten slotte niet anders zal kunnen doen, omdat het uit een oogpunt van oeconomie gewoon een ketterij is de loonregeling in een bedrijf te laten goedkeuren door hem die daarvoor niet de verantwoordelijkheid heeft te dragen. Als wij zien hoe bij de centrale werkplaats van de Hollandsche spoor te Haarlem reeds slachtoffers van een nieuwe loonregeling zijn gevallen en als wij nagaan welk een moeite het de Maatschappijen kost om aan de concurrentie het hoofd te bieden, dan vraag ik mij af, of van die loonregeling iets zal terechtkomen.

Nu heeft pater Weijers in een vergadering hier in den Haag gezegd, dat, als de maatschappijen het niet voldoende deden, de Regeering wel zou ingrijpen. Ik laat die bewering voor rekening van pater Weijers. Ik weet niet of hij haar kan verantwoorden, waar hij o. a. ook op mijn vraag hem in *Het Volk* gedaan het antwoord is schuldig gebleven en geantwoord heeft met persoonlijkheden. Maar ik vraag der Regeering: wat zult gij doen, als blijkt, dat die loonregeling niet billijk is? Hier zou ik den Minister willen herinneren aan iets wat gebeurd is in Friesland, toen het personeel van de Nederlandsche Tramwegmaatschappij zijn grieven te kennen gaf aan het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging.

Dit ging daarmee tot den directeur, den heer Hamelink, die moest erkennen, dat de toestand van de maatschappij niet toeliet de loonen te verhoogen. En wat heeft toen die vakvereeniging gedaan? Toen heeft zij met de kennis, waarover de arbeiders beschikken, aangewezen allerlei punten, waarop zou kunnen worden vereenvoudigd en bezuinigd. Toen is het mogelijk geweest

over te gaan tot invoering van verbeteringen en vereenvoudigingen, loonsverhooging te geven aan de laagst betaalden, verschillende grieven weg te nemen en aldus een staking te voorkomen.

Ik herinner aan hetgeen conducteurs uit het Noorden mij hebben verklaard: mijnheer, wij moeten van nacht te Zwolle logeeren en nu komen er weer anderen uit Venlo of Tilburg, die in Groningen moeten overnachten. Dat zijn bewijzen, dat men op de centrale bureau's de zaken niet goed kan regelen, maar wanneer men beter op de hoogte was van de werkelijkheid, zou men allerlei vereenvoudigingen kunnen aanbrengen, die een aanmerkelijke besparing van kosten zouden veroorzaken. Wanneer de Minister de loonregeling ter hand neemt, zal hij ondervinden, dat hij de vakvereenigingen mist, die mededeelingen zouden kunnen doen, waarvan met vrucht gebruik ware te maken.

Indien ik tot mijn conclusie kom, dan is het deze, dat de rechtspositie van het personeel onvoldoende is geregeld, dat het Koninklijk besluit van 7 April niet is een billijke vergoeding voor hetgeen het personeel door de strafwetten is ontnomen, dat de Minister met zijn Staats-socialisme niet in staat is geweest het personeel een behoorlijke positie te geven. De heer Smeenge heeft gesproken van de mogelijkheid, dat ergens op een punt van de Drenthsche heide een standbeeld voor den Minister zou worden opgericht, maar ik kan de verzekering geven, dat het spoorwegpersoneel daaraan voorloopig geen cent zal bijdragen, wanneer de toestand niet aanmerkelijk verandert.

Gevraagd mag worden, of zij, die zich ook arbeidersvertegenwoordigers noemen — ik bedoel de heeren Passtoors, Talma en de Visser — niet lichtvaardig, ja roekeloos hebben gehandeld door te stemmen voor de strafwetten, zich tevreden stellend met den algemeenen maatregel van bestuur, of zij niet lichtvaardig hebben omgesprongen met het belang van het spoorwegpersoneel.

Ten slotte nog enkele afzonderlijke punten. In de eerste plaats wil ik in het algemeen belang den Minister een eenvoudig verzoek doen. De verwarming van de treinen begint en eindigt op een bepaalden datum, maar ons veranderlijk klimaat bindt zich niet aan een bepaalden dag; men heeft dan ook vaak ondervonden, dat men koude leed, terwijl het nog geen tijd was voor verwarming of die tijd reeds verstreken was; in den winter echter had men als het zacht weer was, dikwijls last van de warmte. Zou men nu daarbij niet was oordeelkundiger kunnen te werk gaan? Zou de Minister geen voorschriften kunnen geven, dat bij de verwarming der treinen rekening moet worden gehouden met de temperatuur?

Dan heb ik een klacht over te brengen van verschillende groepen van arbeiders, die van den trein gebruik maken.

In de eerste plaats van een 500tal arbeiders uit Enschedé, die geregeld te Gronau werken; zij gaan met een bepaalden trein heen en weer. Nu kostte vroeger zulk een spoorwegkaart 60 cent, maar in den laatsten tijd is de prijs gestegen tot 75 cent, een verschil, dat op het budget van een werkman nog al van invloed is. Nu moet men die kaart op Zondag afhalen; doet men dat niet — het komt wel eens voor, dat iemand verhinderd is op Zondag dat te doen — dan is men, als men aan het station bezwaar maakt, verplicht 's Maandagsmorgens een gewoon retourbiljet te nemen. Vroeger kon men zijn kaart ook op Maandag krijgen, maar de Staatsspoor is in den laatsten tijd lastiger geworden. Nu komt er nog bij, dat men gebonden is aan een bepaalden trein, die van 5.15 uit Enschedé. Kwam men vroeger te laat, dan mocht men ook 6.23 gaan. Dat mag nu weer niet en men is verplicht een retour voor 40 cent te koopen en met 30 cent boete er bij wordt dat 70 cent.

Ten aanzien van de terugreis des avonds merk ik op, dat deze ook met een bepaalden trein moet plaats hebben, ongeveer te 7 uur. Is men te laat, dan kan men niet eerder gaan dan 10.30. Dat moet de chef goedvinden; dat hangt geheel van het humeur van den Duitschen chef af, en is deze slecht gehumeurd, dan moet men $2^1/_2$ uur naar Enschedé loopen en heeft dan weer groote kans zich den volgenden morgen te verslapen en weer te laat op de fabriek te komen. Vroeger is er op verzoek van dr. Arriens — wiens naam ik in dit verband met eere vermeld — Zaterdags een trein geweest om half 6, met de bedoeling, dat de menschen die dan wat vroeger uit de fabriek komen niet in den kroeg op den trein zouden behoeven te wachten.

Gaat de fabriek wat laat uit, dan komt men voor dien trein te laat. Er staat dan wel een andere trein op de kaart, maar Zaterdags mag men niet met dien trein gaan; dat hangt af van de welwillendheid van den chef. Het is laatst gebeurd dat een jonge man, Willem van der Meer, oud 15 jaren, te Gronau aan het weven, Zaterdag 3 October door een conducteur gedwongen werd uit trein 52 te stappen, hoewel zijn kaart aanwees dat hij met dien trein mee mocht. Om half elf kon hij geen permissie krijgen van den chef en moest dientengevolge in den nacht naar Enschedé loopen.

Een soortgelijke klacht krijg ik van arbeiders die in Arnhem wonen en te Nijmegen werken. Ook die klagen over de moeilijkheden, hun bij het gebruik maken van arbeiderskaarten voortdurend in den weg gelegd. Ik zou den Minister willen vragen of hij de spoorwegmaatschappijen niet zou kunnen aansporen meer billijkheid in deze te betrachten. Uit het bericht uit Arnhem blijkt mij, dat de maatschappij zoo streng optreedt, omdat er misbruik is gemaakt; ik stem toe, dat dit niet kan worden goedgekeurd, maar dan moet het tegengaan door scherper contrôle geschieden. Men behoort niet door allerlei draconische bepalingen het behoorlijk gebruik van de arbeiderskaarten onmogelijk te maken.

Ten slotte iets over een spoorwegzaak die meer van plaatselijken aard is, nl. het station te Leeuwarden. Ik zou hierover niet spreken, als niet in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 December j.l. gestaan heeft, dat het spoorweggoederenstation voor de veewagens totaal onvoldoende is. In het oude spoorwegreglement staat, dat levende dieren binnen 2 uren moeten worden gelost en weggevoerd. Het is dikwijls onmogelijk daaraan te voldoen wegens de geheel onvoldoende inrichting van het Leeuwarder station. De geadresseerde en zijn veedrijvers en bedienden moeten dan soms uren wachten, tot het oogenblik dat het vee in ontvangst kan worden genomen. Wegens algeheel gebrek aan een schuilplaats zijn ze daar al dien tijd aan weer en wind blootgesteld. Ofschoon de veehandelaren hierover dikwijls klachten hebben ingediend, bleef elke verbetering steeds uit.

Ik hoop dat de klacht in deze Kamer meer succes zal hebben dan die van de veehouders en dat de bezwaren zullen worden weggenomen. Ik ken het terrein en weet waarin het bezwaar zit. Het personenstation staat het goederenstation in den weg, en op de plaats waar het tegenwoordig station staat, zal het op den duur, in verband met de uitbreiding der stad aan de zuidzijde, voortdurend moeilijkheden opleveren. Er is bij den Minister verleden jaar een verzoek ingekomen van den raad der gemeente Leeuwarderadeel om bij de Schans, waar veel gerangeerd wordt, voor de stroo-kartonfabriek een voetbrug te bouwen. Voor een paar weken ben ik daar nog geweest, maar de voetbrug was er nog niet en misschien komt die er nooit. Toch gaat aan dien zuidkant der stad de uitbreiding steeds voort. Arbeiderswoningen worden aangebouwd, er komen dus menschen te wonen die op vaste tijden om te schaften naar huis gaan, en ik weet maar al te goed hoe vaak bij dien overweg lang gewacht moet worden. Het is wel is waar geen toestand als te Haarlem, maar het wordt toch op den duur moeilijker daar te passeeren. Waar het station op zich zelf vrijwel onbruikbaar is, wat den Minister bekend moet zijn, is de vraag gewettigd, of ook niet voor Leeuwarden maatregelen moeten worden genomen dat bij dat zeer drukke station het publiek belang beter worde gediend en bijtijds de moeilijkheden worden weggenomen vóór dat zij grooter omvang krijgen.

De heer **Kolkman**: Ik heb straks met genoegen van den Minister de verklaring gehoord, dat hij is voorstander van de bevordering van onze nationale industrie. Het is mij nu een voorrecht den Minister te dezer zake onmiddellijk aan het werk te kunnen stellen. In de laatste jaren zijn hier talrijke wetsontwerpen aangenomen waarbij aan tramweg- en spoorwegmaatschappijen rentelooze voorschotten of subsidiën werden verleend. Gewoonlijk bedragen die $^1/_3$ van de oprichtingskosten. Onder de voorwaarden waaronder die subsidiën werden verleend, behoort ook deze, dat de Minister van Waterstaat zich zijn beslissing voorbehoudt omtrent de levering van het rollend materieel.

Nu zou het billijk zijn, dat maatschappijen, die zóó het leven honden, ook de levering van een groot deel ten minste van haar materieel aan de Nederlandsche industrie opdroegen.

Nu is mij echter van verschillende kanten verklaard dat, met

voorbijgang van de Nederlandsche industrie, door sommige maatschappijen zonder reden en zonder noodzakelijkheid de leverantie van het rollend matericel opgedragen is aan buitenlandsche fabrikanten.

De Rotterdamsche tramwegmaatschappij o. a., die een groot deel van Zuidholland en Zeeland berijdt en groote hulp van de Regeering heeft genoten, betrekt haar rollend materieel steeds van de Société metallurgique in Belgie. Zij bestelt dit bij die Société zonder door publieke aanbesteding de Nederlandsche industrie tot concurreeren de gelegenheid te geven.

Ook heeft de Maatschappij tot Exploitatie van Tramwegen in Nederland, directeur de heer Vas Visser te Voorburg in het voorjaar cenige rijtuigen voor haar lijn den Haag—Leiden betrokken van de firma Herbrandt te Keulen, aan wie ook de levering van alle rijtuigen voor de lijn Gouda—Schoonhoven opgedragen is. Ook hier was concurentie buitengesloten.

Wij hebben — ik zeide het reeds — van den Minister gehoord dat hij voorstander is van de Nederlandsche industrie; daarom vraag ik den Minister of hij deze twee zaken zou willen onderzoeken en of werkelijk de leverantie buiten mededinging van de Nederlandsche industrie plaats heeft. Uit publieke aanbestedingen is gebleken, dat Hollandsche firma's even deugdelijk materieel kunnen leveren als de buitenlandsche en wel binnen denzelfden leveringstijd en tegen concurreerende prijzen. Waar dit zoo is, bestaat er mijns inziens geen enkele reden, om onze industrie voorbij te gaan.

Ik behoef noch den Minister, noch de Kamer te zeggen welk groot belang het hier niet alleen voor de industrie in haar geheel zoowel werkgevers als werklieden geldt.

Ik vraag geen bevoorrechting van de Nederlandsche industrie, maar slechts waakzaamheid tegen achterstelling. Mocht den Minister blijken dat aan die industrie eenige meerdere kans kan gegeven worden op mededinging dan tot heden het geval schijnt te zijn, dan hoop ik dat Zijn Excellentie een gunstige beslissing in dat opzicht nemen zal.

De heer **van den Heuvel**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank Zijn Excellentie voor hetgeen wij lezen op bladz. 38 en 43 van de Memorie van Antwoord aangaande het station Eindhoven en den aanleg van de lijn Eindhoven—Weert.

Ik druk hierbij de hoop uit, dat het tijdstip waarop der Kamer een desbetreffend wetsontwerp zal bereiken, niet al te lang zal verschoven worden, opdat niet blijke, dat Weert, dat zich op het bericht van hetgeen in de Memorie van Antwoord voorkomt direct in vlaggetooi gestoken had, zich te vroeg verheugd heeft.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat ik ook weder dit jaar over de Groninger stoomtramplannen het woord moet voeren. Ja, ik kan gerust verklaren, dat die plannen sedert de vorige openbare bespreking zoo goed als niets gevorderd zijn. De lijn Groningen—Bedum—Uithuizen had ook toen al het subsidie der Staten van Groningen; verder is het niet gekomen.

Met de lijn Groningen—Slochteren—Appingedam, die ik niet aarzel als nog veel noodzakelijker vast te stellen, is het nog niet eens zoover.

De Minister schrijft in de Memorie van Beantwoording, dat alleen die lijnen voor steun in aanmerking komen, die in de streek zelf door belanghebbenden voldoende financieel gesteund worden. Dit is voor den Minister de noodige waarborg voor de levensvatbaarheid der onderneming.

Ik ben dit met den Minister eens. Het is voor het tot stand komen van een stoomtramlijn noodig, dat de betrokken streek toont, die lijn te willen en zich er opofferingen voor te getroosten.

Maar is het ook noodig dat er evenveel renteloos voorschot gegeven wordt van Rijkswege, als de betrokken streek bijdraagt?

In den regel moge dit stelsel te volgen zijn, er zijn uitzonderingen en er zijn gerechtvaardigde uitzonderingen.

En nu zit een van de moeilijkheden — ik erken met den Minister, dat er meer zijn — waarop de aanleg van de stoomtram Groningen—Slochteren—Appingedam is afgestuit, hierin, dat de bijdrage van het Rijk niet hooger is dan die der betrokken streek.

Nu zien wij gelukkig in de Memorie van Antwoord, dat dit geen wet van Meden en Perzen is. Het bewijs daarvan hebben wij met voldoening gezien bij den Friesch-Drentschen tramweg, waaraan de Minister zelfs een bijdrage van 5/9 in de kosten ten bedrage van 1½ millioen wil geven als renteloos voorschot. Ik verheug mij daarover om die streek, die daardoor voor het verkeer ontsloten wordt. Maar ook omdat nu dezelfde mogelijkheid ontsloten wordt voor andere streken, die op aansluiting van het verkeer wachten.

De Minister zegt echter zich voorshands te zullen onthouden van de toekenning van de Rijksbijdrage aan de lijn Groningen—Slochteren—Appingedam. Hij is overtuigd van de noodzakelijkheid der tramlijn, maar de plannen hebben nog geen voldoende vastheid verkregen. Ik zou den Minister daarom willen vragen op den man af, of hij er niet toe zou willen overgaan, om in allen gevallen ⅓ van de kosten toe te staan, ook als het aandeel van de streek beneden dat ⅓ mocht blijven. Dan zal de noodige vastheid er wel spoedig zijn.

Ik kan verklaren, dat Appingedam gedaan heeft, wat in billijkheid van die gemeente kan gevorderd worden, evenals Slochteren, dat door zijn groote uitgebreidheid op groote lasten gejaagd wordt. De belangstelling is dus ten volle aanwezig: de gemeentebesturen willen de zaak bevorderen.

In mijn brochure heb ik de hooge waarde van de ontworpen lijn voor landbouw en veeteelt, voor winkeliers en ambachtsliedcn en arbeiders voldoende uiteengezet. Ik mag nu daarnaar verwijzen.

Uit de medewerking van verschillende landbouwvereenigingen kan men zien, dat de behoefte aan dezen tramweg in Groningen sterk gevoeld wordt. Als de Minister nu de belofte geeft, dat de Rijksbijdrage ⅓ deel der kosten zal dekken, dan zijn wij een heel eind verder. Dat is toch voor een ontwerp als dit, waarover de Minister zelf, toen hij dezen zomer te Groningen was, met zooveel warme belangstelling gesproken heeft, geen overdreven eisch. Men heeft daar het woord van den Minister gehoord en er zijn hoop op gevestigd.

Dan zal ook de tramweg langs het Boterdiep naar Uithuizen en Uithuizermeeden niet lang meer achterwege blijven; het een wacht nu op het ander.

Ik heb nu nog een enkel punt onder de aandacht van den Minister te brengen, dat niet in de gewisselde stukken is behandeld en waarop ik dan ook geen antwoord vraag. De zaak betreft den aanleg van den Westlandschen tramweg in de gemeente Delft.

De zaak is reeds den 10den Mei 1901 door den heer Fokker behandeld in deze Kamer. Toen werd er reeds op gewezen, dat de aanleg van dien stoomtramweg zou stuiten op eigenaardige bezwaren. De heer van de Velde stelde indertijd voor, om het wetsontwerp-Lely, niettegenstaande die bezwaren, toch maar aan te nemen. Hij vertrouwde, dat men met de bezwaren van Delft wel de noodige rekening zou houden. Er is omtrent die zaak echter voor enkele weken een verzoekschrift uit Delft ingekomen, zoodat wij daarover later toch moeten spreken. Ik vestig nu alvast de aandacht van Zijn Excellentie hierop, omdat ik meen, dat het nu nog tijd is, daar de Minister nog geen besluit heeft genomen. De Minister knikt van ja; dat doet mij bijzonder leed. Ik wist dat het besluit weldra komen zou en juist daarom nam ik nu hierover het woord, in de hoop, dat het nog tijd zou zijn, een verkeerd besluit te voorkomen.

Want ik aarzel niet, het aldus te noemen. Het is dus beslist, dat het eindpunt van die tram komt in de nabijheid van de Schoolpoort op den Spoorsingel. De tram zal dus rijden langs betrekkelijk smalle en drukke straten, langs de Coenderstraat over de Buitenwatersloot en langs den Spoorsingel.

Ik ben het met adressanten eens, dat dit zeer veel gevaar op zal leveren en het verkeer in de straten, die dwars staan op de stoomtram, zeer zal belemmeren.

Ik heb gemeend, als ter plaatse bekend, deze bezwaren van zeer vele Delvenaars hier te mocten uiten, hoewel ik weet, dat als het besluit reeds genomen is, daarop niet gemakkelijk zal zijn terug te komen. Is daar evenwel nog eenige mogelijkheid op, dan moet dat geschieden.

De opmerking moet mij van het hart, dat ik niet begrijp, hoe het besluit genomen is kunnen worden.

Er is alles tegen en ik houd mij verzekerd, dat de ongelukken niet uit zullen blijven. Een zoo uitnemend deskundige als het

Delftsche gemeenteraadslid Schelling heeft bijv. daartegen gegronde ernstige bezwaren ingebracht in de *Delftsche Courant*, die ik nog aanbeveel in de aandacht van den Minister.

Daar komt nog bij, dat het de stad Delft het preeies hetzelfde is, of de tramlijn eindigt op den Spoorsingel of achter het station.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! Evenals ten vorigen jare is er in het Voorloopig Verslag geklaagd over de sleehte treinenregeling tusschen Arnhem, Zutphen en Hengelo. Ik zal niet er op aandringen om ook 's winters nog een laten trein in te leggen van Hengelo naar Zutphen. Ik vermoed dat daartegen te groote bezwaren bestaan, maar ik druk de hoop uit, dat althans zomers de late trein weer zal loopen.

Met meer vrijmoedigheid dring ik er op aan, dat de tusschen Zutphen en Hengelo gelegen kleinere plaatsen meer gelegenheid zullen krijgen om van alle treinen gebruik te kunnen maken.

Nu is dit zoo niet.

Trein 41 van Zutphen naar Hengelo stopt niet te Laren, Markelo en Delden.

Te Laren moet men wachten om te vertrekken in de richting van Hengelo van 9.28 's morgens tot 1.21; te Markelo van 9.49 tot 1.42 en te Delden van 10.10 tot 2.04.

Het vertrekken van die plaatsen naar Hengelo is dus in de vier beste morgen- en middaguren onmogelijk en evenmin is het mogelijk in *die* uren de genoemde plaatsen te bereiken van uit de richting Zutphen. Trein 58 van Hengelo naar Zutphen stopt niet te Delden en Markelo. Wie 's morgens om 5.24 uit Delden vertrekt, ziet trein 58 voorbij snorren en moet wachten tot 8.46 eer hij in de richting Zutphen kan vertrekken, alzoo ongeveer 3½ uur.

Wie te Markelo niet om 5.16 's morgens meegaat, moet wachten tot 9.08, ook dus ongeveer 3½ uur.

Met eenige vrijmoedigheid dring ik er op aan, dat daarin verandering worde gebracht, want zulke toestanden zijn inderdaad onhoudbaar voor de bevolking der betrokken plaatsen. Toen ik dat verleden jaar deed, heeft de Minister laconisch geantwoord: het is te overwegen. Met dat korte antwoord heb ik mij toen tevredengesteld, maar nu ik zie dat er geen verandering is gekomen gedurende den winter, hoop ik dat de Minister zal willen bevorderen dat het althans in den zomer beter zal worden.

Ten slotte wenseh ik er bij den Minister op aan te dringen om den kring der bijzondere vacantiekaarten, die nu tot Loehem loopt, uit te breiden tot Delden. De Minister kent de streek. Hij weet dat daar een uitstekende gelegenheid is voor hen die zieh in den vacantietijd willen terugtrekken om zieh te verpoozen in een rustige en bekoorlijke streek. De inwoners van die streek doen dan ook alle mogelijke moeite om den stroom van reizigers, die anders naar het buitenland gaat, daarheen te trekken. Het zou mij dus ook in het belang van het algemeen een bijzonder genoegen doen, indien de Minister kon bevorderen dat Delden en Goor binnen den kring van de bijzondere vacantiekaarten konden worden betrokken.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Van harte stem ik in met het grootste gedeelte van hetgeen door mijn vriend Melehers is aangevoerd, en ik meen ook, dat deze redevoering thans volkomen op haar plaats was. Maar op één punt stem ik niet met hem in, namelijk ten opzichte van den maatregel van bestuur, genomen naar aanleiding van art. 27, laatste lid, van de Spoorwegwet. Hij beweert, dat deze maatregel van bestuur niet geldig of wettig zou zijn. Dat artikel zegt in zijn laatste lid: „en (dat geregeld wordt) hetgeen verder ter verzekering van de behoorlijke uitoefening der spoorwegdiensten en het veilig verkeer over de spoorwegen, krachtens deze wet is voor te schrijven.

Welnu, het is mogelijk dat die algemeene maatregel den toets van de rechtspraak niet kan doorstaan. Ik ben geen jurist, en het is best mogelijk, dat ik, waar ik reiziger in deze Kamer het eerst aanbeval om op grond van dit artikel den rechtstoestand van het personeel beter te regelen, dat ten onreehte heb gedaan. Maar mijn vriend Melchers heeft op dat gebied — hij zal mij dit ten goede houden — óók het bnskruit niet uitgevonden, en hij kan dus evenmin met juistheid beoordeelen of de maatregel wettig is of niet als ik.

Ik vraag echter of, waar de Maatsehappij zich nu heeft nedergelegd bij den maatregel, het nu verstandig is om hier twijfel te gaan opperen aan de wettigheid van den maatregel. Laat dit de Hooge Raad nitmaken, wanneer het zoo ver mocht komen. Ik voor mij meen nog altijd, dat er zeer veel voor de wettigheid van den maatregel pleit. In art. 113, het artikel dat het betrokken art. 113 *bis* voorgaat, worden de rusttijden van de arbeiders geregeld en zelfs wordt gesproken van den Zondag. En waar dat het geval is, meen ik, dat een maatregel als de betrokkene, ook wel valt binnen het kader van de wet, waarbij geregeld kan worden wat noodig is ter verzekering „van de *behoorlijke uitoefening* en het *veilig verkeer*" over de spoorwegen. Wel ben ik het geheel eens met Melchers, waar hij meent dat deze maatregel niet kan zijn een vergoeding voor de strafwetten; daarmede zijn de arbeiders zeker bekoeht.

Ik heb indertijd ook duidelijk doen uitkomen, dat *noodig* is *Staats-exploitatie* en beval den maatregel aan *in plaats* van strafbepalingen. Maar ik wil er alleen tegen opkomen, dat als het ware de Staat in den rug wordt aangevallen tegenover deze Maatschappij en reeds bij voorbaat wordt gezegd, dat dergelijke maatregel niet op de wet steunt.

De heer **van de Velde**: Ik wensch hier een onderwerp te bespreken dat reeds met een enkel woord door den heer ter Laan is aangeroerd.

Het heeft mij getroffen, dat blijkens het verslag van de raadsvergadering van den raad van Delft in de pers, blijkt van een conflict tussehen die gemeente en de Westlandsehe Stoomtrammaatschappij.

Hoewel dit onderwerp niet in de stukken is behandeld, stel ik er prijs op bij deze gelegenheid er thans van te doen blijken, hoewel ik mij reeds bij u, Mijnheer de Voorzitter, had laten inschrijven om deze zaak te behandelen bij art. 149 (*nieuw*), rentelooze voorschotten, waarbij het meer eigenaardig behoort naar mijn aanvankelijke meening.

Het geldt hier geen oppositiezueht van dien gemeenteraad van Delft. Die raad gaf een groot snbsidie en treedt nu alleen op door het zenden van een eerbiedig adres aan Hare Majesteit de Koningin, omdat zij meent, dat de partieuliere belangen der maatsehappij niet mogen voorgaan boven het openbaar belang. De lijdensgesehiedenis is bekend uit de publieke stukken; ik kies bij voorkeur het verslag van den Raad van Toezieht op de Spoorwegdiensten, omdat dit in aller handen is. Op bladz. 58 lees ik — na de mededeeling, dat andere aanslnitingen nog grooter bezwaar hadden, en dat de thans gekozen richting door de Coenderstraat tot aan den Spoorsingel in de gegeven omstandigheden de meest aannemelijke is — het volgende:

„Toegevende dat de ligging op de Coenderstraat minder gunstig is, kwamen ons toeh de bezwaren tegen deze riehting aangevoerd, niet overwegend voor, omdat in veel andere gemeenten van ons land stoomtramwegen zijn aangelegd in straten, even breed en zelfs minder breed dan de Coenderstraat, in welke straat weinig verkeer plaats heeft. Hierbij komt nog, dat de afstand van de Westerstraat tot de Zoutkeet gering is, zoodat er geen bezwaar zou bestaan om desgewenseht de tramtreinen op dit gedeelte te doen voorafgaan door een beambte der tramwegmaatschappij, tot meerderen waarborg dat de snelheid der treinen aldaar zeer klein zal zijn.

„Het stallen van rijtuigen vóór het logement „de Bolk" moeht o. i. verder geen reden zijn om een wensehelijken tramaanleg ter plaatse tegen te houden.

„De Hollandsche IJzeren Spoorweg-maatschappij verlangde, dat het eindpunt van den tramweg zou worden gekozen in de Coenderstraat nabij den tunnel onder haar spoorweg.

„Dat de tramwegmaatschappij evenwel geen genoegen kon nemen met een eindpunt als door de Hollandsche IJzeren Spoorweg-maatschappij werd gewenscht, is duidelijk.

„In het belang van de reizigers en van de tramwegmaatschappij moest ook o. i de tramweg tot op den Spoorsingel worden doorgetrokken. Aldaar is een tramstation, zij het ook beknopt, te maken, wat op het door de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij gedachte eindpnnt niet mogelijk is.

„Dat tegen het leggen van tramspoor met verzonken spoorstaven in den toegangsweg naar de goedereninrichting van den

spoorweg bezwaar bestaat, werd door de Spoorwegmaatschappij wel beweerd, maar niet bewezen. De juistheid dezer bewering werd door ons in twijfel getrokken.

„De door de tramwegmaatschappij gekozen richting maakt het mogelijk, om op een eenvoudige wijze goede aansluiting van den tramweg aan de sporen op het spoorwegemplacement tot stand te brengen.

„Op grond van bovenstaande overwegingen adviseerden wij Uwer Excellentie de door de tramwegmaatschappij voorgestelde richting te Delft goed te keuren."

Nu had ik over die zaak nog meer willen zeggen, om een laatste poging te wagen om de uitgifte van het Koninklijk besluit, houdende aanwijzing der te onteigenen perceelen te voorkomen, maar nu staan wij blijkens een beteekenisvollen hoofdknik van den Minister tegenover den heer ter Laan voor het feit, dat het Koninklijk besluit, aanwijzende de perceelen, dat, naar ik meen, vóór den 29sten dezer behoort te zijn geteekend, volgens den fatalen termijn van de Onteigeningswet, reeds op dit oogenblik is geteekend.

Zooals de zaak nu staat, zou men zeggen, is er weinig aan te veranderen; het zou echter bovenal gewenscht geweest zijn met het oog op de andere tramplannen betreffende de lijnen Delft-Zoetermeer en Delft-Zevenhuizen, die alle aandacht verdienen en die niet onbekend waren bij Waterstaat, en met het oog op het uitbreidingsplan, dat Delft moet maken met het oog op de Woningwet, en waarbij misschien een betere toegangsweg tot het centra der gemeente dan de Coenderstraat ware te vinden geweest, kortom, dat meer ware gelet op de groote bezwaren die hier in de toekomst zullen kunnen volgen.

Het komt er op aan bij den aanleg van de stoomtram op deze bezwaren voldoende te letten, want anders zou men het later betreuren dat onnoodig geld werd besteed voor de Westlandsche tramwegmaatschappij voor dezen kostbaren aanleg in een straat, die naar het schijnt, door niemand begeerd wordt. In ieder geval zal het wel 1906 worden, dus nog eenige jaren duren, eer „de handel van Delft, door 't zien rijden van de tram, van deze tram zal gebruik maken." Maar ik geef toe, eenige spoed was noodig door den Minister te betrachten, want indien het Koninklijk besluit niet was genomen vóór 29 December zou de wet zijn vervallen en dan waren wij nog verder van huis. Want die wet is — naar ik meen — van 1900.

Toch, zie ik goed, is deze zaak nog niet aan een eind en het zij mij vergund den draad op te vatten waar de heer ter Laan dien liet vallen. Wat nu? Daar komt 't op aan. Er zal nog heel wat overleg noodig zijn en heel wat te regelen zijn eer de tram rijdt. In de allereerste plaats is overleg noodig met de H. IJ. S. M. om die aansluitingen te verkrijgen die in 't belang zijn der Trammaatschappij. De Minister zal die aansluitingen misschien moeten goedkeuren en met de H. IJ. S. M. is het niet zoo gemakkelijk omgaan voor een concurreerende maatschappij als de Westlandsche maatschappij. Ik wensch er op te wijzen, dat het contract van het Rijk met de Westlandsche stoomtram ook nog niet heelemaal klaar is. Ook is met de gemeente Delft zeer veel overleg noodig, daar zij heel wat vergunningen te geven heeft bij den aanleg, ook in verband met gas- en waterleiding. De Regeering stelt persoonlijk prijs op medewerking van de gemeenten.

Dat blijkt uit de Memorie van Antwoord van dit jaar, bladz. 37, ten aanzien van Roosendaal, waar de Minister als een heuglijk feit mededeelt dat overleg met de gemeente verkregen is. Ik hoop dat de Minister de belangen van de gemeente Delft in deze niet over het hoofd zal zien.

Behalve een enkel perceel dat moet worden onteigend van particulieren geldt het hier eenvoudig den aanleg op den publieken weg in de stad Delft en wat sterker is het betreft een eindpunt, zoodat het niet van zooveel belang is, om de tram een 100 meter verder of minder ver te laten loopen, als bijna een ieder ter plaatse er tegen schijnt te zijn, blijkens het adres van den raad. Men lacht hierom, ik bedoel dit. Het zou een ander geval zijn, wanneer het betrof om door Delft heen in het algemeen belang, naar een ander eindpunt te moeten komen als Delft een tusschenstation ware.

De gemeenten hebben in den laatsten tijd heel wat ingeboet van hun autonomie door de centralisatiegeest van Minister Lely. Ik wees er reeds meer op in deze Kamer. Deze zaak geldt niet alleen Delft, maar ook straks andere gemeenten, want hetzelfde bezwaar zal zich overal voordoen, waar nieuwe trammen worden aangelegd en daarom is het goed dat te dien aanzien een vaste regeling bestaat en is het goed dat deze zaak nu eens opzettelijk in de Kamer besproken worde van meer dan een zijde.

Toch zijn er gelukkig nog eenige lichtpunten. Vooreerst wensch ik er op te wijzen, dat de Raad van Toezicht *toegeeft* dat de ligging aan de Coenderstraat minder gunstig is en dat men schier uitsluitend met het gemeentebestuur van Delft te maken heeft.

In de tweede plaats wijs ik op art. 3 der wet van 1900 (*Staatsblad* n°. 118) luidende: „Indien bijzondere omstandigheden van plaatselijken aard in eene gemeente voorschriften noodig maken omtrent den dienst en het gebruik van spoorwegen in art. 1 of 2 bedoeld kunnen deze voorschriften, voor zoover zij spoorweggedeelten betreffen op openbare wegen aangelegd, door den gemeenteraad onder onze goedkeuring worden vastgesteld", en zoo voorts.

Ik hoop, dat de Minister daartoe zal medewerken, en dat er niet naar argumenten gezocht zal worden om de Koninklijke goedkeuring te onthouden wanneer de gemeenteraad van Delft mocht goedvinden een verordening te ontwerpen die haar bezwaren wegnam. Ook hoop ik dat, waar het bijna uitsluitend openbare wegen van de gemeente Delft betreft, door 's Ministers ambtenaren, niet in de overigens zeer heilzame Belemmeringswet een wapen zal gezocht worden, om heel de politieverordening van Delft en burgemeester en wethouders van Delft ter zijde te stellen bij den aanleg.

Ook herinner ik, dat de artt. 39 en 42 van het tramwegreglement van 1902 (*Staatsblad* n°. 162) ook voorschriften bevat, waardoor het mogelijk zal zijn van de zaak zooveel terecht te brengen als maar eenigszins mogelijk is. Art. 39, sub 2, van het tramwegreglement luidt: „De snelheid moet worden verminderd, overal waar de maximum-snelheid voor het verkeer over den spoorweg gevaaar kan opleveren. Ook kan voor punten, waar zulks in het belang van het veilig verkeer over den spoorweg wenschelijk mocht zijn, kan door den raad worden voorgeschreven, dat en op welke wijze een beambte van den spoorwegdienst voor den trein uit zal gaan."

Wellicht zullen meerdere bepalingen te maken zijn, bijv. dat de weg niet verder bereden mag worden op marktdagen dan op de tunnel van den spoorweg; bijv. dat het uitspannen van rijtuigen op die dagen kan blijven. Wel zullen de menschen uit het Westland en elders iets vroeger moeten afstappen, maar op het personenverkeer zal dit niet den minsten invloed hebben. Ook omtrent rangeeren en graaf-wijdte zullen voorschriften gegeven kunnen worden.

De Westlandsche stoomtrammaatschappij moet ook harerzijds overtuigd zijn dat het hier niet in de eerste plaats haar eigen belang geldt, maar vooral het belang van Delft, dat groote offers deed om een door haar gewenschte verbinding met het Westland te krijgen. Het einde van den weg zij niet vóór alles rangeerterrein, vooral niet op marktdagen, als wanneer er veel uitgespannen rijtuigen staan. Ik hoop, dat de Minister alle maatregelen zal weten te nemen en ook die door Delft te nemen zal willen steunen, om, nu het Koninklijk besluit eenmaal genomen is, de uitvoering daarvan zoo min mogelijk bezwaarlijk te doen zijn voor de zeer vele belanghebbenden.

De beraadslaging wordt verdaagd.

De vergadering wordt geschorst tot des avonds 8 uren.

AVONDVERGADERING.

(Geopend te 8 uren.)

De **Voorzitter** deelt mede, dat de heer Smidt heeft bericht verhinderd te zijn de avondvergadering bij te wonen wegens een lichte ongesteldheid.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

De heer **Fock**, *lid der Commissie voor de Verzoekschriften*, brengt de volgende verslagen uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld:

I. Adres van Johannes Isaac de Rochemont, stationschef der 2de klasse bij den dienst der Staatsspoorwegen op Java, gedagteekend Soerabaja 31 Augustus 1903.

Adressant zet uiteen, dat de traktementen der stationchefs niet behoorlijk geregeld zijn, dat de promotiekansen voor de stationchefs uiterst gering zijn, dat voor juiste beoordeeling voor alle rangen, met inbegrip van dien voor adjunct-afdeelingschef, bij *Staatsblad* vastgestelde examens zouden moeten worden ingevoerd dat het wenschelijk zou zijn een leeftijdsgrens voor de stationchefs te bepalen, en adressant verzoekt, dat de beide Kamers der Staten-Generaal bij de aanstaande reorganisatie van den dienst der Staatsspoorwegen op Java de belangen der stationchefs bij dien dienst wel te willen behartigen door de positie dier chefs nader te regelen en zoo mogelijk de bezoldiging eenigszins in verhouding te brengen tot dien der ambtenaren van den Post- en Telegraafdienst.

De Eerste Kamer der Staten-Generaal heeft in haar zitting van 4 December jl. besloten dit adres neder te leggen ter lezing voor haar leden; uw Commissie heeft nu de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter lezing voor de leden.

II. Adres van J. H. van Haarlem, oud Oost-Indisch ambtenaar, laatstelijk 3de commies bij het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid te Batavia, wonende te Amsterdam aan de Govert Flinckstraat 410, gedagteekend 23 October 1903.

Adressant geeft te kennen, dat hij in Februari 1902 aan negen door hem genoemde leden uwer Kamer de grieven heeft uiteengezet, welke hij vermeent tegen het Nederlandsch-Indisch Gouvernement te hebben, dat hij die leden uwer Kamer heeft aangezocht zich als comité te willen vereenigen, ten einde na nauwkeurig onderzoek stappen te willen doen nabij de Regeering, ten einde adressant eenigermate schadeloos gesteld worde voor het hem in 1879 ongevraagd verleend eervol ontslag uit 's lands dienst, dat die heeren leden uwer Kamer aan adressants verzoek hebben voldaan en, na onderzoek, adressant hebben geraden zich per adres tot den Minister van Koloniën te wenden om vergoeding van de geleden schade, welk adres door hem is ingediend en door de bedoelde heeren leden der Kamer is onderteekend, dat adressant in Augustus 1902 nog geen antwoord op zijn verzoek had ontvangen, doch bij een bezoek aan het Departement van Koloniën aan adressant is medegedeeld, dat hij een adres zou kunnen indienen om in het genot te worden gesteld van onderstand op den voet van de regeling van dit jaar tot stand gekomen voor burgerlijke ambtenaren, die slechts vijf jaren dienst hebben gehad, dat echter adressant volgens de bepalingen dier regeling niet meer dan f 80 's jaars zou kunnen genieten, terwijl die regeling bovendien niet eens terugwerkende kracht heeft, dat adressant, die de 60 jaar nadert en gedurende de laatste 22 jaren niet de minste vergoeding van de zijde der Regeering heeft genoten, en dat dus een vergoeding van f 80 's jaars voor zijn toekomstig leven niet voldoende kan worden geacht, waarbij nog komt, dat zijn geval eigenlijk niet onder de gemelde regeling van dit jaar te brengen is.

Adressant verzoekt op al die gronden dat uw Kamer zijn zaak als geheel op zich zelf staand zal willen beschouwen en dienovereenkomstig zal afdoen.

Adressant heeft reeds vroeger aan uw Kamer ter zake een adres ingediend en dat adres is toen aan den Minister van Koloniën verzonden om ter zake inlichtingen te verzoeken. Blijkens het verslag der Commissie uit uw Kamer dd. 23 December 1885, in wier handen destijds de toen ontvangen inlichtingen zijn gesteld, is adressant, die op 24 September 1877 te Batavia met goed gevolg het examen, bedoeld bij art. 6 van het Koninklijk besluit van 10 September 1861 n°. 47 (*Indisch Staatblad* n°. 194), bij beschikking van 31 Januari 1878 aangesteld tot klerk ter algemeene secretarie, is hem op 20 Augustus 1870 een traktementsverhooging van f 25 's maands toegekend en is hij later, toen de Gouverneur-Generaal het wenschelijk oordeelde, dat adressant niet ter algemeene secretarie werkzaam bleef, naar het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid als derde-commies overgeplaatst. Op 16 December 1889 verzocht hij onder overlegging van een geneeskundig certificaat wegens ziekte een tweejarig verlof naar het moederland. De directeur van het departement adviseerde tot verleening van het verlof onder aanteekening, dat adressant geschikt werd geacht om na ommekomst van het verlof weder voor zijn betrekking in aanmerking te komen. Maar toch verleende de Gouverneur-Generaal het verlof niet, maar werd hem eervol ontslag gegeven. De Gouverneur-Generaal was niet te bewegen daarop terug te komen; alleen werd den adressant een toelage van f 1000 verstrekt voor den terugkeer naar het moederland.

De toenmalige Commissie uit uw Kamer erkende dat de Gouverneur-Generaal gerechtigd was het ontslag te verleenen, maar het was in strijd met de gewoonte en de Commissie meende de vraag, of adressant zich te recht beklaagde over de naar zijn meening jegens hem begane onbillijkheid erkend, niet voldoende te kunnen beantwoorden, omdat de gronden voor de beschikking van den Gouverneur-Generaal door de Commissie alleen bekend waren uit een geheim Kabinetschrijven van 18 September 1880, hetwelk door den Minister alleen voor de leden der Kamer ter griffie was nedergelegd. De Commissie merkte alleen op, dat de gunstige getuigschriften die adressant produceerde over de wijze waarop hij zijn betrekkingen had bekleed, door het geheime Kabinetschrijven niet waren wederlegd.

Uw Commissie die het geheime Kabinetschrijven natuurlijk niet kent, meent, dat er alle aanleiding is om na de evengemelde uitlating van de vroegere Commissie op de zaak terug te komen. Ook aan het Departement van Koloniën schijnt men van oordeel, dat het betalen van eenige vergoeding aan den adressant billijk zou zijn, daar men hem anders niet zou hebben geraden om vergoeding te vragen volgens de thans nieuwe tot stand gekomen regeling, terwijl het twijfelachtig is of adressant onder die regeling zou kunnen worden gebracht.

Uw Commissie heeft dus de eer aan uw Kamer voor te stellen dit adres te verzenden aan den Minister van Koloniën, ten einde nadere inlichtingen ter zake te verzoeken.

III. Adres van J. T. Staal als eerste-voorzitter en Th. Ligthart als eerste-secretaris van den Nederlandschen Aannemersbond, gedagteekend 15 December 1903.

Adressanten beklagen zich in hun adres over het feit, dat de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid de vernieuwing op pneumatische fundeering van de westelijke viaduct bij het Centraalstation te Amsterdam wil doen uitvoeren niet alleen naar de plannen van het ontwerp van een buitenlandschen deskundige, den ingenieur C. Zschokke, maar ook door dien buitenlandschen deskundige met voorbijgang van de Nederlandsche aannemers van naam, die moed en ambitie hebben om hun krachten en ervaring aan het werk te wijden. Adressanten wijzen er op, dat reeds door verschillende Nederlandsche aannemersfirma's luchtdrukfundeeringen zijn uitgevoerd, en dat ook volstrekt niet bewezen is dat buitenlanders goedkooper zullen werken, terwijl bij uitvoering van het werk onder buitenlandsche leiders het gevaar bestaat, dat de Nederlandsche werklieden, die daarbij hun diensten zeker zullen verleenen, ernstig levensgevaar zullen loopen, omdat het licht zal voorkomen dat zij de noodige bevelen en aanwijzingen door onbekendheid met de taal van den vreemdeling niet zullen begrijpen.

Adressanten verzoeken daarom, dat uw Kamer er bij den Minister op zou willen aandringen, om te overwegen, dat Nederlandsche aannemers tot mededinging naar de uitvoering van het betrokken werk zullen worden toegelaten.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter lezing voor de leden.

IV. Adres van de afdeeling Rotterdam van de vereeniging ter bevordering van de Nederlandsche visscherij, gedagteekend Rotterdam/Bleiswijk November 1903.

Adressante betoogt in haar adres, dat het in 1886 met de Rijnoeverstaten gesloten zalmtractaat, hetwelk ten doel had om de zalm in de rivieren te doen vermeerderen, geheel als mislukt moet worden beschouwd, daar veeleer vermindering dan ver-

meerdering van zalm gedurende de werking van het tractaat valt waar te nemen, dat het tractaat dan ook door alle deskundigen, zelfs door hen die tot de totstandkoming van het tractaat hebben medegewerkt, wordt veroordeeld, en dat zonder gemeenschappelijke regeling tusschen de verschillende Staten, zooals vroeger het geval was, ieder der Staten zorgvuldig zal en moet waken, om de zalm voor de voortteling te sparen.

Adressante wijst er nu op, dat volgens art. XI der wet van 14 April 1886 het tractaat is gesloten voor den tijd van tien jaren en verder van jaar tot jaar, van den dag af gerekend waarop een der Regeeringen de overeenkomst heeft opgezegd, en dat na opzegging van dat tractaat een regeling als vroeger bij Koninklijk besluit van 10 October 1871 kon worden getroffen, waardoor de zalmvisscherijen weer tot bloei zullen komen.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Aan de orde is:

I. Wetsontwerp tot VASTSTELLING VAN HET XDE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (DEPARTEMENT VAN KOLONIËN) (2).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de begrooting voor Nederlandsch-Indië heb ik de vrijheid genomen een vraag te richten tot den Minister van Koloniën betreffende de plannen, die volgens de dagbladen bij de Indische regeering zouden bestaan tot het zenden van een expeditie tegen het rijk van Tabanan op Bali.

De Minister van Koloniën had toen nog slechts telegraphische inlichtingen ontvangen en volgens de telegraphische inlichtingen, welke toen in het bezit van den Minister van Koloniën waren, had de Gouverneur-Generaal willen beletten het verbranden der weduwen van den overleden vorst van Tabanan, hetwelk daar als een godsdienstige plicht gebruikelijk is. De Gouverneur-Generaal had, zoo vermoedde de Minister, gegronde verwachtingen, dat de vorst aan het verbod ter zake gevolg zou geven, wanneer aan het verbod kracht werd bijgezet door het zenden van een paar oorlogsschepen. Het was echter gebleken, dat de Gouverneur-Generaal zich in zijn verwachtingen teleurgesteld had gezien. De verbranding was toch doorgegaan, de Gouverneur-Generaal had toen als eisch gesteld, dat de vorst een gezantschap naar Batavia zou zenden en dat hij zich voor het vervolg zou verbinden tot afschaffing van die weduwenverbranding, de zoogenaamde mesatia.

Sedert de Minister ons die mededeeling bij de behandeling der Indische begrooting deed, is ruim een maand verloopen.

Er mag dus worden aangenomen, dat de Minister met de verschillende in dien tusschentijds aangekomen mails, meerdere uitvoerige mededeelingen heeft ontvangen. Ook mag worden vermoed, dat de Minister sedert nadere telegraphische berichten heeft gekregen omtrent het verdere verloop van deze zaak.

Ik grijp daarom de behandeling van hoofdstuk X aan om den Minister te verzoeken zoo mogelijk ons nader omtrent deze zaak in te lichten.

Ik heb daartoe te meer aanleiding, omdat blijkens particuliere telegrammen, die in de dagbladen sedert dien tijd zijn gepubliceerd, reeds een expeditie zou worden voorbereid, reeds bataljons voor de expedie zouden zijn aangewezen en reeds zou zijn bepaald, welke officieren die bataljons voor de expeditie zouden leiden. Ik zou het in hooge mate betreuren, wanneer tot een expeditie werd besloten en ik meen dat de geheele Kamer er evenzoo over denkt. Het spreekt vanzelf, dat ik die weduwenverbranding, de zoogenaamde *mesatia*, niet zal verdedigen, wij zullen het allen zonder twijfel er over eens zijn, dat het een barbaarsch gebruik is, en dat de Regeering er op uit moet zijn te verkrijgen, dat de vorsten, die onze souvereiniteit hebben erkend, zich verbinden dat gebruik af te schaffen. Maar het schijnt mij toe, dat wij moeten trachten daartoe te geraken door overreding; wij moeten dat overlaten aan het tact- en beleidvol optreden van onze ambtenaren op Bali. In den laatsten tijd in onze invloed op Bali toegenomen; er is dus alle reden om te verwachten, dat, wanneer wij daar tact- en beleidvolle ambtenaren hebben, wij er in zullen slagen om te bereiken wat wij allen wenschen.

Een expeditie komt mij echter niet gerechtvaardigd voor. Wat zou het doel daarvan zijn? Den vorst te straffen voor het feit, dat hij die verbranding toch heeft toegelaten; daarmede is natuurlijk die verbranding niet meer ongedaan te maken. Bovendien, wanneer men den eisch stelt dat de vorst een verbintenis zal aangaan om voor het vervolg die verbranding niet te doen plaats hebben, dan bedenke men toch dat menschelijkerwijs gesproken het geval zich in de eerste jaren niet meer zal voordoen. Immers het geldt alleen de weduwen van de vorst, en de nieuwe vorst is in dit jaar opgetreden; onze ambtenaren hebben dus waarschijnlijk den tijd voor zich om te trachten door overreding tot het doel te geraken.

Een expeditie heeft natuurlijk enorme financieele gevolgen . . .

De **Voorzitter**: Mag ik den spreker opmerken, dat, hoewel de zaak die hij bespreekt eigenlijk hier niet aan de orde is, ik hem heb toegestaan aan de Regeering te vragen wat haar daarvan bekend is. Ik verzoek hem zich daartoe te bepalen.

De heer **Fock**: Ik zal dan zeer kort zijn. Ik moet alleen wijzen op de gevolgen van een expeditie. Behalve de gevolgen van financieelen aard zijn er gevolgen van nog ernstiger aard. Een expeditie, al loopt zij ook nog zoo goed af, sleept na zich groote ellende, droefheid en rouw. De Minister, die zelf met expeditiën meer van nabij bekend is, weet daarvan genoeg; ik behoef hem dat niet nader uiteen te zetten. Zullen wij nu voor de mogelijkheid, dat, als na jaren die vorst sterft, wij misschien nog ons doel niet hebben bereikt, zullen wij voor die mogelijkheid thans tot een expeditie overgaan? Ik hoop dat de Minister ons zal kunnen verklaren, dat er geen expeditie zal worden gezonden dan wel, indien hij die verklaring nog niet kan geven, dat hij dan zal toezeggen zijnerzijds alles in het werk te zullen stellen om een expeditie te voorkomen.

De heer **van Kol**: Ik had het plan om mijn excuus aan te bieden voor het, in dezen drukken tijd, ter sprake brengen van dit onderwerp, ofschoon de Minister mij daartoe verlof had gegeven. Nu echter de heer Fock het voorbeeld gaf, wil ik hem, vanwege het groote belang der zaak, alleen op verschillende punten steunen en zijn betoog waar noodig ietwat aanvullen.

Zou dan alweer in Nederlandsch-Indië een oorlog dreigen? Indien dat het geval ware, dan zal er een oorlog moeten gevoerd worden, die niet onderdoet in hevigheid en verlies aan menschenlevens en geld voor dien, welke eenige jaren geleden op Lombok zulke treurige gevolgen had. Indien het op Bali ditmaal tot een expeditie kwam, zouden wij daarenboven handelen in strijd met een verstandig beleid, in strijd met het goede recht. Wat is toch de aanleiding?

De heer Fock heeft er reeds op gewezen, dat bij den dood van den ouden vorst van Tabanan . . . . .

De **Voorzitter**: Mag ik den spreker verzoeken niet te gaan herhalen wat door den heer Fock is gezegd, zooals ik reeds opmerkte is deze zaak eigenlijk hier niet aan de orde.

De heer **van Kol**: U kunt gerust zijn, Mijnheer de Voorzitter, ik heb mijn rede al voor drie-vierde geschrapt en zeg niet meer dan hoog noodig is voor het rationeele van mijn betoog. Ik geloof dus, dat men het recht mist om in te grijpen, want in de met de Balische vorsten gesloten contracten is *niet* vooorzien in het geval van weduwenverbranding. Ik heb enkele van die contracten bij mij, en daarin staat dat zeeroof verboden is en dergelijke zaken, maar omtrent weduwenverbranding staat daarin geen enkel woord, ofschoon men al jaren wist dat dit bestond. In art. 15 van het contract met den vorst van Kloenkoeng wordt verklaard, dat, zoolang de vorst trouw blijft aan de gesloten overeenkomst „gecnerlei

pogingen zullen worden aangewend, om zich in dat land neer te zetten, doch wel zich met het inwendige bestuur aldaar te bemoeien." Voor ingrijpen is, dunkt mij, dan ook in dit geval geen enkele wettige reden. De heer Fock heeft er reeds op gewezen, dat de vrouwen nu eenmaal vrijwillig in den dood gingen, en indien de courantenberichten juist zijn heeft de vorst beloofd dat het de laatste maal zal zijn, dat deze godsdienstige plechtigheid zal plaats hebben. Ik geloof daarom dat het nu niet moeilijk meer is een desbetreffend verbod in een nieuw contract te laten opnemen en daardoor voor goed aan dat barbaarsche gebruik een einde te maken. Maar was hiervoor dat vlootvertoon noodig, dat toch machteloos bleek? Integendeel, ik geloof dat de Indische regeering daardoor bedreef een politieke fout en volgde een verkeerde tactiek. De Zuid-West passaat uit den vollen oceaan, wanneer de branding zoo sterk is dat men niet kan landen, is in geen geval de geschikte tijd voor zulk een maritieme demonstratie. Zelfs de schepen kunnen dan slechts met moeite op de reede blijven.

De politieke fout is, dat, terwijl wij in den laatsten tijd bij de Balische vorsten zeer in achting waren gestegen door tactvol en beleidvol optreden, ons prestige nu weer is geknakt en de eerbied voor ons gezag gedaald. De pantserschepen *Gelderland* en de *Koningin Regentes* hebben op de reede gelegen, hebben geëischt en gedreigd en zijn onverrichter zake weggegaan; wij zijn dus eigenlijk in onze schulp gekropen. Dit is jammer, want ik geloof, dat de tegenwoordige ambtenaren en vooral de controleur met de politieke aanrakingen belast, wel de aangewezen mannen waren om op meer tactvolle wijze te bewerken, dat eerlang weduwenverbranding niet meer zal voorkomen.

Ik hoop dan ook dat de Minister niet zal luisteren naar de jingostemmen, opgegaan in de Nederlandsche en enkele bladen der Indische pers. In het *Handelsblad* van 30 November 1903 staat een artikel, dat herinnert aan uitlatingen van de Engelsche pers vóór de uitbarsting van den oorlog tegen Transvaal.

Daar staat: „Nu wij eenmaal aan den vorst van Tabanan hebben verklaard: wij dulden niet dat er menschen, vrouwen, levend verbrand worden, moeten wij aan die verklaring vasthouden en den vorst, goedschiks of *kwaadschiks dwingen* in deze althans voor den vervolge aan onzen eisch gehoor te geven". Iets verder heet dat „een eisch van ons politiek *overwicht*".

En in Indische bladen las ik, dat „*de Nederlandsche vlag was gehoond*!"

Dergelijke ophitsing zal wel geen aanleiding geven, dat onze Regeering minder verstandig en met gemis van kalmte optreedt, daar een oorlog op Bali groote schade zou toebrengen aan onze financiën en nadeelig zijn voor de eer van Nederland. Daarom hoop ik van de Ministerstafel de geruststellende verzekering te krijgen, dat voor een oorlog met Tabanan geen vrees meer behoeft te bestaan.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! Zoowel de geachte afgevaardigde uit Rotterdam als die uit Enschedé hebben de beleefdheid gehad mij te waarschuwen, dat zij bij de algemeene beschouwingen over dit hoofdstuk, de quaestie van de weduwenverbranding in Tabanan zouden ter sprake brengen. Voor die welwillendheid hen dank zeggende, wil ik gaarne op dit oogenblik de inlichtingen verstrekken, die ik in staat ben te geven.

Op den 6den Maart 1903 overleed de radja van Tabanan, Goesti Ngoerah Agoeng, in wiens plaats trad zijn zoon Goesti Ngoerah Rai, onder denzelfden naam als de overleden radja droeg. De nieuwe bestuurder werd den 18den Augustus door den resident onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, vanwege en in naam van het Nederlandsch-Indische Gouvernement, als radja van Tabanan erkend, na onderteekening en bezegeling op dien datum van een akte van verband, waarbij hij verklaarde zich gehouden te achten door het contract van 13 Juli 1849, waarin door zijn vader was verklaard, dat het rijk van Tabanan een gedeelte uitmaakt van Nederlandsch-Indië en gevolgelijk als zoodanig is geplaatst onder de opperheerschappij van Nederland, welks vlag, zoo te land als ter zee, moet worden gevoerd boven die van den vorst van Tabanan.

Terwijl de formeele erkenning te Batavia nog in behandeling was, werd aldaar door tusschenkomst van den resident een brief van den nieuw opgetreden bestuurder ontvangen, waarin onder aanbieding van de gebruikelijke geschenken, werd kennis gegeven van de op 20 October bepaalde verbranding van het lijk zijns vaders, terwijl de resident daaraan toevoegde, dat hij van de zending van een gezantschap tot het aanbieden van tegengeschenken zou gebruik maken om te doen nagaan of ook mesatia of weduwenverbranding zou plaats hebben.

Deze laatste mededeeling vindt haar verklaring waarschijnlijk hierin, dat de resident in het vorige jaar van den Gouverneur-Generaal de opdracht had ontvangen om een onderzoek in te stellen naar de in de Balische landschappen bestaande opvatting en gebruiken nopens de weduwenverbranding en dat in verband daarmede de controleur van de politieke zaken de wenschelijkheid der afschaffing van dit gebruik met alle bestuurders had besproken. Daarbij was gebleken, dat in de landschappen die door Gouvernements-stedehouders worden bestuurd, namelijk Karang Asem en Gianjar, de bestuurders volkomen bereid waren om, zoo het van hen verlangd werd, geheel met de mesatia te breken, doch dat van de zijde der zelfbestuurders daartegen bezwaren van allerlei aard werden geopperd en dat van hun zijde geen ernstige medewerking tot afschaffing van de weduwenverbranding te wachten was

Nadat nu de Gouverneur-Generaal de zooeven bedoelde mededeeling ontvangen had, gelastte hij den resident aan den bestuurder van Tabanan als de uitdrukkelijke wil der Regeering mede te deelen, dat geen verbranding van weduwen zou plaats hebben.

Den 20sten October seinde daarop de waarnemende resident dat de lijkverbranding nader op 25 October was bepaald en dat twee bejaarde weduwen volgens den bestuurder van Tabanan, ingevolge haar reeds den laatsten September kenbaar gemaakten wensch, zouden worden verbrand. Den radja was de wil der Regeering kenbaar gemaakt, maar hij had den brief onbeantwoord gelaten. Hij had raad gevraagd aan den bestuurder van Badoeng, die hem had aangeraden den wil der Regeering op te volgen, doch bij de eerste ontmoeting met den tot hem gezonden controleur verklaarde de radja kortweg, dat de wil der Regeering hem te laat was medegedeeld en dat die zijns inziens onuitvoerbaar was, daar de weduwen reeds den 2den ten doode waren gewijd; welke redenen echter door den controleur weerlegd werden ook in verband met de heerschende Balische begrippen. Na een ernstige vermaning tot nauwgezette overweging van de zaak nam het zelfbestuur toen den volgenden dag, onder aanbieding van excuses, een meer passende houding aan en slechts vrees voor het zieleheil van den overledene zou den radja nog weerhouden van opvolging van den last der Regeering. Hij verzocht voor ditmaal voortgang met de mesatia.

De controleur verklaarde zich echter onbevoegd tot inwilliging van dit verzoek, waarop de radja een dag uitstel vroeg voor verdere beraadslaging met de landsgrooten en met Badoeng. Bij een nieuwe samenkomst op 19 October bleef de radja weifelend en kreeg de controleur den indruk dat de opvolging van den wil der Regeering afhankelijk was van verder optreden onzerzijds, vooral omdat men scheen te twijfelen of de last wel inderdaad van de Regeering was uitgegaan. Hij meende dat aan onzen wil zou worden voldaan, als aan den eisch klem werd bijgezet; daarom stelde de waarnemende resident, ook ter voorkoming van moeilijkheden bij de lijkverbranding in Kloengkoeng in het begin van December en in Badoeng, waarvan de datum nog niet bepaald was, machtsvertoon door oorlogsschepen van de Javadivisie uiterlijk 's ochtends van den 24sten October voor.

De Gouverneur-Generaal heeft aan het verzoek van den waarnemenden resident gevolg gegeven, en den 22sten October vertrok de controleur voor inlandsche zaken met het oorlogsschip *Gelderland* en de gouvernementsstoomer *Zwaluw* naar Tabanan, waar den 24sten een ontmoeting met den radja plaats had, waarin deze na langdurig debat en hoewel de wil der Regeering herhaaldelijk met klem werd te kennen gegeven beslist, zij het onder aanbieding van excuses, verklaarde, dat hij daaraan geen gevolg kon geven om de redenen reeds vroeger door hem opgegeven. Herhaalde wederleggingen en ernstige waarschuwingen baatten niet. Alleen bood de radja aan de mesatia voor het vervolg af te schaffen, mits andere radja's zich ook daartoe verbinden wilden. Na een vernieuwde aanmaning verzocht de controleur den radja toen het verhandelde ter ver-

gadering nader te overwegen en des avonds zijn besluit te melden. De radja excuseerde zich toen echter en zond vertegenwoordigers, die namens hem handhaafden wat hij des morgens persoonlijk verklaard had.

Een verzoek van den controleur om in den morgen van 25 October den radja nogmaals te spreken werd niet ingewilligd, in verband met uitgeschreven godsdienstplechtigheden, waarop de controleur den 25sten met de hem vergezeld hebbende zeeofficieren als protest de hoofdplaats verliet. Des namiddags berichtten ooggetuigen dat de weduwen verbrand waren.

Naar aanleiding van dit bericht heeft de Gouverneur-Generaal voorloopig de goedkeuring onthouden aan de erkenning van Goesti Ngoerah Rai als radja van Tabanan en aan hem de volgende eischen gesteld:

a. sluiting van een contract, waarbij hij zich, zoowel voor zich zelf als voor zijn opvolgers verbindt de adat mesatia af te schaffen en nimmer te gedoogen, dat de weduwen, hetzij van een vorst, hetzij van een lid van diens familie, hetzij van wien ook, met het lijk van hun echtgenoot worden verbrand;

b. zending van een gezantschap uit een of meer van de naaste bloedverwanten van den radja bestaande, om den Gouverneur-Generaal verontschuldigingen aan te bieden en vergiffenis te vragen.

Dit contract moet vóór 1 Januari 1904 zijn gesloten en het gezantschap moet binnen een maand na dien datum vertrekken.

De Gouverneur-Generaal heeft sedert bij een telegram van 8 December bericht dat Tabanan voorloopig voldoening aan den eisch heeft toegezegd, doch een nader schriftelijk antwoord in uitzicht heeft gesteld. De hoop op een vreedzame oplossing van het conflict wordt eenigszins versterkt door het feit dat stappen op last der Indische Regeering gedaan om mesatia bij gelegenheid van de lijkverbranding van de op 25 Augustus 1903 overleden Dewa Agoeng van Kloengkoeng te voorkomen met gunstigen uitslag zijn bekroond. Uit een telegram van den Gouverneur-Generaal van 16 December jl. blijkt namelijk dat die lijkverbranding zonder mesatia afliep.

Zooals uit deze mededeelingen blijkt, bestaat thans alle waarschijnlijkheid, althans zeer groote kans, dat de radja van Tabanan zal voldoen aan de eischen, die de Gouverneur-Generaal hem gesteld heeft, en dat dus tot het nemen van gewelddadige maatregelen niet de toevlucht behoeft te worden genomen; trouwens van aanwijzing van bataljons en van voorbereiding voor een expeditie is mij tot op dit oogenblik officieel niets bekend; ik heb daarvan, evenals de geachte afgevaardigde, alleen iets in de couranten gelezen.

In dit stadium, nu opvolging van de eischen door den Gouverneur-Generaal aan den radja van Tabanan gesteld, mondeling is toegezegd, maar die inwilliging nog niet schriftelijk door den radja bevestigd is, meen ik niet verder te moeten gaan dan deze mededeeling en de geachte afgevaardigden niet te moeten volgen in hunne beschouwingen.

Alleen wil ik er bijvoegen dat ik op grond van zeer recente gegevens overtuigd ben, dat de Gouverneur-Generaal niet minder dan ik, is gekant tegen het uitlokken van moeilijkheden met inlandsche vorsten en dat niet dan in de uiterste noodzakelijkheid gewapenderhand op Bali zal worden opgetreden.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg den Minister dank voor de inlichtingen die hij ons wel heeft willen geven; ik neem gaarne acte van alles wat hij ons gezegd heeft en in het bijzonder van zijn verklaring dat zoowel hij als de Gouverneur-Generaal overtuigd zijn, dat niet dan in de *alleruiterste* noodzakelijkheid gewapenderhand zal mogen worden opgetreden.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Nu wij van de Ministerstafel vernomen hebben welke eischen aan den radja van Tabanan gesteld zijn, bestaat er gegronde hoop, dat die eischen zullen worden aangenomen.

Het is voldoende gebleken aan allen die op de hoogte zijn van den toestand, dat de vorsten er naar snakken om in vrede en vriendschap met de Nederlandsche Regeering te leven.

Wat den termijn betreft, moet men het oog houden op het onvermijdelijk dralen van de inlandsche vorsten. Zooals bekend is, kunnen de vorsten op Bali, in dit in sommige opzichten vrij democratisch geregeerd land geen beslissing nemen zonder toestemming van de poenggawas, de districtshoofden. Bovendien bestaat tusschen Badoeng en Tabanan de eigenaardige verhouding dat zij geen overeenkomsten aangaan zonder elkanders toestemming, „Badoeng en Tabanan zijn één", verklaarde mij de nu overleden vorst van dit laatste land.

Ik hoop dus dat geduldig alle pogingen ingespannen zullen worden om een oorlog met Tabanan te vermijden.

In verband hiermede en gebruik makende van de goede gezindheid van den Minister zou ik nog op een enkel punt in nauw verband met deze zaak, de aandacht willen vestigen van Zijn Excellentie.

Het geldt het lijk van den overleden radja van Lombok, den laatsten vorst van een tragisch ten onder gegaan geslacht. Dit lijk is begraven, dus niet volgens de Hindoe-gebruiken verbrand. En zoolang dit niet is geschied, is de ziel niet gelouterd van haar stoffelijk omhulsel, is de vorst volgens het godsdienstig geloof der Baliërs uitgesloten uit den Hemel en van hooger heil verstoken. Ik geloof dat, wanneer de Regeering besluiten kon om alsnog het lijk van den vorst volgens de godsdienstige gebruiken te laten verbranden dit op de bevolking zoowel van Balie als Lombok een uitstekenden indruk zou maken en de sympathie voor onze Regeering zou verhoogen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 komt in behandeling.

De *onderartt.* 1 en 2 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In *onderart.* 3 is een drukfout ingeslopen; in den voorlaatsten regel staat „portiers", dit moet enkelvoud zijn en luiden: „portier".

Het *gewijzigde onderart.* 3 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 4 tot en met 13 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Bij *onderart.* 14 luidende:

„Bijdrage aan de koloniale geldmiddelen, f 525 512,58⁵",

komt in behandeling:

het wetsontwerp tot definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1904 (86).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Bylandt**: Mijnheer de Voorzitter! In de laatste jaren is gelukkig de belangstelling in de West-Indische koloniën grooter geworden.

Binnenkort zullen wij staan voor de opening van het Panamakanaal en ik meen dat dan voor Curaçao nog een groote rol is weggelegd, althans wanneer de Regeering vooraf weet te zorgen dat alles gereed is om handel en scheepvaart daar de gelegenheid te geven tot bloei te komen.

Maar de begrooting van Curaçao is eerst straks aan de orde en ik zal daarover dus niet verder spreken.

Ik wensch nu bij deze begrooting van Suriname even de aandacht te vestigen op de immigratie.

Wij hebben in Suriname, behalve de Creolen, de Boschnegers, de vrijgelaten slaven, die, toen zij plotseling vrij gemaakt waren, werkelijk ook zoo goed als niets meer wenschten te doen en zich in de bosschen hebben teruggetrokken.

Voorts hebben wij er geruimen tijd Britsch-Indische koelies en sedert kort Javanen, maar nog is er gebrek aan werkkrachten, en nu spreekt men over den aanstaanden invoer van Chineezen.

Wanneer nu al die vreemde rassen daar naast elkander zullen leven in de vaderlandsche kolonie, waar reeds nu onze taal weinig gesproken wordt, dan zullen die noodwendig op een goeden dag met elkanter in botsing moeten komen.

Daarbij komt nog iets; wij weten welken last wij gehad hebben met die Britsche koelies en het toezicht dat daarop werd uitgeoefend door de Britsche consuls, en wanneer daar nu nog Chineezen komen dan zullen wij van hun regeering ook nog inmenging kunnen krijgen. Bovendien zullen door den spoorwegaanleg nog allerlei Europeesche werkkrachten ingevoerd worden en als er, wat nog problematiek is, veel goud mocht gevonden worden, zullen wij uit alle deelen der wereld vreemde goudzoekers krijgen, een kolonie dus met allerlei vreemde elementen.

In breng deze waarschijnlijke toekomst thans hier ter sprake, omdat de Regeering niet alleen te zorgen heeft voor het levensonderhoud van die menschen, voor hun physiek welzijn, maar ook een hoogere roeping heeft. Wat doet nu het Nederlandsch bestuur in geestelijk opzicht voor al die verschillende volksaarden?

Ik weet dat de zendelingen, de Moravische broeders, met eere genoemd mogen worden, omdat zij zich het lot van de Boschnegers hebben aangetrokken. Ik weet dat van hunnentwege ook veel wordt gedaan voor de Britsch-Indische koelies, maar wat geschiedt voor de Javanen? Wat zal geschieden ten bate der Chineezen? Ik weet dat de barmhartigheid een persoonlijke deugd is en een Staat niet barmhartig kan zijn, maar ik weet ook dat de Staat de pogingen kan steunen van hen, die zich wenschen aan te gorden voor de behartiging van de geestelijke nooden dier veelsoortige bevolking.

De quaestie van de immigratie is er een die de Regeering wel degelijk goed onder de oogen mag zien.

Nu een woord over de financiën.

Tot voor eenige jaren geleden was die Gouverneur de beste in de oogen van Kamer en Regeering, die het minste subsidie vroeg. Op dit oogenblik is het juist het tegenovergestelde en schijnt die Gouverneur de beste te zijn, die het duurste is. Toen de heer Lely als Gouverneur wegging — zijn verdiensten onderschat ik niet — heeft hij het erkend, dat hij zou zijn een duur Gouverneur.

Het is bekend, dat uit onze West-Indische koloniën vroeger gekomen zijn enorme schatten. Ben ik wel ingelicht, dan zijn de huizen op de bocht van de Heerengracht te Amsterdam en hier aan den Boschkant gebouwd uit West-Indische gelden.

Ik vind het dus ook niet meer dan billijk, dat nu al wat mogelijk is gedaan worde voor de oeconomische ontwikkeling van die koloniën, anders is Nederland ondankbaar. Men heeft aan Suriname gegeven een spoorweg, omdat velen meenden, dat dit *het* middel was om de kolonie te redden; of dat 't geval zal zijn weet ik niet. Kort geleden zijn er reeds stemmen opgegaan die den spoorweg afkeuren en meenen, dat de aanleg van een tram veel verstandiger ware geweest. Ik geloof echter nog altijd meer in den spoorweg, maar alvorens die voltooid is kunnen wij nog niet beoordeelen hoe de kolonie zich dan verder zal ontwikkelen.

Maar wanneer wij dit hebben gedaan, dan komt het, dunkt mij, ook niet te pas, dat men uit de Nederlandsche schatkist nu ook zal gaan betalen electrisch licht, gelden voor muziek en dergelijke zaken. Dat moet dan maar betaald worden door de heeren die daarop prijs stellen, die zich wel Nederlanders noemen, maar dikwijls weinig gevoelen voor Nederland en gaarne riemen snijden van Nederlandsch leer. Het heeft mij altijd bij het nazien van de begrooting getroffen dat er zoo veel ambtenaren op voorkomen. Ik geloof dat Nederland moet geven wat noodig is voor de ontwikkeling van de kolonie, maar wat de inwoners voor hun eigen genoegen wenschen dat moeten zij dan maar uit hun eigen zak betalen.

Ook is mij opgevallen hoe weinig de opbrengst van de middelen toeneemt, terwijl toch de koopkracht van de kolonie vooruitgaat, hetgeen blijkt uit de gestadige vermindering der invoerrechten. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier voor mij een zeer belangrijk maandblad van de vereeniging Neerlandia, voor September en October, afzonderlijk uitgegeven over Suriname. Daarin komen voor artikelen van verschillende mannen die sedert jaren in die kolonie hebben vertoefd. Ik beveel de lezing van de artikelen zeer aan in de aandacht van den Minister en van zijn medeleden. Daarin wordt o a. gewezen op iets dat ik nog onder de aandacht van den Minister zou willen brengen. In het jaar 1845 zijn een 400 tal Hollandsche boeren naar Suriname gegaan, die het er moeilijk hebben gehad, doch waarvan vele afstammelingen zijn overgebleven.

Ik lees daarin o. a.

„Het is te betreuren, dat geen geregelde toevoer van frissche Hollandsche krachten heeft plaats gevonden. Op groote schaal zou een boerenkolonisatie niet goed zijn geweest, ze had geleidelijk moeten geschieden. Als dat met beleid bevorderd was zouden wij hier thans een flinken, uitgebreiden boerenstand gehad hebben, die te allen tijde en allerwege een zegen was voor land en volk."

Verder wordt er op gewezen hoe de Amerikanen zich van verschillende concessiën trachten meester te maken. „Suriname is een rijk land", zegt mr. Schoch, vroeger gouvernementssecretaris, thans voorzitter der Surinaamsche bank, „dat verklaarden herhaaldelijk Amerikanen. Het is slechts de kunst om uit de kolonie te halen wat er in is en daarmede houden zich verscheidene Amerikaansche maatschappijen bezig."

Naar mijn meening moest de Regeering trachten daarheen meer Hollandsche boeren te krijgen in plaats van al die vreemde elementen, die ons misschien — ik hoop het niet — nog eenmaal in moeilijkheden zullen brengen. De ligging tusschen Engeland en Frankrijk kan ons bij de minste onaangenaamheden internationale verwikkelingen bezorgen. Die emigratie van Hollandsche boeren is niet alleen gewenscht, maar ook mogelijk, vooral nu de Regeering subsidies geeft voor den kleinen landbouw en het verkrijgen van geldelijk krediet gemakkelijker is. Daardoor zal de positie der boeren, die er zich nu willen vestigen, beter worden dan zij in 1845 was. Land, vruchtbaar land, is er nog in overvloed en de weersgesteldheid is van dien aard, dat Europeanen daar zeer goed kunnen bestaan en werken.

Misschien dat vele ambtenaren, die daar zijn, het wat gemakkelijker nemen met het werk; hier spreekt men van een achturigen werkdag, ginds wellicht reeds van een zesurigen voor 't werk in de bureau's. Personen die daar geweest zijn, hebben mij gezegd, dat het een land is, waar Europeanen en dus ook Hollanders zeer goed den landbouw en landbouwondernemingen kunnen gaan drijven.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! De laatste uitdrukking van den geachten afgevaardigde uit Apeldoorn, den heer van Bylandt: „Suriname is een *rijk* land", zou ik noch gaarne willen tegenspreken, noch gaarne willen bevestigen; wij missen daarvoor de gegevens. Wel moet ik zeggen, dat de indruk van mijn laatste reis een diepe teleurstelling is geweest, en ik vrees, dat die rijkdom, zoowel wat boven- als ondergrond betreft, tot de legenden zal gaan behooren.

Wij hebben dezer dagen een brochure ontvangen van den heer de Gelder, getiteld: „Het heden en de toekomst van Suriname", en al zou ik niet gaarne alle pessimistische oordeelvellingen willen onderteekenen, toch bevat die brochure veel waars en veel juists.

Wat de groote cultuur betreft is de toekomst van Suriname vrij donker. In de Memorie van Antwoord heeft de Minister er op gewezen, dat het zoo erg niet was, en o. a. met de koffiecultuur alleen een proef werd genomen en dat deze, evenmin als elke andere groote cultuur, geen grooten teruggang vertoont. Maar wanneer men 40 à 50 jaar teruggaat, toen er honderden plantages waren, die vrij veel winst opbrachten, dank zij den slavenarbeid, kan men gerust zeggen, dat thans een sterke achteruitgang merkbaar is, dat zoowel de suiker- en cacaoals de koffiecultuur in verval zijn en de tabakscultuur niet is geslaagd.

Een oordeel daarover wil ik thans niet uitspreken; ik heb daarover tal van gegevens verzameld, doch in de laatste weken heeft mij de tijd ontbroken om ze te rangeeren en te overwegen, en ik durf dan ook vooralsnog geen oordeel vellen.

Ook was veler hoop gevestigd op de goudmijnen van Suriname, en toch, ondanks er tot heden tonnen zijn besteed voor onderzoek, een paar millioen zijn uitgegeven aan ontginningswerken, is daar tot heden geen enkel rif gevonden. Volgens den heer van Gelder is het alluviaal goud niet van ertslagen afkomstig, doch zijn deze „pockets" verzamelplaatsen waar het goud zich plaatselijk vormde. In elk geval rijke lagen waar een exploitatie op groote schaal loonend is, zijn nog niet gevonden.

47ste VERGADERING — 23 DECEMBER 1903.

86. Definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname.

De groote rijkdom schuilt wellicht in de bosschen. Gisterenavond hebben wij van den Minister gekregen het verslag over het boschwezen van de bevoegde hand van den heer Berkhout. Ik heb het nog niet ingezien en hoop nog dat het boschwezen het middel zal wezen om Suriname, dat in alle opzichten in verval verkeert, ietwat op te heffen. De balata-industrie zal dan wel de meest loonende zijn. In de Engelsche koloniën werkt men de katoen-industrie in de hand, en ik had gehoopt, dat dit ook in Suriname mogelijk was, maar wat ik in den laatsten tijd heb gelezen heeft mij ook die hoop gedeeltelijk ontnomen. De katoenplant moet met zorg behandeld worden en heeft goedkoope arbeidskrachten noodig. In Suriname heeft men geïmporteerde arbeiders, die veel kosten van vervoer, onderhoud en hooge loonen vereischen, zoodat ten gevolge daarvan de katoenteelt op de wereldmarkt moeilijk de concurrentie zal kunnen handhaven.

Terwijl daarvoor de laag gelegen kuststreken werden aangewezen, zullen de andere cultures steeds meer hun toevlucht moeten zoeken in de hooggelegen landen. Deze zijn indertijd verlaten uit vrees voor de weggeloopen slaven, de zoogenaamde Boschnegers, ondanks dat men in de laaggelegen landen de moeilijkheid van het draineeren, het aanleggen van dijken en polderwerken had, zoodat er al veel kapitaal in den grond zit voordat er iets uitkomt. Ook van de rijstcultuur had ik mij meer voorgesteld, en in de hooggelegen landen kan men sawahs aanleggen zonder de moeilijkheden van het aanleggen van polderwerken. Doch al zijn er bezwaren, ik blijf er bij, dat de toekomst van Suriname niet in de groote cultures, maar in den kleinen landbouw moet worden gezocht, dat er ook aan rijstcultuur moet worden gedacht.

Men heeft nu eenmaal Javaansche emigranten, zoodat men alles moet doen wat mogelijk is om deze cultuur te bevorderen. De rijst is het voedingsmiddel van den Javaan, hij is met de cultuur vertrouwd en de sawah herinnert hem aan zijn Java, dat hij lief heeft, alle factoren om de cultuur te doen slagen. Toch heeft die cultuur in Suriname groote moeilijkheden; door de eigenaardige lage ligging van het land zijn de rivieren uren ver brak. Bevloeiingswerken uit rivieren als op Java zijn er dus niet aan te leggen en men moet zich behelpen met zwamp- of moeraswater aan den voet van het heuvelachtige terrein. Alsdan zal het waarschijnlijk mogelijk zijn op kleine schaal sawahs aan te leggen. Doch nog eens, met alle kracht moet men zich toeleggen op de kleinen landbouw, en daarbij heeft men in Suriname althans het groote voordeel dat $^9/_{10}$ van het land domeingrond is, waarover men dan vrij kan beschikken in het belang van de inwoners.

De vestigingsplaatsen door het Gouvernement aangelegd heb ik bijna alle bezocht, en mijn indruk was gunstig. Zij kunnen aan de bevordering van den kleinen landbouw groote diensten bewijzen.

Optreden volgens een vast, vooraf goed overlegd plan zou ik daarbij wenschen. Men heeft bij de vestigingsplaatsen immers de keuze tusschen twee verschillende stelsels.

Of wel langs de tramwegen, kanalen en andere wegen verschillende perceelen uitgeven en op elk een landbouwer plaatsen. Deze heeft dan het voordeel onmiddellijk te wonen bij zijn akker.

Of wel men bouwt centra, waar men scholen, markten en kerken vindt, waar de bewoners socialen omgang hebben, onderwijs en betere geneeskundige hulp vinden en om andere redenen vele voordeelen genieten.

Op Madagascar en in enkele districten van Central India zijn dergelijke centrale vestigingsplaatsen opgericht. Daar is gebleken het beste te zijn, wat ook de heer Ellis voorstelde, de landbouwers bijeen te doen wonen in een kom of dorp, van waar zij dan gemakkelijk hun gronden kunnen bereiken.

Speculatie in grondjes moet en zal door de tegenwoordige Regeering wel worden uitgesloten. Waar de Regeering met hooge eischen der schatkist er in geslaagd is ingepolderd land te krijgen en dit aan de inlanders heeft uitgegeven, om hun werk en brood te verschaffen, mag zij vergen, dat dit dan ook door hen zelf bebouwd wordt en niet aanleiding geeft tot winstbejag door verkoop of ruil.

Door den aanleg van den Lawa-spoorweg hebben wij thans gelegenheid, en dit is geen gering voordeel, meer gronden voor den kleinen landbouw geschikt te maken, o. a. langs het Pad van Wanica. Dit nuttige werk juich ik zeerste toe, daar het nu reeds blijkt, dat de aanvrage grooter is dan de nu beschikbare gronden.

Eenige honderden Britsch-Indiërs, die reeds van plan waren te vertrekken, zijn nu gebleven, nadat zij de toezegging hebben gekregen perceelen te krijgen.

Daar wij in Suriname voor den kleinen landbouw vooral met Creolen en afstammelingen der slaven te doen hebben, in den regel min- of on-vermogende menschen, zal landbouwkrediet noodig zijn en ook, daar de landbouw veel te wenschen overlaat, zullen proefvelden moeten worden opgericht, en raad worden verstrekt. Maar wat tot heden ontbreekt en waarop ik de aandacht der Regeering met eenigen nadruk wil vestigen, is deskundig toezicht.

Wij hebben op de vestigingsplaatsen toezicht, maar deze menschen hebben er niet het minste belang bij en doen meestal weinig meer aan hun sober traktement innen. Zij zijn trouwens vaak niet eens geschikt om aan de negers, Javanen en anderen de noodige technische leiding op landbouwgebied te geven.

Een ander vraagstuk zal misschien volgens sommigen in Suriname moeilijkheden baren gelijk dat in Transvaal is geschied, namelijk de invoer van vreemde werkkrachten. Naar aanleiding van deze quaestie in Zuid-Afrika is reeds veel literatuur ontstaan. Er kunnen daaruit bezwaren ontstaan, maar wanneer men doet, wat in Suriname steeds beter geluk, namelijk de immigranten onder de vaste bevolking opnemen, zullen de bezwaren voor Suriname niet zoo groot zijn. Doch wel moet er een groot toezicht zijn op de arbeiders, vooral in de mijnen, indien deze zich verder mochten ontwikkelen, maar niet minder op de plantages is dit noodig.

Ik heb dan ook met genoegen gezien, dat de Gouverneur een arbeidscontract in bewerking heeft, waarbij arbeidsduur, geneeskundige behandeling, loon en dergelijke zullen geregeld worden, en misbruiken worden tegengegaan.

Dit alles geldt in hoofdzaak de vreemde immigranten van Suriname, maar ook voor de oorspronkelijke bevolking, de Indianen, evenals voor de kleurlingen en Boschnegers mocht wel wat meer worden gedaan.

Wat de negers betreft, ik zou frappante staaltjes kunnen aanhalen van hun bijgeloof; in naam zijn ze Christenen, maar in hun hart zijn zij vaak heiden en offeren nog aan de afgoden. Door meer volksontwikkeling, vooral ook door den invloed der zending, kan men het verkeerde in hen tegengaan en hen verder opvoeden. Ook zal men de arbeidslust bij hen moeten aanwakkeren, en het is een gelukkig verschijnsel dat de indolentie der negers daar voor een deel reeds verdwenen is, sedert zij gezien hebben welke voordeelen de koelies door hun ijverigen arbeid weten te behalen.

Hun moraliteit laat, naar het schijnt, nog al te wenschen over, maar dat is niet in een oogwenk te veranderen, en is een vraag van tijd en beleid. Wat de verwaarloosde kinderen betreft zoo heb ik met genoegen gezien dat aan mijn jarenlangen wensch zal worden gevolg gegeven en een doeltreffende tuchtschool wordt opgericht tot verbetering van de misdadige jeugd.

Voor de Boschnegers en de Indianen is tot heden nog zoo goed als niets gedaan. Ik betreur het dat de zendelingen, die reeds zooveel goed hebben gedaan, zich de laatste jaren, ik weet niet waarom, met de Indianen, de oerbewoners van Suriname, zoo weinig bemoeien, en toch met een weinig inspanning is waarschijnlijk van dat zachte volk iets goeds te maken.

Met de Boschnegers zal het moeilijker gaan. Men moet beginnen met hun overmoed te fnuiken, want zij gevoelen zich thans vrijwel onafhankelijk, luisteren niet naar onze bevelen. Zij hebben langzamerhand een soort monopolie gekregen, door de handigheid waarmede zij zich met hun sloepen langs de watervallen bewegen. Wanneer men andere negers daarvoor opleidde, wanneer men zich op de hoogte stelde van de waterstanden op de rivieren, dan zou hun het monopolie afgenomen kunnen worden, waarvan ze nu misbruik maken.

Treurige feiten hoort men daarvan. Het is gebeurd, dat op een plantage, waar zij goed betaald en behandeld werden en op een gegeven oogenblik tal van zieken waren, terwijl men gebrek had aan voedsel en medicijnen, de Boschnegers weigerden die levensmiddelen op te voeren. Een Europeaan, die hart voor hen toonde en hen meermalen geholpen had, kon, ondanks

hooge betaling, toen hij zwaar ziek was, geen enkelen Boschneger vinden om hem naar Paramaribo te vervoeren.

Ik hoop dat men door ook hier den machtigen invloed der zending te gebruiken, doch ook door met tact en vast beleid op te treden, van deze brutale menschen wat beters zal kunnen maken dan zij nu blijken te zijn.

Ik wensch het hierbij te laten, want men kan gerust zeggen, dat de tegenwoordige Gouverneur zich met ijver heeft toegelegd op het aanbrengen van verbeteringen, overal waar dat mogelijk was. Hij heeft de verplichte vaccine ingevoerd; de onteigening ten algemeenen nutte geregeld; ten aanzien van de uitgifte van domeingrond nieuwe bepalingen gemaakt; maatregelen genomen tot de verbetering van de hygiëne te Paramaribo; voor verschaffing van goed drinkwater, voor rioleering, betere bestrating enz. Wij verkeeren dan ook in de gelukkige omstandigheid, dat wij met volle gerustheid kunnen zeggen: *indien* er iets van Suriname kàn gemaakt worden, dan zal het onder dezen Gouverneur geschieden, mits het moederland hem haar steun niet onthoude.

De heer **Fock**: Ik wensch in de eerste plaats den Minister mijn erkentelijkheid te betuigen, dat hij zijnerzijds heeft medegewerkt om ons in de gelegenheid te stellen in den vervolge op meer kalme wijze onze aandacht te wijden aan de begrootingen van Suriname en Curaçao. Wanneer de desbetreffende wetsontwerpen straks zullen worden aangenomen, zooals ik hoop dat het geval zal zijn, zullen reeds het volgend jaar die begrootingen vroeger bij de Kamer kunnen inkomen, en zullen wij dus het volgende jaar in staat zijn aan die begrootingen meer tijd te besteden. En inderdaad, vooral voor Suriname is het noodig dat de begrooting met kalmte zal kunnen worden overwogen en behandeld. Werd bij de Indische begrooting betoogd dat wij ten aanzien van Oost-Indië stonden op een keerpunt, ook ten aanzien van Suriname is hetzelfde het geval en staan wij op dit oogenblik op een keerpunt.

Wij gaan toch een nieuwe richting uit, daar wij thans krachtige maatregelen zullen nemen ten behoeve van Suriname, ten einde die kolonie op te heffen en de oeconomische toestanden in die kolonie te verbeteren.

Ik heb met genoegen de aanhaling gehoord, die door den heer van Bylandt is gedaan uit het artikel van mr. Schoch, waar deze verklaarde, dat Suriname een rijk land is. Dat maakt een goeden indruk, vooral tegenover de brochure, die wij niet lang geleden hebben ontvangen en die ik — ik verklaar het ronduit — met weerzien heb gelezen; ik bedoel de broehure van den heer de Gelder: „Het heden en de toekomt van Suriname", waarin betoogd wordt, dat Suriname niets waard is, en dat die kolonie geen goede toekomst kan hebben. Dat is zeker bevreemdend van iemand, die behoord heeft tot de bestuurders der Maatschappij „Suriname", immers die bestuurders betoogden nog niet lang geleden, dat het een welwillendheid der Maatschappij was, om de bezittingen der Maatschappij aan de Regeering over te doen voor den prijs, waarvoor die verkoop ten slotte heeft plaats gehad.

Ik heb vertrouwen in de toekomst van Suriname, en ik juich het toe, dat maatregelen genomen worden gelijk die, welke door ons in den aanvang van het jaar zijn gevoteerd en gelijk die welke thans bij deze begrooting worden voorgesteld. Ik heb gaarne mijn stem gegeven aan den spoorweg naar het Lawagebied, zooals die aanvankelijk tot Kadjoe is beperkt, en ik reken er op dat de Minister en dat ook de Gouverneur, wanneer blijken zal, dat die spoor niet zal kunnen opleveren wat men er van verwacht, er niet aan willen denken daarmede verder door te gaan. De Minister heeft toch bij de behandeling van de Lawa-spoor aan den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, gezegd, dat hij het bestuur van Suriname uitdrukkelijk er op zou wijzen, welke de bedoeling van de Kamers is geweest met de aanneming van den spoorweg en met de goedkeuring van de koloniale verordening, ten einde daaromtrent geen minder juiste opvatting zou ontstaan. Voorloopig hebben wij ons in geen geval verder gebonden dan tot Kadjoe en ons gereserveerd, wat dan later zal moeten geschieden.

Ik juich het toe, dat Minister en Gouverneur ons voorstellen maatregelen te nemen in het belang van den kleinen landbouw, en dat het oprichten van vestigingsplaatsen wordt bevorderd; al zoodanige maatregelen — dit ben ik met den vorigen spreker eens — kunnen in het belang der kolonie strekken.

De Minister zal de aanmaning tot voorzichtigheid, ter zake in het Voorloopig Verslag genit, aan den Gouverneur overbrengen; ik hoop dat die in acht zal worden genomen. Er was reden tot die aanmaning, omdat de betreffende commissie in haar rapport omtrent den kleinen landbouw heeft verklaard, dat de gronden die zullen worden uitgegeven, niet behooren tot de rijke kleigronden der kolonie, maar dat men die gronden toch beschikbaar zal moeten stellen. Ik hoop, dat men geen kosten zal besteden voor gronden welke die kosten niet waard zijn.

Waar in de brochure van den heer de Gelder gesproken wordt van het onversaagd optimisme der Surinamers, dat, zooals hij zegt, besmettelijk werkt op alle bestuurders van Suriname, heb ik een oogenblik gedacht, dat dit optimisme ook onzen Gouverneur had aangetast, toen ik las, dat deze had voorgesteld een electrische verlichting voor Paramaribo in te richten. Ik heb met zeer veel genoegen gezien, dat de Minister die electrische verlichting weer van de begrooting heeft afgenomen, maar toch heeft de verklaring van den Minister in de Memorie van Antwoord mij niet geheel bevredigd.

Ik had gaarne gezien, dat de Minister te dien aanzien meer pertinent afwijzend had gesproken. Hij zegt die electrische verlichting alleen daarom van de begrooting te hebben afgenomen, omdat nog niet voldoende was aangetoond, dat die verlichting een winstgevend bedrijf zou zijn. Nu schijnt het mij toe, dat een electrische verlichting in een kolonie als Suriname nooit van Gouvernementswege mag worden aangelegd.

Men zal zich volkomen te goeder trouw in de berekeningen van de resultaten van een dergelijk bedrijf zoo gemakkelijk kunnen vergissen. En een electrische verlichting is een quaestie van luxe. De aanleg van zoodanige verlichting kon niet zijn een middel om de kolonie uit haar oeconomisch verval op te heffen, daaraan mag dus van gouvernementswege niet worden gedacht. Ik acht een dergelijke verlichting bovendien ook ten eenenmale onnoodig.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat een aanvrage is ingekomen om concessie voor een verlichting met watergas. Te recht merkt zijn Excellentie op, dat dat watergas gevaar kan opleveren en men dus niet aanstonds tot het verleenen dier concessie mocht overgaan.

Uit de Memoriën in Suriname opgemaakt blijkt echter, dat er tevens is ingekomen een aanvrage om concessie voor een verlichting met kolengas. Die aanvrage schijnt op een zoodanige wijze te zijn gedaan, dat de verlichting van den publieken weg aan het Gouvernement niet meer zal kosten dan daarvoor thans wordt uitgegeven. Die concessie-aanvrage is door den Gouverneur geweigerd, op grond van de aanneming door de Staten in Suriname van de electrische verlichting. Zou het niet beter zijn, dat men zich met die aanvragers — indien zij hun aanvrage handhaven — in verbinding stelde en zoo mogelijk die verlichting met kolengas tot staud bracht?

Ten slotte nog een kort woord over de immigratie. Zooals de heer van Bylandt mijns inziens te recht opmerkte, moet men er naar streven dat zooveel mogelijk Nederlanders zich in Suriname vestigen en mag men geen kolonie van vreemdelingen van Suriname maken. Maar toch geloof ik, dat men niet in de eerste plaats Nederlandsche boeren in Suriname moet doen immigreeren, doch dat men er veeleer op uit moet zijn om de immigratie van Javanen te bevorderen. Ik zal daarop niet verder ingaan; bij herhaling heb ik het voorrecht gehad de aandacht van den Minister op dit punt te vestigen en ik mocht daarover reeds bevredigende verklaringen van den Minister ontvangen.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën*: Het zij mij vergund aan te vangen met mijn instemming te betuigen met de woorden van lof, die gewijd zijn aan den tegenwoordigen Gouverneur van Suriname voor de wijze waarop hij de belangen van de kolonie behartigt en mijn dank uit te spreken voor de instemming, die uit deze Kamer gebleken is met veel van hetgeen de Gouverneur ter hand heeft genomen.

De heer van Bylandt heeft een waarschuwende stem doen hooren met het oog op de vermenging van verschillende volken in de kolonie Suriname en in het bijzonder gewezen op het gevaar, dat kan voortvloeien uit en op de bezwaren die ver-

bonden kunnen zijn aan een aanvoer op eenigszins ruime schaal van Chineezen. De waarschuwing, door den geachten afgevaardigde tot mij gericht, zal ik onder de aandacht van den Gouverneur brengen; echter is mij tot op dit oogenblik niet bekend, dat gedacht wordt aan het bevorderen van den invoer van Chineezen.

Het laatste bericht, dat ik ontvangen heb omtrent den stand der werkzaamheden van den spoorwegaanleg is, dat men nog ruim voldoende arbeidskrachten ter beschikking heeft, terwijl — wat ook reeds in de gewisselde stukken is medegedeeld — maatregelen getroffen zijn om den aanvoer van goede werkkrachten uit Java zooveel mogelijk te verzekeren. Aan die waarschuwing heeft de geachte afgevaardigde uit Apeldoorn vastgeknoopt een aansporing om hen te steunen, die in Suriname datgene doen wat de Overheid zelf niet rechtstreeks doen kan, namelijk het behartigen en bevorderen van de geestelijke belangen der aldaar gevestigde bevolking. Voor zoover dat in mijn macht ligt, zal ik gaarne den arbeid van de personen steunen, die, ook volgens het getuigenis van den geachten afgevaardigde uit Enschedé, reeds zooveel goeds in Suriname hebben tot stand gebracht. Het kan natuurlijk niet de bedoeling zijn van den geachten afgevaardigde uit Apeldoorn, dat van gouvernementswege godsdienstige propaganda zal worden gedreven, maar hij heeft uit den aard der zaak bedoeld, dat zou worden voortgegaan met ook financieel te steunen wat daar door het particulier initiatief geschiedt ter bevordering van de verstandelijke ontwikkeling der bevolking en van de verbetering van haar oeconomischen toestand.

Vervolgens heeft de geachte afgevaardigde uit Apeldoorn, sprekende over de financiën, eenigszins harde woorden over mijn hoofd heen gericht tot de bevolking van Suriname. Ik heb uit zijn mond opgeteekend, dat die bewoners zeer weinig voor Nederland zouden gevoelen. Het komt mij voor, dat die bewoners ons geen aanleiding geven hen op die wijze te verdenken. Integendeel, gedurende den betrekkelijk korten tijd, dat ik met Surinaamsche toestanden meer geregeld in aanraking kom, heeft het mij meermalen getroffen, dat bij die bevolking wel degelijk een levendig gevoel van aanhoorigheid tot Nederland bestaat.

En waar de geachte afgevaardigde de opmerking heeft gemaakt, dat ter wille van de administratie van de kolonie Suriname een heirleger ambtenaren aanwezig is, die een menigte baantjes onder elkander verdeelen, meen ik dat die opmerking min of meer op dwaling moet berusten. Telkens toch trekt het mijn aandacht, dat degenen die de leiding van de zaken daar in handen hebben, zooveel betrekkingen in zich vereenigen en dat zij daardoor met arbeid overstelpt zijn.

Over de financiën sprekende heeft de geachte afgevaardigde opgemerkt, dat niettegenstaande het vele dat al zooveel jaren lang voor de kolonie gegeven is, toch de ontvangsten van de kolonie zoo weinig toenemen, terwijl volgens getuigenis van aldaar bekende personen de welvaart er toch vrij groot moet zijn.

Ik heb voor mij liggen een staat van inkomsten en uitgaven van de kolonie Suriname en daaruit blijkt dat de opmerking betreffende de ontvangsten niet geheel juist is. In het jaar 1880 bedroegen de ontvangen f 1 099 000; daarna zijn zij regelmatig geklommen tot f 2 184 000 in 1900 en f 2 320 000 in 1901. Er is dus een gestadige stijging.

In deze cijfers ligt ook zijdelings een bevestiging van wat mijn betreurden voorganger eens geschreven heeft, in den catalogus van de Nederlandsch-West-Indische tentoonstelling, namelijk dat de kolonie Suriname zich gestadig en gezond ontwikkelt. Geheel echter deel ik het gevoelen van den geachten afgevaardigde dat vooral voorkomen moet worden dat in onze West-Indische koloniën — en dat geldt zoowel Curaçao als Suriname — het eergevoel zou verzwakken in dien zin, dat het daar gewoonte werd om maar altijd door te leunen op den sterkeren arm van het moederland.

Toen aan die koloniën autonomie geschonken is, is dat wel degelijk gedaan ook met de bedoeling om de eerzucht te prikkelen in die richting, dat niet dan zeer noode een beroep zou worden gedaan op de moederlandsche schatkist. Ik geloof niet dat op het oogenblik aanleiding bestaat om het Gouvernement van Curaçao of dat van Suriname te verwijten, dat er misbruik gemaakt wordt van de hulp van het moederland, maar toch kan een waarschuwing zooals wij van den geachten afgevaardigde gehoord hebben, nooit kwaad, opdat het ook in de kolonie diep doordringe bij hen die daar de koorden van de beurs in handen hebben, dat, als de kolonie niet voorzien kan in eigen behoeften en dus financieele hulp van Nederland moet worden verleend, dit slechts kan zijn een tijdelijke toestand die moet eindigen in financieele zelfstandigheid.

Verder is door de heeren van Bylandt en Fock gewezen op het belang van den invoer van Nederlanders in de kolonie Suriname, waaraan de heer Fock nog heeft vastgeknoopt een enkel woord over de immigratie van Javanen.

Als er quaestie is van kiezen tusschen westersche vreemdelingen en Nederlanders dan ongetwijfeld deel ik geheel het gevoelen van den heer van Bylandt, dat de keuze moet vallen op de zonen van ons vaderland, die in onze kolonie zeer zeker recht op voorrang hebben. Indien echter de bedoeling van den geachten spreker is dat zooveel mogelijk het doel moet zijn om Nederlandsche landbouwers naar Suriname te trekken, dan meen ik toch dat wat in het verleden geschied is eenigermate een waarschuwing bevat tegen te optimistische verwachtingen in dit opzicht.

In de gewisselde stukken heb ik er reeds op gewezen, dat daaraan myns inziens niet zou kunnen worden gedacht, tenzij met veel zorg de proef werd voorbereid, en dat ik daarover met den Gouverneur van Suriname in overleg zal treden

In dienzelfden catalogus, waarnit ik zooeven een uitspraak van jhr. van Asch van Wijck aanhaalde, vind ik op bladz. 32 een noot van dezen inhoud: „Volgens prof. Joest, die Suriname in 1890 bezocht, vertoonen de afstammelingen van de bovengenoemde Nederlandsche boeren, *wanneer zij onvermengd zijn gebleven*, een beeld van degeneratie."

Dit wijst er op dat ons ras op den duur, zonder bloedmenging, in dat tropische klimaat niet in stand kan blijven.

Door de heeren van Kol en Fock, en ik meen ook door den heer van Bylandt, is met een enkel woord ter sprake gebracht de brochure van den heer de Gelder. Daar door deze sprekers op dit geschrift niet in den breede is ingegaan, zal ik mij daarover thans ook niet uitvoerig uitlaten. Dat ik die brochure met genoegen gelezen heb kan ik niet zeggen, met ingenomenheid evenmin: en dat zij juist zou zijn, wordt weersproken door den houtvester Berkhout en den professor van Loon, die door persoonlijk onderzoek zeker niet minder op de hoogte zijn van den toestand der bosschen en mijnen in Suriname dan de schrijver der brochure.

De heer van Kol heeft in zijn belangrijke rede een overzicht gegeven van datgene, waarin volgens hem de toekomst van Suriname moet gezocht worden. In hetgeen hij over de groote cultures gezegd heeft, zal ik hem niet volgen; maar waar hij sprak van den toestand van 40 jaren geleden, meen ik dat, wanneer men vergelijkt den uitvoer van de stapelproducten van toen met dien van de laatste jaren, dit zooal niet optimistisch dan toch zeker minder pessimistisch moet stemmen.

In	1865	was	de	uitvoer	van	suiker	8	millioen K.G.
„	1899	„	„	„	„	„	9	„ „
„	1900	„	„	„	„	„	13	„ „
„	1865	„	„	„	„	koffie	48	„ „
„	1899	„	„	„	„	„	360	„ „
„	1865	„	„	„	„	cacao	344 000	K.G.
„	1901	„	„	„	„	„	3 millioen	K.G.

Het komt mij dus voor — wat de heer van Bylandt trouwens reeds gezegd heeft — dat niet alles in Suriname reden tot klagen geeft; maar geheel deel ik het gevoelen van den heer van Kol, dat de toekomst voornamelijk gezocht moet worden in den kleinen landbouw.

De rede van dien geachten spreker geeft mij overigens weinig aanleiding tot het geven van een bepaald antwoord. Ik heb hetgeen hij deed opmerken met belangstelling aangehoord, en op die enkele punten, waarop hij speciaal den nadruk legde: de behoefte aan deskundig toezicht op vestigingsplaatsen, het wenschelijke om volgens een vast stelsel te werk te gaan bij het uitgeven van gronden voor den kleinen landbouw; het noodige van meer bemoeienis met Boschnegers en Indianen, zal ik gaarne de aandacht van den Gouverneur vestigen.

Over de Boschnegers heeft de geachte afgevaardigde zich min gunstig uitgelaten. Ik ben zelf nooit in Suriname geweest, maar ik heb in den laatsten tijd nog al eens menschen gesproken, die wel in de kolonie hadden vertoefd, doch van hen vernam

ik steeds een ongunstig oordeel over de Boschnegers. Het denkbeeld van den geachten afgevaardigde om het monopolie van de Boschnegers te breken door Stadsnegers op te leiden in het voeren van de vaartuigen over de watervallen, is, naar men mij heeft meegedeeld, niet zoo eenvoudig uit te voeren als het schijnt. Men kan de Stadsnegers wel opleiden voor die taak, maar de Boschnegers beletten dan, naar men mij zeide, eenvoudig het gebruik maken van de Stadnegers. Het schijnt dus inderdaad niet overbodig dat men zich wat meer laat gelegen liggen dan thans het geval is aan die Boschnegers.

De heer Fock heeft de electrische verlichting van Paramaribo ter sprake gebracht Het doet mij leed dat hetgeen ik in de Memorie van Antwoord daaromtrent heb medegedeeld, niet de volledige instemming van den geachten afgevaardigde wegdraagt. Toch meen ik dat wij niet ver van elkander afstaan in dit opzicht.

Het verschil tusschen hem en mij bestaat hierin, dat de geachte afgevaardigde van oordeel is dat de electrische verlichting van Paramaribo niet rendeeren kan, terwijl ik die mogelijkheid niet à priori geheel uitsluit.

De geachte afgevaardigde zou daarom tot den Gouverneur gezegd hebben: „ik kan een plan tot electrische verlichting nooit steunen"; ik heb gezegd: „ik kan een dergelijk plan niet steunen tenzij de rentabiliteit werkelijk vaststaat."

Dat deze niet bij voorbaat moet worden onmogelijk geacht is het oordeel van door mij geraadpleegde deskundigen, terwijl, als ik mij wel herinner, dit ook geleerd wordt door de ervaring met de electrische verlichting van de hoofdplaats van de naburige Britsche kolonie. Ik zal de plannen voor de electrische verlichting van Paramaribo niet steunen zoolang niet naar het oordeel van deskundigen werkelijk vaststaat, dat een loonende exploitatie verzekerd is en dus die verlichting inderdaad een productief werk zal zijn.

De heer **van Bylandt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet een kort woord tot den Minister richten. Ik heb mij misschien verkeerd uitgedrukt, toen ik zeide, dat de ambtenaren in de kolonie niet veel te doen hebben. De Minister heeft mij voor de voeten geworpen, dat er ambtenaren zijn die verschillende betrekkingen in zich vereenigen en hard werken, zooals het mij uit hun eigen mond bekend is. Dit ontken ik niet, maar er zijn er toch zeker veel, die niet veel te doen hebben tegenover enkelen die heel veel te doen hebben.

De Minister heeft ons een staatje gegeven van de inkomsten der kolonie in de laatste jaren.

Ik weet wel dat de inkomsten stijgen; het zijn vooral de invoerrechten die vooruitgaan, een bewijs dat de koopkracht vermeerdert, maar daarentegen zijn de directe belastingen, zooals de personeele belasting, meest stationnair, hetgeen voor mij het vermoeden opwekt dat zij die meer konden betalen dat niet doen.

Nu nog een woord over de emigratie naar Suriname.

Ik heb straks gewezen op een stuk, ik meen, van Ds. Hoekstra in *Neerlandia* — het blad heb ik juist niet meer in handen — die het wenschelijk zou vinden om het Nederlandsche element in Suriname te versterken, ten einde er meer een Nederlandsche kolonie van te maken, en waar de Minister zegt, dat de afstammelingen van die Hollandsche boeren zoo zijn gedegenereerd, zal ik mij straks veroorlooven hem de photographieën te toonen, die in *Neerlandia* voorkomen; dan zal Zijn Excellentie zelf zien, dat het nog flinke kerels zijn, die zich blijkbaar goed gehouden hebben in dat klimaat. Waar nu de toestand voor nieuwe aankomelingen veel beter is dan vroeger, en zij die er vanouds zijn met zeer veel moeilijkheden te kampen hebben gehad, vertrouw ik dat men althans een nieuwe immigratie van Hollandsche boerengezinnen kan beproeven.

Het is mijn wensch dat Suriname zal blijven een Nederlandsche kolonie, aan welke wij gerust steun kunnen verleenen met het geld van Nederlandsche belastingplichtigen ten behoeve van de ontwikkeling der kolonie.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling met den heer Fock moet ik het toejuichen, dat de Minister een ernstig onderzoek wil doen instellen naar de vraag of een electrische verlichting te Paramaribo levensvatbaar zal zijn, want ik ben er van overtuigd, dat de tegenwoordige toestand ten aanzien van de verlichting aldaar dringend verbetering eischt. Ik heb een avond doorgebracht te Paramaribo in een rijtuig, terwijl het regende, maar het was alsof ik bij regenachtig weer op de Drentsche heide rondschokte. De weg was hobbelig, het rijtuig reed voortdurend door het water en ik zag nauwelijks de huizen langs de straat gelegen. Verbetering van de verlichting moet er dus komen, maar wanneer de plannen van den Gouverneur voor uitvoering vatbaar blijken en winst beloven op te leveren, dan is het zeker beter een electrische verlichting aan te brengen, dan een steeds minder goede gasverlichting tot stand te brengen, die het Gouvernement nog geld zou kosten. Ook ben ik het met den Minister eens, dat, wanneer wij ergens kunnen spreken van een Nederlandsche kolonie het wel ten opzichte van Suriname is. Op de benedenwindsche eilanden van Curaçao b. v. zou men zich in een Spaansche, op de Bovenwindsche in een Engelsche kolonie wanen, wanneer er de Hollandsche vlag niet woei; in Oost-Indië verdrinken de Nederlandsche elementen in de millioenen inlanders. Suriname alleen kan men eenigszins een Nederlandsche kolonie noemen, ook in de werkelijke beteekenis van het woord kolonie of volksplanting, omdat althans een deel van de bevolking bestaat uit afstammelingen van emigranten uit het moederland.

Dat onze pogingen er op gericht moeten worden om de kolonie op haar eigen beenen te doen staan, wat de gewone uitgaven betreft, zal zeker door iedereen hier toegegeven worden en mij dunkt, dat het standpunt door den Minister voor Curaçao aangegeven het juiste is, namelijk dat de huishoudelijke uitgaven moeten gedragen worden door de kolonie, maar de extra-uitgaven, om den oeconomischen toestand te verbeteren, door den steun van het moederland moeten worden mogelijk gemaakt. Minder optimistisch ben ik dan de heer van Bylandt ten aanzien van de kolonisatie van Europeanen.

Ik heb ze ontmoet, die afstammelingen van de Hollandsche boeren. Het zijn menschen van een sterk ras, maar die slechts een sober bestaan hebben. De moeilijkheden waarmede zij vroeger te worstelen hadden, zijn voorbij, maar van welvaart is bij hen geen sprake; zij hebben het noodige, meer niet, en wanneer eerlang de Hindoes en Javanen op goedkoope wijze melk, vleesch, groenten, enz. gaan verkoopen, dan zullen zij de concurrentie niet kunnen volhouden.

Het is inderdaad een moeilijke quaestie of immigratie van Europeesche boeren en werklieden in Suriname mogelijk is.

Uit het vele dat ik er over gelezen heb zou ik ook afleiden dat zij zullen degenereeren, wanneer zij onder elkander blijven huwen. Men zou dus voortdurend frisch bloed uit Europa moeten aanvoeren, dan wel tot kruising met andere rassen moeten overgaan. Het schijnt mij dus een zaak, die wij niet behoeven tegen te werken, maar wij zullen wel doen met onze verwachtingen niet te hoog te spannen.

De Minister haalde om een mijner beweringen te weerleggen, enkele cijfers aan waarbij de uitvoer van stapel-producten in 1865 werd vergeleken met nu. De uitvoer was in die jaren kleiner, dat is niet te ontkennen, maar men moet vooral nagaan hoe de winsten waren. Het is toch niet te loochenen dat toen door hoogere prijzen en goedkoopere werkkrachten rijkdommen werden verkregen, terwijl thans alom verliezen worden geleden. Het is toch zeer goed mogelijk, dat een land allerlei producten voortbrengt en uitvoert, maar dat daarop door dure productiekosten en de concurrentie van de wereldmarkt in plaats van voordeel veel nadeel wordt geleden, dus het doel niet wordt bereikt.

Ten slotte is het juist wat de Minister zeide, dat hetgeen ik in het midden heb gebracht geen aanleiding tot debat behoeft te geven, omdat het enkel wenschen, wenken en opmerkingen waren die ik heb geuit, geleid door den wensch om het verval van de kolonie te keeren en haar tot welvaart te brengen, een wensch die evengoed het hart van den Minister als van mij vervult.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord slechts om den indruk weg te nemen, alsof er verschil van meening zou bestaan tusschen den Minister en den heer van Kol eenerzijds en mij anderzijds. Ik geloof dat de Minister juister heeft gezien dan de heer van Kol, toen de Minister zoo even verklaarde, dat wij ten aanzien van de quaestie der

electrische verlichting niet zoover van elkander afstaan. Indien de Minister ons te kennen geeft niet tot electrisch licht te zullen overgaan, wanneer ook maar de kans bestaat, dat daarvoor offers van de schatkist zullen moeten worden gevraagd, dan staat de Minister op hetzelfde standpunt, waarop ook ik mij plaats. Ik heb tegen een electrische verlichting hoegenaamd geen bezwaar, wanneer onbetwistbaar vaststaat dat daardoor geen lasten op de schatkist zullen worden gelegd. Maar ik meen, dat in geen geval uit een electrische verlichting kosten voor de schatkist zullen mogen voortvloeien.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën*: Een enkel woord nog aan den geachten afgevaardigde uit Apeldoorn. Het zal wel juist zijn hetgeen door dien geachten afgevaardigde wordt opgemerkt, wat ik echter in dit oogenblik niet heb kunnen nagaan, dat de directe belastingen onvoldoende toenemen, maar daarop slaat dan ook het slot van de Memorie van Antwoord, waar ik heb neergeschreven: de vraag of de draagkracht der bevolking verhooging der belastingen zou wettigen, zal aan het oordeel van den Gouverneur worden onderworpen.

Waar ik in mijn eersten termijn met eenigen nadruk er op heb gewezen, dat onze West-Indische koloniën zullen moeten leeren in hun eigen huishoudelijk bestuur zelf te voorzien, daar zal het den geachten afgevaardigde duidelijk zijn dat ik gaarne zal medewerken tot verhooging van de koloniale inkomsten, als dit inderdaad mogelijk en uitvoerbaar blijkt. Geheel deel ik het gevoelen van den geachten afgevaardigde uit Apeldoorn dat Suriname steeds meer en meer moet worden en blijven niet een vreemde maar een Nederlandsche kolonie. De Nederlander staat echter, voor zoover ik mij thans de Surinaamsche wetgeving herinner, in geen enkel opzicht achter bij den Britsch-Indiër of bij den in Suriname geborene, ten opzichte van het verkrijgen van grond. Indien de Nederlandsche landbouwer het in Suriname probeeren wil, dan zal hij ongetwijfeld op dezelfde gunstige voorwaarden terrein kunnen verkrijgen als andere immigranten.

Ik herhaal, dat ik over kolonisatie van Nederlanders met den Gouverneur van gedachten wil wisselen. Maar ik meen toch, al mocht de indruk van de platen die de geachte afgevaardigde mij zal laten zien een gunstige zijn, met den geachten afgevaardigde uit Enschedé, dat wij ons niet moeten vleien dat een kolonisatie van Europeesche landbouwers in Suriname veel kans van slagen zal hebben. Althans als men geen bloedmenging wil; tenzij men steeds opnieuw Europeanen aanvoert.

En wat de personen aangaat, die mij zoo aanstonds door den geachten afgevaardigde uit Apeldoorn in beeltenis zullen worden voorgesteld, vraag ik: is inderdaad zeker, dat hun bloed onvermengd is gebleven; dus dat zij werkelijk kunnen dienen als voorbeelden van een zuivere instandhouding van ons ras in een tropisch klimaat?

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 komt in behandeling.

De *onderartt.* 1 tot en met 23 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 24, luidende:

„Kosten van uitlevering en uitzetting, f 2500."

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit artikel wil ik een woord spreken ten bate van de Fransche vluchtelingen, de „*évadés*". Dit zijn recidivisten, die zich schuldig hebben gemaakt aan soms lichte misdrijven, als vagabondage, landlooperij, bedelarij, enz. Indien zij daarvoor tweemaal binnen 10 jaren voor langer dan 3 maanden gestraft zijn, worden zij veroordeeld tot „*internement perpétuel*". Zijn zij zes jaren „en rélégation" geweest, dan noemt men hen „libérés" en wordt hun een stuk grond aangewezen, althans dit staat op papier. In de werkelijkheid geschiedt dit niet of bij hooge uitzondering, en dit wel door allerlei knoeierijen van de ondergeschikte ambtenaren.

Ik heb verschillende personen ontmoet, die een lange reeks van klachten hadden en die bijna allen waren blootgesteld geweest aan allerlei knevelarijen, zelfs wreedheden. Zij vluchtten dan eenvoudig uit wanhoop over hun hard lot. Deze personen, die soms wegens die lichte misdrijven veroordeeld waren „*à la servitude jusqu' à la mort*", zijn geenszins altijd gevaarlijke misdadigers.

Onze Regeering is niet verplicht ze uit te leveren, en vroeger gebeurde dit ook niet. Ik heb van *évadés* gehoord, die zich onderscheiden als handige ambachtslieden, die goed hun plicht deden en zeer gewilde werkkrachten waren. Sedert enkelen hunner echter voor eenige jaren overlast aandeden en zich schuldig maakten aan baldadigheid en diefstal, werden zij gevangen genomen, men bracht ze op een schip en voerde ze terug naar de strafetablissementen aan de Marowijne. In Britsch-Guyana laat men hen enkele etmalen den tijd om het grondgebied te verlaten. Mij dunkt, dat onze vroegere methode nog wel eens kon gevolgd worden, en er althans uitzonderingen moeten worden gemaakt. Zoodra men ontdekt, dat zij werkelijk gevaarlijk zijn te achten, kon men deze toch uitleveren, maar den anderen kon men werk verschaffen, waardoor zij een eerlijk stuk brood konden verdienen, en bevrijd werden van hun harde lot.

Wanhoop drijft die menschen op de vlucht door onherbergzame wildernissen; zij moeten dan dagen en dagen op de rivieren zwalken, begeven zich soms in een van een petroleumblikken gemaakte boot op zee, om te trachten Venezuela te bereiken. Bijna altijd komen zij om, zoodat zij zich aan een wissen dood wagen om aan het treurig lot te ontkomen, dat zij aan de Marowijne ondergingen. Ik erken, het is een moeilijke zaak, maar men zou ten eerste aan de Fransche Regeering de klachten, die zij bij hun *gardiens* niet kunnen uiten, kunnen mededeelen en dan zal deze ze zeker willen ontvangen, en ten tweede kunnen besluiten de personen, die daartoe in de termen vallen, niet meer uit te leveren, maar hen in staat te stellen op plantages of op andere wijze werk te bekomen en een gelukkiger bestaan te vinden.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën*: Mijnheer de Voorzitter! De internationale overeenkomsten, die de uitlevering van de personen, waarvan de geachte afgevaardigde uit Enschedé gesproken heeft, beheerschen, staan mij op het oogenblik niet helder genoeg voor den geest om hem een scherp antwoord te geven. Het is bovendien de vraag of, indien die bepalingen mij helder voor den geest stonden, het raadzaam zou zijn zonder voorbereiding in dergelijke quaestiën toezeggingen te doen. Ik meen mij te mogen bepalen tot de belofte, dat ik de zaak door hem ter sprake gebracht aandachtig zal overwegen.

De heer **van Kol**: Die internationale bepalingen zijn te vinden in het Gouvernementsblad 1898 n°. 22. De Nederlandsche koloniale Regeering neemt daardoor de verplichting op zich alleen de misdadigers, de „forçats" uit te leveren. De libérés zijn echter geen misdadigers en er bestaan geen bepalingen daaromtrent, zoodat de Nederlandsche Regeering daarbij alle vrijheid heeft. De klachten der évadés heb ik reeds ter kennis van den procureur-général de la Guyane française gebracht en ik heb daarvoor een erkentelijk schrijven gekregen. Wanneer die misstanden ter kennis komen van de Fransche Regeering is zij blijkbaar tot medewerking bereid; onderling overleg zal dus niet moeilijk zijn.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 24 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 25 tot en met 70 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 71, luidende:

„Uitgaven ten behoeve der ouden, gebrekkigen en onvermogenden binnen en buiten het gesticht Boniface, f 27 675."

De heer **van Kol**: In antwoord op de klacht in het Voorloopig Verslag ten aanzien van den onbevredigenden toestand in het gesticht Bonifacius, zegt de Minister in de Memorie van Antwoord dat hem daarvan niets bekend is. Iedereen die daar echter een

bezoek heeft gebracht zal moeten toestemmen, dat de toestand er ellendig is. De 429 ouden die daar wonen, zijn opgehoopt in vieze houten huizen, loopen gehuld in slechte kleeren en strompelen voort op sandalen die zij zelf maken. Het personeel is minder geschikt om met een goed hart en met liefde taktvol op te treden tegenover de ouden die daar hun laatste dagen moeten slijten. Wanneer hierop de aandacht van den Gouverneur gevestigd wordt, durf ik hopen dat eerlang verbetering in dien onduldbaren toestand zal komen.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën*: Waar ik in de Memorie van Antwoord aanteekende dat omtrent die toestanden mij niets bekend was, maar dat ik de aandacht van den Gouverneur op het medegedeelde zou vestigen, wenseh ik hieraan toe te voegen, dat dit ook geldt hetgeen thans door den geachten afgevaardigde is gesproken.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 71 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 72 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 73, luidende:

„Traktementen of verloftraktementen en toelagen van den geneeskundigen inspecteur en van diens klerk, van de geneeskundigen belast met de stadsarmenpraktijk en van den secretaris en den bode van de geneeskundige commissie, van officieren van gezondheid en apothekers in het militair hospitaal, van geadmitteerde vroedvrouwen en van den veearts, f 16 910."

De heer **van Kol**: Over den geneeskundigen dienst heb ik het vorige en ook in vroegere jaren, een reeks van wenschen opgesomd, die ik thans niet behoef te herhalen, daar uit de Memorie van Toelichting blijkt dat men bereids in de goede richting werkzaam is.

Op een punt wenseh ik echter voor de eerste maal de aandacht te vestigen, namelijk op het *quarantainestation te Paramaribo*. Ik weet uit eigen ervaring welke martelingen elk slachtoffer verduurt, die op last der Nederlandsche Regeering daar enkele weken wordt opgenomen. Ik heb een artikel geschreven over dat „Rijk der Muskieten", waarnaar ik belangstellenden wil verwijzen.

In de Memorie van Antwoord wordt er op gewezen, dat het logies verbeterd is, maar het logies, hoe bekrompen ook, was nevenzaak. Het waren de muskieten, de vieze moeraslucht, het ongezonde verblijf, wat verbeterd moet worden.

Deze verbetering is niet gemakkelijk op die plaats te verkrijgen, maar men zal dan moeten traehten hier of daar een andere plek te vinden en indien dit niet kan, dan draineeren, en door de plassen weg te nemen, de larven te dooden, de plaats zuiveren van dat gevaarlijk ongedierte.

Dat dit mogelijk is heb ik in mijn boek geschetst; er zullen wel eenige, geenszins hooge, kosten mede gepaard gaan, maar ik hoop, dat men in die richting zal werkzaam zijn, om zoodoende een behoorlijk quarantaineplaats te krijgen.

Dat dàt quarantaine-etablissement bij post Leiden zelfs tot internationale verwikkelingen aanleiding zou kunnen geven, blijkt uit de houding van een Duitsch doctor, die aldaar met zijn vrouw kort voor mij vertoefde. Geprikkeld door het onaangename van die verblijfplaats, getergd door het harde moerasgras waarop hij evengoed als ik moest slapen of slapeloos blijven liggen, werd hij zóó woedend, dat hij een handvol gras medenam en zeide: „Ich will es den Kaizer Wilhelm zeigen".

Wij zijn dus gewaarschuwd.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! De wederwaardigheden van den geachten afgevaardigde in het quarantaine-station waren mij bekend uit zijn mededeelingen in de West-Indische bladen.

De Gouverneur heeft eenige inlichtingen over dat station gegeven, welke ik verzoek te mogen voorlezen: „Wat de heer van Kol schrijft over het quarantaine-etablissement is in hoofdzaak (niet in alle details) juist, hoewel wat overdreven voorgesteld. Zijn critiek zou dan ook zeker minder streng zijn geweest ware hij met locale toestanden en feiten meer bekend geweest. Zijn hoofdgrief is dat de plaats vol muskieten zit. Dit nu heeft zij gemeen met de geheele kuststreek. Op *alle* plantages aan de benedenrivieren heeft men overlast van muskieten en een quarantaine-etablissement te plaatsen midden in het bebouwde gedeelte of achterwaarts in het binnenland zoude toch niet gaan.

„Dat de inrichting zelve veel te wensehen overliet, moet worden toegegeven, maar ook in dit opzicht is de heer van Kol niet van overdrijving vrij te pleiten.

„Daarbij moet eehter niet over het hoofd worden gezien dat het sedert tal van jaren niet noodig was het etablissement in gebruik te nemen. De toestand is sedert het vertrek van den heer van Kol gaandeweg verbeterd en de verbetering wordt voortgezet. Door de overbrenging van het infirmeriegebouw van het fort Nieuw-Amsterdam naar post Leyden, waarvoor de noodige fondsen bij de begrooting voor 1902 waren toegestaan, doch welk werk eerst in dit jaar kon worden voltooid, is de gelegenheid voor logies belangrijk verbeterd. Ook is het emplacement vergroot door verwijdering van een deel van het in de nabijheid staand bosch."

Waar dus blijkt, dat de aandacht van de Gouverneur in het bijzonder op dit station is gevestigd, vlei ik mij met de hoop, dat het geen aanleiding zal geven tot internationale verwikkelingen.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Waar de Gouverneur, volgens de mededeelingen van den Minister, verklaart, dat in hoofdzaak alles wat ik heb medegedeeld, juist is, maar overdreven, ben ik geneigd de eer van het koloniaal bestuur te redden en hetgeen ik daarover geschreven heb te herzien, zelfs een berijmde lofrede op die quarantaine-plaats te dichten, wanneer de Gouverneur op zich neemt drie dagen en drie nachten daar zelf te vertoeven.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 73 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 74 tot en met 119 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 120 luidende:

„Pensioenen van burgerlijke landsdienaren, f 132 657,50."

De heer **van Kol**: Dit artikel geldt de pensioenen, waehtgelden en onderstanden. Daarvoor zou ik het woord niet gevraagd hebben daar er reeds meermalen op is gewezen en men het overdrevene van dien post erkent, waar nu weer f 239 000 is uitgetrokken.

Onlangs is nog gebleken, dat in de laatste vijf jaren aan verlofstraktementen, dus voor betaling van ambtenaren die geen nuttig werk verriehten, nog is uitgegeven f 137 000 of f 27 000 per jaar; aldus komt men tot een totaal van f 266 000, wat veel te hoog is.

Ik hoop dat de Minister maatregelen zal overwegen om dat bedrag aanzienlijk in te krimpen.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën:* Ik zal gaarne mijn aandacht wijden aan de quaestie der verloftraktementen. Dat ik de pensioenen in het oog gevat heb, blijkt uit de gewisselde stukken.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 120 zonder hoofdelijke stemming aangenomen

De *onderartt.* 121 tot en met 125 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. I wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ART. II tot en met IV en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

85. Definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1904.

De behandeling van *hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor* 1904 wordt hervat.

De *onderartt.* 14 tot en met 19 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Bij *onderart.* 20, luidende:

„Bijdrage aan de koloniale geldmiddelen, f 297 630,70",

komt in behandeling:

het wetsontwerp tot DEFINITIEVE VASTSTELLING VAN DE KOLONIALE HUISHOUDELIJKE BEGROOTING VAN CURAÇAO VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (85).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Kol**: In de jongste Troonrede werd op plechtige wijze het volgende aangekondigd: „In de kolonie Curaçao kon door gouvernementshulp voorzien worden in schaarschte van voedingsmiddelen door langdurige droogte veroorzaakt."

Toen ik dit hoorde, was ik verheugd, dat men eindelijk getracht had in de ellende te voorzien, die ik enkele weken vroeger, daar met eigen oogen had aanschouwd. Kort daarop ontvingen wij bladen van het eiland, en daaronder ook de *Amigo di Curaçao*, het hoofdblad der kolonie, dat voornamelijk wordt geredigeerd door Katholieke priesters, dus personen, alleszins bevoegd tot oordeelen, en die wellicht beter dan de meeste ambtenaren den economischen toestand kennen.

Wij lezen daar: „Holland moet ons helpen en spoedig, voordat wij in vrede blijven rusten voor eeuwig op onze kale rotsen en onder de dorre boomen, voordat *een volk sterft*, omdat alle energie gedood wordt door het eindeloos uitzien naar hulp. Nu bestaat er nog geestdrift, omdat de hoop op Nederland nog niet is weggenomen, maar wee ons, als wij bemerken, op drijfzand gestrand te zijn om zonder hulp weg te zinken in de diepte." En verder: „Neen, wij houden het wanhopige woord terug, wij willen ons nogmaals krachtig houden, het hoofd wederom opheffen en uitzien naar de behandeling onzer begrooting in de Kamer. Ongetwijfeld zal ons dan òf hulp verschaft, òf zeker vast bepaalde toezegging gedaan worden. Wij zullen weder wachten met geduld, in de overtuiging, dat men langzamerhand in Holland toch wel onze kolonie zal leeren kennen. H M. meent, dat door een hulp van f 10 000, toegestaan nadat de commissie van werkverschaffing haar rapport had uitgebracht, reeds voorzien kon worden in de schaarschte van voedingsmiddelen. Helaas, onze toestand is veel treuriger, dan men schijnt te weten. Deze f 10 000 waren een welkome hulp, die dankbaar is aanvaard en goed besteed. Maar wat is dit voor een geheel volk?"

Wanneer men, als ik, dien toestand heeft aanschouwd, dan krijgt men diep medelijden met de inwoners van Bonaire en Curaçao en gevoelt men dat meer gedaan moet worden om een einde te maken aan de jarenlange verwaarloozing van deze en de andere eilanden.

Het doet mij leed, dat de Regeering te veel op een paar woorden der Nota heeft gelet en de bedoeling daarvan over het hoofd zag.

Mijn bedoeling was voor dit gelukkig klein en te overzien terrein te doen, wat men van de Regeering van Oost-Indië te vergeefs verwachtte, namelijk een plan op te maken, om afdoende hulp te verschaffen, en te kunnen nagaan welke uitgaven daarvoor vereischt worden.

Dan zal men houvast hebben en kunnen beslissen hoe in die noodige maatregelen kon worden voorzien, dus op welke wijze redding en baat kon worden verschaft. Ik meende daardoor eenvoudig mijn plicht te hebben betracht en thans moet ik naar aanleiding van het antwoord op die Nota hier weer staan als een berouwvol zondaar, met een *mea culpa* op de lippen.

Ja het is zoo, Mijnheer de Voorzitter, ik heb gezondigd tegen de vormen, die zooveel invloed hebben in dit Parlement. De Commissie van Rapporteurs heeft er tegen geprotesteerd, dat ik bij hoofdstuk X heb gezegd, wat ik bij n°. 86 moest vermelden. De heeren zouden mijn heele Nota niet hebben opgenomen, als zij niet de beproeving hadden ondergaan, dat zij de geheele voorlezing moesten aanhooren en dus geplaatst waren voor het „fait accompli". Waar ik zoo gezondigd had tegen de vormen, was het blijkbaar met weerzin dat men aan mijn Nota bij hoofdstuk X een plaats verleende.

Groot is mijn berouw niet, alleen reeds hierom, daar nu reeds op 13 November ter kennis gekomen was van wie er belang in stellen de Nota, die anders eerst op 13 December publiek gemaakt zou zijn. Het antwoord, den vorigen Zondag van de Regeering gekregen, zou dan moeten bevatten de juiste opmerking, dat zij niet in de gelegenheid was geweest mijn Nota te beantwoorden.

Ik ben nog verder gegaan in mijn gemis aan hoogachting voor de vormen. Lang voor die Nota te hebben voorgelezen in de afdeelingen, heb ik een afschrift er van gezonden aan den Minister, om hem in staat te stellen bij de autoriteiten op Curaçao inlichtingen in te winnen, welke vergissingen er in voorkwamen, dan wel te zien wat gedaan moet worden om in de toestanden daarginds eindelijk afdoende verbetering te brengen. Daardoor hebben wij — en ik breng daarvoor mijn dank aan den Minister — een uitvoerig antwoord gekregen, maar de vorm er van had anders kunnen zijn. Men valt over een paar woorden. Als ik dit had kunnen voorzien, had ik in een dictionnaire woorden gezocht, die anders luiden, maar toch dezelfde beteekenis hebben als „schrielheid", „plichtverzuim" en dergelijke. Men had wat minder op dat ondergeschikte belang, den vorm, kunnen letten, en minder de hoofdzaak uit het oog moeten verliezen, de feitelijke inhoud van die Nota. Mijn Nota bedoelde geen aanval op den Gouverneur, hem te verdedigen was dus volslagen overbodig. De toestanden daar zijn een gevolg van jarenlange verwaarloozing; de schuld van die verkeerde toestanden kan dus niet aan dezen Gouverneur worden geweten. Ik heb geen oogenblik er aan gedacht, dat zijn bedoelingen niet goed zouden zijn, zijn ijver te wenschen zou overlaten.

Ik meen, dat ik in mijn Nota bij het bespreken van die jaren oude verwaarloozing nog te zachte uitdrukkingen heb gebruikt; ik moet die dus handhaven, ondanks de tegenwerpingen in de ministerieele Memorie. Waar ik sprak van „bitter weinig gedaan", moet men denken aan *doen*, aan wat geschied is, en in de Memorie van Antwoord zien wij dat bij geen enkele maatregel tot verbetering gezegd wordt: het is gebeurd, die hervormingen zijn aangebracht, die maatregelen zijn genomen. Alleen: men zal overwegen, men zal er over denken, er over praten, en in plaats van spoedige vervulling wijst men op wat in het volgend jaar, in 1905, zal kunnen geschieden. Ik zou kunnen aanhalen hoe men „aanvangt" proeven te nemen met bebossching, doch dat stukje voor stukje; voorzichtig uitgedrukt „bedacht" is op verbetering van het domeinbeheer; hoe men „onderzocht" betere exploitatie der divi-divi, „voorbereidt" een reorganisatie van de belasting, hoe men een commissie benoemde voor dit en dat en „opdrachten" gaf tot het opmaken van een rapport waarmee men „als er termen zijn" zal voorstellen een „proef" te nemen. Doch men kan met het volste recht zeggen, dat tot heden nog zoo goed als niets is gedaan, het blijft bij goeden wil, bij voorbereiding, bij toezeggingen en beloften, de *daden* moeten nog komen.

Trouwens, al zou het gemakkelijk zijn stuk voor stuk het lange antwoord op mijn Nota aldus te bespreken, ik zal het natuurlijk niet doen, maar ik kan als mijn conclusie handhaven de bewering, dat er te weinig werd gedaan, indien ik slechts twee cijfers noem. Waar het geldt het nemen van maatregelen om de welvaart van de bevolking te bevorderen, vindt men op de begrooting van 1902 feitelijk slechts een som van f 360, landbouwkrediet op Sint Eustatius, op de begrooting van 1903 komt er op die posten, welke daarvoor in aanmerking komen, een bedrag van f 2500 voor, als subsidie aan de Curacaosche Maatschappij tot bevordering van nijverheid, landbouw, enz. Dat is alles. Ik geloof daarom gerust te kunnen herhalen, dat, waar in 1902 en 1903 nog geen f 3000 is uitgegeven voor bovenstaand doel, er bitter weinig is gedaan.

Er is nog iets, dat toch zulk een levensquaestie is voor Curaçao, waarop ook al reeds jaren en jaren te vergeefs wordt gewacht, namelijk een mijnwet. Die wet is toegezegd, ik weet niet hoeveel jaren geleden reeds; zij is jaren reeds in voorbereiding.

De Minister Cremer zeide in 1901, dat een wetsontwerp „naast

hem op tafel lag". Tot heden hebben wij echter nog niets ontvangen.

In de Memorie van Antwoord lezen wij, dat de laatste hand er aan zal worden geslagen, dan moet het nog naar den Raad van State en toch is het een eenvoudig wetje, dat betrekkelijk weinig artikelen behoeft te bevatten. Men sukkelt daarmede weder zeer lang, terwijl vele menschen in Curaçao eerst brood kunnen krijgen, wanneer een der eigenaren gedwongen wordt de exploitatie der mijnen te hervatten. De zaak is hier door mij al meermalen toegelicht. Een onmiddellijke oplossing is meermalen beproefd; persoonlijk heb ik al mijn krachten ingespannen om daartoe te geraken. Ik was er in geslaagd de aandeelhouders te Curaçao, te Brussel en te Hamburg tot eensgezindheid te brengen. Ik had van hen de volmacht om een voorstel, dat zij deden en door hun handteekening was bekrachtigd, aan Godden te doen, en als deze de voordeelen onvoordeelig achtte, de voorstellers genegen waren het zelf uit te voeren.

Dat voorstel is echter afgestuit op den onwil van dien millionair en het gevolg is dat de mijn niet verder ontgonnen wordt, de rijkdommen roerloos blijven liggen.

Men zegt wel eens, dat de hervatting der exploitatie afhankelijk is van den prijs der phosphaten, maar ik heb van Amerikaansche autoriteiten volop gegevens gekregen, waaruit blijkt, dat op Florida steeds meer en meer phosphaten worden uitgevoerd, dat in Algerie en in Tunis hetzelfde het geval is en dat den laatsten tijd de prijzen alweer gestegen zijn. Trouweus juist in den tijd dat de phosphaatprijzen hoog waren, heeft Godden de exploitatie gestaakt. Op zijn onwil, en daarop alleen is de hervatting afgestuit, hij moet dus eindelijk wel gedwongen worden. Zou het niet belachelijk zijn voor een koloniale mogendheid om, waar wij te doen hebben met één man, die ten nadeele van de kolonie zijn wil weet door te drijven, aan honderden gezinnen het brood ontneemt, aan de kolonie gedeeltelijk haar welvaart onttrekt, voor dien man te buigen en hem niet te verplichten eerbied te hebben voor onze wetgeving, zijn willekeur te doen buigen voor het algemeen belang?

Na het merkwaardig volledige Voorloopig Verslag en de goede en uitvoerige Memorie van Antwoord, kan ik overigens allerlei zaken, welke ik had moeten bespreken, gerust achterwege laten.

Ik wensch mij dan ook te bepalen tot een paar vragen naar aanleiding van het algemeene plan, dat ik in de Nota heb trachten te formuleeren. Met terzijdestelling van elke lichtgeraaktheid, zou ik den Minister willen vragen: is die Nota onjuist? Zijn er maatregelen in voorgesteld, die voor verwezenlijking niet vatbaar zijn?

Welke zijn er geschikt of verkeerd? Indien deze maatregelen prijzenswaardige gevolgen zullen hebben, waarom dan niet jaren geleden er mede begonnen, waarom toen niet reeds voorstellen gedaan? Waarom moest dat wachten totdat na de heeren Went en Havelaar er nog een particulier rondreisde?

In zijn antwoord zegt de Minister, dat hij door een landbouwkundige een onderzoek zal laten instellen naar de vischteelt, en door den directeur van het departement van openbare werken naar de zoutwinning, dan is al veel bereikt.

Men heeft nu een algemeen werkplan, en kan nu nagaan hoeveel geld noodig is, of dit uit een leening moet gevonden worden, dan wel gebracht ten laste van het moederland. Men zal dat over eenige jaren moeten verdeelen, en stap voor stap verder gaande, zien wat voor die ongelukkige eilanden kan geschieden. De hulp moet echter niet druppel voor druppel worden toegediend, maar met ruime hand, opdat na eenigen tijd de kolonie zich zelf kan bedruipen.

Ik geef daarom den Minister in overweging de Nota nog eens door de bevoegde autoriteiten te doen nagaan; bij afwijkende meening van mij nadere toelichting te vragen; uit te rekenen welke sommen noodig zullen zijn, en welke hulp wordt vereischt van het moederland. En indien dan deze Nota hiertoe heeft bijgedragen, dan beloof ik, wat mijn eerbied voor den vorm betreft, geen beterschap, doch zal ik kalmweg voortgaan, volgens eigen overtuiging, met mijn beste krachten er naar te streven mijn plicht te betrachten.

De heer **van Limburg Stirum**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs* over hoofdstuk X der Staatsbegrooting: Mijnheer de Voorzitter! Als voorzitter van de Commissie van Rapporteurs over hoofdstuk X wensch ik den heer van Kol een kort antwoord te geven. De heer van Kol heeft zich niet ontzien met het hem eigen gebrek aan vorm te zeggen, dat de Commissie van Rapporteurs met weerzin zijn Nota aan het Voorloopig Verslag heeft toegevoegd. De Commissie was van meening, dat die Nota, Curaçao betreffende, behoorde bij de begrooting van Curaçao, maar dat, eenmaal die Nota geaccepteerd zijnde in de afdeeling, de Commissie niet anders had te doen dan deze over te leggen.

En toont nu de Commissie weerzin door de woorden, die zij aan de overlegging der Nota wijdt? Mij persoonlijk komt het voor, dat de voorzitter der afdeeling de Nota had behooren te weigeren en den heer van Kol zeggen, dat hij die Nota behoorde in te dienen bij de begrooting van Curaçao. De Nota is echter overgelegd en er kan dus allerminst sprake zijn van door de Commissie betoonden weerzin. Integendeel, de Commissie is den heer van Kol te gemoet gekomen door de Nota over te leggen; immers het is de vraag, of de Commissie door het Reglement van Orde formeel gedwongen had kunnen worden tot overlegging der Nota bij het Voorloopig Verslag over hoofdstuk X.

En dat de Commissie van Rapporteurs niet geheel en al onjuist gezien heeft toen zij van meening was dat de Nota van den heer van Kol behoorde niet bij hoofdstuk X der Staatsbegrooting, maar bij de begrooting van Curaçao, blijkt uit hetgeen daar straks door den heer van Kol zelf is gezegd, wel niet in deze woorden, maar in dezen geest namelijk: er zouden verschillende punten uit mijn Nota zijn weggebleven indien ik de begrooting van Curaçao had gekend.

Het komt mij voor, dat de Commissie van Rapporteurs volkomen gerechtvaardigd is ten opzichte van die opmerking naar aanleiding van de Nota van den heer van Kol. Deze verzekering intusschen geef ik den heer van Kol gaarne, dat van weerzin bij de Commissie geen sprake is geweest.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën:* De heer van Kol heeft, na mededeeling van een citaat uit de *Amigo de Curaçao*, in de eerste plaats een enkel woord gesproken over den nood die in het begin van het jaar in een deel van Curaçao geheerscht heeft. De maatregelen, die toen genomen zijn, wensch ik met een enkel woord aan de Kamer mede te deelen, opdat niet het misverstand post vatte, dat van gouvernementswege te kort geschoten zou zijn in leniging van den acuten nood die zich toen openbaarde. De maatregelen, die voorloopig genomen werden, toen de nood zich aankondigde, waren: werkverschaffing van gouvernementswege, het uitdeelen van beschuit voor schoolkinderen, en het benoemen van een commissie om na te gaan wat te doen was. De verdere maatregelen die in de bevindingen van die commissie hun grond hebben, bestonden in het delven van putten en het verbeteren van vergaarbakken op Curaçao, Bonaire en Aruba, in het verstrekken van levensmiddelen aan noodlijdenden, in werkverschaffing op gouvernementsgronden, in het uitreiken van „permits" om droog hout tot kool te verbranden, in het uitdeelen van stroo voor het vlechten van hoeden en in het verstrekken van zaad.

Op 16 Juli heb ik aan den Gouverneur medegedeeld, dat hij over het bedrag van f 10 000, dat hij meende voorloopig noodig te hebben, kon beschikken.

Den 17den October schreef de Gouverneur dat voor de hulp, waarmede men voortging, het bedrag van f 10 000 niet toereikend was en overschreden moest worden.

Den 16den November meldde de Gouverneur: op het oogenblik zijn geen verdere maatregelen noodig om den honger en de ellende te lenigen.

De geachte afgevaardigde meende dat ik, ten gevolge van mijn protest tegen de uitdrukking: „schrielheid en plichtverzuim", de inhoud van zijn Nota niet tot zijn recht heb doen komen.

Ik kan niet veronderstellen dat dit inderdaad de bedoeling van den geachten spreker is; want de deferentie waarmede ik die Nota behandeld en de uitvoerigheid waarmede ik haar beantwoord heb, doen mijns inziens duidelijk blijken dat ik

volstrekt niet getracht heb mij aan de kennisneming daarvan te onttrekken of dat ik mij daarvan met een los woord heb willen afmaken. Dat ik die uitdrukking: „schrielheid en plichtsverzuim" niet onopgemerkt heb laten voorbijgaan, vindt minder zijn grond daarin dat de geachte afgevaardigde een sterke uitdrukking bezigde — over het algemeen zijn wij aan dergelijke sterke uitdrukkingen van dien geachten afgevaardigde gewend — als wel in het feit dat het mij oprecht leed gedaan heeft dat die beschuldiging van schrielheid tegenover de kolonie Curaçao in een officieel stuk voorkomt van iemand, die geacht kan worden bevoegd tot oordeelen te zijn. Indien er een van onze bezittingen is, die niet het recht heeft om Nederland van schrielheid te beschuldigen, is het de kolonie Curaçao. De gronden voor dit oordeel heb ik in mijn antwoord op de Nota aangegeven.

Bij de invoering van het tegenwoordige Regeeringsreglement is de mogelijkheid voorzien dat, niettegenstaande de koloniale begrooting toen ontlast werd van de uitgaven voor den Gouverneur en de weermacht, toch subsidie noodig kon zijn. Doch men meende toen een waarborg te bezitten dat dit niet dan bij de uiterste noodzaak het geval zou zijn, in het eergevoel van de kolonie, die prijs zou stellen op haar autonomie en in de bevoegdheid van den Nederlandschen wetgever om de begrootingen te besnoeien en opcenten te heffen op de belastingen.

Dit laatste nu is nimmer geschied.

Ook niet, toen na een periode, waarin het phosphaat aanzienlijke winsten had afgeworpen en daardoor belangrijke bedragen in de koloniale kas waren gevloeid, de magere jaren weder intraden.

Er mag toen meer dan één stem vernomen zijn die vroeg of in den tijd van die ruimer vloeiende middelen het koloniaal beheer oordeelkundig was gevoerd, maar toch heeft het moederland zich weder bereid verklaard het tekort aan te vullen.

Ik betreur het ten zeerste dat het leunen op het moederland blijkbaar in Curaçao een bedenkelijken vorm aangenomen heeft, namelijk in dien zin, dat het er bijna als iets van zelf sprekends wordt beschouwd.

Wat de geachte afgevaardigde zooeven voorlas uit de *Amigo de Curacao* is niet het eenige van dien aard. Ik heb in de daaraan voorafgaande nummers, ook van 1902, dikwijls dergelijke uitlatingen gelezen: wij hebben er recht op; het moederland kan ons niet in den steek laten; het moederland zal ons helpen.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, het moederland zal de kolonie niet in den steek laten, het moederland zal, ik ben er van overtuigd, doen wat het doen kan om de kolonie tot een behoorlijk peil van welvaart te brengen.

Maar het is dan ook noodig dat in de kolonie erkend wordt, dat het moederland niet schriel is noch was, maar zich steeds op onbekrompen wijze tegenover de kolonie heeft gedragen.

Ik zou dit nader kunnen aantoonen door terug te treden in de financieele geschiedenis van de kolonie van af het begin der 19de eeuw. Inderdaad, men heeft gesteund zooveel men kon, men heeft steeds gehandeld zooals men meende te moeten handelen in het belang van Curaçao. En dit legt op die kolonie den plicht om niet slechts naar het moederland te zien, maar ook naar zich zelf; niet om eigen onmacht te constateeren, doch om na te gaan hoe het best de eigen middelen kunnen worden versterkt en de veerkracht kan worden verlevendigd.

Wanneer de geachte afgevaardigde zegt: waarom is men nu pas bezig om maatregelen in overweging te nemen en voor te bereiden, die blijvend verbetering kunnen brengen in den toestand, dan wensch ik daar geen pertinent antwoord op te geven, maar er aan te herinneren, dat het op het oogenblik niet voor het eerst is, dat dergelijke maatregelen overwogen worden. De Gouverneur van Raders heeft zeer den nadruk gelegd op het belang van den landbouw, hij heeft gouvernementscultures bevorderd, heeft de bevolking tot navolging trachten te prikkelen; maar zijn streven is, helaas, in dit opzicht mislukt. En nu acht ik het niet onmogelijk dat de mislukking van die plannen den indruk heeft achtergelaten, dat de landbouw en wat daarmede samenhangt, op Curaçao niet loonend te drijven is en dat in die overtuiging de reden moet gezocht worden waarom in latere jaren minder de aandacht op die onderwerpen was gevestigd. Ik verheug er mij in, dat de landbouw opnieuw de aandacht trekt, en ik breng den geachten afgevaardigde dan ook in dit opzicht gaarne hulde, waar hij door zijn belangstellend optreden en door zijn bekende brochure zeer sterk heeft medegewerkt om de aandacht weder in de richting te leiden, die zich op dit oogenblik, ten opzichte van de voorziening in de oeconomische behoefen van Curaçao openbaart.

De geachte afgevaardigde heeft gesproken over de Mijnwet. Niet alleen hetgeen thans door hem gezegd is, maar ook hetgeen ik van elders weet stelt mij in staat om te constateeren dat het zeker niet aan hem is te wijten dat de phosphaatexploitatie nog niet weder hervat is.

In gewisselde stukken sprak ik de hoop uit, dat de Mijnwet spoedig mijn Departement zal kunnen verlaten.

De geachte afgevaardigde heeft nog eens met aandrang verzocht om de zaken die ter hand kunnen worden genomen ter verbetering van den toestand van Curaçao in ernstige overweging te nemen en om na te gaan wat de Regeering voor die verschillende zaken kan doen.

Geen andere is mijn bedoeling. Wanneer wij op Curaçao de technische adviseurs zullen hebben die noodig zijn om de verschillende onderwerpen geleidelijk na te gaan, dan zullen wij ook komen tot datgene wat ik den Gouverneur gevraagd heb, namelijk een overzicht van de maatregelen die in de eerstvolgende jaren kunnen ter hand genomen worden. Dan zal ook kunnen uitgemaakt worden op welke wijze de fondsen daarvoor beschikbaar zullen kunnen worden gesteld. Of onze verwachtingen ten opzichte van de kolonie Curaçao hoog gespannen mogen zijn? Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat wanneer wij nagaan wat de ondervinding heeft geleerd op de naast bij onze bovenwindsche eilanden gelegen eilanden, wij wel zullen doen met onze verwachtingen niet te hoog te stellen; maar wel komt het mij voor dat wij door oordeelkundige bevordering van den landbouw, de vischvangst en de kleine nijverheid, waarvoor het land geschikt is, de welvaart dermate kunnen doen toenemen, dat de kolonie in staat is zelf haar kosten te dragen en de oeconomische toestand der bevolking bevredigend is.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Na aandachtig geluisterd te hebben naar de rede van den geachten afgevaardigde uit Schiedam, wil ik gaarne erkennen, dat de heer van Limburg Stirum op het gebied van vormen mijn meester is. Op het gebied der zinlooze formaliteiten zal ik hem dus volkomen gelijk geven, maar overigens was zijn rede een reeks van groote vergissingen.

Het was het recht van den Minister en zelfs eenigszins zijn plicht ter wille van den naam der Nederlandsche Regeering een opsomming te geven van de hulp, die met die f 10 000 was verstrekt. Al die details waren ons onbekend en ik moet dus wel afgaan op de mededeelingen der bladen en globale opgaven doen, zooals ik deed. Ik ben dankbaar dat nu althans ingegrepen is om den schreienden nood te lenigen en daar ik, onverbeterlijke zondaar, nu toch eenmaal ben aan het opbiechten van mijn zonden, moet ik wel zeggen dat ik ook te dezen aanzien den vorm weer veronachtzaamd heb. Ware ik een parlementair van den ouden stempel geweest, dan had ik zes maanden geleden, toen ik al die ellende zag, gewacht tot dat wij hier in een Kamer op de derde verdieping bijeenzaten om den heer van Limburg Styrum daarvan kalmpjes mededeeling te doen, die het in een Voorloopig Verslag kon opnemen. Ik heb dat echter niet gedaan. Enkele uren nadat ik dien droeven toestand daarginds te Rincon op Bonaire had gezien, en begrepen had hoe dringend noodzakelijk hulp moest worden geboden, heb ik met den gezaghebber van het eiland daarover gesproken, een paar dagen daarna met den Gouverneur van de kolonie en daarna heb ik een brief gezonden aan den Minister, waaraan het te danken is dat de hulp door zijn Excellentie telegraphisch en maanden vroeger is verleend dan anders het geval ware geweest.

Dit is dus geweest een gebrek aan vormen, waarover ik mij allerminst schaam; doch waaraan ik mij in dergelijke gevallen weer hoop schuldig te maken.

De behandeling van de Nota door den Minister heeft weer den vorm aangenomen van een verdediging van den tegenwoordigen Gouverneur, die niet was aangevallen, dan van een wederlegging van mijn plan.

86. Definitieve vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1904.

Het antwoord begint met een opsomming van de handelingen en de maatregelen, die de Gouverneur zal nemen. Het is waar, het reddingsplan wordt besproken, maar dit wordt eenigszins op den achtergrond geschoven door deze wijze van beantwoording. Maar, na de nadere toelichting van den Minister is dit ook een zaak, die meer den vorm betreft en waarover ik dus snel heenglijd. In het wezen der zaak is mijn doel bereikt, daar aangewezen is wat gedaan moet worden om de verschillende eilanden uit hun verval op te heffen; en toezeggingen in dien geest werden gedaan.

De Minister heeft ten slotte een grief geuit tegen het woord „schrielheid", dat door mij gebruikt is. Ik erken dat als ik thans nog de nota moest schrijven, ik een ander woord zou gekozen hebben, omdat het woord schrielheid minder juist uitdrukte, wat ik bedoeld heb.

Want het kan niet ontkend worden: men heeft subsidie gegeven jaar in jaar uit, maar wat mijn grief was, dat was dat die subsidies werden gegeven op ondoelmatige wijze, zoodat er ten bate van de kolonie niets blijvends is gedaan. Ik wil wel erkennen, dat na het misbruik, dat van dat woord vooral in de locale pers is gemaakt, ik, indien ik iets dergelijk neer zou schrijven, ik liever het woord ondoelmatige of onvoldoende hulp zou gebruiken.

Wat het *plichtverzuim* betreft heeft de Minister er op gewezen, dat ook in vroegere jaren al iets werd gedaan; maar ik meen, dat de proef die men ten bate van de bevolking onder den Gouverneur Raders heeft genomen meer dan 50 à 60 jaar is geleden, dus hier niets ter zake doet. Dat er weinig is gedaan blijkt trouwens, zooals ik in mijn boek heb aangetoond, hieruit, dat in enkele tientallen van jaren in deze Kamer over de begrooting van Curaçao zelfs geen enkel woord werd gesproken; het was of die kolonie niet bestond.

Wat de Mijnwet betreft, ik heb met genoegen vernomen dat deze thans snel het Departement zal verlaten. Het zijn wel weer beloften, maar ik heb genoeg vertrouwen in het woord van dezen Minister, dat na al die beloften sedert 3 à 4 jaar het thans nog maar enkele maanden zal duren of die wet staat in het *Staatsblad* en de phosphaat-mijnen worden heropend. Dat zal der kolonie ten zegen zijn. Nog is er hoop.

De Engelsche koloniën hebben in even erg verval verkeerd, maar daar heeft men door geldelijken steun van het moederland de welvaart weer doen herleven, althans de verschijnselen daarvan zijn aanwezig.

Ten slotte ben ik volkomen bevredigd, nu de Minister de Nota in handen zal geven van de technische adviseurs, en ik voeg er de hoop bij dat daarna op krachtige wijze hulp zal worden verschaft.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord, minder als antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Enschedé dan wel om den verkeerden indruk weg te nemen die zich niet hier doch in de kolonie Curaçao gevestigd heeft door hetgeen ik heb geschreven in de Memorie van Toelichting, over het gehalte van de ambtenaren in die kolonie. Dat woord „gehalte" heeft men daar opgevat als een soort blaam die op de ambtenaren werd geworpen, wat betreft hun capaciteit, toewijding en integriteit. Waar die indruk is ontstaan door een stuk tot deze Kamer gericht, meen ik dat het mijn plicht is ook in deze Kamer die uitdrukking toe te lichten in dien zin, dat daarmede het karakter van de ambtenaren, hun geschiktheid en toewijding absoluut ongerept is gebleven.

Ik heb alleen gedoeld op een gebrek aan wetenschappelijke ontwikkeling en daardoor gemis van volledige geschiktheid voor enkele betrekkingen, ten gevolge van het gemis in de kolonie van de gelegenheid tot voorzetting der studiën, en daarom acht ik het wenschelijk dat ambtenaren die toonen de noodige capaciteiten te bezitten voor zooveel noodig de gelegenheid bekomen om hier te lande verder hun blik te verruimen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 komt in behandeling.

De *onderartt.* 1 en 2 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 3, luidende:

„Kosten in verband met de detacheering naar Nederland van ondergeschikte ambtenaren, *Memorie.*"

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het gehalte van de ambtenaren heeft de Minister er op gewezen, dat het wenschelijk zou zijn de opleiding van sommige ambtenaren in Curaçao in Nederland te doen plaats hebben. Het denkbeeld verdient zeker toejuiching, en ik voeg er alleen nog den wensch aan toe, dat dan ook kleurlingen voor die opleiding in de termen mogen vallen, om daardoor geschikte ambtenaren te worden. Want ik durf wel te zeggen, dat, indien er ergens van kleurlingen iets goeds is te maken, dit wel in Curaçao het geval zal zijn.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! Het is de bedoeling, dat dergelijke ambtenaren als de geachte afgevaardigde op het oog heeft, door den Gouverneur, wanneer dit door hem wenschelijk wordt geacht, zullen worden in aanmerking gebracht; en waar voor zoover ik weet publiekrechtelijk geen onderscheid bestaat in de kolonie Curaçao tusschen de verschillende huidskleuren, twijfel ik er niet aan of ook die afkomst zal voor den Gouverneur geen reden zijn om iemand, wanneer zijn huid wat donkerder is, achter te stellen bij iemand met lichter gekleurde huid.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 3 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 4 tot en met 138 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 139, luidende:

„Kosten van het krankzinnigengesticht en het leprozengesticht, f 24 250."

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! In de Memorie van Antwoord lees ik, dat in het krankzinnigengesticht de verpleging in goede handen is. Ik spreek over het personeel thans niet; maar van verpleging heeft men het recht niet te spreken. Het is eenvoudig een bewaarplaats, waar de krankzinnigen worden opgenomen, waar ontvluchten onmogelijk wordt gemaakt, maar de krankzinnigen te splitsen in categoriëen, hen man voor man te observeeren en ze landbouwarbeid te doen verrichten om de genezing te bevorderen, wordt niet eens beproefd. Van moderne verpleging is dus geen sprake. Zelfs de persoon die het oppertoezicht heeft, is een militaire dokter; de man heeft echter van psychiatrie geen voldoende studie kunnen maken; het is trouwens voor hem een bijbaantje. De Minister zal bij nader onderzoek dus moeten toegeven, dat wij slechts te doen hebben met een bewaarplaats van krankzinnigen, en niet met een gesticht.

Wat het leprozengesticht betreft, breng ik gaarne hulde aan de Roomsch-Katholieke zusters, die daar, vaak van jongs af aan, hun gansche leven wijden aan de verpleging der melaatschen. Ook waar Suriname ten deze nog achterlijk is, zag ik met genoegen, dat in Curaçao, door een verleden jaar uitgevaardigde ordonnantie, de afzondering van de leprozen verder gevorderd is dan op het vasteland.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën:* Mijnheer de Voorzitter! Ik meen mij zeker te herinneren, dat wat ik in de Memorie van Antwoord onder dit artikel neerschreef, gegrond is op inlichtingen, die ik van den Gouverneur gekregen heb naar aanleiding van de Nota van den heer van Kol. Ik zal echter op hetgeen de geachte afgevaardigde over deze onderwerpen gezegd heeft, de aandacht vestigen van den Gouverneur.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 139 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 140 tot en met 145 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 146, luidende:

„Kosten van opmeting en in kaart brengen van het domein, f 1000."

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! De hoofdzaak, vooral voor de benedenwindsche eilanden, is de verschaffing van water. Doelmatige waterwerken kan men niet aanleggen, als men geen voldoende kaarten heeft. Nu heb ik met genoegen gezien, dat de Minister van plan is aan den nieuwen directeur van openbare werken op te dragen zich op de hoogte te stellen van de topographische opnemingen, ten einde die eilanden in kaart te kunnen brengen.

Ik hoop echter, dat men geen al te hooge eischen zal stellen aan die kaarten, maar zich eenvoudig zal afvragen: wat is het doel, dat men zich voor oogen stelt, dat is het maken van waterwerken, het uitzoeken van vestigingsplaatsen, het traceeren van wegen. Wij kunnen dan met betrekkelijk weinig kosten goede kaarten krijgen en volgens eene globale berekening zal het opnemen van de eilanden Curaçao en St. Eustatius, waar de behoefte 't grootst is, niet meer kosten dan f 15 à f 20 000.

Ik hoop, dat de Minister nog twee opnemers van den topographischen dienst zal willen uitzenden, opdat wij binnen niet te lang tijdsverloop eindelijk goede kaarten kunnen verwachten.

Op St. Eustatius heeft men reeds nu voldoende gegevens om voor enkele honderden guldens waterwerken te maken, die in de buurt van Round Hill een paar honderd H.A. voldoende van water zullen voorzien. Evenals op Curaçao, waar men in gelijke omstandigheden verkeert, moet men het regenwater, dat nu naar zee wegvloeit, in zijn loop door dammen trachten te stuiten, in den grond bewaren en door putten weer naar boven brengen, ten dienste van den landbouw, tot verstrekking aan menschen en dieren.

De heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën*: Na de mededeeling van den geachten afgevaardigde is het mij nog duidelijker dan het reeds was, dat de topographische opnemingen door geoefend personeel inderdaad van nut kunnen zijn, en indien in de kolonie niet is te voorzien in de behoefte, zal ik medewerken om op de een of andere wijze voor geschikt personeel te zorgen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 146 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 147 tot en met 229 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. 2, 3 en 4, alsmede de BEWEEGREDEN, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De behandeling van *hoofdstuk X* (*Departement van Koloniën*) wordt hervat.

De *onderartt.* 20 tot en met 31 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. 2 en 3, alsmede de BEWEEGREDEN, worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. De CONCLUSIE der Commissie, in wier handen gesteld zijn Verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië, bedoeld in art. 79 der Indische Comptabiliteitswet over 1901. (43);

III. De CONCLUSIE der Commissie in wier handen gesteld zijn Inlichtingen op het adres van de weduwe A. J. D. Rouijer, geboren Kues, houdende verzoek om pensioen voor haren zoon A. A. L. J. Rouijer, oud-predikant in Nederlandsch-Indië. (47);

IV. De CONCLUSIE van de Commissie in wier handen gesteld zijn de Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden 1ste-luitenant der artillerie van het leger in Nederlandsch-Indië J. C. Stuffken, houdende verzoek om verhooging van zijn pensioen, op grond dat zijne lichaamsgebreken in en door den dienst zouden zijn ontstaan. (48);

V. De CONCLUSIE van het rapport der Commissie in wier handen gesteld zijn de Inlichtingen op het adres van J. Visser, oud-sergeant-majoor-schrijver van het leger in Nederlandsch-Indië, houdende verzoek om toekenning van voortdurend gagement en uitbetaling van hetgeen hem — naar hij beweert — ten onrechte aan gagement is onthouden, sedert 1 Januari 1893. (49)

Deze *conclusiën* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VI. Wetsontwerp tot BEKRACHTIGING VAN EEN KREDIET DOOR DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN NEDERLANDSCH-INDIË GEOPEND BOVEN DE BEGROOTING VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1901 (91).

VII. Wetsontwerp tot WIJZIGING EN VERHOOGING VAN DE KOLONIALE HUISHOUDELIJKE BEGROOTING VAN CURAÇAO VOOR HET DIENSTJAAR 1902 (98).

VIII. Wetsontwerp tot VERHOOGING VAN HET XDE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1902 (98).

IX. Wetsontwerp tot WIJZIGING VAN DE KOLONIALE HUISHOUDELIJKE BEGROOTING VAN SURINAME VOOR HET DIENSTJAAR 1902 (107).

X. Wetsontwerp tot WIJZIGING VAN HET REGLEMENT OP HET BELEID DER REGEERING IN DE KOLONIE SURINAME (116).

XI. Wetsontwerp tot WIJZIGING VAN HET REGLEMENT OP HET BELEID DER REGEERING IN DE KOLONIE CURAÇAO (116).

XII. Wetsontwerp tot WIJZIGING EN VERHOOGING DER BEGROOTING VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1902 (120).

XIII. Wetsontwerp tot VOORZIENING IN HET KAS-TEKORT VAN DEN INDISCHEN DIENST IN 1904 (129).

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **van Veen**, *lid van de Commissie voor de Verzoekschriften*, brengt de volgende verslagen uit:

In handen van Uwe Commissie zijn gesteld:

I. Een adres van D. H. S. Blaupot ten Cate, civiel-ingenieur te Groningen;

Adressant is van meening, dat bij het ontwerpen der plannen betreffende de kanalisatie van Westerwolde, blijkbaar te veel op den voorgrond is gesteld het verzekeren der uitvoering van het kanalisatieplan als zoodanig, zoodat ook alleen dit door het aanleggen der twee ontworpen kanalen is verzekerd en geenerlei zekerheid verkregen is, dat die kanalen voor de algemeene welvaart voldoende vruchten zullen opleveren.

Afgescheiden hiervan kleven aan voormeld ontwerp, een viertal bezwaren, die door adressant in zijn adres worden uiteengezet.

Voor het verbeteren van den toestand in oostelijk Groningen, behooren meer dan de ontworpen plannen in aanmerking te komen:

1°. een kanaal van Zuidbroek naar Delfzijl;

2°. het verbeteren van de Veenkoloniale kanalen;

3. het uitvoeren van het plan Reynders, voor zoover het de scheepvaartkanalen betreft.

Adressant verzoekt uw vergadering uw verdere medewerking tot de kanalisatie van Westerwolde afhankelijk te stellen van een nieuw onderzoek, bij welk onderzoek rekening worde gehouden zoowel met het waterstaatsbelang als met de belangen van landbouw en verkeer in geheel oostelijk Groningen.

Uw Commissie heeft de eer uw vergadering voor te stellen dit adres ter griffie te deponeeren ter lezing voor de leden.

II. Een adres van A. J. van Gennep, wonende te Amsterdam.

Adressant deelt mede, dat hij, milicien der lichting 1901, uit den militairen dienst is ontslagen den 23sten Mei 1901 als voor dien dienst ongeschikt. In het request door adressant den 6den Februari jl. bij uw vergadering ingekomen, 't welk als zijnde ongezegeld ter zijde is gelegd en naar welk adres adressant schijnt te willen verwijzen, stelt adressant, dat hij ter gelegenheid eener gymnastiekoefening in den dienst, op zijn hoofd is gevallen; daardoor niet alleen voor den militairen dienst ongeschikt is geworden, maar ook niet in staat om in zijn levensonderhoud te voorzien. Hij meent, als zijnde dit ongeval hem overkomen in en door den dienst, aanspraak te mogen maken op pensioen.

Uit de door adressant overgelegde stukken blijkt dat bij beschikking dd. 30 Augustus 1902, IIIde afd. n°. 43 door den Minister van Oorlog op adressants verzoek om pensioen afwijzend is beschikt. Blijkens eveneens overlegde oproeping om op 22 October 1902 te verschijnen in de vergadering van den Raad van State, waarin verslag zou worden uitgebracht in zake zijn reclame betreffende zijn aanspraken op pensioen heeft adressant gebruik gemaakt van de bevoegdheid hem verleend bij art. 4 der wet van 21 Maart 1896, *Staatsblad* n°. 50. De in zake zijn reclame gegeven eindbeslissing wordt in het adres niet vermeld en hierop betrekking hebbende stukken werden niet overgelegd Uit een overgelegd afschrift der beschikking den 20sten December 1902 door den Minister van Oorlog gegeven op adressants herhaald verzoek om pensioen blijkt, dat zijn reclame bij Koninklijk Besluit dd. 21 November 1902 n°. 35 is afgewezen, terwijl door den Minister van Oorlog bij beschikking dd. 12 Juni 1903 aan adressant op zijn verzoek om als werkman bij 's Rijks magazijn van geneesmiddelen dan wel als ziekenoppasser te worden aangesteld, is bericht, dat adressant voor genoemde betrekkingen physiek ongeschikt is bevonden.

Aangezien niet blijkt dat ten opzichte van adressant eenige wetsbepaling niet is nageleefd of geschonden, meent uw Commissie uw Vergadering te moeten voorstellen dit adres ter griffie te deponeeren ter lezing voor de leden.

III. Een adres van R. van Ingen, burgerlijk ambtenaar aan 's Rijks Centraal magazijn van kleeding en uitrusting te Delft.

Adressant meent ernstige grieven te hebben tegen art. 24 der burgerlijke pensioenwet, waar bepaald wordt, dat „indien een burgerlijk gepensionneerde inkomsten of belooningen geniet uit de geldmiddelen van den Staat, van 's Rijks koloniën en bezittingen in andere werelddeelen, uit fondsen onder het beheer des Rijks geplaatst, in betrekkingen die in begeving staan van het algemeen bestuur, wordt te dier zake, van den dag af waarop dergelijke inkomsten of belooningen zijn ingegaan, een korting op zijn pensioen toegepast. Deze korting wordt niet toegepast wanneer het vereenigd bedrag van pensioen en bijkomende inkomst of belooning de som van duizend gulden niet overtreft, en met zooveel verminderd als noodig is om het vereenigd bedrag niet binnen die som te doen dalen."

De toepassing dezer korting leidt er, volgens adressant, toe, dat bijv. van twee personen, die een gelijk pensioen hebben, doch van welke de eene een beter gesalieerde Rijksbetrekking heeft weten te verkrijgen dan de andere, ten gevolge der korting de een geen profijt heeft van zijn pensioen, terwijl de andere dit ten volle blijft genieten.

In een uitvoerige memorie van toelichting geeft adressant nog eenige beschouwingen die zullen moeten aantoonen, dat art. 24 tot onbillijkheid leidt in verband met de vastgestelde stortingen voor het pensioen.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres ter griffie te deponeeren ter lezing voor de leden.

IV. Een adres van A. J. Mathieu, wapenpoetser bij de werkplaatsen van draagbare wapenen, wonende te Delft.

Adressant, die den 15den Augustus 1881 als oppasser bij het militair hospitaal te 's Gravenhage is werkzaam gesteld, is krachtens machtiging van den toenmaligen Minister van Oorlog van den 3den Mei 1882, n°. 23, uit den dienst ontslagen. Hij heeft zich daarop tot de opvolgende Ministers van Oorlog gewend met verzoek hem te doen uitkeeren het loon 't welk hij beweert in voormelde betrekking te min te hebben ontvangen. In 1890 heeft adressant zich tot de Kamer gewend met verzoek het daarheen te leiden dat dit loon hem alsnog zou worden uitgekeerd. Dit adres is door Uw Kamer op voorstel der Commissie voor de verzoekschriften gesteld in handen van den Minister van Oorlog om inlichtingen. Deze verlangde inlichtingen zijn door den Minister van Oorlog aan de Kamer verstrekt bij missive dd. 18 September 1890 (*Bijlage Handelingen der Kamer* 1890/1891, n. 66, *stuk* 1) waarbij door den Minister wordt ontkend, dat adressant eenig recht op het door hem verlangde kan doen gelden. Deze inlichtingen zijn door de Kamer den 19den Maart 1891 voor kennisgeving aangenomen.

Adressant heeft zich dit jaar tot Hare Majesteit de Koningin gewend om het hem naar zijn meening ten onrechte onthouden loon alsnog te bekomen; bij Koninklijk besluit, gehoord den Raad van State, van 3 October 1903 n°. 53, is adressant in zijn verzoek niet ontvankelijk verklaard. Thans heeft adressant gelijk verzoek tot Uw Kamer gericht. Daar geen nieuwe argumenten die adressants recht kunnen staven, worden aangevoerd, heeft de Commissie de eer U voor te stellen ten opzichte van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

V. Een adres van J. van Engelen en vijf anderen, slijters, handelaren in gedistilleerd, hotelhouders, enz. te Hellevoetsluis.

In de gemeente Hellevoetsluis wordt, krachtens haar bij de wet van 31 December 1902 (*Staatsblad* n°. 257) verleende bevoegdheid, gedurende het jaar 1903 een belasting geheven op het gedistilleerd van negen gulden per hectoliter van vijftig percent sterkte.

Adressanten zijn van meening, dat deze belastingheffing is in strijd met het algemeen belang, met het belang der gemeente Hellevoetsluis in het bijzonder en met de uitdrukkelijke woorden van art. 147 der Grondwet en art. 247 der gemeentewet. Zij wenden zich thans tot uw Vergadering, met verzoek om op het door het gemeentebestuur van Hellevoetsluis ingediend verzoek om ook gedurende het jaar 1904 bovenbedoelde belasting te heffen afwijzend te beschikken.

Volgens het eenig artikel der wet van 31 December 1902, *Staatsblad* n°. 257, is de bevoegdheid om een belasting op het gedistilleerd te heffen verleend voor de jaren 1903, 1904 en 1905, *behoudens Koninklijke goedkeuring.*

Daar hetgeen door adressanten wordt gevraagd niet behoort tot de bevoegdheid der Kamer, heeft zij de eer uw Vergadering voor te stellen ten opzichte van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

VI. Een adres van G. W. Snel, voorzitter en C. Rijkse, secretaris van de afdeeling Schiedam van het „Hersteld Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond", beide wonende te Schiedam.

Adressanten dringen bij uw Vergadering aan op inwilliging van het verzoek door den Bond van branders- en distillateursknechts te Schiedam, aan uw Vergadering gedaan om het daar heen te leiden, dat de nacht- en Zondagsarbeid in de branderijen geheel worde afgeschaft of zooveel mogelijk beperkt.

Blijkens het door uw commissie ter griffie der Kamer ingesteld onderzoek is een zoodanig verzoek aldaar niet ontvangen.

Zij heeft de eer uw Vergadering voor te stellen dat adres ter griffie te deponeeren ter lezing voor de leden.

VII. Een adres van A. M J. Drenth, ontslagen deurwaarder der Rijks directe belastingen te Gorinchem en wonende aldaar.

Adressant deelt mede:

dat omtrent hem is gerapporteerd, dat hij op 17 Januari 1903

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

een akte van beteekening van dwangbevel tegen een drietal belastingschuldigen valschelijk zou hebben opgemaakt, door in strijd met de waarheid daarin te vermelden, dat hij, bij het doen van de beteekening sprak met den belastingschuldige zelf en te diens woonhuize;

dat hij ter zake van een dezer feiten voor de arrondissementsrechtbank te Dordrecht en het gerechtshof te 's Gravenhage heeft terechtgestaan en bij arrest van genoemd hof dd. 29 Juli 1903, van het hem ten laste gelegde is vrijgesproken;

dat hij na op bovenbedoelden grond den 1sten April 1903 in zijn ambt te zijn geschorst, den 13den October met ingang van den 15den October uit 's Rijks dienst is ontslagen;

dat hem tevens werd te kennen gegeven, dat, aangezien hij reeds herhaaldelijk wegens verkeerde handelingen ernstig is bestraft en hij bij resolutie van 12 Februari 1897 n°. 51 met ontslag uit 's Rijks dienst is bedreigd, voor het geval dat weder gegronde klachten te zijnen opzichte mochten inkomen, er thans geen termijnen zijn gevonden om hem langer in 's Rijks dienst te houden;

dat zijn verzoek aan den Minister van Financiën gedaan om hem zijn ontslag alsnog eervol te verleenen, is afgewezen;

dat hij van meening is, dat, nu hij van het hem ten laste gelegde is vrijgesproken en hem de declaratie gegrond op bedoelde exploten zijn uitbetaald, niet gezegd kan worden dat weder gegronde klachten te zijnen opzichte zijn ingekomen, en hij mitsdien meent recht te hebben op een eervol ontslag;

dat hij zich, ten einde een zoodanig eervol ontslag te verkrijgen, tot uw Vergadering wendt.

Door adressant is niet overgelegd een afschrift van het vonnis en het arrest op welke hij zich beroept, zoodat uw commissie niet in staat is om de gronden te beoordeelen die tot adressants vrijspraak hebben geleid. Adressants mededeeling dat de vrijspraak berust op feitelijke gronden, geeft uw commissie aanleiding uw Vergadering voor te stellen, het adres te verzenden aan den Minister van Financiën, met verzoek om inlichtingen.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoeringen van den heer *van Wichen*:

bladz. 820, kol. 1, reg. 24 v. o., staat: punten; lees: plaatsen;

bladz. 929, kol. 2, reg. 31 v. o., staat: 60 à 70; lees: 600 à 700.

In de redevoeringen van den heer *Scret*:

bladz. 1069, kol. 2, reg. 2 v. b., staat: einem Staat; lees: einen jeden Staat;

aldaar, reg. 3 v. b., staat: Offizierscorps; lees: Offiziercorps;

bladz. 1071, kol. 1, reg. 34 v. o., staat: gesalariseerd; lees: gesalarieerd;

bladz. 1128, kol. 1, reg. 28 en 29 v. b., staat: Er moet mij nog een woord van het hart. Ofschoon het wel wat laat is, moet ik; lees: Er moet mij nog een woord van het hart, ofschoon het al laat is. Ik moet;

bladz. 1130, kol. 1, reg. 15 en 16 v. o., staat: de voorstellers; lees: zij.

In de redevoering van den heer *Helsdingen*: bladz. 1137, kol. 1, reg. 2 v. o., staat: rechten; lees: maatregelen.

In de redevoering van den heer *van den Heuvel*: bladz. 1157, kol. 1, reg. 11 v. o., staat: behoort; lees: behoudt.

In de redevoering van den heer *Goekoop*: bladz. 1160, kol. 2, reg. 5 v. o., staat: art. 109 der Grondwet; lees: art. 190 der Grondwet.

In de redevoering van den heer *Ferf*: bladz. 1164, kol. 2, reg. 35 v. o., staat: Hoorn; lees: Stavoren.

In de redevoering van den heer *van de Velde*:

bladz. 1201, kol. 2, reg. 20 v. o., staat: graaf-wijdte; lees: groef-wijdte;

aldaar, reg. 24 v. o., staat: op de tunnel; lees: tot aan de tunnel;

aldaar, reg. 25 v. o., staat: de weg; lees: de trambaan.

48ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 24 DECEMBER 1903.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een verzoekschrift. — Behandeling van het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1904; aanneming van de onderartt. 125—298; aanneming van het wetsontwerp. — Aanneming van hoofdstuk XI der Staatsbegrooting voor 1904 en Wet op de Middelen. — Aanneming van onderscheidene wetsontwerpen. — Verlof verleend tot het houden van een interpellatie omtrent het ontslag van den leeraar Lindeman.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 85 leden, te weten de heeren:

Friesen, Janssen, van Vlijmen, van den Heuvel, Smeenge, Bolsius, Melchers, Talma, de Boer, Röell, Schokking, van Heemstra, Hubrecht, Ferf, Helsdingen, Cremer, Goekoop, den Tex, Mees, Bijleveld, Ketelaar, de Klerk, Schaper, Nolting, van Bylandt, Raymakers, van den Berch van Heemstede, Sluis, Bos, Fruytier, van Alphen, van de Velde, Duymaer van Twist, Hennequin, Roessingh, van Wichen, Dolk, van Foreest, Pijnacker Hordijk, Okma, van Löben Sels, van Nispen tot Sevenaer, Drucker, de Ridder, Zijlma, Passtoors, Lucasse, Krap, Nolens, Seret, van Wassenaer van Catwijck, van Veen, van Wijck, van Sasse van Ysselt, Brants, Michiels van Verduynen, Goeman Borgesius, de Vries, van der Vlugt, Willinge, ter Laan, van Gijn, Fock, van Vliet, Brummelkamp, Travaglino, Hugenholtz, van Raalte, Pompe van Meerdervoort, Tydeman, van Asch van Wijck, de Ram, van Kol, Kolkman, Aalberse, Verhey, van Dedem, van Karnebeek, Smidt, de Visser, van Styrum, Lieftinck, van Limburg Stirum en van Idsinga,

en de heeren Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Marine en van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Merckelbach wegens onvoorziene omstandigheden; van de heeren de Savornin Lohman en Rink, wegens lichte ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een verzoekschrift van de philosophische faculteit van het Groningsche Studentencorps „Vindicat atque polit", houdende verzoek in ernstige overweging te nemen de bezwaren van de Natuur-philosophische Studentenvereeniging te Amsterdam, tegen het wetsontwerp tot wijziging van de wet op het hooger onderwijs.

Dit adres zal worden gezonden aan de betrokken Commissie van Voorbereiding.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen dat na afloop van de beschouwingen over de IIIde afdeeling van hoofdstuk IX, waaraan wij thans bezig zijn, nog ruim 30 sprekers zijn ingeschreven, welk getal allicht nog zal vermeerderen, en dat nog wel over onderwerpen, welker bespreking waarschijnlijk nog meer tijd zal vorderen, dan die, welke gisteren zijn behandeld, vooral wanneer men die onderwerpen even wijdloopig inkleedt als gisteren het geval was.

Voorts heb ik nog de eer mede te deelen dat morgen en overmorgen geen vergadering wordt gehouden vanwege het Kerstfeest.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK IX DER STAATSBEGROOTING VOOR 1904 (DEPARTEMENT VAN WATERSTAAT, HANDEL EN NIJVERHEID) (2).

De beraadslaging wordt voortgezet over de IIIde afdeeling (Spoorwegen) in het algemeen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Van de bij deze afdeeling besproken onderwerpen komt in de eerste plaats voor beantwoording in aanmerking wat de heer Melchers heeft gezegd over de belangen van het spoorwegpersoneel.

Die geachte spreker wraakte het standpunt der Regeering ten aanzien van de uitvaardiging van het Koninklijk besluit van 7 April jl. In de Memorie van Antwoord was gezegd, dat de Regeering het nauwe verband van dat Koninklijk besluit met de strafwetnovelle niet aanvaardt, en om dat te weerleggen haalde hij aan redevoeringen van de geachte afgevaardigden uit Arnhem en Leiden. Hoeveel eerbied ik heb voor de zienswijze dier geachte afgevaardigden, ik kan de verzekering geven, dat niet hun zienswijze is nedergelegd in het rapport tot vaststelling van het Koninklijk besluit, maar de zienswijze der Regeering. Wanneer een Minister overgaat tot aanbieding van een voorstel aan Hare Majesteit tot het onderteekenen van een Koninklijk besluit, dan heeft hij daarbij met eigen zienswijze en overtuiging te rade te gaan, niet met die van anderen.

Nu heeft die geachte afgevaardigde dien maatregel genoemd een kleine maatregel; hij had beter gevonden, dat de Regeering met Staatsexploitatie ware gekomen. Maar ik zou den geachten afgevaardigde de vraag willen stellen of, wanneer inderdaad reeds aanstonds Staatsexploitatie ware aangekondigd als een maatregel van zeer nabijzijnden datum, hij dan toch een interimaire regeling ten behoeve van het personeel niet noodig zou hebben gevonden. Hij moet niet vergeten, dat, al ware reeds in Maart of April in beginsel tot Staatsexploitatie besloten, de invoering zooveel tijd gevorderd zou hebben, dat hij vermoedelijk onder de eersten zou zijn geweest om desondanks bij de Regeering aan te dringen op maatregelen om de rechtspositie van het personeel te regelen. Waarbij nog komt, dat, ook wanneer de Staatsexploitatie komt of is gekomen, regeling van de rechtspositie van het personeel wenschelijk is en blijft.

Nu heeft de geachte afgevaardigde algemeene en speciale bezwaren ingebracht tegen de regeling, die op het oogenblik gedeeltelijk is tot stand gekomen.

Onder de algemeene grieven rangschikte hij in de eerste plaats, dat de vakvereenigingen haar invloed zouden hebben verloren. Het is mij niet bekend dat dit zoo is, maar wanneer dit het geval is, kan het toch moeilijk het gevolg zijn van het Koninklijk besluit, dat nu nog maar zeer partieel ten uitvoer is gelegd en eerst na 1 Januari in zijn geheel ten uitvoer zal komen. Op het oogenblik is, krachtens de eigen bepaling van het Koninklijk besluit, sedert 1 Augustus niets anders geregeld dan

de termijn van opzegging, de mededeeling van de persoonlijke grieven, de regeling van het scheidsgerecht en de daarvoor noodzakelijke formeering van groepen. Nu vraag ik: hoe kan dergelijke partieele regeling de vakvereenigingen in haar actie hebben verlamd?

De tweede grief van dien geachten afgevaardigde was, dat art. 113 niet meer zou worden toegepast. Er is door den geachten afgevaardigde geen bewijs geleverd voor zijn stelling, dat er met dat artikel de hand wordt gelicht. Wel is waar zijn voor sommige in het Voorloopig Verslag genoemde personen enkele rustdagen eenigszins opgeschort, maar in de Memorie van Antwoord is er reeds op gewezen, dat in art. 113 het aantal rustdagen over een geheel jaar wordt vastgesteld en er dus niets onwettigs in ligt om gedurende zekeren tijd van het jaar, waarin de diensten van het personeel inzonderheid gevorderd worden, die rustdagen niet te geven, maar tot naderen termijn te verschuiven. Trouwens, reeds thans is een meer normale regeling van die rustdagen ingetreden, eene *normale* regeling namelijk in dien zin dat de *wettelijke* regeling toestaat om die rustdagen in een bepaald gedeelte van het jaar te geven.

Ook was een grief, dat er zooveel ongelukken zouden hebben plaats gehad. Die grief is hier reeds in het voorjaar geuit en voorgesteld als een gevolg der gebeurtenissen uit het begin van het jaar. Er is bij de Memorie van Antwoord een statistiek overgelegd, die, naar ik meen, ook den geachten afgevaardigde wel eenigszins teruggebracht heeft van zijn meening, dat de rampen en ongelukken zooveel meer zouden geweest zijn in 1903 dan in 1902. Dat heeft hij, meen ik, zóózeer gevoeld, dat hij gemeend heeft de kracht aan die statistiek te moeten ontnemen door de stelling, dat de dienst zooveel meer beperkt was. De vergelijking tusschen 1902 en 1903 zou niet geheel opgaan, omdat er zooveel minder treinen in 1903 zouden hebben geloopen. Ik meen, dat die tegenwerping daarom niet afdoet, omdat reeds op 1 Mei bij de Hollandsche spoor en op 25 April bij de Staatsspoor de volledige dienst weder was ingetreden en dus de beperking sedert 5 April moeilijk kan worden aangevoerd als een bewijs, dat de dienst zoo beperkt was, dat een vergelijking van 1903 met 1902 daarom moest falen.

De geachte afgevaardigde heeft gevraagd: had de Minister het recht om die beperking van den dienst toe te laten. Ik geloof, dat het algemeen belang niet zou zijn gediend geworden, als aanstonds reeds door optreden van de Regeering de maatschappijen zouden zijn genoodzaakt geworden, de volledige dienstregeling weder uit te voeren. Nu zegt de geachte afgevaardigde: ziet gij wel, de Regeering heeft partij getrokken voor de maatschappijen en tegen het stakend personeel. Het komt mij voor, dat die stelling niet van overdrijving is vrij te pleiten.

De maatschappijen te dwingen om het personeel, dat zij niet meer vertrouwden, *aanstonds* terug te nemen, ware naar het oordeel der Regeering niet in 's lands belang geweest. Natuurlijk belette dat standpunt allerminst, dat de Regeering de maatschappijen zoo spoedig mogelijk heeft aangespoord om de stakers weder zooveel mogelijk in dienst te nemen, hetgeen blijkens officieele missives, die zouden kunnen worden overgelegd, gedaan is. Er is een groot verschil tusschen het dwingen en desnoods vervolgen der maatschappijen, om het stakend personeel dadelijk weder in dienst te doen nemen en den wensch van de Regeering en de daaruit voortspruitende aansporing om zoo mild mogelijk met het gestaakt hebbend personeel om te gaan.

Nu heeft de geachte afgevaardigde gesproken van een recherche van de maatschappijen, een soort van vervolging tegenover hen, die met de stakers hadden meegedaan en met dezen eensgezind waren. Daarvan is mij niets bekend. Het kan echter den maatschappijen — evenmin als elk ander werkgever — niet ten kwade geduid worden, dat zij behoorlijk informaties nemen naar het personeel, dat zij in dienst denken te nemen.

De geachte afgevaardigde heeft gevraagd: is alles gedaan voor een behoorlijk en veilig verkeer? Ik ben overtuigd, dat de Raad van Toezicht zijn contrôle plichtmatig uitvoert. Er is geen bewijs, dat die Raad in dat opzicht eenigszins in ijver is verflauwd. De geachte afgevaardigde heeft den twijfel, dien hij opperde, niet anders weten te staven dan door het aanhalen van een ramp, die een jaar geleden is gebeurd aan de Wiericker-brug. Dat is dus anterieur aan de gebeurtenissen van het voorjaar. Hij heeft gesproken van een leerling-machinist, die toen dienst deed als machinist. Dat is echter volkomen reglementair. De maatschappijen zijn vrij om die titels aan haar beambten te geven, welke haar goeddunken. Het is maar de vraag, of die personen examen hebben gedaan krachtens art. 88 van het Algemeen reglement voor den dienst. Het is bekend, dat zij, die dat examen hebben gedaan, nog een tijd lang den titel voeren van leerling-machinist en zulk een leerling-machinist kan dus volkomen bevoegd zijn voor het besturen van een machine.

Art. 113 zou niet worden nageleefd, het zou tot te veel ontheffingen hebben aanleiding gegeven. Ik zal de laatste zijn om te beweren, dat art. 113 een volmaakte regeling bevat. Ik wil er bijvoegen, dat reeds pogingen in het werk zijn gesteld om tot een herziening van dat artikel te geraken. Er kan binnenkort van de maatschappijen een voorstel worden verwacht en de Enquête-commissie heeft zich met groote welwillendheid bereid verklaard om, ook nadat zij officieel volgens de wet zal hebben gedefungeerd, op dit punt van advies te dienen en haar oordeel uit te spreken over de van de maatschappijen te verwachten voorstellen.

En nu betwijfel ik niet, of bij een nieuwe regeling zal meer worden gelet dan bij de tegenwoordige op den nachtdienst.

Wat het geval betreft, door den geachten afgevaardigde aangehaald ten opzichte van vrouwendienst in Limburg, reeds door mijn ambtsvoorganger is het stelsel aangenomen, dat voor lijnen met een verkeer van hoogstens 32 treinen kan worden volstaan met een rust van 8 uur. Daarbij was bepaald, dat de dienst voor vrouwen des avonds niet langer dan tot 10 uur zou mogen duren. Deze regeling is door mij gehandhaafd.

De uiteenzetting van zijn bezwaren tegen art. 113*bis* begon de geachte afgevaardigde met er zijn verwondering over uit te sprekeu, dat de Regeering in de stukken heeft gezegd, dat zij bij geruchte had vernomen, dat het reglement dat de Hollandsche Spoorwegmaatschappij had ingevoerd, niet geheel en al overeenstemde met het reglement, zooals dat door de Regeering was goedgekeurd. Maar het kon der Regeering immers vrijwel onverschillig zijn, welk reglement de Hollandsche Spoorwegmaatschappij aan haar personeel in handen had gegeven; de hoofdzaak is, of door de H. IJ. S. M. eenige daad werd verricht in strijd met het door de Regeering goedgekeurde reglement. En daarop is zeer bepaald toezicht gehouden Het is niet gebleken, dat het door de Regeering goedgekeurde reglement in eenig opzicht is overtreden. Waarom de H. IJ. S. M. ten slotte haar reglement geconformeerd heeft aan het door de Regeering goedgekeurde? Ik waag de onderstelling, dat zij zich heeft laten leiden door den wensch om met opoffering van eigen inzicht ter wille der samenwerking in het algemeen belang over bezwaren heen te stappen, inzonderheid in het belang van het personeel. Dit streven heeft ook bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen voorgezeten en het doet mij genoegen die maatschappijen daarvoor de hulde te kunnen brengen, welke dit streven ten volle verdient.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat deze maatregel niet op de wet steunt.

De Regeering heeft de quaestie van de wettelijkheid van den maatregel van April ook zeer ernstig overwogen. Immers zij is gebonden aan haar eed om de wet te handhaven.

Maar daarnaast staat steeds het feit, dat haar overtuiging den rechter volstrekt niet bindt. Wat deze zal beslissen ten aanzien van de wettelijkheid van maatregelen van bestuur is geheel en al aan den rechter zelf overgelaten. Nu moge men beweren — en ik zal dat volstrekt niet tegenspreken — dat er misschien bij de eerste uitvaardiging van het reglement op den dienst, in 1875 of 1876, niet is gedacht aan dergelijke ingrijpende maatregelen; de geachte afgevaardigde, de heer Schaper, heeft reeds te recht herinnerd, dat dit niet alleen geldt art. 113*bis*, maar ook art. 113 in zijn tegenwoordigen vorm.

Ik meen daarbij echter te moeten opmerken, dat elke wet en elke wettelijke maatregel, eenmaal afgekondigd, onafhankelijk van de bedoeling van den vaststeller, een eigen zelfstandig bestaan gaat leiden, dat zich organiek ontwikkelt in verband met de wijziging van de omstandigheden.

En als de geachte spreker zich verbaast over een dergelijke uitbreiding, verder reikende dan de bedoeling van de vaststellers ten aanzien van de artikelen van de Spoorwegwet, dan zou

voor hem nog meer stof tot verwondering bestaan, wanneer hij een vergelijking maakte van onze geheele handelspractijk met de denkbeelden bij de primitieve afkondiging van het Wetboek van het jaar 1838. Ook daar een organische ontwikkeling. Al zou ik niet gaarne zien, dat het stelsel, in Engeland gevolg van de volstrekte Common law, in ons land gevolgd werd, komt het mij toch wenschelijk voor, dat men niet te spoedig overga tot het maken van nieuwe wetten. Men late de gelegenheid tot organische ontwikkeling onder de bestaande wetten en reglementen.

Ik meen hiermede de algemeene bezwaren van den geachten afgevaardigde te hebben beantwoord; ik kom nu tot zijn speciale bezwaren tegen den inhoud van het Koninklijk besluit.

Door den geachten afgevaardigde werd erkend, dat er een vrij aanzienlijke verbetering was verkregen ten opzichte van het inbrengen van individueele bezwaren. Ook hem dacht het juist, dat een eerstaanwezend ambtenaar de gelegenheid zou geven om de bezwaren uit te spreken, een kleine afwijking dus van den hierarchieken weg, die echter door allen, die door de enquête-commissie werden gehoord, werd toegejuicht. Maar, zeide hij, de vakvereeniging was toch een zooveel beter orgaan. Ik meen, dat de geachte afgevaardigde hier eenigszins verwart het individueele en het collectieve bezwaar. Het is mij niet bekend, dat wanneer een of andere beambte een individueel bezwaar had, hij dadelijk toevlucht zou hebben genomen tot de vakvereeniging, en het komt mij voor dat die weg een vrij omslachtige en lastige zou wezen. Die vakvereenigingen vergaderen niet dagelijks en worden niet dagelijks gehoord door de besturen, indien zij al gehoord worden. Ik geloof, dat spoediger de individueele bezwaren worden opgeruimd als ieder de vrijheid heeft bij een hooger geplaatst ambtenaar te komen om hem zijn grief te openbaren.

De tweede grief betrof de groepenverdeeling. De vakvereenigingen hadden daaromtrent gehoord moeten worden. Ik merk op, dat de voorloopig openbaar gemaakte mededeelingen van de enquête-commissie aantoonen, dat die vakvereenigingen wel degelijk zijn gehoord.

Onder de gehoorde personen bevinden zich o. a. Oudegeest, Mutsaers, Huizinga, allen personen die in de vakvereenigingen werkzaam zijn

De geachte afgevaardigde zegt, dat die groepenverdeeling hem niet aanstaat, omdat er geen solidariteit in de groepen zal zijn. Daar zou wantrouwen bestaan; want daar zal een machinist naast een leerling-machinist zitten, welke geen menschen van gelijken rang zijn. Ik zie niet in, dat de in de groepen vereenigde personen, die meer dan in de vakvereeniging, dezelfde belangen hebben, elkander wantrouwen zouden toedragen.

De groepenverdeeling moet echter nog definitief vastgesteld worden. Die verdeeling is voorloopig vastgesteld om gelegenheid te geven personen aan te wijzen tot het vormen van scheidsgerechten. Bij de Hollandsche Spoor is men in dit opzicht al verder gegaan dan bij de Staatsspoor; bij de Hollandsche Spoor is namelijk een vrij volledige geographische indeeling ingevoerd, die wellicht ook bij de Exploitatie-maatschappij niet zal uitblijven.

Men moet echter niet zeggen dat de groepenverdeeling in de plaats treedt van de vakvereenigingen. Deze zullen invloed kunnen blijven uitoefenen, niet slechts op de verkiezingen voor de groepenvertegenwoordigers, maar ook op de houding van de aldus gekozenen door de groepen.

Wat betreft het scheidsgerecht, erkende de geachte afgevaardigde, dat de keuze tot dusverre gelukkig geweest is. Daarover valt inderdaad niet te klagen.

In het reglement is bepaald dat, wanneer men het niet eens kan worden over het 5de lid, dit dan door den Minister benoemd wordt, maar tot dusverre heeft zoodanig verzoek mij niet bereikt. Slechts één keer is mij gevraagd te kiezen — niet het 5de lid — maar een plaatsvervanger daarvan. Of het partijen op den duur gemakkelijk zal vallen goede scheidsrechters aan te wijzen, moet de practijk leeren. Het is m. i. het best deze af te wachten, alvorens een oordeel uit te spreken over de werking van het scheidsgerecht.

De geachte spreker heeft bezwaar gemaakt tegen de bepaling, dat het scheidsgerecht niet bevoegd is om de mate der straf te verminderen, maar hij erkent dat dit alleen geldt in de gevallen, waarin een bepaalde straf op een bepaald feit gesteld is.

Bij het vaststellen van het reglement zal het er op aankomen na te gaan in welke gevallen het noodig zal zijn een bepaalde straf op een bepaald feit te stellen. Ik denk wel dat dit voortaan, evenals tot nu toe, slechts in enkele gevallen zal noodig zijn, zoodat in alle andere gevallen het scheidsgerecht bevoegdheid zal hebben om de mate van straf te bepalen.

Eindelijk heeft de geachte afgevaardigde als grief geuit, dat de mogelijkheid zou overblijven van het verleenen van eervol ontslag zonder opgaaf van reden.

Ik geef den geachten spreker toe dat deze bevoegdheid van de maatschappijen misschien voor het personeel bezwaar oplevert, maar die bevoegdheid kan toch niet aan een bestuur ontnomen worden. De Staat zal altijd de bevoegdheid moeten houden om ambtenaren, die hij niet geschikt acht, te ontslaan. Het spreekt vanzelf dat van die vrijheid, die onaantastbaar is, gelijk van elke vrijheid, geen misbruik mag gemaakt worden. Hierin is de Regeering beperkt door haar politieke verantwoordelijkheid, en zijn de spoorwegbesturen beperkt door de uiting der publieke opinie.

Eindelijk heeft de geachte afgevaardigde gesproken over het gemis van openbaarheid, maar ik meen dat in Amsterdam het scheidsgerecht ook niet openbaar is. Het is dan ook gebleken, dat één van de personen, die het meest voor dat scheidsgerecht hebben geijverd en een werkzaam aandeel hebben genomen aan de invoering daarvan, het zeer op prijs gesteld heeft, dat het scheidsgerecht in spoorwegzaken ook niet openbaar zou zijn, omdat het intieme karakter van de zaak daardoor zou verdwijnen.

Ik spreek geen woord over de loonregeling. Zij is er niet, zij moet worden afgewacht. Ik herhaal derhalve hetgeen daaromtrent in de gewisselde stukken is gememoreerd, dat het niet op den weg der Regeering ligt te dien aanzien eenig oordeel uit te spreken vóór dat de voorstellen der maatschappijen haar hebben bereikt en deze zijn onderzocht, met name de Commissie voor de Spoorweg-enquête die voorstellen ernstig heeft overwogen. Ik kan dus op dit punt niet in bijzonderheden treden.

Ik kom nu tot de overige onderwerpen, die betrekkelijk de spoorwegen besproken zijn. Het zijn er ettelijke, ik zal ze zoo spoedig mogelijk nagaan.

Door den heer Smeenge, den geachten afgevaardigde uit Meppel, zijn bezwaren ingebracht over het materieel op het traject Amsterdam—Rotterdam. Ik heb reeds in de stukken medegedeeld, dat daaromtrent een nader onderzoek zal worden ingesteld. Het oude materieel moet zooveel mogelijk worden gebracht op lijnen, waar minder frequentie is te verwachten dan op de hoofdlijn Amsterdam—Rotterdam.

Door den heer Melchers werd de verwarming besproken. Hij acht het een verkeerd stelsel, dat die verwarming begint en ophoudt op bepaalde tijdstippen. Dit is intusschen reglementair. In art. 91 van het Reglement voor den dienst is bepaald, dat de verwarming zal plaats hebben van 1 November tot 15 April. Het komt mij voor, dat dit moeilijk anders is te regelen. Ik geloof dat het publiek zeer zou klagen, wanneer de verwarming afhing van de meerdere of mindere kouwelijkheid van een ambtenaar op een station.

Door den geachten afgevaardigde uit Meppel is een Nota toegezegd aan mijn Departement omtrent gebreken in de dienstregeling. Die Nota zal aandachtig worden nagegaan en misschien aanleiding geven tot publicatie van het onderzoek.

De geachte afgevaardigde uit Weststellingwerf heeft een punt behandeld, dat niet in de stukken is besproken. Hij wenscht een trein meer te doen stoppen te Wolvega. Een daartoe strekkend verzoek is ingekomen en wordt onderzocht.

De geachte afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede, de heer de Ridder, heeft de quaestie van de dienstregeling op de lijn Leiden—Woerden besproken. Ik geloof, dat het moeilijk zal zijn aan zijn bezwaren te gemoet te komen, daar de maatschappij niet kan worden genoodzaakt om meer dan 5 treinen te laten loopen. Ik kan in onderhandeling treden over de verschikking van de tegenwoordige treinen maar kan geen vermeerdering van het aantal treinen voorschrijven. Er kunnen minnelijke pogingen worden in het werk gesteld — en die zullen zeker niet ontbreken — om een betere dienstregeling te verkrijgen, contractueel kunnen dienaangaande geen eischen worden gesteld aan de maatschappij.

Door den geachten afgevaardigde uit Lochem is gesproken

over den bekenden laten trein tusschen Zutphen en Hengelo, die alleen des zomers, niet 's winters loopt. Ik meen, dat ook aanstaanden zomer die trein wel zal worden ingelegd, maar het is moeilijk te vorderen, dat dit ook zal geschieden in den winterdienst, want de zomerervaring is niet bevredigend geweest; over het algemeen is zeer weinig gebruik gemaakt van dien trein.

Verder heeft die geachte afgevaardigde gesproken over het stoppen op enkele tusschenstations op dezelfde lijn.

Het punt is overeenkomstig de toezegging van het vorige jaar onderzocht en het is ongewenscht gebleken om trein 58 te Markelo te doen stoppen in verband met de aansluiting te Arnhem.

De geachte afgevaardigde sprak verder over de groote tijdruimte, die zou vallen tusschen het vertrek van twee treinen van Laren. Om 9.28 's morgens was er gelegenheid om van daar naar Hengelo te vertrekken en dan niet eerder dan 1.21.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ken dat station en het wil mij voorkomen, dat een dergelijke regeling niet gebrekkig kan worden genoemd. Te Laren gaat heel weinig om.

De geachte afgevaardigde wenschte, dat ook meer treinen te Delden zouden stoppen. Ook dit punt zal onderzocht worden.

De wensch, dat Delden zal worden opgenomen in den kring der bijzondere vacantiekaarten zal worden overgebracht aan de Exploitatie-maatschappij. Ten aanzien van die vacantiekaarten hebben wij echter te doen met een maatregel, die geheel en al van de maatschappij uitgaat en waarop de Regeering geen invloed kan uitoefenen.

De stationsgebouwen zijn ook door eenige sprekers behandeld.

De heer Smeenge heeft geklaagd over tekortheid van de overkapping te Meppel. Reeds in de stukken heb ik doen opmerken, dat de verbouwing van dat station van zeer kort dateert, en dat het moeilijk is om dadelijk aan alle eischen volkomen bevrediging te geven. De geachte spreker heeft gezegd, dat aan de ontwerpers wel bekend was geweest, dat de overkapping tekort was. Dit is mij niet bekend, maar wel weet ik, dat kort geleden betrekkelijk aanzienlijke kosten zijn gemaakt aan dat station, zoodat ik mij kan voorstellen, dat de maatschappij niet spoedig zal overgaan tot nieuwe verbouwing.

Ten aanzien van het door den heer Zijlma besproken station te Winsum kan ik niets anders zeggen dan in de Memorie van Antwoord is medegedeeld. Het toegezegde onderzoek zal zoo spoedig mogelijk worden gehouden.

Door den heer de Ridder is geklaagd, dat het haltegebouw te Bunnik niet voldeed aan de eischen van het verkeer. Dat is zeer te betreuren. Omtrent dat gebouw is onder den vorigen burgemeester het gemeentebestuur geraadpleegd en nu schijnt het nieuwe hoofd der gemeente bezwaren te hebben, die zijn voorganger niet had. In de Memorie van Antwoord is intusschen reeds medegedeeld, dat de zaak nader onderzocht zal worden.

Over het station te Leeuwarden is door den afgevaardigde van dat district gesproken. Ik kan mededeelen, dat in September de inrichting is aanbesteed van de rijtuigenloods tot bestelgoederenloods en den bouw van een nieuwe woning voor den stationschef. Daarmede hangt samen de verbouwing van het hoofdgebouw, die reeds in Juni is goedgekeurd. Daaraan is nog niet de hand geslagen, maar ik heb vernomen dat de maatschappij met spoed daarmede wenscht aan te vangen.

Aan de goedkeuring van de Regeering zal dus spoedig gevolg worden gegeven door inzending van het bestek voor de aanbesteding.

De geachte afgevaardigde sprak ook over den onvoldoenden toestand van den toegang van de veelading. Er is nu echter besloten om dien toegang ook geschikt te maken voor voertuigen. Of daarmede aan het bezwaar van den geachten afgevaardigde zal zijn te gemoet te komen, weet ik niet; dit kan echter worden nagegaan.

Genaderd aan het dubbel spoor sprak de geachte afgevaardigde uit Meppel den wensch uit, dat er in het Noorden, tusschen Groningen en Zwolle, dubbel spoor zou komen. Zijn bewering was deze, dat wanneer eenmaal de Noordoosterlocaalspoorweg zou gereed zijn, op die lijn een nog grooter vervoer zal plaats hebben dan thans, omdat dan het vervoer van de veenkoloniën zal gaan over Assen.

Ik geloof dat dit juist is, en dat de bewoners van de veenkolonie, wanneer die lijn gereed is, den weg zullen verkiezen Stadskanaal—Assen. In zoover kan het dus waar zijn, dat de lijn Zwolle—Assen eenigszins meer zal worden bezwaard, maar daartegenover staat, dat wanneer de Noordoosterlocaalspoorweg in exploitatie zal zijn gebracht, het goederenvervoer zooveel mogelijk zal worden geleid over den locaalspoorweg. Dat is ten minste de bedoeling van de chefs van dienst van de Exploitatiemaatschappij, die ik vroeger er over sprak, en de tegenwoordige directeur-generaal is, naar ik meen, die zienswijze ook toegedaan. Ten aanzien van het goederenvervoer zal er dus een aanmerkelijke ontlasting op de hoofdlijn plaats hebben, wat ten goede komt aan het personenverkeer.

Men doet dus het best eerst den aanleg van den Noordooster af te wachten en te zien welken invloed deze heeft op de belasting van de hoofdlijn.

Door den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden en ook door den heer de Klerk — de laatste geachte afgevaardigde heeft mij dit om een redevoering uit te sparen particulier medegedeeld — zijn bezwaren ingebracht tegen de gebondenheid van hen, die arbeiderskaarten hebben genomen, aan bepaalde treinen.

Dat die kaarten slechts voor een beperkt aantal treinen kunnen gebruikt worden, vind ik niet te verwonderen. De Maatschappijen stellen die kaarten voor een zoo geringen prijs beschikbaar, dat zij de arbeiders natuurlijk niet op alle treinen kunnen toelaten, maar wel komt het mij voor, dat te dien aanzien zooveel mogelijk faciliteiten moeten gegeven worden.

De heer de Klerk wenschte meer treinen voor de arbeiders tusschen den Haag en Rotterdam en ook een lager tarief. Het desbetreffende adres is ingekomen en in onderzoek.

Het doet mij leed van den heer Melchers vernomen te hebben, dat de werkmanskaarten tusschen Enschedé en Gronau in prijs zijn verhoogd, vermoedelijk ten gevolge van een regeling tusschen de Pruisische spoorwegen en de Nederlandsche. De verhooging is niet zeer aanmerkelijk, maar ik had dien maatregel toch liever niet genomen gezien. Omtrent dit punt zal ik dus nadere inlichtingen aan de Maatschappij vragen en trachten om een vermindering te verkrijgen; toezeggen kan ik dit echter niet, omdat er verband moet worden gehouden met de prijzen van werkmanskaarten op soortgelijke baanvakken.

Het onderwerp „nieuwe lijnen" geeft mij alleen aanleiding aan den geachten afgevaardigde uit Eindhoven de verzekering te geven, dat er niet te vergeefs is gevlagd in de gemeente Weert. Het wetsontwerp tot aanleg van de lijn Eindhoven—Weert heeft mijn Departement reeds verlaten.

Ik kom nu tot de tramwegen. En daarbij was het mij aangenaam van den heer Smeenge te vernemen de gunstige berichten over den voortgaanden bloei van de lijn Hoogeveen-Nieuw-Amsterdam. Dat is zeker een groote satisfactie voor mij en niet minder voor mijn geachten ambtsvoorganger, die zich aan die zaak zoozeer heeft laten gelegen liggen.

De plannen van den Drentsch—Frieschen spoorweg werden besproken door de heeren Willinge en Hugenholtz. Ik heb in de stukken blijk gegeven, dat die zaak mij zeer ter harte gaat en ik zal niet schromen in deze Kamer met een voorstel te komen tot verhooging van het reeds zeer hooge subsidie. Wanneer nu de geachte afgevaardigde uit Weststellingwerf mij vraagt: wat zult gij doen, wanneer degenen die zich nu voor de zaak interesseeren niet er in slagen om het noodige geld te vinden, dan moet ik daarop het antwoord schuldig blijven. Mijn methode, en ik denk wel de methode van allen, die dagelijks geroepen zijn vele beslissingen te nemen, is te wachten tot het oogenblik, waarop de beslissing moet genomen worden, en vóór dien tijd mij niet te begeven in vragen wat al of niet gebeuren zal, tenzij zulke beschouwingen invloed zouden kunnen hebben op een beslissing, die staat genomen te worden. Dit is hier echter niet het geval. Ik vlei mij intusschen, op grond van uitlatingen van personen, die zich aan het hoofd van deze zaak gesteld hebben, dat zij er in zullen slagen het noodige geld bijeen te brengen. Ik zal dus een afwachtende houding aannemen.

De heer Willinge heeft een zeer groot plan besproken, dat mij kort geleden door den heer Scholten is overhandigd, een plan, dat de geheele provincie Groningen betreft. Ik vrees alleen, dat dit plan wat al te groot is en daarom had ik gaarne gezien, dat het wat meer beperkt was voorgedragen. Ik zal dan ook trachten het daarheen te leiden. Wil men namelijk iets tot stand brengen — dit tevens in antwoord aan den heer ter Laan — dan moet men zich aanvankelijk beperken tot een enkele lijn,

en kan men langzamerhand het plan uitbreiden. Anders duurt ook het onderzoek te lang en wordt alles natuurlijk verschoven. Ik zal niet nalaten nog eens met den hooggeachten indiener van dit plan ernstig in dien geest te spreken.

Of ik een toezegging kan doen, dat ik niet zal vasthouden aan den eisch van de bijdrage van een derde door de streek? Ik moet den heer ter Laan antwoorden, dat ik nog geen gedetailleerde plannen heb, nog niet weet welke lijn zal voorgaan en of de streek, welke door die lijn wordt doorsneden, in staat zal zijn een voldoende bijdrage te verleenen. Een toezegging kan ik dus niet doen. Ik zal echter mijn best doen die zaak in den loop van dit jaar iets verder te brengen, maar, men bedenke wel, niet de Regeering maakt een plan, doch zij die het hebben ingediend. Evenwel, kan de Regeering met hare ervaring helpen, dan zal zij dit doen.

Vraagt de heer Willinge mij nu, of ik er op letten zal dat, als er een lijn komt naar Dragten, de richting wordt gekozen over Peize en Roden, dan wil ik gaarne daaraan mijn aandacht schenken, doch aangezien ik tot nog toe slechts een zeer oppervlakkig plan heb gezien, kan ik ook in die zaak geen verdere mededeeling doen.

De geachte afgevaardigde uit Rheden, de heer Kolkman, heeft den wensch geuit, dat bij de bestellingen van materieel door de tramwegmaatschappijen, die door de Regeering worden gesubsidieerd, vooral zal worden gelet op de belangen van de Nederlandsche industrie.

Ik heb dit altijd gedaan en zal het blijven doen. Dit kunnen de directeuren en ondernemers van tramwegmaatschappijen getuigen, dat het hun in deze niet gemakkelijk wordt gemaakt. Het blijft intusschen altijd een groote moeilijkheid voor de ondernemingen om $^1/_3$ van de aanlegkosten te vinden. Inderdaad is de kapitaalmarkt niet zoo ruim opengesteld voor een ieder, die geld wenscht te vinden voor tramwegen. Worden nu de kosten opgedreven, zoodat die ondernemers opnieuw een beroep op de geldmarkt moeten doen, dan zal het zoo niet onmogelijk, toch zeker hoogst moeilijk zijn om fondsen te vinden. Als ze het geld hebben is het dus duidelijk, dat zij zoo goedkoop mogelijk zullen werken en wel verplicht zijn buitenlandsche leveranciers, als die het goedkoopst zijn, te laten voorgaan. Als men de maatschappijen op dit punt wilde dwingen, zou men tot verhooging van de subsidiën moeten overgaan. Wanneer eenmaal een subsidie is gevoteerd, is het mij echter zeer onaangenaam om anders dan in de hoogste noodzakelijkheid aan de Kamer verhooging van subsidie te vragen. Wat ik gedaan heb, zal ik intusschen blijven doen, namelijk bij directeuren en ondernemers zooveel mogelijk aandringen om de gewichtige belangen der binnenlandsche industrie niet uit het oog te verliezen.

De geachte afgevaardigde uit Delft besprak de quaestie van het eindpunt van de Westlandsche stoomtram te Delft. Het Koninklijk besluit voor de definitieve aanwijzing der te onteigenen perceelen is onderteekend en gecontrasigneerd. Daaraan is niet meer te veranderen. Ik kan intusschen mededeelen, dat in deze is gehandeld op het zeer pertinente rapport van het college, waarvan de geachte afgevaardigde uit Delft deel uitmaakt. Het was een zeer uitvoerig en degelijk rapport, waaruit blijkt dat met de gemeente Delft wel degelijk rekening is gehouden. Dit neemt niet weg, dat de gemeente maatregelen kan nemen, die zij voor de veiligheid binnen haar gebied noodig acht. Het spreekt daarbij vanzelf, dat niet dan wanneer ik na ernstige overweging de overtuiging mocht verkrijgen dat noodelooze bezwaren aan den aanleg worden in den weg gelegd, toepassing van de Belemmeringenwet door mij zal worden bevorderd. De autonomie der gemeenten is mij daarvoor te lief.

Ik meen hiermede de opmerkingen van de geachte sprekers voldoende te hebben beantwoord.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den leden zich bij de replieken, zoowel bij dit onderwerp als bij de nog te behandelen, zooveel mogelijk te willen beperken en te bedenken dat de leden, die dit jaar wenschen te spreken over de afdeeling Landbouw ook recht hebben aan het woord te komen.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal van het geduld der Kamer geen misbruik maken. In de afdeelingen heb ik gesproken over de wenschelijkheid van een halte aan de Haarlemmerpoort te Amsterdam. De Minister antwoordt dat dit ongewenscht is, omdat het baanvaak Amsterdam—Haarlem zoo druk bereden wordt. Dit laatste geef ik toe, maar wanneer er geen onoverkomelijk bezwaar tegen is, is het wenschelijk dat in den omtrek der Haarlemmerpoort een halte wordt gevestigd.

De Minister heeft enkele dagen geleden gezegd dat hij is een goed Amsterdammer. Hij zal dan weten, dat juist dit stadsgedeelte zich hoe langer hoe meer uitbreidt. Er worden nieuwe wegen, straten en kaden aangelegd, zoodat dat stadsgedeelte door duizenden is bevolkt. Zelfs een groot gedeelte van den Haarlemmerweg in de richting op den weg naar Sloterdijk is reeds bewoond.

Nu zal de Minister toestemmen, dat de afstand van den Haarlemmerweg en omliggende straten naar het Centraal Station zeer lang is, wat voor diegenen die geregeld van 't spoor gebruik maken groote bezwaren medebrengt, en waar wij, die geregeld van den Haag naar Amsterdam reizen, bij ondervinding weten, dat wij bij bij de Haarlemmerpoort geregeld eenige minuten moeten wachten, geloof ik, dat er niet het minste bezwaar kan bestaan daar een halte te vestigen. In de wandeling heeft deze plaats reeds een naam gekregen en noemt men haar „halte kleerenmakerij", omdat men van daar uit een werkplaats ziet, waar kleeren worden vervaardigd. Nog eergisteren hebben wij daar 7 minuten stil gestaan. Ik geloof dus, dat het volstrekt niet onmogelijk is daar een halte te vestigen; men zou daarmede een grooten dienst bewijzen aan een zeer groot gedeelte der inwoners van Amsterdam.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal kort zijn in mijn antwoord.

Achtereenvolgens heeft de Minister besproken de verschillende punten, welke ik heb aangeroerd.

In de eerste plaats stelde hij tegenover mijn bewering, dat de algemeene maatregel van bestuur van 7 April was uitgevaardigd, om de oppositie der liberalen te breken, een beroep op de motieven genoemd in een mij natuurlijk onbekend advies, overgelegd bij de voordracht aan de Koningin, om den algemeenen maatregel van bestuur goed te keuren.

Ik wil erkennen, dat ik dat stuk niet gelezen heb en dat er dus iets anders kan instaan dan ik als werkelijk motief genoemd heb. Ik heb dan ook niet gesproken over datgene wat op een stuk papier staat, maar met het oog op de verschillende zienswijzen, den strijd in de Kamer, de politieke constellatie in het land en ik geloof met het oog op die feiten mijn bewering te kunnen handhaven. Hoe kwam de Regeering anders aan haar motieven als zij ze niet noodig had juist met het oog op die verhouding der partijen in en buiten het Parlement?

De Minister zegt: zou een aankondiging van Staatsexploitatie de moeilijkheden hebben opgelost, den toestand bevredigend verbeterd hebben?

Ik heb dat argument gebruikt toen ik betoogde, dat de Regeering, wanneer het haar voldoende ernst was met haar streven om de belangen van het personeel te behartigen en de veiligheid van het verkeer te bevorderen, daartoe had moeten overgaan.

Nu heeft zij, dit doel beoogende, een weg ingeslagen, die daartoe kan leiden. De Regeering weet evengoed als elk lid der Kamer, die zich in deze zaak inwerkt, dat de financieele moeilijkheid, waarin de maatschappijen ten gevolge der onderlinge concurrentie, uitgaven voor reclame, dubbele administratie enz., een der oorzaken is, dat zij zoo weinig te gemoet komen aan de grieven van het personeel. De Regeering had dus om haar doel te bereiken alleen den radicalen weg van Staatsexploitatie kunnen en moeten inslaan. Dat was breede politiek geweest, wat zij nu gedaan heeft is klein geweest.

De Minister zegt, dat de vakvereenigingen haar invloed niet verloren hebben en het Koninklijk besluit, voor zoover dat tot uitvoering is gekomen, niet ten doel had om de vereenigingen in den grond te boren.

Als antwoord daarop vraag ik wat, na het ontnemen van het stakingsrecht aan de spoorwegarbeiders, anders het doel van de groepenvertegenwoordiging kan zijn?

Als ondanks de tegenwerking van hooger hand de vakvereenigingen toch blijven bestaan, is dit alleen een bewijs, dat zij groote reden van bestaan hebben, leven in den boezem der

spoorwegarbeiders en door de omstandigheden noodzakelijk zijn. Dat bewijst niets ten gunste van de Regeering, maar pleit voor de vakvereeniging. En dat ontneemt mij het recht niet een aanklacht tegen de Regeering uit te spreken over de strafwet, waarbij het recht van werkstaking aan de vakvereenigingen is ontnomen. Men nam haar daarmee een krachtig wapen uit de hand. Waar nu de algemeene maatregel door groepenverdeeling trachtte de vakvereenigingen overbodig te maken en dit niet is gelukt, is daardoor het bewijs geleverd, dat deze vereenigingen onmisbaar en den spoorwegarbeider lief zijn.

Ik zou geen bewijs geleverd hebben dat art. 113 is overtreden. Ik erken, dat na hetgeen in het laatste jaar is gebeurd, het moeilijk is dit bewijs te leveren, maar men hoort zoo terloops nu en dan wat van het personeel, leest van tijd tot tijd iets in de dagbladen en in de vakpers, en merkt aldus dat aan dat artikel de hand niet wordt gehouden.

Tegenover mijn bewering kan de Minister stellen een andere algemeene bewering, maar dan handhaaf ik desondanks mijn conclusie, dat, wanneer de vakvereenigingen ongestoord hadden kunnen werken, wij veel meer hadden vernomen dan nu publiek is geworden.

De tabel van ongelukken, door den Minister overgelegd, is inderdaad gunstiger dan men aanvankelijk verwachtte. Wat zegt nu de Minister in antwoord op mijn bewering? Dat de beperking van den dienst 1 Mei geëindigd is. Laat dat zoo zijn, maar is de goederendienst dan nà 1 Mei behoorlijk gegaan?

Het algemeen belang, zegt de Minister, liet niet toe dat de maatschappijen werden genoodzaakt te werken met personen, waarin ze niet meer vertrouwen stelden. Of zij dat vertrouwen al dan niet hadden, is een particuliere zaak, waarmee de Minister niet te maken had. De Minister had alleen te vragen of het verkeer plaats had zooals het in de door hem goedgekeurde dienstregeling is voorgeschreven. Na het eindigen der staking waren de buitengewone omstandigheden afgeloopen.

Het kenmerkt het beleid van den Minister, dat hij voor dergelijke overwegingen der maatschappijen zoo niterst gevoelig is. Ik wilde wel, dat hij ook zoo gevoelig was voor de belangen van het personeel. Dan zou hij, in plaats van haar de hand boven het hoofd te houden, tot de maatschappijen gezegd hebben: gaat weer aan den dienst; wij hebben den menschen het staken verboden; voer den dienst onbeperkt uit en wanneer ge u niet kunt redden met nieuw personeel, neemt dan het oude terug, dat voor zijn taak berekend en nu door de Strafwet gebonden is. Waarvoor diende anders al die drukte om die Strafwet in te voeren? Of vertrouwdet gij niet op haar preventieve werking?

Ik zeg niet dat ik zoo iets van den Minister had verwacht, maar tot die conclusie waren de maatschappijen gekomen als hij de hand had gehouden aan de dienstregeling. Ik duid het den maatschappijen volstrekt niet ten kwade dat zij informeerden naar de qualiteiten van sollicitanten, maar wel dat de politie daarbij handlangersdiensten bewijst. De maatschappijen hadden bij particuliere informatiebureau's moeten gaan.

De Minister heeft, sprekende over ongelukken, gezegd dat het ongeval aan de Wierickerbrug plaats had vóór de staking. Maar is de Minister vergeten het proces uit IJmuiden, waarover ik een groot stuk heb voorgelezen uit *Het Volk*? Daaruit blijkt, dat door de rechtbank en den officier van justitie werd geconstateerd dat de toestand aldaar een schandaal was. Menschen die een week in dienst waren, werd opgedragen het bedienen van wissels, wat zeer nauw met de veiligheid samenhangt.

Een mededeeling van den Minister doet mij een straal van licht opgaan; binnenkort wordt van de maatschappijen een voorstel verwacht om te komen tot behoorlijke toepassing van art. 113. Eindelijk zal dus het overleg plaats vinden waarvan de Raad van Toezicht in zijn verslag over 1900 sprak, dat toen mislukte en waarop ik reeds lang heb aangedrongen. Dit is althans een stap vooruit.

De Minister heeft zich ten aanzien van de wachteressen in Limburg verontschuldigd door te herinneren aan de gedragslijn door zijn ambtsvoorganger gevolgd, nl. de verlenging van den diensttijd in verband te brengen met het aantal treinen dat te bedienen is.

De zaak staat echter anders en wel aldus:

De meerderheid van den Raad van Toezicht heeft het mogelijk gevonden en geadviseerd om dat verzoek van die wachteressen toe te staan, maar de Minister heeft zich niet aan die meerderheid, die toch ook wel weet of zoo'n voorstel uitvoerbaar is, gehouden, maar aan het advies van de minderheid. Als deze Minister wat meer sociaal gezind was, wat meer voor de belangen dier wachteressen en harer gezinnen gevoeld had, zou hij een ander inzicht in de zaak hebben gehad, zou hij met het rapport der meerderheid kunnen medegaan. Nu liet hij de financieele bezwaren der maatschappij gaan boven de belangen dier gezinnen.

Nu heeft de Minister gezegd: het kan mij onverschillig zijn welk reglement de Hollandsche Spoorwegmaatschappij aan het personeel geeft; alleen is het de vraag of zij een daad verricht die ingaat tegen het door de Regeering goedgekeurde reglement. Draaien wij hier in een cirkel rond? Als aan het personeel een reglement wordt gegeven dat niet in overeenstemming is met wat de Regeering wil, weet dat personeel niet welk recht de Regeering het wil toekennen, en kan het dus niet overgaan tot het inbrengen van een klacht over een straf in verband met de veiligheid opgelegd. Als de Minister dus wacht op een daad van de Hollandsche spoor waaruit blijkt dat zijn voorschrift is overtreden, dan zeg ik: die daad komt nooit, omdat het personeel zijn rechten niet kan leeren kennen, dus niet met een beroep tot u komt.

Nu nog een kort woord over art. 27 van de Spoorwegwet. Het doet mij leed, dat ik in deze zaak met mijn partijgenoot Schaper niet één lijn kan trekken. Ik zal, als ik hem beantwoord, mij onthouden van opmerkingen als ik uit zijn mond heb gehoord, die eenigszins een persoonlijk karakter dragen. Ik vind het beter zakelijke argumenten te gebruiken; dat bewijst niet alleen zekere beschaving, maar ook dat men het onderwerp meester is En dan wil ik constateeren, dat door mij is gezegd, dat art. 27 der Spoorwegwet niet van zóó ruime strekking is dat het een dergelijke bemoeiing met de verhouding tusschen directie en personeel toelaat, als in art. 113 *bis* gegeven is. Schaper heeft in het voorjaar voor eigen rekening een vraag gedaan van een andere strekking. Ik laat die voor zijn rekening, maar als ik, in afwijking van hem, ten opzichte van de uitlegging der wet van een andere opinie ben dan hij, dan acht ik mij, waar zoo groote belangen in het spel zijn, verplicht dat hier te zeggen, omdat een behoorlijke behartiging van de belangen van het spoorwegpersoneel gaat boven een misplaatste solidariteit. Nu meen ik, dat wat de vroegere en deze Regeering gedaan heeft ten opzichte van art. 113 en art. 113 *bis* op losse schroeven staat, omdat de wet de Regeering daartoe niet het recht geeft. Ook voor hen die meenen, dat dit artikel het toelaat, is het gewenscht aan elken twijfel een einde te maken. Daarom heb ik er bij de Regeering op aangedrongen om met een *wetswijziging* te komen, omdat zóó alleen allerlei chicanes van de spoorwegmaatschappijen en mogelijke procedures worden voorkomen. Als art. 113 zóó zwak wordt gehandhaafd als tot heden geschiedde en art. 113*bis* zulk een lijdensgeschiedenis moet ondergaan als ik vrees, dan komt dat hierdoor, dat men zich niet sterk gevoelt, dat de wet niet duidelijk is om aan allen twijfel een einde te maken. En als ik gisteren gesproken heb als ik deed was dat niet om den Staat in den rug aan te vallen, maar om deze Regeering tegenover de kapitalistische maatschappijen sterker te maken en krachtiger wapenen in haar handen te geven dan zij tot heden bezat. Wat de Regeering tot nu toe in die richting gedaan heeft gaf geen blijk van kracht, maar van zwakheid. Het is beter hier klaren wijn te schenken dan jarenlang in twijfel te blijven verkeeren.

Nu nog iets over art. 113 *bis*.

Ik zal de meeste punten daarvan niet behandelen, niet omdat het antwoord van den Minister mij bevredigd heeft, maar omdat ik meen, dat op dit oogenblik een gedachtenwisseling, hoe vruchtbaar zij kan zijn, toch niet tot het einde toe kan worden gevoerd.

In verband met de individueele bezwaren, heeft de Minister gevraagd, of de vakvereenigingen zich vroeger daarmede wel bemoeiden. Ja, dat deden de vakvereenigingen wel. Wanneer er bijv. op een bepaalden wachtpost geklaagd werd over aanhoudenden nachtdienst, dan gebeurde het vaak, dat men zich wendde tot het hoofdbestuur der vakvereeniging; dat hoofdbestuur schreef dan aan den Raad van Toezicht of aan de

directie en zorgde op die manier, dat de zaak behoorlijk werd behartigd. De enkele klager had dan het voordeel, dat hij niet alleen stond tegenover de gezaghebbers, maar vertegenwoordigd werd door het hoofdbestuur der vereeniging, dat achter zich de macht der organisatie had.

De Minister zegt: hoe kunt gij klagen over het niet erkennen van de vakvereenigingen bij het vaststellen van het arbeidscontract? Er zijn toch verschillende personen gehoord? Ja, men heeft personen individueel gehoord en ik zal de laatste zijn om dat niet op prijs te stellen, doch dat staat niet gelijk met het erkennen der vakvereenigingen. Men heeft allerlei personen uit de vakverecnigingen voor het verhoor gekozen, maar dat is niet hetzelfde als dat de vakvereenigingen in haar vergaderingen ook eens meespreken.

De Minister vraagt, naar aanleiding van mijn klacht, dat in die groepen geen solidariteit zal bestaan, omdat daarin personen bij elkaar geplakt worden die niet uit eigen aandrift, uit beginsel tot elkaar komen: Is dat dan niet in de vakvereenigingen het geval? Ik herhaal: die groepen worden van boven af voorgeschreven en de personen worden bij elkaar gevoegd, onverschillig van welke gezindheid zij zijn. Nu herinner ik mij hier het bezwaar dat de Minister in zijn Memorie van Antwoord tegen de vakvereenigingen aanvoert, namelijk dat die vereenigingen niet omvatten personen van allerlei richting, omdat elke godsdienstige gezindte haar eigene aparte vereeniging opricht. Ik vind het vreemd, dat deze Regeering, wier geestverwanten de verdeeldheid onder de arbeiders op dit punt steeds in de hand werken, dit als een bezwaar tegen de vakvereenigingen aanvoert. Ik zal van die verklaring van den Minister acte nemen en indien zijn geestverwanten later weder den godsdienst bezigen als een breekijzer tusschen de vakvereenigingen, dan zal ik er op wijzen, dat deze Minister het een bezwaar acht tegen de vakvereenigingen, dat niet personen van verschillende godsdienstige richtingen daarvan deel uitmaken.

Onze grief tegen de groepen is, dat daarin nooit de noodige solidariteit zal bestaan, waardoor te kort wordt gedaan aan het beoogde doel. Juist omdat personen van zoo uiteenloopende positie in de hierarchische inrichting der maatschappij daarin zitting hebben, kunnen de groepen niet in de plaats treden van de vakvereenigingen. Want treden tot de vakvereenigingen meerderen en minderen toe, dan vervalt het bezwaar der hierarchische verhouding, omdat men *vrijwillig* toetreedt en het *principieel* met elkaar eens is. Dat de vakvereeniging op de keuze der groepenvertegenwoordigers invloed kunnen uitoefenen bewijst niets voor het systeem van den Minister. Hij heeft in zijn systeem geen plaats gelaten voor die vakvereenigingen en ze niet eens genoemd. Het zal louter toeval zijn, indien de vakvereenigingen haar medewerking zullen verleenen.

Ten opzichte van de strafmaat heeft de Minister mij ook niet bevredigd. Mijn bezwaar blijft bestaan, al zou men het tarief zooveel mogelijk willen beperken. Er blijft een tarief bestaan. Ook ten opzichte van het eervol ontslag heeft 's Ministers antwoord mij niet voldaan. De Minister beriep zich op de publieke opinie, maar daaraan storen de maatschappijen zich al zeer weinig. Wat wordt er niet door handelsreizigers en andere reizigers geklaagd over de slechte aansluitingen? Is dat nu een aanleiding geweest om verbetering aan te brengen? Integendeel, men heeft zich aan die klachten niet gestoord en is met elkaar blijven concurreeren.

Wat de verwarming betreft, heeft de Minister gezegd, dat wij niet kunnen rekenen met de kouwelijkheid van sommige menschen. Dat is de quaestie niet, of de eene mensch meer last van de koude heeft dan de ander, maar het gaat hier om het feit, dat ons klimaat medebrengt, dat men voor en na den tijd, waarop de treinen verwarmd zijn, kan zitten verkleumen van de koude.

Het schijnt een zwak van dit Ministerie te zijn om de oorzaak van allerlei kwalen en kwaad te zoeken in de qualiteiten van de menschen. Volgens hen zijn de maatschappelijke verkeerdheden het gevolg van de menschen zelf. Ik geloof echter, dat mijn wensch niet zoo ongemotiveerd is.

Ten slotte mag ik tot mijn genoegen eindigen met op een punt den Minister dank te betuigen, nl. voor zijn toezegging in zake de prijzen van de werkmanskaarten. Ik hoop dat daarbij ook met de overige door mij genoemde bezwaren rekening zal worden gehouden.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel oogenblik ter beantwoording van den heer Minister. Deze vindt de plannen van den heer Scholten voor de provincie Groningen te groot in eens en heeft aangeraden, daarmede op beperkter schaal te beginnen. Ik wil erkennen, dat ik in dat opzicht met den Minister medega.

Elke lijn vordert een afzonderlijk onderzoek en het is volstrekt niet noodig, dat alles gereed is, alvorens met de eerste te beginnen.

Dat was ook de meening, die ik hier heb verdedigd; daarom juist heb ik den Minister in het bijzonder op de lijn Groningen—Slochteren—Appingedam gewezen, waaromtrent reeds jaren lang onderzoek is gedaan. De Minister wil eerst meer zekerheid. Hij wenscht te weten, welke lijn de noodigste is. Ook is hij nog niet overtuigd of de streek niet meer kan doen, dan zij aangeboden heeft. Welnu, laat de Minister het onderzoek instellen en hoe nauwkeuriger hoe liever. Ik ben zoo zeer van de noodzakelijkheid van die lijn overtuigd, dat ik dringend den Minister nitnoodig: onderzoek maar, gij zult tot dezelfde slotsom komen. Het groot belang, dat de streek en de provincie hebben bij de totstandkoming heb ik uiteengezet in de brochure, die ik er over geschreven heb, hetgeen mij op dit oogenblik van verder antwoord ontslaat.

De Minister zegt, dat dit een zaak van de streek is; zeker, maar toch ook een zaak van het Rijk. Verschillende van zijn voorgangers hebben tal van lijnen in verschillende streken tot stand gebracht en de Minister heeft zelf reeds meer dan eens hun goede voorbeeld gevolgd. De Minister kan in dit opzicht zoo veel doen tot aanmoediging en regeling, tot een goede samenwerking van verschillende elementen, tot verzoening van strijdige belangen. Dat zou hier ook kunnen geschieden. Ik houd mij gaarne aan zijn woord, om in het volgende jaar den aanleg dezer lijn krachtig te bevorderen. Dit woord zal door de bevolking aldaar zeer op prijs worden gesteld en ik twijfel niet aan een verhoogde belangstelling in stad en lande. Dan zullen wij het volgende jaar bij de Staatsbegrooting een goed eind verder kunnen zijn.

Thans nog een enkel woord over de tramzaak te Delft, gisteren door mij hier ter sprake gebracht. De Minister bevestigt nu, dat daaraan niets meer te doen is, want dat het Koninklijk besluit reeds is onderteekend. Het spijt mij nu zoo veel te meer, dat het plan van den heer Fokker in 1901 niet krachtiger is volgehouden en dat de heer van de Velde op aanneming van het wetsontwerp toen heeft aangedrongen. Hij zal zich nu moeilijk tegen den Minister kunnen verdedigen. De Delftsche gemeenteraad heeft ernstige bezwaren ingebracht, die het verkeer en de veiligheid betreffen. Daaraan is geen gevolg gegeven. Nu zegt de Minister dat er nog één middel is. De gemeente kan zich beroepen op de Belemmeringswet. Waar de Minister zelf dit opmerkt, is het woord dus aan den gemeenteraad van Delft.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mij geantwoord, dat stoppen van trein 58 te Markelo niet mogelijk is, omdat dan de aansluiting te Arnhem wordt gemist. Ik geloof niet, dat de Minister in die argumentatie juist is. Trein 58 komt te 8 uren in Arnhem en wordt van de 10 keer 8 keer gebruikt ter vervanging van den Duitschen trein, die in den regel niet op tijd is en 8.09 moet vertrekken uit Arnhem naar Amsterdam, den Haag en Rotterdam. Er is dus 9 minuten over en daarom meen ik dat er geen bezwaar zou zijn die trein te Delden en Markelo te laten stoppen, waar hoogstens 2 minuten mee gemoeid kan zijn; ik kan dus niet toegeven dat het bezwaar van den Minister in deze opgaat. Voor trein 41, waarvoor ik verzocht heb dien te Laren, Markelo en te Delden te doen stoppen, bestaat het bezwaar beslist niet, want die gaat niet verder dan Gronau, heeft dus geen verdere aansluiting in het buitenland. Kan het stoppen voor een geringe plaats als Laren niet worden toegestaan, voor Delden, een belangrijke fabrieksplaats, waar men nu gedurende een tijdsbestek van vier uren geen trein heeft, is het toch zeker wel noodig. Ook

met het oog op de aankomst en verzending van brieven, waarvoor gedurende de uren van 10.10 tot 2.04 geen gelegenheid is, geef ik den Minister in ernstige overweging om trein 41 in elk geval te Delden te doen stoppen.

De heer **van de Velde**: Twee opmerkingen die tot mij gericht zijn, ben ik aan mij zelf verplicht kortelijk te beantwoorden.

In de eerste plaats vraag ik: hoe heb ik het nu eigenlijk met den heer Minister? Hij zegt mij: gij zijt lid van Gedeputeerde Staten en gij hadt in deze qualiteit zoodanige wending aan de zaak kunnen geven als gij nu van mij verlangt. Dat is toch inderdaad niet zoo. Juist omdat de zaak aldus staat als zij nu staat, hetgeen de Minister toeschrijft aan het pertinente rapport van Gedeputeerde Staten, achtte ik het noodig om deze zaak ook in de Tweede Kamer tot een punt van bespreking te maken met het oog op het verdere verloop der zaak.

In den aard der zaak ligt het, dat het voltallige college van Gedeputeerde Staten een overwegenden invloed *moet* toekennen aan de commissie van drie leden uit hun midden, krachtens de Onteigeningswet met 't plaatselijk onderzoek belast en waartoe ik niet behoorde, daar ik in een andere afdeeling van het college zitting heb. De artikelen 10—14 van de Onteigeningswet geven een zeer overwegende en groote bevoegdheid aan de commissie belast met het hooren van de personen die bezwaar maken en belast — krachtens art. 13 der Onteigeningswet — met het uitbrengen van een *zelfstandig* advies over de ingekomen bezwaren. Intusschen neem ik acte van de verklaring door den Minister gegeven, dat hij zooveel mogelijk rekening zal houden met de rechten en aanspraken en de locale wenschen van de gemeente Delft en zorgen zal dat zij in haar goed recht niet door de bureaucratie zal worden doodgedrukt.

In de tweede plaats een woord aan den heer ter Laan. Ik erken indertijd (in 1900 reeds) voor de Onteigeningswet te hebben gestemd, na de geruststellende verklaringen van den toenmaligen minister Lely, toen de heer Fokker zich daartegen verzette, en ik ben nu nog trotsch dat ik het gedaan heb, want wanneer gebeurd ware wat de heer Fokker toen wilde, dan zou er in de verste verte geen kijk op geweest zijn dat de gewichtige verbinding van het Westland met Delft, marktplaats van het Westland, ooit tot stand zou gekomen zijn.

De heer **Smeenge**: De Minister zeide dat hij niet weet of de ontwerpers hebben geweten dat de overkapping moet worden verlengd en dat hem dit niet bekend is. Mijnheer de Voorzitter, dat kan best het geval wezen. Ik constateerde alleen dat zij het moeten hebben geweten, en leidde dit af uit het feit, dat in het niet overdekte perron reeds de „voeten", om ze zoo te noemen, zitten waarop de verlengde overkapping zal moeten rusten. Waar dit het geval is, daar kunnen de kosten niet onoverkomelijk zijn.

In de tweede plaats wensch ik nog dit op te merken.

De Minister heeft gezegd, dat hij zal bevorderen dat het oude materieel wordt gebracht naar plaatsen, waar het verkeer zoo druk niet is als op de genoemde lijnen. Mijnheer de Voorzitter, dit heeft mijn sympathie, doch ik zou niet gaarne zien dat men tot mij naderhand, op een of andere plaats het verwijt richtte, „gij hebt ons met ouden rommel opgescheept".

Neen, Mijnheer de Voorzitter! Ook dat heeft men daar niet gaarne en daarom zal ik het door mij gesprokene nog even verduidelijken.

Men is op de drukke lijnen verplicht — ten minste doet zoo — in de coupé's voor 10 *tien* menschen te plaatsen, dat is in den zomer en den winter hinderlijk.

Kunnen deze niet veranderd worden, wat ik wel geloof, laat men die wagens dan laten loopen daar, waar de toevloed niet zoo groot is, dat men er meer dan 8 in moet plaatsen. Nog beter is ze te vervormen tot coupé's voor 8, dan kunnen ze gerust op de besproken lijn blijven. Want met oud bedoelde ik niet versleten, maar uit den tijd.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! De Kamer zal wel niet verlangen, dat ik bij mijn repliek alle punten die zijn aangeroerd, behandelen zal.

Slechts op twee punten, door den heer Melchers besproken, een enkel woord.

Die geachte afgevaardigde heeft bezwaar gemaakt tegen hetgeen ik gezegd heb, dat alleen toezicht zou behoeven gehouden te worden op de daden van de Hollandsche spoor wat betreft het door de Regeering goedgekeurde reglement. Hij zeide, dat dit reglement gemakkelijk overtreden kon worden, omdat het personeel zijn rechten niet kende. Ik stel mij voor, dat het personeel wel degelijk de rechten kende, die het had krachtens het door de Regeering goedgekeurde reglement.

Ik vraag of, wanneer bij voorbeeld door de Hollandsche spoor voor de opzegging van den dienst de termijn van 4 weken op 14 dagen gebracht was, dit niet ter kennis van de Regeering zou zijn gekomen door middel van den Raad van Toezicht?

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde gezegd, dat hij zich niet te bemoeien heeft met de gronden, die de Regeering geleid hebben tot het vaststellen van den algemeenen maatregel van bestuur, doch dat hij alleen had te letten op de politieke constellatie.

Ik kan den geachten afgevaardigde verzekeren, dat ik mij geheel los acht van de politieke constellatie, die bij een deel van de Kamer, volstrekt niet unaniem, bestaan heeft en dat mij niet anders beheerscht heeft dan de gedachte, die ik in de Memorie van Antwoord ontvouwd heb.

Het doet mij leed, dat de geachte afgevaardigde zulke bezwaren blijft maken tegen het Koninklijk besluit. Wij hebben het nu niet over het al of niet deugdelijke van de Strafwet-novelle, maar alleen over het Koninklijk besluit en de daaruit voortgevloeide regeling.

Het komt mij voor, dat hier aan het einde van een jaar van strijd en beroering, een altaar wordt opgericht, waarop staat: „Regeling van de positie van het spoorweg-personeel". En ik stel mij voor dat allen — zoowel zij die vóór als zij die tegen de Strafwet-novelle gestemd hebben — zich rondom dat altaar scharen. Maar toch schijnt het mij toe, dat onder hen, die tot dat altaar moesten naderen een figuur is, die van verre blijft, of liever die slechts langzaam nadert, omdat zij zwaar beladen is met den last van „onde grieven en nieuwe grieven", en omdat die figuur nog een zwaren standaard te dragen heeft, waarop geschreven staat: „Staats-exploitatie". Maar toch komt zij nader tot het altaar der verzoening, dat aan het einde van het jaar hier door de Regeering, al is het nog niet voltooid, werd opgericht.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 125 tot en met 127 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 128, luidende:

„ Jaarwedden van den Raad en het verder personeel voor het toezicht op de spoorwegdiensten en schrijfloonen, f 136 800."

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! In strijd met wat aan andere Departementen is geschied, zijn aan verschillende bureau's, ressorteerende onder het Departement van Waterstaat, de assistent-boden gehandhaafd, zoo ook bij den Raad van Toezicht op de Spoorwegen.

Bij den Minister dring ik er met eenige kracht op aan ook daar en overal bij het Departement, de assistent-boden te doen vervallen, en de nog als zoodanig werkzaam zijnden in rang en salaris gelijk te stellen met de boden. De assistent-bode als zoodanig heeft geen recht van bestaan. Zijn dienst, zijn arbeid is toch geheel gelijk aan dien van den bode. Met het oog op den weinigen tijd die beschikbaar is, verlang ik van den Minister thans geen antwoord, doch spreek den wensch uit, dat het adres van de Vereeniging van beambten aan de Departementen, ingezonden bij den Ministerraad, waarin ook aangedrongen wordt op het vervallen der assistenten, door den Minister zal worden gesteund.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 128 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 129 tot en met 137 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 138, luidende:

„Bijdrage in de kosten van aanleg van een gemeenschappelijk station voor den Staatsspoorweg van Arnhem naar Leeuwarden en voor den Koninklijk Nederlandschen Locaalspoorweg „Willem III" te Deventer, f 50 000."

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon het aangevraagde krediet voor den bouw van een station te Deventer uitvoerig is behandeld in de gewisselde stukken, zou ik toch gaarne van Zijn Excellentie meerdere inlichtingen omtrent dit punt ontvangen, daar de zaak mij niet geheel duidelijk is.

Het betreft hier een ingewikkelijke regeling. De bespreking en de beantwoording daarvan zou aanleiding geven tot uitvoerige debatten. Waar nu zooeven weer door u, Mijnheer de Voorzitter, de aandacht is gevestigd op den weinigen tijd die ons overblijft, veroorloof ik mij aan Zijne Excellentie in overweging te geven om dezen post voorloopig van de begrooting af te nemen en hem bij suppletoire begrooting weder bij de Kamer in te dienen.

Gaarne zou ik van Zijn Excellentie vernemen, of hij bereid is dit denkbeeld te aanvaarden.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ten vorigen jare werd bij de behandeling van het station Deventer mij door een der afgevaardigden verweten, dat uit den loop van deze zaak wel bleek, hoezeer deze Minister bekwaam was om de leden met een kluitje in het riet te sturen, gelijk hij het noemde. Dergelijke uitlatingen, ofschoon zij, ik neem het gaarne aan, in scherts bedoeld zijn, zijn wel in staat om den ijver van den Minister des te meer te prikkelen, ook in zeer moeilijke aangelegenheden, en wij hebben hier te doen met een zeer moeilijke aangelegenheid, waarvoor ik mij in den loop van het jaar veel moeite getroost heb. Het doet mij dus zeer leed, dat ik deze zaak hier niet kan behandelen, maar waar de tijd zoo kort is, meen ik in den geest van de Kamer te handelen door aan den wensch van den geachten afgevaardigde gevolg te geven, een wensch dien ik ook zonder stemming aanmerk als een wensch van de meerderheid van deze Kamer. Derhalve zal ik mij veroorloven den post terug te nemen en de Kamer te adieeren te zijner tijd met een afzonderlijk begrootingsvoorstel om deze zaak af te doen.

De **Voorzitter**: Daar onderart. 138 door de Regeering is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De *onderartt.* 139 tot en met 149 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 150, luidende:

„Stortingen op door den Staat genomen aandeelen in het maatschappelijk kapitaal der Noordooster-locaalspoorwegmaatschappij, f 1 200 000."

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit artikel worden wederom gelden aangevraagd voor storting op de aandeelen van de Noordooster-locaalspoorwegmaatschappij. Daarmede zal dan 90 pct. op die aandeelen zijn gefourneerd.

Nu komt het mij voor, dat het een alleszins rationeele vraag was, die in het Voorloopig Verslag is gesteld, of, waar dan 90 pct. zal zijn gestort de spoorweg in de loop van 1904 ook voor $^9/_{10}$ gereed zal zijn.

Op die vraag heeft de Minister een vrij uitvoerig antwoord gegeven, waarbij de stand der werkzaamheden van thans is uiteengezet en tevens is aangegeven hoe die vermoedelijk zal zijn op het einde van 1904.

Daarvoor breng ik den Minister dank, des te meer omdat blijkt, dat *nu* althans de zaak krachtig wordt doorgezet.

Waar de wet, waarbij de zaak van den Noordooster-locaalspoorweg werd geregeld, reeds zoolang geleden tot stand kwam, is het geen wonder, dat in de betrokken streken reikhalzend naar de voltooiing wordt uitgezien.

Gaarne neem ik acte van de verklaring van den Minister, dat, zoodra over de bezwaren omtrent de onteigening zal zijn beslist — wat ik hoop dat niet te lang zal duren — ook de aanleg van de lijn Stadskanaal—Zuidbroek met kracht zal worden ter hand genomen. Dit zal een groote zegen zijn voor de bloeiende gemeenten Veendam en Wildervank. Eenigszins teleurgesteld ben ik echter door de mededeeling dat de werken op het baanvak Gasselternijeveen—Coevorden bij het einde van 1904 vermoedelijk slechts voor de helft gereed zullen zijn en ik zou daarom willen vragen of ten aanzien van deze lijn nog niet wat meer spoed kon worden gebruikt. De bouw van de beweegbare bruggen is in uitvoering en ben ik wel ingelicht, dan levert de onteigening op dit deel weinig bezwaar op. Waar het nu vooral deze streek is, die met haar groote veenkoloniën aan het gereedkomen van den spoorweg dringend behoefte heeft, veroorloof ik mij de vrijheid vooral ook in dit opzicht op spoed aan te dringen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Gaarne geef ik den geachten spreker de door hem gevraagde toezegging, om den aandrang tot spoed, in het bijzonder voor het door hem genoemde baanvak, te herhalen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 150 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 151 tot en met 153 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IVde afdeeling (Handel en Nijverheid) in het algemeen.

De heer **Hubrecht**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had een woord willen spreken over een vraagstuk voor ons land van groot belang, over de reorganisatie van de Kamers van koophandel. Ik had dit gaarne gedaan omdat ik in de gewisselde stukken, de Memoriën van Antwoord, van het vorig en van dit jaar het bewijs heb gevonden dat evolutie is waar te nemen in de denkbeelden van den Minister ten opzichte van de noodzakelijkheid dier reorganisatie, een evolutie in de goede richting. Ik laat dit voornemen varen omdat ik uw wensch, Mijnheer de Voorzitter, kan billijken, dat ditmaal degenen die zijn ingeschreven voor de afdeeling Landbouw, de gelegenheid hebben om hun denkbeelden te ontwikkelen. Zie ik daarom van het woord af, dan bepaal ik mij tot het uiten van den wensch dat spoedig moge blijken welk standpunt de Minister, door de evolutie geleid, definitief inneemt ten aan zien van het vraagstuk der reorganisatie van de Kamers van koophandel.

Aan dien wensch verbind ik een anderen, namelijk, dat bij de behandeling der volgende begrooting door u, Mijnheer de Voorzitter, met de Centrale Sectie ernstig zal worden overwogen, of niet door wijziging van de volgorde der behandeling van de verschillende hoofdstukken, beter de rustige behandeling van de gewichtige belangen die bij deze begrooting ter sprake komen, kan worden verzekerd.

De heer **van Raalte**: Bij deze afdeeling is in de gewisselde stukken ter sprake gekomen de oprichting van een bureau voor handelsinlichtingen. Daarover wensch ik een kort woord te zeggen.

In het rapport van de commissie voor de consulaire examens, waarover wij bij de begrooting van Buitenlandsche Zaken gehandeld hebben en dat thans publiek domein is geworden, wordt aanbevolen om een dergelijk bureau voor handelsinlichtingen van Staatswege op te richten, en in het bijzonder om de instelling te doen ressorteeren onder het Ministerie van Buitenlandsche Zaken.

De gronden daarvoor aangevoerd zijn dezelfde als ook in andere landen hebben geleid tot het in het leven roepen van dergelijke bureau's. Ik wijs slechts op het Musée commercial in België, een soortgelijke instelling, dat dáár een onderafdeeling is van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken. De grond, die voor de wenschelijkheid van de oprichting pleit is, in hoofdzaak, dat een zoodanig inlichtingsbureau ten behoeve van den handel, de nijverheid en den landbouw, is een noodzakelijk middenpunt

voor den inlichtingsdienst, waarin in de eerste plaats een goede consulaire en diplomatieke regeling behoort te voorzien.

Waarschijnlijk had de Minister van het bedoelde rapport van de commissie voor de consulaire examens nog geen kennis genomen toen zijn Memorie van Antwoord op dit hoofdstuk werd gereed gemaakt. Althans er wordt van deze zijde van het vraagstuk daarin niet gewaagd en alleen medegedeeld dat de Minister nog bezig is adviezen in te winnen. De vraag is inderdaad niet enkel of van Staatswege een zoodanig bureau voor handelsinlichtingen zal worden opgericht; maar ook, zoo ja: waar zullen wij het bureau dan vestigen, onder het Ministerie van Buitenlandsche Zaken dan wel onder het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid?

Ik zal op dit oogenblik de Kamer met de behandeling van die vragen niet bezighouden; het zij mij alleen vergund een paar zinsneden voor te lezen waarin de commissie voor de consulaire examens in haar rapport haar betoog over dit punt resumeert. Die zinsneden luiden:

„Uit het boven aangevoerde volgt, dat het in het leven roepen van afzonderlijke bureau's, zoowel van een, hetwelk aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid verbonden zoude zijn, als van een particulier bureau kracht- en geldverspilling zoude veroorzaken. Wat men toch door een zoodanig afzonderlijk bureau zoude willen doen geschieden, behoort grootendeels tot den eigenlijken werkkring van het Departement van Buitenlandsche Zaken, terwijl voor het overige ook dat Departement, meer dan eenig ander lichaam, beschikt over de gegevens, die voor de verwezenlijking van het doel van dat bureau noodig zijn. Dit alleen is reeds genoeg om het overbrengen van zoodanig bureau naar een ander Departement of, nog meer, het overlaten van inrichting en beheer dier instelling aan particuliere krachten met den meesten nadruk te doen ontraden."

Mijn optreden thans heeft geen ander doel dan er voor te waken, dat de behandeling van de vraag of er van Staatswege een zoodanig bureau zal worden opgericht en die andere vraag of, indien zulks geschiedt, dit bureau dan moet ressorteeren onder het Ministerie van Buitenlandsche Zaken dan wel onder dat van Waterstaat, niet gelijk tot nu toe parallel loope, maar tot één geheel verbonden worde. Daarom kan ik mij er toe bepalen van den Minister deze tweeledige verklaring te verzoeken:

In de eerste plaats, dat eventueel aan eenig plan dat met betrekking tot dit onderwerp bij zijn Departement mocht bestaan geen uitvoering zal worden gegeven, ook geen begin van uitvoering, voor dat de Kamer in de gelegenheid zal zijn geweest om over de vraag zooals ik haar thans gesteld heb een beslissing te nemen.

En in de tweede plaats dat omtrent het uitlokken van een dergelijk beslissing de Minister in overleg zal treden met zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken, zoodat, of het initiatief ten aanzien van deze zaak uitgaat van dat Ministerie, of wel zoo het overleg van dezen Minister met zijn ambtgenoot tot een ander resultaat mocht leiden, en wij dus te zijner tijd een voorstel te wachten hebben tot vestiging van het bureau onder den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, dat ons dan tevens worden medegedeeld de motieven, die een zoodanige keuze hebben bepaald.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den geachten afgevaardigde mededeelen, dat het overleg, dat hij wenscht omtrent dit punt, tusschen het Departement van Waterstaat en dat van Buitenlandsche Zaken, reeds is aangevangen. Ik geef toe, dat uit de Memorie van Antwoord wel had kunnen blijken, dat met belangstelling is kennis genomen van het door de commissie voor de consulaire examens uitgebrachte rapport. Door kennisneming van den inhoud daarvan ben ik in mijn aanvankelijke meening bevestigd, dat het wenschelijk is te achten een bureau van handelsinlichtingen in het leven te roepen: niet alleen zal zulk een bureau de goede inrichting van den consulairen dienst kunnen bevorderen, maar ook zeer gewichtige diensten kunnen bewijzen aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid en op deze wijze medewerken tot een richtige uitvoering van de taak aan bedoeld Departement opgelegd. En nu komt eigenlijk de vraag onder welk Departement dit bureau zal worden gesteld neer op een vraag van vorm of liever op de vraag wie de kosten zal betalen. Dit acht ik van geen overwegend belang, mits het bureau maar ten dienste kan staan van beide Departementen.

Zooals ik evenwel zeide, is het overleg ten deze tusschen het Departement van Buitenlandsche Zaken en het mijne nog hangende, en daarom kan ik op dit oogenblik de vragen van den geachten afgevaardigde niet beantwoorden. Ik wil evenwel niet ontkennen, dat het mij leed zoude doen wanneer er geen direct verband kon worden gelegd tusschen het bedoelde bureau en mijn Departement, want ik heb tal van jaren de behoefte gevoeld aan een instelling, waar informatiën op commercieel gebied kunnen worden ingewonnen. Ik beloof echter den geachten afgevaardigde, dat mijnerzijds de zaak niet zal worden geprejudicieerd, maar dat een beslissing geheel afhankelijk zal blijven van een votum der Vertegenwoordiging.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den Minister te danken voor zijn antwoord, maar om elk misverstand te voorkomen, meen ik reeds dadelijk te moeten opmerken, dat de door mij gestelde vraag niet zuiver is een vraag van vorm en van kosten, maar dat voor mij de hoofdzaak is: onder het toezicht en de leiding van welk Departement dit bureau zal werken en met de inrichting van welk Departement het in verband zal worden gebracht?

Op dit verschil van opvatting heb ik nog even willen wijzen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 154 tot en met 156 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IVde afdeeling B (Zeevisscherijen) in het algemeen.

De heer **Pijnacker Hordijk**; Mijnheer de Voorzitter! In de afdeeling, waartoe ik bij het onderzoek der begrooting behoorde, werd door meerdere leden de wenschelijkheid betoogd van Rijkstoezicht op de schepen, die voor de zeevisscherij worden gebezigd. Met genoegen las ik dan ook in de Memorie van Antwoord dat die wenschelijkheid reeds de aandacht van den Minister had getrokken en hem heeft geleid tot een voorloopig overleg met en een onderzoek door het College voor de zeevisscherijen. Ik zou het resultaat van dat onderzoek hebben kunnen afwachten, indien niet de vrees bij mij bestond, dat het verlangen van het college om voorloopig ten deze diligent te mogen blijven, in verband met de regeling tot verplichte ongevallenverzekering van de zeevisschers, tot een te langdurig uitstel zou leiden. En de zaak eischt dringend voorziening.

Het besef van de nalatigheid ten deze wordt meer en meer algemeen. Daargelaten het sensatieverwekkende drama „Op hoop van zegen", dat den stoot gaf aan de beweging, maar uit den aard der zaak ook een overdreven voorstelling van de onzeewaardigheid der visschersschepen en de zorgeloosheid van de reeders, verschenen ook in de dagbladen berichten en beschrijvingen, die de noodzakelijkheid van toezicht op de schepen aantoonden. Ik behoef slechts te wijzen op het verslag betreffende der arbeid der predikanten Goslinga en van der Valk te Lerwick en Baltasound, in het belang der Nederlandsche visschers, op het hoofdartikel in de *Nieuwe Courant* van 1 Augustus jl., nl. „de Veiligheid van den visscherman", het artikel in het *Algemeen Handelsblad* van 18 Juli jl.: „Zeewaardigheid onzer visschersvloot, en op het opstel van de *Haagsche Courant* van 18 Mei jl., getiteld: „Drijvende doodkisten".

Het onderwerp heeft in den laatsten tijd zoozeer de gedachten beziggehouden, dat in de gemeente Katwijk — het is in het Voorloopig Verslag vermeld —, dank zij haar ijveren burgemeester, een verordening in voorbereiding is betreffende het toezicht op de zeewaardigheid van de visschersschepen, ofschoon, naar men zegt, de vloot in die gemeente in goeden toestand verkeert. Volgens de mij van bevoegde zijde verstrekte inlichtingen kan dit van het overgroote deel van de Nederlandsche visschersvloot worden gezegd. Maar bij een vloot van ruim 5800 schepen, waaronder 850 grootere, die ter Noordzee visschen, zijn, dit spreekt vanzelf, ook vele oude en onzeewaardige schepen, op welke de aanduiding van „drijvende dood-

kisten", een benaming indertijd in Engeland, bij de krachtige beweging aldaar voor Rijkstoezicht aan de koopvaardijschepen gegeven, ten volle toepasselijk is.

Men vraagt zich dan ook af wat toch de reden kan zijn dat zoo weinig gedaan is voor de behartiging van de belangen van de bemanning onzer visschersvloot, die in de uitoefening van haar bedrijf aan zooveel gevaren blootstaat, aan veel meer gevaren dan de arbeiders in fabrieken en werkplaatsen, die door de Veiligheidswet, door tal van inspecteurs als anderzins, beschermd worden.

Bij de zeevisscherij geen toezicht op den bouw, de uitrusting, en het logies van de schepen, noch op het onderhoud en de veiligheidsmaatregelen, noch op den ouderdom. Geen onderzoek naar de bekwaamheid van gezagvoerder of schipper!

De schrijver van het door mij genoemde artikel in de *Haagsche Courant*, een deskundig man, die sedert de inzending van zijn opstel is overleden, zegt o. a.: „Wat is in ons land het geval? Ieder, zelfs de grootste leek op visscherijgebied, die reeder wenscht te worden en daartoe (dikwijls met zorg en moeite) een vaartuigje weet machtig te worden, kan dit doen"

„Zijn vaartuig, hoe oud en onzeewaardig ook, wordt netjes opgeschilderd en geteerd en gesmeerd en de equipage aangemonsterd, in de meeste gevallen daartoe overgehaald door zeer hooge fooien en handgelden. De vreemde visscherman nu, die zich voor de haringvisscherij laat aanmonsteren, weet nooit van welke hoedanigheid het vaartuig is, waar hij zijn leven op gaat wagen; en mocht hij dat later gewaar worden, en hij weigert verder mede te varen, dan derft hij eerstens zijn verdere verdiensten, en tweedens komt hij in een zeer moeilijk geval, want waar vindt die arme zeeman hulp om te bewijzen, dat hij gelijk heeft en zijn schip een drijvende doodkist is?

„Bij niemand ongeveer."

In andere landen — in Engeland bij voorbeeld — zou hij die wel kunnen vinden. Daar regelt de „Merchant shipping act 1894" het toezicht op de koopvaardij- en de zeevisschersvloot in al zijn onderdeelen, daar zijn deskundige „surveyors of ships", die door de „Board of trade" worden aangesteld en bevoegd zijn zich te allen tijde van de zeewaardigheid der schepen, ook van zeevisschersvaartuigen, te overtuigen; daar zijn voorschriften gegeven betreffende de veiligheid aan boord der schepen: daar zijn de reeders of de schippers zelfs verplicht om schadevergoeding te geven voor het gevangen zetten van de bemanning die deserteerd of dienst weigert, op grond van onzeevaardigheid van het schip, indien dit beweren bij onderzoek blijkt waar te zijn.

Was de tijd niet zoo beperkt, dan zou ik gaarne nog eenige bijzonderheden uit de Engelsche wet in herinnering brengen, maar dat zou op dit oogenblik hier niet in goede aarde vallen.

Ik bepaal er mij dan ook toe deze zaak in de blijvende belangstelling van den Minister aan te bevelen.

Plaatselijke verordeningen, hoe goed ook gemeend, en hoezeer ook toe te juichen, kunnen het toezicht op de geheele zeevisschersvloot niet afdoende regelen.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met krachtig te ondersteunen wat door den heer Hubrecht in een kort en krachtig woord is gezegd in verband met de behandeling der verschillende hoofdstukken.

Ik vind het zeer treurig, dat een hoofdstuk als dit, waar zooveel belangen op handels- zoowel als nijverheidsgebied in voorkomen, zoo haastig moet worden afgehandeld

Ook ik had gaarne het een en ander over de zeevisscherij gezegd, maar zal mij er thans toe bepalen, mij aan te sluiten bij hetgeen de heer Pijnacker Hordijk heeft gezegd.

Duizenden zien met verlangen uit naar een regeling betreffende verschillende dingen in deze zaak. Ik noem slechts regeling van degelijk visscherij-onderwijs, het verleenen van diploma's voor stuurlieden enz.; echter zijn er nog tal van zaken waarop noodzakelijk zou moeten gewezen worden ware het niet dat de tijd dwong tot bekorten.

Aan hetgeen de vorige spreker heeft gezegd, wensch ik nog in overweging te geven aan den Minister, om, wanneer de vereenigingen die werkzaam zijn in het belang der vissehers, bij de Regeering om subsidie aankloppen, hieraan gevolg te geven, want het geldt hier een groot volksbelang.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met belangstelling de rede gehoord van den geachten afgevaardigde en wil gaarne verklaren, dat de aangelegenheid, welke hij ter sprake bracht, bij de Regeering in ernstige overweging zal blijven.

Het is reeds in de stukken gezegd, dat de wenschelijkheid om van Rijkswege toezicht uit te oefenen op visschersvaartuigen de aandacht der Regeering niet was ontgaan en dat zij bereids ten deze het overleg had geopend met het College voor de Zeevisscherijen.

Nu is het college gehoord over de voorgenomen regeling der verplichte ongevallenverzekering van zeevisschers en het lag voor de hand, dat het, in verband daarmede, verzocht voorloopig diligent te mogen blijven in het uitbrengen van zijn advies. Zooals ik evenwel zeide, kan de geachte afgevaardigde zich verzekerd houden, dat de Regeering, overtuigd van de groote belangen die hier op het spel staan, de hier besproken aangelegenheid niet uit het oog zal verliezen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderart.* 157 tot en met 173 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 174, luidende:

„Kosten van ontginning en daarmede in verband staande uitgaven, f 627 400."

De heer **van Foreest**: Ik heb bij dit onderartikel het woord gevraagd om wederom te wijzen op de hooge ramingcijfers.

Ik lees in de Memorie van Antwoord: „Het ligt in de bedoeling voorloopig te bouwen één woning voor den hoofdopzichter, geraamd op f 5500, vier woningen voor opzichters, magazijnmeesters, chef-machinist en dergelijke begroot op f 4400 elk, dus f 17 000 en zes woningen voor arbeiders, magazijnknecht en dergelijke, die elk worden geraamd op f 2800, dus f 16 800."

Ik ben overtuigd dat geschikte woningen voor ambtenaren voor veel minder kunnen gesticht worden. In den afgeloopen zomer zijn aan de Houtbossche twee woningen onder één dak gebouwd voor een timmerman en een kantonnier, voor de som van f 2500.

Nu zou ik den Minister eens willen verzoeken mij de eer en het genoegen aan te doen na afloop van deze begrootingsdrukte die woningen eens met mij te gaan bezoeken. Dan kan hij zien of die woningen niet solide zijn en aan alle billijke eischen die men voor dergelijke woningen kan stellen, voldoen. Ik zal hem dan ook gaarne teekeningen, bestekken enz. als voorbeeld ter navolging te zijner beschikking stellen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Het doet mij genoegen dat de critiek van den geachten spreker thans een werk betreft dat nog moet worden uitgevoerd.

Ik kan hem de verzekering geven, dat zijn opmerkingen ernstig zullen worden overwogen, en dat partij zal worden getrokken van zijn wenken en mededeelingen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 174 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 175 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 176, luidende:

„Aankoop van grond voor een bureelgebouw voor de centrale administratie, (Staatsmijndienst) f 18 000."

De heer **Ferf**: Zeer kort wensch ik uiteen te zetten mijn gemoedsbezwaren tegen dezen post, tegen dezen stelpost, zooals de Minister zelf hem in de Memorie van Antwoord noemt.

Wordt deze f 18 000 toegestaan, bestemd voor aankoop van een terrein, om daarop te bouwen een bureelgebouw voor de centrale administratie van den Staatsmijndienst, dan wordt niet

alleen aan den Minister gegeven een blanco volmacht om aan te koopen een terrein, maar dan wordt ook daarmede als het ware in beginsel reeds uitgemaakt, dat een eigen bureelgebouw voor dien dient noodig is en een dergelijk gebouw zal worden gebouwd.

Aan de beoordeeling der Kamer wordt daardoor geheel onttrokken of het terrein geschikt gelegen is, of de prijs al dan niet te hoog is, en dan zal natuurlijk, wanneer de Minister komt met een aanvrage tot dekking der bouwkosten het argument dienst doen, dat de Kamer reeds in beginsel tot den bouw heeft besloten door het toestaan van den post tot aankoop van het terrein. En waartoe noodig? De Minister verklaart zelf, dat men nog geen terrein op het oog heeft; welnu, met of zonder stelpost kan naar terrein worden omgezien. Wanneer dit gevonden en men het over den prijs eens is, kan een wetsontwerp tot bekrachtiging van den voorloopigen aankoop der Kamer worden aangeboden, en de gelegenheid bestaat alsdan bij die aanbieding, om te betoogen de noodzakelijkheid voor het daarstellen van een bureelgebouw, en alle inlichtingen te geven omtrent de kosten enz.

Omtrent dat alles verkeert de Kamer op het oogenblik volkomen in het duister.

Mijn bezwaren tegen dezen en dergelijke stelposten zijn principieel; den weg van genoegenneming met dergelijke kredietposten mag de Kamer, naar ik meen, niet opgaan. Zulke antecedenten zullen langzamerhand leiden tot het illusoir maken van het budgetrecht der Kamer, en het is op die gronden, dat ik den Minister in overweging geef, daar deze post tevens geen doel heeft, hem voorloopig terug te nemen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! De opmerking van den geachten afgevaardigde omtrent het minder gedetailleerde van het gevraagde krediet geeft mij aanleiding zijn aandacht en die der Kamer er op te vestigen, dat, waar de Staat zich meer en meer inlaat met het voeren en het aan het hoofd staan van groote bedrijven, het op den duur niet wel mogelijk zal zijn te eischen dat omtrent elke aanschaffing, ook die van onroerende goederen, in alle opzichten alle mogelijke inlichtingen worden verschaft.

Het behoeft uit den aard der zaak geen betoog, dat voor een zoo groot bedrijf als het Staatsmijnbedrijf is, een behoorlijk bureelgebouw onmisbaar is en nu zou ik het zeer betreuren, indien de Staatsmijndirectie werd belemmerd in het vinden van behoorlijk terrein, wanneer zij dat geschikt acht voor den bouw van een zoodanige instelling.

Ik stel mij zelfs voor, dat bij bedrijven van den omvang als het Staatsmijnbedrijf, men ook op comptabel gebied tot andere regelingen zal moeten komen dan nu over het algemeen voor de comptabiliteit gelden. Het is niet wel mogelijk bij het inrichten en voeren van een bedrijf aan zulke strenge regelen gebonden te zijn. Men moet de handen vrij hebben. En waar zoude het bovendien heengaan, wanneer niet aan de Staatsmijndirectie dat vertrouwen werd geschonken, dat ik meen, dat ieder hoofd van een belangrijke onderneming, op welk gebied ook, verdient en behoeft?

Het komt mij dan ook voor, Mijnheer de Voorzitter, dat tegen het verleenen van het hierbedoeld krediet geen gegronde bedenking is te maken.

De heer **Verf**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb volstrekt niet in twijfel getrokken de noodzakelijkheid van den bouw. Integendeel, ik heb gezegd, dat ter beoordeeling dier noodzakelijkheid ons geen inlichtingen zijn gegeven, doch deze ons kunnen gegeven worden, indien eventueel een wetsontwerp wordt aangeboden ter bekrachtiging van een aankoop van grond. Mijn bezwaar is louter van principieelen aard en tegen dat bezwaar is de Minister niet anders te velde getrokken dan door het stellen van de quaestie van vertrouwen. Ja, een blijk van vertrouwen geef ik aan dezen Minister gaarne, doch handhaving van een recht, het recht van contrôle, is geen blijk van wantrouwen.

Bovendien de Minister moet op zijn beurt weer afgaan op zijn ambtenaren, en deze verkrijgen door het stellen van dergelijke posten vrije hand.

Dat zij ook gaarne in die richting drijven, vooral als zoo gemakkelijk door de Kamer dergelijke kredieten werden verleend, is wel te vergeven, Mijnheer de Voorzitter, doch de Kamer is daar, om de verstrekkende gevolgen te voorkomen, door met die richting niet mede te gaan.

Daarom moet ik mij inderdaad verzetten tegen dergelijke stelposten, die onnoodig zijn en het contrôlerecht aan de Kamer ontnemen.

Ik zal op dit tijdstip geen stemming vragen over den post indien dat van andere zijde niet wordt begeerd, maar het kwam mij nuttig voor, dat deze post niet zonder protest den hamer passeerde, omdat het plaatsen van dergelijke stelposten op de begrooting geen aanbeveling verdient en aan het budgetrecht van de Kamer te kort doet.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 176 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 177 en 178 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 179, luidende:

„Opsporen van delfstoffen van Staatswege, f 100 000."

De heer **Drucker**: Hetgeen ik bij dezen post ter sprake wil brengen, raakt niet een technische vraag, maar staat in verband met de goede verstandhouding, welke tusschen Regeering en Volksvertegenwoordiging dient bewaard te worden. Er is namelijk over den post dien het hier geldt een onaangenaam misverstand gerezen. In het Voorloopig Verslag is er met bijzonderen nadruk de aandacht op gevestigd, dat, naar het oordeel van vele leden der Kamer, geen overeenstemming bestond tusschen hetgeen van Regeeringswege is verklaard bij het wetsontwerp omtrent het opsporen van delfstoffen van Staatswege (Gedrukte stukken 1902—1903, n°. 107) en hetgeen ons thans van Regeeringswege wordt medegedeeld.

De Minister heeft getracht in zijn Memorie van Antwoord te betoogen, dat er inderdaad wèl harmonie is tusschen hetgeen destijds van Regeeringswege is en hetgeen nu wordt verklaard.

Ik heb nogmaals aandachtig bestudeerd al hetgeen ons is voorgelegd in de verschillende stukken, maar ik ben niet tot de overtuiging kunnen komen, dat destijds duidelijk is uitgedrukt door de Regeering, wat thans blijkt de bedoeling te zijn. Wilde ik dat uitvoerig aantoonen, ik zou uit de stukken talrijke passages moeten voorlezen. Dat mag ik met het oog op den vergevorderden tijd niet doen. Ik wensch evenwel, om mijn twijfel te staven, een paar opmerkingen te maken. In de eerste plaats wijs ik er op, dat hetgeen de Minister aanvoert tot zijn verdediging op bladz 54 der Memorie van Antwoord, in meer dan een opzicht niet afdoende is. De Minister haalt daar aan een zinsnede uit de Memorie van Toelichting tot het genoemde wetsontwerp en laat het dan, in denzelfden volzin doorgaande, verder luiden: „en (de ondergeteekende) voegde daaraan toe" enz. Wanneer men dit leest, denkt men, dat dat destijds geweest is één doorloopende zin, namelijk het eerste citaat met die toevoeging. Maar in werkelijkheid staan deze twee passages, die hier in onmiddellijke volgorde zijn gebracht, in de Memorie van Toelichting tot het wetsontwerp n°. 107 vèr van elkander gescheiden.

Wat is de zaak? Vele leden van de Kamer hebben destijds den indruk gekregen, dat met de vier ton, die werden aangevraagd, zou worden tot stand gebracht een globale exploratie van het geheele terrein, in de wet genoemd, van Limburg tot Overijssel. En thans blijkt, dat wij voor die vier ton sleehts krijgen een globale exploratie van een klein gedeelte van het terrein, namelijk van het stuk tusschen Roermond en Venlo.

Dat dit destijds het gevoelen van de Kamer is geweest blijkt, wanneer men let op wat in het Voorloopig Verslag staat en de aandacht vestigt op wat er niet in staat.

De Minister is voldoende bekend met de gebruiken van de Kamer om te weten, dat wanneer er leden waren geweest die gedacht hadden, dat voor die vier ton zou worden geëxploreerd alleen van Roermond tot Venlo, er zeker wel gevraagd zou zijn, wat de kosten zouden zijn van de globale exploratie van het geheele terrein; doch die vraag komt in de stukken niet voor. Hieruit blijkt duidelijk, dat de Kamer in de meening is

geweest, dat voor die 4 ton het geheele in de wet genoemde terrein globaal zou worden geëxploreerd, en in plaats, dat nu de Memorie van Antwoord het bij de Kamer gerezen misverstand opheldert, staat daarin op bladz. 2 een zinsnede, die dat nog moest versterken, namelijk:

„Wat de opmerking betreft, dat de raming der kosten van het in te stellen onderzoek als te laag moet worden beschouwd, zij herinnerd, dat deze som niet strekt om het geheele terrein *in alle onderdeelen* à fond te onderzoeken, enz."

Men lette op de cursiveering van de woorden: „in alle onderdeelen" en op de uitdrukking „à fond". Let wel, er staat: het geheele terrein. Thans komt de Minister in de Memorie van Antwoord vertellen, dat bij de behandeling van de exploratiewet alleen het terrein van Venlo tot Roermond is aangewezen. Ik heb de stukken herhaaldelijk herlezen, doch kan er dit niet in vinden.

Wat staat mij onder deze omstandigheden te doen? Ik zal mij tegen dezen post niet verzetten, ten eerste omdat ik betwijfel, of ik er eenig succes mede zou hebben, maar ook omdat ik het niet wil. Ik ben en blijf voorstander van de zaak, die het hier geldt. Maar wèl geeft mij hetgeen hier geschied is aanleiding een dringend verzoek tot den Minister te richten. Ik kan dat vastknoopen aan een uiting van den Minister zelf, toen hij zich nog vooral bezighield met andere studiën, dan die waarmede hij zich nu dagelijks noodwendig moet onledig houden. Toen de Minister in 1877 een prae-advies uitbracht aan de Nederlandsche Juristenvereeniging, betoogde hij, dat bij overeenkomsten de partijen, die brieven of akten hebben opgesteld, niet alleen gebonden moeten zijn aan hetgeen zij bedoeld hebben met hetgeen zij schreven, maar ook aan datgene wat een redelijk en verstandig mensch, die stukken lezende, er onder moest verstaan. Deze gulden regel, door den Minister destijds zoo krachtig bepleit, zou ik gaarne ook willen zien toegepast op de redactie van Staatsstukken. Ik zou dus den Minister, naar aanleiding van dit onaangename misverstand, het dringend verzoek willen doen, Staatsstukken, die van zijn Departement uitgaan, zóó duidelijk en ondubbelzinnig te redigeeren, dat dergelijk misverstand tot de onmogelijkheden behoort.

Dit is ook niet het eerste geval, waarin zich een dergelijke onaangenaamheid bij het Departement van Waterstaat voordoet. Er is op dit oogenblik aanhangig een wetsontwerp, dat in de nieuwe nummering het curieuse n°. 13 draagt en waarbij een dergelijk misverstand is gerezen ten aanzien van de Westlandsche stoomtram: de bekende geschiedenis in het dorp Monster.

Ik beslis niet wie daar gelijk heeft, dat gaat op dit oogenblik niet. Maar wat ik wel vraag aan den Minister, en met nadruk, dat is: stel uw stukken zoo, dat men, behoorlijke zorg wijdende aan de lectuur, gevrijwaard wordt voor dergelijk misverstand, dan worden u en ons onaangenaamheden bespaard.

De heer **Nolens**: Nu het schijnt dat bij den heer Drucker en andere leden misverstand bestaat over de strekking van dezen post, in verband met de Memorie van Toelichting en vooral de Memorie van Antwoord, meen ik met een enkel woord daarop te moeten ingaan.

Indien bij den heer Drucker, om alleen van hem te spreken, een misverstand bestaat of bestaan heeft, dan kan men wel a priori aannemen dat daartoe eenige aanleiding is geweest. Maar nu is de vraag, waarin heeft die aanleiding gelegen? Heeft de Opsporingswet of hetgeen daarbij is overgelegd tot dat misverstand aanleiding kunnen geven?

De heer **Drucker**: De Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord.

De heer **Nolens**: Ik zal daarop komen als de heer Drucker even wil wachten.

Bij het opsporings-wetsontwerp was overgelegd een rapport van dr. Beyerinck, en ook een advies over dat rapport. Uit beide en ook uit de daarbij overgelegde stukken, vooral de kaart n°. 18, kan onmogelijk het misverstand geboren zijn. Ik spreek daarvan omdat de Memorie van Toelichting van de Opsporingswet zonder die stukken niet te begrijpen is.

In dat advies werd uitdrukkelijk als het oordeel van het lid van den Mijnraad — met welk oordeel de mijnraad zich vereenigde en welk oordeel blijkens de Memorie van Toelichting van het ingediende wetsontwerp gevolgd is — medegedeeld: „Ik heb derhalve de eer te kennen te geven, dat in het noorden van Limburg, ongeveer tusschen Roermond en Venlo, op betrekkelijk geringe diepte, een waarschijnlijk zeer rijk kolenveld aanwezig is, waarvan het zuidelijkst gedeelte koollagen als die van het Essener bekken, het noordelijk gedeelte kolen als die van het Emscher en Lippe-bekken zal bevatten. Dit kolenveld is voortaan aan te duiden als *Noord-Limburger kolenveld*, ter onderscheiding van het Zuid-Limburger veld, waartoe het Staatsmijnveld behoort.

„In de tweede plaats, dat het aan te raden is dit kolenveld *zoo spoedig mogelijk* door boringen systematisch te laten onderzoeken, op de wijze door dr. Beijerinck aangegeven, vooreerst door 3 traversen, dan door een serie lengteboringen; hierbij blijkt vanzelf of het koolterrein zich nog op niet te groote diepte onder de Peel uitstrekt. Van het resultaat dezer boringen zal het afhangen, of men langs de oostgrens van Nederland, over Nijmegen en Haaksbergen naar Losser, het onderzoek in noordelijke richting zal voortzetten. Dat het kolenterrein ook daar aanwezig is, valt wel niet te betwijfelen, maar wanneer uit de vorige boringen blijkt, dat het kolenveld daar zeer diep zal liggen, is van een nader onderzoek af te zien." Zoo luidde het advies van het lid van den Mijnraad dr. Verbeek, waarmee de Mijnraad zich vereenigde en overbracht aan den Regeering. Daarop is de Regeering ingegaan en heeft zij het wetsvoorstel ingediend. Dit voorstel, sprekende van de boringen die zullen plaats hebben, kan niet anders bedoelen dan het terrein, dat op de kaart, behoorende bij het ingediende wetsontwerp, aangewezen is voor 28 boringen, welke moesten plaats hebben tusschen en in de omgeving van Roermond en Venlo.

De kaart die hier voor me ligt is de kaart, waarop een ieder zijn oordeel kan en moest vestigen, en waarop de boringen moeten plaats hebben.

Uit die stukken kon het misverstand dus niet geboren worden; vooral niet uit die kaart, als die nauwkeurig werd nagegaan.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat de Memorie van Toelichting daartoe wel aanleiding gaf. De geachte afgevaardigde noemde ook de Memorie van Antwoord, maar het misverstand moet dan toch ontstaan zijn uit de Memorie van Toelichting, immers naar aanleiding daarvan is, zooals de heer Drucker zegt, in het Voorloopig Verslag over dit punt gezwegen.

In die Memorie van Toelichting lees ik op bladz. 3: „Er ligt thans een bepaald exploratieplan voor, waarbij in noordelijk Limburg zal worden aangevangen en naar gelang de geologische gesteldheid dit aangeeft meer of minder in westelijke en noordelijke richting zal worden voortgewerkt. In het rapport van dr. Beijerinck is de mogelijkheid ondersteld, dat de steenkolenbeddingen zich op ontginbare diepte naar het Westen tot de Peel zullen uitstrekken en naar het Noorden, waarschijnlijk met niet onbelangrijke golvingen en ombuigingen tot in Gelderland en Overijssel. Omtrent dit alles zal door het verrichten eener eerste serie boringen al spoedig meer zekerheid worden verkregen, doch zoolang over die uitkomsten niet beschikt kan worden, is het noodig het terrein voor het voorgestelde onderzoek, dat 5 à 6 jaar zal vorderen, niet te eng te begrenzen."

Het geheele terrein in het wetsontwerp aangewezen, wordt niet *„te eng begrensd"*, omdat men *eerst* de uitkomst van de *eerste serie* boringen wil kennen, omdat men wil weten of men het onderzoek naar het westen en naar het noorden zal voortzetten.

In par. 5 der zelfde Memorie van Toelichting lees ik:

„De kosten van het onderzoek zijn uit den aard niet nauwkeurig te ramen, omdat eerst door het onderzoek aan het licht zal komen of er een groot, dan wel een beperkt aantal boringen noodig zal zijn. Blijkt het steenkoolterrein zich ver uit te strekken, dan zal, om den loop der kolenlagen vast te stellen, om dus de grens van het ontginbare deel te constateeren, een belangrijk grooter aantal boringen noodig zijn, dan wanneer bijv. mocht blijken dat na een aanvankelijk effen verloop op geringe diepte de oppervlakte van het steenkoolterrein steeds dieper onder de overdekkende grondlagen wegzinkt en daarmede reeds spoedig de ontginbaarheidsgrens wordt bereikt. *Aanvankelijk* zal echter met een *dertigtal diepboringen* kunnen worden

volstaan, waarvan de kosten, met inbegrip van die van den wetenschappelijken dienst (de wetenschappelijke leiding en het toezicht) op f 400 000 worden geraamd".

Wanneer men deze kaart inziet, zooals bij het beoordeelen der Opsporingswet noodig was, waarop het getal boringen geprojecteerd is en de plaats is aangewezen waar die boringen zullen geschieden — en dat is het punt waarover geoordeeld moet worden en dat is ook het punt waarmee bij het toestaan van deze som voor de boringen rekening moet gehouden worden — kan ik niet begrijpen hoe de heeren tot hun meening gekomen zijn. Ik geef den heer Drucker toe, dat de woorden van een Memorie van Toelichting en van Antwoord aanleiding kunnen geven tot een dergelijk misverstand, niettegenstaande de steller zich alle moeite heeft gegeven om alles zoo duidelijk te maken als mogelijk is, en dat men moet trachten zoo duidelijk mogelijk te zijn.

Ik heb getracht na te sporen of het misverstand in de zaak zaak zelf kon liggen. Ik ben het met den geachten afgevaardigde niet eens, ik spreek thans alleen over deze zaak, de andere door den geachten afgevaardigde aangehaald, laat ik er buiten. Dit stuk was zóo duidelijk mogelijk, evenals de kaart, die er bij overgelegd werd. De kaart laat werkelijk aan duidelijkheid niets te wenschen over: door de lijnen, die er op getrokken zijn, kon men, bij de nalezing van het rapport dat er mede gepaard ging, zien, dat er eerst na afloop van de thans voorgestelde boringen in de richting van het Noorden kan worden onderzocht.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den geachten afgevaardigde uit Venlo zeer voor de woorden die hij hier gesproken heeft en voor het betoog, dat er inderdaad geen aanleiding was in de stukken voor het misverstand waarover de geachte afgevaardigde uit Groningen heeft geklaagd. Het komt mij voor, dat er geen misverstand kon zijn, noch ten aanzien van de plaats waar de boringen zouden plaats hebben, noch ten aanzien van de kosten die daarmede gepaard zouden gaan. Niet ten aanzien van de plaats, omdat, zooals uit bladz. 3 van de Memorie van Toelichting der Exploratiewet blijkt, het voornemen bestond in het noorden van Limburg met boren aan te vangen. Tevens werd aldaar gezegd, dat zoolang er geen zekerheid bestond omtrent de uitkomsten van het onderzoek, nl. in het noorden van Limburg, het zaak was de grenzen van het te reserveeren terrein niet te nauw te trekken.

Het komt mij voor dat, als men op die uitdrukking let, het dan zoo duidelijk mogelijk is, dat men niet voornemens was het geheele terrein te onderzoeken. Ik had mij kunnen voorstellen dat de Vertegenwoordiging tegen zulk een beperkt onderzoek indertijd bezwaar had gemaakt, maar nu dit niet het geval is geweest, is het mij niet duidelijk, hoe men kan zeggen dat door de Regeering de voorstelling is gegeven alsof het geheele terrein zou worden onderzocht.

Evenmin kon misverstand ontstaan ten aanzien van de kosten. Immers, uit de zinsnede door den geachten afgevaardigde aangehaald blijkt, dat *aanvankelijk* met een dertigtal diepboringen kon volstaan worden, waarvan de kosten op vier ton werden geraamd. Die woorden toonen duidelijk aan, dat men er niet aan gedacht heeft om een voorstelling te geven alsof het geheele terrein, waarvan de reserveering bij de wet is aangevraagd, voor de som van vier ton zou worden onderzocht.

Intusschen, de geachte afgevaardigde uit Groningen heeft, bij de kritiek die hij op het Departement van Waterstaat heeft uitgeoefend, allen schijn van een beschuldiging van kwade trouw ten opzichte van de Regeering vermeden, en wanneer hij nu zegt, dat de zaak ook aan de Kamer niet duidelijk was, dan meen ik dat dit voor een deel is toe te schrijven aan den korten tijd voor de mondelinge behandeling der Exploratiewet indertijd besteed. Gaarne geef ik den geachten afgevaardigde de verzekering, dat het altijd mijn ernstig streven zal zijn, aan de in 1877 door mij verkondigde leer omtrent overeenstemming tusschen partijen bij het aangaan van contracten getrouw te blijven.

Ik zou den geachten afgevaardigde alleen willen verzoeken om het andere voorbeeld, dat hij gegeven heeft van onnauwkeurigheid van mijn Departement, dat voor rekening zou komen van mijn ambtsvoorganger, liever te behandelen bij het onderwerp zelf.

Reeds eenmaal is de zaak betreffende den aanleg van de stoomtram in Monster in deze Kamer behandeld en bij die gelegenheid is er niet veel overgebleven van de beschuldiging, dat de Regeering bij de aanvraag om subsidie voor de Westlandsche stoomtram voorstellingen zou hebben gewekt, welke door die maatschappij thans niet worden verwezenlijkt. In tweede instantie staat de Regeering nog sterker, door het advies van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, een college, dat geen partij is in de quaestie tusschen de Regeering en sommige leden der Kamer.

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! Het misverstand waarover ik sprak, liep niet hierover, of men met 4 ton klaar zou zijn. Ieder begreep, dat dit niet het geval zou zijn. Maar terwijl de Regeering de 4 ton bestemde voor een globaal onderzoek van een klein deel van het terrein, waren er leden in de Kamer, die meenden dat met die 4 ton het geheele terrein globaal zou worden onderzocht.

Om aan te toonen dat die leden der Kamer het niet bij het rechte eind hadden, heeft de heer Nolens zich vooral beroepen op stukken van den Mijnraad. Maar het komt mij voor, dat wij in de eerste plaats hebben af te gaan op hetgeen de Regeering ons mededeelt. Waar de geachte afgevaardigde uit Venlo ons wijst op een kaart ook behoorende bij de stukken van den Mijnraad, daar vestig ik er de aandacht op, dat de Memorie van Toelichting uitdrukkelijk verwees naar een andere kaart, nl. die van het geheele terrein, dat bij de wet werd omschreven. Er is in de Regeeringsstukken nergens iets te zien van het leggen van een verband tusschen het 30tal diepboringen, genoemd op bladz. 3 der Memorie van Toelichting, en het 28tal roode stippen op de kaart, die de heer Nolens ter tafel bracht.

Op bladz. 3, in het midden, van de Memorie van Toelichting wordt gezegd, dat „omtrent dit alles", dat is omtrent den toestand van het terrein tot in Gelderland en Overijssel, door het verrichten van deze eerste serie boringen meer zekerheid zal worden verkregen. Moest men nu daaruit lezen, dat die eerste serie boringen tot de streek Roermond-Venlo beperkt zou zijn?

Indien ik thans de stukken lees, na de uitleggingen van den heer Nolens en den Minister, geef ik toe, dat daarin gelezen *kan* worden wat nu blijkt door de Regeering te zijn bedoeld. Maar mij kan niet worden aangetoond, dat een onbevooroordeeld en nauwgezet lezer daarin niet wat anders kon en moest lezen.

Dat het misverstand niet alleen bestond bij mij, zal den Minister voldoende gebleken zijn uit de wijze, waarop in het Voorloopig Verslag over de zaak is gesproken. Daarin is duidelijk nedergelegd, dat men hier niet te doen had met een denkbeeld van één lid, maar dat er velen in de Kamer waren, wien deze zaak onaangenaam was.

Ik zeg echter den Minister van harte dank voor de toezegging die hij gedaan heeft, want dit is een grondslag waarop wij den vrede kunnen sluiten.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 179 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen, dat de Commissie van Voorbereiding voor het wetsontwerp tot wijziging van de eerste zes titels van het vierde boek van het Burgerlijk Wetboek en van daarmede verband houdende wettelijke voorschriften voor zoover dit voor de goede werking dier gewijzigde regeling noodig is (70) tot haren voorzitter heeft gekozen den heer de Savornin Lohman.

De behandeling van *hoofdstuk IX der Staatsbegrooting* wordt voortgezet.

Beraadslaging over de IVde afdeeling F (Scheepvaart) in het algemeen.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik acht het nu den tijd om terug te komen op een vraag die ik reeds bij de algemeene beschouwingen heb gedaan in verband met de Nota door den heer ter Laan en mij ingediend. Ik heb toen den

Minister gevraagd of de commissie die door de Regeering wordt benoemd om te overwegen een herziening van het Tweede Boek van het Wetboek van Koophandel ook zou onderzoeken de mogelijkheid en levensvatbaarheid van de Rijksschippersbeurs. Ik heb later bij de behandeling van het vierde hoofdstuk van den Minister van Justitie ten antwoord gekregen, dat dit onderzoek niet zou behooren tot de bevoegdheid en het terrein van die commissie. Waar nu voor mij aan de invoering van die schippersbeurzen veel is gelegen, en ik die zaak van groot belang acht voor de schipperij, daar acht ik mij verplicht nu aan dezen Minister te vragen, of hij, afgescheiden van die herziening van dat Wetboek, de levensvatbaarheid van die beurzen wil onderzoeken. Ik ben tot die vraag gekomen als conclusie op de debatten die hier toen zijn gevoerd. Daaruit bleek toch, dat onder de leden nog geen voldoende eenstemmigheid bestond omtrent de uitvoerbaarheid en de levensvatbaarheid van een dergelijke instelling. En ik hoop nu, dat de Minister mij ten deze een duidelijk en onomwonden antwoord zal geven.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Het is nu ruim 2½ jaar geleden, dat in het *Staatsblad* verscheen de wet regelende de toelating van gezagvoerders en de plaatsing van stuurlieden en machinisten ter koopvaardij, en nog steeds is zij niet ingevoerd, terwijl toch die invoering noodig is zoowel voor de veiligheid van de vaart als voor de belanghebbenden.

In het Voorloopig Verslag werd den Minister de raad gegeven, naar aanleiding van een voorstel, dat gedaan schijnt te zijn door de examen-commissiën, om nog nader advies omtrent deze aangelegenheid in te winnen.

Tot mijn groot genoegen heb ik echter in de Memorie van Antwoord gezien, dat de Minister den tijd van adviseeren voorbij acht, dat hij volledig genoeg geïnstrueerd is en dus geen advies meer noodig heeft. Verder zegt de Minister in die Memorie, dat hij zich vleit dat het tijdstip, waarop de bedoelde wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139) in werking zal treden nu eerlang zal kunnen worden vastgesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Het ligt misschien aan mij, maar de bewoordingen waarin de Minister die toezegging inkleedt, doen mij vreezen dat er misschien nog weder hinderpalen kunnen opkomen, die de gewenschte invoering vertragen. Het zoude mij dus zeer aangenaam zijn, als de Minister de meer positieve toezegging kon doen, dat binnenkort de invoering werkelijk zal plaats hebben.

Het zij mij vergund te gelijker tijd te wijzen op een punt dat in het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord is ter sprake gebracht, namelijk het vaststellen van den vaartijd om het diploma van derde-stuurman te kunnen verkrijgen op twee jaren. Tegen dien tijd van twee jaren zijn in het Voorloopig Verslag bezwaren ingebracht, en uit de Memorie van Antwoord blijkt, dat tegen dien termijn van twee jaren ook door reeders bezwaar is gemaakt.

Over het wenschelijke en het noodzakelijke van het verlengen van den termijn van een tot twee jaren zal ik niet spreken, omdat dit noch in het Voorloopig Verslag, noch in de Memorie van Antwoord behandeld is; maar de ingebrachte bezwaren tegen dien termijn van twee jaren wil ik toch even bespreken.

In het Voorloopig Verslag zijn drie bezwaren aangevoerd.

Ten eerste, dat de adspirant-stuurlieden zooveel langeren tijd vóór den mast zouden moeten doorbrengen in een somtijds weerzinwekkende omgeving. Nu heeft mij die periode onaangenaam getroffen; en zoo het waar is, dat de toestand vóór den mast aan boord soms werkelijk weerzinwekkend is, zou het op den weg van de Regeering liggen dáár waar zulks mocht voorkomen, de reeders te bewegen in dezen toestand verbetering aan te brengen; daaraan kan een einde worden gemaakt.

Het tweede bezwaar betreft het vervullen van den militieplicht.

Het derde bezwaar is, dat men zich niet meer zal kunnen opgeven voor officier bij de marine-reserve, omdat de derde stuurman, door den termijn op twee jaren te stellen, te oud zal zijn geworden om zich daarvoor aan te melden.

Ik acht deze beide bezwaren denkbeeldig, omdat de Militiewet de bevoegdheid geeft uitstel van dienst te vragen. Van die bevoegdheid kan dus worden gebruik gemaakt, als op het tijdstip van den aanvang van den diensttijd de vaartijd van twee jaren nog niet zou zijn bereikt.

En wat betreft het niet kunnen toetreden als buitengewoon adelborst bij de marine-reserve, de bepalingen in de regeling van het korps officieren bij de marine-reserve ten aanzien van de toetreding zijn, mijns inziens, van dien aard, dat ook hierin geen bezwaar behoeft te bestaan.

Waar de Minister zooeven bij de bespreking der zeevisscherijen gezegd heeft, dat hij niet ongeneigd was om de punten, die onder zijn aandacht gebracht werden, te overwegen, wensch ik bij deze gelegenheid den Minister in overweging te geven, of het voor de koopvaardij, die tot nog toe niet een voorwerp van belangstelling der Regeering uitmaakte, ten aanzien van onderwerpen, die tijdens de behandeling van de wet van 1901 mede ter sprake gekomen zijn, niet de tijd begint te komen, dat de Regeering zich daarmede gaat bemoeien. Het betreft de veiligheid der vaart, o. a. ten aanzien van de lading der schepen, de reddings- en brandbluschmiddelen aan boord, de verificatie van kompassen als anderszins, terwijl ook op het logies der bemanning dient te worden toegezien.

Minister Lely verklaarde reeds bij de behandeling der wet, dat het in het voornemen lag die zaken in behandeling te nemen en ik veroorloof mij daarop ook thans de aandacht van den Minister te bepalen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de beschouwingen van den geachten afgevaardigde uit Leeuwarden betreffende de Rijksschippersbeurzen wil ik alleen in herinnering brengen, dat in de Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag betreffende hoofdstuk I der Staatsbegrooting voor het loopende dienstjaar in het midden is gebracht, dat deze Rijksschippersbeurzen naar het oordeel van de Regeering weinig nut zouden hebben. Het was den geachten afgevaardigde te doen om een verzekering van de positie van de schepelingen bij het aangaan van contracten in dien zin, dat zij bij overeenkomst geen afstand zouden kunnen doen van de gunstige bepalingen voorkomende in art. 748 Wetboek van Koophandel, zooals dit is gewijzigd bij de wet van 2 Mei 1897 (*Staatsblad* n°. 140) en in den uit dat artikel voortvloeienden algemeenen maatregel van bestuur van 3 Januari 1898 (*Staatsblad* n°. 1).

Door de instelling van Rijksschippersbeurzen nu zoude dit doel niet worden bereikt en evenmin door de aanstelling van Rijksambtenaren voor wie de contracten zouden zijn af te sluiten. Immers, tweeërlei is mogelijk, òf wel dat in de wet is bepaald, dat niet mag worden afgeweken van daarin vervatte bepalingen die nu alleen gelden in het geval dat geen overeenkomst is gesloten, m. a. w, dat dwingend recht wordt ingevoerd, in welk geval de Rijksambtenaar en de Rijksschippersbeurzen niet meer noodig zijn, òf wel dat de bestaande toestand volgens welke geen dwingend recht geldt, blijft voortduren en dat mitsdien ten nadeele van den schipper afstand kan worden gedaan van de gunstige bepalingen waarop ik zoo even wees, en in dit geval baat het ook niet of het contract gemaakt wordt door een Rijksambtenaar, want blijkens de ervaring opgedaan bij de aanmonstering van zeelieden kan een zoodanig ambtenaar ten deze zeer weinig invloed uitoefenen. Daarom meende de Regeering dat in de Rijksschippersbeurzen weinig heil is te vinden en wordt door haar een herziening van het Wetboek van Koophandel overwogen. Wordt daartoe overgegaan dan is het mogelijk ten deze dwingend recht, het eenige waarbij baat kan worden gevonden, te scheppen.

Wat den geachten afgevaardigde den heer Verhey betreft, ik ben het geheel met hem eens, dat het meer dan tijd is dat het tijdstip van invoering der Schipperswet aanbreke en ik kan hem verzekeren dat nu alle adviezen zijn ingekomen, aangaande dat tijdstip binnen korten tijd een beslissing zal worden vernomen. Hij heeft zich voorts verklaard voor een verplichten vaartijd van twee jaren voor hen die zich aan het examen van derde-stuurman wenschen te onderwerpen, althans hij heeft het bezwaar in het Voorloopig Verslag ontwikkeld, zooveel mogelijk trachten te weerleggen.

Ik zal mij niet begeven in beschouwingen over deze gewichtige aangelegenheid, al moet ik erkennen, dat ik mij geneigd gevoel toe te geven aan den wensch der reeders om den bedoelden vaartijd op één jaar te bepalen, al was het alleen maar bij wijze van overgang. Uit het oog mag toch niet worden ver-

loren, dat wij nu komen van het stelsel van facultatieve examens, in dat der obligatoire en het is plicht dien overgang zoo gemakkelijk mogelijk te maken, dan kan de ervaring uitspraak doen of hoogere eischen moeten gesteld worden voor den vaartijd.

De geachte afgevaardigde heeft ook gesproken over ontstentenis van bepalingen ten behoeve van de veilige scheepvaart. Wanneer mijn ambtsvoorganger heeft gezegd, dat dit een onderwerp was, zijns inziens, de aandacht der Regeering waard, dan heeft hij woord gehouden, want hij heeft het onderzoek opgedragen aan de commissie voor de handelspolitiek, waarvan ik destijds deel uitmaakte. Wij hebben een rapport opgesteld, dat misschien materiaal zou kunnen geven, om iets in die richting te doen. Ik wil niet nalaten er op te wijzen, dat naar het oordeel der Regeering zal moeten worden begonnen met een behoorlijk onderzoek naar de oorzaken der scheepsrampen. Wanneer de tijd mij gegeven wordt, bij de vele werkzaamheden van mijn Departement, ligt het in mijn voornemen iets van het rapport der commissie in een wetsontwerp, of in een Koninklijk besluit te realiseeren.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord van den Minister was niet wat ik hoopte en daarom moet ik nog enkele opmerkingen maken.

In de eerste plaats deze vraag aan den Minister: Indien inderdaad, zooals ik gevraagd heb, en de wensch der schipperij is, de bepalingen van het Wetboek van Koophandel en het Koninklijk besluit van 3 Januari 1898, bepalingen worden van dwingend recht, meent dan de Minster, dat de schipperij bevrijd is van de verschillende moeilijkheden die zij nu bij de bevrachting ondervindt? Ik meen van in het geheel niet. Behalve dat geregeld wordt afgeweken van de bepalingen, door de Regeering voorgeschreven, hebben de schippers tegen deze moeilijkheden te worstelen, dat zij geregeld de kroegen van de bevrachters moeten bezoeken, willen zij kans hebben vracht te krijgen.

Ik heb gesproken van dit verplichte kroegbezoek, van den neringdwang, den loondiefstal en gewezen op de dringende noodzakelijkheid om hieraan een einde te maken. Ik hoop, dat, wat de Minister in uitzicht heeft gesteld, dat de bestaande bepalingen ten deze veranderd worden in dwingende bepalingen, zal geschieden en daardoor in dat opzicht aan de praktijken der bevrachters en verzenders een einde zal worden gemaakt.

Maar dat is niet het eenige waartegen ik den strijd heb aangebonden. Mijn strijd gaat ook tegen dien kroeg- en neringdwang.

Ik heb ook bedoeld, dat de schippers buiten de kroegen zullen blijven en niet langs dien weg zullen gedwongen worden hun laatste centen te verteren, die zij beter deden aan vrouw en kinderen af te geven.

Er moet een centrale plaats komen waar de verschillende belanghebbenden elkaar kunnen vinden en waardoor aan den tegenwoordig bestaanden demoraliseerenden invloed van het naloopen van bevrachters en kroeghouders een einde wordt gemaakt.

Dit ziet de Minister over het hoofd. Hij let alleen op wetsbepalingen, kijkt uitsluitend rond in zijn boeken, maar ziet niet de maatschappelijke zijde van het vraagstuk.

Nu zal de Minister zeggen: aan de vestiging van een centrale plaats zijn vooral in de zeehavenplaatsen moeilijkheden verbonden; bij voorbeeld er kunnen des nachts schepen komen, die terstond gelost moeten worden en waarvoor terstond vrachtcontracten moeten worden afgesloten. Als dit al eens een enkele keer voorkomt, zal het toch altijd een buitengewoon geval blijven en tegenover die enkele gevallen staat het voordeel dat gedurende het geheele jaar de schipperij van de inrichting profiteert. Voor die enkele gevallen, zoo komt het mij voor, zijn wel buitengewone regelingen te maken.

Deze Minister, die van art. 113 van het Algemeen Reglement voor den dienst op de spoorwegen zooveel ontheffingen verleent dat hij bij de spoorwegarbeiders den naam krijgt van den Minister der ontheffingen, kon hiervoor dan ook wel uitzonderingen toestaan.

Wat nu dien ambtenaar betreft, ik blijf er prijs op stellen dat deze komt, omdat, wanneer de centrale plaats der bevrachting komt, al hetgeen de wet voorschrijft, alles wat als „dwingend recht" werd geregeld, anders langs allerlei zijwegen op allerlei wijzen zou worden ontdoken. De contrôle, die ook nu noodig is voor de sociale wetten, voor de Ongevallenwet, straks de Ziekte- of Pensioenwet misschien zal ook eerst goed mogelijk worden, wanneer er een centrale plaats komt, waar de schippers zich kunnen vervoegen om de menschen te ontmoeten, die hun diensten noodig hebben.

De heer **Verhey**: Ik dank den Minister zeer voor zijn antwoord en ik hoop dat het hem zal gelukken de resultaten zijner overwegingen in een Koninklijk besluit of wetsontwerp te belichamen.

Wat betreft den tweejarigen vaartijd, mijn bedoeling was niet het al dan niet wenschelijke van zulk een bepaling te bespreken, maar alleen om er op te wijzen, dat de bezwaren in het Voorloopig Verslag daartegen geopperd, niet behoeven te bestaan.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 180 tot en met 190 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IVde afdeeling *G* (Stoomwezen) in het algemeen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Om te beginnen dank ik den Minister voor zijn uitvoerige Nota ter toelichting van de zaken welke ik verleden jaar hier ter sprake bracht. Hetgeen daarin en in de Memorie van Antwoord voorkomt, geeft mij aanleiding nog iets hieromtrent in het midden te brengen. Ik hoop dit in zeer korte trekken te doen en met de snelheid, overeenkomende met het onderwerp.

Verleden jaar wees ik op de schromelijke wanverhouding welke bestond tusschen het getal ambtenaren belast met het stoomtoezicht in het 1ste en het 6de district. Uit het verslag over 1902 blijkt dat het nog evenzoo is.

De weerlegging van den Minister dat men hier moet rekenen met afstanden en reisgelegenheden komt mij niet afdoende voor, want de reisgelegenheden in Groningen, Friesland en Drenthe zijn volstrekt niet gemakkelijker dan in Limburg en Noordbrabant. Limburg is een smalle strook, waardoor in de lengte een spoorweg loopt, zoodat alle deelen dier provincie gemakkelijk te bereiken zijn.

Voorts zegt de Minister dat in het 6de district niet geklaagd wordt over te veel werkzaamheden. Dit kan ook een bewijs hiervoor zijn, dat in het 1ste district te veel ambtenaren zijn. Bovendien is het ook mogelijk dat bij voorbeeld door den vorigen ingenieur Ockhuyzen in het 6de district veel werk is verricht, zoodat het toezicht tijdelijk gemakkelijker is geworden, maar dat na een zeker aantal jaren de grootere drukte kan terugkeeren.

Ten tweede heb ik gewezen op de vreemde en lichtvaardige wijze, waarop onderzocht was de ketel der *Hermine*. Ik heb in dit opzicht succes gehad, want de Minister heeft in een leemte voorzien door het uitvaardigen van een nieuwe bepaling.

Ik lees in de Nota: „Immers de fabrikant, die de herstelling van den ketel uitvoerde, verzuimde te voldoen aan het schriftelijk verzoek van den betrokken ingenieur om te worden gewaarschuwd, wanneer het binnenwerk zoude zijn verwijderd en zond dien ambtenaar eerst bericht toen de ketel weder geheel in één stond"

Het onderzoek was toen vrijwel onmogelijk gemaakt, daar dit duurder ware gekomen dan de gansche reparatie. Hier ligt een wondeplek. Het moet niet kunnen voorkomen, dat de fabrikant op deze wijze een inspecteur als het ware in de luren legt alvorens te waarschuwen, alles in elkander zetten, zoodat, als de inspecteur komt, er niets meer te zien is.

De inspecteur had desnoods in zulk een geval eens een voorbeeld moeten stellen en moeten zeggen: alles moet weder uit elkaar; ge hebt mij niet gewaarschuwd.

Gelukkig heeft de Minister nu een maatregel uitgevaardigd, waarbij aan den hersteller de verplichting wordt opgelegd den ketel niet uit elkaar te nemen alvorens nauwkeurig te zijn nagezien. Het is voor mij een voldoening, dat, mede naar aanleiding van mijn opmerkingen, deze maatregel zal worden toegepast.

Ik zal over een tegenstrijdigheid, die ik in de rapporten over de *Hermine* meen te bespeuren, een quaestie van ondergeschikt belang, nu niet uitweiden; maar een derde punt, ook in de

motie behandeld, was het diploma, dat zou worden ingesteld, op verzoek van de Kamer, voor machinisten en bedienaren van stoomvaartuigen. Het komt mij voor, dat het niet getuigt van groote deferentie voor de Kamer, dat, wanneer deze, zelfs zonder stemming, aanneemt een motie, waarbij den Minister in overweging wordt gegeven in te stellen een eenvoudig, onverplicht examen, dat dan de Minister wel is waar raadpleegt de Kamers van koophandel en fabrieken, maar de motie daarna naast zich neerlegt. Wanneer nu overtuigend gebleken was bij die Kamers van koophandel en vooral bij de belanghebbenden *in het algemeen*, dat zoo'n maatregel verkeerd was, dan geef ik toe dat voor die handelwijze iets zou te zeggen zijn. Maar de Minister verklaart zelf, dat van de 60 Kamers 25 beslist bevestigend hebben geantwoord op de vraag of de instelling van een diploma goed zou wezen, 6 twijfelachtig waren en 30 zich er tegen verklaarden.

En nu zitten in die Kamers lang niet alle belanghebbenden, althans niet bij de stoomvaart. Daarin zitten meer de ondernemers, die te doen hebben met stoommachines in fabrieken en werkplaatsen en dergelijke, maar de stoomvaart heeft daarin haar vertegenwoordigers niet zoozeer. Men kan dus niet zeggen dat dit advies afdoende was voor een dergelijken maatregel, die toch de bedoeling had de arbeiders te beschermen tegenover de patroons. Daarom gaat het niet op uitsluitend van patroons adviezen te vragen, daar deze liefst zoo weinig mogelijk last van zulke bepalingen ondervinden. Dat is ook volstrekt geen wonder; maar wanneer men een Arbeidswet in het leven roept, dan dient deze toch wel in de eerste plaats tot bescherming van arbeiders, en natuurlijk dat de patroons dan dikwijls tegenstribbelen.

Afdoende was dat dus niet, en ik zou wenschen, dat de Minister alsnog reden vond om te voldoen aan het verzoek van den bond van machinisten.

Nu hebben wij dezer dagen weer opnieuw een adres gekregen, dat ter griffie is gedeponeerd, en waarvan de leden een afschrift hebben ontvangen, in welk adres opnieuw met klem van redenen wordt aangedrongen op het instellen van een dergelijk diploma. Wat kan er nu tegen zijn de gelegenheid te geven om het diploma te verwerven? Men heeft van het eenvoudigste machinistenexamen, ingesteld bij de Schipperswet, het theoretisch gedeelte af te doen. Het komt toch alleen op practische kennis van het stoomvaartwezen aan, opdat op den duur niet iedere sjouwerman machinistdienst zal kunnen verrichten, zonder daar iets van te kennen. Wat is daar tegen?

Er is in de stukken ook geklaagd over de niet zeer accurate wijze, waarop stoommachines worden nagezien; dit ook in verband met het geval van de *Hermine*. Nu wordt door den Minister opnieuw gezegd, dat hem daarvan niets is gebleken, dat deze klacht zou zijn ongegrond, dat dus op juiste wijze in deze werkzaamheden wordt voorzien.

Maar ook hier ben ik niet geheel overtuigd. Ik denk hierbij niet alleen aan het ongeluk, vermeld in de bladen van 20 December, dat een ketel sprong in de verffabriek van den heer Ketjen te Velsen, waarbij een werkman ernstig werd gewond.

Ik lees echter in het adres van den bond voor machinisten: „Wat betreft het in het adres, onder punt *b* bedoeld verzoek, zoo meenen wij te mogen opmerken, dat na het verzoek, door onzen bond in 1899 gedaan, het (het toezicht) er niet beter op is geworden. Zoo is een geval bekend en kan met getuigen gestaafd worden, dat een machinist die in dienst kwam op een stoomboot, door den kapitein werd aangezegd, dat er altijd $2^1/_2$ atmosfeer werd overgestookt en dat hij dat ook moest doen. Toen later de machinist werd geverbaliseerd, kreeg hij een vrij zware straf, terwijl de persoon die eigenlijk de oorzaak was, vrij liep.

„Een ander geval deed zich voor, dat aanwijst op welk een lichtvaardige wijze er dikwijls geïnspecteerd wordt. De ketel eener stoomboot moest op zekeren dag des morgens om 10 uur onderzocht worden, zoowel in- als uitwendig. Als men nu weet, dat de boot den vorigen nacht te 12 uur was aangekomen, kan men begrijpen, wat er van die inspectie terechtkwam, daar de ketel toen nog heet was en er dus van een inwendig onderzoek niets kon komen."

Dat zijn aanwijzingen, dat de inspectie onvoldoende is en ik dring er bij den Minister bij herhaling op aan, te zorgen, dat het toezicht zoo goed mogelijk zij.

Nu een enkel woord nog over den ingenieur Ockhuizen. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord trachten te weerleggen hetgeen in het Voorloopig Verslag is gezegd omtrent de wijze, waarop deze ingenieur is behandeld.

In de eerste plaats het feit, dat deze ambtenaar wegens ziekte een jaar op non-activiteit is gesteld en hem het eerste halfjaar zijn halve traktement is uitgekeerd, maar het tweede halfjaar niets.

Ik vraag of dat een goede behandeling van een ambtenaar is. Die ambtenaar moet nu een geheel jaar leven van een *vierde* gedeelte van zijn traktement, omdat hij door ziekte zijn betrekking niet kan waarnemen.

De Minister zegt wel, dat dit de algemeene regel aan zijn Departement is, en dat neem ik aan; maar dat die regel *billijk* is, gelijk hij beweert, ontken ik. Indien dat de algemeene regel is, wordt het tijd dat daarin verandering wordt gebracht.

Nu klaagt de Minister over dezen ingenieur; hij deed zijn werk niet, hij heeft 240 dagen zijn dienst niet vervuld en hij heeft maanden lang verlof gehad. Hoe komt dat?

Deze ambtenaar was bij het onderzoeken van een ketel te Tilburg van een ladder gevallen en had daarbij zijn voet bezeerd. Nu heeft, naar ik ingelicht ben, dat verzuim wel geen 240 dagen geduurd, maar hier is toch een oorzaak, die den man niet euvel mag worden geduid, en er is geen reden om hem zoo „op zwart zaad" te zetten als geschied is, nl. op een-*vierde* van het traktement.

De Minister zegt dat deze ingenieur ongeschikt was, dat hij o. a. de eigenschappen miste om aan het hoofd van een inspectie te staan en dat dit gebleken zou zijn uit een brief. Ik zou aan den Minister willen verzoeken dien brief, al is het ter inzage, aan de Kamer over te leggen; want wanneer een dergelijke brief aanleiding geeft tot het nemen van zulk een maatregel, is het van belang dat de Kamer daarvan iets meer weet. Men kan gemakkelijk in de ambtenaarswereld iemand voortdurend treiteren door op allerlei kleinigheden te fitten en dan, als de man reclameert, een groot rumoer verwekken, maar men moet bij dergelijke dingen voorzichtig zijn. Ik heb den indruk gekregen dat deze ingenieur, wèlke eigenschappen hij ook moge bezitten, niet behandeld is als het behoort.

Ik zal het hierbij laten met het oog op den tijd, in de hoop, dat de Minister een en ander ernstig wil overwegen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* De bezwaren, die de geachte afgevaardigde wederom dit jaar in het midden brengt ten aanzien van het overladen zijn met werkzaamheden van de ambtenaren in het zesde district van het stoomwezen, kan ik niet anders beantwoorden dan met de mededeeling, dat opnieuw nauwkeurig is nagegaan, of die werkzaamheden voor de ambtenaren te zwaar zijn.

Dit jaar nu is wederom gebleken, en wel door mededeelingen van de personen zelf, die de werkzaamheden hebben verricht, dat de opgedragen taak volstrekt niet zoo zwaar is als de geachte afgevaardigde meent.

Ik meen het er echter voor te moeten houden, dat de meening van den geachten afgevaardigde omtrent te drukke werkzaamheid in het zesde district is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat aldaar was aangesteld een persoon, dien hij aan het eind van zijn rede heeft gememoreerd, en die ongeschikt bleek te zijn om als chef van dienst te worden gehandhaafd.

De geachte afgevaardigde blijft van meening, dat het toezicht bij het stoomwezen zeer veel te wenschen overlaat. Ik meen, dat dit oordeel niet kan worden gestaafd door een of ander voorbeeld van een ongeval. Er zullen altijd wel ongevallen voorkomen, maar de groote vraag is deze: hoe staat het percentage der ongevallen tot de som van de in ons land gebruikte ketels. Ik zal niet in herhaling vervallen, dit punt is reeds meermalen besproken, maar het zal den geachten afgevaardigde bekend zijn, dat wij op dit punt in ons land in een bijzonder gunstigen toestand verkeeren.

Wat den ingenieur Okhuizen aangaat, deze klaagt thans over zijn voet en meer nog over zijn arm. Maar het eerste bezwaar tegen dien ambtenaar had geen betrekking op zijn voet of arm, maar op zijn hoofd. Mijn geachte ambtsvoorganger, die ook reeds met dezen ambtenaar veel moeilijkheden had, is er zelfs

oe overgegaan een commissie in te stellen om te onderzoeken of hij voldoende geestelijke bekwaamheden had om in dienst te blijven. Maar ofschoon zij veel vreemds bij hem aantrof, kon de commissie niet concludeeren dat zijn gezond verstand gestoord was, en op dien grond heeft men dien ambtenaar weder in dienst moeten stellen. Bij mijn optreden vond ik hem dus in dienst als hoofd van het zesde district. Nu heb ik mij verder niet opgehouden met de vraag, of al dan niet zijn geestvermogens waren gestoord; die vraag meende ik in het midden te moeten laten. Ik heb alleen onderzocht of hij geschikt was als chef van dienst te blijven optreden in zijn district. Die vraag moest ontkennend worden beantwoord, als men de stukken zag, die van dien ambtenaar het Departement of zijn onmiddellijken chef bereikten. Deze waren nauwelijks leesbaar. Bovendien was er achterstand in het werk en ook om die reden was het daarom onmogelijk hem als chef te handhaven.

En wat heb ik toen gedaan? Ik meen hem zoo humaan mogelijk te hebben behandeld. Ik heb hem met behoud van traktement als chef van dienst onder een anderen chef van dienst gesteld, te weten onder dien van het eerste district. Reeds in de Memorie van Antwoord heb ik medegedeeld hoe hij daar, en nu niet langer wegens verkeerde eigenschappen van het hoofd, maar wegens ziekte aan arm of voet den dienst verrichtte. In 1902 zijn er niet minder dan 240 dagen geweest waarop hij geen dienst deed en toch is hij zijn volle traktement blijven genieten. Toen daarop ook in het loopende jaar ten deze geen verbetering kwam, is in de maand Augustus een maatregel genomen geworden, en wel een die op alle ambtenaren toepasselijk is wanneer zij bij voortduring ziek blijken te zijn; namelijk: het eerste halfjaar werd hem half traktement toegelegd, en daarna geen traktement. Dat is een maatregel die voor elken onder mijn Departement werkzamen ambtenaar geldt; ik zou wenschen er voor bewaard te blijven dien toe te passen, maar men mag geen Rijkspenningen besteden tot nitoefening van philantropie.

Er moet een vaste regel gelden voor een zoo groot korps ambtenaren als onder het Departement van Waterstaat ressorteert. Ik meen dat die maatregel onpartijdig op den heer Okhuizen is toegepast.

Ten slotte nog een enkel woord over den door den geachten afgevaardigde aan het einde zijner rede geformuleerden wensch of er niet een facultatief examen voor machinisten, niet werkzaam op zeeschepen, ware in te stellen.

Ik geloof met hem, dat het tegenwoordige facultatieve examen alleen betrekking heeft op machinisten van zeeschepen. Maar wij hebben van het systeem van facultatieve examens zulke goede vruchten geplukt, dat ik zeer gaarne dit denkbeeld van den geachten afgevaardigde wil overwegen. Mijn weigering had dan ook alleen betrekking op een verplicht examen en die weigering zou ik moeten handhaven. In verband met de invoering van de Schipperswet is duidelijk gebleken, dat aan het verplichtend stellen van een examen vele moeilijkheden verbonden zijn. Maar ik zal zeer gaarne overwegen of niet kan worden ingesteld een facultatief examen. Dit kan misschien, evengoed als bij de Schipperswet, het eerste begin zijn eener verplichte regeling.

De heer **Schaper**: Ik verheug mij dat de Minister en ik hierin samen gaan, dat wij voor het heden beiden nu voorstanders zijn van een onverplicht examen. Het doet mij groot genoegen, het was ook de wensch der Kamer. Ik verheug mij vooral hierover, dat ook de Minister meent, dat dit een stap kon zijn naar een verplicht examen. De machinisten vragen heel practisch: geef eerst waartoe de Kamer besloten heeft, dan kunnen wij over het andere nog redeneeren. Wat betreft de verdeeling van het toezicht in de verschillende districten heeft de Minister het doen voorkomen, dat mijn bedoeling meer was te klagen over den ingenieur Okhuizen, en dat daaruit mijn klacht over den toestand der ambtenaren in het 1ste en 6de district voortvloeide. Mijnheer de Voorzitter! Men kan zoo iets wel vermoeden, maar ik heb verleden jaar in deze zoo geageerd, dat dit vermoeden er wel buiten kan blijven.

Ik heb gerefereerd op *cijfers*; dáárover valt niet te twisten. Het is een feit dat voor 1902 in het eene district per ambtenaar werden afgedaan 1064 en in het andere district 1359 onderzoekingen; dat is 300 meer. Het is dus zeker dat de ambtenaren in het eene district meer arbeid doen, dan in het andere.

Het kan zijn dat men in het Noorden het werk goed af kan, maar dan rijst de vraag of er in het Zuiden niet te veel ambtenaren zijn, of zij het daar niet al te gemakkelijk hebben. Over de werkzaamheden in de andere districten zal ik niet uitweiden.

Wat nu betreft het geval met den ingenieur Okhuizen, het is moeilijk precies uit te maken hoe het daarmede gegaan is.

De Minister beroept zich op de stukken; ik bezit die niet, en kan daarvan dus niets zeggen.

Maar de deskundige commissie van onderzoek heeft indertijd verklaard, dat zij bij den heer Okhuizen *geen* abnormaliteit gevonden heeft, dat die ambtenaar gezond van hoofd is.

Die commissie bestond uit psychiaters, uit een directeur van een krankzinnigengesticht en 2 artsen voor zenuwziekten; dat is, dunk mij, afdoende.

De Minister heeft gesproken van de vele verlofdagen in 1902, en op de dagen dat de ingenieur geen werk deed; maar als iemand van een ladder valt en zijn voet bezeert, is dit toch geen zaak, waarop men aanmerking maken kan. Als iemand om die reden verzuimt, kan hem dit toch niet ten kwade gerekend worden!

Die 240 dagen verzuim in 1902 komen mij intusschen een weinig apokrief voor. Deze ingenieur trad namelijk op zijn nieuwe standplaats pas 1 Mei 1902 in functie. Dat een man als de ingenieur Okhuizen van Mei tot 31 December 240 dagen verzuim zou kunnen hebben, begrijp ik eenvoudig niet.

Ik kan mij vergissen, maar ik meen dat hier tegenspraak is, dat er iets onmogelijks achter schuilt.

Ik blijf er echter op staan, dat het geen goed beginsel is om ambtenaren, die tijdelijk, voor een jaar, non-actief zijn, slechts $^1/_4$ van hun salaris te geven; ik meen dat dit minstens de helft zou moeten zijn.

Ik erken dat de Minister goed gehandeld heeft met dien ingenieur, bij zijn overplaatsing van Groningen naar Noordbrabant, zijn traktement te laten behouden; maar ik vraag of de Minister wel geheel op de hoogte is van hetgeen er in de ambtenaarskringen onderling omgaat. Het gebeurt vaak dat Ministers die zaken niet goed inzien, want er zijn al meer slachtoffers gevallen, die wegens eigenaardigheden van hun chefs, om persoonlijke redenen niet goed behandeld zijn.

Ik raad den Minister derhalve aan, eens een onderzoek in die richting te doen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet opkomen tegen de laatste woorden van den geachten afgevaardigde, dat ik mij schuldig zoude gemaakt hebben aan het op kleine wijze behandelen van ambtenaren.

Ik geef den geachten afgevaardigde in overweging — zoo het hem mogelijk is daartoe iets te doen — te bevorderen dat de heer Okhuizen zich met een adres wende tot deze Kamer, welk adres daarna aan den Minister om inlichtingen kan verzonden worden. Bij het verstrekken van deze zal het mij dan mogelijk zijn met documenten te staven dat bedoelde ambtenaar met de grootste onpartijdigheid en de meeste humaniteit is behandeld.

De heer **Schaper**, voor de derde maal het woord bekomen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te constateeren, dat ik niet beweerd heb dat de *Minister* zijn ambtenaren klein behandelt; ik heb gevraagd of de Minister wel weet, dat dit soms geschiedt door hem ondergeschikte hoofdambtenaren.

Wat het tweede punt betreft heeft de Minister volkomen gelijk en ik hoop dat de betrokken ambtenaar dezen wenk van den Minister zal ter harte nemen en zich, wanneer hij het goed vindt, zal wenden tot de Kamer.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 191 tot en met 193 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de IVde afdeeling *H* (Hinderwet) in het algemeen.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is opnieuw geklaagd over onvoldoend toezicht met betrekking tot de naleving van de voorschriften van de Hinderwet Het is thans geen tijd om daarop in bijzonderheden in te gaan, maar ik wensch er toch een enkel woord van te zeggen, omdat ik niet gaarne zou willen dat de Minister den indruk kreeg dat het antwoord, hetwelk hij aan de Kamer heeft gegeven, bevredigend zou zijn. Volgens den Minister geldt het hier een zuiver locaal belang. Dit kan ik niet toestemmen. Ik weet zeer goed, dat de Hinderwet strekt om de buren te waarborgen tegen gevaar, schade en hinder, maar dit neemt niet weg, dat er zeer dikwijls hygiënische belangen bij betrokken zijn, waarvan de invloed zich in veel ruimer kring doet gevoelen. Maar er is meer. De zaak is geregeld bij een Rijkswet en daardoor is reeds uitgemaakt, dat het hier niet geldt een zuiver gemeentelijke zaak. De wet draagt, wel is waar, aan de gemeentebesturen op om te zorgen voor de naleving van de voorwaarden, aan den houder der vergunning opgelegd, maar, aan die opdracht gevolg gevende, treden de gemeentebesturen op als organen van het Staatsgezag, als uitvoerders van een Rijkswet. En het Rijksgezag is niet alleen bevoegd, maar ook verplicht te waken dat de gemeentebesturen zich van de verplichtingen, hun bij de Rijkswet opgelegd, naar behooren kwijten. En dit is thans het geval niet. Wat de heer van Löben Sels daaromtrent het vorige jaar heeft medegedeeld en waarbij hij zich beriep op officieele verslagen, is volstrekt niet overdreven. Er zijn tal van gemeenten — ik zou bijna zeggen de meeste gemeenten — waar, als maar eenmaal de voorwaarden, aan de vergunning verbonden, zijn vastgesteld, er niet meer naar wordt omgezien of die voorwaarden ook werkelijk worden opgevolgd en nageleefd.

Nu zegt de Minister: ik kan u verzekeren, dat in den laatsten tijd de formaliteiten bij de aanvragen om vergunning door de gemeentebesturen veel beter worden in acht genomen dan vroeger. Ik geloof dit gaarne, ofschoon er nog wel eens iets aan ontbreekt. Maar dit is hier de quaestie niet; de vraag is wel of de voorwaarden, die bij het verleenen der vergunning aan den fabrikant opgelegd worden, in de practijk worden uitgevoerd en nageleefd, en die vraag, waarop het aankomt, moet ontkennend worden beantwoord.

En als de Minister verder zegt: ik wensch geen meerdere centralisatie, dan moet ik er op wijzen, dat zonder eenige meerdere centralisatie de wet niet goed is uit te voeren, want dat het centraal gezag hier staat voor een plicht, waaraan het zich niet mag ontrekken. Ik vraag niet dat de contrôle aan de gemeentebesturen zal worden ontnomen, maar wel, dat het centraal gezag zal toezien, dat de gemeentebesturen de hun door de wet opgelegde verplichtingen niet verwaarloozen.

Ten slotte vraagt de Minister, dat hij wel eens gaarne zou willen vernemen wat hij er eigenlijk aan doen kan. Daarop antwoord ik in de eerste plaats, dat het wenschelijk zou zijn, dat de Minister zich over deze zaak in verbinding stelde met het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en dat eens aan alle gemeentebesturen de vraag werd gedaan wat er van gemeentewege gedaan wordt en tot heden gedaan werd tot uitoefening van het toezicht op de naleving van de voorwaarden — een toezicht, dat zij volgens de bepalingen der Hinderwet *moeten* uitoefenen. Een dergelijke aanschrijving zou reeds allicht voor vele gemeentebesturen een prikkel zijn om er voor het vervolg beter voor te zorgen, want menig gemeentebestuur zou uit schaamte moeten erkennen tot heden dergelijk toezicht in het geheel niet te hebben uitgeoefend. Ik weet wel, dat zou nog geen afdoende, nog geen krachtige maatregel zijn, maar op die wijze zou men toch al iets verder komen

Maar als dat niet helpt — en ik vrees wel dat het niet voldoende zal helpen — dan zal er niets anders op te vinden zijn dan over te gaan tot een kleine wijziging der wet, niet tot een wijziging — ik herhaal het — waarbij aan de gemeentebesturen het toezicht wordt ontnomen, maar wel een wijziging, waardoor het centraal gezag in de gelegenheid zal worden gesteld om het toezicht, door de gemeentebesturen uitgeoefend, beter te controleeren dan op het oogenblik het geval is.

Bij den korten tijd die nog beschikbaar is, zal ik over dit mijns inziens belangrijke onderwerp niet verder in bijzonderheden treden, maar ik hoop, dat de Minister in het door mij gesprokene aanleiding zal vinden om nog eens ernstig te overwegen wat er gedaan kan worden om in dezen toestand verbetering te brengen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* De bedoeling van den passus in de Memorie van Antwoord, dat de Hinderwet een locaal karakter heeft, bedoelt volstrekt niet te ontkennen, dat er ook algemeene belangen bij de uitvoering dier wet zijn betrokken. Toch meen ik, dat het geen toeval is, dat deze materie is opgedragen aan de gemeentebesturen, maar dat dit wel degelijk met voordacht is geschied, lettende op de locale incommoda.

De omstandigheid, dat, volgens de bepalingen der Hinderwet, persoonlijke oproepingen binnen bepaalde kringen moeten geschieden, bewijst dat men op plaatselijken hinder het oog heeft gehad.

Ik geloof echter dat ik zoover niet van den geachten afgevaardigde af sta. Hem dankzeggende, dat hij het niet alleen bij critiek heeft gelaten, merk ik evenwel dadelijk op, dat ik mij van zijn denkbeeld om een onderzoek in te stellen naar de door de gemeentebesturen in zake de naleving van aan vergunningen verbonden voorwaarden uitgeoefende contrôle, niet veel voorstel, doch dat ik bereid ben zijn denkbeeld nader te overwegen. Wellicht zoude het ook mogelijk zijn van Staatswege een zekere contrôle uit te oefenen over de gemeentebesturen en ik wil den geachten afgevaardigde wel zeggen, dat het denkbeeld bij mij is opgekomen om voorloopig één ambtenaar te benoemen en ieder die hinder heeft van de nijverheid in zijn buurt uit te noodigen zich tot hem te wenden en hem de bevoegdheid te geven om in de plaatsen waar die hinder voorkomt, een onderzoek te gaan instellen.

Dat denkbeeld is reeds van tijd tot tijd verwezenlijkt.

Toen iemand in den loop van dit jaar bij mij kwam klagen, heb ik o. a. den Rijksbouwmeester en een anderen ingenieur uitgenoodigd om eens te gaan zien wat er van de klacht aan was.

Ik hoop dus dat in de richting iets te doen zal zijn zonder al te groote uitbreiding van het getal ambtenaren.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 194 tot en met 200 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 200*bis*, luidende:

„Kosten, voortvloeiende uit de aanstelling van den vice-consul te St. Louis tot commissaris der Nederlandsche Regeering bij de tentoonstelling aldaar, f 1000."

De heer **Cremer**: Uit de discussie hedenmorgen tusschen den geachten afgevaardigde uit Groningen en den Minister gevoerd, is gebleken hoe in officieele stukken volkomen te goeder trouw neergeschreven woorden aanleiding kunnen geven tot misverstand, en waar dat kan voorkomen in kortere bescheiden, is het natuurlijk dat dit ook kan geschieden in een Memorie van Antwoord van niet minder dan 90 bladzijden druks.

Dat is dan ook het geval waar de tentoonstelling te St. Louis besproken wordt. Daar lezen wij: „Het denkbeeld van toekenning van een belangrijk subsidie ter bevordering van de deelneming onzer nijverheid aan de internationale tentoonstelling te St. Louis is door de Regeering ernstig overwogen. Hiervan moest echter worden afgezien, nadat was gebleken, dat de buiten dit subsidie voor een eenigszins waardige vertegenwoordiging van Nederland verder benoodigde gelden niet van elders waren samengebracht." Ik herhaal „*waren* samengebracht."

Onwillekeurig zou men daardoor den indruk krijgen, dat de honderden belanghebbenden en belangstellenden die zich met requesten tot de Koningin hebben gewend om steun te verkrijgen voor een vertegenwoordiging op die tentoonstelling, niet de minste offervaardigheid bezaten. En dat is niet het geval. Ik weet dat wel degelijk van hun zijde den Minister in uitzicht werd gesteld, dat, wanneer de Regeering met een belangrijk subsidie kwam, hunnerzijds ook op een dergelijke som zou kunnen worden gerekend, om te bereiken een waardige vertegenwoordiging van ons land op die tentoonstelling. Maar de eisch dat die som zou worden samengebracht voordat van

Regeeringswege werd besloten om een vertegenwoordiger te benoemen, en om subsidie te geven, die eisch was hun niet bekend en die hadden zij ook niet kunnen voorzien. En ik geloof dat aan een dergelijken eisch nimmer zal kunnen worden voldaan. Zoo is ook niet gehandeld bij de tentoonstelling te Parijs. Wanneer bij de Regeering de overtuiging bestaat, dat er bij belanghebbenden en belangstellenden in het land lust en aandrang is om zich op een tentoonstelling te vertoonen, dan begint de Regeering met een vertegenwoordiger te benoemen en steun te beloven. En eerst daarna wendt deze zich tot de industrieelen en andere belangstellenden in het land om verderen steun.

Ik wensch dit in het midden te brengen, omdat mij bekend is, dat bij hen die ons land gaarne te St. Louis zelfstandig hadden zien vertegenwoordigd, omdat zij daarin zagen een industrieel, commercieel en ook een politiek belang, wel degelijk offervaardigheid heeft bestaan. En ik wensch dit hier te zeggen, omdat anders de indruk zich zou vestigen alsof bij die belanghebbenden en belangstellenden de offervaardigheid zoo gering zou zijn geweest, dat *daarop* zou zijn afgestuit onze waardige en tijdige vertegenwoordiging op die tentoonstelling.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed, dat ook over deze zaak een misverstand bestaat. Zij is tusschen den geachten afgevaardigde en mij voortdurend mondeling behandeld, en ik ontving indertijd den indruk, dat, ook naar zijn meening, een vrij belangrijke som van particuliere zijde zou moeten worden bijeengebracht boven het subsidie dat ik mij had voorgesteld aan deze Kamer voor te dragen. Bovendien meende ik, dat omtrent het bijeenbrengen dier sommen zekerheid moest bestaan, alvorens der Kamer het geven van een Regeeringssubsidie kon worden voorgesteld, omdat bij zulk een aanvrage zeker de vraag zou zijn gesteld: zijt gij overtuigd, dat Nederland met het aangevraagde geld waardig zal worden vertegenwoordigd, een vraag, welke ik onmogelijk bevestigend zou hebben kunnen beantwoorden, wanneer niet de zekerheid vooraf bestond dat ook van andere zijde geld zou worden bijeengebracht.

Dit nu was mij niet gebleken en te minder uitzicht bestond daarop, toen de laatst uitgenoodigde Regeeringscommissaris zich terugtrok. Het doet mij leed, dat Nederland thans te St. Louis niet zóó zal zijn vertegenwoordigd als wij wel zouden wenschen, maar aan den anderen kant doet het mij genoegen, dat — zooals mij is gebleken — desniettegenstaande verscheidene industrieelen derwaarts zullen gaan.

De heer **Cremer**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister is verder gegaan bij de bespreking dezer quaestie dan ik; ik zal hem op dien weg niet volgen. Geheel juist was zijn antwoord niet, want er heeft ook wel degelijk een kleine schriftelijke gedachtenwisseling plaats gehad. Ik heb hier een briefje voor mij, waarin ter nadere bespreking eenige inlichtingen worden gevraagd, waarbij echter de financieele quaestie heel niet wordt aangeroerd. Was de Minister bevreesd, dat de in uitzicht gestelde som niet zou worden bijeengebracht, dan had hij een krediet kunnen aanvragen, dat slechts voorwaardelijk zou worden toegekend.

Dit geschiedt bij de meeste subsidie-verstrekkingen der Regeering. Dan wordt niet van de belanghebbenden gevergd, dat zij al dadelijk met de som komen aandragen, zelfs al vóór de Regeering zich omtrent haar beslissing heeft uitgesproken, maar wordt eenvoudig voor de toekenning van het subsidie de voorwaarde gesteld, dat een zekeren som door belanghebbenden zal worden bijeengebracht.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 200*bis* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de Vde afdeeling (Landbouw) in het algemeen.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze afdeeling wensch ik in het kort een tweetal punten ter sprake te brengen. Het eerste is schriftelijk behandeld bij een artikel, maar ik zal het, met uw medeweten en goedvinden, Mijnheer de Voorzitter, nu bespreken bij de algemeene beschouwingen.

Mijnheer de Voorzitter! Jaarlijks wordt een zekere som uitgetrokken op de Staatsbegrooting ter bevordering van de paardenfokkerij en al is dit bedrag nog niet zoo groot als zij die daarbij betrokken zijn, wel wenschelijk achten, men heeft met dit geld reeds resultaten verkregen.

Wat is nu echter gebleken? Dat de wijze van verdeeling, die op dit oogenblik wordt gevolgd, helaas ten gevolge kan hebben, dat juist in die provinciën, waar men de meeste behoefte heeft aan subsidie, het minst van het toegestane bedrag zal worden genoten. Over de waarde van den verdeelingsfactor wil ik niet spreken, doch wanneer vaststaat dat de tegenwoordige verdeeling er toe leidt dat hier en daar geen voldoende resultaten kunnen worden verkregen, dan meen ik te mogen zeggen dat naar iets anders moet worden gezocht. Welnu, door de provinciale regelings-commissiën van Utrecht, Overijssel en Drenthe is tot den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid in Augustus een verzoek gericht, waarbij men in overweging geeft een nieuwe gedachte te volgen. Elke provincie ontvangt een vast bedrag van f 2000; het dan resteerende wordt verdeeld naar den maatstaf op dit oogenblik aangelegd, het getal gedekte merriën. Kan men bovendien het subsidie belangrijk verhoogen, zooveel te beter. Dan, zeggen de adressanten, zal het mogelijk zijn ook in die provinciën, die op het oogenblik, omdat er niet zoovele veulens werden gefokt als in de andere, hun subsidiën belangrijk zagen verminderen, ten opzichte van de paardenfokkerij te doen wat noodig is. Voor het *behouden* van goede dekhengsten en merriën in de verschillende provinciën zijn belangrijke premiën noodig, terwijl voor het *invoeren van goede dekhengsten*, zoowel als van goede *merriën*, over voldoende geldmiddelen moet kunnen worden beschikt. Heeft nu elke provincie in elk geval een vast subsidie, dan moet men trachten daarmede te woekeren en verder naar den bestaanden maatstaf zooveel mogelijk te ontvangen door meer te fokken.

De Minister — het verheugt mij — heeft volgens de Memorie van Beantwoording met genoegen gezien, dat een eventueel voorstel tot verhooging van het Rijkssubsidie op instemming van verscheidene leden zou kunnen rekenen en is bereid om te bevorderen dat, mocht nader blijken dat de tegenwoordige verdeeling niet juist is, de toekenning van het subsidie naar anderen maatstaf geschiedt.

Mijnheer de Voorzitter! Dat in het Voorloopig Verslag is aangedrongen op verhooging van dezen post, vindt zijn oorzaak in het feit dat in die provinciën, waar de paardenfokkerij het meest achterlijk is en noodzakelijk een behoorlijk plan tot verbetering van het paardenras moet worden vastgesteld, ook al stelt men vooraf een bedrag vast, nog niet genoeg zou worden ontvangen. Indien dit zoo is, dan zou ik op die verhooging nog met kracht willen aandringen. Het doet mij genoegen dat van Regeeringszijde geen principieel bezwaar daartegen is gemaakt. Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik deze zaak heb besproken was het in de eerste plaats om den Minister onze dankbaarheid te toonen, dat hij genoemde zinsnede in de Memorie van Antwoord heeft neergeschreven en in de tweede plaats aan de leden, die zich nog niet voor een dergelijke verhooging hebben verklaard, den indruk te geven dat zij daartoe moeten komen.

Nu nog een vraag en wel op verzoek van een onzer medeleden, thans afwezig.

Het is den Minister bekend dat bij zijn optreden aanhangig was een wetsontwerp op de landbouwvertegenwoordiging. Dat ontwerp is door de Regeering ingetrokken en daarna heeft deze Minister in December 1902 een nieuw ingediend. Het Voorloopig Verslag daaromtrent is 19 Juli 1903 verschenen. Nu is door het Genootschap van Nijverheid te Groningen een request ingediend, waarin wordt aangedrongen op het geven van een antwoord op het Verslag, met, naar men verwacht, een zeer belangrijke wijziging van het wetsontwerp. Mijn vraag is nu deze: is de Minister van plan aan het ontwerp nog wat te doen, en zoo ja, kan hij ook in uitzicht stellen wanneer dit zal gebeuren?

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik in de Memorie van Antwoord las dat de Minister eerst wil overgaan

tot algeheele wijziging der Jachtwet kon ik nauwelijks mijn oogen gelooven! Hoe nu? Er moest immers eerst een wildschadewet komen volgens de motie Kolkman, ze zou ook eerst komen met de strafbaarstelling van den lichtbak. Dit ontwerp kwam en — de wildschadewet blijft uit, na nochtans te zijn toegezegd.

Nu krijgen we weer eerst wijziging der Jachtwet, tegen de vroegere verklaring des Ministers in. Want daarom juist moest het verbod van den lichtbak vooraf alleen komen.

Het spreekt wel vanzelf, Mijnheer de Voorzitter, dat deze handelwijze door de boeren beschouwd wordt als een slag in 't gezicht en als bewijs dat de jagerspartij weer het pleit wint bij dit Ministerie, waarvan zij tegemoetkoming hunner rechtmatige grieven hadden verwacht en mochten verwachten met grond. Wat toch gebeurde? Aanstonds na dit optreden werd de circulaire van den Minister Goeman Borgesius ingetrokken, ik kom hier aanstonds op terug — ten nadeele der boeren.

Twee jaar werd getalmd om iets in hun belang te doen, om een wildschadewet te ontwerpen en nu ze algemeen verwacht werd komt strafbaarstelling van den lichtbak; dus verscherping der Jachtwet, uitsluitend ten gevalle der jacht, maar te gelijker tijd wordt het uitzicht op wildschadevergoeding weer ontnomen.

Is het wonder dat men wrevelig wordt en openlijk zegt dat de Minister de belangen van landbouw en eigendom stelt achter 't belang van 't jachtvermaak, meer nog dan ooit gebeurd is? Want ik vraag: waarom dan de strafbaarstelling van den lichtbak ook niet uitgesteld? En die jachtwetswijziging, Mijnheer de Voorzitter, wat zal daar van komen? Waartoe, zoo vraag ik me af, Mijnheer de Voorzitter, waartoe is nu eigenlijk een commissie noodig, tenzij om veel geld en tijd te verkwisten?

Is het misschien om, de jagerspartij ten genoegen, de zaak op de lange baan te schuiven? Er mankeert nog maar aan, Mijnheer de Voorzitter, dat die commissie hoofdzakelijk wordt samengesteld uit jagers! Dan is de zaak compleet en de triomf voor de jagers volkomen.

Nu nog een woord over die intrekking der circulaire-Goeman Borgesius.

Ik moet eerlijk bekennen, dat ik het vorig jaar uit het veld was geslagen, na het debat dat toen heeft plaats gehad en dat ik geen lust gevoelde op het antwoord van den Minister nader in te gaan. Vooral trof mij toen de handelwijze van den Minister tegen mij door op een gegeven oogenblik midden in het debat den tekst te laten uitreiken in de Kamer van eene circulaire van den Commissaris der Koningin in Noordbrabant en daar naast de circulaire van den heer Goeman Borgesius.

Volgens den Minister was er toen geen sprake van intrekking. Er was geen sprake van formeele intrekking, maar wel van zijdelingsche intrekking, zooals ik destijds heb gezegd, omdat de nieuwe circulaire juist ontnam, wat de oude had verleend ten bate van den landbouw, omdat het verkrijgen van machtiging tot het schieten van konijnen zooveel mogelijk werd bemoeilijkt, en dat was juist de zaak en de grief der boerenbonden.

Het ergste was echter de verklaring van den Minister, dat op de herhaalde klachten van de Noordbrabantsche justitie en meer bijzonder op het rapport van den procureur-generaal in 's Hertogenbosch in zake de doleuze konijnenfokkerij, waarop in de dagbladen, o. a. nog dezer dagen in *De Tijd*, werd gewezen, als op een valsch rapport door een lid der rechterlijke macht, ingediend bij de Regeering.

Immers, Mijnheer de Voorzitter, zoodra dit feit gememoreerd werd in de Eerste Kamer door mr. van Zinnicq Bergmann, is het onderzoek ter plaatse geheel valsch voorgesteld bevonden en als dusdanig weersproken door den Boerenbond in Noordbrabant en als valsch aangeschreven bij den Minister met verzoek om aanstonds onderzoek te laten doen naar de ware toedracht der zaak. Niettemin is het in dit officieel rapport als waar ingediend.— Dit nu is, mijns inziens, ergerlijk. Daarom vraag ik: wie heeft in deze misleid? de veldwachter, de kantonrechter of wie anders?

Ik vraag verder: Is hij lid der justitie, zoo als met grond vermoed wordt?

Heeft de Minister dat onderzoek ingesteld? Zoo neen, is Zijn Excellentie van plan dit nog te doen? Zoo ja, is dan gezorgd dat dergelijke feiten niet meer zullen plaats hebben?

Het geldt hier, Mijnheer de Voorzitter, een zaak van gewicht — waarbij de eer der justitie, omdat het jachtzaken betreft, in oog des volks is betrokken. Ik hoop dus dat de Minister mij hierop een duidelijk antwoord zal geven.

De heer **Drucker**: Over het ontslag, aan den leeraar Lindeman verleend, heeft de Minister in de Memorie van Antwoord uitgebreide inlichtingen gegeven, waarvoor ik hem dank zeg. Toch zou ik gaarne omtrent een enkel punt nog eenige verdere opheldering ontvangen.

Indien ik thans tot het vragen daarvan overging en mijn oordeel over deze veelbesproken aangelegenheid uiteenzette, zou dat waarschijnlijk tot breedvoerige discussiën leiden.

Het zal u, Mijnheer de Voorzitter! daarom zeker niet onaangenaam zijn, en waarschijnlijk ook niet aan de meeste leden der Kamer, dat ik aan de Kamer verlof vraag, omtrent deze zaak den heer Minister op een nader te bepalen dag te mogen interpelleeren. Ik vertrouw, dat daarvoor in de eerstvolgende bijeenkomst der Kamer een dag zal kunnen worden gevonden.

De **Voorzitter**: De heer Drucker vraagt verlof aan de Kamer een interpellatie te richten tot den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid aangaande het ontslag van den leeraar Lindeman. Hij wenscht dat deze interpellatie aan de orde zal worden gesteld wanneer de Kamer na het Kerstrecès terugkomt.

De geachte spreker zeide dat dit uitstel waarschijnlijk den Voorzitter aangenaam zal zijn. Daarop kan ik niet volkomen bevestigend antwoorden, want ik zie niet zoo gaarne, dat zaken, welke bij de begrooting aan de orde zijn, uitgesteld worden tot een tijd, waarin de uren weder zeer kostbaar voor de Kamer zullen zijn. Ik erken echter, vooral nu nog nadere inlichtingen van de Regeering verlangd worden, dat het wenschelijk is het onderwerp thans niet in behandeling te nemen. Ik heb derhalve de eer voor te stellen den heer Drucker verlof te verleenen tot het houden van een interpellatie omtrent het ontslag aan den leeraar Lindeman op een later te bepalen dag.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te wijden aan twee onderwerpen.

Het eerste onderwerp, door een misverstand van den rapporteur mijner afdeeling niet opgenomen in het Voorloopig Verslag, betreft de onttrekking van water aan zandgronden in het belang van waterleidingen.

Dit onderwerp kan van twee zijden worden bezien. Vooreerst, waar is water te vinden, en verder, wat geschiedt er met de gronden waaraan men het water onttrekt?

Over deze laatste vraag is in 1901 in opdracht van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, den heer Goeman Borgesius, een rapport uitgebracht door de Heidemaatschappij en daarin vindt men een uitvoerige beschrijving van de ontzettende schade voor de gronden, waar de prise d'eau voor een waterleiding is gevestigd.

Een geheele duinstreek wordt onvruchtbaar gemaakt, de veeputten en weilanden drogen uit, boomen sterven, het bouwland wordt onbruikbaar door de droogte. De conclusie van het rapport luidt dan ook dat wettelijke regeling dringend noodig is

In de gewisselde stukken der vorige begrooting, toen op het instellen van een nader onderzoek hieromtrent werd aangedrongen, heeft de Minister verwezen naar de Hinderwet en hij meent, in navolging van den schrijver in *De Gemeentestem*, dat die wet voldoende gelegenheid biedt om de moeilijkheden te voorkomen.

Ik geloof dat aldus de werking der Hinderwet te uitvoerig gedacht wordt. Ik laat daar of het de bedoeling van den wetgever is geweest haar toepasselijk te maken op deze gevallen. Het zal echter niet mogelijk zijn door toepassing der Hinderwet de bezwaren te voorkomen, omdat het hier niet wel doenlijk is dadelijk de schade aan te toonen. Schade kan ontstaan op enormen afstand, en eerst na langer of korter verloop van tijd kan volgens het rapport van de Heidemaatschappij de schade worden geleden op een afstand van meer dan een uur van de *prise d'eau*. Nu zou ik wel eens willen weten welk antwoord een klager ontvangen zou van een gemeentebestuur, dat een prise d'eau ergens wil vestigen, indien hij zeide: ik kan verwijzen naar het rapport van de Heidemaatschappij, waaruit

blijkt, dat ik na zoovele jaren belangrijke schade aan mijn gronden zal hebben, indien gij op de voorgenomen plaats uw prise d'eau maakt. Ik geloof, dat iemand, die dit bezwaar inbracht, weinig kans zou hebben eenig resultaat te bereiken en daarom schijnt mij dan ook een beroep op de Hinderwet ten eenenmale onafdoende.

Sedert dat rapport van de Heidemaatschappij is het denkbeeld opgekomen van de diepboring. Dat denkbeeld is zeker niet voldoende onderzocht; het heeft dezelfde twee kanten die ik zooeven vermeldde. De vragen zijn ook hier: kan men zóó goed water krijgen, en zal daardoor schade ontstaan voor omliggende gronden? Belanghebbenden, de besturen van de groote steden, onderzoeken het eerste. In het belangrijk rapport van den heer Penninck, directeur van de Amsterdamsche waterleiding, uitgebracht voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, wordt gezegd, dat door diepboring in de duinen geen goed drinkwater te krijgen zal zijn, omdat het zeewater zal stijgen en de *prise d'eau* geheel zal te niet doen, daar in de toekomst brak water zal opkomen. Volgens zijn meening geeft die boring in de duinen dus geen resultaat. Daarbij bespreekt hij terloops de tweede vraag: wat zal het resultaat zijn voor de omliggende gronden? Nu zegt de heer Penninck, dat, als resultaat van zijn uitgebreide onderzoekingen blijkt, dat er onmiddellijk verband bestaat tusschen regenval en water zelfs op meer dan 100 M. diepte en dat er tusschen de verschillende waterlagen geen ondoordringbare lagen van klei zich bevinden. De onttrekking van water op groote diepte zal zich dus na verloop van tijd ook op de gronden aan de oppervlakte gelegen doen gevoelen.

Waar degenen die op het oogenblik dat onderzoek instellen, dit alleen doen met het oog op de belangen van hen die het water onderzoeken, komt de Nederlandsche Heidemaatschappij steeds op voor de belangen van de eigenaars en huurders der betrokken gronden. Het vorige en ook dit jaar is door die Maatschappij een uitvoerig request aan den Minister gezonden, waarin wordt aangedrongen om een onderzoek in het land te doen instellen door een Staatscommissie, op voetspoor en ter uitbreiding van het onderzoek, dat reeds door deze Maatschappij op verzoek van den Minister van Binnenlandsche Zaken is ingesteld. Uit het resultaat van dat onderzoek zal dan kunnen blijken of wettelijke regeling voor de onttrekking van water aan zandgronden ten behoeve van waterleidingen inderdaad noodig zal zijn. Nu meen ik, dat bij dezen Minister op het doen instellen van zoodanig onderzoek om een bijzondere reden mag worden aangedrongen. Zijn Excellentie heeft toch het vorig jaar in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer het volgende gezegd:

„Wettelijke regeling van het onderwerp komt daarom niet zoo dringend voor, dat van *voorafgaand ernstig onderzoek* van het vraagstuk der watervoorziening door de groote steden met het oog zoowel op de behoeften van de gebruikers als op de belangen van den landbouw zou moeten worden afgezien." Ik veroorloof mij Zijn Excellentie aan deze woorden uit die Memorie van Antwoord te herinneren.

Het tweede punt betreft de vogelbescherming. Na alle vergeefsche pogingen, die in Eerste en Tweede Kamer zijn aangewend om in deze een betere wettelijke voorziening te krijgen, na alle vergeefsche pogingen door verschillende belanghebbenden en belangstellenden in het land sinds geruimen tijd in het werk gesteld, kan men thans uit het antwoord van den Minister in zijn Memorie van Antwoord met genoegen constateeren, dat Zijn Excellentie in overweging neemt het concept-ontwerp, dat hem is aangeboden door deskundigen uit de Ornithologische vereeniging en dat Zijn Excellentie tevens zijn aandacht schenkt aan het denkbeeld om niet meer in de wet te bepalen, welke vogels, als nuttig voor landbouw en houtteelt, worden beschermd, maar om in het algemeen de vogels te beschermen, uitgezonderd die welke met name, als schadelijk, worden genoemd. Dat een wettelijke regeling van dit denkbeeld uitgaande groote voordeelen biedt boven de bestaande, behoeft hier wel niet nader te worden aangetoond.

Zijn Excellentie deelt mede, dat hij een onderzoek laat instellen omtrent bedoeld concept-ontwerp. Dat onderzoek is ook gevraagd door een request van de Geldersche-Overijsselsche Maatschappij van landbouw, dat dezer dagen aan Zijn Exc. met een uitstekend rapport over deze materie, van de hand van den heer van Vollenhoven, te Nijmegen, is aangeboden. Mag ik den Minister in overweging geven bij dat onderzoek ook den raad in te winnen van practici, van mannen van ervaring in landbouwzaken? De raad van deze acht ik niet zoozeer noodig om aan te geven, welke vogels nuttig zijn, dan wel om een niet waarschijnlijk, maar toch steeds mogelijke overdrijving te voorkomen. De uitslag van dat onderzoek zal, naar ik hoop, binnen niet te langen tijd worden kenbaar gemaakt.

Ik geloof dat deze wijze van behandeling, die ook in Hongarije is gevolgd, alleszins aanbeveling verdient. Zulk een onderzoek is toch de noodzakelijke grondslag voor een goede regeling hier te lande en deze moet tot stand zijn gekomen, zullen wij ons aan kunnen sluiten bij de internationale regeling, die in 1895 door het congres te Parijs is voorbereid. En over de noodzakelijkheid van het treffen eener internationale regeling bestaat onder deskundigen geen verschil van gevoelen meer.

De heer **van Wichen**: Mijnheer de Voorzitter! Het moet dankbaar worden erkend, dat door de Regeering reeds veel in de goede richting, in het belang van den land- en tuinbouw is en wordt gedaan.

Door de voorlichting van de land- en tuinbouwleeraren en dientengevolge door onderzoek en ondervinding komen vele boeren al meer en meer tot de kennis hoe de gronden op de meest productieve wijze te cultiveeren zijn en de veestapel het voordeeligst te veredelen is.

Inzonderheid kan ik hier wijzen op hetgeen ik van nabij heb zien presteeren: door den zuivelconsulent in Zuidholland bij zijn voordrachten en practische cursussen in zuivelbereiding in verschillende gemeenten, bij de boeren aan huis, welke lessen veel nut hebben afgeworpen, en door de Rijkstuinbouwleeraren te Boskoop en te Aalsmeer bij hun in de tuinbouwstreken gehouden voordrachten ter bevordering van de meer intensieve tuinbouwcultuur.

Door hun optreden en onderrichtingen hebben zij den tuinbouw in korten tijd een grooten stap vooruit gebracht.

Ook van district-veeartsen kan worden getuigd dat zij den veehouders goed met raad en daad ter zijde staan.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, er is nog zeer veel voor den land- en tuinbouw te doen om die hoofdbronnen van ons volksbestaan te doen worden wat zij kunnen zijn.

Het is mijns inziens zeer noodig dat onder andere betere maatregelen worden genomen tot bevordering van den gezondheidstoestand van den veestapel, wat zou kunnen geschieden door het oprichten van een laboratorium, bijv. aan de Rijksveeartsenijschool, zoo mogelijk met een of meer proefstations, alwaar dan verschillende serums ter inenting van het vee — om slechts een paar ziekten te noemen: tegen miltvuur bij runderen en tegen vlekziekte bij varkens — door de veehouders of voor hen door de veeartsen, gratis, of althans tegen geringen prijs, verkrijgbaar zouden moeten zijn.

Het doen vaccineeren van het vee met de bedoelde serums is voor de veehouders nog veel te duur en te omslachtig.

Daarom kan het ook geen algemeene toepassing vinden en kunnen de proeven, die hier en daar met gunstig resultaat hebben plaats gehad, niet dienen voor een algemeene beoordeeling van dergelijke maatregelen, die echter, volgens de deskundigen, stellig het gewenschte gevolg, n.l. doelmatige bestrijding van besmettelijke veeziekten, zullen kunnen hebben.

Volgens de statistiek gaan jaarlijks meer dan 200 runderen en paarden aan miltvuur ten grunde.

Tegen deze ziekte bestaat een entstof, maar die moet uit Parijs komen, waar ze duur is en wat eenige dagen duurt, in welken tijd de besmetting al reeds ver gevorderd kan zijn.

Door de vlekziekte werden in de laatste jaren gemiddeld meer dan 15 000 varkens per jaar aangetast, ongerekend nog de verzwegen ziektegevallen.

De som die daardoor jaarlijks verloren gaat is te stellen op meer dan f 150 000.

Wel zijn entstoffen tegen deze ziekte gemakkelijker te krijgen, zooals die van dr. Lorens te Darmstadt, maar alweer tegen te hoogen prijs in verhouding tot de waarde der varkens.

Het inenten van varkens tegen borst- en vlekziekte bijv. kost omtrent f 3 per stuk, welke prijs veel te hoog is om het voorbehoedmiddel algemeen te kunnen aanwenden, daar somtijds

niet veel meer dan dat bedrag per stuk aan de varkensmesterij verdiend wordt.

Verschillende serums tegen veeziekte zijn alleen verkrijgbaar in het instituut Pasteur te Parijs.

Het is mij bekend, dat een hengst, dit jaar, met een serum van Pasteur tegen mondklem behandeld, genas; maar de kosten van het serum alleen beliepen f 250. Zulke weelde kon men zich voor een dekhengst, die omtrent f 4000 van aankoop had gekost, nog veroorloven; een gewoon paard moet men tegenover zulke kosten echter eenvoudig stilletjes laten doodgaan.

En zoo komen er nog eenige andere veeziekten voor, waartegen middelen bestaan, maar welke middelen voor den boer onbetaalbaar zijn; onbetaalbaar echter in de beide beteekenissen van dit woord.

Ter bestrijding van sommige veeziekten is het middel nog niet gevonden en is het zeker aanbevelenswaardig dat onze deskundigen voortgaan met onderzoekingen daaromtrent in te stellen.

Dr. Poels en anderen deden reeds verschillende ontdekkingen op dit gebied, zoodat we de mannen voor een laboratorium en proefstation wel hebben, maar we missen in ons land een inrichting alwaar vaccins tegen verschillende veeziekten worden bereid en op de eerste aanvrage zoo spoedig en goedkoop mogelijk verkrijgbaar zijn.

Daar zulk een inrichting, behalve nog voor de wetenschap, voor de landbouwers en veehouders van onberekenbaar voordeel en zeker in het algemeen belang zou zijn, wensch ik de Regeering beleefd te verzoeken het in het leven roepen eener dergelijke inrichting wel te willen overwegen.

Nog een enkel woord over het pachtcontract in het belang van den landbouw.

Bestond er ten opzichte van het pachtcontract bijv. een regeling volgens welke door bevoegde commissiën kon worden uitgemaakt, o. a.: in hoever huursommen op langen termijn als normaal zouden zijn te beschouwen in verband met de opbrengst of de productiviteit van den grond, den toestand van den handel in vee en producten, enz. en waardoor dienovereenkomstig wijziging der huur- en pachtsommen na zekere termijnen mogelijk zoude zijn; — in hoeverre naar billijkheid aanmerkelijke schade en nadeelen, door onvoorziene toevallen veroorzaakt, ook door den verhuurder, door den eigenaar van den grond, en wellicht ook door den hypotheekhouder, gedeeltelijk mede zouden moeten worden gedragen; — in hoeverre het verbeteren van gronden door den huurder aangebracht, bij het verlaten dier gronden, gedeeltelijk mede ten goede zoude moeten komen aan den huurder; enz. ik noem slechts eenige punten, dan zouden zeker niet zooveel boeren en boertjes, hier en daar, gelijk de platte term luidt, zich verhangen, en buiten hun toedoen, zonder hun schuld, zooals men dat noemt, uitgeboerd raken; dan zouden zij het gehuurde of het veel te zwaar ondergezette eigendom niet zoo spoedig behoeven te verlaten en niet naar de groote steden behoeven te trekken, want daarheen voornamelijk is dan de toevlucht om daar te trachten met het een of ander aan den kost te komen, maar om, meestal onbeholpen zijnde, reeds spoedig een ellendig leven te moeten lijden en zich met vrouw en kinderen te zien overgegeven aan het noodlot, dat de grootste ontevredenheid baart.

Over het door de Regeering toegezegde arbeidscontract zal ik niet spreken, maar zeker zal de regeling daarvan in verband met het pachtcontract ook voor de landbouwarbeiders van belang kunnen zijn.

Er zijn nog altijd landbouwstreken waar de arbeiders maar al te weinig kunnen verdienen en daarbij nog maar al te dikwijls werkloos moeten zijn, veelal ook omdat de boeren zelf te zwaar gedrukt zitten om geregeld te kunnen laten werken en behoorlijk loon te kunnen laten verdienen.

Dezer dagen zag ik nog een bericht uit een Oostelijke streek van ons land, in een weekblad, luidende:

„Alhier hebben eenige arbeiders het werk neergelegd, daar zij niet verkiezen, nog langer voor 60 cents daags landbouwwerk te verrichten. De werkgever oordeelt, dat dit loon hoog genoeg is en heeft hun verzoek om loonsverhooging gewezen van de hand."

„Naar schrijvers meening zijn in deze streek de loonen der landarbeiders in 't algemeen te laag. Wie kan aantoonen, dat men met een inkomen van 60 cents daags een gezin kan onderhouden, of zooals men met andere woorden zegt, een „menschwaardig bestaan" heeft, kan meer dan een gewoon mensch. Zoo een heeft allen aanleg een heksenmeester te worden."

Indien ook hierop bij de te verwachten regeling wordt gelet, zal de ongewenschte toevloed van noodlijdende landbouwarbeiders naar de steden wel vanzelf afnemen.

Verder wensch ik de Regeering nog aan te bevelen: overweging van maatregelen tegen oneerlijke concurrentie, die den landbouwer en veehouder wordt aangedaan o. a. door vermenging van goedkoopere buitenlandsche boter met Hollandsche boter, welk product voor zuivere Hollandsche natuurboter wordt verkocht, en door de margarine zoo te maken dat ze op 't oog bijna niet van natuurboter te onderscheiden is

In Duitschland is het geven van een boterkleur aan de margarine verboden, iets dat men ook hier zou kunnen doen.

Boter van inferieure qualiteit en surrogaten worden ingevoerd om na vermenging als Hollandsche boter te worden uitgevoerd.

Uit Duitschland komen tegenwoordig aanbiedingen van rogge enz. tegen goedkoopere prijzen dan onze boeren dat koren kunnen verbouwen.

Waar moet het met de landbouwers heen, zou ik willen vragen, indien men geen maatregelen neemt om hen te beschermen?

Had onze handel in landbouwproducten, vooral ook in vee, nog onbelemmerden vrijen toegang in het buitenland, dan was het nog iets anders, maar hoe moeilijk gaat dat zelfs niet aan de Belgische grens, en toch schijnt het of er niets aan te doen is.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dan zal men toch ook onzerzijds in het belang van onzen landbouw iets mocten doen waaraan door anderen niets te doen is.

Alles drukt op den landbouwer, tot zelfs de accijns op het geslacht, die van de slagers wordt geheven.

De fiscus beschouwt het slachtvee van den slager als belastingobject, maar inderdaad is de boer, de veehouder, het belastingobject, waarvan de handel profiteert.

Daarin zit dan ook het geheim van den veehandel op Engeland en van het feit dat vleesch van Hollandsch vee hier te lande soms duurder moet worden betaald dan in Engeland. Stel bijv. den accijns van een stuk slachtvee op f 30, die de kooper bij de waardeering aftrekt, en den overtocht naar Engeland op f 12, dan wordt op zulk een stuk vee, bij gelijke marktprijzen hier en in Engeland, nog f 18 verdiend, maar de boer krijgt er geen cent van. In het belang van de landbouwers veroorloof ik mij de vrijheid den Minister beleefd te verzoeken dit een en ander wel eens te willen overwegen.

Nu nog een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de heer Passtoors heeft gezegd omtrent het strafbaar stellen van het jagen met behulp van lichtbakken.

In afwachting van een herziening der Jachtwet is het verbod van den lichtbak zeer urgent. Dit verbod zal juist zijn in het belang van de landbouwers en van de veehouders, veel meer dan in het belang van de jagers. De boeren, vooral de veehouders, verafschuwen den lichtbak. Het jagen met een lichtbak is het werk van nachtelijke strooperijen, waardoor reeds vele en groote nadeelen aan de veehouders zijn toegebracht. Het is meermalen gebeurd dat zij 's morgens hun vee zoodanig verwond vonden, dat het moest worden afgemaakt. Ik meen dus de indiening van bedoeld wetsontwerp in het belang van den landbouw te moeten toejuichen.

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch om tweeërlei reden niet te spreken over de vraag, wat de vruchten zijn van de reorganisatie van 's Rijks landbouwschool, zooals die door den Minister van Houten tot stand gebracht is.

Ik zal dat niet doen èn wegens gebrek aan tijd, èn omdat de Minister bezig is de reorganisatie opnieuw ter hand te nemen.

Maar er is in deze materie één zaak, die bij de behandeling van het wetsontwerp-van Houten terloops is besproken en waarmede ik zou wenschen dat de Minister bij zijn plannen rekening hield.

Toen het wetsontwerp-van Houten hier behandeld werd, heeft de geachte afgevaardigden uit Den Haag, de heer Pijnacker Hordijk, reeds op het gevaar gewezen, wanneer de hoogere burgerschool, als aansluitingsschool aan de hoogere landbouw-

en boschbouw-school, in het plan-van Houten, een 4-jarigen cursus in plaats van een 3-jarigen cursus verkreeg.

De toenmalige Minister antwoordde op dat bezwaar, ten eerste: dat zulk een cursus niet nadeelig voor het landbouwonderwijs was; en ten tweede dat daardoor beter samenwerking tusschen het personeel van beide scholen zou worden verkregen. Dat eerste argument was dus louter van negatieven aard. En wat het andere argument betreft, is het de vraag of de practijk niet bewezen, heeft dat die samenwerking juist door de tegenwoordige organisatie werd geschaad. De toestand toch werd deze, dat de hoogere burgerschool een onderdeel werd van de hoogere landbouw- en boschbouwschool. Het voornaamste bezwaar tegen de reorganisatie bleek echter hierin gelegen, dat nu op de hoogere landbouw- en boschbouwschool te gelijker tijd jongelieden toegelaten worden, die aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus het eindexamen afgelegd hebben, met hen die van den 4-jarigen cursus te Wageningen komen. Dientengevolge moeten zij die dezen laatsten gevolgd hebben, concurreeren met degenen, die te Amsterdam, 's Gravenhage of Rotterdam de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus doorloopen hebben. En bij die concurrentie moeten zij het in den regel verliezen.

Dat spreekt vanzelf, wanneer wij letten op de methode, die op de hoogere burgerschool met 4-jarigen cursus te Wageningen wordt gevolgd. De twee eerste jaren zijn ingericht naar hetzelfde leerplan als aan de hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus bestaat, zoodat men in de 2 laatste klassen in 2 jaren moet doen, wat op de andere hoogere burgerscholen in 3 jaren geschiedt.

Treurige gevolgen werden daarvan ondervonden. Ten eerste heeft een dressuur plaats in technische vakken, een africhting voor het examen, waaronder noodzakelijkerwijze de algemeene vorming van de jongelieden schade lijdt en schade lijden *moet*. Dit klemt te meer, wanneer ik er de aandacht op vestig, dat men om de jongelieden klaar te krijgen voor de examenvakken, het onderwijs in de talen, de geschiedenis, de aardrijkskunde tot het allersoberste deel inkrimpt. De jongelieden beklagen zich dan ook, wanneer zij later in de maatschappij geplaatst worden, zelf over de geringe algemeene ontwikkeling die zij op die school hebben verkregen.

Maar een tweede treurig gevolg daarvan is, dat de hoogere burgerschool te Wageningen, die nu tamelijk veel geld kost, hoe langer hoe minder aan haar doel beantwoordt. Het percentage toch van degenen die afgewezen worden bij de hoogere landbouw- en boschbouwschool bedraagt, voor zoover het hier geldt die van de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus komen, hoogstens 15 pct. en bij die van de hoogere burgerschool met 4-jarigen cursus komen, hoogstens 36 pct.

Dientengevolge daalt de populariteit van de hoogere burgerschool met den dag. Een zestal jaren geleden bedroeg het getal leerlingen 110; thans is dit gedaald tot 60. Op deze manier wordt de school langzamerhand ten doode opgeschreven.

Er is echter nog een bezwaar dat tegen de tegenwoordige inrichting pleit.

In het *Staatsblad* n°. 253 van dit jaar is het Koninklijk besluit opgenomen, waarin vermeld staat aan welke eischen de jongelieden moeten voldoen, die het examen wenschen af te leggen voor het candidaat-ambtenaarschap bij de Indische administratie.

In art. 2 van dat besluit lezen wij, dat niet alleen zij daarvoor in aanmerking komen, die een vijfjarigen cursus hebben afgeloopen, maar ook zij die aan het eind-examen van de hoogere landbouw- en boschbouwschool te Wageningen hebben voldaan. Voor dat examen nu van candidaat-ambtenaar wordt kennis vereischt van het Nederlandsch, het Fransch, het Duitsch en het Engelsch en nu spreekt het vanzelf, dat de jongelieden, die van Wageningen komen, hierin verre ten achterstaan bij de jongelieden, die den vijfjarigen cursus hebben gevolgd. Dit is te meer te betreuren, omdat men in sommige Indische landbouwkringen vooral jongelieden wenscht, die de school te Wageningen hebben bezocht.

Ik dring er daarom bij den Minister met ernst op aan, om bij zijn reorganisatieplannen op te nemen een reorganisatie van de tegenwoordige hoogere burgerschool met 4-jarigen cursus.

Daarbij kan de Minister, naar het mij voorkomt, tweeërlei weg bewandelen. Of hij kan van de hoogere burgerschool een klasse afnemen en die voegen bij de twee klassen van de hoogere landbouw- en boschbouwschool, een plan dat reeds door sommige deskundigen is aangegeven. Of hij kan van de hoogere burgerschool met 4-jarigen cursus er een maken met 5-jarigen cursus, terwijl dan de hoogere landbouw- en boschbouwschool in haar tegenwoordigen toestand kan blijven.

Ik wil het hierbij laten. Alleen wensch ik er nog op te wijzen, dat de moreele toestand te Wageningen niet is, die hij wezen moet. Nu de hoogere burgerschool een onderdeel is van de hoogere landbouw- en boschbouwschool, worden de jongelieden die de lessen van die school bijwonen, geacht te behooren tot dezelfde groep, als de hoogere burgerschool bezoekt. Daardoor gaan jongelieden van zeer verschillenden leeftijd met elkaar om, en worden vereenigingen gecreëerd, die voor de jongere elementen groote zedelijke gevaren met zich brengen, verleid als zij vaak worden door oudere kameraden.

En dat ik hier niet spreekt zonder grond, kan blijken uit het schrijven dat ouders en voogden bij den aanvang van den cursus van den directeur ontvingen en dat van den volgenden inhoud is:

„Wageningen, Sept. 1901.

L. S.

Bij het begin van den cursus acht ik mij verplicht u, als ouders, voogden en verzorgers, te wijzen op de wenschelijkheid om de aan uwe zorg toevertrouwde leerlingen der H. B. S. geen lid te laten worden van eenigerlei sociëteit en geen verlof te geven tot het geregeld bezoeken van koffiehuizen. De ondervinding heeft mij geleerd, dat het bezoeken dier inrichtingen zeer verkeerden invloed heeft op studie, karakter en beschaving. Wel wensch ik niet in te grijpen in het particulier leven der leerlingen onzer H. B. S. en in het recht der ouders, maar ik meen niet verantwoord te zijn, wanneer ik u niet waarschuw tegen de gevolgen, die ik heb waargenomen.

De Directeur der H. B. S."

Dit schrijven noopt mij, ook uit ethische overwegingen, er bij den Minister op aan te dringen, de twee inrichtingen, die te onzaliger ure in verband met elkander zijn gebracht, bij de toekomstige reorganisatie van elkander te scheiden.

De heer **van Wijck**: Mijnheer de Voorzitter! Een der grootste lasten welke op den landbouw drukken, een der oorzaken, welke het meest een geleidelijken vooruitgang en ontwikkeling van den landbouw tegenhouden, is het voortbestaan der tienden.

Reeds herhaaldelijk werden in de laatste 110 jaren pogingen beproefd om den landbouw van deze onzalige erfenis der middeleeuwen te ontheffen, maar noch art. 25 der Staatsregeling van 1789, noch het Keizerlijk decreet van 22 Januari 1813, noch de wetsbepalingen van 1849 en 1865 en ook niet de wet van 12 April 1872 hebben tot het beoogde doel kunnen leiden. En nu mag het zeker een goede verdienste van het Landbouwcomité worden genoemd, dat het een ernstige poging heeft beproefd om het oude vraagstuk van de afschaffing der tienden tot oplossing te brengen. Het benoemde een commissie, waarin juristen en landbouwmannen — o. a. ook een geacht lid van deze Kamer — zitting namen, welke commissie zich niet bepaalde tot het uitbrengen van een zakelijk, uitvoerig en hoogst belangwekkend rapport, maar tevens daarbij een wetsontwerp heeft gereed gemaakt, dat het afkoopen der tienden zeer zou vergemakkelijken.

Van dit wetsontwerp zeide de Minister in de Memorie van Antwoord van 1902: „Tusschen de Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van Justitie en van Financiën is overeenstemming verkregen omtrent de indiening van een voorstel van wet tot afschaffing der tienden, overeenkomstig de hoofddenkbeelden van het wetsontwerp, opgemaakt door eene door het Landbouw-comité benoemde commissie. Dit wetsontwerp wordt aan hunne Departementen onderzocht. Eerst na afloop van dit onderzoek valt met eenige zekerheid te bepalen, wanneer de indiening van het bedoelde voorstel kan worden te gemoet gezien."

Dat deze mededeeling bij de landbouwende bevolking de verwachting heeft opgewekt, dat er in den loop van korten tijd een wetsontwerp strekkende tot afschaffing der tienden zou inkomen, is inderdaad begrijpelijk, even begrijpelijk als dat het antwoord van dit jaar velen heeft teleurgesteld. Dit leuke, lakonieke, ik zou zeggen koude, antwoord luidt:

Een wetsontwerp tot wijziging van de Jachtwet met het doel het gebruik van den lichtbak bij het jagen te verbieden is aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal ter overweging aangeboden.

„De ondergeteekende stelt zich voor om bij gelegenheid eener algeheele herziening van bedoelde wet de afschaffing der heerlijke jachtrechten te bevorderen."

Voor mij, maar ik hoop dat ik mij vergis, beteekent dit antwoord: de zaak wordt op de lange baan geschoven.

Is deze opvatting juist, dan betreur ik dit zeer. Gaarne geef ik toe, dat het hier een moeilijk vraagstuk geldt; dat er moet worden gewikt en gewogen om den juisten weg te vinden, ten einde zonder schending van verkregen rechten, den landbouw van den tienden penning te verlossen, maar ook aan wikken en wegen moet een einde komen.

Da Worte sind genug gewechselt
Lasz uns eindlich Thaten sehen.

Overtuigd dat de belangen van den landbouw in handen van dezen Minister, ter zijde gestaan door den ijverigen en werkzamen directeur-generaal van landbouw, veilig zijn, vertrouw ik, dat wij alsnog spoedig een wetsontwerp strekkende tot afschaffing der tienden mogen verwachten, en wil ik gaarne uit den mond van Zijn Excellentie den Minister een geruststellende verklaring ontvangen, waardoor mijn pessimisme eenigszins op den achtergrond wordt gedrongen.

De heer **Helsdingen**; Mijnheer de Voorzitter! Nu de heer Drucker heeft aangevraagd en aan hem is toegestaan een interpellatie te mogen houden in zake het ontslag van den heer Lindeman, zal ook door onze groep over deze zaak niet gesproken worden op dit oogenblik, maar wij behouden ons het recht voor om bij gelegenheid van die interpelatie daarover het onze te zeggen.

Waar ik op dit oogenblik over wil spreken is de stap die door den Minister is gedaan in zake de wijziging van de Jachtwet en de toezeggingen daaromtrent door hem in de Memorie van Antwoord gedaan.

Ik kan mij in dat antwoord niet goed indenken.

De Minister heeft bij de behandeling van de jachtwetmotie verleden jaar, te kennen gegeven, dat voor een algeheele afschaffing van de Jachtwet, de heerlijke jachtrechten beslist in den weg stonden; dat die eerst moesten verdwijnen. En ook ten opzichte van de vraag van een afdoende herziening der Jachtwet heeft de Minister toen te kennen gegeven, dat eerst de quaestie van die heerlijke jachtrechten moest zijn afgedaan.

Dit gaf gegronde hoop dat de Minister in de allereerste plaats zou komen met de wegneming van de grief, gelegen in het bestaan dier heerlijke jachtrechten.

Dit is evenwel niet geschied.

Ettelijke maanden na het houden van mijn interpellatie en na de verklaringen van den Minister, is reeds in de bladen bekend gemaakt door den voorzitter van de Jagersvereeniging, dat de Minister hem had medegedeeld, dat een voorstel zou worden ingediend tot het strafbaar stellen van den lichtbak. Men was dus in die kringen reeds op de hoogte van de plannen van den Minister, plannen in het geheel niet strookende met wat zijn verklaringen bij mijn motie deden verwachten.

Wij hebben nu een wetsontwerp gekregen tot wijziging der Jachtwet, strekkende om het gebruik van den lichtbak te verbieden. Ik zal over dit wetsontwerp thans niet spreken, alleen wil ik wel zeggen, dat ik mij niet kan vereenigen met de beschouwingen van den heer van Wichen, dat dit iets is in het belang van den landbouw. Want al moge uit een oogpunt van strafrecht het noodig zijn om den lichtbak te verbieden, in de practijk zal daardoor het karakter van de Jachtwet verscherpt worden. Dat karakter van de Jachtwet is het conserveeren van den wildstand, om het vermaak van de jacht in stand te houden.

Het gebruik van den lichtbak randt den wildstand aan; de stroopers schieten en strikken meer wild dan de jagers schieten en daardoor is er in den jachttijd niet zooveel te jagen. Verbod van den lichtbak zal dit euvel voorkomen, doch de landbouwers zullen dan zooveel meer wild te eten moeten geven. De maatregel is dus niet in het belang van den landbouw.

Beter zou zijn afschaffing van het heerlijk jachtrecht, aangezien een groote groep menschen daaronder te lijden heeft, en daardoor een afdoende herziening der Jachtwet eerst mogelijk wordt, zooals de Minister zelf verklaarde, maar aan die afschaffing wordt niet gedacht.

En nu wijs ik er op, dat waar de lichtbak eerst sedert een paar jaren gebruikt wordt, men toch reeds nu gelegenheid heeft gevonden daartegen met een wet te komen; de heerlijke jachtrechten daarentegen zijn reeds eeuwen oud, doch daartegen zijn nog geen afdoende wettelijke maatregelen genomen. In 1793 afgeschaft, werden zij in 1814 ten onrechte hersteld, en sedert dien tijd zijn zij op goede rechtsgronden betwist; maar daartegen komt de Minister niet met een wet, maar wel doet hij dit tegen een euvel, dat den landbouw meer voordeel dan nadeel bezorgt.

Ik zal nu op deze zaak niet dieper ingaan; bij de behandeling van het wetsontwerp op den lichtbak zal ik verder daarover kunnen spreken. Alleen dit nog.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat hij zich voorstelt om bij gelegenheid eener algeheele herziening van bedoelde wet de afschaffing der heerlijke jachtrechten te bevorderen. Deze mededeeling neemt echter mijn bezwaren niet weg. In de eerste plaats de uitdrukking „bij gelegenheid". Wij kennen haar in het dagelijksch leven en in de politiek. Het beteekent een verschuiving, waaraan wij geen houvast hebben. Maar waar de Minister op 7 Maart van het vorig jaar herhaaldelijk verzekerde, dat de afschaffing van het heerlijk jachtrecht voorop moest gaan, hetzij aan de afschaffing, hetzij aan de afdoende herziening van de Jachtwet, verwondert het mij, dat hij nu spreekt van een bevordering van de afschaffing der heerlijke jachtrechten, wanneer een algeheele herziening van de Jachtwet aan de orde komt.

Nu worden die beide zaken aan elkander gekoppeld, en daardoor komt mijns inziens de Minister in tegenspraak met zijn verklaring van het vorig jaar. Gaarne zou ik daarom vernemen, wat ten deze de juiste bedoeling van den Minister is.

Ten slotte betuig ik mijn leedwezen over de mededeeling in de Memorie van Antwoord ten aanzien van de afschaffing der tienden. Daar lees ik:

„Het onderzoek omtrent de afschaffing der tienden is nog niet ten einde gebracht. Vermits niet kan worden bepaald wanneer het zal zijn afgeloopen was het niet mogelijk een wetsvoorstel als het bedoelde in de Troonrede aan te kondigen."

Ik begrijp, dat de Minister het wetsvoorstel niet kan maken vóór het onderzoek is afgeloopen, maar ik wijs er op, dat deze zaak, voor onzen landbouw van zoo overwegend belang, al wederom lijdt door den langzamen sleur van het commissoriaal onderzoek, zoodat de landbouwer gedwongen wordt aan het meest onrechtvaardige recht dat er bestaat te voldoen. Ik hoop dat de Minister er iets meer gang in zal weten te brengen en dat zoowel het heerlijk jachtrecht als het tiendrecht uit Nederland zullen verdwijnen.

De heer **Hennequin**: Mijnheer de Voorzitter! Over twee punten wensch ik een enkele opmerking te maken in zeer beknopten vorm.

Het eerste punt betreft de landbouwleeraren. Na de oprichting van de winterlandbouwscholen is langzamerhand de aard van de betrekking van die ambtenaren veranderd en zijn zij niet meer de landbouwleeraren vooral van de oudere boeren gebleven, maar directeuren van de winterlandbouwscholen geworden en daardoor onderwijzers van de jongere landbouwers.

Door de scheiding van de betrekking in één provincie, n. l. Groningen, is ten bate van de school en de eigenlijke betrekking een regeling getroffen, maar in andere provinciën is een verkeerde toestand in het leven geroepen. Wil de Minister het criterium aanleggen dat het al dan niet ongescheiden houden van deze betrekking beoordeeld wordt naar de omvangrijkheid van de betrekking, dan hoop ik dat hij niet alleen Groningen in oogenschouw zal nemen, maar ook eens zal willen letten op Zeeland, waar in den winter de reisgelegenheid zoo slecht is, dat de betrekking van landbouwleeraar er zeer onder lijdt. Wanneer de Minister aan den tegenwoordigen directeur van de winterlandbouwschool wil vragen, hoe vaak hij in den winter als landbouwleeraar is opgetreden, zal hij zien dat dit slechts bij zeer enkele gelegenheden is gebeurd en toch is juist in dat

optreden bij lezingen en wanneer ook onder de landbouwers een groot voordeel gelegen.

Waar hier aan de orde is de regeling van de traktementen van die ambtenaren, is het oogenblik gekomen om te overwegen of behalve in Groningen ook in andere provinciën die betrekkingen gescheiden moeten worden en de Rijkslandbouwleeraren teruggegeven moeten worden aan hun werkkring.

Hier komt nog een andere omstandigheid bij, die het herstel van het landbouwleeraarschap aanprijst. Wanneer de Minister zijn uitstekenden maatregel tot bestrijding der tuberculose wil populariseeren, is daarvoor geen betere weg dan het te doen door middel van de Rijkslandbouwleeraren, die met de oudere boeren op het platteland beter kunnen omgaan dan burgemeesters of dergelijke personen. Ik heb daaromtrent eenige jaren geleden een halve toezegging gekregen van een van 's Ministers ambtsvoorgangers, maar daarbij is het gebleven. De Minister ga in dezen een stap verder.

Nu een enkel woord over de paardenfokkerij. Ik heb nog verzuimd mij aan te sluiten bij de hulde door den heer van Wichen gebracht aan den Minister en zijn ambtenaren bij de afdeeling Landbouw voor de behartiging der landbouwbelangen, waar aan allerlei maatregelen, waarvan het nut wordt aangetoond, thans een gewenschte steun wordt gegeven.

Met de wet op de paardenfokkerij ben ik nog niet verzoend, maar ik ben niet meer de harde tegenstander van vroeger, toen de wet in behandeling was. Het centraliseerend karakter van de wet, dat mij zoo tegenstond, de opvatting, alsof alle wijsheid uit den Haag moest komen, en men ter plaatse van het betrokken belang niets af wist, dat door mij zeer werd gevreesd, wordt door dezen Minister niet in bescherming genomen. Deze Minister en zijn raadslieden toonen belang te stellen in hetgeen door de bij dit belang betrokkenen wordt aangevoerd en waar men vroeger wel eens te ver ging met de negatie van de meening der eerst-belanghebbenden, komt deze thans mede tot haar recht. Ik zeg hem daarvoor ten zeerste dank en hoop dat hij op dien weg zal voortgaan.

Nu is bezwaar gemaakt tegen verdeeling der beschikbare gelden naar de verhouding van de gedekte merriën. Wanneer het op het getal aankwam, zou ik zeggen, dat dit zeer zeker een, zoo niet de meest juiste maatstaf is, omdat voor het fokken van veel paarden de verrichting moet voorafgaan, waarnaar de Minister de premie verdeelt; maar dit is het niet alleen. Het verband met de belangrijkheid der fokkerij is hier onmiskenbaar te vinden.

Door drie provinciën is er op gewezen, dat zij een klein cijfer voor premie kregen. Wanneer dit nu waar is en het blijkt, dat deze provinciën, Drenthe, Utrecht en Overijssel, haar belangen niet kunnen behartigen met de gelden die haar daarvoor worden toegestaan, dan zou ik den Minister in overweging willen geven liever te beginnen met het subsidie te verhoogen, dan over te gaan tot wijziging der verdeeling, want tegenover de meening dier drie provinciën staat de onuitgesproken meening van de 8 andere, waarin de fokkerij van hooger gewicht is. Tegenover Drenthe, Overijssel en Utrecht staan met name Zeeland, Groningen en Friesland en wanneer de Minister mocht overgaan tot het geven van een andere verdeeling aan de premie, zal hij goed doen eerst daarover de provinciale commissiën te hooren. Hem zal dan blijken, dat er geen bezwaar is de subsidiën in sommige provinciën te verhoogen, maar wel tegen het anders verdeelen van het subsidie, omdat de provinciën met een uitgebreide paardenfokkerij zich bij de wijze van verdeeling niet hebben gericht op het subsidie van één jaar, maar een systeem hebben gevolgd, waarin groote verwarring zou komen, wanneer de fondsen een volgend jaar werden verminderd.

Ik heb den indruk gekregen, dat het niet alleen ging om het mindere geld dat men ontving, maar ook omdat men de opgaven der dekkingen niet vertrouwde.

Nu is mij iemand bekend, niet tevreden over het bedrag van het subsidie in zijn provincie ontvangen, die daaromtrent een onderzoek heeft ingesteld; de zaak was volkomen in het reine, maar te meer deed het mij daarom genoegen, dat de dekboekjes van het laatste jaar ongeveer hetzelfde getal dekkingen uitwezen, als die van het vorig jaar. Waar het nu niet te verwachten is, dat men twee jaren achtereen dezelfde knoeierijen (gesteld die waren mogelijk) zou aanhouden, meen ik wel, dat de opgaven te vertrouwen zijn. Ik concludeer dus tot het geven van zoo noodig hooger subsidie, maar tot behoud van het stelsel der verdeeling.

Naar aanleiding van hetgeen de vorige sprekers gezegd hebben wensch ik nog een kort woord in het midden te brengen.

De heer Smeenge was zoo verlangend naar de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag over het ontwerp voor de landbouwvertegenwoordiging.

Ik zou zeggen, dat degene die daarover het zwijgen bewaart, het best handelt in het belang van den landbouw en mij zal het niet rouwen, wanneer de Minister zijn vele andere dringende werkzaamheden aan deze zaak laat voorafgaan.

De heer van Wichen heeft gesproken over het beschikbaar stellen van serum, dat in vele gevallen te duur is en hij goedkooper wenschte. Ik steun gaarne deze vraag, want ook in Zeeland heeft het bij de varkens een uitstekend resultaat gegeven. Stelt men het serum goedkooper beschikbaar, dan worden daardoor niet alleen de belangen van den grooten, maar ook die van den kleinen landbouwer en den veldarbeider behartigd.

De heer **van Asch van Wijck**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts een zeer korte vraag aan den Minister te doen. Bij de behandeling van hoofdstuk III der Staatsbegrooting heb ik den Minister van Buitenlandsche Zaken gevraagd, waarom Nederland zich niet had aangesloten bij de conventie tot bescherming van nuttige vogels.

Ik heb ten antwoord gekregen, dat dit niet ging, aangezien de Jachtwet het verbood.

Nu zou ik gaarne den Minister willen vragen, of hij, indien hij met de herziening der Jachtwet komt, zou willen wijzigen de bepaling, die het toetreden van Nederland tot de conventie tot bescherming van nuttige vogels in den weg staat.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord wensch ik te zeggen over de plannen in zake de landbouwvertegenwoordiging.

Nu twee jaren geleden is hier een belangrijk debat gevoerd over agrarische verhoudingen en agrarische wetgeving, over bevordering van het kleine grondbezit, over herziening van het pachtcontract, over ontginning van woeste gronden van overheidswege enz. De Minister zeide toen dat hij zich over dat alles nog niet wilde uitlaten, niet omdat hij niet wilde medewerken tot een goede agrarische wetgeving, maar omdat hij beslist overtuigd was, dat al die hervormingen moesten wachten op het in het leven roepen van een landbouwvertegenwoordiging.

De heer Zijlma gaf als zijn gevoelen te kennen dat het wel einde 1903 zou worden voordat de nieuwe landbouwraden in werking zouden treden en dat de vertraging van noodige hervormingen dus van langen duur zou zijn, maar de Minister meende hem te kunnen geruststellen; hij van zijn kant zou den meesten spoed maken. Er was reeds een ontwerp van de vorige Regeering; wel kon de nieuwe Regeering zich daarmede niet geheel vereenigen, maar zoo spoedig mogelijk zouden de noodige wijzigingen worden aangebracht.

Welnu, het jaar 1903 spoedt ten einde en het lijkt er nog niets naar, dat de landbouwvertegenwoordiging spoedig in werking zal treden. Het zou echter onbillijk zijn den Minister daarvan in de eerste plaats een grief te maken. Wel is het toegezegde wetsontwerp later ingediend dan mij en anderen lief was, maar het is dan toch gekomen, en de Kamer heeft den Minister zeer lang laten wachten op een Voorloopig Verslag. En toen dat Verslag eindelijk verscheen, zag het er nu juist niet lief uit. Zóó ongunstig was zelfs dat Verslag dat het mij niet zou verwonderen als de Minister daarvan den indruk had gekregen, ja daarin de tendenz had gezien — zooeven nog openlijk uitgesproken door den heer Hennequin — om hem te bewegen de zaak nu maar te laten rusten en het Verslag niet te beantwoorden.

Ik voor mij zou dat zeer betreuren, Mijnheer de Voorzitter. Met den heer Smeenge en met den heer Zijlma, die tot zijn leedwezen bij dit debat niet tegenwoordig kan zijn, hoop ik dat de Minister zich niet zal laten ontmoedigen en de zaak niet zal laten rusten, maar integendeel bereid zal worden bevonden ons dienaangaande een geruststellende verklaring te geven.

Ik wensch den Minister een hart onder den riem te steken.

Als hij het Verslag goed leest, zal hij zien dat vele leden veel meer sympathie zouden krijgen voor het ingediende wetsontwerp, indien de Minister maar kon besluiten terug te keeren tot het oorspronkelijk denkbeeld om *alle* leden van de landbouwvertegenwoordiging te laten benoemen door rechtstreeksche verkiezingen en niet voor een deel door landbouwvereenigingen, voor een deel bij rechtstreeksche keuze.

Er wordt mij toegeroepen dat het ook een groote stap in de goede richting zou zijn indien het aantal kiezers aanmerkelijk werd uitgebreid en ook de landarbeiders in het kiezerskorps werden opgenomen.

Maar hoe dit zij, waar de Minister verklaard heeft dat vele belangrijke hervormingen moeten blijven rusten totdat de landbouwvertegenwoordiging in werking zal zijn, moet dit voor hem een prikkel te meer zijn om deze zaak te bespoedigen.

Het is aan de Kamer bekend dat ik een warm voorstander ben van een goed samengestelde landbouwvertegenwoordiging, en ik hoop dan ook dat het wetsontwerp alsnog zoodanig zal worden gewijzigd, dat allen die met mij op hetzelfde standpunt staan den Minister in deze zaak krachtig kunnen steunen.

Er zijn nog een paar punten waarover ik een enkel woord wensch te zeggen. Al heeft de Minister gezegd dat alles wat de agrarische wetgeving betreft tot later moest worden verschoven, omdat daarover eerst de officieele organen van den landbouw moeten worden gehoord, wil het mij toch voorkomen, dat niet alles wat met de agrarische verhoudingen in verband staat, daarop behoeft te wachten. Ik begrijp, dat de Minster bijv. op dit oogenblik geen toezegging zal willen doen omtrent een ingrijpende herziening van het pachtcontract, maar een andere vraag is het of men niet zou kunnen overgaan tot wat reeds vroeger is voorgesteld, maar weer ingetrokken: het brengen van een post op de begrooting tot bevordering van de instelling van pachtcommissiën. Dit zou ook dit voordeel hebben, dat het dan gemakkelijker zou zijn de volledige gegevens te verkrijgen, die men noodig heeft om tot een ingrijpende herziening van het pachtcontract te kunnen besluiten.

Nu nog een woord over de wenschelijkheid van een wettelijke regeling, welke niet in verband staat met agrarische wetgeving, ik bedoel een wet op de zoetwatervisscherij. Die zaak heeft al een heel vreemd verloop gehad. Enkele jaren geleden werd er van alle kanten in de Kamer bij de Regeering telkens en krachtig op aangedrongen om tot deze ook voor den landbouw zoo dringend noodige regeling over te gaan. Toen deze Regeering optrad, vond zij een ontwerp gereed, maar de Minister was niet bereid het over te nemen en bij de Kamer in behandeling te brengen. Zijn Excellentie had veel grootere plannen. Ik wil, zeide hij, nog veel meer doen dan de vorige Regeering; ik wil te gelijker tijd ontwerpen een wet voor de geheele visscherij, een wet voor de zeevisscherij, voor de zalmvisscherij en tevens voor de zoetwatervisscherij. Ik wil nog verder gaan — dit alles zeide de Minister in 1901 — ik wil het College voor de zeevisscherij uitbreiden en in afdeelingen verdeelen, zoodat er voor elk onderdeel van de visscherij een afdeeling zal komen.

Er gingen toen dadelijk al stemmen op, die zeiden: dat alles lijkt wel heel mooi, maar qui trop embrasse mal étreint. Spoed is hoofdzaak en daarom zou het de voorkeur verdienen maar eerst ter hand te nemen wat het meest urgent is.

En nu zijn wij twee jaar verder, en van al het moois, dat ons werd toegezegd, hebben wij nog niets te zien gekregen. Waar is nu de wet op de visscherij? Waar is de uitbreiding van het College voor de zeevisscherijen? De Minister lacht er zelf om; van al zijn groote plannen is nog niets gekomen. Nu weet ik wel, dat ik den Minister daarover niet hard mag vallen; maar ik zou hem toch willen vragen: zijt gij nu zelf niet tot de overtuiging gekomen, dat gij toch beter doet met het meest urgente te beginnen en de wettelijke regeling der zoetwatervisscherij onmiddellijk ter hand te nemen. Daarmede moge dan nog niet alles bereikt zijn wat gij wenschelijk acht, maar er zal dan toch een flinke stap gedaan zijn in de goede richting. Ik hoop dus dat de Minister zoo spoedig mogelijk aan mijn wenk gevolg zal geven.

De heer **Pompe van Meerdervoort**: Mijnheer de Voorzitter! Een paar woorden slechts om te voorkomen, dat de heer Minister uit een algemeen stilzwijgen in deze Kamer zou concludeeren tot een algemeene instemming met hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Nijmegen is aangevoerd tot verscherping van de Vogelwet. Het geldt hier een belang, zóó ingrijpend voor den landbouw, dat ik meen tot den Minister het verzoek te mogen richten: wees voorzichtig eer gij zóó ver gaat als uw voornemen schijnt te zijn.

Reeds in 1898 is men er toe moeten komen om de beschermde vogelsoorten te verminderen, omdat de ondervinding geleerd had, dat de landbouw er groote schade door leed. Ik zal niet ontkennen, dat de vogels nut kunnen aanbrengen, maar het komt mij voor, dat men, door alleen te letten op het nut der vogels de door deze aangebrachte schade over het hoofd ziet. Men let alleen op de larven en de hardschubbige insecten, die in de maag der vogels worden gevonden, maar men bedenkt daar niet bij, dat deze voorwerpen veel langer tijd noodig hebben om verteerd te worden dan tarwe en koren door de vogels gegeten. Hadden deze laatste langer tijd noodig om opgelost te worden, ik twijfel er niet aan of men zou tot een geheel andere conclusie komen.

Men generaliseert ook te veel in dit opzicht; wat voor de eene plaats waar is, is dat niet voor de andere. Komt men in streken met weinig gebouwen, dan zal men ook weinig vogels vinden en dan wordt er ook weinig of geen schade door deze toegebracht; in streken echter, waar veel gebouwen zijn, is het omgekeerde het geval. Ik maak mij sterk, dat ik in bijna al die sterk bebouwde streken gronden kan aanwijzen, die totaal ongeschikt zijn voor het verbouwen van tarwe, ten gevolge van de door de vogels aangerichte schade; ik maak mij sterk, Mijnheer de Voorzitter, het bewijs te leveren, dat daar de boonen en erwten telkens twee malen gezaaid moeten worden wegens de schade, door duiven en kraaien aan het eerste zaaisel toegebracht.

Ik heb gezien dat de Minister in de Memorie van Antwoord mededeelt dat een commissie van deskundigen uit de Ornithologische vereeniging hem een concept-wetsontwerp heeft aangeboden, waarmede de Minister, naar het mij voorkomt, vrij wel instemt. Het komt mij echter voor, althans ik kan de vrees niet onderdrukken, dat indien alleen naar die vereeniging gehoord wordt, het verslag daarvan gevaar loopt te eenzijdig doctrinaire strekking te zullen hebben.

Ik ben het met den geachten afgevaardigde uit Nijmegen alleen op dit punt eens, waar deze het verzoek tot den Minister richtte geen regeling vast te stellen alvorens een nauwkeurig onderzoek te doen, waarbij vooral de vakmannen worden gehoord, practische landbouwers die proefondervindelijk de zaak kunnen beoordeelen, zoowel wat het nut als wat de schade, welke wordt aangebracht, betreft.

De heer **Melchers**: Bij deze afdeeling komt voor een post, die mijn volle sympathie heeft, namelijk die betreffende de bestrijding der tuberculose onder het rundvee. Ik heb met belangstelling kennis genomen van de maatregelen, die de Minister wil nemen om die tuberculose te ontdekken en te bestrijden.

In de eerste plaats echter zijn mijns inziens die maatregelen niet voldoende om de tuberculose tegen te gaan en in de tweede plaats ontbreekt er aan het zoogenaamde dwingende karakter, dat noodzakelijk die maatregelen moeten dragen om eenig effect te sorteeren. Zoo meldt de Minister niet, dat de exemplaren, wanneer zij onderzocht zijn, gescheiden zullen worden. De kennisneming van hetgeen ten deze in Denemarken is gebeurd, zal leeren, dat men daar door dezen maatregel in verband met andere bereikt heeft, dat de gevallen van reactie op inspuiting met tuberculine van 40 pct. tot 20 pct zijn gedaald in den loop van zes jaren, van 1894 tot 1900. Ik wil den Minister aanraden om nauwkeurig kennis te nemen van hetgeen op dit gebied in Denemarken gebeurt, dan zal hij, die geen voorliefde heeft voor strenge maatregelen, zien, dat ook langs den weg van zachten dwang iets te bereiken is.

Verder komt het mij voor, dat hier te lande geen behoorlijk toezicht — en dat is toch ook voor de bestrijding van tuberculose onmisbaar — wordt uitgeoefend op het gebruik van afvalproducten van zuivelfabrieken, die, als die contrôle niet komt, anders een bron van besmetting kan worden voor de aangesloten veebeslagen. De wei, de ondermelk enz. gaan naar de boerderijen terug om te worden gebruikt voor het voeden

van varkens en kalveren. Wanneer nu onder het vee waarvan de melk in die fabrieken wordt verwerkt tuberculose exemplaren voorkomt, en die melk in dezelfde machines, met melk van gezond vee wordt behandeld, terwijl de afvalproducten dan naar de boerderijen teruggaan, dan brengen deze de tuberculose onder het gezonde vee.

In Kimswerd (Friesland) heeft men al het vee, waarvan de melk aan de fabriek geleverd wordt, aan een keuring onderworpen; ik noem dit feit, omdat het een navolgenswaardig voorbeeld is. Om die gevaren van besmetting te voorkomen zou daarom verplicht moeten gesteld worden het pasteuriseeren der afvoerproducten, waardoor deze zonder gevaar voor besmetting zouden kunnen gebruikt worden.

Dan zou ik verder aanbevelen keuring van de stieren op tuberculose, terwijl ook het vee, dat ter dekking wordt aangeboden, onderzocht behoort te worden, voornamelijk om de eigenaars aan te sporen geregeld hun veebeslagen op tuberculose te laten onderzoeken. Verder zouden ook veeverzekeringmaatschappijen bij de aanvrage tot verzekering een keuring op tuberculose moeten toepassen.

Dit zijn eenige maatregelen, die mij voorkomen in het belang van de zaak te zijn en welke ik daarom den Minister in overweging geef.

De heer **Fruytier**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot die leden, die met ingenomenheid gezien hebben de verhooging van den post tot bestrijding van de tuberculose.

Ongetwijfeld woekert die ziekte in niet geringe mate onder ons vee, en dat er zoo goed als geen dieren aan dood gaan, komt hoofdzakelijk hier vandaan, dat ze over het algemeen den natuurlijken dood niet sterven.

Mijnheer de Voorzitter! Een groot gedeelte van ons melkvee, dat overcompleet is, wordt uitgevoerd naar België, en wordt aan de grenzen in quarantaine-stallen opgenomen om de tuberculinatieproef te ondergaan. De dieren die daarbij reageeren, worden teruggezonden. Naar hetgeen blijkt uit de verschillende verslagen, kan men aannemen, dat dit ongeveer 10 pct. bedraagt. Dat vee, waarbij zich verschijnselen van tuberculose hebben voorgedaan, komt dus in Nederland terug en wordt hier tot lageren prijs opnieuw aan de veefokkers verkocht.

Nu zal het moeilijk te ontkennen zijn, dat dit verdachte vee in Nederland besmetting brengt. Hierop werd dan ook en m. i. te recht in het Voorloopig Verslag gewezen, en de Minister antwoordt daarop in de Memorie van Antwoord:

„Met betrekking tot de vraag, hoe te handelen ware met de door de Belgische autoriteiten uit hoofde van tuberculose geweigerde runderen, is het zeer te betwijfelen of zich onder het geweigerde vee anders dan bij zeer hooge uitzondering wel clinische dieren, die als de voornaamste bronnen van besmetting zijn aan te merken, zullen bevinden."

Uit dit antwoord zou men kunnen opmaken, dat de dieren die teruggezonden worden, de besmetting niet overbrengen, of wel, dat de Belgen willekeurig en ongemotiveerd de verdachte dieren terugzenden. En wat zegt de Minister nog verder?

„Verder is niet uit het oog te verliezen, dat de dieren zich vóór de weigering reeds alle hier te lande bevonden, zoodat hun terugkeer bezwaarlijk als eene vermeerdering van besmettingsgevaar voor den veestapel in het algemeen kan worden aangemerkt."

Mijnheer de Voorzitter! Dit antwoord bevreemdt mij toch eenigszins, en de Minister zal de consequentie van die leer m. i. niet aandurven. Wanneer het toch waar is — en ik twijfel daaraan niet — dat ongeveer $^1/_{10}$ deel van het vee dat naar België uitgevoerd wordt, teruggezonden wordt als verdacht van tuberculose, zoodat de Belgen dus de gezonde dieren houden en dus steeds de vermoedelijk zieken terugzenden, dan zou men, als dat eenige jaren zoo voortging, tot het het resultaat komen, dat ten slotte al ons vee verdacht zou zijn. Dat moge overdreven zijn, in sommige streken van ons land is het werkelijk verontrustend.

Het ergst zal dat het geval zijn in Zeeuwsch-Vlaanderen, waar veel vee van uit Hollaud wordt doorgevoerd naar de Belgische grens. Door de eigenaardige ligging van dat gedeelte van Zeeland blijft het teruggezonden vee daar hangen en komt hoofdzakelijk in handen van de veefokkers. En dat getal is niet gering. Mij is bekend, dat er langs die grens landbouwers zijn, die 3 tot 5 stuks van die zoogenaamde zieke dieren hebben gekocht, natuurlijk tegen veel verminderden prijs. Dat de vrees voor besmetting aldaar niet denkbeeldig is blijkt ook duidelijk uit de verslagen over den toestand der provincie Zeeland. In het verslag over 1900 leest men:

„Tuberculose schijnt onder het rundvee toe te nemen, wat kan worden afgeleid uit de vele gevallen welke ook in 1900 bij noodslachting en in de quarantainestallen aan de grens werden geconstateerd.",

en in het verslag over 1901:

„Dat de tuberculose onder het rundvee voortwoekert kon tot dusver slechts zelden worden aangetoond, daar dit alleen met zekerheid bij noodslachtingen bleek. Nu echter het voor België bestemde vee in de quarantainestallen aan de tuberculineproef wordt onderworpen, is in de uitkomsten daarvan een niet te verwerpen maatstaf verkregen.

„In 1901 werden langs Sas van Gent uitgevoerd 488 stuks melkvee en langs het kantoor Veldzicht 838 stuks. Van de eerste werden 40, van de laatste 88 stuks als verdacht van tuberculose teruggezonden. Naar het schijnt bleven die afgekeurde dieren, voor zoover zij niet nog in België worden binnengesmokkeld, in Zeeuwsch-Vlaanderen, waardoor die streek een broeinest der genoemde ziekte dreigt te worden."

In het verslag over 1902 komt ongeveer hetzelfde voor. En in het laatste landbouwverslag lees ik: „Daar in dit jaar 196 koeien uit de Belgische quarantainestallen als gereageerd hebbende na tuberculine-inspuiting zijn teruggezonden en die meestal in het 4de en 5de district van Zeeland (Zeeuwsch-Vlaanderen) blijven, zoo zal de toestand langzamerhand in die streken minder gunstig ten opzichte van tuberculose worden."

Men ziet hieruit, dat ernstige toestanden hiervan het gevolg kunnen zijn. Wanneer de Minister, zooals hij zegt, voornemens is de verdachte dieren in ons land bij de veehouders op de stallen te onteigenen, èn clinisch èn bacteriologisch te doen onderzoeken, en over te gaan tot tuberculinatie, waarom dan deze dieren, die uit België terugkomen, die toch ook verdacht zijn, daarvan uitgesloten? Waarom deze dieren te laten terugkeeren en aan de veehouders te verkoopen, zonder eenige keuring of waarborg?

Ik geef toe hetgeen de Minister in de Memorie van Antwoord beweert, dat bij teruggezonden melkkoeien er zoo goed als geen zullen zijn, die lijden aan zoogenaamde *open* tuberculose, doch al is de ziekte inwendig en dus minder besmettelijk, door overerving op hun nakomelingen, dat zeker het geval is, dreigt de veestapel in streken als Zeeuwsch-Vlaanderen en naar ik hoor ook in Limburg groot nadeel van de in België genomen maatregelen te zullen ondervinden.

Ik heb gemeend een en ander nogmaals den Minister ter overweging te moeten aanbevelen en Zijn Excellentie te verzoeken om een wakend oog te doen houden over deze verdachte dieren, die zeer waarschijnlijk ten slotte een gevaar zullen opleveren voor de volksgezondheid langs de grenzen.

De heer **Bijleveld**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord over de veeartsenijschool te Utrecht.

Uit de Memorie van Beantwoording blijkt dat de Minister zeer ingenomen is met de inrichting en de werking van die school.

Het zij mij vergund daartegen over te doen opmerken, dat bij de meeste deskundigen, buiten de directie dier school, een andere meening heerscht, namelijk, dat die school volstrekt niet meer voldoet aan de eischen die wij in onzen tijd en in ons land aan dergelijke school mogen en moeten stellen.

Dit is geen wonder, wanneer men nagaat hoe die school van een eenvoudige practische inrichting langzamerhand onder verschillende Ministers uitgebreid is, zonder dat daarbij een goed geregeld systeem in acht genomen is. Het gevolg daarvan is, dat die school een zeer dualistisch karakter heeft: niet van een Hoogeschool, waar wetenschappelijk onderricht gegeven wordt, en ook niet van een practische school tot opleiding van veeartsen.

Men zal tusschen die twee systemen moeten kiezen. Ik weet, dat het voor den Minister moeilijk is op dit oogenblik daarin een besluit te nemen; maar ik zou hem willen verzoeken, om, in plaats van voort te gaan met het aanwenden van de verleden

jaar gevoteerde f 50 000 voor een pathologisch laboratorium, geen meerdere uitbreiding aan de school te geven en dus niet het bestaand dualistisch systeem te bestendigen, maar òf reeds nu de reorganisatie der school ter hand te nemen òf te waehten tot de wet op het hooger onderwijs tot stand gekomen zal zijn.

Wanneer wij nagaan de eisehen die aan hen gesteld worden, die op die sehool willen komen, zijn die van dien aard — er is in het Voorloopig Verslag op gewezen — dat bijv. zij die van het gymnasium komen en toegelaten worden, onmogelijk met vrucht het onderwijs kunnen volgen. Dan volgt men een 4-jarigen cursus die wetenschappelijk heet, maar onmogelijk eenigszins wetensehappelijk zijn kan. Het is dus noodig, dat de Minister ingrijpt. Maar als hijzelf niet het oog heeft op een reorganisatie van die school, dan hoop ik dat de Minister met voorgenomen wijzigingen zal wachten tot de wet op het hooger onderwijs zal zijn afgedaan.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Onderscheidene onderwerpen, den landbouw betreffende, zijn door de geachte afgevaardigden ter sprake gebracht.

Ik wil beginnen met die onderwerpen, welke de algemeene regeling van den landbouw betreffen, en dan ontmoet ik in de eerste plaats den geachten afgevaardigde uit Meppel, die een woord heeft gesproken over het wetsontwerp betreffende de landbouwvertegenwoordiging. Over dit onderwerp is ook gesproken door den geachten afgevaardigde uit Zutphen, den heer Goeman Borgesius, en beiden hebben de Regeering den raad gegeven om met de verdere behandeling van deze zaak eenigen spoed te maken. Alleen de heer Hennequin heeft dien aandrang tot spoed wat getemperd. Ik kan omtrent deze aangelegenheid zeggen, dat ik vóór de indiening van een wetsontwerp mij bewust ben geweest van de moeilijke anti-these: vertegenwoordiging van maatsehappijen en vereenigingen, eenerzijds en vertegenwoordiging der individuen van de landbouwbevolking, anderzijds. Deze tegenstelling heb ik getracht te ontgaan door een dualistisch systeem voor te dragen, zoodat in de vertegenwoordiging zoowel de bestaande of nog te vormen corporatiën als de individuen, die zich met landbouw bezighouden, vertegenwoordigd zouden zijn.

Uit het Voorloopig Verslag over het wetsontwerp is mij eehter gebleken, dat die poging niet is gelukt. Ik wil het gaarne erkennen, dat het mij zeer veel leed heeft gedaan, omdat ik gehoopt had op die wijze tot een conciliatie tusschen beide uiterste systemen te komen. Maar, wat erger is, ik heb de anti-these verseherpt teruggevonden in het Voorloopig Verslag zonder eenig denkbeeld of plan van verzoening. De meeningen staan in dat staatsstuk vierkant tegenover elkander en ik meen, dat er nu niets anders overblijft dan tusschen een van beide stelsels een definitieve keuze te doen en het denkbeeld van verzoening tusschen beide stelsels geheel op te geven. Het is het voornemen van de Regeering met deze zaak voortgang te maken. Ik hoop met een gewijzigd wetsontwerp in deze Kamer te komen. Het tijdstip kan ik evenwel niet bepalen, maar er zal met deze zaak bekwame spoed worden gemaakt.

Een tweede onderwerp van algemeenen aard betrof het wetsontwerp op de tienden, waarover door de geachte afgevaardigden, de heeren van Wijck en Helsdingen, is gesproken. Dit onderwerp is mij voorgekomen te moeilijk te zijn om daaromtrent reeds dadelijk een in alle opziehten gevestigde meening te verkrijgen. Weliswaar is er een ontwerp, door een commissie samengesteld, maar toeh zijn er versehillende punten, die een nadere studie vereischen, alvorens een beslissing kan worden genomen. Het doet mij leed, dat mijn tijd niet ruim en mijn werkkraeht niet groot genoeg is, dat ik een spoedige indiening van een wetsvoorstel zou kunnen toezeggen. Het is echter geenszins mijn bedoeling, deze zaak op de lange baan te schuiven. Zoolang ik eehter niet wist, dat een spoedige indiening van een wetsontwerp zou kunnen plaats hebben, voegde het niet, die aangelegenheid op te nemen in de jongste Troonrede.

Er is voorts door de geaehte afgevaardigden de heeren Smeenge en Hennequin gesproken over de wijze van verdeeling van het subsidie ter zake van de paardenfokkerij. Zij wenschten gaarne mede te werken tot opheffing der van enkele zijden geopperde bedenking; dit zal voor de Regeering een aansporing zijn om de aanhangige quaestie na te gaan. De heer Hennequin deelde bovendien mede, dat er in Zeeland geen onregelmatigheden hadden plaats gehad, zoodat de basis van de verdeeling volkomen zuiver is geweest, en heeft mij reeds eenigermate zijn steun toegezegd, wanneer een ruimer subsidie mocht worden gevraagd; bij voorbaat accepteer ik dien steun gaarne.

Door de heeren Passtoors, van Wiehen en Helsdingen is gesproken over het ingediende wetsontwerp betreffende den lichtbak. Niet echter in gelijken zin. Door de heeren Passtoors en Helsdingen werd reeds dadelijk zeer afbrekend over dat wetsontwerp geoordeeld; naar aanleiding daarvan wenseh ik aan dien geachten afgevaardigden te zeggen, dat ik meen, dat, al betreft dit wetsontwerp nu wel een onderwerp, behoorende bij den Minister, onder wien de jacht en het jachtreeht ressorteeren, toeh de hoofdstrekking er van niet in direet verband staat met den landbouw. Tot de indiening heeft geleid een ethisch motief. Het is namelijk een zeer ergerlijk feit, tegen alle zeden en rede aandruischende, dat in de laatste jaren door stroopers groot misbruik werd gemaakt van den liehtbak, en het zou de plicht geweest zijn van elke Regeering, van welke kleur ook, om daaraan door een wet paal en perk te stellen.

Het heeft mij dan ook genoegen gedaan om van den heer van Wiehen te mogen vernemen, dat, naar zijn overtuiging, door dit wetsontwerp de landbouw eer gebaat dan geschaad zal worden.

Ik ben dit met hem eens, maar ik herhaal, dat het hoofdmotief voor de indiening van het wetsontwerp was van ethischen aard; het was gericht tegen de strooperij en — ik heb dat vroeger ook al eens gezegd — hoe men ook denke over het jachtrecht, ik meen, dat het ieders plieht is om zich een tegenstander te verklaren van de strooperij.

Daarom wensch ik nog een enkel woord te spreken tot den heer Passtoors.

Ik meen, dat hij mij er een grief van heeft gemaakt, dat ik enkele wijzigingen heb gebraeht in de bekende circulaire van den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken over het uitgeven van buitengewone maehtigingen tot het schieten van voor den landbouw schadelijk gedierte Hoofddoel daarvan was ook al weder het weren van het misbruik, door de stroopers van die permissiën gemaakt. Aan den Commissaris der Koningin in Noordbrabant is daarom opgedragen, streng toe te zien op de personen, aan wie die buitengewone permissiën worden uitgereikt. Maar dit wil ik wel zeggen — en dat kunnen de afgevaardigden, die verder zien dan hun eigen kring, overal informeeren — dat door het Departement, dikwijls tegen den zin van de eigenaars van heerlijke jachtreehten, zeer ruim het geven van permisse bevorderd wordt, vooral tot het verdelgen van het konijn in die streken, waar men zich aan het fokken van het dier sehuldig maakt.

Ik geloof dan ook, dat het Departement op dit punt zich niets te verwijten heeft.

De heer van Nispen tot Sevenaer heeft een onderwerp aangeroerd, dat reeds ten vorigen jare is besproken, de onttrekking van water aan zandgronden, en hij heeft herinnerd aan een verzoek van de Nederlandsehe Heidemaatschappij om te dien aanzien een ernstig onderzoek in te stellen. Het onderwerp is inderdaad zeer moeielijk en de geleerden zijn het zoo weinig eens over de aanwezigheid van het water in den bodem, dat er alle aanleiding is om te overwegen, of er niet een opzettelijk onderzoek aangaande het geheele vraagstuk zal dienen te worden ingesteld.

De heeren Pompe van Meerdervoort en van Asch van Wijck hebben gesproken over de vogelbescherming. De indruk van den geachten afgevaardigde uit Zierikzee, dat de Regeering zich eenigszins geneigd gevoelt om te gaan in de richting van de Ornithologische vereeniging, is juist, maar hij moet zich daarover niet te veel verontrusten. Ik geloof, dat de richting van de herziening der Vogelwet deze zal moeten zijn, dat zooveel mogelijk vogels beschermd worden verklaard, terwijl slechts bij uitzondering tot het schieten van beschermde vogels verlof zal worden gegeven. De bepalingen dienen behoorlijk nageleefd te kunnen worden.

Thans is het voor de politie zeer moeilijk om te weten of een vogel al dan niet beschermd is. Het is veel eenvoudiger om den kring der beschermde vogels aanzienlijk uit te breiden en dan

als uitzondering het schieten toe te laten. Dan wordt de bewijslast verplaatst.

Het zal dan, wanneer iemand bezig is met het schieten van vogels, voor de politie gemakkelijker zijn om na te gaan, of al dan niet de wet wordt overtreden; terwijl bovendien nog wordt te gemoet gekomen aan het streven van de vereeniging tot bescherming van dieren, welk streven inderdaad waardeering verdient. Den heer van Asch van Wijck moet ik antwoorden, dat ik niet veel gevoel voor aansluiting aan de Parijsche Conventie, en wel omdat deze zeer onduidelijk is gesteld en, zooals zij daar ligt, onzerzijds moeilijk zou kunnen worden onderteekend. Er zouden daarop zoovele uitzonderingen moeten veroorloofd worden, dat de aansluiting weinig of niets zoude beteekenen. Ik vraag, welk nut de mede-onderteekening onder zoodanige omstandigheden zou hebben, daargelaten nog of de medecontractanten geen bezwaar zouden maken.

Door den heer van Wichen zijn zeer behartigenswaardige wenken gegeven betreffende den landbouw en hij heeft den wensch te kennen gegeven aangaande een goedkooper verstrekking van sera, een denkbeeld, dat ondersteund werd door den heer Hennequin, die voorbeelden aanhaalde om aan te toonen, hoe in Zeeland de aanwending van het serum-Lorentz gunstig had gewerkt tot beperking der varkensziekte. Ik verklaar mij gaarne gezind te overwegen, wat in de door die sprekers aanbevolen richting kan worden gedaan. Het heeft mij verder genoegen gedaan, dat de heer van Wichen met lof heeft gesproken over den ijver en de bekwaamheid van dr. Poels, wiens nasporingen op verschillend gebied ook door de Regeering zeer worden gewaardeerd.

De geachte afgevaardigde heeft mede gesproken over het pachtcontract en de geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft zeer juist gezegd, dat de geheele regeling der materie wel zou moeten wachten tot na het tot stand komen van de landbouwvertegenwoordiging. Hij heeft aangeraden om althans partieel iets te doen in de richting, die werd beoogd door het Departement van Binnenlandsche Zaken, toen de geachte afgevaardigde aan het hoofd daarvan stond, nl. door bevordering van het instellen van pachtcommissiën.

Ik ben zeer gaarne bereid, dit onderwerp ernstig in overweging te nemen.

Verder heeft de geachte afgevaardigde uit Haarlemmermeer gesproken zoowel over moeilijkheden bij de uitvoering van de wet, houdende bepalingen tot voorkoming van bedrog in den boterhandel, als over knoeierijen met margarine.

Ik veroorloof mij, hierbij op te merken, dat op de begrooting een post gebracht is, die strekken moet om den eerlijken boterhandel door het steunen van contrôle-stations zooveel mogelijk te beschermen.

Niet slechts in ons land, maar in alle Rijken, waar boterwetten bestaan, wordt de onvolkomenheid dier bepalingen toegegeven. Het is nog niet gelukt, daarmede de knoeierijen te keeren. Nu tracht men ze te weren langs den weg der onderlinge contrôle, een richting, welke door de Regeering krachtig zal worden gesteund. Die beweging vindt ook in het buitenland reeds veel waardeering, getuige het congres, onlangs te Brussel gehouden, en het feit, dat een dezer dagen verschenen rapport van de Engelsche commissie voor den boterhandel met lof gewaagt van het streven der Nederlandsche Regeering om deze onderlinge contrôle te bevorderen.

De vleeschaccijns raakt meer den Minister van Financiën. Niettegenstaande hetgeen daarover gezegd is, mogen m. i. onze fokkers en vleeschhandelaars niet klagen, dank zij de ruime gelegenheid, die zij, ondanks de sluiting der grenzen van verschillende landen voor levend vee, hebben tot export van geslachte dieren, waardoor de hooge prijzen blijven gehandhaafd, een uitvoer, die een weldadigen invloed ondervindt van de facultatieve vleeschkeuring, welke de Regeering na de interpellatie betreffende onzen vleeschuitvoer van den geachten afgevaardigde uit Elst, den heer van Wijck, verleden jaar heeft ingevoerd; reeds thans worden daarmede goede resultaten bereikt en de hoeveelheid vleesch, die dagelijks gekeurd wordt, neemt voortdurend toe, wat ongetwijfeld zeer ten voordeele strekt van onzen veehandel.

De heer de Visser heeft omtrent de reorganisatie van de Rijkslandbouwschool woorden gesproken, die de volle sympathie hebben van de Regeering en die ik vergeleek met een voor mij liggenden brief, waarin de denkbeelden der Regeering summier zijn ontwikkeld aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, ten einde diens medewerking voor de reorganisatie van de hoogere burgerschool te verkrijgen; van tijd tot tijd vond ik in den brief woordelijk wat de geachte afgevaardigde gesproken heeft.

Ieder trouwens, die zich met de Rijkslandbouwschool heeft beziggehouden, moet tot de overtuiging komen, dat de reorganisatie van de bedoelde hoogere burgerschool, welke lijdt aan een vierjarigen cursus, dringend noodig is. Het tegenwoordige stelsel geeft tot een ongewenschte opeenhooping van vakken aanleiding en maakt tevens een beperking van het onderwijs in verschillende onderdeelen noodzakelijk, welke, zooals door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam juist is geschetst, voor de verdere studiën der betrokken leerlingen weinig gunstige uitkomsten oplevert. De bedoeling is nu, de hoogere land- en boschbouwschool te Wageningen geheel los te maken van de inrichtingen, waarmede zij thans is verbonden, te weten de hoogere burgerschool, de landbouwschool en de tuinbouwschool, en haar vervolgens in te richten op den voet, waarop men zich indertijd bij de totstandkoming der wet op het middelbaar onderwijs zoodanig instituut heeft voorgesteld.

Ik ben reeds te dezer zake met mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken in overleg getreden en wel over de vraag, of het mogelijk zou zijn de hoogere burgerschool te reorganiseeren tot een vijfjarige inrichting en vervolgens door diens Departement te doen overnemen. Het antwoord hieromtrent ben ik nog wachtende.

De heer Hennequin heeft ook gesproken over de landbouwleeraren. In het algemeen wordt het Regeeringssysteem door hem beaamd en acht hij het juist, slechs dan een scheiding van de betrekking van directeur der winterschool en van landbouwleeraar te doen plaats vinden, wanneer de eene betrekking de andere zou schaden. In de stukken is betoogd, dat dit het geval was in Groningen. De geachte afgevaardigde heeft dit niet tegengesproken, maar er op gewezen, dat dit geval zich ook voordeed in Zeeland. Ik zal dit in gedachte houden en, als mij zijn meening juist voorkomt, de scheiding tusschen beide betrekkingen ook voor Zeeland bevorderen.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft nog een woord gezegd over de indiening van een wetsontwerp op de zoetwatervisscherij. De indiening daarvan is meer vertraagd dan mij lief was. Ik hoop echter dat dit wetsontwerp, dat in de Troonrede werd genoemd, in dit zittingjaar de Kamer zal kunnen bereiken.

De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden heeft gesproken over de voorgenomen maatregelen tegen de tuberculose onder het rundvee. Ik zal de door hem gegeven wenken overwegen en daaraan de aandacht schenken, die zij verdienen. Ik wensch intusschen dit op te merken, dat wat nu in de stukken is aangekondigd niets anders is dan een proefneming langs facultatieven weg. De gelegenheid wordt slechts gegeven om clinisch ziek vee ter slachting over te doen aan het Rijk tegen vergoeding van de marktwaarde. Indien men in die richting verder gaat, zal de facultatieve weg obligatoir worden.

De heer Fruytier heeft gesproken over het bezwaar van terugzending van in België tuberculeus verklaard Nederlandsch vee.

Ik moet zeggen, dat die bezwaren mij niet geheel gegrond voorkomen, ten eerste omdat dit vee, als gemerkt zijnde, voor ieder herkenbaar is en voorts wijl de roep over de betrouwbaarheid van tuberculinatie in de laatste jaren zeer is achteruitgegaan.

De Duitsche deskundige, prof. Ostertag, is o. a. van meening, dat ten gevolge van tuberculinatie veel dieren als verdacht van tuberculeus te zijn afgemaakt worden, die nog jaren hadden kunnen leven en voor de gezondheid, ook van degenen, die het vleesch eten, volstrekt niet schadelijk zijn.

Omgekeerd heeft die geleerde de overtuiging, dat vaak beesten, die niet gereageerd hebben op de tuberculine, wel degelijk zeer gevaarlijk kunnen zijn en als erg tuberculeus moeten worden aangezien. Niettegenstaande men dus geen volkomen vertrouwen meer in de tuberculinatie heeft, wordt er veel vee teruggezonden uit België, omdat het bij die proef gereageerd heeft. Terwijl het van vele dieren hoogst twijfelachtig kan worden beschouwd, of zij voor de gezondheid schadelijk zijn, staat in elk geval vast, dat het vee, voor zoover het inderdaad tuberculeus mocht zijn, zulks ook reeds was, toen het uit ons land naar België werd gezonden. Ik zie dus niet in, wat er voor ernstig bezwaar is tegen het terugzenden door België; het zou zeker veel aan-

genamer zijn, wanneer dat Rijk het behield, maar wij worden er in ieder geval niet slechter mee.

Ik gevoel mij verplicht, bij deze gelegenheid een enkele opmerking te maken omtrent het gevaar, voortvloeiende uit het zonder de vereischte precisie spreken en schrijven over de schadelijke gevolgen van tuberculeuse dieren. Helaas is in de statistiek, die in Leiden over het abattoir uitgegeven wordt, gemeld, dat van de 3880 koeien, daar geslacht, 814 stuks of ruim 20 pct. tuberculeus zijn bevonden. Hoewel ik niet weet, welke methode daar gevolgd is, twijfel ik niet aan de juistheid der cijfers.

Van die 814 zijn er echter slechts 13 geheel afgekeurd en 801 gedeeltelijk voor de consumtie goedgekeurd. Wanneer een dergelijke goed bestuurde inrichting van de 814 exemplaren slechts 13 geheel afkeurt, blijkt daar wel uit, hoe weinig beteekenis is te hechten aan de leer, dat deze ziekte over het algemeen zoo verschrikkelijk is, en wordt geheel de theorie bevestigd, dat het slechts enkele lichaamsdeelen zijn, die gevaar opleveren bij de consumtie.

Dezelfde professor Ostertag schrijft daaromtrent: „Zu der gefährlichen Gruppe der tuberkulösen Thiere gehören diejenigen, welche mit Lungentuberkulose, Darmtuberkulose, Hodentuberkulose, Gebärmuttertuberkulose oder Euterluberkulose behaftet sind. Zu der ungefährlichen dagegen diejenigen, bei welchen sich tuberkulöse Herde ausschliesslich in den Lymphdrüsen, auf dem Brust- und Bauchfell, am Herzbeutel, in der Leber oder Milz finden."

In het Voorloopig Verslag heeft men bedoelde cijfers vermeld en deze zijn terstond in een Belgisch blad overgenomen als bewijs, dat men te recht de Belgische grenzen voor het Nederlandsche vee sluit of slechts beperkt openstelt. Nu zou het misschien wenschelijk zijn, met het opnemen dier cijfers in gedrukte stukken wat voorzichtig te zijn en steeds voor oogen te houden, dat van zulke mededeelingen in het buitenland te onzen nadeele aanstonds partij wordt getrokken.

Ten slotte heeft de heer Bijleveld gesproken over de veeartsenijschool.

In de stukken heb ik aangetoond, dat de resultaten dier school niet te wenschen overlaten. Ik heb zelf een bezoek aan die inrichting gebracht en een hoogst gunstigen indruk daarvan gekregen. Bovendien hebben onze districts- en andere veeartsen een zeer goeden naam.

Ik heb reeds in het bijzonder den naam van dr Poels genoemd en zou er nog velen bij kunnen vermelden, die aan die school zijn opgeleid.

Welnu, waar de zaak zoo staat, meen ik, dat er geen aanleiding is, zoo krachtig aan te dringen op reorganisatie der school. Ik geef echter gaarne de toezegging, dat bij de reorganisatie hetzij van het hooger onderwijs, hetzij van het middelbaar vakonderwijs, ook aan deze inrichting zal gedacht worden. Ik kan den geachten spreker verzekeren, dat die zaak met oplettendheid door mijn Departement zal worden behandeld.

De heer **de Visser**: Ik heb den Minister alleen dank te zeggen, en daaraan toe te voegen, dat het mij ten zeerste verblijdt dat mijn theoretische beschouwingen op dit punt kloppen met de adviezen, door de mannen der practijk gegeven aan den Minister, waarvan deze zoo vriendelijk was, mij inzage te geven, nadat ik gesproken had.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 201 tot en met 248 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over de VIde afdeeling (Posterijen) in het algemeen.

De heer **Ketelaar**: Ik wil in de eerste plaats met dankbaarheid vermelden de vele verbeteringen, welke de Minister bij deze begrooting voor het lagere personeel der posterijen en telegrafie heeft aangebracht.

Voorts heb ik met groote belangstelling kennis genomen van een alinea op bladz. 80, luidende:

„Met belangstelling is kennis genomen van de beschouwingen in het Voorloopig Verslag over de positie der klerken. De ondergeteekende meent daarop echter thans niet te moeten ingaan, omdat maatregelen in ernstige overweging zijn genomen tot opheffing van de zoogenaamde standsonderscheiding waarover in het Voorloopig Verslag wordt geklaagd. Bij deze nieuwe regeling zal tevens andermaal zijn na te gaan tot welke klasse van kantoren de kring waarbinnen klerken als directeuren kunnen optreden, zou kunnen uitgebreid worden."

Alvorens voort te gaan met mijn rede vernam ik gaarne van den Minister antwoord op deze vraag: Is er kans op een eenigszins spoedige indiening eener suppletoire begrooting van hoofdstuk IX betreffende de VIde afdeeling? Ik meen te mogen vertrouwen dat, wanneer dergelijke suppletoire begrooting werd ingediend, er dan gelegenheid zal zijn alle opmerkingen nader te bespreken, welke naar aanleiding van de nu gewisselde stukken zouden te maken zijn.

In dit geval zou er reden zijn tot uitstel van het debat.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Ik wil de vraag van den geachten spreker gaarne beantwoorden.

De Regeering heeft de laatste jaren partieele verbeteringen voor het personeel voorgesteld, en de Kamer heeft steeds aan die voorstellen welwillend gehoor verleend. Maar het is toch mijn overtuiging, dat er een eind moet komen aan sporadische verbeteringen van de positie van het personeel in de lagere rangen, en dat een finale afrekening wenschelijk is, alsmede de uiteenzetting van het systeem, dat gevolgd wordt.

In dien zin heb ik de zaak behandeld met den directeur-generaal en hij is ook van gevoelen dat het dien weg op moet. Nu heb ik in de stukken een mededeeling gedaan, die, al is ze eenigszins verscholen, van zeer groot belang is.

Dat is, dat aan de klerken nog meer dan tot dusver gelegenheid zal worden gegeven om het surnumerairsexamen te doen en dat de recruteering der commiezen zooveel mogelijk voortaan zal plaats hebben — als ik een militaire uitdrukking mag bezigen — uit den troep. Dat is een zeer belangrijke maatregel, waaromtrent ik mij nu tot een enkel woord moet bepalen, maar dien ik zeer gaarne aan de Kamer nader zal ontwikkelen.

Wat betreft hetgeen ik zooeven zeide dat ik nu alleen vraag een partieele verbetering, en dat ik later een meer definitief voorstel hoop te doen, ik zou dit kunnen aanbrengen bij suppletoire begrooting, waarbij gelegenheid zal bestaan om het onderwerp eerst op schrift en daarna mondeling te behandelen. Ik zeg dit met het hetoog op den geachten afgevaardigde, den heer Ketelaar, die verleden jaar een interpellatie heeft aangekondigd, die mij minder aanstond, omdat zij geen basis van schrift heeft. Is de zaak door wisseling van stukken voorbereid, dan kunnen wij misschien een vruchtbaren postdag houden.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Na de toezegging, door den Minister gedaan, kan ik, ook namens de heeren Nolting, Roessingh, Helsdingen en de Klerk, verklaren verder van het woord af te zien.

De heer **Dolk**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een paar punten, die in de stukken zijn behandeld, wil ik in de belangstelling van den Minister aanbevelen.

In de eerste plaats de verlaging van de port ten opzichte van hetgeen per post verzonden wordt uit ons land naar Duitschland en omgekeerd. De Minister verwijst naar het postcongres, dat dezen zomer te Rome zal gehouden worden, maar ik onderstel, dat daar niet zooveel verlaging zal worden voorgesteld ten opzichte van de verzending van en naar Duitschland als wenschelijk is.

Nu er ten opzichte van den handel met Duitschland eenige belemmering te verwachten is door het nieuwe Duitsche tarief, zou het, meen ik, op den weg der Regeering liggen om den handel op andere wijze te gemoet te komen door faciliteiten te geven ten aanzien van het postverkeer. Juist met het oog op het aanknoopen van handelsrelatiën is het van belang, dat hier een portverlaging in het bijzonder voor drukwerken en monsters plaats heeft. Ik heb hier natuurlijk niet het oog op iemand, die een enkele maal een brief naar Duitschland zendt, maar op den handel die tracht daar debouché's te krijgen. Ik hoop, dat

de Minister, afgescheiden van het postcongres te Rome, waarbij over een algemeene verlaging zal gesproken worden, het denkbeeld niet zal loslaten om ten opzichte van Duitschland tot een lager posttarief te komen.

In de tweede plaats zou ik den Minister willen aanbevelen nogmaals de vraag in studie te nemen of het niet mogelijk is de drie cents-portgrens, die wij hier in den Haag hebben, te doen vervallen. De Minister zegt dat gestreefd moet worden naar een oordeelkundige regeling van de bestelling van elk kantoor. Zou men nu den bestelkring van den Haag niet uit kunnen strekken ook over Scheveningen? Wat mijn ervaring betreft, wanneer ik naar een bijkantoor ga, word ik even goed geholpen als aan het hoofdkantoor. Krijgt nu Scheveningen een bijkantoor, dan vervalt de moeilijkheid, dat men midden in den Haag een grens heeft voor de drie-centsport. Is dat niet mogelijk, dan zou m. i. een wijziging van de Postwet moeten komen, waardoor een dergelijke toestand verbeterd wordt.

De heer **van Wichen**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op den korten tijd, die ons nog van Kerstmis scheidt, slechts een zeer kort woord.

Bij een vorige begrooting mocht ik de Regeering in overweging geven: „een ruimere openstelling van de Rijkspostspaarbank voor gemeentebesturen".

Waartoe die overweging heeft geleid is mij niet bekend geworden, maar wel ben ik uit een officieele correspondentie met den heer directeur der Rijkspostspaarbank te weten gekomen dat voor gemeenten de gelegenheid om boven het voor iedereen toegestaan bedrag van f 1200 rentegevend in te leggen geheel ontbreekt en dat zelfs elke inlage voor gemeentebesturen onmogelijk is, omdat men aan de postkantoren daarvoor slechts een boekje afgeeft en men voor de inlage geen quitantie op een gemeentelijk comptabiliteitsstuk geeft, d. i. op een mandaat waarbij burgemeester en wethouders betalingen uit de gemeentekas bevelen en zonder hetwelk de ontvanger niet mag betalen.

De openstelling van de Rijkspostspaarbank voor gemeentebesturen om bv. tot f 5000 rentegevend te kunnen inleggen, is vooral voor de kleine en grootere plattelandsgemeenten van groot belang en kan m. i. voor het Rijk niet nadeelig wezen.

Daarom zou ik, zonder hierop nu antwoord te verlangen, Zijn Excellentie gaarne nogmaals de regeling dezer aangelegenheid beleefd willen aanbevelen.

Mijnheer de Voorzitter, van deze gelegenheid maak ik gebruik om Zijn Excellentie hartelijk dank te betuigen voor het antwoord, dat hij straks heeft willen geven op hetgeen door mij in het belang van den landbouw is in het midden gebracht.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb u gevraagd of elk onderwerp, betrekking hebbende op de „Post", dat thans in de stukken is behandeld, later, als de Minister komt met zijn suppletoire begrooting, in beschouwing kan worden genomen, daarmee meer speciaal bedoelende de verlaging van port voor weekbladen. Gij hebt geantwoord: „neen"; toch zal ik daarop thans niet ingaan. De tijd komt mij voor een behandeling van dit punt nu al zeer ongeschikt voor.

Ik zal mij er thans toe bepalen den Minister te verzoeken om, trots dat hij in de Memorie van Antwoord heeft gezegd, dat het hem niet wenschelijk voorkomt om tot verlaging over te gaan, deze quaestie nog eens ernstig te overwegen, in de hoop dat Zijn Excellentie een gelegenheid zal zoeken om nader van zijn meening te dien aanzien te doen blijken. Dat zou mij ten minste zeer aangenaam zijn. Gebeurt dit niet, dan hoop ik een andere gelegenheid te vinden om dit punt in den breede te behandelen; het is er, naar het mij voorkomt, gewichtig genoeg voor. Onze kleine vakpers dient, ook op deze wijze, krachtig te worden gesteund, ten bate van hen die ook daardoor moeten leeren.

De heer **ter Laan**: Nu het begrootingsdebat ten einde spoedt' zal ik mij tevreden stellen met een enkel oogenblik. Het betreft bovendien een vraag, die ik aan den Minister schriftelijk heb gesteld over de regeling der post in het district Hoogezand.

Ik zal voor het oogenblik de gemeenten Noorddijk en Ten Boer buiten het debat laten; daarop kom ik zoodra mogelijk nader terug. Doch niet wachten kan een nieuw hulppostkantoor der posterijen te Kolham in de gemeente Slochteren. In deze gemeente was het postverkeer al zeer slecht geregeld. Ik breng den Minister openlijk mijn dank voor de verbeteringen, die daarin zijn aangebracht. Ik kan hem verklaren, dat de nieuwe hulpkantoren te Hellum en Overschild uitstekend aan de bestemming voldoen. Zoo zal het ook reeds bij een oppervlakkig onderzoek blijken, dat te Kolham een hulpkantoor moet worden gevestigd. De Minister zegt, dat het postverkeer aldaar nog niet voldoende is. Er komen nog niet genoeg brieven per dag. Ik geloof dat gaarne, want de gelegenheid om aan het postverkeer deel te nemen is daar al zeer onvoldoende. Zoo wordt er weinig gebruik van de post gemaakt, dat ligt voor de hand.

De menschen moeten nu naar Hoogezand, Slochteren of Harkstede, als ze zaken met de post hebben, die door den bode niet kunnen worden afgedaan. En met het oog op de afstanden komt daar niet van. Het zal echter den Minister blijken, dat het postverkeer zich er zeer snel ontwikkelt, als er maar eerst gelegenheid is. Kolham is een groot en flink dorp, dat zich krachtig ontwikkelt. Voor een vreemdeling is het eenvoudig niet te gelooven, dat er aldaar zelfs nog geen hulpkantoor is.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: De geachte afgevaardigde uit 's Gravenhage heeft bepleit de verlaging van het briefport voor de briefwisseling met Duitschland. Ik heb in de stukken gezegd een beslissing te dezer zake te willen aanhouden tot na de conferentie te Rome, niet alleen omdat mij dat ordelijk voorkomt, maar ook aangezien ik van oordeel ben, dat er veel moet gebeuren, alvorens een dergelijke verlaging alleen voor de briefwisseling met Duitschland zou kunnen worden toegestaan. De reden voor zoodanige op zich zelf staande verlaging ontsnapt mij geheel. Ik begrijp niet, waarom men de handelaren, die relaties hebben met Duitschland zou bevoordeelen boven hen, die relaties hebben met Frankrijk, België en niet te vergeten Engeland, welke relaties toch ook zeer aanzienlijk zijn.

Ik blijf dus staan op het standpunt van te willen afwachten wat de conferentie van Rome zal opleveren.

Verder heeft de geachte afgevaardigde den wensch geuit om het verlaagde briefport niet te beperken tot den kring van het postkantoor, wanneer het gebied der gemeente zich verder uitstrekt dan bedoelde kring. Dat is een quaestie, waarbij wij in den Haag van nabij zijn betrokken. Het is een onaangename zaak om wanneer men met Scheveningen correspondeert, het tarief te moeten toepassen voor correspondentie met een andere plaats. Toch komt het mij voor, dat het stelsel, ten deze door het postbestuur aangenomen, ook zijn voordeelen en goede gronden heeft. Zonder stelsel kan niet worden gehandeld. Wat aan de eene plaats wordt toegestaan, kan niet aan de andere worden geweigerd. Alvorens tegen het gevolgde stelsel afdoende gronden zijn aangevoerd kan ik mijn medewerking niet toezeggen tot de wijziging door den heer Dolk verlangd.

De geachte afgevaardigde uit Haarlemmermeer, de heer van Wichen, heeft met zeer groote welwillendheid nogmaals gepleit voor verhooging van den maximum inleg in de Rijkspostspaarbank ten behoeve van gemeentebesturen. Hij zou zich misschien ongeduldig hebben kunnen betoonen wegens het lang uitblijven van een wetsontwerp in den door hem bedoelden zin. Maar ik kan den geachten afgevaardigden mededeelen, dat die zaak alles behalve uit het oog is verloren. Zij heeft reeds bij alle provinciale besturen een punt van studie uitgemaakt. Op dit oogenblik is de zaak in overweging bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, dat ik gemeend heb er in te moeten betrekken en zooals het zich laat aanzien bestaat er veel kans, dat spoedig een wetswijziging zal worden ingediend, waardoor aan het zeer practische denkbeeld van den geachten afgevaardigde gevolg zal kunnen worden gegeven.

De geachte afgevaardigde uit Hoogezand, de heer ter Laan, heeft nogmaals den staf gebroken voor een postkantoor te Kolham. Dit heeft herhaaldelijk een onderwerp van particuliere briefwisseling tusschen den geachten afgevaardigde en mij uitgemaakt, en ik heb den geachten afgevaardigde medegedeeld dat het maximum brieven dat gevorderd wordt voor de oprichting van een postkantoor, te Kolham nog niet is bereikt.

Laat ons hoopen, dat de bloei van Kolham zoo krachtig zal

toenemen, dat er spoedig gelegenheid zal zijn om aan den wensch van den geachten afgevaardigde te voldoen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 249 tot en met 255 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 256, luidende:

„Vervoer, ook van bestellers. Schadeloosstelling aan aannemers van vervoer, f 1 257 300.

De heer **van Bylandt**: Mijnheer de Voorzitter! Twee jaren geleden heb ik het belang van de Maatschappij Zeeland bepleit. Ik betoogde toen, dat het subsidie, op de begrooting uitgetrokken, eigenlijk geen subsidie was, maar eerlijk verdiend geld. Dat is toen niet tegengesproken.

Ik heb den Minister gevraagd die Maatschappij voor ondergang te bewaren en het hoofd boven water te helpen houden. De Minister heeft toen geantwoord, dat hij de zaak in overweging zou nemen, maar dat hij wenschte dat de Maatschappij zich vooraf financieel zou reorganiseeren.

Het vorige jaar heeft mijn vriend, de geachte afgevaardigde uit Schiedam, hieromtrent iets gezegd. Toch zijn wij na die twee jaar niet verder; alleen is de financieele toestand der Maatschappij gestadig achteruit gegaan en is zij dus meer verzwakt. Nu is het mij niet te doen den Minister hiervan een verwijt te maken; ik weet, dat hij voortdurend bezig is te onderhandelen. Ik wil ook niet, dat de Minister omtrent die onderhandelingen iets zal mededeelen, dat gedurende den loop der onderhandelingen geheim moet blijven.

Maar van de buitenwacht is mij ter oore gekomen, dat door de Exploitatie-maatschappij pogingen worden aangewend de Maatschappij „Zeeland" te koopen of te absorbeeren, en dit zou mij zeer leed doen.

Wij hebben in ons land zoo weinig zelfstandige scheepvaartlijnen, dat al het mogelijke moet worden gedaan om aan deze Maatschappij het bestaan mogelijk te maken; het is niet alleen provinciaal Zeeuwsch, maar Rijksbelang, daar het Rijk indirect van het vervoer via Vlissingen profiteert. Men subsidieert hier te lande trams; men subsidieert in Indië de Paketvaart en de nieuwe lijn naar Japan; wat is de reden dat men hier met een andere maat meet en vooraf een financieele reorganisatie der Maatschappij verlangt? Bij subsidiën aan trams vroeg men niet daarnaar.

De Maatschappij is gedwongen geworden een dubbelen — dag en nacht — dienst in te voeren die veel geld gekost heeft en waarvoor het Nederlandsch publiek geld gegeven heeft om dezen dienst mogelijk te maken. Nu blijkt dat die Maatschappij het niet vol kan houden; waarom niet van Regeeringswege te gemoet gekomen? Dat is m. i. de plicht der Regeering.

Het zal een slechten indruk maken op onze nationale nijverheid en scheepvaart wanneer deze Maatschappij te gronde moet gaan of opgelost moet worden op welke wijze dan ook. Ik vraag geen eigenlijk subsidie. Mijn doel is alleen te verzoeken dat de Regeering aan deze Maatschappij een beter postcontract verleene. Vroeger, tijdens de invoering van den dubbelen dienst, waren de transito-tarieven veel hooger. Nu wordt zooveel minder betaald, zoodat de Staat niet zooveel van de Maatschappij zal kunnen profiteeren als tot nog toe het geval was, en ook de inkomsten der Maatschappij verminderden.

Wanneer de Regeering een beter postcontract geeft en daarnevens aan de Maatschappij toestaat om haar tarieven op betere wijze te regelen, zal dit aan den Staat geen cent kosten en de Maatschappij voor ondergang bewaren. De Maatschappij heeft een eervol verleden achter zich en ik hoop niet dat men zeggen kan dat ons verleden op zee gelegen heeft, neen, onze toekomst ligt nog op zee. Onze nationale lijnen naar Indië: de „Nederland" en de „Rotterdamsche Lloyd" genieten ook slechts karige postsubsidies, ruim zijn ze niet. Wanneer wij vergelijken wat in andere landen Frankrijk, Engeland, Duitschland aan de respectieve groote scheepvaartlijnen gegeven wordt, dan komt het mij voor dat het een verstandige politiek is aan de „Zeeland" toe te staan wat ik in haar belang en in dat van het Rijk thans vraag.

Ik ben geen chauvinist, doch als Nederlander ben ik trots op de Maatschappij „Zeeland", die onze nationale vlag in eere heeft gehouden en nog houdt en ik hoop dat zij door den steun der Regeering zal kunnen blijven bestaan. Ik verlang geen antwoord van de Regeering. Het is mij te doen om den Minister voor zijn onderhandelingen een riem onder het hart te steken; mijn wensch is dat vóór de volgende begrooting hier behandeld zal worden deze zaak beter geregeld zal zijn.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Den geachten spreker doe ik opmerken, dat het standpunt, door hem ingenomen, niet juist is. Hij doet het voorkomen alsof de Maatschappij „Zeeland" financieel in dadelijke ongelegenheid zou zijn en dat haar bestaan wordt bedreigd, maar daarvan is mij niets bekend; zij betaalt geregeld haar coupons. De geachte afgevaardigde wijt den zijns inziens minder bloeienden toestand van de Maatschappij „Zeeland" hieraan, dat de Regeering onwillig is om een hooger subsidie te geven; maar dat is volstrekt het geval niet.

Ik heb juist aan de Maatschappij een zeer ruim aanbod gedaan, maar het standpunt, dat ik daarbij ingenomen heb, moet ik handhaven, namelijk dat geen hooger subsidie wordt verleend, vóór dat de Maatschappij de zekerheid kan geven, dat het goed besteed zal worden, d. i. dat de grondslag der onderneming er door bevestigd worde. Ware dit niet het resultaat van het hoogere subsidie, dan zou dit alleen tijdelijk ten bate komen van de obligatiehouders der maatschappij en niet van haar zelf.

Tot dusver hebben de obligatiehouders weinig medewerking getoond om de zaak tot een goed einde te brengen. Mij zal het echter niet ontbreken aan pogingen om de zaak te bevorderen — de geachte afgevaardigde weet dat onderhandelingen hangende zijn — maar tot geen prijs zal ik er ooit toe bijdragen een hooger subsidie te verleenen dat alleen zal kunnen strekken om den koers der obligatiën, die op dit oogenblik wat laag staan, weer naar boven te brengen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 256 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 257 tot en met 298 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. 2 en 3 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. VERHOOGING VAN HET IXDE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (75).

III. VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING VAN EIGENDOMMEN, NOODIG VOOR DE VERRUIMING VAN DE DRENTSCHE HOOFDVAART (102).

IV. VASTSTELLING VAN HOOFDSTUK XI DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (ONVOORZIENE UITGAVEN) (2).

V. WET OP DE MIDDELEN TOT DEKKING DER UITGAVEN BEGREPEN IN DE STAATSBEGROOTING VOOR 1904 (2).

VI. WIJZIGING EN AANVULLING VAN HET IIIDE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1902 (110).

VII. AANVULLING EN VERHOOGING VAN HET IIIDE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1903 (123).

De **Voorzitter**: In artikel I van dit wetsontwerp is door de Regeering een wijziging gebracht; in plaats van de woorden: *Staatsblad* no. 157, moet gelezen worden: *Staatsblad* no. 108.

VIII. Aanvulling en verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (126).

De **Voorzitter**: In de beweegreden van dit wetsontwerp is door de Regeering een wijziging gebracht, zoodat daaruit zullen vervallen de woorden:

„zooals dit bij de wet van 1904 (*Staatsblad* no.) is vastgesteld."

IX. Verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (113).

X. Afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar en Purmerend (122).

De **Voorzitter**: Door de Regeering is in het eenig artikel een wijziging gebracht, zoodat in plaats van „1907" zal gelezen worden „1905".

XI. Afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeente Hoorn (124).

De **Voorzitter**: Door de Regeering is in het eenig artikel een wijziging gebracht, zoodat in plaats van „1907" zal gelezen worden: „1905".

XII. Bekrachtiging van eene provinciale heffing in Overijssel (130).

XIII. Wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1902 (106).

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Het is mijn voornemen de Kamer weder bijeen te roepen in de eerste week van Februari. Tevens deel ik mede dat alsdan aan de orde zal komen het onderzoek in de afdeelingen, van de wetsontwerpen, die bij de Kamer aanhangig zijn, wellicht met tusschenpoozen wegens het groote aantal dier ontwerpen.

De vergadering wordt tot nadere bijeenroeping gescheiden.

VERBETERING.

In de redevoering van den heer *van Bylandt*: bladz. 1206, kol. 1, reg. 10 v. o., staat: vermindering; lees: vermeerdering.

49ste VERGADERING. — 9 FEBRUARI 1904.

Aanbieding Hulde-adres aan H. M. Koningin-Moeder. — Mededeeling van ingekomen stukken.

49ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 9 FEBRUARI 1904.

(GEOPEND TE 2 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden. — Aanbieding van hulde aan H. M. de Koningin-Moeder bij gelegenheid van Haar jubileum. — Nog ingekomen: 2°. brieven houdende kennisgeving van overlijden van de heeren mr. J. P. R. Tak van Poortvliet en S. M. van Wijck. — Mededeeling betreffende de eedsaflegging van den commies-griffier jhr. mr. F. Beelaerts van Blokland. — Voorts ingekomen: 3°. wetsontwerpen; 4°. Koninklijk besluit; 5°.—8°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin en van de Eerste Kamer; 9°. Regeeringsbescheiden: 10°. missive van den Hoogen Raad; 11°. verzoekschriften; 12°. verklaringen van adhaesie; 13°. missives; 14°. boekwerken. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Trekking der afdeelingen. — Mededeeling van de benoeming van voorzitters en tweede-voorzitters der afdeelingen. — Regeling van de orde van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 76 leden, te weten de heeren:

Nolens, van Bylandt, Aalberse, van den Berch van Heemstede, van Vliet, Tydeman, Bijleveld, Mees, Willinge, Helsdingen, Melchers, Sluis, Rink, Friesen, de Waal Malefijt, Lieftinck, Bos, de Ridder, Hugenholtz, van Styrum, van der Vlugt, Roessingh, van Asch van Wijck, Pompe van Meerdervoort, Staalman, Troelstra, van Raalte, van Alphen, Arts, Verhey, Talma, Krap, Heemskerk, Schokking, Okma, van Dedem, Pijnacker Hordijk, van Vlijmen, van Kol, van Foreest, Passtoors, Drucker, Goekoop, Ketelaar, van Veen, Travaglino, de Savornin Lohman, van Idsinga, Schaper, Duymaer van Twist, Dolk, Smidt, Marchant, Kolkman, van Gijn, Fock, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, van Nispen tot Sevenaer, van Heemstra, Bolsius, Beckers, Michiels van Verduynen, Hubrecht, ter Laan, den Tex, Röell, Brummelkamp, Nolting, van Karnebeek, de Vries, de Ram, van Wassenaer van Catwijck, de Boer en van de Velde.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van de heeren Fruytier en van Wichen wegens familie-omstandigheden, de eerste deze week; van de heeren Mutsaers, Brants, de Stuers en Lucasse, wegens ongesteldheid, de beide laatsten waarschijnlijk ook volgende dagen; van den heer Ferf, wegens de gevolgen eener vrij ernstige ongesteldheid, voorloopig ook volgende vergaderingen; van den heer Zijlma; van den heer Raymakers, wegens vergadering der Provinciale Staten van Noordbrabant, ook morgen; van den heer Cremer, wegens verblijf in het buitenland, in de eerste dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen dat ik bij, gelegenheid van het jubileum van Hare Majesteit de Koningin-Moeder, door Hare Majesteit op 25 Januari jl. in plechtig gehoor ben ontvangen en dat ik gemeend heb te handelen in den geest dezer Kamer door ook als haar tolk op te treden bij het brengen van een blijk van hulde op dezen heuchelijken dag, met een woord van eerbiedigen dank en waardeering voor al hetgeen Hare Majesteit in die 25 jaren voor ons vaderland is geweest.

Hare Majesteit heeft mij opgedragen daarvoor Haren hartelijken dank aan de Kamer over te brengen.

De **Voorzitter** deelt nog mede, dat zijn ingekomen:

2°. de volgende brieven:

's Gravenhage, 26 Januari 1904.

Excellentie!

Hiermede vervul ik den droeven plicht U kennis te geven van het overlijden van mijnen vader mr. J. P. R. Tak van Poortvliet, lid der Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Hoogachtend heb ik de eer te zijn

Uw dienstwillige dienaar,

A. TAK VAN POORTVLIET.

den Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Deze missive is door den Voorzitter, namens de Kamer, met een brief van rouwbeklag beantwoord;

„Den Haag 6 Februari 1904."

Excellentie,

Door dezen vervul ik den treurigen plicht, U kennis te geven, dat mijn geliefde echtgenoot, den heer S. M. VAN WIJCK, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, na een kortstondige ziekte heden is overleden.

Met de meeste hoogachting

Mevrouw de wed. S. M. VAN WIJCK
CONIJN.

Zijne Excellentie Mr. A. *baron* MACKAY, *Minister van Staat, Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.*"

Deze missive zal, namens de Kamer, met een brief van rouwbeklag worden beantwoord. Van het plaats gehad hebbende overlijden zal kennis gegeven worden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De **Voorzitter**: Nog heb ik de eer mede te deelen, dat de heer jhr. mr. F. Beelaerts van Blokland op 30 December 1903 in handen van den Voorzitter de voorgeschreven eeden als commies-griffier dezer Kamer heeft afgelegd.

Verder zijn ingekomen:

3°. Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen;

bepalingen ter bescherming van den arbeid;

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van de uitbreiding van het station Axel van den spoorweg van Mechelen naar Terneuzen;

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen;

bekrachtiging van eene wijziging der heffing van tolgelden voor het gebruik der provinciale kunstwegen in Groningen;

wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent huur van dienstboden en werklieden en daarmede samenhangende artikelen in dat wetboek, alsmede in de Wetboeken van Koophandel en van Burgerlijke Regtsvordering, en in de Wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie;

wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1904. Maatregelen in het belang van den landbouw in Nederlandsch-Indië;

naturalisatie van G. H. Amt en tien anderen;

naturalisatie van W. J. Thate en zeven anderen;

goedkeuring van een contract met de naamlooze vennootschap „De Koninklijke West-Indische Maildienst" wegens het uitvoeren van eene vaart van Amsterdam naar Paramaribo en Curaçao en terug.

Deze wetsontwerpen zullen, voor zoover dit nog niet is geschied, met de daarbij behoorende stukken worden gedrukt en rondgedeeld: de wetsontwerpen worden naar de afdeelingen verzonden;

4°. een Koninklijk besluit van 3 Februari 1904 n°. 40, houdende benoeming van den heer mr. A. P. L. Nelisseu, raadsheer in den Hoogen Raad der Nederlanden, tot lid van den Pensioenraad voor burgerlijke ambtenaren en benoeming van het lid van dien raad jhr. mr. P. R. Feith tot zijnen voorzitter.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. zeven en dertig missives van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving dat H. M. de Koningin even zooveel door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van wet heeft goedgekeurd.

Deze voorstellen van wet zijn die welke zijn aangenomen in de vergaderingen der Eerste Kamer van 26 November en 4 December 1903;

6°. veertig missives van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met even zooveel haar door de Tweede Kamer toegezonden ontwerpen van wet.

Deze ontwerpen van wet zijn die, welke zijn aangenomen in de vergaderingen der Eerste Kamer van 29, 30 December 1903 en 8 Januari 1904;

7°. veertig missives van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat H. M. de Koningin heeft goedgekeurd even zooveel door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van wet.

Deze missives betreffen dezelfde voorstellen van wet bedoeld onder 6.;

8°. twintig missives van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving dat zij zich heeft vereenigd met even zooveel haar door de Tweede Kamer toegezonden ontwerpen van wet.

Deze ontwerpen van wet zijn die, welke zijn aangenomen in de vergaderingen der Eerste Kamer van 27, 28, 29, 30 Januari, 1, 2 en 3 Februari 1904.

De missives onder 5°., 6°., 7°. en 8°. worden voor kennisgeving aangenomen;

9°. de volgende Regeeringsbescheiden, ingezonden bij missives:

a. van den Minister van Financiën:

de Staatsrekening en drie andere rekeningen over het dienstjaar 1901.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

b. van den Minister van Binnenlandsche Zaken:

het verslag van de bevindingen en handelingen van het Geneeskundig Staatstoezicht over het tijdvak van 1 Januari tot en met 31 Juli 1902.

De missive is reeds gedrukt en met de ingezonden exemplaren van het verslag aan de leden rondgedeeld;

c. van den Minister van Marine:

het Rapport, uitgebracht door de bij ministerieele resolutie dd. 4 Maart 1887 benoemde commissie, in zake het hooger militair maritiem onderwijs.

De missive is reeds gedrukt en rondgedeeld en het Rapport zal ter griffie worden nedergelegd, ter inzage van de leden;

Gerechtelijke statistieken betreffende het personeel der Engelsche marine over de jaren 1898—1901 en van de Fransche marine over het jaar 1902.

De missive is reeds gedrukt en rondgedeeld, terwijl de statistieken ter griffie worden nedergelegd ter inzage van de leden;

d. Van den Minister van Binnenlandsche Zaken:

het verslag van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen over 1902—1903.

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld;

10°. een missive van den Hoogen Raad der Nederlanden, ten geleide van een lijst van aanbeveling van zes candidaten, ten einde daarop te kunnen acht slaan bij het maken der nominatie voor de vacature van een raadsheersplaats, ontstaan door de benoeming van den raadsheer mr. A. A. de Pinto tot vice-president.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld; de dag voor het opmaken der nominatie zal later worden bepaald;

11°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp houdende wettelijke bepalingen betreffende loterijen, van het bestuur der Vereeniging „Armenzorg", te Arnhem;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tegen waterverontreiniging, van den voorzitter en den secretaris vertegenwoordigende het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche werkgevers;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging van de Provinciale wet, van de Gedeputeerde Staten van Limburg;

achttien, betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het pensioen van weduwen en weezen van onderwijzers en regeling van de pensioenen van onderwijzend personeel, enz. van:

H. Scholtens Kzn. te Rotterdam en 9 anderen, te zamen vormende een permanente gemengde commissie in zake de pensionneering der bijzondere onderwijzers en onderwijzeressen, in opdracht van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in Nederland en de overzeesche bezittingen, en zeven andere onderwijzersvereenigingen;

het bestuur der Vereeniging: Dordrechtsche Ambachtsschool;

den voorzitter en den secretaris der Roomsch-Katholieke schoolvereeniging te Amsterdam;

het bestuur der Vereeniging „de Ambachtsschool", gevestigd te Rotterdam;

het bestuur der Vereeniging „Johannes" tot steun van bejaarde, zieke en hulpbehoevende onderwijzers en onderwijzeressen van Christelijke bijzondere scholen in Nederland, gevestigd te Utrecht;

het hoofdbestuur van den Bond van gymnastiekonderwijzersvereenigingen in Nederland;

de Commissie voor de pensionneering", benoemd door den „Schoolraad voor de scholen met den Bijbel";

de Vereeniging van leeraren aan de openbare middelbare scholen te 's Gravenhage;

het bestuur der Vereeniging van leeraren aan de openbare middelbare scholen te Amsterdam;

A. Boorsma en 9 anderen, te zamen uitmakende het personeel der scholen voor achterlijke kinderen te Amsterdam;

het bestuur der Vereeniging voor spraakgebrekkige en achterlijke kinderen te Amsterdam;

de hoofddirectie van het instituut voor doofstommen te Groningen;

M. H. Leopold en anderen, allen leeraar aan het gymnasium te Assen;

het bestuur der Vereeniging ter bevordering van de vakopleiding voor handwerkslieden in Nederland;

G. Meijer, J. V. Disselkoen en J. Mulder, gedelegeerden van het Nederlandsch Onderwijzers genootschap en 8 anderen, gedelegeerden van 6 andere onderwijzersvereenigingen, te zamen vormende een commissie voor pensionneering van onderwijzerswéduwen en -weezen;

het bestuur der Vereeniging „de Ambachtsschool" te Leeuwarden;

den voorzitter en den secretaris namens bestuurderen van de Vereeniging van gymnastiek-onderwijzers in Nederland;

het hoofdbestuur der Vereeniging van leeraren aan inrichtingen van middelbaar onderwijs;

drie en twintig, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

den raad der gemeente Smallingerland;

de kerkeraden der Gereformeerde Kerken van Berkel en Rodenrijs, van Oldebroek, van Culenborg, van Waddinxveen, van Heerenveen, van Haarlem (A.), van Leeuwarden, van Zoutkamp, van Veendam, van Kockengen, van Ermelo, van Oosthem, van Abbega en Folsgare, van Baarn, van IJlst en van Zwartsluis;

den Bond van eigenaars en directeuren van Nederlandsche brouwerijen;

het bestuur der afdeeling Utrecht van den Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbruik;

den voorzitter en den secretaris van het „Christelijk Drankwetcomité" te Rotterdam;

J. van Twisk Pz. en anderen, allen inwoners van Tiel en omstreken;

J. M. Noorduyn en anderen, te Nijmegen, bestuursleden der afdeelingen Nijmegen van het Kruisverbond, der Roomsch-Katholieke Drankbestrijdersvereeniging, der Nationale Christen Geheelonthoudersvereeniging en van den Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbruik;

de presidente en den secretaris van de Vereeniging „de Vrouwenbond" te Groningen;

M. Prins te Groningen en 13 anderen, allen eigenaren tevens bewoners van perceelen, waarin de verkoop van sterken drank in het klein plaats vindt;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot nadere wijziging der wet tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen, enz. van: J. van Deventer Sz. en twee anderen, vormende een commissie uit de Nederlandsche Vereeniging voor psychiatrie en neuralogie;

een, van den voorzitter en den secretaris van het „Nederlandsch Comité voor algemeen kiesrecht", houdende verzoek om spoedige behandeling van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen betreffende grondwetsherziening;

een, van L. de Rijk e. a., allen inwoners van Hilversum en omstreken, houdende verzoek het wetsontwerp tot herziening der Drankwet zoo spoedig mogelijk in behandeling nemen te

een, van J. v. Dok Az., secretaris van den Nederlandschen Bond voor landarbeiders, te Enkhuizen, betreffende opneming van de land- en tuinarbeiders in de Ongevallenwet;

een, van R. Nieuwenkamp e. a., schippers liggende met hunne vaartuigen te Zwolle, betreffende bezwaren voor hen voortvloeiende uit hunne opneming in de Ongevallenverzekering;

een, van W. Ch. Merks, te Amsterdam, houdende verzoek zijn dochtertje te ontheffen van de verplichting tot vaccinatie alvorens de school te mogen bezoeken;

een, van Charles Lagnier, gepensionneerd burgerlijk schrijver 3de klasse bij het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië, te Batavia, houdende verzoek om verhooging van zijn pensioen;

een, van Raden Mangkoemihardjo, gewezen mantri oeloe-oeloe van Ponorogo, thans particulier en wonende te Tegal-Sarie nabij Poerwaredjo, residentie Kedoe, houdende bezwaren tegen het hem verleend niet eervol ontslag;

een, van W. J. H. Feber, gepensionneerd kapitein der infanterie, reserve-kapitein bij het 6de regiment infanterie, wonende te Teteringen, betreffende hem, naar zijn meening, te weinig betaald traktement; de wenschelijkheid om te bevorderen dat een pensionneering nimmer vroeger ingaat dan met den dag na dien waarop het betrokken Koninklijk besluit ter kennis van den belanghebbende wordt gebracht, en houdende verzoek hem (requestrant) recht te doen wedervaren;

een, van W. R. Hora Adema, oud-wiskundig adviseur van de vereeniging „Archimedes" te Wageningen, wonende te Apeldoorn, waarbij hij terugkomt op zijne vorige adressen aan de Kamer;

een, van J. Sarolea, te Maastricht, terugkomende op zijn vorig adres aan de Kamer;

een, van J. P. A. Reygersberg, gepensionneerd onderofficier der infanterie, te Kapelle (bij Goes), houdende verzoek het daarheen te leiden, dat de korting op zijn pensioen worde opgeheven;

een, van Raden Mas Adipati Broto di Ningrat, gepensionneerd regent van Madioen, wonende te Djokjakarta, houdende verzoek „dat de Kamer als haar gevoelen uitspreke dat adressant's zaak door onpartijdige rechters onderzocht zal worden";

een, van A. van Haarlem, koopman in vodden enz., te 's Gravenhage, betrekkelijk een rechtszaak en uitbetaling van hem naar zijn meening toekomende gelden.

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissiën van Rapporteurs of de Commissie voor de verzoekschriften;

een, van den kerkeraad der Gereformeerde Kerk van Zwijndrecht, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet;

een, van Christian Daemiske te Abbazia (Oostenrijk), betreffende het niet gevolg geven aan een door hem bij de Nederlandsche justitie ingediende klacht, en verzoekende terechtwijzing der betrokken ambtenaren, bestraffing der schuldigen en schadevergoeding;

een, in het Maleisch, van Kari Toebal, te Priaman (Nederlandsch-Indië).

Deze adressen worden, als ongezegeld, ter zijde gelegd;

12°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres betrekkelijk de Drankwet, van de commissie voor drankwetactie, ingesteld door den Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbruik, van:

den voorzitter en den secretaris van het bestuur der afdeeling Hilversum van den Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbru

G. Kobus e. a., ingezetenen van Winterswijk;

b. aan het adres van de Vereeniging „Vergunning" te Amsterdam, betrekkelijk de Drankwet, van G. C. Burgerhoudt, voorzitter, en L. Schimmel, secretaris, namens de Vereeniging „Ons Recht", gevestigd te Apeldoorn, onderafdeeling der Vereeniging „Vergunning" te Amsterdam.

(Bij dit adres zijn gevoegd een aantal verklaringen van adhaesie aan tegen de voorgestelde Drankwet ingediende adressen, geteekend door ongeveer 1000 inwoners van Apeldoorn);

c. aan de adressen tegen het bij de Kamer aanhangige wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van bewoners van Stad-Doetinchem, Zelhem, Gaanderen, Lichtenvoorde, Etten, Ambt-Doetinchem, Winterswijk, Doetinchem, Gendringen, Bredevoort, Silvolde, Varsseveld, Terborg, Aalten;

d. aan het adres van de Vereeniging ter bevordering van de verbetering, zoowel van de haven van Delfzijl als van de waterwegen naar Groningen enz., betreffende verbetering van de haven te Delfzijl, van: het hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid;

e. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en den secretaris van den Algemeenen Bond voor Nederlandsche marine-matrozen;

de voorzitters en de secretarissen van de afdeelingen „Amsterdam I, Waalwijk en omstreken, Amsterdam IV, Amsterdam VIII, Helder, Steenwijk, Nieuwenhoorn e. o., Utrecht II, Drachten, Culemborg, Arnhem en Haarlem van de S. D. A. P.;

den voorzitter en den secretaris van de Volkskiesvereeniging Lekkum e. o.;

den voorzitter en den secretaris van het Zaansch Comité voor Algemeen Kiesrecht;

den voorzitter en den secretaris van de Algemeene arbeidersvereeniging Broedertrouw, afd. A. N. W. V.;

den voorzitter en den secretaris van de Dordrechtsche werkliedenvereeniging: „Vooruitgang door beschaving";

den voorzitter en den secretaris van de Volkskiesvereeniging Kiel-Windeweer.

Deze verklaringen van adhaesie worden voor kennisgeving aangenomen;

13°. de volgende missives:

een, van den voorzitter der Centrale anti-revolutionnaire kiesvereeniging in het district Sliedrecht houdende mededeeling van in de vergadering dier vereeniging van 30 December 1903 aangenomen moties, betrekkelijk het wetsontwerp tot instelling van landbouwraden en betreffende de Wet op de paardenfokkerij;

een, van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Amsterdamsche buurtvereenigingen, houdende mededeeling van een door die vereeniging aangenomen motie, waarin de wenschelijkheid wordt uitgesproken van verwerping der voorgestelde Drankwet;

een, van B. J. Stapele en S. Oosterveld, in opdracht van de door de afdeeling Rotterdam van den Ned. Bond van post- en telegraafbeambten „de Post" op 27 December 1903 gehouden vergadering, houdende mededeeling van een in die vergadering aangenomen motie betrekkelijk verbetering van de positie van het lagere personeel der posterijen en telegraphie;

een, van K. Schraver, gepensionneerd 1ste-luitenant, plaatselijk adjudant, te Rotterdam, over maatregelen bij brand in schoollokalen;

een, van het bestuur der Vereeniging „de Ambachtsschool" te Haarlem, houdende mededeeling, dat het adhaesie schenkt aan een adres aan de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Financiën gericht door den Bond van directeuren van ambachtsscholen in Nederland en betreffende de pensioenregeling van Rijkswege voor leeraren der ambachtsscholen en hun weduwen en weezen;

een, van den voorzitter en den secretaris namens het hoofdbestuur van den Nederlandschen Schildersgezellenbond, waarbij zij adhaesie betuigen aan de door het hoofdbestuur van den Nederlandschen Gemeentewerkliedenbond aan uw college toegezonden ontwerp-regeling voor scheidsgerechten en motie.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

14°. de volgende boekwerken, geschriften en kaarten:

van den Minister van Binnenlandsche Zaken:

de verslagen omtrent 's Rijks oude archieven (XXV), 1902;

het verslag van de vertegenwoordigers der Regeering op het van 2—8 September 1903 te Brussel gehouden internationaal Congres voor Hygiëne en Demographie (voor zoover betreft de demographische afdeeling van dat congres);

van den Minister van Marine: het herdrukte reglement voor de opleiding van adspirant-administrateurs;

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:

de verzameling van verslagen, betrekking hebbende op de vanwege het Rijk gesubsidieerde proefvelden, het landbouwonderwijs, het Rijkslandbouwproefstation, het veeartsenijkundig onderwijs en de paarden- en veefokkerij, als tak van Staatszorg, over 1902—1903 (tweede stuk);

de bladen n°. 9 (Maas, Horn), 10 (Maas, Neer) en 11 (Maas, Kessel) der herziene rivierkaart;

van den Minister van Koloniën:

het verslag omtrent den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over het jaar 1902;

het „Jaarverslag der Gouvernements kina-onderneming" over 1902;

het „Algemeen verslag van het middelbaar en lager onderwijs voor Europeanen in Nederlandsch-Indië" over 1902;

het Daghregister, gehouden int Casteel Batavia anno 1647/1648;

het Verslag van den dienst van het boschwezen in Nederlandsch-Indie over het jaar 1901;

de „Publicatie der bescheiden in zake den aanleg eener haven te Soerabaija;

het Jaarboek van het mijnwezen van Nederlandsch-Indië, jaargang 1903;

van den directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek:

de Statistiek van den loop der bevolking in 1902;

het Overzicht, betreffende de loonen en den arbeidsduur bij Rijkswerken in 1902;

de Bijdragen tot de statistiek van Nederland, nieuwe volgreeks n°. XXXIII. Statistiek van het gevangeniswezen over 1902";

de Bijdragen tot de Statistiek van Nederland, nieuwe volgreeks, n°. XXXVI. Faillissements-statistiek over 1902;

van de Kamer van koophandel te Amsterdam, de Catalogus der Aug. M. J. Hendricks-verzameling betreffende A. de doorgraving van Holland op 's zijn smalst; de Amsterdamsche Kanaalmaatschappij; het Noordzeekanaal; B. Waterweg van Amsterdam naar den Rijn en Merwede-kanaal;

van den burgemeester en wethouders van Delft, het rapport, uitgebracht door de commissie uit den gemeenteraad belast met het instellen van een onderzoek omtrent den financieelen toestand der gemeente Delft;

namens het bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor gemeentebelangen, het tweede deel van de tweede uitgaaf van het vanwege de vereeniging uitgegeven „Handboek ter beoefening van het Nederlandsche administratieve recht", door J. N. Elenbaas;

van het hoofdcomité van het Nederlandsche Roode Kruis, het 17de deel der Handelingen van genoemde vereeniging over het tijdvak 1 Juli 1901—30 Juni 1903;

van den schrijver, W. R. Hora Adema, zijn drukwerk: „Drie adressen aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, enz.;

van „den schrijver der brochure" een artikel in de *Indische Gids* van Februari 1904: een wederlegging;

het verslag over den toestand van het Rijksarchief in 1902;

„Tien jaren rechtspraak van den Hoogen Raad. Bijdrage tot de leer der wetsuitlegging", dissertatie van J. P. Fockema Andreae.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

B. dat het Verslag is gereed, gedrukt en rondgedeeld van de Commissie van Voorbereiding voor het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs (18).

De dag van behandeling van dit wetsontwerp zal later worden bepaald.

De Kamer gaat over tot de *trekking der afdeelingen.*

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Waarschijnlijk zal het wetsontwerp tot wijziging van de eerste zes titels van het vierde boek van het Burgerlijk Wetboek en van daarmede verband houdende voorschriften, voor zoover dit voor de goede werking dier gewijzigde regeling noodig is (70), waarvoor een Commissie van Voorbereiding is benoemd, door de nu te trekken afdeelingen worden onderzocht.

Om latere verschikking te voorkomen, stel ik voor eerst bij trekking aan de leden dier Commissie een plaats in elk der afdeelingen aan te wijzen en daarna over te gaan tot de trekking voor de overige leden.

Daartoe wordt besloten.

De uitslag der trekking is, dat zullen behooren:

tot de *eerste afdeeling*, de heeren van Raalte, Roessingh, Lieftinck, Okma, Kolkman, Travaglino, van Karnebeek, van Heemstra, van Foreest, Staalman, de Visser, Ketelaar, Heemskerk, Nolting, van Wassenaer van Catwijck, van Limburg Stirum, de Klerk, de Ram, Janssen en Nolens;

tot de *tweede afdeeling*, de heeren van Sasse van Ysselt, Duymaer van Twist, Goeman Borgesius, van Nispen tot Sevenaer, van Asch van Wijck, van Bylandt, de Waal Malefijt, Ferf, Cremer, van Styrum, Brummelkamp, Fock, Mees, Krap, Dolk, Pijnacker Hordijk, Seret, van der Kun, de Stuers en Friesen;

tot de *derde afdeeling*, de heeren de Savornin Lohman, ter Laan, Zijlma, Schaper, Bos, Schokking, van Veen, Talma, Smeenge, Aalberse, van Kol, Brants, Sluis, Hubrecht, Bijleveld, de Boer, Pompe van Meerdervoort, Mutsaers en Arts;

tot de *vierde afdeeling*, de heeren de Ridder, Drucker, Smidt, Melchers, Hugenholtz, van Alphen, Helsdingen, van Vliet, Rink, den Tex, van der Vlugt, van Idsinga, van de Velde, Goekoop, van Gijn, Hennequin, Fruytier, Michiels van Verduynen, Beckers en van Vlijmen;

tot de *vijfde afdeeling*, de heeren Willinge, van der Zwaag, van Dedem, Marchant, Tydeman, Röell, Troelstra, Passtoors, van Wichen, de Vries, Verhey, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, Lucasse, van den Berch van Heemstede, van den Heuvel, Raymakers, Merckelbach en Bolsius.

De **Voorzitter**: Ik noodig de leden uit naar de afdeelingen zich te begeven tot het benoemen van voorzitters en tweede-voorzitters.

De vergadering wordt geschorst en na eenigen tijd hervat.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen, dat door de afdeelingen zijn gekozen:

tot voorzitters, de heeren Heemskerk, Seret, de Savornin Lohman, Drucker en van Dedem;

tot tweede-voorzitters, de heeren Nolens, van Bylandt, Pompe van Meerdervoort, van Gijn en van den Berch van Heemstede.

Tevens heb ik de eer mede te deelen, dat de Centrale Afdeeling besloten heeft in de afdeelingen te doen onderzoeken de volgende wetsontwerpen:

bepaling omtrent bevloeiingen (24);

uitvoering van artikel 96, tweede lid, der Grondwet (25);

nadere wijziging der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester enz. (36);

wijziging der wet van 30 September 1893 (*Staatsblad* n°. 146), houdende bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken (39);

wijziging en aanvulling wet lager onderwijs en burgerlijke pensioenwet; regeling van het pensioen van weduwen en weezen van onderwijzers en regeling van de pensioenen van onderwijzend personeel (65);

inkoop en amorisatie van Nationale Schuld in verband met de pensionneering van onderwijzend personeel (66);

verhooging van het bedrag der pensioenen ten laste van het weduwe- en weezenfonds der burgerlijke ambtenaren (67);

wijziging van de eerste zes titels van het vierde boek van het Burgerlijk Wetboek enz. (70);

nadere wijziging der wet tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen en van art. 26 der wet tot regeling van het armbestuur (71);

wijziging der provinciale wet (103);

voorziening tegen hinderlijke of schadelijke waterverontreiniging (104);

onteigening ten behoeve van een spoorweg van Ouddorp over Middelharnis naar Ooltgensplaat met zijtakken (111);

nadere wijziging en aanvulling der wet tot regeling der pensioenen van de mindere geëmployeerden enz., op daggeld werkzaam bij de inrichtingen van 's Rijks zee- en landmacht 112;

vaststelling slot rekening van Nederlandsch-Indië over 1900 (117);

verbetering van de rivieren de Schipbeek en de Regge (118);

wijziging der Jachtwet (121);

onteigening voor den aanleg van eene brug met opritten over de rivier de Berkel ter vervanging van de Scholtenbrug onder Borculo (127);

onteigening voor de uitbreiding van het station Axel van den spoorweg Mechelen—Terneuzen (134);

onteigening voor een spoorweg Rotterdam naar 's Gravenhage en Scheveningen (135);

wijziging der heffing van tolgelden voor het verbruik der provinciale kunstwegen in Groningen (136);

wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1904; maatregelen in het belang van den landbouw in Nederlandsch-Indië (138);

naturatisatie van G. H. Amt en tien anderen (140);

naturalisatie van W. J. Thate en zeven anderen (141).

Het onderzoek van deze wetsontwerpen in de afdeelingen zal aanvangen morgen, 10 Februari, te half twee uur, ten einde de leden die het wenschen in de gelegenheid te stellen de begrafenis bij te wonen van ons zeer betreurd medelid den heer van Wijck.

Verder heb ik de eer voor te stellen, na afloop van het sectieonderzoek, voor openbare behandeling aan de orde te stellen, doch niet voor aanstaanden Dinsdag, de wetsontwerpen:

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve

van het maken van een stations-emplacement voor den Westlandschen Stoomtramweg te Monster en van verbetering en verbreeding van dien tramweg (13);

toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Neede naar Hellendoorn (94);

wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs (18);

daarna de interpellatie van den heer Drucker betrekkelijk het ontslag van den heer Lindeman.

Wanneer mocht blijken dat Vrijdagmiddag het sectie-onderzoek nog niet ten einde is gebracht, zoodat de Dinsdag daarvoor nog beschikbaar moet worden gesteld, zal ik de openbare vergadering eerst uitschrijven voor aanstaanden Woensdag.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoeringen van den heer **Bergansius**, *Minister van Oorlog:*

bladz. 1038, kol. 1, reg. 32 v. o., staat: onderfficieren; lees: onderofficieren;

bladz. 1090, kol. 1, reg. 37 v. o., staat: richtten; lees: richt geven;

bladz. 1103, kol. 1, reg. 22 en 21 v. o., staat: misschien zal in het vervolg die voorwaarde kunnen worden gesteld; lees: misschien zou aan het bezwaar kunnen worden te gemoet gekomen door, in het vervolg, als voorwaarde te stellen, dat de banen der vereenigingen, zooveel mogelijk, ook ten dienste van het schietonderricht buiten het leger beschikbaar moeten zijn;

bladz. 1110, kol. 2, reg. 33 v. b., staat: Hij betwijfelt het; lees: Ik betwijfel het;

bladz. 1129, kol. 1, reg. 15 v. b. en reg. 20 v. b., staat: Minister Schneider; lees: Minister Eland.

In de redevoering van den heer **Idenburg**, *Minister van Koloniën:* blad. 1209, kol. 2, reg. 25—19 v. o., staat:

In 1865 was de uitvoer van suiker 8 millioen K.G.
„ 1899 „ „ „ „ „ 9 „ „
„ 1900 „ „ „ „ „ 13 „ „
„ 1865 „ „ „ „ koffie 48 „ „
„ 1899 „ „ „ „ „ 360 „ „
„ 1865 „ „ „ „ cacao 344 000 „
„ 1901 „ „ „ „ „ 3 millioen „;

lees; In 1865 was de uitvoer van suiker 8 millioen K.G.
„ 1899 „ „ „ „ „ 7 „ „
„ 1900 „ „ „ „ „ 10 „ „
„ 1865 „ „ „ „ koffie 48 duizend „
„ 1899 „ „ „ „ „ 268 „ „
„ 1865 „ „ „ „ cacao 344 „ „
„ 1901 „ „ „ „ „ 3 millioen „.

In de redevoeringen van den heer *Schaper:*

bladz. 700, kol. 2, reg. 33 v. o., staat: Sociaal weekblad; lees: Katholiek sociaal weekblad;

bladz. 701, kol. 1, reg. 20 v. b., staat: den Werkliedenbond; lees: het Algemeen Nederlandsch Werkliedenbond;

bladz. 810, kol. 2, reg. 9 en 10 v. b., staat: de burgemeesters; lees: den burgemeester;

bladz. 818, kol. 1, reg. 12 v. b., staat: niet; lees: niet in de vergadering van Gedeputeerde Staten, waarin de zaak beslist werd;

bladz. 998, kol. 1, reg. 9 v. o., staat: hun; lees: zijn;

bladz. 1236, kol. 2, reg. 30 v. o., staat: Ockhuyzen: lees: Okhuizen;

aldaar, kol. 2, reg. 13 v. o., staat: legt; lees: legt door;

bladz. 1237, kol. 1, reg. 15 v. b., staat: 6; lees: 5.

50ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 17 FEBRUARI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. Regeeringsbescheiden; 4°. verzoekschriften; 5°. verklaringen van adhaesie; 6°. missives; 7°. boekwerken. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs voor wetsontwerpen. — Verlof gevraagd en verkregen tot het houden van een interpellatie over het zalmtractaat en de zalmvisscherij in het algemeen. — Behandeling en aanneming van de wetsontwerpen: Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van het maken van een stationsemplacement voor den Westlandschen stoomtramweg te Monster en van verbetering en verbreeding van dien tramweg; Toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Neede naar Hellendoorn. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Aanvang van behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 84 leden, te weten de heeren:

Arts, Drucker, Rink, Bos, Roessingh, Seret, van der Borch van Verwolde, van der Vlugt, van Heemstra, van den Heuvel, de Ridder, Brants, Sluis, Verhey, Staalman, Zijlma, Talma, Mees, van Veen, Schokking, van de Velde, van Foreest, Fock, Krap, de Boer, van Vliet, Okma, Passtoors, van Löben Sels, de Ram, Pompe van Meerdervoort, Heemskerk, Smeenge, van Styrum, de Vries, de Visser, Röell, van Limburg Stirum, van Bylandt, Bijleveld, de Waal Malefijt, van Idsinga, van Nispen tot Sevenaer, Lucasse, van Kol, Willinge, Helsdingen, van Alphen, Brummelkamp, van Asch van Wijck, ter Laan, van Wassenaer van Catwijck, Nolens, Travaglino, Tydeman, Schaper, van Vlijmen, Goekoop, Pijnacker Hordijk, Marchant, Goeman Borgesius, Ketelaar, de Klerk, Michiels van Verduynen, Troelstra, Hubrecht, van den Berch van Heemstede, Duymaer van Twist, Melchers, Dolk, van Karnebeek, van Raalte, Lieftinck, Aalberse, Kolkman, de Savornin Lohman, Friesen, van der Zwaag, van Gijn, Fruytier, Bolsius, Janssen en Beckers,

en de heeren Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer van der Zwaag, op den 9den dezer, wegens bijzondere omstandigheden; van den heer Mutsaers, wegens ongesteldheid, waarschijnlijk ook eenige volgende dagen; van den heer Hennequin.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

verhooging en wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904;

aanvulling en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904.

Deze wetsontwerpen, welke, met de daarbij behoorende stukken, reeds gedrukt en rondgedeeld zijn, zullen naar de afdeelingen worden verzonden;

3°. missives van den Minister van Financiën, ten geleide van:

inlichtingen op een adres van A. M. J. Drenth, ontslagen deurwaarder der Rijks- directe belastingen te Gorinchem, wonende aldaar, houdende verzoek om de bemiddeling der Kamer opdat dit ontslag hem alsnog eervol worde verleend;

inlichtingen op het adres van de Rotterdamsche Slagersvereeniging te Rotterdam, betreffende de wijze van heffing van den Rijksaccijns op het geslacht, in het bijzonder te Rotterdam en in het algemeen over het geheele land.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot gedeeltelijke herziening en aanvulling der wettelijke bepalingen omtrent de personeele belasting, van het bestuur van „de Friesche Bond van hotel-, café- en sociëteitshouders", gevestigd te Leeuwarden;

vier, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

H. J. H. Gelderman e. a., vormende het plaatselijk Drankwetcomité, te Oldenzaal;

den kerkeraad der Gereformeerde Kerk A van Bunschoten (Spakenburg);

het bestuur der Vereeniging „Vergunning" in de gemeente Epe, en anderen te Epe en te Oene;

F. Smits van Waesberghe te Breda en anderen, allen eigenaars en directeuren van groote bierbrouwerijen uit verschillende provinciën;

twee, betrekkelijk de wetsontwerpen tot regeling van het pensioen van weduwen en weezen van onderwijzers en regeling van de pensioenen van onderwijzend personeel enz., van:

het bestuur der Pensioenvereeniging van burgerlijke Rijksambtenaren;

Frederika Engels, onderwijzeres aan de leerschool, verbonden aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem:

een, van dr. A. J. Helfrich, oud-dirigeerend officier van gezondheid 1ste klasse Oost-Indisch leger, te Breda, houdende verzoek om de bemiddeling der Kamer tot herplaatsing bij den Indischen militairen geneeskundigen dienst;

een, van A. J. van Gennep te Amsterdam, houdende verzoek om pensioen;

een, van K. Schraver, gepensionneerd eerste luitenant, plaatselijk adjudant, te Rotterdam, betrekkelijk sluiting der herbergen op lotingsdagen;

een, van den voorgaande, betrekkelijk het zorgen voor de veiligheid van het dienstpersoneel bij het zeemen van ramen.

Deze adressen worden verzonden naar de betrokken Commissiën van Rapporteurs of naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor algemeen kiesrecht, in zake het in behandeling nemen der beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van de voorzitters en secretarissen van:

de afdeelingen Amsterdam IX, Weesp, Hoogezand-Sappemeer, Dordrecht, St. Jacobi-Parochie, Hengelo (Overijssel), Rockanje, Bussum, Zaandam, Nieuw-Vennep-Haarlemmermeer, Warga, Goes, Oostvoorne, Gorinchem en Gouda van de Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

de afdeelingen Schiedam en Annen en omstreken van den Bond van Nederlandsche onderwijzers;

de afdeelingen Moordrecht-Gouderak, Amsterdam en „Door Eendracht Sterk" te 's Gravendeel, van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;

het Plaatselijk Comité voor algemeen kiesrecht te Middelburg;

het Comité voor algemeen kiesrecht door grondwetsherziening, te Delft;

de Volkskiesvereeniging te Hoogezand;

de Volkskiesvereeniging Jelsum, afdeeling der Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

de Vereeniging Algemeene Nederlandsche Typografenbond;

de afdeeling Groningen van den Algemeenen Nederlandschen Typografenbond;

de afdeeling Rotterdam van den Nederlandschen Typografenbond;

de Gasbewerkers- en lantaarnopstekersvereeniging „Ons aller belang", te Zaandam;

de Arbeiders kiesvereenigingen te Rotterdam, te Dordrecht en te Amsterdam, „district II", afdeeling Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

de Werkliedenvereeniging „Zelf-Help", te Uithuizen;

de Algemeene Groninger Werklieden-vereeniging „Vooruitgang zij ons doel";

de Werkliedenvereeniging „Werkmanslust", te Assen;

de Federatie van Utrechtsche gemeentewerklieden;

de Werklieden-vereeniging „Arbeid adelt", afdeeling van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond, te Haastrecht;

de Gemengde zangvereeniging „De stem des Volks", te Rotterdam;

de Rotterdamsche Bierbrouwersvereeniging „Door vereeniging verbetering";

de Vereeniging tot behartiging van de belangen der vrouw, te Rotterdam;

de afdeeling Rotterdam van den Algemeenen Nederlandschen Kuipergezellenbond;

de afdeeling Rotterdam van den Nederlandschen Behangers- en stoffeerdersbond;

de Metselaarsvereeniging „Onderling Belang", te Rotterdam;

de Meubelmakersvereeniging „De Toekomst", te Rotterdam;

de Stadsreinigersvereeniging te Rotterdam;

de afdeeling Rotterdam van den Algemeenen Nederlandschen Marine-matrozenbond;

de Stukadoorsvereeniging „Door Eendracht Verbetering", te Rotterdam;

de Textielarbeidersvereeniging te Rotterdam;

de federatie „Rotterdam" van de Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

de Rotterdamsche Smeden-vereeniging „St. Eloy";

de afdeeling Middelburg van de „Algemeene Magazijn- en Winkelbediendenbond in Nederland";

den Bond van Gemeentewerklieden te Zutphen;

„Burgerplicht", te Scheemda;

de Kralingsche Werkliedenvereeniging „Vrijheid door Broederschap", afdeeling van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;

de Arbeidersvereeniging te Voorst;

de Gemeentereinigers-vereeniging „Ons Belang", te Zaandam;

de Volkskiesvereeniging te Blijham;

de Timmerliedenvereeniging „Door Eendracht Sterk", afdeeling van den Algemeenen Nederlandschen Timmerliedenbond, te Bussum;

den Bussemschen Bestuurdersbond;

de afdeeling Leeuwarden van den Nederlandschen Bond van landarbeiders;

de Schoenmakersvereeniging „St. Crispijn", te Rotterdam;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

van de Graft, directeur van het telegraafkantoor te 's Gravenhage, en anderen, allen burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

J. B. A Warmelink, directeur van het telegraafkantoor te Deventer. en anderen burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

Polvliet, directeur van het postkantoor te 's Gravenhage, en anderen, allen burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

van Duyl, president, en anderen, leden der afdeeling „Zutphen" van de Pensioenvereeniging;

F. E. Pieren, directeur van het telegraafkantoor te Zwolle, en anderen, allen burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

J. van Riemsdijk jr., directeur der Rijkswerkinrichting voor vrouwen te Leiden, en anderen, allen burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

c. aan het adres der „Vereeniging van instituteurs in Nederland" in zake pensionneering van onderwijzers, van J. D. Landré en vier anderen, bestuurderen van vereenigingen van bijzondere niet-gesubsidieerde scholen;

d. aan het adres van „het Uitvoerend Drankwet-comité", in zake de ontwerp-Drankwet, van de voorzitster en secretaresse, als vertegenwoordigsters van het hoofdbestuur van den Nederlandschen Vrouwenbond voor geheelonthouding.

Deze verklaringen van adhaesie worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende missives:

van den voorzitter en den secretaris van den Amsterdamschen Bestuurdersbond en van den voorzitter en den secretaris van den Groninger Bestuurdersbond, waarbij zij hun volle sympathie uitspreken met de motie, aangenomen op het buitengewoon congres van den Bond der Nederlandsche Gemeentewerklieden, betrekkelijk de instelling van scheidsgerechten voor gemeentewerklieden;

van het Centraal Comité voor drankbestrijding te Rotterdam, houdende mededeeling van een motie betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, aangenomen op een vergadering door genoemd comité belegd op 9 dezer;

van den voorzitter en den secretaris van de Protestantsche Tuinbouwliedenvereeniging „Numa Pompilius", te Amsterdam, houdende mededeeling van een door die vereeniging aangenomen motie betreffende scheidsgerechten voor gemeentewerklieden, met een memorie van toelichting.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende boekwerken en kaarten:

van den Minister van Binnenlandsche Zaken: Verslag uitgebracht door de vertegenwoordigers der Regeering, nopens het verhandelde in de negende zitting van het Institut International de Statistique, gehouden te Berlijn van 20—25 September 1903;

van het Departement van Marine, afdeeling Hydrographie:

de „Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel", deel I, 2de druk;

zeekaarten: n°. 202 (Zeegaten aan den Hoek van Holland en van Goeree); n°. 19 (Oost-Kust Sumatra, Mond der Deli-rivier); n°. 90 (Reeden op de Noord-kust van Java en nabijliggende eilanden, blad III);

Schetskaart n°. 47 Nederlandsch Oost-Indië;

van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, het door dat Genootschap uitgegeven werk: „De Tjandi Mendoet voor de restauratie, door B. Kersjes en C. den Hamer";

van den schrijver W. Kraan, zijn „Antwoord op de brochure van J. A. de Gelder, over het heden en de toekomst van Suriname, overgedrukt uit *Onze West*".

Deze boekwerken en kaarten zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat door de afdeelingen benoemd zijn tot rapporteurs over de wetsontwerpen:

uitvoering van artikel 96, tweede lid, der Grondwet (**25**);

wijziging der provinciale wet (**103**);

nadere wijziging der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester enz. (**36**);

nadere wijziging der wet tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen en van art. 26 der wet tot regeling van het armbestuur (**71**);

wijziging der heffing van tolgelden voor het gebruik der provinciale kunstwegen in Groningen (**136**),

de heeren Janssen, van Asch van Wijck, Pompe van Meerdervoort, Goekoop en van der Borch van Verwolde (voorzitter);

wijziging en aanvulling wet lager onderwijs en burgerlijke pensioenwet; regeling van het pensioen van weduwen en weezen van onderwijzers en regeling van de pensioenen van onderwijzend personeel (**65**);

inkoop en amortisatie van Nationale Schuld in verband met de pensionneering van onderwijzend personeel (**66**);

verhooging van het bedrag der pensioenen ten laste van het weduwen- en weezenfonds der burgerlijke ambtenaren (**67**);

nadere wijziging en aanvulling der wet tot regeling der pensioenen van de mindere geëmployeerden enz., op daggeld werkzaam bij de inrichtingen van 's Rijks zee- en landmacht (**112**),

de heeren Nolens, de Waal Malefijt (voorzitter), Bijleveld, van der Vlugt en de Vries;

bepalingen omtrent bevloeiingen (**24**);

voorziening tegen hinderlijke of schadelijke waterverontreiniging (**104**);

verbetering van de rivieren de Schipbeek en de Regge (**118**);

onteigening voor den aanleg van eene brug met opritten over de rivier de Berkel, ter vervanging van de Scholtenbrug onder Borculo (**127**),

de heeren Okma, van Nispen tot Sevenaer, van Veen, Hennequin en van Löben Sels (voorzitter);

wijziging en verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1904. (Maatregelen in het belang van den landbouw in Nederlandsch-Indië) (**138**);

vaststelling slot rekening van Nederlandsch-Indië over 1900 (**117**),

de heeren van Limburg Stirum, Fock (voorzitter), van Kol, van Vlijmen en Willinge;

wijziging der jachtwet (**121**);

wijziging der wet van 30 September 1893 (*Staatsblad* n°. 146), houdende bepalingen op de fabrieks- en handelsmerken (**39**);

naturalisatie van G. H. Amt en anderen (**140**);

naturalisatie van W. J. Thate en anderen (**141**);

onteigening ten behoeve van een spoorweg van Ouddorp over Middelharnis naar Ooltgensplaat met zijtakken (**111**);

onteigening voor de uitbreiding van het station Axel van den spoorweg Mechelen—Terneuzen (**134**);

onteigening voor een spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en Scheveningen (**135**),

de heeren van Wassenaer van Catwijck, Krap (voorzitter), Schokking, Drucker en Passtoors.

De **Voorzitter**: Het woord is aan den heer Fock, die het gevraagd heeft.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag aan de Kamer verlof eenige vragen te mogen richten tot de Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Waterstaat, Handel en Nijverheid betreffende het zalmtractaat en de zalmvisscherij in het algemeen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor den heer Fock het gevraagde verlof te verleenen en den dag waarop de interpellatie zal gehouden worden later te bepalen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING TEN BEHOEVE VAN HET MAKEN VAN EEN STATIONS-EMPLACEMENT VOOR DEN WESTLANDSCHEN STOOMTRAMWEG TE MONSTER EN VAN VERBETERING EN VERBREEDING VAN DIEN TRAMWEG. (**13**)

De heer **de Visser**, *voorzitter van de Commissie van Rapporteurs*, brengt, namens haar, het volgende verslag uit:

In handen der Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

een van een 350-tal inwoners van Monster, ter vergadering bijeengekomen op 23 Februari 1903, die met verschuldigden eerbied te kennen geven:

dat zij met leedwezen kennis hebben genomen van het voornemen, om de lijnen der Westlandsche Stoomtramwegmaatschappij binnen de bebouwde kom der gemeente Monster te behouden en dus den bestaanden gebrekkigen toestand te bestendigen:

dat zij van meening zijn, dat tegen genoemd vooruemen, met het oog op den zeer belangrijken en uitgebreiden Westlandschen fruithandel, overwegende bezwaren bestaan;

dat toch wegens het niet doorloopen van groot materieel, hun inziens, een zeer groote en op den duur zeer nadeelige stremming zal ontstaan in het goederenvervoer voor het geheele

Westland, terwijl de Westlandsche handel ten zeerste gebaat zoude zijn niet alleen met een rechtstreeksche verbinding met den Hoek van Holland, maar ook met de groote spoorlijnen;

dat vervolgens, wat betreft de plaatsing van het thans ontworpen station met emplacement, zij van oordeel zijn, dat daarvoor niet is gekozen de voordeeligste en voor onze gemeente de gewenschte plaats, dat toch voor Monster een hoofdvereischte is dat het station in rechtstreeksche verbinding staat met het vaarwater, daar verreweg de meeste goederen per scheepsgelegenheid moeten worden aangevoerd, zoodat bij vestiging van het station op de thans daarvoor aangewezen plaats, de goederen eerst per as naar het station zouden moeten worden vervoerd, hetgeen voor de Westlandsche producten, vooral die naar het buitenland moeten, zeer nadeelig zoude zijn;

dat ook met het oog op de openbare veiligheid het zeer gewenscht ware, als de Westlandsche tram haar weg nam buiten de bebouwde kom der gemeente, te meer daar het te voorzien is, dat met de uitbreiding van het net het vervoer zeer zal toenemen, en dus het gevaar, onze smalle straten in aanmerking nemende, zeer zal vermeerderen;

dat de adressanten overtuigd zijn dat bij niet verwijdering der lijnen uit het dorp de Westlandsche stoomtramwegmaatschappij in de toekomst zelf zal ondervinden dat wegens de grootere eischen die aan het vervoer gesteld zullen worden, haar uitbreiding onvoldoende is en in de behoeften van het Westland niet voorziet.

Redenen waarom adressanten beleefd, maar met den meesten aandrang verzoeken, het daarheen te willen leiden, dat de genoemde omlegging alsnog tot stand kome en deze bij voorkeur plaats hebbe aan den oostelijken kant van het dorp;

een, van het hoofdbestuur der Vereeniging „Westland", luidende:

dat het kennis genomen heeft van het voornemen, om de lijnen der Westlandsche Stoomtramwegmaatschappij binnen de kom der gemeente Monster te behouden en dus den bestaanden gebrekkigen toestand te bestendigen;

dat het van meening is, dat tegen genoemd voornemen, met het oog op den zeer belangrijken en uitgebreiden Westlandschen fruithandel, overwegende bezwaren bestaan;

dat toch wegens het niet doorloopen van groot materieel zijns inziens een zeer groote en op den duur zeer nadeelige stremming zal ontstaan in het goederenvervoer voor het geheele Westland, terwijl de Westlandsche handel ten zeerste gebaat zoude zijn niet alleen met eene rechtstreeksche verbinding met den Hoek van Holland, maar ook met de groote spoorlijnen;

dat vervolgens wat betreft de plaatsing van het thans ontworpen stationsemplacement, het van oordeel is dat daarvoor niet is gekozen de voordeeligste en voor de gemeente Monster de gewenschte plaats;

dat toch voor Monster een hoofdvereischte is, dat het station in rechtstreeksche verbinding staat met het vaarwater, daar verreweg de meeste goederen per scheepsgelegenheid moeten worden aangevoerd, zoodat bij vestiging van het station op de thans daarvoor aangewezen plaats de goederen eerst per as naar het station zouden moeten worden vervoerd, hetgeen voor de Westlandsche producten, vooral die naar het buitenland moeten, zeer nadeelig zoude zijn;

dat het overtuigd is, dat bij niet verwijdering der lijnen uit het dorp, de Westlandsche Stoomtramwegmaatschappij in de toekomst zelf zal ondervinden, dat wegens de grootere eischen, die aan het vervoer zullen gesteld worden, haar uitbreiding onvoldoende is en in de behoeften van het Westland niet voorziet.

Redenen waarom het hoofdbestuur beleefd, maar met den meesten aandrang, verzoekt, het daarheen te willen leiden, dat de genoemde omlegging alsnog tot stand kome en deze bij voorkeur plaats hebbe aan den oostelijken kant van het dorp.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen ter griffie te deponeeren, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om de redenen mede te deelen, die er mij misschien toe zullen leiden tegen dit wetsontwerp te stemmen.

Ik vind aanleiding om dit te zeggen: 1°. in den inhoud der adressen, zoo straks door den heer de Visser medegedeeld; 2°. in de omstandigheid, dat bij dit ontwerp in het geheel geen rekening is gehouden met de belangen van hen voor wie in den laatsten tijd meerderen het hier opnemen, voor wie ik dit herhaaldelijk deed, namelijk de schippers, en 3°. in de omstandigheid, dat bij een vroegere gelegenheid, toen in deze Kamer een vrij belangrijk subsidie werd gegeven voor de verbetering van deze verkeerswegen, de meening is geuit, en naar het mij voorkomt te recht, dat men er op rekenen mocht, dat ook in het dorp Monster een beteren toestand zou worden in 't leven geroepen, wat, helaas, niet gebeurt.

Adressanten, om met hen te beginnen, maken bezwaar tegen het voortduren van den bestaanden toestand in het dorp, en al ga ik nu mee met de gedachte, ook in de Memorie van Antwoord bestreden, dat een brengen van de stoomtram buiten het dorp voor passagiers en bewoners geen bezwaren zou met zich brengen, ik geloof dat hetgeen tegen de inwilliging hunner wenschen wordt aangevoerd niet zoo overwegend is, dat daaraan veel moet worden gehecht, om redenen, welke ik straks zal mededeelen.

Adressanten geven verder te kennen, dat, indien men komt tot deze voorgestelde verbetering, zij in den fruithandel daardoor belangrijke schade zullen lijden, omdat dan niet de gelegenheid wordt gecreëerd *zonder overlading* de fijne producten te vervoeren naar de groote centra en het buitenland. In de derde plaats beklagen zij zich, dat deze verandering niet ten gevolge zal hebben, dat de tramlijn komt aan het vaarwater.

Deze grieven moeten, dunkt mij, door hen die zich ter plaatse overtuigd hebben, als juist worden erkend. Dat men daarmede niet meer rekening heeft gehouden betreur ik, te meer, omdat ik voel, dat het niet gemakkelijk zal gaan op dit oogenblik, hetgeen wordt voorgedragen, ongedaan te maken.

Ik wil echter mijn bezwaren ontwikkelen, opdat, wanneer in de toekomst blijken mag, dat zij die een anderen weg wenschen te volgen, gelijk hebben, niet zal kunnen worden gezegd, dat men niet al het mogelijke deed om een beteren toestand in het leven te roepen.

In het Voorloopig Verslag wordt er door meerdere leden aan herinnerd, dat, toen destijds een subsidie verleend werd van f 33 900 voor uitbreiding van de Westlandsche Stoomtrammaatschappij, men de overtuiging had dat dan ook *door* en *in* Monster een betere toestand zou worden geboren.

Een betere toestand, die ten gevolge zou hebben, dat al zijn er in den loop der jaren niet veel dooden onder die tram gekomen, het gevaar om er onder te komen geheel wordt weggenomen, en dat niet meer zal voorkomen wat nu herhaaldelijk geschiedt, dat ophooping van voertuigen of oponthoud in het verkeer en bochten plaats heeft, terwijl slechts met heel wat stuurmanskunst gevaren zijn te voorkomen.

Het geachte lid dat vóór mij zit, schudt zijn hoofd, als wilde hij te kennen geven: die spreker begint reeds nu te overdrijven, wat zal nog wel het einde zijn!

Mijnheer de Voorzitter! Het mag zoo zijn, doch ik wil hem er aan herinneren dat Gedeputeerde Staten — waarvan hij deel uitmaakt — deze bezwaren niet geheel ontkennen. Blijkens den in de Memorie van Antwoord afgedrukten brief geeft genoemd geacht college toe, dat een omleggiug om Monster „wellicht voor het dorp zelf verkieslijk zou zijn."

De Minister in zijn Memorie van Antwoord beroept zich op de wet van 9 Juli 1900, waardoor het mogelijk is geworden voor een verkeer op tramwegen bijzondere maatregelen voor te schrijven en voegt er bij: dat men dit reeds deed door te gelasten dat op de bochten en krommingen in Monster een man met een bel de tram moet vooruitloopen, wel een bewijs dus dat het bezwaar der Monsteraren niet denkbeeldig is.

Is het verder niet juist wat door adressanten wordt beweerd, dat men door dit wetsontwerp niet verkrijgt een doorgaanden verkeersweg van het eene eindpunt van de lijn tot het andere, met groote spoorwegen en inzonderheid ook niet met den Hoek van Holland, waar zeer vele der geteelde producten op de booten geladen moeten worden?

Ik lees in de Memorie van Toelichting:

„De hierbedoelde werken vormen het laatste gedeelte van die welke ontworpen zijn om alle plaatsen van het bestaande net van de Westlandsche Stoomtramweg-maatschappij in rechtstreeksche spoorwegverbinding met de hoofdspoorwegen te brengen."

Dit doel wordt niet bereikt.

Ik merk toch dadelijk op, dat men niet zeggen kan alle plaatsen aan deze tramlijn in verbinding met de hoofdspoorwegen te brengen, indien men, zonder omlegging, ook niet door Monster met spoorwegmaterieel kan rijden.

Het is waar, men kan later zoowel aan de west- als oost- of noord- en zuidzijde de producten laden in een grooten spoorwagen, doch deze niet van zijde 's Gravenhage, om maar zoo te zeggen, laten loopen naar den Hoek. Ja zegt men, dat kan wel, evenals men met het materieel geladen aan de zijde van 's Gravenzande komen kan te 's Gravenhage en Amsterdam.

En het is waar, indien men er maar niet op let, dat dit laatste loopen moet over den Hoek, langs Vlaardingen, Rotterdam en Delft en het eerste over den Haag en de genoemde plaatsen.

In gemoede kan dit toch nooit beteekenen wat men oorspronkelijk bedoelde, nl. dezen tramweg in te richten voor doorgaand verkeer met groot materieel.

De Minister beroept zich in de Memorie van Antwoord, ter rechtvaardiging van zijn standpunt, op Gedeputeerde Staten; welnu, ik hoop gelegenheid te vinden bij de behandeling van eenige speciale punten daarop terug te komen.

Gedeputeerde Staten beginnen met te zeggen, dat ten aanzien van de inrichting der trambaan voor vervoer met groot spoorwegmaterieel eenig misverstand bestaat. Zij toch voeren aan: „Bij den onmiddellijken doorvoer van de in het Westland geladen groentewagens heeft men in de eerste en voornaamste plaats het oog gehad op het vervoer naar de stoombooten, die deze producten naar de Londensche markt brengen, en subsidiair op het overnemen dier wagens door de Hollandsche Spoorwegmaatschappij voor ander transport", terwijl hetgeen zij er aan toevoegen hierop neerkomt: „welnu, dat zal mogelijk zijn; de producten uit Monster kunnen regelrecht worden vervoerd naar de groote stoombooten voor Engeland en de Westlandsche Stoomtramweg-maatschappij kan met groot spoorwegmaterieel, met uitzondering van de passage door Monster, het geheele tramnet berijden. Mijnheer de Voorzitter! Door de goederen te brengen aan het station, dat te Monster is ontworpen, aan de zijde van 's Gravenzande, kan men het, doch de wijze waarop men het er krijgen moet maakt dat men van de eene gelegenheid niet volledig kan profiteeren, terwijl het tweede niet baat.

Bedenk men toch dat $^9/_{10}$ — wanneer ik in dit opzicht jok, ik geloof het niet, dan is het op grond van de mededeelingen, mij door invloedrijke ingezetenen van Monster verstrekt — ik herzeg: wanneer men bedenkt dat $^9/_{10}$ van de producten, die naar Engeland en elders moeten worden vervoerd, worden aangescheept aan het haventje te Monster, dan kan niet gezegd worden, dat er nu gelegenheid wordt geboden voor een rechtstreeksch verkeer voor die producten naar Engeland. Dat haventje ligt toch straks op een afstand van het station van ongeveer 500 M., en men zal dus verplicht zijn alles wat per scheepsgelegenheid wordt aangevoerd eerst te laden op een wagen, waarmee men het dan over dien afstand van 500 M. naar het station moet brengen om het daar in den wagon te laden. Dit nu is zeer verkeerd. En het zou kunnen gebeuren dat men later doet, hetgeen men tot voor korten tijd deed met een deel der producten, namelijk ze dadelijk zetten op een gewonen wagen en deze dan laten doorrijden tot den Hoek van Holland, ten einde op die wijze te ontkomen aan de quaestie van het *overladen*. Of de Maatschappij dat wel genoeg heeft bedacht zou ik betwijfelen en toch weet deze zeer goed, moet althans weten, dat men in de laatste jaren met een deel der goederen zoo handelde. Wanneer waar is, dat $^9/_{10}$ van de goederen aan dat haventje wordt aangevoerd, dan beweer ik verder, dat de plaats waar men het nieuwe station thans bouwen wil niet geschikt is en op die wijze niet wordt bereikt, wat de Minister zeer zeker ook wil. Deze toch wil de streek helpen en vooruitbrengen en daartoe, door de verbetering der verkeersmiddelen, dus ook door deze onteigening, meewerken. Dit nu betwijfel ik dat zal gebeuren.

Ik zeide: de thans gekozen plaats voor een halte is niet geschikt. Gelijk ik reeds heb aangetoond moet alles per as van het haventje worden vervoerd naar het station, dat gelegen is op een afstand van 500 M. en naar ik hoor ongeveer 10 minuten verwijderd blijft van het station te 's Gravenzande. Ik herhaal: heeft men de producten eenmaal op den wagen, zal men dan om overlading te voorkomen, niet doorrijden?

En ik vraag: waarom niet het station aan het water?

Dat kan niet, zal men antwoorden, om de kosten en bovendien, waar het station wordt geplaatst, heeft men de zoogenaamde oude Vlotvaart, daar kan men een haven maken. Laat ik dit mogen opmerken: het station Monster komt te staan aan de uiterste grens van de gemeente, de Vlotvaart ligt in de gemeente 's Gravenzande, de kosten voor een haven daar, zouden moeten komen ten laste van de gemeente Monster; te 's Gravenzande toch zal men wel vruchteloos om eenigen steun aankloppen.

Nu heeft men wel gezegd: het maken van een haven in het tegenwoordig water te Monster, stel men kreeg daar een station, is in die gemeente niet uitvoerbaar, want bij het leggen van de tram langs een anderen weg over het vaartje moet daar een brug worden gebouwd, en dit is veel te kostbaar.

Mijnheer de Voorzitter! Men behoeft daar geen brug te bouwen; men kan het water over een afstand van een 50 M. dempen, dwars over dat gedempte stuk de tram laten loopen en aan gene zijde van het daar te maken emplacement door een zijarmpje aan de vaart, voor een haven alles in orde hebben. Op die wijze zou men dan van den last van het overladen kunnen worden ontslagen.

Wat zal het gevolg zijn van het plan dat men nu volgt en de plaatsing van het station op de plaats waar men het wil brengen? Dat men alles voor de gemeente, ook voor de toekomst, veel moeilijker maakt, want al kunnen de reizigers in de plaats blijven in- en uitstappen, door het meerdere verkeer zal de toestand in de straten er niet beter op worden, de goederen aangevoerd in de vaart zullen moeten worden vervoerd naar het station, evenals andere van daar naar het water moeten worden gebracht.

Wat nu ter zake in de Memorie van Antwoord wordt gezegd, namelijk „dat aan de toekomst kan worden overgelaten of daaraan werkelijk behoefte bestaat", het komt mij voor, dat, wanneer men het nu niet doet, die quaestie later niet of hoogst moeilijk oplosbaar zal zijn. Behalve de kosten verbonden aan het graven van een kanaal of vaart over een afstand van 500 meter, zou men krijgen het ongerief dat men de haven heeft buiten het dorp, wat voor de neringdoenden ook nadeel zal opleveren.

Indien men uitvoert het denkbeeld, in Monster voorgestaan, te leggen een nieuwe baan, buiten de kom, over een lengte van 1000 M. uitgaande van de Roomsch-Katholieke kerk, snijdende de haven en weer op de oude baan komende, even boven de plaats waar men nu buiten Monster de afsnijding wil maken, dan zou men daardoor niet alleen een groot voordeel voor Monster, maar ook voor de stoomtrammaatschappij zelf verkrijgen. Ik wensch dit met een enkel woord aan te toonen. De bedoeling is om aan de zijde van 's Gravenhage een ladingsplaats te maken, hetgeen ten gevolge zal hebben, dat het verkeer op den openbaren weg daar zeker niet zal worden vergemakkelijkt. Indien daar toch een belangrijke aanvoer plaats heeft, zal er op sommige uren van den dag een opstopping kunnen ontstaan, welke ten gevolge zal hebben, dat het gewoon verkeer, naar de zijde van 's Gravenhage, in sterke mate wordt belemmerd.

Legt men de baan om, dan behoeft deze ladingsplaats dat bezwaar niet op te leveren en men kan de instapplaats behouden, men kan dan verder aan de haven maken een instap- en ladingplaats, door er het station te plaatsen en een stopplaats maken aan het einde van den weg, waar men nu een afsnijding wil aanbrengen, welke afsnijding dan niet noodig zal zijn. Op deze wijze wordt het ongerief voor de ingezetenen van Monster, dat zij niet in het dorp kunnen instappen, tot kleine proportiën teruggebracht. Men kan met groot spoorwegmaterieel rijden en men heeft gelegenheid de per scheep aangevoerde producten zonder overlading te vervoeren naar den Hoek en waarheen ook.

Nu zegt de Minister: deze ombuiging zal kosten f 100 000. Is dit wel juist? Ik wil gevraagd hebben, of de verbetering en verandering van den tramweg in het dorp Monster, evenals de verandering van het materieel welke noodig is, getuige hetgeen voorkomt in de Memorie van Antwoord op bladz. 3, geen groote kosten met zich zal brengen. Ik wil gevraagd hebben, of hetgeen van zijde van Monster wordt verlangd, het achteruit brengen van het hek bij de openbare school, zonder kosten kan geschieden

en of de afsnijding van de bocht voorbij de openbare school geen groote uitgaven zal na zich sleepen.

Ik vraag eindelijk, of wel zoo apodictisch mag gezegd worden, dat een ombuiging f 100 000 zal kosten. Neen, Mijnheer de Voorzitter, hetgeen men nu verplicht wordt uit te geven kan in mindering worden gebracht.

Nu zeggen Gedeputeerde Staten geen vrijheid te kunnen vinden om aan de Provinciale Staten voor dit doel reeds thans een hooger subsidie voor te dragen; ligt daar niet een erkentenis dat het er in de toekomst toe moet komen? Wijs beleid zou dunkt mij meebrengen reeds nu tot aanvulling van het subsidie over te gaan, te meer omdat men dan met minder kan volstaan dan later.

Aan den Minister schrijven Gedeputeerde Staten, zie bladz. 2 van de Memorie van Toelichting: „Neemt het verkeer en vooral ook het goederenvervoer belangrijk toe, dan zal de Westlandsche Stoomtramweg-maatschappij wellicht aan de omlegging behoefte gevoelen en zelve daartoe later overgaan."

Mijnheer de Voorzitter! De tramwegmaatschappij zal dat later niet gemakkelijk doen. Nu men weet, dat van meerdere zijden thans op verandering wordt aangedrongen, zal men zich daarop later beroepen. Zonder bijdragen van provincie en Rijk, gaat men er niet toe over. Men mag nu, ik herhaal het, niet spreken van een kosten van f 100 000, omdat aftrekking van andere, groote posten kan plaats hebben, zooals ook door ter zake kundigen en op het terrein bekenden duidelijk is gezegd: Later staat men voor veel grootere kosten.

Eindelijk dit:

Indien ik van een opmerking in het Voorloopig Verslag de juistheid niet kan erkennen, dan is het van dien ten opzichte van het meerder gevaar bij de openbare school. Die komt mij voor niet juist te zijn. Uit dat oogpunt zal ik de voordracht dus niet bestrijden.

Resumeerende kom ik tot deze conclusie.

Hetgeen men op dit oogenblik wil doen, voldoet niet aan redelijk te stellen eischen;

hetgeen men op dit oogenblik wil doen, sleept na zich betrekkelijk belangrijke uitgaven;

hetgeen men op dit oogenblik wil, verhindert, naar mijn inzien, voor altijd dat het zoogenaamde „haventje" in verbinding wordt gebracht met het station, waardoor niet kan uitblijven dat op den duur, misschien reeds spoedig, aan de scheepvaart schade wordt toegebracht;

hetgeen men nu wil voldoet niet aan de wenschen van de ingezetenen van Monster, die bezwaren hebben tegen het blijven leggen van de tram in het dorp, bezwaren die bij vermeerderd en drukker verkeer nog grooter worden;

hetgeen men nu wil kan niet belangrijk goedkooper zijn dan wat men zoo gaarne had en waardoor alle bezwaren zouden worden ondervangen.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, dringt mij er toe met nadruk deze vraag aan den Minister te doen: is het niet mogelijk de verdere behandeling van dit wetsontwerp alsnog op te schorten, met de Westlandsche Stoomtramweg-maatschappij opnieuw overleg te plegen; zich nogmaals in verbinding te stellen met Gedeputeerde Staten, met andere woorden opnieuw te pogen een afdoende oplossing van deze quaestie tot stand te brengen? Op die wijze zouden wij voorkomen: geld uit te geven voor iets wat niet alleen niet aan de behoefte voldoet, maar ook voor langen tijd aan een volledige ontwikkeling van deze streek, aan het verkrijgen aan een zoo groot mogelijke opbrengst van de producten van het Westland in den weg staat.

In 't vertrouwen, dat de Minister het met mij eens is doe ik voorshands met alle bescheidenheid, maar met nadruk, daartoe het verzoek.

De heer **Brummelkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch mijn volkomen instemming te betuigen met hetgeen de heer Smeenge met groote kennis van zaken, zoo duidelijk en zoo gedetailleerd heeft uiteengezet.

Ik meen dat, indien men goed geluisterd heeft, gelijk ik veronderstel dat de Kamer gedaan heeft, naar het voorlezen van de adressen van de gemeente Monster en van de Vereeniging „Westland", men tot het besluit zal moeten komen, dat de daar geopperde bezwaren door het wetsontwerp niet worden weggenomen.

Wat betreft het gevaarlijke voor het verkeer in de kom van het dorp Monster, zal ieder die het kent, toegeven, dat dit bezwaar inderdaad zeer ernstig is, daar de stoomtram op sommige plaatsen rakelings lang de huizen rijdt.

Bij hetgeen de heer Smeenge daarover reeds zeide, kan ik nog voegen, dat in de 20 jaren, dat de tram bestaat, er minstens drie dooden gevallen zijn.

De verzending van fijne vruchten is voor het Westland een levensquaestie. Het is dus van het uiterste belang dat die verzending geschiede met zoo weinig mogelijk overlading, zoo snel mogelijk, opdat die vruchten tijdig aan de markt, en aan de buitenlandsche markt te Londen kunnen komen.

De meeste vruchten worden per schuit aangevoerd; het handelsbelang eischt dus dat het stationsemplacement aan het water kome. Ik meen te mogen zeggen, dat het algemeen handelsbelang in deze één is met het belang van het Westland, en dat dit door dit wetsontwerp niet bevorderd, maar eerder belemmerd wordt. Ik vereenig mij daarom ten zeerste met de vraag, door den heer Smeenge tot den Minister gericht: of Zijn Excellentie er niet toe zou kunnen besluiten, alsnog met de maatschappij over de zaak in nieuw overleg te treden.

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! Voor het oogenblik wensch ik slechts eenige korte opmerkingen te maken, en wel in de eerste plaats deze: dat hetgeen thans door de mij voorafgaande sprekers als bezwaren in het midden gebracht is, mij voorkomt niet in de eerste plaats bij dit wetsontwerp in aanmerking te moeten komen.

Het geldt hier, gelijk ten overvloede blijkt uit de stukken, den laatsten schakel van een reeks onteigeningen, die alle reeds door deze Kamer zijn goedgekeurd. Het geldt niet het subsidieeren van een nieuw werk. De *nieuwe* lijnen zijn door deze Kamer gesubsidieerd geworden, maar de oude lijnen niet, uit den aard der zaak.

Nu wordt voor rekening van de maatschappij zonder eenig subsidie van Rijk of provincie een deel van de oude lijnen verbeterd en daarvoor is deze onteigeningswet noodig. Het gaat dus niet aan om, gelijk de heer Smeenge deed, er nu op eens de scheepvaart bij te halen, welke thans stellig niet aan de orde is en die de Stoomtram-maatschappij niet heeft te bevorderen, dan voor zoover haar eigen belang dit eischt. De maatschappij maakt dit werk van verbetering van bestaande lijnen, zonder subsidie gebouwd, ook thans weer zelf voor eigen rekening. Men kan dan ook van de Stoomtrammaatschappij m. i. niet vergen, dat deze voor eigen rekening een haven make, wanneer zij die niet verkiest.

Dat zal wellicht in de toekomst er van kunnen komen, wanneer het zal blijken in het belang der Maatschappij te zijn. Voor het oogenblik begrijp ik niet waarom deze oppositie thans wordt gevoerd. Wij staan voor het feit, dat het bestaande trammaterieel, ook goederenwagens, door het dorp komen, terwijl men betreurt dat het spoorwegmaterieel niet door het dorp zal worden vervoerd en wenscht om deze spoorwegwagens *door* het dorp Monster te doen passeeren een kostbare omlegging. Nu geloof ik toch dat het een axioma is, dat de vervoerder, in casu de Stoomtrammaatschappij, vrij is in de keuze van den weg van vervoer voor haar goederen en de oppositie haar doel nimmer zal bereiken, dat de Westlandsche Stoomtrammaatschappij haar spoorwegwagons over de omlegging zal moeten dirigeeren als de maatschappij dit niet wil. Immers al ging het spoorwegvervoer door het dorp Monster, al ware het mogelijk door het „profiel van vrije ruimte" in de kom van het dorp, dan nog zou de Westlandsche Stoomtramwegmaatschappij toch nooit gedwongen kunnen worden om de spoorwegwagens tegen haar wil door het dorp te vervoeren. Ik begrijp dan ook niet in welk opzicht hieraan een bezwaar is te ontleenen tegen dit simpele onteigeningswetje.

Ik wensch er nog op te wijzen, dat de reden waarom ik mij in deze vereenig met de Regeering, daarin gelegen is, dat het plan der Regeering aan den eisch van het oogenblik voldoet en de omlegging steeds mogelijk laat, al wil ik tevens, het zij met alle bescheidenheid gezegd, toch Regeering en Kamer het oog doen vestigen op de toekomst. Men moet niet vergeten, dat door de oppositie hier voor een werk, dat voor het oogenblik voor

een richtige tramexploitatie niet strikt noodig is, de zeer groote som van waarschijnlijk meer dan f 100 000 wordt gevraagd.

Ik zou die f 100 000 willen reserveeren, omdat het Westland nog in wording is. De heeren moeten niet vergeten, dat het Westland nog lang niet alles heeft wat het noodig heeft op tramweg- en scheepvaartgebied en in een phase van nog niet tot rust gekomen ontwikkeling verkeert.

Nu komt het mij voor, dat het in het belang van Monster zou zijn, waar bijv. jonge ondernemende Rotterdammers, ik noem de firma Muller, op eigen kosten aan de Maas een haven hebben aangelegd, met eenig verstandig geduld den loop der zaken af te wachten en op dit oogenblik niet zoo te drijven naar die omlegging. Ik wensch rekening te zien houden met hetgeen in wording is aan den Hoek van Holland en ten oosten daarvan en zoo zal wellicht door aansluiting in oostelijke richting met Naaldwijk of de Maas het dorp Monster op betere wijze en langs korteren weg aandeel krijgen wat het nu wil afdwingen door afstemming dezer voordracht, hetgeen vertraging zou geven en nadeel voor de andere gemeenten van het net die bij dit wetsontwerp belang hebben en er op wachten.

De toestand van de waterwegen zal ook allicht anders kunnen worden. Ik hoop dat van den zuiver administratieven maatregel die thans noodig is om op te schieten, het toestaan nl. van een onteigening, geen oppositiemiddel zal gemaakt worden om te drijven tot maatregelen, die tot nadeel van de Westlandsche Stoomtramweg-maatschappij, die al op zoo zware lasten zit, zullen zijn en die de gemeente Monster misschien zal betreuren, wanneer de havens aan de Maas de gemeente Monster over het hoofd zullen zijn gegroeid, maar ook tevens de juiste richting zullen aanwijzen voor nieuwe stoomtramverbindingen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Het is niet voor de eerste maal dat deze zaak in deze Kamer wordt behandeld. In het voorjaar van 1902 was hier aan de orde de onteigening ten noorden van Monster. Toen is er eenig bezwaar gemaakt tegen de plannen voor de normaliseering van de lijn ten opzichte van het dorp Monster. Bij die gelegenheid is aan de Regeering verweten, dat zij bij het voorstellen van het subsidie geen juiste voorstelling zou hebben gegeven van de bedoelingen van de Westlandsche Stoomtramwegmaatschappij. Er is toen gesproken over het groote belang voor den Westlandschen fruit- en groentenhandel, om bij het inladen in de tram of in den spoorweg in het Westland, de zekerheid te hebben, dat het vervoer van de waren naar de plaats van bestemming zonder overlading van den eenen spoorweg op den anderen zal kunnen geschieden.

Bij die gelegenheid heb ik getracht aan te toonen, dat van zoodanige overlading ook geen sprake zou zijn. Intusschen is in het Voorloopig Verslag op deze zaak teruggekomen en werd andermaal in de Memorie van Antwoord aangetoond, dat ten deze van geen woordbreuk sprake kan zijn, dat dus bij de *in*lading te Monster in tram- of spoorwagen, niet uit dien tram- of spoorwagen zal behoeven te worden *over*geladen in een anderen spoorwagen.

Om dit aan toonen heb ik in de Memorie van Antwoord eenige voorbeelden genoemd van de gevallen, die zich kunnen voordoen. Er is daar gesproken van het binnenverkeer in het Westland Aangetoond is dat bij inlading van de groenten in Monster, natuurlijk in het kleine materieel van den tramweg, zonder eenige overlading op elke plaats van het Westland de goederen zullen kunnen worden aangevoerd en dus ook met dat kleine materieel zullen kunnen worden gebracht aan den Hoek van Holland, waar zij natuurlijk voor het vervoer naar Engeland zullen moeten worden overgeladen in de stoomboot.

Evenmin is er sprake van overlading voor het vervoer naar welke plaats ook, die aan het groote spoorwegnet is gelegen. Wanneer men de groenten wil vervoeren naar Duitschland, staat aan de noordzijde van Monster de groote spoorwagen gereed. Men laadt de goederen daarin en de spoorwagen zal ze brengen over Delft of over Maassluis, tot welke plaats, tot welk station in Europa men wenscht. Of wil men den anderen weg kiezen, dan staat aan de zuidzijde van Monster ook de spoorwagen gereed en kan men over den Hoek van Holland verder vervoeren, en ook dan is er geen sprake van overlading uit den eenen spoorwagen in den anderen of uit den tramwagen in den spoorwagen. Aangezien in de Memorie van Antwoord aangaande het subsidie-wetsvoorstel de niet-overlading op den voorgrond is gesteld, meen ik te mogen beweren, dat de Regeering haar toezegging volkomen is nagekomen.

Nu is in het Voorloopig Verslag over dit wetsontwerp nogmaals een poging gewaagd om de Regeering met zich zelf in tegenspraak te brengen.

Er was door mij in mijn rede van 11 Juni 1902 gezegd, dat volkomen doorgaand verkeer, zooals ik zooeven besprak, mogelijk zou zijn. Ik heb er toen op gewezen, dat onder doorgaand vervoer wordt verstaan vervoer zonder overlading bij overgang van de eene spoorwegonderneming op de andere. En wat lees ik nu in het Voorloopig Verslag? Dat in de Memorie van Antwoord betreffende de Subsidiewet geen sprake was van doorgaand vervoer, maar dat daar gezegd was dat het materieel der groote spoorwegen zou kunnen worden doorgevoerd.

Ik moet erkennen dat ik het onderscheid niet begrijp. In den eenen volzin wordt een werkwoord gebezigd en in den anderen het daarvan gemaakte zelfstandig naamwoord.

Er was gezegd, dat het materieel van de groote spoorwegen zou kunnen worden doorgevoerd, derhalve was ik gerechtigd te beweren dat het te doen was om doorgaand vervoer mogelijk te maken, want doorgaand vervoer beteekent dat het vervoer geschieden kan zonder overlading van den eenen spoorwagen in den anderen.

Intusschen komt men in deze phase van het geding met een nieuw soort van overlading, die met de spoorwegoverlading in geen verband staat. Men uit nu den wensch, dat de tram niet zal gaan door-, maar om Monster heen, ten einde uit de schuiten, dus van het water, direct te kunnen laden in den spoorwagen, die, als ik het zoo noemen mag, geheel Europa kan doorkruisen.

Ik stel er prijs op om duidelijk te doen uitkomen, dat de uitdrukking nu een geheel andere beteekenis krijgt dan in eerste instantie.

Inderdaad gevoel ik zeer veel voor dit denkbeeld, en ik zal gaarne pogingen in het werk stellen, om de verwezenlijking in de hand te werken, gelijk ik trouwens reeds heb gedaan.

Maar laten wij eens zien welke de tegenwoordige toestand is.

Op het oogenblik komen werkelijk de goederen te Monster veelal te water aan, en die goederen worden dan per as vervoerd naar het verkooplokaal, dat door de gemeente is gesticht midden in de kom der gemeente, volstrekt niet aan het water. Daaruit blijkt reeds dat men van de overlading van de te water aangevoerde goederen niet zooveel vreest. De goederen worden dus gebracht naar het verkooplokaal in het midden van het dorp. Welnu, de eenige wijziging zal nu deze zijn, dat de goederen, die te water aankomen, niet meer zullen worden gebracht in de richting van het Noordoosten, maar veeleer Westelijk, naar het stationsemplacement.

Nu is die afstand zeer weinig grooter, en het einde zal wel zijn, dat het verkooplokaal zal worden overgebracht naar het stationsemplacement. Er wordt derhalve geen verandering gebracht in den tegenwoordigen toestand, met dit onderscheid, dat er aan het stationsemplacement gelegenheid zal bestaan om groote goederenwagens te kunnen inladen, wat vroeger niet kon. Dat is dus een verbetering. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat men gerekend had op een verbetering van den toestand, dan zeg ik, dat die verbetering wordt aangebracht.

De geachte afgevaardigde uit Meppel merkte op dat het bekend is, dat 9/10 van de producten, voor Engeland bestemd, worden gebracht per as naar den Hoek van Holland. Die goederen zullen voortaan kunnen worden gebracht naar het stationsemplacement, en zij kunnen dan profiteeren van de nieuwe lijn naar den Hoek van Holland, wat voor den handel een groote verbetering is.

Geenszins zal ik beweren, dat het niet eenig voordeel geeft, wanneer men een spoorweg heeft vlak bij de haven; er is reeds een project gemaakt van een haven dicht bij het stationsemplacement. Maar nu stelt men het voor, alsof men al een haven had te Monster. Men beschouwt dan als een haven een vaart, die misschien een kleine verbreeding heeft voor het lossen der schuiten.

Dat is echter geen plaats waarlangs spoorwegwagens zich kunnen bewegen. Het spreekt vanzelf, dat om te kunnen laden

uit de schuiten in de spoorwegwagens, men moet hebben een haven die parallel loopt met de spoorweglijn. Op dit oogenblik bestaat zulk een haven in Monster niet. De plaats die men thans als zoodanig aanduidt, is voor dit gebruik niet geschikt.

Ik zeide reeds, dat het voordeel van een haven, zooals men die wenscht, door mij niet wordt ontkend en dat ik zeer gaarne zou medewerken om dien toestand te verkrijgen. Maar zulke belangen zijn er in het Westland zeer vele. Wie zou niet wenschen de zaak overal zoo schitterend in te richten, dat men van uit de vaart dadelijk in de spoorwegwagens zou kunnen laden. maar de aanleg van een dergelijke haven zou aanzienlijke kosten met zich brengen, welke men aan de Westlandsche Stoomtrammaatschappij moeilijk kan opleggen. Daarvan is dan ook bij de subsidie-aanvrage geen sprake geweest.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Meppel wel, dat de nu voorgestelde aanleg niet voldoet aan redelijke eischen en zelfs geen verbetering kan genoemd worden, maar ik ben van een andere meening en meen integendeel, dat juist de voorgestelde plaatsing van het emplacement de beste gelegenheid geeft om te eeniger tijd te komen tot het maken van een haven, die in staat zal stellen dadelijk in de waggons te laden.

De geachte afgevaardigde heeft ook gevraagd, of het niet mogelijk zou zijn deze zaak op te schorten en ik zou daartoe gaarne bereid zijn, wanneer wij nu nog in de eerste phase van het geding verkeerden, maar deze onteigeningszaak is reeds geruimen tijd aanhangig en de verloopen tijd is door mij niet ongebruikt gelaten. Ik heb pogingen in het werk gesteld om te gemoet te komen aan de belangen van Monster en van den handel. Ik heb met de tramwegmaatschappij de zaak besproken. Ik heb overwogen of niet een verhooging van het subsidie van den Staat zou kunnen worden voorgesteld, als de provincie ook in die richting zou willen medewerken. De provincie vond daartoe echter geen aanleiding en de zaak is daarop afgestuit. Men moet de zaak nu nemen, zooals zij is. Moet er eenmaal een haven komen, dan kan die gemaakt worden bij het stationsemplacement en zal men den best denkbaren toestand hebben, dien velen aan het Westland zullen benijden. Vele plaatsen hebben niet eens water en moeten alles per as aanvoeren. Monster heeft wel water, wat een groot voordeel is, en nu zal het nog een grooter voordeel kunnen krijgen, als eenmaal een haven langs den spoorweg gemaakt wordt.

Thans nog een enkel woord over het gevaar in de kom van Monster, waarop de geachte afgevaardigde echter niet den nadruk gelegd heeft. De tram- en spoorwegen, die binnen vele plaatsen loopen, leveren in het algemeen bij voorzichtige exploitatie weinig gevaar op. Bovendien geeft het nieuwe Tramwegreglement aan de Regeering de macht om de snelheid zoo noodig te doen verminderen. Daarvan is gebruik gemaakt voor Monster en speciale voorzorgsmaatregelen zijn voorgeschreven. Daardoor acht ik het gevaar zooveel doenlijk vermeden, en ik moet er toch op wijzen, dat het voor een dorp dikwijls van het grootste belang is den tramweg in de kom van het dorp te hebben. In Oud-Beierland bijv. kon men uit de tram de huizen bijna aanraken, zoo dicht gaat zij er langs, maar toch weet ik niet of men er wel op gesteld zou zijn, indien de tram buiten de kom van het dorp werd gebracht. De particuliere belangen van het huishoudelijk verkeer komen bij deze quaestie in strijd met de belangen van het handelsverkeer. Misschien zal het mogelijk zijn als het nieuwe emplacement te Monster gemaakt is, de belangen van het handelsverkeer met die van het dagelijksch verkeer te verzoenen.

De heer **Drucker**: Op dit oogenblik wensch ik niet te spreken over de vraag, op welke wijze de tramweg die het hier geldt, in de buurt van het dorp Monster het best wordt aangelegd. Daarover zijn zooeven belangrijke opmerkingen gemaakt door de heeren Smeenge en Brummelkamp, die mijns inziens alleszins overweging verdienen en die waarschijnlijk door deze heeren straks nog tegen hetgeen de Minister heeft aangevoerd, nader zullen worden verdedigd. Waarop ik thans met een enkel woord wensch terug te komen is, uit een meer algemeen oogpunt, de geschiedenis van deze zaak. De heer Minister heeft mij in een soortgelijk debat, hier den 24sten December 1903 gehouden, uitgenoodigd hetgeen ik daaromtrent op het hart had bij deze gelegenheid ter sprake te brengen. Ik heb dit niet gedaan in eersten termijn, om de Kamer niet onnoodig op te houden, daar ik hoopte, dat het misverstand, dat bestond sedert den eersten dag dat deze zaak in behandeling is geweest, alsnog te laatster ure door den heer Minister tot klaarheid zou worden gebracht en ik alsdan liever zou hebben gezwegen. Evenwel, dit is niet geschied, en nu wensch ik hier, zeer in het kort, de historie van deze zaak in herinnering te brengen.

Die zaak van de Westlandsche stoomtram is vol incidenten en duisterheden. Wanneer men opslaat de stukken van 1901—1902 en leest de Memorie van Antwoord van 30 Mei 1902 (stuk **180**, 6), dan vindt men daar een aanhef, die in Regeeringsstukken zelden wordt aangetroffen, de verklaring, dat de heer Minister tot zijn leedwezen moet erkennen, dat de Memorie van Toelichting alles behalve duidelijk en volledig is geweest en dat — om het eens minder parlementair uit te drukken — de zaak heel anders was dan zij stond beschreven in de Memorie van Toelichting. Daarop is gevolgd — en het zegt ook iets — een Eindverslag, dat bijna een geheele bladzijde beslaat, en waarin de Commissie van Rapporteurs, bestaande uit de heeren Merckelbach, Schokking, van Asch van Wijck (Amersfoort), Fruytier en Fokker, verklaart, „niet te kunnen deelen in de meening van den Minister, dat in geen opzicht zal worden te kort gedaan aan toezeggingen of voorstellingen, gegeven of gewekt bij de behandeling van het wetsontwerp tot toekenning van een renteloos voorschot." Ik zal deze zinsnede niet omkeeren en zeggen wat dus wel de meening van de Commissie was!

Er zijn nog meer duisterheden in deze aangelegenheid. Een vraag, waaromtrent wij geen licht krijgen is, waarom de subsidie-overeenkomst met de Westlandsche stoomtram nog steeds niet is tot stand gekomen. De Minister verklaart, dat dit buiten de aanhangige quaestie ligt en ik zal dienaangaande ook niet nieuwsgierig zijn.

De zaak, waarop het hier aankomt is, of men primitief, toen men in deze Kamer het subsidie heeft toegestaan, of men toen heeft geweten, heeft kunnen weten, of heeft moeten weten, dat wèl zou verbeterd worden het geheele net van de stoomtram, maar uitgezonderd zou zijn het stuk door het dorp Monster.

De Minister houdt nog altijd vol, dat wij dit hebben geweten, althans hebben kunnen en moeten weten. Maar er ontbreekt mijns inziens altijd nog eenige aanwijzing — hoe zwak dan ook — van de plaats in de oorspronkelijke Memorie van Toelichting, waaruit iemand dat had kunnen lezen.

Ik erken volmondig, dat er ook niet staat in de Memorie van Toelichting, dat er op het stuk tramlijn in het dorp Monster wèl een wijziging zou plaats hebben, maar wèl leest men er, dat het geheele net zal worden verbeterd — ik zal dat straks nog nader aantoonen — en daar is niet uitgezonderd een gedeelte, dan niet zou verbeterd worden.

De Minister heeft mij op 24 December 1903 in uitzicht gesteld, dat Gedeputeerde Staten mij dat zouden leeren, en aangezien ik voor leering zeer vatbaar ben, heb ik met groote belangstelling nagegaan, wat Gedeputeerde Staten hieromtrent thans geschreven hebben.

Over deze quaestie nu schrijft dit geëerde college geen woord! Gedeputeerde Staten trachten te betoogen — en dat betoog is misschien geslaagd, ik laat dat een oogenblik daar — dat men voorshands den toestand in Monster onveranderd kan laten; maar dat dit in de eerste stukken zou hebben gestaan, hebben zij niet getracht te betoogen. Zij zijn verstandig genoeg geweest, zich aan dat betoog niet te wagen.

Een van de leden van het college heeft zooeven beproefd dit hier te bewijzen. Ons geacht medelid, de heer van de Velde, heeft de werken die het hier geldt, willen scheiden in twee gedeelten: de nieuwe lijnen en de verbetering van de bestaande. Maar van een dergelijke scheiding is met geen woord sprake geweest toen ons de aanvraag om subsidie werd voorgelegd. Toen is in één adem gezegd: er zullen worden gebouwd nieuwe lijnen en het bestaande net zal worden verbeterd.

Wat zeggen nu Gedeputeerde Staten? In hun missive van 3/17 Augustus 1903 zeggen zij twee dingen, die ten deze van belang zijn. Vooreerst wordt toegegeven, dat een verbinding door Monster op den bestaanden voet lastig zal zijn voor de exploitatie (wanneer dit lastig is voor de exploitatie, is het indirect ook lastig voor het publiek), en in de tweede plaats,

dat men wellicht mettertijd zal moeten komen tot wijziging van de lijn.

Dit is het beste bewijs voor de stelling die ik verdedig, want wat is ons voorgespiegeld bij de subsidie-aanvraag? Dat nu het net zou worden aangelegd op ruimen voet. Dit woord: op ruimen voet, en dergelijke uitdrukkingen, worden herhaaldelijk gebruikt. Wanneer men thans zegt: voorloopig kan het wel zóó en later zal het worden verbeterd, dan is dat toch niet wat ons in uitzicht werd gesteld, namelijk dat de aanleg op ruime, op onbekrompen schaal zou geschieden.

Gedeputeerde Staten zeggen verder nog: wanneer de zaak geschiedt zooals nu het plan is, dan wordt aan het beginsel van rechtstreeksch verkeer niet te kort gedaan. Maar bij een zaak, als deze tram, is het niet te doen om een beginsel; neen, het is de vraag, of wij krijgen een practischen aanleg, voor geruimen tijd voldoende, of wel een partieele voorziening, die weldra weer verbetering eischt.

Dat alles leidt mij tot de conclusie, dat wij hier niet alleen hebben een bestaand misverstand — dat is niet tegen te spreken — maar dat de oorspronkelijke stukken, van de Regeering uitgegaan, niet onschuldig zijn aan het ontstaan daarvan. Terwijl ik de hoop uitspreek, dat, wat deze zaak betreft, nog kan worden te gemoet gekomen aan de wenschen van belanghebbenden, die mij gerechtvaardigd schijnen, zou ik meer in het algemeen aan den Minister de vraag willen voorleggen, of niet deze zaak opnieuw bewijst de hooge wenschelijkheid, dat men zich in de stukken uitspreekt zoo duidelijk mogelijk, en niet van den lezer onderstelt, dat hij er allerlei bij denkt, maar veeleer de punten waarop het aankomt, zelfs voor iemand die nu niet de uiterste mate van scherpzinnigheid heeft bereikt, duidelijk in het licht stelt.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een woord tot den heer van de Velde, dien ik eerst dacht, dat hier opstond als verdediger van het rapport van Gedeputeerde Staten, doch zich nader kennen deed als een verdediger van het plan als zoodanig.

Mijnheer de Voorzitter! Heeft deze nu aangetoond dat de door mij ontwikkelde bezwaren onjuist zijn? Neen. Alleen heeft die geachte afgevaardigde gezegd, dat niet verlangd kan worden dat ze *allereerst* aan de orde komen. Ik heb dus in hem een bondgenoot bij mijn bewering, dat bij het voorgenomen plan tal van bezwaren blijven bestaan, welke door omlegging der lijn kunnen worden ontgaan.

De heer van de Velde voegde er bij, dat men aan de Maatschappij de kosten daarvan niet kan opleggen. Mijnheer de Voorzitter! Dat heb ik ook niet beweerd. Ik meen zelfs duidelijk gezegd te hebben, dat ik de aan de omlegging en inzonderheid de aan het maken van een haven verbonden kosten niet op de Maatschappij zou willen verhalen; ik heb alleen gesproken, zooals ook de Minister deed, van gemeenschappelijk overleg.

De heer van de Velde eindelijk wil ook de groote spoorwagens niet door Monster, stemt dus gelukkig ook hierin met ons overeen. Dat toch willen ook de inwoners van Monster evenmin; wat zij vragen is alleen doorgaand verkeer en dat is volgens hen alleen goed te krijgen, langs een anderen weg dan de bestaande.

Mijnheer de Voorzitter! Nu kom ik tot den Minister. Deze heeft zich veel moeite gegeven de beteekenis uit een te zetten van het woord „overladen", en in 't licht gesteld dat „overladen" bij het spoor een geheel andere beteekenis heeft dan in den zin van „overladen" uit een schuit in een wagen. Ik wil daarmede akkoord gaan, doch acht mij verplicht er op te wijzen, dat wij hier te doen hebben met het bezwaar verbonden aan het feit, dat men verplicht is zijn goederen eenige malen van den eenen wagen in den anderen te zien brengen, iets dat men niet gaarne ziet, evenmin als men er erg op gesteld is dat goederen aan de kustzijde van Monster ingeladen, om te komen te Amsterdam, moeten worden gezonden over den Hoek van Holland. Dat is geen vervoer langs een directen, maar slechts langs een omweg. Zou ieder hiertegen bezwaar hebben, dit grieft hen die aan de teelt van fijne vruchten doen bovenal, omdat voor deze zoowel het een als het ander erg nadeelig is.

De Minister zeide voorts dat ik in mijn plan ook niet zou ontkomen aan overladen van wat per spoor moet worden vervoerd en beriep zich daarvoor op het verkooplokaal.

Ik merk op, dat, ben ik wel ingelicht, niet alle producten in dat verkooplokaal komen. Daar worden gewoonlijk alleen monsters tentoongesteld, welke dienen om uit groote partijen een keus te doen, in het vertrouwen, dat de partij aan het monster gelijk zal zijn. De partijen als zoodanig kunnen dan, bij het bestaan van een haven aan de vaart en het maken van het emplacement daar, dadelijk uit het schip in de wagons worden geladen; alleen de monsters dienen te worden versjouwd.

Het gaat dus niet op te zeggen: de pruducten moeten toch in het verkooplokaal worden gebracht, men kan dus even goed dat verkooplokaal overbrengen in de buurt van het nieuwe stationsemplacement. Neen, Mijnheer de Voorzitter, over die betrekkelijk kleine hoeveelheden hebben wij het niet, het verkooplokaal kan, komt het station bij de haven, gerust blijven ter plaatse waar het is; wij hebben het over de groote partijen die voor $^{9}/_{10}$ per water worden aangebracht.

De Minister heeft mij verkeerd begrepen, waar hij meende dat ik zou hebben gezegd dat $^{9}/_{10}$ reeds nu per as naar den Hoek van Holland werd vervoerd. Ik heb gezegd dat men $^{1}/_{10}$ dadelijk per as van het land naar den Hoek van Holland had vervoerd, omdat men de overlading niet wilde.

Dat is in de toekomst niet meer noodig, zegt de Minister, want men kan het dan brengen aan het station Monster. Dat is niet geheel juist; voor dat wat naar Engeland moet wordt het bezwaar van de inladers niet weggenomen. Zij willen dat bijv. een zakje nieuwe aardappelen niet eerst op een wagon en dan nog eens weer op een wagon moet worden geplaatst, voor het de boot bereikt of op de plaats van bestemming aankomt.

Het zal den Minister toch wel bekend zijn, ook uit andere oorden des lands — ik heb hier bijv. op het oog de streek Venhuizen-Hoorn, waar men een spoorweg wil om o. m. de minderwaardigheid hunner producten, die nu meest per as moeten worden vervoerd om op den spoorweg te komen, terwijl dit met die van andere niet noodig is, te voorkomen. O! men is zoo bang voor dat dubbele vervoer.

Nu heeft de Minister met nadruk gezegd: er is te Monster geen haven. Mijnheer de Voorzitter! Dat weet ik wel; er is wat men een vaart zou kunnen noemen. Maar in die vaart te Monster moeten thans de vaartuigen komen waarmede een groot deel der producten uit het Westland worden aangevoerd, en die vaartuigen worden daar dan gelost.

Verder zegt de Minister: ik stel voor een goeden spoorweg den eisch, dat het spoor evenwijdig loopt met de ligplaats der schepen, geen vaarwater te Monster zal daarvoor kunnen dienen. Mijnheer de Voorzitter! Zonder thans in een bestrijding te treden van die stelling zou ik willen vragen: is dat niet te maken? En ik antwoord dadelijk: ja.

Ik heb straks reeds gezegd, in elk geval willen zeggen, indien men komt tot het omleggen van de tram over de tegenwoordige vaart, dan is de gemeente Monster stellig bereid die vaart over 50 M. te dempen — ten einde het bezwaar van het maken van een brug te ontgaan — en een haventje evenwijdig aan het stationsemplacement te maken.

Nu voert de Minister mij verder tegen: er kan een haven komen bij het thans geprojecteerde station. De Minister heeft wellicht straks niet goed geluisterd, toen ik zeide, dat Monster weinig zou hebben aan een haven gelegen in een andere gemeente; de oude Vlotvaart ligt toch in de gemeente 's Gravenzande. Wordt daar een haven gemaakt, dan zal dat in elk geval niet zijn in het belang van Monster, want alles wat over water wordt aangevoerd moet dan daar vandaan, dus over een veel grooter afstand dan thans, worden gehaald. Gelukkig, de Minister ontkent het voordeel van het niet behoeven overladen van die producten niet, en ik had dat ook ondersteld, omdat ik weet welk een warm hart hij de landbouwende bevolking, en dus ook zeker deze vruchtentelende bevolking, toedraagt. Onder die omstandigheden, nog eens: hier moet, naar mijn overtuiging, dus komen een haven, in de buurt van de vaart en daaraan de tram.

De Minister heeft eindelijk gezegd: deze zaak opschorten zou gaan, indien wij waren in het eerste staduim, wij zijn nu echter in het tweede en ze hangt al sedert 1902. Dit is waar, doch de Minister heeft er bij gevoegd waarom ze al zoolang hangt: er is dus geen overkomelijk bezwaar. Heb ik het toch goed begrepen dan heeft de Minister van zijn kant nog alle moeite gedaan om die nieuwe denkbeelden der Monsteraren te

overwegen, daarbij uitgaande van deze gedachte: ik wil het mijne doen, de provincie en de tramwegmaatschappij moeten ook het hunne geven. Welnu, die poging is nog niet gelukt, doch wie weet wat een nieuwe zou opleveren.

De heer Drucker heeft ook nog eens herinnerd aan wat Gedeputeerde Staten zeggen, nl. „neemt het verkeer en vooral ook het goederenvervoer belangrijk toe, dan zal de Westlandsche Stoomtramweg-maatschappij wellicht aan de omlegging behoefte gevoelen en zelve daartoe later overgaan."

Daarin ligt een erkentenis, dat het ander plan beter is.

Ten slotte nog deze opmerking. Ik kan mij begrijpen, dat zij die minder met het terrein bekend zijn, zullen zeggen: weet gij wel, dat een onteigening voor een omlegging van een tram in een dorp enorm veel bezwaar na zich kan sleepen? Mijnheer de Voorzitter! Dat is hier niet het geval. Aan den kant van 's Gravenhage, van de Katholieke kerk tot het vaartje toch, heeft men slechts te doen met één eigenaar, die reeds een deel van zijn terrein aan de Maatschappij moet hebben verkocht of op andere wijze overgedaan. Van de haven tot de bocht van den weg die men nu wil afsnijden, behooren de gronden aan twee eigenaren, zoodat hier slechts met drie personen onderhandelingen behoeven te worden gevoerd. Bovendien kan ik mij niet begrijpen, dat onder de tegenwoordige omstandigheden die menschen niet gaarne hun medewerking zouden willen verleenen, om zoo geschikt mogelijk te komen tot een nieuwen, beteren verkeersweg.

Ik blijf dus bij mijn verzoek: dat de Minister nog terugkome op de gedachte om op dit oogenblik deze zaak te laten uitmaken; onomstootelijk toch is aangetoond, dat hetgeen bereikt moet worden niet wordt verkregen en hetgeen men wenscht te bereiken niet zoo enorm veel meer zal kosten. Waarom moet men hier nu eerst een goed denkbeeld verknoeien? Ik blijf er bij, dat, wordt dit wetsontwerp aangenomen en heeft de tramwegmaatschappij zich kosten getroost voor de onteigening en voor het bouwen van een station, zij Monster nooit op een andere wijze zal helpen.

Dit nu zou ik betreuren.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik een antwoord te geven aan den geachten afgevaardigde uit Groningen, die begonnen is met de beschuldiging uit te spreken, dat de Regeering in een van haar uitgegaan stuk een voorstelling van de zaak zou hebben gegeven, die niet met de waarheid overeenkomt.

De geachte afgevaardigde heeft er aan herinnerd, dat de Commissie van Rapporteurs voor de onteigeningswet van 1902 zich niet geheel heeft kunnen voegen in de toen door de Regeering gegeven verdediging van de uitdrukkingen en de voorstellingen in de toelichting tot het subsidievoorstel. Intusschen, ik meen den geachten afgevaardigde te mogen herinneren aan de discussiën, die gevoerd zijn in Juni 1902. Het is een feit, dat bij de behandeling van het toen aan de orde zijnde wetsontwerp alleen bezwaren zijn gemaakt door den heer Fokker en dat door de andere afgevaardigden de verdediging, die door de Regeering werd gegeven, als de juiste werd beschouwd. Ik moet aannemen, dat het wetsontwerp, dat zonder hoofdelijke stemming werd aangenomen, deze goedkeuring niet zou hebben ontvangen, indien men werkelijk van meening ware geweest, dat de gegeven voorstelling der zaak in strijd was met de waarheid. Ik heb vóór mij het verslag van de vergadering van 11 Juni 1902, waarin ik lees: „Dit *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen."

Ik weet niet of de heer Drucker aanwezig was, maar ik geloof het wel. Ik mag mij dus verheugen in de stem, die over dat wetsontwerp door den geachten afgevaardigde is uitgebracht.

Ik geef toe, dat in de Memorie van Toelichting op het subsidievoorstel misschien niet de meest juiste of duidelijke uitdrukkingen zijn gebezigd geworden, maar ik moet ontkennen, dat dit eenigen invloed gehad heeft op de behandeling van de zaak, want voordat de zaak in staat van wijzen was is er geweest een Memorie van Antwoord en daarin komt een zinsnede voor, waarvan ik zooeven sprak, over de wenschelijkheid om rechtstreekschen doorvoer mogelijk te maken en overlading af te snijden, zoodat toen de zaak tot beslissing kwam, door de Regeering een volkomen duidelijke voorstelling daarvan was gegeven. En wanneer ik heb erkend in 1902, dat de toelichting op het wetsontwerp tot onteigening noordelijk van Monster niet volkomen goed gesteld was, dan geef ik den geachten afgevaardigde gaarne toe, dat een zoodanige erkentenis misschien zelden in Regeeringsstukken zal worden aangetroffen, maar ik kan de verzekering geven, dat wanneer een dergelijk geval zich onverhoopt weer mocht voordoen, ik niet nalaten zal openlijk en ronduit te zeggen, dat een betere uitdrukking gebezigd had moeten worden. Ik meen, dat dit beter is dan te trachten de gebezigde uitdrukkingen goed te praten. De hoofdzaak is, dat als een zaak in behandeling komt, er een juiste voorstelling van is gegeven, en dat is ook het geval geweest met het onteigeningsontwerp van 1902.

Het is waar, dat ik in December den geachten afgevaardigde heb verwezen naar het advies van Gedeputeerde Staten van Zuidholland. De geachte afgevaardigde zegt door de lezing van dat stuk eenigszins teleurgesteld te zijn. Hij had daarin meenen te vinden een verdediging van de door de Regeering gebezigde uitdrukkingen en de stelling, dat hier geen aanleiding was gegeven tot misverstand. Ik geloof, dat daarvan bij dat college geen sprake kon zijn, maar wel, dat dat college duidelijk aantoont, dat wel wordt verkregen het doorgaand vervoer, hetwelk in de stukken betreffende het subsidie werd beloofd. Nu zegt de geachte afgevaardigde dat hij er dat niet in leest, maar alleen, dat er gesproken wordt van het beginsel van rechtstreeksch vervoer.

Mijnheer de President! Het college van Gedeputeerde Staten van Zuidholland zal misschien, er op rekenende, dat de geachte afgevaardigde hun stukken met aandacht leest, in het vervolg een andere uitdrukking bezigen, maar blijkbaar is er door Gedeputeerde Staten niets anders bedoeld dan dat in het algemeen op ruime schaal doorgaand vervoer mogelijk zou zijn. Daarop kwam het aan, en daaromtrent hebben Gedeputeerde Staten de houding van de Regeering in deze zaak volkomen in het juiste licht gesteld.

Nu heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, of deze zaak de Regeering aanleiding zou geven voortaan bij het stellen van Kamerstukken de meest mogelijke zorg in acht te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Zeer zeker, ofschoon ik volstrekt niet kan toegeven dat er schuld is. Maar wij hebben hier niet te vragen, of er schuld is in de uitdrukking of schuld in het niet verstaan; de hoofdzaak is, dat wij elkaar wel verstaan. En waar blijkt dat er hier een misverstand is geweest, zal dit mij nopen de meest mogelijke nauwkeurigheid in acht te doen nemen. Ik geef toe, dat dit dikwijls zeer moeilijk is, maar dat bezwaar is niet onoverkomelijk.

Ik ben nu nog een antwoord schuldig aan den geachten afgevaardigde uit Meppel. Hij heeft opgemerkt, dat het volstrekt niet zijn bedoeling was de kosten voor een betere gelegenheid tot inladen uit vaartuigen geheel voor rekening te brengen van de Westlandsche Stoomtramwegmaatschappij. Dat verheugt mij zeer. Inderdaad moet men de zaak niet zoo voorstellen alsof er aan de stoomtramwegen schatten verdiend worden. De maatschappijen die het eenigszins kunnen houden zooals de Westlandsche, gevoelen zich allicht geneigd tot uitbreiding van haar net over te gaan. En doen zij dit, dan blijkt al zeer dikwijls bij de hooge eischen, die tegenwoordig gesteld worden, dat zij op kosten worden gejaagd, waarop zij te voren niet gerekend hebben. Nu apprecieer ik het dus zeer, dat ook de geachte afgevaardigde niet het onmogelijke van die maatschappij wil vergen. Maar daarmede is men niet veel verder, want ik geloof niet, dat een voorstel van de Regeering om 2/3 te betalen van de uitbreidingskosten, terwijl de provincie niets betaalt, eenig succes bij de Kamer zou hebben. De zaak stuit derhalve af op de meening van het provinciaal bestuur, dat thans het oogenblik voor uitbreiding nog niet gekomen acht.

Wil dus de geachte afgevaardigde nogmaals pleiten voor een ander station te Monster en zeggen, dat daarbij door het gemeentebestuur wel een haven zou worden gemaakt, ik meen, dat wij daar niets aan hebben.

Ik moet zeggen, dat ik van dien havenaanleg door Monster zooveel niet verwacht. En wanneer men spreekt van prejudicieeren en bederven van de zaak, dan geloof ik dat men, ingaande op dergelijke beweringen, inderdaad kans zou loopen den toestand

te bederven. Wanneer men een haven maakt is het zaak die zoo goed mogelijk te maken.

Nu zegt de heer Smeenge, dat doet gij niet wanneer gij die maakt bij het ontworpen stationsemplacement, omdat, zeide hij, die haven zou komen te liggen in een andere gemeente.

Maar wat heeft nu de gemeentegrens met deze aangelegenheid te maken? De groote vraag is maar, of men niet op te grooten afstand van Monster die haven kan bereiken. Volgens de kaart is die afstand niet zoo groot. Neen, zegt de geachte afgevaardigde, ik wil hebben dat ik met de schepen aan de bestaande vaart kan blijven komen. Maar waarom komen de schepen daar? Om zoo dicht mogelijk bij het verkooplokaal te komen. Als dat verkooplokaal dus dicht bij het stationsemplacement wordt gebracht, zullen de schepen ook willen komen in een haven bij dat emplacement.

De geachte spreker heeft zich echter tegen het plan verklaard uit vrees dat daarmede de zaak geprejudicieerd zou worden. Ik acht dit niet juist. De zaak wordt niet geprejudicieerd als dit wetsontwerp wordt aangenomen. Ik wil den geachten afgevaardigde en allen die in de zaak belang stellen de verzekering geven, dat ik aan deze aangelegenheid voortdurend mijn aandacht zal blijven wijden, en dat niet met deze onteigening de zaak als afgedaan zal worden beschouwd, opdat, indien inderdaad blijkt dat er in Monster groote behoefte bestaat aan het maken van een haven, alsnog de medewerking en de goedkeuring van de Staten-Generaal zullen kunnen worden ingeroepen, opdat die ideale toestand in het leven zal kunnen treden.

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! Laat mij beginnen met den Minister dank te zeggen voor zijn belofte, dat er ook aan zijn Departement gestreefd zal worden naar nog grooter duidelijkheid, dan men daar reeds meent na te streven. Wanneer dat streven gelukt, zullen wij hier over dergelijke niet aangename zaken dan ook niet meer behoeven te praten.

Ik zal wat de quaestie zelf betreft, slechts een paar opmerkingen maken: Vooreerst dat de Minister nu toegeeft, dat velen uit de oorspronkelijke stukken niet hebben kunnen opmaken wat er in Monster zou geschieden — namelijk uit de Memoriën van Toelichting en van Beantwoording — betrekkelijk het subsidie-ontwerp. Maar nu zegt de Minister dat, dit toegegeven, de zaak hier beslist is in Juni 1902; want dat toen wèl in de gewisselde stukken geklaagd is over het misverstand en over de onduidelijkheid en wèl de Commissie van Rapporteurs in haar Eindverslag gezegd heeft dat zij de meening des Ministers niet deelde, maar dat bij het mondeling debat op 11 Juni 1902 de zaak uitgevochten is.

In dit opzicht kan ik de meening des Ministers niet deelen. Ik wensch dit nog kortelijk aan te toonen.

De Minister zegt met andere woorden: van de 100 leden is er maar één geweest, die bezwaren ontwikkeld heeft; dit was de heer Fokker, en er zijn anderen geweest, die deze bezwaren niet deelden; dit was dan de heer van de Velde.

Ik zou den Minister wel willen vragen: wat verlangt Zijn Excellentie? Wil hij dat, wanneer de voorzitter der Commissie van Rapporteurs, die de zaak door en door onderzocht heeft, deze grondig en helder heeft uiteengezet, daarna nog achtereenvolgens al de andere leden der Commissie, de heeren Schokking, van Asch van Wijck, Merckelbach en Fruytier, precies hetzelfde zullen herhalen wat de heer Fokker goed gezegd heeft, en dat ook andere leden uit alle hoeken zullen opstaan om te zeggen dat zij het met het gesprokene eens zijn? Ik meen, dat het in het belang van een goede behandeling van zaken is dat, wanneer een quaestie op uitnemende en overtuigende wijze uiteengezet is, de andere leden er het zwijgen toe doen en afwachten wat van de Regeeringstafel zal worden geantwoord.

De heer van de Velde heeft toen getracht de rede van den heer Fokker te weerleggen, vooral met een beroep op stukken, die wel niet geheim zijn, maar die toch door leden, die niet te gelijk zijn Gedeputeerde Staten van Zuidholland, niet plegen bestudeerd te worden, namelijk de *Handelingen* der Provinciale Staten. En wat was het eiude van het debat — en daarop komt het aan? De heer Fokker heeft toen verklaard, dat hij den aanleg van de Westlandsche Stoomtram niet wilde dwarsboomen, en dus voorloopig voor het wetsontwerp zou stemmen, doch dat zijn bezwaren niet opgeheven waren en dat hij op de zaak zou terugkomen bij het volgende onteigeningsontwerp.

De heer Fokker is hier niet meer aanwezig en kan dit dus thans niet doen; maar toen is niet alleen voor den heer Fokker, maar voor alle leden de gelegenheid voorbehouden, op de zaak terug te komen, een gelegenheid, waarvan ik tevens zoo vrij ben gebruik te maken.

De heer **Smeenge**, voor de derde maal het woord bekomen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik mag, na de Kamer mijn dank te hebben betuigd voor het verlof, niet nalaten den Minister nog met een paar woorden te beantwoorden.

De Minister zegt dat door dit wetsontwerp niets gepraejudicieerd wordt aangaande de haven. Dat is toch wel het geval. Bouwt men het station ter plaatse waar het nu is ontworpen, dan moet men, dit zegt de Minister zelf, de haven maken aan de Vlotvaart.

En ik vraag: wie zal dan die haven moeten maken? De Maatschappij zal dat niet doen.

Zullen Gedeputeerde Staten het doen? Ik weet niet hoe dezen daar thans over denken. Wat ik wel weet is dit, en dat verheugt mij onder al dit lijden, dat de Minister bereid is alle mogelijke pogingen om de haven tot stand te brengen nu en later te steunen.

Voor die goede gedachte zeg ik hem hartelijk dank.

Doch dat is niet voldoende.

Bij voorbaat waarschuw ik er tegen het daarop te laten aankomen.

Gedeputeerde Staten schrijven toch volgens de Memorie van Antwoord:

„Een tweede bezwaar in het Voorloopig Verslag geldt het feit, dat het emplacement niet in verbinding staat met het vaarwater in het Westland.

„In het schrijven van de Westlandsche Stoomtramwegmaatschappij aan den Raad van Toezicht, dd. 14 April 1903, in afschrift bij Uwer Excellentie's missive gevoegd, wordt uiteengezet, dat aan dit bezwaar zou kunnen worden te gemoet gekomen door den aanleg van een haven, zooals op de daarbij gevoegde schetsteekening is geprojecteerd.

„De Maatschappij is echter niet bereid de kosten van den aanleg daarvan voor haar rekening te nemen, maar toont aan op welke wijze zulk een havenaanleg ware te verkrijgen."

En wat zegt nu de Minister zelf:

„Eene eventueele spoorverbinding met het vaarwater te Monster zal zoodanig moeten zijn ingericht, dat het spoor evenwijdig loopt met de ligplaats der schepen, die gelost of geladen moeten worden. Geen der te Monster bestaande vaarwaters zal daarvoor kunnen dienen, zoodat het graven van eene afzonderlijke haven noodig zou zijn.

„Bij het tegenwoordige tramwegproject bestaat daartoe gelegenheid aan de Oude Vlotvaart.

„Eventueele aanleg van zulk eene haven behoort echter niet tot de verplichtingen van de Westlandsche Stoomtramwegmaatschappij en kan dus hier verder buiten beschouwing blijven."

Een magere troost dus, ofschoon ik nog eens erkennen moet, dat de troost die wij uit des Ministers mond vernamen, mij, juist in het licht van het daar meegedeelde, aangenaam stemde.

Heeft de Tramwegmaatschappij een station ter plaatse, dan toont ze later stellig weinig belang bij de zaak.

In de tweede plaats stel ik nog de vraag: wie moet de haven betalen? Men zal zeggen: dit moet gebeuren door Monster, met de provincie, indien Gedeputeerde Staten tot andere gedachten zijn gekomen, en het Rijk. Maar ik vraag: zal het billijk zijn dat Monster mee op te leggen, nu die gemeente zelf een vaartje heeft en bij haar kom. En 's Gravenzande zal ook geen geld geven, want die gemeente heeft zelf een station in het dorp op 10 minuten afstands van dat, waarover het nu gaat.

Onder deze omstandigheden blijf ik er bij, dat het betreurd moet worden dat op dit oogenblik deze zaak op deze wijze wordt afgedaan, omdat naar mijn opvatting daardoor de belangen van de fruittelers en niet minder die van hen die bij de scheepvaart betrokken zijn voor nu en voor altijd worden geschaad. Ik heb gevraagd om dit wetsontwerp terug te nemen. De Minister wil dit niet, welnu hij drage de verantwoordelijkheid.

Ik zal geen stemming vragen, doch doet iemand anders het, dan moet ik mijn stem aan het ontwerp onthouden.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Slechts twee woorden. De geachte afgevaardigde uit Groningen heeft mijn conclusie uit het debat van Juni 1902 gewraakt; ik kan hem het recht daartoe niet betwisten. Hij vroeg: wat wil de Minister? Wenscht hij, dat ieder lid van de Commissie van Rapporteurs en alle andere leden, nadat de voorzitter van de Commissie op uitnemende wijze de bezwaren heeft uiteengezet, nog eens die bezwaren herhalen. Ik antwoord hem: zeer zeker niet. Waar ik den geachten afgevaardigde uit Groningen altijd met het meeste genoegen en met de meeste aandacht aanhoor, zou ik het toch zeker voor de behandeling van deze zaak niet betreurd hebben, wanneer hij ook heden zich gehouden had aan de gedragslijn, om het debat over te laten aan den president van de Commissie van Rapporteurs.

De geachte afgevaardigde uit Meppel heeft nog een vraag gedaan, namelijk: wie zal de haven betalen?

Het antwoord daarop zal, dunkt mij, aldus moeten luiden: wanneer er ooit sprake zal zijn van een haven als door hem gewenscht, zal dit natuurlijk in verband moeten staan met de omlegging van den tramweg en dan zal van de Westlandsche Stoomtramwegmaatschappij gevraagd worden een-derde in de kosten, niet alleen in de kosten van de omlegging, maar ook in die van de haven; een-derde zal moeten betaald worden door de provincie en de plaatselijke belanghebbenden te zamen en een-derde gedeelte door den Staat.

Het zal mij aangenaam zijn, dat, wanneer een haven noodig mocht blijken, ik een voorstel tot het aanleggen daarvan in verband met de omlegging van de lijn buiten Monster, aan de Kamer zal kunnen doen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt, op verzoek van den heer Brummelkamp, in stemming gebracht en met 41 tegen 29 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren de Visser, Röell, van Limburg Stirum, van Bylandt, de Waal Malefijt, van Idsinga, van Nispen tot Sevenaer, Lucasse, van Alphen, van Asch van Wijck, van Wassenaer van Catwijck, Nolens, Travaglino, van Vlijmen, Goekoop, Michiels van Verduynen, van den Berg van Heemstede, Duymaer van Twist, van Karnebeek, Aalberse, Kolkman, de Savornin Lohman, Seret, van der Borch van Verwolde, van der Vlugt, van Heemstra, van den Heuvel, Brants, Verhey, Zijlma, Talma, Mees, van Veen, Schokking, van de Velde, Krap, Okma, Pompe van Meerdervoort, Heemskerk, de Vries en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Bijleveld, van Kol, Willinge, Helsdingen, Brummelkamp, ter Laan, Tydeman, Schaper, Pijnacker Hordijk, Marchant, Goeman Borgesius, Ketelaar, de Klerk, Troelstra, Hubrecht, Melchers, Dolk, van Raalte, Lieftinck, Drucker, Bos, Roessingh, van Foreest, Fock, de Boer, Passtoors, van Löben Sels, Smeenge en van Styrum.

II. TOEKENNING VAN EEN RENTELOOS VOORSCHOT UIT 'S RIJKS SCHATKIST TEN BEHOEVE VAN DEN AANLEG VAN EEN SPOORWEG VAN NEEDE NAAR HELLENDOORN. (94)

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot wijziging der artikelen 154, 179 en 228 van het Wetboek van Koophandel (21), gereed is met haar verslag.

Dit verslag zal gedrukt en rondgedeeld, de dag der behandeling van het wetsontwerp later bepaald worden.

III. WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontswerp niet te bespreken hetgeen men in het midden zou wenschen te brengen over de hoogescholen, namelijk de technische-, landbouw- en handelshoogeschool, maar de beschouwingen over die scholen te houden bij onderart. 32.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter van de Commissie van Voorbereiding*, brengt het volgend verslag uit:

In handen van de Commissie van Voorbereiding zijn gesteld vier adressen, namelijk:

1°. van H. G. Pitsch, loco-voorzitter en A. Th. J. Snijder, secretaris van het hoofdbestuur van Medicinae Studiosorum Societas, te Amsterdam;

2°. Van C. Guldensteeden Egeling, voorzitter, en L. A. Bouvy, secretaris van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der pharmacie;

3°. van J. Olie jr., praeses en E. J. Zwaab, ab-actis I van de Natuur-philosophische Studentenvereeniging te Amsterdam;

4°. van B. Sypkens, praeses, en T. H. van der Laan, ab-actis van de Philosophische Faculteit van het Groningsche Studentencorps „Vindicat atquo Polit".

In het eerste adres wordt verzocht: voor alle artsen, welke hunne voorbereidende opleiding geweest zij, de mogelijkheid tot het verkrijgen van een doctoraat wel te willen openstellen.

In het tweede adres wordt met aandrang de steun der Kamer ingeroepen voor de inwilliging van het door adressanten aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gedaan verzoek om het daarheen te leiden, dat ook voor hen, die als student in de artsenijbereidkunde aan een der Rijks-universiteiten of aan de Gemeentelijke universiteit te Amsterdam zijn ingeschreven, maar niet in het bezit zijn van het diploma van eindexamen gymnasium of van het daarmede gelijk gestelde examen, genoemd in artikel 12 en 13 van de wet tot regeling van het hooger onderwijs, de gelegenheid worde opengesteld om, door het schrijven en verdedigen van een proefschrift, den doctoralen graad te verkrijgen.

In het derde adres wordt verzocht:

1°. òf het jus promovendi in de wis- en natuurkundige faculteit *nu reeds* te verleenen aan degenen die alleen in het bezit zijn van een einddiploma hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus;

òf de bevoegdheid van den senaat der ontworpen technische hoogeschool tot het verleenen van den technischen doctorstitel op te schorten, totdat eene in vooruitzicht gestelde reorganisatie van middelbaar en gymnasiaal onderwijs zal zijn tot stand gebracht, waarbij hoogere burgerschool en gymnasium kunnen worden gelijkwaardige inrichtingen van voorbereidend hooger onderwijs;

2°. de bevoegdheid van de te Delft gediplomeerden te beperken tot het geven van onderwijs aan technische scholen.

In het vierde adres wordt, op grond van de in het derde adres aangevoerde motieven, verzocht het daarin vervatte verzoek in ernstige overweging te willen nemen.

In al die adressen wordt tot uitgangspunt genomen, het bij het aanhangig wetsontwerp voorgesteld tweede lid van art. 82*a* der wet op het hooger onderwijs, krachtens hetwelk den gediplomeerden aan de technische hoogeschool door den senaat dier hoogeschool na openbare verdediging van een proefschrift een doctoraat in de technische wetenschap kon worden verleend, en wordt aangevoerd, dat het billijk is, dus ook voor die leerlingen der hoogere burgerschool die niet de technische hoogeschool bezoeken maar een andere wetenschappelijke opleiding, zonder voorafgaande klassicke vorming genieten, de gelegenheid tot het verkrijgen van een doctoraat open te stellen, terwijl de gelegenheid om in het buitenland te promoveeren, tegenwoordig nagenoeg niet meer bestaat, immers slechts in Gent, waar de doctorstitel echter weinig waarde heeft, omdat er geen proefschrift geëischt wordt.

In het derde adres wordt bovendien de vrees uitgedrukt dat bij aanneming van het voorgestelde art. 82*a*, velen die van de scheikunde hun vak maken, aan de technische hoogeschool in plaats van aan een universiteit zullen gaan studeeren, ten einde den doctorsgraad te verwerven, zulks tot groote schade van het universitair onderwijs.

Vermits deze adressen betrekking hebben op het aanhangig wetsontwerp, heeft de Commissie van Voorbereiding de eer de nederlegging ter griffie ter inzage voor de leden voor te stellen.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van der Vlugt:** Mijnheer de Voorzitter! Met meer dan gewonen schroom heb ik het woord gevraagd over dit wetsontwerp. Met meer dan gewonen schroom, omdat ik, nu wel haast een kwart eeuw lang, de beste jaren van mijn leven heb besteed in den dienst van dat openbaar hooger onderwijs, dat in deze eenigszins partij is in het geding. En toch hoop ik inderdaad, in dit geding, dat meer dan menig ander hoofden en harten warm maakt, een toon te doen hooren van verzoening. Mocht het dan zijn, dat mij in den loop mijner rede woorden ontvallen die aan de overzijde met die verzoenende bedoeling eenigszins in strijd schijnen, dan wensch ik al dadelijk de verklaring af te leggen, dat niets verder is van mijn gedachten dan het oogmerk om te kwetsen.

De versterking van het bijzonder hooger onderwijs is het hoofddoel van deze wetsvoordracht. Het verlangen naar die versterking wordt hoofdzakelijk gemotiveerd met een aantal grieven tegen het openbaar hooger onderwijs, die op ettelijke bladzijden van het verslag in allesbehalve zachten vorm zijn ingekleed. De wetenschap aan de Rijks-universiteiten, zoo lees ik reeds op bladz. 2, is gemonopoliseerd door het liberalisme. Het daar gegeven onderwijs heet een rationalistisch, eens wordt zelfs gezegd een heidensch, karakter te dragen. Waar dus in het openbaar hooger onderwijs alleen de moderne wereldbeschouwing haar universitaire organisatie zal bezitten, kan het studeeren aan zijn instellingen, dus besluit men, alleen voor hen gewenscht zijn, die later zullen optreden als vertegenwoordigers van rationalistische richtingen.

Er bestaat dan ook, dus gaat men voort, bij zulk onderwijs steeds gevaar voor partijdigheid, indien al geen opzettelijke, dan ten minste instinctieve. Hoe kan het trouwens anders, vraagt men, sinds de ontkenners der Openbaring maar al te vaak, — iets verder wordt zelfs die beperking „maar al te vaak" weggelaten en de aantijging geheel in het algemeen herhaald, — aan de studie der belijders alle wetenschappelijk karakter ontzeggen. De bekendmaking met de leeringen der overzijde wordt dan ook in het verslag vaak zeer pover genoemd; met name zal aan de openbare Universiteiten op Roomsch-Katholieke literatuur weinig acht worden geslagen.

Ja, niet onduidelijk wordt te verstaan gegeven, dat de positie van den student aan een bijzondere hoogeschool, examinandus aan een openbare, allesbehalve gelukkig mag worden genoemd.

Over die grieven wil ik nu in de eerste plaats eenige woorden spreken, en dan sta dit voorop: nu, zoo min als vroeger, wanneer ik in de gelegenheid was mijn oordeel over deze dingen te zeggen, zal ik het voor mijn rekening nemen om aan die grieven allen grond van rechtmatigheid te betwisten. Trouwens, wel zeer zelden zal een klacht zoo wijd verbreid zijn geweest, terwijl zij toch geheel ongerechtvaardigd was. Inderdaad zijn er ook m. i. in een vroeger geslacht van liberalen wel voorgekomen, die de hier genoemde verwijten min of meer verdienen.

Het was in den overmoed der jaren om en na 1848. Men genoot van de overwinning, pas onder Thorbecke's leiding in het Staatsleven behaald. En zie, kort daarna kwam op het gebied van de wetenschap een geheele reeks van vondsten en gelukkige onderstellingen, die bij geestdriftige oppervlakkigheid den indruk wekten als was nu de oude Christelijke wereldbeschouwing mooi op weg om wetenschappelijk te worden weerlegd.

Laat ik van die onderstellingen maar enkele mogen noemen. Zij zijn trouwens aan geheel deze Vergadering bekend. De ontdekking van de mechanische warmte-theorie, weldra gegeneraliseerd in de wet van het behoud van arbeidsvermogen, gaf steun aan de verwachting, dat binnen niet te langen tijd al het bestaande geheel mechanisch zou kunnen worden verklaard. De bekende onderstelling van Darwin nopens het ontstaan der soorten, heette krachtig te hebben geschokt het geloof aan den vinger Gods in de wording der levende natuur. Ter zelfder tijd voerde in de zielkunde een school het hoogste woord, die, geheel ons zieleleven terugbrengend tot mechanische voorstellingsverbindingen, ook daar een spoedigen triumf van de mechanistische wereldbeschouwing scheen te voorspellen. Te gelijk beleefde men in de theologie de *joyeuse entrée* van de moderne schriftcritiek op het voorgaan van Graf en Baur.

Al die theorieën nu gaven voedsel aan den waan dat wetenschap en opeubaringsgeloof toch eigenlijk niet meer kunnen samengaan in een normalen geest en die waan is, een tijd lang, niet zonder beteekenis geweest voor ons universitair leven, zoowel voor het bezetten van opengevallen katheders als ook voor de methode van het hooger onderwijs. Destijds is inderdaad bij sommige professoreu-benoemingen nu en dan onrecht gepleegd. Om de bescheidenheid van hier aanwezigen niet te kwetsen, noem ik, als illuster voorbeeld, alleen Groen van Prinsterer.

Destijds mag het ook wel zijn voorgekomen, dat van de hoogte van liberale katheders met een zekere laatdunkendheid over afwijkende meeuingen werd gesproken of ook wel gezwegen. Geheel uitgewerkt heeft die geest ook thans nog niet. Zelfs uit de bladzijden van het Verslag komt die geest hier en daar ons te gemoet, daar bijv. waar uit den mond van eenige leden de stoute bewering is opgeteekend, dat wetenschap, die berust op dogmatischen grondslag, in waarheid geen wetenschap is. Die geest zal ook nog wel eens uitklinken op sommige colleges. En zeker bemerken wij daarvan nog iets in de samenstelling van het tegenwoordig professorenkorps, waarvan Zijn Excellentie op bladz. 14 van het Verslag ons in een statistiek zulk een drastische voorstelling heeft gegeven.

Tot zoover mijn erkenning van dat deel van waarheid en van recht dat in de genoemde grieven is te vinden. Maar nu neem ik de vrijheid om eenig voorbehoud te gaan maken, eenig voorbehoud dat den omvang en het gewicht van die grieven tot wat engere maar juiste proportiën zal terugbrengen.

Zonder er lang bij stil te staan, wil ik in de eerste plaats wijzen op dit feit, dat zelfs gedurende de onbetwiste heerschappij der liberalen er toch nooit een tijd is geweest, waarin de katheders aan de openbare Universiteiten geheel voor andersdenkenden ontoegankelijk bleven.

Ik wijs maar, om enkele voorbeelden te noemen, op den Katholieken medicus Schrant te Leiden, op den volgeling van Groen van Prinsterer, de Geer van Jutfaas, te Utrecht, op professor Gratama te Groningen; maar bovenal wijs ik op het bezetten van de neteligste faculteit onder alle: de theologische.

Zelfs te Leiden, het hoofdkwartier van het modernisme, is pas later een tijd geweest en dan nog maar een zeer korte tijd, dat aldaar de faculteit der godgeleerdheid uitsluitend met beslist moderne theologen was bezet. In de faculteit der godgeleerdheid te Utrecht is nooit een ontkenner van het Openbaringsgeloof binnengekomen; in Groningen maar één en dan pas sedert betrekkelijk kort.

Maar meer nadruk leg ik op deze overweging. Voor het onderwijs in een zeer groot deel der universitaire leervakken zijn, dunkt mij, praemissen van des leeraars wereldbeschouwingen nagenoeg van geen beteekenis.

Dit geldt met name van bijna alle onderdeelen der geneeskunde en ook van verreweg de meeste takken der wis- en natuurkunde.

Ik weet het wel, door sommige Calvinisten wordt dit anders geleerd. Zij postuleeren, dat de scheiding tusschen geloovig en ongeloovig denken zal doorloopen door alle vakken van wetenschap, ook door die ik zooeven noemde.

Maar dat postulaat is voor mij altijd een raadsel gebleven. Ik althans kan onmogelijk inzien, hoe bij voorbeeld de Katholieke hoogleeraar Spronk, te Utrecht, zijn vak, de pathologische ontleedkunde, noodzakelijk anders zal moeten beoefenen dan zijn vrijzinnige ambtgenoot te Leiden, Siegenbeek van Heukelom, dat indertijd deed. Evenmin kan het mij duidelijk worden, hoe de Calvinist Bakhuis Roozeboom te Amsterdam, bij zijn

onderzoek en onderwijs van anorganische chemie, noodzakelijk principieel andere wegen moet bewandelen dan zijn Israëlietische collega Cohen te Utrecht.

Voetangels en klemmen liggen dus mijns inziens wel niet uitsluitend — dat is waar — maar dan toch hoofdzakelijk bij de drie overige faculteiten en zelfs daar, althans in de faculteiten van de letteren en rechten, zijn nog tal van vakken, bij welker bestudeeren men, nu ja, nu en dan een vraag kan tegenkomen, waarop de geloovige, als zoodanig, allicht een ander antwoord zal geven, dan een ongeloovige, maar dagen, ja weken kan men reizen door neutrale zônes, om zoo te zeggen. Ik denk bijv. aan de geschiedenis van het Romeinsche recht, aan de geschiedenis van het oud vaderlandsch recht en aan de uitlegging van ons Wetboek van Koophandel. Ik denk ook aan de positieve studie van deze of gene taal of van een groep van onderling verwante talen, mits maar natuurlijk, hij die zich met die studie bezighoudt, verre blijft van de vraag naar den oorsprong der taal in het algemeen.

Dus vormen de netelige leerstoelen inderdaad de kleinere helft. Men mag er toe rekenen de gezamenlijke katheders in de faculteit der godgeleerdheid, de meerderheid der juridische faculteit, de minderheid der literarische en eenige onder de philosophische en medische.

Een statistiek dier doornige katheders alleen zou allicht een eenigszins ander figuur maken dan die welke bladz. 14 van het Verslag ons gaf te zien.

Maar nu kom ik tot mijn belangrijkste reserve, welke ik ter zake van de daar straks opgesomde grieven te maken heb; en dat is deze. Het oude vooroordeel, hier en daar in liberale kringen indertijd verbreid, hetwelk tot die grieven stof gaf, de waan, als gingen wetenschappelijkheid en Openbaringsgeloof niet langer samen in één geest, zijn sedert eenigen tijd beslist en zichtbaar aan het tanen.

Mijnheer de Voorzitter! Verlangt die thesis nog een uitvoerige toelichting? Mij dunkt, niemand die een open oog heeft voor de teekenen der tijden, kan blind gebleven zijn op den duur voor dit feit: het dalen van den toon, waarop onleerstellige wetenschap spreekt èn over de eigen vooruitzichten èn over het goed recht van geloof aan goddelijke dingen. Een begaafd Franschman, Ferdinand Brunetière, heeft nog niet zoo heel lang geleden zich de vrijheid veroorloofd die onleerstellige wetenschap bankroet te verklaren. Die uitspraak was zeker voorbarig, ja ik mag wel zeggen ongerijmd.

De Nederlandsche Bank met haar bescheiden maar altijd nog betamelijke dividenden, zou toch niet bankroet mogen worden verklaard, ook al kon het bewijs geleverd worden, dat overgedienstige vrienden, tientallen van jaren geleden, aan de aandeelhouders dividenden van 200 pct. hadden voorgespiegeld.

Evenmin mag de wetenschap worden bankroet verklaard eenvoudig op dezen grond, dat voor een vijftig jaar geestdriftige heethoofden, als bijv. Ernest Renan, zich gouden bergen van haar verdere ontwikkeling hebben beloofd.

Nochtans eenige waarheid schuilt er achter die bankroetverklaring niettemin. En die waarheid is m. i. deze: geen man van de geestelijke beteekenis van Ernest Renan zou het nu nog ondernemen op de voortgezette ontwikkeling der wetenschap zulke immense verwachtingen te bouwen als Renan daarop bouwde in zijn boek *L'Avenir de la Science*.

Door die zichtbare ebbe in den vroegeren overmoed van onkerksche wetenschappelijkheid zijn nu natuurlijk op den duur de hoogleeraren aan onze Rijksuniversiteiten niet onaangedaan gebleven. En de geschiedenis van menige aanbeveling voor het bezetten van een opengevallen leerstoel en ook de tegenwoordige methode van het universitair onderwijs leveren voor die stelling m. i. sprekende bewijzen.

Laat ik over elk van die twee een enkel woord mogen zeggen.

Onderhandelingen, nominatiën, aanbevelingen geschieden gewoonlijk in het duister, achter de schermen. Zelfs ambtgenooten, die tot een andere faculteit behooren, vernemen daarvan in den regel weinig of niets. Toch ben ik gerechtigd tot een paar onthullingen, die van eenige beteekenis mogen zijn als voorbeelden, hoe zelfs dan, wanneer het resultaat, de benoeming van „alweer een liberaal", voedsel scheen te mogen geven aan de verdenking van partijzucht, de prae-historie toch ind rdaad nu en dan een andere taal sprak.

Te Groningen werd indertijd professor Diephuis wegens het bereiken van den 70-jarigen leeftijd gepensionneerd. Toen werd door een liberaal Minister, op voordracht van een liberaal curatorium en van een liberale faculteit de liberaal Land tot zijn opvolger benoemd. Dat was hetgeen men zag. Maar wat men niet zag was dit: dat, toen in de faculteit deze zaak voor de eerste maal aan de orde was gebracht, zij eenparig had besloten om over de successie in den opengevallen zetel van Diephuis te polsen den toenmaligen kantonrechter te Groningen, jhr. mr. P. J. van Swinderen, tegenwoordig vice-president van den Raad van State, op wiens persoonlijke ongeneigdheid alleen om op die zaak in te gaan, het vervullen van den wensch der faculteit afstuitte.

Nog een ander voorbeeld.

Te Leiden betreuren wij nog steeds oprecht en diep den te vroegen dood van onzen algemeen geachten en beminden antirevolutionnairen curator Star Numan. Het geval heeft het zoo gewild, dat tijdens zijn curatorschap, met name in de juridische faculteit, telkens meer katheders openvielen, waaronder zeer belangrijke. Ik denk bij voorbeeld aan den katheder van Buys, aan dien van Asser. Men heeft over de wijze waarop destijds die leerstoelen zijn bezet nog al eens verontwaardigde critiek gehoord.

Welnu, daartegenover sta dit feit: herhaaldelijk heeft bij zijn leven de heer Star Numan, aan wie hem maar wilde hooren, verklaard, dat hij bij al de delicate onderhandelingen over deze aangelegenheden met de faculteit van rechten had samengewerkt, niet slechts in de aangenaamste verstandhouding, maar ook in volledige overeenstemming.

Ik mag de Vergadering niet verder vermoeien met staaltjes tot illustratie van ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas — ik heb er anders nog al eenige in voorraad — tot beschaming van de verzuchting, die men op bladz. 10 van het Verslag vindt, als waren slechts een enkele maal personen tot professor voorgedragen, die niet tot de geestverwanten van de voordragende hoogleeraren behoorden.

Liever wijs ik nog op een feit, maar in mijn oog nog al een sprekend feit. Heb ik wel gecijferd, dan zijn, sedert het optreden van deze Regeering, 16 Nederlanders tot dusverre geroepen om opengekomen katheders te vervullen. Welnu, onder die 16 tel ik — en ik meen goed te hebben geteld — maar twee Openbaringsgeloovigen, één Synodaal Orthodox, en één Calvinist. Nu weet ik wel, wat men tegen die cijfers zal aanvoeren. Men zal zeggen, gelijk men het ook wel eens gezegd heeft: nu ja, wij hebben maar weinig beschikbare mannen, maar dat is juist uw schuld; dat is de vrucht van het exclusivisme, dat sinds jaren uw universiteitspolitiek heeft gekenmerkt. Ik erken tot op zekere hoogte de juistheid van deze tegenwerping, maar dan mag ik daarop, dunkt mij, nog dit antwoorden: indien de nawerking van dien ouden toestand den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken verontschuldigt, waar het zelfs hem, die toch voor geen klein geruchtje vervaard is, niet is gelukt nu eenmaal ijzer met handen te breken, welnu dan moet, dunkt mij, dezelfde verontschuldiging ook ten bate komen van de Rijksfaculteiten, die in latere jaren dezen Minister en zijn voorgangers de wenschelijkste vervullingen van opengekomen vacaturen hebben voorgelegd. Dan kunnen zij met precies hetzelfde excuus zich rechtvaardigen, wanneer zij maar niet terstond aan de nawerking van dien ouden toestand hebben kunnen ontkomen. Wat althans de eenige faculteit betreft, voor welker besluiten ik eenigszins persoonlijk kan instaan — ik bedoel natuurlijk de faculteit van rechten aan de Rijksuniversiteit te Leiden — aan goeden wil in deze heeft het haar leden inderdaad niet gehaperd. En dat is trouwens ook zeer natuurlijk. Het is in eerlijke nauwgezette mannen verklaarbaar, wanneer zij, telkens en telkens weer beticht van partijzucht ten gunste hunner geestverwanten, verlangen, hunkeren naar een gelegenheid om eens door een zeer sprekende daad die hinderlijke betichting te beschamen. Indien wij, Leidsche juristen, dan ook in de laatste jaren nu en dan hebben gevaar geloopen, iemand voor een openstaand professoraat aan te bevelen wegens zijn religieuse of politieke gevoelens — ik verzoek de Vergadering het te gelooven, want het is inderdaad zoo — dan waren die gevoelens veeleer de positief Christelijke dan de andere.

Nu de onderwijs-methode. Te haren aanzien verheugt het mij

een, zij het eenigszins weifelenden steun te hebben ontvangen van onverwachte zijde. Op bladz. 27 van het Verslag geeft de Minister zelf de mogelijkheid toe, dat wat aangaat de vroeger zoo povere kennismaking met hetgeen van andere zijde geleerd wordt, van lieverlede verbetering mag komende zijn. De concessie kon al niet meer schoorvoetend zijn ingekleed, en dan wordt ze nog een oogenblik later reeds verzwakt door de bijvoeging, gegrond op de eigen ervaring van den Minister als student en van zijn studiegenooten, derhalve berustende op gegevens van ruim 40 jaren geleden, dat het lange jaren allerminst de gewoonte was de studenten in te leiden in de Roomsch-Katholieke wetenschappelijke literatuur.

De geboden steun is dus weifelend genoeg. Maar toch is hij mij welkom. Want wat is het geval?

Hier, nog meer dan bij het onderwerp dat ik zooeven ter sprake bracht, is het voor een hoogleeraar moeilijk precies er achter te komen hoe het bij zijn ambtgenooten toegaat. Ik zie mij dan ook genoodzaakt — hoe noode — mijn eigen persoon hier even in het debat te brengen.

Ik doe dat in de hoop, dat Zijn Excellentie mij aanstonds niet een verwisseling van qualiteiten voor de voeten zal werpen.

Sinds jaren dan, Mijnheer de Voorzitter, geef ik onderwijs in een van de doornigste universitaire leervakken, de wijsbegeerte van het recht. Om nu te beginnen met het zooeven in de laatste plaats genoemde feit, de verwaarloozing van de Roomsch-Katholieke wetenschappelijke literatuur, geregeld wijd ik in de algemeene inleiding tot mijn college 4 uren aan het stelsel van wereldbeschouwing van den heiligen Thomas van Aquino. Dan, overgaande naar de afzonderlijke deelen en komende tot het bespreken van de vraag, welke beteekenis het Christendom heeft gehad voor de ontwikkeling van de huwelijksverhoudingen, maak ik gebruik van de beroemde memoire van Tresslong, „*De l'influence du Christianisme sur le droit civil des Romains*". Bij mijn beschouwing over het erfrecht vinden de theorieën van den bekenden Katholiek le Plag een sympathieke uiteenzetting en waardeering. En eindelijk, wanneer ik critiek oefen op de nieuwste strafrechtsdoctrines, baseer ik mij daarbij zeker ook ten deele op het geestige werk van den vernuftigen positivist Tarde, maar ook op de drie mijns inziens prachtige boeken van den bon catholique Henri Joly.

Niet te vergeten ook de merkwaardige gedenkschriften van de eerbiedwaardige gevangenisaalmoezeniers, achtereenvolgens verbonden aan het tuchthuis La Roquette, Crozes, Moreau en Faure. En nu zwijg ik nog van de Katholieke schrijvers, wier boeken ik telkens en telkens noem en met aanbeveling vermeld Tillmann Pesch en Kathrein, de twee schrijvers waarvan de Kamer al onlangs uit mijn mond den naam heeft vernomen, Boistel en zoovele anderen. Inderdaad, Rome kan zich niet beklagen dat het op mijn colleges wordt doodgezwegen.

En wat nu in het algemeen den toon betreft waarin ik op mijn colleges over andersdenkenden pleeg te spreken, dienaangaande durf ik dit verklaren, met de hand op het hart en zonder een oogenblik de vrees te koesteren dat ik zal worden verloochend door mijn trouwen oud-leerling, den geachten afgevaardigde uit Almelo, — ik beijver mij altijd elk van die andersdenkenden te vertoonen op zijn best, op zijn mooist. Hetzij ik den heiligen Thomas zijn systeem laat ontvouwen, hetzij ik Groen van Prinsterer tegenover de revolutie het Evangelie laat stellen, hetzij ik Stahl het eigendomsrecht laat grondvesten, steeds bevlijtigde ik mij om die mannen niet alleen sprekende in te voeren, zooveel mogelijk in hun eigen taal, maar ook om hen zoo te doen uitkomen, dat, indien geestverwanten van hen tegenwoordig mochten zijn, zij getuigenis zouden kunnen geven: aldus hadden ook wij het willen zeggen, wij kunnen het niet beter doen. En hetzelfde doe ik met de voormannen van andere richtingen.

Zeker, achterna verzwijg ik mijn critiek, mijn bedenkingen, mijn eigen meeningen niet, geen hoogleeraar is, dunkt mij, verplicht, geen is gerechtigd om bij het binnentreden van zijn collegekamer zijn eigen persoonlijkheid af te leggen, maar dat eigene geef ik toch nooit met de bedoeling om mijn hoorders er voor te winnen, laat staan om het hun op te dringen; neen, ik geef het alleen om hen door voorbeelden te doen zien hoe men alzoo er in kan slagen zelf zich een eigen levensbeschouwing op te bouwen. Zoo gaat het met mij en zoo doen ook anderen met wie ik daarover geraadpleegd heb.

Mijn hooggeachte ambtgenoot voor de wijsbegeerte te Utrecht deelde mij mede, dat het zijn plan was in den komenden cursus een college te geven, waarin hij zou teekenen de gedachtenwereld der gnostieken, der kerkvaders en der scholastici. De geheele persoonlijkheid van dien beminnelijken hoogleeraar staat er voor in, dat die teekening geen misteekening zal zijn.

Collega Krabbe uit Groningen schreef mij, dat hij bij het college over algemeen Staatsrecht uitvoerig pleegt stil te staan bij de Staatsbeschouwing der anti-revolutionnairen; ook zou eerlang op zijn aanstichting in de Studenten-debating-club een groep stellingen worden verdedigd over de anti-revolutionnaire Staatsleer en haar invloed op de interpretatie der Grondwet.

Ziedaar eenige sprekende staaltjes.

Nu kan men daartegenover negatieve instantiën plaatsen, ook uit den allerjongsten tijd. Ik zal mij er toe bepalen slechts een zeer sprekende te noemen, omdat ik niet twijfel of juist deze zal in den loop van het debat wel ter sprake gebracht worden. Ik bedoel mijn vurigen en geestdriftigen collega Bolland, propagandist „si quis alius". Maar ik voeg er een in mijn oogen zeer belangrijk voorbehoud bij. Het is dit: om dergelijk propagandisme te temperen en waar het zich nochtans voordoet, de academische jeugd te vrijwaren tegen het gevaar der eenzijdigheid, die daardoor haar kon worden ingeënt, bezitten m. i. de openbare universiteiten een middel van ontwijfelbare doeltreffendheid, dat is: haar eigen karakter; haar karakter van observatorium en laboratorium, niet van conservatorium der wetenschap.

Het is nu eenmaal de historische roeping van onze openbare universiteiten allerminst om een vast, afgerond compleet geheel van kennis zooveel mogelijk trouw te bewaren en achtereenvolgens onvervalscht aan de studentengeslachten te leveren; neen, veeleer om de leerlingen op te wekken en in te leiden tot zien uit eigen oogen, varen op eigen compas.

En nu ben ik ouderwetsch genoeg om mij verzekerd te houden dat zulk een idee, waaruit dergelijk instituut leeft, niet missen kan een machtigen invloed te oefenen op zijn levensgang. En wat is nu het medium, waardoor de levensgedachte der openbare universiteiten zich verwezenlijkt in feiten? Dat medium zoek ik bovenal in de „élite", de intelligentere minderheid van de studenten; want mijn ervaring, in mijn eigen studentenjaren en later als hoogleeraar opgedaan, is deze: op den gemiddelden student oefent de gemiddelde hoogleeraar onvergelijkelijk minder prestige dan de superieure mede-student. Nu dan, Mijnheer de Voorzitter, in die keurbende van de studenten-maatschappij aan onze universiteiten leeft krachtig het besef van die raison d'être, die levensgedachte der openbare universiteit, gelijk ik haar daareven noemde, het besef van het „zelf moet gij het zoeken, en zelf moet gij het vinden", waarbij de hoogleeraar slechts de behulpzame hand heeft te bieden. Dat plaatst nu in een tijd als de onze de studenten over het algemeen tegenover hun leermeesters in een doorloopend critische houding. Ik weet het zeer goed: in de dagen toen Zijn Excellentie de Minister aan de Leidsche Universiteit studeerde, toen was dit anders; dat was een tijd geheel verschillend van den tegenwoordigen; toen overwoog in de academische wereld — in deze een trouw spiegelbeeld van de groote samenleving, — een diepe, geestdriftige piëteit tegenover zulke intellectueele reuzen als Opzoomer en Scholten, die destijds heetten het groote raadsel te hebben gevonden. Maar sedert is de kentering gekomen en nauwelijks was dit geschied, nauwelijks was het uit, bij het Nederlandsche volk, met de alleenheerschappij van de moderne en liberale ideeën, of ziet, de weerslag van dien ommekeer openbaarde zich ook onmiddellijk in de studenten-maatschappij. Daar staken, althans aan de Leidsche Academie, die ik alleen uit eigen aanschouwing heb gekend, omstreeks dien tijd oppositioneele figuren uit de drommen der studenten het hoofd op. Ik noem, bijv. in het Staatsrecht een radicaal als de toen nog jonge Veegens, dien velen van die hier aanwezig zijn als collega in deze Kamer hebben gekend of ook een anti-revolutionnair, als mijn tegenwoordige ambtgenoot aan de Vrije Universiteit, mr. D. P. D. Fabius; ik noem in de theologie een Calvinist als den onvergetelijk nobelen Willem van den Bergh. En, Mijnheer de Voorzitter, de critische houding tegenover de

professoren, die destijds begon, ik geef er gaarne de verzekering van, is er sedert dien tijd niet minder op geworden.

Welnu bij dien stand der zaken is een hoogleeraar, die zich op zijn colleges maar met een franschen slag zou willen afmaken van andersdenkenden, binnenkort een verloren man.

Zoo lang ik mijn colleges geef over rechtsphilosophie, heeft het onder mijn toehoorders nooit ontbroken aan intellegente jongelieden van Katholieken huize; ook radicale geesten en zelfs van meer socialistischen aanleg, waren daaronder niet zeldzaam. Zijnerzijds heeft nog zeer onlangs mijn waarde en zeer geschatte ambtgenoot Oppenheim mij bevestigd in mijn indruk dien ik reeds meer van elders meende te hebben ontvangen, dat tegenwoordig onder de meest belangstellende Leidsche juristen de anti-revolutionnaire Staatsleer, althans in haar Christelijk historischen vorm, beslist aan de winnende hand is.

Nu dan: onder zulke omstandigheden moest een hoogleeraar eens probeeren het met de billijkheid jegens een St. Thomas of de Savornin Lohman wat minder nauw te nemen! De critische vrijmoedigheid van zijn leerlingen zou het hem spoedig anders beduiden.

Tot zoover, Mijnheer de Voorzitter, mijn poging om de grieven, tegen het openbaar hooger onderwijs te berde gebracht, terug te brengen tot haar juiste verhoudingen. Het spreekt vanzelf dat de daarbij verkregen uitkomsten niet zonder invloed kunnen zijn op mijn oordeel over de wetsvoordracht, welke immers vooral met een beroep op die grieven wordt gemotiveerd.

Die motiveering vind ik, als in een notendop, in drie zinsneden op bladz. 25 van het Verslag.

Ik lees daar vooreerst dit: „ouders die hun kinderen niet willen blootstellen aan de inwerking van verderfelijke beginselen, behooren gelegenheid te vinden om hen universitair onderwijs te doen volgen, dat met hun beginselen en levensopvatting overeenstemt; en de vrijheid der bijzondere universiteiten blijft nominaal, zoolang zij niet ten aanzien van het diplomeeringsrecht met de openbare universiteiten gelijkgesteld werden".

En iets verder: „Men meende voorts, dat de offervaardigheid welke oprichting en instandhouding der Vrije Universiteit mogelijk heeft gemaakt, de waardeering verdient ook van hen die met de richting der universiteit niet zijn ingenomen".

Over die drie punten moet ik een enkel woord zeggen, daarbij de omgekeerde orde in acht nemende van die waarin zij in het Verslag worden voorgedragen.

De offervaardigheid dan ten eerste, waarvoor Zijn Excellentie onze waardeering vraagt; ik voor mij waardeer haar oprecht en eerlijk. Ieder die zich offers getroost ter wille van zijn overtuiging, kan, ook al rust m. i. zijn overtuiging op misverstand, mijnerzijds verzekerd zijn van persoonlijke hoogachting, veel meer dan de wijsneus, die al zulke dingen maar dwaasheid vindt en daaraan een pretext ontleent om zijn hand te houden op zijn beurs.

Zoo heb ik verleden jaar ook persoonlijk eerbied gekoesterd voor zoo menig werkman, die zijn penningske offerde in de collecte ten behoeve van het Comité van Verweer. Nochtans heeft mij die persoonlijke eerbied niet weerhouden van critiek te oefenen op het streven, de bedoelingen en de handelingen van dat comité, ja zelfs van mijn steun te geven aan de Regeering, toen deze maatregelen voorstelde om dat comité te onderdrukken. Welnu dan, evenmin mag, dunkt mij, bewondering jegens den toegewijden zin, die in het planten en in stand houden van de Vrije Universitiet zich heeft geopenbaard, ontheffen van den plicht, om, waar voor die universiteit van den wetgever gunsten worden gevraagd, wel ter dege rekening te houden met het noodlottig misverstand, met de bedenkelijke misvatting van de overtuiging van andersdenkenden, waarin mijns inziens die toewijding grootendeels is geworteld.

Ik heb ten aanzien van deze zaak nog een opmerking, die er mij vanzelf toebrengt om over het tweede der door mij genoemde drie punten nog een enkel woord te zeggen. De redeneering op bladz. 25 van het Verslag, daareven door mij geresumeerd, gaat blijkbaar uit van deze gedachte, dat de offervaardigen die toonen zooveel over te hebben voor de Vrije Universiteit, en de ouders die voor hun zonen slechts zuiver Calvinistisch onderwijs goed genoeg achten, dat die twee ten slotte dezelfden zijn. Welnu, die gedachte plaatst mij voor een raadsel. Hoe is het mogelijk, vraag ik mij telkens weer af, dat zij, die, als betalende leden van de Vereeniging voor Hooger Onderwijs op Gereformeerden grondslag, bereid zijn om zoo diep in hun beurs te tasten ter bevordering van hun zaak, dat zij plotseling, optredende in een andere hoedanigheid, namelijk als vaders van de studieuse jongelieden, zoo gemakkelijk er toe komen, om wegens een gering bezwaar, dat die jongelieden aan de Universiteit hunner keuze wacht, voor hun zoon die Vrije Universiteit voorbij te gaan en hem elders te laten studeeren aan een van de scholen des ongeloofs en des verderfs.

Ik sprak daar van een gering bezwaar. En inderdaad: al moge Zijn Excellentie met de taal-virtuositeit, waarover hij beschikt, in macht van schitterende beelden, die haar toppunt ten slotte bereiken in de vergelijking van de duiventil en de valk, al moge hij al het mogelijke doen om dit bezwaar op te blazen tot een schijn van reusachtigheid, meer dan schijn vind ik inderdaad hier niet. Wanneer men eenmaal ten overstaan van zijn eigen leermeesters heeft afgelegd een goed, voldoend examen aan de Universiteit, en het wordt dan noodzakelijk dat examen nog eens over te doen bij vreemden, dan is dit nooit iets anders dan een lastige formaliteit. Nooit iets anders, tenzij die anderen geneigd en bevoegd mochten zijn, om den extraneus, die zich bij hen aanmeldt, te plagen en te bemoeilijken. Die bevoegdheid en die geneigdheid heb ik weersproken. Wat de geneigdheid betreft, spreekt mij Zijn Excellentie tegen, en hij beroept zich daarbij op eigen ervaring.

Dat zij zoo; over haar spreek ik dus verder niet. Maar wat de bevoegdheid aangaat, blijf ik bij mijn meening. Dat aan een Rijks-universiteit een extraneus zou worden bemoeilijkt, is een geval waarin, wanneer het behoorlijk werd geconstateerd, de faculteit door het curatorium voelbaar tot de orde zou moeten worden geroepen. Dat heeft de Minister niet wederlegd. En dan ben ik ook geneigd en gerechtigd deze vraag te stellen: kan hij die wegens het zoo geringe bezwaar dat in zulk een dubbel examen is gelegen, zijn jongen, zijn eigen vleesch en bloed afhoudt van die onderwijsinrichting, waarin hij de wetenschappelijke uitdrukking vindt van zijn eigen dierbaarste overtuigingen, om dien jongen dan nog maar liever te zenden aan de zoo diep gesmade, ongeloovige Rijks-universiteiten, kan hij dezelfde man zijn, die, als het op het offeren van gaven aankwam, voor de Vrije Universiteit betrekkelijk groote schatten veil had?

Maar goed; de ouders en de onderhouders zijn dan, zoo neem ik aan, dezelfden. Nu zal hun offervaardigheid dien ouders aanspraak geven op zulk een onderwijsgelegenheid als ons door den Minister in het eerste van de straks geciteerde drie punten is omschreven.

Hier raak ik nu aan het ingrijpendste verschil, dat voor- en tegenstanders van deze wetsvoordracht houdt gescheiden. Ik bedoel de waardeering van de digniteit eener instelling van hooger onderwijs, wier leeraren vooraf worden gebonden aan een bepaald gedachtenstelsel.

Wat is daartegen? vraagt op bladz. 12 Zijn Excellentie. Volkomen vrij zijn immers de hoogleeraren aan de openbare universiteiten evenmin. Er is tusschen hen en hunne collega's aan de bijzondere universiteit slechts een verschil van meer of minder. Wie wetenschappelijk „het anarchisme van de daad" illustreerde, zou toch door geen Overheid, die haar roeping verstond, buiten critiek kunnen gelaten worden; en zou het soms van de Algemeene Synode der Hervormde Kerk te vergen zijn, dat zij het onderwijs harer hoogleeraren rustig liet voortgaan, indien een hunner overging tot de belijdenis der Roomsch-Katholieke dogmata?

Ik acht dit argument, die vraag meer tot overreding dan tot overtuiging geschikt. Natuurlijk: de openbare orde en de goede zeden, zij zijn de grens voor alles wat de Staat behartigt, beschermt, betaalt. Die waarheid spreekt zoo voor zich zelf, dat niemand m. i. er aan zou kunnen twijfelen, of de vrijheid van erflating en de vrijheid van contractsluiting zijn de levensbeginselen van ons erfrecht en ons verbintenissenrecht, al bevat ook onze wet, houdende algemeene bepalingen, een voorschrift, gelijk wij lezen in haar laatste artikel. Prediking van Vorstenmoord mag dus niet worden geduld, hetzij die vindiciae contra tyrannos komen van de zijde van het anarchisme door de daad, hetzij van de zijde van het theocratisme door de daad. Want het is niet te ontkennen, dat in de dagen der

monarchomachi die erge zonde ook is gepredikt door mannen, die zeer beslist stonden op den bodem van het Openbaringsgeloof.

Ook ware het de natuurlijkste zaak der wereld, dat een kerkelijk hoogleeraar, overgaande naar een andere gezindte dan die hem oorspronkelijk aanstelde, niet in zijn ambt zou kunnen blijven. Hij zou dit zelf terstond inzien en bedanken.

„De vrees", zoo zeg ik hier, mutatis mutandis, Zijn Excellentie zelve na, dat gehechtheid aan zijn positie hem tot blijven zou kunnen verleiden, is, waar het wetenschappelijke mannen geldt, eenvoudig ondenkbaar. Maar iets geheel anders is het: de algemeene vrijheid van hooger onderwijs te omschrijven met inachtneming van modaliteiten zoo vanzelf sprekend als deze; iets anders: een instelling van hooger onderwijs te begunstigen, die haar docenten vooraf bindt aan een bepaald systeem van levens- en geschiedbeschouwing, en de beslissing over hun trouw of ontrouw aan dien band opdraagt in laatste instantie, niet aan hun eigen geweten, maar aan een college van directeuren, min of meer onder oppertoezicht van een algemeene vergadering. Daartegen gelden mijns inziens nog altijd ten volle de woorden van verontwaardiging, die in het Verslag werden ontleend aan het bekende verweerschrift van mr. de Savornin Lohman.

De Minister poogt ons gerust te stellen. Zoo enghartig zal volgens hem, ten deze niet worden te werk gegaan. Op bladz. 36 van het Verslag noemt Zijn Excellentie zelfs een treffend staaltje van de mildheid, door de bijzondere Vrije Universiteit te Amsterdam op dit stuk aan den dag gelegd. „Art. 36, zoo schrijft hij daar, is stellig een hoogst belangrijk artikel in de Nederlandsche Gereformeerde Geloofsbelijdenis; en toch is wetenschappelijke critiek op een hoofdmoment van het artikel onverhinderd aan deze Gereformeerde inrichting toegelaten, zelfs in de hoogleeraren."

Wel zoo! Ik zou zeggen: er is soms een zelfverdediging die zelfbeschuldiging zeer nabij komt. Vooral dat woordeke „zelfs" en daarnevens „de hoogleeraren" spreken in mijn oogen boekdeelen. Maar bovendien: „toegelaten", vraag ik: door wien? en vooral: hoe lang?

Hier leg ik, dunkt mij, den vinger op een zeer donkere zijde aan deze inrichting: de volslagen rechtsonzekerheid van haar professoren en haar studenten. Of men enghartig zal te werk gaan hangt aan het goedvinden der heeren directeuren, mogelijkerwijs, aan het besluit, genomen na een tumultueuse discussie, van de een of andere ledenvergadering.

Een paar voorbeelden ten bewijze dat het door mij genoemde bezwaar inderdaad niet denkbeeldig is. Op bladz. 52 en 56 van het 3de deel van dr. Kuyper's *Encyclopedie der H. Godgeleerdheid* toont zich de schrijver tot op zekere hoogte in verrassende mate tegemoetkomend jegens de resultaten van de moderne Schriftcritiek uit de school van Kuenen en Wellhausen.

Nu lees ik in het bekende geschrift van dr. Daubanton: *Kuyper's Encyclopedie uiteengezet en beoordeeld*, op bladz. 198 der uitgave van 1896 het volgende: „Van zekere zijde heeft men ach en wee geroepen over de ketterijen, die (hier) Kuyper's bijzondere kanoniek aankleven."

Stellig, Mijnheer de Voorzitter, ik vrees geen oogenblik, dat zij door wie dit ach en wee aangeheven is, er aan zullen denken, nog veel minder, dat zij er ooit in zullen slagen, om wegens deze ketterijen den auteur der Encyclopedie de woestijn in te zenden tot gezelschap voor zijn broeder en oud-collega de Savornin Lohman. Maar wel vraag ik dit:

Gesteld eens, tijdens een volgende generatie wordt niet een tweede Kuyper, maar een geheel gewoon sterveling met het onderwijs in de wetenschap van het Oude Testament belast. Gesteld, deze nieuwe professor waagt het de ketterscheid voetstappen te drukken van den schrijver der Encyclopedie. Wie staat er dien ongelukkige dan voor in, dat het ach en wee, tot heden een vox clamantis in deserto, dan niet ten slotte weerklank vinden kan in de ooren der hoogeerzame heeren directeuren?

Nog een voorbeeld. Welke beteekenis heeft het Calvinistische beginsel voor de beoefening der Staatswetenschappen, met name: ademt het Calvinisme al of niet democratischen geest? Het antwoord op die vraag was nooit gemakkelijk.

De vurige Hugenoot, die de *Vindiciae contra tyrannos* schreef, maakte zich sterk om de onvervreemdbare en onverjaarbare volkssouvereiniteit (het is of men bij het vernemen van die adjectiva den aartsrevolutionnair Jean Jacques Rousseau hoort) te radiceeren in twee hoofdstukken van het Eerste Boek Samuel. Wat Calvijn betreft, voor zoover ik hem op dit stuk heb begrepen, wilde hij van een volksregeering alleen weten, mits zij zeer krachtig was getemperd in aristocratischen zin. En eindelijk Groen van Prinsterer. Van dien grooten man weet ieder, hoe hij onder de bekoring van von Haller en Stahl gaarne zijn besliste voorkeur voor de monarchie te kennen gaf.

Sedert het verschijnen van het lijvige standaardwerk in dubbelen zin: „*Ons Program*", kon men een tijd lang meenen, dat nu eindelijk de officiecle Staatsrechtelijke catechismus ten dienste van het Nederlandsche Calvinisme was gekomen. Maar zie, daar komt een korten tijd geleden een man van de beteekenis van mr. Anema in een vlugschrift: *Calvinisme en rechtswetenschap* met de mededeeling, dat die catechismus, neergelegd in „*Ons Program*", eigenlijk maar zeer voorloopig werk geweest is. Ja, indien wij hem willen gelooven, moet het onderzoek naar en de opbouw van de Calvinistische rechtswetenschap eigenlijk nog van voren af aan beginnen.

Bij zoo groote onzekerheid in de hoofdzaken staan, dunkt mij, voor een instituut, als de Vrije Universiteit, maar twee wegen open. Zij kan eenerzijds dit doen: naar het praecept van den heiligen Augustinus: in dubiis — en de dubia zijn nog heel wat talrijker dan de twee die ik genoemd heb — het probeeren met het beginsel der vrijheid, maar dan — ik zie het al aankomen — openbaart zich onvermijdelijk een verscheidenheid, die, volgens het eigen zeggen der heeren, zoo hoogst bedenkelijk is, immers slechts strekt om twijfelzucht aan te kweeken in de harten der teedere jeugd; een beduchtheid waarvoor *in casu* zeker wel eenige grond zou bestaan, nadat de eenheid op zoo beslisten toon was beloofd. En van den anderen kant kan zulk een instituut ook dit doen: die onvermijdelijke verscheidenheid kunstmatig beletten naar buiten uit te slaan.

In dat geval zie ik nog wel hier en daar een enkelen aanval op Seinpost in het verschiet.

Of neen, er is nog een derde mogelijkheid en die acht ik voor mij zelf de waarschijnlijkste. Men kan ook nog voortgaan de bezwaren, aan positief opbouwen van beginselen verbonden, altijd maar weer te ontwijken door gedurig zijn heil te zoeken in een bepaalde soort van polemiek, wier eigenaardig en m. i. bedenkelijk karakter ik reeds vroeger hier in de Vergadering van 2 December jl. aan de hand van een speciaal voorbeeld ontvouwde.

Het recept dier polemiek is zeer eenvoudig.

Men begint hiermede: men doodverft letterlijk alle schakeeringen van andersdenkenden als min of meer consequente of beschroomde geestverwanten van hun alleruitersten vleugel. Dan leest men uit de beweringen van dien uitersten vleugel eltelijke samen van evidente ongerijmdheid. En eindelijk duidt men de dwaling des verstands, aldus aan het licht gebracht, en waaraan volgens de eerste praemisse al die overige andersdenkenden min of meer deel hebben, als principieele ongehoorzaamheid van wil jegens den Heere God. De onaantastbaarheid van het eigen standpunt schijnt daarmede voldoende betoogd.

Wat praat ge toch, zal men zeggen? Onbillijke polemiek kan immers ook voorkomen aan openbare universiteiten, is er wel voorgekomen en komt misschien nog heden ten dage wel voor. Ik weet het, dat is mogelijk; en ik heb die mogelijkheid ook toegegeven; maar ik voegde er bij dat dergelijk onbillijk polimiseerend onderwijs aan de openbare universiteit altijd betrekkelijk onschadelijk blijft, omdat de levensgedachte dier openbare universiteit, zich weerspiegelend in de critische geesteshouding van de besten onder haar leerlingen, onvermijdelijk de strekking heeft om de spits van dergelijke polemische stoutigheden te keeren tegen de borst van den professor zelf, die zich daaraan zou mogen hebben bezondigd.

Maar juist dat eigenaardige, dat principieele correctief, ik zoek het in de bijzondere universiteit, althans wanneer zij beantwoordt aan het beeld door den Minister zelf in de stukken van haar geschetst, tevergeefs. Die bijzondere universiteit immers zal moeten zijn propagandaschool; dat is haar bestemming, dat is haar levensbeginsel, en — dit vooral — haar kweekelingen weten dat. Zij weten, dat zij aan deze universiteit zijn gekomen, niet om zelf zich hun overtuiging op te bouwen, neen, om te

worden opgeleid, versterkt, bevestigd in de overtuiging van hun leermeesters daar, van hun ouders thuis.

In het licht van die levensidee, zulk een polemiseerend onderwijs ontvangend en beschouwend, vinden zij daarin dus niets vreemds. Als de andere denkwijzen in die polemiek er eenigszins ongelukkig af mochten komen, zij, de leerlingen, weten niet beter of het hoort zoo. Heeft niet de Minister zelf gezegd, dat hun professoren hun die denkwijzen moeten mededeelen om ze te kunnen „weerleggen" bladz. 27 van het Verslag?

Nog eens: de idee van zulk een bijzondere universiteit is propaganda en polemiek, kortom, handteering van het woord als strijdmiddel. De idee, daarentegen, van haar openbare zuster onder velerlei struikelingen en misstappen toch nooit geheel ten ondergegaan, is onbevangen onderzoek en opwekking daartoe, in het kort handteering van het woord als instrument tot het benaderen van waarheid en tot het mededeelen daarvan, voor zoover die benadering mocht zijn gelukt.

Onze tijd, die oververzadigd is van woordenstrijd, heeft meer dan eenige andere tijd vóór dezen er behoefte aan, dat zijn meest belovende zonen, alvorens ook zij het strijdperk van het maatschappelijk leven intreden, eerst een vijftal leerjaren ademen in een atmosfeer, althans naar geest en bedoeling, van objectiviteit. En ziet, wat gaat men nu doen? Een deel van die jongelieden aanmoedigen, uitlokken om voor hun leertijd zich te begeven naar zulk een bijzondere universiteit, waar juist de geest van propagandisme van den aanvang tot het einde de lucht vervult.

Ik heb over dien m. i. onzaligen toeleg breedvoerig het mijne gezegd in een tijdschriftartikel, 1 October verschenen. Het zou volkomen overbodig zijn het toen gezegde nog eens te herhalen. Maar wat ik mij wel wil veroorloven, is dit: even een paar woorden te citeeren waarmede kort daarna van hoogst gezaghebbende zijde dezelfde gevoelens uitgesproken zijn. „Op de wijze der Vrije Universiteit, — dus luiden die woorden — „dat is zoo, kweekt men vaardige „debaters", goede partijleiders, mannen van „door dik en dun".

„Maar dient men ook op die wijze de waarheid? Op die wijze wordt de wetenschap verlaagd tot nederige dienstmaagd der politieke partijen. In dat stelsel behoort ons land te worden overstroomd met zoovele hoogescholen als er partijen zijn. Maar die hoogescholen zullen de partijen dienen, niet de wetenschap."

Men kan dat krasse oordeel vinden in het 12 October-nummer van het dagblad „*De Nederlander*".

Van *a* tot *z* zou ik de strekking van die woorden willen onderschrijven, al had ik waarschijnlijk zelf, omdat mijn gemoedsaard dat nu eenmaal medebrengt, zachter termen gebezigd. Alleen zou door mij slechts één vraag daaraan zijn toegevoegd: hoe zal de invloed zijn van de hier ons voorgelegde wetsvoordracht, van het hier ons aangeboden stelsel op het eenheidsbesef van het Nederlandsche volk? Dat besef van eenheid, dat een kleine natie, vooral in een tijd als de onze, een tijd van brutale krachtsvergoding, noodiger heeft dan brood? Is het voor dat besef onverschillig, als men nu de scheur, sinds jaren al in ons lager onderwijs tusschen de kinderen des land getrokken, gaat doortrekken in het hoogere?

Er is gezegd ook in het Verslag, dat wat innertijd voor het eene had gepleit, nu ook pleit voor het andere, maar ik ontken dat. Wat toch is het geval? De bekende schoolwetberoering, uitgeloopen in de wet waaraan uw naam, Mijnheer de Voorzitter, is verbonden, werd te harer tijd, ook naar mijn oordeel, gerechtvaardigd, althans geprovoceerd door den liberalen overmoed, die zijn laatste woord had gesproken in de zoogenaamde „scherpe resolutie" van Kappeyne.

Daartegenover gold het inderdaad — ik gevoelde het destijds ten volle mede — hard tegen hard in te gaan. En zoo was het verklaarbaar, dat men de eerste de beste gelegenheid die zich voordeed, aangreep om de scheuring, door dien overmoed uitgelokt, nu van boven af als het ware te bekrachtigen, te bezegelen door een zekere gelijkstelling tusschen de openbare lagere school en de bijzondere.

Nog éens: er is in dien loop der dingen nooit iets geweest, dat mijn rechtsgevoel of vaderlandsliefde heeft beleedigd. En toch — ik weet het — zijn er aan de rechterzijde mannen, die op dat verleden niet terugzien met onverdeelde voldoening. Er zijn er daar, die het erkennen en belijden: hebben wij ook indertijd verkeerd gedaan door het met het lager onderwijs zoo op haren en snaren te zetten? Hadden wij niet misschien een beter deel gekozen met door veelvuldiger oprichting van Christelijke kweekscholen en andere dergelijke maatregelen, het onze bij te dragen tot kerstening van het openbaar onderwijs?

Dan was althans de droeve noodzakelijkheid vermeden, dat het opkomend geslacht in ons land al van zijn prilste jeugd wordt ingewijd in en aandachtig gemaakt op de geloofsverschillen die zijn ouders onder elkander verdeelen.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, thans ik herhaal het — maakt men aanstalten om de splitsing tusschen de zonen van ons volk gelijkerwijs te bekrachtigen en te verscherpen voor zoover het de universiteiten betreft. Maar ditmaal doet men het — ik aarzel geen oogenblik om dat te verklaren — op een oogenblik, waarop men daartoe niet in dezelfde mate wordt uitgetart. Want ik betoogde het zooeven, naar ik meen overvloedig: de overmoed, waartegen zich de grieven richten, die dit ontwerp moeten rechtvaardigen, die overmoed heeft langzamerhand uit, behoort welhaast tot het verledene. En daarom is het mijn vaste overtuiging: deze wetsvoordracht is een anachronisme, zij strekt niet om te gemoet te komen aan de grieven van het heden, grieven die allicht in de naaste toekomst anders even ernstig zouden blijven, ja misschien zouden verergeren. Neen, deze wetsvoordracht teert op oud zeer. En dan vraag ik aan de mannen, die ik zooeven sprekende invoerde, ten slotte nog dit. Indien gij thans niet geheel en al met tevredenheid denkt aan hetgeen uw deel was in de definitieve scheiding onzer jeugd naar lagere gezindte-scholen, hoe kunt gij dan nu weer in het hooger onderwijs medewerken tot het bevorderen van een soortgelijke scheiding, terwijl toch juist de provocatie die destijds uw bittere stemming verklaren, uw gedrag rechtvaardigen kon, ik wil niet zeggen in deze steeds ten eenenmale heeft ontbroken, maar wel zienderoogen afneemt, verstomt, dag aan dag?

De heer **Roëll**: Mijnheer de Voorzitter! Nog onder den indruk van de welsprekende en in ieder opzicht belangwekkende rede, die wij zooeven van den geachten afgevaardigde uit Leiden hebben mogen hooren, stond ik een oogenblik aan de verleiding bloot van het woord af te zien. Het komt mij evenwel voor, dat, al dank ik aan die rede ook dàt voorrecht, dat ik mij zeer zal kunnen bekorten, er niettemin in de wijze van adstructie der voorstellingen nuances zijn, belangrijk genoeg om ook mijnerzijds het woord te vragen.

In een reeks artikelen, opgenomen in een dagblad, dat niet geacht kan worden aan rationalistische neigingen toe te geven of behept te zijn met de leerstellingen der moderne wereldbeschouwing werd dit wetsontwerp o. a. gekarakteriseerd als het troetelkind, als de lievelingsdroom van den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik geloof niet dat het volkomen juist is. Ik zal misschien de gelegenheid hebben dit kortelijk aan te toonen. Maar indien dit waar is dan zou daarin voor mij veeleer een reden zijn gelegen om te trachten dit wetsontwerp tot stand te brengen, dan wel een reden om het te bestrijden.

Ik begin immers met het openlijk te erkennen, dat er voor ons, verzorgers der openbare Universiteiten, reden te over is om den tegenwoordigen Minister, evenals trouwens ook zijn voorganger, dank te zeggen voor den materieelen en persoonlijken steun dien Zijn Excellentie aan die instellingen heeft willen verleenen. Uit den aard der zaak zou het gevoel van erkentelijkheid daarvoor allicht er eenigszins toe kunnen leiden om ook van onze zijde hem ter wille te zijn. Evenwel bij vraagstukken waarmede eminente landsbelangen zijn betrokken en ook in menig opzicht de toekomst van de wetenschap in ons vaderland, kan men met dat gevoel natuurlijk geen rekening houden, maar ik heb er prijs op gesteld in den aanvang van mijn rede van mijn waardeering voor hetgeen de heer Minister voor het openbare universitair onderwijs verrichtte getuigenis af te leggen.

De Minister heeft zijn ontwerp het karakter gegeven van niet te willen zijn een principieele verbetering van onze hooger-onderwijswetgeving (Verslag bladz. 5). Ik geef hem dit gaarne toe; immers waar ik er in het algemeen geen verbetering in zie, kan ik er ook geen principieele verbetering in erkennen; maar een principieele wijziging van onze hooger-onderwijswetgeving

is het voorzeker wèl, een wijziging van zoo ver gaande strekking als tot dusver in ons Parlement niet ingebracht is en waaraan — ik mag het wel zeggen — geen geestverwant van den Minister die de wet van 1876 heeft medegemaakt, destijds zelfs heeft durven denken, in den vorm namelijk waarin het thans ons wordt aangeboden. Ik hoop volkomen objectief te zullen zijn in de beschouwing van dit ontwerp.

Ik kan niet inzien dat ik wegens mijn qualiteit als medeverzorger eener openbare Universiteit niet de noodige objectiviteit in acht zou kunnen nemen, en vertrouw dat ik daarin evenmin als de vorige spreker zal te kort schieten. Ik zal mij ook zeer moeten bekorten, want al neem ik uw wenk, Mijnheer de Voorzitter, in acht, dan beslaat dit onderwerp toch zulk een uitgestrekt gebied, dat men, het betredende, wel weet waar men begint, maar niet waar men eindigen zal.

Gelukkig dat de rede van den heer van der Vlugt mij ook in dit opzicht zal aansporen tot zelfbeperking. Ik zal slechts een deel behandelen, en meer in het bijzonder het toekennen van den „effectus civilis" aan de bijzonder Universiteiten.

Vooraf echter twee prealabele opmerkingen.

Wij staan wederom voor een partieele regeling van onze wetgeving. Als men mij vraagt wat het eigenaardige kenmerk is van onze wetgeving van den jongsten tijd, zou ik antwoorden, dat die in de eerste plaats dit karakter heeft, dat zij bij voorkeur strekt om onze organieke wetgeving stuk voor stuk, partieel, te wijzigen.

Betrekkelijk de Gemeentewet liggen behalve de reeds aangenomen nog twee wijzigingen voor ons, terwijl nog twee andere in uitzicht zijn gesteld. Wij hebben een wijziging van ons middelbaar onderwijs voor ons liggen, terwijl later nog een nadere wijziging is toegezegd. En zoo is het ook weer met het wetsontwerp dat wij thans behandelen. Zij wordt gezegd voorloopig te zijn, in afwachting eener principieele wijziging van ons hooger onderwijs.

Aan die methode zijn eigenaardige bezwaren verbonden, in de eerste plaats voor hen, die op de hoogte van onze binnenlandsche wetgeving wenschen te blijven. Zonder zelfoverschatting durf ik zeggen, dat ik wel wat aan het bestudeeren daarvan gedaan heb, maar als het met die partieele wijzigingen zoo blijft voortgaan, zal er een tijd komen waarin ik daartoe niet meer in staat zal zijn.

Dit zou echter nog kunnen verholpen worden door volhardende, onafgebroken studie; maar er zijn nog ernstiger bezwaren: 1°. dat men zich bij dergelijke partieele wijzigingen van de draagwijdte daarvan meestal geen volkomen rekenschap geven kan. Ik zal daarvan twee voorbeelden aanhalen.

Bij dit wetsontwerp wordt voorgesteld den „effectus civilis" te geven aan bijzondere Universiteiten. De Minister zegt, dat, wat in dit opzicht betrekkelijk het gymnasiaal onderwijs plaats gehad heeft krachtens het amendement-Lohman, nog met te meer grond hier geschieden moet. Immers, zoo lees ik op bladz. 4 der Memorie van Toelichting: „Men heeft ten opzichte der gymnasia de onhoudbaarheid (van het vigeerend stelsel) gevoeld, en ten slotte door de wet gestuit; en bij de nniversiteits-examens zon zulk een onbillijke regeling nog minder afdoend zijn.". Als men echter nagaat wat door den geëerden hoofdredacteur van *De Nederlander* — ik kan niet stellig verzekeren in welken graad van bloed- of aanverwantschap deze staat tot den vader van het amendement-Lohman —, werd verklaard, komt men tot de conclusie, dat die gelijkstelling volstrekt niet opgaat.

Ik lees toch in *De Nederlander* van 8 Juni 1903, n°. 2965, „Dat voor een deel bij de scholen voor hooger onderwijs de door haar afgegeven diploma's gelijke geldigheid erlangen als van die der gelijksoortige openbare scholen, kan niet tot grondslag dienen voor eenige gevolgtrekking voor andere scholen van hooger onderwijs. Immers het heeft betrekking op het gymnasiaal onderwijs. Wel wordt dit bij het hooger onderwijs gerekend, maar het verschilt daarvan toch te zeer in strekking en methode om daarmede op ééne lijn gesteld te worden.

„Meermalen is dan ook door deskundigen tegen die vermenging van hooger onderwijs en gymnasiaal onderwijs opgekomen."

Wie heeft nu gelijk, de Minister, die beweert dat het een het natuurlijk gevolg van het andere is, of de redacteur van *De Nederlander*, die beweert dat dit volkomen in strijd met de werkelijkheid is?

Een tweede voorbeeld. De Minister verdedigt de Rijkssubsidiën aan de gymnasia, omdat die te dezen opzichte op een lijn staan met het lager en middelbaar onderwijs. (bladz. 17, Memorie van Toelichting.)

Bij de behandeling van de wet, die uw naam draagt, Mijnheer de Voorzitter, en waaraan ik indertijd nog al heb deelgenomen, werd gevraagd of het gevolg van het verleenen van subsidie aan het lager onderwijs zou zijn, dat ook aan het gymnasiaal en middelbaar onderwijs subsidie zon moeten worden gegeven. (Verslag 1888—1889 n°. 89, n°. 10, bladz. 19). Daarop werd geantwoord: „dat de beginselen die gelden voor het lager onderwijs daarom nog niet per se behooren te gelden voor hooger en middelbaar onderwijs, daar die niet enkel de opvoeding der jeugd beoogen, doch daarbij gansch andere factoren mede in aanmerking komen". De Minister van Binnenlandsche Zaken stelt echter het gymnasiaal en het middelbaar onderwijs ten deze met het lager onderwijs op gelijke lijn.

Het gevolg van partieele wijziging is dus dat men nooit de zekerheid heeft van de draagwijdte van zijn beslissing; en ik acht het geenszins ondenkbaar dat de Minister, ofschoon thans verklarende kortweg uit de beslissing die ten deze voor het lager onderwijs is genomen, ook tot subsidieeren van het vrije nniversitair onderwijs te concludeeren, gaat niet aan", allicht een opvolger zal vinden, die die gevolgtrekking wèl maakt, evenals de Minister zelf deed aangaande het gymnasiaal onderwijs.

Een gevaar van partieele wijziging is ook, dat zelfs het partieele niet volledig geregeld wordt. Ik zal dit nader aantoonen, bij de bespreking der vraag of er vrijheid zal bestaan tot verleening van provinciale en gemeentelijke subsidiën aan instellingen van bijzondere hooger onderwijs.

Een derde bezwaar van een dergelijke partieele regeling is, dat er groot gevaar bestaat dat men ingrijpt in de toekomst zonder dat men zich daarvan behoorlijk rekenschap geeft. De Minister doet met dit ontwerp een zeer diepen greep in een toekomst waarvan hij zelf zich nog zoo weinig een klare voorstelling kan maken, dat hij daarvoor een aaneenschakelings-Staatscommissie heeft benoemd. Ik zal niet in details treden, maar ik wil toch op het feit wijzen, dat door de Polytechnische School tot het hooger onderwijs te brengen de weg voor de aaneenschakelingscommissie zeer moeilijk wordt gemaakt.

Nu zegt de Minister op bladz. 2 van het Verslag: „indien blijken mocht, dat ik hierin niet goed heb gezien, dan kan de Polytechnische School wel weder tot het middelbaar onderwijs worden teruggebracht". Ik geloof, Mijnheer de President, dat dit toch inderdaad hier moeilijk gaan zoude. Wanneer men eenmaal deze inrichting tot het hooger onderwijs heeft gebracht, met al het apparaat dat daaraan verbonden is; de bevoegdheid tot het verleenen van doctoraten, enz., dan is het toch niet licht denkbaar, dat het zoo maar weder tot het middelbaa ronderwijs zal worden teruggebracht.

De beslissing omtrent het verleenen van doctoraten aan de Polytechnische School, zal ook ingrijpen op de wijze van het verkrijgen van doctoraten in de geneeskunde, de natuur- en wiskunde aan de Universiteiten.

Een deel dezer bezwaren gelden niet het ontwerp zelf, maar betreffen meer de zaak uit een wetgevend oogpunt bezien.

Ik zal mij nu verder kortelijk tot het ontwerp zelf bepalen. Vooreerst de Polytechnische School. Wij weten allen dat de Polytechnische School een uiterst dure inrichting zal worden voor onze schatkist. Zal het nut daaraan geëvenredigd zijn? Twijfel dienaangaande is niet uitgesloten, waar wij dr prof. van Geer in *Het Vaderland* van 17/18 Januari 1904 zagen verklaren: „Zoo wordt nu de Polytechnische School te Delft door den Minister omkleed met het apparaat eener Universiteit. De ervaring zal ons weldra leeren, wat zij in Duitschland reeds geleerd heeft, hoe gebrekkig de opgedrongen rol wordt vervuld."

Het ligt overigens voor de hand, dat, indien op dezen weg wordt ingegaan, ten opzichte van de veeartsenijschool eenigszins gelijksoortige maatregelen zullen moeten worden genomen en ook zij naar het hooger onderwijs zal moeten worden overgebracht, zooals dan ook de bedoeling van den Minister schijnt te zijn.

Met betrekking tot de gymnasia wordt nu een geregeld Rijkssubsidiestelsel voorgesteld en blijkens de stukken is in verband

daarmede de vraag gerezen of nu vrijheid zal bestaan voor de provincie en de gemeente om ook aan de bijzondere gymnasiën en Universiteiten subsidiën toe te kennen.

Gelijksoortige vraag heeft in ons Parlement reeds meermalen aanleiding gegeven tot besprekingen, maar langzamerhand was daaromtrent een communis opinio ontstaan n.l., dat in de betrokken Onderwijswet zelf dienaangaande een beslissing zou moeten worden genomen en wel in dien zin, dat de vrijheid daartoe niet moest worden gegeven.

En nu herinner ik in dit verband nogmaals aan de Schoolwet van het Kabinet-Maekay.

Ik heb onlangs, Mijnheer de Voorzitter, nog eens herlezen wat daaromtrent is uiteengezet in het bekende werk van den heer de Savornin Lohman: „De paeificatie." Het is altijd een van mijn aangenaamste herinneringen uit het parlementaire leven geweest, dat de schrijver wel zoo goed is geweest om daarin hulde te brengen aan de minderheid van de toenmalige Commissie van Voorbereiding, niet om de verkregen resultaten, maar voor de houding die zij heeft aangenomen door nimmer vooraf voorwaarden te stellen voor het verleenen van haar medewerking. Op één punt stond eehter die minderheid en later de geheele Commissie onwrikbaar vast, namelijk, dat, waar subsidie zon worden verleend van Rijkswege, voor het toekennen van subsidien vanwege de provincie of de gemeente geen plaats zon zijn, en dit beginsel is neergelegd in art. 3, 3de lid, der wet op het lager onderwijs.

De Minister daarentegen wenseht deze zaak met betrekking tot het hooger onderwijs bij dit wetsontwerp niet ter beslissing te brengen, maar wil haar doen uitmaken bij een thans nog in nevelen gehuld wetsontwerp omtrent het subsidieeren, dat waarschijnlijk al wederom zal zijn een wetsontwerp tot herziening der Gemeente- en Provinciale Wet. Daardoor raakt hij echter niet alleen in strijd met het stelsel der wet-Mackay, maar ook met zijn eigen stelsel, want bij het ontwerp van wet tot wijziging van de wet op het middelbaar onderwijs, dat voor ons ligt, wordt in art. 45*a* uitdrukkelijk bepaald, dat voor het toekennen van provineiale of gemeentelijke snbsidiën aan hoogere burgerscholen met Rijkssnbsidie geen vrijheid zal bestaan. Hierop doelde ik, toen ik hierboven opmerkte, dat deze partieele regeling zelfs niet volledig was.

Ik meen, waar dit punt later misschien nog wel eens meer speeiaal aan de orde zal komen, thans met deze algemeene opmerking te kunnen volstaan. Zij bestaat overigens ook met betrekking tot het bijzonder universitair onderwijs, want al wil de Minister ook beweren op bladz. 40 van het Verslag, dat aan het bijzonder hooger (lees: universitair) onderwijs geen snbsidie wordt verleend, de feiten weerspreken dit. Niet alleen dat de Minister in de stukken nadrukkelijk van die subsidieering gewag maakt, maar de wetsvoordracht zelf spreekt daarvan in art. 107, n.n. met zoovele woorden als „snbsidie". Het Verslag wemelt dan ook op bladz. 39 letterlijk van het woord „subsidie" aan bijzondere Universiteiten, zoodat het inderdaad spelen met woorden zou zijn om te ontkennen dat de tegemoetkoming in de buitengewone kosten van het bijzonder universitair onderwijs geen subsidieering zoude zijn.

Ik ga voor het oogenblik niet verder op de regeling der gymnasia in, maar bepaal er mij toe te wijzen op het adres dat door versehillende rectoren van openbare gymnasia is ingediend en waarbij er te reeht op is gewezen, dat nu ook het leerplan van de openbare gymnasia minder aan banden moet worden gelegd in verband met den inhoud van dit wetsontwerp met betrekking tot de bijzondere gymnasia.

Ik kom thans tot het hoofdpunt: het met rechtsgevolg omkleeden van de diploma's der bijzondere Universiteiten, het verleenen van den *effectus civilis*, of, zooals de Minister het elders deftiger uitdrukte: het verleenen van het *jus expostulandi sive artis exercendae;* een voorstel van diep ingrijpenden aard. Welke zijn daartoe de motieven? Niet het belang der openbare Universiteiten. Het is merkwaardig dat de openbare Universiteiten zich tegenwoordig verheugen in een bloei als nimmer te voren. Ik spreek meer in het bijzonder van Leiden en Utrecht, en het heeft mij bijzonder getroffen, dat, bijv. te Utrecht, thans in één jaar evenveel studenten aankomen als in mijn tijd ongeveer de helft van het geheele aantal studenten bedroeg.

Dit opmerkende rijst bij mij dan ook wel eens de vraag, of die Universiteiten dan wel inderdaad — zooals soms wordt verkondigd — zoo weinig in de harten des volks zijn doorgedrongen. Het motief is voorts ook niet gelegen in het feit, dat de waarde van de wetensehappelijke graden aan onze openbare Universiteiten verkregen zoo laag zoude staan.

In 1876 meende reeds de groote Mulder, toen hij zijn mededeelingen deed omtrent zijn bevindingen aan onze Hoogescholen en den toestand van die Hoogescholen, te kunnen verklaren, dat de waarde van onze graden althans gelijk stond met die welke elders worden verleend.

Ik meen in dat opzieht nog wat verder te kunnen gaan; ik meen te kunnen verklaren, dat de waarde van onze wetenschappelijke graden gemiddeld hooger staat dan waar ter wereld ook.

Ik ben meermalen in de gelegenheid geweest van vreemde professoren en lectoren die zieh met den toestand van ons hooger onderwijs op de hoogte hadden gesteld, te vernemen, dat het middengehalte van de studenten aan onze openbare Universiteiten hooger stond dan dat aan Universiteiten in andere landen. Natuurlijk is daarvan het gevolg, dat ook hoogere eischen worden gesteld aan die jonge lieden.

De aanleiding tot de voorgestelde bepalingen is dan ook gelegen in de beweerde behoefte van het bijzonder universitair onderwijs. In de eerste plaats wordt dit gegrond op een reehtsbeginsel, zelfs op een grondwet-beginsel, nl. de bepaling van art. 192, 4de lid. Het is eehter al genoegzaam gebleken dat de Minister van Binnenlandsshe zaken in dat artikel wat anders heeft gelezen dan er in staat. Zijn Exeellentie leest het alsof er stond: het onderwijs is vrij, terwijl het eenvondig zegt: het geven van onderwijs is vrij.

Dat wordt dan ook niet meer ontkend; onder anderen zegt de heer Anema in zijn zeer lezenswaardige broehnre, dat, wie zieh vastklemt aan dat artikel van de Grondwet, daaraan niet de minste bevoegdheid kan ontleenen om steun voor de vrije Universiteit te verlangen, omdat daarin „het geven van onderwijs wordt vrij verklaard en niets meer; terwijl *De Nederlander* dan ook te recht verklaarde: „de geheele thesis dat art. 194 veronderstelt het bestaan eener bijzondere Hoogeschool is onjuist".

In de tweede plaats wordt gewezen op het gevaar, dat er steeds bij voorkeur professoren van eenzelfde richting aan onze openbare Universiteiten zouden worden verbonden. Ik kan ook over dit punt kort zijn, na de rede van den heer van der Vlugt. Uit mijn eigen ervaring kan ik wel mededeelen, dat, voor zoover mij bekend is, nooit bij een enkele vacature de eerste vraag is geweest welke gezindheid de persoon die in aanmerking kwam, op godsdienstig of politiek terrein was toegedaan. Meermalen is het mij wel gebleken, dat de pogingen die men in het werk stelde om iemand van beslist Christelijke richting aan de Universiteit te verbinden niet zijn geslaagd. Wel is ook de vraag soms bij mij gerezen, of wanneer die poging bij den betrokken persoon ware geslaagd, dit door den Minister van Binnenlandsehe Zaken zou zijn bekraehtigd. Het verwijt klinkt mij daarom ook te vreemder in de ooren, omdat de tegenwoordige rector magnifieus in Utreeht een hoogleeraar in de geneeskunde is van beslist Katholieke beginselen.

Maar — zoo zegt men verder — de godsdienstige beginselen van de jongelieden zijn in gevaar. Na hetgeen daaromtrent door den geachten afgevaardigde uit Leiden in het midden is gebraeht, kan ik ook zeer kort zijn. Ik wil hier volstaan met tegen die bewering een feit over te stellen, dat op mij nog al indruk heeft gemaakt.

Ik las onlangs bij toeval een artikel van *De Tijd* van 4 Januari 1904. En dat trof mij te meer in verband met de bedenking, dat het Katholieke leven van de studenten aan onze Universiteiten zoo grootelijks in gevaar zou worden gebracht.

In dat artikel wordt, naar aanleiding van het annuarium der Roomsch-Katholieke studenten in Nederland, aan de vier Universiteiten, met groote waardeering gesproken van de veranderde toestanden aan onze Universiteiten sinds 40 jaar. Daar wordt o. a. verklaard: „de godsdienst vormt den band, die de Roomseh-Katholieke samen omsnoert. De Katholieke vereenigingen, wel verre van een vijandige behandeling te ondervinden, zien zieh bij haar feesten door de offieieele vertegenwoordigers der studenten erkend en geholdigd".

En nu vraag ik: is dit propoganda in één richting, en

indien die vruchten aan den boom onzer openbare Universiteiten groeien, kan dan geacht worden, dat de wortel dier Universiteiten verkeerd is geweest?

Nog een andere grief weegt bij den Minister zwaar: de bezwaren, die de studie aan de bijzondere Universiteit in den weg staan door de verplichting der studenten om dubbel college te loopen en dubbel examen af te leggen. De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft daarover reeds iets gezegd, ik wensch een enkel feit te noemen. In de stukken wordt die toestand door de Regeering onhoudbaar genoemd; (Memorie van Toelichting bladz. 3) en om dien zwaren druk van tweemalen College loopen en examen afleggen te ontgaan, wil men den effectus civilis aan de bijzondere Universiteit verbinden.

Maar de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken heeft daarover niet altijd zoo gedacht en het is mijn schuld niet dat ik nu op het oogenblik moet komen met iets, wat reeds door het Verslag werd uitgesproken, doch de aanhaling van een verkeerde bladzijde bevat. De Minister heeft blijkbaar die verkeerdelijk aangehaalde bladzijde onder de oogen gehad en toen geantwoord, dat daar met geen enkel woord werd gezegd, dat dit afleggen van examina aan andere Universiteiten geen bezwaar opleverde.

Ik heb hier voor mij het bekende werk, dat ik herhaaldelijk met belangstelling en verwondering herlees: „Strict genomen" van dr. A. Kuyper, van 1880. Daarin wordt de positie der studenten aan de Universiteit besproken. Ik lees op bladz. 42 — niet op de aangehaalde bladz. 45 — „Studenten, die aan een vrije Universiteit hun studiën in de theologie, in de rechten, in de medicijnen, in de letteren of in de natuurwetenschappen volbracht hebben, staan voor de Rijksexamina dus volkomen op één lijn met hen, die aan de Rijksuniversiteiten studeerden.

„Het eenig onderscheid bestaat hierin, dat voor de studenten van Utrecht, Leiden, enz. in het comité van examinatoren hun eigen leermeesters zitten, terwijl studenten van vrije scholen er mannen vinden, die hun vreemd zijn. Een onderscheid dàn alleen in ons nadeel, indien ge bij mannen als van Oosterzee of Doedes, of wilt ge bij Buys of van der Vlugt, de stuitende partijdigheid onderstellen woudt, dat ze van elders komende studenten, even deswege, zouden bemoeilijken."

En wat den thans beweerden „onhoudbaren toestand" betreft, verwijs ik naar bladz. 45 van datzelfde geschrift, waar gezegd wordt: „Onze stichting verkeert dus volstrekt niet in een „onmogelijke positie". Het jus promovendi in wetenschappelijken en internationalen zin bezitten wij jure nostro, en zou ons door een Staatswet zoomin toegekend als ontnomen kunnen worden. Maar om voor onze studenten, stel ze worden ons toevertrouwd, het jus espostulandi te verkrijgen, moeten ze zich natuurlijk, evenals de studenten bij de Rijksacademiën, onderwerpen aan de examens door het Rijk ingesteld." Waar blijkt in dat betoog de „onhoudbare toestand", geschetst op bladz. 3 der Memorie van Toelichting.

Nu zal ik niet ontkennen, dat dit wat licht gekleurd is; maar in geen geval zal men kunnen zeggen, dat ik uit een verdachte bron put.

Ik heb nu enkele bedenkingen tegen dit hoofddeel in het midden gebracht; thans moet ik mij de vrijheid veroorloven daarop nog wat verder in te gaan.

De vraag of ik geacht kan worden een tegenstander te zijn van bijzonder universitair onderwijs, kan uit het vervolg mijner rede blijken. Ik acht rechtstreeksche ondersteuning van het bijzonder universitaire onderwijs niet gelegen op den weg van den Staat. Ik zie een onderscheiding tusschen lager en universitair onderwijs in hun aard en in hun practische gevolgen. Lager onderwijs heeft — met eenige nuanceering en grensbepaling — niets anders ten doel dan aan ieder die kundigheden te doen deelachtig worden, zonder welke hij geen goed burger van een geordenden Staat kan worden, maar daarvoor integendeel een gevaar oplevert. Dit is dan ook de eenige grondslag voor leerplicht. Maar dan moet ook getracht worden te streven naar een zoodanige inrichting van het lager onderwijs, dat de verschillende kringen van de bevolking zich daaronder zooveel mogelijk thuis gevoelen.

Toen dan ook eenmaal gebleken was dat de zoogenaamde „ééne school voor het geheele volk" niet aan de behoefte voldeed, heb ik er geen bezwaar in gezien, Mijnheer de Voorzitter, aan het tot stand komen van uw wet mede te werken. Met het hooger onderwijs staat het echter heel anders. Wie zou er aan denken leerplicht in te voeren ten opzichte van het hooger onderwijs? Hier staat niet de persoon van den leerling maar de wetenschap en het onderwijs zelf op den voorgrond en er wordt volkomen voldaan aan de roeping van dit onderwijs indien het wordt gegeven met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, d. i. naar de uitlegging door de Regeering van 1848, zonder tegenspraak, daaraan gegeven: „behoudens den eerbied, welke men aan ieders godsdienstige begrippen verschuldigd is". (Voorduin, bladz. 491.)

Al is dit mijn standpunt ten opzichte van de roeping van den Staat met betrekking tot het bijzonder universitair onderwijs, in positieven zin, dit sluit niet in dat ik het bijzonder universitair onderwijs dan ook als staatsgevaarlijk zou willen beschouwen en ter zijde stellen; integendeel, indien het voldoet aan behoorlijke eischen kan het zijn nut hebben — en hier is misschien eenige nuanceering tusschen den geachten afgevaardigde uit Leiden en mij — en een nieuwe bron voor de wetenschap zijn. Wanneer de Staat er echter, zooals in deze wet gebeurt, rechtsgevolgen van ingrijpende waarde aan verbindt moeten er behoorlijke waarborgen zijn te vinden, en nu komt het mij voor dat er in de voorgestelde regeling zeer veel te wenschen overblijft.

Ik spreek nu niet over de meer bijzondere voorwaarden van minder belang, voor het toekennen der graden, gesteld. Ik verwacht gaarne dat zij die eventueel de graden zullen toekennen daarmede in geen enkel opzicht de hand zullen lichten en alleen te rade zullen gaan met de goede trouw en de inspraak van hun geweten.

Mijn hoofdbezwaar blijft het toekennen van dit recht aan de Universiteiten van drie faculteiten. Men maakt dergelijke regelingen niet op den groei, men heeft met den bestaanden toestand te maken, en nu meen ik, dat wij hiermede een grooten teruggang doen, waarvan de gevolgen voor ons hooger onderwijs niet te overzien zijn.

Ik wil nu niet zeggen, dat het woord: Universiteit altijd heeft beteekend universitas scientiarum et litterarum; ik geloof ook wel, dat het woord oorspronkelijk beteekend heeft: de vinculum magistrorum et scolarium, maar een feit is het, dat in de laatste eeuwen, ook in ons land, in de Universiteit wordt gezien de vereeniging zelf van de verschillende takken van wetenschap, of, zooals Thorbecke dit uitdrukte: „instellingen van universeel onderwijs in dien zin, dat aldaar de wetenschappen in haar volledig verband worden voorgedragen".

Nu staat dit anders te worden, en wat mij in het bijzonder getroffen heeft is, dat deze zoo veelzijdig gevormde bewindsman de gevolgen daarvan eigenlijk van zoo weinig gewicht acht.

Hij verklaart op bladz. 35 van het Verslag: „kwalijk in te zien, welke schade een beperking van het aantal der vijf faculteiten aan het wetenschappelijk karakter der inrichting zoude toebrengen".

Daaromtrent kan men in breedvoerige discussie treden, maar wanneer ik voor mij leg het rapport van de Staatscommissie omtrent het hooger onderwijs van 1849, vind ik daarin op bladz. 106 de vraag gesteld, of het nuttig zou kunnen zijn de Hoogescholen door faculteitsscholen te vervangen.

Het antwoord daarop luidt, dat het èn voor de professoren, èn voor de studenten en dus voor de inrichtingen in haar geheel dermate nadeelig ware „dat die maatregel een teruggang ware waarvan geen ander land der beschaafde wereld het voorbeeld heeft opgeleverd".

Ik wensch nog een andere aanhaling te doen.

In Frankrijk bestond deze toestand van faculteitsscholen over het algemeen eeuwen lang, en wellicht ten deele nog. In het laatst der vorige eeuw kwam daarin echter verandering. En nu las ik, tot aanprijzing der Universiteiten, in een werk van den heer Liard „les Facultés françaises en 1889, III stuk, *Revue des deux Mondes*, 15 Mei 1890, bladz. 393: „Toutes les parties réagissent les unes sur les autres, les mathématiques sur la physique, la physique sur la chimie; la chimie sur la biologie, les sciences de la nature sur les sciences de l'esprit; les sciences proprement dites sur l'art et la littérature."

Wil men ten slotte het oordeel vernemen van iemand wiens nagedachtenis èn in deze Kamer in het algemeen èn bij mij in het bijzonder zeer hoog wordt geacht, van dr. Schaepman, dan

vindt men in *Het Centrum* van 7 November 1888: „Vereeniging der vijf faculteiten in één academiestad strekt ook ter ontwikkeling van een zeer gewenschte, gezonde, veelzijdigheid. Door deze vereeniging wordt een student van een Universiteit niet alleen een man van een bepaald vak, maar ook een lid in den geleerden stand."

Het bevreemdt mij dus wel eenigermate, dat de Minister zoo weinig schijnt te gevoelen voor de waarde der volledige Universiteit. Nu weet ik wel dat men in andere landen Universiteiten heeft van 4 faculteiten, maar dat komt, althans in den regel, omdat daar, òf wel de theologische faculteit bij de Universiteit ontbreekt, òf wel die der wis- en natuurkunde met de litterarische is verbonden.

Ik zal ook niet spreken over het veel te beperkt getal professoren.

Alleen dit: wanneer de Minister zich beroept op den toestand volgens het Koninklijk besluit van 1815, dan moet ik zeggen, dat ik die verwijzing niet begrijp, want behalve dat daar bijv. van 5 professoren wordt gesproken voor de letterkundige faculteiten, aan alle de drie Hoogescholen — terwijl thans aan de bijzondere met drie ware te volstaan — is die verwijzing zelf een anachronisme, daar de toestanden en eischen op het gebied der wetenschap sedert dien tijd zoo zijn veranderd.

Ik erken, dat wanneer men er op rekenen kon, bij voortduring aan de bijzondere Universiteiten mannen verbonden te zien, als aan de Vrije Universiteit thans verbonden zijn of geweest zijn, dit bezwaar iets van zijn beteekenis zoude verliezen, maar op zulke uitzonderingen kan men geen regeling bouwen; zoodat, wat voor de openbare Universiteiten noodig wordt geacht, ook voor de bijzondere zal moeten gelden.

Dit zijn mijn hoofdbedenkingen, en wanneer de Minister nu zegt: indien gij de voorwaarden voor de toekenning van de effectus civilis zoo hoog stelt, dan wordt het spotternij, en had ik liever dat men verklaarde van de geheele zaak niets te willen weten, dan laat mij dit koud.

Wanneer men de geschiedenis der wet van 1876 nagaat, dan springt het in het oog dat bij niemand, zelfs maar het denkbeeld heeft post gevat aan Universiteiten den effectus civilis te verleenen, welke niet voldeden aan de eischen, althans aan de Amsterdamsche Universiteit gesteld. Geen van hen, die toen over het wetsontwerp gesproken hebben, heeft de mogelijkheid ontkend, dat er wellicht eenmaal een vrije universiteit zou komen met den effectus civilis, maar altijd met het onwrikbaar beding, dat zij dan ook aan dezelfde voorwaarden zou voldoen, althans als de Amsterdamsche. Ik wijs op het amendement-des Amorie van der Hoeven om ook andere Athenaea behalve dat te Amsterdam in de gelegenheid te stellen graden te verleenen, mits dan voldoende aan de voorwaarden, aan het Amsterdamsch Athenaeum gesteld; en in denzelfden geest spraken de heeren Messchert van Vollenhoven, van Nispen en anderen.

De Tijd begreep dat destijds ook zoozeer, dat dit blad zijn geestverwanten opwekte niet toe te laten dat aan de Universiteit van Amsterdam den effectus civilis werd verleend onder voorwaarde, dat de bekrachtiging der professoren zou geschieden door den Koning. Immers — zoo luidde het in *De Tijd* van 12 Juli 1875 — „de regel, die voor Amsterdam wordt gesteld zal, noodzakelijkerwijze, tot alle de overige vrije universiteiten worden uitgestrekt."

Ik erken dat in deze wellicht eenige moderatie ware in acht te nemen, maar aan een Universiteit die slechts 3 faculteiten telt, elk van 3 professoren, kan m. i. onmogelijk de effectus civilis toegestaan worden.

Een laatste punt is de stelling van de theologische faculteit in het wetsontwerp. Ook deze kan medetellen bij de Vrije Universiteit; maar zij is tevens zoo goed als geheel onttrokken aan elk Staatstoezicht. Dat de aanstelling der hoogleeraren in die faculteit aan het Staatstoezicht onttrokken wordt, is op zich zelf al bedenkelijk, maar althans tot zekere hoogte begrijpelijk, maar waarom is die faculteit niet onderworpen aan de commissie van toezicht van het bijzonder onderwijs? Waarom moet men omtrent haar geen verslag uitbrengen, geen inlichtingen geven? Ik ga hierop echter nu niet verder in.

Ik nader thans het eind van mijn betoog. Zouden er nu termen geweest zijn te trachten op andere wijze te voldoen aan wenschen, die met betrekking tot het bijzonder universitair onderwijs gekoesterd worden? De mogelijkheid had daartoe wellicht opengestaan.

In het Verslag zijn denkbeelden ontwikkeld, die ik trouwens volstrekt niet voetstoots zou willen aanvaarden, maar waarin wellicht een kern van overeenstemming had kunnen gelegen zijn. Ik herinner, in dat verband, aan de vraag, of men examen-commissiën zou belasten met het toekennen van doctorale graden. De Minister verklaarde echter, op bladz. 11 van het Verslag, na ernstige overweging tot de conclusie te zijn gekomen, dat het oogenblik daartoe niet geschikt, en de tijd niet rijp is. Daarmede is dan ook die vraag thans niet meer aan de orde. Waar de Minister zelf het ontijdig acht, zou het natuurlijk tot niets leiden, daarop thans verder in te gaan. Kan dan, in het thans voorgedragen stelsel, voldoende verbetering worden aangebracht? Ik wensch mij het antwoord daarop voor te behouden. Het komt mij voor, dat dergelijke pogingen, indien hetgeen door mij gezegd is, eenigermate waarheid mocht bevatten, eerst moeten worden voorbereid door mededeelingen en verklaringen van de overzijde ontwikkeld, die ik natuurlijk met belangstelling zou te gemoet zien.

Nu moet ik ten slotte voor mij zelf nog de vraag beantwoorden, of, dit alles zoo zijnde, ik geacht kan worden op zich zelf een tegenstander van bijzonder universitair onderwijs te zijn.

Ons wordt bij dit ontwerp gevraagd *effectus civilis* te verleenen aan bijzondere Universiteiten. Nu zij hierbij opgemerkt, dat nog geen acht jaar geleden, en wel op 8 December 1896, *Handelingen* bladz 380, en daarom verwondert het mij wel eenigermate, dat de Minister in het Verslag op bladz. 6 van zijn vaststaande overtuiging ten deze melding maakt, de toenmalige geëerde afgevaardigde uit Sliedrecht bij de bespreking van het hooger onderwijs, over dien „effectus civilis" niet heeft gesproken. De verkiezingen van 1897 waren toen in het vooruitzicht, en het was niet onmogelijk dat wat in 1901 is bewaarheid reeds in 1897 zou tot stand komen. Het lag toen dus voor de hand, dat de Minister in zijn uitgewerkte rede zijn denkbeelden op dit punt aan de Kamer en aan de natie zou verkondigen. Welnu, ik constateer, dat in die rede wel is melding gemaakt van het *jus promovendi* der bijzondere gymnasia, maar met geen enkel woord het denkbeeld is ontwikkeld om datzelfde recht toe te kennen aan de vrije Universiteiten. Kan het ook zijn, zoo vroeg ik mij af, toen ik dat las en overdacht, dat het Kamerlid uit Sliedrecht op dat oogenblik misschien beter dan de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken begreep, hoe bij het toekennen van dat recht, met volstrekte noodzakelijkheid, eischen zouden moeten gesteld worden waaraan de bijzondere Universiteiten niet dan bezwaarlijk zouden kunnen voldoen?

In ieder geval blijft het een feit, dat bij deze wetsvoordracht ons een vraag gedaan en een beginsel ter legitimatie voorgelegd wordt waarvan in 1896 door den Minister zelf met geen enkel woord is gerept. In die omstandigheden meen ik, dat, zoolang ik niet overtuigd wordt van ongelijk, ik niet door tegen deze denkbeelden, althans in den vorm en onder de voorwaarde waaronder ze ons thans worden voorgelegd, mij te verklaren, geacht mag worden blijk gegeven te hebben van niet de noodige waardeering te koesteren voor het vrije bijzondere universitair onderwijs.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch het voor het oogenblik hierbij te laten.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

51ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 18 FEBRUARI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. verzoekschriften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. een missive; 5°. boekwerken. — Voortzetting van behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 77 leden, te weten de heeren:

Janssen, van Gijn, Beckers, Zijlma, Bolsius, van den Heuvel, van der Borch van Verwolde, van Heemstra, Arts, Seret, Brants, van Vlijmen, Okma, Bijleveld, de Savornin Lohman, Slnis, van Vliet, van Foreest, Staalman, van Bylandt, Mees, van de Velde, Verhey, Passtoors, Goekoop, Hubrecht, Brummelkamp, van Idsinga, Talma, Friesen, de Ram, Roessingh, Helsdingen, Krap, Fock, van Asch van Wijck, van der Vlugt, de Visser, van Alphen, Nolens, Schaper, van Raalte, Troelstra, Travaglino, van Veen, Drucker, Röell, ter Laan, van Wassenaer van Catwijck, Fruytier, Heemskerk, Schokking, van Kol, Pompe van Meerdervoort, van der Zwaag, Kolkman, van Nispen tot Sevenaer, van den Berch van Heemstede, Bos, Aalberse, Dolk, van Löben Sels, Michiels van Verduynen, Pijnacker Hordijk, Hugenholtz, Tydeman, Melchers, den Tex, Ketelaar, van Styrum, Willinge, Lieftinck, van Limburg Stirum, Lucasse, van Karnebeek en Smeenge,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer van Wichen, dat hij door lichte ongesteldheid verhinderd is deze week de vergaderingen bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van de voorzitters en de secretarissen van den Katoenbewerkersbond „de Eendracht" en van den Algem. Nederl. Textiel Arbeidersbond, beide te Enschedé, betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid;

een, van den kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente te Franeker, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet;

een, van het gemeentebestuur van Enschedé, houdende verzoek om de medewerking der Kamer, om het onderwijzend personeel van de Nederlandsche School voor nijverheid en handel te Enschedé, dat — volgens het wetsontwerp tot regeling van de pensioenen van onderwijzend personeel — slechts voor een deel van zijn salaris aanspraak zou hebben op pensioen, alsnog pensioengerechtigd te doen zijn voor het volle salaris.

Deze adressen zullen worden gezonden naar de betrokken Commissiën;

3°. verklaringen van adhaesie aan:

a. het adres van den voorzitter en secretaris van het Nederlandsch Comité voor algemeen kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamers aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening van:

den voorzitter en den secretaris van de Volkskiesvereeniging, afd. Assen der sociaal-democratische arbeiderspartij;

den voorzitter en den secretaris van den Delftschen Bestuurdersbond;

den voorzitter en den secretaris van den Bond van zuivelfabrieksarbeiders te Wartena;

den voorzitter en den secretaris van de Timmerliedenvereeniging „Tijd en Vakbelang" te Utrecht;

de voorzitters en de secretarissen van de afdeelingen Meppel, Koog-Zaandijk en Rotterdam V der Sociaal-democratische arbeiderspartij;

b. het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betreffende de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van A. Wijnterp, brievengaarder, en W. Posma, rijksveldwachter, beiden te Hommerts.

Deze adhaesieverklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. een missive van den voorzitter en den secretaris van den Delftschen Bestuurdersbond en van den Leeuwarder Bestuurdersbond, waarbij zij hun sympathie uitspreken met de door den Bond der Nederlandsche gemeentewerklieden ontworpen regeling betrekkelijk de instelling van scheidsgerechten voor die werklieden.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende boekwerken:

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: het Rapport der Staatscommissie van enquête omtrent het spoorwegpersoneel, met nadere verhooren;

van den Minister van Koloniën: Regeeringsalmanak van Nederlandsch-Indie voor 1904.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon ik evenmin als de Minister van Binnenlandsche Zaken bijzonder ingenomen ben met dit ontwerp, zal ik gaarne mijn stem er aan geven.

Maar het is niet alleen wegens die omstandigheid, wegens die schijnbare tegenstrijdigheid, dat ik het gewenscht acht met een enkel woord te zeggen, hoe ik tegenover dit ontwerp sta; ik acht dat ook wenschelijk omdat mijn standpunt op sommige punten met dat van de Regeering verschilt en ik niet gaarne zou zien, dat uit de stem die ik aan dit ontwerp gaf, verkeerde conclusies zonden worden getrokken. Het spreekt vanzelf dat

ik niet kan nalaten, bij die beschouwingen eenige opmerkingen te maken naar aanleiding van hetgeen gisteren door de geachte afgevaardigden uit Leiden en uit Utrecht in het midden is gebracht.

Er zijn in het wetsontwerp drie voorname punten, waaromtrent wij stelling moeten nemen. Ten eerste de verheffing van de Polytechnische School tot een instelling van hooger onderwijs; ten tweede het toekennen van denzelfden effectus civilis aan de graden of getuigschriften van bijzondere Universiteiten als thans is toegekend aan de graden en getuigschriften van de openbare Universiteiten; en in de derde plaats de instelling van bijzondere leerstoelen aan de Rijks-universiteiten, door bijzondere corporaties te bezetten. Het is uw wensch, Mijnheer de Voorzitter, dat wij de beschouwingen omtrent het eerste punt zullen te berde brengen bij dat gedeelte van het ontwerp, hetwelk daarop betrekking heeft. Ik zal mij naar dien wensch gedragen en derhalve dadelijk overgaan tot de behandeling van het tweede punt, het toekennen van den effectus civilis aan de graden en getuigschriften van bijzondere Universiteiten. En dan is de eerste vraag, die wij daarbij ontmoeten, een vraag, die aan het slot van zijn rede even is aangeroerd door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, namelijk of het wenschelijk zou zijn om dien effectus civilis niet toe te kennen aan de universitaire graden of getuigschriften, maar daarvoor Staatsexamens in te stellen. Persoonlijk ben ik geneigd om mee te gaan met hen die deze vraag beantwoorden, dat zij dien effectus zouden willen ontnemen aan de graden en getuigschriften van de Universiteiten in het algemeen. En de voornaamste reden, waarom ik een regeling in dezen zin zou verkiezen, bestaat voor mij hierin, dat ik dat als een middel zou beschouwen om het hooger onderwijs te bevrijden van een keurslijf, dat mijns inziens dat onderwijs denatureert en het wringt in een richting, die eigenlijk de richting is van het middelbaar onderwijs.

Wanneer wij van de graden en getuigschriften van de Universiteiten in het algemeen losmaken den effectus civilis, dan geloof ik, dat dit niet alleen den aard van het onderwijs vanzelf zal veranderen en in een andere richting zal leiden, maar dan zullen wij ook vrij zijn om de geheele inrichting van het onderwijs te hervormen, op een wijze die mijns inziens de Universiteiten beter aan hun wezen en bestemming zou doen beantwoorden. Wij zouden vrij zijn om ze van hoogescholen van middelbaar onderwijs, wat ze eigenlijk op het oogenblik zijn, te maken tot Universiteiten in den waren zin van het woord.

Dit is mijn voornaamste reden.

Maar er is nog een tweede reden, die door sommigen wordt aangevoerd; die is, dat men daarin een middel zal vinden tot een gemakkelijker oplossing van het twistpunt dat aanleiding heeft gegeven tot indiening van dezen maatregel. Ik wil niet ontkennen, Mijnheer de Voorzitter, dat er heel veel te zeggen valt voor die opvatting, maar in mijn oogen heeft die reden weinig beteekenis. Zij kan, geloof ik, alleen veel beteekenis hebben voor hem die een zekeren schroom koestert om den effectus civilus toe te kennen aan de graden en getuigschriften van bijzondere Universiteiten. Die schroom bestaat bij mij volstrekt niet. Ik ben een voorstander geweest van de toekenning van den effectus civilis aan bijzondere Universiteiten, ik geloof nog vóór den Minister van Binnenlandsche Zaken, en hoogstwaarschijnlijk is het ook hieraan toe te schrijven dat ik voor den effectus civilis weinig gevoel. Dat instituut boezemt mij eer afkeur dan belangstelling in. Het Chineesche examenstelsel, waarheen wij thans op weg zijn, is voor mij een van de vormen van het gele gevaar. Ik moet ten aanzien van dit punt nog een enkele opmerking maken naar aanleiding van een argument dat ik ben tegengekomen in verschillende critieken over dit ontwerp, namelijk de bewering dat de toekenning van den effectus civilis een soort van natuurrecht zou zijn dat aan den Staat toekomt en dat, wanneer de Staat het toekent aan eenige instelling, die instelling in zeker opzicht een Staatsorgaan zou worden.

Ik ontken dat zulk natuurrecht van den Staat op den effectus civilis zou bestaan, maar tevens weerspreek ik het tweede beweren. De effectus civilis is niets anders dan de erkenning van een feit, dat een getuigschrift genoegzame waarborg oplevert voor het doel dat de effectus civilis beoogt. De erkenning van het feit en het geven van den verlangden waarborg brengt de instelling die den waarborg oplevert, niet in de betrekking tot den Staat van een orgaan.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, er zijn verschillende redenen geweest die ons verhinderd hebben voorstellen te doen in dien zin.

In de eerste plaats is bij de bespreking in de Commissie van Voorbereiding gebleken, dat er geen meerderheid in de Kamer was, die beslist voor een regeling in dien zin was. Het is zelfs gebleken dat zij die voor die regeling waren, zich in 2 groepen verdeelden. De ééne groep verlangde den effectus civilis toe te kennen aan een getuigschrift, verkregen voor een Staatsexamen-commissie zonder meer; de tweede groep verlangde dat ook als eisch gesteld zou worden een universitaire opleiding.

Wilde men den weg opgaan, dien de tweede groep verlangt, dan zou het oude twistpunt weer in een nieuwen vorm verrijzen, want men zou dan vragen of aan de universitaire opleiding aan een bijzondere Universiteit dezelfde waarde toegekend moest worden als aan de opleiding aan een openbare Universiteit.

Aan de tweede groep is opgemerkt, dat reeds in de wet op het hooger onderwijs de universitaire opleiding niet vereischt wordt voor het verkrijgen van universitaire graden. Ik weet wel, dat daarop is geantwoord dat men toch te doen had met wetenschappelijke examens, maar ik geloof niet dat dit antwoord veel beteekenis heeft, want de universitaire opleiding ligt niet in het afleggen van examens, maar in het volgen van de studie aan de Universiteit.

Ik ben het in dit opzicht volkomen eens met een zeer scherpzinnigen schrijver, kardinaal Newman, waar hij in zijn werk: „The Scope and nature of university education", een voortreffelijke beschouwing geeft over het karakter van het hooger onderwijs in het algemeen en over het wezen en de bestemming van de Universiteiten in het bijzonder. Hij zegt dat, indien hij de keuze had tusschen een Universiteit die alleen examens afneemt — dat zijn dus Universiteiten gelijk wij hier op het oog hebben — of Universiteiten die in het geheel geen examen hadden, maar alleen de studenten bijeenbrachten om te studeeren, hij aan de tweede soort de voorkeur geven zoude.

Wanneer wij nu een wet hebben die reeds voor het verkrijgen van universitaire graden geen universitaire opleiding vordert, dan zie ik niet in, dat het mogelijk zal zijn om die universitaire opleiding als eisch te stellen bij het verkrijgen van getuigschriften voor een Staatsexamen-commissie.

Wij zouden dus genoodzaakt zijn om den weg te volgen die was aangewezen door de eerste groep en dan rijst voor mij een groot bezwaar. Dat bezwaar bestaat hierin, dat men dan gevaar loopt een groot gedeelte van de jongelingschap te onttrekken aan de universitaire opleiding en gaandeweg, hoe langer hoe meer, de ambten zal gaan bezetten met personen die die universitaire opleiding niet hebben gehad. Dit zou ik een achternitgang achten en derhalve niet aanbevelenswaardig. Daarom geloof ik dat ik, trots mijn persoonlijke neigingen, mij zal moeten vereenigen met hen die meenen, dat het beter is om den toestand te laten zooals die op het oogenblik is. Intusschen, wanneer van de zijde van den geachten afgevaardigde uit Utrecht of van iemand anders een voorstel wordt gedaan ten einde een oplossing in dien zin voor te bereiden, dan geef ik hem de verzekering, dat dit voorstel aan deze zijde zelfstandige beoordeeling zal vinden, enkel en alleen naar de waarde van het voorstel zelf. Er wordt om gelachen, alsof ik dit ironisch bedoelde; maar mijn bedoeling is slechts, dat wij het niet zullen beoordeelen uit een politiek, tactisch oogpunt.

Maar wanneer het nu vaststaat dat de effectus civilis toch moet worden toegekend aan universitaire graden en getuigschriften, dan is het bij mij geen vraag, dat die effectus civilis ook moet worden toegekend aan de graden en getuigschriften van bijzondere Universiteiten onder zekere, niet te strenge voorwaarden.

Toen Lasalle zijn bekend Antwort-Schreiben deed verschijnen, waarmede hij, als het ware, den grondslag heeft gelegd voor de moderne sociaal-democratische partij in Duitschland, stak hij eenigszins den draak met werklieden, die op een congres breed hadden gediscussieerd over de Freizügigkeit en de Gewerbefreiheit. Dat zijn dingen, zeide hij, die een legislatief lichaam „dekretirt aber nicht mehr debattirt".

Iets dergelijks zou ik willen zeggen ten opzichte van den maatregel die hier wordt voorgesteld. Ik begrijp dat men van

opinie is, dat het monopolie van den effectus civilis moet behouden blijven voor de graden en getuigschriften van openbare Universiteiten. Dit is een opinie als elke andere; maar wat mij onverstaanbaar is en wat ik nooit zal kunnen toegeven, dat is dat die opinie eenige aanspraak kan maken op liberaliteit, op vrijheidsliefde of op vrijzinnigheid. En toch is dit beweren schering en inslag van vele critieken op dit wetsontwerp.

Ook de geachte afgevaardigde uit Leiden heeft gisteren aan zijn standpunt het woord vrijheid gekoppeld. Men stelt zich een beeld voor, een ideaal van hooger onderwijs, een ideaal waarvan ik de waarde daarlaat; maar met een inbeelding, die ergerlijk zou zijn als zij niet naïef ware, beweert men vervolgens dat dit onderwijs alleen „de onmisbare waarborgen aanbiedt voor de breede ontwikkeling, waarin de staatsburger moet worden opgevoed" en „voor onafhankelijkheid van oordeel"; men schrijft dan daaraan het monopolie toe van „onbevangenheid", van „de methode om anderen te leeren uit eigen oogen te zien", van „oprechtheid", van „eerlijkheid van onderzoek", van „waarheidszin". Op dat alles plakt men dan het woord: *vrijheid*, en heet een ieder, die, ik wil niet zeggen een ander soort hooger onderwijs verkiest, maar zelfs hen die aan elken vorm van hooger onderwijs de volledige voorwaarde van beweging en ontwikkeling willen schenken „aanrander van de vrijheid".

Men leze vooral het slot van de artikelen van den oud-hoogleeraar dr. P. van Geer in *Het Vaderland* en vrage zich af of deze arrogantie daar niet tot het uiterste is doorgedreven.

Maar nog bekrompener — het spijt mij dat ik het woord moet bezigen, maar ik mag van mijn hart geen moordkuil maken — nog enghartiger (zal ik zeggen) schijnt mij het standpunt toe van hen die bij de beoordeeling van dit wetsontwerp, in het bijzonder van den maatregel waarover ik op dit oogenblik spreek, hun conclusie laten afhangen van het antwoord op de vraag of zekere Universiteit, die blijkbaar hun sympathie niet heeft, daarvan al of niet zal profiteeren. Kleinzieliger methode om een maatregel van zoo principieelen aard als deze te beoordeelen, is voor mij ondenkbaar. Wanneer die gehate Universiteit werkelijk profiteert van dezen maatregel, dan profiteert zij van bepalingen van het gemeene recht, die gelden voor een ieder en hun voordeelen zullen uitstrekken over elke instelling van gelijken aard.

Wanneer iemand bij de beoordeeling van zulke bepalingen zich niet los weet te maken van de vraag of zijn vrienden of geestverwanten of wel zijn vijanden of antagonisten daarvan zullen profiteeren, dan kan zoo iemand misschien een goed hart hebben voor het hooger onderwijs, of liever voor een zeer bepaalde soort van hooger onderwijs, maar hij moet niet trachten mij wijs te maken, dat hij eenige notie heeft van wat vrijheid beteekent.

De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft gisteren een reeks van grieven opgesomd tegen de Vrije Universiteit, die, als ik mij niet vergis, zich resumeeren hierin, dat de Vrije Universiteit propaganda maakt voor een zekere levensbeschouwing en daaraan haar hoogleeraren bindt, voor wie geen rechtszekerheid bestaat. In het algemeen heeft hij ook de grondslagen van het onderwijs aan die Universiteit gecritiseerd, maar ik vraag: wat bewijst dat alles ten opzichte van dit wetsontwerp?

Ik zou desnoods alles kunnen toegeven, wat hij daaromtrent heeft gezegd, en toch stemmen voor dit wetsontwerp. Hij zal toch niet meenen, dat wij den effectus civilis alleen zouden moeten toekennen aan instellingen met een soort van hooger onderwijs, waarmede wij zelf zijn ingenomen?

Indien dit zoo is, dan zou men ook in de wet moeten bepalen, welke soort van hooger onderwijs de ware is; in den trant van de opmerking in het Voorloopig Verslag voorkomende, „dat wetenschap op dogmatischen grondslag eigenlijk geen wetenschap is"; een opmerking die door den geachten afgevaardigde zelf wordt afgekeurd. Men zou op die wijze eenvoudig hebben te schrappen de bepalingen in de Grondwet, die de vrijheid van hooger onderwijs waarborgen, en ook art. 99 van de wet op het hooger onderwijs. En nu komt het mij voor, dat een groot deel van het betoog van den geachten afgevaardigde geen andere strekking had en tot geen andere conclusie kon leiden dan tot de negatie van de vrijheid van het hooger onderwijs. Elke bijzondere Universiteit, zeide hij, is per se een propagandaschool, en in beginsel keurt hij de propagandascholen af. De conclusie ligt dus voor de hand: bijzondere Universiteiten behooren niet te bestaan. Ik gevoel mij niet geroepen om de Vrije Universiteit te verdedigen; ik laat die verdediging over aan personen die daartoe meer bevoegd zijn, maar ik moet mij toch ten aanzien van hetgeen de geachte afgevaardigde daaromtrent heeft gezegd een enkele opmerking veroorloven.

In de eerste plaats wensch ik er op te wijzen, dat de rechtszekerheid van professoren aan elke Universiteit, die volgens dat wetsontwerp zal krijgen het volle jus promovendi, in dit wetsontwerp is verzekerd. Verzekerd met een bepaling die mij voorkomt geheel overbodig te zijn en die volstrekt gemist kan worden, omdat zij eigenlijk niet dient om meer waarborgen te geven voor de deugdelijkheid van het getuigschrift.

Men heeft er echter op aangedrongen dat die bepaling in het ontwerp zou komen en ik heb er geen bezwaar tegen, om ze ook in het ontwerp te laten. Het komt mij echter voor, dat alles wat men in dat opzicht heeft kunnen verlangen nu ook door het ontwerp is gegeven; tenzij de geachte afgevaardigde het misschien een billijke wensch zou achten, dat de Universiteiten zouden worden verplicht om een eenmaal aangestelden professor levenslang aan zich verbonden te houden. De billijkheid van dien wensch kan ik echter, met den besten wil van de wereld, niet inzien. Het komt mij in het algemeen voor, dat de bestrijdings van den geachten afgevaardigde zoowel in zijn betoog van gisteren als in de redevoering die hij indertijd heeft gehouden in de Liberale Unie, uitgaat van een denkbeeld omtrent hooger onderwijs, dat geheel en al valsch is.

Hij gaat uit van het denkbeeld, dat een instelling van hooger onderwijs is een instelling voor wetenschappelijk onderzoek. Dat is een denkbeeld, hetwelk in het geschrift, zooeven door mij aangehaald, krachtige bestrijding vindt. Die bestrijding uit zich op menige plaats. De schrijver begint reeds in zijn voorrede op te merken: „if its object were scientific and philosophical discovery, I do not see why a University should have students."

Dat is een volkomen juiste opmerking.

Een Universiteit is geen instelling voor wetenschappelijk onderzoek. Het is een instelling voor opleiding en opvoeding. Niet de wetenschap is object, maar de vorming der studenten.

De wetenschap is bij die vorming slechts hulpmiddel.

En het groote verschil dat daaruit voortvloeit ligt hierin, dat iemand, die tot wetenschappelijk onderzoek geroepen is moet bezitten een zekere mate van scepticisme, van onbevangenheid, maar is men geroepen tot het geven van onderwijs, dat dienen moet tot vorming, tot opleiding . . . . . .

De heer **Troelstra**: Opleiding waartoe?

De heer **van Idsinga**: In mijn betoog doet dit niets ter zake. Om dat nader uiteen te zetten ontbreekt mij de tijd. De vraag in mijn betoog is alleen of de Universiteit is een instelling tot opvoeding of tot wetenschappelijk onderzoek. Zeker wordt aan de Universiteit aan wetenschappelijk onderzoek gedaan, maar dit is bijzaak. Hoofdzaak is geestesvorming; en dit geldt voor iedere Universiteit.

Bij iemand die geroepen is tot het geven van onderwijs is dit wetenschappelijk onderzoek reeds afgeloopen; hij wordt juist tot onderwijzen geroepen, omdat hij in het bezit is van de resultaten van het onderzoek, die hij nu aan anderen moet mededeelen. Het gevolg daarvan is, dat men ook hier als bij alle onderwijs uitgaat van een dogma, zoodat het onderwijs aan elke Universiteit, openbaar of bijzonder, uit de natuur der zaak is dogmatisch, en dus de instelling een propagandaschool in meerdere of mindere mate. Nu heeft men daarbij te kiezen tusschen tweeërlei methoden. Men kan hebben een propagandaschool met een systematische propaganda en een propagandaschool met een stelsellooze propaganda. In het eerste geval is het de instelling, die bepaalt in welken zin de propaganda zal worden gedreven en die dan ook haar hoogleeraren daaraan bindt. In het tweede geval kan men aan de hoogleeraren overlaten om de richting aan te wijzen, waarin die propaganda zal worden gevoerd. Voor beide is iets te zeggen; maar men moet niet een dier methoden exclusief als de eenige ware beschouwen. De Vrije Universiteit heeft de eerste methode gekozen, terwijl aan de openbare Universiteiten de tweede heerscht. Maar als men nu aan een Universiteit met stelsellooze

propaganda, voortdurend hoogleeraren aanstelt van nagenoeg dezelfde richting, dan zal natuurlijk langzamerhand de tweede methode meer en meer tot de eerste naderen en wordt derhalve de Universiteit de propagandaschool voor een bepaalde richting. Vandaar dan ook, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden gisteren de Leidsche Universiteit heeft kunnen aanduiden als „het hoofdkwartier van het modernisme". Men moet den invloed, dien zulk een propaganda uitoefent, niet beoordeelen naar de individueele professoren of naar enkele exemplaren van studenten, die zich misschien juist in den strijd tegen den geest der Universiteit hebben gevormd, maar naar den algemeenen indruk, dien zij maakt op die breede schare van jongelieden, die de Universiteit verlaten zonder eigen onderzoek van eenige beteekenis, die medenemen de denkbeelden die hun daar zijn ingeprent en deze denkbeelden in steeds wijder kring der maatschappij, bewust of onbewust, verspreiden. Ik zou menig voorbeeld van dien aard kunnen noemen. Meer dan eens is mij door personen, die op het oogenblik vrij gewichtige ambten bekleeden en dus niet kunnen behooren tot hen die beneden de middelmatige staan, gezegd: „Ik heb toen ik de Universiteit verliet, dit of dat als vaststaande beschouwd, omdat Buys het zoo had verteld, maar nu heb ik na de critiek gezien, dat er veel tegen te zeggen is." Die personen hebben gedurende langen tijd zonder eenig onderzoek het denkbeeld aangenomen van een professor, eenvoudig omdat het hun was medegedeeld in den vorm, die het vermoeden moest wekken dat er weinig of niets daartegen aan te voeren was. Dit is een voorbeeld uit duizenden. Op die wijze treedt elke Universiteit propagandeerend op. Maar m. i. is dit geen verwijt tegen eenige Universiteit, het is een noodzakelijkheid voor elke inrichting die onderwijs geeft. Wanneer men de zaak uit dit oogpunt beschouwt, begrijp ik niet hoe het mogelijk is te ontkennen, dat de Leidsche Universiteit gedurende langen tijd heeft medegewerkt om in ons land te verspreiden een zekere, met het Christendom strijdige, rationalistische levensbeschouwing.

De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft bezwaar gemaakt tegen het qualificeeren van die levensbeschouwing als „heidensch". Ik geloof niet dat dit bezwaar gegrond is. Inderdaad berust zij op een wijsbegeerte, die ontleend is aan het oude heidendom; maar wanneer hij wil te kennen geven dat die wijsbegeerte, in den vorm waarin zij zich thans uit, geinfluenceerd is door de Christelijke beschouwingen in de maatschappij, zou ik willen voorstellen om in de plaats van heidensche te spreken van philosophie in renaissance-stijl.

De geachte afgevaardigde heeft ons in het eenige deel van zijn redevoering — keurig gesteld zooals wij dat van hem gewend zijn — dat inderdaad verzoenend was, willen geruststellen met de bewering, dat wat ik hier zooeven geschetst heb, behoort tot het verleden. Hij heeft erkend dat die geest wel heeft geheerscht, maar hij beweert dat dit behoort tot een phase die voorbij is. Hij heeft intusschen zelf moeten erkennen, dat die geest niet heeft uitgewerkt. Wij zijn in een toestand van kentering. Om ons nog meer gerust te maken heeft hij ons medegedeeld hoe welwillend hij zelf en andere professoren gestemd zijn jegens de meeningen van de rechterzijde, de anti-revolutionnairen en Roomsch-Katholieken. Er is een periode geweest van „laatdunkendheid", thans zijn wij in de periode van „minzaamheid". Het moet ons bijzonder aangenaam zijn zoo op den schouder geklopt te worden door de heeren hoogleeraren op Rijks-universiteiten met de verzekering dat wij toch niet zoo dom zijn als wij er uitzien!

Maar met dat al en trots zijn oratio pro domo, waarbij de heer Aalberse als getuige à décharge werd opgeroepen, geloof ik toch, dat hij een eenigszins verkeerde voorstelling heeft gegeven van die kentering des geestes, die eigenlijk de reputatie van ons hooger onderwijs, volgens hem, zal moeten herstellen; en in die voorstelling toont hij, mijns inziens, wederom aan, dat hij weinig besef heeft van den waren aard der grieven, die tegen het openbaar hooger onderwijs worden aangegeven.

Het is waar, Mijnheer de Voorzitter, dat er een tijd is geweest, dat men meende door middel van de wetenschap te zullen geraken tot oplossing van het levens- en wereldraadsel. Dat is een tijd geweest, van — zooals de geachte afgevaardigde het in een vroegere redevoering uitdrukte — de vlegelstemming van het universitair liberalisme.

Het is ook waar, dat die phase eenigszins voorbij is; maar ik moet doen opmerken, dat die kentering merkwaardig juist begint met den tijd toen het liberalisme overal klop kreeg.

Het is ook waar, dat het nieuwe besef ook doordringt zelfs in wetenschappelijke kringen, de meest bevooroordeelde secte der menschelijke beschaving en samenleving.

Maar waartoe kan dit leiden? Tot niets anders m. i. dan tot een *negatieve* houding, een zekere agnostische houding tegenover het hooger beginsel, dat wij Christenen, *positief* erkend willen zien, ook in de instellingen van het hooger onderwijs. Zij zijn tot de ontdekking gekomen, dat hun boegspriet geen kompas is, maar die ontdekking brengt hun nog niet het kompas dat zij behoeven; zij dobberen rond zonder kompas en weten niet, waarheen zij zeilen. Ja, de twijfel is geopperd, en m. i. niet geheel ten onrechte, of de tweede phase niet nog veel slechter is dan de eerste, omdat de tweede gevaar loopt, een weekhartig, sceptisch geslacht te vormen.

Hoe weinig de geachte afgevaardigde is doorgedrongen in den gedachtengang van hen die bezwaren koesteren tegen het hooger onderwijs aan Rijks-universiteiten blijkt uit de wijze, waarop hij nu en dan tracht die te weerleggen.

Met bijzonderen nadruk wijst hij er bijv. op, dat bij een zeer groot deel der vakken, praemissen van levens- en wereldbeschouwingen van geen beteekenis zijn en vraagt dan: zal A die libertijn is, anders hetzelfde vak beoefenen dan B, die van Calvinistische richting is?

Het zou mij te ver voeren, wanneer ik de beschouwingen daaraan vastgeknoopt, in détails zou gaan weerleggen. Ik laat dat aan anderen over, die deze bestrijding zeker niet achterwege zullen laten, maar één opmerking moet mij van het hart; dat het niet de praemissen zijn van de levensbeschouwingen die ten grondslag genomen worden voor het onderwijs, en dat dus de heer A eenig vak op dezelfde wijze zal behandelen en beoefenen als de heer B, maar dat het hier geldt de vraag in welke richting de lijn van het wetenschappelijk resultaat, het zoogenaamd resultaat van het wetenschappelijk onderzoek, zal worden doorgetrokken tot op het gebied waarin de beginselen van levens- en wereldbeschouwingen wortelen. Ik ben van oordeel, dat daar waar die lijn niet wordt doorgetrokken, geen hooger onderwijs in den waren zin des woords wordt gegeven.

De hoogleeraar zelf voerde als voorbeeld aan: de taalstudie, maar hij gevoelde zich zelf genoopt daarbij te voegen; „met het voorbehoud dat men blijve buiten bespreking der vraag van den oorsprong van de taal". Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar als men die vraag ter zijde laat, dan geeft men geen hooger onderwijs. Ik zie niet in hoe men hooger onderwijs in de taalstudie kan geven zonder in aanraking te komen met en stelling te nemen tegenover de theorieën aangaande den oorsprong der taal, bijv. die van Max Müller, Noiré of anderen.

Hoe weinig overigens de geachte spreker, toen hij zeide dat er vakken van zoo onschuldigen aard zijn, heeft overwogen dat men nooit van te voren kan aangeven of een vak al of niet gebruikt kan worden ter bestrijding van een levens- of wereldbeschouwing, kan wederom blijken uit een werk van kardinaal Newman.

Deze wijst er op, dat er bijna geen vak is dat daarvoor niet dienstig kan gemaakt worden. „And so of other sciences: just as Comparative Anatomy, Political Economy, the Philosophy of History, and the Science of Antiquities may be and are turned against Religion, by being taken by themselves, as I have been showing, so a like mistake may befall any other. Grammer, for instance, at first sight does not appear to admit for a perversion; yet Horne Tooke made it the vehicle of his peculiar scepticism".

Overigens is het niet zoozeer de vraag hoe het onderwijs in zeker vak wordt gegeven, maar welke geest er heerscht aan de Universiteit, vooral in de philosophie der Universiteit, en in welke atmospheer de studenten worden opgevoed.

De geachte spreker erkent dergelijk karakter, ook van de openbare Universiteit, en zegt dat het karakter, dat haar van eenzijdigheid zal redden hierin bestaat dat de Universiteit is laboratorium en observatorium, niet conservatorium.

Zooals nu duidelijk zal zijn, is dit mijn opinie niet. De Universiteit heeft laboratoria en observatoria, maar zij zelf is dat niet, zij zelf is een instelling van opvoeding, van geestesvorming der jongelingschap door onderwijs.

Het komt mij echter voor, dat elke Universiteit er haar eer

in moet stellen een conservatorium te zijn, een conservatorium van de beschavingsschatten van het volk, om die als een heilige traditie over te dragen op de jongelingsschap van elke nieuwe generatie. Welnu, onder die beschavingsschatten van een volk is de schoonste parel: zijn geloof.

Maar onderstel nu, dat iemand al die bezwaren die oprijzen tegen het onderwijs aan een Rijks-universiteit volkomen beaamt, en dat hij, op dien grond, afkeurend oordeelt over dat onderwijs, op gelijke wijze als de geachte afgevaardigde uit Leiden afkeurend heeft geoordeeld over het onderwijs aan de vrije Universiteiten, tot welke conclusie zal zoo iemand, den maatstaf aanleggende dien de geachte afgevaardigde bij de beoordeeling van dezen maatregel heeft gebruikt, moeten komen? Klaarblijkelijk tot deze: dat de effectus civilis aan de graden en getuigschriften van de openbare Universiteiten moet worden onttrokken. Die conclusie is echter daarom niet noodig, omdat de maatstaf dien hij heeft aangelegd, geheel verkeerd is. Iemand die dat hooger onderwijs veroordeelt, kan trots al de bezwaren die hij daartegen heeft, ten slotte inzien, dat de getuigschriften van die Universiteiten niettemin genoegzamen waarborg opleveren voor het doel dat die effectus civilis beoogt, en op dien grond, trots al de gebreken die kleven aan dat onderwijs, tot de slotsom moeten komen, dat die effectus civilis aan de getuigschriften van zulke Universiteiten moet worden toegekend.

Alles hangt dus af van de vraag welke waarborgen geëischt zullen worden voor de deugdelijkheid van de getuigschriften der Universiteiten, en de geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft dan ook deze *cardo quaestionis* aangevat en besproken, maar voor zoover ik mij herinner, heeft de geachte afgevaardigde uit Leiden geen woord over dit punt doen hooren. Hoeveel meer aanspraak op den naam van vrijzinnig mag mijns inziens het standpunt maken van iemand als bij voorbeeld mr. Lecky, ten opzichte van de Roomsch-Katholieke Universiteit in Ierland. Een Universiteit op Roomsch-Katholieken grondslag was hem zeer antipathiek; hij had getracht met klem van redenen aan te toonen, dat alles wat de Roomsch-Katholieken in Ierland naar billijkheid konden verlangen, hun gegeven werd in de universitaire inrichtingen op dat eiland, maar, tot het inzicht gebracht, dat de zienswijze van Katholieken over het algemeen een andere was, kwam hij tot de conclusie, dat een Universiteit op Roomsch-Katholieken grondslag in Ierland moest worden opgericht, en dat wel op Staatskosten. Dat schijnt mij een standpunt toe dat aanspraak kan maken op den naam van vrijzinnigheid, een standpunt dat geheel is naar mijn hart. En de maatregel, dien wij hier voor ons hebben, gaat niet eens zoo ver.

Ik zeg dit uitdrukkelijk, omdat naar mijn gevoelen zij die werkelijk de bijzondere Universiteiten verlangen en zij die, ook zonder dat te doen, bezwaar hebben tegen den geest en het karakter van het onderwijs aan de openbare Universiteiten, m. i. in hun eischen veel verder zouden kunnen gaan. Naar mijn overtuiging toch behooren de onderwijsinrichtingen van een Christelijk volk, de publieke instellingen die uit de gemeene middelen worden onderhouden, werkelijk te berusten op positief Christelijken grondslag.

Het vraagpunt dat ik hier even aanroer, wordt door dit wetsontwerp niet aan de orde gesteld en ik zal er mij dus niet in verdiepen; maar ik wensch er deze opmerking aan toe te voegen: ik gevoel heel veel voor het bezwaar, dat men aanvoert tegen de bijzondere Universiteiten, namelijk dat zij de jongelingschap scheiden en afzonderen in sectarische groepen. Niets is mij meer antiphatiek. Mijn ideaal zou dan ook zijn een Universiteit, een publieke instelling, die de jongelingschap van verschillende richtingen bijeenbracht, maar zulk een instelling zou moeten berusten op Christelijke godsdienstige grondslagen, natuurlijk met dezelfde rechten voor andersdenkenden als in dit ontwerp zijn omschreven.

En ik geloof niet alleen, dat dit eenmaal mogelijk zou zijn geweest, maar ik zie niet in, waarom aan zulk een instelling de eerbiediging van de godsdienstige begrippen van anderen meer gevaar zou loopen dan aan een Universiteit die op renaissance-grondslag is gebouwd.

Aan hen die zulke instellingen onmogelijk hebben gemaakt — en ik moet erkennen, dat zij thans onmogelijk zijn gemaakt — moet geweten worden, dat ons volk thans zijn toevlucht moet nemen tot secte-scholen. Ik zou echter wel in overweging willen geven of er niet maatregelen waren te vinden om in zeker opzicht te gemoet te komen aan de bezwaren, die dienaangaande zijn gerezen. Ik zou bijv. de gedachte willen opperen — ofschoon ik niet weet, in welken vorm die in de wet zou kunnen worden opgenomen — of het niet mogelijk zou zijn aan de Hervormde Kerk, in plaats van het voorrecht, dat men aan die Kerk heeft gegeven, om bijzondere hoogleeraren aan de Universiteiten aan te stellen, de bevoegdheid toe te kennen om een theologische faculteit aan de Universiteit te vestigen, die geïncorporeerd zou kunnen worden in het geheele lichaam van de Rijks-universiteit.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dit is een denkbeeld, dat ik alleen onderwerp aan de overweging van hen die zich meer met die quaestie hebben bemoeid. Zooals ik reeds heb opgemerkt zal, ook al ware mijn ideaal verwezenlijkt, al ware ik volkomen tevreden met het onderwijs aan de openbare Hoogeschool, toch een maatregel, zooals die hier is voorgesteld, niet mogen ontbreken in de wetgeving des lands. Vandaar, dat het voor mij ook niet noodig is te onderzoeken, of inderdaad de bezwaren, die geopperd worden tegen het openbaar hooger onderwijs, gegrond zijn of niet. Ik geloof, dat zij in zekere mate wel degelijk gegrond zijn, maar ook al kwam ik door een onderzoek tot de conclusie, dat die grieven ongegrond waren, zou ik toch nog vorderen, dat in de wet aan de bijzondere Universiteiten de gelegenheid werd verschaft de voorrechten deelachtig te worden, die thans aan de openbare Universiteiten worden toegekend.

Evenmin als bij de beoordeeling van dat beginsel de vraag te pas komt, wie, vriend of vijand, van zulk een bepaling gebruik zou maken en daarvan voordeel zou trekken, evenmin komt hierbij ter sprake de vraag, of het hooger onderwijs in het algemeen daardoor bevorderd zal worden.

Er zijn zeer zeker enkele punten in deze wet, die werkelijk bestemd zijn om het hooger onderwijs te bevorderen; maar dat geldt niet ten opzichte van den maatregel, dien ik op dit oogenblik bespreek. Die maatregel heeft het oogmerk om de vrijheid van het hooger onderwijs beter te realiseeren, om te voldoen aan den eisch van vrijheid van hooger onderwijs, welke in de Grondwet is gewaarborgd. En het behoort tot den inhoud van die vrijheid, het is daarvan een essentieel bestanddeel, dat de vraag hoe het hooger onderwijs het best zal worden bevorderd en of daartoe meerdere Universiteiten noodig zijn, ter beslissing worde overgelaten aan hen, die van die vrijheid wenschen gebruik te maken. Indien iemand dat niet durft doen, dat niet van zich kan verkrijgen, maar van te voren wil uitmaken of door de wetgeving wil laten uitmaken op welke wijze het hooger onderwijs moet worden bevorderd, dan toont hij juist daardoor niet genegen te zijn de vrijheid van het hooger onderwijs te erkennen. Wanneer men ernst maakt met de vrijheid, moet men de beslissing over de wenschelijkheid der te nemen maatregelen overlaten aan de corporatiën, die gebruik zullen maken van de haar toe te kennen vrijheid. Nu weet ik wel, dat de geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft betoogd, dat de vrijheid, die in de Grondwet is gewaarborgd, niet vanzelf zou meebrengen, dat men den eisch mag stellen dat de effectus civilis moet worden toegekend aan graden en getuigschriften van bijzondere Universiteiten. Maar als ik aan een onpartijdige de vraag stel, of hij de vrijheid van het lager onderwijs werkelijk gerealiseerd zou achten, indien een wettelijke bepaling bestond, dat zekere betrekkingen alleen zouden worden verleend aan hen, die dat lager onderwijs hadden genoten aan een openbare school, zou hij dan die vraag bevestigend kunnen beantwoorden? Ik geloof het niet. Datzelfde geldt echter ook ten opzichte van het hooger onderwijs.

Nu zie ik niet voorbij, dat de geachte afgevaardigde uit Utrecht hierbij een onderscheid heeft gemaakt tusschen hooger en lager onderwijs. Ik begrijp de portee van die onderscheiding in zooverre hij gesproken heeft over het verleenen van subsidie. En niet alleen dat ik dat begrijp, maar ik ga in zekere mate met hem mede. Maar de portee van zijn onderscheiding ontgaat mij ten eenenmale wanneer er sprake is van het toekennen van den effectus civilis. Ik zal hierop echter niet verder doorgaan, Mijnheer de Voorzitter, want ik hoor van den geachten afgevaardigde dat dit niet zijn bedoeling is geweest.

Een ander twistpunt, dat vele gemoederen in beweging heeft gebracht is dit, of de thans voorgestelde maatregel gelegen zou

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

zijn in de lijn van de historische ontwikkeling van de wettelijke regeling van ons hooger onderwijs.

Die vraag laat mij echter geheel en al koud. Indien de lijn van de historische ontwikkeling niet loopt over dezen maatregel, dan zal ik maar ombuigen door het ontwerp aan te nemen. Maar ik geloof wel degelijk, dat er goede redenen zijn aan te voeren voor de bewering van den Minister ten opzichte van deze quaestie, omdat ik het buiten kijf acht, dat de thans voorgestelde maatregel noodig is om aan art. 99 van de bestaande wet de waarde te geven, die het artikel in onze wetgeving moet hebben. Wanneer men dat artikel leest zooals het thans geschreven staat, namelijk: „Het staat aan ieder Nederlander, ieder vreemdeling, die de bij art. 3 bedoelde vergunning bezit, elke erkende vereeniging en ieder kerkgenootschap vrij eene bijzondere school van hooger onderwijs te openen, enz." dan klinkt dat heel mooi en zeer vrijheidlievend, maar indien men dat artikel leest in den zin die het heeft in verband met de thans bestaande bepalingen, dan zou het eigenlijk zoo moeten luiden: „Het staat ieder Nederlander, enz. vrij een bijzondere school van hooger onderwijs te openen, met minderwaardige graden en getuigschriften dan toegekend worden aan de openbare Universiteiten." Zoo gelezen gaat de schoone klank van het artikel bijna geheel verloren. Welnu, de voorgedragen maatregel dient om uit het artikel te lichten wat den schoonen klank betreft, en juist omdat het dit oogmerk heeft, heb ik het wetsontwerp begroet als een van de meest vrijzinnige wetsontwerpen, die ooit een Departement van algemeen bestuur hebben verlaten. Het oogmerk van den maatregel is om art. 99 der wet op het hooger onderwijs van klatergoud, dat het thans is, te maken tot edel metaal.

Maar er is meer. Wat deze maatregel beoogt is eigenlijk niets anders dan een breedere uitwerking van een denkbeeld dat reeds in de wet op het hooger onderwijs te vinden is; ik bedoel in art. 16 litt. i, tweede lid: „Tot het geven van dit onderwijs zijn ook benoembaar de Nederlandsch-Israëlitische en de Portugeesch-Israëlitische godgeleerden van den eersten en tweeden rang en godsdienstonderwijzers van den hoogsten en middelsten rang." Hier wordt dus reeds aan getuigschriften van bijzondere corporatiën een zekere effectus civilis toegekend, precies wat de nu voorgedragen maatregel beoogt, alleen met dit verschil, dat hier wordt gegeven aan Israëlieten wat deze maatregel in de allereerste plaats zal geven aan Christenen. Nu zegge men niet wat hier is toegekend slechts van geringe waarde is, terwijl de nieuwe maatregel veel meer wil schenken; want al geef ik toe dat dit in zeker opzicht waar is, daar staat tegenover, dat dit geringe wordt toegekend onherroepelijk, zonder eenige voorwaarde of waarborgen te eischen en zonder eenig toezicht hoegenaamd.

Het wetsontwerp daarentegen geeft het meerdere slechts herroepelijk, onder voorwaarden, waarvan enkele zeer streng zijn, en onder een toezicht, dat m. i. niet alleen streng is, maar zelfs zondigt door zijn arbitrair karakter. Neemt men dit alles in aanmerking, dan rijst zelfs de vraag of men wel spreken kan dat in art. 16 het geringere geschonken wordt. Maar — en dit is zeker een voornaam punt — de voorwaarden, waarvan gij spreekt, beteekenen niet veel, zegt men.

In de eerste plaats ontken ik dat dit een juiste beschouwing van de voorwaarden is.

Ik ben het volkomen eens met den Minister dat men die voorwaarden niet ieder op zich zelf beschouwen moet, maar als een complex; en dan blijken zij wel degelijk van eenige beteekenis te zijn.

Ik wensch echter nog een andere beschouwing van die voorwaarden met een enkel woord te bespreken.

Sommigen hebben gezegd dat de bijzondere Universiteiten, om den vollen „effectus civilis" te verkrijgen, aan geheel dezelfde voorwaarden zouden moeten voldoen, die aan Rijks-universiteiten gesteld worden.

Onder deze laatste voorwaarden wordt dan natuurlijk begrepen de inrichting der Universiteiten.

Dit komt mij voor misleidend te zijn, en wel om de volgende reden. Wanneer men het peil heeft vastgesteld waarop een Universiteit zal moeten staan om aan haar getuigschrift den „effectus civilis" te geven, dan spreekt het toch vanzelf, dat het Rijk, zijn eigen Universiteiten inrichtende, geen genoegen behoeft te nemen met dat peil, ja het spreekt vanzelf, dat het Rijk daarmede geen genoegen *zal* nemen, maar, gebruik makende van de financieele krachten waar het over beschikt, het peil zijner Universiteiten zoo hoog mogelijk zal opvoeren.

Waar men dus te doen heeft met het inrichten van een Universiteit zal men zoo hoog mogelijk gaan; daarentegen, waar men te doen heeft met de quaestie van het stellen van eischen, waarop de „effectus civilis" zal toegekend worden, zal men — ik ben dit geheel met de Regeering eens — zoo laag mogelijk moeten dalen, die eischen zoo laag mogelijk moeten stellen, om geen inrichting uit te sluiten, die daarop maar eenigszins aanspraak kan maken. Om die reden schijnt het mij misleidend de inrichting onzer Rijks-universiteiten te willen voorstellen als *voorwaarden* voor de toekenning van den effectus civilis.

Niettemin geloof ik, dat de reeks van voorwaarden in het wetsontwerp het zwakke punt van het ontwerp is; dat de waarborgen niet in de juiste richting zijn gezocht en gevonden.

In de Commissie van Voorbereiding heb ik een poging gedaan om die voorwaarden, naar mijn inzien, eenigszins te verbeteren, maar die poging is slechts eenigermate wat den vorm betreft geslaagd; zij is overigens afgestuit op het verzet van den kant van den Minister, alsook op de omstandigheid, dat ik alleen stond en in dat opzicht geen steun vond. Ik maak den Minister van zijn verzet geen verwijt; ik begrijp dat hij daarvoor gegronde redenen had en van een andere meening was, maar het is toch de reden geweest waarom ik mij de moeite niet zal geven die denkbeelden krachtiger te verdedigen. Ik zal dit ook nu niet beproeven; mij is het slechts te doen om mijn standpunt ten opzichte van dit wetsontwerp te preciseeren; en alleen daarom meen ik hier kortelijk te moeten schetsen wat ik gewild heb. In de eerste plaats een enkel woord over de quaestie van de faculteiten.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht opperde omtrent dit punt groote bezwaren, en hij meent dat daaromtrent strengere voorwaarden zullen moeten worden gesteld. Ik geloof ook dat in zeker opzicht dit punt niet juist in de wet is omschreven; maar mijn bezwaar geldt niet zoo zeer als in het bezwaar van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, het geringe getal faculteiten. Mijn bezwaar is meer hierin gelegen, dat die faculteiten niet bepaald zijn aangewezen, omdat ik meen dat enkele faculteiten niet mogen ontbreken aan een instelling, opdat die instelling werkelijk zij een Universiteit. Ik zou eigenlijk, indien mijn denkbeeld ingang had kunnen vinden, de waarborgen op dit punt veel meer willen zoeken in het aanwijzen van de vakken, dan in het getal faculteiten. Maar ten opzichte van dit punt heb ik geen bezwaar om mij neer te leggen bij de eindopinie van den Minister van Binnenlandsche Zaken. In het bijzonder heb ik geen bezwaar tegen een regeling, die bedenking heeft gevonden bij den geachten afgevaardigde uit Utrecht, nl. wat aangaat het aantal professoren. Het aantal professoren acht ik als minimum genoeg, omdat ik in beginsel zeer ben tegen specialiseering. Wanneer derhalve de geachte afgevaardigde uit Utrecht zich beroept op de geringheid van het aantal, bijzonderlijk met het oog op de literarische faculteit, moet ik opmerken, dat dit bezwaar bij mij niet weegt, omdat ik bij het hooger onderwijs juist het overdreven specialiseeren zou willen tegengaan. Late men bij het middelbaar onderwijs en bij het vakonderwijs in hooge mate specialiseeren; maar ik ben het in dit opzicht met Thorbecke eens, dat op het gebied van het hooger onderwijs zooveel mogelijk gestreefd moet worden naar eenheid. Mijns inziens zijn er echter drie punten waarop het tegenwoordig wetsartikel een verbetering zou kunnen ondergaan.

In de eerste plaats zou ik, en dit schijnt bloot formeel maar staat in nauw verband met de volgende verbeteringen, den effectus civilis niet willen toekennen aan de vereeniging, maar onmiddellijk aan de Universiteit zelf. Nu is mij tegengeworpen, dat de regeling dienaangaande dezelfde is als ten opzichte van de bijzondere leerstoelen, maar, zooals ik straks nader zal betoogen, men moet deze twee zaken niet uit hetzelfde oogpunt beschouwen. Ook hier is het heel wat anders, daar in het eene geval de bevoegdheid tot aanstelling inderdaad wordt gegeven aan de vereeniging, terwijl de effectus civilis toch blijkbaar wordt verleend aan de Universiteit.

Dit staat in verband met de volgende wijziging, die ik zou willen aanbrengen, nl. de toevoeging der voorwaarde, dat de

Universiteit eenigen tijd zou hebben bestaan en gewerkt vóór dat de effectus civilis daaraan worde toegekend.

Ik geef het denkbeeld aan, ofschoon ik erken, dat op het standpunt der Regeering daar zeer ernstige bezwaren tegen bestaan; bezwaren echter, die ik wel in hun waarde laat, maar die mij niet onoverkomelijk schijnen.

In de derde plaats zou ik de waarborgen ten deze in een andere richting willen zoeken, namelijk in het college van curatoren, en wel op tweeërlei wijs: ten eerste wat de personeele samenstelling betreft, waarvoor ik zekere algemeene waarborgen niet onmogelijk acht, maar ten tweede, en daaraan hecht ik bovenal groote waarde, dat het college van curatoren de volle verantwoordelijkheid zal moeten dragen voor de leiding en het beheer der Universiteit. De aansprakelijkheid daarvoor zou aan het college moeten worden opgedragen zonder eenig voorbehoud, zoodat het, met die volle verantwoordelijkheid belast, zou komen te staan tegenover het publiek gezag, zonder dat in eenig opzicht in die verantwoordelijkheid zou mogen worden gedeeld door een corporatie, welker ledental afwisselend is en die uit geheel onbekende personen bestaat.

Had men inderdaad waarborgen, waarvan men overtuigd was, dat zij goed en deugdelijk waren, dan zou het onnoodig zijn om te doen wat de Regeering erkent thans te moeten doen, namelijk een correctief te zoeken in de onbegrensde discretie van den Minister van Binneulandsche Zaken ten aanzien van het toekennen van den *effectus civilis*. Men zou dan de discretie kunnen beperken tot de vraag of aan de voorwaarden der wet is voldaan. Volgens de nu voorgedragen regeling zal de Minister echter in velerlei opzicht de voorwaardenreeks naar eigen wijsheid mogen aanvullen. Dit acht ik een groot gebrek in de wet, dat ik ook acht te zijn ten nadeele van de bijzondere Universiteiten.

Ik ben altijd een groot voorstander geweest van de inrichting en regeling van het hooger onderwijs in den trant hier eenige jaren geleden ontwikkeld door den geachten afgevaardigde uit Goes, een regeling, die ten opzichte van het hooger onderwijs de leiding bijna geheel uit handen zou nemen van de Regeering, en het spreekt dus vanzelf, dat ik dit nog veel meer wensch ten aanzien van het bijzonder hooger onderwijs. Ik erken evenwel, dat, wanneer de Regeering zelf meent dat ten opzichte van de voorwaarden, die zij in het wetsontwerp heeft neergelegd, een zeker correctief moet worden gevonden in de discretie van de Regeering, ten aanzien van de toekenning van den effectus civilis, daarin moet worden berust. Dit kan echter van mij niet worden gevorderd ten aanzien van het *ontrekken* van den eenmaal toegekenden effectus civilis.

De bijzondere Universiteit, die den effectus civilis niet erlangt, blijft in dezelfde conditie als te voren; maar de Universiteit aan welke deze bevoegdheid ontnomen wordt, komt in een veel slechtere conditie. Ik meen dat daartegenover krachtiger waarborgen in het belang der Universiteit moeten worden gesteld dan in het wetsontwerp zijn te vinden. Ik zal echter daaromtrent thans geen amendement indienen, maar liever afwachten de behandeling van het toegezegde wetsontwerp op de administratieve rechtspraak en daarbij trachten een bevredigende regeling op dit punt te verkrijgen.

Thans een enkel woord over de bijzondere leerstoelen.

Het voorstel heeft op dit punt weinig bestrijding in de Kamer gevonden en ik mag ook wel zeggen van verschillende zijden instemming gevonden. Ik acht het dus niet noodig de redenen aan te voeren waarom ik ook voor dezen maatregel zeer gestemd ben. In het kort wil ik zeggen, dat ik het een middel acht om de eenzijdigheid en de onvolledigheid bij het openbaar hooger onderwijs te voorkomen en te verbeteren. Toch is er, en daarom wensch ik er een enkel woord over te zeggen, ten opzichte van dit punt een principieel verschil tusschen de Regeering en mij. De Regeering beschouwt dit, evenals de toekenning van het volle jus promovendi aan de bijzondere Universiteiten, als een eisch van de vrijheid. Dit nu kan ik in geen enkel opzicht toegeven.

Ik moet beslist ontkennen, dat eenig particulier of eenige bijzondere corporatie, ooit eenige aanspraak zou kunnen doen gelden om zich te mengen in de wijze waarop het openbaar hooger onderwijs wordt gegeven en dus om leerstoelen te bezetten aan instellingen van openbaar hooger onderwijs. De regeling van het onderwijs is opgedragen aan de publieke organen en moet m. i. geheel en al aan hun discretie worden overgelaten. Ik kan mij dus niet vereenigen met het standpunt van de Regeering waarbij die bevoegdheid wordt voorgesteld als een gevolg van den eisch van vrijheid van hooger onderwijs; ik beschouw haar slechts als een middel door het publiek gezag aangewend om beter de taak te vervullen die daaraan is opgedragen. Het gevolg van verschil in standpunt zou dit zijn, dat terwijl ik bezwaar zou hebben tegen de onbeperkte discretie aan de Regeering toegekend ten opzichte van het verleenen van het volle jus promovendi, ik hoegenaamd geen bezwaar heb tegen de discretionaire macht van de openbare organen, ten aanzien van de instelling van bijzondere leerstoelen gegeven. Maar aangezien deze zaak in het wetsontwerp aldus is geregeld, geeft het verschil in standpunt tusschen de Regeering en mij geen aanleiding tot eenig verschil wat betreft de practische uitwerking. Ik constateer dit met genoegen, omdat het mij ten slotte in staat stelt te besluiten met de verklaring, dat ik ook ten opzichte van dit punt gaarne mijn stem aan dit wetsontwerp zal verleenen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt op bladz. 5 van het Verslag: „Ingenomen met dit wetsontwerp is de ondergeteekende zelf allerminst. Eene herziening van de geheele wettelijke regeling van onze universiteiten zou hem veel sterker hebben toegelachen." Als de Minister zelf zulk een bekentenis doet, zal het anderen wel niet euvel geduid worden, dat zij ook getuigenis geven van hun mindere ingenomenheid met dit ontwerp. Waar zulk een algeheele herziening reeds sedert jaren door velen als noodig erkend is; waar om principieele redenen een verbetering op menig punt een eisch is; waar sedert jaren er op gewezen is, dat bij ons middelbaar en hooger onderwijs tal van gebreken bestaan, daar rees bij mij, toen het bekend werd, dat deze op het terrein van het onderwijs zoo uitstekend bekende Minister een herziening ter hand zou nemen, de hoop, dat wij zouden ontvangen een voorstel waaraan aan dit verlangen van zoovelen zou worden te gemoet gekomen. Die hoop begon te wankelen, toen de inschakelings-commissie benoemd en daardoor die algemeene herziening thans ter zijde gesteld werd; en werd een teleurstelling, toen van dit ontwerp werd kennis genomen. Allicht toch ware bij zulk een herziening ook een plaats ingeruimd voor de instelling van een Staatsexamen voor het diplomeeringsrecht, een denkbeeld, door den Minister niet verworpen, zelfs een voordeel genoemd, en door zeer vele leden der Kamer, althans meer dan deze regeling, begeerd. Wij waren dan verschoond gebleven van het zoeken van waarborgen voor het toekennen van het diplomeeringsrecht aan bijzondere Universiteiten; voorwaarden, die den voorstanders allicht te zwaar, doch anderen in het belang van den Staat en van ons volksleven te licht voorkomen. Mogelijk zouden wij dan ook niet geplaatst zijn voor een wijziging van een brokstuk van de wet op het middelbaar onderwijs, die de inrichting van het technisch onderwijs beoogt, volstrekt niet samenhangt met het overige deel van het ontwerp, die formeel in de organisatie van de Polytechnische School wel veel omverhaalt, maar de vraag doet rijzen of daardoor het peil van het onderwijs wel zal worden verhoogd.

Maar dit alles is niet geschied, en als de Minister oordeelt, dat door het benoemen van de Staatscommissie de rails gelegd zijn, waarlangs een principieele verbetering van ons hooger onderwijs des te sneller zal worden bereikt, zal dit m. i. slechts dan tot waarheid worden als de ervaring mocht doen blijken, dat de hier voorgestelde regeling voor het bijzonder hooger onderwijs spoedig een principieele herziening noodig zal maken. Voor het verlangen naar zulk een regeling moet alles — de Minister herinnert er ons aan, dat het Ministerieel leven ten onzent kort van duur is — wijken. Haastige spoed is zelden goed, en indien aan de belangrijke taak, der Staatscommissie opgedragen, ook ware gevoegd den samenhang te regelen van openbaar en bijzonder hooger onderwijs, om ook voor het laatste den effectus civilis te kunnen bereiken, zouden wij niet zoo spoedig als mogelijk zou kunnen zijn, maar toch zeker een

meer met het geheel van onze regeling samenhangend geheel hebben mogen verwachten.

In die voorstellen toch stuiten wij dikwijls op weinig samenhangende, soms zelfs tegenstrijdige bepalingen voor het bijzonder onderwijs. Het is vreemd, dat een man zoo scherpzinnig en doorkneed in de theoretische en practische vragen van het hooger onderwijs als deze Minister, in een ontwerp kon samenvoegen bepalingen omtrent de bijzondere leerstoelen en, uitgaande van de overtuiging, dat het voor zelfstandige beoefening der wetenschap goed is, dat onderscheidene, zelfs elkander bestrijdende meeningen vernomen worden, zoodat de wetenschap aan een Universiteit niet behoeft uit te gaan van een vastgesteld dogma, terwijl in die omtrent bijzondere Universiteiten juist het tegendeel ten grondslag ligt. Alles moet daar uitgaan van het dogma en daaruit gededuceerd worden; de leerling moet behoed worden voor subversieve meeningen.

Zeker, iets gemeenschappelijks hebben beide voorstellen; zij komen voort uit de onvoldaanheid met het openbaar onderwijs zooals het thans is ingericht, maar Zijn Excellentie zegt verder op bladz. 44 van het Verslag, dat het er niets toe doet, dat zij die het hieromtrent eens zijn tweeërlei weg inslaan. Als de Minister dit zegt, komt het mij toch voor, dat, hoe lofwaardig enkelen zulke meegaandheid vinden, het bezwaar van tweeërlei weg soms wel eenigszins gevaarlijk is voor één van de beide categorieën van wandelaars. Al erken ik dat de regeling van ons hooger onderwijs verbetering behoeft en al bestaat te dien opzichte voor mij ook onvoldaanheid, deze soort onvoldaanheid is een andere dan die van hen welke het openbaar onderwijs veroordeelen omdat het niet uitgaat van een vast omlijnde levensbeschouwing. Ieder die om die reden onvoldaan is kon niet zoo gemakkelijk, als de Minister meent, met hem op beide wegen gaan.

De vraag of men tweeërlei weg kon bewandelen tot regeling van het bijzonder hooger onderwijs laat ik echter gaarne over aan hen die ten opzichte van ieder van die twee wegen een gevestigde overtuiging hebben.

Op beide wegen liggen voor mij struikelblokken, op den een meer dan op den ander, die tot nu toe de vrije bewandeling van beide of een dier wegen voor mij belemmerend maken.

Op die beide struikelblokken wensch ik thans te wijzen.

„Het geven van hooger onderwijs is vrij, behoudens toezicht van de wet", zoo de Grondwet. Daarover loopt het geschil dus niet. Onze wet op het hooger onderwijs heeft een eigen titel daarvoor; en verder: het bijzonder hooger onderwijs bestaat. Zegt men nu dat het te kostbaar wordt in een klein land bijzonder hooger onderwijs goed in te richten, dat er geen menschen genoeg zijn om millioenen neer te kunnen leggen, dat slechts een gemeente als Amsterdam daartoe in staat is, dat het particulier initiatief onmachtig is eene behoorlijke Universiteit te stichten, ook al brengt men groote opofferingen, die gewaardeerd worden, ja, dan is het voor hen die dit wel noodig achten, treurig, dat wij een klein land hebben en geen rijke menschen genoeg, om zulk een zware taak te volbrengen, maar dan volgt er weer uit dat gelukkig de Staat nog machtig genoeg is, om behoorlijk het hooger onderwijs in te richten en wij ons daarover te verheugen hebben, omdat anders een absoluut noodig instrument van ons volksleven allicht zou moeten worden gemist of zeer slecht ingericht.

Maar nu geeft de wet aan den Staat het diplomeeringsrecht en niemand zal dit recht betwisten. De Staat moet oordeelen, wie voldoende wetenschappelijk gevormd zijn om in zijn dienst te treden.

Hoe nu te handelen bij de erkenning van het recht van bestaan van bijzonder hooger onderwijs, dat ik ook erken, ten opzichte van het diplomeeringsrecht?

De beste weg zou zijn: instelling van een Staatsexamen voor den effectus civilis; dan kon zoowel het bijzonder, als het hooger onderwijs de grootst mogelijke vrijheid genieten. Maar nu de Minister dien weg niet opgaat, maar aan het bijzonder onderwijs ook het recht dat den Staat toekomt wil toekennen, nu zou aan den Staat en ons volksleven een zeer groot nadeel kunnen worden toegebracht, indien niet alle waarborgen voor wetenschappelijke ontwikkeling en goede voorbereiding voor het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, zooals art. 1 van de wet hooger onderwijs eischt, worden gegeven. Het is een Staats- en volksbelang, dat de waarborgen degelijk zijn.

Nu is het waar, door sommigen wordt het groote belang daarbij blijkbaar niet ingezien. Er zijn er, die van den invloed, welke van een Universiteit uitgaat — ik mag wel zeggen — weinig begrip hebben. Dat dit bij groote kringen zoo is, kan niet worden ontkend. Het is bij de voorbehandeling van dit ontwerp duidelijk geworden.

De Minister beroept zich in het Verslag telkens er op, dat er groote groepen zijn, die juist hetzelfde wenschen, als hier wordt voorgesteld, maar is het dan niet vreemd, dat daaromtrent geen enkel adres van instemming de Kamer bereikt heeft; dat alle groote groepen, die belangstellenden heetten, zwegen, maar daardoor ook het bewijs gaven, dat een groot gedeelte van hen op wie de Minister zich beroept, niet inzag, welke invloed van een Universiteit uitgaat? En toch is die invloed zeer groot.

Het gaat niet alleen om de goede vervulling van enkele Staatsbetrekkingen, maar door honderden kanalen kan de universitaire invloed werken: van de rechtszaal en pleitzaal, van den kansel en katheder, van het gymnasium en hoogere burgerschool, van de leerschool, de kweekschool, handelskantoren en volksscholen — te veel om op te noemen — laat de directe of indirecte invloed van de Universiteit zich gevoelen.

Het is niet te veel gezegd, dat het peil van het volksleven, van het Staatsleven, ja, van het oeconomisch leven voor een groot deel gekend wordt uit dat van het onderwijs in al zijn vertakkingen.

Waarborgen, deugdelijke en niet in schijn, zijn noodig, opdat het peil verhoogd en niet verlaagd wordt. Dit is aller belang.

Die waarborgen nu heeft men aan te leggen, ook aan het bijzonder onderwijs.

Voor het bijzonder lager onderwijs hebben wij waarborgen; billijke, althans in dit opzicht, dat de bevoegdheid tot het geven daarvan verzekerd is. De bijzondere onderwijzer is onderworpen aan hetzelfde examen als hij die voor het openbaar onderwijs zich voorbereid. Het toezicht over het openbaar en het bijzonder onderwijs is hetzelfde.

Maar gaan wij het onderwijsgebouw in zijn hoogere verdiepingen zien, dan wordt de samenstelling reeds zwakker. Wordt het ingediend voorstel tot wijziging der wet op het middelbaar onderwijs wet, dan kan bij het bijzonder onderwijs het onderwijs in eenig vak, telkens voor niet langer dan 1 jaar, worden opgedragen aan een niet volledig bevoegde, onder Koninklijke goedkeuring. Evenzoo worden de voorwaarden zwakker voor de bijzondere gymnasia. Wat de bevoegdheid tot het geven von onderwijs betreft, wordt in sommige gevallen (art. 107 *c*) niet vastgehouden aan hetgeen voor de openbare gymnasia wordt geëischt. Het subsidie wordt berekend naar het aantal gegeven uren, zonder waarborg dat deze besteed worden aan de voor het openbaar onderwijs voorgeschreven vakken en uren en zonder dat voor die uren voldoend personeel verzekerd is. In art. 107 *b* wordt het programma voor een deel losgelaten.

Klimmen wij nog een verdieping hooger, naar het bijzonder universitair onderwijs, dan worden de waarborgen al weder zwakker. Wordt in twee faculteiten voor het bekleeden van een bijzondere leerstoel verplicht den doctoralen graad te bezitten — een waarborg voor openbare Universiteiten zelfs niet gesteld — hiertegenover staat, dat voor één faculteit geen enkele waarborg wordt gesteld, terwijl het toezicht al zeer weinig te beteekenen heeft. Bij de bijzondere Universiteiten meer nog dan bij de bijzondere leerstoelen aan de openbare Universiteiten staan die waarborgen al zeer zwak, zoowel bij benoeming als toezicht voor zekerheid van voldoend onderwijs.

Hoe wordt hier het begrip van Universiteit wanneer men toetst hetgeen de hooger-onderwijswet in art. 41 eischt, ingekort! Van de 5 vereischte faculteiten komt men tot 3, te zamen met 9 professoren.

Zeker kan hier niet toegegeven worden wat de Minister op bladz. 11 van het Verslag zegt met het oog op de inlassching van het hooger technisch onderwijs in dit wetsontwerp: „wat grondvorm en bestemming betreft wordt in het begrip „universiteit" gelijk de wet dit geeft, niets gewijzigd."

Wordt dan het begrip van „universitas scientiorum" niet

gewijzigd, als de dusgenaamde — wij laten de juistheid van den naam onbesproken — exacte wetenschappen, door art. 41 geëischt, eenvoudig geschrapt worden?

Kan een school, aldus gekortwiekt, den naam van Universiteit dragen? Ik betwijfel het. Bovendien is de plaats — en daarop wijs ik in het bijzonder — in het wetsontwerp aan één der 3 faculteiten in de bijzondere Universiteiten toegekend, de theologische, van dien aard dat ze eigenlijk moeilijk medegerekend kan worden onder de drie.

Wel zonderling is de plaats, door den Minister aan die faculteit gegeven. Ze wordt medegeteld, maar meer dan een telnummer is zij niet. De benoeming der hoogleeraren ontsnapt hier geheel aan eenig toezicht. Geen bekrachtiging is noodig, geen mededeeling zelfs van diploma of iets van den aangestelde. De lessen, examina en promotiën, niet geheel voor de theologische bijzondere leerstoelen aan de Rijks-universiteiten, maar voor die faculteit aan de bijzondere Universiteiten echter zijn geheel gesloten voor de commissie van toezicht.

Zelfs kunnen de leerlingen tot een examen worden toegelaten zonder bewijs van volbracht eindexamen aan een gymnasium, althans dit meen ik te moeten concludeeren uit het niet toepasselijke van litt. *f* van art. 107 *b b*. Het examen dus van iemand, die straks in ons volksleven zal optreden en er grooten invloed kan uitoefenen, is niet toegankelijk voor de commissie van toezicht op het bijzonder onderwijs. En telt men toch die faculteit mede onder het samenstellend drietal eener bijzondere Universiteit, hoe rijmt men dit dan met art. 192 van de Grondwet: „Het geven van onderwijs is vrij, *behoudens het toezicht van de Overheid*"? Hoe kan een faculteit medetellen waar dat toezicht wordt ter zijde gesteld?

Zoo wordt dus, hoe hooger men in het gebouw klimt, dit telkens zwakker; de waarborgen die de Staat moet hebben, zal diplomeeringsrecht kunnen worden toegekend, verminderen, en worden eindelijk van geen beteekenis, althans voor de theologische faculteit, waarover ik sprak. Hiermede wordt door mij niet beweerd, dat de theologie als wetenschap door den Minister als *minoris momenti* zou worden beschouwd; neen, voor hem is zij — de Minister herinnert het ons in zijn aanhaling van zijn belangrijk werk de *Encyclopedie* — nog steeds de Heilige Godgeleerdheid. Mogelijk juist omdat zij in zijn oog zoo hoog staat, de *sancta theologia* is, moet zij onttrokken worden aan het onheilig Staatstoezicht en er boven staan.

Voor de bijzondere Universiteit is die faculteit eigenlijk de eerste. In deze moet het dogma heerschen waarop het geheele gebouw is opgericht. Daar moet het wetenschappelijk onderzocht of eigenlijk vastgesteld en uit de bijzondere openbaring de regelen worden afgeleid waarnaar in de andere faculteiten het onderwijs zal moeten worden ingericht. En daar dan die regelen zekerheid moeten geven voor éénheid, mag daarvan niet worden afgeweken. Immers de regel is met goddelijke autoriteit bekleed.

En mocht het waar zijn wat mr. Anema erkent, dat in „*Ons Program*" de staatsrechtelijke leeringen nog niet voldoende zijn vastgelegd, dan zal de theologische faculteit natuurlijk meer voldoende moeten leveren. En de heer van Idsinga erkende het straks, hoe zelfs ook de literarische faculteit gebonden moet zijn aan sommige bepalingen in de theologische vastgesteld, bij voorbeeld omtrent den oorsprong der taal. Daar moet worden beoordeeld of iemand in eenige faculteit iets geleerd heeft wat niet geheel in overeenstemming is met hetgeen vastgesteld is omtrent de bindende regelen voor het onderwijs; of iemand in de gemeenschap zal kunnen blijven dan wel ter zijde gesteld zal worden.

Voor de vrije Universiteiten is dus de theologische faculteit de belangrijkste, zij stelt de door de bijzondere openbaring gegeven regelen vast; maar als het toezicht komt om van het wetenschappelijk gehalte van die faculteit iets te weten te krijgen, wordt het de toegang ontzegd. Hoe zal het mogelijk zijn voor de commissie van toezicht om te voldoen aan de eischen van art 107 *uu*, om een beredeneerd verslag van haar werkzaamheden te geven? Hoe zal die commissie daarbij een rapport kunnen voegen, zooals dat artikel eischt voor elke faculteit afzonderlijk, dus ook voor de theologische, ook van de afgelegde examina? Zij kan dat niet doen. Zij kan er niets van gewaar worden.

Dat artikel wordt dus geheel en al ter zijde gesteld en onmogelijk gemaakt. Wat is daarvan nog verder het gevolg? Dat het onmogelijk is, dat deze faculteit, waaruit de wetenschappelijke gang van de geheele Universiteit niet alleen geleid wordt maar totaal gebonden, ooit in aanraking kan komen met den inhoud van art. 107*o o*. Zoo wordt het strafartikel, dat met intrekking van de Koninklijke erkenning bedreigt, waardeloos gemaakt. Zoo heeft dit voorstel zelf strafartikelen van geen beteekenis. Zoo plaatst de Minister, wel van den Staat het diplomeeringsrecht voor bijzondere Universiteiten eischende, wat het toezicht betreft den Staat voor een gesloten deur.

De Staatscommissie mag zelf niet zien door het venster van de hier eens genoemde keuken, waarin de spijzen worden toebereid, of indien dit beeld, door den Minister van zijn wetgevenden arbeid toen gebruikt, in de materie van de geestelijke werkzaamheid van de theologische faculteit niet al te passend is, de Minister plaatst het Staatstoezicht voor het gesluierd beeld van Saïs, dat de waarheid verbergt, of, is dit te paganistisch, voor den voorhang van het Sacro-sanctum van den tempel te Jeruzalem, waar de professoren buiten staan, terwijl de hoogepriester alleen mag binnengaan.

Als dit de „*voorhands* bezwarende voorwaarden" zijn, zooals de Minister het uitdrukt op bladz. 34 van het Verslag, voor pas opkomende Universiteiten, in dit wetsontwerp uitsluitend besproken, dan vraagt men: wat zal er overblijven aan zekerheid voor een eenigszins voldoenden waarborg als die pas opkomende naar de bedoeling van dit wetsontwerp meer in aantal en in bloei gekomen zullen zijn?

De Minister zegt ons, dat ten opzichte van de theologische faculteit het toezicht daarop zou strijden „met den aard der zaak", en dat ook voor haar het diplomeeringsrecht niets beteekent voor zoover den Staatsdienst betreft. Maar waarom deze faculteit dan tot telnummer gekozen? Het moge waar zijn, dat het doctoraat in de theologie van weinig beteekenis is voor den staatsdienst, toch zullen er enkele begeerigen kunnen voorkomen om daardoor het recht te ontvangen naar art. 60 van de wet op het hooger onderwijs als privaat docent aan een Universiteit te kunnen optreden. De *effectus civilis* voor dat doctoraat is dus lang niet geheel denkbeeldig. Maar op zulk een oppertunistische redeneering wil de Minister deze bepaling dan ook niet gronden.

Wat is er dan aan van „den aard der zaak". Niet, dat de erkenning van het wetenschappelijk gehalte voor het onderwijs aan de theologische faculteit zou mogen ontbreken en dat daarom het Staatstoezicht zou kunnen wegvallen. Immers de Minister spreekt van het noodige van de wetenschappelijke beoordeeling van het dogma. Wij vinden eindelijk de verklaring van „den aard der zaak" in het Regeeringsantwoord op bladz. 46 van het Verslag, waar ik lees: „dat de principieele tegenstelling tusschen beleiders en ontkenners van het bestaan eener bijzondere Openbaring aanleiding zal geven, dat de ontkenners elk wetenschappelijk karakter aan de studie der eersten ontzeggen. Het oordeel zou dan zóó subjectief worden, dat de Overheid geen grond voor een beslissing had en dus van een beslissing van de commissie van toezicht geen gebruik zou kunnen maken."

Dat is dus de aard der zaak. Hoe staat het nu daarmede als wij dit nader bezien? De tegenstelling is eerstens m. i. onjuist. Er is eenige waarheid in, maar juist dat verkondigen van stukjes waarheid, en dat uit te geven voor het geheel, dat is juist het gevaarlijke in deze. De juiste tegenstelling is niet: belijders en ontkenners, neen, tegenover een belijder van een buitengewone openbaring staat een niet-belijder, en nu kunnen er onder de niet-belijders natuurlijk ontkenners wezen met en zonder onderzoek, evenals er onder de belijders belijders kunnen zijn met en zonder onderzoek, en de laatsten zullen ook wel een groot aantal vormen. Doch naar zijn wezen is het niet belijden eener bijzondere openbaring geheel iets anders dan haar te ontkennen. Het is niet aan ieder gegeven een wetenschappelijk onderzoek naar de gronden van het dogma in te stellen; immers daartoe is noodig een zeer scherp historisch-critisch onderzoek naar de grondslagen van het bestaan of niet bestaan eener bijzondere openbaring. En daar nu de Bijbel het authentieke document heet, dat als het ware de akten van de bijzondere openbaring bevat, is er dus noodig een zeer streng onderzoek naar het ontstaan van de bijbelboeken.

En dit is een historische vraag, niet een betreffende de godsdienstige en zedelijke waarde van den Bijbel, maar een naar den oorsprong en authenticiteit der Bijbelboeken. Ten aanzien

van den zedelijken godsdienstigen inhoud van den Bijbel kan de waardeering niet afhangen van belijden of niet belijden. Hoe moeilijk dat onderzoek is werd ons onlangs door een voorbeeld duidelijk gemaakt, toen de Minister, sprekende over de subjectiviteit van de wetenschap ook in discussie bracht de vondst van het wetboek van Hammurabi, en beweerde, dat daardoor de resultaten van het historisch-critisch onderzoek van Kuenen omtrent de wet van Mozes vervallen zouden zijn. Dit werd reeds dadelijk op bescheiden wijze tegengesproken door den geachten afgevaardigde uit Leiden. Maar nog meer geschiedde. Een „onbekend deskundige" nam het verweer op tegen hetgeen door den Minister in het midden was gebracht en maakte het in een artikelenreeks voor hen die over die zaak oordeelen kunnen, zeer duidelijk, dat juist die vondst volstrekt niet dat historisch-critisch onderzoek in gevaar had gebracht, maar het integendeel had bevestigd. De Minister neme mij niet kwalijk wanneer ik hem zeg, dat zelfs eenige van zijn geestverwanten met dat betoog instemmen. Maar goedmoedig als menschen zijn willen zij niet twijfelen aan de kennis van den Minister, al kwam de gedachte bij hen op of juist niet het dogma invloed had uitgeoefend op wat wetenschappelijk heette te zijn, maar nog liever dachten zij dat ook hier zou geweest zijn een lapsus linguae in een improvisatie.

Nu vraag ik: wat moet men nu verwachten van die menschen die niet bij machte zijn om zulk een historisch en critisch onderzoek in te stellen? Eischt men van hen dat zij wachten met het hebben van een levensbeschouwing tot zij dat historisch onderzoek tot een resultaat gebracht hebben, dan zullen geslachten sterven zonder een vaste levensopvatting ontvangen te hebben. Wat doen zij dan? Moeten zij de vastheid van hun godsdienst en levensbeschouwing afhankelijk stellen van het vinden eener nieuwe Hammurabi-steen of iets anders?

Zij zijn geen ontkenners, maar zij laten de zaak aan de geleerden over als een historisch vraagstuk wat het innerlijk leven van de beginselen niet betreft, niets aangaat. Zij zijn het, die de behoefte hebben niet om te wachten wat de schriftgeleerden daaromtrent gevonden hebben, maar om ook op deze wereld een vaste overtuiging te ontvangen; en die vinden zij naderbij en niet in het verleden, maar ook onder den indruk van de macht van het woord dat ook Israëls groote profeten hebben doen hooren, en weerklank vindt in hen. In hun hart staat het woord te lezen, waaraan Christus klanken geeft: daar ligt de grondslag van hun godsdienst.

Zijn dit nu de ontkenners? Zij laten aan de historici over wat later beslist moet worden over het bestaan of niet bestaan der bijzondere openbaring. Juist omdat zij gevonden hebben wat zij noodig hebben trekken zij zich dat onderzoek niet aan anders dan om een historisch belang. Zij hebben een levensbeschouwing, hun vaste overtuiging. En wat doet nu de Minister? Hij deelt ze eenvoudig in bij de ontkenners; ze worden ingedeeld waar zij niet behooren, en hun wordt zelfs het vermogen ontzegd om over een wijsgeerig en wetenschappelijk vraagstuk een oordeel uit te spreken zonder vooroordeel. Dat getuigt niet van de gave van differentieering, door den Minister anders nog al hoog geschat.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Er bestaat geen gave van differentieering, er kan alleen zijn gave om bestaande differentiën waar te nemen.

De heer **Roessingh**: Dan heeft de Minister iets anders kunnen waarnemen, namelijk dat de ontkenners waarlijk niet tegenover de belijders staan; in één woord: dat het een buiten het andere staat.

En nu vraag ik: wat moet men doen ten opzichte van die Staatscommissie? Moet men ontkennen dat leden der in te stellen Staatscommissiën niet bij machte zullen zijn om het wetenschappelijk gehalte van de theologische faculteiten te beoordeelen, omdat zij „ontkenners" zullen zijn? Wij hebben hier weder te doen met de opzettelijke of niet opzettelijke neiging van den Minister om gevaarlijke en onhoudbare tegenstellingen in het leven te roepen.

Bij de behandeling van de Staatsbegrooting rekende de Minister iedereen, die de bovenaardsche autoriteit als grondslag voor wetenschap loslaat, of liever: niet had, voor zijn staatsbeschouwing als principieel te behooren tot de sociaal-democraten. Evenzoo gaat het hier; hij die niet deelt in de belijdenis van de bijzondere openbaring, zooals de Minister die aanneemt, behoort bij de ontkenners.

Welnu, wat stelt de Minister zich voor? Zou de Minister, wanneer hem de voordracht voor een benoeming werd opgedragen, dan een Staatscommissie van ontkenners daarvoor zoeken? De Minister zal dat niet doen, maar zou er wel één Regeering komen, die bij het benoemen der commissie in art. 107 *qq* bedoeld, zou beginnen met te onderzoeken of zij te doen had met belijders of niet-belijders of met ontkenners van het dogma van de bijzondere Universiteit.

Is die tegenstelling in beginsel onjuist, dan moet zij dit ook in de uitwerking zijn. Wordt volgens den Minister in die faculteit ook vereischt wetenschappelijke behandeling van het dogma, dan geldt dit een vraagstuk van methodologie, die zeker zonder bevooroordeeling, valt onder het toezicht van een wetenschappelijke commissie. En bovendien blijft er in de theologische faculteit wetenschappelijk werk genoeg op historisch, historisch-critisch, logisch of literarisch gebied, hetgeen niet geïnfluenceerd behoeft te worden door de vraag of men beleider of niet-beleider is; dit gaat daar buiten om.

Maar dan blijft er van „den aard der zaak" niets over en waarom dan het toezicht voor die faculteit hier geheel geïllimineerd? Ik meen dat dit onjuist is en uit de wet verdwijnen moet.

Men kan niet zeggen dat over het algemeen — vroeger; thans is het anders — de theologische faculteiten te bescheiden geweest zijn in haar eischen aan den Staat.

Maar de Minister kan haar groote schade toebrengen, door ze aan elk toezicht te onttrekken. Zij behoeven dat toch niet te vreezen? Wie weet? Moet niet het verlangen van de belijders zijn dat de „ontkenners" door het streng wetenschappelijk betoog waarmede de belijders hun dogma vaststellen en daaruit de regelen afleiden, tot „belijden" komen. Dan wordt er, behalve het diplomeeringsrecht, nog grooter winste gemaakt.

Maar aan den Staat de gelegenheid te weigeren kennis te nemen van hetgeen „intra muros" voorvalt, en toch den „effectus civilis" te eischen, dat komt mij alleszins ongerechtvaardigd voor. Van uit die werkplaats moet naar 's Ministers beweren de waarheid komen tot alle faculteiten. Welnu, die gewraakte tegenstelling zal ook daar erkend worden; zal door alle kanalen waardoor de invloed ook van bijzonder hooger onderwijs eindelijk de volkskringen bereiken, en zoo zal die ministerieele tegenstelling van ontkenners en belijders doorgaan tot het volk, en zal men elkander wonden met aan de toegespitste tegenstelling ontleende spitse pijlen, en zal ons volksleven, zoo droevig verdeeld op godsdienstig en politiek terrein, daarvan in zoovele opzichten de nadeelen ondervinden, en zoo scheuringen, met al de bitterheid daaraan verbonden, bevorderen. Dat mag de Staat niet bevorderen. Het diplomeeringsrecht is te veel omvattend om dit buiten rekening te laten ook bij de theologische faculteit. In het ontwerp zijn daarom betere waarborgen noodig dan het ons thans geeft, waarborgen om een bijzondere Universiteit niet tot een fictie te maken. Een faculteit mag niet tot een afgesloten lokaal worden gemaakt, waarbinnen mogelijk het licht der waarheid schijnt, maar waarvan men toch, wat het toezicht betreft, niets opmerkt dan de muren. De Minister verzekert ons op bladz. 63 van het Verslag ook geen bedriegelijken schijn. Hij wil zelf immers dat de geboden waarborgen realiteit hebben. Hij geve ons dan die realiteit. En die hebben wij in dit ontwerp niet. Daarom kan ik niet aanraden om bij de concurrentie in het bakkersbedrijf, waarmede de Minister de bestaande verhouding tusschen openbaar en bijzonder onderwijs gelieft te vergelijken, voor een ton Staatsaandeelen te nemen in een onderneming tot oprichting van een broodfabriek, die in plaats van ons brood, ons iets zou kunnen leveren wat onverteerbaar is.

De heer **de Visser**: Voordat ik, Mijnheer de Voorzitter, over de zaak zelf, die ons thans bezighoudt, een woord ga zeggen, wensch ik mijn positie, als lid van de rechterzijde, zuiver te stellen.

Op bladz. 6 van de Memorie van Antwoord lees ik: „*Daar nu de actie bij de stembus van* 1901 *onmiskenbaar de beteekenis had, dat meerdere vrijmaking van het onderwijs zonder verwijl aan de orde zou*

worden gesteld, schoot er niets anders over, dan, in afwachting van het licht door de bedoelde Staatscommissie over de geheele reorganisatie van dit onderwijs te ontsteken, alvast de noodige voorstellen in gereedheid te brengen, die ter bereiking van dit beperkte doel konden strekken."

Moest ik het eerste gedeelte van deze zinsnede beamen, dan rustte op mij de zedelijke verplichting dit ontwerp van harte te steunen. Maar nu ik het eerste ontken, gevoel ik mij in mijn verhouding tot het laatste vrij. De programma's toch van den Christelijk-historischen Kiezersbond en de Friesch Christelijk-historische partij spraken van die vrijmaking ten aanzien van het hooger onderwijs niet. Art. 10 van het program der Vrij-anti-revolutionnairen zeide zeer in het algemeen: „De bloei van het hooger onderwijs moet van Overheidswege krachtig worden bevorderd. Daarbij dient eenerzijds te worden vermeden en alles gesteund wat het door particulieren te geven hoogere onderwijs tot ontwikkeling kan brengen." Het program der Katholieke leden van de Tweede Kamer van 1896 wilde, evenals de aanvulling in 1901, alleen: „Voor erkende kerkgenootschappen en vereenigingen tot bevordering van hooger onderwijs, die rechtspersoonlijkheid bezitten, de vrijheid om leerstoelen aan de Rijksuniversiteiten en aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam te Amsterdam te vestigen." Alleen het program der anti-revolutionnaire partij wil vrijmaking ook van het hooger onderwijs. Om deze redenen zou het al eenigszins bezwaarlijk vallen aan te nemen, dat „*de* actie bij de stembus van 1901 onmiskenbaar de beteekenis had, dat meerdere vrijmaking van het hooger onderwijs zonder verwijl aan de orde zou worden gesteld" — maar de werkelijkheid is, naar mijn meening, daarmede ook in strijd. Negatief was het de ontevredenheid over de wijze, waarop de laatste 4 jaren het liberale Kabinet en de liberale partij in de Kamer de politiek hadden geleid; positief de zucht om de Staatskar te houden in het Christelijk-nationale spoor, die genoemde actie onzerzijds beheerschte. En zoo weinig was er van een gemeenschappelijke begeerte naar de vrijmaking van het hooger onderwijs sprake, dat deze zoo goed als nergens op den voorgrond gesteld was. Hadden niet gansch andere belangen in de eerste plaats gegolden, ik twijfel zelfs of de meerderheid zich naar dezen kant zou hebben verplaatst.

Opzettelijk begin ik hiermede om mijn algeheele vrijheid tegenover dit wetsontwerp te vindiceeren.

Voor wat ik nu bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp te zeggen heb, vind ik mijn aanknoopingspunt in een zinsnede, voorkomende op bladz. 4 van het Voorloopig Verslag. Zij luidt aldus: „Met het oog op de richting, welke het onderwijs aan de openbare universiteiten beheerscht, kan het studeeren aan zoodanige universiteit gewenscht zijn voor hen die later als vertegenwoordigers van rationalistische richtingen optreden, maar voor hen die op geloovig standpunt staan, is de eenig normale toestand, dat zij voorbereiding voor hunnen loopbaan kunnen vinden bij een inrichting van hooger onderwijs, die gegrond is op Christelijke beginselen."

Deze woorden zijn geappuyeerd door den Minister in deze zinsnede: „Over het geheel genomen bezit alleen de moderne levensbeschouwing hare universitaire organisatie."

Tegen deze uitspraak nu heb ik overwegend bezwaar.

Niet dat ik de waarde voor de wetenschap ontken van het Christelijk beginsel. Voor mij geeft de wetenschap nooit *waarheid*, maar alleen *juistheid;* is zij slechts phenomenaal en bepaalt zij zich tot de verschijnselen. Dientengevolge moet elke poging, om ergens in den omtrek een punt te vinden, vanwaar zij binnen den cirkel, tot het inwendig wezen, liefst tot het middelpunt der dingen komen kan, naar mijn overtuiging op een mislukking uitloopen. Trouwens, vele hedendaagsche geleerden erkennen dat. De wetenschap, die alleen inlicht in de waarheid, bloeit op zedelijk-godsdienstigen wortel, op de kennis van het absolute in de wereld, de immanentie Gods. Vandaar trekt zij haar lijnen naar den omtrek, die zich steeds breeder uitstrekt. Zij leert den onderzoeker doordringen tot den grond, tot het wezen der dingen. In zooverre en in zooverre alleen spreek ook ik van het Christelijk beginsel in de wetenschap.

Maar juist deze wetenschap nu heeft in haar ontwikkeling de gedurige correctie van wat men in den regel de ongeloovige wetenschap meent, noodig. Want anders wordt zij spoedig scholastiek, kerkelijke wetenschap. Onder Christenen toch bestaat voortdurend het gevaar de formuleering van de waarheid te verwarren met het absolute karakter der waarheid zelf. Het verleden bewijst dit. Maar dientengevolge worden dan ook de scherpste reacties in het leven geroepen. Nu eens een speculatieve wijsbegeerte, die zich verliest in onvruchtbaar idealisme; dan weder een empirische wetenschap, die de dood is voor idealen; eindelijk weder de evolutieleer, de vijandin van alle intens, hooger leven. De nitersten komen dientengevolge op wetenschappelijk terrein hoe langer zoo scherper tegenover elkander te staan, maar raken in zooverre elkander, dat zij de grenslijn tusschen juistheid en waarheid uit het oog verliezen. Welnu, om dat euvel zooveel mogelijk tegen te gaan en de wetenschap in het goede spoor te houden, erken ik het betrekkelijk recht aan onze Universiteit, laat mij zeggen „van de wetenschap, die zich grondt op de rede" en van die welke uitgaat van de Openbaring. De eerste houdt telkens elken overspannen idealist, al is het soms pijnlijk, de nuchtere werkelijkheid voor. Zij is de noodzakelijke contrôle, om de laatste af te houden van ijdele bespiegelingen en zich te houden binnen de grenzen der erkenbare wereld. Ik voor mij beschouw de betrekking tusschen deze twee richtingen in de wetenschap ongeveer dezelfde als die op het gebied van den godsdienst bestaat tusschen de godsdienstige behoeften, waarvan de natuurlijke godsdiensten en de vervulling dier behoefte, waarvan de godsdienst spreekt, die uit de Openbaring voortvloeit. Welnu, op dit standpunt moet ik de uitspraak wraken, dat „de eenig normale toestand voor hem die op geloovig standpunt staat, is hooger onderwijs, gegrond op Christelijke beginselen".

Ik kan mij afwenden van wetenschap van een zekere kleur, van een bepaalde richting; van wetenschap, die in den dienst staat van een stelsel. Ik kan ook afwijzen een wetenschap, die uit de veelheid der verschijnselen tracht op te klimmen tot een eenheid, maar vergeet, dat hierbij de empirische methode ons in den steek laat en het woord is aan de intuitie, de synthese. Voor mij kan alleen dáár van *de* wetenschap sprake zijn, waar haar beoefenaar van uit de innerlijke convictie der immanentie Gods, dat is van uit het standpunt der waarheid, het geheele gebied der werkelijkheid zoekt te grijpen en te begrijpen. En dat eenvoudig, omdat wie de waarheid wil zien, de waarheid moet leeren liefhebben. Dat is voor mij de zedelijke basis van het gebouw der wetenschap. En nu kan ik, om dit standpunt zuiver te houden, den dagelijkschen toets begeeren van de zoogenaamde ongeloovige wetenschap: prijsstellende op het evenwicht in den gang der wetenschappen, zelfs het betrekkelijk recht dier wetenschap erkennen; en derhalve, uit Christelijke overtuiging, opkomen voor de openbare Universiteiten, omdat dáár door den beginselstrijd de hechtste waarborg wordt geschonken, dat de wetenschap niet verlaagd worde tot een samenstel van kundigheden; een vermenging van verkregen resultaten en gewaagde stellingen; een pêle-mêle, bijeengevoegd tot verdediging van goede en kwade zaken, maar in dien kamp de wetenschap de hoogste wijding, zekerheid van methode, vastheid van beginsel zal verkrijgen, in den door mij aangegeven zin. Maar daarmede is toch niet gezegd, dat ik voorstander of propagandist van de een of andere rationalistische richting ben?

Ik vrees, dat toen de bewuste passus werd neergeschreven, aan een splitsing van wetenschappelijke beginselen werd gedacht, als wij vinden op bladz. 134 van *Het Calvinisme*: „Alleen in die ééne wetenschap handhaaft zich nog de oude vloek der eenvormigheid; maar ook van haar mag geprofeteerd, dat de dagen van haar geknnstelde eenheid geteld zijn, en ook hier zal ten slotte èn het Roomsche èn het Calvinistische èn het Evolutionistische beginsel een eigen wetenschappelijk leven doen ontstaan, en doen bloeien in een veelvormigheid van Universiteiten". Of elders, bijv. in zijn verweerschrift: *Onnauwkeurig?* spreekt dr. Kuyper op bladz. 46 van de drie hoofdvariatiën op religieus terrein: 1°. de Rationalistische, 2°. de Calvinistische en 3°. de Roomsche. En in zijn referaat: *Is er aan de publieke universiteit ten onzent plaats voor een faculteit der theologie?* op bladz. 38 en 39: „Wilde men drie theologische faculteiten naast elkander oprichten, een Calvinistische, een Roomsche en een Rationalistische, er zou nog een schijn van recht bewaard zijn", enz.

Al wie dus zijn wetenschappelijk leven niet doet ontstaan uit het Roomsche of Calvinistische beginsel, leeft, als wetenschappelijk man, uit het rationalistisch of evolutionistisch prin-

ciep. De Minister nu weet veel beter dan ik, dat men onder het rationalistisch beginsel een zoodanig verstaat, krachtens hetwelk men zich uitsluitend houdt aan de uitspraken der rede en niets aanneemt wat daartegen strijdt, en dat men daarbij „rede" neemt in den engen zin van het „verstand". Een dwaze beperking, waartegen Kant reeds opkwam! Maar staat nu dan waarlijk de zaak zoo, dat elk wetenschappelijk man, die niet leeft uit het Roomsche of Calvinistische beginsel, per se zulk een rationalist is, ook onder de hoogleeraren der Rijks-universiteiten? Waren dat mijn vroegere leermeesters, prof. Brill en prof. de Jong, van wie de eerste schreef: „Ik aarzel niet, hier mijne overtuiging uit te spreken, dat men weinig echten historischen zin zou moeten hebben om de mogelijkheid te loochenen van buitengewone werkingen, door hooger bezielde personen gewerkt. (*Israël en Egypte*, bldz. 40). Of was dit de hoogleeraar Gratama, als hij zeide: „En zoo wij ook in het feit eener openbaring Gods, al is het slechts eene toelating zien, dan moeten wij in het regt eene hoogere openbaring erkennen, waaraan de lagere moet worden getoetst. En zoo moet het zijn, zal Gods wil de rotssteen zijn, waarop het gezag rust van het regt." (*Prot. Bijdr.* 1873, bldz. 268). En staan twee der tegenwoordige hoogleeraren in de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de Universiteit te Groningen niet op hetzelfde standpunt? En toch leeft de Lutheraan mr. Domela Nieuwenhuis ongetwijfeld niet uit het Roomsche of Calvinistische beginsel! Ik zou meer namen kunnen noemen, maar doe dat niet en ga zelfs de theologische faculteiten geheel voorbij. Het feit echter, dat aan onze Rijks-universiteiten vroeg en na mannen doceerden, wier wetenschap opbloeide noch uit het Roomsche noch uit het Calvinistische beginsel, maar evenmin uit een rationalistisch beginsel, verbiedt ons er het cachet op te drukken, dat in de door mij geïncrimineerde zinsnede wordt bedoeld. Te meer, nu zonder eenige reserve gezegd wordt: „Met het oog op de richting, welke het onderwijs aan de openbare universiteiten (niet „somwijlen"; niet „grootendeels", maar eenvoudig) beheerscht, kan hen studeeren aan zoodanige universiteit gewenscht zijn voor hen die later als vertegenwoordigers van rationalistische richtingen optreden" enz. Feitelijk hebben wij dus, naar deze meening, een officicele wetenschap en wel een rationalistische. Dit nu is met het bedoelde feit bepaald in strijd!

Kunnen wij zelfs wèl van een bepaalde richting op het gebied van het hooger onderwijs spreken? Zeker, ik erken dat onder liberale regeeringen soms mannen van positief Christelijke beginselen zijn voorbijgegaan, wier gepasseerd zijn zich in lateren tijd maar al te zeer heeft gewroken. Dat was ongetwijfeld een fout, die zelfs, in verband met andere omstandigheden, de vraag wettigt of zelfregeering onzer universiteiten niet zeer gewenscht is. Maar daaruit mag toch de conclusie niet worden getrokken, dat de tegenwoordige studenten slechts in éénc richting worden geleid, ook al stem ik toe, dat het evenwicht tusschen de verschillende richtingen eenigermate is verbroken. Of dragen nog niet altijd dezelfde faculteiten aan verschillende universiteiten een eigenaardig, verschillend stempel? Staan niet vaak hoogleeraren principieel tegenover elkander? Vinden wij niet tal middenphasen, die classificatie naar rechts of links onmogelijk maken? Vallen ook niet de studeerenden in tal van principieel uiteenloopende categorieën, juist ten gevolge van de verschillende beginselen, die zij aan de Rijks-universiteiten leeren kennen, uiteen? Maar — zal de Minister mij niet onwaarschijnlijk tegenwerpen — het feit, dat de moderne academie is „tak van publieken dienst", „Staatsorgaan" (zooals het in *Striktgenomen* heet), brengt vanzelf mede, dat — en hier citeer ik weder woorden uit genoemd geschrift — „de Universiteit in elk opzicht uit den Staat geboren en van den Staat afhankelijk gemaakt, de inzichten en belangen van den in dien Staat bovendrijvende partij dient". Is dit laatste juist? Natuurlijk ontken ik niet, dat een partij, die in den Staat boven drijft, Staatsorganen aan haar inzichten en belangen dienstbaar *kan* maken en het soms werkelijk doet. Doch hierover loopt ons geschil niet. De vraag is of de Universiteiten, van Staatswege in het leven geroepen en geregeld, *per se* partijuniversiteiten zijn, of althans een bepaald stempel moeten dragen. Dit nu neem ik de vrijheid te ontkennen. De Staat toch heeft op dit terrein zijn machtigen invloed doen gelden, deels ten gevolge van den treurigen toestand der bestaande hoogescholen, deels door het verdwijnen der oude territoriën met haar veelheid van hoogescholen. Men kan dit goed- of afkeuren, maar hij deed het niet om een bepaalden geest aan de universiteiten op te dringen. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft vroeger uitdrukkelijk den bij ons bestaanden en door hem afgekeurden toestand toegeschreven aan navolging van Duitschland. Welnu, toen in 1807 de Duitsche Vorst, die de helft van zijn gebied en daarmede de westelijke universiteiten, met die van Halle, had zien verloren gaan, zeide hij tot hen, die voor het hooger onderwijs bij hem in de bres sprongen: „Der Staat muss durch geistige Kräfte ersetzen, was er an physischen verloren hat." Dit groote belang, dat de Staat heeft bij de geestelijke ontwikkeling des volks, zoo dat wetgeving en bestuur niet ten achteren raken bij de gestadige vorderingen der denkende menschheid en de burgerij, naar de volle mate van ieders aanleg, daaraan kunne deelnemen, heeft hem ook bij ons het hooger onderwijs doen ter hand nemen. Een anderen indruk heb ik zelfs van het lijvig rapport der Commissie-Röell c. s., bijeengeroepen door het Koninklijk besluit van 13 April 1828 n°. 100 (om te zwijgen van het organiek besluit van 1815) niet gekregen. Alleen de geschiedenis van de behandeling der wet op het hooger onderwijs in 1876 in deze Kamer zou mij aanleiding kunnen geven tot de uitspraak, dat toen een bepaalde geest bezig was zijn stempel op onze universiteiten te drukken èn door de wonderlijke manier, waarmede met de wijsgeerige voorbereiding der studenten omgesprongen èn vooral door de jammerlijke wijze, waarop de theologische faculteit werd verminkt, maar de Minister kan hieraan kwalijk een argument ontleenen, omdat vooral met betrekking tot dit laatste liberalen en anti-revolutionnairen samengingen. In elk geval was hierbij geen sprake van een „in den Staat bovendrijvende partij, die de universiteit aan hare inzichten en belangen dienstbaar maakte". Een feit als dit kan een argument aan de hand doen voor zelfregeering onzer universiteiten, maar schenkt geen grond aan de bewering, dat universiteiten, door den Staat opgericht en geregeld, *per se* een rationalistisch karakter dragen. Het kenmerkend onderscheid tusschen de Rijks-universiteiten in de 19de eeuw en de universiteiten uit vroegeren tijd ligt, naar mijn meening, alleen hierin, dat de eerste in de wetenschap de kracht der bewijsvoering putten *ex principiis*, en de laatste *ex datis*. Prof. Paulsen, de Berlijnsche hoogleeraar, zegt het zoo duidelijk in zijn bekend boek *Geschichte des gelehrten Unterrichts* enz., deel 2, bladz. 133: „Hatte (früher) im Grunde der Lehrer nur für die Uebereinstimmung seines Unterrichts mit der kanonischen Lehre einzustehen, so steht er jetzt für die Wahrheit seiner Lehre ein: Selbstdenken ist Recht und Pflicht des Professors. Aber nicht nur des Professors, sondern auch des Hörers: die Aufgabe des Unterrichts ist eben nicht, anerkannte Wahrheiten einzuprägen, das ist die Aufgabe der Schule, sondern ihn zu selbständigen Denken und Prüfen anzuleiten; aus dem Scholaren ist nun auch in geistigen Sinne der moderne Student geworden: er soll selbst sehen, untersuchen, denken lernen." Ik geloof in een eerlijken strijd aan onze Rijks-universiteiten, tusschen mannen van verschillende beginselen, aan den triomf van het Christelijk beginsel in de wetenschap.

Nog eenmaal kom ik op de bewuste zinsnede terug. Men zegt, dat voor hen, die op geloovig standpunt staan, de eenige normale toestand is, dat zij voorbereiding voor hun loopbaan kunnen vinden bij een inrichting van hooger onderwijs, die gegrond is op Christelijke beginselen. Is bij die uitdrukking „voorbereiding voor hun loopbaan" de taak van het hooger onderwijs niet in te engen zin genomen?

Het komt mij voor dat de Minister zelf die woorden bevestigt door hetgeen wij op bladz. 37 van het Voorloopig Verslag lezen:

„Dat 3 hoogleeraren kwalijk in staat zullen zijn goed onderwijs te geven in alle vakken, die aan de openbare universiteit onderwezen worden, valt niet te betwisten, doch hier geldt het alleen de vraag, of zij goed en genoegzaam onderwijs kunnen geven in die vakken, die voor het examen vereischt worden, voor zoover de universiteit van zulk een examen tot uitoefening van het diplomeeringsrecht wil gebruik maken."

Art. 1 van de wet, dat niet aangetast wordt, luidt: „Hooger onderwijs omvat de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor wetenschappelijke opleiding vereischt wordt." Ik beoordeel nu niet of het compromis, dat

dit artikel bevat tusschen theorie en practijk op zich zelf gewenscht is. Maar wij hebben dat nu eenmaal en daarin staat „de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen" voorop. De Minister schreef trouwens zelf in zijn Memorie van Toelichting: „Er is een derde groep van zeer klein aantal, die niet alleen de voorhanden kennis in zich opneemt, zelfstandig optreedt, en anderen moet kunnen leiden, maar die ook de voorhanden kennis critisch en principieel toetst en ze door eigen onderzoek uitbreidt." Zoo is het. Het hooger onderwijs moet zijn kweekelingen tot zelfstandige reproductie van het gevondene zoowel als tot nieuwe reproductie voorbereiden. Zij moeten deel leeren uitmaken van het geheel der onderzoekenden en kennenden, in de geheele mate van hunnen persoonlijken aanleg, zullen zij in de practijk straks vertrouwen opwekken. Welnu, ter bereiking van dat doel moeten althans tegenwoordig alle faculteiten aan ééne universiteit verbonden zijn. Uit het oogpunt van de universiteit als kweekplaats voor universeele wetenschap is thans reeds de verdeeling in faculteiten een concessie aan de practijk. Want zij rust niet op een logische verdeeling der wetenschappen, maar op de overweging van wat noodig is voor onderscheidene beroepen. En nu vrees ik zeer, dat het onacademisch denkbeeld van vakscholen op groote wijze in de hand zal worden gewerkt door het minimale cijfer van drie faculteiten. Niet zoozeer omdat daardoor de Universiteit niet meer zal vertegenwoordigen de eenheid der wetenschap, maar omdat het onderling bevruchtend verkeer tusschen de wetenschappen juist in de 19de en in deze eeuw levendiger is dan ooit te voren. De philosoof in de literarische faculteit kan niet spreken over atomen, krachten, soortelijk verschil, oorzakelijk verband zonder grondige kennis der natuurwetenschap. Bovendien is philosophie onmogelijk zonder physiologie. De oeconomie heeft behoefte aan de kennis der historie. De Röntgenstralen wijzen den medicus den weg. Aan den geschiedvorscher bewijst de philoloog onschatbare diensten. De eene wetenschap hangt zeer nauw met de andere samen. Absolute scheiding — gelijk zij mogelijk zal worden door dit wetsontwerp — moet nadeelig werken op den wetenschappelijken zin van hoogleeraren en studenten beiden; zij moet bovendien in de practijk leiden tot oplossing der universiteitsidee in beroepsscholen, waarbij medici in hospitalen, natuurkundigen in het polytechnicum, theologen in seminariën terechtkomen. Bovendien zullen — naar ik vrees — de historisch-literarische en natuurkundig-mathematische strooming nog vijandiger tegenover elkander komen te staan als tegenwoordig. En wanneer daar, om de volkstaal te gebruiken, een geloovige universiteit bestaat voor aanstaande theologen, juristen en literatoren, dan zullen veel meer ouders huiveren om hun zonen in de medicijnen of natuurkundige wetenschappen aan de Rijks-universiteiten te doen studeeren, omdat daarop dan een zeer scherp merk van ongeloovigheid zal komen te staan. Me dunkt eindelijk, dat de opvatting, die de tegenwoordige Minister altijd in zake het begrip „universiteit" heeft voorgestaan, niet overeenkomt met wat thans, volgens dit wetsontwerp, als universiteit kan worden beschouwd. Drie faculteiten met elk drie professoren kunnen een universiteit vormen. Maar zoo lees ik in: *Welke zijn de vooruitzichten voor de studenten der Vrije Universiteit?* „Een Universiteit is een residentie *der* wetenschappen. Een Universiteit is als een open markt, waar *de* wetenschap met Koninklijke mildheid voor bijna geen geld de versch geplukte vrucht van haar edelst fruitbed veil biedt, maar dan ook uitdeelt zonder zweem zelfs van serieuse verantwoordelijkheid." In overeenstemming daarmede werd dan ook in art. 4 van de statuten der Vrije Universiteit de indeeling in 5 faculteiten overgenomen en was zij op minstens 25 hoogleeraren aangelegd. Ja, nog sterker. In *Strikt genomen* wordt uitdrukkelijk toegegeven, dat „een Universiteit nu eenmaal een stel van 5 volle faculteiten ten onzent beteekent" en er aan toegevoegd, „dat de Vrije Universiteit, indien ze binnen een tijdsverloop bijv. van 50 jaren, niet bleek tot ontwikkeling van meerdere organen te kunnen geraken, wel ter dege haar pretentie van een opkomende Universiteit te zijn, zou moeten laten varen." En volgens dit wetsontwerp kan het recht om dien naam te dragen aan een vereeniging worden verleend, die nooit meer dan drie faculteiten ieder met drie hoogleeraren bezit. In dit opzicht ga ik meer met prof. Kuyper dan met Minister Kuyper mede.

Maar mijn grootste bezwaar is nog van anderen aard. Het is ieder bekend, hoe principieel het verzet van dezen Minister gaat tegen het heer en meester zijn van den Staat op universitair terrein. „Vrijmaking van het onderwijs" is bij dit ontwerp dan ook de leuze Een van de eerste vereischten daarvoor moet — althans op het gebied van het hooger onderwijs — een minimum van wetgeving worden genoemd. Is het de taak van het middelbaar en lager onderwijs een gedeelte van den vruchtbaarmakenden stroom der wetenschap af te leiden door kanalen en te verdeelen over den geheelen bodem en moet daarom de wetgeving op deze beide terreinen meer gecompliceerd zijn, de Staat kan dien stroom zelf in uiterst zwakke mate zijn loop voorschrijven. Omdat hij overwegend belang heeft bij het hooger onderwijs, is dit niet geheel aan zijn bemoeienis onttrokken, maar hij vergete nooit, dat de kracht tot ontwikkeling, de impuls tot vooruitgang bij de universiteit niet van buiten aangebracht, maar van binnen moet worden gezocht. Op dit punt nu zondigt de tegenwoordige wet op het hooger onderwijs wellicht het meest. Waarom heeft de universiteit niet het recht, wetenschappen in haar program op te nemen en aan de andere zijde verwante vakken in één hand te concentreeren? Een groote belemmering is het, dat elke uitgaaf hier moet bedisteld worden en toevallige politieke combinaties den gang van het onderwijs kunnen schaden. Zoo kan het voorkomen, dat het één oogenblik met ruime hand schatten aan bepaalde instellingen van onderwijs worden gegeven en het effect daarvan voor een groot deel teloorgaat door latere schrielheid in een onderdeel. Daarbij komt, dat bij de uitbreiding van de Staatszorg en de behartiging van specifiek sociale belangen niet die belangstelling voor het hooger onderwijs levendig blijft, welke voor den bloei van ons volk noodzakelijk is. Om al deze redenen wensch ik een minimum van regeling op dit gebied in onze wet. En nu heb ik den indruk, dat dit wetsontwerp ons in tegenovergestelde richting leidt en daarom van den goeden weg afvoert. Laat ik nu maar eens één punt noemen! Deze wet zet alle eervol-ontslagen hoogleeraren in den senaat met adviseerende stem; de Kroon zal alle buitengewone hoogleeraren benoemen en de wet plaatst hen in faculteit en senaat; de Minister van Binnenlandsche Zaken laat privaat-docenten aan de universiteiten toe; de Kroon bekrachtigt de aanstelling van niet-doctoren op bijzondere leerstoelen. De inmenging van den Staat wordt dus nog sterker in het leven onzer Rijks-universiteiten. Maar doordien te gelijk de autonomie der Universiteit en der faculteiten in zekeren zin moet blijven gehandhaafd, kunnen bovendien in de practijk de wonderlijkste toestanden ontstaan. Bij plechtigheden der niUversiteit bij voorbeeld gaat of zit de hoogleeraar op een bijzonderen leerstoel naast de Staatsprofessoren in die faculteit, wanneer hun toegang tot de vergaderingen van den senaat werd verleend; de kerkelijke hoogleeraren evenwel moeten geheel aan het eind, als alle faculteiten zijn gepasseerd, zich een plaats zien te verschaffen; en alle hoogleeraren op bijzondere leerstoelen, wien het voorrecht niet te beurt viel, een meerderheid in den senaat voor den toegang tot zijn vergaderingen te verwerven, worden officieel buiten dezen gewijden kring geplaatst. Zulke regelingen verhoogen wezenlijk het respect voor deze half of in het geheel niet meetellende professoren niet. Gezwegen van de meer onaangename en voor mijn gevoel meer pijnlijke positie, waarin ook in dit opzicht de hoogleeraren der Ned. Herv. Kerk komen te verkeeren! Deze en dergelijke moeilijkheden moeten ontstaan, waar eenerzijds sterke inmenging van den Staat plaats heeft en anderzijds de zelfstandigheid der Universiteit en van de faculteiten moet worden ontzien. En ik kan niet anders zien, of door dit ontwerp worden deze moeilijkheden vermeerderd. Ook om die reden had ik gaarne gezien, dat deze partieele herziening achterwege ware gebleven tot tijd en wijle dat de geheele materie principieel, wellicht in de richting van zelfregeering onzer Universiteiten, ware geregeld.

Ik eindig. Ik ben in de Staatkunde een warm voorstander van het voortbouwen op de Christelijke grondslagen. Elke poging om volkszonden te bekampen; elk streven naar Christelijke opvoeding van de kinderen onzer natie; elke maatregel in waarlijk Christelijk-socialen geest vindt bij mij daarom onverdeelde sympathie. Maar juist omdat ik ernstigen twijfel koester, of door dit wetsontwerp zulk een opbouw plaats vindt, gevoel ik mij vooralsnog bezwaard mijn stem er aan te geven.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund aan te vangen met een enkel woord over de opportuniteit van het aanhangig wetsontwerp. Niet dat het mijn plan is lange beschouwingen te wijden aan de vraag, waarom de Regeering niet heeft afgewacht het rapport van de bekende aaneenschakelingscommissie, alvorens tot het indienen van een ontwerp over te gaan, waarin inbreuk wordt gemaakt op de verhouding, waarin tegenwoordig sommige takken van het middelbaar onderwijs tot het hooger onderwijs staan. Ik erken, dat dit vooral een formeele quaestie is en over formeele quaestiën ben ik niet gewoon mij bijzonder warm te maken. Maar wanneer ik desalniettemin een woord over die aanschakelingscommissie wensch te spreken, doe ik dat vooral, omdat het mij bij lezing van de stukken is voorgekomen, dat door de Regeering geen open kaart ten opzichte van die commissie wordt gespeeld. Aan den eenen kant toch beweert de Minister, dat hij, ondanks het bestaan van die commissie, een inrichting van onderwijs, die tegenwoordig tot het *middelbaar* onderwijs gerekend wordt, gerust naar het terrein van het *hooger* onderwijs kan overbrengen; maar wanneer dan aan den Minister de vraag gesteld wordt, waarom hij niet tot een meer algemeene en principieele behandeling van het hooger onderwijs zelf is overgegaan, tracht hij zich van het beantwoorden van die vraag af te maken door te wijzen op diezelfde aaneenschakelingscommissie.

Mijnheer de Voorzitter! In de stukken is de vraag gesteld, waarom de Regeering niet begonnen is met de vrijmaking van het lager onderwijs ter hand te nemen. Die vraag, afkomstig van mijn partijgenooten, is niet geheel juist weergegeven in het Verslag en daarom kon het antwoord van den Minister ook niet juist zijn. Wij hebben namelijk niet de vraag gesteld, waarom deze Regeering niet voorstelt invoering van algemeen kosteloos lager volksonderwijs, neen, Mijnheer de Voorzitter! dat een dergelijk voorstel niet van deze Regeering te wachten is, was ons bekend. Maar wat wij wel hebben gezegd is, dat wij er prijs op stellen, dat de vrijmaking van het bijzonder lager onderwijs zoo spoedig mogelijk een voldongen feit zal worden, omdat naar onze meening dit een noodzakelijke voorwaarde is om te komen tot ons ideaal van algemeen kosteloos volksonderwijs. En het wil ons voorkomen dat die quaestie van veel meer algemeen belang is voor het Nederlandsche volk, dan het ontwerp dat op het oogenblik aan ons ter behandeling wordt aangeboden.

Toen het verluidde, dat eerst het hooger onderwijs zou worden behandeld, zijn er ook onder de partijgenooten van dezen Minister stemmen opgegaan die daartegen hebben geprotesteerd en die zeiden, dat het Christelijk volksdeel verlangt, eerst de zaak van het lager onderwijs geregeld te zien, met verwijzing naar het bekende punt van het Program van actie der anti-revolutionnaire partij. In antwoord daarop hebben wij toen in de anti-revolutionnaire pers kunnen lezen, dat de oorzaak van het voortrekken van het hooger boven die van het lager onderwijs hierin moest worden gezocht dat de regeeringspartijen wel gereed waren met een formuleering hunner eischen omtrent het hooger onderwijs, maar dat een dergelijke gemeenschappelijke formuleering ten opzichte van het lager onderwijs nog niet was verkregen. Wanneer ik echter den inhoud van dit ontwerp en de toelichting daarvan in de stukken naga, wil het mij voorkomen, dat eenheid van inzichten op het gebied van het hooger onderwijs bij de regeeringspartijen verre is te zoeken.

Van dezen Minister van Binnenlandsche Zaken zijn wij gewend logische ontwerpen en logische redeneeringen. De Christelijke barmhartigheid moge in dezen bewindsman een aanhanger hebben gevonden, wat in hem het meest opvalt, is de ijzeren logica in zijn redeneering.

En nu treft het mij, dat in dit wetsontwerp alle logica ontbreekt; dat het van zich zelf zou kunnen zeggen: „Zwei Seelen wohnen in meiner Brust"; ik voeg er bij: „Zwei Seelen", die lijnrecht tegenover elkander staan. Ik heb hierbij het oog op de instelling der bijzondere leerstoelen aan de openbare Universiteiten, tegenover het streven om bijzondere Universiteiten te steunen, twee voorstellen, waarvan de principieele tegenstrijdigheid uitkomt, als men de toelichting leest, waarin zij worden verdedigd.

Waarom wil de Minister de bijzondere Universiteiten versterken en ondersteunen? Omdat — hij heeft zich volkomen vereenigd met hetgeen door zijn geestverwanten in dit opzicht in het Voorloopig Verslag in het midden gebracht is — omdat, volgens hem, een Universiteit, waar verschillende takken van wetenschap uit verschillende beginselen gedoceerd worden, eigenlijk een onding is; omdat hij wil scholen, staande op *één* grondslag, waar de wetenschap op zoodanige wijze gedoceerd wordt, dat het is de uitwerking van het algemeen beginsel, dat aan de inrichting ten grondslag ligt. Hij doet echter met betrekking tot de openbare Universiteiten een voorstel, dat van een lijnrecht tegenovergesteld beginsel uitgaat.

Zijn groote grief tegen de openbare Universiteiten is dat de jongelieden daar niet volgens één model onderwezen worden, dat daar verschillende beginselen geleeraard worden.

En nu stelt hij voor dat euvel (in zijn oogen) nog te vergrooten door aan elke „X-beliebige" vereeniging of persoon, die daarvoor het geld en de noodige wetenschappelijke krachten heeft weten te vinden, de gelegenheid te geven, al weer andere gezichtspunten, standpunten en beginselen aan een zelfde Universiteit te doen vertegenwoordigen.

Het streven tot bevordering van de bijzondere Universiteiten staat dus lijnrecht tegenover dat, in de bijzondere leerstoelen belichaamd. Waar zóó de logica zoek raakt, is het niet te verwonderen, dat men dan de stukken inziet en vraagt waaraan dat is toe te schrijven. En dan blijkt dat wij, wat de bijzondere Universiteit betreft, te doen hebben met een eigen beginsel van den Minister, maar dat, wat de bijzondere leerstoelen betreft, Zijn Excellentie eenvoudig een concessie doet aan een standpunt, dat totaal tegen het zijne indruischt. Dat zijn wij van dr. Kuyper niet gewend. Wij zijn meer gewoon in hem een man uit één stuk te zien; iemand die een eigen beginsel heeft; niet iemand die zich bij het redigeeren van zijn ontwerpen afvraagt, wat door personen van een tegenovergesteld beginsel wordt geëischt.

Ik heb mij de vraag gesteld, of wij misschien kunnen denken aan een welwillendheid van den Minister tegenover de linkerzijde. Maar ik ben bij bij nadere kennismaking met wat in de kringen der Regeeringsmeerderheid zelf gezegd en geschreven is tot de opinie komen, dat dit totaal gebrek aan logica in het ontwerp van den Minister juist moet worden toegeschreven aan het feit, dat, in tegenspraak met hetgeen van anti-revolutionnaire zijde indertijd is beweerd, eenheid ten opzichte van het hooger onderwijs, in tegenstelling met het openbaar lager onderwijs, niet bij de Christelijke partijen bestaat, maar dat deze integendeel juist in zake hooger onderwijs in groote principieele verschillen uiteengaat.

Er wordt ergens in de stukken beweerd, dat men toch vóór alles dit wetsontwerp moest aannemen, omdat in breeden kring des volks een sterke drang bestaat om dat te doen wat de Minister voorstelt.

Ik betwijfel of dit juist is. Ik betwijfel, of een zoo groot deel des volks wil dat een inrichting als de Vrije Universiteit worde gesteund van Staatswege. Wanneer ik art. 2 van de statuten der Vereeniging voor hooger onderwijs op Gereformeerden grondslag lees, dan zie ik, dat die vereeniging onderwijs wil geven berustende, ik zal het maar kort zeggen, op de Belijdenisschriften van de Nederlandsche Gereformeerde Kerken. Om na te gaan, welk deel van het volk die belijdenis is toegedaan, leert ons de volkstelling van 1899, dat van de 10 000 Nederlanders er 815 tot die Nederlandsch Gereformeerde Kerken behooren, dat is even over de $8^1/_{10}$ van het geheele Nederlandsche volk.

Ik vrees dat de Minister hier eenigszins vervalt in de tactiek, die men het Comité van Verweer verweet te volgen, namelijk te dreigen met groote volksmassa's, die in angstige spanning en geestdrift de beslissing van deze Kamer zouden afwachten. Ik meen hier gerust bij te kunnen zeggen dat die $8^1/_{10}$ pct. Gereformeerde Nederlanders lang niet allen van plan zijn om hun kroost van de door mij genoemde inrichting te laten profiteeren. En wie zijn het, buiten dat klein deel Gereformeerden, die zoo warm zijn voor het voorstel van den Minister? Ik kom hier terug op hetgeen ik in het begin zeide: in Regeeringskringen bestaat omtrent deze zaak allerminst eenheid van gevoelen.

Vooreerst wat betreft de Katholieken. De Katholieken zijn, meen ik, allerminst warm voor een bijzondere Universiteit. De Katholieken zijn gesteld op bijzondere leerstoelen, daar zullen wij

straks over spreken; maar *De Tijd* heeft zich over bijzondere Katholieke Universiteiten allesbehalve in gunstigen zin uitgelaten. *De Tijd* heeft o. a. dit geschreven:

„Wel zou waarschijnlijk verschil van gevoelen aan het licht treden, wanneer wij hier de quaestie gingen bespreken of het al dan niet voor ons Katholieken raadzaam moet worden geacht, om, terwijl de middelen tot stichting eener volledige Universiteit ontbreken en, naar menschelijke berekening, nog langen tijd zullen ontbreken, de krachten in te spannen tot het in het leven roepen van Universiteiten op kleine schaal, van 2 of 3 faculteiten met enkele hoogleeraren (op de wijze der Vrije Amsterdamsche Universiteit), scholen welke uit den aard der zaak slechts door *een gedeelte*, wellicht een *zeer klein gedeelte* der studeerende Katholieke jongeliugschap zouden bezocht worden."

De Tijd verwijt den Minister, dat hij bij wijze van *concessie aan andersdenkenden* den maatregel voorstelt van de toelating der bijzondere leerstoelen, die het blad *principieel* wenscht. Het principieel verschil in dezen springt te duidelijker in het oog, wanneer wij bedenken, dat wat voor den Minister en zijn vrienden het groote euvel is van de openbare Universiteiten, door de oprichting van bijzondere leerstoelen nog zal verergeren; want hoe meer richtingen aan de openbare Universiteiten worden geleeraard, hoe erger de staalkaart van systemen wordt, hoe meer de eenheid zoek raakt, die door den Minister aan een inrichting van hooger onderwijs wordt verlangd. Principieel staan dus de Katholieken, die het met *De Tijd* eens zijn, dichter bij de sprekers van deze zijde der Kamer dan bij den Minister.

Maar nog dichter bij den Minister zien wij een totaal principieel verschil van inzicht. Ik behoef slechts te herinneren aan de uitnemende redevoering, die wij pas van den heer de Visser hebben gehoord; maar veel scherper dan door dien geachten afgevaardigde is geschied, is het principieel verschil bestaande bij de Christelijk-historischen ten opzichte van bijzondere Universiteiten herhaalde malen in de laatste jaren in het licht gesteld door het orgaan van die partij, *De Nederlander* en niet het minst door den heer de Savornin Lohman. Deze heeft zeker recht van spreken, want de zaak geldt voor hem niet alleen de theorie of de beginselen, maar het is een van de meest geweldige episoden van zijn openbaar leven geweest, waarin de bijzondere Universiteit zulk een groote rol heeft gespeeld.

Wat is nu de meening van den heer de Savornin Lohman over een bijzondere Universiteit?

Ik zal op dit oogenblik nog niet spreken over dogmatische en theologische grondslagen, maar alleen over de bijzondere Universiteiten *als zoodanig*, ook voor zoover zij niet staan op Christelijken grondslag, over Universiteiten, die niet van Staatswege, maar door contribuanten worden in stand gehouden.

De heer de Savornin Lohman heeft in *De Heraut* van 5 November 1899 een brief geschreven, waarin hij vier grieven heeft ontwikkeld tegen de bijzondere Universiteiten; voorloopig zij alleen op de tweede aandacht gevestigd. Zij luidt aldus: „dat het onmogelijk is een aan haar doel beantwoordende Universiteit in het leven te houden, wanneer het onderwijs der hoogleeraren onder toezicht komt te staan van de contribuanten eener vereeniging, ten gevolge waarvan elke waarborg voor eerbiediging van de waarheid komt te vervallen, terwijl het in ons land althans, onmogelijk is een Universiteit te stichten, wier stichters en onderhouders afstand doen van hun recht van zeggenschap ten aanzien van het onderwijs." Hier is dus, afgezien van het stelsel, een principieele bestrijding van het instituut der bijzondere Universiteit. Thans is het duidelijk, hoe het komt, dat een zoo logisch denkend man als deze Minister, een zoo onlogisch wetsontwerp het licht heeft doen zien. Dat komt, omdat hij zich gedwongen heeft gezien, ten einde zijn eigen vrienden en geestverwanten te winnen voor het wetsontwerp, totaal twee tegen elkander indruischende zaken in het ontwerp op te nemen. Waar dit zoo is — en nu kom ik terug op de quaestie der opportuniteit — daar mag de vraag gesteld worden, of het niet beter ware geweest, af te wachten, of er geen eenheid tusschen de vrienden en geestverwanten van den Minister ware te verkrijgen en vindt de klacht van de vrienden van den Minister, dat het hooger onderwijs is voorgetrokken bij het lager onderwijs, in dit ontwerp zelf haar volkomen bevestiging.

Wij hebben in het antwoord van den Minister kunnen lezen, dat dit ontwerp hem volstrekt niet bevredigt; het beoogt slechts een zeer matige tempering van het monopolie van de Staatsuniversiteit.

Waarom bevredigt dit ontwerp den Minister niet? Men zou, dit lezende, zoo denken, dat het hem daarom niet bevredigt, omdat het lang niet geeft, wat zijn eigen partij verlangt.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dat is toch niet het geval. Ten opzichte van de Vrije Universiteit geeft dit ontwerp meer dan de anti-revolutionnaire partij verlangt. Die partij vraagt toch in haar Program van actie van 1897, en te dezen opzichte heeft er in 1901 geen verandering plaats gehad, afschaffing van het privilege, toegekend aan de diploma's der Overheidsscholen en Rijksuitkeering aan de vrije gymnasia op den voet van die aan de gemeente-gymnasia.

Welnu, die beide zaken worden nu door het outwerp van den Minister verkregen. En bovendien stelt de Minister nog voor een subsidie te geven aan de bijzondere Universiteiten. De ontevredenheid van den Minister met het ontwerp, kan dus niet hieruit voortspruiten, dat het niet geeft wat door zijn vrienden wordt verlangd. Neen, zij moet daarin worden gezocht, dat hij zich door de politieke omstandigheden aan de rechterzijde, heeft verplicht gezien, om zijn lading binnen te krijgen, op een wijze, die geheel strijdt met de beginselen, door hem en zijn vrienden beleden. Voor den politieken kant van de quaestie achtte ik deze inleiding tot mijn beschouwingen over het ontwerp gewenscht. Mocht echter deze mijn meening onjuist zijn, mocht de Minister ten opzichte van het hooger onderwijs meer eischen dan wat zijn program verlangt, en er zijn zinsneden in de stukken, waaruit men dit zou kunnen afleiden, dan past ons op dit oogenblik de vraag: „Indien gij meer eischt ten opzichte van het bijzonder hooger onderwijs, wat is dit dan? Open ons dan het verschiet, toon ons den weg, dien gij op wilt en zeg ons uw einddoel."

Ik wil thans het standpunt van mij en mijn partijgenooten ten opzichte van het hooger onderwijs uiteenzetten. Dit standpunt komt natuurlijk in meer dan één opzicht overeen met hetgeen hier ook van vrijzinnige zijde in het midden is gebracht, en ik heb dus voornamelijk te spreken over datgene, waarin wij in onze motiveering van de liberalen afwijken. Ik wensch daarom de vraag te bespreken: wat is het belang van de arbeidersklasse, van het moderne proletariaat bij het hooger onderwijs? Dit hooger onderwijs is ten eerste een instituut van vakopleiding en als zoodanig hebben wij er allen belang bij, dat zij die die vakopleiding hebben doorloopen, als in hun vak bekwame mannen de maatschappij ingaan; dat er zijn bekwame, wetenschappelijk ontwikkelde geneesheeren, juristen, docenten, ingenieurs, enz. om het publiek goed te dienen.

Dit belang is voor de arbeiders even groot als voor de andere klassen, maar in één opzicht is hun belang anders. Op de lagere school is het voor de ouders de vraag, in welken geest hun kinderen zullen worden opgevoed, en een dergelijk belang hebben de burgerklassen bij het hooger onderwijs. Het is te begrijpen — al is het niet wetenschappelijk — dat de ouders gaarne zien, dat hun kinderen op de Universiteit een zelfde levensrichting volgen als zij zelven; maar dit laat de arbeiders koud, omdat zij met enkele uitzonderingen hun kiudereu toch niet aan de Universiteit, noch de openbare, noch de bijzondere, zien opgenomen.

Deze zijde van de quaestie is een interne ruzie in de bourgeoisie, die ons koud laat.

De schoolqnaestie is ten opzichte van lager en van hooger onderwijs geheel heterogeen; ik acht het overbodig dit hier nog nader uiteen te zetten. Daaruit volgt, dat, waar onze partij indertijd een motie heeft aangenomen, waarin zij zich op het standpunt plaatst van de vrijmaking, de financieele gelijkstelling van bijzouder en openbaar lager onderwijs, om de invoering van algemeen kosteloos volksonderwijs mogelijk te maken, deze motie ons bij ons oordeel over dit wetsontwerp niet kan leiden.

Van grooter belang — en hier sta ik tegenover den heer van Idsinga — dan als inrichting tot vakopleiding, niet het minst voor de arbeidersklasse, is de Universiteit als instituut ter beoefening der wetenschap. Het heeft mij eenigszins verwonderd, dat een wetenschappelijk man als de heer van Idsinga dit karakter van de Universiteit zoo totaal op den achtergrond heeft gesteld.

Zijn rede kwam hierop neer, dat wij de Universiteit hebben te beschouwen voornamelijk als instituut voor de opleiding van de studenten en toen ik vroeg „opleiding waartoe?" heb ik daar geen pertinent antwoord op ontvangen, omdat de heer van Idsinga zeide geen tijd daarvoor te hebben; maar ik heb toch gemeend uit het verder verloop van de rede van den geachten afgevaardigde te bemerken, dat hij de opleiding voor bepaalde betrekkingen beschouwde als het voornaamste doel der Universiteit. In elk geval is door hem het karakter van de Universiteit als instituut voor beoefening en ontwikkeling der wetenschap op den achtergrond gesteld. Het heeft mij verwonderd, dit van den geachten afgevaardigde te hooren, omdat hij lid is van een partij die haar orgaan vindt in *De Nederlander* en de belangrijke artikelen die in *De Nederlander* hierover zijn geschreven een precies tegenovergestelde opvatting hebben verdedigd.

Ik zou verscheidene aanhalingen kunnen doen om dit te bewijzen. Ik zal er een nemen, die mij het eerst in de hand komt, het artikel „Onjuiste gelijkstelling" in *De Nederlander* van 15 Maart 1902. Daar lees ik dat „bij het hooger onderwijs daarentegen de wetenschap hoofdzaak is" en verder

„Het universitair onderwijs echter is iets geheel anders. Dat onderwijs wordt niet, althans niet in de eerste plaats, gegeven om de studenten, maar om de wetenschap. Haar tot ontwikkeling te brengen is het doel der Universiteit."

Dit standpunt druischt totaal in tegen dat hetwelk de heer van Idsinga hier verdedigde.

Wanneer men de geschiedenis nagaat kan men zien, dat er nu en dan een nieuwe klasse opkomt en een nieuwe maatschappelijke macht in het volk zich begint te vormen, die de macht der klasse, welke tot op dit oogenblik het beheer van den Staat en de maatschappij had in handen gehad, gaat bedreigen. Zoo is indertijd de handelsbourgeoisie opgekomen en haar opkomst is met de ontwikkeling der wetenschap gepaard gegaan.

Het kompas, de telescoop en de drukpers zijn de drie voornaamste wetenschappelijke wapenen, waarmede de bourgeoisie den strijd tegen de feodale macht der Kerk gevoerd heeft. Zoodra het kompas in staat stelde, de wereld om te zeilen, en de telescoop diende om aan te toonen, dat de aarde niet in het midden stond van het heelal, maar slechts een kleine stip van het heelal was, draaiend om een ander middelpunt, voelde de Kerk zich in haar machtige stelling bedreigd en is de worsteling ontstaan tusschen wetenschap en dogma, in werkelijkheid tusschen de maatschappelijke heerschappij der Kerk, die zich bedreigd gevoelde, tegen den opkomenden derden stand, de bourgeoisie.

In onze dagen is de strijd anders. Er is weer een nieuwe klasse aan het opkomen en ook deze dankt haar opkomst aan de wetenschap. Voor haar zijn het vooral de wetenschappelijke methoden in de industrie, het stoomwezen, de machine, de techniek etc., waarmede zij, het proletariaat, uit den ondergrond der maatschappij bezig is omhoog te komen. Ook zij, als nieuwe klasse, wil de wetenschap gebruiken; in alles, wat deze vooruitbrengt, ziet zij versterking van haar positie. Haar overwinning is de overwinning der wetenschap, dienstbaar gemaakt aan de regeling der voortbrenging.

En daarom, al kunnen de arbeiders hun jongens niet sturen naar de Hoogeschool en al is de Hoogeschool niet de bron van de wetenschap — want dat is de maatschappij zelf — maar een hulpmiddel, toch is een goed wetenschappelijk karakter der Hoogeschool een levensbelang voor het proletariaat.

Daarom zullen wij ons oordeel over dit wetsontwerp alleen en uitsluitend laten bepalen door de vraag, of de wetenschap er door wordt bevorderd of niet.

Tegen het openbaar hooger onderwijs kan de anti-revolutionnaire partij, wat het eenzijdig bezetten der leerstoelen betreft, door personen, niet tot hun partij behoorend, niet zulke groote grieven hebben als onze partij.

Ik weet wel, wij zijn jong en ik geef volkomen toe, dat de wetenschappelijke krachten die wij bezitten luttel zijn en door de propaganda zeer in beslag worden genomen. Ik maak er dan ook niemand een verwijt van, maar constateer slechts een feit, dat wij, er op staande, dat ook onze beginselen wetenschappelijk beoefend en onderwezen zullen worden meer reden tot klagen hebben, dan de heeren aan de rechterzijde. In één opzicht kunnen wij echter met de openbare Universiteit tevreden zijn, namelijk dat het geen inrichtingen zijn, die als gevangenissen met hooge muren zijn afgesloten van het leven.

De critische geest, de geest van zelfstandig onderzoek wordt aan onze Universiteit behoorlijk ontwikkeld. Wat juist de grief is van de heeren der rechterzijde: criticisme en twijfelzucht, tegen onze openbare Universiteiten, is van ons standpunt haar eer: wat haar fout is voor de heeren van de rechterzijde, n.l. dat men daar niet één leerstelsel verkondigt, zich niet ten doel stelt, slechts één beginsel uit te werken, maakt dat wij, sociaal-democraten, die in verschillende wetenschappen anders staan dan de vrijzinnigen, het karakter der openbare Universiteiten allerminst zouden willen veranderen.

Als partij staan wij dus eigenlijk vrij koel tegenover het vraagstuk. Maar koel blijven wij niet, zoodra wij een streven waarnemen, om onder den naam van „Universiteit" drilscholen in bepaalde beginselen, die de vrije ontwikkeling der wetenschap belemmeren, van Staatswege te steunen, om kunstmatig, verouderde opvattingen in het leven te houden.

Drilscholen, welke dienstbaar worden gemaakt aan de theologie en de politiek van een minderheid in het volk, van een kleine minderheid, die niet om haar zedelijk of wetenschappelijk gehalte, maar ten gevolge van de politieke versuffing en van de vrees voor den vooruitgang van een deel der burgerlijke klasse, tijdelijk een eerste viool speelt in onzen Staat. Want dit mogen de Minister en zijn vrienden toch bedenken: wanneer ze tijdelijk hier een meerderheid hebben, dan is dat niet omdat de meerderheid van het volk de Vrije Universiteit wil; maar voor een groot deel is die meerderheid te danken aan minder ethische, wetenschappelijke en Christelijke, aan bijzonder materialistische motieven, dat nl. een deel van de vrijzinnigen het liberalisme in den steek heeft gelaten, koud is geworden voor de wetenschappelijke, wijsgeerige en ethische beginselen van het liberalisme, omdat men gevoelde, dat het kapitalisme in het gedrang raakte en meende dat de Christelijke partijen, ondanks al haar ethiek, de beste waakhonden voor de brandkast zijn.

Wanneer dan ook bij de bespreking dezer vraag een enkel forsch woord mijn lippen ontvloeit, in tegenstelling met het lieflijk zachte gebabbel, dat wij gisteren uit den mond van den geachten afgevaardigde uit Leiden hebben gehoord, dan komt dat niet het minst hier vandaan, dat wij niet alleen om onze partij, maar ook om de hoogste goederen van ons volk, den vooruitgang hoog te houden, front wenschen te maken tegenover een streven, als op de bijzondere Universiteit thans belichaamd is, en dat lijnrecht niet alleen tegen ons, maar tegen den vooruitgang der wetenschap is gericht.

Ik acht het overbodig hier in het algemeen over bijzondere Universiteiten te spreken. Uit hetgeen ik straks zeide, volgt, dat wij ons voorloopig de oprichting van Katholieke Universiteiten niet behoeven voor te stellen, terwijl evenmin de Christelijk-historischen eenigen aandrang gevoelen tot het oprichten van een bijzondere Christelijk-historische Universiteit. Wij, sociaal-democraten, zijn ook niet van plan, om ons daaraan te bezondigen. „Gij hebt geen duiten", wordt daar door een van de leden gezegd; daar weet gij niets van en anders konden wij u mischien ook nog vragen, of gij ons niet wat helpen wilt. De quaestie komt dan eigenlijk hierop neer: wij hebben één bijzondere Universiteit, de Vrije Universiteit, dat is de eenige inrichting, waarvan wij kunnen denken, dat zij in afzienbaren tijd van de voordeelen, die dit wetsontwerp haar zal bieden, kan profiteeren.

Nu geef ik onmiddellijk toe, dat, door de quaestie zoo concreet te stellen, door het practisch belang van dit wetsontwerp zóó beperkt op te vatten, in zeker opzicht de strijd tegen het wetsontwerp aan omvang en beteekenis verliest. Maar dit is toch in den grond niet het geval; want het geldt hier het sanctioneeren van een principe; het geldt hier of men zich wil laten verleiden, om van Staatswege den stempel van hooger onderwijs, van een wetenschappelijken zin te drukken op een inrichting, die dat karakter niet bezit. En nu is de quaestie, zoo gesteld, eenigszins moeilijk, omdat volkomen juist is wat de Minister heeft gezegd: als gij over de wetenschappelijke beteekenis van een andere richting wilt spreken, wat is dan wetenschap? Maar dan kan ik daarop niets anders antwoorden dan dit: dat ieder zijn eigen opvatting heeft en dat men zich daarbij slechts op zijn eigen standpunt kan plaatsen. Zoodra de wetenschap de eenige toetssteen is, kan

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

de quaestie der verdraagzaamheid niet den doorslag geven, men kan ook verdraagzaam zijn ten gevolge van gebrek aan eigen overtuiging. Wanneer men zich echter vereenigt, zooals wij doen, met de instelling van bijzondere leerstoelen, toont men daardoor, ook aan de wetenschappelijke methodes van andersdenkenden, ook aan hen die een systematische uitwerking van theologische dogma's „wetenschap" noemen, volkomen vrijheid te willen geven om zich te uiten. De beginselen, aan de Vrije Universiteit verkondigd, kunnen ook zonder dat die Universiteit bestaat verkondigd worden: daartoe wordt juist in dit wetsontwerp de gelegenheid geopend.

Wanneer men zich dus tegen het steunen van een dergelijke Universiteit verzet, heeft dit volstrekt niet ten gevolge, dat daarmee tevens aan die beginselen en systemen, daar verkondigd, het zwijgen zou worden opgelegd. Alleen heeft het dit gevolg, dat men niet wil sanctioneeren het zich opsluiten van de wetenschappelijke mannen en jongelieden die die beginselen belijden, in een door de hooge muren van een bepaalde levensbeschouwing omheind terrein.

Wij hebben alle reden om in deze zeer principieel te werk te gaan. Ieder zal zich herinneren hoe hier de Minister van Binnenlandsche Zaken meer dan eens getracht heeft zijn geloofsgenooten en geestverwanten af te houden van een doordringen in de wetenschappelijke bedoelingen en in de wetenschappelijke waarde van het door ons beleden stelsel, door eenvoudig als conclusie van zijn betoog dit te postuleeren: Het geldt hier *Christus of Marx*. Dat is teekenend voor de wijze, waarop van theologische zijde steeds de strijd tegen de nieuwe wezenschap gevoerd is. In vroegere tijden hadden de theologen de macht, om het onderzoek van nieuwe wetenschappelijke stelsels te belemmeren door ze op den brandstapel te brengen. Zoo is vroeger door de Katholieke Kerk gehandeld; gelukkig behoeven wij daarvoor thans niet meer bang te zijn; maar al zijn de middelen wat menschelijker geworden, het streven is op dit oogenblik nog precies hetzelfde. Dat teekent het geheele zoogenaamde wetenschappelijke standpunt, dat door de mannen van de Vrije Universiteit wordt ingenomen. Wanneer er een nieuw stelsel komt, dan wordt dat niet, zooals door de vrijzinnigen, op voet van gelijkheid onderzocht; dan wordt het niet allereerst met gewone wetenschappelijke wapenen bestreden; neen, dan wordt er onmiddellijk een scheidsmuur opgericht, een blinde muur, waar niemand doorheen kan zien en waarop staat: „dit is verboden grond, dit is ketterij", terwijl aan den eenen kant het beeld van Christus staat, en aan den anderen kant dat van Marx of welke ketter het ook zij. Dat is de oude *clericale* methode. Het is dan ook voor ons, als beoefenaars eener nieuwe wetenschap, een levensbelang, tegen inrichtingen, waarin die methode is belichaamd, zoo scherp mogelijk front te maken.

Of iemand zich plaatst op het standpunt van de openbaring dan wel op dat van de wetenschap — zóó de quaestie gesteld, zegt zij nog niet veel. Ik moet wel zeggen, dat ik gisteren met eenige verwondering van den geachten afgevaardigde uit Leiden heb vernomen, dat er tegenwoordig niemand is, die meer openbaring en wetenschap als onverzoenbare tegenstellingen tegenover elkander stelt. Wordt dit ontkend? Ik meen, dat door den heer van der Vlugt werd beweerd, dat het dogma — en ik versta daaronder een theologisch dogma — en de wetenschap niet tegenover elkander staan.

Ik moet zeggen, dat het mij verbaasd heeft dat te hooren en laat ik er onmiddellijk bijvoegen, dat het mij leed heeft gedaan. Toen de heer van der Vlugt opstond, een van de corypheën van ons openbaar hooger onderwijs, de man, dien wij hier zoo dikwijls met bewondering hebben hooren spreken en die over zooveel wapenen des geestes beschikt, had ik gehoopt, dat er zou komen een kloek woord, dat daar zou worden ingenomen een flink belijnd standpunt, dat daar de moderne wetenschap zou spreken in den mond van den geachten afgevaardigde, die de aangewezen man is om dat te doen; dat hier zou worden afgewezen iedere vermenging van wetenschappelijk onderzoek met het theologisch dogma; dat op het terrein der wetenschap de strijd tegen de clericale partijen zou worden aanvaard. Dat dit niet is geschied daarvan kan ik den geachten afgevaardigde natuurlijk geen verwijt maken: hij kon niet anders spreken dan zijn overtuiging is. Ik zie in hem het type van een gedeelte van onze vrijzinnige wetenschappelijke wereld, dat tegenover de clericale partijen staat, zooals ook op maatschappelijk gebied een deel van de vrijzinnige burgerpartijen meer en meer den kant van de clericale partijen, van het conservatisme wordt opgedrongen!

Hoe dit zij, ik acht het nu des te meer mijn plicht, hier als mijn vaste overtuiging uit te spreken, dat het theologisch dogma en de wetenschap onvereenigbaar zijn met elkaar. Overigens is het voor de beoordeeling dezer vraag noodzakelijk, vooraf uit te maken, wat men onder openbaring verstaat.

Wanneer de geachte afgevaardigde uit Goes in den strijd met den broodheer van de Vrije Universiteit zegt: ik zoek de openbaring niet alleen uit de Schrift, maar ook uit de natuur, de geschiedenis, de maatschappelijke verschijnselen, en wanneer dan die geachte afgevaardigde weigert om vooraf al te zeggen, wat hij wil vinden, als hij weigert te verklaren: de inhoud der openbaring is vooraf vastgesteld en nu mag ik niet anders vinden dan wat ik vooraf heb gepostuleerd; als hij weigert, het begrip openbaring op deze wijze op te vatten, maar wat hij vindt met dezelfde methode van onderzoek, waarvan de wetenschap in het algemeen gebruik maakt, Openbaring noemt, dan wordt daardoor de wetenschap volstrekt niet aan banden gelegd.

Als het de bedoeling is van den heer van der Vlugt, dat in dien zin openbaring en wetenschap niet tegenover elkander staan, zou ik mij daarmede kunnen vereenigen. Maar aan de Vrije Universiteit wordt — dit is gebleken uit haar geschriften en geschiedenis — die opvatting van den heer Lohman niet gehuldigd.

De heer **de Savornin Lohman**: Dat is mijn opvatting niet.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Lohman is natuurlijk in de gelegenheid, straks aan te toonen, dat wat ik hier als zijn opvatting heb geschetst, niet zijn opvatting is. Ik twijfel niet of er zullen behalve mij nog wel andere leden van de Kamer zijn, die met bijzondere belangstelling de inzichten van den heer Lohman en zijn oordeel over dit wetsontwerp zullen vernemen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wat de openbaring omtrent de wetenschap leert, dat wordt aan de Vrije Universiteit uitgemaakt door de theologen. Ik verwijs naar bladz. 21 van de correspondentie over het ontslag van jhr. mr. de Savornin Lohman, een brochure, die door mr. Heemskerk is uitgegeven; waar door het college van curatoren wordt medegedeeld, dat zeker ook de beginselen van de Schrift kunnen worden onderzocht, maar dat dit geschiedt door de theologische faculteit. Maar wanneer aldus de theologische faculteit moet uitmaken wat de Schrift wil, dan volgt daaruit, dat de theologische faculteit den weg voorschrijft aan de wetenschap. En dat is geen conclusie, die door mij stoutelijk alleen uit de brochure van den heer Heemskerk wordt getrokken, maar het is juist een van de vier grieven van den heer Lohman. Hij heeft n.l. in den bekenden brief in *De Heraut* ook dit geschreven: „dat ik mij heb vergist, toen ik meende, dat de Vrije Universiteit eenvoudig zou zijn een Christelijke Universiteit, staande op den grondslag der Heilige Schrift. Had ik begrepen, dat, naar de bedoeling harer stichters, het eene roeping is der heilige godgeleerdheid om op het terrein der beginselen voor alle wetenschap . . . . . den toon aan te geven" en dat aan een Vrije Universiteit slechts mag onderwezen worden wat „past op onze Belijdenis", — uitdrukkingen die ik ontleen aan het hoofdartikel in genoemd *Heraut*-nummer — dan zou ik mij niet met de Vrije Universiteit hebben ingelaten."

Welnu dit zoo zijnde en dit verklaard wordende door een man, die beter dan één lid dezer Kamer in de gelegenheid is zich daarover uit te spreken, vraag ik, of dit wetenschap kan genoemd worden waar een theologische faculteit van een bepaalde kleur zal zeggen: dát is de richting, waarvan alle wetenschappelijk onderwijs moet uitgaan, en binnen de grenzen van die opvatting zullen de professoren en discipelen onze geheele wetenschap besluiten!

Het karakter van deze inrichting, die nu door ons zal gesanctionneerd worden als een inrichting van wetenschap, springt nog duidelijker in het oog, wanneer wij in de bekende Stonelezingen van dr. Kuyper lezen, wat de bedoeling is van de Gereformeerde beginselen, die volgens hem den eenigen en

uitsluitenden grondslag, waarop alle wetenschap die aan deze inrichtingen geleerd worden, moet gebouwd zijn.

Op bladz. 31 der Hollandsche uitgaaf van die Stone-lezingen lees ik: „Tegen den tijdgeest, die ons ons Christendom ontrooven wil, biedt meer en beter dan eenige andere richting het Calvinisme een principieel en daarom onverwinlijk verweer." Met andere woorden, het idee ook van de Vrije Universiteit is, beginselen te leeren, die zich stellen zullen tegenover den tijdgeest. Nu kan ik mij voorstellen van een politieke partij dat die om allerlei redenen de wetten niet in een bepaalde richting wil veranderen; ik kan het mij voorstellen, dat een ethisch of een godsdienstig genootschap op de zeden en gevoelens der menschen zoodanig wil werken, dat daardoor de invloed der maatschappelijke ontwikkeling op den volksgeest wordt gewijzigd — hem te *keeren* zal op den duur onmogelijk blijken — maar van een *wetenschappelijk* instituut kon ik mij een dergelijke bedoeling niet denken.

Terwijl ik mij opmaakte over deze zaak te spreken, heb ik mij de moeite gegeven om verschillende wetenschappelijke geschriften, rectorale oraties enz. der mannen van de Vrije Universiteit te lezen; en altijd treft mij weer dat ook in de practijk altijd het doel is, door het vooropstellen eener theologische beschouwing te verhinderen, dat het volk tot conclusies zal komen die niet in hun richting liggen, wat natuurlijk iets geheel anders is, dan nieuwe denkbeelden of systemen op wetenschappelijke gronden te bestrijden. Zoo maakt dr. Kuyper in zijn rede over de evolutie-leer zeker óók wel gewag van het oordeel van wetenschappelijke mannen, en brengt hij Weismann tegenover Darwin in het strijdperk; maar dit is niet het voornaamste in zijn strijd tegen de evolutieleer. De tactiek, die andere stelsels bestrijdt door te zeggen: dit en dat is niet in overeenstemming met de Schrift; wij zouden, dat aanvaardende, tot conclusiën komen, die wij niet willen, tot „scepticisme en nihilisme" bijv., vloekt met elke wetenschap.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben ook niet van plan tot het nihilisme te komen; maar het is niet wetenschappelijk, als men een onbevangen onderzoek weigert, omdat men vreest, daardoor tot een ander dan zijn tegenwoordig standpunt te zullen komen. Als men wetenschappelijk wil zijn, moet men de resultaten van het onderzoek eerlijk durven aanvaarden.

Dit is mijn groote grief tegen deze inrichting. Stelt men de vraag of de Gereformeerde beginselen blijk gegeven hebben, de wetenschap te kunnen vooruitbrengen, dan twijfel ik niet of men zal zelf moeten toegeven, dat daarvan niet veel te bespeuren is. De reden is m. i. voornamelijk, dat men twee heterogene zaken tracht te vermengen: men wil een geloofsrichting opbouwen en handhaven door haar te enten op de wetenschap. Men kan de mogelijkheid of wenschelijkheid van zulk een systeem zeer spitsvondig bepleiten, maar als het nu eenmaal niet, deugt, zullen de vruchten er van er tegen blijven getuigen. Welnu, bij deze inrichting zijn de vruchten van dit systeem allesbehalve bemoedigend.

Reeds prof. van der Vlugt wees er gisteren op, hoe op het gebied van de juridische faculteit nog niet eens is vastgesteld, wat de Gereformeerde beginselen daarvan eigenlijk eischen. Nog steeds moet worden uitgemaakt, wat een Gereformeerd Staatsrecht eigenlijk is. En om na te gaan, wat die beginselen beteekenen voor de philologie, leze men de rede van prof. Woltjer over „De wetenschap van den Logos", waar dit op bladz. 45 tot tot 54, die ik uit deferentie voor de Kamer niet zal voorlezen, wordt uiteengezet. Het komt hierop neer: God is het begin; en waar het wetenschappelijk onderzoek twijfel overlaat, daar vult men de leemte weer met God aan.

Waar men in twijfel verkeert omtrent den oorsprong der taal, zegt de Calvinist: de oorsprong der taal dat is God; door de zonde is de eenheid en de zuiverheid der taal verloren gegaan en daarvan komt het, dat de tegenwoordige taal zoo gebrekkig is en daarom blinkt, wanneer als de mensch in extase verkeert, de oude schoonheid weer door. Dit is dan de conclusie, maar is dat een wetenschappelijke conclusie? Het begin is de theologie en het slot nog eens de theologie. Men komt niet tot conclusiën ten gevolge van het onderzoek, dit is heel anders dan het geval is met de wetenschappelijke hypothese, die in staat stelt te doen komen tot nieuwe conclusiën. De evolutie-hypothese van Darwin heeft ons iets anders geleverd, dan dat men ten slotte zegt: alles is dus evolutie; neen, die hypothese heeft ons op het spoor gebracht van nieuwe feiten. Die hypothese heeft bijv., toen er voorwereldlijke overblijfselen in onze Oost gevonden zijn, aan die overblijfselen wetenschappelijke beteekenis gegeven, ons weten verrijkt. Maar alles wat ten slotte komt van de toepassing van de Gereformeerde beginselen op het gebied van de wetenschap is . . . . . het Gereformeerde beginsel. Het is een olie die op het water ligt en die zich daarmede niet vermengt.

De theologie, op de wetenschap toegepast, brengt de wetenschap niet verder.

Dit is mijn groote, principieele grief tegen een inrichting, die al hare vakken van onderwijs aan die methode vastlegt.

Op dezen grond meenen wij, die alleen de wetenschap als toetssteen nemen voor dit ontwerp, deze inrichting niet van Staatswege te mogen steunen. Wel willen wij de gelegenheid geven om door bijzondere leerstoelen bepaalde stelsels te verdedigen, dat brengt het wezen van de Universiteit mede. Dat is precies het tegenovergestelde als de Vrije Universiteit wil, die dat binnen haar muren één vaste methode en geen andere duldt.

Het groote doel van deze inrichting is bovendien, als propagandistenschool voor één politieke partij. Zij heeft dus geen algemeene strekking. Het moge een eer voor de menschen zijn die deze Universiteit hebben opgericht, dat zij zooveel over hebben om hun politieke beginselen te verspreiden. Wij sociaal-democraten ontmoeten de leerlingen dezer school wel het meest op onzen weg. Men zal het ons wel niet euvel duiden, dat wij niet zoo toeschietelijk zijn tegenover die inrichting. Niet waar? van onze „plat-materialistische" opvattingen kan men niet anders verwachten.

Maar scherts ter zijde. Wanneer dit een inrichting is, die voornamelijk de propagandisten tegen de sociaal-democratie moet leveren, kan men dan van de sociaal-democraten verwachten, dat zij uit bijzondere welwillendheid jegens zoodanige instelling zullen heenstappen over hunne principieele bezwaren, om aan dat politiek partij-instituut van Staatswege steun te verleenen?

Ik meen hiermede ons standpunt ten opzichte van deze wetsvoordracht te hebben aangegeven en ik wensch nu ten slotte de conclusiën kortelijk te preciseeren, waartoe wij ten opzichte van de verschillende onderdeelen zijn gekomen.

Ten aanzien van den zoogenaamden *effectus civilis* zijn wij voorstanders van Staatsexamens en meenen wij, dat de doctorale titel een wetenschappelijke beteekenis moet hebben en niet een maatschappelijke bevoegdheid moet verleenen. Ik kan mij te dezen opzichte vereenigen met wat is opgemerkt door den heer van Idsinga en meen, dat de doctorale titel alleen gegeven mag worden aan hen die niet alleen door het afleggen van de noodige examens, maar door zelfstandigen wetenschappelijken arbeid hebben getoond, verdienste ten opzichte van de wetenschap te hebben.

Wanneer werd voorgesteld om den effectus civilis te verbinden aan het goed afleggen van Staatsexamens, zonder dat de eisch werd gesteld, dat men aan een bepaalde inrichting zich daarvoor moest hebben bekwaamd, dan zouden wij daarvoor te vinden zijn, maar zoodanig voorstel is niet gedaan en daarover behoef ik thans niet meer te spreken.

Tegen het verleenen van den effectus civilis aan het doctoraat van een inrichting op zulk een onjuisten wetenschappelijken grondslag als die der bestaande propagandaschool voor één politieke partij, zullen wij ons verklaren, vooral waar het wetsontwerp niet de noodige waarborgen geeft dat de jongelieden de noodige bekwaamheden en den wetenschappelijken zin voor de verschillende betrekkingen die zij krachtens hun bul zouden kunnen bezetten.

Gisteren had ik de eer en het genoegen om met een hoogleeraar aan de Vrije Universiteit in een vergadering over dit wetsontwerp te spreken en ik heb toen uit zijn mond, het was mr. D. P. D. Fabius, de verklaring gehoord, dat wanneer dit wetsontwerp werd aangenomen, de Vrije Universiteit, om in de examenvakken goed les te doen geven, het bijv. in de juridische faculteit niet met drie hoogleeraren zou kunnen doen, maar vier zou noodig hebben.

Waar de heeren vier goede juridische hoogleeraren voor hun nog niet geheel ontdekte, maar toch reeds volkomen vaststaande beginselen van daan zullen halen is een vraag

die zeker ook voor hen zelf moeilijk te beantwoorden zal zijn: er wordt erg geklaagd over slechten groei in deze regionen en dat is niet te verwonderen; maar hoe dit zij, wij kunnen aan dezen maatregel op de genoemde gronden onzen steun niet geven.

In verband hiermede wensch ik nog even te wijzen op een der andere grieven van den heer de Savornin Lohman.

Op de 4de, waarin hij zegt: „Een twintigjaren ondervinding heeft mij doen inzien, dat zoo min eene juridische als eene medische faculteit bestaanbaar is, zonder ook gebruik te maken van het onderwijs aan Staats-universiteiten gegeven."

Waar wij aldus vernemen dat aan den heer de Savornin Lohman een twintigjarige ervaring geleerd heeft, dat het onderwijs aan de Vrije Universiteit om compleet te zijn, aanvulling behoeft door de colleges van de Staats-universiteiten, daar zie ik niet in, dat het zulk een schrikkelijke hinderpaal is, wanneer de leerlingen ook aan die Staats-universiteiten examen moeten doen.

Wat de subsidiën betreft, staan wij lijnrecht tegenover het voorstel en ik moet hier even wijzen op het groote gebrek aan logica en consequentie, waarvan ten aanzien van dit punt de Minister in de stukken blijk geeft.

Het is te merkwaardig om het hier te verzwijgen. Ik verwijs naar het Verslag, bladz. 40, waar als grond voor het subsidie aan het hooger onderwijs wordt opgegeven het volgende:

„A. Subsidieering van het bijzonder hooger onderwijs stelt dit ontwerp niet voor. Het facultatieve verleenen van een uiterst beperkte bijdrage voor localiteit houdt, gelijk in het Verslag te recht wordt opgemerkt, rechtstreeks en uitsluitend verband met het inzake de bijzondere leerstoelen bepaalde. Deze laatste zijn ondenkbaar, zoo voor elken leerstoel een eigen gebouw voor het geven van colleges zou zijn aan te schaffen. Doch waar uit dien hoofde aan de hoogleeraren, voor deze bijzondere leerstoelen optredende, kosteloos de noodige localiteit ter beschikking wordt gesteld, is het alleszins billijk te achten, dat de bijzondere universiteiten ten deze niet worden achtergesteld."

Maar wat lezen wij nu op bladz. 8 van de Memorie van Toelichting?

„Wat eindelijk de vraag aangaat, of het billijk en geraden is, aan bijzondere universitaire scholen facultatief bijdragen van Rijkswege of van de zijde der provinciën of gemeenten te doen toekennen, zoo schijnt het oogenblik voor hare definitieve beantwoording nog niet gekomen. Kortweg uit de beslissing, die ten deze voor het lager onderwijs genomen is, ook tot subsidieering van het vrije universitaire onderwijs te concludeeren, gaat niet aan. Er komen hier andere overwegingen en omstandigheden in aanmerking, die wijziging van het antwoord op de gestelde vraag ten gevolge zullen hebben. Al erkent dus de ondergeteekende zonder aarzeling, dat voor subsidieering ook hier voldoende beweegreden aanwezig kan zijn, toch acht hij zich voorshands nog van het doen van voorstellen met zulk eene strekking te moeten onthouden. Hij bepaalde er zich daarom toe, om, gelijk billijk is, aan de bezwarende bepaling van de verplichte promotie door het beurzenstelsel zeker tegenwicht te bieden, en voor localiteit facultatief eene bijdrage ongeveer overeenkomende met eene gemiddelde bijdrage van f 4 000 's jaars als maximum te stellen."

Hier volgt dus het subsidie niet uit de bijzondere leerstoelen, maar uit de eischen die gesteld worden door de verplichte promotie. Dat is geheel iets anders. Doch nu vinden wij op bladz. 32 van de Memorie van Toelichting weer het volgende:

„De kosten om te voorzien in de behoefte aan onderwijslokalen eener universiteit zijn van dien aard, dat een subsidie ter tegemoetkoming in die kosten alleszins gerechtvaardigd is, wanneer ook door de bijzondere universiteit jongelieden worden gevormd en voorbereid tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor eene wetenschappelijke opleiding vereischt wordt."

Dat is dus een derde motief. Daar is het niet de bijzondere leerstoel, evenmin de verplichte promotie, maar de dienst, die de bijzondere universiteit aan de maatschappij bewijst, door jongelieden voor wetenschappelijke betrekkingen gereed te maken.

Waar zooveel motieven door den Minister voor dezelfde zaak worden bijgebracht, meen ik, dat zijn standpunt allerminst vaststaat. Wij wenschen dan ook met dit deel van het ontwerp niet mede te gaan. Wat betreft de bijzondere leerstoelen, daarvan zijn wij groote voorstanders, omdat wij meenen, dat het karakter van de universiteit als zoodanig des te beter tot haar recht komt en gaarne elke richting gelegenheid geven, om zich met andere richtingen te meten en zich daarnaast te ontwikkelen de beste manier, om geen onbillijkheid te begaan tegen richtingen die levenskrachtig blijken te zijn.

Wat ten slotte betreft het subsidie aan de bijzondere gymnasia, deze zaak kunnen wij ons onmogelijk denken los van de bijzondere universiteit. Daar moeten de jongelieden toch de bepaalde theologische plooi krijgen, die hen voor de Vrije Universiteit geschikt maakt. Het een is een gevolg van het ander. Maar waar wij het een niet willen, wenschen wij ook het ander niet.

Nu heb ik straks van den heer van Idsinga woorden gehoord, die wellicht op ons zullen worden toegepast, dat namelijk zij die een bestaande universiteit niet willen steunen, zich aan enghartigheid of bekrompenheid schuldig maken. Het is ons niet bekend, dat wij ons hier bij onze meeningen laten leiden door enghartigheid en bekrompenheid. Wanneer dat mocht gebeuren, dan ligt dit niet aan een gesteldheid van ons gemoed of een algemeene opvatting, maar daaraan, dat wij een zaak minder goed inzien.

Mocht het blijken, dat wij ten aanzien van dit voorstel verkeerd zien, ik verwacht het niet. mocht men ons van ongelijk overtuigen, dan zullen wij verder zien.

Vooralsnog meen ik duidelijk te hebben aangetoond, dat wij alleen worden geleid door de overweging, dat wij niet willen medewerken tot het sanctionneeren van inrichtingen, die onder den naam van universiteiten niets anders zijn dan isoleerinrichtingen voor zwakke geesten, die zooveel mogelijk moeten gehouden worden in den plooi, waarin de geesten van papa en mama nu eenmaal zijn gelegd. Het is een verkrachting der wetenschap, dergelijke inrichtingen te sanctionneeren.

Wat ten deze door vrienden van de Regeering buiten de Kamer gezegd is, is voor de Nederlandsche studeerende jongelingschap beleedigend. Ik heb hiermede op het oog niet alleen die uitdrukking in het Verslag, die door den Minister wordt overgenomen: dat men de jongelieden niet aan zoogenaamd verderfelijke beginselen wil onderwerpen, maar op wat geschreven is in de brochure van den heer Anema, de zoogenaamde „klankbodem-theorie", zooals die door *De Nederlander* betiteld is. De heer Anema zegt: wanneer papa en mama bepaalde beginselen huldigen, hebben natuurlijk de kinderen die beginselen ook en dan moeten die kinderen gezonden worden naar inrichtingen, welke op die beginselen stoelen. Die beginselen moeten dan niet worden bestreden, maar versterkt, uitgewerkt en nader gefundeerd, en er moet worden gezorgd, dat zij die beginselen later kunnen bepleiten en verdedigen. En dan moge er een enkele uitlooper, een „wilde" zijn, de rest zal goed wezen.

Maar onze geestelijke nakomelingschap zal noch moet gelijk zijn aan ons. Wij moeten ze ook niet isoleeren. Wat zou er terechtkomen van den vooruitgang der menschheid, wanneer wij ons allen opsloten in onze eigen beginselen en ze zorgvuldig afsloten van die van anderen?

Inrichtingen die dit willen doen, zijn geen levende bronnen van waarheid, maar doodkisten voor het wetenschappelijk leven, en de Nederlandsche studeerende jeugd zal, met het volste respect voor haar ouders, zich ook niet willen onderwerpen aan de verderfelijke kuur, die door den heer Anema en zijn vrienden op haar zal worden toegepast. Zij zal zelf willen zoeken en leven, en dit is noodzakelijk voor den vooruitgang der wereld.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

52ste VERGADERING. — 19 FEBRUARI 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

52ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 19 FEBRUARI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. verzoekschriften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. missive; 5°. boekwerken. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 78 leden, te weten de heeren:

van den Heuvel, Janssen, Beckers, van Gijn, Arts, de Savornin Lohman, Friesen, Seret, van der Borch van Verwolde, Brants, Bolsius, van der Vlugt, Schokking, Sluis, van Vliet, Talma, Mees, Zijlma, Bos, van Foreest, van Bylandt, Lucasse, van Heemstra, Fock, Verhey, Nolting, de Ridder, van Sasse van Ysselt, de Waal Malefijt, van Löben Sels, Okma, de Visser, Nolens, van Veen, van Alphen, ter Laan, Travaglino, van Nispen tot Sevenaer, van den Berch van Heemstede, van der Zwaag, Heemskerk, Röell, Krap, Schaper, van Wassenaer van Catwijck, Ketelaar, van Dedem, Pompe van Meerdervoort, Troelstra, Pijnacker Hordijk, Brummelkamp, Passtoors, Aalberse, Dolk, van Idsinga, van Asch van Wijck, Willinge, Roessingh, Melchers, Michiels van Verduynen, van Raalte, Kolkman, van Styrum, de Vries, van de Velde, van Karnebeek, Tydeman, Goekoop, Helsdingen, Duymaer van Twist, van Limburg Stirum, Drucker, de Klerk, van Kol, de Ram, Smeenge en Staalman,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer Marchant, dat hij, ten gevolge van familie-omstandigheden, welke zijn verblijf in het buitenland vereischen, verhinderd is voorloopig de vergaderingen bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

den kerkeraad der Hervormde Gemeente te Wassenaar;

de „Vereeniging ter behartiging van de belangen der vrouw", te Rotterdam.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de betrokken Commissie van Rapporteurs;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie, aan:

a. het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en den secretaris van „De Heidebond" te Rottevalle;

den voorzitter en den secretaris der kiesvereeniging „Volksbelang" te Vlaardingen;

den voorzitter en den secretaris van de afd. Deventer van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij;

den voorzitter en den secretaris van de Meubelmakersvereeniging „Eensgezindheid", te Middelburg;

den voorzitter en den secretaris van de Werkliedenvereeniging „Harmonie", te Appingedam;

b. het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

van Erkel, oud-postdirecteur te Nijkerk en andere burgerlijke ambtenaren bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

F. Cornelis, commies der telegraphie te Middelburg en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

A. H. J. Bowier, directeur van het postkantoor te Dordrecht, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

B. Knuppe, directeur van het telegraafkantoor te Dordrecht, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Leur, directeur van het telegraafkantoor te Amsterdam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

c. de adressen tegen het bij de Kamer aanhangige wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

J. C. Dekker Azn. e. a. te Krimpen a/d Lek en omstreken (2 lijsten);

K. Kleyn e. a. te Lekkerkerk en omstreken;

J. Plomp e. a. te Gouda en omstreken (90 lijsten);

N. van Dijk e. a. te Waddinxveen en omstreken (5 lijsten);

B. Noordegraaf e. a. te Nieuwerkerk a/d IJssel en omstreken (3 lijsten);

G. Boers e. a. te Krimpen a/d IJssel en omstreken;

L. Molenaar te Capelle;

N. van Tiggelen e. a. te Gouderak en omstreken;

L. P. van Leeuwen e. a. te Reeuwijk en omstreken;

H. Smink e. a. te Zevenhuizen en omstreken.

Deze verklaringen van adhaesie worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. een missive van R. A. van Sandick, te 's Gravenhage, ten geleide van een afdruk van een adres van gediplomeerde Delftsche ingenieurs aan Zijne Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende boekwerken:

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: afleveringen en aanvullingsbladen van het Bulletin international des douanes, sedert 29 Mei 1903 verschenen;

van den heer R. A. van Sandick een exemplaar van zijn geschrift: De strijd der Universiteiten tegen de onderwijsbevoegdheid van de ingenieurs der aanstaande technische hoogeschool;

van den heer mr. J. Sickenga, een exemplaar van zijn boek: Herziening der Gemeentewet, deel I.

Deze boekwerken en kaarten zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik het woord heb gevraagd, om ook mijnerzijds enkele opmerkingen te maken over het wetsontwerp, dat op dit oogenblik onze aandacht bezighoudt, doe ik dit met zeer groote belangstelling. Met groote belangstelling; want al is het, dat al hetgeen ons door de Regeering ter overweging wordt voorgelegd, onze belangstelling vordert, zoo is er toch onderscheid tusschen de eene en andere materie, wat het gewicht daarvan betreft. Bovendien doet zich hierbij ook de subjectieve factor gelden, in zooverre het eene onderwerp ons persoonlijk meer belang inboezemt dan het andere.

In beide opzichten heb ik de behandeling van dit wetsontwerp met gespannen verwachting te gemoet gezien en meen ik ook, zij het met bescheidenheid, eenige oogenblikken deel te moeten nemen aan de bespreking daarvan. Intusschen, wanneer dit met groote belangstelling is en uit dien hoofde ook met groote opgewektheid zou kunnen zijn, moet ik er aan toevoegen, dat dit laatste tot mijn spijt niet het geval is.

In het algemeen trekt het mij het meeste aan, wanneer ik mij met de door de Regeering voorgedragen voorstellen onvoorwaardelijk kan vereenigen. Het parlementair genot om van de Regeering te verschillen heeft voor mij weinig bekoring; dit is te minder het geval, wanneer de verantwoordelijke raadslieden der Kroon, in ruimeren of engeren zin, zooals op dit oogenblik, geestverwanten zijn. Doch vandaar de mindere opgewektheid, nu ik niet behoor tot degenen die de indiening van dit wetsontwerp hebben toegejuicht.

Er is nog een reden, die nauw samenhangt met hetgeen dit wetsontwerp beoogt, waarbij ik echter niet afzonderlijk wil stilstaan, waarom het voor mij eenige moeite heeft hierover te spreken. Maar hoe dit ook verder zij, deze omstandigheden, welke ik ter inleiding voorop wilde laten gaan, mogen mij slechts de hoop doen koesteren, dat de Minister de bedenkingen, welke ik vooralsnog in den vorm van vragen zal voordragen, alleen in dat licht wil zien, waarin ik wensch, dat zij uitsluitend zullen gezien worden, nl. van een zelfstandige beoordeeling uit het oogpunt, dat naar mijn meening het juiste is.

Wanneer ik dan nu tot de zaak kom, merk ik al dadelijk op, dat de bedenkingen, welke reeds vrij uitvoerig tegen dit wetsontwerp zijn ingebracht, voor het meerendeel van anderen aard zijn en uit een anderen gedachtenkring voortkomen, dan de bedenkingen, welke mijnerzijds tegen dit wetsontwerp bestaan.

Zij betreffen in zeker opzicht bij mij meer datgene wat het wetsontwerp niet biedt, dan datgene, wat wèl wordt voorgedragen.

Daarmede bedoel ik niet, dat het wetsontwerp niet omvangrijk genoeg zou zijn. Zelfs is bij mij de vraag opgekomen, of het wel gewenscht ware in een enkel wetsontwerp zoo veel verschillende onderdeelen te vereenigen. De behandeling, door den Voorzitter voorgesteld, om een groot gedeelte voor het oogenblik onbesproken te laten en de algemeene beschouwingen daarover tot de bespreking van de bedoelde paragraaf uit te stellen, is, naar het mij voorkomt, bevestiging daarvan, al mag toch gevraagd worden, of ook de beschouwingen over dat onderdeel niet in meer of minder onmiddellijk verband staan met een beoordeeling van de geheele regeling.

De verheffing van de Polytechnische School tot een Hoogeschool, hangt samen met de algemeene opvatting van het hooger onderwijs, waarom het niet zonder eenig bezwaar is, dat de algemeene bespreking daarvan eerst later komt.

Ik bedoel hiermede echter geenszins eenig verwijt te maken tegen het voorstel, door u, Mijnheer de Voorzitter, met betrekking tot deze zaak gedaan. Hetgeen ik hierover zeide had voornamelijk zijn aanleiding in de toelichting van mijn bewering, dat zij niet den omvang van het wetsontwerp betreft, daar die groot genoeg is.

Mijn verklaring heeft voorts evenmin de beteekenis, dat het voorgedragene op zich zelf geen enkel bezwaar bij mij zou ontmoeten. In hetgeen met betrekking daartoe door anderen gezegd is zijn althans meerdere opmerkingen, waaromtrent ik de nadere verklaring van den Minister met belangstelling verwacht.

Mijn bedoeling is deze. Het doet mij leed, dat deze wetsvoordracht is ingediend, terwijl wij in het onzekere verkeeren wat de voorgenomen reorganisatie van het hooger onderwijs ons zal brengen. Van welken aard zal die organisatie wezen? Hoe ver zal zij zich uitstrekken? Zal er verandering worden gebracht in de gansche inrichting der Universiteit? In het aantal faculteiten? Zal er verandering komen in de opvatting der faculteiten? Zal een voorstel worden gedaan tot beperking van het aantal openbare Universiteiten? Ik voeg er de vraag aan toe: zal met betrekking tot de quaestie van de Staatsexamens alsdan iets worden voorgesteld? Vragen welke nog met andere vermeerderd zouden kunnen worden, maar welker beantwoording van invloed moet zijn op de beoordeeling van dit wetsontwerp.

Mijn bezwaar richt zich dus allereerst tegen den vorm, of wil men tegen de orde, waarin ons de vraagstukken, welke op wijziging der hooger-onderwijswet betrekking hebben, onder de aandacht worden gebracht. Vooral om het groote belang van de aangelegenheid, welke het hier betreft, moet ik dat betreuren. Meer toch dan ergens elders is hier een stelselmatige behandeling van het geheel gewenscht; ja, moet het eigenlijk noodzakelijk worden genoemd, dat er een overzicht zij van het geheel om aan een partieele behandeling naar behooren te kunnen deelnemen.

Het onderwerp zelf vordert een stelselmatige behandeling van het geheel, zooals ook in het Verslag is opgemerkt, want dit is de voorname bedoeling van de bewering van het eene lid op bladz. 2 waar de uitdrukking „stelselloos" gevonden wordt.

Dit eene lid, dat thans aan het woord is, heeft zich ditmaal niet te beklagen gehad, dat het door hem in de afdeeling gesprokene niet een behoorlijke plaats in het Verslag heeft gekregen. Ik weet niet of daarover in het algemeen wel ooit klacht was; ik ben nog in vele opzichten een *homo novus* in het parlementaire leven; maar ik heb toch, het Verslag lezende, gevoeld dat er ook wel eens *trop d'honneur* aan een lid gegeven kan zijn. Ik zou ten minste eenigszins in een minder aangename positie gebracht zijn, indien er thans niet de gelegenheid was, om de bedoeling van hetgeen als van dat eene lid afkomstig, naar voren is gebracht, nader uiteen te zetten. Want daar er toch in hoofdzaak moest worden volstaan met het weergeven van de conclusies van hetgeen in de afdeeling gezegd werd, zoo hangt er voor een juiste beoordeeling toch veel af van de nadere uitwerking van hetgeen in die conclusies was neergeschreven.

Dit is ook inzonderheid het geval met betrekking tot de qualificatie van stelselloos, en ik stel er prijs op daaromtrent eenige toelichting te geven.

Het zou toch kunnen schijnen, dat het wetsontwerp zelf als stelselloos was gequalificeerd en dat is de bedoeling niet.

Neen, dat is van dezen Minister wel allerminst te verwachten. Wanneer ik van de groote beteekenis van een systematische behandeling eenig begrip heb, dan is dit — gaarne erken ik het van deze plaats — voor geen gering gedeelte te danken aan de lessen van dezen Minister, toen hij nog hoogleeraar was. Eer houd ik het er daarom voor, dat de Minister het stelsel ook van het geheel reeds klaar heeft, maar om redenen, welke ik thans niet onderzoeken wil, ons slechts deze partieele voordracht heeft aangeboden. Wat daarvan intusschen zij, de beperking in de voordracht kan ik niet rijmen met een juiste opvatting van de behandelde materie en de beginselen die hierbij ter sprake komen.

Al is hierover reeds een en ander gezegd, zoo moet ik dit toch nog met enkele woorden nader aantoonen.

De Minister merkt in zijn antwoord op, dat wij hier alleen te doen hebben met een tempering van het monopolie van den Staat op het gebied van het hooger onderwijs. Dat alleen is het, wat het wetsontwerp beoogt. Daargelaten nu de erkenning van den Minister, dat er met betrekking tot de Polytechnische School iets wordt voorgesteld, dat daarbuiten omgaat, zoo wil ik

niet ontkennen, dat het genoemde het doel in formeelen zin ook is. Misschien zou dat doel zelfs nog ietwat beperkter en concreter kunnen worden uitgedrukt. Maar kan die tempering plaats hebben zonder dat daardoor tevens beslissingen worden genomen omtrent den ganschen gang van het hooger onderwijs? Dat is de vraag.

Nu zal ik mij niet wagen aan beeldspraak ten bewijze dat het najagen van een enkel aangewezen doel nochtans van den grootsten invloed is op het al of niet bereiken van andere daarmee samenhangende doeleinden. Er is reeds door een der sprekers die mij voorafgingen, herinnerd aan een der vele beelden in het antwoord van den Minister, gelijk altijd verrassend door het fijne vernuft, dat van den valk, die de vrijheid van het uitvliegen der duif uit de til illusoir zou maken.

Welnu, ik zal geen duiven uitlaten, waar in mijn geval, ik zeg niet voor een valk te vreezen, maar met een valk te rekenen is. Liever blijf ik op het eenvoudige terrein der feiten en beroep mij voor mijn beweren op de stukken die over dit wetsontwerp gewisseld zijn. Dan blijkt, dat de Minister er eigenlijk zelf evenzoo over denkt. Want wanneer hij op bladz. 5 van het Verslag zegt:

„Voorts valt niet in te zien, waarom de herziening en aanvulling van eene bestaande wet op zeer enkele punten ongeoorloofd zou zijn, zonder hierbij tevens het standpunt uiteen te zetten, waarvan bij de principieele herziening van die wet zal zijn uit te gaan. Meer dan matige tempering van een jarenlang bestaan hebbend monopolie wordt, de technische hoogeschool nu daargelaten, door dit wetsontwerp niet beoogd", dan vernemen wij niettemin aan het slot van denzelfden passus waaraan die woorden zijn ontleend op bladz. 7, dat in zake den wensch naar openbaarmaking van de over het voorontwerp ingewonnen adviezen vergelijking met het bekend worden van het voorontwerp Arbeidswet niet opgaat, „in zooverre dit slechts aan indiscretie te wijten was, en bovendien een veel minder principieel wetsontwerp betrof".

Het is mij vooral om de laatst aangehaalde woorden te doen. Want daar de Minister zelf het Arbeidswetsontwerp toch niet van geringe beteekenis zal achten, dat inderdaad een diep ingrijpend vraagstuk behandelt, en dit nochtans veel minder principieel noemt dan het wetsontwerp dat wij op het oogenblik behandelen, zoo meen ik eenig recht te hebben tot de bewering, dat de Minister ook zelf de beteekenis van deze wetsvoordracht hooger aanslaat, dan dat zij alleen tempering van een jarenlang bestaan hebbend monopolie zou ten gevolge hebben.

Verder wordt nog op bladz. 17 bij de bespreking van de wenschelijkheid om tot invoering van Staatsexamina over te gaan, ten einde daardoor het recht op het bekleeden van ambten en bedieningen te verkrijgen, gezegd: „Het oogenblik scheen minder geschikt," te weten voor de invoering van die examens, „daar dit wetsontwerp zoo weinig mogelijk behoorde vooruit te loopen op de reorganisatie van het publiek hooger onderwijs, die later vanzelf aan de orde komt."

„Zoo weinig mogelijk behoorde vooruit te loopen"; dus wel eenigszins. Er kan ook hier verschil zijn van toon, maar dat inderdaad vooruitgeloopen wordt op de gansche opvatting van het hooger onderwijs kan, dunkt mij, moeilijk worden ontkend.

Nu wil ik de verschillende punten, die naar mijn oordeel, hierbij in aanmerking komen, niet alle afzonderlijk nagaan. Want, Mijnheer de Voorzitter, al is het met groote bescheidenheid, ik zeg het den heer Röell na: men weet wel waar in deze materie te beginnen, maar niet waar te eindigen. Doch op een paar punten moet ik even de aandacht vestigen, en dan doe ik het vooreerst hierop, dat de quaestie van het aantal Universiteiten door deze wetsvoordracht in een gansch ander stadium wordt gebracht dan waarin wij tot heden in dit opzicht verkeeren.

Ik wil de Kamer niet noodeloos lang ophouden en zal daarom niet in den breede herinneren aan hetgeen in 1876 is geschied. Ik mag bekendheid daarmede trouwens bij hen, die van deze wetsvoordracht ernstig kennis hebben genomen veronderstellen. Maar dan meen ik, ook zonder breede citaten te geven, er aan te mogen herinneren, dat bij de erkenning van de gemeentelijke Universiteit van Amsterdam niet het minst dit bezwaar heeft gegolden, of het aantal Universiteiten voor ons land niet te groot werd.

Alleen het feit van het jarenlang bestaan van het athenaeum te Amsterdam, het feit van de ontwikkeling, welke dat athenaeum in onderscheiding van andere destijds gekregen had; de belangen welke bij het behoud van dat athenaeum in verband met de vestiging van de militaire geneeskundige school aldaar betrokken waren en eindelijk de omstandigheid, dat Amsterdam, ik zou haast zeggen, Amsterdam was, de hoofdstad van het land, hebben, wanneer ik den totaal indruk van de beraadslagingen over dit punt samentrek, tot de beslissing geleid, het gemeentelijk Amsterdamsch athenaeum tot Universiteit te verheffen. Overigens was de algemeene gedachte, dat, indien er *tabula rasa* was en het aantal Universiteiten in ons land vrij kon worden bepaald, men in verband met de bevolking en de beschikbare krachten, niet verder zou gaan dan tot de stichting van twee volledige Universiteiten.

Nu vraag ik mij zelf af, of liever ik vraag den Minister — want, gelijk ik reeds zeide, heeft mijn rede meer de bedoeling nader op informatie uit te gaan dan om een beslissing uit te spreken — mag het wenschelijk heeten, dat de deur voor vermeerdering van het aantal Universiteiten zoo wijd wordt opengezet als thans geschiedt? Dat vraag ik met het oog op drieërlei:

Vooreerst met het oog op de wetenschappelijke krachten. Wanneer een land klein is en er toch prijs op stelt, dat al de krachten, waarop een vrij zelfstandig volk moet steunen, ontwikkeling zullen ontvangen, dan kan het, naar mijn oordeel, zich niet de weelde veroorloven van grootere natiën, om geen gevaar te loopen zich te verbreeden ten koste van de diepte.

En nu is het moeilijk te ontkennen, dat het wetenschappelijk gehalte van de hoogleeraren aan de Universiteiten — er is gesproken over een gemiddelde — naar het mij voorkomt reeds niet beantwoordt aan hetgeen wij in deze moeten vorderen. Ik zeg dit gansch in het algemeen; anders zou een dergelijke uitspraak eenvoudig niet kunnen worden gedaan. Maar ik moet dit zeggen om duidelijk te maken, wat ik bedoel. Ook dit. Terwijl eenerzijds het internationaal karakter van de wetenschap gaarne wordt erkend, en ik daarom niet gaarne zou zien, dat ons hooger onderwijs voor vreemdelingen werd gesloten; ja, het voor ons een eer moet zijn, wanneer hoogstaande wetenschappelijke mannen uit het buitenland zich laten vinden een zetel aan een onzer Academies in te nemen, moet ik toch aan den anderen kant opmerken, dat ook hier een grens is. Wij moeten niet op het buitenland teren en om de verschillende wetenschappelijke zetels voldoende te kunnen bezetten, meer naar het buitenland zien dan in het algemeen gewenscht is.

De wetenschap heeft een internationaal karakter, maar dat kan alleen in zooverre worden erkend, als men de nationale wetenschappelijke krachten, die in ons volk schuilen, tot haar recht laat komen en ook het nationale karakter bewaart. Nu is het een feit — en ik weet dat ik in deze bij den Minister geen tegenspraak zal vinden — dat met dit wetsontwerp de quaestie van het aantal Universiteiten verband houdt. Doch naarmate dit getal wordt uitgebreid, zal men zich meer moeten verbreeden dan voor het hooger onderwijs gewenscht kan worden geacht.

In de tweede plaats heb ik bij de gestelde vraag op het oog den overgrooten toevloed van studenten; een quaestie die eveneens met het wetsontwerp samenhangt. Men moge over de vraag, hoe de toelating tot het hooger onderwijs zal worden geregeld, denken zooals men wil — ik laat dit hier ter zijde — maar al zou men die toelating zoo ruim mogelijk stellen, al zou men verder willen gaan dan men nu gaat en dan de Regeering in dit wetsontwerp gaat en beurzen instellen, immers niet alleen bestemd voor onvermogenden in de plaatsen waar de Universiteiten gevestigd zijn, maar ook voor minvermogenden ten platten lande? dan blijft toch de vraag gewicht houden of de overgroote toevloed van studenten nog moet worden bevorderd door steeds meer gelegenheden voor het ontvangen van hooger onderwijs te stichten.

De Minister schijnt zelf het gevaar dat hierin schuilen kan te erkennen. Immers, op bladz. 18 lezen wij in de bespreking van de quaestie der Staatsexamens: „Dat een Staatsexamen, komende na het afloopen van den universitairen cursus, verlenging van den tijd van voorbereiding en verhooging van kosten voor die voorbereiding ten gevolge zou hebben, is onbetwistbaar, maar hiertegenover staat de vraag, of ten deze het persoonlijk belang der studeerenden het belang van den Staatsdienst terug mag dringen, alsmede of het niet zijn goede zijde zou hebben,

indien de steeds wassende toevloed van wie zich aanmelden en dan later zich teleurgesteld zien, eenige tempering onderging."

Waarlijk, Mijnheer de Voorzitter, er wordt dikwijls gesproken van het proletariaat op een wijze die ik mijnerzijds niet goedkeuren kan ter wille van hen die dan onder dat proletariaat worden verstaan en begrepen; maar, terwijl inderdaad de positie van die menschen nog dikwijls veel te wenschen overlaat en daarom naar verbetering moet worden gestreefd, het bestaan van een geleerd proletariaat, waarmede wij bedreigd worden, is niet alleen veel verschrikkelijker, maar levert ook naar het mij voorkomt een ernstig gevaar voor den welstand van ons staatkundig leven.

Het zijn vragen, die nader uitgewerkt zouden kunnen en ook misschien moeten worden, maar die toch, naar ik hoop, voldoende zijn aangeduid, om de overtuiging te wekken, dat zij geen buiten verband met het wetsontwerp staande opgeworpen bedenkingen zijn. Ik wil juist trachten mij daarvan vrij te houden; maar dan ook tevens die vragen onder de oogen te zien, welke in rechtstreeksch verband staan met een wetsvoordracht, als ons thans wordt aangeboden.

En dan is er nog een derde quaestie, die ik in dit verband moet aanroeren, die van de kosten. Een wel wat prozaïsch onderwerp bij een bespreking van het hooger onderwijs; een punt, dat altijd overvloedig stof geeft aan onze geestige teekenaars — al moeten wij ook daarbij te veel naar het buitenland gaan — van de wereld der studenten en professoren, die zich moeilijk om het geld bekommeren, of anders dikwijls op gespannen voet daarmee schijnen te staan. Maar toch is het noodig in het belang juist van het hooger onderwijs de quaestie van de kosten aan te raken. En dit ook hier om de eenvoudige reden, dat de bijzondere Universiteiten naar den aard dier instellingen den drang zullen openbaren naar een volledig bestaan.

Indien ik het wetsontwerp opvat, zooals ik meen dat de Minister dat verlangt, niet klein maar groot, dat het hem, waar hij zijn beste krachten voor de bijzondere universiteit gegeven heeft, niet anders dan als een verwerkelijking van een ideaal moet toeschijnen, dat ook de bijzondere universiteit uitgroeie tot een volledige universiteit, dan neem ik door hierop te wijzen, het juiste standpunt van beoordeeling in. Dan sta ik daarom ten opzichte van dit wetsontwerp ook eenigszins anders dan velen die het bestreden, zich te dien aanzien gesteld hebben.

Er moet bij de bijzondere universiteiten een drang wezen om zich te vervolledigen en vijf faculteiten te verkrijgen.

Wanneer dat niet moest worden aangenomen, zou een verdediging van het wetsontwerp in verband met de wet op het hooger onderwijs, dat er geen athenaea meer zullen zijn, uiterst moeilijk kunnen geleverd worden.

Nu kunnen de te stellen voorwaarden aan de bijzondere universiteiten beschouwd worden als minimaal-eischen, die juist het minste bieden, omdat de bedoeling is straks aan hoogere eischen te voldoen, de eischen welke de wet voor eene universiteit vordert.

In hoever de in het wetsontwerp opgenomen minimaal-eischen voor de bijzondere universiteiten voldoende zijn, hetzij wat het getal faculteiten, hetzij wat het aantal professoren betreft, laat ik onbesproken. Daarover is reeds veel gezegd, waaromtrent ik, gelijk op zooveel andere punten, de nadere verdediging van den Minister met belangstelling te gemoet zie. Alleen leg ik nadruk op den drang, die er zijn moet naar een volledig bestaan. Wat dit aangaat zou ik zelfs niet afkeerig zijn van een termijn, waarbinnen een bijzondere universiteit ten opzichte van de faculteiten aan den eisch der wet voor de openbare zou moeten voldoen.

Zal dit echter mogelijk zijn? Zal het voor een bijzondere universiteit mogelijk zijn, om in de kosten van alle faculteiten ook van de medische en natuurkundige te voorzien en alzoo te beantwoorden aan de eischen voor een universiteit, in deze berustende op een goede wetenschappelijke opvatting daarvan, gesteld? Zal dat voor haar mogelijk zijn, zonder geldelijken steun van Rijkswege? Ook nu wordt reeds een subsidie van Rijkswege voorgesteld, die echter nauwelijks iets beteekent in vergelijking met de sommen welke de openbare universiteiten vorderen. Maar dat subsidie zal dan ook niet gering moeten zijn als het getal faculteiten zich uitbreidt.

De faculteiten toch waarom het gaat, de medische en de natuurkundige, kunnen niet bestaan en aan haar doel beantwoorden, wanneer er geen beschikking is over ziekenhuizen, laboratoria enz., in één woord, dat complex van stichtingen, waarmede die faculteiten wetenschappelijk moeten opereeren. Men versta mij goed, wanneer ik daarop nadruk leg, bedoel ik daarmede niet een verzet tegen de bijzondere universiteiten, maar wensch ik alleen dat onder de oogen worde gezien, waarom het hier gaat. Indien aan bijzondere universiteiten gelijke rechten als aan de openbare worden verleend, moet er ook de wil zijn, dat zij zich volledig kunnen ontwikkelen. Tenzij er dan omtrent de plaats van vestiging van een bijzondere universiteit een bepaling wordt gemaakt, waardoor zij gelegenheid zou krijgen om van de aanwezige Rijksgebouwen voor de medische en natuurkundige faculteiten gebruik te maken, zal er vroeger of later behoefte ontstaan aan grooten financieelen steun van Rijkswege.

Ik zou wat ik hier gezegd heb, als in de lijn van gedachten van het wetsvoorstel liggende, kunnen waarmaken met een beroep op hetgeen de Minister in de stukken zegt, waar hij de noodzakelijkheid bepleit, om den effectus civilis te hebben voor de graden van de bijzondere universiteit. Zal de vrijheid niet illusoir zijn, zoo heet het, dan is daaraan behoefte. Welnu, zal de vrijheid ook voor de bijzondere universiteit met betrekking tot de medische en de natuurkundige faculteit niet illusoir zijn, dan zal van Rijkswege moeten worden bijgedragen.

Wij zijn zoo gelukkig geweest dat wij van Carnegie een groote som hebben gekregen voor het Hof van Arbitrage, maar, Mijnheer de Voorzitter, al zou ik het wenschen, ik kan mij de illusie niet maken, dat er een of meerderen zullen zijn, die op dergelijke wijze het geld voor een medische en natuurkundige faculteit aan een bijzondere Universiteit fourneeren. Er worde hieruit geen verkeerde conclusie getrokken, als of ik iets te kort zou willen doen aan de kracht van offervaardigheid van de voorstanders eener bepaalde bijzondere Universiteit. Integendeel, want ik meen, dat er met betrekking tot de bestaande bijzondere Universiteit in ons land een opoffering getoond is, een mededeelzaamheid, welke, voor zoover ik de geschiedenis van ons land ken, op dit gebied haar wedergade zoekt. Doch daarom juist, wanneer het niet zal blijven bij een beperkte inrichting, dan moeten wij ons rekenschap geven van de vraag of er, om in de taal van den Minister te spreken, voor de bijzondere Universiteiten niet nog andere valken zijn, die het uitvliegen van de duiven verhinderen.

Wanneer ik nu de drie genoemde punten in verband heb gebracht met de quaestie van het getal Universiteiten, dan wil ik niet voorbijzien de uitbreiding van de bevolking en evenmin de grootere behoefte, die zich bij meerderen openbaart aan een verder gaande intellectueele ontwikkeling. Maar de vraag is toch van het grootste gewicht, nu de rechten van de openbare Universiteiten in dit wetsontwerp gansch algemeen voor de bijzondere worden gevraagd.

Ik wil dan ook eerlijk bekennen, dat ik om deze reden liever had gezien, dat de Minister zijn wetsvoordracht beperkende tot een tempering van het monopolie van den Staat, gelijk het heet, daarbij dan ook zelf een beperking had toegepast, door slechts voor de bestaande Vrije Universiteit het jus promovendi cum effectu civili voor te stellen.

Hetgeen de Minister dienaangaande in zijn antwoord op het Verslag op bladz. 29 in fine, opmerkt, kan ik niet met hem eens zijn. Wanneer de Minister dien weg had ingeslagen, zou het geenszins in alle deelen gelijk, maar toch niet geheel ongelijk geweest zijn aan hetgeen in 1876 met betrekking tot de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam is geschied. Toen is de vraag in het geding geweest, of men andere gemeenten mocht uitsluiten van hetgeen voor een bepaalde gemeente werd toegestaan. En het antwoord was, dat hieraan een verkeerde onderstelling ten grondslag lag; men kon niet meenen, dat het tot de huishoudelijke inrichting van de gemeenten in het algemeen behoorde om universiteiten te stichten. Zoo zou men ook in dit geval zeer wel kunnen verdedigen, dat, wanneer in een zekeren kring het streven naar een eigen universitair leven opkomt en dat leven zekere vastheid heeft verkregen, de Overheid onder bepaalde voorwaarden den weg opene voor verdere ontwikkeling. In het bestaan zelf zou dan als het ware de rechtsgrond liggen om hetgeen wordt voorgesteld te mogen ontvangen.

Ik laat natuurlijk ter zijde wat betrekking heeft op de eischen, waaraan moet worden voldaan, om een dergelijk bestaan van Overheidswege te kunnen erkennen; het geldt hier alleen een algemeen gezichtspunt aan te geven.

De Minister heeft hiervan intusschen niet willen weten.

Maar waar is dan nu de grens voor het opkomen van bijzondere Universiteiten?

De gelegenheid wekt ook hier de genegenheid.

Wanneer er niet zulk een sterke differentieering was, die — ik herhaal hetgeen ik bij een vorige gelegenheid heb opgemerkt — door mij allerminst wordt toegejuicht, en die differentieering zooals het geval is, niet steeds verder ging, dan zou de meening misschien denkbeeldig zijn, dat er ruimer van de gelegenheid zal worden gebruik gemaakt dan op het oogenblik het geval is. Nu is het anders, vooral wanneer in uitzicht is gesteld, dat te eeniger tijd ook financieele steun van de Regeering gevraagd zal kunnen worden. De bezwaren, die reeds gelden met betrekking tot de eenige bestaande bijzondere Universiteit, zouden nu voorts veel minder gewicht in de schaal hebben gelegd, als de Minister had willen ingaan op het denkbeeld van de Staatsexamens, waardoor de verkrijging van het recht om naar ambten en bedieningen te kunnen dingen waren losgemaakt van de wetenschappelijke graden.

Er is daarover reeds veel gesproken, en daarom zal ik dit punt niet in den breede behandelen. Maar het heeft ook mij gespeten, dat de Minister zich op dit punt zoo schrap heeft gezet, terwijl er toch meerderen in de Kamer waren — en dit acht ik een groot voordeel voor deze zaak — niet alleen ter rechter-, maar ook ter linkerzijde, die veel gevoelden voor het instituut der Staatsexamens.

De heer van Idsinga heeft in zijn hoogst belangrijke rede van gisteren ook dit onderwerp aangeroerd en er op gewezen, van hoeveel belang de invoering daarvan zou zijn.

Het kan niet worden ontkend, dat er bij de tegenwoordige regeling toch een groot bezwaar blijft verbonden aan de toekenning van den effectus civilis aan de graden der openbare en bijzondere Universiteiten. Daarmee hangt samen de meer of minder krachtige ontwikkeling van het eigenlijk universitaire leven; dit wordt noodwendig door den zich op den voorgrond dringenden eisch van opleiding tot ambten en bedieningen gedrukt. Wij zouden zeer lang kunnen spreken over de beteekenis van art. 1 der wet op het hooger onderwijs en over het belang daarvan, maar het is mij voor heden genoeg te wijzen op de schade, die onwillekeurig door het tweede deel wordt gedaan.

Ten opzichte van de Staatsexamens is nog de opmerking gemaakt, dat de moeilijkheid die men daardoor meenen mocht te ontgaan, weer terug zou keeren bij de vraag, of de candidaten verplicht moeten worden het bewijs te leveren van een universitaire loopbaan achter zich te hebben. Bij een bevestigende beantwoording zou dan toch beslist moeten worden of daarvoor ook de diploma's der bijzondere Universiteiten zouden kunnen gelden. Maar ik kan het gewicht van dit bezwaar niet erkennen, om de eenvoudige reden, dat ook tegenwoordig reeds aan de openbare Universiteiten velen examen doen, zonder dat zij eigenlijk een universitaire opleiding naar de bedoeling daarvan hebben genoten, maar eenvoudig zijn klaargemaakt door repetitoren. Tenzij men ook hierin verandering zou willen brengen, gaat de bedoelde eisch voor toelating tot Staats-examina te ver.

Wel moet ik er aan toevoegen, dat ik met betrekking tot sommige Staatsambten wat het verkrijgen van de bevoegdheid betreft, een onderscheid zou willen maken. Er zijn er, waarvoor een universitaire loopbaan gevorderd moet blijven. Maar overigens, waarom zou men niet kunnen volstaan bij de instelling van Staatsexamens, dat kennis werd genomen van de diploma's welke verkregen waren, zonder daarbij die van de eene of andere Hoogeschool uit te sluiten. Er is gesproken van drilscholen, waarbij men in het bijzonder de bijzondere Universiteiten op het oog had, naar mijns inziens kan die qualificatie met meer recht worden toegepast op de Hoogescholen tegenwoordig in het algemeen.

In verband hiermee heeft ook de heer van Idsinga gepleit voor Staatsexamina, en is hij het geweest, die er op wees, dat de Staat niet noodig had te vragen aan welke Universiteit iemand zijn studies had volbracht. In zooverre hij echter de Universiteiten ook naar haren aard beschreef als bloote opleidingsscholen, moet ik eerlijk bekennen hem op dit punt niet goed begrepen te hebben. Maar ik laat dit verder geheel ter zijde; zou ik al gewenscht hebben, dat de heer Minister den weg der Staatsexamina ingeslagen had, waar zelfs iemand als de heer van Idsinga er van afzag om ten deze een amendement voor te stellen, daar zal ik mijnerzijds dit punt laten liggen. Alleen dring ik nogmaals bij den Minister de gedachte aan, waar ook van de overzijde, met name door den heer Röell, over de Staatsexamens gesproken is op een wijze, waardoor naar het mij toeschijnt een meer gewenschte uitkomst zou worden verkregen dan door het wetsontwerp, zooals het thans voor ons ligt.

De Minister zegt wel in de stukken, dat het voor de invoering daarvan nu niet het geschikte oogenblik is, en ik wil gaarne aannemen, dat er moeilijkheden aan zijn verbonden; maar of het oogenblik voor het tot stand komen van de in het wetsontwerp opgenomen gedachte nu zooveel geschikter is dan de invoering van de Staatsexamens, dit meen ik te mogen betwijfelen. Maar ik ga voort, Mijnheer de Voorzitter, en kom tot een ander punt waarbij ik een vraag wensch te stellen.

De tempering van het Staatsmonopolie wordt in het bijzonder gewenscht op grond van de rationalistische heerschappij aan de openbare Universiteiten. Voor zoover dit als een feit in de stukken geconstateerd wordt, wensch ik daarop niets af te dingen, al zou mijn toon wellicht iets anders zijn geweest dan die van den Minister. En ik meen, dat hetgeen de heer van der Vlugt in zijn rede heeft doen hooren, wel eenigszins een bevestiging is van deze uitspraak. Want waar een professor als hij, die niet licht woorden te veel gebruikt, veeleer in zijn taal worstelt en er op gelukkige wijze in slaagt, om in kort samengedrongen vormen een rijkdom van gedachten te geven, ditmaal toch zoo vele woorden heeft gebruikt om de beteekenis van de opmerking van den Minister te verkleinen, daar dacht ik aan het *ubi facta adsunt, verbis non opus est.*

Met groote belangstelling heb ik dat betoog van den geachten afgevaardigde uit Leiden intusschen gehoord, maar het oordeel omtrent de heerschappij van het rationalisme aan onze openbare Universiteiten is er niet door gewijzigd. Wanneer de Vrije Universiteit nu als een bijzondere Universiteit op dit oogenblik haar intrede in de Kamer doet, wensch ik ook op te merken, dat in verband met het gezegde te haren opzichte tweeërlei standpunt van beoordeeling is.

Het eene, dat in die bijzondere Universiteit de verwezenlijking vindt van een ideaal; en het andere, dat in die bijzondere universiteit slechts vond een noodmaatregel en haar als zoodanig begroette. De Vrije Universiteit werd dan ook gesticht door een tweeledige groep; één, die daarin de uitwerking vond van een gedachte, die algemeen heerschappij moest oefenen, en een andere, die er slechts in zag een redoute, waarin men zich tijdelijk terugtrok, omdat er voor hen geen plaats was in de hoofdvesting, wilden zij althans niet ondergaan.

Gisteren is gezegd geworden: het vroeger passeeren van hen die wetenschappelijk op een geloovig standpunt stonden, heeft zich gewroken. Ik acht dit volkomen juist; wanneer de waarheid geweld wordt aangedaan, wreekt zich dit altijd. In zoover heeft de Minister met zijn voordracht het meeste recht tegenover de linkerzijde, waarbij het natuurlijk niet de personen geldt, maar de richting, die het hooger onderwijs in strijd met den aard daarvan dienstbaar heeft gemaakt aan de politiek.

Een andere vraag is nu, of men zich wreken zal en indien men zich wreekt, hoe men dat doen moet.

Hier rijst de vraag: zal de consolidatie van een Universiteit op bepaalden grondslag niet schadelijken invloed hebben op de openbare Universiteiten? Zullen de krachten niet onttrokken blijven aan de openbare Universiteiten van de mannen die juist de Openbaring belijden? Zal er niet nog meer tevergeefs worden aangeklopt dan nu reeds volgens den heer van der Vlugt gedaan is?

Die geachte afgevaardigde heeft gezegd: indien er vroeger zoo vaak onrecht is gedaan, hoe komt het dan, dat, terwijl er onder het tegenwoordig bewind 16 professoren-benoemingen zijn geweest, daarvan slechts twee waren in geloovigen geest, in de beteekenis, welke de Minister daaraan geeft. Deze Minister is toch niet voor een kleintje vervaard; en moet dan niet worden

ondersteld, dat het zelfs dezen bewindsman onmogelijk is gebleken een door hem en de zijnen gewenschte verandering aan te brengen?

Nu vat ik dit een weinig anders op, Mijnheer de Voorzitter! Wel is de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken voor geen kleintje vervaard; maar toch zijn er ook voor hem als Minister grenzen. Er is ook hierbij te denken aan wat die geachte afgevaardigde in een ander verband heeft herinnerd aan *ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas.*

Er gaan aan de professorale benoemingen voordrachten van faculteiten vooraf en al moge de Minister die voordrachten nu en dan kunnen voorbijgaan, toch is het de vraag, of de Minister, wanneer hij dit ten aanzien van de 16 bedoelde voordrachten had gedaan, zooals hij dit misschien persoonlijk gewenscht had, niet eerder van den geachten afgevaardigde uit Leiden een parlementaire bestraffing in plaats van een vraag zou hebben te hooren gekregen.

Wat de heer van der Vlugt overigens ten deze sprak, klonk hoopvol; althans gansch anders dan wat in 1876 en ook daarvóór van die zijde gewoonlijk vernomen werd; en het is geen gering bewijs van verandering onzer politieke verhoudingen, dat op zulk een wijze aan de linkerzijde kon gesproken worden over de quaestie van benoeming van hoogleeraren aan de openbare Universiteiten, die op den bodem der Openbaring staan.

De vraag is nu intusschen: in welke mate vindt dat woord ook werkelijk weerklank bij de linkerzijde?

En dan is het niet geheel zonder beteekenis, dat, terwijl het woord van den geachten afgevaardigde uit Leiden lieflijk klonk als het kunstig spel op een fijn besnaarde viool, de heer Troelstra al heel spoedig de krijgsklaroen heeft opgestoken. Dat spreken van den heer van der Vlugt had hem leed gedaan en het was slechts een nieuw bewijs van bourgeois-achtige verbastering, dat een vertegenwoordiger van de keur van 'sRijks Universiteiten de mogelijkheid stelde, dat er verzoening zou zijn tusschen geloof en wetenschap. Daar vestig ik de aandacht op, omdat het aan de vraag van de opportuniteit van deze wetsvoordracht meerder beteekenis geeft. En het is voor mij niet anders, of ik kan haar slechts uit dat standpunt bezien. Ik vat de bijzondere Universiteiten op als een noodmaatregel, waartoe de ontwikkeling van eigen wetenschappelijke gedachte gedrongen is geworden, maar niet alsof het in den aard van die gedachte zou liggen om zich aan een bijzondere Universiteit te laten opsluiten.

In verband hiermee stond de vraag, die ik nog eenmaal in grooten ernst aan den Minister doe: zal niet de vorming van bijzondere Universiteiten en het geven van een legalen grondslag daaraan van grooten invloed zijn op het vergeefs zoeken van de beste mannen voor de openbare Universiteiten? Niet, als wij ons met de middelmatigen tevreden stellen, maar wanneer, om de eere van het beginsel, de meest intellectueele van Christelijke belijdenis gewenscht worden? Zullen die gevonden worden voor de Rijks-universiteiten en zal er geen beslag op worden gelegd door de bijzondere?

Ook dit is een vraag van opportuniteit, maar die naar den anderen kant uitgaat.

Voortgaande kom ik thans even tot de bijzondere leerstoelen die ook slechts uit het oogpunt van opportuniteit kunnen worden beschouwd. Anders weet ik daar geen plaats voor. Ik ben het geheel met den heer van Idsinga eens, wanneer hij theoretisch bezwaar maakt tegen de uitspraak van den Minister dat er een recht van particulieren of vereenigingen zou wezen om bij de Rijks-universiteiten bijzondere leerstoelen op te richten.

Het komt mij voor niet in overeenstemming te zijn met een goede logische, wetenschappelijke opvatting. Maar in het stelsel der wet, dat opportunistisch van aard is, kunnen zij een plaats vinden. Er is intusschen ten opzichte van die bijzondere leerstoelen geen gelijkstelling met de bijzondere Universiteiten, zooals de Minister het doet voorkomen. De redeneering van Zijn Excellentie is: er bestaat een groep, die behoefte heeft aan een bijzondere Universiteit en daarvoor rechten vraagt en er is een groep, die langs een anderen weg haar doel wenscht te bereiken.

Welnu, men geve aan de bijzondere Universiteit het *jus promovendi cum effectu civili* en aan een andere groep de gelegenheid om bijzondere leerstoelen te vestigen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, de professoren van die bijzondere leerstoelen zouden dan ook de vleugels moeten kunnen uitslaan en niet in hun vrijheid belemmerd worden. Of zij echter zitting zullen kunnen hebben in de faculteit en deelnemen aan de examens, hangt van de toestemming van de faculteit af. Gelijkstelling bestaat in deze niet.

Wanneer ik nog een oogenblik op het instituut van de bijzondere leerstoelen en op de bedoeling daarvan let, wensch ik den Minister een vraag te doen, en wel, of er tot volle uitwerking van die bedoeling niet nog een aanvulling noodig is, in dezen zin, dat vereenigingen het recht zullen verkrijgen om aan de verschillende Universiteiten nu en dan een reeks wetenschappelijke lezingen te doen houden en daarvoor gebruik te kunnen maken van de Universiteitsgebouwen. Wel gebeurt dit soms nu reeds *à l'improviste*, met goedkeuring van heeren curatoren, maar het is toch de vraag, of het bedoelde recht voldoende gewaarborgd kan worden zonder opneming in de wet. De bedoeling is, dat er voor eenige richting, die zich in het volksleven voordoet en die behoefte gevoelt om eens wetenschappelijke uitdrukking daarvan te laten hooren, gelegenheid zal zijn nu niet bepaald een bijzonderen leerstoel te vestigen, maar de studeerende jongelingschap daarmee bekend te maken.

Het spreekt vanzelf, dat ook hierbij waarborgen moeten wezen voor de onderstelling van achtbaarheid bij zoodanige vereenigingen of stichtingen. Ik heb hierbij op het oog, wat in het buitenland reeds vrij groote uitbreiding kreeg, bijv. in de Stone-lectures, de Kibbert-lectures, e. a. die, naar ik meen, zelfstandige instituten zijn, maar verbonden aan de Universiteit.

Na alzoo enkele oogenblikken bij den inhoud van de wet te hebben stilgestaan en in verband met het stelsel een desideratum te hebben doen hooren, moet ik nu toch nog even terugkomen op het stelsel zelf. Het hoofdpunt, dat ik reeds aangaf, moet nog op de volgende wijze naar voren worden gebracht. Duidelijkheidshalve stel ik de vraag kort en scherp: zullen de bijzondere Universiteiten, zooals zij hier in de wet worden voorgedragen, niet in veel erger mate het gevolg hebben, wat gedeeltelijk het gevolg is geweest van den strijd op het gebied van het lager onderwijs?

Het wordt ook door den Minister erkend, dat er van een gelijkstelling tusschen hooger en het lager onderwijs niet kan gesproken worden. Principieel niet, wat den omvang aangaat niet, en evenmin ten opzichte van het doel. Het zijn gansch andere factoren, waarnaar beide moeten beoordeeld worden. Maar, waar dit alles kan blijven liggen, is er één punt van verschil, dat van het hoogste belang is en waarop ik de aandacht vestig.

Wij staan voor het feit, dat op het gebied van het lager onderwijs de differentieering in ons volksleven, zooals het is genoemd, consolidatie heeft verkregen en nog krijgt.

Ofschoon dit mij, zooals bekend is, geen ideaal toeschijnt, wegen de gevolgen daarvan niet zoo zwaar, omdat er dan ten minste bij het lager onderwijs gelegenheid zal zijn voor alle richtingen, zelfs op kleinere plaatsen, zij het niet op alle, in de behoeften te voorzien.

Maar is dat zelfde het geval met betrekking tot het hooger onderwijs? Ik erken, ik raak hier eenigzins aan wat ik reeds in het begin heb gezegd, maar in een heel ander verband.

Ik kan mij niet voorstellen, dat op deze wijze voor de verschillende richtingen gelegenheid zal zijn hooger onderwijs te krijgen. Men spreekt van een eerlijken wedkamp op het terrein van het hooger onderwijs, maar zal het toch eigenlijk niet iets onbillijks hebben tegenover de richtingen die in de minderheid zijn en het niet zoover kunnen brengen, dat zij een f 100 000 bijeenbrengen? Zullen ook zij niet vroeger of later bij den Staat komen aankloppen?

Ik zeg niet, dat dit geweigerd zou moeten worden, maar omgekeerd, of het niet in verband met het gevolgde stelsel 't recht zou wezen van die richting om te vragen. Dit luistert zoo nauw, omdat men op dit gebied niet kan zeggen, dat de strijd over het hooger onderwijs in een stadium is gekomen, waardoor het zeker is, wie naar die differentieerende beschouwing zijn eigen school moet hebben.

Maar ik kom allengs tot de hoofdvraag, die reeds aan het gesprokene ten grondslag lag: mag het openbaar hooger onderwijs blijven gelijk het is? Kunnen wij volstaan met een enkele tempering van het Staatsmonopolie?

Nu is dit een zeer moeilijk, maar ook een hoogst gewichtig punt, dat ik niet mag voorbijgaan.

Er is met betrekking tot het hooger onderwijs reeds allerlei beschouwing gegeven, zoowel van de linker- als van de rechterzijde. Ook is door den heer de Visser een beschouwing voorgedragen, welke bij mij, ofschoon ik met veel in zijn rede kan instemmen, tegenspraak ontmoet.

Het gaat natuurlijk niet aan hier in een academisch debat te treden en in onderdeelen aan te wijzen, waarom ik het niet eens ben met die beschouwing, welke feitelijk een dualistischen grondslag aanneemt, want die geachte afgevaardigde sprak van een ten deele putten uit de rede en ten deele uit het geloof.

Wanneer hij den Minister vraagt — ik ontken niet met eenig recht: gaat het aan om, waar er aan de Rijks-universiteiten zijn, die niet leven uit den Calvinistischen of uit den Roomsch-Katholieken wortel, dezen daarom *per se* bij de rationalisten in te deelen, daarbij namen noemende van hen die bekend stonden of staan als belijders van Christus —, dan vordert hij daarmee m. i. toch niet veel en raakt althans het punt niet aan waarom het hier gaat.

Welk dit punt is? De heer van Idsinga heeft het in zijn verweer tegen de rede van den heer van der Vlugt reeds aangewezen, toen hij dezen vroeg, of het wel aanging voor de beoordeeling van de beteekenis van de Christelijke beginselen voor de wetenschap die onderscheiding te maken tusschen faculteiten eenerzijds en faculteiten anderzijds en voorts tusschen verschillende vakken in die faculteiten anderzijds, om te kunnen constateeren dat eigenlijk slechts bij een heel gering gedeelte, wat wetenschappelijke behandeling moet heeten, de al of niet erkenning van een Openbaring zich zou doen gelden.

Ik moet hier nog eens weer herinneren aan die opmerking van den geachten spreker over hetgeen men ziet en datgene, wat men niet ziet.

Ik wil wel verklaren, dat zelfs, indien de meerderheid der professoren aan onze Rijks-universiteiten persoonlijk belijders waren, wij dan, hoezeer dit tot blijdschap zou strekken, toch niet, wat het hooger onderwijs betreft, geholpen zouden wezen.

Het omgekeerde zou zich kunnen voordoen, nl. dat een minder gunstige verhouding van belijders en niet-belijders onder de hoogleeraren bestond, en toch een betere grondslag voor het hooger onderwijs zou gevonden worden dan thans het geval is. Ik zeg dit niet, alsof ik het een of het andere een natuurlijke verhouding zou oordeelen, maar om de hoofdzaak te kunnen aanwijzen.

Het raakt eenvoudig de encyclopaedie van de wetenschap welke uitkomt in de inrichting van de Universiteit, in de opvatting van de verschillende faculteiten, in het meerdere of mindere gewicht, dat aan bepaalde vakken wordt gehecht in den onderlingen samenhang der faculteiten, en de orde welke daaraan wordt gegeven.

Indien er bijv. van de studenten in de natuurkundige faculteit een testimonium gevorderd wordt, dat zij ook eenigsins op de hoogte zijn van de philosophie, verraadt dat een gansch andere opvatting dan dat men, zooals in onzen tijd, het van het grootste gewicht gaat achter, dat de juristen op de hoogte komen van de medische wetenschap. Zie, ik wil niet zeggen, dat de juristen ook geen college in de medische faculteit zouden bijwonen. Het heeft mij zelf vroeger genoeg gespeten, dat mij de tijd ontbrak, om gebruik te maken van een gelegenheid, die aan de juristen geboden werd een voor hen ingericht medisch college te volgen. Dat is de bedoeling niet; maar wel, wat het motief is, waaruit een of ander geschiedt.

In de regeling van het geheel en de deelen komt eenvoudig uit, welke de grondslag is van het hooger onderwijs zelf. Er ligt een levensbeschouwing ten grondslag aan alle hooger onderwijs, dat aan den naam daarvan zal beantwoorden, en indien de geachte afgevaardigde dr. de Visser gisteren gezegd heeft, dat het hooger onderwijs tegenwoordig minder was een onderwijs *ex principiis*, maar meer een *ex datis*, zoo was dit alweer een constateeren van een feit, dat ik echter niet in overeenstemming acht met een wetenschappelijke opvatting van het hooger onderwijs. Wij hebben *principia* en wij hebben *data* noodig; niet alleen een wetenschappelijk onderwijs in het blauwe luchtruim van de principia — daarbij denk ik altijd aan het zeggen van dien vader tegen zijn jongen, dat hij met zijn philosophischen kop dan maar de philosophische cieren moest opeten. Maar een opvatting van het hooger onderwijs, die alleen vraagt naar de *data*, naar de verschijnselen — men houde het mij ten goede — die heeft opgehouden hooger onderwijs te geven; de Universiteit is vakschool geworden.

Hier is het juist, dat ik mij beroepen wil op den geachten afgevaardigde uit Leiden zelf. O, ik wil het gaarne aannemen, ik twijfel er niet aan, zijn geschriften hebben het trouwens bewezen, dat hij, de hoogleeraar in de rechtsphilosophie, de beschouwingen ook van andersdenkenden zal voordragen, maar de *pointe* van zijn onderwijs — hij heeft het immers zelf erkend — zit in de critiek, zijn beschouwing, die daarna volgt.

Juist in dat breedvoerig voordragen van anderer meening, krijgt die critiek te grooter beteekenis. Want naarmate een man wetenschappelijk hooger staat, zal hij er te meer prijs op stellen de meeningen van zijn tegenstander naar voren te laten komen om dan in den strijd van den geest te laten zien wat inderdaad de waarheid is.

Want ik kan het ook op dit punt, tot mijn spijt, met den geachten afgevaardigde, den heer de Visser, met het tweede gedeelte van wiens rede ik overigens veelszins instemde, niet eens zijn, toen hij zeide, dat de wetenschap tevreden moet zijn met juistheid en het daarbij niet gaat om waarheid. Om waarheid gaat het, Mijnheer de Voorzitter! Daaraan ontleent het hooger onderwijs zijn groote beteekenis voor het volksleven; daaraan ontleen ik het recht op dit oogenblik meer tijd van de Kamer te vragen dan ik mij anders zou veroorloven. Want ik meen inderdaad, dat, al weten wij dat ons volk in zijn breede rijen bij gansch andere onderwerpen veel meer belangstelling toont dan bij het thans behandelde, dit ontwerp toch in zijn diepsten grond de wortels, de vezels van ons volksleven raakt; de vraag ook of door de wetenschap de kracht zal ontwikkeld worden die wij noodig hebben voor ons zelfstandig volksbestaan.

Ik zal mij nu, wat dit punt betreft, verder beperken, al zou ik gaarne nog meer genoemd hebben om hetgeen ik hier uitspreek toe te lichten. Maar ik moet voortgaan. En dan wijs ik er in een volgende plaats op dat, waar in de Memorie van Antwoord gezegd wordt: het gaat niet om de vrijheid van hooger onderwijs anders dan in een bepaalden zin, maar het geldt wel meer gelijkstelling — ik juist met betrekking tot dit punt een bedenking moet maken. Neen, er komt geen gelijkstelling, er is ongelijkheid; want, terwijl de bijzondere Universiteiten een theologische faculteit zullen hebben, mist de Rijks-universiteit die. Wel weet ik, dat de naam van theologische faculteit aldaar behouden is, maar de werkelijkheid er van wordt gemist. In de dus genaamde theologische faculteit is juist de moderne gedachte vastgelegd, die in het algemeen aan de regeling van het openbaar hooger onderwijs ten grondslag ligt. Het is bij die faculteit eenvoudig: gelijk er allerlei verschijnselen zijn, zoo is er ook een verschijnsel van den godsdienst, dat analytisch moet worden onderzocht.

Mijnheer de Voorzitter! Al weer: men meene niet, dat ik dat onderzoek van het verschijnsel van den godsdienst in de wereld buiten de faculteit zou willen sluiten, maar ik kom er tegen op, dat dit de grondgedachte van de faculteit zou mogen zijn. Ik ontken, dat er in dit geval van een faculteit der godgeleerdheid sprake zou wezen, waarbij het er op aankomt, dat de kennis van het wezen Gods wordt onderzocht. Daarvoor moet de dogmatiek in die faculteit een plaats hebben, door den Minister zelf het hoofdvak van de theologie genoemd.

Hier komt het uit, dat er niet is een neutrale openbare Universiteit, maar dat haar inrichting, afgedacht van de mannen die er doceeren, de uitdrukking is van het rationalistisme. Doch nu is de vraag: mag de Regeering die inrichting, welke in plaats van de Openbaring de Rede tot uitgangspunt heeft, onveranderd laten bestaan? Naar aanleiding van een opmerking dienaangaande in het Verslag is door den Minister geantwoord: ja, daar is eigenlijk niet over te spreken, want dan moet er eerst Grondwetsherziening plaats hebben. Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet ontkennen, dat er punten in onze Grondwet zijn, waarvan ik wijziging wenschelijk zou achten en ook gaarne zien. Waar echter de wind van grondwetsherziening thans alleen nog uit den hoek van de overzijde der Kamer komt en niet uit dezen hoek, zal ik op dit oogenblik niet op grondwetsherziening aandringen. Doch deze is ook niet noodig in den zin,

als de Minister aan mijn gedachten schijnt toe te kennen. Want wanneer Zijn Excellentie opmerkt, dat die alleen zou kunnen worden verwezenlijkt, doordat de Staatsinrichting aan een bepaalde belijdenis verbonden werd, en als ik er op let, hoe in de pers dat denkbeeld is geëxploiteerd geworden om vrees te wekken, dan moet ik toch even nadrukkelijk verklaren, dat ik de conclusie van den Minister uit de opmerkingen van dat ééne lid in het Verslag niet aanvaard.

Er is naar aanleiding van het antwoord van den Minister gesproken van een confessioneelen Staat, die ons te wachten zou staan, maar, Mijnheer de Voorzitter, zou er, ook als er opgekomen wordt voor het recht van de Kerk — doch in Protestantschen zin — sprake kunnen zijn van een confessioneelen Staat? De Kerk heeft een confessie, maar de Staat, behoorende tot het terrein van het natuurlijke leven, kan als zoodanig niet belijden. Neen, ik vraag geen confessioneelen Staat, evenmin als ik, opkomende voor een andere theologische faculteit aan onze Rijks-universiteiten, daarbij slechts een bepaald kerkelijke faculteit zou bedoelen. Dat zou begeerd kunnen worden op Roomsch-Katholiek standpunt, indien er op gelet wordt hoe de Roomsch-Katholieken denken over de verhouding tusschen Kerk en Staat: maar dat is niet het geval op Protestantsch standpunt, waar een eigen wereld voor de wetenschap wordt erkend.

Ik kom m. a. w. voor de dogmatiek in de theologische faculteit niet op als voor een kerkelijk vak, maar als een wetenschappelijk vak, dat er als zoodanig naar den aard van een juiste, wetenschappelijke opvatting van die faculteit behoort te wezen.

Ik meen ook hiervoor een beroep te mogen doen op dezen Minister van Binnenlandsche Zaken, die in den kring, waar hij zich inzonderheid beweegt, *het* woord spreekt, dat die kring noodig heeft, den strijd heeft te voeren gehad, die nog niet geëindigd is over kerkelijk theologisch of universitair theologisch onderwijs, en daarbij steeds gepleit heeft voor het laatste, dat wel in verband staat met de Kerk, maar overigens een zelfstandige plaats inneemt.

Mijnheer de Voorzitter! Zegt men nu, dat de regeling daarvan aan de openbare Universiteiten toch een hoogst moeilijke quaestie is, dan wil ik dat allerminst ontkennen. Maar ik moet er toch tegen opkomen, dat dit in deze wetsvoordracht geheel is voorbijgegaan, zoodat wij niet kunnen overzien langs welken weg de Minister in deze tot herziening wenscht te komen. Men zou een oplossing kunnen vinden — ik zeg niet, dat het *de* oplossing is — in het stelsel van volledige vrijheid voor het hooger onderwijs; geen openbare Universiteiten alzoo, maar in het algemeen vrije Universiteiten, zoodat iedere groep die naar eigen opvatting zou kunnen inrichten. Ik oordeel hierover niet, maar dit is een stelsel en ik meen, dat de geachte afgevaardigde uit Goes, zooals daaraan trouwens in de stukken is herinnerd, die gedachte vroeger eens heeft uitgesproken.

Nu zegt de Minister wel dat dit punt niet aan de orde is Maar, Mijnheer de Voorzitter, het is niet aan de orde gesteld; doch het is wel degelijk aan de orde, bij een bespreking van dit vraagstuk. Het is bovendien een oplossing, die in de lijn zou kunnen liggen van dit wetsvoorstel: algeheele vrijmaking van het hooger onderwijs.

Doch nu vraag ik den Minister, of hij dat mogelijk acht, waar wij bij onze Rijks-universiteiten te doen hebben met historische instellingen. Wat dit zeggen wil, is vroeger reeds gebleken. Groningen heeft het bewezen, dat anders in 1876 onder den bijl zou gevallen zijn en niet viel, omdat het historische rechten deed gelden, al waren deze niet van zoo onden datum en zoo groote beteekenis als met name de Leidsche Universiteit die bezit. Daarom heeft mijn vraag, waarmede ik aan het eind mijner rede kom, een niet te betwisten gewicht: gaat het aan, dat de openbare Universiteiten, schijnbaar neutraal, toch inderdaad slechts aan het rationalisme ten goede komen? Niet dat de hoogleeraren die er arbeiden dat altijd bewust en opzettelijk doen Zelfs wil ik de heeren aan de overzijde er geenszins van beschuldigen, dat zij, vrede hebbende met den toestand, dat bedoelen; maar het geschiedt, om de eenvoudige reden, dat ook de Rijks-universiteiten moeten uitgaan van een levensbeschouwing, die in de wet haar sanctie heeft.

De vrees, dat de instelling van bijzondere Universiteiten ten gevolge zal hebben; dat de Rijks-universiteiten nog meer dan te voren aan het rationalisme steun zullen verleenen, zou nu aanmerkelijk verminderd worden, wanneer de theologische faculteit, aan de laatste weer in werkelijkheid hersteld werd. Daarin zou duidelijk uitkomen, dat een wetenschappelijk onderzoek van de geestelijke dingen recht en beteekenis heeft, en dat die geestelijke dingen niet daar buiten de Universiteit worden gebannen, waar zij juist hun toppunt vinden en te gelijker tijd bron zijn voor andere wetenschappen, te weten in de kennis Gods.

Hier zou ik tal van pagina's uit het 2de deel van het standaardwerk van den Minister van Binnenlandsche Zaken, de Encyclopedie der heilige godgeleerdheid, kunnen citeeren om dit verder waar te maken. Maar ik doe dit natuurlijk niet; de verwijzing is voldoende. Het wetsontwerp heeft intusschen de uitwerking van het genoemde denkbeeld niet gemakkelijk gemaakt, waarom ik ook voor dit oogenblik volsta met den Minister te vragen, welke zijn gedachten zijn over dit punt, in verband met hetgeen ik heb gezegd.

Is de Minister bereid tot een bevredigende oplossing van die quaestie mede te werken?

In het begin heb ik gezegd, dat bij mij vooral bezwaar bestond tegen het wetsontwerp om hetgeen het niet bevat. Het is niet groot opgevat; en wanneer ik dat uitspreek doe ik dit niet onbedachtzaam, maar om een reden, die ik ten slotte nog even zeer kort wil aanduiden.

Jaren lang tobben wij door de belangenpolitiek, ook op hoogeronderwijsgebied. Met allerlei andere belangen, is ook het hooger onderwijs vastgekoppeld aan de politiek. Nu zou het zoo wenschelijk zijn, als wij daaruit verlost werden; dat wij op een ander terrein werden gebracht dan daar, waar de overwegingen van opportuniteit altijd het hoogste woord hebben. Ik zal dit wetsvoorstel, omdat ik het moet doen, uit het oogpunt van opportuniteit beschouwen; en indien het mogelijk zal zijn alleen ook op dat standpunt accepteeren. Maar zooals ik gezegd heb, de beslissing daarover zal afhangen van de verdere verklaringen van den Minister en den ganschen gang, welken deze zaak nemen zal. Ik moet de opportuniteit laten gelden, omdat ik niet ten volle gerust ben, dat hetgeen wij van den heer van der Vlugt gehoord hebben omtrent de tegenwoordige geestesstrooming aan de openbare Universiteiten, ook in het algemeen daar wordt aanvaard.

Deze zelfde overweging ligt echter, al schijnt het paradoxaal, ten grondslag aan mijn vraag, of het niet meer in overeenstemming ware geweest met den aard van het onderwerp en den gang van ons politieke leven om een andere voordracht aan te bieden.

Straks zeide ik, het wetsontwerp is niet groot. Ik lichtte dit reeds toe, maar om de bedoeling daarvan nog te verduidelijken en elk misverstand omtrent een verkeerde duiding weg te nemen, zij dit nog gezegd.

Ik meende, en meen nog, dat, als er een man is, die het reuzenwerk zal kunnen volbrengen om ons uit de opportuniteitspolitiek te verlossen, die ons volk bijna op elk terrein verdeelt, dan is het deze Minister van Binnenlandsche Zaken, de encyclopaedische man, die in staat is de dingen in hun geheel te overzien

Toen de heer Troelstra gisteren betoogde dat hij in het optreden van den heer van der Vlugt niets anders kon zien dan het toegeven aan het materialisme van de bourgeoisie, heb ik, gelijk ik gewoonlijk doe, daarnaar met aandacht geluisterd; en het speet mij dat ik vóór het einde van zijn rede moest vertrekken. Ik heb naar hem geluisterd, omdat in hem de talentvolle man van een bepaalde groep in het land aan het woord is; en het schaadt niet ook daar talent te erkennen, omdat elk talent is van God.

Maar ik vraag den Minister juist naar aanleiding van het feit, dat die geachte afgevaardigde, ondanks zich zelf, voor een hooger opvatting dan een materialistische pleittte, doch niet ziet -- hij zal dit na hetgeen ik gezegd heb niet eenigszins een beleediging achten — dat zijn beschouwing van het hooger onderwijs, door dit te concentreeren op het belang van de arbeiderswereld en de volmaking van het technisch onderwijs. dat zijn beschouwing, zeg ik, er toe strekt om het hooger onderwijs aan de openbare Universiteiten meer dan ooit te materialiseeren, of het niet noodig is, dat dit voorkomen wordt.

Ik doe daarvoor een beroep op dezen bewindsman.

Zal ons volk gered worden, dan kan dit alleen door het Christendom; niet door een kunstmatig opleggen van een belijdenisband. Want zoo versta ik het niet. Wil men een vrije Universiteit, dat die dan ook niet verstoken blijve van de medische en natuurkundige faculteiten. Maar dat daarom toch de Rijks-universiteiten niet worden overgelaten aan het rationalisme.

Men zal toch moeten toestemmen dat zoolang de Rijks-universiteiten bestaan en in stand worden gehouden de stroom van ons volksleven aan de openbare Universiteiten zal blijven. Het vormen van nieuwe leerstoelen, waaraan telkens behoefte wordt gevoeld, zooals bijv. voor de Zuid-Afrikaners, zal slechts van Staatswege aan de openbare instellingen kunnen geschieden.

Nu gaat het niet aan, dat de Marxistische begrippen daar gekweekt worden en voor een wetenschappelijk onderzoek, dat uitgaat van een erkenning van de Openbaring, geen plaats zou zijn. Het moet ook daar kunnen worden aangetoond, dat die Openbaring meer voor de ware beschaving heeft gedaan dan het Marxistisch dogma, dat inderdaad hooger muren optrekt, dan het geloof, waarvan de heer Troelstra het beschuldigde.

Er zij aan de openbare inrichtingen plaats voor Christus.

De vergadering wordt voor een halfuur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Waar vragen van het hooger onderwijs aan de orde komen, daar blijkt recht duidelijk welk een groote en diepe beteekenis aan dit onderwijs toekomt in het leven van het volk. Dan verneemt men slechts een zeer flauwen weerklank van hetgeen men dikwijls kan hooren in volksvergaderingen, waar men de kosten van het hooger, middelbaar en lager onderwijs berekent per student en per leerling en waar men, op grond daarvan, komt tot de conclusie, dat eigenlijk de gegoede klasse op schromelijke wijze wordt overbedeeld. Nu wil ik volstrekt niet ontkennen, dat veel meer dan tot dusver zou moeten worden gedaan om de vele vonken van vernuft en talent, die sluimeren in het volk aan te blazen, dat veel meer zou moeten worden verricht om kiemen van gunstigen aanleg in het volk tot ontwikkeling te brengen. Maar ook zelfs wanneer dit niet in meerdere mate geschiedt dan op het oogenblik het geval is, blijft toch voor het gansche volk een regeling van het hooger onderwijs van groot, van eminent groot belang. En dat niet alleen omdat de bloei van het hooger onderwijs een onmisbare voorwaarde is voor het stijgen van het peil van de algemeene volksontwikkeling, maar ook omdat door dit onderwijs moeten worden gevormd al die mannen, die in Staat en maatschappij een leidende plaats zullen hebben in te nemen. Waardoor gevormd moeten worden zij die het recht hebben te vinden, te spreken en te verdedigen, die opleiding zullen moeten geven aan de jongelingschap, die voorgangers zullen moeten worden op het gebied van zedenleer en godsdienst, of wel die zich wijden aan de belangen van de lijdende menschheid; waardoor ook moeten worden gevormd, dit wil ik hier al dadelijk bij voegen, al degenen die op het gebied van het oeconomische leven, van handel, landbouw en nijverheid een belangrijke plaats zullen hebben in te nemen.

Het heeft mij daarom eenigszins verwonderd van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III te vernemen, dat hij dit vraagstuk geheel en al wenscht te beschouwen uit het oogpunt van het belang der proletariërs, dat hij slechts voor een deel bij deze regeling betrokken acht. Neen, het is hier inderdaad, zooals de geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft gezegd, een groot eminent Staats- en maatschappelijk belang voor alle klassen van het volk.

Voor de vorming van die verschillende personen, die een zoo beteekenisvolle rol in het maatschappelijk leven zullen spelen is noodig dat zij geschiedt langs den weg van wetenschappelijk onderwijs, een onderwijs dat bedoelt opleiding tot zelfstandig wetenschappelijk onderzoek, ook dan wanneer de personen die op deze wijze worden gevormd, in hun later leven aan dat onderzoek geen deel zullen nemen, wanneer hun daartoe de tijd, de gelegenheid en misschien ook de lust ten eenenmale zullen ontbreken. Maar deze vorming is noodig om mannen te kweeken, die inderdaad hoog genoeg staan om den invloed uit te oefenen in hun omgeving, die gewenscht is en om mede te werken tot de verhooging van het geestelijk peil der natie.

Het is niet te verwonderen dat zoodra die vorming ter sprake komt, groote en diepliggende vragen naar de oppervlakte komen. vragen aangaande de wijze waarop de ware wetenschap wordt verkregen, vragen over den aard, het karakter van het hooger onderwijs, vragen naar het stelsel van opvoeding en opleiding, dat moet worden aangenomen voor de opleiding van de jongelieden die de maatschappij van morgen zullen hebben te vormen.

In de behandeling van de vraag, wat ware wetenschap is, zal ik mij niet gaan verdiepen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft ons medegedeeld dat hij aan de toelichting van die vraag 177 bladzijden van zijn *Encyclopaedie* heeft gewijd en dat die toelichting nog slechts kort is geweest. Welnu, dit debat over het hooger onderwijs wordt wel breed opgezet, maar ik betwijfel toch of deze maatstaf aan parlementaire redevoeringen mag worden aangelegd. De vraag naar aard en karakter van het hooger onderwijs zou ik op dit oogenblik liever met stilzwijgen zijn voorbijgegaan en haar bespreking verschuiven naar de behandeling van het technisch onderwijs, ware het niet dat de geachte afgevaardigde uit Bodegraven daarover enkele beschouwingen had ten beste gegeven, die ik meen te moeten weerspreken. Het komt mij voor, dat die geachte spreker, die meermalen heeft geciteerd uit een Engelsch werk over Universiteiten, te veel de Engelsche Universiteiten zich voor oogen heeft gesteld, welke een opleiding van algemeen wetenschappelijken aard geven van veel korteren duur dan de onze, hetgeen mogelijk is, doordat er andere inrichtingen zijn, die daarna meer speciaal voor de hoogere beroepen voorbereiden.

Hetzelfde wat men dus in Engeland verdeeld vindt over verschillende inrichtingen, vindt men aan onze Universiteiten vereenigd.

Kan dan die geachte afgevaardigde zooveel meer Thorbeckiaansch zijn dan Thorbecke zelf, dat hij met den term van middelbaar onderwijs zelfs gaat omvatten de vorming voor beroepen, zooals die op het oogenblik aan de Universiteiten plaats vindt.

Wat mij betreft, ik zou in dit opzicht veel liever medegaan met den Minister in zijn ruime en breede beschouwingen over hooger en middelbaar onderwijs.

Ik zou als kenmerkend karakter van elk hooger onderwijs dit willen beschouwen, dat het in de eerste plaats wordt gegeven aan jongelieden die den volwassen leeftijd hebben bereikt, die zelf hun weg in de wetenschap en later in het leven hebben te zoeken en te vinden, natuurlijk daarin gesteund door raadgevers, wier voorlichting zij zelf daartoe vragen.

Een onderwijs, dat volkomen vrijheid voor den student in zich sluit, die dus niet gebonden is aan bepaalde onderwijsvakken, maar die zelf kiest wat hij voor zijn vorming noodig acht. Een onderwijs dat ook van den kant van den hoogleeraar op deze vrije wijze wordt gegeven, dat hij zich niet heeft te houden aan een bepaald leerprogramma, waaruit het gebied van zijn wetenschap datgene kiest, wat hij meent dat op dat oogenblik de aandacht van zijn studenten mag vragen. Die methode van onderwijs, waarin ook de geachte afgevaardigde uit Leiden ons een blik heeft doen slaan, kan geen andere zijn, dan om te leiden tot zelfstandig onderzoek, niet om te geven een overzicht van de verschillende deelen van de wetenschap, maar om de jongelieden den weg te doen betreden, die leidt naar het zelfstandig verwerven van wetenschap en kennis, den moeizamen weg, die voert tot de bronnen waaruit moet worden geput.

Geheel in tegenstelling met die vorming, is diegene die de heer van Idsinga verwacht van het hooger onderwijs. Hij stelt het voor alsof de Universiteiten zijn en moeten zijn instellingen waar de jongelieden worden gekneed en gevormd door bepaalde daarvoor aangewezen leermeesters, naar een idealen vorm, waarbij het storend werkt als de leermeesters een verschillend ideaal voor oogen hebben. Ik vraag echter: geldt het hier voortgezet lager of middelbaar onderwijs, waar de jongelieden worden aangewezen op bepaalde leermeesters die hen hebben te vormen, aangewezen ook op bepaalde verplichte vakken, of geldt het hier een onderwijs, waar degenen die het genieten, zelf de keus hebben te doen voor wat hun vorming vereischt?

Is niet de Universiteit te beschouwen als een markt waar wetenschap en opleiding tot wetenschap is te verkrijgen? Waar veel wordt aangeboden dat den student kan passen, maar ook veel, dat minder noodig, ja zelfs wellicht schadelijk kan zijn,

maar waar ook niemand wordt gedrongen iets anders op te nemen dan hij zelf verkiest? Daarom is het ook de taak van den leermeester bij het voorbereidend universitair onderwijs, om zijn leerlingen zoodanig op te leiden, dat wanneer zij aan de Universiteit komen, zij inderdaad een zelfstandig oordeel kunnen vormen; dat zij niet zijn broeikasplantjes, die zorgvuldig moeten worden begoten, maar dat zij zijn te vergelijken bij krachtige stammen, die in het universitair leven hun wortels uitslaan naar alle zijden, om het voedsel op te zuigen voor hun wasdom. Het is dan ook juist om die reden, dat ik volkomen mijn instemming betuig met een onderdeel van dit wetsontwerp, n.l. de instelling van bijzondere leerstoelen aan onze Universiteiten.

De oprichting van die leerstoelen zal zeer zeker te gemoet moeten komen aan den wensch van een deel van ons volk, dat met het tegenwoordig universitair onderwijs niet bijzonder is ingenomen; maar al wordt die instelling zelfs met dit doel voorgesteld, dan acht ik ze toch voor ons universitair onderwijs in het geheel zeer nuttig en gewenscht.

Ik wil volstrekt niet ontkennen, dat het gevaar zich kan voordoen, dat op die leerstoelen worden geplaatst heethoofdige propagandisten, die misschien in de kalme atmosfeer van onze Universiteiten eenigen storm zullen verwekken; maar laat men daarbij niet vergeten, dat zij zich zullen hebben te voegen naar, dat zij den invloed hebben te ondervinden van het milieu waarin zij verkeeren, dat zij wetenschappelijken arbeid hebben te verrichten. De critische geest bij onze studenten is wel zoo gescherpt — het is reeds door den geachten afgevaardigde uit Leiden opgemerkt — om de mannen van de wetenschap, die de vragen tot op den grond onderzoeken, te kunnen vergelijken met propagandisten, die slechts propaganda-redevoeringen aaneenschakelen. Voor den bezoeker van de Universiteit, voor den student is het van groot belang, dat hij uit de verschillende denkrichtingen ook de beste, die ze vertegenwoordigen, kan hooren, dat hij van hen kan medenemen het beste dat zij hebben te geven, dat hij dit kan hooren in een taal, die de bezieling heeft van de overtuiging, welke medebrengt het verkondigen van datgene dat innig als waar wordt beschouwd.

Ik deel dan ook allerminst de opvatting van den Minister, dat er hier sprake kan zijn van een chaotische opleiding, welke scepticisme kweekt. Ik kan mij scepticisme denken alleen in het geval, als men zich dit onderwijs denkt als het inprenten in leerlingen van geloofswaarheden, die met elkaar in botsing komen, wanneer personen van verschillende opvatting hetzelfde werk doen. De opvatting van het hooger onderwijs, zooals ik die heb, brengt geheel iets anders mede, namelijk, dat de jongelieden uit die zeer verschillende gekleurde brokstukken van denken zich zelven een harmonisch geheel van kennis en een levens- en wereldbeschouwing vormen.

Ook nog om een andere reden juich ik de instelling van bijzondere leerstoelen toe en hier moet ik een enkel woord van critiek doen hooren tegenover de openbare Universiteiten, waarop overigens de aanvallen op zoo warme en overtuigende wijze door den geachten afgevaardigde uit Leiden zijn afgeslagen.

Naar mijn meening staat in dezen tijd de Universiteit te ver af van het volk, geschiedt er te weinig om die groote massa in ons land tot dat hooger peil van wetenschap te brengen waarvoor zoo velen vatbaar zijn. Er zijn in ons land zoovele knappe, ontwikkelde werklieden, mannen van zaken, onderwijzers, die den lust in zich gevoelen om meerdere degelijke kennis te verwerven, die over tal van zaken tal van brochures gaan lezen. Van welk eminent groot belang is het niet, wanneer de mannen van wetenschap treden tot het ontwikkelde deel des volks en in methodisch aaneengeschakelde leergangen die vorming geven, welke juist zoozeer doet zien hoevele en welke voorwaarden moeten worden in acht genomen om tot kennis der waarheid te komen. Aan het werk der *university extension* hebben de eeuwenoude Engelsche Universiteiten nieuwen bloei en nieuwe waardeering in het hart van het volk te danken gehad. Aan dit werk wordt in ons land van de zijde der Universiteiten niets of zeer weinig gedaan.

Nu komt het mij voor, dat wanneer bijzondere leerstoelen mogelijk worden, vereenigingen zullen worden opgericht die, het werk der university-extension ter hand nemende, aan de universiteit zullen plaatsen personen die in de wetenschappelijke wereld verkeeren en te gelijker tijd den schakel zullen vormen tusschen het leven en leeren van de universiteit en het leven en de ontwikkeling des volks.

Met dit bewijs van instemming ten opzichte van dit deel van het wetsontwerp ben ik ook met mijn instemming — behoudens het technisch onderwijs — volkomen ten einde, en zal ik mij nu moeten bepalen tot bestrijding van hetgeen door den Minister op verschillend gebied wordt voorgesteld. De Minister beoogt met dit wetsontwerp het verder voortgaan op den weg der vrijmaking van het onderwijs.

Er is vaak gezegd, dat ten opzichte van die vrijmaking langzamerhand aan de linkerzijde een evolutie van denkbeelden is waar te nemen geweest.

Ik wil dit allerminst ontkennen, maar de evolutie aan de rechterzijde is zeker niet minder groot. Aanvankelijk begint men met vrijheid te vragen om het onderwijs te geven naar eigen smaak en naar eigen inzicht, zonder bezwaar voor de schatkist. Alleen die vrijheid wordt voldoende geacht. Maar nauwelijks is deze vrijheid verkregen in de Grondwet van 1848, in de latere onderwijswetten, o. a. voor het hooger onderwijs in die van 1876, of, alsof men de leuze der Fransche revolutie wil volgen, aan de vrijheid wordt onmiddellijk gevoegd de vraag naar gelijkheid. Nu wil ik niet ontkennen, dat op het gebied van het lager onderwijs daarvoor een reden aanwezig was, namelijk dat de Grondwet aan de Overheid oplegt om overal voldoend openbaar lager onderwijs te geven en dat dus de particulieren, die deze taak van de Overheid vervullen, aanspraak kunnen maken op een zekere gelijkstelling ten opzichte van het openbaar lager onderwijs.

Voor het middelbaar en hooger onderwijs in hun vollen omvang gaan deze argumenten in geenen deele op, zooals trouwens algemeen wordt toegestemd. Daar hebben wij andere voorwaarden te stellen en andere argumenten te bezigen, die kunnen strekken om gelijkheid ten opzichte van de getuigschriften te bepleiten.

De redeneering die daarbij door den Minister wordt gevolgd is in hooge mate zonderling. Zij komt hierop neer, dat zij een begrip van vrijheid vooropstelt en dat van gelijkheid daaruit logisch afleidt.

De Minister zegt, met instemming aanhalend de woorden van een Franschen schrijver, dat alleen dan de vrijheid reëel is als we vrij zijn in „l'accomplissement sans obstacle de ce que nous avons résolu".

De Minister voegt er nu bij, dat een Vrije Universiteit niet bedoelt te zijn een instelling voor candidaat-geleerden, maar een instelling die de noodige voorbereiding geeft voor de vorming van Staatsambtenaren.

Het is dan de slotsom dat de vrijheid wordt belemmerd wanneer aan een dergelijke Vrije Universiteit bezwaren in den weg worden gelegd om het voorgenomen doel te bereiken en wordt daarop gebaseerd de conclusie, dat gelijkheid ten opzichte van de getuigschriften moet worden gegeven. En daaraan wordt dan nog toegevoegd, dat de Grondwet zooals zij door den wetgever van 1876 is uitgelegd, heeft gewild, dat de positie van een Vrije Universiteit deze zou zijn, dat zij, behoudens toezicht, zich zoo vrij mogelijk zou kunnen bewegen.

Het zal overbodig zijn de onjuistheid van een dergelijke conclusie in het licht te stellen. De Minister legt in de definitie feitelijk datgene wat hij daaruit door logische deductie wil afleiden. Ik zou alleen deze vraag willen stellen: zou de Minister, die zich zoo dikwijls, waar het de benoembaarheid van vrouwen geldt, beroept op hetgeen de wetgever in een vorige periode heeft bedoeld, durven beweren, dat de grondwetgever van 1848 of de hooger-onderwijswetgever van 1876 in het woord „vrijheid" dergelijk begrip heeft opgesloten? Dat een dergelijke wetgever het als een inbreuk maken op de werkelijke vrijheid heeft beschouwd als eenig obstacle in den weg werd gelegd aan een Vrije Universiteit waar zij het doel wenscht te bereiken om graden te verleenen *cum effectu civili?*

Wij gaan echter op den weg van vrijheid en gelijkheid nog een stap verder en komen feitelijk tot de broederschap. Wie het wetsontwerp aandachtig leest, zal zien dat het bijzonder onderwijs wordt beschouwd als de jongere broeder van het openbaar onderwijs, dat het wordt verwend en vertroeteld, minder verplichtingen heeft te vervullen en even groote rechten verkrijgt, wat ik zou noemen: bevoorrecht wordt. Ik zal slechts een enkel voorbeeld aanhalen. Aan de bijzondere gymnasia wordt een even groot Rijkssubsidie gegeven als aan de openbare wordt

verstrekt. De kans van concurrentie wordt voor de bijzondere gymnasia daardoor aanmerkelijk versterkt, maar welke is nu de positie ten opzichte van de verplichtingen? De openbare gymnasia hebben de verplichting salarissen te betalen die onder contrôle staan van den Minister en in verband moeten blijven met de salarissen bij het door de wet geregelde middelbaar onderwijs; bij de bijzondere gymnasia is er echter geen enkele bepaling omtrent de salarissen. Aan de openbare gymnasia wordt les gegeven door bevoegden en de eischen om die bevoegdheid te krijgen zijn streng.

Bij het bijzondere gymnasium is er zelfs tot 1905 geen enkele bevoegdheid noodig en na dien tijd zal daarvan gemakkelijk ontheffing kunnen worden gekregen. Bij het openbaar gymnasium heeft men een leerplan, vastgebonden aan een algemeen leerplan dat over het geheele land hetzelfde en in art. 7 van de wet wordt bedoeld.

De bijzondere gymnasia behouden echter een zoo groote mate van vrijheid, als maar eenigszins te denken is.

En nu, wat zal het gevolg daarvan wezen?

Ieder weet, dat van algemeene instemming met het tegenwoordig leerplan der gymnasia niet veel meer te vinden is; van verschillende kanten komt men daartegen op en wenscht wijzigingen aan te brengen. Maar een ieder weet ook, dat, wanneer het er op aan zou komen, om het geheele leerplan over het geheele land te wijzigen, dit niet zoo gemakkelijk zou geschieden en dat dit veel voeten in de aarde zou hebben.

Wat ligt meer voor de hand, dan dat bijzondere gymnasia, van de opgekomen wenken en wenschen gebruik makende, langzamerhand wijziging gaan brengen in hun leerplan, dus feitelijk op dit gebied de concurrentie met het openbaar onderwijs zegevierend aanbinden en zelfs personen die niet behooren tot de geestesrichting van hen die bijzondere gymnasia wenschen op te richten, toch in verband met het inzicht, dat wijzigingen in het leerplan noodzakelijk zijn, er toe komen, om hun kinderen dien kant uit te zenden.

Wat nu zal het gevolg er van zijn, wanneer men dezen weg van vrijmaking uitgaat? Dit, dat het bijzonder onderwijs zich aanmerkelijk zal uitbreiden.

Nu wensch ik er dadelijk bij te voegen, dat ik volstrekt niet vijandig sta tegenover het bijzonder onderwijs, maar dit alleen onder deze twee voorwaarden:

1°. dat het peil van het onderwijs hoog zij en hoog blijve, en

2°. dat de noodige waarborgen voor de rechten en de financieele positie der onderwijzers worden gegeven, opdat dezen zich volkomen in vrijheid aan het onderwijs kunnen wijden.

Evenwel meen ik dat de richting, die wij thans uitgaan tot een gansch en al verkeerden toestand zal leiden.

Wat toch zal het gevolg zijn, wanneer aan een groot deel van onze gymnasia, bijzonder hooger onderwijs zal worden gegeven? Geen ander dan dat de waarborgen ten slotte worden gezocht in het eindexamen, dat moet worden afgelegd.

Telkens vindt men in de gewisselde stukken daarop gewezen; ook van de zijde van den Minister wordt telkens gezegd: denk toch om den waarborg van het eindexamen, dat onder de noodige contrôle moet worden afgenomen. Waar nu zeer te recht door den Minister is opgemerkt, dat het examen zelfs niet de noodige waarborgen geeft om de kennis der candidaten te beoordeelen, wil ik er bij voegen, dat naar mijn meening een examen nooit geschikt is, om de deugdelijkheid van een onderwijs-inrichting vast te stellen.

De waarborg voor de deugdelijkheid van een inrichting van onderwijs moet niet liggen in een eindexamen, maar in de gansche inrichting en de bevoegdheid van de leerkrachten, die onderwijzen. Wie de historie van het gymnasiaal onderwijs in de vorige eeuw nagaat, moet tot die conclusie komen. Het Staatsexamen van 1845 heeft in de voorbereiding voor de universiteit geen voldoende verbetering gebracht, maar deze is eerst ontstaan, toen het gymnasiaal onderwijs een goede organisatie heeft verkregen; toen daaraan zijn verbonden bevoegde leeraren, die een behoorlijke financieele positie hadden verworven.

Wij gaan met ons werk van de vrijmaking in dit opzicht den verkeerden weg op, door de waarborgen voor het onderwijs te zoeken in examens. Het is juist het tegenovergestelde van hetgeen men thans algemeen wil.

Er wordt volkomen te recht in den laatsten tijd op aangedrongen, dat men afstand doe voor een groot gedeelte van de jongelieden van het tegenwoordige onderwijzersexamen en daarvoor in de plaats stelle schoolexamens van een bijzondere of openbare kweekschool. Maar dit kan men alleen, wanneer men als waarborg neemt de organisatie dier kweekschool en de bevoegdheid van hen die daar onderwijs geven. Dat is ook de reden, waarom ik ook nu reeds wil verklaren, dat ik beslist tegenstander ben van Staatsexamens ook voor het universitair onderwijs.

In een blad, der vrijzinnige richting vriendschappelijk gezind, is het voorgesteld, alsof de vrijzinnige leden der Commissie van Voorbereiding eigenlijk door dezen Minister ten aanzien van de Staatsexamens waren suf gepraat. Ik weet niet welken indruk over het algemeen de besprekingen van den Minister wekken, k zou zeggen, dat over het algemeen daardoor vooral aan de linkerzijde een opgewekte geest ontstaat. Van den invloed eener suf makende werking ben ik mij dan ook niets bewust. Mijn standpunt ten aanzien van deze zaak is nog precies hetzelfde als in de Commissie van Voorbereiding.

Ik acht een Staatsexamen zeer stellig schadelijk voor de wetenschappelijke studie onzer studenten en dat is de reden waarom ik mij daartegen zal verzetten.

Ik zal dit standpunt met een enkel woord toelichten, ook juist omdat van verschillende zijden uit de Kamer stemmen opgaan ten gunste daarvan en omdat men het heeft doen voorkomen alsof — wanneer de bevoegdheden maar losgemaakt werden van den doctoralen graad — de wetenschap zich dan vrij zou kunnen ontwikkelen en de studie aan de Universiteit inderdaad recht vrij zou worden.

Over die „vrije studie" nog een enkel woord.

In den laatsten tijd wordt meermalen gezegd, dat het met die vrije studie tegenwoordig aan de Universiteit zeer slecht geschapen staat. Wanneer men echter in de historie teruggaat, zal men grootere klachten dan thans vernemen, door de geheele 19de eeuw heen, van mannen als van Heusde, Opzoomer, Thorbecke. Gaat men de verschillende toestanden van het hooger onderwijs in de vorige en in het begin van deze eeuw na, dan zal men bespeuren dat het thans met de vrije studie veel beter staat dan in eenige voorafgaande periode. Ik vrees dat de heeren die daarover spreken, misschien al te veel kijken naar de rechtsgeleerde faculteit. Ik wil niet zeggen, dat het daar nu slecht is, maar daar heeft de opleiding door repetitoren zeker grooteren omvang gekregen dan bij die in de literaire en wis- en natuurkundige faculteiten.

Naar mijn meening is men dan het best verzekerd, dat werkelijk alleen bij de opleiding het onderzoek van wetenschappelijke vraagstukken vooropstaat, wanneer men niet voortdurend voor zijn oogen heeft een examen, dat over tal van vakken loopt, waarvoor men zich haast niet kan voorbereiden. Vooral dan ook wanneer de student weet, dat als hij in het wetenschappelijk onderzoek ver genoeg is gevorderd, de eindpaal zeer gemakkelijk is te bereiken, dat dan als het ware het doctoraat als een rijpe vrucht van een gezonden boom afvalt.

Welnu, wat wil men, als men spreekt over een Staatsexamen?

Er wordt aan den eenen kant voorgesteld een examen, dat de bevoegdheden geeft en in verschillende trappen wordt bereikt, van verschillende gedeelten is en zal worden afgenomen voornamelijk door mannen van de practijk, die, naar mij voorkomt, als het op examineeren aankomt, dikwijls zeer onpractische mannen zullen blijken.

Het gevolg van het afnemen van dergelijke examens zal zijn, dat men al spoedig weet wat over het algemeen zal worden gevraagd en dat dan de examenstudie door middel van repetitoren nog veel grooteren omvang zal krijgen dan nu.

Van de eigenlijke vrije wetenschappelijke studie, die medebrengt een zich rustig aan een bepaald wetenschappelijk onderzoek wijden — ik denk vooral voor het doctoraal examen — zal niet meer sprake zijn. Het meest zal men aan het Staatsexamen denken.

De meeste personen die aan de Universiteit studeeren, ook de meest idealistisch aangelegden, komen daar toch om eenige bevoegdheden te erlangen; zij zullen er, wanneer men de bevoegdheden van de graden scheidt, niet in de eerste plaats werken voor de eer van het doctoraat, maar om de bevoegdheden te erlangen.

Dat is ook nu het geval; het onderwijs moet daarom zoodanig zijn ingericht, dat het hen tot hun doel brengt, maar langs den weg eener wetenschappelijke vorming, een vorming door opleiding tot zelfstandig onderzoek. Dat zal men ten eenenmale gaan knotten, wanneer men aan het eind van de opleiding stelt een Staatsexamen, door mannen der praetijk afgenomen.

Nu kan men wel zeggen: dat is niet noodig, men kan daarvoor hoogleeraren nemen; maar laat ik er dan op mogen wijzen, dat de ervaring in België geleerd heeft — en zij zal zeker hier geen andere zijn — dat daardoor de grootst mogelijke rivaliteit ontstaat. In de eerste plaats zal men krijgen den strijd hoe die examencommissiën zullen samengesteld worden. De strijd tusschen vrije en openbare Universiteit zal opnieuw ontbranden, zoodat men elk oogenblik zal wijzen op bevoordeeling of op achteruitzetting of althans deze zal vermoeden. Er is in de stukken gezegd, dat het artsexamen in den tegenwoordigen vorm niet voldoet, omdat het feitelijk een academisch examen is geworden. Ik weet niet hoe de Minister deze woorden heeft kunnen neerschrijven. Wanneer ik mij goed herinner — en ik heb veel met medische studenten omgegaan — zijn de klachten van den kant der studeerende jeugd aanmerkelijk verminderd, en waren zij vroeger, toen het artsexamen niet voor de faculteit werd afgelegd, veel talrijker.

Er is ook nog een ander Staatsexamen in het vooruitzicht gesteld, dat als het ware een aanvulling zou geven van de verschillende academische examens, waartoe toegang zou worden verleend door het verkrijgen van verschillende academische graden. Het is m. i. volkomen te recht in de stukken opgemerkt, dat daardoor de moeilijkheden geen oogenblik zouden worden afgesneden. Immers dan zal het daarop neerkomen of de graden die aan de vrije Universiteiten worden verleend, dezelfde rechten zouden moeten geven als die van de openbare Universiteiten, om tot dit laatste examen te worden toegelaten. Dan zou men eveneens zijn aandacht moeten vestigen op de waarborgen die een dergelijke instelling van hooger onderwijs moet geven, om te kunnen beoordeelen of het wetenschappelijk diepgaand onderwijs is. Maar dan zal te gelijker tijd in de wetenschap, dat er nog een eindbarrière is, waardoor de menschen van het beoefenen der praetijk kunnen worden afgehouden, een aanwijzing liggen om het met die waarborgen minder nauw te nemen dan m. i. met het oog op wetenschappelijke vorming noodzakelijk is. En dat zou, geloof ik, op dit oogenblik zeer zeker niet in het belang zijn van degenen die voor de studenten wenschen een grondige diepgaande wetenschappelijke opleiding aan een inrichting die daarvoor de noodige waarborgen verschaft.

Wil ik nu daarmee zeggen, dat ik niet aan een Staatsexamen onder sommige omstandigheden mijn stem zou willen geven? In geenen deele. Ik kan mij zeer zeker voorstellen — en ik ben er zelfs voorstander van — dat, bijv. aan personen die een academische opleiding hebben genoten, en tot onderwijsinrichtingen worden toegelaten als leeraren of later in de juridische loopbaan, hetzij als advocaat, hetzij als rechterlijk ambtenaar, zullen treden, wordt voorgeschreven het afleggen van proeven van bekwaamheid, in de eerste plaats op het practische terrein, dat zij zullen moeten betreden, in de tweede plaats in die voorbereidende wetenschappen die voor die practische uitoefening noodzakelijk kunnen blijken. Ik zou mij bij voorbeeld kunnen voorstellen, dat een aanstaand docent aan gymnasium of hoogere burgerschool werd geroepen om bewijzen af te leggen van zijn practische bedrevenheid in de school en in de tweede plaats van zijn bekendheid met de methodiek en de paedagogiek van het onderwijs dat hij zal hebben te geven. Maar is dit een zaak, die bij dit wetsontwerp op dit oogenblik zeer zeker niet behoort, en later geheel afzonderlijk zou kunnen worden geregeld. Ik meen dan ook dat men ten slotte, wil men de moeilijkheden opnimen, zal moeten komen in den gedachtengang van dezen Minister om aan een vrije Universiteit dat recht te geven graden eum effeetu civili te verleenen.

Nu wil ik er dadelijk op wijzen, dat ik volkomen instem met de meeningen van hen die het opvoedkundige stelsel, dat ten grondslag ligt aan de vorming van een dergelijke Universiteit, beslist afkeuren, dat ik volkomen instem met hetgeen o. a. door den heer Troelstra daarover is gezegd. Ik acht een stelsel van geestelijk isolement, dat er toe leidt, om eerst de kinderen te brengen naar een Christelijke bewaarschool, dan naar een Christelijke lagere school, vandaar naar een Christelijk gymnasium en ten slotte naar een Christelijke Universiteit, om zoo in isolement van alle andersdenkenden te worden opgeleid in een eenzijdige gedachtensfeer — ten hoogste verderfelijk ook voor de personen zelf. Ik heb een geheel andere opvatting van wat de opvoeding moet bereiken. Daardoor moet worden bereikt, dat de mensch zelfstandig den weg door het leven zal kunnen gaan en in zich de kracht vindt om onder de verschillende omstandigheden van het leven zich staande te houden. Daarom moet men de aanraking met anderen niet schromen — ofschoon ik — en alle vrijzinnige ouders zullen het daarmede eens zijn — volkomen overtuigd ben, dat er oogenblikken in het leven zijn, waarop er door den omgang met anderen soms smetstoffen in het karakter kunnen worden gebracht. Maar voor een verstandig opvoeder is er steeds een middel om die smetstoffen te neutraliseeren, het kan ook zijn — zooals dikwijls blijkt — dat die stoffen het karakter later geheel immuun maken voor veel ernstiger kwalen.

Wanneer ik nu zie dat aan die Universiteiten door dat voortgezet isolement mannen worden voortgebracht, die gehuld worden in de wapenrusting, welke men hun daar aangordt, die de wapenen in de hand hebben om de ongeloovigen te bestrijden, die worden bekend gemaakt met de zwakke punten van de tegenstanders en wanneer ik mij dan afvraag, wat er met die mannen moet gebeuren; indien er eens een scheur komt in die wapenrusting, hetgeen in de aanraking met het leven zoo licht kan plaats hebben, dan vrees ik voor het geluk van die mannen, die in geestelijke afzondering zijn groot gebracht.

Ook onderschrijf ik volkomen hetgeen gezegd is over den wensch om het vrije onderzoek en de vrije wetenschap te bevorderen. Wanneer ik nu echter vraag — en die vraag meen ik in verband met dit wetsontwerp te moeten stellen — of een instelling van onderwijs, waaraan slechts hoogleeraren van een bepaalde belijdenis zijn verbonden en waarvan de richting derhalve van te voren vaststaat, nooit aanspraak kan maken op den naam van wetenschappelijk, dan aarzel ik die vraag toestemmend te beantwoorden. Dan denk ik mij terug in de historie der wetenschap, die zoo dikwijls is geweest de historie van de dwaling; dan herinner ik, hoe betrekkelijk kort het geleden is, dat het materialisme als verklaringsprincipe der wereld, als vaststaande werd beschouwd en nu ook in de wereld der natuuronderzoekers veelal heeft afgedaan; dan herinner ik, hoe men korte jaren geleden van de sterk vooruitschrijdende natuurwetenschap heeft gedroomd, dat zij tot de laatste raadselen der wereld zou kunnen doordringen, welke eeuwenlang menschenhoofden hebben gepijnigd; dan weet ik, dat die illusie door zoo goed als geen enkelen natuuronderzoeker meer wordt gedeeld en dan zou ik geneigd zijn in dit opzicht mij dichter aan te sluiten bij hetgeen de heer de Visser in zijn uitnemende rede daarover heeft gezegd.

Ik wil niet a priori vaststellen, dat aan een dergelijke inrichting van onderwijs het wetenschappelijk karakter moet ontbreken, omdat er op een geheel andere wijze en volgens een geheel andere methode wordt te werk gegaan dan ik zou willen volgen. Ik wil alleen vooropstellen dat, waar het hier geldt het verleenen van bevoegdheden aan bepaalde graden, in de eerste plaats het Staatsbelang moet doen afvragen, of het karakter van de instellingen die deze rechten krijgen, waarborgen oplevert voor een deugdelijke wetenschappelijke vorming.

Nu moet ik zeggen, dat in dit opzicht hetgeen door den Minister is aangevoerd, mij ten zeerste heeft teleurgesteld.

Wat zegt de Minister? Dit, dat men zich hier heeft te regelen naar de eischen waaraan het pas opkomend bijzonder hooger onderwijs kan voldoen.

Ik vraag: is dat de taal van den Regeeringsman, die heeft te zorgen voor de belangen van den Staat, of is dat de taal van den stichter, voorbereider en beschermer van vrije Universiteiten? Maar hier als volksvertegenwoordigers mogen wij ons op geen ander standpunt stellen, dan: welke zijn de waarborgen, dat de Staat krijgt een goede uitoefening van de belangrijke ambten en bedieningen. En als het antwoord op die vraag zóó moet zijn, dat daardoor vrije Universiteiten niet kunnen opkomen in ons land, dan is mijn meening, dat zij dan achterwege moeten blijven. De eerste belangrijke eisch, die wij te stellen hebben, is: hoe moet de inrichting zijn van een wetenschappelijke onderwijsinstelling, waaraan groote bevoegdheden zullen worden verbonden?

Nu meen ik, dat de waarborgen die in deze wet worden gegeven, inderdaad zeer zwak zijn. Ook hier kan ik mij volkomen aansluiten bij hetgeen op dit punt door den heer de Visser is gezegd. Ik wensch niet te beschouwen als een inrichting van hooger onderwijs, die met den titel ook de rechten van een Universiteit zal kunnen hebben, een inrichting die bestaat uit slechts enkele faculteiten. Ik vraag, wanneer men aan een dergelijke school met drie faculteiten die rechten verleent, welke reden is er dan, waarom men dat recht niet zou verleenen aan een vakschool met één faculteit. Waarom zou men geen rechten verleenen aan een school voor het notariaat, die, verder zich uitbreidend, onderwijs geeft in verschillende rechtsgeleerde graden; waarom dat recht niet verleend aan een voortgezet gymnasium, waaraan door leeraren en hoogleeraren de voorbereiding in de oude talen verder wordt gevoerd tot die hoogte, dat ten slotte een doctoraal examen kan worden afgelegd? Dit wordt in deze wet niet voorgesteld. Waarom niet?

Omdat men inderdaad waarborgen zoekt en moet zoeken in het karakter en de organisatie van de inrichting van onderwijs. Er worde niet uitsluitend gelet op promotie en examens, neen, de geheele instelling van onderwijs moet van zoodanig karakter zijn, dat daaraan groote bevoegdheden kunnen worden verbonden. Maar naar mijn meening kan een instelling van onderwijs, waaraan de faculteit der wis- en natuurkunde ontbreekt, niet op den naam van Universiteit aanspraak maken. Ik zeg dat niet, omdat ik daarvoor voorkeur heb, daar ik zelf in die faculteit ben gepromoveerd, ook niet omdat ik wil aanvoeren dat de natuurwetenschappen door haar schitterende ontdekkingen het geheele maatschappelijk leven van de laatste eeuwen hebben vervormd, maar omdat ik een Universiteit beschouw als één geheel. De groote beteekenis van een Universiteit ligt hierin, dat er geestelijk verkeer bestaat tusschen de verschillende personen die daar onderwijs hebben te geven en die onderwijs ontvangen. In een belangrijk hoofdartikel in *De Tijd* getiteld: „Heeft de wetenschap een Universiteit noodig?" is kort geleden te recht opgemerkt, dat wanneer de Universiteit verdween, de wetenschap zou worden teruggedrongen naar de studeerkamer van den enkeling en dan het groote voordeel teloor zou gaan van het geestelijk verkeer en den onderlingen naijver van degenen die aan een Universiteit te zamen worden gebracht. Welnu, wij weten allen welk een groote en vruchtdragende invloed de methode der natuurwetenschappen heeft gehad en nog heeft, niet alleen op de resultaten van de natuurwetenschappen zelf, maar ook op de medische en ten deele reeds op de geestelijke wetenschappen. En nu geloof ik, dat een inrichting van onderwijs, waar men *per se* dat deel van het onderwijs zou willen afscheiden, van — zooals de heer de Visser gezegd heeft — het literarisch-historische, ten eenenmale het karakter van een Universiteit mist.

Indien dan ook het gevolg van dezen eisch zou moeten zijn dat de Minister zou zeggen, gelijk het in de Memorie van Antwoord luidt: indien gij dat eischt, zeg dan liever dat gij weigert, dan zou ik er niet voor terugdeinzen om te zeggen: ik weiger bepaald.

Ten slotte komende tot mijn conclusie, wil ik opmerken, dat de geheele weg van vrijmaking van het onderwijs, zooals die nu wordt ingeslagen, leidt tot een bevoorrechting in verschillende opzichten van het bijzonder onderwijs boven het openbare; dat het wetsontwerp den nadruk legt op de waarborgen die zijn gelegen in examina en niet in die welke gevonden moeten worden in de organisatie en de inrichting, dat het bijzonder onderwijs wel behoudt de volledige vrijheid om ingericht te worden zooals het wil, maar dat het ontwerp daaraan te gelijk wil hebben verbonden de rechten van instellingen, die zich aan tal van banden moeten houden. Zoolang niet zeer ingrijpende wijzigingen in dergelijke regeling worden aangebracht, zal ik mijn stem aan dit ontwerp niet kunnen geven.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben een voorstander van dit wetsontwerp en wensch dan ook een woord tot verdediging daarvan te spreken. Ik mag dit niet doen zonder vooraf mijn dank te betuigen aan den geachten afgevaardigde uit Bodegraven, den heer van Idsinga, die door zijn voortreffelijke wetenschappelijke rede het mij in zoo menig opzicht gemakkelijk heeft gemaakt. Er moge een enkel punt zijn waaromtrent ik met dien geachten afgevaardigde verschil, maar ik mag mijn hulde aan dien geachten spreker niet onthouden.

Ik stel er prijs op, dadelijk op te merken, hoewel het eigenlijk is een verité de monsieur de la Palisse, die echter wel eens gevaar loopt uit het oog te worden verloren bij de voorstellingen die sommige sprekers zich maken, dat dit wetsontwerp volstrekt niet beantwoordt aan het ideaal van de anti-revolutionnaire partij. Indien de anti-revolutionnaire partij het geheele hooger onderwijs eens kon inrichten naar haar ideaal, dan zou dit er heel anders uitzien dan het zal wezen na aanneming van dit wetsontwerp zooals het daar ligt.

Ik ben zelfs geneigd aan dit wetsontwerp uit zeker oogpunt geen zeer groot gewicht te hechten, wanneer ik namelijk uitsluitend let op het belang van de Vrije Universiteit, een inrichting, waarvoor ik uit diepe overtuiging liefde gevoel. Immers daarop ziende, gevoel ik, dat de kracht van dergelijke instelling niet gelegen kan zijn in wettelijke bepalingen, maar dat zij haar kracht, haar toevloeiende van God, in zich zelf moet vinden. Uit dit oogpunt beschouwd is dan ook aan dit wetsontwerp geen overdreven beteekenis te hechten — noch door voorstanders, noch door tegenstanders. En met bescheidenheid verzoek ik ook den tegenstanders, deze overweging wel in het oog te houden.

Ik begin met een woord te zeggen over dit wetsontwerp als *particele herziening*, mede naar aanleiding van hetgeen daaromtrent is opgemerkt door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell.

Dit wetsontwerp geeft niet het ideaal, maar slechts een partieele herziening. Dat is volkomen juist.

En nu heeft de heer Röell, wijzende op andere partieele herzieningen, door de Regeering voorgesteld, het vermoeden geopperd, dat de nieuwe koers zich voor een belangrijk deel zou openbaren in het tot stand brengen van partieele herzieningen.

Ik teeken daarop allereerst aan, dat ik niet ben voor iedere partieele herziening. Er zijn er vele, misschien ook wel een enkele door dit Kabinet voorgedragen, waarachter ook ik een vraagteeken zet; er is misschien wel een wet, die langzamerhand meer dan vroeger rijp begint te worden voor een ingrijpende wijziging, zoodat partieele herziening niet in elk opzicht raadzaam kan geacht worden; maar geheel iets anders is het of partieele herziening niet zeer dikwijls rationeel kan zijn. Ik herinner, dat in de laatste jaren vele opvolgende Kabinetten van dat inzicht geweest zijn. Vroeger heette het dat men geen inbreuk moest maken op het stelsel van codificatie en dus niet moest tornen bij voorbeeld aan het Burgerlijk Wetboek; maar door het vorige Kabinet is een belangrijke partieele, wellicht in menig opzicht nuttige, maar niet geheel onschuldige, herziening daarvan tot stand gebracht. Men moet bij partieele herzieningen in het oog houden dat het de eigenaardige wijze van hervormen is op historischen weg.

Ik geloof, dat, wanneer ook de Christelijk-historische leden dezer Kamer het wetsontwerp aan die gedachte toetsen, zij aan dit ontwerp den tol der waardeering zullen moeten betalen. Een hervorming „aus einem Gusz", waarbij men met één slag het ideaal dat men zich heeft voorgesteld bereikt, is het niemand gegeven tot stand te brengen.

Er zijn natuurlijk geesten die in staat zijn machtiger dan anderen in te grijpen, maar ook aan hen is het niet gegeven hervormingen „aus einem Gusz" tot stand te brengen.

Dit zou zijn als de Titans, die den hemel bestormden.

Men is verplicht rekening te houden met de historische wording der dingen, en zich af te vragen waar het punt is, waar het betere beginsel op den ouden tak geënt moet worden, ten einde nieuw en beter leven aan te brengen. Wanneer men dit wetsontwerp nu aan die eischen toetst, zal men toegeven dat het daaraan voldoet.

Gegeven zijn de openbare Universiteiten, en als vertegenwoordigster van het tot ontwikkeling te brengen beginsel een bijzondere Universiteit, en voorts eenige bijzondere leerstoelen, die als instituut tot uitbreiding zijn te brengen. Daaraan heeft de Minister zijn ontwerp vastgeknoopt, ten einde een beter beginsel tot ontwikkeling te brengen dan datgene, wat thans nog maar al te zeer praedomineert.

En nu is door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III, den heer Troelstra, gezegd, dat hier de anti-revolutionnaire partij

meer krijgt dan zij gevraagd heeft, dan in haar Program van Actie was opgenomen. De heer Troelstra vergist zich hierin, want in het Program van Actie van 1897, dat in 1901 in dit opzicht bevestigd is, staat onder II *c*. Hooger onderwijs, punt *i*, afschaffing van het privilege toegekend aan de diploma's van de overheidsscholen.

Nu wil ik aan programma's van actie geen overdreven waarde toekennen. Programma's van actie zijn dikwijls slecht, doch ik wilde pia vota de voorstelling, die de geachte afgevaardigde gisteren gegeven heeft, corrigeeren.

De heer **Troelstra**: Ik heb hetzelfde voorgelezen.

De heer **Heemskerk**: Indien de geachte spreker hetzelfde heeft voorgelezen, dan zal hij gezien hebben, dat het wetsontwerp wel overeenkomstig het Program van Actie was, dat hij voorgelezen heeft.

De heer **Troelstra**: Ik heb gezegd dat het ontwerp van den Minister meer geeft dan het Program van Actie van de anti-revolutionnaire partij eischt; omdat te bewijzen heb ik precies hetzelfde voorgelezen wat gij hebt voorgelezen. Daardoor wordt mijn opmerking bevestigd.

De heer **Heemskerk**: O! Nu begrijp ik de bedoeling van den geachten afgevaardigde. Behalve den effectus civilis van de doctorale graden aan de bijzondere Universiteiten, staat er ook iets in over de bijzondere leerstoelen aan de openbare Universiteiten; over de subsidieering van bijzondere gymnasia en ook iets naar aanleiding van de ondersteuning die de bijzondere leerstoelen van Rijkswege krijgen; over de subsidieering van bijzondere Universiteiten; over haar localiteiten en ook nog iets, zelfs zeer vele artikelen, over de technische Hoogeschool. In dit opzicht zijn dus de heer Troelstra en ik het volkomen eens. Maar dit alles is, voor zoover het betreft de verhouding tusschen openbaar en bijzonder hooger onderwijs, niets anders dan hetgeen voortvloeit uit de grondgedachte van het Program van Actie. Intusschen, een program van actie is allerminst een wet, en ik wensch mij in geenen deele daarop te beroepen ter rechtvaardiging van deze wetsvoordracht.

Er was overigens, dunkt mij, reden te over om tot een partieele wijziging van de wet op het hooger onderwijs over te gaan. In de eerste plaats omdat deze Minister, de man, die zooveel gedaan heeft voor ons hooger onderwijs, wel aangewezen was om, geplaatst zijnde aan het hoofd van de Regeering, de terhandneming van deze zaak als zijn roeping te beschouwen.

Ik geloof, dat alle partijen zullen erkennen dat dit een psychologische noodzakelijkheid was waaraan de Minister niet kon ontkomen. De geachte afgevaardigde uit Utrecht zal dit wel allerminst betwisten, want ik herinner mij levendig, hoe hij, zelf aan de groene tafel gezeten, zich ter verdediging eener belangrijke voordracht beroepen heeft op het moment psychologique. Te meer moest de Minister zich tot deze taak geroepen achten, omdat, naar aanleiding van de erkenning van het goed recht van het examineeren aan de bijzondere gymnasia, ook daarvoor de behoefte aan wettelijke regeling bestond. Het was de bedoeling dat aan die erkenning zekere voorwaarden zouden verbonden zijn. Die voorwaarden waren indertijd bij correspondentie geregeld. De geachte afgevaardigde zal zich herinneren dat op de rechtsgeldigheid van die regeling ernstige aanmerkingen gemaakt zijn. Dit was voor den Minister reeds een reden om de wet op het hooger onderwijs ter hand te nemen. Het zou vreemd geweest zijn als de Minister daarbij de Universiteiten had laten rusten, terwijl ook de terhandneming van de technische Hoogeschool in de lijn van de geestesrichting van den Minister gelegen is en dan ook gerust kon worden begonnen, omdat daarmede niet getornd wordt aan de eigenlijke verhouding tusschen middelbaar en hooger onderwijs en dus ook niet vooruitgeloopen wordt op de resultaten van den arbeid der ineenschakelingscommissie.

Dit wetsontwerp als partieele herziening is, naar ik meen, door al het voorgaande voldoende gerechtvaardigd. Het bezwaar blijft ongetwijfeld voor hen, die denken als mijn vrienden en ik, dat de openbare Universiteiten voor een belangrijk, zoo niet verre het grootst, deel blijven zooals zij zijn; — maar daarover nader.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft zich verder beklaagd, dat het bij dergelijke partieele herzieningen zoo moeilijk is om de draagwijdte der genomen beslissingen te overzien, zoodat men tot consequentiën komt, die men niet had verwacht, en hij vroeg dan ook in verband daarmede, wat nu wel in de toekomst de verhouding zal zijn tusschen openbaar en bijzonder hooger onderwijs. Of die verhouding een gelijke zal zijn als die tusschen openbaar en bijzonder lager onderwijs.

Door u, Mijnheer de Voorzitter, is indertijd als Minister verklaard, dat men die consequentie niet had te trekken. Tegen die uiting is noch destijds, noch later door iemand bedenking ingebracht en ik wensch dat ook thans niet te doen. Uit hetgeen gedaan is ten opzichte van het lager onderwijs vloeit volstrekt niet voort dat men ditzelfde moet doen ten opzichte van het hooger onderwijs. Ik vind in het algemeen ook niet dat de wettelijke regeling van het lager onderwijs een precedent is, dat gecopieerd moet worden voor het hooger onderwijs, maar ik verbind daaraan deze opmerking, dat, naar mijn meening, de wetgeving op het lager onderwijs allermiust een ideaal is; ik vind dat zelfs een allerongelukkigste wetgeving, een wetgeving waardoor aan de gemeentebesturen de verplichting is opgelegd om tal van personen aan te stellen met de commissie om onderwijs te geven met de bekende treurige clausule der neutraliteit. Ik vind dit dus een verschrikkelijke wetgeving en kan dus niet wenschen, dat men daaruit de consequentie ging trekken voor het hooger onderwijs; ik hoop integendeel, dat er eens een tijd zal komen, dat men, niet met één slag, *aus einem Guss*, maar geleidelijk, zal komen tot een beteren toestand van het lager onderwijs.

In het voorbijgaan moet ik hier ten aanzien van die verhouding nog een opmerking van den geachten afgevaardigde uit Utrecht opnemen, die vroeg, waarom hier niet, in navolging van de wet op het lager onderwijs, een verbod van subsidieering van de bijzondere Universiteiten door de gemeenten was opgenomen. Mijnheer de Voorzitter! Het is duidelijk dat de gevallen niet gelijk staan, want de gemeenten zijn nu eenmaal door de wet aangewezen om voldoend openbaar lager onderwijs te geven en wanneer nu diezelfde gemeenten bijzondere scholen gingen subsidieeren, dan zouden zij daarin allicht een middel zien om te ontkomen aan de stichting van openbare scholen, wat misschien practisch zeer goed zou zijn, maar als een wettelijke onmogelijkheid moet beschouwd worden. Die zelfde ratio bestaat hier niet. Aan die quaestie is echter, naar het mij voorkomt, niet veel gewicht te hechten, daar het niet zeer waarschijnlijk is dat de gemeenten bijzondere Universiteiten zullen gaan subsidieeren.

Het onderscheid tusschen de twee wetgevingen zou ik niet wenschen te zoeken in consideratiën ontleend aan den leerplicht.

Ik vind den leerplicht voor het lager onderwijs niet gerechtvaardigd en alle consideratiën, die de geachte afgevaardigde uit Utrecht daaraan ontleent, wijs ik dus af.

Maar wat is de zaak bij het hooger onderwijs? Naar het uiterlijk aanzien is de toestand daar veel beter dan bij het lager onderwijs. En waarom? Omdat in de wet op het hooger onderwijs de neutraliteits-clausule niet voorkomt, die men vindt bij het lager onderwijs. Het is mogelijk dat er aan de openbare Hoogescholen professoren komen die onderwijs geven op dogmatischen grondslag. In dit opzicht is de toestand bij het hooger onderwijs veel beter dan bij het lager. Die twee zaken zijn dan ook niet geheel met elkander te vergelijken. Wij moeten het hooger onderwijs liever geheel zelfstandig beschouwen.

Wat is eigenlijk een hoogeschool? En terwijl ik zoo straks mijn hulde heb gebracht aan den geachten afgevaardigde uit Bodegraven, is er hier een punt waarin ik met hem van meening verschil, ik geloof niet dat de Hoogescholen enkel moeten dienen tot opleiding van jongelieden; ik geloof dat zij in de allereerste plaats zijn brandpunten van wetenschap. De opleiding van jongelieden komt er bij, daaraan is niet te ontkomen. Een hoogeschool waar geen jongelieden worden opgeleid, zal men niet licht vinden. Maar dat is niet het eigenlijke, het eerste doel van een hoogeschool. Het zijn brandpunten van wetenschap en het is niet de roeping van de professoren alleen om de resultaten

van hun studiën aan de jongelieden mede te deelen, maar ook wel degelijk om hun eigen studie voort te zetten en daarvan naar buiten te doen blijken, ook op andere wijze dan alleen door hun colleges. Het zal niet noodig zijn dit met veel woorden toe te lichten.

Indien dit de roeping van de Hoogeschool is, dan geloof ik, dat wij ten aanzien van de verhouding van de Hoogeschool tot de Overheid en ten aanzien van het jus promovendi, eenigermate licht verkrijgen. De verhouding van de Hoogeschool tot de Overheid moet, dunkt mij, deze zijn, dat de Hoogeschool totaal vrij is van de Overheid, zij moet zijn een brandpunt van wetenschap; de hoogleeraren moeten daar de wetenschap beoefenen. Ik vraag: waar moet de hoogleeraar de wetenschap van daan halen?

Moet hij die gaan halen bij den Minister van Binnenlandsche Zaken, aan de bureau's van het Departement, of bij dat geheimzinnige wezen: de Staat?

Immers neen! Hij moet daarvoor zelf worstelen in zijn studeervertrek, op de huizen wellicht; hart, hoofd en gemoed moet hij daarvoor inspannen; het is een zaak tusschen hem en God, of hij aan Hem gelooft of niet. Er moet zijn volstrekte vrijheid van de wetenschap van den Staat. De vrijheid der Hoogeschool vloeit dus voort uit de erkenning van het wetenschappelijk karakter van de Hoogeschool. Daarom wil ik nog niet zeggen, dat de Overheid in het geheel geen oog moet houden op de Hoogeschool. Er is altijd een zeker politietoezicht van de Overheid, dat weten wij allen. Maar eer dat toezicht door de Overheid op de Hoogeschool wordt toegepast, moet er nog al wat gebeuren. Bovendien echter kan het hooger onderwijs zich niet ontwikkelen zonder steun van de Overheid.

De kunst moet leven in de ziel van den kunstenaar en geen enkel kunstproduct zal eenige waarde hebben, dat niet de kunstenaar zelf in zijn ziel heeft doorleefd. Maar toch bestaan er Maecenassen, die wel eens goede diensten bewijzen tot opleiding, tot *schooling* en *training* en tot aanmoediging van kunstenaars, ook door goede kunstproducten te beloonen. En niemand die de roeping van den kunstenaar erkent, zal de Maecenassen daarom willen afschaffen. Zoo behoort ook de Overheid te zijn de Maecenas van de wetenschap en aan deze de gelegenheid te geven tot ontwikkeling. En als dan niemand anders het doet, dan moet de Overheid zelf maar Universiteiten oprichten; daarom zijn er ook in vele landen zoovele openbare Universiteiten, maar te rechtvaardigen is het alleen, omdat niemand anders het gedaan heeft. Nu verwacht ik van deze grondbeschouwing niet zoo felle bestrijding, ook niet van de overzijde; in ieder geval zal men daarover nog wel eens mogen denken.

Immers een dergelijke beschouwing als die ik hier voordroeg, ontmoeten wij bij het openbaar lager onderwijs De openbare onderwijzers, het is niet aangenaam voor hen, zijn eigenlijk ambtenaren, maar zij kunnen er zich niet goed in schikken en zij doen altijd een beroep op hetgeen in de onderwijswereld leeft krachtens de eigen wetten en inzichten van die wereld, krachtens haar souvereiniteit in eigen kring. Zeer zeker, niettegenstaande zij formeel ambtenaren zijn, ligt hierin een betrekkelijk recht. En wat de openbare onderwijzers mogen doen, zal men den hoogleeraren aan de openbare Universiteiten niet kunnen beletten. Dit zullen de heeren van de overzijde te minder kunnen doen, waar de hoogleeraren a n de openbare Universiteiten het recht hebben geheel vrij wetenschappelijk onderzoek te voeren en zij voor hen het recht vindiceeren om niet met gebonden marschroute op weg te gaan.

Was de wetenschap niet uit den aard der zaak vrij van de Overheid, dan zouden zij steeds met gebonden marschroute op weg moeten gaan, want de Overheid laat nooit anders dan met gebonden marschroute marcheeren. Ergo, bestaat er geen recht om eenig privilege te vragen voor eenig hooger onderwijs en behoort in principe volstrekte gelijkheid — en ook veel meer dan wij waarnemen: broederschap — tusschen beide te worden erkend.

In dien zin volgt hier uit de vrijheid de gelijkheid, dit in antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Winschoten, niet omdat die vrijheid bij de wet is erkend. Omdat de wetenschap uit haren aard zoo vrij is, dat zij niet kan onderworpen zijn aan de Overheid, heeft de Overheid ook niet het recht om eenige Universiteit, door haar op een gunstiger voet te behandelen dan een andere Universiteit, welke dan ook.

Dit motiveert ook de *effectus civilis* van de doctoraten voor alle Universiteiten, mits aan zulke voorwaarden voldaan worde, dat men de Universiteit in algemeenen zin als een Universiteit kan beschouwen, en dat het vermoeden van achtbaarheid verzekerd zij.

De grondfout van de bestrijders van dit wetsontwerp en de leden die het wetsontwerp hebben gecritiseerd — ik weet niet of iedere critiek als een bestrijding moet worden aangemerkt — de grondfout van die geachte afgevaardigden, de heeren Troelstra, de Visser en van der Vlugt, hoe zij ook onderling verschillen, is deze, dat zij zich zijn gaan bewegen op het gebied van de beoordeeling van het onderwijs aan de Vrije Universiteit. Welke fouten aan de Vrije Universiteit mogen kleven, gaat eigenlijk die geachte afgevaardigden niet aan, en indien er nog veel meer op de Vrije Universiteit aan te merken was dan er volgens hen op aan te merken is, gaat ons dit bij de beoordeeling van dit wetsontwerp niet aan, indien maar het *jus promovendi* wordt gegeven aan de bijzondere Universiteit, ten einde haar eenigzins meer in gelijke conditie te brengen met de openbare. Wanneer ik zeg *jus promovendi* bedoel ik den *effectus civilis* verbonden aan de promotie.

Ik spreek nog niet over de verhouding tusschen den *effectus civilis* van het *jus promovendi* en de Staatsexamens. Men neemt aan dat aan de promotie op een openbare Universiteit de *effectus civilis* verbonden kan zijn: indien men dit aanneemt behoort men het ook aan te nemen voor de bijzondere Universiteiten.

De heer van Karnebeek geeft teekenen van mindere instemming en dat verwondert mij niet zoozeer, want wanneer ik terugroep de dagen van de debatten over het hooger onderwijs in 1876 zou de heer van Karnebeek allicht behoord hebben tot de tegenstanders van de toekenning van het jus promovendi aan het *athenaeum illustre* te Amsterdam. Indien dit niet zoo is, dan mag ik aan dien geachten afgevaardigde en anders in het algemeen aan de heeren van de overzijde wel eens herinneren hoe destijds door Kappeyne, toen het voorstel werd bestreden met de opmerking dat de Regeering het *jus promovendi* aan zich moest houden, het volgende is gezegd:

„Men heeft hier met veel kracht doen gelden, dat het *jus promovendi* alleen zou kunnen worden toegestaan aan den Staat, omdat het zou zijn een soort van *jus summi imperantis*".

Ik heb mijn oude schrijvers nog eens nagezien, zelfs Graswinckel „Over de opperste macht", nageslagen, maar ik heb niets daarvan gevonden. Integendeel. Wat is de doctorale graad? „De wetenschappelijke titel van een geleerde, die bewezen heeft regt te hebben op den doctorshoed, hem door zijne *pares* toegewezen. De waarde van dien titel wordt niet bepaald door de wet, maar door de groote republiek der geletterden, die weet, welke akademiën behoorlijke waarborgen nemen en welke niet, en die overal den doctor eert, die regtmatig zijnen titel heeft verkregen."

Ik geloof inderdaad dat het wenschelijk zou zijn wanneer bij de beoordeeling van het wetsontwerp die woorden van Kappeyne als toetssteen werden aangemerkt.

Dit wetsontwerp bevat behalve het jus promovendi aan de bijzondere Universiteiten ook de bijzondere leerstoelen, een maatregel die minder de aandacht trekt en minder bespreking hier in de Kamer vindt.

Maar er mag toch wel even op gewezen worden, dat hetgeen daaromtrent is voorgedragen, in beginsel één is met het voorgedragene omtrent het jus promovendi. Ook hier is de erkenning van het goed recht van het vrije, van de Overheid onafhankelijke hooger onderwijs,

Het is een bewijs te meer, dat de Regeering deze materie met ruimen blik heeft overzien, dat zij begrepen heeft, dat het vrije onderwijs, van de Overheid onafhankelijk, zich moet openbaren op verschillende wijzen, zooals het den voorstanders goeddunkt. Vandaar dat dit onderdeel van het wetsontwerp meer aandacht verdiende dan er tot nu toe aan geschonken is. Nu is, naar mijn overtuiging volkomen ten onrechte, door sommige bestrijders van het wetsontwerp, het wetenschappelijk beginsel van de Vrije Universiteit er bijgehaald.

Ik geloof toch te mogen zeggen, dat deze Universiteit zeker wel een zekere mate van achtbaarheid heeft. Dit zal men niet

betwisten. Men kan de wetenschappelijke waarde niet betwisten van de verschillende mannen, die zich aan het onderwijs bij die instelling hebben gewijd.

Maar ik duid het den geachten sprekers — en hier heb ik meer bepaald het oog op de heeren van der Vlugt en Troelstra — niet ten kwade, dat zij hun oordeel over het wetsontwerp afhankelijk hebben gemaakt van hun meening over het wetenschappelijk beginsel der Vrije Universiteit. Zij deden dit onwillekeurig en moesten dit wel doen, zoo hun bezwaren tegen dit beginsel in hun gemoed overwegend waren.

Intusschen is er tusschen beiden een belangrijk verschil.

Ik moet beginnen met een misvatting van den heer Troelstra te herstellen.

Die geachte afgevaardigde heeft uit een niet door mij geschreven, maar, ingevolge opdracht, door mij uitgegeven brochure een plaats genoemd over het gezag van de theologische faculteit aan de Vrije Universiteit en daaruit gemeend te moeten afleiden, dat deze faculteit een soort gezag over de andere zou moeten hebben.

Er staat op bladz. 21 van die brochure: „In de theologische faculteit moet ook de grond van het Schriftgezag onderzocht en waargemaakt worden. Ja zelfs de eerste lineamenta en stellingen van waaruit hiervoor het betoog wordt gevoerd, moeten, evenals de methode, waarnaar dat geschiedt, tot op den laatsten grond in ons menschelijk bewustzijn getoetst worden."

Dit moet zoo gelezen worden: In de *theologische* faculteit moet ook de grond van het *Schriftgezag* onderzocht en waargemaakt worden; evenals (dit was de gang van het betoog) in de andere faculteiten de beginselen, die aan het onderwijs aan die faculteiten behooren ten grondslag te liggen, moeten worden onderzocht.

Ik zal mij daarin nu niet verdiepen, maar de beteekenis van hetgeen daar staat is derhalve juist het tegenovergestelde van hetgeen de geachte afgevaardigde er uit meent te moeten lezen.

Ik zeg dit volkomen objectief, want hier is niet de minste sprake van opzettelijk verkeerde uitlegging. Het neemt niet weg dat de theologische faculteit aan een Universiteit van zeer overwegenden invloed is; deze stelling wil ik niet betwisten.

Nu stelt de heer Troelstra zich op het standpunt, dat hij de beginselen der Vrije Universiteit niet kan goedkeuren, omdat er volgens hem wel degelijk strijd is tusschen geloof en wetenschap. Maar voorts ziet hij eigenlijk slechts op de uitkomsten der wetenschap. Hij wijst er op dat de verschillende vorderingen in allerlei onderdeelen der wetenschap veel hebben opgeleverd voor den vooruitgang. Of hij daarin volkomen juist ziet doet thans niet ter zake.

Wanneer men de rectorale oraties der hoogleeraren aan de Vrije Universiteit inziet dan blijkt echter volgens dien geachten spreker dat ze steeds beginnen met de Gereformeerde beginselen en daarmede ook eindigen. Aan zulk een uitkomst heeft men volgens hem niets. Wanneer zulk een verklaring komt van een eeningzins sceptich man als de geachte spreker, dan is het geen slecht getuigenis. Het is een gelukkig verschijnsel, dat die hoogleeraren na nauwkeurig, wetenschappelijk onderzoek weder tot hun uitgangspunt, ongeschonden gehandhaafd en verdedigd, terugkeeren.

Ik vind het overigens geen wonder dat de geachte spreker zich veel laat gelegen liggen aan de uitkomsten der wetenschap en daarnaar de zaak beoordeelt, — de geachte spreker, die de schrijver is van de brochure Theorie en beweging. De strekking van die brochure was immers, dat het er niet op aan komt welk wetenschappelijk stelsel wordt verdedigd en geleerd, mits het maar dienen kan om het socialisme te propagandeeren. Het zou mij niet verwonderen, dat, als de geachte spreker kans zag uit het verband van geloof en wetenschap te concludeeren dat de menschen socialist moeten zijn, dat het socialisme in zijn tegenwoordigen vorm op den rechten weg is, hij verkondigen zou dat geloof en wetenschap juist wèl moesten samengaan.

Ik begrijp het ook zeer goed dat de geachte spreker met de uitkomsten van de wetenschap aan de Vrije Universiteit niet zeer ingenomen is, daar zij immers naar zijn verklaring propagandisten levert tegen de socialistische beginselen.

De geachte afgevaardigde klaagde er over dat van die Vrije Universiteit al die menschen komen die hij en zijn vrienden ontmoeten op de meetings en die het den socialisten zoo lastig maken. Ik neem het hem, met het oog op die ervaring, niet kwalijk dat hij zoo zeer tegen de Vrije Universiteit en de levensbeschouwing harer vrienden is. Ik verheug mij echter daaruit te vernemen dat het met den welstand en het leven van die kasplanten, die in die broeikas zoo afgesloten van de wereld, worden opgekweekt, nog al redelijk gaat.

Intusschen, het geweten van den geachten spreker is in deze zaak niet geheel en al zuiver. Hij had al die dingen noodig ter rechtvaardiging van zijn verzet tegen dit wetsontwerp, omdat hij tegen de vrijheid reageerde. Hij gevoelde dat hij eigenlijk inging tegen de vrijheid der ouders, die aan de kinderen een opleiding willen geven welke niet indruischt tegen hun eigen heilige overtuiging. Hij maakte er zich nu maar van af met het excuus: die ouders zijn geen arbeiders, en daarop behoef ik dus niet te letten.

Anders is het met den geachten afgevaardigde uit Leiden, den heer van der Vlugt, die een geheel anderen toon heeft aangeslagen, zóó anders, dat de heer Troelstra hem eenigszins suspect vond. De heer van der Vlugt, zoo klaagde deze laatste, ging al naar den clericalistischen, den conservatieven kant. De heer Troelstra zocht blijkbaar naar het juiste woord om dit te qualificeeren; ik had een woord op de tong om den heer Troelstra te helpen, maar ik heb het niet uitgesproken, omdat ik dacht, dat de heer Troelstra van mijn hulp niet gediend zou zijn. Nu zal ik het maar uitspreken: de geachte afgevaardigde uit Leiden is eigenlijk een anti-revolutionnair op liberalen grondslag. Daarom is het niet te verwonderen, dat die geachte afgevaardigde zich zooveel moeite gegeven heeft om aan te toonen, dat het met de achteruitzetting van de geloovige wetenschap aan de Academie tegenwoordig niet zoo slecht staat. Daarom is het niet te verwonderen dat hij er zooveel aan hecht de stelling te verdedigen, dat de openbare Universiteiten niet propagandistisch zijn, maar de Vrije Universiteit in tegenstelling daarmee wel.

Daarover een enkel woord.

Ik laat in deze alle kleine grieven rusten, ik spreek niet over de wijze waarop deze of gene professsor wel eens mag zijn opgetreden. Ik neem aan, dat wij in de professoren in het algemeen nobele vertegenwoordigers van hun richting mogen zien, en indien er al uitzonderingen zijn, wij komen niet verder, wanneer wij op dergelijke uitzonderingen een debat zouden willen bouwen. Maar ik geloof niet, dat het juist is, dat de openbare Universiteiten zoo vrij van alle propaganda zouden zijn, en ik geloof met name dat, indien ik in mijn eigen herinnering en in die van den geachten afgevaardigde uit Leiden terugga, wij toch beiden wel zullen moeten erkennen, dat in onze jeugd — en dat is toch niet zoo heel lang geleden — waarlijk wel propaganda aan de Leidsche Universiteit werd gemaakt.

De geachte afgevaardigde heeft ten bewijze, dat dit nu niet meer het geval zou zijn, het feit genoemd, dat in Groningen, zoo waar op aanstichting van zijn collega Krabbe, op de debatingclub stellingen zullen worden verdedigd over de anti-revolutionnaire partij. Och, dat gebeurde in onzen tijd ook al; dat deed ik zelf. Ik verdedigde toen de stelling, dat de partij van dr. Kuyper gevaarlijk was voor den Nederlandschen Staat. Ik deed dat in hooge mate onder den invloed der Staatsleer van mijn hooggeachten leermeester professor Buys, die toch zeker ook een nobel vertegenwoordiger was van de door hem verdedigde wetenschappelijke richting. Ja, ik ben daarvan teruggekomen, maar uitsluitend ten gevolge van een inwendig godsdienstig proces. Maar de richting waarin zich het universitair onderwijs destijds bewoog, was zeer sterk die van propaganda voor de Staatssouvereiniteit, en al wat tegen den Staat, zooals die destijds door den hoogleeraar werd opgevat, streed, werd beschouwd als te zijn Staatsgevaarlijk. En dat ging er in. En waarom? Niet omdat men daar aan de Academie wat men noemt „rood" was, neen, het werd u niet voorgediend op een ruwe wijze, het werd zoo aangenaam, zoo netjes en zoo fatsoenlijk verteld, dat men inderdaad begon te gelooven: het moest wel waar zijn. Maar er waren wel oppositioneele geesten, zooals de tegenwoordige professor Fabius en de ook mij onvergetelijke Willem van den Bergh, doch waaraan ontleenden die hun afwijkende overtuiging? Uitsluitend aan hun Christelijk geloof, dat op dien jeugdigen leeftijd bij die geachte mannen reeds tot groote beslistheid was gekomen.

Dat „Staatsgevaarlijk" en dat „wegzenden van het erf", ik weet ook van een student, die dat niet zoo gaarne uitsprak. Dat was de geachte afgevaardigde uit Leiden, die destijds met

professor Buys en mij zat in het bestuur van de debatingclub en die, toen ik de genoemde stelling verdedigde, waarbij dr. Kuyper mij de eer aandeed te komen opponeeren, den raad gaf om over die stellingen niet te stemmen, omdat hij het niet aangenaam vond den geïntroduceerden gast het vermoedelijk resultaat mede te deelen dat die stellingen zouden zijn aangenomen. Zoo uitstekend en zoo fijngevoelig was toen reeds mijn hooggeschatte vriend, de geachte afgevaardigde uit Leiden.

Maar er is meer. Professor Buys verdedigde zeer sterk het stelsel van de Staatssouvereiniteit en zoo kwam men bij consequentie tot het denkbeeld, dat een tegenovergestelde rechtsleer als Staatsgevaarlijk moet worden aangemerkt.

Ik verzoek den geachten afgevaardigde bij dat laatste denkbeeld nog even stil te staan. De geachte afgevaardigde beklaagt zich over een soort polemiek, waarbij men zegt, dat allen, die niet op dogmatisch standpunt staan, het in den grond der zaak onderling ééns zijn, zoodat men op hun standpunt aitijd ten slotte moet komen tot de uiterste consequentiën. Ik geloof, dat die polemiek, waarvan nog te veel overblijfselen worden gevonden — ik houd altijd mijn oogen wijd open, wanneer er op fouten in mijn naaste omgeving wordt gewezen en ik tracht het ook te doen, wanneer het ten opzichte van mij zelf wordt gedaan — goeddeels haar bestaan heeft te danken aan die leer der Staatsouvereiniteit en der Staatsgevaarlijkheid. Indien de overheid mag doen al hetgeen in het belang van den Staat noodzakelijk wordt geacht, mag zij de grootste schanddaden doen; als zij begint met een kleinigheid, mag zij tot het ergste komen. Dat is dus een leer, die door haar eigen karakter tot die methode van polemiek aanleiding geeft en heeft gegeven en die de anti-revolutionnairen dikwijls heeft doen waarschuwen tegen de ontzettende gevolgen en consequentiën van het liberalisme, dat die leer aanhing. Maar ik begrijp, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden zich daaraan ergert, want hij is niet zuiver op dat standpunt blijven staan en indien hij spreekt van den invloed, dien superieure studenten uitoefenen, mag ik niet nalaten — nu wij toch aan het ophalen van academische herinneringen zijn — te vermelden, hoe ik het voorrecht had in gesprekken met dien geachten afgevaardigde door hem de aandacht te zien gevestigd op de philosophie van het recht en hoe ik zeer wel weet, dat hij destijds reeds zocht naar een beteren grondslag van het recht dan in het Staatsbelang gelegen is, het Staatsbelang, dat, genomen als grond van het recht, ten slotte het recht aantast en doodt, zoodat het ophoudt recht te zijn. En in dat zoeken naar dien hoogeren grondslag van het recht heeft hij ingenomen een anti-revolutionnair standpunt. Indien hij een stap verder had kunnen gaan en deze crisis in zijn gemoed had doorgemaakt, dat hij gekomen was tot het geloof naar de Schrift in Christus, zou hij geworden zijn een anti-revolutionnair, terwijl hij nu is een anti-revolutionnair op liberalen grondslag, zoekende op de meest nobele wijze naar een ideaal, naar een veiligen grondslag voor het recht, dien hij in zijn gemoed weet, dat er wezen moet, en moeten wij hem begroeten, gelijk ik ook gaarne doe, een oud vriend voor mij ziende, met hoogachting en sympathie, maar moeten wij toch ook altijd bij zijn beschouwingen rekening houden met het eigenaardige standpunt, waarop die geachte spreker staat, naar mijn overtuiging ook in de liberale partij. Zoo is het duidelijk, dat die geachte spreker tegen dit wetsontwerp kan opponeeren alleen maar omdat hij meent, dat dit de vrije wetenschappelijke studie in den weg staat. Want dat is ten slotte het eenige puntje, waarop, als hem ergenis gegeven kan worden, die ergenis voor hen kan rijzen.

Wat is dan nu de grief die in verband hiermede tegen de Vrije Universiteit wordt ingebracht? De geachte afgevaardigde citeert bladz. 25 van het Verslag en meent dat het de bedoeling is van de voorstanders van de Vrije Universiteit, dat de kweekelingen aan die Universiteit nooit iets anders moeten hooren dan hetgeen hun door hun hoogleeraren wordt medegedeeld. De geachte afgevaardigde is zelfs zoover gegaan, dat hij heeft gezegd (bladz. 1277 van de *Handelingen*): „zij weten, dat zij aan deze Universiteit zijn gekomen, niet om zelf zich hun overtuiging op te bouwen, neen, om te worden opgeleid, versterkt, bevestigd in de overtuiging van hun leermeesters daar, van hun ouders thuis."

Stumpers! kinderen, die hun leven lang kinderen moeten blijven, die daar gekomen zijn, niet om zich een overtuiging op te bouwen!

De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft ons medegedeeld, dat hij zich steeds beijvert om ook zijn tegenstanders in een zoo gunstig mogelijk licht te stellen. Ik neem dat van dien geachten afgevaardigde zonder voorbehoud aan, maar ik geloof, dat hij dan ten aanzien van deze zaak zijn studies nog eens moet voortzetten, opdat hij in staat zij de ouders die hun kinderen naar de Vrije Universiteit zenden, zoo gunstig mogelijk te beoordeelen. Is er dan niets van aan, van dat opleiden, versterken en bevestigen? Zeer zeker is er iets van aan, maar het staat niet tegenover het zich een overtuiging opbouwen. Dit is de meening van de voorstanders van de Vrije Universiteit, dat er is een eenheid in de wetenschap, dat de wetenschap is uit God en dat indien het den mensch gegeven ware zich te verplaatsen in het middelpunt der wetenschap, hij van daaruit alles zou kunnen overzien.

Maar wij weten ook, dat dit den mensch niet gegeven is en dat er leemten zijn, zoodat alle kennen blijft een kennen ten deele en niemand de geheele structuur volkomen kan opbouwen. Dat laatste wordt aan de overzijde ook toegegeven en men werkt daar met hypothesen; zoo werken wij met een dogma. Maar dat beteekent niet, dat wij in staat zijn uit dat dogma alle gegevens af te leiden. De geachte afgevaardigde uit Harlingen, de heer Schokking, heeft het hedenmorgen reeds duidelijk gezegd, dat er moeten zijn *principia* èn *data*. Wel beteekent het, dat men bij het wetenschappelijk onderzoek steeds gereed moet zijn de data, die men vindt, te rangschikken en te ordenen, zoodat bij de conclusie die men trekt, rekening gehouden wordt met het dogma.

En indien dat nu genoemd wordt het gebonden zijn aan een marschroute, zoo dient erkend te worden dat natuurlijk in een dogma ook fouten kunnen zijn geslopen en dat men zich steeds rekenschap moet geven waar de goddelijke openbaring eindigt en de menschelijke vondst is begonnen. Dit neemt niet weg, dat er een kern van waarheid moet zijn waaraan men moet kunnen vasthouden, anders heeft men geen houvast in zijn leven en bij zijn wetenschappelijke studiën. En indien men het ernstig meent met het dogma en vlijtig zich toelegt op de zuivering daarvan, kan men de wetenschap beoefenen in veel hoogeren zin dan wie ook, hoe geleerd, hoe scherpzinnig hij moge zijn, en die nog zoovele gegevens bijeenbrengt, die door verwerping van dat dogma de waarheid zelf in haar binnenste kern verwerpt.

En nu is het zeer duidelijk dat de voorstanders van de Vrije Universiteit wenschen dat zooveel mogelijk gegevens worden bijeengebracht en gerangschikt, opdat men het zoover mogelijk kan brengen in de beoefening van de wetenschap in den hoogsten zin. Het is ook duidelijk, dat zij wenschen dat hun zonen daarin worden onderricht, maar het is ongerijmd om te veronderstellen dat die voorstanders zouden meenen dat daarom het eigen zieleleven en de eigen worsteling van hun kinderen zou kunnen voorkomen worden.

Neen, dat weten wij ook wel, en menigeen van ons heeft dat al te zeer in smartelijke levenservaringen moeten ondervinden, dat ieder zijn eigen geschiedenis heeft in het leven, in zijn gemoed en in het wetenschappelijk denken. En wij wenschen niet van onze kinderen wassen poppetjes gemaakt te zien, zooals de heer van der Vlugt — in alle vriendschappelijkheid moet ik dit aanvoeren — van ons schijnt te onderstellen, en zooals hij, indien hij het niet onderstelt, toch heeft gezegd. Niet wassen poppen, maar mannen wenschen wij te zien gemaakt van onze kinderen, mannen die weten te staan in den strijd van het leven, en die natuurlijk moeten leeren zich in te werken in de verschillende stelsels die er verkondigd worden, maar die even natuurlijk ook een zekere leiding moeten hebben. En zoo kan dus de bedoeling van de voorstanders der Vrije Universiteit nimmer zijn dat de kweekelingen geen kennis zouden dragen van de leeringen van andersdenkenden.

De heer van der Vlugt zegt: dan zullen echter de hoogleeraren dier Universiteit na mededeeling der gevoelens van andersdenkende wel conclusiën trekken, die in hun eigen oogen de juiste zijn.

Juist, Mijnheer de Voorzitter, het is reeds door den heer Schokking opgemerkt, zoo zal de geachte afgevaardigde uit Leiden, als hij op zijn colleges andersdenkenden aanhaalt, ook wel conclusies trekken volgens zijn eigen denkbeelden.

Toch heeft hij er zelf den nadruk op gelegd, dat hij zoo onpartijdig mogelijk zijn leerlingen inleidt in hetgeen anders-

denkenden leeren. Maar waarom begeeft hem juist die onpartijdigheid, wanneer hij hier spreekt over de hoogleeraren aan de Vrije Universiteit, met het oog op handelingen van die hoogleearen, die met zijn eigen handelingen gelijk staan?

Och, Mijnheer de Voorzitter, zullen er aan de Vrije Universiteit geen hoogleeraren zijn, die zich in deze niet genoegzaam aan het ideaal, objectieve voorstelling, houden? Ik weet het maar al te zeer; dat kan zeer wel gebeuren, maar dat zal aan alle Universiteiten voorkomen.

De Vrije Universiteit moet voor één zaak oppassen, namelijk voor côterie-geest. Dit is het gevaar, dat, wanneer men zich waagt aan zulk een groote onderneming, die zoo klein moet beginnen, men zoo gemakkelijk vervalt in côterie-geest.

Als vriend van de Vrije Universiteit wil ik dit gaarne met den meesten nadruk zeggen. Maar daarom ook moet zij groeien. En ik zeide het reeds, die groei moet komen in de eerste plaats door eigen krachtsontwikkeling en niet door de wet. Hoe meer men haar echter in haar groei belemmert, des te meer gevaar loopt men dat zij niet vrij blijve van côteriegeest en zelotisme. Hoe meer zij groeit en in staat is aan haar roeping te beantwoorden, zich uit breiden en de vleugelen uit te slaan, des te ruimer zal haar opvatting worden, en des te minder zal zij deze schaduwzijde ondervinden, die aan haar inrichting verbonden is.

Stelt men zich op het standpunt dat men dergelijke inrichting niet in principe moet veroordeelen, maar moet erkennen dat zij recht van bestaan heeft, dan behoort men ook den moed van de logica te hebben en de ruimte van blik om een stap verder te gaan, en te zeggen: laat haar niet langer in de engte staan, maar in de ruimte komen om te toonen welke kracht in haar is.

Ik hoor daar zeggen: daarvoor zijn de heeren niet liberaal genoeg.

Ik zou wel wenschen dat hetgeen in de bladzijden der geschiedenis aangaande de behandeling dezer zaak zou worden opgeteekend, speciaal ten aanzien van den geachten afgevaardigde uit Leiden, maar ook ten aanzien van zoo menig ander lid der liberale partij, dat zij ten slotte er toe gekomen zijn zich met dit voorstel te vereenigen.

Nog een woord over de positie van de leerlingen aan de Vrije Universiteit.

De geachte afgevaardigde uit Leiden spreekt te licht over het dubbele examen. De toestand is zoo: dat studenten aan de Vrije Universiteit om toegang te verkrijgen tot betrekkingen en beroepen, ook examen moet doen aan de gemeentelijke Universiteit of een der Rijks-universiteiten. Aan de vrije Universiteit hebben wij nog een propaedeutisch examen, een candidaats, doctoraal examen. Om een betrekking te verkrijgen moeten de studenten der Vrije Universiteit dus na het propaedeutisch examen dubbel candidaats- en doctoraal examen doen en nog extra promoveeren. Aan de Vrije Universiteit heeft dat plaats met een proefschrift, wat de studenten aan de openbare Universiteiten, speciaal in de rechtsgeleerde faculteit, die immers zooveel beter onderlegd zijn, niet waar? in den regel niet leveren.

Ik heb zelf een zoon aan de Vrije Universiteit.

Ik waardeer het, dat de jongens zich deze moeite geven, en nu moet men in gedachte houden, dat die jongelieden niet allen overtuigde Calvinisten of overtuigde anti-revolutionnairen zijn. Die jongelieden zijn daar niet gekomen omdat zij gezegd hebben: wij zullen nu strijden voor de wetenschap op Gereformeerden grondslag, zij hebben daar voorshands niet aan gedacht, zij houden er van om zich te amuseeren, even als alle anderen. Allerlei gedachten gaan hun door het hoofd, evenals bij alle anderen, maar die jongelieden gaan er ten slotte heen, omdat zij begrijpen dat het hun voegt zich naar den wensch van hun vader te schikken en die wensch van den vader is niet altijd een bevel, want er zijn sommige dingen, die men niet beveelt; er zijn sommige dingen die men in liefde toch wel gedaan krijgt, en dan had ik wel gewild, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden niet op zulk een geringschattenden toon had gesproken van de bezwaren die de jongelieden ondervinden. De geachte afgevaardigde, die zeker geen vreemdeling is in de historie van het hooger onderwijs, had waarlijk wel een anderen toon kunnen vinden in de beraadslagingen over de wet in de rede van den heer Vening Meinesz, toen aan de orde was het jus promovendi van het Amsterdamsche Athenaeum. Toen zeide de heer Vening Meinesz:

„Misschien zie ik de toekomst te donker in, maar men vergete niet, dat op dit oogenblik niet de keuze te doen is om hetgeen thans van kracht is te bestendigen of nieuwe rechten te geven, maar dat wanneer het *jus promovendi*, niet aan het athenaeum te Amsterdam wordt verleend, dan, ten gevolge van het afschaffen der testemonia, het studeeren aldaar zoo aanmerkelijk zal worden bezwaard, dat, naar ik vrees, de toestand op den duur onhoudbaar zal worden."

Zoo werd gesproken toen het gold den effectus civilis voor het Amsterdamsche athenaeum, maar nu het geldt de Vrije Universiteit, nu komt het er niet op aan.

Het zal den geachten afgevaardigde uit Leiden blijken dat inderdaad, indien men aan liberale zijde zich nog een weinig wil corrigeeren en meer recht wil laten wedervaren aan anderen, er op dit gebied wel iets te leeren valt.

Nu nog een enkel woord over de voorwaarden die verbonden zijn aan den effectus civilis. De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, heeft er op gewezen, dat bij het amendement-des Amorie van der Hoeven in 1876 van het jus promovendi aan een op te richten Universiteit dezelfde voorwaarden verondersteld worden als voor het Athenaeum illustre te Amsterdam. Inderdaad, dat is volkomen juist, maar laat ons even voor den geest roepen wat toen de quaestie was. Toen werd voorgesteld den effectus civilis te geven aan het Athenaeum en bij die gelegenheid wilde de heer des Amorie van der Hoeven eens zien hoe of de heeren er over zouden denken wanneer eventueel een Katholieke Universiteit in een andere gemeente zoo iets vroeg. Hij deed toen een allerbescheidenst voorstel, nl. dat bij een latere wet zou kunnen bepaald worden, dat aan een Universiteit in een andere gemeente, die aan dezelfde voorwaarden voldeed, hetzelfde recht werd toegekend. Bescheidener kon het niet. Het amendement van den heer des Amorie was waar, ook al werd het niet aangenomen. Maar het mocht niet. De toenmalige liberale partij sprak zich uit in den geest dat zij het niet wilde. De heer des Amorie van der Hoeven kon die meerderheid echter die pikante uitspraak niet laten doen, zonder in zijn amendement gelijkheid van voorwaarden te stellen. En de heeren liepen in den val. Het beroep van den geachten afgevaardigde uit Utrecht op de geschiedenis van dat amendement moet ik dus wraken.

De voorwaarden in dit wetsontwerp gesteld, zijn, naar mijn meening, voldoende, hoewel zij niet mijn ideaal zijn.

De hoofdzaak zit hierin, dat een discretionaire macht is gegeven aan de Regeering om bijzondere Universiteiten te erkennen en men moet onderstellen, dat zij van die macht een billijk gebruik zal maken.

De Regeering moet een Universiteit erkennen, die een vermoeden van achtbaarheid heeft, maar de Regeering heeft ook het vermoeden van achtbaarheid en daarin zie ik kern en pit van de voorwaarden, die overigens mijnentwege konden worden geschrapt, hoewel ik het goed vind, dat men eenige regelen heeft gesteld om een leidraad te geven en misbruik van macht te voorkomen zoowel in positieven als in negatieven zin.

Nu heeft het mij verwonderd dat zooveel gesproken is over de voorwaarde van de drie faculteiten. De geachte afgevaardigden uit Utrecht, uit Amsterdam II en uit Winschoten hebben daarover geklaagd.

De geachte afgevaardigde uit Winschoten, de heer Bos, heeft gezegd, dat een instelling, waaraan de faculteit der wis- en natuurkunde ontbreekt, niet te recht op den naam van Universiteit aanspraak kan maken.

Du sprichst ein groszes Wort gelassen aus, zou ik hem willen toeroepen. Hoe is het dan wel met een Universiteit, die een theologische faculteit heeft, die eigenlijk geen theologische faculteit is; die zóó is ingericht, dat al haar vakken eigenlijk behooren tot de literarische faculteit, zoodat zij, naar velen gevoelen, maar een theologische faculteit in schijn is, en dergelijke Universiteit dus eigenlijk geen theologische faculteit heeft? Heeft dergelijke instelling dan ook geen recht op den naam van Universiteit? Ik vrees dus dat uit de redeneering van den heer Bos de conclusie zou kunnen getrokken worden, dat noch te Leiden, noch te Groningen, noch te Utrecht, noch te Amsterdam een instelling bestaat, die op den naam van Universiteit aanspraak mag maken.

Maar er is iets anders.

18. Wijziging en aanvulling der wet t.t regeling van het hooger onderwijs.

Een Universiteit is inderdaad niet volledig, wanneer zij niet de vijf faculteiten bezit. In die grondgedachte ben ik het natuurlijk met den geachten afgevaardigde uit Winschoten eens, maar ik geloof daarom toch, dat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam II, de heer de Visser, niet billijk was tegenover de Regeering en tegenover de voorstanders van het wetsontwerp, toen hij over deze voorwaarde der drie faculteiten sprak zooals hij gedaan heeft.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht heeft eenvoudig gezegd: ik recuseer het denkbeeld dat Universiteiten op den groei zijn gemaakt.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat is gemakkelijk; wanneer men dat recuseert, is de zaak uit; maar die geachte spreker weet even goed als wij allen, dat door de voorstanders van de Vrije Universiteit en door dezen Minister van Binnenlandsche Zaken in het bijzonder het universiteitsbegrip steeds gehandhaafd is en dat juist daarom van onze zijde zoo ernstig bezwaar wordt gemaakt tegen de openbare Universiteiten, omdat die een theologische faculteit hebben, die zóó is opgezet, dat zij die Universiteiten moet vergiftigen, zoodat onzerzijds een Universiteit is gesticht met een betere theologische faculteit, met een theologische faculteit, welke dien naam verdient en dat men daarom begonnen is een Universiteit te constitueeren. Maar mannen van zooveel ervaring weten wel, dat Keulen en Aken niet op één dag zijn gebouwd en dat het niet mogelijk is om met de krachten, die op het oogenblik aanwezig zijn, een Universiteit te construeeren met alle hulpmiddelen, waarmede de met honderdduizenden guldens toegeruste openbare Universiteiten zijn voorzien.

Maar gaat het dan aan nu reeds den eisch te stellen dat een bijzondere Universiteit evenveel faculteiten zal hebben als een openbare Universiteit?

Dat is een onredelijke eisch. Men zou evengoed aan een kind den eisch kunnen stellen het werk van zijn vader te verrichten. De lichamelijke krachten schieten nog te kort. Indien men aan die bijzondere Universiteit, van welke richting dan ook, recht wil doen wedervaren, dan moet men daaraan eenige vrijheid van beweging laten. In geen geval kan men den voorstanders van het bijzonder universitair onderwijs te gemoet voeren, dat zij tegen het Universiteitsbegrip ingaan, want juist zij hebben dat begrip verdedigd tegen het valsche begrip van vele voorstanders van de openbare Universiteit.

En indien diezelfde sprekers meenen, dat ik ongelijk heb, indien zij meenen, dat de openbare Universiteit het zuiver type vertoont van de Universiteit, dan moeten zij ook onmiddellijk erkennen, dat van onzen kant overwegend bezwaar moet worden gemaakt tegen die openbare Universiteit. Is deze uitweg, die thans wordt voorgesteld, niet goed, dan moeten zij mij maar een anderen aangeven. De geschiedenis hieromtrent is zeer leerzaam, en een kort citaat uit de discussie van het jaar 1876 zij mij daarom nog veroorloofd.

Een van onze tegenwoordige geachte medeleden heeft daaraan nog deelgenomen, nl. de heer Mees. Deze sprak bij die gelegenheid over de godsdienst-wetenschap die het onderwerp moest zijn van de theologische faculteit, ofschoon door de verandering van den eerstvoorgestelden naam godsdienstwetenschap in godgeleerdheid, de heer van Naamen van Eemnes er een andere vlag op heeft gezet. De heer Mees sprak toen onder andere:

„Maar die godsdienstwetenschap is niet alleen een historische wetenschap, zij is ook een *speculatieve*, een *opbouwende* wetenschap. Uitgaande van de studie van den religieusen mensch klimt zij op tot de kennis van God; uit de afspiegeling in het religies gemoed tracht zij het beeld te leeren kennen, dat gereflecteerd worden."

En verder: „Die godsdienstwetenschap moet een volkomen vrije zijn, niet gebonden aan eenig vooraf vaststaand kerkelijk dogma. Maar meent een hoogleeraar, die deze wetenschap onderwijst, dat de resultaten van zijn vrij, wetenschappelijk onderzoek hem leiden tot de kerkelijke dogmatiek, het moet hem evenzeer vrijstaan; hij onderwijst dan die resultaten niet *als* kerkelijke dogmatiek, niet *omdat* ze door de Kerk zijn gejjkt, maar omdat de uitkomsten van zijn onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek, *samenvallen* met de kerkelijke dogmatiek."

Hier wordt dus geëischt dat men zal werken naar rationalistische methode om te komen tot het geloof. Maar men zou evengoed kunnen zeggen, dat men permissie heeft om in Berlijn aan te komen, wanneer men op reis gaat naar Parijs. Het is juist de omgekeerde weg, dus die langs welken men tot het geloof, en het geloovig wetenschappelijk standpunt komt. De heeren hielden in 1876 vast aan hun begrip van theologische faculteit, en beweerden, dat dit rationalistisch beginsel bij het universitair onderwijs moest worden aangenomen

Nu houdt men vast aan den universitairen samenhang der faculteiten. Maar daar werkt dan het rationalistisch beginsel in al de faculteiten door en die doorwerking moet worden tegengegaan. Daarover loopt het geschil, niet over het universitaire begrip, waarover onzerzijds gestreden wordt.

De heer de Visser heeft gezegd, dat de geloovige wetenschap noodig heeft te worden gecorrigeerd door de ongeloovige wetenschap.

Ik zou dit den geachten afgevaardigde niet gaarne nazeggen. De geloovige heeft noodig zich zelf voortdurend te corrigeeren en op zich zelf toe te zien, en daarbij natuurlijk kennis te nemen van gegevens, die door ongeloovige beoefenaren van de wetenschap verzameld zijn, want het zou laatdunkend zijn die over het hoofd te zien; maar hij moet zijn eigen geloovige wetenschap opbouwen met de in zijn studie opkomende correcties en onderzoekingen. De geachte afgevaardigde zal echter in ieder geval niet meenen, dat de geloovige wetenschap gecorrigeerd zal worden door de ongeloovige wetenschap, wanneer de geloovige wetenschap absent blijft.

Nu kan het rationalistisch karakter van de openbare Universiteit worden tegengegaan door bijzondere leerstoelen, die als loten van een gezonderen stam worden geënt op den stam van de openbare Universiteit, en indien men eens langs dien weg begon met de dogmatiek in de theologische faculteit weer behoorlijk tot haar recht te brengen, dan zou in het centrum zijner stelling de vijand zijn aangetast. Ik geloof dat tusschen de geachte afgevaardigden uit Amsterdam II en uit Harlingen eenerzijds en mij anderzijds wel overeenstemming op dit punt zou te vinden zijn.

Nu nog een opmerking over de Staatsexamens. De Commissie van Voorbereiding heeft geen partij getrokken voor die examens, maar daarmede zeg ik niet, dat ik onder geen beding voor Staatsexamens zou zijn. Wil men, dat de jongelieden wetenschappelijke vorming hebben, dan acht ik Staatsexamens niet wenschelijk, waar ieder kan worden toegelaten. Integendeel, dan acht ik waarborgen noodig, dat er ook een universitaire opleiding zij. Men kan dus naar mijn meening Staatsexamens niet in de plaats stellen van dit wetsontwerp, maar later kan men misschien Staatsexamens instellen, die volgen op een academischen graad. Dit is echter nu niet aan de orde. Kwamen er echter eenmaal Staatsexamens, waartoe ieder werd toegelaten, dan zouden de leden die nu zoo bezwaard zijn door het bijzonder hooger onderwijs en het vrije onderwijs, er in dit geval voor moeten pleiten tot die Staatsexamens allen toe te laten behalve die stumperds van de Vrije Universiteit. Dit zou de logica meebrengen van het stelsel, dat door de bestrijders van dit wetsontwerp is verdedigd; ik betwijfel of zij die logica dan zouden aandurven, doch dan behooren zij ook terug te schrikken voor de bestrijding van het wetsontwerp, zooals zij die hebben gevoerd.

Dit wetsontwerp is door den geachten afgevaardigde uit Leiden genoemd een anachronisme; het komt te laat; de vijand dien men verslaan wil, is reeds verslagen.

Deze opmerking, die ik overigens in haar waarde laat, is wel een bewijs, dat dit wetsontwerp niet te vroeg komt, dat het is een rijpe vrucht, die, naar wij hopen, spoedig dezen Minister in den schoot zal gevallen zijn, een rijpe vrucht van den zoo verdienstelijken arbeid door dezen Minister juist op dit gebied geleverd.

Ik wensch dit van harte.

De algemeene beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen:

nadere wijziging van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende (36);

bekrachtiging van een wijziging der heffing van tolgelden voor het gebruik der provinciale kunstwegen in Groningen (136).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *van der Vlugt:*

bladz. 1275, kol. 1, reg. 33 v. b., staat: Tresslong; lees: Troplong;

aldaar, reg. 35 v. b., staat: le Plag; lees: le Play.

In de redevoering van den heer *Röell*: bladz. 1281, kol. 1, reg. 24 v. b., staat: verwondering; lees: waardeering.

53ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 23 FEBRUARI 1904

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. missives; 5°. boekwerk — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 78 leden, te weten de heeren:

Krap, Röell, Roessingh, Drucker, van der Vlugt, Dolk, Smidt, Okma, Talma, van Bylandt, Mees, van Heemstra, Fock, Troelstra, Schokking, de Ram, Arts, Brants, Hugenholtz, de Savornin Lohman, Bijleveld, van Wassenaer van Catwijck, van Löben Sels, Nolens, Duymaer van Twist, de Waal Malefijt, Pompe van Meerdervoort, van Gijn, Helsdingen, de Visser, Travaglino, van Nispen tot Sevenaer, Aalberse, de Vries, van Veen, van Foreest, van den Berch van Heemstede, Verhey, Hennequin, van Dedem, ter Laan, van Idsinga, Ketelaar, de Stuers, Kolkman, Michiels van Verduynen, de Ridder, Seret, van Vliet, Goeman Borgesius, Cremer, Brummelkamp, Heemskerk, van Limburg Stirum, Melchers, van Karnebeek, Pijnacker Hordijk, Tydeman, van der Zwaag, Lieftinck, Raymakers, Goekoop, Rink, Mutsaers, Hubrecht, Smeenge, den Tex, Beckers, Janssen, Bolsius, van Asch van Wijck, Schaper, Sluis, van Kol, van de Velde, Fruytier en van Styrum,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Alphen, wegens ongesteldheid, wellicht ook de volgende dagen; van de heeren Bos en den Tex, de laatste wegens een vergadering der Staten van Noordholland; van den heer van Wichen, waarschijnlijk ook volgende dagen dezer week; van den heer van der Borch van Verwolde, ook de twee volgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

den kerkeraad der Gereformeerde Kerk van Coevorden;

den kerkeraad der Nederlandsch Hervormde Gemeente te Hulst;

een, van het hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van landbouw en nijverheid, in zake de inrichting van het hooger landbouwonderwijs;

een, van K. F. Caspersz, gepensionneerd majoor der genie van het Indisch leger, te Nijmegen, houdende verzoek om teruggave van door hem betaalde bedrijfsbelasting.

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissiën van Rapporteurs of de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie, aan:

a. het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

de voorzitters en de secretarissen van de afdeelingen Delft, Leeuwarden, Kampen, Holwerd, St. Anna-parochie, Veenendaal, Zutphen en Ouwerkerk, der Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Utrecht van den Algemeenen Nederlandschen Metaalbewerkersbond;

den voorzitter en den secretaris der afdeeling Schiedam van den Algemeenen Nederlandschen Typografenbond;

den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging van Rotterdamsch tramwegpersoneel „de Volharding";

den voorzitter en den secretaris van de Volkskiesvereeniging „Eendracht", te Grouw;

de voorzitters en secretarissen van de afdeelingen Amsterdam en Deventer van den Nederlandschen Bond van gemeentewerklieden;

den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging Algemeen Kies- en Stemrecht te Wirdum;

den voorzitter en den secretaris van de Volkskiesvereeniging „Ons belang";

den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Assen van den Algemeenen Nederlandschen Timmerliedenbond;

den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Schiedam van den Nederlandschen Mand- en Rietbewerkersbond;

den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Arnhem van den Nederlandschen Metselaarsbond;

den voorzitter en den secretaris van het plaatselijk comité voor algemeen kiesrecht te Groningen;

den voorzitter en den secretaris van de Timmerlie lenvereeniging „Vooruit" afdeeling Leiden van den Algemeenen Nederlandschen Timmerliedenbond;

den voorzitter en den secretaris van de „Veldarbeiders-vereeniging" te Nijeberkoop;

den voorzitter en den secretaris van de Werkliedenvereeniging te Hoogeveen;

den voorzitter en den secretaris van de Vrijzinnig-democratische Vereeniging te Amsterdam;

den voorzitter en den secretaris van de afdeeling: „Opsterland" van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers;

b. het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betreffende de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

K. Wiersum, ontvanger der registratie en domeinen te den Helder, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

Couwenberg, inspecteur der registratie en domeinen te Hilversum, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

G. W. Martens, inspecteur der belastingen te Alkmaar, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

H. J. van Lis, inspecteur der registratie en domeinen te Goes, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

de Vos van Steenwijk, kantonrechter te Harderwijk, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Kijlstra, ontvanger der registratie en domeinen te Dokkum, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

van Ingen, postdirecteur te Arnhem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Geysen, hoofdcommies te Arnhem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. H. H. Gunthermohr, adjunct-inspecteur der posterijen en telegraphie te Arnhem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

F. W. ter Spill, kantonrechter te den Helder, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

A. J. J. Maas, inspecteur der directe belastingen enz. te Dordrecht, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. C. van der Zande, cipier der strafgevangenis te Deventer, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. H. van der Voort, leeraar te Gouda, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. F. Mirandolle, ontvanger der directe belastingen te Gouda, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Joh. Greidanus, brievengaarder te Zuid-Scharwoude, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze verklaringen van adhaesie worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. missives van den voorzitter en den secretaris der Amsterdamsche Brandwachtsvereeniging en van den voorzitter en den secretaris van het „Haagsche Vakcomité", waarbij zij hun volle sympathie uitspreken met de motie, aangenomen op het buitengewoon congres van den Bond der Nederlandsche gemeentewerklieden, betrekkelijk de instelling van scheidsgerechten voor die werklieden.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. het volgende boekwerk:

van den schrijver mr. A. Grünebaum, zijn proefschrift: „Het karakter van den bewijslast in het burgerlijk geding".

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Nolens**: Ik wensch dezerzijds het voorstel, dat thans aan de orde is, zoo beknopt mogelijk te bespreken. Ik laat daarom ter zijde de vele punten, welke in de schriftelijke stukken behandeld zijn en, gedeeltelijk althans, ook hier nog ter sprake kwamen, belangrijke punten, maar in dit stadium van het debat van ondergeschikten aard, voor mij althans en waarschijnlijk ook voor hen, die ze ter sprake brachten, omdat ze geen gewicht in de schaal leggen voor het al dan niet aannemen van dit voorstel.

Dit geldt vooreerst de *opportuniteitsquaestie*, den voorrang die aan de vrijmaking van het lager onderwijs had behooren gegeven te worden.

De heer Bos heeft overigens op uitnemende wijze aangetoond van hoeveel gewicht het hooger onderwijs is voor het gansche volk, ook voor hen, die gewoonlijk alleen van het lager onderwijs kunnen genieten.

Dit geldt m. i. ook van *het partieele* der herziening. Met hetgeen de heer Röell dienaangaande heeft gezegd, ben ik het volmaakt eens. Elke partieele herziening, vooral een herhaalde partieele herziening, heeft haar nadeelen, maar hij, evenmin als ik, zal er wel ooit een grond in vinden om, als ze eens in behandeling is en overigens zijn instemming vindt, zijn stem daaraan te onthouden.

In de derde plaats geldt dit de evolutie, het volgen der *historische lijn*.

Het is misschien wat realistisch, maar voor mij is dit ten slotte een bijzaak, zeer geschikt ter motiveering, maar bij de beslissing over de stem welke ik over een voorstel moet uitbrengen, doet het eigenlijk weinig ter zake.

Als afgeweken wordt van die historische lijn, door een voorstel dat ik in zich goed acht, dan zou ik niet zooveel hechten aan het volgen van die lijn.

Integendeel, men zal dikwijls, zooals de heer van Idsinga reeds opmerkte, om op dien goeden weg te komen, van de historische lijn moeten afwijken.

Dit geldt ten slotte ook van het gebrek aan een *stelselmatige* behandeling van het onderwijsvraagstuk en in het bijzonder van het hooger-onderwijsvraagstuk. Het wil mij voorkomen, dat, welke idealen en theorieën men ook heeft, het zaak is, natuurlijk die idealen steeds voor oogen te houden, maar overigens, waar gedaan, gehandeld moet worden, zich af te vragen wat op een gegeven oogenblik, met eerbiedigiug van ieders rechten, voor verwezenlijking vatbaar is.

De theorie werkt met geheele stelsels, maar het leven en de practijk met stukken en rukken, met brokken en schokken.

Toen ik den heer Schokking daarover hoorde, rees bij mij de vraag op wat Paulsen op bladz. 325 van zijn werk *Die Deutschen Universitäten etc.* zegt over de professoren en de politiek — hij heeft natuurlijk alleen het oog op de Duitsche professoren — ook niet op anderen dan professoren toepasselijk zou kunnen zijn. Maar de conclusie waartoe de heer Schokking kwam, deed mij die vraag voor hem ontkennend beantwoorden.

Het kwam mij voor, dat het bij het beoordeelen vooral van een ontwerp als dit noodig is, dat men zich plaatse op het standpunt van hen, die de veranderingen die door het ontwerp beoogd worden, noodig achten; niet op het standpunt van hen, die met den bestaanden toestand vrede hebben of meenen vrede te kunnen hebben of op een andere wijze in de huns inziens bestaande gebreken meenen te kunnen voorzien.

Ik wil ook niet uit het oog verliezen, dat het hier geldt een *bevoegdheid* die verleend of erkend wordt, en dat het *gebruikmaken* van die bevoegdheid een tweede quaestie is, over de wenschelijkheid waarvan verschil van gevoelen bestaan kan. Zoo kan men van oordeel zijn, dat, om in erkende leemten of gebreken van het universitair onderwijs te voorzien, in de eerste plaats noodig is hun die dat universitair onderwijs, hetzij aan een openbare, hetzij aan een bijzondere Universiteit zullen gaan genieten, een zoo diep en zoo breed mogelijken wijsgeerigen grondslag te geven, waarop zij aan die Universiteit, bijzondere of openbare, hun meer speciale studiën kunnen voortzetten. Voor deze opvatting is zonder twijfel veel te zeggen; het is een overgang van het aanleeren tot het meer zelfstandig denken. Zoo doende geraken de toekomstige universiteits-studenten wat bekend in de wereld der gedachten; zij leeren althans inzien hoe over de gewichtigste vragen, die ten grondslag liggen aan ieder vak van studie, verschil van meening bestaat. Zij ontwennen aan de methode die zij bij hun gymnasiaal en hoogereburgerschool-leven hebben moeten volgen bij het leeren van spraakkunst en handboek; zij leeren redeneeren en, ja, ook twijfelen.

Ik heb in 1897 in enkele artikelen in de *Veuloosche Courant* mijn meening daaromtrent uiteengezet. Men kan van oordeel zijn, dat, voorloopig althans, aanvulling door bijzondere leerstoelen van wat aan het bestaande universitair onderwijs, naar de meening dan van degenen die zoo oordeelen, ontbreekt. Het eerst noodige is, om zoodoende al of niet op den duur te komen tot een bijzondere Universiteit. Ook dan echter heeft men bij het beoordeelen dezer zaak rekening te houden met hen die daarover anders denken, en die van deze overtuiging niet alleen

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

door woorden, maar ook door bewonderingswaardig initiatief, opoffering en volharding hebben blijk gegeven.

Ook dan heeft men zich de vraag te stellen: is het hier voorgestelde billijk, beantwoordt het, zooal niet aan een zedelijke verplichting van den Staat, dan toch aan een onmiskenbaren billijken eisch? En het is uit dat oogpunt, dat ik de zaak zal bezien.

Ik meen bij de beoordeeling al zeer objectief te kunnen zijn. Ik meen dat, omdat ik zelf leerling ben geweest van de Utrechtsche Universiteit, van waar ik in het algemeen, voor zoover ik de colleges van de Staats- en rechtswetenschappen heb gevolgd en daarin examens heb afgelegd, den onuitwischbaren indruk heb ontvangen van den wetenschappelijken ernst, van de meer dan noodige voorkomendheid en de strikte, negatieve, onpartijdigheid mijner professoren. Ik zeg „negatieve onpartijdigheid". Het klinkt eenigszins vreemd, maar ik kan het eigenlijk niet beter anders uitdrukken. Ik bedoel daarmede niets kwaads. Het is de eenige onpartijdigheid, die van professoren aan openbare Universiteiten verlangd kan worden, maar het is voor geloovige richtingen niet genoeg. Wat er voor mij positiefs ontbrak, namelijk in die faculteit waarin ik studeerde, voor de rechts- en de Staatswetenschap namelijk, vooral de rechtsphilosophie meer uitgewerkt en bezien in mijn richting, werd inchoatief aangevuld door mijn afgeloopen voorbereidende studie in de wijsbegeerte, die het mij gemakkelijk was in die richting en voor dat onderdeel voort te zetten.

Ik meen ook objectief te kunnen oordeelen, omdat zelfs niet de gedachte kan opkomen, dat ik voor een bestaand instituut een voordeel, zij het ook een rechtmatig voordeel, zou willen behalen.

Ik zal niet uitweiden over, laat ik maar zeggen de voorpostengevechten, die voor eenigen tijd in de pers gevoerd zijn over het al of niet wenschelijke van de oprichting van een Katholieke Universiteit, maar dit meen ik wel te kunnen zeggen: hoelang ik het leven van dezen Minister van Binnenlandsche Zaken en dat zijner collega's — hoelang ik zijn leven, ook zijn ministerieel leven, zou willen rekken, toch zullen er naar alle waarschijnlijkheid heel wat wisselingen van Ministeries hebben plaats gehad, voordat dit ideaal bereikt zal zijn.

Ik spreek natuurlijk thans alleen — het is na al hetgeen reeds gezegd is eigenlijk niet meer noodig dit te vermelden — over het toekennen van den effectus civilis aan de door bijzondere Universiteiten verleende graden.

Het wil mij voorkomen, dat een hoofdoorzaak van de moeilijkheden waarvoor velen bij dit onderwerp staan, gelegen is in art. 1 van de wet op het hooger onderwijs en het stelsel dat daarvan het gevolg is: het verbinden van effectus civilis aan wetenschappelijke graden. Dat artikel omschrijft, zooals ieder weet, doel en inhoud van het hooger onderwijs en heeft een tweeslachtig karakter. Allicht zouden er zijn, die geen bezwaar zouden hebben om bijzondere Universiteiten als plaatsen van voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschap volledig te erkennen — zij zouden dat natuurlijk ook moeilijk anders kunnen doen — maar die aan het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding gevorderd wordt, andere eischen zouden willen stellen.

Nu wordt het een en het ander aan eenzelfde eenig oordeel onderworpen en de argumenten tegen het verleenen van den effectus civilis, de bevoegdheid tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarbij toch nog altijd bekwaamheid en zaakkennis den doorslag geven, die argumenten worden gezocht in het huns inziens bestaande gevaar voor minder wetenschappelijk gehalte van het onderwijs.

Door het verbinden, met andere woorden, van de voorbereiding tot betrekkingen en de voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen, staat men vanzelf bloot aan het gevaar eischen te stellen aan het eerste, die aan het tweede ontleend zijn. Ik kan mij voorstellen, dat er velen zijn, die zouden willen zeggen: beoefent de wetenschap op uw wijze, naar uw methode, verleen graden daar hun herkomst gewaardeerd zullen worden, maar die evenmin als de graden verleend door een openbare Universiteit, toegang geven tot de bedoelde ambten. Wie die ambten bekleeden wil, hij hebbe zijn voorbereiding genoten aan een openbare of bijzondere Universiteit of wellicht aan geen van beide, zal een voor allen gelijke proef te doorstaan hebben.

Ik wil dan ook gaarne erkennen, dat het zoogenaamde Duitsche stelsel gedeeltelijk aan dit bezwaar te gemoet komt en ook mij meer logisch toeschijnt. Ik zeg „gedeeltelijk" te gemoet komt aan die bezwaren. Immers het komt mij voor dat in strijd met alle theorieën die daarover bestaan, het universitair onderwijs ook zóó opgevat, toch nog altijd en voor een groot deel vakonderwijs, in den zin van opleiding tot betrekkingen, waarvoor wetenschappelijke opleiding noodig is, en onmisbaar vakonderwijs zou blijven. De Minister van Binnenlandsche Zaken denkt over het Duitsche stelsel ongeveer zooals zeer vele leden hier in de Kamer. Dit blijkt niet alleen uit zijn Memorie van Toelichting, maar ook en vooral uit de thans vervallen Staatsexamens voor hen, die geen universitairen graad behaald hadden. Ik erken echter, dat bij instelling van zoodanige algemeene Staatsexamens men wel den zeer radicalen weg had moeten opgaan om bij de toelating tot de examens het bezit van een graad niet als eisch te stellen. Wat er dan echter van de Universiteiten terecht zou komen, ik weet het niet. Wij zijn niet gesteld voor de keuze tusschen Universiteiten die alleen examens afnemen en Universiteiten die in het geheel geen examens hebben, maar alleen de studenten bijeen brengen om te studeeren. Voor die keuze gesteld zou de heer van Idsinga, in goed gezelschap trouwens van kardinaal Newman, de voorkeur geven aan de tweede soort, maar ik voor mij geloof en vrees ook, dat dan een heele bezuiniging op collegelokalen en ook op het aantal Universiteiten zou kunnen plaats hebben; het thans zeer talrijke gilde van gegradueerden zou zeer slinken. En als de heer van Idsinga zegt: „een Universiteit is geen instelling voor wetenschappelijk onderzoek. Het is een instelling van opleiding en opvoeding. Bij iemand die geroepen is tot het geven van onderwijs is dat wetenschappelijk onderwijs reeds afgeloopen", — dan zou ik hem willen doen opmerken dat daarmede toch alleen bedoeld is *wetenschappelijke* opleiding tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, of liever opleiding tot betrekkingen die een wetenschappelijke opleiding vereischen; en zeker, voor dengeen die als leeraar doceert, is het wetenschappelijk onderzoek tot zoover afgeloopen, en het kan ook best zijn dat de een of ander, als hij eenmaal den professoralen titel en positie heeft, er voor goed mede ophoudt, er een punt achter zet en verder dat onderzoek aan anderen overlaat. Hij kan natuurlijk alleen onderwijzen wat hij weet, maar intusschen — en dat zal wel regel zijn — zet hij toch zijn onderzoek voort, en in dien zin is zelfs een professor nooit „uitgeleerd". Ik denk bijv. aan de talrijke uitvindingen, vooral op natuur-wetenschappelijk gebied, die, zonder dat iedereen dat te weten komt, in ons land op natuurwetenschappelijk, technisch, chemisch gebied juist aan de Universiteiten gedaan worden, en waarvan de toepassing ten bate komt van de industrie, maar waardoor ook het onderwijs volledige wordt.

Ik zeg, men had dien weg kunnen opgaan en bij het Staatsexamen geen graad vorderen, geen universiteitsexamen, of wel men zou toch weder voor dezelfde moeilijkheid komen te staan, men zou de moeilijkheid slechts verplaatst hebben, namelijk de vraag zou zich hier weder voordoen: onder welke voorwaarden zullen de graden van bijzondere Universiteiten als rechtgevende tot die toelating erkend worden.

Hoe dit zij, ik plaats mij thans voor het ontwerp zooals het nu luidt. En dan kom ik in de eerste plaats aan het beginsel van de zaak. In dat opzicht is voor mij beslissend art. 192 der Grondwet, alinea 4, ook als het gelezen wordt zooals het er werkelijk staat.

Het doet m. i. niets ter zake of dat artikel het bestaan van een bijzondere school al dan niet veronderstelt. Dat is een quaestie facti.

Zoodra van de vrijheid, wat het universitair onderwijs betreft, gebruik gemaakt wordt, blijkt het dat die vrijheid denkbeeldig is. Men kan het op de een of andere manier met een mooi of minder mooi beeld uitspreken, het doet niets ter zake, dit staat vast, dat die vrijheid niet de vrijheid is, die men meestal bedoelt.

Het meest zaakrijke wat tegen het voorstel wordt ingebracht, is niet zoo zeer tegen het verleenen van den „effectus civilis", dan wel tegen het gebruik maken van de vrijheid zelf: met

andere woorden: men weigert den „effectus civilis" toe te staan, opdat geen of zoo weinig mogelijk gebruik van die vrijheid gemaakt worde. Immers dit alles (gedwongen marschroute, gebondenheid der leeraren, propaganda enz.) geldt ook als zij, die het onderwijs aan een bijzondere Universiteit volgen, toch nog examen moeten afleggen aan een openbare Universiteit.

Consequent zouden de principieele tegenstanders moeten komen tot wijziging van art. 192 der Grondwet, in dien zin, dat de daar erkende vrijheid voor het universitair onderwijs ontnomen werd.

Men zegge niet: die vrijheid wordt niet denkbeeldig. Men kan de bezwaren, de moeilijkheden breed of minder breed uitmeten naar gelang het te pas komt; dit ligt in den aard van den mensch, ook van hooggeleerde menschen.

De geachte afgevaardigde uit Leiden schijnt dat bezwaar voor dubbele examens, daarenboven examens voor vreemden, al heel gering te schatten.

Het is voor hem een zaak die slechts een formaliteit geldt: een nieuwe das, een paar nieuwe handschoenen en het gedwongen verblijf gedurende eenigen tijd in hooggeleerd gezelschap.

Het komt mij voor dat de geachte afgevaardigde de zaak wel wat te zeer beziet met het oog van den welwillenden examinator, en den tijd vergeet waarin hij zelf examinandus was.

De stelling dat een examen de welkome gelegenheid is om te laten zien dat men veel weet, die stelling vindt bij de examinandi niet den minsten ingang. Ik doe een beroep op ieder, die zich nog in de gemoedsgesteldheid kan terugdenken, waarin hij als examinandus verkeerde, en vraag hem: is die voorstelling van den geachten afgevaardigde uit Leiden, ook gegeven de volmaakste onpartijdigheid en de warmste menschlievendheid waarvoor ooit examinatorenhart toegankelijk was, niet overdreven?

Maar al ware dat niet overdreven, al ware dat zoo, dan komt daarbij dat de instelling, waarbij de student nog eens elders examen moet doen, wordt geacht te zijn van lager rang, een surrogaat.

Ik voor mij kom ook op dezen grond, alle andere dieper liggende ter zijde latende, tot de conclusie, dat de gevraagde effectus civilis in beginsel niet onthouden kan worden. Mits onder voorwaarden die de deugdelijkheid van het onderwijs waarborgen. Ik zou hier alweder willen zeggen: onder voorwaarde, dat de voor de uitoefening van het ambt noodige kennis en bekwaamheid verkregen zij. Zijn die waarborgen in het ontwerp gesteld voldoende? Ik bepaal mij tot de beide, die hoofdzaak zijn: het minimum van drie faculteiten en van drie professoren aan iedere faculteit. Het zal wel overbodig zijn te betoogen, en de Minister van Binnenlandsche Zaken, de voorsteller, zal er wel meer dan eenig ander van overtuigd zijn, dat ook al wenscht men niet aan het woord Universiteit de verkeerde beteekenis te geven van universitas scientiarum, literarum en van studium „generale", in tegenstelling met „particulare", het voor iedere Universiteit doel moet zijn de vijf faculteiten te bevatten en deze zoo ruim mogelijk met de beste krachten bezet.

Maar hier geldt het het stellen van een *minimum*, niet van een *fixum* en veel minder van het *ideale*.

Wie in beginsel niet tegen de zaak gekant is loopt gevaar zich in een circulus vitiosus te bewegen, wanneer hij hier niet op let. Om tot die volledige ontwikkeling te geraken heeft, met name de bestaande Vrije Universiteit, de gewenschte bevoegdheid noodig. En stelt men de eischen, waaraan eene, in menschelijkerwijze gesproken volledige, ontwikkeling zijnde Universiteit voldoet, dan snijdt men haar de mogelijkheid af om daartoe te komen. Dit geldt vooral het getal faculteiten. Dat ook zij, die meer van nabij met deze Vrije Universiteit te maken hebben, daarvan overtuigd zijn, blijkt uit den aandrang die van die zijde meermalen wordt geoefend om tot de oprichting eener medische en eener natuurkundige faculteit te komen.

Dit geldt in nog sterker mate van het getal professoren. Mijns inziens is meer waarde te hechten aan een voorloopig beperkt getal faculteiten, maar deze niet te karig bezet, dan aan een volledig getal faculteiten, maar karig bezet.

Indien de Minister van Binnenlandsche Zaken op dit punt eenigszins hoogere, ik zeg niet eischen, maar waarborgen, hoogere zekerheidsstelling, hoogere gernststelling zou kunnen geven, dan zou mij dit zeer bevredigen, maar ik erken, ook hier beslist meer de mogelijkheid om in den aanvang aan de eischen te voldoen.

Ik erken ook, dat het een *minimum* is. In dit opzicht werd overigens ook van de zijde van de Vrije Universiteit de wenschelijkheid uitgesproken om tot uitbreiding te geraken.

Ik kom thans tot het bespreken van eenige bezwaren, die tegen het ontwerp zijn ingebracht.

Ik beperk mij tot de voornaamste en dan begin ik met de zeer banale opmerking, dat wie zou willen beweren, dat aan de voorgestelde regeling geen bezwaren verbonden zouden zijn, zich schuldig maken zou aan overdrijving, en ook aan deze wijze van liegen — al is het ook die van eerlijke menschen — wil ik mij niet bezondigen.

Geen enkele regeling voldoet aan den eisch, dat er geen bezwaren aan verbonden zijn, en de rede van den geachten afgevaardigde uit Leiden heeft voor wie het betwijfelde aangetoond, dat de tegenwoordige regeling nog steeds, ook naar het oordeel van hen, die met die regeling vrede hebben, aan ernstige fouten lijdt, althans in de practijk nog ver van het menschelijkerwijs volmaakte af is.

De heer van der Vlugt heeft zijn — het wordt bijna een gemeenplaats het te zeggen — als altijd keurige rede, een waar mozaïkstuk van gedachten, een regaal voor liefhebbers van verrassende woordenkeus en zinswending, begonnen met de motieven van deze wetsvoordracht aan critiek te onderwerpen, n.l. de grieven die bestaan tegen het openbaar hooger onderwijs.

Met een oprechtheid, die hem eert en die door sommige politici allicht misprezen zal worden, heeft hij erkend, dat voor die grieven in het algemeen reden bestond, nog redenen bestaan, maar dat ze verminderen. Hij heeft de genesis van de misstanden die tot deze grieven aanleiding hebben gegeven, verklaard, maar niet gerechtvaardigd. Zijn requisitoir tegen het openbaar hooger onderwijs was, voor hem, tamelijk scherp, maar hij pleitte tevens verzachtende omstandigheden: „het was zoo, het is gedeeltelijk nog zoo, maar het wordt reeds beter".

Het zal velen met mij verheugd hebben van zoo bevoegde zijde de verklaring te vernemen, dat de naar zijn inzien „stoute" bewering, dat „wetenschap die berust op dogmatische grondslag in waarheid geen wetenschap is", voor hem en voor vele anderen een overwonnen standpunt is; en dat de meening „als gingen wetenschap en openbaringsgeloof niet langer te zamen in één geest", een waan is, een vooroordeel, die sinds eenige jaren beslist en zichtbaar aan het tanen zijn.

Ter adstructie van zijn bewering, dat de toestand beter is geworden, geeft de geachte afgevaardigde voorbeelden uit eigen kring, van zijn eigen persoon. Nu hebben deze voorbeelden bewijskracht in dien zin, dat er uit blijkt dat althans in die gevallen beterschap te erkennen is, maar als de heer van der Vlugt nu zegt: is het elders niet zoo, zijn er andere gevallen waaruit het tegendeel blijkt, dan zal de overzijde niet nalaten dat aan te geven, dan zeg ik: dat gaat niet op. Het is niet zoo gemakkelijk daarmede voor den dag te komen; derden zouden daarbij in het gedrang raken en alleen wat men, om het zoo maar te noemen, aan den lijve heeft ondervonden, zou op het tapijt kunnen worden gebracht; en daarvan zou mij een soort van piëteit weerhouden. Maar in elk geval: bij deze gelegenheid wordt zooveel over *waarborgen* gesproken, wie geeft nu hier den waarborg aan hen, die het openbaar hooger onderwijs nog ver achten van menschelijkerwijs volmaakt, dat de door den geachten afgevaardigde gewraakte toestand niet alleen in de juridische faculteit te Leiden, niet alleen in de colleges van den heer van der Vlugt, maar ook elders verbeterd is, — dat het nog beter zal worden, en die beterschap ook zal blijven aanhouden? Met name geldt dat van de *professoren-benoeming*.

Nu wil ik gaarne aannemen, wat de heer van der Vlugt daarover heeft gezegd, maar is hij er zeker van dat diezelfde „neiging om eclatante benoemingen voor te dragen, juist om de beteekening te logenstraffen," bestaat in *alle* faculteiten en aan *alle* Universiteiten. Ik voor mij heb de zekerheid dat dit niet het geval is. En van de faculteiten hangt toch in den regel meer af dan van den Minister.

Wat de *onderwijsmethode* betreft, het voorbijgaan van andersdenkenden enz. De geachte afgevaardigde demonstreerde hier ad oculos en neemt zich zelf als argument. Op het breede veld

van de wijsbegeerte van het recht is het dan ook zeer moeilijk niet in aanraking te komen met, om slechts dezen enkele te noemen, den heiligen Thomas van Aquino. Juist in de bespiegelende wijsbegeerte dient wel rekening gehouden te worden met die richtingen, die ook in een tijd dat de wijsbegeerte, als ik het zoo noemen mag, achter de bank lag, ze hoog hebben gehouden. Ik waardeer echter zeer het streven van den geachten afgevaardigde uit Leiden, om al die andersdenkenden op hun best te vertoonen. Ik voeg er bij dat hij in zijn *Gids*-artikel in 1889: „In den strijd met het recht", daarvan reeds bewijs heeft gegeven. Ik voeg er bij dat ik dezelfde ervaring heb opgedaan op het college in Utrecht, bij prof. de Louter, die mij zelfs aanspoorde om de leer van Thomas van Aquino over het recht tot onderwerp van mijn dissertatie te nemen; maar ik voeg er ook bij dat in een al te welwillende recensie die prof. van der Vlugt van dat proefschrift gaf, in het *Weekblad van het Recht*, 1890 n°. 5855, hij in een noot opmerkt: „de summa contra gentiles heb ik in de Universiteitsbibliotheek niet gevonden. Ik moet dus aannemen dat zij daar niet te vinden was."

De geachte afgevaardigde uit Leiden zegt echter verder: „natuurlijk achterna verzwijg ik mijn critiek, mijn eigen meening niet". Ook ik vind dit zeer natuurlijk, maar daarop komt het juist in hoofdzaak aan. Geen staalkaart van levensbeschouwingen, al is het dan ook in den beredeneerden en aantrekkelijken vorm van de „Lebensanschauungen der grossen Denker" van Eucken, niet alleen een historisch overzicht, — dat kweekt alleen electici, intellectueele eunuken. Maar het zij mij nu veroorloofd een vergelijking te maken, die vermetel en gewaagd zou schijnen, indien zij niet onderstellender wijze werd uitgesproken.

Men gaat nu altijd uit van het denkbeeld dat aan een bijzondere Universiteit slechts één meening wordt gedoceerd. Dat is de fout in het uitgangspunt, die overgaat op alle redeneeringen, die daarop worden opgesteld. Er wordt aan de bijzondere Universiteiten iets gedoceerd wat niet aan andere Universiteiten wordt gedoceerd, maar dat sluit niet in zich, dat over anderer meening niet objectief kan geoordeeld worden.

De heer **Troelstra**: Dat geldt niet de Vrije Universiteit.

De heer **Nolens**: Ik spreek in het algemeen van bijzondere Universiteiten. Met de organisatie der Vrije Universiteit ben ik niet bekend en heb daarmede niet te maken.

Uit de vergelijking die ik wilde trekken, zal misschien duidelijk worden van welk gewicht datgene is, wat ik zooeven zeide. Gesteld dat ook ik, natuurlijk in beperkte mate, die wijsbegeerte van het recht doceerde, dat ook ik er op uit was daarbij de denkbeelden van andersdenkenden zoo onpartijdig mogelijk te doorgronden en weer te geven, dat ik een lijst van daarbij gebruikte werken van „andersdenkenden" kon opgeven, vele malen grooter dan de door den heer van der Vlugt geciteerde, dat ik niet alleen — wat men noemt, en daarop komt het ten slotte voor een groot deel aan — de scholastische, maar ook de Kantiaansche richting tracht te begrijpen en tot haar recht te doen komen, dan maakt mij dit zeker evenals anderen bedachtzaam en minder absoluut, maar toch: zouden wij niet tot andere conclusies, tot andere „eigen meening" komen, altijd indien wij op verschillend standpunt staan, hetgeen ik veronderstellenderwijze uitspreek tegenover den geachten afgevaardigde uit Leiden? En bij het beoordeelen van het geheele stelsel b.v. van den heiligen Thomas van Aquino, zou ik, Eucken, Froschammer en anderen niet verwaarloozend, toch ook allicht meer rekeuing houden met von Hertling, Aurelius Adcodatus enz. die juist tegen de beweringen en beschouwingen van Eucken en anderen zijn opgekomen.

Het ingrijpendst verschil, dat volgens den geachten afgevaardigde uit Leiden voor- en tegenstanders van deze wetsvoordracht gescheiden houdt, is de waardeering van de digniteit van een instelling van hooger onderwijs, wier leeraren vooraf worden *gebonden aan een bepaald gedachtenstelsel.*

Ik laat ter zijde, wat betrekking heeft of zou kunnen hebben op de Vrije Universiteit; de bespreking daarvan is beter toevertrouwd aan hen, die meer dan ik met organisatie en geschiedenis dezer Universiteit bekend zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Er is gebondenheid en gebondenheid, gedachtenstelsel en gedachtenstelsel. Voor zoover de geest nog niet heeft uitgewerkt, waarvan de geachte afgevaardigde uit Leiden nog iets bemerkt in de samenstelling van het tegenwoordige professorenkorps, zijn ook de zóóbenoemden, ook al zijn zij onafzetbaar, in *zekeren* zin zedelijk gebonden aan een *zeker* gedachtenstelsel. Maar ik laat dit nog ter zijde.

Wie tot professor benoemd wordt is toch in den regel geen kind meer; hij behoort het althans niet meer te zijn. De eenmaal aangenomen richting, de opgenomen levens- en wereldbeschouwing blijven meestal voortbestaan; voor bekeering zal er even weinig kans bestaan aan een openbare als gevaar aan een bijzondere Hoogeschool, of, zoo ge wilt, omgekeerd.

Zeker, ik zal niet ontkennen, bij die aanstelling, bij die aanvaarding kan vergissing voorkomen wat den aard en den grondslag der instelling betreft. Ook zal misbruik van macht en overmacht niet uitgesloten zijn, maar gesteld — en ik moet er weer bijvoegen dat ik niet spreek over een bepaalde Universiteit, het voorstel slaat niet enkel op een instituut dat bestaat — gesteld de aangestelde komt door studie en voortgezet onderzoek in strijd met het beginsel dat ten grondslag ligt, dan rest hem als eerlijk man niets anders dan zijn ontslag te nemen. Een professor aan de theologische faculteit aan een openbare Universiteit, die over zou gaan tot de Katholieke Kerk zou hetzelfde moeten doen. Hij zou er niet toe verplicht zijn, maar hij zou het toch doen. Dit kan hard zijn, zonder twijfel, en daarom is het goed dat er een regeling is opgenomen in art. 197 *bb* sub *d*. Maar nu vraag ik: is die man niet vrij? In zijn wetenschappelijk leven, in zijn onderzoek is hij zoo vrij als ieder ander, tenzij men in hem onderstelt het allerminste dat men in een wetenschappelijk man — en ook in een niet-wetenschappelijk man — kan verwachten: dat hij zijn overtuiging ter wille van zijn positie prijs zou willen geven. En overigens, Mijnheer de Voorzitter, deze geheele „gebondenheid van marschroute" zooals het elders genoemd wordt, is een grief tegen de vrijheid van hooger onderwijs, ook zonder effectus civilis. Consequent zou die vrijheid van onderwijs onthouden moeten worden. Maar, zullen zij, die zich op die gebondenheid beroepen, zeggen, door dien effectus civilis te onthouden, wordt het gevaar dat ons inziens bestaat, geringer?

Mijnheer de Voorzitter! Indien er overigens gegronde redenen bestaan om dien effectus civilis toe te kennen, zou ik dat een wreedheid noemen.

Die bijzondere Universiteit, zegt de geachte afgevaardigde uit Leiden, zal moeten zijn *propagandaschool*. Dit is haar bestemming, haar levensbeginsel, en haar kweekelingen weten dit.

Ieder is propagandist op zijn manier. Hij plant zijn overtuiging voort en een professor is dat voortplanten aan zijn naam verschuldigd. Maar natuurlijk niet in den slechten zin van het woord. En toch, de heer van der Vlugt heeft toegegeven dat ten minste een onzer collega's aan de openbare Universiteit te Leiden propagandist is in dezen kwaden zin, „si quis alius". Maar die openbare Universiteit bezit daartegen een middel van ontwijfelbare doeltreffendheid: haar eigen karakter van observatorium en laboratorium, niet van conservatorium der wetenschap.

Ik zou willen zeggen: dat gij aan het observeeren en laboreeren blijft, . . . ik verwacht niet anders van een bijzondere Universiteit niet alleen, maar van ieder wetenschappelijk man, ook buiten een Universiteit; maar hebt gij dan niets te conserveeren? Kunt gij die beide woorden: laboratorium en observatorium stellen tegen conservatorium?

Een Universiteit is èn het een èn het ander. Is het zoeken naar de waarheid dan alleen doel? en niet het bezit, al is het dan ook nog zoo omneveld en nog zoo onvolmaakt?

Een Universiteit moet conserveeren, behouden alles wat door onderzoek verkregen is en daarin wijziging brengen door hetgeen door laboreeren en observeeren nieuw aan het licht gebracht wordt.

Wat de geachte afgevaardigde uit Leiden zegt: „Het is nu eenmaal de historische roeping van onze openbare Universiteiten allerminst om een vast, afgeroud compleet geheel van kennis zooveel mogelijk trouw te bewaren en achtereenvolgens onvervalscht aan de studentengeslachten te leveren; neen, veeleer om de leerlingen op te wekken en in te leiden tot zien uit eigen oogen, varen op eigen kompas", — dat is de roeping ook van bijzondere Universiteiten, en het zou mij leed doen, indien het moet blijken, dat er bijzondere Universiteiten zijn of zullen ontstaan, die aan

die roeping niet beantwoorden en waarvan men niet later, als ze een historie hebben, zou kunnen zeggen, dat het ook hun *historische* roeping is.

Als tegenwicht wordt nu tegen een dergelijke propaganda, aan de openbare Universiteiten aangegeven: de intelligente minderheid der studenten, de critische houding der jongelingschap tegenover de professoren Tusschen haakjes: die critische geest zit er bij die jongelingschap al heel gauw in, ook bij het minder intelligente gedeelte en ook al, vóór dat ze aan de Universiteit komen. Maar zal ook dit niet het geval zijn aan een bijzondere Universiteit? Zal daar ook niet zijn een élite? Zullen daar wanneer zij eenmaal in die kringen gekomen zijn, allen zich eenvoudig als schapen gedragen? Ik geloof het niet.

Daarbij: volgens den geachten afgevaardigde uit Leiden zijn voor het onderwijs in een groot gedeelte der universitaire leervakken de premisse van des leeraars wereldbeschouwing nagenoeg van geen beteekenis.

Maar waar blijft dan de propaganda? Waar blijft in die leervakken, waar de premisse van des leeraars wereldbeschouwing van geen beteekenis is, de gelegenheid zelfs tot propaganda?

Over deze laatste grief een enkel woord.

Voor het onderwijs — zegt de geachte afgevaardigde uit Leiden — in een zeer groot deel der universitaire leervakken zijn de *premisse van des leeraars wereldbeschouwing nagenoeg van geen beteekenis.*

De netelige leerstoelen vormen, zoo de geachte afgevaardigde uit Leiden, de kleinere helft. „Men mag er onder rekenen de gezamelijke katheders in de faculteit der godgeleerdheid, de meerderheid der juridische faculteit, de minderheid der literarische en en eenige onder de philosophische en medische".

Gesteld dat dit zoo ware, dan geeft de geachte afgevaardigde uit Leiden toch reeds toe, dat in deze nog talrijke leervakken de premissen van 's leeraars wereldbeschouwing wèl van beteekenis zijn. De heer van Idsinga heeft er reeds op gewezen, dat hij tot uitsluiting van andere vakken slechts komt door toevoeging van een voorwaarde, eener „mits" die echter het doordringen tot de diepste gronden, de wetenschap dus, verijdelt.

Maar er is iets anders waarvoor ik een oogenblik de aandacht vraag, omdat het mijns inziens de kern der quaestie raakt. Ik beken dat ik daartoe slechts aarzelend overga. De heer Röell zeide zeer te recht dat het gebied van dit onderwerp zoo uitgestrekt is, dat men wel weet waar men begint, maar niet waar men eindigen zal. Ik ga verder, in dit geval weet men zelfs niet waar te beginnen.

Immers om door redeneering en discussie tot een resultaat te komen, met men het eens zijn over het uitgangspunt of althans terugredeneerende komen tot een punt, waarover men het eens wordt. Dat nu is hier ondoenlijk. Dat kan natuurlijk ook niet de bedoeling zijn. Daarom zal ik, voor zoover het voor mijn gedachtengang noodig is, alleen eenige gegevens vooropstellen, omdat deze noodig zijn tot toelichting van mijn meening.

Wij staan met het orgaan van ons wetenschappelijk kennen tegenover het bestaande als object. Ik vindt dit nergens zoo praegnant en juist uitgedrukt als door Thomas van Aquino in zijn commentaar op het eerste der Libri Ethicorum van Aristoteles sectio IV, welke ik aan de liefhebbers ter nadere lezing overlaat.

Niet ieder weten is wetenschap en een wetenschap is nog niet *de* wetenschap. Neem nu als omschrijving van wetenschap, dat het is een gesystematiseerde kennis betreffende één geheel van verwante verschijnselen uit haar oorzaken. Ter gemoetkoming en in aansluiting aan de beperktheid en aan de behoefte aan concentratie van het menschelijk kenvermogen, hebben de beste geesten zich bezig gehouden om naar die groepen van verschijnselen ook de wetenschap te groepeeren en te specialiseeren, aan welke groepeering de bij ons en elders bestaande faculteiten slechts zeer ten deele beantwoorden. Die verschillende groepen vormen echter een eenheid. De ontologische eenheid, die in de orde van het zijn nu eenmaal is, moet ook overgaan in de kennis. Men moet komen tot logische eenheid.

Bij de beoefening dezer wetenschappen zijn wij nu eenmaal gebonden aan vaste uitgangspunten. Al het verzet dat door 's menschen hoogmoed verklaarbaar is, baat daartegen niet Om nu niet te spreken van *hypothesen*, ter verklaring van verschijnselen — wij zijn gebonden bij de exacte wetenschappen in engeren zin, aan *axioma's*, bij de zedelijke wetenschappen aan de *principia prima*, bij de natuurwetenschappen, zoowel bij die waarbij alleen wordt waargenomen als bij die waarbij geëxperimenteerd kan worden, gaan wij uit van de onderstelling, dikwijls zonder dat wij het weten, omdat het zoo natuurlijk is, dat er orde in de dingen bestaat, dat de kenvermogens de kracht en het doel hebben de waarheid te achterhalen en ook — want zeer juist heeft Opzoomer gezegd: ware wetenschap leidt tot de kennis van wetten — nemen wij bij die natuurwetenschappen, om van het bijzondere tot het algemeene, tot wetten te komen, uit het gebied der metaphysica over, al is het dan ook maar het causaliteitsbeginsel.

Hier blijkt het hoe moeilijk het is elkander in deze dingen te verstaan. Immers, tot mijn verbazing heb ik den heer de Visser hooren zeggen: voor mij geeft de wetenschap niet waarheid, maar alleen juistheid. Hij kan afwijzen een „wetenschap die uit de veelheid der verschijnselen tracht op te klimmen tot een eenheid, maar vergeet, dat hierbij de empirische methode ons in den steek laat, en het woord is aan de intuitie, de synthese." Ik zal er niet diep op ingaan, maar zou toch willen vragen: wat noemt gij juistheid? Is voor u de empirische methode die, strikt genomen, slechts de enkele verschijnselen kan waarnemen, de eenige, *de* methode voor heel het wetengebied? Stelt gij intuitie op één lijn met synthese? Daarover zou zeer veel te zeggen zijn, maar ik zal daarover niet gaan redetwisten, dat zou ons nog verder van den weg afvoeren.

„Het kenmerkend onderscheid", zegt de heer de Visser, „tusschen de Rijks-universiteiten in de 19de eeuw en die uit vroegeren tijd, ligt alleen hierin, dat de eersten in de wetenschap de kracht der bewijsvoering putten *ex principiis*, de laatsten *ex datis*. Is die tegenstelling juist? Hieruit blijkt, dat niets zoo gevaarlijk is als dergelijke tegenstelling. Ik meen, dat die tegenstelling geheel onjuist is. Ik geef gaarne toe, dat er vroeger vooral, bij gebrek aan *data*, bij gemis ook aan de hulpmiddelen — ik noem slechts teleskoop en microscoop — om die data te verkrijgen — dat men vroeger meer *ex principiis*, of — laat ik mij nauwkeuriger uitdrukken — op grond van *te weinig data* geredeneerd heeft. Maar mag dat een verwijt zijn, althans een zoo algemeen verwijt aan den tijd waarin die hulpmiddelen ontbraken? Ligt niet de waarheid hierin, dat èn *ex datis* èn *ex principiis* de kracht der bewijsvoering geput moet worden, en dat zoowel aan het een als aan het andere te uitsluitend gewicht kan worden gehecht? Wordt het niet juist in den laatsten tijd als een nadeel van het wetenschappelijk onderzoek beschouwd, dat men — ik zeg niet te veel, want dat kan eenvoudig niet — dat er, niet te veel, maar te uitsluitend wordt gehecht aan de analyse? Ligt er bij al de overdrijving, die dien schrijver eigen is, toch niet eenige waarheid in hetgeen op zijn manier de schrijver van *„Rembrandt als Erzieher"* zegt: „Das Gefühl für den direkten Zusammenhang der einzelnen und einzelnsten natürlichen und menschlichen Erscheinungen mit dem grossen und einheitlich ausstrahlenden Ganzen ist der heutigen Wissenschaft durchgängig verloren gegangen; in sofern ist sie unphilosophisch und irreligiös zu nennen. Ja, man könnte noch weiter gehen; man könnte sagen, dasz sie in wesentlicher Hinsicht geistlos sei: denn Geist ist eben: die Beziehung aller Theile zum Ganzen und des Ganzen zu allen seinen Theilen. . . . .

„Da die Welt ein in sich zusammenhängendes und geschlossenes Ganze bildet, so is nur diejenige Weltanschauung eine objective, welche den einzelnen Organen dieses Ganzes, innerhalb desselben und in stetem Hinblick auf dasselbe, ihren richtigen Platz anweist. Dem Einzelkeiten, welche aus dem Zusammenhang eines Ganzen herausgerissen werden, geben sowohl von diesen Einzelkeiten selbst wie von dem Ganzen, welchen sie ursprünglich angehören, ein falsches Bild.

„Insofern man diesen Zentral wirkenden Weltgeist mit den Namen „Gott" bezeichnet, ist der Beruf der Wissenschaft vorzugsweise ein göttlicher", en elders: „Man ist einigermasse übersättigt von Induction, man durstet nach Synthese."

Ieder wetenschappelijk man wordt op zijn wijze gekweld door „le tourment de l'unité." Het heelal, is wel eens gezegd, is een zang, een lied; de wetenschap spelt het, de kunst zingt het en het leven zet het voort. Maar dan moet ten slotte dat spellen tot een omvangen, begrijpen, uitspreken van het geheel komen, al is het op nog zoo onvolmaakte wijze, op een wijze, die nog voortdurend volmaakter zal worden. Zoo kan het m. i. niet

uitblijven of ieder beoefenaar der wetenschap, en in de eerste plaats een universiteits-professor, moet er toe komen om, vooral in aansluiting bij zijn vak, te zoeken naar het middelpunt, waarom het geheel zich in evenwicht bevindt; naar het steunpunt, waarop alles rust; naar de bron, waaruit alles voorkomt; naar de kiem van zijn leven, handelen; naar het exempla, naar den maatstaf van al het bestaande; naar het uitgangspunt van den keten van oorzaken en gevolgen; de eerste beweegkracht, waardoor alle leven en alle kracht in actie komt; het beginsel van de eenheid en doelmatigheid, die hij bij zijn onderzoek constateert; naar de bron van alle plichten en van alle gezag; naar het toppunt van de piramide in de hiërarchie der wetgeving.

Ik zou met voorbeelden uit iedere richting, zoowel uit de literarisch-historische en de juridische, als uit de natuurwetenschappen, mijn bewering, dat daartoe een wetenschappelijk man komt, kunnen staven.

Het gemis daaraan in den modernen tijd en de noodzakelijkheid om naar een dergelijk levenssysteem te streven erkent ook de schrijver van net boek, dat ik straks aanhaalde, en een herleving van dat streven constateert o. a. Paulsen in zijn werk: „Die Universitäten Deutschlands", al doet hij het niet tot zijn genoegen, o. a. op de bladz. 73, 74, 81 en 82.

Welnu, vergis ik mij niet, dan ligt hier, indien wij de zaak objectief beschouwen, de kern der quaestie, datgene wat scheidt. Niet in de analyse, niet in de data. Het onderzoek daarvan is voor allen gelijk; allen maken van dezelfde hulpmiddelen gebruik en alle richtingen zullen dat met zorg en nauwkeurigheid moeten instellen en voortzetten, over en weer van elkanders resultaten dankbaar gebruik maken.

Maar bij de synthese vinden wij in hoofdzaak aan de eene zijde — wie zich daar schaart, wie daar gaat staan, is een zaak, die wij niet hebben te beoordeelen — de autonome rede, en aan de andere zijde de rede die tot de kennis van een Hooger Wezen komt, de heerschappij van dat Hoogere Wezen over al het bestaande huldigt, de afhankelijkheid daarvan erkent, het feit van de Openbaring critisch onderzoekt en na onderzoek feit en inhoud aanneemt.

Uit een en ander meen ik te mogen besluiten — ik geef slechts zooals wel opgemerkt zal worden, een schema van mijn gedachtengang — om mijn meening in dit opzicht duidelijk te maken — 1°. dat een Universiteit als observatoriam en laboratorium, maar ook als conservatorium der wetenschap, als hartader van den wetenschappelijken bloedsomloop, de verschillende faculteiten moet omvatten met de theologische faculteit als sluitsteen. Dat moet derhalve ook het doel zijn van de bijzondere Universiteiten;

2°. verder, dat het een onmiskenbaar voordeel is voor de onderlinge wisselwerking der verschillende faculteiten en vakken, indien de bekleeders der leerstoelen een, al zij het ook nog zoo ruimen, gemeenschappelijken grondslag, richting, levensbeschouwing bezitten;

3°. dat voor het onderwijs in alle vakken, het een meer en het ander minder, de levensbeschouwing van den hoogleeraar van veel beteekenis is.

Ter verduidelijking hiervan neem ik de juridische faculteit. Zeker, men kan het Romeinsch recht, de geschiedenis van het oudvaderlandsche recht, het Wetboek van Koophandel en veel meer nog, ja eigenlijk alle positief recht als „neutrale zône" beschouwen. Maar als dat onderwijs iets anders zal zijn dan vakonderwijs, als de docent een wetenschappelijk man is en als zoodanig optreedt in zijn college, dan kan zelfs bij het positieve recht bespreking van het wezen, den grondslag, de verbindende kracht van het recht, den oorsprong en het doel van Staat en Staatsgezag, de grenzen van de Staatswerkzaamheid, en om het volkenrecht maar voorbij te gaan, wezen en doel van de straf, de toerekenbaarheid, de verantwoordelijkheid, de onderscheidingsgrond van strafbare handelingen niet achterwege blijven. En bij de sociale wetenschappen de verhouding van oeconomie en moraal, de waarde van de goederen, het doel van den arbeid. Al zou de leeraar zijn taak zeer beperkt opvatten, en dit alles niet opzettelijk ex professo behandelen, hij moet toch geacht worden als wetenschappelijk man een meening te hebben, die voortdurend op den voorgrond zal treden, om den hoek zal komen gluren. Dat kan eenvoudig niet uitblijven.

Ik zou tot de tegenstanders van dit ontwerp willen zeggen: indien er strijd is tusschen verschillende wereldbeschouwingen, onthoudt dan op dit wetenschappelijk gebied aan geen enkele de gelijkheid van wapenen. De wetenschap kan daarmede slechts gebaat zijn. Het is te begrijpen, dat zij die zoolang van een gunstiger stelling genoten hebben, deze niet met een blij gemoed prijsgeven; maar zouden zij zoodoende niet voorkomen, dat zij ook voor het hooger onderwijs hun verzet toch naderhand als ongemotiveerd moeten erkennen?

Ik zal thans niet meer spreken over de bijzondere leerstoelen, over het gymnasiaal onderwijs. Wat ik daarvan te zeggen heb zal ik waarschijnlijk bij de artikelen, die daarop betrekking hebben, wel kunnen uitspreken.

Ik besluit nu: om al die overwegingen, om de billijkheid van het toekennen van den effectus civilis, om de gegrondheid der motieven voor dit voorstel en van de grieven die er aanleiding toe gaven, om de onhoudbaarheid of althans de geringheid van de bezwaren die daartegen ingebracht worden, kunnen mijn politieke vrienden evenals ik zich ook met dit deel van het voorstel vereenigen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal beginnen, waarmede ik eigenlijk zou moeten eindigen, namelijk met mede te deelen, dat het mijn voornemen is te stemmen vóór dit wetsontwerp. Niettemin meen ik daarom mijn redevoering niet achterwege te moeten laten, en de uit te brengen stem eenigszins uitvoerig te moeten motiveeren; want wanneer twee hetzelfde doen, is het daarom nog niet hetzelfde.

De Memorie van Toelichting van dit wetsontwerp heb ik niet met volkomen instemming gelezen. Er komt daarin een en ander voor, dat m. i. moeilijk voor logische verdediging vatbaar is. Ik bedoel de redeneering, die betrekking heeft op de vrijmaking van het onderwijs, waarbij een beroep gedaan wordt op de bepaling der Grondwet, dat het geven van onderwijs vrij is. Zoowel de vrijheid van onderwijs als de vrijheid van het geven van onderwijs bestaan m. i. reeds lang, en in de ruimste mate. Iedereen kan gaan waar hij wil om zich de kennis eigen te maken, die hij noodig heeft op het gebied van het hooger onderwijs. Iedereen kan, wat dit onderwijs aangaat, onderwijzen wat hij wil en wien hij wil. Mij is geen land bekend, waar grooter vrijheid bestaat op dit gebied, dan in Nederland, zelfs ten opzichte van het geven en genieten van dat hooger onderwijs, waaraan de „effectus civilis" verbonden is. Ik weet dat er bijv. in Engeland ook groote vrijheid bestaat; maar de studiën aan de Universiteiten aldaar brengen geen enkele bevoegdheid mede in het maatschappelijk leven. In bijna alle landen, waar de „effectus civilis" verbonden is aan de doctorale graden, is voorgeschreven dat men in meerdere of mindere mate zekere bepaalde colleges moet volgen; althans colleges in het eigen land; maar zelfs dit laatste is bij ons niet noodig.

Ik laat deze quaestie overigens, als genoeg in de stukken besproken, liggen, maar veroorloof mij toch nog een paar opmerkingen.

Er is een beroep gedaan op de voorlaatste alinea van art. 192 der Grondwet: „Het geven van onderwijs is vrij", en dit wordt in verband gebracht met den strijd op het gebied van het lager onderwijs.

Ik meen dat dit artikel, zoover ik mij herinneren kan, in dien strijd nooit gebezigd is. Nooit heeft men gezegd: wij moeten bijzondere scholen hebben, omdat de Grondwet vrijheid van onderwijs geven verzekert, want die vrijheid hadden wij, is nooit betwist. Op dit punt heeft ook de liberale partij ons nooit iets hoegenaamd in den weg gelegd.

De desbetreffende titel in de wet op het lager onderwijs gaf de ruimste mate van vrijheid aan de bijzondere school. De strijd was niet gericht tegen het vierde lid van het artikel, maar tegen het derde lid, waarin staat dat van Overheidswege overal openbaar onderwijs moet worden gegeven. Dat was de ellendige zinsnede waartegen Groen en zijn vrienden in verzet zijn gekomen. Daartegen is men voornamelijk in verzet gekomen, toen in 1857, door de invoering van het neutrale onderwijs, van de neutraliteit in de school, de lagere school voor een

groot deel van de natie onbruikbaar geworden was. Toen eerst is gekomen de tegenstelling van vrije school en openbare school, een tegenstelling die vóór dien tijd niet bestond. De oplossing van die schoolquaestie heeft dan ook geenszins de vrijheid van het bijzonder onderwijs verhoogd; eer kan men zeggen, dat die vrijheid door die oplossing min of meer belemmerd is; de uitslag van dien strijd heeft niet gebracht meerdere vrijheid van het lager onderwijs, maar zij heeft gebracht een betrekkelijke rechtsgelijkheid. Ik behoef natuurlijk dit in deze Kamer niet uiteen te zetten, omdat iedereen wel begrijpt waarom het destijds te doen was. Wij stonden tegenover een lager onderwijs van Overheidswege, waar tegenover wij wel een bijzondere school moesten oprichten, die dan uit eigen zak moest worden betaald.

Ik beweer dan ook, dat dit voorstel niet kan genoemd worden een vrijmaking van het hooger onderwijs; eer meen ik dat juist het tegendeel het geval is. Op dit oogenblik is de bijzondere Hoogeschool, de eenige die wij op dit gebied hier te lande kennen, volkomen vrij. Zij kan professoren benoemen zooveel zij wil, zonder gebonden te zijn aan een faculteit. Zij zou, en naar mijn meening zou zij daaraan zelfs goed doen, in verschillende faculteiten enkele professoren kunnen benoemen, ook in de wiskundige of in de medische faculteit, zonder eenige dier faculteiten ten volle te bezetten. Zij kan nu doen wat zij wil; zij kan de professoren kiezen die zij voor hetgeen zij met haar onderwijs beoogt het geschiktst acht. Zij zal het niet meer kunnen doen wanneer dit ontwerp wordt aangenomen, want dan moet zij beginnen, wil zij althans gebruik maken van deze wet, met ten minste drie professoren in drie verschillende faculteiten te benoemen. Wanneer ik mijzelf nog in dien kring mocht bewegen, zou ik wellicht eenige bedenking inbrengen tegen het gebruik maken van de bij deze wet te verleenen bevoegdheid.

Er is nog iets anders.

Wanneer deze wet wordt aangenomen, zal de bijzondere school te Amsterdam min of meer leven onder een soort van Damocleszwaard, want de bevoegdheid die de Regeering haar kan geven met deze wet kan door een andere Regeering weder worden teruggenomen en dit zou dan een achteruitgang zijn.

Dit ontwerp geeft daarom, mijns inziens, niet grooter vrijheid om bijzonder onderwijs te geven dan reeds bestaat. Het geldt hier niet de vrijmaking van het onderwijs; dit wetsontwerp geeft iets anders; zij geeft meer vrijheid aan de ouders om de school te verkiezen die zij verlangen, wat iets geheel anders is dan vrijmaking van het onderwijs.

Nu zou ik intusschen niet alleen om deze reden mijn stem hebben toegelicht. De argumentatie op dit punt acht ik niet belangrijk genoeg om daarvoor alleen het woord te voeren. Wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken zich gehouden had aan de Memorie van Toelichting, zou ik om verschillende redenen liever over dit wetsontwerp hebben gezwegen; maar in zijn antwoord in het Verslag heeft de Minister een ander standpunt ingenomen; hij is ingegaan op al de beschouwingen over het hooger onderwijs in ons land, die de verschillende Kamerleden in dat Verslag hebben ten beste gegeven.

Natuurlijk had de Minister, indien hij gewild had, dat alles kunnen voorbijgaan en kunnen zeggen: ik bemoei mij daarmede niet; ik vraag alleen een bevoegdheid voor een bijzondere Universiteit; maar hij heeft gemeend verder te moeten gaan en zich in deze partij te moeten stellen aan de zijde van hen die de openbare Universiteiten in principe bestrijden. In het Verslag toch lezen wij, dat de openbare Universiteiten moeten worden beschouwd als paganistische of rationalistische instellingen en als zoodanig behooren te worden gesteld tegenover het bijzonder hooger onderwijs.

Wanneer ik hier spreek over het bijzonder hooger onderwijs, dan heb ik natuurlijk altijd de eenige bijzondere Universiteit op het oog, die wij hier als zoodanig kennen; ik wil mij niet verheffen tot die hooge sferen, waarheen wij straks gevoerd zijn door den geachten afgevaardigde uit Venlo en zal dus niet spreken over het bijzonder hooger onderwijs in abstracto; ik houd mij als Kamerlid, omdat ik zoo hoog niet kan vliegen, liefst bij hetgeen ik zie. Ik behoef ook niet plaatsen aan te halen uit het Verslag om aan te toonen, dat inderdaad de door mij aangeduide tegenstelling daarin voortdurend voorkomt, omdat verschillende Kamerleden, te beginnen met den spreker uit Leiden, den heer van der Vlugt, die plaatsen reeds hebben geciteerd.

Duidelijk is het uit het Verslag, dat de Regeering en degenen die op dit punt het met haar eens zijn, zich voorstellen dat er zijn twee Hoogescholen van tweeërlei richting. Ik heb dan ook reeds hooren bidden voor de Hoogeschool met den Bijbel. En dit nu juist is hetgeen waartegen ik moet opkomen.

Wanneer wij die tegenstelling krijgen: aan den eenen kant de Rijks-universiteiten en aan den anderen de Hoogeschool met den Bijbel, dan zullen wij binnen niet langen tijd komen in dezen toestand, dat alle Christenen zullen moeten gaan naar de eene bijzondere Hoogeschool of worden gebrandmerkt in het oog van hun omgeving als menschen die hun kinderen opvoeden in paganistische of rationalistische richting.

Maar dit niet alleen.

De gevolgen van deze geweldige splitsing, die op deze wijze gemaakt wordt, zullen zich nog veel sterker openbaren. Indien het waar is, dat de Rijks-universiteiten zijn rationalistisch of paganistisch in beginsel, dan kan een Christelijke Staat die scholen niet meer steunen, althans niet zonder, evenals op het gebied van het lager onderwijs, aan de andere school minstens gelijk recht te geven. Er zullen dan, behalve de drie bestaande Universiteiten, die uit hoofde van de vele gebouwen daaraan verbonden, voor opheffing of vermindering niet wel vatbaar zijn, nog meer Universiteiten moeten komen; maar hoeveel kan ik niet nagaan. Men zal toch niet kunnen volstaan met één Universiteit voor de Protestanten en één voor de Roomsch-Katholieken, aangezien het, althans wat de Protestanten betreft, vaststaat, dat onder hen te veel verschil van richting en meening bestaat, dan dat voor hen één Universiteit voldoende zou zijn.

Wanneer die toestand zal ontstaan zijn, zullen wij de ouders, die zich voor het grootste deel geen rekenschap kunnen geven van wat hooger onderwijs is, wat het beoogt en bedoelt, — er zijn toch tal van menschen die daarvan geen begrip hebben — dwingen eenvoudig te kiezen naar gelang van hun eigen overtuiging, niet ten aanzien van het hooger onderwijs zelf, maar ten aanzien van godsdienstige geschilpunten. Ook zal het volk, voor zoover het kan gerekend worden tot het Christenvolk, niet kunnen rusten, voordat te dezen aanzien rechtsgelijkheid is verkregen.

Zoowel de moreele als de financieele gevolgen van de splitsing waarop ik doelde zijn dus buitenmate gewichtig. Zij zullen zich niet terstond openbaren, maar de logica zal ons dwingen op dit gebied verdere stappen te doen. En nu aan dat stelsel, aan die splitsing eenigermate ook adhaesie is betuigd door mijn hooggeachten vriend, den geachten afgevaardigde uit Bodegraven, nu acht ik het des te meer noodig de stelling eens nauwkeurig na te gaan, of inderdaad onze Rijks-universiteiten mogen worden beschouwd als te zijn van een bepaalde richting. En dan wensch ik tegenover de stellingen die van die zijde in het Verslag voorkomen, drie andere stellingen te plaatsen. De eerste is, dat een Universiteit niet een bepaalde richting behoort te hebben. De tweede, dat onze openbare Universiteiten niet een bepaalde richting hebben. De derde, dat onze Universiteiten iets anders zijn dan propoganda-inrichtingen, dus iets anders dan de Vrije Universiteit.

Wanneer ik van Universiteiten spreek, dan spreek ik van Universiteiten gelijk wij die hier in ons land kennen; want wij moeten bij deze discussie wel in het oog houden, dat de Universiteiten in de verschillende landen zeer uiteenloopen, wat betreft inrichting, richting en bedoeling, en dat, wat wellicht juist kan zijn in Italië of Engeland, volstrekt nog niet past op onze Universiteiten, zooals die zich in een historisch verloop van drie eeuwen hebben ontwikkeld.

Mijn eerste stelling was, dat een Universiteit niet behoorde te hebben een bepaalde richting.

Ik ben het eens met hen die in deze Kamer hebben gezegd, dat het doel van de Universiteit is onderzoek, dat, gelijk de Minister van Binnenlandsche Zaken het eens zoo teekenachtig heeft uitgedrukt, een Universiteit is een fabriek der wetenschap, of zooals de heer Heemskerk zeide: een brandpunt der wetenschap.

De daaraan verbonden hoogleeraren zijn in de eerste plaats geroepen tot het constateeren en ordenen van feiten en verschijnselen. De Universiteiten waren zekerlijk oorspronkelijk geen opvoedings-instituten, bij haar ontstaan werden zij veelal

door volwassen personen bezocht; ik herinner aan de beroemde Universiteit van Bologna. Het is in ons land in vroeger eeuwen, en in Duitschland ook nu nog, een algemeen gebruik geweest, dat de studenten allerlei hoogescholen bezochten en ik betreur het zeer, dat dit bij ons langzamerhand bijna onmogelijk geworden is, terwijl men in Duitschland nog steeds halfjaarlijksche cursussen gaat bezoeken en daardoor in aanraking komt met professoren van allerlei richting. Van eenheid tusschen de Duitsche Universiteiten kan natuurlijk geen sprake zijn, omdat zij worden beheerscht door verschillende Staten en deze niet allen denzelfden geest zijn toegedaan. De student bezoekt die scholen om zijn kennis te verrijken, maar niet om in een zekere richting te worden ontwikkeld. Indien onze Universiteiten moesten dienen om jonge menschen op te voeden, zooals in Engeland het geval is, waarvoor moeten wij dan jaarlijks al die kostbare inrichtingen bekostigen, die toch voornamelijk dienen om de ontwikkeling der wetenschap op natuurkundig gebied te bevorderen? Wij kunnen het dan heel wat goedkooper af, en het Engelsche voorbeeld volgen, waar de voornaamste roeping der Universiteiten schijnt te zijn gentlemen te kweeken; daarvoor hebben wij die dure inrichtingen niet noodig. Zoo weinig is het waar, dat men voornamelijk naar de Universiteit gaat om opgevoed te worden voor 's lands dienst, dat er tal van menschen aan de Universiteiten studeeren, die nooit in 's lands dienst komen of begeeren te komen. Ook studenten van buiten af behooren bij ons te komen en wij moeten zelf naar het buitenland. Ook zijn er aan onze Universiteiten hoogleeraren, die bijna geen discipelen hebben, niet omdat zij niet bekwaam zijn, maar omdat hun vak dit niet medebrengt; men denke bijv. aan de hoogleeraren in de astronomie. Ik meen, dat onze Universiteiten moeten beschouwd worden als werkplaatsen.

Het Westen der wereld staat zoo hoog boven het Oosten, juist omdat het gedurende zoovele eeuwen in het bezit geweest is van die werkplaatsen der wetenschap. Men kan in het Oosten nu wel overnemen wat in het Westen gedacht en gevonden is, maar het overgenomene zelf is het resultaat van eeuwenlange studie in de werkplaatsen der wetenschap in het Westen. Daarin ligt het wezen der Universiteiten; niet in de eenheid van beginselen, zelfs niet in de algemeenheid der vakken, de Universitas scientiarum, al ontken ik niet, dat het wetenschappelijk onderzoek op den duur leidt tot algemeenheid. Maar het is in strijd met de feiten, met de geschiedenis, te beweren, dat een Universiteit noodzakelijk moet bestaan uit al de verschillende faculteiten.

Natuurlijk is de Universiteit er niet *alleen* voor bestudeering van de wetenschap door professoren, maar eveneens door studenten. Om goed te kunnen onderzoeken en goed te kunnen studeeren moet men eerst zelf wat geleerd hebben; daarvoor dient de stelselmatige opleiding van de jongelieden, die reeds met het gymnasium begint. Deze wordt voortgezet aan de Academie. Vandaar dat de hoogleeraren, willen zij met vrucht de jongelieden inwijden in de wetenschap, beginnen moeten met de allereerste beginselen der wetenschap te onderwijzen, iets dat ik, wat mij zelf aangaat, betreur. Ik wenschte dat het niet noodig was en dat de hoogleeraren de beste onder hen dadelijk met wetenschappelijke studie konden bezighouden en dat de jongelieden de eerste beginselen, het a b c van het vak, reeds gehad hadden voordat de eigenlijke universitaire studie aanvangt. Zoover zijn wij echter nog niet.

Aan de Academie zoeken de beste jongelieden een of meer professoren, of een of meer van de beste studenten om mede om te gaan. De hoogleeraar wijst hun aan hoe zij te studeeren hebben, niet wat zij weten moeten en welk boek zij moeten hebben, maar welken weg zij hebben in te slaan.

Ik ontken daarom, dat de Universiteit, in den zin als het hier in de Kamer is gezegd, een soort opvoedingsgesticht zou zijn. Ik ontken echter niet dat er een groote massa bijloopers zijn, vooral in de juridische faculteit. Als ik over de Universiteit spreek bedoel ik voornamelijk de eenige faculteit waarvan ik eenig verstand heb, nl. de juridische faculteit; wat de vorige week is gezegd door den heer Bos omtrent de wis- en natuurkundige faculteit kan ik minder goed beoordeelen. Maar in het verband met den effectus civilis komt het op die faculteit het meest aan. Bij de juridische faculteit nu zijn er velen die de Universiteit absoluut voor niets anders gebruiken dan om naderhand betrekkingen te krijgen, brave menschen, ik zal niet zeggen dat het stumpers zijn, maar voor een groot deel geen wetenschappelijke menschen; zij hebben ook geen aanleg voor wetenschap.

Nu meen, ik dat de Universiteit niet moet worden ingericht naar die menschen; deed men dat, dan zouden die menschen de parasieten worden van het hooger onderwijs. Ik ga zoo ver van te vragen: of een Universiteit wel voor zulke menschen noodig is? Want wat zien wij voortdurend gebeuren, nu meer nog dan vroeger? Dat de heeren gaan naar repetitoren. Zoo lang zij dictaten kunnen krijgen — er zijn professoren wier dictaten over drie of vier jaren loopen, daar zij niet in staat schijnen in den korten termijn van een of twee jaren hetgeen de student moet weten te condenseeren — bemoeien zij zich niet met de professoren en de professoren niet met hen. Zij studeeren of studeeren ook wel niet. Dan hebben wij de spoorstudenten, die buiten aanraking blijven met de studentenwereld en studenten die zich niet met wetenschappelijke lectuur ophouden, en toch doctor in de rechten worden. De Staat bemoeit zich zoo weinig met hen, dat hij hun zelf hun onderwijs laat betalen. Zij betalen hun eigen repetitoren, en gaan de professoren voorbij. Welnu, voor hen zijn de hoogescholen niet opgericht.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Bodegraven gezegd, dat de Universiteit is om kennis aan de jongelingschap te brengen en deze te vormen, niet om de wetenschap vooruit te brengen. Over die stelling wensch ik een paar woorden te zeggen. Hoeveel gewicht ik ook in het algemeen hecht aan de stellingen van den geachten afgevaardigde, aan wiens buitengewone geleerdheid en scherpte van inzicht ik volgaarne hulde breng, zoo meen ik toch, dat deze afgevaardigde zich ditmaal te veel heeft laten leiden door het door hem aangehaalde voortreffelijk boek van Kardinaal Newman, dat ook ik gelezen heb, gebruik makende van de beide laatste vrije dagen die wij gehad hebben. Het is een boek, dat ik bewonder, maar wat mijns inziens niet kan dienen als leidraad in een discussie als hier, omdat Newman het oog heeft gehad op Engelsche toestanden, en op de Katholieke Universiteit, welke hij in dat boek verdedigt en omdat hij zich op zuiver Katholiek standpunt geplaatst heeft.

Nu heb ik reeds doen opmerken, dat aan de Engelsche Universiteiten geen vakstudie bestaat, en aan de graden — daar verleend — geen effectus civilis verbonden wordt, en daarom geloof ik, dat wij voorzichtig moeten zijn om aan de schoone zaken die evenbedoelde geleerde heeft uiteengezet, te veel gewicht te hechten.

Datgene waarop bij ons de professoren zich hebben toe te leggen is opleiding der studenten tot zelfstandig onderzoek. Wanneer de studenten klaar zijn, is niet wat zij kennen hoofdzaak; hoofdzaak is te weten, hoe zij verder tot kennis zullen geraken. Hoofdzaak aan een Universiteit is ook niet aan de studenten een zekeren grondslag voor hun levensrichting te leggen, maar om hen te leiden in hun intellectueele ontwikkeling en hier wil ik mij zelf beroepen op Newman, waar hij zegt (blz. 18), dat het *eenige* doel van een Universiteit is intellectual culture; — it educates the intellect to reason well in all matters, to reach out towards truth and to grasp it.

Welnu, indien dit het eenige doel is van een Universiteit, ons te leeren, hoe wij moeten denken, om tot waarheid te geraken, dan is daartoe in de eerste plaats noodig, dat men volkomen vrij is in zijn denken. Die vrijheid is noodig voor de professoren en voor de studenten.

Daarmede zeg ik nu niet, dat een ieder moet zijn, wat men noemt een vrijdenker. Ik beweer in geenen deele, dat een professor niet uit mag gaan van een bepaald dogma; dit mag hij evengoed als van een hypothese; maar het dogma moet altijd voor nader onderzoek vatbaar zijn en is steeds betwistbaar. Hij kan zich nooit beroepen — wanneer hij jongelieden wil leeren denken — op een feit, omdat het is vastgesteld, en waaraan men zich dus heeft te onderwerpen. Het is om die reden, dat ik beweer dat de Universiteit, de instelling, het corpus nooit een dogma kan hebben.

Dit kan wel bij Roomsch-Katholieke Universiteiten. Waarom? Omdat de Roomsch-Katholieken niet alleen zeggen de waarheid te bezitten, maar ook een orgaan hebben, dat van Godswege is ingesteld om te beslissen, wat aan de waarheid beantwoordt.

Wanneer men dit eenmaal gelooft, dan spreekt het vanzelf, dat elk onderzoek ten slotte ondergeschikt is aan hetgeen de Kerk, door haar wettige organen decreteert en dan is ook de onderwerping van den hoogleeraar aan een stelling der Kerk een daad van gehoorzaamheid. Dan kan de hoogleeraar, zonder met zijn eigen redelijke begrippen in strijd te komen, zeggen: „indien de Kerk het zegt, onderwerp ik mij, want de Kerk weet het beter dan ik. Maar ik meen, dat het sinds de Reformatie onmogelijk is geworden, op die wijze den geest te binden, althans bij menschen, die niet gebleven zijn in het systeem van de Roomsch-Katholieke Kerk. Wij gelooven niet dat God dien band gelegd heeft, en wanneer wij met aandacht art. 7 van onze Gereformeerde Belijdenis lezen, dan zal men ook daarin duidelijk zien, dat nooit grondslag voor ons geloof kan zijn een beslissing van wien ook, wanneer deze uitgaat van menschen.

Het is er intusschen verre van af dat de Protestanten dat steeds hebben in het oog gehouden. Allerminst heeft dat ingezien de Protestantsche Kerk. Dat de Kerk zelf een Belijdenis heeft is natuurlijk; zij heeft echter een ander doel en ook andere beginselen dan de Staat of de Universiteit.

De Kerk belijdt en leidt de Gemeente. Ik begrijp dus ook dat voor de theologische faculteit, wanneer zij moet dienen om leeraren te kweeken voor de Kerk, een vaste grondslag en eenheid van onderwijs noodzakelijk is. Maar daarbij heeft de theologie in de Protestantsche Kerk zich niet tevreden gesteld. Zij heeft steeds getracht datgene wat ze voor waar hield, ook op te dringen aan de andere faculteiten. Dat leert de geheele geschiedenis van onzen Calvinistischen Staat tot 1795 toe. Tot mijn verwondering heeft ook de heer van Idsinga, als ik hem goed begrepen heb, gemeend dat een Rijksinstelling van openbaar onderwijs kan berusten op positief Christelijken grondslag. Ik ontken niet dat, wanneer hij of ik of een ander aan een openbare Universiteit onderwijs geeft, dit onderwijs niet op dien grondslag kan berusten, maar wel dat de instelling van onderwijs zelf of het daar gegeven onderwijs op dien grondslag kan rusten. Ik ga niet dieper in die quaestie in, maar vraag op dit oogenblik eenvoudig: wat verstaat gij onder „positief Christelijke grondslag", en zoo wij het daarover niet eens worden, wie zal daarover dan beslissen?

Laat mij even in herinnering brengen, om het duidelijk te maken, hoe op dit punt de toestand nog was in de 18de eeuw, de bekende geschiedenis van den hoogleeraar van der Marck, aan de Universiteit waaraan ik zelf ben opgeleid, die in 1772 beschuldigd werd dat hij of een zijner discipelen — destijds waren de professoren ook aansprakelijk voor de stellingen der discipelen die onder hen promoveerden — stellingen had verkondigd (hij doceerde het natuurrecht), welke indruischten tegen de Belijdenis der Christelijke Kerk. Dit mocht niet, want de professoren moesten beloven nooit iets te zullen doceeren wat in strijd was met de Belijdenis der Kerk. Wat is toen gebeurd? De professor is aangevallen, niet eens door zijn collega's, maar door eenige predikanten in de stad, die eigenlijk in zekeren zin niets met de zaak te maken hadden. Zijn allernaaste vrienden, waarmede hij dagelijks omging, hebben hem niet verteld wat er gaande was, hebben niet vooraf met hem gesproken om hem te recht te brengen. Hij is in eens overvallen en men heeft hem beschuldigd van ketterij. En of hij zich verdedigde of niet, curatoren hebben uitspraak gedaan — er waren toen ten minste curatoren die uitspraak deden —, de man is afgezet en niet weder teruggekomen vóór 1795.

Dat is het systeem dat te goeder trouw ook door mijn voorvaderen is verdedigd; maar waartoe heeft dat systeem geleid?

Tot het omgekeerde van hetgeen men verwachtte. Die curatoren waren allen deftige burgers, die wel weinig aan theologie zullen gedaan hebben, maar een beslissing gaven gelijk zij moesten doen. Doch toen in 1795 de revolutie kwam, bleek, dat de geheele Kerk, de meeste der officieele handhavers incluis, doordrongen was juist van die beginselen, die ingingen tegen de Belijdenis, welke officieel werd verdedigd; het gif was doorgedrongen in het geheele kerkelijke lichaam, en het is er nog niet uit.

Daarom beweer ik, dat hetgeen onze Protestantsche voorvoorvaderen beoogd hebben iets is wat niet kan worden bereikt. De theologie, dat geef ik toe, is van het grootste belang voor de geheele wetenschap. Ik acht het eenvoudig onzinnig te ontkennen den invloed dien de Christelijke Kerk heeft gehad op de wetenschap en op de ontwikkeling en de gansche beschaving der menschheid, en ik meen dat het van het grootste belang is, dat ook aan de Rijks-universiteiten dat verband tusschen het geloof en de wetenschap worde uiteengezet, en dat daarmede worde gerekend. Ik weet wel, dat de heer Troelstra in zijn laatste rede gezegd heeft: theologie, op de wetenschap toegepast, brengt de wetenschap niet verder. Ik geef dat toe, maar de theologie doet iets anders; zij houdt de wetenschap in verband met *de waarheid*. En daarom meen ik, dat ook aan de Universiteiten de theologie een eereplaats moest hebben. Maar wat ik ontken, is', dat men haar toekent het recht om de andere faculteiten ook maar eenigszins te beheerschen. De vrijheid van denken hebben wij veroverd voor het Nederlandsche volk en zijn Universiteiten, en het is mijn innige overtuiging dat, als men die vrijheid laat varen, dan ook op den duur de wetenschap zelf van onze erve verdwijnen zal.

Ik kom nu tot het tweede punt: dat onze Rijks-universiteiten geen bepaalde richting hebben, behalve die van vrij onderzoek. Ik ga op dit punt nog eenigszins verder dan de geachte afgevaardigde uit Leiden; ik geef niet zooveel toe als hij, misschien om zeker te zijn van volkomen billijk te wezen, toegegeven heeft, en in zoo verre kan ik dus zeggen: ik ben *plus royaliste que le roi*. Ik meen, dat aan onze Universiteiten elk hoogleeraar volkomen bevoegd is de Heilige Schrift te erkennen als onfeilbaar, en zelfs, indien hij Roomsch-Katholiek is, de Roomsch-Katholieke Kerk te houden voor onfeilbaar, en ik betwist ten sterkste hetgeen zooeven gezegd is door den geachten afgevaardigde uit Venlo, dat een hoogleeraar aan een Rijks-universiteit, indien hij Roomsch-Katholiek werd, zedelijk verplicht zou zijn af te treden; zelfs niet een hoogleeraar in de theologie, omdat aan onze Universiteiten geen theologische faculteit in den strengen zin van het woord meer bestaat. Derhalve meen ik dat, wanneer iemand door zijn studiën of op grond van hetgeen in zijn binnenste omgaat van godsdienstige meening verandert, hij volkomen het recht heeft dit aan zijn studenten te zeggen en te zeggen: ik heb mij vroeger vergist. Maar hij moet er natuurlijk bij zeggen, waarom. Want dit is het eigenaardige van degenen die hetzij de Schrift, hetzij de Kerk, hetzij beiden aannemen als hoogste gezag, niet dat zij, gelijk de heer Troelstra meende, van oordeel zijn, dat men wat men zelf vindt voor Openbaring houdt, maar wel, dat zij weigeren stelsels op te bouwen, die in strijd zijn met de goddelijke Openbaring, hetzij in de Schriftuur, hetzij in de natuur. Geen verstandig mensch zal, wanneer hij de natuur bestudeert en daarin iets ziet, dat hij naar zijn verstand anders zou gemaakt hebben indien hij de wereld geschapen had, gaan zeggen: welnu, ik zal gaan doen, alsof dat zoo was; ik houd mij niet aan de natuur, maar aan mijn eigen fantasie. Zoo zeggen ook wij, die ons onderwerpen aan de Heilige Schrift, indien wij met onze rede tot iets komen, dat duidelijk in strijd is met hetgeen God ons in zijn Woord heeft geopenbaard, dan zijn wij in den verkeerden weg; wij buigen ons voor dat Woord.

Indien ik hoogleeraar aan een Rijks-universiteit was zou ik niet behoeven te aarzelen om in zulk een geval tot mijn discipelen te zeggen: misschien kan ik, voorloopig althans, niets aanvoeren tegen hetgeen anderen beweren, maar verkeerd is het, want het is duidelijk in strijd met hetgeen ons omtrent den mensch en omtrent God in de Heilige Schrift wordt geopenbaard. Ik zou niet weten, welke curator of welke Minister in Nederland mij zou kunnen verwijten, dat ik dan mijn plicht niet deed.

Er zijn aan de Rijks-universiteiten tal van geloovige hoogleeraren geweest en zij zijn er nog, maar ik vind het niet betamelijk daaromtrent een onderzoek in te stellen. Wie geloovig is en wie niet geloovig, is niet ieder bekend, en hebben wij niet te onderzoeken.

Ik herinner er verder aan, dat aan onze Universiteiten langen tijd professoren zijn geweest, die het modernisme hebben bestreden met alle kracht. Het modernisme heeft in ons land geen ingang gevonden door den trechter van de Universiteiten, maar veeleer is die van buitenaf gekomen. Ik behoef slechts te herinneren aan de namen van de mannen, die destijds grooten invloed op ons volk hebben uitgeoefend, menschen zooals Strausz,

Busken Huet, Renan, die niet hun stellingen aan onze Universiteiten doceerden, maar buiten haar om, hun invloed hebben doen gelden. Die mannen zijn het die het land tot het modernisme gebracht hebben, en eerst toen het land in die richting gegaan was, zijn de moderne professoren meer op den voorgrond gekomen.

Maar ik wil op nog iets anders wijzen. Iedereen is er over uit en iedereen erkent, dat het Calvinisme van de 17de eeuw in eere hersteld is, vergeleken bij hetgeen vroeger daarover geoordeeld werd: hebben wij dat niet vooral te danken aan de zeer belangrijke historische en onpartijdige onderzoekingen van de mannen die een eer zijn geweest voor de Leidsche Universiteit?

Ik wijs ook op de vruchten van het hooger onderwijs aan de Rijks-universiteiten. Bijkans alle leiders, bijkans alle geleerden onder hen, die wij aan deze zijde tegenwoordig aanduiden als „onze mannen", hebben hun opleiding genoten aan de Rijksuniversiteiten. Nu zijn zij wat zij later worden niet alleen geworden tegen de meening in van hun hoogleeraren, maar zij hebben zelf menigmaal erkend in hun studie veel te danken te hebben juist aan die hoogleeraren. Ik meen dat de Minister van Binnenlandsche Zaken zelf dat meermalen heeft erkend. Ook Groen van Prinsterer. Zoo las ik nog onlangs in een verslag van de rede van den nieuwbenoemden professor Visscher in Utrecht, dat hij veel te danken heeft gehad aan het onderwijs van professor Rauwenhof te Leiden.

Het is dus niet zoo, dat die mannen er gekomen zijn ondanks al den tegenstand aan zijde van de Universiteits-hoogleeraren, maar dat zij gevormd zijn door een methode van onderzoek, die zij geleerd hebben aan de Rijks-universiteiten. Daarom ontken ik, dat die Universiteiten zijn een propaganda-instelling voor rationalistische beginselen.

Ik ontken dat ook op grond, dat, gelijk men voortdurend klaagt, aan de Hoogescholen gedoceerd wordt door professoren van de meest verschillende richtingen. Door daarover te klagen erkent men zelf, dat die scholen niet een bepaalde richting hebben. Ik weet dat er bij de benoeming van een professor wel eens geklaagd is, dat deze was wat men noemt een vreemde eend in de bijt; dit is o. a. het geval geweest toen professor Gunning in Leiden kwam, misschien ook, nu professor Visscher gekomen is in Utrecht. Maar laten wij niet vergeten, dat wij daarbij te doen hebben met de theologische faculteit. Ik erken ten volle, dat een theologische faculteit, wil zij goed zijn, min of meer een bepaalde richting moet hebben, maar ik ontken dat dit noodig is bij een juridische faculteit.

Maar na dit te hebben uiteengezet, erken ik toch, dat feitelijk de meeste hoogleeraren aan onze Universiteiten menschen zijn van rationalistische richting. Waardoor komt dat? Ik geloof, dat dit heel eenvoudig is. Dit komt juist, omdat de benoemingen van de professoren uitgaan van de Regeering, die den Staat beheerscht, en die natuurlijk onwillekeurig menscheu van haar richting benoemt. En nu is het niet te ontkennen, dat wij lang beheerscht zijn geworden door het „denkend deel der natie", dat is door dat deel der natie, dat zeer klaar en zeer helder denkt, maar waarvan de eigenaardigheid hierin bestaat, dat het alle quaesties, waarmede het niet best overweg kan, eenvoudig ter zijde stelt, waarvan het gevolg weer geweest is, dat dit denkend deel meteen ter zijde gesteld heeft dat boek, dat ons juist omtrent die quaesties zou kunnen inlichten. En van dat denkend deel der natie, ik erken dat, was professor Buys de professor. Voor hem is de geschreven wet', het recht uitgegaan uit de hoofden der menschen, als het ware het begin, de oorsprong van alles. De rest gaat men voorbij.

Nu ontken ik volstrekt niet, dat professor Buys was een propagandist. Maar wat beteekent dat? Stel, dat het omgekeerde het geval geweest was, dat niet het denkend deel der natie, maar het bekrompen deel der natie destijds het heft in handen gehad had, zou dan professor Buys benoemd zijn of professor Kuyper? Natuurlijk professor Kuyper. Dan zou ook deze een propagandist geweest zijn. Maar zou men dan kunnen zeggen, dat de Rijks-universiteit een Gereformeerde Universiteit was geworden? Immers neen, want zij behoefde dat niet te zijn, zij kon ook anders zijn of worden.

Indien men spreekt van propagandisten, denk ik eerder aan Thorbecke, omdat die eerst is geweest professor, vervolgens staatsman-Minister, en toen in alle betrekkingen gezet heeft mannen die instemden met zijn standpunt. Dat was echter propaganda. Maar is het ondenkbaar, dat zoo iets gebeurt met een niet-liberalen professor, staatsman, Minister?

Het is mogelijk, dat de heer Buys propagandist was, ik ontken dat niet, maar hij leidde desniettemin zoozeer zijn discipelen op in vrijheid van denken, dat ik rechts en links en achter mij heb de felste bestrijders van dien professor. Daarop komt het eigenlijk aan.

De heer **van Idsinga**: Gij begrijpt de grief niet.

De heer **de Savornin Lohman**: De heer van Idsinga zegt, dat ik er niets van begrijp.

Ik heb straks gezegd, Mijnheer de Voorzitter, dat ik de opinie van den heer van Idsinga heel ver boven de mijne stelde, maar ik moet natuurlijk spreken met de kennis waarover ik te beschikken heb. Ik blijf echter beweren, dat, wanneer wij in deze Kamer mannen hebben die zich zóó hebben verzet tegen de geheele richting van den hoogleeraar waarbij zij zelf hun opleiding gekregen hebben, zij dan daardoor zelf het bewijs hebben geleverd dat onze Universiteiten geen bepaalde richting hebben of die aankweeken. Dit was de stelling die de heer van Idsinga heeft verdedigd, en tegen die stelling ben ik opgekomen.

Intusschen wil ik niet ontkennen dat op dit oogenblik onze Rijks-universiteiten in zekeren zin ontzield zijn. Wanneer men daarop gekomen was en had gezegd: onze tegenwoordige Universiteiten zijn door de wet van 1876 ontzield, omdat men de theologische faculteit in beginsel daaraan ontnomen en als een onnutte dienstmaagd ter deur heeft uitgezet, dan zou ik dat hebben toegegeven, al vergeet ik niet dat men aan de Nederlandsch Hervormde Kerk de bevoegdheid gegeven heeft om langs een achterdeurtje de theologie weder naar binnen te brengen; men heeft tevens gezorgd dat die een plaats kreeg onder aan de tafel, waar zij eigenlijk geen recht heeft als deel van de wetenschap aan te zitten. Ik erken dat dit moet worden hersteld. Hoe dit zal moeten geschieden weet ik niet, omdat ik er niet genoeg theologisch voor ontwikkeld ben. Ook wil ik niet ontkennen, dat het in 1876 een groote fout is geweest dat men de juristen nog meer van de studie der philosophie heeft vervreemd dan reeds vóór dien tijd het geval was. Ik ben nog van vóór den tijd van 1876; wij hebben van de philosophie heel weinig gehoord, maar konden die toch nog hooren. Thans echter zijn de juristen zoo goed als geheel vervreemd aan de philosophie, omdat zij niet meer verplicht worden colleges in de philosophie bij te wonen.

Nu dacht ik intusschen dat juist de instelling van bijzondere leerstoelen eenigszins daarin kon voorzien, en dat degenen, die van oordeel zijn dat de theologie aan de Universiteit een andere plaats moet innemen dan tegenwoordig, daarin eenige tegemoetkoming kunnen vinden, en ik meen dan ook dat diegenen onzer, aan deze zijde der Kamer gezeten, die tegen de wet meenen te moeten stemmen, omdat *in de openbare Universiteiten de theologische faculteit niet genoeg tot haar recht komt*, niet zullen uit het oog verliezen dat althans een deur geopend wordt om den toestand te verbeteren.

Mijn meening is dat aan de Universiteit alle richtingen, ook voor de theologie, tot haar recht moeten komen; en mij zou het verheugen wanneer aan onze Universiteit in de juridische faculteit als hoogleeraar een Roomsch-Katholiek kwam, bijv. voor de sociale wetenschap.

Ik meen dat dit ook de eisch is van de Grondwet, die eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen voorschrijft. Voor het lager onderwijs heeft men de woorden der Grondwet zoo uitgelegd, dat het onderwijs zelf in de school neutraal moet zijn; toen is de tegenstelling ontstaan tusschen openbaar en vrij. Maar voor het hooger onderwijs geldt dit niet. Volgens de Grondwet hebben alle godsdienstige richtingen recht op een eerbiedige bejegening, dus ook om in de Universiteit te worden vertegenwoordigd.

Ik wensch in de derde plaats te betoogen dat de Rijks-universiteiten geen propaganda inrichtingen zijn, dus iets anders dan een bijzondere Universiteit op dogmatischen grondslag.

Dit kan, zeide ik, een Rijks-universiteit reeds daarom niet zijn, omdat het de Staat is die de leeraren aanstelt en de geest

van die leeraren dus steeds wisselende zal zijn, waarom ik dan ook meen dat het een illusie is te denken dat ooit bij een Staatsuniversiteit eenheid van opleiding kan bestaan. Dit is alleen mogelijk voor een kerkelijke instelling of een bijzondere vereeniging, gelijk die welke de Vrije Universiteit in Amsterdam heeft gesticht. Inderdaad zijn aan die Universiteit de leeraren gebonden aan menschelijke beslissingen, en nog wel niet van de Kerk, maar van een vereeniging van contribuanten.

Ik wensch met een enkel voorbeeld het groote verschil te doen uitkomen, dat bestaat tusschen Staats-universiteiten en die waarvan ik zooeven sprak.

Neem bijv. de doodstraf; aan een Rijks-universiteit mag, evengoed als aan een bijzondere Universiteit, verkondigd worden dat Gods Woord de doodstraf eischt. De Rijks-universiteit mag ook zeggen, dat de Schrift dit alleen toelaat; maar dàt mag de bijzondere Universiteit niet zeggen. Dit acht men in strijd met hetgeen de bijzondere Universiteit beoogt, met de Gereformeerde beginselen; hij die zoo iets zeide zou daardoor blijk geven in dien kring niet thuis te behooren. Het gevolg daarvan zou zijn dat de hoogleeraar Lintelo de Geer zich niet vrij in den kring dier Hoogeschool zou kunnen bewegen.

De heer Heemskerk ontkent dit. Indien hij wil tegenspreken, verzoek ik hem nog eens na te lezen wat hij indertijd zelf onderteekend heeft.

De heer **Heemskerk**: Juist daaruit blijkt het tegendeel.

De heer **de Savornin Lohman**: Uit die stukken zal hem volstrekt niet het tegendeel blijken, maar wel zeer duidelijk, dat dit niet mag worden verkondigd, al meent de hoogleeraar dat het is conform de Schrift. En al ware dit anders beslist, bij de aanklagers is dan toch zeker de gedachte gerezen — en het rijzen van die gedachte is reeds voldoende — dat iemand die dit zou leeren, ook al beroept hij zich op de Schrift, niet op het standpunt staat waarop die Universiteit geplaatst is.

Nu heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken eenige dingen gezegd in het Verslag, die mij voorkomen niet zeer houtsnijdend te zijn.

Iedereen gevoelt de moeilijkheid voor een hoogleeraar, die in zulk conflict komt met de grondstellingen van andere menschen.

Nu zegt de Minister: „Een hoogleeraar, die tegen beter weten in onderwees wat hij zelf niet voor waar hield, zou een wetenschappelijk falsaris zijn."

Op een andere plaats zegt hij betrekkelijk de studenten:

„Voor zoover daarentegen een student zelf studeert, kan ook hij niet anders geleid worden dan door de zucht om waarheid te vinden, en zou zelfs op het examen het spreken tegen zijn overtuiging hem zedelijk deren."

En op een derde plaats zegt hij: „De vrees, de beduchtheid voor zijn geldelijke positie hem hierbij tot onoprechtheid zou verleiden, is in een wetenschappelijk man ondenkbaar."

Ik geloof deze beweringen te mogen noemen als volstrekt in strijd met de geschiedenis van Kerk en Universiteit. Ik ben integendeel overtuigd, dat juist deze toestanden moeten leiden en ook steeds geleid hebben tot onoprechtheid; speciaal bij Universiteiten. En waarom? Omdat natuurlijk, wanneer men voelt dat men in strijd komt met de een of andere bewering, met de een of andere stelling van een Universiteit, men allicht voorzichtig zijn mond zal houden, en niet aan de jongelieden kan zeggen wat men denkt, of over de zaak heenloopen en zeggen: ik zal dit punt nader bestudeeren. Men moet zich niet voorstellen dat iedereen altijd en op elk oogenblik gereed is om met zijn gezin eenvoudig naakt aan den dijk gezet te worden of te breken met zijn vrienden waarmede men tot dusver heeft omgegaan en waaronder men zijn nauwste en dierste betrekkingen heeft. Soms kan iemand eens in zijn leven voor zulk een quaestie geplaatst worden, maar dat kan bij een hoogleeraar ieder oogenblik voorkomen.

In de kerk bijv. kan de predikant alleen die gedeelten behandelen voor zijn gemeente, althans hij kan dit meestal doen, waaromtrent hij volkomen overeenstemt met de belijdenis van de Kerk, maar dat kan de hoogleeraar niet doen. Hij wordt dagelijks geplaatst voor allerlei quaestiën, hij moet antwoorden op allerlei nieuwe vragen die zich voordoen. Maar achter hem staat zijn broodheer, die beoordeelen zal of hij niet om zijn antwoord op die vragen behoort te worden verwijderd. Dat het ondenkbaar is dat in zulke gevallen iemand niet spreekt en handelt naar zijn overtuiging, dat kan de Minister niet volhouden; dat is niet waar.

Wanneer men zegt: zoo'n man moet heengaan, doch wij zullen hem het genadebrood, wij zullen hem pensioen geven, zooals nu in het ontwerp is opgenomen, dan zal hij daarmee tevreden moeten zijn en zijn vrijheid zal geen gevaar loopen, dan antwoord ik: één van tweeën; òf die man is inderdaad van opinie veranderd, en dan kan hij het genadebrood niet aannemen van de gemeente die uit haar armoede de penningen moet bijeenbrengen om hem, den ontrouwe of den veranderlijke, in het leven te houden. Of hij is van oordeel dat hij niet rechtvaardig veroordeeld is, dat hij gelijk heeft en niet de rechters, die hem veroordeeld hebben, en dan werpt hij het genadebrood met verachting van zich af.

Dit is de geschiedenis van de geheele Kerk en van allen dwang op geestelijk gebied. Het is niet eenmaal, maar herhaaldelijk gebeurd, dat men de menschen door hen zóó voor die quaestie te stellen, tot onoprechtheid verleid heeft. Wanneer men eenmaal iemand, die geroepen is op geestelijk gebied voor te gaan, aan banden legt, en niet op diens eigen conscientie durft te vertrouwen, dan wordt die man voortdurend in gevaar gebracht om onoprecht te worden.

Dat nu kan in een openbare Universiteit thans niet meer voorkomen. Dat acht ik juist het voortreffelijke van onze hedendaagsche openbare Universiteiten; dat is hetgeen waarvoor wij gevochten en gestreden hebben vele jaren lang. Nooit moet een hoogleeraar in verzoeking komen om tegen zijn overtuiging te spreken zóó als een keizer of een koning of zooals een volksmassa zou wenschen dat hij sprak. Aan de openbare Universiteit weet men dat een hoogleeraar spreekt zooals hij denkt, omdat niemand achter hem staat, en hij dus volkomen vrij is.

Nu weet ik wel, dat, wanneer men op deze wijze de vrijheid opvat van de Universiteit, de student dikwijls komt te staan voor een keuze, en dit wil men hem besparen, maar het geheele leven stelt ons telkens voor een keuze, en nu moeten wij aan de Universiteit leeren om, als wij voor een keuze gesteld worden, zelf den weg te zoeken dien wij moeten inslaan. Maar wij behoeven dat niet aan de Universiteit zelf te beslissen; wij leeren daar alleen hoe wij doen moeten om in ons verder leven den weg te vinden, al ontken ik niet dat er een onbewuste drang is in ons, die ons hetzij in deze, hetzij in gene richting drijft. Dit leidt niet tot scepticisme, gelijk men beweert, maar tot de waarheid. Doch wanneer men leert dat ieder moet kiezen wat overeenkomt met zijn inwendig gemoed, datgene wat te recht is genoemd de klankbodemleer, dan zeg ik: neen, dat is juist wat leidt tot scepticisme; wat leiden moet tot veelgodendom, want dan heeft men niet één God, maar een God naar de voorstelling der Calvinisten, een God naar die van de Roomsch-Katholieken en naar die van anderen; ieder kiest dan wat het best met zijn inwendig gemoed overeenkomt en zegt: och, het doet er niet toe, het is al naar wij aangelegd zijn; laat ieder dus den weg gaan, die door zijn omgeving of door zijn ouders wordt bepaald of aangewezen. Dit is, meen ik, scepticisme, doch niet dat men voortdurend gedwongen wordt zich rekenschap te geven van den weg dien men heeft in te slaan.

Daarom beweer ik, dat een bijzondere Hoogeschool, zooals ik die heb beschreven, goed kan zijn, zeer nuttig en voortreffelijk en voor velen gewenscht, maar dat zij iets anders is dan een Rijks-universiteit. Daarom kan men, ook wanneer men volledige vrijheid van beweging aan die Universiteit toekent, daaruit nimmer de conclusie afleiden, dat men nu ter wille van de rechtsgelijkheid die bijzondere Hoogeschool moet behandelen evenals de Rijks-universiteit en dus uit de Rijkskas moet steunen.

Naar mijn meening doen zij die bijzondere Hoogescholen op deze wijze binden aan een dogma, onder contrôle van contribuanten en ter bereiking van een doel, hetzelfde wat de sociaal-democratische partij doet, die ook leeft bij een dogma, waarbij de partijdag vaststelt wat in het dogma past en wie tot de geloovigen behoort. De sociaal-democratische partij gevoelt zeer te recht, dat een partij, wil zij propaganda maken, een geloof moet hebben, dat men gelooven moet in de waarheid van de premisse, waarvan men uitgaat. In geloof aan eigen vertrouwbaarheid ligt een groote drijfkracht voor de propaganda. Niemand

kan er iets tegen hebben dat de sociaal-democratische partij op die wijze handelt; wanneer zij eenmaal regeert, wanneer zij het heft in handen heeft, zal misschien haar dogma alleen heerschen, ook in de openbare Universiteiten, want dan zal al de klassewetenschap verdwijnen met de klassen, die er volgens haar de *tegenwoordige richting* aan gegeven hebben. Maar voorloopig vragen de sociaal-democraten niet om geld aan den Staat, ten einde haar propaganda te steunen.

Om diezelfde reden meen ik ook, dat een Universiteit welke ook, die uitgaat van een zekere groep of richting om speciaal voor die richting propaganda te maken, geen recht heeft om tegenover onze Rijks-universiteiten te zeggen: ook ik heb recht op een deel van de Staatsinkomsten.

Met alle kracht meen ik de vrijheid van de Universiteiten te moeten handhaven, ook omdat ik niet mede wil werken om een geloof te doen ontstaan in „*de* wetenschap", iets waartegen men onzerzijds steeds met recht in verzet is gekomen.

Aan een wezenlijk Vrije Universiteit kan nooit ontstaan een geloof in „*de* wetenschap", want alle feiten staan vast, maar ons oordeel over die feiten verandert voortdurend. Daarom verdwijnt zoo vaak de eene hypothese na de andere en dat zal altijd zoo blijven en moeten blijven. Maar wanneer men eenmaal heeft een vaste dogmatiek, die voor elk onderdeel der wetenschap moet zijn de grondslag voor het onderwijs, dan ontstaat langzamerhand *een geloof in eigen onfeilbaarheid bij hen die dat dogma belijden.*

De heer Heemskerk heeft te recht reeds op hetzelfde verschijnsel gewezen waarop ik nu wijs, namelijk het gevaar voor coteriegeest; het gevaar dat in plaats van het: nul n'aura d'esprit que nous et nos amis, komt een: nul ne sera Chrétien que nous et nos amis.

Ik wensch voor de vrijheid te blijven opkomen. Er zijn twee soorten van menschen die niet zoo heel veel om de vrijheid geven. De eersten zijn zij die zóó hoog staan, dat zij niet gevoelen, dat zij anderen in hun vrijheid belemmeren, omdat zij zelf niet in hun vrijheid worden belemmerd. Zij weten dat zij mogen zeggen: Quod non licet bovi, licet Jovi, dat is: zij die bovenaan staan mogen doen wat zij die niet bovenaan staan hebben na te laten.

Die bovenaan staat legt vaak eigen meening op en voelt dan zelf geen dwang; te goeder trouw zegt hij dan: gij zijt immers vrij, want ik ben het ook.

Maar ook het volk is niet geneigd de vrijheid hoog te houden. Ik behoor niet tot degenen die meenen, dat het volk niet nadenkt. Integendeel! Ik meen dat het volk meer en beter nadenkt dan menigeen onzer gelooft, maar het volk komt niet in aanraking met alle geestelijke kringen in de maatschappij; als het de vrijheid bezit voor eigen kring, heeft het vaak weinig eerbied voor die van andere kringen, waarmede het niet in aanraking komt. Maar wij die alle kringen, overzien, moeten zorgen dat voor alle kringen dezelfde vrijheid worde geëerbiedigd.

En thans nog een enkel woord om te verklaren, waarom ik met zooveel beslistheid de openbare Universiteiten heb verdedigd tegen den tegen haar gerichten aanval.

Ik heb willen aantoonen, dat, hoewel er feitelijk thans een antithese bestaat tusschen de Vrije Universiteit en de openbare Universiteit, deze antithese niet ontstaat uit het wezen van de openbare Universiteit. Ik heb steeds de bijzondere Universiteit beschouwd als een aanvulling van het bestaande hooger onderwijs.

Ik heb ook, toen zoovelen haar nog den rug toedraaiden, getoond voor haar iets meer over te hebben dan woorden. Maar zoolang ik aan die Universiteit was verbonden, heb in steeds op den voorgrond gesteld, dat de jongelieden zich niet moesten bepalen tot het volgen van de lessen van die eene Universiteit, maar dat zij ook college moesten gaan loopen aan andere Universiteiten. Ik heb tot hen gezegd: onderzoek alles, en stuit gij op moeilijkheden, spreek dan daarover met den professor waarin gij vertrouwen stelt. Ook heb ik in deze Kamer nooit uit de schatkist één penning gevraagd voor dat bijzonder universitair onderwijs, hoewel ik wel op de noodzakelijkheid heb gewezen om het voorrecht van den effectus civilis aan de Rijks-universiteiten verleend te doen ophouden. Ik sloot mij aan bij die Universiteit, omdat ik meen, dat ook de Godskennis is een deel van de wetenschap; dat deze geput moet worden uit de Heilige Schrift, en haar invloed moet doen gelden op alle onderwijs; ik meende, dat die Universiteit dan ook de individueele vrijheid zou eerbiedigen, die mijns inziens de Heilige Schrift zelf vordert. Maar toen de eene helft van de professoren aan de andere helft een bepaalde methode voor hun leervakken ging voorschrijven, ten einde tot zekere, zij het ook hoogst onbepaalde uitkomsten te geraken, toen bij slot van rekening een vergadering van contribuanten geroepen werd om te beslissen over het al dan niet juiste van den gang van het onderwijs, toen heb ik gemeend, dat wij nog niet rijp waren voor een bijzondere Universiteit, zooals ik mij die had voorgesteld. Ik heb toen gemeend liever te moeten blijven bij een instelling, waar wel de theologie niet op haar juiste waarde wordt geschat, maar waar toch in elk geval de individueele vrijheid wordt geëerbiedigd en waar nog steeds plaats is voor allen, ook voor den belijdenden Christen. Ik keerde terug, niet zoozeer uit liefde voor de vrijheid, als wel uit liefde voor de waarheid, omdat ik meen dat de waarheid zich niet laat naderen dan onder het schild der vrijheid.

Ik herinner mij den tijd niet, dat ik de Gereformeerde beginselen niet beleden heb — althans met het hoofd —, maar evenmin den tijd, dat ik de volkomen vrijheid van ieder individu heb betwijfeld om naar eigen inzicht, zonder zich te buigen voor de beslissing van menschen, den weg te zoeken op geestelijk gebied. Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, de reden waarom ik thans met beslistheid ben opgekomen voor onze openbare Universiteiten.

Thans wordt het meer dan tijd dat ik zeg, waarom ik vóór deze wet ben, warm en beslist.

Men moet zich, om deze wet goed te beoordeelen, de zaak juister voorstellen dan vaak geschiedt. Ik lees in allerlei bladen, dat het hierbij te doen zou zijn om de rechtspositie van de bijzondere Universiteiten, en elders lees ik, dat bij verwerping van deze wet een recht onthouden wordt aan de bijzondere Universiteit.

Noch het een, noch het ander is m. i. juist. De rechtspositie van de bijzondere Universiteit berust op de wet van 1876; zij is buiten contest en staat vast; en de hoogleeraren aan de bijzondere Universiteit zijn evengoed hoogleeraar als die aan de openbare, en de graden die zij verleent, hebben dezelfde waarde als die aan de openbare. Ook van onthouding van een recht kan hier geen sprake zijn, omdat geen enkele Universiteit *recht heeft* op het bezit van den effectus civilis.

Ik wensch evenmin den effectus civilis aan de bijzondere Universiteit te verleenen om haar in staat te stellen beter te concurreeren. Ik mag uit staatsrechtelijk oogpunt niet spreken van concurrentie tusschen bijzonder en openbaar onderwijs. Beide moeten hetzelfde doel dienen.

Maar de effectus civilis behoort eigenlijk bij geen enkele Universiteit; ik sta te dien opzichte op denzelfden bodem als de geachte afgevaardigde uit Bodegraven. De effectus civilis is slechts een toevallig assessorium, en losmaking daarvan zou ik voor de Universiteiten zelfs hoogst wenschelijk en noodig achten. De hoogleeraren moeten niet voortdurend het examen voor de studenten op het oog hebben; zij moeten zich vrijelijk kunnen bewegen. Wat aanvankelijk een privilege was voor de Universiteiten, nl. om de jongelieden daar naar toe te lokken, is langzamerhand geworden een last, een onus voor de Universiteiten. Ik wilde om de wetenschappelijke studie zelf ze daarvan te kunnen ontheffen.

Ik geloof echter niet, dat de moeite om twee examens te doen zoo buitengewoon groot is: zoolang althans als ik aan de Universiteit was heb ik daarover niet hooren klagen. Wel heb ik het volgende vernomen.

Een van de jongelieden, die van de Vrije Universiteit kwam om in Groningen te worden geëxamineerd, en tot wien door professor Krabbe gezegd werd: gij zult u zeker wel goed op de hoogte gesteld hebben van zeker boek: „Onze Constitutie", moest daarop antwoorden, dat hij daarvan nog nooit gehoord had. Het was toch blijkbaar de bedoeling van dien professor dien jongeling het leven zoo gemakkelijk mogelijk te maken! Maar de moeilijkheid zit hierin, en daarop is zeer te recht gewezen door de heeren Heemskerk en Nolens, dat jonge menschen, althans wanneer zij niet in de theologie studeeren, op hun leeftijd geen speciale roeping voelen voor een bepaald soort van onderwijs, en dan bezwaar maken, wegens het afleggen van dubbele examens, om naar de bijzondere Universiteit te gaan.

Wat zal men dan aan zijn zoon antwoorden? Men kan er moeilijk voldoend antwoord op geven en iemand van dien leeftijd

laat zich niet kneden als was. Ziedaar de moeilijkheid, en nu is het voor ons de vraag, zullen wij die moeilijkheid op den weg laten liggen van de Vrije Universiteit of zullen wij ze kunnen opheffen?

Ik moet opmerken dat ik aan dien *effectus civilis* voor den Staat niet die groote waarde hecht die velen er aan hechten. Men zou m. i. de geheele zaak kunnen afschaffen. De maatschappij is verstandig genoeg om diegenen uit haar midden te kiezen, die zij het geschiktste vond; zij gaat dan ook vaak meesters in de rechten voorbij, en daar heeft zij groot gelijk in. In vroeger tijd werden kantonrechters en griffiers niet altijd geboren uit meesters in de rechten, maar alleen bij voorkeur; en nu heb ik gedurende het grootste deel van mijn ambtelijk leven gewerkt met twee griffiers, voortreffelijke menschen, maar die geen van beiden gepromoveerd waren en ook niet gestudeerd hadden. Het waren de beste, die ik ontmoet heb. Ik hecht veel minder aan dien *effectus civilis* dan anderen. Wie goed gestudeerd heeft zal natuurlijk het meest in aanmerking komen voor een betrekking, en daarom is het in vele gevallen wenschelijk een goede, liefst een universitaire opleiding te hebben gehad. Maar daaruit volgt niet, dat uit het bezit van een diploma het bezit ook van de noodige capaciteit blijkt. Ik geloof echter niet, dat deze Kamer heel licht zal overgaan tot afschaffing van dien afgod, en ik ga hier dus niet verder op in.

Welken weg moeten wij dan op? Ik heb langen tijd gemeend, en dit ook onlangs in de sectiën en vroeger in de Kamer verdedigd, dat wij zouden kunnen hebben een *jury mixte*, als in België bestaan heeft. Men heeft twintig jaren lang in België een wet gehad, volgens welke van de verschillende Universiteiten hoogleeraren werden aangewezen om examens af te nemen. Die wet moest om de drie jaren verlengd worden en nadat zij in 1876 ruim 20 jaren had bestaan, heeft de toenmalige Regeering voorgesteld haar permanent te maken. De centrale sectie was er voor, d. w. z. de meerderheid van de leden die de sectiën hadden bijgewoond. (De heeren weten dat in België de sectiën ook stemmen.) Door den heer Frère Orban is echter een ander voorstel gedaan en is het systeem van de *jury mixte* zóó afgebroken, dat de meerderheid der Kamer besloten heeft het nu vigeerende stelsel aan te nemen. Om den heeren de moeite van het zoeken te besparen, wil ik hun mededeelen dat zij het kunnen vinden in de *Handelingen* van de Belgische Kamer 1876, bladz. 542, waar in het kort al de tegen de jury mixte aangevoerde bezwaren zijn aangegeven. Men heeft sedert dien tijd herhaaldelijk de wet op het hooger onderwijs gewijzigd, doch nooit is men meer opgekomen tegen het toen ingevoerde stelsel, wat ongeveer hetzelfde is als wij nu hier hebben, namelijk om de Universiteiten de bevoegdheid te verleenen zelf den doctorstitel en den effectus civilis te geven. Een groot onderscheid — dat erken ik — is evenwel, dat de bijzondere Universiteiten een voldoend aantal faculteiten hebben.

Ik zou echter meenen, dat wij nog beter zouden doen met een ander stelsel te volgen, namelijk het Duitsche.

Ik zal daar echter nu niet verder over spreken; het kan toch niet bij dit ontwerp worden uitgevoerd, want het is een zaak van grondige studie; maar ik ben overtuigd, dat het voor alle Universiteiten een groot voordeel zou zijn, wanneer de doctorale titel een zuiver wetenschappelijke werd en de Staat — wanneer hij aan een zekere betrekking verbinden wil het afleggen van een examen — daarvoor dan benoemde een commissie, samengesteld uit hoogleeraren en ambtenaren, maar dan ook van te voren aan hen die zich aanmelden de gelegenheid gaf om in het dagelijksche, practische leven de noodige kennis voor dat praktisch examen op te doen.

Hetgeen nu voorgesteld wordt, weten de heeren. Het is mijn overtuiging dat in dit stelsel de Staat meerdere waarborgen verkrijgt dan die welke op dit oogenblik de openbare Universiteit kan verschaffen.

Ik heb straks gezegd, dat ik de openbare Universiteit om het beginsel der vrijheid, wat daar heerscht, hooger stel dan de bijzondere Universiteit, zooals wij die nu kennen.

Eerst wanneer deze tot de natuurlijke vrijheid zal zijn teruggekeerd, en niet meer zal afhangen van het applaus van contribueerende leden; wanneer er voorts hoogleeraren zullen zijn aangesteld ook nog in andere faculteiten, dan in de drie welke in dit ontwerp genoemd worden, eerst dan, geloof ik, zal zij als wetenschappelijke instelling even hoog staan als de Rijks-universiteiten.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dáár gaat het hier niet om. Het gaat thans alleen om de waarborgen, die de graad biedt, die men krijgt bij het afleggen van een examen aan een openbare Universiteit, en nu zeg ik: die waarborg is zoo goed als niets, althans zeer gering.

Immers het is niet eens zeker, dat degenen die het examen afleggen, aan eenige Universiteit hebben gestudeerd. Volgens de tegenwoordige inrichting kan iemand die in zijn eigen huis, bij zijn papa en mama, zooals de heer Troelstra het uitdrukt, gestudeerd heeft, zich geheel bekwamen voor een examen, en wanneer hij maar goed geleerd heeft, kan geen professor, al is hij ook minder voorkomend en welwillend dan professor van der Vlugt, zoo iemand laten zakken. Hij kan hoogstens misschien zeggen: gij weet het eigenlijk wel niet goed, maar gij weet het toch.

En brengen de repetitoren hun leerlingen in contact met die andere faculteiten, die nu ontbreken aan de bijzondere Universiteit? Houden zij met hen bespiegelingen over philosophie of natuurkundige wetenschappen? Zij zouden, als zij het deden, onmiddellijk alle klandisie verliezen!

De bewering dat een student een Universiteit met 5 faculteiten heeft bezocht, en dat daarin de waarborg gelegen is, omdat hij daardoor met het geheele gebied der wetenschap in aanraking is gekomen, is niets meer dan een groot woord. Er wordt aan den examinandus niet gevraagd, of hij verstand heeft van de wetenschap in het algemeen, maar alleen of hij, in hun onderling verband, de artikelen kent van het Burgerlijk Wetboek, het Wetboek van Strafrecht en de Grondwet.

Niet eens over de algemeene, philosophische beginselen, die toch in de meeste vakken als Inleiding gedoceerd worden, kan worden ondervraagd in de 10 of 20 minuten, die een professor voor het afnemen van het examen te zijner beschikking heeft.

Wat doet nu daarentegen de bijzondere Universiteit? Zij geeft alleen akte aan menschen die daar gestudeerd hebben. Zij neemt van geen anderen examen af. Het zijn alleen de eigen discipelen, die dus steeds in kringen geweest zijn, waar de theologie gedoceerd of besproken werd.

Nu mag men denken over theologie zooals men wil, maar zij is reeds zeker een uitstekend middel om te leeren denken, al is het dan ook dikwijls over intricate vragen. Men wordt gedwongen zich op te houden met allerlei moeilijke, abstracte quaesties, en niet alleen met het positieve recht. Ziedaar het eerste groote voordeel. Nu geeft dit ontwerp verder den waarborg dat in al de verschillende vakken waarin geëxamineerd zal worden onderwijs zal worden gegeven. Dan is er nog iets, waarop naar mijn meening volstrekt niet genoegzaam de aandacht gevestigd is, namelijk de verplichte dissertatie.

Ik hecht zeer weinig aan juridische dissertaties als middel om de schrijvers daarvan individueel te beoordeelen. Wat ik gezien heb van dissertaties aan de openbare Universiteiten was dikwijls van dien aard, dat ik zelf de afschaffing daarvan toegejuicht heb. Maar dit neemt niet weg, dat voor hen die werkelijk goed gestudeerd hebben en eenigen wetenschappelijken aanleg bezitten, het schrijven eener dissertatie van groot belang is. Wat zal nu in het vervolg gebeuren? Dat zij die promoveeren aan de bijzondere Universiteit, moeten schrijven een dissertatie. Daaruit nu zal men de wetenschappelijke beteekenis van de Universiteit kunnen nagaan.

Ik vraag het aan de heeren die deze zaak gevolgd hebben, of de naam dien thans de Vrije Universiteit ook in de wetenschappelijke wereld geniet, niet voor een groot deel te danken is aan de verschillende voortreffelijke dissertaties, welke bij die Universiteit zijn verschenen? Of daaruit niet blijkt, dat het toch geen kinderachtig onderwijs is dat daar gegeven wordt?

Wat men nu over de vrijheid van denken die daar heerscht moge denken, laat ik daar; het neemt niet weg, dat het daar gegeven onderwijs blijkens die dissertaties in vele opzichten voortreffelijk moet zijn.

In verband daarmede vestig ik de aandacht op nog een gewichtig punt, nl. dat elk oogenblik de aan de bijzondere Universiteit gegeven bevoegdheid kan worden teruggenomen.

De heer Röell zeide, dat zoo iets niet zeer licht zou gebeuren. Neen, zoolang hij aan het hoofd van een Kabinet staat, kan

men daarvan verzekerd zijn, want hij is een zeer humaan mensch. Maar wij behoeven slechts even over de grenzen te zien om het ons duidelijk te maken, dat er wel degelijk richtingen aan het bestuur kunnen komen, die zeer weinig complimenten maken om aan een Christelijke Universiteit te ontnemen wat zij heeft. Maar dat zal alleen dan niet gemakkelijk kunnen geschieden, wanneer de Universiteit in de wetenschappelijke wereld zóódanige positie heeft, dat de geheele wereld zou zeggen: dat is een gruwelijke onrechtvaardigheid, dat moogt gij niet. Die wetenschappelijkheid nu kan blijken uit de dissertatie's en natuurlijk mede uit hetgeen de professoren zullen te voorschijn brengen.

Daarom zou ik niet willen aanraden het recht van de Regeering, om de aan de bijzondere Universiteit gegeven bevoegdheid terug te nemen, te beperken. Veeleer zou ik in die groote bevoegdheid een prikkel zien voor het bijzonder onderwijs, om te zorgen dat het blijve op de hoogte der wetenschap; daarin ligt een waarborg voor den Staat en tevens voor dat onderwijs zelf.

Om deze redenen meen ik, dat, wanneer men niet op de oppervlakte blijft, maar in de zaak zelf doordringt, er meer reden zal zijn, om aan te nemen dat iemand, die een doctoralen graad aan de bijzondere Universiteit heeft gekregen, beter onderlegd is dan jongelieden, die aan de Rijks-universiteit gepromoveerd zijn en wien men toch, zonder onrechtvaardig te zijn, den graad niet heeft kunnen onthouden.

Alvorens te eindigen wensch ik nog een enkele opmerking over de wet te maken.

De invoering der bijzondere leerstoelen heb ik met zeer veel genoegen gezien. Ik acht dit voor de Universiteiten een zeer nuttige instelling, juist omdat ook op geestelijk gebied concurrentie voortreffelijk is. Men behoeft er niet bang voor te zijn, dat de hoogleeraren zullen zijn propagandisten in den verkeerden zin van het woord, omdat zij leven in de vrije maatschappij. Ik wil mijn dank betuigen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat hij den ruimen blik heeft gehad om ook deze zaak voor te staan, omdat het voor de hand ligt dat, indien van die instelling gebruik wordt gemaakt, zoo iets wel een lastige concurrentie zou kunnen zijn voor de bijzondere Universiteit.

Ik geloof wel niet dat het geschieden zal. Ik zeg dat tot mijn groot leedwezen, want de Christenen die bij ons geld over hebben voor Christelijke zaken, doen veel voor hetgeen waarvan onmiddellijk vruchten worden gezien.

Daarvoor kan men soms veel geld krijgen. Maar wanneer men geld vraagt voor iets wat misschien eerst over 20, 30 jaar vrucht oplevert, kan men gewoonlijk lang wachten; vooral wanneer dit in verband staat met het hooger onderwijs, omdat behalve in een bepaalden kring in ons land, de meeste Christenen niet inzien het gewichtige verband tusschen geloof en wetenschap. Van die bevoegdheid om bijzondere leerstoelen op te richten zal dus wel niet veel gebruik gemaakt worden, maar het neemt niet weg, dat ik den Minister van Binnenlandsche Zaken dank zeg, dat hij den moed heeft gehad dit toch voor te stellen. Maar dan moet men ook omgekeerd de billijkheid inachtnemen en zeggen: wanneer aan die bijzondere leerstoelen, die ook aan de overzijde goedgekeurd worden, de bevoegdheid gegeven wordt om gebruik te maken van de Universiteitslokalen, dan mag men ook wel eenige vergoeding geven aan de bijzondere Universiteiten, om op dit punt althans, gelijkheid van recht tusschen die twee, nl. tusschen de bijzondere Universiteit en de bijzondere leerstoelen, in het leven te roepen. Dan moeten ook zij eenige bevoegdheid hebben om lokalen in te richten voor haar eigen onderwijs, en het is op dien grond, maar ook alleen op dien grond, dat ik er toe kan komen om de bijdrage goed te keuren, die in dit wetsontwerp gevraagd wordt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet mijn verontschuldiging maken, dat ik zoo lang gesproken heb, maar ik meende, dat het belang van de zaak het meebracht. Doch nu wil ik nog een enkel woord tot de overzijde richten. Ik heb, ik zal niet zeggen den moed, maar in elk geval de eerlijkheid gehad om te zeggen wat naar mijn voorstelling aan de zijde van mijn vrienden niet goed is, maar ik meen, dat ook de overzijde, wanneer onzerzijds gehandhaafd wordt de vrijheid en de goede naam van de openbare Universiteiten, nu ook harerzijds moet medewerken tot het tot stand komen van deze wet. Er ligt in deze wet wel degelijk een beginsel van vrijheid, en wanneer gij, mijn heeren! meent, dat uw richting het best tot de waarheid leidt, dan hebt gij vóór u in elk geval Universiteiten, die op dit oogenblik bezet zijn door hoogleeraren, voor het grootste deel van uw richting. Maar hebt dan ook eerbeid voor de macht en de kracht van degenen die meenen een andere richting tegenover de uwe te kunnen stellen. Neem elke belemmering weg, die aan de vrije ontwikkeling dier richting in den weg staat. Gij moet zeer gewichtige reden hebben om dat te weigeren. Gij kunt het alleen doen als gij nwerzijds afdoende bewijzen kunt dat dit stelsel niet met voldoende inachtneming van het Staatsbelang kan worden toegepast. Maar wanneer gij dit niet kunt bewijzen, dan weigert gij het alleen, omdat gij bang zijt voor de opinies van anderen, en dan heeft uw partij in het geheel niet meer het recht den naam van vrijzinnig, die zij tot dusver gevoerd heeft, nog langer te dragen.

De heer **Brummelkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Groen van Prinsterer zeide eens, dat hij de conscientievraag, die de kern der schoolquaestie was, weer wilde opheffen uit het slijk der politieke combinaties, waarin zij te kwader ure was neergehaald en die haar dreigden onkenbaar te maken. Hij wilde er mee zeggen, dat hij in een zaak van zoo overwegend volksbelang zich door geen bijzaken en min edele motieven van het spoor liet brengen, maar haar hoog op een voetstuk zou zetten, opdat ze zuiver en harer waardig zou worden besproken.

Ik mag zeggen, dat een soortgelijk gevoel mij drijft, nu ik het waag na de uitnemende rede van den heer Heemskerk, en de niet minder voortreffelijke rede van den heer van Idsinga, met welke ik het op bijna alle punten eens ben, het wetsontwerp dat aan de orde is alsnog uit een bepaald oogpunt te beschouwen, dat, naar ik meen, nog niet opzettelijk genoemd is.

Ik vraag voor enkele oogenblikken de aandacht der Kamer voor het betoog, dat het geven van den effectus civilis aan bijzondere Universiteiten niet moet beschouwd worden als een partijzaak, gelijk helaas ook in deze debatten is geschied, maar als een zaak van nationaal belang. Leefden we nog in de middeneeuwen, toen de aloude Christelijke levensbeschouwing nog door allen gedeeld werd, dan zou dit waarschijnlijk niet zoo zijn. Maar sedert de revolutionnaire denkbeelden de Christelijke verdrongen hebben, is de tweespalt in de wetenschappelijke wereld ingetreden. De stengel heeft zich gesplitst, steeds verder en dieper; en in onze dagen is er wel geen scherper klove in de denkwereld te noemen, dan die er gaapte tusschen de leer van de Schepping en die van de Evolutie, met haar wederzijdsche consequenties.

Het feit van het bestaan van tweeërlei wetenschap, met nuances, maar toch in twee richtingen uiteengaande, zou nu alleen iemand die totaal vreemdeling in het Jeruzalem der huidige beschaving is, kunnen ontkennen. Zelfs het tot dusver gevoerde debat zou het kunnen bevestigen.

Zeker is het een gelukkig verschijnsel dat deze tweeërlei wetenschap, voor zoover zij in bepaalde organen optreden, ook in ons land, in formeelen zin elkaar erkennen, van elkander willen leeren, en in hoffelijke zeden en ridderlijke manieren jegens elkander, steeds minder te kort schieten. Maar het feit blijft daarom niet minder onaangevochten staan. Er is aan de eene zijde een wetenschap, welker hooge vlucht, welker reusachtige arbeidskracht en vernuftige vindingen, wij menigmaal oprecht bewonderen, maar die het duidelijk uitspreekt, dat zij niet wil leven bij het licht der goddelijke Openbaring. En daartegenover staat een wetenschap, die ronduit verklaart, niet anders te kunnen en te willen arbeiden dan bij dat licht. Een geloovige wetenschap, zoowel hier als in het buitenland, die zich meten durft en kan met haar tegenstander. Die evengoed in boeken en geschriften van onschatbare waarde de vruchten van haar onderzoek op de publieke markt brengt en haar gehoorzalen openstelt voor wie wil komen luisteren.

Op practisch gebied moge de tweeheid in de wetenschap zich nog niet overal belichaamd hebben, Brussel en Leuven op het vasteland van Europa zijn toch sedert lang de meest in het oog loopende typen er van; en ook in ons eigen land heeft het verschijnsel zich in de Vrije Universiteit te Amsterdam vertoond. Vertoond, Mijnheer de Voorzitter, reeds sinds bijna vijf en twintig jaar. Lang genoeg dus, merk ik in het voorbijgaan op, om den nadenkenden onderzoeker te doen vragen, welke oorzaken dit in zijn soort nieuw verschijnsel hebben in het

leven geroepen, en ten tweede, op welke gronden het in de wetenschappelijke literatuur van dien tijd is bestreden en verdedigd.

Het verschil tusschen de tweëerlei wetenschap ligt in het geloof al of niet in de Openbaring. En in dat verschil ligt, gelijk de pas opgetreden Utrechtsche hoogleeraar dr. Visscher het uitdrukte, „de wortel van allen beginselstrijd", in de allereerste plaats, voeg ik er bij, op het gebied van het hooger onderwijs, waar de wetenschap haar zetel heeft opgeslagen. Juist bij het hooger onderwijs vindt ge de tweëerlei wetenschap vertegenwoordigd. Daar stellen beide haar onderzoek in. Daar lokken beide hoorders. Daar geven ze rekenschap van gevoelens. Daar gaat de kracht der overreding, in het menschelijk woord gelegen, van beide uit, en voeren ze dien wondervollen kamp der geesten, waarbij het niet om bloedige veldslagen, maar om eerlijke overwinningen en zegepralen te doen is, voor datgeen wat men als waarheid meent te hebben gevonden.

Het is de strijd der geesten, over het hoogste dat de menschheid bezit, die overal en in alle tijden de aandacht in spanning heeft gehouden, die alleen met de wapens der wetenschap, volgens haar wetten en in haar taal, kan worden gevoerd.

Zou nu iemand durven beweren, Mijnheer de Voorzitter, dat de natie bij dien strijd geen belang heeft? Zoo neen, dan vraag ik verder, of de natie er geen recht op heeft, dat die strijd aan beide zijden met gelijke vrijheid van beweging worde gevoerd? Want betrekkelijke vrijheid is er, dat erkennen we. De vrijheid ook voor de geloovige wetenschap om onderwijs *te geven*; daarvan maken we sedert bijna een kwart eeuw dankbaar gebruik. Maar daarmee houdt het op. De vrijheid om onderwijs *te geven*, is in dit geval, geen *gelijke vrijheid van beweging*. Het geven van bij zonder hooger onderwijs opent volgens onze wetgeving, niet den weg tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereischt wordt. Wanneer men het genoten heeft, dan werkt de vrijheid niet verder door. De vrijheid van art. 1 der Hooger-onderwijswet is een gekortwiekte vrijheid. Zij houdt den effectus civilis met gesloten hand terug, voor den leerling der ééne wetenschap.

Dat men aldus een inconsequentie beging, is in 1876 gevoeld en gezegd en dr. Jonckbloet was toen de eenige liberaal, die het *jus promovendi* wilde geven aan elke complete bijzondere Universiteit, de eenige liberale afgevaardigde, die aldus blijk gaf van een breederen blik.

Nu komt de ééne wetenschap die ik bedoel, na vijf en twintig jaren tobbens met die halve vrijheid, vragen om wegneming van den slagboom dien men liet staan, en nu vraag ik: heeft de natie voor haar hooger geestesleven er geen aanspraak op, dat die slagboom valle? Dat ook die wetenschap dus vrijelijk tot het maatschappelijk leven doordringe en het met haar vruchten verrijke? Zoo niet, dan dringt gij deze wetenschap — en waarom juist deze? — in een hoekje met een boekje terug, om in kloosterlijke afsluiting hare dagen te slijten, buiten het nationeele leven om. Gij belet haar dan opzettelijk, om door de opleiding van aanstaande leidende mannen, invloed te hebben op het volksleven en op de richting waarin het zich zal ontwikkelen. Het is dan uw schuld dat deze wetenschap, wanneer zij in een zichtbaar orgaan plaats neemt in de maatschappij, een inferieure positie krijgt of behoudt, als ware zij in zich zelf minder waardig; en dat zij òf geen studenten naar haar college-zalen lokken zal, òf dat de weinigen die het met haar wagen, op straffe van dubbele examens, als onaannemelijk voor ambten en betrekkingen hem intrée zullen doen in de maatschappij.

Dubbele examens! Men spreekt daarover, Mijnheer de Voorzitter, alsof dat een zoo lichte zaak ware. Maar laat men het eens met zijn eigen zonen beproeven. Ik zeg: eere aan de jongelieden die het aandurven of hebben gedurfd, en ik wenschte dat er geen enkele voor ware ternggedeinsd. Maar hoe groot, ik moest eigenlijk zeggen, hoe klein is dat percentage geweest?

Afgezien daarvan beweer ik, dat de eisch onbillijk is, omdat alle onderwijs op de middelmatige geesten moet zijn aangelegd, aangezien het gros der menschen nu eenmaal middelmatig is, en voor verreweg de meeste studenten die dubbele inspanning dus te veel zal blijken. Voor de meeste jongelieden van deze richting zullen dus de invloedrijke betrekkingen ontoegankelijk zijn.

En juist door deze mannen uit te sluiten, sluit men het openbare leven af van die grondbeginselen, welke tegenover de machten der ontbinding, welke tegenwoordig de maatschappij ondermijnen, in de geschiedenis proefhondend zijn gebleken. Mag dat als een onverschillige zaak worden beschouwd? Is het niet van het hoogste belang, dat in de quaestie van het gezag, van den eigendom, van het huwelijk, van het strafrecht, kortom bij al die levensquaesties, welke de tegenwoordige maatschappij beroeren, deze grondbeginselen kunnen worden gepredikt niet alleen, maar ook practisch als een zuurdeesem dringen in al de verhoudingen onzer naar vastheid vragende samenleving?

Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, de platonische vrijheid van art. 99 is voor de geloovige wetenschap waarvan ik spreekt slechts een halve vrijheid en zij heeft, ter wille van de natie welke zij dient, aanspraak op meer, op minstens even zooveel als de andere. Geeft ge haar dat niet, dan stremt ge haar vaart, dan knot ge haar inspiratie en slaat haar in een boei, die met het geestesleven der natie in volslagen strijd is.

Gelukkig, Mijnheer de Voorzitter, machteloos kan men haar niet maken. Nooit hebben wettelijke beperkingen de gedachte kunnen tegenhouden of beginselen in banden kunnen slaan. Maar toch hangt ge haar band aan de vleugels wanneer ge haar een concurrentie opdringt, die vreemd is aan haar aard, en die toch eigenlijk slechts een vrucht is van het kwaad, dat de Staatsmacht zich van de Universiteiten heeft meester gemaakt, en daardoor het gevaar heeft doen ontstaan, dat zij worden gebruikt als instrumenten van politiek. Want de vraag is gerechtvaardigd: welke innerlijke waarde heeft toch een wetenschap, die haar prestige dankt aan de Staatsmacht? Erger nog wordt het, wanneer men door het diplomeeringsrecht aan den een te weigeren, dat van den ander maakt tot een monopolie, dat bij het hooge peil van beschaving waarop een natie als de onze staat, een anachronisme moet heeten.

Is er nu uit een oogpunt van volksbelang eenige reden, die de weigering van het *jus* aan bijzondere Universiteiten raadzaam of noodzakelijk maakt?

Van de tweeërlei grondbeginselen, waarvan de tweeërlei wetenschap uitgaat, kan men toch de natie niet onkundig houden. Wie zou het willen? Afgezien van alle universitaire invloeden, worstelen deze twee in het geestesleven der natie zelf, en naarmate de maatschappij aan de eene of aan de andere de liefde van haar hart schenkt, richt zij onwillekeurig den koers van haar leven. Sympathieën en antipathieën, vertrouwen of wantrouwen, laat ook de natie zich niet opleggen van hooger hand. Daarop grond ik de bewering dat haar belang het meebrengt, dat naar beide zijden de vrijheid van beweging gelijk zij. Immers staat het toch ook bij ons allen vast, dat het heil der natie nog staat boven dat der wetenschap.

Zeker wacht de natie voorlichting, leiding en bestuur van de wetenschap, zoowel voor haar geestesleven als voor haar stoffelijke welvaart. Een volk zonder wetenschap gaat verloren. Maar een wetenschap die haar arbeidsveld zou willen beperken tot wat zij in haar naaste omgeving ontwaart; die in haar kring niet aan het woord zou willen laten komen, wat diep in het hart des volks leeft; die de groote problemen welke in het denken en voelen der natie om oplossing vragen, zou willen ignoreeren: die een Chineeschen muur zou willen bouwen om haar heilig huisje en stilzwijgend zou willen beweren, dat een andere levensbeschouwing als de hare wetenschappelijk geen recht tot meespreken, misschien zelfs geen recht van bestaan heeft — verdient zulk een wetenschap haren naam? Wordt zij niet veeleer een gevaar voor de ontwikkeling van het nationale leven, omdat zij ons denken in een geborneerden horizont opsluit, en het geestelijk proces, dat niet stilstaan kan of mag, met machtsspreukig gezag tot zwijgen brengt?

Voor dat deel der natie dat aan de geloovige wetenschap haar vertrouwen schenkt, wordt de handhaving van het eenzijdig diplomeeringsrecht, een positief onrecht. Dit deel der natie staat toch immers op wetenschappelijk gebied niet buiten het gemeene recht? En het brengt offers voor zijn overtuiging, meerendeels waarlijk niet van zijn overvloed, offers die aan de overzijde nooit zijn gebracht, en die in ieder geval pleiten voor de oprechtheid zijner overtuiging.

Daarom schroom ik niet het in dit verband uit te spreken, Mijnheer de Voorzitter, dat de minst edele argumentatie welke mij in dit debat getroffen heeft, deze is, dat de bijzondere

53ste VERGADERING. — 23 FEBRUARI 1904.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Universiteiten, waarvoor het pleit gaat, propaganda-scholen „of schooltjes" of zelfs „drilscholen", gelijk er soms smadelijk bijgevoegd wordt, zouden zijn of noodzakelijk zouden moeten worden. Zulke beweringen ontsieren het debat en doen het ontaarden. Want zulke hooge volksbelangen als bij dit ontwerp betrokken zijn, worden toch immers niet met een beroep op de helft plus één beslist? En bovendien mag men vragen, of de berekening van het klein percentage in de bevolking dat zich vóór bijzondere Universiteiten in de bres stelt, niet een halsbrekend argument was voor den woordvoerder eener partij, die zelf een dagelijks slinkende minderheid in de bevolking uitmaakt.

Maar ik zou ter weerlegging van het argument willen vragen: of dan de Rijks-universiteiten geen propagandascholen zijn? Waren misschien het rationalisme, het naturalisme en het pantheïstisch materialisme, die successievelijk de publieke opinie hebben beheerscht of nog beheerschen, geen vrucht van wat op de professorale katheders door Opzoomer, Scholten en anderen werd geleerd? In de beweging der publieke opinie, die nu in de quaestie „Babel of Bijbel" ten gevolge der ontdekking van de wet van Hammurabi wordt waargenomen, geen bewijs, hoe gretig men vroeger gelnisterd heeft naar de theorieën van Graf en Wellhausen? Durft men alle genetisch verband loochenen tusschen het socialisme, dat tegenwoordig op zoo ruwe wijze onder het volk gepredikt wordt, en wat over het recht en tegen het goddelijk karakter van het recht in sommige collegezalen is geleerd? Is daar ook propaganda te bespeuren, Mijnheer de Voorzitter, of bestaat die pas sedert er van bijzondere Universiteiten sprake is?

Maar ik ga veel verder en ik vraag: is propaganda bij het hooger onderwijs dan een kwaad? En ik antwoord onbewimpeld: neen en nogmaals neen, omdat de wetenschap altijd propaganda maakt, maken zal en maken moet. Ik kan mij geen ware wetenschap zonder dat denken, zelfs al hadden hare beoefenaren, ten gevolge van de ongunst der tijden, geen enkelen leerling. Een wetenschap die er niet op uit is beslag op de geesten te leggen, abdiceert. Zij legt haar kroon af. Zij is geen wetenschap meer. Zij kampt in de lucht zonder één volgeling te maken, zonder één vijand te verslaan. Zulk een wetenschap wordt een onvruchtbaar steekspel van woorden of begrippen, waaraan de natie, waaraan niemand iets heeft. Zij beweegt zich in het luchtledig en doet denken aan de sycophanten, die heden beweerden dat wit zwart en morgen dat zwart wit was, of aan de scholastiek in de dagen van haar diepste verval.

Non scholae sed vitae zeiden de onden; maar wat heeft het leven, wat heeft de maatschappij met haar honderden behoeften aan zulk een dorre geleerdheid.

Ik geloof niet, Mijnheer de Voorzitter, dat hier eenig man van wetenschap, niet van het Openbaringsgeloof uitgaande, zou willen opstaan en zeggen: ik wensch geen propaganda te maken onder de studeerende jeugd. Ieder mensch is een zaaier van beginselen in woorden en daden, en alleen de wetenschappelijke man zou van die edele zucht om zijn denkbeelden te verbreiden, verstoken zijn?

Van de geloovige wetenschap durf ik zeggen, dat zij de gansche wereld wil veroveren, en ik geloof dat elke wetenschap, die prijs stelt op haar naam, dat hooge ideaal zich ten doel stellen moet. Ver van haar peil te doen dalen, geloof ik dat dit haar de vleugels eerst recht doet ontplooien. Die volle energie, die onbelemmerde vlucht, heeft zij noodig om de natie met al haar schatten te kunnen verrijken. Al wat daartoe meewerkt, al wat eenige daartegen bestaande belemmering wegneemt, is ten hoogste welkom, ja voor zoover de Overheid daaraan iets doen kan plicht.

Kon men er daarom toe besluiten, aan de Universiteitsdiploma's weer een zuiver wetenschappelijke waarde toe te kennen, zonder meer, het zou voorzeker aan het hooger onderwijs allen politieken bijsmaak, alle zweem of schaduw zelfs van partij-oogmerken te dienen ontnemen, en zoodoende, juist omdat het geen enkele partij zou dienen, alle partijen in deze gerust stellen.

Dit blijft dus het ideaal, en gelukkig, volgens onderscheiden uitlatingen in het Verslag, dat ook ik naar inhoud en vorm een model van een dergelijk Staatsstuk acht, ook het ideaal van den Minister. Oordeelt echter de Minister dat de tijd noch rijp noch geschikt is om het nu reeds te verwezenlijken, dan moeten en kunnen we daarin berusten. Onrijpe vruchten begeeren we niet.

Hangt dan dat ideaal alsnog te hoog, onthoud ons dan, zeg ik, ten minste niet, wat ook in de tegenwoordige omstandigheden een winst zou zijn voor ons nationale leven. Geef aan het aanvankelijk vrije hooger onderwijs, nu het om geheele vrijmaking aanklopt aan de verweerde poorten van het Binnenhof, wat het vraagt. Geef aan de bijzondere Universiteiten den effectus civilis.

De heer **de Ridder**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, heeft in den aanvang van zijn belangrijke rede ongeveer het volgende gezegd: Wij, verzorgers der openbare Universiteiten, ofschoon den Minister erkentelijk voor den materieelen en persoonlijken steun, dien Zijn Excellentie aan die instellingen heeft willen verleenen, mogen ons hierdoor niet laten verleiden om nu uit erkentelijkheid zoo ver te gaan, van hem hier ter wille te zijn, waar eminente landsbelangen, ja de toekomst der wetenschap, op het spel staan.

Die geachte afgevaardigde liet daarop echter volgen: dat zijn qualiteit van curator eener openbare Universiteit hem niet behoefde te beletten, hier de noodige objectiviteit in acht te nemen. Volkomen juist gezien, maar dat neemt niet weg dat, waar deze geachte afgevaardigde, die herinnerd had aan de betrekking waarin hij tot een openbare Universiteit geplaatst is, komt tot de conclusie dat er veel bezwaar bij hem bestaat tegen dit wetsontwerp, vooral waar het onder niet nog zwaardere dan de voorgelegde eischen het jus promovendi cum effectu civili tockent aan de bijzondere Universiteit, er voor mij te eerder aanleiding bestond het ontwerp op dit punt vooral nauwkeurig te toetsen.

Als lid van het curatorium eener andere Rijks-universiteit wil ik allerminst achterblijven om ook mijnerzijds met dankbaarheid te gewagen van de onbekrompen en milde wijze waarop deze Minister in bestaande behoeften van het hooger onderwijs voorziet.

Hierin ga ik dus met den geachten afgevaardigde uit Utrecht gaarne mede, ook wat betreft den objectieven blik, dien de curator eener openbare inrichting van hooger onderwijs toch ook in deze kan hebben; maar voor het overige kan ik met hem bezwaarlijk instemmen; waar toch die geachte afgevaardigde ten slotte verklaart, met de denkbeelden der Regeering wat de bijzondere Universiteiten betreft, *in den voorgestelden vorm en onder de aangegeven voorwaarden* niet te kunnen medegaan, vermeen ik als volksvertegenwoordiger dit voorstel te kunnen accepteeeren en ook de gevolgen voor de openbare Universiteiten onbevangen onder de oogen te kunnen zien.

Ik wensch dit kortelijk te motiveeren.

In beschouwingen over karakter en doel van het universitair onderwijs zal ik mij niet begeven. Deed ik dit, dan zou blijken, dat ik hierin het meeste sta aan de zijde van den geachten afgevaardigde uit Bodegraven, den heer van Idsinga, waar deze als doel der universitaire opleiding aangaf: geestesvorming van de studenten. De wetenschap, immers haar beoefening, is hulpmiddel daartoe Wetenschappelijk onderzoek behoort aan de Universiteit althans niet op de allereerste plaats te worden gesteld en het doel daarop niet allereerst gericht. Doch hierover niet meer.

Ik wensch thans alleen even stil te staan bij de grieven welke door verschillende geachte sprekers, van uit het standpunt van het openbaar hooger onderwijs zijn geopperd tegen de voorgestelde toekenning aan de bijzondere Universiteiten van het recht tot verleening van doctoraten, met het gevolg dat daaraan een recht van benoeming tot Staatsambten kan worden ontleend.

Dit is wel het meest aangevochten punt.

Met veel nadruk heeft de geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, die hier veel bezwaar heeft, in deze elke vergelijking met de positie ten opzichte van het lager onderwijs gerecuseerd.

Dit is verklaarbaar, omdat de heer Röell indertijd stemde vóór de wet-Mackay, die belangrijke voldoening verschafte aan het volksdeel dat gehecht is aan de Christelijke school, en hij dit wetsontwerp bestrijdt. Nu geef ik volmondig toe, dat, wat betreft doel en strekking, hooger en lager onderwijs, ook wat de quaestie van subsidieering betreft, niet zijn te stellen op één lijn. Maar toch mag niet uit het oog verloren worden, dat ook hier een vraag van recht, een vraag van billijkheid op den voorgrond treedt: of de Staat of de Overheid

zal blijven *stilstaan* op den weg, die leidt tot vrijheid ook voor het bijzonder hooger onderwijs, door het te onthouden wat die vrijheid tot werkelijkheid maakt. Dat hiertoe te geraken door den wetgever als postulaat der toekomst kan voorzien worden, is in de stukken met succes geargumenteerd uit de interpretatie van art. 192, 4de lid, der Grondwet, in verband met art. 99 der wet op het hooger onderwijs. „Vrijheid — zoo lees ik daar te recht — voor de bijzondere Universiteit is onbestaanbaar met een het bestaan zijdelings vernietigende factor". Afdoende bestrijding vond dit dan ook niet. In hoofdzaak zijn *opportuniteitsredenen* voorgebracht tegen het bestreden punt. De belangen der wetenschap zijn niet voldoende verzekerd door de geëischte waarborgen. Men bedenke echter wel, dat het getal van drie faculteiten slechts een minimum is, vatbaar voor vermeerdering, en ik zou meenen, dat hiernaar te streven voor elke bijzondere Universiteit eisch van zelfbehoud zal zijn. Dat een natuurlijke neiging tot expansie, in dit opzicht, bij haar moet bestaan en zich ook uit, is reeds door de heeren Schokking en Heemskerk in het licht gesteld.

Ook de eisch van het hebben van drie hoogleeraren in elke faculteit is weer een minimum.

Dit moet wel volgen uit de bepaling van art. 107 *bb*, sub *b*, dat de statuten voorschriften moeten bevatten, waaruit blijkt dat in elke faculteit onderwijs wordt gegeven in alle vakken, waarin geëxamineerd moet worden bij de examens, vereischt ter verkrijging van den doctoralen graad, waaraan rechten, als bedoeld in art. 107 *r* zullen worden ontleend.

Dit zal directeuren, gedreven door professoren, er toe moeten brengen om het aantal hoogleeraren te vermeerderen.

De andere voorwaarden opgenomen in art. 107 *bb* zijn reeds door verschillende sprekers gereleveerd, maar ik wensch nog te wijzen op de waarborgen opgenomen in de litt. *g* en *h*, dat nl. de college- en examengelden ten minste gelijk moeten zijn aan die van de Rijks-universiteiten, zoodat die voor de bijzondere Universiteiten dus — indien zulks mogelijk ware — niet mogen gaan beneden die voor de Rijks-universiteiten. Concurrentie op financieel gebied, in onderwijszaken uit den aard der zaak een onedele — wij weten er alles van — zal beiderzijds zijn afgesneden.

Maar, zegt men waarschuwend, het landsbelang wordt geschaad waar openbare ambten, waar de magistratuur opengesteld wordt voor kweekelingen eener school, die uit den aard der zaak op propoganda is ingericht, die zelfstandige studie niet toelaat, maar het onderzoek bindt aan praemissen van leerstelligen aard. Toetsing van leeringen aan anderer stelsels geeft alleen de openbare Universiteit, en daarom worden ook alleen daar gevormd de geschikte candidaten voor het Staatsambt, met breed onbevangen blik en inzicht in maatschappelijke toestanden en verhoudingen.

Wat is hiervan? Ik erken gaarne dat de openbare Universiteit gelegenheid geeft tot wisseling van meeningen, toetsing van eigen stelsel aan dat van anderen, maar het is niet tegen te spreken, dat die meening, welke op wetenschappelijk terrein met de Goddelijke openbaring rekent, aldaar immer was en is de afwijkende en de overheerschende richting, die dezen grondslag verwerpt. En dat bij dezen stand van zaken de studenten, voorstanders der afwijkende richting, sterk stonden, zal wel niemand kunnen volhouden,

Aan de bijzondere Universiteit zal dit juist andersom zijn. En voert men aan, dat daar voor die tweeërlei strooming geen plaats is, dan geef ik dit tot op zekere hoogte toe, maar dan wijs ik toch op het onomstootelijk feit, te recht door den Minister op bladz. 27 van het Verslag herinnerd, dat geen enkel student zich in den strijd der meeningen *kan* isoleeren. Dit zoo zijnde, zie ik er ook geen bezwaar in, dat uit de gedoctoreerden bij het bijzonder hooger onderwijs magistraatspersonen zullen voortkomen. Gedachtig daarbij, dat — gegeven de kennis — ambtelijk verstand 't best *in* het ambt verkregen wordt.

Ik vermag dan ook niet anders in te zien, of de Overheid wordt niet ontrouw aan haar roeping, waar, onder verband der Grondwet, de vrije inwerking op het Staatsleven bij beiderlei geestesvorming, onder gelijke conditie volledig verzekerd wordt, langs den weg in het wetsontwerp voorgesteld.

Dat, gelijk de geachte afgevaardigde uit Winschoten zeide, het bijzonder hooger onderwijs hier bedoeld, de vrijheid zich in te richten *zooals het wil* en toch den effectus civilis verwerpt, is onjuist voorgesteld, omdat de onvermijdelijke drang tot aanvulling èn van hoogleeraren èn van faculteiten, zal leiden tot het wegnemen ook van deze verschilpunten met het openbaar hooger onderwijs.

Op dit standpunt sta ik, Mijnheer de Voorzitter, wat betreft dit wetsontwerp, en, om welke andere qualiteit door mij ook bekleed, behoef ik de zaak niet uit een ander oogpunt te bezien.

Trouwens, analogie van standpunt is daar, wat het lager onderwijs betreft, voor ieder, die in gemeentelijk bestuur functiën vervult.

Mogelijk — niet zeker — komt aanneming van dit wetsontwerp het openbaar hooger onderwijs op eenig verlies te staan. Maar dit mag niet weerhouden, en nog steeds blijft waar het woord van den grooten Duitschen dichter dat hij slechts de vrijheid, hij slechts het leven verdient, die het dagelijks veroveren moet. Ook voor de Universiteit geldt dit. De heer van der Vlugt heeft in zijn schoone rede dit wetsontwerp een *anachronisme* genoemd, als passende niet meer op den tegenwoordigen toestand en beschouwingen aan de openbare Hoogescholen. De oude geest van laatdunkendheid tegen het openbaringsgeloof heeft uit, het exclusivisme tegen hen die de Christelijke levensbeschouwing deelen is opgegeven, ja zelfs onder de juristen aan de Leidsche Hoogeschool zouden de beginselen van de Christelijk-historische partij aan de winnende hand zijn. Ik neem gaarne acte van de verrassende mededeeling van den geachten afgevaardigde, die mij zeer verblijd heeft. Maar brengt dit nu mede, dat behoort afgelaten van het streven om het bijzonder hooger onderwijs te sterken? Immers neen, want juist ziende op dit onderwijs, wordt kamp geboden om in vredestijd te toonen wat later ook de openbare Universiteit vermag, en te bewijzen, dat het onwaarheid is, dat het laster is om te betoogen, dat aldaar de Christelijke levensbeschouwing niet kan komen tot haar eer, omdat de bovendrijvende, omdat de tegenovergestelde richting dit verhindert. Een schoone triumf is hier voor de Rijks-universiteit en haar kweekelingen te behalen, wanneer de vrijheid, ook in zake hooger onderwijs, meer volledig gehuldigd wordt.

Mijnheer de Voorzitter! Met dit weinige volsta ik. Ik sprak meer omdat ik een sterken aandrang gevoelde om mijn stem te motiveeren dan wel om een volledige bestrijding te geven van wat anderzijds tegen deze voorstellen is aangevoerd, waar dit reeds door anderen zoo uitstekend is weerlegd.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Indien ik, na hetgeen reeds gezegd is door de verschillende sprekers aan deze zijde der Kamer ter verdediging van de algemeene strekking van dit ontwerp, nog het woord vraag, dan is dit, omdat er voor mij aan dit ontwerp verbonden zijn belangen, die mij meer bijzonder ter harte gaan en waarvan ik de positie ten opzichte van de hier voorgestelde regeling nader wenschte te bepalen. Het is wel buiten discussie, dat, hoewel de regeling die de Regeering heeft voorgesteld ten opzichte van de bijzondere Universiteiten, algemeen gehouden is, zij zeer bepaaldelijk bedoelt het leven en de beweging van de bestaande Vrije Universiteit, die uitgaat van de Vereeniging voor hooger onderwijs op Gereformeerden grondslag, vrij te maken.

Nu sta ik tegenover deze zaak in de eigenaardige verhouding, dat die Universiteit zelf voor mij niet is de wetenschappelijke inrichting, die mijn volle sympathie heeft, zoodat ik tegenover hetgeen de Regeering met dit ontwerp bedoelt, in zekeren zin objectief sta. En toch moet ik hier openlijk verklaren, dat dit wetsontwerp in de eerste plaats mijn sympathie heeft, omdat het het leven van de bestaande bijzondere Universiteit meer mogelijk maakt en aan die Universiteit een grootere vrijheid van beweging waarborgt. Ik weet, dat bij voorbeeld tegen het bijzonder hooger onderwijs groote bezwaren kunnen ingebracht worden, maar ik geloof toch ook, dat uit deze discussiën zeer uitdrukkelijk gebleken is, dat het eenige bezwaar, dat na ernstige toetsing overblijft, is het bezwaar ten opzichte van de vrijheid van de professoren aan die Universiteit verbonden, en dit bezwaar geldt niet bij de aanstelling. Zelfs is uit de mededeelingen van den geachten afgevaardigde uit Leiden duidelijk gebleken, dat ook aan de Rijks-universiteit van Leiden bij de aanstelling van professoren wel degelijk wordt gelet op de richting die zij vertegen-

woordigen. Zelfs heeft die geachte afgevaardigde ons medegedeeld, dat in de laatste jaren meermalen overwoog de neiging om bij de nominatie van een hoogleeraar er op te letten, of deze beleed de positief Christelijke beginselen, en dit in dezen zin, dat dit in de oogen van de Leidsche faculteit een aanbeveling was. Dat dus bij het zoeken van een hoogleeraar niet alleen gelet wordt op zijn wetenschappelijke kennis, maar te gelijker tijd op de beginselen, die hij bij zijn wetenschappelijk onderzoek huldigt en voorstaat, is iets, dat niet eigen is aan bijzonder hooger onderwijs, maar dat naar ons uit onverdachte bron blijkt, zelfs bij de juridische faculteit aan de Rijks-universiteit te Leiden geschiedt.

De moeilijkheid rijst eerst wanneer een hoogleeraar aan de Universiteit verbonden ten opzichte van de leiding van die Universiteit of de grondslagen die voor het onderwijs van die instelling zijn vastgesteld, in gevoelen gaat verschillen met hen die invloed hebben op die Universiteit.

Nu vraag ik mij af of deze zaak van zooveel gewicht is, dat hierdoor ons oordeel omtrent de bijzondere Universiteit moet worden bepaald? Die vraag beantwoord ik ontkennend. Ik geloof dat vaststaat dat hier twee strijdige belangen zijn: het belang van de vrijheid van den hoogleeraar en het belang dat gelegen is in het bereiken van het doel door de Universiteit. Nu heeft voor dit dualisme, dat natuurlijk overal op geestelijk gebied bestaat en o. a. 60 à 70 jaren lang ons kerkelijk leven in Nederland heeft beheerscht, nog nooit iemand een oplossing gevonden. Nooit is er iemand geweest, die heeft aangewezen hoe vereenigd kon worden het geestelijk belang der vrijheid van den man aan wien de leiding van een geestelijke corporatie was toevertrouwd met het belang van de corporatie zelf om te blijven bij de geestelijke beginselen waaruit zij leeft. Maar kan dit bezwaar overwegend wezen? Bij de openbare Universiteiten — en ik beroep mij hier alweer op den geachten afgevaardigde uit Leiden — komt toch iets dergelijks voor. Naar aanleiding van het betoog van den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarbij deze spreekt over de propaganda van het anarchisme van de daad of van het voortaan van het Roomsch-Katholiek dogma, door een van de hoogleeraren in de theologie aan een openbare Universiteit, zeide hij: „Maar geheel iets anders is het: de algemeene vrijheid van hooger onderwijs te omschrijven met modaliteiten zoo vanzelf sprekend als deze; iets anders: een instelling van hooger onderwijs te begunstigen, haar docenten vooraf bindt aan een bepaald systeem van levens- en geschiedbeschouwing."

Welke zijn nu die vanzelf sprekende modaliteiten, waaraan gebonden is ieder hoogleeraar, verbonden aan een instelling van den Staat uitgaande. De geachte afgevaardigde uit Leiden zegt: „Natuurlijk, de openbare orde en de goede zeden, zij zijn de grens voor alles wat de Staat behartigt, beschermt, betaalt".

Dit is een omschrijving die in een politieverordening op haar plaats is, maar een omschrijving die zoodra zij te maken heeft met een wetenschappelijke instelling, ons toch onmiddellijk doet denken aan het woord van de Genestet: „critiek mag alles onderzoeken, alleen maar het kritiekste niet!" Wat de openbare orde betreft, het kan toch zeker voorkomen dat een hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit er toe moet komen als resultaat van zijn onderzoek den studenten te leeren dat wat men noemt openbare orde eigenlijk wanorde is; maar sterker nog, een hoogleeraar aan een Rijks-universiteit kan zeer goed op wetenschappelijke gronden gedwongen worden zijn leerlingen te leeren wat in het algemeen ieder Nederlander in strijd zal achten met de goede zeden. Prof. van der Vlugt zegt, dat deze dingen vanzelf sprekende modaliteiten opleveren voor de algemeene vrijheid van den hoogleeraar, maar mij dunkt, dat, wanneer men deze grenzen gaat stellen, deze op het gebied der ethiek belemmerend kunnen werken. Nu spreekt deze belemmering vanzelf, omdat de Universiteit van den Staat uitgaat, en de vrijheid van den hoogleeraar niet kan opheffen iets wat uit het wezen van den Staat voortvloeit. Maar dan meen ik dat de vrijheid, die volgens prof. van der Vlugt niet belemmerd wordt door deze modaliteit, bij een Staats-universiteit, op een bijzondere Gereformeerde of Katholieke Universiteit evenmin belemmerd wordt, wanneer die vrijheid daar wordt beperkt door een modaliteit die daar evengoed vanzelf spreekt.

Professor van der Vlugt zegt: de vrijheid wordt niet weggenomen, wanneer de modaliteit waartoe ik ze beperk, maar vanzelf spreekt.

Wat vanzelf spreekt wordt uiteraard bepaald door de grondslagen der inrichting; maar dan zou ik zeggen, wanneer een Katholieke of een Gereformeerde Universiteit den hoogleeraar bindt aan Katholieke of Gereformeerde beginselen, dan spreekt dat ook vanzelf en is ook deze beperking geen wezenlijke beperking der vrijheid.

Daar komt nog iets bij. Op dit oogenblik worden aan onze Universiteiten de belangen der professoren uitnemend behartigd, ik wil dat gaarne gelooven, vooral ook wanneer tal van hoogleeraren en oud-hoogleeraren ons komen verkondigen, en evenzoo wil ik dit aannemen op hun verklaring, dat de belangen der wetenschap ook worden behartigd.

Nu ben ik met de wetenschap officieel nooit anders in contact geweest dan als student en daarom zou ik in deze zaak wel een enkel woord willen zeggen over de arme studenten.

De vorige week is gesproken over de studenten der Vrije Universiteit als over stumpers. Ik ken het universitaire leven aan de Vrije Universiteit niet, maar wel dat aan een onzer Rijksuniversiteiten.

Wij leefden daar onder professoren, die allen genoten volle vrijheid, maar wat was het gevolg?

Ieder van hen had een apart systeem en dat systeem had natuurlijk bij verschillende studenten verschillende mate van instemming. Nu hadden wij bijv. een professor in de dogmatiek, maar een groot getal der onzen had groote bezwaren tegen een dogmatiek naar het beginsel van dien professor, en had groote sympathie voor den professor in de oude testamentaire letterkunde.

Toen deze nu tot professor benoemd werd, werd zijn wetenschappelijke waarde ten opzichte van de dogmatiek niet onderzocht, maar wel die ten opzichte van de oud-testamentaire letterkunde; waar waren nu de waarborgen voor wetenschap? En zoo was het in meerdere gevallen.

Ik herinner mij levendig, dat toen wij de academie verlieten, wij volledig zelfstandig waren, maar aan de wetenschap ontbrak heel wat, omdat er te veel ontbrak aan vorming.

Dit nu is niet iets, wat ik zou op eigen gezag verkondig, maar degenen die met mij predikant zijn der Nederlandsch Gereformeerde Kerk zullen zich herrinneren, dat enkele jaren geleden op de Nederlandsch Gereformeerde Predikantenvereeniging door niemand minder dan een tegenwoordig nog doceerend hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden gezegd is, dat, zooals het op dit oogenblik ging in de theologische faculteit, de vorming van predikanten niet tot haar recht kwam.

Ik durf mij niet te wagen op het gebied der juridische faculteit, maar ik zou door heeren professoren wel eens willen hooren verklaren hoeveel juristen, met of zonder dissertatie, gepromoveerd aan de Universiteit, opdoen philosophisch inzicht in het wezen der dingen, die zij naderhand hebben uit te werken en toe te passen, en dat behoort toch tot wetenschappelijke vorming. En met het oog op de vorming der studenten heb ik het optreden van bijzondere Universiteiten met groote blijdschap gezien. Zij zijn een eerbiedwaardige poging om in deze leemte te voorzien.

Zeker er is in de geschiedenis van de bijzondere Universiteit hier te lande een oogenblik, waarvan ook ik moet zeggen dat zij mij met zorg vervult, maar ik heb hier geen rechter te zijn en ik zou de heeren van de overzijde, die ook, wanneer ze verzoenend spreken, toch niet kunnen nalaten — ze waren blijkbaar door de zaak gedwongen — van tijd tot tijd met die historische herinnering even te porren, willen vragen in betrekking tot deze zaak eens goed te overwegen een merkwaardigen passus uit de rede van den heer van der Vlugt.

Hij vertelt hoe indertijd in Leiden de menschen zeer exclusief waren, maar hij verklaart het. Hoe kwam dat? Het was omdat er twee mannen waren, Opzoomer en Scholten, intellectueele reuzen, die destijds heetten het groote raadsel gevonden te hebben. Dit waren personen die met hun prestige als wetenschappelijke mannen zoo groot beslag legden op het universitair leven van toen, dat onwillekeurig exclusivisme daarvan het gevolg was.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, goede dingen zijn altijd duur; en het bezit van groote mannen ook.

Wanneer nu prof. van der Vlugt zoo psychologisch weet te

verklaren wat 40 jaren geleden aan de Rijks-universiteiten plaats had, zou ik hem willen vragen een weinig van dat psychologische inzicht toe te passen op hetgeen in de laatste 25 jaren plaats had aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Zou het niet kunnen zijn dat hij, de samenstelling van het korps hoogleeraren daar nagaande, verstaat waarom ook daar hetzelfde plaats had als vóór 40 jaren aan de Rijks-universiteiten geschiedde? Namelijk dat door het bestuur van een domineerende overwegende persoonlijkheid de vrije beweging van anderen niet voldoende tot zijn recht kon komen en dat dus hier aan een bijzondere Universiteit zich herhaalde, wat vroeger bij het Rijks universitair onderwijs plaats had?

Ik zou lust hebben, maar ik durf er op dit late uur niet op in gaan, nog een andere consequentie te trekken uit hetgeen de heer van der Vlugt in dien zelfden merkwaardigen passus heeft gezegd.

Het is nog niet zoo lang geleden dat ik de eer had tegen hem te verdedigen de stelling dat de leiding der geesten niet uitgaat van de priesters der wetenschap, maar van de geestelijke strooming in het volksleven. Wat zegt prof. van der Vlugt nu? Dat het indertijd te Leiden wel wat erg exclusief was, maar dat er sedert een kentering is gekomen, en dat niet door de mannen der wetenschap Neen, hij zegt: Maar sedert is de kentering gekomen en nauwelijks was het uit bij het Nederlandsche volk met de alleenheerschappij van de moderne en liberale ideeën, of de weerslag van dien ommekeer openbaarde zich onmiddellijk in de studentenmaatschappij, terwijl de heer van der Vlugt daaraan toevoegt, dat het gevolg was dat ook de professoren die niet behoorlijk rekening zouden houden met andersdenkenden, zich onmogelijk zouden maken.

Ik ga hierop niet verder in. Mijn doel was alleen om te zeggen, dat waar ik met eigen oogen heb gezien wat er van de vorming van studenten aan de Rijks-universiteit terechtkomt, zooals wij die thans hebben, ik met groote dankbaarheid heb bemerkt dat er een zoo forsche poging is gewaagd in Nederland te komen tot stichting eener vrije Universiteit op Gereformeerden grondslag. Ik zou niets bedenkelijker achten dan wanneer zij die die poging waagden niet geheel in de gelegenheid werden gesteld te slagen door uitwendige belemmering die op hun weg zoude liggen.

Dat zou ik door en door verderfelijk achten en daarom juich ik het toe dat deze Regeering onmiddellijk dit onderwerp heeft aangegrepen. Ook ik ben groot vriend van de hervorming van het lager onderwijs, maar ik meen dat deze Regeering haar taak niet zou hebben vervuld, wanneer zij juist op dit punt de kansen die wij hebben, niet ten volle tot haar recht had laten komen.

In de tweede plaats is dit ontwerp mij sympathiek, omdat het voor de openbare Universiteiten nieuwe wegen opent. Ik heb ook bezwaren, evenals de heer de Visser en andere heeren, die zich over dit punt reeds hebben uitgesproken, tegen verschillende uitingen in het Verslag, waar wordt gesproken van Calvinisme, Roomsch-Katholicisme en rationalisme. Ik zou het allerbedenkelijkst vinden, wanneer deze Regeering uitging van de stelling, dat de Rijks-universiteiten in Nederland waren het rechtmatig eigendom van het rationalisme, en het doet mij dan ook groot genoegen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, die, zooals de heer de Visser gezegd heeft, met twee regeltjes appuyeert de beschouwingen, voorkomende in het Verslag, metterdaad het tegenovergestelde bewees, door nog kort geleden aan de Rijks-universiteit te Utrecht in de theologische faculteit een benoeming te doen, die ik niet zal beoordeelen naar haar interne waarde, maar die in ieder geval duidelijk aantoont, dat deze Minister van Binnenlandsche Zaken er niet aan denkt om de theologische faculteit aan de Rijks-universiteiten te beschouwen als het rechtmatig domein van rationalistische wetenschap. Wij mogen de genoemde scheiding niet aanvaarden. Er is in ons volksleven iets, dat tot mijn groot leedwezen niet tot zijn recht komt in zoo menige beschouwing over Calvinisme.

Door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam is zoo uitdrukkelijk gerefuteerd de verdeeling der Protestantsche strooming tusschen Calvinisme en rationalisme; het spijt mij, dat hij dit niet in anderen geest heeft gedaan; dat hij niet pertinent verklaard heeft, dat wij in Nederland in het Calvinisme de historisch-Protestantsche strooming zien, die niet alleen beperkt is tot die beweging, die onder ons vaak uitsluitend als het Calvinisme wordt beschouwd. Ik herinner hier aan een man, wiens naam niet vergeten is in Nederland, omdat, al werd hij bij zijn leven weinig begrepen, juist later de beteekenis van zijn werk zich eerst ten volle heeft geopenbaard, den ouden Chantepie de la Saussaye. Hij heeft er altijd nadruk op gelegd, dat het Calvinisme historisch de grondvorm is van het Protestantsch kerkelijk godsdienstig leven in Nederland, en dat wezenlijke hervorming, opwekking van dat kerkelijk-godsdienstig leven aan dien historischen grondslag zich moest aansluiten.

Dat is wat ik meen dat in onzen tijd vaak vergeten wordt, maar wat naar mijn meening nooit door ons op den achtergrond mag worden gesteld.

Nu hebben op dit standpunt de openbare Universiteiten voor ons een overwegend belang, uit een nationaal oogpunt. Er is toch door dr. Schokking reeds en te recht gezegd: jaren en jaren zal, zoo het bijzonder onderwijs geen bijzondere ontwikkeling ontvangt, jaren en jaren zullen de openbare Universiteiten zijn de Universiteiten voor een groot deel van het Nederlandsche volk, en het kan dus niet onverschillig zijn hoe zij zullen voortbestaan. Daarom heb ik de bijzondere leerstoelen met groote belangstelling en dankbaarheid begroet. Ik zeg dit niet zoozeer met het oog op de geheele wetenschap en alle faculteiten, als wel in het bijzonder om één faculteit, de theologische. Ik heb zooeven met groote belangstelling geluisterd naar de redevoering van den geachten afgevaardigde uit Goes, waarin hij de openbare Universiteiten in bescherming heeft genomen. Bij die gelegenheid heeft mij één punt in zijn rede getroffen, een punt, waarop ik zeer scherp heb geluisterd, maar dat voor mij een onoplosbare zaak is gebleven. Hij heeft in de eerste pleats pertinent verklaard, dat naar zijn meening een Universiteit niet volledig is zonder theologische faculteit, en even pertinent, dat een theologische faculteit niet vrij kan zijn, als de andere, maar gebondenheid heeft in haar wezen. In de derde plaats heeft hij verklaard, dat de theologische faculteit aan onze openbare Universiteiten toch weer vrij moet zijn. Ik versta niet hoe dit komt Nu bestaat werkelijk in ons volksleven op dit oogenblik een onding; een theologische faculteit, die haar innerlijk wezen verloochent. Het heeft mij getroffen, dat een man als Paulsen, dezelfde op wien dr. de Visser zich beroepen heeft, terwijl hij in zijn boek „Die Deutschen Universitäten", op elke bladzijde bijna de vrijheid van de wetenschap handhaaft, zoo pertinent verklaart, dat een *reserve* moet gemaakt worden voor de theologische faculteit. In de eerste plaats, zegt hij, moet degene, die in de theologische faculteit doceert, hebben een „inneris Verhältniss" met het Christendom, en in de tweede plaats moet hij staan „auf den Boden des Protestantismus"; en hij moet daarop niet alleen staan, maar hij moet daarop *willen* staan en hij moet willen bouwen aan het godsdienstig leven van de op dezen bodem groeiende levensbeschouwing, de Protestantsche Kerk.

En nu is het voor ons luce clarius, dat deze levensvoorwaarde van een theologische faculteit hier niet wordt vervuld. Wanneer dr. Noleus zegt, dat een professor van de theologische faculteit die Roomsch-Katholiek wordt, zijn ontslag moet nemen, kan te recht de geachte afgevaardigde uit Goes hem tegenspreken. Het is rechtens ook niet waar; maar iemand, die zegt, dat een professor in de theologische faculteit Roomsch-Katholiek kan worden en dan professor kan blijven in dezelfde faculteit aan onze Rijks-universiteiten, heeft in één greep vastgesteld het onlogische, het absurde van onze organisatie der theologische wetenschap.

Nu meen ik, dat door de methode, die de Regeering heeft gekozen ten opzichte van de bijzondere leerstoelen, de mogelijkheid ontstaat om de theologische faculteit te herstellen. Wij moeten werkelijk geen halve maatregelen nemen. Die halve maatregelen zijn in 1876 genomen en wij hebben gezien, wat daarvan ten slotte terecht is gekomen.

Ik ben het met den heer Mees, die bij die gelegenheid het woord voerde, volkomen eens, dat er geen sprake kan zijn van een kerkelijke theologische faculteit in het raam van onze Universiteiten, d. w. z. met dien verstande, dat die professoren, evenals alle anderen, benoemd zouden worden door

den Staat. Dat kan nu niet en dat kan nooit meer. En al zouden wij de geschiedenis willen terugschroeven, wij zouden bemerken, dat wij iets beproeven, dat tegen het leven ingaat.

Maar iets anders is het, of de Staat niet bij machte is om haar eigen onbevoegdheid in te zien, of hij niet in staat is te verstaan, dat hij niet kan scheppen een theologische faculteit zooals die — niet naar onze opvatting, maar — naar haar eigen innerlijk wezen moet zijn. Dat kan de Staat doen door het bezetten van bijzondere leerstoelen aan de Universiteiten gemakkelijk te maken, en wel zoo, dat de bijzondere hoogleeraren geïncorporeerd worden in de faculteit. Gebeurt dit, dan doet de Regeering toch eigenlijk iets, dat op de oude lijn ligt van de anti-revolutionnairen.

In 1849 heeft Groen van Prinsterer tot Thorbecke gezegd, dat twee dingen moeten worden gedaan om het leven van het hooger onderwijs gezond te maken: in de eerste plaats: oprichting van vrije Hoogescholen en in de tweede plaats het oprichten van bijzondere leerstoelen. Hij zeide het toen aldus: „privaatdocenten, niet zooals wij die op dit oogenblik hebben, maar privaatdocenten, die geïncorporeerd worden in het universitaire leven. Gebeurt hetgeen ik daar zeide, dan geloof ik, dat juist na hetgeen de Regeering hier voor alle faculteiten doet, voor de theologische faculteit een nieuwe baan van ontwikkeling open kan liggen, welke tot een grooten zegen voor ons geheel nationaal en kerkelijk leven kan leiden.

Ik meen niet, dat wij op dit oogenblik van de Regeering kunnen vragen, dat zij de maatregelen neemt, die deze zaak volkomen in orde brengen. Ik zal zeggen waarom. Ik geloof niet, dat men een wet kan vragen voor een positie, die men niet kent. Ik geloof niet, dat men een wet moet vragen om een zaak te regelen, die er nog niet is. En het particulier initiatief heeft zich op dit gebied nog zeer gebrekkig ontwikkeld.

Het is er wel, maar in zeer embryonalen vorm. Jaren en jaren na 1876 doceerde dr. Bronsveld in Utrecht als mandataris van een vereeniging de dogmatiek. Hetgeen ik bedoel kan met eenvoudige middelen worden bereikt. Vooreerst moet niet worden gehandhaatd het in de wet imperatief verklaren van het onderwijs van *Rijkswege* in al de in de wet genoemde vakken aan de theologische faculteit, zoodat het mogelijk wordt, dat de theologische faculteit zelf uitmaakt of door de bijzondere hoogleeraren niet reeds voldoende voor onderwijs in een bepaald onderdeel der wetenschap wordt voorzien. En voorts moet de bijzondere hoogleeraar die aan een Universiteit optreedt bepaaldelijk in de theologische vakken, ook zitting kunnen ontvangen met een beslissende stem in de theologische faculteit.

Ik meen, dat dit geheel binnen de lijn ligt van hetgeen de Regeering in dit ontwerp doet. Immers telkens zien wij bij dit ontwerp dat de Regeering doordrongen is van de eigenaardige positie, die de theologische faculteit in het geheel van de wetenschap heeft, waar zij voor die faculteit andere bepalingen maakt dan die voor de vier andere gelden. Het zou mij genoegen doen als de Regeering op een of andere wijze liet blijken of, wanneer hier in den lande zich het particulier initiatief voor deze zaak zou ontwikkelen, dit dan op een tegemoetkomende houding van de Regeering zou kunnen rekenen.

In dit verband wil ik gaarne steunen hetgeen dr. de Visser heeft gezegd omtrent de kerkelijke hoogleeraren. Ik geloof, dat er alle aanleiding is die op denzelfden voet te behandelen als de bijzondere hoogleeraren, die krachtens deze wet worden erkend. Maar tegen iets anders moet ik opkomen. Ik zou het betreuren indien bij de behandeling dezer zaak onderwijs van Rijkswege imperatief zou blijven voorgeschreven, op grond van de beschouwingen door dezen afgevaardigde over het universitair onderwijs uitgesproken. Ik geloof niet, dat er voor de theologische faculteit eenige wetenschappelijke behoefte aan is, dat er verschillende meeningen in denzelfden kring worden verkondigd. Ik geloof niet aan een correctie van de Christelijke wetenschap door ongeloovige wetenschap. Trouwens de afgevaardigde zelf kan dit niet bedoelen. Indien het specifieke van de Christelijke wetenschap is, dat haar kracht is de convictie van de immanentie Gods, moet zij ieder correctief immers terugwijzen waarvan zij verstaat, dat het berust op een ontkenning van feiten, die zij erkent, ja beschouwt als hare principia prima. Dat zou onze positie fataal maken wanneer wij een Rijks universitair onderwijs met een dergelijk karakter stelden tegenover de vrije Universiteit, die meent dat haar leerlingen onderwezen moeten worden op den grondslag der Gereformeerde beginselen; naar mijn meening zou dat de dood van de Rijks-universiteit zijn; dan toch wordt ingevoerd een beginsel van balanceering tusschen geloof en ongeloof, waardoor niets anders teweeggebracht wordt dan scepticisme. Neen, ik geloof — en dat is iets, dat zich elk oogenblik openbaart — ik geloof, dat die correctie, waarvoor dr. de Visser een lans brak, niet teweeggebracht wordt, doordat men zorgt dat als enkele menschen een bepaald systeem verdedigen, anderen het tegenovergestelde zeggen.

Die correctie komt krachtens die innerlijke ontwikkeling van de wetenschap, die ten slotte buiten alle wetten, die wij hier maken, omgaat. Wij kunnen in deze zaak de wetenschap niet leiden in bepaalde banen, niet bewaren voor gevaren die haar bedreigen; wij kunnen dus ook de Christelijke wetenschap niet behoeden voor het omslaan in ijdel idealisme, waarvoor de ongeloovige wetenschap met haar nuchtere werkelijkheid het correctief zou moeten opleveren. Het eenige wat wij kunnen, is zorgen dat het wetenschappelijk leven niet alleen aan de Rijks-universiteiten maar ook aan de bijzondere Universiteiten zich krachtig kan openbaren, aan de wetenschap de gelegenheid, de kans te geven zich ten volle te ontwikkelen en alle vruchten te dragen die zij kan dragen voor ons geheel nationale leven. Naar mijn overtuiging zijn het hier niet twee groepen die tegenover elkander staan. Het gaat naar mijn vaste overtuiging, om de eene wetenschap, die toch aan de doorwerking van het Christelijk beginsel zoo ontzachlijk veel heeft te danken. Die wetenschap ontwikkelt zich, en heeft zich natuurlijk te verweren tegen den voortdurenden invloed van allerlei storende bewegingen die uit het menschelijk hart en uit de menschelijke rede opkomen. En wanneer wij op dit punt van elkander verschillen, ook aan de rechterzijde, geloof ik dat wij ten slotte hier aan de rechterzijde niet hierover verschillen, of in het Christelijk beginsel is gegeven de vaste solide grondslag voor de wetenschap, maar dat eigenlijk alleen op dit punt verschil bestaat, of de zuiverheid van dat beginsel kan worden bewaakt en gehandhaafd door eenig uitwendig middel, zonder dat het leven zelf wordt geschaad.

Zij die meenen dat dit kan, hebben zich opgemaakt tot het bouwen van hunne Vrije Universiteit; en zij die meenen dat dit niet kan, blijven zich verbonden gevoelen aan de Rijksuniversiteit. Maar wanneer zij dat doen, dan is het niet zonder dat zij zich zelf bewust blijven dat in de ongeloovige wetenschap een kracht van verderf is, die even groot is en even diep invreet als welke ongeloovige prediking ook, en in de vaste overtuiging dat het de plicht van de Regeering is ook op dit punt voort te bouwen op de Christelijke grondslagen der maatschappij. Zoo lang ons universitair leven een openbaring der wetenschap mogelijk maakt die op Christelijke beginselen berust, en daarin haar eenig richtsnoer vindt, moet zij doen wat zij kan om die openbaring naar haar kracht te bevorderen. Dat zij dit doet bij dit ontwerp is mijn overtuiging en mij oorzaak van dank.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Roessingh*:

bladz. 1291, kol. 2, reg. 18 v. b., staat: professoren; lees: profanen;

bladz. 1292, kol. 1, reg. 35 v. b,, staat: beginselen; lees: menschen;

aldaar, reg. 12 v. o., staat: staat; lees: omgaat.

In de redevoering van den heer *Heemskerk*:

bladz. 1317, kol. 1, reg. 19 v. b., staat: huizen; lees: knieën;

aldaar, kol. 2, reg. 1 v. b., staat: Universiteit, door haar: lees: Universiteit voor te trekken, door haar.

54ste VERGADERING — 24 FEBRUARI 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

54ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 24 FEBRUARI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. brief houdende kennisgeving van het overlijden van den heer mr. C. J. Sickesz; 2°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin; 3°. verklaringen van adhaesie. — Voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

Janssen, Bolsius, Beckers, Arts, van Vliet, Drucker, Bijleveld, van Heemstra, Brants, Raymakers, Seret, van Vlijmen, Hennequin, van Foreest, Staalman, Bos, Mees, Schokking, Mutsaers, Fruytier, Verhey, Fock, van Kol, van Bylandt, Krap, Aalberse, Sluis, de Vries, de Ridder, van der Vlugt, Talma, de Visser, Lucasse, de Waal Malefijt, Helsdingen, van Löben Sels, Röell, Travaglino, Pompe van Meerdervoort, van de Velde, van der Kun, Roessingh, Troelstra, de Ram, van Nispen tot Sevenaer, van Idsinga, van Wassenaer van Catwijck, Goeman Borgesius, Schaper, Dolk, van Veen, Melchers, van den Berch van Heemstede, van der Zwaag, Goekoop, Ketelaar, Cremer, Heemskerk, Michiels van Verduynen, Nolens, Brummelkamp, Pijnacker Hordijk, van Dedem, van Karnebeek, Kolkman, de Stuers, Okma, Tydeman, van Raalte, Hubrecht, Duymaer van Twist, van Limburg Stirum, van Styrum, van Sasse van Ysselt, Lieftinck, Rink, Zijlma, van den Heuvel, Friesen, de Savornin Lohman en de Klerk,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Marine van Oorlog en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. de volgende brief:

„Méran, 20 Febr. 1904.

Hoogedelgestrenge Heer!

Bij dezen vervul ik den treurigen plicht U H.E.G. kennis te geven, dat mijn echtgenoot, mr. C. J. Sickesz, oud-lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, den 19den Februari te Méran is overleden.

Met de meeste hoogachting,

Uw Dw. Dienaresse,

Mevrouw M. A. C. SICKESZ—VAN HARLINGEN.

Aan
den Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.
Den Haag."

Deze missive zal, namens de Kamer, met een brief van rouwbeklag worden beantwoord;

2°. twintig missives van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat H. M. de Koningin even zooveel door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van wet heeft goedgekeurd.

Deze voorstellen van wet zijn die welke zijn aangenomen in de vergaderingen der Eerste Kamer van 27, 29 en 30 Januari en 1, 2 en 3 Februari 1904.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie, aan:

a. het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

de afdeeling Scheveningen der Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

de Schildersvereeniging „Ons Belang", te Steenwijk;

de afdeeling Groningen van den Alg. Nederl. Timmerliedenbond;

het Gemengd Ziekenfonds Arnhem;

de afdeeling Amsterdam van den Algemeenen Bond van Nederlandsche marine-matrozen;

b. het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betreffende de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

L. Offerhaus, ontvanger der registratie en domeinen te Zalt-Bommel, en andere burgerlijke ambtenaren bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n. 78);

R. Rutgers, directeur van het post- en telegraafkantoor te Workum, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. Kruyff, Rijksontvanger te Schermerhorn, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Schepers, verificateur te Oldenzaal, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze verklaringen van adhaesie worden voor kennisgeving aangenomen.

Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Aalberse**: Mijnheer de Voorzitter! Arenlezers mogen een prachtig object zijn voor kunstschilders, die de donkere silhouetten dezer bukkende rapers zwart willen doen uitkomen tegen de door de dalende avondzon zacht rood gekleurde lucht, — de economische positie dezer armen is vaak diep treurig.

Zoo voel ook ik mij, bij het naderend einde van dit debat, nu de krachtige hand van mijn vriend dr. Nolens de welig te veld staande gewassen met zijn sikkel heeft gemaaid en, in

schoven gebonden, ter zijde heeft geworpen, — zoo voel ik mij als zulk een arme arenlezer, die na het heengaan der maaiers het stoppelveld betreedt, om de enkele halmpjes, die mochten zijn blijven liggen, nog haastig op te rapen.

En misschien zou ik dien moeilijken arbeid nog wel achterwege hebben gelaten, indien niet de vriendelijk noodigende stem van den geachten afgevaardigde uit Leiden mij had opgeroepen, om getuigenis te komen geven der waarheid. En al bestaat bij deze dagvaarding de getuigenisdwang niet, de drang is er wel. Ik voldoe toch te gereeder aan zijn verzoek, omdat ik daardoor tevens de gelegenheid heb om jegens hem, nog zoo kort geleden mijn vereerden leermeester en promotor, den mijns van dankbare erkentelijkheid te betalen.

Zoo ben ik terstond midden in de zaak.

Het feit toch, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden zijn eigen colleges in de rechtsphilosophie aanhaalde, strekte tot staving van tweeërlei betoog, dat dit wetsontwerp teert op oud zeer, en dat, ook bij eenzijdige bezetting aller leerstoelen in één faculteit, toch leerlingen van diverse godsdienstige pluimage zonder gevaar dat hooger onderwijs kunnen volgen, omdat tegenwoordig aan de Universiteit. meer en beter dan vroeger, ook de meeningen van tegenstanders tot haar recht komen.

Nemen wij eerst het feit, daarna de conclusies.

En dan getuig ik met vreugde en dankbaarheid, dat de hoogleeraar in de wijsbegeerte des rechts aan de Leidsche alma mater volkomen het recht had, om te verklaren, dat *hij*, vóór zijn eigen meening te geven, steeds breedvoerig anderer afwijkende meening uiteenzette.

Ik getuig 't met vreugde — al heeft dit getuigenis volgens art. 1942, B. W., dat den rechter verbiedt aan de mededeelingen van slechts een getuige geloof te slaan, niet immer beslissende waarde. Immers, — de geachte hoogleeraar herinnert 't zich misschien ook wel — 't is meer dan eens gebeurd, dat ik op dat college van de misschien 150 of 200 juridische studenten zijn eenige toehoorder was, — en het maximum, dat we ooit in dat jaar bereikten was 5. Ik memoreer dit, omdat dit feit, hoe simpel op zich zelf, toch een verrassend licht werpt op de theorie, als zou de Universiteit geen opleidingsschool, zelfs geen vakschool, alleen instituut voor wetenschap zijn. Wat daarvan in *theorie* ook moge zijn. de practijk leerde, dat op 't college in de encyclopedie — een examenvak — door denzelfde hoogleeraar gegeven, steeds alle banken bezet waren, en dat op het — indien hier een comparativus niet onheusch is — op het zooveel belangrijker en voor de wetenschappelijke vorming van den aanstaanden jurist zooveel nuttiger college in de rechtsphilosophie — *geen* examenvak — het wel gebeurde, dat de vriendelijke hoogleeraar slechts dan aan het bekende: „*tres faciunt collegium*" kon herinneren, wanneer hij met den middeleeuwschen denker dit aldus had willen uitleggen: „*ego tu et Deus*".

Dit ter practische illustratie van de vraag: vakschool of Universiteit, — waarbij ik, om nog een geheel ander gezichtspunt uit de practijk niet te openen, maar slechts ter loops aan te wijzen, den geachten afgevaardigde uit Leiden slechts even behoef te herinneren aan de qualificatie, welke hij zich op een college eens liet ontvallen, *deze* — Mijnheer de Voorzitter, roep niet mij, maar prof van der Vlugt tot de orde! — „het ploertendom der repetitoren". En nu moge men van de bijzondere Universiteit zooveel kwaad denken als men wil, wie eerlijk is, zal moeten toegeven, dat een student aan een *bijzondere* Universiteit hoogstwaarschijnlijk, wanneer hij examen doet, zijn kennis niet door een repetitor in een minimum-tijd heeft laten inpompen, maar dat hij vrij geregeld de hooggeleerde colleges zal hebben gevolgd. Het waarom behoeft geen nader betoog!

De heer **Troelstra**: Er is slechts een professor aan de Vrije Universiteit, waar moeten de studenten alle colleges loopen?

De heer **Aalberse**: Dat is juist het groote verschil tusschen een hoogleeraar en een repetitor. Van een hoogleeraar kan men onderstellen dat hij werkelijk hooger onderwijs geeft; een repetitor is een man die men huurt om zich binnen een minimum van tijd een bepaalde, afgepaste, minimum dosis wetenschap te laten inpompen, juist genoeg om klaar te komen voor het eerstvolgend examen.

Doch ik keer terug tot mijn dagvaarding, en leg getuigenis af, dat op het college in de wijsbegeerte des rechts, ons de meeningen van Katholieke auteurs, speciaal die van St. Thomas van Aquino, op haar mooist — immers in kathedraalstijl — werden medegedeeld.

Ik meen echter te moeten en daarom ook te mogen waarschuwen tegen de toepassing van het *ex uno disce omnes*.

Zeker — (ik studeerde behalve in de rechten ook in de Nederlandsche letteren en geschiedenis) — zeker, met vreugde herdenk ik bij voorbeeld den middag, toen de diep betreurde Fruyn een vol uur bezigde, om de werken van den Katholieken dr. Nuijens met zeer waardeerende critiek te bespreken en ter lezing aan te bevelen, en constateer ik met ingenomenheid, dat zijn eminente opvolger professor Blok evenzeer bij de critische bespreking der bibliographie ook aan de Katholieke auteurs een groote plaats inruimt; met ontroering denk ik terug aan een college van den thans ook reeds overleden Cosijn, bij wien wij Ulfilas' bijbel uit het Gotisch vertaalden, en die, toen wij midden in de bergrede waren, eensklaps zijn lorgnet neerwierp en met groote schreden op en neer loopend peinzend uitriep: „neen, dat is toch geen gewoon mensch die zoo iets gezegd heeft!" met waardeering gewaag ik van de colleges in het Staatsrecht, waarop de nu nog doceerende hoogleeraar in den breede de denkbeelden van mijn onvergetelijken voorganger als afgevaardigde van Almelo, dr. Schaepman, en ons geacht medelid mr. de Savornin Lohman, bijv. over het onderwijsvraagstuk, mededeelde.

Dit alles spreek ik uit met groote dankbaarheid en in volkomen oprechtheid.

Maar al tracht de dankbaarheid het mij te beletten, de oprechtheid eischt toch van mij, dat ik ook de keerzijde der medaille late zien.

Ik ontveins het mij niet, dat ik dan een, vooral ook voor mij persoonlijk onaangename taak verricht.

Toch — en hij vergeve het mij, dat ik het zeg — toch is indien ik hier van schuld spreken moge, de schuld hier bij den geachten openaar van dit debat. Om aan te toonen, dat de grieven tegen het bestaande hooger onderwijs teren op oud zeer, heeft hij niet alleen zijn eigen, maar ook andere colleges, met name aangewezen: prof. Oppenheim, doceerde dit, prof. Krabbe, doceerde dat, enz. Heeft hij niet gevoeld, dat hij het ons daardoor *zeer moeilijk* maakte, door ons te stellen voor dezen tweesprong: òf door te zwijgen als het ware toe te stemmen, òf door te spreken den schijn op ons te laden, als zouden erkentelijkheid en piëteit woorden zijn, die in ons vocabulaire niet voorkwamen?

De keerzijde der medaille dient hier getoond, hoe onaangenaam het vooral voor hem, die dat doen moet, zijn moge.

En dan zal ik natuurlijk niet breed uitmeten, dat een hoogleeraar, dien ik niet behoef te noemen, omdat zijn waarde collega hem reeds zij het ook niet geheel eervol vermeldde, eens sprak tot een mijner Katholieke vrienden: „Ik waarschuw u van te voren, maar wanneer gij twee jaren mijn college volgt en geen ezel zijt, dan zijt gij even onherroepelijk uw geloof kwijt als ik."

Ik zal de klem er niet op leggen, dat dezelfde hoogleeraar op zijn college doceerde, kort voor de laatste algemeene verkiezingen: „Indien de clericalen aan het bewind komen, dan gaan wij de *tunnel* in en zijn eerst recht een *pecus* gedreven door *pastores*."

Ik zal hier niet op ingaan, omdat deze man ten slotte wel heel kwaad *kijkt*, maar naar mijn bescheiden meening volstrekt geen kwaad *doet*.

Van dit alles dus geen woord.

Slechts dit.

Ik zinspeelde er reeds op bij het begrootingsdebat.

Den eersten dag, dat ik de colleges in de rechtswetenschap volgde, ving ik aan 's morgens met het Burgerlijk Recht

Zoo bijv. begon 's morgens het college in het civiel recht: „Bestaat er een recht? Neen, evenmin als *de* zedelijkheid, *de* billijkheid. Bijv. art. 88 Burgerlijk Wetboek (het verbod van huwelijk tusschen schoonbroeder en schoonzuster). Is dat onzedelijk? Deuteronomium 5 beveelt het juist. Volgens het Romeinsch recht, kanoniek recht en oud-Fransch recht waren huwelijksbeloften niet dwingend; alleen de wederzijdsche toestemming op het oogenblik van het trouwen maakt het huwelijk. Zie thans art. 113 Burgerlijk Wetboek. Het is dus duidelijk dat er geen algemeen recht bestaat."

Dit werd gedoceerd als de waarheid; van de meening van anderen werd niets vernomen. 's Middags hadden wij het college in het strafrecht. Ik lees in mijn dictaat:

„*Het* recht is het in de menschenmaatschappij geldend samenstel van dwingende regelen. Menschenmaatschappij is *niet* de groote, de universeele menschenmaatschappij van de geheele aarde. Want dan zou er een universeel geldend recht moeten zijn. In *dien* zin kan men dus niet spreken van *het* recht. Wij verstaan dus onder *het* recht, 't recht dat positief in een zeker deel der universeele maatschappij heerscht. Een *natuurrecht* bestaat niet. . . . . Een natuur-strafrecht bestaat evenmin. Zie *Regtsgeleerd Magazijn*, 4de deel, artikel van mr. Veegens, een recensie over een Amsterdamsche dissertatie, waarin een stelling voorkwam, die 't natuur-strafrecht verdedigde. Vgl. ook art. 1 Wetboek van Strafrecht: „Geen feit is strafbaar, dan uit kracht van eene daaraan voorafgaande wettelijke strafbepaling."

En in een overzicht van de strafrecht-theorieën, op dat college gegeven, zie ik de namen alleen van Kant, Hegel, Stahl, Geyer, Feuerbach, Krause, Fichte, Rousseau en Beckaria. Van eenige mededeeling omtrent de Katholieke strafrechtstheorie, van een denker als Thomas van Aquino, of van prof. van der Vlugt's vriend, pater Cathrein, die daar zeer uitvoerig over geschreven heeft, van deze allen geen spoor.

En — steeds op denzelfden dag, waarop ik den vuurdoop van de juridische faculteit ontving — kwam ten slotte het college in 't Staatsrecht, en ik teekende in mijn dictaat op:

„Als de Koninklijke macht niet berust op de Grondwet, dan moet ze rusten op het goddelijk gezag. Maar dan staan we op 't standpunt van het geloof, en is het Staatsbestuur niet meer vatbaar voor menschelijk begrijpen en menschelijke critiek."

Mijnheer de Voorzitter! De wet verplicht een getuige de waarheid te zeggen, en niets dan de waarheid, de *geheele* waarheid. Daarom meende ik, bij de erkenning van de waarheid van het door prof. van der Vlugt hier meegedeelde, en door mij bevestigd, ja zelfs aangevuld en versterkt, niet alleen het *recht*, maar zelfs den *plicht*, zij het dan ook den onaangenamen plicht, te hebben, om ook deze andere zijde der medaille te doen zien.

Inderdaad geeft zij toch een eenigszins ander beeld te zien dan door de geachte afgevaardigde uit Leiden ons was vertoond. Want, al wil ik zelf er met nadruk op wijzen, dat zulk een citaat uit een dictaat in bewijskracht eer lager dan hooger moet staan dan 't krantenverslag eener redevoering, en al zou ik zelf daarom als gewaagd en daardoor ongerechtvaardigd, afwijzen iedere conclusie gebaseerd op de door mij geciteerde *woorden*, — wat zij — en dat kàn ook de geachte afgevaardigde uit Leiden niet ontkennen, — wat zij m. i. wèl en afdoende bewijzen is dit *feit*: dat op één dag door drie hoogleeraren van de Leidsche juridische faculteit gedoceerd werd, als uitgangspunt van hun onderwijs, deze voor ons, Katholieken, kettersche stelling: natuurrecht bestaat niet, — er is geen verband tusschen het Recht en God, volgens ons juist de *bron* van *alle* recht.

En gevoelt thans niet de geachte afgevaardigde uit Leiden, hoeveel waars er daarom toch ook in het heden nog schuilt in onze grief, dat aan de geheele Leidsche Universiteit geen enkel practiseerend Katholiek hoogleeraar wordt aangetroffen? Zelfs *mirabile dictu*, al zou moeten worden toegegeven, dat noch in ons vaderland noch in de geheele wereld, ook maar één Katholiek geleerde als wetenschappelijk man zóó hoog zou staan, dat hij aan de Leidsche Universiteit de professorale toga zou mogen aan hebben, — zelfs dan blijft toch onverzwakt onze grief: dat het hooger onderwijs, zooals het te Leiden thans gegeven wordt, van godsdienstig standpunt beschouwd, inderdaad voor Katholieke jongelui gevaarlijk moet worden genoemd.

Ik hoop dat de geachte afgevaardigde het vleiend wederwoord: en gij dan? thans onuitgesproken zal laten. Bij voorbaat kent hij mijn antwoord, dat voor hem misschien geen antwoord is. Daarom zou ik hem dit willen vragen: vooreerst dit (ook aan het adres van den geachten afgevaardigde uit Goes, die hetzelfde argumentum ad hominem bezigde): zijt gij het niet met mij eens, dat het een ongelijke strijd is, wanneer gij ons met dit argument meent te mogen aanvallen? Er zou een zeer afdoend antwoord op te geven zijn, maar dat kan juist door ons, tegen wien gij het aanvoert, niet worden uitgesproken. En bovendien: kunt gij het antwoord geven op deze vraag: hoeveel Katholieke studenten aan de Universiteiten hun geloof *niet* behouden hebben? Ook waar wij met sprekende namen hier een deel van het antwoord zouden kunnen geven, belet de kieschheid ons dat te doen. Maar dan moest ook gij dat argument niet tegen ons aanvoeren.

Vervolgens zou ik ook dit willen gevraagd hebben: weet gij hoeveel malen wij, bij de vele studie aan twee faculteiten, hoeveel malen wij onze nachtrust opofferden, om, na onze dictaten te hebben bijgewerkt, in de wijsgeerige boeken van Cathrein, Stöckl, Pesch, de Pascal en anderen bij te studeeren, wat ons aan de Universiteit onthouden werd? En òf dat zwaar werk was voor ons, jongelieden, die daar stonden, alleen, met een klein groepje, enkel steunend op elkaar, en niemand tot leider en raadsman. *Gevoelt* gij niet, hoeveel het ons waard zou zijn geweest, wanneer er ook maar één Katholiek hoogleeraar was geweest, dien wij bij moeilijke quaesties om voorlichting hadden kunnen vragen?

Juist die behoefte aan hulp en voorlichting, bij onze wijsgeerige studie op eigen houtje, is de oorzaak geworden van de oprichting der Katholieke Studentenvereeniging, waarin om de 14 dagen dergelijke onderwerpen door een ter zake kundige werden behandeld. De geachte afgevaardigde uit Leiden zal mij echter wel gelijk geven, wanneer ik beweer, dat men hier alleen zeer euphemistisch spreken kan van een surrogaat.

Het is toch werkelijk niet een nadeel, maar 't kan worden een voordeel voor de Leidsche Universiteit dat deze dingen hier eens volkomen openhartig gezegd worden.

Zoo zijn in dezen cursus slechts 2, zegge 2 Katholieke studenten aldaar aangekomen, terwijl te Amsterdam, waar de Katholieke professor de Groot doceert, dit jaar 35 Katholieke studenten voor de eerste maal zijn ingeschreven.

En nu heeft men in de verkiezingsdagen te Leiden gezegd: stemt niet op een anti-revolutionnair, want dr. Kuyper wil de Leidsche Universiteit leegpompen, maar ik beweer, dat, wanneer de Katholieke studenten bij voorkeur niet meer te Leiden gaan studeeren, daarvan niet de schuld is te zoeken bij dr. Kuyper, maar bij hen die er de verantwoordelijkheid voor dragen dat te Leiden alle faculteiten zoo eenzijdig zijn samengesteld.

De heer van der Vlugt heeft te recht opgemerkt, dat onderhandelingen, nominatiën en aanbevelingen gewoonlijk achter de schermen geschieden, maar niettegenstaande dat meende hij hier toch het sensationeele woord „onthullingen" te kunnen gebruiken.

Ik zal hem op dit pad der onthullingen niet volgen; ook hier zou weder de aangename partij niet aan mij zijn. Ik zal dus niet spreken over den invloed door de professoren uitgeoefend bij benoemingen van hun leerlingen, waarvoor hun advies pleegt gevraagd te worden. Ik wil hem echter wel vragen of hij, die blijkbaar achter de schermen heeft gezien, ons op dit punt der professorale benoemingen niet een deel, maar de geheele waarheid zou kunnen mededeelen en ons bijv. inlichten wat de redenen geweest zijn waarom bijv. mr. van Swinderen het professoraat niet heeft aangenomen.

De heer **Drucker**: Omdat hij bedankt heeft.

De heer **Aalberse**: De vraag is of aan den geachten spreker, die in de geheimen zegt ingewijd te zijn, die reden van dat bedanken bekend is.

De heer **Drucker**: Zuiver particuliere redenen, die men hier niet kan ter sprake kan brengen.

De heer **Aalberse**: Voorts wil ik vragen, of juist is wat ik van iemand gehoord heb, die het van prof. Schraut zelf heeft vernomen, nl., dat deze Katholieke professor, die in 1862 door Thorbecke is benoemd, door hem buiten de voordracht om zou benoemd zijn, in welk geval weder absoluut niets zou bewezen zijn. En indien dit niet waar is, dan blijft het toch een feit dat de geachte afgevaardigde, om te bewijzen dat men te Leiden niet zoo eenzijdig is, 40 jaar moet teruggaan om een Katholiek professor te kunnen vinden.

Een conclusie heeft echter de geachte afgevaardigde uit Leiden, anders, zoo hier als elders, uitmuntend door opperste helderheid, voor mij gelaten in het diepe duister der onbegrijpelijkheid.

En dat is deze, waar hij aan het eind van zijn rede een lofrede houdt op de eenheid der natie, die onzen tijd van brutale krachtsvergoding, noodiger is dan brood, vooral voor een kleine natie.

Van dat betoog heb ik, eerlijk gezegd, niets begrepen. Het woord „krachtsvergoding", de klem gegeven aan „*kleine* natie", doen vermoeden, dat hier aan een buitenlandschen oorlog wordt gedacht. Doch hoe heb ik 't dan? Heeft niet ons geacht medelid, de heer Schaper, indertijd hier verklaard, dat in geval van oorlog, hij de eerste zou zijn, om — hoewel naar 't schijnt, liefst met verroeste kanonnen en achterladers — naar de grenzen te snellen, om het vaderland te verdedigen? Waar dus de leer van het historisch materialisme zelfs bij een volbloed sociaaldemocraat de vaderlandsliefde niet uitdooft, durft daar de afgevaardigde uit Leiden de minder *stoute*, dan wel voor velen onzer *stuitende* stelling opzetten en verdedigen, dat een onderwijs op Calvinistischen of Roomsch-Katholieken grondslag die vaderlandsliefde wèl dooven zou?

Bedoelde hij *dit* niet, wàt dan wel? Oogde hij alleen naar de geestelijke eenheid der natie? Zoo ja, dan zou die laatste oproep, gelijk hij speciaal tot de voorstanders eener nationale Hervormde Kerk gericht werd, ten slotte zijn de meest sterke veroordeeling *voor ons*, juist van het hooger onderwijs. Moet *dat* het doel zijn, het dogmatisch geloof bij Roomschen en Calvinisten te verzwakken, te ondermijnen, opdat alle Nederlanders ten slotte, met wat rationalisme en scepticisme gedrenkt, één van hart en één van zin zouden geworden zijn, ook op leerstellig godsdienstig gebied? Of was het alleen maar de bedoeling te zeggen, dat de Universiteit tot grooter verdraagzaamheid zal voeren?

De heer Troelstra — ik ben 't te dikwijls met hem oneens, dan dat het geen feest voor mij zou zijn, eens instemming te betuigen met iets, door hem hier gezegd, — de heer Troelstra heeft in zijn laatste, — om verschillende redenen zeer opmerkelijke redevoering, — de ook m. i. volkomen juiste opmerking gemaakt: „*men kan ook verdraagzaam zijn ten gevolge van gebrek aan eigen overtuiging*".

De eenheid der natie, verkregen door het kweeken van een menigte geestelijke zwakkelingen, komt ook mij voor geen hoog goed te wezen.

Om te besluiten — ik zal mij eenigszins bekorten, en daarom een deel van hetgeen ik nog zeggen wilde, weglaten — zou ik den geachten afgevaardigde uit Leiden nog deze kleine persoonlijke herinnering in het geheugen willen roepen.

Op een voor mij heugelijken dag heeft hij, met de herinnering aan het woord van den kerkvader Augustinus: *in dubiis libertas in omnibus charitas*, in het publiek mij dezen treffenden raad gegeven: „wat gij ook naderhand zijn zult, en tegenover wie gij naderhand zult komen te staan, wees altijd overtuigd, dat gij goed doet door tegenover den tegenstander het *in omnibus charitas* toe te passen; dat wil zeggen: geloof, ook wanneer wij tegenover u mochten staan, dat wij, gelijk gij, alleen datgene verdedigen wat wij volgens onze innerlijke convictie houden voor waar en goed."

Die woorden zou ik hem willen herinneren en ik zou hem willen zeggen: pas dat nu in deze materie ook toe op ons; denk nu ook van ons niet dadelijk het leelijkste en het slechtste, alsof het ons te doen zou zijn om de geestelijke eenheid der natie te verbreken. Wilt nu zelf trachten u „onbevangen" en „onbevooroordeeld" in te denken in wat er omgaat in het hart van een geloovige, laat ik meer preciseeren van een Katholieken vader, die zijn zoon zendt naar de Universiteit te Leiden. Kunt gij u niet indenken in de gevoelens van zulk een vader die gelooft in den Drieëenigen God, in den Almachtigen Vader, die Zijn Eenigen Zoon heeft gezonden om ons te verlossen, een vader die gelooft in Jezus Christus, den mensch geworden God, die hier op aarde zijn Kerk heeft gesticht, en de heilige sacramenten ingesteld, tot onze heiligmaking; een vader, die gelooft standvastig, dat deze belijdenis de uitdrukking der onbetwijfelbare waarheid, een waarheid, voor hem van meerdere, van onwrikbaarder, van hooger vastheid en zekerheid dan voor u het theorema van Pythagoras bezit, kunt gij u er niet indenken, wat er omgaat in het hart van zulk een vader, wanneer hij zijn zoon zendt naar een Universiteit, waar geen enkele der hoogleeraren dat geloof deelt, waar bijna iedere hoogleeraar bij zijn onderwijs uitgaat van beginselen en veronderstellingen, welke die vader in lijnrechten strijd weet met dat hem boven alles heilige en dierbare geloof?

Ik hoorde eens het aandoenlijke verhaal van een moeder, die zelf de kousen breide voor haar zoon, die student werd, en al breiend bad zij al maar tot God, dat toch die voeten, eens omkleed met dat werk harer handen, nimmer een slecht huis zouden betreden.

Ik weet het zeker, gij voelt, gij waardeert deze uiting van zorgzame moederliefde, die spreekt uit dit kleine feit.

Maar kunt gij u dan niet evenzeer indenken, niet evengoed voelen en waardeeren die liefde van een vader, die gelooft in de onsterfelijkheid der ziel en in een eeuwig leven hiernamaals, kunt gij het niet waardeeren, dat hij zijn zoon wil houden op den weg, die volgens zijn onwrikbare overtuiging, zooal niet uitsluitend, dan toch veel zekerder en veiliger, dat kind zijn eeuwige, zijn hoogste bestemming zal doen bereiken?

Kunt gij u niet indenken in die stemming, misschien 't best aan te duiden door de herinnering aan het Evangeliewoord: „wat baat het den mensch geheel de wereld te winnen, indien hij schade lijdt aan zijn ziel"?

Zie, Mijnheer de Voorzitter, dat is voor mij de groote teleurstelling geweest bij de rede van mijn geëerden promotor, den geachten afgevaardigde uit Leiden, dat hij, op dit punt, thans zelf niet heeft opgevolgd den uitstekenden en schoonen raad, vóór 6 jaren mij gegeven.

En in 't algemeen, — wanneer de heeren van de overzijde zich in *deze* gevoelens van zulk een geloovigen vader eens wat meer en wat dieper hadden ingedacht, — ach, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof, dat zij dan den wijzen raad van Homeros zouden hebben opgevolgd, en *ons* krenkende woorden als propaganda-school, drilschool, broeikas, e. a. gehouden zouden hebben achter het bolwerk hunner tanden.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik wensch te beginnen met een praealabele opmerking. Ik ben een voorstander van voorbereiding van belangrijke wetten door Commissiën van Voorbereiding en ik heb met genoegen gezien, dat ook dit ontwerp in handen van een dergelijke Commissie is gesteld. Ik geloof in den naam van alle kamerleden te spreken, indien ik aan die Commissie een woord van hulde en erkentelijkheid breng voor de voortreffelijke wijze waarop zij, gesteund door onzen bekwamen griffier, den trots der Kamer, een overzicht heeft gegeven van hetgeen in de afdeelingen is voorgevallen en zoo volledig het voor en tegen op verschillende hoofdpunten heeft ontwikkeld. Wat wij des te meer op prijs moeten stellen, omdat daardoor de Minister van Binnenlandsche Zaken met al het talent waarover hij beschikt, in de gelegenheid is geweest om met betrekking tot schier alle punten zijn standpunt nog eens nader uiteen te zetten en misverstanden, die misschien uit de sobere Memorie van Toelichting zouden kunnen voortvloeien, weg te nemen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, verder kan ik met mijn hulde aan de Commissie van Voorbereiding niet gaan. In den regel ziet de Kamer met evenveel belangstelling uit naar de resultaten van het mondeling onderhoud tusschen de Commissie van Voorbereiding en den Minister als naar het Verslag zelf. Dat is zeer natuurlijk, omdat gewoonlijk bij het mondeling onderhoud door de Commissie van Voorbereiding wijzigingen aan den Minister in overweging worden gegeven, en daarbij blijkt dan meestal over welke punten straks, als de Minister niet heeft toegegeven en de Commissie niet bekeerd is, in hoofdzaak de strijd zal loopen. Ook ditmaal heeft er een mondeling onderhoud plaats gehad, maar daarbij heeft zich iets nieuws voorgedaan, iets nieuws, dat ik als antecedent nu juist niet bijzonder kan roemen. Wat toch is geschied? Op 14 punten heeft er bespreking plaats gevonden, maar als ik goed tel wordt er in 12 van die 14 gevallen niet gesproken van „de Commissie" of van de „meerderheid van de Commissie", maar „van de zijde der Commissie".

En op bladz. 1 van het Verslag wordt ons duidelijk gemaakt wat die uitdrukking „van de zijde der Commissie" beteekent of liever niet beteekent. „Daar waar gesproken wordt van de zijde der Commissie, zoo leest men daar, mag hieruit niet worden afgeleid, dat de meerderheid der Commissie het ter sprake gebrachte gevoelen deelde". Met betrekking dus tot

54ste VERGADERING. — 24 FEBRUARI 1904.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

schier alle punten zijn alleen een of twee leden van de Commissie met den Minister in gedachtenwisseling getreden. De Commissie als zoodanig heeft zich dus in dit stadium van voorbereiding bijna geheel geëffaceerd, is, om welke reden dan ook, achter de schermen gebleven, zoodat noch de Kamer noch de Minister weten hoe de Commissie van Voorbereiding over een en ander denkt. Op die wijze heeft men aan de instelling van een dergelijke Commissie al heel weinig en ik hoop dan ook, dat dit voorbeeld geen navolging vinden zal.

Nu het ontwerp zelf. De effectus civilis, ik zeg liever, omdat dit voor ieder duidelijk is, het diplomarecht, het recht van doctorslag met bevoegdheid, is schering en inslag bij dit debat geweest. En geen wonder, want dat is de hoofdschotel, die de Minister ons heeft voorgezet. Indien hij zich beperkt had tot de bijzondere leerstoelen, tot het subsidieeren van bijzondere gymnasia, tot de promotie van de Polytechnische School tot het hooger onderwijs, zeker, dan zou er ook debat zijn geweest en zou men ook aan deze zijde der Kamer zeker niet in gebreke zijn gebleven te trachten het voorstel te verbeteren en te verscherpen, maar van een eigenlijken strijd, althans van een politieken strijd zou geen sprake zijn geweest; deze concentreert zich geheel om de quaestie van het diplomarecht.

Wat de Polytechnische School betreft, zal ik mij, Mijnheer de Voorzitter, houden aan uw wenk om dit onderwerp thans niet te behandelen.

Toch wil ik er in het algemeen iets over zeggen en er nu reeds tegen protesteeren, dat de Minister het doet voorkomen alsof het door hem voorgestelde van zoo overwegend belang zou zijn voor ons technisch onderwijs, dat daardoor een eind zal worden gemaakt aan onze achterlijkheid op technisch gebied, en dat het zal strekken om ons volk in het kennen en kunnen op technisch gebied gelijken tred te doen houden met de ons omringende naties. Het wil mij met alle bescheidenheid voorkomen, dat de bloei en de ontwikkeling van de Polytechnische School veel meer afhangt van het beschikbaar stellen van een voldoend aantal hoogleeraren van uitstekende qualiteit en het verstrekken van voldoende hulpmiddelen — en Kamer en Regeering hebben in de laatste jaren getoond daartoe alleszins bereid te zijn — dan wel van bepalingen, die ten doel hebben dat onderwijs van middelbaar tot hooger te promoveeren, bepalingen, die te minder van zoo overwegend gunstigen invloed kunnen zijn op dat onderwijs, omdat zoo ontzaglijk veel overgelaten wordt aan het uitvoerend gezag, zelfs de geheele regeling der toelatingsexamens en omdat, zonder dat op bijzonderen aard en strekking van technisch onderwijs voldoende wordt gelet, de voorgedragen bepalingen te veel een kopie zijn van de bepalingen, die voor de Universiteiten gelden, maar daarom nog niet geschikt zijn voor een bijzondere technische Hoogeschool. Meer zal ik er op dit oogenblik niet van zeggen.

Wat de subsidieering van de bijzondere gymnasia betreft, ik geloof uit het debat dat plaats heeft gehad reeds nu de conclusie te mogen maken, dat ook aan deze zijde van de Kamer het verplicht subsidieeren van bijzondere gymnasia, verplicht ofschoon er nog gemeenten zijn die voor haar openbare gymnasia *geen* subsidie krijgen, in beginsel wel zal worden aanvaard, indien daarbij de noodige waarborgen worden gegeven voor degelijk onderwijs en bij de wet al die eischen worden gesteld, die men in het belang der zaak het recht heeft te vorderen voor dit in naam hooger, maar toch eigenlijk middelbaar onderwijs.

In de derde plaats iets langer over de bijzondere leerstoelen. Ik ben de 15de spreker, en niemand heeft zich nog — dit doet mij genoegen — tegen dit instituut van bijzondere leerstoelen verklaard, welk instituut voorgedragen wordt ter wille van hen die, met de openbare Universiteiten niet bijzonder ingenomen, in beginsel voorstanders zijn van bijzonder hooger onderwijs.

Wij, Mijnheer de Voorzitter, en als ik spreek van wij, dan spreek ik ook namens mijn naaste geestverwanten *in* deze Kamer, wij zijn èn principieel, èn om opportuniteitsredenen voor dit gedeelte van 's Ministers voordracht. En wie is er eigenlijk tegen? De eenige die er heel weinig mede op heeft is de Minister van Binnenlandsche Zaken zelf, die op bladz. 5 van de Memorie van Toelichting op dit ontwerp verklaart, dat hij de bijzondere leerstoelen alleen voordraagt omdat er onder zijn partijgenooten zijn, die daarop prijs stellen als een „aanvullende en corrigeerende samenwerking met de Overheidsscholen". En de Minister voegt er uitdrukkelijk bij, dat hij persoonlijk het daar niet mede eens is. Ook zonder dat de Minister dit op bladz. 5 der Memorie zoo uitdrukkelijk had verklaard, zonden wij toch reeds op grond van hetgeen verder in de stukken staat, wel overtuigd zijn, dat de Minister zelf van die aanvullende en corrigeerende samenwerking met de openbare Universiteiten, die hem een ergernis zijn, niets wil weten. Uit de stukken blijkt, dat deze Minister de man is, die op het openbaar hooger onderwijs dezelfde methode wil toepassen, die hij, gedeeltelijk althans niet zonder goed gevolg, op de openbare lagere scholen sinds jaren heeft toegepast.

Hij is de man, die, ofschoon afkeerig om door kleingeestige middelen, bv. door het onthouden van hulpmiddelen, aan het openbaar hooger onderwijs geweld aan te doen, desniettemin dat onderwijs in de oogen van ons volk tracht te declineeren door te trachten in breede kringen de meening ingang te doen vinden, dat de openbare Universiteiten niet anders zijn dan propaganda-scholen voor ongeloof, voor rationalisme en voor modernisme. De Minister is de man van splitsing en scheiding, die — om de terminologie van den heer Talma te bezigen, hoewel ik die niet bijzonder gelukkig vind — in uiterste consequentie scheiding wil brengen tusschen zoogenaamd Christelijke en zoogenaamd ongeloovige wetenschap; hij is het ook die scheiding wil van de studeerende jongelingschap in twee groote kampen, welke scheiding o. a. in Frankrijk tot zulke treurige resultaten geleid heeft en zooveel godsdiensthaat en geloofsvervolging heeft in het leven geroepen.

Dat de Minister op dit standpunt weinig ingenomen is met een instituut, dat bestemd is door „aanvullenden en corrigeerenden invloed" het openbaar hooger onderwijs nog te verheffen, is verklaarbaar. Blijkbaar gevoelt deze bewindsman zelf zeer goed, dat ten gevolge van den maatregel, die thans wordt voorgesteld, het hem in het vervolg nog moeilijker zal vallen de campagne tegen het openbaar hooger onderwijs met goed gevolg voort te zetten en de natie te doen gelooven, dat dit onderwijs uit den booze is.

Maar voor ons, voorstanders van het openbaar onderwijs, kan dit zeker geen reden zijn er tegen te zijn — natuurlijk veeleer het tegendeel. Wij zijn van dat onderwijs geen voorstanders, omdat wij meenen dat aan de openbare Universiteiten propaganda wordt gemaakt voor de richting die wij toegedaan zijn, maar wel omdat wij de overtuiging hebben, dat het vrije wetenschappelijk onderzoek aan die Hoogescholen tot zijn recht komt; — wel, omdat wij trots zijn op de scholen, die reeds sinds eeuwen vermaard zijn in geheel Europa — waar reeds zoo ontzaglijk veel in het belang der wetenschap is tot stand gebracht en waarvan wij verwachten, dat zij ook in de toekomst met goed gevolg de wetenschap zullen dienen.

En nu kunnen de bijzondere leerstoelen slechts strekken om de liefde voor onze openbare Universiteiten nog te doen toenemen, daar door deze aanvulling zelfs alle schijn van eenzijdigheid en exclusivisme, die haar tegenstanders haar verwijten, zal verdwijnen. En als dan ook de geachte afgevaardigde uit Goes, de heer de Savornin Lohman, ons, leden van de linkerzijde, aangespoord had om ons althans tegen dat deel van de Regeeringsvoordracht niet te verzetten — ik ben er zeker van dat hij alsdan bij ons een gewillig oor zou gevonden hebben.

Men zal misschien vragen: is het wel noodig het voor de openbare Universiteiten nog eens op te nemen? Is de legende, dat het kweekscholen zouden zijn voor het rationalisme, niet reeds genoeg de bodem ingeslagen? Heeft de heer Lohman niet zoo duidelijk mogelijk aangetoond dat het een ramp voor Nederland zou zijn, indien de toeleg van den Minister gelukte om de vaders in Nederland in het geloof te brengen, dat, willen zij nog als ware Christenen beschouwd worden, zij hun zonen niet meer moeten zenden naar de openbare Hoogeschool, maar alleen naar de Vrije Universiteit te Amsterdam?

Mijnheer de Voorzitter! Ik erken, dat die warme verdediging van de Rijks-universiteiten, vooral nu ze kwam uit den mond van een man als de heer Lohman groote beteekenis heeft, maar gerustgesteld ben ik toch nog niet, want ik ben er nog volstrekt niet zeker van, dat de Minister, ondanks de waarschuwende rede van den geachten afgevaardigde uit Goes, toch niet zal voortgaan met de zoo straks door mij geschetste tactiek. En als hij dat doet mag men zijn invloed niet onderschatten. Bekend is het

toch, dat duizenden en duizenden in den lande zweren bij zijn autoriteit, als waarheid aannemen wat hij zegt, omdat *hij* het zegt, in hem zien den uitlegger van Gods ordonnantiën bij uitnemendheid, den Calvinistischen chef par excellence.

Nu weet ik zeer goed, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister om dit wetsontwerp er door te halen niet meer tegen de openbare Universiteiten behoeft te ageeren. Als zelfs een man als de heer de Savornin Lohman, na zóó gesproken te hebben als wij dat gisteren met klimmende belangstelling hebben gehoord, bij slot van rekening toch verklaart vóór de wet te zullen stemmen, dan kan de Minister er wel zeker op rekenen, dat, welke argumenten hier ook nog verder mogen worden gebezigd, toch straks, als het tot eindstemming komt, althans in deze Kamer van de Staten-Generaal, de meerderheid *vóór* dit wetsontwerp niet zal ontbreken.

Maar de Minister is een bekwaam tacticus. Voor hem is het misschien zelfs niet eens de hoofdzaak een zoo groot mogelijk aantal stemmen ten gunste van dit wetsontwerp uitgebracht te krijgen. Zijn doel reikt verder. Bij de verdediging van dit wetsontwerp, het blijkt uit de stukken genoeg, bereidt hij het terrein voor verdere maatregelen in die zelfde richting. Dit is nog slechts een voorpostengevecht; een geheel andere strijd staat ons nog te wachten, als de Minister, zooals zijn plan schijnt te zijn, verder in dezelfde richting voortgaat, voortbouwt op den pijler, die hij thans bezig is te leggen. De Minister erkent zelf dat het hier nog slechts een provisoiren maatregel geldt, dat er voorshands nog waarborgen worden geëischt, maar dat men later allicht wat verder zal kunnen gaan. En als een der leden hem vraagt, of hij het niet met hem eens is, dat het wenschelijk zou zijn te streven naar het ideaal, dat de openbare Universiteiten worden Universiteiten van een bepaalde richting, Universiteiten op Christelijken grondslag, dan antwoordt de Minister niet: bij dat streven kunt gij op mij niet rekenen, maar dan zegt hij: daar zullen wij later over spreken als de geheele reorganisatie van het hooger onderwijs aan de orde komt. Een geheele reorganisatie van het hooger onderwijs uit handen van dr. Kuyper, van dezen Minister van Binnenlandsche Zaken, dat belooft wat! Dan zal de politieke strijd eerst recht beginnen. Reeds uit de stukken kan men zien, dat er alsdan voor de voorstanders van openbaar onderwijs niets goeds te verwachten is.

Nu weet ik wel, dat de heer de Savornin Lohman mij allicht zal antwoorden: Zoodra ik merk, dat de Minister op den weg, dien ook ik afkeur, wil doorgaan, dan zal de tijd aanbreken dat ik aan uw zijde zal staan om de plannen van den Minister krachtig te bestrijden. — En inderdaad — wie zou op den steun van een zoo geharnast strijder als de heer Lohman geen hoogen prijs stellen? Maar toch moet ik mij deze opmerking veroorlooven. Als de geachte afgevaardigde uit Goes thans, nu de Minister cordaat genoeg is om omtrent zijn voornemen in de toekomst reeds een tipje van den sluier op te lichten, desniettemin op grond van overwegingen, die ik moet eerbiedigen, er geen bezwaar in ziet om met dezen eersten stap in de verkeerde richting mede te gaan, dan vrees ik, dat als later de groote strijd komt, zijn mogelijk bondgenootschap ons niet veel meer zal kunnen baten.

Mijnheer de Voorzitter! Op nog een ander punt in verband met hetgeen alleen de naaste toekomst ons zal brengen wensch ik de aandacht der Kamer te vestigen.

De Minister verklaart nu reeds, in zijn Memorie van Antwoord, dat het hem ook ergert — hij zegt dit echter met andere woorden — dat de Staat zelf optreedt als bakker van hooger onderwijsbrood, want dat daardoor aan het bijzonder onderwijs een illoyale concurrentie wordt aangedaan. Maar de Minister voegt er bij, dat daaraan op het oogenblik niets te doen valt, want dat daarvoor eerst het desbetreffende artikel van de Grondwet zou moeten worden gewijzigd. Ik versta dat, Mijnheer de Voorzitter, maar ik wil er op wijzen, dat als de Minister bij uitwerking van zijn verdere plannen in art. 194 een struikelblok vindt, hij er allicht niet tegen op zal zien om zelfs een wijziging van art. 192 der Grondwet voor te dragen, ten einde daardoor nog meer de vrije hand te krijgen voor maatregelen ten opzichte van het openbaar hooger onderwijs.

Maar hoe dit zij, ik kan op dit oogenblik al deze punten slechts even aanstippen en mag daarover thans niet verder uitweiden. Dit zal echter, naar ik hoop, aan mijn medeleden duidelijk zijn geworden, dat wij ook met het oog op de toekomst gaarne zullen stemmen vóór de instelling van bijzondere leerstoelen, overtuigd als wij zijn dat die instelling niet alleen principieel goed zal werken, maar voor allen die met ons op hetzelfde standpunt staan, ook een steun kan worden in den naderenden strijd, die reeds in uitzicht is gesteld.

En nu het hoofdpunt van het wetsontwerp, waarop zich alles concentreert, het diplomeeringsrecht.

De heer Heemskerk heeft gezegd, dat het toch zoo natuurlijk was, dat deze Minister van Binnenlandsche Zaken, die zooveel gedaan heeft voor het hooger onderwijs in het algemeen en in het bijzonder voor zijn troetelkind de Vrije Universiteit, thans aan de Regeering gekomen, vóór alles bij zich zelf heeft gedacht: wat kan ik nu als bewindsman tot stand brengen in het belang van mijn troetelkind?

Ik vind dat inderdaad met den heer Heemskerk heel natuurlijk, Mijnheer de Voorzitter, maar wat ik niet zoo natuurlijk vind is dit, dat de Minister tot het bereiken van het doel dat hem zoo na aan het hart ligt, is gekomen met een voorstel, dat, naar hij wel vooruit kon vermoeden, als een partijvoorstel in den slechten zin zou worden aangemerkt, — een voorstel, waarvan hij wel kon weten dat het als eenzijdig en op privilege gegrond, althans aan deze zijde der Kamer, op overwegend bezwaar moest stuiten.

De heer de Savornin Lohman is gisteren zijn rede aangevangen met te zeggen, dat hij zou beginnen met iets waarmede men in den regel eindigt, nl. met de verklaring dat hij zou stemmen *voor* het wetsoutwerp. Waar ik dat voorbeeld volg en nu reeds verklaar, dat ik zal stemmen *tegen* het ontwerp, daar ben ik overtuigd, dat, als de Kamer mijn geheele rede zal hebben aangehoord, niemand zal beweren dat ik dat gedaan heb omdat de Kamer, naar mijn argumenten luistereude, anders allicht te lang en te sterk zou komen onder den indruk, dat ik eigenlijk een beslist en warm voorstander ben van deze wet.

En hiermede kom ik als vanzelf tot het raadsel, waarvoor de heer Lohman ons gisteren geplaatst heeft en waarvoor ik geen oplossing weet.

Wat is er gisteren geschied?

De heer de Savornin Lohman heeft ons in de eerste plaats vergast op een verheerlijking van den geest van het openbaar hooger onderwijs, een verheerlijking zóó sterk, zóó krachtig, dat de heer van der Vlugt, die apologie aanhoorende, zich waarschijnlijk zelf heeft afgevraagd: ben ik, uit overdreven zucht om toch vooral onpartijdig te zijn, bij slot van rekening niet geëindigd met wat onbillijk te zijn tegenover de eigen instelling, die ik lief heb?

Verder heeft de geachte afgevaardigde uit Goes in de tweede plaats ons ten beste gegeven een zoo vernietigende critiek, een zoo scherpe veroordeeling van het levensbeginsel van de Vrije Universiteit, dat ik, ditzelfde onderwerp besprekende, allicht minder krasse termen zou hebben gebruikt — maar men moet daarbij bedenken, dat de heer Lohman meer dan iemand hier het recht heeft te oordeelen en te veroordeelen, omdat hij in deze aangelegenheid kon spreken uit eigen ervaring.

De indruk, dien dat alles op de Vergadering maakte, was blijkbaar groot, en onder hen die de redevoering van den heer Lohman met bewoudering aanhoordeu, zullen er waarschijnlijk velen geweest zijn, die, evenals ik, bij zich zelf dachten: als er nog twijfelaars in de Kamer zijn, die niet weten of zij voor of tegen de wet zullen stemmen, dan zullen zij door de argumentatie van dezen woordvoerder uit de rechterzijde wel tot besliste tegenstanders worden bekeerd, — en dat ondanks de verklaring aan het begin, waardoor zij wisten, dat de heer Lohman toch zelf vóór zou stemmen. Onwillekeurig herinner ik mij daarbij, wat indertijd is voorgevallen in de Eerste Kamer bij de behandeling van de laatste begrooting van den Minister Keuchenius. De heer Pijnappel hield toen een redevoering, waarin hij verklaarde dat hij om een formeele reden, omdat hij nooit tegen een begrooting stemde om redenen buiten de cijfers gelegen, ook vóór deze begrooting zou stemmen, maar daarop liet hij volgen een zoo scherpe, zóó vernietigende critiek op het beleid van den Minister, dat iedereen terstond begreep, dat daardoor aan den Minister Keuchenius de genadeslag werd toegebracht. En een paar leden hebben mij dan ook later verklaard, dat zij [van] plan waren

geweest vóór te stemmen, maar na de rede van den heer Pijnappel daarvan waren teruggekomen.

Wat nu dezen Minister van Binnenlandsche Zaken betreft, hij heeft het voorrecht dat men, als hij aandachtig zit te luisteren, nooit aan hem kan merken, welken indruk een redevoering op hem maakt. Dit was ook gisteren het geval. Maar mij dunkt toch, dat hij, de rede van den heer Lohman aanhoorende, wel bij zich zelf zal gedacht hebben: liever had ik nog dat een stem meer tegen mijn wet wordt uitgebracht, dan dat een vriend zoo scherp en onverbiddelijk alles gaat afbreken, wat ik heb opgebouwd en nog verder wil opbouwen.

Intusschen, dit moeten wij erkennen, dat de heer Lohman, nadat hij ons op zoo boeiende wijze circa vijf kwartier over de voortreffelijkheid van de openbare Universiteiten en over de verderfelijkheid van de Vrije Universiteit had beziggehouden, toch ook nog een vijf minuten heeft gewijd aan de motieven, waarom hij ondanks dit alles, met beslistheid, ja, zelfs met warmte voor deze wet zou stemmen. En dat laatste deel van zijn rede hebben wij zeker allen met groote spanning aangehoord, omdat wij uit den aard der zaak zeer nieuwsgierig waren, welke motieven hem tot de conclusie hadden gebracht, dat hij toch wel vóór kon stemmen.

Bij de door hem aangevoerde motieven wensch ik een oogenblik stil te staan.

Vooreerst zeide de heer Lohman dan, dat hij heel weinig hechtte aan den effectus civilis, dat deze, wat hem betreft, eigenlijk gerust geheel zou kunnen worden afgeschaft.

De vraag kwam mij op de lippen: ernst of scherts?

Hoe was dat motief te rijmen met zijn voorliefde voor het Duitsche stelsel, een stelsel dat juist hierop is gebaseerd, dat aan het toekennen van den effectus civilis zeer veel waarde moet worden gehecht. En het is den heer Lohman toch ook bekend, dat overal elders die zaak van groot gewicht wordt geacht, dat bijv. in Frankrijk de strijd over het diplomeeringsrecht zelfs tot ministerieele crisissen heeft aanleiding gegeven.

En welke voorbeelden gaf de spreker om aan te toonen, dat die effectus civilis hier te lande best kon worden gemist?

Hij zeide: men meent vrij algemeen, dat het althans voor de keuze van rechterlijke ambtenaren noodig is, maar ik heb griffiers gekend, zonder Mr.-titel, die toch bleken zeer uitstekende griffiers te zijn.

Ik vraag, Mijnheer de Voorzitter, is dat een argument een zoo bekwaam man als den heer Lohman waardig? Moet ik hem nog gaan duidelijk maken, dat er een groot verschil is tusschen een griffier en een kantonrechter of lid van een rechtbank? Zou hij in ernst meenen, dat het landsbelang niet zou worden geschaad, door allen voor het bekleeden van de moeilijkste rechterlijke betrekkingen bevoegd te verklaren?

Wanneer hij een weinig nadenkt, zal hij dat eerste door hem gebezigde argument zelf wel terugnemen.

Zijn tweede argument was, dat de diploma's van de openbare Universiteiten toch al zoo bitter weinig beteekenden, en dat de diploma's van de Vrije Universiteiten niet zooveel slechter ja allicht beter zouden zijn, meer vooralsnog zouden geven. Nu wil ik niet beweren, dat aan de openbare Universiteiten alles even voortreffelijk is en dat er nooit een diploma wordt uitgereikt, dat eigenlijk niet uitgereikt had moeten worden.

Maar hoe kan de heer Lohman zeggen dat de tegenwoordige diploma's bij de Rijks-universiteiten eigenlijk niets meer beteekenen, hij die zelf eenige minuten te voren betoogde dat aan de openbare Universiteiten verbonden waren hoogst voortreffelijke mannen, wier geleerdheid en wetenschappelijke zin overal geroemd werd. Zou hij dan denken dat diezelfde voortreffelijke professoren in het algemeen en voortdurend toch maar diploma's zouden afgeven, waaraan heel weinig waarde is toe te kennen? Ja, zegt de geachte afgevaardigde, althans aan de juridische faculteit, is het in dit opzicht treurig gesteld, want daar spelen de repetitoren een grooten rol. Hierin ligt stellig een kern van waarheid. Maar men moet niet vergeten, dat er tegen het stelsel van repetitoren reeds verzet komt, en dat reeds een betere toestand is aangebroken. Waaraan is het toe te schrijven dat in de laatste jaren zoovele candidaten en doctorandi niet bij het examen slagen? Is de reden niet voor een groot deel hierin gelegen, dat men niet meer tevreden is met feitenkennis en studie van dictaten, maar ook vraagt naar de beginselen van het recht, en naar de methode van studie?

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund dit punt te illustreeren met een persoonlijke herinnering. Ik ben een leerling van den anti-revolutionnairen professor Gratama, een man zoo goed in het geloof, dat als hij ware geplaatst geweest aan de Vrije Universiteit, hij zeker niet zou zijn gezonden in de woestijn. Dien leermeester heb ik in hooge mate gewaardeerd. Juist door de warmte, waarmede hij opkwam voor zijn beginselen, bracht hij mij en anderen tot een diepere studie van de beginselen van het recht. Maar toen ik examen deed, was het met mijn feitenkennis vrij treurig gesteld, en toch promoveerde ik somma cum laude, omdat ik, zooals prof. Gratama zeide, bij het examen getoond had van de beginselen en grondslagen van het recht bijzonder studie gemaakt te hebben. Dat mijn beginselen lijnrecht stonden tegenover die van den hoogleeraar, was volstrekt geen bezwaar. Prof. Gratama was anti-revolutionnair, maar tevens verdraagzaam en onpartijdig. Nu zegt de heer Lohman verder: Al veroordeel ik het gemis van vrije wetenschap op de Vrije Universiteit, omdat de hoogleeraars gebonden zijn, dit neemt niet weg, dat de diploma's van die Universiteit wel waarde hebben, want ik heb aan die Universiteit geschreven dissertaties onder oogen gehad, die deze inrichting van onderwijs tot eer strekten. Ik geloof het gaarne, Mijnheer de Voorzitter, maar heeft die geachte afgevaardigde dan nooit dissertaties van Leiden, Utrecht of Groningen onder de oogen gehad, die deze openbare Universiteit tot eer strekten? Maar — en dat is van meer gewicht — men mag in deze niet alleen het oog vestigen op de Vrije Universiteit. Deze wet wordt ook gemaakt voor bijzondere Hoogescholen, welke in de toekomst zullen worden opgericht. En al kon men ook wiskunstig bewijzen, dat de Vrije Universiteit door bijzondere omstandigheden en doordat zij beslag heeft gelegd op enkele hoogleeraren, die de openbare Universiteiten haar mogen benijden, zonder bezwaar tot het diplomeeringsrecht kon worden toegelaten, dan zou dit nog niet bewijzen, dat deze wet zonder bezwaar kan worden aangenomen, want er is geen enkele waarborg dat er straks geen Universiteiten zullen worden opgericht, die, al voldoen zij ook aan de gemakkelijk te vervullen voorwaarden door deze wet gesteld, toch in de verste verte geen waarborg geven, dat de diploma's door haar af te geven, met die van de Rijks-universiteiten kunnen worden gelijkgesteld.

Wanneer ik mij dan ook verbaas, dat de heer Lohman, ondanks alles wat hij ten voordeele van de openbare Universiteiten en tegen de Vrije Universiteit heeft aangevoerd, toch vóór deze wet zal stemmen, dan is het voornamelijk hierom, omdat hij, ontkennende dat de effectus civilis voor de bijzondere Hoogescholen kan gevraagd worden op grond van vrijheid van onderwijs, daardoor indirect erkent, dat wat hier gevraagd wordt, eigenlijk is bevoordeeling, begunstiging, en omdat ik mij zoo bezwaarlijk kan indenken in zijn gedachtengang, dat hij bijzondere begunstiging zou willen verleenen aan een instelling van onderwijs, die hij, wat haar levensbeginsel betreft, zelf verderfelijk vindt. Bijzonder concludent vond ik juist dat deel van den heer Lohmans betoog, waarin hij aantoonde, dat de Minister niet het recht had het ontwerp te verdedigen met een beroep op de vrijheid van onderwijs; voortreffelijk ook dat deel waar hij aantoonde, dat bij aanneming van dit ontwerp de vrijheid der Vrije Universiteit niet *grooter*, maar integendeel juist *kleiner* zou worden, omdat die vrijheid aan banden zou worden gelegd.

De heer Talma, die na den heer Lohman het woord voerde, heeft ook min of meer gevoeld, dat die quaestie van *vrijheid* juist met betrekking tot de zoogenaamde *Vrije* Universiteit een zwak punt was, omdat die Universiteit toonde de vrijheid in haar hoogleeraren niet te willen eerbiedigen. Daarom heeft hij tot verontschuldiging gezegd: ik ontken niet dat de Vrije Universiteit in haar 25-jarig bestaan ook wel eens een zwak moment heeft gehad, maar heeft men het recht de geheele Universiteit daarnaar te beoordeelen en te veroordeelen? Wanneer de heer Talma sprak van een zwak moment, had hij daarbij natuurlijk het zenden van den heer Lohman naar de woestijn op het oog, maar dan vraag ik den heer Talma: welke waarborg wordt gegeven dat die zwakke momenten zich niet opnieuw zullen voordoen? Integendeel is er alle reden om te vermoeden, dat men aan die Universiteit in denzelfden geest zal voortgaan. Uit de stukken blijkt,

dat de Minister van Binnenlandsche Zaken het volstrekt niet met den heer Talma eens is, dat de verbanning van den heer Lohman een zwak, een betreurenswaardig moment is geweest. Integendeel komt de Minister er rond voor uit, dat onder dezelfde omstandigheden weer precies zoo zal worden gehandeld, dat het stelsel van verkettering van afwijkende geestverwanten niet zal worden losgelaten.

Maar — wat erger is — de Minister komt er rond voor uit, dat aan de Vrije Universiteit dat stelsel van uitbanning niet alleen zal worden toegepast op hoogleeraren, maar ook op studenten, die van de geijkte levensbeschouwing hunner Universiteit afwijken. Met ronde woorden staat in 's Ministers Memorie van Antwoord, achter het Verslag afgedrukt:

Hoe kunt gij van ons vorderen dat de Vrije Universiteit onder haar naam zou goedkeuren een dissertatie, indien er iets in voorkomt dat in strijd is met de levensbeschouwing en de levensbeginselen van die Universiteit?

Met andere woorden: indien een student, al is hij nog zoo knap en geleerd, een dissertatie schrijft waarin iets voorkomt in strijd met hetgeen geloofs-axioma is voor de Vrije Universiteit, — een geloofs-axioma door den een of anderen grootmachtigen Calvinist voorgeschreven of tot wet verheven — dan zal die student worden verbannen of althans niet tot promotie worden toegelaten. Hoe dat met het begrip van vrije studie en vrije wetenschap is te rijmen, is mij een onverklaarbaar raadsel. Wel zegt de Minister: als zulk een student bij ons wordt afgewezen, omdat hij het ware geloof mist, dan moet hij naar een openbare school gaan, maar wat blijft er op die wijze over van eerbiediging van vrije overtuiging, van eerbiediging van vrije wetenschap?

Ik ben overtuigd dat de heer Heemskerk, toen hij sprak van zijn zoon, die aan de Vrije Universiteit studeerde, niet omdat hij Calvinist was, maar omdat hij, zonder afstand te doen van zijn wensch om zich ook behoorlijk te amuseeren, gaarne den wensch van zijn vader volgde . . . . .

De heer **Heemskerk**: Ik protesteer tegen dergelijke uitlegging van hetgeen ik gezegd heb.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik neem het protest gaarne aan. Bij een zoo ernstige zaak zou ik zeer ongaarne een mijner medeleden van de overzijde een enkel woord in den mond leggen dat hij niet werkelijk precies zoo heeft gesproken, maar ik meen woordelijk te hebben opgeteekend wat de heer Heemskerk heeft gezegd en kan dan ook niet toegeven, dat ik den zin van de argumentatie van den heer Heemskerk onjuist zou hebben aangehaald.

Ik zal nu echter woordelijk uit de *Handelingen* voorlezen wat de heer Heemskerk heeft gezegd. In de zitting van 19 Februari ll. sprak hij aldus:

„Ik heb zelf een zoon aan de Vrije Universiteit.

„Ik waardeer het, dat de jongens zich deze moeite geven, en nu moet men in gedachte houden, dat die jongelieden niet allen overtuigde Calvinisten of overtuigde anti-revolutionnairen zijn. Die jongelieden zijn daar niet gekomen omdat zij gezegd hebben: wij zullen nu strijden voor de wetenschap op Gereformeerden grondslag, zij hebben daar voorshands niet aan gedacht, zij houden er van om zich te amuseeren, evenals alle anderen. Allerlei gedachten gaan hun door het hoofd, evenals bij alle anderen, maar die jongelieden gaan er ten slotte heen, omdat zij begrijpen dat het hun voegt zich naar den wensch van hun vader te schikken en die wensch van den vader is niet altijd een bevel,". . .

Ik meen dus, dat ik zoo straks volkomen juist heb weergegeven, wat de heer Heemskerk in bedoelde zitting gesproken heeft.

De heer **Heemskerk**: Volkomen onjuist en zeer krenkend.

De heer **Goeman Borgesius**: Als de heer Heemskerk zegt: Wat gij gezegd hebt is krenkend voor mij, dan moet ik daarop antwoorden: als er voor u iets krenkends is, dan zijn het niet mijn woorden, maar uw eigen woorden die ik letterlijk heb aangehaald. En wanneer de heer Heemskerk mij verder toevoegt: Waarom dergelijke quaesties in het debat gebracht? dan antwoord ik daarop: Gij zelf zijt begonnen met dit persoonlijk incident, met de studiën van uw zoon hier in het debat te brengen, en waar gij dat zelf gedaan hebt, kunt gij mij bezwaarlijk de bevoegdheid betwisten daaruit mijn conclusiën te trekken.

Ik kan niet begrijpen, hoe het bij den heer Heemskerk is opgekomen mij dit envel te duiden, maar in elk geval wensch ik alsnog mijn conclusie te trekken uit hetgeen hij ons omtrent de studiën van zijn zoon aan de Vrije Universiteit heeft medegedeeld. Ik ben overtuigd, dat hij, zoo sprekende als hij gedaan heeft, niet gedacht heeft aan de zinsnede in de Memorie van Antwoord, waarin gezegd wordt dat studenten, die in hun dissertatie in strijd komen met *de* leer van de Vrije Universiteit, afgewezen, verbannen zullen worden. Aangenomen toch dat bedoelde zoon, dien de heer Heemskerk als student aan de Vrije Universiteit aan ons heeft voorgesteld, intusschen niet zoo'n geloovig Calvinist zal zijn geworden, dat hij zijn dissertatie schrijft in den geest van de levensbeschouwing van die Universiteit; gesteld dat daarin zelfs voorkomen zinsneden, die in strijd zijn met de leer door die Universiteit gehuldigd en daarom, hoewel zeer knap zijnde, toch wordt afgewezen, dan ben ik voor mij overtuigd, dat de heer Heemskerk, de vader, de eerste zal wezen om te zeggen: aan zoo iets had ik nooit gedacht; dat gaat te ver; met een Universiteit, die op die wijze verkettert en vrije studie onmogelijk maakt, kan ik niet meer ingenomen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben overtuigd, dat de Minister mij straks zal antwoorden: gij vergeet, dat ik in de stukken ook heb gezegd: wij zullen om de „Vrije" Universiteit bij die afwijzing en verbanning „niet enghartig" te werk gaan.

Bij voorbaat antwoord ik hierop: toen men den heer Lohman in den ban deed, meende men ook niet enghartig te werk te gaan; maar dit is een persoonlijke appreciatie, die niets ter zake doet. Het komt hier aan op het beginsel, niet op de meer of min gematigde toepassing.

Intusschen, dat de heer Lohman, hoewel hij dit alles nog beter weet dan ik, toch wil stemmen vóór de wet, dat is zijn zaak, en daarmede hebben wij ons niet te bemoeien, maar wel hebben wij ons te bemoeien met het slot van des heeren Lohmans redevoering, waar hij zich speciaal met een bepaald advies richt tot de leden der linkerzijde.

In de eerste plaats heeft hij gezegd, dat hij om niet te zeggen den moed, dan toch de eerlijkheid heeft gehad, om precies te zeggen wat hij op zijn hart had, ook al moesten zijn beschouwingen voor velen zijner vrienden minder aangenaam zijn. Blijkbaar was hij van meening, dat de linkerzijde der Kamer deze eerlijkheid bijzonder moest apprecieeren.

Mijnheer de Voorzitter! Hierop wensch ik te antwoorden, dat wij allen den heer Lohman steeds hebben beschouwd en nog beschouwen als een eerlijk staatsman, dat wij er geen oogenblik aan hebben getwijfeld, dat hij ook over dit onderwerp zonder eenige terughouding zijn oordeel zou uitspreken. Dat vinden wij dus heel gewoon. Maar er is iets anders waarover ik mij wel heb verbaasd, nl. dat de heer Lohman er bijgevoegd heeft, dat de linkerzijde, nu men van de rechterzijde de vrijheid en den goeden naam van de openbare Universiteiten handhaaft, nu ook in naam der vrijheid vóór deze wet moet stemmen.

Ik moet hier weer vragen: Ernst of kortswijl? Een nur lang is de heer Lohman bezig geweest, om het verderfelijke van de Vrije Universiteit in het licht te stellen; — een nur lang heeft hij getracht ons duidelijk te maken, dat alle door den Minister aangevoerde argumenten als kaf voor den wind vervliegen als hij in die argumentatie zijn ontleedmes zet. En nu zou die geachte afgevaardigde het recht hebben tot ons, leden der linkerzijde, te zeggen: doet als ik en stemt ondanks alles toch vóór deze wet uit liefde voor de vrijheid!

Ik hoorde zeggen: trekt u dat maar niet aan, want des heeren Lohmans woorden zijn eigenlijk niet bestemd voor de linkerzijde, maar voor enkele leden der rechterzijde, die nog twijfelen in welken geest zij hun stem zullen uitbrengen.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat kan ik niet aannemen. Wanneer de heer Lohman dat had bedoeld, dan zou hij dat eerlijk en royaal gezegd hebben.

Wat nog het vreemdst van alles is, is dit, dat de heer Lohman, om ons op te wekken tot vóór stemmen, een beroep doet op onze vrijzinnige beginselen, op onzen bekenden vrijheidszin.

Niemand toch in de Kamer heeft duidelijker aangetoond dan juist de heer Lohman, dat het door den Minister zoo breed uitgesponnen argument van de vrijheid en de vrijmaking, in deze van nul en geen waarde is. Ja, meer dan dit: hij heeft zelf der liberale partij de eer gegeven dat zij er toe heeft meegewerkt om het hooger onderwijs hier te lande vrij te maken, zoo vrij als het in geen ander land ter wereld is, en dat wat nu wordt verlangd niet is vrijheid maar gelijkheid. En desniettemin zouden wij moeten voor stemmen om der wille van de vrijheid. Ik begrijp er niets van.

Toen ik den heer Lohman hoorde dacht ik onwillekeurig ook weer aan de belangrijke redevoering van een jeugdiger lid dezer Kamer, den heer van Idsinga, die ook ons voor oogen heeft gehouden, dat wij, zoo wij trouw willen blijven aan de vrijheid en aan onze vrijzinnige beginselen, niet tegen deze wet kunnen stemmen.

Met zoovele woorden heeft hij gezegd: straks bij de eindstemming zal het uitkomen of gij nog werkelijk vrijzinnig zijt en de vrijheid zijt toegedaan.

Men zou dus denken dat die geachte afgevaardigde zelf is een voorstander van de vrijheid *par excellence*. En wat blijkt nu uit het vervolg zijner rede? Dit, dat hij zich met dit ontwerp voorloopig zal tevreden stellen, dat zijn ideaal is, het karakter der openbare Universiteit geheel te doen veranderen en daarvan te maken scholen van zijn richting, scholen op Christelijken grondslag. En dat noemt men dan bevordering van vrijheid.

De heer **van Idsinga**: Met de rechten van anderen, die ook in deze wet worden erkend.

De heer **Goeman Borgsèius**: Die interruptie is werkelijk waard om er een oogenblik bij stil te staan. Als de Rijksuniversiteiten in gezindtescholen zijn veranderd, dan wil hij aan de bijzondere scholen van anderen ook effectus civilis toekennen. Zal, vraag ik, dat dan de verwezenlijking zijn van de hooggeroemde vrijheid? Zeker, als wij de openbare Universiteiten zooals zij bestaan verdedigden als kweekscholen van *onze richting*, dan zou in hetgeen de heer van Idsinga aanvoert een schijn van waarheid gelegen zijn, maar met den heer de Savornin Lohman protesteeren wij tegen een dergelijke opvatting ten sterkste. Wij beweren dat de openbare Universiteiten niet eenzijdig zijn, niet een bepaalde richting voorstaan, maar het vrije onderzoek van alle richtingen bevorderen — en op dat standpunt is het onbegrijpelijk hoe men kan zeggen: de ware vrijheid brengt mede, dat de openbare Universiteiten vervormd worden tot gezindheidsscholen in mijn geest en dat de mannen van andere richting ook scholen met diplomeeringsrecht kunnen oprichten. Grootere ridiculiseering van het begrip vrijheid is wellicht nooit in deze Kamer gegeven. En hier moet ik er op wijzen dat bij al dergelijke voorstellen als thans hier worden behandeld, ook in andere landen, telkens en telkens, ook al was het blijkbaar te doen om de opperheerschappij van den clerus, het beginsel van vrijheid steeds op den voorgrond werd gesteld. Ik herinner bijv. aan hetgeen in Frankrijk is voorgevallen in 1850 en 1876. Toen spraken mannen als de Montelambert, de Mun en anderen steeds van liberté en nog weer van liberté, maar een der bisschoppen zei ronduit: wat wordt voorgesteld door de Regeering, dat vragen wij *au nom de l'église, au nom de l'infaillibilité*. Dat verwekte een storm van verontwaardiging, niet omdat deze uitspraak onwaar was, maar omdat het in strijd was met de tactiek die gevolgd werd, — met het parool dat gegeven was. Men moest niet vergeten, dat wat was voorgesteld, was een transactie „*avec la vie moderne*". Zoo is ook de houding van den heer van Idsinga verklaarbaar. Ik ben overtuigd dat hij zich in zijn hart nog even vrijheidslievend gevoelt als wij allen. Maar wat is het geval? Die geachte afgevaardigde is — zonder het misschien zelf geheel te beseffen — nog geheel doordrongen van den geest van die oude, strenge Calvinisten van vroeger tijd, wier beginsel meebracht, dat de vrijheid van anders-denkenden niet geëerbiedigd kon worden. Maar het spreekt vanzelf, dat de tegenwoordige Calvinisten, levende in een vrijheidslievende maatschappij, in die atmosfeer ook niet vrij blijven van de nieuwere begrippen en ook hun Calvinisme met de nieuwere denkbeelden van vrijheid in overeenstemming trachten te brengen.

Maar telkens — dat hebben wij aan den heer van Idsinga bemerkt — komt de oude geest weer boven. Hoe die oude geest was, dat heeft de heer Kappeyne in 1876 nog eens herinnerd. Nu ruim drie eeuwen geleden zou er in Amsterdam worden opgericht een, toen nog geen gemeentelijke, maar een Vrije Universiteit, en in die dagen hadden de Rijks-universiteiten door den geest des tijds min of meer een Christelijk karakter. En wat gebeurde er toen? Toen kwam van het hoofdbestuur der Calvinisten te Genève een brief, waarin gezegd werd: „Want naardien de Vereenigde Gouvernementen van Academiën, die door de gansche wereld vermaard zijn en van andere kweekscholen gelijkelijk zijn voorzien, zoo kunnen wij ons bezwaarlijk verbeelden dat deze nieuwe Academie, zoo anders het gerugt daarvan niet valsch zij, ergens anders toe dienen zal dan tot eenen snoodsten winkel, en zoo een kweekschool zal worden eerst van Arminianen en daarna van Socinianen, en vervolgens van de gedrogtelijkste gevoelens, welke die menschen geschroomd hebben tot heden te openbaren."

Mijnheer de Voorzitter! Is dit niet karakteristiek? Waarschijnlijk noemden zich die mannen van Genève ook vrijheidlievend, maar op hun manier. Ja, wij gaan vooruit, maar zeer langzaam. Wij dachten nu reeds zoo ver te zijn, dat niemand er meer ernstig over dacht om te willen terugkeeren tot den ouden toestand van exclusivisme, die zooveel onheil heeft gesticht. Maar wij zien het nu anders. Dit wetsontwerp is nog slechts een begin, maar als het tot stand komt en wet wordt — de woorden van den heer van Idsinga en anderen zijn een waarschuwend teeken — dan zullen — het is bijna zoo goed als zeker — andere meer diep ingrijpende voorstellen in verkeerde richting volgen.

Ik sprak daar zoo straks van de hooger-onderwijs-debatten van het jaar 1876. Er zullen meer leden in de Kamer zijn, die evenals ik, de moeite genomen hebben, om die debatten nog eens te herlezen, en dan zal het ook hun aandacht getrokken hebben dat juist mannen als de heeren Haffmans, Heydenrijck, en van Wassenaer, kamerleden, die, zoo zij nu nog in de Kamer waren, tot de coalitie van de Regeeringsmeerderheid zouden behooren, ten sterkste zich verklaarden tegen alle delegatie met betrekking tot den *effectus civilis*. Ja, sommigen gingen zelfs zóó ver van te zeggen, dat het verleenen van den effectus civilis een *onvervreemdbaar* recht van den Staat was, dat zelfs aan geen gemeente als Amsterdam mocht worden overgedragen.

Dat is mijn meening niet, maar een feit is het dan toch, dat toen ter tijde het denkbeeld om aan bijzondere scholen het diplomarecht te geven bijna geheel buiten bespreking bleef, zoodat de Minister Heemskerk zonder tegenspraak kon zeggen: Daar is nu geen quaestie van. Maar wèl werden ook toen reeds de Rijks-Universiteiten als onchristelijk aangevallen, — en opmerkelijk is het, dat een warm voorstander van openbaar hooger onderwijs zich tot verdediging van dat onderwijs juist beriep op denzelfden dr. Kuyper, die thans de Rijksuniversiteiten zoo verderfelijk vindt voor zonen van Christelijke ouders. En inderdaad — de heer Kuyper is in een vroeger stadium mildere denkbeelden omtrent hooger onderwijs toegedaan geweest. De heer Röell heeft er al met een enkel woord op gewezen, dat in 1880 dr. Kuyper met zooveel woorden gezegd heeft, dat het bezwaar voor de leerlingen van de Vrije Universiteit om bij vreemde hoogleeraren examen te doen, al heel gering was, want dat de professoren aan Rijks-universiteiten allen zeer humaan te gemoet kwamen. Maar, zooals ik reeds zeide, ook vroeger, ook bij het hooger-onderwijsdebat van 1876, stond dr. Kuyper bekend als iemand, die, schoon voorstander van onderwijs op Christelijken grondslag, toch over het onderwijs van de Rijks-universiteiten gunstig dacht. Het was de heer Moens, die dr. Kuyper tot voorbeeld meende te moeten stellen van meer exclusieve geestverwanten en bij die gelegenheid aldus sprak: „Van de Utrechtsche faculteit is een Pierson voortgekomen, en aan de faculteit te Utrecht is een Scholten gevormd. En waar is, behalve door de anderen uw Kuyper opgeleid?

„Aan de voeten van dien Scholten, die te Utrecht tot theoloog werd gevormd. In de school van dien man is hij tot een dergenen gevormd, van wie gij de herstelling der Kerk verwacht."

„En dan herinner ik dien geachten afgevaardigde — het was de heer van Wassenaer — ook, dat die geestverwant (dat die

Kuyper) vrij wat meer geloof had dan hij — althans vroeger — dat hij juist zijn jongere vrienden aan de vuurproef blootstelde, die te Leiden hen wachtte, overtuigd dat als zij daartegen niet bestand waren, zij geen trouwe, krachtige zonen van wetenschap en Kerk konden zijn in zijnen geest."

Zal de heer Kuyper mij antwoorden: dat is oude plunje? Ik weet het, Mijnheer de Voorzitter, het is een aanhaling, een herinnering uit een vroegere periode, uit dezelfde periode, toen de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken ook nog was vóór leerplicht, vóór vrijheid van handel en tegen protectie, maar wie gevoelt niet met mij, dat de denkbeelden, die dr. Kuyper in die dagen was toegedaan, vrij wat milder, vrij wat vrijzinniger waren dan de denkbeelden, die hij en zijn vrienden thans bij de verdediging van dit wetsontwerp aannemen.

Als ik na dit alles nog eens herhaal, dat ik mij verplicht acht te stemmen tegen deze wet, dan zal zeker niemand zich daarover verwonderen. En als men mij dan vraagt: gevoelt gij er dan niets voor, dat die leerlingen van de Vrije Universiteit tegenover de leerlingen van de openbare Universiteit in een minder gunstige positie verkeeren, omdat zij niet bij hun eigen professoren kunnen geëxamineerd worden, als zij den effectus civilis willen verkrijgen?

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, dat gevoel ik wel; dat bezwaar wil ik niet geheel ontkennen. Maar in de eerste plaats moet ik er op wijzen, dat men dit bezwaar zeer overdrijft. Men spreekt telkens — de heer de Savornin Lohman deed het ook nog — van de verplichting om een dubbel examen af te leggen, maar die verplichting bestaat niet. Als iemand van Amsterdam naar Leiden gaat om candidaats te doen, behoeft hij niet, om tot het examen te worden toegelaten, een diploma van een candidaatsexamen aan een bijzondere Universiteit over te leggen. Hij kan zich, als hij dat wenschelijk acht, door zijn eigen professoren laten tenteeren, maar ook daartoe bestaat geen verplichting.

Maar nu zegt men: de studenten van de Vrije Universiteit moeten zich dan toch naar een andere academiestad begeven, daar ook allicht colleges volgen en dat achten wij voor hen een gevaar. Waar men met die bedenking komt, mag ik verwijzen naar hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken schrijft op bladz. 4 van de Memorie van Toelichting, waar hij het stelsel van Staats-examencommissiën bespreekt, een stelsel dat hij zelf beter acht dan het zijne, maar niet voordraagt.

De Minister zegt daar, dat een van de voordeelen van dergelijke Staatscommissie voor allen die een diploma verlangen, juist daarin is gelegen, dat „waar de examens op die wijze niet aan het onderwijs van bepaalde hoogleeraren gebonden zijn, de student niet beperkt is tot het bezoeken van één Universiteit, maar aan meerdere Universiteiten kan rondgaan, iets wat de veelzijdigheid van zijne ontwikkeling bevordert."

Toen de Minister van Binnenlandsche Zaken dat schreef, was hij voor een oogenblik nog weer de man van de periode van 1876; maar toen hij verder doorschreef, verviel hij weder in het exclusivisme, dat vooral zijn Memorie van Antwoord kenmerkt, want daar verdedigt hij weer de noodzakelijkheid van eenheid van opleiding bij mannen van dezelfde richting.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Dat gaat volstrekt niet op. De woorden die gij voorleest, spreken van een bezoek, het eene jaar aan de Universiteit te Leiden, een ander jaar aan die te Utrecht, gelijk dit ook in andere landen geschiedt, in het minst niet van bezoek aan een openbare en bijzondere Universiteit.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik dank den Minister voor zijn interruptie. Ik zal niet doen, wat de Minister meestal doet als ik hem interrumpeer en niet zeggen: ik begrijp niet wat gij bedoelt. Maar op één punt begrijp ik toch werkelijk den Minister niet. Ik heb, om misvatting te voorkomen, woordelijk aangehaald wat de Minister op bladz. 4 der Memorie van Toelichting geschreven heeft en ook gezegd in welk verband die woorden daar geschreven zijn.

Nu zegt de Minister, dat het toch geheel anders bedoeld is, maar dat vat ik niet. De bedoelde examens, door commissies af te nemen, zouden toch gelden voor allen, onverschillig van *welke* Universiteit de studenten komen. Hoe kan men dan zeggen: die veelzijdigheid van ontwikkeling geldt niet voor de leerlingen der Vrije Universiteit?

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Gij past dat toe op bijzondere en openbare Universiteiten en daarop slaat het niet. U heeft het goed voorgelezen, maar uw toepassing is lijnrecht met mijn bedoeling in strijd.

De heer **Borgesius**: Ik had gehoopt dat de Minister, in verband met het aangehaalde citaat, thans zou gezegd hebben: zoo dacht ik er over in 1876, maar zóó is eigenlijk ook thans nog mijn opinie; ik ben ook thans nog niet bevreesd voor het blootstellen onzer leerlingen aan het kruisvuur van verschillende richtingen, maar dit blijkt nu een illusie te zijn. De Minister schijnt weer bekeerd tot de meening, dat het voor leerlingen van de Vrije Universiteit verderfelijk is, als zij ook eenigen tijd aan een openbare Universiteit vertoeven.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Dat zeg ik in het minst niet. Ik heb mij over dat punt niet uitgelaten. Ik zeg alleen, dat over dit punt in de voorgelezen woorden niet gesproken is.

De heer **Borgesius**: Dan zullen wij misschien straks van den Minister hooren hoe hij dan eigenlijk over dit aangelegen punt denkt.

Maar zooals ik reeds straks zeide: het bezwaar, dat door de studenten van de Vrije Universiteit wordt gevoeld, wil ik niet geheel wegredeneeren, al kon ik het niet zoo ernstig vinden als de Minister en zijn vrienden.

Als de Minister het echter zijn plicht achtte om door wettelijke regeling het bezwaar uit den weg te ruimen, dan had hij dit m. i. toch niet moeten beginnen op de wijze als dit geschiedt in dit voorstel. De Minister zegt zelf, dat hij met dit wetsontwerp, zooals het hier ligt, allerminst ingenomen is. Hij erkent, dat hij het stelsel van Staatscommissiën voor allen veel beter vindt dan de thans voorgedragen regeling. En nu is het voor mij nog een onverklaarbaar raadsel, waarom de Minister, waar hij bedoeld stelsel zooveel beter vindt, toch zelfs zonder voldoende waarborgen met een zoo eenzijdig voorstel voor den dag is gekomen.

Nu weet ik wel, Mijnheer de Voorzitter, dat het niet meer baat er nog veel over te spreken, omdat het niet mogelijk is bij amendement met een ander stelsel te komen, — ook daarom niet, omdat er, ook al aanvaardt men het stelsel van examencommissiën, er toch nog drie verschillende methodes van uitwerking mogelijk zijn, en omdat in elk geval dit wetsontwerp weer geheel zou moeten worden omgewerkt. Maar dit beweer ik, dat de Minister door dit stelsel uit te werken een veel vrijzinniger standpunt zou hebben ingenomen dan thans, en ook op minder groote bezwaren zou zijn gestuit.

De Minister beweert, dat hij vooral daarom dien weg niet is opgegaan, omdat een dergelijke regeling in strijd zou zijn geweest met het verlangen en den geest van de hoogleeraren van de openbare Universiteiten. Dat argument, Mijnheer de Voorzitter, vind ik te vreemder, omdat de Minister nu juist den geest van die hoogleeraren niet zoo bijzonder voortreffelijk vindt. Maar om precies te weten hoe de hoogleeraren over de verschillende stelsels en ook over dit ontwerp denken, zouden wij moeten kennen de adviezen van de senaten onzer hoogescholen, die aan de Kamer niet zijn overgelegd.

In elk geval als de Minister een regeling als ik thans bespreek had voorgesteld, dan zou hij gebleven zijn geheel in de lijn van de Staatscommissie van 1849, in de lijn van Thorbecke, in de lijn van Godefroi en ook van Heemskerk van 1868. Als de Minister dien weg had ingeslagen, dan zou er ten minste van privilege en begunstiging geen sprake geweest zijn, wat thans wel het geval is. Zooals ik reeds zeide, hoe thans de professoren over het stelsel van Staatscommissies denken, weet ik niet, maar dit weet ik wel, dat in 1849 de meest beroemde hoogleeraren als Opzoomer, van Rees, de Wal, in de Staatscommissie zitting hadden en dat deze allen zich eenstemmig hebben verklaard vóór het stelsel van Staatsexamens. Meer zal ik er echter in dit stadium van het debat niet van zeggen.

Wij zullen straks moeten stemmen over dit wetsontwerp. En als ik zou verklaren, dat ik met dit wetsontwerp allerminst ingenomen ben, dan zou ik mij te zacht uitdrukken, want dit heeft de Minister van zijn eigen ontwerp verklaard. Ik ga dan ook verder en acht het ontwerp, zooals het thans voor ons ligt, verderfelijk, een wetsontwerp niet steunende op vrijheid, maar op bevoorrechting en begunstiging. Wordt dit ontwerp ongewijzigd aangenomen en tot wet verheven, dan acht ik dat een ramp voor het hooger onderwijs, een ramp ook voor het land. Hierop wil ik ten slotte nog wijzen, dat, als ik spreek van verderfelijk, ik ook wel degelijk daarbij op het oog heb — wat door verscheidene sprekers duidelijk is aangetoond — dat de waarborgen, in dit ontwerp voor het verkrijgen van den effectus civilis gesteld, geheel onvoldoende zijn. De Minister geeft dit zelf met zooveel woorden toe, want telkens verklaart hij in de stukken, dat die eischen wel zeer gering zijn, dat bijv. het aantal professoren, dat een geagreëerde Universiteit zal moeten aanstellen, eigenlijk al heel klein is. Maar tot verontschuldiging heet het dan telkens: wij kunnen niet meer betalen, onze middelen zijn onvoldoende, het karakter van onze school laat dezen of genen maatregel niet toe. Maar is het niet heel natuurlijk, dat dergelijke argumentatie op ons weinig indruk maakt? Wij vragen niet in de eerste plaats: wat is aangenaam voor de Vrije Universiteit en over welke middelen beschikt zij, maar wel: wat eischt het belang van het onderwijs, wat eischt het belang van den Staat? Van dat standpunt kunnen en mogen wij ons niet laten afbrengen. Niet omdat wij de vaan der vrijzinnigheid niet hoog willen houden, maar omdat wij verplicht zijn elk wetsontwerp te toetsen aan het algemeen belang. En dat doende kan naar onze meening dit wetsontwerp dien toets niet weerstaan, en daarom zijn wij verplicht tegen te stemmen.

De heer **van der Zwaag**: Het zal zeker wel eenige verwondering baren dat ik het woord vraag, waar wij bezig zijn met dit wetsontwerp. Ik doe het dan ook alleen naar aanleiding van de debatten, die men zoo verbazend breed heeft opgezet, dat zelfs datgene ter sprake kan gebracht worden wat ik eerst dacht dat niet mogelijk zou zijn bij zulk een partieele wijziging. Omdat ook ik waarschijnlijk zal stemmen tegen dit wetsontwerp, doch om eenigszins andere beweegredenen dan die wij aan dezen kant hebben gehoord, wensch ik dit even uiteen te zetten. Ik wil in de allereerste plaats zeggen dat een der redenen door Troelstra aangegeven, ofschoon ik anders voor zoover ik die rede heb verstaan, het geheel met hem eens ben, dat een van die redenen die hij voor het tegenstemmen heeft aangevoerd door mij niet gedeeld kan worden.

Het was deze: dat de Vrije Universiteit een propaganda-school van het anti-socialisme zou zijn. Al is dit het geval — en ik geloof wel dat er iets van waar is — zou dit voor mij nog geen reden zijn om mijn stem tegen het wetsontwerp uit te brengen. Ik zou dit zelfs een voordeel voor het socialisme, zij het een indirect voordeel, achten.

Bovendien, wanneer wij om deze reden tegen het wetsontwerp stemden, dan zouden wij ook de openbare Rijks-universiteiten zooveel mogelijk afbreuk moeten trachten te doen, want de geheele officieele wetenschap is op enkele uitzonderingen na tegen het socialisme.

Welk voordeel zullen wij hebben van de Vrije Universiteit als propaganda-school ter bestrijding van het socialisme? In de eerste plaats moet men dan aan die inrichting, wil men op succes hopen, zich op de hoogte stellen van het socialisme. Doen de hoogleeraren aan die Universiteit dat niet, dan hebben wij de bestrijding door hun discipelen niet te vreezen; trouwens ik ben daarvoor toch niet bang, zelfs niet wanneer die bestrijding plaats heeft door de meest wetenschappelijke heeren, omdat tegen de feiten niet te redeneeren is. Ik heb al meermalen opgemerkt, dat, wanneer ik met zulk een geleerd heer te doen heb, en ik hem bij zijn jas trek, om hem dan uit de wereld zijner theorieën naar de werkelijkheid te voeren, hij dan antwoordt: laat ons daarover liever niet spreken; in de practijk ben ik niet zoo goed thuis; ik behandel die zaak alleen in theorie.

In de tweede plaats moeten de socialisten-bestrijders nog iets anders doen; want zoo ver zijn wij al, dat ook onder de Christelijke arbeiders een geest van ontevredenheid heerscht; dat ook zij zeggen: goed, de socialisten mogen dan ongelijk hebben, maar zooals de toestand nu is kan die toch niet blijven.

Wanneer de anti-socialistische discipelen van de Vrije Universiteit dus met blijvend succes willen werken, moeten zij althans ook iets *doen* voor het volk. De wissels op de toekomst zullen voldaan moeten worden en dan zal de onmacht van dergelijke hervormers blijken.

Om al die redenen ben ik niet bang voor het maken van anti-socialistische propaganda door de Vrije Universiteit, evenmin als voor elke andere. Ik heb dan ook een andere reden waarom ik tegen dit wetsontwerp zal stemmen, een reden welke hier nog niet besproken is. Maar voor ik daartoe zal komen, wensch ik een enkele opmerking te maken naar aanleiding van het gehouden debat.

Dr. Bos had volkomen gelijk toen hij zeide dat zelfs de broederschap hier reeds haar intrede gedaan had. Dit gebeurde mijns inziens bij monde van den heer van der Vlugt, die nog eens het *enfant terrible* zal worden voor de overzijde. Niet lang geleden kwam zelfs de redactie van *De Standaard* onder de bekoring van zijn psalmgezang en verleden week, toen hij het thema behandelde van de verzoening tusschen dogma en wetenschap, ontwelde zelfs aan het ernstig gemoed van den heer Schokking een toon van bewondering voor het muzikaal talent des heeren van der Vlugt. Ik heb echter meer op den inhoud gelet dan op de muziek en daarbij heeft onder andere dit mij getroffen, dat hier een gevierd leeraar van een openbare Universiteit beweerde, dat dogma en wetenschap niet onverzoenlijk zouden zijn.

Ik weet, dat men aan het dogma allerlei namen kan geven; men kan b. v. zeggen: een dogma is een beginsel, afgeleid uit feiten. Maar neemt men het woord dogma in de beteekenis welke daaraan gewoonlijk gegeven wordt, en het woord wetenschap eveneens, als de steeds zoekende, steeds vindende en steeds weer verwerpende, dan beweer ik dat dogma en wetenschap onverzoenlijke vijanden zijn. Is dit niet zoo, dan zou ik dit wel eens met voorbeelden door de heeren opgehelderd willen zien.

De heer Brummelkamp sprak trouwens van de scheppingsleer en de evolutieleer, die lijnrecht tegenover elkander staan.

Die heeren, die daarin geen tegenstelling zien, zouden mij een groot genoegen doen — wie het doet is mij volkomen onverschillig — mij bijv. eens duidelijk te maken hoe het scheppingsverhaal van den Bijbel, die volgens den heer de Savornin Lohman onaantastbare waarheid is, in overeenstemming kan worden gebracht met de moderne wetenschap.

De heer Talma heeft óók gesproken van geloovige en ongeloovige wetenschap. Daartusschen moet dus een tegenstelling bestaan, want beide kunnen niet naast elkaar worden gezet. Er kan zijn een geloovige wetenschap en dan beteekent de ongeloovige wetenschap niets en is er een ongeloovige wetenschap, dan kan er geen geloovige wetenschap zijn. Die beide kunnen niet te gelijk en naast elkaar zijn wetenschap in de volle beteekenis van het woord.

Het debat heeft op mij overigens den indruk gemaakt, dit wil ik uitspreken opdat het door het Nederlandsche volk gehoord worde voor zoover het de *Handelingen* leest, als het gekijf tusschen den kok en de keukenmeid. Ik heb met verbazing gehoord wat er gezegd is omtrent de opleiding aan onze openbare Universiteiten. De opleiding van de rechtsgeleerden dengt niet; de opleiding van de theologen dengt ook niet, zooals de heer Talma verklaart. Arm volk dat aan de voorlichting van zulke slecht opgeleide menschen overgeleverd is, — aan de heidenen zou ik zeggen, wanneer er geen Christenen onder schuilden.

Doch ik wil niet al te lang spreken.

Mijn groote grief tegen dit wetsontwerp, welke is die? Zij is deze, dat, waar wij van een man als dr. Kuyper, als die aan het wetgeven gaat, in alle opzichten mochten verwachten, dat wij iets groots zouden te zien krijgen, wij voor de zooveelste maal met dit wetsontwerp in hem zijn teleurgesteld; dat dit wetsontwerp weer niets anders is dan peuterwerk en bovendien, ook naar het mij voorkomt, ondergeschikt wordt gemaakt aan partijdoeleinden. Wat hadden wij van een man als dr. Kuyper in deze mogen verwachten? De heeren hebben hier gesproken van het paganistisch karakter en van het rationalistisch karakter van onze openbare Universiteiten, maar wij hebben heelemaal

niets gemerkt van het algemeene karakter dat de openbare Universiteiten aankleeft, dat is het kapitalistische karakter.

De heeren vechten hier om een stukje monopolie, maar terwijl zij onderling daarom vechten, *blijft* het een monopolie voor zekere klasse van de natie.

Het volk, de beste elementen uit het volk, blijven ook bij dit wetsontwerp, als altijd, verre van onze openbare Universiteiten. Ik herhaal nog eens: wat hadden wij mogen verwachten van een man van de kleine luyden? Dat hij in de eerste plaats had afgewacht wat de Commissie zal rapporteeren omtrent de quaestie van de aaneenschakeling, dat hij daarover natuurlijk zijn eigen gedachten had laten gaan en dan ten slotte gekomen ware met een afgerond wetsontwerp, waarbij de verschillende soorten van onderwijs in elkander grepen en waarbij alle onderwijs, ook het hooger, toegankelijk werd gemaakt voor die krachten onder de kinderen van het volk, die daarvoor geschikt bleken te zijn; wat zou hebben kunnen geschieden door middel van ruime toekenning van Rijksbeurzen voor gymnasia en Universiteiten.

Ik weet wel dat de heeren bang zijn voor een geleerd proletariaat. De heer Schokking acht dit een gevaar voor den Staat. Dit is waar, want iemand, die wat weet, die zekere mate van kennis heeft opgedaan, heeft een beteren kijk op de dingen en dus ook op de onrechtvaardigheden in de maatschappij. Daarom zijn de heeren nooit zoo veilig met een geleerd proletariaat als met een proletariaat waaraan men alles wijs kan maken.

Ik geloof echter niet dat de toeloop naar onze Universiteiten zooveel grooter zou worden, want aan een man uit het volk, die zijn kind zou willen laten deelnemen aan het voorbereidend onderwijs voor de Universiteit en aan dat onderwijs zelf, worden reeds zooveel beletselen in den weg gelegd, dat hij er niet gemakkelijk toe zal komen. Hij zal bijv. de verdiensten van dat kind missen van af den leeftijd waarop dit kind reeds iets verdienen kan, tot dien waarop het promoveert en dan is men nog niet klaar.

Maar bovendien, men heeft hier ook gesproken over het karakter van de wetenschap; men zou zoo gaarne de Universiteiten willen maken tot ware kweekplaatsen van de wetenschap. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, zou dat niet zeer worden bevorderd, wanneer men zorgde, dat de beste elementen uit het volk hun intrede zouden kunnen doen aan de openbare Universiteiten?

Wanneer men dan dien zoogenaamden *effectus civilis*, zooals de lieden dat hier noemen, aan de Universiteiten ontnam en dien aan Staatsexamens bond, dan had men alle waarborgen, dat de wetenschap om zich zelf zou worden beoefend, want de jongens uit het volk, die naar die fabrieken van wetenschap zouden opgaan, om zich de noodige kennis eigen te maken en zich voor te bereiden voor de Staatsexamens, zouden, indien zij wilden concurreeren voor de baantjes die te begeven zijn, wel hard moeten werken, want zij zouden geen geld hebben om repetitoren te betalen. Ook nu echter bevreemdt het mij, dat tegen die Staatsexamens allerlei bezwaren worden te berde gebracht. Die bezwaren bestaan nu reeds immers ook. Wij hebben gisteren nog gehoord van den heer de Savornin Lohman, dat vele studenten zich door repetitoren laten klaarmaken: nu zegt de heer Goeman Borgesius wel, dat dit afneemt, maar het kwaad bestaat toch.

Mijn groote grief tegen dit wetsontwerp is dus, dat het is peuterwerk, dat het laat bestaan het feit, dat het hooger onderwijs is een monopolie voor de bezittende klasse en dat er niet de minste poging wordt gedaan om dat hooger onderwijs ook te brengen onder het bereik van de daarvoor geschikten uit het proletariaat, van het volk, dat daarop evenzeer recht heeft als de heeren die het kunnen betalen.

Daarom laat ik de heeren onderling lustig over dat monopolie voor hun klasse praten. Het raakt mijn koude kleeren niet, maar omdat het wetsontwerp voor mij *niets* aantrekkelijks heeft, doch den toestand nog wel *iets* slechter maakt dan hij reeds is, zal ik er tegen stemmen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen te mogen constateeren, dat de beraadslagingen in deze Kamer bij de behandeling van dit ontwerp, niet alleen een hooger peil dan gewoonlijk bereikten, maar een peil waardoor in sommige oogenblikken ons het genot werd gegeven van een parlementaire welsprekendheid, die het beste Parlement in Europa tot eere en sieraad zou verstrekken.

Ik heb met name de heeren van Idsinga, Nolens en Heemskerk dank te betuigen voor de klem en de kracht, waarmede zij onderscheidene bedenkingen tegen het ontwerp ingebracht, hebben weerlegd en het ontwerp in beginsel hebben verdedigd.

Dien dank breng ik ook, en zelfs in bijzonderen zin, aan den geachten afgevaardigde uit Goes, die ten deze van de Regeering, wat de motieven betreft, principieel verschillende, niettemin geoordeeld heeft, niet tenauwernood, maar met warmte, zijn stem aan dit ontwerp te kunnen toezeggen. Hij heeft daarmede blijk gegeven, van voor te staan die hooge liberaliteit, die ook bij principieel verschil van gevoelen, toch een ander het licht in de oogen gunt. Ik hoop op dit punt straks nog nader terug te komen.

Ik meen dit woord van dank aan den geachten afgevaardigde uit Goes te meer te mogen brengen, daar het aan de linkerzijde niet heeft ontbroken aan pogingen, om hem met het oog op het verleden te prikkelen.

Zelfs een man, zoo humaan en zacht in zijn optreden als de geachte afgevaardigde uit Leiden heeft het „Μακάριοι οἱ εἰρήνην ποιοῦντες", zalig zijn zij die den vrede bevorderen, ten deze niet in practijk gebracht.

Soms was het mij, of ik een gepolijsten, in rondboog afgevijlden, nagel, zich bewegen zag naar een roof op een onde wond, met een poging om de roof van die wond af te trekken.

Waar nu niemand als lid van het Parlement de zelfbeheersching bezit, om door die prikkeling zich niet te laten bewegen in de richting, waarin hij die prikkelt, dit wenscht, meen ik dat dit als een hoog teeken van karakter ook in deze Kamer behoort gewaardeerd te worden.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam III heeft mij ditmaal teleurgesteld. Ik had gemeend, dat hij, zelf man van studie, althans bij dit onderwerp een breeder standpunt zou hebben ingenomen en van uit het licht der wetenschap dit ontwerp zou hebben bezien.

Toch stem ik toe, dat ik op die teleurstelling voorbereid kon wezen. Is men toch eenmaal een stelsel toegedaan, dat aan het geestelijk leven geen zelfstandig bestaan toekent, maar al het geestelijke laat zijn het product van materieel-oeconomische werkingen, dan moet ik achteraf toestemmen, dat hij in de lijn van zijn stelsel bleef, toen hij ook dit onderwerp uitsluitend met het oog op de met hem homogene arbeiders bezag.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal tot mijn leedwezen niet elk argument, door elken spreker aangevoerd, afzonderlijk kunnen te berde brengen. Ik meen daarom het best te doen met aan mijn rede deze marschroute voor te schrijven, dat ik thans uitsluitend bespreek de vrijmaking van het hooger onderwijs, als in de eerste plaats liggende in de lijn der historie, als in de tweede plaats in het aanhangig ontwerp op billijke wijze bevorderd en als in de derde plaats geëischt door den tegenwoordigen stand in het proces van de wetenschap.

Vooraf echter heb ik enkele détailpunten te bespreken, die, zijwaarts afliggende van den hoofdweg, toch recht hebben op een antwoord, en daarna nog een drietal vragen te beantwoorden, die mij in meer stringenten zin als vragen zijn voorgelegd.

Het eerste punt dat ik daarbij aanroer, is het aangeroerde door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, in zake het partieel karakter van deze herziening.

Ik breng intusschen dit punt niet ter sprake zonder eerst mijn waardeering te hebben uitgesproken voor de loyauteit, waarmede die geachte afgevaardigde erkend heeft, dat van de zijde van de openbare Universiteiten men zich, wat mij betreft, niet had te beklagen over partijdige behandeling. Ik stel dit op prijs, zooals ik het op prijs gesteld heb, dat ook de hoogleeraar te Leiden, de heer Holwerda, op bladz. 33 van zijn brochure: „Bijzondere Universiteiten en bijzondere professoren schreef": „Zoo hebben onze Universiteiten zich over deze regeering niet te beklagen en zij, die werkelijk op de hoogte zijn van hetgeen er aan de Leidsche Hoogeschool in het laatste anderhalf jaar van regeeringswege in het belang van studie en

onderzoek verricht werd, zullen gereedelijk toegeven dat deze lang niet altijd zulk een goeden tijd beleefd heeft."

In verband hiermede dank ik ook den geachten afgevaardigde uit Leiden voor zijn constateeren, dat onder de zestien voordrachten, die ik ter benoeming van hoogleeraren heb gedaan, er slechts twee zijn geweest, waarbij zijn voorgedragen personen die hij qualificeerde als geloovige mannen. Natuurlijk zou ik, als Minister ontvangende een aanbeveling van heeren curatoren, mij telkens de vraag kunnen stellen, of ik ook een ander in de plaats zou kunnen stellen, die mijn beginselen toegedaan is. Dat ik dit niet gedaan heb, was niet, gelijk de geachte afgevaardigde oordeelde, omdat geen andere mannen beschikbaar zouden zijn geweest. Integendeel. Zoo zijn o. a. twee aanbevelingen gedaan voor een hoogleeraar in de psychiatrie en nu zal de geachte afgevaardigde wel weten dat door bemoeiingen op het gebied van het krankzinnigenwezen de psychiatrie dezerzijds tot zoodanige ontwikkeling is gekomen, dat het waarlijk niet moeilijk ware geweest, andere mannen in de plaats te stellen. Ik heb gemeend, daar, waar geen bijzondere oorzaken bestonden, om van de gedane aanbeveling af te wijken, geen gebruik te mogen maken van de tijdelijk mij in handen gelegde macht, om disorganisatie in de *coöptatie van onze Universiteiten* te brengen.

De geachte afgevaardigde, de heer Röell, heeft bezwaar gemaakt dat hier wordt aangeboden een partieele wetswijziging — en wel onder bijvoeging, dat dit Kabinet dit zoo veel doet — bij wees onder andere op de voorgedragen wijzigingen in de Gemeentewet en in andere wetten. Verder was hij van oordeel dat dit niet alleen het zich op de hoogte houden van de Nederlandsche wetgeving bemoeilijkte, maar ook, dat men daardoor de draagwijdte, van hetgeen men voorstelde, niet doorzag. Ik moet afweren de voorstelling, alsof het indienen van partieele wetswijzigingen een eigenaardige trek is van het tegenwoordige Kabinet. Ik meen er aan te mogen herinneren, dat door het Kabinet, waarvan de geachte afgevaardigde de formateur was, niet minder dan 39 partieele wetswijzigingen aan de Kamer zijn aangeboden. Bovendien zal hem niet onbekend zijn, hoe bijna al onze belangrijke wetten keer op keer partieele wijziging hebben ondergaan. Zoo is de wet op de nationale militie 9 maal gewijzigd, de wet op het middelbaar onderwijs 5 maal, de wet op de besmettelijke ziekten 5 maal, de Hinderwet 6 maal, de wet op het hooger onderwijs 6 maal, de wet op het lager onderwijs 11 maal; en zoo zou ik kunnen doorgaan. Na die cijfers genoemd te hebben meen ik te kunnen constateeren, dat de bewering, dat partieele herzieningen bijzonder in den zin en den smaak van dit Kabinet liggen, metterdaad grond mist.

Dat men niet altijd bij partieele wijziging de draagwijdte van wat men voorstelt, doorziet, moge waar zijn, maar de Ongevallenwet was geen partieele wijziging en mag ik nu vragen, of de geachte afgevaardigde meent, dat, toen hier en in de Eerste Kamer over dat ontwerp gestemd werd, ieder lid van de Staten-Generaal de volle portée van dit ontwerp heeft doorzien? Reeds nu zijn er in de Staten-Generaal stemmen van leden opgegaan, die verklaard hebben: als ik geweten had wat de strekking was, had ik er nooit mijn stem aan gegeven.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde, de heer Schokking, een formeele bedenking opgeworpen en heeft gevraagd, of het niet beter ware geweest, om, wanneer men overging tot deze partieele wijziging, eerst het algemeene standpunt uiteen te zetten, dat het Kabinet, wat het hooger onderwijs betreft, voor de toekomst acht te moeten innemen. Het komt mij voor, dat de bevrediging van dit verlangen, indien het bevredigd ware, in strijd zou geweest zijn met den aard van een partieele wijziging. Een partieele wijziging moet de oeconomie van de bestaande wet eerbiedigen; mag niet anders zijn dan een wijziging, die zich in het stelsel van de wet laat inlasschen. In de tweede plaats zou het mijnerzijds in hooge mate onvoorzichtig zijn geweest, dat ik eer, die organisatie in generalen zin aan de orde is, nu reeds in eenige volzinnen mijn denkbeelden voor een toekomstige regeling had kenbaar gemaakt en bovendien zou het m. i. ook onkiesch zijn geweest, waar een commissie benoemd is, die zich op dit oogenblik met een groot deel van dit vraagstuk bezighoudt.

Wanneer die geachte afgevaardigde mij vraagt, of ik geen denkbeelden heb over het hooger onderwijs, dan antwoord ik: jawel. Maar wanneer men hier staat, leert men onmiddellijk beseffen, dat men, in hetgeen men wellicht eenmaal hier *zal voorstellen*, volstrekt niet altijd de volheid van zijn eigen denkbeelden, geheel uitgewerkt, *kan neerleggen*; dat veel van eigen overtuiging zich moet schikken en voegen, om aan te passen aan de omstandigheden en eischen der historie en van het leven, zoodat men met het uitkomen voor dergelijke algemeene inzichten en ideeën zich wel leert wachten.

Er zijn mij drie vragen gedaan.

Op elk van die vragen wil ik een antwoord geven.

In de eerste plaats is mij door den heer Schokking gevraagd of, waar bij dit wetsontwerp wordt voorgesteld de mogelijkheid te creëeren van aanstelling van bijzondere hoogleeraren aan de Rijks-universiteiten, het niet in dezelfde lijn zou kunnen liggen en goed zou zijn, om aan vereenigingen het recht te geven, aan de verschillende Universiteiten een reeks van voordrachten te doen houden door daartoe door haar aangewezen personen en wel onder dit verband, dat de curatoren localiteiten van de Universiteiten daarvoor openstellen, indien deze niet bezet zijn.

Ik erken, dat dit denkbeeld ligt in de lijn van het voorgedragen stelsel en wanneer de geachte afgevaardigde bij amendement een poging mocht doen, om het denkbeeld in het ontwerp op te nemen, zal ik mij, indien de formuleering bij mij geen bedenking oplevert, waarschijnlijk daarmede kunnen vereenigen.

In de tweede plaats is gevraagd, hoe ik stond ten opzichte van het meer dan in één zin opgeworpen en toegejuichte denkbeeld, om den effectus civilis te laten varen en daartegenover het verleenen van *bevoegdheid om benoemd te worden tot ambten* in handen te stellen van een of meer Staatscommissiën.

Reeds in de stukken heb ik duidelijk genoeg doen uitkomen, dat ik, wat mij betreft, dien weg gaarne wil opgaan. De ondervinding, daarmede in Duitschland opgedaan, is mij gebleken metterdaad èn voor den Staatsdienst èn voor de Universiteit ten goede te werken.

Wat ik in de stukken heb geschreven over het feit dat de tegenwoordige senaten der Universiteiten met dit denkbeeld nog minder ingenomen zijn dan thans het geval is met de hoogleeraren aan de Duitsche Universiteiten, is gerescontreerd door den geachten afgevaardigde uit Zutphen met de opmerking, dat in een vroegere periode de hoogleeraren zich vóór dit denkbeeld hadden verklaard. Ik vat de klem van dit betoog niet. Als thans nog dezelfde heeren van toen hoogleeraren waren en vaststond dat ze niet van overtuiging waren veranderd, dan zou dat kloppen; maar daar er nu een heel ander stel van hoogleeraren is, heb ik natuurlijk niet gerekend met wat men vroeger heeft gezegd, maar met wat de tegenwoordige senaten hebben verklaard. Waar nu alle senaten eenparig dat denkbeeld krachtig en met klem hebben bestreden, lag er voor mij geen bedenking te verklaren, dat thans voor dit denkbeeld niet op sympathie bij de hoogleeraren van de Rijks-universiteiten valt te rekenen.

Op zich zelf echter sta ik dat denkbeeld nog voor, en wel met name in het belang van den Staatsdienst. Voor den Staatsdienst levert de tegenwoordige gang van zaken m. i. niet de noodige waarborgen op. Op zich zelf reeds heeft een Staatsexamen dit voordeel, dat het zich splitst in onderscheidene examens voor de onderscheiden ambten, zoodat men daardoor niet een generalen, maar een meer gespecificeerden effectus civilus verkrijgt. En voor de Universiteit heeft het m. i. het voordeel, dat het aan deze beter teruggeeft haar uitsluitend wetenschappelijk karakter en dat het de professoren ontslaat van veel, wat thans bij druk bezochte Universiteiten een groote last mag heeten. Thans, nu het getal studenten aan onze Rijks-universiteiten nog betrekkelijk klein is, gaat het nog, maar zoodra het aantal klimmen gaat tot een hoogte als aan buitenlandsche Universiteiten wordt bereikt, dan wordt metterdaad de examenlast voor de hoogleeraren ondragelijk.

Vraagt men, waarom ik in dat wetsontwerp niet heb voorgesteld de invoering van Staatsexamens, dan antwoord ik, dat ik de reden daarvan heb uiteengezet in de stukken. Ik zie niet in, waarom ik, wat in de stukken duidelijk is behandeld, nogmaals zou moeten zeggen. De heeren, die mij deze vraag stelden, moeten maar eens beproeven ze bij amendement in het wetsontwerp in te lasschen. Dan zullen ze zelf bemerken, wat de onmogelijkheid is, waarop men stuit.

Men zal bij dit wetsontwerp niet anders kunnen doen, dan

alle artikelen, rakende den effectus civilis, daaruit te lichten. Maar als men dit voorstelt, dan mist de Staat alle waarborgen, dat de personen, uit wie hij zijn dienaren kiest, zullen hebben die geschiktheid, welke men thans uit de universitaire examens en promotiën meent te mogen afleiden. Dergelijke regeling kan alleen tot stand komen bij afzonderlijke wet en de wet, dat regelende, zal te gelijk uit de wet op het hooger onderwijs moeten lichten de artikelen, welke op den effectus civilis betrekking hebben. Vraagt men, of ik dat niet had kunnen doen, en een tweede wetsontwerp hiernaast leggen, dan antwoord ik bevestigend; maar wanneer men nu een algemeene reorganisatie van het hooger onderwijs in het zicht heeft en een commissie bezig is deze zaak te onderzoeken, dan vraag ik, of het niet van lichthartigheid zou getuigen, indien men een zoo belangrijke wijziging, welke in het geheele leven van onze Universiteit en in het geheele Staatswezen zoo ingrijpt, eens *beilaufig*, bij een geheel iets anders bedoelend, wetsontwerp inlaschte.

Men vergete bovendien niet, dat men met te spreken van een Staatsexamen volstrekt niet van de zaak af is.

Wanneer men een Staatsexamen gaat instellen, doen zich dadelijk drie vragen voor. De eerste vraag is, of men aan hen, die tot dat examen willen worden toegelaten, zal stellen den eisch van universitaire studiën of wel van het bezit van academische diploma's. In de tweede plaats de vraag, of men een ongelimiteerd aantal zal toelaten, of dat men den weg zal opgaan, die nu voor Nederlandsch-Indische ambtenaren wordt ingeslagen, en het aantal beperken, en wel met dien verstande, dat men dan, zooals in Duitschland het geval is, aan degenen die geslaagd zijn, dadelijk een *stage* geeft en hun daardoor een zekeren waarborg biedt van reeds terstond zeker inkomen te hebben, om, wanneer de tijd daar is, een plaats in den Staatsdienst te zullen ontvangen. De derde moeilijkheid is de vraag, hoe men zulk een examencommissie of zulke examencommissiën zal samenstellen.

Wij hebben op dit oogenblik voor het arts-examen zulk een commissie, die eigenlijk van universitaire examencommissiën in niets verschilt, omdat de hoogleeraren van de Universiteiten de pretentie maken, dat zij in die examencommissiën moeten zitten.

Het is mij bij het bespreken van deze zaak met de senaten der Universiteiten gebleken, dat ook zij die pretentie maken, en terwijl het in Duitschland nu zoo geschikt is, dat men voor de helft neemt hoogleeraren en voor de helft ambtenaren, wordt er over dit *alterum tantum* voortdurend tusschen Regeering en Universiteit geredekaveld. Tevredenheid heeft men ook daar niet, en zoo gevoelt men, dat men niet zoo maar zeggen kan: Staatsexamen, maar zich in de zaak indenkende, moet komen tot een moeilijkheid, die, zachtst genomen, een zeer ernsig onderzoek vordert.

De derde vraag die mij gedaan is, raakt de theologische faculteit.

De geachte afgevaardige uit Amsterdam II, dr. de Visser, heeft gezegd, dat de indeeling van het universitaire onderwijs in vijf faculteiten was een geheel willekeurig iets Ik ben zoo vrij, daarin van hem te verschillen, en zonder nu over die indeeling in faculteiten breed te willen uitweiden, meen ik toch te mogen zeggen, dat er een volkomen logische gedachte in ligt. Men zegt, dat er één faculteit moet zijn die onderzoekt de kennisse Gods; dat er twee faculteiten moeten zijn, die den mensch naar zijn uitwendige en naar zijn, inwendige zijde tot voorwerp van studie kiezen, de medische en de literarische; dat er een vierde faculteit is, die de verhouding van menschen onder menschen regelt, de juridische, terwijl verder buiten den mensch staat de natuur, die vanzelf onderwerp wordt van een vijfde faculteit. Men heeft dat — ik zal niet zeggen, dat ik het volkomen beaam — organisch zóó voorgesteld, dat de vijf faculteiten het lichaam vormen, waarvan de twee voeten, waarop de *scientia* staat, zijn de natuurkundige en de literarische faculteit, dat de twee handen zijn de juridische en de medische, en de kop is de theologische faculteit.

Ik wil nu over die qualificatie van de theologische faculteit niet redetwisten, maar toch dit uitspreken, dat de tegenwoordige Rijks-universiteiten voor mij zijn, als ik dat beeld mag aanhouden, een romp zonder kop. Ik zie daar wel de twee beenen en de twee handen, maar niet het hoofd, want of men op dien romp al een doodshoofd gezet heeft *in den vorm van een* godsdienstfaculteit en daarop geplakt heeft den naam van godgeleerde faculteit — dat opplaksel maakt voor mij het doodshoofd niet levend. Er is geen plaats in de *unitas scientiarum* voor een faculteit van de godsdienstwetenschap, en wel om deze reden niet.

De godsdienst is een verschijnsel in het menschelijk leven evenals de kunst en evenals er allerlei verschijnselen in het menschelijk leven zijn. Het is een levensuiting. En nu vormt nooit een enkele levensuiting het object, het voorwerp van onderzoek van een bepaalde faculteit. Wanneer men dus de godsdienstwetenschap wil doceeren en wil gedoceerd hebben aan de Universiteiten, dan behoort die thuis in die faculteit, waar het menschelijk bewustzijn in philosophie, geschiedenis en letteren tot uiting komt, en moet al wat daarop betrekking heeft in de letterkundige faculteit worden ondergebracht.

Vraagt men nu, of ik het niet in hooge mate wenschelijk zou achten, dat aan onze Rijks-universiteiten — altijd als ik hetzelfde beeld mag blijven gebruiken — weer een levende kop zich ontwikkelde, dan zou ik dat wel wenschen, als men mij maar zegt, hoe men dat dan kan verkrijgen. Het regulatief vermogen van de menschelijke natuur is niet zoo groot als van den salamander en het is niet mogelijk om wat er in germe, in kiem niet in zit, er uit te laten opkomen.

Nu zijn omtrent dit punt wel denkbeelden geuit, o. a. door den heer Schokking, maar — die geachte afgevaardigde houde het mij ten goede — ik zou van hem nadere explicatie moeten hebben om te kunnen ingaan op zijn denkbeelden, want indien ik iets niet begrijp, is het mij ook niet mogelijk daarover te spreken.

Ik kan mij wel indenken in het standpunt van hem, die zegt: wij zijn een Christelijk volk, wij vormen dan ook een Christelijken Staat en Overheid, wij moeten alzoo Rijks-universiteiten hebben op Christelijken grondslag en dus moet er ook bij die Christelijke Universiteiten zijn een Christelijke godgeleerde faculteit, — maar, gelijk ik gezegd heb in de stukken, dat is naar mijn vaste overtuiging niet het standpunt van de Grondwet. Daarom kan ik er mij niet over uitlaten, of ik bij eventueele grondwetsherziening, (ze is door de heeren van de linkerzijde reeds in tweeërlei vorm aan de orde gesteld), mijnerzijds invloed zou aanwenden om in dien zin een wijziging aan de orde te brengen.

Mijn standpunt in deze is bekend. Ik heb ten deze altijd kleur bekend en jarenlang gestreden voor de overtuiging, dat, zooals wij in Nederland leven met een geheel gemengde bevolking van allerlei verschillende principiën en opiniën, de Staat niet bij machte is om ten deze een keuze te doen zóó, dat wij in die keuze een bepaald beginsel tot heerschappij zouden brengen. Ik zou mij dan ook alleen kunnen denken, dat, wanneer wij de theologische faculteit aan de Rijks-universiteiten, die er nu niet is, zouden willen herstellen, wij zeiden: wij stellen de gelegenheid open voor de verschillende kerkgenootschappen om elk daar een faculteit te stichten en wij willen de bepalingen van de artt. 103 en 104 — waarbij subsidiën zijn verzekerd, niet alleen aan de reeds bestaande kweekscholen en seminaria, maar ook aan de leerstoelen of scholen, die na 1876 door de Hervormde Kerk nog mochten worden opgericht — ook in dien zin verder uitbreiden. Of er bezwaar tegen zou bestaan om dergelijke theologische faculteit dan te incorporeeren — of men iets kan incorporeeren hangt af van de vraag of het eens geestes is — wanneer men „incorporeeren" begrijpt als „in de corporatie opnemen", bloot formeel, uitwendig, dan zou ik daarentegen op dat oogenblik geen bedenking zien.

Wanneer men nu neemt het denkbeeld, dat door den heer Talma is ontwikkeld en men zegt: „dat zal wel in den eersten tijd niet komen, zoover zijn wij nog niet, maar laat de faculteit van de godsdienstwetenschap, die toch niets is, worden weggenomen, en laat er dan gebruik worden gemaakt van het recht om bijzondere leerstoelen te scheppen, en laten die vereenigd worden zoo, dat die te zamen het volle onderwijs kunnen geven, wat een faculteit betreft", dan behoef ik niet te zeggen, dat m. i. daartegen niet de minste bedenking is, en ik niet kan zien, waarom het niet zou worden gedaan. De eenige vraag, die overblijft, is deze, of dergelijke groep van op zich zelf staande personen ook kan vereenigd worden tot een faculteit.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Ik verheel mij niet, dat dit een stap verder gaat dan in het ontwerp geschiedt.

Hierin is alleen sprake van het scheppen van bijzondere leerstoelen, zonder dat over de vereeniging daarvan tot een faculteit gesproken wordt. Ik voor mij zie er echter niet het minste bezwaar in, dat een aantal bijzondere leerstoelen tot een faculteit zouden worden vereenigd.

Ik kom nu — na deze drie vragen beantwoord te hebben — tot mijn eigenlijke rede, die de vrijmaking van het hooger onderwijs ter sprake brengt, en wel in de eerste plaats als liggende in de lijn van het verleden. Men heeft opgemerkt, dat het geen vrijmaking is, die dit ontwerp aan de orde stelt, maar dat het meer is een poging om gelijkstelling te verkrijgen en enkele van de sprekers meenden zelfs, dat het een poging was om tot een privilege te komen. Ik heb nooit kunnen inzien dat er tusschen vrijheid, gelijkheid en broederschap een zoodanige dubbele grens ligt, dat men die drie begrippen ooit geheel van elkander zou kunnen isoleeren. Vrijheid bestaat keer op keer niet anders dan door gelijkmaking. Bijv. als ik mij denk, in een gesloten hof, een Ulmer dog en een St. Bernard, maar de Ulmer dog met een muilkorf aan den kop en den St. Bernard vrij om zijn tanden te gebruiken, kan men dan zeggen, dat de Ulmer dog vrij rondwandelen kan zooveel hij wil? Ik zeg, hij is niet vrij, tenzij den St. Bernard eerst een muilkorf wordt omgedaan of den Ulmer dog de muilkorf wordt ontnomen. De heeren zullen zeggen, dat ik altijd met beelden kom, maar ik zie niet in waarom niet. Onze kinderen hebben groot gelijk met veel te houden van aanschouwelijk onderwijs. En wat wij — ik spreek in den pluralis majestatis — wat wij menschen met onze beeldspraak doen, is eenvoudig met voorstellingen werken daar, waar werken met de rede veel langzamer gaat. Nu kan niemand tegenspreken, dat iemand zonder degen, die aangevallen wordt door een ander met een degen in de hand, niet vrij is, en dat het geven van een gelijk wapen het eenige middel is om hem vrijheid te geven.

Zoo is het ook met de broederschap. Waar men gelijkheid van wapenen zal krijgen, moet het betreffen een gemeenschappelijk belang en moet bij beide partijen ten opzichte van dat gemeenschappelijk belang zooveel liefde bestaan, dat men in de bevordering van dat belang zijn hoogere eenheid gevoelt. Wanneer het openbaar en het bijzonder hooger onderwijs tegenover elkander komen te staan, moet bij beide bestaan liefde voor de wetenschap, en moet die liefde de broederschap teweegbrengen. Ik kan ook niet anders dan constateeren, dat de hoogleeraren van de Rijks-universiteiten en de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam — een enkele man uitgezonderd — de hoogleeraren van de Vrije Universiteit altijd zeer kameraadschappelijk hebben bejegend. De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft daarvan in zijn rede opnieuw blijk gegeven, door niet te zeggen als mannen zooals b. v. dr. Bronsveld: dat zijn geen professoren, maar hij heeft hier gesproken van zijn geachten collega professor D. P. D. Fabius.

Laat mij nu nagaan, hoe het antwoord moet luiden op de vraag, welke in het verledeu de lijn is geweest, die de vrijmaking van het hooger onderwijs heeft gevolgd. En dan is het notoir en hier telkens herinnerd, dat in de dagen van onze republiek geen vrijheid van hooger onderwijs in den nu bedoelden zin bestond. Het hooger onderwijs van de Universiteiten of de toenmalige Academiën was wel degelijk gebonden aan de Confessie van den Confessioneelen Staat, en het is niet het eerst met professor van der Mark te Groningen geweest, dat de moeilijkheden zijn gekomen, maar nog in het hartje van onzen strijd met Spanje is met professor Vossius een nog wèl zoo groot geschil gerezen. Dat heeft geduurd totdat onze Republiek is ondergegaan en wij hebben gekregen de nieuwe Staatsiustellingen. Maar toen nu in de Constitutie of Staatsregeling, gelijk zij genoemd werd in die dagen, voor het eerst de zaak van het onderwijs werd opgenomen — dat was in het jaar 1814 — toen is daarbij evenwel van vrijmaking of vrijgeving van het onderwijs met geen woord sprake geweest. Het toen aangenomen artikel luidde: „Ter bevordering van godsdienst als een vasten steun van den Staat en ter uitbreiding van kennis is het openbaar onderwijs op de hooge, middelbare en lagere scholen een aanhoudend voorwerp van de zorge der Regeering." Van het vrijgeveu van het onderwijs is met geen woord sprake. Ook in het voorstel van 1840 was alleen sprake van openbaar onderwijs. In 1844 dacht nog niemand er aan en stelden de negen mannen voor het artikel te doen luiden: „De inrichtiug van het publiek onderwijs wordt met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen door de wet geregeld."

Het eerst is de formule om alle onderwijs vrij te geven opgekomen in den voorslag van de Staatscommissie van 1848, hoewel beperkter dan in de Grondwet van 1848 opgenomen werd. In den voorslag van de Staatscommissie was de bepaling opgenomen, dat het bewijs van bekwaamheid en zedelijkheid der onderwijzers gevorderd werd; maar in 1848 is een groote vordering gemaakt door in de Grondwet de bepaling op te nemen, dat het geven van onderwijs vrij is, terwijl de vrijheid van het hooger onderwijs door niets anders beperkt werd dan door het toezicht van de Overheid. Zegt men nu: dat men reeds in 1815 in het organiek besluit de vrijheid van onderwijs uitriep, dan is dat wat de zaak betreft, materieel althans, slechts zeer gedeeltelijk waar.

Art. 2 van dat organiek besluit luidt: „Het staat ieder die zich daartoe geschikt voelt, vrij in de onderwerpen van dit onderwijs aan anderen onderrigt te geven, doch, bij de tijdsberekening der studiën, zal alleen in aanmerking komen het onderwijs, genoten van inrigtingen, door algemeen openbaar gezag gevestigd en erkend."

Er staat niet *of* erkend, maar *en* erkend.

Daar wordt dus uitgesproken dat het vrije hooger onderwijs niet medetelt; men kan het wel genieten, maar het rekent niet mede.

In het organiek besluit van 1815 was, gelijk den heeren bekend is, bepaald, dat er in de rechten 3, in de medicijnen 4 jaren gestudeerd moest worden om te kunnen promoveeren.

Gebonden aan dien studiegang kon men dus, al werd er privaat hooger onderwijs gegeven, daarmede niet verder komen. Het eenige, waarop het sloeg, was, dat er zoo vele predikanten waren, die hun zoous zoogenaamd gymnasiaal onderwijs gaven, en die hen zoo ver brachten dat daardoor ook de studietijd iets bekort kon worden. Maar van vrijmaking van het onderwijs was toen geen sprake.

Men kon anderen onderricht geven, maar van bijzondere scholen gewaagt het besluit niet; aan geen vereeniging of Kerk werd het recht gegeven om scholen op te richten, en seminariën en kweekscholen werden verklaard te behooren tot het openbaar onderwijs.

Maar al staat dit in het besluit, welken waarborg geeft het? Evenals dit Organiek besluit door den Koning is uitgevaardigd, kon het ook door den Koning weer gewijzigd en ingetrokken worden; en noch in de wet, noch in de Grondwet heeft men tot 1848 eenigen waarborg gezet.

Die waarborg is eerst gekomen, toen in 1848 in de Grondwet het geven van onderwijs vrij gemaakt is.

Men heeft er in het Verslag op gewezen dat ten onrechte door mij op de bepaling van art. 192 der Grondwet, „het geven van onderwijs is vrij", een beroep zou gedaan zijn om te pleiten voor de gedachte, die dit wetsontwerp aanbiedt. Zelfs heeft men goedgevonden te vragen: of het soms ook een „lapsus linguae" is.

Ik heb die vraag niet kiesch gevonden. Wanneer iemand op deze plaats zich verspreekt en de loyauteit heeft te erkennen dat het een „lapsus linguae' geweest is, is het niet nobel van de zijde der leden der oppositie om daarop toespelingen te maken.

Hier is van een „lapsus linguae" geen sprake; hier wordt erkend dat het geven van onderwijs vrij is. In de Memorie van Toelichtiug heb ik alleen bedoeld, dat, wanneer ik spreek van *vrije* Universiteit, van *vrij* hooger onderwijs, dat woord *vrij* niet slaat op gebondenheid aan een beginsel, maar uitsluitend bedoelt zooals de Grondwet het woord gebruikt: vrij van de Overheid; dàt, en dat alleen. En dit beginsel, dat de Overheid vrijheid aan de burgers geeft om hooger onderwijs te geven naar hun goedvinden, alleen onder haar toezicht, dat is de bedoeling, die vaststaat.

Intusschen bij 1848 zijn wij niet blijven staan. Na 1848 hebben wij de wet van 1876 gekregen en in de wet van 1876 is het beginsel van de vrijheid van het hooger onderwijs nader geformuleerd en omschreven en wel omschreven in dien breeden zin, dat de eisch van studietijd verviel en aan een

ieder, waar hij ook de kundigheden had opgedaan, toegang werd verleend tot examens. In de tweede plaats, dat niet alléén één persoon, maar ook vereenigingen, ook stichtingen en ook Kerken het recht van nu af aan bezaten om scholen voor hooger onderwijs op te richten. In de derde plaats deze wijziging, dat nu ook een diploma, afgegeven niet door de Overheid, bij de Overheid erkenning vindt in art. 16, sub lit. *i*, van de wet. In de vierde plaats, dat aan bijzondere scholen voor hooger onderwijs subsidie werd verleend en ook voor toekomstige kweekscholen subsidie werd toegezegd. Nu moet men niet zeggen, gelijk in het Verslag gezegd is: dat waren historische inrichtingen. Dat is de quaestie niet. Die inrichtingen golden tot dusver als inrichtingen van openbaar onderwijs. In de wet van 1876 zijn het geworden inrichtingen van bijzonder onderwijs en nu zijn aan die inrichtingen van bijzonder onderwijs gewaarborgd dezelfde revenuen, die zij vroeger als openbare inrichtingen ontvingen. En dit niet alleen. Aan de Hervormde Kerk, die dergelijke scholen niet bezit, werd de gelegenheid geopend om, als zij dergelijke scholen opende, voor die scholen geld te ontvangen uit de Staatskas.

Nadat wij langs die lijn zoover waren voortgeschreden, is in 1901 een poging gedaan om, wat het gymnasiaal onderwijs betreft, het beginsel van art. 16, sub lit. *i*, nog uit te breiden en ook aan die gymnasia, die als bijzondere gymnasia bekend stonden, het recht te geven van diplomeeren onder toezicht van Staatswege.

Tot zoover waren wij nu gekomen, en nu deed zich de vraag voor, of hiermede alle, ik zeg niet gewenschte, maar noodzakelijke vrijheid verkregen was. Ik zeg noodzakelijke vrijheid, en onder noodzakelijke vrijheid versta ik die vrijheid, welke het bijzonder onderwijs behoeft om te kunnen bestaan en zich te kunnen handhaven. En toen is het mij voorgekomen, dat, gelijk de zaak ook na 1901 stond, het vrije onderwijs niet die gelijke rechten van Staatswege ontvangen had, die aan de vrije scholen van hooger onderwijs moesten gegeven worden om die werkelijk te maken tot wetenschappelijke inrichtingen, die op voet van gelijkheid, wat de burgerrechten betreft, zou staan met de overige.

Nu willen wij in ons Staatsrecht geen civil disabilities meer en toch indirect is het een civil disability wanneer ik, die een volkomen gelijk recht heb als de heer Goeman Borgesius of wie ook, en die als Nederlander voor niemand heb onder te doen, eenmaal in de overtuiging leef, dat de opleiding, tot welke betrekking in den lande ook, niet goed kan verkregen worden dan bij het vrije hooger onderwijs. Dan moet ik niet in rechten daarin bij hem achterstaan en daarom eischte de vrijheid van het bijzonder onderwijs nog deze gelijkmaking van wapenen, om ook dat vrije onderwijs in staat te stellen diploma's te kunnen afgeven, die in waarde voor de Overheid gelijk staan met de diploma's afgegeven door de openbare Universiteiten.

In de tweede plaats kwam het mij voor, dat daar, waar er vrienden en voorstanders van het vrije hooger onderwijs zijn, die oordeelen, dat bij de Rijks-universiteiten hun gelegenheid moest worden gecreëerd, om aldaar hun overtuiging uit te spreken, hun inzichten mede te deelen en aan te bevelen aan de academische jongelingschap, den weg hun daartoe moest worden ontsloten. En eindelijk in de derde plaats, dat daar waar het gymnasiaal onderricht een onderricht is, dat zeer hoog in kosten loopt, het billijk was, dat van Rijkswege ook aan de bijzondere gymnasia, evenals aan de gymnasia der gemeenten, gegeven werd een steun voor hun oprichting en instandblijving.

Wanneer ik nu tot het tweede gedeelte van mijn betoog kom, om aan te toonen, dat dit wetsontwerp, dat die gelijkmaking in de wapenen biedt, een billijk en een rationeel voorstel is, dan moet ik beginnen met deze opmerking, dat de oppositie tegen dit voorstel keer op keer gevoerd is met argumenten, die dit onderwerp niet raken.

Keer op keer heb ik het betoog moeten hooren: aan die Vrije Universiteit of aan welke andere ook kunnen wij het diplomeeringsrecht niet geven, want daar is geen goede opleiding, dat is een drilschool, een isoleeringsmachine, een africhtingsschool, een opleiding op bekrompen wijze, waarop van geen wetenschap sprake is. Wanneer de heeren, die dat zeggen, het meenen en den moed hebben hunner overtuiging, dan wacht ik van hen een amendement om de artt. 99 en 85 uit de wet te lichten.

Maar op het oogenblik is de zaak zoo gelegen, dat wanneer er iemand komt — ik zeg niet van de Vrije Universiteit, want dat is geen drilschool — maar van een wezenlijke drilschool, uit de zalen van een repetitor, of iemand die geheel autodidactisch zich heeft gevormd, bij wien van wetenschappelijke opleiding of vorming geen sprake is geweest en zich presenteert aan de faculteit om examen te doen, dan moet deze het examen afnemen en wanneer hij voldoet aan de eischen, dan moet zij hem toelaten en krijgt hij den effectus civilis.

Alles dus wat ontleend is aan den tegenwoordigen stand van het universitair onderwijs ten onzent en aan m gelijke Universiteiten, die in de toekomst zullen bestaan en waaruit zou volgen dat daar niet is de goede opleiding, niet is een wetenschappelijke vorming, — al die argumenten raken mijn voorstel met geen tittel of jota. Want de tegenwoordige wet, zooals zij daar ligt, kent aan iemand, hoe ook gevormd of niet gevormd, het recht toe om examen te doen. En wie aan dat examen voldoet krijgt een diploma met effectus civilis.

Ik zal dus afwachten of de heeren, die in dien zin hebben geargumenteerd, een conclusie zullen trekken uit hun praemisse, en met zulk een amendement zullen komen. Wanneer zij dat niet doen, zal dit een bewijs zijn, dat het standpunt, dat zij innemen tegenover de Vrije Universiteit is non-avenu, omdat het in strijd is met de bestaande wet. Neen, het eenige wat bij dit ontwerp wordt voorgesteld in het kader van de wet, en wat uitsluitend ter beoordeeling staat, is dit, of waar de Staat een oordeel wil hebben over de primitieve geschiktheid van hem, die zich aanbiedt om den Staat te dienen, of de Staat dan, gelijk tot dusverre, dit aan één soort van examencollege zal blijven toevertrouwen, of wel dat de Overheid ook aan andere examencolleges dienzelfden dienst zal vragen. Men vergete niet dat, wat de Staat bij het verleenen van den effectus civilis te doen heeft, uitsluitend is in het belang van den Staat en van den Staatsdienst, en dat daarbij de faculteiten van de Rijks-universiteiten geen anderen dienst doen dan van door het Rijk aangestelde examencolleges, niet voor het verleenen van wetenschappelijke diploma's, maar om te beoordeelen, of iemand geschiktheid voor den Staatsdienst bezit.

De vraag is nu alleen, of in dit ontwerp, waarin voorgesteld wordt, om ook van andere examencolleges dienzelfden dienst te vragen, aan die andere colleges door den Staat dezelfde bevoegdheid zal worden verleend als aan de examencolleges, die tot nogtoe bij uitsluiting dat recht bezaten. Dat is alleen de quaestie. Wij hebben hier in het minst niet uit te maken de vraag, die van alle zijden is opgekomen, of de bijzondere Universiteiten zullen zijn werkelijk wetenschappelijke instellingen, of dat zij zullen zijn verderfelijk voor den lande. Art. 99 van de wet op het hooger onderwijs kent aan hem, die de meest subversieve denkbeelden wil leeraren, het volkomen recht toe om een Universiteit op te richten, en daar doctorale graden te verleenen.

Daaraan kan de Overheid met de tegenwoordige wet in de hand niets doen. Ik zeg ook doctoraten verleenen, want in de statuten van de Vrije Universiteit is ook het verleenen van doctorale graden opgenomen. En die statuten zijn bij Koninklijk besluit goedgekeurd. Nu weet ik wel, dat die goedkeuring ook niet inhoudt een goedkeuring van de inrichting als zoodanig, maar wel, dat wat in de statuten staat, niet is in strijd met de wet, want anders zou er geen Koninklijke goedkeuring zijn verkregen.

Het geheele betoog van de heeren over het karakter van de Universiteit, of het wetenschappelijk is of niet, de Regeering heeft daarmede niets te maken. Dat punt zal eerst aan de orde komen, indien de heeren komen met een amendement om art. 99 te schrappen; dan zullen wij elkander nader spreken.

De heeren moeten het mij ten goede houden, dat ik zoo krachtig mij uitspreek. Ik heb hier toch een ontwerp te verdedigen, en wanneer men daartegen opkomt met allerlei argumenten, die geheel buiten het ontwerp omgaan, dan heb ik ook het volle recht die ter zijde te laten liggen.

Ik zeg niet, dat ik er geen woord over zal spreken, de lippen branden mij, maar ik zal dit bewaren tot het derde gedeelte van mijn betoog.

Ik kom nu tot de vraag, de eenige vraag waarmede ik te maken heb, of de faculteit van een bijzonder Universiteit, gelijk dit hier geregeld is, genoegzame waarborgen oplevert voor een deugdelijk examencollege, aan welks oordeel de Overheid gewicht kan hechten en waarde kan toekennen.

Of dus de Overheid kan zeggen: gij komt in aanmerking om te beoordeelen of iemand, die zich aanmeldt voor den Staatsdienst, al dan niet daarvoor mag worden aangenomen.

Verder gaat het niet. Men vergete toch niet, dat de effectus civilis niet de zekerheid geeft op een betrekking. Wanneer men het diploma van de Rijks-universiteit *cum effectu civili* verkregen heeft, krijgt men daardoor nog geen ambt, geen bestaan. Men krijgt alleen het recht benoemd te kunnen worden. Men moet de lijst van sollicitanten eens zien om te bemerken, hoe groot de afstand is tusschen het verkrijgen van den effectus civilis en de benoeming; men moet eens vragen, hoevelen er zijn, die na den effectus civilis verkregen te hebben, er mede in het graf gaan, zonder er ooit pleizier van te hebben gehad. Men moet het toch niet voorstellen, alsof de Overheid met de erkenning van zulk een examencollege afstand doet van eigen oordeel; de Overheid behoudt volkomen haar eigen oordeel, om, wanneer iemand solliciteert, te zeggen of zij hem neemt of niet. Hier is van niets anders sprake dan van een voorloopige triage van de massa, die zich anders zou aanmelden, een voorloopige triage, die men bij elke benoeming houdt. Ik zou wel wat liefs willen geven om een middel te hebben tot het instellen van een effectus civilis voor de Rijksverzekeringsbank, waar wij staan voor de moeilijkheid om een klein aantal ambtenaren te benoemen uit een kleine 4000 sollicitanten. Een dergelijke keuze toch is verbazend moeilijk voor een Minister, wanneer er vooraf geen triage bestaat. Bestond deze niet voor verschillende Staatsambten, dan zouden er bij elke vacature duizenden en duizenden sollicitanten zijn.

Dit moet worden voorkomen en daarom houdt de faculteit een voorloopige triage. Meer recht hebben de Rijks-universiteiten niet gekregen en meer recht wordt ook voor de bijzondere Universiteiten niet gevraagd.

Nu is de vraag: welken waarborg biedt dit ontwerp? Wanneer men dan eng partijdig op het eenmaal ingenomen standpunt staan blijft, zooals dit door velen aan de linkerzijde wordt gedaan, dan heet het: de waarborgen zijn niets waard; zij zijn eigenlijk niet om aan te zien, en men begrijpt niet, hoe men er mede durft komen. Maar mag ik vragen: zijn die waarborgen aan de Rijks-universiteiten dan zooveel grooter? Laat de heeren eerst zeggen, welke waarborgen daar dan bestaan en of die triage daar altijd doeltreffend is.

Wij hebben over wat aan de Rijks-universiteiten geschiedt al enkele staaltjes gehoord. Men moet niet vergeten, dat ik er ook geweest ben; ik weet er ook alles van en bovendien heb ik het van mijn vrienden gehoord, en dit waren nu niet mijn tegenwoordige geestverwanten, maar volbloed liberalen, en dit kan dus niet partijdig zijn. En wanneer ik dan naga, wat ik in die dagen van examens en tentamens hoorde, en zag, wie er al zoo doorkwamen, dan lachten wij er onder elkander wel eens om, want de studenten zijn doorgaans zoo op de hoogte van elkanders kennis en zij wegen elkander zoo op een goudschaaltje, dat er eigenlijk geen betere examencommissie en geen beter triagemiddel zou zijn dan de studenten zelf. Zij weten doorgaans, al vóór de student in de examenkamer binnen gaat, of de examinandus den eersten, tweeden of derden graad moet hebben, dan wel zakken moet, en na den uitslag van het examen hoort men dan doorgaans onder de studenten de meening verkondigen, dat die uitslag goed of verkeerd is geweest.

Het eenige dat men heeft bij de Rijks-universiteiten, wat de pré is, dat stem ik volkomen toe, is, dat bij de Rijks-universiteiten de benoeming geschiedt door de Koningin, op voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken en op aanbeveling van curatoren van de zich coöpteerende faculteit. Maar als men nu daarom meent, dat elk hoogleeraar aan de Rijks-universiteit medebrengt een brevet, niet van geleerdheid, want geleerd zijn die heeren allen, het zijn alleu matadors, maar van te zijn een goed examinator, waaruit leidt men dat dan af? Niets is zoo moeilijk dan goed te kunnen examineeren. Ik heb aan meer dan één faculteit gestudeerd en de gelegenheid gehad heel wat examinatoren gade te slaan. Ik moet zeggen dat een goed examinator werkelijk is een *rara avis*. Daarvoor levert de Koninklijke benoeming op voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken niet den allerminsten waarborg.

Welke waarborgen biedt nu dit ontwerp? Naar mijn idee moeten in het belang van den Staatsdienst tweeërlei dingen worden beoordeeld: 1°. of iemand de noodige kennis bezit om in Staatsdienst te kunnen optreden, en 2°. of iemand de noodige wetenschappelijke geoefendheid en vorming bezit. Welnu, hoe wordt het oordeel over dit laatste bepaald aan de Rijks-universiteit? Kan een hoogleeraar, ook hier tegenwoordig, zeggen dat hij elken student die vóór hem komt, kan beoordeelen wat wetenschappelijke vorming betreft? In de verste verte niet.

Een groot aantal studenten kent men niet persoonlijk en daarom kan men bij het examen of tentamen wel enkele vragen doen, om te zien of de student begrip heeft van wetenschappelijke methode, maar het beste bewijs is het proefschrift, wanneer de student zelf werken moet.

Nu is er dit verschil tusschen hetgeen aan het college van de Rijks- en aan dat van de bijzondere Universiteit wordt toevertrouwd, dat het bij de Rijks-universiteit mogelijk is het diploma *cum effectu civili* te krijgen zonder proefschrift, terwijl hier de eisch van een proefschrift gesteld wordt. Hier wordt met nadruk de eisch gesteld, dat de verdediging van het proefschrift moet geschieden in het openbaar. Nu kan men dit ridiculiseeren, maar ik wil dan terugwijzen op het Organiek besluit van 1815, waarin in art. 110 was bepaald, dat er zou zijn een private en publieke promotie. Met de private promotie kon ieder volstaan die 3 of 4 jaar aan de hooge scholen gestudeerd had, maar iemand van buiten af, een autodidact, die niet aldaar had kunnen studeeren, werd niet toegelaten tot de private promotie, maar — en dit subintreerde aan de 3 of 4 jaren studie — moest in het openbaar zijn proefschrift verdedigen. Die zware eisch, in het organieke besluit van 1815 geldende als equivalent van het niet doormaken van die jaren studie, wordt nu in dit ontwerp gesteld voor allen die van een dergelijke bijzondere Universiteit zullen ontvangen het diploma *cum effectu civili*.

Wanneer dus de heeren het goedvinden om ook dien zeer ernstigen eisch te ridiculiseeren, verwijs ik naar hetgeen in het wettelijk voorschrift voorkwam, om aan te toonen, dat niet van mijn zijde, maar van liberale zijde vroeger anders daarover gedacht is. Bovendien wordt er in dit wetsontwerp iets aan toegevoegd, dat niet voorkwam in het Koninklijk besluit, namelijk dat de waarborg moet worden gegeven, dat die openbare verdediging van het proefschrift niet is een sham.

Hoe zijn de colleges samengesteld, die het examen afnemen?

Het zullen in de eerste plaats moeten zijn mannen, die òf het jus ubique docendi bezitten, òf, zoo dit niet het geval is, mannen, wier aanstelling door de Kroon bekrachtigd is. Dit subintreert dus hetzelfde, als wat wij hebben bij de Rijks-universiteiten. In de tweede plaats moeten het zijn mannen, die zelf in de vakken waarover het examen loopt, jaar in jaar uit onderwijs hebben gegeven, en het examen zal moeten afgenomen worden in al dezelfde vakken, die door de colleges aan de Rijks-universiteiten worden geëischt.

Dus vooreerst: examen in alle vakken, en ten tweede: onderwijs in al dezelfde vakken, gegeven door de mannen, die examineeren.

In de derde plaats moeten zij zijn in een zeker getal, namelijk drie, als minimum.

Nu heeft men over dat getal 3 ook al weer gelachen, maar laat ons deze zaak nu terugbrengen tot haar juiste proportiën.

In de Groninger juridische faculteit zijn 5 hoogleeraren in de rechten. Eén is er uitsluitend voor vakken die in aanmerking komen bij het doctoraat in de Staatswetenschap. Nu zullen aan een bijzondere Universiteit doctorale diploma's alleen te verkrijgen zijn voor bepaald aangewezen doctoraten. De juridische faculteit behoeft dus niet aanstonds het jus promovendi te verkrijgen èn voor de rechts- èn voor de Staatswetenschap. Men moet er voor instaan dat voor elk doctoraat, dat mag worden verleend, in alle vakken volledig onderwijs wordt gegeven. Wanneer dit niet het geval is, zou zulk een faculteit alleen voor de rechtswetenschap mogen doctoreeren, en dan zijn er in Groningen 4, aan de Vrije Universiteit in Amsterdam 3, en nu vraag ik, of dit verschil van dien aard is, dat men moet zeggen, dat het getal 3 nergens naar lijkt.

Ook in andere landen is men beneden dit cijfer gegaan.

In de wet van Pennsylvanië op de oprichting van een Universiteit en in den Staat New-York is bepaald, dat de naam „Uuiversity" gevoerd mag worden door inrichtingen die ten

minste 6 hoogleeraren hebben. In het ontwerp is dat cijfer gesteld op 9. Nu weet ik wel, dat dit getal klein is, maar ik vind het bij de Rijks-universiteiten ook poover klein.

Men hoort tegenwoordig veel van Japan, maar laat ik de heeren mogen zeggen — voor zoover zij het niet mochten weten — dat in de Universiteit van Tokio alleen voor de juridische faculteit 42 leeraren zijn en aan de gezamenlijke Universiteit van Tokio 375. Ik heb er in de stukken op gewezen, dat, indien men ook voor de overige faculteiten het cijfer van onze Rijksuniversiteiten vergelijkt met dat in het buitenland, dit cijfer hier poover klein is. Nu heeft men geantwoord: dit bewijst tegen u, want gij maakt het getal nog kleiner. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dit bewijst niet tegen mij; maar het wil dit zeggen: de oppositie wil gebruiken het getal wat hier is aangegeven, als norm. En daarop antwoord ik: in uw cijfers ligt geen norm, geen maatstaf, want wanneer men wil gaan vragen wat eigenlijk noodig is, dan is uw norm, uw maatstaf veel te klein en onbeduidend.

Over het aantal faculteiten is men evenzoo gevallen. Drie faculteiten was te weinig om een Universiteit te kunnen vormen en men moest er ten minste vijf hebben.

Ook hier vraag ik weder waarop dat steunt. De beroemde „John Hopkins University", waar ik geweest ben, heeft er slechts twee. Vlak over onze grenzen, te Münster is een Universiteit, die door 1283 studenten wordt bezocht, doch slechts 3 faculteiten heeft.

Waar haalt men het nu van daan om te zeggen: ge moet er juist 5 hebben? Ik kan mij begrijpen dat er bij ieder zekere assimileeringszucht bestaat en dat ieder gaarne heeft, dat een ander het evenbeeld van zich zelf wordt, maar dat de Rijksuniversiteiten 5 faculteiten hebben, is nog geen reden om te zeggen: ge moet er ook 5 hebben. Dit is alleen te deduceeren uit den aard en het karakter van de wetenschap.

Welnu, ik stem toe dat, wanneer een Universiteit volwassen zal zijn, zij naar mijn overtuiging ook 5 faculteiten moet hebben, maar omdat men moet komen tot 5 faculteiten, daarom is men nog niet genoodzaakt daarmede te beginnen. Een Universiteit kan evengoed als elke andere instelling op den groei gemaakt worden. Ik wil wel zeggen dat, wanneer de Vrije Universiteit te Amsterdam bleef bij drie faculteiten en niet binnen een afzienbaren tijd uitgroeide, zoodat ze ook de overige faculteiten formeerde, zij m. i. dan zou toonen, niet door den rechten drang van het geheel van wetenschap te worden bewogen. Maar juist ook de instelling van bijzondere leerstoelen zal aan die Universiteit, en zoo straks aan een andere, de gelegenheid kunnen ontsluiten, tot vorming ook van die andere faculteiten te komen, zonder dat daaraan hooge kosten zullen verbonden zijn, welke anders de stichting van dergelijke zelfstandige faculteiten na zich zou slepen.

Nu kan men zeggen, ja, gij moogt dat nu voldoende vinden, maar ik blijf toch meenen dat het meer moest zijn. Daarop is reeds volkomen te recht geantwoord, dat gij liever het opkomen van die bijzondere hoogescholen geheel en al niet zaagt, dat gij liever zaagt dat ze wegbleven en dat gij daarom de levensvoorwaarden zoo wildet gesteld hebben, dat het opkomen en in stand blijven daarvan onmogelijk zou zijn.

Welnu, voor hen, die dit standpunt innemen, is er nog in het wetsontwerp een waarborg gegeven, nl. deze, dat die inrichtingen niet maar vanzelf, rechtens, het diplomeeringsrecht aan zich kunnen nemen, maar dat ze daarvoor moeten worden aangewezen en dat, zoo ze blijken niet te voldoen aan de voorwaarden en niet te zijn wat men meende te kunnen verwachten, de aanwijzing weder kan worden ingetrokken. Zeer te recht is er op gewezen door den heer de Savornin Lohman, dat men die intrekking niet moet beperken, want juist de mogelijkheid van die intrekking blijft de groote prikkel en drijfkracht voor het bijzonder onderwijs, om te zorgen, dat het zich wetenschappelijk op de hoogte houdt, ook waar uit eigen aandrift geen verlangen tot uitbreiding mocht bestaan.

Bovendien is in het wetsontwerp nog iets opgenomen. Men moest, waar men van Staatswege zulke colleges als examencolleges wilde erkennen, wel op zijn hoede zijn tegen het zeer ernstige bezwaar, dat pseudo-universiteiten, een soort van drilscholen of repeteervereenigingen, eenig misbruik zouden maken van deze positie, die hier wordt voorgesteld gecreëerd te worden, en alzoo geheel tegen de bedoeling van den wetgever zouden ingaan. Daarom is aangenomen, dat die vereenigingen in het bezit zullen moeten zijn van een kapitaal van f 100 000, dat geheel gesupponeerd blijft voor het doel van die Universiteit. Nu mag men daarover oordeelen zooals men wil, maar men begrijpt toch wel, dat een paar repetitoren niet maar zoo spoedig een ton gouds bij elkaar brengen om die in handen van de Overheid te stellen. Daar ligt als zoodanig altoos zekere waarborg in.

Nu is er nog één punt hierbij te bespreken, nl. de vraag, vooral door den geachten afgevaardigde, den heer Roessingh, aan de orde gebracht: waarom is de theologische faculteit vrijgesteld van de voorwaarden, die voor de andere faculteiten gelden. Mij dunkt, het antwoord is vrij duidelijk. Er is hier sprake om van Staatswege in te stellen een examencollege, dat triage voor den Staatsdienst maakt. Welnu, waar in Staatsdienst geen predikanten gebruikt worden, waar geen *doctores theologiae* door den Staat worden gebezigd, zoo kon er uit den aard der zaak geen sprake van zijn, om ook ten opzichte van die faculteit beperkende bepalingen toe te passen. Ja, zegt de heer Roessingh, maar zoo'n man zou toch privaat-docent kunnen worden. De geachte afgevaardigde ziet hier voorbij, dat, als bijzondere leerstoelen worden ingesteld, die man nog wel meer kan worden: hij kan worden hoogleeraar, en nu zal de geachte afgevaardigde zelf wel inzien, dat zoo iemand geen vrede nemen zal met het privaat-docentschap. In plaats van zich in te denken in het gebruik van zoo'n bijzonderen leerstoel, waagt de geachte afgevaardigde zich aan een uitspraak die niets beteekent. Maar bovendien, waaruit maakt de geachte afgevaardigde op, dat ik niet zou kunnen voordragen privaat-docenten aan te stellen, ook al waren zij geen doctores hier te lande bij een openbare Universiteit? Waarom zou ik geen personen, die in het buitenland een doctoraat hebben verkregen, kunnen aanstellen? Er staat geen enkele beperking bij.

Dan heeft de geachte afgevaardigde er nog dit op gevonden, dat in dit ontwerp art. 192 der Grondwet geschonden wordt, want, zegt hij, gij laat het toezicht niet over de theologische faculteit gaan. Hier heeft de geachte afgevaardigde zijn doel geheel gemist. Mag ik vragen of de tegenwoordige wet in strijd is met de Grondwet? Wordt daarbij geen toezicht uitgeoefend? Natuurlijk. Maar waarin bestaat dat toezicht? Zooals de zaak nu geregeld is, in één ding, nl. dat zulk een persoon of vereeniging, die een bijzondere school heeft, een jaarverslag moet zenden aan het gemeentebestuur en aan den Minister. Dat zal geschieden ten opzichte van de theologische faculteit; dat is dan juist hetzelfde wat nu reeds plaats heeft. Alleen wordt niet toepasselijk verklaard het toezicht op het examencollege, daar niet voor den Staatsdienst wordt opgeleid.

Dan is de geachte afgevaardigde nog gekomen op Hammurabi. Nu de geachte afgevaardigde daarop gekomen is, moet de Kamer mij toch vergunnen daarover een enkel woord te zeggen. Hij heeft zich beroepen op een deskundig onderzoeker, maar een man, die zijn naam niet noemt. Kent de geachte afgevaardigde zijn naam, laat hij het dan zeggen; in elk geval staan hier twee partijen tegenover elkander. Er zijn hier in het land tal van deskundigen, die op het gebied van het Oude Testament de school van Wellhausen-Kuenen waren toegedaan. Wanneer men zich nu beroept op de onderzoekingen van die heeren, die hier rechter zijn in eigen zaak, moet men daartegenover stellen mannen die vroeger op dat standpunt stonden, maar nu eerlijk tot de erkenning zijn gekomen, dat zij metterdaad verkeerd hebben gezien en een anderen weg opmoeten. Daarom zal ik mij er toe bepalen — ik kan aan de theologische studiën tegenwoordig zooveel niet meer doen — met te verwijzen naar het werk van dr. Dav. Heinrich Müller *Die Gesetze Hammurabi, und ihr Verhältnis zur mosaischen Gesetzgebung sowie zu den XII Tafeln*, waar hij op bladz. 213 zegt:

„Die Feststellung, dasz die wichtigsten Gesetze des Bundesbuches dem Urgesetze entstammen, ändert mit einem Schlage den „Kritischen Standpunkt"," en in denzelfden geest laat zich uit professor Johann Jeremias in zijn werk „Mozes und Hammurabi", waar hij schrijft: Ob durch den Codex Hammurabi die Wahrscheinlichkeit sich steigert, dasz Mose an der Codifizierung der Thora beteiligt war, wird fernerer Untersuchung vorbehalten bleiben. Jedenfalls wird für die literarkritische Auffassung des Alten Testaments viel gewonnen sein, wenn wir die alten,

durch die Bibel wohlverbürgten Syzygieen: Mose und Gesetz, Gesetz und Propheten, wieder zu ihrem Rechte kommen lassen. Das Gesetz is nicht ohne Mose entstanden: der Fund von Susa erhebt diese Behauptung auf der Höhe der geschichtlichen Wahrscheinlichkeit."

Ik heb dit even moeten zeggen, hoewel ik niet zie, wat het met dit ontwerp te maken heeft, maar indien ik er op aangevallen word, meen ik het recht te hebben mij te verweren.

Nu kom ik tot de bedenking, die gemaakt is tegen deze wetsvoordracht, dat het aantal studenten, Universiteiten en professoren te zeer groeien zou. Wanneer ik den heer Schokking, die dit te berde bracht, hierop mag wijzen, dat wij in 1815 hadden een bevolking van nog geen $2^1/_2$ millioen zielen, dat wij toen hadden drie openbare Hoogescholen en dat daarbij nog kwamen athenaea, dat wij nu een bevolking hebben dubbel zoo groot, van $5^1/_2$ millioen, en dat wij nu hebben vier Universiteiten en een kleine, dan geloof ik, dat men zou moeten zeggen, dat het aantal Universiteiten, in plaats van toegenomen, proportioneel verminderd is. Wat het aantal studenten betreft moge ik opmerken, dat op 100 000 inwoners in België zijn 83 studenten, in Noorwegen 72, in Zweden 57 en hier 56, zoodat, ook al is het proletariaat metterdaad te vreezen, dit cijfer niet zoo hoog is.

Wat nu betreft de vraag, of het aantal professoren te groot zal worden, wijs ik er op, dat Zwitserland een bevolking heeft van niet meer dan 3 300 000 inwoners, dat daar bestaan zes Universiteiten en dat die zes te zamen hebben 399 professoren, terwijl wij in een land met $5^1/_2$ millioen zielen er niet meer dan 175 hebben, alles te zamen, de Vrije Universiteit er bij geteld.

Ik geloof dus, dat al komen metterdaad die cijfers in aanmerking, wij niet mogen zeggen, dat zij een gevaar scheppen, dat het aantal, hetzij van de Universiteiten, hetzij van de studenten, hetzij van de professoren, te zeer zou toenemen.

Vraagt men nu, waarom ik meende als Minister dit ontwerp te moeten indienen en daarbij ook het diplomeeringsrecht voor de bijzondere Universiteiten te moeten voorstellen, dan is mijn eerste antwoord daarop dit: omdat ik als Minister meende, dat wij daar, waar een wetenschappelijk pogen zich openbaart, daaraan niet de krenking mogen aandoen van moedwillige vernedering. Alle wetenschappelijk pogen heeft recht op eerbiediging. En nu kan niemand tegenspreken, dat het voor een Universiteit, welke ook, vernederend is, wanneer zij de goedkeuring, het „fiat" op haar werk moet gaan vragen aan een andere Universiteit. Wie dat wil blijven volhouden, eerbiedigt niet den ernst van het wetenschappelijk streven, dat zich openbaart.

In de tweede plaats achtte ik het noodzakelijk, omdat ik de tegenwoordige inrichting vind studiebedervend.

Nu moet ik zeggen, dat ik weer van de oppositie niets begrepen heb. De oppositie — als ik het wel heb — wil zorgen, dat ook de jongelui van de bijzondere Universiteiten goed studeeren, wetenschappelijk zich oefenen, aan het werk blijven, dat hun studie degelijk en ernstig zij, dat zij niet alleen collegeloopen maar ook aan eigen studie doen. Maar daarvoor wil men hen nu dubbele examens laten doen. Nu zegt zij: neen, dat behoeven zij niet te doen, zij kunnen volstaan met examens te doen aan een openbare Universiteit. Zoo kan men alles goedpraten. Maar wanneer men een eigen Universiteit heeft, die zelf examineert, zou het eenvoudig karakterloos zijn en zich zelf wegwerpen, als men niet eerst aan zijn eigen Universiteit examen deed. Welnu, dat doen van dubbele examens, laten wij elkander daarover niets wijsmaken. Het vereischt in den regel het volgen van twee stel colleges of het volgen van een stel colleges en het bestudeeren van een ander stel dictaten. De heeren moeten mij ten goede houden, dat als zij spreken van de hoogere intellegentie aan de openbare Universiteiten, dit mijns inziens zich bepaalt, gelijk in elke andere maatschappelijke verhouding, tot een klein minimum. De eerste klasse is altoos dun bezet, de tweede gewoonlijk het meest gevuld en de derde, waarvan elke Universiteit gaarne verlost zou worden, dikwijls al te zwaar bezet. Wat nu de jongelui van de eerste klasse, academische passagiers, betreft, ik geef toe dat dezen, ook al hebben ze geen college geloopen aan een openbare Universiteit toch wel aan zulk een Universiteit examen kunnen doen. Ik zelf heb ook in Leiden examen gedaan en was met de professoren daar op goeden voet. Maar de angst en de zenuwachtigheid, die ik altijd doorstond in het zoogenaamde „zweetkamertje", als ik examen had gedaan, brachten mij altijd twee dagen overstuur. En dit verschijnsel heb ik niet alleen waargenomen bij mij zelf, maar ik heb dat ook gezien bij mijn vrienden. Zoo heb ik een mijner vrienden, iemand dien ik zeer van nabij kende, een intiemen vriend, lang geen onbekwaam man, door Cobet hooren examineeren, terwijl de eene vraag na de andere falikant beantwoord werd. Eindelijk vroeg Cobet: quis est futurum verbi βουλεύω? en ook dit wist hij niet, waarop Cobet zeide: wij zullen er maar mee uitscheiden, en hij kreeg den tweeden graad. Zoo gaat het bij examens, en dat de jongelui van de tweede en derde klasse goede examens zullen doen acht ik dan ook eenvoudig ondenkbaar. Ik zeg dit als man van empirie. Tenzij, dit voeg ik er bij, wanneer men onder college geven verstaat het in een aantal jaren afdoen van een bepaald stuk, zoodat men in twee, drie jaar een geheel dictaat ten einde heeft en bepaaldelijk daarover examen moet doen. Maar als wetenschappelijk onderwijs wordt gegeven en de onderzoekmethode uit de bronnen moet worden geleerd, dan is het onmogelijk dat men de vragen van een vreemden professor verstaat.

In de derde plaats acht ik het noodzakelijk om de wet op het hooger onderwijs in dezen zin te veranderen, omdat het de plicht van de Overheid is de wetenschap in het land aan te moedigen.

Zoo straks heeft de geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, gezegd, dat, wanneer het denkbeeld, door een van de andere leden geopperd, dat als het Rijk onderwijs moest gaan geven op Christelijken grondslag, men dan wel de Rijksuniversiteiten kon afschaffen, ingang mocht vinden, men dan met de Grondwet in strijd zou komen. Ik versta dat niet.

De Grondwet bepaalt, dat het hooger onderwijs een voorwerp moet zijn van de aanhoudende zorg van de Regeering. Wil de geachte afgevaardigden daaruit nu afleiden, dat er uit dien hoofde Rijks-universiteiten moeten zijn? Maar in het volgende artikel van de Grondwet staat, dat de armenzorg een voorwerp van aanhoudende zorg der Regeering is. Zal nu de geachte afgevaardigde daaruit afleiden, dat een algemeene Rijksarmenzorg moet worden ingevoerd? Immers neen.

Maar als dit niet volgt uit art. 193, dan volgt het ook niet uit art. 192. Uit dat argument is niets te putten. Alleen volgt daarnit, dunkt mij, dat men kan zeggen: men moet de wetenschap, bij wier bloei het geheele land en het geheele volk belang heeft, aanmoedigen, en wanneer niet op behoorlijke wijze door anderen voorzien wordt in hetgeen de eisch is van die wetenschap, welnu, dan kan de Staat er niet van tusschen, omdat zij personen, die een wetenschappelijke opleiding hebben genoten, noodig heeft, om te zorgen dat er Rijks-universiteiten zijn. Maar in elk geval staat dit vast, dat „uit de aanhoudende zorg van de Regeering" moet volgen aanmoediging van elk wetenschappelijk pogen, evenals zij moet aanmoedigen liefdadigheid, barmhartigheid en voorziening in den nooden van de armen. En de Regeering die uit eng partijbegrip ging zeggen: particuliere liefdadigheid mag ik niet helpen, die mag niet bloeien, want mijn Staatsarmenzorg moet de heerschende macht worden, zou niet conform, maar in strijd met de Grondwet handelen. Precies zoo staan wij bij het hooger onderwijs, wanneer het van particuliere zijde opkomt en baan breekt, moet de Overheid dat aanmoedigen en bevorderen.

En wanneer men gesproken heeft over de offervaardigheid, daarbij gebleken, dan is dat het punt, waar het op aankomt, en dan wijs ik den geachten spreker op Amerika. Niet één Universiteit hier kan in hulpmiddelen wedijveren met de Harvard- of Philadelphia Universiteiten. Welnu, daar bestaat en daar wordt het particulier initiatief aangemoedigd, en men ziet hoe het bloeit. Bij ons bestaat zoo iets niet. Vooral onder de hoogere klassen van de maatschappij wordt voor het hooger onderwijs luttel weinig gedaan. Hetgeen jaarlijks door de gegoede klassen bijeen wordt gebracht is bijna niets. Alleen in Amsterdam is er een vereeniging die een en ander bij elkander brengt, maar als men vraagt wat daar het motief van geven is, de jaloerschheid van de hoofdstad op haar naam of wezenlijke ijver voor het hooger onderwijs, geloof ik dat menigeen, die Amsterdam kent, zal toegeven dat het liefde is voor Amsterdam en niet voor het hooger onderwijs die de beurzen losmaakt.

Hier is offervaardigheid bij den kleinen man.

Nu heeft dr. Holwerda in zijn brochure geschreven: „Ik ben er trotsch op Nederlander te zijn, wanneer ik zie, dat hier een breede kring uit de lagere standen is, die toont voor het hooger onderwijs wat over te hebben".

En waarom moet dit dubbel op prijs gesteld worden? Omdat de kringen, waaruit dat geld komt, na eerst te hebben medebetaald aan kerkgenootschappen, aan universitair, gymnasiaal, middelbaar en openbaar lager onderwijs, bovendien nog te betalen hebben voor eigen kerk en leeraren, eigen kerkgebouwen, eigen gymnasia, eigen lagere scholen, eigen middelen van onderwijs, en dan boven dit alles nog het geld zullen opbrengen voor de bijzondere Universiteiten.

Wanneer er in deze Vergadering mochten zijn, die daarvoor geen eerbied hebben, dan wil ik gaarne zeggen, dat, toen bij de stichting der Vrije Universiteit Allard Pierson ons kwam complimenteeren, hij het uitsprak, dat dit opkomen voor zulk een stichting juist uit de lagere standen der maatschappij moed gaf voor de toekomst van ons volk en ons vaderland.

Is nu de ervaring, opgedaan met de Vrije Universiteit van dien aard, dat zij afschrikkend werken moet?

Ik sta tegen die oppositie altijd sterk, omdat geestverwanten dier oppositie het eerst met een vrije Universiteit begonnen zijn.

Toen in België een Roomsch-Katholieke Universiteit te Leuven ontstond en Rijks-universiteiten te Gent en te Luik, die volgens de heeren niet liberaal genoeg waren, heeft men in Brussel gesticht de „Université libre". Vrije Universiteiten zijn er, behalve te Brussel, in Amerika in grooten getale gesticht, en ook in Europa, in Zwitserland te Freiburg heeft men het gedaan. In Angers, Lille en andere plaatsen heeft men eveneens „Universités, facultés libres" op zeer groote schaal.

Ik weet niet of de heeren de Vrije Universiteit te Rijssel wel eens gezien hebben. Daarin zijn zeer uitgebreide, breede faculteiten opgenomen met laboratoria, conservatoria en observatoria — alles wat de heeren maar zouden kunnen wenschen.

De heeren zullen wellicht zeggen: dit betreft het buitenland, hier zijn de menschen weinig wetenschappelijk van zin.

Dit is een opvatting, die geen wetenschappelijke beteekenis heeft. Ik vraag of de ervaring met onze Vrije Universiteit opgedaan, zoo slecht is.

Volgens den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III, ja; want hij heeft gebladerd in een oratie, getiteld: „De evolutie", en bevonden, dat het niets beteekent. Wanneer die geachte afgevaardigde eens lezen wil de recensie van die oratie, gegeven door een hoogleeraar aan een openbare Universiteit, geloof ik, dat hij beter gedaan had over die oratie te zwijgen.

Wanneer men nagaat de recensiën van dissertatiën en van oratiën der Vrije Universiteit — recensiën alle van tegenstanders; men houde dit vooral in het oog — van menschen, die zich niet bepaald gedrongen gevoelen er veel moois over te zeggen, dan durf ik vragen, of het oordeel, in de wetenschappelijke wereld daarover geveld, wel metterdaad zoo ongunstig is. Wanneer ik vraag, hoe de mannen bekend zijn, die daar onderwijs geven, heb ik van leden van beide zijden dezer Kamer, van deze tafel en ook in de Eerste Kamer dikwijls genoeg getuigenissen gehoord om te verklaren, dat men de wetenschappelijke beteekenis van die mannen allerminst wenschte te verkleinen en die volkomen eerbiedigde. En wanneer men nu zegt: ja maar, al hebben zij wetenschappelijke waarde, dat laat ik nu daar, die dissertaties zijn wel goed, maar het is een polemische Universiteit, die niets anders doet dan propageeren — het was de geachte afgevaardigde uit Leiden die dit het eerst zeide — dan verwacht ik het bewijs. Late hij uit de uitgekomen oraties, dissertaties en andere werken eens aantoonen, dat daarin in verkeerden zin, — want tot op zekere hoogte propageeren wij allen — propaganda of polemiek is gedreven. En dan wil ik hem gaarne een lijst geven, die ik heb laten opmaken, van al de oraties en dissertaties, die uitgekomen zijn, om te bewijzen, hoe hij op die gezamenlijke werken kan steunen en doen rusten het oordeel, dat hij heeft uitgesproken.

Dat zij propaganda drijven, dat is juist, dat doet een ieder, maar dit is de vraag niet. De vraag is, of het wetenschappelijk karakter opgeofferd wordt aan de zucht tot propaganda en polemiek. Anders moet ik wel verklaren, dat ik niet begrijp, hoe men hoogleeraar kan zijn en niet propageeren.

Ik wensch er dit, wat den geachten afgevaardigde betreft, bij te voegen. De geachte afgevaardigde heeft het nu of een vorige maal als een van de aangenaamste herinneringen uit zijn leven uitgesproken, dat hij onder zijn leerlingen er gehad heeft waarvan de een socialal-democraat, een ander anti-revolutionnair en een derde radicaal geworden was. Hij meende, dat dit een zekere eerekrans was, waarmede hij zich kon sieren. Dat men zegt: het is mij een vreugde als ik ook bij degenen, *met wie ik van richting verschil*, de erkenning vind, dat ik hun vrijheid niet heb belemmerd, dan kan ik dit verstaan, maar hoe iemand een wetenschappelijke overtuiging kan hebben en er geen bezwaar over gevoelt, wanneer zijn leerlingen uitkomen bij een tegenovergestelde overtuiging, dat kan ik met mijn begrip van liefde voor de waarheid niet rijmen.

Men heeft gezegd: de leerlingen van de Vrije Universiteit dat worden eenvoudig napraters, dat worden eenvoudig mannen die een geleerde les opzeggen. Nu is er van die leerlingen één man aan het woord geweest, de geachte afgevaardigde dr. Schokking en mag ik nu vragen of de heeren, die dr. Schokking gehoord hebben, van oordeel zijn, dat hij iemand is, die zijn leermeesters napraat? Ik geloof te mogen zeggen, dat hij het is, die woorden gesproken heeft met al die waardigheid van karakter, die eenerzijds kan zijn piëteit voor zijn leermeesters en aan den anderen kant kan zijn volkomen zelfstandigheid van oordeel. Nu zal ik niet zeggen: ex uno disce omnes, dat geldt noch voor de heeren van de overzijde noch voor mij, maar waar de heer Schokking in dezen kring optreedt als leerling van de Vrije Universiteit als hij deed, mag ik hopen dat daardoor genoegzaam bewezen is, dat bij ons een vrije ontwikkeling gegeven wordt.

Nu, Mijnheer de Voorzitter, ben ik toegekomen zoo wat tot aan de helft van mijn rede. Waarschijnlijk zal het voor de leden aangenaam zijn, wanneer ik morgenochtend mijn rede voortzet. Ik ben echter tot den dienst der Kamer, maar verder dan tot de helft van mijn rede ben ik niet. Indien gij het dus goed vindt, zou ik nu kunnen eindigen en mijn rede morgen voortzetten.

De **Voorzitter**: Ik heb geen bezwaar aan het verzoek van den Minister te voldoen en stel aan de Kamer voor de beraadslaging te verdagen tot morgen te elf uren.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

55ste VERGADERING. — 25 FEBRUARI 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

55ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 25 FEBRUARI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerp; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. missives. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 84 leden, te weten de heeren:

van den Heuvel, van Sasse van Ysselt, Janssen, Beckers, Mutsaers, Okma, Rink, Arts, Bos, Zijlma, Friesen, Bolsius, van Vlijmen, Brants, Raymakers, van Heemstra, van Dedem, Sluis, Verhey, Fock, Mees, de Boer, Schokking, Fruytier, van Löben Sels, Nolting, de Ridder, van Bylandt, Ketelaar, van Vliet, de Vries, Talma, van der Vlugt, Bijleveld, de Visser, van Idsinga, Duymaer van Twist, Pompe van Meerdervoort, Helsdingen, van Asch van Wijck, van Foreest, Roessingh, van Veen, Lucasse, ter Laan, Goeman Borgesius, Nolens, Röell, van Limburg Stirum, Michiels van Verduynen, Cremer, Schaper, van de Velde, Dolk, de Savornin Lohman, Seret, van Nispen tot Sevenaer, Troelstra, Brummelkamp, Drucker, Hubrecht, van der Kun, Smidt, Tydeman, Melchers, Pijnacker Hordijk, de Stuers, Krap, Hugenholtz, van Kol, van der Zwaag, Heemskerk, Passtoors, van Raalte, Goekoop, van Styrum, van den Berch van Heemstede, van Karnebeek, van Gijn, de Ram, van Wassenaer van Catwijck, Aalberse en Smeenge,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Merckelbach, wegens familieomstandigheden; van den heer Willinge, wegens een vergadering der Provinciale Staten van Drenthe.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke boodschap ten geleide van een wetsontwerp tot verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld; het wetsontwerp zal naar de afdeelingen worden verzonden;

3°. een verzoekschrift betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van den kerkeraad der Hervormde Gemeente te Westkapelle.

Dit adres zal worden verzonden naar de betrokken Commissie van Rapporteurs;

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van de voorzitters en de secretarissen van:

de Arbeiders-kiesvereeniging Zaandam, te Zaandam;

de afd. Middelburg van den Ned. Schildersgezellenbond;

de afd. Middelburg, Hilversum, Drouwrijp en den Haag, district II, van de Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

den Middelburgschen Bestuurdersbond;

de Handels- en Pakhuisbedienden-vereeniging „Handel en Nijverheid", te Amsterdam;

de Vrijzinnig-democratische Kiesvereeniging „Eendracht", te Steenwijk;

de afd. Engelum van den Nederl. Bond van Landarbeiders;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

IJ. van Nooten, hoofdcommies bij het provinciaal bestuur van Utrecht, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

H. C. de Martrée, postdirecteur te Deventer, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

A. Verheijen van Estvelt, kantonrechter te Boxmeer, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren:

Terpstra, inspecteur der registratie te Dordrecht, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. P. de Ridder, kommies te Hoek van Holland, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

van den Bovenkamp, Rijksontvanger te Hoek van Holland, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Egberts, inspecteur der directe belastingen enz. te Alphen (Zuidholland), en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze verklaringen van adhaesie worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende missives:

een, van A. K. Klasen, secretaris van het Plaatselijk Drankwet-comité te Zutphen, houdende kennisgeving van een motie betrekkelijk het ontwerp-Drankwet, aangenomen op een vergadering in de schouwburgzaal te Zutphen, gehouden op 4 dezer;

een, van den voorzitter en den secretaris van den Middelburgschen Bestuurdersbond, waarbij zij hun volle instemming betuigen met de ontwerp-regeling voor scheidsgerechten, opgesteld door den Bond van Nederl. gemeentewerklieden;

een, van den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Ammerstol van de S. D. A. P., waarbij instemming wordt betuigd met de strekking der ingediende voorstellen tot grondwetsherziening en de wensch wordt geuit dat die voorstellen spoedig in behandeling worden genomen.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Vergadering voor aanstaanden Woensdag, 2 Maart, bij den aanvang der vergadering, over te gaan tot het opmaken van de voordracht tot voor de vervulling van een vacature in den Hoogen Raad.

Daartoe wordt besloten.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gisteren een poging gewaagd, om in de eerste plaats aan te toonen, dat onze Staatsrechtelijke historie zich bewogen heeft in de lijn van steeds ruimere vrijmaking van het hooger onderwijs welke formeel genomen zelfs geacht kan worden reeds bijna absoluut te zijn; maar dat, zal die vrijheid niet alleen formeel toegekend, maar ook reëel bestaanbaar zijn, het noodig is, dat de groote ongelijkheid in de wapenrusting vermindering onderga.

In de tweede plaats heb ik gepoogd te betoogen, dat dit ontwerp daarvoor het geschikte middel aan de hand doet; een middel, dat aanspraak kan maken zoowel op doeltreffendheid als op billijkheid.

Bij dit tweevondig betoog kunnen alle principieele quaestiën blijven rusten, en ik handhaaf mijn beweren van gisteren, dat, wat aangaat het formeele van het ontwerp, dit met de principieele quaestiën niets uitstaande heeft.

Toch heb ik gisteren doen uitkomen, dat het allerminst in mijn plan lag een principieel debat te ontwijken. Dat ik daartoe op dit oogenblik wensch over te gaan, is intusschen niet uit preutschheid, of omdat het mij zelf aangenaam is in die wateren te kunnen varen; daarvoor zou zich elders de gelegenheid wel aanbieden. Maar wel hangen de principieele quaestiën rechtstreeks in zooverre met dit ontwerp samen, dat er voor elk ontwerp moet zijn een ratio sufficiens; het moet blijken, dat er een voldoende reden voor bestaat, dat er een oorzaak is om met een ontwerp bij de Staten-Generaal te komen.

En daarom heb ik reeds gisteren gezegd, dat ik mij wilde veroorlooven een drievoudig betoog te voeren over de noodzakelijkheid van de indiening van het ontwerp, voor zoover dit voortvloeit uit den tegenwoordigen stand in het proces der wetenschap.

Ik veroorloof mij daarbij drieërlei te onderzoeken.

In de eerste plaats de bestemming der Universiteit.

In de tweede plaats het karakter van het hooger onderwijs.

In de derde plaats de eisch der wetenschap.

Nu moet ik intusschen, om verwarring te voorkomen en helderheid in het debat te houden, terstond op zijde zetten de meening, alsof het bijzonder hooger onderwijs in onze wet, en in dit ontwerp, zoo onderscheiden ware te maken, dat waar het openbaar hooger onderwijs uit den aard der zaak was indifferent in uitgangspunt, het bijzonder hooger onderwijs krachtens zijn aard in uitgangspunt principieel was.

Wordt dit ontwerp wet, dan zal het volstrekt niet alleen mogelijk zijn, hetzij aan een Roomsch-Katholieke, hetzij aan een Calvinistische Universiteit, de hier aanbevolen rechten toe te kennen, maar dan zullen diezelfde bevoegdheden ook kunnen toegekend worden aan een Universiteit van bijzonderen aard, die zich zou willen modelleeren naar het voorbeeld van de Université Libre te Brussel. Het is niet ondenkbaar, dat bij den veldwinnenden invloed van de Christelijke beginselen in ons vaderland, laat mij eens zeggen over een 25 of 30 jaar, elk curatorium en de meeste katheders aan de Rijks-universiteiten bezet zullen zijn met mannen van Christelijke overtuiging. De toestand zou kunnen intreden, dat de heeren, die een universitair onderwijs wenschen met indifferent uitgangspunt, met dien toestand niet tevreden, zelf behoefte en neiging gevoelden, om een bijzondere Universiteit met indifferent uitgangspunt op te richten. Men heeft in het naburig zusterland na 1830 daaraan de behoefte gevoeld; die behoefte zou ook hier kunnen opkomen, en ik wensch daarom van meet af duidelijk uit te spreken, dat niet mag geïdentifieerd worden het begrip van bijzonder hooger onderwijs met het begrip van hooger onderwijs met principieel uitgangspunt. Ik zal daarom ook de uitdrukking bijzonder en openbaar hooger onderwijs in mijn verder betoog niet bezigen, maar spreken van het indifferente en het principieele stelsel.

Wanneer ik nu vraag: wat is de bestemming van een Universiteit, dan heb ik mij daarbij van deze plaats niet te stellen op een standpunt, dat ik mij zelven persoonlijk zou wenschen te kiezen, maar heb ik mij bij de verdediging van het ontwerp te stellen op het standpunt van de wet. Nu is omtrent de bestemming van een Universiteit tweeërlei meening hier verdedigd. Eenerzijds de meening, dat een Universiteit is: instituut van vorming en opleiding, en anderzijds de meening, dat een Universiteit is: een instituut voor de wetenschap.

Ik mag en kan geen oogenblik aarzelen om, wanneer wij vragen naar de finis primus van de Universiteit, zooals dit door onze wet van 1876 bepaald is, beslist en stellig uit te spreken, dat de bestemming van een Universiteit ligt in de vorming en voorbereiding, die ten goede moet komen aan de kweekelingen, zoowel ten einde verkregen worde hun wetenschappelijke formatie als hun geschiktheid voor het bekleeden van openbare betrekkingen. Dit staat in art. 1 zoo duidelijk uitgesproken, dat ik het niet versta, hoe men in een Kamer als deze, wanneer men zich met wetgeving bezighoudt, en zich niet in een academische gehoorzaal bevindt, deze denkbeelden verkondigt; hoe men op dit punt een oogenblik van mij zou kunnen verschillen.

Wanneer er geen behoefte bestond aan vorming of voorbereiding van kweekelingen voor de toekomst, dan ware het mogelijk, dat men allerlei inrichtingen in het leven riep en niet de Universiteiten, zooals zij krachtens onze wet op het hooger onderwijs bestaan.

Nu is daartegen aangevoerd tweeërlei. Men heeft gezegd: dat dit niet zoo is, kunt gij duidelijk hieraan zien, dat wij hebben laboratoria, observatoria en nosocomia, die niet zijn voor de jongelui. Deze inrichtingen zouden er niet zijn, wanneer het enkel voor het onderwijs was; zij zijn voor het eigen onderzoek van de professoren. Die tegenstelling versta ik niet. Wanneer ik als hoogleeraar in de sterrenkunde onderwijs zal geven en zal vormen en voorbereiden voor wetenschappelijke bekwaamheid, begrijp ik niet, hoe ik dat zal kunnen doen met enkel boeken voor mij. Ik moet in staat zijn te kunnen observeeren. Dergelijke inrichtingen komen in de wet dan ook voor onder de bepaling: hulpmiddelen voor het onderwijs. Anders zijn zij in de wet niet bekend.

En aan den anderen kant, wanneer men een medicus wetenschappelijk vormen en voorbereiden zal, zou ik willen vragen, hoe men dit zou kunnen doen, zonder hem bij het ziekbed en kraambed te brengen. Wanneer men een wis- en natuurkundige wetenschappelijk voorbereiden zal, hoe zal men dit doen, zonder chemisch en physisch laboratorium? Het feit is dan ook, dat de groote uitbreiding van dusdanige laboratoria hieraan te wijten is, dat er zoo weinig jongelui te gelijk aan één tafel in een laboratorium kunnen werken. In den regel niet meer dan vier; als de gelegenheid op zijn best is één aan elken kant. Ik kan dan ook niet anders doen, dan constateeren, dat laboratoria, observatoria en dergelijke inrichtingen, wel degelijk gesubordineerd zijn aan de hoofdbestemming van de Universiteit; de vorming en voorbereiding van de jongelui tot wetenschappelijk gevormde en geschikte personen voor de verschillende betrekkingen, die zij later zullen waarnemen.

In de tweede plaats is aangevoerd, dat er toch wel professoren benoemd zijn, die zoo goed als geen college geven of ook, wanneer zij het geven, zeer weinig toehoorders hebben. Wij hebben gisteren van den heer Aalberse gehoord, dat een zoo belangrijk college als dat over de wijsbegeerte van het recht, gegeven door een zoo uitnemend geleerde als de geachte afgevaardigde uit Leiden, de heer van der Vlugt, een man, die bovendien zoo de gave bezit, door zijn voordracht, zijn hoorders te boeien, niet zelden zelfs maar door één toehoorder werd bezocht, hoewel er 150 à 200 juridische studenten in Leiden waren. Reeds daaruit de gevolgtrekking af te leiden, dat het onderwijs in de wijsbegeerte van het recht niet ten doel zou hebben de wetenschappelijke vorming van juristen, is een conclusie, die niemand trekken zal, maar dan kan men ook niet *per se* uit het klein aantal toehoorders bij een ander hoogleeraar de gevolgtrekking maken, dat zijn aanwezigheid aan de Universiteit niet is een uitvloeisel van het karakter, dat als onderwijsinrichting aan de Universiteit toekomt. Intusschen, ik geef toe, dat men, ten opzichte van een professor in het Chineesch, niet categorisch de vraag kan stellen, of er nu werkelijk behoefte bestaat daarvoor vorming te verleenen. Nu zou ik in dit opzicht,

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

vooral bij de wending die de gebeurtenissen in Oost-Azië nemen, dit niet grif willen ontkennen; ik geloof veeleer, dat het voor een land als het onze, dat koloniën bezit, waar een talrijke Chineesche bevolking is, van belang is te zorgen, dat de gelegenheid tot opleiding en wetenschappelijke vorming in de kennis van de Chineesche taal- en volkenkunde aanwezig is.

Maar gesteld, dat er leerstoelen zijn, die dit karakter niet dragen (ik zou zeggen: noem ze eens, maar aangenomen ze zijn er) dan zou ik in de tweede plaats dit zeggen: de heer van Idsinga heeft het standpunt, dat een Universiteit een onderwijsinrichting is, naar mijn overtuiging, te absoluut ingenomen. Wel is het waar, dat de finis primus van een Universiteit ongetwijfeld moet geformuleerd worden zoodanig, dat zij is een instituut van onderricht en vorming, maar van den anderen kant mag men niet ontkennen, dat er ook kan zijn „Heterogenie der Zwecke" en dat, al is zulk een inrichting primair zeer stellig een onderwijsinrichting, zij te gelijker tijd ook in de tweede plaats een gesubordineerde tweede bestemming kan hebben.

De heer **van Idsinga**: Ik heb dat niet ontkend.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De geachte afgevaardigde zegt, dat hij dit niet betwist heeft. Het doet mij genoegen, dat ik ook in dit tweede opzicht zijn instemming mag verwerven.

De heer **van Idsinga**: Ik ben het volkomen met u eens.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De geachte afgevaardigde de heer Bos, zoo min als ik van beelden afkeerig, heeft de Universiteit genoemd: een open markt, waar allerlei wetenschappelijk fruit te verkrijgen was, al erkende hij, dat het wel eens zou kunnen gebeuren, dat er giftig fruit onder liep.

Hij neemt dus aan, dat wij te doen hebben met een markt zonder marktmeester. Natuurlijk, op een andere markt zouden voor de gezondheid schadelijke producten geweerd worden. Kan het worden toegestemd, dat in dien zin de Universiteit moet zijn een open markt, zonder marktmeester? Ik ontken dit ten stelligste. De Universiteit omvat niet de wetenschap.

Het terrein der wetenschappen en der instituten, waarover zij beschikt, is veel uitgebreider dan de Universiteit en wanneer men zelfs vraagt naar inrichtingen, die als finis primus bevordering der wetenschap ten doel hebben, dan is een inrichting als de Koninklijke Academie van Wetenschappen, dan zijn allerlei vereenigingen van wetenschappelijken en historischen aard, die in ons land bestaan, veel meer in uitsluitenden zin wetenschappelijke inrichtingen.

Tegen inperking van het begrip „markt van wetenschap" tot Universiteit kom ik te sterker op, daar de heer Bos, zoo goed als ik, in staat is, zonder naar Leiden, Groningen of Utrecht te gaan, op tafel zich alle wetenschappelijke fruit te verschaffen. Zelf moet ik zeggen (ik weet niet hoe hij er over denkt) dat telkens als ik een college gehoord had en ik daarna in een geschrift van denzelfden hoogleeraar dezelfde stof kon vinden, juist zoo goed gedisponeerd, juist zoo nauwkeurig en zoo goed toegediend, ik daaraan veel meer heb gehad. Daar komt bij, dat op het college de *viva vox* voorbijgaat, terwijl ik, als ik het boek bij mij heb, wat daarin staat nog eens herlezen kan, dat ik het op het college dikwijls moet hooren, ook indien het, als in mijn gedachtenkring niet aansluitend, niet van pas komt, terwijl ik het in het geschrift kan opzoeken op het moment dat ik het noodig heb. Neen, de groote markt der wetenschap is bij de boekverkoopers, niet aan de Universiteit. De groote markt der wetenschap is in het Britsch Museum; daar vindt men, wanneer men wetenschappelijken honger heeft, of zich wetenschappelijk wil tracteeren, alles uit den loop der eeuwen bijeen, wat men hebben wil. En al is het, dat men tal van mannen met bijzondere systemata, omdat zij gestorven zijn, niet meer kan hooren, ook al wilde men er voor naar Leiden gaan, zoo ligt voor ons de gelegenheid ten volle open, om toch hun werken ons aan te schaffen.

Wanneer de geachte spreker de Universiteit genoemd had een voorraadschuur van wetenschap, die voor de daarkomende kweekelingen en voor de professoren bij het zich voorbereiden voor het onderwijs noodig is, zou ik met hem kunnen instemmen. Ik erken n.l. gaarne, dat de Universiteiten metterdaad zijn de groote centra van wetenschap in ons land. Nergens komt zoo groot gezelschap te zamen en nergens vindt men de hulpmiddelen voor de wetenschap zoo geheel bijeen, maar dat alles kan niets afdoen aan de eerste bestemming van de Universiteit, om n.l. te zijn en te blijven in de eerste plaats een onderwijsinrichting.

Ik kom nu tot de vraag, hoe wij te oordeelen hebben over het karakter van het hooger onderwijs. Ik stel gaarne op den voorgrond, dat wij den geachten spreker uit Leiden dankbaar mogen zijn, dat hij ons, in het trilogisch noemen van conservatorium, observatorium en laboratorium, een zeer gelukkig middel aan de hand heeft gedaan om het karakter van het hooger onderwijs nader te stipuleeren.

Ik plaats op den voorgrond, dat het hooger onderwijs in de eerste plaats strekt om te conserveeren de dusver verkregen wetenschap en dat tot die conservatie noodig is het hebben van bibliotheken en van musea van allerlei aard. Moeten nu de kweekelingen van een Universiteit zich laten inpompen een zekere dosis van vroeger verworven kennis? Dat zou ik noemen het tegendeel van hooger onderwijs.

Een hoogleeraar is er m. i., niet om den arbeid voor de jongelieden te verrichten en hen de noodige kennis als gesneden brood voor te zetten. Maar wat de hoogleeraar wel heeft te doen is dit. hen bekend te maken met de voorhanden kennis en hun den weg te wijzen, om zich daarin verder te bekwamen. Een hoogleeraar, die niets doet dan een handboek uitgeven en tot zijn discipelen zeggen: leert dat van buiten en ge kunt dan examen doen, verstaat zijn roeping niet.

Neen, de schat van kennis van het verleden, die in de boekenwereld aanwezig is, is niet voor iedereen die aan de Universiteit komt, dadelijk een open markt. Men moet bekend gemaakt worden met de litteratuur; meer nog zelfs, men moet leeren aan de Academie, hoe men achter litteratuur kan komen. En wanneer men daarachter is, moet bij de enorme massa litteratuur aan de hand worden gedaan, hoe men in die massa zijn weg vindt, en op welke wijze men tot het goede gebruik van boeken komt.

In de tweede plaats moet het karakter van het hooger onderwijs zijn, zooals uit den aard van een observatorium voortvloeit, namelijk dat de kweekelingen zelf moeten leeren observeeren, zelf moeten leeren zien, zelf moeten leeren opmerken, en bij dat opmerken moeten weten te discerneeren, dat wil zeggen waarheid en leugen, het goede en het kwade weten te onderscheiden. Het observeeren moet hen leiden tot critiek. Degene, die tot de lagere kringen in de maatschappij behoort, kan daartoe niet geraken, omdat hem de middelen en de tijd ontbreken. Hij kan niet anders doen dan zich laten instrueeren en daarop afgaan. Maar daarentegen moeten de kweekelingen van het hooger onderwijs weten, dat zij zelf hebben te oordeelen dat zij zelf uit eigen oogen moeten leeren zien. en met hun overtuiging moeten staan op eigen beenen. Daaruit volgt, dat zij in onderscheiding van de anderen, zelf verantwoordelijk zijn voor de overtuiging, die zij naderhand de wereld zullen indragen, en dat het daarom aan een Academie geen pas geeft, dat men de jongelui, op welke wijze ook, wil noodzaken de colleges bij te wonen. Dat moeten zij zelf weten en de gevolgen er van aanvaarden. Wanneer een student van oordeel is, dat hij zijn tijd het nuttigste besteedt met op zijn kamer te werken en in een boek te zoeken, wat hem daar wordt geboden, moet hij dat op eigen verantwoordelijkheid doen, en er volkomen vrij in zijn. Dat gebeurt niet op de school; daar moet men komen zóóveel jaren; daar wordt men aangeteekend, als men er niet is; terwijl juist velen van diegenen, die het minst college loopen, naderhand gebleken zijn de meest intelligente personen te wezen, die den grootsten invloed hebben uitgeoefend.

In de derde plaats moet een Universiteit ook zijn een laboratorium. De man van wetenschappelijke vorming, die straks de wereld ingaat, moet zelf op wetenschappelijk erf weten voort te werken, en het is dus niet genoeg, dat hij den weg weet te vinden in het constateeren van de voorhanden kennis; niet genoeg, dat hij in de tweede plaats door eigen observatie critisch tegenover dien voorhanden schat van kennis komt te staan, maar hij moet ook leeren werken, en om wetenschappelijk te

leeren werken, moet hij methode leeren. Dat moet hem worden voorgedaan, en hij moet het onder toezicht probeeren. Dat eigen werken nu doet een medicus vooral in het nosocomium, een chemicus in het laboratorium. Maar dat laboratorium, waar hij leert werken, is even goed zijn eigen studeerkamer, het disputcollege, dat hij met studenten houdt, het studentengezelschap, met wetenschappelijk doel in het leven geroepen.

En wanneer men nu zegt: telt gij dan in het geheel niet den omgang met professoren, en het onderling verkeer der studenten? Rekent dat bij u niet mee? Daarop antwoord ik: niet in dien omvang, waarin het hier is voorgesteld, niet alsof de hoogleeraren van de vijf faculteiten onderling elkander oefenden in het rechte begrip van de wetenschap en alsof de studenten dat ook zoo onder elkander deden. Ik kan het in dat opzicht niet doen, omdat men gezegd heeft, dat er moet zijn een wiskundige faculteit om de natuurwetenschappelijke methode te leeren. Welnu, ik heb te Leiden gestudeerd en ik heb de natuurwetenschappelijke methode volkomen leeren kennen, maar ik heb dat niet van de professoren gehoord, ook niet op de colleges, ook hebben mijn medestudenten het mij niet verteld. Ik heb daarvoor een ordentelijk geschrift genomen, dat daarover handelde en het duidelijk en klaar uiteenzette. En het is er nooit meer uitgegaan.

En wat de heeren nu vertellen over den wetenschappelijken omgang van de professoren onder elkander, ik zou wel eens aan de geachte hoogleeraren, die wij de eer hebben in ons midden te hebben, willen vragen, of zij wezenlijk de kennis der natuur van hun collega's hebben gekregen. Vooreerst is de omgang tusschen collega's van de onderscheidene faculteiten volstrekt niet zoo druk. De heer van der Vlugt knikt van ja. Die geachte afgevaardigde heeft meermalen doen uitkomen, dat hij een bijzondere gesteldheid des gemoeds heeft en daarom heeft hij misschien een wetenschappelijken band met een van de andere hoogleeraren gehad. Maar ik spreek niet van één geval, doch over den regel, en dan zeg ik, dat de regel deze is, dat de omgang tusschen professoren en studenten bijna niet bestaat. Wanneer ik aan de hoogleeraren, hier tegenwoordig, vraag, met hoeveel van de te Leiden studeerende jongelieden — het juiste cijfer weet ik niet, ik meen, dat er ongeveer 900 zijn — zij dagelijks omgang hebben, dan denk ik, dat zij zullen antwoorden: *homo sum*, ik kan niet te gelijk met al die heeren omgaan, vooral niet bij mijn drukke werkzaamheden.

En wat de jongelieden betreft, weet ik zeer goed, dat aan de Academie meestal bestaat een omgang van theologen met theologen, van juristen met juristen, van medici met medici en dat slechts hier en daar op de grens een onderlinge omgang bestaat.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, al is het nu zoo, al meent men nu te kunnen verklaren, dat toch die omgang met professoren en die omgang met studenten metterdaad voorbereidend en vormend werkt — iets wat ik in absoluten zin niet ontken, alleen ontken ik het in den zin, waarin het hier is gemoveerd — dan voeg ik er dit bij: er moet bij het hooger onderwijs op gelet worden, dat die hoogere opvatting van het hooger onderwijs, zooals ik die gaf en welke voorstelling mij wel door niemand in de Kamer betwist zal worden, niet voor alle studenten is de meest gewenschte vorm. Dat is voor de meest intelligenten onder de jongelieden en ook voor degenen die er het naast bijkomen, inderdaad de weg, maar daartegenover vindt men steeds aan de Universiteit een zeer breede schaar van op zulk een ontwikkeling niet aangelegde jongelui, bij wie het dan ook tot zoodanige wijze van studeeren nimmer komt, en ik meen daarom, dat men bij het hooger onderwijs te idealistisch te werk gaat, indien men datgene, wat alleen voor de besten de juiste methode is, ook voor de groote massa als zoodanig als het eenig goede en bruikbare voorstelt.

Ik voeg er bij, Mijnheer de Voorzitter, dat ik het voor studenten bovendien een zaak van hoog gewicht acht, om eminente mannen te gaan hooren. En waar nu elke Universiteit in den regel slechts zeer enkele van die eminente mannen als sieraden bezit, zoo volgt daaruit, dat de in Duitschland gevolgde methode om niet aan één Universiteit zijn studiën te volbrengen, maar van Universiteit naar Universiteit te trekken, een systeem is, dat veel heeft, waardoor het zich aanbeveelt, en ik wenschte wel, dat èn de kweekelingen van openbare, èn die van bijzondere Universiteiten aan dat denkbeeld meer dan tot dusverre gevolg gaven. Hiermede is tevens beantwoord de vraag, mij gisteren gedaan door den geachten afgevaardigde uit Zutphen.

Dat ik hem interrompeerde was, dunkt mij, de juiste opvatting van een interruptie. Een interruptie is dàn op haar plaats, wanneer iets aangevoerd wordt, dat op een misvatting berust en waarop een heel betoog zou moeten volgen, welk betoog, wanneer die misvatting blijkt, kan bespaard worden. Welnu, in het gisteren voorgelezene heb ik mij over deze zaak niet uitgelaten, en zeer ten onrechte is daaruit de conclusie getrokken, dat ik aan de leerlingen van bijzondere Universiteiten het bezoeken van andere colleges zou afraden. Ik heb daarom nu uitgesproken, dat ik het voor alle kweekelingen, altijd als zij het kunnen bekostigen, van hoog aanbelang vind, dat zij eminente mannen van andere Universiteiten gaan hooren. En ik voeg er bij, dat ik wel zou willen, dat men zich daarbij niet bepaalde tot de eminente mannen hier in ons land, — ons landje is zoo klein en er zijn zooveel eminente mannen buiten onze grenzen. En ik wil wel zeggen, dat het in den kring, waartoe ik behoor, niet alleen voorkomt, maar zeer dikwijls wordt aangeraden — als de middelen er zijn — om, nadat de eerste studiën volbracht zijn, ook in het buitenland eminente personen te gaan hooren. Wanneer daarentegen gevraagd wordt, of ik het kan goedkeuren, dat men twee stel colleges moet loopen, ten einde twee examens te kunnen doen, dan zeg ik nog eens dat ik dit studiebedervend acht en afkeur.

Ik kom nu tot de vraag, of met het oog op het karakter van het hooger onderwijs een indifferent of een preferent stelsel moet worden gekozen. Dit is een paedagogische quaestie. Het betreft n.l. de vraag, op welke wijze men het zoo straks omschreven doel, de vorming en voorbereiding voor wetenschappelijke bekwaamheid en geschiktheid voor betrekkingen, beter bereikt: door bij het onderwijs als uitgangspunt te nemen de veelheid, om daarna op te klimmen tot de eenheid, of wel door als uitgangspunt te nemen de eenheid en daarvan tot de veelheid af te dalen.

Dit is een vraagstuk, waarvan geldt, dat het in utramque partem disputare voor de hand ligt; in alle eeuwen is over dat stelsel verschillend gedacht. De een acht het uit paedagogisch oogpunt ter doelsbereiking beter om als uitgangspunt te nemen de eenheid; de ander zegt: neen, dat moet gij niet doen, gij moet de veelheid als uitgangspunt nemen en daaruit zullen de kweekelingen zelf hun eigen levens- en wereldbeschouwing opbouwen. De geachte afgevaardigde, de heer Bos, sprak zelfs van brokstukken, waaruit dat gebouw moest worden opgetrokken.

Wanneer men mijn gevoelen vraagt zeg ik: ik eerbiedig volkomen degenen, die er anders over denken, en het zal mij aangenaam zijn als bijv. de geachte afgevaardigde uit Leiden mij, als ik in Leiden kom, met een 10 of 12-tal van die heeren in aanraking brengt, die zoo hun eigen levensbeschouwing hebben opgebouwd en wil gaarne die uit verschillende brokstukken samengestelde gebouwen zien. Maar ik moet zeggen, als al die negenhonderd of duizend jongelui zoo hun eigen levens- en wereldbeschouwing moeten optrekken, dan zijn Kant, Hegel en dergelijke menschen kinderen geweest vergeleken bij de tegenwoordige studenten, want Kant en Hegel hebben daar met hun eminente intelligentie jaren lang over getobd en zijn eerst op rijperen leeftijd tot het vormen van een eigen wereld- en levensbeschouwing gekomen. Wanneer men nu nog sprak van de keuze van een levens- en wereldbeschouwing zou ik niets zeggen, maar wanneer men zegt, dat zij hun eigen levens- en wereldbeschouwing moeten opbouwen, dan moet ik zeggen, dat wij een Leidsch korps hebben van mannen, die met Kant en Hegel op een lijn staan en waarvoor ik respect heb. Maar ik moet zeggen, ik heb dat genus onder de jongelieden nog niet ontdekt.

Maar er zijn er, die er anders over denken, en het is een paedagogische quaestie, waar ik mij niet warm over zal maken, en ik heb van deze plaats noch het een, noch het andere stelsel te verdedigen. Maar wat ik wel wil doen is, zeggen wat ik versta onder het principieele stelsel, omdat dat in deze Vergadering niet het meest bekende is; het indifferente stelsel kennen de heeren allen, ze zijn bijna allen zelf aan Universiteiten geweest; maar ik wil eens zeggen wat ik versta onder het principieele stelsel, daargelaten of ik het goedkeur of niet; daarmede heb ik op dit oogenblik niet van doen.

Ik heb van dat principieele stelsel wel eens een caricatuur gezien; ik zal niet ontkennen, dat die caricatuur hier en daar in het debat is komen doorgluren. Het wordt voorgesteld alsof men had een zeker stel dogma's en gegevens; daaraan mocht niet getornd worden; die lagen daar zoo; en dan had men verder zijn wetenschappelijke studies te doen. Ik zou dat niet durven noemen het principieele stelsel. Ik versta onder het principieele stelsel dit, dat men een vast uitgangspunt kiest; dat men dit maakt tot het voorwerp van wetenschappelijk onderzoek; dat men dat wetenschappelijk onderzoek, zooals ik dit bij een vorig debat met den geachten spreker uit Leiden heb aangegeven, moet beginnen met dezelfde gegevens in mensch en wereld, die men op een ander standpunt kiest; dat men bij geen wetenschappelijke studie, welke ook, ooit anders kan uitgaan, dan van den bestaanden mensch, zooals die is, en van de bestaande wereld, en dus altijd moet beginnen, ook bij het principieele stelsel, met te redeneeren uit de realiteit, uit de dingen der natuur en uit hetgeen men door de rede in de natuur ziet. De geschiedenis toont aan, dat men daar, waar het principieele stelsel gehuldigd werd, aan het onderzoek der dingen en de aanwijzing der „necessitas" altijd de uiterste zorg besteed heeft.

Ik noem als voorbeeld, dat, wanneer wij, Christenen, Christus belijden als onzen Verlosser, in de meeste scholen der theologie nauwkeurig de „necessitas" aangetoond is, niet alleen van een verlossing, maar om *zulk* een verlossing te hebben; en die necessitas kan alleen uit de bestaande orde der dingen verklaard worden. Wanneer de heeren dit willen nazien in de werken van de vroegere principieele richting, zullen zij bevinden, dat, wanneer over de „loci de Sacra Scriptura" gehandeld werd, het altijd eerst was over de „necessitas de locis de Sacra Scriptura". In die „necessitas" ligt, naarmate men de natuur en de menschen ziet, het aangewezen middel om er uit te concludeeren. Voorts is er nooit een deductie uit dit uitgangspunt geweest, die niet nauwkeurig onderzocht is geworden.

De vraag: als men komt tot een overtuiging bij zijn onderzoek, die doet oordeelen, dat het uitgangspunt niet deugt, wat moet ik dan doen, beantwoord ik aldus: natuurlijk de waarheid belijden en voor de waarheid zich zelf ten offer stellen. Want ik versta niet, hoe men op wetenschappelijk gebied, waar men niets anders bedoelt dan de waarheid zoeken, aanvaarden, handhaven en propageeren, ooit iets anders kan bedoelen dan wat men voor zich zelf als waarheid erkent. Ik begrijp niet hoe bijv. dr. de Visser heeft kunnen zeggen, dat het bij de studie niet te doen is om waarheid, maar om juistheid. Ik kom daarop later terug en misschien zal ik dan het punt toucheeren, waarop hij komen wil.

Ik wensch dit te doen, omdat ik het ellendig zou vinden als uit dien kring een stem opging, die den schijn kon wekken, dat er aan gedacht werd, niet de waarheid volgens zijn overtuiging uit te spreken en zoo te eeren en hoog te stellen, dat men er elk offer, zelfs zijn leven, voor zou over hebben. Ik zeg niet: de waarheid *bovenal*, maar de waarheid *alleen*; want wat anders dan de waarheid kan noch volgens het indifferente, noch volgens het principieele stelsel worden bedoeld en aanvaard.

Mag ik er op wijzen dat beide stelsels, het indifferente zoowel als het principieele, m. i. vóór- en nadeelen hebben. Ik stem gaarne toe dat het indifferente stelsel, dat met de veelheid begint, om op te klimmen tot de eenheid, verscheidene voordeelen bezit: o. a. het voordeel dat het bij de bewegingen op wetenschappelijk gebied vrijer uitgaat, dat men ruimere keuze voor hoogleeraren schept en dat het meer zich aansluit aan de dispositie voor twijfel die tegenwoordig in vele zaken heerscht. Maar ik stel er tegenover, dat het indifferente stelsel het nadeel heeft, dat het, vooral voor de opleiding van de middenklasse van studenten, veel tegen heeft en in zoover, atomistisch van aard, indifferentisme kweekt en niet zelden leidt tot scepticisme. Gevolg daarvan is dan ook, dan men niets in den breeden kring van onze beschaafde wereld, als vrucht van het indifferente stelsel, zoozeer mist dan wijsgeerige bepalingen, niets zoozeer mist dan een besliste overtuiging bij de levens- en wereldbeschouwing, en dat men aan dat hesitante, dat juist in die kringen gevonden wordt, in niet geringe mate moet toeschrijven dat wankele, dat in ons intellectueele en hoogere leven in Nederland stellig de vastheid van overtuiging en de vastheid van karakter niet bevordert.

Van de andere zijde erken ik, dat het principieele stelsel tegen zich heeft, dat het meer gevaar oplevert voor eenzijdigheid.

Ik erken ook, dat het principieele stelsel, wanneer het principe te uitsluitend geestelijk wordt gekozen, het gevaar met zich mede kan brengen, waarop dr. de Visser heeft gewezen, sprekende van scholastiek. Ik zal dien naam, die een historische beteekenis heeft, liever niet gebruiken, maar ik stem toe, dat het er toe leiden kan om vele dingen, waarin men minder belang stelt, te verwaarloozen.

Wanneer men houdt van het tooneel en het bezoek van schouwburgen, dan zal men waarschijnlijk met belangstelling lezen, wat in de bladen daarover voorkomt omtrent eerste opvoeringen te Parijs, te Brussel of te Berlijn en dan is dit een kleine verkwikking. Daar ik voor mijzelf niet aan dat bezoek deelneem bij den tegenwoordigen stand van het tooneel, heb ik daaraan niets, hoewel de tooneelkunde als zoodanig mij zeer interesseert.

De heer **Troelstra**: En de danskunde?

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Ik moet zeggen, dat de geachte afgevaardigde op dit punt niet geestig is. Ik beschouw, als levensverschijnsel, de tooneelkunde, en ik wil er bijvoegen: met inbegrip van de danskunde, zeer mijn studie waardig en ik heb daar dan ook een oordeel over, maar ik kan niet zeggen, dat alles wat geschiedt op het tooneel mij interesseert.

Zoo meen ik evenzeer te mogen zeggen, dat aan het principieele stelsel dit gevaar verbonden is, dat, wanneer er hoogleeraren en kweekelingen zijn, die, om hun principes te verdedigen uitsluitend gebruik maken van geestelijke principes, dit te eenzijdig zal werken, waardoor hun belangstelling, wat de phenomena van het leven betreft, dikwijls niet sterk genoeg, hun waarneming niet scherp genoeg zal zijn, om die zijde van de wetenschap tot haar recht te doen komen.

Nu een laatste vraag, wat dit punt betreft; de vraag nl. naar de grens van de vrijheid, die, zoowel bij het indifferente als bij het principieele stelsel, moet worden gesteld.

De geachte afgevaardigde uit Leiden is voorstander van het indifferente stelsel en hij heeft toch gezegd: daar is een limite; wat ingaat tegen de openbare orde en de goede zeden kan niet worden toegelaten. Daaruit blijkt, dat dus ook bij het indifferente stelsel, door de voorstanders daarvan een limite noodzakelijk wordt gekeurd. Vroeger heette het: *nil contra Deum et bonos mores*, maar voor den *Deus* heeft de geachte afgevaardigde nu in de plaats gesteld de openbare orde.

Dat men uit principieel standpunt een limite stelt, spreekt vanzelf, dat behoef ik dus niet nader aan te toonen, maar nu komt de vraag: waaraan ontleent de geachte afgevaardigde uit Leiden den maatstaf voor zijn limite? Wat verstaat hij onder de openbare orde? Laat mij een voorbeeld mogen kiezen.

Er is een docent aan een openbare inrichting van onderwijs, die veroordeeld is wegens het opzetten van militairen tegen de Overheid. Acht de geachte afgevaardigde dat in strijd met de openbare orde of niet? Zoo ja, waar is dan de marktmeester geweest die in deze van Academische zijde is opgetreden? Indien hij daarentegen zegt: neen, dat kan er heel goed mee door, dan zou ik willen vragen, waaraan hij dan de idee ontleent voor den maatstaf, die zijn limite bepaalt. Hij kan dat niet willekeurig doen. In het indifferentisme is er geen eigen stelsel; hij moet dus een ander idee hebben, waaruit die maatstaf voortvloeit.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat hij zeer zeker het anarchisme van de daad, als men dat predikte, zou afkeuren, maar is dat nu het eenige, wat men neemt als strijdende met de openbare orde of is er nog meer? Ik vind het zeer interessant om dit te mogen vernemen van een hoogleeraar in de rechten, die deze grenzen wel zoo zal weten te trekken, dat hij aantoont hoe de passer gesteld moet worden waarmede de omtrek van de limite wordt getrokken.

En nu de goede zeden.

Wat zijn die? Wat wordt door dat begrip te kennen gegeven? Niet door hem verstaan, maar in het stelsel van het indifferen-

tisme als uitgangspunt van de wetenschap? Stel: iemand leert aan de Academie, dat de tegenwoordige zedelijke begrippen niet de juiste zijn, dat die veranderd moeten worden; of iemand zegt: er zijn geen zedelijke begrippen, anders dan als uitvloeisel van buiten-ethische omstandigheden en die begrippen wisselen telkens. Waar zal de geachte afgevaardigde dan den maatstaf vinden, waarmede hij afsnijdt wat volgens hem tegen de goede zeden strijdt?

Laat mij een enkele concrete vraag ook hier mogen doen. Wanneer er een hoogleeraar in de medicijnen is, die optreedt tegen een Haagschen kring van medici, in welken kring met beslistheid was uitgesproken, dat de jonge man buiten het huwelijk rein moet blijven leven, daartegen optreedt met de duidelijk uitgesproken bewering, dat de poging daartoe onnatuurlijk is en ongewenscht en dat men als medicus zulk een advies aan een jongen man alleen mag geven met het oog op de gevaarlijke gevolgen, die een andere gedragslijn ten gevolge van een rondsluipende ziekte in zekere kringen met zich kan brengen, acht hij dit dan metterdaad goed, voorbereidend en vormend voor de wetenschappelijke beoefening en maatschappelijke betrekking, wanneer een jonge man een dergelijke opinie aanneemt?

Ik ga verder. Wij hebben gehad het vijfde Congrès International voor crimineele anthropologie. Door een docent aan een Universiteit met indifferent stelsel, is toen ten opzichte van de zonde, die ik niet zal noemen, maar die ik zal aanduiden met de herinnering aan de in de Zontzee begraven steden, de meening verkondigd, dat deze gruwel niet alleen geheel gelijk stond met het huwelijk, maar zelfs, dat het plegen van dien gruwel bevorderlijk was voor het welzijn van de maatschappij. Zijn woorden waren: „du moment qu'on reconnaîtra que l'uranisme a le droit d'exister autant que l'hétérosexualité puisqu'il n'est, comme celle-ci, qu'une manifestation sexuelle; dès ce moment les uranistes pourront être utiles à la société tout comme les hétérosexuels."

Toen die stelling in debat kwam heeft een vreemdeling zich aldus daarover uitgesproken, en dat was niet een belijdend Christen, maar een medicus, en wij weten het, medici durven nog al wat aan: „j'avoue que j'ai été stupéfait en lisant le travail de mr. Aletrino, j'en ai été également effrayé, car je me suis demandé où l'on arriverait."

En zelfs Lombroso en Ferri hebben naar aanleiding daarvan gezegd, dat zij de bespreking van het kwaad alleen in zoover vruchtbaar konden achten, als het er toe leiden zou, om de maatschappij voor dien gruwel te bewaren. Lombroso heeft zelfs gezegd, dat men den man, die aan een Universiteit dien gruwel wilde verheerlijken, als nuttig voor de maatschappij en als even heilig als het huwelijk, moest „renfermer", om te zorgen dat het kwaad geen voortgang kreeg.

Nu vraag ik den geachten afgevaardigde: ligt dit aan deze zijde van de grens of aan de overzijde? Wanneer de geachte afgevaardigde niet geheel op de hoogte van deze zaak is, ben ik gaarne bereid hem de handelingen van het congres tijdelijk af te staan. Ik wil nu alleen van hem vernemen of hij meent, dat dit binnen of over de limite ligt. Mocht het over de limite liggen, dan wensch ik te vragen of hij weet, wat de marktmeesters hebben gedaan om deze limite te doen eerbiedigen.

De positie van de hoogleeraren komt bij verschil van stelsel ongetwijfeld in aanmerking.

Bij het indifferente stelsel zullen de hoogleeraren er wel niet altijd zeker van zijn hun positie te kunnen behouden; maar hiervan is geen quaestie, dat de beperking, aan de professorale vrijheid opgelegd, bij het indifferente stelsel kan genoemd worden $^1/_{100}$, vergeleken bij het gevaar dat hun positie bedreigt bij het principieele stelsel.

En het is deze omstandigheid, die in het debat met zekeren klem en nadruk is gereleveerd.

Ik wensch daarover het mijne te zeggen, en dan merk ik op, dat die moeilijkheid voor de hoogleeraren zich in den regel bijna uitsluitend voordoet in de eerste jaren van het bestaan en dat, zoodra eenmaal een inrichting van universitair karakter met principieel uitgangspunt een tijdlang bestaan heeft, die moeilijkheid ophoudt. Kort na de stichting van de Leidsche Universiteit heeft zich die moeilijkheid voorgedaan met Vossius, maar daarna zijn tientallen en nogmaals tientalle van jaren verloopen, dat wij er niet van hoorden.

Leuven is een Universiteit met principieel stelsel, en laat men nu eens zeggen, welke moeilijkheden de zaak in Leuven, zoo over 50 jaar genomen, heeft opgeleverd. Daarom moet men niet doen, wat hier gedaan is, en uit de korte historie van een enkele inrichting tot de algemeenheid besluiten, maar men moet de zaak in het generaal beschouwen.

Intusschen, ik geef toe, dat bij een principieel stelsel de grondslag zóó nauw kan worden gekozen, dat iemand, die te goeder trouw een leerstoel aanvaardde aan een Universiteit, die op dat stelsel is gebaseerd, toch na eenigen tijd gevoelt, dat het niet gaat, en dan wordt natuurlijk zulk een hoogleeraar het slachtoffer van zijn overtuiging. Op zich zelf kan dit intusschen tegen het principieele stelsel geen afdoend verweer zijn, want het spreekt wel vanzelf, dat, wanneer iemand, die een instituut of een inrichting dient of leidt, niet langer daarin kan blijven en daardoor buiten het geding geraakt, en dit instituut daarom moest veroordeeld worden, er dan bijna geen enkel instituut kon bestaan.

Wanneer een officier tot de inzichten van Tolstoï komt of identiek gaat denken met zekeren Terwey, dan zal hij geen officier kunnen blijven en een andere betrekking moeten zoeken. Hetzelfde doet zich voor in de Kerk en eveneens hetzelfde, zoo in de theologische faculteit een van de hoogleeraren Roomsch-Katholiek of Israëliet of Mohammedaan werd. Want wel is gezegd, dat hij dan toch blijven kan en niet afgezet behoeft te worden, maar al is dit waar, de curatoren zouden toch onmiddellijk zeggen: dit gaat niet, want dan loopen alle theologische studenten weg, en om de Universiteit te behouden zou men dus genoodzaakt zijn den een of anderen maatregel te nemen. Daarom staat dit geval niet op zich zelf. In het leven komt het op allerlei wijzen voor, dat men niet langer in zijn functie blijven kan. Een onderwijzer bij het bijzonder onderwijs, die met zijn overtuiging breekt of deze niet langer in dat onderwijs terugvindt, kan daarbij niet blijven.

Nu ontstaat echter de vraag — en deze is door den geachten afgevaardigde, den heer Talma, juist beantwoord — wanneer het er nu om gaat om òf een van die hoogleeraren op te offeren òf wel de stichting zelf te laten bezwijken, mag dan de stichting aan den hoogleeraar worden opgeofferd? De vraag is natuurlijk niet, hoe men er over denkt bij een klein verschil van overtuiging; maar bij groot verschil van overtuiging. Formeel blijft de zaak evenwel precies dezelfde. Wanneer aan de Universiteit te Leuven een hoogleeraar overging tot de Gereformeerde of Luthersche Kerk, dan gevoelt iedereen, dat dit niet zou kunnen blijven gaan en nu is het een steeds nog onopgelost probleem, hoe men met het oog hierop het best de vrijheid en de positie van de hoogleeraren ook voor de toekomst verzekeren kan, zonder dat men opoffert de stichting waaraan zij waren. Intusschen wordt het kwaad in aanmerkelijke mate verhoogd, indien zulk een Universiteit leeft niet van fondsen, maar van contributiën, die gegeven worden, voor een groot deel door mannen en vrouwen, die niet geacht kunnen worden een wetenschappelijk oordeel te kunnen vellen. Men heeft gesproken van „broodheeren" en even stellig als het is, dat juist, waar zulk een Universiteit van contributies leeft, men door niet toe te zien op de handhaving van het principe, zijn contribuanten verliest en de stichting begraaft, even beslist zal men aan den anderen kant toestemmen, dat men niet in die kringen moet zoeken de judices, waarvan de betrokken hoogleeraar het eerst zal kunnen erkennen, dat zij zijn bevoegd.

De heer van Idsinga heeft daarom gezegd: zou het niet zoo zijn in te richten, dat de Universiteit zelf het recht kreeg en aan curatoren uitsluitend de bevoegdheid bleef te oordeelen. Ik dank den geachten afgevaardigde voor dien aan de hand gedanen raad, maar moet hem antwoorden dat het niets zou geven, want door wien worden die curatoren of gemachtigden gekozen? Het kan niet anders of men zal bij een systeem, waarbij de Universiteit van contribuanten leeft, altoos voor die moeilijkheid staan. Daarom is het in hooge mate wenschelijk dat elke stichting zoo spoedig mogelijk haar kracht zoeke in eigen kapitaal, om daardoor de onzekerheid, die op het oogenblik heerscht, zooveel mogelijk te weren.

Ik wil er aan toevoegen, dat mijn ideaal zou zijn, dat alle openbare Universiteiten en bijzondere Universiteiten van karakter veranderden; dat wij in plaats daarvan kregen één enkele Universiteit van Rijkswege — zij het in twee of drie steden — op de rijkste wijze ingericht en voorzien van alle hulpmiddelen, voor het onderzoek en de bevordering der wetenschap noodig, en dat iedere vereeniging onder bepaalde voorwaarden recht kreeg hoogleeraren te benoemen en faculteiten in te richten. Kringen, die er geen belang in stelden, zouden niet vertegenwoordigd zijn; andere kringen wel, en deze zouden een faculteit oprichten, maar gewenscht zou zijn, dat de benoeming van hoogleeraren voor goed aan de Overheid onttrokken werd, opdat men niet met den band, daardoor gelegd tusschen den Staat en het universitair onderwijs, voortdurend te worstelen zou hebben.

Wat is nu ten deze de eisch der wetenschap? Het is hiermede, dat ik kom tot het laatste punt, dat ik aan de orde gesteld heb. Nu moet ik van de Kamer bijzondere welwillendheid vragen om dit deel van mijn rede aan te hooren, omdat ik mij hierbij begeven moet op methodologisch en encyclopaedisch terrein, dat gemeenlijk voor de discussie der Kamer gesloten blijft. Maar ik mag — nu daarover van verschillende zijden gesproken is — van mijn zijde het stilzwijgen niet bewaren.

Ik begin met te vragen: wat is wetenschap? Mij dunkt, waar zooveel over wetenschap gesproken is, zouden de verschillende sprekers niet kwaad hebben gedaan, eerst het begrip te definieeren, waarover zij spraken.

Laat mij nu dit eens niet uit mij zelven zeggen, maar de definitie geven van Kant in zijn: Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft. Ik kies dit werk, omdat daar juist de twee hier werkende krachten met elkander in collisie komen.

De definitie staat in de uitgave van Rosenkranz in het Vde deel, bladz. 306. Daar zegt Kant: Eine jede Lehre, wenn sie ein *System*, d.i. ein nach Principien geordnetes Ganze der Erkenntnis sein soll, heiszt Wissenschaft."

Alzoo Kant spreekt uit, dat de wetenschap niet denkbaar is dan als systeem, en wel het systeem, dat het geordnetes Ganze geeft van het gebied der Erkenntniss. Hoe bedoelt Kant dit? En hier kom ik op de tegenstelling, gemaakt door den heer de Visser over data en principia.

Kant zegt, en zeer te recht, zooals dat door den geachten afgevaardigde, den heer de Visser, is gezegd, dat data, zonder meer, op zich zelf, geen wetenschap zijn. En wel om deze reden: zal iets wetenschappelijk voor mij vaststaan, dan moet altoos de noodzakelijkheid daarvan worden ingezien.

De wetenschap moet dwingend zijn; draagt een dwingend karakter. Men heeft ze ook genoemd: „Allgemeingültigkeit."

Wanneer ik niets heb dan data, bij voorbeeld een elementum simplex uit de natuur, dan kan ik nooit noodzakelijk aantoonen, dat dit elementum simplex moet bestaan en eerst, wanneer ik de relatie van verschijnselen bij dit object aanneem en naga en in verband breng met de overige daarnevens bestaande, dan werkt voor mij in die gegevens de gedachte en dan kan mijn denken een poging wagen, om die gedachte, nadenkende en bij dit eene object gedacht, in verband te brengen met de gedachte, die ik krijg uit de overige objecten, die ik waarneem en daaruit opbouwen een beeld, omdat ik, geloovende aan den organieken samenhang van den kosmos, moet vinden, wanneer het object juist en goed is, in mijn denken, de organieke samenhang, waaruit mijn denken bestaat.

Wij zien zóó: in den beginne was de Logos en die Logos was God en zonder dien Logos is niets geschapen; waaruit volgt, dat in het geschapene niet de brute stof is geschapen, maar in onderlingen samenhang en de werking daarvan is het product van denken.

Voor ons is God de Oerdenker vau alle gedachten, die in den kosmos ligt uitgedrukt en heeft de wetenschap ten doel om, hetgeen daarin uitgedrukt ligt, met ons denkend bewustzijn op te nemen en niet te rusten, eer wij dat in volkomenheid en in organischen samenhang in ons eigen bewustzijn kunnen terugvinden. Waar het zoo staat met het begrip van wetenschap, daar treedt in onze tegenwoordige maatschappij, in het stadium waarin het proces der wetenschap thans gekomen is, op een macht, welke zegt: dat is *de* wetenschap, of zooals professor Holwerda het noemde, de ware wetenschap.

Die wetenschap maakt de pretentie van alleen waarheidbrengend te zijn en stelt zich, evenals de Kerk, op het standpunt, dat haar wetenschap mag gestempeld worden als de orthodoxe en dat alles wat buiten haar heiligdom zich beweegt, sectarisch is. In de adviezen, welke ik van de senaten der Universiteiten heb ontvangen, is ook het woord „sectarisch" gebezigd, terwijl eveneens de geachte afgevaardigde uit Leiden het gebruikte.

Welnu, wat ligt er in, wanneer men zegt: dat is de ware wetenschap en wie daarin niet medegaat is een sectariër? Een kring van mannen werpt zich op, hier en in andere landen, die, een zekere lijn op het gebied der wetenschappen volgende, uitkomen bij zekere resultaten en nu zeggen: de resultaten, langs die methode verkregen, is hetgeen zal zijn *de* wetenschap en nu moet voor de macht dier wetenschap alles zwichten. Morgen aan den dag gaat men iets nieuws onderzoeken; men komt op dit gebied tot een resultaat; dan is dit weder resultaat van *de* wetenschap.

Nu weet ik wel dat het kwaad, dat ik daar brandmerkte, bij de hoogleeraren volstrekt niet in de scherpste mate uitkomt. Integendeel, hoogleeraren staan te hoog om die opvatting van *de* wetenschap te kunnen huldigen. Er zijn er die het doen, brutaalweg, maar volstrekt niet allen. Integendeel, bij de hoogleeraren bestaat in dit opzicht zeer wel een besef van het „ignoramus".

Maar wat is de zaak? De wateren der Universiteit druppelen naar beneden in haar kweekelingen, en door dezen komen zij bij het middelbaar onderwijs, in allerlei betrekkingen, in de pers, en dan duurt het niet lang of dan wordt in die kringen uitgesproken, dat datgene wat ze indertijd geleerd hebben (dikwijls toch hebben zij nog niet eens hun wetenschap bijgehouden) is *de* wetenschap en dat die zoo oordeelt!

Ik heb laatst over een lagere school een klacht gekregen. Een openbare onderwijzer doceerde aan de kinderen het skelet van den mensch en daarvoor had hij genomen het skelet van een aap. Immers *de* wetenschap zegt: om den mensch te begrijpen moet men tot den aap teruggaan.

In de *Nieuwe Courant* — toch waarlijk niet een rood blad — werd onlangs nog gezegd naar aanleiding van het Häckelfeest — men weet hoe Häckel is de meest krachtige uitlooper van de mechanische wereldbeschouwing —: twintig jaar geleden zou men over de afstamming van den mensch van de dieren nog veel tegenspraak gehoord hebben, men is nu zoover dat dit is afgedaan.

Tegen dit denkbeeld, dat er is *één* wetenschap, welke al deze problemen afdoet en met haar macht en autoriteit de wereld ingaat, is zich langzamerhand een zekere andere macht gaan verheffen.

Hoe is die macht opgekomen? Op zeer begrijpelijke wijze. Men heeft in vroeger tijd gehad een wetenschappelijke ontwikkeling, die te veel uitsluitend de psychische zijde van het leven, de onzienlijke zij van het leven zag, en op de zienlijke zij, de *visibilia*, niet het oog had, gelijk moest. Dit leidde er toe, om vanzelf in dien tijd het principieele uitgangspunt te prefereeren boven het indifferente. Wanneer men de historie van de Leidsche Universiteit nagaat, dan zal men zien, dat haar roem niet eerst is begonnen op het oogenblik dat men het indifferente stelsel aanvaard heeft. Ik geloof, dat de tegenwoordige hoogleeraren nog genieten van den roem en de glorie, die in die vroegere dagen van de Leidsche Universiteit afstraalde. Maar het kan niet ontkend worden, dat zoowel de theologische als de andere faculteiten eenzijdig, ik zeg niet uitsluitend, maar eenzijdig, den nadruk gelegd hebben op de onzienlijke zijde van den kosmos. Dat heeft ten slotte gevoerd tot rationalisme, want rationalisme is niets anders dan dit, dat men die psychische eenzijdigheid ten slotte uitsluitend op het verstand toepast, alles van uit het verstandelijke wil zien, en zoo komt tot het stelsel van Wolff met de mathematische bewijzen van de *Principiën*.

Daartegen is reactie gekomen, een reactie, waarvoor wij niet dankbaar genoeg kunnen zijn, en toen zijn in de vorige eeuw, ten gevolge van allerlei, dikwijls buiten de wetenschap liggende motieven en factoren, de oogen opengegaan voor de roeping van den mensch, die ik schriftuurlijk liefst zoo zou uitdrukken: dat de mensch heerschen moet over de geheele natuur, een last en een opdracht, reeds blijkens het scheppingsverhaal aan den mensch gegeven, maar verwaarloosd. Zoodra men zich nu geworpen

had op die natuur, is van lieverlede en met een ongelooflijke snelheid, door een door hypothesen bepaalde methode van natuuronderzoek, een zóó groote macht van kennis over zichtbare en natuurlijke dingen ons ter beschikking gekomen, als waarvan men in vroegere eeuwen nooit had gedroomd. En niet alleen, dat ons daardoor toegekomen is een groote schat van kennis, maar daardoor is ons ook toegekomen een macht over de natuur en over de verschillende factoren van de natuur zóó groot, dat de mensch tegenwoordig tegenover de natuur een gansch andere plaats heeft ingenomen dan vroeger.

In de derde plaats is ten gevolge van die macht over de natuur het leven zoo mondiaal in onderlingen samenhang gebracht, dat ook de menschelijke samenleving als zoodanig een gansch ander aspect dan vroeger verkregen heeft.

Was het te verwonderen, dat, waar die methode geleid had tot zóó verrassende en zóó heerlijke resultaten, men zich de vraag ging stellen of misschien het aanwenden van diezelfde natuurkundige methode ons verder zou leiden om door te dringen op psychisch gebied en tot de wereld van het oneindige, of de methode, bij de *visibilia* zoo profijtelijk gebleken, ook op de *invisibilia* kon worden toegepast? Daarvan moet gezegd worden, dat ook in dit opzicht de genomen proef tot uiterst gelukkige resultaten heeft geleid. Wat men vroeger te veel vergeten had was, dat onze ziel samenhangt met ons lichaam, dat niet de ziel is geschoven in een zekeren uitwendigen vorm zonder er iets mede te maken te hebben, dat er tusschen ziel en lichaam een organisch verband bestaat. Toen heeft men de psyche van den physischen kant zien te naderen. Men heeft dat o. a. gedaan op onderwijsgebied en op velerlei ander gebied. Men heeft alle verschijnselen, die van de ziel uit zich openbaren in het uitwendige, met groote nauwkeurigheid samengevat en ik ontken niet, dat men metterdaad ook van die zijde vorderingen heeft gemaakt. Maar al spoedig is men tot het inzicht gekomen: tot het wezen van het geestelijke dringen wij niet door; en toen heeft men den eenvoudigen weg ingeslagen van te zeggen: welnu, alles wat niet volgens die natuurkundige methode gaat, is geen wetenschap.

De heer Bos schudt van neen, maar mag ik hem dan vragen, of niet het woord „science" in het Engelsch alleen die beteekenis heeft en of niet in het Fransch onder het woord „sciences exactes" — men voegt er het woord „exactes" bij — uitsluitend verstaan wordt die wetenschap, welke berust op waarnemingen, metingen, wegingen enz.? Nu geef ik volkomen toe, dat in ons land het woord „wetenschap" die exclusieve beteekenis niet heeft. Toch is men van lieverlede op het standpunt gekomen, dat men zegt: wij zullen wat wij langs onze methode kunnen waarnemen en observeeren, onderzoeken en door hypothesen trachten te begrijpen, maar wij erkennen, dat daarnaast ligt een ander gebied, dat men verwijst naar de mystiek. En eenmaal die haven der mystiek ingezeild, heeft men er ook geen bedenking tegen om zelfs spiritisme, theosophie, Boeddhisme en allerlei andere verschijnselen van dien aard, niet aan de Academie, maar in den kring der beschaafde en der wetenschappelijk gevormde mannen, die voortgekomen zijn uit die indifferente Universiteiten, weer te erkennen en te huldigen met een warmte, waarover men verbaasd staat.

Was het nu daarbij gebleven, dan vermoed ik, dat in ons land niet licht een verzet zou zijn opgekomen tegen die wetenschap, welke is opgetreden met de pretentie van orthodox te zijn. Maar wat is geschied? Men heeft het daarbij niet gelaten; men heeft niet alleen thetisch gehandeld, maar is ook antithetisch opgetreden. Men heeft uit diezelfde kringen met groote beslistheid zich er toe gezet alles wat in de geloovige kringen der Christenen heilig was anti-thetisch aan te tasten en te verklaren, dat al wat onder de Christenen voor heilig werd gehouden op illusie en dwaling berustte, zoo niet erger.

De strijd is begonnen met den strijd over de mogelijkheid van wonderen. Die strijd is voortgezet door de Heilige Schrift van alle kanten zoo te behandelen, dat er van Schrift als Schrift niets overbleef. Die strijd heeft zich eindelijk voortgezet tegen den heiligen Persoon van den Christus, want waar in de kringen der Christenen die Christus niet de Christus is, tenzij men voor Hem kan knielen met de betuiging: mijn Heer en mijn God, heeft men in de kringen van die wetenschap hem verlaagd tot den Rabbi van Nazareth, een uitnemend godsdienststichter, een prediker van lieflijke barmhartigheid en ontferming.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter! toen het zoover gekomen was, toen is men in de kringen der Christenheid — ik bedoel nu niet, dat ik andere menschen den naam van Christen betwist, maar moet duidelijkheidshalve zeggen in de kringen van hen, die in Christus het middelpunt van den ganschen kosmos, het centrum van de geheele historie vinden, datgene wat hij zelf gezegd heeft: ik ben de weg, de waarheid en het leven. ik ben de methode, de waarachtige methode en de waarheid in haar zuiverste openbaring, niet een abstracte maar een reëele en daarom de waarheid èn het leven, — toen is men in de kringen, die zoo oordeelen, dat kon niet anders, eerst onthutst en verbaasd geworden; doch daarna heeft men zich afgevraagd: is het niet beter dat wij ons van het terrein van de wetenschap terugtrekken en dat overlaten aan anderen. Maar aan den anderen kant is ook gevoeld: dat kan niet; er moet daartegen positie worden genomen. En toen is gevindiceerd de majesteit van het subject, dat wil zeggen: waar men in die periode van het wetenschappelijk proces het subject nauwelijks had laten meespreken en zich bijna uitsluitend met het object had beziggehouden, gevoelde ten slotte het subject, dat het subject zich had te verweren, omdat het subject is, en dat het subject is de waarneming, waaruit de wetenschappen voortkomen, die in organisch verband met andere subjecten te zamen de wetenschap voorbrengt, alzoo dat gevonden wordt niet het phenomenale, maar de zekerheid, de waarheid. Welnu, toen het subject zijn rechten hernam, kwam het tot het inzicht, dat aan alle wetenschap en zekerheid geloof ten grondslag ligt. De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft erkend, dat geloof en wetenschap zeer wel vereenigbaar zijn. Ik zeg sterker: zonder geloof geen wetenschap. Alle uitgangspunten bij elke redeneering zijn altoos ten slotte gebaseerd op een axiomatische zekerheid van het bewustzijn. Maar nu zou professor Holwerda zich uitdrukken: er zijn subjecten, in wie nog een ander proces plaats vindt. Er zijn subjecten, die bij latere ontwikkeling gevoelen, dat er iets anders in hun binnenste is omgegaan, en dat hun subject een transformatie onderging, die hun oordeel heeft gewijzigd. Ik sprak zoo straks er van, dat een wetenschap nooit iets anders kan doen dan nàdenken den Oerdenker, God. En nu ligt tusschen hen, die bezien uitsluitend het object en hen, die in deze het subject tot zijn recht willen doen komen, de groote vraag: is er al dan niet zonde? Is alles, waarover wij ons beklagen in deze wereld als slecht en ellendig, eenvoudig een voorloopige staat van zich normaal verder voortzettende ontwikkeling, of wel is er een breuke in het leven gekomen, en is het die breuke, waaruit èn dat kwaad èn die ellende voortgekomen is?

Welnu, zij, die de zonde belijden en erkennen, staan niet alleen. Alle eeuwen door heeft er nooit op dieper toon een de profundis uit het hart van alle volken geklonken, dan in die oogenblikken, dat het schuldbesef in de conscientie ontwaakt was. En waar nu tot hen, die dit gelooven en belijden de sprake komt, dat de Oerdenker, God, ons niet in dien staat aan ons zelf heeft overgelaten, maar tot ons heeft gesproken, Zijn licht voor ons heeft laten schijnen, Zijn Woord ons heeft gegeven en de ellende dezer wereld in Christus centrale redding heeft toegezegd, daar is het dit feit, dat door deze aldus bewerkte subjecten erkend, boven alles geloofd en uitgejubeld wordt.

Welnu, kon het anders of daardoor moest een tegenstelling ontstaan tusschen de beoefening van de wetenschap door de subjecten in wie dat proces niet plaats heeft en die, waarin het wel plaats greep?

En nu vraag ik, is de wetenschap gebonden of staat de wetenschap te hoog om gebonden te worden? En wanneer nu in ons land evenzeer als daar buiten twee groepen van mannen staan, die beiden erkend worden te zijn wetenschappelijk ontwikkelde mannen, waarvan de eene groep zegt, wij moeten naar onze overtuiging, wij kunnen niet anders, de lijn volgen van de wetenschap optredende met pretentiën straks geschetst, en daar staat naast en tegenover een andere groep die zegt: ons subject leidt ons tot een ander uitgangspunt en brengt ons daardoor tot andere resultaten, — moet dan beslist worden, dat alleen die eerste groep de wetenschap representeert en de andere niet?

Een rechter tusschen beiden is er niet. Om gezamenlijk over

een zaak te kunnen redetwisten, moet er een gezamenlijk uitgangspunt zijn. Dit ontbreekt, wanneer die uitgangspunten tegenover elkander staan. Mag de Overheid zich het recht aanmatigen, waar dit zoo is, van te zeggen: de eene wetenschap zal ik bevredigen en de andere op eigen kracht laten uitgaan?

Neen, de Overheid als zoodanig heeft geen wetenschappelijke kenze. De Overheid als zoodanig heeft in zich geen macht om op wetenschappelijk gebied te beslissen, wat wèl en wat niet wetenschappelijk is.

Ik begrijp ten volle, dat jarenlang die scheiding, die tegenstelling niet aan het licht getreden is en dat men aan de Rijksuniversiteiten gevraagd heeft: laten wij hoogleeraren kiezen naar hun kennis en niet naar hun beginselen. Het kon ook niet anders, omdat in die jaren de tegenstelling tusschen die twee uitgangspunten van wetenschap niet gevoeld werd en door de mannen zelf ook niet beleden werden.

Er kon hier geen quaestie van zijn, zich te beroepen op die hoogleeraren, die vroeger aan de Universiteiten geweest zijn. Het was de wetenschap in die dagen, niet de hoogleeraren waarnit het groote bederf dat sedert 1848 te Leiden heerschte is opgekomen. Ik noem bijv. professor Cobet, van wien het bekend was, dat hij 's Zondags ter kerk ging en bij voorkeur bij orthodoxe predikanten; en zoo zou ik er nog verscheidene anderen kunnen noemen, die niet tot de ongeloovige richting behoorden.

Maar doet dit iets ter zake?

Aan sommige Oostenrijksche Universiteiten zijn niet anders dan Roomsch-Katholieke hoogleeraren; slechts loopt er een enkele onder die niet Roomsch-Katholiek is, zooals bijv. aan de Evangelische faculteit te Weenen. Niettegenstaande dit hebben 16 aartsbisschoppen en fürst-bisschoppen een mandement laten uitgaan om te zeggen, dat het noodzakelijk is in Salzburg een Roomsch-Katholieke Universiteit te stichten. Is dit nu onbegrijpelijk? In het minst niet, omdat bij haar het trekken van conclusiën soms buiten het geloof omgaat. Daar staan belijdenis en wetenschap naast elkander.

En zegt men: er zijn ook van uw mannen bij, dan antwoord ik: volkomen juist. Wijlen professor de Geer van Jutphaas te Utrecht doceerde het Romeinsche recht; maar of dit een studie is bij welke het onderwijs naar onze beginselen het best uitkomt, waag ik te betwijfelen. Maar al was het, dat iedere Universiteit voor het Staatsrecht anti-revolutionnaire hoogleeraren gehad had, antwoord ik: wat zegt het, wanneer, indien er twee principieele richtingen zijn, die tegenover elkander staan, van de 170 hoogleeraren slechts 10 of 12 tot de eene richting behooren? Eerst dan kan er sprake zijn van billijkheid en van recht, als elke principieele richting niet voor één, maar voor alle vakken, vertegenwoordigd is met volkomen gelijke rechten.

Vroeger is een denkbeeld opgeworpen, dat niet gegonteerd is, om één Universiteit voor elke richting beschikbaar te stellen; daarin lag dus de gedachte om gelijk tegenover gelijk te stellen.

Maar wat niet kan, is, dat een richting overheersche, zooals nu in de openbare Universiteiten de indifferente hetzij de principieele. Het gaat niet aan dat van burgers, die als wetenschappelijke mannen gelijke rechten van bestaan en van overtuiging hebben, de een door de Overheid als zoodanig wordt vooropgeschoven en de ander achteruitgezet.

Er is gisteren door den geachten afgevaardigde, den heer, Goeman Borgesius, gesproken over de rede van den geachten afgevaardigde uit Goes, alsof die daarin iets zeer zonderlings had gedaan van zoo kras en zoo beslist het principieele universitaire stelsel te bestrijden en anderzijds toch te verklaren, dat hij met warmte zijn stem zou geven aan dit voorstel.

Het komt mij voor, dat de heer de Savornin Lohman daarbij het eenige standpunt heeft ingenomen, waarbij de liberaliteit tot haar recht kwam. Niemand is verplicht om, wanneer hij hier stemt over een wetsontwerp de motieven voor zijn rekening te nemen, die de Regeering tot het voordragen van dat wetsontwerp genoopt hebben.

En wanneer men van alle stemmen voor een wetsontwerp een persoonlijke motiveering kon eischen, dan zou men noodzakelijkerwijze tot de overtuiging komen, dat hier vele wetten en wettelijke bepalingen zijn aangenomen door leden van de Kamer, die, waar het de motieven geldt, in die motieven zeer ver niteenliepen. Wat recht had de heer Goeman Borgesius den heer de Savornin Lohman hard te vallen, dat die geachte afgevaardigde, de motieven van de Regeering niet deelende, en het standpunt bestrijdende van de principieele universitaire opleiding, op andere motieven, die voor hem volkomen concludent waren, met warmte voor het voorstel opkomt? Ik zou zelfs durven vragen, of de heeren aan de linkerzijde, ook al mogen zij de motieven door de Regeering aangevoerd niet deelen, niet wèl zoozeer de vaan der liberaliteit omhoog zonden houden, wanneer zij van een oppositie, als hier gevoerd is, afzagen.

Ik weet wel, er is door den geachten afgevaardigde den heer Bos, en gisteren door den laatsten spreker, gezegd, dat hier begunstiging, dat hier bevoorrechting in het spel is. Als de geachte laatste spreker van gisteren eens die bevoorrechting en die begunstiging en dat privilege niet maar had aangednid, maar had omschreven, dan zon hij zelf zien, hoe bijna niets beduidend het is.

De heer Bos heeft althans iets aangevoerd. Hij heeft gezegd: gij geeft aan de leeraren en curatoren van de bijzondere gymnasia meer vrijheid van beweging voor hun leerplan. Volkomen juist. Maar wat zon nu de conclusie van den heer Bos moeten geweest zijn? Dat dezelfde vrijheid zou worden gegeven aan het openbare onderwijs. Nu begrijp ik niet waarom, als het beginsel goed is, de bijzondere gymnasia die slechte bepaling zonden moeten behouden. Wat het standpunt door den heer Bos ingenomen betreft, ben ik het met hem eens, dat het bij het gymnasiaal onderwijs veel afhangt van de salarisregeling en de organisatie van de gymnasia. Maar mag ik den geachten afgevaardigde vragen, of niet de organisatie van de inrichting met het beginsel wetenschappelijk samenhangt? Hoe kon hij dan den eisch stellen, dat de organisatie van de bijzondere gymnasia niet anders zou zijn dan die, welke leven uit een ander beginsel?

Laat het zoo zijn. Wanneer de heeren werkelijk meenen, dat de bevoorrechting van het principieele stelsel zoo groot is, laat de heeren dan één ding doen en gelijk oversteken, laten zij ons geven de positie, die nu de openbare gymnasia en de Rijks-universiteiten hebben en daartegenover de positie nemen die thans wordt voorgesteld van het vrije onderwijs. En wanneer de heeren zeggen, dat zij daar niet aan denken, dan moeten zij die beschuldiging van bevoorrechting nader adstrueeren of intrekken.

Wij staan in het land in twee principieel onderscheiden groepen.

Wat is nu de liberaliteit?

Is de liberaliteit om te zeggen: mijn hand zal u klein drukken en ik zal u mijn stelsel opleggen? Of wel, eischt de liberaliteit, die niet alleen aan de liberale partij eigen is, maar die elke goede Staatspartij moet voorstaan, te zeggen: waar een diepe overtuiging ons scheidt, zullen wij van Staatswege de rechten gelijk maken en uw wetenschappelijk optreden even goed eerbiedigen als gij het onze doet?

Welnu, dat standpunt neemt men niet in, maar men neemt vooral aan de linkerzijde het standpunt in, dat hetgeen men daar eenmaal aan macht op het gebied der wetenschap bezit, onverkort daar moet blijven.

De Rijks-universiteiten zijn niet in het geding; zij worden met geen vinger aangeroerd, haar inkomsten, haar eer, haar invloed, haar autonome karakter, alles wat zij hebben, wordt haar gelaten.

Er wordt niet anders gevraagd, dan dat aan andere groepen in het land, die uit heilige overtuiging iets anders willen, de gelegenheid zal worden gegeven om te kunnen opkomen.

En nu zegt de afgevaardigde uit Zutphen, dat als dit geschiedt, als men aan die wetenschappelijke groep, die de Christelijke overtuiging op wetenschappelijk gebied wil verdedigen, dit kleine recht wil geven, dit een ramp zou zijn voor het land en het verderf voor het volk.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik accepteer dit, want dan is daarmede uitgesproken, voor zoover ik dien geachten afgevaardigde niet alleen als chef de file, maar ook als porte parole van de linkerzijde mag beschouwen, dat de linkerzijde het een ramp acht voor het land en het verderfelijk voor het volk noemt, indien de Christelijke levensovertuiging zich beter dan tot dusver op wetenschappelijk gebied zal kunnen handhaven.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Het zou stellig niet getuigen van waardeering voor de bij uitnemendheid belangwekkende en welsprekende rede van Zijn Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken, gisteren en heden door hem uitgesproken, wanneer de algemeene beschouwingen met die rede een einde nemen. Het ware ook, dunkt mij, niet in overeenstemming met de waardigheid van de Kamer, indien een dergelijke wijze van handelen door haar in acht werd genomen. Waar nu tot dusver geen andere sprekers hun voornemen hebben te kennen gegeven, wegens licht begrijpelijke redenen, om aanstonds het woord te voeren, daar heb ik het mij ten plicht geacht dit te doen, ten einde aan anderen den weg en de gelegenheid te openen, om den hoofdinhond van de rede van den Minister, na die meer gezet te hebben kunnen overwegen, ook te kunnen beantwoorden.

Ik zal mij dan ook in hoofdzaak bepalen tot de punten waarover ik in eersten termijn heb gesproken, Het zou, dunkt mij, ook tot een ongeëvenredigde uitbreiding van het debat aanleiding geven, wanneer ieder volgend spreker, behalve over de punten waarover hij zelf het woord heeft gevoerd, zich ook nog begaf op het terrein dat door hem oorspronkelijk niet was betreden. Ik begin dus met te verklaren, dat ik mij zal blijven bepalen tot het meer practische gedeelte van het vraagstuk dat aan de orde is, en dat ik de philosophische en metaphisische zijde daarvan niet zal behandelen, evenmin als ik dat heb gedaan in eersten termijn.

De eerste en voornaamste vrucht van dit debat vind ik voor mij in de drie stellingen door den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer de Savornin Lohman, op bladz. 1330 van de *Handelingen* neergeschreven, ongewijzigd en, zooals trouwens van hem ook niet anders te verwachten was, volkomen gelijk hij ze in de Vergadering heeft uitgesproken;

Ik zal die stellingen niet opnieuw voorlezen, maar ik meen dat zij in de eerste plaats moeten gebeiteld worden op de gevels althans van onze openbare Universiteiten.

Als ik nu overga tot de behandeling van enkele onderdeelen door verschillende sprekers in het midden gebracht om daarna eenigszins uitvoeriger stil te staan bij een gedeelte der rede van Zijn Excellentie den heer Minister, dan wensch ik toch nog vooraf een meer algemeen punt te behandelen, namelijk het karakter van onze Universiteiten.

De geachte afgevaardigde uit Bodegraven, de heer van Idsinga, die gewoon is scherp en duidelijk zijn stellingen in het midden te brengen, heeft dit ook bij deze gelegenheid gedaan, iets waarvoor hij natuurlijk alle hulde verdient.

Hij zeide, bladz. 1285: „een Universiteit is geen instelling van wetenschappelijk onderzoek; zij is een instelling voor opleiding en opvoeding; niet de wetenschap is object, maar de vorming der studenten."

En daarop bouwde hij de stelling, dat „het onderwijs aan elke Universiteit, openbare of bijzondere, uit de natuur der zaak, dogmatisch is", en dus op een dogma moet zijn gegrond.

Zonder nu verder op de zaak zelf in te gaan, wensch ik er op te wijzen dat dit een opvatting is, die niet overeenkomt met de beschouwingen, die door vóórmannen van zijn eigen richting zijn in het midden gebracht. Ik herinner, de geachte afgevaardigde uit Goes deed dit reeds, hoe de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken eens een Universiteit heeft verklaard te zijn: niet een opleidingschool, maar in hoofdzaak de fabriek der wetenschap, waarbij het haar alleen om waarheid te doen is. En ook de geachte afgevaardigde uit Goes, de heer Lohman, heeft indertijd verklaard: hoofddoel der Universiteit is en blijft de studie om haar zelf.

En daarom heeft het mij wel eenigszins verwonderd, dat de heer Minister heden het karakter der Universiteit heeft aangegeven als volgt: „Universiteiten zijn de groote centra van wetenschap in ons land, maar in de eerste plaats onderwijsinrichtingen." Wanneer ik mij nu afvraag wat dan van anti-revolutionnair standpunt de beschouwing is omtrent het karakter van de Universiteiten, dan moet ik zeggen, dat ik voor mij omtrent dit punt inderdaad in de grootst mogelijke onzekerheid verkeer. Hetzelfde punt toch heeft reeds meer dan 50 jaren geleden in deze zelfde Kamer een onderwerp van gedachtenwisseling uitgemaakt, en de groote grondvester der anti-revolutionnaire richting in ons land, de heer Groen van Prinsterer, heeft in de zitting van 21 December 1850, bladz. 444, niet nagelaten daaromtrent zijn gevoelen en zijn meening uit te spreken. En dat betoog is voor mij een zoodanig voorbeeld van ingetogen welsprekendheid, dat ik niet kan nalaten de betrekkelijke periode hier voor te lezen.

„Wat zijn academiën?" zoo sprak die staatsman en geleerde. „Wat is haar doel? Jaarlijks te leveren een aantal practische mannen om in onderscheidene vakken van de dagelijksche en usuele behoeften der maatschappij te voldoen? In den tegenwoordigen toestand der wetenschap, bij de menigvuldigheid der boeken, zou men, indien dit het eenige doel der academiën ware, ze welligt bij maatregel van bezuiniging kunnen afschaffen. Neen, het doel der academiën is hooger. Door concentratie van uitstekende talenten en door een leven, uitsluitend aan de studiën gewijd, door den geheelen aard der inrigting, moeten zij een soort van beoefening der wetenschap doen ontstaan, die op een geïsoleerd standpunt niet mogelijk is Aldus wordt een ijver en liefde voor de wetenschap zelve geboren, waardoor velen worden bezield; welke hen, ook na het verlaten der academie, boven het gewone peil der practische wereld verheft, welke hen doordringt met een gloed, bij afzonderlijke beoefening zelden verkrijgbaar, en die, ook te midden van den meer somberen en kouden atmospheer des maatschappelijken levens, verlicht en verwarmt. De Franschen hebben voor hetgeen ik bedoel een nit drukking die zeer juist is. Wij ook; het woord *brandpunt*, e Franschen noemen het *foyer*, zij spreken van *foyer de lumière et de civilisation*. Ziedaar waartoe eene academie bestemd is. Een brandpunt van licht, leven en gloed, dat zijn weldadigen invloed overal verspreidt, een alles doordringende kracht heeft, en met zijne stralen ook den verst afgelegene bereikt. Eene andere vergelijking ontleen ik aan het onderwerp, dat zooeven behandeld is.

„Stel voor een oogenblik ter zijde al wat op Nederlandschen bodem, bij de gedachte aan dijken en dijkbreuk voor de juistheid van het beeld schadelijk zou kunnen zijn. Ik wijs u op den prachtigen stroom, die niet langs zijne oevers alleen vruchtbaarheid en zegen doet ontstaan, maar door menigvuldigheid van beken en kanalen het geheele land bevochtigt, zoodat overal, ook in de meest verwijderde streek, met het wassen van den stroom, de waterspiegel zich weldadig en zegenrijk verheft."

Welnu, dat was het standpunt van Groen van Prinsterer en wanneer de geachte afgevaardigde uit Bodegraven dan, par impossible, de vraag stelt: zoude een academie wel mogelijk zijn, ook al waren er geen studenten, dan meen ik dat als hij die vraag aan Groen van Prinsterer had gesteld, het antwoord niet zoo ontkennend zou zijn geweest als de geachte afgevaardigde meende. Het moge dus zijn dat de geachte afgevaardigde zich schaart aan de zijde van den Engelschen kardinaal Newman, ik voor mij zou er de voorkeur aan geven met den geachten afgevaardigde uit Goes ten deze het standpunt in te nemen van Groen van Prinsterer.

Nu zegge men niet: het waren philosophische beschouwingen omtrent de roeping der academie, maar art. 1 van de wet van 1876 moet in die opvatting verandering brengen. Neen! die rede werd uitgesproken toen het besluit van 1815 bestond, en daarin stond in art. 1:

„Onder den naam van *hooger onderwijs* wordt verstaan zoodanig onderwijs als ten doel heeft, den leerling, na afloop van het lager en middelbaar onderwijs, tot een geleerden stand in de maatschappij voor te bereiden."

Daar stond in dit artikel de leerling dus zeer beslist op den voorgrond, en toch karakteriseerde Groen van Prinsterer, onder de werking van dat besluit, de Universiteit op zich zelf als brandpunt van licht, leven en gloed.

De geachte afgevaardigde uit Bodegraven gaat er gaarne toe over zijn beelden aan China te ontleenen. Ik geloof dat geen vollediger toepassing is gegeven aan het denkbeeld dat academiën eigenlijk bloot instellingen van onderwijs en opvoeding zijn, dan in China gevonden wordt, waar ieder jongeling die in de wereld een stelling wil bereiken ik weet niet hoeveel jaren aan hoeveel academies moest studeeren en examens bij de vleet moet afleggen, waarvan wij tot dusver gelukkig nog zelfs den voorsmaak niet hebben genoten.

Ik meende dit punt van uitgang, het karakter der Academie, bij de bespreking der belangrijke rede van den geachten afgevaardigde uit Bodegraven, in de eerste plaats aan het licht te

moeten brengen. Waar nu op die karakteriseering de meening van den geachten afgevaardigde uit Bodegraven berustte, dat daarom het onderwijs aan iedere Universiteit van een dogma moest uitgaan, meen ik dat uit de onjuistheid der praemisse ook de onjuistheid der conclusie moet volgen.

Nu enkele onderdeelen der rede van den geachten afgevaardigde uit Bodegraven. Deze heeft zich een warm voorstander verklaard van Staatsexamens. Hij meent, dat het verleenen van den effectus civilis op zich zelf niet aan te bevelen is, zoodat hij dan ook voor den effectus civilis weinig gevoelt, en dat het afleggen van Staatsexamens de eenige weg is om tot verbetering van toestanden in ons universitair wezen te komen. Hij had de welwillendheid er bij te zeggen, dat indien ik die meening toegedaan was, de eerste poging om daartoe te komen van mij moest uitgaan. Ik wil daarover twee opmerkingen maken. Ik heb mij nooit stellig verklaard vóór het afleggen van Staatsexamens. Ik heb gezegd, dat ik niet voetstoots bereid zou zijn dat stelsel zoo maar te aanvaarden, ook niet in elken gegeven vorm daarvan, maar dat daarin wellicht door onderling overleg een kern van overeenstemming ware te vinden. Juist daarom dunkt mij, dat, indien de geachte afgevaardigde inderdaad dat stelsel, in beginsel stellig is toegedaan, van hem te verwachten ware geweest dat hij met een voorstel zou komen. Anders zou op hem wellicht eenigzins van toepassing zijn het bekende: *video meliora proboque, deteriora sequor.*

Ik ben niet van plan het ontwerp aan te nemen zooals het daar ligt, en het volgen van „deteriora" is van mij in dezen dus niet te duchten.

De heer van Idsinga wilde verder den eisch voor het verleenen van den effectus civilis zoo laag mogelijk zien gesteld. Ik zal op dit punt later terugkomen, maar wensch dadelijk er op te wijzen, dat hij zelf verklaart op bladz. 1288 van de *Handelingen* dat een zijner bezwaren hierin gelegen is, dat, de faculteiten niet bepaald zijn aangewezen, daar enkele faculteiten niet mogen ontbreken aan een instelling, opdat die instelling werkelijk zij een Universiteit".

Die geachte afgevaardigde brengt daarmede dus den effectus civilis in rechtstreeksch verband met de inrichting en den omvang der Universiteit zelf.

Ik zal hetgeen de geachte afgevaardigde omtrent art. 192 der Grondwet gezegd heeft beantwoorden, wanneer ik mij zal veroorlooven op de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken enkele kantteekeningen te maken.

Ik kom nu tot de rede van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Heemskerk.

In mijn eerste rede had ik aangevoerd dat een nadeel van partieele regeling ook dit was, dat men zich over de draagwijdte van een dergelijke belsissing nooit de zekere gevolgen kon voorstellen en ik heb er op gewezen, dat, in strijd met de wet op net lager onderwijs en met het ontwerp van wet op het middelbaar onderwijs ten opzichte van bijzondere gymnasia — en ook bijzondere Universiteiten — niet was bepaald dat provinciaal, of gemeentelijk subsidie niet zou mogen worden verleend.

Maar, zeide de geachte afgevaardigde, dat is duidelijk, want lager onderwijs is verplicht en men zou dus, door van gemeentewege subsidie te geven aan een bijzondere school, zich kunnen onttrekken aan de verplichting om voor eigen scholen voor lager onderwijs te zorgen.

Juist hetzelfde echter is met de gymnasia het geval.

Volgens art. 6 der wet op het hooger onderwijs zijn gymnasia verplicht gesteld in gemeenten, boven een zeker getal inwoners; wat ware nu gemakkelijker voor een gemeente, die wenscht te doen, wat de heer Heemskerk in beginsel niet verkeerd zou achten voor het lager onderwijs, maar in strijd met de wet, dan eenvoudig haar eigen gymnasium afschaffen en met Rijkssubsidie en bijdrage uit de gemeentekas een bijzonder gymnasium te bevorderen? De gemeente behoeft dan slechts de helft uit te geven van hetgeen voor een openbaar gymnasium moet worden uitgegeven en houdt dus nog bovendien geld over.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Dat kunnen zij niet doen zonder Koninklijke goedkeuring.

De heer **Röell**: In art. 6 van de wet op het hooger onderwijs staat, dat eene gemeente van de verplichting ontheffing kan bekomen, wanneer op bezoek weinig te rekenen ware.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde bij de aanwijzing van de redenen, waarom effectus civilis moest gegeven worden, ook een gezegde aangehaald van mr. Kappeyne van de Coppello. Maar dat gold het jus promovendi met het jus expostulandi of artis excercendae.

Dit kan niet duidelijker worden aangegeven dan door aan te halen wat met betrekking tot die verklaring is aangevoerd in het reeds meermalen geciteerde werk: „Strikt genomen", waar door den geleerden schrijver op bladz. 43 juist dezelfde woorden van mr. Kappeyne zijn aangehaald, in verband *niet* met het jus excercendi of postulandi, maar van het *jus promovendi*

In de derde plaats meende die geachte afgevaardigde, dat men niet te zeer moest hechten aan het denkbeeld van een Universiteit als een universitas scientiarum et litterarum, omdat ook de openbare Universiteit dan in het gedrang zou geraken met haar theologische faculteit.

Immers de theologische faculteit was geen complete faculteit, en de openbare Universiteit was dus ook niet als een universitas aan te merken.

Dit argument zou dan daarop rusten, dat enkele vakken uit de faculteit der godgeleerdheid niet aan de openbare Universiteit werden behandeld. Maar dat is voor den geachten afgevaardigde een gevaarlijk argument. Wij weten dat de heer Minister van Binnenlandsche Zaken in de stukken en heden ook mondeling heeft verklaard, dat het volstrekt niet de bedoeling is dat in de faculteiten, welke hij op het oog heeft door de wet zoude geëischt worden, dat alle doctoraten verkrijgbaar zouden worden gesteld. Wanneer nu een niet geheel volledige faculteit bij de Rijksuniversiteit niet medetelt, dan mag zij ook niet medetellen bij de faculteiten, in dit ontwerp voor de bijzondere Universiteiten aangewezen, en die opvatting zou dus schadelijker zijn voor de verdedigers van het wetsontwerp dan voor de verdedigers van de Rijks-universiteit.

De geachte afgevaardigde uit Goes, de heer de Savornin Lohman, eischte vrijheid van overtuiging ook voor de hoogleeraren aan alle Universiteiten, openbare en bijzondere te zamen en daarin weerklonk een kreet van conscientie. Hij deed voorts een beroep op de echte liberaliteit om dit wetsontwerp aan te nemen, maar nu moet ik dien geachten spreker toch wijzen op een gevaar, dat aan het gebruik van dat woord „vrijheid" verbonden is. In een dagblad, waarop de geachte spreker wel eenigen invloed heeft, is steeds volgehouden, dat van subsidie aan de bijzondere Universiteiten geen sprake kan en mag zijn, en in zijn rede van eergisteren verklaarde die geachte afgevaardigde nog: (bladz. 1334) dat „ook wanneer men volledige vrijheid van beweging aan de bijzondere Universiteit toekent, daaruit nimmer de conclusie was af te leiden, dat men nu ter wille van de rechtsgelijkheid die bijzondere Hoogeschool moet behandelen evenals de Rijksuniversiteit en dus uit de Rijkskas moet steunen".

Wat zien wij echter nu? De heer van Idsinga heeft juist met het oog en met een beroep op de vrijheid gevindiceerd financieelen steun voor de bijzondere Universiteiten.

Bedrieg ik mij niet, dan lag dat ook in de rede van den Minister, die heden zeide: „neen, wij zullen de rechten, die van Staatswege worden verleend, gelijk maken tusschen de openbare en de bijzondere Universiteiten", en tot die rechten schijnt in dien gedachtenkring ook te moeten behooren het verleenen van subsidie . . . .

De heer **van Idsinga**: De heer Röell noemt mij, maar bedoelt den heer de Savornin Lohman.

De heer **Röell**: Ik meen te kunnen bewijzen dat de heer van Idsinga aldus gesproken heeft. Op bladz. 1287 der *Handelingen* lees ik: „Hoeveel meer aanspraak op den naam van vrijzinnig mag mijns inziens het standpunt maken van iemand als bij voorbeeld mr. Lecky, ten opzichte van de Roomsch-Katholieke Universiteit in Ierland. Een Universiteit op Roomsch-Katholieken grondslag was hem zeer antipathiek; hij had getracht met klem van redenen aan te toonen, dat alles wat de Roomsch-Katholieken in Ierland naar billijkheid konden verlangen, hun gegeven

werd in de Universitaire inrichtingen op dat eiland, maar, tot het inzicht gebracht, dat de zienswijze der Katholieken over het algemeen een andere was, kwam hij tot de conclusie, dat een Universiteit op Roomsch-Katholieken grondslag in Ierland moest worden opgericht, en dat wel op Staatskosten. Dat schijnt mij een standpunt toe, dat aanspraak kan maken op den naam van vrijzinnigheid, een standpunt dat geheel is naar mijn hart"

De heer **van Idsinga**: Dat is een *openbare* Katholieke Universiteit.

De heer **Roëll**. Dus toch een sectarische school.

In elk geval, de geachte spreker uit Goes heeft, dunkt mij, met juistheid de stelling vooropgesteld, dat uit het toekennen van den *effectus civilis* niet kon worden afgeleid het steunen van de bijzondere Universiteit met Rijksgeld.

In de tweede plaats heeft het mij getroffen, dat de geachte afgevaardigde uit Goes, waar hij meende, dat de waarborgen, die bij het ontwerp werden verleend, voldoende waren en ons België in deze als voorbeeld aanprees,zoo terloops heeft gezegd — het is te vinden op bladz. 1336 van de *Handelingen*: — „Een groot onderscheid — dat erken ik — is evenwel, dat de bijzondere Universiteiten (in België) een voldoend aantal faculteiten hebben. Maar in dat „groot onderscheid" ligt juist een hoofdreden voor verzet, en het komt mij voor, dat ook op dit punt met den geachten afgevaardigde nog wel een woordje zal kunnen worden gewisseld; maar overigens kan ik, gelijk ik reeds zeide, aan den opzet van zijn rede niet anders dan mijn eerbiedige hulde brengen.

Ik kom thans tot Zijn Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken, en dat wel, zooals ik reeds gezegd heb, niet op rechtsphilosophisch gebied, maar op het terrein van de practijk en van de wetsuitlegging. De Minister heeft getoond, niet alleen een meester te zijn in het spreken, maar ook in het zwijgen, want het heeft mij getroffen op hoeveel punten Zijn Excellentie, ik zeg niet het antwoord schuldig is gebleven — deze Minister behoeft nooit een antwoord schuldig te blijven — maar het niet oirbaar heeft geacht een antwoord te doen hooren.

Ik neem enkele punten als voorbeeld.

Ik heb den Minister gevraagd waarom in deze wet niet subsidiën waren verboden van provinciën, geneenten enz. zooals in de wet op het lager onderwijs en in het ontwerp-wet op het middelbaar onderwijs; waarom het dubbel collegeloopen en examen doen Zijn Excellentie thans zoo overwegend bezwarend voorkomt, terwijl in 1880 het tegendeel door hem was verklaard, waarom hij thans den *effectus civilis* als eerste wijze van voorziening geboden achtte in naam van het recht en de vrijheid, terwijl in de rede, door hem bij de begrooting in 1896 gehouden, van den *effectus civilis* voor de bijzondere Universiteiten zelfs met geen enkel woord was gewag gemaakt, en waarom eindelijk, terwijl zijn beste geestverwanten in 1876 van oordeel waren, dat zeer strenge eischen moesten gesteld worden aan het eventueel toestaan van den *effectus civilis* aan bijzondere Universiteiten, hij zelf thans van dit standpunt zoo ver is afgeweken. Indien ik mij niet bedrieg, heb ik op geen van die vragen eenig antwoord bekomen. Evenwel, ik erken dat de stof zóó ruim was, dat dit volkomen verklaarbaar is. Ik maak er den Minister dan ook zeer zeker geen grief van, dat hij alles niet heeft beantwoord: ik constateer alleen het feit.

Ik heb in mijn eersten termijn ook het bezwaar genoemd van het systeem om bij voortduring onze organieke wetten partieele wijzigingen te doen ondergaan. Nu heeft de Minister gezegd, dat dit niet zoo vreemd was, want dat niet alleen alle vorige Kabinetten het gedaan hadden, maar dat het Ministerie waarmede ik de eer heb gehad de verantwoordelijkheid voor 's lands zaken te dragen, in dat opzicht zich ook niet onbetuigd had gelaten, daar het o. a. 39 wetswijzigingen had ingediend. Dat was echter de vraag niet; ze was deze: of het wenschelijk ware om voortdurend partieele wijzigingen in te dienen in afwachting van voorgenomen en toegezegde generale herzieningen; wijzigingen bestemd om, zooals in het Verslag staat uitgedrukt, later weer te worden teruggenomen, wanneer die algemeene wijziging komt, bij voorbeeld om den effectus civilis te vervangen door Staatsexamens; partieele wijzigingen eindelijk, die praejudicieerend zullen werken op den arbeid der zoogenaamde ineenschakelingscommissie.

Nu vraag ik, welke der wetten, van 1894—1897 tot stand gebracht, kan eenigermate gezegd worden dat karakter te dragen? Welke waren de groote wetten door dat Ministerie tot stand gebracht? In de eerste plaats de Kieswet. Nu herinnerde de heer Heemskerk mij, dat ik eenmaal had gesproken van: „le moment psychologique" en dat voor het onderhavig ontwerp dat oogenblik nu was gekomen, zoodat het volkomen te begrijpen was dat de Minister van Binnenlandsche Zaken een partieele herziening der Hooger Onderwijswet had ingediend. Ik herinner mij die uitdrukking, welke ik van de Ministerstafel heb gebezigd zeer goed. Het gold daarbij de Kieswet, welke niet een partieele wijziging, maar een algemeene volledige regeling bevatte.

Ik weet, dat, wanneer toen de heer Heemskerk en ook de toenmalige geachte afgevaardigde uit Sliedrecht hun zin hadden gekregen, aan een partieele regeling de voorkeur was gegeven.

Immers, toen in de zitting van 4 Juni 1896 met een meerderheid van één stem, met 45 tegen 44 stemmen het kiesrecht voor de gemeenteraden werd aangenomen en daarmede over het lot van het wetsontwerp en over dat van het toenmalig Ministerie werd beslist, waren de geachte afgevaardigde uit Amsterdam en de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht aan de zijde der minderheid, die een partieele regeling wenschte, terwijl de Regeering die met hand en tand had bestreden. Aan hun voorliefde om partieele regelingen zijn beide geachte heeren dus getrouw gebleven, evenals ik zelf aan het tegendeel.

Dat die wet overigens niet zoo verkeerd heeft gewerkt, is wellicht hieruit af te leiden, dat deze Regeering nog geen maatregelen aan de orde heeft gesteld om in dat kiesrecht voor de gemeenteraden wijziging te brengen.

De tweede groote wet was die op de personeele belasting, welke evenzeer geen partieele regeling, doch een geheel nieuwe bevatte.

In de derde plaats de wet van 20 April 1895 (*Staatsblad* n°. 54), omtrent de heffing van invoerrecht naar de waarde der goederen, waarvan hetzelfde kan gezegd worden.

Het komt mij voor, dat in dat opzicht dat Kabinet de vergelijking met het tegenwoordige niet behoeft te vreezen.

Ik kom nu tot de meening van den heer Minister, dat hetgeen hier is voorgesteld ligt op de historische lijn van de Grondwet en van de wetgeving. Door vrijheid, zegt de Minister, en gelijkheid tot broederschap, waarbij hij het beeld aanhaalde van den Ulmerdog en den St. Bernard. Nu moet ik zeggen: indien het gevolg moet zijn, dat wij in een toestand komen, waarbij een ongemuilbande Ulmerdog en St. Bernard's hond op het zelfde erf naast elkander worden geplaatst, dan kan ik mij niet wel voorstellen, dat dit een gewenschte toestand in het leven zal roepen, maar ik denk, dat het meer om het beeld dan om de realiseering, de uitwerking te doen is geweest.

Ik volg de Memorie van Toelichting omtrent het betoog dat de Minister tot staving zijner meening, ook nu weder, in het midden bracht. Op bladz. 2 van de Memorie van Toelichting zeide de Minister, dat eerst bij de Grondwet van 1848 het bijzonder onderwijs, als zoodanig, in beginsel is erkend. Ik meen dat ten stelligste te moeten betwisten. De vrijheid van bijzonder onderwijs, ook van het bijzonder hooger, was reeds in de Grondwet van 1815 wel niet met zooveel woorden uitgesproken, maar dan toch daaronder verzekerd. Dat is zoo waar, dat de vader van die Grondwet van 1815, de heer van Hogendorp, te dien opzichte een verklaring heeft gegeven, die voor geen tweeërlei uitlegging vatbaar is. Wanneer Zijn Excellentie de heer Minister gelieft na te slaan het tweede deel van de Gedenkschriften van van Hogendorp, loopende van 1815 tot 1825, zal hij op bladz. 442 vinden:

„Ik besluit met deze eenvoudige stelling, dat wij volgens de Grondwet openbaar onderwijs moeten hebben, ingesteld door de Regeering; dat elk ingezetene daarenboven de vrijheid heeft en het recht bezit om in het openbaar te onderwijzen, behoudens zijn verantwoording aan den gewonen rechter, zooals bij de drukpers en alle andere handelwijze; dat elk ingezetene evenzoo de vrijheid en het recht behouden heeft om zijn kinderen zoodanig openbaar onderwijs te laten genieten als hij verkiest, hetzij dan van de Regeering of dat van bijzondere personen,

55ste VERGADERING. — 25 FEBRUARI 1904.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

hetzij binnen- of buitenslands. In zooverre als deze *grondwettige vrijheden* van den Nederlander verkort zijn geworden, is de Grondwet geschonden."

Dat is dus niet, zooals de Minister van Binnenlandsche Zaken meent, eenvoudig een voorrecht, dat hoofdzakelijk aan predikanten gegeven werd om hun kinderen zelf te onderwijzen, maar een door de Grondwet ondersteld en door den ontwerper der Grondwet erkend primordiaal recht van den Nederlandschen Staatsburger. Ik weet wel, dat het Koninklijk besluit van 1842 omtrent het lager onderwijs aan de uitoefening van dat recht voorwaarden heeft verbonden, die tot inbreuk daarop leidden en de vrijheid nagenoeg illusoir maakten, maar misbruik van een wet kan niet wegnemen, dat haar juiste beteekenis blijft bestaan. En waar Zijn Excellentie de heer Minister van Binnenlandsche Zaken verder zeide, dat volgens het Koninklijk besluit van 1815 de studie aan de niet openbare gymnasia niet meetelde, is dat volkomen waar, maar uit art. 102 van dat besluit blijkt, dat men in het geheel niet aan een openbare Universiteit behoeft geweest te zijn om academische graden te behalen.

Ten tweede zeide de Minister van Binnenlandsche Zaken, op bladz. 2 der Memorie van Toelichting, dat volgens het Koninklijk besluit van 1815: „de athenaea, seminaria en kweekscholen worden gerekend onder de scholen van publiek karakter". Maar de Minister heeft, dit zeggende, het Koninklijk besluit van 1815 niet geheel juist geciteerd. Art. 3 spreekt niet van seminaria en kweekscholen als openbare instellingen, maar zegt, dat als inrichtingen door algemeen openbaar gezag gevestigd worden erkend de bij dit besluit gevestigde Latijnsche scholen, athenaeums en Hoogescholen, maar niet, zooals de Minister meende, seminaria en kweekscholen. Die woorden komen daar niet voor. Ook blijkt uit artt. 58 en 59, dat seminaria en kweekscholen niet tot de openbare instellingen worden gerekend. Er staat, dat van Rijkswege ook aan Katholieke semenaria en Protestantsche kweekscholen subsidie kan worden verleend.

Wat meer is, die geheele opvatting is in strijd met de historie. Juist dit is een der aanleidingen geweest van de scheuring met België in 1830. De Minister zal beter dan ik weten, wat gebeurd is met het zoogenaamde collegium philosophicum te Leuven; waartoe betrekking hebben de Koninklijke besluiten van 14 Juni 1825 (*Staatsblad* n°. 56), 11 Juli 1825 (*Staatsblad* n°. 60) en 20 Juni 1829 (*Staatsblad* n°. 44). Te recht werd de instelling van dat collegium philosophicum op de hierhoven aangehaalde plaats door van Hogendorp genoemd een schending der Grondwet en door de Bosch Kemper genoemd een inconstitioneele, een zeer onpolitieke daad. En waarom? Juist omdat die semenaria geen openbare instellingen waren, kon de geestelijkheid niet toelaten dat daarop van Rijkswege inbreuk werd gemaakt als krachtens het Collegium Philosophicum geschieden zou.

Ik herinner mij overigens — ter loops zeg ik dit — den ontwerper van dat collegium, den toenmaligen administrateur van onderwijs, mr. van Ewijck — le petit homme aux yeux verts, zooals de Belgen hem noemden —, die in 1855 als Commissaris des Konings in Noordholland aftrad.

Uit dit alles blijkt, naar ik meen, voldoende dat de stelling niet juist is dat in 1815 seminariën en kweekscholen als openbare instellingen werden beschouwd. Art. 3 van dat Koninklijk besluit in het bijzonder wraakt die opvatting.

Wij komen nu tot de Grondwet van 1848.

Uit art. 194 dier Grondwet zou vanzelf de plicht volgen — en dat was ook het thema van den heer Heemskerk — om de zoogenaamde civil disabilities ook met betrekking tot het onderwijs te doen vervallen. Maar uit de Grondwet van 1848 — zooals die luidt — blijkt met zooveel woorden het tegendeel. Wanneer — en hierop vestig ik ook de aandacht van den geachten afgevaardigden uit Bodegraven, den heer van Idsinga — men gelieft op te slaan het hoofdstuk „Van de godsdienst" der Grondwet van 1848 zal men daar lezen in art. 164: „Ieder belijdt zijne godsdienstige meening met volkomen vrijheid, behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der Strafwet."

Evenals wij lezen omtrent het onderwijs, dat het geven van onderwijs vrij is. Maar zoo weinig vloeit uit die bepaling der vrijheid *op zich zelf*, — en daar druk ik op — voort dat de civil disabilities vervallen moeten, dat de wetgever die de Grondwet tot stand bracht, het noodig heeft geacht dit in art. 166, *uitdrukkelijk* te gebieden, door te zeggen: „De belijders der onderscheidene godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en burgerschapsregten." Dit was het wegnemen van de civil disabilities met betrekking tot de belijdenis. Wanneer nu dit *vanzelf* voortvloeide uit „de vrijheid van belijdenis", dan ware die laatste bepaling immers geheel overbodig geweest. Uit het feit nu dat met betrekking tot de vrijheid van onderwijs dergelijke bepaling als art. 166 omtrent de vrijheid van belijdenis bevatte niet is vastgesteld, is dus ook af te leiden dat dergelijke wegneming der civil disabilities met betrekking tot het onderwijs niet *grondwettig wordt geboden*, ook niet volgens de wet van 1876.

Zeker, de artt. 85 en 99 geven het recht om, waar men ook onderricht heeft genoten, academisch examen af te leggen, evenals reeds in art. 102 van het Koninklijk besluit van 1815 was bepaald, maar men vergete niet — en ik zeg dit niet om dat stelsel onder alle omstandigheden te willen handhaven — dat het stelsel van de wet was dat men geijkt zou worden door ambtenaren van den Staat, dat is door hoogleeraren aan de Rijks-universiteiten. Men kan dus niet zeggen dat uit die bepalingen van de wet vanzelf zou voortvloeien dat volgens de samenstellers van die wet de effectus civilis ook aan bijzondere universiteiten moet worden toegekend, wat trouwens in strijd ware met de geschiedenis dier wet. Niet uit de Grondwet, niet uit de wet dus, kan afgeleid worden dat men dit stelsel verplicht is te volgen.

Ik heb in mijn eerste rede te kennen gegeven dat, waar ik die verplichting ontken, ik volstrekt niet ontken dat er redenen van billijkheid en Staatsbelang kunnen bestaan om een mildere regeling te maken ten behoeve der bijzondere Universiteiten, daargelaten of dit daarin moet bestaan, om, wat het afnemen der examens betreft, tot een andere solutie te komen.

Indien men het stelsel aanneemt, dat voorgesteld wordt, heeft men echter het recht te eischen dat er waarborgen gegeven worden die in alle opzichten voldoende zijn, en mag men niet uit verkeerd gevoel van vrijheidszin daar licht over heen stappen.

De Minister heeft betrekkelijk die quaestie gezegd: de eenige vraag is, of de voorgestelde examen-commissiën voldoende samengesteld zijn.

Het komt mij voor dat het een dwaling is de samenstelling der examen-commissiën in dit verband het hoofdcriterium te achten.

Dit kon het wel zijn bij den titel, dien de Minister heeft laten vervallen, waarbij men ook zonder eenig academisch examen af te leggen, gelijke bevoegdheid kon verkrijgen als de doctorale graden medebrachten.

De Minister heeft bij dit wetsontwerp echter den effectus civilis uitsluitend in verband gebracht met de Universiteit, door het afleggen van universitaire examens verplichtend te stellen, waardoor juist het wetenschappelijk karakter der Universiteit in het geding komt en onderzocht moet worden.

Zooals ik reeds zeide, is dat ook gebleken uit de rede van den heer van Idsinga, die het verleenen van den „effectus civilis" in verband bracht met een betere inrichting der faculteiten; terwijl ook de heer Lohman wees op het verschil dat ten deze met betrekking tot België bestond, wegens het aantal faculteiten dáár vereischt. Ook volgens hen dus moet het wetenschappelijk karakter der Universiteit als zoodanig behoorlijk verzekerd zijn.

Ik heb in mijn eerste rede te kennen gegeven, dat ik gaarne hulde breng aan de groote, in sommige opzichten exceptioneele bekwaamheid van degenen die thans aan de Vrije Universiteit werkzaam zijn; het zou zelfs dwaas zijn het tegendeel te veronderstellen, waar een zoo eminent man als deze Minister van Binnenlandsche Zaken stichter en zoo lang hoogleeraar en feitelijk kanselier daarvan geweest is. Maar dit doet tot de vraag niet af, of een Universiteit met slechts 3 faculteiten inderdaad in aanmerking mag komen, om effectus civilis te kunnen verleenen.

Ik wensch hier een misvatting weg te nemen: ik sprak van een regeling die niet op den groei moest worden gemaakt.

De heer Heemskerk zeide: dat is gemakkelijk te zeggen, dat men een *Universiteit* niet op den groei moet maken; maar dit heb ik ook niet gezegd; ik begrijp dat men een Universiteit op den groei *moet* maken; ik heb gezegd dat men de regeling omtrent den effectus civilis niet op den groei moest maken.

Men moet, om met den heer Heemskerk te spreken, geen mannenkleed leggen op de schouders van een jongeling.

Het heeft mij getroffen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn jongste rede zoo weinig het nut heeft erkend van een meer volledige Universiteit. Ik meen dat de Minister daarbij te veel vergeet hoe de omgang van professoren van meerdere faculteiten het wetenschappelijk karakter verhoogt en evenzoo het nut van den omgang van studenten onderling.

Ik wees er in mijn vorige rede op, dat 's Ministers opvatting in strijd was met hetgeen de heer Schaepman had verklaard; maar evenzeer met het rapport der Staatscommissie van 1849.

Ik moet dit nu wel voorlezen, wat ik in mijn vorige rede niet gedaan heb, nl. wat in het rapport van 1848 op bladz. 106 te lezen staat. Men vindt daar het volgende:

„Kan het nuttig zijn de hoogescholen door faculteits-scholen te vervangen?

„Eenstemmig heeft men deze vraag ontkennend beantwoord. Die maatregel ware een teruggang, waarvan geen ander land der beschaafde wereld het voorbeeld heeft opgeleverd.

„Het nauw verband en de innige betrekking, waarin alle wetenschappen, die tot den cyclus van het academisch onderwijs behooren, tot elkander staan, is overal en door allen erkend.

„Ook zoo wij twijfelden, of niet dit denkbeeld meer traditioneel ware dan op het wezen der zaak gegrond, wij zouden het niet wagen de eersten te zijn, die roekeloos dezen door de overtuiging van eeuwen geheiligden band verbreken.

„Voor eenzijdigheid van richting zou onbekrompen ontwikkeling plaats maken.

„De hoogleeraren der eene faculteit hebben niet zelden de voorlichting hunner ambtgenooten, die tot de andere behooren, noodig.

„De studerenden in de eene hebben tot hunne volledige vorming vele lessen bij te wonen, die eigenlijk tot den kring der andere behooren. Hun omgang met anderen, die een andere bestemming te gemoet gaan, wekt vrijen zin in hunnen boezem op, en verbant uit hun gemoed elke dwaze vooringenomenheid met het vak hunner keuze."

En wanneer men nu de namen van de onderteekenaars van dat rapport leest, dan zal men zien, dat de commissie niet alleen bestond uit hoogleeraren, maar uit hoogleeraren, mannen van de practijk, en staatslieden.

Ik noem de namen van van Ewijck, Duymaer van Twist, Bake, Hofstede de Groot, Simons, van Goltstein, de Greve, van Rees, de Wal en Opzoomer.

Het afwijkend advies van mr. Opzoomer kwam in geen enkel opzicht daartegen in verzet.

Maar in de tweede plaats heeft de Minister verklaard, dat wanneer men meende dat drie faculteiten niet genoeg was, men daarvoor het bewijs moest leveren. Ik heb wel een argument daarvoor en dat vind ik in de Belgische wet van 1890, dat in art. 32 als eerste eisch waaraan voldaan moet worden om den effectus civilis te doen toekennen, het volgende bepaalt: „Est considéré comme université, pour l'application de la présente loi, tout établissement d'instruction supérieure composée de quatre facultés au moins, comprenant l'enseignement de la philosophie et des lettres, du droit, des sciences physiques, mathématiques et naturelles, de la médécine, de la chirurgie et des accouchements, et dont le programme embrasse, sauf les cas prévus aux articles 13 et 14, toutes les matières prescrites par la loi pour les examens dans chacune de ces branches."

En nu is het opmerkelijk, dat de Leuvensche Hoogeschool van den aanvang af vijf faculteiten heeft gehad, zoowel als de Universiteit te Mechelen, die in 1834 is opgericht. Wanneer nu een organieke wet, zooals de Belgische wet, met 4 faculteiten tevreden is, omdat men de theologische faculteit er niet onder begrepen heeft, is met zekerheid aan te nemen dat dit als het minimum moet aangenomen worden voor een Universiteit waaraan een dergelijk recht kan worden toegekend.

Het getal professoren zou, volgens den Minister, ook niet zoo groot behoeven te zijn, want men vergete niet, dat niet alle doctoraten zullen worden verleend, maar alleen die waarvoor men een behoorlijk aantal professoren gevonden heeft; men zal bijv. niet in de staatswetenschappen laten doctoreeren, wanneer men daarvoor nog geen genoegzaam aantal professoren heeft.

Ook de geachte afgevaardigde uit Bodegraven, de heer van Idsinga, heeft verklaard dat hij aan het aantal professoren weinig waarde hechtte, omdat o.a. Thorbecke zich verzet had tegen de specialiseering van de leerstoelen. Dit nam dan toch niet weg, dat Thorbecke bijv. uitdrukkelijk verklaard heeft, dat één professor in de geschiedenis volkomen ongenoegzaam was en er ten minste een tweetal hoogleeraren in dat vak aan elke Universiteit behoorde te zijn.

De geachte afgevaardigde uit Venlo, de heer Nolens, heeft dan ook te recht als zijn meening te kennen gegeven, dat een aantal van drie professoren voor elke faculteit eigenlijk te gering was om behoorlijke waarborgen te kunnen opleveren. Nu kan het wel op zijn weg liggen om aan die bedenking geen overwegend gewicht te hechten, maar hij zal het mij niet euvel kunnen duiden, wanneer ik daarover anders denk. Al wil men dit niet toegeven, toch is bij deze quaestie — althans wat het zich niet tevreden stellen met slechts drie faculteiten — een beginsel betrokken.

Ik ben begonnen met hulde te brengen aan hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken ten opzichte van de openbare Universiteiten heeft gedaan, maar men kan toch niet vergeten, dat Zijn Excellentie zijn desiderata opzichtelijk het openbaar hooger onderwijs niet onder stoelen en boeken heeft gestoken.

Op 8 December 1896, *Handelingen* bladz. 383, heeft de toenmalige geachte afgevaardigde uit Sliedrecht in deze Kamer medegedeeld, welke eigenlijk zijn meening was omtrent de openbare Universiteiten, en die komt hierop neer, dat aan elk van die Universiteiten enkele vakken slechts matig zouden moeten worden gedoceerd, terwijl andere meer voldoende zouden worden onderwezen en hij liet daarop volgen: „Men zegt dat in mijn stelsel aan die andere Universiteiten, die minder goed ingerichte faculteiten allengs zouden doodbloeien. Ja zeker, Mijnheer de Voorzitter, dat lag in mijn bedoeling; dat wilde ik juist."

Nu neem ik volkomen aan, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken dat stelsel thans niet meer is toegedaan; dien wensch naar faculteits-scholen niet meer koestert, maar wat waarborgt mij, dat zijn opvolger niet weer zal opnemen, wat door hem is losgelaten? Wanneer als beginsel is aangenomen dat een bijzondere Universiteit met effectus civilis uit drie faculteiten zal kunnen bestaan, dan kunnen wij om opportuniteitsredenen pleiten, dat dit niet het geval moet zijn bij de openbare Universiteit, maar het beginsel hebben wij prijs gegeven.

Daarom is deze zaak niet alleen een quaestie van appreciatie en opportuniteit, maar wel degelijk ook van beginsel.

Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, vooral met het oog op de eigenaardige taak van iemand die repliceert, te hebben medegedeeld zoo kort mogelijk de opmerkingen waartoe het gevoerde debat mij aanleiding gaf.

Nu kom ik ten slotte tot de aanmaningen van den geachten afgevaardigde uit Goes en van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken, dat men in naam van de vrijheid dit wetsontwerp zou aannemen.

Ik heb er reeds op gewezen hoe dat voorschrift van vrijheid wordt aangevoerd om o.a. geldelijken steun te verkrijgen, dus tot welke gevolgtrekkingen dit begrip van vrijheid, op zich zelf leiden kan. Maar ik laat zulks op dit oogenblik ter zijde. Ik kan en mag niet aannemen, Mijnheer de President, dat het begrip vrijheid ons zou gebieden om, in elken vorm, dit wetsontwerp aan te nemen.

Wanneer wij bij ons zelven de overtuiging hebben, dat de waarborgen daaraan gesteld met het oog op de ondervinding in het buitenland opgedaan, en met het oog op de eischen in andere wetgevingen gesteld, niet voldoende zijn, dan mogen wij dit niet, ter wille van de vrijheid toelaten. En ik vraag nog eens, waarom heeft de Minister, toen hij in 1896 zijn desiderata aangaf ten aanzien van het bijzonder hooger onderwijs, het verleenen van den effectus civilis niet alleen niet op den voorgrond gesteld, maar daarvan zelfs met betrekking tot de bijzondere Universiteiten, met geen woord gewag maakt. Omtrent die vraag heeft de Minister in zijn uitvoerige rede zelfs niet de minste opening van zaken gedaan. Ik heb erkend, dat ik niet op grond van bepalingen van de Grondwet of van andere wetten, maar op grond van de billijkheid en het Staatsbelang, niet ongezind was, om onder de noodige waarborgen, het bestaan van bijzondere Universiteiten te vergemakkelijken. Maar zoolang mij niet op betere gronden dan tot

dusver is geschied, kan worden aangetoond, dat de nu voorgestelde waarborgen voldoende zijn, verwerp ik de stelling, dat in naam van de vrijheid een in zijn gevolgen hoogst belangrijk recht mag worden toegekend aan instellingen, waarvan ik de oprichting waardeer als een uitvloeisel van hoogst loffelijke krachtsinspanning; die hoogleeraren telt van den eersten rang; maar die, in haar geheel, naar den eisch van de tegenwoordige toestanden op wetenschappelijk gebied, niet kunnen worden gezegd te waarborgen een behoorlijke wetenschappelijke opleiding.

De heer **de Visser**: Ik wensch te beginnen, den Minister van Binnenlandsche Zaken, naar aanleiding van zijn rede, een vraag te stellen. Ik ontleen die vraag aan den tegenwoordig bestaanden toestand en inrichting van de theologische faculteiten.

Reeds heb ik in mijn eerste rede daarover den staf gebroken. De heer Talma sloot zich te dezen opzichte bij mij aan. De Minister dikte dat alles gisteren in zijn teekenachtige taal nog eens aan, door te gewagen van een doodshoofd op het lichaam der andere faculteiten. Nu ben ik het met die beeldspraak niet geheel eens, want in de jaren sinds 1876 is er nog wèl tamelijk veel leven en kracht van de theologische faculteiten zoowel voor de wetenschap als voor de studenten uitgegaan, wat toch zeker van een doodshoofd niet kan worden gezegd. Maar ik erken, dat de tegenwoordige toestand hoogst onbevredigend is, terwijl ik het moet blijven betreuren, dat verschillende leden der rechterzijde in 1876 mede dien toestand zoo hebben gemaakt. Doch — dit wensch ik te vragen — kan de Minister nu niet hetzelfde doen, wat de Minister Heemskerk destijds voorstelde, maar verijdeld werd door aanneming van het amendement-de Vries? Toen in 1876 *tegen* het denkbeeld van den toenmaligen Minister besloten was de godgeleerde faculteit te behouden, zeide deze, dat daarin nu ook de leerstellige godgeleerdheid haar plaats onder de theologische vakken moest blijven innemen. Door de aanneming van het amendement-de Vries werd evenwel beslist, dat dit vak van Staatswege niet meer zou worden onderwezen. Is de Minister, hetzij nu, hetzij spoedig, tot die opname bereid? In elk geval komt het mij voor, dat ook aan de hoogleeraren der Nederlandsche Hervormde Kerk het recht moet worden toegekend, zitting te verkrijgen in senaat en faculteit, evenals de buitengewone hoogleeraren, een recht, dat hun bij dit wetsontwerp niet verzekerd wordt. Ook aangaande dit punt zou ik gaarne 's Ministers meening leeren kennen.

Laat mij verder een tweevondig misverstand mogen wegnemen. De heer Heemskerk heeft mij zachtkens verweten, dat ik mij ging bewegen op het gebied van de beoordeeling van het onderwijs aan de Vrije Universiteit. Hier moet een vergissing in het spel zijn.

Had ik dit gedaan, ongetwijfeld zou dit oordeel, voor zoover het mij paste, over het algemeen zeer gunstig zijn geweest. Ja, het kan zelfs niet worden ontkend, dat er veel wetenschappelijke kracht van deze Universiteit uitgaat. Ik zal mij niet in de theologische quaestie tusschen den Minister en den heer Roessingh mengen, hoeveel lust ik er ook in zou hebben, te meer daar ik juist hierover in correspondentie ben met de door den Minister aangehaalden autoriteit dr. Jeremias. Maar dit eene sta hier toch vermeld, dat wie eenigszins op de hoogte is van de Babel-Bibelquaestie, met hooge waardeering naast de geschriften onzer beste oud testamentici dat van den zoon des Ministers plaatst. Doch — om tot die zaak terug te keeren — in een beoordeeling van dit onderwijs trad ik niet.

Niet zonder opzet heb ik in mijn geheele rede zelfs met geen enkel woord de Vrije Universiteit genoemd dan uitsluitend in een citaat uit een werk van prof. Kuyper. Ik wilde toch van den beginne af aan mijn bezwaren een hooger karakter geven dan dat van een bestrijding eener bepaalde en in vele opzichten ook door mij hooggewaardeerde inrichting De spil, waarom voor mij de geheele zaak zich wendt, is dan ook volstrekt niet de Vrije Universiteit, maar het karakter van het geheele universitair onderwijs in het algemeen en de ware beteekenis der Rijks-universiteiten in het bijzonder. Het heeft mij daarom ook bevreemd, dat mijn geachte medeafgevaardigde uit Amsterdam mij betichtte, niet billijk tegenover de Regeering en tegenover de voorstanders van het wetsontwerp te zijn geweest, toen ik over den eisch der drie faculteiten sprak. Ik had namelijk in aanmerking moeten nemen, dat een bijzondere Universiteit, zooals bijv. de Vrije Universiteit, op den groei is gemaakt en juist door den Minister van Binnenlandsche Zaken het universiteitsbegrip steeds gehandhaafd is. Maar de heer Heemskerk beziet hier ten onrechte het bewuste wetsartikel met het oog an een Vrije-Universiteitsvriend, die bepaalde denkbeelden heeft over wat deze Universiteit moet zijn en leidt ons dientengevolge op een verkeerd spoor. Volgens de voorgestelde bepaling toch kan — en daarin ligt voor mij de pointe — een Universiteit, die volstrekt niet op den groei is gemaakt, die nooit of te nimmer meer dan 3 faculteiten wil bezitten, die volgens de eigen woorden van den Minister den naam van Universiteit niet verdient, — het jus promovendi cum effectu civili verkrijgen. Afgescheiden van welke bestaande inrichting ook, gaan wij hiermede een beginsel in ons universitair onderwijs brengen, dat als zoodanig bij mij niet alleen weerspraak vindt, maar het ook bij den heer Heemskerk moet vinden. Logisch zou uit zijn standpunt voortvloeien, dat bijzondere Universiteiten het genoemde recht alleen zouden kunnen verkrijgen, wanneer zij zich in haar statuten verbonden tot de completeering tot 5 faculteiten, en het zouden verliezen, wanneer zij dit niet binnen een zeker aantal jaren hadden gedaan. In dien geest spreekt echter het ontwerp niet, dat wij thans hebben te beoordeelen. Een inrichting van hooger onderwijs met 3 faculteiten en nooit meer, kan een Universiteit worden en steeds blijven. Daartegen nu heb ik overwegend bezwaar. Niet alleen op de gronden, vroeger door mij genoemd, en ontleend aan den invloed, dien de wetenschappen tegenwoordig op elkander uitoefenen, maar vooral ook — zooals art. I van de wet op het hooger onderwijs het noemt — met het oog op „het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereischt wordt". Wij hebben dus te zorgen, dat die betrekkingen zooveel mogelijk vervuld worden door menschen die zich zelfstandig plaatsen tegenover de problemen van onzen tijd en daardoor vertrouwen wekken. Dit geldt ook den jurist, den theoloog, den literator. Zij worden ieder oogenblik geroepen te vergelijken, eigen kennis met het opgemerkte in verband te brengen, krachtig in te grijpen of zich met oordeel te onthouden. En evenmin als een arts aan een ziekbed op zijn plaats is louter met een schat afgepaste waarheden en recepten, evenmin de genoemde personen; de jurist in de rechtspraak; de theoloog in zijn ambt; de literator voor de klasse. Welnu! voor hen is juist om dat vertrouwen te wekken een breede, universitaire vorming van noode, waarvan dáár niet kan gesproken worden, waar de exacte wetenschappen wellicht nooit aan het woord komen.

Een ietwat zonderling misverstand had omtrent het door mij gesprokene bij den heer Nolens, en ook eenigszins bij den heer Schokking, plaats. In mijn rede had ik gezegd: „Het kenmerkend onderscheid tusschen de Rijks-universiteiten in de 19de eeuw en de vroegere Universiteiten ligt, naar mijn meening, alleen hierin, dat de eerste in de wetenschap de kracht der bewijsvoering putten ex principiis en de laatste ex datis." Duidelijk staat dáár dus: „Vroeger beoefende men aan de Universiteiten de wetenschap ex datis en thans ex principiis." En nu hebben de geachte afgevaardigden mij juist het tegenovergestelde laten zeggen, wat mij wèl eenigszins verwondert, omdat ik deze uitspraak door een duidelijk citaat uit Paulsen had geïllustreerd. Bij *data* heb ik dan ook in het geheel niet aan bloote verschijnselen gedacht, maar aan de gegeven kanonieke leer, waarmede het onderwijs aan de vroegere Universiteiten in overeenstemming *moest* zijn.

Daartegenover staan de Universiteiten onzer dagen, die niets anders vragen, dan dat ieder hoogleeraar persoonlijk instaat voor wat hij leert. Met Paulsen noemde ik dit de beoefening en verspreiding van een wetenschap *ex principiis*. Deze vrijheid nu waarborgt mij aan onze Universiteiten een eerlijken strijd tusschen verschillende beginselen op wetenschappelijk gebied.

Nu hebben wij vanochtend uit den mond van den Minister de tegenstelling hooren maken tusschen indifferente instellingen eenerzijds en principieele instellingen anderzijds.

Het zou kunnen gebeuren, dat wanneer ik van dezen Minister niets anders dan die tegenstelling gehoord had of wist, ik datgene zou moeten prijsgeven, wat ik omtrent ons verschil in de beginselen in mijn eerste rede heb gezegd.

Volgens de tegenstelling, zooals de Minister haar heden-ochtend maakte, dekt het begrip indifferent het begrip ongeloovig niet.

Bij het bespreken van indifferente instellingen toch dacht de Minister aan Universiteiten, waar ieder beoefenaar van de wetenschap, haar volgens zijn eigen beginsel, niet alleen mag beoefenen, maar ook doceeren. Maar wanneer ik nu de tegenstelling in verband breng met het slot, het bezielend slot van 's Ministers betoog, dat ons weer die scherpe tegenstelling brengt tusschen geloovigen en ongeloovigen en tusschen geloovige wetenschap en ongeloovige wetenschap, dan kan het niet anders of de Minister moet bij het bespreken van de indifferente instellingen voor zich zelf aan instellingen des ongeloofs hebben gedacht.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Neen, stellig niet.

De heer **de Visser**: Ik kan mij met het verleden van dezen Minister voor oogen en bij het telkens door hem gemaakte onderscheid tusschen deze drievoudige wetenschap: de wetenschap voortvloeiende uit den Roomsch-Katholieken godsdienst; de wetenschap voortvloeiende uit de Calvinistische beginselen en de wetenschap voortvloeiende uit de rationalistische beginselen niets anders denken, of, al drukte Zijn Excellentie het op dit oogenblik ook anders uit, die begrippen, èn naar zijn eigen heilige overtuiging, èn in de practijk, in de toekomst elkander moeten dekken.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Ik heb het bepaald tegengesproken en gezegd, waarom ik het niet beaam.

De heer **de Visser**: Dergelijke onderscheiding en scheiding kan ik niet goedkeuren. Ik geloof dat de gestadige omgang van studenten en van professoren van verschillende beginselen aan onze Universiteiten een eerlijken strijd ten gevolge geeft, waarin naar mijn overtuiging de wetenschap die uitgaat van Christelijke beginselen de overwinning zal behalen. Dan toch kunnen mannen van zoogenaamde ongeloovige wetenschap leeren erkennen, juist door dien omgang, dat er andere wegen voor het onderzoek en bronnen der waarheid zijn, dan hun wetenschap, en kunnen mannen van zoogenaamde geloovige wetenschap dieper leeren beseffen, dat God nog door andere middelen de menschen onderwijst, dan alleen door de Openbaring. En ik herhaal nogmaals, dat dit strekt zoowel ten goede van de hoogleeraren als van de studenten en ik verwacht hiervan op mijn standpunt geen aanslag op, maar verrijking, versterking van ons geloof.

Is het dan wankelmoedigheid, scepticisme, wanneer ik oordeel dat der wetenschap, die uitgaat van dat Christelijk beginsel, in haar ontwikkeling gedurig de correctie ten goede komt van wat men de ongeloovige wetenschap noemt? Neen, Mijnheer de Voorzitter, integendeel. Hierin spreekt zich juist uit mijn vertrouwen in haar macht. Maar wat leert mij de historie? Dit, dat die wetenschap, uit de Christelijke beschaving geboren en in het Christendom wortelende, zoo licht aan het dwalen raakt en dan al haar invloed verliest. Wij hebben haar een wetenschap zien worden van een van de Kerk afhankelijke school; wij hebben haar een cordon zien trekken van menschelijke formules. En wat is toen het resultaat geweest? Dat de kerkelijke wetenschap zich verliep in sceptische sophistiek en dat toen de menschelijke zucht naar wetenschap, haar, met den kerkelijken bodem, den Christelijken bodem heeft doen verlaten, en haar vaak vijandig heeft doen staan tegenover het geloof. Is het nu zoo vreemd, dat ik daarvoor bij vernieuwing vrees, wanneer in de practijk van het leven — de heer Lohman wees er reeds op — een Hoogeschool met den Bijbel zal worden gesteld tegenover Hoogescholen des ongeloofs? Mag het scepticisme worden genoemd, wanneer ik, om de ontwikkeling dier Christelijke wetenschap zuiver te houden, de correctie der zoogenaamde vrije wetenschap dagelijks noodzakelijk acht? Neen, Mijnheer de Voorzitter, juist mijn innige liefde voor die wetenschap doet mij zoo spreken en met die liefde het geloof in haar macht. De heer Talma heeft in dit debat de autoriteit van prof. de la Saussaye sr. op den voorgrond gebracht. Welnu — ik wensch dat ook te doen en herinner aan zijn uitspraak, waarmede ik mij van harte vereenig: „Wij meenen dat de zoogenaamde vrije wetenschap een noodzakelijke contrôle is voor de Christelijke wetenschap. De eerste stelt de problemen, die de laatste moet oplossen en dwingt haar zich tot die problemen te bepalen." Welnu, in dat voetspoor treed ik.

Nog op één punt wil ik ingaan. De Minister heeft mij heden-morgen een nadere toelichting gevraagd van de door mij gemaakte tegenstelling tusschen waarheid en juistheid. Toen de Minister als de roeping der wetenschap teekende, na te denken wat de Groote Urdenker denkt, werd het mij bij hernieuwing duidelijk, dat ik te recht de genoemde tegenstelling had gemaakt.

Wat toch God denkt is ons geopenbaard in Hem, dien ik met den Minister belijd als *de* waarheid. Daarom kan er op mijn standpunt nooit sprake zijn van het zoeken van de waarheid of van waarheden, maar alleen van het developpeeren, het ontwikkelen, het opdelven van de waarheid, die ons is geopenbaard.

Hierbij komt het op niets anders aan dan op juistheid. Wie — en daarom sprak ik van de openbaring van het absolute — hierop zich grondt en bouwt, en bij dit werk gebruik maakt van de correctie der zoogenaamde vrije wetenschap, is het meest zeker, dat hij een gebouw zal oprichten overeenkomstig den wil van den Almachtige. Maar daarbij kan er alleen sprake zijn van nauwkeurigheid van waarneming en van juistheid in het beoordeelen. Waarheid zoeken is op dit standpunt onbestaanbaar, want wij kennen Hem, dien ik met den Minister belijd als Gods Zoon en die gesproken heeft: „Ik ben de waarheid".

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Indien de Commissie van Voorbereiding een goed werk deed door een leidraad te geven bij de behandeling van dit wetsontwerp in de afdeelingen, zeker zou het van niet minder beteekenis geweest zijn als het haar mogelijk geweest ware voor de openbare behandeling een woordentolk samen te stellen, om daarin te omschrijven de beteekenis die gehecht moet worden aan verschillende uitdrukkingen in de Memorie van Antwoord zoowel als bij de behandeling thans gebruikt. Zoo iets in staat is om iemand, die nu juist niet gewoon is verschillende uitdrukkingen nauwkeurig te verstaan, op een dwaalspoor te brengen, dan was het zeker wel bij deze discussie het geval.

Wij hadden wel zoo'n handleiding noodig gehad om te bepalen, welk begrip te hechten aan uitdrukkingen, als: Christelijke beginselen en theologie, dogma, geloovige en ongeloovige en Christelijke wetenschap, bijzondere en gewone openbaring, enz., die, al naarmate zij gebruikt werden door sprekers van eenigszins divergeerende richting, zelfs aan de overzijde telkens weer in anderen zin moesten verstaan worden en daardoor vanzelf aanleiding tot misverstand moesten geven, omdat zij uit anderen gedachtenkring voortkwamen en telkens iets anders beteekenden. De Minister, die, ik erken het, door nauwkeurige definitie van enkele woorden zooveel dit kon zulk misverstand trachtte te voorkomen, gaf er in zijn belangrijke redevoering toch aanleiding voor ten opzichte van de beteekenis van 't woord „geloof", toen hij, sprekende van het geloof in verband met wetenschap, eerst daaronder verstond de noodzakelijke overtuiging, de axiomatische, waarvan de onderzoeker uitgaat, dus in subjectieven zin, en daarna sprak van het geloof in objectieven zin aan het uitgangspuut, het kerkgeloof, de inhoud der buitengewone openbaring, waarop de onderzoeker voort had te bouwen. In beide betrekkingen had hier de uitdrukking geloof zelfs een tegenstrijdigen zin.

Juist de tegenstrijdige zin, die zoo herhaaldelijk aan het licht trad, bestond ook bij de uitdrukking „theologische faculteit", en ook ten opzichte van het onderwerp, dat ik in mijn eerste rede besprak, haar positie tegenover het Staatstoezicht voor de bijzondere Universiteiten.

Wij hebben de theologische faculteit, vooral aan de openbare Universiteiten, hooren omschrijven in tweeërlei zin. Eerst als het complex van onderdeelen der theologische wetenschap die thans in de wet op het hooger onderwijs in die faculteit onderwezen worden, — en dan werd „theologie" gebruikt in haar strikten zin als kennis van God, den inhoud van de dogmatiek. Ik had gemeend, dat de groote vraag: faculteit van godsdienstwetenschap of van theologie, hier buiten bespreking had kunnen blijven, maar de Minister heeft er zelf aanleiding toe gegeven, nadat dit trouwens reeds door andere sprekers

gedaan was, om toch dat onderwerp in behandeling te brengen. Nu zou voor enkele sprekers die theologische faculteit, als faculteit van godsdienstwetenschap beschouwd, eigenlijk geen recht van bestaan hebben, daar zij slechts was het doodshoofd, gelukkig niet op een dood lichaam, want juist die onderdeelen der theologische wetenschap schijnen ook zonder dat hoofd, blijkens de resultaten in de laatste jaren verkregen, krachtig te leven, maar toch, zoo zei men, de Universiteit zou er door geworden zijn iets zonder kop.

Ik hecht zeer veel aan de studie van de dogmatiek aan de theologische faculteit, maar als men onder het woord „dogmatiek" kerkelijke dogmatiek verstaat, dan zouden er aan de Universiteiten tal van leerstoelen moeten zijn.

Wij hebben geen kerkelijke dogmatiek aan de Universiteit, behalve dat de Hervormde Kerk voor haar leerlingen dogmatiek doceert. Wij hebben wel gedurende een paar eeuwen onder de heerschappij der Staatskerk eenheid van aan de Universiteit voorgeschreven kerkgeloof gehad, maar sedert 1795 is die verdwenen. Toch was die éénheid meer in schijn dan in waarheid. Stonden de dogmatici in die tijden niet telkens lijnrecht tegenover elkander? Is het geen tijd geweest van voortdurenden strijd bijna, die niet één Universiteit hier te lande onberoerd liet en ook het volksleven in beweging bracht? En men heette toch uit te gaan van één kerkleer, de Gereformeerde. Maar wanneer thans bijv. de leeraar der wijsbegeerte van den godsdienst op grond daarvan zijn dogma optrekt, zijn systeem opbouwt — en dat is zijn recht en zijn plicht — dan geeft hij dogmatiek, maar die niet gebonden is aan een kerkelijke leer. Doch zulk een dogmatiek kan beter behandeld worden aan een openbare Universiteit dan aan een bijzondere, waar zij gebonden is aan een bepaald uitgangspunt. Het uitgangspunt waarop de bijzondere Universiteit rust, het geloof aan een bijzondere openbaring, zal onderzocht moeten worden, zoo is door voorstanders hier herhaaldelijk verzekerd, en de Minister sluit ook het recht der critiek op dat uitgangspunt niet uit, al erkent hij, dat wanneer die critiek den onderzoeker in strijd mocht brengen met het uitgangspunt, hij òf zal moeten zwijgen òf zal moeten transigeeren òf, dit zegt de Minister, zich zal moeten opofferen.

Waar dus de Minister erkent het noodige van den wetenschappelijken arbeid, die ten opzichte der theologie aan de bijzondere Universiteit, arbeid van zoo veel gewicht, dat niet alleen de vastheid van het uitgangspunt, maar ook de zedelijke positie van den onderzoeker er mede gemoeid kan zijn, daar vraag ik: op welken grond sluit gij het toezicht van de Staatscommissie daarover uit? Dat was mijn vraag in mijn eerste rede en het antwoord dat ik daaromtrent van den Minister gisteren ontvangen heb — ik kan het niet ontkennen — heeft mij zeer weinig bevredigd. Wat was dat antwoord? Dit: theologie wordt voor den Staatsdienst niet geëischt en daarom is toezicht op die faculteit niet noodig. Het toezicht, dat in dit ontwerp wordt voorgeschreven . . . . .

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Het toezicht bepaalt zich ook volgens de tegenwoordige wet slechts tot de verplichting om jaarlijks een verslag te zenden aan den burgemeester en aan den Minister.

De heer **Roessingh**: Dat wist ik, maar er komt immers volgens uw voorstel een nieuwe Staatscommissie van toezicht en nu vroeg ik, waarom dit toezicht volgens art. 107 *qq*, het toezicht dat, naar eigen waarneming alleen, een verslag moet opmaken, naar art. 107 *uu*, en dat nu juist voor de bijzondere Universiteiten zal ingesteld worden, niet werd geëischt voor de faculteit der godgeleerdheid. De Minister zeide, dat dat toezicht niet noodig was, omdat de Staatsdienst geen theologie eischt. Wanneer de Minister echter de zaak zoo opvat, dat alleen toezicht zal noodig zijn voor datgene, wat voor den Staatsdienst vereischt wordt, dan zal het een zeer beperkt toezicht zijn. Maar dat kan de bedoeling niet zijn. De bedoeling zal wezen, dat het toezicht zal uitgeoefend worden op datgene wat art. 1 der wet op het hooger onderwijs voorschrijft, voor zoover dit opgevat wordt als omvattende de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen. Het diplomeeringrecht onderstelt toch niet alleen bekwaamheid tot den Staatsdienst te verzekeren — dat zou een Staatsexamen kunnen uitmaken — maar ook de zekerheid van wetenschappelijke vorming. Indien dat het geval is, dan is er geen reden om de theologische faculteit uit te sluiten.

De Minister heeft echter op één punt mij wel bevredigd, namelijk hierin, dat hij niet teruggekomen is op den „aard der zaak", welke werd aangevoerd als argument voor de uitzondering der theologische faculteit. Die uitzondering was, eerst naar het verslag, gegrond op de tegenstelling tusschen belijders en ontkenners. Nu wil ik niet beoordeelen, of de Minister redenen heeft gevonden om die tegenstelling, die ik onjuist heb genoemd, niet verder te verdedigen, al denk ik daarom niet dat Zijn Excellentie ze intrekt, maar toch verheug ik er mij over, dat hij haar thans heeft ter zijde gelaten; al krijgen wij nu een nieuwe tegenstelling van indifferente en principieele wetenschappelijke richtingen, die eveneens gevaarlijk is. De geachte vorige spreker heeft daarover reeds een en ander gezegd, waarmede ik volkomen instem.

Nu heeft de Minister die tegenstelling wel zoo uitgewerkt, dat eigenlijk indifferent kan worden gelijkgesteld met ongeloovig, maar gelukkig zal ons volk, dat Christelijken zin heeft in een andere beteekenis dan waarin de Minister het opvat, toch wel anders denken. Nu echter aan de bijzondere Universiteiten, zelfs aan de theologische faculteit, ook critiek zal mogen worden uitgeoefend over het uitgangspunt, de bijzondere Openbaring, en de gronden waarop zij berust en waarin die beschreven is, critiek dus over den oorsprong en inhoud van den Bijbel, zal zich, indien deze aan dezelfde regelen zich bindt waaraan alle, ook de zoo dikwijls door tegenstanders veroordeelde „ongeloovige" critiek gebonden is, nl.: van vergelijken en beoordeelen, daardoor een eigenaardigen toestand kunnen ontwikkelen. Critiek is menschenwerk, werk der rede, en van dat werk wordt nu afhankelijk gemaakt de vastheid van het uitgangspunt. Zoo wordt dus hier het subject, evenals bij ieder wetenschappelijk onderzoek, de grondslag voor het geloof in het object het uitgangspunt.

Bij de beoefening van wetenschappelijke critiek komt men er dus toe een historisch-critisch onderzoek in te stellen omtrent het ontstaan en de beteekenis van de Heilige Schrift. Werd nu door den Minister straks gezegd dat juist door die critiek de Bijbel uiteengerukt was, dan moest eigenlijk dat gevaar aan de bijzondere Universiteiten voorkomen worden. Maar dan weder zou men den naam van Gereformeerde en van Protestant verwerpen. Gelukkig echter heeft tot heden die critiek er niet toe geleid, dat de Bijbel uit elkander is gerukt, en dat de beteekenis er van ontkend is. Integendeel heeft het historisch-critisch onderzoek er toe geleid, dat velen den Bijbel leeren beschouwen als een heerlijk boek, als het boek van den godsdienst, in zijn ontwikkeling onder Israël en zijn hoogtepunt in den Christus. Men heeft den Bijbel weder leeren verstaan in zijn overgroote beteekenis, zoodat duizenden, voor wien dat boek gesloten was, de oogen geopend zijn en dat zij daardoor zijn opgebeurd en gesterkt.

Nu heeft de Minister zich in verband met het historisch-critisch vraagstuk dat door hem vroeger ter sprake was gebracht beroepen op den Oostenrijkschen hoogleeraar Muller, die het resultaat van het onderzoek van Kuenen en anderen zou hebben omvergeworpen.

Over dezen werd ook reeds gehandeld in de artikelen, waarop ik doelde, en daar aangewezen dat het boek van Muller niets bewijst tegen het verkregen resultaat.

Doch wie gelijk heeft, kan hier geheel in het midden worden gelaten. Toen ik, in mijn vorige rede er op kwam was het niet om een wetenschappelijk vraagstuk nu eens op te lossen, maar slechts om duidelijk te maken dat, indien het uitgangspunt in casu de buitengewone Openbaring, berust op de uitkomst van een menschenwerk, als historische critiek is, men wel in schijn, maar in waarheid geen vasteren grondslag voor zijn geloof heeft dan ieder ander, die niet op een buitengewone Openbaring zich verlaat. Ja sterker: — de grond wordt dan naar het verleden dat nog onderzocht moet worden verlegd. 't Is nog geen godsdienstig geloof.

Rust dus de theologische grondslag van een bijzondere Universiteit ook op een subjectieve werkzaamheid van 's menschen geest, waarvan ook de inzichten van de indifferente hoogleeraren afhankelijk zijn, dan zou het de Vrije Universiteit niet mogelijk

zijn ten opzichte van de theologie de conclusies van het historisch-critisch onderzoek niet te accepteeren, dan zal men niet kunnen zeggen: hier houdt de critiek op en nu terug. Men kan dat eenige jaren volhouden — ook hier zal des menschen geest zijn vrijheid terugvorderen en het uitgangspunt voorbijgaand, zijn levensbeschouwing vestigen op hechteren grondslag, waarop verstand en hart hun éénheid vinden. Dat zou dan ook het recht der waarheid eischen.

En zoo als het nu reeds bleek dat men de bijzondere Universiteit moest verlaten, om vrijheid en waarheid terug te vinden, zoo zal het dan met meerderen gaan en blijken zal, dat men ook principieel kan zijn, zonder aan een uitgangspunt zich te binden.

Zoo leert de historie.

Ik merk hierbij op, dat hoe men ook in de Republiek aan het theologisch dogma gebonden was, en hoe sterk de band was, door Kerk en synode en curatoren en Staat aangelegd, de wetenschap niet verhinderd is kunnen worden met den mensch als uitgangspunt te beschouwen.

En men dient daarbij niet te vergeten dat de buitengewone Openbaring en dus ook de Bijbel verklaarders noodig heeft. Men moge het woord rekken en trekken; — men zal, aan het eerste onfeilbaarheid toekennend en bovennatuurlijke vastheid en autoriteit, dit ook den verklaarders moeten toeschrijven. Wat geeft anders ons dat uitgangspunt voor het leven van den Staat, maatschappij en volk in al zijn verschillende betrekkingen, indien het niet duidelijk spreekt? Onfeilbare verklaarders zijn noodig — en hoeveel autoriteit men ook te dien opzichte aan één moge toekennen, straks komt een ander die het anders verklaart.

Maar gelukkig is het in ons land niet zoover gekomen dat ook in kringen waaruit de volgelingen der Vrije Universiteit moeten voortkomen, de onfeilbaarheidsverklaring erkend wordt. Het Protestantsch recht om zelf te lezen en te verklaren zal niet zoo gemakkelijk verloren gaan.

Nog een argument waarom ik mij bevreesd maak, dat de Minister het toezicht op de theologische faculteit laat wegvallen. De Minister is voorstander dat het toezicht op die faculteiten aan de Kerk moet zijn. Wanneer men nu in dit wetsontwerp het beginsel legt, dat dat toezicht op die faculteit althans niet aan den Staat toekomt, zal dat een antecedent vormen om bij mogelijke herziening van de wet op het hooger onderwijs dit ook toe te passen op de theologische faculteit bij de openbare Universiteiten. Dit zou ik zeer betreuren; 't zou zijn die faculteit uitdrijven als de onnutte dienstmaagd, tot groote schade van ons hooger onderwijs en van ons volk. Daarom meen ik, dat de Kamer wel mag toezien of die twee artikelen, waarbij het toezicht op de theologische faculteiten wordt uitgesloten, kunnen worden toegelaten of niet.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *van Idsinga:* bladz. 1288, kol. 2, reg. 36 v. o., staat: faculteiten; lees: vakken.

In de redevoering van den heer *Nolens:*

bladz. 1324, kol. 2, reg. 33 v. b., staat: de vraag op; lees: de vraag of;

bladz. 1325, kol. 1, reg. 5 v. o., staat: daar; lees: die naar;

aldaar, kol. 2, reg. 17 v. b., staat: men wel; lees: men of wel;

aldaar, reg. 10 v. o., staat: quaestie; lees: quaestio;

bladz. 1326, kol. 2, reg. 1 v. b., staat: meer; lees: weer;

bladz. 1327, kol. 1, reg. 18 en 19 v. b., moet het aanhalingsteeken geplaatst worden achter „gevonden", en vervallen achter „was";

aldaar, kol. 1, reg. 13 v. o., staat: Adcodatus; lees: Adeodatus;

aldaar, kol. 2, reg. 27 v. o., staat: onzer; lees; zijner;

aldaar, reg. 2 v. o., staat: moet; lees: moest;

bladz. 1328, kol. 1, reg. 16, 19 en 24 v. b., staat: premisse; lees: premissen;

aldaar, reg. 20 v. b., staat: is; lees: zijn;

aldaar, reg. 20 v. o., staat: sectio; lees: lectio;

bladz. 1329, kol. 1, reg. 42 v. o., staat: komt; lees: gekomen;

aldaar, kol. 1, reg. 35 v. o., staat: observatoriam; lees: observatorium.

In de redevoering van den heer *Brummelkamp:*

bladz. 1338, kol. 1, reg. 35 v. b., staat: art. 1; lees: art. 99;

aldaar, kol. 2, reg. 21 v. b., staat: band; lees: lood.

56ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 26 FEBRUARI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verklaringen van adhaesie aan adressen. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 78 leden, te weten de heeren:

van Sasse van Ysselt, Janssen, van den Heuvel, Mutsaers, van Vlijmen, Drucker, Friesen, Brants, Staalman, Mees, de Savornin Lohman, Fock, Verhey, Schokking, Sluis, van Veen, van Vliet, Roessingh, Okma, Goekoop, Zijlma, Nolting, van der Vlugt, de Ridder, de Visser, van Foreest, de Waal Malefijt, Bos, Helsdingen, van Bylandt, van Idsinga, Raymakers, Travaglino, van Asch van Wijck, van Löben Sels, Krap, van de Velde, Pompe van Meerdervoort, van der Kun, Nolens, Pijnacker Hordijk, van Gijn, Michiels van Verduynen, Hubrecht, Talma, van Limburg Stirum, Troelstra, van Kol, van Wassenaer van Catwijck, van Nispen tot Sevenaer, van den Berch van Heemstede, Schaper, Tydeman, Smidt, de Klerk, Cremer, Dolk, van der Zwaag, Aalberse, Melchers, van Dedem, Brummelkamp, de Ram, Röell, van Raalte, Duymaer van Twist, Kolkman, Lucasse, van Styrum, de Vries, van Karnebeek, Lieftinck, Hugenholtz, de Stuers, van Heemstra, Smeenge en ter Laan,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Buitenlandsche Zaken en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Bolsius door ambtsbezigheden; van den heer Heemskerk door huiselijke omstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan de ingediende adressen tegen het ontwerp-Drankwet, van:

G. M. Meijer e. a. te Schiedam en omstreken (52 lijsten);

A. Lijs e. a. te Kampen en omstreken (30 lijsten);

H. Tichelaar e. a. te Hattem en omstreken (18 lijsten);

b. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening van de voorzitters en secretarissen van:

de afdeeling Zwijndrecht en van de Federatie den Haag van de Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

de afdeeling Deventer en omstreken en Hoorn van den Bond van Nederlandsche onderwijzers;

den Bond van werklieden in dienst der gemeente 's Gravenhage, afdeeling Gemeentewerf;

de Algemeene Arbeidersvereeniging te Zutphen;

de Delftsche Arbeidersvereeniging;

de Kleermakersvereeniging „Amsterdam 1";

c. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betreffende de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

J. C. Visser, commies te Egmond aan Zee, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

J. Gorter, post- en telegraafdirecteur te Bolsward, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS **(18)**.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met u mijn dank te betuigen, dat gij mij in de gelegenheid gesteld hebt eerst bedenmorgen mijn rede aan te vangen. Ik heb getracht gebruik te maken van den tijd die mij gegeven is en die noodig is, in overeenstemming met het gezegde van Cato, voor dengene die kort wil zijn.

In de eerste plaats wensch ik den indruk weer te geven, welken de beraadslaging tot op dit oogenblik op mij gemaakt heeft.

Wij hebben verschillende zeer schoone redevoeringen aangehoord, die als veelkleurige luchtballons in de ruimte opgestegen zijn, zonder veel kans te hebben met elkander in aanraking te komen. Zóó hoog zelfs van tijd tot tijd, dat de vrees wel eens opkwam, of de koene luchtschipper wel op den beganen grond van dit wetsontwerp weder zou terugkomen. Zelfs het schoone, breed opgezette betoog van den Minister heeft bij mij dien indruk opgewekt, den indruk ook, dat men slechts met eenigen weerzin spreekt over dit wetsontwerp, zelfs over de verdediging daarvan en men zich liefst zoo spoedig mogelijk daarvan losmaakt, om zich in hooger sferen te bewegen.

Een tweede indruk, dien ik van de discussiën heb gekregen, is deze, dat de felste aanvallers op dit wetsontwerp, wat betreft het beginsel, de ziel van het wetsontwerp, zijn uitgegaan van medestanders van den Minister, zoodat wij van het standpunt onzer oppositie-logica zouden kunnen zeggen bij het einde der redevoeringen: nu stemt gij tegen, terwijl ten slotte, van het standpunt der coalitie-logica werd vernomen: wij stemmen vóór.

En in de derde plaats is mijn indruk deze, dat, welke verschilpunten ook ter rechter- en linkerzijde zijn waargenomen, in één opzicht de meeste sprekers met elkander overeenstemmen, namelijk, dat zij instemmen met de eerste zinsnede van de Memorie van Antwoord, waar de Minister zegt: ingenomen met dit wetsontwerp is „de ondergeteekende allerminst".

Als men toch naleest een redevoering als die van den heer Nolens, een zoo kernachtige, sobere, principieele, gecomprimeerde redevoering als van dien geachten afgevaardigde, dan ziet men daarin wel een zeer degelijk betoog, dat ook de weten-

schap kan opbloeien uit den wortel des geloofs, maar vindt men daarin slechts een flauwe en zwakke verdediging van het wetsontwerp namens de Katholieke partij in deze Kamer.

Wanneer ik nu overga tot de bestrijding van hetgeen de Minister heeft gezegd in antwoord op hetgeen door verschillende afgevaardigden, en speciaal ook door mij in het midden is gebracht, in zijn breed betoog van eergisteren en gisteren, dan wil ik reeds dadelijk positie nemen tegen de drie punten welke de Minister voorop heeft gesteld. Hij heeft gezegd, dat dit wetsontwerp zou liggen in de historische lijn; dat het in de tweede plaats zou bevatten een billijke regeling, en dat het in de derde plaats zou worden geëischt door den stand der wetenschap.

In alle deze drie opzichten ben ik het met den Minister volslagen oneens.

Ik zal niet in bijzonderheden het betoog aanvullen, dat ten opzichte van het eerste punt, dat het ontwerp zou liggen in de historische lijn, gisteren door den heer Röell is aangevoerd, maar ik wil slechts wijzen op den gedachtengang, die de Minister blijkens zijn rede volgt. Hij zegt namelijk, dat het Koninklijk besluit van 1815 een waarborg gaf voor de vrijheid van het hooger onderwijs, maar het hier gold een Koninklijk besluit dat elk oogenblik zou kunnen worden gewijzigd. Later in 1848 hebben wij den waarborg verkregen bij de Grondwet, terwijl nog later, in 1876, de uitwerking daarvan is gegeven in de wet op het hooger onderwijs.

Maar hierbij zou ik dit willen opmerken: wanneer men het geheele besluit van 1815 nagaat, blijkt niet alleen de vrijheid van het hooger onderwijs bij dit besluit gewaarborgd, maar zelfs het geheele hooger onderwijs. Het geheele hooger onderwijs, dat nu bij de wet is geregeld, is door dat besluit georganiseerd in al zijn bijzonderheden en dat die waarborg niet zoo geheel veilig was, blijkt wel uit de periode tusschen 1830 en 1840, toen evenals op ander gebied zoo groote bezuinigingen op het gebied van het hooger onderwijs zijn aangebracht.

Wanneer de Minister zegt, dat in dien tijd de studie aan de bijzondere scholen van hooger onderwijs niet werd medegerekend voor den geheelen duur der studie, dan is dat heel natuurlijk. Dat is niet omdat toen het bijzonder hooger onderwijs werd achtergesteld bij het openbare, maar een gevolg van de geheele organisatie, die het openbaar hooger onderwijs in dien tijd had en op welker wijziging naderhand met kracht en klem is aangedrongen.

Neen, indien men hier spreken wil van het volgen van de historische lijn, dan kan men alleen erkennen dat in 1848 bij de Grondwet een veel grootere vrijheid is gewaarborgd. Dit ziet men reeds dadelijk in het rapport der Staatscommissie van 1849, dat hier reeds meermalen is aangehaald, waar deze het grondbeginsel aangeeft, dat ten grondslag ligt aan haar wetsontwerp. Dat hoofdbeginsel is de toepassing van het grondwettig voorschrift, dat het hooger onderwijs vrij is en daaraan voegt de commissie deze woorden toe, die niet van belang outbloot zijn: Men ziet die vrijheid niet enkel in het onbeperkte recht om onderwijs te geven buiten de Hoogeschool, maar ook in de inrichting van het academisch onderwijs zelf.

Welnu, indien men nagaat de verschillende voorstellen door die commissie ontwikkeld, dan ziet men, dat in dien tijd vooropstond dat het geheele onderwijs — niet alleen het bijzondere — moest worden ontdaan van verschillende banden, van onvrijheid ten opzichte van de studie, zoowel voor de studenten als voor de hoogleeraren. Nu wordt het door den Minister voorgesteld — het heeft mij verwonderd die bewering ook in zijn rede te vinden — dat men zich steeds verder in de richting van die vrijheid is gaan doorbewegen, dat wij vroeger de formeele vrijheid hadden en nu moeten krijgen de reëele. Een antwoord echter op mijn vraag, of de Minister inderdaad zou willen beweren, dat de wetgever, die deze vrijheid in onze wetgeving heeft opgenomen, dat woord ooit had opgevat in den zin, dien hij daaraan nu wil toekennen, heb ik niet vernomen. Met het oog daarop wil ik even herinneren aan hetgeen ik zooeven zeide, dat die vrijheid door die Staatscommissie, welke daaraan een zoo ruime toepassing wilde geven, nooit anders is opgevat dan als het onbeperkte recht om onderwijs te geven buiten de hoogeschool, maar dat dit niets te maken heeft met deze andere vraag, of men al de ouders in de gelegenheid moet stellen om op de wijze, zooals zij willen, hun kinderen te doen voorbereiden voor maatschappelijke betrekkingen.

Wat de Minister thans onder vrijheid verstaat, is niet hetzelfde, maar niet anders dan de gelijkmaking van de concurrentie-voorwaarden tusschen het bijzonder en het openbaar hooger onderwijs. Daarvan is tot dusver noch in de wetgeving gesproken, noch valt het onder het begrip vrijheid. Volkomen te recht heeft dan ook de geachte afgevaardigde uit Goes gezegd, dat hetgeen men tegenwoordig doet zich beweegt in de richting van vermindering der vrijheid, speciaal ten opzichte van de organisatie en inrichting. Dit is volkomen juist. Wanneer men zich op het standpunt plaatst, dat er gelijkstelling moet zijn tusschen de bijzondere en openbare instellingen van onderwijs ten opzichte van de getuigschriften, welke door deze worden afgegeven, dan kan dit niet anders dan gepaard gaan met vermindering van de vrijheid, die deze verschillende onderwijsinrichtingen bezitten, ten opzichte van de organisatie, dan moeten deugdelijke waarborgen worden gesteld, dat die getuigschriften op behoorlijke wijze zullen worden verleend. Wanneer men dat niet doet, wanneer men die waarborgen niet behoorlijk stipuleert in de wet, heeft er inderdaad bevoorrechting plaats van bepaalde inrichtingen van onderwijs. Dan krijgen deze bepaalde rechten, maar niet de verplichting welke daaraan bij het openbaar onderwijs noodzakelijk zijn verbonden. Nu wensch ik ten opzichte hiervan op te komen tegen de wijze waarop de Minister zich van deze argumentatie heeft afgemaakt.

De Minister heeft gezegd: welnu! wanneer dit bijzonder onderwijs dan zoozeer wordt bevoorrecht, laten wij dan gelijk oversteken; laten wij ons stellen in uw positie en gij u zelf in de onze.

Daarop is gelach gevolgd van de rechterzijde; ik vraag mij echter af, of de heeren wel hebben nagedacht waarom zij hebben gelachen. Want wat heeft de Minister, dit zeggende, anders gedaan, dan feitelijk het geheele grondbeginsel waarvoor hij jaren heeft gevochten, prijs te geven. Immers dan zou de Minister er prijs op stellen, dat van Staatswege het onderwijs zou bestemd worden voor bepaalde kringen van het volk, gebonden aan een bepaalde belijdenis, waarvoor dan de gelden uit de schatkist zouden worden besteed, terwijl dan aan den anderen kant als vrije instellingen zouden worden beschouwd, die instellingen die openstaan voor een ieder, waar het onderwijs moet worden gegeven met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen. Dat zou ook zijn omverwerping van hetgeen de Minister op dit stuk altijd heeft voorgestaan; immers niet anders neerkomen dan hierop, dat de Minister ter wille van materieel voordeel zou prijsgeven zijn geheele beginsel, dat het onderwijs zooveel mogelijk vrij moet zijn van het Staatsgezag. Wanneer de heeren dus wat meer doorgedrongen waren in de portée van de aardigheid, dan geloof ik dat zij daarover wellicht minder vroolijk zouden zijn geweest.

Ik wensch nu nog op te komen tegen hetgeen de geachte afgevaardigde uit Goes krachtens zijn geheele redeneering, en de Minister uitdrukkelijk in zijn rede heeft gezegd over het standpunt dat de oppositie ten aanzien van dit wetsontwerp aanneemt. De Minister zegt, wij hebben hier te doen met een enge partijdigheid van de linkerzijde. Wat mij persoonlijk betreft, ik ben mij van een dergelijke enge partijdigheid ten aanzien van dit ontwerp allerminst bewust. Van den aanvang af heb ik mij op dit standpunt gesteld, dat ik volstrekt niet wil beweren, dat een inrichting van bijzonder hooger onderwijs die zich aan een bepaalde belijdenis bindt, per se onwetenschappelijk zou moeten zijn.

Wanneer er mannen zijn van erkende bekwaamheid, die een anderen toetssteen voor de waarheid hebben dan ik, en dien toetssteen, dien zij als onfeilbaar beschouwen, vinden in de Openbaring, dan acht ik mij niet bevoegd om aan het verdere streven van die mannen, het karakter van onwetenschappelijk toe te kennen. Het standpunt echter dat ik in deze materie heb in te nemen en dat ook door vele leden van de linkerzijde wordt ingenomen, is dit, dat wij hier te doen hebben met een Staatsbelang, dat wij moeten beveiligen. En dan is het in de eerste plaats noodig, dat er waarborgen worden gesteld, dat de getuigschriften die worden gegeven en waaraan zulke ver strekkende gevolgen zijn verbonden, ook gebonden zijn aan een behoorlijke voorbereiding, met het oog

op de ambten die later in den Staatsdienst zullen kunnen worden bekleed. Welnu, wanneer men nu zegt: gij strijdt hier tegen het begrip van vrijheid, dan wil ik daartegen doen opmerken, dat die vrijheid medebrengt, dat men tegen het bijzonder onderwijs zegt: doe wat gij niet laten kunt. Hier echter heeft men in het oog te houden, dat de instellingen aan wie het geven van hooger onderwijs is opgedragen, moeten gebonden zij aan behoorlijke voorwaarden voor een wetenschappelijke inrichting. En wanneer dan daartegen door anderen wordt opgemerkt, dat men op dit oogenblik dien eisch niet kan stellen, omdat door het bijzonder onderwijs nog niet aan dien eisch kan worden voldaan; wanneer men zegt: gij kunt een kind niet dezelfde voorwaarden opleggen als den man, dan antwoord ik: dan moet men het kind ook niet dezelfde rechten willen geven als den volwassen man, dan antwoord ik aan het bijzonder onderwijs: laat dan, wat gij op dit oogenblik niet doen kunt. Op dit standpunt moet men zich bij deze zaak m. i. plaatsen.

Thans kom ik tot de tweede vraag, of hier inderdaad sprake is van een billijke regeling. De Minister heeft deze vraag m. i. wel tot al te kleine proportiën willen terugbrengen. Hoort men den Minister, dan zou men denken, dat de zaak eenvoudig hierop neerkomt, dat aan een zekere examen-commissie, te Amsterdam aan een Vrije Universiteit bestaande, dezelfde rechten zullen gegeven worden als aan toevallig aan de Rijks-universiteiten bestaande examen-commissiën. Het verbaast mij, dat de Minister in zijn rede dien indruk heeft willen vestigen.

Wanneer men nagaat, wat over dit wetsontwerp in den lande is voorgevallen, welken omvang de literatuur in brochures en courantenartikelen, o. a. in *De Standaard* en *De Nederlander*, heeft aangenomen, dan rijst de vraag: Komt nu de geheele zaak hierop neer, dat men aan een bepaalde examen-commissie een zekere bevoegdheid wil geven? De heer Lohman schijnt dit te willen volhouden, maar dan is zijn opvatting in strijd met den geheelen gang van het betoog in de Memorie van Toelichting. Welk verband toch is er tusschen die vrije ton voor de Universiteit en de bevoegdheid en bekwaamheid van de examen-commissiën? Welk verband is er dan tusschen haar bevoegdheid om graden te verleenen cum effectu civili en de samenstelling van Universiteiten uit ten minste drie faculteiten? Ligt hierin niet opgesloten, dat men de lijnen, de organisatie van de onderwijsinrichting, waaraan zekere bevoegdheden zullen worden verleend, wil aangeven; dat men niet alleen let op de examens, maar ook wel degelijk op het onderwijs, dat tot die examens leidt? Ik ga verder en wijs op hetgeen met nadruk in de Memorie van Toelichting is gezegd, waar de Minister de verschillende mogelijkheden vooropstelt, die zich kunnen voordoen, en drie wegen aangeeft, die kunnen worden ingeslagen.

De eerste weg is deze, dat men een Staatsexamen instelt. Ik zal daarover niet meer spreken; algemeen wordt, meen ik, toegegeven, dat daaraan op het oogenblik groote moeilijkheden verbonden zouden zijn.

De tweede weg is, dat men, zooals ook thans geschiedt, examen aflegt aan een andere Universiteit; dezen toestand acht de Minister onhoudbaar.

De derde weg is deze, dat men doet wat aan de gymnasia geschiedt, nl. de professoren van een Universiteit hun eigen leerlingen te laten examineeren.

Ligt hierin dan niet opgesloten, dat men den waarborg niet zoekt in het examen alleen, maar ook in het onderwijs, in het wetenschappelijk karakter van de organisatie zelf? Het is hier volkomen dezelfde gedachtengang als voor de gymnasia geldt; daarom ben ik het volkomen eens met den geachten afgevaardigde uit Utrecht, toen deze zeide, dat wij een onderzoek moeten instellen naar het wetenschappelijk karakter van deze instellingen, niet alleen die te Amsterdam reeds bestaat, maar ook die overal in den lande zullen kunnen opkomen, dat wij moeten vragen: wat zijn de minimum-eischen, die men aan een dergelijke instelling moet kunnen stellen? Ik wil mij niet verdiepen in de vraag wat de minimum-eischen zijn, die men op dit oogenblik met het oog op het onderwijs aan een bepaalde Rijks-universiteit in ons land zou kunnen stellen, maar mij alleen beroepen op een historisch gegeven. Daarom verwijs ik wederom naar het zeer belangrijke rapport van de Staatscommissie van 1849. Zij is op een eigenaardige wijze in het leven geroepen. Toen den 13den November 1848 door den Minister een rapport aan den Koning is gericht, aandringende op bezuiniging, heeft de Koning, overwegende dat bezuiniging op het hooger onderwijs misschien mogelijk was, een Staatscommissie ingesteld. Deze commissie heeft bij haar onderzoek voortdurend moeten overwegen: op welke wijze kan men op de allerzuinigste manier het hooger onderwijs in ons land regelen? Dit blijkt uit verschillende gedeelten van haar rapport. En tot welke conclusie is de commissie, die onder deze omstandigheden werkte, gekomen?

Ook zij meende dat in Leiden, Utrecht en Groningen niet een even groot aantal professoren behoefde te worden aangesteld, maar dat in Utrecht en Groningen, waar men met een geringer aantal professoren kon volstaan, dit aantal niet minder mocht bedragen dan 4 in de theologie, 5 in de rechtsgeleerdheid, 5 in de letteren, 6 in de wis- en natuurkunde en 6 in de medicijnen, zoodat dus alleen voor die faculteiten, waarvan hier in de werkelijkheid sprake is, reeds een minimum aantal van 14 hoogleeraren werd aangewezen.

Wanneer dit nu wordt voorgesteld door een commissie die met bezuinigings-overwegingen aan het werk gaat, 55 jaar geleden, vraag ik: is het enge partijdigheid dat wij ons met het 3 × 3-stelsel niet kunnen vereenigen?

Wat heeft de Minister daarover tot dusver gezegd? Hij heeft gewezen op het buitenland — het heeft mij verbaasd dat de Minister dat gedaan heeft ook na het in het Verslag daarover voorkomende — en gezegd, dat in de hoofdstad van Japan de Universiteit 375 leerkrachten had. Ik breng hulde aan het streven van de mannen van de Rijzende Zon, maar hoe kan daarmede worden gemotiveerd dat hier een waarborg wordt gesteld van drie maal drie professoren? De Minister heeft er aan toegevoegd: in Groningen heeft men 5 hoogleeraren in de rechten en als men alleen let op het doctoraat in de rechtswetenschap zou men met 4 kunnen volstaan. Ik hoor zeggen, dat dit niet juist is, ik betwijfel het ook, vooral als men let op hetgeen voor het candidaats examen wordt onderwezen; maar ik laat gelden wat de Minister zegt, die er verder aan toevoegt: als men er 4 heeft maakt dit niet zooveel verschil met 3 en kan men met 3 volstaan. Dit wekt bij mij de gedachte op aan den kok in *L'Avare* van Molière, die beweerde: als er eten is voor 4 is er ook wel genoeg voor 5. Bij welke waarborgen voor de wetenschap zullen wij dan ten slotte aanlanden?

Wat de billijkheid ten opzichte van de regeling der gymnasia betreft, daar kom ik later op terug, als dit punt in het bijzonder bij de artikelen in discussie komt; billijk kan het m. i. niet zijn dat aan de minimum eischen, die voor een wetenschappelijke inrichting kunnen worden gesteld, niet wordt voldaan.

Wanneer ik ten slotte kom tot de eischen voor de wetenschap, moet ik ten opzichte van de beschouwingen over aard en karakter van het hooger onderwijs opkomen tegen hetgeen de Minister naar aanleiding van het door mij gesprokene heeft gezegd. Ik had de Universiteit voorgesteld als een „markt der weten-chap". Het citaat is niet geheel juist, ik had er bij gezegd: waar ook wetenschappelijke opleiding is te krijgen, — maar dat daargelaten — dan vraag ik toch: heb ik iets anders willen doen dan aan te duiden het eigenaardig karakter van de universitaire opleiding; n. l. dat de hoofdzaak ligt in den student zelf, die kiest; die uit de zoo rijk mogelijk bezette Universiteit zijn verschillende raadgevers en geestelijke leidslieden zelf kiest.

Ten opzichte van de marktmeesters sluit ik mij ten volle aan bij hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Leiden voldoende is aangegeven. Deze zijn goede zeden en openbare orde. Wanneer die als marktmeesters fungeeren en er gezorgd wordt, dat er geen onbevoegden opkomen en geen knollen voor citroenen worden verkocht, dan ben ik op zich zelf daarmede volkomen tevreden.

Dat hier sprake kan zijn van analoge inrichtingen, als het ware als onderwijs per post; dat men ten opzichte van mijn voorstelling een vergelijking zou kunnen maken met inrichtingen als bibliotheken, waag ik te betwijfelen. Wij hebben aan onze Universiteiten en wij *moeten* daar hebben hoogstaande mannen, die volkomen blijven op de hoogte der wetenschap en daardoor voortdurend weten aan te geven den weg, die naar de bronnen moet worden ingeslagen. Dit is het groote voordeel van de Universiteit en van dit voordeel moeten de studenten door eigen kracht en uit eigen aandrang gebruik maken. Daardoor wordt,

door de vrije keuze van de studenten, de Universiteit het tegendeel van een geestelijke vetmesterij, waar de individuen afgesloten van elkander worden geplaatst en worden gevoed, niet met het geestelijk voedsel dat zij zelf zoeken, maar dat hun wordt toegediend.

Ook verdedig ik tegenover den Minister volkomen mijn stelling, dat de studenten aan de Universiteit moeten worden opgeleid door eigen vorming, tot het zelfstandig vormen van hun eigen levens- en wereldbeschouwing. Wanneer de Minister zegt dat ik van alle studenten verwacht dat zij zullen worden gelijk aan Kant of Hegel, dan zeg ik dat een dergelijke redeneering kant noch wal raakt.

Ik beweer niet dat de eigen levensbeschouwingen van al die mannen voor anderen groote beteekenis zullen krijgen na eeuwen of na een tiental van eeuwen, zelfs als voorlichting voor het verwerven van kennis voor anderen zullen strekken, ik wensch mij slechts in dit opzicht aan te sluiten bij een woord van Paulsen, die zegt dat zelfs de eenvoudige man van het volk, wanneer hij zelf denkt, zich zijn eigen levens- en wereldbeschouwing zal vormen. Zoo is ook mijn meening dat degenen die in werkelijkheid aan de Universiteit tot menschen worden gevormd, zelf — en nu handhaaf ik ook het woord brokstukken — uit de verschillende brokstukken van denken, van verschillende zijden aangebracht, het gebouw van hun eigen levensbeschouwing moeten opbouwen; dat dit misschien dan niet de schoone klassieke vormen van dat van den grooten denker zal krijgen, maar in elk geval voor hen zelven de groote waarde zal hebben van te zijn het werk van hun eigen geest.

Wanneer nu de Minister zegt, dat hij had kunnen volstaan wanneer ik had gesproken van het overnemen van een levensbeschouwing van anderen, dan antwoord ik: Ik haat Hegelianen, Kantianen en alle andere *anen*. Ik wil niet dat den mensch een levensbeschouwing van anderen wordt opgedrongen en het merk van anderen wordt ingedrukt. Ik wensch ook in dit opzicht werk van eigen geest en daartoe moet de Universiteit opleiden.

Als ik dan ten slotte vraag, of het standpunt van de wetenschap inderdaad een wetsontwerp eischt, als ons hier is voorgelegd, dan zal ik daarbij niet diep ingaan op deze vraag, of de Universiteiten uitgaande van indifferentieel standpunt leiden tot indifferentie en scèpticisme.

Ik denk, dat er na mij wel zullen komen sprekers van grooter begaafdheid die waarschijnlijk in dit opzicht wel tegenspraak zullen leveren. Ik wil er echter tegen opkomen, dat de Minister — indien ik hem goed begrepen heb — het wil doen voorkomen, alsof het gebrek aan wijsgeerigen zin, die in de tweede helft der vorige eeuw vrij algemeen was, zou kunnen worden in verband gebracht met den aard der Universiteit.

Wanneer hij zoude zeggen, dat dit gebrek is bevorderd door de inrichting van het hooger onderwijs volgens de wet van 1876, waarbij te weinig aandacht is gewijd aan de wijsgeerige vorming, dan zou ik dit onmiddellijk toestemmen. Maar als hij dat gebrek aan wijsgeerigen zin bij ons volk daaraan zou willen toeschrijven, dat onze Universiteiten uitgaan van indifferentieel uitgangspunt, dan ontken ik beslist. Hetzelfde verschijnsel dat men hier heeft waargenomen, heeft zich in nog sterker mate in Duitschland voorgedaan en is een gevolg hiervan, dat juist in den aanvang der 19de eeuw de onvruchtbaarheid van speculatie is gebleken, toen men uit enkele vooropgezette beginselen de geheele natuur met haar werkingen en krachten meende te kunnen afleiden. De ontgoocheling en de teleurstelling, welke daarvan het gevolg waren, hebben niet alleen een breeden kring van natuuronderzoekers maar ook mannen in tal van andere wetenschappen afkeerig gemaakt van elke bespiegeling, van elke wijsbegeerte. In den loop der vorige eeuw is meer en meer de methode der natuurwetenschap er in geslaagd, niet om, zooals de Minister zeide, de natuur te beheerschen — dat is het werk der techniek —, maar om haar te begrijpen. Toen is meer en meer gevoeld de drang om eenheid te brengen in de veelheid der verschijnselen, de zucht tot synthese, gelijk de heer Nolens zeide. Deze steeds krachtiger opkomende behoefte aan eenheid openbaart zich bij zeer velen in vergrooting en versterking van wijsgeerigen zin, bij anderen in verdieping van het geloofsleven.

Waar men nu dit verschijnsel thans steeds duidelijker kan waarnemen, daar sluit ik mij volkomen aan bij het betoog van den heer de Visser, dat het niet gewenscht is dergelijken stroom indien de wetenschap zich in die richting beweegt, van de Universiteit af te leiden. Dan meen ik dat door onze Universiteiten moet blijven stroomen de breede, volle geestesstroom van het wetenschappelijk denken, zooals die zich in verschillende perioden der historie verschillend voordoet, en dat het niet is in maar tegen het belang der wetenschap, als op een gegeven oogenblik een enkel smal stroompje zich afscheidt om zijn eigen baan te zoeken, of, wie weet, in een moeras of stilstaand meer dood te loopen. Daarom acht ik ook door de belangen der wetenschap dit wetsontwerp niet geboden.

Verder heeft de Minister, naar aanleiding van de ontwikkeling der wetenschap, gezegd, dat langzamerhand de meening gemeen goed is geworden, dat wetenschap alleen mogelijk is van wat kan worden getast en gevoeld. Ik heb toen ontkennend met het hoofd geschud, de Minister liet er onmiddellijk tegenover mij op volgen: maar weet ge dan niet dat het Engelsche woord *science* als wetenschap niets anders beteekent dan wat wij zouden noemen „exacte wetenschap", wetenschap van hetgeen kan worden waargenomen?

Dit was mij bekend, maar ook dat dit woord zeker niet dagteekent van het midden der 19de eeuw, waarop de Minister in zijn rede doelde en waarvoor het alleen beteekenis kon hebben. Immers het is afkomstig van Baco van Verulam, den tijdgenoot van Shakespeare, die in zijn groot werk voor de systematiek van wetenschappen een leidraad heeft gegeven, waaraan de Engelschen zich steeds gehouden hebben. Deze term houdt dus geen verband met de zaak welke ons bezighield.

Evengoed had de Minister er op kunnen wijzen, dat het begrip „philosophy" in de Engelsche wetenschapsleer een geheel andere beteekenis heeft dan het woord „philosophie" hier en in Duitschland en even verkeerd zou het ook zijn uit het begrip van „philosophy" in Engeland te komen tot beoordeeling van wat philosophie is hier te lande. Daarom was het dat ik volstrekt niet ben teruggekomen van mijn ontkenning van hetgeen de Minister omtrent de opvatting van wetenschap zeide.

De Minister doet het nu verder voorkomen, dat, waar een tijdlang in ons land als *de* ware wetenschap zou zijn beschouwd alleen de kennis van het zienbare en hoorbare en tastbare, dit nog niet zoozeer het geval is geweest aan de Universiteiten, maar dat deze meeningen zijn nedergedruppeld in breede lagen van het volk, in het middelbaar onderwijs en in andere kringen. Ik zal dat niet ten volle ontkennen; in sommige kringen was dat een tijdlang het geval. Maar ik wil daartegenover stellen: bestaat er op dit oogenblik niet even groot gevaar aan de rechterzijde, dat als er sprake is van haar geloof, men spreekt van *het* geloof? En dat, waar de Minister zegt, dat aan de linkerzijde soms werd gesproken van de „ware" wetenschap, hier aan deze zijde voortdurend gesproken wordt van het „ware" geloof? Heeft men dan niet, waar men kon wijzen, in verschillende kringen van het volk, op een geestelijken hoogmoed, die daar een tijdlang heeft bestaan, het recht om tegenover de rechterzijde — ik zeg niet in de Kamer, maar in de kringen van het volk, die de rechterzijde steunen — van een geestelijken hoogmoed te spreken, die zich verhoovaardigt op zijn eigen, het ware, geloof?

Mij wordt het hoe langer hoe duidelijker, dat een man als de heer de Savornin Lohman soms met zooveel bitterheid kan spreken van dien tijd waarin men ook hen niet tot het denkend deel der natie rekende; maar juist daarom is het, dat ik dit zoo goed begrijp, omdat het mij grieft en kwetst, wanneer men ons voortdurend ontzegt een behoorlijk fundament voor ons zedelijk en godsdienstig leven, een behoorlijk fundament ook voor onze eigen wereld- en levensbeschouwing.

Ten slotte nog een enkel woord aan den heer Lohman over den oproep, door hem gericht tot de linkerzijde. Ik heb mij verwonderd over het feit, dat de heer Lohman een beroep heeft gedaan op de vrijheid ten gunste van de aanneming van dit ontwerp en er bij heeft gezegd, dat, wanneer wij geen goede argumenten tegen dit ontwerp wisten aan te voeren, wij den naam van vrijzinnigen niet meer waard waren. Dat heeft de heer Lohman gedaan zonder ook maar met een enkel woord te bestrijden de argumenten, die door vijf sprekers der linkerzijde, welke hem waren voorafgegaan, zijn aangevoerd, zonder in acht te nemen al datgene wat in de pers van de linkerzijde over

deze zaak was gezegd. Ik hoop, dat de heer Lohman, wanneer hij nog weer spreekt, toch ook in ernst overtuigd zal blijken, dat wat van deze zijde wordt aangevoerd niet voortspruit uit een gevoel van onvrijzinnigheid, maar uit onze innige overtuiging dat wij hier in de eerste plaats te maken hebben met het Staatsbelang en dat dit Staatsbelang ons moet drijven om te zorgen voor de waarborgen die noodig zijn.

Zeker, men kan spreken van een beginsel van vrijheid, dat in dit wetsontwerp ligt opgesloten; ik zal het niet ontkennen. Maar de hoofdzaak waarom het hier gaat, die het karakter en de ziel van dit wetsontwerp uitmaakt, heeft niets te maken met een bepaalde, op dit oogenblik aan te wijzen Universiteit, maar met een organisatie van ons onderwijs, die op den duur noodlottig kan worden. Wanneer ik mij denk wat de gevolgen van deze wetsvoordracht kunnen worden, waarbij men voortdurend rechten aan verschillende inrichtingen geeft, maar niet wil regelen, op grond van die vrijheid, de organisatie zelf, wanneer ik zie dat dus meer en meer het gevolg zal moeten worden, dat men op examens hoe langer hoe meer zal moeten bouwen en niet op de inrichting van het onderwijs, dan zie ik daarin tevens voor het onderwijs in ons land een groot verderf, dat er mij toe moet brengen om met kracht mijn stem tegen dit wetsontwerp te verheffen.

De heer **van der Vlugt**: Mijnheer de Voorzitter! „*Propheten rechts, Propheten links, das Weltkind in der Mitte.*" Gelijk het meer gaat, heeft het *Weltkind* van rechts èn links slagen opgeloopen. Het beklaagt zich daarover echter niet, verzekerd, dat veelal, vertrouwend, dat ook ditmaal waarheid en recht wel in het midden zullen liggen.

En nu naar weerskanten een woord van verweer.

Allereerst een korte opmerking naar links. Daar is, eerst door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III, vervolgens door den geachten afgevaardigde uit Schoterland, uiting gegeven aan een zekere mate van teleurstelling, omdat zij mij hadden hooren zeggen, dat, volgens mij, dogma en wetenschap niet noodzakelijk met elkander in strijd behoefden te wezen.

Er kan hier een misverstand bestaan, waartoe ik zelf wellicht eenige aanleiding heb gegeven. Laat mij trachten dat misverstand even uit den weg te ruimen.

Er is dogma en dogma, Openbaringsgeloof en Openbaringsgeloof. Ik denk mij bij voorbeeld een Veluwschen boer, die hardnekkig betwist, dat de aarde zou kunnen draaien om de zon en zich daarbij beroept op de woorden van dezen of genen Bijbeltekst, waaruit blijkt, dat de schrijver van die woorden de aarde hield voor het middelpunt van het heelal. In zulk een geval zal ik natuurlijk flagrante tegenstrijdigheid tusschen dat Openbaringsgeloof en de evidente uitkomst van wetenschappelijk onderzoek allerminst loochenen.

Maar wanneer nu iemand tot mij komt en zegt: elke Openbaringsgeloovige, al is hij ook te breed van blik om ooit dood te blijven op de letterlijke woorden van dezen of genen Bijbeltekst, uit de Schrift als het ware losgescheurd, is per se ontoegankelijk voor wetenschappelijken zin, dan erken ik, met groote dankbaarheid voor het vele, wat ik voor mijn eigen wetenschappelijke vorming verschuldigd ben aan Openbaringsgeloovigen als Stahl, Groen en la Saussaye, geen oogenblik aan het hechten van mijn adhaesie aan zulk een verklaring te kunnen denken. Ik hoop dat ik mijn meening voor die geachte opposanten van de linkerzijde heb verduidelijkt.

Thans mijn verweer naar rechts. Daar ontmoet ik in de eerste plaats den geachten afgevaardigde uit Bodegraven. Van vriendschappelijk „op de schouder tikken" gesproken — het woord is door dien geachten afgevaardigde in een m. i. niet zeer gelukkig verband gebruikt, waarop ik later nog terugkom — er zijn menschen, die dit al zeer hardhandig doen. Tot hen behoort deze mijn oude academievriend. Zeker, ik twijfel er niet aan, of het talent om de dingen die hij te zeggen heeft, in te kleeden, beslist wat de zaak, maar hoffelijk wat den vorm betreft, is hem misschien gegeven — hij bezit zoovele talenten — maar dan heeft hij toch bij deze gelegenheid van dat talent een bijzonder spaarzaam gebruik gemaakt. Vandaar de overvloed van krachttermen in zijn betoog en dan denk ik aan „illiberaal", „enghartig" en „kleinzielig", daar waar een man van rustiger temperament er zich toe zou hebben bepaald te zeggen: mijnheer, hier ben ik het niet met u eens.

De geachte afgevaardigde vergunne mij hem op dien weg niet te volgen en eenvoudig rekenschap te geven van mijn oordeel, waar het afwijkt van het zijne. Die afwijking trouwens betreft vrijwel alle achtereenvolgens door hem aangeroerde punten.

In de eerste plaats dit alles overheerschende punt.

Wat beteekent het toekennen van het promotierecht met practisch effect? De geachte spreker ziet hier slechts een scherp dilemma. Men heeft te kiezen, zegt hij, òf de historisch onhoudbare leer, dat genoemd promotierecht het monopolie moet zijn van Staatsinrichtingen als zoodanig, òf wel de leidende gedachte dezer wetsvoordracht, die het promotierecht ook wil toekennen aan bijzondere inrichtingen, liefst op zoo min bezwarend mogelijke voorwaarden Mijnheer de Voorzitter, ik neem de vrijheid dat dilemma te wraken. Men behoeft m. i. nog volstrekt geen aanhanger te zijn van de ook door mij onhoudbaar gekeurde Staatsmonopolieleer, om niettemin zijn stem aan deze wetsvoordracht te weigeren.

Het eenige wat ik in deze voor de Landsoverheid meen te moeten opvorderen, laat mij dat mogen duidelijk maken door een vergelijking. Ik neem aan dat de Overheid de leverantie van zekere stoffelijke benoodigdheden gaat aanbesteden, en nu beraadt zij zich over de te stellen aanbestedingsvoorwaarden. Wat zal bij dat beraad den doorslag moeten geven? Zal zij mogen zeggen: nu richt ik die conditiën zoo in, dat sommige firma's, aan wie ik de leverantie bijzonder gaarne zou gunnen, in elk geval kunnen mededingen? Neen, Mijnheer de Voorzitter, dergelijke overwegingen moeten, dunkt mij, aan de Overheid vreemd blijven. Zij mag alleen vragen: wat brengen de eischen, aan de te doene leverantiën te stellen, wat brengen zij in casu mede?

Nu is het belang, betrokken bij een voldoende geestelijke qualiteit van de krachten, beschikbaar voor het vervullen van de gewichtigste openbare ambten en bedieningen, een belang, zeker van oneindig hoogere orde dan het belang, waarvan zooeven in mijn voorbeeld sprake was. Maar de conclusie daarmit kan geen andere zijn dan deze, dat dus ook hier voor de aanbestedingsvoorwaarden het zooeven gevondene geldt met nog veel grooter klem. Ook hier derhalve mag de wetgever niet vragen: hoe moet ik mijn aanbestedingsconditiën inrichten, opdat zekere instituten, waaraan ik een bijzonder goed hart toedraag, van de mededinging niet zullen zijn uitgesloten?

Neen, ook hier behoort de wetgever uitsluitend deze vraag te stellen en op deze vraag te letten: wat eischt de aard der zaak? In tegenstelling met de ook door mij gewraakte Staatsmonopolieleer, leg ik hier volstrekt niet den nadruk op een beweerd recht van de Landsoverheid, neen, veeleer op een door mij beweerden plicht. Is dat, gelijk de geachte afgevaardigde uit Bodegraven beweert, is dat onvrijzinnig? Ik zou zeggen: indien vrijzinnigheid of onvrijzinnigheid hier ter sprake komt, dan kan er van vrijzinnig standpunt veeleer reden zijn om een begunstiging als hier van ons wordt gevraagd, te weigeren dan toe te kennen, want te allen tijde is het voor de vrijzinnigen hun eer geweest en hun kroon, dat zij hebben geprotesteerd tegen elke poging om rechten toe te kennen uit aanzien des persoons en niet op zakelijke gronden.

Maar, voegt mij hier de geachte afgevaardigde uit Venlo, toe, wees dan consequent en schrap de vrijheid van het hooger onderwijs uit onze wetgeving weg.

Ik zie de noodzakelijkheid van die beweerde consequentie niet. Ik keer terug tot mijn voorbeeld van daareven.

Neem aan: die Overheid heeft ten slotte de conditiën der aanbesteding dus ingericht, dat sommige firma's inderdaad daaraan niet kunnen voldoen, van de concurrentie dus zijn uitgesloten. Maar zal men die Overheid dan toevoegen: nu eischt van u de logica dat gij ook verder zult gaan en dien uitgesloten firma's het recht op vrije bedrijfsuitoefening zult ontnemen? Niemand zal dit beweren. Maar dan legt ook mij de logica niet de beweerde consequentie op, die de geachte spreker getracht heeft mij op te dringen.

Het is, zou de Minister zeggen, want reeds gisteren hoorden wij hem zoo spreken, het is hier niet om theoretische, maar

om practische logica te doen. En onze practische logica is deze, dat de vrijheid, den bijzonderen inrichtingen gegarandeerd, denkbeeldig, hersenschimmig wordt, wanneer de ongelijkheid blijft, met name die, welke haar kweekelingen in tegenstelling met die der Rijks-universiteiten dwingt tot het afleggen van dubbele examens.

Zoowel de Minister als de heeren geachte afgevaardigden uit Venlo en uit Goes hebben gewedijverd in hartstochtelijke, ik zou bijna zeggen pathetische beroepen op mijn, gelijk zij zeiden, bekende humaniteit.

En toch blijf ik onvermurwbaar. Ziehier hoe ik mijn positie meen te moeten rechtvaardigen.

Ik rechtvaardig haar door in appèl te gaan van den Minister van gisteren op Zijn Excellentie van het Verslag.

Wat geeft ons bladz. 36 van het Verslag te lezen? Dit:

„Bovendien belet niets zulk een student (wiens kettersche dissertatie niet onder de auspiciën zijner bijzondere Universiteit kan worden gepubliceerd) zich alsdan aan een openbare Universiteit aan te melden."

Ik vind nergens in het ontwerp dat voor ons ligt, een enkel voorschrift — en ik heb daarnaar niet alleen zelf diligent gezocht, maar ook andere diligente zoekers geraadpleegd — nergens vind ik een enkel voorschrift, dat den leerling eener bijzondere Universiteit, wanneer hij voor de voltooiing zijner studiën naar een openbare Universiteit overgaat, ontheffing van het herhalen der examina verleent, welke hij vroeger aan de bijzondere Universiteit afgelegd heeft.

De doctorandus op wien deze woorden doelen, moet dus in het hier genoemde geval weer van voren af aan met zijn examina beginnen. En die verplichting, die noodzakelijkheid, wordt door den Minister „niets" genoemd. „Niets belet dien jongen man", zegt de Minister. Maar als het meerdere — het herhalen van alle afgelegde examina, geschiedend allicht op een oogenblik, waarop het eerst afgelegde misschien jaren achten den rug is —, als dat meerdere niets is voor den ongeloovige, den onrechtzinnige — hoe kan dan het mindere, het overdoen van ieder examen onmiddellijk nadat het aan de bijzondere Universiteit afgelegd werd, iets, en zelfs veel zijn voor den geloovige, voor een vroom student?

Nu meen ik dat, wat *in casu* bij het opmaken van onze aanbestedingsvoorwaarden de aard der zaak verlangt, is zoo breed mogelijke universitaire voorbereiding.

Hier hoor ik nu weer de protesteerende stem van den Minister. „Breede universitaire voorbereiding", zegt Zijn Excellentie „hoe komt gij er aan? Het mocht wat. Beschouw eens de promotiebevoegdheid met practisch effect van de openbare Universiteiten in het licht van de artt. 85 en 99. Dan zult gij tot uw verbazing bemerken hoe de wet toelaat dat een jonge man, die bij u is gepromoveerd, afkomstig kan zijn van de ergerlijkste drilschool.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij aan bij het betoog, waarmede reeds mijn voorganger, de geachte afgevaardigde uit Winschoten, dit argument weerlegd heeft.

Vooreerst merk ik daartegen dit op: zelfs de zeer weinigen, die van het vrijgevig art. 85 gebruik maken, zouden toch, althans wanneer zij kwamen aankloppen bij mijn faculteit, al bijzonder luttel kans op slagen hebben, indien zij zich eenvoudig aan een drilschool een zekeren voorraad van positieve kennis mechanisch hadden laten inpompen. Ik zie en hoor al in gedachten mijn hooggeschatten ambtgenoot Oppenheim, hoe hij zulk een rampzalige, zulk een gedresseerde papegaai, met een zekere animositeit alles behalve zachthandig zou te lijf gaan.

Maar dit slechts in het voorbijgaan.

Bovendien begaat, indien het mij met alle bescheidenheid vergund is dit op te merken, Zijn Excellentie hier, naar het mij voorkomt, de zeer bedenkelijke fout van te redeneeren uit de exceptie, in stede van uit den regel.

Het is zoo: uit welwillendheid, uit tegemoetkomenden zin jegens het bijzonder onderwijs, hebben de makers van de wet van 1876, art. 85 in hun werk ingelascht; maar de overgroote meerderheid, die bij ons aan de Rijks-universiteit studeert, die overgroote meerderheid heeft dan toch eenige jaren universitaire lucht ingezogen, als ik het zoo noemen mag; en het schijnt mij zeer de vraag, of de wetgever art. 85 in zijn wet zou hebben opgenomen, had hij niet het stellig vertrouwen gekoesterd, dat door de in dit artikel toegelaten exceptie, de regel nooit zou worden overwoekerd.

Daarom meen ik te mogen volharden bij mijn zooeven gestelden eisch van zoo breed mogelijke wetenschappelijke voorbereiding, een eisch dien ik, dit is mijn thesis, aan onze openbare Universiteit bevredigd vind.

Dat de geachte afgevaardigde uit Bodegraven ook dit weer zoo geheel anders inziet, komt van zijn eigenaardigen kijk op de bestemming eener Universiteit. Voor hem is zulk een instelling geen oefenplaats voor wetenschappelijk onderzoek, neen, enkel opleidingsschool. Den wetenschappelijken onderzoeker laat hij „scepticus" wezen; den Universiteitsleeraar daarentegen ontzegt hij het recht om dat te zijn, deze moet overal zijn resultaten doortrekken tot naar het gebied waar de wortels liggen der principieele levens- en wereldvragen; zonder dat geeft hij geen hooger onderwijs. Ik behoef over die stellingen niet veel woorden te verliezen; zij hebben tot dusver, zelfs bij de geestverwanten van dien spreker, nagenoeg geen instemming gevonden, ook niet bij den Minister. Het is waar, een oogenblik scheen het alsof deze dien spreker bijviel; het was toen Zijn Excellentie het karakter der Universiteit, als opleidingsinstituut in den voorgrond stelde; maar later merkte Zijn Excellentie op, dat in den regel bij de verdere ontwikkeling der Universiteit, de tweede eigenschap van werkplaats der wetenschap te zijn, zich aan die eerste kwam paren; en geheel gerustgesteld was ik door den Minister, toen die laatste opmerking werd in verband gebracht met de zoogenaamde heterogenie der Zwecke; want zooveel herinner ik mij nog wel uit de lectuur van den uitvinder dier theorie, uit Wilhelm Wundt's geschriften, om te weten dat krachtens die wet datgene wat oorspronkelijk secundair is, nl. naar tijdsorde, steeds de strekking heeft om primair te worden naar orde van waardeering.

Zoo heeft dus zelfs de Minister in het einde de paradoxale thesis van den afgevaardigde uit Bodegraven niet omhelsd. En dit is zeer verklaarbaar. Immers die thesis gaat vierkant in tegen de lessen welke de nieuwere geschiedenis van het hooger onderwijs ons geeft in den bijzonderen bloei in Duitschland, in zijn tijdelijke kwijning van Frankrijk. Zij weerlegt zich zelf door de m. i. onaannemelijke consequentie, dat een onderzoeker geen hoogleeraar en een hoogleeraar geen onderzoeker zou kunnen zijn; en door het m. i. even onaannemelijke voorbeeld, dat laat ons zeggen: een taalvorscher als Jacob Grimm, die, behoudens een enkele uitzondering van zeer luttele beteekenis, nooit zich het hoofd heeft gebroken met zulke beginselvragen als naar den oorsprong van de taal, dat zeg ik, een taalvorscher als deze niet waardig zou zijn geweest om Hooger onderwijs te geven.

Bij het laatste zal ik nog een oogenblik stilstaan.

Nooit heb ik naar eenig deel van de gehouden redevoeringen met meer gespannen belangstelling geluisterd, dan naar dat gedeelte, waar de invloed ter sprake kwam, dien de fundamenteele beginselen van onze wereld- en levensbeschouwing heeten te moeten oefenen op de bearbeiding van alle studievakken.

Ik hoopte eindelijk eens te vernemen wat er dan toch wel wordt verstaan onder Calvinistische cosmographie of Gereformeerde chemie. Ik heb dit echter niet gehoord. Wel hoorde ik zoo nu en dan iets van het postulaat; de toelichting echter bleef achterwege. En zoo mag ik nu, gelijk ik in mijn vorige rede deed, dit vooropzetten, dat er is een meerderheid van vakken, bij wier methode van bewerking onze levenskeus op de groote tweesprongen van denken en willen van weinig of geen beteekenis is.

Tusschen de studie en het onderwijs van twee ongelijk gestemde geesten in mathesis of chirurgie zal nauwelijks eenig noemenswaardig verschil kunnen bestaan. De hoogleeraar dus, geroepen om zulk een vak te doceeren, volgt vanzelf slechts één methode; en dat is: zijn leerlingen een voorbeeld te geven van hoe men onbevangen en methodisch zoekt.

De aard nu van onderwijs dier vakken bepaalt m. i. vanzelf het karakter van geheel het onderwijs aan de openbare Universiteiten. Dat karakter is in het kort: een samen zoeken van leermeester en leerlingen; niet een geven aan den eenen, een ontvangen aan den anderen kant. Zeer zeker, de hoogleeraar, die aan de openbare Universiteit een zoogenaamd beginselvak heeft te doceeren, hij kan er zich toe bepalen om éénzijdig slechts zijn eigen gedachtensysteem voor te dragen. Maar nooit,

en hierop komt het aan, nooit zullen zijn leerlingen bloot lijdelijk, receptief daartegenover blijven. Gewend om in de meerderheid der universitaire vakken hun commillitionen met hun hoogleeraren te zien zoeken, zullen zij critisch, actief blijven, ook tegenover den dogmatiseerenden docent. De groote verkieslijkheid dan ook van het openbaar hooger onderwijs boven het bijzondere met een bepaalde kleur, ik zocht haar alreeds vroeger hierin, en ik vind haar nog daarin, dat de leidende idee van het openbaar hooger onderwijs, als het ware het hooger onderwijs plaatst in een geestelijke atmosfeer, die den docent uitnoodigt zich zooveel mogelijk toe te leggen op objectiviteit, en, komt hij die uitnoodiging niet na, zijn mogelijke eenzijdigheid corrigeert door de vrijmoedige critiek zijner studenten.

Ik heb mij veroorloofd on. op dit argument nog eens den nadruk te leggen, vooreerst, omdat ik het zelf beschouw als het hoofdargument, door mij in mijn eersten termijn gebezigd; en in de tweede plaats, omdat, indien ik het wel heb, dat argument door niemand is aangetast.

Daar hebt gij bijv. den geachten afgevaardigde uit Almelo; hij heeft juist die bewijsvoering geheel voorbijgezien. Het is waar: hij betoogde lang, wat ik gemeend had niet te hebben betwist; dit namelijk dat in de juridische faculteit te Leiden, met name onder de vertegenwoordigers der positieve vakken, zich geen enkel Katholiek bevindt, en dat, dientengevolge, vooral wanneer zulk een positivist eens buiten zijn positief hoekje gaat, wel eens uit zijn mond stellingen vallen te hooren, die een goed Katholiek als ketterij in de ooren klinken. Hij bepleitte daarmede iets, wat ik niet heb bestreden, namelijk de instelling van bijzondere leerstoelen. Maar wel verre van tegen mijn zooeven aangevoerd hoofdargument in te gaan, schonk hij dat argument een zeer krachtigen, schoon onbedoelden, steun, toen hij ons vertelde van het leven in dien Katholieken studentenkring, waar de studenten zoo vrijmoedig hun hoogleeraren critiseeren, en waar zij elkander stichten en sterken in hun heilig en dierbaar geloof.

Wanneer ik nu in het licht van wat ik zooeven nog eens de levensgedachte der openbare Universiteit noemde, beschouw het bestaan en het werken van zulk een Katholieken kring, dan kan ik moeilijk een vermoeden van mij afzetten. Dat is dit vermoeden. Berusten die vreesachtige klachten over het gevaar, waaraan een jonge man van godsdienstigen huize te midden van het rationalisme der openbare Universiteit komt bloot te staan, berusten die klachten niet ten slotte op een onderschatting van de beteekenis van het Christelijk gezin? Wordt hier geen onrecht gedaan aan de weerkracht van dat gezin, aan zijn vermogen om den jongen man, dien het aan een openbare Universiteit afstaat, voldoende te ompantseren, zoodat hij bestand zal zijn tegen den geestelijken strijd om het bestaan? Ik geloof toch waarlijk dit, dat wat een brave, vrome moeder, wat een ernstig vader hun kind aan geestelijke schatten medegeven op zijn weg naar de Universiteit, dat gaat er in een geestelijke atmosfeer, waar den student van alle kanten niets zoozeer als het „wees u zelf" wordt toegeroepen, zoo licht niet af.

Zoo heb ik inderdaad grooteren eerbied voor de teerheid en de kracht te gelijk van den invloed, die uitgaat van het Christelijk gezin, dan sommige anderen. En het is met name uit hoofde van dien eerbied, dat ik steeds zoo weinig heil heb gezien bij het openbaar hooger onderwijs in de propagandeerende methode.

Ik acht die methode inderdaad verkeerd en in den regel ook zich zelf verbiedend. Veel minder verkeerd, neen, de beste, die m. i. op dit gebied bestaat, dunkt mij die andere, waarover ik vroeger reeds sprak. Ik bedoel de methode, volgens welke de docent in een beginselvak op niets zich met zoo grooten ijver toelegt als hierop: volkomen billijk te zijn tegenover de auteurs van alle gedachtensystemen, waarmede hij zijn hoorders in aanraking brengt.

Door het volgen van die methode toch kweekt hij bij zijn leerlingen een eerbiedigen dunk van de overtuigingen van andersdenkenden, ook van die waarmede zij zich het minst kunnen vereenigen. En zoo mag hij ten slotte de hoop koesteren, dat, gaan die discipelen zelf eenmaal deelnemen aan den strijd der geesten, zij dan het hunne zullen doen om den toon van dien strijd hoog te maken en hoog te houden, althans te beletten dat hij daalt.

Maar, voegde mij, ik meen eergisteren, Zijn Excellentie de Minister toe, indien gij als hoogleeraar geen propaganda maakt voor uw overtuiging, dan koestert gij geen liefde voor de waarheid. Ik antwoord daarop dit: dat, wat mijn liefde voor hetgeen ik als waar erken — en ik meen dat die liefde niet gering is — mij dringt te doen voor de verbreiding van het dus erkende, dat doe ik met betamelijken ijver als publicist en als confereneier. Maar op den academischen katheder heb ik — en ik duidde zooeven aan waarom — andere plichten, en aan die plichten wil ik daar indachtig blijven.

Nu sprak de Minister gisteren de vrees uit, dat zulk een onderwijs-methode, er moge dan heel wat voor te zeggen zijn, in elk geval dit nadeel met zich brengt: zij kweekt zoo licht een geest van scepticisme, een gemoedstoestand van schroomvalligheid. Ik ben daar zoo bang niet voor, Mijnheer de Voorzitter, en ziehier waarom. Er is, als ik wel zie, tweeërlei verzekerdheid: die van den geestdrijver en die van den nauwgezetten man. Om de eerste verzekerdheid te kweeken, daartoe kon men wellicht het best komen door afwijkende meeningen te verzwijgen of te misteekenen. Maar de tweede verzekerdheid kweekt gij langs dien weg nimmer. Die verzekerdheid krijgt gij slechts door het volgen der methode die ik noemde: altijd de andersdenkenden te schilderen op hun best. Want slechts wanneer hij weet door de tegenpartij ook in haar volle wapenrusting niet te zijn overmocht, slechts dan mag de nauwgezette man tot de slotsom komen dat voor twijfel geen plaats meer is in zijn ziel.

Alles ijdele theorie, antwoordt mij de geachte afgevaardigde uit Bodegraven. Elke school is propagandaschool. Tot toelichting van die thesis geeft hij in de voornaamste plaats een kantteekening op het beeld dat ik had opgehangen van onze hedendaagsche Rijks-universiteiten. Die kantteekening kenschetst mijn beschouwingen over dit onderwerp als een genadig op den schouder tikken der openbaringsgeloovige geleerden; en daaraan wordt de snedige opmerking toegevoegd dat die genadigheid wel merkwaardig begonnen is na de nederlagen van de liberalen, hetzij aan de stembus, hetzij elders.

Mag ik Zijn Excellentie uit die kleine politische qualificatiën en recriminatiën nog eens even omhoog tillen naar het standpunt, waarop ik mij bij het ontwerpen van mijn verzoenend beeld had geplaatst? Waar ik dan de vorige maal beweerde, dat voor een meer waardeerende verstandhouding tusschen wetenschap en concreet Godsgeloof een betere tijd allengs komende is, dat overmoed aan de ééne, gekrenktheid aan de andere zijde, bezig zijn plaats te maken voor onderlinge erkenning, daar had ik mijn oogen gericht niet op deze of gene bepaalde persoonlijkheid die toevallig met dit of dat professoraat was bekleed. Zelfs had ik mijn gezichtsveld niet tot dit ons vaderland bepaald. Neen, ik liet mijn blik gaan langs den horizont van geheel de tegenwoordige wetenschapsontwikkeling. Daar vond ik de lichtende punten die wezen op een beteren, gelukkigen morgen. Op het aanwijzen dier punten te antwoorden met een: „Jawel, ge hebt klop gehad en daarom bakt ge nu zoete broodjes", het komt mij voor, dat dit nu juist niet getuigt van een zeer breede opvatting.

Alles goed en wel — zegt de geachte afgevaardigde uit Bodegraven ten slotte — maar op den keper beschouwd, is die nieuwe phase erger dan de vorige. De nieuwe, immers, leidt tot agnostieisme, terwijl de vroegere althans kloeke overtuigde mannen kweekte.

Dat is weer, wat ik zou willen noemen, het bekende positief Christelijk lied: toepassing op den strijd der geesten van de bedenkelijke, mijns inzien gevaarlijke, tactiek, thans door Groot-Britannië gevolgd in het verre Oosten. Ik bedoel het uitspelen van den tegenvoeter tegenover den buurman.

Wat doet Engeland in de worsteling daar in de verte?

Het speelt den gelen Aziaat uit tegen den blanken Europeër.

Welnu: geheel op dezelfde wijze speelt mr. van Idsinga materialisten als Moleschott en Büchner uit tegen idealisten die hem, wel beschouwd, zooveel nader staan als: Fr. Albert Lange en Bellaar Spruyt. De bekende voorkeur van dien geachten spreker voor veel wat Britsch is, moge het volgen van dergelijke tactiek bij hem verklaren, dit neemt niet weg, dat ik haar bedenkelijk blijf achten.

Ik kom hier vanzelf op een der door mij uitgesproken hoofd-

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

grieven tegen de, door den voorsteller van dit ontwerp in de eerste plaats bedoelde bijzondere Universiteit, een van die grieven die mij beletten de universitaire opleiding, daar verstrekt, een opleiding te achten van genoegzame breedte

Ik heb namelijk de onderwijs-methode van zulke Universiteiten gekenschetst als hoogstwaarschijnlijk altijd haar heil moetende zoeken in, wat ik noemde, averechtsche polemiek: en de Minister heeft mij natuurlijk uitgenoodigd — ik moest op zulk een uitnoodiging wel verdacht zijn — om die karakteristiek waar te maken. Nu spreekt het vanzelf: colleges aan de Vrije Universiteit heb ik niet bijgewoond: maar, hoe die colleges zijn, daarvan vind ik, mijns inziens, een betrouwbare aanwijzing in de rectorale redevoeringen, waarmee gewoonlijk bij het begin van een universitair studiejaar de nieuwe cursus wordt geopend.

Laat mij nu, om aan 's Ministers uitnoodiging te voldoen, een dier oraties — van meer mag hier geen sprake zijn — even zeer in het kort wat van nabij bezien.

Het is de redevoering van professor Fabius over *Schuld en straf*, gehouden op 20 October 1900. Dit stuk is, dunkt mij, inderdaad typisch voor de door mij afgekeurde onderwijsmethode.

Die oratio geeft een overzicht en een critiek van de nieuwere strafrechttheoriecën der zoogenaamde crimineel-anthropologische scholen.

Hoe stelt nu mr. Fabius in zijn rede den stand der zaken voor? Precies zooals ik die leerwijze in het algemeen omschreef. Hij zwijgt natuurlijk niet van de talrijke middelgroep, van allen, die geestelijk staan tusschen hemzelven en Lombroso. Maar naast die middelgroep worden de anderen, de uitersten, met zekere opzichtigheid geprezen a's de kloekere geesten, de *enfants terribles*, die dus *le fin mot de l'histoire* verklappen. Van die kloekere geesten worden dan verder enkele buitensporige meeningen, min of meer onderstreept, aangehaald; natuurlijk daaronder ook de beruchte bouttide van prof. Albrecht, die op een der crimineel-anthropologische congressen den mensch verklaarde voor een gedegenereerden aap.

En doorloopend wordt nu dat alles in het kader geplaatst van deze, naar het mij voorkomt, den gang der zaken vierkant omkeerende en bovendien voor de meerderheid der andersdenkenden bitter grievende voorstelling, als zou de groote aanhang welken te dezer zake het determinisme in later tijd heeft gevonden, in dit feit zijn grond vinden, dat men tegenwoordig (gansch algemeen en zonder eenige restrictie wordt die beschuldiging 12-, 15maal herhaald) niet meer van schuld wil weten.

Ik zou willen vragen: wat hebben wij hier? Hebben wij hier een ernstig onderzoek naar een der moeilijkste problemen, waarvoor onze tijd ons heeft geplaatst? Of hebben wij veeleer een misbruiken van die moeilijkheid met propaganda-oogmerken?

Ik heb bij die rectorale oratie eenigszins uitvoerig stilgestaan om te voldoen aan des Ministers volkomen billijke uitdaging, dat ik mijn algemeen geformuleerde grief nog eens uit de stukken bewijzen zou.

Noodig had ik anders die oratie niet gehad.

Immers, het eigenaardig polemisch dualisme, dat hier zich uitspreekt, de zucht om alle gezamenlijke andersdenkenden bij een te drijven als op een hoop, en ze ten slotte zoover het maar eenigszins gaat, te vereenzelvigen met den radicaalsten vleugel, het zit den mannen, die in de Vrije Universiteit de wetenschappelijke uitdrukking hunner overtuiging vinden, als het ware in het bloed. Het schijnt wel dat zij er niet van kunnen afiaten.

Ja, ook zelfs de Minister zelf heeft, naar mij toeschijnt, gisteren in die treffende, buitengewoon welsprekende peroratie, welke ons aller bewondering wegdroeg en zulk een diepen indruk maakte, hoofdzakelijk op het kompas van die tactiek gemanoeuvreerd.

Mag ik dat nog even aantoonen?

Ook daar, gedeeld door een scherpe lijn, de tweeheid: eenerzijds — ik citeer zooveel mogelijk 's Ministers eigen woorden, voor zoover het mij mogelijk was, ze uit zijn mond op te schrijven — eenerzijds de wereldverklaring die bij voorkeur haar werk doet met behulp van physische grondvoorstellingen.

Dit is de macht, ons door den Minister geschilderd, als die, welke zoo lang de pretensie heeft gehad, ook in ons land zich op te werpen als *de* waarheid, *de* wetenschap; de orthodoxe tegenvoeter der kerkelijke orthodoxie, door wie elke andere, elke afwijkende opvatting werd gebrandmerkt als sectarisch.

Ten andere schetste ons Zijn Excellentie het psychisch verklaringsbeginsel, dat, hetwelk bezig is zijn revanche te nemen.

In den loop der 18e eeuw, zoo merkte Zijn Excellentie op, heeft de begripsphilosophie van Wolff dat psychisch element in haar rationalisme sterk overspannen. Daarmede is een reactie uitgelokt, die noodig en heilzaam was, een reactie in physische richting. Welnu, zoo zeide de Minister, geheel gelijkerwijze is ook het physische grondbegrip te eenzijdig aangewend, zelfs bij de verklaring der onzienlijke dingen, en dientengevolge is nu weer die richting van studie omgeslagen in de psyhlische. Die nieuwe reactie heeft bovenal deze verdienste gehad, dat zij weer heeft verkondigd en ten troon verheven de majesteit van het subject, en als de verkondigster bij uitnemendheid van dat nieuwe evangelie ten onzent, schilderde ons Zijn Excellentie, indien ik hem wel begrepen heb, het neo-calvinisme en zijn Vrije Universiteit.

Hier hebben wij, dunkt mij, als ik die opmerking mag maken, precies denzelfden kunstgreep in het groot, dien wij zooeven op kleine schaal hebben ontdekt in de rectorale rede van mr. Fabius. Ik zal, natuurlijk, niet loochenen, dat er in het beeld, ons door Zijn Excellentie geteekend, veel waars is. Slechts lijdt dat beeld alweer aan deze fout: ook Zijn Excellentie, Calvinist als hij is in merg en been, met de eigenaardige, polemiseerende tactiek van het Calvinisme doortrokken, ook Zijn Excellentie ziet slechts uitersten, miskent ten eenenmale de middelgroepen. En die miskenning is vooral in dit geval van waarlijk geen gering gewicht. Wat toch zulk een schets der dingen ons voorbij doet zien, het is maar even dit, dat, hetgeen hij genoemd heeft de indifferente wetenschap, niet noodig heeft gehad het Calvinisme met zijn Vrije Universiteit, om geheel uit eigen kracht zich zelf te gaan herzien, en om nu juist zulk een ommekeer te voltrekken als waarvan Zijn Excellentie in de eerste plaats de eer opvordert voor de zijnen.

De illusiën van het uiterst physicisme, als ik mij zoo mag uitdrukken, zij zijn ook in de indifferente wetenschap sinds eenigen tijd voorbij. De zelfstandigheid van het geestelijke, ja, ook en bovenal wat Zijn Excellentie noemde: de majesteit van het subject, ze komen door en heusch niet onder den suggestieven invloed van Calvinistischen kant, meer en meer tot hun recht.

De Vergadering heeft gisteren een lang betoog over deze zaken van den Minister met zoo grooten eerbied aangehoord; ik hoop, dat zij ook mij eenige oogenblikken wat geduld zal willen geven voor een veel korter tegenbetoog.

De **Voorzitter**: Ik geef den geachten spreker in overweging zijn rede na de pauze voort te zetten.

De heer **van der Vlugt**: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de algemeene beraadslaging voortgezet.

De heer **van der Vlugt** zet zijn rede voort, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De thesis op welker nadere toelichting ik zooeven bij het begin van de pauze de Vergadering het genoeglijk uitzicht opende, kwam hierop neer, dat, hetgeen door Zijn Excellentie genoemd wordt de indifferente wetenschap, niet heeft noodig gehad het Calvinisme en zijn Vrije Universiteit om geheel uit eigen beweging en uit eigen kracht zich zelf te gaan herzien, waardoor zich juist zulk een omkeer, laat ik maar zeggen van de physische naar de psychische richting voltrekt, als waarvan Zijn Excellentie de Minister een goed deel der eer aan zich en de zijnen toekent. Het laat zich, dunkt mij, gereedelijk inzien, dat het uiterste physicisme in de verklaring der verschijnselen, de volledigste ontzieling van de wereld, dàn zou schijnen te zijn bereikt, indien het gelukte om alle gebeuren te duiden, te expliceeren naar het schema van het mechanisme, d. w. z. het terug te brengen tot druk en stootbewegingen van zooveel mogelijk qualiteitloos te denken primaire elementen, atomen. Nu noemde ik onlangs eenige gelukkige vondsten en onderstellingen, die een 35 jaar geleden het beweren schenen te wettigen, als ware dat mechanistisch ideaal zeer dicht bij zijn vervulling. Ik herinnerde aan de warmtetheorie van Clausius.

aan de afstammingsleer van Darwin, de associatie-psychologie van Bain en Spencer.

Nu dan, Mijnheer de Voorzitter, wie tegenwoordig den stand der wetenschap en haar jongste ontwikkeling overziet, hij kan het oog niet sluiten voor dit domineerende feit: daar is tegenwoordig een terugtocht, haast zou men zeggen een deroute, een sauve qui peut van het mechanisme over de geheele linie. Laat mij maar enkele grepen mogen doen. De nieuwere electriciteitsleer opereert tegenwoordig met hulphypothesen, de beroemde theorieën van mijn hooggeachten ambtgenoot Lorentz, die haar primaire elementen toerusten met allerlei qualiteitsverschillen, en zoo, van het standpunt van het mechanisme gezien, een nest .... een nest om zoo te zeggen van onherleidbare mysteries reeds plaatsen aan het begin van haar explicaties.

De mutatie-theorie van onzen beroemden landgenoot Hugo de Vries stelt in de plaats van de evolutie met zeer kleine stapjes, die indertijd de onderstelling van Darwin zoo begrijpelijk, zoo doodnatuurlijk deed schijnen, een gansch andere evolutie, een met periodieke uitbarstingen van een geweldige vervormbaarheid in alle richtingen. Het behoeft niet te worden gezegd dat daarmede de wordingsgeschiedenis van de levende natuur weder veel raadselachtiger wordt dan zij een 30 jaar geleden scheen te wezen. De associatie psychologie wordt in haar eigen vaderland, in Engeland, tegenwoordig meer en meer overvleugeld en in den hoek gedrongen door psychologische hypothesen met een oneindig minder mechanistisch karakter.

Laat mij enkel sprekende feiten hier mogen bijvoegen, duidende in die richting.

Hoe kort is het nog geleden dat in de rechtswetenschap de belijders van een recht boven de veelheid der wisselende en onderscheidene positieve wetgevingen zich bijna niet durfden roeren. Het positivisme voerde er het hoogste woord. En zie, thans predikt onder toenemenden bijval de hoogleeraar Rudolf Stammler te Halle deze nieuwe thesis, dat een dergelijk supra positief normaal recht niet enkel wordt gerechtvaardigd, neen gepostuleerd door een gezonde philosophie, neen, daarenboven, door een richtige interpretatie van onze moderne wetboeken moet worden ondersteld; welhaast op elke bladzijde.

En eindelijk om aan deze partieele verschijnselen nog een feit toe te voegen van meer algemeene strekking, herinner ik aan den stijgenden invloed van het op critiek van ons kenvermogen gegrondveste idealisme, van die wijsbegeerte, die onzen naar kennis zoekenden en dorstenden geest niet enkel neemt als instrument, neen, tevens als een ontzaglijk probleem, en in het doorvorschen daarvan er in geslaagd is ons van de mechanistische obcessie te bevrijden, op een wijze, zoo volkomen, zoo afdoende als vroeger geen spiritualistisch wereldsysteem-bouwer gelukt was.

Inderdaad, indien er een denker is, wien de eer toekomt de majesteit van het subject, gelijk de Minister het gisteren uitdrukte, weer te hebben gerestitueerd in integrum tegenover het zich eenzijdig verdiepen in het object, dan is het zeker de oude denker uit Koningsbergen, Immanuel Kant, die de stoute stelling durfde uitspreken, dat het denkende subject in zijn natuurkennis haar wetten niet vindt, maar die veeleer haar voorschrijft.

Waar het aankomt op den roem, om het subject weer hersteld te hebben in zijn zelfstandigheid tegenover de stoffelijke wereld, daar mag, dunkt mij, de gisteren door den Minister met stilzwijgen voorbijgegane Kant, zich minstens laten zien nevens het neo-calvinisme.

Ik meen uit den rijken, vollen overvloed van 's Ministers woorden gisteren gesproken, ook deze uitspraak te hebben opgevangen, dat, wat hij noemde het overwicht der physische verklaringsmethode de Calvinistische reactie niet had uitgelokt, zoo die methode maar zich had vrijgehouden van zekere uitersten. Heb ik dat juist verstaan, dan is mijn kenschetsing van dit ontwerp als een anachronisme uit 's Ministers eigen mond gerechtvaardigd. Want sinds in den boezem der indifferente wetenschap de zwenking plaats greep, die ik schetste, beginnen de uitersten, waarin Zijn Excellentie zelf dan de eenige rechtvaardiging van het neo-Calvinisme bespeurde, zoo zachtjes aan te behooren tot het verledene.

Deze lange uitweiding heeft, gelijk de Vergadering zich zal herinneren, gestrekt ter kenschetsing der zeer bijzondere soort van polemiek, bij het neo-Calvinisme en zijn Vrije Universiteit inheemsch.

Voor mij werpt nu die typische polemiek ten slotte nog een eigenaardig licht over het beweren, zoo door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam VII als door die uit Venlo mij te gemoet gevoerd, als zouden de studenten daar aan de bijzondere Universiteit te Amsterdam, even goed als aan de openbare Universiteiten worden opgeleid tot zelfstandig denken, tot zienden uit eigen oogen. Reeds leverde de geachte afgevaardigde uit Goes een niet te versmaden commentaar op dit beweren in dat verhaal van hetgeen er volgens hem gebeurd zou zijn bij zeker juridisch examen te Groningen, een verhaal dat langs een anderen weg ook mij ter oore was gekomen. Waarlijk, Mijnheer de Voorzitter, als daar te Amsterdam zoo weinig de aandacht der leerlingen wordt gevraagd, zelfs voor het standaardwerk van broeder Lohman, hoe kunnen wij ons dan voorstellen, dat die jongelieden zullen worden aangemoedigd tot het bestudeeren van de boeken van meer paganistische schrijvers? Persoonlijke aandrift tot zoodanige studie hebben zij waarschijnlijk van huis uit niet medegebracht. Immers, wij weten het, zij zijn naar deze Universiteit gezonden juist om tegen dat paganistisch gif te worden beveiligd.

Maar merkt nu op, Mijnheer de Voorzitter, als ik dit van u verzoeken mag, hoe een polemiek, gelijk ik daar schetste in de doorloopende methode van onderwijs en prediking der neo-Calvinisten, hoe zulk een polemiek den lust tot het doordringen in dergelijke heidensche auteurs eerder moet ontmoedigen dan prikkelen. Die heidensche lieden al te gader, zij worden geteekend als principieel verdoolden, als mannen die al van hun eersten stap ten gevolge van hun zondigen, hun wrevelmoedigen eigenwaan verkeerd gingen.

Wat kan dan, zoo vraag ik, de Christelijke jongeling van dergelijke auteurs verwachten te zullen leeren? Niets anders dan kwaad. En eindelijk dreigt voor die jongelieden het mijns inziens zeer werkelijke gevaar dat, wanneer zij ten slotte aan de faculteit het manuscript van een proefschrift komen aanbieden, zij wellicht wegens den lijkengeur van heresie, die uit het manuscript opstijgt, van de promotie zullen worden uitgesloten.

Inderdaad, men moet wel een zeer sterke aandrift tot eigen zelfstandige studie uit het ouderlijk huis aan zulk een onderwijsinrichting hebben medegebracht, om die aandrift niet te zien verdooven, te zien versmoren, onder een pressie van zoo hooge drukking. Het is waar, Zijn Excellentie beriep zich tot wederlegging van soortgelijke beschuldigingen op een persoon, op een van de geachte ambtgenooten uit ons midden, een geheel zelfstandig eenling, dr. Schokking. Het beroep van den Minister op dat heroiek isolement zou zeer gelukkig genoemd kunnen worden, indien er niet een „maar" bij geweest was. Ik geloof mij toch niet geheel te vergissen, wanneer ik mij meen te herinneren dat dr. Schokking, toen hij het handschrift van zijn dissertatie aanbood aan de faculteit der Vrije Universiteit, ten einde den meesterstitel te verkrijgen .... dr. Schokking schudt van neen. Ik zal dus den zin niet voleinden.

Mijn geëerde tegenspreker uit Bodegraven zal zeker het mijnerzijds wel weer zeer enghartig vinden, dat ik den principieelen maatregel, hier aan de orde, bestrijd met argumenten, ontleend aan wezen en karakter van een bepaalde instelling, die ik, gelijk hij zeide, haat.

Door mij moest, gelijk hij in het midden bracht, zijn overwogen, dat hier een algemeene maatregel wordt voorgesteld, een maatregel, waarvan, naar de Minister ook gisteren deed opmerken, allen kunnen profiteeren. Maar is het enghartig, zoo vraag ik, om bij de toetsing van een principieel wetsontwerp zijn licht te ontsteken aan het eenige instituut dat tot nog toe in een concreet voorbeeld ons kan doen zien, hoe dit wetsontwerp eenmaal aangenomen, in zijn gevolgen werken zal?

En voorts, dat hier gemeen recht bedoeld wordt te scheppen, ja, dat was mij zeker niet onbekend, maar onbewimpeld en onverbloemd wil ik het den geachten afgevaardigde uit Bodegraven wel verzekeren: indien er ooit sprake was van de oprichting van een school, die voor moderne en liberale begrippen propaganda bedoelde te maken in denzelfden trant en onder de voorwaarden als waaronder de bestaande bijzondere Universiteit dat doet voor de beginselen van het Calvinisme, die moderne, liberale

school zou van mijn kant evenmin kunnen rekenen op eenigen steun bij haar pogen om promotie-bevoegdheid te krijgen met practisch effect, als de inrichting, welke de geachte afgevaardigde mij verwijt te haten.

En waarom? Waarom ten slotte geef ik die bevoegdheid aan geen enkel dergelijk instituut? Laat daarop de geachte afgevaardigde uit Bodegraven het bescheid ontvangen van een anderen mijner oude Academievrienden, het lid uit Amsterdam VII, wien ik gaarne, indien hij hier tegenwoordig was, bij deze gelegenheid mijn erkentelijkheid zou willen betuigen voor den hartelijken toon, waarop hij ons onvergetelijke herinneringen uit onzen Academietijd heeft opgehaald, onder voorbehoud nochtans van een ernstig woord van protest tegen het m. i. misteekende beeld, dat hij bij die gelegenheid heeft gegeven van onzen door mij nog altijd hoogvereerden leermeester prof. Buys.

Hij worde gewezen op hetgeen de geachte afgevaardigde uit Amsterdam VII zeide over de vrijheid, waarin hij het levensbeginsel van alle wetenschappelijk onderzoek en van alle wetenschappelijk onderwijs meende te moeten zien.

Nog zou ik hem, ook nu weer als hij hier tegenwoordig was, willen zeggen:

Juist, oude vriend! Bij het vernemen van dat woord jubelde, popelde mijn sympathiek hart u te gemoet. Sleents kwam het mij voor, dat een ietwat getrouwer geheugen voor in het openbaar gebeurde dingen u, op grond van uw kennis en uw liefde voor het vrijheidsbeginsel, moest hebben geleid tot een eenigszins andere meer practische slotsom dan waartoe gij waart gekomen.

Gij spraakt in den loop uwer rede over de maecenassen uit wier milde gaven een bijzondere inrichting van hooger onderwijs moet bestaan en bloeien. Hebben echter, zoo zou ik willen vragen, de maecenassen van die eenige tot dusverre existeerende instelling in ons land, wel altijd grooten eerbied getoond jegens die vrijheid, waarvoor zij met zooveel warmte opkwamen?

Laat mij even uw geheugen mogen te hulp roepen.

Gij kent, bij name althans, ds. Sikkel. Herinnert ge u wat deze in een tragisch tijdsgewricht liet drukken in n°. 335 van *Holland's Kerkbode?* Het waren de volgende woorden:

„Onze Universiteit leeft uit het Gereformeerde volk. Dat volk is maar niet tevreden, als het goedgezinde en knappe professoren heeft, die nu verder maar weten moeten, wat voor wetenschap en recht moet gelden; neen, dat volk zal alle recht alleen voor het Calvinistisch beginsel erkennen. Het ontwerpt daarom statuten. Het kiest uit zijn midden directeuren, den beminden bierbrouwer aan het hoofd. . . . .

Terwijl het eindelijk het recht aan zich houdt, om door zijne algemeene vergadering, wanneer ook al de bakkers en schoenmakers er bij zijn, de overeenstemming van het onderwijs met den grondslag der Universiteit te keuren."

En weet gij, zoo zou ik ten slotte willen vragen, weet gij waarde vriend, wat ik eindelijk in deze nog het ergste vind? Dat is dit, dat destijds de haan van ds. Sikkel koning heeft mogen kraaien.

Het doet mij waarlijk oprecht leed dat ik die wonde weer even heb moeten openrijten. Want heusch, het was een illusie die de Minister mij toeschreef, een illusie van daarmede een man, zoo hoog van karakter als de geachte afgevaardigde uit Goes, te prikkelen en te verleiden tot ontrouw aan de coalitie; die illusie is mijlen ver van mijn gedachten.

Ik moest echter dit punt wel in het licht stellen. En waarom? Omdat hier duidelijk voor den dag komt een zeer scherpe antithese; de antithese tusschen de vogelvrijheid van de hoogleeraren aan de Vrije Universiteit en de slechts aan het allernoodigste minimum van beperkingen onderworpen vrijheid van hun ambtgenooten aan de openbare Universiteiten.

Die antithese nu is voor mij principieel en van beslist gewicht. De bezegeling welke de woorden van ds. Sikkel destijds in de contribuanten-vergadering heeft gevonden, die bezegeling stemt mij ook voor het vervolg geenszins gerust en allerminst kalmeert mij op dit punt de historische herinnering, die gisteren de Minister, met de bedoeling om ons daarmede een calmans te geven, ophaalde uit de aanvankelijke geschiedenis van de Leidsche Universiteit. Hij maakte er ons opmerkzaam op, hoe daar in den beginne eens professor Vossius om geloofsverschillen is bemoeilijkt. Maar dit geval stond op zich zelf en zeer lang heeft men van dergelijke processen toen niet gehoord. Maar het komt mij voor, dat Zijn Excellentie, op dit voorbeeld zich beroepende, één factor van groote beteekenis vergat. Het is toch van genoegzame bekendheid, dat de jonge school te Leiden stond onder de zorg en het beheer van een nagenoeg onafhankelijk college van verlichte curatoren, en het is gelijkelijk van genoegzame bekendheid, dat die curatoren altijd op hun post stonden om het leven van de teedere, kostbare plant, aan hun zorg toevertrouwd, te verdedigen tegen de bemoeizieke inmenging van Calvinistische consistoriën. Verbeeld u echter eens, dat de roemruchte school van Leiden van den aanvang af de zaak was geweest van contribuanten, onder de leiding en onder de suggestie van die zelfde eerwaarde consistoriën! Ik vrees met groote vreeze, dat in dat geval een proces als dat tegen Vossius niet zoo geïsoleerd zou zijn gebleven als het thans gelukkig gebleven is. En nu laat ik mij door den Minister niet verleiden om de aandacht af te wenden van dit principieele punt, door mij te begeven in een theoretisch praeludium tot de weldra te wachten interpellatie-Lindeman.

Ik laat mij niet verleiden om mij te onderwerpen aan een verhoor op vraagpunten over grensquaestiën ter zake van de vrijheid van gedachte-uiting toekomende aan openbare Universiteits-docenten. Ik begeef mij daarin niet. Mijn tekortkomingen als beoefenaar en leeraar van de wijsbegeerte des rechts, zij zijn niemand beter bekend dan mij zelven, maar zooveel meen ik toch wel in den loop van vele jaren van dit vak langzamerhand te hebben leeren verstaan, dat ik daarin allerminst een practisch receptenboek zie ter gemakkelijke ontraadseling van de verschillende gevallen eener zoo netelige casuïstiek. Voor mij is het volkomen voldoende uit den mond van den Minister zelf deze erkentenis te hebben vernomen, dat de rechtspositie der hoogleeraren aan de tegenwoordige Vrije Universiteit „duizendmaal" onveiliger is dan de rechtspositie van hun collega's aan de openbare instellingen te Leiden, te Utrecht, te Groningen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dan houd ik mij tegenover zulke neo-Calvinisten, als ons de tegenwoordige tijd te zien geeft, liever aan dien ouden Calvinist Ludovicus Capellus, die gezeten had aan de voeten van Calvijn zelf en om die reden door curatoren van de pas gestichte Leidsche Hoogeschool tot hoogleeraar benoemd om onderwijs te geven in de godgeleerdheid en die in de allersierlijkste Latijnsche redevoering waarmede hij de pas gestichte school feestelijk inwijdde, o. a. deze merkwaardige en krasse woorden sprak: „Wie buiten de Academie aan het volk zich voor zijn vorming toevertrouwt, hij vervalt in de uiterste verkeerdheid van meeningen."

Ik maak die woorden in hoofdzaak tot de mijne en dan versta ik hier onder het volk volstrekt niet alleen de positief Christelijke bakkers en schoenmakers van ds. Sikkel, maar dan versta ik daaronder ook „Jan Rap en zijn maat, die niet houden van de vromen".

Om al deze redenen handhaaf ik mijn krachtig protest tegen deze voor mij onaannemelijke wetsvoordracht.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog even terugkomen op het onderwerp dat ik in mijn vorige rede behandeld heb. Eenige jaren geleden heb ik uitgegeven een boekje: „De Staatsschool en de Roomsche Kerk", waarin ik heb uiteengezet hoe de zoogenaamde „neutrale school" in Noordbrabant inderdaad Roomsch was. Dit boekje heeft destijds zeer de aandacht getrokken in de liberale pers en men heeft feuilletons gemaakt, waarin de geheele inhoud er van woordelijk werd overgenomen, behalve het slot. In dien tijd ging „de Bossche raadsheer" veel over de tong vooral in liberale bladen; en dat ging zoover dat iedereen mij beschouwde als een anti-clericaal en ik genoodzaakt was een klein geschrift daarna uit te geven, waarin ik nog eens duidelijk en scherp deed uitkomen dat de geheele tendenz minder was gericht tegen de Katholieke „neutrale school", waartegen toch niets te doen was, dan wel tegen het geheele neutrale schoolstelsel.

In dat tweede boekje stond juist wat ook in het eerste had gestaan. Toen echter vertelde men in de liberale pers dat ik een voetval voor Rome gedaan had.

Soortgelijk ongeval is mij nu overkomen. Ik heb openlijk en rond mijn meening gezegd ook over zaken die meer in het bijzonder instellingen van mijn vrienden betroffen. Men vond dat voor-

treffelijk. Maar van de conclusiën die ik getrokken had en de argumenten ten bate der wet ging men stilzwijgend voorbij; zij zijn te nauwernood in deze vergadering besproken, laat staan beantwoord.

Het doel van mijn vorige rede was het ontwerp, dat ons voorgesteld wordt, los te maken van de motieven, waarop het door de Regeering en vooral blijkens het Verslag, door een deel van de leden van de Kamer wordt verdedigd. Ik meende, dat het wenschelijk en noodig was de Rijks-universiteiten te verdedigen tegen onrechtmatige aanvallen en aan te toonen dat zij in beginsel niet zijn „de organisatie" van welk beginsel ook, dat hier dus een geheel andere strijd gevoerd wordt, als die dien wij gevoerd hebben en nog voeren op het gebied van het lager onderwijs.

Het was mij vooral ook te doen, om te doen uitkomen, dat wij Rijks-hoogescholen niet kunnen missen; niet omdat het op zich zelf wenschelijk is, dat het onderwijs geheel en al staat onder de macht van den Staat; integendeel, maar wij hebben geen andere macht in onze maatschappij krachtig genoeg om te zorgen voor het hooger onderwijs, dan alleen de Staat. Onze particuliere krachten zijn geheel onvoldoende om te zorgen voor het hooger onderwijs, en daarom zal dit — althans in de eerste eeuwen — blijven Staatszorg.

Maar — zeide ik — dan moeten ook die Rijks-universiteiten bruikbaar blijven voor allen, dat wil zeggen, dan moet men zorgen, dat elke richting daarin op behoorlijke wijze tot haar recht komt. Dan moeten wij niet aannemen het stelsel, ook door de Regeering aangenomen, maar waarmede ik mij niet kan vereenigen, dat wij hier hebben te doen met twee concurreerende instellingen, eenerzijds de Rijks-, anderzijds de bijzondere Universiteit, die met gelijke wapenen tegenover elkander behooren te staan op het gebied van het hooger onderwijs, maar wij moeten in het oog houden, dat de Rijks-universiteit moet blijven de inrichting, waar alle richtingen van ons land zich moeten kunnen bewegen en naar toe kunnen gaan. Daarnaast evenwel moeten wij eerbiedigen de vrijheid van hen, die iets anders willen, nl. propaganda voor een bepaalde richting.

Ik heb die gelegenheid willen doen uitkomen, hetgeen in mijn oog de minder wetenschappelijke waarde is van de Vrije Universiteit op dit oogenblik. Ik heb dit aangetoond — althans trachten aan te toonen — in de eerste plaats, door op te merken dat zij niet volledig is; voorts dat zij niet geeft en ook niet kan geven volledige en voldoende waarborgen voor de noodige vrijheid van denken en bewegen.

Ik meende dat het goed was ook dit te doen uitkomen, want ook aan zijn vrienden behoort men de waarheid te zeggen, als het noodig is.

Ik heb met opzet, sedert ik de Vrije Universiteit verlaten heb, nooit publiek daarover mijn meening gezegd, omdat ik het niet aangenaam vind op te treden tegenover een stichting, die ik zelf mede heb helpen oprichten; maar, waar in mijn oog, die stichting niet gebleven is op den goeden weg, waarop zij, naar ik hoop, eenmaal zal terugkomen, meende ik in het algemeen belang op dit oogenblik niet te mogen zwijgen.

Meer zal ik daarvan niet zeggen. Het geheele betoog, dat ik hier gehouden heb, was vooral met het oog op later; dus juist op hetgeen de heer Goeman Borgesius ter sprake bracht, n.l. wanneer later gevraagd zal worden of wij de bijzondere Universiteiten zullen hebben te subsidieeren ja, dan neen.

Ik zeg daarop: in ons land moet dit niet gebeuren, omdat de eene Universiteit staat op bijzonderen grondslag, de andere niet.

In België is dat anders. Daar bezit men Universiteiten die bepaald Katholiek zijn en andere die gebaseerd zijn op „indifferenten" grondslag. Daar kan men misschien beide soorten subsidieeren, maar ook dat geeft aanleiding tot onrechtvaardigheid

Nog gisteren hebben wij in de couranten kunnen lezen, dat wanneer de clericalen in de meerderheid zijn, er nog eenige kans is, dat beide Universiteiten zullen worden gesubsidieerd, maar dat, wanneer de liberalen aan het bewind komen, de clericalen niets krijgen en de anderen alles.

Waar dat zoo is in België, meen ik, dat wij beter doen hier in het geheel geen bijzondere Universiteiten van Staatswege te onderhouden, omdat wij hier een geheel andere historie hebben, maar dat wij daarentegen moeten zorgen — en hiertoe werkt dit wetsontwerp mede door de invoering van bijzondere leerstoelen — dat de Rijks-universiteiten bruikbaar voor allen gemaakt worden en dat blijven.

Voor het overige heb ik de waarde der Vrije Universiteit volstrekt niet aangerand, en ik meen dat zij op dit oogenblik zeer zeker voldoet aan een behoefte. De grief van den heer Aalberse tegen de openbare Universiteiten, gelijk die feitelijk op dit oogenblik zijn, gevoel ik ten volle. Ik kan zeer goed begrijpen dat voor een geloovig Katholiek het dikwijls een groote leemte is aan de Universiteit, waar hij moet studeeren, onder het onderwijzend personeel niemand te ontmoeten waarmede hij als het ware geestelijke gemeenschap kan hebben.

Ik heb in mijn vorige rede een feit aangeroerd, waarop zooeven door den heer van der Vlugt nog eens de aandacht is gevestigd, en waaruit blijkt dat ook aan de Vrije Universiteit dikwijls een zeer bekrompen opvatting heerscht, en men zich niet genoeg stelt op de hoogte van het gevoelen van anderen, maar men meene niet dat dit alleen aan de „Vrije" voorkomt. Ik wil vragen of de heer van der Vlugt nooit het boekje heeft gelezen van den heer Koorders. Toen de liberalen nog te Utrecht de overhand hadden en daar de corypheeën der liberale wetenschap waren, werden de denkbeelden van den heer Groen van Prinsterer door de hoogleeraren der Universiteit aldaar zoodanig gedenatureerd voorgesteld, dat, toen de heer Koorders later in de werken van Groen van Prinsterer zelf ging kijken, hij bemerkte totaal te zijn misleid. Hij schreef toen een boekje, waarbij hij aantoonde, dat de hoogleeraren die aldus van Groen van Prinsterer verteld hadden, hem volstrekt niet hadden begrepen. Is het niet nog beter dat zoogenaamd standaardwerk, waarop de heer van der Vlugt doelde, niet te lezen, dan van de standaardwerken van mr. Groen van Prinsterer caricaturen te maken?

Laat ons, geachte afgevaardigde uit Leiden! niet den een zooveel hooger achten op dit punt dan den ander. Ik zal straks nog even daarop terugkomen, om te doen zien dat de openbare Universiteiten feitelijk, niet in theorie, ten opzichte van waardeering van „andersdenkenden" waarlijk niet altijd zoo veel hooger staan dan de Universiteit waarover de geachte spreker sprak.

Na de zooeven bedoelde stellingen dit in mijn vorige rede uiteengezet te hebben, poogde ik aan te toonen, dat die quaestie over de wetenschappelijke waarde der Universiteiten niets te maken heeft met het punt dat wij hier behandelen, en dit is ook aan de overzijde niet tegengesproken; desniettemin is men telkens weder gekomen tot de quaestie, wat eigenlijk de beste Universiteit is. Dat kan ons in dit verband niet schelen. Daarmede hebben wij niets te maken. Wij hebben alleen te maken met de eenige, eenvoudige concrete vraag of het examineeren door de hoofdleeraren aan de bijzondere Universiteiten voor het bekleeden van betrekkingen, minder waarborgen aanbiedt dan het examineeren door de hoogleeraren aan de openbare Universiteiten. Ik erken ten volle dat wij hier niet te doen hebben met de vraag of de bijzondere Universiteit wel behoorlijk tot haar recht kan komen als men haar bedoeld recht onthoudt; dat argument verwijder ook ik uit het debat.

Ik stel mij volkomen op het zuivere standpunt: wat zijn de eischen in het belang van den Staat. Maar dan moet men de beoordeeling daarvan ook losmaken van de beschouwingen over de waarde van het onderwijs in het algemeen aan de een of andere Universiteit. Men moet niet vergeten — en dat doen de heeren juist voortdurend — dat de Staat zich volstrekt niet heeft te bemoeien met de wetenschappelijke waarde van het onderwijs. De heeren stellen zich voor dat dit hier de hoofdzaak is, en daarom betoogen zij voortdurend: ons onderwijs is zooveel beter dan het uwe. Dat gaat den Staat niet aan, die trekt daarin geen partij. De reden waarom de Staat examineert, is geen andere dan dat gevraagd wordt of sommige beroepen en sommige bedrijven wel mogen worden uitgeoefend door personen, die zich daarvoor aanmelden. Dat is de eenige vraag, maar of nu voor de rest het onderwijs meer of minder goed is, daar kan men buiten blijven. Daarom ben ik het geheel eens met den Minister van Binnenlandsche Zaken op dit punt, dat de faculteiten, die op dit oogenblik aan de openbare Universiteiten examineeren, wat het afnemen van dat examen betreft, niets anders zijn dan een Staats-examencommissie. En nu beweerde ik — en dat beweer

ik nog — dat in het afnemen van die examens, gelijk wij die kennen, inderdaad zeer weinig waarborgen liggen, ja, in het geheel geen waarborgen liggen voor de wetenschappelijke waarde van de personen die geëxamineerd worden. Daarin ligt volstrekt geen verwijt aan de openbare Universiteiten; ik beweer alleen maar, dat dit niet het geval is, en dat het ook niet noodig is. Wanneer de wet zelf zegt — daar mogen nu de heeren overheen praten of niet —: gij behoeft niet te gaan naar de openbare Universiteit, gij behoeft in het geheel niet naar een Universiteit te gaan; gij wordt alleen geëxamineerd op die en die vakken, dan zegt de wet daarmee zelf, dat het examen niets anders is dan een vakexamen.

Ik begeer niet dat die examens zoo bijzonder zwaar worden gemaakt; ik ben heel tevreden met die examens, want ik geloof niet, dat het juist is, dat alleen de „aristocratie van het intellect" aan het hoofd moet staan van alle zaken. Natuurlijk heeft het intellect zijn rechten, maar er is gelukkig ook nog plaats voor minder begaafde menschen, en ik vind het in het geheel niet noodig, dat iedereen die onderaan staat zoo buitengewoon bekwaam is, want daarvan komen maar ontevreden menschen. Zulke menschen willen zich steeds naar boven opwerken, waar toch voor allen geen plaats is.

Hierop doelde ik, toen ik de aandacht vestigde op de griffiers bij de door mij bedoelde rechtbanken, omdat ik meen, dat zulke menschen gelukkiger zijn, als zij niet zoo bijzonder wetenschappelijk zijn ontwikkeld, maar tevreden zijn met de plaats die zij in de maatschappij bekleeden, en zich dan ook met geheel hun ziel toeleggen op hun werk. Een goed ambtenaar heeft nog heel iets anders noodig dan alleen verstand. Ook de rechterlijke griffiers hebben vooral andere qualiteiten noodig. Wanneer men bijv. bij de griffiers der rechtbanken bij voorkeur van die wetenschappelijke mannen plaatst, die, om iets te noemen, al de discoursen hebben kunnen volgen, die wij hier dezer dagen gehouden hebben, dan ben ik er niet zeker van, dat zij juist de beste griffiers zullen zijn. Wanneer zoo'n man een geleerde is, dan moet hij na 1 of 2 jaren weer weg. Maar dat geeft voor den dienst bij de rechtbank groot nadeel.

Ik wil hiermee dus slechts zeggen, dat het zoo op den voorgrond plaatsen van de aristocratie van het intellect te eenzijdig is; daarom zijn onze universitaire examens niet zoo slecht: men kan zich gerust met dat minimum tevreden stellen. De maatschappij zal die knappe menschen die zij noodig heeft wel onder de gegradueerden vinden, en wanneer de geachte afgevaardigde uit Leiden zooeven gezegd heeft, dat er aan zijn Universiteit een hoogleeraar is, die tot zijn studenten zegt: als gij niet voortdurend mijn colleges bijwoont, laat ik u zakken. . . .

De heer **van der Vlugt**: Dat heb ik niet gezegd. Wat ik gezegd heb is dit: dat professor Oppenheim in bijzondere mate de kunst verstaat van te onderscheiden ingepompte kennis, die hij onvoldoende acht, van zelfdoordachte kennis, waarmede hij alleen genoegen neemt.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* En dat hij hem fel zal te lijf gaan. Dat heeft u er letterlijk bij gezegd.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik zal niet verder ingaan op dit bijzondere geval, want ik kan niet de examens van prof. Oppenheim beoordeelen, maar ik wil slechts opmerken, dat geen professor in ons land het recht heeft iemand, die zijn colleges niet bijwoont, anders te behandelen dan een ander, want de wet geeft de volkomen bevoegdheid om examens te doen zonder de colleges te hebben gevolgd.

Ik meen te mogen zeggen, dat onze juridische examens eigenlijk zijn vakexamens. Daarmede wil ik niet zeggen, dat men eenvoudig wetboeken van buiten moet leeren gelijk een catechismus; of zooals vroeger studeerenden voor het notariaat vaak deden, die het recht op de wijze van vragen en antwoorden van buiten leerden; neen, de examinandi moeten hun vak als wetenschap bestudeerd hebben, maar als wetenschap uit de tweede of derde hand. Zij zijn zelf geen wetenschappelijke mannen, maar leeren het recht, gelijk het door wetenschappelijke mannen wordt uiteengezet. Dat kan men leeren uit de boeken en wat men daarvan ook zeggen moge, ik beweer, dat wanneer iemand zijn burgerlijk recht, zijn strafrecht en de andere takken van positief recht behoorlijk uit de handboeken heeft geleerd en ingedacht, hij moet doorgelaten worden bij zijn examen en dat niettegenstaande die persoon niet weet van wat iemand die eenigermate op de hoogte wil zijn van quaesties van algemeen wetenschappelijken aard weten moet. Zulk een studie is nog niet de wetenschappelijke studie, maar het in zich opnemen van de wetenschappelijke behandeling van het recht, zooals hem die voorgesteld wordt door zijn professor. Die zaken zijn zóó en niet anders. Wanneer men dat tegenspreekt, dan vraag ik aan ieder wetenschappelijk man, die in aanraking komt met juristen, of hij niet moet toegeven dat er daaronder menschen zijn, die niet in staat zijn zich met wetenschappelijke vragen in te laten, terwijl zij toch goed kunnen zijn voor het ambt dat zij bekleeden. Men moet zich nooit voorstellen dat het alleen wetenschappelijke lieden zijn die examen komen doen. Dat is niet zoo en dat moet ook zoo niet zijn.

De heer **Bos**: Het geldt toch niet alleen de rechten.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik zal daarop antwoorden. Het gaat in hoofdzaak over de rechten, want de quaestie, waarover wij ons thans warm maken, zit in het belang dat de Staat heeft bij het erlangen van goede ambtenaren. Wij hebben bij deze wet alleen te doen met de faculteiten der letteren en der rechten.

De heer **Drucker**: Waar staat dat?

De heer **de Savornin Lohman**: Dat staat hierin, dat wanneer men examen moet afleggen, er faculteiten moeten zijn, die behoorlijk voorzien zijn door 3 professoren, en nu weet iedereen, dat wanneer wij op dit oogenblik de quaestie der faculteiten behandelen, daarmede geen andere kunnen bedoeld zijn dan die der letteren en der rechten.

Wanneer iemand meent dat de andere faculteiten door meer professoren moeten bezet worden, dan schrijve men dat gerust in de wet. De Minister van Binnenlandsche Zaken zal daartegen niet het minste bezwaar hebben; dat is echter een quaestie van later. Wij hebben thans alleen te maken met toestanden, zooals wij die kennen.

Wat de letteren aangaat, waarover de heer Bos mij interrumpeerde, wil ik alleen zeggen, dat de Staat heel weinig gevaar zou loopen wanneer een letterkundig examen aan een bijzondere Universiteit eens minder waarborg gaf dan een examen aan de openbare Universiteit. Ik erken, dat de examens voor letterkundigen misschien meer wetenschappelijk zijn ingericht dan die van de juristen, dat daarvoor meer algemeene ontwikkeling noodig is; maar de literatoren aan die bijzondere hoogescholen geëxamineerd, zijn bestemd om te gaan naar de bijzondere gymnasia, en deze staan, om subsidie te kunnen krijgen, of om geldige diploma's af te geven, onder toezicht van de Overheid. Daaruit volgt weer, dat degenen, die de literatoren opleiden aan de Vrije Universiteit, er zelf groot belang bij hebben om te maken, dat er knappe menschen komen. Indien daarvan dan komen menschen, die niets van de zaken weten, dan zijn deze voor de eigen inrichtingen onbruikbaar. Men mag bij zaken als deze niet uitsluitend afgaan op wat in abstracto mogelijk zou zijn, maar veeleer zien hoe het practische leven is. En dan zeg ik, dat elke Universiteit, ook de Vrije, er groot belang bij heeft om te maken, dat de menschen die door haar worden afgeleverd, voldoen aan de eischen, waaraan de juristen en anderen aan openbare Universiteiten moeten voldoen.

Ik beweer dat juristen niet ter wille van hun examen in aanraking behoeven te komen met de algemeene philosophie. De heeren van de overzijde hebben allerminst in deze recht ons te verwijten dat wij geen eerbied genoeg hebben voor wetenschappelijke ontwikkeling. Het is de wet zelf van 1876 die ons op een lager standpunt heeft gebracht. Hadden wij den toestand van vóór 1876, dan was de zaak wellicht nog anders. Toen moesten de jongelui allerlei testimonia-colleges loopen. Maar in 1876 heeft men het hooger onderwijs naar beneden gehaald; men heeft het dienstbaar willen maken aan de practijk; het heeft echter niets geholpen voor de practijk, maar de algemeene studie benadeeld. Zooals het nu aan de Universiteit gesteld is, heeft men niet den minsten waarborg dat

de jongelui de colleges bijv. van professor van der Vlugt zullen volgen; vandaar dat hij te weinig hoorders op zijn college heeft; de studenten hebben hem niet noodig voor het na 1876 zeer uitgebreid examen.

Ik geef toe, dat voor de Staatsambten meer waarborgen noodig zijn dan de universitaire examens thans opleveren, maar dat kan en moet niet gevonden worden in verzwaring van de examen-eischen Ik zeg dit ook ten behoeve van de jongelieden, die misschien in de eerste jaren de gevolgen van deze discussie zullen moeten ondervinden. Ik vrees, dat de professoren aan de openbare Universiteiten in den eersten tijd bijzonder lastig zullen zijn, om den goeden naam der examens te herstellen. Maar daarin zit het niet. Wat wij noodig hebben is niet verzwaring van de universitaire examens, maar een stage voor degenen die zich voor de practijk willen voorbereiden. Daarom geloof ik dat de in Duitschland gevolgde weg de eenige is, die per slot van rekening verbetering kan brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is natuurlijk aan de voorstanders van deze wet om te betoogen en te bewijzen, dat de waarborgen voor den Staat voldoende zijn. Nu heeft men aan de andere zijde voortdurend het hoofdgewicht gelegd op de omstandigheid, dat een Universiteit volgens deze wet slechts behoeft te hebben drie faculteiten. Dat is de groote ergernis van de heeren; men noemt dat geen Universiteit. Niettegenstaande tal van Universiteiten 2 of 3 faculteiten hebben, blijven de heeren volhouden, dat dat geen Universiteiten zijn, en beroepen zich daarbij o. a. op België. Nu heb ik de Belgische wet nog eens nagezien en heb met verbazing gemerkt, dat daar de waarborgen veel minder zijn dan in dit ontwerp. De wet schrijft 4 faculteiten voor. Maar het moet daar in België toch wel een bekrompen en doode boel zijn, wanneer men ten minste oordeelt naar het totale gebrek aan waarborgen, die de Belgische wet geeft in vergelijking met de waarborgen die het ontwerp, dat voor ons ligt, geeft. Art. 107 *bb* van dit ontwerp zegt o. a., dat er moeten zijn voorschriften, waaruit blijkt, dat de Universiteit ten minste drie der vijf faculteiten, genoemd in art. 41, bevat, met dien verstande, dat een faculteit met minder dan drie gewone hoogleeraren, hierbij niet in rekening komt en elk hoogleeraar slechts in één faculteit mag medetellen. Van dat laatste zegt de Belgische wet niets; zij zegt eenvoudig dat er vier faculteiten moeten zijn, maar hoeveel professoren er moeten wezen, daarvan wordt niet gerept. Gij kunt begrijpen hoe infaam het onderwijs in België er moet uitzien!

In dit ontwerp leest men verder, dat er moeten zijn voorschriften, waaruit blijkt, dat in elke faculteit onderwijs wordt gegeven in alle vakken, waarin geëxamineerd moet worden bij de examens, vereischt ter verkrijging van den doctoralen graad.

Ook daarvan staat niets in de Belgische wet. Daarin staat alleen, dat elk jaar moet worden opgegeven welke professoren onderwijs hebben gegeven en welke vakken door hen onderwezen worden. Maar wanneer zij dat op geheel onvoldoende wijze doen, dan geeft de wet daartegen geen dwangmiddel aan de hand. Het schijnt dus dat de Belgische wetgever in de ongeloofelijke dwaling verkeert dat de Universiteiten er zelf wel voor zorgen zullen, dat wanneer de Universiteit er is er ook een behoorlijk aantal uren onderwijs zal worden gegeven. Er wordt verder geen enkele waarborg gesteld voor benoemiug van bekwame menschen tot professor. De grootste prul kan tot professor aangesteld worden, want er staat niet in de wet dat men om tot professor benoemd te kunnen worden doctor moet zijn of anders geagreëerd door de Regeering, zooals in dit ontwerp staat, neen, meu kan daar zijn schoenmaker maken tot professor; de wet verbiedt dit niet. Over proefschriften wordt ook in de Belgische wet in het geheel niet gesproken, terwijl in het ontwerp staat dat er moeten zijn proefschriften in bepaalde gevallen. Nu vraag ik, wat beteekent dat geheele beroep op de Belgische wet? Wat heeft men aan vier faculteiten die bezet kunnen worden door één professor en waar kan worden volstaan met 2 à 3 uren per week college te geven? Is het niet eenvoudig omdat men in België verstandig genoeg is van te veronderstellen dat wanneer men eenmaal vrijheid van onderwijs heeft, men eenigszins vertrouwen moet stellen in de inrichtingen die onderwijs geven, en dat die niet zoo dwaas zullen zijn zich zelf onmogelijk te maken in de oogen van de geheele wereld?

Wanneer men de verslagen leest van de hoogleeraren, zoowel van de Katholieke als van de andere Universiteiten, zal men van die Universiteiten gunstige gedachten krijgen, en zien dat zij op de hoogte der wetenschap zijn.

De heeren meenen echter dat iets niet goed kan zijn als het niet van den Staat uitgaat of door den Staat kan worden afgedwongen. Dat schijnt mij de grondfout toe in hun redeneeringen. Doch zij hebben tot dusverre niet aangetoond waarom de argumenten, door mij aangevoerd, niet juist zouden zijn. Dit kan mij echter niet van de moeite ontslaan nog eens te herhalen wat ik gezegd heb.

Ik sprak in de eerste plaats van de beteekenis van de dissertatie. Gaarne geef ik toe dat die op zich zelf zeer weinig te beduiden heeft, dat zij individueel weinig beteekent, omdat men niet weet welken arbeid de promovendus er aan besteed heeft. Maar ik heb beweerd, dat uit de dissertaties, die aan een Universiteit verschijnen, op den duur de wetenschappelijke beteekenis van die Universiteit in het licht treedt. Ik heb niet gezegd, gelijk de heer Borgesius, — wiens rede ik tot mijn leedwezen gelezen in plaats van gehoord heb, omdat ik, toen hij ze uitsprak, nog leed onder de gevolgen van mijn vorige rede — mij in den mond gelegd heeft: dat er aan de openbare Universiteiten geen goede dissertaties zouden verschijnen; dat is buiten quaestie. Maar ik beweer dat aan de Vrije Universiteit goede dissertaties uitkomen, die in de wetenschappelijke wereld de aandacht trekken, en dat reeds daaruit blijkt, dat daar heerscht een weteuschappelijke toon en een wetenschappelijke richting; en dat, wanneer in de wet staat dat iedere Regeering steeds de bevoegdheid kan intrekken, wel degelijk met het oog op de dissertaties voor het leveren van wetenschappelijken arbeid een groote waarborg gelegen is.

Nu is gezegd dat men die dissertatie niet zoo hoog moest stellen, omdat het aan een bijzondere Universiteit kan voorkomen dat iemand geweerd wordt wegens beginselen in die dissertatie verkondigd. Ik erken dit, maar ik betwijfel zeer of het aan de openbare Universiteiten tegenwoordig ook niet wel eens gebeurt.

De heer van der Vlugt schudt van neen; maar mij is o. a. medegedeeld dat een doctorandus te Leiden de inleiding zijner dissertatie heeft moeten schrappen, omdat daarin dingen stonden die indruischten tegen het gevoelen van den promotor. Omtrent verschillende Universiteiten, ook die te Utrecht, werden mij meermalen dergelijke feiten medegedeeld.

Ik vermeld ze hier niet, omdat wat men uit particuliere gesprekken weet, ook als men het goed weet, toch in een Vergadering als deze niet herhaald kan worden, maar dat zulke dingen voorkomen is mij te dikwijls door mannen, die het van nabij wisten, verzekerd, dan dat ik het niet openlijk zou durven uitspreken. Intusschen doet geheel de opmerking omtrent dien dwang niets ter zake; wie wil promoveeren kan zijn dissertatie schrijven zonder de beginselen aan te raken die aanstoot geven, en daarmede wachten tot na de promotie: dan zegt men het toch.

Men heeft mij ook nog geen voldoend antwoord gegeven op de opmerking dat er op het oogenblik niet de minste waarborg bestaat, dat aan de Rijks-universiteit de studenten de universitaire colleges bezoeken, vermits men in 't geheel niet het universitair onderwijs behoeft bij te wonen. Wel heeft men gezegd: dit laatste komt zelden voor; doch ik heb ook gewezen op de repetitoren. Daarop is geantwoord: de repetitoren verdwijnen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, de repetitoren zullen niet verdwijnen, zij zijn het gevolg van de wet van 1876. De repetitoren voor de juristen zullen niet verdwijnen, men heeft hen noodig. De colleges van de professoren zijn meermalen niet geschikt om de wetenschap in te pompen bij degenen die een examen moeten afleggen.

De omvang van de colleges is vaak zoo groot geworden, dat de jongelieden alleen door die bij te wonen, zich gereed kunnen maken voor de examens, willen zij ten minste niet jaren blijven studeeren. In mijn tijd toen ik college had, was de stof van een college ten hoogste over twee jaren verdeeld, dit kon door den doctorandus gevolgd worden, maar nu de stof van een college over heel veel jaren loopt, is de student gedwongen een repetitor te nemen.

De eenige vraag, die wij hier te beantwoorden hebben is deze: bieden de hoogleeraren, die examineeren, genoegzame waarborgen? Ik geef volkomen toe, dat aan een bijzondere

Universiteit mannen zouden kunnen worden aangesteld, die niet hooger staan dan b.v. een notaris of iemand van dien aard, die geen wetenschappelijk onderwijs heeft gehad in de rechten, een man dus, die misschien onderwijs zou kunnen geven in het positieve recht, maar die geen onderwijs heeft gehad in de wetenschappelijke behandeling van het recht. Moet nu aan zulke menschen een examen worden toevertrouwd? En daarop antwoord ik: neen. Maar volgens dit ontwerp moeten de mannen die het examen afnemen zijn doctoren of door de Regeering geagreeërd, daar de Regeering iemand die geen doctor is niet behoeft toe te laten.

Ik wil echter op iets van nog meer beteekenis wijzen. De hoogleeraren bij elke inrichting van hooger onderwijs, dat schijnen de heeren niet te begrijpen, hebben een naam op te houden. Zij hebben echter geen geldelijk belang bij het toelaten van dissertatiën zooals dit vroeger was: toen was het iets anders; toen hadden de professoren een aandeel in de college- en examengelden. Daaromtrent zijn ongeloofelijke verhalen bekend uit vorige eeuwen, toen de professoren van hun collegeld leven moesten en soms voor geld een diploma gaven; maar die tijden zijn lang voorbij. Thans hebben de professoren er niet het minste persoonlijk belang bij, dat iemand worde toegelaten of dat de Universiteit veel bezoekers heeft.

En dan vraag ik nogmaals, of de menschen zoo gek zullen zijn, personen toe te laten, die niets van het vak weten. Dat is onmogelijk. Over het algemeen zijn de geleerden jaloersch, en niet geneigd ieder die maar wil in hun corpus doctum op te nemen.

Om den heeren duidelijk te maken dat de bijzondere Universiteiten wel een beetje besef hebben van eigen waardigheid en liefde voor wetenschap, wil ik wijzen op dezelfde Universiteit waarvan ik de waardigheid zou hebben verkleind in mijn vorige rede.

Wat doet op dit oogenblik de bijzondere Universiteit? Iedereen weet, dat het voor de studenten aan die inrichting zeer lastig is dubbele examens af te leggen. Niettegenstaande dat heeft de Vrije Universiteit, in het belang van de wetenschap, het propaedeutisch examen ingevoerd, dat vroeger ook bij de openbare Universiteiten bestond en dat thans door velen teruggewenscht wordt. Aan die Vrije Universiteit blijft men verplicht, zelfs als men zes jaren aan het gymnasium heeft doorgebracht, om nog een jaar in de letteren te studeeren. Dat doen de menschen waarvan men zegt, dat zij niets om de wetenschap geven, dat is toch wel een bewijs, dat die heeren de wetenschap hoog houden, want zij eischen meer van hun jongelieden dan op het oogenblik de openbare Universiteiten doen.

Toen aan de openbare Universiteiten voor de juristen de verplichte dissertatie is afgeschaft — iets wat ik toejuich om redenen die ik reeds meermalen heb uiteengezet — heeft toch de vrije Universiteit geëischt dat hun studenten zouden promoveeren op een dissertatie. Is dat niet het bewijs, dat het er maar niet om te doen is om hen zoo spoedig mogelijk voor een ambt klaar te maken, maar dat men er op uit is wetenschappelijk onderwijs te geven?

Men moet niet, omdat ik in mijn vorige rede gezegd heb, wat ik nog blijf zeggen, dat die Universiteit de vrijheid van onderwijs niet voldoende handhaaft en waarborgt, haar wetenschappelijk onderwijs declineeren.

De heer **Troelstra**: Gij hebt het wetenschappelijk onderricht der vrije Universiteit herhaalde malen totaal weggeredeneerd.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik heb dat niet gedaan.

De heer **Troelstra**: Ik zal u daarvan de bewijzen geven.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik heb gezegd, dat de wetenschap op zich zelf niet kan komen tot behoorlijke ontwikkeling, wanneer degenen, die dat onderwijs geven, niet volkomen vrij zijn, maar dit is geheel iets anders dan te beweren, dat de jongelieden daar niet kunnen krijgen de gewone wetenschappelijke ontwikkeling, die aan de openbare Universiteiten wordt gegeven. Dat toch is de quaestie, die het hier geldt. Ik beweer dat aan de openbare Universiteiten in den regel niet wordt gehandeld met de jongelieden over de groote vragen, waarover wij het hier in deze dagen hebben gehad; die doen aan heel andere zaken vaak dan aan zulke diepzinnige redeneeringen over wetenschappelijke vragen.

Ik erken gezegd te hebben dat de hoogleeraren te gebonden zijn en het doet mij leed, dat zij aan iets anders gebonden zijn dan aan de Goddelijke Openbaring, zooals die hun te gemoet treedt uit de H. Schriften, maar dat heeft niets te maken met de beginselen die de rechtsgeleerdheid beheerschen, „de beginselen van het recht en de methode van studie", zooals de heer Goeman Borgesius dit omschreef; althans voor zoover die op een examen ter sprake komen.

Wanneer er b.v. een examen wordt afgelegd in het strafrecht, wat wordt er dan gevraagd en kan er alleen gevraagd worden? Vooreerst de kennis der bepalingen van het strafrecht, maar vooral de beginselen waardoor ons Strafwetboek beheerscht wordt. Dat zijn geen abstracte vragen. Bij zoo'n examen komt men niet tot een onderzoek aangaande de groote en diepe vraagstukken van het strafrecht, maar wordt eenvoudig gevraagd, wat de beginselen zijn van concursus, van medeplichtigheid, van mededaderschap en dergelijke technische zaken, die natuurlijk wel het geheele beginsel van het vak raken, maar met de hoogere beginselen niets te maken hebben. Die worden wel op de colleges behandeld, maar in zoo'n examen van 20 minuten, en daarmee alleen hebben wij hier te doen, kan men daarop niet ingaan, en een examinator, die dat deed, zou zeer verkeerd handelen.

Men vraagt mij of de theorieën van Feuerbach en anderen dan niet behandeld worden. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Dat deed men althans in mijn tijd; het liep in enkele colleges af; dan werden alle mogelijke stelsels van Feuerbach, Kant, Hegel en anderen in enkele regels behandeld, maar daarom wist men er nog niets van. Men meende er iets van te weten; immers men had opgeschreven: Hegel zegt dit en Kant zegt dat, maar menig student die zoo'n philosoof nog eens even inkeek, — en dat was reeds veel — riep al spoedig, het boek dicht slaande, uit: ik begrijp er niets van.

En wanneer men nu gaat zeggen, gelijk de heer Goeman Borgesius deed, dat het een ramp voor Nederland zou zijn, wanneer deze wet mocht worden aangenomen, omdat er geen genoegzame vrijheid bestaat aan de bijzondere Universiteiten, die in de eerste plaats voor het verleenen van graden cum effectu civili van deze wet zullen gebruik maken, dan vraag ik: heeft hij daarmede niet het vonnis uitgesproken over de geheele wetenschap uit den tijd van de Republiek?

Ik meen, dat al heeft de Leidsche Academie 300 jaar aan het hoofd gestaan van de wetenschap, zij toch ook 200 jaar heeft gestaan onder den dwang van het Calvinistische dogma. En toch heeft men niet gezegd, dat die Leidsche Academie daarom niets meer waard was en een ramp voor het land. Ik geloof dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen nog wel iets zou kunnen leeren uit de wetenschap die destijds in Leiden werd gedoceerd.

Men heeft, ook buiten deze Kamer, gezegd, gij moet wel voor deze wet zijn, het is een offer dat gij brengt aan de coalitie. Neen, het is geen offer dat ik breng aan de coalitie. Ik ben nooit tegen deze wet geweest. Ik heb wel steeds, ook in het blad waarvan ik redacteur ben, de Rijks-universiteiten verdedigd tegenover de Vrije Universiteit, wanneer de een voorgesteld werd als atheïstisch en de andere als Christelijk. Ook heb ik de volkomen vrijheid van denken, de niet gebondenheid aan menschelijke beslissingen gehandhaafd. Maar ik heb deze wet met veel genoegen gezien, om een bijzondere reden, die geheel en al door de heeren van de overzijde wordt vergeten, namelijk om de instelling van de bijzondere leerstoelen. Aan de overzijde heeft men gezegd: zie, wij erkennen, dat de openbare Universiteiten feitelijk wel wat eenzijdig zijn, en wij vinden het dus zeer gelukkig, dat dit nu wat beter zal worden door de bijzondere leerstoelen. Men zou dan zeggen: welnu, neem dan de wet aan, juist om die bijzondere leerstoelen. Maar nu is men uit bezwaar tegen een enkel punt die geheele instelling weer vergeten; men vindt de bijzondere leerstoelen voortreffelijk, maar men heeft er niets voor over, men zal toch tegen de wet stemmen, in plaats van, indien men er niet over heen kan, alleen tegen het verleenen van graden cum effectu civili.

Ik was, zeide ik, vóór deze wet, maar toch meende ik dat

er nog een betere regeling was dan deze, ook omdat ik deze discussie wel voorzag en niet begeerde.

Ik ben echter op die opinie teruggekomen. En waarom? Een liberaal staatsman — ik zal zijn naam maar niet noemen, want nu het schijnt dat men voor deze wet zijnde niet meer vrijzinnig is, zou deze man, die meer dan Nederland heeft gezien, daardoor in een droevig licht komen te staan, — welnu, die staatsman zeide tot mij, toen ik hem vertelde dat ik meer voor het Belgische stelsel was, — neen, ik ben meer voor het stelsel van dr. Kuyper. Waarom, heb ik toen gevraagd? En hij antwoordde, omdat het Belgische stelsel in de practijk gebleken is niet te deugen.

Toen ben ik terstond zelf op onderzoek uitgegaan, het is nog niet zoo lang geleden, en inderdaad, het bleek, zooals ik in mijn vorige rede nader heb meegedeeld, dat het stelsel in België niet goed gewerkt heeft. Dat is de reden, waarom ik, ofschoon ik nog in de secties mij heb verklaard voor een Staatsexamen voor een jury mixte, thans van meening ben dat zoo'n Staatsexamen niet deugt. Wel zou ik willen hebben het Duitsche stelsel. Doch dit Duitsche stelsel kan bij deze wet niet worden ingevoerd, omdat het eerst een zeer omstandig onderzoek eischt, vermits het gepaard gaat met de stage, derhalve met zoodanige inrichting van de rechterlijke colleges, parketten en griffiën, dat zij die de eerste Academische opleiding hebben genoten, aan die colleges en parketten kunnen werken. Om dat stelsel hier toe te passen zou het eerst langdurig moeten zijn voorbereid.

Daarom ben ik voor de wet, zooals zij hier ligt, omdat zij in elk geval iets beters geeft dan het bestaande.

Ik meen, gelijk ik reeds gezegd heb, dat het examineeren door de hoogleeraren van de bijzondere Universiteiten *meer* waarborgen biedt dan het examineeren door de hoogleeraren der openbare Universiteiten, niet omdat ik beweer, dat die hoogleeraren hooger staan; geenszins; maar omdat men daarbij eenigen meerderen waarborg heeft, dat zij, die daar ter schole gaan, meer geleerd hebben van de algemeene beginselen, dan zeer velen aan de openbare Universiteiten, en omdat ik van oordeel ben, dat men in het eigenbelang van de hoogleeraren aan de bijzondere Universeiten den grootsten waarborg vindt, dat zij met het toelaten van hun examinandi niet lichtvaardig zullen te werk gaan. Mocht ik mij daarin vergissen, welnu, elke Regeering is bevoegd om de bij deze wet verleende bevoegdheden weder in te trekken en niet verder te verleenen.

En nu moet ik eindigen met een belijdenis. Ik heb twee vergissingen begaan. Ik heb aan het slot van mijn vorige rede een warm beroep gedaan op de overzijde, en dit vooral is mij euvel geduid. Zie, dat ik wat kwaad zeide van de Vrije Universiteit, vond men goed, en dat ik ook van de openbare Universiteiten een of ander noemde, dat niet goed was, ging ook nog, maar dat iemand, die zelf zeide dat hij de wetenschappelijke waarde van de bijzondere Universiteiten niet gelijkstelde aan die der openbare, die zich dus eenigszins stelde op het standpunt van de overzijde, desniettegenstaande van de vrijzinnigheid van die heeren durfde verwachten, dat zij zouden stemmen voor dit wetsontwerp, zie, dat heeft de heeren geprikkeld. En waarom heb ik dit gedaan? Mijn eerste fout is deze, dat ik gemeend heb, dat mijn argumenten zoo klaar en duidelijk waren, dat iedereen ze moest aannemen. Ik had niet zoo aanmatigend moeten zijn; ik erken mijn schuld.

Maar mijn tweede fout was nog grooter; zij was deze, dat ik na zoo lange ervaring als ik hier heb, nog niet weet wat vrijzinnigheid is.

Toen ik in 1878 in deze Kamer kwam, waar toen de heftige strijd gevoerd werd over het lager onderwijs, heb ik tien jaren rondgeloopen bij de liberalen en gezegd: zoo zou de zaak kunnen geregeld worden, de bijzondere school is zoo slecht niet; volgt mijn raad eens en wij zullen in vrede leven.

Maar geen enkelen liberaal heb ik overtuigd, al kon menigeen er ook niets tegen inbrengen.

Maar toen in 1888 de meerderheid verplaatst werd, toen werden de liberalen overtuigd, dat het bijzonder onderwijs nog toch niet zoo slecht was; eerst al proestende en mokkende en later uit volle overtuiging hebben zij eindelijk ontdekt, dat het was, zooals wij hadden voorspeld, dat namelijk de bijzondere school medewerkte aan het doel, dat ook de openbare wilde bereiken, dat ook die school zich zelf eert. Dat had men vroeger niet gedacht.

Nu had ik toch gehoopt, dat de vrijzinnigen veranderd zouden zijn. Laat hen, dacht ik, toch bedenken, dat wij wel eens weer gelijk kunnen hebben; dat over vijf of tien jaren kan blijken, dat alles uitkomt zooals wij voorspellen, en dat men dan zal kunnen vragen: waarom hebben de vrijzinnigen dit niet beseft, waarom is daarover nog zoo lang gepraat?

Onder de vrijzinnigen reken ik niet de sociaal-democraten, die natuurlijk tegen ons zijn, want zij beschouwen alles uit het oogpunt van het klassenbelang; dus ook wetenschap en godsdienst als klasse-wetenschap en klasse-godsdienst. Zoodra zij dus bemerken, dat de Vrije Universiteit ten doel heeft het bestaande klasse-recht te verdedigen, dan moeten zij uit partijbelang tegen alles zijn, wat die bijzondere Universiteit zou kunnen versterken. Maar op dit standpunt staan de andere liberalen niet.

Tot nu toe heb ik gedacht: zouden de heeren eindelijk eens vrijwillig met ons willen medegaan? Dit zou ik zoo heerlijk gevonden hebben. Niet dat ik, zooals de geachte afgevaardigde uit Zutphen mij in den mond gelegd heeft, een beroep zou hebben gedaan op „uwen bekenden vrijheidszin". Dit heb ik nooit gezegd. Hoe komt de geachte afgevaardigde er aan? Ik heb alleen gezegd dat gij den naam dien gij draagt — en dat gij dien draagt, kan ik niet helpen — stellig niet meer waardig zoudt zijn, indien gij geen dragelijk argument aanvoerdet, waardoor gij bewijst dat het belang van den Staat en het belang van de wetenschap zich zouden verzetten tegen het afnemen van examens door mannen die evengoed gerechtigd zijn den doctorstitel te voeren als anderen en dat de waarborgen minder goed zijn dan die gij aan uw examens verbindt. Over uw houding zal het volk oordeelen, maar dit kan ik wel zeggen, dat tal van uw eigen vrienden zullen meenen dat uw opvatting tegenover dit ontwerp kleinzielig is.

De heer **van Idsinga**: Nu ik door omstandigheden gedwongen ben op dit late uur, in een Kamer die blijkbaar, evenals ik zelf, vermoeid is, het woord te voeren, wensch ik eenige opmerkingen te laten voorafgaan. Het spreekt vanzelf dat, wanneer ik de aandacht van de Kamer voor de tweede maal voor eenigen tijd vraag, ik dat niet doe om een antwoord te geven op elke tegenwerping die mijn rede heeft uitgelokt. Ik zal mij moeten beperken en dus genoodzaakt zijn enkele tegenwerpingen onbeantwoord te laten en het oordeel over de juistheid daarvan aan anderen over te laten. Ik doe dat met vertrouwen, omdat ik met oprechtheid kan verklaren geen enkele tegenwerping te hebben vernomen die ik zou moeten beamen. Ik zal er mij dus toe bepalen eenige misvattingen die zijn opgerezen, uit den weg te ruimen.

Ten opzichte van één punt moet ik een uitzondering maken, het punt waarin ik tot mijn groot leedwezen van mijn hooggeachten vriend, den geachten afgevaardigde uit Goes, van gevoelen verschil. Ik stel er prijs op aan te toonen, dat wanneer ik op een punt van eenig gewicht met hem verschil, het niet is ten gevolge van een vluchtige en oppervlakkige beschouwing van het onderwerp. Slechts enkele opmerkingen naar aanleiding van de bedenkingen die tegen mijn rede in het midden zijn gebracht door de geachte afgevaardigden uit Leiden en Utrecht gaan hier vooraf. Het zij mij vergund de volgorde om te keeren waarin zij gesproken hebben en mij het eerst te richten tot den geachten afgevaardigde wiens schoone rede wij heden bewonderd hebben.

De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft in zijn eerste redevoering uiteengezet, hoe hij gewoon is op zijn colleges ook te verklaren en uit te leggen het standpunt en de denkbeelden van andersdenkenden, en daaraan zijn critiek vast te knoopen.

Wij hebben hedenmiddag een voorbeeld kunnen zien van de wijze waarop zulk een college aan de Rijks-universiteit wordt gegeven.

Gij allen, Mijne Heeren, hebt mijn redevoering aangehoord en gij hebt ook gehoord de wijze waarop de geachte afgevaardigde hedenmiddag den inhoud daarvan heeft weergegeven. Dit voorbeeld is ons genoeg.

De geachte afgevaardigde is begonnen met mij, eenigszins

zacht en met de hoffelijke termen hem eigen, te verwijten, dat ik in mijn rede eenige min aangename qualificaties zou hebben gebruikt.

Hij noemde: illiberaliteit, kleinzieligheid, enghartigheid.

Wat het eerste betreft bevind ik mij in het uitstekend gezelschap van den geachten afgevaardigde uit Goes en den Minister van Binnenlandsche Zaken; wat de beide andere betreft doe ik opmerken dat ik die heb toegepast op een algemeene methode van beoordeeling en deze, wel duidelijk, maar zoo algemeen mogelijk heb aangegeven en dat ik daarom meen de qualificaties die ik in mijn eerste rede aan die methode heb toegekend, te mogen en te moeten handhaven.

Daarop heeft de geachte afgevaardigde mijn betoog willen verzwakken door het voor te stellen, als vloeide het voort uit een door mij gesteld dilemma, omtrent het monopolie van den Staat op den effectus civilis, of geen monopolie.

Neen, mijn betoog vloeide niet daaruit voort, maar uit een mijns inziens juiste voorstelling van zaken en het komt mij voor dat deze zich onvoorwaardelijk verzet tegen de min keurige vergelijking van den geachten afgevaardigde van den effectus civilis met eene aanbesteding.

Bij een aanbesteding had men het aan te besteden werk kunnen gunnen aan wien men wil; indien men dus anderen tot mededinging toelaat, dan breidt men hun bevoegdheid uit.

Bij den effectus civilis daarentegen ontneemt men zekere rechten aan allen om ze te geven aan bepaalde personen, waardoor de bevoegdheid van een groote klasse zoo niet geheel wordt weggenomen, dan toch sterk wordt verminderd.

In het eene geval dus kan men de voorwaarden zoo streng maken als men wil of nuttig acht; in het andere, het tweede geval, behoort men daarentegen de voorwaarden zoo laag mogelijk te stellen, opdat niemand die in aanmerking zou mogen komen, worde uitgesloten.

De vergelijking is dus niet alleen ten eenenmale verkeerd, maar zij geeft ook gelegenheid om een tegenstelling te maken, die doet zien, hoe weinig de geachte afgevaardigde uit Leiden zich een juiste voorstelling heeft gemaakt van datgene waarom het bij dit ontwerp gaat.

Doch aangenomen, dat de vergelijking juist ware, dan zouden de algemeene voorwaarden voor de mededinging aan een aanbesteding moeten worden vergeleken met de voorwaarden, in dit wetsontwerp gesteld voor de toekenning van den effectus civilis.

Welnu, in zijn bestrijding van mijn rede doet hij het voorkomen, alsof hij op grond van het onvoldoende dier voorwaarden het ontwerp heeft bestreden, maar ik ontken, dat dit het geval zou zijn. Zijn bestrijding van het ontwerp was niet gegrond op het ontoereikende of het verkeerde der in dit ontwerp vastgestelde voorwaarden. Ik heb hem dit juist verweten, en hem op dit punt gesteld tegenover den heer Röell. Hij zegt nu, dat hij als eisch stelt wat de aard der zaak vordert, en vraagt dan of dat onvrijzinnig is? Ik antwoord daarop: neen, dat zou zeker niet onvrijzinnig zijn, maar mijn verwijt is juist dat ge dat niet gedaan hebt. Gij hebt het ontwerp alleen beoordeeld naar de vraag, of van de daarin voorkomende bepalingen zal worden geprofiteerd door een instelling, waar het onderwijs, om redenen buiten de waarborgen voor den effectus civilis om, uw sympathie niet wegdraagt.

Dit standpunt, ook heden door den geachten afgevaardigde ingenomen, acht ik onvrijzinnig. Ook tegen mijn opvatting, dat het hooger onderwijs alleen daar aanwezig is, waar de leerlingen worden ingeleid op het gebied waarin de beginselen van levensbeschouwing wortelen, heeft de geachte spreker bedenking ingebracht, maar geen argument. Hij heeft mij in dit opzicht willen bestrijden door er op te wijzen, dat hier zelfs de Minister mij niet zou bijvallen, en dat iemand van hoog wetenschappelijk gehalte, wanneer die maatstaf werd aangelegd, niet zou kunnen worden geroepen tot het geven van hooger onderwijs.

Ik zal over deze beide punten niet lang uitweiden, omdat mij dit te ver zou afvoeren van het wetsontwerp, maar ik wensch alleen te protesteeren tegen de bewering, dat ik te dezen aanzien in volkomen isolement zou zijn. Het is mij zelfs niet duidelijk waarom de Minister mij op dit punt niet zou bijvallen. Ik zou echter, ook al stond ik op dit punt alleen, die opvatting niet daarom kunnen prijsgeven, omdat ik niet gewoon ben bij het vaststellen van mijn oordeel over zulke quaestiën de neuzen te tellen.

Wat de tweede opmerking aangaat, ik kan zeer goed aannemen dat de persoon dien hij op het oog heeft, van hoog wetenschappelijk gehalte is, maar indien hij niet genegen is het onderwijs uit te strekken over het verband dat men legt tusschen de resultaten van een wetenschappelijk onderzoek en het gebied waarin bedoelde beginselen worteleu, dan zal hij, van hoe hoog wetenschappelijk gehalte ook, ongeschikt zijn dat onderwijs te geven, hetwelk eigenaardig thuis hoort aan een Universiteit.

Het wil mij in het algemeen voorkomen, dat de fout van de redeneering, van het standpunt van den geachten afgevaardigde uit Leiden, zoowel van hem als van menig geestverwant in die richting, ook van Friedrich Paulsen, hierin bestaat, dat, omdat het inwendig bestel, als ik het zoo mag uitdrukken, van hun systeem, op zich zelf „vrij" of „vrijzinnig" mag worden genoemd, zij meenen, dat de heerschappij van dat systeem ook de vrijheid zou beteekenen. Neen, de vrijheid waarop wij hier het oog hebben en die wij verlangen, betreft niet het inwendig bestel der systemen of leermethoden, of levensbeschouwingen op zichzelf, maar de uitwendige voorwaarden van betaan en werken, die voor allen moeten gelden.

Het Protestantisme bij voorbeeld berust ook op een beginsel van vrij onderzoek, maar zou men nu meenen, dat men vrijheid van godsdienst zou hebben gevestigd, indien men dien vrijen godsdienst tot alleenheerscher had gemaakt? De vrijheid van godsdienst bestaat alleen daarom, omdat de uitwendige voorwaarden voor bestaan en ontwikkeling ook van godsdiensten die het vrije beginsel niet huldigen, dezelfde zijn. Hetzelfde geldt ook van de vrije Universiteiten, en al kan men dus aantoonen, hetgeen de geachte afgevaardigde ook heden gepoogd heeft aan te toonen, dat in het inwendig bestel van de vrije Universiteiten de vrijheid zooals hij die opvat, niet tot haar recht komt, dan is daaruit nog niet de conclusie te trekken, dat de rechtsvoorwaarden die het volle bestaan en de volle ontwikkeling aan de Universiteiten verzekeren, niet de vrijheid ten doel zouden hebben.

Ziedaar enkele opmerkingen, die ik voorloopig naar aanleiding van de rede van den geachten afgevaardigde uit Leiden zou willen maken. Thans een paar punten uit de rede van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell. Deze geachte afgevaardigde heeft tot mij de vraag gericht, waarom ik van mijn kant geen voorstel wil doen tot invoering van Staatsexamens. Dat, zegt die geachte afgevaardigde, moest juist van u komen, omdat gij u zulk een groot voorstander van Staatsexamens hebt getoond. Dat is een vraag, die op een misvatting berust.

Ik heb niet verklaard een warm voorstander te zijn van Staatsexamens; integendeel, ik heb mijn afkeer daarvan te kennen gegeven in een beeld, dat den geachten afgevaardigde uit Utrecht blijkbaar eenigszins heeft gehinderd. Hij heeft juist naar aanleiding van dat beeld aan de Kamer de gratuïte, op niets berustende mededeeling gedaan, dat het mijn gewoonte zou zijn om bij voorkeur mijn beelden te nemen uit China. Het is, voor zoover ik weet, voor de tweede maal in mijn leven, dat ik dat beeld — en het is het eenige Chineesche beeld dat ik ooit gebruikt heb — heb gebezigd. Ik heb reeds gelegenheid gehad elders onder de aandacht van den geachten afgevaardigde uit Utrecht te brengen, dat het beeld nog al voor de hand ligt, en dat men daarom het, waar deze quaestie wordt behandeld, in de literatuur zoowel van Engeland als van Duitschland en van Frankrijk op vele plaatsen kan vinden. Ik kan thans er nog bij voegen, dat bij de beraadslagingen in de Commissie van Voorbereiding de Minister van Binnenlandsche Zaken zelf daarvan gebruik heeft gemaakt. Maar het schijnt den geachten afgevaardigde te hinderen, en hij heeft mij daarom den bal willen terugkaatsen; en hoe heeft hij dat gedaan? Door te zeggen, dat ik de richting van het Chineesche examensysteem zou willen opgaan, omdat ik verklaarde, dat de taak van de Universiteiten zou zijn de vorming van jongelieden; ik, die nog wel in mijn rede heb gezegd, dat ik desnoods de voorkeur zou geven aan een Universiteit zonder eenig examen. Omdat ik dat verklaard heb, zou ik de richting op willen van het Chineesche examendrilsysteem!

Ik laat het gezochte daar, maar ik vraag, of grooter begripsverwarring denkbaar is? Er bestaat bij mij juist geen enkele reden om een voorstel te doen tot het invoeren van Staatsexamens, omdat ik geheel iets anders in mijn rede heb voorgestaan. Ik heb voorgestaan het onttrekken van *effectus civilis* aan de universitaire graden. Had men dien stap willen doen, dan zou ik zeer gaarne de zwakke hulp die ik bieden kan, daarvoor ten dienste hebben gesteld, maar het is mij geblekeu, dat men dat niet voldoende achtte en men bij het onttrekken van den *effectus civilis* aan die universitaire graden te gelijk daarvoor in de plaats wenschte een geheel systeem van Staatsexamens. En aangezien ik omtrent den *effectus civilis* volkomen hetzelfde denk als de geachte afgevaardigde uit Goes, spreekt het vanzelf, dat ik voor dat werk niet was te vinden. Wanneer dus een voorstel om zulk een regeling in het leven te roepen, uit een of anderen hoek van deze Kamer moet komen, het zeker niet uit mijn hand zal zijn.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde uit Utrecht opgemerkt, dat ik heb beweerd, dat het onderwijs aan onze openbare Universiteit berust op dogmatischen grondslag en dat uit die praemisse zou volgen de conclusie, welke ik gemaakt heb omtrent het karakter der Universiteit, namelijk het propageeren van zekere richting. Wanneer het nu, zegt hij, zoo duidelijk blijkt, wat volgens hem het geval is, dat de praemisse onjuist is, dan moet ook de conclusie van den geachten afgevaardigde uit Bodegraven vervallen.

Mijnheer de Voorzitter! De logica in deze redeneering schijnt mij van slecht allooi. Omdat ik op een verkeerde manier een feit heb verklaard, de oorzaak van een verschijnsel heb aangegeven, behoeft daarom het bestaan van dat verschijnsel niet te worden ontkend; kan daarom het feit toch waar zijn. De geachte afgevaardigde heeft op dit punt logische praemisse verward met werkelijke oorzaak.

In de derde plaats heeft de geachte afgevaardigde uit Utrecht gezegd, dat ik zou zijn vóór subsidiën aan bijzondere Universiteiten. Dat is eveneens een misvatting, welke ik gaarne zou willen wegnemen. Ik heb juist in mijn rede gezegd, dat waar de geachte afgevaardigde uit Utrecht een onderscheid maakte tusschen openbaar en bijzonder hooger onderwijs ten opzichte van het verleenen van subsidie, ik op dat punt met hem zou willen meegaan.

Ik heb reeds gelegenheid gehad, bij wijze van interruptie, hem attent te maken op de vergissing die zijnerzijds bestond, waar hij meende, uit het voorbeeld dat ik aanhaalde, van mr. Lecky, te kunnen opmaken, dat ik een voorstander zou zijn van het verleenen van subsidiën aan bijzondere Universiteiten. De instelling welke ik toen op het oog had, is een publieke instelling en het spreekt vanzelf, dat een publieke instelling, van Regeeringswege in het leven geroepen, uit de publieke kas moet worden bekostigd.

Maar in het algemeen ben ik zeer tegen het verleenen van subsidiën, althans in zoo ruime mate als dat tegenwoordig geschiedt; ook tegen het verleenen van een subsidie aan een bijzondere Universiteit. Wanneer ik mij bij het daaromtrent gedane voorstel neerleg, is het alleen, omdat ik er in berust uit de overweging, dat er tal van andere subsidies zijn, waarvoor veel minder grond bestaat, en onder de voorwaarde, dat het subsidie beperkt zal zijn tot het cijfer dat thans wordt genoemd. In beginsel ben ik er niet voor.

Een vierde punt in de rede van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, waarop ik de aandacht wil vestigen betreft een misvatting van de woorden op bladz. 1288 van de *Handelingen*, die hij voorgelezen heeft. En hier wensch ik mijn verontschuldiging aan te bieden aan den geachten afgevaardigde. Want ik moet erkennen, dat die misvatting, die hem aanleiding gegeven heeft tot enkele opmerkingen, aan mij zelf te wijten is, omdat ik die rede op dat punt slordig heb gecorrigeerd. In een zinsnede, zooals ik den geachten afgevaardigde reeds persoonlijk heb medegedeeld, is „faculteiten" blijven staan, waar had moeten gelezen worden „vakken". Ik geloof evenwel, dat als men die zinsnede leest in verband met wat volgt, men zal zien dat het een drukfout is.

Ten opzichte nu van het voornaamste punt, waaromtrent ik in geschil ben met den geachten afgevaardigde uit Goes, heeft de Minister, om een stereotiepe uitdrukking te bezigen, die mij nog terug doet denken aan de dagen van de debatingclub van de Leidsche Universiteit, mij bijna al het gras voor de voeten weggemaaid. Toch wensch ik nog een oogenblik daarbij stil te staan. Ten eerste een woord over de misvatting, dat ik zou hebben bedoeld, dat de Universiteit niet zou zijn een brandpunt der wetenschap. De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft heden in zijn rede voedsel gegeven aan die misvattting en een oogenblik schijnt zelfs de Minister gedacht te hebben, dat dit mijn opinie was. Ik heb gelegenheid gehad dat door een interruptie te verbeteren. Maar het verwondert mij toch, dat zulk een misvatting kon ontstaan, waar ik in mijn eerste rede toch duidelijk genoeg heb gezegd, dat er aan de Universiteit inderdaad wetenschappelijk onderzoek plaats vindt; doch slechts als hulpmiddel voor het daar te geven onderwijs, gelijk de Minister dat in den breede en volkomen juist heeft uiteengezet. Ik heb uitdrukkelijk gezegd: de Universiteit heeft laboratoria en observatoria, maar heb er den nadruk op gelegd, dat niet dat het hoofddoel was van haar bestaan. Het spreekt vanzelf, dat ik nooit kan hebben bedoeld, dat de hoogleeraren zich niet aan verder onderzoek zonden wijden. Dat het tegendeel het geval is viud ik zoo vanzelf sprekend, dat ik het niet noodig vond er melding van te maken.

Het moet voor een ieder duidelijk zijn, dat hij die geroepen is om onderwijs te geven, ten einde dat onderwijs voortdurend te perfectionneeren, voort zal gaan met zijn wetenschappelijke studie en wetenschappelijk onderzoek. Ik blijf alleen beweren dat dat onderzoek en die studie slechts zijn hulpmiddelen om beter te kunnen vervullen de bestemming waartoe hij geroepen is en die bestemming is: het geven van onderwijs en wel met het oog op de daardoor te bereiken vormiug.

Neem het voorbeeld van den geneesheer. Een dokter is zonder eenigen twijfel verplicht om voortdurend ten behoeve van zijn praktijk voort te gaan met zijn studie en zich op de hoogte te stellen met de resultaten van het wetenschappelijk onderzoek. Maar niet in dat onderzoek, niet in die studie ligt de vervulling van zijn roeping, maar wel in de toepassing van de door hem verkregen wetenschap. En nu acht ik het niet, gelijk de heer Lohman, de taak van den professor om alleen te constateeren en feiten te ordenen, maar ik ga ten deze geheel en al mede met hetgeen de Minister in zijn rede heeft uiteengezet, dat het hoofddoel van de taak van den hoogleeraar is om den studenten een zekere geestesvorming te geven.

Ik had na de rede des Ministers omtrent dit punt niets verder in het midden gebracht, ware het niet dat de heer Röell zich nogmaals in een bestrijding had begeven van dit punt tegenover den Minister en zich daarbij had beroepen op een rede van Groen. Ik heb niet de gelegenheid gehad die geheele rede nog eens na te lezen, maar bedrieg ik mij niet, dan is het een rede waarin (en dit heeft de geachte afgevaardigde niet medegedeeld) Groen opkwam voor bijzondere Universiteiten en leerstoelen. Maar luisterende naar dat citaat, heeft het mij getroffen dat het niets anders was dan een, met rijke beeldspraak, uiteenzetten van het denkbeeld dat met korte woorden door den heer Heemskerk is aangegeven, namelijk dat de Universiteit is een brandpunt der wetenschap. Nu, dat is iets wat ik volstrekt niet ontken, maar ik beweer dat dit alleen een gevolg is van de omstandigheid dat aan de Universiteit worden samengebracht tal van mannen van hoog wetenschappelijk gehalte en dat daaraan verbonden zijn inrichtingen voor wetenschappelijk onderzoek. Zonder eenigen twijfel moet zulk een instelling, hoewel haar bestemming elders ligt, zijn een brandpunt van wetenschap.

In bijna alle werken en geschriften die over dit onderwerp handelen, kan men zulke ontboezemingen vinden omtrent hetgeen men aan Universiteiten kan opmerken, namelijk daar waar men spreekt over de indirecte uitwerking van deze instellingen. Maar men moet niet in deze lyrische ontboezemingen de uitdrukking zoeken van hetgeen die schrijvers wezenlijk als de *bestemming* der instelling beschouwen.

Wil men weten wat de schrijvers denken omtrent de bestemmiug der Universiteit, dan moet men teruggaan tot het punt in hun geschriften, waar voor hun geest in concreten vorm de vraag gesteld is: wat is het doel van de instelling?

Wanneer de geachte afgevaardigde uit Utrecht inderdaad zulk een uitspraak van Groen van Prinsterer wil lezen in precisen en concisen vorm, raad ik hem aan te lezen de *Narede*

van vijfjarigen strijd, waar op bladz. 39 en volgende wordt medegedeeld wat *De Nederlander* gedaan heeft ten opzichte van het hooger onderwijs. Groen van Prinsterer geeft daar een oud citaat terug, en ik lees daarin onder andere:

„Dezer dagen heb ik door een oud-soldaat uitgerekend gezien dat gebreken in de oefening onzer milicieus onze oorlogskrachten verzwakken zullen tot in het jaar 1867; maar het is niet te berekenen tot in welk tijdpunt der toekomst de invloed werken zal van gebreken in de vorming van hen, die opgroeien tot hoofdarbeiders en toongevers in ons maatschappelijk leven." En aan het slot, zijn eigen opinie resumeerende, zegt hij: „Wat de herziening der verordeningen op het hooger onderwijs (op de vorming van de hoofdarbeiders en toongevers in het maatschappelijk leven) betreft, is reeds het zilverfeest der verwaarloozing bereikt." Hier herhaalt hij dus als zijn eigen meening, dat het hooger onderwijs strekt tot *vorming* van hoofd-arbeiders en toongevers in het maatschappelijk leven. Van bevordering der wetenschap geen woord.

Ik meen hiermede te hebben aangetoond, dat ook voor Groen van Prinsterer het hoofddoel van het universitair onderwijs is de *vorming* van den student.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, schijnt op mij physiologische studiën te maken; ten eerste heeft hij aan de Kamer dingen medegedeeld omtrent gewoonten die ik zou volgen bij het kiezen van beelden, en verder heeft hij gezegd dat ik uitmuntte in het uitspreken van stout geformuleerde stellingen.

Ik duid dit dien geachten afgevaardigde volstrekt niet euvel, te minder omdat hij mij daarbij hulde gebracht heeft, waarvoor ik hem dank. Ik betwijfel echter, of ik het hart van een Karel den Stoute zou moeten bezitten om stellingen te verkondigen, die aan de eene zijde beaamd worden door een der scherpzinnigste denkers der XIXde eeuw, kardinaal Newman, en aan de andere zijde door een der scherpzinnigste denkers uit Nederland, den heer Groen van Prinsterer.

De geachte afgevaardigden uit Winschoten, Goes en Utrecht hebben mij verweten dat ik te veel naar Newman geluisterd heb.

Ik zou mij ten opzichte van dit punt willen beroepen op mijn eigen ervaring en dan heb ik in de Universiteit nooit iets anders kunnen ontdekken dan een instelling, die aan een deel van de jongelingschap uit het volk een geestesvorming verschaft, die op wetenschappelijke studie berust, een Bildungsanstalt, die van andere onderwijsinstellingen niet verschilt dan door het doel waarmede dat onderwijs, die geestesvorming, wordt gegeven, en in verband met dat doel door zekere omstandigheden, mede waaronder dit onderwijs wordt gegeven. Onder deze verschil makende omstandigheden treedt in de eerste plaats in het licht de zelfstandige medewerking van den student bij de studie zelf. En toch is het mijns inziens niet meer dan een zeer oppervlakkige beschouwing van het onderwijs in het algemeen, indien men meent dat het element van zelfstandige medewerking van den student zou zijn het criterium dat het hooger onderwijs van ander onderwijs zou onderscheiden.

Dat element van medewerking van den leerling wordt ook bij het meest elementaire onderwijs gevonden. Het neemt in gewicht en belang toe, niet naar gelang van den aard van het onderwijs, maar naar den leeftijd van den leerling, en daarom springt het meer in het oog bij het hooger onderwijs, omdat men daarbij te doen heeft met leerlingen die nagenoeg volwassen zijn. Om deze reden schijnen mij de woorden van Paulsen, die de geachte afgevaardigde uit Amsterdam II als woorden vol wijsheid heeft aangehaald, inderdaad niet meer toe dan een oppervlakkigheid.

Men kan die woorden vinden in de rede van den heer de Visser. Ik zal ze niet herhalen, maar alleen opmerken, dat het verschil waarvan daar sprake is, niet is het verschil van de Universiteit en de lagere school of het verschil tussehen het hooger en ander onderwijs, maar wel het verschil tusschen echt, waar *onderwijs* en inpompen. Elk onderwijzer moet, als hij werkelijk onderwijs wil geven, zijne leerlingen „zu selbständigen Denken und Prüfen anleiten".

Natuurlijk verschilt de mate dezer krachtsinspanning naar den leeftijd, maar daarin ligt niet het criterium. Men vergete niet, dat het onderwijs dat aan de gymnasia gegeven wordt, waar leerlingen van zeer jeugdigen leeftijd komen, toch ook behoort tot het hooger onderwijs.

Intusschen moet ik opmerken, dat niets in de aangehaalde woorden van Paulsen zich verzet tegen mijn standpunt, dat vorming en opleiding het doel zou zijn van het hooger onderwijs, want „Anleitung zu selbständigen Denken und Prüfen" is ook opleiding en vorming.

Ik ben natuurlijk, waar ik mij niet heb mogen beroepen op mijn eigen ervaring tegenover die van den geachten afgevaardigde uit Goes, die op dezelfde wijze zich zoude kunnen beroepen op zijn ervaring, te rade gegaan met de inzichten van personen die omtrent dit punt een diepgaande studie hebben gemaakt en die zich daarover hebben uitgelaten. Op dien grond heb ik mij beroepen op kardinaal Newman. Men heeft getracht dit beroep op kardinaal Newman te ontzenuwen, door het te doen voorstellen alsof kardinaal Newman alleen het oog had gehad op Engelsche toestanden, maar men vergeet daarbij, dat kardinaal Newman zich op zijn beurt in zijn werk ook op andere autoriteiten beroept en wel op Fransche autoriteiten die dezelfde opvatting huldigen.

Ik zou op het standpunt dat ik te dezen aanzien heb ingenomen, mij kunnen beroepen op tal van andere autoriteiten uit andere landen: op Franschen, Duitschers en ook Engelschen; maar na de opmerkingen vooral van de geachte afgevaardigden uit Winschoten en Leiden ten opzichte van mijn Engelsche sympathieën, zal ik nalaten mij verder te beroepen op de Engelschen en mij bepalen tot de mededeeling van het gevoelen van een schrijver, die zeker noch door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, noch door dien uit Goes als getuige zal worden gewraakt, ik bedoel niemand minder dan de Savigny.

Het zou nu in mijn voornemen liggen om een aperçu te geven van de meening van de Savigny, afgeleid uit zijn geschrift over „Wesen und Werth der Universität", maar wegens het vergevorderd uur zal ik mij genoodzaakt zien dit achterwege te laten, tenzij u mij de gelegenheid zoudt willen geven om a. s. Dinsdag mijn rede voort te zetten.

De **Voorzitter**: Ik ben bereid te voldoen aan het verzoek van den heer van Idsinga en stel voor thans de beraadslaging te verdagen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: bladz. 1370, kol. 1, reg. 29 en 30 v. o., staat: dat men den man, die aan een Universiteit dien gruwel wilde verheerlijken; lees: dat men hen, die den gruwel bedreven, hier door een docent aan een Universiteit verheerlijkt.

In de redevoering van den heer *de Ridder*:

bladz. 1340, kol. 1, reg. 4 v. b., staat: kan; lees: kon;

aldaar, reg. 21 v. b., staat: en de; lees: van de;

aldaar, reg. 5 v. o., staat: bij; lees: van;

aldaar, reg. 4 v. o., staat: geestesvorming; lees: geestesstrooming;

aldaar, reg. 1 v. o., staat: bedoeld; lees: behoudt;

aldaar, kol. 2, reg. 31 v. b., staat: vredestijd; lees: edelen wedstrijd.

57ste VERGADERING — 1 MAART 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

57ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 1 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. boekwerk. — Verslag uitgebracht omtrent verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs. — Verslag uitgebracht over wetsontwerp.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 79 leden, te weten de heeren:

Janssen, van der Borch van Verwolde, Krap, Roessingh, Drucker, van der Vlugt, van Vliet, van der Kun, Mees, van Bylandt, Nolens, van Alphen, Fock, van Gijn, van Foreest, Kolkman, den Tex, Schokking, de Ram, Aalberse, Bijleveld, van Veen, Ketelaar, Nolting, van Idsinga, Pompe van Meerdervoort, Talma, Cremer, de Waal Malefijt, van Löben Sels, Helsdingen, van Asch van Wijck, Hugenholtz, Brummelkamp, Troelstra, Röell, Duymaer van Twist, Travaglino, Goeman Borgesius, de Savornin Lohman, Michiels van Verduynen, Heemskerk, van Wassenaer van Catwijck, Pijnacker Hordijk, van den Berch van Heemstede, ter Laan, van Dedem, Dolk, van Kol, Verhey, Melchers, Seret, de Stuers, van Raalte, Tydeman, Arts, Hubrecht, van Karnebeek, Okma, Bos, Raymakers, Lieftinck, van Styrum, de Ridder, de Vries, van Vlijmen, van Nispen tot Sevenaer, Beckers, Bolsius, Passtoors, Mutsaers, Smeenge, Goekoop, van de Velde, Hennequin, van den Heuvel, Smidt en van Heemstra,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Limburg Stirum, althans het eerste gedeelte der vergadering; van de heeren de Visser en Fruytier wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Tiel naar Culenborg;

vaststelling eener nieuwe Tariefwet;

bekrachtiging van een overeenkomst met de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen betreffende den aanleg en de exploitatie van een spoorweg van Eindhoven naar Weert;

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld; de wetsontwerpen zullen naar de afdeelingen worden verzonden;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, van het bestuur van den Vrijzinnig-democratischen Bond, te 's Gravenhage, houdende verzoek om spoedige behandeling van de bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van den kerkeraad der Ned. Hervormde Gemeente te Leersum;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs, van: de gezamelijke predikanten der Nederd. Hervormde Gemeente te Amsterdam;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot gedeeltelijke herziening en aanvulling der wettelijke bepalingen omtrent de personeele belasting, van het dagelijksch bestuur van den Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs of de Commissie voor de Verzoekschriften;

een, van den kerkeraad der Ned. Herv. Kerk te Doetinchem, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Draukwet.

Dit adres wordt, als ongezegeld, ter zijde gelegd;

een, van J. C. D. van der Zijden, koffiehuishouder te Breukelen, houdende verzoek om uitbetaling van een door hem ingediende declaratie wegens levering ten behoeve van het leger.

Dit adres wordt, als ongeteekend, ter zijde gelegd;

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

J. L. van Noort, directeur van het Rijkstelegraafkantoor te Vlaardingen, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

Keg, postdirecteur te Middelburg, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

A. M. de Kruyff, inspecteur der registratie te Haarlem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

mr. P. Dozy, ambtenaar prov. griffie Noordholland, te Haarlem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

dr. A. H. Garrer, rector van het gymnasium te Haarlem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

F. van Twisk, postdirecteur te Overveen, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

W. H. Moll, directeur van het postkantoor te Haarlem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

L. de Fouw, inspecteur directe belastingen te Haarlem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Schuylenburg, inspecteur der belastingen enz. te 's Gravenhage, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

baron van Aerssen, president der arr.-rechtbank te Zwolle, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

van der Vegte, inspecteur der directe belastingen enz. te Deventer, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

R. Jackson, inspecteur der directe belastiugen enz. te Zaandam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Jansen, kommies-verificateur bij 's Rijks belastingen te Maassluis, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. L. Verment, directeur post- en telegraafkantoor te Sneek, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. Schaafsma, directeur van het post- en telegraafkantoor te Lemmer, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

C. J. Koppen, directeur van het postkantoor te Doetinchem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

van der Ent, verificateur der Rijksbelastingen te Arnhem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Heetjans, Rijksontvanger te Doetinchem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

b. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van de voorzitters en secretarissen van:

het Plaatselijk Comité voor Algemeen Kiesrecht te Nijmegen;

de Afdeeling I der Sociaal-Democratische Arbeiderspartij te Utrecht:

de Leeuwarder Metaalbewerkersvereeniging, afdeeling van den Algemeenen Metaalbewerkersbond in Nederland;

de afdeelingen Vledder en omstreken, Schoonhoven en omstreken en Wolvega en omstreken van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers;

de Vereeniging van gemeente-werklieden „Ons belang", te Leeuwarden;

de Volkskiesvereeniging „Oosterbeek", afdeeling van de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. van het Ministerie van Marine, het Jaarboek van de Koninklijke Nederlandsche Zeemacht, 1902—1903.

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De heer **Heemskerk**, *voorzitter van de Commissie van Voorbereiding*, brengt het volgend verslag uit:

In handen van de Commissie van Voorbereiding zijn gesteld twee adressen, namelijk:

1°. een van het hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van landbouw en nijverheid, waarin de Kamer uitgenoodigd wordt de in een door het hoofdbestuur aan den Minister van Binnenlandsche Zaken ingezonden adres neergelegde denkbeelden en conclusiën nader in overweging te willen nemen, en zoo deze haar instemming kunnen verwerven de verwezenlijking daarvan te helpen bevorderen.

De conclusiën welke het hoofdbestuur ter kennis van den Minister heeft gebracht zijn:

1°. dat het wenschelijk is in ons land hooger landbouwonderwijs in te richten;

2°. dat dit onderwijs op de meest doelmatige en minst kostbare wijze kan worden georganiseerd door het rechtstreeks te verbinden aan een onzer Universiteiten;

3°. dat de landbouwkunde het meest geschikt kan worden opgenomen in de faculteit der wis- en natuurkunde;

4°. dat het wenschelijk is bij art. 43 der wet op het hooger onderwijs sub 4 *b* te bepalen, dat aan ten minste één Universiteit van Rijkswege onderwijs zal worden gegeven *in de landbouwkunde*;

5°. dat het wenschelijk is, bij art. 83 sub 4 *g* te bepalen, dat aan één der Universiteiten een *doctoraat in de landbouwkunde* verkrijgbaar zal zijn;

2°. een van dr. G. J. Vos Azn. en 24 anderen, zich noemende de gezamenlijke predikanten der Nederd. Herv. Gemeente te Amsterdam, van welk adres de conclusie deze is, dat adressanten, in het midden latende welke veranderingen de wetgever meent te moeten aanbrengen om de vrijheid te waarborgen, die zij hun medeburgers van harte gunnen, meenen, dat dit onderwijs niet mag bevoordeeld worden ten koste van de openbare hoogeschool, maar dat het veeleer het streven van den wetgever moet zijn in de eerste plaats aan deze terug te geven, wat haar te kwader ure ontnomen werd, te weten: de theologische faculteit, met insluiting der leerstellige en practische vakken.

Daarom dringen zij dan ook op het herstel met allen ernst bij de Kamer aan.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

Daartoe wordt besloten.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Aan het slot van mijn rede van jl. Vrijdag heb ik aangetoond, waarom ik meende dat de Minister van Binnenlandsche Zaken en ik, in strijd met het gevoelen van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, ons wel degelijk konden beroepen op de autoriteit van Groen van Prinsterer, om ons beweren te staven, dat het hoofddoel eener Universiteit, de eigenlijke bestemming der instelling, gelegen is in de vorming van de jongelingschap, van den student, van het subject en niet in de zorg voor den bloei en de ontwikkeling van het object, dat men wetenschap noemt. Om een tegenstelling te ontleenen aan Wundt, bestemming dier instelling is een „socialer Zweck" in tegenstelling met hetgeen hij noemt: „das humane Interesse", waaronder hij brengt de zorg voor de bevordering van wetenschap en kunst. Nu weet ik wel, dat verscheidenen, meest allen autoriteiten, die hun gedachten over dit onderwerp hebben laten gaan, ook van meening zijn dat de Staat, of wat zij den Staat noemen, ook tot roeping heeft om te zorgen voor den bloei en de ontwikkeling van dat object; maar bijna al die autoriteiten stellen ook de inrichtingen, die daarvoor moeten dienen: „Die wissenschaftliche Anstalte", de: „werkplaatsen der wetenschap", zooals de geachte afgevaardigde uit Goes ze noemde, onder den naam van Academie, gelijk Newman, en alle Fransche autoriteiten, waarop die kardinaal zich heeft beroepen, juist tegenover die Universiteiten.

Men hoore het woord van Bluntschli: „Die höchste Bildungsanstalt des States ist die Universität, die höchste Anstalt der Wissenschaft ist die Akademie."

Waarom zou ik nog een oogenblik willen verwijlen bij dit schijnbaar zuiver academisch twistpunt?

Omdat het mij voorkomt, dat het tegengesteld gevoelen voedsel geeft aan den waan van het neutraliteitsdogma op het gebied van het hooger onderwijs en ik dat dogma als een groote dwaling beschouw.

Men heeft mij het verwijt voor de voeten geworpen, dat ik stoute stellingen zou verkondigen, paradoxaal zoude zijn en alleen zou staan, verwijten die men schijnt te beschouwen als argumenten. Tegenover die verwijten, maar vooral ook tegenover een zoo groote autoriteit als de geachte afgevaardigde uit Goes, een autoriteit wiens kunde en scherpzinnigheid ver boven mijn waardeering verheven zijn, zou ik gaarne tal van autoriteiten willen stellen, op wier uitspraak ik mij zou kunnen beroepen om mijn bewering te staven; autoriteiten die hun beschouwingen niet voordragen als theorieën, welke zij in toepassing zouden willen brengen, maar als uitkomst van de waarnemingen van bestaande instellingen.

Intusschen, ik heb dien wensch weerstaan en ik zal van het voornemen daartoe afzien, uit overweging ook, dat wij er thans naar moeten streven om deze debatten te bekorten; maar ook nog op een anderen grond, namelijk deze:

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft aan een Universiteit niet elke bestemming om te dienen tot vorming van de jongelingschap ontzegd.

Hij heeft erkend, dat daar onderwijs wordt gegeven, dat er een opleiding van den student plaats vindt, die aan het gym-

nasium begint en aan de Universiteit wordt voortgezet; dat de hoogleeraar den studenten den weg moet wijzen dien zij hebben te gaan, enz. Dat is echter alles wat wij behoeven om het feit te verklaren, dat aan de Universiteiten zekere opvattingen en richtingen worden gepropageerd. Opdat de Universiteiten een krachtig middel zijn van propaganda, is het niet noodig dat het onderwijs daar hoofdzaak zij; voldoende is het dat het daar gegeven wordt ook al ware het bijzaak.

De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft op één punt, dat mij uit een strategisch oogpunt voor mijn betoog van weinig belang toeschijnt, en met voorbijgaan van gewichtiger punten, zijn zwaar geschut gericht. Ik bedoel het twistpunt tusschen hem en mij betreffende de beteekenis, en vooral ook omtrent de uitgebreidheid der neutrale zône waarvan zijn eerste rede gewaagde. Ik heb reeds Vrijdag gezegd, dat ik mij niet in een discussie hieromtrent zal begeven, omdat dit mij te ver zou voeren van het ontwerp, maar er is nog een andere reden om dat na te laten, nl. omdat de zaak van ondergeschikt belang is. Want hoe breed men die zône ook neemt, zoolang er een plekje overblijft in het hooger onderwijs waar de beginselen der levensbeschouwing ter sprake komen, en dat zal altijd het geval zijn, ligt daarin een middel om de Universiteit te maken tot een instrument van propaganda voor een bepaalde levensbeschouwing.

Dat dit geschied is met de Universiteiten in Duitschland, kan m. i. duidelijk blijken uit het schoone werk van Fr. Paulsen: *Die deutschen Universitäten*, dat ik voor mij heb liggen.

De geachte spreker uit Leiden, die zijn zoetste woorden en zijn lieflijkste glimlachjes bewaart voor de Roomsch-Katholieke partij, zal ook wel bekend zijn met het werkje van Victor Cathrein: *Durch Atheismus zu Anarchismus.* Het bevat het verhaal van een jongmensch, die door de leeringen, aan de Universiteiten in Duitschland verspreid, tot atheïsme en anarchisme is gebracht.

Ik behoef dit werkje niet voor te houden aan den geachten spreker uit Leiden, omdat hij reeds in zijn eerste rede genoeg heeft toegegeven voor de kracht van mijn betoog; maar ik wensch het onder de aandacht te brengen van den geachten spreker uit Goes, omdat, wanneer men nagaat hoeveel van de wijsheid die aan onze Universiteiten wordt verkondigd, aan Duitschland is ontleend, het niet onwaarschijnlijk is, dat het boekje ook voor ons land een leerrijk beeld bevat.

Ik zou ook nog eenige opmerkingen willen maken naar aanleiding van de toelichting die de geachte afgevaardigde uit Goes aan zijn laatste twee stellingen heeft toegevoegd. Maar omdat ik deze debatten zooveel mogelijk wil bekorten, zal ik ook van die opmerking afzien en slechts een enkel woord omtrent die stellingen zelf zeggen.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, heeft den wensch uitgedrukt, dat ze zouden worden gebeiteld in de gevels van onze Universiteitsgebouwen, en ik begrijp dat van zijn kant, indien men aan die stellingen inderdaad de beteekenis wilde geven welke van de overzijde daaraan is gegeven. Maar het komt mij voor, dat die beteekenis daaraan niet kan worden toegekend. Want indien men die stellingen op de keper beziet, indien men ze goed leest, zal men ontwaren, dat ik ze zeer goed kan onderschrijven zonder een jota terug te nemen van mijn betoog. Ik heb niet beweerd, en ik geloof niet dat iemand beweerd heeft, dat onze openbare Universiteiten een bepaalde richting hebben, een richting die daaraan is vastgeklonken; ik heb niet beweerd en ik geloof niet, dat iemand beweerd heeft, dat die Universiteiten niets anders zouden zijn dan propaganda-inrichtingen. Wij hebben alleen beweerd, dat zij gebruikt worden als middel van propaganda voor zekere richtingen en levensbeschouwingen. Dat heeft de geachte afgevaardigde uit Leiden niet kunnen weerspreken; dat heeft de geachte afgevaardigde uit Goes niet alleen niet ontkend, maar op verschillende plaatsen in zijn rede zelfs toegegeven. Het wil mij dan ook in het algemeen voorkomen dat de geachte afgevaardigde uit Goes mijn standpunt in zijn rede te veel heeft verward met zekere theorieën en beschouwingen, die te vinden zijn in de Gedrukte Stukken, en die hier ter plaatse critiek hebben uitgelokt van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam II en van den geachten afgevaardigde uit Tietjerksteradeel, den heer Talma.

Met de critiek van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam II kan ik mij slechts ten deele vereenigen. Ik zal daarover niet veel zeggen, omdat het mij voorkomt, dat de vraag of men zijn stem zal geven aan het ontwerp, volstrekt niet afhangt van de waarheid of de juistheid van die critiek. Ik kan mij begrijpen, dat, indien hem de vraag werd gesteld, of hij lid zou willen worden van de Vereeniging voor hooger onderwijs op Gereformeerden grondslag, hij dan die overweging te berde bracht. Maar waar hem gevraagd wordt, of hij zijn stem zal geven aan dit wetsontwerp, geloof ik, dat die overwegingen niets ter zake afdoen. En wat den inhoud van die critiek betreft, ik zou, indien het mij veroorloofd is om de tegenstelling van dien geachten afgevaardigde van waarheid en juistheid daarop van toepassing e verklaren, willen zeggen, dat de gedachte, die mij daarin waar toeschijnt, mij voorkomt niet juist te zijn uitgedrukt, en dat hetgeen mij daarin voorkomt juist te zijn uitgedrukt, niet waar schijnt.

Maar hoewel ik mij niet kan vereenigen met de critiek, ik vereenig mij ook niet met de theorie waarmede de geachte afgevaardigde uit Goes eenigszins mijn standpunt heeft verward.

Ik heb getracht in mijn eerste rede mij tegen die misvatting te vrijwaren, maar het is mij blijkbaar niet gelukt. En zoo is het ook gebeurd, dat de geachte afgevaardigde mij heeft geïdentifieerd met hen die in principe onze openbare Universiteiten hebben bestreden. Dat kan van mij niet gezegd worden. De bezwaren die ik heb tegen onze openbare Universiteiten, zijn volkomen dezelfde welke de geachte afgevaardigde uit Goes hier heeft ontwikkeld en die hierop neerkomen, dat in zeker opzicht die Universiteit niet anders is dan een groot woord. Het komt mij voor, dat zij niet aan haar bestemming op voldoende wijze beantwoorden en daarom heb ik ook in mijn eerste rede gezegd, dat ik ze van onder tot boven zou willen herzien en hervormen. Ik geloof, dat de instelling van bijzondere leerstoelen nog niet voldoende is om het kwaad te verhelpen. Ook omtrent hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Goes is te berde gebracht betreffende het ontbreken of het ontoereikende van de waarborgen aan die openbare Universiteiten voor de getuigschriften, waaraan de effectus civilis zal worden gegeven — iets wat ook door den Minister is beaamd — kan ik verklaren, dat ik mij volkomen met dien geachten afgevaardigde vereenig. Ik acht het argument, dat hij voor dit wetsontwerp daaruit heeft geput, volkomen juist en indien ik mij niet van dat argument heb bediend, dan is het alleen, omdat voor mij het beginsel vóór alles gaat. Zóó juist acht ik dat argument, dat ik daarin een grond vind om, uit een practisch oogpunt, de vraag, of de regeling van de voorwaarden in dit wetsontwerp goed is te achten, van zoo weinig belang te oordeelen, dat ik wegens een minder goede regeling van die aangelegenheid mijn stem aan dit wetsontwerp niet zou onthouden. Ook kan hetgeen ik gezegd heb omtrent het propageeren van zekere richtingen aan onze Universiteiten, niet worden opgevat als een bestrijding van de Universiteiten in haar principe, want gelijk ik in mijn eerste rede gezegd heb, is dit een eigenschap, die zij m. i. met alle Universiteiten gemeen hebben.

Het zij mij vergund hier nog een paar korte aanteekeningen te maken. Bij mijn, trouwens in mijn rede ook zeer ondergeschikte, opmerking omtrent de kentering van de geestesrichting aan de openbare Universiteiten -- een opmerking die de geachte afgevaardigde uit Leiden, die zich zoo fijngevoelig betoont ten opzichte van de qualificatiën door anderen gebezigd, „snedig" heeft genoemd — heb ik evenmin aan de stembus als aan de een of andere onoprechtheid van de zijde der hoogleeraren gedacht. Ik heb daarin slechts willen wijzen op het algemeen menschelijke verschijnsel, dat het klop krijgen gewoonlijk tot nederigheid stemt, en het gevoelen willen uitspreken, dat de nederdalende minzaamheid, waarvan die geachte afgevaardigde zoo hoog opgaf, volstrekt geen verdienste heeft; integendeel, dat zoolang daarin nog niets weerklinkt van de oude inbeelding de betuiging er van tot niets anders kan leiden dan tot eenige spotternij.

En wat mijn tweede opmerking betreft, bij welker beoordeeling zelfs de buitenlandsche politiek van Groot-Britannië en mijn al of niet vermeende Britsche sympathieën bij de haren er bij zijn gesleept, ik heb met die opmerking volstrekt niet het oogmerk gehad om richtingen, welke dan ook, tegen elkander uit te spelen. Zulke diepzinnige politieke bijoogmerken zijn mij

steeds vreemd. Maar ik heb in die opmerking slechts de vrees willen uitdrukken, die reeds Groen van Prinsterer in 1855 koesterde, toen hij naar aanleiding van zekere zonderlinge professorsbenoemingen de bedenking maakte, of de kern en kracht van het Evangelie niet in Socratische wijsbegeerte, in idealistische hoogdravendheid of in volkomen twijfelerij dreigde te loor te gaan. Ik vroeg mijzelven af, of wij thans niet de periode van „volkomen twijfelarij" waren ingetreden.

Uit dit alles mag men niet afleiden, dat ik principieel onze openbare Universiteiten zou hebben bestreden, zooals de geachte afgevaardigde uit Leiden de Vrije Universiteit bestreden heeft. Vandaar dan ook dat de toelichting door den geachten afgevaardigde uit Goes aan zijn eerste stelling gegeven, mijn betoog in geen enkel opzicht deert. Ik heb mij in mijn eerste rede volstrekt geen partij gesteld ten opzichte van de stelsellooze of stelselmatige methode, zooals ik het uitdruk, of ten aanzien van het indifferente of principieele stelsel, zooals de Minister het uitdrukt. Integendeel, ik wensch geen enkel stelsel uit te sluiten of onmogelijk te maken. Ik heb dus noch den grondslag noch het karakter der openbare Universiteiten bestreden. Integendeel, Mijnheer de Voorzitter, indien inrichtingen van hetzelfde karakter en op denzelfden grondslag als onze openbare Universiteiten werden opgericht als bijzondere instellingen, dan zou ik deze even hartelijk welkom heeten als Allard Pierson indertijd de Vrije Universiteit welkom heeft geheeten, en zou ik aan die instellingen zonder eenig bezwaar of aarzeling den effectus civilis willen toekennen. Ze zouden zonder twijfel meeningen verspreiden, die mij antagonistisch zijn, meeningen, die zouden indruischen tegen mijn innerlijke overtuiging, en in dat opzicht zouden zij zeker mijn vijanden kunnen heeten. Maar ik ben een Christen en een Christen heeft ook zijn vijanden lief. Ik kan dus niet gezegd worden de openbare Universiteiten in principe te hebben bestreden. Maar wel beweer ik, dat zij zekere richtingen van zeer bepaalde klem hebben verspreid en bevorderd, en in verband daarmede acht ik het ergerlijk, dat een volk, hetwelk niet alleen Christelijk heet, maar naar mijn overtuiging dat ook inderdaad is, door drogredenen is gedrongen en door toevallige politieke omstandigheden is genoopt en gedwongen, om uit eigen beurs instellingen op te richten en te onderhouden, welke voornamelijk geestesrichtingen verspreiden en bevorderen, die lijnrecht indruischen tegen hetgeen dat volk het heiligste acht. Dat is m. i. ergerniswekkend. En om dat ergerniswekkend te vinden behoeft men volstrekt geen Calvinist te zijn, zooals de geachte afgevaardigde uit Zutphen dat van mij denkt. Evenmin als de heer Talma ben ik, of ben ik ooit geweest, lid van de Vereeniging voor hooger onderwijs op Gereformeerden grondslag.

Om dat ergenis wekkend te vinden is in mijn oog niet anders noodig dan een flauw besef van hetgeen de gerechtigheid vordert. En indien de geachte spreker uit Zutphen een oogenblik zijn aandacht had gewijd aan het voorbeeld waaraan ik mijn opmerkingen heb vastgehecht, dan zou hij bewaard zijn gebleven voor die vergissing. Maar het is natuurlijk, dat die geachte afgevaardigde mijn standpunt niet goed kan begrijpen, en wel omdat hij nog bevangen is in de liberalistische dogmata van de school, ik zal niet zeggen waarin hij is opgevoed, maar waarin hij zich zelf heeft opgevoed. Hij heeft sedert zijn promotie summa cum laude nog altijd verkeerd en voortgeleefd in den liberalistischen waan dat neutraliteit op het gebied van het onderwijs inderdaad zou zijn het niet aanvaarden en propageeren van bepaalde levensbeschouwingen. Zulk een standpunt van wezenlijke neutraliteit op het gebied van het onderwijs acht ik ten eenenmale onmogelijk allerminst mogelijk ten aanzien van een instelling van hooger onderwijs. Zelfs de keuze van het indifferente stelsel is in mijn oog stelling nemen tegenover zekere levensbeschouwing.

En aan zulk een keuze ontsnapt niemand, kan niemand zich onttrekken die onderwijs wil verschaffen; derhalve ook niet de publieke gemeenschap die onderwijs wil verschaffen. Ook die gemeenschap zal daarbij een keuze moeten doen. Datgene wat men onder de bedriegelijke leuze van neutraliteit wenscht te bereiken, zou alleen bereikbaar zijn, indien men zich plaatst op het enge standpunt van den zoogenaamden rechtsstaat van Kant en von Humboldt, dat wil zeggen, dat de gemeenschap zich geheel en al onthoudt van het verschaffen van onderwijs. Maar de Nederlandsche gemeenschap heeft zich niet op dat enge standpunt gesteld, en door allerlei omstandigheden, die ik thans niet wil ontleden en bespreken, is zij gedwongen tot een keuze, welke indruischt tegen haar heiligste overtuiging.

Deze dwang nu, wil de geachte afgevaardigde uit Zutphen tegenover mij volhouden, zou den naam verdienen van vrijheid.

Ik laat daar welke redenen aangevoerd worden om dien dwang te rechtvaardigen, te vergoelijken of te verbloemen; ik laat die redenen zelfs geheel in haar waarde; maar ik beweer dat men de uitdrukkingen van onze moedertaal tot niet herkennens toe moet verknoeien en verdraaien om zulk een dwang met het woord „vrijheid" aan te duiden.

Gelijk de geachte afgevaardigde uit Goes reeds gezegd heeft, hebben de liberalen jarenlang de beschikking gehad over onze openbare Universiteiten, rijkelijk onderhouden uit de beurs van een andersdenkend volk. En nu wij voor die andersdenkenden gelijke bevoegdheden komen vragen als aan de openbare instellingen zijn verleend, voor instellingen die zij zelven uit hun eigen particuliere beurzen onderhouden, hebben de liberalen niet alleen den treurigen moed dat te weigeren, maar schromen zij zelfs niet daarbij van vrijheid te praten.

Wanneer ik nu eens voorstel de rollen om te keeren en aan de liberalen alleen de rechten te geven, die bij dit wetsontwerp aan andersdenkenden zullen worden toegestaan, dan antwoordt de geachte afgevaardigde uit Zutphen: de heer van Idsinga kan toch wel begrijpen dat dit niet genoeg kan zijn om onze vrijheid te waarborgen. Maar wanneer wij voor die andersdenkenden niets meer vragen dan hetgeen de liberalen voor zich niet genoeg achten, dan heet die vraag een enorme eisch, waarbij men geen beroep zou kunnen doen op de vrijheid.

Kan duidelijker blijken dat een doctoraat „summa cum laude" aan een onzer Rijks-universiteiten verkregen, gepaard kan gaan, zoo niet met de volslagen onbekwaamheid, dan toch met de grootste moeilijkheid om zich te plaatsen op het standpunt van den tegenstander?

De Minister heeft enkele omstandigheden aangevoerd, alsook de heer Lohman, om uiteen te zetten waarom instellingen die aan mijn ideaal zouden beantwoorden, thans zoo goed als onmogelijk zijn geworden. Nu het mij dan niet meer mogelijk is om de vrijheid van het gansche volk, van de Christelijke volksgemeenschap om eigen instellingen, uit eigen beurze, naar eigen geloofsovertuiging in te richten, nu ik die vrijheid niet uit de klauwen van het liberalisme kan wringen, wensch ik in elk geval dezelfde vrijheid voor de bijzondere personen in het volk, de bijzondere corporatiën en vereenigingen, zoo ruim mogelijk, als het kan ten volle te realiseeren. En dit is het oogmerk van de wetsvoordracht die voor ons ligt. Ik voeg er echter bij, wat ik reeds in mijn eerste rede zeide, dat ik, ook ingeval de openbare Universiteiten ingericht waren geheel zooals ik het zou verlangen, en dat ik geen enkele bedenking had te maken tegen hun onderwijs, ik met evenveel warmte en kracht voor diezelfde vrijheid van andersdenkenden zou opkomen als thans, omdat het mijn overtuiging is, dat aan de openbare instellingen van hooger onderwijs onder geen omstandigheden voorrechten moeten worden toegekend, die onvoorwaardelijk worden onthouden aan instellingen van bijzonder onderwijs.

Nu weet ik wel, het is ons zoo dikwijls voor de voeten geworpen, dat wij het nu wel moeten weten, dat de geachte afgevaardigde uit Goes heeft beweerd, dat wij ons voor dit standpunt niet kunnen beroepen op het grondwetsartikel. Hoewel ik dit niet beaam, zal ik daaromtrent niet in een nader onderzoek treden, vooral niet na hetgeen door anderen over dit punt is gezegd, want dit staat toch vast, dat de geachte afgevaardigde aan het slot van zijn rede evenzeer een beroep heeft gedaan op het element van vrijheid, dat in het ontwerp gelegen zou zijn. Dit beroep is voor mij voldoende om mij op dit punt in volkomen harmonie met den geachten afgevaardigde te gevoelen. Het is voor dit element van vrijheid dat ik ben opgestaan; het is dat beginsel, dat ik door middel van dit wetsontwerp voor goed wil vestigen in de wetgeving van ons vaderland.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Binnenlandsche Zaken is zijn redevoering begonnen met het

uitdeelen van lof en blaam, een bezigheid, die wij meermalen bij dien geachten bewindsman hebben kunnen waarnemen.

Lof werd toebedeeld aan de heeren van Idsinga, Nolens, Heemskerk en de Savornin Lohman. De drie eersten ontvingen dank voor de klem en de kracht waarmede zij het ontwerp van den Minister hadden verdedigd, en de laatste ontving een prijsje wegens de hoogheid van karakter, die hij hier ten toon had gespreid. Daarentegen werd met blaam gesproken over den geachten afgevaardigde uit Leiden, den heer van der Vlugt, wien, mirabile dictu, gebrek aan vredelievendheid werd verweten en ten opzichte van mij werd de verklaring afgelegd, dat mijn redevoering *ditmaal* — met begrijpelijken trots druk ik op dit woord — den Minister had teleurgesteld. Bijna alle sprekers kregen iets, precies als bij St. Nicolaas, maar ik betwijfel of de begiftigden wel in de stemming verkeerden, die is uitgedrukt in het bekende versje:

„Vol verwachting klopt ons hart,
Wie de koek krijgt, wie de gard."

Verschillende redenen voor dat gebrek aan St. Nicolaasstemming zou ik kunnen aanvoeren, maar ach, ik heb wel belangrijker dingen te zeggen, dan dat ik op die aardigheid zou ingaan. Eén reden wil ik toch noemen, en dat is, dat onder hen, die de koek ontvingen, iemand voorkomt, die bij deze gelegenheid, omdat hij het in de conclusie althans eens was met den Minister, lof ontving wegens gebleken hoogheid van karakter, terwijl het nog niet zoo bijzonder lang is geleden, dat diezelfde afgevaardigde toen hij iets geschreven had waarin hij afweek van de meening van den Minister, door dezen in n°. 1140 van *De Heraut* werd voorgesteld als te zijn een slachtoffer van de zwakheid van karakter van onze eeuw.

Waar het er zoo bovenop ligt, dat de lof en blaam, die men van dezen Minister ontvangt, voornamelijk afhangen van de vraag, of men hem al dan niet in het gevlei komt, daar kan hij zelf niet verwachten, dat de begiftigden zich daarvan veel zullen aantrekken.

Maar de Minister was teleurgesteld over mijn redevoering.

Ik kan den Minister de verzekering geven, dat het met mij ten opzichte van zijn redevoering niet anders was gesteld.

Ik was door zijn rede teleurgesteld, niet wegens den vorm, ook niet wegens den omvang, noch wegens de diepte en evenmin wegens de hoogte; maar wanneer ik deze redevoering toets aan de vraag, in hoever zij een wederleggiug was van wat aan deze en aan gene zijde der Kamer tegen de plannen van den Minister is ingebracht, dan meen ik haar totaal onvoldoende te moeten noemen.

De Minister heeft de quaestie waarover het hier gaat, naar het mij voorkomt, veel te algemeen gesteld en niet in concreten vorm belichaamd, wat toch noodig zou geweest zijn, om haar te kunnen beoordeelen. De Minister is op de meer concrete beschouwingen o. a. door mij gehouden, niet ingegaan; hij heeft bijna alle punten van het debat onbeantwoord gelaten; ja zelfs waar hem niet alleen door mij, maar ook bijv. door den heer Schokking de begrijpelijke vraag was gesteld: welke nu eigenlijk de plannen van den Minister zijn ten opzichte van het hooger onderwijs, welke de weg is, waarop wij met dezen eersten stap worden geleid, is hij uitdrukkelijk het antwoord schuldig willen blijven.

Bovendien meen ik dat de rede van den Minister inconsequent was. Immers hij begon de zaak zoo voor te stellen, alsof het eenvoudig hier de vraag was of men een betrouwbare examencommissie zou hebben aan de professoren van de bijzondere Universiteiten, onder de waarborgen die in het wetsontwerp zijn vervat, of men verwachten kan van die examen-commissiën voldoende technisch bekwame ambtenaren voor den Staat te zullen ontvangen, en nadat hij de beteekenis van het wetsontwerp tot die microscopische afmeting had beperkt en uitdrukkelijk had verklaard, dat hier de wetenschappelijke beteekenis van de bijzondere Universiteit buiten het geding kon blijven, hebben wij van hem een zeer uitgewerkte rede gehoord, waarin de noodzakelijkheid van dit ontwerp op wetenschappelijke gronden werd verdedigd.

Dus ook ik was teleurgesteld door de rede van den Minister.

Waarom was nu de Minister teleurgesteld over mijn rede? Hij had gemeend, dat ik, zelf een man van studie, althans bij dit onderwerp een breeder standpunt zou hebben ingenomen en het van het standpunt der wetenschap zou hebben beoordeeld.

Ik heb mij afgevraagd, of de Minister mijn rede wel gehoord en, zoo neen, of hij haar dan wel gelezen heeft. Juist wat de Minister van mij verwacht, dat standpunt is door mij uitdrukkelijk ingenomen. Ik zou den Minister daarom nog wel eens in overweging willen geven, om na te lezen bladz. 1298 van de *Handelingen*, waar ik bij den aanvang uitdrukkelijk heb verklaard, dat mijn oordeel over dit ontwerp alleen en uitsluitend wordt bepaald door de vraag of de wetenschap er al dan niet door zal worden gebaat.

Ik heb verklaard, dat voor de arbeidersklasse het standpunt der ouders in deze wegvalt, daar hun kinderen slechts bij hooge uitzondering van die school gebruik kunnen maken. Maar ik heb er uitdrukkelijk bijgevoegd, dat zij er des te meer belang bij hebben, als een klasse, die van den vooruitgang der wetenschap verwacht een toenemende heerschappij van den mensch over de natuur, die haar vooral moet verlossen van veel arbeid bij de voortbrenging, daar alleen door toepassing der wetenschap, gebruik van machines enz., veel arbeid van den mensch kan worden weggenomen. Ook het einddoel, dat wij ons voorstellen, de maatschappelijke regeling der voortbrenging, eisch voor zijn vervulling een vrije en onbelemmerde ontwikkeling der wetenschap.

Juist omdat ik uit het oogpunt van de wetenschap dit ontwerp beschouw, ben ik er zoo onverbiddelijk tegenstander van.

De Minister was gelukkig op zijn teleurstelling voorbereid, omdat ik aan het geestelijk leven geen zelfstandig bestaan toeken, en al het geestelijke beschouw als een product van materieel economische werkingen. De Minister heeft zich echter vergist. In het midden latende, of mijn philosophisch standpunt door den Minister juist is geteekend, heeft het mij bij de beoordeeling van dit wetsontwerp dan toch tot een ruimere opvatting geleid dan de opvatting van den Minister, die ons heeft willen overtuigen, dat het eenvoudig moet worden beoordeeld van het standpunt van de bekwaamheid van de examen-commissiën.

Even onjuist is onze oppositie geteekend door de heeren Lohman en Heemskerk.

De heer Lohman heeft van ons standpunt een caricatuur gemaakt en gezegd, gij sociaal-democraten zijt tegen alles wat met de heerschende klasse samenhangt. De wetenschap aan een bijzondere Universiteit zal klasse-wetenschap zijn, en daarom zijt gij tegen bijzondere Universiteiten.

Als de zaak zoo eenvoudig was, moesten wij niet minder zijn ook tegen de openbare Universiteiten, want die Universiteiten dragen niet minder een klassekarakter. En dat dit niet het geval is, is reeds voldoende, om mij te ontheffen van den plicht nader in te gaan op het caricatuur, door den heer Lohman van ons standpunt ontworpen.

De heer Heemskerk, die hier een aangename causerie heeft gehouden, heeft de zaak anders voorgesteld. Hij heeft gezegd: gij zijt natuurlijk tegen de vrijheid der ouders om hun kinderen in Christelijken geest op te leiden, omdat, zooals gij zelf verklaart, die vrije Universiteit strijders voor de Christelijke levensbeschouwing aflevert, die u het leven zoo lastig maken.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, zóó staat de zaak niet. Wanneer wij bij de beoordeeling van een zaak alleen vroegen, of zij ons in het gevlei kwam, dan zouden wij de meeste der hier behandelde zaken moeten afkeuren, dan zouden wij ook moeten zijn tegen de vrijheid van het bijzonder lager onderwijs. Maar die willen wij integendeel bevorderen en daaruit volgt reeds, dat het kleine standpunt, door den heer Heemskerk bedoeld, het onze niet is.

Ons verschil van standpunt tegenover hooger en lager onderwijs zit hierin. Wij achten het hooger onderwijs als instituut van wetenschap nog belangrijker dan als inrichting tot aflevering van technische bekwame ambtenaren, die men ook door middel van repetitoren zou kunnen vormen. Dit standpunt geldt niet voor het lager onderwijs, dat zich niet de ontwikkeling der wetenschap, doch de opvoeding der kinderen ten doel stelt.

Wij hebben dus principieele bezwaren tegen bijzondere Universiteiten, die de wetenschap beletten zich vrij te ontplooien. Wij stellen het recht der kinderen om, zoodra hun geestvermogens daarvoor geschikt zijn, zelfstandig te onderzoeken en te denken, hooger dan het recht hunner ouders, om

hen in hun eigen meeningen in te confijten. En boven het recht van ouders en studenten stellen wij den eisch der wetenschap, die alleen in vrijheid goed kan worden gediend en onaantastbaar moet zijn voor vooropgezette dogmata.

Mijn groote grief tegen dit wetsontwerp is, dat het van Staatswege inrichtingen doet sanctionneeren, die ik wetenschappelijk verkeerd vind, en nadat ik in mijn eerste rede dit principieele standpunt had uiteengezet, heb ik er op gewezen, dat het doel van de Vrije Universiteit voornamelijk is propaganda te maken, en, zooals wij uit de Stone's lezingen hebben vernomen, om op te komen tegen den geest des tijds. Daarmede stelt zich de Vrije Universiteit dus op reactionnair standpunt, neemt front tegenover elk streven om dien geest des tijds verder te ontwikkelen, en voert daartegen voornamelijk haar leerlingen in het veld. Het feit, zoo betoogde ik, dat zij bij dat streven voornamelijk de sociaal-democratie bekampen, is allerminst geschikt om ons over onze principieele bezwaren te doen heenstappen.

Ik zal thans de principieele gronden, door mij tegen dit wetsontwerp aangevoerd, eenigszins nader bezien aan de hand van de discussie, en dan is van de rechterzijde, door den Minister en door zijn vrienden, met name door den heer Lohman, aan ons de eisch gesteld, dat wij ter wille der „vrijheid" uit „liberaliteit" over onze bezwaren zullen heenstappen en dit wetsontwerp helpen aannemen.

Twee merkwaardige stellingen heb ik in dit betoog van den Minister gehoord. Het trof mij reeds, dat deze Minister bij de verdediging van zijn ontwerp zich beriep op de oude liberale revolutionnaire leuze: „Vrijheid, gelijkheid en broederschap". Het maakt op mij een eenigszins verdachten indruk, dat die leuze in den mond van dezen Minister dienst moet doen om ons te bewegen, heen te stappen over principieele bezwaren.

De Minister heeft verder het wezen der vrijheid aldus gequalificeerd, dat het niet voldoende is iets toe te laten, maar dat men degenen, aan wien men rechten geeft, ook gelijke wapenen moet verschaffen ze te kunnen effectueeren. Ook de tweede stelling van den Minister heb ik met opmerkzaamheid vernomen.

De Minister wil „als Nederlander" voor zijn Universiteit hetzelfde recht hebben als voor de openbare. Geen „civil disabilities" moeten wij hebben, zegt hij; ik heb volkomen gelijk recht als de heer Borgesius of als anderen; „als Nederlander" heb ik bij niemand in rechten achter te staan. Dat moesten wij aan deze zijde beseffen en ons eigen oordeel over het wetenschappelijk karakter van de bijzondere Universiteit, dat de Minister van Staatswege wil steunen, laten varen, om met den Minister mee te gaan.

Die eerste stelling, dat vrijheid alleen dan bestaat, wanneer men de materieele middelen in handen heeft om haar tot een feit te maken, is een stelling, waarvoor wij ontzaglijk veel gevoelen, waarmede wij sociaal-democraten de kapitalistische maatschappij reeds lang bestrijden. Wij zeggen dan ook: Wat hebben wij aan al die vrijheid, zonder de middelen om er gebruik van te maken. De Minister komt, als hij consequent wil zijn, volkomen in het socialistische schuitje. Nu geldt het zijn bijzondere Universiteit, maar als de Minister zijn stelling voortaan in het algemeen wil toepassen, dan wil ik, al heb ik ontzaglijk veel bezwaren tegen dat wetsontwerp, daar over heen stappen. Voor dat prijsje wil ik die groote concessie van ons sociaal-democratisch standpunt gaarne doen.

Wij hebben „Freizügigkeit in onze maatschappij; en als nu de Minister de spoorwegen wil naasten, om te maken, dat die Freizügigkeit niet alleen op papier bestaat, maar ieder van den Staat zoo noodig gratis in de gelegenheid wordt gesteld om te reizen, dan zal dat een groote vooruitgang zijn.

Ook hebben wij de „Vrije beroepskeuzen". Wanneer de Minister maatregelen wil nemen, dat alle ouders nu ook de middelen in handen krijgen, dat bij voorbeeld de zoon van een schoenmaker professor kan worden, dan zijn wij de socialistische maatschappij vrij dicht genaderd. Maar ik heb reden om te betwijfelen, dat de Minister zóó consequent zal zijn, en daaruit volgt, dat ik de praemisse van de Minister als een gelegenheidsstelling moet beschouwen, waarmede wij niet verder komen.

Nu de tweede stelling, dat de Minister, als Nederlander, dezelfde rechten heeft als wij allen en dat daarom zelfs principieele bezwaren tegen een inrichting, die hij zelf in het leven heeft geroepen, moeten worden ter zijde gesteld, om geen civil disabilities in het leven te roepen. Ook dat is een belangrijke verklaring, waaraan wij de vrienden van den Minister eerstdaags, wanneer wij in de afdeelingen de voorstellen omtrent grondwetsherziening zullen hebben te verdedigen, nog wel eens zullen herinneren.

Wij kunnen immers zeggen: als Nederlanders willen wij geen civil disabilities; dat nieuwe beginsel is op een gelukkig oogenblik door dr. Kuyper in onze wetgeving gebracht. Een groot gedeelte van ons volk zucht op dit oogenblik onder civil disability. Het eerste, eenvoudigste recht nl. om mee te doen aan de wetgeving heeft het niet. Toch behooren zij dit als „Nederlander" te verkrijgen. Weest dus consequent en wordt voorstander van algemeen kiesrecht. Ik ben echter al weer overtuigd, dat de Minister die consequentie van zijn beginsel niet wil trekken en om die reden maakt ook dat argument van den Minister op mij niet den minsten indruk.

Vrijheid! Ja, Mijnheer de Voorzitter, waar moet die vrijheid voor dienen?

Vrijheid voor een inrichting, waar de wetenschap aan banden wordt gelegd; waar professoren kunnen worden uitgeworpen als zij in een politieke of theologische vraag niet met een partijchef medegaan; waar de student in een bepaalde levensbeschouwing wordt opgesloten, zonder te vragen, of die aan zijn eigen geestesrichting beantwoordt, alleen maar, omdat de ouders het willen. Die vrijheid heeft men; maar nu heet het ook al een eisch der vrijheid, om van Staatswege dergelijke dwanginrichtingen als wetenschappelijke instellingen te sanctionneeren, te bevorderen, te steunen! Vrijheid om een geestelijken en socialen dwang op te leggen aan anderen!

Ik acht mij niet gerechtigd, onder de leus der vrijheid aan dergelijke, met de vrije gedachte vloekende, inrichtingen steun van Staatswege te helpen verleenen.

Ik zeide daar: vrijheid, ook om de jongelieden op te sluiten in een bepaalde levensbeschouwing, zonder te vragen, of die aan hun eigen geestesbeschouwing beantwoordt. Ik wijs daarop, naar aanleiding van wat wij uit den mond van den heer Heemskerk hebben gehoord.

Ik zal niet spreken over den zoon van den heer Heemskerk, maar hij heeft gezegd: gij moet niet denken, dat de jongelui, die de Vrije Universiteit bezoeken, daar heengaan, omdat zij Calvinistisch of Gereformeerd gezind zijn; neen, de jongelieden schikken zich naar den wil van hun vader. Dit behoeft niet eens in den vorm van een bepaald bevel gedaan te worden, maar de wil van hun vader is voldoende. Dit is een standpunt dat, voor mij, uit den booze is.

Men kan veel voor zijn ouders over hebben; maar zijn overtuiging, zijn levensrichting, het recht om in volle vrijheid te zoeken naar de waarheid, dat mag niet van den wil der ouders afhangen.

Daarin moet men vrij gelaten worden en wanneer er desalniettemin inrichtingen zijn, speciaal ten doel hebbende, om de kinderen in de levensbeschouwing hunner ouders vast te houden, waar nieuwe stelsels, nieuwe hypotheses van wetenschap verworpen worden, niet omdat zij bij onderzoek blijken onjuist te zijn, maar omdat ze misschien kunnen leiden tot twijfelzucht, en niet overeenkomen met een vóóropgezetten nitleg der Schrift, met het idee van papa en mama, dan vraag ik mij af, wat er van dergelijke jongelieden moet komen. Het is mogelijk, dat ze, niettegenstaande de wringkuur, die op hen wordt toegepast, toch hun oorspronkelijke vrijheid van geestelijke beweging behouden, maar het is ook mogelijk, dat ze geheel worden gefatsoeneerd naar het plan, waarop zoo'n drilschool berust. Maar wat moet er nu gebeuren, als de kuur niet helpt, als ze tegen het eind der kuur blijken toch een andere richting op te gaan — ook door de muren van dergelijke inrichting heen dringt het leven, dringen nieuwe theorieën —?

Wat dan? Dan wordt het hun onmogelijk gemaakt aan hun Universiteit te promoveeren; dan zal er de groote breuk moeten komen met een inrichting, waaraan zij eigenlijk geestelijk verpand waren. Zal niet dikwijls onoprechtheid, huichelarij hiervan het gevolg zijn?

Het wil mij voorkomen, dat uit het oogpunt van vrijheid de Nederlandsche Staat wèl zal doen, zijn handen van dergelijke

inrichtingen af te houden. Neen, in de lijn der vrijheid ten opzichte van alle wetenschappelijke richtingen ligt wel een ander deel van het wetsontwerp, namelijk de instelling van bijzondere leerstoelen. Door dat te bevorderen, verhoogen wij de kans, dat alle richtingen den wedstrijd, wie de ware en de beste is en wie den meesten aanhang zal weten te verwerven, in vrijheid kunnen voeren. Daarom — de Minister is daarop niet ingegaan — zie ik in dit wetsontwerp een verbazend gebrek aan logica, omdat de instelling der bijzondere leerstoelen in uitgangspunt, in wezen en in effect, mijns inziens, totaal indruischt tegen het bevorderen van een dogmatische bijzondere hoogeschool.

Laat er vrije concurrentie plaats vinden; wanneer de Minister hier dan gaat werken met socialistische beginselen, dan wil ik voor een oogenblik constateeren mijn ingenomenheid met het liberale beginsel der vrije concurrentie op het terrein der wetenschap. En waarom wil de Minister dat niet?

Steeds treft mij van den kant van den Minister en zijn vrienden, die verbazende kleinmoedigheid, dat sterke wantrouwen in de kracht van het eigen standpunt, de vrees om de aanhangers van hun beginsel in het volle leven, onderworpen aan de aanraking met anderer meening, zich te laten bewegen. Ik zou zeggen: moet gij nu eigenlijk volgens uw eigen standpunt het noodig hebben, dat wij de isoleerinrichtingen van uw volgelingen kunstmatig gaan steunen? Waarvoor is dat noodig? Gij hebt den steun van den Almachtige, dien wij niet hebben, gij hebt immers de waarheid en het geloof, dat gij beschouwt als het oude, het vaste, het onverwrikbare, en alles wat wij willen is nieuw, hebben wij met onze zwakke hersens bedacht, en moet ten slotte als kaf voor den wind verstuiven voor den adem van uw Christelijke wetenschap. Ik zou zeggen: moet de Minister de Christelijke jongelieden van de openbare Universiteiten willen weghalen, om ze te plaatsen, met elkander, binnen de muren van de bijzondere Universiteit? Wacht hij dan niets van hun invloed op de niet geloovige studenten? Is dan uw beginsel zóó zwak, dat, wanneer het in aanraking komt met de moderne levensbeschouwing, het gedoemd is het onderspit te delven? Als gij werkelijk meent, zoo vast te staan, begrijp ik er niets van.

Wij sociaal-democraten zijn er altijd voor, dat onze mannen overal gaan onder de menschen, onder de arbeiders, vooral onder de andersdenkenden. Waarom? Omdat wij de vaste overtuiging hebben, dat, wanneer zij dat doen, zij niet zullen overnemen wat die anderen denken, maar die anderen onder den indruk zullen komen van hetgeen zij verkondigen. Precies de tegenovergestelde tactiek zien wij door u toegepast èn in de arbeiderswereld èn op wetenschappelijk gebied.

Tot de geloovige arbeiders wordt gezegd: bemoeit u toch asjeblieft niet met die sociaal-democraten, want dan wordt gij het ook; en tot de jongelieden uit de geloovige klasse wordt gezegd: wij moeten u in die isoleerinrichtingen houden, want als gij komt op de vrije markt, in het volle leven, dan ontmoet gij de moderne wetenschap en daartegen zijt gij niet bestand.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wanneer de Christelijke wetenschap niet in het volle licht kan leven en verbleken moet voor den glans der nieuwe wetenschap, moet gij dan bij ons, bij de liberalen en de sociaal-democraten, de aanhangers van de moderne wetenschap, steun zoeken tegen den invloed onzer eigen beginselen, en moet zij dan onze hulp vragen om haar isoleerinrichtingen op de been te houden? Wanneer uw beginsel niet sterk genoeg is om zich zelf te verdedigen, laat het te gronde gaan; maar gij zelf zult toch de eersten zijn, om aan te nemen, dat het nog wel een toekomst heeft.

Is het eigenlijk niet een eigenaardig tijdperk waarin de Minister komt met steun te vragen voor zijn bijzondere Universiteit? De Christelijke partijen hebben de meerderheid en het zal nog wel een tijdlang duren, dat zij die behouden. Over de openbare Universiteiten hebben wij veel gehoord, wat mij voorkomt niet ter zake te dienen. De vraag bijv., of aan die openbare Universiteiten geen professoren zijn, die op een beslist rationalistisch standpunt staan en of deze andere richtingen wel tot hun recht doen komen, die vraag is om twee redenen vrijwel overbodig. Wanneer gij mijn heeren meent, dat aan die openbare Universiteiten de professoren eenzijdig de wetenschap doceeren — welnu, gij hebt op het oogenblik de macht in handen, en wanneer onder uw geestverwanten mannen zijn, even knap, even wetenschappelijk ontwikkeld als onder die andere richting, dan mag niemand het u kwalijk nemen, dat gij, bij gelijkheid van kunde en begaafdheid, uw geestverwanten plaatst aan die openbare Universiteiten, om den evenaar eenigszins in het gelijk te brengen. Dat stelsel volgt gij ook bij het bezetten van andere ambten, en wanneer gij nu antwoordt, dat gij daarvan geen gebruik kunt maken — gij hebt voor 19 vacante plaatsen blijkbaar slechts twee Christelijke professoren kunnen vinden — omdat de oogst zoo dun is, dan zeg ik, dat wij daaraan niets kunnen veranderen; gij moet zelf zorgen, dat gij geschikte personen krijgt; maar dan volgt daaruit, dat de vermenging van theologie met wetenschap voor de laatste niet erg vruchtbaar werkt. De fout ligt dus niet bij ons, maar bij u zelf.

Wij hebben van den Minister zelf kunnen hooren, dat over 25 jaren misschien ook de openbare Universiteiten voornamelijk door aanhangers van de geloovige wetenschap bezet zullen zijn. De Minister heeft dus goeden moed. Indien dat waar is, bestaat er bijzonder weinig reden om den Staatssteun te vragen voor het streven, om de Christelijke krachten te concentreeren in een bepaalde confessioneel getinte en lang niet voor alle aanhangers der Openbaringsleer bruikbare partijschool.

Wij hebben vandaag, Mijnheer de Voorzitter, een adres gekregen van alle predikanten der Nederduitsch Hervormde Kerk te Amsterdam. Ik heb daarop namen gezien van personen, die als zeer rechtzinnige Christenen bekend staan. Die heeren komen juist op tegen hetgeen de Minister vraagt, wegens hun opvatting van Christelijkheid. Zij zijn sterk tegen dit voorstel, omdat daardoor de „vaderlandsche kerk" ondermijnd zou worden.

Het blijkt dus, dat de quaestie van de Openbaringsleer hier niet beslissend is. Die heeren zijn ook aanhangers der Openbaringsleer en toch moeten zij van dit wetsontwerp niets hebben.

Nu komt gij, Mijn Heeren, tot ons en zegt: gij zijt rationalistisch, gij zijt tegen de Openbaringsleer en daarom wilt gij die Openbaringsleer niet in de gelegenheid stellen zich te uiten. Wij willen dit echter juist door middel der bijzondere leerstoelen aan de openbare Universiteiten bevorderen; daartoe opent dit voorstel de gelegenheid, maar daardoor vervalt dan ook het belang van bijzondere Universiteiten. Dat is de beweerde reden, waarom ik het gedeelte van dit ontwerp, dat over den effectus civilis handelt, ontijdig noem.

Ik heb thans nog de vraag te behandelen, wat de beteekenis van dit voorstel is voor de Vrije Universiteit. Wat zal er bij aanneming van dit ontwerp voor de Vrije Universiteit veranderen; in hoeverre zijn haar leerlingen thans gebonden in hun vrijheid, om maatschappelijke betrekkingen te bekleeden? De quaestie komt hierop neer, dat die heeren ook nog examens moeten doen aan de openbare Universiteiten. Is dat zulk een verschrikkelijke zaak? Ik geloof het niet. Ik heb daarover gelezen o. a. wat de heer de Savornin Lohman geschreven heeft in zijn bekende brochure: *De aanval op Seinpost*, en dan vind ik op bladz. 75 van die brochure door den heer Lohman het volgende aangeteekend, dat wel even in herinnering mag worden gebracht, nu de heer Lohman het heeft voorgesteld als een vergrijp jegens de vrijheid, wanneer men niet met dit ontwerp medegaat. Daarom komt het mij van belang voor, uit dat geschrift van den heer Lohman zelf na te gaan, waarin nu het groote nadeel dat daardoor aan de mannen van de Vrije Universiteit wordt toegebracht, bestaat. Het geldt de quaestie der examens. En daaromtrent heeft de heer Lohman, wat de rechten betreft, het volgende gezegd: „Juist omdat die colleges over de codificatie voor onze Vrije Universiteit van minder belang en toch voor ons vak onmisbaar zijn, heb ik, in n°. 773, het bezoeken van die colleges aan de openbare Universiteiten aangeraden, opdat voor onze professoren gelegenheid overblijve, hunne discipelen zooveel mogelijk ook op het verband van de rechtswetenschap met onze beginselen te wijzen. In den regel moet een wetenschappelijk man zelf onderzoeken; onze hoogleeraren doen evenwel verstandiger wanneer zij bij onderzoekingen waarop geen vooroordeel of ongeloof invloed kan hebben, in den regel de uitkomsten overnemen, waartoe anderen kwamen, en, ter tijdsbesparing, hun discipelen naar deze uitkomsten verwijzen: mits zij, gelijk dan ook geschiedt, dezen bekendmaken met datgene, wat op de colleges der openbare Universiteiten ontbreekt."

Daar wordt dus door den heer Lohman op grond der eischen van het onderwijs aan de Vrije Universiteit, deze stelling

verdedigd, en dat wel in een tijd, toen er aan de Vrije Universiteit nog drie hoogleeren in de rechten waren, dat de jongelui voor de codificatie, dat is voor het positieve recht, juist de vakken waarin examen wordt gedaan, de colleges zullen volgen aan de openbare Universiteit.

Nu vraag ik den heer Lohman, die met zooveel emphase gesproken heeft — hij gevoelde zeker, dat hij die inrichting geheel had afgebroken en moest trachten door een hors d'oeuvre een tegenovergestelden indruk te vestigen — over verkrachting der vrijheid door van de jongelui een tweede examen te eischen, waar hij zelf wilde dat de jongelui, die in de rechten studeeren, behalve de colleges aan de Vrije Universiteit ook nog zouden volgen de colleges in het positieve recht — bijna alle examenvakken — aan de openbare Universiteit; wat beteekent dan dat tweede examen? Dan kunnen ze immers evengoed dat examen doen, want zij hebben er de colleges voor geloopen. En principieel bezwaar tegen het loopen van die colleges heeft de heer Lohman, naar hij zegt, niet. En wanneer die jongelui nu dat examen doen willen of, wanneer hun inzichten te veel veranderd zijn om te kunnen promoveeren aan de Vrije Universiteit, bij een openbare Universiteit willen promoveeren, hoe staat dan de zaak? Welke vreeselijke moeilijkheden worden dan die jongelui in den weg gelegd? Hiervoor beroep ik mij op iets, dat in genoemde brochure van den heer Lohman voorkomt op bladz. 107, in het 13de jaarverslag van de Vereeniging voor hooger onderwijs op Gereformeerden grondslag. Daarin is door een professor in de rechten, ik denk den heer Lohman zelf, een uitvoerige beschouwing gegeven omtrent deze vraag.

„Waarom behooren de Christenen voor de rechtsgeleerdheid te studeeren aan onze hoogescholen en welke zijn hun vooruitzichten zoo zij die verplichting nakomen?"

Dat is dus *de* groote vraag gesteld. En wat is daarop het antwoord? Dit, dat de jongelieden al bijzonder weinig moeilijkheden ondervinden in hun loopbaan wanneer zij aan de Vrije Universiteit in de rechten studeeren; dat principieel bezwaar tegen het examen en de promotie aan de openbare Universiteit niet bestaan en dat zij allerminst bang behoeven te zijn dat zij daar onbillijk of streng zullen worden behandeld. Woordelijk heet het op bladz. 107 van dat geschrift: „ De examinatoren in de rechtsgeleerde faculteit doen nimmer, en kunnen ook moeilijk onderzoek doen naar de hoogere beginselen, waarvan men op rechtsgebied uitgaat; zij onderzoeken alleen of bij den examinandus de kennis van zekere feiten en wetsbepalingen bestaat, die voor het bekleeden van zekere betrekkingen noodig geacht wordt; nooit komt het voor, dat bij het afnemen van het examen men kan bespeuren, welke richting hetzij de examinator, hetzij de examinandus is toegedaan; alleen bij het verdedigen van stellingen of dissertaties kan dat voor den dag komen; doch daarbij wordt, uit den aard der zaak, volle vrijheid gelaten, zoodat aan een onzer openbare Universiteiten een kweekeling onzer Vrije Universiteit met den hoogsten graad is gepromoveerd, na verdediging tegen een harer hoogleeraren van het leerstuk, dat de Koning regeert bij de gratie Gods."

En dit wil ik er bijvoegen, opdat men mij niet zou kunnen verwijten ook zelfs een kleine reserve van dezen schrijver te hebben weggelaten: „Het is intusschen niet te ontkennen, dat een examen, afgenomen door hoogleeraren wier lessen men niet gevolgd heeft, eigenaardige moeilijkheden oplevert. Er zijn studenten die ze afgelegd hebben zonder colleges van hoogleeraren aan openbare Universiteiten te bezoeken".

Let wel, Mijne Heeren, dit is een heel belangrijke verklaring. Er zijn studenten, die examen aan een openbare Universiteit hebben afgelegd zonder colleges van hoogleeraren aan openbare Universiteiten te bezoeken, „en voor hem die zich ernstig toelegt op de studie — de anderen doen beter thuis te blijven — is het gevaar van daarbij niet te slagen niet groot".

Ik geloof dat hieruit voldoende volgt, dat wanneer men dan wil dat wij zullen heenstappen over zeer belangrijke principieele bezwaren, het voordeel dat wij daardoor aan onze tegenstanders zouden geven, al bijzonder luttel is.

Voor zulk een kleinigheid doet men dat niet. Het belang van de jongelieden aan de Vrije Universiteit bij den „effectus civilis" is geen groot belang. En wanneer jongelieden, die daar anders zouden komen, om deze zoo weinig belangrijke reden wegblijven, blijkt daaruit, dat de drang bij ons volk om naar zulk een inrichting te gaan, al bijzonder gering is en dat het hier meer te doen is om een minder levensvatbare inrichting kunstmatig op de been te houden.

De Minister is sterk opgekomen tegen wat dezerzijds beweerd is, namelijk dat dit wetsontwerp een privilege zou zijn aan de bijzondere Universiteit. Hij zeide dat dit geen privilege was. Ik ben zoo vrij daarin met den Minister in gevoelen te verschillen. Is het geen regel dat voor Staatsbetrekkingen examen gedaan moet worden voor personen, die de Staat daarvoor aanstelt? Komt het voor, dat voor een eenigszins belangrijke betrekking van Staatsdienst particuliere personen het recht verkrijgen, zich als keurmeester op te werpen en dat een Staatscommissie daarnaast staat? Mij is zoo iets niet bekend.

Ik meen dat, wanneer men in dit speciale geval door particuliere inrichtingen of personen, die doctor aan hun eigen inrichting kunnen zijn, laat beslissen wie voor Staatsbetrekkingen geschikt zijn, men eerst moet breken met dat geldende stelsel in ons Staatswezen, en dat, zoolang men daarmede niet breekt, voor het verkrijgen van een Staatsbetrekking steeds moet geëischt worden het afleggen van een examen voor een commissie *door den Staat zelf ingesteld.*

Vergunt men particulieren daarvoor in de plaats te treden, dan wordt aan particulieren een privilege toegekend. Daartoe wensch ik niet mede te werken. Dit is echter niet onze voornaamste grief. Deze is, dat een deel van onze jongelieden naar inrichtingen zou gezonden worden, waar de wetenschap opgesloten wordt. Daardoor zal niet alleen aan de bijzondere, maar ook aan de openbare Universiteit schade toegebracht worden, want — de heer Schokking heeft het blijkbaar ook gevoeld — hoe meer Christelijke jongelieden naar de bijzondere Universiteit zullen gezonden worden en hoe meer dergelijke inrichting zal bloeien, des te eenzijdiger zal ook de openbare Universiteit worden.

Deze Minister is een man van inperken, van omheiningen, van scheidingen. Hij heeft zich verzet tegen de uitdrukking: „sectarisch". Welnu, hij zelf is een geboren sectariër, en vraagt nu van Staatswege steun voor zijn sectarische school, voor wetenschappelijke doeleinden opgericht. Wie zou die oprichting willen verbieden? Maar wanneer wij van Staatswege die school gaan bevoordeelen en haar in staat stellen meer jongelieden uit het volk te trekken, dan trekken wij de jongelieden van de openbare Universiteiten en dan werken wij de opvatting van den Minister in de hand van een Calvinistische wetenschap, een Katholieke wetenschap en een rationalistische wetenschap. Dan eerst zou de eenige ratio van de openbare Universiteit worden, dat daar het rationalistische onderwijs moet worden gegeven. Men bevordert daardoor de eenzijdigheid van onze openbare Universiteiten. Wanneer dat mocht gelukken, dan vrees ik, dat er een kamp zal ontstaan tusschen de twee deelen van het voorstel, tusschen de Vrije Universiteit, die natuurlijk op alle wijzen zal bevorderd worden, en de bijzondere leerstoelen. Ik vrees dat de Minister alle mogelijke moeite zal doen om te verhinderen dat bijzondere Christelijke leerstoelen aan de openbare Universiteit zullen worden gevestigd.

Wanneer wij ons dus tegen dit wetsontwerp verklaren, dan is het niet alleen met het oog op de bijzondere Universiteit zelf, maar ook met het oog op de openbare Universiteit.

De heer Schokking heeft dit blijkbaar gevoeld. Hij heeft er immers in zijn redevoering op gewezen dat, nu men bezig was om wat hij noemde „het Marxistische dogma" aan de openbare Universiteit ingang te doen vinden, waaromtrent ik nu niet in discussie zal treden, het des te meer noodig was, dat de Minister er toe mede werkte om die Universiteit niet over te laten aan de rationalisten. Voor zoover daaruit zou volgen, dat de heer Schokking het openbare hooger onderwijs voor eenzijdigheid van richting wil bewaren, kan ik hem ondersteunen. Ik ben er tegen, dat wij een drilschool zullen hebben in ons land volgens de Hegeliaansch-Hollandsche wetenschap, evenals ik er tegen ben, om een drilschool te hebben in de Calvinistisch-Kuyperiaansche wetenschap. Die richtingen moeten elkaar kunnen vinden, met elkander kunnen discussieeren en dan moet blijken welke de beste is.

Er wordt hier dikwijls gesproken over de „ eenheid van ons volk" en ons wordt verweten, dat wij het volk in twee klassen

verdeelen. Maar de Minister is in dit opzicht veel erger, hij maakt veel meer kringetjes; hij maakt een Calvinistisch kamp, een Katholiek kamp, en rationalistisch kamp en als wij hem volgen, zullen wij krijgen een Christelijk Historisch kamp en misschien een Friesch-Christelijk Historisch kamp. Waar zouden wij heengaan met ons hooger onderwijs indien wij in die richting werden gedreven?

De Minister heeft uitdrukkelijk geweigerd, antwoord te geven op de vraag, welke zijn plannen zijn met ons hooger onderwijs. Dit acht ik toch zeer bedenkelijk. Reeds dit alleen, wetende de sectarische opvatting van den Minister, zou, dunkt mij, degenen die dien kant niet op willen, huiverig moeten maken met dezen eersten stap van den Minister mede te gaan. Het is hier dus een grootalgemeen volksbelang, dat ons verhindert, om het ontwerp aan te nemen; zeer onbillijk is daarom het verwijt, ons door den heer de Savornin Lohman toegevoegd.

Hij had allerminst recht, nadat hij in het eerste deel zijner rede de Vrije Universiteit had afgebroken, tot ons te zeggen: ik heb toch mijn reden om voor dit wetsontwerp te stemmen, en als gij dat ook niet doet, dan komt dat, omdat gij anderen het licht niet in de oogen gunt. Hij vooral had, dunkt mij, zeer voorzichtig moeten zijn, om onze oppositie tegen dit wetsontwerp niet toe te schrijven aan kleinzielige vrees voor de meening van anderen.

Er is door den Minister ook een en ander gezegd over het punt waarover tusschen prof. van der Vlugt en mij van gedachten is gewisseld, de quaestie van dogma en wetenschap. Maar daar ik thans ongeveer de helft mijner rede heb uitgesproken, zal er misschien bij u, Mijnheer de Voorzitter, geen bezwaar bestaan mij gelegenheid te geven, om daarover na de pauze nog het een en ander te zeggen.

De **Voorzitter**: Dan wordt thans de vergadering voor een half uur geschorst.

De vergadering wordt voortgezet en de beraadslaging hervat.

De heer **Troelstra** zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Er is bij de bespreking van dit ontwerp aan deze en aan gene zijde herhaaldelijk gehandeld over de quaestie van dogma en wetenschap, openbaring en onderzoek, schepping en evolutie, en welke benamingen ook verder bij het groote principieele verschil bij de behandeling van de wetenschap, hier in deze Kamer mochten zijn gebezigd. Eigenlijk, en daarvan ben ik na het hooren van de rede van den Minister overtuigd, wordt door de quaestie zóó te stellen, de beoordeeling van verschillend standpunt van dit wetsontwerp niet juist ingeleid. Immers er is bij de behandeling van dit wetsontwerp aan den eenen kant gebleken, dat aan deze zijde van de Kamer allen volstrekt niet van oordeel zijn, dat een theologisch dogma en de wetenschap elkander uitsluiten; aan den anderen kant blijkt het ook, dat er leden zijn, in dit opzicht volkomen staande aan de zijde van den Minister, die toch bezwaar hebben tegen zijn ontwerp. Maar al heeft de zaak dan ook meer een academische beteekenis, toch is er te veel over gezegd, ook door mij, dan dat ik in tweeden termijn nog niet een enkel woord daarover in het midden zou moeten brengen.

De heer van der Vlugt heeft mij toegevoegd, dat het toch niet aangaat, om elken Openbaringsgeloovige als ontoegankelijk voor wetenschappelijken zin voor te stellen.

Mijnheer de Voorzitter, het komt niet in mij op, mij tegen die stelling van den geachten afgevaardigde te verzetten. De persoon van dezen Minister, de streng wetenschappelijke zin, waarmede deze Minister op bijna elk gebied zijn standpunt in een systeem heeft gezet, is reeds voldoende om mij bij die stelling van den geachten afgevaardigde neer te leggen.

Er is geen sprake van te willen beweren, dat een theologisch dogmatisch uitgangspunt niet wetenschappelijk zou kunnen worden uitgewerkt. Integendeel, de wetenschap is het eerst dóór mannen van theologisch uitgangspunt gediend; maar wanneer wij spreken over wetenschap — en hierin zal ik steun vinden bij dr. Kuyper zelf — dan kunnen wij daarbij alleen onze eigen opvatting daarvan laten spreken. Men wil dat wij ons plaatsen op het standpunt der overzijde en men maakt den heer Borgesius er een verwijt van, dat hij, ofschoon *summa cum laude* gepromoveerd, dat standpunt niet wil aanvaarden — maar wie de bladz. 126 en 127 van de Hollandsche uitgave der Stonelezingen naleest, zal moeten toestemmen, dat dit voor ons onmogelijk is.

Dr. Kuyper ontzegt aan ons, niet-geloovigen, niet-wedergeborenen, niet-bekeerden, zelfs het speciale orgaan, om de hoogste en diepste waarheid te aanschouwen. Wij zijn, zooals wij in het genoemde werk genoemd worden, normalisten. Wij houden geen rekening met de zonde, die den normalen mensch van een vroeger ideaal standpunt heeft afgerukt en abnormaal gemaakt, en daarom kunnen wij, volgens dr Kuyper zelf, slechts aan één wetenschap gelooven en niet verschillende soorten van wetenschap erkennen. Van het standpunt der ongeloovigen kan er dus slechts één wetenschap zijn, dat is een wetenschap los van de theologie, en dit geeft bij een ontwerp dat alleen aan de wetenschap mag worden getoetst, den doorslag.

Overigens was hetgeen ik bedoelde heel iets anders dan wat de heer van der Vlugt zeide. Ik ontken niet, dat de aanhangers van een dogma dit zeer wetenschappelijk kunnen uitwerken, maar het dogma verbiedt de aanhangers daarvan om al die conclusiën te aanvaarden, waartoe streng wetenschappelijk onderzoek hen heeft gebracht, en den minst dogmatische der rechterzijde, den heer Lohman, haal ik aan als bewijs, dat ik dit goed inzie. De heer Lohman heeft ons medegedeeld, dat hij uitgaat van het Woord Gods, dat hij de natuur en de Schrift onderzoekt, maar dat hij de conclusiën, waartoe hij komt, niet zonder voorbehoud aanvaardt. Hij toetst ze aan het Woord Gods, en zijn ze daarmede in strijd, dan moge zijn methode nog zoo wetenschappelijk zijn, maar dan acht hij het zijn plicht, tot zijn discipelen te zeggen: dit heb ik op wetenschappelijke wijze gevonden, maar het gevondene wijkt af van het Woord Gods, dus wij mogen het niet accepteeren. Ik vraag de heeren aan dezen kant, of dit correspondeert met hun opvatting der wetenschap? Dit is gebonden wetenschap, geen vrije wetenschap en dus in onze oogen in het geheel geen wetenschap, hoe wetenschappelijk de methode moge zijn die in toepassing is gebracht. Bovendien is het niet de vraag of *personen* al dan niet wetenschappelijk kunnen zijn; maar of inrichtingen, gevestigd op den grondslag van een bepaald dogma, zuiver wetenschappelijk genoemd kunnen worden.

De heer Lohman heeft gewezen op dit verschil, waar hij toegeeft, dat een persoon die een dogma aanhangt, wetenschappelijk kan zijn, maar dat een inrichting van onderwijs, zich niet op een dogmatisch standpunt kan plaatsen, zonder haar zuiver wetenschappelijk karakter te verliezen. Wat het theologisch standpunt zal zijn wordt in de Katholieke Kerk door de Kerk zelf met haar onfeilbaarheid beantwoord; maar onder Protestanten ontbreekt het gezag, om de noodige vastheid te geven, zoodat daar, in plaats van een onfeilbaar gezag, dat zich over het dogma kan uitspreken, gewone menschen aan wetenschappelijk gevormde belijders en kenners van de Openbaring, hun toevallige meeningen kunnen opdringen.

De heer Bos heeft zich tegen mijn bewering omtrent dogma en wetenschap verzet. Sedert het natuur-philosophisch materialisme er niet in geslaagd is, de geheele wereld langs physischen weg te verklaren, schroomt de heer Bos om wetschap en dogma als met elkander onvereenigbaar te verklaren. Ik zou zeggen: wat heeft het laatste met het eerste te maken? De wetenschap heeft haar eigen terrein, dat geheel vrij moet zijn. Ik wil niet beweren, dat dit terrein het gansche zijn omvat. Bewaar mij! Het belangrijkste weten wij met onze tegenwoordige wetenschap niet; dat blijft op het gebied van het raden, twijfelen, gelooven en philosopheeren. Maar de wetenschap zelf moet op haar *eigen terrein* vrij zijn en het wil mij voorkomen, dat dit toch een opvatting is, waarmede de aanhangers der moderne levensbeschouwing niet afgedaan hebben. Ik acht het goed in onzen tijd en bij deze gelegenheid het recht der vrije wetenschap, los van de theologie, te postuleeren, geen koketteeren met, geen toegeven aan de pretentiën van hen die van de politieke verslapping der bourgeoisie gebruik maken, om niet alleen op het terrein der politiek, maar ook op dat der wetenschap, haar in de armen van het clericalisme terug te doen vallen. Ik geloof, dat voor hem die de moderne wetenschap lief heeft, een „waakt" op dit gebied niet misplaatst is.

In de discussie dezer dagen heeft een toon geklonken, alsof degenen die er zoo over denken, zich aan een soort verwaand-

heid, aan exclusivisme zouden schuldig maken. Ik geloof, dat wanneer daarvan sprake is, deze niet allereerst aan deze zijde, maar vooral bij de richting van den Minister moet gezocht worden.

Ik wees er zoo straks op, dat deze Minister voor zich en de zijnen feitelijk uitsluitend het bezit opeischt van het ware kenvermogen der waarheid. Wij bezitten dit niet, omdat wij niet wedergeboren en bekeerd zijn. Dat is toch, meen ik, vrij exclusief tegenover andersdenkenden.

Erger blijkt nog dat exclusivisme, als wij de meening van den Minister en de zijnen omtrent de toekomst nagaan. In de bekende rede: *Maranatha*, op bladz. 4 en 5, kunnen de heeren van deze zijde lezen, dat wij allen volgens den Minister gedoemd zijn, eenmaal „verdaan" te worden.

„Het „Maranatha" leert, dat als de historie der volkeren zich zal hebben uitgeput en niet verder kan, de van God gezalfde Koning verschijnen zal, om in het leven van alle natiën, en dus ook van *ons* volk, in te grijpen; den sikkel ook in den oogst van *ons* nationale leven te slaan; en de anti-christelijke wereldmacht, gelijk de Apostel getuigt, te *verdoen met den adem zijns monds* (2 Thess. II : 8)."

Op bladz. 5 komt dit voor: „En óók, op grond van Gods Woord staat onwankelbaar zijn overtuiging vast, dat deze van God gezalfde Koning, wiens gezag en macht nu nog door den geest des tijds gelooehend, miskend en tegengestaan wordt, op den dag en op het uur, dat God hiervoor heeft vastgesteld, uit dien hemel naar deze aarde terug zal keeren, om allen tegenstand te breken; te verdoen wie zich tegen hem stelt; en dit aardrijk ten erve zal geven aan de zachtmoedigen, die het: „kust den Zoon", (Psalm II : 12) hebben verstaan en in practijk gebracht."

Die „zachtmoedigen", dat zijn de Minister van Binnenlandsche Zaken en zijn vrienden en die tegenstanders van Christus is op dit oogenblik de linkerzijde. Of daar ook een gedeelte der rechterzijde onder vallen zal, dat zal vooral afhangen van de stelling, die zij zullen innemen ten opzichte van de verschillende voorstellen van dezen Minister.

Wanneer er dus van exclusivisme, van verwaandheid, of eigengerechtigheid sprake is, dan hebben wij van den Minister en zijn vrienden nog veel te leeren.

Voor mij althans is dat voorbeeld voldoende, om er mij volstrekt niet voor te schamen, wanneer ook ik een vaste overtuiging er op nahoud, om mij daaraan te houden.

Met de quaestie te stellen tusschen wetenschap en dogma, Openbaring en Rede, worden de vragen die zich bij de beoordeeling van het wetsontwerp voordoen, volstrekt niet opgelost. Zóó stelt men de quaestie te algemeen.

Vooreerst willen wij geen enkel Openbaringsgeloovige verhinderen zijn wetenschap aan de Universiteit te doceeren. Integendeel: wij werken daartoe mede door onzen steun te geven aan de bijzondere leerstoelen. Bovendien is het de groote vraag, of een wetenschappelijke instelling op dogmatischen grondslag kan berusten en wat onder dien grondslag moet worden verstaan. Dit is met het woord „Openbaring" niet op te lossen, want die Openbaring wordt zeer verschillend verkregen en zeer verschillend begrepen. Het is de groote vraag, of er waarborgen zijn, dat het orgaan dat over die Openbaring oordeelt, wetenschappelijk vertrouwen verdient.

Dan kom ik terug op hetgeen ik in mijn eerste rede heb gezegd en wat door den heer Heemskerk is tegengesproken, n.l. dat bij de Gereformeerden voornamelijk de theologische faculteit den doorslag geeft bij de bepaling wat nu eigenlijk de Openbaringsbeginselen zullen zijn, die de wetenschap aan de Vrije Universiteit beheerschen.

De heer Heemskerk ontkende dit op een eigenaardige manier, door de zinsnede voor te lezen, welke mij juist het recht gaf, dat te beweren. Hij las het laatste gedeelte voor, ik zal het geheel voorlezen en dan moet iedereen maar nagaan of ik niet volkomen het recht had aldus te spreken. Ik had het oog op bladz. 21 der correspondentie over het ontslag van jhr. mr. A. F. de Savornin Lohman, waar ik lees: „Vraagt men nu, of een hoogleeraar bij het onderwijs aan onze school niets anders zou te doen hebben dan, voor zooveel zijn vak aangaat, dit historisch gegevene te constateeren en van daaruit critiek op het in Nederland bestaande uit te oefenen, zoo aarzelen curatoren niet te verklaren, dat zij deze vraag beslist ontkennend beantwoorden. Alzoo opgevat zou het geen wetenschappelijk hooger onderwijs zijn.

„Integendeel hetgeen uit de Gereformeerde beginselen voortvloeit, moet evenals die beginselen zelf, evenzeer *a posteriori* voor de rechtbank der waarheid gehandhaafd worden, als het a priori door de Vereeniging als waar is aangenomen." Dan volgt er: „In de Theologische faculteit moet ook de grond van het Schriftgezag onderzocht en waar gemaakt worden. Ja zelfs de eerste lineamenta en stellingen van waaruit hiervoor het betoog wordt gevoerd, moeten, evenals de methode waarnaar dit geschiedt, tot op den laatsten grond in ons menschelijk bewustzijn getoetst worden."

De theologische faculteit heeft dus den grondslag der wetenschap, de Openbaring, te onderzoeken.

Dit is nu de theorie, maar wat is de practijk?

Vooreerst wijs ik wat de theorie betreft, op nº. 1140 van *De Heraut*, waarin de door mij geciteerde brief van den heer de Savornin Lohman voorkomt, en waarin dr. Kuyper zelf de stelling uitspreekt dat „het een roeping is *der heilige godgeleerdheid* om op het terrein der beginselen *voor alle wetenschap* den toon aan te geven." Het is trouwens duidelijk: om de Openbaring te vinden in de Schrift, moet men Schriftgeleerde zijn. Hoe kan iemand, die geen theoloog is, dat doen? Wij zien het iederen keer, wanneer er aan de rechterzijde verschil van opvatting is over dergelijke dingen, dan gaan de heeren over de Schrift spreken, en wij anderen zeggen dan: wij zijn geen theologen, over die quaesties kunnen wij niet oordeelen. Zoodra men dus de Schrift neemt als grondslag van wetenschap, volgt daar *linea recta* uit, dat de theologen feitelijk het heft aller wetenschap in handen krijgen.

Maar het zijn niet eens de wetenschappelijk gevormde theologen. Bij de Universiteit die het hier geldt, de Vrije Universiteit, is de zaak nog anders. Daar heeft dominé Sikkel, die ook reeds door den geachten afgevaardigde uit Leiden is geciteerd, indertijd het zijne van gezegd. Tusschen twee haakjes, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik herhaalde malen in mijn rede stof put uit het geschrift naar aanleiding van het conflict aan de Vrije Universiteit voorgevallen, dan moet de Minister niet meenen, dat ik dat doe om een oude wonde open te rijten; dan moet de Minister dat een klein beetje breeder en hooger opvatten dan zooals hij in zijn vorige rede heeft gedaan. Neen, dat is geen *truc* om den een tegen den ander uit te spelen; maar wij moeten dat doen, willen wij weten, waarom het hier gaat. Als zoo in het algemeen gesproken wordt, dringt men in de kern van de quaestie niet door. Om die reden alleen beroep ik mij ook thans weer op wat is voorgevallen in het bekende conflict van den heer Lohman met de Vrije Universiteit.

Welnu, op bladz. 34 van het antwoord van den heer Lohman vind ik o. a. dit, geschreven door dominé Sikkel: „Tot op onze eilanden en afgelegen boerenhofsteden toe, kunt gij deze geruchten hooren bespreken door onze Calvinistische mannen. Want zij hebben verstand van deze dingen, al kunnen zij ze niet in woorden brengen en al leven zij in ambacht of in boerenbedrijf. De wetenschap uitwerken is hun taak niet, maar de beginselen ook der wetenschap *proeven* ze." Dus, wanneer wij nu komen tot de Vrije Universiteit, moeten wij de eigenlijke keurmeesters van de beginselen der wetenschap vinden op de eilanden en de afgelegen boerenhofsteden, die natuurlijk worden ingelicht door den man dien zij het meest vertrouwen.

Op wie die menschen vertrouwen en hoe zij hun wetenschappelijk oordeel vormen, komt zeer eigenaardig uit op bladz. 36 van dezelfde brochure, waar ook dominé Sikkel aan het woord is. Daar wordt den juridischen professoren aan de Vrije Universiteit er een verwijt van gemaakt, dat zij nog geen vaste lijn hebben getrokken uit de Gereformeerde beginselen en er nu maar op los doceeren en dan volgt er dit: „al hebben de juridische hoogleeraren nog geen lijnen en conclusiën uit Gereformeerden wortel, zoo ze met onze beproefde theologen samen studeerden, zou ons volk gerust zijn en wachten.

„Maar kiezen ze eigen en andere lijnen, of meenen ze .... het recht te hebben *zonder overeenstemming met de Gereformeerde lijnen* voor eigen conclusiën te gaan ijveren, heeft het volk dan geen goeden grond onder de voeten, indien het voor den veiligsten rotsbodem kiest, waarop prof. Kuyper als Gereformeerde staat, en het versch aangespoelde oeverzand van prof. Lohman mijdt?"

Ja, Mijnheer de Voorzitter, waarop komt dat neer? Het is niet de theologie die beslist, het is ook niet de democratie die beslist, maar het is een man die de massa heeft weten te suggereeren, die het vertrouwen heeft van zijn menschen en door middel van zijn boerenhofsteden en eilanden zijn collega's aan de Universiteit voorschrijft wat zij wel en wat zij niet mogen leeraren.

De heer de Savornin Lohman heeft op een gegeven oogenblik gezegd: men heeft indertijd een oude brochure van mij over de scholen van het Zuiden van liberale zijde geprezen, omdat men den inhoud anti-clericaal vond. Ja, bij alles wat ik van dezen heer Lohman heb gelezen kreeg ik altijd den indruk, dat die geachte afgevaardigde is anti-clericaal. Hij is er conservatief-anti-democratisch bij. En nu begrijp ik volkomen het conflict, dat tusschen den heer Lohman en den heer Kuyper bestaat. Het is *het groote conflict* in onze historie, het conflict, waarbij de massa, het volk door Gereformeerde predikanten wordt aangevoerd, die trachten hun inzicht zoowel op politiek als op theologisch en wetenschappelijk terrein aan anderen op te dringen. Nu is de quaestie, geloof ik, in deze zoo: voor het clericalisme op het gebied der wetenschap behoeven wij, wat de Katholieken betreft, niet zoo bang te zijn, maar het is de groote vraag, of hier in Nederland van Staatswege steun zal worden verleend aan Gereformeerde predikanten om het spelletje, dat zij in vroegere tijden hier gespeeld hebben, voort te zetten. Het Nederlandsche clericalisme is een ander clericalisme dan dat in Zuidelijke landen voorkomt. Het Nederlandsche clericalisme is het clericalisme van Gereformeerde predikanten. Het is de Gereformeerde demagogie, de ergste vorm van clericalisme, dien wij ons kunnen voorstellen. Dat is het clericalisme, dat ik zie in dit ontwerp en vooral daarom is het duidelijk, waarom er zooveel tegenstand tegen deze wet is. Ik begrijp, hoe er aan de rechterzijde mannen gevonden worden, die bang zijn voor dat demagogische clericalisme, hoewel zij met het oog op een transactie, op een compromis, op de omstandigheden van den dag geen kabaal willen maken, omdat zij ook iets gekregen hebben. Ik begrijp, hoe bij een groot gedeelte van de rechterzijde verre van sympathie, integendeel antiphatie tegen het uitgangspunt, het geheele streven van dit wetsontwerp bestaat.

Ik kom thans aan het laatste punt. Dit is, dat dit ontwerp, ook al mocht het met een kleine meerderheid in de Kamer worden aangenomen, toch wat zijn belangrijksten inhoud betreft, meer tegenstanders dan voorstanders heeft. Dit ontwerp drukt lang niet uit, wat er aan de rechterzijde van deze Kamer wordt gewild op het gebied van het hooger onderwijs. Een nationale wet is het absoluut niet; het is zelfs niet eens een wet van de Regeeringsmeerderheid. De Regeering heeft nog wel nooit zoo zwak gestaan hier in deze Kamer als op dit oogenblik, nu zij komt met een voorstel om haar onderwijs vrij te gaan maken, hetgeen als een specifiek punt op het Christelijk program heette te staan, maar waartegen, voor zoover het hooger onderwijs betreft, zich de heer de Visser met alle kracht heeft verklaard. Dit is een zeer zwakke wet en de aanneming moet — ik geloof dat wij dit na hetgeen wij hebben gehoord wel mogen constateeren — niet toegeschreven worden aan sympathie bij de overzijde.

De heer Lohman heeft niet alleen deze Kamer, niet alleen de linkerzijde, maar het land verbaasd door de volte face, die hij heeft moeten maken om na de bespreking van dit ontwerp zich er voor te kunnen verklaren. De heer Lohman is in den grond principieel tegenstander van hetgeen waar wij ook tegen zijn, de Vrije Universiteit of een instelling op een dergelijk standpunt gegrondvest.

De heer Schokking heeft zich, wat zijn stem voor of tegen betreft, nog niet verklaard; maar het heeft mij toch verbaasd — ik wist dat niet — van den Minister te hooren, dat de heer Schokking is een oud-discipel van de Vrije Universiteit. Men had kunnen verwachten, dat een oud-discipel van die Universiteit met meer warmte en sympathie over en voor die Universiteit zou gesproken hebben, dan de heer Schokking heeft gedaan. De heer Schokking heeft zich niet tegen die Universiteit verklaard, maar er wel duidelijk op gewezen, dat die Universiteit toch voor den een van haar vrienden heel iets anders is dan voor den ander. Voor hem was zij slechts een redonte, een soort vluchthaven tegen het eenzijdig karakter van de openbare Universiteit; voor den Minister is zij de tegenstander, de vijand, de concurrent, de bestrijder van de openbare Universiteit, en de Minister wil dus juist door den steun aan de Vrije Universiteit te verleenen, het rationalisme van de openbare Universiteit helpen dooden. De heer Schokking denkt er anders over. Hij constateert, dat de stroom van het volk door de openbare Universiteit leidt, en hij waarschuwt den Minister om niet te gaan verdeelen, hij waarschuwt, dat een deel van de Christelijke gezindten van de openbare Universiteit zou afvallen. Integendeel, hij wil, dat ook het Christendom aan de openbare Universiteit zal vertegenwoordigd zijn. Dit standpunt staat in den grond van de zaak feitelijk tegenover dat van den Minister. En wat nu een partijgenoot van den Minister, de heer Talma, over het principe van dit onderwerp heeft gezegd, was al even weinig sympathiek. Hij heeft ronduit verklaard, dat hij geen sympathie heeft voor het wetenschappelijk karakter van de Vrije Universiteit. De oogappel van den Minister, de eenige instelling die feitelijk profijt van deze wet zal trekken, wordt door den heer Talma niet verdedigd op grond van haar wetenschappelijke noodzakelijkheid, maar op grond van andere overwegingen, zooals men gebruikt, om vóór een zaak te kunnen stemmen. Maar ik constateer, dat de heer Talma den Minister niet principieel heeft gesteund, integendeel heeft getoond, dat in de naaste omgeving van den Minister over die Vrije Universiteit anders gedacht wordt dan de Minister zelf doet.

Wat de Katholieken betreft, ik heb met groote bewondering de rede van den heer Nolens gehoord; niet omdat er gloed uit straalde voor de plannen en inzichten van den Minister, maar wegens de nuchterheid, kalmte en bezadigdheid, waarmede die geachte afgevaardigde sprak en ten tweede wegens de virtuoriteit, waarmede hij het onderwerp zoodanig wist te behandelen, dat bij de eigenlijke quaestie het uitgangspunt van dezen Minister, zooveel mogelijk heeft weten te ontzeilen.

En daarom meen ik gernst te kunnen zeggen, dat, al mocht dit wetsontwerp hier aangenomen worden, volstrekt niet kan worden gezegd dat de rechterzijde het met de strekking en het voornaamste onderdeel daarvan eens is. En nu is in een van de bladen een wenk gegeven. Daar werd ook geconstateerd dat er een deel is in dit wetsontwerp, de bijzondere leerstoelen, dat ik zou haast zeggen de algemeene sympathie heeft, behalve die van den Minister zelf. En wanneer nu de Minister een nationaal werk wil leveren, dan zoude het het beste wezen, dat hij dat gedeelte van zijn ontwerp behield en al datgene wat betrekking heeft op den effectu civili en op het subsidie aan de bijzondere Universiteiten er uit lichtte, dan konden wij het aannemen en dan hadden de heeren, die geklaagd hebben over de eenzijdigheid die ook thans nog aan openbare Universiteiten wordt aangetroffen, een middel aan de hand gekregen, om die eenzijdigheid te doen verminderen. Dan waren ook wij, die gaarne elk licht op elken kandelaar willen laten ontsteken en niet van één kandelaar en één licht willen weten, dan waren wij allen voldaan en ware een groote dienst aan de wetenschap door deze Regeering bewezen.

Maar er werd in dat blad bij gevoegd dat men vreesde dat het daarvoor reeds te laat zou zijn, en ik vlei mij dan ook niet met de illusie, dat de Minister zal doen, wat eigenlijk de omstandigheden zouden gebieden, de bijzondere leerstoelen invoeren, en afzien van zijn speciale plannen die bij zijn eigen geestverwanten niet op algemeene en onverdeelde sympathie mogen bogen.

En waar nu de zaken zoo staan, daar vraag ik den heer Lohman, of hij het recht heeft, om ons hier aan deze zijde er een verwijt van te maken, wanneer wij aan dit ontwerp onze stem niet kunnen geven; dan vraag ik den heer Lohman om waar te maken wat hij ons verweten heeft, dat wij er tegen stemmen omdat wij een andere richting niet in de gelegenheid willen stellen zich vrij te uiten. Mijnheer de Voorzitter! Het streven van dezen kant gepredikt, komt toch niet hierop neer, dat wij de vrije prediking van andere meeningen willen tegengaan!

Integendeel zeggen wij: komt tot ons, om ons op ons eigen gebied te bekampen.

Kan men royaler, moediger en flinker standpunt innemen en meer recht laten wedervaren aan de vrijheid? — Ik geloof het niet.

Het verschil — en daarmede besluit ik — tusschen den Minister en ons is dit: dat de Minister meent dat de verschillende richtingen zich alle op hun eigen terrein moeten opbergen,

terwijl wij alle richtingen elkander willen doen ontmoeten in volle vrijheid, in het vaste geloof, dat dan de zege aan ons zal zijn.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Zutphen, de heer Goeman Borgesius, heeft, sprekende over den arbeid van de Commissie van Voorbereiding, een woord gesproken, waarbij ik mij van heeler harte aansluit; het was een woord van lof aan den hooggeachten en hooggeschatten griffier van deze Kamer. Vervolgens heeft die geachte afgevaardigde een woord van critiek doen hooren op den arbeid der Commissie, dat, indien ik mij niet vergis, achterwege had kunnen blijven, maar nu het uitgesproken is, een kort antwoord vereischt.

Die critiek hield in, dat de Commissie van Voorbereiding, bij de vermelding van het mondeling overleg, niet had behooren te bezigen de uitdrukking „van de zijde der Commissie", omdat daarmede niet bedoeld was, dat hetgeen op die wijze vermeld werd het gevoelen van de Commissie als zoodanig uitdrukte, zoodat de Commissie zich geëffaceerd zou hebben; de geachte afgevaardigde noemde dit een bedenkelijk antecedent, waartegen hij meende te moeten waarschuwen.

Het is jammer dat die geachte spreker tegen dit antecedent niet vroeger gewaarschuwd heeft, want in het Verslag van het mondeling overleg betrekkelijk de zoogenaamde Kinderwetten, vindt men op verschillende plaatsen die uitdrukking „van de zijde der Commissie," ook gebezigd; zoo bij de behandeling van art. 344 *b*; bij de behandeling van art. 344 *e* ging die Commissie van Voorbereiding nog verder, waar zij aan den Minister mededeelt: „dat in haar midden was in overweging gegeven"... enz.

Het antecedent heeft dus reeds vroeger plaats gevonden, en deze wijze van uitdrukking brengt niet mede dat de Commissie zich effaceert. Zij geeft alleen blijk, dat de meerderheid zich niet op het enge standpunt stelt, dat zij bij het mondeling overleg de minderheid niet aan het woord wil laten.

Van den geachten afgevaardigde, die wel niet in de genoemde Commissie zitting heeft gehad, maar toch als vertegenwoordiger van de minderheid op een aantal punten twee zijner geestverwanten daarin zag opgenomen, die weder door hun onderlinge afwijking ruimte genoeg openlaten, om tusschen hen beide door te zien, had ik allerminst een verwijt op dat punt verwacht, veeleer een betuiging van waardeering. Voor het overige biedt hetgeen de geachte spreker zeide geen stof om den arbeid van de Commissie van Voorbereiding verder te bespreken.

Een ander incident is door dien geachten afgevaardigde tegen mij persoonlijk opgeworpen. Ik sta daar evenmin lang bij stil. De woorden, zooals ik die uit den mond van den geachten afgevaardigde heb gehoord, heb ik niet precies zoo in de *Handelingen* teruggevonden. Er is een verschil, dat den spreker wel niet disculpeert, maar toch een eenigszins andere nuance aangeeft. Ik acht het evenwel niet noodzakelijk die woorden te herhalen. De onverwachte, door niets geprovoceerde kreuking, berustende op niets dan op een uitlegging waarvan men had mogen verwachten, dat zij in den spreker niet zou zijn opgekomen, deed een oogenblik pijn, als de door een angel toegebrachte steek, waarbij een druppel gif in het bloed wordt gebracht. Men slaat den angeldrager af, maar als de getroffen plek tijdig met zout gewreven wordt, is het gif onschadelijk gemaakt.

Nu zal men zeggen, hoe kondet gij u daaraan blootstellen? Mijn antwoord daarop is dit.

Ik had vooreerst mogen verwachten hier voor zulk een steek beveiligd te zijn; ten tweede was het door mij gesprokene de afwering van een drieledigen aanval van den geachten afgevaardigde uit Leiden, den heer van der Vlugt, tot de voorstanders der Vrije Universiteit gericht, en waarbij van de studenten en hun positie een beeld was gegeven, dat, naar ik meen, niet geheel kan ontkomen aan de qualificatie van caricatuur, die de Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn rede aan enkele voorstellingen heeft gegeven.

Die drieledige aanval bestond hierin: ten eerste, de studenten aan de Vrije Universiteit weten, dat zij daar niet gekomen zijn om zelfstandig hun eigene overtuiging op te bouwen enz.; ten tweede: het zich onderwerpen aan dubbele examens is slechts een gering bezwaar; ten derde: wat moet men denken van voorstanders dier Universiteit, die om zulk een gering bezwaar hun zonen niet naar die Universiteit zenden? Zonder dat tot iemand persoonlijk een speciale aanval was gericht, werd daardoor het karakter der studenten aangetast.

Ik gaf daartegenover een beeld van de algemeen menschelijke natuur van die studenten, en sprak daarbij mijn waardeering uit over de moeite die de jongelieden zich geven. Ik handhaaf dit ook na de repliek van den heer van der Vlugt, en kom op die repliek in het verband waarin het behoort, in den loop van mijn rede nader terug.

Wanneer ik nu op dit oogenblik een woord van repliek spreek, geloof ik te mogen zeggen, dat de oppositie tegen dit wetsontwerp gevoerd is op drie gronden: vooreerst, de geringheid van de waarborgen; ten tweede, de verderfelijkheid van de Vrije Universiteit met haar Christelijke wetenschap; ten derde, de deugdelijkheid van de openbare Universiteiten, die te beter worden naarmate zij, naar men beweert, in haar opvattingen meer tot de Christelijke wetenschap naderen.

Daartegen meen ik te mogen stellen als in het debat gehandhaafd de drie volgende stellingen: vooreerst, de openbare Universiteiten, die geen beter recht hebben op den effectus civilis dan de bijzondere Universiteit, bieden ook geen betere waarborgen dan deze geven zullen volgens dit ontwerp; ten tweede, gij hebt die bijzondere Universiteit trots uw afkeer van haar Christelijke wetenschap te eerbiedigen in de uitoefening harer rechten als wetenschappelijke instelling, en een Universiteit als de Vrije moge haar gevaren hebben, zij draagt een wetenschappelijk ideaal, dat gij te eerbiedigen hebt; ten derde: aan de openbare Universiteiten kleven essentieele gebreken, maar de oppositie wijst den weg ter genezing niet aan, doch handhaaft die gebreken integendeel; het wetsontwerp daarentegen geeft een begin van verbetering.

Een woord over die eerste stelling, het gelijke recht op de promotie cum effectu civili van de bijzondere met de openbare Universiteiten. Ik moet daarbij handhaven mijn beroep op Kappeyne, dat door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, is bestreden op den grond, dat in mijn beroep een verwarring zou heerschen tusschen het jus promovendi en het jus *expostulandi* of *artis exercendae*. Ik geloof met bescheidenheid te mogen zeggen, dat ik mij van zoodanige verwarring heb vrijgehouden. Het moge een enkele maal gebeurd zijn, dat ik het *jus promovendi* gebruikt heb in den zin van jus expostulandi, maar dit promiscue gebruiken van de beide uitdrukkingen komt meermalen voor en de zaak zelf is ook volkomen duidelijk. Dit blijkt, wanneer men de brochure raadpleegt, waarop de geachte afgevaardigde zich beriep, de brochure „Strikt genomen". Men vindt daar op bladz. 43 het citaat van Kappeyne nog vervolgd en men ziet dat iets verder dan op de door mij geciteerde plaats, de heer Kappeyne het volgende zeide:

„De Staat schenkt eigenlijk niet het *jus promovendi*, maar het *jus postulandi* of *artis exercendae*. Is dit zoo, dan vraag ik: welk beginsel moet men daarbij volgen? Het beginsel, dat men niemand, die op degelijke wijze is gekeurd, uitsluit van wetenschappelijken arbeid in de maatschappij. De Staat kan een keuring eischen, maar ieder die door een behoorlijken keurmeester is gestempeld, moet worden toegelaten, of anders maakt men inbreuk op de vrijheid van arbeid. Wanneer wij de bevoegdheid van onderwijs te geven ontzeggen aan iemand, die volkomen de bevoegdheid om te onderwijzen heeft, maakt men juist inbreuk op de vrijheid van onderwijs."

Redeneerende uit de eigenaardigheid van het jus promovendi kwam Kappeyne er dus toe om den eisch om voor de openbare Universiteiten den effectus civilis alleen te behouden, te verwerpen. En dat moest hij ook wel, want zijn voorstel strekte niet alleen om aan het Atheneum Illustre te Amsterdam toe te kennen de bevoegdheid tot promotie, maar die bevoegdheid cum effectu civili.

En wanneer wij even verder gaan in de lezing van „Strikt genomen", dan zien wij, dat in de discussie van 21 Maart 1876 reeds gewezen is op de consequenties die voor de bijzondere Universiteiten voortvloeien uit de aanneming van het voorstel-Kappeyne.

De toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken bestreed dit voorstel, omdat hij voor de Rijks-universiteiten het uitsluitend recht vindiceerde op promotie cum effectu civili. Op

bladz. 45 van „Strikt genomen" vindt men dienaangaande de volgende opmerkelijke passage van dr. Kuyper: „De vraag, of de tijd niet zou kunnen komen, dat óók dit *jus expostulandi* of, wilt ge, *politiek* promotierecht, aan de vrije stichtingen rechtstreeks zal worden toegekend, is door den Minister Heemskerk reeds op 21 Maart 1876 in vermoedelijk toestemmenden zin beantwoord, toen hij zei: Wanneer dit amendement wordt aangenomen en Amsterdam verkrijgt het door haar zoozeer gewenschte privilege, het *jus promovendi*, dan zal zich, vroeger of later, de quaestie moeten voordoen, dat ook anderen gelijke rechten eischen, en *redelijkerwijze* — natuurlijk niet zonder waarborgen, niet geheel lichtvaardig — zal men hetzelfde recht moeten toestaan."

Een passage daarom zoo merkwaardig, omdat niet alleen door dien Minister toen, nu 28 jaar geleden, is voorspeld wat heden zou gebeuren, maar ook omdat er bij is voorspeld, dat men dan waarborgen zou eischen, zonder dat er bij werd gezegd, dat het gelijke waarborgen zouden zijn. De Minister, van wien ik zeggen mag, dat hij voorzichtig was in zijn woordenkeus, heeft toen niet gezegd: onder *dezelfde* waarborgen, maar hij heeft uitdrukkelijk gezegd: niet geheel lichtvaardig, niet zonder waarborgen.

Uit de in 1876 gehouden discussie valt dus slechts een enkele les te leeren, namelijk deze, dat hetgeen nu gebeurt volkomen normaal is, en dat indien men niet wil reageeren tegen de beslissing in 1876 genomen — en dit geldt voor de geheele Kamer, zoowel linkerzijde als rechterzijde — dit wetsontwerp moet worden aangenomen. Ik ben den geachten afgevaardigde uit Utrecht, dien ik natuurlijk altijd zeer gaarne hoor, bijzonder dankbaar, dat hij mij de gelegenheid heeft gegeven, het door mij aangevoerde op dit punt nog even te completeeren.

Nu zegt men dat de hier voorgestelde waarborgen te gering zijn, en met name de heer de Visser beklaagt er zich over, dat, wanneer dit wetsontwerp zal zijn aangenomen, de effectus civilis zal kunnen worden toegekend aan een Universiteit die maar drie faculteiten heeft.

Indien men dit nu zoo zou willen opvatten, dat door dit wetsontwerp zal worden erkend, dat drie faculteiten uitmaken een volledige Universiteit, dan moet ik die stelling betwisten. Integendeel! De uitdrukking Universiteit wijst er reeds op, dat de wetgever niet oordeelt, dat met het aanwezig zijn van drie faculteiten de instelling volkomen compleet zal zijn. De wet houdt slechts rekening met de moeilijkheden voor de bijzondere Universiteiten, om zich terstond volledig te ontwikkelen.

De heer Röell wijst hier op de Belgische wet. Dat beroep van dien geachten afgevaardigde op de Belgische wet is reeds door den geachten afgevaardigde uit Goes beantwoord op zoodanige wijze, dat wat betreft den gedachtengang, waarin dat antwoord zich bewoog, ik daaraan niets heb toe te voegen. Maar het is wel opmerkelijk dat in 1890 in België het jus promovendi cum effectu civili is toegekend aan bijzondere Universiteiten, mits zij hebben vier faculteiten, met name genoemd, waaronder de theologische faculteit niet is vermeld. Derhalve is van de zijde van den Belgischen wetgever veel grooter concessie gedaan en veel grooter inbreuk toegelaten op het universitair begrip dan op dit oogenblik door dezen Minister is voorgesteld. Het is van algemeene bekendheid, dat de voorstanders van het bijzonder onderwijs, ik spreek hier nu niet in den engeren zin van de voorstanders der Vrije Universiteit, ik bedoel de voorstanders in het algemeen hier te lande van het bijzonder universitair onderwijs, niet meenen, dat een Universiteit met drie faculteiten compleet is; zij begrijpen dat het universitaire begrip eischt vijf faculteiten.

De gelegenheid aan de bijzondere Universiteiten geboden om het jus promovendi cum effectu civili te verkrijgen houdt dus in geenen deele in, dat het universitaire begrip wordt verworpen. Maar in België is een Vrije Universiteit die principieel geen theologische faculteit wil hebben, en daarmede werpt die Universiteit des bewust en opzettelijk het universitaire begrip omver. En niettegenstaande dit geeft de Belgische wetgever toch aan die Universiteiten het jus promovendi cum effectu civili.

De waarborgen zijn daar dus niet alleen zwakker dan hier, maar voorts bewijst het Belgische voorbeeld, dat de vrijzinnigen in het clericale Roomsch-Katholieke België vrijzinniger behandeld worden dan zij hier de onvrijzinnigen behandelen willen. Is het nu zoo verschrikkelijk, dat men gedurende een eenigszins langen tijd zou moeten wachten op een wis- en natuurkundige faculteit! De Academies hebben vroeger toch jaren daarop gewacht. Thans heeft men aan de openbare Universiteiten wis- en natuurkundige faculteiten en wij van onze zijde verzetten ons daar niet tegen, maar vroeger was dit anders. Ik sla op de rede door professor Doijer gehouden op 8 Februari 1884 als rector-magnificus te Leiden, en lees daar:

„Vergelijken wij den toestand van voor twee eeuwen met dien van heden, dan is een machtige verandering ten goede niet te miskennen. Die verandering is het gevolg der aanhoudende, eerst langzaam, daarna sneller en sneller gaande ontwikkeling, die weder haren grond vindt in de zucht naar kennis en in het onderzoek, dat daaruit voortvloeit. De wis- en natuurkunde, vroeger aan andere min of meer verwante vakken gebonden, krijgen gaandeweg zulk een omvang, treden door haar nauwkeurige methoden van onderzoek met haar meer en meer volkomen instrumenten zoozeer op den voorgrond, dat zij in het begin dezer eeuw tot een afzonderlijke faculteit worden saamgevoegd, die nu de toongeefster wordt. Geen faculteit, die niet aan die der wis- en natuurkunde den eerepalm toekent, die haar niet tot voorbeeld neemt."

De pretentie is wel wat groot, maar ik laat nu het agressieve in de bewering daar, en vraag alleen: voordat die wis- en natuurkundige faculteit losgemaakt was van andere faculteiten, droeg toen de Leidsche Universiteit het universitaire begrip niet in zich? Van de overzijde zal men dit toch niet beweren.

Ik had in dit verband gezegd, dat men van een kind niet hetzelfde kan eischen als van een man, en de geachte afgevaardigde uit Winschoten heeft daarop geantwoord, dat men dan ook aan een kind niet de taak van een man mag opdragen, maar ik wil de vergelijking een weinig vollediger maken. Gesteld, er is een nationale schietwedstrijd, waarop knapen, jongelingen en bejaarde mannen verschijnen; een knaap die de bergen weet te beklimmen, die oog en leden geoefend heeft in de frissche, hooge berglucht en in den zonneschijn geleerd heeft helder te zien, en die dan ook zuiver het doel raakt, en een man van rijpen leeftijd, die geschoold is in de schietkunst, doch die wegens beginnende gebreken des ouderdoms en mindere gezichtsscherpte het doel minder zuiver raakt, aan wien zou men dan den prijs toekennen? Immers aan den knaap of jongeling! En indien beiden het doel raakten, toch aan beiden! Gij zoudt toch niet zeggen: die knaap is nog te jong; hij heeft nog niet huis en hof en goed, en wordt daarom niet beloond?

De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft een ander beeld gebruikt, en, de zaak vergelijkende bij een aanbesteding, gezegd, dat de voorwaarden van inschrijving toch niet zóó gemaakt mogen worden, dat een aannemer, aan wien men zeer gaarne de levering gunt, haar ook krijgt.

Ik geef dat den geachten afgevaardigde volkomen toe, maar de inschrijvingsvoorwaarden mogen ook niet zoo gemaakt worden, dat men eischen stelt om er een uit te sluiten, eischen die met het fabikaat, dat men verlangt, niets te maken hebben. Stel dat gij een aanbesteding houdt voor de levering van een stoommachine, zoudt gij dan in de inschrijvingsvoorwaarden den eisch stellen, dat de fabrikant zijn fabriek ook moet hebben ingericht voor het vervaardigen van electrische tramwagens? Ik geloof dat de geachte afgevaardigde dien eisch niet zou willen stellen, omdat het in dat geval te doen is om een stoommachine en niet om electrische tramwagens.

Ik zeide, dat de stelling, dat de waarborgen voldoende zijn, in dat debat is gehandhaafd, en het is niet noodig verder daarop in te gaan. De geachte afgevaardigde uit Winschoten heeft geklaagd dat dit debat wel een hooge vlucht had genomen, maar dat men op den beganen grond elkander zoo weinig ontmoette. Welnu, de geachte afgevaardigde uit Goes heeft getracht de heeren van de overzijde op dien beganen grond te ontmoeten toen hij de nuchtere vraag behandelde of nu inderdaad de waarborgen aan de openbare Universiteiten, dat men kreeg wetenschappelijk onderlegde jongelieden, krachtiger waren dan de waarborgen van de bijzondere Universiteiten, in dit wetsontwerp geëischt. Op dit terrein, waar men zich toch wel op den beganen grond bevindt, heeft, dunkt mij, die geachte afgevaardigde zijn tegenstanders zóó verslagen, dat er zelfs van die tegenstanders nauwelijks meer een spoor is overgebleven. Ik heb mijn best

gedaan iets steekhoudends, dat tegen de stellingen van den geachten afgevaardigde was ingebracht te vinden, maar ik heb niets kunnen ontdekken.

Een geheel andere vraag is of met deze regeling in dit opzicht geheel en al het laatste woord zal gesproken zijn. Bij deze gelegenheid brengen wij geen Staatsexamens tot stand, maar allerminst is uitgesloten de mogelijkheid om voor het bekleeden van een ambt of het uitoefenen van een beroep zekere eischen te stellen, en dan bijv. een Staatsexamen in te stellen of — ik denk hier aan het beroep van advocaat — een stage in het leven te roepen. De wenschelijkheid om daartoe te komen zal allerminst ontleend worden aan het toekennen van het *jus promovendi cum effectu civili* aan de bijzondere Universiteiten. Het vraagstuk is ouder dan dit. Indien men eens na afloop van den strijd over dit wetsontwerp over de waarborgen ongerust mocht zijn en aan de overzijde wat meer ontvankelijk zal wezen voor ongerustheid over de waarborgen der openbare Universiteiten in het algemeen in ons land ten aanzien van de doctorale graden die toegang geven tot ambten en beroepen, zal men de gelegenheid hebben tot instelling van Staatsexamens of een stage over te gaan en een regeling te maken, die wellicht beter zal kunnen voldoen; maar aan de wenschelijkheid om dat vraagstuk te overwegen kunnen tegen dit wetsontwerp na het gehouden debat geen argumenten worden ontleend.

Nu het tweede punt: de verderfelijkheid van de Vrije Universiteit met haar Christelijke wetenschap.

Ik veroorloof mij te doen opmerken, dat, al acht men het bijzonder hooger onderwijs en de Vrije Universiteit als zoodanig ook nog zoo verderfelijk, haar daarom de uitoefening van haar rechten als universitaire instelling niet mag onthouden worden.

Nu moet ik tot mijn leedwezen zeggen, dat ik bij verre de meeste sprekers aan de overzijde, meer of minder bewust, toch inderdaad daaraan een bezwaar tegen de toekenning van den effectus civilis ontleend vind.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam III, de heer Troelstra, spreekt dit onomwonden uit, en zegt: „Ik vind die Vrije Universiteit zóó verkeerd in haar wetenschappelijke resultaten en in de wijze waarop de studenten worden opgeleid, dat ik de ontwikkeling daarvan van Staatswege niet wensch te bevorderen."

Eenigzins anders drukken zich de geachte afgevaardigden uit Winschoten en Leiden uit. Zij komen ons verklaren, dat zij toch niet willen beweren, dat iemand, die op geloovig standpunt staat, nu juist onwetenschappelijk *moet* zijn, maar zij drukken dit zoo voorzichtig uit, dat wij er niet veel aan hebben.

De heer Bos, een man wiens gematigdheid van uitdrukking aan de geheele Kamer bekend is en zeker door de geheele Kamer wordt gewaardeerd, zegt: „Wanneer er mannen zijn van erkende bekwaamheid, die een anderen toetssteen hebben voor de waarheid dan ik, en dien toetssteen, dien zij als onfeilbaar beschouwen, vinden in de Openbaring, dan acht ik mij niet bevoegd om aan het verdere streven van die mannen, het karakter van onwetenschappelijk toe te kennen."

Dit is zeer voorzichtig uitgedrukt, maar het erkent toch niet gulweg het wetenschappelijk karakter van een studie, die uit het geloof en in verband met het geloof, de wetenschap zoekt op te bouwen.

Wanneer wij het omkeeren en zouden zeggen: wanneer er mannen zijn van erkende bekwaamheid, die de Openbaring niet als zoodanig erkennen, achten wij ons niet bevoegd om aan het verdere streven van die mannen het karakter van wetenschappelijk toe te kennen, dan zal de geachte afgevaardigde voelen, dat wij er niet veel mede gevorderd zijn.

Ik zeg dit zonder voorbehoud. De uitdrukking op deze wijze omgekeerd, zou ik gaarne willen beamen, maar ik wil dan ook aan die mannen geen lagere plaats toekennen in de uitoefening van hun rechten als mannen der wetenschap, dan aan de mannen die ik als mijn geestverwanten beschouw.

Indien de geachte afgevaardigde die conclusie practisch had getrokken uit zijn stelling ten opzichte van degenen, die het met ons eens zijn, zouden wij meer op het punt van gelijkheid komen. Nu nemen wij waar, dat er onwillekeurig een zekere reserve gemaakt wordt, die belet om beiden op voet van gelijkheid te behandelen.

De geachte afgevaardigde uit Leiden drukt zich eenigszins schwungvoller, maar met nog meer reserve uit.

Hij zegt: „Maar wanneer nu iemand tot mij komt en zegt: elke Openbaringsgeloovige, al is hij ook te breed van blik om ooit dood te blijven op de letterlijke woorden van dezen of genen Bijbeltekst, uit de Schrift als het ware losgescheurd, is per se ontoegankelijk voor wetenschappelijken zin, dan erken ik, met groote dankbaarheid voor het vele wat ik voor mijn eigen wetenschappelijke vorming verschuldigd ben aan Openbaringsgeloovigen als Stahl, Groen en de la Saussaye, geen oogenblik aan het hechten van mijn adhaesie aan zulk een verklaring te kunnen denken."

Nu, Mijnheer de Voorzitter, ik zou bijna zeggen: dank u voor het compliment. De Openbaringsgeloovigen zijn niet per se onwetenschappelijk. Moet ik zeggen: Mannen die denken als de geachte afgevaardigde uit Leiden, behoeven niet per se onwetenschappelijk te zijn.

Is de geachte afgevaardigde op dergelijk compliment gesteld?

Ik betwijfel het. Er is zoodanige reserve in gelegen, dat ik den geachten spreker moet rangschikken onder hen die de Vrije Universiteit, omdat zij is zooals zij is, niet willen toekennen het *jus promovendi cum effectu civili*. Het merkwaardige is dan ook, dat de heer Troelstra aan deze verklaring van den heer van der Vlugt zijn adhaesie heeft betuigd.

Ik erken echter dat er aan de Vrije Universiteit gevaren verbonden zijn. Zouden geen gevaren verbonden zijn aan de openbare Universiteiten? Zouden haar vrienden dat durven beweren? Dat zouden dan, naar ik vrees, slechte vrienden zijn. Wij zouden ook geen stap vorderen, wanneer wij een relatieve vergelijking gingen maken tusschen de gevaren van die beide. Zeker gevaar van eenzijdigheid, om in bekrompenheid te vervallen, bestaat bij de Vrije Universiteit. Haar vrienden moeten daarvoor een open oog hebben en ik hoop dat zij zich de lessen, welke ook uit dit debat voor hen voortvloeien, ten nutte zullen maken. Ik heb niet de minste reden om dat niet onomwonden uit te spreken.

Geheel iets anders is het echter of daaruit volgt, dat men van Staatswege de wet zoo moet inrichten, dat de Vrije Universiteit is geplaatst in een positie waardoor zij achterstaat bij de openbare.

Nu zijn de bezwaren hier evenwel opmerkelijk opgeschroefd. Vooreerst het bezwaar, dat een student aan de Vrije Universiteit, die een dissertatie schrijft, welke niet de gedachte van zijn promotor uitdrukt, niet zal kunnen promoveeren. Zoodanige student moet volgens de oppositie ook aan de Vrije Universiteit kunnen promoveeren.

De welwillendheid der heeren voor dien student is merkwaardig, want ze willen een regeling bestendigen, waardoor een student die aan de Vrije Universiteit heeft gestudeerd en wiens dissertatie door zijn promotor wel is goedgekeurd, niet door zijn promotie toegang kan verkrijgen tot ambten en beroepen, maar eerst dubbel examen moet doen.

Maar bovendien, naast hetgeen reeds de geachte spreker uit Goes daaromtrent opmerkte, valt in het oog, dat de klacht, die hier naar aanleiding van het wetsontwerp is geuit, slechts het gevolg is hiervan, dat in dit wetsontwerp tegenover de openbare Universiteiten een groote mate van kieschheid in acht genomen wordt.

Wanneer er in stond dat aan alle academische graden hetzelfde gevolg kon worden toegekend, onverschillig waar ze behaald waren, dan zou de openbare Universiteit moeten toelaten, dat een student van de Vrije Universiteit na zijn candidaats-examen zich kwam aanmelden aan de openbare Universiteit voor het doctoraal-examen. De kieschheid in het ontwerp is deze, dat dit niet wordt voorgeschreven, en daarover beklaagt gij u nu, voorstanders van de openbare Universiteit?

Zeer sterk is door den heer van der Vlugt tegen de Vrije Universiteit uitgespeeld het gevaar van den invloed van, laat mij maar zeggen, de democratie in haar midden.

Die geachte afgevaardigde heeft daarvoor tegen mij in het vuur gebracht een citaat van ds. Sikkel; de geachte afgevaardigde zal het mij, naar ik veronderstel, niet euvel duiden, wanneer ik hem ook een citaat van ds. Sikkel aanbied. Dat citaat is zeer recent; het is dat van een ingezonden stuk van 29 Februari

1904 in *De Standaard* van gisteravond, door ds. Sikkel geschreven naar aanleiding van het door den heer van der Vlugt hier gesprokene. Daarin zegt hij: „In het tegenwoordig Kamerdebat heeft prof. van der Vlugt zich zelf bij herhaling den lof gegeven van het humaan, breed en onpartijdig voorstellen der gevoelens van zijn tegenstanders: de feiten in dit debat zijn echter met dien lof niet in overeenstemming."

Het doet mij leed aan mijn hooggeachten vriend deze kleine vermaning, die niet van mij is, maar van ds. Sikkel, te moeten voorhouden; hij moge dan in mij zien een vriend die hem zijn feilen toont.

Maar wat blijkt nu verder uit dat stuk van ds. Sikkel?

1°. dat de woorden van ds. Sikkel geschreven waren Augustus 1895 en dus geen invloed hadden kunnen uitoefenen op hetgeen in Juni of Juli 1895 was gebeurd; en 2°. dat de geachte afgevaardigde de woorden van ds. Sikkel niet volledig heeft geciteerd, en door dat onvolledig citeeren juist datgene heeft weggelaten wat aan de zaak een geheel ander aanzien zou geven. Wij lezen toch verder in het ingezonden stuk: „Het kiest uit zijn midden *directeuren*, den beminden bierbrouwer aan het hoofd. . . . ." Hier breekt prof. van der Vlugt mijn woord af en geeft dit door stippels aan. Had hij mijn volgende woorden onder het oog, dan *mocht* hij die niet weglaten. Ik vervolgde: „het laat door *directeuren* professoren aanstellen; en het laat *curatoren* optreden, om op het onderwijs toe te zien."

„Na deze woorden te hebben weggelaten, vervolgt prof. van der Vlugt zijn citaat als volgt: „terwijl het eindelijk het recht aan zich houdt, om door zijn algemeene vergadering, wanneer ook al de bakkers en schoenmakers er bij zijn, de overeenstemming van het onderwijs met den grondslag der Universiteit te keuren". De twee laatste woorden van dit citaat *schreef ik niet* en *nooit*. Ik schreef: „*te laten keuren*"."

Ik zal er verder niet op ingaan, maar het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde met zijn citaten van ds. Sikkel wel naar huis kan gaan. Ik beveel hem verder de lezing van dat ingezonden stuk aan.

Onwetenschappelijk zou het zeker zijn wanneer men onder dergelijke invloeden als de geachte afgevaardigde duchtte, de uitkomsten boven de praemissen van de wetenschap stelde. Maar gaat het nu werkelijk aan het voor te stellen alsof dat gevaar aan de bijzondere Universiteiten alleen bestaat? Het stellen van de uitkomst vóór de praemisse van de wetenschap is een verschijnsel, dat wij in allerlei kringen kunnen ontmoeten, ook bij die wetenschap, die ik geneigd ben de rationalistische te noemen, zonder daarmede te willen zeggen, dat die *per se* aan de openbare Universiteiten moet heerschen. Mij is eens onder het oog gekomen een moderne Schriftcritiek, waarin betoogd werd dat de Brief van den apostel Paulus aan de Galaten niet echt was, niet van den apostel Paulus afkomstig. Ieder weet, dat de moderne Schriftcritiek zich ten doel stelt om uit de natuurlijke rede en uit hetgeen zij beschouwt als de zuivering van den Bijbel, te kunnen concludeeren, dat men zich niet op de Schrift mag beroepen ten gunste van de orthodoxe levensbeschouwing. Welnu, het argument, dat aangevoerd werd in het geschrift van dien theoloog, was, dat die brief aldus begint: „Paulus, een apostel ([*geroepen*] niet van menschen, noch door een' mensch, maar door Jezus Christus, en God den Vader, die hem uit de dooden opgewekt heeft)". Zoo kon, volgens den schrijver, Paulus dien brief niet begonnen zijn, want Paulus was daartoe een veel te bescheiden man. Ergo, zoo luidde de conclusie, kon die brief niet van den apostel Paulus afkomstig zijn. Alsof niet een kenner van de Schrift moest begrijpen, dat Paulus juist in dien gedachtengang zijn brief moest beginnen en daarin een intern bewijs van de echtheid gelegen is.

Het zou een gevaar zijn voor de Vrije Universiteit, dat de studenten eenzijdig worden ingeleid in de overtuigingen van anderen! De heer Troelstra heeft daarbij de stelling verkondigd, dat het verschrikkelijk is, wanneer een vader zijn zoon wil dwingen om dezelfde overtuiging te hebben als hij. Och, Mijnheer de Voorzitter, dat vind ik niet verschrikkelijk. Het is toch duidelijk, dat het niet in de macht van den vader ligt zijn zoon daartoe te dwingen. Dat staat niet in de macht van een mensch. Iets anders is het, of er voor den vader geen aanleiding kan zijn om te wenschen, dat zijn zoon een inrichting bezoekt, waar hij een bepaald soort onderricht kan genieten De heer Troelstra heeft gezegd, dat de socialisten de wereld wel ingaan, dat zij het wel aandurven om zich in gedachtenwisseling met anderen te begeven — de geachte afgevaardigde gelooft, dat zij dan op andersdenkenden indruk zullen maken — maar dat de Minister en zijn vrienden voor de studenten der Vrije Universiteit trachten den omgang met andersdenkenden te ontwijken.

Mochten wij, Mijnheer de Voorzitter, in de Kamer van die zucht van de socialisten om met anderen om te gaan wat meer bemerken! Het is mij nooit gebleken, dat juist de afgevaardigden van die richting daarin zoozeer uitmunten.

Het voorbeeld door den heer Troelstra zelf aangehaald omtrent het als propagandisten optreden van de geestverwanten van de Vrije Universiteit toont duidelijk aan, dat die geestverwanten het niet schromen. Dit is een van de argumenten, die ik mij veroorloofd had uit dat voorbeeld te trekken.

Inderdaad, men moest wat minder van eenzijdigheid spreken. Wanneer men zegt, dat men aan deze zijde wil, dat de jongelieden geen kennis nemen van leeringen van anderen, dan is dat eenvoudig een carricatuur en niets anders. Vraagt men mij, welke studenten, die van de Vrije dan wel die van de openbare Universiteit, de meeste kans hebben kennis te nemen van de leeringen van anderen, dan luidt beslist mijn antwoord: de studenten aan de Vrije Universiteit, omdat de grondstellingen, die door de hoogleeraren dier Universiteit worden uiteengezet, niet wel kunnen worden doorgrond en verdedigd zonder dat men telkens zich begeeft in de diepste vraagstukken van het menschelijk denken, waarbij men herhaaldelijk in aanraking moet komen met de stellingen van andersdenkenden. En als men leest de rectorale oraties, die 24 jaren lang uit de Vrije Universiteit zijn voortgekomen, zal men slag op slag daarin zien, hoe telkens systematisch rekening wordt gehouden met en onderzoek wordt gedaan naar hetgeen andersdenkenden hebben verkondigd.

Aan de openbare Universiteiten daarentegen, waar iedere professor een subjectief, individueel standpunt kan innemen, is het voor de hoogleeraren niet zoo noodzakelijk zich diep en grondig bezig te houden met de resultaten van het denken en met de beschouwingswijzen van anderen, en daarom kan hij er zich goedkoop van afmaken. Onder de jongelieden aan de openbare Universiteiten zijn dan ook drommen, die van de meening van anderen geen flauw begrip hebben. Daarom is de stelling in haar algemeenheid, dat de studenten aan de Vrije Universiteit eenzijdiger worden opgeleid dan die aan de openbare, volkomen en absoluut onjuist en de daarvan gegeven voorstelling door een zoo nobel en fijngevoelig spreker als de geachte afgevaardigde uit Leiden is — ik schroom niet dat te zeggen — een caricatuur.

Nu is hier verder in het debat gesproken over een student van de Vrije Universiteit, die in Groningen gekomen was, en aan wien professor Krabbe vroeg of hij ook had gelezen *Onze Constitutie* van jhr. mr. A. F. de Savornin Lohman. En die student had dat niet gelezen. Daarover heeft de geachte afgevaardigde uit Leiden een heele preek gehouden, hoe het met andere geschriften wel gaan moet als zelfs de geschriften van broeder Lohman niet bekend zijn aan de Vrije Universiteit. Ik ben in de gelukkige gelegenheid over die zaak eenige nadere inlichtingen te geven, uit een betrouwbare particuliere bron, welke mij geheel ongezocht en ongevraagd toegevloeid zijn.

Iemand — en die iemand is betrouwbaar in deze, dat moeten de heeren nu maar eens gelooven — schrijft: „Nu ben ik met deze zaak vrij goed op de hoogte en kan verklaren, dat het bedoelde type niet is een student van de Vrije Universiteit, maar dat dit type een eigen leerling van professor Krabbe is. Er is bij de heeren een klein misverstand ingeslopen. Bedoelde student is iemand, die uit anti-revolutionnaire kringen afkomstig is en eerst zijn candidaatsexamen te Amsterdam aan de Vrije Universiteit heeft afgelegd, maar terstond daarop met den nieuwen cursus aan de Universiteit te Groningen is gaan studeeren en p. m. 2 jaar daar de colleges van professor Krabbe heeft gevolgd."

Terstond na zijn *candidaats*-examen is hij in Groningen gekomen. Ik merk op, dat het hier geldt een geschrift over Staatsrecht.

Deze briefschrijver is iemand, die ook eerst aan de Vrije

Universiteit is geweest, candidaats- en doctoraal aan de Vrije Universiteit heeft gedaan en in Groningen is gepromoveerd. Hij schrijft verder: „Ik herinner mij, dat prof. Krabbe inderdaad bij de eerste kennismaking ook geïnformeerd heeft naar het feit, of ik wist dat *Onze Constitutie* bestond." Professor zal zich verbaasd hebben, dat ik het wist (van achteren blijkt het dat dit als norm voor 't onderwijs aan de Vrije Universiteit gegeven, moet dienen).

„Ik was toen werkelijk bekend met *Onze Constitutie*, daar ik reeds 2 of 3 dagen nadat het werk verschenen was, dit in mijn bezit had en gedeeltelijk dadelijk gelezen heb.

„Toen ik dan met den professor kennis had gemaakt, heb ik mijn wedervaren aan anderen medegedeeld. Of ik het terstond aan mijn repetitor of nog even later aan een paar studenten deed, durf ik niet met zekerheid verklaren, maar een feit is, dat ik ook vertelde dat professor zoo belangstellend naar *Onze Constitutie* gevraagd had, en dat hij o. a. ook mij het probleem ter oplossing had aangeboden, hoe het mogelijk was, dat de souvereiniteit bij de Koningin berustte en dat toch de wet niet bij Koninklijk besluit kon worden ingetrokken. Daarop begonnen die heeren te lachen, dat ze schudden, en deelden mij mede, dat het Krabbe's gewone doen was, lui van anti revolutionnairen huize juist over anti-revolutionnaire zaken te vragen, en dat hij o. a. aan . . . . . had gevraagd, wat er in *Onze Constitutie* stond. Met pleizier vertelden zij daarbij, dat professor het den vorigen avond pas zelf thuis gekregen had en dat in heel Groningen anders niet bekend was, dat het boek ter wereld gekomen was."

Om nu de eenzijdigheid van de Vrije Universiteit en haar verkeerde methode van polemiek duidelijk te maken, heeft de geachte spreker uit Leiden, wellicht eenigermate uitgelokt door den Minister van Binnenlandsche Zaken, zich beroepen op de rectorale oratie van prof. Fabius van 1900, getiteld: *Schuld en straf*. Indien op die oratie uit eenigen hoofde critiek te maken is, dan is die natuurlijk op haar plaats in een wetenschappelijke vergadering of in een wetenschappelijk geschrift. Die critiek zal echter nooit kunnen bewijzen dat de Vrije Universiteit uit den aard van haar beginselen eenzijdig is of een verkeerde wijze van polemiek uit den aard van die beginselen behoort te volgen. Maar het zij mij vergund, nu ik daartoe in de gelegenheid ben, ook eens het een en ander mede te deelen uit rectorale oraties aan de Leidsche Universiteit gehouden, die, naar ik vrees, wel zoo tendentieus zijn als hetgeen hier ten aanzien van het wetenschappelijk onderzoek van prof. Fabius in zijn rectorale oratie *Schuld en straf* wordt gesteld, en die, naar ik vrees, eenig zonderling licht werpt op het verwijt dat de Vrije Universiteit propagandistisch zou zijn, maar die deugdzame openbare Universiteit nooit! Ik neem hier de oratie van prof Doijer op 8 Februari 1884 gehouden. Die oratie, waarvan het tweede gedeelte gewijd was aan bijzonderheden uit de oor- en oogheelkunde — men zou oppervlakkig zeggen dat dit voor die hoogleeraren met het oog op de hun opgedragen vakken als aangewezen was — had tot onderwerp: *De vooruitgang, de leus der Hoogeschool.*

De hoogleeraar meende nu een belangrijk deel van zijn rede te moeten wijden aan den vooruitgang in den strijd met de Kerk.

Daarin lees ik:

„De Hoogeschool had opnieuw gezegevierd in den strijd, maar hare moeilijkste dagen komen nog. In 1629 vestigt zich hier te lande Réné Descartes en met hem zijn wijsbegeerte, die in de natuurlijke godgeleerdheid het vrij gebruik der menschelijke rede eischt en den twijfel aanprijst als levenwekkend beginsel in de wetenschap. „Je pense, donc je suis," is de bekende stelling van den overigens geloovigen Katholiek, die, opgevoed in de school der Jezuieten, in Nederland, mirabile dictu, het werktuig wordt tot hervorming der wetenschap in Protestantschen zin. Met open armen wordt zijne leer ontvangen door ieder, die denken wil en kan. Ongeloofelijk snel schiet zij wortel. De studenten hangen aan de lippen der hoogleeraren, die hun deze leer vertolken en verstouten zich, hier in ditzelfde academiegebouw, hunnen hoogleeraar in de wijsbegeerte, als hij Descartes bestrijdt, in het openbaar uit te jouwen!"

Dat schijnt die hoogleeraar mooi te vinden, maar van den Utrechtschen hoogleeraar Voetius wordt smalend gezegd, dat hij sprak in zijn verbittering.

En een eind verder vind ik nog deze plaats:

„De macht der Kerk is gebroken; de theologie is aan deze Hoogeschool voor goed in dienst getreden der wetenschap. Haar streven is één geworden met dat der andere faculteiten. Geen eigen wijsheid voortaan meer, maar eigen onderzoek."

Ik zou wel eens willen weten of men in rectorale oraties aan de Vrije Universiteit dergelijke animositeit, dergelijken hoogen toon tegenover zijn tegenstanders vinden zal.

Ik neem nu een andere rectorale oratie, die, welke in September 1888 door professor Rosenstein is gehouden. Daarin lees ik: „Twee gebeurtenissen uit het studentenleven hebben gedurende mijn rectoraat mijn bijzondere attentie getrokken, en ik noem ze gaarne, omdat zij den heerschenden geest (*den heerschenden geest*) kenmerken. Het was voor het eerst in dit jaar, dat met de uitbreiding, welke de nieuwe Grondwet aan het kiesrecht heeft gegeven, ook studenten geroepen waren, hun plichten als burgers van den Staat te vervullen. En hoe deden zij dit? Op voorbeeldige wijze. Onverschillig tot welke politieke richting zij behoorden, zij waren allen zich bewust, dat zij met het nieuwe recht een duren plicht op zich hadden genomen en als één man haastten zij zich ter stembus, ja verschaften zelfs door hun medewerking in Leiden aan de mannen van vooruitgang de overwinning."

Deze studenten waren, geloof ik, propagandisten.

En eindelijk de rede, door prof. Hoffmann in 1891 gehouden; daarin lees ik:

„Voor de meeste menschen schijnt echter de gedachte, dat zij van dierlijke afkomst zijn, stuitend voor het gevoel hunner eigenwaarde en kwetsend voor hun hoogmoeds- en ijdelheidsgevoel. Ik voor mij wil echter gaarne bekennen, dat ik het denkbeeld, om een nakomeling te zijn van een dierlijk wezen, dat wellicht voor duizenden van jaren op aarde heeft geleefd, minder hinderlijk vond dan de gedachte, dat ik afstam van menschen, die nog geen drie eeuwen geleden den grooten denker van Nola levend hebben doen verbranden, die honderden hunner tijdgenooten, onder de hemelschreiende woorden: „maar zóó dat er geen druppel bloed bij vloeie" (citra sanguinis effusionem) op de meest helsche wijze lieten doodmartelen, eenvondig omdat zij anders dachten en geloofden en den moed hadden voor hun overtuiging uit te komen. De grootste triumph, dien de natuurwetenschap heeft behaald, is dan ook wel deze geweest, dat zij zich voor goed heeft ontworsteld aan de heerschappij der Kerk, dat zij zich heeft ontworsteld aan de macht van het dogma, het verlammend element, dat de ontwikkeling van maatschappij en wetenschap eenwenlang heeft tegengehouden, en op *die* overwinning heeft Darwin de kroon gezet."

Ik geloof dat men van de overzijde tegenover dergelijke uitingen moest ophouden om aan de Vrije Universiteit eenzijdigheid of partijdigheid in het voorstellen van de gevoelens van tegenstanders te verwijten. Ik geloof dat de voorstanders van de openbare Universiteiten in dit opzicht niets anders hebben te doen dan in eigen boezem de hand te steken. En nu men zegt: de wetgeving moet zoo zijn ingericht, dat de studenten aan de Vrije Universiteit, willen zij eenmaal graden krijgen, die hun toegang geven tot ambten en beroepen, verplicht worden college te loopen aan de openbare Universiteit, dan verzet ik mij tegen dit bezoeken van colleges, waar iets te leeren valt, niet, maar dan verbaas ik mij hoe men dien eisch durft te stellen zonder zelfs er aan te denken of het wellicht ook op den weg van de studenten van de openbare Universiteiten kan liggen om ook andersdenkenden wat meer te leeren waardeeren, om zich wat minder eenzijdig en dus ruimer te ontwikkelen en dus meer zelfstandig te leeren denken, en daartoe ook de colleges van de Vrije Universiteit te volgen.

Maar tot deze voor de hand liggende denkbeelden zijn de heeren nog niet gekomen.

Ik hoor daar zeggen door den geachten afgevaardigde uit Winschoten: ik heb er niets op tegen, maar men heeft er tot op dit oogenblik niet aan gedacht om de wetgeving zoo in te richten, dat er een drang toe bestaat, en men eischt van ons, dat de wetgeving zoo zij ingericht, dat die drang wel bestaat voor de studenten van de Vrije Universiteit. En op dien grond wordt de verwerping van dit wetsontwerp geëischt.

Ziedaar de quaestie.

Ik laat, om niet te uitvoerig te worden, veel weg, maar ik

wil alleen nog dit zeggen, dat het eigenlijke doel van de Vrije Universiteit niet is om propaganda te maken, maar dat het doel in waarheid is om de wetenschap op den grondslag van en in overeenstemming met de Goddelijke openbaring in haar encyclopaedische eenheid op te bouwen, en om daardoor tevens een systeem van wetenschap te bieden, waarin zij zich kunnen voegen, die op geloovig standpunt staan. Waarom moet aan hen, die op geloovig standpunt staan, de eisch gesteld worden, dat zij zich moeten aanpassen aan of telkens als zij een hinderpaal op hun weg ontmoeten, een systeem van wetenschap, dat met dit geloovig standpunt in strijd is? Dien eisch stelt men niet aan hen, die op een ander standpunt staan. Het is met geen enkel begrip van billijkheid te vereenigen dat men dien eisch stelt aan hen, die een geloovig standpunt innemen.

Ik laat nu eenige beschouwingen weg om mij te bekorten en tot het derde punt te komen.

Men zegt dat de openbare Universiteiten deugdelijk zijn en des te beter naarmate zij in de opvatting der wetenschap meer tot de Christelijke beginselen naderen.

De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft daaromtrent eenige gegevens bijgebracht.

Inderdaad is dit zeer interessant. Het blijkt dat er resultaten zijn van de wetenschap, zooals de geachte afgevaardigde die aangaf, die de stellingen van de geloovige wetenschap komen bevestigen, althans vermoedens ten gunste daarvan komen verschaffen, en in dien zin geloof ik te mogen zeggen, dat die geachte afgevaardigde de openbare Universiteiten aanbeveelt, naarmate de resultaten van de daar gedoceerde wetenschap meer naderen tot de Christelijke wetenschap, maar zij brengt daardoor de geloovige wetenschap als systeem niet. Men blijft zich er bij bepalen, en dat is de eisch van den geachten afgevaardigde uit Leiden, om niet verder te komen dan hoogstens tot een subjectief idealistische wetenschap, die naar den zin moge zijn van dien geachten afgevaardigde, maar nooit hen kan bevredigen die behoefte gevoelen aan den opbouw der geloovige wetenschap.

Zij die de Goddelijke openbaring als grondslag van wetenschap eerbiedigen kunnen zich dus nooit laten verlokken door dit bedriegelijk lokaas.

De essentieele gebreken van de openbare Universiteiten blijven bestaan. Van eenigszins andere zijde is nu als bedenking tegen dit wetsontwerp aangevoerd, dat daardoor de tegenstelling tusschen openbare en bijzondere Universiteiten zou worden verscherpt. De drang zou te sterk worden voor hen die zich wijden aan de geloovige wetenschap, om zich meer en meer van de openbare Universiteiten te verwijderen. Dit is evenwel *niet* de grondgedachte, die in dit wetsontwerp is belichaamd, en het zal naar alle waarschijnlijkheid ook niet dergelijke gevolgen hebben.

De tegenstelling is niet deze, dat de openbare Universiteiten per se rationalistisch moeten zijn, en dat alleen aan een bijzondere Universiteit geloovige wetenschap kan worden gedoceerd. Het ongelukkige feit is daar, dat de openbare Universiteiten overwegend rationalistisch zijn, maar de noodzakelijkheid daartoe bestaat niet. Indien die openbare Universiteiten gebreken hebben, zijn zij dus voor genezing vatbaar, en indien men vroeger wel eens gemeend heeft, dat aan deze zijde en door de anti-revolutionnaire partij de stelling zou moeten worden verdedigd en als politiek standpunt worden ingenomen, dat de openbare Universiteiten als rationalistische instellingen aan hun lot zouden moeten worden overgelaten, dan zij het met nadruk gezegd, dat met dit wetsontwerp juist een andere weg wordt ingeslagen.

In de eerste plaats zal de aanneming van dit wetsontwerp de tegenstelling tusschen openbare en bijzondere Universiteiten niet verscherpen, maar verzachten.

Het gemis van het *jus promovendi cum effectu civili* wordt natuurlijk door het bijzonder hooger onderwijs als achteruitzetting gevoeld, en, indien de gedachtengang mocht triumfeeren van hen die dit wetsontwerp hebben bestreden, zooals wij dat gehoord hebben, dan zal dat gevoel van achteruitzetting zeer verscherpt worden en zoo zal er komen een scherpe, vlijmende tegenstelling tusschen het openbaar en het bijzonder hooger onderwijs. Door de verwerping op de motieven door de overzijde aangevoerd, zou een zeer diepe klove tusschen die beiden ontstaan. Maar indien dit wetsontwerp wordt aangenomen, zal er in de allereerste plaats langzamerhand, waar gelijkheid van rech wordt gegeven of in uitzicht wordt gesteld, een welwillende toon werden aangeslagen tusschen openbaar en bijzonder onderwijs.

Dit is een algemeen verschijnsel, dat ook hier niet zal uitblijven.

Maar in de tweede plaats: waar ligt het essentieel gebrek van de openbare Universiteiten? Ontegenzeggelijk in de theologische faculteit, die immers opzettelijk zoo is geconstrueerd, dat zij zich niet naar haar aard en wezen kan ontwikkelen. Dit is inderdaad het essentieele gebrek.

En wanneer dit wetsontwerp zal worden afgestemd, zal dit essentieele gebrek ten volle worden bestendigd. De tegenstanders van het ontwerp zeggen wel, dat zij tegen de bijzondere leerstoelen geen bezwaar hebben. Maar die bijzondere leerstoelen komen er niet, en de theologische faculteit blijft precies wat zij is, indien dit wetsontwerp niet wordt aangenomen.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft gezegd, dat de bijzondere leerstoelen een liberaal beginsel zijn. Ik moet dit ten eenenmale betwisten. Indien het alzoo ware, dan zou het toch een liberaal beginsel zijn, dat uitgedacht is door niet-liberalen. Men kan echter die bijzondere leerstoelen niet aanmerken als een liberaal beginsel, omdat de bijzondere leerstoelen een middel zijn, om aan positieve richtingen als zoodanig haar vertegenwoordigers aan de openbare Universiteiten te geven. En de liberalen verklaren juist, dat zij met die positieve richting in de wetenschap niets te doen willen hebben.

Ik geloof dan ook te mogen zeggen, dat de zoogenaamde bijzondere leerstoelen berusten op een beginsel, dat gericht is tegen het exclusivisme van de liberale partij.

Nu hebben wij uit een heden bij de Kamer ingekomen adres vernomen, dat wij eigenlijk de prioriteit moesten geven aan het herstel van de theologische faculteit. Ik geloof, dat hetgeen hier wordt gevraagd inderdaad iets is, dat niet vatbaar is voor verwezenlijking. Hoe kunnen wij bij de beraadslaging over dit wetsontwerp de prioriteit geven aan het herstel van de theologische faculteit, zooals die vroeger is geweest.

Een geheel andere vraag is het echter, of wij bij de beoordeeling van dit ontwerp ons niet rekenschap moeten geven van de verhouding tusschen de Overheid en de openbare Universiteiten en meer in het bijzonder tot de theologische faculteit. Men bemerkt die noodzakelijkheid niet beter, dan wanneer men ambtelijk geroepen wordt, om de theologische faculteit aan een openbare Universiteit aan te vullen, zooals zij een enkele maal is te beurt gevallen. Dan werd een candidaat genoemd, maar op mijn vraag, welke richting die candidaat was toegedaan, die dan toch onderwijs in theologie moest geven, dan kreeg ik ten antwoord: Dat behoeven wij u niet te zeggen, het is een wetenschappelijk man. Ik antwoordde dan: gij moet het mij niet kwalijk nemen, maar dan is het mij ook niet mogelijk den candidaat te stemmen, wat ik kan bij geen mogelijkheid beoordeelen of iemand de theologie wetenschappelijk beoefent (ik zeg: *de theologie*), als ik niet eerst zijn uitgangspunt ken. Welke is nu de houding die van Overheidswege daartegenover moet worden ingenomen?

Het partij kiezen tegen de beoefening van de theologie van uit een geloovig standpunt, dat wij in de tegenwoordige wet vinden, moet op de eene of andere wijze uit de wet worden verwijderd. De mogelijkheid moet worden geschapen dat de theologische faculteit ook aan de openbare Universiteit zich verder kunne ontwikkelen, in overeenstemming met den eisch van het geloof, en van haar wezen als theologische faculteit. Ik laat op dit oogenblik in het midden hoe dit precies zal moeten worden geregeld, maar door de erkenning van de bijzondere leerstoelen baant dit wetsontwerp daartoe althans ten deele een weg, die door verwerping zal worden afgesneden.

Mijnheer de Voorzitter, ik eindig. Ik geloof, dat men van hen die tegen dit wetsontwerp oppositie maken dit kan zeggen: zij hebben de openbare Universiteit lief, omdat zij niet brengt wat een bijzondere Universiteit poogt of zal pogen te verkrijgen: den opbouw eener wetenschap op den grondslag der Goddelijke Openbaring. Zij beschuldigen daarom de vrije Universiteit van fouten, die ten deele aan hun eigen Universiteiten in grootere mate aankleven. Zij caricaturaliseeren daarom de opleiding, welke de jongelieden aan de vrije Universiteiten ontvangen. Wijzende op dit bedorven beeld met verwrongen trekken, eischen zij dat

de instelling, die het moet voorstellen, in rechten zal worden achtergesteld bij de hunne, waarvan zij een geflatteerd beeld hebben vertoond. Zij beoordeelen de waarborgen, die voor de toekenning dier rechten worden gesteld, doch geven zich nauwelijks de moeite stil te staan bij de vraag of de waarborgen hunner Universiteit beter zijn. Zij leggen den jongelieden aan de Vrije Universiteit lasten op, die met den vinger niet doen aanraken door de jongelieden aan de openbare Universiteiten. Zij heffen tegenover de bijzondere Universiteit het universitair begrip, eenzijdig genomen, in de hoogte, maar zijn dit zelfde universitair begrip, van de andere zijde beschouwd, vergeten als het hun Universiteiten geldt, die zij met haar vervalschte theologische faculteit willen behouden. Zij beschuldigen den heer de Savornin Lohman van inconsequentie als hij, de openbare en de bijzondere Universiteiten op zijn wijze beschouwend, tot de onpartijdige uitspraak komt, dat de waarborgen door de zaak, die het hier geldt, den effectus civilis, bij de openbare Universiteiten niet grooter zijn dan bij de bijzondere, en omdat hij weigert mede te doen aan het weinig vrijheidlievend bedrijf van hen, die aan de geloovige wetenschap willen voorschrijven, volgens welke methode zij haar eigen opbouw moet opzoeken en die, zoo zij zich daaraan niet onderwerpt, haar niet in gelijkheid van rechten willen erkennen met de wetenschap zooals zij die opvatten.

Dit is, geloof ik, de liberale concentratie, waarvoor de heer Goeman Borgesius, op de wijze zooals wij het gehoord hebben, „verzamelen" heeft geblazen.

Daartegenover erkent dit wetsontwerp een redelijke mate van vrijheid voor het bijzonder onderwijs, en niet aannemende het standpunt als zou er een onverzoenbare tegenstelling bestaan tusschen geloovige wetenschap en openbare Universiteit, zet het een eersten stap op den weg, die op den duur kan leiden tot bevordering der verzoening van beiden, en ook tot het weder schenken aan die openbare Universiteit van een theologische faculteit, welke dien naam verdient.

De beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (69) met haar verslag gereed is.

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

58ste VERGADERING. — 2 MAART 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

58ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 2 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschiften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. missive; 5°. boekwerken. — Verslag over verzoekschrift. — Opmaking van een voordracht ter vervulling eener vacature in den Hoogen Raad; benoeming eener commissie tot aanbieding der voordracht aan H. M. de Koningin. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, de Waal Malefijt, Merckelbach, van Wichen, Janssen, Seret, van der Borch van Verwolde, van Vlijmen, Arts, Brants, Pompe van Meerdervoort, van Löben Sels, Staalman, Zijlma, Okma, Beckers, Bolsius, Bijleveld, Sluis, van den Heuvel, Passtoors, Mees, van Vliet, Roessingh, Verhey, van Bylandt, Fock, van de Velde, Schokking, van der Kun, van Alphen, Raymakers, van Styrum, Smeenge, Duymaer van Twist, Ketelaar, van der Vlugt, Goekoop, de Vries, Willinge, Travaglino, Helsdingen, Krap, Friesen, van Foreest, Troelstra, Lucasse, Nolens, van Veen, Heemskerk, van Asch van Wijck, Schaper, van Nispen tot Sevenaer, Pijnacker Hordijk, Brummelkamp, van Heemstra, Michiels van Verduynen, Melchers, Tydeman, de Savornin Lohman, van Wassenaer van Catwijck, ter Laan, Kolkman, van Idsinga, Dolk, Röell, van den Berch van Heemstede, Aalberse, Bos, de Stuers, van Raalte, Goeman Borgesius, van Dedem, Cremer, Hubrecht, van der Zwaag, Lieftinck, van Karnebeek, van Kol, Hennequin en de Boer,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Nolting, wegens gemeenteraadszitting; van den heer de Ram, wegens bezigheden elders; van den heer de Ridder, wegens ambtsbezigheden, ook morgen; van de heeren Drucker en van Limburg Stirum, wegens ongesteldheid, waarschijnlijk ook de volgende dagen dezer week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van de Kamer van arbeid, voor het visschersbedrijf te Ammerstol, houdende verzoek in het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid ook te regelen den arbeidsduur in het visschersbedrijf op de groote zalmzegenvisscherijen;

een, van het ministerie van predikanten der Nederduitsche Hervormde Gemeente van Rotterdam, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs;

een, van de Koninklijke fabriek van metaalwaren en lakwerken Amsterdam e. a., allen fabrikanten van metaalwaren voor huishoudelijk en ander gebruik, houdende verzoek in het belang der nijverheid te breken met het bestaande stelsel van invoerrechten.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den Bond van directeuren van de ambachtsscholen in Nederland en twee andere adressen, houdende verzoek het personeel van ambachtsscholen op te nemen in het pensioenfonds van burgerlijke ambtenaren, van:

het bestuur der vereeniging Ambachtsonderwijs voor Nijmegen en omstreken, te Nijmegen;

b. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Veendam der Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

den voorzitter en de secretaresse der afdeeling „Smilde" van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers;

de voorzitters en de secretarissen van de afdeelingen Rotterdam en Dordrecht en omstreken van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers;

den voorzitter en den secretaris van de Algemeene Nederlandsche Metaalbewerkersbond;

den voorzitter en den secretaris van de Rijtuig- en Wagenmakersgezellen-vereeniging „Loon naar Werken" te Amsterdam;

c. aan het adres van het bestuur der Pensioenvereeniging betreffende de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

H. M. Kuyper, directeur der strafgevangenis te Arnhem, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

Bakhoven, ontvanger der directe belastingen te Culenburg, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Doijer, inspecteur der registratie te Gorinchem, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

G. M. L. Passtoors, ontvanger der invoerrechten te Amsterdam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

W. Reilingh, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

P. Aleva, inspecteur van 's Rijks belastingen te Schiedam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Gorter, inspecteur der registratie en domeinen te Almelo, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

W. Verhoeven, landmeter van het kadaster te Assen, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. P. Cau, president der rechtbank te Zierikzee, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

G. J. W. van Tricht, officier van justitie te Dordrecht, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. een missive van den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Leeuwarden van den Bond van Ned. gemeentewerklieden „Ons Belang", waarbij zij hun volle instemming betuigen met de motie en de ontwerp-regeling, in zake scheidsgerechten, van den Bond van Ned. gemeentewerklieden.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende boekwerken:

van het hoofdbestuur der Vereeniging „Volksweerbaarheid", het geschrift van W. E. van Dam van Ysselt „Een Nederlandsch volksleger";

van den secretaris van „De Unie. Een school met den Bijbel", het 25ste jaarverslag dier vereeniging.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding* voor het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs, brengt, namens deze, het volgend verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! In handen der Commissie is gesteld een adres van H. van de Hagt, praeses, en F. J. P. Moquette, scriba, van het ministerie van predikanten der Nederduitsche Hervormde Gemeente van Rotterdam.

Adressanten voeren aan, dat de Hervormde Kerk, als volkskerk, er allen prijs op stelt, dat de opleiding harer predikanten kunne geschieden aan volledig ingerichte openbare Universiteiten, ook volledig — meer dan tegenwoordig het geval is — ingerichte theologische faculteiten.

Op grond van deze en daarmede samenhangende beschouwingen verzoeken adressanten de Kamer, in de gegeven omstandigheden, het wetsontwerp tot wijziging der wet op het hooger onderwijs te verwerpen.

De Commissie heeft de eer voor te stellen, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie

Aan de orde is:

I. Opmaken van een voordracht ter vervulling eener vacature in den Hoogen Raad **(143)**.

De **Voorzitter** benoemt tot stemopnemers de heeren van Bylandt, Willinge, Bolsius en van Foreest.

Bij de stemming voor den *eersten candidaat*, waaraan 68 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. A. M. B. Hanlo, officier van justitie bij de arrondissements-rechtbank te Maastricht, 47, J. H. van Goor, raadsheer in het gerechtshof te Amsterdam, 10, A. J. L Nijpels, raadsheer in het gerechtshof te Arnhem, 8, en S. Gratama, rechter in de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, 2 stemmen, terwijl 1 ongeldig verklaard briefje in de bus wordt gevonden.

Daar de heer mr. **A. M. B. Hanlo** de volstrekte meerderheid der stemmen op zich vereenigd heeft, zal hij als *eerste candidaat* op de voordracht geplaatst worden.

Bij de eerste stemming voor den *tweeden candidaat*, waaraan 74 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. jhr. H. M. J. van Asch van Wijck, rechter in de arrondissements-rechtbank te Utrecht, 34, P. M. O. H. Beerenbroek, president der arrondissements-rechtbank te Roermond, 18, J. H. van Goor, 12, W. J. Karsten, raadsheer in het gerechtshof te 's Gravenhage, 3, A. J. L. Nijpels en S. Gratama, ieder 2 stemmen, terwijl 3 niet of niet voldoende ingevulde briefjes in de bus worden gevonden.

Daar niemand bij de eerste stemming de volstrekte meerderheid heeft verkregen, wordt tot een tweede, mede geheel vrije stemming overgegaan.

Bij deze stemming, waaraan 78 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. jhr. H. M. J. van Asch van Wijck 41, P. M. O. H. Beerenbroek 26, J. H. van Goor 3, S. Gratama 2 stemmen, W. J. Karsten en A. J. L. Nijpels, ieder 1 stem, terwijl 2 niet ingevulde en 2 ongeldig verklaarde briefjes in de bus gevonden worden.

De **Voorzitter**: Aangezien er 4 stembriefjes meer in de bus zijn gevonden dan er leden zijn die de presentielijst hebben geteekend, en dit van invloed kan zijn op den uitslag der stemming, zal alsnog een stemming plaats hebben tusschen de vier candidaten, die bij de tweede vrije stemming de meeste stemmen hebben verkregen.

Bij deze stemming, waaraan 74 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. jhr. H. M. J. van Asch van Wijck 43, P. M. O. H. Beerenbroek 25, J. H. van Goor 3, S. Gratama 2 stemmen en Ruys van Beerenbroek 1 stem.

Daar de heer jhr. mr. **H. M. J. van Asch van Wijck** de volstrekte meerderheid van stemmen op zich heeft vereenigd, zal hij als *tweede candidaat* op de voordracht geplaatst worden.

Bij de eerste stemming over den *derden candidaat*, waaraan 72 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. S. Gratama 30, W. J. Karsten 13, J. H. van Goor en jhr. A. F. O. van Sasse van Ysselt, raadsheer in het gerechtshof te 's Hertogenbosch, ieder 8, P. M. O. H. Beerenbroek 4 stemmen en A. M. B. Hanlo, A. J. L. Nijpels en Th. Heemskerk ieder 1 stem, terwijl 6 niet ingevulde stembriefjes in de bus worden gevonden.

Daar niemand bij de eerste stemming de volstrekte meerderheid heeft verkregen, wordt tot een tweede, mede geheel vrije stemming overgegaan.

Bij deze stemming, waaraan 71 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. S. Gratama 43, W. J. Karsten 14, jhr. A. F. O. van Sasse van Ysselt, J. H. van Goor en P. M. O. H. Beerenbroek ieder 3 stemmen, terwijl 5 niet ingevulde stembriefjes in de bus worden gevonden.

Daar de heer mr. **S. Gratama** de volstrekte meerderheid van stemmen op zich heeft vereenigd zal hij als *derde candidaat* op de voordracht worden geplaatst.

De **Voorzitter**: Ik zeg de heeren stemopnemers dank voor de door hen verrichte taak en noodig hen uit, met vier andere door mij te benoemen leden, de voordracht aan Hare Majesteit de Koningin aan te bieden.

Tot bijgevoegde leden worden door mij benoemd de heeren van Wichen, Dolk, van Asch van Wijck en van Nispen tot Sevenaer.

II. Behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs **(18)**.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij ook mij vergund nog iets te zeggen naar aanleiding van de gehouden discussiën bij deze algemeene beschouwingen en inzonderheid omtrent de rede van Zijn Excellentie den Minister enkele opmerkingen in het midden te brengen. Ter bekorting wil ik mij daarbij onthouden van verduidelijking van vroeger gemaakte opmerkingen, een enkele uitgezonderd, of van weerlegging van daartegenover gestelde beweringen, op punten die niet onmiddellijk ter zake doen.

Daarom ga ik voorbij, wat de heer van der Zwaag gemeend heeft te moeten zeggen over mijn opmerkingen over het geleerd proletariaat en zooveel meer, wat op zich zelf voor verdere ge-

dachtenwisseling belangrijk genoeg is, maar thans veilig achterwege gelaten kan worden.

Het is nu eigenlijk alleen van belang te onderzoeken, of het antwoord van den Minister op mijn vragen, waarin ik mijn bedenkingen in eersten termijn meende te moeten inkleeden, mij bevredigd heeft.

Een der eerste vragen gold het algemeen gezichtspunt, waaruit de quaestie van het hooger onderwijs in haar geheelen omvang moest worden bezien, om naar behooren over de waarde van de voor ons liggende wetsvoordracht te kunnen oordeelen. De onderstelling, daarbij uitgesproken, dat Zijn Excellentie zijn denkbeelden daarover wel gereed zou hebben, bleek juist te zijn. Maar, zoo heette dat, hij had die bij deze gelegenheid niet kunnen mededeelen. Op de Regeeringsplaats moest zooveel worden geschikt en geplooid, dat iemand zich wel zou wachten de algemeene inzichten en ideeën, welke hem persoonlijk lief zijn, te doen uitkomen. Ik zou hieromtrent willen opmerken, daargelaten dat in den verderen gang van zijn betoog wel eenige algemeene ideeën voorkwamen, waarnaar ik met gespannen aandacht heb geluisterd, dat zulks ook niet de bedoeling was. Ik had een uiteenzetting gewenscht van het algemeene gezichtspunt, waaruit hij juist als Minister de quaestie van het hooger onderwijs bezag, in verband met de voorgenomen algemeene herziening, om dan te kunnen beoordeelen welke plaats de nu voorgestelde wijziging daarin zou innemen.

Bevrediging van dat verlangen werd echter in strijd genoemd met den aard eener partieele wijziging, welke het hier gold: het werd in hooge mate en voorzichtig geoordeeld nu reeds die denkbeelden in een paar volzinnen bekend te maken en onkiesch tegenover de benoemde Staatscommissie, die zich op dit oogenblik met een groot deel van de gewenschte reorganisatie van het hooger onderwijs bezighoudt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil noch het een noch het ander betwisten, maar die opmerkingen kunnen alleen gelden tegen hetgeen door mij is gevraagd geworden, wanneer de herziening van het hooger onderwijs inderdaad zoodanig karakter heeft, dat daardoor niets wordt gepraejudicieerd ten opzichte van de geheele materie.

Wat dit punt nu aangaat, is de Minister, naar mijn bescheiden oordeel, in gebreke gebleven voldoende aan te toonen dat dit niet geschiedt. Ten aanzien van de door mij in dit verband besproken punten, het aantal Universiteiten, de beschikbare wetenschappelijke krachten en de toevloed van studenten heeft de Minister wel meerdere cijfers uit andere landen genoemd; maar gelijk het altijd met statistische gegevens is, zoo ook hier, dat voor een juiste beoordeeling daarvan eerst de omstandigheden dier verschillende volken zouden moeten worden nagegaan om te weten, in hoeverre van een vergelijking sprake kan zijn.

Toch heb ik zelf aanstonds opgemerkt, dat in dit alles geen bezwaar zou liggen, wanneer het wetsvoorstel de opneming van een enkele bepaalde Universiteit voorstelde; maar dat wordt eenigszins anders, nu gansch algemeen de gelegenheid wordt geopend voor bijzondere Universiteiten welke mochten worden opgericht om onder de gestelde voorwaarde den effectus civilis voor haar wetenschappelijke graden te verkrijgen.

Naar ik meende, was dit ook van gewicht met het oog op de kosten, omdat de argumenten voor de toekenning van den effectus civilis aan de graden der bijzondere Universiteiten evenzoo kunnen gebezigd worden voor het recht van bijzondere Universiteiten op financieelen steun uit de Staatskas, wanneer zij zich werkelijk tot volledige Universiteiten zullen inrichten.

De heer de Savornin Lohman acht dit laatste blijkbaar niet mogelijk, in welk geval deze quaestie veel van haar beteekenis verliest; maar voor den Minister is dat omgekeerd, die aan de bijzondere Universiteit het recht op een duurzaam bestaan eigenlijk ontzegt, wanneer zij zich niet tot een volledige bezetting van alle faculteiten vermag te ontwikkelen.

Zelf heb ik de beantwoording van de vraag van eventueelen financieelen steun, anders dan de heer de Savornin Lohman, onbeslist gelaten, maar daarop alleen gewezen als bewijs, dat het hier niet zulk een volstrekt partieele wijziging gold, als daaraan gewoonlijk de beteekenis wordt gehecht. De beoordeeling moge daardoor al niet onmogelijk zijn, gemakkelijk is zij niet.

Maar bovendien, met de verdere karakteriseering van het wetsvoorstel, dat het slechts betreffen zou de invoering van nieuwe examen-colleges, kan ik niet geheel instemmen. Niet geheel, omdat ik de kracht van het beroep op art. 85 niet onderschatten wil: maar toch, zoo eenvoudig als het daarin is uitgedrukt, schijnt mij de quaestie niet toe. Dit zou het geval geweest zijn, wanneer de oplossing van de moeilijkheid gezocht was in de invoering van afzonderlijke Staatsexamens.

Nu zal ik op het oogenblik op dit punt niet diep ingaan en dus onbeoordeeld laten, wat daarover in de discussie verder is gezegd geworden. Alleen wil ik, na dit alles gehoord te hebben, herhalen, dat de invoering van Staatsexamens, ondanks de moeilijkheden ook daaraan verbonden, naar het mij voorkomt, in den tegenwoordigen stand van het wetenschappelijk proces, om een uitdrukking van den Minister te bezigen, een wenschelijker weg ware geweest dan de nu gekozene. Want inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, ik meen hier niet, gelijk het is voorgesteld, uitsluitend te doen te hebben met het creëeren van nieuwe examencolleges. Dan toch had men er mee kunnen volstaan, dat degenen die de bedoelde colleges vormen, persoonlijk voldoende waarborgen geven om die examens af te nemen; nu niet, omdat de colleges die examen afnemen, verband houden met de Universiteit zelf.

En omtrent de Universiteiten is een bepaalde opvatting in de wet neergelegd, waarvan door de voorgestelde wijziging wordt afgeweken. Nu ga ik niet zoo ver als de leden van de overzijde meerendeels hebben gedaan, dat dit niet zou mogen geschieden. Alles hangt hier af van den kijk dien men op de Universiteiten heeft; of het van meer of minder gewicht wordt geacht, dat alle vijf faculteiten aanwezig zijn.

Er is omtrent dit punt èn door den Minister èn door verschillende leden der Kamer zooveel gezegd, dat de verzoeking groot zou zijn daarbij ook zelf even stil te staan; ik zal dit echter in dezen stand van de discussie niet doen. Wel kost het moeite, want al weten wij, dat er van al het gesprokene in een debat als dit meer voorbijgaat dan blijft met betrekking tot de opvatting van het hooger onderwijs, zoo is het toch geenszins onverschillig, welke uitspraken gedaan worden. Met het oog hierop doe ik dan alleen even opmerken, dat ik mij niet vereenigen kan met hen die de quaestie van het getal faculteiten van ondergeschikt belang achten.

De heer Lohman heeft voorbeelden uit andere landen genoemd, waar Universiteiten zijn met minder dan vijf, zelfs minder dan drie faculteiten. Maar het is toch niet alleen de vraag wat ergens bestaat, maar wat als maatstaf gelden zal. Het komt mij voor, dat dit bij de verdediging van het ontwerp niet altijd voldoende in het oog gehouden is.

Ditzelfde geldt eigenlijk ook van de bespreking van de waarborgen van bekwaamheid, die de bijzondere Universiteiten voor de door haar gepromoveerden zullen geven in vergelijking met de andere Universiteiten. Wel zou ik niet gaarne tegenspreken — en het is m. i. ook van de overzijde niet afdoende tegengesproken — dat de waarborgen op dit punt minder zullen zijn, dan thans bij de openbare Universiteiten. Maar ook hier zou ik er de aandacht op willen vestigen, dat uit hetgeen de werkelijkheid in dat opzicht te zien geeft, zoo lichtelijk wordt afgeleid, dat dit ook de maatstaf van beoordeeling zou moeten zijn. En dit kan ik niet toegeven. Wat dan ook de quaestie van het aantal faculteiten betreft, blijf ik het standpunt innemen dat, indien het al niet beslist noodzakelijk, toch in zeer hooge mate gewenscht moet heeten, dat aan de gedachte van 5 faculteiten vastgehouden wordt.

Vandaar mijn meening, dat de in de wet gestelde voorwaarden voor bijzondere Universiteiten slechts als minimaal eischen kunnen aanvaard worden; en gaarne constateer ik, dat zoowel de Minister als ook later de heer Heemskerk daarop zelf den nadruk gelegd hebben. Alleen had ik in verband daarmede wel het oordeel van den Minister willen vernemen over een gedachte later door dr. de Visser onderstennd, dat de termijn zou gesteld worden, waarbinnen aan hoogere eischen moet worden voldaan.

Doch ik laat dit punt verder daar. Want, hoewel uit dit alles blijkt, dat ik de gemaakte bedenkingen nog niet in elk opzicht weerlegd acht, zoo is daarmede toch het hoofdbezwaar niet geraakt, dat ik in het midden heb gebracht. Zooals vroeger voldoende gebleken is, hangt dit samen met een beginsel, dat

voor mij met deze wetsvoordracht gemoeid is. Al zou ik persoonlijk wenschen, dat zulks niet het geval ware, het is dit nu eenmaal.

Ik bedoel de vraag, in hoeverre zij van invloed zal zijn op de inrichting, den geest en de gansche ontwikkeling van onze openbare Universiteiten.

De Minister heeft gesproken van de mogelijkheid, dat deze over een 25 jaar weer uit de Christelijke beginselen zouden leven.

Het is altijd moeilijk voor gewone menschen om profeet te zijn.

Ik wil niet zeggen, dat de Minister als zoodanig opgetreden is; maar de gedachte zelf stelt de vraag naar de gronden, waarop dat kan berusten.

Nu wil ik geenszins beweren, dat de ontwikkeling van het bijzonder hooger onderwijs daaraan onder alle omstandigheden in den weg kan staan. Op dit gebied hebben wij niet anders dan met betrekkelijke factoren te doen.

Dat te erkennen, maakt onwillekeurig den indruk van zwakheid: maar wanneer wij de dingen beoordeelen, gelijk ze voor ons liggen, dan kan ik in dit opzicht niet anders spreken en wil ik erkennen dat de ontwikkeling van het bijzonder hooger onderwijs, onder zekere omstandigheden, ten goede kan komen aan datgene wat de Minister, ik zeide het reeds, niet heeft geprofeteerd, maar als mogelijkheid heeft uitgesproken. Maar daar staat nu juist tegenover, dat de vrees voor het tegendeel bij mij niet geheel is weggenomen, ook niet door hetgeen de heer Heemskerk dienaangaande gisteren heeft gezegd, al komen daarin opmerkingen voor die in dit verband niet zonder beteekenis zijn.

Om mij intusschen te bepalen tot het antwoord van den Minister, zoo moet ik opmerken, dat hetgeen Zijn Excellentie ter verdediging van zijn wetsontwerp in het laatste gedeelte van zijn magistrale rede heeft gezegd, mij niet geheel heeft gerustgesteld. Voor zoover die rede een pleidooi was voor het recht der wetenschap die den Christen erkent en eert als *de* waarheid behoef ik wel niet te zeggen, ik haar met groote instemming heb aangehoord. Maar over het punt, dat voor mij het grootste gewicht heeft, dat de nationale instellingen, voor zoover ze er zijn en in stand worden gehouden, niet aan het rationalisme, of wil men, bloot aan het differentisme worden overgegeven, op grond van een dusgenaamde neutraliteit van de Overheid, heb ik weinig van den Minister vernomen; althans niet datgene, wat ik gaarne had gewenscht. Ja, Zijn Excellentie heeft wel staaltjes aangehaald, treffende en pijnlijke, tegenover den geachten afgevaardigde uit Leiden, van uitingen aan onze openbare Universiteiten, waaruit blijken kon, hoe het daar bij sommigen met de opvatting van de openbare orde en goede zeden staat. Wij weten allen, welke die geweest zijn, dus zal ik ze niet herhalen.

In zooverre dit als verdediging zou moeten gelden van een Christelijke Universiteit tegenover een die van iederen band, welken ook, vrij wil zijn, kon zij moeilijk sterker wezen.

En ik moet hier in het voorbijgaan een opmerking maken van persoonlijken aard.

Er is door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III gezegd, dat ik met weinig warmte over de bijzondere Universiteit gesproken heb, die niet als zoodanig in het wetsontwerp is genoemd, maar die als vanzelf hier telkens is ter sprake gekomen. Indien die warmte alleen moest afgemeten worden naar datgene wat wij hier bespreken, dan zou het inderdaad zoo schijnen als hij heeft geconcludeerd: maar wanneer die warmte ook kan afhangen — en misschien heeft hij dat ook wel eens ondervonden — van de moeite waarmede men soms over eenig onderwerp in het Parlement spreekt, dan moet ik hem, althans wat zijn conclusie betreft, tegenspreken. Ik laat dit echter verder rusten om juist nu het volgende te zeggen.

Evenmin als ik hier sta als oud-leerling van een bepaalde inrichting, maar als vertegenwoordiger des volks, zoo staan wij hier ook niet tegenover een hoogleeraar van een bijzondere Universiteit, maar tegenover den Minister.

En dan komt tot hem de vraag: moeten de openbare instellingen zijn en blijven zooals zij zijn?

Uit deze vraag zelf blijkt, dat ik eenigszins verschillen moet van hetgeen door den geachten afgevaardigde, den heer de Savornin Lohman, is gezegd geworden over de betrekking tusschen den Staat en het hooger onderwijs.

Wel voel ik er veel voor, dat de Universiteiten meer zelfstandige stichtingen worden, en voor zoover van die onderstelling reeds wordt uitgegaan, begrijp ik de verdediging van het voorstel beter, dan die naar het mij voorkomt, ook van de overzijde is gewaardeerd geworden. Maar toch kan ik vooralsnog niet toestemmen, dat de Overheid daarom geheel ontslagen zou kunnen zijn van de zorg om zich met het hooger onderwijs in te laten, en alzoo ook voorwaarden te stellen, waaraan het moet voldoen om op peil te blijven. Niet dat dit bloot naar theorethische regelen zou geschieden, want zoo staat het in het leven niet. Vandaar ook, dat naar mijn meening, het enkel beroep op vroeger bestaande Universiteiten met een paar faculteiten niet kan opgaan voor een beoordeeling van het huidig wetsontwerp, daar in dit geval niet gerekend wordt met verschillende omstandigheden waaronder en de tijden waarin wij die Universiteiten aantreffen.

Doch de algemeene gedachte, welke aan dit alles ten grondslag ligt, daarlatende, zoo meen ik ook nu eenige bedenking te moeten inbrengen tegen het denkbeeld, alsof de Overheid het hooger onderwijs in elk opzicht zou kunnen overlaten. Alleen reeds met het oog op haar ambtenaren zal de Overheid er prijs op moeten stellen, dat het hooger onderwijs, laat mij de reeds gebruikte uitdrukking maar houden, op peil blijft.

Terwijl dus vooral de laatste overweging het voor mij onwaarschijnlijk maakt, dat het hooger onderwijs in elk opzicht vrij zou kunnen gelaten worden buiten eenig verband met de Overheid, wat met het lager onderwijs misschien nog eerder het geval zou kunnen zijn, zoo heeft ook de vraag die ik deed voor de Regeering beteekenis, de vraag — waarbij ik mij toch eigenlijk op een groot deel van de eerste rede van den geachten afgevaardigde uit Goes kan beroepen —: zal niet het zich terugtrekken van het Christelijk beginsel in een bijzondere Universiteit, waaraan thans door de wet als het ware sanctie wordt gegeven, den prikkel wegnemen om in den feitelijken toestand van het openbaar hooger onderwijs verandering te brengen?

Juist, omdat ik van kunstmatige, dwingende verandering niet het meeste verwacht, zooals men dikwijls het door mij ingenomen standpunt schijnt te verstaan, moet ik aan die overweging groote waarde hechten.

Al weet ik zeer wel, dat alle misverstand niet wordt weggenomen, zoo wil ik in dit verband toch nog eens nadrukkelijk constateeren, dat er verschil is tusschen de beschouwing, die oordeelt, dat er dan slechts van Christelijk openbaar hooger onderwijs sprake kan zijn, wanneer er een Staatskerk is en wanneer, gelijk het heet, slechts aan de belijders van een bepaalden godsdienst rechten worden verleend, en een zoodanige opvatting van het hooger onderwijs, waarbij in elk opzicht voor het Christelijk levensbeginsel de mogelijkheid bestaat om zich te openbaren en te ontwikkelen. Aan die laatste opvatting ontbreekt thans wat, zooals ik daarop dadelijk afzonderlijk de aandacht zal vestigen.

Maar overigens is er in de geldende opvatting tusschen het hooger en lager onderwijs juist verschil. Bij het lager onderwijs, gelijk het thans door de wet geregeld is, staan wij voor de moeilijkheid, dat het voor een belijdend Christen onmogelijk, althans uiterst moeilijk, is om daar te verkeeren, waarom wij ook op verandering in dit opzicht aandringen.

Maar zoo staat de zaak bij het hooger onderwijs niet, en nu vraag ik den Minister, of de vrees wel geheel ongewettigd is, dat dit wetsontwerp in den feitelijken toestand van het openbaar hooger onderwijs minder verandering zal brengen dan wenschelijk is. Indien het hier niet ging om het volksbelang, dat bij de openbare instellingen is betrokken, zou ik zoo niet spreken. Het zwijgen ware mij in dit geval veel liever.

Doch dit mag niet, vooral nu niet, daar ook de Minister zich weer van uitdrukkingen heeft bediend, alsof het vanzelf sprekend ware, dat de openbare instellingen aan de linkerzijde zouden toekomen.

Te recht is door den Minister in zijn rede aanmerking gemaakt op een uitdrukking in het Verslag, waar gezinspeeld wordt op een mogelijken *lapsus linguae*. Doch wanneer ik dan ook aan geen zoodanigen *lapsus linguae* wil denken, heb ik te meer recht

om de uitdrukkingen, waarin die voorstelling voor den dag kwam, niet ongemerkt voorbij te laten gaan.

Ik heb met name die passage in de rede van den Minister op het oog, waarin het tot de heeren aan de linkerzijde heette: wilt gij oversteken tusschen uw Universiteiten en die, voor welke de effectus civilis wordt gevraagd? En reeds vroeger had Zijn Excellentie bij de bespreking van de vraag van het aantal faculteiten, een vergelijking makende tusschen onze openbare Universiteiten en de buitenlandsche, gezegd: naar de laatste geoordeeld, beantwoorden ook uw Universiteiten niet aan den maatstaf, die in dezen tijd te stellen is. Er ligt aan die uitdrukkingen een voorstelling ten grondslag, die ik niet mag accepteeren, en waartegen ik mij te krachtiger verzet, omdat de feitelijke verhouding daartoe aanleiding geeft. Doch die feitelijke verhouding mag niet het beheerschend uitgangspunt van algemeene beschouwing zijn.

Ik heb het toegejuicht, dat er ook van de linkerzijde over dit punt is gesproken; indien zij het nu maar niet weer spoedig vergeet, en onze openbare Universiteiten toch maar feitelijk alleen voor mannen van de linkerzijde toegankelijk acht.

In verband daarmee heb ik van de stichting van een bijzondere Universiteit als noodmaatregel gesproken en van een opportuniteits oogpunt, waaruit ook dit ontwerp wil beoordeeld worden, omdat de bekeering van de linkerzijde op dit punt, helaas! zoo laat komt.

Maar dat alles neemt het feit niet weg, dat onze openbare instellingen niet aan eenige groep als zoodanig in het land toekomen. Ik leg hierop zoo grooten nadruk, omdat het voor de toekomstige ontwikkeling van ons hooger onderwijs van het hoogste gewicht is, dat bij dit wetsontwerp aan een tegenovergestelde opvatting niet alleen geen voedsel worde gegeven, maar die integendeel zoo krachtig mogelijk worde tegengesproken. Dat is mijns inziens ook een der voorname punten geweest, waarop de geachte afgevaardigde uit Goes in zijn eerste rede gewezen heeft. Nu wil ik niet vergeten, dat, toen dr. de Visser in zijn repliek op dit zelfde punt de aandacht vestigde, de Minister heeft geïnterrumpeerd. Maar ik wensch iets meer dan die interruptie. Ik zou willen zeggen: de wissel moet niet worden vastgezet. Ik wensch nu niet in het breede terug te komen op hetgeen ter verklaring van de ontwikkeling van het bijzonder hooger onderwijs in het stadium waarin wij het nu kennen gezegd is. Maar ik moet nog eenmaal herinneren aan de onderscheiding in mijn eerste rede gemaakt tusschen degenen die de ontwikkeling van het bijzonder hooger onderwijs als de verwezenlijking van het ideaal beschouwen, en degenen die het als noodmaatregel accepteeren. En dan, dunkt mij, dat zelfs ook de eerstbedoelden rekening zullen willen houden met den aard der ontwikkeling van het hooger onderwijs van onze openbare Universiteiten. Vandaar mijn vraag aan den Minister, dat hij zich ten aanzien van deze quaestie nog eens nadrukkelijk zal verklaren. Want hiermede hangt voor een deel inderdaad de beslissing samen.

Ik kom nu tot hetgeen met het gesprokene in nauw verband staat: de quaestie van de theologische faculteit.

Die theologische faculteit is thans verminkt, verbasterd of beter nog verloochend, doordien zij veranderd is in een faculteit van godsdienstwetenschap, ofschoon de oude naam behouden is gebleven. Ik behoef dit niet nader aan te toonen, want de Minister zelf heeft dit reeds gedaan. Door hem toch is naar een wel gebezigde vergelijking van de Universiteiten met een menschelijk lichaam gezegd, dat de openbare Universiteiten een lichaam zijn zonder hoofd of anders met een doodshoofd. De bijzondere Universiteiten zouden volgens ditzelfde beeld zijn lichamen zonder beenen. En de wetsvoordracht strekt nu daartoe, om als een wagen, een kunstig gevormde wagen, dienst te doen om die bijzondere Universiteiten te brengen waar ze wezen moeten. Ik laat dit thans op zijn plaats. Maar de vraag is: zullen de openbare Universiteiten als lichamen zonder hoofd of met een doodshoofd blijven bestaan?

Daarbij is niet alleen de theologische faculteit, maar de geheele Universiteit betrokken. Want de theologie heeft beteekenis voor de Universiteit in het algemeen. Daarin klopt het geweten der wetenschap als geheel. Ik heb mij voorgenomen mij te beperken en daarom zal ik geen citaten aanvoeren, maar ik heb ze bij mij, niet alleen van mannen der rechterzijde, maar ook van die der linkerzijde. Want al is men Thorbecke reeds ver voorbij, toch zal hij nog genoeg gezag hebben bij een deel der linkerzijde, dat ik mij op hem zou kunnen beroepen. En dan is er juist van hem een veel beteekenende uitspraak, waaruit moet worden afgeleid, dat hij de theologie aan de Universiteit van het grootste gewicht acht. Dit is natuurlijk niet het geval wanneer de opvatting van den heer Troelstra gehuldigd wordt, zooals wij die in zijn tweede rede uitvoerig vernomen hebben. Want dan is de wetenschap alleen exacte wetenschap; maar dan is ook onze wet op het hooger onderwijs geoordeeld, omdat de inrichting der andere faculteiten niet in overeenstemming is met de gedachte van een bloot positieve opvatting der wetenschap. Anders zou ik bijv. bij het vak van Staatsrecht moeten aannemen, dat het niet anders bedoelt dan den inhoud der bestaande wetten meer of minder omvangrijk aan de studenten mede te deelen.

Hetzelfde geldt ook ten aanzien van andere faculteiten. Men kan van meening zijn, dat er bij de openbare Universiteit geen andere opvatting mogelijk is; dat is wat anders, hoewel ik die meening niet deel, maar men moet hier voet bij stuk houden. En wanneer dan de theologie, omdat zij zich inlaat met geestelijke beginselen, geen plaats kan krijgen bij de openbare Universiteiten, dan zou dit op denzelfden grond van toepassing zijn voor de letterkundige faculteit, tenzij men hier alleen meer of minder uitvoerig de oude en de nieuwe schrijvers zou willen behandelen. Evenzoo is het met de rechtsgeleerde en andere faculteiten. Neen, wanneer de wetenschap wordt opgevat als het brandpunt, waarvan gloed, warmte en leven uitgaat, dan kan ook de theologie niet worden gemist; en met groote instemming herinner ik aan de woorden van den heer Lohman, dat juist de theologie voor de andere wetenschappen den band met de waarheid geeft. Ik betwijfel of de theologen aan de theologie wel een dienst hebben bewezen, voor zoover zij het hebben gedaan, door te zeggen, dat de theologie voor de andere wetenschappen de regels moet aangeven, waarnaar die te behandelen zijn; maar al ben ook ik in dit opzicht zoo anti-clericaal mogelijk, het is nog heel wat anders op grond daarvan de theologie gansch buiten de deur te sluiten en de Christelijke belijdenis, die daarin klopt, niet te erkennen; in een juiste samenwerking en samenhang ligt de oplossing van het vraagstuk.

Doch alsdan staat ook vast, dat er een andere regeling moet komen dan wij thans hebben. In 1876 is de knoop van de moeilijkheid doorgehakt op een wijze, die beide, theologie en Kerk, miskend heeft. Op grond van de bewering, dat bepaalde Kerken niet bevoorrecht mogen worden, heeft men een regeling tot stand gebracht, die geen enkele andere Kerk ten goede is gekomen, maar wel wetenschap en Kerk in het algemeen schade heeft gedaan en nog doet.

Er is van meer dan één zijde gesproken van fictie, wanneer ik op deze wijze de dingen beoordeel. Maar wat is nu de waarheid, met betrekking tot het hier besproken punt? Dit, dat men de fictie heeft, dat de openbare instelling met geen Kerk te maken heeft, doch de werkelijkheid is gansch anders. En dit is trouwens niet te verwonderen. Er zijn historische rechten, die wel gewrongen kunnen worden, doch niet vernietigd; die ook naar de ontwikkeling der tijden wijziging kunnen ondergaan, doch die ik in verband met de openbare instellingen noch uit het liberaal dogma, noch uit het nieuw anti-revolutionnair dogma, maar uit het Christelijk-historisch beginsel wensch te beoordeelen. Meent nu ook de Minister niet, dat zoodanige regeling moet worden getroffen, dat zonder opheffing van de theologische faculteiten deze naar haar eigenlijk wezen en bedoelen weer worden hersteld, een regeling die de historische lijn van onze nationale instellingen niet verbreekt, maar voortzet, terwijl daarnevens rechten van anderen kunnen worden erkend? Daarmede bedoel ik niet een terugkeer zonder meer naar den tijd vóór 1876, maar een regeling, die aan het beginsel der theologische faculteit in haar verband tot de wetenschap voldoet. Gemakkelijk is het vraagstuk niet, ik ben de eerste om het te erkennen, maar de vraag is, of er een oplossing mag blijven zooals nu bestaat, die geen oplossing is en een beroep op de Grondwet zóó moet worden verstaan, dat de zg. neutraliteit aan de openbare Universiteiten gentiliseerd wordt ten gunste van een secte.

De Minister heeft zich niet afkeerig getoond van een andere regeling. Ik dank hem daarvoor, gelijk ook voor zijn antwoord

op een desideratum in verband met een verdere uitwerking van de gedachte van de bijzondere leerstoelen. Ik hoop, dat in overleg met anderen een wijziging kan worden verkregen, die in den huidigen toestand een betere regeling voorbereidt. Nog niet wetende echter, in welke mate dit het geval zal zijn, zoo meen ik toch de vraag aangaande de quaestie der theologische facultéit aan de openbare Universiteit in dezen vorm nog eens te moeten doen, omdat eenige verklaring in dit opzicht, naar het mij voorkomt, wenschelijk moet heeten.

Ik weet wel, dat het in de politiek niet met groote sprongen gaat. Dit wordt rechts en links, in de Kamer en daar buiten ook wel eens bij petitonarissen vergeten. Maar in zoo verre het toch den schijn heeft voor velen, ook aan de rechterzijde der Kamer, dat het slechts ficties zijn, grauwe theorieën, die voorgedragen worden, zoo wil ik eens een oogenblik practisch zijn.

Deze voordracht is algemeen, wat een bezwaar heeft en een voordeel; maar zij beoogt toch een concreet doel. Slechts een deel van degenen die aan de rechterzijde gevonden worden stemmen in met de inrichting, die het hier inzonderheid geldt, zij zijn ook wat het beheer en bestuur betreft daar uitgesloten.

Daarover oordeel ik niet; daarvan is hier geen sprake. Doch nu is het juist voor groepen, aan de rechterzijde, die zich aan de openbare Universiteit wenschen te bewegen of zich daar moeten bewegen, van belang, hoe het aan de openbare Universiteit zal zijn. Er kan geen vrede wezen met een lichaam zonder hoofd of slechts een doodshoofd. Dit hoofd moge misschien niet zoo gevormd kunnen worden, als wenschelijk zou zijn; indien slechts de weg kan gevonden worden, waardoor het hoofd er weer komt.

Ik acht het niet noodig — vooral, waar de Minisier zich niet verzet heeft tegen een poging in dit opzicht — op dit oogenblik daarop verder in te gaan. Het komt er ten slotte alleen op aan, de casus positi nog eens even nader aan te duiden. En ofschoon dan voldoende gebleken is, dat mijn oordeel over dit wetsontwerp niet alleen door de laatst besproken quaestie wordt beheerscht, zoo legt deze toch groot gewicht in de schaal. Hieruit zal het tevens duidelijk zijn, dat ik mijn beslissing vooralsnog in elk opzicht moet voorbehouden.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Goeman Borgesius**: De Voorzitter der Commissie van Voorbereiding heeft de welwillendheid gehad mij eenig antwoord te geven met betrekking tot de door mij gemaakte opmerkingen in zake het mondeling onderhoud tusschen den Minister en die Commissie. Hij heeft gezegd dat ik veeleer aan die Commissie erkentelijk moest zijn, dat ook haar minderheid, behoorende tot mijn richting, aan het woord is gekomen en dat ook reeds bij de behandeling der Kinderwetten bij het toen gehouden onderhoud, wel eens een of meerdere leden der Commissie tot den Minister vragen hadden gericht.

Ik meen dat die beide zaken niet met elkander te vergelijken zijn. Bij de behandeling der Kinderwetten heeft de Commissie van Voorbereiding de leiding en het heft van de zaak in handen gehouden en was het alleen bij hooge uitzondering dat ook een lid der Commissie afzonderlijk een vraag richtte tot den Minister.

Thans was het geheel anders. Bij deze gelegenheid is het geworden een mondgesprek tusschen enkele leden der Commissie en den Minister, waarbij de Commissie zelf ook geen afwijkende meening ten beste gaf, maar geheel achter de schermen bleef.

Welnu, op dien grond meen ik te kunnen volhouden, dat de Commissie zich geheel heeft geëffaceerd, en ik blijf dan ook van gevoelen, dat op die wijze een verkeerd antecedent is in het leven geroepen, en dat een Commissie, die bij de bespreking met den Minister alles aan de individueele leden overlaat, niet meer blijft een Commissie van Voorbereiding, maar een gewone Commissie van Rapporteurs wordt.

Ik wensch thans, voordat ik tot het eigenlijke onderwerp van mijn rede overga, aan den Minister een vraag te doen.

Bij het afdeelingsonderzoek werd den Minister gevraagd, overlegging van de adviezen van de senaten der verschillende Universiteiten. De Minister had daartegen bezwaar en ik eerbiedig dit niet alleen, maar ik begrijp het ook. Intusschen, de zaak is op dit oogenblik in een eenigszins ander stadium gekomen. De Minister heeft nu in zijn rede ons iets van den inhoud dier adviezen medegedeeld. Wij kregen te hooren, dat die senaten eenparig, krachtig en met klem het stelsel der Staatsexamens hebben bestreden.

Dat was zeker een zeer interessante mededeeling, maar nu zou ik den Minister willen vragen, of de senaten zich wel verklaard hebben *tegen* het stelsel der Staatsexamens maar *vóór* dit wetsontwerp, vóór den effectus civilis met de waarborgen die in deze wet zijn nedergelegd.

Deze vraag is van te meer beteekenis, omdat de Minister zooveel gewicht hecht aan het oordeel der senaten, dat hij verklaart niet tot het stelsel van Staatsexamen te zijn overgegaan, op grond dat de hoogleeraren der Rijks-universiteiten, de senaten, er zich tegen hebben verklaard. Daar nu de Minister na het advies van die senaten zijn stelsel, in deze wet nedergelegd, heeft gehandhaafd, zou men allicht gaan denken, dat de senaten tegen de thans voorgestelde regeling geen bezwaren hebben gemaakt. Het zal mij dan ook, en waarschijnlijk de geheele Kamer, aangenaam zijn dienaangaande nadere mededeeling van den Minister te mogen ontvangen.

Geheele openbaarheid is toch altijd beter dan halve openbaarheid. Mij dunkt, de senaten hebben, nu een deel van den inhond hunner adviezen ter kennis van de Kamer is gebracht, er zelfs recht op, dat nu ook de geheele inhoud worde medegedeeld. Ik dring er uit dien hoofde bij den Minister op aan alsnog de adviezen der senaten in haar geheel aan de Kamer over te leggen.

En nu de kern der quaestie waarom het thans gaat.

Er zijn leden geweest, maar ik geloof niet aan deze zijde van de Kamer, die beweerd hebben, dat ik in mijn eerste rede te scherp, ja zelfs persoonlijk ben geweest. Wat dit laatste verwijt betreft, Mijnheer de Voorzitter, ik heb mij altijd er van onthouden en ik hoop steeds mij er van te onthouden om eenig lid dezer Kamer, wien ook en allerminst de voormannen onder mijn tegenstanders, persoonlijk aan te randen of te beleedigen. Maar als men onder persoonlijke polemiek verstaat, dat ik mij niet bepaal tot het verdedigen van algemeene stellingen en tot het bestrijden van m. i. verderfelijke denkbeelden in het algemeen, maar dat ik uit de redevoeringen van mijn bestrijders tracht aan te toonen hoe zij ons onder valsche leuzen op den verkeerden weg willen brengen; hoe zij voortdurend, dit wetsontwerp verdedigende, in strijd komen met hun eigen beginselen, hoe zij zich telkens aan inconsequentie schuldig maken — als men dat persoonlijke polemiek noemt, dan zal ik mij daarvan ook in het vervolg niet kunnen onthouden.

In dit verband wil ik een woord van erkentelijkheid uitspreken voor de gematigdheid en bezadigdheid waarmede gisteren de heer Heemskerk, in strijd met zijn vrij ruwe interruptie onder mijn eerste rede, het incident Heemskerk—Borgesius heeft behandeld. Hij heeft ons nu verklaard hoe hij er toe gekomen is in dit debat de studiën van zijn zoon ter sprake te brengen. Dat moeten wij eerbiedigen, en ik wil er van mijn kant wel bij voegen, dat, indien ik geweten had, dat het den heer Heemskerk zoo bijzonder onaangenaam was dat daarop verder werd ingegaan en uit het door hem aangevoerde conclusiën werden getrokken, dat ik er dan, waar ik de zaak zeker niet van zóó overwegend belang achtte, geheel van gezwegen zou hebben.

Wat betreft het tweede verwijt, dat tot mij is gericht, namelijk dat ik te scherp zou zijn geweest, zoo vrees ik, dat ik ook in mijn tweeden termijn in dat opzicht hen die zich daarover hebben geërgerd, zal moeten teleurstellen. Het was juist mijn bedoeling scherp te accentueeren en de puntjes op de i te zetten; het was juist mijn bedoeling scherp te doen uitkomen hoe men ons, onder de schoonklinkende leuze van vrijheid, wil trachten over te halen om te stemmen voor een regeling, die niet de vrijheid, maar begunstiging, bevoorrechting beoogt van bijzondere onderwijsinstellingen, die *De Nederlander* nog in deze dagen „particularistische broeikassen" noemde, zoo scherp mogelijk in het licht te stellen, dat het met het Staatsbelang in strijd is om geheel onvoldoende bijzondere hoogescholen, gebonden als ze zijn aan door contribuanten in hoogste ressort vastgestelde dogma's van Staatswege te stennen, te subsidieeren, te stempelen tot instellingen, waaraan een belangrijk recht zal worden toegekend zonder voldoende waarborgen dat van dat recht geen misbruik zal worden gemaakt. Ja, ik ga verder, Mijnheer de Voorzitter! Het was mijn bedoeling door scherpe

accentueering ook de oogen te doen opengaan voor het gevaar, dat ons bij het tot stand komen van dit wetsontwerp in de toekomst dreigt, want dat dit nog slechts is een provisoire maatregel, en dat men blijkens de in de stukken ontwikkelde plannen allengs wil komen tot, wat de Minister met een fraaien term noemt, de verheffing van de principieele wetenschap, maar wat in werkelijkheid niet anders zal zijn dan de opperheerschappij van hooger onderwijs op positief Christelijken, Gereformeerden grondslag en ondermijning van de Rijks-universiteiten.

Het algemeen debat zal nu weldra zijn afgeloopen en in dit stadium is het zeker wel geoorloofd uit de gehouden discussiën reeds enkele conclusiën te trekken. De eerste conclusie, die ik meen te mogen trekken, is deze, dat de Minister en zijn vrienden, naarmate zij den grond onder zich voelen wegzinken, een anderen koers zijn gaan inslaan, over stag zijn gegaan.

Terwijl zij eerst het toekennen van het diplomeeringsrecht aan bijzondere Universiteiten als een hoogst belangrijke hervorming hebben voorgesteld, waarnaar de natie reikhalzend en met spanning uitzag, gaan zij nu meer en meer die quaestie reduceeren tot zeer kleine proportiën, tot een onbeteekenend zaakje, dat niet waard is er zooveel woorden aan te verspillen, een zaakje, dat met de wetenschappelijke waarde van het hooger onderwijs eigenlijk niet in het minste verband staat.

Ik heb mij daarover in hooge mate verbaasd en ik kan er ook niet anders in zien dan een erkenning van zwakheid, een erkenning, dat men het standpunt, eerst ingenomen in de stukken, na het hier gehouden debat niet meer kan volhouden. In de verste verte kan ik echter den Minister niet toegeven, dat het hier een onbeteekenende quaestie zou gelden.

Ik ben het veel meer eens met den heer Schokking, die in zijn eerste rede heeft gezegd, dat de quaestie van den effectus civilis in haar diepste gronden de wortels, de vezels van ons volksleven raakt, ja, dat het hier zelfs de vraag geldt, of door de wetenschap ook in de toekomst nog de kracht zal kunnen worden ontwikkeld, noodig voor de verheffing van ons volksbestaan. Dat moge wat sterk zijn uitgedrukt, in den grond der zaak is het toch waar. Eerst dan zou de Minister recht hebben om te spreken zooals hij nu in zijn rede gedaan heeft, van een *klein recht*, dat men aan de bijzondere Universiteiten wil toekennen, indien hij eerst had bewezen, dat de heer Bos ongelijk had, toen hij ons in zulke uitstekende bewoordingen aantoonde, dat de quaestie van den effectus civilis vooral daarom van zoo overwegend gewicht is, omdat de rechtsgeleerden, de literatoren, de philologen, de geestelijken, de paedagogen, die aan de Academies worden gevormd en tot doctor geslagen, later in de groote maatschappij in allerlei beroepen en betrekkingen een zoo groote rol zullen vervullen; toen die geachte afgevaardigde aantoonde, dat het alleen langs den weg van voldoend wetenschappelijk onderwijs in goed georganiseerde Universiteiten mogelijk is doctoren te vormen, die hoog genoeg staan om in hun omgeving dien invloed uit te oefenen, die noodig is om mede te werken tot verhooging van het peil der natie.

Maar voor dat alles schijnt in dit stadium noch de Minister, noch de heer Lohman eigenlijk iets te gevoelen; zij bezien daarvoor de zaak te veel van den kleinen kant. Zij doen het voorkomen alsof eigenlijk alleen voor den Staatsdienst eenige triage, eenige vakkennis noodig is, en alsof het verkeerd zou zijn daaraan bijzonder gewicht te hechten, omdat er zoovele Staatsbetrekkingen zijn, waarvoor zonder noodzaak wetenschappelijke vorming wordt geëischt en die wel door wetenschappelijke stumpers kunnen worden vervuld.

Op die wijze, Mijnheer de Voorzitter, kan men wel het geheele hooger onderwijs, de wetenschappelijke opleiding en den effectus civilis declineeren, maar niet het groote Staatsbelang van uitstekend gevormde, in den strijd der meeningen ontwikkelde vertegenwoordigers van den geleerden stand — over het geheele land verspreid — wegredeneeren. En opmerkelijk is het dan ook, dat dezelfde Minister, die, waar het de Universiteiten geldt, zoo kleinachtend spreekt over het diplomeeringsrecht en beweert dat de wetenschappelijke waarde van het onderwijs daarmede niets te maken heeft, geheel anders spreekt, waar hij verdedigt zijn voorstel met betrekking tot de Polytechnische School. Bij die verdediging wijst hij er te recht op, dat het van het peil van het onderwijs aan de Polytechnische School voor een groot deel afhangen zal, of wij op technisch gebied de concurrentie met het buitenland zullen kunnen volhouden, onzen goeden naam in het verleden ook in de toekomst zullen kunnen handhaven. Dit is een vrij wat beter, ruimer standpunt. Ook ik erken, dat de vraag van opleiding der toekomstige ingenieurs voor ons land van groot gewicht is, maar ik beweer, dat de opleiding van de aanstaande juristen, paedagogen, literatoren en philosophen zeker voor ons volk niet van minder belang is. En het is volkomen onjuist, dat het hier alleen te doen is om met voldoende vakkennis gewapende candidaten voor den Staatsdienst te krijgen, dat er alleen behoeft te worden gelet op de voorziening van de verschillende takken van Staatsbestuur met geschikt personeel. Daarbij wordt geheel over het hoofd gezien, dat de graad van doctor ook geëischt wordt voor het bekleeden van tal van functies en beroepen in de maatschappij. Is het niet evenzeer van groote beteekenis voor de natie, dat haar advocaten, haar geestelijken, haar leeraren, aan wie de opleiding der jongelingschap wordt toevertrouwd, in het algemeen genomen — stumpers zullen er altijd blijven — ook wat peil van ontwikkeling en wetenschappelijke vorming betreft, den toets met die van andere landen zegevierend kunnen doorstaan?

Ik ontmoet hier den heer Lohman. Wanneer deze in zijn tweede rede zegt: dit alles is theorie, want ook bij de openbare Universiteiten wordt het ideaal, dat gij ons schildert, in de verste verte niet bereikt; de wet van 1876 heeft ons in dat opzicht in plaats van vooruit achteruit gebracht, dan antwoord ik hem: tot op zekere hoogte kan ik dat toestemmen; er is in de wet van 1876 ook meer dan één regeling die mijn sympathie niet heeft. Dat kan echter wel een reden zijn om de wet van 1876 op verschillende punten te herzien en te verbeteren, maar niet om te concludeeren, dat het voor het bijzonder hooger onderwijs nog wel met wat minder, nog wel met wat mindere waarborgen kan.

Intusschen hebben de Minister en de heer Lohman, waar zij de beteekenis van den effectus civilis verkleinen, daarmede een bepaald doel, nl. om te komen tot de verdediging van de stelling, dat het bij de beoordeeling van het hoofdpunt van dit wetsontwerp zoo al niet de eenige dan toch de hoofdvraag is, of de hoogleeraren aan een faculteit van een bijzondere Universiteit, indien zij zich tot een examencommissie vereenigen, al of niet geschikt kunnen worden geacht om uit te maken wie al of niet met voldoende vakkennis zijn voorzien om later tot deze of geene Staatsbetrekking benoemd te worden. Alleen als ge kunt aantoonen, zoo luidt haar redeneering, dat die faculteitscommissies ongeschikt zijn om voor dat doel als examencommissie dienst te doen, zullen wij erkennen dat gij voldoende reden, dat gij recht hebt om tegen deze wet te stemmen.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, een geheel nieuwe vondst, waarvan in de stukken geen letter of syllabe is te vinden, en die de Minister van Binnenlandsche Zaken alleen heeft kunnen accepteeren door vooraf niet alleen door zijn Memorie van Toelichting en Memorie van Antwoord een schrap te halen, maar door ook dat deel van zijn ontwerp, dat gewijd is aan het stellen van waarborgen voor het verkrijgen van den effectus civilis, als oude plunje over boord te gooien. De houding van den Minister is te vreemder, omdat hij in den beginne de quaestie waarom het gaat, zelfs te veel tot een zeepballon heeft opgeblazen. Voelt de Minister dan niet, dat, als het waar was wat hij thans beweert en de geheele quaestie tot de instelling van een of meer examencommissiën naast de andere viel te herleiden, dat de Minister dan geen recht zou gehad hebben de vorige week te zeggen, dat het hier gehouden achtdaagsch debat op zoo hoog peil staat, dat elk ander Parlement het zich tot een eer zou rekenen?

Immers indien het waar was, dat de voorgestelde regeling inderdaad zoo onbeteekenend was, zou er dan niet veeleer reden zijn om ons te bespotten over onze breedsprakigheid en loslippigheid bij de behandeling van een zoo kleine quaestie?

Intusschen, hoeveel moeite het mij ook koste, ik wil mij een oogenblik geheel stellen op het standpunt van mijn tegenstanders. Ik zal trachten een antwoord te geven op de vraag, of bij voorbeeld de juridische faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam, gesteld dat zij voor bovengenoemd doel tot examencommissie werd gepromoveerd, voor het doel, dat de Staat met die examens beoogt, al of niet een geschikte examencommissie zou zijn. Ten einde op die vraag een antwoord te

kunnen geven, moeten wij natuurlijk in de eerste plaats vragen, aan welke eischen een dergelijke commissie moet voldoen.

Welnu, die vraag is gemakkelijk te beantwoorden. Twee eischen moeten voor alle dergelijke commissies gesteld worden: In de eerste plaats, dat de leden der commissie zijn mannen van voldoende bekwaamheid om, zooals de Minister het in zijn rede uitdrukte, uit te maken of iemand de noodige kennis bezit om in den Staatsdienst op te treden, en verder of hij de noodige geoefendheid en wetenschappelijke vorming bezit. En de tweede eisch is, dat men waarborg heeft voor strikte onpartijdigheid bij de beoordeeling van kennis en vorming, zoodat de commissie het eind-judicium niet zal laten afhangen van de vraag, of de candidaat al of niet een zekere richting, de richting bijv. van de examen-commissie of van zekere Universiteit toegedaan is.

Ziedaar de meest eenvoudige eischen, die men aan die Staatscommissie stellen mag.

Wat nu den eersten eisch betreft, de bekwaamheid, zoo erken ik dat het zeer wel mogelijk is dat de hoogleeraren, ook van de Vrije Universiteit, steeds aan dat vereischte zullen voldoen. Maar zekerheid hebben wij daaromtrent volstrekt niet. Er is op het oogenblik aan de juridische faculteit van de Vrije Universiteit slechts één hoogleeraar, prof. Fabius, een man die door sommige sprekers voorgesteld is als een propagandist in den minder gunstigen zin des woords, maar aan wien allen — ook aan deze zijde — zeker gaarne de noodige bekwaamheid zullen toekennen om als examinator op te treden. Maar wie zullen er bij komen? Wij weten het niet. Of het gelukken zal twee andere streng-Calvinistische juristen te vinden, bereid en waardig om in de toga van de wetenschap naast prof. Fabius aan dezelfde tafel plaats te nemen, dat blijft een open vraag.

De heer Lohman heeft zelf gevoeld, dat met het oog op die onzekerheid wel eenig bezwaar kon worden gemaakt, want hij heeft gezegd: de mogelijkheid bestaat, is niet uitgesloten, dat tot de faculteitstafel van de Vrije Universiteit wel eens iemand kon worden geroepen, die van wetenschap niet meer verstand heeft dan een gewoon notaris. Maar, voegde hij er geruststellend bij: dat gevaar is heel gering, want één van beide: òf de benoemde heeft den doctors-titel, en dat is dan voldoende waarborg, òf hij heeft dien niet, en dan wordt de bekrachtiging van de Regeering vereischt.

Is het niet vreemd dat dezelfde heer Lohman, die enkele minuten te voren ons een schildering had gegeven, hoe naar zijn meening tegenwoordig een doctors-titel aan de openbare Universiteit verkregen wordt, en hoe deze zijns inziens niet den minsten waarborg geeft voor wetenschappelijke vorming, een oogenblik later ons tracht gerust te stellen met de verzekering dat voor de bekwaamheid van een hoogleeraar aan de Vrije Universiteit de doctors-titel alleszins voldoenden waarborg geeft?

En wat de bekrachtiging betreft, als het geldt de benoeming van iemand die niet gepromoveerd is, zoo wil ik niet ontkennen dat daarin wel eenige waarborg gelegen is. Maar toch, als ik bijv. zie op dezen Minister van Binnenlandsche Zaken en bedenk, dat deze bewindsman, wiens wetenschappelijken zin niemand betwisten zal, er toch meer eer in stelt vóórman te zijn van de Gereformeerde Kerk dan vóórman op het gebied van de wetenschap, dan ben ik er niet zeker van dat, als de bekrachtiging van hem moet uitgaan, hij niet zwaarder zal laten wegen de vraag, of de persoon, die als hoogleeraar zal optreden, een krachtige steun zal zijn voor het Openbaringsgeloof, dan wel de vraag, of hij hoog genoeg staat als wetenschappelijk man.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Het is de bekrachtiging niet van den Minister, maar van de Kroon.

De heer **Goeman Borgesius**: Deze interruptie is volkomen juist. Gevorderd wordt de bekrachtiging niet van den Minister maar van de Kroon, op voordracht van den Minister. Maar zij die aandachtig naar mijn betoog geluisterd hebben zullen toch wel den indruk gekregen hebben, dat hetgeen ik gezegd heb nog al ingeslagen heeft, als van de zijde des Ministers daartegen niets anders aangevoerd kan worden, dan dat het hier geldt niet de bekrachtiging van den Minister maar van de Kroon. Meer zal ik er niet van zeggen.

Aan een examen-commissie met het oog op den Staatsdienst moet echter, zooals wij gezien hebben, nog een andere eisch gesteld worden dan die van bekwaamheid.

Aangenomen dat het zeker is, laten wij dit voor een oogenblik aannemen, dat al de professoren, die wij nog niet kennen, als examinatoren uitstekend bekwaam zullen zijn, dan volgt de vraag, die niet minder zwaarwichtig is, of die professoren ook strikt onpartijdig zijn bij de beoordeeling, bij het uitbrengen van het eind-judicium. Hoe is het daarmede nu gesteld? Daarbij moet ik herinneren aan het levensbeginsel van de Universiteit, die zich de Vrije noemt, het beginsel van gebondenheid, gebondenheid aan menschelijke beslissingen omtrent den geest van het te geven onderwijs, — gebondenheid ook van de andere faculteiten aan de dogma's, door de theologische faculteit verklaard en voorgeschreven — gebondenheid ook in dien zin, dat de jongelieden die zouden willen promoveeren op dissertaties welke in strijd zijn met de dogmata van de Universiteit, niet enghartig, zegt de Minister, maar ik zeg: onbarmhartig, zullen worden afgewezen. En aan dat beginsel hecht de Minister zelf zoo zeer, dat hij zou vreezen dat de Universiteit te niet zou gaan als men het losliet.

Welnu, een examen-commissie, die dat beginsel, zooals het ons in de stukken is geschetst en door den Minister in zijn rede eerlijk en cordaat is gehandhaafd, in practijk moet brengen, daar niet van mag afwijken, is voor het doel waarvoor zij wordt ingesteld volkomen ongeschikt.

De Staat mag geen partij kiezen voor of tegen het geopenbaarde geloof zooals het in de Schrift is nedergelegd of op grond van de Schrift door dezen of genen geestelijke of professor wordt uitgelegd en voorgeschreven. Op dit punt wensch ik bijzonderen nadruk te leggen. De Staat kan en mag niet toelaten dat bij de triages, zooals men het noemt, voor den Staatsdienst knappe, ontwikkelde studenten eenvoudig worden afgewezen op grond dat hun richting, zooals die uit hun geschriften en hun antwoorden blijkt, in strijd is met de beginselen van een zekere faculteit of van een zekere Universiteit.

Men versta mij niet verkeerd. Natuurlijk zou een examencommissie van tegenovergestelde richting, die knappe jongelieden zou willen afwijzen op grond dat zij in hun dissertaties het geopenbaarde geloof hebben neergelegd of tot uitgangspunt hebben genomen, dat zulke commissie evenzeer ongeschikt zou zijn voor haar taak. Aan alle moet eveneens de eisch van onpartijdige beoordeeling worden gesteld. Dat moet zijn de conditio sine qua non. Bij de triage voor den Staatsdienst mag op richting of geloofsovertuiging niet worden gelet.

Ik ben wel een weinig nieuwsgierig, al is het debat ook reeds ver gevorderd, wat de heeren van de overzijde op dit alles zullen antwoorden en of zij niet zullen toestemmen, dat wij alle reden hebben om de vraag, die zij ons hebben voorgelegd en waarvan naar hun eigen meening het lot van het wetsontwerp moet afhangen, ontkennend te beantwoorden.

Het kostte mij intusschen veel moeite, mij te stellen op het standpunt, van de voorstanders voor het wetsontwerp, want ik acht het geheel onjuist. Onjuist, omdat het zoo waar is wat dr. Schokking ons hedenmorgen weder heeft voorgehouden, dat het altijd noodig zal blijven, wil men het peil van het hooger onderwijs niet doen dalen, van Overheidswege van dat onderwijs en voor de opleiding waarborgen te eischen. Ik kan het nieuwe standpunt, de nieuwe vondst, te minder accepteeren, omdat men, zooals de geachte afgevaardigde uit Winschoten, de heer Bos, reeds zoo duidelijk heeft aangetoond, op die wijze geheel in strijd komt met de waarborgen waarmede men ook volgens deze wet den effectus civilis wil omringen — waarborgen die wel degelijk in verband staan met het onderwijs en de opleiding, — en die geen zin meer zouden hebben, als het alleen te doen was om bekwame examen-commissiën te krijgen. O. a. heeft de heer Bos gevraagd: hoe kunt gij op uw nieuw standpunt verklaren, dat aan een bijzondere Universiteit een subsidie van een ton kan worden verleend? Daarop zou men alleen nog kunnen antwoorden, dat dit subsidie nog eenigszins in verband staat met de localiteiten, maar dan vraag ik, en ik geloof, dat dit voorbeeld nog meer concludent is: hoe laat zich op uw standpunt verklaren het voorstel tot het verleenen van beurzen ten behoeve van minvermogende studenten, een voorstel dat dus wel degelijk het onderwijs, de opleiding als zoodanig raakt?

Mochten echter de Minister en zijn vrienden dat standpunt willen blijven verdedigen, dan meen ik te hebben aangetoond, dat de zaak die zij verdedigen, al zeer zwak staat.

In verband met het thans door mij besprokene wil ik een enkel punt releveeren uit de redevoering, die wij gisteren hebben gehoord van den heer Heemskerk. Als ik dien geachten spreker goed begrepen heb, dan was zijn redeneering ongeveer aldus: Het valt niet te ontkennen, dat het eenig bezwaar kan maken, dat door een faculteit der Vrije Universiteit wel eens jongelieden kunnen worden afgewezen voor den Staatsdienst, die, als men er het geloof buiten gelaten had, voor den dienst geschikt zouden zijn verklaard, maar dat bezwaar zou eigenlijk geheel vervallen (wat ik in geenen deele kan toestemmen), indien men in deze wet maar wat meer consequent was geweest, indien daarin maar bepaald ware, dat iemand die candidaats had gedaan aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, gerechtigd zou zijn om op grond van dat diploma het doctoraal examen te gaan doen aan een openbare Universiteit.

En dat wij dat niet gedaan hebben, zoo vervolgde de heer Heemskerk, — hij zal zeker bedoeld hebben, dat *de Regeering* dat niet gedaan heeft — dat is hieraan toe te schrijven, dat men de uiterste kiesehheid in acht heeft willen nemen tegenover de hoogleeraren der openbare Universiteiten.

Toen de geachte afgevaardigde dat zeide, kon ik een glimlach niet geheel onderdrukken. Die bepaling, die bevoegdheid zou zijn weggelaten uit kieschheid!

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb die zaak geheel anders opgevat. Wanneer men aan de examens van de Vrije Universiteit den effectus civilis wil toekennen, aan die Universiteit de bevoegdheid wil verleenen om doctorale graden te verleenen, die toegang geven tot de hoogste ambten in den Staat, — waarom zou men haar dan ook het mindere recht niet toestaan — waarom is het dan noodig, dat een candidaat van een Vrije Universiteit wordt gedwongen dat candidaats nog eens over te doen, als hij besluit te promoveeren aan een Rijks-universiteit?

Uit kieschheid zou men die bevoegdheid hebben weggelaten! Daar begrijp ik niets van. Volgens dit wetsontwerp kunnen zelfs buitenlanders, die elders hun studiën hebben gemaakt, van examens worden vrijgesteld. En de heer Heemskerk kan er van verzekerd zijn, dat de professoren van de Rijks-universiteiten zich in geen enkel opzicht beleedigd zouden gevoelen, indien bij aanneming van het voorstel, waarbij de doctorale graden voor de verschillende instellingen van hooger onderwijs worden gelijkgesteld, die gelijkstelling ook werd toegepast op de diploma's van voorbereidende examens.

Neen, ik heb deze zaak geheel anders opgevat. Het kan zijn dat ik verkeerd zie, maar mij wil het toeschijnen, dat er geheel andere reden is waarom men het meerdere wil toestaan en het mindere niet. Terwijl men het in het algemeen zoo verschrikkelijk vindt als de studenten van de Vrije Universiteit, zooals tegenwoordig, dubbele examens moeten afleggen, vindt men het blijkbaar volkomen gerechtvaardigd dien last voor de studenten te laten bestaan, als men meent dat het belang van de Vrije Universiteit het vordert.

Wanneer men aan de jongelieden de vrijheid gaf om met het candidaats-diploma van de Vrije bijv. naar Leiden te gaan om daar het doctoraal te doen, dan zouden zij veel gemakkelijker van de Vrije Universiteit naar een andere Universiteit kunnen overgaan, en dat wil men blijkbaar niet in de hand werken. Maar dit durf ik wel te mogen verzekeren, dat voor hen die geen bezwaar hebben tegen den eigenlijken effectus civilis voor doctorale graden, ook geen bezwaar zullen hebben om dan ook de leemte, waarop de heer Heemskerk wees, weg te nemen. Met kieschheid heeft in elk geval deze quaestie niets te maken.

Nu ik toch spreek over de rede van den heer Heemskerk moet mij nog iets van het hart. Hij heeft gemeend een krachtig betoog vóór dit wetsontwerp te kunnen leveren door met citaten uit vroeger gehouden redevoeringen aan te toonen, dat, mannen als wijlen Kappeyne van de Coppello en wijlen zijn vader, de Minister Heemskerk, indien zij nog op deze banken waren gezeten, waarschijnlijk met warmte en kracht dit wetsontwerp zouden hebben verdedigd. Welnu, ik ben niet alleen overtuigd, maar ik meen beslist te kunnen aantoonen, dat als die heeren nog in deze Kamer zitting hadden, zij niet alleen tegenstanders zouden zijn geweest van dit wetsontwerp, maar dat zij zelfs tegenover dit wetsontwerp een houding zouden hebben aangenomen, die ons liberalen, onder de tegenwoordige omstandigheden, niet bijzonder liberaal zou zijn voorgekomen.

Heeft dan de heer Heemskerk valsch geciteerd? In de verste verte niet. Maar hij heeft blijkbaar zijn citaten genomen uit een boekje van dr. Kuyper, en zich niet de moeite getroost om ook de discussiën van 1876, waaraan die citaten ontleend zijn, nog eens na te lezen.

Wanneer hij dit had gedaan, zou hij tot geheel andere conclusiën zijn gekomen.

Om te beginnen met den heer Kappeyne. Deze afgevaardigde heeft in 1876 krachtig bestreden den heer Wintgens, die beweerde dat de effectus civilis was een attribuut van den Staat, dat aan geen anderen mag worden overgedragen en gedelegeerd. Maar ten einde niet den indruk te vestigen dat hij het diplomeeringsrecht beschouwde als onbeteekenend, heeft hij in het vervolg van zijn rede er aan toe gevoegd, dat hij vooral op historische gronden den effectus civilis vroeg voor Amsterdam, maar dat hij dat recht zelfs niet aan eenige andere gemeente wilde toekennen, omdat hij daarvoor de wetenschap te lief had. Als men dat recht, zoo ongeveer sprak hij, ook aan andere gemeenten onder gelijke voorwaarden wil toestaan, dan moet ik er eerst zeker van zijn, dat *de* wetenschap en niet *de* propaganda hoofdzaak zal zijn. Daarom verklaarde hij zich met name beslist tegen het geven van den effectus civilis aan een Katholieke Universiteit.

En nu het citaat van den oud-Minister Heemskerk.

Zeker, de Minister Heemskerk heeft toen met zoo vele woorden gezegd: als gij aan Amsterdam het diplomeeringsrecht toekent, dan zal het niet lang meer duren, of men zal dit recht ook komen vragen voor bijzondere Universiteiten, en redelijkerwijs zal men haar dit niet kunnen weigeren, maar natuurlijk niet zonder waarborgen. Maar men moet die woorden in verband beschouwen met de geheele rede, toen door den Minister Heemskerk uitgesproken. In die rede toonde hij te zijn een van de krachtigste bestrijders van het geven van het recht van effectus civilis, *zelfs* aan de gemeente Amsterdam. En om nu de Kamerleden er van terug te houden dit recht aan Amsterdam te geven, heeft hij aan het slot van zijn rede gezegd: Weet wel wat gij doet; als gij dit amendement aanneemt, dan zult gij straks genoodzaakt worden nog verder te gaan om dat gewichtige recht, dat aan den Staat moet blijven, ook aan anderen te geven.

Maar toen ten slotte het amendement toch was aangenomen ten gunste van Amsterdam, en daarna ook de vraag ter sprake kwam of datzelfde recht ook onder zeer strenge voorwaarden niet aan bijzondere Universiteiten zou worden gegeven, toen zeide hij met zooveel woorden: Daar is geen quaestie van. En wat de waarborgen betreft, als men in die dagen sprak van voldoende waarborgen, dan verstond men daaronder, dat ten minste moest worden voldaan aan alle eischen, waaraan ook de Rijks-universiteiten moeten voldoen. Men leze slechts wat de heer Messchert van Vollenhoven, een anti-revolutionnair, daarover heeft gezegd. Voor bijzondere Universiteiten vond men zelfs eischen, gelijk aan die der Rijks-universiteiten, nog niet eens voldoende. Dat bleek toen het bekende amendement van den heer Jonckbloet aan de orde zou komen. Dat amendement werd zeer spoedig weer ingetrokken, maar vóór de intrekking verklaarde de voorsteller, dat er ook niets van kon komen, als men zich niet kon vereenigen met het aanstellen van inspecteurs om op het bijzonder hooger onderwijs toezicht te houden.

De heer **de Savornin Lohman**: Er zijn inspecteurs voorgesteld.

De heer **Goeman Borgesius**: De heer de Savornin Lohman bedoelt natuurlijk de commissiën die van Staatswege eenig toezicht zullen houden, maar als wij nagaan welke de bevoegdheden zullen zijn van die commissie en welke de bevoegdheden zijn van de inspecteurs voor het onderwijs, dan zal men toegeven, dat tusschen die beide een hemelsbreed verschil, ja zelfs een afgrond bestaat.

Ik zeide zoo straks, dat ik enkele conclusiën uit het thans gehouden debat wilde trekken. De eerste was, dat de Regeering van standpunt, van koers was veranderd. Thans wensch ik

over te gaan tot het trekken van een tweede conclusie, nl. deze, dat er van het argument der grondwettige vrijheid van onderwijs, welke vrijheid volgens de Memorie van Toelichting de bijzondere Universiteiten aanspraak zou geven op den effectus civilis, geen schijn of schaduw meer is overgebleven. Het is nu geworden een strijd om gelijkheid, een strijd om het verkrijgen van gelijke wapenen; ja zelfs geeft de Minister nu toe, dat er eenige begunstiging zal zijn, al noemt hij ook het toegekende privilege bijna geheel onbeduidend.

Een strijd dus om gelijke wapenen voor het openbaar en bijzonder hooger onderwijs. Gaarne erken ik, dat de Minister ook dit standpunt weer met groot talent en welsprekendheid heeft verdedigd, maar het door hem gebruikte beeld tot verdediging van gelijkstelling was m. i. al even ongelukkig als die andere beelden, welke wij in de Memorie van Antwoord te lezen hebben gekregen. Toen was het het beeld van de vreedzame duif, die op het punt stond door den valk te worden verslonden; thans is het de gemuilkorfde Ulmer-dog — een minder vreedzaam beest — die weerloos staat tegenover den ongemuilkorfden St. Bernard.

Ik acht deze beelden zeer geschikt om de afwisselende gemoedsstemming van den Minister te verklaren, maar overigens hebben zij m.i. al heel weinig waarde. En de valk, die de duif wil verslinden, èn de Ulmerdog, die den Bernardiner wil te lijf gaan, zij bestaan alleen in de verbeelding van den Minister. O zeker, indien het waar was, waarvan de Minister ons beticht, dat wij aan de linkerzijde er werkelijk voor duchten om een voorstel te doen tot schrapping van art. 99 van de wet op het hooger onderwijs, van de vrijheid om hooger onderwijs te geven, ja, dan zou er iets voor het gebruik voor dergelijke beelden te zeggen zijn, maar aan zulk een onzinnigheid denkt aan deze zijde niemand. Wij keuren af de gebondenheid der Vrije Universiteit, wij zien in die instelling, zooals zij thans werkt, geen heil noch voor het onderwijs noch voor het land, maar wij zijn liberaal genoeg om als ongerijmd weg te werpen het denkbeeld instellingen, door particulier initiatief tot stand gebracht, en waarvoor door haar voorstanders zooveel is geofferd, te willen afbreken of te verbieden, omdat zij werken in een richting die niet de onze is, omdat wij het nut van de instellingen niet kunnen inzien. Maar er is een hemelsbreed verschil tusschen belemmeren en verbieden, en de weigering om dergelijke instellingen van Staatswege te steunen en te bevorderen, daaraan een bijzonder recht toe te kennen zonder dat zelfs voldoende waarborg wordt gegeven, dat van dat recht een goed gebruik zal worden gemaakt.

Welnu uit dat gezichtspunt valt op de beelden van den Minister een geheel ander licht. Jaren geleden heeft de heer Bastert hier ook eens een soortgelijk beeld gebruikt, toen hij zeide: Wat baat het mij of ik vrijheid heb om deze zaal te verlaten, indien alle uitgangen versperd zijn? Een spotvogel voegde hem toen toe: maak u daarover maar niet ongerust, maar als gij slecht ter been zijt, waag u dan maar niet in het gedrang. Al was dat spotternij, daarmede was toch de spijker op den kop geslagen. Indien dit duifje, door den Minister zoozeer gekoesterd, door een valk wordt beloerd, dan is het plicht het arme duifje te hulp te komen, maar als het geen voldoende vlerken heeft om te klepperen en even snel te vliegen als andere duiven in den omtrek, dan is de Staat niet verplicht te zorgen dat het betere vlengels krijgt.

En als dat duifje nu in een Ulmerdog wordt gemetamorphoseerd, dan wordt het veel erger. Als dien Ulmerdog werkelijk een muilkorf is aangelegd, dan heeft dat niet de Staat, dan hebben niet wij dat gedaan, maar wel de pleegvaders van dat beest zelf, wel zij die de zorg voor dien dog op zich genomen hebben. Niet *wij*. Zeer te recht heeft de heer Lohman tot den Minister gezegd: hoe kunt gij klagen over gemis van vrijheid van het hooger onderwijs? De liberale partij — ik hoorde dit met groot genoegen en neem gaarne acte van die woorden — heeft ons in dit opzicht nooit iets in den weg gelegd. Er bestaat hier te lande een vrijheid van onderwijs, zooals in geen enkel land van de wereld. Wij mogen den heer Lohman erkentelijk zijn voor die verklaring, maar hij had toch nog wel een stap verder kunnen gaan en kunnen zeggen: Die vrijheid hebben wij aan de liberale partij te danken. Of is het niet waar, dat gedurende al die jaren, dat die vrijheid is verworven en uitgebreid, de liberale partij meerderheid en aan de Regeering is geweest? Als men nu echter met die vrijheid niet tevreden verder wil gaan, als men thans gaat vorderen, dat de Ulmerdog, die van de Bernardiner geen last zal hebben, van een nieuw gebit zal worden voorzien, dan gevoelen wij ons niet geroepen daartoe mede te werken, al ware het alleen omdat wij niet zeker zijn, dat de dog daarvan geen misbruik zal maken.

De Minister zegt: dat alles moge waar zijn, maar als men ons nu bij deze gelegenheid den *effectus civilis* niet geeft, dan kan de vrije Universiteit te Amsterdam niet blijven bestaan.

Als het werkelijk zoo ware, dan zou ik met den heer Troelstra zeggen, dat wij niet geroepen zijn voor den bloei van de vrije Universiteit te waken. Het is echter ook onjuist dat een bijzondere Universiteit zonder diplomeeringsrecht niet bestaan kan. Heeft niet dr. Kuyper zelf tot ons gezegd: ga eens naar Rijssel en zie wat de bijzondere Universiteit daar heeft tot stand gebracht.

Maar stel eens dat wij dat reisje gingen maken en daar alles zoo prachtig vonden, dan zouden wij zeker terugkomen met bewondering van het particulier initiatief, maar dan zouden wij tevens versterkt worden in de overtuiging, dat een dergelijke Universiteit wel kan bloeien zonder *effectus civilis*, want in Frankrijk hebben die Universiteiten geen diplomeeringsrecht.

In één opzicht — dit wil ik den Minister toegeven — kan dit wetsontwerp voor de bijzondere Universiteiten nadeelig zijn. Het is mogelijk, dat door de instelling van bijzondere leerstoelen, sommigen, die anders naar de bijzondere Universiteit te Amsterdam zouden gaan, thans aan een openbare Universiteit de voorkeur zullen geven.

Maar die bijzondere leerstoelen, al vinden ze ook aan deze zijde der Kamer sympathie, zijn immers niet in het wetsontwerp gebracht om aan de linkerzijde een genoegen te doen, maar daarin gebracht om dat gedeelte der coalitie, dat met den effectus civilis minder is ingenomen, zooveel mogelijk te bevredigen.

Ik sprak daar van de openbare Universiteiten en nu is het opmerkelijk dat wij, voorstanders van het openbaar hooger onderwijs, het nadeel, dat de Rijks-universiteiten door de voorgestelde regeling kunnen lijden met geen enkel woord ter bestrijding van dit ontwerp op den voorgrond hebben gesteld, en dat het daarentegen juist mannen van de overzijde zijn geweest, met name de heeren de Visser en Schokking, die als bezwaar tegen dit wetsontwerp hebben gemoveerd, dat daardoor de openbare Universiteiten van slechter conditie zullen worden. Met name de heer Schokking heeft dit bezwaar in zijn eerste rede zelfs met bijzonderen nadruk doen wegen.

De heer **Schokking**: Van een bepaalde richting.

De heer **Goeman Borgesius**: Nu de heer Schokking, naar het schijnt, tegen mijn bewering opkomt, moet ik ze nader toelichten. Hij heeft o. a. gezegd: Zijt gij zoo zeker, dat, wanneer deze wet tot stand komt, er nog altijd voldoend bekwaam onderwijzend personeel voor de openbare Universiteit zal te vinden zijn — wat toch beslist noodig is, daar de volkstroom zich ook in de toekomst daarheen zal blijven bewegen. Hebt gij wel bedacht, dat de positie van de Rijks-universiteit straks nog ongunstiger zal worden, als het straks komt ook tot subsidieering van de bijzondere Universiteiten? Mag men bovendien blind zijn voor het moreele gevaar, dat te duchten is, indien ten gevolge van dit wetsontwerp die openbare Universiteiten juist meer eenzijdig zullen worden, daarop meer dan vroeger door de tegenstelling het cacher van rationalisme zal worden gelegd?

Zoo sprak de heer Schokking, de leerling van de vrije Universiteit, maar wij hebben met opzet het belang der Rijksuniversiteit niet op den voorgrond gesteld, omdat wij zelfs den schijn wilden vermijden van dit wetsontwerp te bestrijden, uit vrees dat instellingen, waaraan wij gehecht zijn, van slechter conditie zullen worden.

Met opzet spreek ik steeds van Rijks-universiteiten en niet van *onze* Universiteiten, want die Universiteiten zijn geen scholen van onze richting; het eigenaardige van die scholen is juist dat ze geen richting vertegenwoordigen, maar opmerkelijk is het wel, dat daarentegen juist de heer Lohman, als hij van de Rijks-universiteiten spreekt, telkens gewaagt van *onze* Universiteiten. Duidelijker kan wel niet in het licht worden gesteld hoe weinig recht de Minister heeft om te spreken van

de Rijks-universiteiten als propagandascholen voor de liberale richting.

Ik heb nu ten slotte nog iets te zeggen over twee peroraties, die wij dezer dagen hebben hooren uitspreken: de peroratie van den Premier van het Kabinet en die van den leider der rechterzijde, den heer de Savornin Lohman.

De heer Lohman heeft gezegd aan het slot zijner rede: „Het volk zal uw houding oordeelen, maar dit durf ik wel zeggen, dat tal van uw eigen vrienden uw houding zullen noemen kleinzielig." De Minister veroordeelde niet minder scherp de houding zijner tegenstanders, toen hij zeide: Ik meen te mogen constateeren, dat de linkerzijde, voor zoover de heer Goeman Borgesius als haar woordvoerder heeft gesproken, tegen dit wetsontwerp is, omdat zij niet wil, dat de *Christelijke levensbeschouwing* zich zal kunnen handhaven.

Ik vat die peroraties samen. De Minister en de heer Lohman, ofschoon in zake hooger onderwijs nu juist niet altijd één van hart, en één van zin, komen terstond weer tot elkaar, als zij kans zien scherpe pijlen te richten tegen de liberalen. Het scherpste in den vorm was wel de heer Lohman.

Het volk zal u oordeelen! Hij bedoelt zeker het kiezersvolk, want het zal lang duren, voordat met zijn medewerking het volk in al zijn gelederen ter stembus zal mogen gaan en over de afgevaardigden zal mogen oordeel vellen.

Het volk zal u oordeelen. Welnu, wij zullen dat oordeel met gerustheid afwachten. Als er hier, evenals in Zwitserland, een referendum bestond, zou het niet twijfelachtig zijn welk het lot zal wezen van dit wetsontwerp.

Hoe is het mogelijk, dat de heer Lohman over onze bestrijding van dit wetsontwerp het oordeel van het volk durft inroepen? Heeft niet de heer de Visser nog enkele dagen geleden met nadruk hier gezegd: „er is bij de verkiezingen in 1901 zoo weinig sprake geweest van gemeenschappelijke actie in zake de vrijmaking van het hooger onderwijs, dat het bijna nergens op den voorgrond werd gesteld Indien niet ganseh andere belangen zich hadden doen gelden, dan betwijfel ik zeer, zoo voegde hij er bij, of de meerderheid wel naar onzen kant zou zijn verplaatst."

Het volk zal u oordeelen, zegt de heer de Savornin Lohman, maar hoe zal het dan oordeelen over de eigen vrienden van den geachten spreker, die niet minder scherp dit wetsontwerp hebben bestreden? Waarom heeft de heer Lohman, als hij lust had een boeteprediеatie te houden, zich niet liever gewend tot zijn boezemvriend de Visser, die vice-president is van den politieken bond, waarvan de heer de Savornin Lohman zelf president is? Had hij ook niet beter gedaan zijn vermaning en zijn waarschuwende stem te richten tot den heer Schokking, die nog altijd zoovele bezwaren tegen dit wetsontwerp heeft, dat hij hedenmorgen verklaarde nog niet te weten of hij voor dan wel tegen zou stemmen? Als wij onvrijzinnig en illiberaal zijn door dit wetsontwerp niet aan te nemen, dan treft immers dit verwijt niet minder de vrienden van den geachten afgevaardigde uit Goes.

Intusschen — in één opzicht — laat ik dit er bijvoegen — heb ik in mijn eerste rede een vergissing begaan en daarvoor maak ik gaarne amende honorable aan den Minister.

Ik heb in mijn eerste rede gezegd, dat het mij voorkwam dat de Minister wel bij zich zelf moest denken: liever een stem minder voor mijn wetsontwerp dan dat mijn vriend de Savornin Lohman alle pijlers, alle grondslagen, alle motieven van mijn ontwerp onbarmhartig gaat afbreken.

Ik heb mij daarin vergist; ik had dat niet mogen zeggen. De Minister toch heeft integendeel hulde en lof gebracht aan den heer de Savornin Lohman voor zijn kordaatheid en zijn besluit om toch vóór te stemmen, al was hij het ook met geen enkel van 's Ministers motieven eens. Maar de Minister van zijn kant heeft zich ook vergist, toen hij zeide, dat ik den heer de Savornin Lohman had hard gevallen op grond dat hij ondanks al zijn bezwaren toch vóór het ontwerp zou stemmen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat heb ik niet gedaan; ik heb gezegd dat ik dit liet voor rekening en verantwoording van den heer de Savornin Lohman. Ik heb dien geachten afgevaardigde alleen hierover hard gevallen, dat hij na zijn onbarmhartige motievenmoord desniettemin aan de linkerzijde den eisch stelde dat zij, op dezelfde gronden als hij, nu ook vóór de wet behoorde te stemmen, op straffe van anders op den naam van vrijzinnig geen aanspraak te kunnen maken. En dat blijf ik ook thans nog doen, nu de geachte afgevaardigde het in zijn tweede rede nog erger heeft gemaakt en ons heeft bedreigd met het oordeel van het volk, met verontwaardiging van onze eigen vrienden, ja zelfs met den blaam van kleinzieligheid. Ik vind dit eigenlijk voor een man als den heer de Savornin Lohman wat al te bar en ik zou bijna zeggen: het zou grappig zijn, indien het werkelijk niet zoo ernstig ware. En als de Minister zegt: moet gij niet erkennen, dat men zeer goed alle motieven van den Minister voor een wetsontwerp kan verwerpen en toch op grond van andere motieven kan vóórstemmen, dan antwoord ik: zeker, dat kan zeer goed, als men dan ook andere dengdelijke motieven kan aanvoeren. Daarop komt ten slotte alles aan.

De heer de Savornin Lohman heeft dit gevoeld en in zijn laatste rede heeft hij gezegd: het heeft mij verwonderd dat men aan de linkerzijde, mijn rede besprekende, zooveel nota heeft genomen van alles wat in haar kraam past, als b. v. de afbreking der Vrije Universiteit, van de verheffing van het openbaar hooger onderwijs, maar dat zij niet de minste nota genomen hebben van mijn nieuwe aangevoerde motieven.

Dit verwijt kon in elk geval niet mij gelden; ik heb juist in mijn eerste rede getracht zoo duidelijk mogelijk aan te toonen, dat de nieuwe motieven, door den heer Lohman vóór het wetsontwerp aangevoerd, al zeer zwak zijn. Nu heeft hij in zijn laatste rede getracht die motieven nog wat aan te dikken en ons duidelijk te maken dat ze toch werkelijk niet zoo zwak zijn.

Tegenover die argumentatie van mijn geachten tegenstander sta ik thans voor een moeilijk dilemma.

Aan den eenen kant vrees ik, als ik op de door den heer Lohman vóór het wetsontwerp aangevoerde gronden, in dit stadium van het debat nog weer diep inga, de Kamer te vervelen, en, wat ik zeer onaangenaam zou vinden, bij u in ongenade te komen, maar aan den anderen kant, als ik op het nader aangevoerde niet inga, dan sta ik er aan bloot, dat de heer Lohman straks weer zal zeggen: ziet gij wel, men kan geen enkel dragelijk argument tegen mij aanvoeren; men heeft zelfs geen poging gewaagd om mijn nieuwe motieven te weerleggen. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, voor dat dilemma staande ben ik besloten zelfs de vrees van bij u in ongenade te zullen vallen maar op zij zetten en er toch iets van te zeggen, ja er zelfs zooveel van te zeggen als ik met het oog op het belang van de zaak noodig acht. Mij wil het voorkomen, dat ook de motieven in de tweede rede van den heer Lohman den toets niet kunnen doorstaan, ja zelfs bijzonder zwak zijn. Die geachte afgevaardigde heeft ons thans trachten te bedniden, dat hij in zijn eerste rede de wetenschappelijke waarde van het onderwijs aan de Vrije Universiteit nu toch eigenlijk niet zoo onbarmhartig had afgebroken. Tegenover die bewering ben ik wel verplicht om, heel in het kort, enkele aanhalingen te doen uit die eerste rede. Wat heeft de geachte afgevaardigde ons meegedeeld?

In de eerste plaats heeft hij gezegd: Ik ben van de Vrije Universiteit weggegaan alleen uit liefde voor de waarheid, omdat naar mijn overtuiging de waarheid alleen onder het schild van de vrijheid *bewaderd* kan worden. Verder heeft hij gezegd, het openbaar hooger onderwijs leidt niet tot sceptieisme, zooals de Minister beweerde, dus tot waarheid, en het is juist het onderwijs aan de Vrije Universiteit dat leidt tot seeptieisme, dus — die conclusie meen ik te mogen maken — *niet* tot waarheid. En — nog sterker — de heer Lohman heeft er ten slotte op gewezen, dat met veel moeite de vrijheid van denken ook voor onze Universiteiten veroverd is ons land, als het stelsel van de Vrije Universiteit verder doordringt, die vrijheid weer zal verloren gaan, ja dat er dan zelfs een tijd zal kunnen komen, dat de wetenschap weder van onze erve zal verdwijnen. Kon het krasser, duidelijker worden uitgedrukt, dat de heer Lohman de wetenschappelijke waarde van het onderwijs aan de Vrije Universiteit al heel, heel gering acht? Moesten wij door dat alles, wat ik aanhaalde, niet allen onder den indruk komen, dat de heer Lohman in de ontwikkeling van die Universiteit op den tegenwoordigen grondslag met de gebondenheid waaronder ze gebukt gaat, een groot verderf ziet? Heeft iemand scherper dan de heer Lohman bewezen, dat juist het levensbeginsel van die Universiteit de dood is voor ware wetenschap, ja daarmede onvereenigbaar is?

De heer **de Savornin Lohman**: Dit heeft niets te maken met burgerlijk recht, strafrecht en handelsrecht.

De heer **Goeman Borgesius**: De heer Lohman heeft gelijk mij nu en dan maar eens te interrumpeeren, als hij meent iets tegen mijn argumentatie te kunnen aanvoeren, want er zal misschien niet veel gelegenheid meer zijn voor dupliek. Maar nu moet ik hem toch zeggen, dat zijn interruptie op mij niet den minsten indruk heeft gemaakt. Hij zegt, dat vakken als burgerlijk recht, strafrecht en handelsrecht met alles wat ik daar aanvoerde niets te maken hebben. Mij wil het voorkomen, dat juist bij die vakken ook wetenschappelijke beginselen en theorieën zeer op den voorgrond treden, dat juist bij die vakken het euvel van de Vrije Universiteit, waarop de heer Lohman ons wees, zich in hooge mate doet gevoelen. Ik noem slechts: het huwelijksrecht, de strafrechttheorieën, de doodstraf enz.

Ik vervolg thans mijn gedachtengang. De heer Lohman heeft verder gezegd: weest dan ten minste even vrijzinnig als men in België geweest is. In België heeft men den *effectus civilis* aan bijzondere Universiteiten gegeven, zonder de waarborgen bij deze wet gesteld, zonder de verplichting aan de studenten op te leggen op een dissertatie te promoveeren, zonder voor te schrijven, dat er college moet worden gegeven in de vakken waarin geëxamineerd wordt.

Daarop nu antwoord ik het volgende. De heer Lohman, die anders de schrifturen zoo goed nasnuffelt en de bronnen waaruit hij put, goed bestudeert, zal, als hij vanavond rustig op zijn kamer de Belgische wet nog eens naleest, tot de conclusie komen, dat hij zich totaal heeft vergist, want in art. 32 van de Belgische wet staat wel degelijk, dat er les moet worden gegeven in de examenvakken. Dat voorschrift der Belgische wet is zelfs veel meer concludent dan het voorschrift, dat in dit wetsontwerp daaromtrent is neergelegd, want ik lees in art 32: „et dont le programme embrasse, sauf les cas prévus aux articles 13 et 14, toutes les matières prescrites par la loi pour les examens dans *chacune* de ses branches."

Ook onjuist is de bewering van den heer Lohman, dat de Belgische wet in het geheel geen dissertaties vordert. Aan verschillende faculteiten — ik erken niet aan de rechtsgeleerde — is uitdrukkelijk de verplichting opgelegd voor allen die den doctorsgraad willen verwerven het schrijven van een dissertatie te vorderen. Juist dus het omgekeerde van hetgeen de heer Lohman ons daaromtrent heeft medegedeeld.

Nu weet ik wel, dat wanneer de heer Lohman aan het woord komt, hij mij zal antwoorden: gij stemt dan toch toe dat die verplichting niet bestaat voor de juridische faculteit, en die faculteit is immers voor mij de hoofdzaak. De literarische, de philosofische faculteit, nu ja, dat zijn in het oog van den heer Lohman, nevenfaculteiten, waarmede eigenlijk geen rekening behoeft te worden gehouden. Zoover is hij daarbij gegaan, dat hij o. a. heeft gezegd: als eens aan de Vrije Universiteit een literator tot doctor wordt verheven zonder daarvoor de noodige bekwaamheid te bezitten, welnu wat nood, want die literator is dan toch alleen bestemd voor de bijzondere gymnasia!

Van die redencering begrijp ik nu in het geheel niets. De doctor van de Vrije Universiteit krijgt evenmin de volledige bevoegdheid aan dien graad verbonden; hij kan ook benoemd worden aan een openbaar gymnasium; hij kan zich vestigen tot opleiding van onze jongelingschap overal in het land waar hij dat verkiest. En bovendien, waarom zou zijn bekwaamheid er niets of weinig op aankomen, als hij aangesteld wordt aan een bijzonder gymnasium? Ik begrijp er niets van.

Ik zou natuurlijk over de quaestie der waarborgen nog veel meer kunnen zeggen; ik zou bij voorbeeld uitvoerig kunnen spreken over het geheel onvoldoende van drie faculteiten elk met drie professoren, maar er is daarover reeds veel gesproken en ik mag niet meer van het geduld der Vergadering vergen. Hierop echter wil ik nog wijzen, dat de Minister zelf het aanwezig zijn van 5 faculteiten niet alleen zijn ideaal vindt, maar dat hij zelf heeft gezegd: indien er aan de Vrije Universiteit binnen zekeren tijd geen 5 faculteiten komen, dan zal de Vrije Universiteit toonen niet door den drang voor ware wetenschap bezield te zijn. Nu zou ik zeggen: laat ons dan wachten met het geven van den effectus civilis, tot dat werkelijk gebleken is, dat de drang voor ware wetenschap zich voldoende aan de Vrije Universiteit zal hebben ontwikkeld.

En ook hierop wil ik nog wijzen, dat er in het stelsel der wet zelfs geen drie volledige faculteiten aanwezig behoeven te zijn, maar dat men kan volstaan met *brokstukken* van drie faculteiten. Immers men kan bijv. uit de faculteit van de letteren, waar zooveel doctoraten te krijgen zijn, één enkel doctoraat nemen en voor de vakken van dat doctoraat drie professoren aanstellen, en aan den eisch der wet zal worden voldaan. Men kan verder uit de rechtsgeleerde faculteit alleen nemen het doctoraat in de rechtswetenschap, ofschoon de staatswetenschap daarmede in zoo nauw verband staat. En als men in die faculteit slechts drie professoren wil voorstellen, dan is men wel genoodzaakt slechts voor één doctoraat agreatie te vragen, want anders heeft men te weinig onderwijskracht, zooals ook prof. Fabius heeft toegegeven.

Maar wat blijft er op die wijze over van het begrip Universiteit? Als zelfs vijf volledige faculteiten geen overdreven eisch is, hoe kunnen wij dan genoegen nemen met *drie* brokstukken van faculteiten?

Aan het slot van zijn rede heeft de Minister gezegd, dat de linkerzijde tegen dit wetsontwerp wilde stemmen, omdat zij niet wil dat de Christelijke levensbeschouwing zich zal kunnen handhaven. Toen ik den Minister dat hoorde zeggen, dacht ik, indien hij straks in zijn studeerkamer komt en zijn proef moet corrigeeren, dan zal hij die woorden wel schrappen; dan zal hij wel gevoelen, dat hij hier een beschuldiging heeft uitgesproken, die hij niet kan volhouden.

Handhaving van de Christelijke levensbeschouwing, Mijnheer de Voorzitter! Wij behoeven slechts de adressen van de predikanten van Amsterdam en van Rotterdam te lezen om te zien, hoe weinig recht deze Minister heeft om zijn levensbeschouwing op positief Gereformeerden grondslag te noemen „*de* Christelijke levensbeschouwing" en het is dan ook zeker opmerkelijk, dat het juist de orthodoxe predikanten in Nederland zijn, die het eerst van allen in krachtige bewoordingen tegen deze woorden van den Minister, waardoor de linkerzijde verdacht werd gemaakt, zijn opgekomen. Ik heb dan ook aan dat protest zeer weinig toe te voegen. Ik heb gezegd — en dat is geheel iets anders — dat ik het een ramp voor het land achte als dit wetsontwerp, dat begunstiging van „particularitische broeikassen" beoogt, werd aangenomen, en ik heb mij daarbij beroepen op hetgeen de heer Lohman ons zelf als een groot gevaar heeft afgespiegeld. En daarbij heb ik tevens een blik geslagen in de toekomst. Welke de toekomstplannen zijn heeft de Minister in zijn rede niet in het breede ontwikkeld, maar toch genoeg om tot ongerustheid te stemmen. Waar de Minister als zijn ideaal heeft geschetst één groote Universiteit voor het geheele Rijk, maar verdeeld over verschillende steden, daar moeten wij een vraagteeken plaatsen, omdat wij er niets van begrijpen. Maar de Minister heeft ook het een en ander over toekomstplannen meegedeeld, dat meer begrijpelijk is. In mijn eerste rede heb ik er reeds op gewezen — de Minister heeft dit deel van mijn betoog geheel verkeerd begrepen — dat zelfs van het denkbeeld om de Rijks universiteiten geheel te doen verdwijnen, niet door den Minister wordt afgezien, maar dat hij de voorstanders van dat denkbeeld als lastige vragers eenvoudig verwijst naar de Grondwet, terwijl de Minister het thans doet voorkomen, alsof *ik* gezegd heb, dat de Grondwet het bestaan van Rijks-universiteiten vordert.

Maar wat ons in de naaste toekomst veel meer en veel spoediger dreigt, dat is subsidieering op groote schaal van bijzondere Universiteiten, ten einde zooveel mogelijk gelijkstelling te verkrijgen. De Minister beweert, dat dergelijke subsidieering billijk zou zijn, maar dat de tijd er nog niet voor gekomen is. Bij de Onderwijswet van 1889 was de positie geheel anders. Toen werd ons gezegd: Maak u niet bevreesd voor de toekomst. *Dit* is de pacificatie. Als gij dit ontwerp aanneemt hebben wij alles wat wij begeeren en dan zullen wij niet met nadere voorstellen voor het bijzonder lager onderwijs komen. Ik neem de heeren van de rechterzijde niet kwalijk, dat zij dit standpunt reeds lang hebben verlaten en dat nu weder diep ingrijpende maatregelen in het belang van het bijzonder lager onderwijs in uitzicht zijn gesteld, maar ik mag er op wijzen, dat deze Minister bij

de verdediging van dit voorstel voor het bijzonder hooger onderwijs er reeds rond en eerlijk voor uitkomt, dat dit slechts een pericoire maatregel is en dat andere voorstellen in het belang van het bijzonder hooger onderwijs zullen volgen.

En geheel onbegrijpelijk is het mij, hoe een man als de heer Lohman, die subsidieering van bijzondere Universiteiten niet alleen verkeerd vindt, maar daarvan groot verderf verwacht voor het land, dat hij desniettemin nu zal stemmen niet alleen voor den effectus civilis, maar ook voor het kleine subsidie, dat reeds wordt aangevraagd en wel om opportuniteitsredenen. Alsof niet straks, als men met voorstellen komt tot verdere subsidieering, ook niet weder allerlei opportuniteitsredenen zullen worden aangevoerd! Alsof, als men een groot kwaad wil keeren, niet het eenige middel is principieel weerstand te bieden!

Men ziet zoo dikwijls ook in de politiek, dat als de vinger wordt gegeven, spoedig daarna de geheele hand wordt gevraagd. Wij zijn nu althans gewaarschuwd en waar wij bezwaar moeten maken aan deze wet onze stem te geven, daar is het volstrekt niet, omdat wij de vrijheid niet willen eerbiedigen, omdat wij de ontwikkeling van het hooger onderwijs willen tegengaan; ook niet omdat wij bevreesd zijn voor verspreiding van denkbeelden, die de onze niet zijn, maar dan is het omdat in dit debat, zoowel door den Minister als door zijn vrienden is aangetoond, dat het met het Staatsbelang is overeen te brengen aan de bijzondere Universiteiten onder de gestelde voorwaarden het diplomeeringsrecht toe te kennen, ja, dat dit debat ons heeft bevestigd en versterkt in de overtuiging, dat dit met het algemeen belang in strijd is.

De heer **Nolens**: Indien het nog proefondervindelijk bewezen moest worden dat in vergaderingen als deze in de hoofdzaken zelden of nooit iemand tot een andere zienswijze wordt gebracht, dan zou dit debat daartoe een bijdrage kunnen leveren. Wij hebben hier al ruim twee weken er duchtig op los geredeneerd en gecreerd, en zij ten minste die aan het debat hebben deelgenomen, staan nog altijd op dezelfde plaats, ze weten over en weer niet van wijken; misschien is tusschen de anderen een stille bekeerling, maar ik althans heb hiervan niets bespeurd.

Niet dat ik het groote gewicht van deze beschouwingen daarom zou willen ontkennen of maar ook in twijfel trekken, maar het bevestigt mij toch in mijn meening dat het hoofdresultaat van deze beschouwingen meestal zal zijn dat men van elkanders standpunt en denkwijze nog eens nader kennis neemt, en het zal mij een reden te meer zijn om de gedragslijn te volgen die verleden week door den heer Röell werd aangegeven, namelijk mij te bepalen tot de punten waarvan ik in mijn eersten termijn gesproken heb.

En dan kan ik daarbij tot mijn spijt, maar tevens ook, met het oog op den tijd, tot mijn en ook waarschijnlijk tot uw voldoening, Mijnheer de Voorzitter, zeer kort zijn. Immers de gedachtengang dien ik in mijn eerste rede ontwikkeld heb en die tot nadere besprekingen aanleiding had kunnen geven, is zoo goed als niet ter sprake gebracht, ook niet door den geachten afgevaardigde uit Leiden, den heer van der Vlugt, tot wien ik vooral mijn betoog gericht had over den samenhang van de wetenschappen, over den samenhang van de verschillende onderdeelen van een faculteit, over den samenhang van de faculteiten onderling: een eenheid, waardoor het verklaarbaar werd, dat ook de schijnbaar niet-principieele vakken — en dat was voor hem een hoofdargument, — zoodra men aan de synthese komt, waartoe naar ik meen ieder wetenschappelijk man moet komen — die schijnbaar niet-principieele vakken met die beginselen in aanraking komen.

Ik had als voorbeeld genomen de juridische faculteit, en ook omdat het beginsel-vak bij die faculteit niet verplichtend is, de wijsbegeerte van het recht, al wordt het op nog zoo uitmuntende wijze gegeven, als ik mij kan voorstellen dat door den geachten afgevaardigde uit Leiden geschiedt, en daarom toch weinig bezocht wordt, ook daarom zullen die beginselen waarvan ik sprak, te pas komen en invloed hebben bij de behandeling van de verschillende onderdeelen van het positieve recht.

Datzelfde geldt evengoed voor andere faculteiten — en misschien nog veel meer. Ik zal daarover niet nader uitweiden. Belanghebbenden verwijs ik naar een werk, waarin dit alles zeer eenvoudig uiteengezet wordt, namelijk van J. B. Aubry: „Quelques idées sur la théorie catholique des sciences et sur la synthèse des connaissances humaines dans la théologie".

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet vervolgens een klein misverstand, dat tusschen den heer de Visser, die thans tot mijn spijt niet aanwezig is, en mij bestond, bespreken.

Dr. de Visser heeft, sprekende over het verschil tusschen de Universiteiten van vroeger en thans, het woord *data* gebezigd in een anderen zin dan dit gewoonlijk geschiedt, als men de methoden, de analytische en de synthetische, de inductieve en de deductieve, tegenover elkander plaatst.

Daaruit is ook bij mij een misverstand ontstaan, vooral omdat ik te veel onder den indruk was van een voorafgaande uitdrukking van dr. de Visser, namelijk deze: „Ik kan ook afwijzen een wetenschap, die uit de veelheid der verschijnselen tracht op te klimmen tot een eenheid, maar vergeet, dat hierbij de empirische methode ons in den steek laat en het woord is aan de intuitie, de synthese."

Ik heb daarvan ook nu nog den indruk dat de heer de Visser op het gebied der wetenschap alleen de empirische methode erkent. Mijn bewering over het verband tusschen analyse en synthese blijft dan ook na herstel van het misverstand, in volle kracht.

Wat zal ik zeggen over zijn nadere verklaring van de tegenstelling tusschen *waarheid* en *juistheid*?

Indien de wensch van den heer Roessingh bij een volgende gelegenheid vervuld wordt, en de Commissie van Voorbereiding een woordentolk zal samenstellen, aangevende welke beteekenis aan sommige uitdrukkingen moet gehecht worden, dan zal daarin de omschrijving van deze beide woorden: „waarheid" en „juistheid" niet mogen ontbreken; en dan zal onderscheiden moeten worden tusschen de *ontologische* waarheid, het zijn-zelf, — de *logische* waarheid, de overeenkomst van de kennis met haar object — en de *morcele* waarheid, de overeenstemming van het uitgedrukte met het gekende.

Heeft men dan, gelijk blijkbaar dr. de Visser, alleen het oog op die waarheid in eersten zin en wel in haar oorsprong, in haar norm, het exemplar van het bestaande, dan zou men desnoods kunnen zeggen, dat er nooit sprake kan zijn van „het zoeken van de waarheid of van waarheden, maar alleen van het devellopeeren, het ontwikkelen, het opdelven van de waarheid die ons is geopenbaard", alhoewel dat opdelven toch een zoeken in zich sluit; maar dan is het eenvoudig een quaestie van woorden.

Ik had uiteengezet, dat naar mijn meening, zal de vrijheid, in art. 192 van de Grondwet erkend, niet denkbeeldig blijven, deze effectus civilis, waarover het hier in hoofdzaak gaat, niet mag worden onthouden.

Ik laat nu in het midden of uit dat artikel en uit de artt. 85 en 99 van de wet op het hooger onderwijs de strikte verplichting kan afgeleid worden om dit stelsel te volgen. Het verschil te dezen opzichte met hen die, zooals de heer Röell, slechts op grond van redenen van billijkheid en het Staatsbelang niet ongezind zijn om, onder de noodige waarborgen, het bestaan der bijzondere Universiteiten te vergemakkelijken, is, wat de practijk en de toepassing betreft, niet zoo groot. Over de voorwaarden kan natuurlijk verschil van opvatting bestaan De voorwaarden die hier gesteld worden — ik heb er in mijn vorige rede op gewezen — vormen een minimum om, laat ik het maar zoo zeggen, aan de bijzondere Universiteiten de gelegenheid te geven als het ware den draai te krijgen om uit de impasse te geraken. Door den innerlijken drang om een gelijke ontwikkeling te krijgen als de openbare Universiteiten zal mijns inziens het minimum èn van de professoren aan iedere faculteit èn ook van de faculteiten zelf spoedig overschreden zijn.

Ik wil hier, met andere woorden, den ouden Franschen rechtsregel toepassen: donner et retenir ne vont. Al datgene wat de geachte vorige spreker gezegd heeft, heeft mij van dat standpunt niet kunnen afbrengen. De vrijheid van onderwijs te geven erkennende, mag ik niet datgene onthouden wat alleen in staat is om daadwerkelijk van die vrijheid gebruik te maken. Ik begrijp natuurlijk volkomen, dat anderen, zooals de heer Röell, er anders over denken en het valt mij in het minst niet in hem dit euvel te duiden

Ten slotte komt het mij voor, dat het hier, zooals het dikwijls het geval is, een quaestie geldt van willen of niet willen en in dit geval stel ik mij gaarne aan de zijde van de willenden.

Op een geheel ander standpunt dan de heer Roëll staat de heer van der Vlugt.

Vooral uit zijn laatste rede is het duidelijk geworden, dat hij van bijzondere Universiteiten absoluut niet wil weten en dat er bij hem geen sprake van is of zijn kan, haar het bestaan dragelijk en mogelijk te maken en is het gebleken dat hij den effectus civilis aan een dergelijke Universiteit ook zou onthouden, al bestond zij in plaats van uit 5 uit 10 faculteiten met een compleet personeel en zelfs nog surnumerairs daarbij. Ook dan nog zou de geachte afgevaardigde uit Leiden den *effectus civilis* aan dergelijke bijzondere Universiteit onthouden.

Het kan zijn dat iemand toch nog den toon van verzoening in de repliek van den geachten afgevaardigde uit Leiden heeft gehoord, maar mij kwam het voor, dat hij het voornemen uitgesproken in het begin van zijn eerste rede geheel en al vergeten was, toen hij zijn tweede uitsprak en dat bij hem de natuur, zooals bij anderen ook wel kan gebeuren, sterker werd dan de leer; maar in elk geval toon van verzoening of niet, de geachte afgevaardigde uit Leiden neemt tegenover dit wetsontwerp het standpunt van onverzoenlijkheid in.

Nu begrijp ik niet waaraan ik het te danken heb, dat ik door hem bij den Minister en bij den heer Lohman gevoegd wordt om te wedijveren in hartstochtelijke en pathetische beroepen op zijn humaniteit.

Ik meen, dat ik volstrekt geen beroep heb gedaan op wat of wien ook, ook niet op de humaniteit van den geachten afgevaardigde uit Leiden, en het zou mij zeer verbazen, indien de toehoorders van mijn eerste rede hartstocht en pathos daarin bespeurd hebben.

De heer Troelstra maakte er mij juist een verwijt van, of laat ik liever zeggen, constateerde bij mij: kalmte en bezadigdheid, maar ook gemis aan gloed en warmte bij de verdediging van dit wetsontwerp, Mijnheer de Voorzitter.

De een heeft meer aanleg tot uitgelatenheid dan de ander, dat is een quaestie van temperament, en ik heb gisteren ook niet zoo heel veel bespeurd van groote, ware warmte in zijn spreken. Het valt ook te begrijpen dat zij wien de zaak meer direct en momentaan aangaat, met meer vuur er voor opkomen. Nu de Kamer zoo warme sprekers in haar midden heeft als mijn voorganger, heeft afwisseling ook iets aangenaams.

Maar ik zou willen vragen, afgezien van den oogenblikkelijken indruk, waardoor natuurlijk een kamerlid zich niet zal laten beheerschen — en alleen voor zijn medeleden wordt hij toch geacht te spreken — komt het niet hoofdzakelijk aan op de argumenten en hebben deze niet meer kracht als zij geheel „sine ira et studio", objectief, worden medegedeeld?

Dit wil ik er wel bijvoegen, misschien tot voorkoming van misverstand: wat dit wetsontwerp betreft, zijn, als ik, mijn politieke vrienden hier in de Kamer, en ik mag wel zeggen mijn vrienden in het geheele land, met den voorsteller en met die meer warme verdedigers van het ontwerp, laat ik maar zeggen — solidair.

De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft ook nu het voortbestaan van de grieven en de gronden daartoe, die in sommige kringen tegen het openbaar onderwijs bestaan, niet ontkend, maar gaf nog eens een scherpzinnige uiteenzetting hoe in sommige opzichten een kentering ten goede is gekomen; maar daarmede zijn de grieven als motief voor dit ontwerp niet weggeredeneerd, dat is niet voldoende om dit ontwerp te bestempelen als een anachronisme.

Ik zeide reeds, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden op een geheel ander standpunt staat dan de heer Röell, het standpunt namelijk van onverzoenlijkheid. Toch zou men daaraan weer gaan twijfelen, als wij hem zijn meening hooren verduidelijken door een vergelijking.

Nu zijn vergelijkingen zeer gebrekkige dingen, zij plegen meestal mank te gaan, en gevaarlijk worden zij, als men er redeneeringen op gaat bouwen. De geachte afgevaardigde uit Leiden vergelijkt thans de houding van 's lands Overheid tegenover de openbare en bijzondere Universiteiten met haar positie tegenover concurreerende firma's, voor de levering van stoffelijke benoodigdheden, en zegt dan:

De Overheid mag bij het stellen van aannemingsvoorwaarden vragen: wat brengt de eisch aan de te doene leverantie mede, wat eischt de aard der zaak?

Die zelfde vraag stellen ook wij ons.

Niet in dien zin zooals de geachte afgevaardigde uit Leiden het liet voorkomen, zeg ik tot hem: wees dan consequent en schrap de vrijheid van het hooger onderwijs uit onze wetgeving, ontneem het recht van vrije bedrijfsuitoefening.

Immers het verschil gaat hierover: wat eischt de aard der zaak? Dat daarover verschil van meening kan bestaan, is voldoende gebleken.

Maar wel zeg ik: indien er bij u bezwaren bestaan die alleen tegen het *bijzondere* van het universitair hooger onderwijs, met of zonder effectus civilis, gericht zijn, dus bezwaren die alleen betreffen het *bijzondere*, en indien gij die bezwaren wilt volhouden, dan moet gij er ook consequent toekomen die vrijheid te schrappen.

Dat gij u tegen die consequentie verzet begrijp ik. Immers een Fransch spreekwoord zegt: „*Au bout de toute conséquence il y a de la folie*". Daar wil men niet aan. Maar ik houd vol, dat de bezwaren tegen het bijzondere van het onderwijs alleen bevredigd kunnen worden door het bijzonder onderwijs onmogelijk te maken. Zooals ge nu in uw vergelijking redeneert, moet ge u alleen tegen de voorwaarden van medeconcurrentie verzetten. Gij kunt eischen, dat de voorwaarden voor de concurrenten hooger worden, gelijk aan die voor de openbare — laat mij maar zeggen — fabrieken, maar voor uw bezwaren tegen het bijzonder onderwijs, op grond waarvan gij den effectus civilis wilt onthouden, komt gij met uw vergelijking niets verder.

Immers, als gij bij de aannemingsvoorwaarden een eisch stelt, waaraan volgens u toch niet — ik zeg niet de Vrije Universiteit van Amsterdam, daar blijf ik buiten, — maar niet een enkele bijzondere Universiteit kan voldoen, en waaraan volgens u de openbare Universiteiten wel voldoen, is er dan nog wel sprake van aanbesteding? Keert gij dan niet terug tot het monopolie, dat gij op dezelfde bladzijde der *Handelingen* zegt volstrekt niet te willen? De eisch, dien de geachte afgevaardigde uit Leiden stelt, waardoor, volgens hem, alle bijzonder onderwijs wordt uitgesloten bij de aanbesteding, luidt: „zoo breed mogelijke wetenschappelijke voorbereiding".

Ik ga hier niet verder op in, ik zal de breedte van de voorbereiding aan onze openbare Universiteiten niet gaan meten. De heer van der Vlugt heeft zich in hoofdzaak gericht tegen den heer van Idsinga en den Minister. Maar dit kan ik niet verzwijgen: het komt mij voor, dat, zoo niet de afkeer van de Vrije Universiteit, als eenige bestaande bijzondere, in wier lot dan alle mogelijke andere bijzondere, nu en voor de toekomst, zullen moeten deelen, dan toch de liefde voor de openbare Universiteit den geachten afgevaardigde uit Leiden wel eenigszins heeft verblind.

Aan de eene zijde neemt hij voor die openbare Universiteit als norm het ideaal, en daartegenover stelt hij voor de bijzondere Universiteit als norm — ik zeg niet een carricatuur, maar dan toch — het slechtste, wat iemand ter wereld er zich van zou kunnen denken.

Hij vindt aan de openbare Universiteiten bevredigd „den eisch van zoo breed mogelijke voorbereiding"; het karakter van geheel het onderwijs aan de openbare Universiteit is in het kort „een samen zoeken van leermeester en leerlingen"; niet een geven aan de eene en een ontvangen aan de andere zijde. Behandelt een hoogleeraar in een beginselvak eenzijdig zijn eigen gedachtensysteem, dan zullen „nooit zijn leerlingen bloot lijdelijk, receptief daartegenover blijven". De goede methode wordt er gevolgd „volgens welke de docent in een beginselvak op niets zich met zoo grooten ijver toelegt als hierop: volkomen billijk te zijn tegenover de auteurs van alle gedachtensystemen, waarmede hij zijn hoorders in aanraking brengt".

Mij dunkt, menig ambtgenoot van den geachten afgevaardigde, maar ook zeer zeker menig student moet bij het lezen of hooren van al het uitmuntends waaraan hij beweerd wordt te voldoen, van al het nitnemends wat in hem gevonden zal moeten worden, gebloosd hebben.

Voor zoover mijn ervaring reikt was het in mijn tijd volstrekt zoo niet. Of het nu zooveel beter is — ik wanhoop niet aan den vooruitgang en verbetering van het menschelijk geslacht, ook van het studentengeslacht. Ik wil het hopen, maar twijfel bestaat er bij mij wel aan. Beginselvakken, zooals de geachte afgevaardigde ze noemt — en ik moet zeggen in al zijn redeneeringen

let hij wel wat uitsluitend op de juridische faculteit en op de vakken die door hem gedoceerd worden — als zij niet verplicht waren, vonden weinig bezoekers en ik heb hier vernomen dat het nog wel zoo is. Daarbij, aan het Duitsche z.g. „hören von Vorlesungen" hecht ik voor mij weinig waarde. Ik geef toe dat hier niet uitsluitend rekening moet gehouden worden met de juridische faculteit, wier discipelen nu juist niet allen in hun studiejaren door dorst vooral naar wetenschap gekweld worden, en die wat de academische atmosfeer betreft, nog al eens de voorkeur geven aan avond- en nachtatmosfeer boven geestelijke atmosfeer.

Bij de andere faculteiten loopen die beginselen door de vakken zelf. Daar bestaat juist, als de analyse, het onderzoek, het constateeren der data achter den rug is, gevaar voor eenzijdigheid bij de synthese. Daar zal met name in de medische en natuurkundige faculteit veel meer samenzoeking tusschen leeraar en leerling te vinden zijn, maar dan ook even goed bij de bijzondere als bij de openbare Universiteiten.

Aan de eene zijde zien wij dit ideaal van de openbare Universiteit gesteld als norm, als voorbeeld aan den anderen kant ontbreekt natuurlijk al-dat voortreffelijks niet alleen geheel en al, maar wat komt er voor in de plaats?

Een „propagandeerende methode, misschien met verzwijging of misteekening van afwijkende meeningen". De leerlingen der bijzondere Universiteit worden „niet opgeleid tot zelfstandig denken, tot zien uit eigen oogen". „Persoonlijke aandrift tot zoodanige studie van boeken van andere richting hebben zij waarschijnlijk van huis uit niet medegebracht." „Hoogstwaarschijnlijk wordt er een methode gevolgd van averechtsche polemiek."

Ik kan niet beoordeelen of het er bij de Vrije Universiteit zoo slecht uitziet, maar ik kan de meening van den geachten afgevaardigde niet deelen enkel en alleen op de vertrouwbare aanwijzing die hij meent te kunnen vinden in de rectorale oratie van een harer professoren.

Ik heb niet de gelegenheid en — om het ronduit te zeggen — ook niet den lust gehad er naar te zoeken, maar het zou mij zeer verwonderen, als er ook niet rectorale oraties, van nog lateren datum, dan die door den heer Heemskerk aangehaald, gevonden konden worden, van professoren aan een openbare Universiteit, die aan het euvel, waarvan de geachte afgevaardigde uit Leiden die van professor Fabius beschuldigt, mank gaan en misschien nog meer mank gaan, al is het dan ook niet door dezelfde krasse termen. Elke oratie of dissertatie kan daaraan mank gaan, zelfs mank aan hetgeen er in verzwegen wordt.

Het komt mij voor, dat hier door den geachten afgevaardigde uit Leiden te veel licht aan de eene zijde en te veel schaduw aan de andere gelegd is dan dat zijn teekening ook slechts bij benadering op het origineel lijkt. Ik geloof, dat wij veel nader bij de waarheid zijn, indien we hier denken aan het gezegde: intra et extra muros peccatur. Ik zal niet spreken van een kunstgreep in het klein, noch in het groot, maar het wil mij toeschijnen, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden die zoo scherp aan anderen verwijt dat zij „slechts uitersten zien, ten eenenmale de middengroepen miskennen" — het komt mij voor, dat die geachte afgevaardigde verzuimd heeft zich in dit geval aan die anderen te spiegelen.

Dat nu de werkelijkheid niet met zijn schets overeenkomt, zouden zij natuurlijk het best kunnen getuigen, die — ik zeg nu niet de bijzondere Vrije Universiteit bezocht hebben, maar — aan een openbare Universiteit hier in het land en aan bijzondere in het buitenland hebben gestudeerd; maar ik geloof, dat zij, die daartoe in staat zouden zijn, en zich in ons midden bevinden, om begrijpelijke reden weinig lust daartoe op dit oogenblik gevoelen. Ik voor mij ben niet voornemens een vergelijkende studie te maken over het wetenschappelijk gehalte, de waarde van rectorale oraties en dissertaties aan de openbare en bijzondere Universiteiten, en ook niet over de onderwijsmethode, daar gevolgd, en als ik het deed, zou ik de resultaten daarvan waarschijnlijk hier niet op het tapijt brengen.

Het zij mij echter vergund hier te verwijzen naar een dissertatie van een Nederlander, den heer Liesker, die in het buitenland aan een bijzondere Katholieke Universiteit heeft gestudeerd en is gepromoveerd op een proefschrift, getiteld: „Ueber die Berechtigung der antinomistischen Tendenzen innerhalb der staatlichen Gesellschaft."

Ieder die dit werk leest, zal het duidelijk zijn, dat daar althans van het niet kennis nemen of het niet grondig bestudeeren van denkwijzen van anderen geen sprake kan zijn. Er is in dit proefschrift rekening gehouden, en niet propagandistisch, maar wetenschappelijk, met alle systemen die op dit onderwerp betrekking hebben. Om er maar enkele te noemen: naast Kant, Hegel, Spencer, Bluntschli, Ihering, Bergbohm, Jellinck, vindt men natuurlijk ook Thomas van Aquino, Stahl, Hertling, de Vareilles-Sommières, Meyer en anderen. De schrijver, student eener bijzondere Universiteit, werd dan ook zoo weinig in een beperkten kring gesloten, dat hij na zijn promotie ook de Universiteiten van Weenen en Oxford bezocht.

Wanneer ik het standpunt door de verschillende leden tegenover dit wetsontwerp ingenomen, in het kort zou mogen aanduiden, zou ik willen zeggen, dat er leden zijn die meenen dat wetenschap, op dogma berustende, in waarheid geen wetenschap is, dat wetenschap niet samengaat met dogmatisch geloof. Consequent daarop voortredeneerende, zou men tot de bewering komen, dat er vóór het eind van de 18de eeuw geen wetenschap was, dat ook positief geloovigen niet mogen worden aangesteld aan openbare Universiteiten.

Men kan zeggen: het zit in de richting, maar alle richting wordt gepersonifieerd door individuen. En natuurlijk volgt daaruit, dat van bijzonder hooger onderwijs met een geloovigen grondslag evenmin sprake kan zijn.

Anderen zijn onverzoenlijk wegens den aard van dergelijke bijzondere instelling van hooger onderwijs, omdat zij meenen dat die niet kan geven een „zoo breed mogelijke wetenschappelijke opleiding". Al had dergelijke Universiteit ook 10 faculteiten en de geleerdste professoren, de uitgelezensten uit ons land en van elders, dan nog zou de effectus civilis geweigerd moeten worden. Als dezen concequent zouden willen zijn, zouden ze ook op dit standpunt hun verzet moeten richten tegen de Grondwet.

Slechts met hen die geneigd zijn den effectus civilis toe te staan onder voorwaarden, van deugdelijkheid van onderwijs en opleiding tot het ambt, waarin vanzelf ook de wetenschappelijkheid is begrepen, omdat het is een opleiding tot ambten waarvoor wetenschappelijke opleiding noodig is, — slechts met deze is te praten. Voor hen is het de vraag: zijn de voorwaarden voldoende. Voor mij zijn ze voldoende, omdat er slechts gesteld wordt een minimum, geen fixum en nog veel minder een ideaal en omdat ook bij de richting die in het bezit is van dergelijke Vrije Universiteit, de overtuiging vaststaat dat ook bij een bijzondere Universiteit de verschillende faculteiten op den duur aanwezig moeten zijn. Ik kan mij met een voorloopig getal van 3 faculteiten op dien grond vereenigen.

Het doel is natuurlijk wat onvolledig is, volledig te maken, en dat men daarnaar streeft, kunnen wij voortdurend vernemen op de vergaderingen der besturen en andere lichamen, welke met die Universiteit te maken hebben.

Ik herhaal, Mijnheer de Voorzitter, *donner et retenir ne vont*; indien ik de billijkheid van iets erken en dit wil toestaan, moet ik eischen stellen, waaraan op dit oogenblik beantwoord kan worden.

Ten slotte. Wat ook de toekomst moge zijn van dit wetsontwerp, met de hiergenoemde discussiën zal allicht èn de Vrije èn de openbare Universiteit haar voordeel kunnen doen. De eerste zal gewaarschuwd zijn tegen fouten, die van haar althans vermoed of gevreesd worden, en de laatste zal voor oogen moeten houden het ideaal dat wij hier van haar te zien hebben gekregen, en waaraan niet alleen de voorstanders van uitsluitend openbare Universiteiten, maar ook zij die aan bijzondere het leven gunnen, wenschen dat zij zooveel mogelijk in de toekomst zullen beantwoorden.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Schokking*:

bladz. 1306, kol. 1, reg. 18 v. b., staat: te zien; lees: zien;

bladz. 1307, kol. 1, reg. 17 v. b., moet een nieuwe alinea beginnen;

aldaar, reg. 22 v. b., staat: waren; lees: ware;

aldaar, kol. 2, reg. 2 v. o., staat: .; lees: ?;

bladz. 1308, kol. 2, reg. 25 v. b., staat: Ribbert; lees: Hibbert;

bladz. 1309, kol. 1, reg. 14 v. b., staat: recht:; lees: recht —;

aldaar, reg. 18 v. b., staat: Christus —; lees: Christus;

aldaar, reg. 21 v. o., staat: achter; lees; achten.

59ste VERGADERING. — 3 MAART 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

59ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 3 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Regeeringsverslag; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs; aanneming van de artt. I en II; aanvang van behandeling van art. III.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

van Wichen, Janssen, Zijlma, Rink, Mutsaers, van Vlijmen, van den Heuvel, Arts, de Boer, Raymakers, Bolsius, Seret, Friesen, van Veen, van der Borch van Verwolde, Staalman, Beckers, van de Velde, Duymaer van Twist, van Vliet, Mees, Brants, van Löben Sels, Schokking, Sluis, Okma, van Foreest, Verhey, Fock, den Tex, van der Vlugt, Krap, Pompe van Meerdervoort, van Styrum, van Asch van Wijck, de Vries, van Bylandt, Aalberse, Hennequin, van Sasse van Ysselt, Bijleveld, Roessingh, Nolens, de Savornin Lohman, Helsdingen, Nolting, van Gijn, van Alphen, Lucasse, Röell, Goekoop, Michiels van Verduynen, Schaper, van Idsinga, van Nispen tot Sevenaer, Travaglino, de Visser, van der Kun, van Dedem, ter Laan, Heemskerk, Troelstra, Cremer, Hubrecht, Dolk, van der Zwaag, van den Berch van Heemstede, Kolkman, Willinge, van Raalte, de Klerk, Melchers, de Ram, van Kol, van Karnebeek, Lieftinck, Smidt, Hugenholtz, Goeman Borgesius, de Waal Malefijt en Pijnacker Hordijk,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Merckelbach, wegens familieomstandigheden de eerstvolgende vergaderingen; van de heeren van Wassenaer van Catwijck en Tydeman, de laatste wegens andere bezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Staat, den Minister van Oorlog, ten geleide van een Beknopt verslag betreffende den toestand van de Koninklijke Militaire Academie gedurende het jaar 1903.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, van de Vereeniging „Bierhuishoudersbond", gevestigd te Rotterdam, betreffende een eventueel in te dienen wetsontwerp tot verlenging van den termijn, genoemd in art. 26 der wet tot regeling van den kleinhandel in sterken drank;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van de kerkeraden der Ned. Herv. Kerk te Aalburg en Heesbeen;

een, van dr. J. Ph. Cattie, kiezer voor de Staten-Generaal in het hoofdkiesdistrict Elst, wonende te Wageningen, houdende bezwaren tegen de jongste verkiezing voor een lid der Tweede Kamer in het kiesdistrict Elst en verzoek die verkiezing te verklaren als onwettig;

twee, van C. Vreede, gepensionneerd kapitein-luitenant ter zee, te Rotterdam, betreffende de militaire rechtspleging en de nadeelige gevolgen daarvan door hem ondervonden;

een, van den vorige, over een hem betreffende resolutie van den Minister van Marine van 16 Aug. 1894 en houdende verzoek de „Revisiewet" ook tot den militair uit te strekken;

een, van den vorige, betrekkelijk het rapport door de Commissie voor de Verzoekschriften den 2den Juli 1903 uitgebracht over een vroeger request van adressant.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften of aan de betrokken Commissie van Rapporteurs, terwijl het adres betrekkelijk de verkiezing in Elst zal worden gesteld in handen der te benoemen Commissie voor het onderzoek van den geloofsbrief van het in dat district gekozen lid;

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

de voorzitster en secretaresse van den Algemeenen Nederlandschen Dienstbodenbond „Allen voor Elkander", te 's Gravenhage;

het bestuur der Vrijzinnig-democratische Kiesvereeniging te Rotterdam;

den voorzitter en den secretaris van de afdeeling „Joure en Omstreken" van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

G. van Laar, kommies der belastingen te Nieuw-Amsterdam, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

N. A. M. van den Thoorn, hoofdingenieur van den waterstaat te Dordrecht, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. Warnaars, postdirecteur te Borculo, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

N. Koomans, inspecteur der registratie en domeinen te Tiel, en andere burgerlijke ambenaren, als voren;

A. J. Peeters, postbode te Baarle-Nassau, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

dr. B. Dijksterhuis, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

van Eek, directeur van het Rijksopvoedingsgesticht te Avereest, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

P. de Joncheere, ontvanger der registratie te Steenwijk, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze adhaesie-verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Brakensiek, een onzer eerste caricaturisten, heeft voor niet zoo lange dagen mij den volke op even humoristische als artistieke wijze vertoond in het beeld van een lijder aan chronische loslippigheid. Ge zult u dus kunnen denken de verrassing van dezen patiënt, toen hij bij de eerste repliek uit den mond van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, de verzekering ontving, dat hij een meester was in het zwijgen. Of daarmede de kwaal voorgoed zal geweken zijn zij daargelaten, maar het geeft toch hoop op herstel.

Nu heeft de geachte afgevaardigde mij van dat zwijgen geen verwijt, veel minder een grief gemaakt; zelfs verklaarde hij het te kunnen begrijpen. Maar zijn breed terugkomen op speciale punten, door hem in eersten termijn gemoveerd, liet bij mij toch den indruk achter, dat het hem niet aangenaam was geweest, daarop geen repliek te ontvangen, en om tegenover zijn bekende welwillendheid zelf niet onwelwillend te schijnen, ga ik dan ook kortelijk de door hem gemoveerde punten doorloopen.

In de eerste plaats heeft die geachte afgevaardigde aanmerking gemaakt op het partieel karakter van dit wetsontwerp. En toen ik daartegen aanvoerde, dat onder zijn eigen Kabinet 39 partieele wetswijzigingen waren voorgedragen, heeft hij geantwoord: dat weet ik wel, maar ik heb uitsluitend bedoeld partieele wijzigingen, die voorloopers waren van een algemeene herziening der wet.

Daar nu de geachte afgevaardigde in zijn eersten termijn met name gewezen had op de twee wetsontwerpen tot wijziging van de Gemeentewet, wijs ik er op dat door mij in de Eerste Kamer der Staten-Generaal uitdrukkelijk is verklaard, dat van mij geen generale herziening van de Gemeentewet was te wachten. Ik kan alzoo in zijn opvatting niet deelen.

In de tweede plaats heeft hij gevraagd, waarom wel in het wetsontwerp op het middelbaar onderwijs, maar niet in dit wetsontwerp afgesneden worden de gemeentelijke en provinciale subsidiën voor vrije scholen.

De reden daarvan is deze: of een gemeente een school voor middelbaar onderwijs zal oprichten staat aan het believen van die gemeente; daarentegen, wat de gymnasia betreft, moet, wanneer een gemeente 20 000 zielen telt, het gymnasium er komen, tenzij bij Koninklijk verlof dispensatie worde verleend. Bij de gymnasia bestaat dus niet het gevaar, dat de gemeenten, om zich van den last te ontdoen, bij een bijzonder gymnasium een goedkoop onderkomen zouden vinden. De Regeering toch zou daar, waar dit het motief was, nooit dispensatie verleenen. Zij mag het alleen doen, wanneer niet op een genoegzaam bezoek te rekenen is. En waar niet op een genoegzaam bezoek te rekenen valt, zal ook wel geen bijzonder gymnasium gevestigd worden. Van bijzondere gymnasia kan alleen sprake zijn in groote steden, die voor het bestaan van meer dan één gymnasium gelegenheid opleveren.

In de derde plaats heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, waarom ik in een rede, door mij als afgevaardigde gehouden in 1896, bij andere desiderata ook niet gewezen heb op hetgeen nu wordt voorgesteld. Ik kan daaromtrent kort zijn. Ik sprak toen namens de anti-revolutionnaire partij, en in den boezem van die partij was men nog niet tot een beslissing gekomen, wat de voorkeur verdiende: een Staatscommissie of „effectus civilis". Waar dit in den boezem dier partij niet beslist was, ontbrak mij het recht, het in mijn discours op te nemen.

De geachte afgevaardigde heeft te recht gewezen op een foutieve interpretatie, door mij gegeven van het Organiek besluit van 1815. Hij heeft aangetoond, ook uit de historie, dat seminariën en andere kweekscholen niet beschouwd moesten worden als te behooren tot het openbaar onderwijs. Mijn vergissing was, dat ik in art. 2 het woord „algemeen" over het hoofd gezien had. Daarin staat: „door algemeen openbaar gezag gevestigd en erkend," zoodat ook stedelijke gymnasiën daaronder niet begrepen zijn.

Mijn kort antwoord aan dien geachten spreker wordt daardoor gewettigd, dat ik bij de beschouwing van de zaak in het generaal haar verder zal opnemen. Daaruit mogen de leden, die dergelijke bijzondere opmerkingen gemaakt hebben echter niet afleiden, dat ik op elk van hunne opmerkingen zal ingaan.

Zelfs de Romeinsche Senaat schijnt dikwijls last gehad te hebben, dat er te veel gesproken werd, hetgeen wordt uitgedrukt door het gezegde „sat prata biberunt".

Ik meen de details zooveel mogelijk te moeten laten liggen om tot de hoofdzaak te komen.

Ik zal daarom niet ingaan op het door den heer Roessingh gemoveerde, die in zijn tweeden termijn staande hield, dat hij in zijn eersten termijn zou bedoeld hebben het toezicht op de theologische faculteit, zooals dit bij dit wetsontwerp geregeld werd.

In zijn eerste rede lees ik: „En telt men toch die faculteit mede onder het samenstellend drietal eener bijzondere Universiteit, hoe rijmt men dit dan met art. 192 van de Grondwet: „Het geven van onderwijs is vrij, *behoudens het toezicht van de Overheid*"? Hoe kan een faculteit medetellen waar dat toezicht wordt ter zijde gesteld?"

Hieruit blijkt dat de geachte spreker bij zijn tweeden termijn vergeten had, wat hij bij zijn eersten termijn gezegd had.

Evenmin zal ik in debat komen met den heer Troelstra over de vraag, of achter mijn verklaring, dat ik zelf met dit wetsontwerp niet ingenomen was, niet een gevaarlijke adder verscholen was.

De geachte afgevaardigde zou die opmerking niet gemaakt hebben, indien hij zich de moeite gegeven had, de zinsnede na te lezen, waarin ik geëxpliceerd heb, waarom ik daarmede niet ingenomen ben. Zij luidt aldus: „Eene herziening van de geheele wettelijke regeling van onze Universiteiten zou hem veel sterker hebben toegelachen."

Evenmin zal ik in debat treden over de vraag of ik in mijn eerste rede voldoende geantwoord heb. Wanneer de vraag moest uitgemaakt worden, of elk lid, dat spreekt, wel voldoende consquent en altijd logisch gesproken heeft, zou ik wel eens willen weten, wanneer dan het debat zou eindigen.

En waar de geachte afgevaardigde gezegd heeft: wij sociaaldemocraten zijn dapper en moedig, wij durven midden onder de menschen gaan en daar ten volle voor onze meening uitkomen, maar gij zijt van bangen aard en verschuilt u liever in een hoekje, daar laat ik dit verwijt onbeantwoord liggen. Ik wijs slechts op de historie der Christenen en van de mannen der rechterzijde, in hooger en lager kringen. Ook in mijn eigen leven is genoeg reëel protest daartegen te vinden, dat ik mijnerzijds thans daartegen ook maar zou behoeven op te komen.

De geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, heeft dit scherper uitgesproken en stelt het zelfs voor, alsof hij voorzien was van een dubbel gebit om te bijten en wij veel hadden van een tandelooze bes.

Ik laat dergelijke vergelijkingen loopen. Alleen was opmerkelijk de sterke progressie voor het Darwinisme, hij stelde het voor dat, als de St. Bernards en Ulmer-doggen niet goed bijten kunnen, dit de schuld is van hun vaders, in welk verband het woord „vaders" moest verstaan worden als „menschen".

Ik laat dergelijke details loopen. Maar er is iets wat ik geheel moet afsnijden; dat zijn de concrete opmerkingen over de bestaande Vrije Universiteit te Amsterdam. Ik weiger beslist om mij op dien weg te laten lokken.

Dit voorstel is niet een voorstel, dat in de pen gegeven is, om maatregelen te nemen ten gerieve van een bepaalde Universiteit. Dit voorstel schept gemeen recht en erkent niet het bestaan van de een of andere Universiteit hier te lande, maar raakt een wereld-probleem, dat aan de orde is in bijna alle beschaafde landen, zoowel in Europa als in Amerika, en dat daarom vooral zoo breed van omvang is, omdat het punt, hier in quaestie, niet nu pas uitgevonden of uitgedacht is, maar het geheele verleden doortrekt. Wat beteekent het dan, of men tegen een dergelijk voorstel, als hier nu is ingediend, opkomt met een critiek op één bestaande Universiteit? Verraadt dit eigenlijk wel iets anders, dan dat men het voorstel zelf niet behoorlijk kan aanvallen en daarom afleiding zoekt in een critiek op een bestaande instelling, een critiek die alle welwillendheid mist?

De geachte afgevaardigde uit Leiden zeide, dat hij gewoon is zijn tegenstanders op hun best voor te stellen. Wij moeten dus den indruk gekregen hebben, dat hij over de Vrije Universiteit gesproken heeft op zijn best; maar dan eerst blijkt duidelijk,

met welke laatdunkendheid hij eigenlijk in zijn hart op die Universiteit neerziet, want dan is zij eigenlijk veel minder dan hij haar voorstelde; immers hij nam haar op zijn best.

Diezelfde opmerking geldt ook ten opzichte van het bekende citaat uit het blad van ds. Sikkel. Ook daar wordt ds. Sikkel als tegenstander op zijn best voorgesteld, door uit het citaat het middengedeelte, waar het op aankomt, weg te laten, evenals twee woorden aan het einde, waardoor de zin geheel omkeert.

De heer **van der Vlugt**: Ik heb gemeend die woorden veilig te kunnen weglaten, omdat ik gedachtig was aan de woorden van den Minister zelf, in antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Bodegraven gegeven, dat het geen verschil maakt of de contrôle rechtstreeks uitgeoefend wordt door een vergadering van contribuanten dan wel middellijk door gekozen curatoren.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De tegenwerping van den geachten afgevaardigde snijdt in het minst geen hout. De vraag, waar het op aankomt, was niet, wat ik toen geantwoord heb aan den geachten afgevaardigde uit Bodegraven, of namelijk de contribuanten of laat ik liever zeggen de leden, het in hun macht zullen hebben de directeuren of curatoren later te vervangen, maar de vraag was, aan wie door de vereeniging het vellen van een oordeel was opgedragen.

De heer van der Vlugt is een jurist, hij is hoogleeraar in de juridische faculteit, en nu dunkt mij, dat een jurist althans steeds heeft te bedenken, dat, wanneer hij iemand attaqueert, het *audi et alteram partem* zijn plicht is. En wel verre van eenige notitie te nemen van hetgeen van andere zijde tot verweer is gezegd, is hij afgegaan op enkele phrases, waarmede hij de Kamer heeft weten te vermaken, over schoenmakers en bierbrouwers; terwijl wanneer hij behoorlijk de geschiedenis had nagegaan, hij geweten zou hebben, dat ds. Sikkel niet het eerst van die uitdrukkingen gebruik had gemaakt, maar dat een aanval was gedaan door ds. Bronsveld en anderen op de Vrije Universiteit, waarin gesproken was van bierbrouwers en schoenmakers en dat ds. Sikkel bij rejectie die woorden heeft overgenomen, zooals men dat in de polemiek altoos doet.

De geachte afgevaardigde uit Leiden heeft blijkbaar zich doen kennen als iemand, die liefde heeft voor wat de Franschen noemen het *aigre doux*, een trek, dien een humorist niet onaardig eens heeft voorgesteld door een olie- en azijnstel; men neemt eerst eenige druppels van de zachte, zoete slaolie om daarna een scheut te geven van den scherpen azijn. Zoo heeft de geachte afgevaardigde blijkbaar er lust in gehad, om uit de tobbe vuil goed den vuilsten doek voor den dag te halen en dien op het kruispunt van den weg voor aller oog op te hangen. Waar ik mij tot bewijs van de zelfstandige vorming der studenten van de Vrije Universiteit had beroepen op mr. dr. Schokking, waagde hij zelfs een poging om mij dat te ontnemen; maar die uitval was zoo mis, dat hij onmiddellijk zeide: „ik zal er niet mede voortgaan."

Waar ik den geachten afgevaardigde gevraagd had om aan te toonen, dat metterdaad de bijzondere Universiteit een verkeerd polemisch karakter moet dragen, en daarbij natuurlijk niet alleen doelde op de Amsterdamsche alleen, maar op de bijzondere Universiteiten in het algemeen, die hier en elders bestaan, daar heeft hij één hoogleeraar en één oratie genoemd en gezegd, dat die verkeerd was.

Een oogenblik aannemende, dat de geachte afgevaardigde gelijk had bij hetgeen hij op het oog had, wat blijkt dan daaruit? Dat aan één hoogleeraar aan één Vrije Universiteit een verkeerd polemisch karakter eigen is, maar volgens de eigen verklaring van den geachten spreker is dit aan zijn eigen Universiteit nog grooter bij professor Bolland, van wien hij zegt: si quis alius. Mij dunkt, waar dit zoo is, had de geachte spreker beter gedaan van andere mannen aan andere Universiteiten niet aldus te spreken.

De geachte spreker heeft mij verder gevraagd, wat wel was Gereformeerde chemie? Dat die vraag zóó gesteld is, doet mij vermoeden, dat de geachte spreker een ander begrip heeft van wetenschap dan ik. Ik heb ook bij mijn spreken daarover, niet zooals hij meende, Kant met stilzwijgen voorbijgegaan, maar hem genoemd en geciteerd met de pagina er bij.

De heer **van der Vlugt**: In een ander verband.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Daarover straks. Ik heb Kant wel degelijk genoemd en zijn definitie van wetenschap overgenomen. Wanneer de geachte afgevaardigde het met die definitie niet eens was, dan had hij een andere moeten geven, maar wanneer hij deze aanneemt, dan moet ook hij toegeven dat het geheel der wetenschappen een organisch verband vormt, en dan volgt daaruit vanzelf, dat — al zal de eigenaardige karaktertrek niet in elk deel, in elken tak, in elken twijg, in elk blad even sterk uitkomen — toch het geheel in al zijn deelen tot zijn uitersten toe beheerscht wordt door het eigenaardig levensbeginsel waarvan wordt uitgegaan.

De bewering: wanneer gij een huis moet bouwen op arduinsteenen grondslag, dan moeten ook de hanebalken van arduinsteen zijn, mist allen grond. Ik ben gaarne bereid den geachten afgevaardigde op dit terrein nog eens te ontmoeten.

Waar echter in het geheele wetsontwerp geen woord over Gereformeerd voorkomt, daar ben ik toch niet gehouden om de Kamer te vermoeien met een breede explicatie, hoe elke detailwetenschap bij slot van rekening beheerscht wordt hetzij door Katholieke, hetzij door Luthersche of rationalistische beginselen. Ik behoef er den geachten afgevaardigde alleen maar aan te herinneren, dat het niet de theologische maar de natuurkundige faculteit, met name de botanie is, die tegenwoordig de moderne levensbeschouwing aan de Universiteit determineert. Bij de geheele leer van de evolutie is de botanist aan het woord, en waar deze zich opmaakt om te zoeken naar het laatste atoom, daar nadert hij het terrein, waar de chemicus hem ontmoet.

Ik zal er nu niet verder op ingaan, maar liever antwoord geven op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, of ik alsnog bereid ben de adviezen van de senaten over te leggen. Ik heb gemeend een gedeelte van het advies te mogen bekend maken, nl. dat het Staatsexamen bij de senaten niet in goede aarde was gevallen. Maar daaruit volgt nog niet, dat ik ook op andere vragen, wat die adviezen inhouden, moet antwoorden. En waarom niet? Omdat de quaestie van het Staatsexamen raakte de belangen en de rechten van de Rijks-universiteiten en de hoogleeraren; zij zouden daardoor een capitis diminutio hebben ondergaan, indien dat stelsel ware gevolgd.

Doch daaruit volgt niet noodwendig, dat ik de andere vragen, waarbij zij niet persoonlijk zijn betrokken, ook moet mededeelen.

Na dit voorop gesteld te hebben, kom ik tot de zaak zelf. Ik zal, hetgeen ik daarover te zeggen heb, in vier punten samenvatten.

In de eerste plaats wensch ik dan te mainteneeren dat het in de historische lijn van ons Staatsrecht ligt, om de vrijmaking ook van het hooger onderwijs door te zetten. Men is op dit punt teruggekomen; men heeft gevraagd, met name de geachte afgevaardigde uit Utrecht, of niet in het Organiek besluit van 1815 ook bij art. 102 erkend was, de mogelijkheid om toegang te verkrijgen ook zonder den cursus te hebben gevolgd.

Ik heb dit zelf in mijn eerste rede aangeven. Maar ik blijf volhouden, hoe Hogendorp zich hierover ook heeft uitgelaten, dat, wat in een Koninklijk besluit is geregeld, geen rechten waarborg geeft aan de natie, omdat een Koninklijk besluit altijd, buiten de Staten-Generaal om, weer kan worden gewijzigd. Wat men bij zulk een ernstige zaak mag verlangen, is ten minste een waarborg bij de wet, zooal niet bij de Grondwet.

De opmerking van de Staatscommissie van 1848 toont meer dan genoegzaam aan, dat eerst de vrijheid kan worden gewaarborgd door een bepaling in de wet.

De geachte afgevaardigde heeft zich beroepen op een schoone passage van den heer Groen van Prinsterer. Wat de heer Groen van Prinsterer daar heeft gezegd, is zeker zeer schoon, en ik zal, wat den rijkdom van teekening betreft, gaarne de schoonheid er van onderschrijven.

Maar zijn doel was toen niet om die teekening te geven, maar om door middel van die teekening te komen tot een conclusie, gelijkluidend aan die van dit wetsontwerp. Want wat is op bladz. 446 zijn conclusie? Zij is deze:

„Het middel dat ik voorsta, is geen ander dan hetgeen door de commissie op den voorgrond is gesteld. Vrijheid! vrijheid voor bijzondere inrigtingen van hooger onderwijs, afschaffing

der verpligting om collegie te houden, mogelijkheid om privaatdocenten aan het academisch onderwijs te verbinden. Daartegenover een stelsel van deugdelijke examina, als waarborg dat de vrijheid niet zal worden misbruikt.

„De commissie verlangt geen *primitief* maar een *repressief* systeem."

Juist het tweede moment, de mogelijkheid om bijzondere inrichtingen van hooger onderwijs te laten optreden en ook mannen van anderen geest te verbinden aan de Rijks-universiteiten, was hetgeen hij wenschte. Welnu, dat is in 1848 metterdaad verworven en verkregen. Wat is toen verkregen? Niet hetzelfde wat in art. 102 van het Organiek besluit van 1815 stond. Daar stond nog slechts, dat men het recht had anderen te onderrichten, maar ieder weet, dat „onderrichten" en „onderwijs geven" twee verschillende begrippen zijn.

„Onderwijs" onderstelt, althans bij middelbaar en hooger onderwijs — want bij het lager onderwijs heeft men nog huisonderwijs — een instelling, een geheele organisatie met al wat tot het instandbrengen en instandhouden dier organisatie noodig is. Welnu, toen die vrijheid van hooger onderwijs in de Grondwet was gekomen, heeft Groen van Prinsterer er op aangedrongen, dat zij ook geëxecuteerd zou worden, en dat is dan ook in 1876 geschied.

Toen is metterdaad de bepaling van de Grondwet van 1848 toegemeten in dien breeden zin, dat nu niet alleen de enkele persoon, maar ook een school, een instelling, een vereeniging, een kerk tot het stichten van een bijzondere inrichting van hooger onderwijs kon overgaan; en in de tweede plaats, dat bij art. 85 werd vrijgesteld de toegang tot de universitaire examens, waar men ook opgeleid was. In de derde plaats kwam in diezelfde wet voor, in art. 16, sub litt. *i*, de erkenning van een diploma, gegeven door een ander dan een Staatscollege. Evenzoo het verleenen aan hoogleeraren van bijzondere instellingen van rang en zitting nevens de hoogleeraren der openbare Universiteit bij plechtigheden der Universiteit. Eindelijk werd in 1901 ook het diplomeeringsrecht van de bijzondere gymnasia in de wet erkend.

Wie nu beweren wil, dat er geen vooruitgang, geen zeer gelukkige vooruitgang is, en dat wij nog staan op het standpunt van 1815, heeft een opvatting van onze wetten, die ik niet kan vatten. De geachte afgevaardigde heeft zelf erkend, dat, terwijl het hooger onderwijs geregeld was in het Organiek besluit van 1815, wel degelijk in de veertiger jaren maatregelen zijn genomen op het gebied van het lager onderwijs, die een geheel anderen geest ademen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is de vrijheid zooals ze in onze wetgeving is gekomen naar de idée, maar zij was niets meer dan een eenvoudige afleiding uit een principe van liberaliteit, dat op den voorgrond was geschoven. En wanneer wij dan zien, dat zulk een *nudum praeceptum* of *nuda libertas* in de wet stond, zonder dat uit het leven zelf een actie opkwam, die gegadigden of belanghebbenden er toe bracht daarvan gebruik te maken, dan dringt zich de vraag op: wat ten slotte in den boezem der natie zulk een breede beweging heeft in het leven geroepen als tegen de openbare Universiteiten positie heeft genomen.

Mijnheer de Voorzitter! Een wereld- en levensbeschouwing maakt geen kind en geen student; een wereld- en levensbeschouwing is een uiting van het bewustzijn, die in een breeden kring, in een breede strooming allengs opkomt, geboren wordt, klaarder wordt en meer en meer tot helder bewustzijn ontwaakt. Ik bedoel daarmede niet een soort van populaire philosophie, zooals van Heusde ze aanbracht, ook niet het eclectisch samenvatten van een zekere agglomeratie van ideeën, waarvan men zegt: zoo denk ik er over; dit noem ik geen wereld- en levensbeschouwing.

Daarvoor is dat woord veel te hoog.

Nu is in het begin der vorige eeuw volstrekt niet het bewustzijn algemeen geweest, dat thans openbaar is geworden in de moderne levens- en wereldbeschouwing. Allen leefden in tamelijk gelijk bewustzijn en daarom was men met de Hoogeschool, gelijk zij bestond, tevreden Er kwam geen andere behoefte op. Maar de tijden zijn veranderd, niet alleen in ons land — want zoo zelfstandig leven wij, althans op het gebied van het bewustzijn niet — maar in het algemeen. In de wereld van het menschelijk bewustzijn, heeft zich meer en meer doen kennen een breuke met het vroegere menschelijke bewustzijn, gelijk dit oudtijds nog in een deel van de 18de eeuw algemeen door het Christelijk beginsel beheerscht werd. Die breuke is niet plotseling gekomen, maar langzamerhand. Wat eerst één kleed was, is uit elkander getrokken. Als voorbeeld wil ik vermelden dat, toen ik aan de Academie was, ik nog door Scholten de wonderen heb hooren verdedigen. Dit bewijst, dat de moderne levensbeschouwing zich bij Scholten begon te vormen, maar dat hij nog niet definitief tot een conclusie was gekomen.

De twee levensbeschouwingen zijn uiteengegaan, waarbij men zich in de kringen, waarin men niet met de moderne levensbeschouwing wenschte mee te gaan, is gaan afvragen, of het op het op het gebied van het hooger onderwijs wel in orde was. Tot het wekken van ontevredenheid hebben velerlei practische oorzaken medegewerkt.

De eerste practische oorzaak, die de beweging in het leven geroepen heeft, was hetgeen gebeurde in de studentenwereld. Er werd uit de studentenwereld zooveel bekend, vooral uit de groendagen en van de kroegfeesten, dat men zich werkelijk afvroeg, of men in zulk een omgeving zijn eigen kind zou wagen. Ik mag er van spreken, want ik ben van soortgelijke dingen getuige geweest. Ik weet hoe nu gelukkig een andere geest begint door te dringen, maar toen was het er om te doen, iemand te stuiten in al wat vroom in hem was, zijn schaamtegevoel te dooden en op allerlei wijze in te leiden in een *vie de bohème*, wat natuurlijk bij ouders en degenen die kinderen liefhebben, weerzin wekte. Nu wil ik gelooven, dat er beterschap is gekomen, maar niemand weet beter dan professor van der Vlugt, dat niet zoo lang geleden soortgelijke klachten over studenten der Leidsche Universiteit aan mij zijn medegedeeld.

In de tweede plaats — het is door den geachten afgevaardigde uit Leiden toegestemd — is als oorzaak te noemen de opzettelijke exclusie, geoefend ten opzichte van mannen die aangewezen waren om leiders des geestes te zijn. Waren Bilderdijk, da Costa en Groen van Prinsterer mannen geweest der heerschende richting, men zou ze niet alleen hebben willen benoemen, maar zou alles wat men kon gedaan hebben om hen te bewegen een katheder te aanvaarden.

In de derde plaats kwam er bij, dat er veel ouders van Christelijken zin, die hun zonen naar de Academie stuurden, zagen dat hun zonen, die hadden leeren bidden en waarlijke vroomheid in zich droegen, na eenigen tijd weer thuis kwamen en het bidden hadden afgeleerd en alles wat vroeger de kracht van hun zedelijk leven had uitgemaakt, hadden prijsgegeven.

Ook daar kan ik zelf van meespreken. Ik ben als geloovige jongen aan de Academie gekomen en toen ik er anderhalf jaar was, was mijn overtuiging omgezet geworden in die van het meest absolute denk-rationalisme. En het is niet aan de Academie geweest, maar eerst nadat ik de Academie verlaten had, dat, uit gansch andere bron, de macht weer op mij gewerkt heeft, de tinctuur mij is ingedruppeld, die het oude geloovige bewustzijn heeft doen terugkeeren.

In de vierde plaats is de ontevredenheid hierdoor gewekt, dat men van de Academie naar de gymnasia, de hoogere burgerscholen en allerlei organen van de pers en de literatuur dezelfde denkbeelden zag uitdragen; maar dan die denkbeelden, overgoten in den cynischen vorm van de *second hand*, waardoor zoo langzamerhand de toestand ontstond, dat de beschaafde klasse in Nederland voor een zeer aanmerkelijk deel met de vroegere Christelijke wereld- en levensbeschouwingen had gebroken.

Daarop heeft men eerst gepoogd medisch daartegen te werken; medisch in de Christelijke huisgezinnen, zooals de geachte afgevaardigde uit Leiden aangaf en ik wil wel hier uitspreken, dat mijn beste, trouwe vader uren en uren lang in die periode met mij doende is geweest, om den schadelijken invloed van de Academie te breken, maar, hoewel dat zelf was een man, die aan een Rijks-universiteit gestudeerd had, was het hem toch niet gegeven om op het gebied van Erkenntnisztheorie, van materialisme en verschillende andere wetenschappen te ondervangen de aanvallen, die op het Christelijk geloof werden gedaan. Waar dit voor hem onmogelijk was, hoe wil men dat dan vragen van een moeder, van een weduwe of van een man, die Bankgeschäfte heeft, of in dergelijke sociale bezigheden zijn roeping vindt?

Neen, dat kunnen zij niet, maar wat wel de Christelijke gezinnen hebben gedaan, is, dat zij er naar gestreefd hebben,

om de jongelieden, die naar de Academie zouden gaan, niet meer te zenden naar scholen, die op zich zelf reeds buiten alle godsdienstig verband liggen. Het is dit verband, dat gelegd is tusschen godsdienst en kennis op de lagere school, en godsdienst en wetenschap op de gymnasia, waardoor men metterdaad er in geslaagd is, om die verkeerde ebbe van het Christelijk leven te stuiten, zoodat dan ook de geachte afgevaardigde uit Leiden erkend heeft, dat tegenwoordig de Christelijke richting weer aan de winnende hand aan de Academie is.

Dit mag nu niet zóó verstaan worden, alsof alles Christelijk werd. Wij weten dat de socialisten ook aan de winnende hand zijn en dat steeds meer en meer de uitersten de geesten trachten aan te trekken.

Maar men heeft nog iets anders gedaan.

Predikanten en pastoors hebben begrepen, dat godsdienstonderwijs voor degenen, die naar de Universiteit zouden gaan, anders moest zijn dan voor de overigen en een hooger ontwikkelend karakter moest dragen dan voor de gewone burgers.

Ook heeft men opgericht aan de openbare Universiteiten clubs, waarvan door den geachten afgevaardigde uit Utrecht gesproken is. Deze komen niet, gelijk hij meende, uitsluitend van Roomsche zijde — het is vreemd, dat de linkerzijde alleen maar oog heeft voor wat van Roomschen kant komt — maar zijn evenzeer van Gereformeerde zijde in het leven geroepen. En er is geen quaestie van, of door die drieërlei maatregelen: door die werken in Christelijke gezinnen, door het oprichten van clubs en door het verschaffen van bijzonder gymnasiaal onderwijs, is een dam opgeworpen, waarachter meer beveiliging mogelijk is. Maar wat is daarvan het resultaat geweest? Ik zeg: God zij dank dat er meer in Hem geloofd wordt, maar van den anderen kant heeft dat ons gegeven dat bekende genre van amphibieën, die breede reeks van mannen, die, als men vraagt of zij zijn van Christelijk geloovige opvatting, bevestigend antwoorden, maar naast die positief Christelijke belijdenis een kennis en een beschouwing van hun wetenschappelijke vakken hebben, welke genomen zijn uit de moderne, niet-Christelijke levensbeschouwing. Natuurlijk, dergelijke amphibische toestanden moet men doormaken; die zijn er steeds bij de worsteling van twee richtingen geweest, maar even zeker is het, dat zij op den duur geen stand houden.

Nu zijn er twee dingen gebeurd, welke gemaakt hebben, dat men van Christelijke zijde van die medische maatregelen langzamerhand is overgegaan tot het nemen van meer algemeene maatregelen.

Lange jaren hebben wij gestaan voor een moderne wetenschap, welke, waar ze zich niet in onderscheiden naturalistische, philosophische scholen verloor, eenvoudig brokstukken van wetenschap leverde als resultaat van het natuurkundig onderzoek. Wat er aan ontbrak was de eenheid, wat Kant in de reeds door mij gememoreerde definitie noemde *ein nach Principien geordnetes Ganze der Erkenntniss.*

Dat heeft men aan die zijde steeds terdege gevoeld. Zoolang men met enkele brokstukken stond tegenover de Christelijke levens- en wereldbeschouwing, die een eenheid had, gevoelde men zich zwak staan. En dat het Darwinisme, met zoo groote voor zich uitstuwende kracht alle geesten — ik mag wel zeggen in minder dan 10 jaren — in die kringen heeft veroverd, is alleen daaraan toe te schrijven, dat men steeds behoefte aan eenig systeem, aan een eenheid had gevoeld, maar deze niet bezat, en dat men nu in die evolutieleer meende gevonden te hebben niet alleen een systeem, maar ook een eenheid van levensbeschouwing, welke het geheel doordringt en omvat en geen twijfel overlaat, omdat men meende, het met de feiten en de data te kunnen bewijzen.

Van den anderen kant is de tegenstelling scherper geteekend geworden ten gevolge van wat ik in mijn vorige rede noemde: het weder opkomen van de majesteit van het subject.

Wat het eerste betreft, lag het in den aard der zaak, dat, zoodra de levensbeschouwing, welke tegenover de Christelijke stond, een gesloten eenheid werd, door een actief beginsel geschraagd, de Christelijke levensbeschouwing vanzelf er op bedacht moest zijn, ook haar eigen positie ten aanzien van deze dingen helder en klaar te maken.

Wat het andere betreft, lag het evenzeer in den aard der zaak, dat, waar het verschil tusschen Christenen en niet-Christenen — ik bedoel Christenen van positieve belijdenis — hierin is gelegen, dat in het subjectieve bewustzijn van den een zich een ander proces afspeelt dan in het subjectieve bewustzijn van den ander, — het meer op den voorgrond dringen van het subject, de tegenstelling tusschen moderne en Christelijke levensbeschouwing meer op den voorgrond bracht.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Leiden, die altijd zijn tegenstanders op hun best voorstelt, mij dan ook z. i. op mijn best voorgesteld door te zeggen, dat ik achtte, dat dit opkomen van de majesteit van het subject de vinding was van het neo-Calvinisme. Hij had het recht niet om dat te zeggen; natuurlijk was het weer het scheutje azijn. Hij had het recht niet dat te zeggen, want ik heb met geen woord van het neo-Calvinisme gesproken. Hij had het recht niet dat te zeggen, omdat ik de tegenstelling gemaakt heb in generalen zin, omdat ik gesproken heb over het geloof, volstrekt niet enkel in confessioneele, maar ook in generale beteekenis, en omdat ik gesproken heb, wat betreft den grondsteun van het Christelijk standpunt, van de algemeene gegevens, van de zonde, van de verlossing, van zonde en van den persoon van den Christus, terwijl de geachte afgevaardigde zoo goed als ik weet, dat dit volstrekt niet is een private belijdenis van het neo-Calvinisme, maar wel ter dege is en blijven zal de groote belijdenis van allen, die den naam van den Christus hoog houden, hetzij dan de Luthersche of de Gereformeerde, de Roomsche of de Griek. Dat zijn de grondwaarheden, waarop overal en te allen tijde de Christelijke levens- en wereldbeschouwing zal berusten.

En nu komt het mij voor, dat, waar men dan in een Vergadering als deze, waarin men, gelijk de geachte afgevaardigde weet, somtijds er toe overgaat met het neo-Calvinisme den draak te steken, het voorstelt, alsof ik een kleinzielige, bekrompen opvatting van die twee wereldbeschouwingen had voorgesteld, dat mij dan onrecht wordt gedaan.

Wat de geachte afgevaardigde daartegen heeft aangevoerd om te betoogen, dat toch ook aan de Universiteit te Leiden, aan de openbare Universiteiten in het algemeen, wel ter dege langzamerhand andere beginselen wortel gaan schieten, had niet de minste kracht van bewijs ten opzichte van het subject. Want noch wat professor Lorentz ten opzichte van de gequalificeerde atomen van de electriciteit, noch wat professor Hugo de Vries ten opzichte van de mutatie met sprongen in het Darwinistisch proces, noch wat Rudolf Stammler ten opzichte van de noodzakelijkheid om achter het positief recht een hooger recht te erkennen, gezegd hebben, heeft met het subject iets te maken. Hetgeen de geachte afgevaardigde daarmede aantoont was dit, dat, terwijl men dusver gemeend heeft, gereed te zijn met zijn evolutie-voorstellingen, nu achteraf gebleken is, dat dit niet alzoo het geval is en dat men stuit op allerlei vragen, die blijken veel ingewikkelder te zijn dan men zich had voorgesteld. Maar daarom geeft de wetenschap, die zich langs die lijn beweegt, het volstrekt niet op. Zij blijft zoeken om ook die sprongen, om ook het gequalificeerd zijn van de atomen der electriciteit nader te onderzoeken. Dan eerst zullen wij verder gekomen zijn, wanneer openlijk door die wetenschap erkend, is dat, zooals men het genoemd heeft, men niet alleen te doen heeft met cellen, of nog fijnere beginselen van wezens, maar ook met directieven die daarmede noodzakelijk verbonden zijn, en dat hiervoor juist de verklaring niet kan leggen in de blinde stof, maar moet liggen in een Denker, die ze alle voorbedacht heeft en tot aanzijn geroepen, dat is in den Creator, die ze heeft geschapen.

Als men dáár gekomen is, zal het valsche beginsel overwonnen zijn, maar dat heeft men dusver nog niet gehoord. Ik weet wel, dat een enkel botanicus en sommige anderen tot de erkenning zijn gekomen van een Hooger Wezen, maar de richting, die overheerscht, is de oude, en wanneer men ziet de verheerlijking, die een Häckel nog dezer dagen gevonden heeft, de groote man van de absolute, mechanische wereldbeschouwing, dan geloof ik niet te veel te hebben gezegd.

Mijnheer de Voorzitter! Waar nu die twee wereldbeschouwingen tegenover elkander staan, daar is er niemand aan de rechterzijde, die niet van harte beaamt en mij volkomen nazegt, dat het de plicht van den Christen is, om bij de tegenwoordige antithese voor de Christelijke beginselen te ijveren en op te komen, en om te trachten, of die beginselen tot meer door-

143. Opmaken van een voordracht ter vervulling eener vacature in den Hoogen Raad.

dringen in het maatschappelijk en nationaal leven geraken kunnen. Maar natuurlijk, wanneer men bij een kranke een dokter roept en men haalt er nog een tweede en een derde bij, dan is het bij den tegenwoordigen stand der medische wetenschap niet zoo zeker, dat allen het eens zijn.

Zoo is het ook hier. Het staat zoo, dat wij allen gelooven in de belijdenis van den Christus, niet alleen soteriologisch, maar ook als uitgangspunt van de wetenschap. In dat opzicht zijn wij het allen eens, maar als men vraagt, welke middelen moeten worden aangewend, dan gaan de gevoelens uiteen, dan zegt de een, bijv. de heer Schokking: ik geloof, dat wij het verst zullen komen door aan de Rijks-universiteiten de Christelijke beginselen tot grondslag te maken; dan zegt de ander, bijv. de geachte afgevaardigde uit Goes: ik geloof, dat men het best en het meest vordert, indien men aan de Universiteiten bijzondere leerstoelen vestigt en dan zijn er weer anderen die zeggen: neen, ik voor mij houd het er voor, dat het scheppen van een eigen Universiteit bij den tegenwoordigen stand der zaak onmisbaar is, omdat het bij de kleine krachten noodig is te concentreeren en het innerlijke bewustzijnsleven helder, klaar en principieel door te denken.

Wanneer dat zoo is, is er dan eenige reden voor de heeren van de linkerzijde om daarin te jubelen, dat er onder ons verschillende adviseurs zijn? Komt dan de kracht van de actie uit de verschillende adviezen, of wel komt de kracht van de actie uit het geloofsbeginsel? En wanneer nu het geloofsbeginsel aan de geheele rechterzijde bestaat in het aanbidden van den Christus als den Zone Gods en zelf God en daarom als het centrum van de absolute waarheid, dan mogen de heeren van de linkerzijde zich vroolijk maken over verschillende adviezen onder ons, maar dan staan wij toch als éénheid, als één man.

Dan moeten de heeren niet zeggen, dat hetgeen behandeld wordt slechts een kleine groep interresseert — de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III, op statistische gegevens belust, becijferde die op ruim acht procent van de bevolking — maar laat men dan rondgaan in de kringen, waarvan hier sprake is, en vragen, of niet hetgeen ik zeg, het eenparig gevoelen van de rechterzijde weergeeft. En als men dan die vraag ontkennend beantwoordt in die kringen, dan geef ik mij gewonnen.

Maar nu ontstaat hierbij een gewichtige quaestie, die ik in eersten termijn zoo vrij was te stellen als het verschil tusschen het indifferente en het principieele stelsel. En nu is aan de linkerzijde door den geachten afgevaardigde uit Leiden dat principieele stelsel beschouwd als anti-wetenschappelijk. Als dat zoo is, dan zal naar die meening een van zijn collega's aan de Rijks-universiteit te Leiden voor ontslag behooren te worden voorgedragen als een onwetenschappelijk man.

Ik heb hier voor mij liggen een schrijven — het is niet van prof. Holwerda, maar van een ander hoogleeraar te Leiden. Ik verzoek nu de aandacht der Vergadering ten zeerste voor de verdediging, welke die geleerde geeft van het principieele stelsel.

Ik heb zelf dikwijls gepoogd dat stelsel te verdedigen, maar ik heb het nooit beter en completer gedaan dan deze hoogleeraar aan een Rijks-universiteit het doet. Ik zal het voorlezen:

„Wanneer het onderwijs in een vak aan ééne Universiteit door *twee* hoogleeraren wordt gegeven, dan moet een nadeelige tweeslachtigheid van dat onderwijs daarvan het gevolg zijn. Noodzakelijk toch hebben de twee hooglecraren ten aanzien van een groot aantal onderwerpen, die vaak zelfs de methoden van het onderzoek betreffen, uiteenloopende, ja tegenstrijdige meeningen en inzichten. Daardoor geraken de leerlingen reeds bij den aanvang hunner studie in een ontmoedigende onzekerheid. Bij het hooren der verschillende meeningen weten zij niet aan wien der twee hoogleeraren zich te houden, en in plaats van liefde voor de wetenschap en voor het vak hunner studie wordt bij hen wantrouwen daarin gewekt. De toch al voor beginnelingen zoo moeilijke studie wordt voor hen nog zwaarder gemaakt en de kans is groot, dat zij ten slotte noch de opinie van den eenen, noch die van den anderen hoogleeraar goed leeren kennen en zich eigen maken. Al moge voor der zake kundigen het leeren kennen van verschillende meeningen somtijds een dieper inzicht in de behandelde onderwerpen geven, eerstbeginnenden hebben behoefte aan de vaste hand van één leidsman."

Nu vraag ik, Mijnheer de Voorzitter, is nu ooit het principieele stelsel, als paedagogisch het eenig goede, beter gerefereerd en gehandhaafd dan het hier door een hoogleeraar van de medische faculteit der Leidsche Universiteit geschiedt? Waarom wijs ik hierop? Omdat door meer dan één spreker aan de linkerzijde de poging gewaagd is, om het principieele stelsel en het stelsel van de bijzondere Universiteit als identiek te doen voorkomen. Natuurlijk is het identifieeren van die twee volkomen onjuist. Ik heb er de vorige maal reeds op gewezen, hoe in Brussel een Universiteit bestaat, die het principieele stelsel niet alleen niet huldigt, maar dat stelsel ook verwerpt en bestrijdt. Maar nu ben ik verder gegaan en heb aangetoond, hoe ook heden ten dage de geachte afgevaardigde uit Leiden in zijn onmiddellijke nabijheid een man als collega heeft, van wien hij, als hij op hem denzelfden maatstaf wil toepassen, wat dit betreft, dien hij op mij heeft toegepast, zou moeten verklaren, dat het onmogelijk is, dat die man wetenschappelijk denkt.

Ik, mijnerzijds, trek deze conclusie niet; maar concludeer, dat uit dit gegeven blijkt, dat het een paedagogische vraag is, of een jongmensch beter tot wetenschappelijke geoefendheid gebracht wordt door het principieele, dan door het indifferente stelsel. En dit is een vraag, waarover men aan beide zijden verschillend denken kan. Zoo is aan de rechterzijde de geachte afgevaardigde uit Goes van meening, dat het indifferente stelsel de voorkeur verdient, terwijl de geachte afgevaardigde, de heer Heemskerk, voor het principieele stelsel is. En mag ik nu als man, die 20 jaar lang encyclopaedisch college heb gegeven, daarover ook niet mijn opinie hebben? Natuurlijk. Maar wat ik niet mag en mij ook niet aanmatig, is, dat ik mijn opinie zou overbrengen in de wet. Integendeel, ik heb verdedigd en handhaaf nog het standpunt, dat de Staat in paedagogische quaesties van dezen aard niet te beslissen heeft.

Nu weet ik wel, dat de geachte afgevaardigde, de heer Bos, gezegd heeft: gij vergist u daarin; ik meen dat de gewone man wel degelijk zijn denkbeelden heeft en wanneer hij maar van allerlei dingen kennis krijgt, slaagt hij er ten slotte wel in om door de actie van zijn eigen geest daarin een zekere overeenstemming te brengen. Dat is wat hij noemde uit brokstukken een wereldbeschouwing samenstellen. Ik heb daar niets op tegen. Ik ken een groot aantal van die menschen ook in de Christelijke kringen, waartoe ik zelf behoor. Bij veel gewone werklieden heb ik gevonden een diep indenken in wat wij noemen philosophische problemen. En zij danken dit niet aan de wijsbegeerte van de Universiteiten, maar aan den Catechismus en de over dien Catechismus geschreven boeken.

Maar al stem ik dit dien geachten afgevaardigde toe, daarmede wint hij niets, want het gaat hier niet om de levensbeschouwing van een Marker visscher of om die van een man van de Veluwe, maar het gaat hier om de levens- en wereldbeschouwing van iemand die wetenschappelijke geoefendheid zou bezitten. En nu zeg ik, handelt de geachte afgevaardigde aldus, dan vernietigt hij het begrip van wetenschap, want in een wetenschap moet alles organisch samenhangen; en brokstukken uit verschillende systemata of denkbeelden, eclectisch samengebracht, geven geen organisch, maar een mechanisch geheel. Er is op het gebied van de Erkenntnisztheorie langzamerhand een actie werkend, die vermoedelijk de Christelijke levensbeschouwing zal behouden. Men heeft een eerste poging gezien in het Neo-Kantianisme. Maar die — en dit in antwoord op de interruptie van den geachten afgevaardigde uit Leiden — heb ik niet beschouwd als iets dat ons verder zal brengen. Daarom ging ik in dit verband Kant met stilzwijgen voorbij, omdat het mij voorkomt, dat een school, die meer en meer het phenomenale en het mystieke gebied van elkander scheidt, hetzij mystisch, hetzij agnostisch, hetzij met het ignorabimus gedekt, ons nooit zal brengen tot een algeheel omvattend zelfbewustzijn.

Als ik het in beeld mag brengen zou ik zeggen: die richting maakt op mij den indruk van de wetenschap voor zich te hebben, zooals men vroeger had kaarten van Afrika of zooals men tegenwoordig nog wel kaarten van Australië vindt. Dat wil zeggen, een groote kaart met een zelfkant van allerlei rivieren, havens enz., maar in het midden een groot vak waarin niets is — het groote onbekende. Welnu, zoo doet ook de Neo-Kantiaansche wetenschap zich aan mij voor: ik zie ze niet verder komen dan

het phenomenale leven in omtrek; ja, men erkent dat er iets in het midden ligt, dat veel grooter is, maar men heeft geen rapport daarmede.

Het verschil tusschen positieve Christenen en de anderen is dit, dat de eersten zeggen: ik heb wel rapport, ook voor mijn bewustzijn, met dat onbekende, dat er tusschen ligt. Ik heb daarom in de Aristotelische wijsbegeerte, wat dat onbekende betreft, veel meer overeenstemming met onze denkbeelden gevonden.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam III wil van mij aannemen, dat ik dáárom zijn betoog met genoegen gevolgd heb, omdat hij de zaak zuiver objectief heeft voorgesteld, al kwamen er passages in voor, die ik zou weggelaten hebben. Ik erken dat de geachte spreker het object juist aangegeven heeft.

Degenen die de uitspraak van den Christus kennen: „Ik dank U Vader, Heer des hemels en der aarde, dat Gij deze dingen voor de wijzen en verstandigen verborgen hebt en den kinderkens hebt geopenbaard." — zij kunnen daarmede niet anders uitspreken, dan dat zij, die den Christus in positieven zin belijden, beweren in hun subjectief bestaan rapport te hebben met die onbekende wereld, welk rapport zij niet hadden voor dat zij tot die overtuiging kwamen.

Wanneer iemand dien buitenkant, dien zelfkant van Afrika evengoed doorzoekt en de kennis daarvan op prijs stelt, terwijl anderen, agnostici of ignorantes, staan tegenover hem, omdat zij een ander subject hebben en die eerste dan zegt: ik heb wel zekerheid; — is daarop dan iets aan te merken?

Ik heb Kant medegebracht om hem niet met stilzwijgen voorbij te gaan; ik wil iets voorlezen uit: „Der Streit der philosophischen Facultät mit der theologischen."

Het is uit zijn bekende verhandeling over de drie faculteiten; en wat zegt Kant daar van het binden van de wetenschap aan den Bijbel?

Hij zegt:

„Die Bibel enthält in sich selbst einen, in praktischer Absicht hinreichenden, Beglaubigungsgrund ihrer (moralischen) Göttlichkeit, durch den Einfluss, den sie, als Text einer systematischen Glaubenslehre, von jeher, sowohl in Katechetischem als homiletischem Vortrage auf das Herz der Menschen ausgeübt hat, um sie als Organ, nicht allein der algemeinen und innern Vernunftreligion, sondern auch als Vermächtniss (neues Testament) einer statutarischen, auf unabsehliche Zeiten zum Leitfaden dienenden Glaubenslehre, auf zu behalten."

Dit zegt hij in verband met het onderwijs aan de faculteit, en dan zegt hij dit van de Bijbelverwerpers:

„Die Keckheit der Kraftgenies, welche diesem Leitbande des Kirchenglaubens sich jetzt schon entwachsen zu sein wähnen, sie mögen nun, als Theophilanthropen, in öffentlichen, dazu errichteten Kirchen, oder als Mystiker, bei der Lampe innerer Offenbarungen schwärmen, würde die Regierung bald ihre Nachsicht bedauern machen, jenes grosse Stiftungs- und Leitungsmittel der bürgerlichen Ordnung und Ruhe vernachlässigt und leichtsinnigen Händen überlassen zu haben. — Auch ist nicht zu erwarten, dass, wenn die Bibel, die wir haben, ausser Credit kommen sollte, eine andere an ihrer Stelle emporkommen würde; denn öffentliche Wunder machen sich nicht zum zweiten Male in derselben Sache."

Ik geloof dat ik goed deed met op dit citaat van Kant eens te wijzen om te doen inzien, dat er ook menschen zijn, die niet kunnen gerekend worden tot de menschen van positief Christelijke belijdenis, en die toch van oordeel zijn, dat het denkbeeld om bij de wetenschap ook met de Schrift te rekenen, en in de Schrift een band zich te zien aangelegd, nog niet zoo uitzinnig is.

Ik kom nu tot de vraag of, waar het nu zoo staat, de Staat, de Overheid recht heeft om in paedagogische quaestiën te beslissen. Ik laat de geheele vraag daar of de Staat in deze het recht heeft om de doctoraten te beheerschen of niet, dit is een geheel andere quaestie. Het geldt hier alleen de vraag, wat de meest geschikte, de meest gezonde, de meest verstandige wijze is om een jongmensch, van het gymnasium komende, wetenschappelijk te vormen, op te leiden en geschikt te maken tot een betrekking. En wanneer nu daarover de meeningen verschillen, dan ontken ik, dat de Staat het recht heeft om te zeggen: dat zal uitsluitend geschieden naar het indifferente of uitsluitend naar het principieele stelsel.

Intusschen moet mij hier een opmerking van het hart.

Meer dan één van de geachte sprekers heeft het voorgesteld alsof ik de bedoeling had om te zeggen, dat het indifferente stelsel was de ongeloovige richting, en alsof die indifferente richting de richting is die op het oogenblik aan de openbare Universiteiten gerealiseerd is.

Ik heb dit niet gezegd en heb het ook niet kunnen zeggen.

Wat heb ik als kenmerk van het indifferente stelsel opgegeven? Dit, dat het uit de veelheid opklimt tot de eenheid. Om het indifferente stelsel tot zijn recht te doen komen, heb ik er bij gevoegd: zullen onze Rijks-universiteiten al de verschillende richtingen moeten representeeren, dan zou niet voor een enkele zaak een enkel man, maar dan zouden voor de drie groote richtingen aan elke Rijks-universiteit, bij elke faculteit een volledig stel hoogleeraren moeten aanwezig zijn.

De heer Bos, anders zoo nobel in zijn spreken, heeft, waar hij aan de Vrije Universiteit te Amsterdam dacht, zich toch niet geheel kunnen onthouden van het gebruiken van een, ik zou zeggen, hem niet waardig woord. Hij heeft namelijk gezegd dat die Universiteit eigenlijk was een vetmesterij en dit is voor de studenten, die daar studeeren, niet aangenaam.

De heer **Bos**: Over Amsterdam heb ik niet gesproken, noch in mijn eerste noch in mijn tweede redevoering.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Waar was dan die vetmesterij?

De heer **Bos**: Ik bedoelde in het algemeen inrichtingen waar men de kennis inpompt aan de leerlingen en hun niet een vrije keuze geeft.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: In elk geval valt de Amsterdamsche Universiteit er volgens u dan toch onder.

De heer **Bos**: Misschien. Dit zegt u.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De geachte afgevaardigde heeft gequalificeerd wat hij bedoelde met die uitdrukking van vetmesterij; hij wenscht, dat de studenten de keuze hebben.

Welnu, die hebben zij aan de Rijks-universiteiten niet. Dit ben ik geheel met hem eens, dat, wanneer men het indifferente stelsel aanneemt, men uit de veelheid van richting tot de eenheid moet opklimmen. De verschillende richtingen moeten aan de jongelieden niet voorgesteld worden door tegenstanders, daar hebben wij nu alles van gehoord, maar de mannen die zelf die richtingen zijn toegedaan, moeten hun eigen woorden spreken en dan is het een eisch, dat aan elke Rijks-universiteit, althans de hoofdrichtingen, volledig in de faculteiten gerepresenteerd zijn.

De geachte afgevaardigde, de heer Bos, mag dat nu idealistisch wel zoo voorstellen en dan ben ik het in dat stelsel met hem eens, maar dan erkenne hij dat het aan de Rijks-universiteit zoo niet staat. Neen, daar bestaat in naam het indifferente stelsel, maar in de realiteit, wat ik nu niet zal noemen een vetmesterij, maar een stelsel dat hierop neerkomt, dat één wereld- en levensbeschouwing daar zóó praedomineert, dat de enkelen die van anderen zin of geest daarbij komen, niet medetellen en geen gewicht in de schaal leggen.

Waar zoo de dingen staan, heeft dit wetsontwerp een poging gewaagd, om aan de verschillende verlangens, die bij de verschillende groepen der rechterzijde bestaan, om voor de Christelijke levens- en wereldbeschouwing een betere en meer gewenschte positie te verkrijgen, te voldoen. Het beoogt daartoe tweeërlei.

Vooreerst om aan degenen, die wenschen aan de Rijks-universiteiten ook andere inrichtingen te hebben, te geven het stelsel van de bijzondere leerstoelen. En nu moet men niet zeggen: dat hebt gij eigenlijk maar toegegeven, om daardoor zekere fractiën der rechterzijde te winnen. Wanneer ik den heer Troelstra dat hoor zeggen, zou ik willen vragen, of hij dan

steeds tegenover zijn vrienden of de andere heeren van de sociaal-democratische partij pleegt uit te rekenen wat hem het meeste voordeel aanbrengt. Er is ook een recht van erkenning van anderer overtuiging als hebbende precies dezelfde rechten als die men voor eigen overtuiging vraagt.

Maar terwijl dit aan de eene zijde geboden werd, moest aan de andere het principieele stelsel mogelijk worden gemaakt.

Doch nu is er nog een derde groep, die aan het woord gekomen is bij monde van dr. de Visser en ten deele ook van dr. Schokking. Het is ook daarover dat ik een enkel woord zeggen wil.

De vraag die gesteld is door dr. de Visser is spoedig beantwoord, de vraag namelijk, of er geen mogelijkheid zou zijn om ook aan de hoogleeraren bedoeld in artt. 103 en 104, dezelfde rechten te geven, die de hoogleeraren voor de bijzondere leerstoelen zullen krijgen.

Natuurlijk, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het niet noodig geacht dit afzonderlijk te regelen, maar iedere hoogleeraar, die volgens artt. 103 en 104 aangesteld wordt, kan men tevens laten optreden als voor een bijzonderen leerstoel, zoodat men de gevraagde rechten op eenvoudige wijze kan verkrijgen.

Maar wanneer de geachte afgevaardigde er prijs op mocht stellen om voor het min of meer onaangename dat er voor de door hem bedoelde kerkelijke hoogleeraren in gelegen is om als bijloopers beschouwd te worden, een remedie te vinden, dan wil ik gaarne aan den geachten afgevaardigde een ambtenaar van het Departement ter beschikking stellen, indien hij hulp mocht willen hebben om een amendement ter zake in zoodanigen vorm te brengen, dat het in het geheel van het wetsontwerp past.

Verder is mij gevraagd, of ik bereid zou zijn om weer, evenals vóór 1876, de dogmatiek op te nemen onder de leervakken van de nu bestaande theologische faculteit. Daarop moet ik dit antwoorden.

Vooreerst grijpt deze quaestie diep in het geheel van onze universitaire organisatie, gelijk het door dr. Schokking dan ook begrepen en op den voorgrond is gesteld, en nu dit punt, waarvan ik het belang erken, noch van de zijde der Kamer noch van die der Regeering in de gewisselde stukken tot behandeling is gekomen, is het een onmogelijkheid om op een zoo gewichtig stuk, dat zoo diep ingrijpt, te komen tot een conclusie, tenzij de behandeling daarvan eerst schriftelijk en behoorlijk is voorbereid. In de tweede plaats antwoord ik daarop, dat, indien de geachte afgevaardigde zijn denkbeelden daaromtrent niet nader ontwikkelt, hij uit den aard der zaak van mij geen antwoord verwachten kan, want dogmatiek is niet een algemeen begrip, maar dogmatiek is een begrip dat historisch getypeerd is. Men moet dus, wanneer men van dogmatiek spreekt, tevens daarbij de vraag beantwoorden, welke dogmatiek men bedoelt, de Hervormde, Roomsch-Katholieke, Luthersche, Grieksche, enz. Eerst wanneer dit begrip nader wordt gedefinieerd, kan daarover worden gesproken. Wat nu de heer Schokking heeft gevraagd, komt, indien ik hem wel heb begrepen, hierop neer, dat hij aan onze Rijks-universiteiten niet het indifferente stelsel wil laten, maar daarbij wil invoeren het principieele stelsel, omdat ook in vroegere eeuwen onze Hoogescholen hebben gestaan op den grondslag van de Christelijke beginselen, en hij meent, dat dit nu wederom zoo zal moeten geschieden. Of dit nu zoo zal worden, hangt af van twee zaken: òf van wetswijziging òf van een strooming in het leven. Wat het laatste betreft zal, wanneer de wet blijft, gelijk ze is, vanzelf dit verkregen worden, dat, zoolang de hoofdstrooming in het nationaal leven de moderne levensbeschouwing blijft toegedaan, diezelfde strooming ook aan de Rijks-universiteiten zal bovendrijven. Maar ook in den hoogeren kring van het leven zal omgekeerd, wanneer in de hoofdstrooming het Christelijk beginsel weer tot uiting komt, dat element ook doorwerken in al onze instellingen en zoo ook aan de Rijks-universiteiten eveneens weer haar Christelijk karakter verleenen.

Iets anders is het echter, wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat die Christelijke levensbeschouwing voor de Universiteiten bij wet of voorschrift moet worden voorgeschreven. Nu weet ik wel, dat op dit oogenblik voor den geachten afgevaardigde de hoofdzaak is de theologische faculteit, omdat, waar de theologische faculteiten domineeren, zij vanzelf, zoo acht hij, het geheele academieleven beheerschen. Feitelijk moet ik dit echter betwisten. Op dit oogenblik wordt in Leiden de Universiteit niet beheerscht door de theologische, maar door de wis- en natuurkundige faculteit. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat komt, omdat die theologische faculteit niet zoo is geregeld, als ik het wel wenschen zou, dan stem ik dit wel toe, maar dan zijn wij nog niet veel gevorderd met alleen te spreken van theologische faculteit, want juist de theologische faculteit is indertijd door den heer Thorbecke en velen van de liberale richting aangehouden, om er voor te waken, dat het Christelijk beginsel niet te veel macht zou krijgen onder de predikanten. Het is bij de debatten in 1876 duidelijk gebleken, dat van de linkerzijde de theologische faculteit niet is bepleit om het Christelijk beginsel meer tot macht te brengen, maar juist omgekeerd. En wanneer de geachte afgevaardigde nu mocht zeggen, dat hij bij wettelijk voorschrift het zoo wil regelen, dat er geen andere theologische faculteit zij dan een Christelijke, dan gevoel ik ook daarvoor zeer veel, maar dan ben ik met zijn eenvoudige korte aanwijzing niet veel verder, en moet ik hem vragen om in dat opzicht zijn denkbeelden nader te preciseeren. Het geldt hier toch een punt dat raakt den geheelen grondslag van ons Staatsgebouw en zonder een voorafgaande schriftelijke voorbereiding kunnen wij desaangaande niet tot helderheid komen.

Ik ben bereid, al datgene te doen, wat onder het tegenwoordige verband kan geschieden, om aan het verlangen van de beide heeren te gemoet te komen, ten aanzien van hetgeen zij verlangen voor de positie van de kerkelijke hoogleeraren, maar op de andere punten kan ik niet ingaan, voordat die zaak behoorlijk is voorbereid. Het zou eenvoudig onverantwoordelijk zijn om nu botweg een *nuda declaratio* te geven, die nu onmiddellijk zou worden opgeteekend en mij naderhand voorgehouden, terwijl die zaak nog in de verste verte niet rijp is voor beslissing.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot de opmerking, dat de examens aan de Rijks-universiteiten zoo gemakkelijk zijn en zoo weinig bezwaar opleveren, dat men niet kan inzien, waarom er urgentie zou bestaan hierin wijziging te brengen. Ik heb een vorig maal reeds aangetoond, dat dit niet de eenige vraag is; maar dat de groote vraag deze is, of men de bijzondere inrichtingen van hooger onderwijs wenscht te blijven vernederen. Nu dit punt echter weer gemoveerd is, wil ik toch even er op antwoorden, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden ook daaromtrent ons alle hoop op welwillendheid ontnomen heeft.

Wat toch heeft die geachte afgevaardigde blijkens bladz. 1388 van de *Handelingen* gezegd? Dit: „Zelfs de zeer weinigen, die van het vrijgevig art. 85 gebruik maken, zouden toch, althans wanneer zij kwamen aankloppen bij mijn faculteit, al bijzonder luttel kans op slagen hebben, indien zij zich eenvoudig aan een drilschool een zekeren voorraad van positieve kennis mechanisch hadden laten inpompen. Ik zie en hoor al in gedachten mijn hooggeschatten ambtgenoot Oppenheim, hoe hij zulk een rampzalige, zulk een gedresseerde papegaai, met een zekere animositeit allesbehalve zachthandig zou te lijf gaan."

Zie, Mijnheer de Voorzitter! Waar de geachte afgevaardigde uit Leiden zelf in die faculteit zit, weet hij hoe het daar toegaat en is hij dus een betrouwbaar getuige.

De heer **van der Vlugt**: Een gedresseerde papegaai is toch immers niet synoniem met een student van een bijzondere Universiteit?

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Heb ik dat gezegd?

De heer **van der Vlugt**: Maar ik heb het ook niet gezegd

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De geachte afgevaardigde mag niet vergeten, dat de geachte afgevaardigde de heer Troelstra wel degelijk van die Universiteiten gezegd heeft, dat het niets zijn dan drilscholen, en indien deze geachte afgevaardigde nu eens benoemd werd tot hoogleeraar in de juridische faculteit te Leiden, dan zou hij, handelende naar de methode van den heer Oppenheim, toch zulk een rampzalige moeten afwijzen.

De heer **Troelstra**: De heer Lohman heeft in zijn brochure „*Scinpost*" aangetoond, dat er geen sprake van is, dat de

leerlingen van de bijzondere Universiteit bezwaar behoeven te hebben om zich aan het examen van de openbare Universiteiten te onderwerpen.

De **Voorzitter**: Een dergelijke opmerking gaat buiten het kader der toe te laten interrupties.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Moet ik dan op alles wat de heer de heer de Savornin Lohman zegt „ja en amen" zeggen! Als vrij man heb ik toch mijn eigen oordeel.

Nu weten wij uit de gegevens, die geen weerspraak lijden, dat er tal van studenten aan de Leidsche Universiteit zijn, die niet eens op een soort drilschool gaan, maar — nog minder — door één repetitor worden onderricht.

Op een Christelijke school onderstelt men nog opleiding door ten minste drie mannen, terwijl een repetitor maar alleen is, en wanneer nu professor Oppenheim ook de aldus opgeleide examinandi te lijf gaat, wat zal die man zich dan voortdurend boos maken.

In elk geval is nu duidelijk uitgesproken, dat men in strijd met art. 85 handelt, ja, wat meer zegt, de geachte afgevaardigde heeft zich niet ontzien om hier zelf de uitdrukking te bezigen: te lijf gaan. Wat dunkt u nu van een professor die als hij examineert, den lust voelt om een der rampzaligen te lijf te gaan? Doet dit nu denken aan een kalm examinator, of veeleer aan een man, die driftig wordt? Ik meen daarom, dat niemand sterker dan professor van der Vlugt zelf het bewijs heeft geleverd, dat ik niet te veel gezegd heb, toen ik uitsprak, dat ik die dubbele examens studiebedervend acht.

De heer Röell — om niet te vergeten wat hij gezegd heeft en het verwijt van zwijgen te ontgaan, kom ik er nog op terug — zeide dat ik in „Strikt genomen" indertijd een andere opinie heb verkondigd. „Il faut juger les écrits d'après leurs dates." De heer Röell weet, dat ik, toen ik dit schreef, nog geen ervaring had en niet van professor Oppenheim had gehoord. Toen kwam het er voor mij, die geen enkelen student had, op aan, de zaak niet van haar zwartsten kant voor te stellen. Dit wil ik wel in vertrouwen zeggen en dat zal de heer Röell wel begrijpen kunnen. Hij heeft voor de Utrechtsche Universiteit zoo veel hart, dat het soms den schijn heeft alsof hij de wetenschap uitsluitend uit Utrechtsch standpunt beziet, en waar zijn curatoren-hart zulke afdwalingen vertoont, had hij kunnen begrijpen dat ook het hart van den oprichter zulke afdwalingen kent, zonder dat hij het dezen 25 jaar na dato behoefde te herinneren.

Ten slotte de quaestie van de waarborgen. Men heeft gezegd: alles wel, maar geef dan voldoende waarborgen. Of eigenlijk, dat heeft men niet gezegd. Ik moet tusschen mijn tegenstanders wel onderscheiden. Er zijn onder de bestrijders van dit ontwerp — gelijk de heer Nolens in zijn korte, alles omvattende rede van gisteren nog heeft opgemerkt — die inderdaad van hun standpunt niets anders kunnen begeeren, dan dat elke bijzondere inrichting van hooger onderwijs verdwijne en, dat als consequentie, art. 85 van de wet worde geschrapt. Dit zijn de mannen van het moderne clericalisme, die de heer van Houten geteekend heeft, die van geen vrijheid willen weten en het gezag en de macht van den Staat opeischen voor zich zelf. Naast hen staan anderen, gelijk de geachte afgevaardigde, de heer Röell, die metterdaad erkennen dat zij gaarne den weg van verzoening zouden willen vinden en de bijzondere inrichtingen helpen, indien deze behoorlijke waarborgen gaven. Wanneer hij aan dit punt toekomt stelt hij echter waarborgen, waarvan hij zelf wel weet, dat er niets van kan komen. Nu moet ik zeggen, dat het mij tamelijk onverschillig is of ik conditioneel word ter dood gebracht dan wel of een absoluut vonnis geveld wordt.

Ik kom nu tot de vraag: zijn de waarborgen, die geboden worden, al of niet voldoende? En dan merk ik op, dat er tweeërlei waarborg gegeven moet worden voor tweeërlei gevaar.

Het eerste gevaar wil ik aanduiden als het gevaar-Chicago. In Chicago heeft zich een drilschool gevormd, die diploma's uitgeeft, zoodat men zelfs hier circulaires krijgt met de vraag of men een diploma wil hebben moyennant zooveel. Met zorg moet worden toegekeken, dat, wanneer men de diplomeeringsbevoegdheid geeft aan bijzondere inrichtingen van hooger onderwijs, dergelijke misbruiken niet kunnen voorkomen. Welnu, die waarborgen worden geboden in tal van bepalingen, die ik niet meer zal opsommen.

Maar ook moet de waarborg worden geboden, dat, waar het diplomeeringsrecht cum effectu civili wordt toegekend, het college, dat hier zal beslissen, de waarborgen biedt voor de noodige geschiktheid. Nu moeten de heeren niet komen met te zeggen: op de opleiding komt het aan; men zou de examinatoren nog kunnen vertrouwen, maar de opleiding deugt niet.

Nu is de principieele opleiding, na hetgeen ik voorlas van een Leidsch hoogleeraar, in een ander licht komen te staan. Maar bovendien, ik weiger absoluut over opleiding hier in debat te treden. Opleiding is bij dit wetsontwerp niet aan de orde, en dat de heeren goed hebben gevonden, te zeggen, dat het beroep, dat door de heeren Nolens, de Savornin Lohman en mij gedaan is op de wet, om aan te toonen, dat er alleen sprake is van opleiding voor examens, niet opgaat, toont alleen dit aan, dat zij zich zwak gevoelen en zich geworpen hebben op het gebied van de opleiding, waarover zij redeneeren kunnen.

Daarom blijf ik mainteneeren en dat is logisch en mathematisch niet aan te tasten: wanneer het tegenwoordige art. 85, jongelieden van de Vrije Universiteit en anderen, zonder eenige opleiding toelaat tot de universitaire examens, dan kan en mag niemand beweren, dat hier opleiding als zoodanig in het spel is. De effectus civilis hangt niet samen met een opleiding, welke ook, laat elke opleiding in het midden.

Nu doet het er niets toe, of de geachte afgevaardigde uit Leiden zegt, dat is een exceptie, geen regel. Het is juist regel, maar wat de geachte afgevaardigde meent is: het is niet gebruikelijk. Natuurlijk, gewoonlijk gaat ieder een universitaire opleiding zoeken en het is een exceptie, wanneer men naar een drilschool gaat of door een repetitor wordt opgeleid.

Er moeten waarborgen zijn voor kennis en geoefendheid in de wetenschap. Hoe moet men nu die eischen stellen? Moeten dat zijn absolute eischen? Moet men uitdenken, wat men zoo al zou kunnen nemen om het geheel vast en sterk in elkaar te schroeven? Neen, wij hebben hier een verwijzing naar het recht, dat de examen-colleges van de openbare Universiteiten uitoefenen.

Er wordt niet een nieuw recht geschapen, maar er wordt naar hetzelfde examen verwezen. Wanneer wij dus in hetzelfde ontwerp niet voor twee gelijksoortige zaken willen nemen een verschillenden maatstaf, dan moet de maatstaf ontleend worden aan hetgeen de openbare Universiteit als zekerheid biedt.

Nu vraag ik: welke waarborgen biedt de Rijks-universiteit voor het examen? Laat ik mij bepalen tot de juridische faculteit; niet, omdat ik de aanstaande juristen alleen als eigenlijke studenten beschouw, maar omdat hier bijna uitsluitend over de faculteit der rechtsgeleerdheid gesproken is.

Wanneer ik vraag: welke waarborgen biedt ten opzichte van den meesterstitel de openbare Universiteit, mag ik daar dan bijvoegen of niet erkend is, dat velen van de heeren, die den meesterstitel verworven hebben, aan de Academie zoo goed als geen studiën hebben gemaakt, maar dat zij, toen het eindelijk tijd werd te scheiden van de alma mater, zich met een repititor hebben beholpen? En verder, als men vraagt welke bewijzen van geoefendheid in wetenschappelijke vorming die heeren hebben geleverd, kan men dan naar iets anders verwijzen dan naar de promotie op stellingen?

Welnu, in het wetsontwerp wordt voor de bijzondere Universiteiten geëischt, dat de jongelieden zullen geëxamineerd worden in dezelfde vakken als bij de andere Universiteiten, maar dat zij ook nog — en dit wordt van de juristen aan de openbare Universiteit niet geëischt — een proefschrift moeten schrijven. Dit kan men niet doen of men moet eenige wetenschappelijke vorming hebben gekregen.

Nu kan men niet zeggen, dat er maar wat van gemaakt wordt, want ook wordt voorgesteld, dat onderzoek kan worden gedaan naar de vraag of het proefschrift inderdaad eigen werk is. Maar in de tweede plaats, terwijl in het Koninklijk besluit van 1815 als straf op het niet hebben bijgewoond van de colleges werd gesteld het verplicht promoveeren in het publiek, wordt hier de publieke promotie als algemeene eisch gesteld.

Bovendien wordt er aan toegevoegd, dat, wat bij de openbare

Universiteiten ook niet het geval is, toezicht zal worden gehouden door mannen die de Regeering kunnen voorslaan en kunnen voorstellen de geheele stichting het aangewezen recht te ontnemen.

Wanneer ik dus met elkander vergelijk de waarborgen aan de openbare Universiteit en aan de bijzondere Universiteit, dan zijn ze hier meerder en zwaarder.

Vraagt men nu, of er dan wel zekerheid is, dat men zulke knappe hoogleeraren kan krijgen als aan de Rijks-universiteit, want dat men daarvoor toch geen waarborgen heeft, dan vraag ik op mijn beurt, sedert wanneer het zijn van een knap man bewijs is dat men goed examineert. Dikwijls heb ik middelmatige mannen uitstekend hooren examineeren; daarentegen hoogleeraren, die het gansch verkeerd deden. Maar welke waarborgen bestaan er hier? Er wordt geëischt dat zij zijn *viri docti*. Nu stem ik toe dat, wanneer men een alumnus van de Rijksuniversiteit, die bij een repetitor was klaar gemaakt en eenvoudig op stellingen was gepromoveerd, tot hoogleeraar benoemde, men groot gevaar zou loopen.

Maar vergeten zij die zoo spreken, niet, dat, wanneer men te doen heeft met een wetenschappelijke inrichting, er in die inrichting zelf een aandrift zit om vooruit te komen en dat in haar eigen belang zelf en in den ijver der stichters of verzorgers voor hun beginselen, veel strengere waarborgen zijn gelegen, dat ze niet dan het beste zullen nemen, dat aan eenige Rijksuniversiteit kan geboden worden? Een bijzondere inrichting, die niet het beste zoekt, zou eenvoudig zelfmoord plegen.

Wanneer de geachte afgevaardigde uit Zutphen nu zegt: ja, maar ze krijgen dan toch die bevoegdheid, dan moet ik opmerken, dat ik in mijn kring een zelfstandiger en rijper oordeel over den toestand heb gevonden dan hij blijkbaar in den zijnen. Want wanneer er in de kringen die ik ken, een dokter is, die blijkt een prul te zijn, dan heeft de man heel spoedig gedaan, dan heeft hij geen positie, dan mislukt die man. En wanneer er een advocaat is, die blijkt, niet te kunnen pleiten, dan mag die man nog zooveel malen op zijn deur schrijven: „advocaat en procureur" — de menschen komen niet.

Ik heb dan ook nooit iets anders kunnen bemerken dan: òf aan al die titels, die verleend worden, wordt geen waarde gehecht, òf men schat even hoog een titel, behaald aan een buitenlandsche Universiteit, die hier te lande op geenerlei wijze effectus civilis voor haar bullen bezit. En nu weet ik wel, dat de heeren ook liever zouden zien, dat geen andere titels mochten gevoerd worden dan die verleend zijn aan een Nederlandsche openbare Universiteit, maar niemand minder dan Kappeyne van de Coppello, toch niet de eerste de beste, heeft de statuten, waarin dat recht is opgenomen, voor de eenige Universiteit, die voor dat recht in aanmerking kwam, aan de Koningin ter goedkeuring voorgedragen. Neen, wanneer zoo'n recht beduidde — men versta mij wel — dat degene die zulk een diploma krijgt, uit dien hoofde recht had onmiddellijk of binnen zeker aantal jaren in den Staatsdienst te treden, dan zou ik het toegeven. Maar dan moet ik er bij zeggen: dan deugt het aan de Rijks-universiteit ook niet. Maar nu de zaak zoo niet staat en er niets plaats heeft dan een *triage*, wat niemand heeft weersproken, en de Staat geheel vrij blijft om alleen degelijke mannen in betrekkingen te benoemen, dan vraag ik: wat heeft al dat opdrijven en opzetten van die waarborgen te beduiden?

De geachte afgevaardigde, de heer Röell, heeft gezegd: aan de Rijks-universiteiten zijn ten minste Staatsambtenaren. Welke kracht heeft een dergelijk argument dan toch? Erkent dan niet de wet op het hooger onderwijs reeds nu in art. 16, sub litt. *i*, dat menschen die niet door Staatsambtenaren zijn geëxamineerd kunnen worden aangewezen om onderwijs te geven? Is het niet waar, dat ook de bijzondere gymnasia, waar geen Staatsambtenaren les geven, reeds het diplomeeringsrecht hebben? Dat in allerlei examen-commissiën ook zitting hebben onderwijzers van de bijzondere school? Dat op elk gebied, bij allerlei examens voortdurend menschen medewerken, die geen Staatsdienaren zijn? Maar, zal de geachte afgevaardigde aanvoeren, zij worden toch aangewezen door den Staat. Doch dat geschiedt ook hier. Het is uitsluitend een gevolg van de aanwijzing, dat de bijzondere Universiteit dat recht zal krijgen. Nog sterker: indien iemand in een examen-college benoemd wordt, ontheft men hem niet zoo licht van zijn functie, als later mocht blijken dat hij niet aan de verwachtingen beantwoordt; maar hier kan de aanwijzing terstond weer ingetrokken worden. Daarom zie ik metterdaad niet in, wat men met dit argument bedoelt. Het is eenvoudig de vraag van de aanwijzing, die bij allerlei commissiën plaats heeft. En wanneer de geachte afgevaardigde nog vasthoudt aan de stelling, dat het Staatsdienaren moeten wezen, dan moet hij er ook op staan, dat het amendement van den heer Lohman, dat die stelling ophief, weer worde ingetrokken. Het zit in de lucht, het is een streven in allerlei kringen om toch de Staatsexamens bij het onderwijs af te schaffen en ook aan de Rijks-, de gemeentelijke en de bijzondere kweekscholen te geven het recht van diplomeering. Zal de geachte afgevaardigde ook tegen dien stroom oproeien en zeggen: dat mag niet? Maar nu heeft de geachte afgevaardigde uit Zutphen gezegd: laat het zoo zijn, ik stel mij op uw standpunt, laat het kundige mannen zijn. Maar is de onpartijdigheid van die mannen voldoende gewaarborgd? Mijnheer de Voorzitter, wanneer de geachte afgevaardigde uit Zutphen spreekt, is het mij niet altijd gemakkelijk het type van den onpartijdigen man mij klaar en helder voor oogen te stellen. En nu wil ik niet zeggen, dat het hier niet in ernstigen en goeden zin door hem bedoeld is, maar vanwaar toch dat gedurige wantrouwen? Rust niet geheel ons maatschappelijk leven daarop, dat wij uitgaan van den regel: *justus habetur donec probetur contrarius?* En dan mag ik wel vragen: bestaat er aanleiding in de uitoefening van het recht van diplomeering nu reeds door de bijzondere gymnasia of door andere inrichtingen, om te zeggen: bij die bijzondere inrichtingen is het er slechts om te doen om haar leerlingen er door te helpen; dat gaat met partijdigen zin? Mag ik vragen, gelijk de geachte afgevaardigde weet . . . .

De heer **Goeman Borgesius**: Ik heb daarvan niets gezegd.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft gezegd: er moesten twee eischen gesteld worden, die van kunde en die van onpartijdigheid. Mag ik nu vragen, of men over onze grenzen, te Leuven, waar ook een bijzondere Universiteit bestaat, en of men ook ten aanzien van andere soortgelijke inrichtingen zoo over die partijdigheid heeft hooren klagen? In het minst niet; maar in één ding heeft de geachte afgevaardigde gelijk. Een principieele bijzondere inrichting staat niet onverschillig en niet indifferent tegenover een examinandus, die zich aanbiedt en haar beginselen weerspreekt.

Te eischen een indifferent examen bij een principieele inrichting is een contradictio in terminis, maar nu wil ik er nog dit van zeggen: hoe dikwijls partijdigheid voorzit bij examens aan de Rijks-universiteit, weet ik uit eigen zien en uit eigen ervaring. Dat nu ook bij een bijzondere Universiteit zich moeilijkheden kunnen voordoen, stem ik toe, maar altoos met dit verschil, dat dit bij een Rijks-universiteit van persoonlijke dingen afhangt, terwijl het bij bijzondere inrichtingen afhangt van een beginsel, van een principe, van een regel dien de jongeman vooraf gekend heeft. En wanneer hij dien dan gekend heeft en hij blijkt niet bij zulk een Universiteit te kunnen promoveeren, dan verlaat hij deze, zoodra hij gevoelt dat hij het met die Universiteit niet eens is. En wanneer hij zich dan aanmeldt bij de Rijks-universiteit te Leiden, dan kan men er zeker van zijn, dat professor Oppenheim hem niet te lijf gaat, maar dat hij met open armen zal worden ontvangen.

Nu wordt in dit wetsontwerp niets afgedongen op de Rijksuniversiteiten. Integendeel, de Rijks-universiteiten worden door dit ontwerp verrijkt, want zij krijgen buitengewone hoogleeraren en bijzondere leerstoelen. Bovendien wordt het technisch onderwijs op hooger peil gebracht en gelijk wij gehoord hebben, zijn er aan de linkerzijde velen, die deze aanvullingen toejuichen. Als nu desniettegenstaande dat kleine, tot juiste proportiën herleide minieme recht, dat nu ook aan de bijzondere Universiteiten zal kunnen worden toegekend, zulk een weerzin aan de linkerzijde opwekt, dat men daar nu zoo mordicus tegen is, dan ontstaat de vraag: zit daar niet een ander motief achter. Ik wil mij over dat motief niet uitlaten, maar ik moet toch verklaren, dat de gevoerde oppositie niet gerechtvaardigd is door de motieven, welke daarvoor zijn aangevoerd.

Nu is een beroep gedaan op de liberaliteit en de heeren heb-

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

ben toen wel gehoord, dat wij ook van de linkerzijde datgene wat werkelijk liberaal is, weten te waardeeren.

Maar zij hebben beweerd, dat die liberaliteit voorvloeit uit het liberale beginsel. Dat kunnen wij niet aanvaarden, want wij hebben daar een andere ervaring van. Mag ik er op wijzen, dat ik juist hedenochtend, de *Indépendance* lezende, daarin het volgende vond. Er was sprake van de moeilijkheid, waarin de heer Combes te Parijs was bij het tot stand brengen van de wet, waardoor het vrije onderwijs van de congregatiën zal worden vernietigd. En nu schrijft de hoofdredacteur van de *Indépendance*, de chef van de liberalen in België, dat dit voor den heer Combes wel eenige moeilijkheid zou kunnen opleveren: „puisque beaucoup de républicains, même des avancés restent attachés au principe de la liberté de l'enseignement." Het werd dus erkend, dat het niet allen waren, maar dan slechts „beaucoup"; er werd in de tweede plaats gezegd, dat zij „restent attachés" er nog aan blijven hechten, maar er toch van af moeten, en er werd te kennen gegeven, dat de redacteur van de *Indépendance* zelf dit palstaan voor het vrijheidsbeginsel betreurt.

Welnu, ik zeg nogmaals: ik vind, dat het niet in het liberale beginsel wortelt; ik zal meer zeggen, het volgt nooit uit één beginsel, dat absoluut optreedt, want elk absoluut beginsel is exclusief.

Maar dit is liberaliteit, dat men daar, waar men voor zijn beginsel ijvert, en ziet, dat men met landgenooten samenwerkt, die de overtuiging niet deelen, welke men zelf is toegedaan, ook hen de levenspositie mogelijk maakt. Welnu, dit is het juist, wat gevraagd is, èn door den geachten afgevaardigde uit Goes èn door mij, van de leden der linkerzijde. Waar zij niet kunnen ontkennen, dat er tweeërlei levensbeschouwingen in ons land tegenover elkander staan, de moderne en de Christelijke, waar zij niet kunnen ontkennen, dat het voor die beide richtingen van het hoogste belang is zich wetenschappelijk tot haar zelfbewustzijn te ontwikkelen, kunnen zij niet ontkennen, dat dit belemmerd wordt, wanneer de bijzondere inrichtingen in een vernederende positie tegenover de openbare blijven. En wanneer nu uit dien hoofde gevraagd wordt, dat men het kleine recht dat hier wordt voorgesteld ook toestaan zal, en men zegt dan „neen", dan blijf ik volhouden, dat het juiste begrip van liberaliteit hier metterdaad niet tot zijn recht komt.

Nu weet ik wel, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden gezegd heeft: „ja, maar zoo gaat het eenheidsbesef van ons volk teloor". Wat beteekent dit? Kan de geachte afgevaardigde ontkennen, dat metterdaad tweeërlei levens- en wereldbeschouwing in ons volk woelt en werkt?

En wanneer dat nu eenmaal niet te ontkennen is, hoe kan het dan bij mogelijkheid tot een eenheidsbesef leiden, wanneer niet elk van die beide richtingen tot haar recht komt.

Van 1874 tot 1876 was ik ook lid van deze Kamer, toen door de linkerzijde ten aanzien van het lager onderwijs dezelfde argumenten werden gebezigd. Het was mij alsof ik terugliep en 25 jaar jonger was geworden, toen ik de linkerzijde hoorde spreken. Maar wat is de uitkomst geweest? Ten slotte heeft de historie over dien strijd op het gebied van het lager onderwijs recht gedaan en nu zal de historie ook recht doen over den strijd, nu voor de vrijmaking van het hooger onderwijs gevoerd. En het is juist dat oordeel van de historie, dat de Regeering ten aanzien van dit wetsontwerp met vertrouwen afwacht.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De behandeling wordt voortgezet over het *wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.*

De **Voorzitter**: Ik stel voor de verschillende onderartikelen van elk artikel afzonderlijk te behandelen en zoo noodig ook afzonderlijk daarover stemming te doen houden.

Daartoe wordt besloten.

Art. I komt in behandeling.

Onderart. 4 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 11, tweede en derde lid, luidende:

„Dit examen, voor zoover het mondeling is in het openbaar te houden, wordt afgenomen door leeraren van het gymnasium, onder toezicht van een of meer gecommitteerden, door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken aan te wijzen. Bij verschil van gevoelen tusschen de leeraren, die het examen hebben afgenomen, en den gecommitteerde of de gecommitteerden omtrent het verleenen van het getuigschrift, beslissen laatstgenoemden.

Het programma van dit examen, alsmede regelen voor de uitoefening van het toezicht van den gecommitteerde of de gecommitteerden, worden bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld."

De heer **Bos**: Het nut van de verandering, die nu aangebracht wordt in art. 11 van de wet op het hooger onderwijs, kan ik tot op dit oogenblik nog niet inzien. Tot dusver is de toestand aldus, dat het eindexamen van de gymnasia wordt afgenomen in het openbaar door de leeraren van het gymnasium ten overstaan van een of meer gecommitteerden door den Minister van Binnenlandsche Zaken aan te wijzen. Deze gecommitteerden zijn bij dat geheele examen aanwezig, en indien zij hun oogen niet sluiten, houden zij toch toezicht op den gang van het examen. Bovendien hebben zij, wanneer de beslissing moet vallen, bij verschil van meening tusschen de gecommitteerden en de leeraren, de beslissing in handen.

Nu vraag ik: hebben wij dan op dit oogenblik niet alle waarborgen, dat de jongelieden niet tot de Universiteit worden gepromoveerd als zij dit inderdaad niet verdienen? Indien het mocht gebeuren, wat hier of daar schijnt voorgekomen te zijn, dat het peil van het examen niet hoog genoeg is, of dat misschien vermoed kan worden eenige te groote toegevendheid voor de leerlingen, bestaan er dan op dit oogenblik voor die gecommitteerden ook niet reeds alle middelen tot verbetering en afwending van verkeerdheden? Wanneer men te doen heeft met bijzondere gymnasia hangt deze altijd boven het hoofd dat, wanneer eenige jaren achtereen ernstige vrees bestaat voor verlaging van het peil of bedrog kan vermoed worden, de aanwijzing kan worden ingetrokken. En wat de openbare gymnasia betreft kan toch door gecommitteerden telken jare aan de leeraren, aan de curatoren en aan den inspecteur mededeeling worden gedaan van den indruk dien het eindexamen heeft gevestigd ten opzichte van het peil van het onderwijs en zullen de gevolgen niet uitblijven.

Het komt mij voor, dat dit laatste voldoende is om den goeden gang van zaken te waarborgen. Ik heb mij afgevraagd: van welken kant komt de aandrang om hierin verandering te brengen? Komt die van de zijde van de Universiteiten? Wordt er door de hoogleeraren gezegd dat de opleiding van de gymnasia te wenschen overlaat, dat de jongelieden niet goed genoeg voorbereid zijn voor de studiën aan de Universiteit? Dit wordt ook in de toelichting niet beweerd.

Neen, de aandrang komt mijns inziens van ten deze verdachte zijde; van de gecommitteerden zelf, die meenen bij de examina geen macht genoeg te bezitten.

Ik kan mij voorstellen dat hier of daar bij een examen een gecommitteerde zelf wil ingrijpen en een rector hem dit weigert; maar over het algemeen heeft de ervaring geleerd, dat die omstandigheid zeldzaam blijft. Bovendien meen ik, dat eigenlijk een waarborg voor de leeraren even noodig is ten opzichte van lastige en onbillijke gecommitteerden, als er vrees kan bestaan voor de gecommitteerden, dat zij misschien door de leeraren om den tuin worden geleid.

Ik heb gedurende 9 jaren eind-examens mede afgenomen; die tijd ligt nu wel reeds een 12tal jaren achter den rug, zoodat ik over de nieuwste practijk niet kan oordeelen, maar naar mijn ervaring treft somtijds een commissie van gecommitteerden, bestaande uit paedagogen, die begrijpen wat een gymnasium

kan en moet doen, maar ook wel anderen, die het besef volkomen missen wat van een gymnasium eigenlijk kan worden geëischt.

Ik heb door hooggeleerde mannen met zekere minachting zien neerzien op den arbeid van personen, in den dienst van het gymnasiaal onderwijs vergrijsd en examenvragen hooren doen door gecommitteerden die de gedachte bij mij deden rijzen dat, wanneer dergelijke gecommitteerden doorgingen met examens te controleeren, er groote kans bestaat dat ons geheele gymnasiaal onderwijs in den grond bedorven wordt. Daarom, indien van gecommitteerden drang uitgaat om meer macht bij de examens te kunnen uitoefenen, komt bij mij zekere vrees op voor de gevolgen, wanneer ten slotte de toestand deze wordt, dat in het wezen van de zaak die gecommitteerden eigenlijk zullen worden de examencommissie en de leeraren niets anders zullen zijn dan bijv. in de wet op het lager onderwijs de deskundigen bij het onderwijzersexamen. Ik zou dit een zeer verkeerden toestand achten om verschillende redenen.

In de eerste plaats wordt, gelijk nu reeds te veel het geval is, aan het gymnasium de opleiding veel te veel gericht op het afleggen van het eindexamen, en wordt er veel te weinig aandacht gewijd aan de algemeene vorming van den aanstaanden student. Dat eindexamen rijst als een schrikbeeld op aan het einde van het zesde jaar. Wat zal nu het gevolg worden wanneer dat schrikbeeld nog sterker angst inboezemt? Dan zal men hetzelfde verkrijgen wat reeds sedert eenige jaren in Duitschland met zorg wordt waargenomen.

Men heeft nl. in Duitschland een zeer strenge Maturitäts Prüfung voor de gymnasia en de Real-gymnasia. In een redevoering van den rector van de Technische Hoogeschool te Dresden werd nog onlangs zeer nadrukkelijk de aandacht er op gevestigd, dat een gevolg van het zware eindexamen is, dat de jongelieden zich niet meer vrij aan het gymnasium bewegen en dat zij, wanneer zij eenmaal tot de Universiteit of Technische Hoogeschool zijn overgegaan, beginnen met den tijd te verboemelen. Wat is er erger voor een student dan boemelen?

Nu ontstaat bij mij de vrees dat ook hier, wanneer aan de gecommitteerden meer invloed gegeven wordt dan aan de onderwijzers, het onderwijs aan de gymnasia bedorven zal worden. In plaats dat dan in het zesde jaar een geleidelijke overgang plaats vindt van den schoolschen dwangarbeid tot den vrijen arbeid van de Universiteit, zal het eindexamen een overwegend belang krijgen, zoodat men dat zesde jaar geheel als repetitiejaar zal beschouwen, om de kennis bijeen te brengen, die op het eindexamen moet worden geëtaleerd.

Ik zeg niet, dat dit noodzakelijk het gevolg zal moeten worden van deze regeling. Vooral echter heb ik eenige vrees gekregen naar aanleiding van de Memorie van Toelichting tot een gelijksoortig wetsontwerp door den ambtsvoorganger van dezen Minister ingediend. In die Memorie werd gezegd, dat de Minister, werd het wetsontwerp aangenomen, voornemens was maatregelen te treffen, waarbij voorgeschreven werd dat de leeraren van de gymnasia van te voren hun examenopgaven ter keuring moesten opgeven aan de commissie van gecommitteerden. Ik zou dit zeer verkeerd achten. De meest mogelijke zelfstandigheid moet gegeven worden aan de rectoren en aan de leeraren. Er moet natuurlijk eenige waarborg bestaan. Wanneer er bedrog wordt gepleegd, moeten gecommitteerden kunnen optreden en ingrijpen. Daarom zou ik ten slotte deze vraag tot den Minister willen richten: is het uw bedoeling, dat wanneer men in het vervolg leest: niet meer ten overstaan van, maar onder toezicht van gecommitteerden, daaronder dan verstaan zal worden, dat alleen in bijzondere omstandigheden, wanneer inderdaad te recht kan worden beweerd dat het geheele peil van het examen te laag is gedaald, of wanneer er ernstig vermoeden bestaat dat er bedrog wordt gepleegd, mag worden ingegrepen?

Ik weet wel dat de ministerieele toelichting van een wetsontwerp maar een betrekkelijke beteekenis heeft, maar waar ik in den grond het verschil tusschen de tegenwoordige regeling, waaruit de woorden: „ten overstaan van" worden weggenomen en de nieuwe regeling, waarin de woorden: „onder toezicht van" zullen worden opgenomen, zoo heel groot niet acht, reken ik een dergelijke ministerieele verklaring van groot gewicht.

Ik hoop dat de Minister mij in dien zin zal kunnen inlichten, dat alleen in buitengewone omstandigheden een dergelijk ingrijpen van gecommiteerden kan worden verwacht.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat een van de heeren, die sinds jaren als gecommitteerden zijn opgetreden, professor P. van Geer, gezegd heeft, dat hem deze wijziging volkomen koud liet en het bij hem hoofdzakelijk aankwam op de practijk, op de wijze waarop de gecommitteerden hun taak vervullen. Ieder die eenigszins bekend is met de wijze waarop deze gecommitteerde zijn taak opvatte, zal moeten toegeven, dat, als alle gecommitteerden deden zooals hij steeds gedaan heeft, het er niet op aan zou komen of hier staat: „ten overstaan van" of „onder toezicht van". Op wiens aandrang nu deze wijziging in het wetsontwerp is gebracht, is moeilijk te beoordeelen, maar het ligt voor de hand dat het niet zal zijn geschied op aandrang van de gymnasia, waarvoor gecommitteerden moeten worden aangewezen, doch eerder op aandrang van de gecommitteerden zelf.

Ieder toch die macht heeft of bevoegdheid uitoefent, is van nature geneigd om middelen aan te wenden, waardoor die macht kan vermeerderd, die bevoegdheid kan vergroot worden.

Nu kan het voorkomen, dat bij het afnemen van examens als het hier geldt, misbruik gemaakt wordt van de zijde van de examinatoren, van de leeraren aan het gymnasium, en als ik mij niet vergis is dat met name aan de openbare gymnasia wel eens voorgekomen en is daarover eenige jaren geleden veel te doen geweest; ik kan mij verklaren dat daardoor de aandrang naar verandering wel eenigszins versterkt is. Al kan men nu, waar een bevoegdheid wordt toegekend, niet voorkomen dat daarvan door de gecommitteerden zelf misbruik wordt gemaakt, zoo staan wij bij dergelijke dingen altijd tusschen twee uitersten en zou ik hier den middenweg willen inslaan.

De wijziging van „ten overstaan van" in „onder toezicht van" laat ook mij koud, maar toch wijst het voorstel aan, dat er verschil in beteekenis dezer beide indrukkingen moet bestaan. De uitdrukking „ten overstaan van" liet aan gecommitteerden niet toe zelf vragen te stellen. Nu weet ik wel, dat aan zeer vele gymnasiën de leeraren er geen bezwaar tegen hebben, dat de gecommitteerden ook eenige vragen doen: ieder leeraar die weet hoe zwaar zijn leerlingen wegen, zal dat gaarne zien. Maar er bestaat verschil tusschen die uitdrukkingen: „ten overstaan van" en „onder toezicht van". De laatste heeft ruimeren omvang en stelt in staat om meer macht te geven aan de gecommitteerden.

Het komt mij echter voor dat het gewicht van de zaak niet zoozeer ligt in de verandering van deze woorden, dan wel in de laatste alinea, luidende:

„Het programma van dit examen, alsmede regelen voor de uitoefening van het toezicht van den gecommitteerde of de gecommitteerden, worden bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld."

Door deze wijziging kan de Regeering de bevoegdheden van de gecommitteerden nader omschrijven door de gelegenheid te openen om hun bij dien algemeenen maatregel van bestuur meer bevoegdheden toe te kennen. Nu ben ik het eens met den vorigen geachten spreker dat nadere toelichting dienaangaande niet ongewenscht is, maar als de bedoeling der Regeering mocht zijn om aan de gecommitteerden een absolute macht te geven, dan zou ik mij daartegen ten zeerste moeten verzetten, omdat ik met den vorigen spreker van meening ben, dat deze examens, evenals vele andere, moeten blijven schoolexamens; maar nu meen ik toch reeds de bedoeling van den Minister van Binnenlandsche Zaken eenigszins te kunnen opdiepen, uit bladz. 20 van de Memorie van Toelichting, waar gezegd wordt:

„Op den voorgrond stelt de ondergeteekende, dat men de leiding, de regeling en het afnemen van het examen zooveel mogelijk aan den rector en de leeraren kan en moet overlaten en dat het in het algemeen uitzondering moet blijven dat een gecommitteerde de examinandi ondervraagt of de onderwerpen aanwijst, waarover zal worden geëxamineerd."

Nu zit de moeilijkheid hierin, of die algemeene maatregel van bestuur zoo kan worden ingericht, dat de gecommitteerde die den baas zou willen spelen en willekeurig te werk zou willen gaan, in dien algemeenen maatregel van bestuur daarvoor geen

grond vindt, met andere woorden, of de Minister van Binnenlandsche Zaken kans ziet zijn algemeenen maatregel van bestuur zóó in te richten, dat die beantwoordt aan het doel en aan zijn voornemen, gelijk dit in de Memorie van Toelichting is uiteengezet.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Naar het mij voorkomt is men in 1876 den verkeerden weg opgegaan door de propaedeusia van de Universiteit af te nemen en over te brengen naar het gymnasium. Om deze reden zal, naar mijn wijze van zien, de toestand stellig niet verbeteren, wanneer men op dien eenmaal verkeerdelijk gedanen misstap niet terugkomt. Ik ben het met den eerstengeachten spreker geheel eens, dat wanneer men examens, vooral examens waarvan veel afhangt, aan het einde van het jaar in uitzicht stelt, zoo niet het geheele dan toch een groot deel van het jaar voor den gang der ontwikkeling bederft. Wanneer ik die zaak zoo zou kunnen inrichten, als ik dit het liefst wilde, dan zou ik niet alleen de overgangsexamens van klasse tot klasse, maar ook de eindexamens willen zien afgeschaft, en het eenvoudig aan het korps leeraren, onder goedkeuring van curatoren, willen zien overgelaten, om te verklaren of iemand in staat is al dan niet de universitaire lessen te volgen.

Wanneer men te doen heeft met een zeer groot getal jongelieden, zooals dit het geval is bij de Universiteit, dan bestaat er bij degenen, die te oordeelen hebben, niet die persoonlijke bekendheid met de individueele jongelieden, waardoor de hoogleeraar in staat is om te zeggen, die of die is bekwaam. Maar waar op het gymnasium, waar de hoogste klasse toch niet uit meer dan 20 of 25 leerlingen bestaat, de leeraar het geheele jaar door met de leerlingen in aanraking komt, meestal zelfs al een vier of vijf jaar met hen in aanraking is geweest, daar is naar mijn overtuiging het oordeel van den leeraar over de jongelieden wel gevestigd, ook zonder dat een examen volgt. Dat examen is veelal niets dan een vertooning.

Maar wanneer men die regeling invoerde, zou men daarbij aan de gecommitteerden het recht moeten geven, om den een of ander der leerlingen er uit te nemen en die aan een examen te onderwerpen, om te zien of er ook misbruik plaats had. Doch in dien toestand verkeeren wij nog niet. Tot dusverre is het overgangsexamen van klasse tot klasse regel geweest, en afschaffing van het eindexamen is een denkbeeld, dat alsnog bij de meesten geen ingang heeft gevonden. Zelfs de afschaffing van de overgangsexamens zoude wellicht nog te veel bezwaar opleveren, indien niet de gemeenteraad de vrijheid behield om, waar hij dit noodig oordeelt, een gemeentelijke regeling vast te stellen welke de overgangsexamens handhaaft.

Wat dit ontwerp doet is niets anders dan ze als obligatoir opheffen, maar deed men nu reeds een voorstel om ook die eindexamens als zoodanig weg te nemen, dan weet ik niet of men slagen zou. Ik meen, dat men moet uitgaan van het standpunt, dat zij althans voorloopig nog blijven, en gebeurt dit, dan zou ik ze wenschen liefst niet te lang en in hoofdzaak overgelaten aan het oordeel van hen, die de jongelieden kennen en onderwezen hebben. Natuurlijk moet er een zekere contrôle zijn. Al gaat men ook uit van het denkbeeld, dat alle menschen engelen zijn in oprechtheid en goede bedoeling, toch valt niet te ontkennen, dat nu en dan genoegzaam aan het licht komt, dat zekere fraude heeft plaats gehad en dat het eindexamen althans weinig anders was dan een vertoon van hetgeen een repetitie in den laatsten tijd had opgeleverd. Nu zeg ik niet, dat zulk een repetitie altijd per se verkeerd is. Wanneer ik als rector van een gymnasium te doen had met een jongmensch, dat ik kende als solide onderlegd en goed voorbereid om naar de Universiteit te gaan, maar tevens als een rampzalige, die op een examen nu eenmaal niet uitkomt, dan zou ik het niet kwaad vinden, dat een poging werd gedaan, niet om hem in een valsch, maar om hem in zijn ware licht te doen uitkomen. Men begrijpt echter, dat men hier een terrein betreedt, waarbij veel van individueele en subjectieve inzichten afhangt en dat men spoedig gevaar zou loopen, dat alle contrôle illusoir werd, en dat mag en kan niet.

Die contrôle is dusver zóó geregeld, dat het examen werd afgenomen, „ten overstaan van" gecommitteerden, maar die uitdrukking „ten overstaan van" heeft begrijpelijkerwijze aanleiding gegeven tot onzekerheid ten aanzien van de vraag, of zij het recht van ingrijpen in het examen insloot of uitsloot, en er zijn dan ook leeraren geweest die tegen zulk een ingrijpen van gecommitteerden hebben geprotesteerd.

Waar nu wordt voorgesteld om de uitdrukking „ten overstaan van" te veranderen in „onder toezicht van", bedoelt dit slechts het eindexamen te stellen „onder contrôle". Die contrôle nu acht ik noodig en wel in die mate, dat aan de gecommitteerden het recht moet worden gegeven om, waar vermoeden van fraude bestaat, in te grijpen. Op het oogenblik echter brengt ons dit niet verder, want waar gecommitteerden eenmaal meenen de uitdrukking „ten overstaan van" zoo te mogen expliceeren, dat zij reeds nu dat recht van ingrijpen hebben, daar ontbreekt elke teugel hun aangelegd, elke bepaling, die dit recht beperkt.

Komt er daarentegen een algemeene maatregel van bestuur, die eenerzijds hun recht van ingrijpen erkent, maar anderzijds dit recht beperkt tot die momenten waarvoor het gegeven wordt, dan wint men m. i. twee dingen: aan de eene zijde zekerheid voor gecommitteerden en aan de andere zijde een winste aan zelfstandigheid van het gymnasium. Het doet mij genoegen van den geachten afgevaardigde te hebben gehoord, dat hij van deze regeling geen gevaar ducht voor de bijzondere gymnasia en dat ook hij daarin ziet een waarborg voor de deugdelijkheid van het onderwijs. Wanneer men nu zegt, dat er hoogleeraren gecommitteerden kunnen zijn, die paedagogisch slecht op de hoogte zijn en het gymnasiaal leven zóó slecht kennen en verstaan, dat zij allicht eischen zullen stellen, die het gymnasiaal leven bederven, dan wil ik dit niet ontkennen. Ook zie ik niet in, dat het noodzakelijk is in de toekomst uitsluitend hoogleeraren te committeeren.

In overweging kan worden genomen — en daar zou veel voor te zeggen zijn — om ook oud-leeraren van gymnasia en lectoren als zoodanig te laten optreden. Reeds thans geschiedt dit een enkele maal.

Ik meen te hebben aangetoond, dat deze wijziging vooreerst ten doel heeft onzekerheid weg te nemen, in de tweede plaats recht van ingrijpen te geven en in de derde plaats, dat het in de bedoeling ligt dit recht zóó te geven, dat aan het ingrijpen zelf een teugel wordt aangelegd, zoodra het suprematie van de gecommiteerden zou ten gevolge hebben.

De heer **Bos**: Een woord van dank aan den Minister voor hetgeen hij heeft geantwoord. Nu de Minister gezegd heeft dat de gecommitteerden alleen dan het recht van optreden hebben, wanneer er een ernstig vermoeden van bedrog of knoeierij bestaat, kan er m. i. geen bezwaar meer worden opgeworpen. Ik dank den Minister voor zijn mededeeling en hoop dat zij in den algemeenen maatregel van bestuur uitdrukking zal vinden.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb eenig bezwaar tegen de bepaling zooals zij nu wordt voorgesteld. Wanneer wij zeker wisten dat al de Ministers die zullen volgen op dezen Minister van Binnenlandsche Zaken, over de zaak dachten als hij, zou ik geen bezwaar hebben; maar ik geloof dat er vaak een drang is van hooggeleerde heeren, om heeren die een minderen titel hebben, scherp op de vingers te zien en weinig vrijheid te laten; ik ben het geheel eens met den heer Bos, dat de vrijheid van de gymnasia en van het gymnasiaal onderwijs daaronder wel degelijk zullen lijden.

Nu betwijfel ik geen oogenblik of hetgeen de Minister zal voorstellen in den maatregel van inwendig bestuur zal voldoen aan hetgeen hij ons gezegd heeft, maar welke waarborg is er dat volgende Ministers geen grootere bevoegdheid aan de gecommitteerden zullen geven, dan daarin nu zal worden neergelegd? Wanneer deze bepaling wordt aangenomen, betwijfel ik niet of de gecommitteerden zullen daarin geen beperking, maar een uitbreiding van hun bevoegdheid zien. Dit zou, geloof ik, inderdaad niet goed zijn; wij zouden komen tot hetzelfde bezwaar dat men in België heeft ondervonden met de *jurys mixtes*, waar het heele onderwijs meer en meer werd aangelegd op het afleggen van examens voor die commissies.

Ik zou dus liever stemmen tegen het artikel zooals het nu wordt voorgesteld, want ik zie de noodzakelijkheid der verandering niet in.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet beweren dat, wanneer de zaak bleef zoo als zij is, zij niet tamelijk goed zou loopen, maar men heeft toch uit den vorm van het thans geldende artikel zien opkomen zekere strijd van opiniën en zekere onzekerheid. Van Regeeringswege moet door gecommitteerden worden goedgekeurd wat de leeraren beslissen en zoo is zekere onzekerheid ontstaan omtrent wederzijdsche bevoegdheden. Dit valt niet tegen te spreken. De vraag is nu: is het beter om die onzekerheid en de gevolgen van die onzekerheid te bestendigen, of is het niet beter de verandering aan te brengen en de zaak zoodoende zeker en goed vast te leggen? Is er niet tevens iets bij gewonnen, wanneer de algemeene maatregel van bestuur een einde maakt aan de willekeur, welke zoo vaak uit deze zaak voortvloeit?

Wij kunnen te doen hebben met hoogleeraren — ik zal nu niet zeggen, die hooghartig zijn —, maar die toch op leeraren van het gymnasium uit de hoogte neerzien en den verkeerden maatstaf aanleggen om een gymnasium professoraal en niet gymnasiaal te beoordeelen.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Goes, dat hij er niet tegen zou hebben, wanneer de zekerheid bestond, dat de algemeene maatregel van bestuur werd gegoten in den vorm door den tegenwoordigen Minister bedoeld, maar dit is iets, waarvoor een Minister, die een wetsvoordracht verdedigt, niet kan instaan.

Toch geloof ik, waar dit zoo pertinent verklaard is, dat, wanneer een opvolgende Minister een algemeene maatregel van bestuur invoerde, geheel in strijd met het hier gesprokene, èn de geachte afgevaardigde uit Goes èn die uit Winschoten wel op hun qui vive zouden wezen, om hem tot de orde te roepen.

Ik kan mij niet voorstellen, dat de Kamer, hoe zij ook moge veranderen van politieke kleur, ooit zoo zou veranderen van paedagogische inzichten, dat zij een dergelijke handelwijze straffeloos zou toestaan.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch alleen te doen opmerken, dat ik de laatste vrees van den Minister wel eenigermate koester.

Nu reeds heb ik in deze Kamer iemand hooren zeggen — zijn naam kan ik niet noemen, omdat hij niet in het openbaar gesproken heeft, maar wel kan ik zeggen, dat hij niet zoo heel ver van ministerieele zetels afstaat — dat deze opvatting van den Minister geheel verkeerd is en men wel degelijk krassere maatregelen moet nemen tegen heeren, die examen afnemen, omdat er wel eens fraude gepleegd wordt.

Ik heb er niets tegen, dat de heeren, die fraudeeren, zoo streng mogelijk worden aangepakt. Ik zou er zelfs niet tegen hebben, dat zij, wanneer dit tweemaal voorkomt, zelfs ontslagen worden. Men moet de leeraren straffen wegens verkeerd onderwijs, niet de leerlingen.

Ik wil echter niet, om fraude in een enkel geval te voorkomen, de gelegenheid openen, om voor te bereiden, waarop de heer Bos gewezen heeft, dat per slot van rekening op alle gymnasiá, dus ook die waar goede leeraren zijn, die niet bedriegen, het onderwijs wordt bedorven. Aan geen Minister kan kwalijk genomen worden een andere opvatting te hebben als zijn voorganger, wanneer de wet dit toelaat.

Of nu de Kamer al het recht heeft zulk een Minister tot de orde te roepen . . . . . niemand is gebonden aan hetgeen hier gezegd wordt door den Minister, die een wet verdedigt. Moeten er later maatregelen van inwendig bestuur genomen worden, dan zullen deze afhangen van de omstandigheden waarvoor een toekomstig Minister komt te staan.

Nu erken ik, dat er op dit oogenblik bezwaren bestaan, maar ik wensch deze niet op te lossen, door in principe de geheele macht te geven èn aan gecommitteerden èn aan den Minister, die eenmaal aan die tafel zit.

Mijn bezwaren zijn dus niet door den Minister van Binnenlandsche Zaken weggenomen.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou even willen zeggen — en al heeft de Commissie van Voorbereiding niet officieel te adviseeren, zoo meen ik toch te mogen zeggen, dat dit ook de opinie is van de Commissie — dat het mijns inziens, met het oog op het gehouden debat, geraden is het voorstel der Regeering aan te nemen, juist omdat — en ik sluit mij volkomen aan bij den gedachtengang van den heer Bos — de strekking van het Regeeringsvoorstel door den Minister aldus is aangewezen, dat het strekt om het toezicht van gecommitteerden te beperken tot het tegengaan van fraude, terwijl feitelijk thans, doordien zij in geval van verschil van gevoelen een beslissende stem kunnen uitbrengen, eigenlijk het toezicht niet beperkt is. Ik meen dan ook, dat wij in de richting, verdedigd door de heeren Bos en de Savornin Lohman, en waarin ik met hen medega, verder komen door het artikel aan te nemen dan door het te verwerpen.

Wanneer nu de geachte spreker uit Goes meent dat men toch geen voldoende waarborgen heeft, dat de maatregel van bestuur niet tegen dat gevoelen zal ingaan, dan is het mijn gevoelen, dat de zoo duidelijke verklaringen van den Minister wel degelijk interpretatieve waarde hebben bij de uitlegging der wet en dat m. i. geen opvolgend Minister zich bij de uitvoering der wet aan die interpretatieve kracht dier redevoeringen zal kunnen onttrekken, zoodat men hem, zoo hij daarmede in strijd kwam, wel degelijk met grond ter verantwoording zou kunnen roepen.

Ik meen dus dat het inderdaad in de lijn van den geachten spreker uit Goes, waarin ik mij van harte mede beweeg, ligt om het artikel aan te nemen.

De heer **Nolens**: Ik meen dat enkele sprekers zich hier vergissen, dat namelijk het tegenwoordige „ten overstaan van" ook kan verklaard worden in dezen zin, dat gecommitteerden thans reeds de bevoegdheid hebben, welke zij zouden kunnen krijgen door te schrijven „onder toezicht van".

Het is, meen ik, usance van die heeren hun taak zóó op te vatten, dat ze, zonder daartoe uitgenoodigd te zijn door de examinatoren, de leeraren, tot vragen stellen enz. niet overgaan.

In dien zin gaat het dus niet aan te zeggen, dat door deze verandering eigenlijk hun bevoegdheid beperkt wordt. Die bevoegdheid wordt uitgebreid of liever de gelegenheid wordt gegeven meer bevoegdheden toe te kennen.

Nu moeten wij hier de uitersten vermijden en niet gaan denken dat de gecommitteerden zich, op grond dat in de wet staat „onder toezicht van", het geheele examineeren zullen gaan aanmatigen. Het blijft altijd „onder toezicht" en ik kan mij niet een maatregel van bestuur voorstellen, welke zoo eigenaardig zou ingericht zijn, door welken Minister ook, dat „onder toezicht van" iets anders zou beteekenen dan wat de woorden zelf aangeven.

Er worden dus altijd bedoeld omstandigheden, waarin het noodig geacht wordt van die bevoegdheid gebruik te maken, misbruik van de zijde der examineerende leeraren.

Hoezeer ik met dergelijke instellingen verbonden ben, of liever juist daarom, stel ik er nog meer prijs op dat de gelegenheid om misbruik te maken van de zijde van de instelling niet bestaat, dan dat er niet eenige gelegenheid of gevaar zou bestaan, dat ook deze of gene gecommitteerde, die — het schijnt al eens gebeurd te zijn, ook wel aan den dijk kan gezet worden — eens een keer van die bevoegdheid te ruim gebruik maakt.

Overigens, de gecommitteerden hebben thans reeds door de laatste zinsnede van art. 11, 2de alinea, een bevoegdheid waarvan ze misbruik kunnen maken, en indien nu die zinsnede verviel, dan zou ik veel meer gevoelen voor het beweren van den heer de Savornin Lohman. Maar dat blijft toch bestaan, nl. de bepaling: „Bij verschil van gevoelen tusschen de leeraren, die het examen hebben afgenomen en den gecommitteerde of de gecommitteerden omtrent het verleenen van het getuigschrift, beslissen laatstgenoemden."

Dat bestaat thans ook. Indien de gecommitteerde misbruik wil maken behoeft hij niets te vragen en te zeggen en uiterlijk niets te laten merken van de zucht om te veel te willen eischen.

Nu vind ik het veel beter dat hij, indien hij meent dat er redenen zijn om het getuigschrift weigeren, in de gelegenheid is eerst zelf vragen te stellen enz., zoodat dan ook de leeraren die er bij zijn, later verhaal hebben en kunnen zeggen: dit en dat heeft plaats gehad, en op dien grond hadt gij van de bevoegdheid om te weigeren en om zoo in te grijpen geen gebruik moeten maken.

Dit alles samen genomen, ook de verklaring van den Minister, niet alleen in de Memorie van Toelichting, maar ook nu

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

mondeling gegeven, dat de woorden „onder toezicht van" nooit anders zullen kunnen verklaard worden, dan dat het is een toezicht, nooit als het overnemen van de examen-bevoegdheid, bestaat er voor mij geen bezwaar om met deze wijziging mede te gaan.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Nolens, heeft er zeer te recht op gewezen, dat het laten staan van wat er nu staat, juist ook in het systeem van den geachten afgevaardigde uit Goes, een gevaar met zich brengt. Wanneer het blijft gelijk het is, blijft de bevoegdheid van gecommitteerden een ongeregelde. Waar nu die bevoegdheid een ongeregelde blijft, dus tot willekeur aanleiding kan geven, en niettemin aan die gecommitteerden, wier bevoegdheid ongeregeld blijft, de absolute macht wordt gegeven om een jongmensch, waarover zij ontevreden zijn, af te wijzen, wordt dat jonge mensch het slachtoffer. En niet alleen dat jonge mensch, maar ook de instelling kan er het slachtoffer van worden, wanneer het aan het arbitrair al of niet goedvinden van die gecommitteerden blijft overgelaten.

Nu zeg ik er niets van, dat het artikel niet ongewijzigd had kunnen blijven, indien de quaestie niet opgeworpen was, maar nu ze is opgeworpen en de zaak in de Kamer behandeld wordt, zou het verwerpen van het voorstel der Regeering geen ander gevolg hebben, dan dat de gecommitteerden dientengevolge zouden kunnen doen wat zij wilden. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat deze algemeene maatregel van bestuur, als hij door mijn ambtsopvolger wordt voorgesteld, een geheel ander karakter zou kunnen dragen, dan zij het mij vergund er aan te herinneren, dat ook waar het wisselen van politieke kleur van Kabinetten heeft plaats gehad, nu en vroeger, het hier te lande steeds gewoonte en een goede gewoonte is geweest, dat de bestaande wetten uitgevoerd werden, in den geest van degenen die ze hadden voorgedragen. Men kan niet ontkennen, dat dit door de verschillende elkaar opvolgende Kabinetten ten opzichte van de wetten, door hen voorgesteld, met name die met betrekking tot het lager onderwijs, metterdaad gedaan is. Ik geloof te mogen zeggen, dat ook door het tegenwoordige Kabinet in gelijken zin is gehandeld.

Ook meen ik, dat, wanneer een eventueel ambtsopvolger, zelfs na het hooren van het advies van den Raad van State, rechtstreeks inging tegen het nu uitgesprokene, zoowel in de Memorie van Toelichting als in het mondeling debat, hij dan van een verkeerde markt zou thuiskomen. Het is nooit de gewoonte geweest en het zou zijn het breken met de bestaande antecedenten.

Ik geloof dit te meer, waar nu de geachte afgevaardigde, de heer de Savornin Lohman, er zoo positief en beslist voor is opgekomen, dat hij niet wenscht krenterige bemoeilijking van het gymnasiale leven, zoodoende een dienst aan de zaak der vrijheid heeft bewezen. Juist zijn spreken en optreden zal het nog onmogelijker maken voor mijn eventueelen ambtsopvolger om tegen den nu aangenomen koers rechtstreeks in te gaan.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 11, tweede en derde lid, zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 12, eerste lid, wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemmiug aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 13, luidende:

„Zij die het eindexamen van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus met goed gevolg hebben afgelegd, worden bij het in artikel 12 omschreven examen alleen geëxamineerd in de vakken, waarin zij bij het door hen afgelegd examen niet zijn geëxamineerd.

Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald, van welke vakken zij, die andere van Staatswege ingestelde en gedeeltelijk dezelfde vakken omvatteude examens met goed gevolg hebben afgelegd, bij het in artikel 12 omschreven examen zullen zijn vrijgesteld."

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch naar aanleiding van het tweede lid van dit artikel een vraag aan de welwillende overweging van de Regeering te onderwerpen. Nu een — zij het dan ook geringe — wijziging van dat artikel aan de orde is gesteld, kan ik ook omtrent een onderdeel daarvan het woord voeren.

Een klacht die ik meermalen heb hooren uiten tegen het systeem van opvoeding in ons land, is deze, dat alhier de ouders van jongelieden te vroeg genoopt worden om voor hun kinderen een carrière te kiezen, zoodat, wanneer na eenige jaren van opleiding blijkt, dat de voor den jongen man gekozen loopbaan niet die is welke het meest overeenkomt met zijn wenschen en begaafdheden, het voor hem moeilijker is dan noodig ware om nog tot een andere te komen, omdat men dan weer nieuwe examens moet afleggen, ofschoon die ten deele overeenstemmen met die welke reeds vroeger hebben plaats gehad. In andere landen — het is bekend — geldt een ander stelsel. In Duitschland bijv. heeft men de gelegenheid om op lateren — stel 18- of 19jarigen — leeftijd eerst voorgoed te beslissen, bijv. of men een militaire carrière dan wel een civiele loopbaan zal kiezen.

Nu opent art. 13 van de tegenwoordige wet, dat in hoofdzaak ongewijzigd is gebleven, in zijn eerste lid op beperkten voet, maar op ruimeren in het tweede lid, daartoe de gelegenheid door te zeggen: „Bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur wordt door Ons bepaald, van welke vakken zij, die andere van Staatswege ingestelde en gedeeltelijk dezelfde vakken omvattende examens met goed gevolg hebben afgelegd, bij de in artt. 11 en 12 omschreven examens zullen zijn vrijgesteld."

Nu zou ik het wenschelijk achten, indien aan die bepaling meer uitbreiding werd gegeven, dan bij het tegenwoordig Koninklijk besluit — laatstelijk, als ik mij niet bedrieg, van 21 Juni 1887 (*Staatsblad* n°. 101) — het geval is. Wellicht zal de Minister mij antwoorden, dat hij dan eigenlijk op het terrein van de ineenschakelingscommissie komt, omdat deze in het leven is geroepen, óók om het verband tusschen de verschillende onderdeelen van het onderwijs tot stand te brengen. Ofschoon ik de juistheid dier tegenwerping tot op zekere hoogte zou erkennen, moet ik er toch op wijzen, dat ik, zoo niet het rapport zelf dier commissie, dan toch de vruchten van haar arbeid, in wetten belichaamd, niet zoo spoedig tot stand gebracht zie.

Indien de Minister mede van oordeel mocht zijn, dat het de voorkeur zou verdienen om meer vrijheid te laten voor de jongelieden om in het tijdperk van voorbereiding terug te komen op een aanvankelijk gekozen loopbaan, zou ik het wenschelijk achten dat inmiddels een ruimere uitvoering wordt gegeven aan het tweede lid van art. 13 dan tot dusverre is geschied.

Men zou bij voorbeeld het advies kunnen vragen van die ineenschakelingscommissie en in afwachting van de voorstellen, welke in wetten zullen worden belichaamd, gebruik kunnen maken van het tweede lid van artikel 13, en aan den daarin bedoelden maatregel van algemeen bestuur, meerdere uitbreiding kunnen geven, dan thans nog het geval is.

Ik geloof dat de Minister daarmede zoowel aan de jongelieden als aan de ouders, die de verantwoordelijkheid dragen voor de loopbaan, waarvoor hun kinderen moeten worden opgeleid, een grooten dienst zou bewijzen en geen inbreuk zou maken op hetgeen men kan noemen het oogmerk en de bedoeling, waarmede die ineenschakelingscommissie is in het leven geroepen.

Zonder een bepaald antwoord te verlangen, wensch ik dit denkbeeld aan de welwillende overweging der Regeering te onderwerpen.

De heer **Nolens**: In art. 13 wordt gelegenheid gegeven aan hem die het eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus heeft afgelegd, alleen geëxamineerd te worden in die vakken waarin hij bij dat examen niet geëxamineerd is. En dan volgt nog een algemeene bepaling: „Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald" enz.

Nu doet zich een zeer specifiek geval voor voor de jongelieden die eindexamen A hebben gemaakt, d. w. z. voor de letteren, de theologie en de rechten en die willen overgaan naar een studievak, waarvoor een eindexamen B noodig is en omgekeerd.

Deze moeten nu, voor zoover ik heb kunnen nasporen, òf wel een geheel nieuw examen doen, òf ze moeten aan de Universiteit een zoogenaamd suppletie-examen doen. Nu moeten zij

die eindexamen A doen, meer Latijn, Grieksch en antiquiteiten kennen, doch minder wiskunde dan zij die eindexamen B afleggen. En nu is mijn vraag of zij die een ander studievak willen kiezen, hetzij voordat zij naar de Universiteit gaan, hetzij aan de Universiteit, niet zouden kunnen afleggen wat de A's betreft een examen in de wiskunde en wat de B's betreft enkel een nieuw examen in Latijn, Grieksch en antiquiteiten. Valt dit onder art. 13 en zal dit ook bij dien algemeenen maatregel van bestuur geregeld kunnen worden? Mij komt het voor, dat dit niet zoo is, omdat in art. 86 toch weer over die suppletie-examens gesproken wordt. Ik achtte het dus gewenscht hierop bij dit of bij art. 86 de aandacht te vestigen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, ligt geheel in de lijn van de strooming, die thans in de geesten gaande is. Men is meer en meer tot de overtuiging gekomen, dat het zoo vroeg beslissen over de toekomstige carrière van een jongmensch een gevaar met zich brengt, hetzij van geen behoorlijke preparatie te kunnen verkrijgen voor het vak waarin hij naderhand feitelijk zou moeten optreden, hetzij dat men hem, als bij naderhand van studie wil veranderen, bewegen zal bij zijn eerstgekozen vak te blijven. Ik ben ook kind van mijn tijd en dergelijke denkbeelden vinden ook bij mij wel instemming, en al mocht het zijn, dat de ineenschakelingscommissie niet voorstelde in dien geest te werken, ik wil wel zeggen dat het dan in mijn voornemen ligt, dien weg op te gaan. Maar voor zoover ik de leden van die commissie persoonlijk ken, kan ik den geachten afgevaardigde verzekeren, dat deze vraag ook door die commissie ernstig overwogen wordt, zoodat ik niet vrij ben van het vermoeden, dat het advies van die commissie ook in die richting leiden zal.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat hij het rapport van die commissie niet zoo spoedig ziet. Voor zoover daarin mocht schuilen een bedekte blaam, dat die commissie niet ijverig arbeidt, moet ik dat als Minister zeer bepaaldelijk tegenspreken. In tegenstelling met vele andere commissies, maakt deze den indruk de zaak met ernst en spoed te hebben aangevat.

Vraagt men nu, of reeds onmiddellijk iets in dien geest kan worden gedaan, dan wil ik wel verklaren, dat ik dat bij de vaststelling van den algemeenen maatregel van bestuur gaarne wil overwegen.

De geachte afgevaardigde dr. Nolens wees op de moeilijkheid, waarin zich een jongmensch bevinden kan, die het gymnasiaal eindexamen A of B heeft gedaan en dan wenscht over te gaan naar een studie, waarvoor het andere diploma vereischt wordt, en heeft gevraagd of de algemeene maatregel van bestuur ook hiervoor een uitweg kan scheppen. Die algemeene maatregel van bestuur kan zich over niets anders uitlaten dan over vrijstellingen bij het examen bedoeld in art. 12. Wanneer dus een jongmensch, na eerst eindexamen A te hebben, gedaan naderhand bij de Staatscommissie komt om examen B te doen, dan bestaat er, zooals ik de zaak thans inzie, geen bezwaar in dien algemeenen maatregel van bestuur de bepaling op te nemen, dat bij het tweede examen alleen geëxamineerd wordt in de vakken, niet of niet in die mate bij het eerste examen vereischt. In hoever het misschien voor den jongeling verkieslijk zal zijn, zich in plaats van aan het examen, bedoeld in art. 12, aan dat bedoeld in art. 86 der wet op het hooger onderwijs te onderwerpen, zal dikwijls afhangen van den jongeling zelf. Misschien — en ik vermoed wel dat dit het geval zal zijn — dat de bepalingen waaraan men zich heeft te onderwerpen volgens art. 86 meer in het gevlei zullen komen dan het Staatsexamen over te doen, al was het alleen daarom, omdat men bij het eindexamen aan een vasten termijn gebonden is, terwijl het examen van art. 86 meer op den tijd, die hem gelegen komt, kan plaats hebben. Ik geloof daarom, dat het niet noodzakelijk is zich aan het een, noch aan het ander te binden. Ik geloof dat de jongeling in art. 86 een uitweg vindt. Voor zoover het van mij afhangt verklaar ik mij gaarne bereid dien uitweg zoo gemakkelijk mogelijk te maken.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou niet opgestaan zijn indien ik alleen den Minister had dank te zeggen voor zijn bereidverklaring om de door mij geopperde denkbeelden in overweging te nemen, maar ik wensch te voorkomen dat men uit mijn eerste rede zou afleiden twijfel van mijn zijde aan de werkzaamheid van de aaneenschakelingscommissie. Ik geloof trouwens ook niet dat die twijfel uit mijn rede met mogelijkheid zoude kunnen worden afgeleid. Maar wanneer men overweegt de taak welke volgens de Troonrede van 16 September 1902; den toelichtenden staat op hoofdstuk V voor 1903, ad art. 155, en de Memorie van Antwoord voor 1903, aan die commissie is opgedragen, dan zal men moeten toegeven, dat die van zoodanigen omvang is dat het inderdaad niet mogelijk is, ook zonder maar eenigermate te twijfelen aan den ijver en de plichtsbetrachting dier commissie, zoo spoedig de vruchten van haren arbeid te gemoet te zien, veel minder nog tot stand te zien komen. Ik wenschte — voor zooveel noodig — te constateeren, dat het uitsluitend mijn bedoeling geweest is om dàt te doen uitkomen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 13 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 16, 35, 36, 37, 42, 43, 44, 49, 56, 59, 64, 65, 67, 74, 78, 92, 93, 95 en 106 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. I wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. II wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. III komt in behandeling.

Beraadslaging over *onderart.* 32, luidende:

„Er worden van Rijkswege drie hoogescholen gevestigd, eene technische hoogeschool, eene landbouwhoogeschool en eene handelshoogeschool.

De vestiging der landbouwhoogeschool en der handelshoogeschool worden elk bij afzonderlijke wet geregeld."

De **Voorzitter**: Vroeger is bepaald, dat bij art. 32 de algemeene beschouwingen gehouden zullen worden over Hoogescholen in het algemeen en speciaal over de drie in onderart. 32 genoemde Hoogescholen. Ik doe evenwel opmerken dat de details van de technische Hoogeschool natuurlijk besproken kunnen worden bij de verdere onderartikelen.

De heer **Zijlma**: Met belangstelling zal in de kringen die het meer in het bijzonder betreft, kennis zijn genomen van dit artikel van het ontwerp.

Volgens dit artikel toch wenscht de Regeering een gelegenheid te openen voor hooger onderwijs in landbouw en handelswetenschappen.

Ik zal mij echter in mijn korte bespreking geheel tot den landbouw bepalen, en breng de Regeering voor de eerste schrede, die zij op den weg om tot hooger landbouwonderwijs te komen, heeft gezet, gaarne mijn dank.

Maar de landbouw heeft er eigenlijk nog niet veel aan. Alleen het beginsel is uitgesproken, meer niets. Want het artikel is, wat de totstandkoming betreft, nog zeer vaag.

Er staat slechts: „er *worden* van Rijkswege drie Hoogescholen gevestigd", enz.

Dat zegt wel iets, maar belooft toch eerst iets in de toekomst.

Het is waar, het artikel geeft zooals tot nu is geredigeerd eenig meer houvast, dan dat in het oorspronkelijk ontwerp. Toen stond er alleen: Er *kunnen* van Rijkswege drie Hoogescholen worden gevestigd.

Daaraan immers had de landbouw zoo goed als niets.

Nu *kunnen* in *worden* is veranderd is het vooruitzicht althans iets beter geworden.

Maar daarmede zijn we er nog niet, en kan, naar ik mij voorstel, de vestiging van dat hooger landbouwonderwijs nog wel heel lang uitblijven. Er staat verder slechts dat het bij afzonderlijke wet zal worden geregeld.

Het voornaamste, de tijdsbepaling wanneer die wet kan worden

ingewacht, ontbreekt. De Minister zegt hieromtrent niet meer dan dat alles niet te gelijk kan. Hieruit zou men dus kunnen opmaken dat het betreft een quaestie van regeling van werkzaamheden. Of zal de zaak in elk geval moeten wachten tot de voorgenomen organisatie van het hooger onderwijs?

Het zou mij aangenaam zijn hieromtrent van den Minister iets naders te vernemen.

Is dit wetsartikel in zoover al heel vaag, daar staat tegenover dat ik het in zijn verdere beteekenis meer positief vind, dan ik wel wenschte. In de eerste plaats wat aangaat het aantal der op te richten Hoogescholen, en ten dienste waarvan zij zullen worden daargesteld.

„Er zullen worden gevestigd drie Hoogescholen, een technische, een voor landbouw- en een voor handelswetenschappen."

De veeartsenijkunde schijnt dus uitgesloten.

Ik beteur dit zeer. Dat veeartsenijkunde op hooger onderwijs aanspraak heeft, valt m. i. niet te betwisten, en is dan ook in het buitenland reeds lang erkend, gelijk te recht in het Voorloopig Verslag wordt opgemerkt.

Nog dezer dagen heb ik gezien dat iemand, die hier zijn studiën voltooid had, naar het buitenland gegaan is om daar te kunnen promoveeren, hetgeen hij dan ook te Bern gedaan heeft, alwaar aan het studeeren in de veeartsenijkunde het doctoraat verboden is. Evenzeer als andere takken van wetenschap kan daarop de veeartsenijkunde aanspraak maken.

Gelukkig ademt het antwoord van den Minister een anderen geest. Dan schijnt het wel of hooger onderwijs in de veeartsenijkunde toch in de bedoeling van den Minister ligt. De Minister wil dit vraagstuk slechts verschuiven, omdat naar zijn meening drieërlei wegen kunnen worden ingeslagen om daartoe te geraken.

Nu is mijn vraag, of het artikel zoo moet worden opgevat dat daarmede geenszins een uitsluiting van hooger onderwijs in de veeartsenijkunde wordt bedoeld. Of wil de Minister misschien voor veeartsenijkunde universitair onderwijs?

In de tweede plaats wat den landbouw betreft wijs ik op het woord „hoogescholen".

Moet men daar nu uit verstaan dat de Minister voor zich zelf reeds een beslissing heeft genomen hoe dit hooger landbouwonderwijs zal worden ingericht? Dat het dus zal worden gegeven aan een afzonderlijke Hoogeschool, een vakhoogeschool, en niet aan een Rijks-universiteit?

Het schijnt wel, want de Minister verklaart in de Memorie van Antwoord dat wel zal worden overwogen of de vestiging van die Hoogeschool in een Universiteitstad gewenscht zal zijn. Dat de beoefening der landbouwwetenschappen in dat Universiteits-onderwijs kan worden opgenomen, komt alsnog niet in aanmerking.

Is dit de bedoeling, dan wensch ik daar tegen op te komen.

Indien de Minister dit wil, dan zou bij dit artikel moeten worden uitgemaakt hoe dat hooger landbouwonderwijs in hoofdzaak zal worden ingericht en afgaande op de gewisselde stukken mogen wij daaruit afleiden dat de Kamer niet is voorbereid.

Die zaak is nog niet rijp voor een goede behandeling.

Als die zaak principieel zou worden beslist, moest de Kamer ook zijn voorgelicht en hadden de landbouwmaatschappijen moeten zijn gehoord.

En dat is niet geschied. Slechts het hoofdbestuur van de Groningsche Maatschappij van Landbouw en Nijverheid heeft zich daarover uitgesproken. Die Maatschappij heeft een commissie benoemd tot het uitbrengen van een advies over de inrichting van hooger onderwijs in Nederland. Dat hoogst belangrijk rapport is dezer dagen aan de Regeering en een afdruk aan de Kamerleden toegezonden.

Dat rapport is reeds geheel in strijd met de bedoeling van den Minister om een vak-hoogeschool voor den landbouw op te richten.

Die commissie wil beoefening der landbouwwetenschappen aan een Rijks-universiteit. Wanneer wij nu nagaan hoezeer bij de behandeling van dit wetsontwerp het nut is in het licht gesteld van het studeeren aan een Universiteit, dat het universitaire onderwijs ver staat boven vakonderwijs, dan begrijp ik dat die commissie tot die conclusie is gekomen.

Wij hebben hier echter alleen het oordeel van één provincie. De andere groote landbouwmaatschappijen hebben zich daarover nog niet uitgesproken. Ook het landbouw-comité is niet gehoord.

Daarom meen ik, Mijnheer de Voorzitter, dat dit punt niet rijp is voor een goede behandeling.

Dit staat reeds bij voorbaat vast, dat men met die vakhoogescholen een weg inslaat die men in Duitschland reeds weder heeft verlaten. Gelijk in het rapport wordt aangehaald heeft men nu dertig jaren geleden een aantal van die vakhoogescholen opgericht. Die inrichting van hooger landbouwonderwijs bleek echter niet aan het doel te beantwoorden en zijn dan ook deze Hoogescholen de laatste jaren successievelijk opgeheven of met het universitair onderwijs vereenigd.

Daarom ten slotte de vraag: moet dit artikel zoo worden opgevat dat thans reeds een beslissing wordt genomen die de inrichting van dit onderwijs bepaalt voor de toekomst?

Meent de Minister dat dit niet het geval is, dan zou ik in overweging willen geven om het artikel te wijzigen in dier voege dat hooger onderwijs in landbouw- en handelswetenschappen zal worden gevestigd, doch dat dit bij afzonderlijke wet zal worden geregeld.

De heer **van Karnebeek**: Nu ik den geachten spreker die mij voorafging gehoord heb, is de vraag bij mij opgekomen of het nog wel noodig is, dat ik hier de korte beschouwing houde, die ik mij voorgenomen had, vooral daar het uit het slot van zijn rede gebleken is, dat tusschen hem en mij zeer groote overeenstemming bestond ten aanzien van het artikel waarmede wij bezig zijn.

Ik ben evenwel niet tot een conclusie in ontkennenden zin gekomen, omdat ik de zaak nog van een eenigszins breeder standpunt wensch te beschouwen als de geachte spreker en minder uitsluitend op den landbouw te letten.

In het oorspronkelijk wetsontwerp luidde dit artikel facultatief, en bij het afdeelingsonderzoek is, blijkens het Verslag, de aandacht daarop gevallen. Men meende vooreerst dat waar men op het oog heeft iets te stempelen als behoorende tot de overheidszorg, het oneigenlijk is daarvoor den facultatieven vorm te gebruiken, omdat zoodoende geenerlei zekerheid verkregen wordt, dat binnen bekwamen tijd aan de bedoeling uitvoering zal worden gegeven.

In het wetsontwerp zooals het thans luidt, is de facultatieve vorm verlaten en is de imperatieve daarvoor in de plaats getreden. Er staat nu: „Er worden van Rijkswege drie hoogescholen gevestigd, een technische hoogeschool, een landbouwhoogeschool en een handels hoogeschool.

„De vestiging der landbouwhoogeschool en der handelshoogeschool worden elk bij afzonderlijke wet geregeld."

Tegen dien imperatieven vorm van het artikel, zooals het thans luidt, heb ik bezwaar.

Er is gebleken uit het Verslag, dat — ik wil niet zeggen allen, want er was bij enkelen nog een afwijkende meening op dit punt — de overgroote meerderheid der leden van de Kamer zich kon vereenigen met het denkbeeld om van Rijkswege te zorgen voor het hooger onderwijs in de technische, landbouw- en handelswetenschappen, maar over de wijze waarop dat moet geschieden liepen de meeningen, blijkens het Verslag, sterk uiteen.

Men kan daarvoor wenschen de inrichting van afzonderlijke hoogescholen, men kan echter dat hooger onderwijs ook willen binden aan een bestaande Universiteit. In het laatste geval zijn er nog tweeërlei denkbeelden te onderscheiden. Men kan dat hooger onderwijs incorporeeren in de Universiteit, maar men kan ook een verbinding zoeken zonder ineensmelting, zoodat dit hooger onderwijs aan de Universiteit als afzonderlijke Hoogeschool op zich zelf blijft staan.

Het spreekt vanzelf, dat indien men den weg opging van dat technische, landbouw- en handels- hooger onderwijs te incorporeeren bij een reeds bestaande Universiteit, daaruit dit groote voordeel zou voortvloeien, dat wij daardoor zouden verkrijgen een aanzienlijke besparing van kosten, iets wat men bij de inrichting van het hooger onderwijs toch waarlijk niet uit het oog mag verliezen.

Op zich zelf, ook in het belang van het onderwijs, is die weg wellicht ook niet de slechtste. Althans België geeft ons een zeer

sterk sprekend voorbeeld, dat langs dien weg uitstekende resultaten zijn te bereiken. Niemand zal toch willen ontkennen, dat door de technische opleiding in België zeer knappe menschen worden verkregen, die ook in het buitenland een goeden naam hebben, en de industrieele belangen van hun land in het buitenland weten vooruit te brengen. Zooals men weet is er te Luik voor een belangrijk onderdeel der technische wetenschappen, een afzonderlijke faculteit, geïncorporeerd bij de Universiteit aldaar.

Maar wij hebben hier te doen met bestaande toestanden en, zooals over het algemeen bij het afdeelingsonderzoek is erkend, er zal ons wel niet veel anders overschieten, ten aanzien van de technische wetenschappen, dan eenvoudig voort te gaan op den weg waarop wij ons reeds bevinden, en voor het technisch hooger onderwijs gebruik te maken van de bestaande inrichting te Delft, met een uitbreiding en verbetering daarvan voor zooverre die noodig zijn. Dat zal zeker niet de minst kostbare weg zijn, men zal langs dien weg zonder twijfel in hooge mate vervallen in double emploi, wat betreft kosten, leerkrachten en inrichtingen, een dubbelen omslag, die, als wij te doen hadden met tabula rasa, waarschijnlijk zou kunnen worden vermeden. Daaraan valt echter nu niets te doen, en ik heb er dan ook niets tegen, dat wij den weg uitgaan die ons door de Regeering thans wordt aangewezen.

Evenwel meen ik toch, dat het niet raadzaam is om met de inrichting te Delft verder te gaan dan werkelijk noodig is, en daar geen vakken te laten doceeren die voor het technisch onderwijs niet bepaald vereischt worden. Zoo is het mij opgevallen, en daartegen heb ik bezwaar, dat er vakken zullen worden gedoceerd, die, naar het mij voorkomt, voor dat technisch onderwijs minder noodig zijn, ik noem: staathuishoudkunde, algemeene en vaderlandsche geschiedenis, staatsadministratief- en handelsrecht — men denke er eens aan wat aan die onderwerpen vastzit — en zelfs ook de cultuurgeschiedenis.

Mocht het mij blijken uit uitlatingen van andere leden, dat er zijn die mijn meening ten deze deelen, dan zou ik, wanneer wij aan art. 32*a* toe zijn, wel bereid worden bevonden, op dit punt een amendement voor te stellen.

Maar als de quaestie van de inrichting van het hooger onderwijs, voor wat betreft de technische wetenschappen als uitgemaakt kan worden beschouwd, door de omstandigheden waarin wij ons bevinden, dan blijft, zooals de Minister zelf heeft erkend, de quaestie open voor wat betreft het hooger landbouw- en handelsonderwijs. Te dien aanzien heeft men niet met bestaande toestanden te doen.

Waarom zouden wij n.l. voor die twee takken van het hooger onderwijs bij dit wetsontwerp vooruitloopen op de regeling, zooals die bij nadere wetgeving zal blijken tot stand te moeten komen?

Waarom zouden wij nu, zonder de uitwerking van het denkbeeld en de details van de te maken regeling te kennen, en zonder die dus ook te kunnen toetsen aan de gegevens van reeds bestaande instellingen, gaan beslissen, dat er zullen moeten zijn afzonderlijke Hoogescholen voor landbouw en handel? De Minister geeft toe, dat omtrent de plaats van vestiging bij dit wetsontwerp niet beslist kan worden, maar hij wil de Kamer reeds nu doen vaststellen, dat er in ieder geval zullen komen afzonderlijke Hoogescholen. Nu acht ik dit niet de goede methode van wetgeving. Ik herinner er aan, dat wij onlangs bij de beraadslaging over het technicum voor een zelfde vraag zijn gesteld. Ook toen werd aan de Kamer gevraagd een beslissing te nemen omtrent iets, waaromtrent de Kamer niet in voldoende mate voor zich had de elementen noodig om *en connaissance de cause* een beslissing te kunnen nemen. De Minister heeft zich toen, meen ik, ten deele althans laten overtuigen, en het zou mij veel genoegen doen, zoo dit ook thans het geval kon zijn. De vorige spreker heeft reeds aangetoond, dat ook buiten deze Kamer, omtrent deze zaak van den landbouw, veel verschil van meening bestaat, en de Minister zelf heeft ons in zijn antwoord op het Verslag geenerlei beredeneering van zijn opvatting gegeven.

Hij zegt alleen, dat hij een tegenstander is van het opnemen van het hooger onderwijs voor landbouw en handel als onderdeel van een reeds bestaande Universiteit, maar hij verklaart niet waarom. Hij beroept zich alleen op voorbeelden van inrichtingen in het buitenland, hoewel er naar ik meen in het buitenland ook wel voorbeelden van het tegendeel te vinden zijn, o. a. te Halle, waar bij de Universiteit een afdeeling voor den landbouw bestaat.

Het is best mogelijk, dat, als de Minister met het hem eigen talent de uitvoering van zijn denkbeelden ons in een wetsontwerp voorlegt, de Kamer, en ik in de eerste plaats, zal zeggen: de Minister heeft gelijk, daar moet het heen; maar het gaat niet aan zonder zoodanige nadere volledige voorlichting een beslissing in deze quaestie van de Kamer te vragen.

Ik wensch daarom — zoo de Minister zich daartegen niet te zeer verzet — in overweging te geven de bepaling in dit wetsontwerp ongeveer te lezen, in den zin als volgt: dat van Rijkswege hooger onderwijs wordt gegeven in de technische, in de landbouw- en in de handelswetenschappen, en dat de inrichting van het landbouw- en het handels- hooger onderwijs nader bij de wet geregeld wordt.

Daarmede zou hoegenaamd niet vooruitgeloopen worden op de wijze waarop het hooger onderwijs voor landbouw en handel zal worden ingericht; de verschillende meeningen dienaangaande worden in haar waarde gelaten en toch wordt in het wetsontwerp geradiceerd, dat er hooger onderwijs in de landbouw- en handelswetenschappen zal worden gegeven van Rijkswege.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Dit onderdeel van het ontwerp staat geheel op zich zelf en daarom doet het mij eigenlijk leed, dat de Minister twee zoo geheel ongelijksoortige zaken aan elkaar heeft gekoppeld. Wij hebben dit bij hetgeen de Minister op onderwijsgebied tot dusver voorstelt, telkens gezien. Hier krijgen wij de vrijmaking van het hooger onderwijs en een zekere verbetering van het technisch onderwijs, in het later bij de Kamer omtrent het middelbaar onderwijs ingediend ontwerp zien wij precies hetzelfde: een deel is gewijd aan de vrijmaking van het middelbaar onderwijs, een ander deel aan de verbetering van het technisch middelbaar onderwijs. In menig opzicht had het m. i. aanbeveling verdiend wanneer een andere verbinding en scheiding had plaats gehad en wij de geheele vrijmaking als één geheel hadden kunnen beschouwen en daarnaast de verbetering van het technisch onderwijs ook als één geheel. Waar wij komen tot een zoo gewichtige zaak, die de Minister een zoo warm hart toedraagt, als de verbetering van het technisch onderwijs, zal het oordeel over de verschillende onderdeelen daarvan onwillekeurig wordt geïnfluenceerd door de beoordeeling van andere onderdeelen. Om een voorbeeld te noemen: de vraag van de inrichting van het technisch, handels- en landbouw-hooger onderwijs hangt nauw samen met die van technisch, handels- en landbouw- en middelbaar onderwijs, de regeling van het laatste heeft zeker grooten invloed op het bezoek en de inrichting van het eerste. Ik betreur het dat wij deze zaken hier niet in onderling verband behandelen, maar op het oogenblik is aan dien stand van zaken niet te veranderen. Wanneer ik meer in hoofdtrekken een oordeel geef over hetgeen de Minister ons voorstelt, wil ik reeds dadelijk vooropstellen dat ik met groote ingenomenheid heb gezien een andere omschrijving, die de Minister geeft van het hooger en middelbaar onderwijs dan tot dusverre de heerschende was. Thorbecke rekende een inrichting als de Indische instelling onder het middelbaar onderwijs, omdat zij voorbereidde voor een bepaald beroep of een bepaalde betrekking. Deze Minister heeft zich mijns inziens op een ruimer en hooger standpunt geplaatst en heeft meer gezien naar den aard van het onderwijs dan naar het beroep dat de jongelieden zullen uitoefenen, hetgeen mij alleszins juist voorkomt.

Nu geloof ik — want tot nog toe is geen stem daartegen opgegaan, noch in de afdeelingen, noch in de Kamer — dat één onderdeel van hetgeen de Minister nu voorstelt algemeen sympathie vindt, namelijk de verandering van de Polytechnische School in een Technische Hoogeschool.

De geachte afgevaardigde de heer van Karnebeek heeft zooeven opgemerkt dat hij op de lijst van vakken, die aan de Technische Hoogeschool zullen worden onderwezen verschillende aantreft die daar niet behooren en hij stelt zich voor, indien hij steun vindt, enkele vakken van algemeen vormenden aard als staathuishoudkunde en cultuurgeschiedenis bij amendement van de lijst af te voeren.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Het komt mij voor dat men dan juist zou gaan tegen den geest van de verandering van de Polytechnische School in een Technische Hoogeschool. Immers instellingen van den laatsten naam hebben ten doel om aan de jongelieden die daar komen, uit een zeer breede reeks van vakken de keuze te geven aan diegene, die zij voor hun toekomstige roeping en vorming ook als staatsburger en mensch noodig oordeelen. Daarom wordt zoo te recht aan de Technische Hoogeschool, die men in Duitschland op zoo hoogen trap van ontwikkeling vindt, op het gebied van algemeene vorming zoo ruime keuze gegeven in cursussen van cultuurgeschiedenis, philosophie en literatuur.

Het komt mij inderdaad voor, dat die mannen die zoo hooge positie in ons maatschappelijk leven hebben in te nemen, een ruimer gezichtskring moeten hebben dan zich voor hen opent wanneer zij alleen, hoe uitstekend ook, zich in de technische vakken zouden bekwamen.

Ook daarom heb ik het plan van den Minister toegejuicht, wijl ik hoop, dat het karakter van de school te Delft eenige verandering zal ondergaan. Ik wil van die school, die ik alleen van de buitenzijde ken, geen kwaad spreken. Ik geloof, dat ze over het algemeen een uitnemenden naam bezit, dank zij de uitnemende krachten daaraan verbonden, dank ook den directeur, die daaraan op het oogenblik de leiding geeft.

Maar er zijn toch ook in den kring van diegenen, die aan die school zijn gevormd, bezwaren tegen de inrichting gerezen. Wij kennen allen het bekende rapport van de commissie uit de Vereeniging van burgerlijke ingeneurs, dat in 1895 is verschenen, en waarin er voornamelijk nadruk op is gelegd, dat in den aanvang der studie aan de Polytechnische School de algemeene wetenschappelijke vorming te veel op den achtergrond komt, terwijl aan den anderen kant in de latere jaren, wanneer de inleiding tot techniek moet worden gegeven, deze practische studie te veel met de wetenschappelijke vakken wordt vermengd.

Nu hoop ik, dat mede een gevolg van de verandering van Polytechnische School in Technische Hoogeschool zal zijn, dat in de eerste jaren zooveel mogelijk een grondige algemeene wetenschappelijke vorming zal plaats vinden, ongeveer in denzelfden geest als aan de Universiteiten, maar dan verder ook met volle kracht zal worden gestuurd in de practische richting, met dat gevolg, dat de mannen die er zullen worden gevormd, zich reeds dadelijk krachtig in de richting bewegen die zij later in de maatschappij zullen hebben te bewandelen.

Daarvoor is het van groote beteekenis, dat deze onderwijsinstelling zal zijn rijk toegerust met leerkrachten. Wij krijgen dit natuurlijk niet door deze school eenvoudig onder het hooger onderwijs op te nemen, maar door voort te gaan in dezelfde richting als door vorige Regeeringen is ingeslagen, namelijk door aan de Technische Hoogeschool in Delft voortdurend meer uitnemende leerkrachten te verbinden, de onderwijsinrichtingen daar te verbeteren en ook door aan de Technische Hoogeschool die vakken van algemeen vormenden aard te doen doceeren, waarvan de heer van Karnebeek op zulk een geheel anderen toon heeft gesproken.

Wat de bijzondere onderdeelen van de regeling betreft, zal ik deze thans laten rusten, omdat zij bij de verschillende artikelen nog ter sprake zullen kunnen komen.

Thans wensch ik nog een enkel woord te zeggen over hetgeen in verband met het vakonderwijs in het algemeen is gezegd over het landbouw- en handelsonderwijs, zoowel door den heer Zijlma als door den heer van Karnebeek.

Wanneer hier in deze wet dadelijk wordt vastgesteld, dat er zal zijn een Landbouw- en Handelshoogeschool, heb ik daartegen geen bezwaar. Wil men het voorschrift nog eenigszins ruimer nemen, om niet te praejudicieeren, zooals de heer van Karnebeek heeft aangegeven, dan zal ik mij daartegen ook niet verzetten, maar ik geloof, dat wanneer men in deze wet zegt, dat er zal zijn een Landbouw- en Handelshoogeschool, zonder de inrichting van die scholen nader te omschrijven, men nog zeer weinig praejudicieert.

De heeren van Karnebeek en Zijlma hebben er op gewezen, dat er een sterke strooming bestaat om het hooger landbouw- en handelsonderwijs te incorporeeren in een Universiteit. Nu is het waar dat men, wordt deze bepaling in de wet opgenomen, niet meer het landbouwonderwijs zal kunnen opnemen onder de wis- en natuurkundige faculteit.

Aan den anderen kant echter is het waarschijnlijk, dat, wanneer eenmaal een inrichting voor hooger landbouwonderwijs moet worden in het leven geroepen, daaraan moeten worden verbonden personen voor vakken welke men eigenlijk al zeer moeilijk als onder hooger onderwijs vallende, kan denken. Zoo ziet men aan een Universiteit als Halle bij het landbouwonderwijs verbonden een onderwijzer in het schermen, dansen, rijden enz. Die wordt dan onder het onderwijzend personeel der Universiteit opgenomen. Al moge dit in vroeger tijden ook te Leiden het geval geweest zijn, thans zou het met onze opvattingen in strijd zijn en zou men er thans wel bezwaar tegen opperen. Anderzijds evenwel zullen verschillende colleges gevolgd moeten worden welke het karakter van hooger onderwijs dragen en het best aan een Universiteit worden bezocht.

Wanneer nu volgens 's Ministers plan in de wet wordt geschreven, dat er zal zijn een Landbouwhoogeschool, dan stel ik mij voor, dat dit plan niet anders zal zijn te verwezenlijken dan door de instelling te vestigen in een stad waar een Universiteit is. De Minister van Waterstaat schijnt een andere meening toegedaan te zijn en schijnt van de school te Wageningen een dergelijke inrichting van hooger landbouwonderwijs te willen maken, maar dat zou ik zeer betreuren; dat zou weggeworpen geld zijn. Wil men een inrichting van hooger onderwijs in landbouwwetenschappen, dan zal men die het goedkoopst en het best slechts daar kunnen vestigen, waar de jongelieden gelegenheid hebben voor verschillende wetenschappelijke vakken universitair onderwijs bij te wonen.

Wat is toch vooral de reden waarom zoo sterk op hooger landbouwonderwijs aangedrongen wordt en men niet geholpen is door den cursus met 1 of 2 jaar te verlengen? Wat is de groote moeilijkheid die de aanstaande landbouwleeraren en landbouwkundigen ontmoeten? Dat hun propaedeutische vakken, natuurkunde, scheikunde, plant- en dierkunde enz. op een landbouwschool van lager orde, veel te spoedig op het doel van den landbouw worden gericht. Daardoor worden de aanstaande landbouwkundigen niet zoo degelijk in die wetenschappen ingeleid als bij de propaedeutische studiën, bijv. voor geneeskunde, aan de Universiteit het geval is. En toch alleen daardoor zouden zij in staat worden gesteld om later, wanneer ze in den landbouw komen te staan voor moeilijke problemen, zelfstandig een oplossing te vinden en niet in de noodzakelijkheid te zijn zich weer te wenden tot wetenschappelijke onderzoekers van breeder vorming.

Daarom vooral dringt men op hooger onderwijs in landbouwwetenschappen aan en wil men dit, dan ligt het voor de hand dat men den steun der Universiteit zoekt en de inrichting vestigt in een universiteitsstad, en als het ware aan de Universiteit vasthecht zonder ze er in op te nemen.

Nu vraag ik: maakt het in het wezen eenig verschil uit of men onder de faculteit der wis- en natuurkunde de landbouwkunde opneemt en een landbouwdoctoraat instelt, dan wel of men een Landbouwhoogeschool opricht en haar leerlingen in staat stelt de universitaire colleges te volgen? Ik maak mij er dan ook niet erg warm over of men een omschrijving volgt als de heer van Karnebeek aangeeft, dan wel een als in het ontwerp voorkomt. Die van den heer van Karnebeek is iets ruimer en die van den Minister iets enger, maar in het wezen der zaak komt de later te verkrijgen organisatie op hetzelfde neder.

Hetzelfde geldt ook voor de Handelshoogeschool. Ook daar is het niet de quaestie en mag het niet de quaestie zijn, dat men aan die Hoogeschool bepaalde categorieën van kooplieden zou willen vormen; niemand zal beweren, dat een koopman anders kan gevormd worden dan in den handel zelf. Maar de quaestie is, dat de gelegenheid opengesteld zal worden om vooral de oeconomische kennis, die zich aan de Universiteiten altijd meer om enkele hoofdzaken beweegt, meer in het bijzonder te richten op die groote groep van verschijnselen in het oeconomisch leven van het volk, die meer aandacht verdienen dan ze op dit oogenblik in ons land genieten. Wanneer wij zien hoe, als belangrijke vragen op oeconomisch gebied aan de orde komen, zooals de Staatsexploitatie van spoorwegen, als de handelspolitiek van ons volk een onderwerp van beraadslaging in ons geheele land zal moeten uitmaken, of als nog voor korten tijd de bankpolitiek aan de orde was, het blijkt, hoe weinig personen uit den handelsstand er zijn, die over die zaken een goed gefundeerde overtui-

ging hebben, — dan is mijns inziens hiermede het bewijs geleverd, dat wij in ons land noodig hebben een inrichting, zooals men in het buitenland op verschillende plaatsen vindt, van oeconomisch onderwijs, dat voornamelijk zich ten doel stelt de bestudeering van die verschijnselen welke het maatschappelijk en vooral het handelsleven van dezen tijd medebrengt.

Daarom ga ik ook volkomen met den Minister mede, wanneer hij zegt: een dergelijke inrichting moet er in ons land komen, en laat het mij vrij onverschillig of die inrichting den naam zal dragen van een Handelshoogeschool, of dat men thans slechts imperatief voorschrijft: er zal hooger onderwijs in handelswetenschappen worden gegeven. Ook is het mij vrij onverschillig om het aan de toekomst over te laten of dat onderwijs zal zijn een deel van een Universiteit dan wel een afzonderlijke Handelshoogeschool, uit den aard der zaak evenals bij een Landbouwhoogeschool in nauwe aanraking met een Universiteit.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik weet wel, dat lauweren sieren, maar ook bedwelmen, maar ik geloof, dat deze Minister nog al tegen een klein beetje bedwelming aan kan. Nu hem in de laatste dagen nog al wat doornen zijn voorgezet, meen ik hem een klein kransje niet te mogen onthouden.

Ik breng hem dank voor de regeling die hij voorstelt, vooral wat het technisch hooger onderwijs betreft, waardoor hij getoond heeft, dat niet alleen de wetenschap in hoogeren zin hem ter harte gaat, maar ook die wetenschap, die meer direct te maken heeft met de oeconomische welvaart van het land.

Met hetgeen door den vorigen geachten spreker over het technisch onderwijs, over de beide andere deelen van de hooger onderwijs-regeling gezegd is, kan ik mij in hoofdzaak vereenigen. Wat de Landbouw- en de Handelshoogeschool betreft, ik heb de zaak zoo beschouwd: er is wel met eenigen grond aanmerking op gemaakt, dat hier reeds iets voorgesteld werd, dat nog niet is uitgewerkt in de wet. Maar het komt mij voor, dat al behoeft een wet niet al te doctrinair, als een handboek, ingericht te zijn, het toch wenschelijk is, dat er zooveel mogelijk systeem in gebracht wordt. Dat nu geschiedt in dit art. 32. Daarbij, een dergelijke vermelding van de nog op te richten Handels- en Landbouwhoogescholen heeft dit goede, dat bij sommigen die tegen het oprichten van deze Hoogescholen opzien, de schrik er voor afneemt, en bij anderen, die misschien al te uitbundig over de oprichting zouden juichen, als ze hun in eens op het lijf viel, door deze voorafgaande aankondiging die onmatige aanval van vreugde gebroken is.

Wat nu de redactie van dit artikel betreft, daardoor wordt er m. i. eigenlijk niets gepraejudicieerd omtrent de wijze, waarop dat landbouw hoogeronderwijs en het handelsonderwijs zal worden geregeld, hetzij als een afzonderlijke Hoogeschool, hetzij als een afzonderlijke faculteit bij een Universiteit, of het zal worden ingevoegd bij de verschillende bestaande faculteiten aan een Universiteit. Indien men aan het woord „Hoogeschool" dat hier gebruikt wordt, die vaste beteekenis wil geven, dat het een afzonderlijk instituut is, dan zou er wel iets worden gepraejudicieerd, maar dan nog zou er bij mij geen groot bezwaar bestaan. Immers, in de tweede alinea wordt gezegd, dat de vestiging bij afzonderlijke wet zal worden geregeld en dan zal de vraag zich voordoen, op welke wijze dat zal geschieden, of het een afzonderlijke Hoogeschool zal worden of niet, want degenen, die dan hier zitten en hier staan zullen daarover te beslissen hebben.

Ik geloof dat veel discussie over de vraag, waar dat landbouw hoogeronderwijs en dat handelsonderwijs zal worden gegeven, op dit oogenblik niet ter plaatse dienende is. En wat het technisch onderwijs aangaat, meen ik, dat wel niemand de mogelijkheid zal toegeven om dat instituut van Delft over te brengen naar een van de Universiteiten; en dat is ook maar goed, want anders zou ieder curatorium, dat begrijpelijkerwijze een zwak heeft voor zijn eigen Universiteit, trachten dat technisch onderwijs aan zijn Universiteit verbonden te krijgen. Ik meen dan ook te mogen aannemen, dat dit instituut wel te Delft zal gevestigd blijven.

Ik zie, zooals ik zeg, in die reactie ook op dien grond geen groot bezwaar. Is er een andere redactie te vinden, die ook de instemming zal verwerven van hen die bezwaar hebben tegen de tegenwoordige, dan heb ik niets daartegen, tenzij een bezwaar, dat mij thans niet bekend is, daartegen mocht bestaan.

De heer **van Dedem**: Indien de uitlegging, die de vorige spreker aan dit artikel gegeven heeft, juist ware, zou ik er mij bij kunnen neerliggen, maar ik geloof, dat wij wel degelijk beslissen, dat er drie hoogescholen zullen zijn en indien dit artikel aldus wordt aangenomen, zal het later onmogelijk zijn om het landbouw- en handels- hooger onderwijs aan de Universiteiten bij een der bestaande faculteiten in te lijven. Kon dat wel geschieden, ik zou tegen dit artikel geen bezwaar hebben. Ik stem echter niet gaarne voor iets, dat ik niet ken en waarvan ik niet weet, wat er uit zal voortkomen.

Ja maar, zal men zeggen, indien er een wetsontwerp komt zijt gij vrij het te bestrijden en er tegen te stemmen. Indien echter in deze wet staat, dat die hoogescholen er zullen komen, is men daaraan gebonden en als ik de beteekenis daarvan niet ken, wil ik liever mijn stem daaraan niet geven. Ik zou liever die landbouw- en handelshoogescholen uit het artikel verwijderd zien.

Er komt nog iets bij. Wat men onder die hoogescholen verstaat weet ik niet, maar wanneer men daarvan geen bepaalde omschrijving geeft, vormt men zich een denkbeeld. En nu komt het mij voor, dat men bij die hoogescholen zich iets van lager orde voorstelt, iets dat tusschen het hooger- en het middelbaar onderwijs, tusschen Universiteiten en vakscholen in staat. Indien dat zoo ware, zou ik er groot bezwaar tegen hebben. Want ik meen, dat de landbouwkunde een wetenschap is, die in den laatsten tijd zulk een enorme vlucht heeft genomen en op welker gebied nog zooveel te doen is, dat de hoogste vorm van onderwijs voor die wetenschap moet beschikbaar zijn. Daarom meen ik, dat de landbouwkunde moet worden onderwezen aan een Universiteit. Er wordt gezegd: dat kan ook; ja, men kan ook die hoogeschool vestigen in een plaats waar een Universiteit gevestigd is, maar dan geloof ik dat die hoogeschool tegenover die Universiteit zal staan als een burgerschool tegenover een hoogere burgerschool; de leeraren van een hoogere burgerschool geven wel les aan een burgerschool, maar het zal steeds zijn een onderwijs van lagere orde als aan de hoogere burgerschool. Zoo zal het ook zijn als de professoren eener Universiteit college geven aan een hoogeschool. Ik zou dus ongaarne zien, dat beide genoemde scholen in dit artikel behouden bleven. Wat de Technische Hoogeschool betreft, weten wij wat wij krijgen; dat is geheel uitgewerkt. Stonden wij op geheel vrij terrein, dan zou ik zeggen: dit behoort ook bij het universitair onderwijs. Maar er zijn zooveel kosten en uitgaven gedaan voor het technisch onderwijs te Delft, dat het financieel onmogelijk zal zijn dit naar een Universiteit over te brengen. Met de landbouwkunde is dat niet het geval. De school te Wageningen is een vakschool en moet wellicht blijven bestaan, is het niet voor hier te lande dan toch voor Indië.

Ik ben het dus in zooverre met de heeren van Karnebeek en den eersten spreker eens dat ik hier liever niet wil beslissen en meen dat het beter is, die namen uit het artikel weg te laten.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wensch te zeggen, dat ik nogal bezwaar heb mijn stem te geven aan dit artikel, om dezelfde redenen als door de vorige sprekers te berde gebracht zijn. Wij weten niet, waarvoor wij staan en dit is toch inderdaad van groot belang. Ik wensch nu de aandacht van de Kamer te vestigen op hetgeen de Minister gezegd heeft op bladz. 56 van het Verslag:

„Van opneming van het hierbedoelde hooger onderwijs in de universiteit of in de technische hoogeschool, is hij op grond van de hierboven opgegeven reden, tegenstander, en een voorstel in die richting zou in geen geval van hem te wachten zijn. De vestiging van een zelfstandige inrichting van hooger onderwijs voor den landbouw en den handel is naar zijne overtuiging dringend noodig, en hij wenscht dit punt nu reeds in de wet vast te leggen."

Het komt mij derhalve voor, dat wanneer wij over dit artikel stemmen en wij handelen zooals de Minister bedoelt, wij nu reeds vaststellen, dat het zal zijn een afzonderlijke Hoogeschool. Ik voor mij zou daartegen nogal groot bezwaar hebben; ik zie

er de noodzakelijkheid niet van in; daarentegen zou ik er geen bezwaar in zien aan een bestaande Universiteit een Hoogeschool toe te voegen in den vorm van een soort van faculteit, zoodat de colleges ook bezocht zouden kunnen worden door personen, die geen gewone universitaire opleiding hebben ontvangen. Zoo kunnen in België notarissen aan een Academie worden opgeleid; ik geloof niet dat deze allen meesters in de rechten moeten zijn. In ieder geval zou ik het zeer gewenscht achten, dat langzamerhand aan onze Universiteiten allerlei vakken werden onderwezen door hoogleeraren, wier colleges konden worden gevolgd door allen die een meer algemeene ontwikkeling hebben ontvangen,

Er zijn nog verschillende andere vakken die m.i. op den duur dienen te worden behandeld, doch die ik nu niet noemen zal! Ik zou wenschen dat men trachtte die aan de Universiteit te verbinden, en dat dan, gelijk dit in het buitenland het geval is, de gelegenheid werd geopend dat menschen die niet gehad hebben een eigenlijke universitaire voorbereiding toch speciale colleges van de professoren aan de Universiteit konden volgen. Ik meen dat het ook op deze wijze zou kunnen geschieden met het hooger landbouwonderwijs, zoodat ook menschen die niet eigenlijk gezegd landbouwer willen worden toch de gelegenheid hebben dieper inzicht te krijgen in die deelen der wetenschap die bij den landbouw een groote rol spelen. Daarop is ook gewezen in een van de adressen ontvangen uit Groningen, naar ik meen, nl. op de wenschelijkheid dat de studenten in de rechten, die misschien nu meer dan noodig is hun tijd verboemelen, in de gelegenheid worden gesteld om, wanneer zij niet wenschen te gaan in een Staatsbetrekking, de colleges te loopen die dan aan de Universtiteit worden gegeven. Maar gelijk ik opmerkte, de Minister heeft uitdrukkelijk gezegd dat hij dit niet wil. Natuurlijk eerbiedig ik die meening ten volle, maar ik vraag wat doen wij nu wanneer wij omtrent dit punt een beslissing nemen. Naar mijn bescheiden meening niets. Men kan een volgenden wetgever niet dwingen zich te houden aan hetgeen hier bepaald is. Wanneer wij krijgen een Minister die een voorstel doet waarmede de Kamer zich niet kan vereenigen, dan stemmen wij het af; maar dit blijft altijd in de wet staan. Wij zouden dan nog moeten overgaan tot het veranderen van deze wet, om de Regeering te bevrijden van de verplichting om hierover wetsvoorstellen in te dienen. Het komt mij voor dat deze bepaling veel gelijkenis heeft met een punt op een program van actie voor den wetgever en ik ben, gelijk de heeren weten, geen groot bewonderaar van programma's van actie. Daarom meen ik dat het beter is dit punt niet in de wet op te nemen. De Minister zou niettemin toch spoediger datgene kunnen voorstellen, waarop hij het oog gevestigd heeft en waarvoor ik hem dank zeg, dat hij het in het oog gevat heeft; ik hoop dan ook dat het hem gegeven zal worden dit punt nader tot een regeling te brengen. Intusschen zou ik wenschen dat dit artikel thans uit de wet verdween.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

60ste VERGADERING — 4 MAART 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

60ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 4 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschiften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. boekwerk. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs; aanneming van de artt. III–VI; aanvang van behandeling van art. VII.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 81 leden, te weten de heeren:

Beckers, Mutsaers, Raymakers, Arts, Ketelaar, Okma, Brants, Bolsius, van Vliet, Zijlma, van Vlijmen, Sluis, Bos, Roessingh, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, Talma Mees, Friesen, Fock, Verhey, Schokking, Passtoors, van den Berch van Heemstede, Bijleveld, van Nispen tot Sevenaer, van der Vlugt, de Visser, den Tex, van Foreest, de Ridder, de Savornin Lohman, Brummelkamp, van Bylandt, Staalman, Krap, van Kol, de Waal Malefijt, Hennequin, van Asch van Wijck, Helsdingen, Travaglino, van Alphen, Pompe van Meerdervoort, van der Zwaag, van Idsinga, van Wichen, Nolens, van der Kun, van Karnebeek, van Sasse van Ysselt, ter Laan, Schaper, van Dedem, Dolk, Hubrecht, van de Velde, Goeman Borgesius, Melchers, Röell, van Wassenaer van Catwijck, de Stuers, Cremer, Michiels van Verduynen, Heemskerk, Lucasse, Willinge, Duymaer van Twist, Troelstra, Smidt, van Styrum, de Ram, de Vries, Tydeman, van Heemstra, van Veen, Lieftinck, Pijnacker Hordijk, Kolkman en Smeenge,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer van Raalte, wegens ambtsbezigheden; van den heer Janssen, wegens een gemeenteraadsvergadering; van den heer Aalberse, door omstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, betreffende de voorgenomen verhooging van het invoerrecht op tabak, van A. J. Mignot en anderen, allen handelaren in tabak en sigaren- en tabaksfabrikanten te Eindhoven en omstreken, met tien betuigingen van instemming;

een, van A. de Heer, kapitein-kwartiermeester bij de d.d. schutterij te Amsterdam en tien anderen, allen luit.-adjudant of 1ste-luit.-kwartiermeester bij de d.d. schutterij te Amsterdam, houdende verzoek voorstellen te doen waardoor voorkomen wordt de financieele schade, welke zij zullen lijden door de opheffing der schutterijen.

Het eerste adres zal worden gezonden aan de voor de ontwerp-Tariefwet te benoemen Commissie; het tweede aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een, van G. A. Hendriks, te 's Gravenhage, betreffende adressants bemoeiingen met den postduivendienst van het leger en zijn niet-benoeming in een betrekking bij 's Rijks postduivendienst.

Dit adres wordt als ongezegeld ter zijde gelegd;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederl. Comité voor Alg. Kiesrecht inzake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en den secretaris van de Algemeene Deventer Werkliedenvereeniging „Helpt u zelven";

den voorzitter en den secretaris van „De vrije Katholieke Volkspartij," te Enschedé;

den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging „Cultiveeren," afd. Utrecht van het Alg. Ned. Werkliedenverbond;

den voorzitter en den secretaris van de Voerliedenknechtsvereeniging" te Arnhem;

den voorzitter en den secretaris van de Arbeiderskiesvereeniging Amsterdam VII, afd. van den Soc. dem. Arbeiderspartij;

den voorzitter en den secretaris van de Nieuwerkersche Werkliedenvereeniging „Onvermoeid Vooruit", afd. van het Alg. Ned. Werkliedenverbond;

den voorzitter en den secretaris van den Leeuwarder Bestuursbond;

den voorzitter en den secretaris van de afd. Wormerveer e. o. van den Bond van Ned. Onderwijzers;

den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging van straathandelaren „Steeds Vooruit", te Utrecht;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betreffende de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

H. de Raaf, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Middelburg, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

P. A Feenstra, conducteur der brievenmalen te Heerenveen, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

K. Warmolts, kommies der belastingen te Nieuwe Schans, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

A. Calkoen, officier van justitie te Almelo, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. Riechtie, kommies bij 's Rijks belastingen te Borger, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

c. aan het adres der predikanten van de Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam, betreffende het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs, van: J. van Walsem en 13 anderen, allen predikanten van den Ring Oud-Beijerland, ressorteerende onder de classis Dordrecht der Ned. Herv. Kerk.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. van den Minister van Marine het door zijn Departement uitgegeven boekje: „Koninklijke Nederlandsche Marine voor 1904."

Dit werk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS (18).

De beraadslaging over *onderart.* 32 wordt voortgezet.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund te beginnen met een dankbetuiging aan de geachte afgevaardigden, de heeren dr. Nolens en dr. Bos, voor den steun door hen verleend aan de hoofdgedachte van het onderwerp, waartoe wij thans genaderd zijn.

Het was mij aangenaam te vernemen, dat ook dr. Bos de theorie, waarop door Thorbecke de indeeling van ons onderwijs gegrond was, niet meer van onzen tijd acht en dat hij, zonder zich in bijzonderheden uit te laten, toch meer sympathie had voor de theorie, die ik daarvoor in de plaats heb geschoven.

Ik heb nog in een ander opzicht aan dien geachten afgevaardigde mijn dank te brengen, te weten voor den steun door hem gegeven aan het denkbeeld, opgenomen in art. 32*d*, om namelijk bij de vakken, die aan de Technische Hoogeschool zullen worden gedoceerd, niet uitsluitend op te nemen technische vakken, maar ook een plaats te geven aan die vakken die de algemeene ontwikkeling beoogen, die meer den zedelijken kant raken.

Men kan niet ontkennen, dat metterdaad op inrichtingen van dien aard het gevaar dreigt, dat, waar de kweekelingen bijna uitsluitend worden opgeleid in de natuurkundige vakken, indien ik dien algemeenen naam hier mag noemen, er zich in hun ontwikkeling een betreurenswaardige eenzijdigheid zal voordoen. Zij zullen bijna uitsluitend leeren zien naar datgene, wat dien kant van het leven raakt, en daardoor niet ontvangen die algemeene ontwikkeling, die zij zoo zeer noodig hebben. Zelfs zou ik zeggen, dat dergelijke inrichtingen een tegenwicht noodig hebben tegen die dreigende eenzijdigheid en dat dit tegenwicht niet anders kan worden gevonden dan door de gelegenheid voor de kweekelingen, die zich op dat terrein in hoofdzaak begeven, te openen om ook in het algemeen een kijk, en een ernstigen kijk, op een ander terrein van het leven te nemen.

Wellicht zal bij art. 32*d* door den geachten afgevaardigde, den heer van Karnebeek, worden voorgesteld de vakken, die hierbij in aanmerking komen, uit de lijst te lichten.

Ik kan thans van dit punt afstappen; zoolang er nog geen amendement van dien aard is ingediend, geloof ik met deze korte verklaring te kunnen volstaan.

Het hoofdpunt waarop het hier aankomt, is de vraag, of door de Kamer, evenzeer als door de Regeering, wordt ingezien, dat op het oeconomisch terrein van het leven niet kan volstaan worden met een lager of, wil men, middelbaar onderwijs, dat bruikbare mannen aflevert voor den practischen dienst, maar toch niet geeft die hoogere ontwikkeling aan hen, die daarvoor in aanmerking komen, waardoor zij ook in ons land tot eigen wetenschappelijk onderzoek worden in staat gesteld, een onderzoek, dat zich natuurlijk meer bepaald moet richten op de toestanden waarmede wij hier in Nederland te doen hebben.

De behoefte aan dergelijke hoogere ontwikkeling als hier in aanmerking komt, is door onderscheidene kweekelingen van onze technische school zoozeer gevoeld, dat zij in niet zoo geringen getale naar het buitenland zijn gegaan om daar die hoogere opleiding te zoeken, die hun daar meestal met welwillendheid wordt verstrekt, en niet weinigen keeren herwaarts terug gesierd met den doctorstitel, waarop men vooral zeer veel prijs stelt. Het valt echter niet te ontkennen, gelijk ook in het adres van de Groninger Maatschappij van Landbouw uitvoerig is aangetoond ten opzichte van den landbouw, dat juist het hooger onderwijs, waarvan hier sprake is, niet draagt een algemeen karakter en niet voor alle landen hetzelfde kan wezen, maar zich moet richten naar de bijzondere toestanden en gesteldheden, die in de onderscheiden landen bestaan.

Door de zooeven genoemde maatschappij wordt er op gewezen, hoe de kennis van de gewassen, die in Nederland bijzonderlijk dienst kunnen doen om den grond rendabel te maken, hoe de aard van den grond, niet alleen van den boven- maar ook van den ondergrond, anders zijn dan in andere landen en hoe derhalve ook zij, die elders die hoogere ontwikkeling hebben verkregen, waarvan hier sprake is, niet afgericht zijn, als ik dien term bezigen mag, op de hier speciaal bestaande toestanden.

Dit geldt natuurlijk nog meer ten opzichte van de kennis der wetgeving. Of de jongelieden, die het hier geldt, op de buitenlandsche Hoogescholen al krijgen een dieper inzicht in de daar bestaande administratieve wetgeving, wat geeft hun dat, wanneer zij hier te lande terugkomen, terwijl dat terrein voor ons land bij hen is braak blijven liggen? Nu mogen wij gelukkigerwijs, *nemine contradicente*, zeggen dat het onderwijs op de Polytechnische School te Delft gegeven, reeds sedert geruimen tijd het karakter van hooger wetenschappelijk onderwijs draagt, en het was mij, toen ik mij een paar jaren geleden te Berlijn bevond om mij op de hoogte te stellen van den toestand van dit onderwijs in Duitschland, een voorrecht daar te hooren, dat men aan het Unterrichtsministerium goed op de hoogte was van de toestanden te Delft en tevens de verklaring te vernemen, dat de Polytechnische School, zooals zij nu bestaat, al het karakter draagt, dat een Technische Hochschule in Duitschland heeft.

Is dat nu zoo, dan is er alleszins reden om een school, die feitelijk, dank zij de liberaliteit, waarmede de Regeering en Staten-Generaal steeds gelden voor die inrichting hebben beschikbaar gesteld en niet minder de kunde en de toewijding van hen, die daar gedoceerd hebben en nog doceeren, zulk een hoogte bereikt heeft, te lichten uit het middelbaar onderwijs en daaraan ook bij de wet het karakter toe te kennen van hooger onderwijs. Maar terwijl het technisch onderwijs in ons land zoo gelukkig is geweest reeds tot die ontwikkeling te geraken, kan men er niet genoeg verbaasd over staan, dat voor een land, waar de landbouw en de handel, veel meer nog dan de industrie, de hoofdbronnen opleveren voor het nationaal bestaan, het handels- en het landbouwonderwijs zoo achterlijk zijn gebleven.

Ik zal niet uitweiden over de landbouwschool te Wageningen; maar ik meen toch wel te mogen zeggen, dat men thans vrij eenparig toestemt, dat die school een mislukking is geweest, zoowel wat de wijze van opzet betreft, als wat aangaat de resultaten daarvan verkregen.

En wel heeft men voor het handelsonderwijs in Amsterdam een handelsschool, die zeer zeker vruchten afwerpt, maar die toch buiten tegenspraak het karakter van hooger onderwijs niet representeert.

Ziet men nu, hoe men in andere landen, zoowel ten oosten als ten zuiden van onze grenzen, reeds voor lang de behoefte heeft ingezien om daarin wijziging te brengen, dan meen ik, dat ook voor ons land het oogenblik is gekomen om niet langer stil te zitten, maar van Rijkswege aan die twee zijden van het nationaal leven te geven, wat zij noodig hebben.

Het komt mij toch voor, dat men geheel miskent de gewijzigde positie, waarin ook de landbouw is gekomen, indien men meent dat men met het tot dusver verrichte kan volstaan. De toenemende bevolking dwingt de menschen om uit eenzelfde terrein zoo mogelijk steeds meer voedsel te produceeren. En de groote en sterke concurrentie, die onzen landbouw door vroeger weinig ontgonnen streken wordt aangedaan, de gevolgen van die snellere gemeenschap, waardoor de markt een mondiaal karakter heeft verkregen, dit alles noodzaakt ons te zorgen, dat wij niet minder dan andere landen doen, maar te doen wat in ons vermogen is om ons diezelfde kennis eigen te maken, en dat inzicht te verkrijgen en ook te verspreiden, waardoor werkelijk de landbouw tot een hooger peil kan worden opgevoerd.

Wat den handel betreft kan ik ongeveer hetzelfde zeggen. Onze handel verkeert niet in een bloeienden toestand. Onze handel is zeer zeker, wanneer wij de totaal cijfers van de statistiek raadplegen, voor een land met een bevolking van ruim 5 millioen zielen, zeer aanzienlijk, maar ook hier geldt: ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas.

Wanneer men van die totaalcijfers aftrekt niet alleen wat als transito in de statistiek is opgegeven, maar wat feitelijk geen andere dan een transito-beteekenis heeft, dan kan ik niet anders dan er mij over bedroeven, dat onze eigen reëele handel over het algemeen niet die hooge vlucht heeft genomen, waarop men had durven hopen.

Ik zeg niet, dat er op onze handelskantoren geen degelijke mannen zijn, ook niet dat men theoretisch een koopman vormen

kan, maar te ontkennen valt het niet, dat de jongemannen uit die landen, waar het handelsonderwijs een hoogere vlucht heeft genomen dan hier te lande, niet alleen in hun eigen land, maar ook daarbuiten, niet alleen een plaats kunnen krijgen, maar zelfs zeer gezocht zijn.

Duitschland bezit thans vier Handelshochschulen. En wanneer men nu vraagt, hoe het in Amerika en in groote centra van den handel gelegen is met het percentage van Duitsche jongelieden op de kantoren, dan kan men zich kwalijk onttrekken aan den indruk, dat die betere Geschultheit aan hen metterdaad de voorkeur doet geven.

Daarbij komt, dat de handel zelf allengs ten gevolge van veranderde omstandigheden een ander karakter heeft verkregen en dat het bij den handel veel meer dan vroeger aankomt op een scherpe warenkennis, op een degelijk ingeleid zijn in het financieele wezen en niet minder in de mondiale statistieken, gelijk die ten opzichte ook van den handel openbaar gemaakt worden; en dat het niet genoeg is, die statistieken eenvoudig als minder ingewijde eens te raadplegen, maar dat men in al die stukken niet slechts een vereinzelnd, maar ook een verbonden inzicht moet krijgen, opdat macht en kracht geboren worden, die het initiatief meer steunen en bij de concurrentie in het binnenland en in het buitenland betere kans bieden. Het heeft mij dan ook genoegen gedaan, dat men blijkens het Verslag dit algemeene denkbeeld, om ook dit soort van onderwijs onder het hooger onderwijs op te nemen, met welwillendheid heeft ontvangen.

Men heeft in Duitschland ook nog uit een ander oogpunt de noodzakelijkheid ingezien om meer een complex-voorbereiding te geven. Bijv. waar de ongevallenverzekering zoo breede plaats gaat innemen in het leven, heeft men begrepen, dat het er op aankwam ambtenaren te vormen, die op dit gebied voorzien waren van al de praeparatoire kundigheden, die er voor noodig waren, en in het verzekeringswezen zelf en in de verschillende deelen daarvan een behoorlijke opleiding hadden ontvangen. Te dien einde heeft de Pruissische Regeering aan de Universiteit te Göttingen onder leiding van den hoogleeraar Lexis een complex van studiegangen ingericht, die maakt, dat degenen die dit complex volgen onder einheitliche leiding, metterdaad de mannen worden, die de Regeering èn over het verzekeringswezen zullen hebben te adviseeren èn daarin als administratieve personen zullen hebben op te treden.

Nu kom ik tot de tweede vraag: moeten deze vakken van het hooger onderwijs gedoceerd worden aan de Universiteiten of is het raadzaam om ze te laten doceeren aan afzonderlijke Hoogescholen. De opmerking van den geachten afgevaardigde, den heer van Dedem, dat het onderwijs aan een Hoogeschool een lager karakter zou dragen dan dat aan een Universiteit moet ik principieel bestrijden. Met een gradueel verschil hebben wij hier in geen enkel opzicht te maken. De bedoeling van hooger onderwijs is altoos om in te leiden tot in de diepste motieven, die het verschijnsel, dat men onderwijst en onderzoekt, beheerschen. Op de Hoogeschool — en dus ook te Delft — gaat dit onderzoek even diep als op de Universiteit, er mag geen diepte ongepeild en ongeboord gelaten worden. De hoogescholen staan dan ook, de geachte afgevaardigde zal dit toegeven, onder art. 1 der wet. Of het betreft een Universiteit of een Hoogeschool, bedoeld art. 1 blijft regeeren en beheerschen den aard en het karakter van het te geven onderwijs. Er is dus in graad tusschen het onderwijs aan een Universiteit en dat aan een Hoogeschool niet het allerminste verschil.

Vraagt men nu of de oprichting van afzonderlijke Hoogescholen noodig is en alle hooger onderwijs niet kan worden gegeven aan de Universiteit, dan zal ik zeggen, waarom dit niet gaat. Een Universiteit is in naam en wezen een vlottend en voor evolutie vatbaar begrip. De Universiteiten waren niet altijd wat zij nu zijn en zij zullen ook wel niet altoos het karakter blijven dragen, dat zij thans bezitten. Op zich zelf laat het zich zeer goed denken dat men zegt: alle hooger onderwijs, van welken aard en soort ook, moet aan de Universiteit worden ondergebracht, maar dan vergete men niet de consequentiën, waartoe men komt. Wanneer men het technische hooger onderwijs, het landbouw- hooger onderwijs en het handels- hooger onderwijs en — gelijk ook gevraagd is — het veeartsenijkundig hooger onderwijs al te gader wil brengen onder de Universiteit, dan is er geen reden, waarom men weerstand zou bieden aan den wensch, die ook is opgekomen, om het militair hooger onderwijs en het marine- hooger onderwijs daaronder te brengen. En dan rijst toch de vraag: bij welke faculteit moet dat alles worden ondergebracht? Het gaat moeilijk in de theologische, de medische of de juridische faculteit. De literarische biedt er ook weinig ruimte voor aan, dus men moet dat alles brengen onder de wis- en natuurkundige faculteit. Maar dan vraag ik: welk een monster-faculteit wordt dit dan? Wanneer men bedenkt, dat men nu in Delft wenscht te stichten vijf afdeelingen en naderhand de gelegenheid wenscht open te houden om dat aantal nog te vermeerderen, wanneer men nagaat het aantal professoren, dat werkzaam is in Delft — afgetrokken die hoogleeraren, die bij aansluiting zouden kunnen vervallen — dan wordt de geheele omvang, niet alleen wat het personeel, maar ook wat de laboratoria, instituten en hulpmiddelen betreft, zoo groot, dat een ernstige disproportie zou ontstaan tusschen die monsterfaculteit en de overige. Maar toch is het niet uitsluitend die omvang, die mij beweegt aan een Hoogeschool de voorkeur te geven. Wanneer de universitaire opleiding zoo wordt uitgebreid, dat alles er onder begrepen wordt, dan heeft het ook nog het bezwaar, dat bij de jaloezie van de Universiteiten onderling, elke Universiteit zou vragen, wat aan de andere was gegeven. Waar Amsterdam zijn bevoegdheid heeft gekregen onder voorwaarde, dat men het onderwijs in gelijken omvang zou geven als aan de Rijks-universiteiten, zou men al spoedig de financiën van Amsterdam nog in meerdere ongelegenheid brengen dan waarin zij reeds thans zijn. Maar dat is toch niet het hoofdmotief, waarom ik aan een Hoogeschool de voorkeur geef en niet licht zou kunnen medewerken tot opneming van deze studie aan de Universiteit.

Ik kan nu de Polytechnische School buiten rekening laten, omdat — gelijk de heer van Karnebeek zelf heeft gezegd — men daar een geprejudicieerde quaestie heeft. Die school was in Delft, had daar een groote inrichting en hulpmiddelen verkregen en er was iets voor te zeggen, om dit niet voor afbraak te verkoopen en liever te voltooien, wat er was.

Maar dit alles raakt de quaestie van het principe niet.

De quaestie van het principe, die hier voor mij den doorslag geeft, is deze, dat, mijns inziens, onderscheid moet gemaakt worden tusschen wat is algemeene wetenschap en tusschen hetgeen is de applicatie of de toepassing van het weten op een bepaald deel van het oeconomische leven. Men werpe mij daarbij niet tegen, dat de medische faculteit een faculteit is, die zelf applicatie geeft. Zoo ik herinneren mag aan het werk van Kant, waaruit ik gisteren citeerde, zal men het wel met Kant eens zijn, dat de drie hoogste faculteiten een geheel andere origine en beteekenis hebben, dan de twee lagere.

Het valt niet tegen te spreken, dat de letterkundige en wiskundige faculteiten oorspronkelijk geen faculteiten geweest zijn, maar uitsluitend voorkwamen onder den naam van scolae artistarum en uitsluitend strekten voor de voorbereidende studiën, welke voor de drie eigenlijke faculteiten van noode waren.

Nu geef ik toe, dat daarin langzamerhand wijziging gekomen is, maar toch een wijziging, welke nooit verder strekt, dan dit, dat die faculteiten mannen afleveren om onderwijs te geven.

De drie andere faculteiten — gelijk Kant het keurig heeft aangetoond — bestaan, om te voorzien in de behoefte aan drie groote klassen van mannen, die de leiding onder het volk hebben.

De theologische faculteit voor de predikanten; de juridische voor de Staatsambtenaren, rechterlijke en andere; de medische om het land te voorzien van artsen.

Maar noch de letterkundige, noch de wis- en natuurkundige bestaat voor de productie — de aflevering, als ik het zoo noemen mag — van een groote klasse van mannen, die in de maatschappij, als zoodanig, als eigen organen optreden. Integendeel, hetgeen in hoofdzaak daar gezocht wordt en uit de studie voortkomt, strekt om onderwijs te geven in de verschillende scholen. Daarbij blijven zij in het karakter van faculteit door te zijn preparatoire scholen in haar oorsprong.

Juist dit maakt, dat de wis- en natuurkundige en de letterkundige faculteiten dragen een geheel generaal karakter, dat wil zeggen, dat daar de studiën gedreven en voleind worden, niet met het oog op een bepaalde roeping of stand in de maatschappij; maar gedreven en voltooid om de algemeene weten-

schappen, die ten opzichte van de verschillende vakken, die te doen hooren eisch is, na te gaan, te critiseeren, zoo mogelijk te verrijken.

Maar nu is het eigenaardige juist van de wis- en natuurkundige faculteit dit, dat zij het gewetene en nog te wetene onderzoekt geheel in het algemeen, zonder daarbij de applicatie op een bepaald deel van het maatschappelijk leven voor oogen te hebben. Dat kan ook niet anders, omdat zoowel de applicatie als de uitoefening van hetgeen men tot applicatie dier wetenschap naderhand in het leven verkrijgt inderdaad een geheel ander karakter vertoont en wel in drieërlei opzicht.

Vooreerst in zoover men voor de applicatie in die vakken en voor de latere uitoefening der oeconomische beroepen noodig heeft een complex van vakken, dat in geen faculteit aan de Universiteit als zoodanig aanwezig is.

Men kan b. v. bij den landhouw volstrekt niet volstaan met het hooger onderwijs in de natuurkundige vakken, maar men heeft evenzeer de oeconomische vakken noodig. Men kan zelfs zeggen, dat physiologie en biologie van de cultuurproductie en tevens de oeconomische kennis, welke daarop betrekking heeft, te zamen het complex uitmaken, dat daarvoor noodig is. Is dit zoo, dan ontbreekt, wanneer men aan de Universiteit deze studie onderdak brengt. het daarvoor noodige complex. Ik zeg niet, dat niet verschillende van die vakken bij andere faculteiten wel te vinden zijn, maar dat is de quaestie niet.

Het universiteitsleven berust niet daarop, dat men bij allerlei faculteiten eens rondloopt en ter markt gaat; neen, de universitaire inrichting berust ook op het stelsel van examens, van diplomata, van doctoraten, en nu kan niet een deel haar wettigen koers krijgen, wanneer twee of drie faculteiten daartoe zouden moeten medewerken.

In de tweede plaats merk ik dit op. Al is het zoo, dat de wis- en natuurkundige faculteit al de onderscheidene grondvakken doceert, welke hetzij voor het landbouw-, hetzij voor het handelsonderwijs noodig zijn, en dat evenzoo in de juridische faculteit de oeconomische vakken onderwezen worden, zij geven toch niet die specialiseering der vakken welke, waar het op geappliceerde wetenschap aankomt, onmisbaar is. Om een voorbeeld te noemen, het is voor de textiel-industrie van het hoogste belang om de chemie dier elementen, welke de kleurstoffen in oorsprong en menging beheerschen, tot in haar laatste bijzonderheden te achtervolgen.

Maar het spreekt wel vanzelf dat een professor in de scheikunde als zoodanig ook wel dit punt zal behandelen, maar dat hij zich, waar voor hem dat belang niet dringt, krachtens den aard van zijn onderwijs, moet houden aan de meer algemeene behandeling van deze onderdeelen. Wat ik hier noem ten aanzien van een enkel verschijnsel geldt wel van verreweg de meeste. Daarom moet altoos een voorbereidende school, een applicatoire inrichting het onderwijs ook in de algemeene vakken specialiseeren op punten, waar het aan de algemeene Universiteit niet gespecialiseerd kan worden.

In de derde plaats: het groote vraagstuk, waarvoor men komt te staan bij de poging om de vruchten van de wetenschap ten profijte te doen strekken van het oeconomisch leven, is de toepassing. Nu heeft omtrent die toepassing van de wetenschap dusver bestaan een zeer ernstig misverstand. Het is n.l. zóó opgevat alsof, indien men nu maar in die grondvakken de noodige kennis had verkregen de toepassing, de applicatie daarvan wel volgde, en dat dit zich dus wel vanzelf vond.

Dat nu is een misverstand, waartegen niet ernstig genoeg kan worden opgekomen. Ik sprak van de textiel-industrie. Welnu, de chemische kennis van de kleuren in haar wording en menging is een gansch andere dan de vraag hoe het best de kleuren geappliceerd worden op de textiele stof en de applicatie van de kleuren op de textiele stof is tegenwoordig — ik behoef het hier niet nader uiteen te zetten — een der hoofdvragen voor het succes van degenen, die in de textiel-industrie hun fortuin wagen. Welnu, die vragen van toepassing, die op elk terrein zich herhalen, zijn vragen van methode, die, evenzeer als de grondvakken zelf, wetenschappelijk onderzocht moeten worden.

Men kan niet de samenstellende deelen wetenschappelijk onderzoeken en de applicatie maar in den blinde laten drijven. Neen, ook de vraag van de toepassing der gegevens zelf is evenzeer een quaestie van wetenschap; en nu zal de geachte afgevaardigde, de heer van Dedem, ook tevens nader gevoelen, zoo ik hoop, de juistheid van wat ik zooeven zeide, namelijk dat wij hier ook metterdaad te doen hebben, in even sterke mate als bij het universitair onderwijs, met een wetenschappelijk vraagstuk. Welnu, dat wetenschappelijk karakter kan de toepassing niet krijgen aan een Universiteit, om de eenvoudige reden, dat het vraagstuk van de toepassing verschilt voor elk stuk van het oeconomisch leven, verschilt bijna voor elk onderwerp, voor elk voorwerp waar de oeconomische behandeling in aanmerking komt. Daarom schijnt het gewenscht, ja, noodzakelijk om in een afzonderlijke school van hooger onderwijs te geven datgene, wat de Universiteit als zoodanig krachtens haar aard, wanneer zij blijft zooals zij is, niet geven kan, namelijk in de eerste plaats de algemeene vakken in hun grondgedachte, in de tweede plaats een nadere specialiseering voor zoover bepaalde deelen van die grondgedachte bij het oeconomisch object meer dan andere in aanmerking komen. Vooral kan zij niet de toepassing zelf een wetenschappelijk onderzoek verschaffen en daardoor die toepassing werkelijk profijtelijk doen worden.

Ik wensch op dit punt van mijn rede iets te zeggen over de veeartsenijkunde, en wel in dit verband, dat in het ontwerp alleen wordt voorgesteld een drietal Hoogescholen, en dat er niet gesproken wordt van een Veeartsenijkundige Hoogeschool. Die indeeling in drieën is niet willekeurig genomen, maar is daarom gekozen, omdat het groote oeconomische terrein in die drie groote deelen van landbouw, industrie en handel zich teekent.

Nu komt intusschen de veeartsenijkunde — en ook de geachte afgevaardigde, de heer Zijlma wees daarop — om ook voor haar onderwijs een zelfstandige positie te vragen. De vraag is: kan men dat metterdaad verdedigen? Kan men zeggen, dat er een indeeling van het terrein is te maken, waarbij de veeartsenijkunde gecoördineerd zou komen te staan met de overige deelen? Aan een goede Landbouwhoogeschool zal men niet alleen het hooger onderwijs voor de bewerking van den bodem, maar ook de hoogere wetenschappelijke kennis van het vee moeten geven. Het zal dus niet mogelijk zijn zulk een landbouwinrichting te krijgen, of men zal daarbij ook de wetenschappelijke kennis van het vee in zijn normalen gezonden toestand moeten geven.

Aan een veeartsenijkundige school daarentegen zal men de pathologische kennis van het vee moeten verstrekken en tevens de kennis van de medicatie. En het is toch absoluut ondenkbaar, dat men de kennis der pathologie behoorlijk zou geven, indien men niet begon met de kennis van het vee in zijn normalen toestand.

Daaruit volgt dadelijk, dat men bij splitsing eenzelfde onderwijs moet gaan geven aan twee inrichtingen. Bovendien kan men zeggen, dat de hoogere kennis op landbouwgebied niet voltooid is, wanneer men alleen rekent met het gezonde vee. Behoort niet bij den landbouw zelf ook de kennis van de pathologie? Is het niet waar — om iets te noemen — dat de wijze van voeden, van bewaren en van verzorgen van het vee ook wel degelijk met de pathologische verschijnselen samenhangt? Bovendien geloof ik, dat men, sprekende van het landbouwonderwijs in hoogeren zin, niet uit het oog mag verliezen, dat het landbouwonderwijs ook op andere terreinen zich meer en meer uitbreidt. Zal men onder landbouwonderwijs alleen verstaan het onderwijs en de productie, of zal men daaronder ook begrijpen de verwerking der producten, m. a. w. — om iets te noemen — zal men daaronder alleen verstaan de kennis van de melk, of ook de kennis van de kaas en van de boter? Kaas en boter zijn niet eenvoudig producten, maar bewerkte fabrikaten van de grondstof melk.

Als dat zoo is, kan men dan zeggen, dat de kennis van de zuivelindustrie, de kennis van de door gisting der uit de oorspronkelijke stoffen verkregen producten van het landbouwonderwijs is af te leiden? De groote Gährungsschule te Berlijn, die op zeer uitgebreide schaal ingericht is, heeft meer en meer het besef verlevendigd, dat men inderdaad te doen heeft met verschijnselen, met elementen, die met het landbouwonderwijs in eng verband staan.

Waar men nu de veeartsenijkunde gaarne op zich zelf wil laten staan en zelfstandig laten optreden, omdat het landbouwonderwijs tot dusverre een lager begrip heeft gehad, versta ik dat, maar een geheel andere vraag wordt het, of de veeartsenijkunde

niet vanzelf onder het landbouwonderwijs zou moeten worden gerangschikt, zoodra dat onderwijs op zijn hooger peil komt. Ik behoef er slechts aan te herinneren dat te Kopenhagen èn het veeartsenijkundig onderwijs èn het landbouwonderwijs in een Veterinair- og Landbo-Høiskole vereenigd zijn.

Er is — dat is niet te ontveinzen — bij de veeartsen een zeker gevoel dat zegt: de doctoren, die de menschen gezond maken hebben een geëerde positie in de maatschappij en wij, ook dokters, die het vee gezond maken, nemen een lagere positie in. En daarom is er bijna onder geen stand zulk een sterken Heiszhunger naar het doctoraat als juist bij die heeren. Nu komt het niet bij mij op om de beteekenis, die de veeartsen en de veeartsenijkunde voor de welvaart van ons land hebben, ook maar eenigermate te onderschatten, maar toch zie ik niet in, dat een neiging, die hoofdzakelijk voortkomt uit de daar gegeven motieven, en die het onderscheid tusschen de pathologie en medicatie van den mensch en de pathologie en de medicatie van het dier wil effaceeren, behoort te worden aangemoedigd.

De geachte afgevaardigde de heer Zijlma heeft gewezen op het buitenland. Hij heeft gezegd, dat aldaar de opneming althans van den landbouw — over den handel heeft hij zich niet uitgelaten — onder het universitaire onderwijs regel is geworden. Ik ontken dat, want de zoogenaamde Landbouw-academiën, die op initiatief van Albrecht Thaer in het leven zijn geroepen en tamelijk talrijk zijn geweest, droegen volstrekt niet het karakter van hooger wetenschappelijk onderwijs en hebben niets gemeen met wat hier als Landbouwhoogeschool wordt voorgesteld.

Die Academies zochten hierin hun kracht, dat bij de school zeer uitgebreide terreinen, zelfs tot 4000 hectaren, in gebruik werden genomen; maar het is zeer goed te begrijpen en natuurlijk, dat die Academies, dat geen hooge- maar middelbare scholen waren, het reeds hadden afgelegd en reeds bezweken waren vóór het optreden van von Liebig. Het is volkomen juist, dat von Liebig den spijker op den kop heeft geslagen, toen hij den strijd aangebonden heeft tegen elke poging om het landbouwonderwijs als een afzonderlijke wetenschap te houden buiten de algemeene grondvakken van wetenschap, die in hun diepsten grond ook de landbouw beheerschen. v. Liebig heeft niet gezegd, dat het landbouwonderwijs aan een Universiteit moest worden gegeven, maar wat hij te recht heeft doorgedreven bestaat hierin, dat men ook voor den landbouw moet teruggaan op de grondvakken, die de kennis van het menschelijk leven beheerschen, vooral de scheikunde, en dat men daarin zoo diep moet doordringen als bij elke andere wetenschap, want dat men eerst uit die diepte van wetenschap komt tot een juiste beoordeeling van de verschijnselen op landbouwgebied.

Daardoor is een groote revolutie op dit terrein in het leven geroepen.

Dat men in Duitschland aan universitair onderwijs in landbouw de voorkeur heeft gegeven — welk onderwijs te Halle maar ook in andere plaatsen metterdaad tot bloei is gekomen — hangt samen met een ander verschijnsel in het Duitsche leven, dat wij in ons land niet hebben, namelijk dat wij hier missen de groote oeconomen of landbezitters. Waar nu die groote klasse van bezitters van zeer groote terreinen, waarbij het landbezit hier in ons land eenvoudig niet te vergelijken is, meest herkomstig is uit kringen, waarin de studie aan een Universiteit toch reeds regel is, daar ligt het geheel in den aard van de zaak, dat men in zulk een land er naar streeft om ook die klasse van personen aan de Academie te gelijk met hun broeders, die daar in de philosophie of in een ander vak studeeren, te laten opleiden. Maar ook wanneer men om die reden bij ons het universitair landbouwonderwijs zou willen in het leven roepen, dan zou men eenvoudig de kweekelingen niet krijgen, want dat genre van personen bestaat in ons land niet.

Wat ziet men in andere landen, die met het onze meer overeenkomen?

Denemarken heeft ook geen groote oeconomie, doch is een land dat in dit opzicht met het onze, veel beter dan Duitschland, is te vergelijken. Denemarken mag ik daarom te meer noemen, omdat het op landbouwgebied niet alleen een hooge waarde heeft, maar ons ook zoo zeer vooruitgekomen is, dat het ons door de kracht der concurrentie zelfs een stoot gegeven heeft, waardoor een groote ommekeer hier te lande te voorschijn geroepen is. Welnu in Denemarken heeft men het landbouwonderwijs niet aan de Universiteit verbonden, maar is te Kopenhagen een Koninklijke Landbouwhoogeschool in het leven geroepen.

Noorwegen, ook „ met ons voor vergelijking vatbaar, heeft hetzelfde gedaan te Aås. Portugal, eveneens een land van geringe grootte, deed hetzelfde.

Nu geloof ik dat er daarom voor ons, een land van niet die groote proportiën, aanleiding bestaat de vraag te stellen, of wij niet beter doen dienzelfden meer beperkten weg in te slaan.

Nu heeft de heer van Karnebeek de zeer juiste opmerking gemaakt, dat, waar men een eigen Landbouwhoogeschool wil en die vakken niet onderbrengt bij een Universiteit, te onderzoeken is, of zulk een Landbouwhoogeschool is te plaatsen ergens afzonderlijk op het land, of wel in een stad waar een Universiteit aanwezig is.

In dit opzicht zou ik zeggen, wijst Denemarken ons den weg. Denemarken heeft de Landbouwhoogeschool gebouwd in een stad waar een Universiteit is.

Ik kom nu even terug op de zaak waarop de geachte afgevaardigde de heer Zijlma wees.

Zooals hem bekend zal zijn, zijn twee van die Academies in Duitschland langzamerhand van karakter veranderd en heeft men hooger onderwijs als doel van de inrichting verkregen, en wel aan die van Möglin bij Berlijn en die van Poppelsdorf bij Bonn. De school bij Berlijn is uitdrukkelijk door de Regeering verheven tot Landbouwhoogeschool. Die school, geplaatst bij een Universiteit, werkt uitnemend en heeft met de vroegere Academie hoegenaamd niets meer te maken. De Academie bij Bonn, welke die groote transformatie niet ondergaan heeft, kan de vergelijking met die bij Berlijn niet doorstaan.

Wat mij betreft zou ik het dan ook zeer betreuren indien een poging gedaan werd om de landbouwschool te Wageningen op te voeren tot een school van hooger onderwijs; ik zou dit verloren moeite achten; van die school is, wanneer men den weg van hooger onderwijs op wil, krachtens haar oorsprong, niets te maken.

Ik ben het dan ook geheel eens dat alles er vóór pleit om dergelijke scholen bij een Universiteit te vestigen, vooral omdat dit de gelegenheid ontsluit te voorkomen hetgeen de geachte afgevaardigde de heer van Karnebeek vreest, groote kosten. Ook naar mijn inzien moet men op de kosten letten. Maar omgekeerd zal de geachte afgevaardigde mij wel toestemmen, dat, wanneer het hooger onderwijs op landbouwgebied er werkelijk toe zal leiden — en dat is toch het eigenlijke doel van alle landbouwonderwijs — om de rentabiliteit der in cultuur gebrachte gronden aanmerkelijk te verhoogen en de nog niet in cultuur gebrachte gronden in cultuur te brengen, dit noodwendig een vermeerdering van inkomsten, ook voor het Rijk ten gevolge zal hebben; dat dan — laat mij het maar laag schatten — die vermeerdering allicht twee à drie ton zal bedragen. Aan de Landbouwhoogeschool te Kopenhagen zijn 21 professoren verbonden met 6 „honorierte Dozenten" en 10 assistenten en de uitgaven voor deze school bedragen per jaar ongeveer f 120 000.

Ik meen echter dat het argument van de kosten niet te zwaar mag wegen, integendeel, dat het hier geheel weggecijferd wordt door het profijt ook voor het Rijk door verbetering van de landbouwtoestanden in het algemeen.

Nu hebben de heer de Savornin Lohman en anderen de bedenking geopperd, of het mogelijk is — al is men zeer beslist voorstander van het stelsel van een Landbouwhoogeschool — het landbouwonderwijs bij een Universiteit onder te brengen.

Ik heb daaromtrent een overtuiging, die ik niet lichtelijk prijs zou geven.

De heer de Savornin Lohman vroeg: moeten wij een zoo gewichtige zaak onmiddellijk bij dit wetsontwerp beslissen?

Ik heb dit bezwaar zelf zeer goed gevoeld en daarom heb ik in mijn eerste ontwerp de zaak facultatief en niet imperatief gesteld. Men is in het Verslag daartegen echter opgekomen en van de zijde van de Kamer is gezegd: dat gaat niet, men moet het imperatief stellen, en nu had ik daar wel neiging toe, omdat ik voor mij zelf met mijn overtuiging gereed was en ook uit een ander opzicht. Ik vreesde, dat, wanneer men deze zaak nu opzettelijk weder niet tot beslissing bracht, dat dan metter-

daad de zaak op de lange baan zou worden geschoven. Ik acht het van het grootste belang voor onze nationale welvaart, dat ons landbouwonderwijs zoo goed mogelijk zij.

Wanneer men nagaat met welke enorme concurrentie onze landbouwproducten thans reeds hebben te worstelen tegenover de Zwarte-zeelanden, Argentinië, Amerika en zelfs Voor-Indië, dan schijnt het reeds absoluut noodzakelijk om in deze niet te treuzelen. Maar daar komt bij, dat men niet mag vergeten, dat de toestanden in Siberië metterdaad onzen landbouw opnieuw bedreigen met een nog zwaarder concurrentie. Het is bekend dat in het district Altaï de hectoliter graan van 80 K.g. verkocht wordt voor f 1 à f 1,20; dat de volwassen runderen verkocht worden voor f 15 à f 20 en dat de uitvoer van boter uit Siberië zelf naar Parijs en Londen zulk een omvang heeft gekregen, dat zij in den tijd van twee jaren van 3 millioen tot 18 millioen Kg. gestegen is, zoodat reeds nu het transport laag genoeg is om de boter, die in Siberië 25 cts per K.g. kost, te doen concurreeren met de Deensche, de Nederlandsche en andere boters op de Londensche markt.

De Russische Regeering stelt alle pogingen in het werk om de transportkosten van uit het binnenland van Siberië te verlagen. Wanneer het aan de Russische Regeering mocht gelukken de transportkosten van een hectoliter graan, die f 1 à f 1,20 per hectoliter kost, te brengen op f 3 per hectoliter, dan zou onze landbouw daardoor weder een nieuwen en zeer zwaren concurrent krijgen. Alles redenen, die het te meer noodzakelijk maken, het hoogere landbouwonderwijs zoo spoedig mogelijk te realiseeren, ten einde, zoo eenigszins mogelijk, aan de concurrentie het hoofd te bieden.

Maar al is het dat ik uit dien hoofde elke vertraging hier bedenkelijk zou achten, zoo zal ik toch aan de Kamer geen geweld aandoen, indien de Kamer van oordeel mocht zijn, dat zij thans in deze zaak nog geen decisie kan nemen, omdat zij niet genoeg voorbereid is. Welnu, in dat geval moet de Kamer het maar niet doen, en wanneer een amendement om uitstel van deze zaak mogelijk te maken, door de Kamer mocht worden aangenomen, dan zal dit voor mij geen reden zijn om daarom dit wetsontwerp in te trekken, maar toch zou ik den geachten afgevaardigde den heer van Karnebeek, wel in overweging willen geven een amendement anders te formulieren dan hij oorspronkelijk aangaf.

Niet dat *ik* iets tegen zijn formuleering zou hebben, integendeel, ik kan niet anders dan vóór die formuleering zijn, omdat, wanneer hij die uitdrukking hooger onderwijs blijft bezigen onder het hoofdstuk: „Van de Hoogescholen", het onderwijs dat hier bedoeld wordt onderwijs aan een Hoogeschool blijft en ik dus krijg wat ik wensch. Eerlijkheid gebiedt mij echter om de Vergadering hierop te wijzen. Ik meen dat de geachte afgevaardigde verder zou komen indien hij een lezing gaf in dezen zin: „Er is een Technische Hoogeschool. De vestiging van andere Hoogescholen wordt, voor elke Hoogeschool afzonderlijk, bij de wet geregeld." Dan blijft men geheel vrij. Er wordt dan niet bepaald, dat er een Handels- en een Landbouwhoogeschool zullen komen, maar de vraag, voor welk onderwijs verder Hoogescholen zullen komen, blijft geheel onbeslist.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben een uitgebreide en interessante rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken mogen aanhooren, waarmede deze het bewijs heeft gegeven dat de hooge spheren der philosophische studiën, waarin wij hem in de laatste dagen zich hebben zien vermeien, voor hem niet de grens vormen van zijn liefhebberij om zich op elk gebied van wetenschap zooveel mogelijk rekenschap te geven van de vergaderde kennis en de wijze waarop die dienstbaar kan worden gemaakt.

Maar al kan ik voor mij nu in veel wat de Minister gezegd heeft medegaan, zoo is dit alles toch nog niet afdoende in de quaestie die ons bezighoudt, want zooals de Minister ten slotte erkend heeft, de vraag is of de Kamer thans in staat is om een beslissing te nemen. Ik heb reeds mogen ervaren, dat mijn bezwaar te dien aanzien van verschillende kanten in de Kamer wordt gedeeld. Over de beschouwingen die de Minister gehouden heeft zal ik slechts een enkel woord zeggen.

Van hoe uitgebreide kennis en doorzicht die beschouwingen ook blijk gaven, komt het mij toch voor dat hier of daar op de waarde daarvan iets valt af te dingen.

Bijv. de Minister heeft zich tot staving van zijn inzichten beroepen op hetgeen — wij hebben het nu niet over de Technische Hoogeschool, want daarover zijn wij het allen eens, maar over het hooger onderwijs voor landbouw en handel — in het buitenland is waar te nemen. Hij heeft er ons op gewezen, dat de Duitsche jongelieden veelal voorsprong hebben boven onze landgenooten in het verkrijgen van plaatsen op kantoren en dat dit groote voordeel te danken is aan het hooger onderwijs voor den handel, hetwelk in Duitschland bestaat. Maar nu weten wij toch, dat die voorsprong al sedert jaren en jaren den Duitschers ten goede komt; sedert jaren geeft men op buitenlandsche kantoren ook in overzeesche gewesten veelal de voorkeur aan Duitsche jongelieden, maar het hooger handelsonderwijs bestaat in Duitschland slechts sedert kort. Daaraan kan dus de voorkeur die men aan Duitsche jongelieden geeft, moeilijk zijn te danken.

Wat nu de vraag betreft of er voor de handelswetenschappen moet zijn een afzonderlijke Hoogeschool, daaromtrent doe ik opmerken, dat er in Frankfort inderdaad een afzonderlijke Hoogeschool voor den handel is, maar dat de handelshoogeschool te Leipzig aan de aldaar gevestigde Hoogeschool is verbonden en daarvan een onderdeel uitmaakt, terwijl de handelshoogeschool te Aken deel uitmaakt van het daar bestaanden Polytechnicum. Al hecht men dus aan die Hoogescholen voor den handel zooals zij in Duitschland zijn ingericht die waarde, welke door den Minister daaraan wordt toegekend, dan doet dit toch nog niets af voor het punt dat wij hier hebben te beslissen.

Wat betreft de breedvoerige beschouwingen door den Minister gehouden over de noodzakelijkheid om te specialiseeren, zoo wil het mij voorkomen dat wat de Minister daaromtrent heeft gezegd, in hoofdzaak slaat op het technisch onderwijs, en niet op handels- en landbouwonderwijs. Wat bijv. de Minister heeft aangevoerd over de chemie, over het onderzoek naar de werking van kleurstoffen, dat die tot in zijn fijnste toepassing moet worden nagegaan ter ontwikkeling van de industrie, dit alles heeft, meen ik, met het landbouw- en handelsonderwijs niets te maken. Overigens, wanneer ik mij niet bedrieg, dan zit de groote kracht die de Duitsche industrie in dit opzicht ontwikkelt, nl. wat het kleuren der weefstoffen aangaat, hierin, dat bijna iedere groote fabriek in Duitschland een uitstekend ingericht en door bekwame mannen bezet laboratorium heeft, iedere fabriek is daar als het ware op zich zelf een speciale technische school, waar de zaak wetenschappelijk wordt onderzocht.

De Minister komt na zijn belangrijke rede evenwel tot dezelfde conclusie als ik heb voorgesteld, dat is, om op dit oogenblik geen beslissing te nemen, maar de zaak thans ongepraejudicieerd te laten. Hij noodigde mij als het ware uit om door het indienen van een amendement zulk een oplossing mogelijk te maken.

Wellicht zou het zijn te vinden, wanneer men art. 32 aldus las:

Een eerste alinea: „Er wordt van Rijkswege gegeven technisch landbouw- en handels- hooger onderwijs."

Met die alinea zal voldoening worden gegeven aan de velen die, indien ik mij niet bedrieg, er op gesteld zijn — en ik kan mij dit best begrijpen en heb er niet het minste bezwaar tegen — om in dit wetsontwerp te radiceeren, dat de Staat voor hooger onderwijs in die vakken zal zorgen.

Dan een tweede alinea, luidende: „De inrichting van het landbouw- en handels- hooger onderwijs wordt nader bij de wet geregeld." Het technisch hooger onderwijs wordt dan geregeld in de volgende afdeeling van dit hoofdstuk, en daarvoor blijft dan aangewezen de school te Delft. De quaestie die ons ten aanzien van landbouw- en handels- hooger onderwijs bezighoudt, blijft dan ongepraejudicieerd.

Daarop volgt dan nog een derde alinea, luidende: „Er kunnen daarvoor hoogescholen worden gevestigd."

Door die alinea zou zonder iets te beslissen het noodige verband met het intitulé van het hoofdstuk gelegd worden. De zaak wordt hierdoor m. i. ook voor de Regeering geheel aannemelijk, want er wordt eenvoudig teruggegeven wat de Regeering in haar oorspronkelijk ontwerp had neergeschreven.

Ik meen dus deze redactie zoowel aan de Regeering als aan de Kamer te mogen aanbevelen.

De **Voorzitter**: Door den heer van Karnebeek is een amendement ingediend op onderart. 32, om dit artikel aldus te lezen:

„Er wordt van Rijkswege gegeven technisch-, landbouw- en handels-hooger onderwijs.

De inrichting van het landbouw- en handels-hooger onderwijs wordt nader bij de wet geregeld.

Er kunnen daarvoor Hoogescholen worden gevestigd."

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren van Nispen tot Sevenaer, Sluis, Hubrecht en Schaper, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil vooropstellen, dat hier geen stem zich heeft verheven tegen het denkbeeld om van Rijkswege hooger handelsonderwijs en hooger landbouwonderwijs te geven, maar dat hetgeen èn gisteren èn heden daarover is gezegd steeds in die richting gaat, dat men nog verkeert in het onzekere over den aan te nemen vorm, doch het denkbeeld zelf zeer genegen is. Waar de heer Zijlma meent, dat het landbouwonderwijs aan de Universiteit een plaats moet hebben, doet hij dit in de overtuiging, dat het daar eerst die breede ontwikkeling kan verkrijgen, die voor een goede en degelijke behartiging van de landbouwwetenschappen noodig is, en wanneer gezegd wordt door anderen dat nu op dit oogenblik het vastleggen van het denkbeeld eener afzonderlijke handelshoogeschool voorbarig zou zijn, is dit in dezen gedachtengang, dat op dit punt nog niet de noodige ervaring is opgedaan en de zaak in de stukken nog niet tot de noodige klaarheid is gebracht, maar niet wijl men het hooger handelsonderwijs niet zou willen.

Waar komt het ten slotte bij het hooger landbouw- en handelsonderwijs op neer? Hierop, dat men wenscht een algemeene wetenschappelijke vorming op het gebied van landbouw- en handelswetenschappen dat men wenscht dat er zal zijn een breede rij van leervakken uit welke diegenen die dat voor de practijk noodig achten een keuze kunnen doen een inrichting, wat den landbouw betreft, waar de aanstaande landbouwkundige, de landbouwleeraar of bestuurder van een groot landgoed die keuze van economische en technische vakken kan doen die hij meent noodig te hebben, en een inrichting, wat den handel betreft, waar de aanstaande bankier, consul, accountant of leeraar in handelswetenschappen dat geheel van vakken zal kunnen beoefenen dat voor zijn vorming nuttig is.

Nu ligt het voor de hand dat men dezen gedachtengang, ook dien van den Minister volgende, zich denkt een afzonderlijke inrichting van onderwijs, een afzonderlijk orgaan, dat toch zeer wel in nauw verband kan staan met een andere onderwijsinrichting. Wanneer wij b. v. het hooger handelsonderwijs in Duitschland nagaan, zien wij dat aan de Technisch Hochschule te Aken een afzonderlijke afdeeling voor handelswetenschappen bestaat, dus een vereeniging van technisch en handelsonderwijs, dat de Hoogeschool te Leipzig een op zich zelf staand geheel vormt, waar onderwijs wordt gegeven door professoren van de Universiteit, zoodat de studenten van de Handelshoogeschool volgen de gewone colleges aan de Universiteit, terwijl daaraan tevens is verbonden een andere groep van leeraren in vakken, die aan de Universiteit niet worden onderwezen. Zoo bestaat te Keulen een afzonderlijke Handelshoogeschool — door de liberaliteit van een rijk koopman opgericht — met eigen docenten, hoogleeraren en leeraren, maar toch ook weer in nauwe relatie met de Universiteit van Bonn, wier hoogleeraren in Keulen college komen geven. Daarentegen heeft men te Frankfort een instelling voor hooger handelsonderwijs, die op zich zelf staat en door de offervaardigheid van een rijke handeldrijvende burgerij over ruime middelen kan beschikken.

Ik kan veel gevoelen voor het denkbeeld van hen die zeggen dat nog eenige ervaring moet worden opgedaan vóór men definitief in de wet de organisatie kan vastleggen, ook al wenschen zij evenals ik hooger landbouwonderwijs te bevorderen en hebben zij een warm hart voor het hooger handelsonderwijs. Vooral daarom doet het mij genoegen dat tegen het denkbeeld zelf geen oppositie is gevoerd.

Gisteren is door den heer van Karnebeek in uitzicht gesteld een wijziging om in het wetsartikel duidelijk te doen uitkomen dat men zich over den vorm van die organisatie nog niet uitspreken wil. De redactie van heden is m. i. gelukkiger dan die van gisteren.

Toen sprak de geachte afgevaardigde van hooger onderwijs in handels- en landbouwwetenschappen, hetgeen tot verkeerde gevolgen zou kunnen leiden. Wij zullen toch niet altijd dezelfde Regeering hebben en zouden de kans kunnen loopen dat later de voorstanders van hooger landbouw- en handelsonderwijs naar huis werden gezonden, met de aanstelling van een professor in de landbouw- of handelswetenschappen aan een Universiteit. Dit zou totaal ongeschikt zijn voor het doel. Wat men toch hebben moet is de keuze van een geheel leerplan uit verschillende leervakken op dit gebied.

In dit bezwaar voorziet de redactie van den geachten afgevaardigde uit Utrecht op dit oogenblik geheel.

Daar wordt namelijk uitdrukkelijk gestipuleerd, dat er van Rijkswege wordt gegeven hooger technisch-, landbouw- en handelsonderwijs; daaronder kan natuurlijk niet anders verstaan worden, dan een voor de behoeften van den handel en den landbouw voldoend hooger onderwijs.

Wordt de nadere inrichting aan de wet opgedragen, dan beslissen wij op dit oogenblik niet over de vorm; zelfs laten wij vrij, of deze zal zijn een Hoogeschool, dan wel dit onderwijs zal worden geïncorporeerd in een Universiteit.

Bovendien wordt, wat misschien overbodig zou kunnen heeten, maar, in verband met de plaats, waar de bepaling staat, gewenscht kan zijn, de mogelijkheid opengelaten, dat voor dit onderwijs Hoogescholen zullen worden ingericht.

Wat mij persoonlijk betreft gevoel ik veel voor dat amendement. Ik zou het zeer betreuren, als, na hetgeen op dit oogenblik in de gewisselde stukken voorkomt, hier een beslissing zou worden genomen, die als reactie tegen hetgeen door den Minister in zijn gewijzigd ontwerp is opgenomen, kon worden beschouwd.

Wel is waar hebben wij op dit oogenblik aan de bepaling nog niet veel, maar er is een kiem in de wet gelegd en het is onze plicht die kiem tot verdere ontwikkeling te brengen.

Daarom acht ik van groote waarde de opneming van een imperatieve bepaling, dat er zal zijn hooger onderwijs voor landbouw en handel.

De heer **Zijlma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik betoogde gisteren dat het niet goed zou zijn een beslissing te nemen over den vorm van het hooger landbouw- en handelsonderwijs, en gaf daarom den Minister in overweging het artikel te wijzigen. Ik werd daarin gesteund door de heeren van Dedem en Lohman. De laatste ging zelfs zoover, dat hij liever gezien had, dat het geheele artikel ware teruggenomen. Dit nu wensch ik niet, omdat ik het beginsel in de wet wil hebben vastgelegd; veel meer ben ik het dan eens met den heer van Karnebeek, die de redactie wil wijzigen.

De Minister schijnt daartegen wel eenig bezwaar te hebben. Ik ben tegen het nemen van een beslissing over den vorm, omdat ik er niet op voorbereid ben, evenmin als, naar mijn meening, de Kamer, en omdat de autoriteiten op landbouwgebied er niet over gehoord zijn.

De Minister heeft reeds een zeer gevestigde overtuiging, welke hij op zijn gewone, talentvolle wijze heeft verdedigd. Ik kan hem daarin niet volgen. Met genoegen heb ik vernomen en wensch dit te constateeren, dat de Minister dit niet wil door een reorganisatie van de school te Wageningen, maar dit wenscht te vestigen in een universiteitsstad. Het is mogelijk, dat men later algemeen tot dezelfde conclusie komt, maar dat verandert de zaak niet. Alleen zou er bezwaar tegen het amendement-van Karnebeek, zijn wanneer daardoor, zooals de Minister zeide, vertraging zou kunnen plaats hebben. Heeft de Minister echter een vastgesteld plan, dan is het volstrekt nog niet zeker, dat de Minister geroepen zal zijn het hooger onderwijs voor landbouw in te voeren en daarom acht ik het zeer noodig, dat wij in deze vrij blijven.

Ik steun derhalve het amendement van den heer van Karnebeek en hoop, dat de Minister het zal overnemen en zal gevoelen, dat dit geen vertraging behoeft te geven in zijn plannen.

De heer **Heemskerk**: Wat betreft hetgeen met het amendement zal worden bereikt, ga ik mede met den geachten afgevaardigde uit Utrecht. De conclusie waartoe hij gekomen is,

stemt vrijwel overeen met hetgeen in het Verslag te dezen aanzien als conclusie is te verstaan gegeven, nl. dat het beter is, niet te praejudicieeren.

Intusschen meen ik toch dat de aanmerkingen van den Minister op de redactie, welke de heer van Karnebeek had aangegeven, niet onjuist zijn en dat het moeilijk zal zijn het amendement aan te nemen zooals het thans luidt. De laatste alinea luidt: „Er kunnen daarvoor Hoogescholen worden gevestigd." Dat staat echter reeds in art. 4, nl. „Hooger onderwijs wordt gegeven aan gymnasia, Hoogescholen en Universiteiten."

Wanneer men dus bepaalt, dat van Rijkswege wordt gegeven landbouw- en handels- hooger onderwijs, dan spreekt het vanzelf, dat dit kan geschieden aan hoogescholen. Er kunnen daarvoor Hoogescholen worden gevestigd, en het heeft geen zin dergelijke bepaling nu hier nog eens op te nemen.

De geachte spreker is dan ook van de Hoogescholen gaan spreken, alleen omdat het opschrift hier spreekt van Hoogescholen.

Ik geef den Minister dan ook toe dat, wanneer men ongepraejudicieerd wil laten de vraag, of het landbouw- en handelshoogeronderwijs aan Hoogescholen zal gegeven worden, wij hier eenvoudig van Hoogescholen moeten spreken zonder landbouw- en handels- hooger onderwijs daarbij te vermelden. Het artikel zou dan ongeveer in dezen geest kunnen luiden:

„Er wordt van Rijkswege gevestigd een Technische Hoogeschool; omtrent de vestiging van andere Hoogescholen wordt nader door de wet beslist." Dan is de zaak ongepraejudicieerd en de bedoeling dat wel degelijk hooger landbouw- en handelsonderwijs zal worden gegeven, blijkt duidelijk uit de discussie. Daarmede is dan tevens aan het formeele bezwaar tegen het amendement van den heer van Karnebeek te gemoet gekomen.

De heer **van Karnebeek**: Ik meen dat, wanneer men het denkbeeld van den heer Heemskerk toepast, men wel degelijk praejudicieert. De door hem voorgestelde bevordering heeft nu dezelfde strekking als die van het wetsontwerp, zooals het thans luid en daardoor zou dus, zooals de Minister ook bedoelt, wel degelijk gepraejudicieerd worden. Mijn bezwaar, dat door velen gedeeld wordt, is juist dat het artikel de beteekenis heeft dat het hooger onderwijs voor handel en landbouw niet anders zal gegeven worden dan in Hoogescholen. Dat willen wij juist niet hebben in de wet, maar het tegendeel willen wij er evenmin in plaatsen.

In dien geest heb ik mijn amendement geredigeerd. Ik geef volkomen toe, dat de laatste alinea, die toch voor mijn doel noodig is, eigenlijk is een tautologie van art. 4. Dit is echter zoo groot bezwaar niet, en het moet ons niet weerhouden de zaak te regelen als de Kamer verlangt. De constructie van de wet is zóó, dat er zijn drie hoofdstukken, één voor gymnasia, één voor Hoogescholen en één voor Universiteiten. Nu moet de bepaling van art. 32 ondergebracht worden in een van die drie hoofdstukken. Het kan niet in het hoofdstuk van de gymnasia, dat spreekt vanzelf; het moet noodzakelijk ondergebracht worden in het hoofdstuk der Hoogescholen. Er dient dus ook uit het oogpunt van een behoorlijken vorm verband gelegd te worden tusschen dit artikel en het intitulé van het hoofdstuk waarin men het artikel vindt, en dat kan, dunkt mij, niet beter geschieden dan op de wijze waarop de Regeering zelf het oorspronkelijk gedaan heeft.

Ik veroorloof mij dan ook den heer Heemskerk te doen opmerken, dat, indien hij tegen die bewoording „er kunnen daarvoor Hoogescholen worden gevestigd" bezwaar heeft, datzelfde bezwaar ook geldt tegen het oorspronkelijk wetsontwerp van den Minister. Ik geloof echter niet, dat in dat ontwerp dit bezwaar aan iemand in het oog is gevallen; men beschouwde het toen alsof door den facultatieven vorm de bepaling niet besliste omtrent de quaestie of het hierbedoelde hooger onderwijs al dan niet in Hoogescholen zou gegeven worden.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkele opmerking te maken over het amendement van den heer van Karnebeek, omdat ik meen, dat de heer van Karnebeek door zijn amendement iets doet wat hij juist wil vermijden.

Een van de punten toch in geschil is, of er zal zijn een Landbouwhoogeschool en een Handelshoogeschool, dan wel of het hooger landbouw- en handelsonderwijs zal gegeven worden aan een Universiteit.

Hoe staat nu de zaak? Er zijn volgens het ontwerp drie inrichtingen waar hooger onderwijs gegeven wordt: een gymnasium, een Hoogeschool en een Universiteit; van de Universiteit wordt gezegd: er zijn vijf objecten van onderwijs: de godgeleerdheid enz.; evenzoo wordt bij het begin van het hoofdstuk der Hoogescholen gezegd, dat de objecten van onderwijs bij de Hoogescholen zijn de technische wetenschap, de landbouwwetenschap en de handelswetenschap. Daarmee is feitelijk gepraejudicieerd, dat handels- en landbouwwetenschappen behooren tot het onderwijs dat gegeven kan worden aan een Hoogeschool. Het eenige dat niet gepraejudicieerd wordt is dit, dat volgens de lezing van den heer van Karnebeek er zoowel kan zijn een afzonderlijke Landbouwhoogeschool en een afzonderlijke Handelshoogeschool, als dat het hooger onderwijs in landbouw en handel gegeven wordt aan een andere Hoogeschool, nl. aan de technische; maar handels- en landbouwonderwijs aan de Universiteit wordt door het amendement-van Karnebeek uitgesloten. Daarom meen ik, dat de heer van Karnebeek wel degelijk praejudicieert door zijn amendement.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet nog even tegen de beschouwing van den heer Talma opkomen.

Er staat in mijn amendement, dat dit hooger onderwijs nader bij de wet zal geregeld worden.

Ik laat natuurlijk daar of ik vóór zoo'n wet zou zijn, maar die wet zou kunnen inhouden een wijziging van de inrichting der faculteiten aan de Universiteiten. Dat spreekt immers vanzelf.

Nu betoogt de heer Talma, dat de te maken wet niet anders zal kunnen regelen dan bij wijze van afzonderlijke Hoogescholen, omdat deze bepaling staat in de rubriek der Hoogescholen.

Mijnheer de Voorzitter! Juist daarom is de derde alinea van mijn amendement noodig, waarin het tegendeel van hetgeen de heer Talma beweert, wordt aangegeven. Immers, in die alinea staat niet „er zullen" maar „er kunnen Hoogescholen worden gevestigd", hetgeen dus veronderstelt dat het ook op een andere wijze mag gedaan worden.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! De derde alinea van het amendement zou inderdaad zeggen wat de heer van Karnebeek er in leest, wanneer er nog niet een derde mogelijkheid was, die de geachte afgevaardigde niet noemt. De geachte afgevaardigde zegt: er staat: „er kunnen" en daaruit blijkt, dat het onderwijs niet alleen aan een Hoogeschool, maar ook aan een Universiteit kan worden gegeven. Neen, uit het opschrift van hoofdstuk II blijkt, dat het onderwijs moet gegeven worden aan een Hoogeschool; en nu beteekent „er kunnen" dat het kan gegeven worden aan een Technische Hoogeschool of aan een speciale Hoogeschool. „Er kunnen" zegt niet, dat aan de Universiteiten dat onderwijs kan worden gegeven. Integendeel, in een ander hoofdstuk wordt het universitair onderwijs omschreven, en uit den aard der zaak valt daar niet onder, wat in dat hoofdstuk als object van onderwijs aan Hoogescholen wordt genoemd.

Nu geef ik den heer van Karnebeek toe, dat een latere wet deze geheele wet kan wijzigen, maar wat zegt dit. Datzelfde geldt van de geheele zaak. Immers evengoed als wij op dit oogenblik verklaren dat onderwijs te willen, kan een latere wet verklaren, dat het niet zal worden gegeven. Het gaat niet om hetgeen later geschieden kan, maar om wat nu wordt verklaard.

Het amendement bedoelt in de wet iets neer te schrijven, en dat wat neergeschreven wordt praejudicieert naar mijn overtuiging op de regeling van de zaak. Ook na de nadere toelichting die de heer van Karnebeek heeft gegeven, blijkt, dat een praejudicie werkelijk plaats heeft.

De heer **Nolens**: De hoofdzaak is deze: wil men praejudicieeren, ja dan neen; wil men de zaak vastgesteld hebben en bepalen, dat er een afzonderlijke Hoogeschool zal komen, ja dan neen? In het wetsontwerp, zooals het nu luidt, wordt gepraejudicieerd en in de wijziging, die de Minister heeft aangebracht, ligt ook de bedoeling uit te maken, dat het handels- en landbouwonderwijs aan een Hoogeschool zal worden gegeven.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

In de wijziging die de heer van Karnebeek heeft voorgesteld — afgezien van de redactie — wordt juist niet gepraejudicieerd. Daarin wordt in het midden gelaten of het onderwijs zal worden gegeven in een afzonderlijke faculteit aan een Universiteit, of het zal ingevoegd worden bij een Universiteit dan wel aan een afzonderlijke Hoogeschool zal worden gegeven.

Ten slotte is de vraag — daarop komt het aan — of het hier de plaats is voor het amendement. Dat is een formeele quaestie. Ik geloof dat wij er niet in zullen slagen — indien wij ons willen wachten voor latere teleurstellingen — dat nu terstond uit te maken. Wij zullen er niet in slagen den vorm te vinden waarin dit denkbeeld — ik veronderstel, dat het bij den Minister en bij de meerderheid der Kamer ingang vindt —, nl. dat niet zal worden gepraejudicieerd, duidelijk zal worden uitgedrukt.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging over *onderart.* 32 voortgezet.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet mijn voornemen te spreken over het onderwerp, dat behandeld wordt in het amendement van mijn geachten medeafgevaardigde uit Utrecht, den heer van Karnebeek. Ik heb reden om aan te nemen dat met betrekking tot die gewichtige aangelegenheid nog overleggingen plaats hebben en ik wensch den bedaarden gang daarvan niet te storen. Zijn Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft echter hedenmorgen in zijn wederom van veel zaakkennis getuigende rede ten opzichte van een evenzeer gewichtig onderwerp, het veeartsenijkundig onderwijs, indien ik mij althans niet bedrieg, een besliste stelling ingenomen; en als deze beraadslaging nu een einde nam zonder dat daarop was gereageerd, zou wellicht daaruit kunnen worden afgeleid het bekende „qui tacet consentire videtur", wie op een dergelijke uiting zwijgt, wordt geacht er mede in te stemmen. Indien ik den Minister wel heb verstaan, dan zeide Zijn Excellentie dat het geven van een meer zelfstandige positie aan het veeartsenijkundig onderwijs niet in zijn bedoeling lag, maar dat hij dat bij de op te richten Landbouwhoogeschool zoude onderbrengen. Zijn Excellentie heeft zijn bedoeling, dat dit onderwijs aan een Landbouwhoogeschool zou worden toegevoegd geadstrueerd door te betoogen, dat de Landbouwhoogeschool zich toch immers niet moet bepalen tot de kennis van den bodem, maar ook alles wat daarmede in ruimen zin verband houdt moet omvatten, en dus ook de bestudeering van het gezonde vee. Wanneer men nu, zoo zeide Zijn Excellentie verder, bij de veeartsenijkundige school het zieke vee, den pathologischen toestand en de medicatie van het zieke vee bestudeert, zou men twee zaken, beide het vee betreffende, gaan scheiden, en zou men een splitsing maken die niet gewenscht zou zijn.

Nu kom ik niet terug op de psychologische redenen, die volgens den Minister de belangstelling van de leeraren van de veeartsenijkundige school in deze aangelegenheid, vermoedelijk en tot op zekere hoogte zouden hebben opgewekt. Zijn Excellentie meende, dat aan hun verzet wellicht niet geheel vreemd was geweest minder ingenomenheid met hun positie. Ik zou die meening zeker allerminst onderschrijven, Mijnheer de President, maar kom er niet verder op terug. Evenmin wil ik omtrent de vraag zelf, welke de beste wijze zal blijken te zijn om het veeartsenijkundig onderwijs in de toekomst de stelling te doen innemen, die het in het algemeen belang hebben moet, thans een bepaalde meening uitspreken, maar nu, indien ik althans wel heb opgeteekend, de meening van den Minister als bewindsman — een meening die trouwens zijn opvolger niet bindt — deze is, dat het als het ware vanzelf zou spreken, dat het veeartsenijkundig onderwijs onder de Landbouwhoogeschool moet worden begrepen, daar wensch ik toch met bescheidenheid op te merken, dat de overgroote meerderheid van de in Europa bestaande dergelijke instellingen met die stelling in strijd is. Het is mijn voornemen niet — hoewel ik daartoe bij machte zou zijn — om te dien aanzien een uitgewerkt betoog te houden. Ik erken dat dit grootendeels zou zijn een resumeeren van wat in brochures, adressen en couranten-artikelen is vervat. Zelfstandige kennis bezit ik hiervan niet. Wat ik echter wèl kan doen, is aangeven hoe of op dit gebied de toestand in Europa is en ik moet mij op grond daarvan tegen de meening verzetten, als zoude deze in zijn groote meerderheid in overeenstemming zijn met de vrij besliste zienswijze van den Minister.

Ik bepaal mij dus tot de navolgende opsomming. De inrichtingen voor veterinair onderwijs in Europa kunnen worden verdeeld in vier groepen:

1°. de ouderwetsche veeartsenijschool met vierjarigen cursus en internaat, dat evenwel alleen aan de drie Fransche veeartsenijscholen nog voortbestaat en in Nederland eerst in 1899 werd opgeheven, een trouwe nabootsing der eerste veeartsenijschool, in 1762 door Bourgelot te Lyon opgericht. De Nederlandsche school, gesticht in 1821, behoort tot deze categorie en verder de scholen in Engeland en Spanje. België heeft voor een groot deel met het oude stelsel gebroken, doordat de leerlingen vóór hun toelating minstens twee jaar aan een Universiteit hebben doorgebracht. Het veterinair onderwijs behoort in België en in Frankrijk tot het hooger onderwijs;

2. Veterinaire Hoogescholen, welke tegenwoordig de meerderheid vormen met dezelfde eischen voor toelating als aan de Universiteit. Als zoodanig kunnen worden vermeld de veeartsenijscholen te Hannover, Dresden, Berlijn, Munchen, Stuttgart, Milaan, Turijn, Napels, Weenen, Budapest, Kasan, Charkow, Dorpat, Stockholm;

3°. inrichtingen verbonden met een Universiteit, hetzij als afzonderlijke faculteit (Bern en Zurich of gecombineerd met de medische faculteit (Giessen, Petersburg, Parma, Belgrado), of losser met de Universiteit verbonden (Bologna, Pisa, Modena); en

4°. de wensch van den Minister van Binnenlandsche Zaken: veeartsenijscholen welke met een landbouwschool één Hoogeschool vormen (Kopenhagen en Lissabon).

Wanneer men nu deze opgave, voor welker juistheid ik meen te kunnen instaan, overweegt, zal men moeten toegeven dat de Minister wel wat sterk geaccentueerd heeft de noodzakelijkheid om het veeartsenijkundig onderwijs te verbinden aan de Landbouwhoogeschool.

Immers het blijkt dat van meer dan 30 inrichtingen voor veeartsenijkundig onderwijs door mij vermeld, er maar *twee* zijn waarbij dat beginsel is aangenomen. Mijn voornemen is niet hierop verder in te gaan, de Vergadering zou het niet wenschen en ik ware de aangewezen man niet om met mijn onvolledige kennis van zaken in deze van advies te willen en kunnen dienen. Maar ik meende met het oog op de gevolgtrekkingen die zouden kunnen worden afgeleid uit de stellig eenigermate praejudiceerende mededeeling van den Minister, deze uiteenzetting van den toestand ten deze in Europa aan de Kamer niet te mogen onthouden.

Hiermede wensch ik dan ook te volstaan waar toch thans nog geen beslissing wordt gevraagd, en het wetsontwerp zelf in dezen niet praejudicieert.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij de pauze ten nutte gemaakt om nog eens te overwegen hoe wij art. 32 het best zouden kunnen redigeeren en de quaestie van hooger- landbouw en handelsonderwijs zonder iets te prejudiceeren in het wetsontwerp zouden kunnen vermelden. Ik meen dat het op deze wijze zou kunnen geschieden, nl. door art. 32 te doen luiden:

„Er wordt van Rijkswege hooger technisch onderwijs gegeven aan eene Technische Hoogeschool."

Dan wordt daar over het landbouw- en handelsonderwijs niet gesproken.

En dan verder — dan blijft dit buiten het corpus der wet op het hooger onderwijs als codificatie — na art. XXII in te lasschen een nieuw art. XXII*bis*, luidende:

„Het van Rijkswege te geven hooger landbouw- en handelsonderwijs wordt nader bij de wet geregeld."

Wij hebben dan het voordeel dat wij in beginsel uitspreken dat er hooger landbouw en handelsonderwijs zijn moet, hetgeen wij allen wenschen, terwijl daarbij omtrent de inrichting niets op welke wijze dan ook geprejudicieerd wordt, daar het onderwijs zal kunnen gegeven worden aan een Hoogeschool of aan een Universiteit, of ook, en dit geldt met name het hooger handelsonderwijs, op een ietwat meer bescheiden trant, zoodat het niet ten volle den eenigszins weidschen naam van Hoogeschool

verdient, maar toch zóó dat het buiten het universitair verband valle, welk doel bereikt wordt door de bepaling bij de overgangsartikelen en niet in de wet zelf op te nemen.

Ik vlei mij dat verschillende stroomingen hier in de Kamer en ook de Minister zich met de door mij voorgestelde redactie zullen kunnen vereenigen.

Ik heb de eer het amendement zooals ik het mededeelde, voor te stellen.

De Commissie van Voorbereiding, waarvan ik de meerderheid der leden heb kunnen raadplegen, heeft tegen dit amendement geen bezwaar.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer Heemskerk strekt:

1°. om onderart. 32 te doen luiden:
„Er wordt van Rijkswege hooger technisch onderwijs gegeven aan eene technische hoogeschool"; en

2°. om achter artikel XXII een nieuw artikel XXII*bis* in te lasschen, luidende:
„Het van Rijkswege te geven hooger landbouw- en handelsonderwijs wordt nader bij de wet geregeld."

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, Verhey, van Idsinga en van Sasse van Ysselt, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Wat zal ik van dit amendement zeggen? Dat het veel meer geeft dan ik zelf heb durven vragen?

Mijn doel is geweest om zoo min mogelijk verandering te brengen in het Regeeringsontwerp; vooreerst ter wille van een geleidelijken gang van zaken, alsook omdat ik geen plaats inneem onder de Regeeringspartij.

Als nu echter van de rechterzijde een voorstel komt, dat nog verder gaat in mijn richting, kan ik mij daarmede natuurlijk zeer goed vereenigen. Ik blijf echter van meening, dat de zaak ook in orde te maken is op de wijze als ik voorgesteld heb. Ik zal intusschen afwachten, of de Minister zich met den heer Heemskerk vereenigen kan. Het spreekt vanzelf, dat ik gaarne bereid ben alsdan het meerdere dat mij wordt aangeboden, aan te nemen, mijn hoed af te nemen voor het stortbad van weldaden waarmede ik „überschüttet" word en mijn amendement terug te trekken.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer van Karnebeek heeft opgemerkt, wat volkomen juist is, dat de Handels Hochschulen in Duitschland van later dagteekening zijn, maar daaruit valt niet af te leiden dat mijn conclusie onjuist zou zijn, dat de meerdere preferentie, die in den handel in het buitenland en hier aan jongelieden, in Duitschland opgeleid, gegeven wordt, zou verklaard worden daaruit, dat zij hooger handelsonderwijs hebben genoten.

Hetgeen vanmorgen gezegd is omtrent de Polytechnische School werpt de redeneering van den geachten afgevaardigde geheel omver.

Een iedereen zal moeten erkennen, dat, hoewel de Polytechnische School te Delft niet het karakter draagt van een Technische Hoogeschool, inderdaad het technische onderwijs dat daar gegeven wordt, het karakter van hooger onderwijs draagt. De bedoeling is om een school van in naam lager orde den titel te geven, die haar toekomt. Zoo mag uit de voortreffelijkheid van onze waterstaatsingenieurs niet worden afgeleid dat het niet noodzakelijk zou zijn om de Polytechnische School tot een Technische Hoogeschool te hervormen.

De voortreffelijkheid van de jongelieden in Duitschland is hier aan toe te schrijven, dat zij onderwijs hebben genoten op een school, dat het karakter van een Handelshoogeschool droeg.

De geachte afgevaardigde heeft er in de tweede plaats op gewezen dat de Handelshoogeschool te Leipzig wel Hoogeschool heet, maar dat zij toch verbonden is aan de Universiteit. Dit zegt niets tegen mijn beweren.

Wat ik vanmorgen met kracht bestreden heb, dat is het opnemen van het onderwijs in de handelswetenschappen bij het universitaire onderwijs, maar ik heb volstrekt niet gezegd, dat die school niet zou kunnen verbonden worden aan de Universiteit. Ik geloof zelfs, dat het handelsonderwijs zoo aan de Universiteit zou kunnen verbonden worden, dat het als universiteits-instituut optrad.

Ik heb verder beweerd, dat het daartoe niet voldoende was om in enkele faculteiten enkele professoren aan te stellen. Ik heb gezegd, dat het hoogere landbouw- en handelsonderwijs een onderwijs moest zijn dat zijn eigen organisatie, zijn eigen examens en zijn eigen doctoraten heeft. Wat te Leipzig geschiedt is in het minst niet in strijd met het door mij beweerde.

De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, heeft gezegd, dat ik hedenmorgen in mijn eerste rede met beslistheid zou hebben uitgesproken, dat de veeartsenijschool zou moeten verbonden worden aan de landbouwschool. Zoo iets heb ik volstrekt niet beweerd, ik heb dit punt alleen uit dit oogpunt besproken, dat men in het kader van een Landbouwhoogeschool het veeonderwijs, als ik het zoo mag zeggen, kan opnemen, maar dat men ook wel daarnaast kan plaatsen een afzonderlijke veeartsenijschool voor de pathologie en de medicatie van het vee, en ook voor het normale wezen van het vee. Op de laatste wijze zou men echter krijgen twee soorten van leeraren aan beide scholen, wat met het oog op de kosten bedenkelijk zou kunnen zijn. Ik heb in de tweede plaats beweerd, dat de veeartsenijschool geen coördinaat behoeft te zijn met het landbouw-, technisch en handelsonderwijs. Daarmede is volstrekt niet uitgesproken dat ik de meening was toegedaan dat het onderwijs aan de veeartsenijschool hooger staat dan het landbouwonderwijs.

Ik heb dezen morgen de zaak vluchtig besproken en nu merk ik hierbij op, dat de objectie daartegen, die thans in veeartsenijkundige kringen bestaat, vooral daaraan te wijten is, dat zij zich voelen als wetenschappelijke mannen, terwijl daarentegen hun voorstelling en hun gedachten, als zij van landbouwonderwijs hooren, zich als vanzelf richten op Wageningen en zij denken aan een onderwijs van lager genre.

Men verlieze niet uit het oog, dat mijn bedoeling is om het landbouwonderwijs tot dezelfde hoogte op te voeren als waarop het veeartsenijkundig onderwijs, ik zeg niet reeds staat, maar behoort te staan, n.l. dat beide moeten hebben hetzelfde hooge wetenschappelijk karakter.

Ten slotte nog een enkel woord over de amendementen.

Ik heb de Kamer niets willen laten praejudicieeren met opzicht tot het onderwerp dat ons thans bezighoudt en ben begonnen met een artikel van facultatieve strekking voor te stellen.

Daarop is van de zijde der Kamer de bedenking gekomen, dat het beter zou zijn om geen facultatieve bepaling in dit wetsontwerp te schrijven. Daar ik nu, gelijk vanmorgen duidelijk is gebleken, over deze zaak een eigen opinie heb, ligt het in den aard der zaak, dat ik met beide handen dat denkbeeld aangreep en de facultatieve bepaling veranderd heb in een imperatieve. Zoodra echter gisteren gebleken is, dat onderscheidene groepen toch eigenlijk aan de facultatieve bepaling de voorkeur gaven en niets wenschten te praejudicieeren, heb ik aan het slot van mijn rede van heden verklaard de Kamer niet te willen verlokken tot iets, wat zij niet kon doen met genoegzame rijpheid van oordeel en hoewel ik de voorkeur gaf aan hetgeen in het wetsontwerp staat, er geen bedenking tegen zou hebben om een amendement te aanvaarden dat de strekking zou hebben om niets te praejudicieeren.

Wanneer men nu vraagt, of ik, dat doende, bedenking zou hebben tegen het amendement van den heer van Karnebeek, dan zeg ik, dat dit amendement mij meer geeft van wat ik wensch dan het daarna door den heer Heemskerk ingediende, maar ik herhaal wat ik van morgen reeds vooraf opmerkte, dat m. i. het amendement-van Karnebeek formeel in de techniek van het wetsontwerp niet juist past. Wanneer dat bezwaar niet bestond, zou ik het amendement zelfs dadelijk overnemen; nu echter zou ik in dat amendement met zijn formeel mindere juistheid kunnen berusten, indien het uit den boezem der Kamer komt en door deze wordt aangenomen.

Wat het amendement van den heer Heemskerk betreft, stem ik volkomen toe, dat dit bijna op ontneming uitloopt van al wat ik in deze wilde doen uitspreken, maar dat maakt toch nog niet, dat ik daarom zal zeggen: lasciate ogni speranza, wanneer het wordt aangenomen.

Wanneer het in de Kamer zoo stond, dat er eigenlijk een oppositie was om het landbouw- en handelsonderwijs hooger op te voeren, dan zou er misschien reden zijn om nu te trachten de oppositie door een dergelijke bepaling een weinig vast te leggen en zou het van belang voor mij kunnen zijn om dat te doen, maar van veel meer waarde is voor mij de uitspraak door den heer Bos hier gedaan, en waarop geen tegenspraak is gekomen, dat de Kamer in het algemeen het landbouw- en het handelsonderwijs tot de trap van hooger onderwijs wenscht op te voeren.

Ook al werd zelfs die laatste toevoeging na de overgangsbepalingen niet door den heer Heemskerk voorgesteld, dan zou ik nog op dit oogenblik niet van deze zaak afstappen met zekeren twijfel of er wel ooit iets van komen zal. Ik geloof dat er veel meer kracht zit in den uitgedrukten wil van de Tweede Kamer, wanneer die met den wil van de Regeering overeenstemt en de Regeering mag er thans op rekenen, dat, wanneer te zijner tijd, den vorm daargelaten, een voorstel wordt gedaan in dien geest, dit bij de Kamer niet onwelwillend zal worden ontvangen en het zelfs op sympathie zal kunnen rekenen. En waar ik nu als Minister heb te waken voor de formeele juistheid van de techniek in de wet, geef ik aan het denkbeeld van den heer Heemskerk de voorkeur. Mocht dus de Kamer dat amendement aannemen, dan zal ik daarin berusten.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen wij zooeven van den heer Minister hebben vernomen, meen ik, om te verkrijgen hetgeen ik bedoel, gerust mijn amendement te kunnen intrekken, en daardoor de plaats voor het amendement van den heer Heemskerk nog ruimer te mogen maken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer van Karnebeek is ingetrokken, maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *eerste amendement* van den heer Heemskerk tot wijziging van onderart. 32 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *tweede amendement* van den heer Heemskerk, om achter artikel XXII een nieuw artikel XXII *bis* in te voegen, wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 32*a* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 32 *b*, luidende:

„De technische hoogeschool bevat de navolgende afdeelingen:
a. de afdeeling der algemeene wetenschappen;
b. de afdeeling der weg- en waterbouwkunde;
c. de afdeeling der bouwkunde;
d. de afdeeling der werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en electrotechniek;
e. de afdeeling der scheikundige technologie en mijnbouwkunde.
Elke afdeeling kan bij algemeenen maatregel van bestuur in onderafdeelingen worden verdeeld."

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben wel genoodzaakt om een onderwerp te bespreken, dat niet in de gewisselde stukken is behandeld, omdat ik tot mijn leedwezen door mijn reis naar West-Indië verhinderd was het onderzoek in de afdeelingen bij te wonen, toen dit ontwerp in de afdeelingen werd besproken. Waar nu echter de reorganisatie van de Polytechnische School, die nu zal worden een Technische Hoogeschool, wat ik ten zeerste toejuich, aan de orde is, betreur ik het toch, dat van deze gelegenheid geen gebruik zal worden gemaakt om in een groote leemte te voorzien, die reeds lang bij het onderwijs aan de Polytechnische School heeft bestaan. Ik bedoel de opleiding van ingenieurs, die belast zullen worden met het toezicht op de sociale wetgeving.

De inspecteurs van den arbeid, die voor de volksgezondheid, de agenten van de Rijksverzekeringsbank, de personen die belast zijn met het toezicht op de Woningwet, de Veiligheidswet en de verdere sociale wetten die naar wij hopen er nog zullen komen, zij allen hebben op dit oogenblik of geen of eene zeer onvoldoende opleiding.

Men redt zich op het oogenblik zoo goed als men kan. De personen die voor deze betrekkingen het meest in de termen vallen zijn natuurlijk de civiel ingenieurs, de technologen en de werktuigkundige ingenieurs. Maar nu blijkt reeds in de practijk, dat verschillende vakken noodig voor de naleving van de sociale wetten, niet in Delft worden geleerd, en voor zoover wij uit dit wetsontwerp kunnen nagaan ook in de toekomst in Delft niet zullen worden gedoceerd.

De personen moeten nu eerst een langdurige studie doorloopen en daarna eerst kunnen zij beslissen of zij zonder vast vooruitzicht zich willen bezighouden met den socialen arbeid.

In den regel heeft men dergelijke personen niet kunnen vinden en men heeft zich daarom maar met anderen beholpen. Men heeft voor de verschillende betrekkingen genomen officieren van de landmacht en van de zeemacht, leeraren van hoogere burgerscholen, agenten van verzekeriugsmaatschappijen, inspecteurs van politie, enz., alle personen die geen opleiding hebben gehad voor hun gewichtige taak: het toezicht op de sociale wetgeving. Zij moeten zoo goed en kwaad als het gaat de noodige kennis er vanzelf maar zien op te doen.

Het zou dan ook niet moeilijk zijn in de verslagen van de inspecteurs van den arbeid uitdrukkingen aan te halen, waaruit blijkt, dat de personen minder juiste inzichten hadden van de hun opgelegde taak; en het is niet onwaarschijnlijk, dat de achterstand bij de Rijksverzekeringsbank te wijten is voor een deel aan het niet aanwezig zijn van daarvoor technisch opgeleid personeel. Examens worden voor de meeste van die betrekkingen niet gevraagd; het eenige examen, dat voor adjunct-inspecteur van den arbeid, is vrij onduidelijk omschreven en de Minister blijft trouwens vrij in de keuze om iemand, die aan geen examen voldaan heeft, te benoemen of niet. En al is men eindelijk adjunct-inspecteur geworden, dan hangt het meer af van den Minister of men inspecteur wordt of niet. De opleiding voor zulke personen, die men sociaaltechnische ingenieurs zou kunnen noemen, is dus onmisbaar; daartoe zouden in art. 32*b* van het ontwerp een der afdeelingen nader moeten worden aangevuld en in art. 32*d* enkele vakken opgenomen. Groote veranderingen behoeven niet te worden aangebracht. De voorloopige studie van twee jaar aan de Technische Hoogeschool, waar men een algemeene ontwikkeling zal opdoen, kan geheel en al blijven wat zij is. Alleen in de laatste twee jaar zal er naar aanleiding van de sociale wetgeving eenige wijziging moeten worden gebracht. Groot is deze echter niet en ik zal mij kortheidshalve bepalen tot de opsomming van de vakken, die ik op het oog heb en die men vindt in art. 32*d*, onder de letters *b*, *d*, *h*, *m*, *n*, *u*, *z* en *aa*.

In dubbel opzicht zal waarschijnlijk een aanvulling noodig zijn, waar het betreft de sociale hygiëne, de sociale wetgeving en de kennis van arbeiderstoestanden. Wel is onder *n* sprake van „technische hygiëne". Indien het 's Ministers bedoeling is die ruim op te vatten, kan bij een nadere regeling van de vakken bij algemeenen maatregel van bestuur daarin worden opgenomen, wat in verband staat met verontreiniging van openbare wateren, rioleering en waterleidingen, hygiëne van openbare wegen (plaveisel), hygiënische maatregelen bij de verkeersmiddelen en uitbreiding der steden. En wil men de techuische hygiëne zéér ruim opvatten, dan zou men daaronder ook kunnen begrijpen verbetering van de arbeiderswoniugen, studie van het woningvraagstuk, bouw van scholen, fabrieken, badhuizen, abattoirs, enz. Doch onder „technische hygiëne" kan men niet, tenzij men een zeer rekbare interpretatie geeft aan de zaak, bevatten de studie van te nemen maatregelen tegen besmettelijke ziekten, beroepsziekten, tegen den invloed van den arbeidsduur op de gezondheid der arbeiders, speciaal van vrouwen en jeugdige personen, voedingsleer, hulp bij ongevallen, enz.

Ik hoop daarom, dat de Minister nader zal willen toelichten, wat hij onder technische hygiëne verstaat, en over de studie van de sociale hygiëne, in verband met het toezicht op de wetgeving ons nadere gegevens zal willen verschaffen.

Het tweede geval is kennis van de sociale wetgeving en van de arbeiders-toestanden. Op het oogenblik wordt in Delft het administratief recht uitstekend gedoceerd, maar geldt slechts

een beperkt gedeelte daarvan den wetgevenden arbeid en het administratief recht, in verband met fabrieken en werktuigen.

Absoluut worden gemist de arbeidswetgeving van het buitenland; de gezondheidswetgeving en de daarmede verbonden statistieken; doch dit zou men nog met eenigen goeden wil kunnen opnemen onder *aa* „het Staats-, administratief- en handelsrecht". Maar er valt nog meer buiten. Het verzekeringsstelsel tegen ongelukken, ouderdom, invaliditeit en werkeloosheid, de regeling van den arbeidsduur, de loonregeling, gedwongen winkelnering, het armwezen (vooral noodzakelijk bij de aanstaande herziening der Armenwet), het vakvereenigingswezen in theorie en practijk, worden evenmin als de gemeentelijke sociale politiek in Delft, ook later niet, in studie genomen, wanneer dit wetsontwerp wet zal worden. Ik hoop dan ook dat de Minister zal instemmen met mijn klacht over deze leemte in de wet en zal erkennen, dat het niet ongewenscht zou zijn om art. 32 *b* nader te verduidelijken. Waar het vak van sociaal-technisch ingenieur in nauw verband staat met afd. *c* (bouwkunde), zou men daar kunnen opnemen: „de afdeeling der bouwkunde en van sociaal-technische wetenschappen."

Ik had er dan ook over gedacht, in verband met een en ander, een viertal amendementen in te dienen, maar ik wil dit achterwege laten, daar ik erken dat het voldoende zou zijn als de Minister wil aangeven onder welke rubriek van art. 32*b* hij het toezicht op de sociale wetgeving zal opnemen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in de beantwoording van het gesprokene door den geachten afgevaardigde den heer van Kol, kort zijn, omdat ik met zijn denkbeeld om in dit artikel aan litt. *b* toe te voegen: „en der sociaal-technische wetenschappen" niet medega en evenmin met zijn denkbeeld om in de lijst van art. 32*d* de door hem bedoelde vakken op te nemen. Er bestaat tusschen hetgeen hij wil en den aard en het karakter van een Technische Hoogeschool een principieel onderscheid. Van de oeconomische vraagstukken wordt op de Technische Hoogeschool kennis genomen, voor zoover zij de technische zijde raken van hetgeen op dit gebied reeds bestaat. Het denkbeeld van te creëeren sociale ingenieurs zou het denkbeeld van ingenieur vervalschen. Een ingenieur is iemand, die op technisch terrein de kennis bezit te handelen, voor te bereiden, tot stand te brengen, maar volstrekt niet om aan het oeconomisch gedeelte van de regeling der toestanden deel te nemen.

Ik acht het bovendien geheel overbodig. Natuurlijk wordt bij de technische hygiëne alles opgenomen wat besproken moet worden om te zorgen dat bij hetgeen men bouwt — een huis, een fabriek, een deel van een gemeente, een stad, dus ook den aanleg van straten — al wat hygiënisch schadelijk is wordt vermeden. De kennis van de wetgeving wordt aan de Academie niet vergeten. Daaronder behoort ook het administratief recht en dit omvat ook de arbeidswetgeving.

Men heeft aan de school te Delft zeker niet nagelaten van de sociale zijde deze vraagstukken te bezien en dat men daarmede zal ophouden als dit ontwerp wet wordt geloof ik niet. Ik geloof dat men in die richting voort zal gaan en men aan de school uitnemend goed kan toevertrouwen om de ingenieurs van deze quaestiën op de hoogte te stellen.

Het denkbeeld van den geachten afgevaardigde om voor de benoeming van opzichter van den arbeid en van hen die toezicht houden op de Veiligheidswet, Hinder- en Stoomwet slechts gequalificeerde personen voor te dragen, is een zaak die hier niet thuis behoort. Men kan wel in die wetten bepalen dat wie men tot opzichter of ingenieur benoemt, moet voldoen aan bepaalde qualiteiten.

Dit kan hier niet worden beslist.

Dit zal aan de orde komen, als misschien later Staatsexamina worden ingevoerd voor hen die den Staat moeten dienen, en bepalingen zullen worden gemaakt omtrent de eischen waaraan deze zullen moeten voldoen.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal in dit geval zeer kort kunnen zijn. De Minister kan met de straks door mij gevoerde beschouwingen niet medegaan, maar dan zou ik hem toch wel willen vragen: Erkent gij al of niet, dat voor een behoorlijk toezicht op de verschillende wetten, straks door mij genoemd: de Veiligheidswet, de Woningwet en andere sociale wetten, technische studiën noodig zijn, zooals ik straks vrij uitvoerig heb toegelicht, door de vakken op te noemen?

Waar dan de Minister erkent, dat dit wel noodig is, vraag ik: hoe en waar kan iemand, die daarvan zijn levenstaak wil maken, op dit oogenblik de noodige oefening en wetenschappelijke opleiding in Nederland opdoen, om hetzij als inspecteur van den arbeid, van de verzekeringsbank, of van de volksgezondheid op te treden?

Wat nu den titel betreft is het nevenzaak, of zoo iemand ingenieur, dan wel inspecteur heet.

Waar wij op dit oogenblik een sociale wetgeving hebben, welke ik hoop dat zich zal uitbreiden, is het plicht van den Minister om te zorgen, dat er in ons land gelegenheid bestaat voor de opleiding van hen, die zich met dat toezicht wenschen te belasten.

Daar in Nederland zal worden besloten tot het oprichten van een Technische Hoogeschool en in Duitschland dezelfde eischen die ik opsomde gesteld worden aan menige Polytechnische School, hoop ik, dat de Minister alsnog zal willen inzien, dat hierin alleen kan worden voorzien door uitbreiding met de genoemde vakken, waaraan zoo weinig kosten en zoo groote voordeelen verbonden zijn.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een enkel woord te steunen, wat door den heer van Kol in het midden is gebracht, ofschoon ik niet meega met zijn meening, dat daartoe zoude noodig zijn wijziging van de leervakken en van art. 32*b*.

Ik meen, dat de onderdeelen der verschillende leervakken, die aan de Technische Hoogeschool zullen worden onderwezen, bij art. 32*d* meer speciaal aan de orde zullen komen en zal dan ook daarover straks spreken.

Ik wensch evenwel deze algemeene opmerking voorop te stellen, dat het mij voorkomt, dat verschillende zaken, waarin de heer van Kol belang stelt en die ook alle belangstelling verdienen van de zeer velen, die aan sociale wetgeving deelnemen, reeds kunnen vallen onder de algemeene bepalingen van de vakken, welke in art. 32*d* zijn omschreven.

Ik kan evenwel niet deelen in de meening van den heer van Kol, dat men zou moeten spreken van een afdeeling bouwkunde en sociaal-technische wetenschappen. Ik geloof niet, dat, wanneer wij een voorbeeld zouden willen nemen aan de Duitsche Hoogescholen, wij dien weg op moeten. Het komt mij voor, dat de door hem bedoelde woorden overbodig zijn en er ook zonder deze aan de Technische Hoogeschool voldoende gelegenheid kan worden gegeven om een dergelijke opleiding te ontvangen als de heer van Kol bedoelt.

De geachte afgevaardigde heeft in dit verband gesproken over het ontbreken van het verzekeringswezen in de verschillende vakken van art. 32*d*, maar het komt mij voor, dat wanneer men het onderwijs aan de Technische Hoogeschool uitbreidt, zooals ik meen, dat gebeuren zal doordat verschillende hoogleeraren en privaat docenten colleges houden over sociale wetgeving, deze vakken niet behoeven te ontbreken, maar voor een groot deel wel onder den algemeenen term Staathuishoudkunde zijn te begrijpen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het geheel eens met den heer van Kol, dat de arbeids- en gezondheidsinspecteurs technische bekwaamheid moeten bezitten.

Wanneer hij vraagt, of op de Regeering niet de plicht rust te zorgen, dat zij die bekwaamheden kunnen erlangen, dan antwoord ik dat ze dat kunnen, deels te Delft deels aan de Rijksuniversiteiten.

Het verzekeringswezen is hier te lande niet tot die uitbreiding gekomen, dat een groote klasse van deskundigen daarin een eigen levenspositie kan vinden. Dit zijn er slechts zeer enkelen, maar voor hen kan men toch niet een geheele afzonderlijke inrichting gaan maken. Het zijn mannen, die zelf den aanleg en de vaardigheid bezitten uit de verschillende reeds bestaande gerechten te kiezen wat ze noodig hadden om een complex te krijgen, wat voor hun vak geëischt wordt. Tot dusver

heeft het ons bij de arbeidsinspectie dan ook niet ontbroken aan personen die getoond hebben die qualiteiten te bezitten.

Ik wijs er ten slotte op, dat, indien metterdaad later mocht blijken, dat de lijst van vakken, zooals ze is opgenomen en de wijze, waarop die lijst zal worden gerealiseerd, niet voldeden, er nog een artikel bestaat, waarbij, indien onderwijs in andere vakken noodig blijkt, de mogelijkheid daartoe is voorbehouden.

De heer **van Kol** ontvangt voor de derde maal het woord en zegt: Ik moet wel blijven handhaven mijn bewering, dat een afgeronde opleiding, op welke scholen ook, voor de zo even door mij genoemde werkkringen in Nederland nog niet bestaat. Alles hangt thans in de lucht.

Mijn persoonlijke ervaring heeft mij dat bewezen. Toen ik in het belang mijner dochter naar de gelegenheid vroeg om adjunct-inspectrice van den arbeid te worden, en waar zij haar opleiding kon krijgen, heb ik mij gewend tot verschillende bevoegde personen, doch niemand wist de vraag afdoende te beantwoorden. De beste raad was nog, dat zij te Delft maar het moeilijke wiskundige en chemische examen voor technoloog moest doen en dan trachten door particuliere lessen de verder benoodigde wetenschap wat aan te vullen.

De Minister wijst nu op art. 32*c*, dat onderwijs kan gegeven worden in vakken niet vermeld in art. 32*d*. Ik ben overtuigd dat de behoefte daaraan spoedig zal blijken en dan onderwijs zal moeten gegeven worden ook in die vakken, welke ik genoemd heb en waarin thans in Nederland in het geheel niet wordt voorzien.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De geachte spreker heeft de pointe, waarin de zaak hier schuilt, buiten bespreking gelaten. Ik heb er nl. op gewezen, dat men hier niet te doen heeft met een zoo uitgebreide klasse van personen in de maatschapij, dat daarvoor een afzonderlijke inrichting van onderwijs in het leven kan geroepen worden.

Laat mij op een voorbeeld wijzen om dat aan te toonen.

Er zijn 150 leden der Staten-Generaal. Een lid moet metterdaad zeer uitgebreide kennis bezitten op allerlei gebied en ook een Minister moet enkele dingen weten.

Nu heb ik nooit gehoord, dat men den eisch stelde, dat een inrichting moet worden gemaakt om kamerleden en Ministers op te leiden. Men laat aan de heeren zelf over bij de verschillende inrichtingen van onderwijs, die er zijn, te nemen wat hun goeddunkt en het overigens aan te vullen met lectuur. Waar het getal der inspecteurs van den arbeid nog beneden het getal van 150 blijft, kan ik niet inzien waarom men voor hen hier iets aparts zou maken.

De heer **van Kol** ontvangt voor de vierde maal het woord en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele toelichting.

Het aantal personen dat in de bedoelde termen valt is niet zoo gering. Ik heb een lijst naast mij van zulke personen, die ik niet zal opnoemen, maar ik wil die lijst gaarne den Minister ter hand stellen. Daaruit blijkt, dat voor die verschillende inspectiën in verband met de sociale wetgeving, noodig zijn 70 tot 80 ambtenaren, dat is — rekenende op een 15 tot 29jarigen-dienst — een behoefte van 4 tot 5 ambtenaren per jaar. Waar nu voor scheepsbouwkundig ingenieur bijna nooit meer dan één persoon jaarlijks wordt afgeleverd; voor bouwkundig- en mijnbouwkundig ingenieur 2 tot 3, zijn er toch afzonderlijke afdeelingen voor hen opgericht.

Er is dus alleszins aanleiding, wat het getal betreft, voor sociaal-technische ingenieurs een afdeeling in het leven te roepen, ofschoon het ook voldoende zou zijn, indien een der andere afdeelingen een weinig werd uitgebreid.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 32*b* zonder hoofdelijke stemmen aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 32*c*, luidende:

„Voor zoover niet door deze wet bepaald, worden bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld:

a. de inwendige inrichting van de technische hoogeschool;
b. het beheer door curatoren, en voor zooveel dit noodig zal blijken door rector-magnificus en assessoren, te voeren en de overige werkkring van die colleges:
c. het toelatingsexamen, de daarvan te verleenen vrijstellingen, de voorwaarden voor de verleening van den doctorstitel, de wijze, omvang en duur van de examens en promotiën, de tijdstippen, waarop zij worden gehouden, en al wat verder daarop betrekking heeft."

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! In dit artikel worden aan een algemeenen maatregel van bestuur overgelaten de verschillende zaken, die op de inwendige inrichting van de Technische Hoogeschool betrekking hebben, en tevens wat betrekking heeft op het toelatingsexamen, het verleenen van den doctorstitel enz.

Nu heb ik in beginsel daartegen geen bezwaar; ik geloof ook, dat, waar bij de Rijks-universiteiten de examens aan algemeenen bestuursmaatregel zijn overgelaten, dit evenzeer bij de Technische Hoogeschool zal moeten geschieden. Maar dan zal er ook verder zekere overeenstemming moeten bestaan tusschen hetgeen zal gelden voor de Technische Hoogeschool en de Universiteit. Ik zal op dit oogenblik geen amendement voorstellen op dit artikel, ofschoon ik meen, dat althans bij de wet zal moeten worden geregeld hetgeen hier wordt genoemd het toelatingsexamen.

Een toelatingsexamen kan moeilijk bij een Technische Hoogeschool bestaan. Wat wel bestaan kan is, dat om tot een zeker verder examen te worden toegelaten, een met goed gevolg afgelegd examen zal moeten voorafgaan, evenals bij de Universiteiten.

Nu komt het mij voor, dat een zekere mate van ontwikkeling moet vaststaan voordat men tot het afleggen van examens kan worden toegelaten. Ik meen, dat dit hier op dezelfde wijze ongeveer moet worden geregeld als het geval is in de artt. 84 en 85 van de wet op het hooger onderwijs voor de Universiteiten.

Als wij tot de behandeling van de overeenkomstige artikelen voor de Technische Hoogeschool genaderd zijn, zal ik een amendement in dien geest voorstellen, dat dan de eerste zinsnede van art. 32*c* sub *c*, overbodig zou maken, ofschoon ze niet behoeft te worden weggelaten, aangezien de aanheft luidt: „Voor zoover niet door deze wet bepaald" enz. Indien dat amendement zou worden aangenomen, heeft de wet dan daarin voorzien.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 32*c* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 32*d*, luidende:

„Aan de technische hoogeschool wordt van Rijkswege onderwijs gegeven in de navolgende vakken:

a. de zuivere en toegepaste wiskunde;
b. de theoretische en toegepaste mechanica;
c. de theoretische en toegepaste natuurkunde:
d. de algemeene of physische scheikunde, de anorganische en organische scheikunde en hare toepassingen, de analytische scheikunde;
e. de theoretische en experimenteele hydraulica;
f. de waterbouwkunde;
g. de aanleg en exploitatie van wegen en brugbouw;
h. de architectuur;
i. de werktuigbouwkunde;
k. de scheepsbouwkunde;
l. de electrotechniek;
m. de mechanische en de scheikundige technologie;
n. de technische hygiëne;
o. de algemeene en toegepaste microbiologie;
p. de microscopische anatomie;
q. de delfstof- en aardkunde;
r. de mijnkunde, metallurgie en docimasie;
s. het landmeten, het waterpassen en de geodesie;
t. het meten en wegen in verband met den ijk;
u. de kennis en het onderzoek van bouwstoffen;
v. het technisch teekenen;
w. het handteekenen en boetseeren;
x. de decoratieve kunst;
ij. de kunstgeschiedenis;
z. de staathuishoudkunde;
aa. het staats-, administratief- en handelsrecht;

bb. de bedrijfsleer en het boekhouden;
cc. de aardrijkskunde;
dd. de algemeene en vaderlandsche geschiedenis;
ee. de cultuurgeschiedenis;
ff de verbandleer.

Bovendien wordt de bewerking van hout en metalen practisch onderwezen en worden in de laboratoria en proefstations practische oefeningen gehouden."

De **Voorzitter**: In art. 32*d* is na de sluiting van het schriftelijk debat door de Regeering een wijziging gebracht. Ik geef het woord aan den voorzitter der Commissie van Voorbereiding om haar meening over deze wijziging mede te deelen.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*: Mijnheer de Voorzitter! Tegen deze Regeeringswijziging bestaat bij de Commissie geen bezwaar.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! In den laatsten tijd in de pers en ook trouwens reeds in het Verslag is aandrang uitgeoefend, dat onder de verschillende vakken van onderwijs aan de Technische Hoogeschool enkele zouden worden opgenomen die in den tegenwoordigen tijd van groot belang kunnen worden geacht. Er is namelijk in het Verslag sprake van een onderwijsvak, dat genoemd wordt „stedenbouw".

Nu heeft de Minister ten opzichte van dit vak, dat in het Verslag geïntroduceerd wordt als de aanleg van steden, gezegd, dat deze in ons land niet voorkomt. Het is duidelijk dat hier echter bedoeld is, dat, waar wij o. a. door de Woningwet, vooral in de steden, zullen komen tot het maken van plannen van uitbreiding, het gewenscht kan zijn, aan de Technische Hoogeschool gelegenheid te geven om aan de hand van de wetenschap zich voor die moeilijke taak voor te bereiden en te bekwamen. Dit vak van studie, dat in Duitschland als Städteban veel voorkomt aan de Technische Hoogescholen, schijnt mij van groote beteekenis te zijn en alleszins waard, dat men er ook aan onze Technische Hoogeschool de noodige aandacht aan geeft. Wanneer wij zien, dat bijv. te Darmstadt onder dien naam wordt behandeld, Verkehr, Hygiëne, Erwerbsleben und Wohnweise, Baublöcke, Linienführung, Breite und Ausbildung der Strassen, Strassenkreuzungen, Städtische Plätze, Denkmäler, Gärtnerische und Baumanlagen, Monumentalbauten und Gebäudegruppen, Besprechung neuerer Bebauungspläne, dan geldt het juist die zaken, welke vooral voor de uitbreiding van onze groote steden van zeer overwegende beteekenis zijn te achten en welke ook reeds gedeeltelijk door den heer van Kol waren aangeroerd.

Ook in andere plaatsen als München, Stuttgart en Berlijn vindt men datzelfde leervak terug en ook weder voornamelijk in dezen zin, bijv. te Stuttgart, als Übungen im Städtebau, Entwerfen von Bebauungsplänen, daar wordt dus voortdurend op den voorgrond gesteld datgene wat bij de uitbreiding van bebouwde kommen noodig is.

Wat nu de vraag betreft, die ook den laatsten tijd in de pers is opgeworpen, of het noodig zal zijn dit als een afzonderlijk leervak in art. 32*d* op te nemen, meen ik, dat dit overbodig mag worden genoemd; Indien men weer nagaat, hoe in Duitschland de zaak is geregeld, dan vindt men dat dit vak in Stuttgart en in Darmstardt gerangschikt wordt onder Baukunst en Bauwissenschaft, terwijl het te Berlijn onder Architectur valt. Ook hier kan men onder den algemeenen titel van architectuur dit vak begrijpen.

Ik wil er echter de aandacht op vestigen, dat het toch hoogst gewenscht blijft, dat met deze zaak bij de inrichting van de Technische Hoogeschool rekening wordt gehouden en daar als een vak van studie zal worden opgenomen.

Het zal ook in de toekomst wel meer blijken, dat men nog andere vakken wenscht op te nemen en men zich daarbij beroept op Duitschland. Men dient echter niet te vergeten, dat in Darmstadt b. v. 272 vakken in het leerplan voorkomen, en dus de wijze, waarop dit wetsontwerp is ingericht, blijkbaar van geheel anderen gedachtengang uitgaat, en hier, zooals ook aan de Universiteiten het geval is, onder een algemeenen verzamelnaam verschillende leervakken dikwijls worden samengevat.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Ik geloof, dat de wijze, waarop in de laatste 50 jaren bij de in oude tijden aangelegde steden moderne stukken zijn bijgeplakt, niet de overtuiging kan wekken, dat men in ons land, niet wat den aanleg, maar wat den naderen aanbouw van steden betreft, op de hoogte van zijn tijd is gebleken te zijn.

Men heeft vroeger, zonder dat er een Technische Hochschule bestond, zonder dat er eenig college over Städtebau gegeven werd, maar in den tijd toen er energie en kunstzin in het volk zat, hier in ons land steden weten aan te leggen, die nog de bewondering van Europa wekken. Wanneer nu de geachte afgevaardigde, de heer Bos, zich voorstelt, dat men door aan een van de professoren te Delft op te dragen college in Städtebau te geven den ouden geest der vaderen zou kunnen oproepen, de gemeentebesturen zou kunnen bewegen, den wethouder van financiën van Amsterdam aan het hoofd, af te breken wat in Amsterdam bijgebouwd is en dat te vervangen door werkelijk kunstschoonen aanleg, dan geloof ik, dat hij zich van den toestand der financiën van Amsterdam een verkeerd begrip zou vormen. Kan de geachte afgevaardigde aangeven, dat men daarmede een beteren weg zou opgaan, ik zou geneigd zijn elk middel aan te grijpen om het bestaande kwaad te stuiten. Maar ik zie dat niet komen. Het zal er van afhangen of het onderwijs gegeven wordt door een man, een kraftvolles Genie, die zijn leerlingen weet te bezielen. Want het hangt in deze niet af van een college, maar van het initiatief eener suggereerende persoonlijkheid. De mannen, die in onze groote steden den nieuwen aanbouw hebben ontworpen, hebben toch ook niet geïsoleerd op een Duivelseiland geleefd of zijn hermetisch afgesloten van de wereld geweest en men kan dus niet veronderstellen, dat zij niets gelezen hebben van wat er op het gebied van de Städtebau wetenschappelijks en aesthetisch geschreven is. Maar al staat het bestuur van Amsterdam, voor zoover het jaren lang de leiding van den aanleg der steden gehad heeft, in deze m.i. niet zeer hoog, ik kan niet onderstellen, dat de mannen, die daar de plannen hebben ontworpen, niets gelezen hebben van wat elders geschreven is.

Bij tal van gelegenheden toch trekt men dadelijk naar het buitenland. Nu in Delft een gebouw voor de werktuigkunde moet komen, heb ik van eenige professoren aanzoek gekregen om een reis naar Engeland en Duitschland te doen. Men kan het van het buitenland leeren, maar het heeft tot nu aan den zin en den geest ontbroken om het in zich op te nemen en te reproduceeren. Waar dit bij die heeren reeds het geval is, wat dan wel te denken van de studenten?

En hoevelen zullen zulk een college volgen, terwijl men in Delft reeds met colleges oververzadigd is? Waar zij reeds zooveel noodzakelijke colleges moeten bijwonen, zullen zij niet licht naar een zij het ook goed college over andere technische onderwerpen gaan. Wij hebben onlangs gehoord van den geachten afgevaardigden den heer Aalberse, dat een hoogstaand college soms maar één toehoorder heeft. En nu vrees ik ook dat, als men een afzonderlijken cursus instelde voor stedenbouw, de goede professor die daar stond om alles uit te leggen, veel banken en weinig jongelui zou zien. En dat is zeer natuurlijk, omdat maar een hoogst enkel jongmensch zal denken: ik ga mij laten opleiden voor stedenbouwer. Dat komt niet bij een jongmensch op; hij komt aan de Hoogeschool om zijn diploma voor ingenieur te verwerven, ten einde op de beste wijze in de wereld terecht te komen. Dat men geroepen wordt om op den uitleg van steden een merkbaren invloed te oefenen, is iets, waartoe iemand later pas komt, wanneer anderen in dien persoon hebben ontdekt een zekeren aanleg.

Maar daarom kan men niet zeggen, dat ik minder dan die geachte afgevaardigde den wensch koester, dat wij met den stedenbouw eens op een beteren weg komen, integendeel ik heb mij zelfs krasser daarover uitgesproken dan hij.

In de tweede plaats ben ik het met hem eens, dat men in het buitenland ten deze beter geslaagd is dan bij ons, maar wat ik ontken is, dat het noodzakelijk zou zijn om daarop de Technische Hoogeschool te gaan inrichten. Die Hoogeschool moet niet zijn een combinatie van verschillende vakscholen, dat strijdt met haar aard; maar zij moet zijn een school die haar wetenschappelijk karakter daarin vertoont dat zij de gegevens oplevert, die daarna ieder op zijn wijze heeft te combineeren om te geraken tot zijn

doel. Welnu de verschillende elementen, noodig voor stedenbouw zijn hier in de verschillende vakken, zooals de geachte afgevaardigde zelf reeds gezegd heeft, aanwezig, en waar het alleen er op aankomt om die verschillende gegevens in de toepassing op den stedenbouw te combineeren, zou ik zeggen, wanneer 2, 3 à 4 jongelieden aan den rector of de hoogleeraren te kennen gaven dat zij gaarne een college zouden hebben bestaande uit een combinatie van vakken, gericht op dat bepaalde doel, dat er geen oogenblik aan getwijfeld kan worden of de hoogleeraren zullen volkomen bereid zijn om aan dat verlangen te voldoen. Maar geheel iets anders is, om hier in dit artikel in de wet te gaan schrijven, dat dit onderwerp gestadig en steeds moet worden gedoceerd. Ik zou vreezen òf dat de collegebanken onbezet zouden blijven, òf, wanneer ze bezet zouden zijn, dat wij in de toekomst verrast zouden worden door een geheel korps van stedenbouwers, die ons nog verder van den wal zouden helpen dan nu reeds het geval is.

De heer **Bos**: Juist om te vermijden dat ik een antwoord zou krijgen als ik nu ontving van den Minister, ben ik begonnen bij de ontwikkeling van dit onderwerp met er op te wijzen wat de inhoud is van het onderwijs gelijk dat in Duitschland wordt gegeven en heb ik de verschillende hoofdzaken daarvan in het licht gesteld, zooals o. a. wat in Darmstadt wordt behandeld. Ik zou er kunnen bijvoegen wat in Berlijn wordt onderwezen, waar ik omtreut den „Städtebau" het volgende vind: „Städtebau (Wohnhaustypen) und Arbeiterkoloniën, Form und Grösse der Baublöcke, Strassen-formen und Vermittlungen, Platz-anlagen uud Bebauungspläne. Gebaüde lehre, das communale und soziale Bauwesen betreffend".

Geldt het hier nu niet een hoogst belangrijk onderwerp, dat voor een groote schare van personen, die in ons technisch leven beteekenis zullen krijgen, wel de moeite waard is om er zekeren tijd aan te wijden?

Het is mijn bedoeling niet dat men aan de Technische Hoogeschool „stedenbouwers" zal vormen, gelijk de Minister zeide met een herinnering aan een oud-testamentischen term. Mijn bedoeling is dat ter zake kundige mannen, die veel gezien hebben op het gebied van uitbreiding van steden, ook uit aethetisch oogpunt, de aandacht der jongelieden zullen vestigen op zaken, die zij anders vaak ongezien voorbijloopen. Daarvoor behoeft geen dagelijksch college gegeven te worden; aan sommige Technische Hoogescholen in het buitenland vindt men daarvoor slechts één uur 's weeks uitgetrokken in één studiejaar. Ik acht het zeer van belang dat vele van de jongeliedeu aan de Technische Hoogeschool van een dergelijk onderwerp kennis kunnen nemen. Dat dan de geest der vaderen weer zal worden opgewekt, wie zal het zeggen? Mogelijk is het dat ook hier als in het geval van den heer Aalberse, er maar één jongmensch zal zijn om het college te volgen, maar waarschijnlijk is het niet. Jongelieden die het practische leven ingaan, zullen gaarne een college volgen van mannen uit de practijk, bijv. een iugenieur der gemeentewerken van een groote stad als Amsterdam, den Haag of Rotterdam.

Ik stel mij zelfs voor dat zij dergelijke colleges, die bijv. eens in de week gegeven werden door iemand die geheel in deze onderwerpen opgaat en in de praktijk staat, zelfs met de meeste belangstelling zullen volgen.

Ik ben het met den Minister geheel eens dat de Technische Hoogeschool niet moet worden een verzameling van vakscholen, maar toch meen ik wel dat gestreefd moet worden naar zeer groote verscheidenheid van vakken, zoodat de jongelieden gemakkelijk kunnen kiezen die colleges die hun passen.

Het is mij daarbij volstrekt niet te doen om een groot getal vaste hoogleeraren; ik verwacht er juist veel heil van om mannen, die in het practische leven werkzaam zijn, in enkele zaken college te doen geven aan hen, die niet alleen voor een examen studeeren, maar ook uit vrije belangstelling in de zaak komen luisteren.

Dit acht ik van groot belaug voor de Technische Hoogeschool, en ook daarom blijf ik het denkbeeld aan de bijzondere aandacht van den Minister aanbevelen.

De heer **de Stuers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp niet waarom over deze zaak zoo lang gediscussieerd wordt. Heb ik het wel, dan vraagt de heer Bos geen redactie-wijziging, maar vestigt hij slechts de aandacht op een punt dat nog niet genoeg de attentie der Regeering getrokken had, namelijk de erbarmelijke wijze waarop in de laatste 50 jaren de groote steden uitgebreid zijn.

Ik heb niet begrepen hoe de Minister daarin aanleiding gevonden heeft om die zaak belachelijk en zich over de stedenbouwers zoo vroolijk te maken.

Ik zou eer zeggen dat de Minister beter gedaan had er zijn dankbaarheid over te toonen dat iemand zijn aandacht op deze aangelegenheid gevestigd had en toe te zeggen hij het zijne hoopte te doen om verbetering aan te brengen. Ik ben den geachten afgevaardigde dankbaar dat hij die zaak ter sprake gebracht heeft en vertrouw alsnog dat de Minister er zijn profijt uit trekken zal.

Nu een enkel woord over de oorzaken van dat groote euvel; dit is zeer gemakkelijk te verklaren; er zijn verschillende oorzaken; vooreerst het onderwijs in de architectuur, dat in de laatste tijden erbarmelijk is geweest. Men heeft onze groote steden uitgebreid zonder te weten waar men heenging. De menschen die met het onderwijs in de architectuur belast waren hebben onze ingenieurs en architecten niet gewezen op hetgeen hierbij hun aandacht verdiende, zoodat zij niet verder hebben leeren kijken dan hun neus lang was. Zij hebben ook geen kennis genomen van wat er in het buitenland op dit gebied geschiedde. Dit is de eerste oorzaak.

In de tweede plaats ligt het kwaad waar men het niet ligt zoeken zou, dat is in het gebrek aan teekenonderwijs aan de gymnasia. Om dit duidelijk te maken, moet ik er op wijzen wie de menschen zijn, belast met de uitbreiding van onze steden en met het bouwen onzer belangrijke bouwwerken; het zijn de Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Waterstaat, van Justitie, het zijn Gedeputeerde Staten, het zijn de wethouders voor openbare werken en de burgemeesters van onze groote steden. Nu is het een feit dat 90 pct. van die heeren, uit onze gymnasia en Universiteiten voortgekomen, en die op velerlei gebied door hun ontwikkeling, door hun beschaving uitmunten, hoegenaamd geen verstand hebben van architectuur. Dit neem ik hun niet kwalijk. Het is onmogelijk om die menschen zoo ver te brengen dat de meerderheid speciale kennis zal hebben van bouwkunde en van de uitbreiding van groote steden. Maar wat wel erg is te noemen, is dat zij, die meest allen meesters in de rechten zijn en dus de gymnasiale studiën volbrachten, zelfs geen verstand hebben van een bouwkundige teekening; zij kunnen zulk een teekening niet begrijpen, niet lezen.

Ik heb 12 Ministers in hun keuken bijgewoond. Ik heb gezien hoe de potjes daar op het vuur gezet worden, maar ik moet verklaren, dat de meesten niet in staat waren een bouwkundige teekening in platten grond, doorsnede en opstand te begrijpen. Hetzelfde is het geval met de burgemeesters en veel wethouders van openbare werken in de groote steden, die de uitbreiding der steden in de hand hebben. Het zou geheel anders zijn geweest wanneer die menschen eenige notie van teekenen gehad haddeu en de ontwerpen hadden begrepen die men hun voorlegde en welke zij hadden te beoordeelen. Ik voer dit aan, omdat ik geen gelegenheid wil laten voorbijgaan om een lans te breken voor het onderwijs in teekenen op de gymnasia. Waar ik kan zal ik er steeds op hameren om dat onderwijs ook daar ingevoerd te krijgen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet dat ik mij zoo sterk tegen het denkbeeld van den heer Bos heb uitgelaten als deze het heeft voorgesteld. Hij heeft gesproken van drie of vier jongelieden, die een speciale opleiding zouden wenschen te ontvangen. Daartoe zal dit wetsontwerp hen niet in den weg staan. Het karakter van een Technische Hoogeschool brengt mede, dat zij voor allen de gelegenheid moet aanbieden om aan dat verlangen te voldoen.

Wanneer ik hierbij voeg, dat buitengewone hoogleeraren kunnen optreden, dat bijzondere leerstoelen kunnen gevestigd worden, dan zou ik zeggen, dat aan het verlangen voldaan is.

Laten de heeren de Stuers en Bos eens een vereeniging stichten om een bijzondere leerstoel te Delft te vestigen voor het doel, dat zij beoogen, dan zal men de zaak wel op den goeden weg

krijgen. Mocht die verwachting worden teleurgesteld en bij slot van rekening op andere wijze in de zaak moeten worden voorzien, dan zou dit kunnen geschieden doordat de nu aanwezige hoogleeraren zich met nog andere vakken zouden belasten.

Wat betreft de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Weert over de wenschelijkheid om teekenonderwijs in te voeren aan de gymnasia, haar meen ik, als niet rechtstreeks aan de orde, te kunnen laten rusten.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 32 *d* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 32 *e*, thans luidende:

„Wanneer Wij het noodig oordeelen, kan van Rijkswege onderwijs worden gegeven in de vakken, niet vermeld in art. 32 *d*."

De **Voorzitter**: Dit artikel is door de Regeering gewijzigd, nadat de schriftelijke gedachtenwisseling is gesloten. Ik verzoek de Commissie van Voorbereiding haar gevoelen over de wijzigingen mede te deelen.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de wijzigingen mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Er bestaat geen bezwaar tegen de invoeging van de woorden „van Rijkswege", maar de invoeging van het lidwoord „*de*" voor: „vakken" moet bij vergissing zijn geschied. Bedoeld moet enkel zijn, gelijk vóór de wijziging, dat onderwijs zal kunnen worden gegeven in vakken, niet vermeld in art. 32*d*.

Tegen de verdere wijzigingen in de artt. III en VII waarin een gemeenschappelijken gedachtengang wordt gevolgd, bestaat bij de Commissie geen bezwaar.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Het lidwoord „de" is geheel à mon insu in de wijziging gekomen en het behoort er ook niet in.

Er moet staan: „Wanneer Wij het noodig oordeelen, kan van Rijkswege onderwijs worden gegeven in vakken, niet vermeld in artikel 32*d*."

Het geldt hier een algemeen begrip.

De **Voorzitter**: Uit den tweeden regel vervalt dus achter „in" het woordje „de".

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigde onderartikel* 32*e* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 33, 33*a*, 33*b*, 33*c*, 33*d*, 33*e*, 33*f*, 33*g*, 33*h*, 33*i*, 33*k*, 33*l*, 33*m*, 33*n*, 33*o*, 34, 34*a*, 34*b*, 34*c*, 34*d*. 34*e*, 34*f*, 34*g*, 34*h*, 34*i*, 34*k*, 34*l*, 34*m*, 34*n*, 34*o*, 34*p*, 34*q*, 34*r*, 34*s* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. III wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. IV, V en VI worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Behandeling van ART. VII, luidende:

„Na het opschrift van Titel II, hoofdstuk IV, der wet tot regeling van het hooger onderwijs worden ingevoegd vijf nieuwe artikelen, 82*a*, 82*b*, 82*c*, 82*d* en 82*e*."

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch, naar aanleiding van volgende artikelen, één enkele algemeene beschouwing op den voorgrond te plaatsen.

Wanneer dit ontwerp wet wordt, zullen degenen, die de hoogere burgerscholen hebben bezocht, en in Delft een doctorstitel in de technische wetenschappen, bijv. als technoloog, verkrijgen, benoembaar zijn als leeraar aan een hoogere burgerschool met 5jarigen cursus. Daarvan zal in de practijk natuurlijk het gevolg zijn, dat véél minder dan tot dusver van de wis- en natuurkundige faculteit aan de Universiteiten gebruik zal worden gemaakt. Het getal jongelieden, dat langs den weg van het gymnasium, aan een van de Universiteiten zich zal trachten te bekwamen en een doctoraat in de wis- en natuurkunde zal pogen te verwerven, zal natuurlijk zeer verminderen, in de eerste plaats om deze reden, dat de cursus op de hoogere burgerschool 5 jaar duurt en de cursus op het gymnasium 6 jaar, zoodat men met een voorbereidingstijd van een jaar minder kan volstaan, en in de tweede plaats, omdat, wanneer men eenmaal op een hoogere burgerschool zijn plaats heeft gevonden, een mogelijke verwisseling van vakken veel gemakkelijker is, dan wanneer men, langs den weg van het gymnasium, aan de Universiteit komt om te studeeren in de eene of andere faculteit, in het bijzonder in de wis- en natuurkundige faculteit.

Het voorstel van den Minister wordt dus door het bezwaar gedrukt, dat de wis- en natuurkundige faculteit aan de verschillende Universiteiten, speciaal wat de chemie betreft, hoe langer hoe minder zal worden bezocht, en dat dus de vraag moet rijzen of dit geen groot bezwaar is ten aanzien van de kosten der chemische laboratoria, die, al wordt het getal jongelieden bij voortduring kleiner, moeten worden gesteund, onderhouden, ja met het oog op het belang van de wetenschap ook nog moeten worden uitgebreid.

Bovendien is dit voorstel bedenkelijk, omdat in de toekomst de regel zal zijn, dat de leeraren aan de hoogere burgerscholen, vooral de docenten in de wis- en natuurkundige wetenschappen, hoe langer hoe minder een classieke opleiding zullen hebben genoten. Wanneer toch de groote menigte van leeraren voortaan niet meer, langs den weg van het gymnasium, bij de wis- en natuurkundige faculteit aan de Universiteit zal worden opgeleid, maar het meerendeel langs den weg van hoogere burgerschool en Polytechnische School, een plaats als leeraar aan een hoogere burgerschool zal innemen, wordt hiermede incidenteel beslist, dat de classieke opleiding voor deze categorie van leeraren niet meer noodzakelijk is.

Nu laat ik de quaestie zelf op het oogenblik daar, hoewel ik op die classieke opleiding zeer hoogen prijs stel; maar ik vraag toch of dit wetsontwerp ons de gelegenheid openen mag om incidenteel in deze gewichtige quaestie een beslissing te nemen. Ik geloof van neen.

Op dien grond heb ik tegen deze artikelen en inzonderheid tegen art. 82*e*, waarbij die bevoegdheid aan deze categorie van menschen wordt verleend, groot bezwaar.

De heer **Krap**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer de Vissser, heeft er bezwaar tegen, dat in de toekomst een doctor-ingenieur bevoegdheid zal hebben les te geven aan de hoogere burgerschool, maar die bevoegdheid wordt door dit wetsontwerp niet verleend, doch heeft die persoon ook reeds nu. Art. 82 van de bestaande wet op het middelbaar onderwijs geeft aan de ingenieurs de bevoegdheid om te doceeren aan de hoogere burgerschool in de technische wetenschappen, waarvan hier sprake is.

Uit het feit, dat in de laatste veertig jaren minstens 40 à 50 ingenieurs benoemd zijn tot leeraar bij het middelbaar onderwijs, ja zelfs 7 à 8 tot hoogleeraar aan de Universiteit, blijkt voldoende, dat niets nieuws wordt voorgesteld en waar dit wetsontwerp de studievakken voor hem nog uitbreidt, begrijp ik niet, dat er bezwaar zou bestaan om die bevoegdheid te verleenen aan iemand die na zijn promotie tot ingenieur nog lust en ambitie gevoelt om in een specialen tak dezer wetenschappen een doctoraat te verkrijgen.

Men zal toch aan het meerdere niet weigeren, wat men gedurende 40 jaren aan het bestaande verleend heeft. Er schijnt een misverstand te bestaan; art. 82 van de wet op het middelbaar onderwijs wordt geheel ongewijzigd overgenomen in deze wet, doch men wil art. 89, de overgangsbepaling van de oude wet op het middelbaar onderwijs, waarvan ook een voorstel tot wijziging is ingediend, doch dat thans niet aan de orde is, laten vervallen.

Dit wetsontwerp verandert niets aan den toestand en het heeft mij in hooge mate bevreemd, dat de professoren van de wis- en natuurkundige faculteit van al de Universiteiten blijkbaar op hun achterste beenen zijn gaan staan om aan de ingenieurs te ontnemen, wat zij 40 jaren gehad hebben.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! De zaak, door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer de Visser, aan de orde gebracht, is zeer zeker van zeer groote beteekenis, maar de conclusie, welke die geachte afgevaardigde trekt, dat wij hier incidenteel beslissen, dat in het vervolg leeraren geen klassieke opleiding meer zullen hebben, acht ik niet juist.

Het onderwijs in de wis- en natuurkundige vakken aan de hoogere burgerscholen en de gymnasia staat thans open ook voor hen die een akte voor middelbaar onderwijs hebben verkregen, zoodat op het oogenblik de richting volstrekt niet is, dat alleen degene die een klassieke opleiding bebben gehad als leeraar kunnen optreden. Dit is, dunkt mij, niet te ontkennen. Nu zie ik niet in, dat door dit wetsontwerp een ingrijpende verandering wordt tot stand gebracht.

Wat wordt voorgesteld? Dat voor degenen die het diploma van ingenieur hebben gekregen de gelegenheid zal openstaan ten overstaan van den senaat of een commissie uit den senaat den doctorstitel te verwerven. Is echter aan dien titel eenige *effectus civilis* verbonden? In het geheel niet, alleen de eer en de naam naar buiten. Ik ontken niet, dat deze soms zal kunnen influenceeren op een gemeentebestuur, dat een benoeming heeft te doen, maar indien deze wet er niet komt, kunnen de jongelieden in het buitenland die eer gaan verwerven, en een buitenlandsch doctoraat halen. Door dit wetsontwerp wordt dus niet veel veranderd, maar ik wil toch hierover nog iets zeggen naar aanleiding van hetgeen de heer de Visser heeft opgemerkt. Ik kan mij niet vereenigen met het denkbeeld om op den duur den toestand. zooals hij nu 40 jaar heeft bestaan, te bestendigen, al is hij ook bevredigend geweest. Wat is de reden dat ingenieurs deze bevoegdheid hebben verkregen? Deze, dat men stond voor een nieuwen toestand, met behoefte aan vele leerkrachten. In den tijd toen het middelbaar onderwijs is gekomen heeft men aan ingenieurs en andere groepen het *jus docendi* in de technische wetenschappen gegeven waarin zij examen hadden afgelegd. Nu heeft men zeker niet gedacht aan onderwijs in vakken, bijv. op de gymnasia onderwezen, onderwijs ook in wiskunde, natuurkunde, scheikunde enz. Dit kon de bedoeling niet geweest zijn, al is het de practijk geworden. Ik zal niet beweren dat die practijk onbevredigend is geweest, integendeel. Onder de paedagogen die in ons land een beteekenisvollen naam hebben gekregen zijn ook gewezen zeeofficieren en toch zal men niet beweren dat een zeeofficier de juiste opleiding krijgt voor docent. Ook onder de ingenieurs zijn uitstekende leerkrachten, maar een andere vraag is, of, als men werkelijk een goede opleiding voor leerkrachten bij het middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs wil organiseeren, niet een andere weg moet worden gevolgd. Nu hebben de discussiën over dit wetsontwerp gehouden wel bewezen dat de noodzakelijkheid begint te dringen om een regeling te maken voor de opleiding van leeraren bij middelbaar onderwijs en voorbereidend hooger onderwijs waarbij men niet kan volstaan met de oude bepalingen te laten voortleven, maar ingrijpende waarborgen moet stellen dat de personen aan wie men dit onderwijs toevertrouwt behoorlijk paedagogisch zijn ontwikkeld en de opleiding hebben gekregen die voor hun vak noodig is.

Het maakt op mij een eigenaardigen indruk, dat van de zijde van ingenieurs wel wordt aangenomen, dat het van zoo groot belang is, dat voor hun vakopleiding de meest rijke inrichting bestaat en te gelijk wordt ondersteld dat voor een ander belangrijk vak als dat van leeraar geen speciale opleiding noodig is. Al zijn er onder die groepen van personen bekwame leeraren geweest, moet de vraag toch worden gesteld: komt de tijd nu niet om de opleiding van leeraren bij het middelbaar onderwijs en voorbereidend hooger onderwijs afdoende te regelen; zoo ja, dan is het niet noodig in het vervolg steeds denzelfden weg te blijven volgen en hen die den ingenieurstitel zullen verkrijgen de bevoegdheid te geven om als leeraar aan de hoogere burgerschool of het gymnasium op te treden in alle vakken waarvoor zij in de practijk thans de bevoegdheid hebben. Als men zoo handelde, en dezen weg blijft volgen, dan geloof ik dat men in twee verkeerdheden kan vervallen:

1°. komt men in het gevaar, dat de heer de Visser aanwees, dat de gewone, regelmatiger, betere maar langere weg om leeraren te vormen, zal worden verlaten om een anderen in te slaan, en 2°. gaat men het technisch hooger onderwijs bederven, als men daar zou krijgen tal van jongelui, die daar een onderwijs moeten volgen, geheel ingericht met het oog op de practijk en de techniek, maar waarvan velen zouden komen met het doel om leeraar te worden.

Wanneer toch de professoren zien, dat velen die bestemming zoeken, zullen zij allicht daarmede rekening houden, het onderwijs daarop gaan inrichten en dit zou ik veel verderfelijker achten voor de Technische Hoogeschool, dan ooit het gevolg zou kunnen zijn van vermindering der bevoegdheden als een bepaalde opleiding wordt in het leven geroepen voor degenen die een leeraarsbetrekking zullen vervullen.

Ik voor mij geloof, dat het moeilijk is om op dit oogenblik door wijziging van deze wet, welke dan ook, de moeilijkheden die kunnen rijzen, op te lossen, maar ik geloof wel, en in dit opzicht ben ik het met den heer de Visser eens, dat deze zaak van groot belang is en, naar het mij voorkomt, den Minister er toe moet leiden om de quaestie der bevoegdheden van de opleiding der leerkrachten spoedig ter hand te nemen en hij dit niet moet nalaten om historische rechten, waarvoor ik overigens zeer veel eerbied bezit.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De bedenkingen van den geachten afgevaardigde, den heer de Visser, raken metterdaad een zeer gewichtige quaestie, die wederom op haar beurt aan andere gewichtige quaestiën is verbonden. Toch wil ik onmiddellijk ecarteeren het eerste motief, door hem gebezigd.

Of er aan de wis- en natuurkundige faculteit aan een Universiteit eenige jongelieden meer of minder komen, of er wat water van daar naar Delft of omgekeerd stroomt, is een zuivere quaestie van concurrentie en ik kan niet zeggen, dat ik daar veel voor voel. Nog minder voel ik voor het tweede argument, dat van het doctoraat. De meeste menschen, zegt de geachte afgevaardigde, hechten veel waarde aan dien doctorstitel en daarvan zal dan het gevolg zijn, dat een weg die anders niet de voorkeur zou verdienen, nu zal worden gevolgd.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, er wordt dikwijls door minder kundige gemeenteraden aan zulk een titel van doctor buitengewoon veel waarde gehecht, maar men moet niet vergeten, dat de titel, hier ingevoerd, een geheel andere is dan de doctorstitel bij de Universiteit.

Het is geen doctorstitel in de wis- of de scheikunde, maar eenvoudig een doctoraat in de technische wetenschap. Gelijk door den vorigen spreker is opgemerkt, krijgt de candidaat enkel Dr. voor zijn naam, wat hij even goed in het buitenland kan gaan halen.

Bovendien ik heb nog niet kunnen bemerken aan de uitkomst, dat de tegenwoordige toestand er toe geleid heeft om zoo velen te trekken naar Delft, die eigenlijk behoorden bij de philosophische faculteit. Het getal bevoegden, uit Delft gekomen en bij het onderwijs geplaatst, is volstrekt niet overwegend en zoo weinig is er in dit opzicht overvloed, dat gedurig op allerlei terrein iets door de vingers moet worden gezien en er in moet worden berust dat benoemingen worden gedaan van wettelijk niet volkomen bevoegden.

Geheel anders wordt de quaestie, als men dit laat loopen, maar let op twee andere zaken.

In de eerste plaats het belang van de scheikundige wetenschap. Men kan zeggen — en daarvoor gevoel ik veel — dat scheikunde tot een dier vakken behoort, welker volledige ontwikkeling voor Nederland een nationaal belang is. Door de professoren van de Universiteiten is er dan ook op gewezen, dat het inderdaad ons schade zou toebrengen, indien wij in dit opzicht achteruitgingen. Nu zal men de chemische wetenschap ten onzent niet op de goede hoogte brengen door eenige meerdere leerlingen bij de faculteit te brengen Wellicht ware het nog het beste bij behoud der Rijks-universiteiten een zekere verdeeling te maken van de vakken over die Universiteiten, zoodat men de chemische wetenschap aan één der Universiteiten zeer volledig zou kunnen inrichten.

Een geheel andere qnaestie is de vraag, in hoever hier een privilege wordt gegeven aan hen, die den weg der Universiteit niet kunnen volgen, daar zij geen klassieke opleiding hebben genoten. Wanneer door mij thans werd voorgesteld de universitaire examens voor hen open te stellen, dan zou ik toegeven,

dat hiermede incidenteel een uiterst gewichtige quaestie tot beslissing werd gebracht, maar dat geschiedt niet. Het artikel wordt zoo goed als ongewijzigd overgenomen uit de wet op het middelbaar onderwijs. Waar nu tot dusver niet blijkt, dat de leerlingen in grooten getale naar Delft gaan ten einde de klassieke opleiding te ontloopen, daar heb ik geen vrees dat dit in de toekomst anders zal worden en de stroom naar Delft te sterk zou aangroeien.

Met de vraag, of de te Delft gevormde ingenieurs de aangewezen mannen zijn om op te treden als leeraar aan hoogere burgerscholen en gymnasia, raakt men de zaak in het hart. Ik meen dat men met de ingenieurs-opleiding te Delft in het algemeen niet ontvangt die vorming, welke noodig is voor het leeraarsambt, en dat studie niet op zoodanig doel gericht is, dat men van de ingenieurs als regel kan onderstellen, dat ze behoorlijk daartoe voorbereid zijn.

Nu zullen onder hen, die van de wis- en natuurkundige faculteit komen, ook wel voorkomen, die de paedagogische gave missen, maar ontkend kan niet worden, dat de opleiding aan de Universiteit zich meer langs de paedagogische lijn beweegt dan de studie te Delft.

Om nu zoover te gaan als de heer Bos wil en een soort aparte opleiding voor leeraren van gymnasia en hoogere burgerscholen in het leven te roepen, daarvoor zou ik niet zijn. Wij hebben nu kweekscholen voor hen, die onderwijs zullen geven bij het lager onderwijs. Ging men nu een soort kweekschool voor leeraren bij het middelbaar en het gymnasiaal onderwijs inrichten, dan zie ik nog bij een volgend geslacht iemand opstaan, die zegt: wij moeten kweekscholen voor professoren oprichten, want dat het sommigen hunner aan echte paedagogische tact ontbreekt, zal de heer Bos wel toegeven.

Er ligt dus een geheel andere quaestie achter, nl. de vraag, in hoever de opleiding, ontvangen aan de wis- en natuurkundige, aan de letterkundige en ten deele aan de juridische faculteit in een lijn ligt, waarnit een goede voorbereiding tot het geven van onderwijs kan worden verkregen. Wellicht zou daarbij in aanmerking kunnen komen het ook in Duitschland gevolgde stelsel, dat men op het universitair onderwijs liet volgen wat men aldaar noemt een *Seminar*.

Ik voor mij geloof, dat een dergelijke opleiding aan seminaria — dat zijn kweekscholen, niet in den zin van onze seminaria, theologische vakscholen, maar in den zin van inrichtingen tot practische vorming — een zeer goede voorbereiding zou zijn.

De heer **Bos**: Dat is mijn bedoeling ook.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De heer Bos zegt: Dat is mijn bedoeling ook; dat giste ik wel, maar hij had het niet genoemd, en nu wilde ik dat eens doen.

Nu geloof ik, dat deze quaestie vanzelf aan de orde zal komen als eenmaal ernstig overwogen wordt de vraag, in het algemeen debat door mij gemoveerd, of het niet beter ware al de bevoegdheden thans verbonden aan universitaire diploma's en doctoraten weg te nemen en daarvoor onderscheiden Staatsexamens in de plaats te stellen. Onderscheiden Staatsexamens: ik heb reeds, toen ik daarover sprak, aangegeven, dat naar mijn idée dit deze twee voordeelen had: 1°. dat daardoor onderscheiden kon worden voor de verschillende beroepen en behoeften, die moesten worden vervuld; 2°. omdat daaraan verbonden is een stage, die, hier toegepast, den geachten afgevaardigde, den heer Bos, reeds voor een deel in de haven van zijn begeerte zou brengen.

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! Het is uit de rede van den Minister gebleken, dat de zaak die ons nu bezig houdt, van zeer groot gewicht is, en niet alleen op het oogenblik, maar ook in de toekomst van zeer veel beteekenis kan worden voor onze Universiteiten. Hoofdzakelijk is dit een gevolg van de mogelijkheid om voortaan aan de Polytechnische School een doctorstitel te verkrijgen.

Nu mag men over de waarde van dien titel verschillend denken, toch zal de practijk van het leven deze zijn, dat tal van jongelieden, die voorheen, bijv. om leeraar aan een hoogere burgerschool te worden, langs den weg van het gymnasium de Universiteit gingen bezoeken, thans in de toekomst langs den weg van de hoogere burgerschool naar de Polytechnische School zullen gaan. Voorheen deed men dat ten deele daarom niet, omdat men meende, dat de doctorstitel in het maatschappelijk leven meer waarborgen schonk om zich een toekomst, een positie te verzekeren; maar wanneer voortaan die doctorstitel ook zal kunnen verkregen worden aan de Polytechnische School, moet het gevolg zijn, dat zeer weinigen het gymnasium en daarna de Universiteit zullen bezoeken.

Ik wijs vooral hierop, dat de gymnasiale cursus een jaar langer duurt dan die van de hoogere burgerschool. Daarom reeds zal zeker een zeer klein getal het gymnasium boven de hoogere burgerschool en de universitaire loopbaan boven die aan de Polytechnische School verkiezen. Het gevolg daarvan moet zijn, dat hoe langer hoe minder jongelui de wis- en natuurkundige faculteit aan de Rijksuniversiteiten zullen bezoeken. En waar de Minister zelf verklaard heeft, dat het noodig blijft, de chemische wetenschap als zoodanig aan de Universiteit te beoefenen, maar dit, desnoods aan één Universiteit kan geschieden, daar vrees ik, dat het geringe aantal studenten, 't welk in de toekomst is te verwachten, ons spoedig hiertoe zal brengen en als gevolg van den voorgestelden maatregel het universitair onderwijs ook in dit opzicht spoedig in nieuwe banen zal worden gevoerd. Dat moet noodzakelijk de consequentie van den stap zijn die nu wordt gedaan.

Met het oog daarop komt het mij voor — en daarom blijf ik mijn bezwaar handhaven — dat dit wetsontwerp ons inderdaad geen aanleiding geeft tot een zoo gewichtige beslissing in zake het universitair onderwijs in het algemeen, en in het bijzonder in zake de wis- en natuurkundige faculteit aan onze Universiteiten en eindelijk in zake de quaestie, die hiermede samenhangt — de Minister erkent het zelf — van de klassieke opleiding. Want — ik herhaal het — de practijk zal worden, dat verreweg het grootste aantal leeraren aan de hoogere burgerscholen voortaan langs den weg van de hoogere burgerschool en van de Polytechnische School in hun functies zullen optreden, terwijl daarentegen het aantal van de leeraren die langs den weg van het gymnasium en de Universiteit zijn opgeleid en een klassieke opleiding hebben genoten, hoe langer hoe kleiner zal worden.

Een incidenteele beslissing omtrent zulk een gewichtig punt begeer ik niet.

De heer **Bos**: Ik ben volstrekt niet zoo pessimistisch als de heer de Visser noch ten opzichte van de toekomst wat betreft de beweging aan de Universiteit, noch ten opzichte van den invloed van het doctoraat in de technische wetenschap. Ik geloof, dat het doctoraat, dat in Delft zal worden verkregen, niet anders zal kunnen worden behaald dan na een zeer langdurige en breede studie. Men zal dat niet zoo maar met een Franschen slag kunnen klaarspelen in een half jaar, maar juist omdat men met de technische wetenschap te doen heeft, zal wellicht een ruime werkzaamheid in de practijk mogen voorafgegaan, alvorens men een dissertatie op het gebied dier wetenschap kan schrijven.

Niemand heeft het in de hand, wat van dat instituut zal worden gemaakt. Wanneer de professoren zich gaan bewegen op het gebied der Universiteiten, wanneer men dissertaties gaat maken, die niet op de technische, maar op de algemeene, chemische en wis- en natuurkundige wetenschap betrekking hebben, dan krijgt het doctoraat een andere beteekenis dan in de bedoeling ligt van den wetgever. Indien het echter inderdaad een doctoraat blijft in de *technische* wetenschap, dan behoeft men niet bevreesd te zijn voor een korteren studietijd dan aan de Universiteit.

Bovendien mag men niet vergeten, dat de bevoegdheid, die de doctoren erlangen, niet verbonden is aan het doctoraat, maar aan het diploma als ingenieur. Als dus dat diploma op dit oogenblik bij benoemende lichamen niet zoo hoog wordt geschat als het doctoraat in de wis- en natuurkunde, begrijp ik niet, hoe dat ten gevolge van een dissertatie over een zuiver technisch onderwerp zal veranderen.

Ten slotte wil ik nog hierop wijzen. Het blijkt dat de denkbeelden, die de Minister op het gebied van de bevoegdheden heeft, vrijwel overeenkomen met die welke zich daaromtrent bij mij hebben gevormd. Ik hoop, dat de Minister ook door deze beraadslagingen overtuigd zal worden van de noodzakelijkheid om deze zaak ter hand te nemen, om in deze hoogst netelige quaestie met vaste hand in te grijpen en haar te regelen te gelijk

met de bevoegdheden van het onderwijzend personeel bij de andere takken van onderwijs, ten einde moeilijkheden die zich voordoen, af te snijden. Het is mijn bedoeling niet, dat men afzonderlijke kweekscholen zal oprichten voor leeraren bij het middelbaar onderwijs, maar ik wensch alleen, dat ook waar een wetenschappelijke opleiding plaats heeft, deze zooveel mogelijk ten slotte wordt gericht op de leeraarswerkzaamheden. De ervaring leert, dat dit nog bij de studie in de wis- en natuurkundige en literarische faculteit veel te wenschen overlaat.

De Minister heeft bij het bestudeeren dezer zaak het belangrijk rapport van een Staatscommissie tot zijn beschikking. Ik zou wenschen, dat deze zaak bij de aanstaande regeling van het middelbaar onderwijs haar beslag kreeg.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het mij te doen ware bij dit wetsontwerp ook in de regeling van de bevoegdheden eenige verandering te brengen, zou ik mij de oppositie kunnen verstaan. Maar dat is juist niet het geval. Ik ben zeer voorzichtig geweest om juist in zake de bevoegdheden alles te laten zooals het was. Als ik een uitdrukking van Calvijn mag gebruiken: „malum bene positum non movere."

Ik stem volkomen toe, dat de wijze, waarop de zaak is geregeld een malum is, maar ik acht het bene positum en wil er daarom niet aankomen. Ik wil dat te minder doen, omdat, zooals het den geachten afgevaardigde, den heer de Visser, bekend zal zijn, inderdaad een commissie benoemd is, die de geheele zaak van de bevoegdheden heeft onderzocht en daarover rapport heeft uitgebracht. En waar nu zoodanig onderzoek heeft plaats gehad en genoegzaam gebleken is, dat als die zaak wordt aangepakt heel wat stof zal worden opgeschept, zou het hoogst onvoorzichtig zijn en zeer indelicaat daarin op dit oogenblik verandering te brengen. Mij dunkt, wanneer wij naar de Polytechnische School te Delft komen en zeggen: wij willen een poging aanwenden om u tot een Technische Hoogeschool te maken, en zullen u de bevoegdheid van het doctoraat geven, maar wij nemen u af wat gij vroeger gehad hebt, dan zou dat op die school een zonderlingen indruk maken. Wanneer de geachte afgevaardigde zegt: de jongelui zullen nu allen worden getrokken naar Delft en de wis- en natuurkundige faculteiten zullen leegloopen, dan blijven daar toch aan de Universiteit over de medici, het grootste aantal, allhans voor hun propaedeutische studiën.

Maar ten tweede, ik geloof daar niets van. Wanneer de jongelui op de jaren gekomen zijn, dat zij te kiezen hebben om naar Leiden of naar Delft te gaan, trekt de Universiteit hen driemaal zoo sterk aan als Delft. Men vindt het verblijf aan een Universiteit veel aangenamer. De wijze, waarop men daar staat tegenover de colleges draagt een heel ander karaker. In Delft moet men veel straffer studeeren om het diploma te krijgen. Men moet daar colleges loopen in veel verschillende vakken, waarmede men aan de Universiteit niet te doen heeft. Daarom hoop ik, dat de geachte afgevaardigde nog dit vermogen over zich zelf zal hebben, dat hij zich kan indenken in de gemoedsstemming, waarin hij op 18—20jarigen leeftijd verkeerde, en dat dan zijn angst en vrees eenigszins verminderen zullen. Het hangt voor hem alles af van het doctoraat. Als dat er niet bij was, zou de geachte afgevaardigde zeggen: „zoo is het goed". Maar hoe gaat dat bij de medici? Die kunnen ook zonder doctor te zijn het artsdiploma verwerven. Maar men ziet dat een arts met dr. voor zijn naam soms niets te doen heeft en vele artsen, die geen doctor zijn, een beter bedrag per jaar besommen dan vele heeren met dr. Ook zien we, dat men de menschen met het dr. verschalkt door bijv. in Gent den doctorstitel te halen. Als de geachte afgevaardigde nu consequent was in zijn liefde voor de wis- en natuurkundige faculteit, en zijn verweer wilde realiseeren, zou hij moeten voorstellen om het doctoreeren buitenslands te beletten of dat in het buitenland gedoctoreerden hier dien titel dragen. Maar ik begrijp, dat hij allerminst zulke booze plannen koestert.

Het is hem te doen geweest om uiting te geven aan een zeer kras protest, van de zijde van de Universiteiten uitgegaan, waarvan ik gaarne zeg dat het wel getuigt van de groote liefde, die de protestanten voor hun faculteit hebben, maar die mij niet overtuigd heeft, dat het standpunt waarop zij zich geplaatst hebben, werkelijk de hoogte bereikt van de wetenschappelijke positie, die zij innemen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 82*a* en 82*b* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoeringen van den heer *Bos:*

bladz. 1311, kol. 2, reg. 26 v. o., staat: waaruit; lees: maar uit;

bladz. 1312, kol. 1, reg. 9 v. b., staat: zuigen voor; lees: zuigen, noodig voor;

aldaar, kol. 2, reg. 31 v. o., staat: Het; lees: Deze;

bladz. 1313, kol. 1, reg. 33 v. o., staat: rechten; lees: rechts-;

bladz. 1314. kol. 1, reg. 14 v. o., staat: Maar is dit; lees: Maar dit is;

bladz. 1315, kol. 1, reg. 12 v. b., staat: in; lees: voor;

bladz. 1383, kol. 1, reg. 16 v. o., staat: aanvallers; lees: aanvallen;

bladz. 1385, kol. 2, reg. 1 v. b., staat: den Minister; lees: de Ministers;

bladz. 1386, kol. 1, reg. 29 v. b., staat: volstaan; lees: verstaan;

aldaar, reg. 35 v. o., staat: indifferentie; lees: indifferentisme;

aldaar, reg. 30 v. o.. staat: die; lees: dat;

aldaar, kol. 2, reg. 17 v. o., staat: hen; lees: hem.

In de redevoering van den heer *Nolens:*

bladz. 1431, kol. 2, reg. 11 v. o., staat: vont; lees: vaut;

aldaar, reg. 7 v. o., staat: is; lees: stelt;

bladz. 1432, kol. 1, reg. 1 v. o., staat: mede; lees: te stellen mede;

bladz. 1433, kol. 1, reg. 20 v. b., staat: als voorbeeld; lees: als voorbeeld;;

aldaar, reg. 23 v. b., staat: methode, misschien met; lees: methode ", misschien „met;

aldaar, reg. 2 v. o., staat: antinomistischen; lees: antimonistischen;

aldaar, kol. 2, reg. 18 v. o., staat: vont; lees: vaut.

61ste VERGADERING. — 8 MAART 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

61ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 8 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. geloofsbrief; 3°. wetsontwerpen; 4°. intrekking van een wetsontwerp; 5°. Regeeringsverslag; 6°. verzoekschriften; 7°. verklaringen van adhaesie; 8°. missive; 9°. boekwerken. — Verslag namens de Commissie belast met het aanbieden aan H. M. de Koningin van de voordracht voor de vervulling van een vacature in den Hoogen Raad. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs; aanneming van de artt. VII—XIV; aanvang van behandeling van art. XV.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten de heeren:

Krap, van Vliet, de Savornin Lohman, Bolsius, Kolkman, van Heemstra, Brummelkamp, Schokking, Talma, Bos, van Dedem, Mees, Verhey, Fock, Duymaer van Twist, Brants, van Foreest, van Bylandt, Röell, Smeenge, Bijleveld, Passtoors, Ketelaar, den Tex, Nolting, van Alphen, Helsdingen, van Löben Sels, de Waal Malefijt, de Visser, Goeman Borgesius, Drucker, van der Kun, Roessingh, van Veen, Willinge, van der Vlugt, van Nispen tot Sevenaer, Travaglino, Pompe van Meerdervoort, van Gijn, van Asch van Wijck, Michiels van Verduynen, Nolens, van den Berch van Heemstede, van Idsinga, Hubrecht, ter Laan, van Wassenaer van Catwijck, Cremer, Dolk, Pijnacker Hordijk, van Kol, Hennequin, Heemskerk, Seret, van der Zwaag, Raymakers, Hugenholtz, Tydeman, van Raalte, Mutsaers, Arts, van Styrum, de Klerk, de Vries, Troelstra, van Vlijmen, Friesen, Rink, Lieftinck, Janssen, Beckers, van der Borch van Verwolde, de Ridder, Okma, Melchers, van Karnebeek, Fruytier, van de Velde, Sluis, de Boer, Goekoop, van den Heuvel en Smidt,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Schaper, wegens gemeentezaken, waarschijnlijk deze week; van den heer Aalberse, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer van Bylandt om verslag uit te brengen namens de Commissie, belast geweest met het aanbieden aan H. M. de Koningin van de voordracht voor de vervulling van een vacature in den Hoogen Raad.

De heer **van Bylandt**: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is Vrijdag-namiddag door Hare Majesteit de Koningin ontvangen met het gebruikelijk ceremonieel. Hare Majesteit heeft geantwoord dat het Haar aangenaam was deze voordracht van de Kamer te ontvangen en dat zij zich spoedig met het doen van een keuze zou bezighouden.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer bedank ik de Commissie voor de volbrenging van hare taak.
Ik stel voor het verslag voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter** deelt verder mede dat zijn ingekomen:

2°. de geloofsbrief met bijbehoorende stukken van het nieuw benoemde lid der Kamer in het kiesdistrict Elst, den heer mr. A. G. J. M. J. baron van Wijnbergen.

Deze stukken worden gesteld in handen van een Commissie van onderzoek; tot leden daarvan worden door den Voorzitter benoemd de heeren de Savornin Lohman, Drucker en van Nispen tot Sevenaer;

3°. een Koninklijke boodschap ten geleide van wetsontwerpen tot naturalisatie van F. H. Niehüser en zes anderen.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld; de wetsontwerpen zullen naar de afdeelingen verzonden worden;

4°. een missive van den Minister van Justitie waarbij, ingevolge Koninklijke machtiging, wordt ingetrokken het wetsontwerp tot naturalisatie van H. Hallmann, behoorende tot de serie wetsontwerpen tot naturalisatie van G. H. Amt e. a.

Deze missive, welke zal worden gedrukt en rondgedeeld, wordt voor kennisgeving aangenomen; het wetsontwerp zal worden afgevoerd van de lijst der werkzaamheden;

5°. eene missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ten geleide van het verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur over 1901.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

6°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

P. K. Peerlkamp en anderen, allen inwoners van de gemeente Middelburg;

den kerkeraad der Ned. Hervormde Kerk te Wijnaldum;

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot aanvulling en verhooging van hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting voor 1904 (inkoop van aandeelen in de geldleening waarvoor verbonden zijn de tollen op den Rijksweg van Deventer over Zutphen en Winterswijk naar de Pruissische grens), van:

den raad der gemeente Winterswijk;

de kamer van koophandel en fabrieken te Deventer;

een, van Johanna Chr. Merschkötter, weduwe van F. Konert, koffiehuishoudster te Rotterdam, houdende verzoek in het wetsontwerp tot herziening der Drankwet een bepaling op te nemen, dat wanneer na 1 Mei 1901 en vóór het in werking treden der nieuwe wet door de weduwe van een overleden vergunninghouder een bijzondere vergunning is gevraagd en niet verkregen, beroep op Gedeputeerde Staten der provincie zal worden toegelaten;

een, van W. de Ruiter, koopman te Zwolle, betrekkelijk eene verjaarde declaratie wegens leveringen aan de huizen van

bewaring te Arnhem en Assen en aan het Rijksopvoedingsgesticht te Avereest.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs of aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

7°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederl. Comité voor Alg. Kiesrecht inzake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van de voorzitters en secretarissen van:

de afdeelingen Westeremden, Amersfoort, Numansdorp en Apeldoorn van de sociaal-democratische arbeiderspartij;

de afdeelingen Amsterdam, Waterland en Leeuwarden en Omstreken van den Bond van Nederlandsche onderwijzers;

de Volkskiesvereeniging „de Tijdgeest", te Wolvega;

den Bond van werklieden in dienst der gemeente Delft;

den Noorderbond van Nederlandsche werklieden, te Westeremden;

de timmerlieden-Vereeniging „Eendracht", te Enschedé;

de afdeeling Amsterdam van den Alg. Nederl. Boekbindersgezellenbond;

den Bond van Nederlandsche Gemeentewerklieden, te Leeuwarden;

de afd. Rotterdam der Ned. Vereeniging tot afschaffing van Alcoholhoudende Dranken;

de Werkliedenvereeniging „Helpt Elkander", te Workum;

de Burgerkiesvereeniging Assen te Assen;

de afd. Rotterdam van den Bond van Nederlandsche Gemeentewerklieden;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betreffende de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

het Bestuur der Broederschap van Commiezen der Posterijen, te Rotterdam;

L. J. Rietberg e. a., allen ambtenaren of bedienden bij de provinciale griffie van Overijssel;

J. D. Wetsels, ontvanger der registratie enz. te Brielle en andere burgelijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

Kuypers, inspecteur der registratie te Amsterdam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Hermsen, ontvanger der dir. belastingen te Echt, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

van Nauta Lemke, directeur van het post- en telegraafkantoor te Sittard, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

F. Uyttenboogaart, president der arrondissements-rechtbank te Tiel, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

H. W. J. Callenfels, inspecteur der dir. bel. enz. te Middelburg, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

W. Vos, geneesheer-directeur van het Rijkskrankzinnigengesticht te Grave, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Wiersema, ontvanger der registratie en domeinen te Kralingen, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

de Jong, ontvanger der registratie en domeinen te Sneek, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

ten Cate, inspecteur der registratie te Deventer, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

G. Andeweg, brievengaarder te Zuid-Beijerland, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

van 't Sant, ontvanger der registratie en domeinen te Oud-Beijerland, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Schimmelpenning, ontvanger der dir. bel. te Edam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Pels Rijcken, inspecteur der registratie en domeinen te Amersfoort, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

c. aan het adres van de predikanten der Ned. Herv. Gemeente te Amsterdam, betreffende het wetsontwerp op het hooger onderwijs, van:

den ring Middelburg der Ned. Herv. Kerk;

den kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente te Oud-Beijerland;

den voorzitter, namens het bestuur der Friesche Hervormde Predikantenvereeniging;

d. aan de adressen van personeel van ambachts-, industrie- en zeevaartscholen, houdende verzoek om opgenomen te worden in het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren, van:

het bestuur der Industrie- en Huishoudschool voor meisjes, te Zwolle.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

8°. een missive van het bestuur der Vereeniging tot bevordering van ambachtsonderwijs te Apeldoorn, waarbij het verklaart in te stemmen met het adres van directeuren, leeraren en onderwijzers van vakscholen in Nederland, gericht aan de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Financiën, en houdende verzoek om bij aanneming van het wetsontwerp tot wijziging der wet op het middelbaar onderwijs, alsnog in het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren te worden opgenomen.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

9°. de volgende boekwerken:

door het Departement van Koloniën, het statistisch overzicht der behandelde zieken van het Ned. Indische leger over 1902;

door den directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, de 7de aflevering van het tijdschrift van het bureau;

een vertoog aan de Belgische Kamers, door de Fédération Nationale des Sociétés de Belgique, betrekkelijk de wijziging der Belgische wet op het auteursrecht;

door den schrijver, dr. J. Groneman, te Djokjakarta, zijn geschrift „Oudheidkundige Aanteekeningen I".

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS (18).

De behandeling wordt hervat van ART. VII.

Beraadslaging over het *amendement* van den heer Bos strekkende om in art. VII, na art. 82*b*, op te nemen de volgende artikelen:

82*b bis.* Van het afleggen van de in het vorige artikel bedoelde examens kan geheel of gedeeltelijk worden vrijgesteld de bezitter van een diploma of getuigschrift, afgegeven door buitenlandsche universitaire of hoogere technische instellingen van onderwijs of onderzoek, mits hij op het tijdstip, waarop het diploma of het getuigschrift werd verkregen, geen ingezetene van het Rijk was.

Door Ons worden bij besluit, den Raad van State gehoord, na ingewonnen advies van den Senaat der Technische Hoogeschool, de bedoelde instellingen aangewezen alsmede de diploma's en getuigschriften en de daaraan te verleenen vrijstellingen omschreven.

82*b ter.* Van het afleggen van de in artikel 82*b* bedoelde examens kan op de wijze als in het tweede lid van het vorig artikel

omschreven, geheel of gedeeltelijk worden vrijgesteld de bezitter van getuigschriften, diploma's, doctorale graden of andere bewijzen van met goed gevolg afgelegde examens, afgegeven door eene Nederlandsche openbare universiteit.

82*b quater*. Tot het afleggen der examens aan de Technische Hoogeschool wordt ieder, onverschillig waar hij de daarvoor vereischte kundigheden heeft opgedaan, toegelaten, mits hij met goed gevolg heeft afgelegd het eindexamen van eene hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus of een examen van gelijken omvang voor het afleggen waarvan aan de Technische Hoogeschool eenmaal 's jaars gelegenheid zal worden gegeven, of wel een der bij artikel 11 en 12 dezer wet bedoelde getuigschriften heeft verkregen, dat hij bekwaam is tot de studie aan eene Universiteit over te gaan in de faculteit der wis- en natuurkunde en der geneeskunde.

82*b quinquies*. Van het bezit van een der in het vorig artikel vermelde getuigschriften of bewijzen van met goed gevolg afgelegd examen is voor het afleggen van examen, ter verkrijging van in art. 82*a* bedoelde diploma's vrijgesteld de bezitter van een in Ons, in art. 82*b bis* bedoeld besluit omschreven diploma of getuigschrift.

De heer **Bos** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van mijn amendement is reeds met een enkel woord aangegeven bij de beraadslaging over art. 32*c* van dit wetsontwerp. Ik heb toen opgemerkt, dat het mij voorkwam noodig te zijn dat enkele belangrijke bepalingen, welker vaststelling de Minister wil overlaten aan een algemeenen maatregel van bestuur, in de wet zelf worden vastgelegd en dat te gelijker tijd ook de evenwijdigheid van de verschillende bepalingen blijve gehandhaafd die in dit wetsontwerp ten opzichte van de technische hoogeschool en de Universiteiten is in acht genomen.

Tot dusver toch hebben wij verschillende bepalingen in de wet opgenomen van dezelfde strekking en dezelfde redactie bijna voor de technische hoogeschool als voor de Universiteiten; alleen in die gevallen waar de aard van het onderwerp afwijking noodzakelijk maakte, is ze aangebracht. Ten opzichte nu van de examens, die op dit oogenblik aan de Polytechnische School moeten worden afgelegd om te verkrijgen het diploma van technoloog of ingenieur komen in de wet op het middelbaar onderwijs verschillende bepalingen voor, die deze examens vrij nauwkeurig omschrijven. Daarvan is, zooals in de Memorie van Toelichting is medegedeeld, veel last ondervonden, omdat de eischen van de techniek voortdurend veranderen, hetgeen herhaaldelijk de wenschelijkheid medebrengt om wijziging te brengen in de af te nemen examens. Het ligt voor de hand, dat die wijzigingen veel gemakkelijker kunnen tot stand komen, wanneer de regeling is geschied bij algemeenen maatregel van bestuur, dan wanneer deze heeft plaats gehad bij de wet. Bovendien geldt dezelfde regeling bij de Universiteiten, waar de candidaats- en doctorale examens zijn omschreven bij algemeenen maatregel van bestuur.

In dat opzicht ga ik dus volkomen met den Minister mede, alleen niet wat betreft het eerste examen, dat feitelijk den toegang moet geven tot de andere. Dat eerste examen is in de tegenwoordige wet op het middelbaar onderwijs het examen A, dat in omvang gelijkstaat met het eindexamen der hoogere burgerschool met 5jarigen cursus, en natuurlijk in de practijk geheel en al daardoor wordt vervangen.

Dat examen nu heeft bij een instelling van onderwijs als deze een bijzondere beteekenis; het geeft aan het peil van ontwikkeling of van algemeene voorbereiding dat moet worden bereikt door de jongelieden die deze instelling van onderwijs bezoeken, met het doel om een geregelden cursus van bepaalden omvang, in dit geval voor de ingenieursstudie, te volgen.

Het is dus van belang, dat het peil van ontwikkeling vaststa en wordt vastgesteld in de wet. Zoo wordt het ook begrepen in de wet op het hooger onderwijs wat betreft de universitaire studie. In de artt. 11 en 12 van deze wet wordt met groote zorgvuldigheid omschreven welke voorbereiding jongelieden moeten hebben genoten, die tot de universitaire examens worden toegelaten.

Het komt mij voor, dat er geen enkele plausibele reden is om bij deze wet hiervan af te wijken. Wanneer men zich, wat de technische hoogeschool betreft, zou beroepen op de veranderende eischen van de techniek, dan geldt dit toch voor het examen dat bij den aanvang van de studie wordt afgelegd allerminst; alleen zou er verandering in moeten worden gebracht, wanneer er verandering kwam in de opleiding aan de hoogere burgerscholen en bij het voorbereid hooger onderwijs. Maar dat geschiedt toch ook bij de wet, en dan zou daarbij tevens gevoegelijk in een mogelijke leemte kunnen worden voorzien. Ook kan ik begrijpen, dat er gaandeweg verschillende andere onderwijsinstellingen in het land komen, die getuigschriften afgeven, welke dezelfde waarde zouden kunnen hebben als de eindexamens van de hoogere burgerschool. Welnu, dan bestaat er ook geen bezwaar daarin te voorzien bij de wet, die dergelijke instellingen regelt. Dat zou zelfs zeer wenschelijk zijn, omdat het geven van getuigschriften met daaraan verbonden rechten altijd terugwerkt op het onderwijs dat aan de instellingen wordt gegeven; die scholen ondervinden in den aard van hun onderwijs er altijd den invloed van, wanneer hun leerlingen tot een inrichting van hooger onderwijs kunnen overgaan. Ook daarom is in dat geval beslissing van den wetgever gewenscht.

De bepalingen nu die ik daaromtrent in mijn amendement heb opgenomen, zijn geheel in overeenstemming met hetgeen door den Minister zelf in de Memorie van Toelichting als wenschelijk is beschouwd, namelijk te stellen als peil van ontwikkeling het eind-examen van een hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus; het getuigschrift van bekwaamheid om over te gaan tot de studie aan een Universiteit in de wis- en natuur- en geneeskunde en verder voor degenen die dergelijke instellingen van onderwijs niet hebben bezocht, een examen te Delft af te nemen, dat gelijkstaat met het eind-examen der hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus.

In de tweede plaats schijnt het mij van belang, dat in deze wet worde opgenomen een bepaling, waardoor het karakter van deze onderwijsinstelling, als een waar vrije studie plaats heeft, wordt vastgesteld. In de wet op het middelbaar onderwijs komt een dergelijke bepaling voor in art. 55, namelijk dat aan het eindexamen van de Polytechnische School ook kan worden deelgenomen door degenen, die het onderwijs daar niet hebben gevolgd; een bepaling die nu zal vervallen. Ik vraag mij af, of het echter niet gewenscht is, om voor de technische hoogeschool in deze wet hetzelfde beginsel van vrije studie op te nemen, dat men vindt in art. 85 van deze wet ten aanzien van de Universiteiten, ten gevolge waarvan iemand tot de universitaire examens wordt toegelaten, waar hij ook zijn kennis heeft verkregen.

Ik geloof zelfs dat een wettelijke bepaling noodig is. Van het onderwijzend personeel bij dergelijke inrichtingen van onderwijs kan zoo licht een aandrang uitgaan, om het bezoeken van zekere colleges meer te bevorderen of zelfs verplichtend te stellen, zoodat een waarborg in de wet ten aanzien van de vrije studie niet overbodig mag worden geacht.

Wat nu betreft de andere artikelen in mijn amendent voorkomende, die betreffen meer het brengen van evenwijdigheid in de bepalingen omtrent het technisch onderwijs en het onderwijs aan de Universiteiten.

De Minister heeft enkele bepalingen van dit ontwerp voorgesteld om gemakkelijk te maken, dat buitenlanders aan onze Universiteiten komen studeeren, door hen, als zij een instelling van hooger onderwijs in den vreemde hebben bezocht, vrij te stellen van verschillende examens, geheel of ten deele. Dit zelfde acht ik niet minder gewenscht voor de technische hoogeschool. Waar de aard van een land een eigenaardige techniek medebrengt, zooals hier te lande de waterbouwkunde, kan men zich denken, dat personen uit andere landen, bijv. Zwitserland, hierheen komen om die techniek te bestudeeren. Het is wellicht gewenscht ook dit gemakkelijk te maken. De door mij voorgestelde bepaling schijnt in deze wet op haar plaats te zijn, al zal een gewijzigde redactie als die van art. 84*a* noodig zijn, omdat gesproken zal moeten worden van het overgaan van buitenlandsche technische hoogescholen. Daarbij sluit zich een ander artikel aan. In art. 82*b ter* is sprake van het overgaan van een Nederlandsche Universiteit naar een technische hoogeschool. Ik acht het in het belang èn van de Universiteiten èn van de technische hoogeschool, wanneer men het gemakkelijk maakt, dat de jongelieden, die reeds eenige jaren aan de Universiteit gestudeerd hebben in de wis- en natuur-

kunde, op een gemakkelijke wijze naar de technische hoogeschool kunnen overgaan, als zij geschiktheid en lust voor de techniek meenen te bezitten.

Wanneer de studie aan de technische hoogeschool in den aanvang het karakter draagt van een algemeene wetenschappelijke propaedeusis, zal het meermalen voorkomen, dat de jongelieden de studie in de wis- en natuurkunde beginnen aan de Universiteit en na het candidaats-examen overgaan naar Delft, om te studeeren voor electro-technisch ingenieur of scheikundig ingenieur. Dit wil de Minister trouwens ook, doch hij wil de zaak regelen bij algemeenen maatregel van bestuur. Ik acht die bepaling van zooveel belang, dat zij hier een plaats verdient, waarbij dan tevens worden omschreven de regelen, die in acht genomen moeten worden.

Hiermede meen ik te kunnen volstaan. De redactie sluit zich zoo nauw mogelijk bij die van den Minister aan, zoodat er, hoop ik, geen afbrekende critiek op zal worden geleverd.

Het *amendement* van den heer Bos wordt onderstennd door de heeren: Mees, Dolk, Smidt, ter Laan en Willinge en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de beraadslaging over de vier in het amendement opgenomen artikelen gelijktijdig te houden.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! De amendementen van den geachten afgevaardigde uit Winschoten, den heer Bos, zijn de belangstelling zeer waard. Alvorens kortelijk den inhoud daarvan te bespreken, wensch ik enkele korte opmerkingen te maken omtrent de redactie van sommige dier amendementen, en dan in de eerste plaats omtrent art. 82*b bis*, dat de bevoegdheid verleent aan de Kroon om aan diploma's of getuigschriften, afgegeven door buitenlandsche universitaire of hoogere technische instellingen van onderwijs, zekere rechten te verbinden. Nu is bij mij de vraag gerezen, of daaraan nog niet een zinsnede moet worden toegevoegd, namelijk een, die de bevoegdheid van de Kroon regelt om te allen tijde die rechten weder in te trekken.

De geachte afgevaardigde uit Winschoten weet dat in verschillende bepalingen van de Hoogeronderwijswet, bijv. ook in art. X, ad 85*a*. laatste lid, van het ontwerp dat voor ons ligt, dit voorschrift voorkomt, dat zulk een aanwijzing te allen tijde op gelijke wijze kan worden ingetrokken. Ik meen dat het aanbeveling zou verdienen om diergelijke bepaling in het amendement op te nemen. Dit zou ook moeten geschieden in het hiermede overeenstemmende art. 84*a* door de Regeering sub art. VIII voorgesteld, waar evenmin een bepaling, die de mogelijkheid opent om een door de Kroon gegeven aanwijzing weder in te trekken, mag ontbreken. Het komt mij voor dat dit in overeenstemming met andere bepalingen van de Hoogeronderwijswet door de economie der wet wordt geboden.

Het is mij voorts niet duidelijk wat in art. 82*b ter* de uitdrukking getuigschriften, diploma's, *doctorale graden* of andere bewijzen van met goed gevolg afgelegde examens beteekent, waar in het Koninklijk besluit van 1877 wordt gezegd, dat, wie den *doctoralen graad* behaalt, ook het diploma verkrijgt. Die juxtapositie is dus onnoodig. Eindelijk meen ik dat in art. 82*b quinquies* een drukfout is ingeslopen. Daar staat afleggen van „examen" in plaats van „examens", doch dit is van minder belang.

Nu wat de zaak zelf betreft. Tegen art. 82*b bis* heb ik geen bedenking. Ik geloof dat het een goede verbetering zal zijn. Nu heb ik echter gemeend van den geachten afgevaardigde uit zijn toelichtende rede te hebben begrepen dat naar zijn meening ook in art. 84*a* art. VIII door de Regeering voorgesteld, zou moeten worden opgenomen een correspondeerende bepaling om aan degenen die aan een hoogere technische instelling in het buitenland hun diploma hebben verkregen, den toegang te openen tot de Universiteit hier te lande. Dan zoude het amendement op art. 82*b ter*, echter een veel wijder karakter dragen.

In verschillende adressen van hoogleeraren aan de Universiteiten, hetzij gezamenlijk, hetzij afzonderlijk ingediend, is inderdaad aangedrongen op zekere wisselwerking tusschen het toegang openen tot de Universiteit en het toegang openen tot de technische hoogeschool. Ik wijs op verschillende adressen van hoogleeraren in de wis- en natuurkunde aan onze verschillende hoogescholen. Hierover echter straks nader. Wat art. 82 *b ter* betreft, trekt het mijn aandacht dat het verder gaat dan de meeste adressen vroegen. Deze vroegen alleen om de gelegenheid te openen om hen die candidaats-examen in de scheikunde gedaan hebben toe te laten tot het examen van technoloog aan de technische hoogeschool. Bij art. 82 *b ter*, wordt echter aan de Regeering bevoegdheid gegeven om niet alleen hen die examen in de scheikunde hebben gedaan, maar ook hen die andere universitaire examens hebben gedaan tot de technische hoogeschool toe te laten.

Ik heb er echter geen bezwaar tegen en meen dat de ruime toepassing in het Leidsche adres gevraagd de overweging waardig is. De ruime bevoegdheid van de Kroon om uitbreiding te geven acht ik gewenscht.

Nu de zoogenaamde wisselwerking, waarvan ik zooeven sprak, namelijk het verband, dat gelegd zou moeten worden tusschen degenen die aan een technische hoogeschool hun opleiding hebben genoten, om te komen tot universitaire studiën. Hiervan wordt in deze amendementen niet gesproken.

Nu wil ik niet zeggen, dat dit had behooren te geschieden. Inderdaad het geldt hier een vrij wat ingrijpender quaestie, maar het komt mij toch voor, dat, wanneer dit amendement wordt aangenomen, deze quaestie als vanzelf onder de oogen zal moeten worden gezien, zoo al niet thans, dan toch binnen niet te langen termijn.

Wij weten dat in verschillende adressen, die hier zijn ingekomen, hetzij in meerdere, hetzij in mindere mate, het verlangen is te kennen gegeven, om aan degenen die een diploma hebben van een technische hoogeschool, ook bevoegdheid te geven aan een Universiteit doctorale graden te halen.

Hiermede verband houdende is door tal van adressen, onder andere van de wis- en natuurkundige studenten te Amsterdam en ook door de medische studenten aldaar, verzocht, om degenen, die een einddiploma hoogere burgerschool, 5jarigen cursus, verkregen hebben, toegang te verleenen tot de universitaire studiën, zonder daartoe eerst — althans ten deele — het examen te moeten afleggen bedoeld bij de artt. 11 en 12.

Nu weet ik zeer goed, dat een hooggeacht geleerde in een brochure zich verzet heeft tegen het denkbeeld, dat men aan een Universiteit zou mogen studeeren, zonder een classieke opleiding te hebben genoten, maar — ofschoon ik dit thans niet wil beslissen — moet ik toch opmerken, dat de uiterst geringe classieke opleiding die voor de wis- en natuurkundige en de medische studenten thans nog wordt gevergd om hen in staat te stellen een doctoralen graad te verkrijgen, weinig beteekenis heeft.

Ik meen evenwel, dat het nu het oogenblik niet is deze zaak te behandelen en te beslissen, vooral nu de Minister verleden Vrijdag niet onduidelijk heeft te kennen gegeven, dat hij aan een zaak van zoo ingrijpenden aard thans zijn aandacht niet wil wijden. Ik zou echter den Minister in overweging willen geven, om daarmede toch niet al te lang te wachten.

Wellicht zal de Minister mij antwoorden, dat de weg daartoe voor het oogenblik versperd is door de aaneenschakelingscommissie.

Als dat zoo is, rest mij niet anders, dan te vertrouwen, dat wij het rapport zoo spoedig mogelijk mogen ontvangen, omdat uit tal van adressen gebleken is, dat dit onderwerp in vele kringen, zoowel van de zijde der leerlingen van de hoogere burgerscholen, als van de zijde der Universiteiten groote belangstelling opwekt.

Ik herhaal echter dat ik mij ten deze, wat de zaak zelf betreft, nog geen partij stel.

Ik eindig waarmede ik begonnen ben, dat ik tegen de amendementen van den heer Bos geen bezwaar heb, behoudens de eerste opmerking die ik daarop gemaakt heb.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet spreken over de amendementen, maar alleen zeggen, naar aanleiding van hetgeen zooeven door den heer Röell in het midden is gebracht, dat het mijn voornemen is om bij het volgend art. 85 een amendement voor te stellen, ten einde door de Kamer te doen beslissen de quaestie of het al dan niet wenschelijk is

de bezitters van het diploma hoogere burgerschoo met 5-jarigen cursus nu reeds toe te laten voor de faculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde. Aangezien deze quaestie niet bij dit artikel kan behandeld worden, meen ik dat de discussie daarover zal moeten worden uitgesteld tot wij aan het betrokken artikel zijn, en ik hoop dat de Minister door een eventueel antwoord aan den heer Röell de behandeling daarvan niet onmogelijk zal maken.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Bij deze amendementen bestaat er tusschen den geachten voorsteller en de Regeering, wat de materie betreft, overeenstemming. Het verschil tusschen het standpunt, in art. 32 *c* ingenomen en het standpunt dat de geachte spreker inneemt door de indiening van deze amendementen, loopt, gelijk hij te recht heeft opgemerkt, alleen daarover, of soortgelijke bepalingen zullen worden opgenomen in de wet zelf dan wel in een algemeenen maatregel van bestuur.

De geachte afgevaardigde heeft volkomen gelijk, dat er bij de regeling der technische hoogeschool zooveel mogelijk een parallelisme in het leven geroepen is tusschen de bepalingen, welke dusver golden voor de Universiteiten en die welke hier voor deze hoogeschool worden voorgesteld.

Ik mag intusschen niet ontveinzen, dat reeds dit niet zonder bedenking geschied is. Waar men de Polytechnische School wilde verheffen tot een school van hooger onderwijs, was er reden om in de bepalingen zelf zooveel mogelijk te doen uitkomen, dat die school, hoewel van een ander karakter, toch wat het standpunt betreft, volkomen gelijkwaardig moest worden geacht met de Universiteiten. Om dat scherp in het licht te stellen lag practisch het beste middel hierin, dat men zooveel mogelijk voor de hoogeschool bepalingen vaststelde gelijkluidend aan de bepalingen betreffende de Universiteiten. Maar al bestond daartoe aanleiding, zonder bedenking is het niet geschied. Hetgeen in het buitenland op dit gebied geregeld is, houdt daartegen wel een waarschuwing in, daar toch datgene, wat op de Technische Hochschule betrekking heeft, niet dan bij hooge uitzondering min of meer uitvoerig in de wet geregeld is. De heer Bos heeft er zelf op gewezen, hoe metterdaad in het veel meer vloeiend en vlottend karakter van de technische wetenschappen, vergeleken met de universitaire wetenschappen, een reden ligt, waarom het de voorkeur verdient de bepalingen omtrent het technisch hooger onderwijs niet te veel in de wet vast te leggen, ten einde niet, wanneer wijziging noodzakelijk blijkt, weer met een wettelijke voorziening te moeten komen, waar het veel gemakkelijker is om, door wijziging van een algemeenen maatregel van bestuur, mee te gaan met de eischen van het oogenblik.

Nu kwam het mij voor, dat metterdaad ten opzichte van de materie, die het hier geldt, deze zaak aan een algemeenen maatregel van bestuur kon worden overgelaten. Naar mijn meening hebben wij niet in zoo grooten getale buitenlanders te wachten, die door de wettelijke voorschriften, welke nu worden voorgesteld, zullen worden gebeneficieerd. De verwachtiug van den geachten afgevaardigde, dat de Zwitsers hier zouden komen om onze waterstaatstechniek te leeren, acht ik een ijdele. Vooreerst komt het mij voor, dat voor waterstaatswerken Zwitserland, waarvan de geachte afgevaardigde gesproken heeft, een land is dat nu niet in de eerste plaats in aanmerking komt. In de tweede plaats, wanneer wij nu eens Zwitserland wegdenken en daarvoor in de plaats stellen meuig ander land, waarvoor wel degelijk op waterstaatsterrein te leeren zou vallen, b. v. Japan of China, waar nu reeds Nederlandsche ingenieurs de Regeering in die landen hebben mogen dienen en aldaar jareu lang hooge betrekkingen hebben bekleed, dan zou ik vrageu: meent de geachte afgevaardigde, dat ons waterstaatsonderwijs dusver deficient, gebrekkig was, en eerst een hooger peil zal erlangen, als het voor buitenlanders toegankelijk wordt? Hij kan dat niet meenen, want hij weet zelf, hoe dikwijls onze waterstaatsingenieurs reeds nu naar andere landen worden geroepen om advies en hulp te geven, en hoe weinig vreemdelingen naar Delft zijn gekomeu om aan de Polytechnische School het waterstaatsonderwijs te volgeu. Dat ligt m. i. voor eeu groot deel vooral hieraan, dat het onderwijs te Delft gegeven wordt in de Nederlandsche taal en dat, enkele uitzonderingen daargelaten, onze taal door vreemdelingen niet wordt verstaan. In België en Zwitserland daarentegen, waar in de Fransche taal onderwezen wordt, ziet men, met name in Luik, dat uit allerlei streken, uit Rumenië en Servië o. a., de leergierige studenten toestroomen om de lessen te volgen. Ik geloof dus, dat de voorgestelde regeling voor de buitenlanders weinig profijt zal opleveren.

Wanneer men mij nu vraagt, of er dan toch niet in een ander werelddeel een land is, dat ik nu niet noemen zal, met het oog waarop mede de nieuwe artikeleu 84*a* en 82*b bis* worden voorgesteld, en of niet degenen, die uit dat land zouden komen, niet de moeilijkheid van de Nederlaudsche taal zouden ondervinden, en of het waarschijnlijk is, dat zij vandaar zouden komen, dan geloof ik, dat de technische iurichtingen in dat land zóó klein en onbeduidend zijn, dat toch diploma's of getuigschriften van die inrichtingen hier niet in aanmerking zouden komen.

Voor het overige bestond er bij mij geen ander voornemen dan om in een algemeenen maatregel van bestuur ongeveer den gang te gaan, door den geachten afgevaardigde voorgesteld. Nu iutusschen de zaak hier is ter sprake gebracht — ik mag wel zeggen ter sprake gebracht op een wijze, waaromtreut ik meen te mogen opmerkeu, dat dergelijke vraagstukken wel waard waren geweest om bij de schriftelijke behandeling uitvoeriger behandeld te worden, waardoor de gelegenheid zou zijn geboden schriftelijk deze geheele materie nader te bezien — zal ik geen beletsel opwerpen om in dien gaug mee te gaan. Nu eenmaal de zaak aan de orde is gesteld en de eisch is uitgesproken door een geacht lid dezer Kamer, dat het beter is om althans de toelating tot de technische hoogeschool in de wet vast te leggen, bestaat er voor mij geen bedenking daarmede akkoord te gaan. Wel echter heb ik bedenking — daarin moet ik den geachten afgevaardigde teleurstellen — tegen zijn redactie. De geachte afgevaardigde meende, dat op die redactie geen aanmerkingen konden vallen, maar ik geloof te mogen opmerken, dat dit wel het geval is.

Mijnheer de Voorzitter! In art. 82*b bis* wordt gesproken van „universitaire of hoogere techuische instellingeu van ouderwijs of onderzoek". Daartegen heb ik deze bedenking, dat wel uuiversitaire instellingen van onderzoek bestaan zooals tot voor korten tijd de London Uuiversity, maar dat er niet bestaan hoogere technische instellingen van onderzoek en niet alleen, dat zij niet bestaan, maar zij laten zich ook niet denkeu. Ik geloof dus, dat aan dat bezwaar zal moeten worden te gemoet gekomen door een eenigszins andere lezing.

Tegen het tweede lid heb ik deze bedenking, dat in de wet op het hooger onderwijs en ook in dit ontwerp de woorden „Senaat", „Technische" en „Hoogeschool" met een kleine letter worden geschreven, zoodat ik geloof dat ter wille van de uniformiteit dit ook in het tweede lid vau dit artikel moet geschieden.

Ten opzichte van art. 82*b ter* is door den heer Röell reeds de juiste opmerking gemaakt, dat men wel kan spreken van „diploma's of doctorale graden", maar niet van diploma's en daarnaast van doctorale graden. Diploma's anders dan in den zin van doctorale graden worden niet door de Universiteit afgegeven.

In de tweede plaats heb ik bedenking tegen het woord „openbare" vóór „Universiteit". Dat zou ons doen veronderstellen, alsof de bijzondere Universiteiten, waarvan sprake is, niet ook de bedoeling hadden zich uit te zetten, van drie tot vijf faculteiten te komen en ook te hebben de faculteiten, die hier in aanmerkiug komen.

Verder heb ik nog deze aanmerking, dat wanneer met den inhoud van dit artikel bedoeld wordt, dat bij Koninklijk besluit zal worden aangewezen, welke iustellingen hieronder vallen, juist in dat besluit zal moeten worden uitgemaakt, welke der Nederlandsche Universiteiten daarvoor in aanmerking komen, want wanneer meu iu het artikel reeds gaat beslissen, welke dat zijn, dan valt er niets meer aan te wijzen.

Wat art. 82*b quater* betreft heb ik voor den eersten regel dezelfde opmerking tegen de hoofdletters, maar iu de tweede plaats deze bedenking, dat er niet bestaat een eindexamen van een hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus. De wet kent dat niet. De wet kent alleen, zooals o. a. in art. 13 der wet op het hooger onderwijs voorkomt, een eindexamen van de hoogere burgerscholen. Bij een hoogere burgerschool wordt geen eind-

examen gehouden. Voor meerdere hoogere burgerscholen is slechts een examen-commissie.

Ernstiger bedenking heb ik bij dit artikel hiertegen, dat hier het diploma van het eindexamen van de hoogere burgerscholen op den voorgrond wordt geschoven, dat gesproken wordt van een toelatingsexamen, af te nemen aan de technische hoogeschool, wat in omvang daarmede gelijk moet staan, en dat daarna in de derde plaats wordt gesproken van diploma B van het eindexamen gymnasium. Hiermede kan ik mij ganschelijk niet vereenigen. Het eindexamen van de hoogere burgerscholen behoort te zijn een examen, dat afgelegd wordt met het oog op een kring van onderwijs, dat bedoelt in zich zelf af te sluiten. Het gymnasiaal onderwijs is een onderwijs, dat niet bedoelt in zich zelf af te sluiten, maar voorbereidend te zijn. Ik laat daar, of aan het middelbaar onderwijs geen andere richting zal worden gegeven, maar te weerspreken is het niet, dat het onderwijs der hoogere burgerscholen, gelijk de wet op het middelbaar onderwijs nu is, bedoelt een afsluitend onderwijs voor een zekeren kring van burgers in de maatschappij, die daarmede hun studiën voleindigen. Ik kan mij er nu niet mee vereenigen, om in de wet een bepaling op te nemen, waarbij dit diploma wordt aangewezen als *het* getuigschrift van admissie tot de examens aan de technische hoogeschool. Dit moet mijns inziens geschieden — wil men dit in de wet regelen — evenwijdig met art. 11. Art. 11 bepaalt echter niet wat de geachte afgevaardigde zegt. Dat artikel bepaalt niet het peil van een gymnasiaal eindexamen, maar laat de bepaling van het peil juist over aan een algemeenen maatregel van bestuur. Wanneer men het parallelisme wil doorvoeren, moet men bepalen, dat er een Staatsexamen zal worden afgenomen tot verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan de technische hoogeschool; met dat getuigschrift kan dan worden gelijkgesteld het getuigschrift van het eindexamen van de hoogere burgerscholen en van het eindexamen B van het gymnasium. Men moet echter niet het diploma eindexamen hoogere burgerscholen op den voorgrond schuiven.

Verder komt het mij voor, dat men na de aanneming van art. 32*c*. niet het toelatingsexamen mag opnemen onder de examens van de technische school. Het gymnasiaal eindexamen doen de jongelui vóór hun admissie tot de universitaire examens. Dit getuigschrift komt buiten de Universiteit om tot stand, met deze kleine uitzondering, dat, waar diploma A vereischt is, degenen die diploma B hebben, aan de Universiteit een aanvullingsexamen kunnen doen en omgekeerd. Regel is echter, dat het lichaam, waardoor de hoogere examens worden afgenomen, niet tevens afneemt admissie-examens.

Ik zou dus alleen meegaan met een regeling in dezer voege, dat men tot de examens, bedoeld in art. 32*c*, wordt toegelaten, als men in het bezit is van een getuigschrift, hetwelk kan verkregen worden door het afleggen van een examen bij een door de Kroon benoemde commissie, en dat met dit getuigschrift gelijk wordt gesteld het diploma eindexamen H.B.S en het diploma eindexamen gymnasium.

Mijnheer de Voorzitter! Verder meen ik, dat in art. 82*b quater* de woorden aan het slot „en der geneeskunde" moeten vervallen. Volgens art. 11 zullen er zijn diploma's voor een bepaalde faculteit en waar wij hier moeten hebben een getuigschrift, dat zal moeten dienen als toelating tot de examens aan de technische hoogeschool, daar meen ik, dat dit alleen moet zijn de faculteit der wis- en natuurkunde.

Tegen 82*b quinquies* heb ik geen bedenking, maar wel daartegen — en ik meen dat de heer Röell er reeds op gewezen heeft — dat er een parallel-artikel met art. 85*a* ontbreekt, een parallelartikel, waardoor diegenen, die uit het buitenland komen, toelating kunnen verkrijgen tot de examens aan de technische hoogeschool. Waar het diploma, verkregen in het buitenland, uitsluitend kan gelden voor de technische hoogeschool, mag een dergelijke wetsbepaling niet worden gemist.

Het is niet aangewezen, dat iemand, die volgens een buitenlandsch examen goed geschikt is voor de studie aan de technische hoogeschool, dit ook genoeg zal zijn, om te volgen de lessen aan de Universiteit en omgekeerd.

De heer Röell heeft er ook op gewezen dat er ontbreekt een artikel regelende de intrekking van de gedane aanwijzing. Die opmerking had ik niet willen maken, maar ik had in overweging willen geven dit te vinden op een andere wijze, namelijk om, waar art. 98 uitvalt, in plaats daarvan een resumtieartikel te nemen, waarin wordt bepaald, dat de aanwijzingen bedoeld in de artikelen zooveel en zooveel op gelijke wijze kunnen worden ingetrokken als zij zijn geschied. Dan heeft men niet de repetitie van die gelijkluidende formule bij eenige volgende artikelen.

De heer Röell heeft ook nog de opmerking gemaakt, dat in art. 82*b ter* nu wel de gelegenheid wordt gegeven om bij voorbeeld van Leiden naar Delft te gaan, maar niet omgekeerd van Delft naar Leiden. Hij had gaarne die wisselwerking gezien. Maar hij heeft zelf opgemerkt, dat daarmede principieel zou beslist worden de groote quaestie, of al dan niet de klassieke studie voor alle faculteiten zal worden gehandhaafd. De geachte afgevaardigde uit Goes heeft ons medegedeeld, dat hij bij art. 85 wilde komen met een voorstel tot wijziging, waarbij die quaestie principieel zou worden uitgemaakt, en hij heeft gezegd dat hij hoopte dat ik geen fin de non-recevoir daartegen zou uitspreken.

Ik kan het mij niet duidelijk maken, hoe de geachte afgevaardigde over dit punt behoorlijk zou kunnen laten beslissen, zonder dat een zoo gewichtige quaestie behoorlijk onderzocht is.

Ik zal er echter niet verder op ingaan. De geachte afgevaardigde, wien het aan vindingrijkheid niet ontbreekt, zal er wellicht iets op gevonden hebben, waardoor over dit punt wel beslist kan worden.

Ik zal zoo voorzichtig zijn om mij er niet positief over uit te laten, vóór dat ik hem nader daarover gehoord zal hebben. Maar ik wil wel zeggen, dat het mij voorkomt, dat dit een van die quaestiën is, die zoo zeer met den nieuwen opbouw van de middelbare scholen en de gymnasia samenhangen, en zoo diep ingrijpen in de hoofdquaestie, waarvoor de Staatscommissie in het leven geroepen is, dat ik reeds nu twijfel opper of het wel zou aangaan ook reeds met het oog op de bestaande commissie, zulk een quaestie incidenteel te behandelen; te meer waar de quaestie in het Verslag niet behandeld, niet uitgewerkt is, zoodat de gegevens niet tegenover elkander gezet kunnen worden.

Om het den geachten afgevaardigde uit Winschoten gemakkelijk te maken, heb ik mij de moeite gegund om de artikelen, door hem aangegeven, zooals zij moeten luiden om mijn geheele instemming te kunnen verkrijgen, te laten gereed maken en te laten drukken. Ik stel een aantal exemplaren van de door mij geredigeerde artikelen in handen van den heer Bos, opdat hij aan zijn medeleden er inzage van kunne geven, het aan hem overlatende, of ik al dan niet met zijn voorstellen zal kunnen medegaan.

De heer **van Veen**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund een opmerking te maken naar aanleiding van art. 82*b bis* en wel over de slotwoorden van de eerste alinea. Ik doe dit alvorens de heeren die over dit punt gesproken hebben, den Minister van repliek zullen dienen, opdat wanneer de heer Bos in staat mocht zijn, mijn bezwaren te ontzenuwen, hij dit dan bij die repliek zal kunnen doen. Ik heb namelijk bezwaar tegen de woorden: „geen ingezetene van het Rijk was".

Ik onderstel dat de bedoeling van den voorsteller is te beletten dat jongelieden uit Nederland hun studiën zullen voltooien in het buitenland, en na aldaar het diploma verkregen te hebben, naar Nederland terugkeeren om hier alsnog den doctorstitel te krijgen.

Over het algemeen zullen degenen die in het buitenland een diploma van de technische hoogeschool verkregen hebben, meerderjarig zijn, terwijl door dit artikel alleen getroffen worden degenen die minderjarig zijn.

Wat is het geval?

Wanneer de vader van een minderjarige in Nederland woont, blijft zijn zoon, wanneer deze zich in het buitenland vestigt, ingezetene van het Rijk; maar wanneer een meerderjarige eenvoudig een verhuisbiljet opvraagt van zijn woonplaats hier in Nederland, en daarvan kennis geeft aan de autoriteiten in het buitenland, heeft hij, volgens art. 14 van de wet van 1892, het Rijksingezetenschap verloren en is natuurlijk op hem niet toepasselijk de uitsluitende bepaling van het eerste lid. Ik zal daaromtrent gaarne eenige inlichtingen van den voorsteller van het amendement willen ontvangen.

De Vergadering wordt geschorst tot kwartier over een uur, daarna hervat, en de beraadslaging voortgezet.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet te mogen klagen over de ontvangst, die het amendement dat ik heb ingediend in deze Kamer heeft genoten.

Ofschoon het een amendement is van eenigszins ver gaande strekking en loopt over verschillende artikelen, zoodat het uit den aard der zaak aanleiding geeft tot tal van opmerkingen ook van redactioneelen aard, is er toch geen enkele stem in de Kamer opgegaan tegen de bedoeling. Wel heeft de Minister in zijn rede trachten aan te toonen, dat de noodzakelijkheid om deze artikelen in te dienen nu juist niet zoo heel groot was, omdat vooral aan een technische hoogeschool, wat het technisch onderwijs betreft, de omstandigheden zich zoo kunnen wijzigen, dat daar een groote mate van vrijheid noodig moet blijven. Ook is het niet te ontkennen, dat die vrijheid speciaal aan Duitsche technische hoogescholen bestaat, maar men moet daarbij in aanmerking nemen, dat daar ook voor de Universiteiten niet zooveel in de wet is vastgelegd, maar meer aan het statuut der instelling is overgelaten. Toch komt het mij voor, dat ten deze twee hoofdzaken, die ik op den voorgrond heb geplaatst, niet zijn bestreden.

In de eerste plaats, dat moet vaststaan het peil van algemeene ontwikkeling van hen, die de technische hoogeschool gaan bezoeken, en voorts dat waarborgen moeten worden gelegd in de wet voor de vrijheid van de studie.

Den verschillenden geachten afgevaardigden, die over het amendement meer in het bijzonder hebben gesproken, wensch ik met een enkel woord te beantwoorden, voor zoover dat nog noodig is, waar ik wijzigingen in het amendement zal brengen.

In de eerste plaats is door den heer Röell gevraagd of mijn bedoeling was om ook in art. 84*a* een wijziging aan te brengen en daarin ook op te nemen de buitenlandsche technische hoogescholen. Van de vrijstelling, die gegeven zal worden, voor de universitaire instellingen, is mijn amendement niet gesproken. Dat was ook de bedoeling niet; ik wil alleen de zaak hier regelen voor de technische hoogeschool, geheel buiten beschouwing latende, wat men wil doen voor de Universiteiten, die op het oogenblik niet aan de orde zijn.

In de tweede plaats is door den heer van Veen een opmerking gemaakt over het woord „ingezetene" en heeft hij daaraan verbonden enkele opmerkingen tot welke verkeerdheden het gebruik van dat woord misschien aanleiding zou kunnen geven. Ik wil opmerken dat hetzelfde woord in denzelfden zin voorkomt in de door den Minister voorgestelde bepaling van art. 84*a*.

Daar wordt ook gesproken van een vrijstelling die verleend wordt voor het geval, dat degene die een diploma of getuigschrift heeft, op het oogenblik van het verkrijgen daarvan geen ingezetene van het Rijk was.

Ik wil niet ontkennen, dat gevallen, zooals door den heer van Veen zijn gesteld, kunnen voorkomen. Er zal echter wel nooit een bepaling zijn te maken, of dergelijke gevallen zijn te stellen; wanneer men nu in plaats van ingezetene, zou lezen: Nederlander, dan twijfel ik niet, of men zal ook dan weer tot moeilijkheden komen.

Men moet niet vergeten, dat het hier wel geldt een algemeene regeling, maar waarvan toch slechts in zeer weinige gevallen zal worden gebruik gemaakt. Wanneer een buitenlandsch diploma of getuigschrift in waarde gelijkstaat met een Nederlandsch diploma, dan zullen toch de noodige waarborgen gegeven worden, dat die buitenlandsche diploma's werkelijk met de Nederlandsche in waarde overeenkomen. Maar dan ligt het ook voor de hand, dat degene, die aan een buitenlandsche instelling van onderwijs een dergelijk diploma wil verkrijgen, daarvoor ook in het buitenland een uitvoerige studie moet maken, zoodat de waarschijnlijkheid niet groot is dat men met een minwaardig diploma aan een Nederlandsche instelling zal komen. Het is mogelijk dat deze bepaling aanleiding zal kunnen geven tot eenige misbruiken, maar ik vrees die toch niet zoozeer, omdat toch die waarborgen die in het buitenland voor het verkrijgen van die diploma's worden gevorderd, in deze van het meeste belang zijn en daarop de aanwijzing berust.

In de derde plaats wil ik opmerken, dat het niet mijn bedoeling is geweest hier een volledig voorstel te doen, ten aanzien van de wisselwerking tusschen de technische hoogeschool en de Universiteit. Ik zal mij nu niet verder daarover uitlaten; vooral niet omdat de heer Lohman een amendement heeft aangekondigd op een later artikel. Wat ik hier beoog, betreft alleen de studie aan de technische hoogeschool. Het komt mij voor, dat daarvoor een bepaling noodig is als door mij is voorgesteld in art. 82 *ter*.

Ik kom ten slotte tot enkele opmerkingen door den Minister gemaakt. Ik zal nu niet blijven stilstaan bij de opmerking, dat het woord technische hoogeschool door mij met een kleine letter had moeten geschreven worden, want die zou ik kunnen beantwoorden met de opmerking, dat ook de Minister in zijn gedrukte wenschelijk geachte wijzigingen het woord Universiteit ook al heeft geschreven met een groote U; aan die opmerking zal de Minister wel geen groote waarde hebben toegekend. Over enkele andere opmerkingen van meer gewicht nog een enkel woord.

In de eerste plaats heeft de Minister opgemerkt, dat door mij in art. 82*b bis* was gesproken van buitenlandsche universitaire of hoogere technische instellingen van onderwijs of onderzoek, en dat dergelijke hoogere technische instellingen van onderzoek niet voorkwamen.

Ik betwijfel of de Minister in deze goed heeft gezien. In Engeland komt het toch van tijd tot tijd voor, dat commissiën worden benoemd, die op technisch gebied fungeeren als commissiën van onderzoek. Men heeft dit indertijd gezien bij de verbetering van het teekenonderwijs, en op dit oogenblik is er zulk een commissie voor het handelsonderwijs. Commissiën door Kamers van koophandel en andere practische organen gevormd, die zich ten doel stellen het instellen van examens van hooger orde op technisch gebied. Dit werd door mij bedoeld met de uitdrukking technische instelling van onderzoek.

Ik hecht echter niet zoozeer aan de uitdrukking, omdat het wel niet zooveel zal voorkomen, dat men met dergelijke examens in aanraking komt, maar ik geloof niet, dat het een verkeerd woord is. Wanneer ik ten slotte kom aan hetgeen de Minister aan het slot van zijn rede heeft gezegd, waar hij verschillende wijzigingen aan de hand heeft gedaan die door hem in mijn amendement wenschelijk werden geoordeeld, daar wil ik den Minister dank zeggen voor zijn tegemoetkomende houding, waardoor hij het mij gemakkelijk heeft gemaakt om technische verbeteringen in de redactie van mijn amendement aan te brengen.

Ik wensch dan ook de wijzigingen, die door den Minister zijn aangegeven grootendeels over te nemen. Vooraf zou ik echter nog gaarne eenige enkele verklaringen van den Minister vragen. Ik acht het zeer belangrijk, dat vaststa het peil van ontwikkeling, noodig om tot de examens voor de technische hoogeschool te worden toegelaten. De Minister zegt nu echter uitdrukkelijk: wat daaromtrent in uw amendement voorkomt accepteer ik niet, want daar staat voorop, dat men moet hebben afgelegd het eind-examen hoogere burgerschool 5-jarigen cursus of wel een examen van gelijken omvang aan de technische hoogeschool af te leggen of een examen als vermeld in de artt. 11 en 12 van de Hooger Onderwijswet. De Minister geeft nu in overweging voor de toelating tot de examens voor de technische hoogeschool te vragen een getuigschrift, verkregen voor een Staatscommissie. Daartegen heb ik geen bezwaar. Voorts wordt in een verder artikel gezegd, dat met dit getuigschrift worden gelijkgesteld de eindexamens hoogere burgerschool en gymnasium, afdeeling wis- en natuurkunde.

Bedoelt de Minister hiermede nu ook het peil van het examen, voor die Staatscommissie af te leggen, op dezelfde hoogte te houden als die voor hoogere burgerschool en gymnasium, of kan men die conclusie niet trekken? In mijn amendement wordt die zaak geregeld. Voorop stond de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus en het Staatsexamen moest in omvang met het eindexamen hoogere burgerschool gelijkstaan, terwijl de Minister den aard van dit Staatsexamen in het midden laat.

Ten slotte doe ik nog opmerken, dat ook ik de gebrekkige voorbereiding dezer zaak betreur; door den gang der discussiën in de laatste dagen is de indiening dezer amendementen echter later geschied dan in de bedoeling lag.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wil ik mij aansluiten bij hetgeen de geachte afgevaardigde uit Utrecht gezegd heeft omtrent de wisselwerking, die bestaan moet tusschen de technische hoogeschool en de Universiteiten. M. i. had nu ook een overgang moeten zijn opgenomen

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

van de technische hoogeschool naar de Universiteiten. Nu blijkt, dat daartegen zulke gewichtige bezwaren blijven bestaan, is het, dunkt mij, ook niet wenschelijk incidenteel en eenzijdig alleen den overgang van de Universiteit naar de technische oogeschool te regelen en zou art. 82 *b ter* beter vervallen.

Omtrent dit artikel op zich zelf wensch ik nog een opmerking te maken. Volgens de redactie van het artikel zal aan de bezitters van een getuigschrift of diploma van met goed gevolg afgelegde examens afgegeven door een Nederlandsche Universiteit, vrijstelling van alle examens, dus ook vrijstelling gegeven kunnen worden — geheel of gedeeltelijk — van het eindexamen voor ingenieur. Men zoude dus, wanneer men zich wil aangeven voor het verkrijgen van een doctoraat in de technische wetenschap, van het eind-examen voor ingenieur dispensatie kunnen ontvangen en toch kunnen worden bevorderd tot doctor in de technische wetenschap, met het gevolg, dat men als doctor in de technische wetenschap ook in het bezit zou komen van het diploma voor ingenieur, bedoeld in art. 82*a*, en dit zou toch te ver gaan. Volgens dat artikel is het doctoraat saamgekoppeld aan het bezit van een of meer diploma's.

Ik zou van den geachten afgevaardigde dan ook wel willen vernemen of het in zijn bedoeling kan liggen hen, die den titel van doctor in de technische wetenschap willen verkrijgen geheel vrij te stellen van het eind-examen voor ingenieur. Is dit niet zijn bedoeling en wil hij dit eindexamen althans altijd gedeeltelijk doen afleggen, dan ligt het voor de hand, dat hij dat ook in art. 82*b ter* zou moeten opnemen en dat hij dus ten aanzien van de algehee'e vrijstelling voor het eindexamen een uitzondering aanbrengt.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Door den geachten afgevaardigde uit Winschoten is niet weersproken dat de hoogere burgerschool in haar oorsprong en in haar wezen is aangelegd op een afloopende en niet op een voorbereidende studie, en evenmin dat, voor zoover men zocht een parallelisme ten aanzien van dit punt bij de Universiteiten, art. 11 wel aangeeft welk getuigschrift moet worden verkregen, maar het bepalen van den omvang van het examen ten gevolge waarvan dat getuigschrift wordt verkregen, overlaat aan een algemeenen maatregel van bestuur. Ik blijf derhalve bij mijn zoo straks uitgesproken stelling, dat wij niet het diploma van de hoogere burgerschool kunnen nemen als een *point de départ*, maar dat het uitgangspunt moet zijn een zelfstandig Staatsexamen, gevende een eigen getuigschrift, en dat het diploma van de hoogere burgerscholen en van het gymnasium werkelijk alleen subsidiair hierbij kunnen in aanmerking komen.

Als nu de geachte afgevaardigde de vraag doet, of het in mijn bedoeling ligt het peil van dat examen lager te stellen dan dat van de hoogere burgerscholen, dan geloof ik niet, dat hij hier vraagt naar een onbekenden weg. Hij kent mij genoeg om te weten, dat ik het technisch onderwijs niet zou willen verzwakken, en dat zou het geval zijn, indien op de technische hoogeschool in groote menigte jongelieden zouden komen, die voor het daar gegeven onderwijs niet voldoende waren voorbereid.

Ik maak er tweeërlei opmerking bij.

Het zou zeer wel kunnen zijn, dat in het hierbedoelde examen nog iets anders als eisch werd gesteld dan thans gevraagd wordt voor het examen van de hoogere burgerscholen. Men mag toch niet vergeten, dat ten gevolge van de omstandigheid, dat deze zaak, ik wil niet zeggen rauwelijks in het debat is geworpen, maar incidenteel opkomt, de gelegenheid heeft ontbroken het bestuur van de Polytechnische School daarover te hooren en voor zoover ik vroeger gesprekken met den directeur van de Polytechnische School heb gehouden, stond ook bij hem wel vast, dat het hier bedoelde examen wel eens een eenigszins anderen vorm kon aannemen dan nu voor de hoogere burgerscholen bestaat.

In de tweede plaats merk ik op, dat het examen van de hoogere burgerscholen vermoedelijk binnen korten tijd nog wel wijziging zal ondergaan. Waar zulk een wijziging binnen korten tijd is te wachten, is het nog minder veilig nu het diploma van de hoogere burgerscholen als norm te gaan stellen. Van een lager peil kon bij mij geen sprake zijn. Het zou kunnen zijn een eenigszins gewijzigd peil, zich nader aansluitende bij de meer speciale behoeften van de technische hoogeschool.

De heer **Bos**: Ik had van den Minister wel geen ander antwoord verwacht dan dat het ook zijn bedoeling zal zijn het peil van het technisch hooger onderwijs hoog te houden; ik meen toch, dat het van belang was, om deze verklaring aan den Minister te ontlokken, omdat dit inderdaad de hoofdzaak was, waarom het met de indiening van deze amendementen voor een groot deel te doen was.

In het algemeen geloof ik overigens dat de richting deze moet zijn, dat men geleidelijk van de lagere instellingen van onderwijs, indien men deze heeft doorloopen, gemakkelijk naar de hoogere kan overgaan en dat niet in de eerste plaats de nadruk moet worden gelegd op de examens, zooals de Minister, naar het mij voorkomt, gedaan heeft.

Evenwel meen ik, dat de Minister zoo duidelijk de verklaring heeft afgelegd, dat, al moge het karakter der examens gewijzigd worden, het peil niet lager zal worden dan nu, dat ik thans volkomen vrijheid vind, om de wijzigingen, door den Minister aan de hand gedaan, over te nemen.

Ik wenschte daarbij evenwel alleen nog deze verandering daarin aan te brengen, dat art. 82*b ter* aldus gelezen worde:

„Van het afleggen van de in art. 82*b* bedoelde examens kan door Ons, bij besluit, den Raad van State gehoord, na ingewonnen advies van den senaat der technische hoogeschool, geheel of gedeeltelijk worden vrijgesteld enz."

Wat nu betreft de vraag, mij gedaan door den heer Verhey, of ik meen, dat geheel of gedeeltelijk vrijstelling kan worden verleend van het ingenieursexamen, geloof ik, dat art. 82*b ter* zeer algemeen luidt en het per slot van rekening moet worden overgelaten aan het oordeel van de verschillende organen die daarin zijn vermeld. Wat hieromtrent mijn persoonlijk gevoelen is, zou, meen ik, hier van geen waarde zijn voor de toepassing in het vervolg, en daarom, dunkt mij, kan ik het hier gerust voor mij houden.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer Bos strekt thans om na art. 82*b* op te nemen de volgende artikelen:

82 *b bis.* Van het afleggen van de in het vorige artikel bedoelde examens kan geheel of gedeeltelijk worden vrijgesteld de bezitter van een diploma of getuigschrift, afgegeven door buitenlandsche universitaire instellingen van onderwijs of onderzoek of door buitenlandsche technische hoogescholen, mits hij op het tijdstip, waarop het diploma of het getuigschrift werd verkregen, geen ingezetene van het Rijk was.

Door Ons worden bij besluit, den Raad van State gehoord, na ingewonnen advies van den senaat der technische hoogeschool, de bedoelde instellingen en technische hoogescholen aangewezen, alsmede de diploma's en getuigschriften en de daaraan te verleenen vrijstellingen omschreven.

82 *b ter.* Van het afleggen van de in art. 82*b* bedoelde examens kan door Ons, bij besluit, den Raad van State gehoord, na ingewonnen advies van den senaat der technische hoogeschool, geheel of gedeeltelijk worden vrijgesteld de bezitter van een getuigschrift, een doctoralen graad of eenig ander bewijs van met goed gevolg afgelegd examen, afgegeven door eene Nederlandsche Universiteit.

82 *b quater.* Tot het afleggen van de in art. 82*b* bedoelde examens wordt ieder, onverschillig waar hij de daarvoor vereischte kundigheden heeft opgedaan, toegelaten, mits hij in het bezit zij van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan de technische hoogeschool.

82 *b quinquies.* Eenmaal 's jaars wordt gelegenheid gegeven om tengevolge van een mondeling en schriftelijk examen bij een door Ons te benoemen commissie een getuigschrift, als bedoeld in het vorige artikel, te verkrijgen.

De tijd en de plaats der vergaderingen dezer commissie worden door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken bepaald. Hare leden genieten uit 's Rijks kas vergoeding voor reis- en verblijfkosten, benevens vacatiegelden.

82 *b sexies.* Met het getuigschrift, in het vorige artikel vermeld, wordt gelijk gesteld het getuigschrift van met gunstig gevolg afgelegd eindexamen van de hoogere burgerscholen met

vijfjarigen cursus en het, in art. 11 vermelde, getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene Universiteit in de faculteit der wis- en natuurkunde.

82 *b septies*. Met het getuigschrift, in art. 82 *b quinquies* vermeld, wordt eveneens gelijkgesteld het getuigschrift, afgegeven door buitenlandsche instellingen van onderwijs of onderzoek, mits:

1°. de eischen, voor het verkrijgen van het getuigschrift gesteld, voldoenden waarborg opleveren, dat de bezitter bekwaam is om tot de studie aan de Nederlandsche technische hoogeschool over te gaan;

2°. de bezitter op het tijdstip, waarop het getuigschrift werd verkregen, geen ingezetene van het Rijk was.

Door Ons worden bij besluit, den Raad van State gehoord en na ingewonnen advies van den senaat der technische hoogeschool, de bedoelde buitenlandsche instellingen aangewezen, alsmede de getuigschriften omschreven, welke met het getuigschrift, in art. 82 *b quinquies* vermeld, worden gelijkgesteld.

82 *b octies*. Van het bezit van het in art. 82 *b quinquies* vermelde getuigschrift is vrijgesteld de bezitter van een in Ons, in art. 82 *b bis* bedoeld, besluit omschreven diploma of getuigschrift.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Na de wijzigingen door den heer Bos in zijn amendementen gebracht, bestaat er bij mij geen bezwaar deze over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer Bos door de Regeering is overgenomen, maakt het afzonderlijke geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Nu door de Regeering al de amendementen zijn overgenomen, is er voor mij niet veel aanleiding meer het woord te nemen. Ik wensch echter nog even terug te komen op hetgeen de heer Bos heeft gezegd.

Ik had hem gevraagd zijn bedoeling te mogen weten omtrent de vrijstelling van het eindexamen. De geachte afgevaardigde heeft mij verwezen naar de algemeene termen waarin dit artikel gesteld was, en gezegd, dat hij zich niet geroepen gevoelde om op dit oogenblik zijn oordeel uit te spreken.

Ik kan niet anders dan dit betreuren; door hetgeen de geachte afgevaardigde nu echter aan zijn amendement heeft toegevoegd, nl. dat de vrijstelling niet zal plaats hebben dan na ingewonnen advies van den senaat der technische hoogeschool, meen ik dat het bezwaar, dat ik aanvankelijk had, voor een groot deel wordt weggenomen.

Evenwel blijft het bezwaar van de eenzijdige regeling der aangelegenheid tegen art. 82 *b ter* bij mij bestaan.

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch naar aanleiding van de amendementen van den heer Bos, thans Regeeringsvoorstellen, in verband met art. 89 *a*, een korte opmerking te maken.

Zooals de zaak nu staat, zal het mogelijk zijn, dat jongelieden, die geen ingezetenen van het Rijk zijn, en in het buitenland een diploma verkrijgen, dat diploma rechtsgeldig verklaard zien bij onze Universiteiten, en op grond daarvan aan die Universiteiten examen kunnen doen altijd onder de voorwaarde, dat zij geen ingezetenen van het Rijk zijn. Daartegen nu rijst bij mij één bezwaar. Ik denk aan verschillende jongelieden die, vooral in den laatsten tijd, met hun ouders uit Zuid-Afrika naar hier gekomen zijn. Deze jonge menschen, minderjarig zijnde, volgen het ingezetenschap van hun ouders. Wanneer zij nu in de rechten willen studeeren, en het noodig achten een tijdlang hun juridische studiën in Engeland voort te zetten, komen zij in moeilijkheid. Want, door hun minderjarigheid het ingezetenschap van hun ouders, die hier wonen, volgende, zal b. v. een examen door hen in Engeland gedaan en ongeveer gelijkstaande met het candidaatsexamen in de rechten hier, hun, zoo zij hier te lande terugkeeren, niet het recht verleenen een doctoraal examen in de rechten te kunnen doen. Zij zullen in de noodzakelijkheid komen, om zich opnieuw hier te gaan voorbereiden voor een examen, waarvoor zij hun capaciteiten in het buitenland reeds hebben getoond. Wanneer ik nu aan de moeilijkheid denk — ik spreek hier uit de practijk — waarin bedoelde jongelieden dientengevolge kunnen geraken, gevoel ik mij gedrongen, den Minister te vragen of niet de mogelijkheid bestaat, dat in dit artikel voor de woorden „geen ingezetenen van het Rijk" gelezen worde: „geen Nederlander". Want het komt mij voor dat, indien de Minister er toe zou kunnen besluiten om dat woord „ingezetene" door „Nederlander" te vervangen, aan het bezwaar, door mij genoemd, zou zijn voldaan.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, ontvangt het woord om, namens deze, haar meening over de door de Regeering voorgestelde wijzigingen mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Voorbereiding heeft tegen de door de Regeering aangebrachte wijzigingen geen bezwaar. Zij acht het alleen wenschelijk, dat door haar een woord gezegd worde over de uitlegging van het nieuwe artikel 82 *b ter*.

Te recht is uit het oorspronkelijk voorstel van den geachten afgevaardigde uit Winschoten thans verdwenen het woord „openbare" voor „Universiteit", want het is duidelijk dat, waar dit artikel een plaats vindt in den tweeden titel van de wet op het hooger onderwijs, waarvan het opschrift luidt: „Van het openbaar hooger onderwijs", hier met de uitdrukking „Universiteit" in de eerste plaats bedoeld worden *openbare* Universiteiten. Daarom behoeft dit adjectief hier niet nog eens afzonderlijk herhaald te worden, omdat daardoor de schijn zou zijn ontstaan, gelijk de Minister te recht opmerkte, alsof deze bepaling niet bestemd zou zijn om op een bijzondere Universiteit te worden toegepast.

Nu meent de Commissie van Voorbereiding — en in dien zin kan zij dit nieuwe artikel accepteeren — dat de zaak zoo staat, dat bij het Koninklijk besluit, dat zal worden uitgevaardigd ingevolge artikel 82 *b ter*, niet een bepaalde Universiteit wordt aangewezen, welker getuigschriften of doctorale graden zouden vrijstellen van examens aan de technische hoogeschool. Die uitlegging zou nooit de juiste kunnen zijn, want het zou b. v. geen zin hebben om wel de doctorale graden te erkennen van de Groninger hoogeschool en niet die van de Leidsche. Hier bewegen wij ons niet op het gebied van den beginselstrijd, maar het zou een ongerijmde wetsuitlegging zijn. Wij moeten aannemen, dat bij dat Koninklijk besluit zullen worden aangewezen de getuigschriften, doctorale graden of andere bewijzen van met goed gevolg afgelegde examens, verkregen aan een Nederlandsche Universiteit in het algemeen en geldende voor alle Nederlandsche Universiteiten, in de eerste plaats de openbare en voor zoover die van bijzondere daarmede gelijkgesteld zijn, ook die van bijzondere Universiteiten.

Nu is deze wet niet zoo ingericht, dat een bewijs van een met goed gevolg afgelegd examen, afgegeven door een bijzondere Universiteit, zou kunnen worden gelijkgesteld met dergelijk bewijs verkregen aan een openbare Universiteit; dat is wel het geval wat de doctorale graden betreft. Als men bijv. heeft een doctoraat in de wis- en natuurkunde van een bijzondere Universiteit, dat ingevolge art. 107 *c* in effectu civili zou zijn gelijkgesteld met den doctoralen graad, verkregen aan de openbare Universiteit, dan zal ingevolge een Koninklijk besluit van gelijkstelling genomen krachtens art. 107 *c*, de werking dezelfde zijn als die voor een openbare Universiteit bij de toepassing van art. 82 *b ter*.

De Commissie meende deze uitlegging van art. 82 *b ter* in de vergadering te moeten mededeelen en verklaart, dat in dien zin opgevat het artikel door haar wordt aanvaard, evenals de andere wijzigingen.

Nu nog een woord naar aanleiding van hetgeen de heer de Visser heeft gezegd. Ik moet eerlijk bekennen, dat ik twijfel, of het wenschelijk is aan het denkbeeld van den geachten afgevaardigde gevolg te geven. De geachte afgevaardigde zou wenschen, dat de conditie, dat de bezitter van een diploma of getuigschrift, afgegeven door buitenlandsche universitaire instellingen van onderwijs of onderzoek, van de in art. 84 genoemde examens kon worden vrijgesteld, mits hij op het tijdstip, waarop het diploma of het getuigschrift werd verkregen, geen ingezetene van het Rijk was, werd vervangen door de conditie, dat die bezitter geen „Nederlander" was. Het is niet duidelijk wat daarmede gewonnen zou zijn. De geachte afgevaardigde meent,

dat er menschen zijn, die in het buitenland hebben vertoefd, hier zijn teruggekeerd en weder Nederlandsche ingezetenen zijn geworden, zoodat ook hun minderjarige kinderen ingezetenen zijn. Nu zou, zegt de geachte afgevaardigde, in dat geval de minderjarige zoon geen gelegenheid hebben te profiteeren van deze bepaling. Maar is een dergelijke casus inderdaad de casus, welken men in de eerste plaats in het oog moet houden? Is niet deze bepaling in het algemeen in haar werking meer bestemd voor jongelieden die zich eerst met hun ouders elders hebben opgehouden en dan na in het buitenland eenige studiën te hebben gemaakt, hier komen om een doctoralen graad te behalen en met dien graad naar het buitenland terug te keeren?

Is de geachte afgevaardigde er zeker van, dat hij er met de vervanging van het woord „ingezetene" door „Nederlander" komt? Is het zeker, dat die kinderen in het door hem bedoelde geval op dat oogenblik geen Nederlanders zullen zijn?

Als de ouders nog Nederlanders zijn, zullen die kinderen evenmin kunnen profiteeren van die bepaling. En wanneer men zich in dergelijke casuistiek begeeft, kan men ten aanzien van het Nederlanderschap nog in zonderlinge gevallen komen. Nederlander is een kind, waarvan tijdens de geboorte de vader den staat van Nederlander bezit. Nu is de vader naar het buitenland gegaan en heeft zich daar niet laten naturaliseeren, dus de nationaliteit der kinderen is niet veranderd. Maar de vader heeft niettemin toch het Nederlanderschap verloren. Hij is meer dan tien achtereenvolgende jaren buitenlander gebleven. Dit is volstrekt geen denkbeeldig geval. Dan heeft de zoon het Nederlanderschap niet verloren. Door dien vorm van verlies van het Nederlanderschap van den vader verliest de zoon het Nederlanderschap niet.

Nu is alzoo in dit geval de vader jaren lang in het buitenland gevestigd, en de zoon met hem. Deze heeft aanvankelijk gestudeerd in het buitenland, wil in Nederland promoveeren en dan weer naar het buitenland gaan.

En dat wordt door de uitdrukking van den heer Visser belet.

Men kan met al dergelijke uitdrukkingen casuistiek plegen en gevallen vinden, waarin de zaak niet werkt. Het eenige middel dat probaat en afdoende is, is dan ook, dat men de beperking niet stelt, en eenvoudig zegt, dat wie aan een buitenlandsche Universiteit, die als zoodanig bij Koninklijk besluit is goedgekeurd, examen heeft gedaan, hier kan komen en een graad halen. Of hiertegen principieel bezwaar is betwijfel ik, maar ik betwijfel ook of het gewenscht is in deze à l'improviste te beslissen. Maar het niet beperken zou ik beter achten dan zooals de heer Visser doet voor de eene uitdrukking een andere in de plaats stellen, die in nog meer gevallen bezwaar oplevert.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! De opmerking van den geachten afgevaardigde, den heer de Visser, slaat m. i. niet op het artikel, dat wij hier behandelen. Hier wordt uitsluitend behandeld de toelating tot de examens der technische hoogeschool. Mij dunkt, de geachte afgevaardigde zal wel niet bedoelen, dat de hierbedoelde jongelieden, die — ik noem niet gaarne het land, dat hij genoemd heeft, omdat ik niet wensch aan de hier genomen maatregelen een tendenzieus karakter te geven — afkomstig zijn uit het land, dat hij op het oog had, naar Londen gaan om daar op de Inns of Court in de rechten te gaan studeeren. Wanneer wij straks aan het desbetreffend artikel tockomen, laat de geachte afgevaardigde dan met zijn bedenkingen komen, dan kunnen wij er over spreken. Wat het verschil tusschen Nederlander en ingezetene betreft, moet men in het oog houden het doel, waarmede deze woorden werden opgenomen, nl. alleen en uitsluitend om het misbruik te voorkomen, dat jongelieden, eenmaal wetende dat buitenlandsche getuigschriften van minder allooi, gemakkelijker te verkrijgen, kunnen subintreeren voor de in art. 11 en 12 gevorderde, opzettelijk naar het buitenland gaan om zulk een getuigschrift te verkrijgen en daarna hier terug komen. Dat moet worden afgesneden, hetgeen niet geschiedt door te lezen „Nederlanders" in plaats van „ingezetenen". Wanneer de geachte afgevaardigde naar Brussel gaat, kan hij daar vele familiën vinden, die aldaar jaren reeds wonen en toch het karakter van Nederlanders te zijn behouden hebben, omdat zij gedaan hebben wat men in zulk geval dient te doen, dat is vooraf bij den consul zijn Nederlanderschap waarborgen. Nog onlangs bij de behandeling van de quaestie van militieplichtigheid in andere landen is datzelfde thema hier aan de orde geweest. Wanneer „Nederlanders" in het artikel wordt gezet ontstaat er moeilijkheid voor al die familiën, die in Engeland, in België en in andere landen zijn gevestigd. Wanneer men zegt te bedoelen, de mogelijkheid te openen om met veel minder qualiteiten hier te komen studeeren, dan wordt het een andere quaestie en kunnen wij er nader over spreken. Wel kunnen wij zien of niet aan het verlangen van den geachten afgevaardigde kan te gemoet gekomen worden door de mogelijkheid van zekere dispensatie in de wet op te nemen Dan krijgt men gegeven gevallen speciaal te beoordeelen en niet naar vastgestelde algemeene regelen. En dan zouden zoowel „ingezetenen" als de meer zuidelijke streken, die de geachte afgevaardigde bedoelde, geholpen zijn en moeilijkheden voorkomen worden. Ik geloof dat het voor het oogenblik het veiligst is de uitdrukking „geen ingezetene van het Rijk" te behouden en om wat de Universiteit betreft den uitweg te zoeken, in hetgeen ik zooeven aangaf.

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met opzet deze quaestie hier ter sprake gebracht, omdat men mij, wanneer ik haar had behandeld bij art. 84 *a*, allicht zou hebben te gemoet gevoerd, dat zij reeds beslist was bij een dezer artikelen en de uitdrukking „ingezetene" was aangenomen. Daarom heb ik haar met opzet aan de orde gesteld in verband met art. 84 *a*. Ik dank intusschen den Minister zeer voor den wenk, dien hij mij gegeven heeft met betrekking tot deze zaak en voor zijn bereidvaardigheid, mijn bedenkingen te helpen op te heffen. Ik vlei mij dan ook met de hoop, dat alsnog een formule zal worden gevonden, waardoor het mogelijk is, die dispensaties waarvan de Minister sprak, vast te leggen in de wet. De Minister vraagt mij, daartoe een poging te doen; welnu, ik zal den tijd die verloopt, vóór wij aan art. 84 *a* zullen gekomen zijn, trachten te benutten om een amendement in gereedheid te brengen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *onderartt.* 82 *b bis*, 82 *b ter*, 82 *b quater*, 82 *b quinquies*, 82 *b sexies*, 82 *b septies*, 82 *b octies* worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 82*c* en 82*d* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 82 *e*, luidende:

Hij, die krachtens deze wet of krachtens vroegere wetten of verordeningen hier te lande een diploma van civiel-ingenieur, bouwkundig ingenieur of architect, werktuigkundig ingenieur, scheepsbouwkundig ingenieur, electrotechnisch ingenieur, scheikundig ingenieur of technoloog, of mijneningenieur (mijningenieur) verkregen heeft, is bevoegd middelbaar onderwijs te geven in de technische wetenschappen, waarin hij ter verkrijging van zijn diploma een examen heeft afgelegd. Hij behoort echter daartoe in het bezit te zijn van het getuigschrift van goed zedelijk gedrag, vermeld in art. 16."

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Wij staan bij dit artikel weer voor een onderwerp van gewichtigen aard, de regeling betreffende van bevoegdheid met betrekking tot het geven van middelbaar onderwijs. Ik wensch mij de vrijheid te veroorloven daarover enkele opmerkingen te maken.

Het geldt hier, gelijk de Minister het in de zitting van 4 Maart 1904 op bladz. 1475 uitdrukte: „een onderwerp waardoor veel stof wordt opgejaagd." Dit kan natuurlijk geen reden zijn om er niet over te spreken, ten minste niet met een geacht bewindsman als deze Minister, die, gelijk hij zelf in zijn rede bij de algemeene beschouwingen verklaarde, in zijn loopbaan niet gehecl afkeerig geweest is van stof opjagen.

Wij moeten ons bij dit artikel rekenschap geven van de daad die wij gaan doen. Wij gaan toch een daad van wetgeving verrichten, waarvoor wij verantwoordelijk zijn, evenals voor andere legislatieve daden.

Ik weet wel dat de Minister getracht heeft de beteekenis van deze

bepaling te verminderen, door te zeggen, dat zij eenvoudig betreft een wegnemen van art. 82 uit de wet op het middelbaar onderwijs, zoodat van een bepaalde beslissing ten deze geen sprake kon zijn.

Ik zal tegen die opvatting met bescheidenheid twee opmerkingen maken. Vooreerst geldt het hier niet uitsluitend het overnemen van art. 82, maar gaat dit vergezeld van een uitbreiding. Het gevolg van de bepaling toch zal ook zijn de toekenring van bevoegdheid aan ingenieurs in de electrotechniek, welk vak bij de regeling van het middelbaar onderwijs nog niet bestond.

Uit het artikel zelf blijkt voorts ook niet dat het een temporair karakter heeft en in afwachting strekt van een nadere regeling die voorgesteld zal worden.

Wij moeten dus de vraag stellen: voldoet dit artikel aan de eischen, die men aan een wettelijke regeling stellen kan, zoodat het, wat zijn strekking betreft, èn duidelijk èn deugdelijk is. Vooreerst dan de duidelijkheid.

De juiste beteekenis van dit artikel zal betwistbaar zijn, zooals blijkt uit bijna alle stukken die tot ons gekomen zijn.

Ik zal niet wijzen op de adressen van de hoogleeraren in de wis- en natuurkunde aan onze verschillende Universiteiten; het is gebleken — ik kom daarop terug — dat die adressen op Zijn Exc. den heer Minister nu juist niet een zeer aangenamen indruk gemaakt hebben. Ik bepaal er mij dus toe er op te wijzen, dat in het Amsterdamsche adres staat: „dat dit artikel wegens de verschillende opvattingen waartoe het aanleiding kan geven, ten zeerste wijziging of nadere toelichting behoeft."

Ik laat dit adres evenwel voorshands ter zijde. Maar Zijn Exc. de heer Minister zelf zegt op bladz. 77 van het Verslag: „Wat onder de „technische wetenschappen" is te verstaan, is zeer betwistbaar." Volgens den Minister zouden wij dus door dit artikel op te nemen een betwistbare bepaling maken. De geachte afgevaardigde uit Winschoten, de heer Bos, is van dezelfde meening, want hij zeide op bladz. 1473 van de *Handelingen*: „Men heeft bij het geven aan ingenieurs van het *jus docendi* zeker niet gedacht aan het onderwijs in vakken, b. v. op de gymnasia onderwezen, onderwijs ook in wiskunde, natuurkunde, scheikunde enz. Dit kan de bedoeling niet geweest zijn, al is het de practijk geworden."

Volgens dien geachten afgevaardigde hebben wij dus ook met een onduidelijke bepaling te maken, wat haar beteekenis aangaat. Ik weet wel, dat de geachte afgevaardigde uit 's Gravenhage, de heer Krap, gezegd heeft, dat hij zich niet kon begrijpen, dat die quaestie ter sprake kwam. Die geachte afgevaardigde toch zeide op bladz. 1472 der *Handelingen*: dat het hier de vraag gold of ook „in de toekomst een doctor-ingenieur de bevoegdheid zou hebben les te geven aan de hoogere burgerschool"; maar zóó werd de quaestie niet juist gesteld. Er is in het algemeen geen bezwaar tegen dat ook ingenieurs, tot op zekere hoogte, bevoegd zullen zijn om onderwijs te geven aan hoogere burgerscholen, maar het bezwaar is, dat de beteekenis van „technische wetenschappen" niet vaststaat. Die opmerking van den geachten afgevaardigde uit den Haag recuseer ik dus.

Ik meen dus in de eerste plaats te hebben aangetoond dat, als wij dit artikel aannemen, dat onduidelijk en voor tweeërlei uitleg vatbaar is.

Nu neem ik echter eens verder aan, dat, indien wij dit artikel aannemen, wij ons zullen aansluiten aan de practijk, die aan art. 82 van de wet op het middelbaar onderwijs tot dusver wordt gegeven. En dan wijs ik er in de tweede plaats op, dat wij een regeling zullen maken die niet alleen onduidelijk is, maar waarvan wij verder kunnen vermoeden dat de toepassing niet deugdelijk zal blijken.

Ik zal nu alweder niet spreken over de adressen die wij uit verschillende Universiteiten hebben gekregen en waarin met klem van redenen verklaard wordt, dat dit artikel, in zijn werking, niet deugdelijk zal zijn.

Ik wensch mij echter in de eerste plaats alweder te beroepen op den Minister van Binnenlandsche Zaken zelf, waar Zijn Excellentie zeide (bladz. 1474): „Ik meen dat men met de ingenieurs-opleiding te Delft in het algemeen niet ontvangt die vorming, welke noodig is voor het leeraarsambt, en dat de studie niet op zoodanig doel gericht is, dat men van de ingenieurs als regel kan onderstellen, dat ze behoorlijk daartoe voorbereid zijn." Ook de geachte afgevaardigde uit Winschoten had een dergelijke opvatting, waar hij zeide (bladz. 1473): „Men komt in het gevaar, dat de heer de Visser aanwees, dat de gewone, regelmatige, betere maar langere weg om leeraren te vormen zal verlaten worden om een anderen in te slaan."

In de derde plaats hebben wij het rapport van een commissie ad hoc, die voorstelde om „behoudens een overgangstijdperk van vier jaren en met eerbiediging van verkregen rechten, gemelde bevoegdheid aan het ingenieursdiploma niet langer te verleenen" (vgl. bladz. 27 der Memorie van Toelichting).

Tal van gezaghebbende autoriteiten zijn dus van oordeel, dat de toepassing aan art. 82 middelbaar onderwijs gegeven, niet bestendigd moet worden.

Ik kom thans eenigszins terug tot hetgeen ik in mijn eerste rede bij de algemeene beschouwingen heb gezegd, nl. dat wij hier al wederom staan voor een uit elkander halen van wettelijke bepalingen, hetgeen uit een legislatief oogpunt verkeerd is.

Wat toch is het geval? Wij gaan in deze wet bepalingen opnemen, die vrij wel overeenkomen met art. 82 van de wet op het middelbaar onderwijs. Wij gaan voorts in art. XXI van dit ontwerp, in overeenstemming daarmede, art. 82 wijzigen; en eindelijk ligt er een wijziging van de wet op het middelbaar onderwijs zelf voor ons, waarin art. 82 al wederom gewijzigd wordt.

Het komt mij voor, dat, ook al stelt men zijn eischen op legislatief gebied niet heel hoog, dergelijke wijze van wetgeven niet zeer aanbevelenswaardig is te achten.

Tot hoelang zal voorts deze onduidelijke en niet deugdelijke regeling nu moeten duren?

Ik ben volstrekt geen Prinzipiënreiter, en ik ben zelfs te vinden voor een wettelijke regeling, die mij voor het oogenblik niet aanstaat, wanneer ik maar de zekerheid heb, dat zij binnen korten tijd nader onder de oogen zal worden gezien.

Nu was ik aanvankelijk daaromtrent eenigermate gerustgesteld, maar die gerustheid is langzamerhand verminderd.

Op bladz. 27 van de Memorie van Toelichting verklaart de Minister, dat hij de quaestie die het hier geldt aan de orde wenscht te zien gesteld „wanneer de herziening van de tegenwoordige regeling van de bevoegdheden voor het geven van middelbaar onderwijs aan de orde zal komen".

De wijziging van de wet op het middelbaar onderwijs was in uitzicht gesteld, men kon dus veronderstellen dat de zaak daarbij zou worden onder de oogen gezien. Bij de behandeling van het hoogeronderwijs-ontwerp met de Commissie was de toestand al eenigermate veranderd. Blijkens bladz. 77 van het Verslag toch verklaarde de Minister wel wederom dat de quaestie der bevoegdheden zou worden behandeld, wanneer de herziening van de tegenwoordige regeling van de bevoegdheden van het middelbaar onderwijs aan de orde zou komen, maar hij voegde er aan toe: „voor zulk een herziening acht de ondergeteekende op dit oogenblik den tijd nog niet gekomen."

Het vooruitzicht, dat ons bij de Memorie van Toelichting voor oogen was gesteld, was hiermede dus reeds eenigermate geworden tot een *fata morgana*. Maar nog sterker heeft de Minister zich laatstleden Vrijdag uitgelaten, toen Zijn Excellentie zeide (bladz. 1474): „Nu geloof ik, dat deze quaestie vanzelf aan de orde zal komen als eenmaal ernstig overwogen wordt de vraag in het algemeen debat door mij gemoveerd, of het niet beter ware al de bevoegdheden thans verbonden aan universitaire diploma's en doctoraten weg te nemen en daarvoor onderscheidene Staatsexamens in de plaats te stellen."

Hierdoor is de oplossing van het vraagstuk derhalve verschoven naar het tijdstip dat de effectus civilis, nu in ruimen zin genomen, zal vervallen en vervangen worden door vakexamens. Het spreekt vanzelf, dat, naar die opvatting, op dit oogenblik zelfs in de verte niet is te voorzien wanneer die verwachting zal worden gerealiseerd. Wij zullen dus, wanneer wij dit artikel aannemen, een artikel voteeren van erkende onduidelijkheid en zeer betwistbare deugdelijkheid en de waarschijnlijkheid hebben, dat, althans wanneer het van deze Regeering afhangt, daarin in afzienbaren tijd geen verandering zal worden gebracht. Ik moet erkennen, dat dit vooruitzicht, met het oog op mijn verantwoordelijkheid als wetgever, mij niet bijzonder toelacht.

In aansluiting aan hetgeen de geachte afgevaardigde uit Winschoten, de heer Bos, verleden Vrijdag (*Handelingen* bladz. 1475) tot den Minister zeide, zou ik daarom tot dezen de vraag

willen richten of wij niet mogen verwachten dat bij de aanstaande regeling van het middelbaar onderwijs, die voor ons ligt, door den Minister een nadere voorziening ten deze zou kunnen worden gemaakt.

Ik wil niet ontkennen dat in een wet op het hooger onderwijs ook wel bepalingen kunnen voorkomen ten opzichte van de bevoegdheden bij het middelbaar onderwijs, maar waar wij een wijziging van het middelbaar onderwijs voor ons hebben, ligt het toch meer in den aard der zaak, dat de eischen om dat onderwijs te geven ook in die wet worden opgenomen.

Ik hoop dat de Minister ons dienaangaande eenige toezegging zal kunnen doen.

Voor het geval de Minister dit niet mocht kunnen doen, is het denkbeeld bij mij gerezen of het dan niet soms beter zou zijn om dit artikel af te stemmen. Dit zou ten gevolge hebben, dat degenen die volgens de bestaande wet op het middelbaar onderwijs, de bevoegdheid bezitten om middelbaar onderwijs te geven, die zullen behouden, zoodat aan hen geen schade zal worden toegebracht, maar dat opzichtens hen, die over 5 jaren van de technische hoogeschool zullen komen een nadere regeling zal zijn te maken, hetgeen vanzelf de Regeering of haar opvolgster zal aansporen om het geheele vraagstuk onderhanden te nemen.

Ik zeg niet, dat ik reeds tot die conclusie ben gekomen, maar zoude het denkbeeld toch wel overwogen willen zien.

Verder heeft de Minister in de vergadering van 4 Maart met betrekking tot de verschillende adressen van de verschillende Universiteiten ingekomen iets gezegd, dat ik niet onweersproken mag laten. De Minister sprak toen het volgende: bladz. 1475. „Het is hem — den heer de Visser — te doen geweest om uiting te geven aan een zeer kras protest, van de zijde van de Universiteiten uitgegaan, waarvan ik gaarne zeg dat het wel getuigt van de groote liefde die de Protestanten voor hun faculteit hebben, maar die mij niet overtuigd heeft, dat het standpunt waarop zij zich geplaatst hebben, werkelijk de hoogte bereikt van de wetenschappelijke positie, die zij innemen."

Wanneer men nu de namen ziet van hen die de adressen hebben onderteekend, — ik noem nu slechts bijv. den hoogleeraar Bakhuis Rooseboom — dan zal men moeten toegeven, dat deze kunnen zeggen: van zijn vrienden moet men het hebben. Blijkbaar is de Minister van meening geweest, dat aan die adressen ten grondslag lag de vrees, dat een aantal studenten aan de verschillende Rijks-universiteiten ingeschreven naar de technische hoogeschool zullen worden afgeleid. Maar al was dit nu het hoofdmotief geweest van de onderteekenaren, dan behoefde dit nog niet zoo te worden afgekeurd. Immers, wanneer men in de rede van den Minister ziet, dat hij altijd blijft omgaan met het denkbeeld, om bij de Universiteiten enkele faculteiten slechts gering te doteeren en aan de andere Universiteiten beter, en omgekeerd, waardoor de minder bevoorrechte vanzelf langzaam afsterven, dan kan ik mij begrijpen dat de hoogleeraren met het oog op 's lands belang daartegen opkomen. Maar in de ingediende adressen is volstrekt niet de hoofdzaak het wegnemen van een zeker getal studenten, maar daaraan ligt wel degelijk een zuiver wetenschappelijke en reëele reden ten grondslag, nl. dat het niet gewenscht is, met het oog op het te geven middelbaar onderwijs, dat degenen die daarmede belast zijn meerendeels kweekelingen van de technische hoogeschool zullen zijn. Trouwens de Minister heeft dit zelf ook toegegeven, waar hij op bladz. 1474 van de *Handelingen* zegt: „Nu zullen onder hen, die van de wis- en natuurkundige faculteit komen, ook wel voorkomen, die de paedagogische gave missen, maar ontkend kan niet worden, dat de opleiding aan de Universiteit zich meer langs de paedagogische lijn beweegt, dan de studie te Delft." Diezelfde overweging is dan ook de grondslag geweest van de ingediende adressen, en daarom begrijp ik niet goed hoe de Minister heeft kunnen komen tot de mededeeling, dat de professoren zich blijkbaar niet hebben gesteld op het standpunt, dat de wetenschappelijke positie die zij innemen recht gaf te verwachten.

Ik houd het er dus maar liever voor dat die uiting van den Minister is te beschouwen als een uiting zooals die wel meer voorkomt aan het einde van een interessant en vermoeiend debat, en het komt mij voor, dat de grief door den Minister vooropgesteld niet in de eerste plaats de professoren treft.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Er is nu teruggekomen op het debat van laatstleden Vrijdag. In verband met het toen door den heer de Visser gesprokene, heeft de geachte afgevaardigde de heer Röell, eenige opmerkingen gemaakt. De heer Röell werpt mij tegen, dat de formuleering van het artikel, doordat er in blijft voorkomen de uitdrukking „technische wetenschappen", metterdaad een zekere betwistbare interpretatie overlaat. Ik ontken dit niet.

In de tweede plaats merkt de geachte afgevaardigde op, dat er nu een uitbreiding plaats heeft, doordat de electro-technische ingenieurs er nu bij komen. Dit moet ik echter betwisten. Ook dusver zijn te Delft electro-technici gevormd, maar zij kregen daar niet het diploma van electro-technisch ingenieur, maar dat van werktuigkundig ingenieur. Het zijn dus dezelfde personen, maar eenvoudig worden er twee diploma's gegeven, omdat het vroegere diploma gesplitst wordt. Ik kan dus niet inzien, dat daarin eenige uitbreiding gelegen is.

In de derde plaats zeide de geachte afgevaardigde, dat de legislatieve bepaling, zooals zij daar ligt, niet schoon is en in de practijk van het artikel gebleken is, niet goed te zijn.

Ik kan hem dit beide toegeven. Vraagt men dan waarom ik, zoo ik dit toegeef, niet anders handelde dan ik deed door dit artikel voor te stellen, dan ligt dit uitsluitend daarin, dat ik in de zaak der bevoegdheden mijn hand niet wensch te steken. Waar eenmaal de zaak der bevoegdheden een der teerste planten is, waaraan men raken kan, waar naar die bevoegdheden een afzonderlijk onderzoek is ingesteld en een commissie bezig is de reorganisatie nader te onderzoeken, daar zou ik meenen onverantwoordelijk te handelen, indien ik op dit punt op dit oogenblik ook maar eenige wijziging aanbracht. Vraagt men mij, of ik er in beginsel voor ben, dat ingenieurs met ingenieurs-diploma optreden als leeraar, dan zeg ik, de zaak op zich zelf beschouwend, neen; maar van den anderen kant voeg ik er bij, dat ik bij de vraag of ik iemand een geschikt leeraar vind twee dingen onderscheid: in de eerste plaats wat hij kent, de vorming van zijn inzicht, in de tweede plaats zijn paedagogisch talent.

Nu ken ik heeren, die doctor zijn in de wiskunde, aan wie ik alle paedagogisch talent ontzeg in die mate, dat ik niet begrijp hoe zij de bevoegdheid hebben, en aan den anderen kant ken ik ingenieurs paedagogisch voor het geven van onderwijs als geknipt, er voor als het ware in de wieg gelegd.

Al staat nu het onderwijs te Delft in dit opzicht minder hoog dan dat aan de Universiteit, toch is mij dikwijls gebleken, dat juist personen, die te Delft zijn opgeleid, volkomen de bekwaamheid hebben om aan een middelbare school of aan een gymnasium les te geven, deels reeds krachtens hun opleiding, maar ook doordat zij, paedagogisch talent hebbende, zich zooveel noodig nog hebben bijgewerkt. En omgekeerd zijn vaak geleerden, die in de diepten der quaestiën zijn doorgedrongen, juist ook ten gevolge van dat diepe onderzoek, practisch onbruikbaar geworden.

Komt men evenwel tot nadere regeling van deze zaak, dan zal men hierbij niet kunnen blijven staan, maar zal men er iets bij moeten brengen, ook in verband met hetgeen ik onlangs over de in Duitschland bestaande leeraars-seminariën zeide. In deze zaak thans ingrijpen mag en kan ik niet. En wanneer nu de geachte afgevaardigde zegt genoegen te nemen met de toezegging, dat de quaestie zal worden uitgemaakt bij de aanhangige wijziging van de wet op het middelbaar onderwijs, dan begrijp ik die opmerking niet van dien geachten afgevaardigde. Ik zou mij haar kunnen begrijpen van iemand die niet zoo lang wetgevenden arbeid gevolgd heeft en de portée van ieder voorstel niet zoo dadelijk doorziet, maar waar de geachte afgevaardigde ongetwijfeld het ontwerp kent en weet waartoe het ontwerp zich exclusief bepaalt, met de uitdrukkelijke verklaring, dat waar het geldt het vraagstuk van het middelbaar en gymnasiaal onderwijs, juist het groote probleem als vrucht van den arbeid der Staatscommissie aan de orde zal komen, versta ik niet hoe de geachte afgevaardigde van mij zou verlangen, dat ik zou beloven, dat in dat wetsontwerp de quaestie van de bevoegdheden tot decisie zou worden gebracht.

Wanneer de geachte afgevaardigde nu zegt: dan komt er in afzienbaren tijd niets van, vraag ik: op welken grond? Natuurlijk kan ik er wel op aandringen, dat die ineenschakelingscommissie

61ste VERGADERING. — 8 MAART 1904.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

spoedig arbeid levert, maar als men de zaak wil verschuiven, kan men ze wel zoover schuiven, dat zij het gezichtseind geheel ontgaat. Die commissie werkt, gelijk ik weet, zeer hard, er kan werkelijk geen blaam op haar gelegd worden. Ik heb er mij al over uitgesproken dat, zoodra dit rapport is ingekomen, mijns inziens een reorganisatie van deze geheele zaak aan de orde zal komen.

Wanneer de geachte afgevaardigde nu zegt: gij hebt de zaak vastgehaakt aan de regeling van Staatsexamens, aan de quaestie van den effectus civilis, vraag ik: heb ik dan gezegd eerst de reorganisatie en dan de quaestie van de Staatsexamens te willen regelen? In het minst niet. Wanneer door mij wordt overgegaan tot een voorstel, waarbij Staatsexamens worden ingevoerd voor de bevoegdheden, meen ik, dat dit in dezelfde reorganisatie moet worden opgenomen.

Waar ten slotte de geachte afgevaardigde zeide, dat ik onrecht had gedaan aan mijn vrienden en hij noemde in dit verband dr. Bakhuis Roozeboom, meent hij dan dat ik voor iemand die mijn vriend is in dit opzicht meer zou doen dan voor een ander? Dat ben ik niet gewoon; ik ben gewoon de dingen naar de materie te behandelen en daarom had ik dat argument van de vrienden liever achterwege zien blijven. Wanneer de geachte afgevaardigde niet vraagt, of ik niet onrechtvaardig over die protestanten geoordeeld heb, zeg ik: neen, van het begin af is mij duidelijk gebleken, dat het hoofdmotief van de adressanten was, dat zij vreesden dat de studenten van de wis- en natuurkundige faculteit zouden weggaan en naar Delft zouden gaan. Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat daarvoor wetenschappelijke argumenten zijn aangehaald. Ja, als men zoo iets wil, kleedt men het aan; het is dikwijls de gewoonte argumenten op den voorgrond te schuiven met een schoonen schijn. Wanneer ik concurrentie vrees van een andere inrichting, is het zaak, niet om de concurrentie te dooden, zoodat men vanzelf naar mij toe moet komen, maar door een hooger peil van onderwijs en betere opleiding diegenen te trekken, die anders ten gevolge van de wet zouden weggaan. Ten opzichte van die heeren kan ik dus niet instemmen met hetgeen de geachte afgevaardigde heeft gezegd.

De heer **Roëll**: Ik wensch in de eerste plaats den Minister dank te zeggen voor de aandacht die hij aan mijn opmerking heeft willen schenken. Er blijkt als conclusie van dit debat tweëerlei; 1°. dat de Minister zelf erkend dat de onduidelijkheid van de bestaande bepaling ook in het tegenwoordige artikel bestendigd is, en 2°. dat ook naar zijn oordeel de toestand die door dit artikel wordt geschapen niet geacht kan worden tot bevredigende uitkomst te zullen leiden.

Nu is het zeker met het oog op latere behandeling van dit onderwerp niet van gewicht ontbloot, allereerst te constateeren dat de bewindman, die een dergelijk artikel in de wet heeft opgenomen, daaraan zelf een zoodanige qualificatie geeft; daardoor toch wordt van zelf daarop gedrukt de stempel van tijdelijkheid.

Nu heeft de Minister met betrekking tot mijn wensch, om een nadere regeling aan te brengen in het aanhangige wetsontwerp op het middelbaar onderwijs, gezegd, dat hij van mij zoo iets niet had verwacht, want dat het tot de bevoegdheid en roeping der aaneenschakelings-commissie behoort in deze toch ook een woordje mede te spreken.

Naar aanleiding hiervan wijs ik er echter op dat noch in de schriftelijke, noch in de mondelinge debatten, bij deze materie die commissie is op den voorgrond gevoerd, hetgeen ook begrijpelijk is, omdat het hier niet zoozeer geldt het verband tusschen de verschillende takken van onderwijs, als wel de bevoegdheid, die gegeven zal worden aan de personen, die de verschillende takken van onderwijs hebben doorloopen.

In de tweede plaats vroeg de Minister, hoe het ook mogelijk zou zijn.

Wel, Mijnheer de Voorzitter, dat is vrij duidelijk.

Men zou kunnen aanvangen met bij de aanhangige wet op het middelbaar onderwijs den term „technische vakken" te omschrijven en verduidelijken.

De adressen der academische faculteiten komen hierop neer, dat enkele bepaalde vakken: de wiskunde, de theoretische mechanica, de scheikunde en de natuurkunde zouden kunnen worden verklaard in dezen niet te behooren tot het begrip, „technische wetenschappen".

De mogelijkheid bestaat dus, dat, wanneer bij de aanhangige wet op het middelbaar onderwijs art. 82 wederom wordt behandeld, met wijziging van het onderhavig artikel, in dien zin alsnog zal worden beslist.

Ik stel mij dan ook voor daarop de aandacht der Regeering te zullen vestigen, wanneer de wet op het middelbaar onderwijs in de Kamer ter sprake zal komen.

Nu nog een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de Minister gezegd heeft over de protesteerende hoogleeraren. Ik neem gaarne aan dat de uitleg, dien de Minister zooeven aan zijn woorden heeft gegeven, ofschoon m. i. niet geheel overeen te brengen met die gesproken op den 4den Maart, inderdaad destijds door Zijn Excellentie werd bedoeld. Ik moet echter ten stelligste blijven volhouden, dat, blijkens de stukken, — met persoonlijk en mondelinge overwegingen en beraadslagingen heb ik niets te maken — de hoofdbedoeling van de adressanten, — dat zijn de gezamenlijke professoren van de wis- en natuurkundige faculteiten der verschillende Universiteiten, en daarenboven nog sommige der faculteiten afzonderlijk, geheel in aansluiting met het gevoelen der commissie ad hoc indertijd ingesteld, waarop de Minister zelf in de Memorie van Toelichting wees, welke verklaard heeft, dat de tegenwoordige toestand niet behoort te worden bestendigd — is geweest de vrees, *niet*, dat leerlingen aan de faculteiten zouden worden onttrokken, maar *wèl* dat niet voldaan zou worden aan den eisch, dat de opleiding van onderwijzend personeel voor ons middelbaar onderwijs, niet zou geschieden langs den meest geschikten weg.

Na het zooeven door den Minister gesprokene behoud ik mij dus voor, hierop terug te komen wanneer straks de wet op het middelbaar onderwijs zal ter sprake komen en naar ik uit zijn rede heb meenen te mogen opmaken, meent ook de geachte afgevaardigde uit Winschoten, de heer Bos, dat deze zaak alsdan zoowel mondeling als schriftelijk zal dienen te worden behandeld.

Met dit voorbehoud zal ik thans mijn stem aan dit artikel niet onthouden.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 82*e* zonder hoofdelijke stemming aangenomen

De **Voorzitter**: De aanhef van art. VII zal, ten gevolge van de aangebrachte wijzigingen, thans moeten worden gelezen: „Na het opschrift van Titel II, hoofdstuk IV, der wet tot regeling van het hooger onderwijs worden ingevoerd twaalf nieuwe artikelen 82*a*, 82*b*, 82*b bis*, 82*b ter*, 82*b quater*, 82*b quinquies*, 82*b sexies*, 82*b septies* 82*b octies*, 82*c*, 82*d* en 82*e*, luidende als volgt:

Het *gewijzigd art. VII* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. VIII, luidende:

„Na art. 84 der wet tot regeling van het hooger onderwijs wordt ingevoegd een nieuw art. 84*a*, luidende als volgt:

„*Artikel* 84*a* Van het afleggen van de in het vorige artikel bedoelde examens kan geheel of gedeeltelijk worden vrijgesteld de bezitter van een diploma of getuigschrift, afgegeven door buitenlandsche universitaire instellingen van onderwijs of onderzoek, mits hij op het tijdstip, waarop het diploma of het getuigschrift werd verkregen, geen ingezetene van het Rijk was.

Door Ons worden bij besluit, den Raad van State gehoord, na ingewonnen advies van ieder der senaten der Rijks-universiteiten, de bedoelde instellingen aangewezen, alsmede de diploma's en getuigschriften en de daaraan te verleenen vrijstellingen omschreven."

De heer **de Visser**: Ik stel voor als derde alinea aan het artikel toe te voegen:

„Van de bepaling, dat de bezitter van het diploma of getuigschrift op het tijdstip, waarop het werd verkregen, geen ingezetene van het Rijk mag zijn, kan door Ons in bijzondere gevallen vrijstelling worden verleend."

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren de Savornin Lohman, Krap, van Asch van Wijck en van den Berch van Heemstede, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Indien de geachte spreker de plaats van het amendement wil veranderen en het nieuwe lid tusschen het eerste en tweede lid voegen, heb ik geen bedenking tegen het voorstel en ben bereid het over te nemen.

De heer **de Visser**: Ik dank den Minister zeer voor zijn welwillende beoordeeling van mijn amendement. Gaarne ben ik bereid aan 's Ministers verzoek te voldoen.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering heeft overgenomen het amendement, dat thans als tweede lid in art. 84*a* wordt ingevoegd, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen en zegt: De Commissie heeft tegen de wijziging geen bezwaar. Alleen stelt ze de vraag of niet een kleine redactiewijziging noodig is en of het niet beter ware te lezen in plaats van „van de bepaling dat..... geen ingezetene van het Rijk mag zijn": „van de voorwaarde dat..... geen ingezetene was". Dit laatste acht de Commissie juister, omdat er natuurlijk geen bepaling is dat iemand geen ingezetene *mag* zijn. Dat *kan* men niet bepalen. Wel kan men spreken van de voorwaarde, die gesteld is, dat iemand op zeker tijdstip geen ingezetene was.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Tegen de redactie-wijziging, door de Commissie van Voorbereiding voorgesteld, bestaat mijnerzijds geen bezwaar.

De **Voorzitter**: De wijziging zooals die thans door de Regeering is overgenomen, strekt, om als 2de lid in art. 84*a* op te nemen de volgende alinea:

„Van de voorwaarde, dat de bezitter van het diploma of getuigschrift, op het tijdstip waarop het werd verkregen, geen ingezetene van het Rijk was, kan door Ons in bijzondere gevallen vrijstelling worden verleend."

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd art.* VIII zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. IX, luidende:

„Tusschen het eerste en het tweede lid van artikel 85 der wet tot regeling van het hooger onderwijs wordt een nieuw lid ingevoegd, luidende als volgt:

Van het bezit van een der in de artikelen 11 en 12 vermelde getuigschriften is, voor de faculteit, waarvoor hem eenige vrijstelling is verleend, vrijgesteld de bezitter van een in Ons, in artikel 84*a* bedoeld, besluit omschreven diploma of getuigschrift."

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot hetgeen ik straks reeds heb aangekondigd, dat ik behandelen zou. Ik zal mij onthouden van lange beschouwingen, vooral na hetgeen de Minister over deze zaak reeds gezegd heeft, maar wil toch zeggen waarom het mij wenschelijk toeschijnt dit artikel te veranderen. Wanneer echter de Minister daartegen zóó overwegende bezwaren blijft behouden als hij schijnt te hebben, dan zal het natuurlijk moeilijk gaan.

De zaak is deze: dat de beteekenis die wij tot dusver gehecht hebben aan het woord „doctor" door deze wet gewijzigd wordt; dat aan dat begrip van doctor een andere beteekenis wordt toegekend dan tot dusver daaraan toegekend werd, omdat men aan dien titel altijd verbond de gedachte, dat de bezitter van dien titel moest hebben gehad een classieke opleiding. Dit zal bij aanneming van dit wetsontwerp, in het vervolg niet meer zoo zijn. Wel zal zoo'n doctor een wetenschappelijk man moeten zijn, maar hij behoeft niet een classieke opleiding gehad te hebben.

Nu wensch ik niets anders dan den tegenwoordigen toestand te handhaven, en daarom uit de tegenwoordige regeling iets weg te nemen dat, dunkt mij, moeilijk met het gezond verstand vereenigbaar is.

Ik wensch in het geheel niet te komen in de quaestie, door den Minister behandeld, en waaromtrent hij heel wat beter oordeelen kan dan ik, doch alleen den tegenwoordigen toestand zóó te regelen, dat er meer waarheid zij in de wetgeving, iets waarop de Minister zelf ook altijd ten zeerste gesteld is. Het is toch niet te ontkennen dat reeds op dit oogenblik iemand die in het bezit is van een diploma der hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus kan promoveeren aan de Universiteit.

Hij kan reeds nu worden een doctor in de wis- en natuurkunde of een doctor in de medicijnen Maar op den weg om daartoe te geraken wordt hem een struikelblok gelegd; hem wordt nl. onderweg gezegd: gij moet eerst nog even in den tijd van twee jaar een classieke opleiding opnemen.

Vijf jaar studeert gij aan de Rijks- hoogere burgerschool; vijf, zes, zeven jaar studeert gij aan de Universiteit, maar daar tusschen in moet nog even opgenomen worden „de classieke opleiding". Op die wijze wordt dan voldaan aan den eerbied, dien wij tot dusver gekoesterd hebben voor den titel van doctor; het is een offer gebracht op het altaar van het *humanisme*.

Het spreekt natuurlijk vanzelf, dat die jongeling, die opgeleid is aan de hoogere burgerschool, en dan in den tijd van twee jaar ganw wat Latijn en Grieksch moet leeren, ten einde later naar de Universiteit te kunnen gaan, ten allersnelste alle boeken voor Latijn en Grieksch weer opbergt, zoodra hij aan de Universiteit komt. Men zegt, dat zelfs zij die aan het gymnasium zijn opgeleid, dat wel eens doen. Ik geloof dus, dat er bij deze menschen, bij wie die classieke opvoeding er is moeten worden ingestampt, niets zal overblijven van hetgeen zij in dien korten tijd hebben opgedaan, en ook niets toevoegt aan hun vorming.

Ik wil mij tot een paar eenvoudige punten bepalen. Ik heb nog eens nagelezen het geschrift, waarop zooeven reeds de heer Röell heeft gewezen, van ons hooggeacht oud-medelid mr. Levy, die wederom een lans voor de classieke opleiding gebroken heeft. Ik wil aan de verdienste van dat geschrift hoegenaamd niets te kort doen, en toegeven, dat de heer Levy in alle opzichten gelijk heeft; maar ik voeg daaraan toe, dat die classieke opleiding reeds op dit oogenblik ontbreekt. Ik stel prijs op waarheid in Staatsbeleid. De heer Pekelharing heeft in een geschrift, dat ik gisterenavond nog ontving, dat boekje van den heer Levy bestrijdende geschreven: Dat is niet de zaak waarop het aankomt. Hij wijst op de thans van kracht zijnde wetgeving en zegt dan te recht, dat nu een classieke opleiding voor de aanstaande medicinale doctoren niet wordt gevorderd. Ik veroorloof mij nog een paar zinnen uit dit geschrift voor te lezen, omdat misschien nog niet alle Kamerleden het hebben ingezien. „Het is, zegt hij, onbillijk dat de vader, die het hoofd van zijn zoon en ook zijn geld te goed vindt, om den jongen te dwingen, na zijn eindexamen van de hoogere burgerschool, een of twee jaar lang, gewoonlijk nog onder ander werk door, — misschien is hij ook nog wel reservist — lessen voor oude talen op te leeren zeggen, het is onbillijk, dat hij dien zoon, hoezeer hij ook blaakt voor wetenschappelijk werk, geen doctor in de geneeskunde in Nederland mag zien worden. Maar hierin ligt niet de voornaamste grief. Het ergste is, dat door onze wetgeving aan velen, en daaronder zeer begaafden, de prikkel ontnomen is, om, door het bewerken van een proefschrift, zooals Straub het zoo goed gezegd heeft, te leeren hoe wetenschap wordt gemaakt en zich te behoeden voor het gevaar, dat de wetenschappelijke critiek in de sleur der practijk verloren zal gaan. Er zijn er meer dan genoeg, ook onder de doctorandi, zelfs onder hen die den geheelen cursus van het gymnasium doorloopen hebben, wien het aan lust en begaafdheid voor wetenschappelijk onderzoek ontbreekt en die met den titel van arts, die de bevoegdheid geeft de geneeskundige practijk uit te oefenen, ruimschoots tevreden zijn. Maar er zijn er ook onder de leerlingen der hoogere burgerscholen, die uit de bewerking van een proefschrift groot voordeel zouden trekken

en daarmede het peil der studie aan de Universiteiten zoudeu doen stijgen, indien niet de wet het hun verbood. Het verrichten van een wetenschappelijk onderzoek staat ieder vrij, maar niet, zooals de heer Levy ten onrechte verzekert, het bewerken van een proefschrift, waarin voor zoovelen de prikkel tot het onderzoek gelegen is."

De Minister heeft in het Verslag volkomen te recht gezegd, dat hij de geheele quaestie omtrent de opleiding van medici en van studenten in andere faculteiten hier niet wenscht te behandelen. Hij heeft gezegd: Wijziging van den eisch van classieke voorbereiding als voor de toelating tot de Universiteit onmisbaar, raakt rechtstreeks de ineenschakeling van de verschillende deelen van het onderwijs en moet daarom voorloopig uitgesteld blijven. „Vermoedelijk zal, voegt hij er bij, de inrichting zoowel van het gymnasium als van de hoogere burgerschool een principieele verandering moeten ondergaan, voordat aan het te dezen opzichte geuite verlangen zal kunnen worden voldaan."

Welnu, dan wensch ook ik daarop te wachten. Ik wil niets praejudicieeren op dat nader onderzoek en wanneer dus hetzij de gymnasiale opleiding, hetzij die aan de hoogere burgerschool, hetzij beide moeten worden gewijzigd, dan zal dit natuurlijk evenzeer gelden voor de medici en de studenten voor wis- en natuurkunde. Maar dat behoeft geen beletsel te zijn om reeds nu dit onzinnige struikelblok weg te nemen. Want ik kan daarin niet iets anders zien dan iets onzinnigs. Wij hebben onze eigen instellingen toch gemaakt opdat men er zooveel mogelijk van profiteeren zal. Zij kosten ons geld genoeg, en wij moeten het dus den menschen in Nederland zoo gemakkelijk mogelijk maken er gebruik van te maken. En aangezien het eenigen tijd duren kan voordat de ineenschakelingscommissie gereed is en wij de resultaten van haar arbeid te beoordeelen zullen hebben, en aangezien de gelegenheid zeer kaalhoofdig is en het moeilijk is haar bij de haren te grijpen, zou ik wenschen reeds nu een kleine wijziging te brengen in dit artikel, door op datgene, wat de Minister voorstelt aan dit artikel toe te voegen, te laten volgen: „alsmede voor de faculteiten der geneeskunde en die der wis- en natuurkunde het bezit van een einddiploma van een H. B. S. met 5-jarigen cursus."

Het artikel begint met:

„Tot het afleggen der examens wordt ieder, onverschillig waar hij de daarvoor vereischte kundigheden heeft opgedaan, toegelaten, mits hij in het bezit zij van een der getuigschriften, vermeld in artt. 11 en 12."

Dan wenscht de Regeering hierop te laten volgen:

„Van het bezit van een der in de artikelen 11 en 12 vermelde getuigschriften is, voor de faculteit, waarvoor hem eenige vrijstelling is verleend, vrijgesteld de bezitter van een in Ons, in artikel 84*a* bedoeld, besluit omschreven diploma of getuigschrift."

En nu wensch ik hieraan toe te voegen: „alsmede voor de faculteiten der geneeskunde en die der wis- en natuurkunde het bezit van een einddiploma van een H. B. S. met 5-jarigen cursus."

Gaarne zou ik van den Minister vernemen, of hij bezwaar heeft tegen deze wijziging, die toch maar van tijdelijken en voorbijgaanden aard is.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik de bedoeling van dit amendement wel begrijp, dan strekt het om metterdaad te verklaren, dat degeuen, die in de faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkuude gaan studeeren, niet meer een getuigschrift behoeven te bezitten', zooals dat in artt. 11 en 12 wordt geeischt, dat wil met andere woorden zeggen, dat het diploma van de hoogere burgerscholen voor die twee faculteiten den toegang tot de universitaire examens zal geven, pari passu met de getuigschriften bedoeld in de artt. 11 en 12.

Wanneer de Regeering zich daarmede vercenigde, zou ik willen vragen: is daarmede dan de knoop niet doorgehakt? Tot dusverre is, zoover ik weet, nog niet beweerd, dat men om te studeeren bij de theologische, juridische of letterkundige faculteit zou moeten kunnen volstaan met een diploma hoogere burgerschool.

De eisch, die telkens en telkens vernomen wordt, is, dat het diploma hoogere burgerschool toegang zal geven tot de faculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde. Dat is de groote quaestie, die jaren lang gemoveerd is geworden, van alle kanten bezien en besproken door voor- en tegenstanders. En die quaestie zou hier incidenteel door een amendement worden uitgemaakt. Vergis ik mij daarin en bedoelt de geachte afgevaardigde niet die principieele quaestie, die den geheelen toestand beheerscht, hier uit te maken bij amendement, dan zal ik gaarne daaromtrent advies ontvangen, maar, zoover ik het zien kan, kan ik er niet anders inzien dan wat ik daar zeide.

Nu weet ik wel, dat de geachte afgevaardigde er heeft bijgevoegd, dat het is een temporaire maatregel, want als de zaak straks aan de orde komt zal men beslissen of men het zal volhouden of niet. Maar de geachte afgevaardigde zelf is op wetgevend gebied zoo geëxperimenteerd, dat hij beter weet dan ik dat, wanneer men zoo voorloopige conclusie thans reeds nam, daarmede aan de voorstanders van deze regeling zulk een voorsprong zou zijn gegeven, dat metterdaad aan de mogelijkheid voor de tegenstanders om dien voorsprong in te halen niet zou kunnen worden gedacht.

Geldt het nu metterdaad bij deze quaestie alleen, datgene wat de geachte afgevaardigde bedoelt, alleen de vraag, of men aan jongelieden, die het diploma hoogere burgerschool hebben, al dan niet zal opleggen den wezenlijk onaangenamen last van nog eens een paar jaar classieke studie te gaan doen? Als daartoe de quaestie zich bepaalde zou ik meenen, dat het nooit een quaestie van aanbelang in de paedagogische wereld zou kunnen zijn geworden en dat er niet de minste bedenking zou kunnen bestaan om daarin een wijziging te brengen. Maar wat ik niet kan toegeven is juist, dat het enkel die beteekenis zou hebben.

De groote strijd tusschen de voorstanders van verplichte classieke studiën en degenen, die meenen dat men daarvan af kan zien, althans voor een deel der bezoekers van de Universiteit, die quaestie toch gaat veel dieper, raakt heel iets anders, en volstrekt niet alleen de vraag, of men een paar jaar aan Latijn en Grieksch zal doen om dat later weder te vergeten. Als men mij vraagt, die zelf candidaat in de letteren ben, hoeveel ik van het gelezene uit de Grieksche en Latijnsche auteurs behouden heb, dan moet ik zeggen dat dit met het klimmen der jaren tot een klein minimum is gereduceerd. Maar door de voorstanders van de classieke studiën is geheel iets anders beweerd. Er zijn drieërlei voorstanders. Vooreerst de humanisten, die feitelijk alleen het Latijn met kracht op den voorgrond schoven en dat deden in aansluiting aan het bij het opkomen van het humanisme heerschende latinisme van kerkelijke zijde.

De humanisten wierpen zich toen uitsluitend op de schoone vormen, om door de zorg voor oratorische, schoone taal, de uitwendige vorming van den geest te verkrijgen.

Die periode ligt thans achter den rug, en daarvoor is een geheel andere opvatting in de plaats getreden, namelijk het beweren van hen, die zeiden: om de schoone vormen is het niet te doen; maar de klassieke studie is meer dan de moderne studie in staat om aan den menschelijken geest de noodige scherpte van inzicht te geven.

Nadat dit een tijd geduurd had, is er weer een gansch andere periode opgekomen, die uit het laatst der XVIIIde eeuw, waarin men tegenover den toenmaals in Europa heerschenden geest gesteld heeft den geest van het Hellenisme, zeggende: die classieke studie moet men niet doen om humauistische vormen aan te kweeken, ook niet om verscherping van den geest te verkrijgen, maar die classieke studiën moet men doen om den geest van Oud-Hellas, die uit de classieke literatuur spreekt, ingang te doen vinden, niet-alleen op het gebied van geschiedenis en taal, maar ook bij de inzichten van het tegenwoordig geslacht.

Die periode ligt ook alweer achter ons; en de strijd over classiek of niet classiek is alweer een andere periode ingetreden.

Ik behoef niet te herinneren aan de conferentie over het gymnasiaal onderwijs door den Duitschen keizer in 1891 bijeengeroepen, ten gevolge waarvan een verandering gekomen is in de organisatie van de Prnissische, en naar ik meen in die van de Saksische en Beijersche gymnasia. Daarbij komen weer gansch andere motieven in het spel; daarbij werd de vraag gesteld of het nationaal element, de geschiedenis van de Duitsche taal, het eigen karakter van het Duitsche leven, als de eigenlijk classieke geest van het Duitsche volk moet beschouwd worden, en zich op die lijn beweegt.

Eerst wanneer het programma aan de orde komt, waarop de

inrichting van gymnasia steunt, meen ik dat de vraag moet gesteld worden: Waar deze quaestie bij alle paedagogen van alle landen aan de orde is en ook bij ons door het benoemen van een Staatscommissie niet rust, en die commissie natuurlijk niet in de laatste plaats met dat vraagstuk zich zal moeten bezighouden — gaat het dan aan deze zaak thans te beslissen?

En dit staat vast: wordt het amendement van den geachten afgevaardigde uit Goes aangenomen, dan is de quaestie beslist.

Men leide uit dit alles niet af, dat ik er voor mij zelf heil in zou zien om die classieke Helleensche en Romeinsche studiën voor alle personen, ook van hooger orde, te handhaven. Ik geloof dat het vormen van den geest ook op andere wijze dan door classieke studiën geschieden kan.

Waar ik echter geen absoluut voorstander ben van de classieke studiën, dring ik er des te meer op aan om deze quaestie niet incidenteel, niet bij amendement, zonder schriftelijke voorbereiding tot een beslissing te brengen, maar uit te stellen, totdat die zaak nader zal voorbereid zijn.

Bij de nieuwe regeling zal al datgene opgenomen moeten worden, wat suppletoir voor de classieke studiën in de plaats zal moeten treden.

Ik geloof, dat men het met mij eens zal zijn, dat men door dit amendement niet zal verkrijgen, wat men zich voorstelt. Door aanneming er van zal schade toegebracht worden aan den ernst waarmede deze zaak behandeld behoort te worden. In de tweede plaats is men er op het oogenblik nog niet zeker van of datgene wat men in de plaats zou willen stellen, werkelijk in de plaats zal kunnen gesteld worden.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds straks gezegd, dat ik zeer goed de quaestie besef waarom het hier gaat. Maar na de uiteenzetting die de Minister zooeven gegeven heeft van datgene wat eigenlijk met classieke opleiding bedoeld wordt, is er voor mij een reden te meer om te zeggen: laat ons nu dan eindelijk, zij het dan ook incidenteel, een voorloopige beslissing nemen. Wij zijn nu al eenige honderden jaren bezig geweest met die classieke opleiding, en toch veranderen wij gedurig van opvatting omtrent haar eigenlijke beteekenis. Telkens wanneer wij meenden er te zijn, moesten wij hooren dat het heelemaal mis was. Nu is het mogelijk dat de ineenschakelingscommissie ons een beeld zal geven van de ware classieke opleiding, maar wij zijn er niet zeker van dat men over een twintigtal jaren niet zal zeggen, dat ook dit beeld niet goed is en dat de classieke opleiding in geheel andere richting moet geleid worden.

Intusschen zijn zij die zich op het oogenblik voorbereiden voor de geneeskundige en de natuurkundige wetenschappen de dupe van de geschiedenis.

De Minister heeft het eenigszins doen voorkomen alsof er op het oogenblik een vrij dragelijke toestand was. Indien dit zoo ware, dan zou ik zeggen: laat de zaak blijven zooals zij is; maar niemand zal tegenspreken dat op dit oogenblik, ik wees er reeds straks op, iemand zoowel doctor als arts kan worden zonder iets van die classieke opleiding genoten te hebben. In welken zin men die classieke opleiding ook opvat, in elk geval voldoet daaraan in geen enkel opzicht datgene waartoe thans de aanstaande medicus wordt gedwongen. Wanneer de tweejarige studie in de oude talen bij den aanstaanden doctor voor classieke vorming kon gelden, zou ik zeggen: laat de zaak zooals zij is, maar ik meen, dat wel niemand dit beweren zal.

De Minister zegt, dat door de aanneming van mijn amendement de zaak beslist zou zijn, doch dit betwijfel ik. Wel geloof ik dat dan voor goed beslist zal zijn dat men geen bepaalde gymnasiale opleiding noodig zal hebben om den graad van doctor te bekomen, maar er kan in de geheele inrichting van de hoogere burgerscholen en zelfs in de inrichting van het hooger onderwijs, nadat de ineenschakelingscommissie haar arbeid voltooid zal hebben, zooveel veranderd worden, dat juist daardoor voldaan zal worden aan datgene wat de voorstanders van de classieke opleiding wenschen. Ik geef volkomen toe, dat op dit oogenblik de opleiding aan de hoogere burgerscholen volstrekt niet voldoende is, maar indien wij het amendement aannemen, dan blijft de feitelijke toestand zooals die thans is. Ik meende dat het juist de bedoeling der Regeering was dat de ineenschakelingscommissie voorstellen zou doen waardoor de geheele opleiding ruimer en breeder zou worden opgevat, zonder te blijven hechten aan het denkbeeld van classieke opleiding in de gangbare beteekenis. Wanneer ik op dit punt wat geavanceerd ben — ik zal nu maar zeggen dat mijn voorstel geavanceerd is — dan wil ik eerlijk bekennen, dat ik dit mede te danken heb aan hetgeen ik gelezen heb in de stukken van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die de zaak, de quaestie wat eigenlijk onder een goede wetenschappelijke opleiding te verstaan is, zoo ruim opvat, dat ik daardoor zelf de vooroordeelen die ook bij mij bestonden langzamerhand heb laten varen en begrepen heb, dat een voorbereidende en algemeen ontwikkelende opleiding zeer goed kan zijn, zonder dat daaraan verbonden is wat wij tot dusver noemen een classieke opleiding. Ik meen dan ook, dat mijn opvatting geheel en al is in den geest van het wetsontwerp en van de voortreffelijke uiteenzettingen, die wij voortdurend in de stukken hebben gevonden. Misschien zou ik zelfs, wanneer ik die stukken niet nog eens had herlezen, mijn denkbeeld niet hebben durven aandringen. Zelfs wanneer men op het standpunt staat van den Minister, en dus geheel vrij wil blijven tegenover de ineenschakelingscommissie, geloof ik nog dat aan mijn wenschen is te voldoen. Datgene toch wat verstaan wordt onder een classieke opleiding, is niet datgene wat ook in het vervolg steeds en onafwijsbaar vooraf moet gaan aan het verkrijgen van den doctorstitel; wij staan dus voor de vraag of wij de regeling om tot den doctorstitel te komen, zóó zullen maken, dat wij verschillende wegen ontsluiten.

Toch heb ik geen lust een amendement voor te stellen, nu de Minister bepaald zegt, dat een regeling zooals ik die zou wenschen, geheel in strijd is met zijn gansche opvatting van de zaak.

De Minister heeft te zeer getoond gehcel het onderwerp meester te zijn, dan dat ik een voorstel zou willen doen dat hij in strijd verklaart met zijn voorstellen. Wanneer een der andere leden een voorstel mocht willen doen, zal ik mij daar misschien mede kunnen vereenigen, maar na de besliste verklaring van den Minister zal ik aan mijn oorspronkelijk voornemen om zelf een voorstel in te dienen, geen gevolg geven.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet het woord gevraagd om datgene te verrichten wat de vorige geachte spreker zelf niet wilde doen, nl. om een amendement voor te stellen, maar alleen om op een kleine bijzonderheid te wijzen, die m. i. de zaak in een geheel ander licht stelt.

De heer de Savornin-Lohman zeide, dat degenen die aan een universiteit geneeskunde of wis- en natuurkunde gaan studeeren, niet kunnen doctoreeren wanneer zij aan een hoogere burgerschool zijn opgeleid. Dat is gedeeltelijk waar en gedeeltelijk niet.

De jongelieden, die aan de hoogere burgerschool zijn opgeleid, weten dat zij niet kunnen doctoreeren; maar indien zij na afloop van de voorbereiding dat toch wenschen, dan komen zij in een uitzonderingstoestand. Daarin zit juist de quaestie, dat het niet een algemeene toestand is, waarover het hier gaat. Die personen moeten dan gedurende ongeveer twee jaren zich aan de studie van de classieke talen wijden. Dat men van die studie nu niet dezelfde verwachting kan hebben als van de geregelde opleiding aan het gymnasium, ligt voor de hand, maar het geldt hier een pis-aller om de zaak in orde te brengen. Maar wat zou de toestand zijn geworden, indien het amendement, dat niet zal worden voorgesteld, ware ingediend en aangenomen? Dan zouden hoogstwaarschijnlijk zij die den doctorstitel begeeren grootendeels zijn gegaan naar de hoogere burgerschool en het gevolg zou dus zijn, dat de uitzonderingstoestand voor de enkele personen die nu bestaat, een algemeene toestand zou worden.

En wat zou dan — ik spreek nu geheel onbevooroordeeld — van de gymnasia worden?

Wij moeten toch bedenken dat de hoogere burgerschool een cursus heeft van 5 jaar, het gymnasium van 6 jaar, zoodat er al een zeker voordeel in ligt om de jongelieden naar de hoogere burgerschool te zenden, en de ouders zijn wakker genoeg om dat voordeel in te zien, vooral nu toch tegenwoordig de opvatting veld wint dat men het best zonder Latijn en Grieksch kan doen. Men is dan op de hoogere burgerschool veel spoediger gereed en de ouders hebben minder last van de jongelieden. Dat zou dus de algemeene toestand worden, en ik twijfel er

aan of het nu wenschelijk is dit te bevorderen. Ik laat nu de quaestie van de classieke opleiding in het midden, maar het komt mij toch voor, dat alvorens het voorbereidend hooger onderwijs, zoowel aan de hoogere burgerschool als aan het gymnasium, hetzij met of zonder gemeenschappelijken onderbouw, geregeld is, het niet zeer voorzichtig zou zijn, om met het oog op die classieke opleiding, op deze wijze hier in te grijpen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De heer Nolens heeft de zaak van een practische zijde aangevat. Nog meen ik echter deze vraag te mogen stellen. Als men er werkelijk toe wenscht over te gaan, om voor de bezoekers der twee hierbedoelde faculteiten den toegang tot de Universiteit ook open te stellen voor personen, aan een hoogere burgerschool opgeleid, dan vraag ik of men dan dit kan doen bij wijze van exceptie; of men dan niet gevoelt, dat de geheele aanleg van de wet op het hooger onderwijs op het oogenblik nog is in den classieken weg, en of men, indien men dat andere standpunt wil innemen, dan niet moet beginnen met de artt. 11 en 12 als zoodanig te veranderen, met een splitsing van meet af aan. Dan moet er van meet af aan gezegd worden, dat er zullen zijn tweeërlei getuigschriften om tot de universitaire examens te worden toegelaten. Een van het gymnasium en een van de hoogere burgerschool. En wanneer men dit deed, zou dit dan niet op de geheele wet zijn technischen invloed doen gevoelen? En gevoelt men niet, dat het dan ook noodzakelijk zou zijn, ook op het standpunt van den geachten afgevaardigde, dat hetgeen daarvoor in de plaats moet komen, hetgeen wegneemt wat nu door de classieke opleiding beoogd wordt, ook in de wet behoort te worden opgenomen? Men vergete toch niet, dat het getal medici een groot percentage vormt van het geheele getal studenten, en dat, wanneer men het nu gevolgde stelsel wil omkeeren, de verhouding van de Overheid ten opzichte van de gymnasia en de hoogere burgerscholen een geheel andere regeling zou in het leven roepen. Men zou dan niet kunnen volstaan met in de wet te bepalen, dat er ten minste 15 Rijks- hoogere burgerscholen moeten zijn, maar men zou dan moeten bepalen dat in elke gemeente van 20 000 zielen, en liever nog daar beneden, obligatoir moet worden opgericht een Rijks- of gemeentelijke hoogere burgerschool.

Met andere woorden, het is hier zoo weinig een kleine quaestie, dat zij niet alleen principieel maar ook technisch de wet treft, en in de practijk van zoo ver reikende gevolgen is, dat ik meen wel te kunnen zeggen, dat er geen dwang vanwege de Kamer op mij behoeft uitgeoefend te worden, om nu reeds te verklaren, dat ik mij tot het nemen van een decisie op dit oogenblik geheel en al onbekwaam acht.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* IX zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. X en XI worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. XII, luidende:

„Artikel 98 der wet tot regeling van het hooger onderwijs vervalt."

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Er is op gewezen, dat wel in den lateren loop van dit wetsontwerp, maar niet bij deze artikelen bepaald is, dat dezelfde macht, die aanwijzen kan instellingen, enz., ook de bevoegdheid heeft om de gegeven aanwijzing weer in te trekken. Nu wees ik er reeds dezen morgen op, dat dit niet alleen voorkomt bij onderart. 82*b bis*, maar ook nog bij andere onderartikelen, en daarom meen ik, dat wij het kortst te werk gaan wanneer wij bij art. 98, dat uitvalt, een ander artikel in de plaats stellen van dezen inhoud:

„Artikel 98 der wet tot regeling van het hooger onderwijs vervalt en wordt vervangen door het volgend artikel:

Artikel 98. De aanwijzigingen, bedoeld in de artt. 82*b bis*, 82 *b ter*, 82*b septies*, 84*a* en 85*a* kunnen te allen tijde op gelijke wijze, als zij zijn geschied, worden ingetrokken."

Ik voeg er bij, dat dan natuurlijk de laatste alinea van art. 85*a* moet vervallen.

De **Voorzitter**: Art. 85 *a* kunnen wij, wat de laatste alinea betreft, bij de tweede lezing in orde brengen.

De Regeering stelt voor art. XII thans te doen luiden als volgt:

„Art. 98 der wet tot regeling van het hooger onderwijs vervalt en wordt vervangen door het volgend artikel:

Art. 98. De aanwijzingen, bedoeld in de artikelen 82 *b bis*, 82 *b ter*, 82 *b septies*, 84 *a* en 85 *a* kunnen te allen tijde op gelijke wijze, als zij zijn geschied, worden ingetrokken."

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft tegen deze wijziging geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigde art. XII* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. XIII en XIV worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Behandeling van ART. XV.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *a*, luidende:

„Door Ons kunnen, bij besluit, den Raad van State gehoord, bijzondere gymnasia met zesjarigen cursus worden aangewezen als bevoegd aan hunne leerlingen, die het onderwijs tot aan het einde hebben bijgewoond, een getuigschrift van bekwaamheid tot universitaire studiën af te geven, dat met het getuigschrift, in artikel 11 vermeld, wordt gelijkgesteld, mits het getuigschrift is afgegeven ten gevolge van een gelijk examen als in dat artikel vermeld, voor zoover het mondeling is in het openbaar gehouden en afgenomen door leeraren van het gymnasium onder toezicht van een of meer gecommitteerden, door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken aan te wijzen, met dien verstande dat, bij verschil van gevoelen omtrent het verleenen van het getuigschrift tusschen de leeraren, die het examen hebben afgenomen, en den gecommitteerde of de gecommitteerden, de beslissing aan laatstgenoemden is gelaten.

Regelen voor de uitoefening van het toezicht van den gecommitteerde of de gecommitteerden worden bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld."

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Reeds bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp heb ik verklaard geen bezwaar te hebben tegen het diplomeeringsrecht voor de bijzondere gymnasia en evenmin tegen de daarmede zoo nauw verband houdende, daaruit zelfs volgens de wet voortvloeiende, subsidieering van Rijkswege, *mits* — dit voegde ik er terstond bij — maar voldoende waarborgen worden gesteld. Ik wensch nu te bespreken de vraag, welke waarborgen beslist noodig zijn en bij de bespreking van die vraag wensch ik te aanvaarden het uitgangspunt van den Minister, waar hij op bladz. 68 van het Verslag verklaart, dat de wet waarborgen moet geven, dat de bijzondere gymnasia behoorlijk zijn ingericht. Dit uitgangspunt aanvaard ik, maar ik ben het, zooals uit het vervolg mijner rede zal blijken, niet eens met den Minister, dat voor een behoorlijke inrichting van het onderwijs aan de bijzondere gymnasia deze wet voldoende waarborgen geeft.

Welke minimum-eischen mogen en moeten tot waarborg voor een behoorlijke inrichting gevorderd worden? Mijns inziens de vier volgende:

1°. een goede grondslag, reglementen en statuten, die een waarborg geven voor een deugdelijke organisatie;

2°. behoorlijk bezoldigde leerkrachten, zoowel qualitatief als quantitatief voldoende, voldoende zoowel wat aantal als wat bevoegdheid betreft;

3°. onderwijs te geven in een niet te korten cursus, volgens

een goed ingericht leerplan, waarop de voornaamste vakken van het gymnasiaal onderwijs niet alleen voorkomen, maar ook voldoende tot hun recht komen;

4°. waarborg, dat geen diploma zal worden uitgereikt dat toegang geeft tot de universitaire examens, zonder dat gebleken is dat de gediplomeerde de voor dat doel voldoende ontwikkeling en kennis bezit.

Het komt mij voor dat in het wetsoutwerp de vierde waarborg betreffende de diplomeering op voldoende wijze wordt gegeven, indien ten minste de bevoegdheid van de gecommitteerden bij den algemeenen maatregel van bestuur niet te zeer worde beperkt. Maar ditzelfde kan ik niet getuigen van de drie andere niet minder noodige waarborgen.

De Minister zegt op dezelfde bladz. 68 van het Verslag, waaruit ik reeds eenige woorden aanhaalde, dat men zich over de in de wet aan bijzondere gymnasia met diplomeeringsrecht en subsidie gestelde eischen, ook al vindt men die wat zwak, niet al te ongerust behoeft te maken, want dat de Regeering de bevoegdheid heeft te allen tijde het diplomeeringsrecht — en dus ook het Rijkssubsidie — weer in te trekken.

Mijnheer de Voorzitter! Hier is niet alleen een misverstand, maar zeer bepaald een vergissing in het spel. Wat de Minister verklaart op bladz. 68 is onjuist.

Immers volgens art. 107 *l* kan de aanwijzing van een bijzonder gymnasium slechts worden ingetrokken in drie gevallen:

1°. indien in strijd wordt gehandeld met de bepalingen der wet;

2°. indien het onderwijs niet gegeven wordt overeenkomstig het leerpan, en

3°. indien bij wijziging of aanvulling van reglementen of statuten of het leerplan niet langer wordt voldaan aan de wettelijke eischen.

Alleen in die drie gevallen kan de Regeering tot intrekking der aanwijzing, tot ontneming van het diplomeeringsrecht overgaan, en eigenlijk komen die drie gevallen hierop neer, dat tot intrekking alleen mag worden overgegaan, indien niet voldaan wordt aan de bepalingen der wet. Wel wordt er ook nog bijgevoegd, dat intrekking kan geschieden, indien men zich niet houdt aan het vastgestelde leerplan. Maar daarnaast staat het recht van de gymnasia om zoo dikwijls als men dit verkiest het leerplan te wijzigen; zoolang het niet gewijzigd is, moet men er zich aan houden, maar men mag er zooveel in wijzigen als men wil, mits men daarvan slechts kennis geeft aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en mits men maar zorgt, dat er niet in strijd wordt gehandeld met de bepalingen der wet.

Indien nu werkelijk de waarborgen bij deze wet gesteld, concludent waren, indien bijv. werkelijk in de wet zoodanige bepalingen waren opgenomen dat men door daaraan te voldoen zekerheid had dat het leerplan niet geheel onvoldoende, geheel ondeugdelijk kon zijn, dan kon men daarmede vrede hebben, maar dit is, zooals ik nu nader zal aantoonen, het geval niet. Men kan aan alle eischen der wet voldoen en toch een niet behoorlijk ingericht gymnasium exploiteeren.

Welke eischen worden dan wel gesteld?

1°. Dat de statuten en reglementen moeten worden overgelegd.

Wat echter in de statuten of reglementen moet staan, wordt in het geheel niet vermeld. Nu zal de Minister misschien zeggen: Als de aanwijzing gevraagd wordt, op welke aanwijzing ook van rechtswege het subsidie moet volgen, dan zal ik de statuten en reglementen onderzoeken en als er geen goede basis in voorkomt, de aanwijzing en dus ook het subsidie weigeren. Ik wil dit aannemen, Mijnheer de Voorzitter, maar indien de aanwijzing is geschied en men brengt dan daarna in de statuten of reglementen wijzigingen, die niet in strijd zijn met de bepalingen der wet, dan staat de Minister daartegenover machteloos, want zonder dat men in strijd komt met de wet, kan men al het goede uit die statuten en reglementen wegnemen, omdat de wet omtrent den verplichten inhoud van die statuten of reglementen niets bevat. En, zooals ik reeds opmerkte, de intrekking kan alleen plaats vinden als in strijd met de wet wordt gehandeld.

Als tweede eisch wordt gesteld de overlegging van een leerplan, dat voldoen moet aan den eisch, dat eenige bepaald genoemde leervakken daarin niet mogen ontbreken. Met betrekking tot dezen eisch is door den heer Bos en mij reeds een amendement voorgesteld, dat ons spoedig in de gelegenheid zal stellen dit punt meer in bijzonderheden te behandelen. Maar reeds thans wil ik er toch op wijzen dat van het leerplan in hoofdzaak hetzelfde geldt wat ik zooeven heb gezegd van de statuten en reglementen. Wat het leerplan betreft zal aan de eischen der wet zijn voldaan, indien daarin maar niet ontbreken 4 van de 12 vakken, welke volgens de wet voor openbare gymnasia de verplichte vakken uitmaken.

Als in die vier vakken — de aardrijkskunde, de natuurkunde, de scheikunde en de natuurlijke historie — volgens het leerplan maar een voldoend aantal uren les wordt gegeven, dan doet het er verder niets toe wat er in staat. Zelfs zou niet in strijd met de wet gehandeld worden alle hoofdvakken, alle examenvakken, geheel uit het leerplan weg te laten, daarin in het geheel geen les te geven. Kan in ernst beweerd worden, dat zulk een leerplan toch deugdelijk zou zijn?

Nu zal de Minister waarschijnlijk antwoorden, dat men bij de aanwijzing het leerplan moet overleggen en dat, als hij bemerkte dat men er een drilschool van wilde maken, door bijv. in de voornaamste vakken alleen in de laatste jaren onderwijs te doen geven en in de eerste jaren te veel tijd te besteden aan allerlei bijvakken, misschien zelfs aan vakken welke op het program van een openbaar gymnasium in het geheel niet voorkomen — ik noem b. v. de Catechismus, de Bijbelsche geschiedenis, de redeneerkunst enz. — dat hij dan de aanwijzing, het diplomeeringsrecht en de daaruit voortvloeiende subsidieering niet zal toestaan, ook al wordt door het overgelegde leerplan aan den eisch der wet voldaan.

Zeker, de Minister heeft dat recht en is bevoegd er gebruik van te maken, maar zal men in een dergelijk geval niet tot hem zeggen: hoe kunt gij tegen het leerplan bezwaar maken, als ons leerplan voldoet aan de eischen, die gij zelf in de wet hebt opgenomen? Als gij meent, dat die eischen onvoldoende zijn, waarom hebt gij dan in de wet geen andere gesteld? Dan zouden wij ten minste weten waaraan wij ons hebben te houden.

Maar bovendien wat baat het den Minister of hij, door anders de aanwijzing te weigeren, de heeren dwingt om een deugdelijk leerplan over te leggen en dus met een behoorlijk leerplan te beginnen? Hier geldt hetzelfde wat ik zooeven van de statuten en reglementen zeide. Immers, nadat de aanwijzing is geschied, mag men naar goedvinden, mits de door mij zoo straks genoemde vier vakken er maar in blijven, het leerplan weer wijzigen, zonder eenig gevaar te loopen dat de aanwijzing ingetrokken of het subsidie ingehouden zal worden. Men kan alweer volstaan met eenvoudig van de verandering van het leerplan terstond kennis te geven aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Dit is de eenige waarborg, dien de wet in dit opzicht geeft.

En wat de leerkrachten betreft, men weet welke vele en zware verplichtingen dienaangaande zijn opgelegd aan gemeentelijke gymnasia, welke van Rijkswege gesubsidieerd worden. Alle besluiten van den gemeenteraad betreffende het aantal der leerkrachten en de salarieering zijn onderworpen aan de goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Indien de gemeenteraad een leeraar benoemt, al is die ook volkomen bevoegd en in het bezit van het vereischte diploma, dan moet de aanstelling toch bekrachtigd worden door den Minister van Binnenlandsche Zaken. Blijft de gemeenteraad in gebreke een leeraar die zijn plicht verzuimt, te schorsen of te ontslaan, dan kan het hooger gezag tusschenbeide komen om te doen wat de gemeenteraad verplicht was geweest uit zichzelf te doen.

Nu zal ik niet beweren dat al die verplichtingen ook aan de bijzondere gymnasia moeten worden opgelegd, voor zoover deze aanspraak zouden willen maken op het diplomeeringsrecht en op evenveel Rijkssubsidie als de gemeentelijke gymnasia. Ik weet wel, dat er zijn die beweren dat dit de billijkheid meebrengt en dat het in overeenstemming zou zijn met het Staatsbelang, maar ik ga zoover niet, reeds daarom niet, omdat ik meen, dat het Rijk aan de gemeentelijke gesubsidieerde gymnasia te veel verplichtingen heeft opgelegd en dat deze wel voor vermindering vatbaar zijn.

Waar is het echter dat, als deze wet tot stand komt, de gemeentelijke, gesubsidieerde gymnasia en de bijzondere gesubsidieerde gymnasia wat *rechten* betreft volkomen gelijk zullen staan in hun verhouding tot het Rijk, want zij zullen dan hebben precies hetzelfde diplomeeringsrecht, ongeveer het-

zelfde subsidie, zij het volgens een anderen maatstaf, en de leeraren zullen ook allen in de pensioenregeling van het Rijk worden opgenomen.

In één woord: zij zullen geheel dezelfde rechten en voordeelen van het Rijk ontvangen, maar toch zou ik het kleingeestig vinden aan bijzondere gymnasia verplichtingen op te leggen, zonder dat aangetoond kan worden, dat het voor een behoorlijke inrichting van het onderwijs noodig is, alleen omdat die verplichtingen nu eenmaal aan de gemeentelijke gymnasia opgelegd zijn.

Maar waar ik tegen opkom is dit, dat ook niet worden opgelegd die verplichtingen, welke als waarborg voor een behoorlijke inrichting van het gymnasium beslist noodig zijn. En wat nu de leerkrachten betreft — zoo laat de wet toe, dat met bekrachtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken — ditmaal is het nu niet de Kroon, maar de Minister — ook geheel onbevoegden als leeraar kunnen worden aangesteld.

Bij het lager onderwijs bestaat ten minste, zooals men weet, voor gesubsidieerde scholen de verplichting om alleen bevoegden aan te stellen. Dat beginsel is hier losgelaten en, naar ik meen, ten onrechte. Mijns inziens zal het loslaten van dien eisch op den duur het peil van het onderwijs verlagen. Op dit oogenblik zal ik echter over dit punt niet meer zeggen, omdat er allicht bij het desbetreffende artikel gelegenheid zal zijn er op terug te komen.

Ik meen dus te hebben aangetoond, niet alleen dat de waarborgen zooals ze in de wet staan onvoldoende zijn, maar dat men eigenlijk niet kan spreken van waarborgen, indien althans ook het intrekkingsrecht zóó beperkt blijft als het thans in art. 107 *ll* is neergelegd.

Mocht dit wetsontwerp, zoo als het thans voor ons ligt, worden aangenomen, dan vrees ik niet alleen, maar dan acht ik het bijna zoo goed als zeker dat wij straks met Rijkssteun weer zullen zien herrijzen de oude drilscholen, de zoo algemeen veroordeelde Latijnsche scholen met een laag peil van gymnasiaal onderwijs.

Ik geloof niet, dat het den Minister gelukken zal het bewijs te leveren, dat dit door eenige bepaling van deze wet zal zijn te verhinderen,

Nu zegge men niet: maak u niet ongerust; voor zoo'n slecht ingericht gymnasium, al is het volgens de wet mogelijk, zal men het geld niet over hebben. Het eigenaardige van de regeling die wij thans behandelen, is deze, dat men voor een zeer slecht en onvoldoend ingerichte school toch nog een groot Rijkssubsidie kan krijgen, terwijl van intrekking geen sprake kan zijn, als men maar niet in strijd met de wet handelt.

Ik zal dit nog eenigszins nader toelichten.

Vooreerst is wel het doel van het gymnasiaal onderwijs, dat jongelieden zullen worden opgeleid voor een Universiteit, maar in de wet wordt voor het bekomen of behoud van het subsidie volstrekt niet de eisch gesteld, dat ook werkelijk het gymnasium aan dat doel beantwoordt. Een gymnasium kan een groot subsidie genieten zonder dat in jaren één leerling voor de Universitaire studiën gereed komt. Al wordt er nooit of zeer zelden van de school een eindexamen afgenomen, het subsidie zal toch worden uitgekeerd, en uitgekeerd moeten worden, als er niet in strijd met de wet wordt gehandeld. En dat subsidie is niet gering. Indien men in een gemeente met meer dan 30 000 zielen een gymnasium inricht met een 6jarigen cursus — maar ook die zesjarige cursus staat wankel, want terwijl bij de openbare gymnasia samensmelting van klassen ongeoorloofd is, wordt dat voor de bijzondere gymnasia wel toegestaan — en men in iedere klasse 25 uur in de week les laat geven — in welke vakken komt er niet op aan, als maar de aardrijkskunde, natuur- en scheikunde en de natuurlijke historie er bij zijn —, dan ontvangt een dergelijke school ongeveer f 9000 per jaar, ook al is de inrichting zeer onbehoorlijk, ook al wordt veel tijd verkwist met ondergeschikte zaken, die eigenlijk niet in een gymnasium tehuis hooren, en ook al heeft de school slechts een zeer klein aantal leerlingen.

De heer **Seret**: Maar wie zal dat nu doen?

De heer **Goeman Borgesius**: De heer Seret vraagt: wie zal dat nu doen? Ik had reeds verwacht dat ook de Minister wel iets dergelijks zou vragen, en wil er gaarne op antwoorden. Indien allen die een gymnasium gaan oprichten, zich alleen lieten drijven door de begeerte om uitstekend onderwijs te geven, indien vrees voor misbruiken op dit gebied blijkens vroegere ervaring geheel ongegrond ware — ja dan zouden er in het geheel geen waarborgen bij de wet behoeven te worden gesteld. Maar een geheel ander aspect krijgt de zaak, indien het waar is, en het is waar, dat de waarborgen in de wet niet worden geschreven voor hen van wie men overtuigd is, dat zij zonder den dwang der wet wel voor een behoorlijke inrichting der school zullen zorgen, maar juist voor hen die met het onderwijs ook nog andere doeleinden beoogen en in hun persoon geen waarborg geven, dat misbruiken zijn uitgesloten. Is het waar — en dat geeft de Minister toe — dat met het oog daarop waarborgen niet kunnen worden gemist, dan moeten het ook zoodanige waarborgen zijn, dat ondeugdelijke inrichting van het onderwijs er door kan voorkomen worden. Waar nog bij komt, dat volgens deze wet het diplomeeringsrecht ook kan worden toegestaan aan een gymnasium dat niet onder het bestuur staat van een vereeniging, maar het eigendom is van één persoon.

Men zal er niet aan denken zulke slechte scholen op te richten, zegt men, maar men moet daarbij vooral één zaak niet uit het oog verliezen. In enkele streken van ons land zal de oprichting van een gymnasium veel minder kosten met zich brengen dan in de andere, want er zijn, zooals bekend is, streken waar het onderwijzend personeel geen of zeer weinig salaris ontvangt.

Denkt u nu, dat in zulk een streek door een vereeniging of stichting een gymnasium wordt opgericht, terwijl het meer te doen is om het geven van onderwijs van een bepaalde richting en strekking dan om goed gymnasiaal onderwijs, geschikt om de jongelieden behoorlijk op te leiden voor de Universiteit.

Dan krijgt men voor die school, al is zij ook onvoldoende ingericht, f 9000 en misschien nog meer subsidie, zonder dat daarbij nog gerekend is opbrengst van schoolgelden. De school behoeft slechts gemiddeld acht leerlingen per klasse te hebben om de inkomsten tot f 12 000 te zien toenemen.

En zal men niet moeten toestemmen, dat een dergelijke school van f 12 000 inkomsten per jaar wel geheel zal kunnen bestaan, zoodat de kosten niet behoeven af te schrikken?

Ik zal eindigen, Mijnheer de Voorzitter. De Minister zegt op bladz. 78 van het Verslag, dat hij gaarne waarborgen wil geven voor een behoorlijke inrichting der gymnasia, maar dat men de vrijheid van onderwijs niet te veel mag beperken. Ook dit ben ik met den Minister eens. Meerdere beperkingen op te leggen dan strikt noodig is zou onbillijk en verkeerd zijn, maar als men aanspraak maakt op gelijke rechten als aan de gemeentelijke gymnasia zijn toegekend, als men verlangt het diplomeeringsrecht en aanzienlijke subsidiën uit 's Rijks schatkist, dan spreekt het vanzelf, dat er tegenover die rechten ook verplichtingen moeten staan en dat men niet kan klagen over te groote beperking van vrijheid, als de waarborgen zoo worden gesteld dat voldoende zekerheid wordt gegeven, dat ook de bijzondere gesubsidieerde gymnasia behoorlijk zullen zijn ingericht.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In het verslag der vergadering van 2 Maart moeten de namen der heeren Smidt en Rink nog vermeld worden onder de tegenwoordig zijnde leden. Dientengevolge waren in die vergadering niet 82 maar 84 leden tegenwoordig.

In de redevoering van den heer *Schokking*:

bladz. 1420, kol. 2, reg. 5 v. o., staat: op punten; lees: op punten,;

bladz. 1421, kol. 1, reg. 28 v. b., staat: en voorzichtig; lees: onvoorzichtig;

aldaar, reg. 35 v. b., staat: de; lees: deze;

aldaar, kol. 2, reg. 39 v. b., staat: hen; lees: hen,;

bladz. 1422, kol. 1, reg. 13 v. b., staat: dat; lees: die;

aldaar, reg. 35 v. b., staat: Christen; lees: Christus;

aldaar, reg. 40 v. b., staat: differentisme; lees: indifferentisme;

bladz. 1424, kol. 1, reg. 32 v. b., staat: positi; lees: positie.

62ste VERGADERING. — 9 MAART 1904.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

62ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 9 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerp; 3°. verzoekschift; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. boekwerk. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs; aanneming van de onderartt. 107*a* tot en met 107*m* behoorende tot art. XV. — Verslag uitgebracht omtrent geloofsbrief. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, van Vlijmen, de Waal Malefijt, Bolsius, Arts, Seret, Friesen, Brants, van Wichen, Raymakers, van Löben Sels, van Vliet, Fruytier, Staalman, van Foreest, van de Velde, van Veen, Mees, Fock, Verhey, Nolens, Sluis, van der Borch van Verwolde, Janssen, Beckers, Schokking, Bijleveld, van Heemstra, van Idsinga, van Bylandt, Lucasse, Roessingh, Krap, van der Vlugt, de Ridder, de Visser, Talma, Travaglino, Michiels van Verduynen, Bos, van Dedem, van Alphen, van Asch van Wijck, van Styrum, Pompe van Meerdervoort, Duymaer van Twist, Okma, ter Laan, Heemskerk, Willinge, de Ram, de Savornin Lohman, Troelstra, van den Heuvel, van Wassenaer van Catwijck, Dolk, Goeman Borgesius, Hubrecht, Hennequin, van Nispen tot Sevenaer, Drucker, Passtoors, Röell, Brummelkamp, van den Berch van Heemstede, van Raalte, Cremer, van der Kun, Kolkman, van Limburg Stirum, Tydeman, van Karnebeek, Ketelaar, Smeenge, Helsdingen, van der Zwaag, Smidt, Lieftinck, van Kol, Goekoop, Melchers en Pijnacker Hordijk,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Nolting, wegens gemeenteraadszitting, van den heer den Tex, wegens ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet tot wijziging van de Regtspleging bij de Landmagt en van die bij de Zeemagt, alsmede van de Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Geregtshof.

Dit wetsontwerp zal met de daarbij behoorende stukken worden gedrukt en rondgedeeld; het wetsontwerp zal naar de afdeelingen worden verzonden;

3°. een verzoekschrift van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet.

Dit adres zal worden gesteld in handen van de betrokken Commissie van Rapporteurs;

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor algemeen kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van de voorzitters en secretarissen van:

de Metaalbewerkers-vereeniging „Broedertrouw", te Hengelo (O.);

de afdeeling Arnhem van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;

de afdeeling den Haag, district I, van de Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

de Arbeiderskiesvereeniging district V, afdeeling S. D. A. P., te Amsterdam:

de Volkskiesvereeniging te Zwaagwesteinde, afdeeling S. D. A. P.

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

van Dunné, directeur der registratie en domeinen te Middelburg, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in artikel 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

A. L. de Gelder, ingenieur van den waterstaat te Spijkenisse, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

de Wilde, inspecteur der registratie en domeinen te Hoorn, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

van der Zande, directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Hoorn, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, deel XXV (1902) van de Verslagen omtrent 's Rijks verzamelingen van geschiedenis en kunst.

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De beraadslaging over *onderart.* 107*a* wordt voortgezet.

De heer **Nolens**: In het hoofdstuk dat thans van het wetsontwerp in behandeling komt zijn vooral twee zaken geregeld: het diplomeeringsrecht dat opnieuw geregeld wordt, en de toekenning van subsidiën. Ik begin met deze opmerking, dat de hoofdzaak hiervan is het diplomeeringsrecht, waaraan vastgeknoopt wordt het toekennen van subsidie.

Door de wet van 19 Juli 1900 werd aan de Kroon de bevoegdheid gegeven, om op een zeer ruime en niet enghartige manier bepaalde instellingen aan te wijzen, die de gewone wijze van examineeren van de jongelieden die daar het gymnasiaal onderwijs tot het einde hadden bijgewoond, toepassen. Het komt mij voor dat deze opmerking van gewicht is, omdat er m. i. geen reden bestaat om zwaardere eischen te stellen bij het toekennen van subsidie dan bij het toekennen van het diplomeeringsrecht. Bij het diplomeeringsrecht komt het m. i. vooral aan op de wijze van het afnemen der examens, of er voldoende waarborgen zijn dat dit goed geschiedt.

Het subsidie is eigenlijk een bijzaak. Waar de waarborgen niet bestaan dat het onderwijs voldoende is om het examen op

die wijze te doen afnemen, daar kan ook geen sprake zijn van subsidie. Zijn die waarborgen er wel, dan behoeven wij over de tweede niet meer te spreken. Hoe dit zij, het diplomeeringsrecht wordt nu eenigszins anders, niet zoo ruim meer als vroeger, geregeld en daaraan wordt subsidie verbonden.

Ook hier — het mag niet betwijfeld worden — dienen voorwaarden gesteld en waarborgen gegeven te worden, waaraan dergelijke instellingen zullen moeten beantwoorden. Wij hebben hier met hetzelfde te doen als bij de bijzondere Universiteiten: ook hier mag niet te veel gevraagd worden, evenmin als men de eischen te laag mag stellen. Niet te veel, omdat men zich moet wachten om het bestaan onmogelijk te maken aan instellingen, die reeds 10 tallen van jaren onder het ancien régime bestaan hebben, toen al haar jongelieden voor de Staatscommissie moesten komen; en die ook nà 1900 onder het nieuwe stelsel jaarlijks nu eens meer dan eens minder jongelieden hebben afgeleverd, die zoo goed als anderen, die aan openbare gymnasia hun opleiding gehad hebben, bij dat examen hebben voldaan.

Wij moeten zorgen dat die instellingen — om het zoo eens uit te drukken — niet van het bed op het stroo of van den regen in den drup komen.

Maar — en hier leg ik nog meer nadruk op — ook niet te weinig waarborgen moeten gesteld worden. Dit ligt, dunkt mij, voor de hand. Vooral moet hier gezorgd worden dat er geen loopje mede genomen wordt, dat er geen misbruik van gemaakt wordt; want dit is vooreerst in het belang van het gymnasiaal onderwijs, van het voorbereidend hooger onderwijs in het algemeen, maar het is evenzeer in het belang van de bijzondere gymnasia.

Men kan gerust zeggen dat die bijzondere instellingen, die wij thans hebben, op dezelfde hoogte staan als de openbare gymnasia. Zij moeten op die hoogte ook blijven; het opkomen van minder waardige instituten behoeft niet en mag niet bevorderd worden.

Nu geloof ik dat men zich een geheel verkeerde voorstelling van de zaak maakt, als men meent dat het den voorstanders van het bijzonder onderwijs te doen zou zijn om het opkomen van dergelijke inrichtingen te bevorderen, om daarin zoo ongebonden mogelijk te werk te kunnen gaan.

Ik meen dat zelfs het tegendeel het geval is en dat juist de voorstanders van het bijzonder gymnasium daarbij niet alleen belang hebben, maar er zelfs op uit zijn om dat gevaar te voorkomen.

Natuurlijk komt dan de vraag: welke voorwaarden zullen dan gesteld worden. Als regel mag men daarbij wel aannemen dat er niet meer moeten in den weg gelegd worden, niet meer voorwaarden en waarborgen geëischt, dan strikt noodzakelijk is. Ik ontken niet dat daarbij moeilijkheden bijna onvermijdelijk zijn.

Op welke wijze men de zaak ook inrichte, moeilijkheden ontmoet men in iedere richting. Zoo vraag ik mij af of het niet wenschelijk zou zijn het subsidie-ontvangen facultatief te stellen, met andere woorden of het niet overgelaten moet worden aan die instellingen onder de oude voorwaarden voort te gaan en indien er nieuwe bijgevoegd worden om het subsidie deelachtig te worden, om dan het diplomeeringsrecht te behouden, maar van het subsidie eenvoudig af te zien. Daartegen staat, afgezien van de andere bezwaren, dit eene al, dat, als het subsidie niet verleend kan worden, er dan geen reden is om het diplomeeringsrecht te verleenen en, omgekeerd, als toch dit diplomeeringsrecht verleend is, mag er geen reden zijn om het subsidie niet toe te kennen.

Ik vraag mij af of niettegenstaande de bezwaren, die wij op bladz. 66 van het Verslag op dit wetsontwerp ontwikkeld zien tegen het stellen van een waarborg, van een eisch van een minimum getal leerlingen, die van het onderwijs aan een dergelijke instelling gebruik maken, het toch niet wenschelijk en mogelijk zou zijn om daarin een meerderen waarborg te vinden.

In de derde plaats zou het in zekeren zin weer logisch zijn om het toe te kennen subsidie te verbinden aan het getal van de geslaagde candidaten. Ik erken het, daartegen bestaan bezwaren, en zeer groote bezwaren, zooals die dan ook in de gewisselde stukken ontwikkeld zijn. Maar door dat te doen zou men toch ook aan een ander bezwaar, dat, men kan het niet ontkennen, mogelijk is, ontkomen, nl. het bezwaar dat subsidie verleend wordt aan instellingen die ten slotte toch zouden blijken geen candidaten te hebben afgeleverd.

Wat de waarborgen nu betreft, de geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft die gisteren eenigszins gerangschikt en ik wil met een enkel woord die waarborgen bespreken.

Ten eerste — dit punt was wel in de laatste plaats gesteld, maar ik stel het voorop — hebben wij den eisch dat geen diploma wordt uitgereikt zonder den waarborg dat de gediplomeerde voldoende ontwikkeld zij en voldoende kennis verworven heeft. Ik stel dit voorop, omdat de heer Goeman Borgesius zelf meent, dat aan dien eisch voldaan wordt door de inrichting van het examen en ook door de toekenning van eenige meerdere bevoegdheid aan de gecommitteerden; maar ik stel dit ook voorop, omdat het, mijns inziens, de hoofdzaak is, omdat dit toch ten slotte het doel is van dit voorbereidend onderwijs, althans datgene wat men constateeren kan: het afleggen van dit examen.

Nu geef ik gaarne toe, dat het voorkomen kan, dat de zaak toch niet in orde is, niettegenstaande de jongelieden van een dergelijke instelling misschien met meer succes dan de leerlingen van een andere instelling een dergelijk examen doorstaan. Maar in elk geval zal dat examen toch wel een criterium moeten zijn, anders zou het geen reden van bestaan hebben.

In de tweede plaats stelt de geachte afgevaardigde uit Zutphen den eisch van een deugdelijke organisatie van de bijzondere gymnasia. Maar dat heeft de Regeering, althans in den beginne, in de hand. Zij behoeft niet aan te wijzen, als de organisatie haar niet voldoende voorkomt. Ik geloof dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen niet minder vertrouwen zal hebben in de Regeering, die dit thans moet doen, dan hij blijkbaar gehad heeft in de Regeering van 1900, toen ook die aanwijzing door de Kroon moest geschieden.

Maar, zegt de heer Goeman Borgesius, art. 107 *l* dient men in het oog te houden. Daar wordt gezegd, dat de aanwijzing kan teruggenomen worden, maar alleen op de daar aangegeven gronden, terwijl in de wet van 1900 een onbeperkte bevoegdheid daartoe aan de Regeering gegeven wordt.

Ik moet erkennen dat daarin een verschil gelegen is en ik voor mij gevoel dat dit aanleiding kan geven tot moeilijkheden.

Dat het werkelijk gebeuren zal — ik ben misschien wat meer optimistisch in dit geval dan de geachte afgevaardigde uit Zutphen — betwijfel ik, maar het is mogelijk; en indien er een weg op te vinden ware, zoodat de Regeering bij het terugtrekken der aanwijzing een eenigszins ruimer bevoegdheid kreeg, zou ik dit een verbetering achten. Ik bedoel niet dat zij dit willekeurig zou moeten kunnen doen, maar wanneer de inrichting, die het geldt, niet meer biedt dan een schijn van de waarborgen en de Regeering daarvan de zekerheid meent te hebben, dan moest zij de bevoegdheid hebben om de aanwijzing in te trekken. Het doel mag niet zijn de uitwassen van dergelijke inrichtingen in het leven te kunnen houden of inrichtingen die op weg zijn om dat te worden; integendeel; die moeten opgedoekt kunnen worden.

In de derde plaats stelt de geachte afgevaardigde uit Zutphen een waarborg voor wat hij noemde de qualiteit en de quantiteit, — de bevoegdheden en het aantal der leeraren.

Nu geloof ik dat het niet zoozeer aankomt op het aantal leeraren, want daar zijn grenzen voor ieders werkkracht, en het aantal uren, dat een leeraar moet geven aan een openbaar gymnasium, is in den regel hoog genoeg, zoodat aan een bijzonder gymnasium niet met minder leerkrachten zal kunnen worden volstaan.

Maar het zit in de bevoegdheid. Hier dient men echter weer te onderscheiden. Moet die waarborg uitsluitend gezocht worden in het bezit van graden of ook elders? Dat de waarborg, die voor die bevoegdheid gezocht wordt in de graden, die de leeraren aan de openbare gymnasium dienen te bezitten, de eenige juiste is, is moeilijk vol te houden. Het komt mij voor, dat de bekwaamheid van de leeraren ten slotte het beste blijkt uit den afloop van de opleiding, namelijk uit den uitslag der examina.

De toestand, dien wij op dit oogenblik hebben, is deze, dat dergelijke bevoegdheden niet worden gevorderd door de wet. Ik zie nu af van de voorwaarden die indertijd daarbij gesteld zijn. In dat opzicht zou dus door deze regeling een reactie plaats hebben, omdat iets wordt teruggenomen, wat toen is toegekend. De heeren die meer van nabij met het onderwijs bekend zijn, zullen wel willen toegeven, dat — al kan gemis van kennis

nooit goed zijn — vooral in de lagere klassen te veel geleerdheid schaden kan, maar ook dat het gegradueerd zijn nog niet een waarborg is van bekwaamheid, zoodat op grond daarvan alleen zou mogen aangenomen worden, dat de bezitter van den graad ook goed onderwijs zal geven. Dat die bekwaamheid er is, met of zonder graden, daar zorgen de besturen zelf wel voor.

Nu wil ik toch een practisch voorbeeld geven om de ondoenlijkheid van het beantwoorden aan een dergelijken eisch in het algemeen aan te toonen.

Enkele, op het oogenblik wel de meeste, van die bijzondere gymnasia, waaraan diplomeeringsrecht verleend is, zijn Katholieke gymnasia, en daar wordt voor het grootste deel onderwijs gegeven door geestelijken. Nu dient men wel in aanmerking te nemen, dat dit geen menschen zijn, die niets van het onderwijs weten en geen opleiding hebben gehad. Het zijn jonge mannen, die, na hun gymnasiale studie te hebben volbracht, 2 jaar philosophie en dan nog 4 jaar theologie studeeren, zoodat zij voortdurend met de wetenschap en het onderwijs in aanraking blijven. Bovendien weten zij eenigen tijd te voren, dat zij bij het onderwijs geplaatst zullen worden, zoodat zij de gelegenheid hebben zich eenigszins voor hun taak voor te bereiden. En wat nog meer zegt, indien blijkt dat zij die aangesteld zijn niet geschikt zijn, dan staat voor hen altijd nog de gelegenheid open om in een anderen werkkring geplaatst te worden; iets wat bij de openbare gymnasia niet het geval is.

Daarbij komt dat bij hun onderwijs continuïteit bestaat. Er wordt in den regel begonnen met het geven van onderwijs aan de lagere klassen, en zoodoende komt hij, die blijken van geschiktheid geeft, na verloop van jaren hooger en hooger. Het overgaan, zooals bij de openbare gymnasia onvermijdelijk is, van de eene plaats naar de andere, heeft hier niet plaats. Men blijft waar men eenmaal is geplaatst.

Daaruit blijkt, dat men verkeerd zou doen, wanneer men de bevoegdheden tegenover elkaar ging stellen: aan den eenen kant zij die van hun vak studie hebben gemaakt, aan den anderen kant zij, die willekeurig worden aangesteld. Iedere verkeerde aanstelling toch van een leeraar, elk gebrek aan ijver en toewijding en voortzetting van studie, wreekt zich in de resultaten van het geheele gymnasium, en het ligt daarom op den weg der besturen om daarop een nauwlettend toezicht te houden. Eindelijk is er toch ook altijd nog noodig een bekrachtiging van den Minister. En nu heb ik nog wel zooveel vertrouwen in iederen Minister van Binnenlandsche Zaken, dat wanneer hij oordeelt, dat de aangeboden waarborgen, hetzij van opleiding in een inrichting, studie in het buitenland, wat voor vele vakken zoo nitstekend kan zijn, of welke andere voorbereiding ook, hem niet voldoende voorkomen, hij die bekrachtiging wel zal weten te onthouden.

De vierde waarborg: een goed leerplan. Ik zal op het oogenblik niet spreken over het amendement van de heeren Bos en Goeman Borgesius, maar wel wil ik zeggen, dat een goed leerplan nog niet behoeft te zijn een uniform leerplan. Ik herinner mij dat in de zitting van 6 Juni 1900 de heer Mees zeer duidelijk heeft uiteengezet, waarom een uniform leerplan volstrekt niet goed zou zijn voor het onderwijs.

Ik herinner aan het adres dat ingekomen is van rectoren van openbare gymnasia, waarvan de inhoud het best kan worden samengevat in deze woorden: het vrij laten, althans het ruimte laten bij de vaststelling van dergelijk leerprogram, is een groot voordeel voor de school. Maar nu dit niet of nog niet aan de openbare gymnasia wordt toegekend, moet het ook aan de bijzondere gymnasia worden onthouden.

Een dergelijke redeneering, Mijnheer de Voorzitter, gaat boven mijn begrip. Werd nu aangedrongen om zoo spoedig mogelijk ook die ruimte toe te staan door het veranderen van het leerplan in het desbetreffende Koninklijk besluit voor de openbare instellingen, dan waren die heeren consequent.

Het komt mij voor, dat om al die redenen, al worden onderdeelen gewijzigd, de hier voorgestelde voorwaarden voldoende zijn.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! De rede gisteren kort vóór het sluiten van de vergadering door den geachten afgevaardigde uit Zutphen gehouden, is door den geachten afgevaardigde den heer Nolens zoo breed en zoo uitvoerig beantwoord, dat ik door even breed te zijn moeilijk anders zou kunnen doen dan vervallen in noodelooze herhalingen. Te recht is door den laatstgenoemden geachten afgevaardigde iets opgemerkt, wat ik intusschen iets meer op den voorgrond wensch te stellen, dit namelijk, dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen in zijn rede van gisteren — ik zeg niet iets verzwegen maar — iets weggelaten heeft, dat mij voorkomt in de eerste plaats hier in aanmerking te moeten komen.

Wanneer er sprake van was voor deze zaak een geheel nieuwe regeling te ontwerpen, dan zou buiten kijf die regeling anders zijn uitgevallen, maar wat hij wegliet en wat hier juist de hoofdzaak is, is dat wij hier te doen hebben met verkregen rechten, dat wij voor dit punt geen nieuw recht scheppen, maar dat wij met art. 85*a*, zooals dit laatstelijk gewijzigd is, staan voor een regeling van rechten, die op het oogenblik de bijzondere instellingen van hooger onderwijs bezitten.

En nu ligt het toch wel in den aard der zaak, dat daar waar wij te doen hebben met verkregen rechten, men dus dubbel voorzichtig moet wezen, eer men daaraan tornt. Wanneer er dan ook geen sprake van was geweest om aan bijzondere gymnasia subsidie te verleenen, dan zou het het eenvoudigst en natuurlijkst geweest zijn, ten deze geen wijziging aan te brengen en eenvoudig de bestaande rechten te laten gelden. Ik zeg dit met te meer nadruk, omdat, gelijk de Kamer zich herinneren zal, in het jaar 1901 bij de begrooting een zeer ernstig protest in de Kamer is opgegaan tegen de poging door den Minister van Binnenlandsche Zaken gewaagd om de in art. 85*a* door het amendement van den heer de Savornin Lohman ingebrachte bepalingen te verscherpen en aan de aanwijzing nieuwe voorwaarden te verbinden.

De toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken was nl. van oordeel geweest, dat men met de regeling van 85*a* niet volstaan kon en dat men aan gymnasia die verzochten van de daar gestelde regeling te profeteeren, moest stellen nadere voorwaarden en nadere bedingen. Dat was een zeer *heikel Punkt.*

Wanneer het een facultatieve beschikking is van den Minister van Binnenlandsche Zaken om een gymnasium voor aanwijzing voor te dragen, kan hij natuurlijk van zijn standpunt zeggen: ik wijs niet aan een gymnasium dat niet doet wat ik verlang, dat niet treedt in de consideratiën, die ik op den voorgrond schuif en niet aanvaardt de bedingen, die ik stel. Dan is een dergelijk gymnasium feitelijk verplicht om welke voorwaarden ook te aanvaarden, daar het anders niet wordt voorgedragen voor aanwijzing. Daar de bevoegdheid facultatief is, staat men in zulk een geval machteloos. Van den anderen kant mag niet uit het oog worden verloren, dat, wanneer men zulk een recht aan den Minister toekent, men hem niet een absoluut recht geeft om de voorwaarden te stellen, die hij goedvindt, waardoor de bedoeling van het gegeven recht ijdel en nietig wordt.

De toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken had onder die voorwaarden opgenomen, dat niemand zou mogen doceeren dan degene die een akte voor dat onderwijs bezat. Ziet daar een nieuwe bepaling bij beding eenvoudig ingelascht, waardoor naar de overtuiging van velen de vrijheid van het bijzonder gymnasiaal onderwijs in het hart wordt aangetast en waardoor vernietigd werd het recht in art. 85*a* gegeven.

Ik zeg dat te meer, omdat in den gedachtengang van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken die akte van bevoegdheid niet kon worden gegeven dan door openbare instellingen.

Het denkbeeld om bijzondere Universiteiten het recht van diplomeering *cum effectu civili* te geven, was toen niet aan de orde en had, naar achteraf is gebleken, niet op zijn instemming kunnen rekenen. Hij heeft metterdaad echter gesteld een beding, dat naar veler meening in strijd was, zoo al niet met de letter, dan toch met den geest en de bedoeling van het in art. 85*a* bepaalde.

Toen ik nu genaderd was aan de regeling van deze zaak, heb ik mij afgevraagd, of men blijven kon bij de brute, korte bepaling van art. 85*a*, en toen ben ik tot de conclusie gekomen, dat metterdaad eenige nadere bepalingen moesten gemaakt worden, en dat het meer geraden was, die in de wet op te nemen dan ze over te laten aan de discretionnaire macht van den Minister.

Welnu, ik heb in dit hoofdstuk een poging daartoe aangewend,

Laat mij nu eens mogen vragen: welke zijn de bepalingen, die mijn geachte ambtsvoorganger zijnerzijds gesteld had, behalve dat eene punt, waarover wij reeds gesproken hebben?

De toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken had gesteld deze voorwaarden:

1°. Eischte hij, dat de inspecteur van het gymnasium te allen tijde toegang tot de school en de lessen zoude hebben. Dit staat ook in mijn voorstel.

2°. Had hij opgenomen de bepaling, dat men van de zijde der scholen verplicht zou zijn alle gevraagde inlichtingen te geven. Ook dit bevindt zich in het door mij ingediende voorstel.

3°. Had hij voorgesteld, dat tot 1 Januari 1906 de scholen geheel vrij zouden blijven bij de aanstelling van het onderwijzend personeel. Dit is evenzoo in mijn overgangsbepalingen opgenomen.

4°. Werd de eisch gesteld, dat de leeraren een diploma moesten hebben van zedelijk gedrag. Ook dit vindt men in mijn voorstel. En

5°. Verlangde hij, dat voor de examens een programma werd vastgesteld, gelijk aan dat voor de eindexamens van de openbare gymnasia. Ook deze eisch is niet vervallen.

Ik heb op één punt na — en ik zal straks de redenen aangeven, waarom ik dit niet zóó kon accepteeren — alle punten overgenomen, die mijn geachte ambtsvoorganger als beding gesteld heeft en er ettelijke bijgevoegd.

Toetst men nu de vier requisita, gisteren door den geachten afgevaardigde uit Zutphen gesteld, aan hetgeen hij zelf als bedingen voorschreef aan de bijzondere binnenlandsche scholen die nu het recht verkregen hebben, dan kan men niet ontkomen aan de erkentenis, dat de vier gisteren gestelde requisita in de door hem zelf gestelde bedingen niet alzoo zich terugvinden.

Ik heb gemeend dit op den voorgrond te moeten stellen, om den indruk weg te nemen, alsof van de zijde der Regeering ten deze met zekere lichtzinnigheid en luchthartigheid was te werk gegaan.

Wij stonden voor verkregen rechten en bij de nadere regeling van die rechten worden, op één punt na, niet alleen alle waarborgen gegeven, die mijn geachte ambtsvoorganger zelf als eisch stelde, maar worden bovendien nog meerdere beperkingen voorgesteld.

Nu begrijp ik intusschen, dat men zeggen zal: maar er is bijgekomen subsidie; en hoewel ik erken, dat ook in het verstrekken van subsidie iets ligt, waardoor de bloei der bijzondere gymnasia kan worden bevorderd, zoo zal toch de geachte afgevaardigde niet zeggen, dat het subsidie gewichtiger is dan het diplomeeringsrecht.

Integendeel, hij zal toestemmen, dat het verleenen van het diplomeeringsrecht — dat geheel in den vorm, zooals het in art. 85*a* stond, wordt gehandhaafd — voor het algemeen Staatsbelang metterdaad hooger geldt.

De Staat zou meer schade lijden wanneer kringen van onbekwame, onkundige, ongeschikte personen langs dezen weg naar de Universiteit kwamen, dan dat eenige duizenden guldens uit Rijksschatkist door deze wet vloeiden.

Intusschen, dit geef ik toe, al is het dat het diplomeeringsrecht hooger staat dan het recht op subsidie, zoo kan niet worden ontkend, dat men — waar van diplomeeringsrecht sprake is — den nadruk moet leggen op de examens en waar van subsidie sprake is, wel degelijk ook moet gezien worden naar de wijze waarop de bijzondere school bestaat en wordt in stand gehouden. Daarom zijn aan dat verleenen van subsidie ook voorwaarden verbonden in het wetsontwerp, welke niet voorkwamen in art. 85*a*, waarin uitsluitend nog sprake is van het verleenen van het diplomeeringsrecht.

Maar nu zal men zeggen — en dit is volkomen juist —: op een groot punt worden juist verwijd de bevoegdheden van art. 85*a*, omdat in dat artikel, ook al was er zoo goed als niets in bepaald, een discretionnair recht van intrekking bleef. Bij de algemeene beraadslaging over het aanhangig wetsontwerp scheen het wel alsof aan dat absolute, discretionnaire recht van intrekking door de linkerzijde zoo goed als geen waarde werd gehecht. Hoe dikwijls er van de rechterzijde en door mij ook daarop werd gewezen, het scheen telkens alsof dat recht eigenlijk van hoegenaamd geen beteekenis was. Nu hebben wij gisteren gehoord, dat toch door den heer Goeman Borgesius thans op dat discretionnaire recht van intrekking juist eenige klem en nadruk wordt gelegd. M. i. niet ten onrechte. Wanneer dan ook de heer Nolens opmerkt, dat het bepaalde in art. 107*l* iets te wenschen overlaat, dan ben ik niet ongeneigd de juistheid hiervan te erkennen.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen was, naar het mij voorkomt, onwederlegbaar in het betoog, dat, wanneer men rekent in die kringen te zullen vinden een oneindige slechtheid, er dan inderdaad, bij de voorgestelde redactie van art. 107*l*, zou kunnen ontstaan een soort onkruid op dit schoolgebied, waarvoor de Overheid geen geld mag geven, waaraan zij geen rechten mag verleenen.

Ik kan dan ook niet in de oppositie van den heer Goeman Borgesius een poging zien om het bijzonder onderwijs te bestrijden. Neen, ik vind veeleer, dat zijn pogingen daartoe strekken, om voor een goede toekomst van dat onderwijs te waken en in dit opzicht heeft hij een juiste opmerking gemaakt.

Aan de zijde der voorstanders van het bijzonder onderwijs is men tegen niets zoozeer gekant als tegen schooltjes, welke de eer van het bijzonder onderwijs in de waagschaal zouden stellen. Voor zoover ik in eigen kringen dat bijzonder gymnasiaal onderwijs heb kunnen gadeslaan, heb ik gelukkig nooit anders kunnen ontdekken dan de zeer ernstige pogingen, niet om gelijk te zijn aan de openbare gymnasia, maar om deze nog te overtreffen.

Tot mijn blijdschap heb ik dan ook herhaaldelijk gezien, dat door kringen, waar de ouders volstrekt niet op het standpunt van de school staan, om de meerdere voortreffelijkheid daarvan de voorkeur aan de bijzondere school wordt gegeven. Welnu, het is door die meerdere paedagogische voortreffelijkheid, dat het bijzonder onderwijs niet tegen strenge voorwaarden bezwaar heeft.

Zoo dikwijls dus een opmerking wordt gemaakt, die mij doet inzien, dat in het bij dit wetsontwerp gebodene een gevaar ligt, dat het bijzonder onderwijs zou misvormd worden, zou dalen in karakter en beteekenis, dan neem ik die opmerking dankbaar aan en dan is mij niets liever dan om mijnerzijds een poging te wagen om dat, door mij nog meer dan door anderen gevreesde, kwaad te voorkomen.

Ik heb nader overwogen in hoever dat doenlijk zou zijn. Den weg in te slaan om de bepaling te behouden, die nu in art. 85*a* staat, waar langs elk oogenblik de gedane aanwijzing zou kunnen worden ingetrokken, schijnt mij niet acceptabel. Voor het gymnasium met diplomeeringsrecht zelf gaat dat wel, maar voor een inrichting, die eenmaal personen aan zich heeft verbonden, een inrichting van beteekenis, van zekeren omvang en die financieel rust op een toegekend subsidie, gaat het m. i. niet aan om daar een discretionnaire bevoegdheid te geven, om de aanwijzing, zoodra men maar wil, weer in te trekken.

Toch meen ik een middel gevonden te hebben waardoor het bezwaar ondervangen wordt, zonder dat het door mij daareven geteekend kwaad er uit voortkomt, en het is als vrucht van die overweging, Mijnheer de Voorzitter, dat ik de eer heb in art. 107*a* deze wijziging te brengen, dat achter de woorden „bijzondere gymnasia met zesjarigen cursus", worde ingevoegd: „telkens voor een tijdperk van zes jaren".

De beteekenis van die wijziging zal terstond in het oog springen. Wanneer de aanwijzing telkens maar voor een tijdperk van zes jaren gegeven wordt, heeft de Regeering na afloop van die zes jaar een vrij oordeel of zij opnieuw de aanwijzing geven zal.

Welnu, wanneer dan in den loop van die zes jaar gebleken mocht zijn, dat men metterdaad bij zulk een school met een ellendigen toestand te doen had, spreekt het vanzelf, dat een nieuwe aanwijzing niet zal volgen. De wetenschap dan ook, dat het kan zijn, dat de aanwijzing niet hernieuwd zal worden, zal vanzelf de goede scholen dwingen en noodzaken om voortdurend zelf in te spannen, ten einde te blijven op de goede hoogte, en anderzijds, indien er al van die mannen waren die het eens met zoo'n drilschool wilden probeeren, hen allen moed benemen om op dien weg voort te gaan, omdat zij weten, dat zij dat wel voor een tijdje kunnen probeeren, maar dat het Damocleszwaard der intrekking van de aanwijzing hen boven het hoofd hangt.

Het komt mij voor, dat een dergelijke weigering van de verdere aanwijzing niet dikwijls zal plaats hebben, en wel daarom niet, omdat de geachte afgevaardigde uit Zutphen het facultatieve recht van aanwijzing, gelijk reeds de geachte afgevaardigde dr. Nolens, opmerkte, verre onderschat heeft. Wanneer een

bijzondere inrichting van dezen aard aanvraag doet om aanwijzing, moet zij voor den dag komen met de personen, met haar organisatie, en dan zal uit den aard der zaak een Minister niet eenvoudig zoo maar beslissen, maar eerst een onderzoek instellen. En wanneer men dan bemerkt niet te doen te hebben met serieuse personen, met een inrichting van serieus karakter, zal men de aanwijzing niet geven. Maar gesteld nu eens, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, afgaande op verkeerde berichten of min juiste informatiën, de aanwijzing had toegestaan, waar ze niet had behooren te worden toegestaan, of ook gesteld eens, dat een gymnasium, dat eenmaal een aanwijzing had verkregen toen het goed was, verliep in qualiteit en beteekenis, zoodat het ophield aanwijzingsfähig te zijn, welnu, dan wordt door deze wijziging de bevoegdheid in handen van de Regeering gelegd om de tweede of derde maal de aanwijzing te weigeren.

De tweede vraag, die zich in verband hiermede voordoet is de quaestie van de subsidiën. Er is in het Verslag, blijkens hetgeen in de afdeelingen der Kamer gesproken is, de vraag gesteld, of men niet de regeling van de subsidiën in plaats van aan de lesuren, kon binden aan het aantal leerlingen en daarop is geantwoord, dat de methode gevolgd bij het lager onderwijs hier niet acceptabel was, omdat men bij het lager onderwijs had een vermeerdering van het aantal onderwijzers naar rato het getal leerlingen toeneemt, terwijl hier het aantal leeraren hetzelfde blijft voor een klasse, onverschillig of daar 5, 10, 15 of 20 leerlingen in zitten. Maar toch is er in het aangevoerde door den geachten afgevaardigde uit Zutphen zekere waarheid; hij wees er op, dat het zou kunnen gebeuren, dat men, indien een gymnasium eenmaal een aanwijzing had, ten slotte kreeg zes klassen, elk met één leerling en dat daarvoor toch het subsidie ten volle moest worden betaald. Ik geef toe, dat ook dit bezwaar, indien het kan ondervangen worden, behoort ondervangen te worden. Een zekere begrenzing, een zekere beperking acht ik op zich zelf niet onmogelijk, mits men het niet zoekt in de berekening van het subsidie. Waar die mijns inziens naar het aantal lesuren moet gaan, stelle men het subsidie niet geheel afhankelijk van het aantal leerlingen. Ik zou geen bezwaar hebben in de toevoeging aan dit hoofdstuk van een nieuw artikel 107 *m bis*, indien het was van dezen inhoud: „Het subsidie in het vorige artikel bedoeld, wordt op vijftig ten honderd verminderd over elk jaar waarin het aantal leerlingen minder dan 40 en vervalt voor elk jaar waarin dat minder dan 24 bedraagt. Dit is niet van toepassing gedurende de eerste zes jaren na de opening van de school."

Indien de inlassching van een dergelijk nieuw artikel aan de in dat opzicht geopperde bezwaren zou kunnen te gemoet komen, dan geloof ik, dat er mijnerzijds geen overwegend bezwaar zou bestaan om daarin te treden. Nu weet ik wel, dat men zal zeggen: ja, maar die cijfers welke gij noemt, zijn niet hoog. Volkomen juist, Mijnheer de Voorzitter, dat is ook zoo. Juist de onmogelijkheid om ten deze hoogere cijfers te noemen, omdat dit de opkomst van zulke scholen zou beletten, is de oorzaak geweest, dat men niet met hooge cijfers is gekomen. Indien men er op aandringt, erken ik de rechtmatigheid van het bezwaar, dat men zulk een serieus subsidie zou moeten geven voor een school met zulk een klein getal leerlingen. Ik geloof echter niet, dat dit een *casus dubilis* is, maar men houdt in deze Kamer ook wel eens van casistiek. Indien men zich dezen casus denkt en men meent dien te moeten ondervangen, dan geloof ik dat er mijnerzijds geen bezwaar kan bestaan aan deze bedenking te gemoet te komen.

De **Voorzitter**: In artikel 107*a* wordt door de Regeering een wijziging gebracht, namelijk om in den tweeden regel achter het woord „cursus" in te voegen de woorden: „telkens voor een tijdperk van zes jaren".

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de Kamer op een historische herinnering vergast. Hij heeft in herinnering gebracht wat in 1900 over het diplomeeringsrecht van de bijzondere gymnasia is voorgevallen. Hij heeft er op gewezen, dat toen bij de wet is bepaald, dat aan de Regeering een discretionaire macht zou worden gegeven om bijzondere gymnasia al of niet voor dat diplomeeringsrecht aan te wijzen.

Tot zooverre was die historische herinnering volkomen juist. Maar minder juist was, naar ik meen, de opmerking, die de Minister van Binnenlandsche Zaken daaraan toevoegde, dat zijn ambtsvoorganger toen slechts enkele lichte voorwaarden oplegde, maar dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen, op dit oogenblik, ofschoon er in den toestand niets is veranderd, met, behalve in één opzicht, zwaardere voorwaarden niet tevreden is.

Mijnheer de Voorzitter! Wat was in 1900 het geval? Het amendement-Lohman werd aangenomen tegen den zin en tegen den wil van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, niet omdat die Minister tegen het diplomeeringsrecht van bijzondere gymnasia was; integendeel, hij verklaarde uitdrukkelijk dat als men hem den tijd wilde laten, hij zelf in dien geest een voorstel zou doen. Maar zijns insziens moest men wat geduld hebben, omdat een regeling, welke men zoo bij geïmproviseerd amendement in de wet wilde brengen, uit den aard der zaak geheel onvolledig en daardoor onvoldoende moest zijn. Geef mij den tijd, zoo sprak de toenmalige Minister, en ik zal bij de wet een regeling voordragen, waarbij de waarborgen en voorwaarden zoo worden gesteld, dat aan den eenen kant de vrijheid van de bijzondere gymnasia niet te veel wordt bekort, en aan den anderen kant waarborgen worden gegeven voor een behoorlijke inrichting van het onderwijs. De heer Lohman herinnert zich dit natuurlijk nog heel goed. Maar de Kamer scheen haast te hebben; men wenschte geen dag te laten verloopen vóór dat in principe althans het diplomeeringsrecht aan de bijzondere gymnasia werd toegekend, en ondanks de bestrijding van den Minister werd het amendement aangenomen en is het wet geworden.

Wat werd nu in 1901 in de wet bepaald? Niets anders dan dat door de Regeering bij Koninklijk besluit, de senaten gehoord, bepaalde gymnasia voor het diplomeeringsrecht konden worden aangewezen. Van voorwaarden was in die wettelijke regeling geen sprake. Bijzonder gewicht werd echter gehecht aan de toevoeging: „de senaten gehoord". Zelfs verklaarde de voorsteller van het amendement, dat hij zonder die toevoeging zelf bezwaar zou hebben zijn voorstel te handhaven, want dat de Minister anders geheel in het onzekere zou zijn welke maatstaf moest worden aangelegd. De senaten waren echter in de gelegenheid naar elk gymnasium een onderzoek in te stellen en dat onderzoek den Minister voor te leggen. Zoo is dan ook geschied. Nadat de senaten waren gehoord, zijn door den vorigen Minister een zevental gymnasia voor het diplomeeringsrecht aangewezen, waar de inrichting en de organisatie van *die bepaalde* gymnasia zóó bleek te zijn, dat ze voor bedoeld recht in aanmerking konden worden gebracht.

Intusschen meende de toenmalige Minister ook eenige waarborgen voor de toekomst te mogen vorderen en daarom achtte hij het voorzichtig om nog vóór de aanwijzing schriftelijk aan de besturen van die zeven bijzondere gymnasia te vragen, of zij, indien zij bij Koninklijk besluit voor het diplomeeringsrecht werden aangewezen, bereid waren aan enkele voorwaarden te voldoen, of zij met name bereid waren steeds den inspecteur toe te laten en bij de aanstelling van leeraren een zekere gedragslijn in acht te nemen. Eerst nadat daarop een bevredigend antwoord was ingekomen werd de aanwijzing toegestaan.

De toenmalige Minister verkeerde in die dagen met betrekking tot dit onderwerp in een zeer bijzondere positie. Ofschoon er van te stellen voorwaarden in de wet in het geheel geen sprake was, achtte hij zich toch niet verantwoord de aanwijzing te verleenen of te bevorderen, vóór dat hij zich overtuigd had, dat men bereid was zich toezicht te laten welgevallen en niet langer dan strikt noodig met het aanstellen van onbevoegde leeraren voort te gaan. Maar verder kon de Minister ook niet gaan. Hij was verplicht des te meer zelfbeperking in acht te nemen, omdat in de Kamer er alle nadruk op was gelegd, dat de beslissing des Ministers in hoofdzaak moest afhangen van het resultaat, dat het onderzoek der bestaande instellingen zou opleveren. In het Koninklijk besluit werden dan ook evenmin als in de wet eenige voorwaarden opgenomen. De Minister stelde zich — en hij kon bezwaarlijk anders — met een toezegging van goeden wil, zooals die uit de gehouden correspondentie was gebleken, tevreden.

Reeds zeide ik, dat bij die briefwisseling met de besturen

van de bijzondere gymnasia ook een toezegging was gevraagd met betrekking tot de aanstelling van leeraren. Tot mijn verbazing nu heb ik den Minister van Binnenlandsche Zaken hedenmorgen hooren zeggen, dat de vorige Minister dat niet had behooren te doen, en dat hij daarover dan ook later aanvallen in de Kamer te verduren heeft gehad. Dat laatste is waar, Mijnheer de Voorzitter, maar het was juist deze Minister van Binnenlandsche Zaken, die op dit punt zijn ambtsvoorganger heeft verdedigd. In de Memorie van Antwoord van hoofdstuk V der begrooting voor 1902 toch kan men het volgende lezen:

„Het komt den ondergeteekende voor — schreef die Minister — dat zijn ambtsvoorganger niet ten onrechte daarbij de noodzakelijkheid heeft geconstateerd, om voor de toekenning van het jus promovendi aan bijzondere gymnasia, niet uitsluitend te letten op de eischen voor het examen ingevolge art. 11, laatste lid, van de wet op het hooger onderwijs vast te stellen, maar ook op de bevoegdheid der leeraren aan zulk een gymnasium verbonden. Het vrije tijdperk tot 1906 gelaten gaf vanzelf gelegenheid om in dien tusschentijd die bevoegdheid voor de bijzondere gymnasia nader te regelen. Het ligt in den aard der zaak, dat de erkenning van de doctoraten, verkregen aan bijzondere universiteiten hier den gewenschten uitweg zal moeten openen".

Is het niet vreemd, Mijnheer de Voorzitter, dat wij thans denzelfden Minister van Binnenlandsche Zaken hedenmorgen hebben hooren verklaren, dat zijn ambtsvoorganger *geheel ten onrechte* in 1901 reeds als eisch gesteld had, dat de leeraren van bijzondere gymnasia met diplomeeringsrecht een diploma van bevoegdheid moesten hebben?

Tot die verklaring ontzeg ik den Minister het recht. Vooreerst had hij er moeten bijvoegen, dat wat de vorige Minister in dit opzicht gedaan heeft, vroeger door hem werd goedgekeurd, en in de tweede plaats had hij niet mogen vergeten er bij te voegen, dat de Minister Borgesius wel in het algemeen als eisch stelde dat de leeraren van bijzonder aangewezen gymnasia een diploma van bevoegdheid moesten hebben, maar dat tevens, om de bestaande gymnasia niet in moeilijkheden te brengen, door den Minister werd bepaald, dat tot 1 Januari 1906 de bevoegdheid zou blijven bestaan, om ook leeraren zonder diploma aan te stellen.

Hoe de Minister mij er thans een grief van kan maken dat ik indertijd dergelijken eisch gesteld heb met een opschortende voorwaarde tot 1906, een houding die hij een paar jaar geleden uitdrukkelijk goedkeurde, dat is mij een raadsel.

De Minister heeft echter ook nog een ander verwijt tot mij gericht, namelijk dat ik als Minister over het geheel minder strenge requisiten zou hebben gevorderd dan ik thans in de wet wensch opgenomen te zien. Zoo straks heb ik reeds aangetoond hoe zich dat heeft toegedragen, maar ik wil er nu nog op wijzen, dat de omstandigheden geheel zijn veranderd, en dat de Kamer, voor de vraag staande welke waarborgen voor deugdelijk onderricht in de wet moeten worden neergelegd, zal een gymnasium op diplomeeringsrecht en Rijkssubsidie kunnen aanspraak maken, thans natuurlijk niet kan en mag gaan staan op het standpunt van den Minister van 1901, die toen alleen had te onderzoeken of een klein aantal gymnasia waard was het diplomeeringsrecht te ontvangen en toen niet verder kon gaan dan met betrekking tot die deugdelijk bevonden bepaalde gymnasia ook nog eenigen waarborg voor de toekomst te vragen.

Thans is de quaestie geheel anders. In 1900 werd aan den Minister de discretionaire macht gegeven om te allen tijde, zelfs zonder opgave van redenen, het eens verleende diplomeeringsrecht weer in te trekken, zoodra hij van meening werd, dat een of ander gymnasium dat voorrecht onwaardig was geworden. En daaruit blijkt tevens, dat de Minister geen recht heeft te zeggen: wij moeten thans uiterst voorzichtig zijn en geen strenge voorwaarden opleggen, want wij staan thans voor verkregen rechten; door de aanwijzing in 1901 hebben zeven gymnasia een recht gekregen, dat hun niet meer ontnomen mag worden. Uitdrukkelijk werd indertijd door den voorsteller van het toenmalige amendement geconstateerd, dat van verkregen rechten geen sprake zou zijn, want dat de Regeering volkomen vrij bleef het diplomeeringsrecht te geven, te weigeren of weer in te trekken.

Maar de positie is ook daarom geheel anders dan in 1900 en 1901, omdat wij thans een *algemeene* regeling maken, en geen regeling met het oog op een onderzoek, dat naar de deugdelijkheid van bepaalde gymnasia zal worden ingesteld, — een regeling waarbij zal bepaald worden onder welke voorwaarden alle bijzondere gymnasia — ook die welke in de toekomst zullen worden opgericht — het diplomeeringsrecht en tevens Rijkssubsidie zullen ontvangen.

De Minister zeide: ik begrijp wel dat gij mij zult tegenvoeren, dat strengere voorwaarden noodig zijn, zoodra aan de effectus civilis ook subsidieering verbonden is, maar, zeide hij, die subsidieering is toch de hoofdzaak niet.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, die subsidieering, die nu *het gevolg* zal worden van het diplomeeringsrecht, maakt op zich zelf reeds het ons allen tot plicht op de voorwaarden, die gesteld worden, nog scherper toe te zien dan anders allicht noodig zou zijn — maar die subsidieering is toch, ik toonde het reeds aan — volstrekt niet het eenige nieuwe in de regeling, dat vergelijking met den toestand in 1900 en 1901 schier onmogelijk maakt. Het diplomeeringsrecht zal thans ook worden uitgebreid tot gymnasia, waaraan men vroeger in het geheel niet gedacht heeft. Ik geloof te mogen beweren, dat de voorsteller van het toenmalige amendement, de heer de Savornin Lohman, bij de verdediging daarvan er geen oogenblik aan gedacht heeft dat het diplomeeringsrecht later ook zou kunnen worden toegekend aan bijzondere gymnasia, die niet staan onder het bestuur van een vereeniging met rechtspersoonlijkheid, maar die het eigendom zijn van particuliere personen. Toch zal dit bij deze wet geschieden. Volgens de voorgedragen regeling zal ook de particuliere bezitter van een school, om voor zijn school het diplomeeringsrecht te krijgen, statuten en reglementen moeten overleggen. Ik denk dat zulk een exploitant van een eigen gymnasium daar wel een beetje verlegen mede zal zijn, want dat het hem niet duidelijk voor oogen zal staan, wat die door hem over te leggen statuten moeten bevatten. Bij een vereeniging is dat natuurlijk geheel anders. Dan bevatten de statuten de organisatie en de grondslagen der vereeniging, maar als iemand voor eigen rekening een school exploiteert, heeft hij daarmede niets te maken.

Maar van nog grooter beteekenis — de Minister heeft het zelf gevoeld — is het feit, dat het genieten van een zeer belangrijk Rijkssubsidie voortaan het gevolg zal worden van het diplomeeringsrecht. Waar dit het geval is, daar spreekt het vanzelf dat er nog minder dan vroeger sprake van kan zijn om alleen te denken aan de eischen van het eindexamen, dat men nu zeer zeker niet genoeg heeft aan den waarborg, dat geen diploma zal worden gegeven zonder voldoende ontwikkeling, maar dat nu de hoofdzaak wordt de vraag: welke waarborgen moeten worden gegeven, dat het van Rijkswege gesubsidieerde onderwijs behoorlijk zal zijn ingericht?

Waar ik dan ook gisteren heb betoogd, dat de voorwaarden in deze wet gesteld, geheel onvoldoende en onvolledig zijn, daar heb ik gemeend mij op dat standpunt te mogen en te moeten plaatsen. Trouwens de Minister heeft in de stukken zelf erkend, dat die maatstaf van beoordeeling er moet zijn.

Sommige van mijn bedenkingen heeft de Minister dan ook met welwillendheid ontvangen. Als ik het goed heb verstaan, dan zal in de te stellen voorwaarden door hem tweeërlei wijziging worden gebracht. De eerste wijziging is reeds aangebracht in art. 107*a*, waar nu bepaald wordt, dat de aanwijzing telkens zal geschieden voor zes jaar. Naar mijn overtuiging is dit beslist een verbetering. De Minister heeft verklaard, dat hij deze wijziging aanbracht om te gemoet te komen aan mijn bezwaar dat volgens de bepalingen van art. 107*m* de Regeering niet bevoegd zou zijn om tot intrekking van het diplomeeringsrecht en van het subsidie over te gaan, tenzij er in strijd met de wet is gehandeld. Ik erken dat door deze wijziging althans *ten deele* aan mijn bezwaar wordt te gemoet gekomen. Vreemd is het echter dat de Minister thans de gegrondheid van mijn bezwaar erkent, en er mij toch een grief van maakt, dat ik dit bezwaar zoo breed heb uitgemeten. Bij de algemeene beschouwingen over dit ontwerp — zoo sprak de Minister — heeft de geachte afgevaardigde uit Zutphen gezegd, dat het intrekkingsrecht zoo weinig beteekende en nu vindt hij het een groot bezwaar dat het intrekkingsrecht bij deze materie niet volledig is opgenomen.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

De Minister heeft mij verkeerd verstaan of althans mijn bedoeling niet begrepen. Ik heb er op gewezen, dat de Minister in de Memorie van Antwoord verklaart, dat de Regeering te allen tijde bevoegd zou zijn tot intrekking over te gaan, maar wat daar staat volkomen onjuist is, want dat het desbetreffende artikel zóó is geredigeerd, dat de Regeering alleen tot intrekking mag overgaan, indien een gymnasium in strijd met de wet handelt, en dat dit dreigement al heel weinig beteekent, want dat de wettelijke voorschriften zóó zwak en zóó vaag, zóó onbeteekenend zijn, dat het voldoen aan die voorschriften niet den minsten waarborg geeft voor deugdelijk ingericht onderwijs.

Is het intrekkingsrecht onbeperkt, dan is het altijd een zwaard van Damocles dat boven het hoofd hangt van het bestuur van een gymnasium dat zijn plicht verzuimt, niet voor behoorlijk onderwijs zorgt, maar dit neemt niet weg, dat ik van meening blijf dat vóór alles waarborg moet worden gezocht in het stellen van niet te slappe voorwaarden, want dat men tot intrekking eerst in het uiterste geval zal overgaan, vooral als daardoor ook het subsidie vervalt en dus de school, op subsidie gebaseerd, ook in groote financieele moeilijkheden zal geraken.

Wat niet wegneemt — ik zeide het reeds — dat de toevoeging van de woorden: „telkens voor zes jaar" ook op mijn standpunt een verbetering is. Gaarne zal ik echter nader vernemen, of die wijziging zóó moet worden opgevat, dat de Minister nu ook gedurende die zes jaren niet bevoegd zal zijn tot intrekking over te gaan. In zes jaren kan reeds veel kwaad worden gesticht.

Nog een tweede wijziging is door den Minister aangekondigd.

Aan het slot van dit hoofdstuk schijnt de Minister een bepaling te willen opnemen in dezen zin, dat, indien over een jaar het aantal leerlingen aan een bijzonder gymnasium minder bedraagt dan 40, slechts de helft van het subsidie zal worden uitgekeerd en dat wanneer het aantal leerlingen mocht dalen tot beneden de 24 het geheele subsidie zal worden ingetrokken, of althans voor dat jaar ingehouden.

Ik geloof dat de geheele Kamer zal toestemmen dat dit werkelijk een verbetering is, die trouwens zoo voor de hand lag, dat ze onmogelijk kon uitblijven. Juist de nadere cijfers die de Minister thans noemt, de cijfers van 40 en 24, toonen duidelijker aan dan lange redevoeringen, met welke kleine gymnasia men zich tevreden wil stellen. 24 leerlingen, dat is gemiddeld 4 leerlingen per klasse! En zelfs bij een zoo klein aantal — vier in elke klasse — zal toch nog de helft van het subsidie worden uitgekeerd.

Ben ik den Minister erkentelijk, dat hij ten minste getracht heeft aan enkele van mijn bezwaren welwillend te gemoet te komen, het is mij niet mogelijk om mij ook voldaan te verklaren, want, zooals ik reeds zeide, hoofdzaak is, dat in de wet zelf deugdelijke waarborgen worden gegeven voor deugdelijk onderwijs, en dat deze ontbreken, meen ik gisteren te hebben aangetoond. Wil de Minister aan het door hem zelf gekozen uitgangspunt getrouw blijven, dan zal hij bij de behandeling van de artikelen van dit hoofdstuk moeten medewerken om de gestelde voorwaarden te verkrijgen. De hoofdvraag mag niet zijn: zal deze of gene verplichting minder aangenaam kunnen zijn voor een bijzonder gymnasium, maar wel: is die verplichting noodig om dien waarborg te verkrijgen, die noodig is om den Staat verantwoord te doen zijn, indien hij èn diplomeeringsrecht èn subsidie toestaat.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de wijziging door de Regeering in het artikel gebracht, en zegt: Tegen de wijziging door de Regeering in art. 107*a* gebracht, heeft de Commissie geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigde onderartikel* 107*a* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 107*b*, luidende:

„De aanwijzing geschiedt op een daartoe tot Ons gericht verzoekschrift van het bestuur of bij ontstentenis daarvan van het hoofd van het gymnasium.

Bij het verzoekschrift moeten worden overgelegd:

a. de reglementen of statuten van het gymnasium;

b. het leerplan van het gymnasium.

Uit die stukken moet blijken, dat in alle vakken, vermeld in artikel 5, onder *a—m*, doch niet opgenomen in het programma, bedoeld in het derde lid van artikel 11, in den loop van den zesjarigen cursus onderwijs wordt gegeven, en wel in de gezamenlijke vakken ten minste evenveel uren als volgens het algemeen leerplan, bedoeld in artikel 7, voor die gezamenlijke vakken aan een openbaar gymnasium besteed moeten worden."

Op dit onderartikel is een *amendement* voorgesteld door de heeren Goeman Borgesius en Bos, strekkende om de laatste alinea te doen luiden:

„Uit die stukken moet blijken dat in alle vakken, vermeld in artikel 5 onder *a—m*, in den loop van den zesjarigen cursus onderwijs wordt gegeven en wel in elk vak ten minste evenveel uren als volgens het algemeen leerplan, bedoeld in artikel 7 voor dat vak aan een openbaar gymnasium besteed moet worden.

Bij de aanwijzing kan door Ons op daartoe strekkend verzoek worden bepaald dat in een of meer der bovengenoemde vakken met een kleiner aantal lesuren kan worden volstaan, mits ook na die ontheffing in de gezamenlijke vakken bedoeld in artikel 5 onder *a—m* ten minste evenveel uren onderwijs wordt gegeven als volgens het algemeen leerplan bedoeld in artikel 7 in die gezamenlijke vakken aan een openbaar gymnasium besteed moet worden."

De heer **Goeman Borgesius** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Door den geachten afgevaardigde uit Venlo is straks gezegd, dat bij de beoordeeling van dit amendement wel zou blijken, dat wij uitgaan van dit standpunt, dat alle verplichtingen, die nu in zake den omvang van het onderwijs en het leerplan aan de gemeentelijke gymnasia zijn opgelegd, voortaan ook zullen moeten gelden voor bijzondere gymnasia.

De heer Nolens zal nu bij de verdediging van ons amendement wel bemerken, dat dit volstrekt niet in onze bedoeling ligt, integendeel, ik heb gisteren reeds gezegd, dat naar mijn meening de band aan de gemeentelijke gymnasia aangelegd, eigenlijk te nauw is, en dat ik wel zou willen medewerken om dien band iets minder nauw te maken. Wij plaatsen ons bij de verdediging van ons amendement volstrekt niet op het standpunt: gelijke rechten, gelijke verplichtingen. Wij plaatsen ons op het standpunt, dat de vrijheid der bijzondere scholen niet meer mag worden beperkt dan beslist noodig is, en wij hebben ons amendement alleen daarom voorgesteld, omdat wij van meening zijn, dat de door ons gevraagde waarborg niet kon worden gemist.

Indien ons amendement wordt aangenomen, dan zal aan de bijzondere gymnasia wat het leerplan betreft in tweeërlei opzicht veel grooter vrijheid worden gelaten, dan aan de gemeentelijke gymnasia.

In tweeërlei opzicht.

Vooreerst in dit opzicht, dat de gemeentelijke gymnasia, zelfs met dispensatie van den Minister, geen verlof kunnen krijgen om in het eene vak iets meer, in het andere vak iets minder uren les te geven. Volgens ons amendement zal met dispensatie van den Minister dit aan de bijzondere gymnasia wel geoorloofd zijn.

In de tweede plaats zijn de gemeentelijke gymnasia niet alleen verplicht om een zeker totaal aantal uren per week les in de verschillende vakken te geven, maar tevens is bij Koninklijk besluit bepaald hoeveel uren precies *in elke klasse* en in elk vak les moet worden gegeven. Ook in dat opzicht wenschen wij vrijheid voor de bijzondere gymnasia, om te handelen naar goedvinden, zoodat men bijv., als men dat verkiest, in de derde in plaats van in de tweede klasse kan beginnen met het Duitsch of met het Grieksch.

De eenige band die wij zonder uitzondering en zonder recht van dispensatie wenschen aan te leggen, bestaat hierin, dat volgens ons amendement aan de bijzondere gymnasia het complex van uren niet kleiner mag zijn, dan het complex van uren aan de gemeentelijke gymnasia. Maar kan er tegen dien band overwegend bezwaar bestaan? Ik heb eens nagegaan bij verschillende bijzondere gymnasia, of zij, nu die band niet is aan-

gelegd, in dit opzicht veel van het leerplan der openbare gymnasia afwijken. En het is mij gebleken, dat het getal uren, waarin thans aan de aangewezen bijzondere gymnasia les wordt gegeven, bijna geheel overeenkomt met de uren aan de gemeentelijke gymnasia. In een enkel gymnasium werd een uur minder, in een ander een uur meer les gegeven. Maar men kan niet zeggen, dat de bijzondere gymnasia in hun vrijheid te zeer worden beperkt, wanneer het complex van uren gelijk moet zijn aan het complex van uren aan de gemeentelijke gymnasia.

Wij hebben, zooals ik reeds zeide, ons amendement voorgesteld, omdat wij meenen dat de vrijheid die de Minister aan de bijzondere gymnasia wil geven inderdaad te groot is; ik heb daarop ook gisteren reeds gewezen, maar bij de toelichting van het amendement moet ik toch met een woord in het licht stellen hoe ver die vrijheid gaat.

In het geheel bedraagt het getal lesuren aan de gemeentelijke gymnasia 180 uren, terwijl in de vakken waarop, volgens het voorstel van den Minister, bij het vaststellen van het leerplan door de bijzondere gymnasia alleen behoeft te worden gelet, slechts 23 uren per week bedraagt. Er blijven dus 157 uren geheel vrij, geheel vrij in dien zin, dat men bevoegd zal zijn in die uren les te geven in welke vakken men verkiest, ook al zijn het vakken, die eigenlijk niet tot het gymnasiaal onderwijs behooren.

Ik geloof dat wanneer de Minister nog grooter vrijheid had gegeven en ook voor de aardrijkskunde, chemie, natuurkunde en natuurlijke historie geen zeker aantal uren had voorgeschreven, maar daarentegen bepaald had, dat een eens door den Minister goedgekeurd leerplan niet kan worden gewijzigd zonder nieuwe goedkeuring, dat men dan nog veel grooter waarborg tegen misbruik zou hebben dan bij de regeling die thans is voorgesteld. Nu zegt de Minister wel: maak u niet ongerust, gij erkent immers zelf, dat de bestaande gymnasia ook zonder wettelijken band zich tot heden niet aan misbruik schuldig maakten. Dit erken ik, Mijnheer de Voorzitter, maar wij zijn er volstrekt niet zeker van dat ook alle later komende gesubsidieerde gymnasia, die onder het regime van deze wet waarschijnlijk talrijk zullen worden, evenzeer hun plicht zullen doen, wij hebben zelfs geen zekerheid dat een gymnasia, dat nu een behoorlijk leerplan heeft, over 10 of 20 jaar, nog evenzeer met een behoorlijk leerplan zal werken. En in de derde plaats is meerdere waarborg te meer noodig, omdat de effectus civilis nu ook zal verleend worden aan particuliere personen, die voor eigen rekening een school exploiteeren.

Ik meen dan ook te mogen vertrouwen dat de Minister ons amendement in geen geval maar eenvoudig zal afwijzen, maar zoo hij tegen een of ander punt van ons voorstel bedenking heeft, die bedenking alsdan duidelijk in het licht te stellen, opdat wij er zoo mogelijk aan kunnen te gemoet komen. Het is ons volstrekt niet te doen om de bijzondere scholen te belemmeren, maar alleen om voldoende waarborgen te krijgen, dat ook het bijzonder gymnasium-onderwijs in ons land op peil worde gehouden, en daardoor des te beter de concurrentie met het openbaar onderwijs zal kunnen doorstaan.

Ik zal afwachten wat de Minister tegen ons amendement zal aanvoeren, maar voorloopig beveel ik ons amendement in de welwillende overweging van Regeering en Kamer aan.

Ten slotte wil ik nog enkele drukfouten in het amendement herstellen. In het eerste en derde lid staat „moet", dit wordt „moeten". Een andere wijziging, in ons voorstel aan te brengen, is van meer beteekenis. In den aanhef van het tweede lid staat: „bij de aanwijzing". Wij wenschen daarvoor te lezen: „bij of na de aanwijzing", om duidelijk te doen uitkomen, dat ook, nadat de aanwijzing is geschied en de behoefte aan dispensatie zich eerst later doet gevoelen, de Regeering dan evenzeer nog in de gelegenheid is om de gevraagde ontheffing te verleenen.

De **Voorzitter**: Door de voorstellers zijn wijzigingen gebracht in het amendement en wel in het slot van de eerste en in het slot van de tweede alinea zal het woord „moet" vervangen worden door „moeten", en de aanvang van het tweede lid zal luiden: „Bij of na de aanwijzing enz."

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren ter Laan, Ketelaar, Willinge en Lieftinck, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Savornin Lohman** brengt het volgende verslag uit:

De Commissie, in wier handen is gesteld de geloofsbrief, met bijbehoorende stukken, van den heer mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen, heeft de eer het volgende te rapporteeren:

Uit het afschrift van het proces-verbaal omtrent de candidaatstelling in het kiesdistrict Elst op 23 Februari 1904 blijkt, dat de heeren mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen en H. Pijttersen candidaat zijn gesteld. Bij de stemming op 1 Maart werden, blijkens het overgelegde proces-verbaal van het hoofdstembureau, uitgebracht 4397 geldige stemmen, waarvan op den heer van Wijnbergen 3308 en op den heer Pijttersen 1089, zoodat de heer van Wijnbergen, de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen hebbende, is benoemd verklaard tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Uit de overgelegde stukken blijkt voorts, dat de heer van Wijnbergen geen openbare betrekkingen bekleedt, onvereenigbaar met het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Nederlander is en den vereischten leeftijd heeft bereikt.

Er is echter tegen deze verkiezing bij het hoofdstembureau een bezwaar ingebracht, in het proces-verbaal van dat bureau als volgt omschreven:

„De heer dr. Cattie, voorzitter der liberale kiesvereeniging te Wageningen, maakte bezwaar tegen deze verkiezing omdat in de gemeente Renkum de afkondiging bedoeld in art. 51 der Kieswet niet heeft plaats gehad; hij verzocht hiervan aanteekening in dit proces-verbaal."

Dit bezwaar wordt in een bij de Kamer ingekomen en mede in handen uwer Commissie gesteld adres van dr. J. Th. Cattie, kiezer voor de Staten-Generaal in het kiesdistrict Elst, wonende te Wageningen (dit adres, hetwelk volgens zijnen aanhef zou zijn ingediend door dr. J. Th. Cattie en mr. D. L. Leccius de Ridder, doch alleen door dr. Cattie is onderteekend, moet daarom als alleen van dezen afkomstig worden beschouwd) nader als volgt toegelicht:

dat door den eerstondergeteekende hedenmorgen ten 9 ure bij de vaststelling van den uitslag der verkiezing te Elst volgens art. 94 van de Kieswet het bezwaar is ingebracht:

dat in de gemeente Renkum niet drie dagen vóór den dag der verkiezing openbare kennisgeving is gedaan van dien dag der verkiezing, namelijk dat in die gemeente in het geheel geen openbare kennisgeving is gedaan, dat derhalve niet voldaan is aan art. 51 van de Kieswet;

dat dientengevolge voor de kiezers van de gemeente Renkum de gelegenheid heeft ontbroken of althans heeft kunnen ontbreken om volgens voornoemd art. 51 candidaten te stellen, omdat er geen openbare kennisgeving in die gemeente is gedaan;

dat, als de ondergeteekenden wèl zijn ingelicht, zelfs een lijst uit Renkum te laat is aangekomen en dus niet ingeleverd is kunnen worden;

dat in elk geval, indien voldaan was aan een tijdige openbare kennisgeving een derde candidatenlijst had kunnen worden ingeleverd, waardoor de uitslag der stemming anders had kunnen zijn;

dat het voorschrift van openbare kennisgeving in art. 51 der Kieswet in het leven is geroepen om te zorgen, dat alle kiezers van een hoofddistrict candidaten kunnen stellen en een aantal kiezers niet zoude kunnen worden buitengesloten van de candidaatstelling, al of niet met opzet;

dat onbetwist niet kennisgeven van den dag der verkiezing, dus niet voldoen aan de laatste zinsnede, 1ste alinea, van art. 51 der Kieswet, mag geacht worden een geldige reden voor niet-wettigheid der verkiezing, immers wordt daaraan niet streng vastgehouden, dan kunnen allerlei kwade praktijken ongestraft worden uitgeoefend en onrechtmatig verkregen eenvoudige candidaatstelling in eenig district tot verkiezing van een candidaat aanleiding geven."

Adressant richt tot de Kamer het verzoek: „door het doen instellen van een nauwkeurig onderzoek zich te vergewissen van de juistheid der mededeeling omtrent het *niet* in het openbaar kennisgeven in de gemeente Renkum van den dag der verkiezing voor een lid van de Tweede Kamer (op 23 Februari 1904), en mitsdien, aangezien dit niet kennis geven invloed zou hebben kunnen uitoefenen op den uitslag der verkiezing, medegedeeld in het proces-verbaal van de zitting van het hoofdkiesdistrict

62ste VERGADERING — 9 MAART 1904.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Elst op 2 Maart 1904 — waarin de bezwaren van den eerstondergeteekende *moeten zijn* opgenomen — de gedane verkiezing op 1 Maart jl. in het hoofdkiesdistrict Elst te verklaren als onwettig."

Ten slotte heeft uw Commissie te vermelden, dat in het proces-verbaal der candidaatstelling van 23 Februari is aangeteekend: „Ten gevolge van den spoed, die met deze verkiezing is gemaakt, kon niet behoorlijk worden voldaan aan art. 51 der Kieswet, omdat de plaatselijke bladen alhier Zaterdags verschijnen bij de kiezers die in de buurten wonen die bladen gewoonlijk niet voor namiddag worden ontvangen; dit zal in andere gemeenten wel eveneens het geval zijn geweest."

Uw Commissie acht het gewenscht, dat naar de gegrondheid der ingebrachte bezwaren een onderzoek worde ingesteld alvorens aangaande deze verkiezing aan uw Vergadering een voorstel te doen en heeft de eer voor te stellen:

1°. aan Zijn Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te verzoeken inlichtingen te willen verschaffen aangaande de juistheid van de in het bezwaarschrift van dr. J. Th. Cattie te Wageningen medegedeelde bijzonderheden en van de aanteekening, gesteld op het proces-verbaal der candidaatstelling, met mededeeling van al datgene wat de Minister ter voorlichting van de Kamer in deze zaak bovendien noodig acht;

2'. bedoeld bezwaarschrift en het afschrift van het proces-verbaal der candidaatstelling daartoe te stellen in handen van Zijn Excellentie den Minister; en

3'. van dit rapport een afschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken te doen toekomen.

De vergadering vereenigt zich met de conclusie van het Verslag der Commissie.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging over *onderart.* 107 *b* voortgezet.

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een paar bedenkingen te opperen tegen het amendement door de heeren Goeman Borgesius en Bos voorgesteld.

De geachte eerste voorsteller heeft gisteren en ook thans bij de verdediging van dit amendement op den voorgrond gesteld, dat de contrôle, die de Regeering voortaan zal uitoefenen, met betrekking tot de 4 vakken, waarin niet op het eindexamen wordt geëxamineerd, zoo goed als van geen beteekenis is.

Ik neem de vrijheid dit, met het oog op de ervaring, op de practijk, juist aan de Christelijke gymnasia, voor zoover zij mij bekend zijn, te bestrijden. Wat is toch het geval?

Tot nu toe was men met betrekking tot de 4 vakken, die ik hier bedoel en ook door den heer Goeman Borgesius zijn genoemd: de aardrijkskunde, de natuurkunde, de scheikunde en de natuurlijke historie, waarin geen eindexamen wordt afgenomen, volkomen vrij. Men kon in die vakken zooveel uren laten doceeren als men zelf wilde. Voortaan zal evenwel van het wetsvoorstel der Regeering het gevolg zijn, dat men juist ten aanzien van die vakken, met betrekking waartoe tot op dit oogenblik volkomen vrijheid bestond, aan banden gelegd wordt. En nu is het eigenaardig, dat in de leerplans, die ik van de Christelijke gymnasia onder de oogen heb gehad, zooals trouwens ook door den eersten geachten voorsteller is erkend, in de vakken, waarin op het eindexamen wordt geëxamineerd, bijna hetzelfde getal uren onderwijs wordt gegeven als op de openbare gymnasia. Men was evenwel gewoon, die uren voornamelijk voor het godsdienstonderwijs te besteden, waarin op de openbare gymnasia onderwijs wordt gegeven in de 4 vakken, tegenover welke men immers vrij stond, omdat daarin op het eindexamen geen examen behoeft te worden afgelegd. Maar de Regeering stelt thans voor, dat men voortaan ten aanzien van die 4 vakken volkomen gebonden zal zijn aan het leerplan der openbare gymnasia, ten minste wat het totaal aantal uren betreft, gedurende welke hierin onderwijs gegeven moet worden.

Wanneer nu het amendement aangenomen wordt, zal daarvan het gevolg zijn, dat men èn met betrekking tot de 4 vakken, èn ook met betrekking tot alle andere vakken, wat het totaal aantal lesuren aangaat, aan het leerplan der openbare gymnasia zal zijn gebonden. Dientengevolge zal de vrijheid, die tot dusverre bestond om de uren voor bedoelde 4 vakken bestemd, gedeeltelijk voor het godsdienstonderwijs te gebruiken, vervallen. En zoo zullen voor het godsdienstonderwijs bijzondere uren in het leven geroepen moeten worden.

Dit zal natuurlijk ten gevolge hebben, dat op dit punt de bijzondere gymnasia in een moeilijker positie komen dan waarin zij tot nu toe geweest zijn.

Mijn tweede bedenking is van anderen aard. Volgens het leerplan, zooals het voor het openbaar gymnasium is vastgesteld, moet in de 5de en 6de klasse een splitsing plaats hebben tusschen, wat men de A's en de B's noemt. Nu zijn er lesuren in de 5de en 6de klasse, welke door de leerlingen A en B gemeenschappelijk worden bijgewoond, en voorts uren, welke aan de leerlingen A en B afzonderlijk worden gegeven. Daardoor komt men in het algemeen leerplan voor het openbaar gymnasium tot het totaal aantal uren, dat de tabel vermeldt, welke uitvoering geeft aan art. 3 van het daarop betrekkend hebbend Koninklijk besluit. Wat kan er nu uit een oogpunt van ontwikkeling en ook uit een oogpunt van paedagogiek tegen zijn om de leerlingen A van klasse 5 en 6 en de leerlingen B van klasse 5 en 6 meer samen te voegen dan thans geschiedt? Dit gebeurt dan ook op sommige bijzondere gymnasia. Maar dientengevolge vallen uren vrij, die men aan het godsdienstonderwijs kan wijden.

Dit nu zal onmogelijk worden als aan alle vakken precies hetzelfde aantal lesuren moet worden besteed, als nu in de tabel voor het leerplan der openbare gymnasia is vastgesteld. Ik zie niet in, waarom men de bijzondere gymnasia in dit opzicht zal binden en hun vrijheid ten deele zal ontnemen. Daarbij komt nog een andere overweging.

Het gansche systeem van het wetsontwerp berust hierop, dat voortaan veel meer het zwaartepunt van het onderzoek naar de kennis der leerlingen wordt gelegd in het eindexamen. De overgangsexamens, welke berusten op art. 9 der wet op het hooger onderwijs „Geen leerling van een gymnasium wordt tot een hooger studiejaar bevorderd, dan ten gevolge van een bij het einde van het studiejaar door leeraren onder toezicht van curatoren te houden overgangsexamen, waaruit blijkt, dat hij voldoende kundigheden bezit om het onderwijs in dat hooger studiejaar te kunnen bijwonen", vervallen.

Dientengevolge zal het natuurlijk veel meer op het eindexamen neerkomen dan tot nu toe het geval was.

In verband daarmede is ook de bepaling voorgesteld en aangenomen om het examen niet meer te doen plaats hebben „ten overstaan" maar „onder toezicht" van gecommitteerden. Daardoor wordt toch aan dezen een uitgebreider bevoegheid gegeven dan zij thans bezitten. Gaat het nu, om, waar dit zoo is, en het derhalve vooral aankomt op wat men op dit eene examen weet, omtrent het aantal lesuren, dat men gedurende elk jaar zal hebben bijgewoond, op dit punt een nog sterkeren band aan de bijzondere gymnasia aan te leggen dan zij thans kennen?

Ook uit dat oogpunt dus beschouwd, heb ik bedenking tegen het amendement. Ten slotte wensch ik echter nog een ander bezwaar te opperen. Het komt mij voor dat het amendement in den grond der zaak zijn doel voorbijstreeft en het hart der quaestie, welke het hier geldt, niet raakt.

Bij de Kamer is ingekomen een adres van deskundigen, van rectoren en conrectoren van verschillende openbare gymnasia in ons land, welk adres is gericht tegen de ongelijkheid die op een geheel ander punt op dit oogenblik tusschen het leerplan der openbare en dat der bijzondere gymnasia bestaat. De openbare gymnasia toch alleen zijn *voor ieder jaar* aan een bepaald leerplan gebonden en in dit opzicht laat ook het amendement de bijzondere gymnasia volkomen vrij.

En hierin steekt juist het *vitium* van het tegenwoordig leerplan voor de openbare gymnasia. Zoo moet men bij voorbeeld in de tweede klasse te gelijker tijd beginnen met het geven van les in het Grieksch en in het Duitsch. Zoo is er een onoordeelkundige verdeeling van de lessen in de vaderlandsche geschiedenis, zoodat in de eerste drie jaren dat onderwijs wordt gegeven; men er dan vervolgens 2 jaren in de 4de en 5de klasse mee ophoudt en het eindelijk in de 6de weer ter hand neemt. Zoo wordt in de eerste twee jaren onderwijs gegeven in de natuurlijke historie en eindigt dit dan voor de A's voor goed, zoodat wanneer de jongelui in de 4de, 5de of 6de klasse zijn gekomen, zij hiervan zoo goed als niets meer weten.

Wanneer dus het amendement van de geachte voorstellers zich in de richting had bewogen om het tegenwoordig voor de openbare gymnasia vastgestelde leerplan gewijzigd te krijgen, art. 3 van het Koninklijk besluit, waarin de tabel wordt vastgesteld, een verandering te doen ondergaan, en zoo het langs dien weg tot meerdere gelijkheid van leerplan gekomen was voor de bijzondere en de openbare gymnasia, zouden zij, naar het mij voorkomt, de zaak in haar hart hebben geraakt en werkelijk in een beteren koers hebben geleid.

Daarbij komt nu nog eindelijk deze overweging, op grond van de practijk. Wanneer de toestand, ook als het amendement Goeman Borgesius-Bos wordt aangenomen, blijft bestaan, zooals die op het oogenblik wordt gekend, zullen wij, wanneer de Christelijke gymnasia in aantal toenemen, nog in onvoordeeliger conditie gaan verkeeren met betrekking tot den overgang van de openbare gymnasia naar de bijzondere en omgekeerd. Het is toch een feit, dat het ieder oogenblik, door verplaatsing van vaders, op grond van veranderde betrekkingen uit de eene stad naar de andere, voorkomt, dat een jongen of een meisje van gymnasium moet veranderen. Wanneer nu de openbare gymnasia gebonden blijven aan een zoo uitgewerkt leerplan als tabel 3 kent, en mitsdien als eisch blijft bijv. voor een examen voor de 3de klasse, dat men Duitsch en Grieksch kent, maar aan de bijzondere gymnasia volkomen vrijheid blijft gelaten om b. v. in de 3de klasse met Duitsch in plaats van met Engelsch te beginnen, dan zal, ook bij aanneming van dit amendement, deze overgang in de toekomst ontzaglijk groote moeilijkheden blijven opleveren. Daarom ook hadden de voorstellers in een andere richting verbetering moeten zoeken.

Aan den eenen kant dus — en hierop komt wat ik te zeggen had neer — worden de bijzondere gymnasia door het amendement Goeman Borgesius—Bos in meerdere mate onnoodig gebonden dan tot nu toe het geval is geweest, en in de tweede plaats raakt hun amendement het hart van de quaestie niet, omdat het ons niet brengt op dien beteren weg, welke in het belang van beide gymnasia moet worden bestreden.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Mijn houding tegenover dit amendement kan tot mijn leedwezen niet zoo tegemoetkomend zijn als tegenover de reeks amendementen, gisteren aan de orde gesteld door den geachten afgevaardigde uit Winschoten.

Het amendement toch plaatst mij voor dit dilemma: onbedoeld — ik neem dat gaarne aan — heeft het amendement òf een anti-religieuse òf een anti-paedagogische strekking. Van tweeën één. Ik zeg er bij „onbedoeld". Wat toch is het geval? Volgens hetgeen in dit amendement wordt voorgesteld, moet aan de vakken *a* tot en met *m* besteed worden een gelijk aantal uren op de bijzondere en op de openbare school.

Gelijk de geachte afgevaardigde, die het amendement toelichtte herinnerde, bedraagt dat aantal 180, zóó verdeeld, dat het in alle klassen, ook waar de splitsing van A en B doorgaat, ongeveer 28 uren per week bedraagt. Dat is een zeer hoog aantal en reeds in het Koninklijk besluit, waarbij de tabel der lesuren is vastgesteld, werd in het derde artikel een zekere garantie aangenomen tegen de opdrijving van de lesuren op de gymnasia. In art. 3, tweede lid, lees ik: „Alleen in bijzondere gevallen is vermeerdering dier lesuren geoorloofd, mits het getal tot bijwoning waarvan de leerlingen van elke klasse verplicht zijn, dat van dertig niet te boven ga."

Mijnheer de Voorzitter! Dat was in het jaar 1887 en toen nam reeds de Regeering dit standpunt in, dat het getal 180 zoo hoog was opgedreven, dat er een bepaling bij moest om te zorgen, dat niet een overijverig rector of curatorium dat getal nog ging opzetten en uitbreiden, dat zelfs een ultimus terminus werd vastgesteld en werd bepaald, dat het aantal lesuren dat van 30 niet mocht te boven gaan.

Ongelukkigerwijs kwam in de noot, die bij den staat is gevoegd, voor, dat het aantal lesuren voor het volledige getuigschrift 34 bedragen zou. Wanneer men dus een getuigschrift voor A en voor B wilde hebben, ging men vier uren boven den uitersten termijn, waartoe men gaan mocht. Men zal toestemmen, dat ik als bewindsman sprekende, de 180 uren beschouw als het uiterste, waartoe men gaan mag.

Nu stelt dit amendement den eisch, dat ook de bijzondere gymnasia dien uitersten termijn zullen bereiken, maar dan, zeg ik, is de strekking anti-religieus of anti-paedagogisch; anti-religieus wordt het wanneer men het standpunt inneemt, dat men op de bijzondere gymnasia niet beneden de in de wet gestelde uren mag gaan, want dan wordt beslag gelegd op alle uren en wordt het religieus onderricht uitgesloten.

Nu behoef ik den heeren niet te herinneren, hoe er in Duitschland en in andere landen geen gymnasium is, waar ook niet in het gewone programma zoovele uren voor het Religionsunterricht worden afgestaan. Dat is niet een overlevering van vroegere tijden. Een deskundige, volstrekt niet een Neo-Calvinist, ook niet een orthodoxe veteraan, maar zoo'n gewone man, schreef nog onlangs: „Auch die Beibehaltung der Religionsunterricht ist nothwendig zumal da die gebildeten Kreize mit der historischen Entwickelung der verschiedenen Confessionen und mit dem Inhalt ihrer eigenen Glaubeslehre bekannt sein müssen und der Zeitströmungen auf Religionsgebiete nicht haltbar gegenüber zu stehen."

Daar wordt dus niet over het Religionsunterricht gesproken als over iets dat een nabloeisel was uit het anti-diluviaanschen tijdperk, maar er wordt de nadruk gelegd op de „Beibehaltung" daarvan.

Maar ook op technische scholen wordt in Duitschland en Oostenrijk Religionsunterricht gevorderd. Nu kan men, als men het Religionsunterricht opneemt, daarvoor niet minder stellen dan één uur per week per klasse. Dan komen er dus bij de 180 uren 6 uren. Wanneer men nu het standpunt inneemt, dat men een gelijk aantal uren moet hebben als aan een openbaar gymnasium, maar dat dit het hoogste is waartoe men gaan mag, dan kan men er niet 6 uren voor Religionsunterricht afnemen en dan heeft het amendement een anti-religieuse strekking. Ik leg daarop te meer nadruk, omdat het aan den geachten voorsteller moeilijk onbekend kan zijn, dat in den regel de bijzondere gymnasia hun ontstaan en oorsprong danken aan de overtuiging bij zekere kringen in de bevolking, die gewoonlijk overeenkomt met wat ik daar van den Duitschen schrijver voorlas, nl. de overtuiging dat men het Religionsunterricht in het gewone gymnasiaal programma onder het gewone gymnasiaal onderwijs moet opnemen; dat het niet moet zijn een soort van catechisatie, waarvoor men een dominee of een pastoor laat komen, maar dat het moet dragen een hooger karakter, dat het op dezelfde hoogte staat als het onderwijs in andere vakken. Waar nu de geachte afgevaardigden weten, dat de bijzondere gymnasia voor het grootste gedeelte juist daaraan hun ontstaan danken, dat men met de openbare gymnasia niet tevreden was juist omdat er geen Religionsunterricht gegeven wordt en het Religionsunterricht niet zijn invloed op de geheele opvatting van het gymnasiale onderwijs kan uitoefenen, daar is het juist het bijzonder onderwijs in het hart tasten, wanneer men het geven van Religionsunterricht onmogelijk maakt. Zeggen daarentegen de voorstellers: dat is niet de strekking van ons amendement, dan zeg ik, dat het een amendement is zoo anti-paedagogisch, als ik van den geachten afgevaardigde uit Winschoten niet verwacht had. Die geachte afgevaardigde behoort tot die mannen, wier advies omtrent paedagogische quaesties in deze Kamer door mij steeds op hoogen prijs wordt gesteld, wat hij bij meer dan een gelegenheid ook reeds heeft kunnen bemerken. Dan komt het hierop neer: aan de openbare gymnasia zijn 180 uren en hier moeten er meer bij, en dan gaat het lijnrecht in tegen de geheele beweging op paedagogisch gebied, tegenwoordig tegen het overladen van de kinderen gericht. Die actie — dat behoef ik den geachten voorstellers niet te herinneren — dateert niet van dezen tijd. Basedow is haar begonnen en Gesner heeft haar krachtig doorgezet. Vooral in den laatsten tijd is men tot de overtuiging gekomen, dat men, door de jongelui steeds meer uren en vakken te geven en de examens te verzwaren, niet bereikt wat men er zich van voorstelt, integendeel, de zaak schade toebrengt. De richting, die er sterk en beslist voor is, niet om er meer bij te doen, maar er van af te doen, het huiswerk te verminderen, die richting is op paedagogisch gebied op dit oogenblik de heerschende. Ik geloof niet, dat de geachte voorstellers kunnen zeggen, dat er tegen die richting ook maar ergens ernstige oppositie is. Er mag de een of andere hyper-conservatieve rector te vinden zijn, die niet van de usantie wil afwijken, maar mannen, aan wier oordeel

men op paedagogisch gebied hechten mag, verklaren zich tegenwoordig eenparig voor vermindering van het aantal lesuren.

De heeren weten dan ook dat in Wurtemberg, Beijeren en Pruissen juist ten gevolge van die beweging het aantal lesuren zeer gedaald is, maar het Religionsunterricht is gebleven. En wanneer men nu komt, om mij voor dit dilemma te stellen: òf dat Religionsunterricht weg, òf nog zes uren voegen bij het reeds zoo hoog opgedreven aantal uren op de openbare gymnasia, dan is dat anti-paedagogisch. Nu moeten de heeren niet zeggen: gij werkt altijd met dilemma's, want dilemma's, zoo wordt ons geleerd, zijn een voortreffelijk middel om een zaak klaar en duidelijk voor te stellen. Ik hoop dan ook, dat het mij gelukt zal zijn mijn hoofdbedenking tegen het amendement te doen uitkomen.

In de tweede plaats moet ik mij veroorloven, tegenover den geachten toelichter van het amendement een klacht te uiten. Hij heeft namelijk het voorstel van de Regeering gegeven een misrepresentation die hij niet had mogen geven; hij heeft het toch voorgesteld, alsof de Regeering het bijzondere gymnasia slechts voor 23 uren bond en vrijliet voor de overige 157 uren.

Hij heeft daarmede het geheele voorstel, gelijk het gedaan is, in zijn grond en zijn waarde totaal miskend. De heer de Visser heeft er reeds op gewezen en ik wensch het nog even te accentueeren. Men heeft in het programma lesuren, die correspondeeren met de eindexamens, en lesuren in vakken, die niet correspondeeren met de eindexamens, omdat er niet in geëxamineerd wordt. En nu is de Regeering uitgegaan van dit standpunt: al die vakken en lesuren, die strekken om een jong mensch voor het examen bekwaam te maken behoeft geen band, want daar zorgen wel de gymnasia voor, en deden zij dit niet dan kwam het uit bij het eindexamen. Maar wel is er gevaar, dat de bijzondere gymnasia nonchalant zouden worden ten opzichte van die vakken, waarin niet geëxamineerd wordt en die zonden verwaarloozen, om alles te kunnen concentreeren op de examenvakken. Welnu, daartegen heeft de Regeering een maatregel voorgesteld door te zeggen, dat men op de bijzondere gymnasia in die vakken, waarin niet geëxamineerd wordt, ook verplicht zou zijn evenveel uren te geven, alleen met deze latitude dat als deze iets meer aan aardrijkskunde en gene weder iets meer aan natuurlijke historie wil doen, men daarin vrij is.

Wanneer nu vakken, waarin niet geëxamineerd wordt, er in het oog der Regeering eigenlijk niet veel toe doen, dan zullen de heeren dat niet als een fout beschouwen; maar een van de fouten in het onderwijs der openbare gymnasia is naar mijn meening juist dit: dat die vakken, aardrijkskunde en natuurlijke historie, waarvan het gewicht en de ernst in de periode, waarin wij leven erkend moet worden, beschouwd worden als nevenvakken, als vakken, die er minder op aan komen.

Het voorstel van de Regeering wordt nu een vermindering genoemd en er wordt een zoogenaamde verbetering voor in de plaats gesteld. Dit is een miskenning van het Regeeringsvoorstel waartegen ik ernstig protesteer. De geachte afgevaardigde zeide, dat de Regeering van de 180 lesuren slechts voor 23 opkomt, zoodat zij al de overige uren laat loopen. Mijnheer de Voorzitter! Zoo mag men niet spreken, waar men met een ernstig ontwerp te doen heeft.

En wanneer de heeren voorstellers mij vragen, of ik eens zou willen aangeven, welke veranderingen ik in het amendement zou wenschen om het voor mij smakelijker te maken, dan begin ik met te herhalen, hetgeen de heer de Visser zeide, namelijk dat eigenlijk alles hieraan hangt, dat de heeren beginnen met de zaak goed ter hand te nemen, namelijk met den nadruk er op te leggen, dat het leerplan van de openbare gymnasia onvoldoende is. Ik behoef niet te zeggen, dat het weinig blijk geeft van de paedagogische roeping der rectoren wanneer zij, erkennende, dat het leerplan der openbare gymnasia niet goed is, niet uitsluitend vragen een beter, maar het programma ook verlangen voor de bijzondere gymnasia. Dit is een uiting van rectorale wijsheid, die ik, hoewel ik van deze plaats de heeren gaarne dek, niet hoog wetenschappelijk vind.

Ik kan mij begrijpen dat men zegt: het leerplan deugt niet, maar ik vat niet, hoe men dan kan zeggen er geen bezwaar tegen te hebben, dat het leerplan der bijzondere gymnasia met dat der openbare moet overeenstemmen. Mag ik dan, waar ik verplichtingen opleg aan het bijzonder onderwijs, iets verkeerds opleggen? Er moet een waarborg zijn voor goed onderwijs. Mag ik het onderwijs dan in een slechte richting brengen? Dit is een „contradictio in terminis" waarmede ik niet kan meegaan.

Vraagt men mij of ik dan van het amendement niets weten wil, dan antwoord ik: niets is zoo slecht, of er is een goed kantje aan.

Ik stel in de eerste plaats op den voorgrond, dat ik het amendement, hoe ook gewijzigd, niet accepteer, in de plaats van hetgeen ik voorstel.

De bepaling, dat een bepaald getal uren les gegeven moet worden ook in de vakken waarin geen examen afgenomen wordt, geef ik niet op, omdat ik die van hoog nut acht.

Maar ten tweede, wanneer de heeren, van wie ik erken, dat zij het bijzonder onderwijs door hun amendement niet in ijzeren boeien klinken en de noodige speelruimte willen laten, wanneer die heeren willen zorgen, dat ook het „Religionsunterricht" tot zijn recht zal komen, zonder het anti-paedagogisch idee te bevorderen en het getal lesuren op te voeren, dan heb ik tegen hun denkbeeld niets. Er is op zich zelf niet tegen te zeggen dat in het algemeen leerplan moet staan, dat ten minste evenveel uren onderwijs moet gegeven worden in bepaalde vakken als volgens het algemeen leerplan der openbare gymnasia.

Maar nu zeggen de heeren: wij geven u de gelegenheid om ontheffing te vragen. Ik kan er echter niet mede medegaan, dat de bijzondere gymnasia aan de Regeering of aan den Minister van Binnenlandsche Zaken ontheffing zouden moeten vragen om een uur in de week onderricht in den godsdienst te geven, dat mag en kan niet, dat recht moeten zij hebben krachtens hun karakter en oorsprong, daaraan mag niet getornd worden.

Nu zeggen de heeren: wanneer er een uur ontheffing wordt verleend, dan wordt het getal lesuren kleiner en dan moet het getal lesuren aangevuld worden, zoodat het geheel weder volkomt. Juist die bepaling, dat er vooral gezorgd moet worden, dat er geen uur minder les worde gegeven aan de jongelieden, zoodat zelfs geen uur van vrije studie zou kunnen gegeven worden, vind ik in den grond verderfelijk. Dat is het verkeerde standpunt, dat aan het amendement ten grondslag ligt en waarvan ik niet kan zeggen, dat het paedagogisch hoog staat. Wanneer de heeren laten staan wat ik heb voorgesteld, dit laat ik mij niet ontnemen, vooral nu de geachte afgevaardigde uit Zutphen er zich zoo tegen heeft verklaard en wanneer in de tweede plaats de heeren willen zorgen dat een getal uren voor Religionsunterricht vrij blijve, zonder dat men den anti-paedagogischen weg opgaat om het getal lesuren te vergrooten, dan meen ik dat er tegen de grondgedachte, die aan het amendement ten grondslag ligt, geen overwegend bezwaar bestaat.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch eerst met een enkel woord de bedenkingen te beantwoorden die door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer de Visser, tegen ons amendement zijn ingebracht.

Hij heeft op den voorgrond gesteld, dat door ons amendement de vrijheid van de bijzondere gymnasia iets meer zal worden beperkt dan dit op het oogenblik het geval is; dit wordt door ons natuurlijk terstond toegegeven. Naar mijn inziens gaat dit buiten de quaestie om. De vraag was alleen: is het onder de tegenwoordige omstandigheden, met het oog op de wenschelijkheid van waarborgen voor deugdelijk onderricht, niet beslist noodig die vrijheid iets meer te beperken? Dat is, dunkt mij, de eenige vraag. En nu heb ik zeer scherp naar het betoog van den heer de Visser geluisterd, maar ik heb hem zelfs geen poging hooren doen om aan te toonen, dat, zooals het wetsontwerp thans voor ons ligt, met de geheel onbeteekenende vrijheidsbeperkingen die het wetsontwerp bevat, toch nog voldoende waarborg zal verkregen worden voor een behoorlijke inrichting van het onderwijs.

Hij heeft verder gezegd: Uw amendement raakt in elk geval de hoofdquaestie niet. De klacht met betrekking tot het leerplan der gemeentelijke gymnasia is, zoo drukte hij zich uit, voornamelijk hierin gelegen, dat men, om een voorbeeld te noemen, in de tweede klasse begint te gelijker tijd met het Hoogduitsch en met het Grieksch en daardoor dat studiejaar voor de jongens te zwaar maakt. Dat acht de geachte afgevaardigde zeer verkeerd, en hij zou gaarne van ons een poging hebben gezien om daarin verbetering te brengen en gelijkstelling te vragen in dien zin

dat ook aan gemeentelijke gymnasia meerdere vrijheid wordt gegeven.

Maar nu moet ik in de eerste plaats opmerken, dat de heer de Visser zich vergist waar hij meent, dat bij overneming van ons amendement de bijzondere gymnasia verplicht zouden zijn om in dit opzicht de gemeentelijke gymnasia te volgen en ook in het tweede jaar te gelijk met het Duitsch en het Grieksch te beginnen. Ons voorstel laat ze volkomen vrij om dat niet te doen, ook zonder dat zij daarvoor dispensatie noodig hebben, om dat verkeerde niet op hun gymnasium toe te passen.

De heer **de Visser**: Dan worden de overgangen onmogelijk.

De heer **Goeman Borgesius**: De juistheid van mijn opmerking wordt door den heer de Visser blijkbaar erkend, maar, zegt hij nu, als men van het leerplan der gemeentelijke gymnasia afwijkt, dan wordt de overgang van een bijzonder naar een openbaar gymnasium veel moeilijker.

Ik stem dat toe, Mijnheer de Voorzitter, maar hoe kon dit ons worden tegengeworpen? De Minister van Binnenlandsche Zaken, tegen wiens voorstel de heer de Visser geen bezwaar heeft, wil immers nog wel grootere afwijking toestaan, ja wil zelfs aan de bijzondere gymnasia het recht geven om schier in geen enkel opzicht het bedoelde leerplan te volgen, wil zelfs het recht geven om hoofdvakken van het gymnasiaal onderwijs in geen enkele klasse te laten onderwijzen. Wordt van die vrijheid een ruim gebruik gemaakt, dan zal er zelfs van mogelijkheid van overgang van het eene gymnasium naar het andere in het geheel geen sprake meer kunnen zijn.

En toch, ik herhaal het, heeft de heer de Visser geen bezwaar tegen de regeling, zooals de Minister die voorstelt, terwijl hij ons verwijt dat wij dien overgang bemoeilijken. Maar ik ga verder.

De Minister heeft beweerd, dat ons amendement daarom bedenkelijk is, omdat het nog te veel bindt aan het leerplan der openbare gymnasia, dat niet deugt, dat vrij algemeen veroordeeld is.

Maar nu vraag ik, Mijnheer de Voorzitter, wie is dan de man die daarin verandering kan en moet brengen?

Behoeft daarvoor verandering in de wet gebracht te worden? Volstrekt niet; de Minister zelf heeft het in zijn macht een nieuwen algemeenen maatregel van bestuur uit te lokken en daarbij het leerplan van de openbare gymnasia te regelen meer in den geest als dit door den heer de Visser en blijkbaar ook door den Minister gewenscht wordt.

Niet zonder verbazing vernam ik zoo straks uit den mond van den Minister, dat, indien het leerplan van de openbare gymnasia maar goed en niet te overladen was, hij er niet tegen zou hebben om in deze wet te bepalen, dat het leerplan van de bijzondere gymnasia geheel gelijk moet zijn aan dat van de openbare. Als dit den Minister ernst is, dan staan wij al heel dicht bij elkander. Immers het ligt aan den Minister zelf om den toestand in het leven te roepen dien hij het meest gewenscht acht. Als hij meent, dat er aan de openbare gymnasia nu te veel uren per week les wordt gegeven, dan kan hij dat veranderen, en dan zou zijn bezwaar, dat hij nu nog tegen ons amendement heeft, terstond geheel vervallen.

Maar in afwachting dat bij algemeenen maatregel van bestuur bedoeld leerplan zal gewijzigd worden, gaan wij niet zoover om te zeggen: het leerplan van de bijzondere gymnasia moet geheel gelijk zijn aan het officieele leerplan. Wij willen ook afwijking toestaan — alleen niet zooveel dat daardoor elke waarborg voor de vaststelling van een behoorlijk leerplan zou verloren gaan.

Niet op onzen weg ligt het — ik herhaal het — om wijziging te provoceeren in het officieele leerplan — dit ligt wel op weg van den Minister, die bevoegd is om wat hij in dat leerplan verkeerd acht, zonder wetsherziening er uit te nemen. Ja, indien hij het bestaande leerplan in meer dan een opzicht bedenkelijk acht, dan is het zelfs zijn plicht verandering uit te lokken.

Het wil mij voorkomen, dat, als men de zaak van dezen kant beschouwt, er een geheel ander licht valt op ons amendement dan men zou denken bij het aanhooren van de redevoeringen van den heer de Visser en van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ten onrechte hebben beiden het doen voorkomen, alsof wij de bijzondere gymnasia een keurslijf willen aanleggen. Integendeel, de bijzondere gymnasia zullen ook in ons systeem een groote mate van vrijheid behouden, — alleen zullen zij niet de vrijheid hebben om met een leerplan voor den dag te komen, dat in geen enkel opzicht den toets van deugdelijkheid kan doorstaan. Zeker, voor sommige afwijkingen zal men noodig hebben de toestemming van den Minister van Binnenlandsche Zaken, maar de verantwoordelijkheid van den bewindsman geeft waarborg, dat misbruik van de vrijheid niet zal worden toegelaten.

Maar, zegt men, volgens uw amendement zal dan toch het totaal aantal lesuren gelijk moeten zijn aan dat van de openbare gymnasia.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, maar als de Minister dat aantal uren te hoog vindt, dan heeft hij het immers — ik wees er reeds op — in zijn hand, dat bezwaar te doen verdwijnen door ook de openbare gymnasia van het te groot aantal uren te verlossen.

Wat blijft er op die wijze over van het dilemma, dat de Minister heeft gesteld, toen hij zeide: uw amendement is òf anti-religieus òf anti-paedagogisch? Dat het niet anti-paedagogisch is, meen ik daar straks reeds te hebben aangetoond; de voorstellers van het amendement zullen de laatsten zijn om er den Minister een grief van te maken, indien hij na aanneming van deze wet terstond er zijn werk van zal maken, om in het leerplan van de openbare gymnasia verandering te brengen; wij zullen dit zelfs met groot genoegen zien. Van overlading en opdrijving zijn wij geen voorstanders.

Maar nu de andere bedenking, dat ons amendement zou zijn anti-religieus.

Waarom? Omdat, zoo redeneerde de Minister, wanneer men de bijzondere gymnasia zou verplichten 28 uren in de week te besteden aan de 12 vakken in art. 5 van de wet op het hooger onderwijs genoemd, er dan niet genoeg uren voor het godsdienstonderwijs zouden overblijven.

Het ligt in de verste verte niet in onze bedoeling om het godsdienstonderwijs aan de bijzondere gymnasia tegen te werken, en ik mag dit met te meer recht zeggen, omdat ik als Minister van Binnenlandsche Zaken — de heeren weten dit uit de circulaires die openbaar zijn gemaakt — al het mogelijke heb gedaan om ook op de openbare gymnasia godsdienstonderwijs te doen geven door predikanten en pastoors.

Hier en daar, de Minister zal dit wel weten, ben ik daarin geslaagd, maar het heeft mij getroffen, dat, waar men b. v. in Limburg hier en daar wel eenige moeilijkheid maakte om op de openbare school godsdienstonderwijs te geven, men toch nooit als bezwaar heeft doen gelden, dat er reeds zooveel lesuren aan het gymnasium waren, dat er geen uren voor godsdienstonderwijs meer overbleven. Ik wil niet zeggen, dat dit bezwaar in het geheel niet heeft bestaan, maar men heeft er mij nooit iets van medegedeeld. Bovendien — als dat werkelijk een bezwaar is — dan kon ook dit bezwaar worden weggenomen door wijziging van den bedoelden algemeenen maatregel van bestuur. Eéne opmerking moet ik echter hierbij nog maken.

Het schijnt nu de bedoeling van de Regeering te liggen — ik heb dit ook uit de stukken begrepen — dat men niet alleen bevoegd zal zijn op de bijzondere gymnasia verschillende vakken als: godsdienstonderwijs, Bijbelsche geschiedenis, redeneerkunde, enz., die niet op het programma van de openbare gymnasia voorkomen, te laten doceeren, maar dat ook voor die vakken uit 's Rijks kas subsidie zal worden gegeven in verhouding tot het aantal lesuren dat er aan besteed wordt. Dat is iets nieuws, en ik vraag of daardoor niet de prikkel grooter zal worden om er vakken bij te nemen, die eigenlijk niet tot het gymnasiaal onderwijs behooren. Er is hier in het geheel geen grens gesteld. Men zal er vakken bij kunnen nemen, waarvoor subsidieering in geen enkel opzicht gerechtvaardigd is.

Dat is echter voor mij de hoofdzaak niet. Wij hebben van den beginne af aan op den voorgrond gesteld, dat wij wenschen niet meer beperking van de vrijheid dan voor een behoorlijke inrichting van het onderwijs dringend noodig is. Van den aanvang af hebben wij verklaard, dat wij wenschen mede te werken, niet om het bijzonder onderwijs te belemmeren, maar om het zooveel mogelijk tot meerdere ontwikkeling te brengen en het peil te verhoogen. Welnu, wij wenschen door een wijziging in ons amendement te brengen opnieuw te toonen hoezeer het ons ernst is om ook met betrekking tot dit punt tot overeenstemming te komen. Waar èn de Minister èn de heer de Visser

eigenlijk geen ander bezwaar tegen ons amendement hebben ingebracht, dan dat het belemmerend was, indien het totaal lesuren precies even groot moest zijn aan de bijzondere gymnasia als aan de gemeentelijke gymnasia, daar meenen wij goed te doen aan het bezwaar te gemoet te komen. Het is ons er vooral om te doen om een regel te stellen, waarvan niet zonder toestemming van den Minister mag worden afgeweken, en dat beginsel, die waarborg, blijft gehandhaafd, ook al vervallen de laatste regels van ons amendement, waarin de gelijkheid van het totaal aantal leeraren wordt voorgeschreven.

Wij hebben dus de eer ons amendement in dien zin te wijzigen, dat het laatste deel der tweede alinea vervalt, zoodat deze zinsnede eindigt bij het woord „volstaan". Zooals ons amendemens nu luidt wordt daarin alleen bepaald, dat als regel in ieder vak van het officieele leerprogramma evenveel uren les moet worden gegeven aan de bijzondere als aan de gemeentelijke gymnasia, maar dat de Regeering in het vervolg vrij zal zijn niet alleen om toe te staan, dat in het eene vak meer en in het andere vak minder lesuren zullen zijn, maar ook om toe te staan, dat er in totaal minder lesuren worden gegeven dan in het officieele leerprogram is voorgeschreven.

Nu heeft de Minister nog gezegd: gij zult uw amendement om het voor mij aannemelijk te maken zoo moeten wijzigen, dat den bijzonder gymnasium niet telkens, als men nog een uur meer godsdienstonderwijs wil geven, bij den Minister van Binnenlandsche Zaken behoort te komen om daarvoor permissie te vragen. Mijnheer de Voorzitter, door de wijziging, die wij in ons amendement aanbrengen, wordt dit bezwaar ook volkomen ondervangen, want als men voor een of meer lesuren van een zeker vak vrijstelling vraagt, dan behoeft men niet tevens verlof te vragen om die vrijgevallen uren voor godsdienstonderwijs te bestemmen. Men is dan bevoegd om in dat uur of in die uren in het geheel geen les te geven en dus ook om er godsdienstonderwijs voor in de plaats te geven.

Ik meen dus, dat wij zooveel mogelijk de aangevoerde bezwaren hebben ondervangen.

De **Voorzitter**: Door de voorstellers van het amendement is daarin eene wijziging gebracht, waardoor in het tweede lid het laatste gedeelte, aanvangende met de woorden: „mits ook", vervalt.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Vreemder tactiek heb ik zelden gezien dan nu door den geachten woordvoerder voor het amendement gevolgd wordt. Wij hebben hier een wetsontwerp voor ons. Wanneer daarin verwezen wordt naar een bestaanden regel, wordt daarmede natuurlijk verwezen naar het jus positum. Maar dit jus positum is vatbaar voor verandering en nu zegt de geachte afgevaardigde schrijf het nu maar in de wet alsof dit eigenlijk al veranderd ware, alsof de wenschelijke regeling al ware tot stand gekomen.

Hij zegt: gij Minister van Binnenlandsche Zaken hebt het in uw macht, dat leerplan te veranderen.

De geachte afgevaardigde heeft hieromtrent de macht en de bevoegdheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken blijkbaar een grootere opvatting dan ik. Wanneer iets gedaan moet worden door de Kroon, bij besluit den Raad van State gehoord, is het wat kras om te zeggen, dat hebt gij, Minister van Binnenlandsche Zaken, in uw macht. Wanneer gezegd wordt: daarop hebt gij invloed, was het een andere quaestie, maar die macht zoo maar te vindiceeren, alsof de Raad van State en de Kroon voor niets wegen, is niet de opvatting, die ik van de zaak heb.

Wanneer de geachte afgevaardigde zegt: gij kunt het initiatief nemen voor zulk een wijziging, dan antwoord ik: ik ben niet vreemd aan zulk een gedachte en als ik het realiseer is niet die gedachte van hem uit in mij gekomen, maar is zij zelfstandig in mij ontstaan. Voor welke moeilijkheid sta ik echter? Men kan niet het leerplan op een openbaar gymnasium naar zijn eigen idée veranderen. Die verandering kan natuurlijk eerst dan gebracht worden, na het advies van curatoren en rectoren aan verschillende gymnasia gevraagd te hebben. Bovendien blijft de vraag: grijpt de reorganisatie van ons gymnasiaal onderwijs, die in de maak is, niet in de quaestie in? Dan is de zaak ook metterdaad niet zoo eenvoudig, want dan zou het leerplan gehcel gewijzigd moeten worden en daar gaat veel tijd mede heen.

Nu mag de geachte afgevaardigde niet vergeten, dat ik hier op dit oogenblik nu wel sta, maar dat alle zekerheid ontbreekt dat ik er over eenigen tijd nog sta, en wanneer het hier nu in de wet geschreven wordt, zooals hij wenscht, is het mogelijk dat mijn eventueele opvolger niet van die idée is en mijn wijziging van het leerplan niet tot stand komt. De geachte afgevaardigde zal zelf gevoelen, dat het niet aangaat, om, waar wij hier met een wetsontwerp bezig zijn, bepalingen te maken, die niet rusten op thans bestaande voorschriften, maar op voorschriften, die nog in de maak zijn.

De geachte afgevaardigde is voorts zoo goed geweest over hetgeen ik gezegd heb over hetgeen nu in het artikel staat, en waarvan ik uitdrukkelijk verklaard heb, dat ik het niet kon missen, geen woord te zeggen, hoewel hij mijn bezwaren wilde wegnemen. En toch meent hij alles gedaan te hebben, wat het amendement voor mij aannemelijk kon maken.

De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat hij indertijd als Minister van Binnenlandsche Zaken bevorderd heeft de gelegenheid aan rabbi's, pastoors en predikanten te geven om op gemeentelijke gymnasia godsdienstonderwijs te geven. Toen ik dat hoorde ging mij een licht op. De geachte afgevaardigde vat dus religie-onderricht op alsof het ware catechisatie. Het heeft er niets van. Ook wanneer de jongelieden Religionsunterricht krijgen, moet daarnevens over wat de *Seelsorge* is, meer persoonlijke, meer intieme bespreking van de levensquaestiën nog bovendien met de jongelieden plaats hebben. Juist dit is het principieel verschil tusschen zijn standpunt en dat waarop ik sta, en allen, die juist voor het bijzonder gymnasium opkomen. Bij hem is catechisatie een addendum, als er maar een lokaal is, is men klaar, terwijl ik juist met het Duitsche citaat dat ik voorlas aantoonde, dat het een andere quaestie is.

Bij ons is de quaestie, dat de religie uitmaakt een leervak, even wetenschappelijk en ernstig opgevat als het Latijn, Grieksch, geschiedenis of wat men wil, en zóó, dat van daaruit invloed op het geheele gymnasium uitgaat,

Nu begrijp ik ook de bedenking, die de geachte afgevaardigde maakt, dat men zelfs voor de catechisatie subsidie zou moeten betalen.

Bij hun opvatting is het werkelijk dwaas, maar als men zegt: het is nog noodiger dan Latijn en Grieksch, het primum verum, dan kan men niet zeggen: Nu wel voor een ander vak subsidie, maar hiervoor niet.

Nu heeft de geachte voorsteller een grooten stap tot de vrede gedaan. Hij heeft namelijk — behalve enkele correcties, die als drukfouten moesten worden aangemerkt, waaronder er echter een: de verandering van „bij" in „bij of na", van zeer groote beteekenis is — de hatelijke slot-clausule er afgenomen.

Daarmede ben ik wezenlijk iets verder gekomen, maar ik ben er nog lang niet.

Want als de geachte afgevaardigde zegt: nu is vervallen het bezwaar, dat men bij de Regeering moet komen om vrijheid te vragen tot het geven van Religionsunterricht, dan antwoord ik: dat is niet waar; het bezwaar blijft bestaan, want wanneer men eerst permissie moet vragen aan den Minister, mag men zonder dispensatie het onderricht niet geven, of men moet de uren onpaedagogisch opdrijven.

Daarom kan ik het idée niet overnemen, tenzij uitdrukkelijk in de wet wordt opgenomen gelegenheid voor het Religionsunterricht als leervak, met in het geheel ten minste 6 lesuren.

Wanneer dit erkend wordt, wanneer in den eersten volzin van het amendement gezegd wordt, dat het getal lesuren 6 minder mag bedragen, dan komen wij verder en geven zelfstandig aan het gymnasium het recht om het Religionsunterricht te geven; maar dit doet men niet, wanneer men eerst den Minister van Binnenlandsche Zaken om vrijheid daartoe moet gaan vragen.

De geachte afgevaardigde heeft gelijk, dat wij nu dit gewonnen hebben, dat wij niet behoeven te komen bij den Minister om te vragen of wij Religionsunterricht mogen geven, maar waar is de stoel, waarop dat onderricht zitten moet? Dien heb ik niet.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Waarom gaat het eigenlijk bij dit amendement?

In de eerste plaats en alleen om de belangen van het bijzonder onderwijs? Naar het mij voorkomt niet. De belangen van het openbaar onderwijs zijn er evenzeer bij betrokken.

Wij staan op dit oogenblik met dit wetsontwerp op een geheel nieuw standpunt. Wanneer in de algemeene beschouwingen over dit hoofdstuk door den Minister er op is gewezen, dat wij hier te doen hebben met verkregen rechten voor de bijzondere gymnasia, toen ter sprake kwam het diplomeeringsrecht, wil ik dit zeer beslist ontkennen.

De Minister heeft herhaaldelijk onderscheid gemaakt tusschen een formeele en reëele vrijheid en zoo ook kan men hier spreken van het formeele recht en de reëele inhoud van het recht dat op dit oogenblik aan het gymnasium wordt gegeven.

Wanneer wij toch zien, dat aan de verschillende bijzondere gymnasia zal worden toegekend een zeer groot Rijkssubsidie, zoodat zij in dit opzicht volkomen gelijkstaan met de openbare gymnasia; wanneer wij zien dat zij daardoor betrekkelijk gemakkelijk kunnen concurreeren met de openbare gymnasia; wanneer wij er op letten, dat op dit oogenblik tal van leerkrachten beschikbaar zijn zelfs voor lagere salarissen dan waarvoor eenige openbare school onderricht zou mogen doen geven, dan blijkt het toch genoeg, dat wij hier hebben een nieuwe zaak en wij ons moeten afvragen, hoe de concurrentie-strijd tusschen de bijzondere en de openbare gymnasia in billijkheid is te regelen.

Men heeft hier zoo vaak gesproken over de gelijkheid van de voorwaarden van concurrentie tusschen het openbaar en het bijzonder onderwijs. Welnu, de Minister mag zich in deze niet plaatsen op het standpunt: wat eischt het bijzonder onderwijs, maar slechts op dit: hoe zijn de verschillende voorwaarden van ontwikkeling voor beide soorten gelijk te maken?

Wil men dit doen, dan mag men er toch wel op letten, hetgeen de Minister zelf heeft toegegeven, dat thans een zeer knellende band aan de openbare gymnasia is aangelegd, welke o. a. in de bepaling ligt, dat het onderwijs moet worden gegeven naar een algemeen door den Minister vastgesteld leerplan.

De heer Goeman Borgesius heeft er op gewezen, dat de Minister altijd in staat zal zijn het leerplan te wijzigen, maar te ontkennen is het niet, dat aan dergelijke wijziging, welke te gelijk in alle scholen zal moeten gelden, bezwaren verbonden zijn.

Wat zal dus nu de toestand worden in het vervolg? Dat men krijgt bijzondere gymnasia volkomen vrij in hun ontwikkeling, zich geheel kunnende richten naar de tegenwoordige wenschen op het gebied van paedagogische inrichting, gesteund met behoorlijke subsidies, en daarnaast openbare inrichtingen, gebonden aan een knellenden band, die misschien niet heel spoedig zal worden losgemaakt. Daarop mag men zeker bij de beoordeeling dezer quaestie wel letten.

Nu tot het amendement komende, vraag ik, welk groot bezwaar daarin voor den Minister kan gelegen zijn. Wat een bezwaar had kunnen uitmaken, en waaraan de Minister zijn argumenten ontleende, n.l. dat het amendement was òf anti-religieus, omdat het geen godsdienstonderwijs zou willen, òf anti-paedagogisch, omdat het zou doen vermeerderen het aantal lesuren, welnu de staart van het amendement, waarin het venijn kon gelegen zijn is afgesneden.

Nu komt alles hierop neer, dat, indien een bijzonder gymnasium zich wendt tot den Minister met verzoek een aanwijzing te verkrijgen voor het diplomeeringsrecht en het daaraan verbonden subsidie en indien het vraagt met minder uren in verschillende vakken te kunnen volstaan, die vrijstelling dus ook voor de 6 verlangde uren door den Minister wordt toegestaan, maar dan is deze daarvoor verantwoordelijk. Hoe zouden daarmede nu knellende banden aan de bijzondere gymnasia kunnen worden aangelegd? Is men nu niet gekomen tot een minimum eischen, welke men van de andere zijde zal kunnen stellen?

Nu zegt de Minister: het zou misschien in orde zijn te brengen indien ge uitdrukkelijk in het amendement vrijstelling voor een nieuw vak opneemt. Dit vak schijnt nog zoo vreemd te zijn, dat men het alleen met een vreemden naam hier kan aanduiden: Religionsunterricht. De Minister heeft er eenige omschrijving van gegeven, maar het schijnt niet eens door het gewone „godsdienstonderwijs" vertaald te kunnen worden. Ik zal mij ook niet aan een omschrijving wagen, veel minder een dergelijk vak, dat nog niet eens in de bevatting van de meeste leden is doorgedrongen, in bepaalde termen in het amendement opnemen.

Van onze zijde is alles gedaan om het mogelijk te maken dat de concurrentie-strijd tusschen openbare en bijzondere gymnasia op een voet van meerdere gelijkheid zal worden gevoerd.

Wanneer echter het Regeeringsvoorstel wet wordt, is de Minister moreel verplicht door wijziging van art. 7 aan de openbare gymnasia gelegenheid te geven om zich in meerdere vrijheid te ontwikkelen. Wij kunnen zoo iets niet voorstellen; daartegen zou door den Voorzitter bezwaar worden gemaakt, omdat het hier een artikel geldt waarin geen wijziging wordt voorgesteld.

Maar blijft de bepaling zooals ze thans luidt, dan is er niet gelijkstelling tusschen openbaar en bijzonder onderwijs, maar begunstiging van het bijzonder onderwijs.

De heer **Goeman Borgesius**: Ik zal mij na de rede van den heer Bos tot een korte opmerking bepalen.

De Minister heeft gezegd: ik heb uitdrukkelijk verklaard dat, al wordt het amendement ook veel verbeterd, ik het toch niet kan accepteeren, zoolang men mij wil ontnemen wat in mijn voorstel is opgenomen.

De Minister kan daarmede niets anders bedoelen, dan dat hij, althans met betrekking tot die vier bijvakken, de aardrijkskunde, de scheikunde, de natuurkunde, de natuurlijke historie, eenige regeling in de wet wenschte, want dat voor die vakken wel eenige band noodig is.

Welnu, ik wil er op wijzen dat ons gewijzigd amendement volstrekt niet wegneemt datgene wat de Minister voorstelt, maar dat het *per se* daarin is opgenomen. Immers, uitdrukkelijk wordt in het amendement gezegd, dat in *alle* vakken, dan ook in de vier genoemde, evenveel uren les moet worden gegeven als aan de gemeentelijke gymnasia. Alleen kan ook met betrekking tot de lesuren in die vakken door den Minister of liever bij Koninklijk besluit dispensatie worden verleend, en daartegen kan toch op 's Ministers standpunt geen bezwaar bestaan. Onze regeling is op dit punt zelfs iets milder dan die van de Regeering.

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch, naar aanleiding van het laatste dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen gezegd heeft, nog een korte opmerking te maken.

De verdienste in het voorstel van den Minister zit met betrekking tot de vier vakken juist hierin, dat voortaan met die vier vakken niet meer de hand kan worden gelicht. Men moet voor die vier vakken op de bijzondere gymnasia het totaal aantal lesuren hebben, dat men nu heeft op de openbare. Wanneer echter het amendement van de heeren, zooals het nu is gewijzigd, wordt aangenomen, zal de practijk worden, dat men juist altijd voor vier vakken, waarin geen eindexamen moet worden gedaan, dispensatie vraagt en erlangt, en keert dus het gevaar, dat de Minister in zijn ontwerp heeft willen keeren, met hernieuwde kracht terug. Het is op dien grond, dat ik mij alsnog blijf verklaren tegen het amendement-Goeman Borgesius-Bos, ook zooals het is gewijzigd.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Winschoten merkt op, dat ik ten onrechte zou beweerd hebben, dat wij hier staan voor verkregen rechten. Wanneer ik zelf had opgemerkt, dat door het subsidie daarin een wijziging is gebracht, ware zijn opmerking over hetgeen ik gezegd heb juist. Maar nu mag hij zijnerzijds niet ontkennen, dat wij bij het diplomeeringsrecht wel degelijk hebben een verkregen recht, niet een recht in dien zin alsof elk gymnasium er gebruik van zou kunnen maken. Neen, de bevoegdheid der Regeering blijft facultatief, want er staat: „zij *kunnen* worden aangewezen".

Wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat nu voor de openbare en bijzondere gymnasia de financieele conditie gelijk wordt gemaakt, dan houde hij mij ten goede, dat hij zich daarin ten eenenmale vergist. Want de gemeentelijke gymnasia ontvangen allereerst het Rijkssubsidie, maar bovendien al wat ze verder noodig hebben uit de gemeentekas. Het is dus volstrekt niet zoo, alsof tusschen openbaar en bijzonder onderwijs van de financieele zijde nu geen onderscheid meer bleef bestaan. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt: de zaak komt ten slotte neer op een concurrentiestrijd, en nu moet ook gezorgd

worden, dat het openbaar onderwijs niet wordt achtergesteld bij het bijzondere, dan ben ik dat geheel met hem eens, voor zoover hij dien eisch stelt ten opzichte van hetgeen die gymnasia te praesteeren hebben, maar niet als hij dien eisch stelt ten opzichte van een gebondenheid aan een maatregel of een besluit, waarvan hij zelf moet erkennen, dat het, ik zal niet zeggen slecht is, maar ernstige verbetering behoeft. Welnu, ik heb straks reeds uitgesproken, dat ik, wat dat besluit betreft, reeds zwanger ga van de gedachte, op welke wijze dat leerplan moet worden herzien, en wanneer mij tijd overblijft, zal het hiertoe zeker komen.

Nu zeggen de geachte afgevaardigden, dat zij het amendement nu wenschen te laten zooals het daar ligt en er niet verder aan wenschen te tornen.

De heer Borgesius merkt op, dat ten aanzien van die vier vakken eigenlijk hetzelfde door hun amendement wordt gegeven, als er in mijn ontwerp staat. Dat is niet juist, want in hun amendement staat niet uitdrukkelijk, dat ook voor die vakken in elk geval ten minste evenveel uren moeten gegeven worden als in het algemeen leerplan is bepaald. Mijn ontwerp strekt daarentegen om wel te zeggen, dat voor die vier vakken hetzelfde aantal uren moet worden gegeven, met dien verstande, dat men vrij zal blijven in de dispositie van die uren over die verschillende vakken.

De heer Bos merkt op, dat hij geen kans ziet om Religionsunterricht in het wetsontwerp te brengen, omdat het schijnt, dat er voor die Duitsche uitdrukking geen Nederlandsch woord bestaat. Ik ben niet zoo dwaas geweest aan de geachte voorstellers te vragen, dat zij met name het leervak „godsdienstonderwijs" in hun amendement zouden noemen.

De opmerking, dat het woord onder ons niet bekend is, is een opmerking, die geen hout snijdt, maar alleen, omdat men in onze wettelijke voorschriften niet van Religionsunterricht spreekt en dat vak aan onze openbare instellingen niet wordt gedoceerd, is in onze wetgeving daarvoor geen term vastgesteld; daarentegen heeft men een uitdrukking „godsdienstonderwijs", die dadelijk in de opvatting van vele heeren met catechisatie wordt vereenzelvigd, gelijk de geachte afgevaardigde uit Zutphen die beide begrippen identifieerde.

Het eenige wat ik gezegd heb dat moest gebeuren, is, dat het totaal aantal uren verminderd moest worden met zes. Indien de heeren zeggen, dat zij daarin geen zin hebben, welnu, laten zij het dan niet doen, maar dan verklaar ik mij met hun amendement niet te kunnen vereenigen.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter van de Commissie van Voorbereiding*, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het gewijzigd amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid der Commissie — de minderheid wordt gevormd door een van de geachte voorstellers van het amendement — ontraadt de aanneming daarvan. Motiveering schijnt aan de Commissie onnoodig na het uitvoerig debat.

Het *gewijzigd amendement* van de heeren Goeman Borgesius en Bos wordt met 53 tegen 27 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Duymaer van Twist, Okma, Heemskerk, de Ram, de Savornin Lohman, van den Heuvel, van Wassenaer van Catwijck, van Nispen tot Sevenaer, Passtoors, Brummelkamp, van den Berch van Heemstede, van der Kun, Kolkman, van Limburg Stirum, Mutsaers, van Vlijmen, de Waal Malefijt, Bolsius, Arts, Seret, Friesen, Brants, van Wichen, Raymakers, van Löben Sels, van Vliet, Fruytier, Staalman, van de Velde, van Veen, Nolens, Sluis, van der Borch van Verwolde, Janssen, Beckers, Schokking, Bijleveld, van Heemstra, van Idsinga, van Bylandt, Lucasse, Krap, van der Vlugt, de Ridder, de Visser, Talma, Travaglino, Michiels van Verduynen, van Dedem, van Alphen, van Asch van Wijck, Pompe van Meerdervoort en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren ter Laan, Willinge, Troelstra, Dolk, Goeman Borgesius, Hubrecht, Hennequin, Drucker, Röell, van Raalte, Cremer, Tydeman, van Karnebeek, Ketelaar, Smeenge, Helsdingen, van der Zwaag, Smidt, Lieftinck, Goekoop, van Foreest, Mees, Fock, Verhey, Roessingh, Bos en van Styrum.

Onderart. 107*b* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 107*c*, 107*d*, 107*e*, 107*f*, 107*g*, 107*h*, 107*i*, 107*k* en 107*l* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 107*m*, luidende:

„Aan de besturen van aangewezen gymnasia wordt uit 's Rijks kas subsidie verleend, mits het gymnasium staat onder het bestuur van eene instelling, stichting of rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging.

Het subsidie wordt verleend:

1°. per wekelijks gegeven lesuur tot een maximum getal lesuren, dat overeenstemt met het getal, dat wekelijks volgens het algemeen leerplan, bedoeld in artikel 7, aan het onderwijs in de vakken, vermeld in artikel 5, onder *a*—*m*, aan een openbaar gymnasium besteed wordt. Indien het getal leerlingen in eene klasse meer dan vijf en twintig bedraagt en de klasse gesplitst is in twee parallelklassen, komen hierbij twee, en indien het getal leerlingen in eene klasse meer dan vijftig bedraagt en de klasse gesplitst is in drie parallelklassen, drie parallelklassen voor de berekening van het subsidie in aanmerking. Tusschen meer dan twee achtereenvolgende lesuren mag ten hoogste een kwartier uur van ontspanning worden gegeven, welke tijd voor de berekening van het subsidie medetelt;

2°. tot een bedrag van vijfenveertig gulden, indien het gymnasium gevestigd is in eene gemeente, waar de bevolking 30 000 zielen of minder bedraagt, en tot een bedrag van vierenvijftig gulden, indien het gymnasium gevestigd is in eene gemeente, waar de bevolking de 30 000 zielen te boven gaat.

Bovendien wordt eene bijdrage in de aan den rector uit te keeren jaarwedde verleend tot een bedrag van één duizend gulden.

Voor die subsidie komen niet in aanmerking de bijzondere gymnasia:

a. waarvan de opbrengst der schoolgelden eene inkomst oplevert van gemiddeld minder dan tachtig gulden of gemiddeld meer dan tweehonderd gulden per leerling en per jaar;

b. waarvan blijkt, dat zij gehouden worden als winstgevend bedrijf.

De besturen zijn gehouden aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken alle inlichtingen te geven, verlangd met betrekking tot litt. *a* en *b* in dit artikel vermeld, en zulks op straffe van verval van aanspraak op de subsidiën.

Jaarlijks in de maand Januari zendt het bestuur, dat op de Rijkssubsidiën krachtens dit artikel over het voorgaande jaar aanspraak maakt, zijne daartoe strekkende aanvrage aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

Voorschriften omtrent de uitvoering van dit artikel worden bij algemeenen maatregel van bestuur gegeven."

Op dit onderartikel is een *amendement* voorgesteld door den heer Nolens, strekkende om het vierde lid te lezen:

„Voor die subsidie komen niet in aanmerking de bijzondere gymnasia:

a. waarvan blijkt, dat zij gehouden worden als winstgevend bedrijf;

b. waarvan de opbrengst der schoolgelden eene gemiddelde inkomst per leerling en per jaar oplevert van meer dan tweehonderd gulden;

c. gevestigd in gemeenten met een openbaar gymnasium, indien de opbrengst der schoolgelden eene gemiddelde inkomst per leerling en per jaar oplevert van niet meer dan tachtig gulden of zooveel minder als die inkomst van het openbaar gymnasium beneden dat bedrag blijft.

De heer **Nolens** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijn mondelinge toelichting kan al even kort zijn als de schriftelijke, die ik bij dit niet veel beteekend amendement gegeven heb.

In het Voorloopig Verslag werd aangedrongen op het stellen van een minimum minerval, en in de Memorie van Antwoord, bladz. 66 van het Verslag, werd de wenschelijkheid van het aangeven van een dergelijk minimum erkend, vooral op grond dat het niet goed zou zijn de gelegenheid open te laten om wat

men noemt onedele concurrentie hier in het onderwijsvak aan te moedigen. Maar nu werd dat minimum gesteld op f 80, en ik geloof dat men bij het stellen van dat minimum wederom, zooals zoo dikwijls gebeurt, alleen rekening heeft gehouden met de toestanden zooals die zich voordoen in het Noorden en het centrum van het land, waar de menschen welhebbender zijn, waar zij meer kunnen betalen voor andere dingen en ook voor gymnasiaal onderwijs, en dat men uit het oog heeft verloren de toestanden in minder welhebbende provinciën.

Het komt mij voor dat daar waar geen openbaar gymnasium bestaat, ook geen gevaar is voor concurrentie, laat staan onedele concurrentie, en dat in sommige plaatsen, waar een openbaar gymnasium bestaat, minder schoolgeld dan f 80, zooals hier als minimum voorgesteld wordt, betaald wordt; en dat het dus onbillijk zou zijn voor eventueele bijzondere gymnasia een minimum van f 80 te stellen.

Nu zijn er gymnasia — ik noem dat te Maastricht — ik laat in het midden of er ooit quaestie van zal zijn aldaar een bijzonder gymnasium op te richten — waar een minerval betaald wordt met een minimum van f 30.

Het zou onbillijk zijn daar een minimum van f 80 te stellen voor een bijzonder gymnasium. Het doel der bepaling, zooals die thans in het gewijzigd wetsontwerp is opgenomen, wordt voorbijgestreefd. Mijn amendement strekt om het doel te bereiken.

Vandaar dat ik voorstel het vierde lid onder *c* te doen luiden:

„Voor die subsidie komen niet in aanmerking de bijzondere gymnasia:

c. gevestigd in gemeenten met een openbaar gymnasium, indien de opbrengst der schoolgelden eene gemiddelde inkomst per leerling en per jaar oplevert van niet meer dan tachtig gulden of zooveel minder als die inkomst van het openbaar gymnasium beneden dat bedrag blijft."

De bedoeling is, dat wanneer aan een openbaar gymnasium een minimum van f 80 van de bezoekers gevorderd wordt, datzelfde minimum ook zal gelden voor het bijzonder gymnasium.

Het komt mij voor, dat ik reeds te lang gesproken heb om deze eenvoudige zaak duidelijk te maken.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren de Visser, van Nispen tot Sevenaer, Raymakers en Mutsaers, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Uit de omstandigheid dat zoovele leden dit amendement ondersteund hebben, moet ik opmaken dat het bij velen sympathie vindt. Ik daarentegen meen dat dit amendement niet zonder bedenking is en wensch de redenen voor mijn mindere ingenomenheid kortelijk te ontvouwen.

Het doel van het amendement is om de bijzondere gymnasia in plaatsen waar geen openbaar gymnasium bestaat, wat het schoolgeld betreft, geheel vrij te laten, zoodat geen enkel verplicht minimum op die gymnasia toepasselijk zal zijn.

Welnu, mijn eerste bedenking tegen het amendement is deze: dat de openbare gymnasia niet alleen bestemd zijn voor de gemeenten waar ze zijn gevestigd, maar ook voor omliggende gemeenten. Om een concreet voorbeeld te noemen. Gesteld dat men in Ginneken een bijzonder gymnasium opricht, dan zal de bepaling van een verplicht minimum schoolgeld op dat gymnasium niet van toepassing zijn op grond dat er in Ginneken geen openbaar gymnasium bestaat. Maar er bestaat wel zulk een gymnasium te Breda, en nu is het toch duidelijk, dat het, met het oog op de concurrentie, precies hetzelfde is of het bijzondere gymnasium in Ginneken of te Breda wordt opgericht.

Zooals ik zeide, dit is maar een voorbeeld uit velen. Geen enkel gymnasium is alleen bestemd voor de gemeente waar het gevestigd is.

De tweede bedenking die ik tegen dit amendement heb, is van anderen aard. Gisteren heb ik uitvoerig niteen trachten te zetten, dat bij de allergeringste waarborgen die dit wetsontwerp geeft, de vrees niet ongegrond is, dat men hier en daar gymnasia zal oprichten, die men nog wel gymnasia noemt, maar die, wat het peil van het onderwijs betreft, eigenlijk niet meer gymnasia zouden kunnen worden genoemd. Tegenover het gevaar voor dergelijk misbruik is nu het voorschrift van een manimum schoolgeld door den Minister gesteld op f 80 nog altijd een rem, omdat, waar het peil van het onderwijs hoog staat, het moeite zal kosten een voldoend aantal leerlingen te krijgen, zoolang men het schoolgeld behoorlijk hoog stelt.

Wat zal er nu gebeuren bij aanneming van dit amendement? Dit, dat er scholen zullen verrijzen, veel overeenkomst hebbende met de oude Latijnsche scholen, waar men voor f 20 of f 30 en misschien nog lager schoolgeld onderwijs zal kunnen krijgen in allerlei vakken, maar waar van de opleiding voor de Universiteit niets terecht komt. Door het groote Rijkssubsidie zal men in staat zijn het schoolgeld zeer laag te stellen, en zal men op die wijze veel leerlingen kunnen trekken, maar aan het doel van goed gymnasiaal onderwijs wordt intusschen niet voldaan.

Mijn bezwaar weegt te meer, omdat in deze wet geen bepaling voorkomt dat gymnasia, om het subsidie te behouden, ook werkelijk leerlingen voor de Universiteit moeten afleveren.

De heer Nolens heeft dezen morgen zelf gezegd, dat hij het een leemte in dit wetsontwerp vond, dat daaromtrent geen enkel voorschrift in de wet voorkwam. Welnu op dat standpunt had de geachte afgevaardigde dit amendement niet moeten voorstellen. Immers het gevaar waar de geachte afgevaardigde zelf op wees, zal veel grooter worden, als zijn amendement wordt aangenomen. Ik heb om die redenen bezwaar vóór dit amendement te stemmen.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij dit artikel nog eens een vraag ter sprake te brengen, die ik bij de algemeene beschouwingen reeds heb ontwikkeld, nl. of het niet wenschelijk zou zijn om te bepalen dat aan bijzondere gymnasia geen subsidie zal kunnen worden verleend uit andere openbare kassen dan de Rijkskas.

Ik begin met op den voorgrond te stellen, dat ik tegen het stelsel om Rijkssubsidie aan gymnasia te geven geen bezwaar heb. Ik heb behoord tot degenen die in de afdeelingen verklaard hebben, dat zij geen bezwaar hadden tegen het subsidieeren van bijzondere gymnasia van Rijkswege.

Maar ik wensch toch te dezen opzichte twee reserves te maken.

Ik weet wel dat Zijn Excellentie de heer Minister van Binnenlandsche Zaken mij bij de behandeling van hoofdstuk V van de begrooting van 1904 heeft te gemoet gevoerd, dat hij niet veel van reserves hield, vooral niet van mijn zijde, maar ik meen toch de reden te kunnen opgeven waarom ik gemeend heb te dezen opzichte zulks wel te moeten doen. Vooreerst wat betreft den grond van mijn instemming met de subsidies. De Minister heeft bij de algemeene beschouwingen op bladz. 1360 dien grond aldus aangegeven: „dat, waar het gymnasiaal onderricht een onderricht is, dat zeer hoog in kosten loopt, het billijk is, dat van Rijkswege ook aan de bijzondere gymnasia, evenals aan de gymnasia der gemeenten, gegeven worde een steun voor hun oprichting en instandblijving."

Indien dat de eenige grond ware waarop subsidiën door het Rijk voor de bijzondere gymnasia konden worden verdedigd, zou ik zeker daaraan mijn stem niet geven, want langs dien weg kan men komen tot een zeer groote uitbreiding dier subsidiën.

Met deze argumentatie zou bij voorbeeld ook een subsidieering kunnen verdedigd worden van bijzondere Universiteiten, en dat is dus mijn grond voor de toekenning van subsidiën aan bijzondere gymnasia niet.

Ik meen met den geachten afgevaardigde uit Goes, dat het gymnasiaal onderwijs in dit opzicht overeenkomt met het lager onderwijs, dat ook hier de leerling meer in het bijzonder op den voorgrond treedt.

De geachte afgevaardigde drukte dit aldus uit, of, laat ik liever zeggen: in *De Nederlander* van 15 Juni 1903, n°. 2971, wordt het aldus uitgedrukt: „Daar de leerlingen aan de gymnasia nog in den leeftijd verkeeren, waarin zij door de ouders worden opgevoed, achten wij het juist en billijk, dat ook aan de ouders de keuze worde gelaten tusschen de scholen, waar zij hun kinderen willen zenden."

Deze argumentatie kan niet gelden voor de bijzondere Universiteiten, dus op dezen grondslag kan ik de subsidieering aan de bijzondere gymnasia aanvaarden. Trouwens het is opmerkelijk,

dat lang voordat er van subsidiën voor het bijzonder onderwijs sprake was, Thorbecke in zijn aanteekeningen nopens het hooger onderwijs, door zijn zoon uitgegeven, het verleenen van subsidiën van Rijkswege ook aan bijzondere gymnasia heeft verdedigd en het komt mij voor, dat ook inderdaad met dat stelsel, wanneer men daarvoor slechts den juisten grond aangeeft, kan worden ingestemd.

In de tweede plaats wensch ik een reserve te maken ten opzichte van gevolgtrekkingen, die uit deze subsidieering wellicht zouden worden afgeleid.

Wij weten dat de Minister van Binnenlandsche Zaken toch altijd eenig verband blijft zoeken tusschen het subsidieeren van de lagere scholen, gymnasia, enz. eenerzijds en dat van de bijzondere Universiteiten anderzijds, zij het dan ook in een verwijderd verband. Hij zeide o. a. op bladz. 8 van de Memorie van Toelichting: „*Kortweg* uit de beslissing, die ten deze voor het lager onderwijs genomen is, ook tot subsidieering van het vrije universitair onderwijs te concludeeren, gaat niet aan. Er komen hier andere overwegingen en omstandigheden in aanmerking, die wijziging van het antwoord op de gestelde vraag ten gevolge zullen hebben. Al erkent dus de ondergeteekende zonder aarzeling dat voor subsidieering ook hier voldoende beweegreden aanwezig kan zijn, toch acht hij zich voorshands nog van het doen van voorstellen met zulke strekking te moeten onthouden."

Wij weten dus dat ook subsidiën aan bijzondere Universiteiten door den Minister worden verdedigd, maar die bij wijze van gevolgtrekking — hoever verwijderd of in welk nauw verband dan ook — uit de subsidiën, die het hier geldt te willen afleiden, recuseer ik.

Ik meen dat in dezen geenerlei gevolgtrekking, welke ook, mag worden gemaakt uit de subsidieering van het bijzonder lager of gymnasiaal onderwijs. De geachte afgevaardigde uit Goes zeide zeer te recht (*Handelingen* 1903—1904, bladz. 1334): „Daarom kan men, ook wanneer men volledige vrijheid van beweging aan die Universiteit toekent, daaruit nimmer de conclusie afleiden, dat men nu ter wille van de rechtsgelijkheid die bijzondere hoogeschool moet behandelen evenals de Rijks-universiteit en dus uit de Rijkskas moet steunen" en op bladz. 1335: „om diezelfde reden meen ik ook, dat een Universiteit, welke ook, die uitgaat van een zekere groep of richting om speciaal voor die richting propaganda te maken, geen recht heeft om tegenover onze Rijks-universiteiten te zeggen: ook ik heb recht op een deel van de Staatsinkomsten" en op bladz. 1393: „Ik zeg daarop: in ons land moet dit" (het subsidieeren van bijzondere Universiteiten) „niet gebeuren, omdat de eene Universiteit staat op bijzonderen grondslag, de andere niet." Ik heb gemeend dit nu reeds in het midden te moeten brengen, opdat uit de stem die ik vóór het subsidieeren der bijzondere gymnasia zal uitbrengen, niet zal kunnen worden afgeleid, dat ik mij directelijk of indirectelijk tot meer zou hebben verbonden; n. l. tot subsidieering ook van het bijzonder universitair onderwijs.

Thans kom ik tot de vraag of het al of niet wenschelijk moet worden geacht, dat ook het subsidieeren van bijzondere gymnasia vanwege provincie, gemeente, enz. worde toegelaten.

In het Verslag blijkt uit de bladzijden 41 en 67 dat de Minister van Binnenlandsche Zaken het terrein te dezen opzichte vrij wil houden en het komt mij voor, dat dit systeem aan bedenking onderhevig is.

Bij de algemeene beschouwingen is dit punt van twee verschillende zijden besproken. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft een reden opgegeven, waarom uitsluiting dier subsidiën niet gewenscht ware, de heer Heemskerk een andere.

Ik had de aandacht er op gevestigd, dat bij de wet op het lager onderwijs verboden was om nevens het Rijkssubsidie ook subsidie te geven vanwege de gemeente of vanwege andere besturen, en dat dit evenzeer verboden was bij de voorgestelde wet op het middelbaar onderwijs. Nu zeide de heer Heemskerk met betrekking tot een eventueel subsidie voor een bijzondere Universiteit: het spreekt vanzelf dat dit niet verboden is. Bij bijzondere Universiteiten blijft het altijd een zaak van vrijheid, men is vrij een Universiteit op te richten of niet, maar de gemeente is verplicht lagere scholen op te richten, en de gelegenheid moet dus niet worden geboden om door het verleenen van gemeentelijke subsidies aan bijzondere scholen die openbare scholen op te heffen. Volgens dien geachten afgevaardigde moet dus, waar vrijheid is, het geven van een gemeentelijk subsidie niet worden verboden, en waar verplichting bestaat moet dat wel geschieden (*Handelingen* bladz. 1316). Dat is dus juist het tegenovergestelde gevoelen van den Minister. Deze zegt (*Handelingen* bladz. 1136): de gemeente is niet verplicht een middelbare school op te richten, dus moet het geven van een gemeentelijk subsidie worden verboden, maar de gemeente is wel verplicht een gymnasium op te richten, dus daar behoef ik het geven van subsidie niet verbieden. Dus juist het omgekeerde systeem van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam.

Wanneer men nu aanneemt, dat inderdaad de grondslag van het verbod is gelegen in de verplichting van de gemeente om scholen op te richten, dat is het stelsel van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, dan behoeft het geen betoog, dat wat geldt voor het lager onderwijs, ook moet gelden voor de gymnasia. Ik weet wel, dat de Minister dit heeft ontkend; hij zegt: de wet op het hooger onderwijs verplicht de gemeenten boven de 20 000 zielen om een gymnasium op te richten, en wanneer dan het gevolg was van een gemeentelijk subsidie dat het gemeentelijk gymnasium niet meer op bezoek kon rekenen, dan zou ik toch niet aan de Koningen kunnen voorstellen om aan die gemeente ontheffing te verleenen van haar verplichting tot het hebben van een openbaar gymnasium. Deze zienswijze kan ik echter niet deelen. Hier geldt juist hetzelfde als bij het lager onderwijs. Waar geen behoefte bestaat aan een openbaar gymnasium, houdt de verplichting op. Ik wijs b. v. op het Koninklijk besluit, mijnheer de Voorzitter, dat uw handteekening draagt, van 7 Juni 1888 (R. v. St. bladz. 593) in zake Ouddorp, terwijl mr. Hubrecht in zijn Aanteekeningen op het Lager onderwijs, bladz. 104, zelfs beweert, dat op die wijze ook de *eenige* openbare school in een gemeente verdwijnen kan.

En nu beweer ik, dat wanneer ten gevolge van een gemeentelijk subsidie aan een bijzonder gymnasium, het openbaar gymnasium niet meer op bezoek kan rekenen, dat dan redelijker wijze met het oog op art. 6 van de wet een dergelijke ontheffing aan de gemeente zou moeten worden gegeven. Die grond van al of niet verplichting heeft echter bij het tot stand komen van de wet op het lager onderwijs niet voorgezeten bij de vaststelling van art. 3, 3de lid, dier wet.

Zij die tot die totstandkoming hebben medegewerkt, weten, dat daarvan een integreerend deel is geweest dat nevens een Rijkssubsidie geen subsidie vanwege de gemeente aan een bijzondere school zou mogen worden toegekend. En waarom niet? Niet omdat men vreesde dat daardoor een enkele school zou worden opgeheven, maar omdat men in den boezem van het gemeentebestuur, en zoodoende in de gemeente, niet wilde brengen den strijd over een subsidie uit de gemeentekas. Dat is de reden geweest, waarom in onderling overleg tusschen de Commissie van Voorbereiding en den Minister, toen in de wet is opgenomen het verbod om nevens het Rijkssubsidie te verleenen een gemeentelijk subsidie.

En nu moeten wij ons niet alleen gemeenten voorstellen met een zielental van boven de 20 000, waar ten gevolge van een gemeentelijk subsidie het openbaar gymnasium niet zou kunnen worden gehandhaafd, en waar strijd in den boezem van het gemeentebestuur zou ontstaan; juist hetzelfde kan echter plaats hebben in gemeenten met 10 000 en 15 000 zielen, als er een voorstel wordt gedaan om van gemeentewege een subsidie te verleenen voor een bijzonder gymnasium, waardoor met het Rijkssubsidie en de schoolgelden het mogelijk zoude zijn een bijzonder gymnasium te stichten.

Welnu, dan zal men juist denzelfden strijd over de subsidiën in den boezem van de gemeenteraden, dien men bij het lager onderwijs wilde voorkomen, opwekken, en dit zou een anomalie zijn met de wet, die, Mijnheer de Voorzitter, uw naam draagt. Nu heeft de Minister wel gezegd, dat hij een wetsontwerp in bewerking had genomen, om de subsidiën van gemeentewege te verleenen in het algemeen te regelen; maar vooreerst zie ik dit wetsontwerp nog niet zoo spoedig komen en ten tweede zal het nog heel wat bekeken worden, voordat het in het *Staatsblad* zal zijn verschenen. Daarom acht ik het veiliger, met handhaving van de lijn, die bij de wet-Mackay is aangenomen en door de Regeering bij de ingediende wet op het middelbaar onderwijs wordt gevolgd, ook in deze wet dezelfde bepaling op te nemen. Komt dan vroeger of later de door den Minister

in uitzicht gestelde wet. dan kunnen wij de zaak nader overwegen en ten opzichte van de drie takken van onderwijs de beslissing nemen, die wij noodig zullen achten. Maar men beginne niet met af te wijken van den regel, die bij wijze van convenant ten opzichte van het lager onderwijs is vastgesteld.

Ik gevoel wel neiging tot het indienen van een amendement, maar ik wil vooraf de inzichten van den Minister te dezen aanzien leeren kennen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van dr. Nolens, ofschoon bestreden door den geachten afgevaardigde uit Zutphen, wordt door mij niet ongunstig ontvangen. Het heeft metterdaad van den aanvang af in mijn bedoeling gelegen alleen een maatregel te nemen, waardoor oneerlijke concurrentie zou worden verboden; en ik noem het een oneerlijke concurrentie, als men geldelijk de school van een tegenstander zoekt te slaan, niet als men haar wetenschappelijk wil voorbijstreven.

Financieel nu scheen het noodzakelijk er tegen te waken, dat niet door het stellen van een zeer laag schoolgeld in een gemeente, waar ook een gemeentelijk gymnasium bestond, aan het gemeente-gymnasium een min eerlijke concurrentie zou worden aangedaan, en daarvoor had ik in het generale genomen het bedrag van f 80. Nu merkte intusschen de geachte afgevaardigde dr. Nolens op dat dit cijfer alleen kon opkomen bij iemand, die meer in het Noorden dan in het Zuiden des lands thuis is, want dat er in het Zuiden van het land onderscheidene gymnasia zijn waar het bedrag dat betaald wordt, beneden de f 80 daalt. Toen ik dat amendement ontving heb ik het nog eens nagezien en gezien dat men niet uit het noordelijk deel behoeft te gaan en geen reis naar het Zuiden noodig heeft om op zulke toestanden te stuiten. In Kampen wordt op het gemeentelijk gymnasium f 50 betaald en nu wil het geval, dat in Kampen ook een bijzonder gymnasium is. Men zou dus door de f 80 te handhaven dezen toestand in het leven roepen, dat in Kampen het openbaar gymnasium f 50 minerval heeft en het daarmede concurreerende bijzondere gymnasium op zijn minst zou moeten heffen f 80. Daardoor is gerechtvaardigd de poging door den geachten afgevaardigde aangewend om niet het globale cijfer uitsluitend te noemen maar om de zaak te bepalen tot die gemeenten, waar een openbaar gymnasium is. Nu heeft de geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, te recht opgemerkt, dat men vlak buiten de gemeente een gymnasium zou kunnen stichten. Dat had dien geachten afgevaardigde moeten bewegen om een sub-amendement te ontwerpen, waardoor hij dat kwaad voorkwam, maar omdat uit de regeling, door den heer Nolens voorgesteld, misbruiken kunnen voortvloeien, is dit geen reden om de betere regeling op zij te schuiven. Ik zal afwachten, wat eventueele besprekingen ten aanzien van een sub-amendement, om dat misbruik te keeren, zullen opleveren, maar de regeling door dr. Nolens voorgesteld is m i. beter dan die van het ontwerp.

De heer Goeman Borgesius heeft ook opgemerkt, dat wanneer men f 80 heft, men vrij zeker is altijd jongelieden uit de hoogere standen te krijgen, zoodat men door het beperkte aantal leerlingen in staat is zeker élan aan het onderwijs te geven, en dat op een hooger peil blijft. Hier te 's Gravenhage en Amsterdam wordt voor de kinderen op sommige scholen f 500 betaald; door een zoo hoog schoolgeld te heffen zou men nog meer de élite krijgen, maar moet men nu dit middel aanwenden om de opkomst van zulke scholen tegen te houden? Dat zal zijn bedoeling niet zijn. Dit kan geen reden zijn om in Maastricht, waar voor het gemeentelijk gymnasium f 30 geheven wordt, f 80 voor een bijzonder gymnasium te vragen of in steden met 17, 15, en 12 duizend inwoners een schoolgeld te heffen zoo hoog, dat er geen gymnasium komen kan. De geachte afgevaardigde zal met mij eens zijn, dat een gymnasium voor een kleine stad en haar omgeving groote beteekenis heeft en moet men nu het ontwerp zoo maken, dat er geen gymnasium komen kan? Dit is niet een opvatting, die er op uit is om het peil, niet van het gymnasium, maar van de ontwikkeling in dergelijke kringen in kleine steden en de omgeving waarvan zij het centrum zijn, hoog te houden. Ik laat de verdediging van het amendement aan den voorsteller over. Ik wilde alleen doen uitkomen, dat de door den geachten afgevaardigde uit Zutphen geopperde bezwaren voor mij geen beletsel zijn om met de meest mogelijke welwillendheid tegenover dit amendement positie te nemen.

De geachte afgevaardigde, de heer Röell, is nogmaals teruggekomen op de quaestie, door hem gemoveerd, en heeft gevraagd waarom niet verboden wordt een Rijkssubsidie voor een bijzonder gymnasium, dat provinciaal of gemeentelijk subsidie geniet. Ik acht deze zaak tamelijk oisief, ik geloof niet dat het geval dat de geachte afgevaardigde onderstelt veel voor zal komen.

Maar nu wil hij, dat bij de beoordeeling van deze quaestie zal worden aangelegd dezelfde maatstaf, die is aangelegd indertijd bij de wet op het lager onderwijs. Daarin kan ik niet treden.

Bij het lager onderwijs is, nadat het Rijkssubsidie is toegekend, blijven bestaan de zeer ernstige en groote onbillijkheid, dat terwijl de openbare school uit de gemeentekas alles krijgt, wat zij noodig heeft, de gemeentenaren die het bijzonder onderwijs praefereeren eerst moeten betalen hun tantième voor de openbare school en dan nog wat de bijzondere school kost, na aftrek van het Rijkssubsidie.

In het idee van rechtsgelijkheid zou er dus gelegenheid moeten zijn, dat niet het Rijk, maar de gemeente het alterum tantum voor het onderwijs op de bijzondere scholen zou moeten geven; maar al zou dit financieel voor ons voordeelig zijn, wij willen dit niet, want dan zou de politieke strijd, die nu op hooger terrein zooveel bedorven heeft, overgaan op het gebied der gemeentelijke politiek en veel erger kwaad stichten dan zij nu in de hoogere kringen gedaan heeft. Dit is juist.

Maar waarom weiger ik nu absoluut hetzelfde argument hier te laten werken?

Omdat het lager onderwijs een onderwijs is, dat in alle gemeenten voor allen gegeven moet worden, hetzij langs openbaren, hetzij langs bijzonderen weg. Dit denkbeeld is zelfs door den leerplicht versterkt en legaal vastgelegd, maar zonder den leerplicht zou het toch ook gelden.

Geheel iets anders is het echter met het middelbaar en nog heel anders met het gymnasiaal onderwijs. Wanneer nu de geachte afgevaardigde in de statistieke cijfers nagaat, hoeveel gemeenten er zijn en hoeveel daaronder van 20 000 en meer inwoners, dan zal hij mij toestemmen, dat dit getal uiterst klein is en dat dus de hooger-onderwijswet uitgaat van het idee, dat het gymnasiaal onderwijs niet dan bij hooge uitzondering zal worden gegeven.

De quaestie van het gymnasiaal onderwijs is dus een quaestie die in weinig gemeenten, en dan nog niet de geheele burgerij interesseerende, voorkomt. Zij geldt alleen voor zeer kleine kringen en nu zie ik niet in, waarom men nu absoluut moet zeggen: wanneer er een gemeente is van 12 000 zielen, die anders geen gymnasium kan krijgen, maar waar door een combinatie van belangstellenden, en hetgeen het Rijk en de gemeente doet in dit centrum (want die kleine steden zijn nog dikwijls centra van gewicht) een gelegenheid kan worden geschapen voor de onders die hun kinderen een gymnasiale opleiding willen doen genieten, om dezen thuis te houden en niet te verplichten ze naar een veel duurder internaat te zenden; is dit dan niet een bonum absolutum? En is het noodzakelijk dit bij de wet te verbieden?

Ik heb in het Verslag gesproken van een wetsontwerp dat in gereedheid is gebracht, en dat in het algemeen de vraag onder de oogen moest worden gezien in hoeverre in de gemeente uit de kas voor al hetgeen de wet voorschrijft en de leden van den raad bij meerderheid goedkeuren, geld kan worden afgezonderd.

Nu, die vraag kan dan aan de orde komen. Ik meen dat in dat wetsontwerp zekere waarborgen zullen worden geboden, opdat niet zekere groep in de gemeente de minderheid aldaar overheerscht. Dit is het waarop het het meest aankomt: men moet zooveel mogelijk zijn best doen te zorgen, dat niet in een gemeentelijk beheer zekere tijdelijke meerderheid gebruik maakt van haar tijdelijke macht om de minderheid het geld uit den zak te kloppen.

Wanneer de geachte spreker meent een amendement te moeten voorstellen om de zaak zoo te regelen, dat het verboden werd, wil ik het gaarne afwachten, maar ik ben door het door hem aangevoerde niet overtuigd, dat hij ook maar eenig recht heeft op één lijn te stellen hetgeen destijds is gebeurd ten aanzien van het lager onderwijs en dit onderwerp.

De heer **Nolens**: De heer Goeman Borgesius acht mijn amendement niet zonder bedenking, maar ik meen toch dat hij ook wel de overtuiging heeft, dat door dit amendement te gemoet gekomen wordt aan het bezwaar, door mij en anderen gevoeld, tegen de redactie van het Regeeringsvoorstel, en dat is de hoofdzaak.

Het eerste bezwaar van den geachten spreker was dit. Het is mogelijk dat een bijzonder gymnasium wordt opgericht in een naburige gemeente, zoodat derhalve het gevaar van concurrentie toch even goed blijft bestaan.

Nu kan bij elke algemeene regeling een casus positie gesteld worden, waarin die regeling faalt. De geachte spreker kan gelijk hebben met het voorbeeld van Breda en Princenhage — ik ben daar niet bekend en kan er dus niet over oordeelen — maar ik meen toch dat heel zelden dergelijk geval zich zal voordoen. Het geheele bezwaar zou vervallen, indien achter de woorden „gevestigd in gemeenten met een openbaar gymnasium", bijgevoegd werd, „of in gemeenten daaraan grenzende".

Het tweede bezwaar was, dat de oprichting van naam-gymnasia daardoor zou toenemen.

Nu weet ik niet of daarvoor gegronde vrees behoeft te bestaan, althans of het amendement dat in de hand zou werken.

In elk geval, het heeft met de zaak zelve niets te maken. Hier is het de vraag of het billijk is een minimum-minerval voor de bijzondere gymnasia te stellen hooger dan aan de openbare gymnasia, terwijl men juist voorkomen wil dat geconcurreerd wordt onder gunstiger voorwaarden. Strikt genomen zou men, om aan dat bezwaar van den geachten afgevaardigde uit Zierikzee geheel te gemoet te komen, een zoo laag mogelijk minerval moeten stellen, beneden hetwelk aan geen enkel gymnasium mag gegaan worden.

Ik gevoel daarvoor niet veel, omdat ik meen dat het gevaar niet bestaat, dat het minimum veel lager gesteld zal worden dan volgens het wetsontwerp zou kunnen geschieden, maar logisch zou men daartoe moeten komen.

Ik acht de bedenkingen van den geachten spreker niet van zooveel gewicht, maar ik ben wel bereid, indien aldus aan het eerste bezwaar kan worden te gemoet gekomen, om achter de woorden: „gevestigd in gemeenten met een openbaar gymnasium", bij te voegen: „of in gemeenten daaraan grenzende". Dan heeft men althans een complex en kan er zelfs voor de meest angstvallige geen grond tot vrees blijven bestaan. Het is daarom dat ik de eer heb mijn amendement in dien zin te wijzigen.

De **Voorzitter**: Door den heer Nolens is een wijziging in zijn amendement gebracht, strekkende om sub *c* in den eersten regel achter „gymnasium" te lezen: „of in gemeenten, daaraan grenzende".

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met den Minister dank te zeggen voor hetgeen ik wel mag noemen de neutraal-welwillende wijze waarop hij een eventueel in te dienen amendement heeft willen begroeten.

De Minister begon toch met te verklaren, dat de zaak hem eigenlijk tamelijk oiseus was, want Zijn Excellentie verklaarde, dat hij zou afwachten of een amendement in dien zin door mij werkelijk zou worden ingediend. Waar nu de zaak voor mij niet oiseus is, leid ik daaruit reeds af, dat de Minister ten slotte wel geneigd zal zijn zich tegen een dergelijk amendement niet te verzetten.

Ik wensch echter, al ware het alleen uit een oogpunt van deferentie voor den Minister, toch nog enkele punten te weerspreken, die door Zijn Excellentie in het midden zijn gebracht. Hij zeide: ik weiger bepaald aan te nemen, dat er hier eenige overeenstemming zou zijn met het gebeurde bij de lager-onderwijswet. Ik zal nu eens voorlezen, Mijnheer de President, wat op bladz. 17 van de Memorie van Toelichting tot het ontwerp-Mackay werd medegedeeld, namelijk het volgende:

„Er moet niet buiten overweging worden gelaten, dat een regeling in dien geest, namelijk het subsidieeren uit de gemeentekas van de vrije school, den strijd voor de school zeker tot groote schade van tal van belangen in de gemeenten en hare besturen zou overbrengen; dat minderheden in een gemeente weinig kans hebben om tot haar recht te komen; dat de vrije school juist om haar grootere vrijheid een voordeel boven de openbare school geniet, en dat het particulier initiatief opgewekt blijve, de financieele zorg voor haar instandhouding niet geheel moet worden weggenomen".

Welnu, juist dezelfde argumenten pleiten ook opzichtens van de bijzondere gymnasia. Ik weet wel, dat de Minister heeft gezegd: ja, maar die quaestie van het lager onderwijs komt in alle gemeenten, in het geheele land voor; maar dat is een quaestie van maat, van getal, niet van beginsel, en in die gemeenten, talrijk of niet, waar die quaestiën in de gemeenteraden zich kunnen voordoen, zouden zich de gevolgen doen gevoelen die men bij de wet op het lager onderwijs heeft meenen te moeten voorkomen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Bij het lager onderwijs hebben zij een school, en hier zullen zij die in kleine gemeenten anders nooit krijgen.

De heer **Röell**: De Minister zegt: bij de wet op het lager onderwijs hebben zij toch een school, en hier zouden zij een school anders nooit kunnen krijgen, maar de vraag is juist of, waar men voor een school van dat karakter subsidie uit de gemeentekas kan verkrijgen, niet precies hierbij dezelfde strijd in gemeente en gemeenteraden daarover te duchten zal zijn, die wij bij de wet op het lager onderwijs hebben willen voorkomen. Volgens den Minister is het geheel anders bij het middelbaar en het gymnasiaal onderwijs gesteld, maar dit begrijp ik niet. Want in het ontwerp tot wijziging van de wet op het middelbaar onderwijs van dezen Minister is dat verbod juist wel opgenomen; dat moet dus een vergissing geweest zijn, en het middelbaar onderwijs kan dus den Minister ten deze niet tot argument strekken.

Nu het gymnasiaal onderwijs. De Minister zeide: het komt zoo weinig voor, want het zal alleen betrekking hebben op gemeenten boven de 20 000 zielen. Vooreerst merk ik echter op, dat het dan toch aldaar kan gebeuren dat voor die gemeenten, waar ten gevolge van een gemeentelijk subsidie een openbaar gymnasium kan worden gemist, vrijstelling van art. 6 zal moeten worden verleend. Subsidieering van gemeentewege zal zich echter volstrekt niet tot die gemeente bepalen. Het zal meermalen voorkomen, dat gemeenten beneden de 20 000 zielen — men kan een groot getal dergelijke gemeenten zich denken, desnoods fantaseeren — tot het nemen van een dergelijke beslissing overgaan.

Ten slotte zeide de Minister: maar wat zou er toch voor kwaad in steken dat wanneer de ingezetenen eener gemeente een dergelijk centrum van licht en beschaving wilden vestigen, de gemeentekas hen daarbij een handje hielp?

Ja, Mijnheer de Voorzitter, men vergete echter niet, dat dit instellingen zijn van een bijzonder karakter, wat men in Engeland noemt „a denominational school", welke vaak een geestelijk karakter zullen dragen en dikwijls bijzondere instellingen zullen zijn van kerkelijken aard. En het is juist het beginsel geweest, zoowel van de wet op het lager onderwijs als van de wijziging der wet op het middelbaar onderwijs, welke de Regeering heeft ingediend, dat men naast het Rijkssubsidie voor zoodanige instellingen van onderwijs geen subsidie uit de gemeentekas zou kunnen geven.

Nu zegt de Minister, dat die vraag later aan de orde kan komen, indien het toegezegd ontwerp van wet op de gemeentelijke subsidiën ingediend wordt. Dat is natuurlijk waar, ik heb daarop ook gewezen, maar dan hebben wij reeds vooraf een breuk gemaakt in een stelsel, dat tot dusver heeft bestaan. Wij weten niet, wanneer dat wetsontwerp aan de orde zal komen en of het al dan niet tot wet zal worden verheven. Ik blijf daarom de voorkeur geven aan het stelsel, begonnen bij het lager onderwijs, en voortgezet door den Minister zelf bij zijn wetsontwerp op het middelbaar onderwijs. Ik wil daarin geen lacune maken door deze wet. Wil men er later van afwijken, wanneer dat wetsontwerp op de subsidiën aan de orde komt, indien daarvoor termen zijn, kan men daartoe altijd nog overgaan.

Ik heb daarom de eer aan de Vergadering het volgende amendement in overweging te geven:

Aan artikel 107 *m* wordt een nieuw laatste lid toegevoegd, luidende: „Behoudens het bepaalde in het eerste lid van dit artikel mag aan een bijzonder gymnasium van Overheidswege

geen geldelijke bijdrage of eenige andere ondersteuning middellijk of onmiddellijk worden toegekend".

Ter verduidelijking van de woorden „van Overheidswege" wijs ik er op, dat dezelfde uitdrukking voorkomt in art. 1 van de wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87), terwijl de woorden „geen geldelijke bijdrage of eenige andere ondersteuning middellijk of onmiddellijk worden toegekend" dezelfde zijn als die welke men vindt in art. 3 van de wet op het lager onderwijs.

Ik veroorloof mij dit amendement te onderwerpen aan de welwillende overweging van den Minister en van de Kamer beiden.

De **Voorzitter**: Door den heer Röell wordt een amendement voorgesteld, strekkende om aan art. 107 *m* een nieuw laatste lid toe te voegen, luidende:

„Behoudens het bepaalde in het eerste lid van dit artikel mag aan een bijzonder gymnasium van Overheidswege geene geldelijke bijdrage of eenige andere ondersteuning middellijk of onmiddellijk worden toegekend."

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Mees, Ketelaar, Goekoop en Goeman Borgesius, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het amendement dat zooeven is voorgesteld, met genoegen vernomen. Natuurlijk behoeft men niet in te stemmen met elk aangevoerd motief; daarin blijft de Kamer geheel en al vrij. Intusschen komt het mij voor, dat er wel degelijk een groot bezwaar tegen bestaat, dat men deze quaestie over subsidieering aan bijzondere gymnasia brengt in de gemeenteraden, en dat zal ontegenzeglijk het geval zijn, wanneer men aan de gemeenteraden de bevoegdheid geeft scholen op te richten, die door een groot deel van de burgerij allicht niet kunnen worden gebruikt.

Men moet zich wel den toestand voorstellen, zooals die in ons land is. Deze scholen hangen natuurlijk samen met de godsdienstige gevoelens, en ik heb hier altijd er voor gepleit en blijf dat doen die quaesties zooveel mogelijk buiten de gemeenteraden te houden. Wat door het Rijk gemakkelijk gedaan kan worden, en dan voor allen gelijkelijk, kan veel moeilijker gedaan worden door een gemeente, waar een kleine minderheid zich allicht slachtoffer gevoelt van de groote meerderheid. En dat moet niet geschieden. Dat moet vooral niet geschieden in een zaak als deze, waar de gemeente, indien zij de bevoegdheid had aan deze scholen subsidie te geven, de vrije hand zou hebben. Het Rijk geeft geen subsidie dan aan scholen die in deze wet omschreven worden, maar deze bepalingen gelden natuurlijk volstrekt niet voor de gemeenteraden; men kan in een gemeente wel een bijzondere school oprichten en die gymnasium noemen, al lijkt zij in 't geheel niet op hetgeen deze wet verstaat onder een voor subsidie in aanmerking komend gymnasium, en dan zou niets de gemeente verhinderen zulk een school te subsidieeren.

Ook heeft de Minister zelf gezegd, dat het gewenscht is tegen te gaan dat al te kleine gymnasia worden opgericht; het subsidie zal ophouden als het gymnasium te klein wordt. Daaruit blijkt, dat het niet goed geacht wordt, dat in allerlei kleine gemeenten gymnasia zijn; dat een gymnasium integendeel beschouwd moet worden als een instelling, die door een betrekkelijk groot aantal leerlingen moet worden bezocht en dat er geen reden is een gymnasium op te richten in een gemeente, waar maar enkele leerlingen zijn. Zulke kleine gymnasia zijn dus reeds op zich zelf niet wenschelijk. Maar wanneer dan in kleine gemeenten zulk een gymnasium nog op de been gehouden moet worden door degenen die er volgens hun godsdienstige overtuiging niet van kunnen profiteeren, zoo wordt de toestand nog verkeerder. Wij zijn op het gebied van het onderwijs tegenwoordig gekomen in een rustige en goede stemming; de verschillende partijen in den lande willen elkander het leven op dit gebied gemakkelijk maken.

Maar nu moet men ook niet aan den eenen kant te ver drijven, waardoor aan den anderen kant een ontstemming zou ontstaan, die niet gewenscht is.

Nu heeft de Minister gezegd, dat hij deze zaak later wil regelen. Hij heeft tot mijn genoegen zich niet principieel tegen dit amendement verzet. Hij wenscht nader deze zaak te regelen, wanneer wij zullen spreken over de bevoegdheden van de gemeenteraden. Maar het komt mij voor, dat wat nu aan de orde is een speciale regeling is, die in deze wet thuis behoort, evenals gelijksoortige bepalingen ook voorkomen in de andere onderwijswetten. Daarom moet dit punt hier geregeld worden, juist omdat het niet zoozeer betreft de financiën van de gemeente, als wel de vaststelling van de grenzen van het geestelijk gebied, waarop de gemeente zich kan bewegen. Ik herhaal dus, dat ik het zeer zou betreuren, wanneer de Kamer zich met dit amendement, nu het eenmaal voorgesteld is, niet zou willen vereenigen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Wanneer de Kamer met dit amendement van den heer Röell medegaat dan wordt daardoor mijns inziens niets anders bereikt, dan dat in tal van gemeenten waar misschien nog een zekere school zou kunnen komen die tot hoogere ontwikkeling kan leiden, geen school zal ontstaan. Ik heb er op gewezen, hoe dat zelfs paedagogisch door het doen blijven van de kinderen bij de ouders, door het besparen van de kosten van internaten, enz., inderdaad zijn belang kan hebben. Deze argumenten heeft men nu laten liggen en is alleen hierop gekomen en heeft gezegd: het zou aanleiding kunnen geven, dat zulk een school tot stand kwam in een gemeente in een richting, waarmede niet alle inwoners die kinderen hadden zouden kunnen medegaan. Dit laatste weegt bij mij niet zoo zwaar, omdat, zooals ik straks reeds zeide, in Amsterdam, waar ik mede gedaan heb aan de oprichting van een gymnasium, op dat gymnasium de zoons komen van allerlei ouders, die principieel geheel en al van ons in richting verschillen, zelfs zoons van hoogleeraren van de gemeentelijke Universiteit, die principieel tegenover ons stonden en die zeiden: wij stellen er prijs op dat onze zoons van meet aan op zulk een gymnasium gaan. Ik kan niet inzien dat die strijd dezelfde zou zijn als bij het lager onderwijs. Ook heb ik straks reeds opgemerkt, en daar is ook niets op gezegd, dat bij het lager onderwijs bij zulk een quaestie onmiddellijk de geheele gemeente geïnteresseerd wordt, omdat het lager onderwijs zich uitstrekt over de geheele bevolking, terwijl het hier geldt een uiterst kleinen kring, want als men eens vraagt in een kleine gemeente hoeveel ouders er zijn die hun kinderen een gymnasiale opleiding geven, dan bepaalt zich dit tot enkelen.

Ik kan niet inzien, dat de bezwaren, die ik tegen het in de geboorte zijnde amendement heb ingebracht wederlegd zijn; ook niet dat hetgeen gezegd is om het aan te bevelen veel hout snijdt. Er wordt niet veel mede gewonnen. Ik kan begrijpen dat men een bepaling wenscht om te zeggen dat zulk een gymnasium niet moet komen in een gemeente boven de 20 000 zielen, omdat men weet dat er dan moet komen een openbaar, en door het stichten van een bijzonder gymnasium het tot stand komen van een openbaar zou kunnen worden verhinderd.

Maar waarom wil men absoluut het oprichten van een Latijnsche school verhinderen?

Het is juist, wat de heer Lohman zeide, dat de gemeenten niet spoedig tot het oprichten van dergelijke inrichtingen zullen overgaan. Maar al deden zij het, wat zou het hinderen?

Als de ouders hun kinderen niet op een gymnasium kunnen brengen, is het dan beter dat zij in het geheel geen gelegenheid krijgen, dan dat zij ten minste gelegenheid krijgen hun kinderen iets verder dan de gewone school te brengen? Waarom dan die gelegenheid afgesneden?

Ik doe den geachten voorsteller echter opmerken dat, wanneer hij zijn doel bereiken wil, hij niet moet spreken van bijzondere gymnasia, want dit sluit niet uit, dat de gemeenten andere instellingen kunnen in het leven roepen, mits het maar geen gymnasium is. Wanneer hij zoo kras wil te werk gaan om alle andere inrichtingen uit te sluiten, moet hij de uitdrukking in zijn amendement wijzigen. De geachte spreker kon ook niet zeggen, dat de lijn blijft doorloopen. Neen, daarvoor moet men niet zien naar het ingediende wetsontwerp, maar naar de bestaande wet, die zegt dat aan de hoogere burgerscholen subsidie verleend kan worden zoo van Rijkswege als vanwege provincie en gemeente.

De geachte spreker kan dus niet zeggen, dat de lijn doorloopt. Op het oogenblik bestaan er alleen vaste bepalingen ten aanzien van het hooger onderwijs.

Vraagt men mij of ik buitengemeen veel bedenking tegen het

voorstel heb, dan antwoord ik neen, en dat ik de beslissing gaarne aan de Kamer overlaat. Ik zie er geen heil in in dit opzicht de autonomie der gemeenten te beperken, maar heb er niet zooveel bedenking tegen dat de gelegenheid afgesneden wordt.

Wanneer het amendement niet wordt aangenomen, denk ik dat hetgeen men wenscht te voorkomen, ten hoogste op 2 of 3 plaatsen misschien gebeuren zoude.

Laat de Kamer dus doen wat haar goeddunkt.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, het woord bekomen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de amendementen mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft geen bezwaar der Kamer de aanneming van beide amendementen, zoowel dat van den heer Nolens als dat van den heer Röell aan te bevelen.

Ten aanzien van het amendement-Röell kan de meerderheid der Commissie dit echter niet doen, zonder uitdrukkelijk te verklaren, dat zij zich geheel los maakt van de motiveering van den geachten afgevaardigde uit Utrecht.

Ik mag hier den geachten afgevaardigde even doen opmerken, dat geenszins de door hem beweerde tegenstrijdigheid bestaat tusschen het in deze door den Minister van Binnenlandsche Zaken en door mij aangevoerde. Ik zal daarover niet in een uitvoerig debat treden, maar meen dat de quaestie ten aanzien van het openbaar lager onderwijs geheel anders staat dan hier, waar art. 16 der wet op het lager onderwijs inhoudt: „In elke gemeente wordt voldoend lager onderwijs gegeven in een genoegzaam aantal scholen," enz.; zoodat op de gemeente de plicht rust om in het tekort aan lagere scholen door middel van openbare scholen te voorzien, een tekort, waarvan de omvang afhangt van hetgeen het bijzonder onderwijs reeds biedt. In de wet op het hooger onderwijs daarentegen is de plicht der gemeenten boven de 20 000 zielen met een vaste grens omschreven door de bepaling dat het gemeentebestuur in zulk een gemeente één gymnasium moet oprichten.

Ik kan ook niet toegeven dat er principieel bezwaar tegen zou bestaan, dat de gemeente subsidie verleende aan „denominational schools".

Ik zie niet in waarom er meer bezwaar zou zijn dat de gemeente een „denominational school" subsidieerde, dan een, die, zoogenaamd neutraal, eigenlijk van moderne richting is, gelijk zeer ligt kan voorkomen onder de tegenwoordige wetgeving.

Ik acht het dus gewenscht, dat het amendement van den heer Röell wordt aangenomen, los van de motieven die den voorsteller daartoe geleid hebben. Er is geen voldoende reden om over dit amendement een stemming uit te lokken, die allicht het karakter van een partijstemming zou dragen. Immers de strekking van dit wetsontwerp is niet om te geraken tot een subsidieering der bijzondere gymnasia van gemeentewege.

Tot nog toe heeft die subsidieering van gemeentewege, hoewel mogelijk onder de geldende wet, behoudens hoogstens enkele onbeteekenende uitzonderingen, niet bestaan en het zou niet goed zijn dat van deze zijde van de Kamer werd te kennen gegeven, dat op dergelijke subsidieering van gemeentewege prijs wordt gesteld. Het is niet zonder bezwaren om het aantal gemeentelijke subsidies uit te breiden en de subsidieering zou bovendien zeer goed kunnen plaats vinden, zonder dat de raad in een bepaalde richting wenschte te gaan.

De raad kan het in het belang van de gemeente achten, dat er een inrichting van hooger onderwijs in de gemeente zal bestaan, geheel onafhankelijk van de richting.

Er is mij een voorbeeld bekend geworden van een gemeentebestuur, dat om redenen aan de richting geheel vreemd, toonde daarop zeer veel prijs te stellen.

Ook daarom is dus een partijstemming in deze niet wenschelijk.

Wanneer het amendement van den geachten afgevaardigde uit Utrecht wordt aangenomen, dan zal dit moeten zijn — en het advies der Commissie strekt om daartoe bij te dragen — geheel los van de motieven van den geachten voorsteller, en dan zal omtrent de strekking der wetsbepaling op de beschouwingen van dien geachten afgevaardigde later geen beroep kunnen worden gedaan.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Er blijft mij in hoofdzaak een plicht van dankbaarheid over. Ik wensch mijn erkentelijkheid te betuigen aan den geachten afgevaardigde uit Goes voor de welwillende en krachtige wijze waarop hij het denkbeeld in het amendement belichaamd heeft willen steunen; aan de Commissie van Voorbereiding, die het aan de Kamer in gunstige overweging heeft aanbevolen, en niet het minst aan Zijn Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, die de beslissing over het amendement aan de Kamer heeft overgelaten.

Ik zou reeds daarom het woord hebben gevraagd, maar ik heb nog een reden om dit te doen. De heer Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gezegd, dat indien ik mijn oogmerk volledig wilde bereiken, toch nog een wijziging in mijn amendement der overweging waardig zou zijn. Aangezien ik gaarne in den Minister, wat de formuleering van wetsontwerp betreft, mijn meerdere erken, zou ik meenen, dat aan zijn opmerking zou kunnen worden voldaan, door te lezen, in plaats van de woorden: bijzondere gymnasia „instellingen, voorbereidend tot universitair onderwijs" zooals de term luidt in art. 5 van de wet op het hooger onderwijs.

Indien de Minister van Binnenlandsche Zaken zich daarmede echter niet kan vereenigen, dan handhaaf ik mijn amendement, zooals het oorspronkelijk door mij is ingediend.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van den heer Nolens wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *amendement* van den heer Röell wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *gewijzigde onderart.* 107*m*, op verzoek van den heer Troelstra in stemming gebracht, wordt met 58 tegen 19 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Brants, van Wichen, Raymakers, van Löben Sels, van Vliet, Fruytier, van Foreest, van de Velde, van Veen, Mees, Verhey, Nolens, Slnis, van der Borch van Verwolde, Janssen, Beckers, Schokking, Bijleveld, van Heemstra, van Idsinga, van Bylandt, Lucasse, Krap, van der Vlugt, de Visser, Talma, Travaglino, Michiels van Verduynen, van Dedem, van Alphen, van Asch van Wijck, van Styrum, Pompe van Meerdervoort, Duymaer van Twist, Okma, Heemskerk, de Savornin Lohman, van den Heuvel, van Wassenaer van Catwijck, Hennequin, van Nispen tot Sevenaer, Passtoors, Röell, Brummelkamp, van den Berch van Heemstede, van der Kun, Kolkman, van Limburg Stirum, van Karnebeek, Goekoop, Mutsaers, van Vlijmen, de Waal Malefijt, Bolsius, Arts, Seret, Friesen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Fock, Roessingh, Bos, ter Laan, Willinge, Troelstra, Dolk, Goeman Borgesius, Hubrecht, Drucker, van Raalte, Cremer, Tydeman, Ketelaar, Smeenge, Smidt, Lieftinck, Melchers en Pijnacker Hordijk.

De verdere behandeling van het wetsontwerp wordt verdaagd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de verslagen gereed zijn over de wetsontwerpen:

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Ouddorp over Middelharnis naar Ooltgensplaat met zijtakken (**111**);

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van de uitbreiding van het station Axel van den spoorweg van Mechelen naar Terneuzen (**134**);

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen (**135**);

naturalisatie van G. H. Amt en tien anderen (**140**);

naturalisatie van W. J. Thate en zeven anderen (**141**).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

63ste VERGADERING. — 10 MAART 1904.

18. Wijziging en aanvulling der wet t t regeling van het hooger onderwijs.

63ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 10 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Regeeringsverslag; 3°. verzoekschrift; 4°. verklaringen van adhaesie. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs; aanneming van de onderartt. 107 *m bis* tot 107 *x* en 107 *ij bis* behoorende tot art. XV en art. XV*bis*. — Regeling van werkzaamheden. — Verslag uitgebracht omtrent Regeerings-inlichtingen.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 88 leden, te weten de heeren:

Beckers, van Wichen, Bolsius, Janssen, Mutsaers, van Vlijmen, Arts, Friesen, van Veen, Brants, Raymakers, Passtoors, Seret, van der Borch van Verwolde, Talma, Mees, Fock, Bijleveld, van Foreest, van den Heuvel, van der Zwaag, van Heemstra, Cremer, van de Velde, van Bylandt, van Vliet, Okma, van Alphen, van Dedem, Staalman, den Tex, van der Vlugt, de Vries, Bos, de Visser, de Savornin Lohman, van Sasse van Ysselt, Helsdingen, Krap, van Idsinga, Travaglino, Schokking, Roessingh, Melchers, Fruytier, Tydeman, van Löben Sels, van der Kun, van Asch van Wijck, Duymaer van Twist, Sluis, Heemskerk, de Ridder, Lucasse, van den Berch van Heemstede, ter Laan, Pompe van Meerdervoort, van Nispen tot Sevenaer, van Wassenaer van Catwijck, Dolk, Nolens, Brummelkamp, Willinge, Kolkman, Hugenholtz, van Limburg Stirum, Drucker, Michiels van Verduynen, Hennequin, Röell, van Raalte, Verhey, de Ram, Smeenge, Nolting, Hubrecht, Ketelaar, Lieftinck, Pijnacker Hordijk, de Stuers, van Karnebeek, van Gijn, Smidt, Goekoop, de Waal Malefijt, de Boer en Rink,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Zijlma, waarschijnlijk deze week; van de heeren Goeman Borgesius en Troelstra, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Financiën, ten geleide van het Verslag omtrent den toestand van het Kroondomein over 1903.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld; de missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. een verzoekschrift van het bestuur der Vereeniging voor physische therapie en hygiëne, te 's Gravenhage, houdende verzoek in het wetsontwerp hooger onderwijs het geven van onderwijs van Rijkswege in de physische therapie te waarborgen.

Dit adres zal worden gesteld in handen der Commissie van Voorbereiding voor het hooger onderwijs-ontwerp;

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederl. Comité voor Alg. Kiesrecht inzake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van de voorzitters en secretarissen van:

de afd. Bovenknijpe van den N. b. v. l. a. B.

de Vereeniging Eendracht maakt Macht, te Kantens;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betreffende de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

Eduard J. van Braband, commies der telegraphie te Franeker, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

W. F. Viëtor, directeur van het post- en telegraafkantoor te Tiel, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Risseeuw, ontvanger der dir. belastingen te Zevenaar, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp tot WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS (18).

De heer **Heemskerk**, *voorzitter van de Commissie van Voorbereiding*, brengt het volgend verslag uit:

In handen van de Commissie van Voorbereiding is gesteld een advies van dr. P. W. Eykman, voorzitter, en dr. Daniël de Niet, secretaris van het bestuur der Vereeniging voor physische therapie en hygiëne, in welk advies wordt betoogd dat het vestigen van een leerstoel in de physische therapie noodzakelijk is, alsmede dat die vestiging van Rijkswege behoort te geschieden en niet aan de bijzondere leerstoelen behoort te worden overgelaten.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen het adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is voorgesteld na onderart. 107 *m* in te voegen een nieuw onderart. 107*m bis*, luidende:

„Het subsidie in het vorig artikel bedoeld wordt verminderd met vijftig ten honderd over elk jaar, waarin het aantal leerlingen minder dan 36, en vervalt over elk jaar waarin het minder dan 24 bedraagt.
Dit is niet van toepassing gedurende de eerste zes jaren na de opening van de school."

Het woord is aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken tot toelichting.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Gisteren is het denkbeeld geuit om de bedenking, dat het verleenen van subsidie zou kunnen leiden tot misbruiken bij een gering aantal leerlingen, te ondervangen door een restrictieve bepaling in deze wet op te nemen. Intusschen had ik toen nog niet ingediend de nu ingediende wijziging. Men heeft mij de opmerking gemaakt, dat het getal 24 geschikt is om, als men met 6 klassen te doen heeft, een multiplicator op te leveren, maar dat dit niet het geval is met het getal 40 en ook dat dit getal 40, wanneer men te rade gaat met het aantal leerlingen aan de openbare gymnasia, te hoog was genomen. Ik heb mij

toen de lijst van de leerlingen op de openbare gymnasia laten voorleggen en gezien, dat metterdaad dat getal 40 te hoog was. Toen gisteren die getallen van 40 en 24 genoemd werden, werd door sommigen spottenderwijze gezegd, dat zijn gymnasia met 4 à 5 leerlingen op één klasse.

Degenen, die zich die ridiculiseering veroorloofden, waren niet op de hoogte, hoe het staat met de openbare gymnasia.

Wanneer ik de lijst raadpleeg vind ik daarin aangegeven:

het gymnasium te Assen met 36 leerlingen, waaronder de eerste klasse met 2, de 5de met maar 4 leerlingen;

het gymnasium te Winschoten met 44 leerlingen, waaronder klassen van 5 en van 4 leerlingen;

het gymnasium te Zwolle met 41, waaronder klassen van 5 leerlingen.

In Kampen is ook een klasse van 5 leerlingen.

In Deventer een van 5 en de tweede klasse van 4.

Te Sneek is een klasse met 3 leerlingen.

In Middelburg telt het gymnasium 29 leerlingen en daaronder zijn klassen van 5 en van 1 leerling.

In Gouda zijn klassen van 3 en van 4 leerlingen, terwijl het totaal 40 bedraagt.

Te Gorkum zijn 34 leerlingen en daaronder klassen van 2, 3 en 4 leerlingen.

Te Tiel telt het gymnasium 33 leerlingen en daaronder zijn klassen van 4 en van 5 leerlingen.

Te Breda zijn 37 leerlingen en daaronder klassen van 4 en 5.

Te 's Hertogenbosch zijn 39 leerlingen en daaronder een klasse van 5 leerlingen.

Waar het nu zoo staat met de openbare gymnasia en deze niet alleen te allen tijde, hoe gering het getal leerlingen ook is, het volle Rijkssubsidie behouden, maar bovendien zich het ontbrekende, na aftrek van de schoolgelden, zien verstrekt uit de gemeentekas, zou het inderdaad onbillijk zijn, om het subsidie voor de bijzondere gymnasia reeds met 50 pct. te laten dalen, wanneer het getal leerlingen gelijk staat, of zelfs nog boven het getal staat, dat op onderscheidene openbare gymnasia voorkomt.

Ik heb daarom gemeend het getal 40 in 36 te moeten veranderen, wat een multiplicator oplevert van 6 en brengt op het niveau, waarop de minder bevolkte gymnasia, door gemeenten opgericht, staan.

In de laatste plaats doe ik opmerken, dat ik er als tweede bepaling aan heb toegevoegd, dat bij een nieuw op te richten gymnasium deze maatregel niet gelden zal in de eerste 6 jaren.

Wanneer een gymnasium wordt opgericht en men begint met één klasse krijgt men niet het volle subsidie, maar alleen voor de lesuren van die eene klasse. Het zou echter hoogst onbillijk wezen aan dat gymnasium den eisch te stellen, dat het dadelijk met 36 of 24 leerlingen begint; maar wanneer men met deze cijfers op een 6-jarigen cursus rekent, mag eerst deze bepaling in werking treden, wanneer het gymnasium gelegenheid heeft gehad de zes-klassige formatie te voltooien.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Het doel, dat de Minister met deze bepaling beoogt, is natuurlijk het voorkomen van het kweeken van dwergculturen; in dit opzicht wensch ik aan het streven van den Minister zeer zeker alle hulde te brengen.

Maar een andere vraag is, of dat doel door den voorgestelden maatregel wordt bereikt, en nu meen ik dat vooral de slotalinea feitelijk ongedaan zal maken wat men wenscht dat gedaan zal worden.

Wanneer er toch nu een nieuw gymnasium wordt opgericht, stel eerst met 1 klasse, dan wordt blijkens hetgeen de Minister thans mededeelt, al dadelijk de aan dergelijk gymnasium later te verkrijgen getuigschriften gelijkgesteld met die van een openbaar gymnasium en zal eerst na 6 jaren de bepaling in werking treden, dat het getal leerlingen ten minste 36 moet bedragen om het subsidie in zijn geheel te behouden.

Wat zal nu in zoodanig geval gebeuren? Men zal beginnen met een gymnasium op te richten, dikwijls door paedagogische of godsdienstige overwegingen geleid. Nu spreekt het wel vanzelf, dat zij die tot oprichting daarvan overgaan, geestdrift gevoelen voor het denkbeeld en dit niet zoo heel spoedig zullen laten varen. Wanneer men nu gaandeweg ziet dat het getal leerlingen niet voldoende toeneemt, zal allicht hetzelfde geschieden wat reeds meermalen bij openbare gymnasia is waargenomen, n.l. dat, wanneer het getal leerlingen klein wordt, men begint de hand te lichten met de toelating. Nu bestaan er op het gebied der openbare gymnasia nog bepaalde wettelijke regelen voor de toelating, welke moeten worden gevolgd, maar bijzondere gymnasia zijn in dit opzicht volkomen vrij.

Men zou dus juist op dit oogenblik met deze bepaling het gevaar loopen, dat, wanneer een nieuw bijzonder gymnasium niet voldoende blijkt te voorzien in de behoeften, welke men meende te moeten bevredigen, men gaandeweg de eischen van toelating en daarmede het peil van het onderwijs lager zal stellen en zal trachten, althans in de lagere klassen, zoodanig getal leerlingen te krijgen, dat men het subsidie niet verspeelt.

De Minister heeft zooeven ons voorgelezen enkele getallen uit het onderwijsverslag, waaruit blijkt, dat tegenwoordig onderscheidene gymnasia een betrekkelijk gering getal leerlingen hebben.

Wanneer men die getallen vergelijkt met die van vroeger, vindt men een groot onderscheid. Gymnasia, welke nu nog geen 40 leerlingen tellen, hadden vóór 6, 7 jaren er 65 of 70. Dit is niet zoo te verwonderen; het getal hangt geheel samen met de vooruitzichten van hen die aan Universiteiten een graad behalen. Daarom loopt de bevolking der gymnasia zeer op en af, terwijl zij altijd betrekkelijk gering zal zijn.

Is nu het gevaar niet zeer groot, dat juist om het getal van 36 te blijven behouden, het peil van het onderwijs aan het gymnasium naar beneden gedrukt wordt? Dat acht ik veel gevaarlijker, dan dat men een subsidie uit 's Rijks kas gaf aan een goed gymnasium met minder leerlingen. Ik zie ten minste van deze bepaling in de practijk nu juist niet heel veel goeds. Het eenige dat daarvan kan worden verwacht — en het is daarom dat ik ook tegen deze bepaling geen bezwaar heb — is een zekere preventieve werking. Men zal misschien hier en daar zeggen: laat ons, als er toch geen kans is op den duur 36 leerlingen te krijgen, daarmede niet beginnen. Anderzijds moet men echter daartegenover stellen, dat het succes eener school eerst kan blijken, als ze is opgericht en eenige jaren in werking is, en men zich vaak van te voren daarvan eigenlijk geheel iets anders voorstelt dan later werkelijkheid wordt, hetzij in gunstigen hetzij in ongunstigen zin.

Ik acht de bepaling dus niet van groot gewicht, maar ik meen toch dat, in de gevallen dat ze anders dan preventief zal moeten werken, de werking niet ten gunste zal zijn. Een enkele opmerking over de redactie.

Zou het niet beter zijn hier niet te spreken van het aantal leerlingen boven 12 jaar, zoodat er geen sprake van kan zijn, dat men, om de bepaling te ontduiken, in de eerste klasse jongelieden plaatst, die eigenlijk nog op de lagere school thuis behooren?

Men schudt onkennend met het hoofd, maar men vergete niet dat op een gegeven oogenblik, wanneer het getal leerlingen onder 36 daalt, het subsidie, dat ongeveer f 9000 kan bedragen, met de helft verminderd wordt. Onder die omstandigheid is het zeer denkbaar en ik zou bijna zeggen, zeer waarschijnlijk, dat men niet nauw toeziet om leerlingen te krijgen.

Ik acht het daarom wenschelijk dat het artikel in dien zin gewijzigd werd.

Ten slotte nog een enkele opmerking, een opmerking die ik wil maken omdat dit nu het laatste artikel is van het hoofdstuk dat wij tot heden hebben behandeld.

Bij de verschillende artikelen van dit hoofdstuk worden zaken geregeld en waarborgen gesteld, naar onze meening op zeer onvoldoende wijze. Wij hebben bij deze gelegenheid echter niet telkens over elk artikel stemming willen vragen, wij zouden dan de Kamer slechts hebben moeten ophouden door tegen het grootste aantal artikelen te stemmen.

Ik wil dit hoofdstuk echter niet laten voorbijgaan zonder te doen opmerken, dat uit ons stilzwijgen over deze artikelen niet mag worden afgeleid instemming met den inhoud daarvan.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Ook aan de Regeeringstafel heeft men zich geen oogenblik gevleid met het denkbeeld, alsof uit het stilzwijgen van den heer Bos c. s. mocht worden afgeleid instemming met de artikelen van dit hoofdstuk.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

De opmerking, dat een gymnasium door geestdriftige lieden kon worden geopend, niettegenstaande het in de plaats van vestiging geen toekomst kon verwachten, wil ik niet geheel op zij zetten. Integendeel, de geachte afgevaardigde brengt daarmede hulde aan de geestdrift, het enthousiasme, dat bestaat in zekere godsdienstige kringen voor hooger onderwijs. Toch zie ik er geen bedenking in om het artikel zoo te laten, omdat de geachte afgevaardigde vergat op te merken, dat de aanwijzing niet geschiedt dan voor 6 jaren, en dat, indien na 6 jaren de rapporten omtrent het gymnasium van dien aard waren, dat men hier bleek te doen te hebben met een *faux frère*, het aan de Regeering zou staan de aanwijzing niet weer te geven. Juist dat feit, die omstandigheid is de rem, die dus niet nog eens afzonderlijk in dit artikel behoeft te worden aangebracht. Men vergete niet, dat met de oprichting van zulk een gymnasium heel wat kosten gemoeid zijn, en dat het bij de vele gaven, die op allerlei gebied gevraagd worden, niet een zoo lichte zaak is de noodige gelden gereed te vinden en velen met het oog op de bepaling van het artikel zich wel zullen wachten aan hun gymnasium een inrichting te geven, waardoor zij na verloop van 6 jaren dat gymnasium een min eervollen dood zouden doen sterven.

De vraag, of men er niet zou moeten bij voegen de woorden „boven de 12 jaar" is een vraag die ik mijnerzijds niet inzie dat bevestigend behoeft te worden beantwoord. Daar draagt misschien iets toe bij een persoonlijke herinnering, n.l. dat ik zelf op 11-jarigen leeftijd op het gymnasium was, en door dit te accepteeren dus eenigszins mijn eigen verleden zou veroordeelen. Het komt mij voor, dat er metterdaad geen bezwaar bestaat om een 11-jarig jongmensch toe te laten. Het is wel waar, dat men gemeenlijk den leeftijd van 12 jaren neemt, maar men weet ook, dat niet alle ontwikkeling op eenzelfde tijdstip even hoog staat. Ik ken jongelui, die reeds op hun 10de jaar op het gymnasium gekomen zijn en de 12-jarigen in ontwikkeling vooruit zijn, zoodat men ook hier, door den 12-jarigen leeftijd aan te nemen, door een uniform formalisme de ontwikkeling van vele jongelieden zou verstoren.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet in bijzonderheden treden ten aanzien van verschillende opmerkingen die door den Minister zijn gemaakt en, naar het mij voorkomt, niet alle in nauw verband staan tot de vóór ons liggende bepaling.

Wat betreft de vraag, of er misbruik zal kunnen voorkomen, geloof ik, dat dit bezwaar eigenlijk door den Minister moeilijk is kunnen weerlegd worden. Dat er misbruik zal kunnen plaats hebben, ik geloof het vrij zeker, wanneer men een geval krijgt zooals ik heb genoemd, dat men — wanneer een dergelijk gymnasium eenige jaren heeft bestaan — kans zou loopen het subsidie geheel of gedeeltelijk te verliezen.

Die andere waarborgen, welke hierin gelegen zijn, dat het moeilijk zou zijn de gelden voor de stichting van een dergelijke inrichting te krijgen, kan ik niet van zoo groote waarde achten. Ik ben niet zoo zeker, dat in de kringen, waar men er op gesteld is dat onderwijs van bijzonderen aard te steunen, het krijgen van de noodige gelden zoo moeilijk zal zijn. Maar waartegen gewaakt moet worden is, dat op een gegeven oogenblik misbruik kan worden gemaakt van een wetsbepaling.

Nu blijf ik handhaven de wenschelijkheid, dat voor het subsidie alleen medetellen de jongelieden boven 12 jaar. Ik zal dan ook zoo vrij zijn in dien zin een amendement voor te stellen.

De Minister heeft daartegen aangevoerd, dat hij zelf op zijn elfde jaar op het gymnasium had plaats genomen. Ik betwijfel echter of het wenschelijk zou zijn bij alle wettelijke bepalingen met personen van de intellectueele krachten van dezen Minister rekening te houden; ik zou echter wel willen opmerken, dat sedert den tijd, dat deze Minister op de gymnasiumbanken heeft plaats genomen een totale verandering in de opleiding voor het gymnasium is ontstaan, zoodat het thans een groote zeldzaamheid zal zijn, wanneer een jongeling op zijn 11de jaar het gymnasium gaat bezoeken.

Voorkomen moet echter worden, dat met Rijkssubsidiën, tot belangrijke bedragen, gesteund wordt onderwijs, dat niet voorbereidend hooger onderwijs is, maar onder de categorie van het lager onderwijs behoort.

Ik heb daarom de eer voor te stellen om in den derden regel achter het woord „leerlingen" in te voegen de woorden „boven twaalf jaar".

De **Voorzitter**: Door den heer Bos wordt een amendement voorgesteld, strekkende om achter het woord „leerlingen" in te voegen de woorden: „boven twaalf jaren".

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Mees, Tydeman, van der Zwaag en Fock, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Bijleveld**: Een enkel woord over het amendement van den heer Bos.

De ondervinding heeft mij geleerd niet alleen, dat sommige jongelieden van 11 en 12 jaar zeer geschikt zijn om het gymnasiaal onderwijs te volgen, maar ook dat het zelfs jammer zou zijn die jongelieden langer op een school voor lager onderwijs te laten.

Ik geloof ook, dat het niet aangaat, te zeggen, dat thans nog aan de gymnasia lager onderwijs wordt gegeven aan die jongelieden. Wij kunnen daaromtrent natuurlijk niet een bepaalde grens trekken, maar in aanmerking genomen de taak van de aaneenschakelingscommissie, die ook dit onderwerp onder handen heeft, waaromtrent wij later voorstellen verwachten, zou het niet goed zijn, thans daarop vooruit te loopen door een bepaling omtrent den leeftijd op te nemen.

Ik ben derhalve èn om practische redenen èn om de reden welke betrekking heeft op de taak der aaneenschakelingscommissie, tegen het amendement van den heer Bos.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had werkelijk niet gedacht, dat bij deze gelegenheid de beroemde aaneenschakelingscommissie weer ten tooneele zou worden gevoerd. Het blijkt, dat geen enkel onderwerp kan worden besproken, of die commissie treedt als een dreigend beeld voor den dag. Het blijkt mij echter door bespreking met verschillende leden, dat er inderdaad vele personen zijn, die op hetzelfde hooge geestelijke peil staan als door den Minister straks is aangewezen en die op hun elfde jaar het gymnasium bezoeken. Welnu, waar dit het geval is, zal ik het getal 12 veranderen in 11 en hoop, dat hiermede aan de bezwaren zal zijn voldaan.

De **Voorzitter**: Door den heer Bos is zijn amendement gewijzigd; het strekt thans om achter „leerlingen" te lezen: „boven elf jaren".

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Ik kan dit amendement niet aanvaarden, en ook nu het gewijzigd is van 12 op 11 jaar, blijft mijn bedenking bestaan. Ik heb volmondig erkend, dat misbruik kan voorkomen, maar heb juist daarom in het eerste artikel van dit hoofdstuk de belangrijke wijziging aangebracht, dat de aanwijzing elke 6 jaar zal plaats hebben. Waar nu de Regeering dus op de hoogte blijft van den toestand der gymnasia en na afloop der eerste 6 jaar, alvorens aanwijzing te doen, natuurlijk een nieuw onderzoek zal instellen, ligt daarin de volkomen en voldoende waarborg om misbruik casu quo te keeren en preventief te voorkomen. En wanneer dat niet helpt, helpt niets en wensch ik niet door een dergelijke uniformiteitsbepaling in te grijpen op een verkeerde onpaedagogische manier in de variëteit van ontwikkeling, die bij verschillende jongelui wordt aangetroffen.

De heer **Heemskerk** ontvangt het woord om, namens de Commissie van Voorbereiding, haar gevoelen mede te deelen over de door de Regeering voorgestelde wijziging en het amendement van den heer Bos, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is voor de aanneming van het artikel en de meerderheid der Commissie verklaart zich tegen het amendement van den heer Bos. Daarbij wensch ik op te merken, dat hetgeen hier wordt voorgesteld niet bijzonder gunstig is voor de bijzondere gymnasia. Het geëischte minimum toch van 36 leerlingen is een hoog minimum. Wanneer er geëischt was 40, zooals de Minister in het vooruitzicht stelde in de zitting van gisteren, dan zou ik althans mijnerzijds daartegen zijn opge-

komen met het oog op het cijfer der schoolbevolking van de openbare gymnasia. Maar ook nu het op 36 is gesteld, blijft het een hoog getal, dat reeds een tamelijk bezwarende conditie in zich bevat, met het oog op het feit, dat er verscheidene openbare gymnasia zijn met weinig meer dan 36 of minder leerlingen, en dat de beweging van de schoolbevolking op de openbare gymnasia, zooals de heer Bos te recht herinnerde, teruggaande is. Als consequentie van de beschouwingen van den geachten afgevaardigde uit Winschoten had ik dan ook eerder verwacht dat hij zou hebben voorgesteld de getallen 36 en 24 terug te brengen tot 30 en 20.

De Commissie wil dat niet voorstellen, en meent dat het voorgestelde moet worden aanvaard. Men moet niet vergeten, dat dit artikel voor een belangrijk deel is voorgesteld om te gemoet te komen aan het bezwaar van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, dat bij het subsidie geen rekening werd gehouden met het aantal leerlingen op de bijzondere gymnasia. De Minister is hieraan te gemoet gekomen en heeft daarenboven door het nieuwe artikel een waarborg geboden tegen de oprichting van te kleine gymnasia, een waarborg die ontbreekt bij kleine gymnasia in kleinere gemeenten, die van Overheidswege worden opgericht. Het artikel heeft dus eenigszins het karakter van een vergelijk, en er is aan de zijde van de voorstanders der openbare gymnasia geen reden om zich te beklagen, dat deze bepaling niet stringent is, want ook nu nog zullen de bijzondere gymnasia tegenover de openbare in bezwarende conditiën verkeeren.

Nu heeft de heer Bos eerst voorgesteld dat alleen zouden mederekenen de leerlingen boven de 12 jaar. Hij heeft echter gevoeld dat dat voorstel niet voor aanneming vatbaar was. En na het reeds aangevoerde daaromtrent merk ik nog op dat men dan juist gevaar zou loopen niet mede te rekenen de kinderen van den meesten aanleg, want kinderen die reeds op zoo jeugdigen leeftijd op het gymnasium komen, zijn in den regel kinderen met den meesten aanleg. En als men vreest, dat juist op een bijzonder gymnasium zoo jeugdige kinderen zullen komen, hoewel zij nog niet ver genoeg gevorderd zijn om de lessen met vrucht te volgen en dus nog niet op een gymnasium behooren, dan maakt men onbewust een caricatuur van het bijzonder gymnasium, waarop men niet gesteld is. Waarom zou men op een bijzonder gymnasium de kinderen niet toelaten overeenkomstig hun aanleg, gelijk als op het openbare gymnasium?

Nu heeft de geachte afgevaardigde, om aan het gemaakte bezwaar te gemoet te komen, voorgesteld te bepalen dat de kinderen 11 jaar moeten zijn om mede te tellen. Ik spreek nu niet namens de Commissie, maar voor mijzelf, als ik zeg: nu houdt het amendement op serieus te zijn. Waarom niet 9 of 10 jaar? Waarom dergelijke leeftijdsgrens te stellen en het niet eenvoudig aan den natuurlijken loop van zaken overgelaten? Ik geloof niet dat dit een voorstel is van tegemoetkomenden aard, gelijk de Regeering na de toenadering harerzijds had kunnen verwachten. De meerderheid der Commissie adviseert dus tot niet-aanneming van het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *gewijzigd amendement* van den heer Bos wordt in stemming gebracht en met 50 tegen 23 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Okma, van Alphen, van Dedem, Staalman, de Vries, van Sasse van Ysselt, Krap, van Idsinga, Travaglino, Schokking, Fruytier, van Löben Sels, van der Kun, van Asch van Wijck, Duymaer van Twist, Sluis, Heemskerk, de Ridder, Lucasse, van den Berch van Heemstede, Pompe van Meerdervoort, van Nispen tot Sevenaer, van Wassenaer van Catwijck, Nolens, Brummelkamp, Kolkman, van Limburg Stirum, Michiels van Verduynen, de Ram, van Wichen, Bolsius, Janssen, Mutsaers, van Vlijmen, Arts, Friesen, van Veen, Brants, Raymakers, Passtoors, Seret, van der Borch van Verwolde, Talma, Bijleveld, van den Heuvel, van Heemstra, van de Velde, van Bylandt, van Vliet en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren den Tex, van der Vlugt, Bos, de Visser, de Savornin Lohman, Helsdingen, Roessingh, Melchers, Tydeman, ter Laan, Dolk, Willinge, Hugenholtz, Drucker, Hennequin, Röell, van Raalte, Verhey, Mees, Fock, van Foreest, van der Zwaag en Cremer.

Onderart. 107 *m bis* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *n*, luidende:

„Door Ons kunnen, bij besluit, den Raad van State gehoord, na ingewonnen advies van curatoren der Rijks-universiteit of der technische hoogeschool, den senaat gehoord, instellingen, stichtingen of rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen worden aangewezen als bevoegd om bij eene of meer uitdrukkelijk genoemde faculteiten aan die Rijks-universiteit of bij eene of meer uitdrukkelijke genoemde afdeelingen dier hoogeschool een of meer leerstoelen te vestigen, met opgave van de vakken, waarin door hen, die deze leerstoelen bekleeden, onderwijs zal worden gegeven. De opgave van de vakken kan op gelijke wijze worden gewijzigd."

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beraadslaging heb ik een punt ter sprake gebracht, waarvoor het hier de plaats is, naar ik meen, om het nader te behandelen. Ik bedoel de vraag, in hoeverre aan vereenigingen het recht kan gegeven worden om wetenschappelijke lezingen te doen houden aan de Universiteiten.

Wat het denkbeeld zelf betreft, heeft Zijn Excellentie zich aanstonds bereid verklaard om, indien een daarop betrekking hebbend amendement werd voorgesteld, dit in welwillende overweging te nemen.

Alvorens ik intusschen tot de indiening daarvan overga, meen ik eerst de vraag te moeten stellen: of wettelijke regeling beslist noodig is?

In het algemeen is het niet wenschelijk om de wet zonder bepaalde noodzakelijkheid uit te breiden, ook hier niet. En vandaar de vraag: in hoever is het recht van vereenigingen, die zich tot het houden van wetenschappelijke voorlezingen bij heeren curatoren aanmelden, nu reeds al of niet erkend? Ik doe die vraag inzonderheid met het oog op hetgeen is voorgevallen bij een dergelijk verzoek aan heeren curatoren van de Universiteit te Utrecht; een verzoek, dat destijds geweigerd is, toen het een wetenschappelijke voorlezing gold, te houden door den bekenden doctor Eucken.

Nu zou ik niet gaarne willen zeggen, dat elk verzoek zonder meer zou moeten worden toegestaan. Heeren curatoren kunnen inderdaad zeer geldige redenen gehad hebben om dat verzoek te weigeren. Maar de vraag is, of die weigering aldus moet worden opgevat, dat een zoodanig verzoek onder geen omstandigheden zou worden toegestaan. In dit geval meen ik te moeten overgaan tot de indiening van een amendement waarbij het recht van vereenigingen om wetenschappelijke voorlezingen te doen houden wordt erkend, maar, zooals dan uit dat amendement blijken zal, aan voorwaarden verbonden, waarbij, uit den aard der zaak, heeren curatoren zullen moeten worden gehoord.

Vooraf zou ik dus gaarne het oordeel daarover van den heer Minister of ook wel van leden in deze Kamer willen vernemen.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Zijn Excellentie de heer Minister van Binnenlandsche Zaken heeft in zijn repliek bij de algemeene beschouwingen gezegd, dat mijn curatorenhart van Utrecht er mij wel eens toe schijnt te leiden om de wetenschap uitsluitend uit Utrechtsch standpunt te bezien. Waar nu eenigermate door den geachten afgevaardigde, den heer Schokking, een zijdelingsch beroep wordt gedaan op mij als curator dier Universiteit, daar maakt die uiting van den geachten Minister van Binnenlandsche Zaken mij wel eenigszins huiverig om in die qualiteit hier het woord te voeren.

Ik zal dus nu ook dubbel mijn best moeten doen om mijn qualiteit van lid dezer Kamer niet in die van curator te doen ondergaan.

Het feit dat de geachte afgevaardigde voor oogen heeft is volkomen waar; het is niet zoolang geleden dat door een zelfstandige groep van studenten het verzoek is gericht tot curatoren der hoogeschool van Utrecht om de kleine gehoorzaal beschikbaar te stellen voor het doen houden van theologische lezingen door

een buitenlandsch geleerde. Na gehouden overleg heeft het college gemeend de gevraagde vergunning niet te moeten verleenen, natuurlijk niet met het oog juist op den persoon, die de lezingen zou houden, maar alleen wegens het antecedent dat door toestaan van het verzoek voor den vervolge zou zijn geschapen.

Het behoeft toch geen betoog, dat indien men dergelijk antecedent stelde, het uiterst moeilijk zou zijn om in andere gevallen, ook waar het gold andere richtingen, het gebruik van de academische gehoorzalen te weigeren, hetgeen dan lichtelijk een persoonlijk karakter zou aannemen. Maar waar curatoren meenden dat de gehoorzalen van de Universiteit niet, bij wijze van regel, behoorden te worden afgestaan aan welke aanvragers ook, te minder waar die steeds open staan voor de lezingen van de professoren, de lectoren en de privaat-docenten ook van andere Universiteiten in ons land, werd de gevraagde vergunning geweigerd.

Ik geloof dat de beslissing van curatoren om het verzoek van bovenvermelden kring van studenten te weigeren, op goeden grond berustte Het gevolg is trouwens alleen geweest, dat de lezingen in een gehuurd lokaal zijn gegeven. Het werd dus ten slotte een quaestie van geld.

Natuurlijk gelden de bovenvermelde overwegingen niet in dezelfde mate, wanneer men staat voor een vereeniging met rechtspersoonlijkheid, gebonden aan reglementen, enz., een vereeniging die een duurzaam en vast omlijnd karakter draagt. Dan zouden de geopperde bedenkingen zeker ten deele vervallen, want de eisch der consequentie zoude zich dan niet zoo dikwijls doen gevoelen. Men zal toch niet zoo telkens te doen hebben met aanvragen van dergelijke instellingen van meer duurzamen aard. Of het evenwel, na hetgeen thans wordt voorgesteld, wat de bijzondere leerstoelen betreft, nog noodig zal zijn om een dergelijke bepaling als de geachte afgevaardigde wenscht, in de wet op te nemen, staat bij mij vooralsnog niet vast. Ik zal echter mijn oordeel daaromtrent opschorten, totdat ik kennis heb genomen van een eventueel in te dienen amendement.

Voor zooveel daarin mocht zijn gelegen een ontneming van het beheer der academische gebouwen aan het college van curatoren, dan is dit een punt — ik erken het is *minoris momenti* — dat een verandering zou zijn van den bestaanden toestand, en dat nog eens moet worden overwogen.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet anders dan den geachten afgevaardigde uit Utrecht dank zeggen voor de toelichting, welke hij heeft gegeven ten aanzien van het geval, dat zich aan de Utrechtsche academie heeft voorgedaan en waarmede de door mij gedane vraag samenhing.

Nu moet ik zelf erkennen, dat er onderscheid is tusschen het verzoek van een groep personen, die zich, zooals in het besproken geval, op een gegeven oogenblik plotseling aanmeldt bij heeren curatoren, en het verzoek uitgaande van een vereeniging, als waarop ik het oog had. Maar ik vrees, dat zich ook ten aanzien van verzoeken van vereenigingen moeilijkheden zouden kunnen voordoen, zoodat een wettelijk voorschrift dienaangaande gewenscht is. Daardoor zal de zaak ook voor heeren curatoren zelf gemakkelijker gemaakt worden.

Ik heb daarom de eer een amendement voor te stellen, om na art. 107 *ij*, aan het slot alzoo van het hoofdstuk over de bijzondere leerstoelen, een nieuw artikel in te voegen van den volgenden inhoud:

„Art. 107 *ij ter*. Aan instellingen, stichtingen of rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen kan door Ons op hun verzoek, curatoren gehoord, telkens voor een studiejaar worden toegestaan aan eene Rijks-universiteit of aan de technische hoogeschool eene reeks wetenschappelijke voorlezingen te doen houden.

Bij het verzoek, dat vóór 1 April is in te zenden, moeten worden overgelegd:

1°. de statuten, de akte of het reglement voor de te houden lezingen;

2°. eene opgave van de dagen en uren, waarop zij de voorlezingen zullen doen houden;

3°. eene lijst van hen, die eene voorlezing houden zullen en van de door hen te behandelen onderwerpen.

Bij de voorlezingen wordt door curatoren het gebruik van de inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, onder door hen te stellen voorwaarden vergund.

De voorlezingen en de daarin te behandelen onderwerpen worden op het programma der lessen aangekondigd.

Zonder betaling heeft tot deze voorlezingen toegang een ieder, die toegang heeft tot de lessen der Universiteit of der technische hoogeschool."

Wordt het amendement, dat reeds is ingediend om na art. 107 *ij* een nieuw artikel, art. 107 *ij bis*, te doen volgen, aangenomen, dan zal dit amendement moeten worden art. 107 *ij ter*.

Wanneer de behandeling hiervan aan de orde is, wil ik gaarne nog een enkel woord ter toelichting zeggen.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart* 107 *n* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 107 *o*, 107 *p*, 107 *q*, 107 *r*, 107 *s*, 107 *t*, 107 *u* en 107 *v* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *w*, luidende:

„De hoogleeraren, die bijzondere leerstoelen bekleeden, mogen onder door curatoren der Rijks-universiteit of der technische hoogeschool te stellen voorwaarden, voor zooveel de plaatsruimte en de beschikbare hulpmiddelen dit gedoogen, gebruik maken van de collegelokalen, inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs. Hunne lessen worden aangekondigd op het programma der lessen.

Door curatoren der Rijks-universiteit of der technische hoogeschool kan hun, op voorstel van den senaat, toegang tot en raadgevende stem in de vergaderingen van den senaat worden verleend. Zij hebben bij plechtigheden rang en zitting, een ieder in de faculteit of afdeeling, waarbij hij werd aangesteld, na de hoogleeraren der universiteit of hoogeschool.

Hun kan door de faculteit of afdeeling, waarbij zij zijn aangesteld, toegang tot en raadgevende stem in die faculteit of afdeeling worden verleend.

Met goedvinden van de faculteit of afdeeling mogen zij bij de examens in de door hen onderwezen vakken examineeren. De te dezen opzichte vast te stellen regeling wordt aan de goedkeuring van curatoren onderworpen."

De **Voorzitter**: Dit artikel is door de Regeering gewijzigd, nadat het Verslag was uitgebracht. Ik geef het woord aan den heer Heemskerk, voorzitter van de Commissie van Voorbereiding, om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de aangebrachte wijziging.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter van de Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! De wijziging door de Regeering in art. 107*w* gebracht, ontmoet bij de Commissie geen bezwaar. Evenmin heeft de Commissie bezwaar tegen de kleine wijzigingen van de artikelen 107*dd*, 107*hh*, 107*ii*, 107*kk* en 107*mm*, die bij dezelfde Nota van Wijziging door de Regeering zijn aangebracht.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister een vraag willen doen omtrent de laatste alinea van dit artikel, waariu bepaald wordt:

„Met goedvinden van de faculteit of afdeeling mogen zij bij de examens in de door hen onderwezen vakken examineeren. De te dezen opzichte vast te stellen regeling wordt aan de goedkeuring van curatoren onderworpen."

In het Verslag zijn omtrent deze bepaling verschillende vragen gedaan.

Men vroeg, welke de bevoegdheid van die hoogleeraren zoude zijn. Zullen zij ook de studenten mogen examineeren, die hun lessen niet hebben gevolgd? Moet de hoogleeraar der Universiteit in elk geval aan het afnemen van het examen deelnemen? Zullen de bekleeders van bijzondere leerstoelen, die mede examineeren, ook deelnemen aan het judicium?

Op dit laatste punt heeft de Minister beslist ontkennend geantwoord. Maar wat de eerste punten betreft, daaromtrent is door het antwoord van den Minister zeer weinig licht verkregen;

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

de Minister heeft niets anders gedaan dan een herhaling gegeven van den inhoud van het artikel. En toch geloof ik, dat het noodig is, dat de Minister daaromtrent zijn denkbeelden eenigszins nader ontwikkele. Het is mij nog niet helder, en ik geloof ook anderen niet, hoe het deelnemen van bijzondere hoogleeraren aan de examens in de practijk zal moeten gaan en ik ben er niet gerust op dat het niet tot moeilijkheden aanleiding zal geven.

Ik zou daarom aan den Minister willen verzoeken nog eens nader te ontwikkelen, hoe hij zich voorstelt, dat deze bepaling in de practijk zal moeten werken.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, meen ik in de eerste plaats te moeten aanvoeren, dat volgens mijn standpunt de faculteit zelf ten deze moet beslissen. Ik heb mij dan ook onthouden van elken dwang of drang, die aan de faculteit als zoodanig zou kunnen worden aangedaan. Het komt mij voor, dat de faculteit of de afdeeling van de technische hoogeschool de souvereiniteit in examineeren ongeschonden moet blijven bezitten.

In de tweede plaats wil ik zeggen, dat de wijze waarop dit zal geregeld worden in hoofdzaak beheerscht wordt door persoonlijke, niet algemeen geldende omstandigheden; ten opzichte van den een zal men in de faculteit wenschen, wat men ten opzichte van den ander niet wenscht. Bij den een zal men verder willen gaan dan bij den ander en mij dunkt, dat daaromtrent een regeling moeilijk in de wet kan worden opgenomen, omdat daardoor dezerzijds te veel zou moeten worden gepreciseerd.

Wanneer de geachte afgevaardigde mij evenwel vraagt, of ik dan niet zeggen kan, hoe ik mij in gewone omstandigheden den gang van zaken voorstel, dan veroorloof ik mij hem te verwijzen naar het artikel, dat voorkomt in de regeling van de technische hoogeschool, waar gezegd wordt, dat de examens zullen zijn schoolexamens, en dat deze examens zullen kunnen worden afgenomen, ook met behulp van deskundigen, die van buitenaf door de faculteit worden aangenomen.

In vroeger dagen was het aan onze Academie volstrekt niet ongewoon, dat men voor het afnemen van een examen een extraneus, als ik dat woord hier mag gebruiken, die geen lid was van de faculteit, opriep. In die positie zou ik mij ook de buitengewone hoogleeraren voorstellen, aan wie door de faculteit gevraagd werd niet alleen in de faculteit zitting te nemen, maar daarin ook te willen examineeren. Ik kan mij, om een voorbeeld te kiezen, zeer goed denken een buitengewoon hoogleeraar aan de Leidsche Universiteit in den persoon van den geachten afgevaardigde uit Goes.

Hij behoeft dan nog geen 10 of 12 uur per week college te geven, maar bijv. één per week; men is aan niets gebonden. Nu kan ik mij voorstellen, dat de faculteit, ziende dat die geachte afgevaardigde als buitengewoon hoogleeraar optrad, er prijs op stelde hem ook te geven zitting in de faculteit. Wanneer nu de studenten geen bezwaar hadden om van de normale examinatoren te worden afgevoerd en gebracht onder den afgevaardigde, dan zie ik niet in, dat er voor de faculteit eenig beletsel zou zijn om deze taak aan den geachten afgevaardigde uit Goes op te dragen.

Anderzijds kan ik mij denken, dat een minder illuster persoon buitengewoon hoogleeraar werd, maar een vak doceerde in een faculteit, waarin geen bijzonder kundige examinatoren waren, mannen die weinig slag van examineeren hadden, zooals dat bij geleerden meer voorkomt, en dat de buitengewone hoogleeraar buitengemeen goed examineerde. Ik kan mij voorstellen, dat de faculteit dan zeide: dat is voor ons een trouvaille, en hem vroeg: „zoudt gij niet voor ons die en die examens mee willen afnemen?", en gaandeweg van hem leerende de methode van goed examineeren, van lieverlede verder kwam.

Ik zie niet in dat hiermede een nieuw instituut wordt ingevoerd. Hier wordt gedaan, wat bij de examencommissiën voor het lager onderwijs geschiedt, waar men deskundigen kan nemen om te examineeren. In het algemeen kan men dit niet beslissen, en een eerste eisch, wil men dat er iets van terecht kome is, dat men het niet in de wet gaat regelen, maar het overlaat aan de bevinding van de faculteit en haar eigen oordeel, rekening houdende met personen en omstandigheden.

De heer **Mees**: Ik kan niet zeggen dat het antwoord van den Minister al het licht heeft gegeven dat ik zou gewenscht hebben. De Minister zegt: de faculteit moet beslissen, ik wil op de faculteit geen drang uitoefenen, de zaak wordt beheerscht door personen en omstandigheden, en er kan in de wet geen algemeen voorschrift worden gegeven.

Ik kan mij voorstellen dat in bepaalde gevallen de beslissing voor hoogleeraren aan de Universiteit niet moeilijk zal zijn of zij een bijzonder hoogleeraar als mede-examinator willen toelaten of niet, maar in de alinea, die ik noemde, is sprake van een *regeling* die zal worden gemaakt en aan de goedkeuring van de curatoren zal moeten onderworpen worden.

Zulk een *regeling* nu zal, dunkt mij, moeilijk zijn, juist omdat, gelijk de Minister zelf opmerkt, veel van de *personen* zal afhangen.

De Minister zegt: ik kan moeilijk zulk een regeling in de wet opnemen.

Dit heb ik ook niet verlangd, maar alleen dat hij nader zou preciseeren wat hij meent dat een regeling ongeveer zou moeten bevatten.

Men moet toch veronderstellen dat de Minister, de bepaling in het artikel opnemende, zich omtrent de uitvoering een voorstelling heeft gevormd.

Ten slotte zou ik gaarne een bepaald antwoord ontvangen op de vraag in het Voorloopig Verslag gedaan of in elk geval de hoogleeraar der Universiteit aan het afnemen van het examen moet deelnemen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Het komt mij voor dat geen faculteit — laat mij om een concreet voorbeeld te noemen, zeggen — het examen in het Staatsrecht, aan een buitengewoon hoogleeraar zou opdragen, tenzij met de bewilliging van den hoogleeraar, die met het onderwijs in het Staatsrecht zitting had in de faculteit. Ik zou meenen dat elke poging om een hoogleeraar ten opzichte van de vakken waarvoor hij is aangewezen, het examenrecht te willen ontnemen zou zijn in strijd met geheel onze academische orde en stellig in strijd met mijn bedoeling.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 107 *w* zonder hoofdelijke stemmen aangenomen.

Onderart. 107 *x* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *ij*, luidende:

„Op leerstoelen bij de faculteit der Godgeleerdheid is, met uitzondering van het bepaalde bij de artikelen 107*n*, 107*o*, 107*p*, 107*t*, 107*v* en 107*w*, het in dit hoofdstuk bepaalde niet van toepassing.

Van de aanstelling, de schorsing of het ontslag van hoogleeraren bij deze faculteit geschiedt, zonder meer, mededeeling aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken."

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Met uw goedvinden zal ik te gelijker tijd, waar ik het woord kreeg over art. 107*ij*, daarbij ter behandeling opnemen art. 107*pp* en wel omdat deze beide betreffen de positie van de theologische leerstoelen aan de openbare en de theologische faculteit bij de bijzondere Universiteiten.

Ik heb bij de algemeene beschouwingen over dit onderwerp reeds het een en ander medegedeeld en uiteengezet, en zal daarvoor thans vrij wat korter kunnen zijn.

De vraag, die niet alleen bij mij, maar bij zeer velen is opgekomen, is deze: waarom wordt ten opzichte van de theologische leerstoel en faculteit anders gehandeld, dan bij andere leerstoelen en andere faculteiten; waarom worden ten opzichte daarvan de waarborgen, waarvan men zoo hoog opgeeft, als zouden zij zooveel beteekenen voor dit ontwerp, weggenomen bij de een voor een deel, bij de ander geheel? Waarom worden beide — de een gedeeltelijk, de ander geheel — onttrokken aan het toezicht over het bijzonder hooger onderwijs dat hier ingesteld wordt en in hoofdstuk VI is geregeld?

De Minister geeft daarvoor twee redenen. De eene, dat het moeilijk is het toezicht goed uit te oefenen.

Dit is geen principieel argument; het is alleen de quaestie

van de moeilijkheid om toezicht uit te oefenen ten opzichte van de leerstoelen van de theologische faculteiten.

Waarin bestaat die moeilijkheid? Volgens den Minister in de gedachte tegenstelling, juist bij die leerstoelen toegespitst, tusschen de belijders der bijzondere openbaring en de ontkenners daarvan, ten gevolge waarvan het voor het Staatstoezicht, voorgesteld alsof dit steeds uit „ontkenners" zoude moeten bestaan, onmogelijk zoude zijn, om ook zelfs maar een eenigszins gegrond advies te kunnen leveren, waarop het der Regeering mogelijk zoude zijn een besluit te nemen.

Ik heb toen over die geheel onjuiste tegenstelling het een en ander in het midden gebracht en zal dat niet herhalen. Maar was het dus de Minister zelf niet, die die moeilijkheid schiep en wel juist door de tegenstelling zoo op te zetten en zoo scherp te omlijnen, dat daaruit het door hem gewenscht resultaat van de groote moeilijkheid voortkwam? Met zulke onjuiste tegenstellingen kan men alles demonstreeren wat men vooropstelt en wil.

De Minister heeft toen daarop niet geantwoord en ik zal dus daarover niet verder spreken.

Het tweede argument van den Minister is, dat het eigenlijk *onnoodig* zoude zijn om het toezicht ook uit te oefenen over die faculteit en dien leerstoel, omdat de theologische studie en ook de theologische faculteit weinig hebben aan het recht van den effectus civilis waarom het alleen in dit ontwerp zoude gaan.

Immers, de theologie is voor den Staatsdienst niet noodig.

Ik nam de vrijheid daartegen op te merken, dat o. a. art. 60 van de wet op het hooger onderwijs toch zeker het recht geeft aan den bezitter van het doctoraat om toegelaten te worden als privaat-docent. De Minister bestreed dit, zeggende, dat ook iemand zonder den doctorstitel thans en in de toekomst daartoe kan worden benoemd, ja dat hij hoogleeraar kon worden, zoodat dus het doctoraat te dien aanzien van weinig beteekenis was. Doch daaruit volgt toch nog niet dat ook voor hen die het doctoraat wenschen, dit geen beteekenis kan hebben.

Naast dit artikel kan ik nog noemen art. 16 *i* waar aan het theologische doctoraat het recht wordt verbonden op te treden als leeraar aan een gymnasium voor de Hebreeuwsche taal- en letterkunde. Daarvoor heeft dus dit doctoraat, behalve de wetenschappelijke, ook eenige waarde om bevoegdheid te erlangen voor het leeraarschap, den effectus civilis. En wel heeft nu de Minister ook art. 16, lit. 1 zoo gewijzigd, dat zij die een kerkelijk examen in het Hebreeuwsch hebben afgelegd benoembaar zijn, om het zoo pasklaar te maken voor anderen dan doctoren, maar dit neemt niet weg dat de eerste alinea van lit. 1 ongewijzigd is, en dus aan het theologisch doctoraat effectus civilis verbonden bleef.

Zoo blijkt dus dat 's Ministers argument dat voor de theologie het diplomeeringsrecht onnoodig is te absoluut gesteld was, en dus ook niet kan gelden van principieel standpunt gezien. Doch dat alles doet tot de hoofdzaak niets af. Wij hebben hier niet te berekenen of een of meerderen nu of in de toekomst van den effectus civilis eenig gebruik zullen maken. De beide redenen waarvoor de Minister de waarborgen en het toezicht over de theologie wegneemt zijn zwak en beteekenen voor de hoofdzaak niets. Zij zijn niet principieel.

De hoofdzaak is dit: mag volgens het stelsel dezer wet de ééne faculteit en de ééne leerstoel anders behandeld worden dan de andere? Mogen daarvoor de waarborgen minder worden, mag men daarvoor het toezicht afsluiten? Dat was de vraag. Wij hebben dus te vragen: wat bedoelt het toezicht? De Minister geeft een verklaring op bladz. 6 der Memorie van Toelichting. Hij wijst er op dat art. 192, vierde lid, der Grondwet, reeds op zich zelf eischt, dat de Overheid ook op het hooger onderwijs toezicht houde. Dat toezicht, zooals het thans is geregeld, heeft echter weinig te beteekenen. Het moet meer beteekenen juist met het oog op deze wet. Immers het toezicht moet nu zoo geregeld worden, dat met genoegzame kennis van zaken geoordeeld kan worden over de gesteldheid der school en daarom moet een afzonderlijk orgaan worden ingesteld, waarop betrekking heeft hoofdstuk VI.

Waarover loopt het toezicht? Volgens den Minister over de school, dat is over de geheele school, en wel ten einde over haar gesteldheid genoegzame kennis te verbreiden, en de Overheid in staat te stellen daarover te oordeelen.

Welnu, als dat het geval is, wordt er met die gesteldheid natuurlijk niet alleen gedoeld op iets uitwendigs, maar juist op de innerlijke, op de wetenschappelijke gesteldheid van zulk een school. Daarvoor moeten de waarborgen en het toezicht dienen. En dan loopt het over het geheel van die school en niet over elken leerstoel, over elke faculteit afzonderlijk. Het kan trouwens ook niet anders. De school, de Universiteit is en wil zijn een organisch geheel, de gesteldheid van de eene faculteit hangt voor een groot deel af van die van de andere, de faculteiten sluiten in elkaar als één geheel. Herhaaldelijk is ons gezegd van hoeveel gewicht daarom de theologische faculteit voor een bijzondere Universiteit is. De beginselen, daar geleeraard, moeten de andere faculteiten doortrekken. Daardoor wordt de school één geheel.

Wat volgt daaruit? Daaruit volgt dat, als er uitzonderingen gemaakt worden voor de theologische faculteit of leerstoel, dit ook noodzakelijk invloed moet uitoefenen op de andere. Het geheel moet gezien kunnen worden. En wat doet de Minister nu? Hij telt wel de theologische faculteit mede als hij het noodig heeft om te komen tot het geheel, de Universiteit, maar juist als dit geschied is, gaat de Minister ze ter zijde schuiven, de Staat komt er niet meer mee in aanraking, het toezicht mag niet komen bij de examina, de lessen, de promotiën, m. a. w. mag niets weten van hetgeen daar voorvalt. Daaruit volgt, dat die faculteit voor den Staat eigenlijk zoo goed als niet bestaat, en daaruit volgt weer, dat ten slotte het toezicht nu gaat over twee faculteiten met 6 hoogleeraren, waaruit weer volgt, dat de bepaling, door den Minister gegeven van een bijzondere Universiteit moet wegvallen, omdat er slechts twee faculteiten overblijven.

Ik stelde ook de vraag of wel opgevolgd werd wat art. 192 van de Grondwet eischt. Immers, de Minister leert ons ten opzichte van dit artikel, dat nu een scherper toezicht moest worden uitgeoefend. Ik noemde daar, als ik dat artikel der Grondwet aanhaalde, ook artikelen uit het hoofdstuk dat betrekking heeft op het toezicht. De Minister meende in zijn repliek, dat ik in tweeden termijn, toen ik art. 192 van de Grondwet aanhaalde, vergeten zou zijn wat ik in eersten termijn gezegd had. Ik heb meermalen bewonderd 's Ministers zeer sterk geheugen, en zeker velen met mij, en ik erken: het mijne is zoo groot niet. Maar zóó groot is het nog wel, dat ik mij wel kan herinneren wat ik in mijn eersten en ook in mijn tweeden termijn gezegd had. De Minister mocht er aanleiding in vinden om te zeggen, dat ik in tweeden termijn tegengesproken had wat ik in mijn eersten had gezegd, om mij ter zijde te schuiven en hilariteit op te wekken bij hen die de zaak misschien niet kunnen beoordeelen. Ik meen inderdaad, dat 's Ministers memorie hem hier eenigszins in den steek liet, omdat hij zich moest herinneren dat, waar ik art. 192 der Grondwet noemde, ik dit deed in den zin, dien hij in zijn Memorie er aan gegeven had ten opzichte van het toezicht, ook ten opzichte van de Universiteit die hier geregeld zou worden en van de leerstoelen die er mee in betrekking staan.

Ik kom nu tot deze conclusie De exceptiën bij deze twee artikelen vastgesteld, maken de bijzondere Universiteit voor den Staat tot een met twee faculteiten en neemt weg de voldoende waarborgen ons beloofd voor het wetenschappelijk gehalte van de bijzondere leerstoelen. Verder wordt de taak van het toezicht onmogelijk gemaakt: de Minister eischt van het toezicht, dat het telken jare komt met een beredeneerd verslag over de gansche school en over elke faculteit in het bijzonder. Ik maakte er reeds opmerkzaam op en de Minister heeft toen er niet op geantwoord.

Ik meen verder dat de bepaling van art 107 *x*, 107 *oo* en 107 *tt* een fictie wordt, want waar men niet te weten komt, wat in die faculteit voorvalt, is het niet mogelijk te komen met een voorstel tot opheffing van de aggreatie, waar dit noodig mocht zijn.

Die uitsluiting vind ik ook bedenkelijk met het oog op het wetenschappelijk karakter van de theologische studie. Men weet niet meer, wie aan de Universiteit of voor een leerstoel als hoogleeraren zullen worden toegelaten. Men kan verder als leerling worden erkend en geëxamineerd zonder het examen te hebben afgelegd volgens de artt. 11 en 12 van de wet op het hooger onderwijs. Men krijgt eigenlijk een seminarium, dat naar zijn aard niet gevoegd kan worden in een Universiteit.

Welke ver strekkende gevolgen het zal hebben, wanneer die

twee artikelen worden aangenomen, blijkt hieruit, dat, waar gelijkgerechtigheid zal gegeven worden aan de bijzondere Universiteiten, toch de Staat, subsidiën uitkeerende, niet weet, waarvoor het geld gegeven wordt.

En nog verder: er ligt hierin een beslissing over de verhouding van den Staat tot de theologie en dus van den Staat tot de Kerk. Zeer belangrijke vragen, Mijnheer de Voorzitter, maar die gij zeker thans niet gaarne in discussie ziet gebracht.

De Minister heeft gisteren in een belangrijke rede duidelijk gemaakt aan de Kamer, hoe verkeerd het was om incidenteel hier belangrijke beslissingen te nemen — het was bij de behandeling van het amendement van den heer Lohman om het mogelijk te maken aan de Universiteiten zonder classieke voorstudiën het doctoraat te verwerven — ik meen, dat deze zaak zoo belangrijk is, dat zij niet incidenteel beslist mag worden.

Ik wil dus van die theologische faculteit geen telnummer maken. Wordt zij dat wel en blijft het artikel bestaan, dan ervalt het recht om aanspraak te maken op den naam van Universiteit, omdat er slechts twee faculteiten voor het licht treden.

En meent de Minister toch te moeten vasthouden aan de beide besproken artikelen, en dus ook incidenteel een zeer belangrijke beslissing met groote gevolgen voor geheel ons theologisch universitair leven te mogen nemen, ik — en ik hoop velen met mij — verlang niet daaraan mede te doen.

De heer **van der Vlugt**: Wanneer ik over dit artikel 107 *ij* het woord heb gevraagd, dan is het, omdat ik gaarne met een korte beschouwing zou willen terugkomen op de gedachtenwisseling, die heeft plaats gehad tusschen de Minister en de Commissie van Voorbereiding over deze ontworpen bepaling. Die gedachtenwisseling toch heeft mij nog niet overtuigd, dat het standpunt, ten deze door den Minister ingenomen, een juist standpunt is; en ik wensch van de reden van mijn hardnekkigheid rekenschap te geven.

Het uitgangspunt in deze is tusschen den Minister en mij gemeen. In confesso is tusschen ons beiden, dat, gelijk de Minister het zelf uitdrukt, het karakter van dergelijke wetenschappelijkheid aan het onderwijs, van deze leerstoelen uitgaande, evenmin mag ontbreken als aan het onderwijs, uitgaande van andere katheders. Maar, vraag ik nu, indien dat zoo is, ontstaat dan voor dat wetenschappelijk karakter niet gevaar bij een groep van leerstoelen, waar men de conditiën van toelating als hoogleeraar lichter stelt dan bij andere soortgelijke groepen? Stelt men zich daarmede niet bloot aan de kwade kans, dat voor personen, die nooit de hoop konden hebben gekoesterd om eenige andere katheder te beklimmen, bijzondere katheders zullen worden gecreëerd bij de gedeeltelijk onbeschermd gelaten theologische faculteit, juist omdat daar de conditiën van toelating zooveel gemakkelijker zijn gemaakt.

Wat mijns inziens die kwade kans nog zeer verhoogt, is een omstandigheid, waarop blijkens de laatste alinea van het Verslag nopens het mondeling onderhoud, de Minister zelf den vinger heeft gelegd. Zijne Excellentie heeft er namelijk bij dat onderhoud op gewezen hoeveel moeite het inheeft precies de grens te trekken tusschen de studeervakken die wel en die niet behooren binnen den omtrek van onze tegenwoordige faculteit der godgeleerdheid. Reden te meer, zou ik juist met het oog op die opmerking willen zeggen, reden te meer om niet te hechten, niet vast te houden aan het voorgestelde artikel 107 *ij*, reden te meer om, als ik mij zoo mag uitdrukken, geen premie te stellen op het binnensmokkelen van suspecte leerstoelen binnen een gebied, welks grenzen zoo uiterst moeilijk met nauwkeurigheid zijn aan te wijzen.

Of meent men soms het gevaar voor dergelijke smokkelarij denkbeeldig te mogen noemen? Ik voor mij zou dat niet durven beweren. Integendeel, ik meen dat genoemd gevaar wel nooit minder hersenschimming is geweest dan tegenwoordig in onzen tijd, nu met een zeker gedruisch en met warmen bekeeringsijver allerlei mystiekdoende bonden in den trant van de vereeniging van madame Blavatsky en dergelijke er zich op toeleggen om met hun halve wetenschap de totale onwetendheid van de gedesoeuvreerde nieuwigheidszoekers in de val te lokken en te omstrikken.

Verbeeld u nu eens: een dergelijke vereeniging vraagt verlof, om naast een der theologische faculteiten aan een Rijks-universiteit een bijzonderen leerstoel te mogen stichten bijv. voor de studie van het Boeddhisme; zij vraagt dat verlof onder een zeer respectabele niets kwaads te vermoeden gevenden schuilnaam; en het verlof wordt verleend; wat zeker niet onwaarschijnlijk is te achten, aangezien de studie van het Boeddhisme, als onderdeel van de vergelijkende godsdienstwetenschap, behoort binnen den cyclus van de studievakken onzer tegenwoordige theologische faculteiten.

Wanneer nu de aanwijzing is geschied, dan onthult zich achterna de aanvraagster, de vereeniging in haar ware gedaante. En dan plaatst zij op den haar toegestanen leerstoel een van haar leden, een ijveraar, een profeet uit haar midden, zonder eenigen den minsten wetenschappelijke titel, ja zelfs zonder eenige wetenschappelijke vorming.

Ik aarzel geen oogenblik te verklaren, dat daarmede een hoon wordt aangedaan aan het wetenschappelijk karakter der faculteit waarnaast zulk een man wordt geplaatst. En niettemin, is die hoon eenmaal geschied, dan kan daartegen niets meer gedaan worden. Immers: de Regeering, met art. 107 *ij* voor te stellen, geeft uit handen elk recht van bekrachtiging; en art. 107 *ij*, op dergelijke theologische leerstoelen ontoepasbaar verklarende o. a. art. 107 *x*, maakt het tevens in casu de Regeering onmogelijk om op de gedane aanwijzing zelfs terug te komen.

En nu waarom dat alles? Waarom die capitis diminutio van onze theologische faculteit, een capitis diminutio die voor ettelijke geleerden van de meest uiteenloopende kleur en richting iets zeer grievends en krenkends heeft? Omdat, zoo zegt de Minister, bij deze leerstoelen zich toen spitste de principieele tegenstelling tusschen de belijders en ontkenners aan het bestaan een bijzondere Openbaring, iets wat de laatsten er maar al te vaak toe brengt elk wetenschappelijk karakter aan de studie der eersten te ontzeggen.

Mijnheer de Voorzitter! Laat die betichting eens waar zijn. Ik behoef er niet aan te herinneren, dat ik in mijn eerste rede bij de algemeene beschouwingen haar met beslistheid gemeend heb te moeten weerspreken; maar laat haar waar zijn. Ik behoef ook ternauwernood in herinnering te brengen hoe een eigen geestverwant van Zijn Excellentie, de jongstbenoemde hoogleeraar in de theologische faculteit te Utrecht, dr. Visscher, een sprekende bijdrage tot het ontzenuwen van deze betichting heeft geleverd, toen hij aan het eind van zijn intreerede als zijn overtuiging uitsprak, dat zijn leermeester, de moderne theoloog, dr. Acquoy, zich zeker van harte over den zoo juist door den spreker aanvaarden leerstoel zou hebben verheugd. Maar nog één s: laat die betichting waar zijn. Wat dan nog?

Stel voor een oogenblik dat uit het wetsontwerp geschrapt werd art. 107 *ij*. Stel verder, dat over eenige jaren een Minister van liberale kleur zich voor dit dilemma bevond: of hij de benoeming van een ongepromoveerd rechtzinnig theoloog tot een bijzonder professoraat door de godgeleerde faculteit moet bekrachtigen, ja dan neen.

Gelooft de Minister waarlijk, gelooft iemand onder ons, dat dan een vrijzinnig bewindsman naïef genoeg zal zijn om in deze netelige zaak uitsluitend licht te gaan zoeken bij moderne, bij liberale theologen? Zou hij het *odium* van dergelijke eenzijdigheid op zich durven nemen?

Ik geloof dat hier zeer sprekende antecedenten zijn, die alle recht geven om het tegendeel te verwachten.

Neen, de Minister zal de bekrachtiging, naar ik veronderstel, alleen dan onthouden, weigeren, indien deskundige geloofsgenooten van den candidaat beslist de wetenschappelijke competentie van dien candidaat ontkennen. Maar met het oog op zulke mogelijkheid, die altijd opengesteld blijft, acht ik schrapping van art. 107*ij*, en daarmede de toepasselijkheid op de bijzondere theologische leerstoelen der artt. 107*q*, *r*, *s*, *u* en *x*, zeer bepaald geboden.

Ten slotte — bij de algemeene beschouwingen heb ik zeker onbewimpeld genoeg gezegd waarom m. i. de voornaamste nieuwigheid, die met de indiening van dit wetsontwerp beoogd is, deze voordracht voor mij onaannemelijk maakt. Met het oog daarop behoef ik thans niet te verklaren om welke reden deferentie voor den kostbaren tijd der Kamer mij verbiedt hoofdelijke stemming te vragen over allerlei bijzondere artikelen.

Zoo heb ik in ditzelfde hoofdstuk meer dan één artikel zonder

stemming onder den hamer des Voorzitters laten doorgaan, waartegen ik niettemin ernstig bezwaar had. Maar met dit artikel is het een speciaal geval. Dit artikel toch bedreigt, dunkt mij, ernstig een instituut, waarbij ik, zij het na langdurig overleg, mij overigens *summa summarum* heb gemeend te moeten nederleggen; en daarom moet ik over dit artikel een afzonderlijke stemming uitlokken.

De **Voorzitter:** Ik heb de eer voor te stellen nog eenige wetsontwerpen van zeer eenvoudigen aard, die waarschijnlijk geen aanleiding zullen geven tot langdurige discussiën, aan de orde te stellen na afloop van de behandeling van het thans aan de orde zijnde wetsontwerp, en wel de wetsontwerpen tot:

nadere wijziging van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende (**36**);

bekrachtiging van een wijziging der heffing van tolgelden voor het gebruik der provinciale kunstwegen in Groningen (**136**);

wijziging der artt. 154, 179 en 228 van het Wetboek van Koophandel (**21**);

naturalisatie van G. H. Amt en negen anderen (**140**);

naturalisatie van W. J Thate en zeven anderen (**141**).

Daartoe wordt besloten.

De heer **van Dedem**, *voorzitter der Commissie* in wier handen gesteld is de brief van den Minister van Oorlog, betreffende een nader geneeskundig onderzoek van den gewezen tijdelijk gepensionneerden soldaat W. Bergsma, (**101**) brengt verslag uit.

[Zie het Verslag in de *Bijlagen*.]

Dit stuk zal worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet over *onderart.* 107 *ij*.

De heer **Schokking:** Mijnheer de Voorzitter! Over het artikel, dat op het oogenblik aan de orde is, wensch ook ik gaarne een enkele opmerking te maken.

Ik heb in de afdeelingen behoord tot degenen, die tegen dit artikel bezwaar hebben gemaakt, waarom ik dat even wil toelichten. Ik kan mij echter bij de bespreking daarvan zeer bekorten, omdat in hetgeen door de vorige sprekers dienaangaande is gezegd, veel voorkomt, waarmede ik mij kan vereenigen. Ik wensch er alleen een paar woorden aan toe te voegen, om nader aan te duiden, wat de eigenlijke grond is, waarop mijn bezwaar in deze steunt.

Omdat thans alleen art. 107*ij* aan de orde is, zal ik mij daarbij bepalen tot de quaestie van de bijzondere leerstoelen en die van de bijzondere Universiteiten voorloopig ter zijde laten.

De uitzondering, welke hier voorgesteld wordt, doet, naar het mij voorkomt, te kort aan de beteekenis van de theologische faculteit als even zelfstandig gerechtigd aan de Universiteit als de andere faculteiten.

Daarop leg ik den meesten nadruk, omdat ik bij de algemeene beschouwingen voor het eigen zelfstandige karakter van de theologische faculteit ben opgekomen en ook nadrukkelijk heb gevraagd, welke, met betrekking tot dit punt, verder de beschouwing moest wezen?

En hoewel ik nu niet terugkeer tot de algemeene beschouwingen, zoo wensch ik toch uit te spreken dat ik het in hooge mate praejudicieerend zou achten ten opzichte van de quaestie van het voortbestaan van de theologische faculteit aan de openbare Universiteiten, wanneer met betrekking tot dit punt een andere regeling voor die faculteit wordt voorgesteld dan voor de overige faculteiten. Of een zoodanige afwijkende regeling noodig is, zal eerst kunnen beoordeeld worden, wanneer wij een behandeling van de quaestie in haar geheel voor ons hebben; maar nu de uitzondering te maken, die het hier geldt, komt mij voor in strijd te zijn met het beginsel, dat ik wensch te handhaven, dat onze Universiteiten alle 5 faculteiten zullen behouden.

Nauwlijks behoef ik te zeggen dat ik met belangstelling heb uitgezien naar het antwoord van den Minister op de opmerking van het Verslag dienaangaande, maar ik ben daardoor niet bevredigd geworden.

Er wordt daarin toch gezegd, dat bij deze leerstoelen de principieele tegenstelling tusschen de belijders en ontkenners van het bestaan eener bijzondere openbaring zich zoo zou kunnen toespitsen, waardoor allicht moeilijkheden zouden kunnen ontstaan, welke beter op deze wijze vermeden worden. Nu zou ik niet willen ontkennen, dat onder theologen nog maar al te dikwijls twist gevonden wordt, die omgaat buiten het eigenlijke punt van wetenschap, waarover verschil van gevoelen bestaat.

Dat er bepaaldelijk van een odium theologicum gesproken wordt, eert de theologen niet; maar ik moet er tegen opkomen, dat daarvan gebruik wordt gemaakt om een uitzonderingsbepaling te rechtvaardigen. Bovendien, waar ik begin met te erkennen, dat er dikwijls onder de theologen een odium is, zoo is het niet tegen te spreken, dat hetzelfde evenzeer bij hoogleeraren in andere faculteiten gevonden wordt. Wanneer het bijv. de quaestie geldt, of een leerstoel zal worden gevestigd voor de homoöpathie, dan zijn wij toch geen vreemdelingen in de kringen der medici, om te weten, hoe er ook daar aangetroffen worden, bij wie de principieele tegenstelling op dat punt tot minder aangename verhoudingen aanleiding zou kunnen geven.

En evenzoo doen zich bij de letterkundige faculteit dergelijke voorbeelden voor. Ik zal nu geen namen noemen — bij het algemeene debat zijn er namen genoemd —, maar zou het zoo te verwonderen zijn, dat wanneer men bij de letterkundige faculteit een bijzonderen leerstoel wenschte te vestigen, zich ook daar een principieel verschil toespitste? Waarom noem ik dit? Omdat ik meen, dat het antwoord, met betrekking tot dit artikel door den Minister gegeven, niet alleen voor de theologische faculteit gelden kan of mag. Indien het voor deze geldt, dan zou het moeilijk zijn om te beslissen, dat het niet evenzeer voor de andere faculteiten van toepassing is.

Maar in de tweede plaats, waarom ook ten aanzien van de theologie deze zaak niet op hetzelfde wetenschappelijke peil gehouden? Waarom ook hier niet gevorderd den graad van doctor, zooals dat voor het bezitten van bijzondere leerstoelen in het algemeen is voorgeschreven?

Dit zijn de voorname gronden, waarom ik meen, mij tegen deze bepaling te moeten verklaren. Ik zou dus wenschen, dat er in dit opzicht niets werd gepraejudicieerd, maar dat de faculteit van de godgeleerdheid als gelijkgerechtigd met de andere werd beschouwd.

Ik wil mijn bezwaar thans niet verder ontwikkelen, maar alleen nog opmerken, dat er inderdaad aanleiding is, dat ook in deze toezicht besta, en er met name de bevoegdheid zij van art. 107*x* om, evenals bij de andere faculteiten, een eenmaal verleende aanwijzing in te trekken.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet al de sprekers geheel volgen, want het spreekt vanzelf, dat zich naar aanleiding van dit artikel een debat zou kunnen ontwikkelen, waarbij de algemeene beraadslaging op kinderwerk zou gaan gelijken. De geachte sprekers hebben getoond dit niet te willen, en ik moet mijnerzijds zeggen, dat ik dit in het tegenwoordige stadium van het debat ook niet wel gemotiveerd vind.

De zaak wentelt zich om de spil van deze vraag: hebben wij werkelijk een gemeenschappelijk uitgangspunt? De geachte afgevaardigde uit Leiden meende van ja, en zocht dit gemeenschappelijk uitgangspunt hierin, dat wij allen niet anders bedoelen, dan dat mannen van wetenschappelijk karakter voor deze leerstoelen zullen optreden. Bij de algemeene beraadslaging heb ik reeds gezegd, dat dit ons geen stap verder brengt, tenzij de heeren ook hunnerzijds een definitie geven van wat zij verstaan onder wetenschap en nader definieeren, wat zij verstaan onder wetenschappelijken arbeid en mannen van wetenschappelijk karakter.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Leiden: maar ik geef u de verzekering, dat, wanneer mijn oordeel gevraagd werd over zulk een candidaat, mijn oordeel niet afwijzend zou zijn, omdat hij uitging van eenige geloofsgegevens, en ook, zou ik, bij mijn informatie naar dien candidaat, mij niet bepalen tot mijn geest-

verwanten, maar ook informeeren bij zijn geestverwanten. Ja, maar daar ligt nu juist het ongeluk in. Ik mag geen namen noemen om niet in moeilijkheden te komen; de heer van der Vlugt kan dat als Kamerlid beter doen dan ik; maar ik mag mij zelven noemen, daar waag ik niets mede. Gesteld nu eens, dat de geachte afgevaardigde uit Leiden hier zat als Minister van Binnenlandsche Zaken en eens naar mij ging informeeren bij zijn gewezen ambtgenoot van Maanen en tot dezen zeide: Wat dunkt u, zou Kuyper er mede door kunnen. Wanneer dan de heer van Maanen een oordeel uitsprak in den geest van zijn critiek op mijn *Encyclopaedie*, waar hij heeft trachten aan te toonen, dat dit geen wetenschappelijke arbeid was, dan zou de geachte afgevaardigde uit Leiden stellig zeggen: neen, dat gaat niet. En ging de geachte afgevaardigde uit Leiden dan eens naar een geloofsgenoot van Kuyper, b. v. naar dr. Bronsveld, en hij zeide tot deze: wat denkt gij van Kuyper? Mijnheer de Voorzitter, dan ben ik zeker, dat de geachte afgevaardigde, uitsluitend afgaande op de informatiën van dr. Bronsveld, zeggen zou: het spijt mij wel, maar dit kan er niet mede door.

Wellicht zal de geachte afgevaardigde zeggen: dit is een critiek geval; maar laat mij den geachten spreker de verzekering mogen geven, dat het doorgaans zoo is. Toen door het curatorium van de Utrechtsche Universiteit iemand was voorgedragen als hoogleeraar in de theologie, heb ik naar mijn inmige overtuiging dien man niet kunnen voordragen, omdat zijn wetenschappelijk karakter door mij zeer betwijfeld werd. Daaruit bleek dan toch, dat het college van curatoren in Utrecht dien man voor zoo wetenschappelijk hield, dat het hem voor hoogleeraar meende te moeten voordragen. Nu zal ik niet zeggen, dat mijn oordeel beter was dan dat van curatoren, integendeel, ik neem aan, dat hun oordeel beter was dan het mijne; maar er bleek uit, dat wij van een verschillende gedachte uitgingen. Ik zou dit met tal van voorbeelden kunnen vermenigvuldigen, maar het bewijst, dat er bijna geen ras is, waar het odium zóó sterk is als onder theologen. Nu heeft de geachte afgevaardigde gezegd, dat dit tegen de theologen pleit. Integendeel, ik vind, dat dit punt vóór hen pleit, want daaruit blijkt, dat bij geen ras de overtuiging die diepte en die volheid heeft als juist bij de theologen. Men kan gemakkelijk verdraagzaam zijn als men slechts een relatieve overtuiging heeft, maar zoodra die overtuiging een zeker absoluut karakter gaat aannemen, ligt het in den aard der zaak, dat men moeite zal hebben iemand, die een andere overtuiging heeft in zijn uitgangspunt als wetenschappelijk te erkennen.

Nu heeft zich in mijn leven, zooals ik 34 à 35 jaar in de theologische wereld mijn weg heb bewandeld, altoos het verschijnsel voorgedaan, dat ik de theologen, die iets meer lieten glippen dan de andere, over de theologen, die iets minder lieten glippen, hoorde oordeelen, dat zij geen wetenschappelijke mannen waren, terwijl ik weer eene andere categorie, die nog iets meer liet glippen, van hen die iets meer lieten glippen, hoorde zeggen, dat die weer niet deugden, en zoo voortschuivende, kwam men in het eind tot de machtsschool, dat was de naam, die in die dagen kregen zij, die krachtig en ernstig opkwamen voor de oude traditiën.

Bij mij is een vaste overtuiging gevestigd, dat men, zoodra men het theologisch gebied betreedt, een wespennest opent, waarin men niet zijn hand moet steken, wanneer men daartoe niet gerechtigd en aangesteld is. Nu is men daartoe gerechtigd en aangesteld, wanneer men te doen heeft met menschen, die in een zekere Kerk bijeen zijn en over die Kerk een bestuur is met een recht van *judicium*. Dan mag dit oordeelen. Die overtuiging staat bij mij zóó vast, dat wanneer de Kamer goed mocht vinden dit artikel er uit te lichten, ik de verantwoordelijkheid voor de voordracht onmiddellijk van mij af zou werpen. Op dit punt sta ik zoo beslist, dat er bij mij geen draad af kan.

Nu zegt de geachte afgevaardigde dr. Schokking: neemt gij dus het standpunt in, dat de theologie als zoodanig niet gelijke rechten heeft op wetenschappelijk terrein en dat de theologische faculteit niet gelijke rechten heeft met de overige faculteiten, is dit uw standpunt, en is het van uit dat standpunt, dat gij niet alleen dit voordraagt, maar meent dat zoo ook in de toekomst moet gehandeld worden, dan zeg ik: dat is mijn standpunt niet, maar wel het standpunt dat ik op dit oogenblik moet innemen tegenover den bestaanden toestand. Bij vorige gelegenheden heb ik reeds gezegd, waarom ik de tegenwoordige godgeleerde faculteit niet kon aanvaarden als organisch deel van de Universiteit.

Is nu over die vraag conciliatie mogelijk?

Wij staan hier eenvoudig voor de Darwinistische vraag. De voorstanders van de faculteit van godsdienstwetenschap erkennen wel dat er ook andere vormen van theologie zijn dan de vorm van theologie, die hun toelacht. Het staat ook bij hen vast. Zij zien daarin echter niets dan een opeenvolging van langzamerhand van de eenen en in den anderen vorm zich ontwikkelende theorieën. Daarmede is noodzakelijk dit verbonden, dat zij de moderne wetenschap beschouwen als het eind van een reeks van evolutiën als de hoogste, terwijl zij wat voorafging wel erkennen als zekeren bestaansvorm van wat een tijd geleden het hoogste was, maar een bestaansvorm, die van lieverlede übermächtet is door een hoogeren en maakt, dat men hen niet kan aanzien dan voor achterlijke, in sommige kringen oplevende schaduwgestalten van wat zij eertijds waren.

Daaruit volgt, dat men een betrekkelijke verdraagzaamheid in acht kan nemen, maar een, die uitgaat van het standpunt, dat men op een hooger punt van de ladder is gekomen.

Wanneer ik sta op het standpunt, dat ik heb ingenomen, is dit niet een Darwinistische evolutie in de theologie, maar een besliste antithese, een tegenstelling tusschen waarheid en niet-waarheid, die niet opkomt uit de opinie van menschen of verschillende studenten, maar een tegenstelling, die haar grond en wortel heeft in het diepst van het beginsel waarvan men uitgaat.

Dit verschil maakt, dat men op dit standpunt nooit tot eenige conciliatie komen kan. Vraagt men: moet daaruit voortvloeien, dat derhalve de theologische faculteit in den m. i. ontredderden toestand moet blijven — ik voeg daar tusschen haakjes bij, dat men ten onrechte van mij gezegd heeft, dat ik de tegenwoordige theologische faculteit zou hebben vergeleken met een doodshoofd. Men kan dit in de *Handelingen* nazien: ik heb dit niet gedaan; maar ik heb gezegd, dat men een beeld van de voorstelling van 5 faculteiten naar het beeld van het menschelijk lichaam gebezigd heeft en wanneer men voor het oogenblik met dit beeld de zaak duidelijk zou willen maken enz., — dan antwoord ik — en ik hoop, als wij aan dat punt komen bij het voorstel van de heeren Talma, Schokking en de Visser, mij daarover later uit de spreken — dat, wanneer de openbare Universiteit worden zal, wat zij naar mijn overtuiging wezen moet, de tegenwoordige theologische faculteit moet verdwijnen, omdat zij geen theologische faculteit is en naar mijn overtuiging alles moet worden gepoogd en gedaan om een echte, wezenlijke theologische faculteit in de plaats te stellen.

Nu kan ik niet afgaan — gelijk de geachte afgevaardigde de heer Schokking wenscht — op een gegeven, dat er nog niet is. In dien toestand verkeeren wij niet. Ik heb geen andere theologische faculteit, dan die op dit oogenblik bestaat, die is, wat de organisatie van de faculteit voor mij betreft, gelijk aan nul. Niet dat ik daarmede zou willen zeggen, dat er door de geleerde heeren geen wetenschappelijke vakken onderwezen worden, maar het is nooit, wat een theologische faculteit zijn moet en daarom herhaal ik, dat ik onmogelijk de verantwoordelijkheid kan dragen van een ontwerp, waarin van hooger hand, door de commissie van toezicht geoordeeld zou moeten worden over het al of niet wetenschappelijk karakter van een theologisch persoon, van colleges, van studenten, van examens. Dit kan ik niet doen en dit zal ik niet doen.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik veroorloof mij nog een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de Minister gezegd heeft.

Wanneer ik dit doe, laat ik daaraan echter voorafgaan, dat ook de bespreking van dit punt weer duidelijk doet uitkomen, hoe moeilijk de beoordeeling van een partieele wijziging op dit gebied is. Zij maakt het voor mij ten minste moeilijk in deze een beslissing te nemen. Want terwijl ik eenerzijds den Minister dank voor zijn verklaring ten aanzien van de theologische faculteit, is het toch anderzijds niet te ontkennen, dat elke bepaling onwillekeurig in zekere richting leidt. En dan geeft de voorgestelde bepaling onwillekeurig de gedachte, dat de theologische faculteit geëxmeerd wordt van de andere. Maar bovendien is mijn bezwaar niet ondervangen, dat de Regeering dezelfde

bevoegdheid zal hebben om een aanwijzing in te trekken als bij de leerstoelen in andere faculteiten.

En wat nu het door den Minister genoemde hoofdpunt van de bepaling betreft, — laat het zijn dat er voor de Regeering, ik erken dit, niet in dien strikten zin als de Minister aangaf — moeilijkheid bestaat bij de beoordeeling der wetenschappelijke waarde, van mannen die bijzondere leerstoelen bij de theologische faculteit zullen bezetten, dan blijft de eisch, dat er bij het aanstellen van de zoodanigen waarborgen moeten zijn omtrent hun wetenschappelijke beteekenis, toch zijn geldigheid behouden. Nu wordt in het voorgestelde artikel een regeling getroffen, welke beoogt een moeilijkheid te ontzeilen, waarvan ik de aanwezigheid niet geheel wil ontkennen, maar die tevens ten gevolge heeft, dat de zaak nu ook verder geheel à l'abandon van de vereenigingen wordt gelaten, welke zich hiertoe aanmelden.

De uitzondering in dit artikel gaat te ver, waarom ik mijn bezwaar daartegen vooralsnog moet handhaven.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik zou over dit artikel het woord niet gevraagd hebben, wanneer de Minister niet zoo even gezegd had, dat het artikel is een onmisbaar element van zijn wetsontwerp.

Ik sta nu voor een groote moeilijkheid, want ik kan niet ontkennen, dat de logica is aan de zijde dergenen, die het artikel bestrijden, en dat, wanneer men eenmaal als waarborg heeft gesteld dat er drie faculteiten zullen zijn, waarvan de wetenschappelijke waarde gewaarborgd is — de quaestie toch die zich hier voordoet betreft evenzeer de bijzondere Universiteiten als de bijzondere leerstoelen, — men dan niet, om welke reden ook een dier faculteiten als het ware weder ter zijde kan stellen. Men gebruikt die faculteiten eerst in dienst van den Staat, want dat is toch het geval als men van de aanwezigheid dier faculteiten laat afhangen de wetenschappelijke waarde der inrichting: en onmiddellijk daarna zegt men dat de Staat er niets mee te maken heeft.

Er moeten naar het voorstel dat wij behandelen zekere waarborgen zijn dat de inrichtingen welke worden „aangewezen" wetenschappelijk zullen blijven, of wetenschappelijke mannen zullen benoemen.

Volkomen te recht heeft de Minister gezegd, dat theologen gemeenlijk in geringe mate de gaaf bezitten elkander naar billijkheid te beoordeelen, maar het is even waar dat menigeen door een kring van geestverwanten geacht wordt een wetenschappelijk man te zijn, die het in het geheel niet is.

Nu komt het mij voor, dat de Minister twee dingen over het hoofd ziet. Vooreerst, dat wij niet altijd het voorrecht zullen hebben van een theoloog te zien aan het hoofd van het Departement van Binnenlandsche Zaken. Een voorrecht? vraagt men. Ja, een voorrecht; want er zijn zeker weinig menschen aan het hoofd van dit Departement geweest, in staat om door de algemeene studie, welke een goed theoloog als vanzelf ontvangt, maar die vaak een ander ontbreekt, een zoo ruimen blik te hebben op de geheele inrichting van ons onderwijs als juist deze theoloog-Minister van Binnenlandsche Zaken, die door zijn voorstudiën mijns inziens beter in staat is dan menig ander om deze zaak in het goede spoor te leiden. Intusschen, wij zullen niet altijd een theoloog-Minister hebben en ik geloof niet dat een gewoon Minister van Binnenlandsche Zaken, wanneer hij zijn inlichtingen vraagt, bij voorkeur zal gaan naar personen die min of meer persoonlijk staan tegenover dengene waaromtrent hij inlichtingen noodig heeft. Gewoonlijk doet men dat niet.

Maar ik laat dit daar; ik wil aannemen dat waar is wat de Minister zegt. Maar de Minister verliest dan toch nog uit het oog, dat art 107*q*, waar het hier toch eigenlijk om te doen is, waarin staat: „Om een bijzonderen leerstoel te kunnen bekleeden, wordt vereischt het bezit van een doctoralen graad in de faculteit, waarin de aangestelde onderwijs geeft of zal geven", dat, zeg ik, dit artikel volstrekt niet de beslissing overlaat aan den Minister van Binnenlandsche Zaken Ieder die aan een Universiteit gedoctoreerd is komt, zoo hij door de instelling als bijzonder hoogleeraar benoemd wordt, *jure suo* in de faculteit. De eigenlijke quaestie loopt dus alleen over het geval, aan het slot van dit artikel bedoeld.

Alleen, wanneer iemand niet heeft den doctoralen graad, moet de bekrachtiging van zijn aanstelling door de Regeering geschieden; dat is dus de eenige zwarigheid. Heel groot is deze niet. Ik mag er op wijzen, dat bijv. de Vrije Universiteit, die in debat nog al eens ter sprake komt, gemeenlijk op den voorgrond stelt, dat ook een theologisch professor in het bezit moet zijn van een doctoralen titel. Het komt dus hierop neer, dat ook op den duur de instelling die den bijzonderen hoogleeraar benoemt, meer waarde nog dan tot dusver zal moeten hechten aan het bezit van den doctorstitel, wegens de wetenschappelijke beteekenis die deze heeft. In dat geval heeft hij van den Minister geen last.

Ik kan mij derhalve niet begrijpen, dat om afstemming van dit artikel de geheele wet zou moeten worden ingetrokken. Bij den aanvang onzer discussiën heb ik met alle warmte deze wet verdedigd, omdat ik meende dat de gevorderde waarborgen voldoende zijn, maar ik kan niet ontkennen, dat, indien men de zaak goed bekijkt, de waarborg, althans voor een gedeelte, vervalt, indien men deze bepaling laat staan. Ik wil daarom nog niet aan ieder Kamerlid aanraden mijn advies te volgen, maar ik moet als Kamerlid zeggen: ik voor mij zie geen kans deze bepaling logisch te verdedigen.

De heer **van der Vlugt**: Mijnheer de Voorzitter! Nu Zijn Excellentie heeft goedgevonden om een verwerping van het artikel in behandeling beslist onaannemelijk te verklaren, nu is er zeker nog minder dan anders aanleiding om te treden in breede discussiën over dit onderwerp, waarvan de Minister zelf erkent, dat, indien men zich daarin begaf, de breedte van de algemeene beschouwingen, daarbij vergeleken, nog kinderspel zou zijn.

Ik zal mij dus ook niet wagen aan een poging om te voldoen aan de uitnoodiging, door Zijn Excellentie in de eerste plaats tot mij gericht, de uitnoodiging namelijk om een betoog te leveren over wat ik versta onder wetenschap in het algemeen. Liever blijf ik op den beganen grond, en dan releveer ik van hetgeen Zijn Excellentie heeft gezegd achtereenvolgens drie punten, die mij voorkomen de moeite van een nadere bespreking wel eenigszins waard te zijn.

Het eerste punt betreft een misverstand dat bij Zijn Excellentie bestaat. Ik zou volgens hem een oogenblik de veronderstelling hebben geopperd, dat ik over eenige jaren als Minister van Binnenlandsche Zaken zou staan voor zulk een delicate beslissing als waarom het hier in elk geval te doen zou wezen. Het behoeft nauwelijks gezegd: ik heb mij die eventualiteit geen oogenblik gedacht. Maar nu eenmaal Zijn Excellentie een door mij gebruikt argument heeft gekleed in dien persoonlijken vorm, wil ik daarop een oogenblik doorgaan en den Minister wel dit verzekeren: gesteld eens, ik was Minister en ik stond voor het dilemma of ik zou goedkeuren al of niet de benoeming van — hetzij met allen eerbied gezegd — Kuyper, die dan niet doctor Kuyper zou mogen zijn, want in dat geval zou zich de vraag voor mij niet voordoen, dan zou ik — ik kan het den Minister verzekeren — tot wien ik mij ook om raad en om licht zou wenden, mij zeker niet begeven tot een van de twee mannen, door Zijn Excellentie genoemd, twee mannen, wier verdiensten van verschillenden aard ik zeker geen oogenblik zal miskennen, maar die mij in casu niet zouden schijnen te zijn de wenschelijke onpartijdige arbiters, die ik noodig had.

Nader overgaande tot de verdediging van de door hem voorgestelde bepaling, heeft de Minister vooreerst uitgeweid over het eigenaardige verschil, dat valt te constateeren in den kijk, dien, laat ik het nu maar zeggen, de moderne theologen en dien de Openbaringsgeloovige theologen op de godgeleerdheid en op de godgeleerde faculteit bezitten. Ziet eens, zeide Zijn Excellentie, de moderne theoloog is evolutionist. Als zoodanig beschouwt hij zijn eigen theologie als den tot dusver bereikten hoogsten vorm van religieuse bespiegeling. Anderen theologieën kan hij een zeker recht inruimen, maar dan zeker niet een hooger recht dan wat behoort aan reeds veronderde vormen.

De orthodoxe theologie daarentegen spreekt niet van evolutie met het graadsgewijs waardeverschil tusschen de eene periode en de andere, neen, hij statueert een absolute tegenstelling.

Ziedaar in de theologie een tweeheid, waarover wij, volgens den Minister, nooit kunnen heen komen.

Het was mij niet onbekend, dat Zijn Excellentie zich in de

heologie de zaken zóó voorstelt. Slechts begrijp ik niet, hoe een beroep op dezen staat der dingen kan rechtvaardigen een artikel, dat voor de theologische faculteit een exceptie maakt; een, dat de theologische faculteit onderwerpt aan een ander recht dan waaraan de andere faculteiten onderworpen zullen zijn. En waarom? Omdat ik meen, dat dezelfde tweeheid, die Zijn Excellentie ons hier schildert in den blik, dien moderne en orthodoxe theologen bezitten op hun wetenschap, dat precies diezelfde tweeheid volgens Zijn Excellentie ook gescheiden houdt de Openbaringsgeloovige en de Openbaring ontkennende beoefenaren van alle andere wetenschappen. Indien derhalve deze redeneering moest strekken om de hier voorgestelde bepaling te verdedigen, dan moest precies dezelfde bepaling tot de bijzondere professoraten bij alle andere faculteiten worden uitgedijd.

En nu ten slotte maakt Zijn Excellentie nog deze opmerking. Het was bekend en Zijn Excellentie vertelde ons dus, dit zeggende, niets nieuws, dat de tegenwoordige organisatie van de faculteiten der godgeleerdheid, die eigenlijk faculteiten van godsdienstwetenschap zijn, Zijn Excellentie niet naar den zin is, al was het dan ook, dat de Minister met eenige verontwaardiging van zich afwierp de beschuldiging, als zoude hij de tegenwoordige theologische faculteit hebben vergeleken met een doodshoofd. Maar een moment later maakte Zijn Excellentie het niets beter door te zeggen: de tegenwoordige faculteit der godgeleerdheid is niets, is een nul. Ik ben nooit voor het dilemma geplaatst en hoop er nooit voor te worden geplaatst. maar indien ik te kiezen had van te zijn een doodshoofd of niets, ik geloof dat ik, hoe noode ook, nog altijd zou verkiezen een doodshoofd te zijn.

Nu is evenwel mijn bezwaar tegen het laatste argument van Zijn Excellentie, dat, m. i. de afkeer van de tegenwoordige inrichting, die bij Zijn Excellentie aanwezig is. niet mag influenceeren zijn houding ten opzichte van die faculteiten, zoolang die blijven wat zij zijn. Zeer zeker, Zijn Excellentie is altijd gerechtigd en kan zelfs verplicht zijn, om, wanneer hij werkelijk den tegenwoordigen toestand der theologie aan onze openbare Universiteiten zoo bedenkelijk vindt, met betamelijken spoed ons ontwerpen voor te leggen tot verbetering van dien toestand.

Wij zullen die ontwerpen met belangstelling te gemoet zien. Maar zoolang die verbetering niet is ingetreden, mag dunkt mij de Minister als de opperste verzorger van onze Rijks-universiteiten in haar geheel, met al haar onderdeelen, zich niet laten leiden door zijn antipathie tegen de thans bestaande organisatie van één dier onderdeelen; die antipathie kan het niet goedmaken, wanneer hij in een ontwerp als dit een bepaling opneemt, waarvan ik ernstig vrees, dat zij ten gevolge zal hebben de wetenschappelijke reputatie van onze nog altijd roemruchte theologische faculteiten èn hier te lande èn in het buitenland ernstig te benadeelen. De diepste bezwaren tegen de tegenwoordige organisatie zullen zeker voor den Minister een spoorslag zijn om door een nieuwe organisatie daaraan te gemoet te komen. Maar ze kunnen toch ook nooit rechtvaardigen, dat maatregelen genomen worden, die aan de faculteiten, zooals ze thans zijn, ernstig afbreuk kunnen doen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* De opmerking van den geachten afgevaardigde uit Goes, dat de bepaling van art. 107*q* evengoed voor de theologen kan doorgaan, moet ik in zooverre in twijfel trekken, dat de vraag rijst of men kan zeggen, dat de quaestie van het behalen van den doctorsgraad bij de theologische faculteit dezelfde is als bij die der rechtsgeleerdheid. Bij laatstgenoemde faculteit weet men bijna zoo goed als zeker dat iedereen gedoctoreerd wordt, terwijl dit bij de theologische faculteit een uitzondering is; het behalen van den doctoralen graad hangt daar niet alleen van kunde of knapheid af, maar wordt beheerscht in niet weinige gevallen door het al of niet genoegzaam aanwezig zijn om de kosten van het doctoraal examen enz. goed te maken. Wanneer de geachte afgevaardigde vergelijkt het aantal doctoren onder de juristen en onder de predikanten of pastoors, zal hij zien, dat onder hen het aantal doctoren zeer gering is vergeleken bij dat bij de juristen.

Te ontkennen valt dus niet, dat men ook wel eens ongedoctoreerde personen voor deze leerstoelen zal moeten aanstellen. Nog onlangs is aan de theologische faculteit te Leiden iemand tot hoogleeraar aangesteld, die geen doctor is. Vraagt men, of het nu daarom geen man is, die ik met goede consciëntie heb kunnen voordragen als een man van wetenschappelijk karakter, dan meen ik, zonder dat hij een geestverwant van mij is, te mogen zeggen, dat te dien aanzien hieromtrent alle vertrouwen aanwezig was. Maar de moeilijkheid zit niet hierin, dat iemand, die op het standpunt van het Openbaringsgeloof staat het wetenschappelijk karakter niet zou kunnen erkennen van een theoloog, die de Openbaring ontkent. Daarin heeft ook nooit de moeilijkheid bestaan. Maar zij zit daarin, dat degeen, die het Openbaringsstandpunt betwist bijna nimmer het wetenschappelijk karakter erkennen kan van een man, die daarvan uitgaat.

Ik behoef toch niet te herinneren aan het groote debat, dat wij gehad hebben bij de algemeene beraadslagingen. Wat was eigenlijk de grondlijn, die door het geheele debat liep anders dan dat: wanneer gij een opleiding ontvangen hebt van principieelen aard, dan hebt gij geen wetenschappelijke opleiding ontvangen en zijt gij tot de beoefening van de wetenschappen onbekwaam.

Diezelfde tegenstelling vinden wij hier in algemeenen vorm paedagogisch terug.

Als men mij vraagt of voor de benoeming van zoo iemand bekrachtiging zou verleend worden, antwoord ik: neen.

Hoe toch moet de bekrachtiging geschieden? Natuurlijk op voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die rechts en links naar den persoon kan informeeren. Daarin ligt het punt, dat ik als niet logisch beschouw, want tot Minister van Binnenlandsche Zaken is iedereen benoembaar; dat ambt is niet aan zekere qualiteit gebonden; noch aan eenige kerkelijke, noch aan eenige civiel-rechtelijke. Iemand kan, zonder wetenschappelijke bevoegdheid erlangd te hebben, toch Minister van Binnenlandsche Zaken worden. Welnu, wat ik niet kan en niet mag doen, is per slot van rekening aan het oordeel van zulk een qualiteitloos man de beoordeeling overlaten van hetgeen op theologisch gebied al dan niet wetenschappelijk is.

De geachte afgevaardigde uit Leiden deed opmerken, dat ik het niet beter maar veeleer erger gemaakt had door te spreken van „zéro", waar het woord „doodshoofd" gebruikt was.

Hij heeft bij zijn citaat echter weggelaten de woorden waarop het aankomt, namelijk dat „niets" niet wilde zeggen dat, uit een wetenschappelijk oogpunt de colleges en de examens niet hoog gewaardeerd kunnen worden, maar dat de theologische faculteit in de organisatie van de Universiteit niet is wat zij zou moeten zijn. Had de geachte spreker er dit bijgevoegd, dan zou de aardigheid, die hij daarover zeide, weggebleven zijn.

Het hoofdbezwaar voor den geachten spreker is, dat hij acht dat aan de theologische faculteit, gelijk die thans samengesteld is, schade wordt toegebracht, wanneer daarbij onbevoegde personen kunnen toegelaten worden.

Ik gevoel dit zelf; ik erken dat kwaad, en, wat opgemerkt is, dat dezelfde moeilijkheid zich ook ten opzichte van andere faculteiten voordoet, zeer zeker.

Ik zou den geachten afgevaardigde wel willen vragen — hij kent de juristen beter dan ik — of ieder man, die mr. voor zijn naam heeft voldoenden waarborg oplevert, dat hij in allen deele wetenschappelijk ontwikkeld is. Dit zal de geachte afgevaardigde niet beweren.

Hij erkent dus, dat daarin geen waarborg ligt, dat niet uit verkeerd begrepen ingenomenheid een misplaatst persoon bij een faculteit kan komen. Natuurlijk behoudt de faculteit het recht om dergelijke personen buiten haar kring te houden; maar zij kunnen daarom toch les geven in verband met de faculteit. Dit is even goed mogelijk èn bij de juridische èn bij de medische faculteit.

Ik geef toe, dat het bij de theologische faculteit een eenigszins ernstiger karakter kan innemen; maar waarom? Volstrekt niet omdat de theologanten in het algemeen dommer zijn dan de juristen — volstrekt niet; ook niet omdat mannen, die niet aan theologie gedaan hebben, en geen studie gemaakt hebben, zich zullen opwerpen om daar te komen, maar het bezwaar ligt hierin, en dat stem ik volkomen toe, dat voorstanders van een soort godsdienstige vereenigingen gebruik hiervan zouden kunnen maken om bij de Leidsche faculteit aangehaakt te worden, heel los natuurlijk, maar zij zouden dan toch door zekere accroche er bij kunnen komen.

Nu houde de geachte afgevaardigde mij ten goede, op te merken dat dit bezwaar alleen zou bestaan, indien niet het recht van aanwijzing bestond. Dat recht van aanwijzing houdt in, dat wanneer een zekere kring van menschen zich met hun bestuur aanmelden, de Minister van Binnenlandsche Zaken wel hooren zal wat of dit voor menschen zijn. Wanneer zich spiritisten en die nieuwe soort van actiën zich aanmelden, dan zou men wel degelijk moeten vragen: wat is dat voor een vereeniging. Er zou zich een vereeniging van dames kunnen aanmelden, want die kunnen ook een vereeniging stichten, die een dame zouden willen zien aangesteld en dan zou er werkelijk aanleiding bestaan om den ernst der zaak te onderzoeken, maar wanneer het nu eens was dat er werkelijk een kring van ernstige mannen was — en de geachte afgevaardigde weet, dat op spiritistisch terrein b. v. vele wetenschappelijke mannen daarmede medegaan — die iemand wilden aanstellen, dan zou ik niet weten met welk recht men een dergelijke uiting van het leven zou kunnen uitsluiten.

Alle dingen hebben bezwaren en ik ontken niet, dat ook aan deze zaak bezwaren verbonden zijn. Ik moet verklaren dat ik, niettegenstaande deze bezwaren, niet van mijn standpunt kan afgaan.

Het doet mij leed dat de heeren Schokking en de Savornin Lohman van oordeel zijn, dat de hoogheid van deze faculteit daardoor teloor zou gaan.

Ik meen dat het onwrikbaar vast moet staan, dat op theologisch gebied niemand beoordeeld kan worden door degenen die met hem van overtuiging verschillen; dat zou ik niet kunnen toelaten.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een vraag te doen aan den Minister? Zouden wij niet uit het dilemma kunnen komen door in art. 107*ij* ook op te nemen art. 107*x*?

Stel dat de een of andere instelling of stichting geen goed gebruik maakte van het recht dat haar hier gegeven wordt, dan is de Minister bevoegd de aanwijzing in te trekken. Ik hecht aan die intrekking veel meer gewicht dan de heeren van de overzijde, want men moet niet meenen, dat de intrekking niet zal geschieden wanneer er inderdaad zaken gebeuren die het licht niet kunnen zien.

Evenals voor bijzondere gymnasia geldt dit dus voor bijzondere Universiteiten. Zoodra de wet zegt dat de aanwijzing kan worden ingetrokken, moet elke bijzondere inrichting wel zorgen haar taak ernstig op te vatten en op de hoogte te blijven; want zij kan nooit weten op welk oogenblik er een Minister zal komen, die — ik zal nu maar zeggen — brutaal genoeg is om de intrekking te provoceeren. De partijen in den lande veranderen voortdurend en het is dus niet te ontkennen dat er steeds groot gevaar bestaat voor elke bijzondere inrichting van haar aanwijzing te zien intrekken. Wanneer dus dat intrekkingsartikel ook kan werken, zooals ik aangaf, dus voor het geval dat niet wetenschappelijke personen tot hoogleeraren worden benoemd, dan is aan mijn bezwaar voor een groot deel te gemoet gekomen.

Ik geef dit alleen in overweging, maar stel geen amendement voor om de aanvulling te doen plaats hebben, die mijn bezwaar wegneemt. Wanneer de Minister aan dat bezwaar wil te gemoet komen, zal hij zelf den weg daartoe wel vinden.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Dat de eerste zinsnede van art. 107*x* een algemeen karakter draagt, spreekt wel vanzelf, maar wanneer daarentegen de geachte spreker bedoelt, dat ook de tweede zinsnede, nl. „Komt eene aangewezen instelling, stichting of vereeniging het bepaalde bij de artikelen 107*s* en 107*v* niet of niet langer na, dan wordt de aanwijzing op gelijke wijze ingetrokken", hier zou gelden, dan zou art. 107*s* in art. 107*ij* moeten worden opgenomen. Met art. 107*v* is dit geschied, dus wanneer het daar bepaalde niet wordt nagekomen, is obligatoir de intrekking van de aanwijzing geboden. Maar dat geldt niet van art. 107*s* en kan niet gelden, omdat dit artikel ook inhoudt, dat het bestuur van de aangewezen instelling moet zorg dragen dat geen college wordt gegeven aldaar door hen die niet bevoegd zijn. Dit zou dus hetzelfde zijn als wanneer art. 107*ij* op de theologische faculteiten was toepasselijk verklaard.

Ik bedoel dus niet, dat art. 107 *ij* beperken zou de absolute bevoegdheid van intrekking der aanwijzing; die is onbeperkt en het blijft dus geheel aan de Regeering overgelaten om, waarin ook de beweegredenen liggen waarom de intrekking moet volgen, die te provoceeren. Dit heb ik absoluut gezegd, dus zoover men meent dat een Regeering aanleiding zou kunnen vinden in het gedrag of de houding van de theologische heeren om aan de zaak een einde te maken, kan dat.

Dit staat er in en dit is niet beperkt.

Het intrekkingsrecht is niet onbeperkt; dat gaat over de geheele instelling in het algemeen, anders zou er uit volgen — en dat is de bedoeling nooit geweest — dat de eenmaal gegeven aanwijzing voor een theologischen leerstoel in het oneindige zou kunnen voortgaan.

Ik handhaaf dus het recht van aanwijzing en intrekking. Aan de bevoegheid van de Regeering daartoe wensch ik niet te kort te doen, mits het niet slaat op het tweede deel van art. 107*s*, want dat heb ik niet in het artikel opgenomen.

Mijn absoluut bezwaar is, dat de beoordeeling of een theoloog een wetenschappelijk man is, iets dat volgen zou uit art. 107*q*, niet mag worden overgelaten aan een niet gequalificeerd persoon.

De heer **de Savornin Lohman** vraagt en verkrijgt voor de derde maal het woord en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat het niet twijfelachtig is, dat, zooals nu de wet is geredigeerd, art. 107*x* niet toepasselijk is voor het geval dat wij hier op het oog hebben; ik betwijfel dit althans ten zeerste, want wanneer alle bepalingen van dit hoofdstuk ten aanzien van leerstoelen bij de faculteit der godgeleerdheid zijn uitgezonderd, dan mag de intrekking niet worden toegepast op het motief, dat de leerstoel in de godgeleerdheid geheel onvoldoende is; dit zou zeker in strijd zijn met de bedoeling van het artikel. Maar aangezien de Minister geen bezwaar heeft dit duidelijker te doen uitkomen, zou de zaak eenvoudig kunnen worden gevonden door in art. 107 *ij* als 3de alinea te herhalen den inhoud van art. 107*x*, met weglating van art. 107*s*.

Ik erken dat de redactie niet heel mooi is, maar er is allicht later gelegenheid te beproeven de redactie met het voorafgaande in een behoorlijk verband te brengen; doch de bedoeling is, geloof ik, duidelijk genoeg, nl. dat men wil, dat de waarborgen die hier gegeven worden ten opzichte van de andere faculteiten, ook zullen gelden voor de theologische faculteit. Indien de Minister zich daarmede zou kunnen vereenigen, dan wil ik gaarne in dien geest een voorstel doen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Ik heb daareven in even pertinent bevestigenden zin gesproken wat het tweede punt betreft, als ik mij in pertinent ontkennenden zin heb uitgelaten wat de eerste vraag aangaat. Waar nu door aanneming van het voorstel van den heer Lohman niet geheel mocht worden voldaan aan de techniek van de wet, daar zal bij tweede lezing wel gelegenheid bestaan om daarin te voorzien. Mijn bedoeling is geen andere geweest, dan dat de aanwijzing geschiedde aan de vereeniging of instelling. De instelling krijgt de bevoegdheid tot het aanwijzen van iemand bij de theologische faculteit. En daarom is er geen oogenblik aan gedacht om het recht van intrekking hier niet toepasselijk te verklaren, omdat de bevoegdheid tot het geven van onderwijs, zonder het recht van intrekking zou zijn een soort van perpetuum mobile. Ik heb er dus niets op tegen, om aan het verzoek van den heer de Savornin Lohman te voldoen.

Als derde lid van art. 107 *ij* zal dus worden opgenomen art. 107*x*, met uitzondering van de woorden: „of technische hoogeschool", terwijl in de plaats van de woorden: „bij de artt. 107*s* en 107*v*", zal moeten worden gelezen: „bij art. 107*v*". Het derde lid zal dus luiden:

„De in artikel 107*n* bedoelde aanwijzing kan door Ons, bij besluit, den Raad van State gehoord, na ingewonnen advies van curatoren der Rijks-universiteit, te allen tijde worden ingetrokken. Komt eene aangewezen instelling, stichting of vereeniging het bepaalde bij artikel 107*v* niet of niet langer na, dan wordt de aanwijzing op gelijke wijze ingetrokken."

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de

Voorzitter! Het is mij niet mogelijk het advies der Commissie uit te brengen, want drie leden van de Commissie verklaarden mij, dat zij niet in staat zijn op dit oogenblik advies te geven.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de behandeling van art. 107 *ij* te schorsen tot morgen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over het *amendement* voorgesteld door de heeren de Visser, Schokking en Talma, strekkende om na onderart. 107 *ij* in te voegen een nieuw *onderart.* 107 *ij bis*, luidende:

„Op de hoogleeraren aan de instellingen, bedoeld in de artt. 103 en 104, gevestigd in gemeenten, waar eene Rijks-universiteit is, is van toepassing art. 107 *w*.

De hoogleeraren aan die instellingen, die bij het in werking treden dezer wet gevestigd zijn in gemeenten, waar eene Rijksuniversiteit is, hebben toegang tot en raadgevende stem in de vergaderingen van den senaat. Zij hebben bij plechtigheden der universiteit rang en zitting in de faculteit der godgeleerdheid na de hoogleeraren der universiteit.

Zij hebben toegang tot en raadgevende stem in de faculteit der godgeleerdheid."

De heer **de Visser**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement, dat ik de eer heb gehad, mede namens de heeren Schokking en Talma, in te dienen, is dezer dagen in een van onze meest gelezen bladen genoemd „het" amendement. Die karakteristiek aanvaarden de voorstellers van het amendement zelf zeker allerminst, want slechts in hoogst bescheiden mate geeft dit amendement terug, wat wij eigenlijk in deze materie zouden wenschen. Voor dat ik evenwel het amendement zelf eenigszins nader toelicht en verdedig, wensch ik, vooral in aansluiting met enkele bij ons ingekomen adressen, een enkele opmerking te laten voorafgaan.

Het is niet te ontkennen dat in het jaar 1876 bij de behandeling van de wet op het hooger onderwijs de faculteit der godgeleerdheid aan onze Rijks-universiteiten is misvormd. Ik ga wèl in mijn qualificatie niet zoo ver als de Minister, maar ik stel toch ook met ernst mijnerzijds op den voorgrond, dat men toen van de verkeerde beschouwing is uitgegaan, dat de theologie als een object van wetenschap niet alleen neutraal *kon*, maar aan onze Rijks-universiteiten zelfs neutraal moest worden behandeld. Terwijl men ten aanzien van de andere faculteiten aan den doceerenden professor het recht toekent zijn subjectieve meening in al haar omvang op den voorgrond te doen treden, is men bij de organisatie van de theologische faculteit van de grondgedachte uitgegaan, dat de doceerende hoogleeraar zich geheel objectief tegenover de godgelcerdheid had te plaatsen. Vandaar dat bijna uitsluitend aan historische vakken een plaats werd ingeruimd. In tegenstelling met de oorspronkelijke gedachte van den toenmaligen Minister Heemskerk, dreef destijds de liberale meerderheid van de Commissie van Rapporteurs het door, de theologische faculteit uitsluitend als faculteit van godsdienstwetenschap te handhaven. De logica van dat standpunt bracht toen mede, dat een amendement, ook van liberale zijde voorgesteld, werd aangenomen, nl. om de twee vakken der dogmatische en practische godgeleerdheid uit het geheel van de vakken weg te nemen. Deze transformatie van de theologische faculteit moest dus feitelijk dienen, om het iedereen mogelijk te maken, een doctoraat in de godgeleerdheid te verwerven, zonder door de subjectieve overtuiging van den hoogleeraar te worden gekwetst. Men kreeg dientengevolge den toestand, waaronder wij thans zuchten. Eigenaardig was het echter, dat men toen toch ook weder niet de volle consequentiën van dit stelsel heeft aangedurfd.

Het is toch van algemeene bekendheid dat men er voor terugdeinsde van de faculteit der „godsdienstwetenschappen" te spreken, maar men den officieelen naam van „faculteit der godgeleerdheid" behield; dat men met betrekking tot de moraal niet spreken wilde van „de geschiedenis der zedeleer", maar het woord „zedekunde" liet staan; dat men evenmin den moed had, om de encyclopaedie der godgeleerdheid van de reeks van vakken af te voeren.

Dientengevolge bestaat er nu op dit oogenblik aan de Rijksuniversiteit niet alleen een misvormde faculteit der godgeleerdheid, maar een faculteit van godgeleerdheid, die ook naar de vakken, die er toe behooren, niet is en niet kan zijn, wat feitelijk met haar wordt beoogd.

In zooverre dus ga ik tot op zekere hoogte met de qualificatie, door den Minister van Binnenlandsche Zaken van de theologische faculteit gegeven, mede. Nu echter de consequentie van het in 1876 ingenomen standpunt door de wet zelf niet is aanvaard, gelijk ik heb aangetoond, gevoel ik voor mij niet de kracht van het bezwaar, dat de Minister heeft doen gelden bij de algemeene beschouwingen, tegen de mogelijkheid, om ook de leerstellige godgeleerdheid weer in de reeks van de vakken een plaats te doen innemen.

De Minister heeft mij, toen ik daarvoor een pleidooi hield, tegengeworpen: „welke soort van dogmatiek moet dan onderwezen worden, de Grieksche, de Roomsche of de Protestantsche?" Maar naar het stelsel, zooals het nu in art. 42 van de wet is vastgelegd, zou ik van mijn zijde dezelfde vraag tot den Minister kunnen richten: „Aan welke zedekunde wordt — waar alleen dit algemeen begrip wordt genoemd — hier gedacht: „Aan de Roomsche, de Grieksche of de Protestantsche?"

Diezelfde vraag zou ten aanzien van de encyclopaedie der godgeleerdheid kunnen worden gesteld, ja zelfs met betrekking tot den naam der „faculteit der godgeleerdheid" kunnen worden gedaan.

Het komt hier dan ook ten slotte bij deze quaestie, die naar mijn overtuiging bij de debatten in 1876 niet tot haar volle recht is gekomen, aan, op het afstand doen van het denkbeeld, alsof een godsdienstwetenschap *moet* worden beoefend, waarbij niemand in zijn godsdienstige gevoelens wordt gekwetst en de subjectiviteit van den doceerenden hoogleeraar niet tot haar volle recht kan komen.

Ik vraag mij af, waarom het, nu die subjectiviteit in de andere faculteiten opgerept wordt gelaten, doordien men daar geen vakken schrapt, die te nauw samenhangen met het persoonlijk standpunt van den docent, dit mogelijk zou zijn in de faculteit der godgeleerdheid. Waarom zou het in de practijk zoo bezwaarlijk wezen, een type Harnack te Groningen, een type Scholten te Leiden er een type van Oosterzee te Utrecht op den katheder der leerstellige godgeleerdheid te plaatsen?

Ik keer de zaak om en acht dit, juist voor de faculteit der godgeleerdheid, volstrekt onmisbaar.

Met het oog op een en ander moet ik bezwaar maken tegen de opmerking, die door den Minister van Binnenlandsche Zaken bij de algemeene beschouwingen mij is te gemoet gevoerd, alsof het in het systeem van de tegenwoordige wet een onmogelijkheid zou zijn aan de leerstellige vakken een plaats te geven.

Sta ik dus in zooverre tegenover den Minister, op een ander punt ga ik volkomen met hem mee. Ik heb bij de algemeene beschouwingen niet geschroomd openhartig mijn gevoelen over dit wetsontwerp kenbaar te maken, maar even openhartig en beslist wil ik naar aanleiding van de adressen, die vooral van de zijde mijner ambtgenooten in een andere qualiteit als waarin ik op dit oogenblik hier sta, bij de Kamer zijn ingekomen, verklaren, dat het, vooral in dit stadium van het debat, onmogelijk is, de theologische faculteit in den door hen aangegeven zin te herstellen. En dat wel om de volgende redenen!

Vooreerst omdat onder adressanten zelf op dit punt een diepgaand en essentieel verschil bestaat. Er is toch één groep, die wenscht dat het onderwijs in alle vakken der theologische faculteiten van de Kerk zal uitgaan en zulk een theologische faculteit zal worden geïncorporeerd. Het recht van benoeming zal dan in de handen der Kerk komen. Daarnaast staat een andere groep, welke van Rijkswege in al deze vakken, dus buiten de Kerk om, onderwijs wil zien gegeven. Nu de adressanten dat verschil niet voldoende hebben doen uitkomen en in 't geheel geen motieven noch voor het eene noch voor het andere stelsel hebben aangevoerd, daar is het een onmogelijke eisch van ons te wenschen, dat wij thans een plaats aan die vakken in art. 42, 1°., zullen trachten te geven. In zooverre deel ik volkomen het gevoelen van den Minister.

Daarbij komt nog een andere overweging. Wanneer ik uit de stukken naga, wie in 1876 den huidigen toestand hebben

in het leven geroepen, dan lijkt het mij onmogelijk om ook maar één oogenblik te kunnen meenen, dat nu in deze Kamer een meerderheid voor dergelijk plan zou te verkrijgen zijn.

Eindelijk acht ik het mede tot de taak te behooren der in het vorige jaar benoemde Staatscommissie tot ineenschakeling der verschillende deelen van ons onderwijs, om ook de quaestie der theologische faculteit, in verband met de algemeene herziening der wet op het hooger onderwijs, ernstig onder de oogen te zien. Maar ook zij kan dit niet, dan nadat de hoogleeraren der theologische faculteit aan de verschillende Universiteiten en de verschillende Kerken op dit punt zijn gehoord.

Om al deze redenen heb ik mij mijnerzijds niet opgewekt gevoeld, te trachten in dit stadium van het debat aan de wenschen van genoemde adressanten door een of ander amendement tegemoet te komen. En ik herhaal gaarne dat als de Minister verklaart dat deze zaak nog niet voor een openbare beraadslaging en allerminst voor een beslissing rijp is, ik, wat dit punt betreft, geheel en met beslistheid aan zijn zijde sta.

Wat nu aangaat het door ons voorgesteld amendement, wil ik op den voorgrond plaatsen, dat ik juist om het ware licht op het amendement te laten vallen, de beschouwingen van zooeven heb laten voorafgaan. Thans echter ga ik tot de verdediging van het amendement zelf over.

Toen de theologische faculteit den vorm kreeg dien zij thans heeft, heeft men zich toch zeker nooit eenige illusie gemaakt, dat die drie theologische faculteiten aan de verschillende Rijksuniversiteiten zouden kunnen bloeien, als niet de een of andere Kerk of het een of ander kerkgenootschap daarmede in eenige verbintenis trad. Ware dit toch niet het geval geweest, dan zouden alleen diegenen daar een plaats hebben gezocht, die, zonder te denken aan den dienst in de een of andere Kerk, eenvoudig een doctoraat in de godsdienstwetenschap begeerden. En dat getal zou nul geweest zijn. Want voor zoover mijn herinnering op dit gebied reikt, is er van 1876 tot nu toe geen jongmensch geweest, dat alleen zulk een doctoraat heeft begeerd.

Wij moeten ons dus bij de beoordeeling van dit amendement — en dat willen ook de voorstellers — op dit standpunt plaatsen, dat de Hervormde Kerk feitelijk een dienst heeft bewezen aan den Staat en aan de theologische faculteit, zooals zij in deze wet is ingericht door haar toekomstige herders en leeraren daar hun opleiding te doen verkrijgen. Want was dit niet geschied, dan zou de Staat tal van hoogleeraren hebben te bezoldigen gehad, zonder dat hun onderwijs hoogstwaarschijnlijk eenige vrucht voor het practische leven had afgeworpen, omdat er geen studenten zouden zijn gekomen.

Op dit standpunt mij nu stellende, dat de verbintenis tusschen de Nederlandsche Hervormde Kerk en de theologische faculteit aan onze Rijks-universiteiten vooral ten nutte van den Staat komt, zal men mij toegeven dat de positie dier hoogleeraren een andere *moet* zijn dan die van de bijzondere hoogleeraren, die voortaan zullen kunnen worden aangesteld.

Dezen zullen met toestemming van den senaat in den senaat, en met toestemming van de faculteit in de faculteit zitting kunnen nemen met adviseerende stem. Het artikel dat over hen handelt en hun deze rechten schenkt, is in onze wet op het hooger onderwijs een *novum*. Bleef nu de positie van de hoogleeraren der Nederlandsch Hervormde Kerk, die ten dienste strekt van de Staatsfaculteit der theologie, dezelfde als zij tot nu toe geweest is, dan zou zij een meer inferieure worden dan die van de bijzondere hoogleeraren. Want uitdrukkelijk wordt in art. 105 van de op dit oogenblik vigeerende wet op het hooger onderwijs gezegd, dat die kerkelijke hoogleeraren in rang en zitting komen niet na de hoogleeraren van hun faculteit, maar na de hoogleeraren der gansche Universiteit, terwijl hun in het geheel niet de mogelijkheid is geopend om zelfs met adviseerende stem zitting te erlangen òf in den senaat òf in de theologische faculteit. Ieder zal dan ook deze ongelijkheid onbillijk vinden; ja nog meer, mij toestemmen dat aan genoemde kerkelijke hoogleeraren, om de reden door mij genoemd, een hoogere plaats moet worden ingeruimd.

De bepaling, zooals die door ons voorgesteld is, is dus niet anders dan een uitvloeisel van de bijzondere diensten, die de hoogleeraren der Hervormde Kerk aan de tegenwoordige faculteit bewijzen. Ik hoop dan ook, dat liefst de Minister zelf, of anders de Kamer, de welwillendheid zal hebben om ons amendement over of aan te nemen.

Ten slotte leg ik nog op één zaak den nadruk. Indien soms iemand mocht wenschen, dat de toestand voor de kerkelijke hoogleeraren dezelfde zou worden als voor de hoogleeraren op bijzondere leerstoelen, dan wijs ik op de volgende moeilijkheid, die zich dan in de practijk zou kunnen voordoen. De synode van de Nederlandsch Hervormde Kerk heeft na de herziening van de wet van 1876 aan iedere Rijks-universiteit twee hoogleeraren geplaatst.

Wanneer nu het artikel, handelende over de hoogleeraren op de bijzondere leerstoelen, op hen toepasselijk wordt, zal het kunnen gebeuren, bijv. naar aanleiding van verschil van richting, dat aan dezelfde Universiteit aan den eenen hoogleeraar van de Nederlandsch Hervormde Kerk met meerderheid van stemmen in den senaat en in de faculteit een plaats wordt verleend en aan den anderen hoogleeraar, om de een of andere reden een dergelijke plaats wordt geweigerd. Maar nu vraag ik: welken indruk zou dat op de jongelingschap maken? Welke rancunes onderling zouden daardoor kunnen ontstaan? In welk een mate zou de positie van dien uitgesloten kerkelijken hoogleeraar worden verzwakt?

Ook om die reden heb ik de eer met bescheidenheid, maar met aandrang, de Kamer de aanneming van dit amendement aan te bevelen.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, van Asch van Wijck, Nolens en Mutsaers, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Mees**: Het uitgangspunt van het betoog van den heer de Visser tot toelichting van het amendement is geweest een hernieuwde aanval op de theologische faculteit, zooals zij is opgenomen in de tegenwoordige wet.

Ik wensch in de eerste plaats omtrent dien aanval een enkel woord te zeggen. Ik heb daar aanleiding toe, omdat ik behoord heb tot hen die bij de behandeling van de wet van 1876 de theologische faculteit in haar tegenwoordigen vorm hebben verdedigd.

Mijnheer de Voorzitter! Toen het hooger onderwijs bij de wet moest worden geregeld, stond het bijkans bij iedereen vast — een aantal predikanten van de Hervormde Kerk uitgezonderd — dat de faculteit voor de kweekelingen van den Hervormden godsdienst, zooals zij in het besluit van 1815 heette, niet kon worden gehandhaafd. De Minister Heemskerk erkende, dat het voortbestaan dier faculteit niet in overeenstemming was met de Grondwet. De tegenwoordige Minister heeft dat bij de algemeene beschouwingen ook erkend.

De vraag ontstond: wat moet, indien die faculteit van de Hervormde Kerk vervalt daarvoor in de plaats worden gesteld of zal er niets voor in de plaats treden?

De Minister Heemskerk wenschte aanvankelijk het laatste. Hij wenschte nòch een theologische faculteit, nòch een faculteit van godsdienstwetenschap; hij wilde alleen enkele vakken, die tot dien tijd tot de theologische faculteit gerekend werden, overbrengen bij de literarische faculteit.

De Commissie van Rapporteurs meende, dat het een verminking van het hooger onderwijs zou zijn, indien iedere wetenschappelijke beschouwing van het godsdienstig leven, dat in het leven van alle volken een zoo groote plaats inneemt, bij het universitair onderwijs achterwege bleef, en zij stelde voor een faculteit van godsdienstwetenschap in de wet op te nemen. Die naam van godsdienstwetenschap is toen bij amendement veraudert in godgeleerdheid.

Toen men kwam tot de bepaling van de vakken die in die faculteit zouden onderwezen worden, rezen opnieuw quaesties. De Minister Heemskerk wenschte, toen eenmaal tegen zijn wensch een theologische faculteit in de wet was opgenomen, dat onder de vakken opgenomen zouden worden de leerstellige godgeleerdheid en de practische godgeleerdheid. Daartegen rezen bezwaren. Terstond verhief zich de vraag, die ook door dezen Minister in het algemeen debat is gesteld: welke dogmatiek? Er werd gesproken — zelfs van anti-revolutionnaire zijde — van een *algemeene* dogmatiek, maar bij nader onderzoek bleek, dat eigenlijk niemand wist wat daaronder

te verstaan. En van Katholieke zijde werd dit bezwaar geopperd, dat, wanneer men de leerstellige godgeleerdheid in de wet opneemt, het te voorzien was dat de theologische faculteit toch weer zou worden een faculteit voor één bepaald kerkgenootschap. Door een amendement van den heer de Vries werd de leerstellige godgeleerdheid en de practische godgeleerdheid uit het ontwerp genomen. Zoo kwam de faculteit tot stand, zooals ze nu in de wet voorkomt.

Verdient nu die faculteit de harde critiek, ik zou bijna zeggen den smaad, die haar bij de algemeene beschouwingen door verschillende leden werd aangedaan? De critiek was inderdaad zeer hard. De heer de Visser sprak van een verminking van de theologische faculteit.

De heer Schokking gebruikte iets zachtere termen, maar die toch ook niet vleiend waren; hij zeide, dat de theologische faculteit verbasterd was en verloochend. De heer Talma sprak van een onding. Wat de Minister eigenlijk beweerd heeft durf ik na den strijd die straks over zijn woorden is gevoerd, niet bepaald te zeggen, maar ik heb, evenals de heer van der Vlugt, begrepen, dat de Minister de faculteit een doodshoofd noemde.

Nu zou ik willen vragen: kan men aannemen — ik zal niet spreken van levenden — dat mannen als Doedes, Oosterzee, Beets, Lamers, Cramer hun leven zouden gewijd hebben aan de theologische faculteit, ook in haar nieuwen vorm sinds de wet van 1876, wanneer zij de qualificatie zou verdienen, die zij hier ontvangen heeft?

De heer de Visser heeft gezegd, dat men er in 1876 op heeft aangedrongen en het als vanzelf sprekend heeft voorgesteld, dat het onderwijs in die faculteit moest zijn neutraal. Dat ontken ik beslist. Bij het hooger onderwijs kan m. i. nimmer van neutraliteit sprake zijn in den zin waarin wij daarvan spreken bij het lager onderwijs. Wat mij betreft, ik heb er toen in het debat juist uitdrukkelijk op gewezen, dat van een neutraliteit als waarvan de heer de Visser sprak, ook bij deze faculteit geen sprake behoeft te zijn.

De heer Heemskerk heeft hetgeen ik toen op dit punt zeide, reeds vermeld. Het zij mij geoorloofd hetgeen ik in 1875 sprak nog eens te herhalen. Ik heb gezegd:

„Die godsdienstwetenschap moet een volkomen vrije zijn, niet gebonden aan eenig vooraf vaststaand kerkelijk dogma. Maar meent een hoogleeraar, die deze wetenschap onderwijst, dat de resultaten van zijn vrij wetenschappelijk onderzoek hem leiden tot de kerkelijke dogmatiek, het moet hem evenzeer vrijstaan, hij onderwijst dan die resultaten niet *als* kerkelijke dogmatiek, niet *omdat* ze door de Kerk zijn gelijkt, maar omdat de uitkomsten van zijn onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek, *samenvallen* met de kerkelijke dogmatiek."

Ik ben overtuigd dat, wanneer op dit oogenblik wederom een voorstel gedaan wierd om de theologische faculteit te herstellen zooals zij onder het besluit van 1815 heeft bestaan, geheel dezelfde quaesties zouden rijzen als in 1875 zijn gerezen. Men zou wederom geplaatst worden voor dit alternatief, òf wel alle theologisch onderwijs van de Rijks-universiteiten te verbannen, òf een faculteit in het leven te roepen als in de wet is opgenomen. Mij dunkt een beter bewijs voor die meening kan niet worden gegeven dan zooeven door den heer de Visser werd gegeven. Hij heeft ons voorspeld dat, wanneer zulk een voorstel gedaan werd, het ook in deze Kamer geen meerderheid zou vinden, en hij heeft er op gewezen, dat zijn ambtgenooten te Amsterdam, die eenstemmig hun adres bij deze Kamer hebben ingediend, in verschillende groepen zijn verdeeld, die tegenover elkander staan.

In dien stand van zaken geloof ik niet dat men zich vleien kan dat op dit oogenblik, gesteld zelfs dat het met de Grondwet was overeen te brengen, een theologische faculteit zooals men wenscht, in het leven zou kunnen worden geroepen, en ook niet dat ze in de toekomst licht tot stand zal komen.

En nu het amendement. Ik erken dat ik mij over de indiening van dat amendement wel eenigszins verwonderde, wanneer ik naga wat de eigenlijke wensch is van de voorstellers. De heer de Visser trouwens heeft zelf erkend dat het voorstel zeer bescheiden is. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat zijn ambtgenooten — die een adres aan de Kamer hebben gezonden en de vele andere predikanten die dat adres steunen en niets minder dan het herstel van een theologische faculteit voor de Hervormde Kerk eischen — indien zij van dit amendement kennis nemen zullen zeggen: liever niets dan dit surrogaat.

Ik zal mij over het amendement niet warm maken. Van zeer groot belang zal ik niet beweren dat het is; maar toch acht ik het niet onnoodig er op te wijzen wat er in gelegen is, en wat mijns inziens de bezwaren zijn.

Ik moet beginnen met enkele opmerkingen over den vorm, omdat de vorm in dit geval nauw samenhangt met den inhoud.

In de eerste alinea wordt gezegd: „Op de hoogleeraren aan de instellingen, bedoeld in de artt. 103 en 104, gevestigd in gemeenten waar een Rijks-universiteit is, [is van toepassing art. 107 *w*."

Nu spreekt art. 103 der wet van 1876 van de opleiding van leeraren bij de bij het in werking treden dezer wet bestaande, kerkelijke kweekscholen en seminariën. En art. 104 spreekt van leerstoelen op scholen van hooger onderwijs vanwege het Hervormd kerkgenootschap, indien de Hervormde Kerk besluiten mocht na het in werking treden der wet zoodanige leerstoelen op scholen te vestigen. Volgens de eerste alinea van het amendement zal op de hoogleeraren, genoemd in de artt. 103 en 104, art. 107 *w* van toepassing zijn.

Nu wordt in de tweede alinea van het amendement gesproken van hoogleeraren aan die instellingen, die bij het in werking treden dezer wet (dat is de wet die wij nu behandelen), gevestigd zijn in gemeenten, waar een Rijks-universiteit is. Maar dit zijn op nieuw de hoogleeraren van de Hervormde Kerk, die reeds in art. 104, in de eerste alinea vermeld, begrepen zijn. Nu is in de eerste alinea slechts de mogelijkheid geopend om de bijzondere hoogleeraren in den senaat en de faculteit zitting te doen nemen met raadgevende stem, terwijl in de tweede alinea aan de hoogleeraren van de Hervormde Kerk het *recht* gegeven wordt om daarin zitting te hebben als adviseerende leden.

Deze twee alinea's schijnen mij niet goed aan elkaar te sluiten.

Een kleine opmerking van vorm betreft ook woorden in de tweede alinea: „bij het in werking treden dezer wet", d. i. van de in behandeling zijnde, terwijl in art. 103 ook gesproken wordt van „bij het in werking treden dezer wet", waaronder daar verstaan wordt de wet van 1876. Men zal dus een bepaalden datum moeten noemen.

En nu de grondgedachte. Men wil — daarop komt het amendement neer — voor de Hervormde Kerk een bijzonder recht scheppen. Men wil — om een woord te gebruiken, bij de algemeene beschouwen door den heer Talma gebezigd — de hoogleeraren der Hervormde Kerk zooveel mogelijk bij de theologische faculteit *incorporeeren*.

Bij de algemeene beschouwingen heeft de Minister, wanneer bij de quaestie van het *jus promovendi* voor de bijzondere Universiteiten, telkens met name de Vrije Universteit genoemd werd, gezegd, men mag niet spreken van een bepaalde Universiteit; deze wet schept *gemeen recht*. Dat kan niet van het amendement gezegd worden.

Gemeen recht schept het amendement van de voorstellers niet, want volgens hun voorstel zullen alleen de Hervormde kerkelijke hoogleeraren en de hoogleeraar der Remonstranten te Leiden *van rechtswege* zitting hebben in den senaat en de faculteit. *Denkbaar* was het alleen dat zich nog voor het in werking treden dezer wet een Katholiek hoogleeraar in een gemeente met een Rijks-universiteit vestigde; die zou dan krachtens de tweede alinea ook recht hebben om in de theologische faculteit zitting te nemen, maar ik twijfel zeer of het geschieden zal. Wat hier wordt voorgesteld komt dus alleen ten gunste van de Hervormde kerkelijke hoogleeraren en van den eenigen Remonstrantschen hoogleeraar te Leiden.

Wordt het amendement aangenomen, dan zal het met het oog op hetgeen in de zeventiende eeuw voorviel, een ironie van de geschiedenis zijn dat de eenige dissorter-hoogleeraar, die met de Hervormde hoogleeraren een voorrecht krijgt is..... een Remonstrant!

En nu de practijk. Toen de Minister van Binnenlandsche Zaken dit ontwerp voorstelde, wilde hij het *mogelijk* maken dat de bijzondere hoogleeraren in den senaat en de faculteiten zitting zouden nemen. De bezwaren daartegen ontveinsde hij zich evenwel niet, daarom wilde hij het niet imperatief maken. Maar nu wordt, gelijk ik zeide, aan de Hervormde hoogleeraren en den Remonstrantschen hoogleeraar een recht toegekend.

Het zou mij dus verwonderen indien het amendement bij den Minister bezwaar ondervond.

De heer Talma, ik herinnerde dit reeds, wenscht dat de kerkelijke hoogleeraren zooveel mogelijk zullen worden geïncorporeerd bij de theologische faculteit. De Minister heeft daartegen bij de algemeene beschouwingen opgemerkt: op zich zelf zou tegen dat incorporeeren geen bezwaar zijn, maar dat kan alleen geschieden wanneer men van denzelfden geest is.

Nu is er zeker geen waarborg dat dit hier het geval zal zijn en dan kan het bezwaren hebben, wanneer de Hervormde kerkelijke hoogleeraren en te Leiden ook de Remonstrant o. a. adviseeren bij het opmaken van een aanbeveling aan curatoren bij een vacature in de theologische faculteit.

Ik kan niet inzien dat, wanneer dit amendement wordt aangenomen, het veel bevrediging zal geven; althans uit de adressen die wij in den laatsten tijd ontvangen hebben, blijkt dat vele predikanten, gelijk ik reeds zeide, veel verder willen gaan. Men wil dat de theologie opnieuw worde het middelpunt van de wetenschap. De oud-hoogleerraar Gunning gaat nog verder, hij zegt: de theologie is de wetenschap van de geopenbaarde waarheid; vandaar dat zij de band moet zijn tusschen alle wetenschappen.

Waar dergelijke eischen en pretensies bestaan, zal het amendement zeker niet voldoen en bovendien meen ik, dat er inderdaad bezwaren bestaan, min of meer van principieelen en ook van practischen aard, die wij ons, ook al mogen ze niet overwegend zijn, niet kunnen ontveinzen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Toen, Mijnheer de Voorzitter, in deze Kamer het wetsontwerp tot regeling van het hooger onderwijs aan de orde was, had ik de eer afgevaardigde te zijn voor Gouda, maar door ongesteldheid op verren afstand van de vaderlandsche grenzen teruggehouden heb ik aan de toenmalige beraadslagingen en stemmingen over die wet geen deel kunnen nemen. Vraagt men mij nu of de toen verkregen resultaten ten opzichte van de materie die ons nu bezighoudt — ware ik tegenwoordig geweest — op mijn sympathie hadden kunnen rekenen, dan meen ik, dat uit hetgeen ik, zoo bij de algemeene beraadslagingen als dezen morgen heb gesproken, het tegendeel duidelijk genoeg blijkt.

Had nu mijn eigen onvoldaanheid over het in 1876 verkregene mij kunnen en moeten bewegen om reeds bij dit wetsontwerp voorstellen te doen, ten einde het toen, ik durf wel zeggen, aan de theologie en aan de wetenschap, zooals ik haar versta, in het algemeen gepleegde vergrijp, te redresseeren. De considerans van dit wetsontwerp kon daartoe niet leiden. Het motief, dat tot de indiening van dit wetsontwerp geleid heeft, was van gansch anderen aard en wel zoozeer, dat de nu in behandeling gekomen materie er geheel buiten ligt.

Vraagt men daarentegen: wanneer het u bekend was geweest, wat op dit oogenblik hier en daar in het land verlangd wordt, indien het notoir ware geweest, dat er op dit punt hier en daar redres wordt verlangd, zoudt gij het dan als een hors d'oeuvre in dit wetsontwerp hebben beschouwd om voorziening daarin te treffen, dan zeg ik nog ja, ook wanneer mij dat bekend was geweest. Een hors d'oeuvre zou het voor mij geweest zijn, indien ik op het standpunt stond van hen, die meenen dat met een kleine wijziging in art. 42 het redres, zooals ik meende dat het zou moeten gegeven worden, zou hebben kunnen gegeven zijn; maar waar mijn meening ten deze een geheel andere is, kon voor mij daarin niet gelegen zijn een motief om in dit ontwerp iets op te nemen, ook al ware die urgentie mij bekend geweest.

Hoe staat het nu echter met die urgentie? De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, die *totus in illis* is geweest, toen de debatten in 1876 aan de orde waren, heeft er reeds aan herinnerd; het in 1876 verkregen resultaat heeft niet alleen onder de modernen, maar ook onder die orthodoxen, wanneer ik die nu in één naam mag samenvatten, destijds groote tevredenheid gewekt. En voor zoover deskundigen zich in wetenschappelijke studiën daarover hebben uitgelaten, mannen, die aan onze Rijksuniversiteiten op dit oogenblik een plaats innemen, heeft die tevredenheid nog tot in de laatste jaren stand gehouden.

Ik zal de Kamer nu even moeten vermoeien door mij op hun eigen woorden te beroepen.

Door den heer Mees is genoemd de naam van den oud-hoogleeraar Gunning. Welnu! hoe heeft deze hooggeachte oud-hoogleeraar zich over deze zaak uitgelaten? Ik zal de citaten zooveel mogelijk bekorten. Hij zeide: „Het komt mij voor, dat die wet, op zich zelve een compromis tusschen twee beginselen die elkaar uitsluiten, toch ook belang heeft als teeken van een geestelijke beweging, welke hooger staat dan de mannen die de wet in het leven riepen. Die beweging is niets minder dan Gods leiding welke een nieuwe gestalte der dingen toebereidt."

Het zou mij te ver voeren wanneer ik het geheele betoog wilde voorlezen, maar er blijkt voldoende uit, dat professor Gunning met het toen verkregen resultaat niet alleen tevreden was, maar er zelfs in zag het gevolg van een hoogere leiding; hij zag er een hooger mystiek moment in, waarmede rekening moest worden gehouden. De heer Gunning heeft daarmede feitelijk ingenomen het standpunt, ook door den hoogleeraar Doedes indertijd als het ware erkend. Ik noem den hoogleeraar Doedes, omdat deze een Encyclopaedie heeft geschreven en dus de zaak ook in principe heeft bezien. Deze liet zich aldus uit: „wat heeft de Nederlandsche Hervormde Kerk dan eigenlijk verloren? Zien wij wel, dan heeft zij bij den nieuwen toestand gewonnen."

En wat het principe betreft schreef hij:

„Dit — die omkeer — is geschied, geschied zonder eenige beperking van de vrijheid der Nederlandsche Hervormde Kerk. Wil zij een of meer scholen van godgeleerd hooger onderwijs tot opleiding van hare aanstaande Evangelie-dienaren oprichten, zij kan rekenen op het van Rijkswege beschikbaar gesteld bedrag, dat voor dat doel zal blijken noodig te zijn; zoo ook wanneer zij zich tot de vestiging van een of meer theologische leerstoelen bepaalt. Ondersteld nu dat tot het laatste wordt besloten, en het onderwijs bepaald in de leerstellige en practische theologie opgedragen wordt aan hoogleeraren door de Nederlandsche Hervormde Kerk benoemd, zoodat naast de door den Staat benoemde hoogleeraren, die tot de faculteit der Godgeleerdheid behooren, hoogleeraren in de Godgeleerdheid arbeiden, die door de Nederlandsche Hervormde Kerk benoemd zijn, maar die niet tot de faculteit der Godgeleerdheid gerekend worden; naast de Uuniversiteits hoogleeraren alzoo kerkelijke hoogleeraren; geeft dat recht om van eene kerkelijke theologie als slippendraagster der Staatstheologie te spreken? *Hier heeft alleen verdeeling van den arbeid plaats, in onzen tijd meer en meer wenschelijk geacht, eene verdeeling waarover de Nederlandsche Hervormde Kerk zich in het minst niet behoeft te schamen of te beklagen.*"

Zegt men nu: ja, maar de heer Doedes is een man die reeds lang ophield ons zijn licht te gunnen, welnu, hetzelfde is niet het geval met de professoren Baljon en Valeton.

De heer Baljon heeft ook uitgegeven een Encyclopaedie der Christelijke Theologie, en ik wensch mij ook daaruit tot een enkele zinsnede te bepalen, die de kern van zijn betoog uitmaakt.

„De behartiging van de belangen, die op de dogmatiek, het geloofsleven, de confessie betrekking hebben, laat onze Staat aan de kerkgenootschappen over, evenals de speciale opleiding tot die kundigheden, welke met het practische leven van den predikant in verband staan. De kerkgenootschappen mogen en moeten hunne kerkelijke hoogleeraren aanstellen, die aanvullen wat de Staatshoogleeraren krachtens hun ambt niet geven kunnen. Gesteld, dat de Staat door een zijner hoogleeraren dogmatiek liet doceeren, zouden onze Gereformeerde theologen tevreden zijn, wanneer de Staat aan een Luthersch of een Doopsgezind dogmaticus die taak toevertrouwde? Zou het evenwel aan de andere zijde billijk zijn, dat de Staat stelselmatig Lutherschen en Doopsgezinden bij de vervulling van de vacature voor de dogmatiek voorbijging, ook al hadden zij de bekwaamste dogmatici? Het is wenschelijk dat de betrekking tusschen Staat en Kerk een vrienschappelijke zij, maar evenzeer dat beiden hunne zelfstandigheid handhaven en hun eigen weg gaan. Niet Staat en godsdienst, maar wel Staat en Kerk moeten gescheiden worden."

Professor J. J. P. Valeton jr. laat zich aldus uit: „Het is geen overdreven conservatisme, wanneer men berust in wat voor het oogenblik toch niet te veranderen valt. Laat ik er bij voegen, dat hoe gewichtig sommige encyclopaedische vragen ook zijn mogen, het toch onder al de groote vraagstukken, die tegenwoordig aan de orde zijn, een quaestie van uiterst mimiem belang is of bijv. de wijsbegeerte van den godsdienst

in de litterarische dan wel in de theologische faculteit moet worden gedoceerd."

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal daaraan niet toevoegen wat ik anders ook bij mij heb, te weten uittreksels, ten bewijze dat de moderne geleerden van linksche zijde met de tegenwoordige inrichting van de faculteiten volkomen tevreden zijn. Dit is van genoegzame bekendheid en ligt ook in den aard der zaak. Maar waar nu de zaken zóó staan, waar de Regeering die stemmen van bevoegde en kundige mannen in hun encyclopaedische studiën, zoo van moderne als van geloovige zijde vernam, hoe kan daar de Regeering op den inval komen, dat herziening van de bestaande regeling plotseling was geworden een zaak van zóó groote urgentie, dat het op haar weg zou gelegen hebben hier in te grijpen? Uit de gegeven citaten blijkt veeleer overtuigend, dat er voor de Regeering, bij het gereedmaken van dit wetsontwerp, geen aanleiding hoegenaamd kon bestaan om de nadere regeling van de theologische faculteit als derwijs urgent te beschouwen, dat zij reeds in *dit* wetsontwerp moest worden opgenomen. Hetzelfde bleek in de tweede plaats niet minder duidelijk uit het niet te loochenen feit, dat dit wetsontwerp bijna een jaar lang in den lande bekend is geweest, zonder dat op dit vraagstuk door belanghebbenden in breeder kring de aandacht is gevestigd; iets wat zoo waar is, dat zelfs in de sectiën, blijkens het Verslag, heel dit vraagstuk nauwelijks is aangeroerd. Hieruit vloeit tevens voort, dat de Regeering ten eenenmale onbekend was — en nog is — met de concreet geformuleerde wijze, waarop men thans de zaak wenscht te regelen, iets wat ook daarin uitkomt, dat geen amendement is ingediend, waarin deze formuleering ware te vinden.

Mag nu, wie zelf niet gereed is in eigen kring, van de Regeering vergen, dat zij, onverhoeds op die zaak gewezen, eigener beweging voorstellen zal doen, waartoe zij zonder het advies van belanghebbenden te hebben gehoord, zelfs niet zon mogen concludeeren. Dit ware ondenkbaar en onredelijk.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam II heeft dan ook volmondig erkend, dat, waar dit op zich zelf ondenkbaar was, men door den eisch te stellen, dat men aldus zon doen, gevaar zou loopen zich aan onredelijkheid schuldig te maken. Heel anders daarentegen komt de zaak te staan, zoo men het gesprokene door de geachte afgevaardigden, de heeren de Visser en Schokking, opvat als een nu reeds aan de orde stellen van de quaestie, ten einde zeker te zijn, dat bij de komende reorganisatie van ons hooger onderwijs de misgreep van 1876 niet bestendigd blijve.

Dan toch verklaar ik gaarne dat het ook in mijn bedoeling ligt, te trachten die gewichtige vraag bij de komende reorganisatie tot zulk een oplossing te brengen, dat, wat nu feitelijk de facultateit der godsdienstwetenschap is, weder in echten zin een faculteit der godsgeleerdheid worde, d. i. een faculteit, die niet het verschijnsel van den godsdienst maar de kennisse Gods tot voorwerp van onderzoek heeft en wel op grond van de in Christus gegeven openbaring; niet een faculteit dus met het vak dogmatiek er los aan gehecht, maar zulk een die principieel theologisch geconstrueerd is.

Maar zal dat mijn voornemen gelukken, dan moet ik nu reeds van deze plaats de gegadigde theologen oproepen, om zich de korte spanne tijds die hun rest, ten nutte te maken om liefst op eenigszins eenparigen voet hun denkbeelden op zulk een wijs concreet te formuleeren, dat de Regeering weet wat begeerd wordt en met een vast gegeven kunne rekenen.

Ik voeg er bij, dat de Regeering in de tweede plaats zal moeten kunnen rekenen op de voorlichting, den steun en de medewerking der kerkelijke besturen, wier belangen hierbij op het spel staan.

De Overheid toch als zoodanig staat hier machteloos. Alleen zoo zij op anderer tegemoetkoming rekenen mag, zal zij tot handelen in staat zijn.

In dit wetsontwerp is de zaak van het bijzonder onderwijs nader geregeld. Die van het openbaar hooger onderwijs, en daarbij de theologische faculteit, komt straks aan de orde en ik durf vertrouwen, dat men zich dan niet in mij zal zien teleurgesteld, mits men mij ook niet teleurstelle door onthouding van de gevraagde adviezen en den gevraagden steun.

Dit in antwoord op het eerste gedeelte van het betoog van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam.

Nu heeft de geachte afgevaardigde in de tweede plaats ingediend een amendement, waarvan hij zelf het gewicht en de beteekenis niet heeft willen overschatten, maar waarvan hij toch zegt, dat hij er prijs op stelt, indien de Kamer en ook de Regeering voor dat amendement sympathie zal betuigen.

De detailbehandeling van enkele redactioneele vragen van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, mag ik aan den voorsteller zelf overlaten, maar de heer Mees meende toch, dat men door dit amendement aan te nemen, licht een toestand scheppen zou, die niet geheel samenging met mijn bewering bij behandeling van een ander onderwerp, dat hier bedoeld was te geven gemeen recht, want dat toch hier, in het oogloopend, aan een bepaald aangewezen instelling werd gegeven een pré.

Ik heb de opmerking van dien geachten afgevaardigde niet wel begrepen.

In 1876 heeft de geachte afgevaardigde zelf medegewerkt om een privilege in de wet te brengen, althans hij heeft zijn stem gegeven aan die wet, waarin een privilege werd gegeven.

In een voorafgaand artikel toch wordt gesproken van Staatsseminariën of kweekscholen, die op dat oogenblik eenige gelden uit 's Rijks kas genoten en die in het bezit van die financieele voordeelen werden bestendigd. Maar in een daarop volgend artikel wordt gesproken van een nog niet bestaande school of van nog niet aangestelde hoogleeraren, die casu quo door de Nederlandsch Hervormde Kerk zonden kunnen worden benoemd. Bij voorbaat en exclusief werd ten aanzien van die instelling of die hoogleeraren verklaard, dat uit 's Rijks kas ten hunne behoeve geld zou kunnen worden verstrekt.

Ik zeg: bij voorbaat, want men wist niet of de stichting komen zou, en ik zeg: exclusief, want de theologische school te Kampen, die bestond, werd voor goed afgesneden van het krijgen van een zekere toelage, en wanneer daarna een ander kerkgenootschap een seminarie zou willen oprichten, zou ook dit, uit den aard der zaak, uitgesloten zijn.

Nu komen de geachte voorstellers van het amendement om dit niet gemeen recht behelzend artikel te handelen en de positie van hen, die ten gevolge van dit niet gemeen recht op zijn getreden, nader en meer gelijk te regelen.

Welk recht heeft men nu mij te verwijten, dat ik van het gemeen recht zal afgaan, indien ik in een artikel uit de wet, wat buiten het gemeen recht valt, een exclusief recht schep, wanneer ik in de lijn van dit artikel niet het gemeen recht zou kunnen handhaven?

Vraagt men nu, of de zaak zelf, die niet van veel aanbelang is, toch niet door mij gevoeld en begrepen wordt, dan antwoord ik, dat ik reeds bij de algemeene beschouwingen gezegd heb, dat ik zeer goed begrijp, dat het belang daarvan door de daarbij betrokken personen zelf diep gevoeld wordt.

Men mag niet vergeten, dat het hier geldt een categorie van hoogleeraren, die in deze faculteit gezeten hebben en jure postliminii gaarne wenschten daarin terug te komen; die nu op straat stonden, aan de deur waren gezet en vóór het huis in eigen tente mochten overnachten.

Wanneer men nu vraagt, of er bezwaar zon bestaan, die voor hen onaangename positie weg te nemen, en hun althans zitting met raadgevende stem daarin te verleenen, dan antwoord ik, dat ik daartegen niet de minste bedenking heb.

Ik voeg er echter bij, dat, waar dit vroeger voor mij geen bezwaar zou hebben opgeleverd, het thans bijna een eisch van betamelijkheid wordt, nu het voorstel omtrent de bijzondere leerstoelen aan een nieuwe categorie van buitengewone hoogleeraren te dien aanzien zekere bevoegdheden toekent. Er bestaat nu alleszins reden en oorzaak diezelfde bevoegdheden ook toe te kennen aan die kerkelijke hoogleeraren van de Hervormde, Protestantsche en andere Kerken.

Blijft nu nog de vraag of het aangaat dat recht permanent te verklaren voor instellingen die er nu zijn.

De heeren, die thans al die jaren bij die faculteit hebben verkeerd, nog eens te gaan onderwerpen aan zekere ballotage bij senaat en faculteit, zou voor hun positie eenigszins krenkend worden en daarom zon er alleszins reden zijn hun dit te besparen.

Wat betreft de vraag of het daarom alleen aan deze hoogleeraren, zoolang ze leven, zal worden gegeven en of het aan hun opvolgers gevoegelijk zou kunnen worden onthouden, het is eenmaal een feit dat in artt. 103 en 104 een exclusief en speciaal recht geschapen is en, dit eenmaal zoo zijnde, zie ik

niet in welke overwegende bezwaren het zou hebben het verlengstuk van dit speciale recht hier te laten gelden.

De heer **de Visser**: Vooreerst zeg ik den Minister dank voor zijn welwillende beoordeeling van ons amendement.

Voorts wensch ik naar aanleiding van de formeele opmerkingen van den heer Mees een paar kleine veranderingen in het amendement aan te brengen, ten gevolge waarvan het nu zal luiden:

„Op de hoogleeraren aan de instellingen, bedoeld in de artt. 103 en 104, gevestigd in gemeenten, waar eene Rijks-universiteit is, is van toepassing art. 107 *w*, met dien verstande dat de hoogleeraren aan de instellingen, op 1 Januari 1904 gevestigd in gemeenten, waar eene Rijks-universiteit is, toegang hebben tot en raadgevende stem in de vergaderingen van den senaat en bij plechtigheden der Universiteit rang en zitting hebben in de faculteit der godgeleerdheid na de hoogleeraren der Universiteit; zij hebben tevens toegang tot en raadgevende stem in de faculteit der godgeleerdheid."

Hiermede is; meen ik, aan deze soort van bezwaren van den heer Mees voldaan.

Thans wil ik in het kort, naar aanleiding van de beschouwingen van dien geachten spreker, alleen nog deze twee opmerkingen maken.

De heer Mees vergist zich als hij wil ontkennen dat ook aan de regeling van 1876, in art. 42, een dogma ten grondslag ligt. Wij hebben daarin wel degelijk met een modern dogma te doen. Want men heeft daarin bijna al de vakken in de theologische faculteit neergetrokken tot historische vakken, om daarmede zooveel mogelijk het denkbeeld te doen ingang vinden, dat in de theologische faculteit alzoo gedoceerd wordt, dat niemand kan worden gekwetst.

Daardoor is het begrip van neutraliteit in zijn meest verkeerden zin in de samenstelling van de theologische faculteit binnengehaald. En het is ook hoofdzakelijk om die reden, dat destijds de heer de Vries het amendement voorstelde, dat ook is aangenomen, om de dogmatische en practische vakken weg te nemen. Maar ik heb er in het algemeen reeds op gewezen — en dit is ook niet ontkend — dat men toen zelfs niet consequent dat beginsel durfde doorvoeren. Want de consequentie had geëischt dat de faculteit zou worden genoemd een faculteit van godsdienstwetenschap. Maar de heer van Naamen van Eemnes deinsde daarvoor terug, en stelde met het oog daarop voor haar den naam van faculteit van godgeleerdheid te laten. En om dezelfde reden sprak men niet van „geschiedenis van de moraal" of „historie van de zedeleer", maar liet men het woord „zedekunde" staan. Welnu, tegen dat tweeslachtig karakter, 't welk men de theologische faculteit gaf, ging mijn verzet. Zoo goed als niets heb ik tot ontzenuwing van die kenschetsing gehoord. Het is daarom dat ik met nog meer aandrang de aanneming van dit amendement aan de Kamer aanbeveel.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Er bestaat bij mij geen bezwaar om, wanneer de redactie blijkt in orde te zijn, ten einde de Kamer de moeite van een stemming te besparen, het amendement over te nemen.

De **Voorzitter**: Het door de voorstellers gewijzigde en daarna door de Regeering overgenomen amendement strekt thans om na onderart. 107 *ij* in te voegen een onderart. 107 *ij bis*, luidende:

„Op de hoogleeraren aan de instellingen, bedoeld in de artt. 103 en 104, gevestigd in gemeenten, waar eene Rijks-universiteit is, is van toepassing art. 107 *w*, met dien verstande, dat de hoogleeraren aan de instellingen op 1 Januari 1904 gevestigd in gemeenten, waar een Rijks-universiteit is, toegang hebben tot en raadgevende stem in de vergaderingen van den senaat en bij plechtigheden der universiteit rang en zitting hebben in de faculteit der godgeleerdheid na de hoogleeraren der universiteit; zij hebben tevens toegang tot en raadgevende stem in de faculteit der godgeleerdheid."

De heer **Mees**: Slechts twee zeer korte opmerkingen. Zooals ik gezegd heb, dit amendement is voor mij niet zonder bezwaren, al erken ik dat ze niet zeer overwegend zijn.

Ik moet evenwel twee opmerkingen maken naar aanleiding van hetgeen de Minister tegen mij heeft aangevoerd.

De Minister heeft gezegd: men mag niet beweren dat bij dit amendement van het gemeene recht wordt afgeweken, wan bij de behandeling van de wet van 1876 heeft men een bepaling opgenomen, dat wanneer de Hervormde Kerk hoogleeraren mocht aanstellen, haar van Rijkswege een zoodanige subsidsie zou kunnen gegeven worden als billijk is.

Mijnheer de Voorzitter, dit sprak bijna vanzelf. Waarom kon tot 1876 geen sprake zijn van traktementen voor Hervormde hoogleeraren? Omdat de Hervormde Kerk onder het besluit van 1815 een eigen faculteit had; toen deze verviel, was het niet anders dan billijk dat voor de Hervormde hoogleeraren hetzelfde werd toegekend, wat de kerkgenootschappen, in art. 103 genoemd, bezaten.

Ik herinner mij niet, dat door het seminarium te Kampen ook om subsidie is gevraagd. Overigens, een Grondwet is art. 104 niet en mocht het billijk blijken, dat een dergelijk seminarium een subsidie kreeg, dan zou dat nog kunnen geschieden.

De Minister heeft verder gezegd: door het amendement zal aan de Hervormde hoogleeraren en aan den Remonstrantschen hoogleeraar hetzelfde worden toegekend, als aan de andere bijzondere hoogleeraren. Dat is bepaaldelijk niet juist. Het onderscheid zal zijn, dat de Hervormde hoogleeraren en de Remonstrantsche hoogleeraar *van rechtswege* zitting zullen hebben in senaat en faculteit en de anderen eerst dan, wanneer curatoren, senaat en faculteit dat goedvinden.

Eindelijk heb ik niet zonder belangstelling gehoord de gunstige testimonia voor de bestaande theologische faculteit, die de Minister met zekere emphase aan de Kamer heeft medegedeeld. Het schijnt dat er weer leven komt in het doodshoofd.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de Kamer niet lang ophouden. Wat het amendement betreft, behoef ik niets meer te zeggen, niet alleen omdat ik mij in hoofdzaak kan vereenigen met de verdediging daarvan door den medevoorsteller, dr. de Visser, gegeven, maar vooral ook omdat de Regeering zelf het amendement heeft overgenomen.

Slechts een enkel punt wensch ik in verband hiermede nog even aan te wijzen. Zonder terug te treden in hetgeen de Minister heeft gezegd met betrekking tot het herstellen van de theologische faculteit, wil ik toch opmerken, dat de vraag dienaangaande in het openbaar debat in bijzonderheden opgekomen, inderdaad slechts naar buiten is getreden, omdat zij leefde en naar ik meen ook in het Verslag gevonden wordt. Daarbij is zij voornamelijk naar voren gebracht, om te ontkomen aan de voorstelling, dat in verband met de opneming ven bijzondere Universiteiten, de openbare Universiteiten als zoodanig neutraal zouden zijn of aan het rationalisme mochten worden overgegeven. In dit verband is de quaestie opgekomen en ik stel er prijs op daarop den nadruk te leggen.

Voorts heb ik met dankbaarheid de verklaring van den Minister vernomen, maar wensch dan ook duidelijk te constateeren, dat de Minister niet het dilemma aanvaardt, door den geachten afgevaardigde den heer Mees gesteld, tusschen opheffing van de theologische faculteit of een faculteit, gelijk zij op dit oogenblik in de wet geregeld is.

Hiermede meer ik thans te kunnen volstaan. Het was alleen even noodig vast te stellen, omdat zulks inderdaad van groot belang is te weten, welke beteekenis aan de verklaring van den Minister te hechten is.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter van de Commissie van Voorbereiding*, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de wijziging der Regeering, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Voorbereiding heeft geen bezwaar tegen de wijziging, door de Regeering in het artikel gebracht.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderart. 107 *ij bis* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het door de heeren de Visser, Schokking en Talma voorgestelde nieuwe artikel, strekkende om na art. XV in te voegen art. XV *bis*, luidende:

„Art. 105 der wet tot regeling van het hooger onderwijs vervalt.",

wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

64ste VERGADERING. — 11 MAART 1904.

18. Wijziging en aanvulling der wet t t regeling van het hooger onderwijs.

64ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 11 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. verzoekschriften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. boekwerken. — Verlof gevraagd en verleend tot het houden eener interpellatie betrekkelijk den Rotterdamschen waterweg. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs; aanneming van de onderartt. 107 *ij*, 107 *ij ter*—107 *mm*; aanvang van behandeling van onderart. 107 *nn*. — Verslag uitgebracht over wetsontwerp. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 91 leden, te weten de heeren:

Janssen, Mutsaers, Bolsius, Merckelbach, Beckers, Bos, van Vlijmen, Brants, van den Heuvel, Drucker, van Vliet, Talma, Raymakers, de Stuers, Friesen, van Heemstra, van der Vlugt, Heemskerk, van der Borch van Verwolde, Mees, Bijleveld, Arts, de Boer, van Alphen, de Klerk, Schokking, Fock, van Bylandt, van de Velde, Roessingh, van Styrum, van Foreest, Ketelaar, Nolting, van Sasse van Ysselt, Krap, Nolens, Travaglino, van der Zwaag, Röell, de Savornin Lohman, Goeman Borgesius, Willinge, van Idsinga, Pompe van Meerdervoort, de Visser, van der Kun, van Asch van Wijck, van Wichen, de Waal Malefijt, Helsdingen, Lucasse, van Wassenaer van Catwijck, Rink, Michiels van Verduynen, ter Laan, Hennequin, Pijnacker Hordijk, Duymaer van Twist, van den Berch van Heemstede, Passtoors, den Tex, Hubrecht, Melchers, Seret, Dolk, van Dedem, van Löben Sels, Okma, Sluis, van Nispen tot Sevenaer, van Kol, van Veen, Brummelkamp, Tydeman, Cremer, Goekoop, van Gijn, de Ram, Kolkman, Verhey, Hugenholtz, de Vries, van Limburg Stirum, Staalman, van Raalte, Lieftinck, van Karnebeek, de Ridder en Smidt,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer Troelstra, dat hij wegens ongesteldheid verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee verzoekschriften betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs, van:

A. J. Ruys, predikant te Oegstgeest, en twaalf anderen, allen predikanten bij de Nederlandsche Hervormde Gemeenten, behoorende tot den Ring Noordwijk;

den Ring Oss, classis 's Hertogenbosch.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de Commissie van Voorbereiding voor het hooger onderwijsontwerp;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

de Utrechtsche Schildersgezellenvereeniging „Door Eendracht Sterk", afd. Schildersgezellen-bond;

den 2den voorzitter en den 2den secretaris van de afdeeling Franeker e. o. van den B. v. N. O.;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

P. H. de Haan, inspecteur der directe belastingen te Breda, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

Gualthérie van Weezel, directeur van het postkantoor te Utrecht, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende boekwerken:

van den Minister van Binnenlandsche Zaken, de Verslagen van de inspecteurs van den arbeid over 1901/1902;

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de laatst verschenen Aanvullingsbladen tot het Bulletin International des Douanes.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Mees, die het gevraagd heeft.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de Kamer verlof te vragen op een nader te bepalen dag tot den Minister van Waterstaat een vraag te richten over de wijze waarop de Minister van plan is de gelden te besteden, die bij de begrooting voor het loopende jaar zijn toegestaan voor onderhoud, herstel en verbetering van de werken van den waterweg van Rotterdam naar zee.

De **Voorzitter**: Ik stel voor den heer Mees het gevraagde verlof te verleenen en het houden dier interpellatie te bepalen na afloop van de interpellatie van den heer Drucker over het ontslag van den heer Lindeman.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het WETSONTWERP TOT WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, brengt het volgende verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld twee adressen:

het eerste van A. J. Ruys, predikant te Oegstgeest, en 12 andere predikanten bij de Nederlandsche Hervormde gemeenten, behoorende tot den Ring „Noordwijk", houdende betuiging van adhaesie aan het adres door de predikanten der Nederduitsch Hervormde gemeente te Amsterdam, en verzoekende het wetsontwerp tot wijziging der wet op het hooger onderwijs niet te bekrachtigen;

het andere van H van Woudenberg Hamstra, praetor, en L. D. J. H. Krol, scriba van den Ring Oss, classis 's Hertogenbosch, verzoekende het aanhangig wetsontwerp op het hooger onderwijs te verwerpen.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Beraadslaging over het *amendement* van den heer Schokking, strekkende om in art XV na art. 107 *ij bis*, in te voegen: art. 107 *ij ter*, luidende:

„Aan instellingen, stichtingen of rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen kan door Ons op hun verzoek, curatoren gehoord, telkens voor een studiejaar worden toegestaan aan eene Rijks-universiteit of aan de technische hoogeschool eene reeks wetenschappelijke voorlezingen te doen houden.

„Bij het verzoek, dat vóór 1 April is in te zenden, moeten worden overgelegd;

„1°. de statuten, de akte of het reglement voor de te houden lezingen;

„2°. eene opgave van de dagen en uren, waarop zij de voorlezingen zullen doen houden;

„3°. eene lijst van hen, die eene voorlezing houden zullen en van de door hen te behandelen onderwerpen.

„Bij de voorlezingen wordt door curatoren het gebruik van de inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, onder door hen te stellen voorwaarden vergund.

„De voorlezingen en de daarin te behandelen onderwerpen worden op het programma der lessen aangekondigd.

„Zonder betaling heeft tot deze voorlezingen toegang een ieder, die toegang heeft tot de lessen der universiteit of der technische hoogeschool."

De heer **Schokking**, het woord bekomen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Veel toelichting behoeft dit amendement niet, omdat ik meen dat de inhoud voor zich zelf spreekt.

Gelijk bij de algemeene beschouwingen reeds gebleken is, is de hoofdbedoeling om aan vereenigingen gelegenheid te geven wetenschappelijke voorlezingen te doen houden in het Academisch millieu.

Daar ik onderscheid maak tusschen het houden van die lezingen in een gewone zaal en aan een Universiteit, kan het niet anders of ik moet er prijs op stellen, dat op het laatste nadruk valt.

Ik kan het dan ook niet eens zijn met hetgeen bij een korte bespreking van dit punt gisteren door den geachten afgevaardigde uit Utrecht gezegd is, dat het slechts een quaestie van geld zou zijn of vereenigingen de bedoelde lezingen doen houden in een zaal, die zij moeten huren, of wel aan een Universiteit.

Integendeel, het betreft hier de gedachte van „university-extension", welke meer en meer op den voorgrond treedt; een gedachte, die m. i. steun verdient, doch zoodanige uitwerking behoeft, dat zij niet in verkeerd spoor kome, hetgeen zoo lichtelijk zou kunnen gebeuren. Ik acht het daarom van belang, dat die gedachte op zoodanige wijze ontwikkeld wordt, waardoor voorkomen worde, dat onder een wetenschappelijken naam eigenlijk slechts wat geliefhebberd worde.

Hiermede is de bedoeling van mijn amendement aangeduid. De beteekenis daarvan kan door het volgende nog meer voelbaar worden gemaakt. Dit wetsontwerp opent de gelegenheid om bijzondere leerstoelen te stichten; maar nu zal het dikwijls kunnen voorkomen, dat men zonder zulk een leerstoel te stichten, toch gelegenheid wenscht te hebben om de studeerende jongelingschap, b.v. over een opkomende machtige gedachte die de geesten vervult, een ter zake kundige of bekend wetenschappelijk man uit het buitenland te laten hooren.

Tenzij er een vereeniging is die niet alleen waarborgen geeft voor een behoorlijke plaats van optreden, maar ook zorgen kan voor een voldoend honorarium, zal het dikwijls moeilijk zijn een zoodanige geleerde tot het houden van een reeks voorlezingen te bewegen.

Het is niet noodig dit verder uit te breiden, het is genoeg dat de eigenlijke gedachte van het amendement bekend zij.

Voor de uitwerking daarvan was nu tweeërlei noodzakelijk.

Vooreerst, dat er waarborgen gesteld worden, zoodat die vereenigingen geen gevaar loopen telkens den neus te stooten bij heeren curatoren, die in deze te beslissen hebben, maar dat zij zich, op grond van de wet, met een verzoek kunnen wenden tot de Regeering, waarover heeren curatoren worden gehoord. Indien het verzoek wordt toegestaan behooren de voorlezingen te worden opgenomen in het program der lessen, terwijl de toegang voor de studenten moet openstaan.

In de tweede plaats dienen er waarborgen voor de Regeering te zijn, dat geen onwaardigen van de gelegenheid gebruik maken. Daarvoor dienen de voorschriften, welke de vereenigingen bij haar verzoek moeten in acht nemen. Hiernevens moest nog het recht van curatoren worden opgenomen om de voorwaarden te stellen, waarop van de gehoorzalen en, wanneer het voorlezingen geldt bij de medische, wis- en natuurkundige faculteiten, of bij de technische hoogeschool, ook van de hulpmiddelen bij het hooger onderwijs gebruik kan worden gemaakt.

Voor het oogenblik meen ik het bij deze korte toelichting te mogen laten, het amendement in de welwillende overweging van den heer Minister en de Kamer aanbevelende.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Bos, de Waal Malefijt, Krap en Duymaer van Twist, en komt dus in beraadslaging.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met het denkbeeld dat in het amendement van den heer Schokking belichaamd is, mijn volkomen sympathie te betuigen. Reeds bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp heb ik opgemerkt, dat in het instituut der bijzondere leerstoelen aanleiding zal kunnen gelegen zijn om het werk der University Extension, het werk der wetenschappelijke leergangen voor volwassenen, tot meerder uitbreiding en meer volkomenheid te brengen.

Evenals in andere landen, zelfs in het klassieke land van de University Extension, moet ook daarbij de stoot niet uitgaan van de Universiteit zelf, maar van buiten. De ervaring heeft het bijna overal geleerd, dat elke aristocratie, ook de aristocratie van den geest, gaandeweg neiging vertoont om te worden tot een kaste, die zich afscheidt van de groote massa.

Nu komt het mij voor, dat ook de geestelijke aristocratie in ons land aan onze Universiteiten te weinig in aanraking komt met het volk. Dit acht ik èn voor de wetenschap èn voor het volk een nadeel. Ik geloof, dat het voor het wetenschappelijk onderzoek in ons land een voordeel zou wezen, voornamelijk voor die wetenschap die zich met de maatschappij zelf bezighoudt, wanneer hoogleeraren in vakken als staathuishoudkunde of in verschillende deelen van de rechtswetenschap, zich telkens hadden moeten wenden, ik zeg niet tot het volk in het algemeen, maar tot dat deel van het volk dat, voldoend ontwikkeld en beschaafd, in verschillende kringen van het practische leven werkzaam is. Dan zou het zijn gebleken, dat geleerden zich eerder hadden beziggehouden met de decompositie van het maatschappelijk weefsel in plaats van met de zelfstandige voortspinning van eigen gedachtenvezels.

Ik acht het dus voor de wetenschap zelf van groot belang, dat de mannen van de Universiteit treden tot dat deel van het volk, dat in den loop van de jaren wel op die hoogte van ontwikkeling is gekomen om dit onderwijs te volgen. Reeds Thorbecke heeft gezegd, dat, indien het hooger onderwijs op ons geheele volk een groote uitwerking zou hebben, dit alleen zou kunnen geschieden door het aanvullen van de leemten, die in zijn tijd bestonden en wel door de toen ontworpen regeling van het middelbaar onderwijs. Welnu; gedurende een 40tal jaren heeft dat middelbaar onderwijs in ons land gewerkt en nu moge men het van belang achten, dat de regeling van dat middelbaar onderwijs in menig opzicht worde herzien, het valt niet te ontkennen dat het onderwijs op de hoogere burgerscholen met 5jarigen cursus in ons land het geheile peil van ontwikkeling zeer sterk heeft doen stijgen, zoodat in menigen maatschappelijken kring personen worden aangetroffen, die volkomen in staat zijn om wetenschappelijke lezingen en cursussen te volgen.

En dit is niet alleen het geval met degenen die middelbaar onderwijs hebben genoten, maar ook met die duizenden onderwijzers in ons land, die dorsten naar kennis en die een opleiding hebben genoten, welke tot het opnemen daarvan langs wetenschappelijken weg volkomen in staat stelt.

Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen gezegd, dat de bijzondere leerstoelen, waarvan in dit wetsontwerp sprake is, waarschijnlijk in dit opzicht voordeel zullen kunnen geven. Het is mij bekend, dat reeds nu in ons land de stichting wordt voorbereid van een vereeniging die zich de *University extension* ten doel stelt, en nu ligt het voor de hand, dat het doel van een dergelijke vereeniging moet zijn om aan enkele Universiteiten personen te verbinden van hoog wetenschappelijk gehalte, die dat zeer moeilijk en belangrijke werk zullen kunnen verrichten. Die cursussen kunnen dan worden georganiseerd in de Universiteitssteden zelf, maar ook in andere centra van bevolking, die daarvoor de gelegenheid aanbieden.

Het amendement van den heer Schokking gaat in dit opzicht nog verder.

De instelling van een bijzonderen leerstoel zal altijd een moeilijk werk blijven, waaraan zeer belangrijke financieele opofferingen zullen verbonden zijn. Daarentegen zal het veel gemakkelijker zijn, en zal men trouwens daarmede voor het verder liggende doel den weg kunnen bereiden, door het doen houden van een aaneengeschakelde reeks van voorlezingen. Ik acht dit o. a. van zeer groot belang juist met het oog op hetgeen voor bijzondere wettelijke regeling is voorbehouden, nl. de regeling van het hooger landbouw- en handelsonderwijs, speciaal het laatste.

De ervaring heeft in Duitschland geleerd van hoeveel belang het juist voor dat hooger handelsonderwijs is, dat ook voor een grooter publiek toegankelijke reeksen van voorlezingen worden gegeven op het gebied van de handelswetenschappen.

Wanneer men bijv. let op de cijfers van de handelshoogeschool te Keulen, dan ziet men dat in het eerste semester van het bestaan dier hoogeschool aan die inrichting aanwezig waren 68 studeerenden en 633 toehoorders en in het vierde 198 studeerenden en 1271 toehoorders, waarbij de laatsten reeksen van voorlezingen volgen zooals in dit amendement zijn bedoeld.

Dit wijst, dunkt mij, op een zeer groote en belangrijke behoefte aan verdere ontwikkeling en vorming bij een groot aantal personen, die reeds in de maatschappij werkzaam zijn en niet alleen een voldoende opleiding hebben gehad, maar te gelijk daaraan paren een belangrijke practische ervaring, waardoor dat onderwijs veel meer vruchtdragend wordt.

Dat ook elders die behoefte bestaat, blijkt uit het feit, dat in Londen in 1895 is opgericht de Londonschool for economic and political science, waar het onderwijs van hetzelfde karakter vooral wordt gegeven in avondcursussen.

Ik meen hiermede te kunnen volstaan om te kennen te geven, dat het denkbeeld van den heer Schokking mijn onverdeelde sympathie heeft. Wanneer ik ten slotte over dit amendement enkele opmerkingen ga maken, hoofdzakelijk van redactioneele strekking, dan zal den geachten afgevaardigde blijken dat ik daarmede bedoel een opbouwende critiek te voeren.

In de eerste plaats schijnt het mij toe, dat in het amendement een zelfde redactie in hoofdzaak moet worden gevolgd, als gevolgd is in het artikel, dat betrekking heeft op de bijzondere leerstoelen, art. 107 *a*.

Daar wordt nl. gesproken van aanwijzing van instellingen enz. als bevoegd om bijzondere leerstoelen te vestigen, na ingewonnen advies van curatoren der universiteit, den senaat gehoord.

Nu komt het mij voor, dat, wanneer er sprake is van lezingen als hier bedoeld, ook steeds de senaat zal moeten worden gehoord, omdat het inderdaad van belang is, dat alleen aan de Universiteit worden verbonden lezingen met een bepaald wetenschappelijk karakter.

In de tweede plaats schijnt het mij toe, dat aan het einde van de eerste zinsnede zal moeten worden uitgedrukt, dat alleen lezingen zullen worden gehouden door bepaald in het verlof aangewezen personen, met uitdrukkelijke vermelding van de te behandelen onderwerpen, evenals bij de aanwijzing van de bijzondere leerstoelen moet worden vermeld welke vakken zullen worden onderwezen. Het komt mij toch voor, dat ook geheel in den gedachtengang van den geachten afgevaardigde moet vooropstaan het wetenschappelijk peil van de lezingen, die worden gehouden; het is daarvoor een maatregel van orde, dat in het te geven verlof met de onderwerpen die behandeld worden ook de namen van de personen die ze zullen behandelen worden vermeld.

In de derde plaats schijnt het mij toe, dat het eigenlijk wel eenigszins zonderling klinkt, nu men hier spreekt van lezingen, waarvoor het verlof voor den duur van een jaar moet worden verleend, de overlegging te gelasten van de statuten, de akte of het reglement voor de te houden lezingen. Het komt mij voor, dat een reglement voor de lezingen alleen voldoende zou zijn. Eigenlijk meen ik dat zelfs in het algemeen voor deze lezingen de bepaling niet behoefde te gelden, dat alleen rechts persoonlijkheid bezittende vereenigingen dat recht kunnen bezitten. Die bepaling heeft meer betrekking op de bijzondere leerstoelen, omdat deze iets zijn van meer blijvenden aard, waardoor kan voorkomen worden, dat het eene jaar een leerstoel wordt opgericht en het volgende jaar weer verdwijnt, een soort van spiritistische verschijning.

In de vierde plaats schijnt het mij toe, dat moeilijk bij het verzoek dat wordt gedaan, kan worden overgelegd een opgaaf van de dagen en uren waarop de lezingen zullen worden gehouden; dat is toch een zaak die geheel aan de beslissing van curatoren blijft overgelaten, en dus op het oogenblik van de aanvrage niet kan worden vastgesteld.

Ten slotte meen ik nog een opmerking van eenig meerder gewicht te moeten maken over de laatste alinea, waarin wordt gesproken over het gebruik van inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen, terwijl dan verder volgt: De voorlezingen en de daarin te behandelen onderwerpen worden op het programma der lessen aangekondigd. Daar staan dus twee imperatieve bepalingen van eenige beteekenis. Nu is zeker de bepaling dat onder sommige omstandigheden het gebruik van verzamelingen enz. wordt toegestaan, van belang. Het zou bij voorbeeld moeilijk zijn over de theorie van Darwin een reeks lezingen te houden, wanneer men niet de beschikking had over de hulpmiddelen die een Rijks-universiteit kan aanbieden.

Maar toch komt het mij voor, dat deze bepaling niet op de wijze als in het amendement geschiedt, kan worden opgenomen, wanneer men in aanmerking neemt art. 60 van de wet op het hooger onderwijs, waarin sprake is van privaat docenten. Daar staat: „De senaat *kan* de aankondiging hunner lessen op het programma, vermeld in art. 47, toestaan. Bij weigering beslist, curatoren gehoord, Onze Minister van Binnenlandsche Zaken."

Nu spreekt het vanzelf, dat de bepaling die daar voor privaat docenten geldt, niet strenger mag worden gemaakt voor het houden van lezingen.

In de tweede plaats staat in art. 60: „Van de inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs *kunnen* curatoren, onder door hen te stellen voorwaarden, aan privaat docenten het gebruik vergunnen."

Derhalve kan men ook hier gerust volstaan met een facultatieve bepaling en behoeft de imperatieve niet te worden opgenomen. Ik meen deze opmerkingen den geachten afgevaardigde in overweging te mogen geven; maakt hij daarvan gebruik, dan zal zijn amendement daardoor zeker meer aannemelijk worden.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de korte gedachtenwisseling die over dit onderwerp gisteren heeft plaats gehad, heb ik mij mijn oordeel over dit amendement voorbehouden, totdat het voor mij lag. Ik zeide reeds toen, dat op de weigering van curatoren van Utrecht, om de door den heer Schokking bedoelde vergunning te verleenen, zeker van invloed is geweest, dat die aanvrage uitging van een groep jongelieden, welke te allen tijde weder kon gevolgd worden door anderen, en waardoor dus een antecedent zou worden geschapen, dat moeilijkheden voor het vervolg kon opleveren. Werd zulk een aanvrage gedaan door lichamen of vereenigingen van meer duurzamen aard, dan zou dit — dit zeide ik reeds gisteren — natuurlijk op de beslissing een zekeren invloed hebben.

Ik heb mij nu evenwel den tijd ten nutte gemaakt om dit amendement nader te bezien en veel van wat door den geachten afgevaardigde uit Winschoten gezegd is had ook mijn aandacht getrokken, meer in het bijzonder de bepaling: „Bij de voorlezingen wordt door curatoren het gebruik van de inrichtingen

verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, onder door hen te stellen voorwaarden, vergund." Ik meen, dat dit met het oog op verzamelingen of instellingen van wetenschappelijken aard als laboratoria, enz. tot moeilijkheden zal kunnen leiden. Met den geachten afgevaardigde uit Winschoten ben ik van meening, dat dit bezwaar echter vervalt, wanneer het woord „wordt" veranderd wordt in „kunnen worden".

Hiermede meen ik te kunnen volstaan. Al ben ik niet zoo sanguinisch gestemd als de geachte afgevaardigden uit Harlingen en Winschoten, van te gelooven, dat de aanvragen onder deze voorwaarden zoo menigvuldig zullen worden, heb ik toch volstrekt geen bedenking tegen de grondgedachte van het amendement.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen met de grondgedachte, waaruit dit amendement is voortgekomen, mijn volle instemming betuigd; ik behoef dus niet te herhalen, dat ik het denkbeeld, in het amendement belichaamd, toejuich. Vraagt de geachte afgevaardigde uit Harlingen mij nu of het amendement, zooals het daar ligt, wat vorm en redactie betreft, voor mij al dan niet eenige bedenking oplevert, dan zal ik de eerste opmerking van den geachten afgevaardigde uit Winschoten niet steunen. Het komt ook mij voor, dat daar waar geen sprake is van een duurzaam instituut, van een blijvend verkregen recht, maar eenvoudig van een toelating voor één jaar, dan niets anders noodig is dan het indienen van een verzoekschrift en van een beschikking daarop, waarbij dit verzoek wordt toegestaan. Ik zie dus niet in, dat men uit de bepaling, die nu vastgesteld is ten opzichte van de bijzondere leerstoelen, behoeft te concludeeren tot denzelfden vorm ook hier.

Wat de opmerking van den heer Bos betreft, dat de statuten en de akte als zoodanig misschien overbodig zijn en men zou kunnen volstaan met het reglement voor de lezingen, ik gevoel daar iets voor, als men zich denkt, dat het houden van lezingen maar eens „gelegentlich" door een zekere groep van personen voor één jaar gevraagd wordt zonder dat men er op terugkomt, maar wanneer eenmaal dit amendement in de wet mocht komen en practisch uitgevoerd worden, zou dit er van zelf toe leiden, dat hier en daar vereenigingen of maatschappijen zich er voor spanden en door deze het verzoek telken jare werd gedaan. In dat geval is het wel van aanbelang, dat curatoren weten met welke vereeniging of maatschappij zij te doen hebben. Dat de senaat ook gehoord zal worden, is een opmerking, waar ik niets tegen heb en die ik mijnerzijds ook wel aan den geachten afgevaardigden in overweging zou willen geven. Er is dunkt mij wel iets voor te zeggen, dat het, waar men aan de Universiteit optreedt, niet buiten de kennisneming van den senaat omgaat.

Opgave van de dagen en uren waarop zij de voorlezingen zullen houden — sub 2°. genoemd — is dunkt mij ook noodzakelijk. Wanneer men zoodanige groep van personen, dergelijke vereeniging of dergelijk bestuur lezingen wil laten inrichten moeten zij ook vooraf weten op welke dagen, over welke onderwerpen en door wie de lezingen gehouden zullen worden. In zoover geloof ik, dat de opmerking juist is en dat de redactie te wenschen overlaat. Ik meen dat er in plaats van „zullen doen houden", moet staan „wenschen te doen houden".

Voor het in overleg treden met de besturen of vereenigingen is het noodzakelijk, dat curatoren een concreet voorstel vóór zich hebben en niet een algemeene aanvraag om lezingen te houden.

De opmerking, dat het gebruik van inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs moeilijk imperatief kan worden opgelegd, komt mij voor metterdaad juist te zijn. Het geven aan zulk een instelling of vereeniging van een zeker recht op het gebruik van inrichtingen en hulpmiddelen, komt mij niet zonder bedenking voor en ik geloof, dat de geachte voorsteller in het belang van het amendement goed zou doen een facultatieve bepaling op te nemen. Een imperatieve bepaling zou ten gevolge kunnen hebben, dat curatoren ongunstig adviseerden. Zij zouden licht tot de conclusie komen: als deze lezingen moeten worden gehouden en wij moeten alles beschikbaar stellen, laat de vergunning dan maar worden geweigerd, dan hebben we er geen moeite mee.

Mijnerzijds zou ik er een andere vraag aan willen toevoegen, en dat is deze. Er zijn inrichtingen en hulpmiddelen aan de Universiteit van zoo kostbaren aard, dat het, wanneer zij met goedkeuring van curatoren voor korten tijd in handen werden gesteld van zulke lezers, die met de manipulatie van zulke inrichtingen dikwijls niet practisch vertrouwd zijn, op enorme schade voor het Rijk zou uitloopen. Ik denk aan de sterrewacht. Het is niet onmogelijk, dat, waar de sterrenkunde velen boeit, door anderen voorlezingen zouden worden gehouden en instrumenten gebruikt en waar aan deze lezers niet voortdurend onderwijs wordt gegeven in het manipuleeren van die kostbare inrichtingen en zij daarin weinig geoefendheid kunnen hebben, komt het mij voor dat ook daaruit wel bedenkingen zouden kunnen rijzen.

Zoo biedt ook het chemisch en het physisch laboratorium dikwijls het gebruik aan van stoffen, die, wanneer men niet gewend is er mede om te gaan, tot ontploffingen, uitbarstingen en allerlei gevaar zouden kunnen leiden.

Wanneer nu de curatoren, zonder dit alles te voorzien, uit zucht naar welwillendheid, het gebruik daarvan onder zekere voorwaarden zouden toestaan, weet ik niet, of het belang van het Rijk wel voldoende gedekt was.

Daarom zou ik wenschen, dat onder de voorwaarden werd opgenomen, dat, vóór de inwerkingtreding, deze aan den Minister van Binnenlandsche Zaken werd medegedeeld. Wanneer er dan eenige bedenking mocht rijzen, heeft hij de gelegenheid en de bevoegdheid met de curatoren daarover nader te onderhandelen. Is het daarentegen eenmaal toegestaan, dan is het moeilijk naderhand tusschenbeide te treden.

Wat de zaak zelf betreft, juich ik deze daarom des te meer toe, omdat, als ik het goed begrijp, de oprichting van een bijzonderen leerstoel eischt aparte personen, die daarvoor leven en men er daarom bijna nooit anders dan jeugdige personen voor zal kunnen vinden. Nu is het juist van aanbelang dat in de practijk gerijpte en ervaren mannen daaraan kunnen deelnemen, maar dezen bekleeden gewoonlijk ambten of zijn aan de maatschappij verbonden, en kunnen misschien van hun tijd wel eenige uren afzonderen om een voorlezing te geven, maar toch niet geregeld les geven.

Dit voorstel van den geachten afgevaardigde nu biedt het groote voordeel, dat daardoor dat soort personen, wier onderricht in zulk een hooge mate dienstig en nuttig is, de gelegenheid hebben, hun licht ook aan onze Universiteiten te kunnen laten schijnen.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met een woord van dank, zoowel aan den Minister van Binnenlandsche Zaken als aan den heer Bos en gedeeltelijk ook aan den heer Röell, voor den steun, dien zij aan het amendement hebben willen geven.

Wanneer ik nu de bedenkingen beantwoord, die naar aanleiding van de redactie gemaakt zijn, veroorloof ik mij de volgende opmerkingen.

In de eerste plaats, waar ook de Minister oordeelt, dat behalve het hooren van curatoren ook het advies van den senaat wenschelijk is, zoo komt het mij voor, dat het dan het eenvoudigst is de formuleering over te nemen, die in het eerste artikel over de bijzondere leerstoelen gevonden wordt.

Wat een paar volgende opmerkingen van den heer Bos betreft, kan ik echter niet met hem instemmen.

Voor een gedeelte heeft de Minister reeds geantwoord op hetgeen hij heeft gezegd met betrekking tot de statuten, de akten of reglementen voor de te houden lezingen. Ook ik meen, dat het voorschrift daaromtrent moet gehandhaafd worden, waardoor een betere waarborg wordt gegeven, dat er niet à l'improviste tot het organiseeren van wetenschappelijke lezingen wordt overgegaan. Zij die zich daarmede willen inlaten, behooren zich rekenschap te geven van de beteekenis van het voorgestelde doel en daaraan uitdrukking te geven in de statuten.

Voorts wil ik ook de bepaling handhaven, dat er bij het verzoek opgave wordt gedaan van de dagen en uren, waarop men de voorlezing *wenscht* te doen houden. Want tegen de vervanging van het woordje „zullen" door „wenschen te" heb ik geen bezwaar.

Wanneer de heer Bos nu ook verder nog een verandering begeert ten opzichte van degenen, die de voorlezingen zullen

houden en de te behandelen onderwerpen, dan kan het wezen, dat ik den geachten afgevaardigde niet goed heb begrepen; maar voor het oogenblik ontsnapt mij het verschil tusschen hetgeen hij wil en datgene, wat door mij is voorgesteld.

Er staat toch in het amendement, dat bij het verzoek aanstonds een lijst moet worden overgelegd van hen, die een voorlezing zullen houden en van de door hen te behandelen onderwerpen.

De heer Bos merkt thans op, dat zijn bedoeling is, dat dit in het verlof zelf zal worden opgenomen. Maar wanneer het verzoek der vereeniging wordt toegestaan, dan volgt daaruit, dunkt mij, vanzelf, dat de Regeering geen bezwaar maakt tegen de genoemde personen en de te behandelen onderwerpen. De verplichting om hetzelfde in het verlof op te nemen, zou dan toch geen andere beteekenis hebben, dan dat de Regeering nog eens constateert dat die personen en die onderwerpen in de lijst zijn genoemd. Doch ik zie van een zoodanige afzonderlijke bepaling vooralsnog de noodzakelijkheid niet in.

Wat nu ten slotte de voorname bedenking van den heer Bos aangaat, dat in de laatste alinea's imperatief wordt voorgeschreven, dat bij de voorlezingen door curatoren het gebruik van de inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, onder door hen te stellen voorwaarden wordt vergund, ik kan dit bezwaar niet zoo laten wegen als de geachte spreker, ook niet met het oog op art. 60 van de wet op het hooger onderwijs. Want wanneer het verzoek van eenige stichting of vereeniging om wetenschappelijke voorlezingen te doen houden inkomt, moeten curatoren worden gehoord, waarbij zij dus ook in verband met het gewenschte gebruik van de inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, de Regeering adviseeren zullen het verzoek al of niet toe te staan. In het toestaan zal mijns inziens dan tevens opgesloten liggen, dat van de inrichtingen enz. gebruik zal kunnen worden gemaakt.

Meent men echter dat de imperatieve vorm een overwegend bezwaar zou zijn, dan heb ik geen bedenking dien door den facultatieven te vervangen, omdat het feitelijk toch facultatief is.

Ingevolge een wenk van den Minister wil ik in het amendement gaarne de verplichting opnemen, dat de door curatoren te stellen voorwaarden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken worden medegedeeld. Ik heb daartegen geen bezwaar, omdat ik ten volle erken dat de Regeering gelegenheid moet hebben zich te vrijwaren tegen mogelijke schade, aan de inrichtingen enz. aangebracht.

Slechts is het ook hierbij weder de vraag, of voor dit laatste niet aanstonds bij het stellen der voorwaarden kan gezorgd worden, zoodat de Minister daarin niet afzonderlijk behoeft gemoeid te worden.

Doch, zooals gezegd is, acht de Minister het voorgestelde niet voldoende, dan zal ik mij naar zijn wenk voegen.

Mijn amendement zal dan nu aldus luiden:

De eerste alinea: „Aan instellingen, stichtingen of rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen kan door Ons, op hun verzoek na ingewonnen advies van curatoren der Rijks-universiteit of der technische hoogeschool, den senaat gehoord, telkens voor één studiejaar worden toegestaan aan eene Rijksuniversiteit of aan de technische hoogeschool eene reeks wetenschappelijke voorlezingen te doen houden."

Voorts wordt in 2°. het woord „zullen" vervangen door „wenschen te".

De laatste alinea's worden aldus gelezen: „Bij die voorlezingen kan door curatoren het gebruik van de inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs onder door hen te stellen en aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken mede te deelen voorwaarden worden vergund.

„De voorlezingen en de daarin te behandelen onderwerpen kunnen op het programma der lessen worden aangekondigd."

Wanneer ik intusschen over het facultatief stellen ook van dit laatste denk, vraag ik mij af, of deze wijziging wenschelijk en noodig is. Wel wil ik den heer Bos, die mijn amendement zoo krachtig gesteund heeft, te gemoet te komen; maar, terwijl ook de senaat bij de indiening van het verzoek moet worden gehoord, is het dan in strijd met art. 60 der wet, wanneer de aankondiging van de voorlezingen op het programma imperatief wordt gelaten? Ik zie niet in, dat hier een ernstig bezwaar is. De quaestie is niet van dien aard, dat ik er mij tegen zou verzetten, als men op wijziging ook hiervan bleef aandringen, maar de vraag is of het zoo van alle zijden facultatief moet worden gemaakt. Daarom, tenzij er bij den heer Bos overwegend bezwaar mocht blijven bestaan, wil ik vooralsnog de eerst voorgestelde lezing op dit punt behouden.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn nog enkele verschilpunten tusschen den voorsteller van het amendement en mij. In de eerste plaats loopt het verschil hierover, of in het verlof dat wordt verleend, uitdrukkelijk omschreven moet worden welke voorlezingen zullen worden gehouden en door welke personen. De geachte spreker meent, dat het eigenlijk al vanzelf spreekt, maar dat is niet het geval. Zooals het voorstel thans luidt, loopt de zaak aldus: een vereeniging wendt zich tot den Minister met het verzoek voorlezingen te mogen doen houden, bepaalt de onderwerpen, geeft die op en geeft tevens op de personen die de onderwerpen zullen behandelen.

Nu wordt, zooals het in het artikel luidt, door den Minister aan die vereeniging verlof verleend om voorlezingen te mogen laten houden, zonder meer.

Het komt mij voor, dat wel degelijk ook op het wetenschappelijk karakter van de personen de nadruk moet worden gelegd en niet alleen de senaat daarover behoort te worden gehoord, maar ook slechts bepaald te noemen personen tot het houden van lezingen worden aangewezen. In het te verleenen verlof moet, geloof ik, vermeld staan, dat het aan eenige vereeniging wordt verleend om bepaalde voorlezingen te doen houden over aangewezen onderwerpen door uitdrukkelijk genoemde personen. Dat is de strekking van hetgeen ik opmerkte en ik geloof, dat de geachte afgevaardigde goed zou doen door aan het eerste lid toe te voegen de woorden: „door bepaalde in het verlof genoemde personen over uitdrukkelijk daarin vermelde onderwerpen".

In de tweede plaats ben ik het nog niet geheel en al eens met wat de geachte afgevaardigde nu heeft opgenomen als wijziging ten opzichte van de voorwaarden, door curatoren te stellen bij het gebruik van verzamelingen enz. Wil die bepaling werkelijk doel treffen, dan moet de Minister van Binnenlandsche Zaken daarvan kennis kunnen nemen en dan behoort daarvoor een zekere tijd te worden gesteld. De geachte afgevaardigde zou m. i. goed doen door te lezen: „onder door hen te stellen en veertien dagen vóór het in werking treden aan den Minister mede te deelen voorwaarden".

In dat geval krijgt de Minister van Binnenlandsche Zaken veertien dagen vóór dat de voorlezingen beginnen mededeeling en indien hij meent, dat die opgaven geheel in strijd zijn met het belang van verzamelingen, inrichtingen of dergelijke, kan hij daartegen opkomen.

Ten slotte kan ik mij niet vereenigen met hetgeen de geachte afgevaardigde zegt over de imperatieve bepaling, dat de voorlezingen op het programma der lessen moeten worden aangekondigd. Er is geen reden om in deze verder te gaan dan de wet op het hooger onderwijs voorschrijft voor de privaat docenten en daarvoor is vooral geen reden, omdat, wanneer de senaat weigert de voorlezingen op het programma der lessen te plaatsen, de Minister van Binnenlandsche Zaken, de curatoren gehoord, toch de beslissing heeft. Indien de geachte afgevaardigde wil voorstellen — anders zal ik het zelf bij amendement doen — om in plaats van de zinsnede: „De voorlezingen en de daarin te behandelen onderwerpen worden op het programma der lessen aangekondigd" te lezen een dergelijke bepaling als voorkomt in de voorlaatste alinea van artikel 60 der wet op het hooger onderwijs, namelijk van dezen inhoud:

„De senaat kan de aankondiging dezer voorlezingen op het programma, vermeld in art. 47, toestaan. Bij weigering beslist, curatoren gehoord, Onze Minister van Binnenlandsche Zaken";

dan blijft men volkomen in overeenstemming met een bepaling, die in de wet op het hooger onderwijs voor een analoog geval voorkomt, en dan is, geloof ik, voldaan aan hetgeen de vereenigingen op dit gebied zouden kunnen wenschen.

Ik wensch dus aan den heer Schokking in overweging te geven deze wijzigingen alsnog in zijn amendement aan te brengen.

De heer **Heemskerk**: Nog één wijziging wil ik aan den geachten voorsteller van het amendement in overweging geven. Moet hier niet bepaald worden, dat het verlof ook kan worden ingetrokken? Wij zijn nu zoo zorgvuldig bezig die bepaling in

andere artikelen op te nemen, en waarom moet dit dan hier niet geschieden?

Ik hoor om mij heen zeggen, waaraan ik ook wel gedacht heb: „het is maar voor één jaar". Maar het zou wel eens kunnen gebeuren, dat sommige voorlezingen aanleiding gaven tot een zoodanige gisting, dat daaruit wanorde ontstond. En daarom geloof ik dat het zeer gewenscht is, dat men het in handen heeft om die voorlezingen te kunnen verbieden. Het is hier een proef, en het geldt hier niet iets te incorporeeren in de Academie, maar hier kunnen zaken van den meest verschillenden aard ter sprake worden gebracht op de meest verschillende wijze. En bij de groote zorgvuldigheid, waarmede in dit wetsontwerp intrekking mogelijk gemaakt wordt, mag ook hier de mogelijkheid van intrekking niet ontbreken.

Ik geef dus den geachten afgevaardigde in overweging de volgende alinea bij te voegen: „Dit verlof kan door Ons, na ingewonnen advies van curatoren der Rijks-universiteit, den senaat gehoord, worden ingetrokken."

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat op dit oogenblik wat te veel gewicht aan deze zaak gehecht wordt, door voortdurend nieuwe bepalingen aan het amendement te willen toevoegen; want ik vrees eenigszins, dat de uitvoering steeds moeilijker zal worden. Intusschen, waar het mij te doen is om de aangelegenheid in de wet geregeld te zien, en de invoeging van het recht tot intrekking van het eens verleende verlof bij mij geen ernstige bedenking ontmoet, ben ik bereid tot die aanvulling, gelijk tot elke wijziging, welke het amendement ten goede komt. Maar ofschoon het voor mij geen quaestie is van gelijk te willen hebben, zoo moet ik toch, wat het voorstel van den heer Bos betreft, om in het verlof de namen op te nemen van degenen die voorlezingen zullen houden en van de te behandelen onderwerpen, bij mijn meening blijven, dat ik het groote verschil tusschen hetgeen hij wil en hetgeen ik voorstel niet inzie. Uit het feit toch, dat aanstonds bij het verzoek die namen enz. moeten worden overgelegd, blijkt, dat de Regeering hier steeds een verzoek in concreten vorm ter beoordeeling krijgt. Welke winst wordt er dan verkregen door in het verlof te constateeren, welke personen voorlezingen zullen houden en over welke onderwerpen zal worden gehandeld? Ik acht het eenvoudig een quaestie van goede trouw, dat een vereeniging, die een goedgunstige beschikking op haar verzoek ontvangen heeft, zich houdt aan de overgelegde lijst.

Wanneer ik er de noodzakelijkheid van inzag, zou ik mij niet verzetten tegen de aanvulling, maar ik acht haar ten eenenmale onnoodig.

Wat het voorstel aangaat, dat er een termijn zal worden ingevoegd bij de mededeeling van de voorwaarden aan den Minister, dit ligt geheel in de lijn van de bedoeling dier mededeeling.

En wat ten slotte de opmerking van den heer Heemskerk betreft, daarvan geldt ook, dat zij voor mij niet veel gewicht in de schaal legt. Het is eenvoudig de vraag, of wij het artikel grooter zullen maken en het aantal daarin voorkomende bepalingen zullen uitbreiden. Want ik meen, dat, waar het hierbedoelde verlof gegeven wordt niet aan de een of andere groep, maar zeer bepaald aan instellingen, stichtingen of vereenigingen die rechtspersoonlijkheid bezitten, dit niet noodig is. Ja, waardoor kan al geen gisting ontstaan? Als wij op dergelijke eventualiteiten gaan letten, dan zijn nog meerdere bepalingen noodig. Bovendien, de politie is er toch ook nog, om o. a. maatregelen te nemen, dat die gisting niet verder gaat. Ik vrees eer, dat als wij dergelijke bepalingen in de wet opnemen, daarin een element van vrees wordt gebracht, waaraan ik liever geen voedsel geef. En wat nu ten slotte de opmerking betreft van den heer Bos omtrent het facultatief stellen van het aankondigen van de voorlezingen op het programma, daar heb ik geen overwegend bezwaar tegen.

Ik vertrouw, dat de senaat, die mede moet worden gehoord bij de beoordeeling van de vraag of eenig verzoek om lezingen te doen houden zal worden toegestaan, zeker alles zal doen om die lezingen tot haar recht te doen komen. Ik ben dus bereid die wijziging alsnog aan te brengen.

De **Voorzitter**: De heer Schokking heeft zijn amendement opnieuw gewijzigd, zoodat het nu luidt als volgt:

„Aan instellingen, stichtingen of rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen kan, door Ons, overeenkomstig haar verzoek, na ingewonnen advies van curatoren der Rijks-universiteiten of der technische hoogeschool, den senaat gehoord, telkens voor één studiejaar worden toegestaan aan een Rijks-universiteit of aan de technische hoogeschool eene reeks wetenschappelijke voorlezingen te doen houden.

Bij het verzoek, dat vóór 1 April is in te zenden, moeten worden overgelegd:

1°. de statuten, de akte of het reglement voor de te houden lezingen;

2°. eene opgave van de dagen en uren, waarop zij de voorlezingen wenschen te doen houden;

3°. eene lijst van hen, die eene voorlezing houden zullen en van de door hen te behandelen onderwerpen.

Bij de voorlezingen kan door curatoren het gebruik van de inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs, onder door hen te stellen en veertien dagen vóór het in werking treden aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken mede te deelen voorwaarden, worden vergund.

De senaat kan de aankondiging dezer voorlezingen op het programma, vermeld in art. 47, toestaan. Bij weigering beslist, na curatoren gehoord, Onze Minister van Binnenlandsche Zaken.

Zonder betaling heeft tot deze voorlezingen toegang een ieder, die toegang heeft tot de lessen der universiteit of der technische hoogeschool."

De heer **Heemskerk**, *voorzitter van de Commissie van Voorbereiding:* Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de eer mede te deelen dat de Commissie, na kennis genomen te hebben van de wijziging in de redactie van het amendement, tegen de aanneming daarvan geen bezwaar heeft, indien daaraan nog twee zaken toegevoegd worden.

De Commissie heeft daarom de eer bij wijze van sub-amendement voor te stellen om aan de eerste alinea toe te voegen:

„Door bepaaldelijk in het verlof genoemde personen over uitdrukkelijk daarin te vermelden onderwerpen"; en om aan het slot een nieuwe alinea toe te voegen, luidende:

„Het verlof kan door Ons, na ingewonnen advies van curatoren der Rijks-universiteit of technische hoogeschool, den senaat gehoord, worden ingetrokken."

Wat het eerste deel van dit voorstel betreft, heeft één lid verklaard daaraan niet mede te doen, terwijl het laatste deel door de geheele Commissie wordt voorgesteld.

De **Voorzitter**: Door de Commissie van Voorbereiding wordt als sub-amendement voorgesteld aan de eerste alinea van onderart. 107 *ij ter* toe te voegen:

„door bepaaldelijk in het verlof genoemde personen over uitdrukkelijk daarin te vermelden onderwerpen;"

en aan het slot een alinea op te nemen, luidende:

„Het verlof kan door Ons, na ingewonnen advies van curatoren der Rijks-universiteit of der technische hoogeschool, den senaat gehoord, worden ingetrokken."

Voorgesteld door de Commissie van Voorbereiding behoeft het sub-amendement geen ondersteuning.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De aangebrachte wijzigingen hebben enkele bedenkingen, door mij geuit, weggenomen. Daardoor is mijn sympathie voor het amendement natuurlijk niet verminderd.

Wat het sub-amendement n°. 1 betreft, komt het mij voor dat het onschadelijk is, zoodat ik daar niets tegen heb.

Wat het tweede sub-amendement aangaat, geloof ik dat de voorsteller van het amendement goed zal doen het over te nemen. Nu aan het amendement eenmaal een vorm gegeven is, die parallel loopt met die van de bijzondere leerstoelen, nu, dunkt mij, is het noodig, dat men ook te dezen opzichte de parallel laat doorgaan en nu is bij de bijzondere leerstoelen en de bijzondere gymnasia de bepaling opgenomen, wat de facultatieve

intrekking betreft, dit te allen tijde aan de Regeering vrij moet staan, de curatoren en den Senaat gehoord.

Nu stem ik volkomen toe, dat wanneer de toestemming maar voor een jaar verleend wordt, er bijna nooit aanleiding zal bestaan om van de bevoegdheid gebruik te maken, maar er zouden omstandigheden en gelegenheden kunnen zijn, die het wenschelijk zouden kunnen maken om van de bepaling gebruik te maken.

Ik kan niet inzien welk bezwaar er voor den geachten afgevaardigde kan bestaan om ten deze het parallelisme te laten doorgaan.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Nu zoowel de Minister als de Commissie van Voorbereiding van meening zijn, dat deze bijvoeging behoort te worden opgenomen, maak ik geen bedenking meer; want het laat de grondgedachte van het amendement onaangetast. Ik neem dus het sub-amendement over.

De **Voorzitter**: Daar het sub-amendement van de Commissie van Voorbereiding door den voorsteller van het amendement is overgenomen, maakt het afzonderlijk geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigde amendement* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *y*, luidende:

„Op leerstoelen bij de faculteit der Godgeleerdheid is, met uitzondering van het bepaalde bij de artikelen 107*n*, 107*o*, 107*p*, 107 *t*, 107 *v* en 107 *w*, het in dit hoofdstuk bepaalde niet van toepassing.

Van de aanstelling, de schorsing of het ontslag van hoogleeraren bij deze faculteit geschiedt, zonder meer, mededeeling aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

De in artikel 107 *n* bedoelde aanwijzing kan door Ons, bij besluit, den Raad van State gehoord, na ingewonnen advies van curatoren der Rijksuniversiteit, te allen tijde worden ingetrokken. Komt eene aangewezen instelling, stichting of vereeniging het bepaalde bij artikel 107 *v* niet of niet langer na, dan wordt de aanwijzing op gelijke wijze ingetrokken".

De **Voorzitter**: Door de Regeering is een nadere wijziging in het artikel gebracht, zoodat het eerste lid zal luiden: „Op leerstoelen bij de faculteit der godgeleerdheid is het bepaalde in de artikelen 107 *q*, 107 *r*, 107 *s* en 107 *u*, alsmede in art. 107 *x* de daarin voorkomende vermelding van art. 107 *s*, niet van toepassing."

Hierdoor vervalt de gisteren als derde lid aan het artikel toegevoegde alinea.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De wenschelijkheid is uitgesproken om het tweede gedeelte van art. 107 *x*, met exceptie van het in dat artikel genoemde artikel 107 *s*, in dit art. 107 *ij* over te nemen.

De geachte afgevaardigdigde uit Goes heeft de Kamer gediend van een voorstel daartoe, dat zeer zeker de zaak geheel afdoende regelt, maar het valt niet te ontkennen, dat in de gewijzigde redactie de elegantia legis niet genoeg geëerd is.

Ik heb gisteren, om geen moeilijkheden te geven, dat amendement als Regeerings-wijziging overgenomen, maar tehuis de zaak bedaard overziende, heb ik toch gemeend, dat er een andere formuleering voor was te vinden, die beter in het kader van de wet zou passen.

Ik heb mij met den geachten afgevaardigde van wien het denkbeeld was uitgegaan over die zaak verstaan en ook hij meende, dat door de wijziging hetzelfde wat hij bedoelde werd uitgedrukt.

De heer **van der Vlugt**: Ik breng den Minister mijn dank voor zijn tegemoetkoming aan de door mij gisteren geopperde bezwaren, die in deze nieuwe formuleering van het artikel is op te merken, maar aangezien toch van den anderen kant de tegemoetkoming nog altijd maar partieel blijft, kan ik niet afzien van het principieele bezwaar dat bij mij tegen de oorspronkelijke redactie van het artikel was gerezen.

Dat principieele bezwaar betreft het verschil in het peil tusschen de voorwaarden van admissie, die gesteld zullen worden bij bijzondere leerstoelen van theologisch karakter en die welke gesteld zullen worden bij alle andere bijzondere leerstoelen.

Dit verschil van peil is nu zeker verminderd, maar het is blijven bestaan; gelijkheid is er nog altijd niet en met het oog op die blijvende ontstentenis van gelijkheid moet ik tot mijn leedwezen handhaven de dubbele bedenking, die ik reeds tegen het artikel in zijn oorspronkelijken vorm heb ontwikkeld: vooreerst dat in dat peilverschil ligt opgesloten een soort van *capitis diminutio* voor de theologische faculteit; en ten tweede dat daaruit voortvloeien de gevaren, die ik gisteren heb genoemd. Vandaar dat ik moet persisteeren bij mijn gisteren tot u, Mijnheer de Voorzitter, gericht verzoek om dat artikel in stemming te brengen.

De heer **Heemskerk**: *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de wijziging door de Regeering aangebracht, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Voorbereiding heeft tegen de wijziging door de Regeering in art. 107*ij* aangebracht, geen bezwaar.

De nieuwe redactie zegt volkomen hetzelfde wat de gisteren ter tafel gebrachte bedoelde, maar de Commissie is het geheel met den Minister van Binnenlandsche Zaken eens, dat deze nieuwe redactie niet lijdt aan de *inelegantia legis*, waaraan de oude redactie leed.

Een van de leden der Commissie van Voorbereiding heeft verklaard, dat de tegemoetkoming door deze wijziging geschonken, naar zijn meening onvoldoende was.

Ik geloof dat het niet wenschelijk is om thans nog nader over de zaak in debat te treden en bepaal mij dus tot het advies van de Commissie, dat zij zich vereenigt met de wijziging door de Regeering voorgesteld.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal natuurlijk niet in breedvoerige discussie over dit onderwerp treden, maar ik wensch alleen te verklaren, dat, waar hier het oordeel over het gewijzigd artikel moest worden medegedeeld van de Commissie van Voorbereiding, ik meende dat eenvoudig mijnerzijds kon worden volstaan met de verklaring, dat ik hetgeen aanvankelijk in het wetsontwerp stond, minder achtte dan hetgeen nu verkregen is door de wijziging der Regeering: maar mijn bedenking tegen het artikel blijft onverzwakt bestaan.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderart. 107 *ij*, wordt in stemming gebracht en aangenomen met 52 tegen 35 stemmen.

Voor hebben gestemd de heeren van Sasse van Ysselt, Krap, Nolens, Travaglino, de Savornin Lohman, van Idsinga, Pompe van Meerdervoort, de Visser, van der Kun, van Asch van Wijck, van Wichen, de Waal Malefijt, Lucasse, van Wassenaer van Catwijck, Michiels van Verduynen, Duymaer van Twist, van den Berch van Heemstede, Passtoors, Seret, van Dedem, van Löben Sels, Okma, Sluis, van Nispen tot Sevenaer, van Veen, Brummelkamp, de Ram, Kolkman, de Vries, van Limburg Stirum, Staalman, Janssen, Mutsaers, Bolsius, Merckelbach, Beckers, van Vlijmen, Brants, van den Heuvel, van Vliet, Talma, Raymakers, Friesen, van Heemstra, Heemskerk, van der Borch van Verwolde, Bijleveld, Arts, van Alphen, van Bylandt, van de Velde en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Roessingh, van Foreest, Ketelaar, Nolting, van der Zwaag, Röell, Goeman Borgesius, Willinge, Helsdingen, Rink, ter Laan, Hennequin, Pijnacker Hordijk, den Tex, Hubrecht, Melchers, Dolk, van Kol, Tydeman, Cremer, Goekoop, van Gijn, Verhey, Hugenholtz, van Raalte, Lieftinck, van Karnebeek, Bos, Drucker, van der Vlugt, Mees, de Boer, de Klerk, Schokking en Fock.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *z*, luidende:

„Door Ons kunnen, bij besluit, den Raad van State gehoord,

instellingen, stichtingen of rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen worden aangewezen als bevoegd eene bijzondere universiteit te hebben, die ten aanzien van uitdrukkelijk in de aanwijzing te noemen, door haar te verleenen, doctorale graden, gelijke rechten heeft als de Rijks-universiteiten."

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch over dit hoofdstuk, dat wij spoedig, naar ik hoop, mogen afhandelen, een kort woord te zeggen. De vraag, waarover wij in de volgende artikelen moeten beslissen, is deze, of de waarborgen, die aan de bijzondere Universiteiten gesteld worden, voldoende zijn om te mogen aannemen, dat de Staat geen gevaar loopt, als hij de bevoegdheid geeft aan de faculteiten der bijzondere Universiteiten om de examens af te nemen *cum effectu civili*.

Mijn doel is in de eerste plaats te resumeeren de waarborgen, die nu tegenover elkander gesteld moeten worden. Op het oogenblik bestaat de waarborg, die thans de Staat heeft, wanneer hij den *effectus civilis* verbindt aan het afnemen van universitaire examens, hierin, vooreerst dat die examens afgenomen worden uitsluitend door van Overheidswege aangestelde of geagreëerde personen, en in de tweede plaats dat die personen deel uitmaken van een Universiteit met vijf faculteiten, die betrekkelijk behoorlijk bezet zijn.

Deze beide waarborgen ontbreken bij de bijzondere Universiteiten. In plaats van den eersten waarborg, dien ik noemde, het afnemen der examens door van Overheidswege aangestelde of toegelaten hoogleeraren, komt iets anders, namelijk het eigenbelang van de instelling zelf om geschikte mannen te hebben en het eigenbelang van diezelfde personen om de bevoegdheid te behouden. De heeren die zich niet heel veel hebben beziggehouden met bijzondere instellingen, weten misschien niet, wat de beteekenis is van die waarborgen, maar zij, die hun geheele leven daarmede veel in aanraking geweest zijn en niet hebben gesteund noch in het vervolg willen steunen, op den Staat, weten, dat die waarborg van het grootste belang is. Wanneer iemand ieder oogenblik mij mijn bevoegdheid weer ontnemen kan, met het gevolg, dat daardoor mijn geheele positie zeer verzwakt, volgt daaruit wel degelijk, dat er een groote waarborg ligt in het eigenbelang, namelijk deze, dat inderdaad de personen, die zullen worden aangewezen voor het afnemen der examens, beantwoorden aan het doel waarvoor zij zijn aangesteld, en dus zijn bekwame en wetenschappelijk gevormde menschen.

De tweede waarborg, dien de openbare Universiteiten opleveren, nl. dat die hoogleeraren deel uitmaken van een Universiteit met vijf faculteiten bestaat ook niet voor de bijzondere Universiteiten.

Deze eisch wordt niet gesteld, niet omdat men het niet wenschelijk vindt, dat er meer faculteiten zijn, maar omdat men op dit oogenblik nog niet tot die uitbreiding kon komen. Nu is de vraag, of het voldoende is, dat die hoogleeraren deel uitmaken van een Universiteit met slechts drie faculteiten. Ik erken, dat het in België anders is en ook, naar aanleiding van hetgeen de heer Borgesius in zijn laatste rede heeft gezegd, dat ik inderdaad niet geheel juist ben geweest in mijn uitdrukkingen omtrent hetgeen in de Belgische wet staat. Wanneer ik mijn rede van 26 Februari nalees, moet ik erkennen, dat een zinsnede een onjuistheid behelst, maar als men de volgende zinsneden, die er mee saamhangen, leest, zal men zien, dat ik alleen heb willen betoogen, dat de Belgische wet geen dwangmaatregelen bezit om de Universiteiten te maken tot wezenlijk wetenschappelijke inrichtingen. Geheel mijn betoog daar ter plaatse (bladz. 1395) heeft geen andere strekking. En waarom behelst die wet geen dwangmiddelen? Natuurlijk niet, omdat het den wetgever onverschillig was of de zaak goed geregeld is, maar omdat hij begreep, dat het eigenbelang van de Universiteit medebrengt ze in goede orde te brengen en daarom andere dwangmaatregelen niet noodig achtte. Deze wet acht die wel noodig. De wet schrijft voor het aantal hoogleeraren dat belast wordt met het doceeren en examineeren, en ook eischt zij waarborgen, dat de Universiteit zij een wetenschappelijke inrichting. Dit volgt, wat de professoren aangaat, uit de inrichting zelf. De bijzondere Universiteiten moeten aan zekere eischen voldoen, die men gewoonlijk stelt aan zoodanige inrichtingen van ernstigen aard. Wanneer bij een vorige discussie mij toegevoegd is: gij erkent dus, dat de inrichting wetenschappelijk moet zijn, dan beaam ik dit ten volle. Ik zou niet gaarne het examineeren willen opdragen aan mannen die niet wetenschappelijk ontwikkeld zijn, bijv. aan 3 notarissen die wel aan een jurist kunnen laten opzeggen wat deze moet weten, maar niet zelf wetenschappelijk ontwikkeld behoeven te zijn.

Door behoorlijk Staatstoezicht kan verder worden nagegaan of in de hier bedoelde bijzondere Universiteiten wetenschappelijk onderwijs wordt gegeven. Geschiedt dat niet, dan kan steeds intrekking volgen.

Ook wordt gezorgd, dat de jongelui opgeleid worden in een wetenschappelijke omgeving, juist omdat het niet denkbaar is, dat aan de bijzondere Universiteit examen wordt afgenomen aan personen die de colleges niet volgden. Dat zij die moeten gevolgd hebben volgt ook indirect uit de wetsbepalingen zelf.

In zoover zijn de waarborgen die de wet stelt dus grooter dan die het welslagen bij universitaire examens verschaft, niet omdat de bijzondere Universiteit in wetenschappelijken zin hooger staat dan de Rijks-universiteiten, maar omdat de wet veroorlooft, dat menschen die niet aan eenige Universiteit geweest zijn toch de universitaire examens afleggen.

Daarbij komt ten slotte de dissertatie. Ik heb reeds doen uitkomen, dat de eisch, aan al de jongelieden gesteld, dat zij met een dissertatie promoveeren, geheel overeenstemt met hetgeen wij in de laatste dagen hebben aangenomen, namelijk dat de doctorstitel verbonden moet worden aan het verdedigen van een dissertatie. Waarom dan dit nu zóó laag te schatten?

Indien het mogelijk is, zal ik zeer gaarne zien, dat er nog eenige versterkingen worden aangebracht in dit hoofdstuk; vooral omdat wij hier eenigszins dezelfde quaestie krijgen ten opzichte van de bijzondere positie van de theologische faculteit in de bijzondere Universiteiten; maar overigens vind ik de waarborgen voldoende en ben niet bevreesd, dat de Staat mindere ambtenaren zal krijgen, wanneer zij het examen afleggen aan een faculteit van een bijzondere Universiteit.

Intusschen men kan hierover verschillend denken. Ik kan niet ontkennen, dat de waarborgen verschillend zijn. Welke de beste zijn, laat ik in het midden, maar het is onaangenaam, dat de waarborgen niet dezelfde zijn. Het komt mij voor, dat het wenschelijk zou zijn, dat op den duur hierin verandering gebracht werd. Indien het wettelijk vaststaat, dat het voor den Staat onverschillig is waar iemand zijn universiteits- of hooger onderwijs heeft opgedaan, dan moet de wet ook zorgen niemand eenig voorrecht te verleenen, omdat hij daar en niet elders onderwezen is. Het examenprivilege, dat vroeger alleen diende om de studenten te lokken om te gaan naar de Universiteit, zou nu langzamerhand kunnen worden een onrechtvaardig privilege om de studenten de eene Universiteit boven de andere te doen verkiezen. Wanneer echter nu aan twee inrichtingen een verschillende maatstaf wordt aangelegd, ontstaat er natuurlijk zekere twijfel aan rechtsgelijkheid op dit punt.

Daarom zou ik wenschen, dat reeds nu de Kamer zich er over uitsprak, dat het wenschelijk is een zoodanige regeling te maken, dat de effectus civilis geheel los gemaakt, althans niet vast verbonden werd aan de universitaire examens.

Ik herhaal, ik heb geen bezwaar op dit oogenblik deze regeling aan te nemen, maar ik wensch ook en vooral om een andere reden, dat de effectus civilis minder uitsluitend aan universitaire examens wordt verbonden.

In 1890 is o. a. daarover een zeer belangrijk debat gevoerd in de Juristenvereeniging, dus afgescheiden van de quaestie die wij hier behandelen.

Er is toen een pleit gevoerd over de vraag betreffende de opleiding van juristen, vooral in verband met hun geschiktheid om op te treden in het practisch leven van advocaat en ambtenaar.

De conclusie waartoe de Vergadering gekomen is, was niet bevredigend. De juristen waren het nog veel minder onderling eens dan de theologen; maar dit neemt niet weg, dat men het er algemeen over eens was, dat de bestaande toestand niet deugde. Zoo min voor de advocatuur als voor de administratuur was men van oordeel, dat er voldoende waarborgen bestonden; noch voor de wetenschappelijke, noch voor de practische opleiding. Noch het een, noch het ander werd door de universitaire examens gewaarborgd. Ik zeg niet, dat de Universiteit

die waarborgen niet kan geven, maar het examen geeft die waarborgen niet. Intusschen de zaak is niet gemakkelijk te regelen. Ik meen, dat zij niet geregeld moet worden op de wijze als nu in België geschiedt, waar de effectus civilis gelijkelijk is verleend aan alle Universiteiten zonder onderscheid, mits ze voldoen aan zekere eischen. Het zou beter zijn, indien wij, zij het gewijzigd, een regeling aannamen als in Duitschland geldt, waar de examens worden afgenomen door de hoogleeraren en door mannen uit de practijk, en wel eerst nadat de examinandi niet alleen in de gelegenheid zijn geweest aan het practisch leven deel te nemen, maar dat ook inderdaad gedaan hebben. Want ik moet tot mijn leedwezen zeggen, dat vele juristen de neiging hebben in hun jeugd niet veel uit te voeren, hetgeen ten slotte ten nadeele komt van het Staatsbelang.

Nu verlang ik hierover niet een discussie, want dat zou ons veel te ver voeren, maar ik wensch toch aan de Kamer voor te stellen een motie, ten einde te doen uitkomen dat de tegenwoordige toestand, onverschillig of wij al dan niet dit wetsontwerp aannemen, niet behoort te blijven.

De motie wensch ik aldus te doen luiden:

„De Kamer,

van oordeel dat het wenschelijk is de bevoegdheid tot het bekleeden van openbare betrekkingen en het uitoefenen van beroepen niet uitsluitend te verbinden aan den uitslag van universitaire examens,

gaat over tot de orde van den dag."

De **Voorzitter**: Door den heer de Savornin Lohman wordt de volgende motie van orde voorgesteld:

„de Kamer,

van oordeel dat het wenschelijk is de bevoegdheid tot het bekleeden van openbare betrekkingen en het uitoefenen van beroepen niet uitsluitend te verbinden aan den uitslag van universitaire examens,

gaat over tot de orde van den dag."

De *motie* wordt ondersteund door de heeren van Limburg Stirum, Duymaer van Twist, Kolkman en van Bylandt, en komt mitsdien in beraadslaging.

De **Voorzitter**: Ik stel voor deze motie gelijktijdig te behandelen met het wetsontwerp, thans aan de orde.

De heer **Drucker**: Er wordt hier rondom mij gezegd, dat wij geheel en al niet gepraepareerd zijn op hetgeen ons thans wordt voorgesteld en dat is, althans voor mij, inderdaad volkomen het geval. Ik ben zelfs niet gereed, onmiddellijk een oordeel uit te spreken over de wijze van behandeling dezer motie. Het is, ik meen het te mogen zeggen zonder onbescheiden te zijn — eenigszins zonderling dat, terwijl wij hier weken aan het debatteeren zijn over deze wet, een dergelijke motie in het debat komt, die vooraf zelfs niet is aangekondigd.

Wanneer ik die motie oppervlakkig bekijk — en de gelegenheid is er niet anders geweest, dan om haar oppervlakkig te bekijken — kan men haar zoo lezen, dat zij absoluut niets zegt en dus iedereen daarvoor kan stemmen.

Immers, er zal wel niemand in Nederland zijn, die de bevoegdheid tot het bekleeden van openbare betrekkingen en het uitoefenen van beroepen in het algemeen, welke betrekkingen en beroepen dan ook, uitsluitend zou willen binden aan den uitslag van universitaire examens.

Indien zin genomen, is de motie een axioma, en geen sterveling, noch in deze Kamer, noch daarbuiten, kan bezwaar hebben in dien zin daarvoor te stemmen, zelfs zonder eenige beraadslaging.

De motie kan echter meer beteekenen: zij kan b. v. willen uitmaken, dat er verandering moet komen in het systeem van opleiding der juristen; het is in deze discussiën, zonderlingerwijze, meermalen, alsof de juristen vormen de eenige faculteit, die de moeite waard is om er over te spreken. „Dat is ook zoo", wordt hier in mijn omgeving gezegd. Ik zou dat niet gaarne beweren, er zijn ook nog andere faculteiten, die in aanmerking komen!

Nu zeg ik: wanneer de bedoeling inderdaad is de Kamer uitspraak te doen geven over de beste opleiding der juristen, een vraagstuk waarover, zooals de heer Lohman zelf herinnerde, de Juristen-vereeniging na schriftelijke prae-adviezen en na uitvoerige debatten, niet heeft kunnen komen tot eenstemmigheid; een vraagstuk, dat in alle landen van Europa voortdurend over en weer besproken wordt en ook daar blijkt niet gemakkelijk vatbaar te zijn voor oplossing; wanneer het de bedoeling is dit vraagstuk hier in de Kamer aan de orde te stellen en te doen beslissen, dan zou ik willen vragen: is het niet te veel gevergd, ons daar plotseling voor te zetten, terwijl niemand gelegenheid heeft gehad zijn gedachten er over te laten gaan, de aanteekeningen, in den loop der jaren daarover verzameld, te raadplegen of ze te maken, als hij ze nog niet heeft?

Mocht het dus de bedoeling zijn, iets anders uit te lokken dan een uitspraak, die is een axioma, dan zou ik vragen: laat ons de behandeling uitstellen, geeft ons den tijd om de zaak te overwegen.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou van den geachten afgevaardigde den heer Lohman, wel willen vernemen hoe hij zich het verdere lot van dit wetsontwerp voorstelt, wanneer zijn motie nu in behandeling komt en wordt aangenomen, zooals hij natuurlijk zou wenschen. Mij schijnt het dat het onvermijdelijk gevolg hiervan zal moeten zijn, dat de discussie over dit wetsontwerp geschorst wordt.

En gesteld dat de motie later in behandeling kwam en werd aangenomen, dan zouden wij, dunkt mij, in deze zonderlinge positie komen, dat, indien het wetsontwerp, zooals het hier ligt intusschen is aangenomen, dan een motie zou worden aangenomen waarbij dit wetsontwerp voor een zeer belangrijk gedeelte weer werd afgebroken.

Ik begrijp derhalve niet welken loop van zaken de voorsteller der motie zich denkt.

De **Voorzitter**: Gehoord de verschillende bedenkingen, stel ik nu voor, de motie te doen drukken en ronddeelen, en later den dag van behandeling te bepalen.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij met uw voorstel zeer goed vereenigen, maar wensch nog even op te merken, in antwoord aan den heer Mees, dat hij zich de bedoeling van de motie geheel verkeerd voorstelt, indien hij meent, dat deze een integreerend deel is van dit wetsontwerp, zoodat de behandeling daarvan zou moeten worden opgeschort en men na aanneming der motie niet vóór de wet zou kunnen stemmen. Ik heb toch doen uitkomen, dat de motie evengoed samenhangt met de bestaande wet van 1876 als met de nu voorgestelde verandering; zij is daar geheel onafhankelijk van. Ik wil alleen doen uitmaken, dat de geheele zaak van den effectus civilis anders dan nu en bij afzonderlijke wet moet worden geregeld. Doch ik onderwerp mij overigens gaarne aan de opinie van de Kamer, wanneer zij meent niet genoegzaam voor dadelijke behandeling dezer motie te zijn voorbereid.

Het gewijzigde *voorstel* van den Voorzitter wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag over het wetsontwerp tot aanvulling van de wet op de Vermogensbelasting (20).

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

De beraadslaging over *onderart.* 107*z* wordt voortgezet.

De heer **van der Vlugt**: Mijnheer de Voorzitter! Nu wij hier weder zijn aangeland bij dit onderwerp, waarin mijns inziens het cardinale punt moet worden gezien van geheel deze wetsvoordracht, is natuurlijk de verzoeking sterk om terug te treden in beschouwingen over de principieele vragen, die de stof hebben geleverd voor de algemeene beraadslagingen, maar die dan ook met het sluiten van die algemeene beraadslagingen

van de orde zijn afgevoerd. Ik zal aan die verzoeking weerstand bieden. Deed ik anders, ik zou gevaar loopen door u, Mijnheer de Voorzitter, en te recht, te worden geroepen in de orde. Maar één verlof wil ik u toch vragen en ik hoop, dat gij het mij bereidwillig zult toestaan. Dat is het verlof om zoo beknopt mogelijk te constateeren en te resumeeren; om evenzeer kort rekenschap te geven van de redenen, die mij — en ik durf wel zeggen vele anderen aan deze zijde van de Kamer met mij — nog altijd het voornaamste onderdeel van dit ontwerp onaannemelijk doen achten.

En dan begin ik met nog even een enkel woord te wijden aan het eigenaardige standpunt, waarop tot veler verrassing de Regeering pas te elfder ure, immers eerst gedurende de openbare beraadslaging, zich bij de verdediging van haar ontwerp heeft geplaatst, een standpunt, waarop wij zooeven ook nog den geachten afgevaardigde uit Goes positie hebben zien nemen. Ik bedoel het standpunt, van waar het professorenpersoneel eener bijzondere Universiteit, in het bezit van promotiebevoegdheid met practisch effect, in de eerste plaats wordt beschouwd als een groep, een gezelschap van examencommissiën, belast, geroepen om ten dienste van de Regeering een voorloopige schifting te maken tusschen de jongelieden, die later eventueel in aanmerking wenschen te komen voor het vervullen van zoogenaamde geleerde ambten en beroepen.

Ik meen gerust te mogen constateeren, dat de argumenten, waarmede bijv. met name de geachte afgevaardigde uit Winschoten in zijn rede van 26 Februari het kiezen van dat standpunt heeft gewraakt, in den loop van het debat nagenoeg onweersproken zijn gebleven. Ik herdenk in de eerste plaats, hoe die geachte afgevaardigde zich beriep op het totaal ontbreken van deze beschouwing der zaak in alle pers-discussiën, die aan de openbare behandeling van het ontwerp zijn vooraf gegaan; ik herdenk ook, hoe hij ons herinnerde aan de doorloopende strekking van het betoog, door den Minister in de Memorie van Toelichting geleverd; en eindelijk herdenk ik hoe hij ons wees op dit hoofdstuk zelf, waarvan de openbare behandeling thans begint. Hij had in de eerste plaats kunnen opmerken, dat de titel van dit hoofdstuk niet luidt: „Van bijzondere examencommissiën", maar „Van bijzondere Universiteiten". Maar in elk geval maakte hij ons attent op het karakter van die geheele reeks van waarborgen, in dit hoofdstuk opgesomd, waarborgen om te verzekeren wat?

Toch zeker niet de practische bruikbaarheid van de professoren aan die Universiteiten verbonden, als Staatsexaminatoren. Neen, maar om te garandeeren het wetenschappelijk karakter van die Universiteiten als inrichtingen van hooger onderwijs. Ik som nog eens die groep van argumenten op, omdat ik inderdaad meen waarheid te spreken, wanneer ik zeg, dat geen daarvan ook maar eenigszins voldoende is ontzenuwd.

En zoo mogen wij dan dezerzijds mijnserachtens volharden in de opvatting, dat de instituten, waarvoor hier zulke allergewichtigste rechten worden gevraagd, zich vóór alles hebben te legitimeeren, en dan ook voor alles dienen te worden getoetst op het stuk van hun waarde als gelegenheden tot wetenschappelijke opleiding. Maar dan mag ik zeker ook nog wel even in herinnering brengen het tweeërlei gezichtspunt, waaronder van dezen kant die waarde is getoetst geworden en met voor ons onbevredigenden uitslag.

Het eerste dier gezichtspunten was dit. Als onvoldoende werd gewraakt de wetenschappelijke digniteit van scholen voor hooger onderwijs, die haar leeraren binden aan een vooraf vastgezet gedachtensysteem, met name waarin zij daarbij in hoogste instantie de beslissing over getrouwheid of ongetrouwheid van die leeraren aan den hun opgelegden band opdragen niet aan hen zelf, niet aan hun conscientie, maar aan colleges van toezicht, of bestuur, al dan niet aansprakelijk jegens een algemeene vergadering van contribuanten. Onder dat oogpunt werd de zaak vooral beschouwd door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III, door den geachten afgevaardigde uit Zutphen en door mij zelf.

Het is, dunkt mij, niet noodig hier mijn résumé eenigszins te doen uitdijen, te minder, omdat de beschouwingen, die ik hier op het oog had, een, ik zal niet zeggen: onverwachten of verrassenden, maar dan toch in elk geval een hoogst waardevollen steun hebben gevonden uit de eerste rede van den geachten afgevaardigde uit Goes.

Krachtiger dan het door hem geschied is, heeft geen van dezen kant in het licht gesteld hoe het daar, waar het aankomt op vergelijkende waardeering van zoogenaamde indifferente en principieele Universiteiten als plaatsing voor wetenschappelijke vorming (en nog eens: wij aan dezen kant achten onwederlegd onze argumenten, waarom het op die vergelijkende waardeering aankomen moet), hoe daar de laatstgenoemde, de principieele Universiteit zich met de zoogenaamde indifferente niet mag meten.

In de tweede plaats waren er anderen die liever in het midden lieten het antwoord op de vraag: in hoeverre de gebondenheid van de zoogenaamde principieele Universiteit haar onder alle omstandigheden moest disqualificeeren voor het bezit van de promotie-bevoegdheid met practisch effect.

Zij legden echter bij hun oppositie den nadruk hierop, dat de in dit hoofdstuk geboden waarborgen hun niet kunnen voldoen.

Zij toetsten die waarborgen aan den strikt zakelijken eisch van wat van een instituut voor universitaire opleiding mag worden gevergd. Zij gingen daarbij te werk zonder eenig aanzien des persoons; dat wil zeggen: zonder te vragen wat „pro hoc et nunc" bestaande inrichtingen feitelijk in deze kunnen presteeren. En na zulk een zakelijk onderzoek te hebben ingesteld, besloten zij tot de ongenoegzaamheid der eischen, waarmede hier in dit hoofdstuk genoegen genomen wordt. Zoo deed bijv. de geachte afgevaardigde uit Utrecht en de geachte afgevaardigde uit Winschoten; met name gold hun onvoldaanheid het bepaalde in art. 107 *bb* onder *a*: het minimum van 3 faculteiten en van 3 hoogleeraren bij iedere faculteit. En min of meer bevestigd worden zij in die conclusie, door uitingen, die soms rechts vernomen werden — en dat gebeurde niet zelden — uitingen in dezen trant:

Nu ja, de gebrekkigheid van de hier voorgestelde minimale inrichtingen laat zich tot zekere hoogte niet loochenen; maar door een opschroeven van de gestelde vorderingen, zou het voornaamste practische doel van het geheele wetsontwerp worden verijdeld.

Onder die omstandigheden is het wel zeer de vraag of men dezerzijds nog trachten zal om door ingrijpende amendementen het hier voor ons liggend ontwerp aannemelijk te maken, althans voor de tweede der zooeven door mij achtereenvolgens gemonsterde oppositioneele groepen. Kwam het mij toe, de oppositie te mogen dienen van advies, ik zou haar ernstig raden aan het voorbereiden, redigeeren en in stemming brengen van zoodanige amendementen noch haar krachten, noch den kostbaren tijd der Vergadering te verspillen. Zelfs zou ik meenen, dat, waar nu eenmaal onze gevoelens over geheel dit hoofdstuk bekend zijn, het tijdverlies zou wezen telkens weder stemming te vragen over bijzondere artikelen, waarmede wij ons in het geheel niet kunnen vereenigen. De eindstemming over het geheele ontwerp zal ons toch wel gelegenheid geven om van ons gevoelen te doen blijken. Betrof het hier een verschil over hetgeen men rechts en links uit zuiver zakelijk oogpunt wenschelijk acht, dan voorzeker zou de hoop niet zijn uitgesloten, dat men langs den weg van wederzijdsche toegeeflijkheid ten slotte kwam tot overeenstemming. Maar zoo doet zich in casu de zaak niet voor. Wij staan hier, het is in den loop der debatten bij herhaling gebleken, tegenover een standpunt dat zich op deze wijze laat formuleeren: nu ja, in abstracto kunt gij in uw onvoldaanheid over de hier voorgestelde waarborgen misschien gelijk hebben, maar wij kunnen nu eenmaal niet anders, wij kunnen niet meer geven.

Waar zoo de zaken staan, waar wij ons tegenover een dergelijk standpunt bevinden, daar acht ik elke hoop op een vruchtbaar overleg ten eenenmale ijdel.

De heer **Röell**: Mijnheer de President! Ik zal niet lang van de aandacht van de Kamer vergen. Ik heb gedurende den loop van het debat reeds meer dan mij lief was en meer wellicht ook dan de Kamer aangenaam geweest is van haar geduld gevorderd. Ik ben overtuigd, dat er een eind ook aan deze beraadslaging moet komen en dat het lites finiri oportet in deze inderdaad geldt.

Ik wenschte een woord te doen hooren, ik zeg niet van persoonlijk verweer, ook zelfs niet van persoonlijke verdediging,

maar dan toch tot verklaring van mijn persoonlijk standpunt naar aanleiding van de opmerkingen van enkele leden van deze Vergadering, en ook van Zijn Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, die mij de eer hebben bewezen mij persoonlijk en met name in het debat te betrekken.

In de tweede plaats wensch ik mijn meening te doen kennen aangaande de opmerkingen, die de geachte afgevaardigde uit Leiden zooeven ter sprake bracht met betrekking tot de vraag of het al dan niet raadzaam zou zijn om te trachten door ingrijpende amendementen dit wetsontwerp te verbeteren. Ik zal dus op het ruime gebied dat achter ons ligt geen aren gaan lezen. De geachte afgevaardigde uit Almelo, de heer Aalberse, heeft in een van de vorige zittingen verklaard, dat aren lezen voor hem geen dankbaar resultaat zou opleveren, omdat schier al het graan voor zijn voeten was weggemaaid. Ik zal dit ook niet doen, al zou ik over verscheidene onderwerpen alsnog gaarne het woord hebben gevoerd.

Ik zal bij voorbeeld niet spreken over de vraag waarom ik een mededeeling aangehaald heb betreffende de goede werking van Katholieke instellingen van en Katholieke studenten aan onze Universiteiten en niet hetzelfde deed omtrent gelijksoortige instellingen van Protestantsche of andere kerkgenootschappen uitgegaan.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft opgemerkt, bladz. 1439, dat het wel eigenaardig was, dat men van deze zijde steeds pleegt te wijzen op hetgeen van Katholieken kant komt, en niet van Gereformeerde zijde. Och neen, Mijnheer de Voorzitter, indien mijn aandacht gevallen ware op een stuk b. v. in *De Standaard*, van gelijksoortige strekking als dat in *De Tijd*, dan had ik hetzelfde gedaan.

Ik zal ook niet in debat komen met den geachten afgevaardigde uit Bodegraven, omtrent het al of niet pleiten van den heer Lecky voor een openbare Universiteit, op Staatskosten, in Ierland, op Roomsch-katholieken grondslag. Als die geachte afgevaardigde het rapport van de Staatscommissie omtrent het hooger onderwijs in Ierland wil inzien zal hem blijken dat de heer Lecky dit juist niet wilde, en dat dus zijne interruptie (*Handelingen*, bladz. 1376) niet gemotiveerd was. Dit zijn punten, die ik met andere zou kunnen vermeerderen, maar waaromtrent ik het thans niet meer het oogenblik acht te repliceeren.

Een afzonderlijk punt moet ik echter nog ter sprake brengen.

Ik heb mij de vrijheid veroorloofd een vrij uitgebreid citaat voor te lezen van Groen van Prinsteren en de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft dienaangaande blijkens bladz. 1437 der *Handelingen* in de Zitting van 3 Maart jl. gezegd: „Maar zijn" (d. i. Groen van Prinsterers) „doel was toen niet om die teekening te geven, maar om door middel van die teekening te komen tot een conclusie, gelijkluidend aan die van dit wetsontwerp."

Dit laatste nu moet ik weerspreken, want wat was de conclusie van Groen van Prinsterer?

Dat hij zich zonder voorbehoud aansloot bij het rapport van de Staatscommissie van 1849 en de hoop uitsprak, dat een wetsontwerp dienovereenkomstig zonder verwijl zou worden tot stand gebracht. Wat stelde dat ontwerp nu voor?

Dat iedereen, hetzij hij kwam van een openbare instelling van onderwijs, hetzij van een bijzondere, hetzij hij in het geheel niet aan een instelling was geweest, faculteits-examens zou moeten afleggen voor een commissie van *openbare* professoren, terwijl de eindexamens zouden moeten worden afgelegd voor een commissie jaarlijks door den Koning te benoemen.

De conclusie van Groen van Prinsterer was dus in het minst niet gelijkluidend met den inhoud van dit wetsontwerp, integendeel, zij was daarmede in strijd.

Ik kom nu tot hetgeen ik zeide: een woord niet van persoonlijk verweer, zelfs niet van persoonlijke verdediging, maar een woord tot verklaring van mijn persoonlijk standpunt.

De geachte afgevaardigde van Venlo, de heer Nolens, heeft op de hem eigene heusche wijze, in de vergadering van 2 Maart jl. gezegd: „Ik wil hier den ouden Franschen rechtsregel toepassen: donner et retenir ne vaut. Al datgene wat de geachte vorige spreker gezegd heeft, heeft mij van dat standpunt niet kunnen afbrengen. De vrijheid van onderwijs te geven erkennende, mag ik niet datgene onthouden wat alleen in staat is om daadwerkelijk van die vrijheid gebruik te maken. Ik begrijp natuurlijk volkomen, dat anderen, zooals de heer Röell, er anders over denken en het valt mij in het minst niet in hem dit euvel te duiden."

Zijn Excellentie de heer Minister van Binnenlandsche Zaken heeft in de vergadering van 3 Maart (bladz. 1443 der *Handelingen*) iets dergelijks verklaard, waar hij zeide: „Naast hem staan anderen, gelijk de geachte afgevaardigde, de heer Röell, die metterdaad erkennen dat zij gaarne den weg van verzoening zouden willen vinden en de bijzondere inrichtingen helpen, indien deze behoorlijke waarborgen gaven. Wanneer hij aan dit punt toekomt, stelt hij echter waarborgen, waarvan hij zelf wel weet, dat er niets van kan komen. Nu moet ik zeggen, dat het mij tamelijk onverschillig is of ik conditioneel wordt ter dood gebracht dan wel of een absoluut vonnis geveld wordt."

Deze beide uitingen geven mij aanleiding om het punt der waarborgen nog eens afzonderlijk te onderzoeken in verband ook met de opmerkingen, die de geachte afgevaardigde uit Goes zooeven heeft in het midden gebracht. Ik begin met de quaestie der drie faculteiten.

Ik zal mij dienaangaande niet beroepen op de uitingen van geëerde leden dezer Vergadering der rechterzijde, die daarin ook een overwegend bezwaar hebben gevonden. Ik noem bijv den heer de Visser, die op 25 Februari (*Handelingen* bladz. 1379) zeide: „Een inrichting van hooger onderwijs met drie faculteiten en nooit meer, kan een Universiteit worden en steeds blijven. Daartegen nu heb ik overwegend bezwaar."

Evenmin zal ik mij beroepen op den geachten afgevaardigde uit Harlingen, den heer Schokking, die eveneens, ofschoon op minder besliste wijze, zijn bedenkingen aangaande de drie faculteiten herhaaldelijk in het midden bracht (*Handelingen*, bladz. 1306 en 1421). Toch moest ik bij een zaak van zoo groot gewicht als deze ook op de inzichten van die geachte afgevaardigden de aandacht even vestigen

Nu wat de zaak zelf betreft. De geachte afgevaardigde uit Leiden, de heer van der Vlugt, heeft zooeven reeds aangetoond hoe inderdaad de wending, die door de Regeering en de verdedigers van het wetsontwerp is gemaakt om nu alles te willen laten aankomen op de qualiteit van de *examen*-commissiën, in strijd is niet alleen met de geschiedenis van het wetsontwerp zooals die uit de stukken blijkt, maar ook met de redactie van het hoofdstuk zelf zooals het thans voor ons ligt. Ik zal daaraan dus verder niets toevoegen, dan alleen nog eens te verwijzen naar de beteekenis ten deze der weglating van titel III *a* „*Van de Staatsexamens*" uit het oorspronkelijk ontwerp, zooals ik reeds in mijn eerste rede deed.

Ik blijf aannemen, dat er in de samenstelling van de bijzondere Universiteiten zelve inderdaad een waarborg moet gelegen zijn voor de toekenning van het recht van effectus civilis, en dan wensch ik de aandacht der Vergadering een oogenblik te vestigen op hetgeen te dezer zake in België is voorgevallen.

De Belgische wet van 1890 is hier herhaaldelijk ter sprake gekomen, maar het is toch ook nog wel eens van belang de geschiedenis van die wet eens na te gaan, uit de wet van 1876. (*Pasinomie* 1876, bladz. 277). Daaruit zullen wij zien, men kan dit vinden in de *Documents Parlementaires* 1875—'76, bladz. 170, dat de centrale sectie, die in België een véél grooter macht heeft dan bij ons in het Parlement, destijds een voorstel had gereed gemaakt omtrent de voorwaarden waaronder zou kunnen worden toegekend het recht om graden te verleenen met effectus civilis. Daarin komt het volgende voor: „Les diplômes relatifs aux grades prémentionnés délivrés conformément aux prescriptions des articles précédents, soit par les diverses facultés des Universités de l'Etat, soit par des établissements libres d'enseignement supérieur seront, avant de produire un effet légal, enrégistrés par une commission spéciale, siégeant à Bruxelles."

Deze commissie wenschte dus het recht niet te beperken tot de Universiteiten, maar dit ook te geven aan een enkele faculeit of aan meerdere faculteiten vereenigd, die niet konden worden gezegd een Universiteit te vormen.

Daarop antwoordde de Minister van Binnenlandsche Zaken den 4den April 1876, bladz. 740: Il a paru au Gouvernement qu'il pouvait y avoir un danger à appliquer un principe de cette nature (namelijk de effectus civilis) d'une manière aussi large et à faciliter la création de facultés sans consistance et qui ne seraient pas en situation d'offrir au pays, à la science et à la société des garanties désirables."

Die meening nader verklarende zeide hij in den Senaat op 6 Mei 1876, bladz. 199: „Dans les circonstances actuelles et pour faire avec sûreté un pas de plus dans la voie de la liberté d'enseignement, la Chambre des Réprésentants a pensé qu'il convient d'entourer la réforme qui nous occupe de toutes les garanties désirables. Ces garanties nous les trouvons dans les grands établissements appelés Universités qui comprennent les quatres facultés complètes, et qui comme un foyer où toutes les sciences viennent converger renferment des forces spéciales bien plus vives pour le développement des études."

En wanneer men nu de vraag stelt wie de Minister was die dit zeide, dan wensch ik er meer in het bijzonder den geachten afgevaardigde uit Goes op attent te maken, dat dit niet was een vrijzinnige die zijn vrijzinnigheid een oogenblik te vondeling had gelegd, maar dat het was de Katholieke Minister Delcour in het Katholieke Kabinet Malou.

Waar hier op zoo stellige wijze, in strijd met het gevoelen van de Centrale Sectie, werd verklaard, dat het niet wenschelijk was om het recht van effectus civilis te geven aan andere dan aan volledig ingerichte Universiteiten, daar gaat het toch inderdaad te ver om in de uiting van dezelfde meening te zoeken een gebrek aan vrijzinnige staatkunde.

In de tweede plaats is het aantal professoren een aangelegen punt. En hierbij kom ik op hetgeen zooeven door den geachten afgevaardigde uit Goes is gezegd, omtrent de waarde van den waarborg, gelegen in de benoeming van professoren door den Staat.

Ik heb in mijn repliek bij de algemeene beschouwingen naar aanleiding van de bewering dat uit art. 85 van de wet op het hooger onderwijs een dergelijke regeling als thans wordt voorgesteld noodzakelijkerwijze zou voortvloeien, omdat daarin staat dat, al heeft men geen enkel college gevolgd, men toch examen kan doen, er op gewezen, dat dan toch niet mocht worden voorbijgezien, dat in de wet van 1876 toch altijd een waarborg was gelegen voor de deugdelijkheid der examinatoren nl. hierin, dat zij door het Rijk zijn aangesteld. Ik had echter reeds vroeger verklaard, dat ik er niet aan twijfelde of de examinatoren van de vrije Universiteiten zouden bij het afnemen van examen zeker ook met groote nauwgezetheid en zorg te werk gaan. Nu heeft de Minister mij in zijn repliek toegevoegd, dat ik eenigszins uit den tijd was, want dat dit beginsel was prijsgegeven krachtens het amendement van den geachten afgevaardigde uit Goes, met betrekking tot het diploma van de gymnasia. Die vergelijking gaat echter niet op. De geachte afgevaardigde uit Goes heeft dit zelf indertijd gerecuseerd, in *De Nederlander*, toen hij zeide, dat daardoor geen toegang werd gegeven tot ambten of bedieningen, maar alleen het recht om naar de Universiteit te gaan. En waar de Minister verder zeide, dat het loslaten der Koninklijke benoeming van examinatoren ook overigens in de lucht hing, daar moet ik antwoorden dat ik met zaken die in de lucht hangen vooralsnog niets te maken heb.

Er bestond dan toch altijd zekere waarborg in de benoeming door de Kroon, die nu zal vervallen. Ik herhaal echter dat dit voor mij volstrekt niet de hoofdzaak is.

Ik kom nu tot het aantal professoren. Meermalen reeds hebben leden dezer Vergadering, die wellicht voor dit ontwerp zullen stemmen, daartegen bedenking geopperd; maar nu moet ik een mededeeling doen, die uit onverdachte bron komt.

In *De Standaard* van 5 Februari 1904 wordt in den breede betoogd, waarom wel met drie professoren kan worden volstaan. Daar leest men: „Voor het onderwijzen der studenten en het examineeren in de faculteiten der geestelijke wetenschappen kunnen desnoods drie professoren het wel af. De waarborgen voor de waarde van het diploma onzer juridische faculteiten aan de Rijks-universiteiten berusten feitelijk in handen van vier titularissen, waarvan de econoom als diplomator gevoegelijk kan opgesmolten worden in een der drie anderen. Ziedaar de realiteit. En om de juridische faculteit gaat het voornamelijk, zoo niet uitsluitend; theologie en letteren hebben aan het diplomeeringsrecht zoo om en bij niets. Wetenschappelijke waarde verleenen zij reeds nu."

Waar de wetgeving op sociaal terrein steeds meer op den voorgrond treedt, waar het er dus steeds meer op aankomt dat de aanstaande ambtenaar of student van de beginselen der Staathuishoudkunde degelijke kennis hebbe, is het toch wel wat te sterk gesproken om aan te nemen, dat een hoogleeraar in de economie aan de bijzondere Universiteit overbodig kan worden geacht en „opgesmolten" zou kunnen worden in een anderen titularis. Alsdan zou, vrees ik, dit vak — zelfs bij het examen — niet behoorlijk tot zijn recht komen. Ik meen dan ook, dat de geringe bezetting der faculteiten een zeer ernstig bezwaar blijft, dat niet kan worden weggecijferd.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Goes een parallel getrokken tusschen de Belgische wet en dit ontwerp en gezegd, dat er dan toch punten waren, waarop de Belgische wet minder strenge eischen stelde dan de bestaande wet ten onzent. Ik geef dit ten deele toe. Maar in België moet dan toch een volledige Universiteit bestaan uit vier faculteiten, terwijl dit ontwerp ze terugbrengt tot drie onvolledige en zwak samengestelde. De geachte afgevaardigde zeide voorts: gij vergeet, dat in België het recht niet bestaat om een Universiteit, die haar verplichtingen niet vervult, haar rechten te ontnemen; maar dan moet ik toch zeggen, dat daar een recht tegenover staat, dat men hier niet heeft. Wij hebben hier ook een zoogenaamde commission d'intérinement, maar de werkkring dier commissie is zeer nauwkeurig omschreven en beperkt. Zij kan volgens art. 107*tt* alleen de fiatteering van een diploma weigeren, wanneer gebleken is, dat het proefschrift niet afkomstig is van den persoon, die het heet geschreven te hebben; terwijl volgens de artt. 38 en volgende der Belgische wet die commissie een zeer ruime bevoegdheid heeft en verplicht is tot in onderdeelen te onderzoeken of alles van den aanvang af overeenkomstig de eischen der wet heeft plaats gehad. De hoogleeraren, die deze diploma's hebben af te geven, moeten ook tot in onderdeelen daaromtrent mededeelingen doen; en de onderteekenaars der diploma's die onjuiste opgaven doen, komen zelfs in aanraking met den strafrechter. Men kan dus niet ontkennen, dat de Belgische wet ook in dit opzicht meer waarborgen geeft dan de tegenwoordige bij ons. Van hoe hooge beteekenins die commissie in België, met het oog op den omvang harer taak is, blijkt overigens ook voldoende uit de omschrijving daarvan door den Minister Delcourt, op 4 April 1876, bladz. 740. Nu is de geachte afgevaardigde uit Goes altijd zeer gehecht aan de dissertatie; ook ik hecht daaraan tot op zekere hoogte.

Maar in de Belgische wet is voor sommige vakken de dissertatie met publieke promotie ook verplichtend, voor andere is zij verplichtend zonder publieke promotie. Of nu echter de waarde eener publieke promotie zoo groot is als de geachte afgevaardigde meent, zou ik wel eenigszins moeten betwijfelen.

Wie, die tot oordeelen gerechtigd is, zal lust gevoelen in de wielen te rijden van een promovendus hetzij aan de bijzondere hetzij aan de openbare Universiteit! Het komt mij voor dat inderdaad, wat het gehéél betreft, de vergelijking met België niet kan worden volgehouden.

Waar ik op deze twee gronden van meening blijf dat de waarborgen niet voldoende zijn te achten, is bij mij de vraag gerezen of er niet een middel zou zijn geweest om tot overeenstemming te komen. Ik spreek nu geheel in het bijzonder van een persoonlijk standpunt. Men vindt de *sporen* van de meening die ik daaromtrent had, op de bladz. 24 en 30 van het Verslag, waar die meening, zij het dan dan ook onvolledig, is wedergegeven en beantwoord.

Welke was dan mijn meening?

Ik had den eisch van een gelijk aantal faculteiten als bij de Staats-universiteiten, willen handhaven en daarnevens een overgangsbepaling willen maken, behelzende dat zoolang die faculteiten er niet waren, het *dubbel* collegeloopen en *dubbel* examen doen aan de openbare en aan de vrije Universiteit voor de leerlingen eener bijzondere Universiteit — waartegen zoo veel bezwaar schijnt te bestaan — niet behoefde plaats te hebben, maar dat zij, na aflegging hunner eigen faculteits-examens, bij een Staatscommissie een examen in zekere vakken zouden moeten afleggen, indien men zekere burgerlijke betrekkingen of beroepen wilde vervullen. Bij overgang van de onvolledige Universiteit tot een volledige Universiteit, zou bij gelijkwaardigheid van voorwaarden, *ook* gelijkwaardigheid van gevolgen plaats hebben, en dat bij-examen vervallen.

De ontvangst van dit denkbeeld is echter niet zeer aanmoedigend geweest; op bladz. 30 van het Verslag zegt de Minister

dat *iets* soortgelijks nooit in aanmerking zou kunnen komen indien het niet geldt ook voor de leerlingen van de openbare Universiteiten.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Leiden den raad gegeven aan degenen die zich op mijn standpunt hadden gesteld, om niet over te gaan tot het indienen van groote ingrijpende amendementen. Ook ik ben dat inzicht toegedaan en zal dus geen zoodanige amendementen voorstellen. In de eerste plaats omdat zij toch weinig kans zouden hebben te worden aangenomen; in de tweede plaats omdat het als *daad* niet noodig ware, daar onze woorden een daad zijn geweest, en in de derde plaats omdat het voorstellen van een amendement eenvoudig om effect te sorteeren buiten deze Kamer, beneden de digniteit van de zaak en beneden onze eigen digniteit ware. Ik zal dus geen poging doen tot zoodanige ingrijpende wijziging en verbetering van de wet; mochten wijzigingen door de voorstanders van het ontwerp worden voorgesteld die de waarborgen versterken, dan zal ik er mij gaarne mede vereenigen.

En nu, ten slotte, Mijnheer de President.

De geachte afgevaardigde uit Goes, de heer de Savornin Lohman, zeide tot ons in de zitting van 26 Februari 1904, bladz. 1397:

„Over uw houding zal het volk oordeelen, maar dit kan ik wel zeggen, dat tal van uw eigen vrienden zullen meenen dat uw opvatting tegenover dit ontwerp kleinzielig is."

De geachte afgevaardigde staat te hoog en stelt ook ons te hoog dan dat hij hiermede op wilde wekken wat men pleegt te noemen vrees voor de kiezers, een vrees die hem evenals ons volstrekt vreemd moet blijven en ook blijft. Hij heeft dan ook, ongetwijfeld, bedoeld te zeggen dat het volk, geroepen om te oordeelen, een meening zal uiten afwijkende van die van hen welke het wetsontwerp niet aannemelijk achten. Ik zal mij hieraan, eventueel, met gelatenheid onderwerpen. Ik zal er zelfs niet aan denken om te zeggen: *odi profanum vulgus et arceo*, maar evenmin erkennen als ooit, dat de *vox populi* in dezen de *vox dei* geweest zoude zijn.

De Minister van Binnenlandsche Zaken zeide in de zitting van 3 Maart jl., bladz. 1445: „De historie zal recht doen over den strijd, nu voor de vrijmaking van het hooger onderwijs gevoerd. En het is juist dat oordeel van de historie, dat de Regeering ten aanzien van het wetsontwerp met vertrouwen afwacht."

Ook ik, Mijnheer de President, erken in de wereldhistorie het wereldgericht, maar ik zal mij wel voor de vrijmoedigheid wachten om te beweren, dat de wereldhistorie als rechter mij gewonnen zaak zal geven. Ik ben te zeer overtuigd van de onvolledigheid van mijn kennis en van de onvolmaaktheid van de gegevens waarvan ik uit moet gaan, om niet ten volle overtuigd er van te zijn, dat er van mijn zijde een verkeerd inzicht kàn hebben plaats gehad. Maar wanneer het geval zich inderdaad in casu mocht voordoen, dat de wereldgeschiedenis als wereldgericht ons in het ongelijk stelde, dan zullen ons toch voorzeker daarbij verzachtende omstandigheden worden toegerekend. Want dan zal die rechter zeker niet kunnen nalaten in aanmerking te nemen, dat wij geweigerd hebben deze groote bevoegdheid toe te kennen aan inrichtingen, die, gelijk buitenslands en ook ten onzent, zelfs door voorstanders van dit ontwerp, werd erkend, gebrekkig zijn van inrichting, en waaraan leerkrachten verbonden zijn, die, hoe deugdelijk ook op zich zelf, toch als geheel zelfs niet aan laag gestelde eischen voldoen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Door de geachte sprekers, die het woord hebben gevoerd, is erkend, dat er groote verleiding bestond om terug te keeren tot het principieel debat, gevoerd bij de algemeene beraadslagingen, maar tevens is ingezien, dat er alleszins reden is om die verleiding te weerstaan. Waar toch eenmaal bij de algemeene beraadslagingen het nu aanhangige onderwerp — ik mag wel zeggen bijna zoo goed als eenig — onderwerp van behandeling is geweest en men moeilijk kan beweren, dat de algemeene beschouwingen kort zijn gehouden, of uwerzijds, of van de zijde van de meerderheid eenige bekorting hebben ondergaan, zou metterdaad het terugtreden in het toen gevoerde debat weinig anders kunnen geven, dan een matte herhaling. Niet alleen een herhaling, maar een *matte* herhaling, omdat, indien een eenmaal breed besproken en afgehandeld onderwerp weer wordt opgekookt, men uit den aard der zaak niet krijgt een levendig en bezield debat.

Mijnerzijds is daarom niet te duchten, dat ik de verleiding, waaraan de geachte sprekers weerstand hebben geboden, zoo op mij zal laten inwerken, dat ik er voor bezweek.

Dit neemt echter niet weg, dat de geachte sprekers gemeend hebben toch, zij het ook kort, gedeeltelijk terug te moeten komen op enkele détails. Onder dit laatste reken ik, wat de heer Röell gezegd heeft naar aanleiding van het door hem in zijn eerste rede voorgelezen citaat van Groen van Prinsterer, en de door hem gewraakte opvatting, die ik mij van die rede veroorloofde te geven.

Dit détailpunt — de geachte afgevaardigde zal dit toegeven — is te klein om er in den breede op in te gaan.

Ik zal er dus slechts dit van zeggen. De geachte afgevaardigde heeft die rede gelezen, evenals ik; en dan zou ik willen vragen: kan hij ontkennen dat in die rede het protest van mr. Groen van Prinsterer juist ten ernstigste gaat tegen de eenzijdige opvatting van het hooger onderwijs, welke aan de openbare Universiteiten heerschte? Waar nu ook mijnerzijds dit het hoofdmotief geweest is van mijn optreden, daar mag hij niet zeggen, dat ik mr. Groen van Prinsterer niet verstaan heb. Is sympathie een der middelen, waardoor men iemand leert verstaan, dan meen ik te mogen zeggen, dat althans aan mij in dit geval die sympathie, welke tot recht verstaan van den toenmaligen spreker leidde, niet ontbreekt.

Er is gesproken door meer dan één spreker over de Belgische wet. De heer Röell is daarop nog dieper ingegaan en heeft ons zelfs in de historie dier Belgische wetgeving ingeleid.

Ik acht het een doellooze poging thans de historie en den stand der zaak ten aanzien van de Belgische wetgeving hier in détails te gaan uitpluizen. Waartoe zou het ook dienen, indien ik mij daarin begaf. Gesteld toch eens, dat ik hier de conclusie wist te fixeeren, dat de Belgische wetgeving op dit punt vrijzinniger is dan het standpunt door de oppositie ten deze ingenomen. Dan zouden reeds met het argument, zooeven door den heer Röell aangevoerd, namelijk dat de toenmalige verklaring is uitgegaan niet van een liberalen, maar van een Roomsch-Katholieken Minister, alle daaruit te trekken conclusies vervallen. Of ook, indien bleek dat in België de liberalen hebben medegedaan, dan zou dit toch nog nooit een argument zijn voor de heeren der linkerzijde om te zeggen: dus moeten wij het voorbeeld onzer Belgische geestverwanten volgen. Men heeft hier in dit Parlement genoegzaam gevoel van zelfstandigheid om zich, zonder meer, slaafs aan een buitenlandsch voorbeeld zoo vast te klemmen, dat men het *moet* volgen.

Al werd dus omgekeerd door de heeren van links bewezen uit de Belgische wetgeving, datdeze in strijd is met dit wetsontwerp, daaruit zouden evenmin voor de rechterzijde consequenties te trekken zijn als in het omgekeerde geval. Men is hier zelfstandig in de Nederlandsche wetgeving, niet alleen links, maar ook rechts.

Beide afgevaardigden, die het laatst het woord voerden, zijn nogmaals teruggekomen op het vroeger gestelde beweren, alsof de Regeering in strijd met de vooraf gevoerde gedachtenwisseling onder het debat een wending heeft genomen en een ander standpunt is gaan verdedigen dan aanvankelijk door haar werd ingenomen.

De heer van der Vlugt voegde daarbij, dat dit ook bleek uit de persdiscussie. Hij houde mij ten goede, dat ik de persdiscussie hier liggen laat, niet alleen ten aanzien van wat hij beweerde, maar ook ten aanzien van wat de heer Röell uit *De Standaard* citeerde. Ik heb hier als Minister niet te verdedigen hetgeen in de pers voorkomt, maar alleen mijn eigen standpunt en mijn eigen stukken.

Nu ontken ik beslist, dat die wending heeft plaats gegrepen. Die wending zou plaats hebben gegrepen, zeer zeker, indien het eenig doel van het optreden van de Regeering ten deze ware geweest, de mogelijkheid te scheppen, dat andere dan de Rijksfaculteiten als examen-colleges kunnen optreden. Natuurlijk, dan zou men met beslistheid kunnen verzekeren, dat dit niet het standpunt was dat èn in de Memorie van Toelichting èn in de verdere schriftelijke gedachtenwisseling door de Regeering ingenomen is.

De Regeering heeft dan ook noch daarvóór noch daarna er

een oogenblik aan gedacht zich op dat standpunt te plaatsen. De Regeering heeft van den beginne af aan dit standpunt ingenomen: De vrijmaking van het hooger onderwijs ligt in de historische lijn; maar de vrijheid van het hooger onderwijs, gelijk zij op dit oogenblik in art. 99 geregeld is, stelt een possibiliteit voor het bijzonder hooger onderwijs, die, wanneer men daarbij blijft staan, illusoir is. Wat dus geschieden moet is, op te heffen datgene wat de vrijheid, in art. 99 aangegeven, alsnog illusoir maakt, en wat daarvoor noodig is, is, dat de mogelijkheid gecreëerd worde aan scholen van bijzonderen aard het recht te geven, het recht van den effectus civilis aan haar graden te verbinden.

Dat is de gedachtelijn geweest, die van den beginne af aan en tot het einde toe door de geheele discussie van de zijde der Regeering geloopen heeft. Maar van dat eerste kan men wel iets schrijven in de Memorie van Toelichting, maar men kan niet in het wetsontwerp zetten, wanneer men aan de artikelen komt: „de vrijheid van onderwijs is illusoir en moet veranderd worden", neen, in de artikelen moet men schrijven de voorschriften die tot bereiking van dat doel leiden. En wanneer men nu aan die artikelen toekomt, heeft men eenvoudig met de beoordeeling van die voorschriften te doen. Dit nu was door de heeren van de linkerzijde finaal uit het oog verloren, daarop is geen oogenblik hun aandacht gevallen. En toen heb ik mij veroorloofd te zeggen, wat ik nog zonder eenige verzwakking volhoud, dat de eenige waarborgen, die de wet behoeft te bieden, zijn waarborgen dat men komt tot een behoorlijk examencollege.

De geachte afgevaardigde, de heer van der Vlugt, heeft nogmaals gepoogd daar een geheel andere vraag onder te schuiven en wel deze: of de eischen hier aan de bijzondere inrichtingen gesteld, opleverden de noodige garantie voor het wetenschappelijk karakter, dat aan die inrichtingen moet worden verbonden. Die vraag mag en kan ik niet meer in den breede in discussie brengen, reeds daarom niet, omdat men van de linkerzijde tot het laatst toe geweigerd heeft om op het punt, waarover het hier gaat, in te gaan. Ik heb uitdrukkelijk op den voorgrond geschoven, dat, wanneer men gaat spreken van de eischen van *wetenschappelijk* karakter, het eerst noodig is te bepalen, wat men onder *wetenschap* verstaat, om eerst daarna uit te maken wat men verstaat onder wetenschappelijk. Aan die definitie van wetenschap nu heeft men zich onttrokken.

In de tweede plaats heb ik op den voorgrond gesteld, dat hier, behalve de vraag, welke definitie van *wetenschap* men als uitgangspunt koos voor zijn betoog, ook de vraag aan de orde kwam, of het verschil tusschen een principieele en een indifferente opleiding al dan niet was een *paedagogisch* vraagstuk, en ik heb van de zijde der oppositie noch hooren beweren, dat dit geen paedagogisch vraagstuk zou zijn, noch paedagogisch het een of het ander hooren weerleggen, noch ook hooren weerleggen de stelling, dat de Overheid in paedagogische quaestiën niet heeft te beslissen en niet den weg aan de wetenschap heeft te wijzen.

Dit hangt onmiddellijk samen met het *begrip* van wetenschap. Verstaat men toch onder de wetenschap een zelfstandige macht met een eigen leven en met een eigen kracht, dan volgt daaruit, dat de decisies op dat terrein moeten komen uit den aard van dat wezen zelf en dat die niet door den Staat, door de Overheid mogen gestuurd worden in een richting, die met den aard van de wetenschap in strijd zoude zijn.

Wanneer men nu in de laatste plaats zegt: maar het komt toch aan op de opleiding, die zulke jongelui krijgen, en ik mis de waarborgen in het door u gebodene, dat werkelijk die inrichtingen zouden kunnen geven een opleiding als onmisbaar is, — dan staat men voor deze vraag, of men art. 85 schrappen wil, ja dan neen. Zoolang men art. 85 laat bestaan, dat den toegang tot de examens met den effectus civilis geeft zonder eenige eischen van opleiding, dan mag men niet daar waar uitsluitend van het verleenen van dat recht sprake is, andere eischen gaan stellen dan in art. 85 van dezelfde wet gelden. Ik kan niet anders inzien dan dat de heeren die van hun zijde zich daartegen hebben verzet, niet kunnen ontkomen aan de klem van de argumentatie, dat het staan van de artt. 99 en 85 in de wet op het hooger onderwijs het voor hen onmogelijk maakt hun standpunt vol te houden.

Wat is dan het hoofdmotief, waarom een groot deel van de oppositie zijn standpunt onveranderd volhoudt? Geen ander dan dit, dat men, wanneer niet het indifferente stelsel aanvaard wordt, zegt: *dan is er geen wetenschap*. Het is dezen morgen door den geachten afgevaardigde uit Leiden nogmaals duidelijk uitgesproken, dat wetenschappelijk onderzoek op het standpunt van het principieele stelsel ondenkbaar is. Men komt derhalve tot deze conclusie, dat men zegt: wat gij wetenschap noemt, is geen wetenschap. Gelijk het door den heer Troelstra in den aanvang van de algemeene beraadslagingen duidelijk is uitgesproken: „wat gij voor wetenschap uitgeeft, moogt gij zoo noemen, maar dat is het niet". Dat is de klare en duidelijke uitspraak, die de positie weergeeft, die men aan die zijde inneemt.

Wanneer men in de tweede plaats komt tot de waarborgen, waarover nogmaals door de beide laatste geachte sprekers is gesproken, dan begaat men hierbij deze fout, dat men een *absoluut* oordeel over die waarborgen wil vellen in plaats van die waarborgen te nemen *comparatief*. De geachte afgevaardigde uit Goes heeft dezen morgen nogmaals duidelijk op den voorgrond gesteld, dat dit noch recht noch billijk is en dat men, oordeelende over de qualiteit van de hier geboden waarborgen, zich moet afvragen: Welke zijn de waarborgen die op dit oogenblik aan de Rijks-universiteiten geboden zijn. En wanneer nu bleek, dat de hier geboden waarborgen minder waren dan de nu bestaande, dan eerst ontstond de vraag, of het verschil zoo belangrijk is, dat men daarop dit wetsontwerp kan doen vallen. Maar het gaat gelijk de heer Nolens het terecht in een van zijn redevoeringen heeft gezegd, niet aan, om de Rijks-universiteit ideaal voor te stellen en daarnaast te plaatsen de caricatuur van een bijzondere Universiteit. Dat is noch recht noch billijk. Vraagt men nu naar de waarborgen, die de openbare Universiteit oplevert, dan hebben wij de gegevens voorhanden, die niet zijn weersproken en niet weersproken kunnen worden, dat aan de Rijks-universiteiten tal van studenten, zonder van het onderwijs bijna eenig gebruik te maken, zich door repetitoren laten klaar maken, daarna examen doen, voor een groot deel in die examens slagen en zoo den effectus civilis krijgen. Voorts hebben wij Rijks-universiteiten, waarbij hoogleeraren worden aangesteld, in wier aanstelling niet de minste waarborg ligt, dat zij metterdaad goede examinatoren zijn. En eindelijk hebben wij bij de Rijks-universiteiten zoo weinig waarborgen, dat werkelijk de effectus civilis aan niemand verleend wordt, dan die wetenschappelijke vorming heeft ontvangen, dat niet eens het defendeeren van een proefschrift daarbij noodzakelijk is, en dat wij allen in onzen kring mannen kennen, die den effectus civilis bezitten en wier geheele verschijning, omgang, gesprek en levenswijze ons het mathematisch bewijs leveren, dat van wetenschappelijke vorming bij hen nooit sprake is geweest. — En daartegenover gaat men de waarborgen die hier geboden zijn, dan vilipendeeren; men gaat die geboden waarborgen opzettelijk verkleinen; gaat die waarborgen naar de methode van uitplukken een voor een bezien, en na ze een voor een beoordeeld te hebben, zegt men, dat het complex van waarborgen zoo goed als niets beduidt.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer hier wordt voorgesteld 3 faculteiten als eisch te stellen en daar wordt door mij voor aangevoerd, dat b.v. de John Hopkins University te Baltimore er maar twee heeft, dan wordt daar eenvoudig verder geen woord over gezegd, en blijft men aan het getal van 5 vasthouden, alsof in het getal als zoodanig een absoluten eisch lag. Ik behoef er niet aan te herinneren, hoe de London University tot voor korten tijd niets anders geweest is dan een Universiteit van onderzoek, zonder eenige faculteit, maar dat zij toch het recht van examineeren had. Ik zal hetgeen ik omtrent de Munstersche en andere Universiteiten heb opgenoemd, niet herhalen, maar alleen er aan herinneren, dat al wat door mij in dit verband is aangevoerd, eenvoudig door de heeren van de oppositie niet is besproken. Ook is er geen woord over gezegd dat het getal van 3 faculteiten geen oogenblik van de zijde der Regeering bedoeld is als op zich zelf duurzaam voldoende, en toch is dit niet alleen van de Regeeringstafel, maar ook van andere zijde herhaaldelijk uitgesproken. Dezen morgen heeft de geachte afgevaardigde uit Goes er bovendien nogmaals op gewezen hoe volmaakt onjuist de toestand door de heeren van de oppositie beoordeeld wordt, wanneer zij voorbijzien hoe in het eigenbelang van zulke stichtingen een

drang ligt, veel sterker dan de wettelijken drang, om zich uit te zetten en uit te breiden. Ik voeg er bij, dat de wetenschap zelf niet is een dood mechanisme, maar een levend organisme en dat de drang tot uitzetting, voltooiing en volmaking niet alleen zit in het eigenbelang, maar ook in den aard en het karakter van de wetenschap zelve.

Men heeft gesproken over het getal van drie hoogleeraren, en ook dat heeft men gevilipendeerd. Nu is het verschil tusschen drie en vijf niet zoo groot, dat wanneer men meent in Groningen in de juridische faculteit met vijf te kunnen volstaan, drie een onmogelijkheid zou zijn. Ik behoef er niet aan te herinneren, dat aan het Athenaeum te Amsterdam één hoogleeraar was voor elke faculteit, en hoe daar dan ook door den heer Moll de geheele theologie werd onderwezen, en hoe deze geleerde getoond heeft het als wetenschappelijk onderzoeker en schrijver bovendien nog te winnen van menig hoogleeraar, die zitting had in een faculteit met 5 of 6 leden. Het haugt niet af van het getal, maar van den aard en de energie die in de personen zit.

Mijnheer de Voorzitter! Nu is het verder alweder voorgesteld, alsof dit het eenige was; en toch zulks is volstrekt niet het geval, volstrekt niet het eenige, waar hier o. a. de eisch is gesteld zelfs van de *publieke promotie*. En waar ik in de stukken heb aangetoond, dat het verschil tusschen publieke en private promotie, vroeger zoo ernstig werd opgevat, dat wie publiek promoveerde werd vrijgesteld van alle college loopen, wordt ook daar eenvoudig overheen geloopen en heeft men eenvoudig gezegd: een publieke promotie beteekent niets, niettegenstaande in het ontwerp uitdrukkelijk bepaald wordt, dat waarborgen moeten worden geboden tegen onvrije bestrijding. Vergeten is al verder het feit dat, wanneer men den graad cum effectu civili verkregen heeft, men volstrekt niet zeker is van plaatsing, maar alleen in aanmerking kan komen om geplaatst te worden, zoodat het later oordeelen over den persoon niet is nietsbeduidend, maar alles afdoend; men weet heel goed, dat wordt geïnformeerd door degenen die de voordracht hebben te doen, bijna dikwijls uitsluitend bij de hoogleeraren te Utrecht of te Leiden, om te vragen. Dunkt u dat dit een jongman is, die voor zulk een betrekking in aanmerking komt, zoozeer gevoelt men dat de effectus civilis niets anders is dan een voorloopige triage.

En dan ten slotte het recht van intrekking dat — en wel ten deze absoluut — zonder eenige beperking bestaan blijft, ook daar wordt overheen geloopen, alsof dat niets beduidt? Ik kan daarom de oppositie, die tegen de waarborgen als zoodanig gevoerd is, in het minst niet beschouwen als in staat om de overtuiging te verzwakken, dat wezenlijk in de geboden waarborgen genoegzaam zit wat noodig is om aan het oordeel van aldus samengestelde faculteiten te kunnen overlaten de beslissing of men met een wetenschappelijk gevormd jongman te doen heeft, ja dan neen.

Ten slotte is door beide geachte afgevaardigden de vraag besproken, of van de zijde der oppositie amendementen zouden worden voorgesteld om zoo mogelijk de waarborgen te verhoogen en te versterken. Beide geachte afgevaardigden hebben er toe gemaand en geraden om daar niet toe over te gaan. Bij de beoordeeling of het waarschijnlijk is, dat de indiening van zulke amendementen de zaak zou kunnen bevorderen, staat men uit den aard der zaak voor deze vraag: Heeft men hier te doen met een oppositie, die in beginsel met het ontwerp medegaat, maar daarbij zekere bedingen stelt, ja, dan neen. Zoo *ja*, dan is het zoowel van de zijde der Regeering als van die der oppositie de geboden en goede weg, dat men elkander zoekt te naderen, en dit overleg zoo ver mogelijk voortzet, om te komen tot een compromis, en zoo tot een wet, die meer het karakter draagt van een nationale wet.

Wanneer men daarentegen te doen heeft met een oppositie, die absoluut is, als waarvan de geachte afgevaardigde uit Leiden blijk gaf, die zeide: al werd de wet door amendementen verbeterd, zou ik toch tegen stemmen; en waarvan ook de geachte afgevaardigde uit Winschoten deed blijken, toen hij zeide: een principieele opleiding kan niet wetenschappelijk zijn; of wanneer men te doen heeft met een oppositie als van den heer Röell, die zeide: de principieele opleiding neem ik des noods aan, mits ik waarborgen heb, dat de instelling ten slotte worde uitgebreid tot 5 faculteiten, onder veel hoogere bepaling van het getal hoogleeraren daaraan verbonden, laat ze dan voorloopig niet zonder effectus civilis met minder volstaan.

De heer **Röell**: Die voorloopige toestand zou alleen gelden zoolang de bijzondere Universiteiten niet hebben de vijf faculteiten.

De heer **Kuyper**. *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Juist; de voorloopige bepaling zou zijn dat, zoolang er geen 5 faculteiten zouden zijn, en het getal hoogleeraren niet compleet was, alleen de voorafgaande examen zoude meetellen, en de effectus civilis eerst aan het verkrijgen van doctoraten verbonden zou worden, wanneer de inrichting in haar optreden geheel op hetzelfde standpunt stond als de openbare Universiteit. Wat nu is dit anders dan een fin de non recevoir?

En waar de zaak zoo staat, zie ik niet, dat wij iets zouden vorderen om in den breede over amendementen te discussieeren, omdat de Regeering, hoe geneigd tot samenwerking ook, gelijk zij reeds getoond heeft, meent dat zulk een poging niet tot oplossing der quaestie zou leiden, daar toch vooraf vaststaat, dat, welke wijzigingen ook aangebracht worden, men toch tegen de wet zal stemmen. Dit neemt echter niet weg, dat, indien in de voorgestelde artikelen bijv. ten opzichte van de exceptioneele positie aan de theologische faculteit gegeven, wijzigingen mochten voorgesteld worden, waardoor de op den voorgrond tredende scheiding minder diep en doorgaande gemaakt werd, daarover misschien te onderhandelen ware. Immers ook waar geen sprake meer is van een compromis, blijft toch de eisch gelden dat, indien men kan komen tot hetgeen meer recht en billijk is, het de plicht der Regeering blijft om den weg tot verbetering van het ontwerp ten einde toe te blijven bewandelen. Bij de zaak van de theologische faculteit kan dit dan worden beslist. Nadere breede bespreking acht ik thans niet noodig. Alleen voeg ik er aan toe, dat waar gisteren de heer Schokking uit mijn reden concludeerde, dat ik mijnerzijds het dilemma òf een faculteit van godsdienstwetenschap, òf geen faculteit *verwerp*, hij zijn conclusie juist trok.

En wanneer nu de geachte afgevaardigde de heer Röell zegt, dat hij het oordeel der historie laat rusten, eenerzijds omdat hij niet in dien absoluten zin in de historie altoos een rechtvaardig gericht kan zien, en anderzijds omdat hij erkent dat hij zich kon vergissen en de historie hem ten slotte in het ongelijk kon stellen, daar wensch ik ten slotte dit te zeggen. Hetgeen door mij gesproken is over het gericht en het oordeel der historie berust hierop: De moderne levens- en wereldbeschouwing met haar opvatting van wetenschap, gelijk die hier van de linkerzijde verdedigd is geworden, neemt een standpunt in, dat hierop neerkomt, *dat de wetenschap zich als rechter zet over de Openbaring, die ons van God gegeven is*. Daarop komt de geheele quaestie neer, en waar men nu aan de rechterzijde, bij alle verschil van meening, vastelijk overtuigd is, dat integendeel uit die ons gegeven Openbaring zich een andere, een Christelijke levens- en wereldbeschouwing ontplooit, die vroeger thetisch heeft bestaan en nu ook anti-thetisch zich ontwikkelen moet tegenover de nieuw opgekomen levens- en wereldbeschouwing, daar zijn wij ook vast overtuigd, dat die tegenstelling doorgaat en niet kan gestuit worden; dat die tegenstelling door zal gaan op elk terrein van het gebied der wetenschap; en het is daarom dat ik zeg, dat ten slotte de historie hier oordeel zal vellen.

Het eenige middel om de worsteling tusschen die beide wereldbeschouwingen tot een gewenschte oplossing te brengen is gelegen in de onbelemmerde ontwikkeling van de beide wereldbeschouwingen, die ons over en weer dierbaar is en waaraan wij links of rechts gehecht zijn. Maar dit wordt ons door de oppositie geweigerd. Zij wil de wetenschap van Christelijke zijde gebonden laten, en inmiddels voor haar eigen wetenschap behouden de exclusieve macht die ze thans bezit, en door die even exclusief te bestendigen, zich ook voor de toekomst de overwinning verzekeren.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 107 *z* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 107 *aa* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *bb*, luidende:

„Behalve hetgeen daarin overigens ter voldoening aan wette-

lijke voorschriften moet worden opgenomen zullen de statuten, de akte of het reglement moeten bevatten:

a. voorschriften, waaruit blijkt, dat de universiteit ten minste drie der vijf faculteiten, genoemd in artikel 41, bevat, met dien verstande, dat eene faculteit met minder dan drie gewone hoogleeraren hierbij niet in rekening komt en elk hoogleeraar slechts in ééne faculteit mag medetellen;

b. voorschriften, waaruit blijkt, dat in elke faculteit onderwijs wordt gegeven in alle vakken, waarin geëxamineerd moet worden bij de examens, vereischt ter verkrijging van den doctoralen graad, waaraan rechten, als bedoeld in artikel 107 *z*, zullen worden ontleend;

c. het voorschrift, dat de universiteit staat onder toezicht van een college van curatoren, bestaande uit drie of vijf leden;

d. voorschriften omtrent aanstelling, schorsing of ontslag der hoogleeraren en andere docenten, waarbij de geldelijke positie van een niet op verzoek noch wegens plichtverzuim of wangedrag ontslagen of op non-activiteit gesteld hoogleeraar op voldoende wijze is geregeld;

e. voorschriften, waaruit blijkt, dat de doctorale graden slechts kunnen worden verkregen door het afleggen van gelijke, in het openbaar te houden, faculteits-examens en het voldoen aan gelijke voorwaarden, als vastgesteld bij den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld bij artikel 84, met dien verstande dat zij slechts door den senaat en ten overstaan van dat lichaam of van eene commissie uit zijn midden mogen worden verleend, na eene openbare promotie op proefschrift;

f. voorschriften, waaruit blijkt, dat tot het afleggen van de examens alleen kunnen worden toegelaten zij, die in het bezit zijn van een der getuigschriften, vermeld in de artikelen 11 en 12, of van een daarmede gelijkgesteld getuigschrift, en dat het getuigschrift vóór den aanvang van het examen aan de faculteit of aan haar voorzittend lid moet worden overgelegd;

g. voorschriften, waaruit blijkt, dat ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en andere docenten is verschuldigd een bedrag ten minste gelijkstaande met dat, verschuldigd voor het bijwonen der lessen aan de Rijks-universiteiten, en dat zij, die eene Rijksbeurs genieten, van de betaling van collegegeld zijn vrijgesteld;

h. voorschriften, waaruit blijkt, dat voor het afleggen van elk examen is verschuldigd een bedrag ten minste gelijkstaande met dat, verschuldigd voor het afleggen van de examens aan de Rijks-universiteiten, en dat het bewijs, dat de daarvoor gevorderde som is betaald, vóór den aanvang van het examen aan de faculteit of aan haar voorzittend lid moet worden overgelegd."

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Het is zeker verleidelijk op dit uur van dezen dag om op den weg, die ons door sommige sprekers gewezen is, door te gaan en het zwijgen te doen op alles wat nog in dit wetsontwerp voorkomt, ook al zou het toch wel een oogenblik onze nadere aandacht verdienen. Men gelooft, dat verdere debatten toch geen effect zullen sorteeren. Ik, die van oordeel ben, dat wij hier, ieder voor zoover het van hem afhangt, verantwoordelijk zijn voor hetgeen in een wetsontwerp wordt opgenomen, meen dat wij niet aldus met dit wetsontwerp mogen handelen.

Dit geeft mij den moed en het gevoel van plicht om nog op een paar punten van deze afdeeling van dit wetsontwerp nader de aandacht te vestigen.

Wat dit artikel aangaat, betreft hetgeen ik te zeggen heb een ondergeschikt punt, maar ik meen toch, dat het voor de redactie van de wet niet zonder waarde is.

Ik wensch de aandacht te vestigen op de letteren *g* en *h* van dit artikel en wel hierom: bij letter *h* is — zeer te recht meen ik — de bepaling gemaakt dat de bijzondere Universiteiten verplicht zijn te zorgen, dat de examengelden inderdaad betaald worden door degenen, die tot het examen worden toegelaten.

Ik vind dat beding wel vermeld in letter *h*, maar niet in letter *g*, waar gehandeld wordt van de collegegelden. Daar wordt wel gezegd, dat voorschriften moeten worden gemaakt, waaruit blijkt dat dezelfde collegegelden zullen *verschuldigd* zijn als aan de Rijks-universiteiten, maar niet dat zij ook moeten betaald worden.

Deze bedenking zou te ondervangen zijn door in letter *h* in den voorlaatsten regel achter het woord „som" in te voegen: „en dat het onder *g* bedoelde verschuldigde bedrag voor het bijwonen der lessen".

Ik ben bereid daartoe het voorstel te doen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* In letter *g* komt niet alleen de bepaling voor dat collegegelden verschuldigd zijn, maar ook dat zij betaald moeten worden, want aan het slot staat, dat zij die een Rijksbeurs genieten, van de betaling van collegegeld zijn vrijgesteld. Daaruit volgt, dat ook de anderen betalen moeten. Intusschen heb ik er niet op tegen, dat onder *h* de verplichting tot betaling expresselijk wordt opgenomen, en als de geachte afgevaardigde het voorstel daartoe doet, zal ik gaarne nagaan, of ik er mij mede kan vereenigen.

De **Voorzitter**: Door den heer van Karnebeek wordt als amendement voorgesteld om onder *h*, achter het woord „som" in den voorlaatsten regel, in te voegen de woorden: „en dat het onder letter *g* bedoelde verschuldigde bedrag voor het bijwonen der lessen".

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Ketelaar, de Visser, van Löben Sels en van Sasse van Ysselt, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Zooals de redactie van het amendement luidt, heb ik geen bezwaar om het over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het als zoodanig geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de wijziging der Regeering mede te deelen en zegt: De strekking der wijziging, die ten gevolge van de overneming van het amendement van den heer Karnebeek in art. 107*bb* onder *h* is gebracht, is, dat bij het afleggen van de examens zal moeten blijken, dat niet alleen de examengelden maar ook de verschuldigde collegegelden zijn betaald. Wellicht zal er aanleiding bestaan om bij tweede lezing— het amendement is zoo plotseling opgekomen — na te gaan, of die bedoeling geheel zuiver in de redactie van het amendement is nedergelegd. Maar tegen het amendement aldus opgevat en tegen de daarop door de Regeering gebaseerde wijziging, heeft de commissie geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigde onderart.* 107 *bb* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 107 *cc* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *artikel* 107 *dd*, luidende:

„Om onderwijs aan eene aangewezen bijzondere universiteit te kunnen geven, wordt vereischt het bezit van een doctoralen graad in de faculteit, waarin de aangestelde onderwijs geeft of zal geven, verkregen aan eene Rijks-universiteit of aan eene universiteit, die ten aanzien van de door haar te verleenen doctorale graden gelijke rechten heeft als de Rijks-universiteiten, of van een bewijs, dat de aanstelling door Ons is bekrachtigd."

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dit artikel niet laten voorbijgaan, zonder een oogenblik de aandacht der Kamer te vestigen op de waarlijk niet alleen zonderlinge maar zelf exorbitante strekking er van. Ik durf de bepaling van dit artikel exorbitant noemen, als men haar vergelijkt met de analoge bepaling, ten aanzien van de Universiteit te Amsterdam.

Wanneer wij zien dat voor de aanstelling van hoogleeraren aan de Universiteit te Amsterdam, die dan toch nog wel aan andere waarborgen is gebonden dan welke door dit ontwerp voor de bijzondere Universiteiten worden geëischt, een bekrach-

tiging door de Kroon in ieder geval noodig is, terwijl die eisch in dit artikel voor de bijzondere Universiteiten niet wordt gesteld, dan in geval de persoon die aangesteld wordt niet den doctoralen graad heeft, dan valt dat onderscheid zeer in het oog. Zooveel te meer wanneer wij opslaan wat de Minister op bladz. 38 van het Verslag heeft gezegd

Uit den boezem van de Kamer was het denkbeeld geopperd dat de hoogleeraren aan de bijzondere Universiteiten die niet hadden een doctoralen graad, voor hun aanstelling zouden noodig hebben een bekrachtiging niet van de Kroon, maar van de commissie van toezicht. Tegen dat denkbeeld kwam de Minister in verzet. Hij zeide: „Het is niet wenschelijk den indruk te geven alsof de keuze der hoogleeraren, aangesteld door inrichtingen van bijzonder hooger onderwijs, van minder belang is dan de keuze der hoogleeraren van genoemde Universiteit", namelijk die van Amsterdam.

Indien men nu meent dat in ieder geval voor de aanstelling van de hoogleeraren aan de Amsterdamsche Universiteit noodig is een bekrachtiging door de Kroon, hoe is dit dan te rijmen met de opvatting in het Verslag door den Minister gehuldigd? Mij wil het voorkomen, dat deze bepaling, vergeleken met hetgeen voor Amsterdam is voorgeschreven, exorbitant is. Nu zou het heel gemakkelijk zijn om aan deze bedenking te gemoet te komen, door in de plaats van het woord „of", te lezen „en", maar ik vrees dat een voorstel van mij in dien geest, bij den Minister niet die tegemoetkomende houding zou vinden, waarin ik mij zooeven bij een minder belangrijk punt heb mogen verheugen. Ik heb echter de zaak niet onder uw Kamer willen laten voorbijgaan, zonder er even de aandacht op te vestigen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde vergelijkt hier gehee ongelijksoortige grootheden. Wanneer de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam een particuliere Universiteit was dan zou het gelijk staan, maar bij de bepaling, dat Amsterdam een gemeentelijke Universiteit mag oprichten, is tevens aan Amsterdam de permissie gegeven uit de gemeentekas de volle gelden te nemen, die voor inrichting, uitbreiding en voorziening in alle behoeften noodig waren. Waar voor die Universiteit een zoodanig recht bestaat is het volkomen natuurlijk, dat ook anderszijds de Regeering hooger waarborgen stelt. Nu verklaart de geachte afgevaardigde niet te begrijpen, dat de benoeming van hem, die het *jus ubique docendi* heeft, moet worden bekrachtigd door de Kroon in plaats van door een commissie van toezicht; maar blijkbaar heeft de geachte afgevaardigde de beteekenis der vergelijking niet gevat. Zij was deze. Een hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam neemt in het sociale leven zoodanige positie in, dat de bekrachtiging van zijn benoeming niet kan uitgaan van een commissie, maar moet komen van de Kroon; maar zeide men nu, dat de bekrachtiging van de benoeming van een hoogleeraar van een bijzondere Universiteit moet geschieden door een commissie, dan declineert men dien hoogleeraar.

Vraagt nu de geachte afgevaardigde om meerdere waarborgen, dan vraag ik daartegenover aan den geachten afgevaardigde, die zoo weltweis is, of dan geheel uit zijn geheugen zijn verdwenen die beroemde Universiteiten der wereld, die vroeger bestaan hebben, waar nooit sprake was van eenige bekrachtiging door de Overheid; en toch hebben deze Universiteiten de wetenschap hooger gebracht en hebben een roem gekregen, als de tegenwoordige Universiteiten moeite hebben zullen te verkrijgen.

Maar, zegt de geachte afgevaardigde, die Universiteiten zooals zij nu zullen komen, hebben op zich zelf geen waarborg, dat hun mannen goed zullen zijn. Doch waarin hebben dan vroeger de waarborgen bestaan? Toen zijn de beroemdste geleerden aangesteld zonder bekrachtiging; waarom zouden diezelfde knappe mannen niet weer komen? En mag ik dan nog aan den geachten afgevaardigde vragen: als er aan den eenen kant een man is van hoog beginsel, een geleerd en kundig, algemeen geëerd man, en daarnaast een man van de tweede en derde klasse, meent hij dan, dat zijn medeburgers die hun geld en inspanning over hebben om zulk een stichting in het leven te roepen, de dwaasheid, de onwetenschappelijkheid zullen hebben te zeggen: ik geef aan den minder wetenschappelijk gequalificeerden de voorkeur? Ik kan er niet aan denken den geachten afgevaardigde te gemoet te komen, want deed ik dat, dan zou de beoordeeling van al of niet-wetenschappelijkheid toch weer worden overgebracht bij een macht, vreemd aan de instelling, iets waardoor de vrijheid van dit instituut zou worden vernietigd.

Ik vraag ten slotte, wat beteekent een Rijks-universiteit, wanneer zij den doctoralen graad verleent en den doctor wetenschappelijk verklaart bevoegd te zijn, wanneer ze dan van achteren toch gaat zeggen: hoewel gij den doctoralen graad hebt, zijt gij toch niet waard als onderwijzer op te treden? Daardoor declineert men de idée van den doctoralen graad.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik wel dacht is bij den Minister op tegemoetkoming aan mijn bezwaar niet te rekenen. Over zijn argumentatie evenwel nog een woord. Zijn beweegredenen hebben wij echter reeds meermalen in deze discussie vernomen.

Zoodra er quaestie is van een waarborg wordt gezegd: de waarborg is niet noodig, gij maakt u ongerust, misbruik is niet te verwachten, gij moet de zaak overlaten aan het behoorlijk inzicht van de belanghebbenden. Als dit zoo is, dan is, dunkt mij, het grootste deel van dit wetsontwerp volkomen overbodig. Men kan zich net zoo goed op een aantal andere plaatsen als hier op dergelijke argumenten beroepen. Ik zal daarop niet verder ingaan, ik ben er tot nog toe niet tegen opgekomen, hoewel ik het er absoluut niet mede eens ben. Ik constateer dat er in Amsterdam zullen zijn twee Universiteiten, de Gemeentelijke Universiteit en de Vrije Universiteit. Aan de heeren die aan de Gemeentelijke Universiteit onderwijs geven zullen hoogere eischen worden gesteld en voor hen worden meer waarborgen noodig geacht dan voor die aan de Vrije Universiteit, die onder de voorrechten van dit artikel zal vallen.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: De voorstelling van den geachten afgevaardigde alsof er strijd zou zijn tusschen tweeërlei beweringen mijnerzijds, de eene dat er op zich zelf voldoende waarborg ligt in het initiatief en de energie van hen, die zulk een instelling in het leven riepen, en de andere, dat toch een reeks van waarborgen worden gesteld, is ten eenenmale onjuist. Vroeger heb ik het reeds aangetoond, maar ik moet het nu herhalen. Ik maak mijn excuses. Het is telkens en telkens gezegd, maar aan de aandacht van den geachten afgevaardigde blijkbaar ontsnapt.

Daar, waar eenmaal gemeen recht wordt geschapen, gelijk hier, kon van dat gemeene recht gebruik worden gemaakt door hen, die het goed bedoelen, maar ook misbruik door hen, die niet op het oog hebben een wetenschappelijke inrichting, maar een drilschool en repetitie-college in het leven te roepen, gelijk in Amerika vaak het geval is geweest. Er moesten dus waarborgen worden gesteld om dat gevaar te keeren en had ik dit niet gedaan, men zou eens gezien hebben, met welk een oppositie men dan gekomen ware.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 107 *dd* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 107 *ee* tot en met 107 *ll* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *mm*, luidende:

„De senaat van eene aangewezen bijzondere universiteit heeft het recht om, op voordracht eener faculteit en na verkregen machtiging van Ons, wegens zeer uitstekende verdiensten, aan Nederlanders of vreemdelingen een der doctoraten, in de aanwijzing genoemd, *honoris causa* te verleenen."

De heer **van Karnebeek**: Ik heb voor de practijk van deze wet, tot goed verstand van dit artikel, een inlichting aan den Minister te vragen, nl. of de in dit artikel bedoelde aan den senaat van een aangewezen bijzondere Universiteit door de Kroon te geven machtiging in ieder speciaal geval noodig is, dan wel in het algemeen bij de aanwijzing kan worden gegeven.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Natuurlijk een speciale machtiging in elk bijzonder geval.

De heer **van Karnebeek**: Ik meen dit voor de practijk van deze wetsbepaling te moeten constateeren.

De beraadslaging wordt gesloten en *onderart.* 107 *mm* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *nn*, luidende:

Uit 's Rijks kas kan aan de besturen van aangewezen instellingen, stichtingen of vereenigingen, ter tegemoetkoming in de kosten van de voorziening in onderwijs-lokalen, subsidie worden verleend.

Het subsidie gaat over een tijdvak van vijfentwintig jaar een bedrag van f 100 000 niet te boven. Bij sluiting van eene bijzondere universiteit of bij intrekking van de aanwijzing stort de instelling, stichting of vereeniging in 's Rijks kas terug, hetgeen zij over de jaren, verloopen sedert de verleening van het eerste subsidie, meer heeft genoten dan f 4000 's jaars.

Aan elke universiteit kunnen van Rijkswege tien beurzen worden verleend, ieder van f 500, ter ondersteuning van onvermogende studenten van buitengewonen aanleg.

Deze beurzen worden door Ons toegekend, curatoren gehoord.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal bij dit artikel een oogenblik langer de aandacht der Vergadering moeten vragen.

Tot dusver is er bij dit hoofdstuk sprake geweest over de waarborgen en ik kan mij volkomen vereenigen met de zienswijze van hen, die daarover het debat niet willen voortzetten, omdat dit onnut en overbodig is.

Hier komt echter een andere quaestie ter tafel, die namelijk der subsidiën, en daarover is tot heden nog weinig gesproken.

Deze quaestie acht ik evenwel van groot belang, en ik wil er terstond bijvoegen, dat dit artikel voor mij een der groote struikelblokken is, die mij beletten met dit ontwerp mede te gaan.

Nu weet ik wel, dat de Minister in de gewisselde stukken heeft gezegd, dat hier eigenlijk van geen subsidie sprake is, maar hij houde mij de meening ten goede, dat dit is een spelen met woorden.

Vooreerst zou volgens den Minister geen subsidieering van het bijzonder hooger onderwijs bedoeld zijn, omdat de bepaling is facultatief en niet imperatief. Maar de bepaling zal toch wel in het wetsontwerp zijn geschreven ten einde er gebruik van te maken, en als dat gebeurt, zoo vraag ik: wordt er dan geen subsidie gegeven?

Het beginsel van subsidieeren van het bijzonder hooger onderwijs wordt dus hier in de wet wel degelijk geradiceerd.

In die meening verkeer ik in goed gezelschap, namelijk in dat van de geachte afgevaardigden uit Goes en Bodegraven, die in het weinige, wat zij over deze zaak gezegd hebben, erkenden, dat hier subsidie gegeven wordt.

Ik zou dit woordelijk kunnen aanhalen, maar zal het tot tijdsbesparing vooralsnog niet doen. Ik zal mij echter op hun voorbeeld veroorloven het er voor te houden, dat dit artikel subsidieering van bijzonder hooger onderwijs inhoudt.

Daar nu ben ik principieel tegen, ook al weder in het goede gezelschap van de geachte afgevaardigden uit Goes en uit Bodegraven. Ik zou ook dat door aanhaling van hun woorden kunnen bewijzen, maar alweder zal ik dat, tot bekorting, vooralsnog achterwege laten.

In de korte beschouwing, welke ik over deze hoogst belangrijke zaak in het midden wensch te brengen, zal ik mij in de eerste plaats wenden tot hen, die, evenals ik, principieele tegenstanders zijn van subsidieering van het bijzonder hooger onderwijs. Nu zegge men niet dat ik dan doe wat de Franschen noemen *prêcher des convertis*, want onder hen, die zich in het weinige dat in onze langdurige beraadslagingen aan dit onderwerp gewijd werd, hebben doen kennen als principieele tegenstanders, zijn er die de wijsheid van het oude adagium „*principiis obsta*" ten deze geheel uit het oog hebben verloren.

Er wordt in deze bepaling, die ons bezighoudt, tweederlei soort van subsidie voorgesteld.

Vooreerst wordt een subsidie van f 100 000 elke 25 jaren verleend, quasi voor onderwijslokalen, maar *de l'aveu* van den Minister zelf — men kan het zien op bladz. 40 van het Verslag — is er niet de minste waarborg dat het geld daarvoor zal worden besteed en kan zelfs zulk een waarborg niet geëischt of gegeven worden.

Daarenboven zal er jaarlijks meer dan de rente van een f 100 000 kunnen gegeven worden voor beurzen.

Wanneer men niet een principieel tegenstander is van subsidieering van het bijzonder hooger onderwijs, wat ter wereld, vraag ik, is er dan in dezen tweeërlei vorm, waarin dat subsidieeren wordt voorgesteld, dat afwijking van den principieelen tegenstand kan rechtvaardigen?

De bewering, dat de f 100 000, die — zoo het heet — gegeven worden voor lokalen, moeten worden beschouwd als een tegenhanger voor de instelling van de bijzondere leerstoelen, zou hier alleen dan eenig gewicht in de schaal kunnen leggen, indien men aannam, dat het bijzonder hooger onderwijs wel gesubsidieerd mag worden als het zich voordoet in den vorm van de bijzondere leerstoelen.

Hoe zou dat echter — vraag ik aan de principieele tegenstanders van subsidieering van het bijzonder hooger onderwijs — te rijmen zijn met uw principe dat u in casu wel tot afkeuring van subsidieering der bijzondere leerstoelen, maar nooit tot goedkeuring van subsidieering der bijzondere Universiteiten zou kunnen leiden?

Maar zelfs dat daargelaten, de genoemde bewering zou alleen eenige waarde hebben, als werkelijk in het wetsontwerp subsidieering der bijzondere leerstoelen bepaald ware. Dat is echter het geval niet.

Ik moet daar een oogenblik bij stilstaan, omdat het voor mij van belang is de kracht te breken van die bewering, die op sommigen, die niet aarzelen zich principieel tegen subsidieering van het bijzonder hooger onderwijs te verklaren, zooveel invloed schijnt te hebben, dat zij hun beginsel in den steek laten. Die bewering zou berusten op het bepaalde in art. 107 *w*. Dat artikel kan echter, dunkt mij, redelijkerwijs niet worden aangemerkt als een subsidieering van dien vorm van bijzonder hooger onderwijs die zich voordoet bij de bijzondere leerstoelen. In dat artikel staat, dat de bijzondere hoogleeraren onder zekere bedingen: toezicht van curatoren enz., en onder zekere te stellen voorwaarden, zooveel de plaatsruimte en de beschikbare hulpmiddelen het gedoogen, gebruik kunnen maken van de collegelokalen, inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen voor het onderwijs aan de Rijks-universiteiten. Die vergunning nu aan de bijzondere hoogleeraren te geven, behoeft 's Rijks kas geen penning te kosten, zelfs niet de kosten van vuur en licht. Het geldt hier alleen het gebruik maken van bestaande lokalen, en (ik zal straks aantoonen, dat hier alleen collegekamers in aanmerking komen) natuurlijk overdag gedurende tusschenuren, waarin men kan aannemen dat die lokalen in den winter toch verwarmd zijn.

Zeker, als men hier het oog kon hebben op de faculteiten voor de wis- en natuurkunde en de geneeskunde, waarbij voor het onderwijs kostbare laboratoria, ziekeninrichtingen en dergelijke noodig zijn, geef ik toe, dat er sprake zou kunnen zijn van, zij het indirecten, geldelijken steun aan de bijzondere leerstoelen, die op die wijze zouden kunnen profiteeren van kostbare door het Rijk gecreëerde hulpmiddelen tot bevordering van het onderwijs. Maar die faculteiten blijven in deze quaestie buiten aanmerking. Wij weten allen dat er in lange jaren, zoo ooit, geen sprake zal zijn van het stichten van wis- en natuurkundige en geneeskundige faculteiten aan bijzondere Universiteiten, zoodat in de afzienbare practijk deze quaestie over een aan de bijzondere Universiteiten toe te kennen aequivalent tegenover de beweerde indirecte subsidieering der bijzondere leerstoelen eenvoudig draait om het gebruik ten behoeve van juridische, de literarische of theologische bijzondere leerstoelen van reeds bestaande collegekamers; een gebruik dat den Staat geen penning zal kosten.

Hoe ter wereld kan men — als de zaak zoo staat — de toepassing van art. 107 *w*, voor zoover die toepassing de quaestie, die ons bezighoudt, raakt, beschouwen als een subsidie voor de bijzondere leerstoelen. En als het dan luce clarius is, dat hier van subsidie aan bijzondere leerstoelen redelijkerwijs geen sprake

kan zijn, dan kan men daaruit kwalijk een argument putten om iedere 25 jaren een ton gouds aan de bijzondere Universiteiten als aequivalent te geven.

De tweede vorm waarom subsidieering van bijzondere Universiteiten wordt voorgesteld, die van de beurzen, is, dunkt mij, voor hen, die principieele tegenstanders zijn van het subsidieeren van het bijzonder hooger onderwijs, de meest afkeurenswaardige vorm, want met die beurzen worden eenvoudig studenten gekweekt. Zij dienen tot een artificieelen toevoer van studenten aan die Universiteiten.

Welke is nu de grond waarop die beurzen verdedigd worden? Die ligt volgens hetgeen de Regeering daaromtrent heeft medegedeeld, eigenlijk gezegd in niets anders dan in het feit, dat degenen die aan die bijzondere Universiteiten promoveeren, een dissertatie zullen moeten schrijven en daardoor wellicht een jaar langer zullen moeten studeeren dan het geval is aan de Rijks-universiteiten.

Daaromtrent merk ik vooreerst op, dat aan de Rijks-universiteiten ook zeer vele dissertaties worden geschreven, en derhalve de jongelieden ook daar dikwijls in die langere studie vallen, en ten andere, dat het herstellen van de verplichte dissertatie aan de Rijks-universiteiten geen onmogelijkheid is, maar wellicht spoedig weer kan intreden.

Maar wat voor mijn betoog van veel meer gewicht is, is de vraag: wat ter wereld heeft die consideratie van de verplichte dissertatie te maken met een beweerd noodzakelijk aequivalent voor de bijzondere Universiteiten tegenover een beweerde indirecte subsidieering der bijzondere leerstoelen? Wij komen met die consideratie op een geheel ander terrein, op het terrein van de vraag of er termen zijn tot gelijkmaking van de levensvoorwaarden tusschen het bijzondere en het openbare hooger onderwijs. Wij komen daarmede op het terrein van de vraag, in hoeverre er termen bestaan om bijzondere Universiteiten geldelijk te steunen met het oog op de concurrentie met de door het Rijk bekostigde Universiteiten; op de principieele quaestie dus van het subsidieeren van bijzonder hooger onderwijs in vergelijking met het Rijksonderwijs.

Maar, Mijnheer de Voorzitter! dit terrein is ook volgens de uitdrukkelijke verklaring van den Minister uit dit debat geëcarteerd; daarop heeft de Regeering het debat niet willen brengen. In hoeverre uit dit oogpunt van gelijkmaking met de Rijksuniversiteiten de bijzondere Universiteiten behooren te worden gesubsidieerd, is een quaestie, die later aan de orde komt. De Minister wil thans daarop niet vooruitloopen en meent, dat de gelegenheid om die quaestie te beslissen bij dit wetsontwerp niet geëigend is. Ik ben dat met den heer Minister eens; ik meen ook, dat het beter is bij dit wetsontwerp deze zaak niet tot een beslissing te brengen, dat het nu daarvoor geen geëigende gelegenheid is. Maar als dat zoo is, dan moeten wij er ook thans niet op vooruitloopen, maar deze zaak ongepraejudicieerd laten, dan moeten wij ons onthouden van een actus protestationi contrarius; dan moeten wij metterdaad niet anders doen dan met het woord. En nu herinner ik in dit opzicht aan hetgeen in onze beraadslaging is voorgevallen ten aanzien van de landbouw- en handelshoogescholen, hoe de Kamer, zonder verzet van de Regeering, toen geconcludeerd heeft, tot het ongepraejudicieerd, tot het intact laten van een quaestie die niet rijp was voor beslissing. Het wil mij voorkomen, dat wat betreft het subsidieeren van het bijzonder hooger onderwijs, thans dezelfde weg moet worden gevolgd. Uit de overwegingen van de Regeering zelf, uit het standpunt, waarop de Minister zelf zich geplaatst heeft, bij het opmaken van dit wetsontwerp, volgt, dat wij daarover nu geen beslissingen van eenigerlei aard, die een praejudicieerend karakter hebben, moeten nemen, evenmin als wij dat voor de inrichting bij het landbouw- en handels-hooger onderwijs hebben gedaan, en dus moeten laten vervallen hetgeen er praejudicieerend in dit ontwerp voorkomt. Wij zullen mijns inziens dus wel doen met dit artikel niet in de wet op te nemen.

De beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen, dat de Centrale Afdeeling besloten heeft in de afdeelingen te doen onderzoeken, welk afdeelingsonderzoek zal aanvangen Dinsdag den 22sten Maart, de volgende wetsontwerpen:

afschaffing der Staatsloterij (**26**);

wettelijke bepalingen betreffende loterijen (**37**);

wijziging van de wet op het notarisambt (**34**);

wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs (**64**);

wijziging van art. 37 der wet op de vermogensbelasting en van art. 62, § 2, der wet op de personeele belasting (**114**);

gedeeltelijke herziening en aanvulling der wettelijke bepalingen omtrent de personeele belasting (**115**);

goedkeuring van een contract met de Naamlooze Vennootschap „de Koninklijke West-Indische Maildienst", wegens het uitvoeren van eene vaart van Amsterdam naar Paramaribo en Curaçao en terug (**142**);

verhooging en wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**145**);

aanvulling en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**146**);

verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**149**);

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Tiel naar Culenborg (**150**);

bekrachtiging eener overeenkomst met de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, betreffende den aanleg en de exploitatie van een spoorweg van Eindhoven naar Weert (**152**);

naturalisatie van T. H. Niehüser en zes anderen (**154**);

wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent huur van dienstboden en werklieden en daarmede samenhangende artikelen in dat Wetboek, alsmede in de Wetboeken van Koophandel en van Burgerlijke Rechtsvordering en in de wet op de Rechterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie (**137**).

Er blijven dan nog enkele gewichtige wetsontwerpen over voor later afdeelingsonderzoek. Daaronder behooren de wetsontwerpen tot herziening van het tarief, de Arbeidswet en de beide voorstellen tot herziening van de Grondwet. Nu is het mijn voornemen — en ik vertrouw dat de Kamer zich daarmede zal willen vereenigen — om, wanneer de Kamer weder teruggekomen is, na Paschen en nadat zij zal hebben behandeld de wetsontwerpen die dan gereed zullen zijn voor de openbare behandeling, daarna eenigen tijd te nemen voor sectieonderzoek en dat tot de dan te onderzoeken wetsontwerpen zullen behooren in elk geval de beide voorstellen tot herziening van de Grondwet.

De vergadering wordt gesloten.

65ste VERGADERING — 15 MAART 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

65ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 15 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Koninklijk besluit houdende benoeming van mr. A. M. B. Hanlo tot raadsheer in den Hoogen Raad; 3°. inlichtingen omtrent de verkiezing te Elst; 4°. verzoekschriften; 5°. verklaringen van adhaesie; 6°. missive; 7°. boekwerk. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs; aanneming van de onderartt. 107 *nn*—107 *vv* van art. XV; aanneming van de artt. XVI—XXIV. — Aanneming van onderscheidene wetsontwerpen. — Regeling van werkzaamheden. — Verslag omtrent verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten de heeren:

Krap, van Wichen, Beckers, Bolsius, van de Velde, Arts, van Bylandt, Okma, Passtoors, van Heemstra, Drucker, Bos, Roessingh, van Vliet, Sluis, Nolens, Bijleveld, Mees, Fock, Duymaer van Twist, Schokking, Ketelaar, Lucasse, Pompe van Meerdervoort, de Savornin Lohman, van Alphen, van der Vlugt, de Ridder, van Asch van Wijck, van Foreest, Verhey, van Dedem, Talma, van Löben Sels, de Waal Malefijt, van Nispen tot Sevenaer, Helsdingen, van Veen, Heemskerk, Schaper, ter Laan, van Idsinga, van Sasse van Ysselt, de Visser, van Limburg Stirum, Melchers, Travaglino, Cremer, Röell, van der Kun, van den Berch van Heemstede, Kolkman, Goeman Borgesius, Pijnacker Hordijk, van Karnebeek, Michiels van Verduynen, Fruytier, Hennequin, Brummelkamp, Hubrecht, van Wassenaer van Catwijck, Dolk, de Klerk, van Kol, Friesen, Raymakers, van den Heuvel, Seret, Mutsaers, van Raalte, Janssen, Hugenholtz, van Gijn, Tydeman, de Stuers, Aalberse, Smeenge, van Styrum, Lieftinck, Zijlma, Brants, de Vries, Goekoop, van Vlijmen en Smidt,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van de heeren Merckelbach en van der Borch van Verwolde, door ongesteldheid, de laatste ook de volgende dagen der week; van den heer Nolting, wegens ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijk besluit van 9 Maart 1904 n°. 9, houdende benoeming van mr. A. M. B. Hanlo, officier van justitie bij de arrondissements-rechtbank te Maastricht, tot raadsheer in den Hoogen Raad der Nederlanden, ter vervanging van mr. A. A. de Pinto, benoemd tot andere functiën.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. een missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken, houdende inlichtingen omtrent de jongste verkiezing van een lid der Tweede Kamer in het kiesdistrict Elst.

Deze missive en de daarbij behoorende bijlagen worden gesteld in handen van de Commissie voor het onderzoek van den geloofsbrief van het in het kiesdistrict Elst benoemde lid der Kamer;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot aanvulling en verhooging van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1904 (inkoop van aandeelen in de geldleening waarvoor verbonden zijn de tollen op den Rijksweg van Deventer via Zutphen naar de Pruissische grenzen). van den raad der gemeente Groenlo;

een, van J. C. D. van der Zijden, koffiehuishouder te Breukelen, houdende verzoek om uitbetaling van een door hem ingediende declaratie wegens levering ten behoeve van het leger;

een, van dr. J. H. Gentis, te 's Gravenhage, houdende verzoek een onderzoek te willen doen instellen naar de feiten, vermeld in een (in afschrift overgelegd) adres van Herman Gentis, te Weltevreden, aan Zijn Exc. den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië;

een, van August Jurcke, gegageerd korporaal der infanterie van het Oost-Indisch leger, kleinhandelaar te Magelang, residentie Kedoe (Java), houdende verzoek om herziening van zijn veroordeeling door het residentie-gerecht te Magelang, dd. 24 Augustus 1903.

Het eerstgenoemde adres zal worden gesteld in handen van de te benoemen Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp **146**; de overige adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een, van D. L. Leccius de Ridder, secretaris der liberale kiesvereeniging te Wageningen, houdende verzoek het door den heer dr. Cattie aan de Kamer ingediende bezwaarschrift betreffende de jongste verkiezing van een lid der Kamer in het kiesdistrict Elst, te willen beschouwen als zijnde ook door hem ingediend.

Dit adres zal worden gesteld in handen der Commissie voor het onderzoek van den geloofsbrief van het benoemde lid der Kamer in het kiesdistrict Elst;

een, van E. M. Harsveldt, adjudant-onderofficier van het Nederlandsch Indische leger, in garnizoen te Batavia, houdende verzoek de gagementsregeling voor het Indische leger in overeenstemming te brengen met die voor het leger hier te lande, en, zoo dat niet mogelijk is, hem te willen detacheeren bij het Nederlandsche leger.

Dit adres wordt, als ongezegeld, ter zijde gelegd;

5°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en de secretaresse van de afdeeling Groningen van de Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

den voorzitter en den secretaris van de afdeeling „Langedijk en omstreken", der Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

de voorzitters en de secretarissen van:

de afdeelingen „Wildervank" en „Zuidhorn en omstreken" van den Bond van Nederlandsche Onderwijzers;

de afdeeling Deventer van „Algemeene Nederlandsche Timmerliedenbond";

de Scheeps- en Bootwerkersvereeniging „Door Vereeniging Verbetering", te Dordrecht;

de Schildersgezellen-vereeniging te Dordrecht;

de Volkskiesvereeniging te Huizum;

den Arnhemschen Bond van gemeente-werklieden;

den Amersfoortschen Bestuurdersbond;

de afdeeling Leiden van den Algemeenen Nederlandschen Textiel-Arbeidersbond;

den Provincialen Bond te Voorst, afdeeling van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;

de Typographische vereeniging „Harmonie en Vriendschap", te Middelburg;

de afdeeling Numansdorp van de Ned. In. sigm. en tabak;

de afdeeling Hengelo van den Algemeenen Nederlandschen Typografenbond;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

S. Hulst, ontvanger der registratie en domeinen te Helmond, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n. 78);

A. Volkmaars, inspecteur der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen te Zwolle, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

W. G. Pagenkamp, post- en telegraafdirecteur te Helmond, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

H. Lijbaart, post- en telegraafdirecteur te Smilde, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Feisser, ontvanger der directe belastingen enz. te Schagen, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

H. W. C. Botzen, eipier van het huis van bewaring te Zwolle, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. A. G. Robijn, Rijkshavenmeester te Hansweerd, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

E. P. Schorer, vice-president der arrondissements-rechtbank te Middelburg, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. W. Chevallier, directeur van het postkantoor te Amsterdam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Lukkien, hoofdcommies bij de Rijksverzekeringsbank te Amsterdam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze verklaringen van adhaesie worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. eene missive van den voorzitter en den secretaris van den Arnhemschen Bond van gemeentewerklieden, waarbij zij hun volle instemming betuigen met de motie in zake scheidsgerechten voor gemeentewerklieden, aangenomen door den Bond van Nederlandsche gemeentewerklieden.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

7°. van den Minister van Koloniën: Statistiek van het vervoer op de spoorwegen en tramwegen met machinale beweegkracht in Nederlandsch-Indië over het jaar 1902.

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is:

I. Voorzetting van de behandeling van het WETSONTWERP TOT WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS. (18)

De beraadslaging wordt voortgezet over *onderart.* 107 *nn.*

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Bij art. 107 *mm* heeft de geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer van Karnebeek, de vraag gedaan, of dat artikel zóó bedoeld was, dat het recht tot het verleenen van het doctoraat *honoris causa* in het algemeen zou worden toegekend, dan wel, dat de machtiging der Kroon daartoe bij elk bijzonder geval werd geëischt. Ik heb mij toen in laatstgemelden zin verklaard, maar was niet dadelijk met een wijziging gereed om dit nog sterker in het wetsontwerp uit te drukken. Ik behoud mij dus voor om daarin te voorzien bij de tweede lezing; maar de zaak geldt alleen een quaestie van vorm, over de bedoeling zijn wij het eens.

Bij art. 107 *nn* heeft dezelfde geachte spreker uit Utrecht bedenkingen geopperd tegen het denkbeeld, dat in dat artikel was opgenomen en dat, al was het met een enkelen draad, z. i. samenhangt met het beginsel der subsidieering van bijzondere Universiteiten, die hierdoor zou worden ingevoerd.

Ik heb, die bedenking overwegende, ingezien, dat het gebruiken van het woord subsidie die strekking kon hebben en daar ik nu niet wensch, dat deze bepaling in eenig opzicht zou kunnen dienen als antecedent, waarop men zich later zou kunnen beroepen, maar de quaestie geheel ongepraejudicieerd wenseh te laten, heb ik gemeend goed te doen met het woord „subsidie" uit het artikel te lichten en de wijzigingen aan te brengen in art. 107 *nn*, eerste lid, die zijn rondgedeeld.

Verder zijn door den geachten spreker bedenkingen ingebracht tegen de beide laatste alinea's, welker plaatsing op hem den indruk had gemaakt, alsof zij in verband stonden met het voorafgaande. Daar dit verband naar mijn overtuiging niet bestaat, heb ik de laatste twee alinea's van het artikel weggelaten en voorgesteld in de plaats daarvoor in te voegen een nieuw art 107 *nn bis*, luidende:

„Aan ten hoogste tien onvermogende studenten van buitengewonen aanleg kan bij elke aangewezen bijzondere universiteit eene beurs van f 500 uit 's Rijks kas worden verleend.

„Deze beurzen worden door Ons toegekend, curatoren gehoord."

De **Voorzitter**: Ten gevolge van de wijzigingen door de Regeering in onderart. 107 *nn* aangebracht, luidt dit artikel thans:

„Uit 's Rijks kas kan aan de besturen van aangewezen instellingen, stichtingen of vereenigingen, eene tegemoetkoming in de kosten van de voorziening in onderwijs-lokalen worden verleend.

Deze tegemoetkoming gaat over een tijdvak van vijfentwintig jaar een bedrag van f 100 000 niet te boven. Bij sluiting van een bijzondere universiteit of bij intrekking van de aanwijzing stort de instelling, stichting of vereeniging in 's Rijks kas terug, hetgeen zij over de jaren, verloopen sedert de eerste uitkeering, meer heeft genoten dan f 4000 's jaars."

De heer **de Savornin Lohman**: Niettegenstaande de wijzigingen die de heer Minister zooeven in het artikel heeft gebracht, dat wij bezig zijn te behandelen, wensch ik toch op de quaestie der subsidieering eenigszins nader in te gaan, naar aanleiding van de rede die de heer van Karnebeek in de laatste vergadering heeft gehouden, want in mijn oog is de quaestie van de subsidieering in het algemeen veel belangrijker dan die van de toekenning van den effectus civilis.

Bij den effectus civilis was het alleen voor mij de vraag, of het toekennen van de bevoegdheid om doctorale graden cum effectu civili te verleenen, uitsluitend moest worden toegekend aan de openbare Universiteiten. Wanneer dit niet noodig is, is het toekennen van een zoodanige bevoegdheid uitsluitend aan die Universiteiten niets anders dan een onrechtvaardige belemmering van de vrijheid der bijzondere, een belemmering daarom onrechtvaardig, omdat de bevoegdheid tot het toekennen van graden cum effectu civili niet van nature behoort aan eenige Universiteit.

Het was de vraag, of een bevoegdheid, die oorspronkelijk niemand deerde, nu bijzondere Universiteiten worden opgericht zou ontaarden in een onbillijk privilege.

Ik heb er dan ook geen oogenblik aan getwijfeld aan welken kant ik bij de beoordeeling van die quaestie moest staan, daar-

gelaten nu de vraag, of uit een oogpunt van Staatsbelang de toekenning van die bevoegdheid aan bijzondere Universiteiten onder de bij dit wetsontwerp gestelde waarborgen, kan worden verdedigd. Maar thans is het, dunkt mij, een geheel andere quaestie; thans is het de vraag of er tusschen de openbare en de bijzondere Universiteiten rechtsgelijkheid bestaat, met andere woorden, of onze openbare en bijzondere instellingen van hooger onderwijs gelijksoortig zijn.

Wanneer zij gelijksoortig zijn, zooals dit bijv. mijns inziens met de openbare en bijzondere lagere scholen het geval is, dan acht ik het billijk beide gelijkelijk te steunen. Maar wanneer dit niet het geval is, dan komt het mij voor, dat men volstrekt niet een conclusie kan trekken van het een op het ander; dat men niet kan zeggen: omdat ik iets aan den een geef moet ik het ook aan den ander geven.

Ik wijs nog op een ander verschil.

Bij de vraag van het verleenen van den effectus civilis was de wetenschappelijke waarde der Universiteiten de hoofdzaak; die vraag speelde daarbij de hoofdrol, omdat moest worden onderzocht of de Staat genoegzame waarborgen vond in de inrichting van een bijzondere Universiteit, om aan die Universiteit toe te kennen het recht om den effectus civilis te verleenen; althans voor zoover de wetenschappelijke waarde bij examens in de rechten en letteren daarbij in aanmerking behoort te komen. Ik heb die vraag naar mijn beste weten beantwoord; misschien heb ik er te weinig verstand van, maar ik meen van het verleenen van effectus civilis aan juristen altijd toch meer verstand te hebben dan de heeren theologen.

Verder is het nu alleen de vraag, of de openbare en de bijzondere Universiteiten zijn gelijksoortig of ongelijksoortig. En zelfs die vraag kan ik ter zijde laten, want wanneer de bijzondere Universiteiten zijn gelijksoortig, zoodat zij precies hetzelfde doen als de openbare Universiteiten, dan acht ik alle subsidie verkeerd, omdat wij reeds drie Universiteiten hebben plus een gemeentelijke, en het dus geheel onnoodig is om uit de Staatskas nog het oprichten van bijzondere Universiteiten mogelijk te maken.

En zijn zij ongelijksoortig, dan vind ik, ik kom straks nog even daarop terug, het geven van subsidie aan bijzondere Universiteiten onrechtvaardig.

Op dit punt wil ik even een opmerking maken. Op de beoordeeling van deze vraag heeft volstrekt niet, wat sommigen allicht zouden denken, datgene wat ik ondervonden heb aan de bijzondere Universiteit eenigen invloed, want hetgeen ik hier nu zeg is altijd mijn meening geweest, zelfs toen ik nog aan haar verbonden was. Ik meen mij zelfs te herinneren, dat bij de oprichting van de bijzondere Universiteit er nooit sprake van is geweest, dat er een soort rechtsgelijkheid zou bestaan, zoodat de Rijkskas de bijzondere Universiteiten zou moeten steunen evenals zij het de bijzondere lagere scholen doet. Dit denkbeeld heeft zich eerst langzam-rhand ontwikkeld, misschien naarmate de stichters van de Universiteit inzagen, dat het voor private beurzen bijkans onmogelijk is te voldoen aan de eischen eener Universiteit, die zich geheel en al afzonderlijk wil organiseeren.

Nu heeft de Minister in zijn stukken gezegd geen subsidie te vragen, en er zelfs uitdrukkelijk aan toe gevoegd, en dit doet mij genoegen, dat hij de subsidie-quaestie geheel losmaakte van dit artikel. Hij heeft zelfs het woord subsidie vermeden. Maar dit mag mij niet verhinderen te doen opmerken, dat dit standpunt aanvankelijk het zijne niet scheen te zijn, waaruit dus volgt, dat dit standpunt is verlaten. In de Memorie van Toelichting toch vinden wij op bladz. 21 het volgende: „Zooals de ondergeteekende reeds hierboven uiteenzette, acht hij den tijd nog niet gekomen, voor definitieve beantwoording der vraag, of het billijk en geraden is, aan bijzondere universitaire scholen facultatief bijdragen van Rijkswege toe te kennen. Alleen in de bouwkosten zal een gering subsidie kunnen worden verleend en wel tot een bedrag ongeveer overeenkomende met een jaarlijksch subsidie van f 4000." Hier wordt dus wel degelijk deze aanvrage in verband gebracht met de algemeene idée van subsidieering. En op bladz. 8 van dit stuk vinden wij iets dergelijks. Daar heeft de Minister geschreven:

„Wat eindelijk de vraag aangaat, of het billijk en geraden is, aan bijzondere universitaire scholen facultatief bijdragen van Rijkswege of van de zijde der provinciën of gemeenten te doen toekennen, zoo schijnt het oogenblik voor hare definitieve beantwoording nog niet gekomen. Kortweg uit de beslissing, die ten deze voor het lager onderwijs genomen is, ook tot subsidieering van het vrije universitaire onderwijs te concludeeren, gaat niet aan. Er komen hier andere overwegingen en omstandigheden in aanmerking, die wijziging van het antwoord op de gestelde vraag ten gevolge zullen hebben. Al erkent dus de ondergeteekende zonder aarzeling, dat voor subsidieering ook hier voldoende beweegreden aanwezig kan zijn" — (hij erkent dus dat er wel reden voor subsidieering kan bestaan) — „toch acht hij zich voorshands nog van het doen van voorstellen met zulk een strekking te moeten onthouden. Hij bepaalde er zich daarom toe, om, gelijk billijk is, aan de bezwarende bepaling van de verplichte promotie door het beurzenstelsel zeker tegenwicht te bieden, en voor localiteit facultatief een bijdrage, ongeveer overeenkomende met een gemiddelde bijdrage van f 4000 's jaars, als maximum te stellen."

Ook hier brengt de Minister de zaak weer in verband met het beginsel van subsidieering.

Ik heb mijzelven de vraag gesteld: is er een grond voor subsidieering te vinden? Evenwel schijnen mij de tot dusverre daarvoor aangevoerde gronden niet voldoende toe. De voorsteller van dit ontwerp heeft er in den aanvang, nl. in zijn toelichting, met nadruk op gewezen, dat de Grondwet vrijheid gaf tot het geven van onderwijs of vrijheid van onderwijs, waaruit volgens hem volgt, dat als die vrijheid gegeven wordt, men ook zorgen moet, dat hij die van die vrijheid gebruik wil maken daartoe in staat zij. Men moet hem als het ware de wapenen geven die hij noodig heeft. Ik kan dit niet inzien. Het geven van het recht van vrijheid van vergadering sluit niet in zich dat nu ook de Overheid zorgen moet dat iemand, die ergens een vergadering wil houden, ook een lokaal krijgt, ook niet in een gemeente waar al de lokalen voor hem gesloten zijn, zelfs niet wanneer de Overheid zelf zeer wel in staat is van haar vrijheid om in het openbaar te spreken gebruik te maken. Het een volgt volstrekt niet uit het ander.

Er is nog een andere grondstelling aangenomen tot verdediging van de rechten die bij dit wetsontwerp worden toegekend. Er is nl. gezegd dat de openbare Universiteiten de organisatie zijn van het modernisme. Het modernisme heeft zijn eigen organisatie, dus moeten de belijders en voorstanders van de revelatie die eveneens hebben.

Ik ontken echter den major; ik ontken dat de openbare Universiteiten mogen zijn de organisatie van het modernisme. Ik zal er niet op terugkomen, om aan te toonen waarom dat zoo is, maar principieel ontken ik het ten sterkste. Ook op bedoelden grond ben ik dus niet voor subsidieering.

Nog een andere stelling is verdedigd, namelijk deze: in de openbare Universiteiten wordt aangenomen het indefferente stelsel en in de bijzondere geldt — kon althans gelden — het principieele stelsel. De keuze daar tusschen is een paedagogische quaestie. Daarom mag de Staat tusschen beide stelsels geen partij kiezen, dus moet hij beide gelijkelijk steunen. Ik laat de kenze van die termen daar, ofschoon mij voorkomt dat die termen niet geheel en al geschikt zijn om de gedachten der menschen op dit punt op de juiste baan te leiden; maar ik neem deze woorden zóó als de Minister ze zelf bedoeld heeft in de stukken, niet zooals ze nu reeds in vele bladen worden opgevat.

Ik ben het op dit punt niet eens met de stellingen van den Minister van Binnenlandsche Zaken. De Staat mag mijns inziens wel degelijk kiezen tusschen beide stelsels, omdat hij wel moet. De Staat kan niet anders dan het indifferente stelsel kiezen, maar dan heeft hij ook te zorgen dat zooveel mogelijk alle richtingen in die Universiteiten tot haar recht kunnen komen. Indien men echter daartegen is, moet de Staat aan alle richtingen gelijke vrijheid geven en te gelijk zich zelf geheel onthouden van het geven van onderwijs. Dan moet hij komen tot het stelsel dat door den Minister zelf verdedigd is als zijn eigen ideaal, nl. dat de Staat niets anders zou mogen doen dan alle Universiteiten te steunen, en aan particuliere vereenigingen overlaten de hoogleeraren te benoemen die deze geschikt achten. Er zijn voor den Staat maar twee wegen open: òf het eerste, òf het laatste. Maar het is m. i. niet mogelijk het eene stelsel te laten concurreeren met het andere. Waarom niet? Omdat een

Universiteit met het „principieele stelsel" niet anders kan zijn dan een soort van propaganda-inrichting. Propaganda-inrichting wil niet hetzelfde zeggen als drilschool, zooals eenige leden uit mijn eerste redevoering bij dit ontwerp gehouden, hebben afgeleid. Ik geloof dat mijn bedoeling duidelijk zal worden, wanneer ik zeg, dat het niet geoorloofd zou zijn voor den Staat bij voorbeeld een Marxistische Universiteit, op historisch-materialistischen grondslag te steunen. Niet dat ik zoodanige Universiteit, wat de wetenschappelijke waarde betreft, gelijk zou willen stellen met een Calvinistische hoogeschool, op Gereformeerden grondslag — ik acht de laatste van veel breeder opvatting dan de eerste — maar, mij dunkt, dat onmiddellijk iedereen zal voelen, dat wanneer een school, die op zoodanigen grondslag steunde, subsidie kreeg van den Staat, terwijl voor de andere groepen de Rijkshoogescholen moeten dienst doen, daardoor een groep van burgers Staatsgeld zou krijgen om te propagandeeren tegen een andere groep. Daarom is mijn conclusie, dat men onrechtvaardig doet, wanneer men het subsidie-stelsel aanneemt. Althans in een toestand als waarin op dit oogenblik bij ons het hooger onderwijs verkeert. Want ik ontken natuurlijk niet, dat elders, bij voorbeeld in België, historische toestanden kunnen bestaan, waar het anders kan toegaan, maar bij ons zou ik het verleenen van subsidie eenvoudig onrechtvaardig vinden.

Nu heb ik er zooeven op gewezen, dat de Minister aanvankelijk ten opzichte van het artikel dat ons bezighoudt een eenigszins ander standpunt heeft ingenomen, dan later, maar ik wensch er op te wijzen, dat hij in het Verslag het mijns inziens juistere standpunt meer beslist heeft aanvaard.

Daar toch zegt de Minister op bladz. 10:

„Het facultatieve verleenen van een uiterst beperkte bijdrage voor localiteit houdt, gelijk in het Verslag te recht wordt opgemerkt, rechtstrecks en uitsluitend verband met het in zake de bijzondere leerstoelen bepaalde. Deze laatste zijn ondenkbaar, zoo voor elken leerstel een eigen gebouw voor het geven van colleges zou zijn aan te schaffen. Doch waar uit dien hoofde aan de hoogleeraren, voor deze bijzondere leerstoelen optredende,, kosteloos de noodige localiteit ter beschikking wordt gesteld, is het alleszins billijk te achten dat de bijzondere Universiteiten ten deze niet worden achtergesteld."

En op de volgende bladzijde:

„De hoogleeraren voor bijzondere leerstoelen vinden hun localiteit gereed, voor bijzondere Universiteiten moet die gebouwd worden; te huren is een geschikte localiteit zoo goed als nooit."

Ziedaar een, mijns inziens, beter motief, dat zich uitsluitend bepaalt tot hetgeen hier wordt voorgesteld en daarmede kan ik mij beter vereenigen.

Ik zal dit nu nog met een paar woorden uiteenzetten.

Wij kunnen niet ontkennen, dat op dit oogenblik in ons land het openbaar onderwijs in het algemeen genomen, dus behoudens uitzonderingen, feitelijk de revelatie verbannen heeft uit het gebied der wetenschap. Dit kan natuurlijk niet in één oogenblik anders worden. Daarvoor is tijd noodig.

Maar nu worden in dit wetsontwerp aan degenen die op dit punt verandering wenschen, twee middelen van verweer gegeven: de bijzondere leerstoelen en de bijzondere Universiteiten. De bijzondere leerstoelen zijn een wapen, dat niet alleen de openbare Universiteit kan deren in het oog van hen die meenen, dat de openbare Universiteiten de organisatie behooren te zijn van het modernisme, maar dat ook de bijzondere Universiteit het zeer moeilijk zou kunnen maken.

Mij dunkt, dit kunnen de heeren, die anders in deze zaak minder zich verdiepen, gemakkelijk begrijpen; zij die groot bezwaar hebben tegen het onderwijs zooals het tegenwoordig gegeven wordt aan de openbare Universiteit, zullen allicht geneigd zijn hun zonen te zenden naar een bijzondere; maar wanneer zij zien, dat aan de Rijks-universiteiten bijzondere leerstoelen bestaan, waar onderwijs gegeven wordt zooals zij het wenschen, dan zullen zij daarvan allicht terugkomen en hen liever zenden naar de oude historische openbare hoogeschool. Dit heeft intusschen den Minister niet belet — en ik zeg hem daarvoor dank — deze geheele zaak op de meest loyale wijze te regelen. Hij heeft de oprichting van bijzondere leerstoelen niet moeilijk gemaakt en zelfs aan de hoogleeraren daarvoor gelegenheid gegeven met toestemming der faculteit, zitting te nemen in de faculteit.

Nu kan men zeggen: dat wapen zal toch niet gebruikt worden, want daarvoor heeft men geen kracht genoeg; kracht om iets te doen, vindt men alleen bij de voorstanders van de bijzondere Universiteiten; maar als dit juist is dan deden allen die thans zoo heftig tegenover de bijzondere Universiteiten staan beter met te zwijgen.

De bijzondere Universiteiten krijgen, vergeleken met de bijzondere leerstoelen, m. i. veel minder, want haar worden vele banden aangelegd en zelfs worden zij nu, bij het gewijzigd artikel, op straffe van verlies van het thans haar geschonken voorrecht, verplicht binnen zekeren tijd zich te ontwikkelen tot een volledige Universiteit. Het eenige wat ze ontvangen, is opheffing van een privilege, en dat alleen, omdat het onbillijk zou zijn haar dit te onthouden, en de opheffing van dat monopolie kan evenzeer ten goede komen aan de voorstanders der bijzondere leerstoelen, die het jus examinandi kunnen krijgen.

Nu wordt intusschen aan de bijzondere leerstoelen gegeven, wat de Engelschen noemen *school-accommodation;* haar professoren kunnen doceeren in de lokalen der Universiteit. Dit acht de heer van Karnebeek van niet veel beteekenis, maar daarin vergist hij zich. In vroeger tijd mag het voor de professoren zeer gemakkelijk geweest zijn in eigen huis college te geven, ofschoon het toen al niet heel aangenaam was, maar dat is tegenwoordig niet meer mogelijk, want men is al zeer blij, als men in eigen huis met zijn kinderen voldoende ruimte vindt; er nog studenten bij te nemen is totaal onmogelijk. Aan de bijzondere hoogleeraren wordt dus gelegenheid gegeven zich te bewegen in de deftige lokalen der Universiteit.

Nu acht ik toch billijk ditzelfde voorrecht te geven aan de bijzondere Universiteiten. Dit eischt de rechtsgelijkheid, niet tusschen de openbare en de bijzondere Universiteit, maar tusschen de bijzondere Universiteit en de bijzondere leerstoelen.

Nu kan de geachte spreker uit Utrecht wel zeggen: ja, maar dat kost den Staat geen cent; maar hij is te goed oeconoom, om niet te weten dat het geld slechts waardemeter is; dat het niet aankomt op het geld, maar op hetgeen men daarvoor kan verkrijgen. Wanneer men iemand een localiteit geeft, dan geeft men wel degelijk iets. Indien eenige personen aan den heer van Karnebeek zeiden: wij hebben geen onderdak en wij vragen u niets, maar wil ons het gebruik van uw kamers afstaan, op de tijdstippen dat ge daar niet vertoeft, zou hij dan zeggen: ik geef u niets; gaat uw gang? Ik geloof van niet. Er wordt wel degelijk iets gegeven en iets dat van groote waarde is.

Wanneer nu aan de bijzondere Universiteiten, indien ze althans willen gebruik maken van de voordeelen welke deze wet haar geeft, wordt opgelegd, in elke faculteit 3 professoren aan te stellen, dan gevoelt iederen dat er ook behoefte aan ruimte is. Wanneer men dat niet wil, welnu, dan zou ik zeggen: laat men dan ook de bevoegdheid om van de localiteiten der openbare Universiteiten gebruik te maken aan de bijzondere leerstoelen niet gunnen. Wil men billijk zijn dan moet men die bijzondere Universiteiten en de bijzondere leerstoelen op dit punt op dezelfde wijze behandelen en dat kan slechts door zich te vereenigen met hetgeen door den Minister wordt voorgesteld. Ik erken, hoe men het dan ook noemen wil, dat het inderdaad een subsidie is, maar in den grond der toekenning zelf ligt ook haar beperking. Het zal ook later onmogelijk zijn uit deze bepaling af te leiden, dat men dit subsidie behoort te geven bijv. voor het traktement der professoren of voor iets anders dat betrekking heeft op de bijzondere Universiteiten.

Het verheugt mij ook daarom, dat in dit artikel zelf het tijdelijke van het subsidie is neergelegd; er wordt nl. gezegd, dat het zal zijn òf f 100 000 in eens of gedurende een tijdperk van 25 jaren f 4000. Welnu, wat zal hiervan het gevolg zijn? Over 25 jaren zal de Vrije Universiteit zich opnieuw kunnen aanmelden om dat subsidie te vragen. Doch wanneer dan de openbare Universiteiten zóó zijn ingericht, dat de voorstanders der Christelijke levensbeschouwing zich ook daar vrijelijk kunnen bewegen, dan zullen die bijzondere leerstoelen vanzelf verdwijnen. Maar dan behoeft men ook voor localiteit geen subsidie meer te geven aan de bijzondere Universiteit, Wanneer die leerstoelen er dan nog wèl zullen zijn en ook noodig mochten

wezen als strijdmiddel, dan zal men hun misschien nog die vrijheid om in de openbare Universiteiten op te treden moeten toekennen, maar dan zal de toestand der bijzondere Universiteiten wel zóó sterk geworden zijn, dat zij geen behoefte meer zullen hebben aan subsidie voor localiteit. Hoe het zij, wanneer ik op dien tijd nog hier mocht zijn, beloof ik alsdan tegen dat subsidie te zullen stemmen.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Nu ik voor de tweede maal het woord vraag, meen ik reeds terstond te moeten doen opmerken, dat en wanneer ik misschien zou moeten antwoorden op hetgeen de Minister omtrent deze zaak tegenover mijn eerste beschouwing wellicht in het midden zal hebben te brengen, ik zou vervallen in de noodzakelijkheid van voor de derde maal het woord te moeten vragen. Ik ben in die positie gekomen, omdat ik eigenlijk van den Minister op mijn eerste rede tot dusver geen antwoord heb ontvangen.

Ik heb -- dit zal iedereen begrijpen — met heel veel genoegen gehoord de uiteenzetting die wij zooeven hebben mogen vernemen van den geachten afgevaardigde uit Goes Die toch is voor mij het bewijs, dat ik geen ongelijk heb gehad met verleden Vrijdag op een laat uur toch nog de quaestie, die bij dit wetsartikel rijst, in de Kamer ter sprake te brengen, en dat daarmede iets gedaan is, dat in deze discussie niet mocht ontbreken.

Het doet mij ook daarom genoegen te hebben mogen hooren hetgeen die geachte afgevaardigde gezegd heeft, omdat het voor mij het bewijs is, dat, waar ik mij veroorloofd heb bij hem aan te kloppen met het beginsel dat bij deze wetsbepaling gemoeid is, een zeer belangrijk beginsel, ik niet heb aangeklopt aan doovemansdeur. Hetgeen hij gezegd heeft over de groote en zeer belangrijke vraag van het al of niet subsidieeren van het bijzonder hooger onderwijs, heeft, ik zou haast zeggen, onverdeeld mijn instemming; ik zal er dan ook kortheidshalve niet op terugkomen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, toch ben ik in belangrijk opzicht door hetgeen de geachte afgevaardigde gezegd heeft, teleurgesteld. Hij is het geheel en al eens met hen die meenen, dat bij dit wetsontwerp principieel niets moet beslist worden over de quaestie van het al of niet subsidieeren van het bijzonder hooger onderwijs. Hij erkent echter, dat toch in den grond der zaak — dat was zijn uitdrukking — door dit thans gesplitste artikel wel degelijk een subsidie gegeven wordt aan het bijzonder hoogere onderwijs en hij komt hiermede in strijd met de voorstelling, die wij zoo straks uit het korte woord van den Minister hebben mogen hooren, die de voor mij eenigszins zonderlinge meening schijnt te koesteren, dat men de vraag, of inderdaad een subsidie gegeven wordt of niet, in ontkennenden zin uitmaakt, eenvoudig door in plaats van het woord „subsidie" te lezen „tegemoetkoming".

Ik zal daarvan thans niets verder zeggen, maar ik meen de critiek op het motief, dat de geachte afgevaardigde uit Goes, die met mij een strijder is tegen het nemen van een beslissing bij dit wetsontwerp over het al of niet subsidieeren van het bijzonder hooger onderwijs, er toe brengt mede te gaan met het voorstel der Regeering -- een motief, waarop ik reeds in mijn eerste rede een en ander heb gezegd — na de voorstelling, die wij heden uit zijn mond van de zaak hebben gehoord, eenigszins scherper te mogen formuleeren.

Volgens de voorstelling, die de geachte afgevaardigde van de zaak geeft — ik geloof dat het de juiste is, al heb ik dat in mijn eerste rede niet zoo willen uitspreken — bestaat er een soort naijver, concurrentie onder de ijveraars voor het bijzonder hooger onderwijs tusschen twee vormen, waarin dat onderwijs in dit wetsontwerp zal worden geradiceerd, namelijk in den vorm van de bijzondere Universiteiten en in dien van de bijzondere leerstoelen.

Nu komt de zaak per slot van rekening hierop neer, dat de Staat het recht om gebruik te maken van zijn vrijheid, die hij beslist heeft, om aan zijn eigen Universiteiten bijzondere hoogleeraren toe te laten in collegekamers, die reeds bestaan, op oogenblikken waarop die kamers onbezet zijn, ik zal niet zeggen koopt met f 100 000, maar dan toch voor de vrijheid om van zijn recht gebruik te maken aan de Vrije Universiteit moet betalen f 100 000. Alleen ter wille van die concurrentie en als bewijs van dankbaarheid -- die uitdrukking in de rede van den geachten afgevaardigde uit Goes is mij zeer opgevallen — van de voorstanders van de bijzondere leerstoelen tegenover hen die meer hechten aan de bijzondere Universiteiten, wordt uit de Staatskas f 100 000 genomen en uitgekeerd aan de Vrije Universiteit. Daarop komt de zaak eenvoudig neer. Ik heb dat jl. Vrijdag niet zoo scherp geformuleerd, omdat ik wilde afwachten of er teekenen zouden komen waaruit bleek, dat mijn inzicht in de quaestie juist was. Mij dunkt, de geheele Kamer heeft thans kunnen hooren, dat de zaak zoo is en niet anders.

De houding van den geachten afgevaardigde uit Goes is alleen te verklaren uit zijn groote voorliefde voor de bijzondere leerstoelen. Nu wil ik wel zeggen, dat ik tegen de instelling van bijzondere leerstoelen geen bezwaar heb, en ik meen dat een aantal leden dezer Kamer, die niet gerekend kunnen worden tot de ijveraars voor het bijzonder hooger onderwijs, voor die bijzondere leerstoelen gestemd zijn. De instelling van die bijzondere leerstoelen is een zaak die op zich zelf staat. De Staat kan ook om andere redenen dan enkel om het belang dat die leerstoelen kunnen hebben voor het bijzonder hooger onderwijs, zulke leerstoelen vergunnen, maar ik kan volstrekt niet inzien, dat de Staat, om van het recht daartoe gebruik te maken, f 100 000 aan de Vrije Universiteit zou moeten betalen.

Ik heb er in mijn eerste rede reeds op gewezen, dat wanneer de Staat het gebruik van een collegekamer aan een bijzonderen hoogleeraar vergunt, dit geen penning aan de schatkist kost. Dat is dan ook trouwens niet weersproken. Zeker, er wordt aan de bijzondere leerstoelen wel iets gegeven door het gebruik van een lokaal, maar het zou toch al heel zonderling zijn, dat de Staat — om welke reden dan ook -- vergunning zou geven tot het oprichten van een bijzonderen leerstoel en dan aan den leeraar zou zeggen: ik heb daar wel leege collegekamers, maar ik sluit de deur voor uw neus. Zulk een houding zou niet te verdedigen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij, dat leden die evenals ik gekant zijn tegen subsidieering van het hooger onderwijs, door het verband dat zij leggen tusschen de twee genoemde vormen van bijzonder hooger onderwijs, er toe komen, dit gewichtige principe bij deze gelegenheid los te laten. Ik vraag: indien zulke dingen geschieden op de motieven die wij daarvoor hebben hooren aanvoeren, waar dwalen wij dan langs zulke paden heen op het gebied onzer wetgeving, wat wordt er op die wijze van een gezonde practijk van *Onze Constitutie*.

Ik weet niet, wat ik nog van den Minister zal hooren, maar het wil mij voorkomen, dat het meer zou strooken met de waardigheid der Regeering, die ook mij ter harte gaat, en met de waardigheid der Regeeringspartij, indien dit artikel en dat omtrent de beurzen — hetwelk er mee samenhangt, maar waarop ik nu niet zal terugkomen — niet in dit wetsontwerp worden opgenomen. Ik erken echter, dat natuurlijk het oordeel daarover toekomt aan de heeren zelf. Mijn taak acht ik voldongen met op de innerlijke beteekenis van deze bepaling en op de strekking van de te nemen beslissing, het licht te hebben doen vallen.

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb lang geaarzeld voor dat ik over dit artikel het woord heb gevraagd, en waar ik weerstand heb geboden aan de verzoeking om eenige bedenkingen in het midden te brengen tegen hetgeen de geachte afgevaardigden uit Leiden en Utrecht hebben gemeend te moeten opmerken bij de algemeene beschouwingen bij hoofdstuk III, daar zal men begrijpen dat ik het woord niet zou hebben gevraagd over dit artikel, indien de geachte afgevaardigde uit Utrecht I zich niet in zijn oppositie tegen het artikel ook op mij had beroepen.

Hij noopt mij daardoor om eenigszins nader mijn standpunt, mijn verhouding tot dit artikel toe te lichten. En ik gevoel mij ook te meer daartoe gedrongen na de rede van den geachten afgevaardigde uit Goes van hedenochtend, aangezien de geachte afgevaardigde uit Utrecht I voortdurend mijn naam heeft gekoppeld aan dien van den geachten afgevaardigde uit Goes en mijn standpunt ten opzichte van dit artikel wel eenigszins afwijkt van hetgeen die geachte afgevaardigde hedenochtend heeft gezegd. Na het standpunt dat ik heb ontwikkeld ten opzichte van de bijzondere leerstoelen begrijpt men, dat de redeneering die hedenochtend is aangevoerd om te verdedigen het subsidie dat volgens de wet zal worden toegekend aan bijzondere Universiteiten, volstrekt niet met dat standpunt is overeen te brengen.

Naar mijn gevoelen worden de bijzondere leerstoelen niet in het leven geroepen als wapen van verweer van bijzondere richtingen, maar beschouw ik ze, zooals de geachte afgevaardigde uit Utrecht I hedenochtend ook eenigszins heeft aangeduid, als middelen tot verbetering en completeering van het publiek universitair onderwijs. Wanneer dus onderwijs-hulpmiddelen, publieke hulpmiddelen, ter beschikking gesteld worden aan die leerstoelen, geschiedt dit ter bevordering van een publieke zaak, en het is duidelijk, dat hieruit nooit een reden geput kan worden voor het subsidieeren van *bijzondere* instellingen.

In dit opzicht ga ik mede met den geachten afgevaardigde uit Utrecht I. Maar in een vorige rede heeft die geachte afgevaardigde zich op mij beroepen, ten einde zijn verzet tegen dit artikel in het algemeen te staven, en daartegen meen ik wel een en ander in het midden te moeten brengen.

De woorden waarop de geachte spreker zich beriep, zijn te vinden in een antwoord dat ik gegeven heb aan den geachten afgevaardigde uit Utrecht II, naar aanleiding van diens opmerking over het voorbeeld, dat ik gebezigd heb, van den heer Lecky, ter illustreering van mijn standpunt.

Hetzij mij veroorloofd hierbij een korte aanteekening te maken; want de geachte afgevaardigde uit Utrecht II heeft goedgevonden twijfel te opperen ten opzichte van de juistheid van mijn voorstelling van het standpunt van den heer Lecky, en mij aangeraden nog eens na te gaan wat de heer Lecky voor zekere enquête-commissie verklaard heeft. Dien raad heb ik mij ten nutte gemaakt, en ook de vrije dagen die wij hebben gehad, om die zaak nog eens na te gaan. Ik kan nu verklaren dat ik den raad van den geachten afgevaardigde moet toeschrijven aan de omstandigheid dat hij zelf de getuigenis van den heer Lecky niet met die zorg en nauwkeurigheid gelezen heeft, welke hij anders gewoonlijk betracht. Hij zoude dan gezien hebben dat in die verklaring precies het omgekeerde te vinden is van hetgeen hij meent; het zij mij veroorloofd dit met enkele zinsneden duidelijk te maken.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker doen opmerken dat wij thans in behandeling hebben het artikel betrekkelijk de bijdrage.

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Indien gij er bezwaar tegen hebt dit punt thans te behandelen, zal ik mij natuurlijk niet tegen uw wensch verzetten; maar ik meen er toch tegen op te komen dat de heer Röell twijfel opperde over de juistheid mijner voorstelling. Ik geef echter toe, dat het hier tot de zaak niets afdoet, of mijn voorstelling van Lecky's standpunt al dan niet historisch juist is.

Het moet ieder duidelijk zijn dat, waar ik wees op het oprichten van een openbare instelling, en daarbij zeide, dat zij zou worden opgericht op Staatskosten, het een zeer zonderlinge gevolgtrekking was daaruit af te leiden dat ik een voorstander zoude zijn van subsidiën uit 's Rijks kas aan bijzondere instellingen.

Tegen die voorstelling van de zaak ben ik opgekomen. Ik wensch niet door te gaan voor een voorstander van het stelsel van subsidie aan bijzondere instellingen uit 's Rijks kas, omdat ik mij steeds daartegen — ook in de afdeelingen — sterk heb verzet. Het gaat dus niet aan mij als voorstander daarvan voor te stellen.

Nu is echter de geachte afgevaardigde uit Utrecht I met een voorstelling van mijn standpunt gekomen, die aan de andere zijde mank gaat. Hij deed het voorkomen — hij heeft het niet met zooveel worden gezegd, maar hij deed het toch voorkomen — alsof ik bijzonder bezwaar had speciaal tegen de toekenning van een subsidie aan *bijzondere Universiteiten*. Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik heb juist uitdrukkelijk gezegd en herhaald, dat wanneer aan andere instellingen subsidie wordt verleend, men dan geen redelijk bezwaar zal kunnen aanvoeren tegen het toekennen van subsidie aan bijzondere Universiteiten. Ik maak geen onderscheid, en meen dus dat, indien men subsidie toekent aan private gymnasia, men ook zulk een subsidie aan bijzondere Universiteiten kan verleenen.

Het is waar, dat men zich ter verdediging van subsidiën aan gymnasia heeft beroepen op een argument, dat ook hedenochtend is aangevoerd door den geachten afgevaardigde uit Goes. Het is hetzelfde argument dat de geachte afgevaardigde uit Utrecht II heeft ontleend aan *De Nederlander*, maar het schijnt dat die geachte afgevaardigde meer eensgezind is met dat blad, in dit opzicht althans, dan ik, want hij heeft het argument met ingenomenheid begroet; ik heb het met verbazing gelezen. Indien toch overal waar de keus van den burger vrij behoort te zijn, de Staat zou moeten komen aandragen met een subsidie om die vrije keus ook mogelijk te maken, waar zou dan de grens zijn van de subsidiën die uit 's Rijks schatkist zouden moeten worden toegekend?

De juistheid van dat argument kan ik niet erkennen. Ik kan die juistheid niet inzien, maar ik acht het niet noodig mij daarin te veel te verdiepen, omdat, wanneer dat argument juist is, het mijns inziens ook moet opgaan ten opzichte van bijzondere Universiteiten; want waar de burgers vrij moeten zijn in de keuze van de gymnasia waar zij hun zonen willen sturen, behooren zij op dezelfde wijze vrij te zijn in de keuze van de Universiteiten waar zij hun zonen willen zenden.

Het onderscheid dat gemaakt is door den geachten afgevaardigde uit Goes kan alleen hierop rusten, dat hij ten opzichte van de quaestie, wat eigenlijk een Universiteit is en in het bijzonder wat onze Rijks-universiteiten zijn, een zeer bijzonder standpunt inneemt, dat in elk geval niet gedeeld wordt door de Regeering en m. i. moeilijk kan dienen als argument voor een voorstel dat komt uit handen van de Regeering. In het algemeen dus kom ik op tegen het stelsel van het toekennen van subsidiën aan bijzondere instellingen uit 's Rijks schatkist, maar wanneer de overgroote meerderheid van de Kamer mij dwingt om te berusten in een bepaling, die ook volstrekt niet door den geachten afgevaardigde uit Utrecht I is bestreden, en waarin zulk een subsidie wordt toegekend aan bijzondere instellingen, dan kan ik niet inzien, hoe redelijkerwijze de Kamer eenig bezwaar kan maken tegen de toekenning van subsidie aan bijzondere Universiteiten. Hoewel ik dus bezwaar heb tegen het stelsel in het algemeen, zal ik, omdat ik mij heb nedergelegd bij de bepaling betreffende subsidie aan private gymnasia, ook geen reden kunnen vinden om mede te gaan met de oppositie, die thans door den geachten afgevaardigde uit Utrecht I wordt gevoerd tegen het thans aanhangige artikel.

Ik moet evenwel zeggen, dat ik het diep betreur, dat de Regeering dit artikel in de wet heeft geplaatst en ik zou nog ernstig aan de Regeering in overweging willen geven om het uit de wet te nemen, en daardoor alle moeilijkheden te voorkomen, die daartegen zijn gerezen.

Indien de Regeering echter bij haar voornemen blijft, dan zie ik niet in waarom ik met de oppositie van den geachten afgevaardigde uit Utrecht I zou moeten medegaan. Intusschen blijkt uit hetgeen ik gezegd heb, dat ik wel met de wijzigingen die de Regeering in dit artikel wil aanbrengen, kan medegaan; maar dat ik niet kan inzien dat daardoor eenige wijziging gebracht wordt in de zaak zelf. Het is niets anders dan een vertaling van het vreemde woord in het Nederlandsch.

„Tegemoetkoming" en „uitkeering" beteekenen subsidie, zoodat ik niet geloof dat er eenige wezenlijke verandering in het artikel zal worden gebracht door de wijzigingen van den Minister.

Ten opzichte van het tweede punt, n.l. de Rijksbeurzen, bestaat een klein verschil tusschen den geachten afgevaardigde uit Utrecht en mij.

Hij heeft, als ik hem wel heb begrepen, de beurzen voorgesteld als een soort subsidie; maar daartegen moet ik opkomen.

De Rijksbeurzen zijn, waar zij ook zijn gevestigd, publieke instellingen, want het zijn beurzen van Rijkswege ingesteld en die door het publiek gezag worden begeven.

Wanneer zulke instellingen worden verbonden aan publieke Universiteiten en daardoor zekere categorieën van studenten daarheen worden gelokt, dan geloof ik dat het een volkomen billijke eisch is, dat zulke instellingen ook worden gebracht aan de bijzondere Universiteiten. In dit opzicht ga ik dus met de Regeering mede, ofschoon ik had gewenscht, dat volkomen gelijkheid was in acht genomen en de beurzen voor de bijzondere Universiteiten op hetzelfde bedrag waren gesteld als die voor de publieke Universiteiten. Wanneer ik echter mijn persoonlijke wenschen bevredigd wilde zien, zou ik nog veel verder willen gaan en in overweging geven om de beurzen aan de Universiteiten alle af te schaffen en de gelden die daardoor vrij komen

te besteden om meer beurzen in te stellen aan de technische hoogescholen, de industrieele, de landbouw- en de handelshoogeschool, die thans in wording zijn. Ik geloof dat beurzen aan instellingen van dien aard meer op hun plaats zijn dan aan de Universiteiten.

Waar mijn standpunt afweek zoowel van dat van den geachten afgevaardigde uit Goes en van den geachten afgevaardigde uit Utrecht I als van dat der Regeering, heb ik gemeend te moeten mededeelen, welke de bezwaren waren die ik heb tegen het artikel, maar ik meen daarbij tevens te hebben aangetoond, waarom die bezwaren mij niet kunnen bewegen om mede te gaan met de oppositie van den geachten afgevaardigde uit Utrecht I tegen het artikel.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat de geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer van Karnebeek, aan de quaestie die ons op het oogenblik bezighoudt, wel wat overdreven proportiën heeft gegeven en ik wensch mijnerzijds een bijdrage te leveren om haar tot geringer en juister afmetingen terug te brengen, mij daarbij voor een belangrijk deel aansluitende aan den geachten afgevaardigden uit Goes.

Wel denk ik over de quaestie van de subsidieering van het bijzonder hooger onderwijs anders dan de geachte afgevaardigde uit Goes, en kan ik mij ook niet vereenigen met de bewering van den geachten afgevaardigde als zoude de Minister van standpunt veranderd zijn.

Om het laatste punt even af te doen, erken ik, dat er eenig vermoeden te putten is uit de door den geachten afgevaardigde geciteerde passage van bladz 21 van de Memorie van Toelichting als zou de Minister bedoeld hebben door het voorstel dat ons thans bezighoudt, min of meer vooruit te loopen op latere beslissingen omtrent subsidieering, maar juist in de daarna door den geachten afgevaardigde aangehaalde passage op bladz. 8 van diezelfde Memorie geeft de Minister als het ware de uitlegging van de latere passage en wordt duidelijk aangetoond, dat de Minister toen reeds op de quaestie niet wenschte te praejudicieeren: „Al erkent dus de ondergeteekende zonder aarzeling", zoo lees ik daar „dat voor subsidieering ook hier voldoende beweegreden aanwezig kan zijn, toch acht hij zich voorshands nog van het doen van voorstellen met zulk een strekking te moeten uithouden."

De Minister wil zich dus onthouden van het doen van een voorstel van die strekking. Ik meen dus dat de Minister niet van standpunt is veranderd. Het is echter op het oogenblik geen zaak van groot belang, want het standpunt van den Minister is thans in elk geval zoo duidelijk, dat er geen verschil van gevoelen over kan bestaan.

Ik zeide, dat ik over de quaestie van subsidieering wel eenigszins anders dacht dan de geachte afgevaardigde uit Goes en ik stel er prijs op om mijn standpunt in deze met een enkel woord te formuleeren.

Door mij of van de zijde der anti-revolutionnaire partij wordt niet beweerd, dat men het hooger bijzonder onderwijs ook moet subsidieeren, evenals het bijzonder lager onderwijs, tegenover het openbaar onderwijs. Maar ik geloof dat subsidieering eigenlijk de ware vorm is van ondersteuning van Rijkswege van het hooger onderwijs. Ik zou het juister achten, om wanneer er Universiteiten ingericht als de openbare Universiteiten noodig zijn, die niet van Rijkswege te onderhouden, maar liever te subsidieeren. En ik geloof dat op dit punt de geachte afgevaardigde uit Goes wederom niet zoo ver van mij afstaat, want immers van hem was het denkbeeld, dat eigenlijk de Rijksuniversiteiten zouden moeten worden geconverteerd in vrije Universiteiten. Ik laat nu daar of dat denkbeeld gemakkelijk voor verwezenlijking vatbaar zoude zijn, maar ik wil deze stelling toch in de herinnering terugroepen.

Is dit nu zoo, dan hebben wij, dunkt mij, ook minder te doen met de vraag wat de strekking is van bijzonder hooger onderwijs, dat men zou willen subsidieeren, maar kunnen wij tegenover die quaestie een vrijer standpunt innemen.

Maar dan blijkt daaruit tevens te meer, dat op het oogenblik er niet de minste quaestie van kan zijn, om daaromtrent een beslissing te nemen. En indien de geachte afgevaardigde uit Utrecht verleden Vrijdag zich meende te mogen beroepen op het principiis obsta om daaruit te concludeeren tot verwerping van dit artikel, dan geloof ik dat die geachte afgevaardigde volkomen gerust kan zijn, want er wordt door niemand aan deze zijde, ook niet door den Minister, gevraagd, om in principe uit te maken, dat aan het bijzonder hooger onderwijs subsidie zal moeten worden verleend. Dat blijkt uit de Memorie van Toelichting tot het ontwerp, uit de Memorie van Antwoord, en ook uit de wijziging hedenmorgen nog door den Minister in het ontwerp gebracht en de daarvan door den Minister gegeven toelichting.

Daaraan wordt zelfs niet gedacht, en in dien zin zal dan ook nooit door de rechterzijde een beroep op dit artikel kunnen worden gedaan. Dit zou ook daarom niet wenschelijk zijn, omdat de strekking van het ontwerp niet moet zijn om de openbare Universiteiten als het ware in principe als verwerpelijk voor te stellen tegenover de bijzondere Universiteiten. Niettegenstaande alle bezwaren die door de tegenstanders van de openbare Universiteiten daartegen zijn aangevoerd, is toch ook door ons erkend, dat die openbare Universiteiten niet in principe behoeven te zijn rationalistisch; en door ons is staande gehouden, dat de strekking van dit ontwerp geenszins is om de openbare Universiteiten in dien zin als verwerpelijk prijs te geven.

Ik houd altijd staande, zonder in het debat daarover nu terug te treden, dat de strekking van het ontwerp integendeel is, om die Universiteiten op den duur ook voor hen die staan aan de zijde van de verschillende groepen van de rechterzijde, meer aannemelijk te maken.

Zij die vreezen, dat dit ontwerp aan de openbare Universiteiten te kort zal doen, en derhalve geneigd zijn om er tegen te stemmen, maken zich dan ook, geloof ik, schuldig aan een groote dwaling, waarover zij later berouw zullen hebben.

In dergelijke omstandigheid kan er geen sprake van zijn, dat men thans zou aandringen op subsidieering van het bijzonder hooger onderwijs om dit tegenover het openbaar hooger onderwijs te stellen.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Utrecht: waar gaan wij heen met de toepassing van de constitutie wanneer wij het recht om de lokalen der Rijks-universiteiten beschikbaar te stellen voor bijzondere leerstoelen, moeten koopen door het geven van f 100 000 aan de Vrije Universiteit.

Ik wensch den geachten afgevaardigde mede te deelen, dat ik op die f 100 000, wanneer dit zoo zou moeten worden opgevat, absoluut niet gesteld zou zijn, en wanneer werd gezegd: wilt gij voorstanders van de Vrije Universiteit medewerken tot het geven der beschikking over lokalen van de Rijks-universiteiten aan bekleeders van bijzondere leerstoelen, mits wij u daarvoor f 100 000 geven? dan zou ik den geachten afgevaardigde die f 100 000 voor de voeten werpen. De Vrije Universiteit heeft die f 100 000 ook niet noodig en haar levensontwikkeling zal daarvan ook niet afhangen. De geachte afgevaardigde heeft een beroep gedaan op de waardigheid van de tot de Regeeringspartij behoorende voorstanders van de Vrije Universiteit. Zoo die voorstanders meenden, dat van het verleenen van die f 100 000 de ontwikkeling der Universiteit afhing, zouden zij niet waard zijn, om nog langer tot die ontwikkeling mede te werken. Maar de zaak staat, en ik ben dit met den geachten afgevaardigde uit Goes eens, aldus. De Regeering heeft door dit wetsontwerp willen erkennen het goede recht van het vrije hooger onderwijs om zich te ontwikkelen en heeft dit gedaan op ruime wijze, door te erkennen de wetenschappelijke waarde van de bijzondere Universiteit en door het geven van gelegenheid aan hen, die op andere wijze het vrije hooger onderwijs willen bevorderen, tot opneming van bijzondere leerstoelen aan de Rijksuniversiteiten. De Regeering heeft dit op zoodanige wijze gedaan, dat de een niet boven den ander wordt bevoordeeld, en dit is dan ook het eenige motief, waarop ik, en zeker ook velen met mij, bereid zijn voor dit artikel te stemmen.

Dit houdt niet in zich het beginsel van subsidieering van bijzondere Universiteiten, en bovendien stelt de Vrije Universiteit ook geen bijzonderen prijs op dit voordeel. Het is slechts een gelijke behandeling van de verschillende wijzen, waarop het vrije hooger onderwijs zich kan ontwikkelen. Of nu de Vrije Universiteit bijzonder geschaad zou worden door de instelling van bijzondere leerstoelen, zooals de geachte afgevaardigde uit Goes meende, wat hij van zijn standpunt dan ook met een te waardeeren loyauteit kon zeggen, neem ik de vrijheid te betwijfelen. Ik acht het ook niet onze roeping te trachten de

jongelieden naar de Vrije Universiteit of naar de bijzondere leerstoelen te halen. Laat ons beide zich in vrijheid doen ontwikkelen en ons eenvoudig stellen op het breede standpunt van billijkheid, de eenige basis waarop dit artikel door de Regeering kan worden verdedigd en ook verdedigd is.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Is de overheid gerechtigd, is zij verplicht, is zij bevoegd om aan bijzondere inrichtingen van universitair onderwijs uit 's Rijks kas eenig subsidie te verleenen? Ziedaar een vraag, waarop het *in utramque partem disputare*, evenals op andere dergelijke vragen, toepasselijk is. Wanneer men dan ook in het Verslag verlangd had, of door een motie het had uitgelokt, dat deze vraag ditmaal in het Parlement tusschen Regeering en Kamer tot beslissing ware gekomen, dan zou het noodig zijn geweest van beide zijden de verschillende argumenten en de verschillende bedenkingen behoorlijk uit te werken, naar eisch toe te lichten om zoo een beslissing, die op billijke, goede en juiste overwegingen gegrond was, te kunnen erlangen.

Dit nu is intusschen niet gedaan. De Regeering heeft van haar zijde het antwoord op die vraag verschoven. Zij heeft die vraag noch met ja, noch met neen beantwoord, maar zij heeft verklaard, dat zij op dit oogenblik bij dit wetsontwerp geen aanleiding had en ook bij haar de gedachte niet was opgekomen om een principieele beslissing uit te lokken of te geven.

Hoezeer ik met niet weinig belangstelling de redevoeringen, dezen morgen hier gehouden en ook die van den heer van Karnebeek van Vrijdag ll., heb gevolgd, zoo neemt dat niet weg, dat ik mijnerzijds op die vraag thans niet kan ingaan. Ik wensch niet door een onvoorbereid debat mijnerzijds er toe mede te werken om ook maar den schijn te doen ontstaan, alsof men een beslissing kan verkrijgen, waar ik weet, dat deze niet te verkrijgen is.

Is nu opgemerkt, dat toch in enkele uitlatingen in de Memorie van Toelichting een zeker verband scheen te bestaan tusschen het denkbeeld van subsidieering en het hier voorgestelde, dan begin ik met aanstonds volkomen toe te geven de opmerking van den heer van Idsinga, dat of men neemt het woord „tegemoetkoming" of het woord „subsidie", men niet anders doet dan een woord, dat uitgedrukt is als barbarisme, vervangen door een woord, dat een goed Nederlandsche uitdrukking weergeeft. Maar daarmede is men toch van de zaak niet af. De geachte afgevaardigde uit Goes heeft gezegd, dat het in den grond van de zaak een subsidie is. Het spreekt vanzelf. Elk bedrag, om zoo te zeggen, elke cent, die men uit 's Rijks kas aan een niet publieke instelling geeft is een subsidie. Daar is moeilijk anders over te oordeelen, maar dat is de vraag niet. De vraag is deze: wanneer men zich hier in beginsel verklaart tegen het subsidieeren van dergelijke inrichtingen, dan heeft men daarbij op het oog een subsidie te geven, die werkelijk tot het bestaan, ontstaan of opbloeien van dergelijke vereenigingen zou kunnen medewerken. Die vraagt nu is, gelijk men weet, in het buitenland herhaaldelijk in positieven zin beantwoord, ook van liberale zijde.

Te Brussel heeft de gemeenteraad een zeer aanmerkelijk subsidie gegeven aan de „Université libre", die niet was een Calvinistische, maar in den aanvang althans een beslist liberale inrichting.

In Leuven verleende desgelijks de stedelijke regeering een zeer groot subsidie aan de aldaar bestaande Universiteit, en wel in dezen vorm, dat daar voor een volledige Universiteit alle inrichtingen en gebouwen gegeven zijn. In zulke gevallen vormt dat subsidie niet een quaestie van een paar duizend guldens 's jaars, maar loopt het over eenige tonnen 's jaars.

En nu komt de vraag hier rijzen: wordt dit hier bedoeld als een eerste afbetaling op dat subsidie? Als een *a*, waarop later *b*, *c*, *d*, tot *z* toe zal volgen? In dien zin bedoeld, is het hier geen subsidie. Nu kan men zeggen: het is toch geld, wat gegeven wordt. Ja zeker, maar dit is een gansch ander begrip. Wanneer hier gesproken wordt van het subsidieeren van bijzondere scholen, bedoelt men daarmede een subsidie, als aan de gymnasia gegeven wordt, waarbij de helft, althans bijna de helft der uitgaven wordt gegeven.

Zoo wordt er gesproken van subsidie voor het lager onderwijs, waardoor bijna een-derde van de kosten wordt weggenomen. Welnu, zoo opgevat, kon men subsidie beschouwen als het afbetalen van een eersten post, waaruit vanzelf nabetaling van verdere posten zal volgen. Maar — ik heb het reeds gezegd — dit begrip van subsidie is hier niet in het spel; wordt niet door de Regeering op den voorgrond geschoven. Integendeel, uitdrukkelijk wensch ik hier uit te spreken, dat het denkbeeld ongepraejudicieerd blijft en de Regeering dit voorstel niet wenscht te beschouwen als een eerste voet, die binnenkort door het geheele lichaam zal gevolgd worden. Omdat nu desniettemin het begrip van subsidie hier op den voorgrond scheen te worden geschoven, heb ik, om aan de bedenkingen van den heer van Karnebeek te gemoet te komen, niet de zaak, maar den vorm veranderd.

Vraagt men nu, wat het motief is, waarom ik dit heb voorgesteld, dan heb ik niets te voegen bij hetgeen ik blijkens het Verslag in de Memorie van Antwoord gezegd heb en bij hetgeen dezen morgen door de heeren de Savornin Lohman en van Idsinga is aangevoerd.

De Regeering behoort tegenover particuliere inrichtingen altijd met zekere voorzichtigheid, met zekeren eerbied voor het streven en het pogen te werk te gaan.

Waar nu ten gevolge van het bepaalde in art. 99 bijzondere inrichtingen van hooger onderwijs kunnen opkomen, maar, gelijk de wet daar ligt, niet dan met de uiterste moeite tot een kleine ontwikkeling kunnen geraken, daar heeft de Regeering, staande tegenover dergelijke inrichtingen, te doen met een zeer zwak plantje, zwak ten gevolge van de bestaande wet.

Nu kwam het mij voor, dat de Regeering, tegenover die inrichtingen staande, zich wel heeft af te vragen: zal ik, door den maatregel, dien ik neem, het bestaan en het leven van zulk een zwakke inrichting nogmaals bemoeilijken; gaat de maatregel die ik neem, buiten haar om, raakt ze haar niet en deert ze haar niet, of zal de maatregel er toe leiden om haar positie in het leven nog moeilijker, nog bezwaarlijker te maken?

Nu is er geen quaestie van of niets zoozeer, als het optreden van bijzondere leerstoelen, zal aan een eigen bijzondere inrichting van hooger onderwijs ernstige bedreiging voor verdere ontwikkeling toebrengen. Ik heb het niet uit te meten, want alleen onbekendheid met de toestanden of zelfverblinding zou iemand er toe kunnen brengen, dat niet in te zien.

Wanneer men nu die bijzondere leerstoelen wilde laten drijven op haar eigen kosten, dan zou er geen reden bestaan te zeggen: laat ons nu ook aan de bijzondere inrichtingen op het punt der localiteit het gelijke geven.

Nu is intusschen aangenomen, dat de bijzondere leerstoelen zullen hebben vrij gebruik van lokalen en van hulpmiddelen en laboratoria. Wel zeide de geachte afgevaardigde: ge moogt op die laboratoria niet komen, want aan de bijzondere Universiteit, waarop ge het oog hebt, is van dergelijke laboratoria nog geen sprake, maar ik recuseer tegen den geachten afgevaardigde elke poging om daar waar gemeen recht geschapen wordt, dit speciaal in concreet toe te passen en daarmede aan de zaak te geven zekere hatelijke plooi. Wanneer deze bepaling wordt aangenomen en er komt over eenigen tijd een andere richting in het land, welk een uitgebreider Universiteit tot stand kan brengen, en daarbij ook de medische en de wis- en natuurkundige faculteiten kan opnemen, dan zal deze bepaling evenzoo toepasselijk zijn en vervalt dus het geheele argument.

Maar laten wij nu voor een oogenblik, omdat de geachte spreker het argument gebezigd heeft, de medische en de wis- en natuurkundige faculteiten eens buiten rekening laten en alleen spreken over localiteiten voor het geven van lessen.

Wanneer aan een Rijks-universiteit een vereeniging of stichting vestigt een bijzonderen leerstoel, voor het geven van 4 uren college per week, dan zal de vereeniging of stichting, indien zij zelf de kosten moest dragen voor localiteit, over één jaar, berekend naar 35 collegeweken, de beschikking over een lokaal moeten hebben over 140 uren. Waar zal nu in de Rijks-universiteitssteden, indien er een 10 of 12 van die leerstoelen worden gevestigd, de noodige localitet daarvoor worden gevonden? Waar het aantal bezoekers 3 of 4 bedroeg, was zij gemakkelijk te vinden; maar men mag, niet hoog berekend, het aantal hoorders dier leerstoelen wel schatten op 100. Waar vindt men

echter dan de localiteit gereed, niet een benauwd kamertje, waar men hygiënischen overlast zou lijden, maar een behoorlijk lokaal, waar men de jongelieden behoorlijk kan plaatsen.

De geachte spreker zeide: de heeren der bijzondere leerstoelen kunnen het wel doen met de nawarmte van een college van een professor der Rijks-universiteit. Men ziet daaruit den lankmoedigen blik, dien hij heeft op de bijzondere leerstoelen. Ik weet niet of de geachte spreker bij eenige graden vorst er zelf genoegen mede zou nemen, wanneer wij eens na afloop van een vergadering der Eerste Kamer naar die vergaderzaal verwezen werden, terwijl er niet meer mocht gestookt worden. Ik moet zeggen, dat ik, bij zijn bekende welwillendheid, een dergelijke onbarmhartige wijze van handelen van hem niet had verwacht. Ik wensch hem dan ook op dat spoor niet te volgen, en meen, dat de lokalen behoorlijk moeten zijn verwarmd, dat er ook licht in moet worden aangebracht, dat er een concierge moet zijn, om toezicht te houden, en nu vraag ik, waar men dat alles in een Universiteitsstad zal vinden, beneden een bedrag van, laat ik zeggen, f 5 per uur, n.l. voor de inrichting der gebouwen, banken, katheders enz.

Wanneer ik nu reken op f 5 per uur dan wordt dat berekend over 140 uren per jaar, f 700 voor één leerstoel. Aan een bijzondere Universiteit zullen er ten minste negen leerstoelen moeten zijn, dat maakt dus 9 × f 700 = f 6300. Het is dus in het minst geen overdrijving, maar het is eenvoudig het constateeren van een feit, dat hetgeen ten deze toegekend wordt aan de bijzondere Universiteit representeert een waarde, die zelfs voor eenige vermeerdering vatbaar is.

Zegt nu de geachte afgevaardigde: ja, maar die localiteiten heb ik toch vrij, die kan ik zonder eenig bezwaar voor niet afstaan, dan houde hij mij de opmerking ten goede, dat hier niet alleen geldt hetgeen vanmorgen gezegd is door den geachten afgevaardigde uit Goes, maar dat hier ook geldt de vraag, of men niet, door te verschaffen het gebruik van lokalen, gedurende den tijd dat men ze zelf niet noodig heeft, metterdaad een niet onbelangrijke tegemoetkoming geeft. Gesteld bij voorbeeld eens dat een Duitsche firma tot den inval kwam om van het Rijksarchief, dat op dit oogenblik leeg staat en een zeer groote ruimte aanbiedt een jaar lang het gebruik te vragen om daar haar industrieele producten uit te stallen, op grond dat het gebouw toch leeg staat. Zou men dan niet gevoelen, dat door de afgifte van dat gebouw toch altijd een ernstig cadeau aan zulk een firma zou gegeven zijn? Dat de geachte afgevaardigde dat niet inziet, ligt hierin, dat hij zich op een verkeerd standpunt plaatst, n.l. het standpunt, wat het aan den Staat kost. Maar waar sprake is van concurrentie, is sprake hiervan: van hoeveel last men elk der concurreerenden ontheft. En wanneer nu aan de bijzondere leerstoelen ontheffing wordt gegeven van een, zij het niet een bijzonder zwaren, last, en men de bijzondere leerstoelen ontlast van een som, die zij anders zouden moeten betalen, daar is het billijk de bijzondere Universiteit, die de concurrentie heeft te vreezen, in gelijke mate te ontheffen.

Voor dat calculeeren geeft dat argument, of het den Staat wat kost of niet, mij niets, maar daarmede is aangewezen, dat wel degelijk door het verleenen van deze faciliteiten aan de bijzondere leerstoelen, het leven van die zwakke plant der bijzondere universiteiten moeilijk wordt gemaakt. En het is daarom, dat de Regeering heeft voorgesteld om zoo ongeveer naar dezelfde berekening een klein en onbeduidend bedrag van f 4000 voor elk van die Universiteiten beschikbaar te stellen. Dat bedrag is dus niets anders dan een *contre-poids*, gelegd in de andere weegschaal, om te zorgen, dat het evenwicht niet verbroken worde. Waar nu de Regeering noch aan bijzondere hoogescholen, noch aan de bijzondere leerstoelen harerzijds eenige praedilectie mag geven, de een niet mag geven wat zij de andere onthoudt, daar eischt ten deze de billijkheid, dat door een voorstel als dit het verbroken evenwicht weer hersteld worde.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde zegt, dat daarmede zelfs onze constitutie in gevaar zou komen, omdat het dan den schijn zou hebben, alsof de Staat niet vrij was om met zijn lokalen te doen wat hij wil en te handelen naar eigen goedvinden, dan herhaal ik wat ik zooeven reeds heb gezegd: men zou het wel degelijk in deze Kamer in de Regeering afkeuren en bestrijden, indien zij van haar bevoegdheid in deze een gebruik maakte als genoemd is.

Indien de geachte afgevaardigde vraagt, of het niet voor de waardigheid van de Regeering beter was, indien zij dit artikel terugnam, dan houde hij mij ten goede, dat hij dit alleen zeggen kan, wanneer hij, ik zal niet zeggen, insinueert, maar dat dan toch de onderstelling daaraan ten grondslag moet liggen, alsof de Regeering bij dit voorstel zich identifieerende met een particuliere inrichting, misbruik van haar macht zocht te maken om een zeker particulier voordeeltje aan een particuliere inrichting te geven. De geachte afgevaardigde kan toch niet zeggen, dat de waardigheid op zich zelf weggeworpen wordt met het aannemen van eenige bijdrage uit 's Rijks kas. Ik heb nog nimmer opgemerkt, dat aan de een of andere particuliere inrichting een dergelijke opvatting bestaat. Onlangs is hier gesproken over inrichtingen op technisch gebied, maar ik zou vele andere kunnen noemen, waarop de geachte afgevaardigde zelf ook wel prijs stelt, waarin hij ook wel liefhebberij heeft, maar waarvan geenszins kan gezegd worden dat het met de waardigheid hetzij van de Regeering, hetzij van de regeerders of bestuurders dier inrichtingen in strijd kan geacht worden, dat daaraan een zekere bijdrage uit 's Rijks kas wordt toegekend. Wij hebben reeds hedenmorgen uit den mond van den heer Heemskerk gehoord, die als curator daarover oordeelen kan, dat hij voor zich recuseert en afwijst elke voorstelling, alsof de inrichting waarvan hij curator is, als zoodanig achten zou, dat haar leven, haar toekomst aan zulk een bepaling hing.

Een kort woord over de quaestie van de beurzen. Ik heb expresselijk de beurzen afgescheiden in een apart artikel. Dat heb ik gedaan, omdat de heer van Karnebeek deze zaak vermengd had met die van de andere bijdrage. Ik stem hem toe, dat daartoe misschien eenige aanleiding was gegeven, door beide in één artikel voor te stellen. Daarom heb ik ze dan ook nu gescheiden.

Nu heeft deze quaestie van de beurzen met het zooeven besproken onderwerp hoegenaamd niets te maken. Wanneer van Rijkswege beurzen worden verleend, hetzij bij technisch, hetzij bij openbaar universitair, hetzij bij bijzonder universitair onderwijs, dan geschiedt dat uitsluitend om dit motief, dat er ook onder de klasse, die niet vermogend genoeg is haar zonen de hoogere studiën te laten maken, aanwezig zijn elementen, jongelieden van hoogeren aanleg, waarvan het misschien gewenscht zou zijn, indien zij tot die hoogere studiën zouden komen. En wanneer nu het Rijk vóór zich vindt ouders, die zulk een steun voor de opleiding in hooger onderwijs voor hun zonen zouden wenschen en ook ouders, die tweeërlei opinie zijn toegedaan, eenerzijds een opinie van hen die zeggen: ik geef gaarne mijn zoon over aan de studiën aan een Rijksuniversiteit, maar ook anderen, die zeggen: wanneer mijn zoon aan een openbare Universiteit zou moeten studeeren, dan gaat hij niet in de studie; zou de Staat daarbij dit standpunt moeten innemen: ik dwing de minvermogenden om, als zij een kind willen opleiden in de hoogere studiën, dat kind te zenden naar de Rijks-universiteit, althans alleen in dat geval geef ik steun?

Toch heeft het voorstel, hier gedaan in zake de beurzen, niet de strekking in dit opzicht openbaar en hooger onderwijs gelijk te stellen. Integendeel, het hier in den vorm van beurzen voorgesteld subsidie is alleen daarom hier in dit wetsontwerp opgenomen, omdat er bij de bepalingen van dit hoofdstuk aan de jongelui, die aan een bijzondere Universiteit in de rechten willen studeeren, een last wordt opgelegd, die bij de Rijksuniversiteit niet bestaat. Vooral jongelui van minvermogende ouders, die in de rechten willen studeeren, bezitten daar het zeer groote gerief, dat zij niet verplicht zijn op een proefschrift te promoveeren, terwijl het promoveeren op stellingen nagenoeg niets kost, en het promoveeren op een dissertatie, vooral een publieke promotie, zeer veel kosten medebrengt. Dit verlengt de studie door het schrijven der dissertatie met een jaar, waarbij komen het bijeenzamelen van materiaal en het drukken van de dissertatie. Ik meen dat te mogen schatten voor elk geval op zich zelf op ten minste f 1500.

Daarom wordt nu voorgesteld om in die extra kosten voor een derde te gemoet te kunnen komen, niet obligatoir, maar zoo, dat die tegemoetkoming kan worden verleend in gevallen waarin men te doen heeft met jongelui van buitengewonen aanleg.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts twee woorden. De heer van Karnebeek heeft gemeend, dat de Regeeringspartij, waartoe hij ook mij rekent, haar waardigheid zou wegwerpen door dit voorstel aan te nemen. Wanneer ik dit voorstel zoo verdedigd had, als hij meende dat ik gedaan heb, zou daar iets van aan zijn; dan zou het een soort van offer van dankbaarheid zijn aan de Regeering voor de bijzondere leerstoelen, op kosten van de Rijkskas! Maar zoo heb ik de zaak niet verdedigd. Ik zal niet herhalen, wat ik gezegd heb, maar ik meen dat èn de geachte afgevaardigde uit Utrecht, èn die uit Bodegraven zich niet altijd stellen op het standpunt van de practijk. Ik geloof zeer gaarne, dat het in abstracto zeer goed mogelijk is, dat er bijzondere leerstoelen komen door menschen, die alleen uit liefde voor de wetenschap professoren aanstellen, maar ik heb daarvan nooit iets gezien en moet het eerst zien voordat ik het geloof. Ik ben overtuigd, dat deze geheele quaestie niet is een wetenschappelijke, maar eenvoudig een geloofs- of godsdienstquaestie. De menschen die bijzondere leerstoelen of Universiteiten oprichten doen dit niet om de wetenschap, maar omdat iets in het onderwijs hun niet bevalt, wijl zij het met hun geloof in strijd achten.

Nu meen ik, dat alle partijen langzamerhand in ons land gekomen zijn tot de overtuiging, dat wij zoo gelijkelijk mogelijk ook de bijzondere instellingen moeten steunen, juist om zoo doende godsdiensttwist te voorkomen. Godsdiensttwist is op zich zelf niet verkeerd, maar men wordt verbitterd, men wordt onaangenaam gestemd tegen elkander, wanneer ter wille van den godsdienst de een boven den ander bevoordeeld wordt. Als verstandige politieke menschen moeten wij er dus voor zorgen die verbittering te voorkomen. Daarom moet men ook de bijzondere Universiteiten en de bijzondere leerstoelen met elkander gaan vergelijken en er voor zorgen dat de een niet boven de andere wordt bevoordeeld. Daarbij behoeft men niet bang te zijn, dat onze constitutie in de war geraakt; ik geloof integendeel dat het voor onze constitutie beter is als wij verbittering voorkomen.

Ik zal overigens niet meer komen in de quaestie van subsidie en met den heer van Idsinga niet gaan debatteeren over zijn opvatting van de gronden voor het geven van subsidie, maar wil alleen zeggen, dat, naar mijn inzien, er een groot onderscheid is tusschen de bijzondere gymnasia, waarvoor ik subsidie geoorloofd en de bijzondere Universiteiten waarvoor ik subsidie ongeoorloofd acht en dat dit hierin bestaat, dat bij de bijzondere gymnasia de leerlingen op den voorgrond staan en bij de Universiteiten het onderwijs; en dat dus de Staat, staande tegenover ouders die hun kinderen moeten opvoeden een heel andere quaestie heeft op te lossen om wanneer hij staat tegenover de wetenschap die moet worden onderwezen op de Universiteit.

De heer **van Karnebeek** ontvangt voor de derde maal het woord en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de Kamer dankbaar voor de vergunning mij verleend om nogmaals het woord te voeren en zal een sprekend bewijs van die dankbaarheid geven door geen twee minuten de Kamer verder op te houden, nu deze discussie tot een eind moet komen. Ik wensch alleen te verklaren dat hetgeen van de Ministerstafel en ook door twee andere heeren in het midden is gebracht, mij hoegenaamd geen aanleiding geeft om maar eenigszins terug te nemen hetgeen ik zooeven en l.l. Vrijdag heb gezegd.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter van de Commissie van Voorbereiding*, ontvangt het woord om, namens deze, haar oordeel over de door de Regeering aangebrachte wijziging mede te deelen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft tegen de wijzigingen door de Regeering in haar voorstel gebracht geen bezwaar. Het spreekt wel vanzelf dat het oordeel over die wijzigingen niet in zich houdt het oordeel over de artikelen zelf.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd onderart.* 107 *nn* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het nieuw voorgestelde *onderart.* 107 *nn bis*, luidende:

„Aan ten hoogste tien onvermogende studenten van buitengewonen aanleg kan bij elke aangewezen bijzondere universiteit eene beurs van f 500 uit 's Rijks kas worden verleend.

Deze beurzen worden door Ons toegekend, curatoren gehoord.",

wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen na de behandeling van de interpellatie van den heer Mees nog aan de orde te stellen de volgende wetsontwerpen:

aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (69);

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen (135);

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Ouddorp over Middelharnis naar Ooltgensplaat met zijtakken (111);

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van de uitbreiding van het station Axel van den spoorweg van Mechelen naar Terneuzen (134).

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Röell, die het gevraagd heeft.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik denk er zelfs niet aan inbreuk te willen maken op uw bevoegdheid om wetsontwerpen al dan niet aan de orde te stellen, maar mag toch zekere teleurstelling er over niet ontveinzen dat de wijziging der vermogensbelasting door u thans niet aan de orde gesteld is. Over dit wetsontwerp is verslag uitgebracht, zoodat het voor behandeling vatbaar is; wanneer het door ons niet vóór Paschen behandeld wordt, kan de Eerste Kamer het niet vóór Mei afdoen en gaat mitsdien de werking er van met betrekking tot de opbrengst der vermogensbelasting voor het geheele volgend jaar, Mei 1904—Mei 1905, verloren. Mij dunkt dat ook Zijn Excellentie de heer Minister van Financiën er overwegend belang bij heeft dat de vermogensbelasting opbrenge wat behoort, en niet langer ontdoken wordt.

Ik wenschte daarom wel in overweging te geven, wanneer het met uw gedachtengang, Mijnheer de Voorzitter, overeenkomt, om dat wetsontwerp alsnog aan de orde te stellen.

De **Voorzitter**: Ik moet den heer Röell hierop antwoorden, dat ik persoonlijk geen bezwaar had het bedoelde wetsontwerp aan de orde te stellen. Als ik dit niet gedaan heb, is het alleen met het oog op den beschikbaren tijd. De in behandeling zijnde wet vordert nog langere discussiën dan ik zelfs verwacht had, terwijl daarna nog twee interpellatien aan de orde zijn, waarvan niemand weet hoe lang die zullen duren. Bovendien hebben eenige leden mij den wensch kenbaar gemaakt dat zij nog eenigen tijd beschikbaar wenschten te hebben om zich te kunnen voorbereiden voor het sectie-onderzoek in de volgende week.

Om deze redenen heb ik gemeend te moeten wachten met het aan de orde stellen van het wetsontwerp tot wijziging der vermogensbelasting tot nà Paschen.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u toch bescheidenlijk en beleefdelijk in overweging willen geven nog eens nauwkeurig te willen nagaan of het geen zaak is het bedoelde wetsontwerp, alsnog, binnen korten termijn aan de orde te stellen.

Zijn Excellentie de Minister van Financiën heeft in zijn financieele rede van September verklaard te rekenen op een vermeerderde opbrengst der vermogensbelasting reeds voor het loopend dienstjaar, ten bedrage van eenige tonnen; terwijl door minstens twee opvolgende Regeeringen is erkend dat grove ontduiking daarbij plaats vindt. Het komt mij daarom voor dat, nu het betrekkelijke wetsontwerp in staat van wijzen is, het onze allereerste plicht is het in behandeling te nemen, en, zoo

mogelijk, tot een goed einde te brengen. Stellen wij het uit tot nà Paschen, dan kan de strafbepaling, waaraan toch geen terugwerkende kracht kan worden toegestaan, voor het jaar 1904—1905 niet meer gelden; zullen wij de grove uitsluiting bestendigen, en daarenboven den Staat van zijne wettige inkomsten verstoken doen blijven.

De **Voorzitter**: Ik zal het punt gaarne in nadere overweging nemen en zien hoe het met de werkzaamheden gaat. Meen ik dat er nog tijd is voor behandeling en afdoening, dan zal ik daartoe een voorstel doen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *oo*.

De **Voorzitter**: Na de toevoeging door de Regeering van een tweede lid aan dit onderartikel, luidt het aldus:

„De in artikel 107 *z* bedoelde aanwijzing kan door Ons, bij besluit, den Raad van State gehoord, te alle tijden worden ingetrokken. Komt eene aangewezen instelling, stichting of vereeniging het bepaalde bij de artikelen 107 *ff* en 107 *ii* niet of niet langer na, dan wordt de aanwijzing op gelijke wijze ingetrokken.

Op gelijke wijze wordt de aanwijzing ingetrokken, indien de universiteit vijf en twintig jaar na hare aanwijzing niet vier, en vijf en twintig jaren daarna niet vijf faculteiten, elk met ten minste drie gewone hoogleeraren, omvat."

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een kort woord over het nieuwe lid dat de Regeering voorstelt aan dit artikel toe te voegen. Ik denk er in de verste verte niet aan om te treden in de oude quaestie of het getal faculteiten vijf moet bedragen of niet. Ik wensch echter het nieuwe lid van dit artikel niet uit de handen van de Regeering te accepteeren zonder een kort woord van protest. Indien ik van meening geweest ware, dat inderdaad de eisch van vijf faculteiten noodig was om den effectus civilis toe te kennen aan de verleende doctoraten, dan zou ik verlangd hebben dat het opgenomen ware geworden in de voorwaarden voor de toekenning van den effectus civilis. Ik was echter beslist van opinie dat het niet noodig was en ben dus nog beslister van opinie, dat, indien een Universiteit de bevoegdheid verkrijgt om doctoraten te verleenen cum effectu civili, het niet aangaat om na eenigen tijd, wanneer er geen meerdere faculteiten aan de Universiteit zijn toegevoegd, op dien grond die bevoegdheid aan de Universiteit te ontnemen. Ik heb dus zeer groot bezwaar tegen het voorstel van de Regeering. Indien het hier gold de quaestie van het toekennen van universitaire titels, van doctoraten, dan zou ik mij kunnen begrijpen dat men ging vragen, of het noodig was om een Universiteit van vijf faculteiten te hebben. Maar wij staan op een geheel andere basis, in een geheel andere rechtsorde, daar onze wet verlangt dat te dien opzichte volkomen vrijheid gelaten worde. Volgens de rechtsorde is het mogelijk dat er een Universiteit worde opgericht met minder dan vijf faculteiten. Deze mogelijkheid moeten wij eerbiedigen, en bij de bespreking van dit wetsontwerp hebben wij dus niet met die quaestie te maken; de eenige quaestie die hier gesteld en behoort gesteld te worden, is de vraag: of de voorwaarden, waaraan die Universiteiten beantwoorden, voldoende zijn om daaraan den *effectus civilis* toe te kennen, en aangezien het mij voor dat doel meer dan voldoende voorkomt, dat er drie faculteiten zijn, kan ik geen vrede hebben met de toevoeging van het nieuwe lid aan het art. 107 *oo*. Men roept mij toe dat het niet zal schaden, maar ik kan dit niet toegeven. De bepaling, die nu aan het artikel wordt toegevoegd, zal dit bezwaar hebben, dat een Universiteit, na 25 jaar het recht te hebben gehad om doctoraten te verleenen met den effectus civilis, plotseling van haar recht kan worden beroofd, zonder dat zij iets heeft gedaan om de voorwaarden waaronder dat recht haar was toegestaan te schenden. Dit is voor mij een groot bezwaar tegen het voorgedragene.

Dit geldt natuurlijk in nog grooter mate wanneer de Universiteit niet 25, maar 50 jaar het recht heeft uitgeoefend.

Mijn bezwaar weegt bij mij te zwaarder, omdat ik van opinie ben, dat het nieuwe lid in alle opzichten onnoodig is. Stel dat men hier te maken had met de quaestie of een Universiteit met minder dan vijf faculteiten inderdaad een Universiteit is en dus het recht zou hebben universitaire graden toe te kennen, dan zou ik nog bezwaar hebben tegen de bepaling, omdat ik de vijf faculteiten niet noodzakelijk acht voor een Universiteit. Wanneer er quaestie was over de inrichting van de openbare of Rijks-universiteiten, zou ik zelfs met den eisch van vijf faculteiten niet willen medegaan, omdat ik in de meening deel van professor Treub, die wordt medegedeeld in het artikel van professor Fabius in de *Rotterdammer* van heden. Prof. Treub betoogt, wat volkomen strookt met mijn opinie, dat de medische faculteit niet thuis behoort aan de Universiteit, maar daarvan moet worden afgenomen en moest worden gemaakt tot een vakschool. Geschiedt dit, dan zouden eenige vakken van die faculteit kunnen gebracht worden bij andere faculteiten, en de Universiteiten zouden kunnen worden teruggebracht tot vier faculteiten.

Ook uit dat oogpunt moet ik bezwaar maken tegen het aannemen van een bepaling, die ten slotte na 50 jaren den eisch stelt, dat de bijzondere Universiteiten, om den effectus civilis voor haar doctoraten te hebben, uit vijf faculteiten zullen moeten bestaan. Ik begrijp, Mijnheer de Voorzitter, dat dit artikel zooals het thans is gewijzigd zal worden aangenomen; maar ik heb gemeend, het niet onder uw hamer te mogen laten doorgaan zonder dit korte woord van protest te hebben doen hooren.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts ongaarne neem ik nog in dit stadium der behandeling van dit wetsontwerp deel aan een discussie, die, naar het mij voorkomt, dringend beëindigd behoort te worden, maar de eigenaardige loop van de debatten, zoowel als de merkwaardige zetten op het parlementaire schaakbord, die wij hedenmorgen hebben zien doen, dwingen mij nog een enkel woord aan dit voorstel van den Minister te wijden.

Ik kan begrijpen dat deze Regeering, tot gemeen overleg bereid, zooveel mogelijk tracht te gemoet te komen aan bezwaren, die worden geopperd, maar wat ik niet begrijp is, dat men daarmede zoo ver gaat, dat men feitelijk het geheele eigen stelsel van verdediging en den grondslag van zijn eigen voorstel omverwerpt.

En dat is hier geschied. Wat is de loop van het debat geweest in de laatste dagen?

Dat van de rechterzijde en in het bijzonder van den kant van den geachten afgevaardigde uit Goes, herhaaldelijk tot ons sprekers van de linkerzijde het verwijt is gericht, dat wij de bezwaren door de rechterzijde tegen ons standpunt ingebracht niet weerleggen.

Wanneer wij, zoo zeide ook de Minister, spreken van een Universiteit met twee faculteiten in Amerika of van een andere met drie faculteiten in Munster, dan gaat gij dergelijk argument met stilzwijgen voorbij, en wanneer ik u duidelijk maak, zoo zeide de geachte afgevaardigde uit Goes, dat hetgeen wij hier behandelen feitelijk er op neerkomt om te zorgen dat de examens goed worden afgenomen, dan weerlegt gij ook zoodanig argument in het geheel niet.

Toch is door ons juist uiteengezet, dat wij niet allen waarborg zien in het afleggen van examens, doch dat wij de waarborgen die wij noodig achten zien in de behoorlijke organisatie van de inrichtingen van onderwijs, die het hier geldt en die het recht zullen krijgen om wetenschappelijke titels met belangrijke rechten toe te kennen. Voorts dat onder een behoorlijke organisatie zeer zeker moet geacht worden te behooren, niet wat geldt voor een Amerikaansche of een Munstersche, maar voor een Nederlandsche Universiteit, die ook dezelfde rechten bezit, n.l. dat zij vijf behoorlijk bezette faculteiten bezit. In dit verband heb ik o. a. gewezen op het rapport van de Staatscommissie van 1848, welke commissie reeds voor meer dan 50 jaren een minimum aantal van 26 hoogleeraren noodig achtte voor een Universiteit.

En wat doet nu de Regeering? In art. 107 *oo*, 2de lid, stelt zij voor de volgende bepaling: „Op gelijke wijze wordt de aanwijzing ingetrokken, indien de Universiteit vijf en twintig jaar na haar aanwijzing niet vier, en vijf en twintig jaren daarna

niet vijf faculteiten, elk met ten minste drie gewone hoogleeraren omvat".

Terloops zij aangemerkt, dat hier waarschijnlijk in overeenstemming met een vroeger artikel zal moeten verwezen worden naar de faculteiten bedoeld in art. 41.

Nu gaat de Regeering zich dus op het standpunt stellen, een standpunt zooeven door den geachten afgevaardigde uit Bodegraven bestreden, dat na 25 jaren de Regeering tegen een bestaande instelling, die gedurende 25 jaren tal van ambtenaren heeft afgeleverd, een instelling die tal van personen bij het onderwijs heeft geplaatst, kan zeggen: indien gij niet het geld of de personen bezit om vier faculteiten te bezetten, dan nemen wij uw aanwijzing terug.

Feitelijk gaat de Regeering dan een bestaande inrichting vermoorden. Op het oogenblik scheppen wij — het is herhaaldelijk door den Minister opgemerkt, — gemeen recht; wat wij hier maken zijn bepalingen waardoor niemand zich zou kunnen benadeeld achten; geen enkele bijzondere Universiteit is op dit oogenblik zoo ver, zooals meermalen is opgemerkt, dat zij deze voorwaarde kan accepteeren, maar na 25 jaren wordt die zaak geheel anders, dan staat men tegenover een bepaalde inrichting van onderwijs, met een bepaald verleden en tot zulk een inrichting zal de Regeering dan kunnen zeggen: indien gij niet eenige professoren meer kunt aanstellen, nemen wij het verleende recht terug.

Wanneer men zich stelt op dat standpunt, kan men dat niet anders doen dan in dezen gedachtengang: dat juist de organisatie van de inrichting zoozeer de hoofdzaak is, dat desnoods het bestaan van de inrichting er aan gewaagd moet worden, wanneer aan die voorwaarde niet wordt voldaan. En is nu niet door die houding van den Minister volkomen gemotiveerd het standpunt door de linkerzijde ingenomen, het standpunt n.l. dat in de organisatie van de inrichting zelf de grootste waarborg moet liggen? Want wat kan anders de reden zijn dat de Minister een dergelijke bepaling wil opnemen? Ik kan mij begrijpen, zooals ik bij de algemeene beschouwingen reeds opmerkte, dat een beschermer, een oprichter, een voorbereider van een bijzondere Universiteit zegt: wanneer een bijzondere Universiteit niet in 25 jaren tot voldoende uitbreiding komt, dan heeft een dergelijke instelling haar doel niet bereikt. Maar wij moeten ons stellen op het standpunt van het Staatsbelang en dan staan wij voor dit dilemma: òf de bepaling van 5 faculteiten aan een Universiteit is noodig, òf zij is niet noodig. Is zij noodig over 25 jaar, dan is zij ook noodig op dit oogenblik, dan is er geen enkele reden waarom zij over 25 jaar in toepassing moet worden gebracht.

Wanneer ik dus nog eenmaal mijn oordeel over deze bepaling samenvat, dan is dat oordeel dit: Door deze bepaling op te nemen geeft de Minister geheel toe de rechtmatigheid van het standpunt door de linkerzijde ingenomen, waar men niet alleen in de examens, maar ook in de inrichting, in de organisatie van de ouderwijs-instelling een waarborg zoekt.

In de tweede plaats geeft de Minister feitelijk toe, dat wij moeten hebben instellingen van onderwijs die, evenals de openbare Universiteiten, volledig zijn ingericht. Maar wanneer de Minister dit toegeeft, dan moet hij zich toch ook stellen op het standpunt van het Staatsbelang, dat eischt, dat deze waarborgen zullen worden gegeven. Die waarborgen zijn nu evengoed noodig als over 25 jaren of over 50 jaar.

Daar mijn bezwaren door de wijziging van de Regeering in geen enkel opzicht zijn weggenomen, zal ik nu niet aan een nadere critiek onderwerpen de bepaling, dat men bijv. bij de geneeskundige en wis- en natuurkundige faculteit kan volstaan met drie professoren, een critiek die anders zeer gemakkelijk zou zijn te leveren, want ik behoef er slechts aan te herinneren, dat reeds de Staatscommissie van 1848 voor die faculteiten ten minste 6 hoogleeraren noodig achtte.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de voorgestelde wijziging wensch ik een enkel woord te zeggen. In verband met hetgeen door mij bij de algemeene beschouwingen in het midden is gebracht, zal het duidelijk zijn, dat ik deze wijziging met vreugde heb begroet.

Hierin toch zie ik de erkenning, dat de Regeering op het punt van de samenstelling van de Universiteiten, zooals die op het oogenblik door de wet wordt opgevat, niet wil praejudicieeren. In zooverre het standpunt is ingenomen, dat het bij dit ontwerp in hoofdzaak een regeling gold van een nieuw examen-college, heb ik erkend, dat een beroep kan worden gedaan op art. 85 der bestaande wet, wat den feitelijken toestand betreft. Maar ik heb geaarzeld dit standpunt zonder meer als juist te aanvaarden, omdat de uitwerking daaraan m.i. niet geheel beantwoordt; m.a.w., de regeling geeft iets anders te zien dan alleen het bevoegd verklaren van een nieuw examencollege.

In art. 107c toch staat:

„Door Ons kunnen, bij besluit, den Raad van State gehoord, instellingen, stichtingen of rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen worden aangewezen als bevoegd een bijzondere Universiteit te hebben, die ten aanzien van uitdrukkelijk in de aanwijzing te noemen, door haar te verleenen, doctorale graden, gelijke rechten heeft als de Rijks-universiteiten."

Met het oog op dit artikel vreesde ik, dat gepraejudicieerd zou worden ten opzichte van de inrichting onzer Universiteiten, wanneer bijzondere Universiteiten met drie faculteiten gelijke rechten kregen. Nam ik nu het standpunt der overzijde in, dat alleen een volledig ingerichte Universiteit het recht zou mogen verkrijgen om uitdrukkelijk aangewezen rechtsgeldige examina af te nemen, dan zou dit bezwaar onherroepelijk blijven, maar door de thans voorgestelde bepaling wordt het ondervangen. Zegt men als de geachte afgevaardigde uit Bodegraven: ik acht vijf faculteiten volstrekt niet noodig, dan antwoord ik daarop: dit punt is thans niet aan de orde. De quaestie, welke het hierbij geldt, is trouwens van zóó breeden omvang, dat zij vermoedelijk een belangrijk vraagpunt zal uitmaken voor de ineenschakelings-commissie. Meent men later, dat een andere omschrijving van de Universiteiten in de wet moet worden opgenomen, dan zal dit van invloed kunnen zijn ook op de bijzondere Universiteiten. Maar zoolang ten deze geen beslissing genomen, is acht ik het van het hoogste belang, dat het beginsel van vijf faculteiten, waartoe ik dan ook m. i. de theologische reken, onaangetast blijft. De voorgestelde wijziging stempelt dan ook de waarborgen van het wetsontwerp voor de bijzondere Universiteiten tot minimaal eischen. Daarom ondersteun ik haar gaarne.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Het standpunt, zooeven door den geachten afgevaardigde uit Bodegraven ingenomen, dat een Universiteit altijd ook haar waar karakter kan vervullen, wanneer zij 2, 3 of 4 faculteiten bezit, is door mij nooit ingenomen. Wanneer ik de heeren van de overzijde gewezen heb op het feit, dat er elders, buiten onze erve, algemeen geëerde Universiteiten bestaan met minder faculteiten, dan heb ik het goede recht om dat argument, dat niet te ontkennen was, aan de heeren van de oppositie tegen te werpen, omdat zij niet principieel een stelsel van 5 faculteiten hebben verdedigd, maar het bestaan van die 5 faculteiten uit de wet hebben genomen, en gemeend hebben het te moeten qualificeeren, zooals de geachte afgevaardigde uit Winschoten heeft gedaan, als de Nederlandsche Universiteit. Ik zelf daarentegen heb, niet omdat het zoo in de wet stond, noch omdat het zoo in Nederland is, maar principieel, uitvoerig, buiten deze Kamer, in een geschrift, waarnaar ik in het Verslag heb verwezen, het samenstel van 5 faculteiten verdedigd.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde uit Winschoten zegt: gij geraakt nu in conflict met u zelf, wat gij doet is in strijd met uw bij de discussiën ingenomen standpunt, dan ontken ik dit beslist en ik zal aantoonen, waarom hij zich vergist.

Bij de algemeene beraadslagingen is van meer dan één zijde gevraagd: bedoelt gij metterdaad een Universiteit op den groei of bedoeld gij een Universiteit, die met 3 faculteiten als zoodanig voltooid ware? Daarop is niet nu pas, maar schriftelijk en mondeling steeds door mij geantwoord: dat getal van drie faculteiten wordt door mij aangenomen als zijnde het begin van een onderneming, een inrichting, die bedoeld is op groei.

Bij die gelegenheid is mij gevraagd, of, wanneer ik dat meende, er geen aanleiding zou kunnen zijn om voor den duur van dien groei een zekeren termijn te stellen. Ik heb daarom toen niet geantwoord, omdat ik gewacht heb of misschien

diegenen, die meenden, dat dit raadzaam zou zijn, eigener beweging een voorstel daartoe in overweging zouden geven.

Ik heb evenmin daarop dadelijk willen antwoorden, om nader te overwegen, waar dergelijke termijnbepaling, indien zij gewenscht werd, zou worden aangebracht, in art. 107*bb* of wel in dit artikel, of wel als een afzonderlijk artikel in de wet. Die nadere overweging heeft mij er toe geleid om in dit artikel deze scherpe bepaling op te nemen. Nu wil ik aantoonen dat dit niet in strijd is met het standpunt door mij ingenomen, waar ik er op wees, dat de effectus civilis kon worden verleend als er waarborgen waren dat de faculteiten goede examencolleges waren.

De geachte afgevaardigde vergeet het in alle philosophie steeds erkende onderscheid tusschen potentieel en actueel. Het is in het minst niet waar, dat ik bij de bepaling van de eischen voor een examencollege niet gerekend zou hebben met de organisatie der inrichting. Wat ik bestreden heb, is dat men hier de opleiding van de jongelui zou moeten regelen. Dit heb ik ontkend, dit komt niet te pas, maar wel komt bij de constitutie der examencolleges te pas deze vraag, of de mannen, die het examen zullen afnemen, en de inrichtingen, die hen in de positie brengen dit te doen, bezield zijn met een ernstig, wetenschappelijk streven, dan wel met een streven om maar een bul uit te geven, waarvoor zij betaald worden.

Dit wetenschappelijk en ernstig streven kan bestaan ook bij een Universiteit van nog geringere afmeting en in deze Kamer is, bij allen smaad, die enkele leden zich geoorloofd hebben de Vrije Universiteit naar het hoofd te werpen, andererzijds en ik mag daarbij voegen ook van de linkerzijde, erkend, dat de mannen, die daar zijn opgetreden, wel degelijk blijk hebben gegeven van hun ernstige en wetenschappelijke bedoelingen en de dat stichting zelf nooit zich onverschillig heeft gesteld, of zij mannen van wetenschappelijken ernst zou kunnen benoemen, ja, dan neen. Maar daaruit volgt, dat die wetenschappelijke ernst aanwezig kan zijn potentieel en actueel. Potentieel is dat ook bij de kleinste stichting, indien uit het optreden en uit de mannen, die op den voorgrond geschoven worden, blijkt dat men met ernstige, wetenschappelijke mannen te doen heeft.

Of anderen nu bewerен, dat men, omdat men een principieel standpunt inneemt, niet wetenschappelijk kan zijn, laat ik rusten; dat is al van meer dan een zijde tegengesproken en onjuist verklaard.

Het is alzoo mogelijk, dat men zegt, dat een examencollege voldoende waarborgen geeft, indien de gegevens, waaraan zulke stichtingen gebonden zijn, werkelijke waarborgen inhouden van wetenschappelijken ernst.

Nu heb ik het voor mij zelf niet noodzakelijk geacht, om nadere bepalingen daaromtrent op te nemen, gelijk ik dan ook in het oorspronkelijk ontwerp niet gedaan heb. De reden, waarom ik dit niet gedaan heb, heb ik terstond aangegeven, toen ik zeide, dat men, als er geen wetenschappelijke drang achter zit, zich de moeite en kosten van zulk een inrichting niet getroost, omdat zij, reeds zooals zij hier georganiseerd is in het gemeene recht, verre de kosten te boven gaat, die door den verkoop van bullen zouden kunnen worden goedgemaakt. De drang om zich uit te breiden, de natuurlijke drang, die in elk wetenschappelijk ernstig streven van dien aard schuilt, was mij volkomen voldoende om waarborg te geven, dat, na verloop van zekeren tijd bereikt zou zijn, wat ik meende, dat komen moest.

In het potentieele lag voor mij de waarborg, dat de potentia zich in actie ontwikkelen zou.

Maar, waar ik dit geloof en bedoel, welk bezwaar zou er dan voor mij bestaan, om, wanneer door leden van de rechterzijde op een dergelijke nadere bepaling wordt aangedrongen, deze dan te formuleeren, ofschoon het naar mijn bedoeling en overtuiging vanzelf zoo worden zou?

De geachte afgevaardigden uit Winschoten en Bodegraven behoeven zich niet ongerust te maken, dat na 25 of 50 jaren dit recht zal ontnomen worden, maar wat hun verbazing zal wekken, is, dat de uitgroeiing zal plaats hebben gehad.

Welnu, waar ik van die overtuiging ben, was er voor mij geen noodzaak om de bepaling er in te schrijven. Waar ik verleden Vrijdag gezegd heb, dat ik met de oppositie niet in compromis kan treden, wanneer men vooraf zegt: wat ge ook doet, wij stellen ons toch tegen uw wetsontwerp, daar geldt het een geheel andere vraag, dan wanneer leden der rechterzijde, die zoodanige verklaring niet afgelegd hebben, op dergelijke bepaling aandringen, welke in het minst niet in strijd is met het door mij ingenomen standpunt, noch met mijn overtuiging omtrent den loop der zaak.

De heer Bos vergist zich nog op een ander punt. Hij erkent, dat hier gemeen recht wordt geschapen en sprak er van alsof in deze toevoeging uitsluitend behandeld werd van de medische en van de wis- en natuurkundige faculteit. Dit is een vergissing. Het is zeer denkbaar dat van deze bepalingen gebruik zal worden gemaakt door een Universiteit, welke begint met de wis- en en natuurkundige en de letterkundige faculteit.

Dat dit niet is een slaan in de lucht blijkt uit het feit, dat men te Salzburg bezig is een bijzondere Universiteit te stichten en wil beginnen met de faculteiten der wis- en natuurkunde en der letterkunde. Ik haal dit als voorbeeld aan om aan te toonen dat wat ik zeg niet is een problematieke mogelijkheid, maar een reeds in het leven getreden feit. Ik kan daarom in het minst niet inzien, dat door mij ook maar in eenig opzicht door dit voorstel de kleinste schrede zou worden afgegaan van de rechte lijn, welke ik van het begin af tot nu toe in deze discussie heb gevolgd.

De heer **Bos**: Natuurlijk heb ik tegen het opnemen der bepaling zelf volstrekt geen bezwaar. Zij is door mij dan ook niet aangevallen, maar ik heb juist op den voorgrond gesteld dat de Minister, door deze bepaling op te nemen, laat het dan zijn op aandringen van leden der rechterzijde, feitelijk in strijd komt met hetgeen in de discussie van rechts en ook speciaal door hem zelf is aangevoerd. Dit moet ik volhouden.

De quaestie ten slotte gereduceerd tot haar kleinste proportiën komt dus hierop neder, dat de Minister volgens dit artikel in het belang van den Staat — dat hier ten slotte den doorslag geeft — na verloop van 25 of 50 jaren bepalingen opneemt die veel verder strekken dan die thans zullen gelden.

Nu is mijn bezwaar: als gij na 25 of 50 jaar den eisch stelt van een volledige uitgegroeide Universiteit, waarom stelt gij ze thans niet, zooals de linkerzijde ook wilde?

Gaarne neem ik aan dat vrije Universiteiten gaandeweg zullen kunnen groeien. Hierbij moet ik er op wijzen dat de Minister voortdurend de linkerzijde te gemoet voert, dat zij slechts spreekt over de vrije Universiteit te Amsterdam. Ik heb dat nooit gedaan, maar de Minister zegt nu tot den heer van Idsinga: ik geef u reeds dadelijk de verzekering dat na 25 jaren dat recht niet zal worden ingetrokken, want dan zal de Universiteit — en ik kan hieronder niet anders verstaan dan de Vrije Universiteit te Amsterdam — die uitgroeiing hebben gekregen.

Ik wees er juist op: wij hebben hier gemeen recht; wij maken een regeling, waaraan ieder oogenblik verschillende Universiteiten kunnen voldoen, en met het oog daarop handhaaf ik mijn bezwaar, dat in deze regeling niet voldoende waarborgen zijn gelegen voor de voorbereiding der jongelieden, die wij noodig hebben voor belangrijke betrekkingen.

Ik wil gaarne aannemen, dat de Minister volkomen gelijk heeft, dat, waar gesproken wordt van 5 faculteiten, het dan natuurlijk kan voorkomen, dat men begint met een wis- en natuurkundige faculteit. Dat kan zich voordoen, maar ik wensch alleen te herinneren aan den geheelen loop van deze discussie, ook in de schriftelijke stukken, waarin er op is gewezen, dat men bij dergelijke instellingen zooals die hier te lande voor den dag kunnen komen, alleen te doen zal hebben met de theologische, de juridische en de literarische faculteit en er geen zwaardere eischen mochten gesteld worden, omdat dit dan de groote geldelijke opofferingen zou meebrengen voor de inrichting eener medische of wis en natuurkundige faculteit.

Ik erken echter de formeele juistheid van hetgeen de Minister heeft gezegd, n.l. dat hier in het algemeen wordt gesproken, al vervalt daarmede de bedenking niet.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar meening over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid der Commissie heeft geen bezwaar tegen de door de Regeering in het wetsontwerp aangebrachte wijziging. Het lid dat de minderheid uitmaakte, heeft straks zijn denkbeelden ontwikkeld.

De meerderheid wordt gevormd door twee groepen, waarvan de een zooeven, bij monde van den geachten spreker die mij voorafging, haar meening heeft uiteengezet. De andere groep is van meening, dat de wijziging door de Regeering bij dit artikel in het wetsontwerp gebracht, inderdaad is een zeer groote concessie en tegemoetkoming aan de bezwaren die tegen het wetsontwerp zijn aangevoerd; een tegemoetkoming van zeer belangrijken aard, die deze groep nu juist niet begeerd had, waarvan zij evenwel erkent, dat zij ligt in de lijn van den gedachtengang der Regeering en tegen welker aanneming deze groep dan ook geen bezwaar maakt.

Mag ik nog een redactioneele opmerking maken? De Commissie meent, dat, evenals dit in art. 107 *bb* sub *a* is geschied, de faculteiten nader moeten worden aangeduid met een verwijzing naar art. 41 der wet, en wel in dezen zin: dat achter het woord „vier" ingevoegd worden de woorden: „der vijf faculteiten, genoemd in art. 41", en in den volgenden regel, achter het woord „niet": „al de daar genoemde", zoodat het artikel dan zal luiden: „Op gelijke wijze wordt de aanwijzing ingetrokken, indien de universiteit vijf en twintig jaar na haar aanwijzing niet vier der vijf faculteiten, genoemd in art. 41 en vijf en twintig jaren daarna niet al de daar genoemde vijf faculteiten, elk met ten minste drie gewone hoogleeraren, omvat."

Het spreekt vanzelf, dat de strekking van deze aanvulling geen andere zal zijn dan om de redactie zich te doen aansluiten aan die van art. 107 *bb* sub *a*.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! De redactioneele wijziging, voorgesteld door den geachten afgevaardigde, den voorzitter der Commissie van Voorbereiding, neem ik gaarne over.

Ik heb nu nog alleen van repliek te dienen aan den geachten afgevaardigde uit Winschoten. Nogmaals komt het mij voor, dat hij op inderdaad onberispelijke wijze constateert, dat door dit voorstel gesanctionneerd wordt de door de linkerzijde gevoerde oppositie. Wanneer door de linkerzijde uitsluitend oppositie was gevoerd zooals die gevoerd is door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, met andere woorden wanneer alleen de oppositie was gevoerd op grond van het onvoldoende van de samenstelling der organisatie, dan zou ik aan den geachten afgevaardigde toegeven, dat dit tot op zekere hoogte juist was, maar zoo is de oppositie niet gevoerd. De oppositie is steeds gevoerd uit dezen hoofde: zulk een Universiteit moet waarborgen geven voor goede wetenschappelijke opleiding; zij kan die niet geven, of zij moet een goed wetenschappelijk karakter dragen en dat wetenschappelijk karakter op zich zelf derft zij, indien er niet het indifferente stelsel als uitgangspunt wordt aangenomen. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, met dat standpunt heeft het hier voorgestelde niets te maken, het gaat daar geheel buiten om.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde gezegd: gij begint toch met zulk een Universiteit een zekere reeks van jaren als capabel te verklaren voor het afnemen van examens en nadat zij eenigen tijd dat recht bezeten heeft gaat gij het weder ontnemen. Daarin ligt niet de minste strijd. Wanneer de geachte afgevaardigde had kunnen goedvinden in te gaan op hetgeen ik zooeven gemoveerd heb zou dat tot zijn overtuiging zijn doorgedrongen. De quaestie staat namelijk zoo: ik geef met deze wet in handen, de aanwijzing aan zulk een nog uit mindere elementen bestaande, zwakker georganiseerde Universiteit alleen met die onderstelling, dat daar potentieel de wetenschappelijke kiem in zit. De maatregelen zijn zoo genomen, dat alleen een Universiteit, welke aan die conditiën beantwoordt, het recht krijgen kan, dat er geen sprake van kan zijn, dat een drilschool, een repeteerschool of een bulschool het zou kunnen erlangen, maar wanneer men de aanwijzing geeft met die veronderstelling, dan telt men onder de elementen, waarop men rekent, ook dat potentieele mede. Dat komt er niet bij, dat wordt er niet naderhand ingeschoven, dat is er van meet af in.

Nu weet de geachte afgevaardigde, dat het ook wel voorkomt dat de in een plant aanwezige potentie na eenigen tijd dood gaat. En indien nu na verloop van tijd — men moet eenige, ruimte nemen — blijkt, dat er uit zulk een inrichting verder niets gegroeid is, dan is de potentieele kracht, waarmede men aanvankelijk gerekend had en die er in den aanvang in was, dood gegaan, en als die dood gegaan is, is de conditie niet meer dezelfde gebleven, maar is het integreerend deel, dat mij tot mijn oordeel moet leiden, er uit verdwenen. En om daartegen waarborgen te vinden, is deze bepaling opgenomen.

Zegt nu de geachte afgevaardigde, dan hadt gij dat in uw oorspronkelijk ontwerp moeten voorstellen, hoe kunt gij er nu mede komen, dan antwoord ik: dat was niet noodig; facultatief heeft de Regeering te allen tijde het recht van intrekking; als later mocht blijken, dat een bijzondere Universiteit, waaraan de Regeering, rekening houdende met die potentieele faculteit, het recht om examens af te nemen had gegeven, die aanwijzing geheel verbeurd had, dan zou de Regeering toch reeds de bevoegdheid hebben dat recht in te trekken, terwijl bovendien in deze bepaling de prikkel ligt om die potentieele macht te ontwikkelen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt nog een wijziging gebracht in het artikel, ten gevolge waarvan het tweede lid zal luiden:

„Op gelijke wijze wordt de aanwijzing ingetrokken indien de universiteit vijf en twintig jaar na hare aanwijzing niet vier der vijf faculteiten, genoemd in artikel 41, en vijf en twintig jaren daarna niet al de daar genoemde vijf faculteiten, elk met ten minste drie gewone hoogleeraren, omvat."

De heer **Röell**: Zijn Excellentie de heer Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de goedheid gehad om in zijn laatste rede mij opzettelijk te vermelden als behoorende tot dat deel van de oppositie, dat, met betrekking tot het aanhangig wetsontwerp, op een ander standpunt staat dan zij, die het meer speciaal op principieele gronden bestrijden. Ik meen, aangezien de mogelijkheid niet is uitgesloten dat de Minister met die woorden eenige bepaalde bedoeling heeft gehad, daaruit te mogen afleiden, dat Zijn Excellentie wellicht onderstelde, dat ook mijn bezwaren door die wijziging zijn weggenomen. Ik zal daarover niet in den breede uitweiden, maar zeer beknopt mededeelen, waarom — al zoude ik die bedoeling op zich zelf waardeeren — zulks niet het geval kan zijn. Vooraf merk ik op, dat ik het met den geachten afgevaardigde uit Winschoten volkomen eens ben — en daarop wacht ik nu geen nadere repliek meer — dat inderdaad door deze door de Regeering voorgestelde wijziging, een ingrijpende verandering is gebracht in het stelsel, niet zoozeer van het oorspronkelijk ontwerp, maar zooals wij dat laatstelijk hebben zien verdedigen door verschillende leden en ook door den Minister zelf, namelijk dat wij hier eigenlijk alleen te doen hadden met het waardeeren en wegen der professorale examencommissie en niet van de inrichting zelf, waartoe die professoren behooren. Mijn bezwaar tegen deze wijziging is echter dit. Wanneer het in beginsel noodig is, zooals de Regeering nu zelf erkent, dat een instelling van hooger onderwijs aan welke een zoo gewichtig recht wordt toegekend als dat van het geven van graden cum effectu civili, bestaat uit laat mij nu eens zeggen 4 of 5 faculteiten — en dus hetgeen in de Belgische Kamer in 1876 te dien aanzien is voorgevallen, waarop ik 11. Vrijdag meer uitvoerig de aandacht vestigde, inderdaad waarheid behelst — wanneer dat dus en te recht, nu het stelsel van de Regeering is, dan kan er immers niet alleen niet de minste reden bestaan, maar is het zelfs, althans voor mij, niet wel aannemelijk, dat men 25 jaar lang dat recht toch maar aan een naar de eigen overtuiging der Regeering, gebrekkige Universiteit zoude mogen toekennen. Waar de Regeering zelf erkent, dat zoodanige instelling, als zij gebrekkig blijft, na 25 of 50 jaren haar recht zal moeten verliezen en zal moeten worden geëxecuteerd, mag deze immers niet al vast 25 jaar lang het recht van graden te geven met effectus civilis toch maar uitoefenen. Dit kan ik niet met de logica overeenbrengen en evenmin met het Staatsbelang. In dat stelsel past een overgangstijdperk in de richting als ik onlangs, in algemeene trekken aangaf. Ik kan in de nu aangebrachte concessie of verandering dan ook tot mijn leedwezen geen reden vinden om van mijn oppositie tegen dit ontwerp af te zien.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! De onderstelde mogelijkheid, door den geachten

afgevaardigde uit Utrecht te berde gebracht, alsof ik gemeend had door deze wijziging zijn stem te winnen, is metterdaad een foutieve onderstelling. Wanneer de geachte afgevaardigde het straks door mij gesprokene in de *Handelingen* naleest, zal hij zien, dat ik geen enkel motief gegeven heb, dat bij hem die mogelijkheid kan wekken. Ik heb gezegd, dat een wijziging in dezen geest verlangd was door leden van de rechterzijde, en daar de geachte afgevaardigde behoort tot de leden der linkerzijde, verviel daarmede voor hem vanzelf de aanleiding om te meenen, dat ik hem bedoelde.

Waar de geachte afgevaardigde verder zegt, dat hij het niet met de logica overeenbrengen kan een Universiteit nu wel in zwakken vorm bruikbaar te keuren en over 25 jaar niet, houde hij mij ten goede, dat ik dat van hem, die zoolang ambtenaar geweest is, niet versta. Ik noem als voorbeeld, dat men iemand een zekere betrekking geeft en aan die betrekking eenigen invloed verbindt, omdat men goede getuigen omtrent dien persoon gekregen heeft en het iemand van aanleg is. Laat mij op het terrein blijven van den geachte afgevaardigde: heeft hij nooit als curator medegeholpen om een hoogleeraar aan te bevelen, van wien men op dat oogenblik moest zeggen: als wij het altijd moesten doen met de kennis, die hij op dit oogenblik bezit, dan ging het niet, maar er zit in dien man een wetenschappelijke potentie, een wetenschappelijken aanleg, en daarom durven wij hem aanbevelen? Maar wanneer dan na 10 of 12 jaar zou blijken dat in plaats van die potentie te ontwikkelen, de benoemde op dezelfde hoogte is blijven staan of achteruit gegaan is, weet ik niet of de geachte afgevaardigde, als curator zijn Universiteit liefhebbende, niet zou wenschen, dat er een middel was om van dien professor af te komen.

De heer **Röell**: Ik moet verklaren, Mijnheer de Voorzitter, dat ik de mogelijkheid niet kan aannemen van het geval door den Minister van Binnenlandsche Zaken gesteld. Wanneer het college van curatoren, waarvan ik de eer heb lid te zijn, iemand heeft voorgedragen om tot hoogleeraar te worden benoemd, dan is dat college steeds vast overtuigd geweest dat die persoon, op het gegeven oogenblik zelf, in staat en bekwaam was om als zoodanig op te treden. Ware het daarvan niet verzekerd, dan zou het college zeker niet de vrijheid genomen hebben zoodanige persoon toch maar voor de vervulling van de betrekking van hoogleeraar aan te bevelen.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigde onderart.* 107 *oo* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *onderart.* 107 *pp*, luidende:

„Het in dit hoefdstuk bepaalde is, met uitzondering van het bepaalde in artikel 107 *bb*, onder *a*, niet van toepassing op de faculteit der Godgeleerdheid.

Van de aanstelling, de schorsing of het ontslag van hoogleeraren of andere docenten bij deze faculteit geschiedt, zonder meer, mededeeling aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken."

De **Voorzitter**: Door de Regeering is voorgesteld aan dit onderartikel toe te voegen een nieuw lid, luidende:

„De hoogleeraren van deze faculteit nemen in den senaat geen deel aan de beslissing over het toekennen van doctorale graden, waaraan rechten als bedoeld in artikel 107 *z* zullen worden verleend."

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal zeer kort zijn. De Minister blijft de gelijkstelling van de theologische faculteit met de andere faculteiten aan de bijzondere Universiteiten weigeren. Zoo ver gaat de Minister, dat zelfs, volgens het nu bij de Nota van wijzigingen voorgesteld aan art. 107 *pp* toe te voegen nieuw lid, de hoogleeraren dezer faculteit geen deel in den senaat zullen kunnen nemen bij het toekennen van den doctoralen graad zelfs in hun eigen faculteit. Zoo wordt dus die faculteit in haar geheel onttrokken aan het Rijkstoezicht der commissarissen, zooals dit naar den eisch van art. 192 der Grondwet thans voor bijzondere Universiteiten geregeld wordt.

De Minister heeft zelfs het bij enkelen bestaand *odium logicum*, dit zeer ziekelijk, kankerachtig en voor de hooge en heilige zedelijke en godsdienstige beteekenis van het Christendom allergevaarlijkste uitwas van het dogmatisme, dat dan ook wel dientengevolge *odium diabolicum* genoemd is, te hulp geroepen, om daardoor staande te houden de mijns inziens onjuiste tegenstelling van belijders van een bijzondere openbaring en ontkenners daarvan als grond voor de exceptie van de theologische faculteit, ten opzichte van de waarborgen en het Staatstoezicht. Ik heb vroeger reeds de gronden opgegeven waarom ik onmogelijk daarmede kan instemmen.

Toen echter de heer de Savornin Lohman zijn bezwaar tegen art. 107 *ij*, en dat voor mij in hoogere mate ook tegen dit artikel bestaat, te berde had gebracht, is de Minister bereid bevonden een bruggetje te bouwen waarover de heer de Savornin Lohman wel kon komen tot den Minister, waar dat voor anderen en ook voor mij te zwak was. Mijn plan was eerst stemming te vragen over dit artikel, doch de uitkomst is reeds vooruit bekend. Als ik dus nu geen stemming vraag, dan is het om de Kamer niet noodeloos op te houden, en ik meen te mogen volstaan met deze verklaring.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had wel gewenscht dat de Regeering van dit artikel een andere wijziging had voorges eld. De reden daarvan zal ik echter, waar dit punt bij een vorige gelegenheid in hoofzaak besproken is, thans niet in den breede ontwikkelen. Ik voeg er bij, dat nu, ook voor de bijzondere Universiteiten het beginsel van vijf faculteiten gehandhaafd is, mijn bezwaar niet zoo groot meer is dan het geval was toen wij de quaestie bij de bijzondere leerstoelen bespraken.

Dit neemt intusschen niet weg, dat ik gaarne gezien had, dat de Regeering aan dit artikel althans een anderen vorm gegeven en b. v. gezegd had: de bepalingen zooveel en zooveel zijn niet van toepassing op de faculteit der godgeleerdheid.

Dit zou meer in overeenstemming geweest zijn met het door de Regeering gekozen stelsel, dat bijzondere Universiteiten om bepaald aangewezen rechtsgeldige examina te kunnen afnemen ten minste 3 faculteiten moeten hebben, waaronder die van de godgelcerdheid evengoed als een der andere kan gerekend worden.

Dan zou verder besproken hebben kunnen worden, hetgeen al of niet voor de theologische faculteit moest worden uitgezonderd, terwijl nu de vorm den indruk geeft, alsof de theologische faculteit zelf wordt uitgezonderd.

Ik herhaal, dat door de zooeven aangebrachte wijziging die conclusie daarnit niet zonder meer kan worden afgeleid. Maar al erken ik dit, en heb ik met genoegen vernomen, dat de Minister voor een Universiteit met 5 faculteiten opkomt, zoo had ik toch gehoopt, dat Zijn Excellentie er minder bezwaar in gevonden zou hebben om de theologische faculteit op meer gelijken voet met de andere faculteiten te behandelen.

Ik zal daarop nu niet verder ingaan, ofschoon ik mij o. a. afvraag: welk bezwaar kan er tegen bestaan ook voor de faculteit der godgeleerdheid op te nemen in art. 107 *bb* lit. *f*, luidende:

„voorschriften, waaruit blijkt, dat tot het afleggen van de examens alleen kunnen worden toegelaten zij, die in het bezit zijn van een der getuigschriften, vermeld in de artikelen 11 en 12, of van een daarmede gelijkgesteld getuigschrift, en dat het getuigschrift vóór den aanvang van het examen aan de faculteit of aan haar voorzittend lid moet worden overgelegd;".

Het geldt hier immers het stellen van waarborgen. Konden die altijd persoonlijk door dezen Minister gesteld worden, dan zou ik er mij niet ongerust over maken, omdat hij getoond heeft de wetenschappelijke eischen, ook voor de theologische faculteit, hoog te stellen; maar dat is hier de vraag niet en er moet ook met andere opvattingen gerekend worden, welke ten opzichte van die faculteit mogelijk zijn. Daarom had ik gaarne meerdere wettelijke waarborgen gewenscht voor het wetenschappelijk karakter ook van die faculteit.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! De zaak stond bij de bijzondere leerstoelen anders dan zij hier staat bij de bijzondere Universiteiten. Bij de bijzondere leerstoelen kan een leerstoel uitsluitend voor een theologisch vak worden opgericht. Indien men dus bij die leerstoelen het oordeel

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

over die leerstoelen geheel en al onttrekt aan de Regeering, dan zou daarmede zulk een inrichting geheel zelfstandig worden en nochtans aan de wet haar recht ontleenen. Hier daarentegen staat de zaak geheel anders. Er kan geen sprake zijn van een op zich zelf staande faculteit in de godgeleerdheid. Zij kan niet anders voorkomen dan opgenomen en geïncorporeerd in een Universiteit. Als zoodanig is de godgeleerde faculteit rechtens volgens de Grondwet geïncorporeerd in de stichting, die aan het toezicht van de Regeering onderworpen is. Maar het toezicht van de Regeering over bijzonder hooger onderwijs, krachtens art. 192 van onze tegenwoordige Grondwet, is exemptief gehouden. Een exemptie, die daarin bestaat, dat op art. 99 een paar artikelen volgen, die aanwijzen hoe dat toezicht wordt uitgeoefend en waarin wordt bepaald, dat het wordt uitgeoefend daardoor, dat zulk een stichting, alvorens op te treden, moet kennis geven aan het bestuur van de gemeente van vestiging. In de tweede plaats moet jaarlijks aan het gemeentebestuur een verslag worden ingediend. Die verslagen van de Universiteit of van de stichting moeten worden gezonden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken voor het Verslag van het onderwijs. Volgens die bepaling blijft dus de theologische faculteit aan het toezicht onderworpen, evenals elke andere stichting; zij zijn daarvan niet geëximeerd. De exemptie heeft alleen plaats voor hetgeen in dit hoofdstuk voorkomt, maar niet geëximeerd wordt van de bepalingen van art. 99 en volgende.

Hier wordt voorgesteld, dat het jaarverslag zal moeten worden ingezonden en dat daarin zal moeten gegeven worden een beschrijving van den toestand van de Universiteit. Wanneer nu die Universiteit als zoodanig met drie faculteiten wenscht op te treden en daaronder ook een voor de godgeleerdheid, ligt daarin vanzelf opgesloten, dat in dat verslag gegevens moeten voorkomen omtrent de bij die faculteit gehouden examina, omtrent het getal leeraren enz.

Men kan dus niet zeggen, dat de Regeering onkundig blijft van wat er plaats grijpt.

Wanneer men mij vraagt, of de Regeering wel een recht heeft om het kwaad te stuiten, dan is mijn antwoord dit: dat had de Regeering niet, maar zij krijgt het door dit ontwerp, zooals de bepalingen luiden in de artikelen 107*qq* en 107*vv*.

Als de Regeering kennis krijgt van verkeerde toestanden, dan kon zij er tot nu toe niets aan doen, maar volgens dit ontwerp krijgt de Regeering een absoluut en facultatief recht van intrekking, waarbij de Regeering geheel vrij is in de motieven waardoor zij haar oordeel wil laten leiden.

Wanneer er stond dat het met redenen omkleed moest zijn, of dat die redenen alleen ontleend mochten zijn aan andere faculteiten, dan zou men er over kunnen klagen, maar de bepaling omtrent het recht van intrekken is een absolute bepaling. Men kan niet zeggen, dat wanneer er zich een geval voordeed, van welken aard ook, de Regeering onmachtig zou staan.

Maar men vergete niet dat, wanneer de Regeering intrekt, dat daarom de faculteiten verdwijnen moeten, neen, dan zouden krachtens art. 99, die faculteiten blijven bestaan.

Nu verzoek ik den heeren er wel op te letten, dat uitdrukkelijk in deze bepaling voorkomt, dat ook het eerste artikel, namelijk 107*z*, niet van toepassing is, dat wil zeggen: nooit kan krachtens art. 107*z* gegeven worden een aanwijzing, waarbij aan een bijzondere universiteit het recht verleend wordt om een theologischen doctoralen graad te geven, zoodat daaraan gevolgen verbonden zijn, maar art. 107*pp* eischt voor die faculteit niet de bekrachtiging.

Nu stem ik dr. Schokking gaarne toe, dat indien er een middel was geweest om de theologische faculteit als zoodanig te laten optreden in een ander karakter, dit hier zeker in vele opzichten gewenscht zou zijn geweest en wanneer over eenigen tijd een andere inrichting bij de Rijks-universiteiten intreedt en de theologische faculteit een andere positie kan krijgen, dan wil ik niet zeggen, dat er geen middel zal kunnen worden gevonden, maar op dit oogenblik te geven aan den Minister van Binnenlandsche Zaken — want daarop komt het toch neer — het oordeel over de vraag, of een theoloog al dan niet een zoodanige theoloog mag heeten, dat hij er mee door kan, ik ben gaarne tot concessiën bereid, maar de heeren moeten mij ten goede houden, dat ik daartoe niet kan komen. Ik acht daartoe een Minister van Binnenlandsche Zaken absoluut onbekwaam, want het geval kan zich voordoen, dat hier in die hoedanigheid staat een man die volkomen atheïst is.

Indien wij hier bezaten, wat men in België heeft, een zoogenaamden Conseil de perfectionnement, dat wil zeggen: een college, dat de noodige waarborgen aanbiedt van onpartijdigheid en degelijk gehalte, dan zou daarin misschien een weg kunnen gevonden worden, maar wanneer hier in mijn plaats komt een ander, die in bitterste vijandschap leeft tegen al wat Christelijk denkt, een atheïst, die de geheele theologie verwerpt, dezen te maken tot beoordeelaar van de vraag, of een theoloog een goed theoloog is of niet, dat kan en mag ik niet doen.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een korte opmerking naar aanleiding van deze quaestie.

Ik heb mij straks opzettelijk beperkt en vandaar dat ik niet op alle punten, welke met de zaak, die thans in bespreking is, samenhangen, ben ingegaan; maar nu er door den Minister zijn aangeraakt, en daarbij vooral het punt, dat ook bij de bijzondere leerstoelen besproken is naar voren werd gebracht, wensch ik nog een enkel woord te zeggen.

Reeds bij mijn eerste spreken over dit artikel heb ik te kennen gegeven, dat ik de vraag, welke uitzonderingen voor de theologische faculteit aan de bijzondere Universiteiten moesten gelden, niet in bijzonderheden wilde nagaan. Nu kan ik mij voorstellen, dat de Minister juist op het door hem in hoofdzaak besproken punt een uitzondering wenscht in overeenstemming met hetgeen daarvan ook bij de behandeling van de bijzondere leerstoelen gebleken is. Maar behalve dat punt zijn er nog andere. Ik heb o. a. de vraag gesteld, of ook voor de studenten in de theologie niet zal gelden, dat zij het getuigschrift van de artt. 11 en 12 zullen moeten overleggen; en of er bezwaar bestaat, wat dit punt betreft, een gelijkstelling te erkennen van de verschillende faculteiten.

Voorts is nog door den Minister opgemerkt, dat wat de theologische faculteit betreft, toch ook mededeeling wordt gedaan aan de Regeering, maar de vraag rijst bij mij, Mijnheer de Voorzitter, of dit juist is.

Twijfel dienaangaande is ten minste gerechtvaardigd met het oog op den inhoud van het voorgestelde art. 107*pp*. Want, terwijl het voorschrift omtrent een jaarlijksch in te leveren verslag in art. 107*gg* gevonden wordt, is ook deze bepaling in art. 107*pp* uitgezonderd.

Kan er nu bezwaar bestaan, dat er ook met betrekking tot de theologische faculteit mededeelingen gevorderd worden? Dit hangt samen met de quaestie van het toezicht, gevorderd door het artikel van de Grondwet.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Wanneer een bijzondere Universiteit volgens dit ontwerp nooit kan krijgen het recht om in de theologie een doctoralen graad cum effectu civili te verleenen, dan heeft de Staat uit den aard der zaak er ook niet het minste belang bij, om voor die faculteit regelen te gaan stellen.

Vraagt men nu, of er op zich zelf bezwaar tegen zou bestaan, om een bepaling op te nemen, dat ook collegegelden en examengelden zullen moeten worden betaald, dan is daartegen natuurlijk op zich zelf niet het minste bezwaar, en wanneer naderhand een breedere regeling zal moeten worden gemaakt, dan zal er stellig wel geen bezwaar zijn om een dergelijke bepaling op te nemen. Maar een dergelijke bepaling komt uitsluitend te pas bij art. 107 en in dat verband kan zij niet worden toegepast.

Verder vraagt de geachte afgevaardigde, of een Universiteitsverslag volledig zal zijn, of het voldoen zal aan den gestelden eisch, indien de theologische faculteit daaronder niet voorkomt.

Stellig zal het verslag dan niet volledig zijn. Wanneer er sprake is van een Universiteit, waartoe ook een theologische faculteit behoort, dan moet deze faculteit daartoe ook zeker gerekend worden.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigde onderart.* 107*pp* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De *onderartt.* 107*qq*, 107*rr*, 107*ss*, 107*tt*, 107*uu* en 107*vv* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

65ste VERGADERING. — 15 MAART 1904.

18. Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Art. XV wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Nolens, die het gevraagd heeft.

De heer **Nolens**: Wanneer deze wet, waarvan men nu reeds kan zeggen: „tantae molis erat, etc." het *Staatsblad* zal bereiken, dan zal ook in werking treden de bepaling door het amendement van den heer Röell in de wet gebracht.

Nu kwam het mij reeds bij de behandeling van dat amendement voor, en dat vermoeden is later gebleken juist te zijn, dat het in werking treden van die bepaling eigenaardige moeilijkheden ten gevolge zou hebben, moeilijkheden die op het oogenblik van de voorstelling wel niet aan den voorsteller zijn bekend geweest noch door hem voorzien.

Wat toch is het geval? Er zijn mij enkele inrichtingen van hooger onderwijs bekend, die door een gemeentelijk subsidie in een bepaalde gemeente worden gehouden, die door gunstige bepalingen daar blijven gevestigd. Ik zal een enkele noemen. Het zal wellicht wat vreemd klinken, maar het is een reden te meer voor sommige heeren die steeds met hun gedachten in het noorden zijn, waar alles grootscheeps gaat, waar men bij een gymnasium steeds denkt aan een prachtig gebouw, enz en daarachter in het verschiet een nog veel mooiere Universiteit, — het zal voor deze heeren een gelegenheid te meer zijn om met de toestanden in andere deelen van het land kennis te maken.

Er is een gymnasium, waarvan het bestuur een overeenkomst gesloten heeft met de gemeente, en wel deze, dat de gemeente gedurende ten minste 50 jaar een bedrag van f 600 zal betalen, makende dus een totaal som van f 30 000, voor de oprichting van een nieuw gymnasiumgebouw. Het bestuur richt dus het gebouw op, terwijl het gemeentebestuur daarvoor een tegemoetkoming geeft. Ik zie een der leden een bedenkelijk gebaar maken, maar ik vind dit een zeer gelukkige oplossing. De gemeente krijgt voor weinig geld een inrichting van onderwijs, waarmede zij zeer gediend is, terwijl ook het bestuur van het gymnasium geholpen is.

Een ander voorbeeld. Er is een gymnasium, dat op het oogenblik reeds het diplomeeringsrecht heeft; dit gymnasium krijgt van de gemeente o. a. de gebouwen zonder vergoeding in gebruik, wat een tegemoetkoming vertegenwoordigt van pl. m. f 2000. Zal dit nu als een subsidie beschouwd worden? Men roept mij toe: Rijkssubsidie, maar er zijn ook inrichtingen, die geen Rijkssubsidie krijgen, omdat zij geen diplomeeringsrecht hebben en daarmede willen wachten totdat haar organisatie goed in orde is. Zal die gemeente nu moeten zeggen: het subsidie houdt op? Of zal het bestuur nu huur moeten betalen, zoodat van tegemoetkoming geen sprake meer kan zijn? Zoo ja, dan voorzie ik moeilijkheden voor beide partijen, dan zal de gemeente zitten met het gebouw en de instelling zal zien ergens anders te recht te komen of het gymnasium opheffen.

De voorsteller van het amendement kan deze bedoeling niet gehad hebben. Men zal zeggen, in het eerste geval bestaat er een notarieele overeenkomst tusschen het bestuur en de gemeente; daaraan kan niet getornd worden. Maar de heeren juristen zullen mij wel toegeven, dat dit nooit zeker is en dat er vaak nog de administratieve en de burgerlijke rechter aan te pas moet komen.

Op welke wijze kan nu in deze hardheid voorzien worden? Ik meen dat door een overgangsbepaling in dit ontwerp de moeilijkheid grootendeels kan worden voorkomen. Het komt mij voor, dat indien een overgangsbepaling, zooals die ook bestaat in art. VII van de wet van 1889 op het lager onderwijs, hierbij werd opgenomen, aan het grootste bezwaar te gemoet zou zijn gekomen. Er zullen nadeelen blijven bestaan voor een of ander bestuur van een dergelijke inrichting, het is best mogelijk; maar aan den anderen kant wil ik wel erkennen, dat het, waar met zekerheid Rijkssubsidie wordt gegeven, billijk is — afgezien van de moeilijkhedeu met gebouwen — dat de gemeente niet meer dat subsidie geeft, tenzij er buitengewone redenen voor mochten bestaan.

Nu is de vraag of men hierbij wat ruimer of angstvallig te werk wil gaan. In dit laatste geval zou men alle toestanden moeten kennen en volkomen op de hoogte moeten zijn. Ik weet alleen dat er drie van die inrichtingen zijn, of er nog meer zijn weet ik niet. Daarom komt het mij voor, dat het beter is een ruime overgangsbepaling te nemen, zoodat men later de gelegenheid heeft den band nauwer aan te halen. Nu komt het mij voor dat het meer op den weg ligt van den voorsteller van het amendement dan op den mijnen, om, indien hij overtuigd is van de juistheid van de bezwaren die ik in het midden heb gebracht, zelf het remedie aan te brengen. Ik zou het van mijn kant onheusch vinden indien ik zelf met een overgangsbepaling voor den dag kwam. Indien de geachte afgevaardigde het echter niet wenscht te doen, zou ik van mijn recht gebruik willen maken en het zelf doen.

De heer **Röell**: Het heeft niet in mijn bedoeling gelegen door mijn amendement onnoodig moeilijkheden in het leven te roepen. Indien de omstandigheden zich voordoen, die door den geachten afgevaardigde uit Venlo zijn geschetst, zou ik het wenschelijk vinden eenige overgangsbepaling te maken, waarvan in onze wetgeving verschillende voorbeelden bestaan. Ik wijs bijv. op de Overgangsbepaling n°. VII der wet van 8 December 1889. (*Staatsblad* n°. 175 en 177), op het lager onderwijs, alsmede op art 90 dier wet. In beide artikelen is een zekere termijn aangegeven gedurende welken zekere bijdragen zullen mogen worden uitgekeerd, om dan te vervallen. Thans ware wellicht een eenigszins andere redactie verkieslijk. Ik meen dat tegen een overgangsbepaling, bijv. van den volgenden inhoud, geen bezwaar zou behoeven te bestaan.

„Art. XV*ter*. Op 1 Januari 1904 genoten geldelijke bedragen of andere ondersteuningen, welke na het tijdstip, waarop deze wet in werking treedt, niet meer voor het eerst zouden kunnen worden verleend, kunnen nog na dat tijdstip, doch tot geen hooger bedrag noch op andere voorwaarden, worden uitgekeerd, met dien verstande dat eventueel toe te kennen Rijkssubsidiën met het bedrag dier geldelijke bijdragen of andere ondersteuningen zullen worden verminderd". Ik meen grond te hebben het er voor te kunnen houden, dat althans de geachte afgevaardigde uit een der betrokken districten daartegen geen bezwaar zal hebben.

Het zou, naar mijn inzien, wel een voorstel zijn dat tot bevrediging — althans ten deele — kan leiden van gemaakte bezwaren, maar alvorens daartoe over te gaan zoude ik gaarne vooraf eenigszins worden ingelicht, of daardoor de bezwaren der geachte afgevaardigden inderdaad voldoende zouden vervallen.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel door deze redactie, naar het mij voorkomt, wel niet elke moeilijkheid zal worden voorkomen, meen ik er mij toch wel mede te kunnen vereenigen, ook omdat alle bezwaren wel door geen enkele redactie kunnen worden opgeheven. Het verband toch tusschen de besturen van dergelijke instellingen en de gemeente, wat betreft de gebouwen, zal altijd een moeilijkheid blijven.

Had men overal met een bestuur en een meerderheid van verstandige menschen te doen, zooals hier, dan zou het nog wel schikken, maar waar dit niet het geval is, zal òf wel het gemeentebestuur met de gebouwen blijven zitten, òf wel het in hun handen hebben een exorbitanten huurprijs te eischen.

Ik erken evenwel, dat ook ik geen kans zie op dit oogenblik alle bezwaren te ondervangen, maar ik meen, dat de redactie van den heer Röell de moeilijkheden grootendeels opheft.

Ik kan mij derhalve wel met het amendement vereenigen.

De heer **Röell**: Nu de geachte afgevaardigde zich met de redactie kan vereenigen, ben ik bereid haar aan het oordeel der Kamer te onderwerpen. Ik erken de moeilijkheid om door een redactie, tenzij zij zeer uitgebreid zoude zijn, al de bezwaren uit den weg te ruimen, maar voor een gedeelte worden zij er, naar ik vermeen, toch door ondervangen.

Mijn amendement luidt dan:

„*Art.* XV*ter*. Op 1 Januari 1904 genoten geldelijke bijdragen of andere ondersteuningen, welke na het tijdstip, waarop deze wet in werking treedt, niet meer voor het eerst zouden kunnen worden verleend, kunnen nog na dat tijdstip, doch tot geen hooger bedrag, noch op andere voorwaarden worden uitgekeerd, met dien verstande, dat eventueel toe te kennen Rijks-subsidiën met het bedrag dier geldelijke bijdragen of andere ondersteuningen zullen worden verminderd."

Het *amendement* van den heer Röell wordt ondersteund door de heeren de Stuers, Krap, Michiels van Verduyneu, Nolens en Pompe vau Meerdervoort, en maakt derhalve een onderwerp vau beraadslaging uit.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij bij de behandeling van het amendement nu juist niet als een warm voorstander daarvan doen kenneu, maar er mij toch ook uiet tegen verklaard.

Nu dit amendement is aangenomen, meen ik dat het volkomen juist is, waar men een algemeenen regel stelt, er op bedacht te ziju, dat er onaangename gevolgen uit zouden kunnen voortvloeien voor bestaande toestanden.

Waar nu de heer Röell, die het oorspronkelijk amendement heeft voorgesteld, een poging heeft aangewend om de bezwareu weg te nemen welke uit de wet zouden kunnen voortvloeien, en de heer Nolens zich daarmede tevreden heeft verklaard, bestaat er mijnerzijds niet de minste bedenking deze overgangsbepaling op te nemen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door de Regeering overgenomen is, maakt het als zoodanig geen ouderwerp van beraadslaging meer uit. Het nieuwe artikel zal in de wet worden opgenomen als art. XV*ter*.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, ontvaugt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: De Commissie heeft geen bezwaar tegen deze door de Regeering in het wetsontwerp aangebrachte wijziging.

Ik meen hierbij te mogen voegen, — hoewel daartoe niet door de Commissie gecommitteerd — dat uit de gehouden beraadslaging en uit de gebezigde uitdrukkingen in deze aanvulliug volgt, dat onder geldelijke bijdragen of eenige andere ondersteuning ook begrepen kuuneu zijn zoodanige geldelijke bijdragen of andere ondersteuning, als waartoe de gemeente zich contractueel verbonden heeft. Het volgt ook hieruit, dat gezegd wordt, dat de bijdragen of ondersteuning slechts mogen voortduren op dezelfde voorwaarden als waaronder ze zijn toegekend.

Ik achtte het niet ondienstig ter uitlegging van de wet dit hierbij te voegen.

De beraadslaging wordt gesloten en *art. XV*ter zonder hoofdelijke stemmen aangenomen.

De ARTT. XVI tot en met XXI worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In art. XXII is door de Regeering de volgende wijziging gebracht:

„Achter „(*Staatsblad* n°. 143)" wordt ingevoegd: „in het Koninklijk besluit van 23 Januari 1903 (*Staatsblad* n°. 37), en in het Koninklijk besluit van 21 Maart 1903 (*Staatsblad* n°. 88)".

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, en zegt: De Commissie heeft tegen deze wijziging geen bezwaar.

Het *gewijzigde art. XXII* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. XXIII en XXIV en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Daar gedurende de behandeling wijzigingen in het wetsontwerp zijn gebracht, zal de eindstemming op een lateren dag plaats vinden. Ik stel voor deze eindstemming te doen houden op Donderdag 24 Maart e. k., des voormiddags te 11 uren.

Daartoe wordt besloten.

II. NADERE WIJZIGING VAN DE WET VAN 25 DECEMBER 1878 (*Staatsblad* N°. 222), HOUDENDE REGELING DER VOORWAARDEN TOT VERKRIJGING BER BEVOEGDHEID VAN ARTS, TANDMEESTER, APOTHEKER, VROEDVROUW EN APOTHEKERSBEDIENDE. (36)

De heer **Pompe van Meerdervoort**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, brengt de volgende verslagen uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld twee adressen: één door de Vereeniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlandsch-Indië, waarvau de strekking is: dat deze vergadering verzoekt „geen besluiten te nemen, die ten doel hebben de dokter-djawa's het verkrijgen van het Nederlandsche artsdiploma langs een gemakkelijker weg mogelijk te maken," eu zulks op grond, dat deze dokter-djawa's de bevoegdheid tot uitoefening van de geneeskundige practijk, in haar geheelen omvang, reeds verkregen hebben bij besluit vau den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid van 1902; dat het eenig gevolg der aanneming van dit wetsontwerp zou zijn, dat zij als arts bevoegdheid kregen om in Nederland practijk uit te oefenen, wat men meeude, dat niet de bedoeling der wet was; dat verhoogiug van het wetenschappelijk peil niet te verwachten is, bij het slechts middelmatig wetenschappelijk gehalte der dokter-djawa's; dat echter door de vrijstelling, in dit ontwerp voorgesteld, in verband met het Koninklijk besluit vau 26 Maart 1895 aan die dokter-djawa's een, naar requestranten meenen, tegenover de artsen die zooveel langer gestudeerd hebben, onbillijk voorrecht zou zijn gelegen.

Mijnheer de Voorzitter! Bij dit adres heeft zich een incident voorgedaan, dat de Commissie gemeend heeft niet met stilzwijgen te mogeu voorbijgaan. Ten bewijze van het door hen beweerd meer middelmatig wetenschappelijk gehalte van de dokter-djawa's is door adressanteu overgelegd een afschrift van: het verslag der Commissie, benoemd bij missive van den chef van den geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië omtrent het eindexamen van de kweekelingen der laatste studiejaren van de geneeskundige school te Batavia. In dit verslag staan met uaam en toenaam genoemd de kweekelingen die examen deden en het cijfer dat zij in elk vak hebben gekregen.

Nu komt het uw Commissie voor, dat een verslag omtreut een examen, waarin met naam en toenaam wordt medegedeeld, welke cijfers de examinandi in elk vak hebben gekregen niet is publiek domein, maar moet beschouwd worden als een „geheim stuk". Indien nu van zulk een stuk, bij eeu request, een afschrift wordt overgelegd, meent uw Commissie dat niet stilzwijgend te mogen voorbijgaan, maar de aandacht van den Minister daarop te mogen en te moeten vestigen.

Indien — dit kan ik er nog bijvoegen — adressanten gemeend hebben, dat de door hen vermelde uitslag van het examen den indruk zou makeu, dat de wetenschappelijke ontwikkeling dezer dokter-djawa's op een laag peil staat, dan is de indruk bij uw Commissie juist de omgekeerde geweest. Uit dat verslag blijkt toch, dat onder de 133 cijfers, die genoemd zijn, er slechts 7 zijn geweest beneden het cijfer 3, dat „voldoende" is; 23 voldoende en 103 meer dan voldoende; en daaronder weder 43 goed, 25 met 4½ punt, dat is nog beter, en 6 „zeer goed".

De Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

Eeu tweede adres is ingediend door Radjiman en C. R. van Joost, buitengewone leden der Vereeniging tot Bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlaudsch-Indië, tevens dokter-djawa's, die juist tot de tegenovergestelde conclusie komen en verzoeken dit wetsontwerp aan te nemen en dat wel voornamelijk op deze gronden: dat de weteuschappelijke ontwikkeling der dokter-djawa's niet zoo slecht is als in het eerste request wordt voorgesteld. Zij beroepen zich ten bewijze daarvan op de uitspraak van den hoogleeraar Eykmau te Utrecht, die verklaard heeft, dat de kweekelingen een voldoende wetenschappelijke ontwikkeling hebbeu, om de geneeskundige studiën voort te zetten; dat de geneeskundige school te Weltevreden

na de verandering, die zij heeft ondergaan, niet slechter is dan die te Suriname en te Curaçao; dat slechts de meest ontwikkelde kweekelingen van de genoemde school te Weltevreden de energie zullen bezitten om hun studiën in Nederland voort te zetten; terwijl voor de minder ontwikkelden geen vrees behoeft te bestaan voor de gevolgen, indien ook deze die voortzetting willen beproeven, omdat zij dan niet zullen slagen; dat wanneer de dokter-djawa's hun studiën in Nederland konden voortzetten, dit in elk geval ten goede zou komen aan de bevolking van Nederlandsch-Indië, en dat, al moeten zij ook erkennen, dat in de voorgestelde ontheffing misschien eenige onbillijkheid gelegen is tegenover de artsen, die een zooveel langere studie hebben gemaakt, de onbillijkheid tegenovor de dokter-djawa's nog veel grooter zou zijn, indien hun onthouden werd wat aan elken buitenlandschen en elken West-Indischen geneesheer toegestaan is.

De Commissie heeft de eer ook dat adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb van den loco-voorzitter der Commissie van Rapporteurs vernomen, dat zich adressanten tot de Kamer hebben gewend, die gebruik hebben gemaakt van stukken, die geheim zijn. Ik dank de Commissie zeer, dat zij de aandacht der Regeering daarop gevestigd heeft. Ik zal mijnerzijds een poging doen er achter te komen op welke wijze zulk een geheim stuk in handen van adressanten is gekomen. Het ligt niet op den weg der Regeering om adressanten te doen verstaan, dat het een onbetamelijkheid is om op die wijze van een dergelijk stuk gebruik te maken. Ik dank de Commissie van Rapporteurs overigens, dat zij, de arithmetische bekwaamheid van adressanten in twijfel trekkende, steun heeft verleend, met behulp van dat stuk, aan het voorstel der Regeering.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. BEKRACHTIGING VAN EENE WIJZIGING DER HEFFING VAN TOLGELDEN VOOR HET GEBRUIK DER PROVINCIALE KUNSTWEGEN IN GRONINGEN. (136)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken:* Mijnheer de Voorzitter! In het Verslag is opgemerkt, dat door sommige leden van deze Kamer bedenkingen waren geopperd tegen de vrijstelling van tolheffing, die bij besluit van de Staten van Groningen verleend is voor de tramwegen.

In het Verslag is van andere zijde daarop geantwoord, op een wijze, die de Regeering ontslaat van antwoord harerzijds, daar zij zich met de opmerkingen, welke tegen die bedenkingen zijn aangevoerd, homogeen kan verklaren.

Alleen veroorloof ik mij, wat de laatste opmerking betreft die in het Verslag voorkomt, en die van een geheel ander karakter is, mijnerzijds een reserve te maken; die tweede bedenking houdt namelijk in, dat de autonomie van het Provinciaal bestuur meebrengt, dat daar waar reeds driemaal in de vergadering van de Staten een besluit genomen is in dezen zin, het niet aan zou gaan, dat de Regeering zich niet daarbij neerlegt.

Zoolang echter de tegenwoordige Provinciale wet er ligt, rust op de Regeering de plicht deze zaak ter goedkeuring te brengen in de Staten-Generaal en zoolang deze wet bestaat, blijft aan de Kroon in overleg met de Staten-Generaal de beoordeeling van de materie als zoodanig. Of door aanneming van het ingediende voorstel tot wijziging der Provinciale Wet daarin verandering zal worden gebracht, kan in het midden worden gelaten, maar ik meen, dat de Regeering niet mede moet gaan met deze opmerking, die mijns inziens niet in overeenstemming is met ons Staatsrecht.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. WIJZIGING DER ARTIKELEN 154, 179 EN 228 VAN HET WETBOEK VAN KOOPHANDEL. (21)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Ridder**: Mijnheer de Voorzitter! Tegen het wetsontwerp als zoodanig heb ik geenerlei bezwaar en wil er mij gaarne mede vereenigen. Ik erken volkomen met den Minister, dat handel en verkeer eischen, wegneming van misstanden, voortvloeiend uit de wet, daardoor teweeggebracht, dat de Zondag alleen als rustdag is erkend. De voorgestelde regeling juich ik toe.

Iets anders wil ik echter kortelijk ter sprake brengen. Blijkens het Voorloopig Verslag hebben verschillende leden verlangt een maatregel van meer ruime strekking. Er is speciaal gewezen op het bepaalde bij art. 14 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, ten aanzien van het doen van exploten, omdat ook daar alleen Zondag rustdag is; art. 29 van het Burgerlijk Wetboek, dat vooral in het licht van de laatste jurisprudentie bepaalt, dat de Zondag zelfs gerekend moet worden bij den fatalen termijn. En zoo zouden er meer artikelen genoemd kunnen worden. Maar de Minister merkt op, dat het Zijn Excellentie niet is gebleken, dat deze wijzigingen zóó urgent zijn als die van het wisselverkeer.

Dat is een feitelijke appreciatie, waarover ik niet zal twisten. Maar Zijn Excellentie zal toch niet kunnen ontkennen, dat door de bestaande regeling ook op dit punt velerlei ongerief en overlast wordt veroorzaakt. De Regeering wil dit voorstel als van beperkte strekking beschouwd zien, terwijl een algemeene regeling op dit punt is verdaagd, totdat de Zondagsrustwetgeving in ganschen omvang aan de orde gesteld wordt. Wij hebben hierin te berusten, al betreur ik tot op zekere hoogte deze stelling der Regeering, omdat een ontwerp tot regeling van de Zondagswetgeving de Kamer nog niet heeft bereikt.

Maar er is ook om een aanvulling gevraagd van een reglement van openbaar bestuur, en daarbij is de quaestie van wetgeving in den meest absoluten zin niet aan de orde; immers dat is bij Koninklijk besluit vastgesteld. Er is gevraagd uitbreiding van art. 68 van het reglement n°. 1 vaststellende de uren gedurende welke de griffiën van de rechterlijke colleges zullen zijn opengesteld. Dit is gevraagd omdat ook in dat artikel alleen de Zondag als rustdag beschouwd wordt. Nu antwoordt de Minister, dat dit niet eerder aan de orde kan komen dan tot tijd en wijle gebleken zal zijn, van welke beginselen de algemeene Zondagswetgeving in de toekomst zal uitgaan.

Dit antwoord, Mijnheer de Voorzitter, komt mij niet geheel afdoende voor, want het wil mij toeschijnen dat, hoe ook dat wetsontwerp er uit zal zien, dit wel daarbij een beginsel zal zijn, dat algemeen erkende Christelijke feestdagen met Zondagen zullen gelijkgesteld worden. En welke als zoodanig wèl, en welke als zoodanig niet te beschouwen zijn, dat is rechtens wel niet meer twijfelachtig, daarvoor is een vaststaande jurisprudentie, gegrond op een jarenlange toepassing onzer bestaande Zondagswet.

Art. 68 voornoemd verplicht de griffiers op Kerstdagen, Paaschdagen, Pinksterdagen, hetzij die met een Zondag samenvallen, en ook op Hemelvaartsdag gedurende de griffie-uren ter griffie aanwezig te zijn met het noodige ambtenaarspersoneel. Meestal voor niets, want het publiek is overtuigd dat ook de griffiën evenals de bureelen bij alle andere takken van dienst, dan zullen

gesloten zijn. Dus de griffier en zijn ambtenaren zijn daar meestal voor niet aan de griffie gebonden. Het komt mij voor dat hierdoor ten nadeele van de griffiers der rechterlijke colleges een hinderlijke rechtsongelijkheid geschapen is, die nu door de weigering des Ministers om op dit punt in te gaan, bestendigd wordt. Ik dacht dat deze Minister, die ten opzichte van de Kamer een zoo tegemoetkomende houding getoond heeft, zonder groot bezwaar had kunnen treden in het verlangen van de „onderscheiden leden", om op dit punt aan de bestaande grief te gemoet te komen en wel door hieromtrent wijziging van den maatregel van bestuur het reglement van 1838, aan de Koningin voor te stellen.

Ik neem de vrijheid met bescheidenheid er op aan te dringen dat de Minister daartoe alsnog een toezegging moge doen, of althans verklare, dat Zijne Exc. dit punt nog in nadere overweging zal willen nemen.

De heer **Loeff**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte spreker heeft een opmerking gemaakt, die ik geheel onderschrijf, namelijk dat de strekking van dit wetsontwerp is een eng begrensde. Of zij *te* eng begrensd is, is een vraag, die ik echter ontkennend zou willen beantwoorden.

Het is op meer dan ééne plaats in de gewisselde stukken mijns inziens voldoende duidelijk gezegd en aangetoond, dat de bedoeling van het wetsontwerp geene andere is, dan om voor den handel op een bepaald, zeer eng begrensd, terrein van het wisselrecht een moeilijkheid uit den weg te ruimen.

Dat doel wordt door de voorgedragen wijziging bereikt; maar door verder te gaan zou men dan ook buiten de grenzen van dit wetsontwerp komen. De voorbeelden, in het Voorloopig Verslag genoemd en door den geachten afgevaardigde herhaald, die hij trouwens nog met andere had kunnen vermeerderen, betreffen gevallen, die niet thuis behooren bij dit wetsontwerp, maar veeleer bij de aanstaande regeling van de Zondagsrust.

De geachte spreker had naast de artikelen, die hij noemde, (art. 14 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering en art. 29 Burgerlijk Wetboek) bij voorbeeld nog kunnen wijzen op art. 112 Wetboek van Koophandel, waar sprake is van de acceptatie van den wissel.

Dit artikel wordt buiten dit ontwerp gelaten en het is dan ook een zaak, die bij de hier voorgestelde regeling met beperkte strekking niet thuis behoort, in afwachting of het begrepen kan worden in de Zondagswet.

Tot zekere hoogte kon de geachte spreker het standpunt van het ontwerp billijken, maar hij voegde er bij, dat er toch één punt was, waaromtrent zich ook moeilijkheden voorgedaan hebben en waarin wijziging gebracht kon worden buiten de Zondagswet om, omdat het een bepaling betreft, die niet in een wet voorkomt, maar in een Koninklijk besluit, namelijk in art. 68 van het Reglement van openbaar bestuur n. I, waarin staat, dat op Zondag de griffiën der rechterlijke colleges niet open behoeven te zijn.

Waarom, zoo vraagt de geachte afgevaardigde, stelt gij niet nu reeds de in dit ontwerp genoemde andere dagen ten opzichte van die bepaling gelijk met den Zondag?

Ik moet op die vraag het volgende antwoorden. Bedrieg ik mij niet, dan is de quaestie, die zich bij dit artikel voordoet, er een van degene die ook haar oplossing moeten vinden bij de Zondagswet. Ik bedoel daarmede niet, dat zij niet zou kunnen worden opgelost zonder Zondagswet, maar dat de regeling, die de Zondagswet in het algemeen bedoelt, praejudicieeren zal en moet ook ten opzichte van dit punt. Ik stel mij voor, dat de komende Zondagswet bijv. zal inhouden een bepaling, waarbij wordt voorgeschreven, dat bureelen van openbare besturen, waartoe ik dan ook zou willen brengen de griffiën, zullen zijn gesloten op den Zondag en daarmede gelijkgestelde dagen. Maar de vraag blijft dan, of in die algemeene regeling de gelijkstelling op een zoodanige wijze zal worden opgenomen, dat op die met den Zondag gelijkgestelde dagen den geheelen dag het bureel zal zijn gesloten, dan wel, of de grifffe op die dagen een of meer uren zal blijven geopend.

Wanneer dus in het algemeen een regeling van deze materie in de Zondagswet wordt neergelegd, dan zal vanzelf deze bijzondere regeling betreffende de griffiën zich daarbij moeten aansluiten, en nu zou het gevolg van een partieele regeling op dit punt kunnen zijn, dat men na korten tijd daarin weder verandering had te brengen, omdat zij geen rekening hield met den inhoud der Zondagswet.

Het komt mij voor, dat op dezen grond het de voorkeur verdient dit punt niet incidenteel te wijzigen, maar te wachten, totdat, ten opzichte van de geheele materie, in de spoedig te wachten Zondagswet een algemeene regel is voorgeschreven, die wij te dezen aanzien dan kunnen volgen.

Derhalve kan ik, hoezeer ook tot mijn leedwezen, aan den geachten afgevaardigde niet de toezegging geven, dat ik onmiddellijk en afgescheiden van de regeling der aanstaande Zondagswet de door hem in overweging gegeven wijziging, hoezeer deze ook mijn sympathie heeft, ter hand zal nemen.

De heer **de Ridder**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het door den Minister gesprokene nog een enkel woord.

Het spijt mij te moeten zeggen dat het argument van den Minister waarom hij voorshands op mijn verzoek niet kan ingaan, mij niet zeer klemmend voorkomt. De Minister zegt, dat op de algemeene Zondagswet noodzakelijk moet praejudicieeren een regeling als de door mij gevraagde. Het komt mij echter voor dat zoodanige partieele regeling in deze werkelijk geen praejudiceerenden invloed behoeft uit te oefenen op het tot stand komen van de algemeene regeling der Zondagswetgeving. De bestaande Zondagswet heeft met dien maatregel in quaestie ook nooit iets te maken gehad, zij is steeds geheel zelfstandig beoordeeld geworden. De gronden van den Minister hebben mij dus niet overtuigd dat er hier geen reden was om in deze zaak partieel te voorzien.

Ik zal evenwel verder niet op deze zaak ingaan en er mij bij nederleggen, dat aan mijn verzoek voorshands niet voldaan kan worden, doch ik hoop dat deze discussie er aanleiding toe zal geven om met de indiening van de toegezegde Zondagswet zooveel mogelijk spoed te maken en dat de Minister, wat zijn Departement betreft, een spoedige indiening daarvan wel, zooveel mogelijk, zal willen bevorderen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over ART. 1 luidende:

Artikel 154 van het Wetboek van Koophandel wordt gelezen als volgt:

„Indien de betaaldag van eenen op tijd of op zekeren termijn na zigt getrokken wisselbrief invalt op eenen Zondag of op eenen daarmede gelijkgestelden dag, is dezelve betaalbaar op den eersten daarop volgenden dag, welke geen Zondag noch in het tweede lid van dit artikel daarmede gelijkgestelde dag is.

Met den Zondag worden ten deze gelijkgesteld de Nieuwjaarsdag, de Christelijke tweede Paasch- en Pinksterdagen, de beide Kerstdagen, de Hemelvaartsdag en de verjaardag des Konings."

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft naar aanleiding van het verzoek, hem van uit de Kamer gedaan, een verandering gebracht in de eerste alinea van dit artikel. Het komt mij voor dat het artikel door die verandering niet is verbeterd en dat het dus beter ware geweest wanneer de verandering achterwege was gebleven. Het zou mij daarom aangenaam zijn als de Minister die wijziging weer zou willen terugnemen.

In de tweede alinea van het artikel wordt aangeveven welke dagen met den Zondag gelijkgesteld zijn.

Aan het slot van de eerste alinea werd in het ontwerp, zooals het oorspronkelijk luidde, gesproken van „Zondag of daarmede gelijkgestelde dag". Daarin is de door mij bedoelde wijziging aangebracht; tusschengevoegd zijn namelijk de woorden: „in het tweede lid van dit artikel".

Wanneer maar eenmaal in die alinea gesproken werd van den Zondag of daarmede gelijkgestelden dag, zou er geen bezwaar tegen de bijvoeging bestaan; maar in dezelfde alinea, twee regels te voren, komen die woorden ook voor en daarbij heeft de tusschenvoeging niet plaats gehad. Er is eerst sprake van den dag, waarop de betaaldag invalt, en dan van den dag, waarop de betaling moet geschieden. Is het nu de eerste maal „Zondag of daarmede gelijkgestelde dag, in de tweede maal Zondag of *in het tweede lid* daarmede gelijkgestelde dag, dan

zou daaruit de conclusie kunnen getrokken worden, dat voor het eerste geval meer dagen met den Zondag kunnen worden gelijkgesteld dan voor het tweede; en dit is de bedoeling niet.

De woorden zijn bovendien geheel onnoodig, nu de Minister in de tweede alinea, waarin de gelijkgestelde dagen zijn aangewezen, de woorden: „ten deze" heeft tusschengevoegd.

Ik zou daarom den Minister in overweging willen geven om de oorspronkelijke redactie van de eerste alinea te herstellen.

De heer **Loeff**, *Minister van Justitie*: Mijnheer de Voorzitter! Uit de Memorie van Antwoord blijkt, dat ik, ofschoon ik de toevoeging geheel overbodig achtte, op aandrang van de Kamer de woorden: „in het tweede lid van dit artikel" ingelascht heb in het eerste lid van art. 1 tusschen de woorden „noch" en „daarmede". Nu uit de Kamer een nieuwe aandrang tot mij komt om die door mij overbodig geachte woorden weer te doen vervallen, bestaat er voor mij niet de minste reden om daaraan niet te voldoen en worden die woorden derhalve bij deze weder door mij uit het artikel geschrapt.

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt een wijziging in het artikel gebracht, ten gevolge waarvan in de eerste alinea de woorden: „in het tweede lid van dit artikel" vervallen.

De heer **Pompe van Meerdervoort**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de wijziging der Regeering mede te deelen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is eenparig van oordeel, dat tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging geen bezwaar bestaat.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *gewijzigde art.* 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artt. 2 en 3 en de beweegredenen worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. Naturalisatie van Gerhard Heinrich Amt. (140)

De **Voorzitter**: In de Memorie van Toelichting betreffende dit wetsontwerp is een drukfout ingeslopen. Er staat „Russische Staatsburgerschap". Dit moet zijn: „Pruissische Staatsburgerschap".

Het *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De wetsontwerpen tot naturalisatie van Jacobus François Hondius, Peter Louis Adolph Driessen, Ludovicus Gregorius Cornelius Peeters, Hendrik van de Poll, Ferdinand Clemens August Maria Theissing, Carl Eberhard Diedrich Hetzel, Friedrich Ernst Ludwig Magerkordt, Reint Aeilko ten Have en Antonio Aguilar y Obea (140),

worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VI. Naturalisatie van Wilhelm Julius Thate, Peter Wilhelm Merkes, Gustaf Adolf Mögle, Elias Loterijman, Joannes Josephus Antonius Gisbertus Peeters, Eugène Rudolph Tronchet, Franz Otto Richard Heinrich Farwerck, en Johann Joseph Carl Voss. (141)

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

66ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 16 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. verzoekschiften; 2°. verklaringen van adhaesie; 3°. missives; 4°. bericht van een lid. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Behandeling van de interpellatie van den heer Drucker omtrent het ontslag van den heer Lindeman. — Regeling van werkzaamheden. — Rapport omtrent den geloofsbrief van het gekozen lid in het kiesdistrict Elst.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 90 leden, te weten de heeren:

van Wichen, Janssen, Beckers, Mutsaers, Zijlma, Friesen, Arts, Bolsius, Raymakers, de Waal Malefijt, van den Henvel, Brants, Talma, de Stuers, van Vlijmen, Seret, Bijleveld, Smeenge, Staalman, Nolens, Drucker, Mees, van Nispen tot Sevenaer, Fock, Verhey, Schokking, van Foreest, van der Zwaag, Schaper, van Bylandt, van Heemstra, Nolting, Ketelaar, Helsdingen, van Asch van Wijck, Okma, van Wassenaer van Catwijck, Roessingh, Troelstra, van der Vlugt, Bos, Sluis, van Gijn, van Styrum, Lieftinck, Travaglino, van Löben Sels, Pompe van Meerdervoort, ter Laan, de Savornin Lohman, Willinge, Fruytier, Krap, van Vliet, van Dedem, van den Berch van Heemstede, Brummelkamp, Röell, Duymaer van Twist, van Alphen, Dolk, van de Velde, Pijnacker Hordijk, Hugenholtz, van Limburg Stirum, van Kol, Hennequin, Aalberse, Michiels van Verduynen, Hubrecht, Melchers, de Vries, Kolkman, van Raalte, Tydeman, de Ram, Lucasse, van Veen, Heemskerk, van Karnebeek, de Ridder, de Boer, Smidt, van der Kun, Rink, de Klerk, Passtoors, Goeman Borgesius en Cremer,

en de heeren Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van Buitenlandsche Zaken, van Marine en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

het bestuur der afd. 's Gravenhage van den Volksbond, Vereeniging tegen drankmisbruik;

P. J. A. Chrispijn en 5 anderen, likeurstokers en grossiers in gedistilleerd, tevens den kleinhandel in sterken drank uitoefenende en wonende te Amsterdam;

een, betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van den voorzitter en den secretaris der Vereeniging „Sint-Nicolaas", vak-afdeeling van den Ned. R.-K. Volksbond, afd. Amsterdam.

Deze adressen zullen worden gezonden naar de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

2°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van:

het bestuur der afd. Nijkerk van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap;

b. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederl. Comité voor Alg. Kiesrecht in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en den secretaris van den Nederl. Intern. Sigarenmakers- en Tabakbewerkersbond;

den voorzitter en den secretaris van den Dordrechtschen Bestuurdersbond;

den voorzitter en den secretaris van de afd. den Helder van den Bond van Nederl. Onderwijzers;

c. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betreffende de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

A. J. J. Ente, Rijksontvanger te Veenendaal, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

N. Mulder, directeur van het post- en telegraafkantoor te Hoogeveen, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende missives:

van den secretaris, namens het hoofdbestuur van den Nederl. Bond van cacao-, chocolade- en suikerbewerkers, koek- en banketbakkers en van den voorzitter en den secretaris van den Dordrechtschen Bestuurdersbond, waarbij adhaesie wordt betuigd aan het ontwerp-reglement voor scheidsgerechten, door den Bond van Nederl. Gemeentewerklieden ontworpen.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

B. dat het verslag gereed en reeds gedrukt en rondgedeeld is van de Commissie van Rapporteurs over het wetsontwerp tot herziening van de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 97), houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz. (83)

Aan de orde is de behandeling van de INTERPELLATIE van den heer Drucker, omtrent het ontslag van den heer Lindeman.

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! Wat heden hier geschiedt, wijkt eenigermate af van den gewonen loop eener interpellatie.

Een interpellatie toch strekt gewoonlijk om inlichtingen van de Regeering uit te lokken over een punt, waaromtrent men die inlichtingen nog niet voor zich heeft, ten einde daardoor een basis te krijgen voor de beoordeeling van het beleid der Regeering in een zekere zaak.

Hier evenwel lagen reeds in de maand December zeer uitvoerige inlichtingen voor ons in de Memorie van Antwoord op het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting.

Naar aanleiding daarvan zou ik in December van het vorige jaar zeer wel een oordeel over het beleid der Regeering op dit punt hebben kunnen uitspreken; intusschen het algemeen verlangen der Kamer, door mij van harte gedeeld, om ook in

1903 de behandeling der Staatsbegrooting vóór Kerstmis ten einde te brengen, leidde er toe een weg te zoeken, om de behandeling van deze aangelegenheid te verdagen.

Vandaar dat de vorm werd gekozen van een interpellatie, een vorm, die te gelijker tijd dit voordeel aanbood, dat zij mij de gelegenheid gaf nog op een paar punten, die niet volkomen helder waren, nadere inlichtingen aan de Regeering te verzoeken.

Ik veroorloof mij nu twee vragen tot den Minister te richten, terwijl ik dan, wanneer ik een antwoord van den Minister op die twee vragen ontvangen heb — een antwoord, dat ten aanzien van beide vragen niet anders behoeft te zijn dan: ja of neen — met uw verlof, Mijnheer de Voorzitter, nader mijn meening over de zaak-Lindeman hoop uiteen te zetten.

Die vragen betreffen in de eerste plaats een punt van feitelijken aard in den historischen loop van deze aangelegenheid. De vraag luidt aldus: Was het den Minister, toen Zijn Excellentie op 13 Maart 1903 aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs de op bladz. 59 der Memorie van Antwoord vermelde opdracht verstrekte, bekend, dat de leeraar Lindeman in een vergadering te Gouda als spreker voor het Comité van verweer was opgetreden?

De tweede vraag is aldus geformuleerd. Is hetgeen in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1904 op bladz. 67 onderaan en op bladz. 68 over den rechtstoestand der ambtenaren wordt gezegd, opgesteld in overleg met de ambtgenooten des Ministers, tot wier Departement de voorbereiding eener wettelijke regeling op dit stuk meer in het bijzonder behoort?

Ik zal gaarne het antwoord van den Minister op die beide vragen te gemoet zien.

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid terstond de gedane vragen te antwoorden?

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Aangezien de geachte interpellant concrete vragen tot mij heeft gericht, zij het mij veroorloofd thans niet in het fond van deze zaak te treden, maar mij te bepalen tot een even concrete beantwoording van de door hem gestelde vragen.

In de eerste plaats vroeg hij, of het den Minister bekend was, toen hij den brief op 13 Maart 1903 aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs schreef, dat de leeraar Lindeman in de vergadering te Gouda was opgetreden als spreker voor het Centraal Comité van verweer.

Ik kan daarop antwoorden, dat het aan de Regeering bekend was, dat de heer Lindeman in een protestmeeting te Gouda was opgetreden, maar dat zij zich op het oogenblik van het schrijven van bedoelden brief geen rekenschap heeft gegeven, dat deze vergadering uitging van het Comité van verweer en nog veel minder, hetgeen later is gebleken, dat de heer Lindeman optrad voor dat Comité, m. a. w. als lasthebber dier organisatie.

Het antwoord op de tweede vraag is dit:

Aangezien deze quaestie niet was behandeld bij de algemeene beschouwingen over hoofdstuk I maar bij hoofdstuk IX der Staatsbegrooting werden de van de Regeering gevraagde inlichtingen gegeven voor rekening van den Minister van Waterstaat; deze heeft echter niet nagelaten, nadat hij de Memorie van Antwoord gereed had, daarvan kennis te geven aan de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie, die hem dat gedeelte der Memorie hebben teruggezonden zonder aanmerking te maken.

De beteekenis dier behandeling is derhalve deze, dat primair de verantwoordelijkheid voor alles wat daar geschreven is, op den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid rust, maar tevens dat in de Memorie geen zaken worden gezegd, welke tegen het gevoelen der Regeering strijden, al is het zeer wel mogelijk, misschien zelfs waarschijnlijk, dat meer deskundige Ministers andere uitdrukkingen en een anderen opzet der zaak zouden hebben gebezigd dan ik heb gedaan.

Ik kan derhalve zeggen, dat er geen voorafgaand overleg is gepleegd, maar wel een overleg *a posteriori* nadat de Memorie van Antwoord in concept door mij was opgesteld.

De heer **Drucker**: Ik begin met den Minister dank te zeggen voor de door hem gegeven inlichtingen en gaarne thans toe over mijn meening te zeggen over de geheele zaak-Lindeman, zooals ze nu voor ons ligt, om ten slotte — wat voor mij nog van veel meer gewicht is — een enkel woord te wijden aan de rechtspositie der ambtenaren in het algemeen.

Wat de zaak-Lindeman aangaat, stel ik op den voorgrond, dat de heer Lindeman mij persoonlijk volkomen onbekend is en dat ik geen zelfstandig oordeel heb noch over zijn persoon, noch over zijn karakter, noch over zijn verdiensten als leeraar. Dit alles blijft buiten het debat mijnerzijds, gelijk het ook door den heer Minister in de stukken buiten debat is gelaten. De eenige vraag, waarmede ik mij ten aanzien van den leeraar Lindeman zal bezighouden, is, hoe te oordeelen over de maatregelen van de Regeering naar aanleiding van de daad van dien ambtenaar.

Op dien ambtenaar is door de Regeering toegepast de ernstigste straf welke door een Regeering ten aanzien van een ambtenaar kan worden verordend.

Wanneer ik dit zeg, dan ontmoet ik reeds dadelijk den heer Minister, die in zijn schriftelijk vertoog tegenspreekt hetgeen hier door mij wordt beweerd. Op bladz. 67 der Memorie van Antwoord zegt hij, dat de voorstelling in het Voorloopig Verslag, dat op den heer Lindeman een straf werd toegepast, niet van onnauwkeurigheid is vrij te pleiten.

Het komt mij voor, dat hier, om zacht te spreken, niet meer dan een woordenspel door den Minister is gebezigd. Ontslag van een ambtenaar, niet op verzoek verleend, naar aanleiding van gedragingen van dien ambtenaar, wordt algemeen in het spraakgebruik, niet alleen van de goê-gemeente, maar ook van de deskundigen, met den naam van straf bestempeld.

Wie in Staatsdienst gaat, offert in menig opzicht veel op. Hij geeft de kans op om in de vrije maatschappij financieel verder te komen dan een Staatsambtenaar in den regel te beurt valt. In menig opzicht moet hij zijn vrijheid verminderd zien, maar daartegenover pleegt hij in den Staatsdienst te verwachten vastheid van positie. En wanneer nu geschiedt, wat hier in de Kamer door een van de meest bevoegden onder onze geachte medeleden eens is genoemd, dat hij wordt „naakt aan den dijk gezet", dan beschouwt niet alleen hij, maar dan beschouwt iedereen in de maatschappij dat als een gevoelige straf.

Ik zeg: dat is niet alleen het spraakgebruik van den leek, maar dat is ook het spraakgebruik in wetenschappelijke werken, waar voortdurend het ontslag van den ambtenaar wordt gerekend onder de disciplinaire straffen. Dat is ook het spraakgebruik van de wet, die het model is van alle ambtenaarswetten, die er zijn: de Duitsche Rijkswet van 1873; in § 73 van die Duitsche wet staat uitdrukkelijk de *Entfernung aus dem Amte* genoemd onder de *Disziplinar strafen*.

Wanneer dus de Minister zegt: op Lindeman is geen straf toegepast, dan is dat — ik herhaal het — niet meer dan een woordenspel.

Op Lindeman is niet alleen een straf toegepast, maar is toegepast de ernstigste straf die men op een ambtenaar kan toepassen, disciplinair dan altijd. De vraag is dus nu, of de daden van den leeraar Lindeman van dien aard waren, dat die ernstige, die kapitale straf daarvoor was de billijke, de passende vergelding.

Wat heeft de leeraar Lindeman gedaan? Twee dingen. Hij heeft in een vergadering te Gouda gebezigd eigenaardige uitdrukkingen, en hij is in die vergadering te Gouda opgetreden in een zekere relatie tot het Comité van verweer.

Nu wijs ik er dadelijk op — en dit is in deze zaak een van de merkwaardigste feiten — dat die daad van den leeraar Lindeman, waarvoor de vervolging is opgezet, niet is geweest de reden waarvoor hem ten slotte ontslag is verleend, en dat omgekeerd naar aanleiding van de feiten, waarop zijn ontslag door de Regeering is gegrond, geen instructie is geopend. Ik kom daarop straks terug.

Een enkel woord afzonderlijk over de beide vergrijpen, die de leeraar Lindeman heeft gepleegd. Ik zeg dadelijk: „vergrijpen", want ik stel op den voorgrond, dat ik in beide opzichten de handelingen van den leeraar Lindeman beslist afkeur. Vooreerst de door hem gesproken woorden. Ik vind die woorden aan den eenen kant smakeloos: ik hoor veel liever — het kan een quaestie van smaak zijn, maar ik geef mijn meening — ik hoor veel liever een ietwat ruwer taal, iets wat er misschien niet door kan, maar dat uit het gemoed opwelt, dan een dergelijke geraffineerde uitdrukking, waarvoor men naderhand, wanneer men voor den strafrechter of elders ter verantwoording geroepen wordt, allerlei spitsvoudige verklaringen kan geven.

Ik noem die woorden niet alleen smakeloos, maar ik noem ze ook ongepast en onbehoorlijk, vooral in den mond van een ambtenaar. Maar met den Minister ben ik van oordeel, dat die woorden volstrekt niet rechtvaardigen zouden den maatregel, die tegen den leeraar Lindeman is genomen. De Minister zegt het op bladz. 66 zeer duidelijk, dat het ontslag niet is gegeven op grond van het bezigen van ongepaste uitdrukkingen. Ik heb mij over die woorden van den Minister verheugd, want er is tegenwoordig in kringen, lager dan de hoogste ministerieele, een neiging om verder te gaan dan de meester, om zoowat iedereen te beschouwen als een landverrader, die zich veroorlooft de eene of andere critiek over hetgeen leden van het Kabinet, en meer in het bijzonder de illustere chef van het Kabinet, zeggen en doen. Voor die volijverige jongeren is het wel eens goed, indien de Minister zoo duidelijk zegt, dat dergelijke uitdrukkingen, ze mogen ongepast en onbehoorlijk zijn, toch geen aanleiding geven tot ontslag van een ambtenaar.

Ik herhaal: ik keur die woorden af, maar, gelijk ik het bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting heb gezegd en gelijk ik het iederen keer weer zal zeggen, als de noodzakelijkheid zich voordoet, ik vind het kwaad nog geringer, dat een enkele ambtenaar zich te buiten gaat en ongepaste en onbehoorlijke woorden bezigt, dan dat wij in onze ambtenaarskringen kweeken een geest van huichelarij en oogendienarij.

Ik kom tot het tweede vergrijp van den leeraar Lindeman: zijn optreden voor het Comité van Verweer, den eigenlijken grond van zijn ontslag. Bij de beoordeeling van dat vergrijp zal ik trachten zoo min mogelijk terug te treden in het gebeurde van het vorige voorjaar. Ik heb verleden jaar op 7 April zóó ondubbelzinnig mijn meening gezegd over de tweede staking, die door het Comité van Verweer is uitgelokt, dat er bij niemand in dat opzicht het geringste misverstand omtrent mijn oordeel kan bestaan. Wie het nog eens wil nalezen, kan het vinden op bladz. 1118 van de *Handelingen*. Was er aan den eenen kant in het optreden van dat Comité iets, dat volkomen geoorloofd is, namelijk een poging om tegen te gaan het tot stand komen van wetten, die men afkeurt, gold het in zoover een beweging, waaraan een ieder en ook ieder ambtenaar kon deelnemen, het Comité is van den beginne af opgetreden op een zoodanige wijze, dat het mijn goedkeuring niet had en dat, naar het mij voorkwam, een Rijksambtenaar daartoe niet behoorde mede te werken.

Mijnheer de Voorzitter! Ook naar mijn overtuiging heeft een ambtenaar niet alleen in de diensturen en in het dienstlokaal zich rekenschap te geven van zijn plichten, maar heeft hij ook zekere grenzen in acht te nemen buiten die diensturen en buiten dat dienstlokaal, grenzen, welke die ambtenaar in de allereerste plaats zich zelf behoort te stellen, maar die, wanneer hij daarmede in gebreke blijft, hem wel degelijk door zijn superieuren in herinnering mogen worden gebracht.

Dat de Regeering, het optreden van den heer Lindeman namens het Comité van Verweer vernemende, dien leeraar aan zijn plichten had herinnerd, zou ik volkomen juist hebben geacht. Ik kom er straks op terug, dat de Regeering dat niet heeft gedaan. Had de Regeering dat gedaan, ik zou het volkomen juist hebben geacht, een herinnering, een vermaning, een berisping, hoe men het ook noemen wil, zou, naar het mij voorkomt, hier op haar plaats zijn geweest.

Evenwel komt het mij voor, dat er redenen te over waren, om hier niet de kapitale straf toe te passen. Laat ik een drietal van die redenen mogen noemen.

In de eerste plaats dat in Nederland en gelukkig sedert jaren de ambtenaren hebben genoten een groote mate van vrijheid, dat belemmering van die vrijheid in Nederland door alle partijen tot dusverre werd afgekeurd en dat het gevolg daarvan was geworden, dat misschien een enkele ambtenaar weleens de grenzen heeft overschreden, vertrouwende, dat men hem dat niet kwalijk zou nemen. Ik zeg: „door alle partijen afgekeurd"; laat ik in dezen speciaal mogen noemen de gedenkwaardige Sint Nicolaasrede van 1887 van den geachten afgevaardigde uit Goes, waarop ik straks in een ander verband terugkom en waaruit ik mij dan een enkele aanhaling zal veroorloven.

In de tweede plaats meen ik, dat men bij de behandeling van dezen ambtenaar het oog moest houden, en in die dagen vooral het oog moest houden, dat men niet te doen had met een ambtenaar van de justitie, politie of militie, bij wie in de eerste plaats het gezag berust, ook niet met een man, die beschikte over geheimen van Regeering of Staat, maar met een eenvoudig onderwijzer.

En in de derde plaats mocht, dunkt mij, bij de vraag, welke straf op dien ambtenaar toe te passen, niet worden uit het oog verloren, dat wij in Nederland in dit opzicht nog niet leven in een eigenlijken rechtsstaat, maar dat het de Minister zelf is, die over het lot van den ambtenaar beslist, een toestand, waarin wij achterstaan bij de meeste beschaafde landen van Europa, een toestand, waarvan door dit Kabinet zelf is erkend, dat hij verbeteriug behoeft, een toestand, gelijksoortig aan dien, waaraan het Kabinet ten aanzien van het personeel in dienst van de spoorwegen zelf begrepen heeft een einde te moeten maken.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, eenige redenen waarbij andere zouden zijn te voegen, die er, naar mijn bescheiden meening, toe moesten leiden om wel op dezen ambtenaar toe te passen een disciplinaire straf, maar niet toe te passen de ongewone, in Nederland in de laatste jaren gelukkig nooit voorgekomen kapitale straf van verbanning uit den Rijksdienst.

Toch, ik wil het erkennen, kan ik mij in een andere beschouwing indenken en verplaatsen. Ik kan mij voorstellen, dat een Regeering, oordeelende zooals de Minister van Waterstaat op bladz. 61 zegt, dat hier was een misdadige poging ter belaging van het Rijksgezag, dat een Minister, die inderdaad meent, dat de grondslagen van den Staat en de maatschappij wankelen, dat een Minister in dien noodtoestand korte metten maakt; ik kan mij voorstellen, dat een Minister, die inderdaad overtuigd is, dat het bestaan of niet bestaan van den Staat op het spel staat, in kort geding, eenvoudig dien ambtenaar gehoord om zich te verantwoorden, tot boete voor het begane misdrijf en tot exempel voor anderen, onmiddellijk ontslaat. Ik kan mij dat voorstellen. Maar met die voorstelling is hetgeen de Regeering heeft gedaan in de verste verte niet te rijmen. Wanneer ik vergelijk de krasse woorden, die de Minister op de tegenwoordig gebruikelijke wijze aan hetgeen verleden jaar gebeurd is in de Memorie van Antwoord wijdt, met hetgeen de Regeering tegenover den heer Lindeman gedaan heeft, zou ik, wanneer de zaak niet zoo ernstig was, bijna geneigd zijn het komisch te noemen. De Regeering zegt op bladz. 66 van de Memorie van Antwoord, dat hetgeen het Comité bedoelde „van het eerste oogenblik van zijn optreden af onheilspellend was". Mijnheer de Voorzitter! Erger kan het niet. En wat is nu geschied? Op den 8sten Maart van het vorige jaar hebben alom in den lande plaats gehad de bekende protestmeetings.

In het dagblad *Het Volk*, dat de Regeering anders misschien niet leest, maar dat in die dagen door de heeren Ministers wel werd gelezen — wij hebben dat hier wel eens gehoord — werd eenige dagen te voren bepaald medegedeeld, dat de heer Lindeman namens het Comité van verweer te Gouda zou optreden. En indien men het *Het Volk* al niet las, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* is een blad, dat in Regeeringskringen zeker fatsoenlijk genoeg geacht en gelezen wordt, en in dat blad was Vrijdag 6 Maart 's ochtends te lezen: „Naar *Het Volk* mededeelt, zijn de van het Comité van verweer uitgaande meetings van Zondag als volgt vastgesteld" . . . ., en dan komt een heele lijst, en achter Gouda staat de naam S. Lindeman. Al die protestmeetings werden met de bekende volledigheid en ijver van de pers voortdurend medegedeeld, en zoo kon de Minister dus Vrijdagochtend in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* vinden, dat de ambtenaar Lindeman Zondagavond daaraanvolgende voor het Comité van verweer zou optreden te Gouda. Daar was dus een beweging, onheilspellend van aard, een beweging, die de

grondslagen van den Staat aan het wankelen bracht, en een Staatsambtenaar zou in dienst van het Comité van Verweer des Zondags optreden. Men wist dit ten minste 2½ dag vooruit.

Wat geschiedt? Men waarschuwt dien ambtenaar niet vooraf. Ik laat dit daar. Maar nadat de man is opgetreden, spreekt men hem *daarover* niet aan, men laat hem niet komen en vraagt hem niet: zijt gij opgetreden namens het Comité van verweer, maar men schrijft hem dagen later een brief, waarin over dat Comité van verweer niets voorkomt, en waarin eenvondig wordt gevraagd: hebt gij die en die uitdrukkingen gebezigd? Ik vraag, handelt men zoo, wanneer men ziet, dat een ambtenaar deelneemt aan een onheilspellende beweging, die de grondslagen van den Staat aan het wankelen brengt?

Hoe is de zaak verder gegaan? Eerst in de conferentie van 30 April, 7½ week na dato, wordt er over het Comité van verweer met den ambtenaar Lindeman gesproken. Daarna begint de schriftelijke correspondentie. Ik kan mij niet voorstellen, dat men zoo doet, waar men inderdaad voor zich meent te hebben een ambtenaar, die zich vergrijpt aan het allerergste, waaraan een ambtenaar zich vergrijpen kan. Dat den ambtenaar Lindeman ontslag zou worden verleend, zien wij in den loop der zaak eerst langzamerhand te voorschijn komen. Nog op 30 April wordt gesproken van bestraffing in het algemeen, vermaning wellicht, of berisping, of schorsing. Maar van ontslag is eerst quaestie, nog maar doorschemerend, in den brief van 9 Mei. Toen had de noodtoestand lang uitgewerkt, onheilspellend was de beweging op dat oogenblik niet, en de Regeering wist wel, dat zij nooit onheilspellend was geweest. Wanneer men de stukken nagaat kan men den indruk niet van zich afzetten, dat in Regeeringskringen de wenschelijkheid van die kapitale bestraffing eerst langzamerhand is opgekomen, een denkbeeld dat past bij de houding, die door dit Kabinet in het algemeen tegen ambtenaren wordt aangenomen, waarover ik mij straks nog een enkele opmerking zal hebben te veroorloven.

Over de correspondentie zal ik verder niet veel zeggen. Ik geloof, dat die correspondentie een unicum in onze geschiedenis is. Van dergelijke onderhandeling van een Regeering met een ambtenaar zal men in de geschiedenis niet licht een antecedent vinden. Op mij heeft dat herhaald vragen aan dien ambtenaar van de onderteekening eener vooraf opgestelde verklaring een onverkwikkelijken indruk gemaakt. Ware inderdaad het feit, dat de ambtenaar Lindeman bedreven heeft, zoo ernstig als de Regeering het naderhand heeft voorgesteld, dan had, dunkt mij, door dergelijke uitgelokte — sommigen zouden zeggen: afgeperste verklaring, dat feit niet uit de wereld gebracht kunnen worden.

Ik behoef over dit punt te minder uitvoerig te spreken, om dat uit het Voorloopig Verslag blijkt, hoe er in deze Kamer verscheidenen geweest zijn, die, overigens de houding der Regeering goedkeurend, zich met die correspondentie moeilijk konden vereenigen.

Ziedaar mijn indruk van hetgeen de Regeering in zake Lindeman gedaan heeft. Ik zal in dat opzicht natuurlijk gaarne nadere verklaringen en toelichtingen van den Minister afwachten.

En nu wensch ik mij nog eenige opmerkingen te veroorloven over den rechtstoestand van de ambtenaren in het algemeen: vooreerst, omdat dit punt in de stukken zoo al niet uitvoerig, toch mede behandeld is; en vooral omdat die rechtstoestand van de ambtenaren een kapitaal belang vormt, waarbij de zaak van den leeraar Lindeman, hoe gewichtig ook voor dien gewezen ambtenaar zelf, in het niet verzinkt.

Lang zal ik er niet over spreken, want die zaak is niet opzettelijk aan de orde en kan met dezen Minister — Zijn Excellentie zeide het zooeven zelf — niet definitief uitgevochten worden. Waar evenwel in de Memorie van Antwoord een passage voorkomt, die niet alleen mij met bezorgdheid vervuld heeft, maar die iedereen moet verontrusten, die in Nederland den rechtstoestand van de ambtenaren geregeld wenscht te zien, daar mag ik niet zwijgen.

De Minister zegt op bladz. 68 der Memorie van Beantwoording, dat door de Regeering wel wordt prijsgesteld op het tot stand komen van een regeling van den rechtstoestand van de ambtenaren, maar dat de Regeering bij die regeling wenscht te behouden haar bevoegdheid om naar eigen overtuiging een ambtenaar weg te zenden, wanneer de handhaving van het Staatsgezag dat eischt.

Wanneer een regeling van den rechtstoestand van de ambtenaren aldus moest worden ingericht, konden wij op dit punt het even goed blijven doen zonder regeling!

Waarom wil men, in zake ontslag, een regeling van den rechtstoestand van de ambtenaren — dat wil natuurlijk zeggen een regeling met onpartijdige rechtspleging om in geschillen te beslissen? Natuurlijk niet met het oog op gevallen, waarover een ieder het eens is. Wanneer een ambtenaar de Rijkskas bestaalt of in dienst sexueel onzedelijke handelingen verricht, of geheimen van den Staat verraadt, dan weten wij allen, dat die ambtenaar weggezonden moet worden, en is er geen disciplinair hof in de wereld, dat daarover anders beslissen zal. Maar waarom willen wij een onpartijdige rechtspraak? Juist met het oog op de twijfelachtige gevallen. En tot die twijfelachtige gevallen behooren allereerst die, waarin de ambtenaar schrijft, spreekt of in vergaderingen optreedt, zoodanig dat de Regeering beweert, dat hij daardoor zijn plicht veronachtzaamd heeft. Voor dergelijke gevallen wil men de beslissing van een onpartijdig college. Als de Regeering juist voor die gevallen geen rechtspraak wil, is het merg, de pit uit de regeling verdwenen.

Laat ik hier een beroep mogen doen op de landen, waar de rechtstoestand van de ambtenaren is geregeld.

Nu is, zoowel in de Duitsche Rijkswet als in de wetten van de meeste Duitsche Staten en ook in Oostenrijk wel degelijk ieder ontslag van ambtenaren bij wijze van straf onderworpen aan de beslissing van een onpartijdig rechtscollege. Dit is bijv. in de Duitsche Rijkswet uitvoerig geregeld met een nauwkeurige regeling van de rechtspraak er bij. De heer Minister zal in de Duitsche Rijkswet geen enkel artikel kunnen aanwijzen, dat ook maar eenigermate rechtvaardigt wat hij op bladz. 68 heeft geschreven. Men heeft zelfs in de Duitsche Rijkswet alle achterdeurtjes gesloten, die de Regeering zou kunnen gebruiken om een haar niet gevallig ambtenaar te verwijderen. Alleen voor zeer enkele ambtenaren, wier meening in overeenstemming *moet* zijn met de meening der Regeering, bestaat de mogelijkheid ze op wachtgeld te stellen; maar zelfs dit geldt alleen voor zeer enkele categorieën van ambtenaren, waartoe de heer Lindeman in de verste verte niet zou behooren. En niet alleen dat dit in Duitschland wet is, maar wanneer men de Duitsche schrijvers over staatsrecht raadpleegt, is er geen enkele, die er iets vreemds in vindt. En hoe komt dit? Omdat het begrip van den volledig ontwikkelden rechtsstaat, zooals wij ons dien voorstellen, dit eischt.

Het heeft mij genoegen gedaan, althans van den heer Minister te vernemen, dat de uitdrukking, zooals hij in de Memorie van Antwoord slaat, niet afkomstig is van die ambtgenooten van den heer Minister, die meer speciaal zich met de voorbereiding van de regeling van den rechtstoestand bezighouden, en ik koester de hoop, ik zou bijna zeggen de stellige verwachting, dat, wanneer die heeren ambtgenooten van den Minister zich onledig houden met het ontwerpen van een dergelijke regeling, zij bladz. 68 zullen laten voor hetgeen zij is en het voorbeeld zullen volgen van de Duitsche Rijkswet en de andere wetten die ik noemde.

Nu nog een kort woord over den feitelijken rechtstoestand van de ambtenaren in den laatsten tijd.

Het is mijn indruk, en die indruk steunt op verschillende gegevens, dat men in de geschiedenis tamelijk ver moet terug gaan om een tijd te vinden, waarin de ambtenaren zich zoo onveilig en gemuilband voelden als thans.

Slechts enkele feiten zijn daaromtrent publiek geworden, vandaar dat dit onderwerp zich uiterst moeilijk leent tot een bespreking in het openbaar. Want wat is juist het eigenaardige? Naarmate het schrikbewind tegenover de ambtenaren grooter wordt, naar diezelfde mate wordt het moeilijker gegevens te verkrijgen, die men in het openbaar te pas kan brengen.

Maar in de openbaarheid is toch wel het een en ander doorgedrongen wat hier met naam en toenaam kan besproken worden en dat zijn juist gevallen, die zich hebben voorgedaan bij het Departement van Zijn Excellentie den Minister van Waterstaat. Ik doel op het geval-Linthuis bij de posterijen. Ik heb hier bij mij het bekende maandblad: *De Rechtstoestand*, een blad dat zich

in vele kringen achting heeft verworven door de degelijkheid en de bezadigdheid waarmede het wordt geredigeerd. Die bezadigdheid spreekt nog meer op de eerste bladzijde van het nummer, dat ik hier voor mij heb (Maart 1904). In dit nummer nu is o. a. afgedrukt het stuk van den heer Linthuis, waarvoor hij zijn straf heeft beloopen, en nu zegt de redactie van dat blad, en dit is, dunkt mij, volkomen juist:

„Menigeen zal na het gebeurde huiverig zijn, in het blad zijn meening te zeggen, nu men vernomen heeft, hoe de directeur-generaal denkt over de ambtenaarsvrijheid in zake de drukpers."

Alsof dat nog niet genoeg ware, is bij de posterijen verschenen een nieuwe ukase, zou ik bijna zeggen, waarin is verordend, dat men niet alleen aansprakelijk is wanneer men zelf schrijft, maar ook wanneer men zit in een bestuur met mannen die zich verstouten in een dergelijk, tot zeker hoogte wetenschappelijk blad als *De Rechtstoestand* artikelen te schrijven over de handelingen der superieuren.

Dit geval kan men noemen, maar ik zeg, er zijn er meer, en dat dit wel degelijk in de kringen van de ambtenaren wordt gevoeld, kan men o. a. zien aan dat een veelzeggende zinnetje, dat deze zelfde bedaarde schrijver aan zijn lezers ter overdenking aanbiedt: „De ambtenaren beginnen zich met den dag onveiliger te gevoelen."

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat dit inderdaad het geval is.

„*De* ambtenaren" dat is misschien wel wat heel algemeen. Wanneer wij bijv. zien dat er onder de ambtenaren propagandisten zijn, sprekers, die de halve week hun woonplaats verlaten en ver van huis en standplaats avond aan avond redevoeringen houden, dan wil ik aannemen, dat zulke personen zich veilig gevoelen, en zij doen dat dan ook blijkbaar. Maar *vele* ambtenaren gevoelen zich onveiliger dan ooit.

Ik ben, Mijnheer de Voorzitter, bijna aan het slot van hetgeen ik te zeggen heb, ik wilde alleen nog dit uitspreken, dat, naar het mij voorkomt, de Regeering is op een gevaarlijken weg, wanneer zij de ambtenaren belet om te schrijven of te spreken, straks hen misschien over het geheel belemmert deel te nemen aan de behandeling van de openbare zaak, zitting te nemen in besturen van vereenigingen, zich te bemoeien met verkiezingen en dergelijke. Wel zal men tijdelijk de oppositie in die kringen kunnen fnuiken en men zal die stemmen kunnen smoren. Maar men zal tevens een onberekenbare schade berokkenen, vooreerst aan de openbare zaak in het algemeen.

Wie geen vreemdeling is in de openbare beweging, weet, dat deze voor een groot deel drijft op de ambtenaren, niet bij één politieke richting, maar bij alle politieke partijen. Onze burgerman, onze winkelier en ambachtsman, houdt zich buiten de politiek; om den broode verzwijgt hij liever in het openbaar zijn politieke meening, wanneer hij zich die al heeft gevormd. Een van de voornaamste fermenten in het openbare leven vormen de ambtenaren. Noode zou men hen daar missen. Maar tevens — en dat is voor de Kamer van nog grooter belang — zou men ernstige schade doen aan den openbaren dienst. Die openbare dienst verlangt geen marionetten of eunichen, maar mannen, en er is niets dat beter mannen kweekt met onafhankelijkheidsgevoel dan de zekerheid van positie.

Laat ik voor die bewering ten slotte nog mogen aanvoeren een paar autoriteiten, vooreerst een Duitscher en dan twee van onze beste Nederlanders.

De Duitscher is een van de eerste geleerden van Duitschland, prof. Dernburg, die zegt dat de zekerheid, bij de wet gegeven aan den Duitschen ambtenaar, „dem Deutschen Staatsdiener gibt eine Unabhängigkeit, welche seinem Ansehen wie seiner Integrität und Leistungsfähigkeit zu gute kommt."

Maar ook de Nederlanders die ik wil citeeren, zijn beiden mannen van groot gezag.

In de eerste plaats wensch ik mij nl. te beroepen op ons geacht vroeger medelid, mr. W. H. de Beaufort, die dezer dagen schreef, dat voor den tegenwoordigen Staat niets van meer belang is dan een „uitgelezen staf van ambtenaren", die „eene groote mate van onafhankelijkheid" moeten bezitten.

En veel scherper nog is het getuigenis van den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer de Savornin Lohman, op bladz. 342 van de *Handelingen* 1887/1888. Wanneer het niet noodig is, zal ik het geheele stuk niet voorlezen, maar mij bepalen tot het slot. Daar staat dit: „Ook daarom dring ik er te sterker op aan, dat reeds nu maatregelen worden genomen, opdat wij niet op den duur ambtenaren krijgen, die niets anders zijn dan instrumenten in de handen van diegenen die boven hen zijn gesteld, over wie door hun chefs als despoten kan worden beschikt."

Iedere vrijheid en ook de vrijheid van den ambtenaar, brengt gevaar mede voor misbruik; maar, gelijk ik reeds bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting heb gezegd, nog liever is het mij, dat een enkele ambtenaar de grens een enkele maal overschrijdt, dan dat er versuffing en oogendienarij komt in de gelederen van de ambtenaren. En ik ben er niet gerust op, dat wij tegenwoordig niet zijn op dien gevaarlijken weg.

De **Voorzitter**: De geachte interpellant heeft zich, zooals hij ook zelf heeft opgemerkt, niet strikt gehouden aan de interpellatie over het ontslag van den heer Lindeman. Ik heb echter gemeend hem niet in de rede te moeten vallen, waar hij sprak over den rechtstoestand van de ambtenaren in het algemeen, daarbij ook ter sprake brengende een disciplinaire straf aan een anderen ambtenaar opgelegd, wijl zulks eenigszins samenhing met het onderwerp van de interpellatie, en ook omdat, gelijk de geachte interpellant heeft opgemerkt, deze interpellatie is te beschouwen als een vervolg op een bij de behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting gestaakte discussie. Ik hoop echter dat de sprekers die nog aan het woord mogen komen het loffelijk voorbeeld van den geachten interpellant zullen volgen, en de noodige beperking in acht zullen nemen.

De heer **Troelstra**: Het zal de Kamer zeker niet verwonderen, dat aan de discussie over deze interpellatie ook vanwege de partij waartoe ik behoor wordt deelgenomen. Immers het is reeds indertijd in de pers opgemerkt, dat het ontslag aan den heer Lindeman gegeven, behalve de algemeene beteekenis die het heeft voor de ambtenaren zoowel als voor de burgerlijke vrijheid in ons land, zeer speciaal van belang is voor de sociaal-democraten. Uit de correspondentie tusschen den Minister en den heer Lindeman blijkt, dat de Minister zich gerechtigd achtte, van den heer Lindeman een onderteekende verklaring te eischen, waarin deze de beweging waaraan hij heeft deelgenomen „misdadig" zal noemen. Als daarop door den heer Lindeman wordt geantwoord, dat hij onmogelijk een dergelijke verklaring kan afleggen, omdat hij en zijn partij van het „misdadige" dier beweging volstrekt niet overtuigd zijn, zegt de Minister, dat dit er ook niet op aankomt, omdat alle andere partijen, behalve de sociaal-democratische van het misdadige van die beweging overtuigd waren. Wanneer aldus de meening van den sociaal-democraat als van onwaarde wordt beschouwd en op dien grond de Minister van een ambtenaar op straffe van ontslag een verklaring eischt, dien hij als sociaal-democraat onmogelijk kan geven, dan komt daardoor de sociaal-democratie in een zeer bijzondere uitzonderingspositie te staan.

De sociaal-democraat wordt aldus buiten het gemeene recht geplaatst, hem wordt de ambtenaarsloopbaan onmogelijk gemaakt. De handeling, door den Minister aangenomen zal allicht worden aangenomen door andere publieke lichamen tegenover hun sociaal-democratische ambtenaren; en daarmede wordt het voor den sociaal-democraat onmogelijk ambtenaar te worden.

Dit is allereerst voor den sociaal-democraat van belang; maar de quaestie is ook van algemeenen aard. Als men de prestatiën van sociaal-democratische ambtenaren nagaat, geloof ik niet dat men tot de ontdekking zou komen, dat sociaal-democraten minder flinke eigenschappen hebben om het land te dienen dan anderen.

Zoowel hier als in het buitenland heeft m. i. de ondervinding geleerd, dat de jongelieden die bij de sociaal-democratie overgaan, intellectueel en moreel, zoowel wat bekwaamheid als wat plichtsbetrachting aangaat, voor niemand hebben onder te doen; en wanneer men dan een toenemende partij, die juist haar aanhangers vindt in die kringen, waaruit zeer veel kleinere ambtenaren van Staat en gemeente moeten worden getrokken, den toegang afsluit tot den publieken dienst, is dit niet alleen een benadeeling van en een onrecht tegenover die partij, maar

dan sluit men daardoor een van de bronnen af, waarnit den Staat frissche en goede krachten toestroomen.

In de daad van dezen Minister tegenover den leeraar Lindeman, zie ik de noodlottige uitwerking van een beginsel, dat bij de Regeering schijnt post te hebben gevat en dat bij monde van den Minister van Binnenlandsche Zaken in dezen vorm indertijd is uitgesproken, dat de sociaal-democraten staan buiten de geestelijke gemeenschap van het volk. Wanneer men dien weg opgaat, zal men den klassenstrijd in ons land tot de grootste felheid aanwakkeren.

Dit schijnt wel het noodlot van deze Christelijke Regeering te zijn: van een Regeering, die in woorden beweert, dat zij van geen klassenstrijd wil weten.

Wanneer onze partij in den hoek wordt geduwd, zal men ons brengen in een toestand van verbittering en verontwaardiging; men zal daardoor den klassenstrijd hier te lande een zoo hatelijk en scherp karakter geven, dat de normale, vreedzame ontwikkeling van het volksleven daardoor op den duur zeer sterk zal worden gestoord.

Daarom is het bespreken van deze interpellatie voor ons en onze partij, voor de ambtenaren, maar ook voor de rustige ontwikkeling van ons volk van zoo groot belang.

De daad van den Minister van Waterstaat komt hierop neer, dat een ambtenaar, van wien niets ongunstigs bekend is, die zich aan geen enkele zedelooze of tegen zijn karakter pleitende daad heeft schuldig gemaakt, die — dit wil ik er bijvoegen — een sieraad was van zijn ambt, langs administratieven weg van zijn brood is beroofd.

Ik heb er bij gevoegd: deze ambtenaar was een sieraad voor zijn ambt.

De vorige spreker kende den leeraar Lindeman niet en kon zich dus over zijn persoon niet uitlaten: ik daarentegen kan dit wel doen, omdat ik hem persoonlijk ken. Aangezien men nu getracht heeft, vooral in de Christelijke pers, na het ontslag van Lindeman de aandacht van de zaak af te leiden, door omtrent Lindeman dingen te vertellen die niet waar waren, wil ik over den persoon dien het hier geldt, een enkel woord spreken.

Er is gezegd, dat Lindeman zich in zijn ambt zou hebben vergrepen door in de school de Marxistische theorieën te behandelen.

Ik heb die zaak onderzocht en hier voor mij een verklaring van 13 November 1903, die onderteekend is door ruim 30 leerlingen van de Rijkslandbouwschool. Wil de Minister die verklaring zien, zoo wil ik deze gaarne overleggen. Er komen onder meer namen op voor die ook hier in deze Kamer bekend zijn. De verklaring luidt aldus:

„Aangezien nog steeds in de pers het gerucht blijkt te bestaan, dat de heer Lindeman, als docent aan de Rijkslandbouwschool propaganda gemaakt heeft voor het socialisme en het Comité van verweer, gevoelen ondergeteekenden, allen leerlingen dier hoogere landbouw- en boschbouwschool, zich gedrongen uitdrukkelijk te verklaren, dat de heer Lindeman op geen enkele der door hen bijgewoonde lessen heeft propaganda gemaakt voor het socialisme en het Comité van verweer."

Ik zou hier kunnen bij voegen enkele verklaringen van leerlingen, die mij op andere wijze zijn toegekomen.

Dit, om hier pertinent te constateeren, dat het niet waar is, wat men Lindeman heeft trachten aan te wrijven, alsof hij op school propaganda zou maken voor zijn beginselen.

Nu heb ik hier een brief van een der chefs van Lindeman, geschreven onder den verschen indruk van het hem verleende ontslag, gedateerd Wageningen 10 Augustus 1903 en geteekend door den directeur der hoogere burgerschool G. Slothouwer.

Deze chef heeft zich gedrongen gevoeld hem een brief van leedwezen te schrijven, waarin ook dit voorkomt:

„Er staat mij dus niets anders te doen dan U langs dezen weg de verzekering te geven, dat het mij om Uw persoon leed doet, dat Uw loopbaan wordt afgebroken, en dat het mij zeer spijt U als leeraar aan de hoogere burgerschool te moeten missen."

Dit is voldoende om den indruk te vestigen dat de heer Lindeman als onderwijzer volkomen op zijn plaats was.

Ik kan hierbij nog voegen een brief van den heer Campert, hoofdambtenaar van het toezicht op het middelbaar onderwijs, welke brief evenmin als de reeds door mij aangehaalde brieven, geschreven is om hier dienst te doen, gedateerd 20 November 1903, ter begeleiding van teekeningen van de leerlingen van den heer Lindeman, en waarin ik lees: „Ik heb de teekeningen met genoegen gezien en ik liet ze bovendien nog aan een deskundige zien, — ingenieur en leeraar in het rechtlijnig teekenen — die mij mededeelde, dat het onderwijs blijkbaar met zorg en goed overleg gegeven was."

Op grond van deze gegevens mag ik op den voorgrond stellen, dat de Rijkslandbouwschool door het ontslag van den heer Lindeman van een uitstekende leerkracht is beroofd geworden.

Nu is het de vraag, welke redenen de Minister daarvoor had. Ik heb in de stukken een heel pleidooi van den Minister gelezen, maar ik miste daarin het bewijs, ja zelfs de flauwste aanwijzing, dat door het optreden van den heer Lindeman eenig nadeel is toegebracht aan of te verwachten was voor de wijze waarop hij zijn functie waarnam.

Zeer te recht wees de heer Drucker er op, dat alle ambtenaren niet gelijk zijn. Men had *in casu* niet te doen met een ambtenaar van politie of van uitvoerend gezag, maar met iemand die onderwijs gaf.

Nu geef ik gaarne toe, dat de positie der Regeering ten aanzien van de vrijheid harer ambtenaren zeer moeilijk is en dat er gezocht moet worden naar een stevigen grondslag, waarop hun recht gevestigd moet worden. De vraag waarvan men moet uitgaan bij de bevestiging van dat recht, moet m.i. deze zijn: wat is voor de richtige uitoefening der functie van een ambtenaar al dan niet noodig.

Wanneer men mij in een speciaal geval, op grond niet van partijdige beschouwingen, maar van feiten, kan bewijzen, dat een ambtenaar door zijn optreden, óók buiten zijn functie, zich eenvoudig onmogelijk maakt in die functie of een voldoende uitoefening daarvan in den weg staat, dan zal ik mij verplicht gevoelen toe te geven, dat dit niet kan worden toegelaten. En elke regeling van het recht der ambtenaren, die van deze beschouwing uitgaat, wel, Mijnheer de Voorzitter, die kan, naar mijn bescheiden meening, mits zij natuurlijk niet als een voorwendsel voor andere motieven dient, maar eerlijk en oprecht als criterium wordt gesteld — elke dergelijke regeling kan nooit onbillijk of onrechtvaardig zijn.

Maar nu heb ik in de lange beschouwing, die de Minister bij hoofdstuk IX over deze zaak ten beste heeft gegeven, gemist het eerste en het eenige dat, naar het mij voorkomt, bij de beslissing over deze zaak moet vaststaan: in hoever heeft deze ambtenaar zich ongeschikt gemaakt voor de verdere richtige waarneming van zijn functie? Ik zou gaarne op die vraag een antwoord van den Minister willen ontvangen.

Nu is, zonder dat bleek van eenige schade aan de uitoefening van zijn functie toegebracht, een Nederlandsch ambtenaar aan den dijk gezet en de wijze waarop dat geschiedt, noem ik walgelijk, wekt mijn weerzin in sterke mate op. En ik ben gelukkig te kunnen verklaren: niet alleen mijn weerzin, maar ook dien van velen buiten mijn vrienden en partijgenooten.

Leest men die lange beschouwing bij hoofdstuk IX, dan zal men zeggen: het is het verhaal van den braven, welwillenden, vaderlijken, Christelijken Minister en van den boosaardigen oproerigen sociaal-democraat. En de Christelijken pers vooral — de liberale pers is er gedeeltelijk ook ingeloopen, met name *Het Vaderland*, dat zich heeft laten suggereeren — heeft gesproken over dien goedigen Minister van Waterstaat. De liberale pers maakt in den laatsten tijd op mij wel eens den indruk alsof zij aan zelfmoordgedachten lijdt; welnu, die is er gedeeltelijk ook ditmaal weer ingevlogen; maar ik ben er niet ingevlogen met dien goedigen Minister en dien boosaardigen sociaal-democraat.

Neen, wij zullen direct het puntje maar op de i zetten: wanneer de Minister niets anders had gevraagd dan een verklaring, dat de heer Lindeman in het vervolg niet weer aan een dergelijke zaak zou meedoen, dan had heel veel van wat ter verdediging van den Minister is gezegd, kunnen gelden. Maar dat is juist niet gebeurd.

Er is hier door den Minister van een ambtenaar, op straffe van ontslag, gevraagd, dat hij een beweging waaraan hij had deelgenomen als lid van zijn partij, waaromtrent hij herhaalde malen, niettegenstaande den aandrang van den Minister had verklaard, dat hij die beweging absoluut niet als misdadig

beschouwde — er is door den Minister tot het laatst toe van dezen ambtenaar geëischt, dat hij een stuk papier zou teekenen waarin hij die beweging „misdadig" noemde. En dat heeft de Minister gedaan, nadat die jongeman hem zoo ernstig en uitdrukkelijk op het hart had gebonden, dat hetgeen de Minister daar van hem eischte toch onmogelijk door hem als eerlijk man kon worden gedaan. Dat vind ik weerzinwekkend, Mijnheer de Voorzitter!

De heer Lindeman wijst in zijn brief den Minister er op: wat beteekent een dergelijke verklaring, wat hebt gij daaraan? Gij weet toch, dat zoo'n verklaring wordt afgeperst. Hij heeft den Minister bezworen, dat toch te laten; want, heeft hij gezegd, ik zou een verrader worden aan mijn beginsel en een verrader aan mijn partij, indien ik dat deed. Toen had de Minister moeten ophouden. Wanneer de Minister was die goedige man, die zoo kiesch is en zoo graag geen onrecht wilde doen, had hij de zedelijke voelhorens moeten hebben, om te weten, dat hij hier tot het laatste punt was gekomen en terug moest. Wat de Minister dan verder had willen doen, was zijn zaak geweest; maar toen had de aandrang moeten ophouden. Toch is de Minister doorgegaan en heeft hij den brutalen moed zelfs gehad, op het laatst dien man een brief te schrijven, aldus luidende: „omdat gij die verklaring niet hebt onderteekend, heb ik u tot ontslag voorgedragen". Niet dus, „omdat gij gesproken hebt voor het Comité van verweer", neen, omdat gij een verklaring niet hebt onderteekend, waarvan gij zelf moest zeggen, dat het onderteekenen daarvan u zou maken tot een verrader aan uw beginselen en uw partij. Indien zoo iets gebeurt in onze Rijksregeering, is dat dan niet een slecht voorbeeld? Indien kleine potentaatjes — nog kleiner dan deze Minister — dat voorbeeld volgen, waar gaan wij dan heen in ons land? Hoe kleiner zij zijn, hoe brutaler zij worden en hoe minder kiesch vaak in hun middelen. Het is een *res mali exempli*, waartegen in het belang van de moraliteit zoo sterk mogelijk moet worden geprotesteerd.

Er is gezegd: in welk tijdperk komen wij weer? De vorige spreker heeft reeds gewezen op den tijd van 1887 onder het conservatieve Ministerie Heemskerk en op hetgeen destijds door den heer Lohman is gesproken. Ach, Mijnheer de Voorzitter, ik maak mij niet de minste illusie, dat de heer Lohman nu ook weer zal opstaan en op het geval Lindeman hetzelfde zal toepassen als hij vroeger zoo flink en zoo krachtig van het geval Smit heeft gezegd. Maar ik meen, dat de rede van den 6den December 1887 van den heer Lohman in elk opzicht op dit geval toepasselijk is, met name de woorden, toen door dien geachten afgevaardigde gesproken: „In Nederland begint men tegenwoordig als gewoon tuchtmiddel te bezigen het naakt aan den dijk zetten." Maar, zal er gezegd worden, dit geval was van dien aard, dat gerust deze aanslag op de vrijheid van dien Nederlandschen staatsburger mocht plaats hebben. Immers, zijn optreden was „revolutionnair" — met dat woord heeft *Het Vaderland* zich laten vangen — ja zelfs, het was „misdadig".

Nu zou ik den Minister deze vraag willen doen: wat verstaat gij eigenlijk wel onder revolutionnair? Indien ik het wel heb, heeft er tusschen den heer Lindeman en den Minister in diens kabinet een zeer interessante discussie plaats gehad over de vraag, wat „revolutionnair" is. Als het voor een ambtenaar verboden is, revolutionnair te zijn, dan moet men eerst goed weten, wat onder „revolutionnair" is te verstaan. Ik zou dat gaarne van den Minister willen vernemen. Het is bekend, dat door de Christelijke partijen deze geheele linkerzijde „revolutionnair" wordt genoemd; zelfs de heer van Karnebeek is een revolutionnair.

De heeren Katholieken, wier revolutie het langst geleden is, zullen waarschijnlijk van oordeel zijn, dat de anti-revolutionnairen eigenlijk de ergste revolutionnairen zijn; die hebben de revolutie in gang gebracht, en daar zijn de liberalen, socialisten, anarchisten etc. op gevolgd. Wij dienen dus werkelijk te weten, wat revolutionnair is. En dan meen ik, dat de Minister als hij die vraag wil beantwoorden, altijd het zal moeten zoeken in de *middelen* waarmede gewerkt wordt; dat hij het onmogelijk kan vinden in de belijdenis, de opvatting, maar dat het altijd gezocht zal moeten worden in de uiterlijke daden. En wat was dan het „revolutionnaire" in de actie van het Comité van verweer? Het was een sterke agitatie; een actie, die trachtte zooveel indruk te maken op de volksvertegenwoordiging en het publiek, dat zekere wetten, waardoor de arbeiders zich in hun rechten sterk bedreigd gevoelden, niet zouden worden aangenomen; dat men nog tot overleg bereid zou worden gevonden. Zoo iets kan op velerlei manieren gebeuren. Zoo had indertijd de groote petitie van Elout hetzelfde doel. Nu zal de Minister misschien zeggen, dat deze toch niet revolutionnair was; dat zij wel diende om indruk te maken, maar dat het verkrijgen van veel handteekeningen op zich zelf geen revolutionnaire daad is. Maar dan zeg ik: is dan het werk neerleggen en thuis blijven, is dat dan wèl een revolutionnaire daad?

Men kan zeggen: het een werkt wel zoo krachtig als het andere, maar wat beteekent dat? Wij hebben in den laatsten tijd in verschillende landen politieke werkstakingen gehad. Wat eischt nu deze Minister? Dat zijn ambtenaren in het vervolg zullen verklaren, dat zij zijn tegen politieke werkstakingen en dat zij die misdadig vinden. Ja, Mijnheer de Voorzitter, de politieke werkstaking komt op als een nieuw strijdmiddel van de arbeidende klasse, zooals in den loop der geschiedenis steeds nieuwe strijdmiddelen zijn opgekomen. Ik geloof niet dat de ervaring, die wij daarmede in ons land hebben opgedaan, zeer aanlokkelijk is om er mee voort te gaan — ik zou dat ook sterk afraden — maar wat is nu het specifiek revolutionnaire er van? De Minister spreekt van „een aanslag op den Staat", een uitdrukking, waarin wij de bekende voorliefde van dezen Minister voor rederijkerij herkennen. Maar er is geen aanslag op den Staat gepleegd. Zelfs het feit, dat men door een werkstaking een krachtigen indruk maakt op de volksvertegenwoordiging, kan geen aanslag op den Staat worden genoemd. Wanneer hier een volksmassa kwam, die ons zou verhinderen hier binnen te gaan, bij voorbeeld door zich gewapend of niet gewapend voor de deur te posteeren; wanneer men den Minister van zijn zetel zou oplichten en wegvoeren, dan zou dat een daad zijn, waardoor het Staatsgezag in zijn functie zou worden belemmerd.

Maar ik vraag, op welke manier de Staatsmachine is aangerand, zooals de Minister van den beginne af aan heeft beweerd. Neen, zelfs wanneer men die volksbeweging waarmede wij te doen gehad hebben in haar grootste politieke beteekenis opvat, dan was die een zich volkomen binnen de perken van de wet bewegende actie, om politieken invloed uit te oefenen. Is dat revolutie? Zoo ja, dan is alles revolutie, wanneer men tracht invloed uit te oefenen tegen den wil van de Regeering van van het oogenblik. Wanneer dat het geval is zal er een groote opruiming onder de Nederlandsche ambtenaren komen wanneer zij de belofte zullen moeten afleggen, om nooit tegen het tijdelijke Staatsgezag in te gaan.

Ik heb hiermede het voornaamste gezegd wat ik over deze zaak te zeggen had. Misschien dat ik naar aanleiding van wat ik van den Minister straks zal hooren voor de tweede maal het woord zal vragen, maar reeds thans wil ik verklaren, dat ik hoop, dat de bespreking van deze zaak niet zal eindigen zonder dat in deze Kamer een poging gewaagd is om een afkeuring van het optreden van dezen Minister te verkrijgen. Ik gevoel de behoefte om hier een sterk protest uit te spreken tegen de daad van tirannie, tegen de onkiesche daad, die door een machtig Minister in een tijd van beroering tegen een kleinen ambtenaar is gepleegd. De Minister is natuurlijk in staat geweest om dien ambtenaar te ontslaan; hij zal ook in staat blijken om de parlementaire stormen die daarover in deze Kamer waaien, met een lachend gezicht het hoofd te bieden; daarvan ben ik volkomen overtuigd; want al zou een groot gedeelte van de rechterzijde moeten verklaren: het heeft niet gedeugd, — er is te veel over de zaak geschreven, dan dat zij dezen Minister niet de hand boven het hoofd zou houden, verwacht ik dus geen politieke voldoening; ik heb ook behoefte naar een zekere moreele bevrediging in dit conflict, dat mij als zoo iets immoreels getroffen heeft, en die wil ik zoeken, hierin dat de geschiedenis over deze zaak eenmaal anders zal oordeelen dan de Kamermeerderheid van thans.

Ditmaal kon de groote man, de Minister, zegevieren en den kleinen ambtenaar wegjagen. Maar ik geloof dat in het oog der geschiedenis die Minister later niet de groote man zijn zal en die ambtenaar niet de kleine, de overwonnene. Voor haar zal de groote Minister, toegerust met al zijn macht over het brood van zoovelen, omstuwd door de hulptroepen waarover

hij te beschikken had, daar staan als heel klein en overwonnen. Mislukt toch is zijn pogen, om een klein ambtenaar door de pressie van zijn macht, door te dreigen met verlies van zijn brood, te brengen tot verraad van zichzelf en van de partij waartoe hij behoort. Dit is hem niet gelukt. De kleine, eenvoudige ambtenaar, hoewel hij wist met zijn jonge zieke vrouw tijden van broodeloosheid te gemoet te gaan, heeft stand gehouden, niet gebukt, heeft fier het hoofd omhoog gehouden.

Ik constateer, dat de kleine ambtenaar de zege heeft behaald; aan uw zijde, Mijnheer de Minister, was de nederlaag.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Mijnheer de Voorzitter! De belangrijke vraag, die den grondslag van het debat van heden uitmaakt, is deze: is de ambtenaar vrij buiten dienst in woorden en daden, als ware hij een gewoon Staatsburger?

Ik geloof dat het gewenscht is dat ook van deze zijde een bepaalde meening worde uitgesproken, al geldt die dan ook uitsluitend voor den persoon welke die uitspreekt.

Wij moeten onderzoeken welke de bestaande toestand is, nu de wettelijke regeling nog ontbreekt.

Aan de eene zijde wordt verlangd, dat de ambtenaar buiten dienst algeheele vrijheid zal genieten en dat hij alleen beperking vinde in de Strafwet. Aan de andere zijde wordt de stelling verkondigd, dat de Minister het toezicht heeft op de aan hem ondergeschikte ambtenaren, ook waar het daden betreft, die niet in onmiddellijk verband staan met hun werkkring, en dat de ambtenaren zich ook buiten dienst beperkingen hebben op te leggen. De laatste meening is die van de overgroote meerderheid van personen die zich met de vraag beziggehouden hebben, zoowel met het oog op den toestand zooals die thans is als van het *jus constituendum*.

In de Nederlandsche Juristen-vereeniging is in de vergadering van 1897 die vraag door de overgroote meerderheid ook in dien zin beantwoord.

Vooral van belang met het oog op de zaak die ons thans bezighoudt, is de motie van leeraren aan inrichtingen van middelbaar onderwijs in een adres aan deze Kamer kenbaar gemaakt, die geheel in denzelfden geest luidt, welke motie opgenomen is in het *Sociaal Weekblad* van 2 September 1903.

Men kan wel zeggen, dat in het buitenland door de overgroote meerderheid in denzelfden geest geoordeeld wordt.

Als merkwaardig bewijs daarvan wil ik een zinsnede aanhalen, voorkomende in het Belgische ontwerp betrekkelijk de regeling van den rechtstoestand van de ambtenaren, ingediend door eenige sociaal-democratische kamerleden. Daarin wordt o. a. dit artikel voorgesteld:

„Geen ambtenaar of werkman kan disciplinair gestraft noch in zijn benoeming achteruitgezet worden ten gevolge van daden zijn particulier leven betreffende, tenzij deze daden zulk een openbaarheid hebben gekregen, dat de eer en de waardigheid van het beroep daardoor wordt aangetast."

Ik vereenig mij met de meening in deze van de Belgische sociaal-democratische kamerleden.

Ik meen dat de ambtenaar zich te beperken heeft. Men moet niet vragen: wat is aangenaam voor den ambtenaar, maar wat eischt het belang van den Staat in wiens dienst zij zijn.

Hier te lande is de overgroote meerderheid voor beperking, maar men is niet eenstemmig over de grens van de vrijheid. Een oordeel over de grens is noodig om daaraan elk geval op zich zelf te onderwerpen. De belanghebbenden zoeken naar formuleering voor het jus constituendum, maar zij zijn het daarover niet eens. Den meesten bijval vindt de formule van art. 36 der proeve van een wetsontwerp regelende den rechtstoestand der ambtenaren, welk artikel luidt als volgt: „Een ambtenaar kan niet gestraft worden ten gevolge van daden zijn particulier leven betreffende, tenzij door deze daden de dienst geschaad wordt."

Deze formule is zeer ruim of zij is te eng. Te eng als zij bedoelt directe schade; zeer ruim als daarmede bedoeld wordt de indirecte schade, bijv. wanneer een onderwijzer zou kunnen worden gestraft, die door zijn optreden het vertrouwen van de ouders verliest. De hier voorgestelde regeling, laat ruime interpretatie toe.

In de „*Rechtstoestand*" van Maart 1904 lees ik op blz. 5.: „Nu zal men misschien, gelijk de heer de Vries in de Tweede Kamer, willen zeggen: „Maar het gaat (toch) niet aan, dat een onderwijzer op een zelfden dag tot 4 uur in de school staat als ambtenaar van het gezag en na 4 uur tracht dat gezag zoo gauw mogelijk omver te werpen." Daarop zou ik, van mijn standpunt antwoorden: „Het gaat niet aan dat iemand wie dan ook, tracht het wettig gezag omver te werpen, maar staat ge het aan anderen toe, waarom dan niet aan den ambtenaar, altijd in de veronderstelling dat de dienst daardoor niet wordt geschaad."

Volgens deze leer zou men van den ambtenaar alleen mogen eischen, dat hij den dienst geen schade doet, maar verder zou hem alles geoorloofd zijn wat aan anderen is toegestaan, mits hij blijft buiten bereik der Strafwet. Als voorbeeld wordt aangehaald een poging om het wettig gezag omver te werpen, zoover die niet valt onder de Strafwet.

Die stelling acht ik echter onjuist. Er zijn tal van daden niet strafbaar volgens de Strafwet, die zedelijk streng te veroordeelen zijn. Daarvoor zijn verschillende redenen denkbaar. Een reden is bijv. de volgende: Beperking van de vrijheid in strafbaarstelling gelegen zou zoo groot nadeel kunnen opleveren, dat het resultaat dat men er door zou bereiken, er niet tegen opweegt.

Geldt dit in het algemeen tegenover de onderdanen, daarom behoeft dat nog niet te gelden tegenover ambtenaren, in dien zin namelijk, dat men hen niet disciplinair zou mogen straffen voor daden, die anderen straffeloos kunnen doen, omdat zij alleen met de Strafwet te maken hebben. De bijzondere betrekking tusschen het Staatsgezag en den ambtenaar vergunt andere eischen te stellen dan aan onderdanen in het algemeen; die eischen kunnen in menig opzicht veel hooger zijn, al is niet dadelijk een bepaalde formule aan te geven. De ambtenaar heeft een deel van de Staatstaak te vervullen, hij vervult een deel van de taak van de Overheid; daarom kan ook zonder dat schade aan den dienst is aan te toonen, aan ambtenaren verboden worden om bepaalde daden te doen en hun bij het begaan daarvan straf worden opgelegd, ook als die in gewone burgers niet wordt gestraft.

Aan deze mijn opvatting omtrent de bevoegdheid van het Staatsgezag tegenover de ambtenaren zijn door mij de feiten te toetsen, die den heer Lindeman worden ten laste gelegd.

Die feiten zijn tweeërlei:

1°. de uitdrukkingen door den heer Lindeman gebezigd over dr. Kuyper en over het leger, en

2. de verhouding van den heer Lindeman tot het Comité van verweer.

Wat betreft de uitdrukkingen gebezigd over dr. Kuyper en het leger meen ik, dat men om dergelijke dingen juist te beoordeelen, ze niet op zich zelf moet beschouwen, maar daarbij rekening moet houden met het algemeen optreden van de sociaal-democraten en vooral van de meer ontwikkelden onder hen.

En dan zien wij, dat juist bij die meer ontwikkelden onder de sociaal-democraten krasse uitdrukkingen, beleedigingen vaak zeer geliefd zijn, vooral als zij zijn ingekleed in een vorm dat men door ze uit te spreken kans heeft te blijven buiten het bereik van den strafrechter.

Dat doen veelal niet de arbeiders. Bij hen vindt men gewoonlijk een streven om beschaafde uitdrukkingen te bezigen, om juist daardoor blijk te geven van de meerdere ontwikkeling die zij zich hebben eigen gemaakt. Het zijn juist de mannen van meer ontwikkeling, die zich gedragen zooals ik straks schetste.

De indruk, die daardoor steeds gewekt wordt, is deze dat dit gebeurt om te toonen hoe goed zij het met het volk meenen, hoezeer zij hebben gebroken met de klasse waartoe zij eenmaal hebben behoord, hoe onvervalschte sociaal-democraten zij zijn.

Dit laatste hoort er bij. Men kan behooren tot de extrême gauche, men kan de sociaal-democraten in hun politieke meeningen zoo dicht mogelijk naderen, zoolang men het niet is, blijft de man van ontwikkeling in debat en polemiek zich gedragen als een beschaafd man, maar eenmaal den voet over de streep, eenmaal gekomen in het sociaal-democratische kamp, dan zijn de verdachtmakingen, beleedigingen en krasse termen uiterst geliefd strijdmaterieel. En dit behoeft ons niet te verwonderen, want de heeren maken immers aanspraak op het monopolie van te zijn de ware beschavers van het volk!

Met dezen toestand hebben wij rekening te houden als wij het optreden van den heer Lindeman beoordeelen.

66ste VERGADERING — 16 MAART 1904.

Interpellatie van den heer Drucker omtrent het ontslag van den heer Lindeman.

Blijkens zijn vroegere betrekking behoort de heer Lindeman tot de meer ontwikkelden en is hij waarschijnlijk uit een andere klasse dan die der werklieden voortgesproten en waarschijnlijk heeft hij nu willen toonen, dat hij een onvervalschte sociaal-democraat is en daarvan was niet alleen overneming van de denkbeelden dier partij noodig, maar was ook onafwijsbaar noödzakelijk het zich eigen maken van hun wijze van strijdvoeren.

Nu was er een beleediging bedacht tegen een politiek man van beteekenis, die zoo geconstrueerd was, dat men kans had om bij het uitspreken daarvan buiten de handen van den strafrechter te blijven. De beleedigde heeft zich verheven geacht boven die beleediging en er niet aan gedacht om een aanklacht in te dienen bij den strafrechter.

Daardoor kreeg men den indruk, dat men die veilig kon colporteeren.

Ik gevoel natuurlijk geen bewondering voor dergelijke wijze van optreden, maar ik herhaal het, wij hebben daarmede rekening te houden, zullen wij den heer Lindeman billijk beoordeelen.

Maar ook wanneer ik al deze verzachtende omstandigheden aanneem, kan ik het niet anders dan billijken in den Minister, dat hij den heer Lindeman heeft ter verantwoording geroepen wegens het gebruiken van die uitdrukking en ik verbaas mij er over, dat in menig blad deswege een afkeurend oordeel is uitgesproken. Ik begrijp dat men vreest voor willekeur, dat men al te scherp zal toezien op uitdrukkingen, die aan superieuren niet aangenaam zijn, zoolang de rechtstoestand niet geregeld is en dat zou ik ook allerminst wenschen. Maar zoolang die regeling ontbreekt, kan men uit vrees voor te streng toezicht *niet alles* geoorloofd achten bij het uiten van zijn meening.

Ik meen dat een ambtenaar tegenover andere ambtenaren niet volledige scheld- en schimpvrijheid naar sociaal-democratischen trant geoorloofd kan zijn, en een ambtenaar die dit doet, als in casu de heer Lindeman, komt zeker voor een berisping in aanmerking.

Ook de uitdrukkingen over het leger keur ik ten zeerste af. Hier is niet alleen de bedoeling van critiek op het beleid der Regeering, maar tevens een poging om het leger hatelijk en belachelijk te maken en zoo de taak van het leger, die in die dagen toch al zoo zwaar was, nog moeilijker te maken.

Dat kan in een ambtenaar niet worden geduld, daarvoor is een ter verantwoording roepen noodig.

Ten slotte het zich in dienst stellen van het Comité van verweer; het billijken van het optreden van dat comité, verschillende weken later, toen de beteekenis aan het licht was gekomen na de tweede staking en het treurig spel met de belangen van duizenden duidelijk was geworden.

Dat optreden van het comité is toen door den heer Drucker met zijn gewone juistheid geteekend.

Naar die teekening wil ik nu nog even verwijzen; ik wil mij niet beroepen op uitspraken van de Regeering of van leden van de rechterzijde, om zelfs den schijn te vermijden, dat een beroep daarop noodig zou zijn ter rechtvaardiging van hetgeen door den Minister is gedaan.

De geachte afgevaardigde uit Groningen zeide dan in de vergadering van 7 April 1903 onder meer (bladz. 1118 der *Handelingen*): „In het manifest van het Comité van verweer (ter proclameering van de uitgebreide werkstaking) is van economische eischen tegen den werkgever geen sprake. Wat eigenlijk gevorderd wordt is uitgesproken in vage bewoordingen, waaruit alleen dit is op te maken, dat anarchistische denkbeelden daaraan ten grondslag liggen. Het is niet meer een strijd van arbeiders tegen werkgevers, neen, het is een deel van de bevolking, dat in opstand komt tegen het wetgevend gezag in den Staat. Dit verantwoordelijk bedrijf kan niet scherp genoeg worden gelaakt."

Ik zal nog verder gaan en mij nog beroepen op een rapport van de redactie van de *Nieuwe Tijd*, verschenen in *Het Volk* en zoo aan den geachten afgevaardigde uit Groningen het bewijs geven, dat aan deze zijde ook buiten de tijden van beroering *Het Volk* en de de *Nieuwe Tijd* evengoed worden gelezen als de *Nieuwe Rotterdamsche courant*. Ik moet zeggen, dat mij het verwijt van den heer Drucker op dit punt wel wat verbaasd heeft.

De heer **Drucker**: Ik heb u niets verweten, maar de Regeering.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Ik geloof dat dezerzijds, ook vanwege de Regeering, bewijzen zijn gegeven, dat wel zoo ruim kennis wordt genomen van geschriften van de overzijde dan omgekeerd door de overzijde kennis wordt genomen van geschriften van deze zijde. In dat rapport, uitgebracht door de redactie van de *Nieuwe Tijd*, in opdracht van en aan het partijbestuur van de sociaal-democratische partij, lees ik het volgende: „De algemeene werkstaking, die in dit rapport bedoeld wordt, is de politieke staking, de staking tegen den Staat. Niet de staking van een geheel bedrijf tegen een of meer patroons of tegen een patroonsbond, niet de staking van vele bedrijven om een staking in een ander bedrijf te helpen slagen tegen die patroons, maar elke staking, onverschillig van welken omvang; tot afweer of tot aanval, als demonstratie of als dwangmiddel tegen den Staat. De naam politieke staking is dan misschien ook beter."

En verder:

„Bij de algemeene theoretische beschouwingen van dit nieuwe strijdmiddel moeten wij ons eerst de vraag stellen: Zijn er nog andere dergelijke? Het springt onmiddellijk in het oog dat deze politieke staking een uiterst, een voorloopig ten minste, gevaarlijk middel is.

„Waarom? Omdat het een middel is, dat de kapitalistische maatschappij in zijn algemeene en hoogste organisatie, den Staat, aanvalt, omdat het dus een uiterst middel is. Het algemeen belang der geheele bourgeoisie wordt aangetast, elke concessie op dit geweldmiddel beteekent een gedeeltelijk afstand doen der bourgeoisie van haar totaal-macht, een eerste erkenning: het proletariaat is machtiger dan de bezittende klasse. Het spreekt dus vanzelf dat wij moeten vragen: Zijn er nog andere geweldmiddelen, die de arbeidende klasse misschien zou kunnen gebruiken, en die meer waarborg geven voor slagen dan dit? Wij vinden dan in de geschiedenis: 1°. den gewapenden opstand."

Uit dit citaat blijkt, dat de heeren de politieke staking rekenen tot de geweldmiddelen, die op één lijn te stellen is met den gewapenden opstand en als bewijs wat men met die politieke staking kan bereiken, vind ik dan het volgende aangegeven:

„Wanneer het proletariaat in tijden van groote spanning zich plotseling als één man verheft, dan kan de bourgeoisie zoo overrompeld worden, dat zij toegeven moet. Ook dit is, als de ontwikkeling verder is, volstrekt niet onmogelijk. Er zijn kansen, mogelijkheden van slagen. Daarom mogen wij dit wapen, dit eenige wapen, niet verwerpen."

Vraagt men nu, na van deze citaten te hebben kennis genomen: hebben wij hier te lande in de beteekenis als in dit rapport bedoeld een politieke staking gehad? dan antwoord ik daarop: de heeren erkennen het in hetzelfde rapport, waar zij zeggen: „De politieke staking in April in Holland mislukte volkomen."

Mijnheer de Voorzitter! Volgens het citaat dat ik voorlas uit de rede van den geachten afgevaardigde uit Groningen, gold het optreden van het Comité van verweer opstand tegen het wettig gezag in den Staat. De Regeering heeft dit als misdadig gestempeld, naar mijn meening te recht. Aan dit bedrijf nam een ambtenaar deel, en hoe verklaart hij dit?

In den brief van 13 Mei zegt hij, dat hij wel mede heeft aangenomen een motie, waarin de verklaring was opgenomen dat men zich zou verzetten tegen de wet-wording van de toen ingediende ontwerpen, met alle middelen die het Comité van verweer zou willen aanwenden; maar dat de bedoeling van die woorden was van eenvoudigen en onschuldigen aard, want er waren in het Comité van verweer 2 leden der S. D. A. P. opgenomen; de partij had zich solidair verklaard met het Comité en de S. D. A. P. verdedigt immers niet de gewelddadige tactiek. Het optreden van het comité viel niet onder de Strafwet. De woordvoerders der S. D. A. P. hebben niet het misdadig karakter van het optreden van het comité erkend en door hem te straffen wordt geen rekening gehouden met de opvatting der S. D. A. P. Daarvan zou het gevolg zijn, dat het den Rijksambtenaar, lid der S. D. A. P. verboden is van zijn politieke meeningen en inzichten in het openbaar te getuigen."

Verder zegt de heer Lindeman, dat „geen rekening wordt gehouden met zijn persoonlijke meening, daar hij, in hetgeen het Comité van verweer deed, ook niets misdadigs zag."

Ik wil hier even bij opmerken, dat de heer Troelstra zooeven dooreengehaald heeft het uitspreken van sociaal-democratische meeningen en het steunen en meedoen aan het optreden van het Comité van verweer. De heer Troelstra meende, dat dit hetzelfde is, doch ik spreek dit beslist tegen, en word daarin gesteund door het voorgelezen citaat uit *Het Volk*. De heer Lindeman zegt, dat de sociaal-democratische partij tegen geweldadige tactiek is, doch in het citaat wordt juist gezegd, dat de politieke staking behoort tot de geweldmiddelen en deze op één lijn genoemd met den gewapenden opstand.

De redeneering van den heer Lindeman komt hierop neer, dat een Rijksambtenaar voor zijn woorden of daden niet mag gestraft worden als de partij waartoe hij behoort, en hij zelf in die handelingen niets verkeerds zien. Hier wordt dus een vrijbrief gevraagd voor den ambtenaar om te doen wat gestempeld wordt door de sociaal-democratische arbeiderspartij, sanctie dier partij is voldoende om straffeloos uit te gaan.

Het eindoordeel over daden van ambtenaren, buiten den dienst begaan, moet dus niet berusten bij zijn superieuren, maar bij het bestuur der partij, waartoe hij behoort, of bij den ambtenaar zelf. Ik geloof niet, dat het noodig is om over die stelling veel woorden te verliezen. Het is duidelijk, dat zij in een geordenden Staat onmogelijk is. Met de meening van den betrokken ambtenaar moet natuurlijk rekening gehouden worden ter verklaring en ter opheldering van hetgeen hij deed, maar deze meening kan voor den superieur geen bindend oordeel zijn.

Nu is met de zienswijze van den heer Lindeman zeer zeker rekening gehouden, want bij herhaling is hem gevraagd, of hij niet kon inzien, dat het optreden van het Comité van verweer misdadig was. Tot tweemaal toe is hem gevraagd, of hij dit verklaren wilde, en een verklaring in dien zin wenschte te onderteekenen, terwijl bij teekening de straf scheen te zullen uitblijven.

Geheel kan ik mij daarmede niet vereenigen. Ik had in deze de voorkeur er aan gegeven, indien de Minister krachtiger was opgetreden.

Niet dat ik daarin zie een poging om den heer Lindeman te stellen tusschen zijn overtuiging en zijn materieel voordeel; niet omdat ik daarin zie „een brutale laagheid en het gebruik maken van onzedelijke middelen, om den heer Lindeman tot huichelarij over te halen". Bij lezing van die beweringen dacht ik aan het woord van den Franschen staatsman: Il y a des critiques et même des blames, qui honorent plus que des éloges.

Maar wat ik er minder in gewenscht vind, is, het niet genoeg doortastende in het optreden. Waar eenmaal vaststond, dat de heer Lindeman bleef bij zijn meening, dat het Comité van verweer niets ongeoorloofds deed en hij, in dienst daarvan optredende, ook niet, daar scheen mij zijn handhaving als ambtenaar onmogelijk.

Ik ben geen voorstander van het systeem dezer dagen door een eersten ambtenaar van het Duitsche Rijk, den heer von Bülow, in den Duitschen Rijksdag gequalificeerd als het sociaal-democratische, dat wil zeggen: Die het niet met mij eens is, gooi ik er uit.

Ik meen, dat de ambtenaren het recht moeten hebben hun politieke meening te uiten en in het algemeen critiek te oefenen over de handelingen der Regeering en hunner superieuren. Maar ik acht het onduldbaar, dat de ambtenaren steunen en goedkeuren het optreden van een comité, dat tracht te brengen jammer en ellende in het land om de Wetgevende Macht schrik aan te jagen en te doen handelen niet naar haar inzicht en overtuiging, maar onder den invloed en den indruk van de wanorde die daardoor is veroorzaakt.

Elke dergelijke poging zou het wettig gezag in den Staat niet doen regeeren, maar het zou komen onder den invloed en den dwang van een groep menschen, zonder verantwoordelijkheid, die met geen gezag zijn bekleed dan dat, wat zij zich, in vertrouwen op de macht, waarover zij beschikken, aanmatigen.

De ambtenaar heeft uit te voeren een deel van de taak van de Overheid; hij aanvaardt zijn ambt vrijwillig in de bestaande rechtsorde en erkent aldus het bestaande gezag.

Ik verlang niet, dat hij die rechtsorde beschouwt als een volmaakte; hij mag daarop critiek uitoefenen, hij mag trachten in die rechtsorde verandering te brengen, maar men kan eischen, dat hij zulks doet alleen met de middelen, die niet alleen niet vallen onder bereik der Strafwet, maar bovendien ook zedelijk veroorloofd zijn.

De ambtenaar die verklaart, dat hij er niets verkeerds in ziet door vreesaanjaging en bedreiging zich te keeren tegen het wettig bestaand gezag, die bereid is zich met dergelijke middelen te keeren tegen de Overheid, die hem met een deel van haar taak belastte, moet uit zelfverdediging worden ontheven van zijn taak als medewerker der Overheid.

De **Voorzitter** deelt mede, dat is ingekomen een bericht van den heer van Idsinga, dat hij wegens ongesteldheid verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Aangezien gisteren de beraadslagingen over de Hooger-onderwijswet zijn afgeloopen en ik vertrouw, dat hetgeen nu aan de orde is, niet te veel tijd zal in beslag nemen, stel ik voor, na afloop van de onderwerpen thans aan de orde, alsnog te behandelen het wetsontwerp tot aanvulling van de vermogensbelasting (20).

Ik doe zulks, omdat spoedige behandeling wenschelijk is, wijl, waar gesteld wordt dat er gefraudeerd wordt, het wenschelijk is, dat door den wetgever zoo spoedig doenlijk maatregelen worden genomen om zulks zooveel mogelijk tegen te gaan, door de schuldigen te straffen en te zorgen dat de fiscus het zijne krijgt.

Het *voorstel* van den Voorzitter wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer **de Savornin Lohman** brengt het volgende verslag uit:

Ten vervolge van het door haar in de vergadering van 9 Maart uitgebracht verslag, heeft de Commissie in wier handen is gesteld de geloofsbrief van den heer mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen, de eer het volgende te rapporteeren.

Voldoende aan het verzoek om inlichtingen, heeft Zijne Excellentie de heer Minister van Binnenlandsche Zaken de ambtsberichten van de burgemeesters der onderscheidene tot het kiesdistrict Elst behoorende gemeenten opgevraagd en die aan de Kamer overgelegd.

Uit die ambtsberichten is, voor zoover het punt in geschil aangaat, gebleken, dat in de gemeente Hemmen de afkondiging bedoeld in art. 51, 1ste lid, der Kieswet niet heeft plaats gehad, aangezien officieele kennisgeving voor die verkiezing niet was ontvangen; dat ook in de gemeente Doorwerth geen openbare kennisgeving is gedaan van de uitgeschreven verkiezing, omdat hiervan geen officieele kennisgeving was ingekomen; dat, om dezelfde reden, dit evenmin is geschied in de gemeente Renkum.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft in zijne begeleidende missive meegedeeld, dat bij het uitschrijven van tusschentijdsche verkiezingen voor een lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal een afschrift van de desbetreffende beschikking gezonden wordt aan den burgemeester der gemeente, die hoofdplaats is van het kiesdistrict, met uitnoodiging „voor de stipte uitvoering zorg te dragen". Dat sedert de bij de wet van 8 December 1900 (*Staatsblad* n°. 208) in art. 51 aangebrachte wijziging onder die woorden steeds mede verstaan is de zorg, dat de burgemeesters der overige tot het kiesdistrict behoorende gemeenten met die beschikking in kennis worden gesteld, ten einde de thans voor elke gemeente voorgeschreven openbare kennisgeving tijdig kunne geschieden; dat tot dusver nooit van eene andere opvatting is gebleken bij de betrokken burgemeesters noch van eenige moeilijkheid dienaangaande; dat intusschen, nu wel van verschil van gevoelen is gebleken, voortaan eene uitdrukkelijke uitnoodiging aan bovenbedoelden ambtenaar, om die beschikking aan de overige burgemeesters mede te deelen, zal geschieden.

De burgemeester der gemeente Elst deelt mede, dat door hem geen kennisgeving gedaan is aan de overige burgemeesters van het district, thans evenmin als bij eene vroegere verkiezing, omdat hij zich daartoe niet krachtens de wet verplicht achtte

en ook niet begrepen had dat de bedoeling van de missive des Ministers geweest was hem die verplichting op te leggen.

Art. 51 der Kieswet luidt: Op den dag der verkiezing kunnen ter secretarie der gemeente bij den burgemeester der gemeente, die hoofdplaats is van het kiesdistrict of waarin het geheele district gelegen is, van des voormiddags negen uur tot des namiddags vier uur opgaven van candidaten worden ingeleverd. Ten minste drie dagen vóór den dag der verkiezing geschiede hiervan in elke gemeente openbare kennisgeving.

De laatste zinsnede is in de Kieswet opgenomen bij de wet van 8 December 1900 (*Staatsblad* n°. 208).

De toelichting van die zinsnede luidt als volgt:

„Een stellig voorschrift, dat óók de dag der verkiezing tijdig in elke gemeente worde bekend gemaakt, ontbreekt in de vigeerende wet. Inlassching van zoodanig voorschrift verdient aanbeveling."

De vraag is thans, welke, ten aanzien van de wettigheid der verkiezing, de gevolgen zijn van de niet-naleving van bedoeld voorschrift.

De meerderheid uwer Commissie is van oordeel, dat de niet-naleving van dit voorschrift de geheele verkiezing vitieert, vermits de bedoelde afkondiging de strekking heeft de kiezers te herinneren aan hun recht tot candidaatstelling en dat derhalve, als die afkondiging niet is geschied, niemand met zekerheid kan nagaan of de kiezers, bij het vernemen der aankondiging, niet tot het stellen van een candidaat zouden zijn overgegaan; dat ware dit laatste wel geschied, de uitslag der verkiezingen een andere had kunnen zijn.

Het is op deze gronden dat uwe Commissie adviseert:

1°. den heer Minister dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen;

2°. den heer mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen niet toe te laten als lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal.

De minderheid uwer Commissie is echter van oordeel, dat, nu op de naleving van het voorschrift geen nietigheid is gesteld, en vermits de Kamer gewoon is, waar het de wettigheid eener verkiezing betreft, met alle omstandigheden rekening te houden, er in het onderhavig geval geen reden bestaat tot de niet-toelating van den gekozene te besluiten; dat toch de bedoeling van het artikel geen andere schijnt te zijn, dan tijdige bekendmaking; dat evenwel, blijkens de ingekomen ambtsberichten, die bekendmaking langs anderen weg in ruime mate had plaats gehad; dat dan ook niemand zich over onbekendheid met de uitgeschreven verkiezing beklaagd heeft, ook niet in de gemeente waar het verzuim heeft plaats gehad; terwijl het toch niet aannemelijk is, dat zulks zou achtergebleven zijn, indien iemand in de uitvoering van zijn voornemen om candidaten te stellen zich bemoeilijkt had gevonden. De klacht is dan ook niet ingediend door een kiezer, in een der gemeenten wonende, waar de afkondiging niet heeft plaats gehad, maar door een kiezer buiten die gemeenten.

Op die gronden adviseert de minderheid uwer Commissie:

1°. den heer Minister dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen;

2°. den heer mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen toe te laten als lid der Tweede Kamer der Staten-Generaal, nadat hij de voorgeschreven eeden of verklaringen zal hebben afgelegd.

De **Voorzitter**: Volgens het Reglement van Orde zullen alsnu de stukken betrekkelijk deze verkiezing gedeponneerd worden ter griffie ter inzage voor de leden.

Ik stel voor het rapport te doen drukken en ronddeelen en den dag der beraadslaging over het rapport te bepalen na afloop van de aan de orde gestelde wetsontwerpen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging over de *interpellatie* wordt voortgezet.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had oorspronkelijk geen plan om mij in deze debatten te mengen, omdat ik van oordeel ben, dat in gewone omstandigheden, wanneer ieder zich daaraan houdt, het in een quaestie als deze voldoende is, dat van de zijde van elke der partijen, met de beslissing van een Minister niet tevreden, door één woordvoerder aan de discussie wordt deelgenomen. Vooral was deze beperking gewenscht en doelmatig, omdat er niet onwaarschijnlijk op moet worden gerekend, dat er ook van andere partijen aan de linkerzijde stemmen zouden worden vernomen tegen het gedrag van de Regeering ten opzichte van den ambtenaar Lindeman. Nu zijn echter van liberale zijde in deze richting nog geen stemmen gehoord, en ik weet niet of dat komen zal, ik zou het wel iets *liberaals* in den goeden zin van het woord vinden, dat van die zijde stemmen werden vernomen tegen het optreden van de Regeering in deze. Maar het is ook mogelijk, dat straks van die geachte zijde alleen bij de stemming zal blijk gegeven worden van de overtuiging die daar heerscht. Althans, wanneer, hetzij van vrijzinnig-democratische hetzij van sociaal-democratische zijde — en van een van die beide zijden is het zeker waarschijnlijk — een motie in stemming zal gebracht worden om der Kamer de gelegenheid te geven zich over deze quaestie uit te spreken.

Maar van de rechterzijde, van den kant der Katholieken, heeft de heer van Nispen tot Sevenaer zich ook in de discussiën gemengd, in de groote hoofdzaak om de handelwijze van den Minister te verdedigen. En nu heeft hij daarbij sommige dingen gezegd, die mij aanleiding geven een kort woord in het midden te brengen.

Ik had niet verwacht, dat de heer van Nispen daarmede komen zou. Ik heb hem hier zien optreden bij de behandeling van Indische zaken, waarbij hij van Kol de les trachtte te lezen over het minder wetenschappelijke zijner beschouwingen over een deel van Azië of Afrika; maar dat hij ook hierbij zijn licht zou doen schijnen, had ik niet verwacht. Het is juist de rol, die de heer Talma hier gewoonlijk speelt, namelijk van bulhond tegen de sociaal-democratie. Het schijnt, dat dit zoo aanstekelijk werkt, dat de jongere krachten in de Katholieke partij zich tot deze rol aangetrokken gevoelen. Misschien zullen zij dan ook wat meer werk van de zaak maken. De heer Talma redt ten minste nog den schijn, dat hij er genoeg van weet.

In de eerste plaats heb ik van den heer van Nispen gehoord, dat in de arbeidersbeweging de mannen, voortgekomen uit de bourgeoisie, altijd de scherpste uitdrukkingen bezigen en dat de menschen uit de arbeidersklasse dit in den regel niet doen. Ik behoor tot de laatsten en nu zou ik kunnen vragen, of de Kamer de ondervinding heeft opgedaan, dat ik altijd zoo gepolijst ben. Ik laat mij daarover liever niet uit; bescheidenheid belet mij daarover te spreken; maar ik betwijfel het wel eenigermate. Dan is de bewering van den heer van Nispen, dat door hen in *bedekte termen* gesproken wordt om uit de handen van den strafrechter te blijven, op zijn zachtst genomen, verdachtmaking. Er hebben menschen, uit de bourgeoisie voortgekomen, voor het bezigen van scherpe uitdrukkingen in de gevangenis gezeten en daarom is het minstens onkiesch hun dat te verwijten.

Het ging wel eens in die gewone vergaderingen aldus toe, dat een spreker een zekere uitdrukking deed, maar halverwege in die uitdrukking bleef steken, doordat hij van het publiek — om welke reden weet men soms niet — een groot applaus ontving en niet kon uitspreken. De pers maakte daar dan van, dat die persoon die uitdrukking bezigde, maar halverwege ophield om uit de handen van den strafrechter te blijven. Ik meen in ieder geval, dat men voor de bewering van den heer van Nispen meer bewijzen moet hebben dan hij daarvoor heeft aangevoerd!

Wat mij echter verwondert is, dat men van *Katholieke* zijde met een bewering durft komen als deze, dat van onze zijde zij, die uit de bourgeoisie zijn voortgekomen, zich liefst van scherpe en grove uitdrukkingen bedienen. De anti-revolutionnairen durven ook wel wat aan in de publieke vergaderingen. De heer van Nispen sprak van laster en verdachtmaking, maar wanneer men uit den mond van de anti-revolutionnaire woordvoerders opteekende al hetgeen als laster en verdachtmaking zou kunnen worden gequalificeerd, dan kreeg men nog al een lijst. Zij hebben echter deze verontschuldiging, dat zij voorgegaan worden aan de Ministerstafel.

De **Voorzitter**: Ik moet den spreker opmerken, dat men dergelijke beschuldiging niet tegen een Minister uit.

De heer **Schaper**: Het is mogelijk, maar ik bedoelde meer, dat de wijze, waarop tegen ons wordt opgetreden, het beschuldigen van ons, dat wij hebben deelgenomen aan een „misda-

dige" woeling en dergelijke relletjes meer, geschikt zijn om de jongeren in de anti-revolutionnaire kringen, vooral die in den Staatsdienst zijn, die sedert het optreden van dit Kabinet in baantjes zijn gestopt, te doen denken: „zoo heer, zoo knecht". Anderen mogen het niet doen; indien Lindeman optreedt, krijgt hij een reprimande; maar wij mogen het wel doen, zoo denken die heeren.

Troelstra heeft zooeven nog den heer Slothouder aangehaald als een goed getuige voor den heer Lindeman. Ik houd mijn hart vast voor den heer Slothouder; hij kan er nog wel uitgaan.

De heer Campert is meer op neutraal gebied gebleven, die kan er nog wel beter afkomen. Doch in het oog van den Minister zal het wel zijn „onheilspellend" en „heilloos", dat ambtenaren het in geschriften voor de sociaal-democraten opnemen. Maar de heeren anti-revolutionnairen, de griffiers van raden van beroep bij voorbeeld, die bijster weinig schijnen te doen te hebben, reizen het land af en durven eenvoudig te zeggen wat zij willen. Men staat er versteld van wat zij al durven te zeggen, en dat zegt wat, indien wij er versteld van staan! Wij treden geregeld op voor arbeiders en dezen hebben niet zulke heel fijne zintuigen, zij hebben een pakkend woord noodig; maar als wij dan nog overtroefd worden door de mannen der anti-revolutionnaire partij, en dan bestudeerde menschen met mr. voor hun naam, dan zegt dat iets, dan drukken die zich zeker grof uit. Maar in de Katholieke gelederen zijn er toch nog erger. Dat is zoo sterk geworden, dat het vorige jaar een onzer anti-revolutionnaire kamerleden zeide: met dien pastoor, dien geestelijke treedt ik niet meer op, daar schaam ik mij voor. De laster werd door deze zonder blikken of blozen verteld, dat het Comité van verweer *benzine* en *petroleum* klaar had om de boel op te laten vliegen, de schandelijkste, gemeenste laster, dat behoeft geen betoog. En scheldwoorden, waarvoor wij ons zouden schamen, wierp hij om zich heen. „Rooie krengen" werden de sociaal-democraten genoemd. Ik betwijfel zelfs, Mijnheer de Voorzitter, of het zelfs parlementair is, dat woord hier te bezigen, doch het is maar een citaat. Zóó schandelijk legde deze pater het aan, dat de heer Talma zeggen moest: met die treedt ik niet meer op.

Mevrouw Roland werd in die kringen uitgemaakt voor „petroleuse"; men kent de uitdrukking, ontleend aan de Parijsche Commune, zij bedoelt iemand die naar petroleum ruikt en de boel in brand stak of wil steken. Lees eens wat in de Katholieke pamfletten gezegd wordt in allerlei taal. En dan durft de vertegenwoordiger van deze menschen te zeggen: gij zijt scherp en grof en maakt u schuldig aan laster en verdachtmaking! Men staat er eenvoudig versteld van, en het kan alleen hiervan komen, dat men aan de rechterzijde de brutaliteit den kop heeft afgebeten en *alles* durft te doen.

In de tweede plaats wensch ik iets te zeggen op de bewering van den heer van Nispen, dat dr. Kuyper, die beleedigd was in de bekende vergadering te Delft, het „beneden zijn waardigheid" achtte, daarover een vervolging in te stellen. Dat is een zonderlinge bewering. Wat men beneden zijn waardigheid acht ten opzichte van vervolgingen, ook daar is wel iets over te zeggen. Dezer dage is in Amsterdam een proces gevoerd over de bekende plaat, dr. Kuyper betreffende, en daarbij verklaarde de verdediger, mr. Jolles, dat alle dagvaardingen ten opzichte van deze vervolgingen in denzelfden stijl waren opgemaakt, en blijkbaar kwamen uit één hoofdbureau. Nu erken ik, dat de heer Loeff het hoofd is van het Departement van Justitie, maar het is niet aan te nemen dat de Minister-President in deze niets van de zaak geweten heeft. Wanneer de Minister het werkelijk beneden zijn waardigheid achtte dergelijke zaken te vervolgen, had hij daarvan wel blijk kunnen geven door zijn collega te verzoeken de vervolgingen te staken. Hij had een illustre voorbeeld in Frederik de Groote, die, volgens zekere anecdote, toen hij een carricatuur van zich zag hangen, zeide: hang dat ding wat lager, dan kunnen de menschen het goed zien en lezen.

Bovendien, wanneer men de stukken leest, ziet men dat alles wat gebeurd is, gedaan is naar aanleiding van de beleediging van dr. Kuyper, ook beleediging van het leger, maar dat was numero één, het uitmaken van dr. Kuyper voor bewuste of onbewuste huichelaar. Stel eens, dat dr. Kuyper een bewust of onbewust huichelaar is, verandert dat dan, nu Lindeman ontslagen is? Ik zie dr. Kuyper hier nog met dezelfde oogen aan als vroeger, een paar jaar geleden, toen hij hier zijn eerste zalvende speechen hield. En men wordt toch ook geen huichelaar af, als men een ambtenaar afmaakt?

Maar bovendien, ik geloof dat het doel, de wraakneming, veel beter bereikt is door het eenvoudig ontslag van dezen ambtenaar, dan door hem bij den rechter aan te klagen geschied zou zijn.

Men zou zeggen: is het niet zonderling, niet bijzonder, dat men in Nederland altijd pronkt met zijn justitie, die onpartijdige justitie, maar dat men, als men zich door iemand beleedigt acht, hem niet aan den rechter overgeeft, maar zelf recht doet door hem zijn ambtelijken dood te bezorgen? En dat is veel erger dan iemand rechterlijk te vervolgen. Misschien dat deze ambtenaar zich redt, maar wij hebben vanmorgen gehoord dat hij een zieke vrouw had; voor hem was het dus bijzonder hard om aan den dijk te worden gezet. Men moet dus niet zoo den braven Hendrik uithangen en zeggen: dr. Kuyper wilde niet vervolgen. Neen, dat heeft hij dan niet gewild, maar hij heeft den man op andere wijze ingepikt. De Minister zei heden morgen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken eerst na het besluit tot vervolging in de zaak gekend is. Of de Minister van Binnenlandsche Zaken niets heeft geweten vooraf van de stappen die de Minister van Waterstaat zou doen, waag ik evenwel eenigermate te betwijfelen.

Dat het de *bedoeling* was, den man er in te laten loopen, is dezen morgen reeds herhaaldelijk min of meer betoogd. Wanneer men leest op bladz. 61 van de Memorie van Antwoord de verklaring die men den man heeft voorgelegd, zal men zien, dat, wanneer men daarin twee regels niet opgenomen had, men duidelijk blijk zou hebben gegeven van den wil om de zaak te schikken, om den man op fatsoenlijke wijze de gelegenheid te geven te retireeren. Wanneer men werkelijk had gewild den man niet te ontslaan, had men in de verklaring niet moeten zetten, dat hij verklaarde: „het ware karakter van het optreden van dit comité en zijne later gebleken misdadige strekking niet te hebben ingezien". Want dat men iemand van eenig karakter er toe krijgt, zich zelf uit te maken voor een bewusten of onbewusten misdadiger, is niet te denken. Die man had moeten verklaren, ik ben misdadiger geweest, ik heb medegedaan aan misdadige dingen. Dat verklaart geen man van karakter, tenzij hij daarvan overtuigd ware. Men heeft de verklaring zoo ingericht, dat zij door een fatsoenlijk man niet onderteekend kon worden, en zoo was men hem kwijt.

Hij heeft ook het leger beleedigd! En hier is een vermakelijke kant van de zaak. Men heeft gezegd dat de Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken kennis hebben genomen van de Memorie van Antwoord toen zij ingezonden was. Het verwondert mij, dat de Minister van Oorlog er geen kennis van heeft genomen, want deze had er ook mede te maken; het leger was beleedigd, door de soldaten-uniform een „apenkleeding" te noemen.

Men mag in Nederland zelfs een uniform niet meer beleedigen! Als de uniform een apenkleeding genoemd wordt, is dit reeds een reden waarom men als ambtenaar afgezet kan worden.

De Minister kan het, op dezen weg voortgaande, ver brengen. Het is bekend, dat om de thans ingevoerde pluim op de kepi in het bijzonder in het leger gelachen wordt; men noemt het een *scheerkwast*.

Als men dus alle uniform-beleedigingen wil straffen, zal men menigeen het ambt kunnen uitjagen. Ik behoef wel niet te zeggen, dat, wanneer men zegt dat iemand een apenkleeding draagt, daaruit nog niet volgt dat degene die haar draagt een aap is; als ik ten minste besef heb van de beteekenis van de Nederlandsche taal.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben vernomen van den heer van Nispen, dat, naar zijn inzien, de Minister nog krachtiger had moeten optreden.

Ik laat daar wat de heer van Nispen zeide over uitlatingen van onze partij in een stuk in *Het Volk* over de algemeene werkstaking als geweldmiddel; mogelijk komt Troelstra daarop terug. Had de geachte spreker iets gedaan aan het volgen van onze zaak, dan had hij terstond bemerkt dat dit stuk niet uitgaat van onze partij, en onze partij daarvoor dus niet aansprakelijk is, gesteld dat in het stuk iets staat dat niet deugt. Er is

volstrekt niet gebleken van ingenomenheid van onze partij met dat stuk . . . . . .

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Het was uitgebracht op last van het partij-bestuur en aan het partij-bestuur.

De heer **Schaper**: Hieruit blijkt dat de heer van Nispen niet het flauwste beset heeft van het vereenigingsleven. Als ik iemand opdraag een rapport uit te brengen ben ik niet vooruit verantwoordelijk voor hetgeen deze zal rapporteeren. Dan begint mijn verantwoordelijkheid eerst als ik het rapport *goedgekeurd* heb . . . . .

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Is het afgekeurd?

De heer **Schaper**: Ja.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: In welken vorm?

De heer **Schaper**: Dat had de heer van Nispen moeten weten alvorens er hier mede te komen!

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Ik wil u hier laten verklaren hoe dat gebeurd is.

De heer **Schaper**: Het is hier geen cursus in de wetenschap der sociaal-democratische beweging. Als de heer van Nispen hier zoo met een stuk op de proppen komt, moet hij dit weten. Hij kon uit een bericht in *Het Volk* weten, dat in een vergadering, bestaande uit leidende lichamen van de partij, is gebleken van groot verschil van gevoelen over dit stuk. En dit stuk is — ik zeg het er nu bij — door niemand der aanwezigen goedgekeurd, behoudens natuurlijk door degenen die het zelf geschreven hadden, doch later nog verbeteringen aanbrachten.

Maar wat heeft het om het lijf hier met dergelijke uittrekseltjes aan te komen. Als ik hier wilde komen met uittreksels uit verschillende Roomsche pamfletten, zou ik den ganschen dag noodig hebben; maar er zou daardoor een vieze lucht in deze zaal ontstaan.

De heer van Nispen had nog krachtiger optreden gewenscht dan de Minister gedaan heeft. Men ziet het: de duivel heeft nooit genoeg, maar het verwondert mij niet, dat een zoon der inquisitie er maar onmiddellijk een eind aan heeft willen maken. Ik moet hem zelfs prijzen om zijn oprechtheid; ook gaat de inquisitie er werkelijk op vooruit. Vroeger ging men heksen en ketters eerst langzaam roosteren vóór men ze dood maakte.

Dit laatste heeft de Calvinistische Minister gedaan.

De heer van Nispen zeide: maak er direct maar een eind aan, er komt toch niets van terecht.

Of dit echter een compliment is aan dezen Calvinistischen Minister, is de vraag.

De tijd van de revolutionnaire Calvinisten is lang geleden, men is een *erentfeste* Regeering geworden, die op haar beurt gaat verketteren en ketterjagen. Maar het was eerlijker geweest indien men dien man niet lang had gepijnigd, maar hem gegeven had wat men hem wilde geven. Ik constateer, dat men tegenover dezen ambtenaar zeer treurig en zeer schandelijk is opgetreden. Dit kan niet worden goed gepraat en dit is dan ook allerminst geschied door den heer van Nispen tot Sevenaer.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! De zaak, die heden aan de orde is, heeft reeds gedurende geruimen tijd een plaats ingenomen op de agenda zoowel van de publieke opinie als van deze Kamer.

Ik meen, dat men de bestrijders van de houding van de Regeering in deze zaak in drie categorieën kan splitsen.

Een categorie, die de handelingen van den heer Lindeman goedkeurt, ja toejuicht; een andere, die dit niet doet, maar de straf, die op hem is toegepast, te streng acht, en de derde categorie — ik meen, dat zij de kleinste is — die van oordeel is, dat de Regeering dadelijk strenger had moeten optreden.

De eerste groep der bestrijders van de Regeering vond haar woordvoerders in de heeren Troelstra en Schaper. Ik heb van die beide sprekers ook niet een woord kunnen opvangen, waaruit valt op te maken, dat zij, gelijk dit werd uitgesproken door den geachten afgevaardigde uit Groningen, de uitingen van den heer Lindeman in de vergadering te Gouda althans ongepast en smakeloos oordeelden. De heer Schaper heeft zelfs gemeend, dat in de uitingen van den spreker over den Minister van Binnenlandsche Zaken en over het leger niets beleedigends was te vinden. Hij heeft dit gedaan op een wijze, die getuigde van gevatheid. Ik geloof echter, dat, wanneer men een beroep doet op de publieke opinie en op den gewonen lezer, er dadelijk zal worden toegestemd, dat in die uitdrukkingen wel degelijk een beleedigende bedoeling gelegen was.

Nu verwondert het mij van de woordvoerders van de sociaal-democratische arbeiderspartij geenszins, dat zij de houding van den heer Lindeman niet hebben kunnen afkeuren. De heer Lindeman toch heeft zich te hunnen opzichte een zeer trouw partijman getoond en zij zijn hem zeker dankbaarheid schuldig, maar toch komt het mij tot dusver niet geheel begrijpelijk voor — ik ben misschien niet genoeg op de hoogte van hetgeen in den loop van het vorige jaar is geschied — waarom de leden van de sociaal-democratische arbeiderspartij zoozeer de partij opnemen van het Comité van verweer en van al degenen, die aan dit comité groote aanhankelijkheid hebben getoond. Immers, in de zitting van den 10den Maart van het vorige jaar heeft de leider van de sociaal-democraten in deze Kamer er op gewezen, dat moest onderscheiden worden tusschen het Comité van verweer en de sociaal-democratische partij. In diezelfde zitting, bladz. 941, voegde hij er bij „dat zelfs het Comité van verweer zich neutraal houdt ten opzichte van onze partij".

De handelwijze dus van de Regeering is afgekeurd door de sociaal-democraten, omdat zij de houding van den heer Lindeman goedkeurden, en de heer Troelstra heeft zelfs den lof gezongen van den heer Lindeman als leeraar aan de school te Wageningen. Ik wil al dadelijk verklaren, dat inderdaad tegen den heer Lindeman als leeraar nooit bezwaren zijn gerezen en hij, althans naar de ingekomen rapporten, zijn taak als leeraar goed vervulde, maar dit neemt niet weg, dat hij buiten de school handelingen heeft gepleegd, die de Regeering niet heeft kunnen goedkeuren.

Ik zal hetgeen de geachte afgevaardigde uit Amsterdam nog verder over de houding der Regeering heeft in het midden gebracht meer speciaal behandelen, wanneer ik kom tot de beantwoording van de tweede categorie van bestrijders, die de straf, door de Regeering toegepast, te streng hebben geacht, Tot die bestrijders behoort in de allereerste plaats de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer Drucker.

Deze geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat ook z. i. de woorden, door den heer Lindeman gebezigd, waren smakeloos en ongepast, maar hij meende, dat het uitspreken van die woorden niet de houding kon rechtvaardigen, door de Regeering tegenover den heer Lindeman aangenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het reeds in de stukken gezegd, dat de heer Lindeman ook niet om die woorden ontslagen is, niettegenstaande de heer Schaper zegt, dat hij meent, dat het uitspreken van de meermalen geciteerde woorden toch wel de eerste aanleiding, de causa remota, is geweest van de houding der Regeering tegenover den heer Lindeman.

Ik moet dit zeer stellig ontkennen. Die woorden waren alleen van dien aard, dat een leeraar, gelijk de heer Lindeman, daarvoor tot verantwoording behoorde te worden geroepen; de eigenlijke grond van het ontslag was, zooals ook de geachte afgevaardigde uit Groningen heeft begrepen, het optreden voor het Comité van verweer.

Ik heb met genoegen van den geachten afgevaardigde de bevestiging gehoord van de vroeger door hem uitgesproken meening, dat ook z. i. het Comité van verweer is opgetreden op een wijze, die voor de ambtenaren van den Staat iedere samenwerking met dat comité geheel moest uitsluiten, en eveneens heb ik met ingenomenheid vernomen, dat de geachte afgevaardigde nog een concessie deed, die in zijn mond zeer groote waarde had, nl. dat ook hij van oordeel is, dat men den ambtenaar niet in tweeën kan splitsen, te weten voor de eene helft privaat man en voor de andere helft ambtenaar, en dat dus ook buiten het dienstlokaal de ambtenaar ambtenaar blijft.

Dit is door den heer Troelstra ten eenenmale voorbijgezien,

maar ik moet er toch op wijzen, dat de geachte afgevaardigde uit Groningen in dezen de meest competente beoordeelaars van de zaak aan zijn zijde heeft.

Wel is waar, heeft het door den geachten afgevaardigde aangehaald blad, hetwelk met groote bekwaamheid en gematigdheid wordt geschreven, *De Rechtstoestand*, aan die juiste leer van den heer Drucker getornd, maar dat heeft der redactie een zeer interessante terechtwijzing bezorgd in het *Weekblad voor de burgerlijke administratie*, onder redactie van mr. H. Vos, lector aan de Leidsche Universiteit, die in dit artikel aanhaalt de gevoelens van de meest competente beoordeelaars van het staatsrecht, o. a. ook van Labaud, die zegt: dat het volk de abstracte onderscheiding tusschen den ambtenaar als vertegenwoordiger van den Staat en den ambtenaar als privaat persoon niet kan vatten, in den ambtenaar ziet den eenheidsmensch en daarom hem den tol van zijn achting als ambtenaar ontzegt, wanneer hij in zijn privaat leven iets verliest van die eigenschappen, die het in ieder ambtenaar, waar hij zich ook bevinde, wenscht te ontdekken.

Derhalve heeft de geachte afgevaardigde uit Groningen in den heer Lindeman afgekeurd de houding, die deze als privaat persoon heeft aangenomen buiten zijn eigenlijken werkkring van ambtenaar, maar, dit alles toegevende, zeide hij toch, dat men niet zulk een strenge straf op hem had moeten toepassen.

De geachte afgevaardigde uit Groningen heeft mij berispt, omdat ik een leer heb verkondigd, zoo totaal afwijkende van de meest gewone, dat het ontslag niet zou zijn een straf. Ik wil dien geachten rechtsgeleerde dadelijk toegeven, dat de meerderheid van de mannen, die op dit gebied gezag hebben, aan zijn zijde staan, maar ik moet er toch ook op wijzen, dat zelfs in de dagen van de eerste emotie over het ontslag van den heer Lindeman in het *Utrechtsche Dagblad* precies hetzelfde is gezegd, wat ik mij heb verstout in het midden te brengen.

Daar wordt gezegd: „Is het echter gerechtvaardigd van ontslag als een „straf" te spreken?

„Als „straf" kunnen wij ons denken: berisping, boete, verplaatsing of wat dies meer zij. „Outslag" is: beëindiging eener rechtsverhouding."

Mijnheer de Voorzitter, het is werkelijk, wanneer men de zaak in het afgetrokkene beschouwt, niet gemakkelijk om aan het denkbeeld van straf vast te houden. Men kan straffen dengeen, over wien men iets te zeggen heeft, maar, zoodra de rechtsverhouding is afgebroken, heeft men niets meer over den persoon te zeggen; dan kan hij niet meer gestraft worden.

Evenmin als de benoeming is een belooning, komt het mij voor, dat men van een ontslag kan spreken als van een straf. Maar gaarne onderschrijf ik de stelling van den geachten afgevaardigde uit Groningen, dat het in elk geval iets ouaangenaams was, wat men den heer Lindeman berokkende. Doch iets onaangenaams altijd een straf te noemen, dat kan er toch niet door.

Wat daarvan echter zij, straf of geen straf, ik wil gaarne die uitdrukking, omdat het een korte en gemakkelijke benaming is, overnemeu en dus zeggen, dat de heer Lindeman is gestraft. Die straf, zeide de geachte afgevaardigde uit Groningen, was te zwaar. Waarom?

Het eerste argument was, dat de ambtenaar in Nederland een groote mate van vrijheid heeft en ik dus eenigszins tegen den stroom, tegen de goede usantie inging. Het doet mij een waar genoegen dit van den geachten afgevaardigde te hebben mogen vernemen; aan het slot van zijn rede heeft hij er nader op gewezeu, dat de vrijheid hier werd gekortwiekt. Ik constateer, dat op dit oogenblik in geen land ter wereld de ambtenaar zulk een vrijheid heeft als juist in Nederland. Ik geef gaarne toe, dat het ontslag wellicht in een ander land er gemakkelijker zou zijn doorgegaan dan hier, maar daarmede is nog niet bewezen, dat de straf te streng was, want alles hangt af van de vraag, welke daad er is gepleegd.

Het tweede argument van den geachten afgevaardigde was: wij hebben geen regeliug van de rechtspositie van de ambtenaren en derhalve moest gij die straf niet toepassen. Ik moet erkennen, dat het concludente van dit betoog mij ontsnapt. Waar zou het heengaan, als de Regeering niet zou mogen optredeu tegenover haar ambteuareu bij gebreke van een regeling van de rechtspositie dier ambtenaren? Ik stem volkomen in met den wensch, door den geachten afgevaardigde geuit, dat die regeling spoedig komt, maar zoolang zij er niet is, mag men niet zeggen, dat de Regeering zich behoort te onthouden van zulke strenge straffen. Die redeneering zal de geachte afgevaardigde toch moeilijk voor zijn rekening kunnen nemen.

Nu zie ik in het betoog van den geachten afgevaardigde niet een zoo krasse veroordeeling van die strenge straf, want hij zelf heeft de houding van het Comité van verweer herhaaldelijk gegispt en hij is bovendien zoo ver gegaan van te zeggen, dat hij het van den heer Liudeman verkeerd vond zich bij het Comité van verweer te hebben aangesloten. En in dien gedachtengang zeide de geachte afgevaardigde: ik wil eens aannemen, dat de straf juist was, hoe hebt gij nu geprocedeerd tegenover dien ambtenaar? Gij hebt gemeend, dat het Comité van den aanvang af een onheilspellend comité was en wist gij dan niet, dat de heer Lindeman voor het Comité zou optreden? Het was toch immers algemeen bekend, dat het protestmeetings waren van het Comité van verweer?

De geachte afgevaardigde heeft verder gevraagd, of de Regeering dan geen couranten las; ja, wij hebben ze wel degelijk gelezen en het was der Regeering niet onbekend, dat de heer Lindeman zou optreden; vandaar dat er aanstonds maatregelen zijn genomen om na te gaan, hoe hij zich daar zou gedragen. Nu zegt de geachte afgevaardigde: gij wist dus, dat de heer Lindeman was opgetreden in een vergadering van het Comité van verweer en dit had voor u genoeg moeten zijn hem daarover ter verantwoording te roepen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dit was niet genoeg. De Regeering, die zoo reactionair heet, en die, volgens den heer Troelstra, aan de sociaal-democratische partij in Nederland het gemeene recht ontzegt, zal er niet aan denken aan een ambtenaar te verbieden op te treden in een sociaal-democratische vereeniging of desnoods zelfs in een vergadering van het Comité van verweer. Dit was ook de zaak niet. Al was dit niet goed te keuren, daarover op zich zelf zouden hem niet de moeilijkheden zijn wedervaren als hem nu getroffen hebben, maar aanvankelijk was de hoofdzaak zijn beleedigende uitdrukkingen over den Minister van Binnenlandsche Zaken en het leger. Daarover is hij ter verantwoording geroepen.

Ik hoop, dat de geachte afgevaardigde het zal waardeeren, dat men niet per se moeilijkheden zal makeu aan wien ook, om in eenige vergadering op te treden, maar wel moet gelet worden op de wijze, waarop iemand zich in die vergadering gedraagt.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: de weuschelijkheid van bestraffing is eerst later opgekomen. Natuurlijk; dat de heer Lindeman in een vergadering van het Comité van verweer heeft gesproken en daar ongepaste uitdrukkingen heeft gebezigd, waren op zich zelf geen redenen om een ontslag te wettigen.

Maar wat wettigde nu wel het ontslag? Dit, dat, toen men hem opriep ter verantwoording aan het gezag, hij antwoordde: ik ben u geen verantwoording schuldig; ik wil u uit groote welwillendheid, nu wel antwoorden, maar mijn eigenlijke superieuren zijn de sociaal-democratische arbeiderspartij en het Comité van verweer.

Dat konden wij niet dulden eu dus, wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat men eerst langzamerhand gekomen is tot het inzicht dat het noodig was hier ontslag te verleenen, dan antwoord ik: zeer zeker, en wel door de houding, die de heer Lindeman heeft aangenomen, *nadat* hij had gesproken.

Nu heeft meu gecritiseerd de verklaring, die aan den heer Lindeman is voorgelegd. Op welken grond? Wat stond er ten slotte in?

Ik zal niet diep ingaan op de appreciatie van het Comité van verweer, maar wanneer men dat optreden afkeurt, is het niet anders mogelijk, dan dat men een ambtenaar, die met dat Comité heeft medegewerkt en later zegt tot de Regeering: ik ben u geen verantwoording schuldig, maar slechts aan dat Comité van verweer, over zulk een verklaring ter verantwoording roept. Eerbied voor het Staatsgezag en de duidelijke bedoeling om dat te handhaven worden dagelijks van de ambtenaren geëischt. Daarvoor wordt, wanneer zij worden aangesteld, een eed gevorderd.

Nu zal ik dit voor een oogenblik eens vergelijken met het onderzoek naar de physieke qualiteiten, die sommige ambtenaren moeten hebben. Deze moeten somtijds gekeurd worden op de oogen, op de ooren enz. eu zijn dan vaak aan herkeuring gebonden.

Ik zal niet periodieke herkeuring aanbevelen in het algemeen ten aanzien van houding en bedoeling tegenover het Staatsgezag, maar, wanneer iemand in dagen, zooals wij het vorig jaar hebben beleefd, is opgetreden in het Comité van verweer en daarna een houding aanneemt, zooals de heer Lindeman heeft gedaan, dan kan dit wel aanleiding geven tot een herkeuring, wat dan, om zoo te zeggen, gelijkstaat met vernieuwing van den eed. Dit nu was de verklaring, die den heer Lindeman is voorgelegd. Er werd hem gezegd: Gevoelt gij nu niet, dat het Comité misdadige bedoelingen had en veel schade in het land heeft veroorzaakt en dat gij, u daarbij aansluitende, verkeerd hebt gehandeld? Zoo ja, zeg het dan en dan is het uit.

Is dit nu iets, waarover de Regeering moet lastig gevallen worden? Ik heb het ook reeds gezegd in de Memorie van Antwoord: wat had men dan gewild? Dat men geen verklaring had voorgelegd en, als dan de ambtenaar zich niet behoorlijk had verantwoord, hem toch had ontslagen?

Men zou dan immers aan de Regeering verweten hebben: hadt gij hem maar eerst duidelijk gezegd, wat gij van hem vorderdet.

Men stelt den persoon niet tusschen zijn beurs en zijn plicht, maar degene, die ambtenaar wordt, wordt beperkt in zijn vrijheid en krijgt daarvoor als het ware als compensatie een vaste betrekking en een daaraan verzekerd inkomen, zooals ook de geachte afgevaardigde uit Groningen dit ons heeft voorgesteld. Men eischt van hem, dat hij het Staatsgezag zal handhaven en, wanneer later blijkt, dat hij van de goede beginselen afwijkt, is het plicht hem te vragen: denk daarover eens na, zie eens, of gij dat meent, en zoo niet, zegt het mij dan.

Wanneer de geachte afgevaardigde spreekt van afpersen van een verklaring, dan is elk verzoek om den eed af te leggen ook het afpersen eener verklaring, het doen kiezen tusschen beurs en overtuiging.

Van de beschuldiging, dat de Regeering een te strenge straf heeft toegepast, kan dus niet veel over blijven. De houding van den heer Lindeman, door dadelijk te zeggen: ik ben u geen verantwoording schuldig, toont duidelijk aan, dat het eigenlijk geen straf is, maar dat door hem een rechtsband was verscheurd, wat, wanneer hij dien niet meer aanknoopte, moest leiden tot ontslag.

De geachte spreker uit Nijmegen heeft zich tot tolk gemaakt van hen, die meenen, dat de Regeering niet krachtig genoeg opgetreden was. Dit oordeel heb ik wel eens elders vernomen en men begreep aldaar niet, dat ik de correspondentie zoolang gevoerd had. De heer Drucker noemde het geval een unicum. Het is echter de vraag waarom het een unicum was, of het niet daaraan lag, dat de toenmalige omstandigheden eenigszins uniek in haar soort waren en of het voorts niet hier aan toe te schrijven viel, dat aan het hoofd van het Departement van Waterstaat iemand staat, die niet zoo gemakkelijk kan overgaan tot strenge maatregelen tegenover betrekkelijk jeugdige ambtenaren.

De heer Troelstra heeft eenigszins gespot met dien goedigen Minister! Ik kan mij dit zeer goed van dien geachten afgevaardigde voorstellen en zal het hem niet kwalijk nemen.

Wanneer de heer Drucker zegt, dat met name aan het Departement van Waterstaat zeker streven is om een schrikbewind in te voeren, dan wil ik antwoorden, dat hij die uitdrukking vermoedelijk niet zou gebezigd hebben als hij op mijn plaats zat. De dagelijks toenemende oppositie in het korps ambtenaren is van dien aard, dat men zeer groot geduld en zeer groote kalmte moet hebben, om niet meer dan tot dusver de personen op hun plaats te zetten. Er wordt met de grootste lankmoedigheid gehandeld.

De geachte spreker heeft gesproken van het geval-Linthuis te Amsterdam. Zoolang wij de stukken niet voor ons hebben, wil ik daarover niet spreken; alleen wil ik zeggen, dat deze zaak al lang speelt. Zeer gerumen tijd is de taak van den directeur van het postkantoor te Amsterdam belangrijk verzwaard door de houding door sommige ambtenaren, speciaal onder leiding van den heer Linthuis, tegen hem aangenomen.

Al wil ik mij omtrent deze zaak nu niet verder uitlaten, zoo kan ik toch wel zeggen, dat het mij altijd zeer veel moeite kost tegen een ambtenaar op te treden.

Wanneer men 's morgens op het Departement komt en de verschillende portefeuilles opent en in elke portefeuille vindt de uitknipsels van verschillende couranten, elk onderdeel van het Departement rakende, dan vindt men vaak een verzameling van invectieven tegen alles wat de Regeering doet. Door de Regeering wordt ook betracht, wat dezen zomer werd aanbevolen in een artikel van mr. J. A. Levy, oud-lid van de Tweede Kamer. In *De Telegraaf* van 12 Augustus 1903 wordt nl. aan de Regeering aanbevolen een zekere *ars nesciendi et sciendi*, d. w. z. „dat zij, het recht huldigend, de kunst versta en beoefene van te ignoreeren, ook en zelfs hetgeen tegen haar gebazeld wordt." In die kunst, Mijnheer de Voorzitter, kan ik mij dagelijks oefenen. Maar wanneer, gelijk hier, de overtuiging geboren is, dat een ambtenaar zich moedwillig stelt tegenover het Staatsgezag en een politieke en anarchistische organisatie eerder als zijn chef aanmerkt dan *in casu* den inspecteur van het landbouwonderwijs, dan moet er gehandeld worden. Doch dan kost dat moeite, dan is dat een zaak van de binnenkamer en van zeer ernstig en pijnlijk overleg. Maar als eenmaal die strijd is doorstreden, dan is de Regeering ook bereid alles over zich heen te laten gaan, wat naar aanleiding daarvan tegen haar wordt ingebracht; dan regent het dikwijls pamfletten en smaadschriften, maar dan ligt het in haar bedoeling te doen wat de heer Levy aanbeval: „Begaan zij daarbij malligheden, dan lache men hen uit." Dan doet het lach-advies van dien geachten schrijver een zeer bruikbare methode aan de hand. Ik kan dus den geachten afgevaardigde uit Nijmegen betuigen, dat, wanneer hij meent, dat er niet krachtig genoeg gehandeld is, dit is toe te schrijven aan mijn streven om aan hen, die gedwaald hebben, gelegenheid te geven tot inkeer te komen.

Wat is nu de moraal van deze zaak, wat is ten slotte de eind-conclusie? Zij is deze, dat wij in ons vaderland laboreeren onder het gemis eener regeling van de rechtspositie der ambtenaren. Ik kan den geachten afgevaardigde uit Groningen verzekeren, dat de Regeering daarvan ten volle overtuigd is, en dat de Minister van Justitie, zoodra hij gereed is met zijn regeling van de administratieve rechtspraak, de hand denkt te slaan aan een regeling van de rechtspositie der ambtenaren. En nu moge de geachte afgevaardigde ook nog dit van mij vernemen, dat het met den inhoud van die regeling niet zoo bedenkelijk zal zijn geschapen als hij zich voorstelt.

Toen ik in de Memorie van Antwoord neerschreef, dat de Regeering niet het initiatief zou willen nemen tot een regeling, waarbij de bevoegdheid haar werd ontnomen om naar eigen overtuiging te beslissen, of door haar ambtenaren gepleegde handelingen vereenigbaar zijn met het handhaven van het Staatsgezag, heb ik wel degelijk hieraan gedacht, dat dan die handelingen zouden moeten worden bewezen, en dat het aanbeveling zou kunnen verdienen om een bewijs te vragen of de handelingen gepleegd zijn en om zelfs de qualificatie van die handelingen te brengen bij derden als onpartijdige rechters. Alleen zal de Regeering nimmer uit handen kunnen geven het recht om dan, wanneer er omtrent de feiten zekerheid is verkregen en de qualificatie vaststaat, gelijk hier in deze het geval is geweest, den ambtenaar te ontslaan. Wanneer dan een ambtenaar komt en zegt: ik heb dit of dat gedaan en ik ben niet geweest uw dienaar, maar die van een aan het Staatsgezag vijandige macht, dan hebben wij niet alleen bewezen feiten en een bewezen qualificatie, maar dan komt het aan op de doelmatigheid van het ontslag. De doelmatigheid van het ontslag zal altijd moeten worden beoordeeld door de Regeering. Ik geloof niet, dat deze Regeering althans zich zal leenen om de beoordeeling van de doelmatigheid van handelingen tegenover ambtenaren in handen van derden te stellen.

Ik meen hiermede duidelijk te hebben toegelicht hetgeen in de Memorie van Antwoord is gezegd en daarmede eenige geruststelling aan den afgevaardigde uit Groningen te hebben gegeven. Ik zou alleen nog aan den heer Troelstra de verzekering willen schenken dat het allerminst in de bedoeling ligt de sociaal-democraten buiten het gemeene recht te stellen. Ik geloof, dat het, wanneer men een politieke volkstelling ging houden, zou blijken, dat er zeer veel ambtenaren zijn, die tot die partij behooren; zij zullen van de Regeering geen tegenwerking ondervinden en dezelfde vrijheid genieten als alle andere ambtenaren.

Wat den persoon in quaestie overkomen is, is dan ook niet

hieraan te wijten, dat hij was sociaal-democraat. De handeling van de Regeering ten opzichte van den heer Lindeman zou door mij gepleegd worden tegenover ieder ambtenaar, van welke partij ook. Indien ik stond voor een ambtenaar, dien ik ter verantwoording moest roepen voor hetgeen hij gezegd had in een vergadering, bijv. van de anti-revolutionnaire partij, en die persoon kwam zeggen: ik heb met u niets te maken, gij zijt mijn meester niet, boven mij erken ik alleen de organisatie van de anti-revolutionnaire partij, dan zou ik de laatste zijn om dat goed te vinden, om hem niet te berispen en dan zou ik hem, indien hij zijn ongelijk niet wilde bekennen, voor ontslag voordragen.

De heer **Drucker**: Het wil mij voorkomen, dat de mededeelingen en beschouwingen van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid over deze aangelegenheid niet heel veel nieuw licht hebben geworpen. Wanneer door de stukken voortdurend werd gewekt een zekere twijfel, waarom nu eigenlijk de ambtenaar Lindeman zijn ontslag heeft gekregen, dan schijnt het mij, dat die twijfel door het betoog, zooeven door den Minister gevoerd, veeleer is versterkt dan verzwakt.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Lindeman had op zijn geweten twee verkeerde dingen, namelijk uitdrukkingen, die ik straks ongepast en smakeloos heb genoemd, en ten tweede het optreden in verband met of namens het Comité van verweer.

Er is nu nog een derde misdrijf bijgekomen, namelijk, dat hij geweigerd heeft zich te verantwoorden tegenover den Minister. Het gaat mij hierbij evenzoo als bij de twee andere punten, die ik reeds hedenochtend behandelde. Ik kan de houding van den ambtenaar Lindeman ook op dit punt niet goedkeuren. Allerminst kan ik het billijken, dat een ambtenaar, ondervraagd door den Minister over hetgeen hij heeft gedaan, schrijft: ik ben u geen verantwoording schuldig. Doch daaruit volgt nog geenszins, dat de kapitale straf hier gewettigd was.

Ten bewijze dat de eigenlijke reden van het ontslag nog altijd onzeker is, wil ik nog eens constateeren, dat in de rede van den Minister aan den eenen kant werd gezegd: het onderzoek is ingeleid naar aanleiding van die bekende uitdrukkingen, en later weder, dat het ontslag niet is geschied op grond van die uitdrukkingen. De Minister heeft thans ook verklaard, dat het optreden namens het Comité van verweer op zich zelf niet zoo erg was; het kwam er maar op aan, wat de spreker precies zeide. Terwijl wij in de stukken lezen, dat hetgeen de heer Lindeman gezegd heeft geen aanleiding gegeven heeft tot het ontslag, maar dat zijn verhouding tot het Comité van verweer de beslissende factor was, is op dit oogenblik, als ik het wel begrepen heb, eigenlijk het ergste wat hij gedaan heeft, het bezigen van de uitdrukking tegenover den Minister: ik ben tegenover u geen verantwoording schuldig. Duidelijker wordt de zaak op die wijze niet.

Wat de beoordeeling der uitdrukkingen van den heer Lindeman in die bewuste vergadering betreft, daarover zijn wij het hier nu eigenlijk bijna allen eens. De heer van Nispen, die ook over die uitdrukkingen heeft gesproken, is niet verder gekomen dan tot de conclusie, dat daarin aanleiding lag tot een vermaning, een berisping, hetzelfde wat ik hedenmorgen zeide. En de Minister heeft ook uitdrukkelijk verklaard, dat naar aanleiding van die woorden het ontslag niet zou zijn gegeven.

Wij krijgen in de tweede plaats de deelneming aan de actie van het Comité van verweer. Nu heb ik hedenmorgen gezegd, en ik stel er prijs op dat er te dien opzichte geen misverstand besta, dat iemand, die ambtenaar wordt, wat van zijn vrijheid prijs geeft. Het is niet in mij opgekomen de stelling te verdedigen, dat iemand, die zich in Staatsdienst begeeft, zijn geheele vrijheid kwijt zou zijn. Het ligt in den aard der zaak, en het kan moeilijk ontkend worden, dat iemand, die in Staatsdienst treedt, een deel zijner vrijheid van beweging opoffert: het hangt af van den superieur en de wetgeving, *in hoeverre* die vrijheid wordt beperkt.

Ik heb verder gezegd, dat de plichten van den ambtenaar niet ophouden, wanneer hij zijn ambtslokaal verlaat en de diensturen ten einde zijn; ik meen die woorden gebruikt te hebben. Maar ook dit is door den Minister eenigermate uitgebreid. Ik heb niet anders gezegd, dan wat ik nu herhaal, dat naar mijn meening de plicht van den ambtenaar niet ophoudt bij het sluiten van het bureau. Ook dit is hier niet tegengesproken. De heer Troelstra heeft hetzelfde met eenigszins andere woorden gezegd.

Maar wat blijkt nu meer en meer? Dat het bepalen van de juiste grenzen uitermate moeilijk is. De heer van Nispen tot Sevenaer heeft hedenmorgen verschillende citaten aan de Kamer medegedeeld Als daaruit iets blijkt, is het dit, dat het bepalen van de grens waar de vrijheid van den ambtenaar ophoudt, uitermate moeilijk is. Nu verwacht ik voor mij in dit opzicht veel meer van de instelling eener onpartijdige rechtspraak, dan van een poging tot formuleering in de wet.

Ik geloof dat een ambtenaar veel meer gewaarborgd zal zijn, indien ieder concreet geval wordt onderzocht door een onpartijdig rechtscollege, dan wanneer men tracht de verplichtingen nauwkeurig in wetsartikelen te formuleeren. Dat bedoelde ik ook, toen ik zeide, dat men onder de tegenwoordige omstandigheden, nu onpartijdige rechtspraak ontbreekt, er tegen moest opzien, van Regeeringswege te krasse maatregelen te nemen. De Regeering zelf erkent, dat het eigenlijk niet aangaat in een rechtstaat als de onze, dat de Regeering heeft te beslissen over de vraag, of de ambtenaar al of niet over de grens is gegaan. Wat nu de deelneming aan de actie van het Comité van verweer betreft, heeft de heer van Nispen voorgelezen wat ik den 7den April van het vorige jaar in deze Kamer gezegd heb. Ik meende hedenmorgen te kunnen volstaan met daarnaar te verwijzen; ik wil thans gaarne herhalen, dat ik ieder woord, toen gesproken, nog onderschrijf. Maar een ding moet men niet uit het oog verliezen, en dat heeft de heer van Nispen gedaan, namelijk dat de heer Lindeman niet was lid van dat Comité van verweer. Wanneer de heer Lindeman had deelgenomen aan alle maatregelen, die door dat comité beraamd werden, dan zou hetgeen ik den 7den April heb gezegd, op dien ambtenaar volkomen van toepassing zijn geweest. Maar dat is geenszins het geval. Lindeman is tot het Comité van verweer slechts in zeer verwijderde betrekking geweest. Hij is op 8 Maart te Gouda namens dat comité opgetreden. En terwijl nu de Minister aan den eenen kant al wat met dat comité in verband staat schildert met de zwartste kleuren, alsof er nooit in Nederland of elders geweest ware een zoo misdadige corporatie, heeft hij heden met dezelfde woorden gezegd: dat iemand optrad voor dat Comité van verweer is op zich zelf nu nog zulk een misdrijf niet.

Ik herhaal, ook na de nadere toelichting van den Minister, wat ik hedenmorgen zeide, dat de houding van de Regeering in deze mij moeilijk verklaarbaar voorkomt. Ik zou veel beter kunnen begrijpen, daargelaten nu hoe ik daarover oordeel, het standpunt hier ontwikkeld door den heer van Nispen. Wanneer inderdaad de Regeering van meening was, dat hier plaats had een onheilspellende samenzwering, dan was zij niet verantwoord, $2^1/_2$ dag op zijn allerminst te laten passeeren zonder dien ambtenaar te waarschuwen, dat hij bezig was aan zich zelf en aan den Staat te plegen een zeer zwaar vergrijp; wanneer dan die ambtenaar, trots die waarschuwing, toch ware opgetreden, dan ware natuurlijk de zaak geheel anders geweest.

Indien de Regeering inderdaad al wat het comité ondernam beschouwde als een onheilspellende samenzwering, dan ware niets anders mogelijk geweest dan te doen wat de heer van Nispen meende dat gedaan moest worden, den spreker van het comité uit den Staatsdienst ontslaan onmiddellijk na zijn optreden. En wanneer dit nu niet is het eigenlijk misdrijf van Lindeman, maar wel dat hij aan de Regeering zeide: ik ben u geen verantwoording schuldig, welnu dan had de man daarna onmiddellijk moeten zijn gekapitteld, en wel zeer ernstig, en speciaal over deze fout. Dat alles is echter niet geschied. Voor het misdrijf, waarvoor naar mijn meening voldoende ware geweest een herinnering, een vermaning, een berisping van Regeeringswege, daarvoor is toegepast — ik zal niet zeggen: een straf, om den Minister niet onaangenaam te zijn, maar — laat ik dan zeggen een maatregel die den man hoogst onplezierig trof; die qualificatie zal de Minister wel als juist erkennen.

Het is niet veel wat ik had aan te voeren. Maar zooals ik zeide, door den Minister is heden geen nieuw licht op de zaak geworpen, en ik meen mijnerzijds mijn afkeuring van het beleid der Regeering te moeten resumeeren in een motie, die ik aanstonds aan de Kamer ter overweging zal aanbieden.

Voordat ik dat doe, een enkel woord nog over den rechtstoestand van de ambtenaren in het algemeen.

Het doet mij groot genoegen, en ik constateer het met voldoening, dat de Minister uit het voorgevallene in deze zaak de overtuiging heeft verkregen, dat de rechtspositie der ambtenaren in Nederland behoort geregeld te worden, en dat de Regeering ernstig aan die regeling bezig is. En wanneer ik zeg, dat ik dit met genoegen gehoord heb, doe ik dat in de hoop dat de Regeering geheel zal terugkomen van de meening, op bladz. 68 Memorie van Beantwoording verkondigd; tot nu toe heeft de Minister de daar gehuldigde leer nog slechts gedeeltelijk verlaten.

Ik hoop, dat, wanneer de Regeering zich tot de bewerking van die stof zal zetten, zij zich spiegelen zal aan het voorbeeld van Duitschland. In Duitschland, waar men ook de eischen van discipline en hierarchie verstaat, heeft men de zaak zóó geregeld, als de Minister ook heden nog verklaard heeft het nimmer te kunnen doen. Ik wil hopen, en heb ook nu nog eenig vertrouwen, dat, wanneer de zaak nader wordt nagegaan, men erkennen zal dat de regeling in den geest der Duitsche wet zal behooren uit te vallen.

Over den tegenwoordigen rechtstoestand van de ambtenaren zal ik niet meer spreken. Er zal, wanneer zich onverhoopt opnieuw gevallen voordoen, gelegenheid zijn daarop terug te komen. Ik hoop dat niet alleen deze Minister, maar ook zijn ambtgenooten de welwillendheid zullen hebben, nog eens na te lezen wat ik hedenochtend dienaangaande gezegd heb en de citaten waarop ik mij beroepen heb.

Ik heb thans de eer de volgende motie aan het oordeel der Kamer te onderwerpen:

„De Kamer,

van oordeel, dat het optreden van den heer Lindeman tusschenkomst der Regeering wettigde, maar dat de gedragslijn, door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid gevolgd bij het onderzoek der handelingen van den leeraar Lindeman en bij het verleenen van ontslag aan dezen ambtenaar, niet geboden werd door den eisch van goed beleid,

gaat over tot de orde van den dag."

De *motie* van den heer Drucker wordt ondersteund door de heeren van Raalte, Bos, Troelstra en Dolk, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor deze motie gelijktijdig met de interpellatie te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft doen opmerken dat van den kant der sociaal-democratische sprekers niets gezegd is over het gepaste of ongepaste, over het smakelooze of niet-smakelooze van de uitdrukkingen van den heer Lindeman in de vergadering van den 8sten Maart.

Wanneer dit niet is gebeurd, dan is het allereerst hierom, omdat wij meenden, dat de Kamer zich over dergelijke aesthetische vragen absoluut niet heeft uit te spreken. Ik vraag, waar het heen moet, wanneer men in deze Kamer discussiën moest gaan openen over den aesthetischen kant van uitdrukkingen die in het openbaar door ambtenaren gebezigd zijn. Het is toch eigenlijk beneden de waardigheid van de Kamer, om zich daarmede bezig te houden.

Iets anders zou het zijn, wanneer het ontslag van Lindeman aan die uitdrukkingen te wijten ware geweest; maar nu de Minister uitdrukkelijk verklaard heeft, dat die uitdrukkingen niet de reden van het ontslag zijn geweest, nu heeft een debat over die uitdrukkingen met deze zaak niets te maken.

Wat men Lindeman vooral kwalijk neemt is, dat hij den Minister van Binnenlandsche Zaken zou hebben beleedigd door het aanhalen van de woorden van een ander, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken een bewust of een onbewust huichelaar zou zijn.

Nu wil ik er even aan herinneren dat deze zelfde uitdrukking ook door anderen dan sociaal-democraten tegenover den Minister van Binnenlandsche Zaken is gebruikt. Ik kan den heeren die daarvan meer willen weten, in overweging geven eens het bekende werk van dr. Vos van Amsterdam te lezen over de troebelen in de Nieuwe Kerk. Al de stukken pro en contra zijn daarin opgenomen. Men zal dan zien, dat de bewering, dat dr. Kuyper een bewust of onbewust huichelaar is, óók uit de pen van dr. Vos gevloeid is.

Wanneer dus de heer Kuyper zich in de eigenaardige bijzonderheid mag verheugen, dat personen van Christelijken en van onchristelijken, van geloovigen en niet geloovigen huize zich een dergelijke karakteriseering van hem nu en dan veroorlooven, dan moest dit voor de vrienden van den Minister een reden te meer zijn, om daar niet al te diep op in te gaan. En de Minister moest het in mij en mijn vrienden prijzen, dat wij het niet noodig hebben geacht, ons oordeel over de uitdrukkingen van den heer Lindeman op de vergadering van den 6den hier in het midden te brengen.

Allereerst moet ik nu tot mijn leedwezen constateeren, dat ik een vraag heb gesteld, waarop ik een antwoord heb verzocht, maar geen antwoord heb bekomen. Ik heb nl. de stelling uitgesproken, dat de quaestie van de rechtspositie der ambtenaren beheerscht moet worden door deze vraag. Wat is er noodig opdat een ambtenaar zijn functiën goed kunne waarnemen?

En nu heb ik den Minister gevraagd: kunt gij mij eenige feiten noemen waaruit blijkt, dat door het optreden van den heer Lindeman de goede waarneming van zijn functiën eenigszins in gevaar werd gebracht?

Daarop heeft de Minister het geraden geacht te zwijgen. De Minister heeft slechts goeds gezegd over de wijze waarop Lindeman zijne functiën heeft waargenomen; maar ik had gaarne gewild, waar dus omtrent het verledene in deze niets tegen den heer Lindeman was te ontdekken, dat de Minister dan eens had trachten aan te toonen, dat door het voorgevallene op 8 Maart de heer Lindeman in den vervolge voor zijn functie ongeschikt zou zijn geworden.

Daaromtrent echter hebben wij geen syllabe vernomen en ik geloof ook dat het den Minister zeer moeilijk zou zijn gevallen zelfs den schijn van een bewijs te produceeren, dat de heer Lindeman door zijn optreden voor het Comité van verweer eenigszins de goede waarneming van zijn functie heeft geschaad. Men kent mijn standpunt. Dit is niet wat de Minister als zoodanig tracht voor te stellen, dat de ambtenaar als particulier volkomen vrij zou zijn; neen, ik wensch ambtenaren, wien men hun werk met volle vertrouwen kan toevertrouwen en ik erken dat ook buiten den dienst dingen kunnen gedaan worden, waardoor de ambtenaar voor de goede waarneming van het ambt niet meer geschikt is. Ik wensch dit dan echter nader geconstateerd te zien, niet door het uitspreken eener vooropgezette meening, maar uit de ervaringen in de waarneming van het ambt zelf.

In plaats van op de eigenlijke quaestie in te gaan, heeft de Minister betoogd, dat de sociaal-democratsche arbeiderspartij zoo de partij opnam voor het Comité van verweer, terwijl ik op 10 Maart heb gezegd dat die beide lichamen niet met elkander vereenzelvigd mogen worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben mij niet bewust heden iets anders gezegd te hebben; ik heb het niet opgenomen voor het Comité van verweer, maar voor het recht van de ambtenaren om niet onrechtmatig uit hun positie te worden gejaagd en ik heb, waar men het optreden van het Comité van verweer eenigszins melo-dramatisch trachtte voor te dragen voor dit geval, getracht haar actie tot de juiste proportiën terug te brengen.

Ten opzichte van het Comité van verweer sta ik precies op hetzelfde standpunt als destijds.

Nu is het mij ook opgevallen dat de Minister niet erg vast was in het vermelden van de reden, waarom hij den heer Lindeman heeft moeten ontslaan.

Eerst in de stukken lezen wij, dat niet de beleedigende uitdrukkingen de oorzaak zijn van het ontslag — en dat meende ik ook —, maar het optreden voor het Comité van verweer; maar straks hebben wij gehoord, dat dit het ook weer niet was, want dat mocht een ambtenaar wel doen; maar dat de wijze waarop de heer Lindeman voor dat Comité was opgetreden de oorzaak van het ontslag was. Daarop kwam het aan: de heer Lindeman heeft op de vergadering van het Comité van verweer beleedigende uitdrukkingen zich laten ontvallen jegens een Minister.

Dat was dus de reden. Reeds hier druischt het een tegen

het ander in; maar als wij deze tegenstrijdige verklaringen hebben gehoord, komt de Minister ten slotte met iets nieuws en wel, dat de heer Lindeman, geroepen om verantwoording te doen aan zijn superieur, den Minister, heeft gezegd: ik ben u wegens mijn optreden in de vergadering van het Comité geen verantwoording schuldig, die verantwoording ben ik zoo noodig alleen schuldig aan mijn partij.

Het derde motief dat er hier door den Minister tusschen wordt geschoven, is dit, dat de weigering om over het optreden als lid van een politieke partij verantwoording aan zijn superieur af te leggen, een reden is, waarom een ambtenaar moet worden ontslagen. Dit nu is iets nieuws, en ik geloof, dat de Minister daarmede een absoluut onjuist standpunt inneemt. Ik zou de vraag willen stellen, wat de Minister zou denken van een ander geval.

Stel dat er is een liberale Regeering, die anti-revolutionnaire ambtenaren heeft. Denken wij ons nu een tijd als het jaar 1878, toen zulk een groote verontwaardiging werd opgewekt over de poging van de liberale Regeering, om het monopolie van de openbare Staatsschool te scheppen. Nu neemt een anti-revolutionnair ambtenaar een werkzaam aandeel in een groote en indrukwekkende volksbeweging tegen die dreigende schoolwet en laat zich daarbij sterke uitdrukkingen ontvallen, als er in den politieken strijd zoo licht vallen, en die, al worden zij bij rustige beschouwing wat te sterk geoordeeld, toch aan ieder gewoon mensch zijn geoorloofd, zonder dat hij zich daardoor moreel of sociaal verlaagd ziet. Nu komt echter de liberale Minister en zegt tegen dien ambtenaar: dat komt niet te pas; maar die ambtenaar zegt op zijn beurt: neem mij niet kwalijk, Mijnheer de Minister, wanneer gij aanmerking wilt maken op de vervulling van mijn functie, dan moet ik mij verantwoorden, en dan sta ik elk oogenblik daarvoor ter uwer beschikking; maar aan de actie tegen de schoolwet heb ik deelgenomen als politiek man, als politiek man ben ik aan mijn politieke partij verbonden, en aan haar ben ik zoo noodig verantwoording schuldig. Ik zou wel eens willen weten, of de Minister dan aanleiding zou vinden om te zeggen: dus gij erkent niet in alles aan mij verantwoording schuldig te zijn, aan mij als almachtig Minister, maar gij plaatst tegenover mij, Minister, de anti-revolutionnaire partij, en daarom ontsla ik u.

Ik geloof niet, dat de Minister die zienswijze bij nader nadenken zal willen vasthouden.

Want eigenlijk gezegd komt dit hierop neer, dat het dan gedaan is met de politieke onafhankelijkheid van de Nederlandsche ambtenaren. Dan eischt de Regeering voor zich op politiek gebied een recht op, wat voor ieder ander slechts toekomt aan de organisatie van zijn geestverwanten.

Nu had men hier niet te doen met een anti-revolutionnaire minderheid, die strijdt tot afwering van een dreigende schoolwet, maar men had hier te doen met een andere minderheid; doch overigens staan de gevallen geheel gelijk. De vraag blijft geheel dezelfde of de ambtenaar niet volkomen het recht heeft om over zijn politiek optreden niet verantwoording af te leggen aan zijn chef den Minister, maar de politieke organisatie waartoe hij behoort, te beschouwen als het orgaan, waaraan hij verantwoording schuldig is. Dit geldt niet uitsluitend voor den sociaal-democratischen ambtenaar, maar voor ieder tot welke partij hij behoort.

Men moet eischen dat op politiek gebied ieder dezelfde vrijheid heeft, in den kring der eigen geestverwanten als bijv. op godsdienstig gebied. Als de Minister eens tot iemand zeide: gij zijt lid geworden van een bepaalde godsdienstige secte en dit bevalt mij niet; en als die man dan antwoordde: daarmede hebt gij niets te maken, daar spreek ik met u niet over, zou de Minister dan zeggen: gij erkent dus nog een andere macht dan mij, namelijk den kring uwer organisatie op godsdienstig gebied? De heeren anti-revolutionnairen zijn altijd zoo naijverig geweest op de autonomie in dit opzicht, maar dezelfde toewijding en dezelfde overtuiging, die op godsdienstig gebied bij hen wordt aangetroffen, hebben wij op sociaal gebied, en wanneer een sociaal-democratisch onderwijzer in een hachelijken tijd met de arbeiders trouw aan zijn partij, medewerkt, al weet hij ook tegenover welke Regeering hij staat, dan wordt hij daarbij bezield door de beste gevoelens van het menschelijke hart en dan moet dit terrein even heilig en onaantastbaar zijn als dat wat gij opeischt voor uw godsdienst. Daarom moet ik ook sterk opkomen tegen de bewering van den Minister, dat aan Lindeman ontslag mocht worden gegeven, omdat hij weigerde, op politiek terrein in den Minister de hoogste autoriteit te erkennen.

De Minister zegt, dat de ambtenaar het Staatsgezag moet willen handhaven. Een ambtenaar, die dit niet kan doen, deugt niet als ambtenaar. Zooals een ambtenaar in vele diensttakken gekeurd wordt op zijn lichamelijke eigenschappen, zoo wordt nu de ambtenaar ook gekeurd op zijn verhouding tot het Staatsgezag. Gebeurt er nu zoo iets als met den heer Lindeman, dan is een herkeuring soms noodig en de voorgelegde verklaring was dan ook een herkeuring.

Het is òf een zeer bedenkelijke bewering, dat de ambtenaar het Staatsgezag moet willen handhaven òf zij heeft in het geheel geen beteekenis. Het laatste is het geval, als er mede bedoeld wordt: een ambtenaar moet zijn functie niet gebruiken om de bestaande organisatie van den Staat in de war te brengen. Zoolang wij niet een betere organisatie hebben, zullen wij de tegenwoordige moeten handhaven.

Wij kunnen niet vandaag alles afbreken en morgen een geheel nieuwe organisatie opbouwen. Als het dus de bedoeling is, dat men moet zorgen, dat de eene vorm van Staatsgezag in den anderen moet overgaan, dan beteekent de uitdrukking niets, want daarover zijn wij het allen eens. Maar de eigenlijke quaestie is deze, dat, wanneer de Minister spreekt van „Staatsgezag", hij bedoelt de partijen, welke op dit oogenblik toevallig dat gezag in handen hebben. De uitdrukking zou dan deze beteekenis hebben, dat alle ambtenaren moeten zorgen, dat het tegenwoordig Christelijk gezag moet worden gehandhaafd. Zoo in het algemeen genomen, zal de Minister zelf de uitdrukking wel niet voor zijn rekening willen nemen, dus de eisch is een, die òf niets beteekent, òf veel verder gaat dan de Minister zelf kan willen.

Lindeman is van oordeel, dat bij de tegenwoordige Regeeringspartij het Staatsgezag niet veilig is. Ik, en velen met mij, zijn dit met Lindeman eens. Nu heeft Lindeman, als ambtenaar, volkomen het recht om te trachten dat gezag zoo spoedig mogelijk in handen van anderen te doen overgaan.

Wij hebben nu van den Minister wel allerlei phrasen gehoord over schade, die is toegebracht door de algemeene werkstaking, maar wij hebben niet deze vraag hooren beantwoorden, wat nu het specifiek onzedelijke, misdadige of revolutionnaire is, wanneer een gedeelte der menschen zegt: wij steken de handen in den zak en werken niet, om zoodoende invloed te krijgen op den gang van zaken. Dit deed het comité en zoolang het verkeerde daarvan niet wordt aangetoond, geloof ik niet, dat de Minister er in slagen zal om zijn houding tegenover den heer Lindeman eenigszins aannemelijk te maken.

Verder heeft de Minister ook niet bewezen, dat hij goed heeft gehandeld met te trachten, de bekende verklaring los te krijgen.

Wel heeft hij aan het slot getracht ons in stemming te brengen, door zich voor te doen als iemand, die er veel verdriet van heeft gehad dat hij Lindeman dit moest aandoen. Maar daar komen wij niet verder mede. De vraag of de Minister een zachtaardig man is of niet, heeft ten slotte met de zaak niets te maken; waar wij wel mede te maken hebben, dat is de vraag, of de Nederlandsche ambtenaren mogen blootstaan aan inquisitorialen dwang en nu geloof ik, mèt den heer Drucker, dat de Minister met zijn herhaalden aandrang tot het teekenen van die verklaring, de grenzen van het geoorloofde volkomen is te buiten gegaan.

Ik heb er straks op gewezen, en daarop heeft de Minister ook niet geantwoord, dat wanneer de Minister niets anders had gevraagd dan de verklaring, dat de betrokken persoon voortaan niet meer aan dergelijke bewegingen zou meedoen, hij sterker zou hebben gestaan; maar hij is verder gegaan en in plaats van dezen man te vragen een verklaring omtrent daden, die al of niet van hem waren te wachten, is gevraagd een belijdenis — dit is een groot verschil — welke dan moest zijn precies het tegenovergestelde van alles wat hij tot dat oogenblik gedacht en gedaan had; is van hem geëischt, een beweging, waaraan hij had medegedaan en waarbij zijn partij was aangesloten, moreel te discrediteeren.

Dit alles is te erger, wanneer men weet dat de Regeering

in de laatste maanden dikwijls gebruik heeft trachten te maken van verklaringen van deelnemers aan de staking. Herhaalde malen konden wij van de Regeeringstafel hooren dat bij de Regeering verklaringen berusten van personen, die zeggen indertijd niet goed begrepen hebben wat er gebeurde, en misleid te zijn.

Had de heer Lindeman ook zoodanige verklaring gegeven, dan zou zij gevoegd zijn bij het dossier, waarmede men werkt tegen de sociaal-democraten; dan had de Regeering daarmede kunnen laten werken bij verkiezingen en dergelijke. Dan had kunnen gezegd worden: ziet ge wel, een ontwikkeld man heeft zelf verklaard, dat hij misleid is geworden en hij heeft zelf ingezien dat het een misdaad was.

Is er niet een luchtje aan deze zaak? Ik acht het een zeer vieze tactiek, dergelijke verklaringen uit te lokken? Ik ben er blijde om dat het niet gelukt is; niet omdat onze partij niet tegen dergelijke machinatiën bestand zou zijn; maar om den man zelf, dat hij voor de verleiding niet bezweken is en zich liever heeft laten wegjagen.

Er is nog gesproken over de regeling van de rechtspositie der ambtenaren. Welnu, ik hoop dat die regeling niet zal geschieden onder dit Ministerie en deze Kamer, want alles wat mij daaromtrent is gebleken, geeft den indruk dat een regeling door haar ontworpen, niet voldoende rekening zal houden met de vrijheid der ambtenaren. Daarom kan ik er mij voor het oogenblik niet warm voor maken.

Ik erken dat zij moet komen en ik ben het met den heer Drucker eens, dat het zwaartepunt gelegd zal moeten worden in het bestaan van een onpartijdig arbitraal college, want het administratief gezag heeft toch altijd een politieke kleur. Wanneer men daar zit, stelt men de zaak vaak zoo voor, alsof men in eens ontdaan zou zijn van alle mogelijke politieke allures. Neen, de politieke aap komt altijd weder uit den mouw. Al wil men nog zoo onpartijdig zijn, men blijft altijd een partij die aan het roer zit.

Daarom zal, wanneer een beslissing over de houding van ambtenaren geveld moet worden door colleges, welke door de politiek aan het roer zijn gekomen, altijd de politiek een hinderpaal zijn voor het recht der individuen, en is het wenschelijk de zaak zooveel mogelijk van de Regeering zelf los te maken.

De Minister zegt verder, dat het zoo moeilijk wordt om met de onder zijn Departement ressorteerende ambtenaren om te gaan, omdat de oppositie onder hen dagelijks toeneemt. Dit is een slecht teeken.

Kan de Regeering daaraan niet een weinig schuld hebben?

Kan de wensch om met behulp van de macht die men heeft de menschen stil en kalm te houden, kan daaruit niet precies het tegenovergestelde voortvloeien van wat men zou willen? Is door de geschiedenis van verleden jaar niet eenige overmoed bij de Regeeringspartij opgekomen; heeft zich het gezagsduiveltje niet te veel van de heeren meester gemaakt, en denkt men niet, dat als men de lui maar flink met den biceps aanpakt, op het voorbeeld van dr. Kuyper, de zaak wel in orde zal komen?

Dit zou ik tot slot van deze geheele beschouwing den Minister wel willen toevoegen: wanneer er is oppositie ook onder de ambtenaren, dan is de manier om die oppositie te bestrijden niet dat gij bij het bestaand onrecht, vermeend of niet, nieuw onrecht voegt, maar dan moet worden medegewerkt om de redenen voor oppositie en onrecht zooveel mogelijk weg te nemen.

Wat nu de zaak-Lindeman aangaat, daarbij heeft precies het tegenovergestelde plaats gehad. De heer Drucker heeft een motie ingediend in zake Lindeman, en ik moet mijn leedwezen betuigen, dat de heer Drucker gemeend heeft in die motie omtrent een bepaald punt in nadere beschouwing te moeten treden, waardoor het mij en mijn vrienden moeilijk gemaakt wordt onze stem aan de motie te geven. Wanneer de heer Drucker eenvoudig had geconstateerd, dat de gedragslijn van den Minister van Waterstaat niet geboden werd door den eisch van goed beleid, dan hadden wij onze stem aan de motie kunnen geven. Maar de heer Drucker heeft gemeend daaraan te moeten laten voorafgaan een oordeel over het optreden van den heer Lindeman, en wel in dien zin, dat dit optreden de tusschenkomst van de Regeering zou wettigen.

Nu wij weten waarin die tusschenkomst heeft bestaan, is het heel moeilijk het woord „tusschenkomst", zooals het in de motie staat, los te maken van de tusschenkomst die werkelijk heeft plaats gehad. Mochten misschien de heeren voorstellers er toe kunnen overgaan om het debat te beperken tot de tusschenkomst die heeft plaats gehad, en de vraag, of er nog een andere tusschenkomst mogelijk of wenschelijk ware geweest, buiten bespreking te laten, dan zouden wij onze stem aan de motie kunnen geven. Zoo niet, dan zijn wij aan ons standpunt, in deze zaak ingenomen, verplicht, een eigen motie voor te stellen.

Ik heb hiermede gezegd wat ik aan het adres van den Minister te zeggen had. Nu wensch ik te sluiten met een enkel kort woord aan het adres van den heer van Nispen tot Sevenaer.

De heer van Nispen tot Sevenaer is hier opgetreden met een redevoering tegen de sociaal-democratie, ik geloof de eerste die wij uit dien mond hebben vernomen. Toen ik hem daar zoo zag staan en *die groszen Worte* zoo *gelassen* hoorde uitspreken tegen de sociaal-democratie, kreeg ik den indruk, dat hij zelf een beetje verlegen was met de dappere dingen, die hij op zijn studeerkamer had uitgedacht en die hij nu van zijn papiertje moest aflezen. Want hij zette een gezicht als van een jonge dame die een liefdesverklaring uitspreekt. Maar hoe gemoedelijk en welwillend ook het gezicht was van dien geachten spreker bij het afsteken van zijn rede, was deze toch allesbehalve een liefdesverklaring aan het adres der sociaal-democratie. Mij rest, na wat Schaper daaromtrent gezegd heeft, niets anders dan in te gaan op een enkel punt, dat in het debat tusschen Schaper en den heer van Nispen niet geheel tot zijn recht is gekomen.

De heer van Nispen meende een rapport van de redactie van *De Nieuwe Tijd* als een soort officieel stuk van onze partij hier in de Vergadering te kunnen brengen. Welnu, die zaak is zoo: op het eerstvolgende internationale congres zal gesproken moeten worden over het standpunt van de sociaal-democratie ten opzichte van de politieke of algemeene werkstaking. Nu heeft onze partij nationaal en internationaal nog niet ten opzichte van dat vraagstuk een bepaald vast standpunt ingenomen. Verschillende partijen, o. a. de onze en de Fransche, moeten nu een rapport indienen bij het bureau voor dat congres, en nu heeft het bestuur van onze partij gemeend een basis te moeten hebben voor de behandeling van dat vraagstuk in onze eigen gelederen. Men heeft zich met dat doel gewend tot de redactie van *De Nieuwe Tijd*, maar met de uitdrukkingen in het ingediende rapport gebezigd — ook met die, welke de heer van Nispen heeft voorgelezen — heeft noch de Kamerfractie, noch de partijgenooten, die over dat rapport hebben vergaderd, zich kunnen vereenigen. Er zal nu een ander rapport komen en dan zal de heer van Nispen de juistheid mijner bewering wel inzien. Het is juist wat de heer Schaper heeft gezegd, nl. dat op dit rapport van de redactie van *De Nieuwe Tijd* geen conclusiën omtrent het standpunt der Regeeringspartij zijn te bouwen. De heer van Nispen had zelf kunnen merken, dat hetgeen hij gemeend heeft te kunnen distilleeren uit dat rapport, daaruit niet te distilleeren valt.

Waartoe tracht de geachte afgevaardigde dat rapport te gebruiken? Om te bewijzen, dat de sociaal-democraten voorstanders zijn van „geweld". In dat rapport wordt de politieke werkstaking een „geweldmiddel" genoemd. Daaruit blijkt alleen, dat de opsteller van dat rapport aan het woord „geweld" een andere beteekenis hecht dan die van lichamelijk geweld. De opsteller van dat rapport heeft blijkbaar veel Duitsch gelezen; hij leest zooveel Duitsche Marxisten, dat hij zelfs Duitsch gaat denken. „Die Gewalt" heeft een geheel andere beteekenis dan ons woord „geweld", zooals o. a. blijkt uit de uitdrukking „Staatsgewalt". Als „Gewaltmittel" zijn te beschouwen de politieke machtsmiddelen.

Ten slotte heeft de heer van Nispen de zaak zoo voorgesteld, alsof wij sociaal-democraten specialiteiten zijn in grove, onfatsoenlijke uitdrukkingen. Welnu, dat gun ik den geachten spreker, maar dit wil ik er aan toevoegen, dat, wanneer wij sociaal-democraten in het openbaar optreden om, zooals hij beweert, onze grofheden en verdachtmakingen jegens anderen uit te spreken, het onze vaste gewoonte is, de tegenstanders in de gelegenheid te stellen daartegen op te komen. De vraag daargelaten of wij van Katholieke zijde niet op veel genieperiger wijze en met veel meer leugens en verdachtmakingen worden aangevallen, dit staat vast, dat de Katholieken ons nimmer

de gelegenheid bieden tegen hun aanvallen op te komen. Wij mogen grof zijn, wij zijn in elk geval eerlijk en open; gij, Katholieken zijt misschien wat fijner, maar zij zijt listig en geniepig.

De heer **Heemskerk**: De heer Drucker heeft een motie ingediend, en wie een motie indient, vraagt een uitspraak van de Kamer. Dit geeft mij aanleiding met een enkel woord daarover te spreken. Ik kan daarbij kort zijn, omdat door die motie de zaak tot geringe proportiën is herleid.

Gelijk uit haar bewoordingen op afdoende wijze blijkt, is de quaestie van de vrijheid van den ambtenaar in dit geding niet betrokken. Dit is mij aangenaam. Het is ook naar mijn meening gewenscht aan de ambtenaren zooveel mogelijk vrijheid te laten; ik verbind daaraan mijnerzijds alleen de opmerking, dat de ambtenaren dan ook door hun optreden dit aan de Regeering mogelijk moeten maken. Maar de quaestie van de vrijheid van den ambtenaar is nu tusschen de Regeering en den geachten interpellant niet in het geding. Want hij wil in de eerste plaats de Kamer laten verklaren, dat het optreden van den heer Lindeman tusschenkomst der Regeering wettigde. Dit houdt in, dat de Kamer verklaart, dat de vrijheid van den ambtenaar in deze moet worden beperkt, want de tusschenkomst van de Regeering naar aanleiding van het optreden van een ambtenaar kan nooit eenige andere strekking hebben dan beperking van zijn vrijheid in dat opzicht. Welke maatregelen van repressie de Regeering nemen moge, beperking van de vrijheid zal het altijd zijn. De geachte interpellant noodigt dus eigenlijk de Kamer uit om uit te spreken, dat de quaestie van de vrijheid van den ambtenaar in deze zaak niet in het geding is.

Maar in het tweede gedeelte van de motie stelt hij voor een afkeurend, althans een niet goedkeurend, oordeel uit te spreken over de gedragslijn van den Minister van Waterstaat. Ik wil, wat de zaak betreft, hierover alleen zeggen, dat de door den geachten interpellant en andere sprekers geoefende critiek niet zeer veel indruk op mij gemaakt heeft. In de eerste plaats heeft men van sociaal-democratische zijde het steeds voorgesteld, alsof Lindeman ontslagen was, omdat hij beleedigende uitdrukkingen had gebruikt ten aanzien van den Minister van Binnenlandsche Zaken en ten aanzien van het leger of van de uniform waarin het leger gekleed is. Uit de stukken is echter duidelijk bewezen, dat die uitdrukkingen wel aanleiding zijn geweest voor de tusschenkomst van de Regeering, in zoover als deze zich daardoor tot het instellen van een onderzoek heeft genoopt gevoeld, maar niet aanleiding tot noch reden van het ontslag.

Van zijn zijde zegt de geachte interpellant; nu weet ik het niet: eerst begint men met die beleedigende uitdrukkingen, dan met het Comité van verweer, en eindelijk legt de Minister den nadruk op de verklaring van den heer Lindeman, dat hij het Comité van verweer en de sociaal-democratische arbeiderspartij als zijne superieuren beschouwde. Van andere zijde wordt geoordeeld dat de Regeering wel mocht ontslaan, maar dit dan veel vlugger had moeten doen.

Als men er zelf niet voor staat, is het altijd gemakkelijk aanmerking te maken op den loop der zaken, maar ik geloof, dat de gang van zaken hier zeer natuurlijk is. De ambtenaar doet iets, dat aanleiding geeft tot tusschenkomst der Regeering. Men schrijft een brief als begin van het onderzoek, maar dan komt er iets anders voor den dag, een ernstiger bezwaar. De Regeering tracht, lankmoedig, of het niet mogelijk is dit uit den weg te ruimen. Nu zegt men, dat Lindeman de gevraagde verklaring als man van karakter niet kon geven. Ik moet dat, in de veronderstelling waarin de verklaring gevraagd werd, uitdrukkelijk betwisten. Er werd, voor het geval dat hij zich vergist had, gevraagd, dat hij dat zou zeggen. Dat is niet in strijd met den plicht van een man van karakter. Indien hij meende, dat hij zich niet vergist had, kon hij die verklaring niet geven, maar anders wel. En ik vind, dat een man in zijn karakter veel hooger staat, als hij een vergissing erkent, dan wanneer hij deze niet erkennen wil.

Indien daarover verschil van meening bestaat, dan stel ik mij volkomen aan de zijde der Regeering. Met hen die meenen, dat men het best karakter toont door geen ongelijk te erkennen, wensch ik niet van één meening te zijn in deze zaak.

De heer **Troelstra**: Niemand heeft dat beweerd.

De heer **Heemskerk**: Ik meende dat het in deze Vergadering beweerd was door den heer Schaper. Indien de heer Troelstra meent, dat het niet zoo bedoeld is geweest door dien geachten spreker, dan is mij dit des te aangenamer, want het is mij in geen enkel opzicht te doen om eenige onaangenaamheid te zeggen aan een der geachte sprekers, ik wensch alleen mijn meening uit te spreken. Ik ga voort met den loop der zaak na te gaan.

In plaats, dat de heer Lindeman nu een geruststellende verklaring gaf, heeft hij het geschilpunt verscherpt, en daarop heeft de Minister gewezen, en dit geeft den geachten interpellant niet het recht te zeggen dat nu het bezwaar tegen de handelwijze van den heer Lindeman van karakter verandert. Op bladz. 60 van de Memorie van Antwoord tot hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1904 kan men lezen dat Lindeman schrijft in zijn brief van 17 Maart 1903: „dat ik alzoo, naar mijn bescheiden meening, rekenschap verschuldigd ben voor door mij al dan niet gesproken woorden *niet* aan mijn superieuren bij het landbouwonderwijs, maar in eerste en laatste instantie aan het Comité van verweer en de sociaal-democratische arbeiderspartij".

Wanneer nu een ambtenaar een dergelijke notie had en die openbaarde zich niet in daden, dan zou men zeggen: gedachten zijn tolvrij, maar de notie heeft zich inderdaad geopenbaard, heeft zich door daden leeren kennen. De Minister wijst in zijn schrijven van 9 Mei 1903 op het bedenkelijke van die zaak in verband met omstandigheden die naar buiten gebleken waren. En wat schrijft nu wederom de heer Lindeman? Den 28sten Mei 1903 schrijft hij het volgende (bladz. 64 der Memorie van Antwoord):

„In hoeverre nu Uwe Excellentie gerechtigd is uit mijn niet-onderteekening der voorgelegde verklaring te concludeeren, dat ik mij alsnog voorbehoud in den vervolge mijn medewerking te verleenen „aan soortgelijke misdadige pogingen als die van het Comité van Verweer uitgingen", zal ik niet beslissen. Wel wensch ik te herinneren aan het onderhoud van 30 April j.l., toen ik onder instemming Uwer Excellentie, naar ik meen, aantoonde, waarom niet te zeggen valt, welke mijn houding in de toekomst zal zijn, want ten eerste is niet te oordeelen over den aard en de samenstelling van zoo'n toekomstig Comité en ten tweede kan niet bewezen worden, of mijn partij bij dat totaal onbekende in de wolken hangende lichaam zal zijn aangesloten. Ik moet mij zoo sterk mogelijk verzetten tegen elke poging om mijn persoonlijk optreden los te maken van de tactiek der S. D. A. P.

Zoolang ik lid ben dezer vereeniging, zal ik, als een goed sociaal-demokraat mij solidair met haar hebben te betoonen."

Daarin wordt door den heer Lindeman zoo sterk mogelijk uitgesproken, dat hij leeft onder het tweeërlei recht, door den heer Troelstra hier geïntroduceerd verleden jaar bij het debat over de wet tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht.

In zekeren zin, zoo redeneerde hij, is de ambtenaar gehoorzaamheid aan de Regeering verschuldigd, maar waar het op een zaak als deze aankomt is hij gehoorzaamheid verschuldigd aan anderen, „in casu" aan de sociaal-democratische arbeiderspartij. Het is merkwaardig, dat van de vrijheid van de leden der sociaal-democratische arbeiderspartij eigenlijk niet veel te bespeuren valt. Men wil wel vrijheid van den ambtenaar tegenover de Regeering, maar zijn vrijheid tegenover de sociaal-democratische arbeiderspartij wil men blijkbaar niet.

En niet alleen, dat de heer Lindeman verklaart dat hij aan tweeërlei recht onderworpen is; hij voegt er zelfs bij, dat hij ook niet kan zeggen wat hij in de toekomst zal doen, omdat hij niet weet wat de sociaal-democratische arbeiderspartij hem in de toekomst bevelen zal.

Wanneer een ambtenaar iets gedaan heeft, dat zeer bedenkelijk geacht wordt, onder ernstige omstandigheden — waarover ik thans niet zal uitweiden — en er bij voegt dat hij ook voor de toekomst niets beloven kan, omdat hij niet weet wat de sociaal-democratische arbeiderspartij hem in de toekomst bevelen kan, dan is het duidelijk dat het feit daardoor niet van karakter verandert, maar eenvoudig verscherpt wordt.

Een man, zoo scherpzinnig als de geachte interpellant, behoefde, dunkt mij, niet te vragen, hoe de zaak in elkander zit.

Ik moet eerlijk zeggen dat hier mijns inziens geen reden is om de houding van den Minister af te keuren. Maar zelfs geheel afgescheiden daarvan, zou ik toch geen reden hebben vóór de motie te stemmen.

Het tweede deel luidt:

„maar dat de gedragslijn door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid gevolgd bij het onderzoek der handelingen van den leeraar Lindeman en bij het verleenen van ontslag aan dezen ambtenaar, niet geboden werd door den eisch van goed beleid".

Wat is nu in deze goed beleid? Uit de rede van den geachten afgevaardigde uit Groningen is mij werkelijk niet gebleken wat volgens hem hier goed beleid zou geweest zijn; ik geloof ook niet dat het gemakkelijk zoude zijn dit te zeggen. Men kan *a posteriori* gemakkelijk zeggen: wij vinden dat niet goed gehandeld is, maar wanneer men zelf voor het geval zit en zich daaruit allerlei gegevens ontwikkelen, is het zeer moeilijk te zeggen hoe men doen moet.

Dit heeft de geachte afgevaardigde zeer wel gevoeld. Ik veronderstel dat hij ook daarom zijn motie zoo heeft voorgesteld als hij gedaan heeft.

In den regel vraagt men bij een motie een uitspraak der Kamer; maar de heer Drucker vraagt wel in het eerste gedeelte zijner motie een uitspraak der Kamer en wel ten gunste der Regeering, maar waar hij critiek gaat oefenen over den weg dien de Regeering heeft gevolgd, neemt hij wel den schijn aan een uitspraak der Kamer te vragen, maar eigenlijk is het geen uitspraak die hij ons voorlegt. Het komt mij dus voor dat zijn voorstel niet aan de vereischten voor een motie voldoet.

Men zou wellicht, en daarmede eindig ik, over deze motie een motie kunnen aannemen, die ik niet zal voorstellen, maar even zal voorlezen, en die aldus zou kunnen luiden:

„De Kamer, van oordeel, dat het optreden van den heer Drucker als interpellant het voorstellen eener motie zijnerzijds wettigde, maar dat de redactie van de door dien afgevaardigde voorgestelde motie niet geboden werd door den eisch van de duidelijkheid, die het kenmerk is van de waarheid, gaat over tot de orde van den dag."

De **Voorzitter**: Door den heer Troelstra is een motie voorgesteld, luidende:

„De Kamer,
het ontslag van den heer Lindeman afkeurende,
gaat over tot de orde van den dag."

Deze *motie* wordt ondersteund door de heeren van Kol, Helsdingen, Hugenholtz en Melchers, en komt mitsdien in beraadslaging.

De **Voorzitter**: Ik stel voor ook deze motie gelijktijdig met de interpellatie te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor dat het ontslag van den heer Lindeman voldoende gemotiveerd is door de meedeeling van den Minister van Waterstaat, dat die leeraar, ter verantwoording geroepen, verklaard heeft alleen verantwoording schuldig te zijn aan de sociaal-democratische partij en aan het Comité van verweer.

Ik meen dat na die verklaring van den heer Lindeman zijn ontslag terstond moest volgen. Meent men, dat die ambtenaar ook na die verklaring nog in dienst had kunnen gehouden worden, dan wil ik voor mij verklaren, dat ik het gezag niet met gerustheid in handen zou zien van hen die van dat gevoelen zijn.

Maar nu volgt, wat m. i. het zwakke punt in de houding van den Minister is.

De Minister heeft aan den leeraar Lindeman ter teekening voorgelegd de bekende verklaring.

Nu neem ik gaarne aan, dat de Minister daarbij een goede bedoeling gehad heeft; dat het hem moeite kostte terstond ontslag te verleenen, en dat hij naar een uitweg gezocht heeft. Maar ik aarzel niet te zeggen, dat de Minister, dien weg inslaande, niet gelukkig geïnspireerd is geweest.

En nu de motie.

Ik ben het in zoover met den vorigen spreker eens, als hij beweert, dat de motie verduidelijking noodig heeft. De motie zegt: De Kamer, van oordeel, dat het optreden van den heer Lindeman „tusschenkomst" der Regeering wettigde, maar dat „de gedragslijn" door den Minister van Waterstaat gevolgd, „bij het onderzoek der handelingen van den leeraar Lindeman" en „bij het verleenen van ontslag aan dezen ambtenaar", niet geboden werd door de eischen van een goed beleid, gaat over tot de orde van den dag.

Nu zou ik willen vragen: wat wordt er in de motie afgekeurd, wat goedgekeurd? Keurt de motie goed het ontslag, dan keurt zij alleen af de handelingen van den Minister die bij het ontslag hebben plaats gehad, en bepaaldelijk het ter onderteekening aanbieden van de bekende verklaring.

Ik geloof dat het wenschelijk is dat daaromtrent een verklaring gegeven worde.

Wanneer in die motie alleen wordt uitgedrukt, dat men zich niet vereenigen kan met den uitweg dien de Minister gezocht heeft, dan zou ik voor mij willen verklaren, dat ik zelf geen noodzakelijkheid zou gevoelen tot het voorstellen van een *motie*.

Maar ik zou als eenmaal een motie voorgesteld is die niet anders uitdrukt dan wat ook mijn oordeel is, geen reden hebben om er tegen te stemmen. Maar dan alleen op deze voorwaarde, dat de redactie zóó werd gewijzigd, dat die bedoeling duidelijk bleek.

De heer **Nolens**: Mijnheer de Voorzitter! De omstandigheid dat ik om nadere inlichting te krijgen over deze motie het woord gevraagd heb, nadat reeds twee sprekers over de vaagheid daarvan hebben geklaagd, bewijst wel dat die motie aan onduidelijkheid lijdt. Zij is zeer omzichtig gesteld, maar indien men een motie omzichtig stelt, loopt men ook gevaar onduidelijk te worden. Voor degenen die uitgenoodigd worden om er hun stem over uit te brengen, is dat dan een moeilijk geval. Het is beter dat er eerst klaarheid over besta. Ik geloof dan ook dat de voorsteller van de motie niet alleen aan mij en aan de beide leden die voor mij hebben gesproken, een dienst zal bewijzen, maar ook aan vele andere leden der Kamer, indien hij klaar en duidelijk zijn bedoeling uitspreekt ook in de motie zelf.

Ik spreek nu niet over de onduidelijkheid, waarop reeds door de heeren Heemskerk en Mees is gewezen, maar er wordt gezegd in het slot, „dat de gedragslijn door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid gevolgd enz. niet geboden werd door den eisch van goed beleid".

Wat beteekent dat?

Waren er meer gedragslijnen die hadden kunnen gevolgd worden door den Minister, zoodat de een goed was en ook de andere? Wil het zeggen, dat nu de Minister deze eene gedragslijn gekozen heeft, hij iets gedaan heeft wat goed is geweest, maar hij ook iets anders had kunnen doen, wat ook goed was, zoodat men kan zeggen, dat deze gedragslijn niet geboden was door den eisch van goed beleid, maar een andere gedragslijn had kunnen gekozen worden?

Is dat de bedoeling?

Dan zegt dit gedeelte der motie eigenlijk niets en zou ik er geen bezwaar in hebben om als het noodig was, mijn stem er aan te geven.

Of wel is de beteekenis, dat er een andere gedragslijn was, die de Reering niet gekozen heeft, een gedragslijn die de goede zou geweest zijn, zoodat de Regeering deze niet kiezende, die gedragslijn niet volgende, geacht moet worden in strijd te hebben gehandeld met den eisch van goed beleid?

Indien dat de beteekenis is dan natuurlijk zal voor ieder die zijn stem aan die motie geeft, daarin liggen opgesloten dat hij de gedragslijn van de Regeering en haar beleid in deze afkeurt.

Het komt mij voor dat dit laatste wel de bedoeling van den voorsteller der motie zal zijn, maar ik zou gaarne met zekerheid vernemen, of dat werkelijk het geval is en dan zou ik wenschen dat die bedoeling ook in de motie werd uitgedrukt, opdat ook de buitenwereld kunne beoordeelen waarover wij gestemd hebben.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Mijnheer de Voorzitter! Het was tot dusver niet de gewoonte in deze Kamer om in het debat aanmerking te maken op het uiterlijk, waarmede men in deze Vergadering verschijnt. Vandaag hebben wij echter een afwijking van dien regel gezien.

Ik wil in het midden laten of het wenschelijk is op dien weg voort te gaan.

Ik heb heden in ieder geval twee aanmerkingen over mijn uiterlijk moeten genieten, namelijk van de heeren Schaper en Troelstra. Nu wil ik gaarne trachten mij te fatsoeneeren naar den zin van de heeren, wanneer zij slechts willen aangeven in in welken zin dan. De heer Schaper heeft mij toch genoemd een buldog, en de heer Troelstra zeide, dat ik er uitzag als een jonge dame die een liefdesverklaring doet. Nu weet ik toch waarlijk niet, hoe ik mijn gezicht moet veranderen om bij de heeren in de gunst te komen, in het genre buldog of in het genre jonge dame.

Den heer Schaper moet ik mijn verontschuldiging aanbieden.

Ik heb gezegd, dat speciaal de ontwikkelde leden van de sociaal-democratische partij, wanneer zij oorspronkelijk komen uit andere klassen dan de arbeiders, zich toeleggen op het zoeken naar krasse en scherpe uitdrukkingen. De heer Schaper heeft zich dit aangetrokken en gezegd: doe ik dat dan ook niet? Ik erken ongelijk, Mijnheer de Voorzitter! Het is waar, ook de heer Schaper doet dit, en ik maak hem dan ook mijn excuses, dat ik hem niet genoemd heb.

De heer Schaper heeft dus erkend, dat de leden van de sociaal-democratische partij zich dikwerf schuldig maken aan het gebruik van krasse uitdrukkingen. De heer Schaper zegt daar, dat doet uw partij ook, pater Wijers doet het eveneens. Ik antwoord den heer Schaper, dat pater Wijers van niemand de opdracht daartoe heeft gekregen; ik weet niet of hij de uitdrukkingen heeft gebezigd die de heer Schaper hem toedicht, maar zoo hij die uitdrukkingen heeft gebezigd, dan worden die zeker door de Katholieke partij zoo beslist mogelijk afgekeurd, terwijl de heeren van de sociaal-democratische partij die hier zitten, niet alleen goedkeuren dat dergelijke uitdrukkingen worden gebezigd, maar er aan anderen ook een verwijt van maken, wanneer men onderstelt, dat zij dergelijke uitdrukkingen niet bezigen en het als een eer voor zich opeischen dat zij dit wel doen.

De heer Schaper heeft verder gezegd, dat ik geen bewijzen heb aangevoerd voor mijn beweren, dat de sociaal-democraten zich vaak bedienen van beleedigingen en krasse uitdrukkingen. Ik zou mij kunnen beroepen op het ontwerp tot herziening van het Vierde Boek van het Wetboek van Strafrecht, waarin staat, dat men niet iets behoeft te bewijzen dat van algemeene bekendheid is. Wanneer de heeren er echter op gesteld zijn, kunnen die bewijzen nog bij massa's worden gevonden. Uit hetgeen ik om mij hoor zeggen blijkt, dat de heeren het genoeg bewezen achten, dus zal ik er verder over zwijgen.

De heer Schaper heeft er mij een kras verwijt van gemaakt dat ik heb aangehaald een rapport door de redactie van de *Nieuwe Tijd* opgemaakt op verzoek van en uitgebracht aan het partijbestuur van de sociaal-democratische partij. Ik begrijp dat verwijt niet. Ik heb verwezen naar de meening van den heer Drucker, om een oordeel te hebben van een man die tot oordeelen alleszins is bevoegd.

En daarnaast heb ik aangehaald het oordeel van de redactie van de *Nieuwe Tijd;* dat zijn de kopstukken van de socialistische partij. Ik spreek nu niet tegen, dat in de vergadering waarop de heer Schaper doelde dat stuk in de *Nieuwe Tijd* ten deele is afgekeurd, maar dat neemt toch niet weg, dat de kopstukken van de sociaal-democratische partij de staking van April hebben aangemerkt als een aanslag tegen den Staat; zij waren het dus geheel eens met hetgeen daaromtrent door den heer Drucker is gezegd. De heer Troelstra heeft later dit citaat in den hoek trachten te stoppen door te zeggen, dat de woorden geweld en gewelddadig niet moeten worden opgevat in de beteekenis van geweld en gewelddadig, maar dat wij hier hebben te denken aan het Duitsche woord die Gewalt. Na die mededeeling geloof ik dat de heeren die zooveel internationale relaties hebben, beter zullen doen, wanneer zij later weer eens een rapport hebben op te stellen, dit dan te doen in de internationale taal die onder hen gebruikelijk is, want wanneer wij moeten zoeken naar de beteekenis van Nederlandsche woorden door te vragen welke beteekenis in Duitschland wordt gehecht aan het daarmede overeenstemmende woord, dan wordt het voor ons Nederlanders zeer moeilijk. En als wij in de Kamer hier zulk een rapport al niet kunnen verstaan, hoe moeten dan de arbeiders het doen, die in zulk een rapport hun richtsnoer moeten vinden?

De heer Schaper heeft geparodieerd mijn gezegde, dat de Minister wat krachtiger had kunnen optreden. Ik behoef daarover niet uit te weiden; de geachte afgevaardigde uit Groningen heeft duidelijk aangegeven, wat ik daarmede bedoelde en dat ik niet bedoeld had: maak den heer Lindeman maar dadelijk af, zonder meer.

De heer Drucker heeft verklaard, dat wat hij gezegd had over het Comité van verweer niet van toepassing was op den heer Lindeman, omdat deze van het comité geen lid was. Dit heb ik ook allerminst beweerd en zelfs niet gepoogd den indruk te vestigen alsof ik dit wel bedoelde. Ik heb alleen willen aantoonen, welke de meening was van den heer Drucker over het optreden van het comité en gezegd: tot dit optreden heeft de heer Lindeman medegewerkt en later heeft hij zich bereid verklaard steeds dit optreden goed te keuren en er weder aan mede te doen, zoo het geval zich weer voordeed.

Met de motie kan ik niet medegaan, ofschoon ik heb afgekeurd het optreden van den Minister, waar ik liever had gezien, dat dit optreden wat doortastender was geweest. De motie is m. i. vaag en onzeker en bevat ook allerminst wat men in de motie had mogen verwachten, een opgave van hetgeen de heer Drucker gewenscht had, dat de Minister wel had gedaan. De toelichting van den heer Drucker was ook allerminst beslist en krachtig. Waar ik den Minister gemis van krachtdadigheid verweet, treft ditzelfde verwijt den heer Drucker bij de toelichting van zijn motie.

Ik heb mijn meening gezegd over het al of niet juiste van het verleenen van het ontslag aan een heer Lindeman. Ik kan alleen medegaan met een motie, die onomwonden uitspreekt, dat dit ontslag gemotiveerd is.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Het gemompel van de leden bewijst, dat mijn spreken minder welkom is; toch meen ik dit te moeten doen, uit goedhartigheid tegenover den heer van Nispen tot Sevenaer. Niet dat wij ons geraakt gevoelen door zijn woorden, maar hij heeft werkelijk een goeden raad noodig, en dat nog wel van een sociaal-democraat.

Wij bedienen ons niet als hij, van uit hun verband gerukte woorden; wij knutselen niet met zinnetjes, in het gebruik waarvan de geachte afgevaardigde en zijn partijgenooten specialiteiten zijn geworden. Wij staan in deze ook hooger dan sommige personen van dit Kabinet, en wij laten dergelijke kleinzielige aanvallen eenvoudig over ons heenglijden. Maar aan dergelijke beschuldigingen is toch een grens en ik meen het recht te hebben den heer van Nispen toe te zeggen: spreek niet van den strop in het huis van een gehangene! of wil men het anders uitdrukken: ruim eerst den berg van vuilnis op voor uw eigen deur, eer gij een ander van mindere reinheid beschuldigt. Want als men een bloemlezing zou willen maken van de geniepige, lasterlijke verdachtmakingen, die van Katholieke zijde in Nederland en andere landen tegenover ons en onze partijgenooten worden uitgesproken, zou men heel wat kunnen opdisschen.

Ik zal dit niet doen, maar wil alleen aanhalen enkele woorden om te bewijzen hoe de houding was van Katholieke personen, die onder bisschoppelijken zegen in Bretagne zijn opgetreden tegen de autoriteiten. Hoe de geloofsgenooten van den heer van Nispen onlangs nog spraken van een premier van het Fransche Kabinet als van een „*verrader, een renegaat, een held van bloedbaden*". Was dat toen geen aanranding van het gezag, ook daar heerschende „door de gratie Gods"?

Ik heb naast mij hun gedicht, waarin gezegd wordt, dat zij de wapenen zouden laten zegenen en scherpen om sluipmoorden te plegen. De aanhaling is vrij wel woordelijk, maar ik zal ze niet verder voorlezen. Verder wordt er gezegd:

„Ja, Combes tot brij geslagen zal bekeerd zijn,
De armoe zal er morgen van verwittigd worden.
Maar *deze brij* — het zij zonder schaamte gezegd,
Snel moet hij weggestopt worden — *als een kreng.*"

Zoo spreken de Fransche Katholieken van het hoofd hunner Regeering.

En hoe is het in Nederland tegenover ons?

Ik wil hier slechts een enkele zinsnede aanhalen uit velen, die ter mijner beschikking staan.

Het is een aanhaling uit een strooibiljet van de 's Hertogenbossche „Propagandaclub onder bescherming van den H. Thomas van Aquino", waarin onder andere gezegd wordt:

„De socialisten zijn niet anders dan revolutionnairen.

Zoo'n revolutionnair kunt gij u moeilijk anders voorstellen, dan met eenige bloedvlekken op zijn kleeding.

Hij denkt aan koning- en priestermoord.

Een socialist loopt rond als de duivel". Enz.

Het is genoeg om aan te toonen, dat de Katholieken alle recht missen om ons dergelijke verwijten te doen als de heer van Nispen deed. Zeer zeker, ik ontken het niet, dat wij sociaaldemocraten vaak scherpe woorden gebruiken, maar de heeren hebben dat aan zich zelf te danken. Men zou hier kunnen toepassen wat Uilenspiegel zeide: „Ik maak het er ook naar." Wanneer zelfs een zoogenaamd wetenschappelijk *Katholiek Sociaal weekblad* voortdurend persoonlijke en geniepige aanvallen doet van het minste allooi, die men in Asmodée zou denken te vinden, dan meen ik wel het recht te hebben de Katholieken en den heer van Nispen toe te voegen: „Gij ziet wel den splinter in het oog van een ander, maar den balk in uw eigen oog ontdekt gij niet."

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer u het stellig wenscht, dat ik nu nog het woord voer, ben ik daartoe bereid. Intusschen de geheele Kamer zal begrijpen, dat, wanneer men naar aanleiding van de verschillende bedenkingen tegen de motie ingebracht, nog eens met elkaar van gedachten wil wisselen, de tijd daartoe ontbroken heeft.

Ik zou u dus wel willen verzoeken, indien het mogelijk is, deze discussie morgen voort te zetten.

De **Voorzitter**: Ik aarzel aan dit verzoek te voldoen, omdat ik meen, dat het debat vrijwel is uitgeput, en ik vrees, dat wij morgen in herhalingen zouden vervallen.

Daarom zou ik gaarne den heer Drucker verzoeken zijn rede voort te zetten.

De heer **Drucker**: Wanneer u er dan bepaald op gesteld is de beraadslaging heden te doen eindigen, zal ik mij er toe bepalen enkele bedenkingen tegen mijn motie ingebracht, in het kort te beantwoorden. Ik zal niet ingaan op de geestigheid van den heer Heemskerk, die een motie heeft voorgelezen, maar niet heeft ingediend. Het zou dan ook een eigenaardige motie zijn geweest!

De motie waarover het debat loopt, moet, dunkt mij, voor degenen, die de beraadslagingen gevolgd hebben, volkomen duidelijk zijn. Ik wensch dit met een enkel woord aan te toonen.

Ik ben hedenochtend in mijn eerste rede, tot inleiding van het debat, reeds uitgegaan van de stelling, door den heer Heemskerk als iets bijzonders geaccentueerd, maar, naar het mij voorkomt, door verreweg de meesten onderschreven, dat namelijk de vrijheid der ambtenaren niet is onbeperkt.

Welnu, wanneer dan ambtenaren daden verrichten, zooals de leeraar Lindeman verricht heeft en verricht heeft in een tijd, als waarin men verleden jaar leefde, dan is er, naar het mij voorkomt, alle aanleiding voor de Regeering, die aan het bewind is, om die ambtenaren ter verantwoording te roepen, dat wil zeggen, in concreten vorm die ambtenaren bij zich te laten komen, ze toe te spreken, te vermanen, kortom te doen wat noodig is om hen in herinnering te brengen, dat inderdaad hun vrijheid niet onbeperkt is.

Dat heb ik hedenochtend gezegd, en dat is neergelegd in de eerste zinsnede van mijn motie. Daar staat: „de Kamer, van oordeel, dat het optreden van den heer Lindeman tusschenkomst der Regeering wettigt". Er staat niet *de* tusschenkomst, en dit is door den heer Troelstra zoo straks niet in het oog gehouden. Tusschenkomst is hier bedoeld als tusschenkomst in het algemeen. Geheel losgemaakt van hetgeen door de Regeering is gedaan, wil de motie eenvoudig zeggen: in het gebeurde lag aanleiding voor den Minister, dien ambtenaar bij zich te laten komen, hem toe te spreken en hem te herinneren aan het bestaan van verplichtingen voor den ambtenaar, ook buiten zijn eigenlijken dienst.

Nu zegt de heer Heemskerk: dan geeft ge dus toe, dat de ambtenaar in zijn vrijheid beperkt is. Zeer zeker doe ik dat. Maar nu maakt het voor dien ambtenaar toch een groot verschil, of hij in zoo'n geval ter verantwoording wordt geroepen, wordt berispt of vermaand, dan wel of op hem wordt toegepast de kapitale straf van „naakt aan den dijk te worden gezet".

De heer Heemskerk vraagt: wat wilt ge dan eigenlijk? Ik meen dit hedenmorgen duidelijk gezegd te hebben. Ik kan mij voorstellen tweeërlei. Vooreerst, dat, zooals de heer van Nispen tot Sevenaer heeft ontwikkeld, de Regeering kort en krachtig uitspreekt, dat dergelijke handelwijze in een ambtenaar niet kan worden geduld en dat hij dus den Staatsdienst moet verlaten. In de tweede plaats kan ik mij voorstellen — en dit zou naar mijn meening in het geval-Lindeman de juiste wijze van doen zijn geweest — de toediening eener vermaning of berisping van den ambtenaar. Ik geloof, dat ik in mijn vorige redevoeringen mijn meening duidelijk heb uitgesproken en dat deze in de motie kortelijk is saamgevat.

In zooverre zou ik kunnen medegaan met de andere motie, die van den heer Troelstra, dat ook ik afkeur het ontslag, maar ik blijf er nog prijs op stellen, te doen uitkomen, dat ik dit doe in het verband waarin ik het gezegd heb. Ik wil niet afkeuren tusschenkomst der Regeering in den zin dien ik zooeven nog nader omschreef, maar wel wat door de Regeering is gedaan.

Hoe men daarin onduidelijkheid kan zien, is mij niet duidelijk.

Ik wensch intusschen een kleine wijziging in mijn motie voor te stellen. In plaats van „niet geboden werd door den eisch van goed beleid", dient gelezen te worden „niet beantwoordt aan de eischen van goed beleid".

Het is een zuiver redactioneele wijziging.

Ik meen, dat iedereen, nu die motie zoo ligt en na de toelichting vooral, kan begrijpen wat daarmede is bedoeld.

De **Voorzitter**: De heer Drucker heeft zijn motie gewijzigd, zoodat aan het slot in plaats van „niet geboden werd door den eisch van goed beleid", gelezen wordt: „niet beantwoordt aan de eischen van goed beleid".

De heer **Mees**: Zooals ik zeide, kan ik niet goedkeuren dat de Minister na de verklaring van den heer Lindeman, die hij mededeelde, nog een uitweg gezocht heeft, eer hij tot definitief ontslaggeven overging, in den vorm van de verklaring, die hij dien ambtenaar ter onderteekening voorlegde. Ik herhaal het, ik zou evenwel geen roeping gevoeld hebben omtrent dit punt zelf een motie voor te stellen, maar ik zou ook geen bezwaar gehad hebben voor dergelijke motie te stemmen, als zij de bedoeling ondubbelzinnig uitdrukte.

Nu evenwel de heer Drucker, behalve op een ondergeschikt punt van redactie, de motie niet alleen niet heeft gewijzigd, maar uitdrukkelijk verklaarde dat hij het ontslag van den heer Lindeman afkeurt, en derhalve afkeurt wat ik voor mij meen te moeten goedkeuren, nu is het voor mij niet twijfelachtig, dat ik niet anders dan tegen de motie kan stemmen.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Eindelijk is nu na het lange debat de zaak wat duidelijker geworden.

Het doet mij genoegen, dat de heer Troelstra een motie heeft voorgesteld, die ons onomwonden zal laten oordeelen over de hoofdzaak waarover het hier eigenlijk gaat, het af- of goedkeuren van het ontslag van den heer Lindeman. Ik zal natuurlijk over die zaak niet meer spreken, maar stemmen tegen die motie.

Wat de motie van den heer Drucker aangaat, zoo komt het mij voor, dat ik ook vóór die motie niet zal kunnen stemmen, vooreerst om de reden zooeven opgegeven door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, maar ook om deze reden.

Thans is de tucht over ambtenaren niet geregeld bij de wet, maar wij zijn het er over eens, dat desondanks de Regeering bevoegd is de tucht over haar ambtenaren uit te oefenen. Maar nu moet men ook de gevolgen van een niet wettelijke regeling aanvaarden. Wanneer de zaak niet bij de wet geregeld is, blijft natuurlijk aan de Regeering de keuze van de wijze waarop zij de tucht wil uitoefenen. Ik zou derhalve niet licht kunnen afkeuren een wijze van handelen van de Regeering, tenzij

duidelijk kon worden aangetoond, dat zulk een handelwijze bepaald in strijd is met een of ander door ons allen als juist erkend beginsel.

Ik wil er b. v. op wijzen, dat naar mijn meening, wanneer er zal zijn een tuchtwet, daarin ook als beginsel zal moeten worden opgenomen, dat van den beginne af aan vaststaat op welken grond iemand voor zijn superieur wordt geroepen ten einde op hem de tuchtwet toe te passen. De grondslag van de tuchtactie moet vaststaan. Toch kan over de vraag of dit noodig is verschil van gevoelen bestaan. De wet zal het misschien aldus bepalen, maar men heeft geen recht tegen welke Regeering ook te zeggen: gij hadt het beginsel, dat niet wettelijk vaststaat en waarover verschillend geoordeeld wordt, thans reeds moeten toepassen. Mij komt het voor, dat op het oogenblik waarop men den ambtenaar ter verantwoording roept het feit waarop men de vervolging grondt moet vaststaan, en dat dit moet blijven de grondslag van de actie. Maar over zulke quaesties kan niet bij motie worden beslist.

Er is nog een bezwaar. Wanneer de meerderheid der Kamer het niet eens is met de houding van de Regeering, dan wordt die meerderheid gevormd door twee groepen; die het weer onderling niet eens zijn, vermits de eene groep meent, dat de Regeering krachtiger had moeten optreden, terwijl de andere groep van oordeel is, dat zij te kras is opgetreden. Deze beide groepen worden dan door de motie vereenigd, maar dan heeft die motie, waarin staat dat de houding der Regeering niet beantwoordt aan de eischen van goed beleid, geen gezonden zin. Duidelijk moet zijn wat daaraan wel beantwoordt of op welk punt de Regeering gehandeld heeft in strijd met een door ons allen als juist erkend beginsel. Hoe men over deze zaak ook oordeele, voor mij staat vast, dat ik vóór deze motie niet zal kunnen stemmen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *motie* van den heer Troelstra wordt met 70 tegen 14 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Asch van Wijck, Okma, Roessingh, van der Vlugt, Sluis, van Gijn, van Styrum, Travaglino, van Löben Sels, Pompe van Meerdervoort, de Savornin Lohman, Willinge, Krap, Fruytier, van Vliet, van Dedem, van den Berch van Heemstede, Brummelkamp, Röell, Duymaer van Twist, van Alphen, Dolk, van de Velde, van Limburg Stirum, Hennequin, Aalberse, Michiels van Verduynen, de Vries, Kolkman, van Raalte, Tydeman, de Ram, Lucasse, van Veen, van Karnebeek, de Ridder, de Boer, Smidt, van der Kun, Rink, de Klerk, Passtoors, van Wichen, Janssen, Beckers, Mutsaers, Zijlma, Bolsius, Raymakers, de Waal Malefijt, van den Heuvel, Brants, Talma, de Stuers, van Vlijmen, Bijleveld, Smeenge, Staalman, Nolens, Drucker, Mees, van Nispen tot Sevenaer, Fock, Schokking, van Foreest, van Bylandt, van Heemstra, Goeman Borgesius, Cremer en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Helsdingen, Troelstra, Bos, Lieftinck, ter Laan, Pijnacker Hordijk, Hugenholtz, van Kol, Melchers, Verhey, van der Zwaag, Schaper, Nolting en Ketelaar.

De *gewijzigde motie* van den heer Drucker wordt met 72 tegen 12 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Mees, van Nispen tot Sevenaer, Fock, Verhey, Schokking, van Foreest, van der Zwaag, Schaper, van Bylandt, van Heemstra, Helsdingen, van Asch van Wijck, Okma, Troelstra, van der Vlugt, Sluis, van Gijn, van Styrum, Travaglino, van Löben Sels, Pompe van Meerdervoort, ter Laan, de Savornin Lohman, Willinge, Krap, Fruytier, van Vliet, van Dedem, van den Berch van Heemstede, Brummelkamp, Röell, Duymaer van Twist, van Alphen, van de Velde, Hugenholtz, van Limburg Stirum, van Kol, Hennequin, Aalberse, Michiels van Verduynen, Melchers, de Vries, Kolkman, Tydeman, de Ram, Lucasse, van Veen, van Karnebeek, de Ridder, de Boer, van der Kun, Rink, Passtoors, Cremer, van Wichen, Janssen, Beckers, Mutsaers, Zijlma, Bolsius, Raymakers, de Waal Malefijt, van den Heuvel, Brants, Talma, de Stuers, van Vlijmen, Bijleveld, Smeenge, Staalman, Nolens en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Drucker, Nolting, Ketelaar, Roessingh, Bos, Lieftinck, Dolk, Pijnacker Hordijk, van Raalte, Smidt, de Klerk en Goeman Borgesius.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer den Minister namens de Kamer dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*: bladz. 1572, kol. 1, reg. 42 v. o., staat: op inderdaad onberispelijke; lees: op inderdaad onbegrijpelijke wijze.

In de redevoeringen van den heer *Schokking*:

bladz. 1527, kol. 2, reg. 38 v. b., staat: den; lees: de;

aldaar, reg. 39 v. b., staat: bezitten; lees: bezetten;

bladz. 1529, kol. 1, reg 4 v. b., moet het streepje wegvallen en geplaatst worden voor de woorden: ik erken enz. op regel 5;

aldaar, reg. 5 v. b., staat: niet; lees: ofschoon niet;

aldaar, reg. 7 v. b., staat: waarde, van mannen die; lees: waarde van mannen, die;

bladz. 1543, kol. 1, reg. 37 v. o., staat: medegedeelt; lees: medegedeeld.

67ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 17 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerp; 3°. Telegraafovereenkomst; 4°. verzoekschriften; 5°. en 6°. adhaesieverklaringen; 7°. protest tegen het ontwerp tot wijziging der Drankwet. — Interpellatie van den heer Mees betrekkelijk de besteding van gelden uitgetrokken voor den Rotterdamschen Waterweg. — Behandeling en aanneming van onderscheidene wetsontwerpen. — Beslissing genomen omtrent de behandeling van Regeeringsbescheiden. — Verslagen over verzoekschriften. — Aanvang van behandeling van het wetsontwerp tot aanvulling van de wet op de vermogensbelasting.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 73 leden, te weten de heeren:

Janssen, Arts, Mutsaers, van Asch van Wijck, Raymakers, van Vlijmen, Bolsius, de Boer, Passtoors, Zijlma, Fruytier, van Wichen, Nolens, Rink, Bijleveld, Mees, de Klerk, Roessingh, van Foreest, Fock, Sluis, Ketelaar, Okma, Krap, Pompe van Meerdervoort, van der Vlugt, van Vliet, van de Velde, van Bylandt, van Sasse van Ysselt, Helsdingen, Goekoop, van Idsinga, Brants, Bos, Staalman, van Alphen, van Veen, Talma, de Savornin Lohman, Cremer, Travaglino, Tydeman, van Nispen tot Sevenaer, Brummelkamp, van den Berch van Heemstede, van Dedem, van Limburg Stirum, Hubrecht, Drucker, Dolk, van Gijn, Röell, ter Laan, Melchers, Kolkman, van Löben Sels, van der Zwaag, Michiels van Verduynen, van der Kun, de Stuers, Pijnacker Hordijk, Duymaer van Twist, Willinge, van Raalte, Goeman Borgesius, de Ram, Schokking, Nolting, Verhey, van Karnebeek en Smidt,

en de heeren Ministers van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van de heeren van Kol, Schaper en Hennequin, wegens ambtsbezigheden; van den heer Troelstra, wegens ongesteldheid, ook volgende dagen; van den heer van Wassenaer van Catwijck.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

2°. een Koninklijke boodschap, ten geleide van een wetsontwerp, houdende verklaring van het algemeen nut der onteigening voor het maken van bovengrondsche werken ten behoeve van de mijn, bij Koninklijk besluit van 8 Januari 1903 (*Staatsblad* n°. 4) voor ontginning van Staatswege aangewezen (Staatsmijn *B*), daaronder begrepen de aanleg van een spooraansluiting aan den ontworpen zijtak van Heerlen naar de mijn Carl, van den spoorweg Sittard—Herzogenrath.

Dit wetsontwerp zal met de daarbij behoorende stukken worden gedrukt en rondgedeeld; het wetsontwerp zal naar de afdeelingen worden gezonden;

3°. een missive van den Minister van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van een afschrift van de te Londen op 6 Juli 1903 der internationale telegraafconferentie tusschen Nederland en Duitschland gesloten overeenkomst, strekkende tot verlenging van de op 13/16 Maart 1891 geteekende en op 20 Juli 1896 verlengde en gedeeltelijk gewijzigde conventie, betreffende het telegraafverkeer tusschen evengenoemde landen.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. twee verzoekschriften betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van:

de besturen van de afdeelingen Rheden en Delft van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap.

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissie van Rapporteurs;

5°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en den secretaris van de afd. Zwolle der Sociaaldemocratische Arbeiderspartij;

den voorzitter en den secretaris van de Amsterdamsche Pakhuisknechten-vereeniging „Mercurius";

b. aan het adres van het bestuur der Pensioenvereeniging betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

J. Stolk, ontvanger der registratie te Woerden, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78).

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. een missive van burgemeester en wethouders van Warnsveld, ten geleide van een besluit van den raad dier gemeente van 5 Maart 1904, houdende adhaesiebetuiging aan het wetsontwerp betrekkelijk de opheffing der tollen op den straatweg Deventer—Zutphen—Winterswijk naar de Pruissische grenzen

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. een missive van L. Massizzo, secretaris van de Vereeniging „Onderling Belang" (vergunninghouders), ten geleide van een aantal lijsten met 6872 handteekeningen, als protest tegen het ontwerp-Drankwet.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is:

I. De INTERPELLATIE van den heer Mees over de wijze waarop de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid van plan is de gelden te besteden, die bij de begrooting voor het loopende jaar zijn toegestaan voor onderhoud, herstel en verbetering van de werken van den waterweg van Rotterdam naar zee.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank der Kamer voor het mij gegeven verlof om een vraag tot den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid te mogen richten. Ik zal van

het mij verleende verlof een bescheiden gebruik maken en mijn vraag slechts kortelijk toelichten.

In den toelichtenden staat en Memorie van Toelichting tot de loopende begrooting is vermeld dat in den post voor onderhoud, herstel en verbetering van den Rotterdamschen Waterweg, een som begrepen is van f 150 000 voor de uitvoering van baggerwerk tusschen Rotterdam en den mond, *met inbegrip van den aanleg van lage dammen.*

In de Memorie van Toelichting verzekert de Minister dat het in zijn bedoeling ligt „in 1904 aan den rechteroever wederzijds de haven van Maassluis eenige lage dammen te maken, ter voorkoming van de vorming aldaar van diepe geulen buiten het vaarwater, welke dammen, in vereeniging met de daartegenover reeds aanwezige en nog in dit jaar (dat was 1903) aan te leggen dammen, een beteren toestand van dit vak, thans het minst gunstige van den Rotterdamschen Waterweg, naar mag verwacht worden, blijvend zullen waarborgen."

Bij het Voorloopig Verslag werd erkend, dat het noodige gedaan moet worden om den Waterweg in goeden toestand te houden, maar de vrees uitgesproken dat de belangen van Maassluis daaronder schade zouden kunnen lijden.

De Minister heeft toen in de Memorie van Beantwoording gezegd, dat de Regeering ook vroeger reeds getoond heeft met de belangen van Maassluis rekening te willen houden; maar is opnieuw getreden in een ontwikkeling van de noodzakelijkheid om door het leggen van dammen aan den rechteroever wederzijds van Maassluis den toestand van het riviervak bij Maassluis duurzaam te verbeteren.

Bij de discussie over de begrooting heeft de Minister, in antwoord op een opmerking van den heer Brummelkamp, opnieuw getoond — en het is billijk — dat hij de belangen van den Waterweg zooveel mogelijk met die van Maassluis wilde vereenigen, en te gemoet komen aan de bezorgdheid van die gemeente.

De Minister heeft verklaard dat hij de werking van de dammen aan den linkeroever wilde afwachten, eer tot het leggen van de dammen aan den rechteroever werd overgegaan.

Ik veronderstel dat het daarmede in verband staat, dat nog geen aanbesteding heeft plaats gehad van het werk, waarvoor, gelijk ik herinnerde, bij de begrooting een krediet toegestaan is. Het komt mij intusschen voor, dat het dringend noodig is dat thans overgegaan worde tot het leggen van de ontworpen dammen aan de rechterzijde der rivier.

Want wat is de toestand? Terwijl bijna op de geheele rivier een diepte gevonden wordt van 75 d. M. onder laag water, is er een riviervak bij Maassluis, waar niet meer gevonden wordt dan een diepte van 64 à 65 d. M. Het spreekt vanzelf dat die meerdere diepte van 75 d. M. over bijna de geheele lengte van de rivier volkomen nutteloos is, wanneer er een gedeelte is — zij het ook een klein — waarvan de diepte maar 64 à 65 d. M. is.

Bij een goeden toestand van den Rotterdamschen Waterweg is niet alleen betrokken het transito-vervoer, maar zijn ook, en in toenemende mate, de belangen van onze Nederlandsche industrie betrokken. Onze Nederlandsche nijverheid heeft zich in de laatste jaren op verblijdende wijze ontwikkeld en haar export-artikelen zijn aanzienlijk toegenomen. En men weet het, onder de Nederlandsche havens mag Rotterdam wel de grootste, ook voor uitvoer van goederen van Nederlandschen oorsprong genoemd worden.

Ik behoef niet te zeggen, dat ook de aandacht van het buitenland voortdurend gevestigd is op den toestand van den waterweg en dat, indien zich daarin eenige storing voordoet, aan de concurreerende havens ten goede komt, ten nadeele, niet alleen van ons transito-vervoer, maar ook van den uitvoer onzer eigen producten.

Ik wensch op een voorbeeld te wijzen.

De Oost-Aziatische stoomschepen van de Hamburg-Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij en van den Noord-Duitschen Loyd doen regelmatig op hun uitreis Rotterdam aan. Ook bij het aandoen van Rotterdam door die booten is het belang van de exporteurs van fabricaten van Nederlandschen oorsprong zeer betrokken. Ik wensch op enkele artikelen van Nederlandsch fabricaat te wijzen die met die booten geëxporteerd worden. Ik noem o. a. kunstmest, manufacturen, jenever, aardewerk, melk, lijm, kaarsen, strookarton, stijfsels, sigaren, gloeilampen, verduurzaamde levensmiddelen, margarine.

Zullen de booten van die Oost-Aziatische lijnen regelmatig hunne afvaarten van Rotterdam kunnen onderhouden, dan is het volstrekt noodzakelijk, dat ook het riviervak waarop ik wees, in duurzaam goeden toestand worde gebracht.

Thans laat de zekerheid dat o. a. de Oost-Aziatische booten voldoende diepte in de geheele rivier zullen vinden te wenschen over. Het bleek nog onlangs. Weinige weken geleden moest een stoomschip van de Hamburg-Amerika-maatschappij, *de Artemisia*, Rotterdam aandoen, om daar bijlading op te nemen. Het bleek dat dat schip, nadat het te Rotterdam zijn bijlading had ingenomen, een diepgang had van 82 d.M. Onder normale omstandigheden zou het niet mogelijk geweest zijn om met dien diepgang dat schip naar zee te brengen. Het toeval wilde, dat samentroffen een springtij en westenwind. Dit alleen maakte het mogelijk het waagstuk te ondernemen, maar ik geloof niet dat het een tweede maal zou ondernomen worden. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer stoomvaartlijnen er niet op kunnen rekenen een vereischte diepte op alle deelen van den waterweg te vinden, zij spoedig hun afvaarten naar elders, vooral naar Antwerpen, zonden verleggen.

Waarschijnlijk zal de Minister zich wel door de ingenieurs van den waterstaat voortdurend op de hoogte hebben laten houden van den toestand van het riviervak bij Maassluis. Ik zou nu tot den Minister de vraag willen richten: Is het niet noodzakelijk zoo spoedig mogelijk over te gaan tot den aanleg van de dammen wederzijds de haven van Maassluis, waarvoor op de loopende begrooting gelden zijn uitgetrokken?

Het zal mij aangenaam zijn het antwoord van den Minister op die vraag te vernemen.

De **Voorzitter**: Is de Minister bereid terstond op de gedane vraag te antwoorden?

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Gaarne, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Het is der Kamer bekend, dat aanvankelijk de bedoeling was, overeenkomstig het rapport van de Staatscommissie van 1877, den waterweg bij laagwater geschikt te maken voor schepen van 65 d.M. diepgang.

Intusschen is sedert dien tijd de scheepvaart zoodanig uitgebreid en is het charter der schepen zooveel grooter geworden, dat de behoefte gevoeld werd aan een grootere diepte, die men heeft meenen te mogen stellen op 75 d.M. onder laag water, dus ongeveer 10 d. M meer.

Die diepte blijvend te verkrijgen door uitvoering van baggerwerk alleen, bleek onmogelijk. Men heeft daarom getracht het baggerwerk te steunen door den aanleg van lage dammen, waardoor de stroom meer in de richting van de vaargeul zou worden geconcentreerd

De sedert 1892 daaromtrent genomen proeven hebben inderdaad een zeer bevredigende uitkomst opgeleverd, zoodat mijn geachte ambtsvoorganger in het jaar 1899 dan ook het voorstel heeft gedaan om te trachten op die wijze een doorgaande diepte te verkrijgen van den waterweg van 75 d.M. onder laagwater, in een vaargeul van 200 M. breedte. Dat werk is thans zoover gevorderd, dat — behoudens eenige kleine tekortkomingen van weinig beteekenis op andere plaatsen — men zich zou mogen verheugen in het bereiken van de gewenschte doorgaande diepte, ware het niet dat in het vaarwater bij Maassluis en op het Zuiden, nog drempels voorkomen. Op die plaatsen is de toestand niet zooals hij moest zijn. Bij Maassluis wordt thans nog een diepte van minder dan 65 d.M. onder laagwater aangetroffen, hetgeen mij aanleiding heeft gegeven om bij de indiening van de begrooting sommen aan te vragen om ook vóór die plaats een toestand te verkrijgen, als op het overige gedeelte van den waterweg is bereikt. Mede is een krediet aangevraagd voor den aanleg van twee lage dammen aan den linkeroever op het Zuiden, om ook daar den toestand blijvend te verbeteren.

Behalve de uitvoering van baggerwerk zou, ter hoogte van Maassluis, het werk bestaan uit den aanleg aan den rechteroever van acht dammen, ter wederzijden van de haven. Intusschen, zooals de heer Mees herinnerde, heb ik gemeend in de zitting van 23 December jl. de verzekering te kunnen geven, dat met dit werk eerst zou worden aangevangen, nadat zou zijn gebleken, dat dit volstrekt noodig was; dat men alzoo zou afwachten welke de resultaten zouden zijn van het leggen van de destijds reeds in uitvoering zijnde en thans gereed gekomen twee laatste dammen, aan den linkeroever, tegenover Maassluis.

Sedert zijn evenwel, in opdracht van het Departement, in den laatsten tijd peilingen verricht, op 7—9 Maart jl., welke hebben aangetoond, dat de dammen aan den linkeroever niet de uitwerking hebben gehad, die men er van verwachtte, zoodat het noodig werd dadelijk over te gaan tot het maken van de dammen aan den rechteroever.

De uitkomsten dier peilingen hebben het bewijs geleverd, dat vóór Maassluis minder diepte dan 65 d.M. onder laag water wordt aangetroffen, terwijl zij tevens hebben doen zien, dat de diepe knil langs Maassluis, buiten het eigenlijke vaarwater gelegen, belangrijk in oppervlakte is toegenomen, wat beteekent stroomafzuiging ten nadeele van het vaarwater.

Dientengevolge mag men niet alleen niet meer hopen op een voldoende uitwerking van de twee laatste dammen aan den linkeroever, maar zal het dringend noodig zijn het advies van den waterstaat te volgen en aanstonds over te gaan tot het aanleggen van de acht dammen aan den rechteroever.

Voor de aanbesteding van dat werk zijn reeds de noodige voorbereidende maatregelen genomen. Aanleiding tot een spoedige besteding werd toch gevonden in de omstandigheid, waarop ook de geachte afgevaardigde uit Rotterdam heeft gewezen, dat zich speciaal in den laatsten tijd de behoefte sterk heeft doen gevoelen, om de gewenschte diepte voor den waterweg zoo spoedig mogelijk te verkrijgen, nu zich het verblijdend verschijnsel heeft voorgedaan dat bij onzen transito-handel niet alleen, gelijk vroeger, de invoer zeer belangrijk is, maar ook de uitvoer zeer sterk toeneemt. En juist voor diepgeladen schepen die zeewaarts gaan, is het verkrijgen van een genoegzame diepte over den geheelen waterweg van eminent belang, omdat men binnenkomende met hoog water, met het tij medegaat, terwijl men, met een diepgeladen vaartuig bij hoogwater van Rotterdam naar zee vertrekkende, kans loopt juist op de drempels te komen, wanneer het water reeds vallende is. In verband met de verblijdende toeneming van den uitvoerhandel van Rotterdam, waarbij het geheele land is betrokken, zou het niet langer verantwoord zijn den aanleg van de dammen voor Maassluis uit te stellen, en zal dan daarmede ook de grootst mogelijke spoed worden betracht.

Ik meen hiermede de vraag van den geachten afgevaardigde te hebben beantwoord.

De heer **Brummelkamp**: Mijnheer de Voorzitter! Het is geenszins om het betoog van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam te verzwakken, dat ik het woord heb gevraagd, want de Waterweg is een nationaal belang en moet natuurlijk op de vereischte diepte worden gehouden, vooral na de zeer verblijdende mededeeling van den Minister betreffende de toeneming van den exporthandel. Daarover zullen wij het allen wel eens zijn. Nu het echter blijkt, dat men vroeger zal moeten overgaan tot het uitvoeren van de werken die noodig zijn om den Waterweg op de vereischte diepte te houden, dan de Minister bij de begrootingsdiscussie in December meende, nu mag ik zeker wel den Minister even herinneren aan de belofte toen door Zijn Excellentie afgelegd.

De Minister zeide 23 December: „Indien men mocht vreezen dat de haven Maassluis ten gevolge van den aanleg der dammen door meerdere aanslibbing minder diep zal worden, dan kan worden medegedeeld, dat zeer zeker op de belangen van die haven gelet zal worden, daar deze met het oog op het loodswezen den Staat niet onverschillig is." En verder zeide de Minister: „Alleen zal worden nagegaan, in hoever de toestand van de haven minder zal zijn geworden, als gevolg van het maken van de dammen aan den rechteroever en of dientengevolge aan Maassluis eenige steun zou behooren te worden verleend."

Mocht er dus gevaar ontstaan voor aanslibbing of verzanding van de haven te Maassluis, dan geloof ik dat het voldoende zal zijn, dat ik met dit enkele woord den Minister zijn belofte in herinnering heb gebracht, en wensch ik Zijn Excellentie alleen te vragen, voor het groote belang van den waterweg, het kleinere belang van de haven te Maassluis niet uit het oog te willen verliezen.

De heer **Mees**: Ik kan er mij toe bepalen den heer Minister dank te zeggen voor de mededeelingen die hij heeft gedaan. Tot mijn genoegen blijkt uit die mededeelingen, dat het thans bij den Minister, op grond van de dringende rapporten van den waterstaat, vaststaat dat het noodig is zoo spoedig mogelijk over te gaan tot het leggen van de dammen aan den rechteroever wederzijds Maassluis, en dat reeds voorbereidende maatregelen zijn genomen om tot aanbesteding over te gaan.

Het antwoord van den Minister heeft mij geheel bevredigd.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid:* Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij genoegen, dat mijn antwoord op zijn interpellatie den geachten afgevaardigde uit Rotterdam bevredigd heeft. Het is mij aangenaam een even bevredigende verklaring te kunnen geven aan den geachten afgevaardigde uit Loosduinen. De zaak is deze: Ik heb gezegd in de vergadering van 23 December: „Indien men mocht vreezen dat de haven te Maassluis ten gevolge van den aanleg der dammen door meerdere aanslibbing minder diep zal worden, dan kan worden medegedeeld, dat zeer zeker op de belangen van die haven gelet zal worden, daar deze met het oog op het loodswezen den Staat niet onverschillig is." Aangezien die verklaring geschiedde in de onderstelling van het maken der dammen, spreekt het vanzelf, dat nu die onderstelling haar toepassing zal vinden, ook overeenkomstig het toen gesprokene en het verder medegedeelde zal worden gehandeld.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer dank ik den Minister voor de gegeven inlichtingen.

II. Het wetsontwerp tot AANVULLING EN VERHOOGING VAN HET IXDE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904. (69

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch speciaal een woord te zeggen over dat gedeelte van het wetsontwerp, dat handelt over de vernieuwing van het westelijk viaduct te Amsterdam. Ik zal niet spreken over de vraag, of het werk zal worden gegund aan een landgenoot dan wel aan een vreemdeling. De deskundigen moeten daarin de keuze maar doen. Maar ik wensch den Minister twee vragen te stellen, waarvan er een reeds gesteld is in het Voorloopig Verslag en de andere, die belichaamd is in een adres van de Grondwerkersvereeniging „St. Leonardus", te Amsterdam.

Op bladz. 3 van het Voorloopig Verslag wordt gevraagd, „of afdoende maatregelen zijn genomen ter bescherming van de werklieden die voor den gevaarlijken arbeid der fundeering zullen worden aangenomen". Want mocht het werk gegund worden aan een vreemdeling, dan acht ik het zeer gewenscht van onze zijde duidelijk uit te spreken, dat wij er prijs op stellen dat doeltreffende maatregelen genomen worden in het belang der werklieden bij dit gevaarlijke werk.

De zaak is niet nieuw en onze ingenieurs zullen wel een antwoord weten te vinden op tal van vragen die zich daarbij voordoen. Maar ik wil enkel de aandacht vestigen op het gevaar waaraan de werklieden blootgesteld zijn, een gevaar, dat voorkomt uit de wijze waarop gewerkt moet worden. Er zal nl. gewerkt worden op pneumatische wijze, zooals men dat noemt. Dat wil zeggen, om door middel van samengeperste lucht uit een besloten ruimte het water te verwijderen, om zoodoende de werklieden in de gelegenheid te stellen het noodige werk te doen verrichten. Daarvoor is noodig een lichaam, wat werkkamer wordt genoemd en waarin de werklieden beneden op den grond het werk doen. Dat lichaam of die werkkamer wordt

gevuld met samengeperste lucht. Nu komen die werklieden niet in eens onder den invloed daarvan, maar op geleidelijke wijze, want op die werkkamer zijn schachten of kokers aangebracht, welke worden afgesloten door luchtsluizen. Die luchtsluizen zijn voorzien van een portaal met twee deuren; terwijl nu in de luchtsluizen samengeperste lucht aanwezig is, wordt het voorportaal in verbinding gebracht met de buitenlucht; wanneer nu de arbeiders zich langs het voorportaal naar binnen begeven en de buitendeur achter zich gesloten hebben, wordt het voorportaal gaandeweg met geperste lucht gevuld, de arbeiders dalen dan langs trappen of door middel van bakken naar beneden en komen dan geheel onder den invloed der samengeperste lucht.

Iedereen nu die onder den invloed van samengeperste lucht is geweest, weet, dat men daarvan duizelingen krijgt, prikkeling in de gewrichten enz. Volbloedige menschen zijn er in het geheel niet tegen bestand, zoodat men krachtige menschen tusschen de 20 en de 40 jaar zal moeten nemen, die vooraf medisch zullen onderzocht moeten worden. Daarom zou ik den Minister wel willen voorstellen rekening te houden met de maatregelen, welke ik zoo vrij ben hem hier op te geven.

Vooreerst moeten de menschen verzekerd zijn tegen ongelukken, maar vooral moet men letten op den arbeidsduur. Het werken in de werkkamers kan men slechts een paar uur, 2, 3, hoogstens 4 uren volhouden en daarna zullen de menschen minstens 8 uren rust moeten hebben. Het spreekt vanzelf, dat de werktijd geregeld moet worden naar de diepte. Hoe dieper de klokken of werkkamers komen, des te korter kan men het er in uithouden. Ik zou dit met voorbeelden kunnen toelichten.

Verder wenschte ik den Minister te vragen, om te zorgen, dat er maatregelen genomen worden, om ongelukken te voorkomen en ook, dat er in de buurt een lokaal is, waar verbanden geneesmiddelen en liefst ook een deskundige aanwezig is.

Verder moeten de werklieden, wanneer zij boven komen, voorzien worden van warme kleeding en moet er in de nabijheid zijn een lokaal, waar zij zich kunnen verfrisschen.

Dit zijn de maatregelen welke ik zelf heb opgeteekend, maar ik heb ook nog in de Februari-aflevering van „De Natuur" eenige maatregelen gelezen van technischen aard, van de hand van den luitenant-ingenieur Rückert, welke ik ook onder de aandacht van den Minister wensch te brengen.

Hij verzoekt namelijk ruime luchtsluizen te maken, met gemakkelijke schutkamers; verder moet de samengeperste lucht zooveel mogelijk worden afgekoeld en er moet gezorgd worden, dat bij het schutten elke twee minuten de druk hoogstens 1 atmosfeer zal kunnen verschillen. Verder zorg te dragen voor goede verlichting en ventilatie. En hiermede, Mijnheer de Voorzitter, kan ik mijn eerste vraag besluiten.

Nu de tweede, welke niet voorkomt in het Voorloopig Verslag, maar is gericht in den vorm van een adres aan den Minister.

Deze komt hierop neer, om in de bestekken en voorwaarden voor de herstellingswerken aan het viaduct de bepaling te willen opnemen, dat zooveel mogelijk worden geweerd die grondwerkers die van heinde en ver komen en van het eene werk naar het andere trekken, ten gevolge waarvan de gezeten en gehuwde grondwerker gewoonlijk van het werk wordt buiten gesloten.

Dit is een punt van zeer groot belang voor de Amsterdamsche werklieden, vooral voor de grondwerkers. Het geval doet zich voor bij groote werken, dat bijna altijd dezelfde ploegen aan het werk zijn.

De quaestie is deze. Er zijn twee categorieën van grondwerkers. Vooreerst de jongere grondwerkers, die, zooals ik zeide, van de eene plaats naar de andere gaan, in keten wonen en in den kost bij den ploegbaas en zijn vrouw zijn. Daarnaast heeft men de gehuwde grondwerkers, die te Amsterdam waren.

Nu volgt hieruit, dat de ploegbaas er groot belang bij heeft dat die bij hem inwonende arbeiders worden aangenomen bij de groote werken en de gehuwden worden uitgesloten. Daarom zou ik den Minister willen vragen, met het oog op het belang dat Amsterdam bij dit werk heeft en met het oog op de werkloosheid die vaak heerscht onder de Amsterdamsche grondwerkers, zoodanige maatregelen te willen nemen, dat in de eerste plaats de gehuwden aangenomen worden als Amsterdamsche ingezetenen. De Minister zou daardoor een veel voorkomende misstand herstellen.

De heer **Hubrecht:** Dit wetsontwerp heeft groote belangstelling gewekt, welke eensdeels gemotiveerd wordt door het aanzienlijk aangevraagd bedrag, voor welk bedrag niet verkregen wordt een afdoende verbetering van het Centraalstation te Amsterdam, maar waardoor voor dit station slechts op zeer kleine schaal eenige verbetering in de toegangssporen zal worden verkregen.

Op dit punt wensch ik echter thans niet nader in te gaan, omdat door den Minister vooral in de Memorie van Antwoord afdoende de noodzakelijkheid van dit werk is aangetoond. Ik volsta met het in hooge mate te betreuren, dat een dergelijke aanzienlijke uitgaaf noodig is om voorzieningen aan te brengen in een toestand, die, zooals de Minister zegt, een gevolg is van het door de Staatsingenieurs niet voldoende rekening houden met de bijzondere omstandigheden, waarin de westelijke viaduct verkeerde.

Anderdeels is die belangstelling opgewekt door de opdracht van het werk aan den ingenieur Zschokke. In het Voorloopig Verslag en vooral in de pers is hiertegen een storm opgegaan; men zag daarin een miskenning der Nederlandsche ingenieurs en aannemers; mijns inziens volkomen ten onrechte. Duidelijk is in de Memorie van Antwoord uiteengezet, dat noch onze ingenieurs noch onze aannemers zich gepasseerd behoeven te gevoelen, en ik breng den Minister een woord van dank voor de samenstelling dier Memorie en de deugdelijke rescontreering van bijna alle in het Voorloopig Verslag te dier zake opgenomen bedenkingen.

Het is dan ook ter appreciatie van het gerezen verzet opmerkelijk, dat de oppositie in de pers op een enkele uitzondering na, gezwegen heeft toen de Memorie van Antwoord was verschenen. Waar ik hier spreek over het oordeel, zooals het in menig orgaan is gegeven, is het niet ongewenscht er de aandacht op te vestigen, dat in het vaktijdschrift *De Ingenieur*, van den beginne af aan, en wel op gronden die in menig opzicht overeenkomen met die van de Memorie van Antwoord, de opdracht aan den ingenieur Zschokke is verdedigd.

Te recht wordt er in de Memorie van Antwoord op gewezen, dat in het jaar 1891 reeds aan de ingenieurs der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij is gevraagd het indienen van plannen, en dat alleen omdat de Spoorwegmaatschappij de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van die plannen niet op zich wilde nemen, van de uitvoering dier plannen niets is gekomen. Daarna zijn in 1902 opnieuw door ingenieurs van diezelfde Maatschappij plannen gemaakt. Door de Maatschappij — ik neem aan door haar ingenieurs — is echter toen verzocht dat aan een specialiteit inlichtingen zouden worden gevraagd en wanneer nu dat advies is gevolgd, dan kan, waar die door den Staat gekozen deskundige een geheel andere wijze van uitvoering van het werk voorstelde, mijns inziens niet gesproken worden van een miskenning en voorbijgaan van Nederlandsche ingenieurs, althans niet van hen die hier in de eerste plaats door hun werkkring, door hun bekendheid met hetgeen als zorg voor het ongestoord voort te zetten verkeer in het oog moest worden gehouden, in aanmerking moesten komen. En bovendien, het plan nu aangenomen, is aan het oordeel van Hollandsche ingenieurs onderworpen en heeft hun instemming verkregen. Is het krenkend voor Hollandsche ingenieurs wanneer men hen het laatste woord geeft, niet laat *ontwerpen* maar *beoordeelen*? en aan dat oordeel de verantwoordelijkheid verbindt?

De vraag is nu verder of nadat besloten was het advies en de aanbevolen werkwijze van den heer Zschokke te volgen, het gewenscht kon zijn, de uitvoering van het werk op te dragen aan Hollandsche aannemers. Ik acht het een verdienste van de Memorie van Antwoord, dat in antwoord op de gestelde vragen zeer duidelijk is in het licht gesteld wat Hollandsche aannemers op dit gebied hebben gedaan. Uit die Memorie blijkt, dat groote bruggen door vreemden pneumatisch zijn gefondeerd, dat bij een paar andere bruggen de hulp van vreemdelingen is ingeroepen, en dat alleen bij de brug te Westervoort, bij die te Velzen en bij de brug voor de tram te Spijkenisse de uitvoering der pneumatische fondeering door Nederlanders zonder hulp is geschied.

Maar verder blijkt dat de uitvoering van het werk, zooals zij door den specialen deskundige wordt voorgestaan, en zooals zij zal plaats hebben, nog nimmer aan Hollandsche aannemers i.

opgedragen; dat dit stelsel van pneumatische fondeering geheel nieuw is, en dat onze aannemers dus ook wel niet in het bezit zullen zijn van de outillage, noodig voor de uitvoering van zulk werk. Lag het nu, Mijnheer de Voorzitter, niet voor de hand, te vreezen dat, ware aan Hollandsche aannemers het werk opgedragen, zij een aanzienlijk gedeelte van het werk zouden hebben onderaanbesteed aan vreemdelingen en de kosten van het werk aldus onnoodig zouden zijn opgevoerd?

Dit werk met zijn eigenaardige groote moeilijkheden is geen nieuwbouw, maar een herbouw, en het spoorwegverkeer moet bij dien herbouw blijven doorgaan. Het werk is daarom m. i. te recht opgedragen aan dengene, met wien de Hollandsche Spoorwegmaatschappij, belanghebbende bij goede uitvoering en bij ongestoord verkeer, onder goedkeuring van den Minister, wil contracteeren. Te ontkennen is het echter niet, dat men hier een exceptioneelen weg gaat, doordat men het ontwerpen en uitvoeren van het werk in één hand brengt en het contract maakt ondershands. Daarom is het van groot belang, dat er voor gewaakt worde, dat de som waarvoor het werk wordt uitgevoerd, niet te hoog zij, en dat er voldoende waarborgen zijn, dat het werk zal worden opgeleverd zóó als het is bedoeld en zooals men het wenscht.

Wat nu de bij contract gestipuleerde betaling aangaat, de Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat hem het bedrag van 13½ ton voor de pneumatische fundeering *aannemelijk* voorkomt. De Minister motiveert dat oordeel door te zeggen, dat dit cijfer is gecontroleerd door den hoofdingenieur van de Hollandsche Spoorwegmaatschappij, en bovendien is beoordeeld door den Raad van Toezicht.

Ik erken dat de Minister goede raadgevers heeft gehad, maar ik zou den Minister toch wel willen vragen om geen enkel middel te verzuimen waardoor contrôle op dit cijfer kan verkregen worden.

Ten opzichte van een ander deel van het werk, het metselwerk en den bovenbouw, wordt in de Memorie van Antwoord, m. i. op goede gronden, betoogd, dat de uitvoering daarvan moet zijn in dezelfde handen, met de pneumatische fundeering belast, maar ten opzichte van de kosten van dat gedeelte van het werk wordt in de Memorie van Antwoord niet gezegd, dat het is gecontroleerd door de Staatsingenieurs. Ik lees in de Memorie van Antwoord niet dat op het bedrag, dat voor het metselwerk en voor den bovenbouw moet worden besteed, evenals op de 13½ ton, de contrôle van den Raad van Toezicht is gevraagd en hij het bedrag juist acht. Er wordt wel in de stukken alleen gezegd, dat dat cijfer lager is dan de begrooting van de ingenieurs der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, maar waar dikwijls een werk wordt aangenomen beneden het begrootingscijfer, schijnt de mededeeling dat de Raad van Toezicht dit bedrag juist acht, niet overbodig.

Van meer belang zijn de waarborgen, die in de overeenkomst, welke te dezer zake de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij met den ingenieur Zschokke zal sluiten, moeten voorkomen, ter verzekering dat het werk tijdig gereed zal komen en geheel zal beantwoorden aan de eischen, welke daaraan moeten worden gesteld.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij tegenover de Regeering voor de uitvoering der werken verantwoordelijk is, maar die uitspraak volgt op een zinsnede, welke daarmede in verband moet worden gebracht. Op bladz. 5 staat:

„De contrôle op de uitvoering van het werk zal berusten bij de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, die het werk voor Staatsrekening zal uitvoeren volgens door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid goedgekeurde of goed te keuren plannen.", en dan volgt: „De Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij is dus tegenover de Regeering voor de uitvoering der werken verantwoordelijk".

Ik lees daarin, dat die verantwoordelijkheid zich alleen uitstrekt tot het houden van contrôle, een meening door het woord „dus" in de tweede zinsnede gemotiveerd. Hoe dit zij, aan de verantwoordelijkheid, dat hier voor de bedongen som een deugdelijk werk tot stand komt, kan de Minister zich niet onttrekken; die verantwoordelijkheid blijkt trouwens uit de medewerking die de Minister voor het tot stand komen van het contract zal moeten geven.

De Minister heeft ook ter zake van dit contract voldaan aan den wensch, in het Voorloopig Verslag uitgesproken, door het contract ter inzage voor de leden neder te leggen. Het zal wel geoorloofd zijn, Mijnheer de Voorzitter, zij het dan ook in algemeenen zin, over dit contract wel een en ander te zeggen. Bij lezing kwam het mij dus voor, dat er twijfel rijst, of de financieele waarborgen, die van den contractant Zschokke worden gevraagd, in alle opzichten voldoende zijn. Uit dat contract toch blijkt, dat de betaling zal geschieden in kleine termijnen, en dat op elken verschuldigen termijn bij betaling slechts een gering bedrag zal worden teruggehouden, welk bedrag nog van 10 pct. op 5 pct. wordt verminderd, wanneer een bepaald gedeelte van het werk is uitgevoerd.

De vraag schijnt gewettigd of die geringe terughouding van het verschuldigd bedrag voldoende is voor den financieelen band, die den uitvoerder moet worden aangelegd, zal den besteder voldoende financieele zekerheid worden gegeven.

Maar er is nog een ander punt, waarop het contract wellicht wijziging of aanvulling behoeft. In de mogelijkheid, dat de aannemer zelf niet in de gelegenheid is het werk te voltooien door dood of door andere omstandigheden, is in zooverre voorzien, dat het contract de mede-onderteekening zal dragen van den zoon van den aannemer en aan dezen de verplichting is opgelegd om bij ontstentenis van den contractant Zschokke voor de erven van zijn vader het werk uit te voeren en daarbij te gebruiken de beste ingenieurs, te zijner tijd door den vader in dienst genomen. Maar het kan voorkomen dat ook de zoon niet in staat zal zijn hetzij door financieel onvermogen, hetzij door overlijden het werk uit te voeren. Is het daarom niet gewenscht betere waarborgen te hebben, dat het eens aangevangen werk niet blijft steken en zonder verhooging van kosten zal worden afgewerkt naar het plan, dat na langdurig en deskundig onderzoek is vastgesteld?

Ik meen dat in het contract ook gemist wordt de bepaling dat er borgen zullen zijn. Staat het vast dat er geen borgen zijn in dien zin, dat bij eventueele staking van den arbeid de verplichting aan anderen is opgelegd om het werk tegen de overeengekomen som geheel te voltooien, dan meen ik dat de financieele waarborgen voor de richtige uitvoering van het contract en voor herstel en later blijkende gebreken nog wel eens door den Minister onder de oogen mogen worden gezien.

Deze opmerkingen, Mijnheer de Voorzitter, wenschte ik te maken naar aanleiding van deze wetsvoordracht. Het zij mij vergund daaraan nog enkele woorden vast te knoopen over een onderwerp, dat er in nauw verband mede staat. In het Voorloopig Verslag is gevraagd, of de uitvoering der werken niet zou kunnen wachten tot de Staatscommissie, ingesteld ter zake van de spoorwegverbindingen van Amsterdam, rapport heeft uitgebracht. De Minister heeft in zijn antwoord afdoende betoogd, dat dit niet wel mogelijk is. De Minister heeft in de stukken gezegd, dat het rapport van de Staatscommissie in de tweede helft van dit jaar kon worden verwacht. Ik neem daarvan gaarne acte en hoop, dat de Minister het rapport terstond na de verschijning zal openbaar maken. Lang dralen in de voorbereiding van hetgeen tot verbetering der spoorwegtoestanden in Amsterdam moet gedaan worden zoude onvergeeflijk zijn. Immers verbetering wordt geëischt; niet alleen ten aanzien van de geheel onvoldoende inrichting van het Centraalstation, maar ook voor de behoorlijke ontwikkeling van het verkeer tusschen belangrijke handelsinrichtingen te Amsterdam en een groot deel van de provincie Noordholland eenerzijds, met Duitschland anderzijds. Wordt door omlegging van den spoorbaan het Centraalstation ontlast van het transit-verkeer tusschen Noordholland, de petroleum- en houthaven en andere handelsinrichtingen aan de westzijde van Amsterdam met Duitschland, dan zal voor een gedeelte in de gebreken van het Centraalstation zijn voorzien en bovendien het verkeer tusschen de verspreid liggende handelsinrichtingen in Amsterdam, de verzenders in Noordholland en gedeeltelijk Zuidholland met Duitschland beter kunnen worden verzorgd.

Dan wenschte ik er nog op te wijzen, dat door burgemeester en wethouders van Amsterdam de vraag, op welke wijze de terreinen aan de overzijde van het IJ het best in exploitatie kunnen worden gebracht, evenzeer aan het oordeel eener commissie is onderworpen, welke commissie reeds geruimen tijd geleden

rapport heeft uitgebracht. Uit dit zoogenaamde IJ-rapport blijkt, dat de beslissing over een doelmatige uitbreiding van Amsterdam aan den overkant van het IJ in menig punt de vraag raakt of en hoe de spoorbanen zullen worden omgelegd.

Ook daarin vind ik grond den Minister te verzoeken, voor zooveel het in zijn macht ligt, de inzending en publicatie van het rapport der Staatscommissie te bespoedigen.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: De geachte afgevaardigde, de heer Hubrecht, heeft er reeds aan herinnerd, dat het voorstel, dat thans in behandeling is, in hooge mate de aandacht van het publiek heeft getrokken. Dat is inderdaad geen wonder. Wij hebben hier te doen met een werk, onaangenaam en zeer belangrijk. Onaangenaam, omdat het een verdrietige zaak is om vlak bij een groot centrum van verkeer als Amsterdam is, een groote reparatie aan de spoorbaan te moeten doen.

Ik heb mij herhaaldelijk — ofschoon ik geen technicus ben — de vraag gesteld, of het werk niet op andere wijze zou kunnen geschieden, bijv. zooals wel voorkomt bij het bouwen van bruggen, dat er tijdelijk een hulpbaan naast de in reparatie zijnde baan wordt gebouwd. Maar daarvan kan in deze geen sprake zijn. Aan den eenen kant heeft men het water, aan den anderen kant een bebouwd stadsgedeelte. Men is dus in de noodzakelijkheid gebracht een zeer moeilijk werk uit te voeren op de spoorbaan, terwijl de weg in exploitatie is en zelfs zeer druk bereden wordt. Men heeft uit de stukken kunnen zien hoe men zich voorstelt dit werk tot stand te brengen.

Op de eene helft der breedte van de baan van den spoorweg zal het gansche verkeer worden geconcentreerd, terwijl op de andere helft een zeer groot werk zal worden uitgevoerd. Ik zeg een zeer groot werk. Wanneer men de kaarten op de griffie nedergelegd heeft ingezien, zal men gewaar zijn geworden, dat het hier betreft een hoogst belangrijke fundeering; een gevaarte van 69 M. in de lengte, 21 M. in de breedte en 19 M. hoog. Dat groote gevaarte zal worden opgericht ter zijde van de doorvaart ter fundeering van het eene landhoofd. Midden in die doorvaart komt dan een rij pijlers op 5 caissons, en dan aan den anderen kant van de doorvaart komt weder zulk een fundeering voor het andere landhoofd. Er zullen in het geheel 35 caissons zijn, die pneumatisch zullen worden gezonken. Het geheel wordt een zeer kostbaar werk, dat technisch zeer moeilijk uit te voeren is. Daarom was het zaak de hulp in te roepen van de meest bekwame specialiteit in het vak.

Ik zal niet de laatste zijn, waar het er op aankomt het op prijs te stellen, dat zooveel mogelijk aan de Nederlandsche nijverheid werken gegund worden, maar ik moet toch waarschuwen tegen te groote eenzijdigheid in deze. Men moet hier vooral in het oog houden, dat het ééne land specialiteit is in het eene en het andere land in een ander bedrijf.

Onlangs nog zag ik tot mijn groot genoegen — en zij die couranten lezen zullen het ook gezien hebben — dat voor het overbrengen van een droogdok van Engeland naar Durban door den Engelschen assuradeur de conditie gesteld werd, dat het moest geschieden door een Nederlandschen sleeper; en dat is met succes geschied. Wel een bewijs dat ons land als specialiteit op dat gebied beschouwd wordt. Waar nu een buitenlander specialiteit is in het werk dat het hier geldt, behoeft Nederland er zich niet over te schamen, dat het de leiding van dit werk aan dien buitenlander opdraagt.

Met zeer veel genoegen heb ik van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam vernomen, dat hij de nadere uiteenzetting der voordracht in de Memorie van Beantwoording over het algemeen volkomen billijkt. Hij heeft die Memorie genoemd helder en duidelijk en mij daarvoor dank gebracht. Ik mag dien dank met des te meer vrijmoedigheid aanvaarden, omdat ik verklaren kan, dat in dit geval van de Memorie van Antwoord niet één letter door mij geschreven is. Haar inhoud is te danken aan het zeer bekwame deskundige college, de Raad van Toezicht, dat mij ter zijde heeft gestaan.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam heeft intusschen zeer sterk er op aangedrongen, dat, waar een werk aan een vreemdeling opgedragen werd, des te meer voor goede waarborgen gezorgd moest worden: 1°. dat goed gecontroleerd worde hetgeen aan den buitenlandschen aannemer betaald wordt; 2°. dat door den Raad van Toezicht goede contrôle uitgeoefend worde op de uitvoering van het werk.

Ik kan den geachten afgevaardigde verzekeren, dat de eerstbedoelde contrôle nauwkeurig heeft plaats gehad en dat ook op het in de tweede plaats door hem genoemde punt de aandacht gevestigd zal blijven.

Met de uitdrukking op bladz. 5 van de Memorie van Beantwoording, dat de Hollandsche Spoor de verantwoordelijkheid draagt, is niet alleen bedoeld een financieele verantwoordelijkheid, maar wel degelijk een verantwoordelijkheid voor de geheele uitvoering van het werk. De Hollandsche Spoor heeft zich volkomen vereenigd met de plannen van den ingenieur Zschokke. Hierop mag wel de aandacht gevestigd worden, want — onder juristen moge oneenigheid voorkomen — onder ingenieurs is dit zeker niet minder het geval. Daarom kon de Regeering te eer zich ook geheel neerleggen bij de plannen van den ingenieur Zschokke.

De geachte afgevaardigde heeft ook gezegd: zorg voor goede financieele waarborgen. Hij vroeg: wie zal aansprakelijk zijn, wanneer die ingenieur Zschokke eens mocht komen te vallen?

Hij meende, dat dit in het contract niet volkomen voldoende is gestipuleerd. Ik meen echter aan den geachten afgevaardigde te mogen doen opmerken, dat, als ik mij de zaak op het oogenblik juist voorstel — het tegendeel is ook mogelijk — ook op dit contract de Algemeene Voorwaarden van toepassing zijn, voor zooveel daarvan niet door bijzondere bepalingen is afgeweken. Ik heb nog geen gelegenheid gehad om op dit punt speciaal te attendeeren, maar ik zal zorgen, dit vóór het sluiten van het contract te doen.

De geachte afgevaardigde uit Beverwijk heeft op twee punten de aandacht gevestigd in verband met het sluiten van het contract met den heer Zschokke.

In de eerste plaats heeft hij gesproken over beschermende bepalingen ten aanzien van de gezondheid van de werklieden. Welnu, ik kan dien geachten afgevaardigde mededeelen, dat bij alle pneumatische fundeeringen het personeel, vóór dat het daarvoor wordt gebezigd, aan een medisch onderzoek wordt onderworpen.

Men weet, dat de pneumatische fundeering eischt, dat men gaat in een koker met zeer sterk samengeperste lucht. Ik heb hier een kleine schets, welke misschien den een of den anderen geachten afgevaardigde zal interesseeren. Men kan daaruit zien hoe diep men in den grond gaat in een ruimte, waarin te verblijven voor sommige personen ongezond, ja zelfs verderfelijk kan zijn. Vandaar de noodzakelijkheid van voorafgaand onderzoek.

In de tweede plaats wenschte de geachte afgevaardigde, dat de Ongevallenwet hier toepasselijk zou zijn.

In art. 15 van het ontwerp-contract wordt gezegd, dat de aannemer zich zal belasten met de assurantie van zijn werklieden conform de wet van 2 Januari 1901.

Wat den werkduur betreft is in het ontwerp-contract, dat ter griffie ter inzage ligt, bepaald, dat de werkdagen nooit langer zullen duren dan 11 uren en dat het getal werkuren per week niet meer zal bedragen dan 60. Daarmit blijkt, dat men in het algemeen den vrijen Zaterdagmiddag zal geven. De regel bij zulke werken is voorts, dat de tijd, gedurende welken in de klok zal worden gewerkt, door de medici bepaald wordt.

Wat betreft de quaestie van het aannemen van bepaalde werklieden, daaromtrent vrees ik dat aan zijn wensch niet zal kunnen worden voldaan. De geachte afgevaardigde meent, dat de ploegbazen er belang bij hebben om ongehuwde arbeiders aan te nemen. Ik wil den geachten afgevaardigde gaarne mededeelen, dat ik op dit punt zal letten en overwegen zal, wat er te dezen aanzien zal zijn te doen. Een toezegging daaromtrent kan ik hem echter niet geven.

Ten slotte wensch ik nog een opmerking van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam te bespreken, die de wenschelijkheid betoogde van bespoediging van den arbeid der commissie, belast met het moeilijke onderzoek omtrent het verbeteren van de spoorweginrichting te Amsterdam, bepaaldelijk van de mogelijkheid tot herstel van de thans in ons vaderland algemeen erkende fout, die begaan is doordat men het IJ voor Amsterdam heeft toegemuurd. Wij herinneren ons allen nog hoe vroeger aan dien kant der stad een vrij uitzicht was op het IJ.

Die font moet zooveel mogelijk worden hersteld en het onder-

zoek naar de wijze, waarop dat kan geschieden, is, gelijk bekend, opgedragen aan een commissie. Het zal wel geen betoog behoeven, dat de commissie, die deze opdracht van mijn ambtsvoorganger heeft aanvaard, daarmede een uitgebreide taak op de schouders heeft genomen en dat van haar een belangrijk rapport mag worden verwacht. Ik zal niet nalaten om, wanneer haar rapport zal zijn uitgebracht, dit publiek te maken.

Bij de commissie op spoed aan te dringen zoude ik thans niet gaarne doen, want de voorzitter van deze commissie heeft juist dezen morgen tot herstel van gezondheid het vaderland voor eenige maanden moeten verlaten.

Men moet zich bovendien niet voorstellen, dat wanneer het rapport der commissie zal zijn verschenen, aanstonds tot het maken van de door haar aanbevolen werken in hun vermoedelijk zeer grooten omvang zal kunnen worden overgegaan. Daaraan toch zullen zonder twijfel zóó groote uitgaven verbonden zijn, dat wel degelijk met den toestand van 's lands financiën rekening zal moeten gehouden worden, alvorens over die uitvoering een beslissing wordt genomen.

Men zal zich misschien herinneren, dat de aanleiding tot de opdracht aan de commissie was de behoefte aan vrijmaking van de straten tusschen het Weesperpoortstation en het Entrepotdok. Mijn ambtsvoorganger heeft toen, en te recht, gemeend, dat deze zaak niet op zich zelf moest worden beoordeeld, maar dat zij moest worden overwogen in verband met de gansche verbetering van den spoorwegtoestand voor Amsterdam. Intusschen acht ik niet onmogelijk, dat primair in haar rapport zal worden behandeld de eerste aanleiding tot de benoeming der commissie, dat wil zeggen de verbetering van de circulatie in de straten tusschen het oude Rijnspoorstation en het Entrepotdok; het zou niet onmogelijk zijn, dat dienaangaande op zich zelf, ook financieel, uitvoerbare voorstellen werden gedaan.

Ik meen hiermede de opmerkingen van de beide sprekers te hebben beantwoord.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg den heer Minister dank voor de door hem gedane toezegging betreffende de maatregelen die zullen genomen worden betreffende de medische voorzorgen en den tijd gedurende welken in de klok moet worden gewerkt.

De Minister heeft ons de gevaren geschetst, die voor de gezondheid en het leven der arbeiders kunnen voortvloeien uit het te lang verblijven in de samengeperste lucht, zooals trouwens nog onlangs is gebleken bij het geval dat is voorgekomen te St. Louis, waarbij als ik mij goed herinner 12 dooden waren en tal van zieken, als gevolg van te langen arbeid achtereen in de werkkamer of klok.

Wat nu mijn tweede vraag betreft. Ik herhaal mijn wensch dat de Minister zich zal laten voorlichten ten deze door de meest betrokkenen, de grondwerkers te Amsterdam. Deze lieden worden telken jare het meest geteisterd door werkloosheid en zij zullen nu wellicht hier weer de dupes worden.

Ik zou anders geen verschil willen maken tusschen landgenooten, maar waar dergelijke grondwerkers in Amsterdam moeten wonen en zich dus verplichtingen moeten getroosten, meen ik dat zij ook het recht hebben, dat geen voorrecht is, om hun brood te verdienen, zonder daarbij te moeten worden uitgesloten ten voordeele van derden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 tot en met 4 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. Het wetsontwerp tot VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING TEN BEHOEVE VAN EEN SPOORWEG VAN ROTTERDAM NAAR 'S GRAVENHAGE EN NAAR SCHEVENINGEN. (135)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van den Berch van Heemstede**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd niet omdat ik het voorstel niet van harte toejuich, want ik ben integendeel overtuigd, dat deze lijn in een groote behoefte zal voorzien, maar enkel en alleen om er tegen op te komen, dat de Minister zijn toestemming heeft gegeven om den Leidschen straatweg à niveau te overkruisen.

In het Voorloopig Verslag worden de woorden aangehaald van de Memorie van Antwoord op hoofdstuk IX der Staatsbegrooting, waarin de Minister zegt, dat het hem wenschelijk voorkomt, voor en aleer te beslissen, eerst een proef te nemen „omtrent de mate van hinder welke het publiek van dezen overgang zal ondervinden". Was er echter maar sprake van mate van hinder! Neen! de zaak is veel erger, de overgang zal bepaald blijken levensgevaarlijk te zijn, wanneer die kruising à niveau wordt toegestaan.

In de Nota naar aanleiding van het Verslag lezen wij, dat de Minister zoo noodig een viaduct over den straatweg later zal laten maken. Ik vraag waarom later en nu niet dadelijk? Waarom later de put gedempt als het kalf is verdronken; als er reeds slachtoffers zijn gevallen? Want ongelukken zullen onvermijdelijk zijn.

Als de Minister zich eens persoonlijk des Zondags — ik spreek nu nog niet eens door de week — ging overtuigen van de ontzettende drukte op dat punt, van rijwielen, motoren, rijtuigen, wandelaars en last not least van automobielen, die dien weg passeeren, dan is het mij een raadsel, waarom niet dadelijk een viaduct is geëischt. Wanneer men de kaarten naziet die ter griffie gedeponeerd zijn, blijkt er uit, dat reeds vele viaducten zijn ontworpen; wat doet het er nu toe, op zulk een groot tracé een viaduct meer of minder aan te leggen? Maar al scheelde het ook veel in de kosten van aanleg, wanneer er menschenlevens mede gemoeid zijn, mag daarop niet worden gelet, en is het nemen van voorzorgsmaatregelen een absolute eisch.

Bovendien, welken last of welk oponthoud de regeling die de Minister zich voorstelt zal medebrengen, zooals hij die in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk IX heeft medegedeeld, behoef ik waarlijk niet aan te toonen. Op zulk een druk punt, elk oogenblik den overweg te moeten afsluiten: dat is eerst in werkelijkheid „hinder voor het publiek". Ik hoop alsnog dat de Minister bereid zal worden bevonden om aan den redelijken en billijken eisch te voldoen, eer het te laat is.

De heer **de Marez Oyens**, *Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid*: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met belangstelling de rede van den geachten afgevaardigde gehoord, die de veiligheid van het verkeer op den Leidschen straatweg niet uit het oog wenscht te verliezen. Inderdaad het is een weg, die vooral in het voorjaar en den zomer zich in een druk verkeer mag verheugen. Ik wil zeer gaarne voldoen aan de uitnoodiging van den geachten afgevaardigde om nog eens 's Zondags middags den toestand daar in oogenschouw te gaan nemen, maar toch komt het mij nu reeds voor, dat de bezwaren van den geachten afgevaardigde eenigszins overdreven zijn.

Ik geef dadelijk toe, dat zij dit niet zouden zijn, wanneer wij nog leefden in een tijd, dien menig wandelaar wel zou terug verlangen, toen hij zich in den Haag als wandelaar rustig kon bewegen, maar wij zijn daarvan zóó ver af, juist des Zondagsmiddags in den Haag, dat ik meen, dat diegenen, die al die drukte wenschen te ontvlieden, zich bij voorkeur zullen blijven begeven naar den Leidschen straatweg, zelfs met het bewustzijn, dat die straatweg à niveau wordt gekruist door den nieuwen spoorweg. De door den geachten afgevaardigde gestelde eisch zou werkelijk tot zeer groote consequentiën kunnen leiden. Wanneer men zich een wandelaar denkt, die zich van Leiden naar den Haag begeeft, dan kan het zelfs voor dezen geen onverschillige zaak zijn reeds op dit punt gewaarschuwd te worden, dat hij om en achter zich zal behooren te zien. Doorwandelend door het Bosch en dit willende uitgaan, zal hij toch den ingang van het Bosch moeten passeeren of, indien hij meer links is ingeslagen, zal hij bij de Rijnstraat veel grooter gevaren loopen dan hem op den Leidschen straatweg van de zijde van den spoorweg bedreigen.

Intusschen, wanneer dit kruispunt werkelijk gevaarlijk blijkt, zullen er maatregelen kunnen worden genomen, die de Zuid-Hollandsche Electrische Spoorwegmaatschappij dan betrekkelijk

gemakkelijk zal kunnen nemen. Meer kan ik niet zeggen. Het is verre van mij haar nu reeds de verplichting op te leggen tot het maken van een viaduct, welke dien weg in hooge mate zou ontsieren, hetzij men zich den spoorweg boven den straatweg, dan wel den straatweg boven den spoorweg denkt.

Het doet mij leed, dat ik ten deze aan den geachten afgevaardigde niet de gewenschte medewerking kan beloven.

De heer **van den Berch van Heemstede**: Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij zeer geen meer bevredigend antwoord ontvangen te hebben. De Minister stelt de zaak als een chimère voor, doch wij staan hier voor een werkelijkheid. Het geldt hier niet een weg, dien men òf links òf rechts kan vermijden, maar een kruispunt, en daarop komt het neer. Ik heb er nu het mijne van gezegd. Mochten er dus ongelukken gebeuren, dan heb ik mijn plicht gedaan door er de aandacht op te vestigen en komt de verantwoordelijkheid geheel voor den Minister.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: In art. 1 is een drukfout ingeslopen. In het tweede lid staat „gemeente", dit moet zijn „gemeenten".

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. Het wetsontwerp tot VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING TEN BEHOEVE VAN EEN SPOORWEG VAN OUDDORP OVER MIDDELHARNIS NAAR OOLTGENSPLAAT MET ZIJTAKKEN. (111)

V. Het wetsontwerp tot VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING TEN BEHOEVE VAN DE UITBREIDING VAN HET STATION AXEL VAN DEN SPOORWEG VAN MECHELEN NAAR TERNEUZEN. (134)

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Er zijn eenige Regeeringsbescheiden, waaromtrent kan worden beslist of zij een nader onderzoek vorderen:

a. het Algemeen jaarlijksch verslag omtrent de vestingwerken (3);

b. de Rekening van ontvangsten en uitgaven wegens het fonds voor de voltooiing van het vestingstelsel over het dienstjaar 1901 (128), welke rekening niet is gedrukt, maar ter griffie is nedergelegd ter inzage van de leden;

c. Verslag van de bevindingen en behandelingen van het geneeskundig Staatstoezicht over het tijdvak van 1 Januari tot en met 31 Juli 1902 (139);

d. Beknopt Verslag betreffende den toestand van de Koninklijke Militaire Academie, gedurende het jaar 1903 (153);

e. Verslag omtrent den toestand van het Kroondomein in 1903 (157).

Deze Regeeringsbescheiden worden voor kennisgeving aangenomen;

f. Inlichtingen omtrent een adres van de Staten van Overijssel, houdende verzoek de voldoening door den Staat te bevorderen van verplichtingen van onderhoud van de Dinkel c. a. onder Losser en Denekamp en van een stuk koloniedijk c. a. onder Ambt-Ommen, alsmede omtrent adressen van de raden Losser en Denekamp (125);

g. Inlichtingen op een adres van G. van Everdingen, te Heusden, houdende klacht over belemmering van verkeer over den Staatslandweg langs den zuidelijken dijk van den Nieuwen Maasmond onder Heesbeen (Eethen) (131).

De inlichtingen onder *f* en *g* worden gesteld in handen van een Commissie. Tot leden dier Commissie worden door den Voorzitter benoemd de heeren Röell, Mutsaers, Rink, Krap en Bolsius;

h. Inlichtingen op een adres van A. M. J. Drenth, ontslagen deurwaarder der Rijksbelastingen te Gorinchem, wonende aldaar, houdende verzoek om de bemiddeling der Kamer, opdat dit ontslag hem alsnog eervol worde verleend (147);

i. Inlichtingen op het adres van de Rotterdamsche Slagersvereeniging, te Rotterdam, betreffende de wijze van heffing van den Rijksaccijns op het geslacht (148);

De inlichtingen onder *h* en *i* worden gesteld in handen van een Commissie. Tot leden dier Commissie worden door den Voorzitter benoemd de heeren van Raalte, van der Kun, Zijlma, van Asch van Wijck en de Vries.

De heer **Fock**: *lid van de Commissie voor de Verzoekschriften*, brengt, namens deze, het volgende verslag uit:

In handen van uw Commissie is gesteld een adres van Marie Gezine van Dijk, echtgenoote van den korporaal-hoefsmid J. A. Klein van het 2de regiment huzaren te Haarlem, gedagteekend 16 September 1903.

Adressante komt terug op het vroeger door haar aan uw Kamer ingediend verzoek, daartoe strekkende, dat de Kamer tusschenkomst verleene, ten einde haar worde vergoed hetgeen zij sedert 1 Juli 1899 voor woninghuur heeft moeten betalen en aan waschloon heeft moeten derven. Dat verzoek was daarop gegrond, dat haar man in Juni 1897 als hoefsmid is overgeplaatst van het vijfde eskadron huzaren te Venlo bij het depôteskadron 2de regiment huzaren te Haarlem; dat zij van af dien tijd is belast geweest met het wasschen van de helft van de lijfgoederen van korporaals en manschappen bij het depôteskadron en haar man met gezin dan ook te Haarlem voor 's Rijks rekening huisvesting heeft genoten; dat hem echter op 1 Juli 1899 de wasch is ontnomen, omdat van toen af de bewassching in particuliere inrichtingen geschiedde en dat haar toen, krachtens Koninklijk besluit van 10 Juli 1899 no. 39 voor haar gezin een bijslag op de soldij van haar man had behooren te zijn toegekend van f 0,50 per dag; doch zij dien bijslag niet heeft gekregen, niettegenstaande alle andere die in hetzelfde geval verkeerden, dien bijslag wel hebben genoten en de ritmeester, eskadrons-commandant haar persoonlijk had aangezegd, dat zij een vergoeding van f 0,50 daags zou genieten.

Het vorig adres van adressante is bij besluit van uw Kamer dd. 29 Mei 1902 aan den Minister van Oorlog gezonden met verzoek nadere inlichtingen te willen verstrekken. Nadat de Minister de gevraagde inlichtingen had verstrekt, zijn die inlichtingen gesteld in handen eener Commissie uit uw Kamer, die in haar verslag dd. 13 Mei 1903 heeft overwogen dat er van een benadeeling van den korporaal-hoefsmid Klein of van zijn vrouw geen sprake kan zijn en dat zij, hoezeer de Commissie het betreurt, dat adressante door het verleenen na vergunning van haar man om een ledig staande Rijkswoning te betrekken in de meening werd gebracht dat zij daarop recht had, de Commissie toch meent dat de bestaande reglementen juist zijn toegepast. Daarom heeft de Commissie voorgesteld den Minister van Oorlog dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen. Met dat voorstel heeft uw Kamer zich vereenigd.

Uw Commissie merkt op dat de adressante wel de conclusiën bestrijdt, die door den Minister en de evengemelde Commissie uit de Kamer uit de feiten zijn getrokken, doch zij geen nieuwe feiten mededeelt, waaromtrent nieuwe of nadere inlichtingen van den Minister van Oorlog zouden kunnen worden verzocht.

Uw Commissie heeft dus de eer voor te stellen, dit adres neder te leggen ter griffie ter lezing voor de leden.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **ter Laan**: Ik zal op dit oogenblik niet teruggaan in al de bijzonderheden van het verloop dezer zaak, maar ik wensch toch een enkele opmerking te maken naar aanleiding van het verzoekschrift van mej. Klein—van Dijk.

Deze vroeg bijslag op de bezoldiging van haar man, zooals die ook gegeven is aan de echtgenooten van andere waschvrouwen, gelijk geregeld is bij Koninklijk besluit van 20 Sept. 1897, gewijzigd bij Koninklijk besluit van 10 Juni 1899. Dit

besluit werd te haren opzichte niet uitgevoerd. Zij vroeg dus vergoeding aan den Minister en riep later de tusschenkomst der Kamer in. De Minister meende, dat zij op dien bijslag of op andere vergoeding geen recht had, omdat — en tot dit punt zal ik mij heden bepalen — zij niet officieel als waschvrouw was aangesteld. Hij beroept zich daarvoor op § 2 ad § V der algemeene bepalingen van de voorschriften tot uitvoering van het Reglement van administratie bij de landmacht:

„Bij elke compagnie mag in den regel niet meer dan een waschvrouw zijn voor elke 125 hoofden of gedeelte van deze sterkte. Meer waschvrouwen mogen niet dan met toestemming van den Minister in dienst worden gesteld." Dat artikel echter blijkt voor tweeërlei uitlegging vatbaar te zijn en ik zou tot een andere opvatting komen dan de heer Minister van Oorlog. Doch ik ga daarop nu niet in.

De Commissie voor de Verzoekschriften immers verklaart dat aan het adres niet is te voldoen, omdat er geen nieuw feit in genoemd wordt. Nu heb ik thans onder meer hier een stuk dat aan de Commissie voor de Verzoekschriften gelegenheid zou hebben gegeven aan den Minister alsnog nadere inlichtingen te vragen. Uit dit nieuwe stuk blijkt zeer beslist, dat de opvatting van adressante door het hooge militaire gezag werd gedeeld. De generaal-bevelhebber in de Iste militaire afdeeling te Amsterdam deed nl. de volgende verklaring afgegeven:

„In den op het bureel van den bevelhebber in de Iste militaire afdeeling berustenden legger der opgave van het aantal Rijks- en gehuurde woningen ten dienste van het garnizoen Haarlem dd 3 Januari 1899, staat de woning B² op het terrein der cavalerie-kazerne aldaar aan de Kleverlaan, vermeld als bewoond door den korporaal-*waschbaas* Klein van het 2de regiment huzaren, en is zulks tot October d. a. v. bestendigd geworden.

Amsterdam, 18 November 1903.

De kapitein-adjudant,
(*get*) J. C. Sommer."

In dit schrijven wordt dus de opvatting van adressante gehuldigd; welke opvatting echter tot heden bestreden werd door den Minister. Hierin ligt m. i. aanleiding voor de Commissie, om aan de Kamer voor te stellen, nogmaals inlichtingen aan den Minister van Oorlog te verzoeken.

De heer **Fock**, *lid der Commissie*: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de adressante in haar adres nieuwe feiten had gesteld, zou er voor de Commissie misschien aanleiding hebben kunnen bestaan om voor te stellen nadere inlichtingen aan den Minister van Oorlog te verzoeken ter zake van die nieuwe feiten.

De adressante heeft echter in haar adres geen andere feiten aangegeven dan de reeds in haar eerste adres vermelde feiten, waarover destijds inlichtingen aan den Minister van Oorlog zijn gevraagd en van den Minister zijn verkregen.

De geachte afgevaardigde de heer ter Laan, komt ons nu een nieuw feit mededeelen, waarover in het adres geen sprake is.

Het spreekt vanzelf dat wij hiervan thans geen notitie kunnen nemen, omdat wij alleen te maken hebben met den inhoud van het adres.

Indien adressante het wenscht, kan zij dat nieuwe feit waarop de heer ter Laan wijst, in een nieuw adres aan de Kamer mededeelen en indien zoodanig nieuw adres mocht inkomen, dan zal de Commissie overwegen of er aanleiding mocht zijn om een voorstel te doen omtrent dat nieuwe feit inlichtingen aan den Minister te vragen. Maar ten aanzien van het thans ingediend adres, waarover thans te beslissen valt, moet de Commissie blijven persisteeren bij de zooeven door haar voorgestelde conclusie.

De heer **ter Laan**: Ik kan met de opvatting van den heer Fock medegaan. Ik wist, dat dit nieuwe feit bekend was aan de Commissie, althans aan één lid hiervan, en de Commissie had daarin aanleiding kunnen vinden, om uit zich zelf op nadere inlichtingen aan te dringen. Ik erken echter, dat het stuk aan de Kamer had moeten medegedeeld worden. De Commissie heeft nu aan adressante den weg aangewezen.

De heer **Fock**, *lid der Commissie*: Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet of het stuk, waarvan de geachte afgevaardigde de heer ter Laan spreekt, aan een der leden van de Commissie is getoond of gegeven, evenals de heer ter Laan zeide. Maar al ware dat zoo, al ware het stuk aan de Commissie aangeboden, dan nog zou de Commissie daarvan geen nota kunnen nemen, zij heeft alleen zich bezig te houden met hetgeen in het adres staat.

De beraadslaging wordt gesloten en de *conclusie* van het verslag zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **Fock**: *lid van de Commissie voor de Verzoekschriften*, brengt de volgende verslagen uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld:

I. Adres van Raden Mas Adipati Brato di Ningrat, gepensionneerd regent van Madioen, wonende ter hoofdplaats Djokjakarta, gedagteekend 5 Januari 1904.

Adressant geeft te kennen, dat hem op 16 September 1903 door den assistent-resident van Mataram te Djokjakarta namens de Regeering is aangezegd geworden om liever niet naar de residentie Madioen terug te keeren, aangezien de Regeering in dat geval er toe zou overgaan den adressant onder voortdurend streng politietoezicht te stellen, en de Regeering dus adressants vestiging in de residentie Madioen onder voorwaarden stelt; dat adressant, die eervol uit 's lands dienst is ontslagen, zich over dat Regeeringsdreigement bezwaard gevoelt; dat door dat dreigement art. 47 van het Regeeringsreglement in bedekte termen op hem is toegepast, en hij niet in zijn verdediging is gehoord, en dat hij dus klaarblijkelijk bloot blijft staan aan allerhande willekeurige handelingen, die een gevolg zijn van de valsche rapporten door den resident Donner over hem uitgebracht.

Adressant wendt zich op die gronden tot uw Kamer met verzoek dat uw Kamer als haar gevoelen zal uitspreken, dat adressants zaak door onpartijdige rechters onderzocht zal worden.

Bij art. 47 van het Regeeringsreglement is aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid gegeven om, na inachtneming van het bepaalde bij art. 48 van hetzelfde reglement, in het belang der openbare orde en rust aan een bepaald persoon het verblijf in bepaald aan te wijzen gedeelten van Nederlandsch-Indië te ontzeggen.

Wanneer echter gemeld artikel 47 niet wordt toegepast kan het verblijf in een bepaalde residentie niet worden belet noch bemoeilijkt.

Uw Commissie is dus van oordeel, dat, indien aan adressant eenige aanzegging mocht gedaan zijn die ten doel had hem het verblijf in de residentie Madioen te beletten of te bemoeilijken, de vraag zou kunnen rijzen of de adressant daardoor niet onrechtmatig in zijn vrijheid van beweging is belemmerd.

Uw Commissie heeft daarom de eer aan uw Kamer voor te stellen dit adres te verzenden aan den Minister van Koloniën, met verzoek daaromtrent nadere inlichtingen te willen verstrekken.

II. Adres van Jan Hendrik Leen, wonende in de Heerenstraat n°. 2 te Rotterdam, gedagteekend 19 December 1903, Rotterdam.

Adressant geeft te kennen, dat hij op 16 Juli 1903 als marechaussee te paard voordurend is gepensionneerd met f 180 per jaar en zulks krachtens de artt. 2 sub 3, 19 en 20*b* der wet tot regeling van militaire pensioenen bij de landmacht (*Staatsblad* 1902 n°. 90), doch hem is onthouden de verhooging waarop hij aanspraak meent te mogen maken ingevolge alinea 1 van art. 24 van die wet; dat wel is waar de werkkring van een korporaal van andere wapens niet aan zijn rang is verbonden, maar toch bij de landmacht ter voldoening aan de 2de alinea van art. 15 der zelfde wet bij Koninklijk besluit van 20 Februari 1903 n°. 41 is vastgesteld dat kleermakers, schoenmakers, koks enz., ten aanzien van pensioenberekening zijn gelijkgesteld met de rangen van sergeant of korporaal en dat hij ingevolge den staat, aangevende het bedrag der pensioenen, het pensioensbedrag van sergeant zou moeten genieten met alles wat daartoe behoort.

Hij verzoekt op die gronden, dat uw Kamer zal bevorderen:

1°. dat alle militairen bij het wapen der Koninklijke marechaussee beneden den officiersrang worden gelijkgesteld met onder-

officieren voor wat pensioenberekening betreft en als zoodanig worden opgenomen in de lijst, gevoegd bij Koninklijk besluit van 20 Februari 1903 n°. 4;

2°. dat deze verandering alsdan op hem moge worden van toepassing verklaard.

Zooals adressant blijkens het door hem gedane verzoek zelf toegeeft, heeft hij volgens de bepalingen zooals zij nu luiden, geen recht op de door hem bedoelde verhooging. Art 24 der aangehaalde wet, waarop adressant zich beroept, spreekt van een verhooging voor den officier beneden den rang van hoofdofficier, alsmede den onderofficier of korporaal, waaronder adressant, die blijkens zijn opgave marechaussee te paard is geweest, en die niet stelt korporaal of onderofficier te zijn geweest, niet valt. Art. 15, alinea 2, van de wet, waarop adressant beroep doet, spreekt van niet in den bij de wet gevoegden staat genoemde betrekkingen, waaraan bij Koninklijk besluit een militaire rang of stand of gelijkstelling met zoodanigen rang of stand is verbonden; de marechaussees nu zijn in den staat vermeld.

Adressants verzoek strekt dus tot een wijziging, welke in de wet zou moeten worden gebracht en uw Commissie heeft de eer voor te stellen het adres neder te leggen ter griffie ter lezing voor de leden.

III. Adres van de Rheinische Metallwaaren und Machinenfabrik, gedagteekend Dusseldorp 21 December 1903.

Adressante betoogt in den breede, dat zij de eerste is geweest, die in 1900 een bruikbaar „Rohrrücklaufgeschütz" aan verschillende Staten heeft voorgesteld, waarvan het gevolg is geweest dat de firma Krupp in 1901 na lang aarzelen ook tot de constructie van een dergelijk geschut is gekomen en de hoofddeelen van adressant's snelvuurgeschut, systeem Ehrhardt, heeft overgenomen, ter zake waarvan adressante een proces tegen de firma Krupp heeft ingesteld. Adressante zegt verder dat haar geschut van solide constructie en fabrikaat is, en verzoekt uw Kamer haar nogmaals gelegenheid te geven met een proefbatterij van haar geschut in concurrentie te komen met het geschut van de fabriek Krupp.

Onder opmerking dat de aanschaffing van het snelvuurgeschut op den datum waarop het adres bij de Kamer is ingekomen, namelijk op 23 December 1903, reeds door uw Kamer was beslist, heeft uw Kamer de eer voor te stellen ten opzichte van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

IV. Adres van Charles Lognier, wonende te Batavia, gepensionneerd burgerlijk schrijver der 3de klasse, geassimileerd als onderofficier bij de militaire administratie Vde afdeeling van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, gedagteekend Batavia 27 December 1903.

Adressant geeft te kennen dat hij, tijdens hij in dienst was, een bezoldiging heeft genoten van f 75 's maands, dat hem in 1881 vóór de inwerkingtreding van het nieuwe pensioen-reglement voor Europeesche burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch-Indië bij gouvernementsbesluit dd. 7 Mei 1881, n°. 8. een pensioen is toegelegd van f 5 's maands, en datzelfde pensioen hem later bij gouvernementsbesluit van 8 October 1897, n°. 23, opnieuw is toegekend; dat hem echter krachtens art. 12, al. 3 van het Pensioensreglement, opgenomen in *Indisch Staatsblad* 1837, n°. 80, in verband met art. 2, *Staatsblad* 1859, n°. 1 juncto, *Staatsblad* 1859, n°. 51, wegens ziekte na vijf jaren dienst een pensioen toekomt van f 28,12^5 's maands, dat hem dus maandelijks pl. m. f 23 te kort wordt gedaan, en dat hij zich ter fine van redres heeft gewend tot H. M. de Koningin; dat bij ministerieele dépêche zijn verzoek is afgewezen.

Op al die gronden verzoekt adressant uw Kamer het bedrag van zijn pensioen te herstellen zooals het behoort.

Uwe Commissie is van oordeel, dat niet blijkt, dat adressant recht heeft op hooger pensioen dan hem is toegekend. Krachtens het door hem aangehaald art. 12 *Indisch Staatsblad* 1837, n°. 80, zou adressant na twintig jaren dienst recht hebben op een pensioen berekend tegen een minimum van $^1/_4$ en een maximum van $^3/_4$ van het hoogst traktement gedurende twee volle jaren onafgebroken genoten. Het mede door hem genoemde art. 1, 1859, n°. 1, neemt aan, dat aan ambtenaren, die uit hoofde van ziels- en lichaamsgebreken voor verderen dienst in Indië ongeschikt zijn, pensioen kan worden verleend, ingeval zij den lande in Indië minstens vijf jaren hebben gediend, en zulks overigens overeenkomstig de algemeene grondslagen in het reglement vastgesteld. In het gemelde reglement van 1837, n°. 80, nu is in art. 9 bepaald, dat het minimum-pensioen wordt toegekend bij een twintigjarigen dienst, en dat het bij mindere dienstjaren een evenredige reductie ondergaat. Adressant stelt dat hij had een bezoldiging van f 78 's maands, zoodat hij na twintig jaren dienst recht zou hebben gehad op een pensioen van f 10,75 's maands; hij spreekt echter van vijf jaren dienst, zoodat krachtens evengenoemd art. 9 een evenredige reductie van dat pensioen na twintig jaren, ad f 18,75 's maands, tot $^1/_4$ moest plaats hebben, dat is tot bijna f 5 's maands. Adressant krijgt dus volgens zijn eigen opgaven datgene, waarop hij volgens die opgaven recht heeft.

Uw Commissie heeft dus de eer voor te stellen het adres neder te leggen ter griffie ter lezing van de leden.

V. Adres van Willem Remelius Hora Adema, oud wiskundig adviseur van de Vereeniging „Archimedes" te Wageningen, wonende te Apeldoorn, gedagteekend Apeldoorn 12 Januari 1904.

Adressant verzoekt revisie] van de beslissing van de Kamer van 16 Juni 1898 en 2 Juli 1903, waarbij op twee adressen van den adressant is besloten, wat het eerste betreft, om het ter griffie te deponeeren ter inzage van de leden, en wat het tweede betreft, om ten opzichte daarvan tot de orde van den dag over te gaan. Adressant legt bij zijn adres over een brochure, getiteld: „Ambtelijk testament St. Nicolaas Oranje-Hulde", waarin hij allerlei aanvoert in proza en poëzie, en in het Hollandsch en in het Fransch, dat echter met zijn verzoek niet in bepaald verband staat. Adressants vorige adressen strekten daartoe, dat op grond van naar zijn bewering onwettig hem verleend eervol ontslag uit den dienst in Nederlandsch-Indië, de Kamer de authentieke stukken betreffende zijn zaak van de Indische Regeering zou opvragen en haar tusschenkomst zou verleenen, opdat aan hem, addressant een passende bezoldigde landsbetrekking in Nederland worde gegeven, bijv. van 's lands wiskundig adviseur in landbouwzaken. Geen enkel feit noch argument wordt echter door den adressant bijgebracht waardoor de onjuistheid der beslissingen van de Kamer op de vorige adressen zou kunnen worden aangetoond.

Uw Commissie heeft dus de eer voor te stellen ten opzichte van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

VI. Adres van Raden Mangkoemihardjo, gewezen mantri oeloe-oeloe van Ponorogo (Madioen), thans particulier wonende te Tegal-Sarie nabij Poerworedjo, residentie Kedoe, gedagteekend Poerworedjo 30 November 1903.

Adressant geeft te kennen dat hij van 1884 tot medio 1894 in verschillende betrekkingen onder ingenieurs van de burgerlijke openbare werken op Java heeft gediend en steeds de tevredenheid dier ingenieurs heeft mogen verwerven; dat hij in 1894 als mantri oeloe-oeloe in vasten dienst bij het Gouvernement is gekomen en na verschillende betrekkingen te hebben waargenomen, bij besluit van den resident van Madioen dd. 30 Juli 1900 wegens onbetrouwbaarheid en verregaande brutaliteit niet eervol uit zijn betrekking werd ontslagen, welk niet eervol ontslag uit zijn betrekking wegens dezelfde redenen bij besluit van 11 October 1900 werd veranderd in een niet eervol ontslag uit 's lands dienst; dat hij na zijn ontslag direct weder als daggelder bij de irrigatie in dienst kwam, waar men hem tot heden toe toe evenals voorheen zeer betrouwbaar en niet brutaal vindt; dat hij met zijn daggeld van f 2.50 financieel niet benadeeld is, daar hij in vasten dienst f 65 's maands verdiend, maar hij zich gegriefd gevoelt door het niet eervol ontslag en door de wijze waarop dit gemotiveerd is.

Adressant betoogt dan verder, dat hij juist niet onbetrouwbaar wilde zijn, maar dat hij de waarheid wilde blijven dienen en hij daardoor bij de autoriteiten, speciaal bij den resident van Madioen, Donners, in ongenade geraakte; dat die resident vóór alles den regent van Madioen wenschte schuldig te verklaren en hij daarom allen, die daartoe aangezocht werden en niet wilden mededoen, als onbetrouwbaar signaleerde; dat hij

voorloopig in zijn niet eervol ontslag berustte, omdat hij vernomen had dat de regent van Madioen inmiddels bij de Regeering op een onderzoek zijner zaak door den raad van justitie had aangedrongen, en hij voorzag dat hij dan als een der eerste getuigen zou worden gehoord en tevens in eer en goeden naam zou worden hersteld, doch hij, later hoorende dat van dat onderzoek niets zou komen, zich tot den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië heeft gewend met verzoek om zijn niet eervol in een eervol ontslag te veranderen, op welk verzoek echter een afwijzende beschikking is gevolgd.

Adressant verzoekt nu op al die gronden dat uw Kamer als haar gevoelen zal willen uitspreken dat adressants zaak van meet af worde onderzocht, ten einde dan zijn niet eervol in een eervol ontslag worde gewijzigd.

Uw Commissie is van oordeel, dat, waar de Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië te beoordeelen en te beslissen heeft, of een eervol dan wel een niet-eervol ontslag aan adressant behoorde te worden verleend, en waar adressant wel gesteld doch niet aangetoond heeft, dat onjuiste gronden voor adressants niet eervol ontslag zijn aangenomen, er voor uw Kamer geen aanleiding kan bestaan om eenig onderzoek ter zake te houden of te doen houden.

Uw Commissie heeft dus de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter lezing voor de leden.

VII. Adres van G. Massink, gepensionneerd ambtenaar, wonende te Soekaboemi (Java) gedagteekend Soekaboemi 30 October 1903.

Adressant geeft te kennen dat hij bij Koninklijk besluit dd. 13 Februari 1876 n°. 6, ter beschikking is gesteld van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië onder de voorwaarden vermeld in de resolutie van den Minister van Koloniën van 22 Februari 1876 n°. 6, namelijk dat hij in het genot zou treden van een toelage van f 100 's maands, een gratificatie voor uitrusting van f 800, vrij transport naar Indië als gouvernementspassagier 1ste klasse en hij in Indië een traktement zou ontvangen van f 200 's maands met drie verhoogingen van f 100 's maands om de drie jaren, klimmende tot f 500 's maands; dat hij naar Indië is vertrokken, dus in dienst is gekomen en hij de beide eerste verhoogingen van traktement, telkens van f 100 's maands, respectievelijk in 1879 en 1882, dus op tijd heeft ontvangen, doch hij de derde of laatste verhooging, die hem was toegezegd, nooit heeft gekregen; dat vóór hij op de derde verhooging recht had verkregen, de landbouwschool waarbij hij werkzaam was, werd opgeheven en hij als leeraar bij die school, dus in 1884, het jaar harer opheffing, werd ontslagen en tevens tijdelijk ter beschikking werd gesteld van den directeur in 's Lands plantentuin om onder diens bevelen belast te worden met het dagelijksch toezicht op de leiding van den tot diens tuin behoorenden cultuurtuin, onder het genot van de destijds door hem genoten wordende inkomsten van f 400 's maands; dat die beschikbaarstelling tot en met April 1890 telkens met een jaar werd verlengd; dat, toen in 1885 de derde hem toegezegde traktementsverhooging hem competeerde, hij zich tot zijn chef, den directeur van 's Lands plantentuin wendde, om in het genot daarvan te worden gesteld en hij van dezen vernam dat een voorstel aan den Minister van Koloniën was ingediend, om hem, adressant, definitief tot administrateur van den cultuurtuin te benoemen, waardoor zijn positie zou worden geregeld, doch het Opperbestuur niet in dat voorstel is getreden, en hij later, toen niet hij, maar een chemiker als beheerder van den cultuurtuin werd aangewezen, voor het feit werd gesteld om òf op wachtgeld te komen òf een minder bezoldigde betrekking aan te nemen, en hij toen de tijdelijke benoeming tot opziener bij den cultuurtuin met den persoonlijken titel van administrateur heeft aangenomen op een bezoldiging van f 250 met f 50 's maands huishuurindemniteit, in de verwachting, dat de Regeering hem spoedig in een betrekking zou plaatsen met een bezoldiging van f 500 's maands; dat die verwachting echter niet is verwezenlijkt, en terwijl hij later met verlof in Nederland was, hem een gouvernementsbesluit van de Indische Regeering van 14 Mei 1896 is uitgereikt, waarbij hem te kennen werd gegeven dat nopens zijn verzoek om herziening zijner financieele positie in overleg werd getreden met het Opperbestuur; dat dit echter niet tot een voor adressant gunstig resultaat heeft geleid, en hem op een zijner adressen bij gouvernementsbesluit dd. 25 Januari 1897, n°. 5, is te kennen gegeven, dat door het Opperbestuur eventueel het voorstel zou worden gedaan om zijn financieele positie zoodanig te verbeteren, dat hij later casu quo aanspraak zou kunnen maken op een over een maandelijksch inkomen van f 500 berekend pensioen, indien hij beter dan dit vóór zijn verlof naar Europa het geval was geweest, ten genoegen van zijn chefs aan zijn ambtelijke verplichtingen zou voldoen, doch die laatste bijvoeging zeer vreemd was, daar hij vóór zijn verlof den lande 19 jaar en 9 maanden trouw en eerlijk had gediend, zonder ooit zelfs met binnenlandsch verlof te zijn geweest, zonder ooit eenige gegronde aanmerking of terechtwijzing van zijn chefs te hebben ontvangen, en zijn chefs, hadden zij gegronde aanmerkingen, hem dan toch daarmede wel in kennis zouden hebben gesteld, vooral met het oog op zijn verschillende herhaalde verzoeken om regeling zijner financieele positie, terwijl het uit zijn conduitestaten zou hebben moeten blijken, dat hij in zijn plicht op eenige wijze was te kort geschoten, dat hij, ten slotte ziende dat de hem gedane beloften tot regeling zijner positie niet zouden worden vervuld, op 3 Maart 1897 een eervol ontslag uit 's lands dienst heeft gevraagd, wat hem bij besluit van 14 Maart 1899 is verleend, doch zijn pensioen is bepaald over een maandelijksch inkomen van f 400 en niet van f 500, zooals hij sedert 1885 had behooren te hebben.

Adressant verzoekt nu uw Kamer den Minister van Koloniën te willen uitnoodigen: 1°. aan hem, adressant, te doen uitbetalen de hem toegekende traktementsverhooging, ad f 100 's maands, van af 1 September 1885 tot en met Mei 1896, door de Indische regeering becijferd op f 13 340, het te min genoten verlofstraktement over 2½ jaar, dat berekend had behooren te worden over een inkomen van f 500 in stede van f 400 's maands of f 1500, en het verschil van traktement van December 1898 tot en met Maart 1899, ad f 800; 2°. hem in het genot te doen stellen van een over een traktement van f 500 's maands berekend pensioen van f 1500 's jaars in plaats van het thans door hem genoten wordende pensioen van f 1200 en zulks gerekend van af 1 April 1899.

Blijkens het in afschrift door adressant overgelegd beslnit van den Minister van Koloniën dd. 22 Februari 1876 is, toen adressant ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië werd gesteld, uitdrukkelijk bepaald, dat hem een traktement van f 200 's maands zou worden gegeven met drie verhoogingen van f 100 's maands, om de drie jaren klimmend tot f 500 's maands. Adressant, die, zooals mag worden aangenomen, aan de overige voorwaarden van datzelfde beslnit had voldaan, had dus in 1886 recht op verhooging van traktement van f 100 's maands, dus op een maandelijksch traktement van f 500 's maands. Ten gevolge van de opheffing van de landbouwschool, waarvoor hij was uitgezonden, is nu die verhooging hem niet toegekend.

Het komt aan uw Commissie voor dat de feiten, zooals zij door adressant zijn gesteld, misschien aanleiding zouden kunnen geven, om hem billijkheidshalve eenige vergoeding toe te kennen en uw Commissie heeft daarom de eer voor te stellen dit adres te verzenden aan den Minister van Koloniën met verzoek ter zake nadere inlichtingen te willen verstrekken.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer **van Veen**: *lid van de Commissie voor de Verzoekschriften*, brengt de volgende verslagen uit:

In handen nwer Commissie is gesteld:

I. Een adres van Bernard van Keulen, zonder beroep, wonende te Gorinchem.

Adressant deelt mede, dat hij tot voor eenigen tijd onbezoldigd rijksveldwachter zijnde, verzocht heeft aangesteld te worden als rijksveldwachter. Naar aanleiding van dat verzoek zijn — naar adressant vermoedt — omtrent hem informatiën ingewonnen bij den kantonrechter te Gorinchem, die met het verstrekken dier

informatiën heeft belast den brigade-commandant der rijksveldwacht te Gorinchem. Deze informatiën schijnen van dien aard te zijn geweest, dat hij niet alleen niet is aangesteld als rijksveldwachter, doch dat zijn commissie als onbezoldigd rijksveldwachter is ingetrokken. Adressant spreekt de vrees uit, dat hij het slachtoffer is geworden van het premiestelsel en zegt verder, dat de beschuldigingen tegen hem ingebracht na onderzoek door de gemeentepolitie te Gorinchem onhoudbaar zijn gebleken; hij blijft echter in gebreke mede te deelen van welken aard deze beschuldigingen zijn.

Onder overlegging van een viertal voor hem gunstige getuigschriften verzoekt adressant dat door uw Vergadering een hernieuwd onderzoek worde gelast naar het hem ten laste gelegde, opdat hij weder als onbezoldigd rijksveldwachter worde aangesteld.

Uw Commissie heeft de eer dit adres ter griffie te deponeeren ter lezing voor de leden.

II. Een adres van Uilke van der Schaaf, gepasporteerd militair der lichting 1901, wonende te Blija (gemeente Ferwerderadeel).

Adressant geeft te kennen,

dat hij met ingang van 2 Juni, na gedurende 1 jaar 7 maanden en 25 dagen in militairen dienst te zijn geweest, uit dien dienst is ontslagen, uit hoofde van lichaamsgebreken, welke, blijkens eene der bij het adres overgelegde stukken, door de Commissie voor het geneeskundig onderzoek te Assen geacht worden te zijn ontstaan op onbekende wijze;

dat hij, bij zijn indiensttreding volkomen gezond zijnde, den militairen dienst heeft verlaten blind aan één oog en met een stijf been en een stijven arm, waardoor het hem onmogelijk is om in zijn onderhoud te voorzien;

dat zijn verzoek om toekenning van een militair pensioen door den Minister van Oorlog is afgewezen bij beschikking van 17 Juli 1903;

dat, nadat over zijn verzoek om pensioen is gehoord de afdeeling van den Raad van State voor de geschillen van bestuur, ook Hare Majesteit de Koningin bij beschikking van 4 November 1903 zijn verzoek heeft afgewezen.

Adressant schijnt zelf overtuigd te zijn, dat hij geen aanspraak op pensioen kan doen gelden, en doet dan ook in zijn adres dd. 27 November 1903 slechts een beroep op het medelijden der Kamer om het daarheen te leiden dat hij alsnog eenig pensioen bekome.

Aan uw Commissie is niet gebleken, hetgeen door adressant trouwens ook niet wordt gesteld, dat eenige wettelijke bepaling te zijnen opzichte niet is nageleefd of zou zijn geschonden.

Uw Commissie meent hieraan nog te moeten toevoegen, dat het haar wenschelijk voorkomt, dat, wanneer een beschikking wordt genomen op een verzoek om toekenning van een militair pensioen, de verzoeker er op worde opmerkzaam gemaakt, dat, indien door hem met de genomen beslissing geen genoegen wordt genomen, volgens art. 11 van het Koninklijk besluit van 5 Januari 1903 (*Staatsblad* n°. 2) door of namens hem aan den betrokken Minister binnen drie maanden nadat de beslissing omtrent zijn aanspraak op pensioen te zijner kennis is gekomen een nieuw geneeskundig onderzoek kan worden aangevraagd. Onbekendheid met het bestaan dezer bepaling kan aanleiding geven, dat in vele gevallen, waarin een nieuw geneeskundig onderzoek met reden kan worden gevraagd, zoodanig onderzoek van den betrokken persoon achterwege blijft. Zij is van oordeel, dat, nu degene op wiens pensioenaanvrage door den Minister van Oorlog een beslissing wordt gegeven, wordt onderzocht omtrent de hem gegeven bevoegdheid bij art. 4 der wet van 21 Maart 1896 (*Staatsblad* n°. 50) om aan Hare Majesteit de Koningin te verzoeken, dat omtrent zijn bezwaren tegen de gegeven beslissing het gevoelen worde ingewonnen van de afdeeling van den Raad van State voor de geschillen van bestuur, er alleszins reden bestaat om den verzoeker in te lichten omtrent de bevoegdheid hem verleend bij art. 11 van het Koninklijk besluit van 5 Januari 1903 (*Staatsblad* n°. 2), al ware het alleen reeds om te voorkomen, dat bij den verzoeker niet de onjuiste meening zou postvatten, dat alleen voormeld art. 4 hem een middel geeft om een voor hem gunstige beslissing uit te lokken.

Uw Commissie heeft de eer dat adres ter griffie te deponeeren ter lezing van de leden en een afschrift te zenden aan den Minister van Oorlog.

III. Een adres van den raad der gemeente Neede.

Adressant deelt mede, dat bij schrijven van 20 Juli 1900 de luitenant-kolonel, hoofdofficier van het reservekader, de medewerking van den burgemeester van Neede heeft verzocht ter bekoming van localiteiten voor het voorbereidend militair onderricht aldaar, die in antwoord daarop heeft geantwoord, dat onder meer een schoollokaal beschikbaar was tegen een vergoeding van f 15. De militaire autoriteiten hebben van het aangeboden lokaal gebruik gemaakt gedurende de winters 1900/1901, 1901/1902 en 1902/1903 en aan de gemeente Neede in 1901 en 1902 voor dit gebruik telken jare f 15 betaald. Dit voorjaar bleef echter deze voldoening achterwege. Vanwege de gemeente Neede is op 1 Juli 1903 de betaling dezer gelden aan den kapitein, belast met de leiding van het voorbereidend militair onderricht in Overijssel, verzocht, die 11 Augustus aan den ambtenaar ter secretarie der gemeente Neede heeft medegedeeld, dat de gevraagde gelden niet betaald behoefden te worden, daar er geen contract tusschen het Rijk en de gemeente bestond. Het verzoek tot uitbetaling, daarna op 13 Augustus tot den Minister van Oorlog gericht, werd door dezen zonder opgave van redenen afgewezen.

Adressant is van meening, dat deze gelden hem naar recht toekomen, daar omtrent het gebruik der gemeente-lokalen een overeenkomst met het Rijk is tot stand gekomen en gesloten en verzoekt daarom uw Vergadering om alsnog zoodanige maatregelen te nemen, welke er toe zullen leiden dat aan de gemeente Neede worde uitbetaald de haar naar adressants meening toekomende gelden, ten bedrage van f 15.

Uw Commissie is van oordeel, dat het door adressant medegedeelde, hetwelk niet weerlegd wordt door de bij het adres als bijlagen gevoegde afschriften van de ten deze door adressant en de militaire autoriteiten gevoerde correspondentie, uw Vergadering aanleiding geeft om het adres te verzenden aan den Minister van Oorlog, met verzoek om inlichtingen, waartoe zij dan ook de eer heeft uw Vergadering te adviseeren.

IV. Een adres van J. P. A. Reigersberg, wonende te Kapelle, provincie Zeeland.

Adressant deelt mede dat hem in 1885 een militair pensioen is toegekend tot een bedrag van f 420 en dat hij in Augustus 1899 is gefailleerd. Op het door hem te genieten pensioen is door zijn curator ten behoeve zijner schuldeischers een korting van een zesde gedeelte aangevraagd en verkregen. Deze korting geschiedt thans reeds, naar adressant beweert, gedurende vijf jaren; hij is van oordeel dat het niet alleen niet de bedoeling van den wetgever kan zijn geweest om een zoodanige korting gedurende vele jaren, in casu levenslang, te doen plaats hebben, doch dat ten behoeve zijner schuldeischers op zijn pensioen niet mocht zijn gekort, daar art. 67 der wet van 28 Augustus 1851 (*Staatsblad* n°. 129) een zoodanige korting slechts toelaat „ter zake van gelden, verschuldigd wegens woning, kleeding en verdere noodwendige levensbehoeften"; voor hoedanige schulden adressant zegt niet te zijn gefailleerd.

Adressant verzoekt uw Vergadering het daarheen te leiden dat hem zijn pensioen voortaan in zijn geheel wordt uitgekeerd.

Uw Commissie meent naar aanleiding van dit adres te moeten opmerken, dat adressant in gebreke is gebleven de juistheid zijner bewering aan te toonen, dat de korting op zijn pensioen slechts gedurende een bepaald aantal jaren mag geschieden en bij den burgerlijken rechter ter handhaving zijner rechten behoort op te treden.

Zij heeft dan ook de eer uw Vergadering te adviseeren dit adres ter griffie te deponeeren ter lezing voor de leden.

V. Een adres van A. J. van Gennep, wonende te Amsterdam, Kattenburgerstraat 130c.

Ten opzichte van een vroeger bij uw Vergadering van dezen adressant ingekomen verzoek om te bevorderen dat hem een militair pensioen worde toegekend is in uwe vergadering van 23 December 1903, *Handelingen* bladz. 1218, overeenkomstig het

voorstel der Commissie voor de Verzoekschriften besloten dit adres ter griffie te deponeeren ter lezing voor de leden.

In het thans door hem ingediende adres herhaalt adressant eenvoudig het vroeger door hem gedaan verzoek zonder daarbij aan te voeren nieuwe feiten of omstandigheden welke uw Kamer aanleiding kunnen geven ten opzichte van dit adres een ander besluit te nemen dan zij heeft gedaan ten opzichte van het vorig door adressant ingediend adres.

Uw Commissie heeft de eer uw Vergadering voor te stellen dit adres ter griffie te deponeeren ter lezing voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

VI. Het wetsontwerp tot AANVULLING VAN DE WET OP DE VERMOGENSBELASTING. (20)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze gelegenheid doet zich opnieuw het verschijnsel voor waarmede wij steeds te kampen hebben, wanneer er partieele herzieningen aan de orde zijn. De vraag rijst dan: waarom tot dit ééne punt u bepaald en niet te gelijk ook andere wenschelijke en dringende verbeteringen aangebracht?

Zoo is het ook hier. Bij het afdeelingsonderzoek is er op andere verbeteringen in de regeling van de vermogensbelasting aangedrongen. Een van de klachten, in de secties opnieuw vernomen en met nadruk te berde gebracht, betrof de overdreven toepassing van het stelsel van geheimhouding van den aanslag. Met klem is opnieuw verlangd, dat in één opzicht althans, namelijk ten behoeve van de gemeente-financiën, daarin verandering zou worden gebracht. Dat heeft intusschen niet gebaat. De Minister maakt zich met een paar regels van de zaak af.

Zijn Excellentie zegt op bladz. 3 der Memorie van Antwoord: „Het doel van het voorliggend wetsontwerp is niet de in 1892 aangenomen beginselen der bestaande wet te herzien, doch een wenschelijk gebleken aanvulling tot stand te brengen. Een debat over het beginsel van geheimhouding schijnt daarom voor het oogenblik geen nut te hebben."

Wat moet men nu daartegenover doen?

Men kan de Regeering niet het recht ontzeggen om bij haar voorstellen haar eigen kader te kiezen. Evenmin als het recht om, wanneer zij dat kader eenmaal gekozen heeft, zich dan niet tegen haar wil te laten dringen of lokken op een aangrenzend terrein. Men kan ook geen amendement voorstellen, want het artikel waarop het amendement zou moeten worden voorgesteld, is niet aan de orde. Er blijft onder deze omstandigheden dus niets anders over dan dat men bij de algemeene beschouwingen een woord van critiek doet hooren en den Minister aanspoort op den weg van het aanbrengen van verbeteringen voort te gaan en zoodra mogelijk de verbetering, waarop men het oog heeft, aan te vatten.

Die beide middelen wensch ik nu aan te wenden. Ik behoor niet tot de leden, die blijkens het Voorloopig Verslag met het geheele beginsel van geheimhouding van de aanslagen wenschten te breken en die zelfs meenden, dat in de openbaarheid der aanslagen een van de beste middelen van contrôle voor de juistheid van de aangiften en dus voor de juistheid van de heffingen der vermogensbelasting is gelegen. Ik behoor niet tot de leden, die dat hebben verdedigd, ofschoon ik met het denkbeeld zelf volkomen goed zou kunnen medegaan. Mijn wenschen gaan thans niet zoo ver. Waartegen ik opkom is de overdrijving van het systeem van geheimhouding, zooals het wordt toegepast door de gemeentebesturen.

De gemeentebesturen — wij weten het allen — zijn volgens art. 13 van de wet op de vermogensbelasting gehouden om aan de inspecteurs op hun verzoek kosteloos inzage te geven van de kohieren der hoofdelijke omslagen naar het inkomen en toe te laten, dat zij daarvan uittreksels of afschrift nemen of doen nemen.

Het woord „reciprociteit" wordt hier naast mij genoemd. Maar reciprociteit bestaat op dit gebied niet; tegenover de plicht van de gemeentebesturen om al de inlichtingen, waarover zij beschikken, ten dienste van het Rijk te stellen, staat aan den anderen kant het recht van den Staat om de aanslagen in de vermogensbelasting voor de gemeentebesturen absoluut geheim te houden. Dat is waarlijk een zonderlinge toestand, een toestand, die bij het maken van de wet op de vermogensbelasting is voorzien en welken men toen door middel van een amendement heeft trachten te voorkomen — hetgeen echter niet is gelukt —, maar die, nu de vermogensbelasting een tiental jaren in de practijk heeft gewerkt, van dien aard is, dat men hem als onhoudbaar mag qualificeeren. Men verbaast zich en verontrust zich over het hooge percentage, dat de plaatselijke belastingen in sommige gemeenten in ons land op dit oogenblik bereiken. Men zoekt naar middelen om dat te keeren of eenigszins te matigen, om de gemeenten in haar financieele nooden bij te staan, maar wie zal zeggen, in welke mate het punt, dat wij thans behandelen, bijdraagt tot het veroorzaken van de hooge percentages, waarvan ik sprak? Wie zal zeggen, hoeveel op het gebied van de gemeentelijke belastingen wordt ontdoken, hetgeen ten gevolge heeft, dat degenen, wier inkomsten met juistheid worden berekend, zooveel meer moeten betalen? Wij hebben ons ten aanzien van die vraag geen illusies te maken, wanneer wij letten op het voor ons liggende wetsontwerp, want wat blijkt uit de toelichting daarop en uit de aanleiding, die noopt tot deze wetsvoordracht de toevlucht te nemen? Dit, dat op het gebied van de vermogensbelasting op vrij groote schaal ontduiking plaats heeft. De Minister heeft dit in het licht gesteld met sprekende en overtuigende cijfers, welke aan de Kamer bekend zijn en die ik dus niet behoef te herhalen.

Het vermoeden ligt voor de hand, dat dezelfde personen, die ten aanzien van de vermogensbelasting door hun ontduiking het Rijk benadeelen, ook tegenover den gemeentelijken fiscus een ruim geweten hebben. Maar nog sterker dan dit vermoeden spreken de feiten. Ik heb voor mij liggen een reeks van artikelen, in een der dagbladen geschreven door een ambtenaar van de registratie omtrent de gemeentelijke inkomstenbelasting in een van de steden van Zuidholland, *niet* Rotterdam.

Welnu, de deskundige maakt ons bekend met de uitkomsten van een nauwkeurig onderzoek, dat hij op dit gebied heeft ingesteld in de gemeente zijner inwoning. Hij schrijft:

„Dat met de thans ten dienste staande middelen geen voldoend resultaat kan verkregen worden, bleek mij overtuigend uit het door mij bijgewerkt boekje. Na verwaarloozing van alle verschillen in meer of minder van f 2000 en lager, vond ik toch een zeker aantal aanslagen, die samen bij het Rijk f 550 000 hooger in inkomen staan dan bij de gemeente, tegen een ongeveer gelijk aantal aanslagen, die het omgekeerde doen zien met een verschil van f 350 000, geeft een deficit voor de gemeente van f 200 000, aan grondslag. Bij de posten met verschillen van minder dan f 2000 slaat de balans ook over ten nadeele der gemeente."

Hier hebben wij dus een nauwkeurige berekening, op deugdelijke grondslagen gebaseerd, waaruit blijkt, dat in bedoelde gemeente f 200 000 aan inkomen wordt verzwegen.

Een ander punt, door dienzelfden schrijver besproken, is, dat zoovelen in de gemeente onbekend blijven, die weldegelijk zouden behooren te worden aangeslagen in de plaatselijke belasting. Daaromtrent zegt hij ten aanzien van bedoelde gemeente: „Ik tel er nog minstens 150 met een gezamenlijk inkomen volgens het Rijk van f 200 000, waaronder verscheiden boven f 3000, velen van f 2000 enz."

Het resultaat, waartoe men dus komt is, dat gelijk het Rijk benadeeld wordt door ontduiking van de vermogensbelasting, de gemeente benadeeld wordt door ontduiking van de plaatselijke belasting. Als wij dit voor oogen houden, moet dan de regeling, die wij thans sedert jaren in de practijk hebben leeren kennen, inderdaad niet onhoudbaar worden geacht?

Door deze wetswijziging zal nu het Rijk in staat worden gesteld tegen ontduiking van de vermogensbelasting te waken, en men verwacht van het stelsel van navordering, dat hier wordt voorgesteld en waarmede ik mij volkomen kan vereenigen, bovenal dat het preventief zal werken, zoodat de aanslagen de waarheid meer nabijkomen. Maar terwijl de wetgever het Rijk te hulp komt ter verzekering van een juistere heffing der ver-

mogensbelasting, zullen de gemeenten daarvan niet profiteeren, zoolang de aanslagen voor de gemeentebesturen geheim blijven. De tegenstelling tusschen aanslagen in de vermogens- en de gemeentebelasting wordt hierdoor zelfs nog grooter. De toestand grenst waarlijk aan het belachelijke. Nog sterker komt dit uit bij de bedrijfsbelasting. De kohieren van de bedrijfsbelasting worden overeenkomstig de wet op de invordering der directe belastingen in iedere gemeente door den burgemeester afgekondigd. De burgemeester heeft dus het kohier der Rijksbelasting onder de oogen en ontleent hij daaraan de wetenschap, dat aanslagen van zijn gemeentenaren in de gemeentelijke belasting te laag zijn, hij moet zich gedragen alsof hij dat niet wist Als zoo iets nu nog gebeurde in China, het land van de Chinoiseries! Maar dat het in ons lieve vaderland plaats heeft, is ergerlijk.

Iets soortgelijks doet zich ook voor ten opzichte van de vermogensbelasting, als gelden voor deze belasting de bedoelde bepalingen omtrent het kohier niet. Maar de ambtenaren van den Staat krijgen in handen het kohier van de gemeentebelasting en zij zijn dus volkomen in staat om precies na te gaan en met den vinger aan te wijzen welke ingezetenen der gemeente de gemeente-belasting ontduiken, maar zij moeten zwijgen en mogen wat hun bekend is aan niemand mededeelen. Wanneer men zich een oogenblik indenkt in de practische werking van deze regeling, moet men inzien, dat hierin hoe eer hoe liever verandering behoort te komen.

En daar kan volstrekt geen bezwaar tegen bestaan, ook niet voor diegenen die zoo gesteld zijn op geheimhouding van de aanslagen in de Rijksbelastingen. Want burgemeesters, wethouders, leden van den raad, zoowel als de gemeente-ambtenaren, die niet het geheim zouden weten te bewaren, die hun kennis van de toestanden anders zouden aanwenden, dan precies tot uitoefening van hun functie noodig was, zouden vallen in de termen van art. 47 der wet op de vermogensbelasting en zich blootstellen aan de straffen bij dit artikel tegen schending der geheimhouding bedreigd. Er kan dus uit dien hoofde geen reden zijn waarom men deze wijziging niet in de wet zoude brengen.

Ik kom terug op wat ik begon te zeggen, en vraag: wat nu te doen?

De Minister wilde bij dit wetsontwerp zich tot de navordering bepalen en ik gaf reeds toe hoe dat hem niet betwist kan worden het terrein af te bakenen, waarbinnen een door hem voorgestelde wijziging der wet zich heeft te bewegen. Maar hij heeft een kleinen troost gegeven, en wel op bladz. 4 van zijn Memorie van Antwoord, waar hij verklaart niet ongenegen te zijn om verdere verbeteringen in de wet op de vermogensbelasting te overwegen.

Ik eindig dus met het uitspreken van het vertrouwen, dat een van de eerste onderwerpen waaraan de Minister zijn overwegingen tot verdere herziening der wet op de vermogensbelasting wijdt, zal mogen wezen deze inderdaad dringende verbetering.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Het betoog dat voorziening noodig is om voortdurende en toenemende ontduiking van de vermogensbelasting te fnuiken en te voorkomen, behoeft niet geleverd te worden. Het schijnt ten minste dat allen in deze Kamer het met de Regeering daarover eens zijn. De Minister heeft bij de toelichting tot zijn wetsontwerp een klein gedeelte van zijn wetenschap op dit gebied medegedeeld; maar ik houd mij overtuigd dat, indien de Minister wilde, hij nog heel andere boekjes, of boeken, daarover zou kunnen opendoen. Ik geloof dat de ervaring, die door de ambtenaren van de registratie na het tienjarig bestaan van de vermogensbelasting is opgedaan, op dit punt een weinig verkwikkelijke is.

En in de zeer beknopte mededeelingen, die de Minister gedaan heeft hierover, blijkt ons ook dat het niet de kleine luiden zijn, maar veeleer de groote, die hier het slechte voorbeeld geven.

Wanneer niet tal van staaltjes in den lande bekend waren en er door den Minister niet erkend ware, dat groote ontduikingen plaats hebben bij de vermogensbelasting, zou het ook hieruit moeten blijken dat, in onderscheiding met tal van andere belastingen, deze niet of zeer weinig accresseert.

Toen in 1893 deze belasting voorgesteld werd, werd een opbrengst voorgespiegeld van 8 millioen. Onmiddellijk is men begonnen met een tegenvaller van 18 ton en nu, nà 10 jaren, heeft die belasting nog niet het toenmaals geraamde bedrag van 8 millioen kunnen bereiken, maar heeft zij in het laatste jaar nog slechts f 7 730 000 opgebracht. De vermogensbelasting accresseert jaarlijks ongeveer met $1^1/_2$ pct., een miniem bedrag, waartegenover staat, dat het accres van andere belastingen sterk toeneemt, bij voorbeeld van de bedrijfsbelasting, die sedert haar bestaan bijna verdubbeld is.

Ik beaam dus hetgeen in de Memorie van Toelichting staat en waarmede in het Verslag algemeene ingenomenheid betoond is, namelijk dat de Regeering hier de kat de bel wil aanhangen.

Wanneer ik niet bang was buiten de orde te gaan, zou ik bij deze gelegenheid den Minister wel willen vragen, waarom hij niet hetzelfde doet voor de personeele belasting, waarbij jaarlijks steeds duizenden oninbare aanslagen zijn en waarin maar geen verbetering komt, hoewel telkens en telkens met aandrang hierop gewezen is. Ik zal daarop echter niet ingaan uit vrees buiten de orde te komen. Evenwel kan ik de verzoeking niet weerstaan ook op die ontduiking, hoewel van geheel anderen aard, te wijzen.

Ik kan mij derhalve met de grondgedachte zeer goed vereenigen; maar de vraag is bij mij gerezen en daarmede eenige twijfel, of de voorgestelde voorziening afdoende zal zijn — afdoende is misschien wel een groot woord — laat mij zeggen: of de voorziening noemenswaardige verbetering zal aanbrengen.

Ik zou mitsdien de vraag willen stellen: Wat moet het doel zijn waarnaar men streeft? Indien men de heffing van de vermogensbelasting verbeteren wil, dan moet niet het beginsel zijn dat men de belastingschroef wil aandraaien; dan moet men ook niet een nieuwen belastingplicht trachten te scheppen, zooals in het Verslag aangegeven is in het denkbeeld om het cijfer van f 13 000 te verlagen tot f 10 000; dan moet men ook geen vexatoire maatregelen nemen of ambtelijke willekeur beoogen; maar dan moet het doel zijn de eerlijke eigen aangifte tot regel trachten te maken.

Dit is een zeer moeilijke opgaaf, maar daarnaar moet men zeer ernstig streven, niet zoozeer om met een hoogere opbrengst te voorschijn te komen, maar veeleer om tegen te gaan verlaging van het peil van de geheele natie, voortvloeiende uit de slappe toepassing van een belasting als deze, welke juist aanleiding geeft of zelfs uitlokt tot ontduiking.

Het zou voorbarig zijn om op de resultaten van deze voorziening vooruit te loopen, maar dit wil ik den Minister wel zeggen, dat ten slotte van deze voorziening de proef op de som zal zijn het financieele resultaat, niet over één jaar en zeer zeker niet over het nu komende of ingetreden jaar, want wij kunnen van dat jaar slechts een lage opbrengst van de vermogensbelasting verwachten, met het oog op den lagen koers der effecten, maar op den duur zal zeker de proef op de som van de nu voorgestelde voorziening moeten zijn, dat de financieele resultaten van de vermogensbelasting beter worden.

Wat nu het middel aangaat dat hier door den Minister wordt voorgesteld, de navordering, met dit middel op zichzelf kan ik mij zeer goed vereenigen. Het ligt, naar het mij voorkomt, voor de hand. Navordering, gepaard aan een vrij strenge boetebepaling, het viervoud van den verhoogden aanslag, kan een gunstige preventieve werking uitoefenen, mits dit stelsel van navordering op een behoorlijke wijze tot zijn recht komt. En nu rijzen hier eenige dubia bij mij, of dat inderdaad het geval is.

Het geheele navorderingsrecht, dat nu wordt voorgesteld, berust op de kennisneming door de inspecteurs van den inhoud eener akte of memorie van successie. Dat is de grondslag van het navorderingsrecht. Wetenschap van feiten van elders verkregen mag daarbij niet in aanmerking komen en hiermede is al aanstonds het gebied van het navorderingsrecht zeer beperkt. Dan rijst ook de vraag waarom dit zoo beperkt is. Is dit op goede gronden zoo beperkt en handelt men zoodoende niet in strijd met het stelsel van de wet, zooals zij voor ons ligt, welk systeem, wat de uitvoering der wet betreft, niet slecht is?

Ik kom nu op een zeer algemeen bezwaar tegen dit wetsontwerp, voor zoover het die uitvoering betreft. Daarbij is gehuldigd een zeer vrije vorm van procedure. Voor de vaststelling van den aanslag is de inspecteur aan geen of uiterst geringe formaliteiten gebonden en de raad van beroep spreekt recht

zonder dat hij op eenige wijze gebonden is in de wijze waarop hij zich de kennis der feiten of het noodige bewijs wil verschaffen. Maar met dit goede gronddenkbeeld wordt in dit ontwerp gebroken. Bij het voorgestelde wetsontwerp worden de inspecteur en de raad van beroep aan een soort schriftelijk bewijs gebonden, nog wel in termen die aan duidelijkheid te wenschen overlaten.

De vrije procedure die nu voor den gewonen aanslag geregeld is in de artt. 33 en 34 van de wet, wordt voor het navorderingsrecht verlaten. De instelling van de navordering door den inspecteur wordt afhankelijk gemaakt van de machtiging van een hooger ambtenaar, misschien wel de Minister zelf. Dat is een vrij bedenkelijk begin, vooral bedenkelijk indien men in de wet het „geringe verschil" als criterium laat bestaan, ter beoordeeling van dien hoofdambtenaar. Wat een „gering verschil" is is natuurlijk voor velerlei opvatting vatbaar en daarmede is de weg geopend voor willekeur. Dit moest voorkomen worden.

Maar wat nog erger is, de raad van beroep wordt niet langer vrij gelaten in zijn rechtspraak *ex aequo et bono*, een merkwaardig voorbeeld van self-government, aangehaald als zoodanig in een dezer dagen verschenen bekend artikel, en, ik mag wel zeggen, een zeer gelukkige instelling in onzen Staat en in onze verhoudingen.

De raad van beroep wordt niet langer vrijgelaten in zijn rechtspraak; hij ontvangt verschillende voorschriften in deze wet, welke hij daarbij moet opvolgen. Wij vinden die vrij onduidelijk o. a. in art. 45 C, 3de alinea, waar gezegd wordt, dat de raad zijn uitspraak grondt, behoudens hetgeen bij art. 45 D bepaald wordt. „op hetgeen hem uit den inhoud der bij art. 45 A bedoelde akte of memorie blijkt, in verband met de opheldering die hem worden verstrekt, voor zoover daardoor te zijnen genoegen wordt aangetoond, dat het meerdere vermogen, het vermogensbestanddeel of de hoogere waarde van dat bestanddeel niet behoefde te worden aangegeven" enz., een reeks van bepalingen, waaruit men bijna niet wijs kan worden bij eerste lezing, maar die in elk geval bedoelen den raad te binden.

Maar nog erger is het met de nieuwe verklaring van art. 45 D, waardoor de uitslag van het geheele geding wordt gelegd in handen van den reclamant zelf, een inderdaad zonderlinge opvatting van de behandeling van een dergelijk administratiefrechtelijk geschil. Die nieuwe verklaring kan ten gevolge hebben, dat iedere reclamant van een navorderingsaanslag, waar het de aangifte van een overledene geldt, zich bij den raad van beroep kan vervoegen en een eind aan het geding kan maken door te zeggen: Ik ben bereid om de verklaring af te leggen bedoeld bij art. 45 D. Daarmede zal, naar het mij voorkomt, eigenlijk het geheele navorderingsrecht tegenover den boedel van overledenen tot een illusie gemaakt worden.

Er zal nog gelegenheid zijn bij de behandeling der artikelen op dit punt terug te komen; ik zal er dus op dit oogenblik verder niets van zeggen.

De grondslag van het navorderingsrecht is een akte of een memorie van successie, zoo staat er in de wet. Ik zou al dadelijk willen vragen: is een memorie van succesie dan geen akte? Waarom moet zij naast de akte als genus, nog worden gesteld? Dat kan alleen strekken om het begrip akte, dat toch al niet heel gemakkelijk is, nog moeilijker en onduidelijker te maken.

Waar ik sprak van een willicht onvoldoende voorziening moet in de eerste plaats het oog vallen op dezen grondslag van het navorderingsrecht, op de akte zelf.

Wat is een akte?

Men zal zich van het begrip akte rekenschap moeten geven, omdat daarvan zelfs de ontvankelijkheid van navordering zal afhangen.

Nu kan men hiervoor als handleiding het Burgerlijk Wetboek gebruiken. Men kan zich richten naar den Tweeden Titel van het Vierde Boek van het Burgerlijk Wetboek en daarin bestudeeren wat het begrip „akte" is naar het geldende recht. Men kan ook ter hand nemen het voorstel tot wijziging van dat Vierde boek; men vindt daar niet alleen in een nieuw artikel bepaald wat een akte is, maar ook in de Memorie van Toelichting waardevolle, interessante beschouwingen over het begrip akte.

Het nieuwe art. 1909 leert ons kort en duidelijk, dat een akte een geschrift is, hetwelk is opgemaakt om tot bewijsmiddel te dienen.

Welnu, ik wil mij daarbij aansluiten; ik vind het uitstekend; maar ook dan zal men er zich toch rekenschap van moeten geven, dat het nog niet zoo gemakkelijk schijnt om te weten, of men met een akte te doen heeft. Wanneer men bijv. een brief heeft, zal het zeer moeilijk zijn te onderkennen of die brief is geschreven met het doel om een zeker bewijs te leveren, of wel dat dit bewijs toevallig uit den brief voortvloeit. Er wordt een brief geschreven om een afspraak te bevestigen, er wordt ook een brief geschreven waarin heel toevallig van die afspraak melding wordt gemaakt; de onderscheiding kan dan zeer moeilijk zijn.

Maar afgezien van die moeilijkheden is het zeker, dat het begrip van akte, zooals het hier door de Regeering wordt voorgesteld, van zeer beperkte beteekenis is, en dat men zich dus in den regel alleen voor navordering zal mogen beroepen op die schriftelijke stukken die opgemaakt zijn om eenig bewijs te leveren. En dat daardoor de toepasselijkheid van de wet in vele gevallen zal worden uitgesloten, behoeft verder, mijns inziens, niet te worden betoogd.

Het zou mij dus wenschelijk voorkomen, indien deze geheele beperking uit het artikel werd weggenomen en men eenvoudig het oordeel van het instellen van navordering overliet aan den inspecteur en de behandeling van een daaruit voortspruitend geschil op de gewone wijze aan den raad van beroep.

Ik moet hier nog even terugkomen op de verklaring van art. 45 D, waarover ik reeds een enkel woord heb gezegd en waarover wellicht nog meer zal worden gesproken. Die verklaring is in dergelijke termen samengevat, dat zij in talrijke gevallen elke navordering ten opzichte van een overledene illusoir zal maken. Men denke zich bijv. een boedel waarin geen papieren zijn, waar dus geen papieren op te ruimen zijn en van het onderzoek van voorhanden papieren geen sprake behoeft te zijn, zoodat de verklaring zeer gemakkelijk kan worden afgelegd. Ik denk ook aan een ander geval, waarbij de papieren wel zijn opgeruimd, wel is waar niet *met het doel* om sporen van ontduiking te doen verdwijnen, maar toch met dat gevolg.

De papieren zijn dan wegens verhuizing of om opruiming te houden verdwenen. De personen die zich in dat gelukkig toeval mogen verheugen, kunnen ook de verklaring afleggen. Maar de hoofdzaak is het zonderlinge systeem, dat hier de uitslag geheel wordt gelegd in handen van den reclamant zelf, en dat zelfs, waar de navordering op feiten die men uit een memorie van successie of andere akte kent, gegrond is.

Bij de artikelen zal het wel noodig zijn hierop nog eens terug te komen; het was mij nu slechts te doen om voorloopig te doen zien, dat ik bezwaar heb tegen dit wetsontwerp, omdat het mij voorkomt, dat daarbij verschillende punten niet afdoende zijn geregeld.

De heer **Kolkman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts een zeer kort woord te spreken, hoofdzakelijk naar aanleiding van het gesprokene door de beide voorgaande geachte sprekers.

In het algemeen behoef ik niet te verklaren, dat ik ben vóór dit wetsontwerp. De houding die ik vroeger heb aangenomen bij ontwerpen van ongeveer dezelfde strekking, bij voorbeeld bij de successiebelasting, toont genoeg, dat ik voor mij zooveel mogelijk alle knoeierij in belastingzaken wensch tegen te gaan.

Maar er zijn eenige zaken aangeroerd door de vorige sprekers, die ik niet met stilzwijgen wensch voorbij te laten gaan.

In de eerste plaats de openbaarstelling van de aangifte voor de vermogensbelasting of liever van den aanslag, die in de vermogensbelasting in de verschillende plaatsen wordt geheven. Het zal misschien den geachten afgevaardigde, den heer van Raalte, vreemd voorkomen, als ik hem zeg, dat ik het eigenlijk geheel met zijn betoog eens ben. Hij heeft dit misschien niet van mij verwacht, maar ik acht de geheimhouding van de aanslagen in de vermogensbelasting een wassen neus, al zijn die aanslagen misschien dan niet bekend aan het groote publiek. En ik bewonder die burgemeesters en die ambtenaren, waarvan de geachte afgevaardigde sprak, die vandaag onder zich krijgen de aanslagen in de vermogensbelasting en morgen daarvan voor de aanslagen in de belasting hunner gemeente geen gebruik

weten te maken; ik bewonder ze, omdat ik meen, dat er toch wegen genoeg zijn, om de wetenschap, die men uit de vermogensbelasting heeft geput, te kunnen overbrengen in een directe gemeentebelasting.

Hoe dit echter zij, ik wil mij evenwel gaarne aansluiten bij den door den geachten afgevaardigde geoefenden aandrang om, nu het gebleken is, dat er in sommige gemeenten een groot verschil bestaat tusschen de aanslagen in de plaatselijke en in de vermogensbelasting, ook aan de gemeentelijke autoriteiten inzage te geven of gebruik te doen maken van de aanslagen in de vermogensbelasting. En dit doende meen ik te handelen in het belang der publieke moraliteit.

In de tweede plaats een enkel woord over hetgeen de heer Tydeman gezegd heeft. Deze geachte afgevaardigde dringt aan op verdere dwingende bepalingen en daartegen moet ik den Minister toch waarschuwen. Hoe gaarne ik wil meegaan bij wat thans wordt voorgesteld, toch geloof ik, dat men de strengheid van den fiscus tegenover het publiek niet op de spits moet drijven. Het ligt in den aard der zaak — en dit is niet alleen het geval bij de vermogensbelasting — dat er altijd strijd is tusschen den fiscus en het publiek. En nu is mijn overtuiging en in vroegere loopbaan opgedane ondervinding, dat als de fiscus al te streng wordt, hij zelf het kind wordt van de rekening

Het publiek in het nauw gedreven, wordt als een opgejaagde haas tusschen tal van jagers. Deze ontkomt dikwijls, omdat het aantal jagers te groot kan zijn om goed te kunnen schieten. Zoo gaat het ook met het publiek, dat altijd naar middelen zal zoeken om al te scherpe maatregelen te ontduiken. Treedt de fiscus te streng op, dan geldt ook voor hem het spreekwoord, waarin gezegd wordt dat iemand het lid op den neus valt.

Nu geloof ik, dat de heer Tydeman in een zijner argumenten geheel gefaald heeft. Hij heeft bijv. gezegd van de verklaring van art. 45 D. Welnu, met die verklaring wordt aan de wet alle kracht ontnomen en is het uit. Men kan dan eenvoudig bij den raad van beroep komen, en de verklaring aanbiedende aan de zaak geheel een eind maken. Dit zou waar zijn, Mijnheer de Voorzitter, als de bepaling van art. 45 D gold voor allen die in de knoeierijen betrokken waren, maar juist de hoofdknoeier is van die bepaling uitgesloten, want zij geldt uitsluitend een erfgenaam of bewindvoerder of executeur-testamentair. Nu ligt het in den aard der zaak dat men volkomen te goeder trouw als executeur kan geroepen worden in een of anderen boedel, waarin men vermoedt dat ontduiking heeft plaats gehad.

Met geen mogelijkheid zal zoo iemand *volkomen zekere* gegevens kunnen bijbrengen, om aan te toonen, dat van opzettelijke ontduiking geen sprake kan zijn. Men *moet* hem wel de gelegenheid geven om door een verklaring als in art. 45 D wordt omschreven de zaak tot oplossing te brengen.

Wanneer de Minister nu maar zorgt, en dit heeft hij gedaan, dat de oorspronkelijke knoeier, de man die willens en wetens valsche aangifte heeft gedaan, met een dergelijke verklaring niet kan voor den dag komen, dan heeft hij gedaan wat des Ministers is, namelijk gezorgd dat degenen die te kwader trouw waren, van een dergelijke verklaring niet kunnen profiteeren.

Eindelijk heb ik een vraag aan den Minister te doen omtrent het vervallen van de vordering.

De vordering tot naheffing houdt op met het einde van de twaalfde maand op het belastingjaar volgende.

Nu wensch ik den Minister deze vraag te doen: Het kan gebeuren dat een erfenis openvalt in de maand April of Maart, dus onmiddellijk voordat het belastingjaar begint. De successiememorie, waarop hier de naheffing voor een deel wordt gebaseerd, moet binnen de 6 maanden worden ingediend, maar daarvan kan men ook uitstel verkrijgen.

Ligt het nu in de bedoeling, om, wanneer bijv. een maand of zes, zeven, uitstel van het indienen der successie memorie wordt verkregen, ook na de twaalfde maand, die dan ingetreden zou zijn, de naheffing te doen vervallen?

Dan maakt degene die het voordeel, zou ik haast zeggen, heeft om in April of Maart te sterven, voor zijn erfgenamen de kans schoon, om de naheffing te ontloopen.

In de tweede plaats nog een vraag en wel naar aanleiding van art. 45 E waarin wordt gezegd:

„Voor een aanslag tot navordering van belasting zijn de erven, die de nalatenschap van den belastingplichtige zuiver hebben aanvaard, niet verder aansprakelijk, dan ieder tot het beloop van zijn erfdeel, na aftrek van zijn aandeel in de overige schulden, legaten en andere lasten."

Ik ga hiermede volkomen akkoord, maar de vraag is, of dit hier behoorlijk is geredigeerd en het artikel geeft, wat de Minister het wil laten zeggen.

Er wordt gesproken van erven, die de nalatenschap van den belastingschuldige zuiver hebben aanvaard.

Dat zuiver aanvaarden zal opgenomen moeten worden in den gewonen term: aanvaarden zonder het voorrecht van boedelbeschrijving.

Nu wordt hier dus degene die zuiver aanvaardt gesteld tegenover den beneficiairen erfgenaam.

Nu vraag ik den Minister: Waar nu de erfgenaam die zuiver aanvaardt, wordt genoemd en wordt aangewezen, om niet meer te betalen dan hij krijgt, wordt daar nu de beneficiaire erfgenaam aangewezen om eventueel wel meer te betalen; want men houde dit in het oog, de nalatenschap, die onder het voorrecht van boedelbeschrijving wordt aanvaardt wordt — en ik zeg dit om de latere tegenspraak te voorkomen, dat bij den beneficiairen erfgenaam onmiddellijk de schulden worden afgescheiden van de baten — gesplitst in schulden en baten.

Voor schulden is de erfgenaam niet verder aansprakelijk dan voor het bedrag wat in den boedel wordt gevonden, maar deze naheffing is geen boedelschuld en kan als zoodanig niet worden aangemerkt.

Het wordt een recht van den fiscus tegenover den erfgenaam persoonlijk, en het komt mij daarom voor, waar de zuivere erfgenaam de bevoegdheid krijgt om niet meer te betalen dan hetgeen hij uit den boedel trekt, men zeer zeker ook de beneficiaire erfgenamen van die gunstige bepaling in deze wet moet doen profiteeren. Anders komen zij ten aanzien van de naheffing in slechter conditie dan de zuivere erfgenamen en dat is in strijd met den geest van alle bepalingen, die in het Burgerlijk Wetboek ten aanzien der beneficiaire erfgenamen geschreven staan.

Daarom zou ik aan den Minister willen vragen uit de tweede alinea van art. 45 E te doen vervallen eenige woorden en den aanhef aldus te doen luiden: „Voor een aanslag tot navordering van belasting zijn de erven van den belastingplichtige niet verder aansprakelijk" enz.

De heer **Melchers**: Met groote instemming heb ik een groot deel van het betoog van den heer Tydeman gehoord en daarom is het te begrijpen dat ik den heer Kolkman niet kan bijvallen, waar hij tegen dat betoog opkwam.

Ik heb de rede van den heer Kolkman wel wat zonderling en tegenstrijdig gevonden. Hij komt op voor de publieke moraliteit, maar te gelijk maakt hij bezwaar tegen het verscherpen der bepalingen, welke de fiscus in staat moeten stellen, de bezitters van vermogens, die immoreel genoeg zijn om hun vermogen te laag aan te geven, te pakken te krijgen.

Ook het beeld, dat de heer Kolkman gebruikte, komt mij niet goed gekozen voor. Hij vergeleek die vermogensbezitters met een haas, achtervolgd door vele jagers.

Ik laat in het midden in hoever een niet eerlijke bezitter te vergelijken is met een onschuldig haasje, het zwakke diertje, achtervolgd door vele jagers. Ik meen dat die haas daardoor in zijn eer kan aangetast worden, want waar ik den haas beschouw als een arm dier, dat ten doode wordt gewijd door zekeren moordlust van menschen, die tijd en middelen bezitten om te gaan jagen, daar is integendeel de bezitter, die den fiscus niet naar waarheid zijn vermogen mededeelt, niet iemand die dan door dien fiscus als een onschuldig wezen wordt achterhaald, maar een schuldige, dien de fiscus moet kunnen pakken.

Wanneer het de bedoeling van den heer Kolkman is de publieke moraliteit te bevorderen, laat hij zich dan niet verzetten tegen aandrang om de bepalingen tegen ontduiking scherper te maken, maar liever daaraan helpen.

Het medelijden van den geachten afgevaardigde voor die achtervolgde vermogenbezitters hebben zij inderdaad niet verdient. Integendeel, zij verdienen publieke veroordeeling; en hoe scherper de bepalingen zijn, des te beter. Van mijn kant hebben ze niet op medelijden te rekenen, niet omdat het speciaal bezitters zijn — in zoover is hetgeen ik zeg niet het gevolg van mijn socialistisch standpunt — maar omdat ze, bezittende wat

anderen ontberen, te gelijk der gemeenschap onthouden wat deze noodig heeft voor haar bestaan.

Vandaar dat ik den Minister verzoek het betoog van den heer Tydeman te overwegen en niet te luisteren naar den raad van den heer Kolkman, die, werd hij opgevolgd, zeer zeker ten gevolge zou hebben dat de vermogenbezitters gemakkelijker vrij zouden kunnen uitgaan dan geëischt wordt door de publieke moraliteit, waarvan ook de heer Kolkman zich als verdediger heeft opgegeven.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Een verdediging van het wetsontwerp in dit stadium is eenigszins moeilijk, aangezien eigenlijk nog geen aanval heeft plaats gehad. Althans bij deze algemeene beschouwingen heb ik niet anders mogen vernemen dan dat de hoofdstrekking van het wetsontwerp door alle sprekers wordt toegejuicht. Alleen zijn er wenschen geuit, die, als verband houdende met de vermogensbelasting, natuurlijk niet buiten de orde zijn, maar toch niet binnen het kader van het wetsontwerp vallen.

Voorts zijn enkele opmerkingen gemaakt betreffende détails der regeling en zijn eenige vragen gesteld, maar de algemeene strekking van dit wetsontwerp heeft niet anders, — ik constateer het met erkentelijkheid — dan goedkeuring mogen verwerven.

De eerste spreker, de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, heeft al aanstonds volmondig erkend, dat het Regeeringsvoorstel in zich zelf gemotiveerd was. Wèl zou het hem echter aangenaam geweest zijn, indien deze gelegenheid ware te baat genomen om een belangrijk punt, waarin hij voorziening wenschte, tevens te regelen: De verplichting tot geheimhouding, die de wet op de vermogensbelasting oplegt, zou hij gaarne zien opgeheven. De heer van Raalte is in deze tot op zekere hoogte bijgevallen door den geachten afgevaardigde den heer Kolkman, die, in het belang der publieke moraliteit, met het beginsel van geheimhouding in zoover wenschte te breken, dat althans den gemeentebesturen inzage van de aanslagen in de vermogensbelasting zou worden verstrekt.

Ik zal allerminst ontkennen het belang van dit onderwerp, en ik wil mijnerzijds wel zeggen, dat ik, zooals de heer Kolkman het formuleerde, in principe tegen een dergelijk denkbeeld allerminst gekant ben. Intusschen, het beginsel van geheimhouding is te beschouwen als een van de grondslagen der bestaande wet op de vermogensbelasting, en alvorens daaraan te raken, is nauwgezette overweging geboden. Het is een punt dat tot veel verschil van gevoelen aanleiding geeft.

Nu heeft men wel is waar de meening uitgesproken, dat de geheimhouding intact zou blijven, wanneer aan de gemeentebesturen inzage van de aanslagen gegeven wordt. Maar dit staat voor mij nog zoo vast niet. Men verwijst wel naar de strenge strafbepaling tegen schending der geheimhouding en naar de ook door hen die in de gemeentelijke administratie werkzaam zijn, afgelegde eeden of beloften. Maar toch — het blijkt reeds uit hetgeen door den heer Kolkman werd gezegd — is die verwijzing onder een zekere reserve te aanvaarden, en het valt niet te ontkennen dat, wanneer in zeer wijden kring dergelijke inlichtingen worden verstrekt, een onmiskenbaar gevaar ontstaat voor uitlekken van het geheim.

Aan den anderen kant geef ik volmondig toe het groote gewicht van de bedenkingen tegen de geheimhouding ingebracht; de door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam medegedeelde feiten zijn inderdaad sprekend.

Een en ander versterkt mij echter in de meening dat ik goed deed bij deze gelegenheid juist dit punt te elimineeren. Door aan het beginsel der geheimhouding te tornen, tast men de grondslagen der wet aan. Eenmaal op dit terrein gekomen, zou het bezwaarlijk zijn aan andere desiderata, zooals er ook in het Voorloopig Verslag verschillende worden genoemd, weerstand te bieden. Ik stond dus voor het dilemma, mij òf te beperken tot het onderwerp der navordering òf een geheele herziening der wet op de vermogensbelasting aan de orde te stellen. Op het oogenblik dat tot de indiening van dit wetsontwerp het initiatief is genomen, was er geen tijd beschikbaar om de geheele wetgeving der vermogensbelasting te herzien en ik mag wel zeggen, dat sedert de gelegenheid daartoe voorloopig nog niet is vermeerderd.

Had ik dus alles op eens willen ter hand nemen, dan zou de thans aanhangig gemaakte regeling nog geruimen tijd op zich hebben doen wachten.

Daartoe heb ik geen vrijheid gevonden. De zaak der navordering, die trouwens met de geheimhouding niet dan in een zeer verwijderd verband staat, is urgent; zij is dringend noodig en van groot belang.

Men hoede zich echter ook hier voor overdrijving. Het wordt soms voorgesteld, alsof schier iedere aangifte voor de vermogensbelasting onbetrouwbaar zou zijn, alsof bijna ieder die vermogensbelasting verschuldigd is, den Staat dupeert. Geheel ten onrechte!

Uit de geregelde rapporten, waarin de gegevens die de successiememories verschaffen, worden vergeleken met de aangiften voor de vermogensbelasting, blijkt voldoende, dat er gelukkig duizenden zijn, die zich niet aan fraude schuldig maken. Geheele streken zijn er, waarvan men kan zeggen, dat ontduiking van vermogensbelasting nagenoeg niet plaats heeft.

Er zijn er — dit moet worden erkend — echter te velen die zich aan fraude schuldig maken om voorziening daartegen langer dan strikt noodig is uit te stellen en in dezen stand van zaken acht ik het volkomen verantwoord dat ik mij streng tot de behandeling van dit onderwerp beperkt en dientengevolge onverbiddelijk elke herziening op een ander punt dan dat der navordering voorloopig uitgesteld heb.

Dit moge tot antwoord dienen aan den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, die zich intusschen overtuigd mag houden, dat zijn opmerkingen niet verloren zijn gegaan, dat zij — dit bleek wel reeds uit de rede van een mij zeer bevrienden afgevaardigde — weerklank hebben gevonden en stellig te zijner tijd zullen leiden tot een nauwgezet onderzoek, of het mogelijk is om, zonder het beginsel der geheimhouding geheel prijs te geven, te gemoet te komen aan de bezwaren, die met name de gemeentebesturen thans van de absolute verplichting daartoe ondervinden.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Tydeman, heeft betwijfeld, of dit voorstel wel noemenswaardige verbetering zal brengen en heeft gezegd, dat het doel moet zijn eigen eerlijke aangifte tot regel te maken; hij heeft er aan toegevoegd, dat de proef op de som zal geleverd worden door vermeerdering van de opbrengst der vermogensbelasting. Het is mij natuurlijk niet mogelijk de proef op de som reeds thans te leveren: het woord in deze is aan de toekomst. Maar ik vlei mij toch met de hoop, dat die proef inderdaad geleverd zal worden. Wat is het geval? Op dit oogenblik ontbreekt elk recht om, al vermoedt men, ja zelfs al weet men zeker, dat ontduiking heeft plaats gehad, daartegen te reageeren. Dat maakt kwaadwillige belastingschuldigen zeer sterk. Ik heb zelfs van leden der Kamer vernomen, dat de inspecteurs de bevoegdheid zouden missen om over later ontdekte ontduiking een opmerking te maken en te trachten in der minne de ontdoken belasting te innen. Niettemin vindt dit laatste geregeld plaats. Wanneer de administratie reden meent te hebben tot twijfel of wel een zuivere aangifte is gedaan, wanneer zij in geval van overlijden het bewijs krijgt, dat zulks niet geschied is, dan wordt, ik zeg in strijd met het gevoelen van gezaghebbende personen, geregeld het verzoek gedaan om de belasting alsnog aan te zuiveren.

Maar nu doet zich het werkelijk ergerlijke geval voor, dat dit toch alleszins redelijke verzoek dikwijls pertinent wordt geweigerd; dat men erkent dat er te weinig betaald is, doch eenvoudig met een beroep op het ontbreken eener *wettelijke verplichting*, zich durft te onttrekken aan den moreel onafwijsbaren plicht om den Staat te geven wat hem toekomt. Dat is een onhoudbaren toestand, die niet mag worden bestendigd. Het is eisch van publieke moraliteit, daarin te voorzien. Maar dit geschiedt, naar het mij voorkomt, inderdaad voldoende — ik hoop zelfs afdoende — door de verplichting tot nabetaling in de wet te sanctionneeren, door het verleenen van het recht aan de administratie om, wanneer aan die verplichting niet wordt voldaan, ze af te dwingen.

Onafscheidelijk daarmede dient een straf, althans een vermogensnadeel het doen van juiste aangiften te bevorderen.

Ik verwacht veel van de preventieve werking van een dergelijke bepaling. Al te veel heil zoek ik niet in de zwaarte der straf.

Voor menschen die het hier geldt, is het feit, dat zij, wat men noemt, in moeilijkheden kunnen komen, voldoende om zich

van laakbare handelingen te onthouden. En wanneer dit bereikt wordt, zal men, geloof ik, verkrijgen wat de heer Tydeman noemde, „de proef op de som", n.l. een belangrijke verhooging van de vermogensbelasting.

De geachte afgevaardigde was zoo wilwillend om te zeggen, dat hij in geen geval verwachtte, reeds dit jaar die proef op de som te zien leveren, omdat ten gevolge van andere oorzaken, een verminderde opbrengst der belasting te vreezen staat.

Ik zou er gebruik van kunnen maken, door er op te wijzen, dat, wordt dit wetsontwerp aangenomen, men niet aanstonds uit het uitblijven eener stijging, conclusiën nopens de werking der wet mag trekken. Nochtans vlei ik mij, dat al zeer spoedig de gunstige werking dezer bepalingen zich zal doen gevoelen en dat met name, ik herhaal het, zij preventief een zeer heilzamen invloed zullen uitoefenen.

Nu meent de heer Tydeman dat er een streven zou zijn geweest om de ontduikers gemakkelijker en zachter te behandelen dan zij wel verdienen. De quaestie van de goede en de kwade trouw is alleen in de stukken behandeld, maar zij heeft geen uitdrukking gevonden in het wetsontwerp zelf. Zooals ik reeds in de Memorie van Antwoord heb medegedeeld, kwam het mij voor dat een uniforme regeling behoorde te worden getroffen, zoowel ten opzichte van hen bij wie goede als van hen bij wie kwade trouw wordt ondersteld.

Hier zal gegeven worden de macht om op te treden tegen benadeeling van den Staat, zonder dat men zich te veel heeft te verdiepen in de moreele schuld van dengeen die het nadeel veroorzaakte. Immers ook wanneer niet bepaald boos opzet heeft bestaan, maar bij voorbeeld laakbare slordigheid, is er reeds voldoende reden om niet alleen de te weinig betaalde belasting na te vorderen, maar tevens een zeker nadeel te berokkenen, waardoor men van herhaling wordt afgeschrikt.

Dat de voor een en ander bij te brengen feiten niet langs den weg der vrije bewijstheorie aannemelijk mogen worden gemaakt, vond bij den heer Tydeman afkeuring.

Ik moet daartegenover den geachten afgevaardigde toch er op wijzen, dat de navordering slechts plaats vindt, nadat een aanslag is opgelegd, waaraan zelfs menigmaal een contradictoir debat is voorafgegaan en dat er dus, hoe krachtig men ook tegen ontduiking wenscht op te treden, wel eenige waarborg tegen noodelooze verontrusting mag worden geschonken.

Deze waarborg zou m.i. ontbreken, ingeval de vrije bewijstheorie hier was gehuldigd. Een dergelijk stelsel zou allerminst de mogelijkheid uitsluiten dat, op grond van geruchten, van mededeelingen in de bladen, van anonieme brieven enz., de inspecteur geleid werd tot het vermoeden van ontduiking, wat aan een bezadigde toepassing der wet schade zou kunnen toebrengen. Het is daarom in dit geval volkomen rationeel om de gronden in de wet vast te leggen, die aanleiding kunnen geven tot het vermoeden van een te lage aangifte.

Ik meen trouwens blijk gegeven te hebben dat ik aan zakelijke opmerkingen wel wilde te gemoet komen. In het oorspronkelijke wetsontwerp was immers de eisch gesteld dat de akte, die aanleiding tot navordering zou geven, geregistreerd moest zijn. Op de opmerking in het Voorloopig Verslag dat vele akten niet geregistreerd worden, die toch even afdoende bewijskracht bezitten als geregistreerde akten, heb ik den eisch der registratie losgelaten.

Maar het zou te ver gaan om door het schrappen van elken wettelijken eisch, de poort open te zetten voor wat men zou kunnen noemen: ambtelijke willekeur.

De geachte afgevaardigde heeft er mij voorts een verwijt van gemaakt dat het recht tot navordering afhankelijk is gesteld van de toestemming van een hoofdambtenaar. Hij heeft zich hierbij aan een vergissing schuldig gemaakt, door de meening uit te spreken, dat de in art. 27 bedoelde hoofdambtenaar zou zijn de Minister. De daarbedoelde ambtenaar is de administrateur, of, zooals het tegenwoordig heet: de hoofddirecteur der registratie, aan wien in dit wetsontwerp de taak is toegedacht om voor een uniforme toepassing van het recht van navordering te waken.

De geachte afgevaardigde heeft verder aanmerking gemaakt op het ontworpen art. 45 D, en de daarin vervatte verklaring zoo onduidelijk genoemd, dat ieder haar zou kunnen afleggen. Ik vermeen, dat deze verklaring pertinent genoeg is.

Er staat daarin o. a. vermeld, dat degeen die haar aflegt, een onderzoek heeft ingesteld en bovendien dat hij uit geen anderen hoofde vermoedt dat er ontduiking heeft plaats gehad. De geachte afgevaardigde heeft, geloof ik, te weinig gelet op het tweede gedeelte van de verklaring, zoodat uit dezen hoofde het tegen dit artikel aangevoerde niet gegrond mag heeten.

Voorts heeft de heer Tydeman bezwaar gemaakt tegen de opneming van de uitdrukking „akte". Intusschen heeft hij er zelf reeds aan herinnerd, dat in onze wetgeving deze uitdrukking herhaaldelijk voorkomt. Men treft haar aan in het Burgerlijk Wetboek, in de wetgeving op de registratie, de Zegelwet en op vele andere plaatsen, waarvan ik er hier enkele wil noemen.

Zonder nadere omschrijving vindt men haar, behalve in het 4de boek, 2de titel, van het Burgerlijk Wetboek, o. a. in de artt. 22, 58 en 255 van het Wetboek van Koophandel, in art. 833 van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, in de artt. 2, 3, 6, 7, enz. der wet van 22 Frimaire an VII en in de artt. 1, 4, 7, 8 enz. der Zegelwet.

Het woord heeft daar overal de beteekenis van een geschrift, opgemaakt om, zoo noodig, tot bewijs te kunnen dienen.

Maar, zegt de geachte afgevaardigde, dit begrip staat niet volkomen vast; er zijn vele stukken, waarvan men de bedoeling om casu quo tot bewijs te dienen, niet gemakkelijk kan nagaan.

Dit wil ik den geachten afgevaardigde toegeven, maar ik zie niet in dat daaraan op zich zelf een ernstig bezwaar kan worden ontleend. Integendeel, ik vind juist in de min of meer zwevende beteekenis van het begrip, „akte" een voordeel in verband met de preventieve kracht, die van het wetsontwerp behoort uit te gaan. Zelfs hij die over zijn vermogenstoestand een eenvoudigen brief schrijft mist de zekerheid, dat niet later dit schrijven tegen hem tot de uitoefening van het navorderingsrecht zal worden gebezigd. Aldus opgevat, komt datgene wat de geachte afgevaardigde hier als een bezwaar tegen het wetsontwerp vermeldde inderdaad hem te gemoet. Daardoor toch zal juist datgene verkregen kunnen worden wat hij wenscht, dat nl. in zeer ruimen kring de overtuiging wordt gewekt, dat de mogelijkheid van navordering in tal van gevallen bestaat.

Aan den eenen kant was, ten einde ambtelijke willekeur tegen te gaan, noodig een bepaalde omschrijving van de stukken, die tot grondslag behooren te dienen voor het recht van navordering, maar aan den anderen kant kon met een eenigszins rekbare omschrijving worden volstaan.

De geachte afgevaardigde, de heer Kolkman, heeft, zooals ik reeds vermeldde, zich aangesloten bij den geachten afgevaardigde den heer van Raalte en de wenschelijkheid om inzage te geven aan de gemeentebesturen bepleit in het belang van de publieke moraliteit. Het antwoord dat ik gegeven heb aan den geachten afgevaardigde uit Rotterdam zal ook waarschijnlijk hem wel voldoende voorkomen.

Op de bestrijding van het betoog van den heer Tydeman, die de heer Kolkman voorts leverde, behoef ik na het zoo even gezegde, niet nader in te gaan.

Hij heeft mij alleen nog een tweetal vragen gedaan.

In de eerste plaats, of ingeval een erfenis openvalt zéér kort vóór 1 Mei, het recht van navordering niet voor een goed deel feitelijk buiten werking wordt gesteld, zoo voor de indiening van de successie-memorie een uitstel wordt verleend.

Ik kan het bestaan van dat gevaar niet geheel ontkennen, maar het spreekt toch vanzelf, dat bij het verleenen van het uitstel in quaestie ook met deze eventualiteit zal worden gerekend en dat zoodanig uitstel niet of niet ten volle zal worden toegestaan, ingeval vermoeden bestaat dat het navorderingsrecht illusoir zou worden gemaakt.

De tweede vraag van den geachten afgevaardigde houdt verband met zijn vrees dat de beneficiaire erfgenaam van minder conditie zal worden dan hij die zuiver heeft aanvaard. Die vrees wordt door mij niet gedeeld. Zooals de geachte afgevaardigde reeds deed opmerken, zou zulks geheel en al strijden met ons burgerlijk recht. De door hem gegeven wenk om het woord „zuiver" te schrappen in het concept art. 45 E, tweede lid, wil ik intusschen nog gaarne in overweging houden, totdat het artikel in behandeling zal zijn.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij bepalen tot een dubbele dankbetuiging; tot een dankbetuiging in de eerste plaats aan ons geacht medelid den heer Kolkman

voor den steun dien hij aan het door mij aanbevolen denkbeeld heeft gegeven.

Wanneer ik daarbij een reserve zou moeten maken, dan zou het deze zijn: de geachte afgevaardigde heeft het vermoeden uitgesproken, dat ik dien steun van hem niet zou hebben verwacht. Eerlijk gezegd, Mijnheer de Voorzitter, heb ik, toen ik daareven betoogde, wat ik aan de Kamer meende te moeten voordragen, niet bij mij zelf gedacht: wat zou de geachte afgevaardigde de heer Kolkman daar wel van zeggen, maar had ik mij die vraag gesteld, dan, ik kan het hem verzekeren, zou ik mij zelf geantwoord hebben: natuurlijk is de heer Kolkman dit met mij eens, dat waarborgt mij deze bekende qualiteit van ons geacht medelid, dat hij een open oog heeft voor het algemeen belang en, zooals hij zelf heeft doen uitkomen, bovenal voor de publieke moraliteit.

Maar in de tweede plaats heb ik dank te zeggen aan den Minister.

Laat ik duidelijkheidshalve nog even nader onderstreepen, wat ik in mijn eerste rede al heb gezegd, dat ik wel begrijp dat het stelsel van geheimhouding behoort tot de grondslagen van de wet op de vermogensbelasting, en dat ik in het algemeen mij op dat standpunt heb gesteld — daargelaten nu mijn preferentie in dat opzicht — maar, dat ik met behoud overigens van het stelsel der wet in het belang van de publieke moraliteit en van de financiën der gemeenten slechts de afwijking verlang waarvan ik sprak. Ik dank den Minister, dat hij mij, voor zoover dit hem thans mogelijk was, is te gemoet gekomen, en ik vertrouw dat het nu niet zal zijn een van die bekende welwillende mededeelingen die wij zoo nu en dan van de Ministerstafel plegen te hooren, maar dat het inderdaad overeenkomt met zijn voornemen, wanneer hij ons verzekert, dat hij in ernstige overweging zal nemen het invoeren van de bedoelde verbetering, die een richtige heffing der gemeentelijke belastingen ten goede zal komen.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor het uitvoerige antwoord op het door mij opgemerkte, al moet ik er al dadelijk bijvoegen, dat het antwoord van den Minister mij niet heeft bevredigd.

De Minister zegt, dat hij, de fiscus, geen recht heeft om te reageeren, al weet men, dat er te weinig is betaald en de Minister wil zich nu dat recht verschaffen.

Uitstekend! Daarin ben ik het met den Minister geheel eens.

De Minister heeft voorts zich beklaagd, dat, waar men wist dat er te weinig betaald was, en de ambtenaren tot die personen het verzoek richtten om dat te weinig betaalde alsnog te willen betalen, zij een weigerend antwoord ontvingen.

Welnu, die gevallen zijn mij ook bekend, en het is den fiscus kwalijk genomen, dat hij dit heeft gedaan, omdat hij daarmede een middel gebruikte, dat niet in de wet bekend was.

Ik wil den Minister gaarne een middel geven. Maar nu had de Minister ook moeten aanvoeren, dat hij bij die gelegenheden niet heeft gebruik doen maken van andere middelen, maar dat men heeft kunnen volstaan met een akte of de memorie van successie

Het geldt ten slotte de vraag of de middelen die de Minister voorstelt zullen blijken afdoende te zijn, ja dan neen. In de onduidelijkheid, de vaagheid van het begrip akte is een voordeel, zoo zegt de Minister. Ik wilde de waarde van dit argument in het midden laten, maar zeker is daarmede nog niet opgelost waarom de navordering alleen op een akte moet zijn gebaseerd.

Waar ik opkwam tegen de verklaring en tegen die geheele procedure, daar heeft de Minister mij te gemoet gevoerd, dat die verklaring toch niet kan worden afgelegd in strijd met de waarheid door iemand die waarheidlievend is. Ik wil dit gaarne toegeven, maar daarom gaat het niet. Het gaat om de vraag of de geheele beslissing in handen zal worden gelegd van den belastingplichtige, van de erfgenamen, van den executeur of van den bewindvoerder, een methode van procedeeren die door mij geheel onafdoende wordt genoemd.

De heer Kolkman heeft gezegd, het is noodig dat die verklaring in de wet wordt opgenomen, omdat de executeur geheel onschuldig is en zich van de navordering niets behoeft aan te trekken. Hij toch heeft de oorspronkelijke aangifte niet gedaan; hij heeft daaraan part nog deel.

Ik begrijp dat argument niet. De executeuren hebben zich van de zaak niets aan te trekken, zij zijn niet gelaideerd, zij behoeven niet te betalen, zij zijn niet aansprakelijk voor de niet richtige aangifte, maar dan is er ook geen enkele reden om de executeuren, bewindvoerders of erfgenamen vrij te laten, wanneer er een onjuiste aangifte is gedaan.

Het is mij geenszins te doen om de belasting te verscherpen.

Het beeld van de jagers laat ik voor hetgeen het is Ik heb altijd gehoord: veel honden zijn der hazen dood. Maar wij willen de hazen, in casu de belastingschuldigen, niet dooden; wij willen alleen, dat de fiscus, de Minister van Financiën — ik weet niet of hij een jager is —, als hij te zijner verdediging schieten moet, ook raak schiet.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Tydeman, heeft mij de vraag gedaan of bij de pogingen die herhaaldelijk in het werk zijn gesteld om ontdoken vermogensbelasting alsnog voor de schatkist te redden, men zich bepaald heeft tot gebruikmaking van akten en memories van successie, en zich niet ook heeft bediend van gansch andere geschriften.

Op die vraag wil ik een pertinent antwoord geven. Voor zoover mij bekend, is tot heden alleen in die richting gewerkt, krachtens memories van successie, zelfs niet op grond van andere akten. Geheel uitgesloten waren geruchten, mededeelingen en impressies. De geachte afgevaardigde zal dus wel willen toestemmen, dat er bij de thans voorliggende formuleering groote kans bestaat op zeer voldoende uitkomsten.

De geachte afgevaardigde heeft in de tweede plaats nogmaals bezwaar gemaakt tegen de verklaring van art. 45 D. Wat lees ik echter in het tweede lid van die verklaring?

„Ik verklaar, dat ik de voorhanden papieren van dien boedel onderzocht heb en dat ik noch door dat onderzoek noch door eenige andere omstandigheid, van welken aard ook, weet of vermoed, dat N. N. de aangifte voor de vermogensbelasting over het jaar . . . . te laag gedaan heeft."

Ik zie niet in, hoe iemand die niet in aanraking wil komen met den strafrechter, hier een onjuiste verklaring zou durven afleggen. Immers de laatste alinea van art. 45 D zegt uitdrukkelijk: „Op het opzettelijk afleggen eener valsche verklaring is de straf bepaald bij art. 207, eerste en laatste lid, Wetboek van Strafrecht, van toepassing".

Terwijl dus eenerzijds de bepaling zelf zoo bindend mogelijk is, ontbreekt evenmin de poenale sanctie.

Ik zou daarom den geachten afgevaardigde willen vragen: Wat hapert er dan nog aan? Wat behoort er nog te worden aangevuld?

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Art. I komt in behandeling.

Beraadslaging over *onderart.* 45 A, luidende:

„Wanneer den inspecteur na de vaststelling van een aanslag, uit den inhoud eener akte of eener memorie voor het recht van successie blijkt van een grooter vermogen dan is aangegeven, of van een vermogensbestanddeel dat niet of dat tot eene lagere waarde is aangegeven, deelt hij dit aan den belastingplichtige mede, onder uitnoodiging om binnen eene door hem, inspecteur, te bepalen termijn van ten minste een maand, zoo mogelijk, op te helderen waarom het meerdere vermogen, het vermogensbestanddeel of de hoogere waarde van dat bestanddeel, voor de vermogensbelasting niet behoefde te worden aangegeven.

De bedoelde termijn kan door den inspecteur worden verlengd.

Is de belastingplichtige overleden, dan wordt de mededeeling aan zijne erfgenamen gedaan. Zij kan aan één hunner, aan den executeur-testamentair of aan den bewindvoerder over de nalatenschap, worden toegezonden.

Bij de mededeeling ingevolge dit artikel wordt een afschrift der aangifte van den belastingplichtige overgelegd."

De heer **Goekoop**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund een oogenblik de welwillende aandacht van de Vergadering te vragen voor het eerste artikel van het nieuwe hoofdstuk

dat aan de wet op de vermogensbelasting zal worden toegevoegd en waarbij de navordering zal worden geregeld. Ik hoop dit te mogen doen met het oog op het groote belang van de zaak die het hier geldt, ook al zal veel van hetgeen ik in het midden wensch te brengen zich nauw aansluiten aan de gedachtenwisseling, daareven gevoerd tusschen den geachten afgevaardigde uit Tiel, den heer Tydeman, en den heer Minister van Financiën. En ik meen dit te eerder te mogen doen, omdat het ongetwijfeld toch aan alle leden dezer Vergadering wel duidelijk zal zijn, dat het in hoofdzaak zal afhangen van hetgeen hier in dit eerste artikel wordt voorgeschreven, of wij zullen vaststellen *meer* of *minder* doeltreffende voorschriften, om te bereiken datgene, waarnaar wij allen ongetwijfeld thans streven.

Ik zeg *allen*, want in het Voorloopig Verslag is dit met zooveel woorden uitgesproken, waar het in den aanhef luidt: „*Algemeen* vond het instemming dat, waar met zekerheid is aan te nemen dat de wet op de vermogensbelasting op vrij ruime schaal ontdoken wordt, door de Regeering een voorstel wordt gedaan om door wettelijke voorziening het doen van onware aangiften voor die belasting tegen te gaan."

Welnu dan, in het artikel dat ons is voorgelegd, luidt het in den aanhef: „Wanneer den inspecteur na de vaststelling van een aanslag, uit den inhoud eener akte of eener memorie voor het recht van successie blijkt" enz.

De heer Minister heeft er reeds aan herinnerd zooeven, hoe het in het oorspronkelijk ontwerp luidde: „uit den inhoud eener *geregistreerde* akte", en hoe de overweging der verschillende bezwaren in het Voorloopig Verslag daarop gemaakt, hem geleid heeft tot het uitlichten van het woord „geregistreerde".

Ik zal nu die bedoelde bezwaren niet alle herhalen, maar wensch te constateeren, hoe ook uit het Verslag blijkt, dat verscheidene leden den inspecteur geheel vrij wilden laten in de keuze van het onderzoekingsmateriaal.

De Minister verklaarde echter in zijn Memorie van Antwoord niet verder te kunnen gaan dan het schrappen van het woord: „geregistreerde" vóór „akte".

Nu wil het mij voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat het thans aldus voorgeschrevene in art. 45 A onmogelijk doeltreffend kan genoemd worden; het is te beperkt. Wij weten het allen, dat naast akten en memoriën van successie, nog tal van andere bescheiden en feiten zelfs bestaan, waardoor ontduiking van belasting aan het licht kan worden gebracht.

Enkele voorbeelden zijn er in het Verslag reeds genoemd; maar ik wensch nog op enkele daarbij te wijzen, die mij al zeer concludent voorkomen.

Er bestaat, als ik goed ben ingelicht, — en ik heb goede reden zulks te meenen — tusschen ons land en België een overeenkomst, krachtens welke openvallende nalatenschappen en vermogens in de wederzijdsche landen, over en weer worden medegedeeld.

Wanneer nu uit zoodanige mededeeling blijkt, van een verkregen nalatenschap hier in Nederland, die in België is opengevallen, dan staat aan den betrokken inspecteur niet ten dienste een „akte" of een „successie-memorie", maar hoogstens alleen een uittreksel uit een eenvoudigen staat van mededeelingen. Hij zou dan echter zoodanig bescheid niet mogen gebruiken voor naderen aanslag, omdat — blijft de terminologie van het artikel als ze thans luidt behouden — er dan *niet* is een „akte" of „successie-memorie".

Een ander voorbeeld. Een brief van een schuldenaar aan den inspecteur, waarin erkend wordt een schuld, die niet door den crediteur voor de vermogensbelasting werd aangegeven. Een eenvoudige brief dus slechts, en geen akte, terwijl een rentequitantie niet kan overgelegd worden, omdat de schuldenaar natuurlijk niet tot afgifte van zoodanige quitantie kan gedwongen worden. Die brief zou niets baten. Ook in dit geval toch is er weder geen „akte" of „successie-memorie"; en toch het feit vaststaande, de belasting is ontdoken.

Ik zou nog verder kunnen gaan. Een eenvoudige erkentenis aan den inspecteur gedaan door een nog levenden belastingschuldige, dat hij zijn aangifte niet juist heeft gedaan, dat hij vermogen verzwegen heeft, mag ook niet als grondslag voor een navordering worden aangenomen, want er is geen „akte". En deze bezwaren klemmen voor mij te meer, Mijnheer de Voorzitter, omdat het daarbij ook niet zoo beslist vaststaat, wat eigenlijk een *akte* is. Ik weet het wel, meerdere schrijvers verstaan onder akte: elk geschrift dat opgemaakt wordt met het doel om tot bewijs te dienen; maar wanneer ik nu daarnaast op bladz. 4 der Memorie van Antwoord bij art. 45 A, 1ste lid, lees: „En nu kunnen er wel bescheiden zijn waaraan, ofschoon zij niet juist onder het begrip *akte* vallen, objectieve geloofwaardigheid niet valt te ontzeggen", het is niet doenlijk een opsomming van die bescheiden te geven", dan vind ik hierin toch aanleiding tot de vraag aan den Minister, of er dan toch geloofwaardige bescheiden zijn, die geen akten zijn, en toch als bewijsmateriaal mogen gebezigd worden? Maar dan is er strijd met den aanhef van art. 45 A. Meer nog. In art. 45 D wordt in de daar gebezigde formulieren ook gesproken van *papieren* en zulks tot twee malen toe. Wat zijn dat nu? Geen akten, ook geen successie-memories; maar welke papieren zijn het hier dan? Mogen dergelijke dienen?

Ik meen dus dat het behoud der restrictie, in den aanhef van art. 45 A opgenomen, eenvoudig hoogst ondoeltreffend zal blijken om te waken voor wat een der vorige sprekers noemde een doelmatige navordering niet alleen, maar ook dat men bij het behoud daarvan voortdurend in den blinde zal blijven rondtasten.

Nu voere de Minister mij niet te gemoet dat, indien men de woorden „akte en successie-memorie" schrapt, ook art. 45 C daarmede verband zal moeten houden. Dit toch is mij niet ontgaan, en het is dan ook mijn voornemen om, mocht de Vergadering mijn gevoelen deelen, dat de door mij aangehaalde artikelen uit art. 45 A moeten verdwijnen, later voor te stellen ook uit art. 45 C het derde lid te doen vervallen, welks overtolligheid overigens ik dan te gelijk hoop aan te toonen.

Ik kan er ten slotte niet genoeg de klem op leggen: wij hebben hier te doen met een hoogst belangrijk voorschrift. Het is het zwaartepunt van het wetsontwerp. Van het voorschrift dat wij in dit artikel geven, zal het in hoofdzaak afhangen of er inderdaad een eind zal gemaakt worden aan een toestand, die nog eergisteren door mijn geachten buurman ter rechterzijde, den heer Röell, werd geconstateerd, als door twee opvolgende Regeeringen erkend, dat namelijk grove ontduiking bij de vermogens belasting plaats heeft. Welnu, aan die grove ontduiking moet een einde gemaakt worden. Dat wenschen wij allen. Maar dan behooren wij daartoe ook *doeltreffende* voorschriften vast te stellen. En het is op grond van dit een en ander, Mijnheer de Voorzitter, dat ik mij veroorloof aan de Vergadering voor te stellen om uit onderart. 45 A, in den tweeden en derden regel te doen vervallen de woorden: „uit den inhoud eener akte of eener memorie voor het recht van successie", zoodat de aanhef van dit artikel dan zal luiden: „Wanneer den inspecteur na de vaststelling van een aanslag blijkt van een grooter vermogen dan is aangegeven", enz., gelijk het in het voorgedragen artikel luidt.

De **Voorzitter**: Door den heer Goekoop wordt voorgesteld om in het begin van het eerste lid van onderart. 45 A weg te laten de woorden „uit den inhoud eener akte of eener memorie voor het recht van successie".

Het *amendement* van den heer Goekoop wordt ondersteund door de heeren Melchers, Bos, Rink en Röell, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet treden in herhaling van hetgeen reeds is gezegd. Alleen wensch ik te verklaren, dat ik mij gaarne aansluit aan de beschouwingen van de heeren Tydeman en Goekoop omtrent dit artikel, namelijk wat betreft de woorden „akte" en „memorie van successie". Ik geloof, dat wij werkelijk op een zuiver terrein komen, wanneer wij eenvoudig die woorden uit het artikel lichten. Blijven ze staan, dan zullen ze allerlei moeilijkheden opleveren.

Het is bekend hoe het woord „akte", waar het voorkomt in onze burgerlijke wetgeving, hier en daar eene twijfelachtige beteekenis heeft. Zelfs is het waar, dat dit woord in het Burgerlijk Wetboek voorkomt in de beteekenis van een handeling in het algemeen. Om nu den strijd die daaruit zou kunnen voortkomen te vermijden, geloof ik inderdaad, dat het het best is de woorden weg te laten Ik kan er geen bezwaar in zien. Men moet toch niet voorbijzien, dat blijft bestaan, dat het den

inspecteur moet blijken, dat er niet goed is aangegeven. Daaruit volgt reeds, dat hij er niet op kan en mag te werk gaan. Wanneer men nu in verband daarmede aan de raden van beroep meer bevoegdheid geeft dan volgens dit voorstel geschiedt, wanneer men namelijk die raden in hun onderzoek en beslissing geheel vrijlaat, zooals dat nu in gewone gevallen is, dan wordt daardoor een groot voordeel bereikt, want dan moeten die raden ook beoordeelen of voldoende is gebleken, dat verkeerd is aangegeven.

Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, ten aanzien van dit artikel nog een andere opmerking, welke betreft het derde lid. Daarin wordt gezegd wat er gebeuren moet, als een belastingplichtige is overleden. „Is", zoo lees ik daar, „de belastingplichtige overleden, dan wordt de mededeeling aan zijne erfgenamen gedaan." Dat is iets, waartegen geen bezwaar kan bestaan. Maar door hetgeen men verder leest, wordt een groot deel van die bepaling weggenomen. Er volgt toch: „Zij kan aan één hunner, aan den executeur-testamentair of aan den bewindvoerder over de nalatenschap, worden toegezonden." Het zal dus ook voldoende zijn, wanneer de inspecteur aan een van de erfgenamen die mededeeling toezendt.

Daartegen nu heb ik ernstig bezwaar. Het geldt hier een verhooging der belasting van een belastingplichtige die overleden is. De erfgenamen zullen er dus grooten prijs op stellen, dat zij daarin gekend worden, hetgeen niet zeker is wanneer slechts één hunner de mededeeling ontvangt. Toch mag men dezen eisch aan den fiscus stellen.

Nu is deze opmerking ook in de afdeelingen gemaakt, maar althans niet overeenkomstig mijn bedoeling in het Verslag weergegeven.

In het Voorloopig Verslag toch wordt er van gesproken, dat men zou wenschen, dat bijv. niet aan één, maar aan twee erfgenamen kennis werd gegeven. Dat is althans niet mijn bedoeling. Bedoeld is, dat die kennisgeving, voor zoover dit mogelijk is, aan alle erfgenamen zou worden gezonden. De Minister houdt zich echter in zijn antwoord aan dat woord „twee" en zegt, dat het zenden eener kennisgeving aan twee erfgenamen tot moeilijkheden zou kunnen leiden, omdat bijv. een dier twee afwezig kan zijn door verblijf in het buitenland. Dat geval kan zich voordoen, maar het is zeker niet het meest voorkomende.

De Minister wil dit daarom aan de prudentie van den inspecteur overlaten. Het wil mij voorkomen, dat dit niet goed is; de wet moet meer bepalen, dan hier wordt voorgesteld. Nu wil ik wel rekening houden met exceptioneele gevallen, als door den Minister worden gesteld. Het kan toch zijn, dat een erfgenaam ver weg is, of dat zijn tegenwoordig verblijf onbekend is. De Minister had nog verder kunnen gaan en zeggen, dat het mogelijk is, dat de erfgenamen onbekend zijn. Ik wil toegeven, dat het in deze gevallen moeilijk is die kennisgeving te doen, maar nu is er een groote afstand tusschen hetgeen wordt voorgesteld en een allesomvattende bepaling.

Ik zou daarom wenschen, dat de Minister eenige verandering aanbracht en b. v. las in plaats van „zij kan aan één hunner" de woorden: „zij kan aan de bekende hier te lande verblijf houdende erfgenamen worden toegezonden." Dan gaat die bepaling veel verder dan het thans voorgestelde, want dan is het de plicht van den inspecteur om aan elk der bekende hier te lande verblijf houdende erfgenamen een kennisgeving te zenden.

Mij dunkt, dat is een eisch, dien aan de administratie door de erfgenamen mag worden gesteld.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën:* Mijnheer de Voorzitter! Men heeft tusschen twee zaken te kiezen: òf geheel vrij te laten het bewijs der ontduiking òf op te nemen beperkende bepalingen. Nu heeft de Regeering gemeend, dat het wenschelijk was een beperking aan te leggen en wel met het oog — ik zeide het straks reeds in antwoord aan den heer Tydeman — op het feit, dat hier bereids een aanslag is vastgesteld, waarvan de juistheid niet maar weer op grond van losse gerechten of van vluchtige indrukken moet worden in twijfel getrokken. En, eenmaal de wenschelijkheid eener beperking beamende, heeft men een formule te zoeken om de stukken, die men op het oog heeft, aan te duiden. Daarvoor leent zich uitnemend de uitdrukking akte naast memorie voor het recht van successie.

Nu meent de geachte afgevaardigde, de heer Goekoop, dat er geen bezwaar bestaat tegen het volledig vrijlaten van het bewijs, maar daardoor zou de weg gebaand worden voor iets, wat gewoonlijk als een niet lichte bedenking wordt aangemerkt, namelijk subjectieve opvatting en ambtelijke willekeur. Het mag vreemd schijnen, dat juist de Minister van Financiën tracht waarborgen daartegen te scheppen.

Geheel overbodig is een dergelijke waarborg allerminst, aangezien het voorkomt — ik moet, ofschoon ongaarne, dit thans wel releveeren — dat ambtenaren uit dienstijver, verder gaan dan door de hoofdadministratie gewenscht wordt.

Welnu, met het oog daarop, heeft de Regeering, hoewel niet in het voordeel van den fiscus, gemeend hier deze beperking te moeten aanleggen.

Ik ben dus in de min of meer zonderlinge positie van pleitbezorger voor de belastingschuldigen tegenover de Kamer, die juist tegen al te groote fiscaliteit te recht pleegt te waken.

Desniettemin handhaaf ik het voorgestelde.

Wij moeten hierbij nog wel in aanmerking nemen, dat de voornaamste kracht van dit wetsontwerp is de preventieve. En waar nu de geachte afgevaardigde, de heer Goekoop, gezegd heeft, dat hij niet precies weet, wat eigenlijk een akte is en dat men op dezen grond dien term niet mag gebruiken, durf ik daartegenover te betwijfelen, of in het min of meer onzekere van dit woord wel een nadeel is gelegen.

Als men niet zoo precies weet, wat als akte zal worden opgevat, komt juist de schrik er in. En dat is voldoende!

De geachte afgevaardigde de heer Willinge heeft zich aangesloten bij den heer Goekoop, en in zooverre behoef ik niet verder op zijn betoog in te gaan. Maar hij heeft bezwaar tegen het derde lid, tweede zinsnede, van art. 45 A, krachtens welke bepaling, aan één der erfgenamen de mededeeling kan worden toegezonden, dat er ernstige twijfel bestaat omtrent de juistheid van de aangifte. De geachte afgevaardigde schijnt echter te vergeten, dat hier alleen een faculteit is gegeven aan de administratie. Het is slechts een bevoegdheid waarvan zij alleen in zéér bijzondere gevallen gebruik zal maken. De gezonde opvatting is deze, dat aan alle erfgenamen en aan den executeur-testamentair of bewindvoerder de mededeeling wordt toegezonden. Maar de bevoegdheid om met een hunner te volstaan, kan moeilijk worden gemist uit practische overwegingen.

Immers zooals de geachte afgevaardigde zelf herinnerde, kan het voorkomen, dat er erfgenamen onbekend zijn of buitenslands vertoeven. Daarom zou ik er prijs op stellen dat deze bepaling blijft behouden. Zij zal niemand schaden en zal somtijds een gemakkelijk expediënt blijken.

De heer **Goekoop**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord naar aanleiding van hetgeen de heer Minister heeft aangevoerd tegen mijn amendement. Het spijt mij wel, maar de Minister heeft mij er niet van kunnen overtuigen dat hetgeen ik met mijn amendement beoog niet de instemming der Kamer zou mogen verwerven. De Minister heeft uiteengezet, hoe de Regeering zich in deze gesteld heeft op het standpunt, dat het wenschelijk was, om — voor de navordering van de ontdoken belasting regelen stellende — *beperkende* bepalingen op te nemen.

Ik kan er inkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat de Regeering gemeend heeft naar een *beperkende* bepaling te moeten zoeken voor de toepassing van het navorderingsrecht; ik geef zelfs toe dat zij er naar gezocht heeft en er ook een gevonden heeft. Maar dat is dan daarom nog niet de behoorlijke justificatie van hetgeen zij thans voorstelt. Zij moet daarbij aantoonen dat de beperkende bepaling die zij voorstelt, ook *doeltreffend* is, dat met die bepaling inderdaad toch bereikt kan worden wat men beoogt; en dàt is: degenen die geknoeid hebben, die de belasting hebben ontdoken, te kunnen dwingen tot betaling van het ontdokene. En dàt doel — het is mede duidelijk gebleken uit hetgeen de heer Willinge heeft aangevoerd — kan niet bereikt worden indien in het artikel behouden blijft het vage woord „akte" nevens de successie-memoriën, als éénige bewijsgronden.

De Minister heeft verder gezegd dat dergelijke beperkende

bepaling er moet zijn, opdat niet op losse geruchten en op minder ernstige aanwijzingen aanslagen zouden geschieden. Is dat inderdaad van den Minister ernst? Wie heeft ooit voor zich gezegd: dat of dat is mij *gebleken*, op grond van een los gerucht? Bij wien komt het op om, wanneer hij hier of daar een praatje heeft vernomen, te zeggen: mij is *gebleken*, bij mij staat vast, dat het waar is wat zoodanig praatje behelsde en daarop zal ik nu eens aan het werk trekken? En zal een inspecteur dat dan doen om een aanslag nader te gaan regelen? Natuurlijk niet. Het moet den inspecteur — het geldt hier een hoofdambtenaar — *gebleken* zijn. En die hoofdambtenaar zal bij den raad van beroep hebben aan te toonen hoe hem dat gebleken is. Dat weet hij. Zal die hoofdambtenaar nu inderdaad meenen, dat hij zijn zaak bij den raad van beroep zou kunnen winnen met mededeeling van losse geruchten en losse aanwijzigingen, van praatjes? Het kan toch niet ernstig gemeend zijn zulks aan te nemen.

Maar niet alleen aan den raad van beroep moet de inspecteur den grond voor zijn aanslag duidelijk maken. Volgens het voorstel van den Minister zelf is hij er ook daarmede nog niet af. Immers volgens art. 45 B, al. 2, der Regeeringsvoordracht wordt voor de navordering de machtiging van den bij art. 27 bedoelden hoofdambtenaar vereischt, van een man dus die dagelijks onder de bevelen van den Minister werkzaam is. En nu vraag ik het toch, of een inspecteur, in dat systeem van den Minister, met dergelijke praatjes zal durven aankomen bij dien hoofdambtenaar om de bevoegdheid tot navordering aan te vragen. Dit is toch onaannemelijk.

Wat is dan eenvoudig de bedoeling van mijn amendement? Niets anders dan vrijlating der keuze van het *bewijs*-materiaal aan den inspecteur. *Bewijs*materiaal; niet allerlei praatjes, aanwijzingen of geruchten kunnen als zoodanig dienen. De belangen van de belastingschuldigen, zoo zeide de heer Minister nog, moeten toch ook in het oog gehouden worden.

Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter, hier in de Kamer komen wij ook zeer te recht steeds op voor de belangen der belastingschuldigen. Dat doe ik ook thans. Maar ziet de Minister nu ook niet over het hoofd dat de belastingschuldigen — ook bij de navordering — hun belangen kunnen voordragen en verdedigen, daarbij behoorlijk gehoor vindende bij den raad van beroep? Daar ligt de waarborg tegen te groote fiscaliteit, waarvan de Minister sprak, een waarborg door de wet zelf aan de belastingschuldigen gegeven.

En nu moge de Minister nog spreken van *preventieve* kracht, die van dit wetsontwerp zal uitgaan . . . het is mogelijk, dat zulks het geval zal zijn: maar afdoende is die dan toch niet. Toen het ontwerp van den Minister Pierson ter tafel was gebracht bleek van preventieve kracht, hoewel toen nog slechts een wetsontwerp voor ons lag. De „fraude" is ja na dien tijd verminderd; maar deze Minister heeft toch zelf bij het indienen van zijn wetsontwerp geconstateerd dat, niettegenstaande er eenige verbetering viel waar te nemen, de ontduikingen toch nog zóó talrijk waren, dat de wetgever zijns inziens tusschenbeide behoorde te treden. Preventieve maatregelen alléén keeren het euvel niet.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft ten aanzien van mijn opmerking betreffende het derde lid van art. 45 A geantwoord, dat ik zou voorbij gezien hebben dat hier enkel een faculteit aan den inspecteur gegeven werd.

Ik heb dit volsterkt niet voorbijgezien, en deed juist opmerken dat ik er tegen opkwam die faculteit aan den inspecteur te verleenen.

Om mijn bedenking beter te doen appreciëeren, moet ik er nog even op terugkomen.

Onderstel dat er een nalatenschap openvalt. Er zijn vijf erfgenamen, die het niet over de verdeeling eens zijn, wat dikwijls voorkomt. Nu kan de inspecteur, die de belasting van den overledene verhoogen wil, volgens het wetsontwerp, er mede toe met aan één der erfgenamen daarvan mededeeling te doen. Deze nu zou kunnen zeggen: ik stoor mij daaraan niet; laat de fiscus doen wat hij wil; ik doe de mededeeling niet aan mijn mede-erfgenamen.

Deze zouden dan in de geheele zaak onkundig blijven. Dit nu wil ik voorkomen.

Ik heb daareven reeds gezegd, dat ik echter wel rekening wensch te houden met exceptioneele gevallen, maar ik wensch toch, dat het artikel zoo ruim als practisch uitvoerbaar is worde ingericht, en daarom meen ik, dat kan worden bepaald, dat de kennisgeving kan worden gedaan aan de bekende hier te lande verblijf houdende erfgenamen. Voorop blijve staan dat zij aan de erfgenamen wordt gedaan, maar men geve de bevoegdheid, dat zij kan worden gedaan aan de hier te lande verblijfhoudende erfgenamen. Daar kan niets tegen zijn en dit kan ook geen aanleiding tot chicanes geven. De fiscus zal toch wel weten waar de erfgenamen hier te lande wonen. Ik heb dus de eer voor te stellen om het laatste gedeelte van de derde zinsnede aldus te lezen:

„Zij kan aan de bekende hier te lande verblijfhoudende erfgenamen, aan den executeur-testamentair of aan den bewindvoerder over de nalatenschap worden toegezonden."

De **Voorzitter**: Door den heer Willinge is een amendement voorgesteld om het slot van de derde zinsnede te lezen: „zij kan aan de bekende hier te lande verblijf houdende erfgenamen, aan den executeur-testamentair of aan den bewindvoerder over de nalatenschap, worden toegezonden.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren van Alphen, Goekoop, Smidt en Bos, en komt dus in beraadslaging.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te vragen, of de quaestie die hier geopperd is door den heer Goekoop, niet zou kunnen worden opgelost door nog een andere wijziging te brengen in het artikel. Het is natuurlijk de bedoeling van het artikel niet den inspecteur de gelegenheid te geven om aan te komen met een op losse praatjes of vermoedens gegronde bewering; en daarom heeft de Minister de woorden in het artikel geplaatst die de voorsteller van het amendement er uit wil lichten Van den anderen kant kan men niet ontkennen, dat er feiten en stukken kunnen zijn die niet onder bedoelde woorden vallen en toch voldoenden grond opleveren om aan te nemen dat een gedeelte van het vermogen niet is aangegeven. Men zou de zaak zoo kunnen regelen, dat men de woorden wegliet, zooals de heer Goekoop voorstelt, en in het tweede gedeelte een kleine wijziging aanbracht, zoodat het artikel aldus zou luiden:

„Wanneer den inspecteur na de vaststelling van een aanslag, blijkt van een grooter vermogen dan is aangegeven, of van een vermogensbestanddeel dat niet of dat tot een lagere waarde is aangegeven, deelt hij het feit waaruit hem dit gebleken is aan den belastingplichtige mede, onder uitnoodiging om binnen een door hem te bepalen termijn van ten minste een maand, zoo mogelijk, op te helderen waarom het meerdere vermogen, het vermogensbestanddeel of de hoogere waarde van dat bestanddeel, voor de vermogensbelasting niet behoefde te worden aangegeven.

„De bedoelde termijn kan door den inspecteur worden verlengd.

„Is de belastingplichtige overleden, dan wordt de mededeeling aan zijn erfgenamen gedaan. Zij kan aan één hunner, aan den executeur-testamentair of aan den bewindvoerder over de nalatenschap, worden toegezonden.

„Bij de mededeeling ingevolge dit artikel wordt een afschrift der aangifte van den belastingplichtige overgelegd."

Het is dan duidelijk dat het de bedoeling is dat de inspecteur moet kunnen wijzen op een bepaald feit, waarop zijn bewering, dat het vermogen niet ten volle is aangegeven, rust. Ik geloof dat dan geen chicaneuse toepassing van deze bevoegdheid kan worden verwacht Ik veroorloof mij deze wijziging aan den geachten voorsteller in overweging te geven.

De heer **Goekoop**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen enkel bezwaar om de verbetering van het amendement, mij zoo welwillend door den geachten afgevaardigde uit Goes in overweging geven, over te nemen. Ik wijzig dus mijn amendement in dien zin, dat ik de door den heer de Savornin Lohman aangegevene aanvulling daarvan overneem.

De **Voorzitter**: Door den heer Goekoop wordt een wijziging in zijn amendement gebracht. Het strekt thans om art. 45 A te lezen als volgt: „Wanneer den inspecteur na de vaststelling van een aanslag blijkt van een grooter vermogen dan is aan-

gegeven of van een vermogensbestanddeel dat niet of dat tot een lagere waarde is aangegeven, deelt hij het feit, waaruit hem dit is gebleken, aan den belastingplichtige mede, enz."

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën:* Zooals ik reeds meermalen zeide, is de bedoeling der Regeering met het opnemen van deze beperking geweest, om te voorkomen, dat zonder goede gronden, zonder ernstige aanleiding wordt gereageerd tegen een eenmaal vastgestelden aanslag.

Tegen eenvoudige schrapping van de bestreden woorden, zonder de opneming van een anderen waarborg, ben ik daarom gekant. Maar waar hier een andere uitweg wordt aangewezen, hecht ik aan de door mij gekozen redactie niet zoozeer om niet de door den heer de Savornin Lohman in overweging gegeven wijziging te aanvaarden, waardoor steeds een *feit* den grondslag zal moeten uitmaken van de navordering. Tegen het gewijzigde amendement van den heer Goekoop heb ik dan ook geen bezwaar. Het wordt dus door mij overgenomen.

Het nader door den heer Willinge geformuleerde amendement schijnt mij nog altijd geen verbetering. Het zal, vergis ik mij niet, ook niet het doel bereiken, dat de geachte afgevaardigde zich voorstelt. Ik geloof zelfs, dat de belastingschuldigen van slechter conditie zouden worden dan wanneer de Regeeringsredactie blijft gehandhaafd.

De geachte afgevaardigde stelt voor dat kan worden volstaan met toezending van de mededeeling aan de bekende, hier te lande verblijfhoudende erfgenamen enz., maar volgens de Regeeringsredactie kan de toezending ook geschieden aan de niet hier te lande verblijfhoudende erfgenamen enz. Dit nu zou implicite worden verboden door de redactie van den geachten afgevaardigde. Het komt mij daarom voor, dat zijn lezing allerminst een verbetering van het artikel zou zijn en ik kan dus ten aanzien van zijn amendement niet zoo tegemoetkomend zijn als ik was tegenover dat van den heer Goekoop.

Ik mag er nog aan toevoegen, dat de geachte afgevaardigde het oog heeft gehad op het geval van twist tusschen de erfgenamen, maar het is toch al heel weinig aannemelijk, dat de inspecteur, zich in dien twist mengende, partij zou kiezen voor één hunner. Bovendien zullen de erfgenamen ook dan in den regel wel aanwezig, althans bekend zijn, als wanneer, zooals ik reeds in eersten termijn opmerkte, de gewone regel geldt, dat namelijk aan alle bekende erfgenamen de mededeeling moet worden gedaan.

De verplichting daartoe zal altijd voor de ambtenaren bestaan, tenzij zij in de onmogelijkheid verkeeren, haar na te komen. En alleen met het oog op die onmogelijkheid, is de faculteit die de tweede zinsnede van het derde lid van art. 45 A beoogt, voorgesteld.

De **Voorzitter**: Wanneer ik goed heb verstaan, heeft de heer Minister het amendement van den heer Goekoop, zooals dit laatstelijk door hem is gewijzigd, overgenomen.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Dan maakt dit amendement verder geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de Minister er niet voldoende oplet, dat de laatste zinsnede een beperking is van hetgeen voorafgaat, dat nl. de kennisgeving moet geschieden aan alle erfgenamen. Er volgt immers: zij kan aan een van de erfgenamen geschieden. Dit laatste nu is kennelijk een beperking van hetgeen is vooropgesteld.

Ik wensch nu die bevoegdheid, die eigenlijk een minimum van verplichting is, van een der erfgenamen uit te breiden tot alle erfgenamen die in het land verblijf houden en bekend zijn. Maar waar de Minister er zoo sterk den nadruk op heeft gelegd dat het alleen een bevoegdheid is, daar zal die bevoegdheid in andere opzichten toch altijd buiten de wet om blijven bestaan. En daarom meen ik gevolg te moeten geven aan de wenken die van verschillende zijden mij zijn gegeven, om mijn amendement eenigszins te wijzigen, en in plaats van het facultatief te stellen, het imperatief te maken.

Ik stel dus voor om de geheele derde zinsnede weg te laten en in de plaats daarvan te lezen: is de erfgenaam overleden, dan wordt de mededeeling aan de bekende hier te lande verblijf houdende erfgenamen, aan den executeur-testamentair of aan den bewindvoerder over de nalatenschap, gedaan.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat de heer Willinge beter had gedaan, als hij zijn oorspronkelijk amendement had gehandhaafd. De geachte afgevaardigde heeft m i. over het hoofd gezien, dat in de twee verschillende zinnen van deze alinea twee verschillende werkwoorden zijn gebezigd. Er wordt gesproken van het *doen* van de mededeeling en daarna van de toezending daarvan. Aan alle erfgenaam zal de mededeeling worden *gedaan*, en de mededeeling kan worden *toegezonden* aan de hier te lande verblijfhoudende erfgenamen. Nu acht ik het noodig als regel voor te schrijven, dat de mededeeling aan alle erfgenamen zal worden gedaan. Immers hoe zal het bij de laatste redactie van het amendement gaan, wanneer alle erfgenamen buitenslands zijn?

In dit geval behoeft volgens de nieuwe redactie in het geheel geen mededeeling te geschieden. Daarom zou ik hem willen verzoeken weder tot zijn oorspronkelijk amendement terug te keeren.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling met den vorigen geachten spreker, acht ik de laatste redactie van den heer Willinge beter dan de eerste en ook beter dan die van het wetsontwerp. De moeilijkheid zit hierin, dat in den eersten volzin van deze alinea een voorschrift wordt gegeven, en dat onmiddellijk daarop volgt een bepaling, waaruit blijkt, dat dit voorschrift niet behoeft te worden opgevolgd.

Dit is aldus een zeer vreemd soort van wetgeving. Blijft nu die tegenstelling in het wetsontwerp behouden, dan blijft ook de moeilijkheid bestaan. Nemen wij echter de laatste redactie van den heer Willinge in de wet op, dan zal die tegenstelling verdwijnen en vervalt uit het wetsontwerp de facultatieve nalating van den plicht, die in het wetsontwerp aan de ambtenaren wordt opgelegd.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Roessingh:* bladz. 1573, kol. 2, reg. 2 v. b., staat: logicum; lees: theologicum.

68ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 18 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschiften; 3°. verklaringen van adhaesie. — Verslag uitgebracht over wetsontwerp. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot aanvulling van de wet op de vermogensbelasting. — Behandeling van de Conclusie van het verslag omtrent den geloofsbrief van het in het kiesdistrict Elst benoemde lid der Kamer. — Verslagen over verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 62 leden, te weten de heeren:

Janssen, Arts, Zijlma, van Vliet, Okma, Raymakers, van de Velde, Nolens, van Foreest, Mees, Fock, Roessingh, Willinge, van Raalte, van der Vlugt, Sluis, van Heemstra, Tydeman, Pompe van Meerdervoort, Ketelaar, Nolting, Goekoop, ter Laan, Helsdingen, van Sasse van Ysselt, van Asch van Wijck, de Waal Malefijt, van Idsinga, Pijnacker Hordijk, Cremer, Rink, Krap, van Alphen, Brummelkamp, van Gijn, van Veen, de Savornin Lohman, Talma, van den Berch van Heemstede, van Löben Sels, Melchers, van Wassenaer van Catwijck, van Limburg Stirum, van Karnebeek, Kolkman, van der Kun, van Nispen tot Sevenaer, Drucker, Michiels van Verduynen, Hubrecht, Dolk, Schaper, Aalberse, Verhey, Duymaer van Twist, van Styrum, Röell, van Dedem, de Ridder, Smidt en de Stuers,

en de heer Minister van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Bylandt; van den heer Bolsius door ambtsbezigheden; van den heer de Ram wegens bezigheden elders; van den heer Passtoors uit hoofde van familieomstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en de burgerlijke Pensioenwet, van:

de besturen van de afdeelingen Groenloo-Lichtenvoorde en Rotterdam II van het Nederlandsche onderwijzersgenootschap;

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de betrokken Commissie van Rapporteurs;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederl. Comité voor Alg. Kiesrecht in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van de voorzitters en secretarissen van:

het Haagsch Vakcomité;

de timmerlieden en modelmakersvereeniging te Leiden;

de Rotterdamsche Vrijliedenvereeniging „Handel en Scheepvaart";

de afdeeling Heer Hugowaard e. o. van den bond van Nederlandsche onderwijzers;

de 's Gravenhaagsche glazenwasschersvereeniging „Excelsior";

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betreffende het wetsontwerp tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

H. J. Schmidt, directeur van het post- en telegraafkantoor te Almelo, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

van Schouwen, Rijksontvanger te Medemblik en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

c. aan het adres van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van:

de afdeelingen Goor en Almelo II van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap.

Deze verklaringen van adhaesie worden voor kennisgeving aangenomen;

B. dat het verslag gereed is en reeds gedrukt en rondgedeeld van de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot onteigening voor den aanleg van een brug over de rivier de Berkel, ter vervanging van de Scholtenbrug onder Borculo (127).

Aan de orde is de behandeling van:

I. Het wetsontwerp tot AANVULLING VAN DE WET OP DE VERMOGENSBELASTING. (20)

De beraadslaging wordt voortgezet over het *gewijzigde art.* 45 A, luidende:

„Wanneer den inspecteur na de vaststelling van een aanslag blijkt van een grooter vermogen dan is aangegeven, of van een vermogensbestanddeel dat niet of dat tot eene lagere waarde is aangegeven, deelt hij het feit, waaruit hem dit is gebleken, aan den belastingplichtige mede, onder uitnoodiging om binnen een door hem, inspecteur, te bepalen termijn van ten minste eene maand, zoo mogelijk, op te helderen waarom het meerdere vermogen, het vermogensbestanddeel of de hoogere waarde van dat bestanddeel, voor de vermogensbelasting niet behoefde te worden aangegeven.

De bedoelde termijn kan door den inspecteur worden verlengd.

Is de belastingplichtige overleden, dan wordt de mededeeling aan zijne erfgenamen gedaan. Zij kan aan één hunner, aan den executeur-testamentair of aan den bewindvoerder over de nalatenschap, worden toegezonden.

Bij de mededeeling ingevolge dit artikel wordt een afschrift der aangifte van den belastingplichtige overgelegd."

Op dit artikel zijn voorgesteld de volgende *amendementen*:

1°. door den heer Willinge, strekkende om het derde lid van artikel 45 A te lezen:

„Is de belastingplichtige overleden, dan wordt de mededeeling aan de bekende hier te lande verblijfhoudende erfgenamen, aan den executeur-testamentair of aan den bewindvoerder over de nalatenschap gedaan."

2°. door den heer van de Velde, strekkende om het 3de lid van artikel 45 A te doen luiden:

„Is de belastingplichtige overleden, dan wordt de mededeeling aan zijne erfgenamen gedaan. Zij wordt aan alle bekende erfgenamen, aan den executeur-testamentair of aan den bewindvoerder over de nalatenschap toegezonden."

De heer **van de Velde**, ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren middag zijn hier eenige amendementen voorgesteld en besproken. Ih keb toen reeds het voornemen gehad een amendement als dit in te dienen, maar heb het woord liever niet willen voeren, omdat ik eerst het amendement wilde doen drukken, opdat de Minister in de gelegenheid zou zijn de zaak alsnog behoorlijk te overwegen.

Ik geloof, dat na de gehouden discussie voldoende duidelijk zal zijn wat de bedoeling van dit amendement is, die met die discussie rekening houdt.

De bedoeling is namelijk, dat de mededeeling wordt gedaan aan alle erfgenamen, zooals billijk is, en dat aan dezen eisch voldaan wordt door de toezending der mededeeling aan alle bekende erfgenamen, aan den executeur-testamentair en aan den bewindvoerder der nalatenschap.

Ik beveel het amendement in de welwillendheid van den Minister en van de Kamer aan, ten einde deze discussie te beëindigen.

Dit *amendement* wordt ondersteund door de heeren Pompe van Meerdervoort, Krap, van Sasse van Ysselt en Michiels van Verduynen, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën:* Het verschil tusschen enkele leden der Kamer en de Regeering is niet van zakelijken, maar uitsluitend van redactioneelen aard.

De heer Willinge meende duidelijker te vertolken het denkbeeld, dat in het Regeeringsartikel is belichaamd, door in één zin twee zaken te vereenigen. Intusschen is daardoor, gelijk ik gisteren reeds zeide, een zakelijk element te loor gegaan. In het Regeeringsartikel wordt eerst het algemeen beginsel uitgedrukt door de woorden, dat, wanneer de belastingplichtige overleden is, mededeeling aan zijn erfgenamen gedaan wordt, maar daaraan wordt toegevoegd een voorschrift voor de practijk, met het oog op de mogelijkheid dat niet alle erfgenamen bekend en bereikbaar zijn.

Nu heeft echter de heer van de Velde zich de moeite getroost om een redactie te ontwerpen, welke zich ten nauwste bij het Regeeringsvoorstel aansluit en die wellicht nog duidelijker dan dit laatste de bedoeling weergeeft. Zoo deze lezing wordt overgenomen, zal de heer Willinge, naar hij mij meedeelde, zijn amendement intrekken. In verband met een en ander heb ik de eer het amendement van den heer van de Velde over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering het amendement van den heer van de Velde heeft overgenomen maakt het als zoodanig geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer van de Velde geeft meer dan ik verlangde en trachtte te verkrijgen. Ik kan dus in alle opzichten met den afloop dezer discussie tevreden zijn en heb de eer mijn amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar de heer Willinge zijn amendement heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **van de Velde**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord ontvangen hebbende om, namens deze, haar oordeel over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mededeelen, dat er bij de Commissie tegen de Regeeringswijziging geen bezwaar bestaat.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigde art.* 45 A zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de artt. 45 B en 45 C, die nauw met elkaar samenhangen, te gelijker tijd in behandeling te nemen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over:

art. 45 B, luidende:

„Wordt de gevraagde opheldering niet binnen den gestelden termijn gegeven, of komt zij den inspecteur niet voldoende voor, dan slaat hij den belastingplichtige alsnog aan voor de belasting die door hem, op grond van hetgeen hem gebleken is, in verband met de verkregen opheldering, geacht wordt te weinig van den belastingplichtige te zijn geheven.

Voor deze navordering wordt de machtiging van den bij art. 27 bedoelden hoofdambtenaar vereischt.

De machtiging wordt onthouden, indien het verschil tusschen de vermoedelijke waarde van het vermogen en die waarnaar de reeds bestaande aanslag is geregeld, volgens het oordeel van dien hoofdambtenaar slechts gering is. De verleende machtiging geldt als bewijs, dat de voorschriften van art. 45 A door den inspecteur zijn nageleefd en dat zij is aangevraagd na het verstrijken van den ingevolge dat artikel gestelden termijn.

Het recht om een naderen aanslag op te leggen, vervalt bij het einde van de twaalfde maand op het belastingjaar volgende.

De in een naderen aanslag te begrijpen belasting wordt met het viervoud van haar bedrag verhoogd.

In geval van navordering over twee belastingjaren wordt de verhooging slechts toegepast op één der bedragen die van den belastingplichtige te weinig zijn geheven, bij verschil op het grootste."

Op dit artikel is door de Commissie van Rapporteurs een amendement voorgesteld, strekkende om aan het zesde lid toe te voegen de woorden:

„behalve in het geval voorzien in het laatste lid van artikel 45 C";

Art. 45 C, luidende:

„Bezwaren tegen een aanslag volgens het vorige artikel, moeten rechtstreeks bij den Raad van beroep worden ingebracht, op de wijze en binnen den termijn vermeld in het tweede en het laatste lid van art. 28.

De aanslag wordt door den Raad gehandhaafd, vernietigd of opnieuw geregeld.

De uitspraak van den Raad is met reden omkleed.

Art. 33 en 34 zijn niet toepasselijk."

Op dit artikel is door de Commissie van Rapporteurs een *amendement* voorgesteld, strekkende om aan het artikel als zesde lid toe te voegen:

„De Raad kan echter aan de aangeslagene of diens rechtverkrijgenden bij de behandeling zijner zaak toestaan een suppletoire aangifte te doen.

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat er een drukfout is geslopen in het amendement; voor „als zesde lid" moet gelezen worden „als vijfde lid".

De heer **van Sasse van Ysselt**, *lid der Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord tot toelichting van haar amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik behoor tot de leden dezer Kamer die met ingenomenheid hebben gezien de indiening van het onderhavige wetsvoorstel, omdat ook ik van oordeel ben, dat door deze wet zal bereikt worden hetgeen de Regeering er mede beoogt, nl. het tegengaan van de groote ontduiking, die thans plaats heeft op het gebied van de vermogensbelasting. Het is echter met de voorgestelde wetsaanvulling gegaan als met zoo menige andere; wanneer men een wijziging of aanvulling voorstelt van een wet die, gelijk die op de vermogensbelasting, een harmonisch geheel vormt, dat ten gevolge van de wijziging of aanvulling het systeem der wet wordt uit elkaar gerukt.

Het systeem der tegenwoordige wet op de vermogensbelasting

is: dat er in elk geval is recht van hooger beroep op den raad van beroep over den aanslag in al zijn bijzonderheden, en dat de raad van beroep de bevoegdheid heeft om, ingeval van appèl, de personen die de aangifte hebben gedaan, alsnog in de gelegenheid te stellen hun aangifte te verbeteren of aan te vullen. Dat zal nu niet het geval kunnen zijn, indien wordt aangenomen het Regeeringsvoorstel, zooals het thans geredigeerd is. Bij dat voorstel toch wordt den belastingschuldige alleen het recht gegeven aan te toonen, dat hij *niet*, althans niet in die mate de belasting ontdoken heeft als de fiscus beweert. Maar wanneer nu eenmaal vaststaat, dat hij te weinig heeft aangegeven, dan wordt hij onherroepelijk veroordeeld tot betaling van het viervoud der belasting, die hij ten gevolge van te lage aangifte is schuldig gebleven. Met andere woorden: de raad van beroep heeft, zooals thans het voorstel luidt, geen recht rekening te houden met verschoonbare en verzachtende omstandigheden.

De Commissie van Rapporteurs acht dit systeem bedenkelijk, dewijl de Regeering nu voor het eerst in de wet op de vermogensbelasting, die zich tot nu toe van de andere fiscale wetten door deze bijzonderheid onderscheidde, dat er geen straf wordt bedreigd tegen de ontduiking, straf wil bedreigen tegen de personen die de belasting trachten te ontduiken.

Nu had toch ook aan den raad van beroep het recht moeten gegeven zijn om, wanneer er boete wordt opgelegd, verzachtende of verschoonende omstandigheden te kunnen toepassen. Dat is toch geheel het systeem op fiscaal gebied. Wanneer men uitzondert enkele oude wetten op de accijnzen, dan is in alle wetten op fiscaal gebied, waarin bedreigd wordt een veelvoud van te weinig betaalde belasting als boete in geval van ontduiking, den rechter de bevoegdheid gegeven om in geval van vergissing verzachtende of verschoonende omstandigheden toe te passen en dan af te dalen tot het minimum van 50 cent.

Dat is ook het standpunt geweest van de Regeering bij de voorstelling van de tegenwoordige wet op de personeele belasting waarbij ook een veelvoud der boete is bedreigd. Toen toch de Kamer aanmerking maakte dat dit maximum te hoog was, zeide de Regeering, dat, wanneer een vergissing in het spel was, de rechter bevoegd is af te dalen tot het minimum van 50 cent.

Nu zegt men wel, dat het veelvoud van de boete, die bij de onderhavige wet tegen de te lage aangifte is bedreigd, geen straf is. Voor den persoon op wien dat veelvoud van boete wordt toegepast, is het echter werkelijk een straf, want hij wordt niet alleen gestempeld als een belastingontduiker, maar boven dien moet hij nog betalen het viervoud van de belasting welke hij te weinig heeft betaald.

De Regeering erkent zelf, dat een verschoonbare vergissing mogelijk is, want zij stelt voor de bevoegdheid te geven om in sommige gevallen gratie te vragen van de straf van het viervoud van de boete, zooals zij dat voorstelt bij art. 45 laatste lid.

Ik meen daarom, dat het in strijd zou zijn met het systeem van de tegenwoordige wet, indien voor het geval verzachtende of verschoonbare omstandigheden zijn aan te voeren, beroep op den raad van beroep zou moeten worden uitgesloten. Men vergete toch niet, dat het voor menigeen hard zou zijn, wanneer men ten gevolge van omstandigheden waarvoor men in het geheel niet aansprakelijk is, werd bestempeld als een belastingontduiker.

Men denke ook nog aan het geval, dat een vader of moeder ten gevolge van een vergissing een te lage aangifte heeft gedaan; hoe hard zou het dan niet voor de nabestaanden zijn de gelegenheid te missen om aan te toonen, dat de vader of moeder bij vergissing een te lage aangifte heeft gedaan?

Ik hoop dat de Regeering, die zich gisteren op het zoo juiste standpunt stelde, dat men niet te fiscaal moet zijn, zich genegen zal verklaren aan de belastingplichtigen het recht toe te kennen, dat een ieder moet bezitten, om, wanneer tegen hen iets gevorderd wordt, dat niet billijk is, daarvan in beroep te komen bij zijn natuurlijken rechter, d. i. in dit geval de raad van beroep.

De **Voorzitter**: Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs maakt het amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Rink**: De vorige geachte spreker heeft te recht in den aanvang van zijn rede gezegd, dat, terwijl de wet op de vermogensbelasting thans een goed harmonisch geheel is, bij dit wetsontwerp in meer dan één opzicht op dat harmonisch geheel inbreuk wordt gemaakt. Ik zou thans de vrijheid willen nemen met een enkel woord te wijzen op de inbreuk op het stelsel der wet, dien wij vinden in art. 45 B, een inbreuk, waartegen bij mij en, blijkens het Voorloopig Verslag, bij vele leden bezwaar bestaat. In art. 45 B staat namelijk, dat de navordering door den inspecteur niet zal mogen worden gedaan, dan na bekomen machtiging van den departementalen hoofdambtenaar, genoemd in art. 27 van de wet op de vermogensbelasting. Nu wil het mij voorkomen, dat dit novum in strijd is met het stelsel van de tegenwoordige wet en ernstigen inbreuk maakt op de positie en de zelfstandigheid van den inspecteur, terwijl zij daarenboven kan strekken tot nadeel van de belastingschuldigen. Het stelsel van de wet is thans, dat de inspecteur geheel zelfstandig, naar zijn beste weten, den aanslag vaststelt. Natuurlijk is hij gebonden aan de administratieve voorschriften, die hem gegeven worden door het hoofd van het Departement van Financiën. Bij de uitlegging en toepassing van de wet is hij daaraan gebonden, maar ten aanzien van het bedrag van den aanslag is hij geheel vrij, om naar zijn onafhankelijk inzicht dien aanslag vast te stellen op het bedrag dat hij meent, dat vereischt wordt. Daarom is hij nog niet almachtig, hij staat, als ik het zoo noemen mag, onder de contrôle van den raad van beroep. Bij verschil over het bedrag van den aanslag tusschen den belastingschuldige en den inspecteur is de raad van beroep het hooge en onafhankelijke college, dat uitspraak doet. Nu meen ik, dat het inbreuk maken is op dit stelsel, om voor den aanslag, leidende tot de navordering, die zelfstandigheid aan den inspecteur te ontnemen en hem niet vrij te laten het bedrag vast te stellen op zoodanige som als hij meent te behooren, maar te bepalen, dat hij daarvoor eerst permissie moet vragen aan het Departement van Financiën. Daarmede wordt gebroken met het stelsel dat in de wet op de vermogensbelasting ten aanzien van de bevoegdheid van de inspecteurs is ingenomen. Wij weten wel, dat tegen deze bedenking door den Minister is aangevoerd, dat ook thans reeds voor verlaging van den aanslag door den inspecteur machtiging van den hoofdambtenaar vereischt wordt, maar gelijk elke vergelijking, gaat ook deze mank. Het geval waarop in de Memorie van Antwoord een beroep wordt gedaan, verschilt in karakter en wezen ten eenenmale met het hier bepaalde; de aanslag wordt dan door den inspecteur zelfstandig vastgesteld, maar bij nader inzien blijkt hem dat hij te hoog heeft aangeslagen.

Echter staat het bedrag van belasting, dat betaald moet worden ten gevolge van dien aanslag — en behoudens de uitspraak van den raad van beroep — onherroepelijk vast, en nu zal het geen betoog behoeven, dat het rationeel is, dat de inspecteur dat bedrag niet eigenmachtig mag verlagen, ten gevolge van welke verlaging minder belasting in de schatkist zou komen, en dat het noodzakelijk is, dat hij daarvoor machtiging behoeft van den boven hem staanden ambtenaar. Dit is een heel natuurlijke bepaling, al ware het maar om te voorkomen, dat er misbruik of begunstiging plaats heeft. Maar bij deze wet hebben wij te doen met nieuwe aanslagen, en ten aanzien daarvan wordt afgeweken van het door mij geschetste systeem, neergelegd in de wet op de vermogensbelasting. Door die afwijking nu meen ik, dat de zelfstandigheid en het zelfvertrouwen van de inspecteurs ernstig schade kunnen lijden.

Ik heb niet zoozeer het oog op gevallen, dat van hooger hand dadelijk weigering van de machtiging afkomt en de zaak daarmede uit is. Maar men kan zich wel voorstellen, dat het in de practijk veelal anders zal gaan en er een correspondentie en wisseling van nota's zal ontstaan tusschen den inspecteur en het Departement van Financiën. De inspecteur zal zijn aanslag verdedigen en er zal vanwege het Departement van Financiën aangevoerd worden, dat bij in die en die opzichten dwaalt en ten slotte zal er een eindbesluit komen van het Departement, dat hij slechts gemachtigd wordt een aanslag te doen tot dat bedrag, en hoewel het geheel indruischt tegen zijn overtuigiging, zal hij verplicht zijn zich aan het uit den Haag ontvangen bevel te houden en een aanslag te doen in strijd met zijn eigen meening.

Ik vraag, wanneer dit eenige malen voorkomt, wat zal dan

van de zelfstandigheid en het zelfvertrouwen van de inspecteurs aan wie zulke belangrijke bevoegdheden zijn toevertrouwd en waarvoor alleen hoogstaande personen moeten in aanmerking komen, wat zal van den man van karakter ten slotte overblijven?

Mijn derde bezwaar is m.i. het gewichtigste. Ik acht n.l. de voorgestelde bepaling ook tegen het belang van de belastingschuldigen. Ik wil nu niet hiervan spreken, dat een kiesche zaak natuurlijk weder aan een veel ruimer kring van personen bekend wordt, maar ik wijs op iets anders, op de positie die in deze materie de raden van beroep innemen. Tot dusver stonden de raden van beroep in het geschil tusschen den inspecteur en den belastingplichtige voor een geheel ongepraejudicieerde zaak; het geschil werd als een geheel nieuwe zaak aan den raad van beroep voorgelegd, die naar geweten uitspraak heeft te doen. Thans zal de zaak indien zij bij den raad van beroep komt, van te voren geïnstrueerd en gepraejudicieerd zijn door het Departement van Financiën.

Het spreekt vanzelf dat de correspondentie, de gewisselde stukken, het dossier voor den raad van beroep niet onbekend zullen blijven. Voor dien raad zal de inspecteur moeten verdedigen een aanslag, dien hij eigenlijk niet verdedigen kan, maar die hem opgedragen is door het Departement; hij zal de stukken die in zijn bezit zijn moeten overleggen en de raad van beroep — ik stel de raden van beroep zeer hoog, maar men moet de wet zóó maken dat zij even hoog kunnen blijven staan — zal zich misschien moreel niet zoo geheel vrij meer gevoelen in zijn oordeel.

Immers de zaak is reeds onderworpen geweest aan de beslissing van het Departement van Financiën.

De heer **Michiels van Verduynen**: Wat hebben de raden van beroep te maken met het Departement van Financiën? Hoegenaamd niets.

De heer **Rink**: De raden van beroep als zoodanig hebben officieel niets met het Departement van Financiën te maken; dat is formeel volmaakt juist. Maar ook de leden van een raad van beroep zijn menschen en ik zou het niet geheel onnatuurlijk vinden, indien, waar reeds een instructie over de zaak is gevoerd, deze niet geheel zonder invloed bleef op de opinie van sommige leden van den raad. En dit zou een groot nadeel zijn.

Ik vraag: welk voordeel staat daar tegenover?

Ik behoef daar niet veel van te zeggen; maar als ik Minister van Financiën was, zou ik deze bepaling niet gaarne in de wet hebben.

Ik weet wel dat de Minister gisteren gezegd heeft: die hoofdambtenaar ben ik niet; maar wij weten toch wel, dat die hoofdambtenaar aan het hoofd van het Departement zeer na staat. Ik vrees dat, wanneer deze bepaling in de wet opgenomen wordt, de Minister van Financiën daarvan veel last zal hebben; meer zal ik er niet van zeggen.

Waar nu de voordeelen zoo gering en de nadeelen zoozeer voor de hand liggen, zou ik den Minister wel bescheidenlijk in overweging willen geven alsnog op het voorstellen van deze bepaling te willen terugkomen.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit art. 45 B wensch ik enkele opmerkingen te maken en ook een vraag tot den Minister te richten. Indien ik daarbij de verschillende onderwerpen, die bij dit artikel ter sprake gekomen zijn, even mag aanroeren, zal ik dat doen in de volgorde waarin zij in het artikel voorkomen.

Het eerste komt dan in bespreking de machtiging van den bij art. 27 bedoelden hoofdambtenaar.

Ik zal daarover niet veel zeggen.

Ik deel het denkbeeld van den heer Rink van ganscher harte, en zonder hier eenig wantrouwen, evenmin tegen dezen Minister als tegen andere bewindslieden persoonlijk te willen uitspreken, doe ik opmerken, dat ook vroeger reeds door bevoegde beoordeelaars de inmenging van het Departement van Financiën bij de heffing der vermogensbelasting gewraakt is.

Men kan in de commentaar van mr. Sprenger van Eyk op de Vermogensbelastingwet lezen hoezeer hij, een man doorkneed in het vak der belastingen en die zelf Minister van Financiën geweest is, de bepaling van art. 27 der bestaande wet afkeurt, hoe ongunstig hij zich daarover uitlaat. Dat ongunstig oordeel zal dus ook over deze bepaling uitgesproken moeten worden, indien zij in de wet gehandhaafd blijft.

In de tweede plaats wensch ik den Minister, naar aanleiding van al. 3, een vraag te doen.

Wij vinden in die alinea het niet gemakkelijk begrip, dat de toepassing van deze bepaling eenigszins moeilijk zal maken, van het „slechts gering" zijn van een verschil en aan de beoordeeling van de ambtenaren van den fiscus wordt het overgelaten te bepalen, hoe groot het verschil moet zijn, om tot navordering aanleiding te kunnen geven.

In de gewisselde stukken is daarover gesproken en daartegen bezwaar gemaakt, waarop de Minister geantwoord heeft, dat het beter is deze rekkelijke uitdrukking te laten staan, dan bijv. daarvoor zeker percentage in de plaats te stellen.

Het argument van den Minister acht ik volkomen juist, omdat daardoor als het ware een vaste „marge" aangewezen zou worden tusschen de aangifte en den werkelijken toestand, die zeker in de wet niet gegeven mag worden.

Nu blijft echter in de bepaling het „gering verschil" bestaan. Daarom wenschte ik wel 's Ministers opvatting te vragen op dit punt. Meent hij dat wij hier met een absoluut of met een betrekkelijk begrip te doen hebben? Bedoelt men, dat het verschil op zich zelf niet te gering zal mogen zijn, b. v. een verschil van eenige guldens in den aanslag, of zal de geringheid van het verschil beoordeeld moeten worden in verhouding tot het vermogen, tot de aangifte die het geldt? Een verschil van f 5000 op een vermogen van 1 millioen is niet groot, maar een verschil van f 5000 op een vermogen van f 50 000 is wellicht niet meer met het woord „gering" aan te duiden.

Deze quaestie, waaromtrent de Minister mij wel met een enkel woord zal willen inlichten, brengt mij tot het amendement van de Commissie van Rapporteurs, met welk amendement ik mij wel kan vereenigen.

Ik heb niet gehoord van den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, die dit amendement verdedigd heeft, dat hij zijn argumenten ook aan dit „geringe verschil" heeft ontleend. Het kan voorkomen, dat bij de behandeling van een zaak, door het onderzoek voor den raad van beroep, het aanvankelijk verschil, naar aanleiding waarvan de navordering wordt geheven, tot kleiner verhoudingen wordt teruggebracht.

Er kunnen abuizen ontdekt worden in de beschouwingen of in de feitelijke gegevens van den inspecteur. Zoodoende kan bij de behandeling voor den raad van beroep het verschil, dat aanvankelijk vrij groot was tot een betrekkelijk gering verschil terugkomen. Nu zal de raad alhoewel ziende, dat er eigenlijk abuis is, terwijl er toch eenig verschil is blijven bestaan, toch genoodzaakt zijn, den verhoogden aanslag te handhaven met de daaraan verbonden onaangename gevolgen van een viervoudige belasting. In dergelijke gevallen is het voor den raad zeker aangenaam, wanneer hij tot den belastingplichtige kan zeggen: zoudt gij uw aangifte niet verhoogen, dan zijn wij het allen eens en kan de zaak tot een bevredigende oplossing gebracht worden. Dit meen ik dat ook een argument is voor het amendement van de Commissie van Rapporteurs.

In de derde plaats wensch ik de aandacht van den Minister en ook van de Vergadering te vestigen op de laatste alinea van dit artikel. Deze alinea is gewijzigd. Er was nl. in het oorspronkelijk ontwerp bepaald, dat de navordering zich slechts tot één belastingjaar mocht uitstrekken. Van dien nieuwen aanslag wordt dan als boete de viervoudige belasting geheven. Maar naar aanleiding van het Voorloopig Verslag heeft de Minister bij Nota van Wijziging hierin verandering gebracht en bepaald, dat de navordering zich over twee jaren zou kunnen uitstrekken. De Minister heeft dit ten minste bedoeld, hij heeft het echter niet in de wet gezet, en dat is mijn grief.

Aan het in het Voorloopig Verslag geuite verlangen toegevende, heeft de Minister gezegd: indien wij echter ook de boete over twee jaar gaan heffen, dan wordt het te veel en komt men tot een tienvoudig belastingbedrag. Ik wil wel de navordering over twee jaren uitstrekken, maar de boete slechts tot één jaar. Dit laatste heeft de Minister in de wet gezet. Immers in het gewijzigde wetsontwerp staat alleen: „in geval van navordering over twee belastingjaren wordt de verhooging slechts toegepast op één der bedragen", maar het positieve

voorschrift, dat in het oorspronkelijke wetsontwerp stond, dat navordering zich slechts tot één jaar uitstrekt, — en dat nu gewijzigd zou moeten worden in twee jaren, — is uit de wet verdwenen. Het voorschrift moge implicité in de wet zijn te vinden, maar dit is niet voldoende. Bovendien is het onduidelijk, zoodat men nu naar de letter der wet zelfs niet kan opmaken of de navordering zich niet over 2, 3 of meer jaren kan uitstrekken.

De wet zegt nu alleen, dat, indien de navordering over twee jaren plaats heeft, de verhooging slechts op het hoogste van de beide bedragen wordt toegepast.

Het komt mij voor, dat de oude laatste alinea van art. 45 B in gewijzigden vorm in het wetsontwerp hersteld moet worden en dat zij dus zou moeten luiden:

„De navordering bepaalt zich ten opzichte van denzelfden belastingplichtige tot hoogstens twee belastingjaren In geval van navordering over twee belastingjaren wordt de verhooging slechts toegepast op één der bedragen, die van den belastingplichtige te weinig zijn geheven."

Het geldt hier niet een zakelijke verandering in het wetsontwerp, maar alleen het herstel van een omissie en ik meen dat de Minister, die zoozeer een vriend is van juiste en correcte wetsredactie, dat gevoelen wel zal deelen en dus geen bezwaar zal maken, indien ik straks voorstel om de bepaling aldus te lezen.

De heer **Pompe van Meerdervoort**: In afwijking van de beide vorige sprekers, heb ik juist de tweede alinea van dit artikel met veel genoegen gelezen en wel omdat naar mijn meening zoodanige bepaling onmisbaar is voor gelijkvormigheid in het instellen eener navordering. Het staat naar ik geloof vast, dat in de Kamer algemeen gedeeld wordt het denkbeeld, dat een navordering niet zal mogen worden ingesteld op — als ik het zoo noemen mag — chicaneuse of zeer onzekere gronden, maar alleen op, aanvankelijk reeds vaststaande, voldoende gronden. Wanneer dit nu juist is, zooals ik geloof, dan is ook de bepaling van deze alinea onmisbaar. Ik meen dit uit de practijk te kunnen aantoonen. Mij is een voorbeeld bekend, dat iemand, die niet met zekerheid wist, welke waarde hij moest toekennen aan een zeker bezit, daaromtrent inlichtingen vroeg van den betrokken inspecteur der registratie. Deze gaf de gevraagde inlichtingen en de belastingplichtige vulde zijn aangifte dienovereenkomstig in. Maar toen hij het volgende jaar dezelfde aangifte deed, werd hem de aanmerking gemaakt, dat zij te laag was. Waar er nu zooveel verschil van gevoelen blijkt te kunnen bestaan, is het m. i. noodig, dat een hooger ambtenaar beslist of er voldoende grond is voor navordering of niet.

Maar, zegt men, hierdoor wordt teruggekomen op het beginsel van de bestaande wet.

Ik zie dat niet in, Mijnheer de Voorzitter, er wordt alleen verandering gebracht in de wijze waarop het beginsel wordt toegepast en uitgevoerd. In het beginsel zelf komt geen verandering.

Verder is aangevoerd, dat de verandering zou zijn tegen het belang van de belastingschuldigen. Het komt mij voor, dat juist het omgekeerde het geval is. De geachte afgevaardigde uit Arnhem wees er op, dat dan het geheim van het vermogen van den belastingschuldige er door geschaad zou worden, maar dit is niet juist, want wanneer door de beslissing van den hoogeren ambtenaar de vervolging voorkomen wordt, omdat er geen voldoende grond voor is, komt het geval niet verder ter kennis, zelfs niet van den raad van beroep, en wordt er dus integendeel minder ruchtbaarheid aan gegeven.

En wat nu het laatste bezwaar betreft, dat de raad van beroep niet langer ongepraejudicieerd zou zijn, meen ik dat, wanneer de leden van dat college zóó afhankelijk zijn van persoonlijke invloeden, zij dan weinig waarborgen zouden aanbieden voor rechtszekerheid, maar ik meen te mogen verklaren, dat ik een beter oordeel heb over die raden en hen beter in staat acht om de gewichtige taak die hun is opgedragen, uit te voeren.

De heer **van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het niet eens met den geachten afgevaardigde uit Arnhem. Het komt mij voor, dat, zoolang art. 27, dat door hem wordt gewraakt, in de wet blijft staan, dus zoolang de door de Koningin aangewezen hoofdambtenaar het recht heeft om de inspecteurs te machtigen een gegeven aanslag te verlagen, daarmede ook niet strijdig is, dat die ambtenaar de bevoegdheid krijgt t beslissen over een verhooging van een aanslag.

Ik zou niet gaarne zien, dat die bepaling uit de wet verviel. Het komt mij toch voor, dat over verhooging of verlaging van een aanslag niet moeten oordeelen verschillende personen, zoodat men een verschillende toepassing van de wet krijgt. Indien de inspecteurs alle naar eigen inzicht kunnen handelen, dan krijgt men een verschillende toepassing van het artikel en daarom wensch ik, dat de beslissing in een hand blijft; dan krijgt men een regelmatige toepassing over het geheele land. En daarom komt het mij zoo wenschelijk voor, dat de tweede alinea van art. 45 B blijve gehandhaafd, ook in het belang van de belastingplichtigen.

Ik zou echter aan art. 45 B nog een kleine toevoeging wenschen; als laatste lid zou ik daaraan wenschen toegevoegd te zien: navordering heeft slechts plaats als het totaal cijfer der aangifte te laag is.

Nu zal men zeggen, dat spreekt vanzelf, als het totaal cijfer voldoende is, dan zal geen navordering worden gevraagd. Maar daar ben ik nog niet zoo zeker van.

Volgens art. 45 A moet de inspecteur het feit opgeven dat hem doet vermoeden, dat de aangifte te laag is: hij zal het bestanddeel van het vermogen moeten opnoemen dat naar zijn oordeel geheel is verzwegen of te laag aangegeven. Dit komt dus ter oore van den belastingplichtige. Op dat vermogensbestanddeel zal dus de aandacht van den belastingplichtige gevestigd zijn, maar hij zal er niet aan denken of hij wellicht een ander bestanddeel van het vermogen te hoog heeft opgegeven. En dat kan toch zeer goed mogelijk zijn.

Gisteren hoorde ik nog in mijn omgeving zeggen: ik geef in den regel maar iets te hoog aan, om voor alle eventualiteiten geborgen te zijn. Het kan dus heel goed zijn dat een bestanddeel van het vermogen te laag is aangegeven, terwijl toch het totaal cijfer van de aangifte niet te laag is.

Men zal wellicht zeggen, dat men daarop wel attent zal worden gemaakt. Dat is echter lang niet zeker. De inspecteur zal allicht zeggen: om de bestanddeelen die niet te laag zijn aangegeven, behoef ik mij niet te bekommeren, ik vestig alleen de aandacht op die bestandeelen die te laag zijn aangegeven en daarvan wil ik navordering.

Daarom zou ik aan het artikel wenschen toegevoegd te zien: Navordering heeft slechts plaats als het totaalcijfer der aangifte te laag is.

Schaden kan het nooit, en de wet ontsieren zal die bepaling zeker ook niet.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel heeft aanleiding gegeven tot onderscheidene op- en aanmerkingen.

De verschillende onderwerpen die daarbij ter sprake zijn gebracht, wensch ik achtereenvolgens te behandelen. In de eerste plaats het door de Commissie van Rapporteurs ingediende amendement.

De heer van Sasse van Ysselt is als de verdediger van dit amendement opgetreden en heeft de aanleiding daartoe genoemd: het ontbreken in het Regeeringsvoorstel van het recht voor den raad van beroep om rekening te houden met verzachtende en verschoonende omstandigheden.

Inderdaad is een dergelijke bevoegdheid niet opgenomen, doch zulks is niet te beschouwen als een leemte in het ontwerp, wat wel het geval zou zijn, als bij de geheele toepassing der wet geen rekening zou kunnen worden gehouden met zoodanige omstandigheden.

Daarvoor is echter wel degelijk gezorgd.

Art. 45 behelst voor gevallen waarin de toepassing der wet hardheid zou medebrengen, een veiligheidsklep.

Het luidt immers:

„Wij behouden Ons voor om in bijzondere gevallen vanwege dwaling of onwillig verzuim kwijtscheldíng, vermindering of teruggave van de hoofdsom en van de ingevolge art. 34 opgelegde verhooging te verleenen."

Dit artikel, dat voor de toepassing van de geheele wet op de vermogensbelasting geldt, is ook hier toepasselijk. Trouwens in andere wetten van den lateren tijd vindt men analoge bepalingen, bijv. in de wetten op de personeele en bedrijfsbelasting.

Men denke niet, dat dergelijke artikelen geen toepassing vinden. Integendeel, in betrekkelijk veel gevallen wordt er gebruik van gemaakt, waardoor hardheden worden voorkomen.

De invloed van evengenoemd artikel is dan ook zeer gunstig en het voldoet geheel aan den eisch van billijkheid.

Intusschen kan het gewenscht zijn, dat een zelfde recht aan den raad van beroep worde verleend, en ik zou niet met zekerheid durven voorspellen, dat de toepassing van de wet door de aanneming van het amendement schade zal lijden. Evenwel, indien men zulk een bevoegdheid aan den raad van beroep wil verleenen, dient het amendement anders te worden geformuleerd. Bepaald principieele bezwaren heb ik niet tegen het amendement, maar wel tegen de uitwerking van het daarin beliehaamde beginsel. Te dien opzichte wensch ik enkele opmerkingen te maken. De woorden „of diens rechtverkrijgenden" — ik dien thans natuurlijk de beide deelen van het amendement, die op verschillende artikelen betrekking hebben, in onderling verband te beschouwen — die in het lid, dat aan art. 45 C zou worden toegevoegd, zijn opgenomen, zijn niet alleen overbodig, maar schadelijk en wel met het oog op art. 46 van de wet, luidende:

„Ieder erfgenaam, de executeur-testamentair of de bewindvoerder over de nalatenschap is bevoegd bezwaarsehriften in te dienen en in beroep te komen omtrent den aanslag van een overledene, alsof hij zelf de aangeslagene ware."

Daar wordt dus reeds gezegd dat de rechtverkrijgende in de plaats van den overledene treedt en voor hem ageert. Het zou overbodig zijn, ja tot verkeerde uitleggingen kunnen leiden, wanneer bij de aanneming van het amendement hetzelfde beginsel hier nogmaals werd uitgesproken.

In de tweede plaats is de regeling, door de Commissie van Rapporteurs ontworpen, noodeloos omslachtig. Zij behelst een wijziging van twee artikelen van het wetsvoorstel, terwijl hetzelfde doel m i. zou kunnen bereikt worden uitsluitend door een wijziging van art. 45 C.

Ik meen dat voor het doel, dat de Commissie beoogt, geenszins noodig is een aanvulling van art. 45 B. De toevoeging aan art. 45 B, die door de Commissie werd ontworpen, is zelfs uit een oogpunt van techniek der wetgeving bepaald af te keuren. In de eerste en voornaamste plaats is art. 45 B bestemd om te worden toegepast door den inspecteur, en de ontworpen aanvulling betreft juist een geval waarmede de inspeeteur niets te maken heeft; die toevoeging is alleen gesehreven voor den raad van beroep, die in veel minder gevallen optreedt dan de inspeeteur. Dit is een *ineleyantia juris*, die wel niet als een overwegend bezwaar kan gelden, maar die toch, de Commissie zal dit met mij eens zijn, beter vermeden wordt. Nu geloof ik dat men het doel hetwelk de Commissie zich voorstelt, bereiken en tevens de door mij aangeduide klippen omzeilen kan, door aan art. 45 C een nieuw lid toe te voegen, luidende als volgt:

„De Raad is bevoegd om in bijzondere gevallen den aanslag vast te stellen zonder toepassing van art. 45 B, voorlaatste lid."

Dan wordt den raad de bevoegdheid gegeven om ook wanneer een nadere aanslag moet plaats hebben, buiten toepassing te laten de bepaling, die voorschrijft tevens een viervoudige verhooging op te leggen. Aldus wordt precies hetzelfde bereikt wat de Commissie van Rapporteurs wenscht, maar op eenvoudiger wijze.

In de tweede plaats is een aanval gericht tegen de bepaling, dat voor de navordering machtiging wordt geëischt van den bij art. 27 bedoelden hoofdambtenaar.

Ik heb met zeer veel aandacht naar de argumenten, hiertegen aangevoerd, geluisterd, maar het komt mij voor, dat deze wel wat overdreven waren.

De heer Rink heeft gezegd, dat het eischen dezer machtiging afbreuk zou doen aan de bevoegdheid, waardigheid en het zelfvertrouwen van den inspecteur.

De geachte afgevaardigde maakt zich een verkeerd denkbeeld van den voet, waarop de administratieve ambtenaren met het Departement van Financiën de en daaraan verbonden hoofdambtenaren plegen te verkeeren.

Dagelijks vindt er gedachtenwisseling plaats en wordt de meening van het Departement gevraagd en te kennen gegeven. En allerminst ziet men daarin eenige vermindering van de waardigheid of zelfstandigheid dergenen die inlichtingen of instructiën bekomen.

Inderdaad een dergelijke gevoeligheid zou, zoo zij al bestond bij het in dienst treden, al zeer spoedig afslijten door de veelvuldige gedachtenwisseling die tusschen de ambtenaren der administratie en het hoofdbestuur voortdurend plaats vindt.

Ik moet bovendien er op wijzen, dat gisteren deze zaak vrijwel gepraejudicieerd is door den heer Goekoop, die als argument voor zijn denkbeeld om het begrip akte en memorie van succesie uit de wet te lichten, er op wees, dat men toch altijd had een waarborg in de vereischte medewerking van de hoofdambtenaar. Deze overweging heeft invloed uitgeoefend op de overneming van het gewijzigde amendement en ik acht daarmede deze zaak althans in zoover gepraejudicieerd, dat men thans met dezen gedachtengang rekening dient te houden.

Wat nu het beginsel zelf betreft, verlieze men niet uit het oog het voordeel, waarop door den heer van Dedem en ik meen ook door den heer Pompe van Meerdervoort is gewezen, dat de bepaling waarborg biedt voor de eenheid van toepassing over het geheele land.

Het is een feit, dat de belastingwetten niet populair zijn, maar aan den anderen kant mag met dankbaarheid worden erkend, dat tegen de vermogensbelasting geen bijzonder groote antipathie bestaat.

Deze stemming behoort zonder noodzaak niet te worden gestoord en het beste middel om dezen toestand te bestendigen, is zooveel mogelijk te waken voor eenheid van toepassing der wet. Hierin is het hoofddoel van het aangevochten artikel gelegen.

De geachte spreker meende voorts, dat de belangen der belastingschuldigen door de voorgedragen bepaling geschaad zouden worden. Dit is een omkeeren van de argumentatie. Ik noem het integendeel met den heer Pompe van Meerdervoort, een voordeel voor de belastingschuldigen dat, alvorens tegen hen worde geageerd, de zaak nog eens bezien wordt door een deskundig, onbevangen hoofdambtenaar, die er voor zal kunnen waken, dat mogelijk overdreven dienstijver of verkeerde opvatting tot vexatie zou leiden. Ik zie dus in de bepaling, wel verre van een nadeel, een waarborg voor de belastingschuldigen.

Dat, ten gevolge van de inmenging van het Departement van Financiën, de zelfstandigheid der beslissing van de raden van beroep schade zou leiden, is een argument dat ik niet als ernstig mag accepteeren. Ik zou aan de waardigheid dier raden afbreuk doen, als ik op een dergelijke bewering inging. De geachte spreker houde mij dus ten goede dat ik dit punt ter zijde laat.

In dat verband zeide de geachte afgevaardigde nog dat de zaak door de beslissing van het Departement van Financiën reeds gepraejudicieerd en dat de tweede instantie, het appèl op den raad van beroep, vrijwel illusoir zou zijn. Hieruit blijkt dat de geachte afgevaardigde zich een minder juist denkbeeld vormt van de wijze, waarop een soortgelijk artikel wordt toegepast. Door de beslissing van het Departement van Financiën dat tot navordering kan worden overgegaan, wordt de zaak allerminst gepraejudicieerd. Wanneer eenmaal de hoofdambtenaar de meening van den inspecteur onderschrijft en toestemming geeft tot het doen van een naderen aanslag, dan blijkt dat er ernstig vermoeden bestaat van ontduiking, althans van te lage aangifte, doch meer blijkt niet. Er wordt dus niets gepraejudicieerd.

Ik kan ook niet onderschrijven het gevoelen van den geachten spreker dat art. 27 een gansch ander geval zou betreffen, hetwelk in het wezen der zaak geheel van het onderhavige afwijkt. Ook daar geldt het een terugkomen op een eenmaal vastgestelden aanslag. De introductie van den hoofdambtenaar in art. 27 wettigt en rechtvaardigt ten volle de opneming van de machtiging van dezen ambtenaar in zake het recht van navordering.

De heer Tydeman heeft mij gevraagd wat onder „gering verschil" in het derde lid van art. 45 B is te verstaan, of dit begrip een absoluut dan wel een relatief was.

Ik zou daarop bijna willen antwoorden: „*Il n'y a qu'un absolu au monde, c'est que tout est relatif.*"

Ook het begrip „gering" is relatief. In het geval dat de geachte afgevaardigde besprak, namelijk waar het een nalatenschap van millioenen betreft, zal een bedrag van f 5000 meestal wel als gering zijn te beschouwen. Bij de aangifte van een dergelijke groote nalatenschap zal het licht voorkomen, dat, door afwijkende appreciatie, een verschil van f 5000 blijft bestaan. Dat voelt iedereen; trouwens, degenen die in de practijk zich be-

wegen, stuiten herhaaldelijk op dergelijke gevallen. Maar dat is geen nadeel, integendeel: er moet zekere elasticiteit zijn. Al moge men aan de administratie niet een al te onbepaald vertrouwen schenken, een zekere vrijheid van beweging bij de toepassing der wet is toch onmisbaar.

Aan den eenen kant mag er ook wel aan gedacht worden, dat de administratie er uit den aard der zaak naar streeft zooveel mogelijk de opbrengst der belasting te doen stijgen, zoodat er dus een prikkel bestaat om niet al te vrijgevig bij de toepassing van het artikel te werk te gaan. Maar aan den anderen kant moet men niet vergeten, dat de hoofdadministratie zelf met de toepassing van deze bepaling belast is en zij tegen te groote fiscaliteit angstvallig waakt.

Ik geloof, dat, als men een en ander overweegt, men geen wijziging ten deze zal verlangen.

Nu wensch ik nog een woord te wijden aan een ander onderwerp dat tevens in debat is gebracht, nl. het feit, dat niet met zooveel woorden in de wet het recht van navordering tot twee jaren beperkt is. De heer Tydeman heeft gezegd: implicite ligt het wel in de wet, maar explicite ontbreekt ten onrechte een dergelijk voorschrift. Dit gaf den geachten afgevaardigde aanleiding tot de bewering, dat nu in beginsel het recht over 3, 4 en meer jaren kan worden uitgeoefend. Zulks kan ik hem allerminst toegeven. Hij gelieve eens na te lezen het 4de lid van dit artikel, waarin uitdrukkelijk is geschreven, dat het recht om een naderen aanslag op te leggen, vervalt bij het einde van de twaalfde maand op het belastingjaar volgende. Daardoor wordt toch ondubbelzinnig aan een navordering over 3, 4 of meer jaren de pas afgesneden.

De geachte afgevaardigde, de heer van Dedem, heeft ten slotte nog in overweging gegeven aan art. 45 B toe te voegen de alinea: „Navordering heeft slechts plaats, als het totaalcijfer der aangifte te laag is."

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den geachten afgevaardigde in overweging willen geven, van zijn denkbeeld om deze toevoeging voor te stellen, af te zien. Zij is inderdaad niet noodig. Naast al de waarborgen tegen vexatie, welke in het wetsontwerp zijn opgenomen, o. a. die betreffende de machtiging van den hoofdambtenaar, is er schijn noch schaduw van gevaar, waardoor een nadere bepaling in den aangegeven geest noodig zou worden. Er behoort steeds te worden overwogen of uit het feit, dat den inspecteur tot basis van zijn vordering diende, volgt, althans met grond schijnt te volgen, dat de totaalsom van de aangifte te laag is. Het spreekt vanzelf, dat wanneer op die vraag geen afdoend antwoord kan worden gegeven, de administratie zeer zeker in het ongelijk zal worden gesteld. En waarom? Omdat men volgens den geheelen geest en ook volgens de bewoordingen der wet op de vermogensbelasting niet belastbaar wordt voor enkele gedeelten van het vermogen, maar uitsluitend en alleen voor het totaal bedrag.

Ik geloof dus, dat er geen termen zijn om aan den wensch van den geachten afgevaardigde gevolg te geven.

De heer **van Sasse van Ysselt**: Uit de rede van den Minister blijkt, dat het verschil van opvatting, dat bestaat tusschen de Regeering en de Commissie van Rapporteurs, eigenlijk zich oplost in een verschil van redactie, en nu is de Commissie van Rapporteurs gaarne bereid te gemoet te komen aan den wensch der Regeering, te meer omdat het de voorkeur verdient — de Regeering is het, die de wet maakt — te blijven in de redactie der Regeering zelf.

Daarom heeft de Commissie van Rapporteurs de eer mede te deelen, dat zij haar amendement intrekt en daarvoor het volgende in de plaats stelt: aan artikel 45 C wordt als laatste lid toegevoegd: „De raad is bevoegd om in bijzondere gevallen den aanslag nader vast te stellen zonder toepassing van artikel 45 B, vijfde lid".

De **Voorzitter**: Door de Commissie van Rapporteurs is verklaard, dat zij haar amendement, te vinden op stuk n°. 6 intrekt en een nieuw amendement voorstelt, dat aldus luidt:

om aan artikel 45 C als laatste lid toe te voegen: „De raad is bevoegd om in bijzondere gevallen den aanslag nader vast te stellen zonder toepassing van artikel 45 B, vijfde lid."

Door den heer van Dedem is een amendement ingediend, strekkende om aan artikel 45 B een laatste lid toe te voegen, luidende:

„navordering heeft slechts plaats als het totaalcijfer der aangifte te laag is."

Het *amendement* van den heer van Dedem wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, Krap, van Idsinga en Goekoop en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij niet vereenigen met het amendement, dat nu in verbeterden vorm door de Commissie van Rapporteurs wordt voorgesteld, namelijk om in bijzondere gevallen aan den raad van beroep bevoegdheid te geven de bekende bepaling ten opzichte van de boete *niet* toe te passen. Het komt mij voor, dat dit ook totaal in strijd is met wat de Minister in de Memorie van Antwoord heeft beweerd. Wanneer de raad van beroep deze gelegenheid krijgt, wordt de toepassing van deze alinea volmaakt een *straf*; dan komt de raad van beroep feitelijk in de positie van strafrechter. Nu geloof ik niet, dat dit de taak is van den raad van beroep. Deze zal daardoor in vele gevallen in een pijnlijke positie komen. Er is door den heer van Sasse van Ysselt gezegd, dat, wanneer bij bijzondere omstandigheden toch de boete wordt toegepast, wellicht ten onrechte de belastingschuldige bekend zal staan als belastingontduiker. Ik meen, dat, wanneer blijkt, dat het slechts een vergissing is, dat dan dit door de erfgenamen kan worden verklaard en dat die blaam dan wordt weggenomen; het ligt aan hen dat in kleinen of grooten kring bekend te maken en dan blijft het geen geheim.

Maar wat is nu het geval? Nu zal de raad van beroep telkens voor de keuze worden gesteld om òf een „bijzonder" geval aan te nemen òf een dubbele blaam te werpen op de belastingschuldigen die in gebreke zijn. Dan wordt een zware blaam geworpen op degenen, waarop de boete toegepast wordt. Dan zal de raad van beroep in vele gevallen geneigd zijn *bijzondere* omstandigheden aan te nemen — wat zijn bijzondere omstandigheden, dat is moeilijk uit te maken — en zeggen: pas de boete maar niet toe. Nu geloof ik, dat de Minister zeer juist gezegd heeft in de Memorie van Antwoord: „voor de schatkist is de beteekenis van te lage aangifte steeds dezelfde, onverschillig of de aangever te kwader of te goeder trouw is".

De boete is immers niet als straf bedoeld en alleen opgenomen, omdat men het vermoeden heeft, dat iemand die te laag heeft aangegeven, ook langer gefraudeerd heeft en men een zeker fixum stellen moet. Maar het wordt alleen een straf en de raad van beroep komt in een pijnlijke positie, als het amendement wordt aangenomen. Ik zou dat dus sterk willen ontraden, en ik hoop dat de Minister tegen de verleiding bestand zal zijn om het over te nemen; het komt inderdaad in tegenspraak met wat hij in de Memorie van Toelichting heeft gezegd.

Ik zou dan nog meer gevoelen, hoewel ik er geen voorliefde voor heb, voor het amendement van den heer van Dedem, dat zegt, dat er vergissing kan zijn in de onderdeelen, en dat daarom rekening gehouden moet worden met het *geheele* vermogen.

De raad van beroep, uit de ingezetenen gekozen, kan zeer gemakkelijk volgens eer en geweten — de wet toepassende — een zeker bedrag vaststellen en beoordeelen wat voor de wet billijk is of niet; maar het wordt veel gevaarlijker als de raad van beroep voor de positie komt te staan hun medeburgers al of niet te straffen met een zware boete. Om die reden zal ik aan dit amendement mijn stem niet geven.

De heer **van Styrum**: De heer Schaper heeft zooeven het amendement van de Commissie van Rapporteurs genoemd een verbeterde editie. Het spijt mij dat ik die qualificatie daarop niet kan toepassen. Het aanvankelijk ingediende amendement door de Commissie van Rapporteurs paste, naar mijn wijze van zien, in het kader der wet: — ook in een gewoon geval kan iemand toegelaten worden om zijn aangifte te verbeteren — maar dit gewijzigd amendement valt geheel buiten het kader van de wet.

Ik wil een vergelijking maken. Wanneer de raad van beroep een aanslag vaststelt van iemand die geen aangifte gedaan heeft,

wordt de aanslag verhoogd met 25 pct. De raad zelf bepaalt niet dat die verhooging opgelegd moet worden, maar zij is een rechtstreeksch gevolg van het feit dat de raad den aanslag vaststelt. Zoo bepaalt hier de wet, naar aanleiding van het feit dat de raad den aanslag vaststelt, welke rechtsgevolgen het heeft; geheel valt het buiten het kader van de wet door den raad van beroep te laten beslissen, dat in het eene geval verhooging zal plaats hebben en in het andere niet Artikel 45 der wet voorziet voldoende in alle gevallen, en ik zie geen reden waarom wij hier zouden afwijken van het systeem dat thans geldt bij de boete waarvan ik sprak. Wanneer een boete wordt geheven kan de Koningin in een of ander geval, bij onwillekeurig verzuim bijv., kwijtschelding geven. Ook hier kan de Koningin kwijtschelding geven van verhooging in bepaalde gevallen. Dit is het gevaarlijke van het stelsel van al de partieele herzieningen, dat men te veel de partieele herziening in het oog houdt en verzuimt op het verband met de wet te letten. Naar mijn inzien heeft de Commissie van Rapporteurs niet genoeg het geheele verband met de wet in het oog gevat, toen zij tot haar verbeterde editie besloot. Ik moet de aanneming van dit amendement in zijn tegenwoordigen vorm bepaald ontraden, waar in zijn vorige vorm er nog wel iets voor te zeggen viel.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog een enkel woord te spreken alleen over de quaestie van de laatste alinea van art. 45 B, nl. de vraag die ik opgeworpen heb of niet in de wet hersteld moet worden de positieve bepaling die in het eerste ontwerp voorkwam, dat de navordering zich slechts tot één belastingjaar bepaalt.

De Minister heeft bij de beantwoording van mijn opmerking zich beroepen op en verwezen naar de 4de alinea van art. 45 C, omdat uit het verband van de 4de en 6de alinea genoegzaam zou le blijken dat slechts over 2 belastingjaren veroordeeling mag worden toegepast.

Het wil mij met alle bescheidenheid voorkomen, dat de Minister hierbij de beteekenis van de 4de alinea miskent. Ik heb daarvoor het duidelijk bewijs in het feit, dat, wanneer de 4de alinea dit beloelde, zij niet in het eerste wetsontwerp zou gestaan hebben.

Die 4de alinea heeft een geheel andere beteekenis en wel het bepalen van den termijn, binnen welken de inspecteur het initiatief tot de vordering moet nemen.

De inspecteur mag niet langer in de oude aanslagen wroeten dan 12 maanden na het einde van het belastingjaar. Dit is bij de toelichting hiermede — en zeer juist — gemotiveerd, dat het vaak moeilijk kan worden voor de belastingschuldigen als men in oude geschiedenissen komt, zich juist te herinneren wat men voor geruimen tijd gedaan heeft. Maar dit is iets geheel anders dan de vraag over hoe vele belastingjaren de navordering zal mogen gedaan worden. Dit geldt den inhoud van den eisch, die door den inspecteur tot de belastingplichtigen kan gericht worden; of hij dien eisch mag uitstrekken over 2, 3, 4, 5 jaren, en hoeveel boete daarbij zal komen. De 4de alinea daarentegen betreft den termijn, binnen welken de inspecteur het initiatief tot het instellen van dien eisch moet nemen.

Het komt mij dus voor dat tusschen alinea 4 en de door mij gemaakte opmerking geen verband bestaat.

Ik sta nu voor de moeilijkheid of ik, waar de zaak *implicité* in de wet te lezen is en de bedoeling overigens uit het gewisseld debat gebleken is, ter wille van de elegantie der wet, een amendement zou voorstellen, dat slechts een verbetering van den vorm zal zijn. Het verwondert mij alleen dat de Minister niet dankbaar is voor de gelegenheid hem geboden die elegantie te bevorderen, waartoe hij in den regel zoo bereid is, en dat hij die gelegenheid niet aangrijpt.

Wil de Minister het niet, mij ook wel, ik zal dan het amendement niet voorstellen.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij leed gedaan dat de Minister zich zoo sterk verklaard heeft tegen het denkbeeld dat ik verdedigd heb, namelijk om de machtiging van den hoofdambtenaar te doen vervallen, omdat ik zou meenen dat de wet door het vervallen van die bepaling zou verbeteren.

Ik zal daarover echter geen verderen strijd met den Minister aanbinden, waar ik overigens in de wet zóó veel goeds vind, dat ik er gaarne mijn stem aan zal geven; maar ik moet toch constateeren, dat de Minister mij geenszins van ongelijk overtuigd heeft.

Een zaak wil ik toegeven, namelijk dat uniforme toepassing van de wet langs dezen weg kan worden verkregen; dat argument heeft inderdaad waarde; maar ik meen dat ditzelfde voordeel ook bij overneming van mijn denkbeeld zou kunnen verkregen worden, namelijk langs een weg waarover de Minister ook uitgeweid heeft, langs den weg namelijk van administratieve voorschriften vanwege het Departement aan de ambtenaren te geven, een weg die veel en met vrucht bewandeld wordt en waarvan goede resultaten ook in deze te wachten zouden zijn. Indien de Minister dit middel had willen aangrijpen, zouden de nadeelen niet kunnen ontstaan, die ik van de gewijzigde bepaling vrees.

Ik blijf er bij, dat hetgeen hier staat niet in overeenstemming is met het systeem van de wet en dat de zelfstandigheid van inspecteurs daardoor ernstig zal kunnen lijden. Ik zal dit punt, evenmin als het mogelijk nadeel voor belastingschuldigen, niet verder uitwerken en ik hoop dat het den Minister zal gegeven zijn de nadeelen, die uit de bepaling zullen kunnen voortvloeien tot een minimum te beperken.

De heer **van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Financiën heeft mij wel ontraden om een amendement in te dienen, maar ik zal het toch doen. Het is voor menschen die de geheele wet kennen en de stukken gelezen hebben niet twijfelachtig wat er wordt bedoeld, nl. het totaalcijfer van de aangifte; maar er zijn zooveel belastingplichtigen die wel in het bezit der wet zijn, maar de daarbij behoorende stukken en de beraadslagingen in deze Kamer niet gelezen hebben en dan ben ik bevreesd, dat de belastingplichtige zich zal beperken tot den brief of de mededeeling van den inspecteur, waarin hem wordt te kennen gegeven, dat hij dit of dat bestanddeel van zijn vermogen te laag heeft aangegeven. De wet geeft hem geen aanleiding eens na te cijferen, of misschien zijn te lage aangifte waarop de inspecteur zijn aandacht heeft gevestigd, ook wordt vergoed door te hooge aangifte van een ander vermogensbestanddeel. Hij weet ook niet of dit hem zou helpen, want er staat nergens in de wet, dat ten slotte alleen rekening wordt gehouden met het totaalcijfer der aangifte en daarom wensch ik dat dit in art. 45 B zal worden opgenomen. Als de belastingplichtige dan het artikel leest, valt zijn aandacht er op, en zal hij er toe worden gebracht de andere bestanddeelen van zijn vermogen na te cijferen en daarom is het mij te doen. Schaden kan deze toevoeging aan de wet niet, doch zij is in het belang van den belastingplichtige en daarom hoop ik dat de Kamer mijn amendement zal aannemen.

De heer **van Sasse van Ysselt**, *lid van de Commissie van Rapporteurs:* Mijnheer de Voorzitter! Het lot dat zooeven is wedervaren aan de Commissie van Rapporteurs toen zij haar amendement introk en voorstelde om de redactie welke door Zijn Excellentie den heer Minister van Financiën was aan de hand gegeven, over te nemen, bewijst alweder hoe gevaarlijk het is in deze vergaderzaal al te welwillend te willen zijn. Wij voor ons hadden liever de voorkeur gegeven aan onze eigene redactie, doch, nu de Regeering zoo tegemoetkomend was een andere wijziging voor te stellen, die op hetzelfde neerkwam, hebben wij gemeend de Regeering in deze te moeten te gemoet komen.

Ik kan de bezwaren niet inzien die door de geachte afgevaardigden Schaper en van Styrum tegen het nieuwe amendement van ons zijn ingebracht. Hun bezwaren komen toch hierop neder, dat dit amendement niet zou passen in het kader van de wet, maar ik wensch er de heeren op te wijzen, dat volgens de bestaande wet de Raad van beroep het recht heeft om de bedenkingen die zich voordoen bij reclames over een aanslag in de vermogensbelasting in haar geheel te onderzoeken. Zij kan dus de quaesties die zich daarbij voordoen geheel en al onderzoeken. Op het oogenblik bestaat er alzoo ten aanzien van elken aanslag een recht van hooger beroep over de geheele quaestie, welke ten gevolge van den verhoogden aanslag aan den Raad van beroep wordt onderworpen, hetgeen ook in overeenstemming is met art. 45 van de vermogensbelasting, waarbij aan de Kroon de bevoegdheid is gegeven om in bijzondere gevallen ontheffing te verleenen.

Het recht dat aan de Kroon gegeven is in art. 45 is geheel

iets anders dan dat wat wij aan den raad van beroep willen geven. Wat de Kroon doet is slechts gunst, terwijl wat hier wordt voorgesteld, is te geven een recht aan den belastingplichtige om, wanneer er door den inspecteur onrecht tegenover hem wordt gepleegd, dit te doen onderzoeken door den raad van beroep, die het rechtscollege is dat uit zijnen aard geroepen is om een oordeel te vellen over alle bezwaren, welke voortspruiten uit een aanslag.

Nu heeft de heer Schaper gezegd, dat wanneer het amendement der Commissie van Rapporteurs in de wet komt, aan hen aangaande wie de raad van beroep uitmaakt, dat de bijzondere omstandigheden niet bestaan, waarvan hier de rede is, een soort van infamie wordt opgelegd, maar, Mijnheer de Voorzitter, dan staat vast dat de belasting ontdoken is en waarom zou dan aan die personen niet mogen overkomen, wat de wet wil dat zal geschieden ten aanzien van hen die de wet hebben ontdoken?

De heer **van Styrum**: Twee woorden slechts, Mijnheer de Voorzitter! De spreker die mij voorafging heeft er den nadruk op gelegd, dat onder de tegenwoordige wet de raden van beroep bevoegd zijn om elk beroep in zijn volsten omvang te onderzoeken. Ik geloof dat niemand dit in twijfel zal trekken, maar daarover loopt de quaestie niet. Wat is de taak van den raad van beroep? Uitsluitend het vaststellen van den aanslag, dat is het stelsel van de tegenwoordige wet; de rechtsgevolgen regelt het college niet, maar dat doet de wet zelf.

En nu beweer ik, dat wat de heeren hier willen, daartegen indruischt. De taak van den raad van beroep zou daardoor worden uitgebreid en dit college zou niet langer alleen den aanslag vaststellen, maar ook rechter gaan spelen en gunsten uitdeelen of hoe men het wil noemen. Ik gebruik die woorden niet in ongunstigen zin, maar alleen om aard en karakter aan te wijzen van het voorstel, hetwelk ik blijf vreezen dat niet past in deze partieele herziening van de wet op de vermogensbelasting.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vind het altijd jammer, dat een zaak in het debat niet tot haar volle recht komt; daarom nog een kort woord:

Het wil mij voorkomen, dat in de Kamer een sterke overhelling bestaat om, ingeval er bijzondere redenen zijn, waarom niet zou moeten worden opgelegd de vrij zware boete, die men ten gevolge van een niet juiste aangifte bij navordering zal kunnen beloopen, een uitweg te vinden.

Ik ben het met den vorigen spreker geheel eens, dat het wenschelijk is om bij deze partieele herziening te blijven in het verband en het stelsel van de bestaande wet, maar wanneer hij deed opmerken dat in het wetsontwerp in zekere mate toch de bedoelde uitweg blijft bestaan van het recht van gratie, dan vestig ik er daartegenover de aandacht op, dat, indien wij ons daartoe bepalen, wij in zoover van de bestaande regeling afwijken, dat wij niet de gelegenheid geven om bij de behandeling der zaak voor den Raad van beroep, in geval van goede trouw of vergissing of om welke reden dan ook, als de boete niet behoort te worden opgelegd, de aangifte alsnog te verbeteren.

Ik geloof dat ook in den gedachtengang van den heer van Styrum daartoe de gelegenheid moet worden geboden, en ik neem dus de vrijheid om nevens het amendement dat nu is ingediend door de Commissie van Rapporteurs, het amendement weer voor te dragen, dat zij oorspronkelijk had voorgesteld. De bezwaren die daartegen door den Minister zijn ingebracht en die ten gevolge hebben gehad dat de Commissie van Rapporteurs van haar oorspronkelijk en naar mijn meening goed voornemen is afgeweken, komen mij voor te zijn slechts van zuiver formeelen aard en volstrekt niet van overwegend belang.

De **Voorzitter**: Door den heer van Karnebeek wordt een amendement voorgesteld luidende als het amendement dat oorspronkelijk was ingediend door de Commissie van Rapporteurs, met deze wijziging dat wordt voorgesteld aan het vijfde lid van artikel 45 B toe te voegen enz., en aan artikel 45 C toe te voegen als vijfde lid enz., zoodat het amendement nu luidt:

Aan het vijfde lid van artikel 45 B toe te voegen de woorden: „behalve in het geval voorzien in het laatste lid van artikel 45 C."

Aan artikel 45 C toe te voegen als vijfde lid:

„De Raad kan echter aan den aangeslagene of diens rechtsverkrijgende bij de behandeling zijner zaak toestaan een suppletoire aangifte te doen."

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren van der Vlugt, Willinge, van Wassenaer van Catwijck en Tydeman en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schaper**: Ik wensch nog een enkel woord te zeggen naar aanleiding van hetgeen door den heer van Sasse van Ysselt aan mijn adres is gezegd. Ik geloof niet, dat de heer van Sasse van Ysselt bij die bestrijding heel sterk stond.

In de eerste plaats heeft hij aangeroerd mijn bewering, dat wanneer de raad van beroep die bijzondere gevallen niet toepaste, een blaam werd gelegd op den belastingontduiker. Hij zeide: een blaam is dat altijd, en dat erken ik. Mijn betoog was echter, dat een *dubbele* blaam werd gelegd, in geval van twijfel, en de raad voor de moeilijkheid zal komen te staan om iemand al dan niet een boete op te leggen plus de blaam.

Dat is de quaestie en dat heeft de heer van Sasse van Ysselt niet ontzenuwd. Of de raad oordeelt over „alle" zaken is hier niet de vraag; het is juist de quaestie over welke zaken wij den raad willen *doen* oordeelen. En ik verheug mij dan ook in den steun mij door den heer van Styrum geschonken, die in andere termen mijn betoog versterkte.

Wat betreft het nieuwe amendement van den heer van Karnebeek, de vergadering zal wel inzien, dat de geheele zaak nu neerkomt op een quaestie van *redactie*. Want wanneer ik mij niet goed kon vereenigen met het amendement van de Commissie van Rapporteurs in den nieuwen vorm, dan kan ik mij ook niet vereenigen met hetzelfde amendement in den ouden vorm.

Ik heb straks gezegd, dat dit amendement door den Minister is verbeterd, eigenlijk was het alleen een *verduidelijking*; daardoor konden wij zien wat het amendement bedoelt. Wanneer wij nu het amendement van den heer van Karnebeek aannemen, dan doen wij precies hetzelfde wat die geachte afgevaardigde dan ook trouwens zelf wenscht.

De heer **van Styrum**: Een zeer kort woord over het amendement zooeven voor den heer van Karnebeek ingediend.

Het komt mij voor dat dit amendement veel verder gaat dan de voorsteller zelf bedoelt. Laat mij dit duidelijk maken. Er is door iemand een aangifte gedaan van f 80 000, terwijl hij wordt aangeslagen naar f 300 000. Nu vraagt een erfgenaam om toegelaten te worden tot de suppletoire aangifte en zegt, dat hij moet erkennen, dat de aangifte niet geheel juist was. Hij doet dus een suppletoire aangifte en brengt de aangifte op f 100 000.

Wat zal nu het gevolg zijn van het amendement? Dat zelfs wanneer de raad van oordeel is, dat de aanslag moet worden vastgesteld naar f 300 000, toch geen verhooging wordt toegepast, ook niet voor de f 200 000, die na de verbetering, nog te laag is aangegeven. De erfgenaam kan zelfs de aangifte met een gulden verhoogen en volgens de redactie van het amendement zal men dan het recht missen om de verhooging toe te passen. Ik geloof niet, dat dit de bedoeling kan zijn van den geachten voorsteller.

Over de zaak zelf spreek ik niet. Wat het wezen der zaak betreft heeft het amendement mijn sympathie niet, maar afgescheiden daarvan acht ik den vorm onjuist.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord in antwoord aan den heer van Styrum. Indien — zooals hij beweert — de redactie van mijn amendement, dat met betrekking tot de navordering hetzelfde bepaalt wat met betrekking tot alle andere geschillen over den aanslag reeds in art. 33 der wet staat, niet goed is, dan is zijn critiek evenzeer een veroordeeling van die bepaling in art. 33 der bestaande wet, want ook bij de toepassing van art. 33 zou de door den heer van Styrum aangewezen moeilijkheid — indien zijn opmerking gegrond is — zich evenzeer kunnen voordoen. Mij is het echter niet bekend, dat art. 33 der wet in de practijk aanleiding heeft gegeven tot gevallen, als door den heer van Styrum ondersteld zijn. Ik wil ten deze het systeem van de

wet geenzins veranderen, integendeel; ik wil de navordering zooveel mogelijk brengen in het kader van de wet. Ik stel hier dus niets dat wij niet gerust doen mogen.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een woord over het nieuwe amendement van de Commissie van Rapporteurs, om mijn houding tegenover dat amendement aan te duiden. In zekeren zin ben ik de vader van dat amendement, omdat ik aanbevolen heb deze lezing te kiezen in plaats van de oorspronkelijke, en tot een dergelijke aanbeveling zou ik subsidiair nog vrijheid vinden.

Intusschen kan ik het amendement niet overnemen, en dit behoeft ook niet. Ik heb duidelijk aangetoond, dat ik mij uit een principieel oogpunt niet tegen dit denkbeeld behoef te verzetten en in verband daarmede ben ik behulpzaam geweest bij de keuze van de tegenwoordige lezing. Maar daarmede is allerminst gezegd, dat ik aan deze lezing de voorkeur geef boven die der Regeering. Geenszins; deze laatste is m. i. de beste. De heer Schaper heeft er te recht op gewezen, dat de toepassing van de boete een uniforme behoort te zijn. De wet onderscheidt niet tusschen goede en kwade trouw, maar zoodra de wet dit element opneemt, wordt het een eere-quaestie van de boete te worden vrijgesteld, omdat men dan in de boete zal zien een smet. Daarom volhard ik bij mijn wensch, dat dit element verwijderd blijve uit de wet. Ook uit dit oogpunt acht ik de Regeeringslezing de beste.

Nu heeft de geachte afgevaardigde de heer van Karnebeek gemeend het oorspronkelijke amendement van de Commissie van Rapporteurs tot het zijne te moeten maken, maar mag ik dien geachten afgevaardigde herinneren aan de bezwaren die tegen de primitieve lezing bestonden? Bepaaldelijk ten aanzien van de woorden „of diens rechtverkrijgenden" meen ik te hebben aangetoond dat zij niet behooren in het artikel, ja dat art. 46 van de wet op de vermogensbelasting eigenlijk verbiedt ze hier op te nemen.

Ik wensch ten slotte een woord te spreken over het amendement van den geachten afgevaardigde den heer van Dedem. Hij heeft ten tweeden male gezegd, dat zijn amendement niet zal schaden en wanneer dat zoo verzekerd wordt, is men allicht geneigd het als waar aan te nemen, maar in mijn oogen is die bewering onjuist. Mijns inziens zal dit amendement wel degelijk zeer ernstig schaden en ik meen met klem de vergadering tegen de aanneming er van te moeten waarschuwen.

„Navordering heeft slechts plaats als het totaalcijfer der aangifte te laag is", zegt het amendement. De navordering geschiedt door het opleggen van een suppletoiren aanslag door den inspecteur. Kan de inspecteur dan zoo positief weten dat het geheele bedrag van het vermogen te laag is aangegeven?

De feiten die hem volgens dit wetsontwerp aanleiding zullen geven in te grijpen, behooren niet futiel te zijn, hij moet een ernstige reden hebben om te vermoeden, dat, zoo al niet ontduiking, een te geringe aangifte heeft plaats gehad Meer dan een ernstig vermoeden wordt door de wet niet geëischt en kan ook niet gevorderd worden, omdat men in dit stadium schier nooit wiskundig zeker kan aantoonen, dat een later ontdekt hooger vermogen reeds op een vroeger tijdstip in eigendom toebehoorde aan den belastingschuldige.

Door de redactie van het amendement—van Dedem wordt dit echter anders: dan zal navordering slechts mogen plaats hebben als het totaalcijfer der aangifte te laag *is*, als dus m. a. w. *het bewijs* geleverd wordt, dat op 1 Mei het hoogere vermogen behoorde te zijn aangegeven. Dit laatste zal veelal eerst kunnen blijken uit nadere inlichtingen van den belastingschuldige en dus meestal slechts bij de behandeling voor den raad van beroep. Ik moet daarom nadrukkelijk waarschuwen tegen de aanneming van dit schijnbaar onschuldige amendement.

De heer **van de Velde**: *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement van den heer van Dedem, het amendement van den heer van Karnebeek en de wijziging door de Regeering in art. 45 C gebracht, mede te deelen, zegt:

Mijnheer de Voorzitter! Het oordeel van de Commissie van Rapporteurs over het amendement-van Karnebeek blijkt uit de overneming door onze Commissie van de redactie door de Regeering aangewezen.

Het amendement van den heer van Dedem meent de Commissie bezwaarlijk te kunnen steunen, na de sterke bestrijding der Regeering.

Wat ons eigen amendement betreft wensch ik den Minister, waar hij naar ik meen verstaan te hebben zich zelf beroept op het vaderschap van dat amendement, te wijzen op zijn plichten als vader. Bovendien wensch ik er op te wijzen, dat het overnemen van de door de Regeering aan de hand gedane wijziging onzerzijds een soort compromis uit welwillendheid is geweest, omdat wij het van groot belang achten, dat de raad van beroep, die toch voor alles behoort te zijn het contrepoids, het tegenwicht voor de burgerij *tegenover* den fiscus, de macht en het recht hebbe om als orgaan der burgerij in bijzondere gevallen als recht te doen gelden, op het voetspoor van art. 33, 3de lid, van de vigeerende wet op de vermogensbelasting, wat de Kroon slechts als gratie of gunst kan doen.

Ik geloof dat het veel meer zou liggen in de lijn van den heer Schaper, om den raad van beroep, uit de ingezetenen voortgekomen, tegenover den fiscus te versterken, die vrijheid te geven, waar een abuis, een dwaling of een onwillekeurig verzuim heeft plaats gehad en in zoodanige gevallen recht te doen gelden en geen gunst.

De wijziging door de Regeering voorgesteld dat de uitspraak met redenen omkleed moet zijn, acht de Commissie een groote verbetering.

De heer **van Dedem**: Toen de Minister mijn amendement zoo sterk bestreed, dacht ik een oogenblik, dat hij gelijk had, maar toch, de gronden waarop ik het amendement heb ingediend, staan in de stukken.

In het Voorloopig Verslag is reeds gevraagd, of de zaak niet zou kunnen worden geregeld als ik thans voorstel en daarop is door de Regeering geantwoord, dat er wellicht misverstand bestaat, hetwelk dan door de volgende verklaring uit den weg kan worden geruimd: „Alleen dan wanneer het totaal cijfer der aangifte te laag is, kan van navordering sprake zijn."

„Is dat cijfer juist, dan is de verschuldigde belasting geheven en valt derhalve niets na te vorderen."

Dit nu wilde ik in de wet overnemen. Nu zegt de Minister, dat dit is ten nadeele van de behandeling der zaak, maar de zaak is reeds behandeld in art. 45 A, terwijl zij in art. 45 B wordt toegepast.

Ik begrijp dus de oppositie van den Minister niet, maar daar mijn amendement, na de sterke bestrijding des Ministers en het advies om de Commissie van Rapporteurs, toch geen kans heeft om aangenomen te worden, trek ik het in, om de Kamer een stemming te besparen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door den heer van Dedem is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *amendement* van de Commissie van Rapporteurs wordt met 40 tegen 14 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Cremer, Rink, Krap, van Alphen, Brummelkamp, van Gijn, de Savornin Lohman, Talma, van Löben Sels, Melchers, van Karnebeek, Drucker, Hubrecht, Dolk, Schaper, Aalberse, Verhey, Duymaer van Twist, van Styrum, Röell, van Vliet, Okma, Nolens, Mees, Fock, Roessingh, Willinge, van Raalte, van der Vlugt, Sluis, Tydeman, Pompe van Meerdervoort, Ketelaar, Nolting, ter Laan, Helsdingen, van Asch van Wijck, de Waal Malefijt, Pijnacker Hordijk en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Veen, van den Berch van Heemstede, van Wassenaer van Catwijck, van Limburg Stirum, Kolkman, van der Kun, van Nispen tot Sevenaer, Michiels van Verduynen, Janssen, Raymakers, van de Velde, van Foreest, Goekoop en van Sasse van Ysselt.

Het *amendement* van den heer van Karnebeek wordt met 36 tegen 19 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Limburg Stirum, Drucker, Hubrecht, Dolk, Schaper, Aalberse, Verhey, Duymaer van Twist, van Styrum, Röell, de Ridder, Okma, Nolens, Mees, Fock, Roessingh, van Raalte, Pompe van Meerdervoort, Ketelaar, Nolting, ter Laan, Helsdingen, van Asch van Wijck, de Waal Malefijt, Pijnacker Hordijk, Cremer, Rink, Krap, van Alphen, Brummelkamp, van Gijn, de Savornin Lohman, Talma, van Löben Sels, Melchers en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Karnebeek, Kolkman, van der Kun, van Nispen tot Sevenaer, Michiels van Verduynen, van Dedem, Janssen, van Vliet, Raymakers, van de Velde, van Foreest, Willinge, van der Vlugt, Tydeman, Goekoop, van Sasse van Ysselt, van Veen, van den Berch van Heemstede en van Wassenaer van Catwijck.

De *artt.* 45 B en C worden zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer **van Styrum**, *Voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften*, brengt de volgende verslagen uit.

In handen uwer Commissie werden gesteld:

1°. Een adres van Willem Christiaan Merks, wonende te Amsterdam.

Adressant geeft te kennen, dat hij ter voldoening aan de bepalingen der Leerplichtwet, zijn dochter onderwijs wilde doen genieten op de openbare lagere school; dat hij ten bepaalden dage zich met zijn dochter aan de school heeft aangemeld, doch deze niet werd toegelaten, omdat het vaccine-bewijs ontbrak; dat hij noch de allopathische, noch de homoeopatische, maar de natuurgeneeswijze voorstaat, en ernstige gemoedsbezwaren heeft om de gezondheid zijner dochter te zien opgeofferd aan een wetenschap, waaromtrent de geleerden het niet eens zijn, en waarvan hij dikwerf de kwade gevolgen heeft gezien en ondervonden. Op dien grond verzoekt adressant, dat hem voor zijn dochter ontheffing zal worden verleend van de desbetreffende bepalingen der vaccine-wet.

Uw Commissie, van oordeel, dat inwilliging van adressants verzoek niet tot de competentie van de Kamer behoort, stelt voor ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

2°. Een adres van J. van Dok Az. te Enkhuizen, secretaris van den Nederlandschen bond van landarbeiders en algemeene secretaris van de hoofdbesturen van den Nederlandschen bond van landarbeiders, van den Nederlandschen bond van tuinbouwwerklieden te Haarlem en den Noorderbond van landarbeiders te Wester Enden, zeggende mede te handelen namens tal van zelfstandige organisaties van land- en tuinarbeiders in Nederland.

Adressant geeft te kennen, dat de kosten voortvloeiende uit de opneming der vakarbeiders in de Ongevallenwet verhaald worden op de gemeenschap; dat duizenden land- en tuinarbeiders tot die gemeenschap behooren; dat zij oeconomisch zwak, moeten betalen aan iets, waarvan zij zelf zijn uitgesloten; dat in deze aan de rechten van duizenden land- en tuinarbeiders te kort is gedaan.

Daarom verzoekt adressant aan dit onrecht spoedig een einde te willen maken, door opname van de genoemde bedrijven in de Ongevallenwet.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden.

3°. Een adres van Johannes Sarolea te Maastricht.

Adressant komt terug op zijn adres, waarover onze Commissie rapport uitbracht in uw Vergadering van 18 December 1903 (*Handelingen*, bladz. 1180) en deelt nu mede, dat het door hem bedoelde request o. m. bevat de navolgende daadzaken: Bedrog, verduistering van gelden, en de waarheid onder eede te kort doen ten nadeele van requestrant.

Voorts deelt hij mede, dat de wissel waarmede bedrog is gepleegd thans ter beschikking der justitie kan worden gesteld, en dat bedoelde feiten door toegezegde behandeling, welke nog steeds op zich laat wachten, kunnen worden bewezen.

Uw Commissie stelt voor ten aanzien van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

4°. Een adres van K. Schraver, gepensioneerd 1ste-luitenant, plaatselijk adjudant te Rotterdam.

Adressant vestigt de aandacht op het gevaar van het zeemen van de buitenramen, wanneer men zulks doet, zittende in de kozijnen, en wil dit op strenge straffen verboden hebben.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

5°. K. F. Caspersz., gepensionneerd majoor der genie van het Indische leger, te Nijmegen.

Adressant voert aan, dat over de jaren 1900/1901, 1901/1902 en 1902/1903 door hem voor zijne pupillen, wier ouders in Nederlandsch Oost-Indië verblijf houden, bedrijfsbelasting is betaald; dat, daar bij arrest van den Hoogen Raad van 3 April 1903 is uitgemaakt, dat die belasting in een geval als het onderhavige niet betaald behoeft te worden, hij zich den 17den Juni 1903 tot den Minister van Financiën heeft gewend om de betaalde belasting terug te krijgen; dat hem echter den 15den September 1903 alleen de betaalde belasting over het dienstjaar 1902/1903 is teruggegeven; dat, waar de Hooge Raad *in beginsel* heeft beslist dat voor Indische kinderen, welke in Nederland voor hun opvoeding zijn, de in Indië verblijf houdende ouders niet behoefden te betalen in de bedrijfsbelasting, naar de meening van adressant niet een *gedeelte* van de betaalde belasting, doch *alles* terug had moeten zijn gegeven; dat hij daarom 15 September 1903 bij request den Minister van Financiën heeft verzocht om ook de betaalde belasting over de dienstjaren 1900/1901 en 1901/1902 terug te ontvangen, op welk request adressant geen beschikking heeft ontvangen.

Op grond van een en ander verzoekt adressant hem recht te laten doen door hem ook nog te laten teruggeven de bedrijfsbelasting over de jaren 1900/1901 en 1901/1902.

Onder verwijzing naar het rapport door uw Commissie uitgebracht in de zitting van 18 November 1903 (*Handelingen*, bladz. 351), naar aanleiding van het adres van A. N. Dinger, oud-inspecteur van financiën in Nederlandsch-Indië, wonende te Ginneken bij Breda, stelt uw Commissie voor het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

6°. Een adres van het bestuur van den Vrijzinnig-democratischen bond.

Adressant geeft te kennen dat die bond, luidens zijn beginselverklaring, streeft naar ontwikkeling van onzen constitutioneel-parlementairen regeeringsvorm in democratischen zin en te dien einde naar algemeen kiesrecht voor de vertegenwoordigende lichamen en naar gelijkstelling, ook wat de verkiesbaarheid tot lid dier lichamen betreft, van mannen en vrouwen; dat dienovereenkomstig in het werkprogram van den bond op den voorgrond is gesteld de noodzakelijkheid van grondwetsherziening in dien zin, dat mogelijk worde: *a.* invoering van algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen, met toepassing van het beginsel van evenredige vertegenwoordiging, *b.* een samenstelling van de Eerste Kamer in den geest der beginselverklaring; dat het bestuur van den bond met vreugde heeft begroet de indiening door twee der politieke partijen in de Tweede Kamer, van wetsontwerpen tot herziening van de grondwettelijke bepalingen, die betrekking hebben op het bovenstaande; dat het daarentegen met leedwezen het onderzoek dier wetsontwerpen in de afdeelingen herhaaldelijk heeft zien verdagen; dat het, hoe men ook over den inhoud dier voorstellen oordeele, de behandeling er van den plicht van de Tweede Kamer acht.

Op die gronden dringt adressant er met klem op aan, dat tot

het afdeelingsonderzoek der bedoelde wetsontwerpen thans onverwijld besloten worde, opdat zij zonder verder noodeloos tijdverlies in openbare beraadslaging kunnen komen.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

7°. Een adres van de Vereeniging „Bierhuishoudersbond", gevestigd te Rotterdam.

Adressante verwijst naar het adres den 19den November 1903 aan de Kamer ingediend, houdende mededeeling van de grondgedachten, welke zij gaarne zag nedergelegd in een nieuwe drankwet, alsmede critiek op het aanhangige wetsontwerp tot wijziging der Drankwet. Adressant wijst er voorts op, dat de termijn van art. 26 der Drankwet met rassche schreden nadert: zij verwacht dat die termijn met eenige maanden of jaren zal worden verlengd, dat, mocht dit geschieden, adressante het wenschelijk acht, dat in de daartoe strekkende wet de bepaling worde opgenomen, krachtens welke het aan de niet vergunning hebbende bierhuishouders vergund zij, recht van vergunning tot verkoop van sterken drank in het klein te erlangen, indien deze zorg dragen door schadeloosstelling van belanghebbenden, of op welke wijze anders ook, dat twee der gelegenheden welke vergunning tot verkoop van sterken drank in het klein hebben, verdwijnen. Adressante zet de voordeelen van het door haar voorgedragen stelsel nader uiteen en verzoekt dat, in de eventueele wet tot verlenging van den termijn van art. 26 der wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* n. 97), dat stelsel zal worden belichaamd en zoo een daartoe strekkende bepaling in het wetsontwerp niet mocht voorkomen, de Kamer daaraan bij de behandeling van het ontwerp zal te gemoet komen, door zoodanige bepaling daar in te lasschen.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

8°. Een adres van Alle de Heer, kapitein-kwartiermeester bij de dienstdoende schutterij te Amsterdam, en anderen, allen luitenant-adjudanten 1ste-luitenant-kwartiermeester bij genoemde schutterij.

Adressanten wijzen op hetgeen zij gedurende tal van jaren in hun betrekkingen hebben gepraesteerd en op de bezoldiging welke zij als zoodanig hebben genoten; dat die traktementen een groot deel van hun gewone inkomsten hebben uitgemaakt; dat zij door de opheffing der schutterijen die inkomsten zullen moeten derven, hetwelk voor eenige hunner beteekent, dat hun geheele middel van bestaan hun zal worden ontnomen; dat het nimmer de bedoeling van den wetgever kan zijn geweest toestanden in het leven te roepen, waardoor ijverige officieren, die den Staat lang hebben gediend, geheel of gedeeltelijk broodeloos worden gemaakt.

Op die gronden verzoeken adressanten, dat zoodanige voorstellen zullen worden gedaan, als waardoor voorkomen kan worden het scheppen van toestanden als door adressanten zijn geschetst.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

De vergadering vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De heer **van Styrum** brengt nog het volgende verslag uit:

9°. Een adres van Willem de Ruiter, koopman, wonende te Zwolle, in hoedanigheid van liquidateur der op 1 Januari 1903 ontbonden vennootschap onder de firma Schurink & de Ruiter te Zwolle.

Adressant geeft te kennen, dat genoemde firma in de maanden Juli en October 1902 aan de huizen van bewaring te Arnhem en Assen en aan het Rijksopvoedingsgesticht „Veldzicht" te Avereest leveringen van rundvet heeft gedaan tot een totaal bedrag van f 104,42½; dat in het laatst van het jaar 1902 moeilijkheden tusschen de leden dier firma zijn ontstaan, waarvan een strafvervolging het gevolg is geweest, welke in de maand Mei van het jaar 1903 is geëindigd met een arrest van het gerechtshof te Leeuwarden: dat gedurende al dien tijd het kasboek en de grootboeken der firma ten dienste der Justitie op de griffiën van de verschillende rechtscolleges die de zaak behandeld hebben, zijn gedeponeerd geweest; dat een paar weken na voormeld arrest van het hof te Leeuwarden die boeken weer in het bezit van adressant zijn gekomen;

dat hij toen eerst is moeten beginnen en is begonnen met het bijwerken dier boeken, terwijl eerst daarna de verschillende rekeningen konden worden uitgeschreven;

dat hij niet vóór 8 Augustus 1903 de declaraties van voormelde leveringen aan het Departement van Justitie heeft kunnen inzenden, waarop hij van Zijn Excellentie den Minister van Justitie bericht heeft ontvangen, dat die declaraties niet zouden worden betaald, daar de vordering inmiddels wegens te late indiening was verjaard; dat een herhaald gemotiveerd verzoek in deze beslissing geen verandering heeft gebracht; dat adressant daarom de vrijheid neemt zich te dezer zake tot de Kamer te wenden;

dat hij, daargelaten de vraag of de wet van 8 November 1815 (*Staatsblad* n°. 51), thans nog rechtskracht heeft, de toepassing van die wet op het onderhavige geval uiterst onbillijk acht; dat toch die wet bedoelt een regelmatige administratie bij de Departementen van Openbaar Bestuur te verzekeren en de nietnaleving van deze bepaling door adressant niet een gevolg is van zijn achteloosheid en nalatigheid, maar van het oponthoud dat de justitie in adressants administratie heeft moeten brengen; dat adressant zich hierover niet wil beklagen, daar hij dit alleen opmerkt om aandacht te vragen voor de zonderlinge verhouding, welke nu is ontstaan; dat de justitie door haar eigen optreden oorzaak zou worden van de vrijstelling van betaling voor aan haar gedane leveringen.

Op dien grond verzoekt adressant, dat de Kamer een beslissing zal nemen, welke er toe zal kunnen leiden, dat alsnog de bewuste uitkeering geschiede.

Uw Commissie merkt op, dat niet duidelijk blijkt, waarom adressant niet vóór 1 Juli 1903 de declaratiën had kunnen indienen, nu de boeken der firma gedurende meerdere weken vóór 1 Juli 1903 ten dienste van adressant hebben gestaan.

Onder deze omstandigheden stelt uw Commissie voor het adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Die conclusie van het rapport is mij wel wat sterk, of liever *zwak!* Ik zou gaarne een beslissing van de Kamer uitlokken over de vraag, of er geen reden bestaat de Regeering om inlichtingen te verzoeken. De zaak is mij nog niet duidelijk en misschien wordt er meer licht ontstoken door de inlichtingen der Regeering. Ik heb in elk geval bezwaar deze conclusie terstond te aanvaarden.

De heer **van Styrum**, *lid van de Commissie voor de Verzoekschriften*: Ik wil opmerken, dat het arrest van het gerechtshof te Leeuwarden is gewezen in de maand Mei en dat een paar weken later adressant zijn boeken weder heeft terugontvangen. Het komt mij voor, dat adressant van Mei tot Juli tijd heeft gehad om zijn declaratie van f 104 op te maken. Hij heeft de boeken kunnen inzien; bovendien heeft hij uiterst gemakkelijk bij de betrokken gestichten kunnen informeeren welke leverantiën waren gedaan.

Naar het oordeel der Commissie heeft adressant derhalve gelegenheid genoeg gehad om zijn declaratie in te dienen. De zaak is naar het oordeel der Commissie zoo klaar mogelijk, zoodat er geen termen bestaan voor het vragen van inlichtingen.

De heer **Schaper**: Dat laatste kan waar zijn. Het is zeer goed mogelijk, dat, wanneer wij de zaak nader overwegen, het vragen van inlichtingen aan de Regeering overbodig blijkt; maar in ieder geval zou ik dan willen verzoeken de behandeling van de conclusie der Commissie uit te stellen.

Het moge waar zijn, dat die man twee maanden tijd heeft gehad; maar wij weten, hoe het gewoonlijk gaat. Adressant kan, toen hij de boeken terugkreeg, hebben gedacht: ik heb die zaken nu terug, er is met het indienen der declaratie geen haast.

Ik huiver er daarom voor, op dit oogenblik dat verzoek van adressant af te wijzen en zou u, Mijnheer de Voorzitter, daarom willen verzoeken nitstel van de behandeling dezer conclusie.

De **Voorzitter**: Met het oog op de wenschelijkheid om de behandeling van het wetsontwerp op de vermogensbelasting niet meer dan hoog noodig is te vertragen, stel ik voor te voldoen aan het verzoek van den heer Schaper en de behandeling dezer conclusie op een nader te bepalen dag te doen plaats hebben.

Aldus wordt besloten.

De beraadslaging over het wetsontwerp tot *aanvulling van de wet op de vermogensbelasting* wordt voortgezet.

Beraadslaging over *art.* 45 D, luidende:

„De erfgenaam, executeur-testamentair of bewindvoerder die krachtens art. 46 in beroep komt, kan aanbieden hetzij terstond, hetzij in eene nadere vergadering van den Raad, de volgende plechtige verklaring af te leggen:

„Ik verklaar, dat ik niet weet noch vermoed, dat papieren behoorende tot den boedel van N. N., na diens overlijden vernietigd of weggenomen zijn met het doel de bewijzen van te lage aangifte voor de vermogensbelasting te doen verdwijnen."

„Ik verklaar, dat ik de voorhanden papieren van dien boedel onderzocht heb en dat ik noch door dat onderzoek noch door eenige andere omstandigheid, van welken aard ook, weet of vermoed, dat N. N. de aangifte voor de vermogensbelasting over het jaar . . . . te laag gedaan heeft."

De Raad wijst dat aanbod slechts af, indien hem reeds voldoende is gebleken, dat de aanslag moet worden vernietigd. In bijzondere gevallen kan een ander dan hij die in beroep is gekomen, tot het afleggen der verklaring worden toegelaten.

Van het afleggen der verklaring wordt proces-verbaal opgemaakt, waarin zij opgenomen en door hem die haar aflegde, onderteekend wordt. Het proces-verbaal wordt door den voorzitter en de leden van den Raad onderteekend.

De aflegging der plechtige verklaring heeft ten gevolge, dat de aangifte van den belastingplichtige als juist wordt beschouwd.

Op het opzettelijk afleggen eener valsche verklaring is de straf bepaald bij art. 207, eerste en laatste lid, Wetboek van Strafrecht, van toepassing."

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Willinge en ik hebben de eer het volgende amendement voor te stellen, nl. om in art. 45 D de tweede alinea te lezen als volgt: „De raad beslist, of hij tot het afleggen van deze verklaring zal worden toegelaten", en daarop te laten volgen een nieuwe alinea, luidende: „In bijzondere gevallen, ter beoordeeling van den raad, kan een ander dan hij die in beroep is gekomen, tot het afleggen der verklaring worden toegelaten." De strekking van het amendement is dus om de woorden: „De raad wijst dat aanbod slechts af, indien hem reeds voldoende is gebleken, dat de aanslag moet worden vernietigd" te laten vervallen, die te vervangen door de door mij voorgelezen zinsnede, en daarop als nieuwe alinea te laten volgen de nu bestaande volzin, beginnende met: „In bijzondere gevallen", maar dan in te voegen „ter beoordeeling van den raad". Ik heb de eer dit amendement bij u in te dienen, Mijnheer de Voorzitter, en zal het terstond toelichten, indien u dit wenscht.

De **Voorzitter**: Door de heeren Tydeman en Willinge is als amendement voorgesteld om in art. 45 D het tweede lid aldus te lezen: „De Raad beslist of hij tot het afleggen van deze verklaring zal worden toegelaten", en dan als nieuwe alinea te lezen: „In bijzondere gevallen, ter beoordeeling van den Raad, kan een ander dan hij, die in beroep is gekomen, tot het afleggen der verklaring worden toegelaten".

De heer **Tydeman** ontvangt het woord tot toelichting van het door den heer Willinge en hem ingediende amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit nieuwe artikel 45 D — want om het amendement toe te lichten moet ik het geheele artikel bespreken — wordt een beteekenende afwijking van het bestaande stelsel van de wet ingevoerd. Het geval waarover het hier gaat, is, dat de inspecteur een nieuwen aanslag heeft opgelegd, niet aan een levende, maar aan den boedel van een overledene, en tegen dien aanslag bezwaren zijn ingebracht bij den raad van beroep, waarvan deze moet kennis nemen. Immers het vorige artikel 45 C zegt dat bezwaren tegen een aanslag volgens net vorige artikel rechtstreeks bij den raad van beroep moeten worden ingebracht. Het verschil met den gewonen toestand is, dat de raad van beroep de quaestie niet met den aangever zelf, maar met zijn erfgenamen of met een executeur of bewindvoerder moet debrouilleeren. De behandeling van deze zaken zal inderdaad in vele gevallen moeilijker zijn dan die van gewone zaken, omdat het meer denkbaar is, dat de erfgenamen of de executeurs menigmaal geen opheldering zullen kunnen geven over de aangifte.

Het betreft hier toch niet een daad die ze zelf hebben verricht, maar een daad van iemand die dood is, en wij weten dat niet vele menschen met hun erfgenamen overleg plegen over hun vermogenstoestand en velen zelf niet gewoon zijn hun kinderen den minsten blik daarin te geven. Het is dus denkbaar dat volkomen te goeder trouw die erfgenamen of die executeurs geen opheldering kunnen geven aan den raad van beroep.

Overigens is alles — mutatis mutandis - - precies als bij de behandeling van gewone zaken, het verschilt alleen daarin; dat de moeilijkheid om inlichtingen te krijgen zich hier in een anderen vorm voordoet. Ook bij de gewone behandeling is het soms voor den raad van beroep zeer moeilijk om uit de inlichtingen die verstrekt zijn of worden wijs te worden en om tot een eenigszins de waarheid benaderend cijfer van den aanslag die opgelegd moet worden, te komen. Ik zeg niet de waarheid te bereiken, maar die eenigszins nabij te komen. En het komt al te dikwijls voor dat de raad in eigen boezem en met de hand op het hart moet zeggen: non liquet, wij weten het niet, wij staan voor een blind geval. Hoe dat komt, behoef ik niet uit te leggen. Maar de raad moet ook in die gevallen een beslissing nemen. Men vraagt niet of hij voldoende inlichtingen heeft gekregen, hij moet beslissen. Nu geeft bij de gewone behandeling de wet hiervoor, om toch eenigszins, langs formeelen weg, benaderend tot een bevredigende oplossing van het geschil te komen, een middel. Dat is de verklaring die in art. 33 van de wet op de vermogensbelasting is voorgeschreven, die de raad kan opleggen indien hij in twijfel is en daartoe termen vindt, een voorschrift dat eigenlijk naar het mij voorkomt niets anders is dan de wettelijke uitdrukking van den ouden rechtsregel: in dubiis pro reo. Waar twijfel is — het artikel gebruikt dat woord — moet die ten goede komen aan den belastingschuldige.

Daar wordt het gewicht gelegd in de schaal van den belastingschuldige, door aan hem de beslissing in handen te geven indien hij bij een plechtige verklaring — opvolgster van den ouden eed — durft bevestigen, dat zijn aangifte de juiste is.

Dit alles kan men hier behandelen; er is geen reden om hier anders te procedeeren.

Wanneer wij echter dit voorstel aannemen, verandert niet alleen die wijze van beslissing, maar de geheele behandeling van die zaak, de procedure voor den raad.

Het is niet meer een contradictoire procedure, na discussie met de persoonlijke verschijning van den reclamant, maar de behandeling wordt afgesneden voordat er één woord over de zaak gesproken is. En juist in die persoonlijke verschijning van den reclamant, in die discussie, in die contradictoire behandeling, in dat debat waaruit de raad persoonlijke indrukken opneemt, liggen de waarborgen voor de zoo subtiele functie, de moeilijke, discrete werkzaamheid van den raad van beroep.

Wat doet men hier?

Men laat eenvoudig de beroeps-instantie welke hier gegeven wordt, tot een zuivere formaliteit worden.

Wanneer de reclamant het niet wenscht, zal zijn zaak niet behandeld worden, en zal hij toch in het gelijk gesteld worden.

De reclamant komt voor den raad en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de wet gelezen: ik bied aan de verklaring af te leggen van art. 45 D. En de voorzitter zal antwoorden: het is goed, gij kunt naar huis gaan; uw aanbod wordt aangenomen. Of hij zegt: het is goed, gij kunt naar huis gaan; uw aanslag wordt vernietigd. Het is den reclamant precies hetzelfde; in beide gevallen krijgt hij zijn zin.

De voorzitter van den raad heeft eenvoudig aan het verlangen van den reclamant te voldoen.

Waarom dit? Ik begrijp het niet; ik weet het niet. De behandeling bij de raden van beroep, na tien jaren van ervaring,

is proefondervindelijk vrij goed bevonden; men is nog al ingenomen met dat instituut en met de werking er van. Nu zal ook voor deze beroepen aan den raad het middel om, na onderzoek en contradictoire behandeling, door het opleggen van een verklaring tot een bevredigende beslissing te komen, moeten worden gegeven.

Die verklaring zal anders moeten luiden dan die van art. 33 der wet; het zou een verklaring moeten zijn, die ongeveer overeenkomt met de verklaring die wij hier in art. 45 D voor ons hebben. Wij stellen niet voor in die verklaring verandering te brengen, omdat men niet te veel aan geformuleerde wetsvoorstellen moet veranderen, wil men de behandeling in de Kamer niet te moeilijk maken.

Ik heb reeds gisteren gezegd met de termen, de formuleering van deze verklaring niet ingenomen te zijn, omdat ik meen dat daaraan een te vaag karakter gegeven is. Men zou die kunnen toespitsen, kunnen verscherpen; maar ik zal dat niet doen.

Wij leggen ons dus neer bij deze verklaring; maar dan zal men haar in handen van den raad van beroep moeten geven en alleen aan zijn beslissing overlaten of zij zal worden afgelegd. Het is mogelijk dat, wegens de eigenaardige gevallen die zich hier voordoen, van deze verklaring een ruimer gebruik zal moeten gemaakt worden, dan van de verklaring bij een gewoon geschil — dat geef ik toe — maar dit is een minder groot kwaad dan dat men afhangt van den reclamant zelf, een van de partijen in het geschil, die, wanneer hij binnenkomt, eenvoudig heeft te zeggen: ik ben van uw verdere behandeling niet gediend, ik heb in de wet zelf het middel om mij recht te doen, ik maak hier gebruik van een instituut van eigen richting, dat mij door de wet gegeven wordt. Dat gaat niet aan. De eenvoudigste oplossing zal nu zijn, zooals de heer Willinge en ik hebben voorgesteld, om den volzin waarmede de derde zinsnede begint: „De raad wijst dat aanbod slechts af, indien hem reeds voldoende is gebleken, dat de aanslag moet worden vernietigd", uit de wet te verwijderen en daarvoor in de plaats te stellen, dat de raad zal krijgen de faculteit, de bevoegdheid, om te decideeren of men een aangeboden verklaring zal mogen afleggen, ja dan neen.

Daarnaast wordt door ons nog voorgesteld, dat het ter beoordeeling van den raad zal zijn — iets dat misschien wel bedoeld is, maar wat niet in de wet staat — of een ander tot het afleggen der verklaring mag worden toegelaten.

Ik meen hiermede het amendement te hebben toegelicht en beveel het in de overweging van den Minister en van de Kamer aan.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren ter Laan, Ketelaar, Michiels van Verduynen en van Alphen en komt dus in beraadslaging.

De heer **van Styrum**: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met te zeggen, dat ik mij in principe wel kan vereenigen met het standpunt waarop de voorstellers van het amendement zich hebben geplaatst. Een andere vraag is echter of zij bij de uitwerking van hun gedachte zoover zijn gegaan als mij wenschelijk voorkomt.

Laat het mij vergund zijn om een woord te zeggen over het artikel en het amendement beide.

Art. 45 D spreekt hier van een plechtige verklaring. Ik ben er altijd meer voor, zooals ik gezegd heb bij een vorige gelegenheid, om te blijven bij de terminologie van de wet.

In art. 33 van de Vermogensbelastingwet staat, dat in zekere gevallen door den reclamant een verklaring wordt afgelegd, en nu kan ik niet inzien waarom deze verklaring een plechtiger karakter zou hebben dan die van art. 33 van de wet. Ik zou dus den Minister eenvoudig in overweging willen geven om in art. 45 D, zoowel in het eerste als in het voorlaatste lid, het woord „plechtige" er uit te laten. De zaak wordt er waarlijk niets plechtiger door.

Een tweede opmerking is deze: de voorstellers van het amendement willen, en mijns inziens volkomen te recht, dat een reclamant niet per se de bevoegdheid zal hebben een verklaring af te leggen waardoor de raad gebonden zal zijn. Een ieder, die iets van een raad van beroep weet, weet ook dat men dikwijls voor zich krijgt personen aan wie de raad meent dat men geen vertrouwen kan schenken en die de raad nooit zal uitnoodigen tot het afleggen van een verklaring. De raad moet dus bevoegd zijn te beslissen of de verklaring zal worden afgelegd ja dan neen.

Nu hebben de voorstellers van het amendement aan dat bezwaar wenschen te gemoet te komen. Ik zou verder willen gaan n willen blijven in het systeem van art. 33 van de bestaande wet. In art. 33 staat dat het initiatief moet uitgaan van den raad. De raad kan den belastingplichtige uitnoodigen om een verklaring te doen, terwijl volgens het amendement van de heeren een reclamant zich kan aanbieden en de raad kan afwijzen. Ik vind dat niet goed; ik vind het een geheel andere zaak of de Raad meent dat er geen aanleiding bestaat uit eigen initiatief iemand uit te noodigen tot het doen van een verklaring, dan dat iemand zegt: ik bied aan om de verklaring te doen, en dat dan de raad die aanbieding afwijst. Dit geeft een karakter van wantrouwen aan de zaak, die tot moeilijkheden kan leiden. Ik zou liever een redactie zien die zich aansluit aan de redactie van art. 33, die eenvoudig behelst dat de raad dengene die in beroep is gekomen, kan uitnoodigen om in zijn vergadering de verklaring te komen afleggen.

Ik geloof dat daarmede het doel beter zal worden bereikt.

In de derde plaats wordt door de voorstellers van het amendement aan den raad van beroep de beslissing overgelaten over de vraag of men een ander zal toelaten om de verklaring af te leggen. Ook dat komt mij voor niet geheel en al te zijn in overeenkomst met het stelsel der wet.

In art. 33 der wet op de vermogensbelasting staat: „In geval van ziekte, afwezigheid buiten het Rijk of andere wettige reden van verhindering, kan de verklaring met toelating van den Minister van Financiën, krachtens eene bijzondere volmacht, worden afgelegd. Het verzoekschrift om toelating wordt door den voorzitter van den Raad aan den Minister gezonden", en nu kan ik toch inderdaad niet inzien, dat het hier een ander geval zou gelden en dat hier een uitzondering gemaakt zou moeten worden op het voorschrift van art. 33.

Er is nog een ander punt van meer beteekenis.

De erfgenaam zal kunnen toegelaten worden tot het afleggen van een verklaring. Ik vat dat voorschrift op in den zin van art. 46 der wet op de vermogensbelasting, dat spreekt van „ieder erfgenaam".

Nu kan ik mij het geval voorstellen, dat iemand heeft tien erfgenamen en dat negen daarvan zeggen: de aangifte van den overledene vertrouw ik niet en ik heb reden om aan te nemen, dat die onjuist zal zijn, maar dat er een der erfgenamen is, die dat vermoeden niet heeft, die er zich minder aan gelegen laat liggen, die het niet zoo nauw neemt met de waarheid, dan zal het gevolg zijn van het stelsel der Regeering, dat wanneer die eene erfgenaam maar de verklaring aflegt, dat hij geen reden heeft om te vermoeden dat de aangifte te laag was, de geheele aangifte — en niet die van zijn deel alleen — zal geacht worden juist te zijn.

Ik denk dat dit een zeer gemakkelijke manier zal zijn om den oorspronkelijken aanslag gehandhaafd te krijgen, want onder een groot aantal erfgenamen is er altijd wel een, die het minder nauw met de waarheid neemt.

Ik geloof dus dat een andere weg moet worden ingeslagen.

Ik heb er niet tegen dat de executeur of de bewindvoerder de verklaring mag afleggen en legt hij die verklaring af, dan zal het noodwendig gevolg moeten zijn, dat de aanslag in zijn geheel wordt gehandhaafd, maar wanneer een van de erfgenamen het ook doet, dan zal alleen voor zijn aandeel van de nalatenschap de aanslag onveranderd moeten blijven, maar niets beslist moeten zijn over dat deel der nalatenschap, waarover geen verklaringen zijn afgelegd. Alvorens ik echter een amendement voorstel in dien zin, wensch ik af te wachten of de door mij geopperde denkbeelden weerklank vinden bij den Minister.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Om te beginnen met de rede van den geachten spreker die het laatst het woord heeft gevoerd, wil ik aanstonds releveeren zijn opmerking, dat er licht onder de erfgenamen een kan zijn, die een verklaring bezijden de waarheid wenscht af te leggen.

Ik hoorde door eenige leden der Kamer op dat oogenblik

zeggen, dat deze opmerking gegrond zou zijn, maar ik wil er daarom direct op wijzen dat de formuleering der verklaring toch medebrengt, dat ieder die eerlijk man wenscht te blijven, haar slechts kan afleggen als de feiten daarin vermeld, waarheid bevatten.

Er wordt in deze verklaring zeer positief verzekerd door dengeen die haar aflegt, dat hij een onderzoek heeft ingesteld naar de papieren in den boedel, en voorts dat hij noch door dat onderzoek noch door omstandigheden van welken aard ook, weet of vermoedt, dat de aangifte te laag is geschied.

En in de laatste alinea van dit artikel wordt tegen het afleggen eener valsche verklaring, een zware straf bedreigd. Ik kan dus niet aannemen, dat, zooals de geachte afgevaardigde schijnt te meenen, er groot gevaar bestaat, dat men licht voor de aardigheid of uit lichtzinnigheid een onware verklaring zou durven afleggen.

De heer Tydeman meende, dat de bepaling zooals die hier is opgenomen, in strijd zou zijn met het systeem der wet, maar hij heeft toch in den loop zijner rede doen uitkomen, dat de hoofdgedachte van deze bepaling is in dubiis pro reo. En diezelfde gedachte wordt teruggevonden in het bestaande art. 33. Ik meen dus dat van afwijking van het stelsel der wet geen sprake kan zijn.

Men heeft zich verder voor oogen te stellen, dat het hier geldt de behandeling van de zaak van een ander, niet in den zin dat men geen financieel belang heeft bij een goeden afloop van de procedure, maar wel in dien zin, dat men niet kent of niet genoegzaam kent de bijzonderheden die zich bij het opmaken van die aangifte voordeden. Degeen die van het vermogen aangifte deed, hield rekening met velerlei omstandigheden, waarvan hij niet altijd schriftelijke aanteekening heeft gehouden.

Ook gebeurt het niet zelden, dat er schrifturen zijn verloren gegaan. Wanneer nu de aangever zelf voor den raad van beroep verschijnt, kan hij zijn geheugen te hulp roepen, en daaruit het verlies van zijn papieren aanvullen. Iets geheel anders is het echter, wanneer men optreedt als erfgenaam, want zooals de heer Tydeman te recht opmerkte, het komt toch niet zelden voor, dat een vader aan zijn kinderen hoegenaamd geen mededeeling doet van bijzonderheden betreffende zijn vermogen. In dergelijke gevallen is een verklaring als het wetsontwerp bevat, onmisbaar.

De geachte afgevaardigde heeft met den heer Willinge voorgesteld om aan den raad de beslissing te geven of een erfgenaam enz. tot het afleggen van de verklaring zal worden toegelaten. Ik wil wel zeggen dat in één opzicht dit amendement mij toelacht, en wel, omdat daardoor is te bereiken, dat een persoon, die naar het oordeel van den raad geen vertrouwen verdient, niet in de verleiding wordt gebracht om door een valsche verklaring zich een voordeel te bezorgen.

Wanneer de geachte afgevaardigde zich alleen op dezen grond had beroepen, zou ik, rekening houdende met die toelichting en haar beteekenis voor de toepassing der wet, geneigd zijn geweest dit amendement over te nemen.

Tegen de overneming in de tweede zinsnede der tweede alinea, van de woorden „ter beoordeeling van den raad" bestaat geen bezwaar. Alleen de raad, dit spreekt vanzelf, is ten deze tot oordeelen bevoegd.

De heer van Styrum heeft andere bezwaren tegen het Regeeringsartikel aangevoerd, maar ik kan op het oogenblik niet nagaan of zijn denkbeeld past in het systeem van dit ontwerp; hij heeft zelfs gezegd, dat het hier een geheel ander geval geldt dan wordt geregeld bij art. 33.

Ik zal dus allerminst kunnen volstaan met de overneming van dit artikel, zelfs niet mutatis mutandis, en aangezien zijn bedoeling niet werd neergelegd in een amendement, kan ik mij over de aannemelijkheid van zijn denkbeeld niet uitlaten.

Mijn slotsom is dus, dat ik tegenover het amendement van de heeren Tydeman en Willinge allerminst principieel gekant ben. Ik zie er in een practisch voordeel, voor zoover het aan den raad gelegenheid geeft om personen, die naar zijn meening geen vertrouwen waardig zijn, te weren; maar ik wensch, alvorens te beslissen of ik dit amendement kan overnemen, toch gaarne den loop van het debat en speciaal de nadere adstructie af te wachten.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal alleen uit deferentie voor den Minister verplicht zijn een woord te spreken, doch ook de heer van Styrum wil ik even antwoorden. Den geachten afgevaardigde uit Haarlem, een vriend die mij mijn feilen toont, ben ik zeer dankbaar, voor zoover ik kan aannemen, dat er feilen in ons voorstel zijn. Ik zou hem kunnen toegeven, dat het beter ware om niet het aanbieden van de verklaring aan den reclamant over te laten, maar in overeenstemming met art. 33 het initiatief te laten uitgaan van den raad van beroep; maar in werkelijkheid is het een hoogst subtiel verschil, dat, wanneer men zich rekenschap geeft hoe het bij de raden van beroep in de werkelijkheid toegaat, tot bijna niets inkrimpt. Het gebeurt nu ook dikwijls dat reclamanten, vóór hun iets gevraagd wordt, vanzelf aanbieden de verklaring af te leggen. De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat in het niet-aannemen van de verklaring het karakter van wantrouwen gelegen moet zijn, maar hij moet daarbij bedenken, dat de zaken voor den raad van beroep nog al huiselijk behandeld worden.

Wat ik hem niet kan toegeven, is, dat men hier, waar sprake is van een ander toe te laten tot het afleggen van de verklaring, een geval heeft dat analoog is aan dat van art. 33, al. 11, van de wet. In art. 33 van de wet geldt het het laten afleggen van de verklaring door een gemachtigde in geval van ziekte, uitlandigheid of iets dergelijks. Die gemachtigde voert eenvoudig uit wat geschieden moet ten genoegen van het formeele recht, maar hier geldt het iets anders, omdat de *casus-positie* anders is. Hier zal men somtijds te doen hebben met een aantal personen, erfgenamen, een of meer executeurs, een of meer bewindvoerders, en nu kan het zeer goed het geval zijn dat de reclamant-erfgenaam, die voor den raad moet verschijnen, niet op de hoogte is van de zaak, terwijl een der anderen, een executeur of bewindvoerder bijv., zich daarmede bemoeid heeft. Dan moet ter juiste behandeling van de zaak een ander geroepen worden om de verklaring af te leggen en de zaak te debrouilleeren. Het is niet hetzelfde geval.

Een andere vraag is of hier ook niet de bepaling van art. 33, 11de lid, zou moeten worden ingelascht, omdat men ook in deze gevallen wegens uitlandigheid en ziekte een gemachtigde moet kunnen stellen. De geachte afgevaardigde uit Assen en ik hebben niet zoover in de details van de wet willen treden; wij meenen, dat het niet veel bezwaren zal opleveren, indien die regeling hier niet wordt overgenomen.

De Minister is ons amendement met groote welwillendheid te gemoet gekomen. Hij heeft gezegd: het zou mij toelachen indien gij het amendement alleen op dien grond, dien ik aanvoerde, had gebaseerd. De Minister is echter in gebreke gebleven de argumenten aan te wijzen waarmede ik het verkorven heb. Wanneer de Minister had aangetoond dat andere argumenten het voor hem moeilijk maakten met ons mede te gaan, zou ik die kunnen weerleggen. Hij heeft nu een argument tot het zijne gemaakt en gezegd: het is voor mij voldoende om de bepaling in de wet op te nemen. Wanneer er nu geen andere argumenten zijn aangevoerd die het den Minister onmogelijk maken met ons mede te gaan, zou ik willen vragen, waarom hij zich reeds nu niet bij ons voorstel nederlegt.

Ik meen het hierbij te kunnen laten.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Na het thans door den heer Tydeman gesprokene, wensch ik het amendement over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van de heeren Tydeman en Willinge door de Regeering is overgenomen maakt het afzonderlijk geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **van Styrum**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal nu niet terugkomen op hetgeen ik in eersten termijn heb gezegd, hoewel ik moet constateeren, dat de Minister zeer voorzichtig is geweest in zijn antwoord, want ik heb op geen enkel punt antwoord gekregen. In de eerste plaats had ik in overweging gegeven, om de terminologie van de vermogensbelasting ruimer te houden, het woord „plechtig" te schrappen.

De Minister antwoordt daar niet op, maar de zaak is ook niet van groot belang. In de tweede plaats had ik geopperd deze quaestie. Wanneer iemand die in beroep is gekomen niet zelf de verklaring kan afleggen, welke is dan de autoriteit die oor-

deelen moet of een ander daartoe kan wòrden toegelaten? Of dat niet de Minister moet zijn op het voetspoor van art. 33?

Nu heeft de Minister, den heer Tydeman beantwoordend, gezegd: de raad moet daarover oordeelen, dat spreekt als een boek. Ik zou wel eens willen weten, welke andere autoriteit er was, doch op mijn opmerking antwoordt de Minister niet.

Nu nog een zaak. De Minister heeft overgenomen het amendement-Tydeman, zoodat het initiatief kan uitgaan van den raad *zoogenaamd*, want ik blijf er bij, dat het altijd een betere vorm zou zijn, wanneer de raad, daartoe termen vindende, den belastingschuldige uitnoodigde. Ik vind, dat dit meer ligt in de lijn van art. 33, en ik herhaal, dat het veel stuitender is voor den reclamant, wanneer iemand zich aanbiedt en de raad zegt: ik laat u niet toe, dan dat de raad geen termen vindt om iemand uit te noodigen.

Ik zal nu de andere punten laten rusten en alleen als amendement voorstellen het woord „plechtig" in de eerste en voorlaatste alinea weg te laten en den aanhef te lezen: „De raad kan dengene, die krachtens art. 46 in beroep is gekomen uitnoodigen de volgende verklaring af te leggen."

De **Voorzitter**: Door den heer van Styrum wordt als amendement voorgesteld om in het eerste en in het voorlaatste lid van het artikel te laten vervallen het woord: „plechtige" en den aanhef van het artikel aldus te lezen: „De Raad kan dengene, die krachtens art. 46 in beroep is gekomen, uitnoodigen de volgende verklaring af te leggen", terwijl alsdan de door de Regeeringswijziging in het artikel gebrachte tweede zinsnede: „De Raad beslist of hij tot het afleggen van deze verklaring zal worden toegelaten.", vervalt.

Het *amendement* wordt ondersteund door de heeren Schaper, Drucker, van Raalte en Fock, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **van de Velde**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de Regeeringswijziging en over het amendement van den heer van Styrum, en zegt: De heer van Styrum geeft in overweging om uit het artikel het woord „plechtig" te doen vervallen. De Commissie meent ook, dat het in het belang van een consequente terminologie in de wet beter is het woord „plechtig" niet te bezigen, maar alleen van „verklaring" te spreken.

Wat de Regeeringswijziging aangaat, de Commissie heeft daartegen geen bezwaar, maar na den heer van Styrum gehoord te hebben, die de wenschelijkheid bepleitte dat de raad van beroep het initiatief tot de uitnoodiging tot het afleggen eener verklaring moet nemen, acht ze het inderdaad beter dat de Regeering de redactie van dezen geachten spreker volge.

De Commissie van Rapporteurs adviseert dus zooals de zaken nu staan, het amendement van den heer van Styrum aan te nemen.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Tegen het voorstel van den heer van Styrum om het woord „plechtige" in de eerste en vierde alinea van het artikel te schrappen, heb ik niet het minste bezwaar. Ik neem het dan ook over.

Ten aanzien van den verderen inhoud van het amendement kan ik niet zoo toeschietelijk zijn.

Ik wil eerlijk erkennen, dat het ten hoogste moeilijk voor mij is, staande het debat, te overzien de portée van de amendementen, die daarin rauwelijks worden gelanceerd.

Indien men, zij het ook gedurende korten tijd, de redactie kan overwegen, en het verband met andere artikelen nagaan, dan kan men zich althans eenigszins dekken voor mistasten. Maar dat is totaal onmogelijk, wanneer, hangende de discussie, zonder eenige waarschuwing, amendementen in het debat geworpen worden.

Het ware in het belang der wetgeving — en dit is een opmerking van meer algemeene strekking — indien eenige tijd aan de Regeering werd gegund om de portée van hetgeen men tot wet wil doen verheffen, te overwegen. De gelegenheid daartoe te onthouden, kan zeer schadelijke gevolgen hebben.

Mijn advies is op dit oogenblik, dat men zich zal neerleggen bij de lezing zooals die door mij is aanvaard, en die ik althans heb kunnen nagaan. Ik heb mij niet op de hoogte kunnen stellen van de strekking der wijziging die de heer van Styrum wil aanbrengen. Hij geeft in de plaats van de door mij overgenomen lezing van de heeren Tydeman en Willinge, een redactie aan, die geheel van het oorspronkelijk voorgestelde afwijkt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan daarover geen oordeel uitspreken en moet daarom waarschuwen een formuleering te aanvaarden, die later zéér goed kan blijken niet in de wet te passen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *tweede gedeelte van het amendement* van den heer van Styrum wordt met 30 tegen 24 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Aalberse, Duymaer van Twist, Röell, van Dedem, de Ridder, van Vliet, Okma, Raymakers, van de Velde, Nolens, Willinge, Pompe van Meerdervoort, van Sasse van Ysselt, de Waal Malefijt, van Idsinga, Rink, Krap, van Alphen, Brummelkamp, van Veen, de Savornin Lohman, Talma, van den Berch van Heemstede, van Löben Sels, van Wassenaer van Catwijck, van Limburg Stirum, Kolkman, van der Kun, van Nispen tot Sevenaer en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Michiels van Verduynen, Dolk, Schaper, Verhey, van Styrum, Smidt, van Foreest, Mees, Fock, Roessingh, van Raalte, van der Vlugt, Tydeman, Ketelaar, Nolting, Goekoop, ter Laan, Helsdingen, Pijnacker Hordijk, Cremer, van Gijn, Melchers, van Karnebeek en Drucker.

Het *gewijzigde art.* 45 D wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over *art.* 45 E, luidende:

„De aanslagen tot navordering van belasting zijn in eens invorderbaar twee maanden na de verzending van de uitnoodiging tot betaling.

Voor een aanslag tot navordering van belasting zijn de erven die de nalatenschap van den belastingplichtige zuiver hebben aanvaard, niet verder aansprakelijk dan ieder tot het beloop van zijn erfdeel, na aftrek van zijn aandeel in de overige schulden, legaten en andere lasten.

De bepaling van art. 45 is ook van toepassing op de in zoodanigen aanslag begrepen verhooging."

De heer **Kolkman**: Ik heb gisteren aan den Minister een vraag gedaan omtrent art. 45 E. Ik ben daarbij in de gelegenheid geweest aan te geven, welke wijziging ik in dit artikel wenschelijk acht. Ik hoop, dat de Minister thans zal willen verklaren, of hij het met die verandering eens is dan wel of hij meent, dat de redactie moet blijven zooals die op dit oogenblik is.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft verwezen naar zijn rede van gisteren en als ik mij die goed herinner, kwam het betoog van den heer Kolkman hierop neer, dat hij wenschte geschrapt te zien het woord „zuiver" uit de tweede alinea van art. 45 E, omdat hij meende, dat de erfgenamen, die onder het voorrecht van boedelbeschrijving hadden aanvaard, niet in hun eigen goederen aansprakelijk mochten worden gesteld voor de betaling van de belastingschulden. Ik meen, dat dit reeds volgt uit de uitdrukkelijke bepaling van ons Burgerlijk Wetboek en het dus volkomen overbodig zou zijn dat voorschrift hier nog eens te herhalen. De erfgenamen die onder het voorrecht van boedelbeschrijving hebben aanvaard, kunnen niet worden verplicht tot het betalen van de schulden boven het voordeel dat zij uit de nalatenschap trekken. Ik zie niet in, dat er eenige behoefte bestaat om dit beginsel hier nog eens te vermelden, want er wordt hoegenaamd geen inbreuk gemaakt op de algemeene rechtsregelen die het Burgerlijk Wetboek bevat.

Naar het mij voorkomt — langzamerhand begin ik mij de rede die de geachte afgevaardigde gisteren heeft gehouden te herinneren — is dan ook niet zoozeer bezwaar bij hem gerezen tegen het Regeeringsvoorstel, maar vreest hij, dat de inkleeding daarvan wellicht bij oppervlakkige lezing tot eenigen twijfel aanleiding kan geven. Ik geloof, dat de geheele moeilijkheid te

ondervangen is door een kleine redactiewijziging, die hierin zou kunnen bestaan, dat in het tweede lid het woord „die" wordt vervangen door „ook wanneer zij". Alsdan wordt de zin aldus: „Voor een aanslag tot navordering van belasting zijn de erven, ook wanneer zij de nalatenschap van den belastingplichtige zuiver hebben aanvaard, niet verder aansprakelijk dan ieder tot het beloop van zijn erfdeel" enz. Dan is implicite er aan herinnerd, dat de erfgenamen die de erfenis onder voorrecht van boedelbeschrijving hebben aanvaard, volgens de algemeene rechtsbeginselen niet voor betaling van belasting verder dan hun erfdeel kunnen worden aangesproken. Wanneer de geachte afgevaardigde mocht te kennen geven, dat een dergelijke lezing aan zijn redactioneel bezwaar te gemoet komt, ben ik gaarne bereid deze wijziging in het Regeeringsartikel aan te brengen.

De heer **Kolkman**: Mijnheer de Voorzitter! Het gaat mij als den heer Minister van Financiën; ik ben ook niet altijd in staat onmiddellijk de veranderingen te beoordeelen, die in artikelen worden aangebracht. Ik kan op dit oogenblik dan ook de aangebrachte verandering niet overzien en kan alleen beoordeelen wat ik voor mij in dit artikel gewijzigd zou wenschen, en welke wijziging ik gisteren den Minister ter hand heb gesteld. Ik sta, wat dit artikel betreft, op een geheel ander standpunt dan de Minister van Financiën. Het komt mij voor, dat, zooals ook m. i. uit de woorden van art. 45 E duidelijk blijkt, dat de navordering, die hier in de wet wordt geregeld, niet is een boedelschuld maar wel degelijk een persoonlijke schuld van de erfgenamen zelf. De woorden van art. 45 E leenen er zich volkomen toe, om te dien opzichte mijn opvatting recht te doen wedervaren. Ik lees daaruit toch niet anders dan dat het een schuld is, die op den persoon van de erven wordt gelegd en waarvoor de erven tegenover den fiscus aansprakelijk zijn. En waar men nu zegt, dat degenen die de erfenis zuiver hebben aanvaard niet verder aansprakelijk zijn dan tot het beloop van wat zij krijgen, volgt daaruit dat degenen, die de erfenis niet zuiver hebben aanvaard, *wel* aansprakelijk zijn voor de geheele schuld, ook al zal het deel, dat zij uit den boedel krijgen, kleiner zijn. En ik meen, dat het zoo moet worden geregeld, dat er geen sprake kan zijn van een vordering van den fiscus tegen de personen van de erfgenamen. Dit is te verkrijgen door in het tweede lid de woorden: „die de nalatenschap" en „zuiver hebben aanvaard" weg te laten. Men zou dan lezen: „Voor een aanslag tot navordering van belasting zijn de erven van den belastingschuldige niet verder aansprakelijk" enz. Dan worden degenen, die de erfenis zuiver hebben aanvaard en zij die haar hebben aanvaard onder benefice van inventaris onder één hoedje gevangen.

Ik geloof, dat deze wijziging zóó duidelijk is, dat de Minister haar wel zal kunnen overzien.

De heer **Harte van Tecklenburg**, *Minister van Financiën*: Mijnheer de Voorzitter! Ik mag niet nalaten er op te wijzen, dat het uitgangspunt van den geachten afgevaardigde den heer Kolkman volkomen onjuist is. Hij meent, dat de belastingschuld is een vordering van den fiscus tegen de erfgenamen in persoon; dat die belastingschuld is een schuld van de erfgenamen en niet van den boedel. Dat is geenszins het geval, zooals valt op te maken uit den inhoud van de wetsvoordracht zelf, uit art. 45 B, eerste lid, dat alleen spreekt van den belastingplichtige en niet van den belastingplichtige of na zijn overlijden zijn erfgenamen. Voorts blijkt het uit het verband tusschen evengenoemd eerste lid van art. 45 B en de eerste zinsnede van het 3de lid van art. 45 A, aldus luidende: „Is de belastingplichtige overleden, dan wordt de mededeeling aan zijn erfgenamen gedaan." Ook hier is de overledene de belastingplichtige te wiens name dus de belasting wordt gesteld. Het is derhalve geheel onjuist te meenen dat hier een aanslag zal geschieden ten name van de erfgenamen in het algemeen of van een hunner in het bijzonder. De belasting wordt uitsluitend gesteld ten name van den overledene, en waar dit het geval is, gelden de gewone regelen van het Burgerlijk Wetboek; daarvan is in geen enkel opzicht afgeweken.

Maar ik kan begrijpen dat de geachte afgevaardigde het toch wenschelijk acht zulks in de redactie uit te drukken. Dit nu zou kunnen geschieden door de tweede alinea van art. 45 E te doen luiden: „Voor een aanslag tot navordering van belasting zijn de erven, ook wanneer zij de nalatenschap van den belastingplichtige zuiver hebben aanvaard, niet verder aansprakelijk dan" enz. Daarmede wordt in de wet uitgedrukt, dat de beperkte aansprakelijkheid zelfs bij zuivere en a fortiori bij beneficiaire aanvaarding zal gelden. Ik geloof dus dat in deze aan den wensch van den geachten afgevaardigde mag worden voldaan.

Verder te gaan zou den schijn wekken, alsof van het begin af het systeem dat aan onze wetgeving ten grondslag ligt, mij niet voor oogen had gestaan.

Aan alle billijke wenschen wordt dus te gemoet gekomen door — zooals ik bij deze doe — in de tweede alinea van art. 45 E het woord „die" te vervangen door de woorden „ook wanneer zij".

De **Voorzitter**: De Regeering heeft het woord „die" in de tweede alinea vervangen door de woorden: „ook wanneer zij".

De heer **van de Velde**, *voorzitter der Commissie van Rapporteurs*, het woord bekomen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: De Commissie kan zich vereenigen met de wijziging door de Regeering voorgesteld.

Wat de opmerking betreft, dat deze wijziging door de Regeering zoo rauwelijks in het debat geworpen is, verklaar ik gaarne dat ik in een wijziging, door de Regeering onder het debat ingebracht, in ieder geval een meerderen waarborg zie dan in amendementen die door leden zoo rauwelijks in het debat geworpen worden.

De beraadslaging wordt gesloten en het *gewijzigd art.* 45 E zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. 45 F en 45 G worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. 1 wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

ART. 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Daar gedurende de behandeling wijzigingen in het wetsontwerp gebracht zijn, zal de stemming daarover later plaats hebben. Ik stel voor die te bepalen op aanstaanden Donderdag, nà afloop van de stemming over het wetsontwerp tot wijziging der wet op het hooger onderwijs.

Daartoe wordt besloten.

II. CONCLUSIE van het verslag der Commissie voor het onderzoek van den geloofsbrief van het in het kiesdistrict Elst benoemde lid der Kamer (**159**).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**, *lid der Commissie*: Mijnheer de Voorzitter! Zooals der Kamer bekend is, is er in de Commissie in wier handen de geloofsbrief van den heer van Wijnbergen gesteld is, een meerderheid en een minderheid; de minderheid adviseert tot toelating, de meerderheid tot niet-toelating van den benoemde.

Deel uitmakende van de meerderheid der Commissie stel ik er prijs op het advies, door de meerderheid gegeven, nader te motiveeren.

Uit het onderzoek dat ingesteld is door den Minister van Binnenlandsche Zaken op verzoek der Kamer, zijn onder meer deze feiten gebleken:

In 3 gemeenten heeft niet plaats gehad de openbare kennisgeving 3 dagen voordat de verkiezing zou plaats hebben, als is voorgeschreven in art. 51 Kieswet. De naleving van dit voorschrift wordt niet met nietigheid bedreigd; maar de meerderheid der Commissie meent toch tot niet-toelating te moeten adviseeren, omdat door de niet-naleving van die bepaling de geheele verkiezing gevitieerd is. Bedoeld voorschrift heeft de strekking den

kiezers te doen weten of in herinnering te brengen dat de dag der candidaatstelling daar is.

Voor de candidaatstelling is noodig de medewerking van ten minste 40 kiezers, dus drie dagen is zeker niet te lang.

Nu er geen kennisgeving heeft plaats gehad is het mogelijk, dat er kiezers geweest zijn die het niet hebben geweten of die niet tijdig genoeg zijn ingelicht. Wanneer deze overgegaan waren tot het stellen van een derden candidaat zou de uitslag der verkiezing zeker anders hebben kunnen zijn. Ik zeg nog eens dat het mogelijk is, hoewel niet waarschijnlijk, dat wil ik gaarne aannemen.

Nu pleegt de Kamer in dergelijke gevallen steeds rekening te houden met alle omstandigheden. Wij kunnen zeggen: de heer van Wijck, ons betreurd medelid, was in het district algemeen bekend, zijn overlijden is ter kennis gekomen van bijna iedereen. De kiesvereenigingen hebben in bijna alle plaatsen vergaderingen gehouden. Verschillende burgemeesters hebben in de locale bladen den dag van candidaatstelling bekend gemaakt enz. Door deze redeneering kunnen wij echter geen zekerheid verkrijgen, alleen waarschijnlijkheid, ja zelfs een groote waarschijnlijkheid, dat de naleving van het voorschrift van art. 51 niet van invloed is geweest.

Een soortgelijk geval is nog nooit aan de beslissing der Kamer onderworpen geweest. Als bezwaren werden ingebracht wegens niet naleving van voorschriften der Kieswet en er was daaraan geen nietigheid verbonden, dan besloot de Kamer tot toelating tot nu toe alleen in zulke gevallen, dat beslist en feitelijk kon worden aangetoond, dat de niet-naleving van een voorschrift geen invloed *kon* hebben gehad.

Dat kan hier niet. Wij kunnen door redeneering komen tot een groote waarschijnlijkheid, dat de niet-naleving van het voorschrift geen invloed heeft gehad, waarbij dus blijft de mogelijkheid, dat er wel invloed van heeft plaats gehad. De mogelijkheid dat de niet-kennisgeving van invloed is geweest is dus onbetwistbaar en daarom mag naar het oordeel van de meerderheid van de Commissie de toelating niet geschieden.

De meerderheid van de Commissie wenscht er nog op te wijzen, dat men door het besluit tot toelating een gevaarlijk antecedent zou stellen. Wij zouden hier besluiten tot toelating niet op grond van feiten die den invloed van het niet naleven van het voorschrift absoluut uitsluiten, maar op grond van redeneeringen die niet meer dan waarschijnlijkheid geven.

In de toekomst zou een dergelijk besluit vele moeilijkheden kunnen opleveren.

Ik ducht zeker van deze Kamer geen partijdig besluit, maar ik wil er ten allen overvloede nog op wijzen, dat de Kamer tegenover deze quaestie volkomen onbevangen staat. Het besluit van deze Kamer bij deze verkiezing is absoluut vrij van iedere politieke bijsmaak. Wij kunnen toch als bijna zeker aannemen, in ieder geval bestaat er groote waarschijnlijkheid voor, dat de gekozene, die volgens het besluit van de Kamer niet zal worden toegelaten, binnenkort zijn geloofsbrieven weder zal kunnen aanbieden.

Op deze gronden en deze overwegingen meent de meerderheid van de Commissie te moeten adviseeren tot niet-toelating van den gekozene.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot de minderheid. Het verheugt mij dat ik hier niet sta voor een politieke quaestie, want wij kunnen tamelijk zeker zijn dat, welke de uitslag hier zal zijn, de uitslag te Elst dezelfde zal blijken als vroeger, maar daarom is de zaak niet van zoo weinig belang. Het betreft hier alleen deze quaestie, of wij al die goede kiezers in het district Elst opnieuw zullen laten wandelen naar de stembus; en de gemeenten kosten zullen maken en de leden uren lang zullen laten zitten in de bureau's, dat alles ter wille van iets wat men, wanneer men met een civiele procedure te doen had, zou noemen: une mauvaise chicane.

Want er is inderdaad, zooals ik hoop aan te toonen, alle reden voor om te zeggen, dat het eigenlijk niets anders is dan *une mauvaise chicane*. Ik zeg dit natuurlijk niet van het betoog van de meerderheid der Commissie; die is echter al te puriteinsch en daarom gevoelt zij niet, dat zij de Kamer adviseert iets te doen wat zelfs een civiele rechter niet doen zou, ofschoon die veel meer gebonden is aan vormen dan de Kamer, die zich, dunkt mij, op een eenigszins ruimer standpunt kan plaatsen.

Het spreekt vanzelf, dat wanneer deze verkiezing vernietigd wordt, wij een geheel nieuwe verkiezing met stemming zullen krijgen. Ik kan mij toch niet voorstellen dat de indiener van het bezwaarschrift, de heer Cattie, alleen bezwaar heeft gemaakt tegen deze verkiezing om eens een katje te maken aan den burgemeester, want zoo iets mag ik niet onderstellen. Hij moet met een politiek doel hebben gehandeld en er zal dus, in cas van vernietiging, in het district een geheel nieuwe verkiezing plaats hebben. Het is daarom voor de kiezers van groot belang om na te gaan of dit al of niet noodig is.

Er is zooeven reeds door den vorigen spreker herinnerd, dat in het geval dat het hier geldt, geen nietigheid is bedreigd; de vraag is voor ons wat de bedoeling is van art. 51 der Kieswet.

Wat heeft dat art. 51 voor bedoeling? Wanneer de afkondiging door den burgemeester een essentieel deel van de geheele verkiezing ware, dan natuurlijk zou zoo'n formaliteit niet mogen worden overgeslagen; wanneer bijv. wij hier te doen hadden met een termijn a quo; of een handeling die aan een andere noodzakelijk moet voorafgaan; dan zouden wij ons daaraan moeten houden, maar de geheele bepaling in de Kieswet is niets anders dan een bepaling ter wille van de goede orde, die in den beginne niet eens in de Kieswet heeft gestaan, maar gelijk in het verslag der Commissie is opgemerkt, in 1900, toen de Kieswet opnieuw is herzien, heeft de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken gezegd, dat het aanbeveling verdiende ook een stellig voorschrift in de wet op te nemen, dat óók de dag der verkiezing tijdig in elke gemeente worde bekend gemaakt.

Het is een tamelijk onverschillige zaak, maar blijkens de toelichting is het alleen te doen ter bevordering van de bekendheid in elke gemeente. Nu komt het er niet op aan, en dit niet in te zien is m. i. de fout van de heeren van de meerderheid der Commissie, hoe die bekendheid er gekomen is, als maar zeker is dat er bekendheid geweest zij.

Natuurlijk kan de wet niet bepalen, dat de bekendmaking moet uitgaan van een particulier, daarom zegt zij, dat de burgemeester daarvoor zorgt. Maar wanneer nu de bekendmaking op een andere en betere wijze heeft plaats gehad, dan de wet vraagt, wat beteekent het dan dat die bekendmaking nog eens moet geschieden door den burgemeester door het opplakken van een stukje papier op het Raadhuis? De bekendmaking door de wet voorgeschreven, is veel minder dan de feitelijke bekendmaking, zooals die heeft plaats gehad.

Hetgeen er voor ons op aankomt is te weten of niettegenstaande des burgemeesters verzuim de kiezers op de een of andere wijze hebben doen blijken, dat zij toch wel wisten wat er zou gebeuren; of er feitelijk niet meer bekendheid geweest is dan de burgemeester door zijn opplakkerij op het Raadhuis kon geven. En dat was hier het geval. Wanneer men mij nu vraagt, hoe ik weet dat de kiezers genoeg ingelicht waren, dan antwoord ik dat er zaken zijn van zoo algemeene bekendheid, dat iedereen er van weet en dat dit met deze verkiezing ook het geval is geweest, leid ik hieruit af, dat er niemand is geweest in de geheele gemeente die een klacht heeft ingediend, of ook maar beweerd heeft dat hem het tijdstip dezer verkiezing niet bekend was.

Wanneer er ook maar één kiezer in een der drie gemeenten was geweest die gezegd had: ik heb niets van den dag der verkiezing geweten, dan zou men kunnen twijfelen aan hetgeen ik zooeven zeide, al zou men zelfs dan nog kunnen meenen, dat zulk een man er ook wel niets van zou hebben geweten, wanneer de aanplakking had plaats gehad. Maar dan zou men toch kunnen zeggen, de afkondiging is nu eenmaal voorgeschreven bij de wet; gij hadt het recht enkel naar het stadhuis te zien of het papier ook kwam; dit kwam er niet, derhalve wist gij het ook niet. Maar zoo staat de zaak niet. Er is geen enkel kiezer geweest, die heeft gezegd: ik heb het niet geweten. Maar dan vraag ik: wat men er aan heeft te zeggen: iedereen wist het wel, maar de burgemeester heeft het niet aangeplakt, dus is de verkiezing niet geldig?

Dat is een kleingeestige opvatting van de Kieswet; wij moeten de kiezers het niet lastiger maken dan zij het al reeds hebben, en hen wellicht uren ver laten loopen voor zulk een kleinigheid en hen noodeloos de dupe laten worden van een verzuim. Nu kan men zeggen: indien een kiezer van politieken aanleg, want

alleen voor dezen is de bekendheid van belang — een gewoon kiezer heeft met de handeling van candidaatstelling niets te maken — de aanplakking van den burgemeester had gezien, dan ware allicht de gedachte bij hem opgekomen: misschien kan ik nog wel 40 personen vinden die een eigen candidaat wenschen te stellen. Maar kan men zich nu een politiek man voorstellen, die in zijn omgeving niets van een verkiezing zou hebben vernomen; niets gehoord van kiesvergaderingen, niets daaromtrent in de couranten heeft gelezen; die alleen uitkijkt naar de aankondiging van den burgemeester, en wanneer hij die niet ziet, eenvoudig van de rest geen notitie neemt? Dat is een casus non dabilis. Geen man die ook maar iets aan politiek doet, en voor dezen alleen is de bepaling van belang, kan, bij algemeene bekendheid, onbekend blijven met wat er gaande is, en als hij er mee bekend is, is de officieele bekendmaking een voor hem volstrekt onnoodige formaliteit.

Waarom moet men de menschen het leven om zulk een kleinigheid onaangenaam maken? Laat men toch oppassen, dat niet kan worden gezegd: la légatité nous tue.

Men heeft gezegd, dat er een gevaar in is voor den Staat, als men niet zorgt voor naleving der wet. Waarin zit dat gevaarlijke? Laten de heeren toch eens duidelijk maken, welk doel men bereiken kan, door een aanplakking weg te laten op een oogenblik dat ieder toch gewaarschuwd en op de hoogte is.

Kan onze Constitutie daardoor gevaar loopen? Ja, ik geloof dat men een gevaar kan doen ontstaan, maar slechts dan als wij om deze vormquaestie de verkiezing vernietigen. Immers, al wil ik nu niet aannemen, dat de burgemeesters zulke slechte menschen zijn als ik op gezag van de meerderheid van de Commissie zou moeten aannemen, het gevaar blijft toch bestaan, dat een of ander burgemeester heel gemakkelijk opzettelijk een verkiezing kan doen mislukken. Stel dat een burgemeester de aanplakking vergeet, of één dag te laat doet, want ook dit laatste maakt, naar de leer der meerderheid, de verkiezing nietig: niemand let er op; niemand kijkt er naar: men kijkt in den regel veel meer naar hetgeen in de couranten staat. De burgemeester kan er echter belang bij hebben dat op een anderen dag een nieuwe verkiezing worde gehouden.

Hij zegt dus niets, maar wanneer de verkiezing niet naar zijn zin is uitgevallen, zegt hij tot een zijner vrienden: ik heb een klein verzuim begaan, ik heb een dag later dan de wet voorschrijft de aanplakking doen geschieden. En op dat kleine verzuim moet dan de geheele verkiezing worden te niet gedaan.

Nu geloof ik niet, dat een burgemeester dit zal doen, maar wanneer men met dat woord „groot gevaar" schermt, en spreekt van gevaar voor den Staat, dan zeg ik, dan moet men juist niet medegaan met de meerderheid van de Commissie, maar veeleer met de minderheid, en derhalve ook komen tot de conclusie, dat de heer van Wijnbergen moet worden toegelaten na het afleggen van den gevorderden eed, verklaring of belofte.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd met een enkel woord mede te deelen waarom ik mij kan vereenigen met het stelsel van de meerderheid van de Commissie. Het komt mij voor, dat de Kamer op de gronden door de meerderheid van de Commissie aangevoerd, wèl zal doen met de conclusie van die meerderheid mede te gaan.

Het is een gelukkige omstandigheid dat in casu de einduitkomst der verkiezing te Elst in het minst niet twijfelachtig kan zijn.

Hier kan dus zeker geen sprake zijn van politieke overwegingen, die trouwens toch aan de leden bij beslissingen als deze vreemd plegen te blijven.

Ik wensch mij, in hoofdzaak, aansluitende aan de mondelinge en schriftelijke uiteenzetting der meerderheid er mij toe te bepalen om enkele opmerkingen van den geachten afgevaardigde uit Goes ter toetse te brengen. Die geachte afgevaardige zeide in de eerste plaats, dat geen nietigheid bedreigd was op het niet in acht nemen der bepaling van art. 51, 1ste lid, tweede zinsnede, der Kieswet. Ik weet niet met zekerheid of de geachte afgevaardigde daaraan een algemeene beteekenis hecht, zoodat naar zijn meening, een informaliteit in geen enkel geval zou mogen leiden tot vernietiging der verkiezing, tenzij zulks uitdrukkelijk bepaald is; zoodanige opvatting echter zou voor tegenspraak alleszins vatbaar zijn.

Wij hebben daaromtrent nog niet lang geleden een beslissing gehad onder contraseign van den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken; toevallig ook in verband met de artikelen 51 en 52 der Kieswet, welke zaak lang en breed ontwikkeld is in de verslagen van den Raad van State, jaargang 1902, bladz. 272; ik bedoel de bekende zaak van de niet-toelating van den heer Rouleau als lid van den raad te Roermond. De uitslag van de verkiezing was niet twijfelachtig, maar in strijd met art. 52 der Kieswet had de inlevering van de opgave niet plaats gehad door een of meer der personen die de candidaatstelling hadden onderteekend. Het gold dus ook daar een quaestie van orde. De benoemde beweerde nu in zijn reclame aan de Kroon, dat, aangezien op die informaliteit bij de Kieswet niet de straf van nietigheid was gesteld, hij ook had moeten zijn toegelaten als lid van den raad. Omtrent deze zaak bestond wat de motiveering van het besluit tot handhaving der niettoelating betreft, eenig verschil van meening tusschen Regeering en Raad van State, maar hierin kwamen beide toch overeen, dat uit het feit dat op de gepleegde informaliteit niet bedreigd was nietigheid, niet konde worden afgeleid, dat de verkiezing nu ook niet vernietigd zou kunnen worden. De Raad van State oordeelde zelfs, dat elke overtreding der formaliteiten met betrekking tot de artt. 51 en 52 Kieswet tot nietigheid der geheele verkiezing moest leiden; terwijl de Kroon beslistte dat zulks alleen het geval mocht zijn als de informaliteit van invloed had kunnen zijn op den uitslag der verkiezing.

In overeenstemming met de zienswijze der Kroon zullen wij dus in de eerste plaats moeten nagaan of inderdaad de gepleegde informaliteit van invloed heeft kunnen zijn op den geheelen loop dezer verkiezing. Nu meen ik, dat de meerderheid der Commissie te recht heeft aangenomen, dat de mogelijkheid niet is uitgesloten dat, ware nauwkeurig gevolg gegeven aan de voorschriften der wet, een 40-tal kiezers een ander persoon had kunnen voordragen en op de candidatenlijst brengen; een persoon die misschien meer in den smaak der kiezers ware gevallen, dan een der thans gecandideerden, zoodat de uitslag der stemming dan anders had kunnen zijn.

De in casu gepleegde informaliteit heeft dus wel degelijk van invloed kunnen zijn op den einduitslag der verkiezing.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Goes in de tweede plaats: het geldt hier slechts een maatregel van orde; maar maatregelen van orde zijn toch geschreven om te worden geobserveerd in het belang van de orde zelf, in het publiek belang dus. Het geldt hier niet de handhaving van het subjectieve recht — waarover nader — maar van het objectieve recht, afgescheiden van de belangen der individueele kiezers. De handhaving van diergelijke voorschriften staat onder de hoede van het openbaar gezag. Niet-observatie ook van zuivere maatregelen van orde, indien zij van invloed kunnen zijn geweest op den afloop van de verkiezing, moet dus evenzeer als de niet-observatie van hetgeen de geachte afgevaardigde noemde: „een essentieel deel der verkiezing", tot nietigheid *kunnen* leiden. Laat men dit beginsel eenmaal los, dan zou hetzelfde gelden voor zoo vele andere maatregelen van orde in de Kieswet voorgeschreven, en dan wordt de waarborg voor een richtigen loop der verkiezing bedenkelijk verzwakt.

Nu zeide de heer Lohman verder: geen enkel kiesgerechtigde uit de betrokken gemeenten heeft immers in deze gereclameerd, en daarom moet men aan deze informaliteit niet te veel gewicht hechten. Ook dit argument kan ik niet aanvaarden. Gesteld bijv. dat de stembus in strijd met art. 56 van de Kieswet in het geheel niet, of niet gedurende den voorgeschreven tijd geopend ware geweest, doch dat daartegen in het geheel niet wordt opgekomen, of wel door iemand uit een andere gemeente, zou dan de vergadering die omtrent de toelating besluit, moeten zeggen niemand der kiezers uit die gemeente heeft gereclameerd, en daarom zullen wij maar over de zaak heenstappen?

Integendeel, zij zal beslissen: het geldt hier een maatregel van algemeene orde, een publiek belang dus; dat publiek belang is niet behartigd op de wijze die de Kieswet voorschrijft, en op dien grond zal de verkiezing gevicieerd worden ingeval de gepleegde informaliteit van invloed kan zijn geweest op den uitslag. In tegenstelling met zoodanig en ook met het onderhavig geval, zal ik nu een voorbeeld aanhalen betreffende de handhaving van de subjectieve rechten der individueele kiezers. Wanneer

een kiezer geen stembiljet heeft gekregen en hij zelf of een ander op dien grond tegen de verkiezing opkomt, zal hem geantwoord worden — gelijk in het Koninklijk besluit van 23 November 1899, R. v. St. 1899, bladz. 1171, inderdaad geschiedde —: „De wet gaf u zelven in art. 55, 4de lid, der Kieswet, het wapen in de hand om voor de handhaving van uw subjectief recht op te komen.

Gij behoordet dus voor u zelven te zorgen."

Dit is een voorbeeld van de onderscheiding tusschen de handhaving van de objectieve voorschriften der wet en van het subjectief, individueel recht van den kiezer.

Het komt mij voor, dat ook in het door mij aangevoerde wellicht redenen kunnen worden gevonden om de conclusie van de meerderheid der Commissie, voor zooveel nog noodig, te rechtvaardigen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een kort woord van protest te doen hooren tegen de wijze waarop in deze quaestie is opgetreden door de minderheid der Commissie.

In de eerste plaats komt het mij voor, dat de heer Lohman met niet veel waardeering gesproken heeft over „die goeie kiezers van Elst", alsof het voor hen alleen maar wat meer of minder last is en ze niet zoo zelfbewust zijn om veel verschil te maken wie ze nu eigenlijk naar de Kamer zenden en er dus niet zooveel aan gelegen is, die menschen weer in het gareel te brengen. Doch dit daargelaten. Het betreft hier een zaak die niet met de politiek te maken heeft. Geen sterveling denkt, dat er een liberaal of sociaal-democraat zal komen; de heer van Wijnbergen komt er weer, dat staat vrijwel vast. Er wordt daar door heeren van de rechterzijde gezegd: dat is de quaestie; maar kan men aan die zijde de zaak dan niet meer uit een onpartijdig standpunt beoordeelen, uit een oogpunt van zuivere wetshandhaving? Nu worden hier ten onrechte door den heer Lohman aan den heer Cattie politieke overwegingen toegedicht.

De heer **de Savornin Lohman**: Dat heb ik niet gezegd.

De heer **Schaper**: Jawel, de heer Lohman heeft gesproken van dien meneer Cattie, dien het blijkbaar om politieke redenen om een nieuwe verkiezing te doen is of om den burgemeester een „katje" te bezorgen. Ik waardeer die beeldspraak van dit „katje" en van „Cattie" niet erg, het is een leelijke beeldspraak, ik herhaal het maar omdat de heer Lohman het ontkent, aldus te hebben gesproken.

Wij hebben hier te maken met een reclame, om welke reden dan ook, door den heer Cattie ingediend, en nu komt het niet te pas om dien man belachelijk te maken, omdat hij van zijn bevoegdheid gebruik heeft gemaakt. Dit was zijn *recht*.

De zaak is niet politiek, want die mijnheer komt er immers wel weer in. De heer Cattie, dien ik niet de eer heb te kennen, is toch zeker geen idioot, zoodat hij meent, dat er nu wel een liberaal in komt? Dat zal wel niet.

Iemand, die er zoo gauw bij is een ander politieke overwegingen toe te dichten laadt zelf den schijn op zich, erg onder den invloed daarvan te staan als hij een zoo rechtmatig en billijk voorstel als dat van de meerderheid der Commissie bestrijdt. Mij dunkt het zou gevaarlijk zijn, indien men hier deze verkiezing deed gelden.

Nu staat de zaak voor allen duidelijk, er is geen politiek in het spel; maar een volgende keer staat de zaak wat minder scherp en moet men er dan maar over heen loopen, of moet men dan wèl weigeren goed te keuren? Zal men dan zeggen: de zaak staat zoo zuiver niet, misschien kan iemand van een andere partij gekozen worden, wij moeten de verkiezing *nu* maar vernietigen? In welk parket zou het Parlement komen, wanneer wij zoo gingen oordeelen? Neen, ik zeg: de wet is er om te worden nageleefd; wij hebben geen reden om het politiek leven te verzwakken en het wordt verzwakt, wanneer de burgemeesters zich niet beijveren om behoorlijk voor de bekendmaking eener candidaatstelling te zorgen.

Ik vind het zonderling, dat niet alleen vroeger reeds van de Regeeringstafel, — maar ik zal daar nu niet over spreken, omdat de betrokken Minister het in de Eerste Kamer weer heeft goedgemaakt, — doch dat nu weer door den heer Lohman ondersteld wordt, dat er burgemeesters kunnen zijn, die om politieke overwegingen een verzuim plegen, om nog eens een kansje te hebben.

Ik begrijp zoo iets niet van zulk een staatsman, die het gezag altijd zoo hoog houdt of wenscht te houden.

Men mag zoo iets niet van de burgemeesters in 't algemeen onderstellen, dat zeg ik dan als sociaal-democraat.

Doch dit is bijzaak. Hoofdzaak is, dat wij de zaak onpartijdig moeten beoordeelen en dan kunnen wij niet anders doen, dan de verkiezing vernietigen.

Nu zegt de heer Lohman: laat ons die menschen nu geen nieuwen last bezorgen. Och, als de heer Lohman uit de Kieswet alles wil wegnemen wat last veroorzaakt, laat hij dan beginnen met het *aangiften*-systeem uit de wet te lichten! Het komt mij echter voor, dat de kiezers van de linkerzijde wel zoo verstandig zullen wezen om het bij die eene *verkiezing* te laten; die stemming zou die partijen toch óók geld kosten, niet den gemeenten alleen. Van sociaal-democratischen kant is geen verrassing te vreezen, want sedert men daar Lindeman heeft weggestuurd, is er in dat geheele district geen enkel sociaal-democraat meer! Men kan daarop dus gerust zijn.

Ik geloof het hierbij te kunnen laten, maar er is alle reden om het advies der meerderheid aan te nemen.

De heer **van Nispen tot Zevenaer**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wil ik den heer de Savornin Lohman beantwoorden. De geachte afgevaardigde uit Goes vond het oordeel der meerderheid van de Commissie wat al te puriteinsch.

In het algemeen ben ik dit niet gaarne, maar als ik mij in deze een *te* moet laten welgevallen, ben ik liever te puriteinsch, dan te lichtvaardig.

Ik heb gezegd, dat wij hier moeten aankomen met een redeneering van waarschijnlijkheid als wij wilden aantoonen, dat deze gekozene moest worden toegelaten.

De geachte afgevaardigde heeft die woorden van mij willen onderstreepen door te leveren een zuivere redeneering, die ons ook niet verder brengt dan tot waarschijnlijkheid. Tegenover zijn redeneering, dat alle kiezers hebben kennis gedragen van den dag der verkiezing, kan ik een redeneering plaatsen, dat het zeer onwaarschijnlijk zou zijn, dat alle kiezers het hadden geweten.

De heer Lohman zegt: als het maar zeker is, dat het in alle plaatsen, op welke wijze dan ook, is bekendgemaakt, maar Mijnheer de Voorzitter, daarom is het niet zeker, dat allen het hebben geweten.

Wij hebben te doen met een plattelands-district, waar niet ieder een courant heeft, niet overal kiesvereenigingen zijn, niet een ieder den ander dagelijks spreekt en niet overal een opgewekt politiek leven is. Het is dus mogelijk dat er kiezers zijn die nu van de verkiezing zijn onkundig gebleven en die het misschien zouden hebben vernomen door inachtneming van het voorschrift van art. 51 der Kieswet.

De geachte afgevaardigde uit Goes zegt verder: als wij dezen weg inslaan, maken wij het iederen burgemeester mogelijk elke verkiezing te vitieeren.

Die mogelijkheid hebben zij niet alleen nu reeds, maar heeft elk lid van een stembureau.

Ik geloof dus, dat dit ons niet mag weerhouden om in deze de beslissing te nemen, welke is voorgesteld door de meerderheid.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft gezegd, laat de meerderheid der Commissie toch eens aangeven, wat zij bedoelt met het gevaar, waarvan zij spreekt.

Ik wil het gaarne doen, Mijnheer de Voorzitter. Dat gevaar zal niet liggen bij de burgemeesters, maar het kan in de toekomst liggen bij de Kamer. Het is thans een kalm oogenblik; wij hebben te doen met een verkiezing waarbij geen politieke hartstochten in het spel komen. Maar gesteld dat wij hier staan voor een verkiezing waarvan afhangt de vraag of bij rechts dan wel bij links de meerderheid in deze Kamer zal zijn. Als wij thans de redeneering van waarschijnlijkheid, zooals de geachte afgevaardigde uit Goes die houdt, toelaten, dan is het zeer te vreezen dat men bij zoodanige verkiezing, in tijden van politieke beroering, wat al te toegeefelijk zal zijn Daarom is het beter thans daartoe de mogelijkheid af te snijden.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik wil tegenover den heer

68ste VERGADERING. — 18 MAART 1904.

159. Conclusie van het Verslag omtrent den geloofsbrief van het in het kiesdistrict Elst benoemde lid der Kamer.

Röell volstrekt niet ontkennen, dat ook, wanneer nietigheid is voorgeschreven, zij niet zou mogen toegepast worden. Integendeel; maar het is bij nietigheid aldus, dat of nietigheid in de wet staat, en dan moet ze toegepast worden, of dat ze niet daarin staat, maar dan moet hij die daarover heeft te oordeelen, oordeelen of het verzuim, de fout in de zaak waarop het aankomt, eenig effect kan hebben gehad.

Dat volgt men ook in andere procedures altijd. Het voorschrift staat in de wet om opgevolgd te worden, maar daaruit volgt niet, dat elke niet-naleving daarvan vanzelf ten gevolge heeft het vitieeren van elke handeling. Alleen volgt daaruit, dat de rechter, die te beslissen heeft, oordeelen moet of in het gegeven geval er reden is aan te nemen, dat het niet opvolgen der formaliteit slechte gevolgen kan gehad hebben.

Het betreft hier niet een subjectief recht, dat geef ik ook toe, maar het objectief recht. Wat is dit? Het objectief recht is niet het afkondigen door den burgemeester, maar het is dit, dat er algemeene bekendheid bestaat van de zaak, welke men moet weten.

Wanneer redelijkerwijze niet anders aan te nemen is, dan dat de kiezers het hebben moeten weten, dan kan ik niet anders inzien, dan dat het nalaten der formaliteit in het geheel geen gevolg kon hebben gehad.

Het geval, door den heer Röell aangehaald, betrof de niet-naleving van een voorschrift, hetwelk expresselijk gemaakt is met het oog op de algemeene regeling van het instituut, waarop het voorschrift betrekking heeft. Dit heeft echter met de algemeene inrichting van het instituut van verkiezingen niets te maken; het is alleen een der middelen, om te zorgen dat de kiezers weten wat er te doen is.

Voor enkele dagen is mr. van der Vlugt gekozen tot lid van den raad van Leiden. Als men nu zoo nauwkeurig wil rekenen, dan zou men dien geachten afgevaardigde ook niet hebben moeten toelaten, want een der bureaux is twee minuten te vroeg gesloten en in dien tijd hadden nog wel 100 kiezers kunnen komen stemmen. Intusschen, dat is nog denkbaar.

Maar kunnen wij zeggen, dat de slaapkoppen, die het niet geweten hebben, niettegenstaande iedereen het wist, het wel geweten zouden hebben door een stukje papier van het raadhuis? Wanneer op het raadhuis een trompetter stond, die naar alle richtingen blies, dat een verkiezing zou plaats vinden, dan begrijp ik nog, dat men in de afkondiging iets onmisbaars zag; maar wat beteekent zoo'n stukje papier op het stadhuis, vergeleken bij de algemeene bekendheid, ook in de bladen? Dat papiertje doet er niets aan toe. Het zou alleen iets doen, als niemand van de zaak gesproken had, maar dat is toevallig niet het geval geweest. Maar ik wijd er niet langer over uit.

Ik kan deze zaak — ik gevoel het — niet met dien noodigen ernst behandelen, als in deze Kamer noodig is.

Ook heb ik gekregen een terechtwijzing van den heer Schaper. Maar deze heeft mij geheel verkeerd begrepen; ik heb den heer Cattie allerminst bespottelijk willen maken door zeker jeu de mots, een invallende gedachte. Ik heb alleen gezegd: de heer Cattie zou zijn bezwaarschrift niet ingediend hebben, als hij het niet gedaan had met de bedoeling, om dan ook, wanneer de verkiezing vernietigd was, uit te lokken een nieuwe stemming. Want anders zou hij niets anders hebben bedoeld dan den burgemeester in een onaangenaam parket te brengen. Ik heb alleen gezegd: het heeft geen beteekenis de geheele stemming nietig te laten verklaren en per slot van rekening het toch eenvoudig weer op een verkiezing te laten uitloopen zonder meer. Daarom heb ik er op gewezen, dat onze beslissing zeer veel last voor de kiezers kon ten gevolge hebben.

Nu verneem ik zooeven van den heer Schaper, dat er in dat district geen sociaal-democraten zijn, en nu heeft hij niets geen medelijden met de kiezers. Dat begrijp ik wel, maar dat is voor mij juist een reden om wèl medelijden met hen te hebben.

Ik wensch den heer Schaper nog even hiervoor te danken, dat hij het gezag der burgemeesters zoo hoog wil houden, dat men zelfs van geen hunner de mogelijkheid eener booze handeling zou mogen onderstellen. Ik wil dit onthouden, het geval kan zich voordoen, dat hem zijn respect voor burgemeesters zeer te stade zal komen.

Ik wijs er ten slotte nog op, dat wij toch ook hierop moeten letten, dat wij in een geval als dit te doen hebben met een misverstand van den burgemeester in den strengen zin van het woord. Het was niet zoozeer een vergissing van den burgemeester geweest; een verzuim om de afkondiging te doen; maar eenvoudig een misverstand, omdat men aan het Departement van Binnenlandsche Zaken meende, dat den burgemeester officieel mededeeling was gedaan, en de burgemeester die officieele meedeeling, die niet gedaan was, afwachtte.

Het is dus niet noodig, om door vernietiging der verkiezing, burgemeesters te noodzaken beter de wet na te leven.

De heer **Drucker**, *lid der Commissie*: Mijnheer de Voorzitter! Als lid van de meerderheid der Commissie stel ik er prijs op, met een enkel woord te zeggen, dat de redeneeringen van den geachten afgevaardigde uit Goes, ook die in de laatste plaats door dezen spreker gehouden, mij allerminst hebben overtuigd. Ik wensch vooreerst op te komen voor het recht van degenen, die, gebruik makende van de bevoegdheid, hun door de wet gegeven, hebben geprotesteerd tegen het niet handhaven van de wet.

De geachte afgevaardigde uit Goes zegt: dat *moet* die man gedaan hebben om een nieuwe verkiezing mogelijk te maken. Neen, ik kan mij ook voorstellen, dat een burger — ik laat daar of dat bij dezen burger het geval was — zegt: ik stel er prijs op, dat de Kieswet getrouw wordt nageleefd. Ik geloof niet, dat het op onzen weg ligt — daarin verschil ik van den geachten afgevaardigde uit Goes — om menschen, die de wet helpen handhaven, in deze Kamer min of meer aan den lachlust der leden prijs te geven.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde uit Goes gezegd: er is wel niet gevolgd art. 51, maar er is beter gedaan: men heeft een vorm van kennisgeving gekozen, die nog beter tot de menschen doordrong. Het komt mij inderdaad voor, dat dit een zonderlinge wijze is van met de wet om te springen. Ze kan goed zijn of niet, maar als ze voorschrijft een bepaalde wijze van kennisgeving, dient deze te worden gevolgd. Ik zou alleen dan de meening van den geachten afgevaardigde uit Goes kunnen deelen, wanneer hier ter tafel was gebracht een verklaring, man voor man, van alle kiezers uit alle gemeenten in het district Elst, dat zij drie dagen vóór de verkiezing hebben geweten, dat er gelegenheid was tot candidaatstelling. Dan zou ik met den geachten spreker zeggen: ik ben overtuigd, geen mensch is te kort gedaan. Maar die verklaring is hier niet overgelegd en kan natuurlijk niet overgelegd worden.

Eindelijk, de heer Lohman heeft gevraagd: wat is dan toch het gevaarlijke antecedent dat hier te vreezen is? Gevaarlijk zou het zijn, wanneer men de redeneeringen van den geachten afgevaardigde uit Goes betrekkelijk art. 51 der Kieswet — men zou het kunnen doen bijna precies met dezelfde woorden — ging gebruiken voor allerlei andere artikelen der Kieswet. Ik vrees, dat er bijna geen artikel is, dat niet op dergelijke wijze zou kunnen worden uitgelegd.

De heer **Schaper**: Slechts twee woorden. In de eerste plaats heeft de heer Lohman het voorgesteld, alsof ik niet voor een nieuwe stemming terugdeins, omdat er nu geen sociaal-democraten meer in dat district waren. Ik wil een fout, die ik zooeven gemaakt heb, herstellen: er zijn wèl eenige sociaal-democraten in dat district. Och, mijnheer de Voorzitter, zij zitten tegenwoordig overal! Indien er een stemming is, zullen zij zich ook wel de moeite getroosten naar de stembus te gaan.

Nu de burgemeesters. Ik heb niet beweerd, dat een burgemeester nooit „iets verkeerds" zou doen; maar ik weiger aan te nemen, dat de burgemeesters alleen om de kans op een nieuwe verkiezing een zeker verzuim zouden plegen. Dat is mij te machtig; dan zou de *seniele aftakeling* van die burgemeesters al een heel eind gevorderd zijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

De *conclusie* van de meerderheid der Commissie wordt in stemming gebracht en met 39 tegen 15 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Löben Sels, Melchers, van Karnebeek, Kolkman, van der Kun, van Nispen tot Sevenaer

Drucker, Michiels van Verduynen, Dolk, Schaper, Verhey, van Styrum, Röell, Smidt, de Stuers, Okma, Raymakers, Nolens, van Foreest, Mees, Fock, Roessingh, Willinge, van Raalte, van der Vlugt, Tydeman, Ketelaar, Nolting, Goekoop, ter Laan, Helsdingen, Pijnacker Hordijk, Cremer, Rink, Krap, van Alphen, van Gijn, Talma en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Wassenaer van Catwijck, van Limburg Stirum, Aalberse, Duymaer van Twist, van Dedem, de Ridder, van Vliet, van de Velde, Pompe van Meerdervoort, de Waal Malefijt, van Idsinga, Brummelkamp, van Veen, de Savornin Lohman en van den Berch van Heemstede.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoeringen van den heer *Schokking*:

bladz. 1570, kol. 2, reg. 34 v. b., staat: genomen, is acht; lees: genomen is, acht;

aldaar, reg. 35 v. b., staat: m. i.; lees: m. n.;

bladz. 1573, kol. 2, reg 26 v. b., staat: dat nu, ook; lees: dat, nu ook;

aldaar, reg. 22 v. o., staat: op te nemen; lees: op te nemen het bepaalde;

bladz. 1574, kol. 2, reg. 37 v. o., staat: Regeering,; lees: Regeering;

aldaar, reg. 33 v. o., staat: jaarlijksch; lees: jaarlijks.

In de redevoering van den heer *de Ridder*: bladz. 1577, kol. 2, reg. 5 v. o., staat: hetzij; lees: tenzij.

69ste VERGADERING. — 24 MAART 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

69ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 24 MAART 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. Regeeringsbescheiden; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. missive van predikanten te Rotterdam; 6°. drukwerken. — Mededeeling van de benoeming van: 1°. voorzitters van commissiën tot onderzoek van Regeeringsbescheiden; 2°. rapporteurs voor wetsontwerpen. — Eindstemming over de wetsontwerpen: Wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs; Aanvulling van de wet op de vermogensbelasting. — Besluit genomen tot het houden van een tweede onderzoek in de afdeelingen over wetsontwerp. — Regeling van werkzaamheden. — Verslagen over verzoekschriften. — Verslag uitgebracht over wetsontwerp.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 97 leden, te weten de heeren:

Beckers, van den Heuvel, Mutsaers, Janssen, Raymakers, van der Borch van Verwolde, Friesen, Merckelbach, van Asch van Wijck, van Löben Sels, van Nispen tot Sevenaer, Hennequin, van Wichen, Talma, van Dedem, Hubrecht, Zijlma, Pompe van Meerdervoort, de Savornin Lohman, van Kol, Goekoop, van Veen, van Vlijmen, Arts, Okma, Bolsius, Brants, Roessingh, Heemskerk, van Bylandt, van de Velde, Willinge, van Foreest, de Boer, van Heemstra, van der Vlugt, van Alphen, Fruytier, Passtoors, Seret, Mees, Fock, Verhey, Schokking, van Vliet, ter Laan, van Gijn, Pijnacker Hordijk, Nolens, Röell, Brummelkamp, Krap, Troelstra, Travaglino, Drucker, Schaper, Lucasse, van den Berch van Heemstede, Kolkman, den Tex, Hugenholtz, Melchers, Nolting, Lieftinck, de Waal Malefijt, Bijleveld, de Klerk, van Sasse van Ysselt, Rink, Ketelaar, van der Zwaag, Helsdingen, Duymaer van Twist, Smidt, van Karnebeek, Ferf, van Styrum, Smeenge, van Idsinga, de Ridder, van Wassenaer van Catwijck, Michiels van Verduynen, de Visser, Cremer, de Ram, Dolk, van der Kun, de Vries, Aalberse, van Limburg Stirum, Bos, Sluis, Goeman Borgesius, de Stuers, Staalman en Tydeman,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Buitenlandsche Zaken, van Financiën en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer van Raalte, dat hij door familieomstandigheden verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Financiën, ten geleide van statistieke opgaven betreffende de successiebelasting.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

3°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

het dagelijksch bestuur der Bierhuishoudersvereeniging „Vooruit", te Amsterdam;

het bestuur der Vereeniging „Vergunning", gevestigd te Utrecht;

drie, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening en aanvulling der wet op de personeele belasting, van:

het dagelijksch bestuur der Vereeniging „Vergunning", te Amsterdam;

het dagelijksch bestuur der „Hanze" Roomsch-Katholieke Vereeniging van neringdoenden in het bisdom van 's Hertogenbosch;

het bestuur van den Nederlandschen Stalhoudersbond, gevestigd te Utrecht;

drie, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent huur van dienstboden en werklieden, enz., van:

den voorzitter en den secretaris, vertegenwoordigende het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche werkgevers;

de Kamer van koophandel en fabrieken te Hengelo;

het bestuur der Hengelosche Spaarvereeniging te Hengelo (O.);

twee, betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van:

den Nederlandschen Brood-, Koek- en Banketbakkersbond, gevestigd te Amsterdam;

den voorzitter en den secretaris van den Limburgschen Roomsch-Katholieken Volksbond;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging van de wet op het notarisambt, van het hoofdbestuur van de Broederschap der notarissen in Nederland;

twee, betrekkelijk het ontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van:

de Sociëteit ter vervaardiging van vernissen, verfwaren enz., Molijn en C°., fabrikanten van lakken en vernissen te Rotterdam;

de Crediet- en Handelsvereeniging „Banda" en andere importeurs, handelaren, commissionnairs, makelaars en belanghebbenden in en bij den handel in specerijen, te Amsterdam en te Rotterdam;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der Gemeentewet, van den raad der gemeente Huissen;

vijftien, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van:

de afdeelingen Leiden, Lemmer, Heusden, Meppel, Trijnwouden, Menaldumadeel, Zeeuwsch-Vlaanderen (oostelijk deel), Alkmaar-Buiten, Delft II, Schiedam, Schagen, Almelo, Helder I, Bergen op Zoom en Zutphen;

van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap;

een, van A. A. Clercx bode, W. N. van Achterberg, concierge, beiden bij de arrondissements-rechtbank te Utrecht, en A. M. Verkerk, bode en concierge bij de arrondissements-rechtbank te Haarlem, houdende verzoek om te worden benoemd tot rijksambtenaren:

een, van W. C. van der Kop A.J.-zn., wijnhandelaar te Schoonhoven, betrekkelijk overschrijving, buiten zijn medewerking, van een in het Grootboek der Nationale Schuld ingeschreven kapitaal, waarover hij bewindvoerder is;

een, van J. H. Dijkman, gepensionneerd officier van administratie 2de klasse bij de Koninklijke Nederlandsche marine, te 's Gravenhage, betrekkelijk zijn aanspraak op hooger pensioen;

een, van W. J. Heynen, gepasporteerd sergeant-tamboer aan de Koninklijke Militaire Academie, wonende te Rotterdam, houdende verzoek, zoo de Kamer daartoe termen mocht vinden, den Minister van Oorlog in overweging te geven adressant aan Hare Majesteit de Koningin te willen voordragen voor pensioen, onder verplichting van bij de reserve der landmacht te dienen, totdat hij den leeftijd van 50 jaar zal hebben bereikt.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs of aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een, van J. Hendrikse, verpleegde in het Rijkskrankzinnigengesticht te Medemblik, houdende verzoek om overplaatsing naar een particulier of Christelijk gesticht;

een, van Joh. C. Janse, te 's Gravenhage, van niet te omschrijven strekking.

Deze adressen worden als ongezegeld ter zijde gelegd;

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

de voorzitster en de secretaresse van de Vrouwenvereeniging „Samen Sterk", te Middelburg;

de voorzitters en de secretarissen van:

de afdeelingen Winterswijk, Krommenie-Uitgeest, Maassluis e. o., Borger e. o., en Hoogezand-Sappemeer van den Bond van Nederlandsche onderwijzers;

de Metaalbewerkers V. B. Z. O. Streven, te Dordrecht;

de afdeeling Kapelle op den IJssel der Sociaal-democratische Arbeiderspartij;

de Schoenmakersvereeniging „Samenwerking", te Groningen;

den Amsterdamschen Bestuurdersbond;

de Werkliedenvereeniging „het Noorden", te Bierum;

de Werkliedenvereeniging „Algemeen Belang", te Sliedrecht;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betreffende de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

H. te Kolsté, conducteur der posterijen te Utrecht, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

M. Hoornweg, brievenbesteller te Rotterdam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Vorster, directeur van het postkantoor te Rotterdam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

E. B. Tas, kommies te Tiel, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. C. Aarts, Rijksontvanger te Wernhout, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Brune, ontvanger der registratie en domeinen te Kampen, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

P. J. der Weduwen, ontvanger der directe belastingen te Oosterland, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. F. H. A. Later, onderwijzer aan de Rijkskweekschool te Deventer, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

van Lohuizen, ontvanger der registratie te Apeldoorn, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

c. aan het adres van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap, betreffende het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van:

de afdeelingen Schellinkhout, Valthermond-Exloërmond, Dedemsvaart en Borger-Oosterveen-Compascuum, Vlissingen, Westland en Achtkarspelen van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. een missive van F. J. P. Moquette en W. Lamers, predikanten der Hervormde Gemeente te Rotterdam, waarbij zij mededeelen, in opdracht van de vergadering van predikanten der Ned. Herv. Kerk, gehouden te Utrecht op 22 Maart 1904, een in die vergadering aangenomen motie, waarin wordt aangedrongen op intrekking of verwerping van het wetsontwerp tot wijziging van de wet op het hooger onderwijs.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Marine een aanvullingsblad op het Reglement voor het Koninklijk instituut voor de marine te Willemsoord;

van het hoofdbestuur van het Ned. Onderwijzersgenootschap: Proeve van wet tot regeling van het lager onderwijs op den grondslag van „onderwijs-rijkszaak".

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de volgende Commissiën tot haren voorzitter hebben benoemd:

voor de Inlichtingen omtrent een adres van de Staten van Overijssel, betreffende onderhoud van de Dinkel c. a., enz. (125); en

de Inlichtingen op een adres van G. van Everdingen te Heusden; (131)

den heer Röell;

voor de Inlichtingen op een adres van A. M. J. Drenth (147); en

de Inlichtingen op het adres van de Rotterdamsche Slagersvereeniging te Rotterdam; (148)

den heer van Raalte;

C. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de volgende wetsontwerpen:

afschaffing der Staatsloterij; (26)

wettelijke bepalingen betreffende loterijen; (37)

de heeren Okma, de Waal Malefijt (voorzitter), van Veen, van Gijn en van den Berch van Heemstede:

wijziging van de wet op het notarisambt; (34)

de heeren Kolkman (voorzitter), van Asch van Wijck, Pompe van Meerdervoort, van der Vlugt en Merckelbach;

wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs; (64)

de heeren Nolens (voorzitter), Krap, Schokking, den Tex en Bolsius;

wijziging van art. 37 der wet op de vermogensbelasting en van art. 62, § 2, der wet op de personeele belasting; (114)

herziening en aanvulling der wet op de personeele belasting; (115)

de heeren van Karnebeek (voorzitter), Mees, Aalberse, Melchers en van Dedem.

Aan de orde is:

I. De eindstemming over het wetsontwerp tot WIJZIGING EN AANVULLING DER WET TOT REGELING VAN HET HOOGER ONDERWIJS (18).

De **Voorzitter**: Door de Regeering is een Nota van Wijziging ingediend, gedrukt onder n°. 16. Verlangt de Regeering het woord tot toelichting?

De heer **Kuyper**, *Minister van Binnenlandsche Zaken*, het woord verkregen hebbende tot toelichting van de voorgestelde wijzigingen, zegt: Mijnheer de Voorzitter. De Regeering heeft de eer gehad een aantal wijzigingen voor de tweede lezing in te dienen. Van deze 27 wijzigingen zijn er 12, die niets anders bedoelen dan kleine redactie-verbeteringen te geven, die zich zelf verklaren; het zijn de wijzigingen vermeld onder de nummers: VI, VII, XII, XIV, XV, 1ste en 3de lid, XVII, XIX, XX, XXI, XXIII, XXIV en XXV.

In de tweede plaats zijn er twee wijzigingen bij, die niet anders strekken dan om twee artikelen om te zetten, zij zijn vermeld onder de nummers XI en XXVI, die insgelijks geen nadere toelichting behoeven.

Er zijn drie wijzigingen voorgesteld, die eisch zijn van conformiteit met later aangenomen artikelen.

In de eerste plaats wordt bij n°. II wijziging gebracht in art. 78. Ten aanzien van de technische hoogeschool was bepaald, dat de keuze in de faculteiten geschieden zou, niet alleen uit, maar ook alleen door de gewone hoogleeraren. Het scheen juist om, nu die bepaling opgenomen is bij art. 34*p*, diezelfde bepaling ook op te nemen in art. 78.

In de tweede plaats is uitvloeisel van conformiteit n°. V, ten opzichte van den eisch, dat men ingezetene van het Rijk zij. Ten gevolge van de aanneming van een amendement op art. 84*a* ingediend door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam II, dr. de Visser, is een dispensatie mogelijk geworden. Nu op dit punt bij dit artikel een dispensatie mogelijk is geworden, scheen het eisch van conformiteit om ook in al de artikelen waarin dezelfde bepaling voorkomt, dezelfde bevoegdheid van dispensatie op te nemen.

Hetzelfde geldt ten opzichte van N°. XV, het tweede lid. In art. 107 *x* wordt niet alleen gesproken van inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen, maar ook van collegelokalen. Bij art. 107*bb*, is ten gevolge van de aanneming van het amendement van dr. Schokking, alleen sprake van inrichtingen, verzamelingen en hulpmiddelen. Het scheen, waar het bij dit artikel aankomt op collegelokalen, noodig ook hier het woord collegelokalen in te lasschen.

Voorts zijn er twee wijzigingen voorgesteld, die voortvloeien uit hier aangenomen artikelen en wel in de eerste plaats het voorgestelde onder n°. III. Nu in art. 82 *f* het toelatingsexamen reeds geregeld is, kon in art. 32*c* niet blijven staan „het toelatingsexamen", maar moest daarvoor in de plaats komen „het examen, bedoeld in art. 82*f*".

Hetzelfde geldt ten opzichte van het onder n°. VIII voorgestelde. Nu in art. 98 opgenomen was een generale bepaling, die het recht van intrekking waarborgde, had het geen pas onder art. 85*a* dat recht nog eens afzonderlijk op te nemen voor een bepaald geval.

Van eenigszins meer beteekenis zijn de negen overblijvende wijzigingen.

De wijzigingen onder nrs. I en IV bedoelen om aan art. 65 en aan art. 34*b* den volzin toe te voegen: „Het strafbare feit wordt als overtreding beschouwd." Daardoor wordt uitgemaakt, dat het strafbare feit van het onbevoegd zich binnendringen in de collegezalen gedurende de lessen zal worden beschouwd als een overtreding. Die bepaling was in het wetsontwerp niet opgenomen, maar het scheen voor de juistheid beter om haar in de beide artikelen in te lasschen.

In art. 98 werd alleen gezegd, dat de aanwijzingen, bedoeld in de artikelen 82*c*, 82*d*, 82*h*, 84*a* en 85*a* te allen tijde kunnen worden ingetrokken, op gelijke wijze als zij zijn geschied. Nu intusschen art. 82*d* niet spreekt van een aanwijzing, maar van een besluit, zou daardoor ongelegenheid kunnen ontstaan betreffende de vrijstelling van een examen, en scheen het beter, zooals bij wijziging IX geschiedt, art. 82*d* uit het eerste lid weg te laten en een nieuw lid toe te voegen, luidende: „Ditzelfde geldt van een besluit, als bedoeld in artikel 82*d*."

In n°. X wordt voorgesteld om in plaats van „algemeene bepaling" te lezen: „algemeene bepalingen", omdat het slaat niet alleen op art. 99, maar ook op de artt. 100, 101 en 102.

In art. 107 *u* was bepaald dat het subsidie aan bijzondere gymnasia deels op de helft wordt teruggebracht, deels zal vervallen, indien niet zeker minimum aantal leerlingen aanwezig is. De vraag rees dientengevolge, op welk oogenblik het aantal leerlingen bepaald zal worden. Dit kon tot moeilijkheden aanleiding geven en daarom scheen het tot bevordering der goede orde en een goede wetstoepassing beter een bepaalden datum op te nemen. Met die bedoeling is bij n°. XIII voorgesteld om aan art. 107*u* een nieuw lid toe te voegen, luidende: „Bij de toepassing van dit artikel wordt tot grondslag genomen het getal leerlingen, die op den vijftienden dag der maand Januari van het loopende schooljaar als werkelijk schoolgaande bekend staan."

In art. 107 *cc* is wel opgenomen, op welke wijze eene aanwijzing en in die aanwijzing eene vermelding van de doctorale graden, die zullen kunnen worden verleend, geschieden, maar niet is opgenomen, op welke wijze verandering zal komen in de vermelding van de doctorale graden. Vandaar dat in n°. XVI wordt voorgesteld om in art. 107 *cc*, vijfden regel, in plaats van „noemen", te lezen: „vermelden", en aan dat artikel den volgenden volzin toe te voegen: „De vermelding van de doctorale graden kan op gelijke wijze worden gewijzigd."

In n°. XVIII wordt voorgesteld om een andere lezing op te nemen van art. 107 *gg*, ten einde te voorzien in een leemte. Er stond in art. 107 *gg*: „om onderwijs aan eene aangewezen bijzondere universiteit te kunnen geven, wordt vereischt het bezit van een doctoralen graad in de faculteit, waarin de aangestelde onderwijs geeft of zal geven, verkregen aan eene Rijksuniversiteit of aan eene universiteit, die ten aanzien van de door haar te verleenen doctorale graden gelijke rechten heeft als de Rijks-universiteiten, of van een bewijs, dat de aanstelling door Ons is bekrachtigd." Hierbij intusschen ontstond de moeilijkheid, dat zulke doctorale graden konden verleend zijn nog voor de aanwijzing door de Universiteit was verkregen. Daar dit niet de bedoeling was, is het bezwaar ondervangen door te lezen: „verkregen .... aan eene universiteit, die ten aanzien van dien doctoralen graad, toen hij verleend werd, gelijke rechten had als de Rijks-universiteit". Dan is het oogenblik aangeduid, waarop een door een bijzondere Universiteit verleende doctorale graad die bevoegdheid geeft.

N°. XXII strekt om eene belofte, gegeven aan den heer van Karnebeek, te vervullen, door te bepalen dat de machtiging voor het verleenen van een doctoraat *honoris causa*, niet in het generaal, maar in elk bijzonder geval zal zijn vereischt.

En eindelijk n°. XXVII. De overgangsbepaling is voorgesteld door den geachten afgevaardigde, den heer Röell, op instigatie van den geachten afgevaardigde dr. Nolens. Er was bepaald dat niet alleen het verleenen van subsidie, maar ook elke andere onderstand zou moeten worden afgetrokken van een eventueel Rijkssubsidie. Daar intusschen uitkeering en onderstand ook kan bestaan in het gebruik geven van een gebouw, dat dan niet wordt uitgekeerd, wordt voorgesteld om te lezen: uitgekeerd of verleend. In de tweede plaats, wijl dit geen geldelijke bijdrage zou zijn, wordt voorgesteld in te lasschen: „of de geschatte waarde van die andere ondersteuningen".

Ik meen hiermede genoegzaam te hebben toegelicht de op zichzelf weinig beteekenende wijzigingen; de overige komen mij voor in het geheel geen toelichting te behoeven.

De **Voorzitter**: Ik maak opmerkzaam, dat er nog eenige schrijffouten zijn overgebleven in de Nota van Wijzigingen.

In n°. XV staat: „In art. 107*bb*, derde lid, tweeden en derden regel"; dit moet zijn: eersten en tweeden regel.

In n°. XX staat: „In artikel 107*mm*, tweeden regel"; dit moet zijn: tweeden en derden regel.

Verder staat daar: „bijzondere universiteiten, vermeld in": dit moet zijn: „van bijzondere universiteiten, vermeld in.

Daar de wijzigingen door de Regeering zijn voorgesteld in overleg met de Commissie van Voorbereiding, meen ik, dat de Commissie geen bezwaar heeft tegen die wijzigingen.

Ik stel nu voor de wijzigingen en bloc aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

Ik geef thans het woord aan den heer Schokking. Evenals bij vorige gelegenheden, meen ik, dat het toegelaten kan worden, dat een lid zijn stem motiveert. Ik hoop echter, dat dit zal geschieden, ook evenals vroeger, in zeer korte bewoordingen.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Geroepen tot een beslissing over dit wetsontwerp, blijf ik het ernstig betreuren, met het oog op den aard van het daarbij betrokken onderwerp, dat de Regeering gemeend heeft een partieele herziening te moeten voorstellen op een oogenblik, dat een algeheele herziening van het hooger onderwijs wordt voorbereid, en zonder dat van een ook maar eenigermate algemeen erkende urgentie van deze bepaalde partieele herziening gebleken was.

Terwijl ik daarom mijnerzijds tegen de indiening van het wetsontwerp in dezen vorm mijn vroeger uitgesproken protest handhaaf, heb ik mij echter thans de vraag te stellen, of daarin voldoende reden kan liggen mijn stem tegen dit wetsontwerp uit te brengen.

Ofschoon het ongewenscht oordeelende, om andere dan in zeer bijzondere gevallen een wetsontwerp af te keuren, voornamelijk op gronden buiten den eigenlijken inhoud van een wetsontwerp gelegen, zou ik daartoe in dit geval zijn overgegaan, ware het niet, dat aan de daaraan ontleende bezwaren niet geheel, maar toch ten deele in den loop der behandeling is te gemoet gekomen. Hierbij heb ik inzonderheid op het oog de nadrukkelijke ontkenning van de Regeering bij monde van den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat de beteekenis van deze wetsvoordracht gelegen zou zijn in de noodzakelijke tegenstelling van openbare en bijzondere Universiteiten als van ongeloovige en geloovige inrichtingen van hooger onderwijs.

En voorts de besliste verklaring, dat de Regeering bereid is te bevorderen, dat de tegenwoordige regeling van de faculteit der godgeleerdheid aan de Rijk-universiteiten, vervangen worde door een die in echten zin faculteit der godgeleerdheid is.

In het vertrouwen, dat de Regeering een bevredigende oplossing, bepaaldelijk van deze laatste quaestie, spoedig zal voorbereiden, en met het oog op hetgeen het wetsontwerp bevat, dat mijn volle instemming heeft, zal ik mijn stem voor het wetsontwerp uitbrengen.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Heemskerk, voorzitter der Commissie van Voorbereiding, om haar zienswijze mede te deelen omtrent het wetsontwerp, zooals het thans voor ons ligt.

De heer **Heemskerk**, *voorzitter der Commissie van Voorbereiding*: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid van de Commissie van Voorbereiding is overtuigd, dat het wetsontwerp strekt tot bevordering van de ontwikkeling, zoowel van het openbaar als van het bijzonder hooger onderwijs, en voldoende waarborgen biedt en raadt derhalve de Kamer, in het belang des lands en van het hooger onderwijs, de aanneming aan; de minderheid acht de belangen van den Staat en het hooger onderwijs door de in het wetsontwerp opgenomen bepalingen niet voldoende gewaarborgd en ontraadt daarom de aanneming.

Het wetsontwerp tot *wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het hooger onderwijs* wordt in stemming gebracht en met 56 tegen 41 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Schokking, van Vliet, Nolens, Brummelkamp, Krap, Travaglino, Lucasse, van den Berch van Heemstede, Kolkman, de Waal Malefijt, Bijleveld, van Sasse van Ysselt, Duymaer van Twist, van Idsinga, de Ridder, van Wassenaer van Catwijck, Michiels van Verduynen, de Ram, van der Kun, de Vries, Aalberse, van Limburg Stirum, Sluis, de Stuers, Staalman, Beckers, van den Heuvel, Mutsaers, Janssen, Raymakers, van der Borch van Verwolde, Friesen, Merckelbach, van Asch van Wijck, van Löben Sels, van Nispen tot Sevenaer, van Wichen, Talma, van Dedem, Pompe van Meerdervoort, de Savornin Lohman, van Veen, van Vlijmen, Arts, Okma, Bolsius, Brants, Heemskerk, van Bylandt, van de Velde, van Heemstra, van Alphen, Fruytier, Passtoors, Seret en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Verhey, ter Laan, van Gijn, Pijnacker Hordijk, Röell, Troelstra, Drucker, Schaper, den Tex, Hugenholtz, Melchers, Nolting, Lieftinck, de Klerk, Rink, Ketelaar, van der Zwaag, Helsdingen, Smidt, van Karnebeek, Ferf, van Styrum, Smeenge, de Visser, Cremer, Dolk, Bos, Goeman Borgesius, Tydeman, Hennequin, Hubrecht, Zijlma, van Kol, Goekoop, Roessingh, Willinge, van Foreest, de Boer, van der Vlugt, Mees en Fock.

II. De eindstemming over het wetsontwerp tot AANVULLING VAN DE WET OP DE VERMOGENSBELASTING. (20)

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Door de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp betreffende het gebruik van motorrijtuigen (14) is voorgesteld naar aanleiding van de Memorie van Antwoord en het gewijzigde wetsontwerp een tweede afdeelingsonderzoek te doen plaats hebben. Ik stel voor daartoe te besluiten.

Overeenkomstig het voorstel des Voorzitters wordt besloten.

Tevens heb ik de eer mede te deelen, dat het mijn voornemen is de Kamer bijeen te roepen tegen Dinsdag 19 April a.s., des namiddags te half twee uur. Alsdan zal aan de orde zijn de trekking der afdeelingen.

Tevens hoop ik dien dag aan de Kamer te kunnen mededeelen een besluit van de alsdan te benoemen Centrale afdeeling, om den volgenden dag over te gaan tot het onderzoek in de afdeelingen van het wetsontwerp tot wijziging van de rechtspleging bij de land- en zeemacht en het tweede onderzoek van het wetsontwerp betreffende de motorrijtuigen en om na dit sectieonderzoek aan de orde te stellen de behandeling van de gereed zijnde wetsontwerpen, speciaal het wetsontwerp betreffende de Drankwet; ik vermoed tegen den 21sten of 22sten April.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**, *lid van de Commissie voor de Verzoekschriften*, brengt, namens deze, de volgende verslagen uit:

I. In handen uwer Commissie is gesteld een adres van den voorzitter en secretaris van „het Nederlandsch Comité voor algemeen kiesrecht", bestaande uit verschillende vereenigingen, domicilie kiezende te Amsterdam.

Adressanten zijn van oordeel, op gronden in een bijgevoegde memorie van toelichting ontwikkeld, dat invoering van algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen wenschelijk is. Derhalve verzoeken zij aan uw Kamer uw medewerking te verleenen, dat de ingediende wetsontwerpen tot Grondwetsherziening zoo spoedig mogelijk aan de orde worden gesteld.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

II. In handen uwer Commissie is gesteld een adres van Willem Jan Hendrik Feber, gepensionneerd kapitein der infanterie, reserve-kapitein bij het zesde regiment infanterie, wonende te Breda.

Adressant geeft te kennen, dat hij bij Koninklijk besluit van 18 April 1903 n°. 50, ingevolge punt 6 van art. 2 der Pensioenwet voor de landmacht 1902, met ingang van 16 April te

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften.

voren is op pensioen gesteld en het bedrag van zijn pensioen is bepaald op f 837 's jaars.

Adressant zegt, dat dit besluit te zijner kennis is gebracht den 27sten April daaraanvolgende en hem is bevolen den 28sten April het bevel over zijn compagnie over te dragen.

Adressant wijst er op, dat hij aldus tot en met 23 April in werkelijken dienst is geweest, maar dat hem traktement is uitbetaald tot en met 15 April, terwijl hij aanspraak had op traktement gedurende den tijd van zijn werkelijken dienst. Daar adressant over dien tijd zijn pensioen heeft ontvangen, heeft hij dus minder ontvangen dan waarop hij, naar zijn meening, recht had. Adressant betoogt voorts, dat hierdoor een onjuist pensioenbedrag voor hem is vastgesteld, daar de dagen van 15—28 April, gedurende welke hij in werkelijken dienst was, niet zijn medegerekend.

Adressant heeft zich daarop bij adres gewend tot den Minister van Oorlog met verzoek, hem het, naar zijn meening, te weinig betaalde traktement alsnog te doen uitbetalen Op dit verzoek is afwijzend beschikt.

Adressant wendt zich nu tot uw Kamer met verzoek, de wenschelijkheid te overwegen, om een pensionneering nimmer vroeger te doen ingaan dan met den dag na dien, waarop het betrokken Koninklijk besluit ter kennis van den belanghebbende wordt gebracht en aan hem, requestrant, recht te laten wedervaren.

Uw Commissie is van oordeel, dat uit de overgelegde stukken niet blijkt, waarom de dagen van 15 tot en met 28 April 1903, gedurende welke adressant in werkelijken dienst was, voor de berekening van zijn traktement en diensvolgens ook voor de vaststelling van zijn pensioen *niet* in aanmerking zijn genomen en heeft mitsdien de eer voor te stellen, dit adres te verzenden naar Zijn Excellentie den Minister van Staat, Minister van Oorlog, met verzoek om inlichtingen.

III. In handen uwer Commissie is gesteld een adres van H. Brouwer en 31 anderen, inwoners van Hilversum en omstreken.

Adressanten wenden zich tot nw Kamer, onder verwijzing naar een vroeger bij haar ingekomen adres, en verzoeken haar het ontwerp tot herziening der Drankwet zoo spoedig mogelijk in behandeling te willen nemen.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen, dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De **Voorzitter** deelt nog mede, dat het verslag gereed is over het voorstel van wet van den heer van Raalte c. s., tot wijziging der bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende het getuigenverhoor (23).

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

De openbare vergadering wordt verdaagd tot Dinsdag 19 April aanstaande, des namiddags te 1½ uur.

VERBETERINGEN.

In de redevoeringen van den heer *de Klerk*:

bladz. 650, kol. 1, reg. 14 v. b., staat: wanneer; lees: mannen;

aldaar, reg. 15 v. b., staat: de la Sousaye; lees: de la Saussaye.

In het verslag van den heer *Fock*:

bladz. 1613, kol. 2, reg. 10 v. b., staat: Brato di Ningrit; lees: Broto di Ningrat;

aldaar, reg. 22 v. o., staat: Jan Hendrik Leen; lees: Jan Hendrik Zeën;

bladz. 1614, kol. 1, reg. 30 v. o., staat: Charles Lognier; lees: Charles Lagnier;

aldaar, kol. 2, reg. 9 v. b., staat: f 78; lees: f 75;

aldaar, reg. 11 v. b., staat: f 10,75; lees: f 18,75;

aldaar, reg. 22 v. b.. staat: beslissing; lees: beslissingen;

aldaar, reg. 10 v. o., staat: verdiend; lees: verdiende;

aldaar, reg. 4 v. o., staat: Donners; lees: Donner;

bladz. 1615, kol. 1, reg. 25 v. b., staat: G. Massink; lees: A. Massink;

aldaar, reg. 28 v. o., staat: directeur in 's Lands plantentuin; lees: directeur van 's Lands plantentuin;

aldaar, reg. 26 v. o., staat: diens; lees: dien;

aldaar, kol. 2, reg. 20 v. b., staat: 3 Maart 1897; lees: 3 Maart 1899.

In het verslag van den heer *van Veen*:

bladz. 1616, kol. 1, reg 16 v. b., staat: heeft de eer; lees: heeft de eer nw vergadering voor te stellen;

aldaar, reg. 13 v. o., staat: onderzocht; lees: onderricht;

aldaar, reg. 1 v. o., staat: heeft de eer dat; lees: heeft de eer uw vergadering voor te stellen dit;

aldaar, kol. 2, reg. 1 v. b., staat: afschrift te zenden; lees: afdruk van dit verslag te zenden;

aldaar, reg 26 v. b., de woorden „en gesloten" moeten vervallen;

aldaar, reg 11 v. o., na de woorden: geschieden en; te lezen: is van oordeel dat adressant.

In de redevoering van den heer *van Raalte*:

bladz. 1617, kol. 1, reg. 8 v. o., staat: door de gemeentebesturen; lees: tegenover de gemeentebesturen;

bladz. 1618, kol. 1, reg. 17 v. b., staat: als gelden; lees: al gelden.

70ste VERGADERING — 19 APRIL 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

70ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 19 APRIL 1904.

(GEOPEND TE 2 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. geloofsbrief; 3°. wetsontwerpen; 4°. Koninklijke besluiten; 5°. Regeeringsbescheiden; 6°. verzoekschriften; 7°. verklaringen van adhaesie; 8°. missives; 9°. boekwerken. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs voor wetontwerpen. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Verslag uitgebracht over geloofsbrief. — Beëediging en toelating van den heer mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen, als lid der Kamer. — Trekking der afdeelingen. — Mededeeling van de benoeming van voorzitters en tweede-voorzitters der afdeelingen. — Regeling van de orde van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 76 leden, te weten de heeren:

Talma, Brants, van Heemstra, van der Borch van Verwolde, van Vliet, van Wichen, van Wassenaer van Catwijck, Krap, Merckelbach, Nolens, Lieftinck, Kolkman, de Waal Malefijt, Mutsaers, Seret, Goeman Borgesius, Röell, Friesen, Drucker, Hubrecht, Okma, van Foreest, Sluis, Rink, Bijleveld, Ferf, van Alphen, de Klerk, Arts, van Vlijmen, Cremer, Pompe van Meerdervoort, Fock, van den Heuvel, van de Velde, van Styrum, Troelstra, Mees, Raymakers, Roessingh, Schaper, van den Berch van Heemstede, Smidt, Bos, van Dedem, Travaglino, van der Kun, Verhey, Bolsius, Janssen, Beckers, van Löben Sels, Dolk, van Nispen tot Sevenaer, van Raalte, van Veen, Lucasse, Melchers, den Tex, Michiels van Verduynen, van Gijn, Brummelkamp, van der Vlugt, ter Laan, van Asch van Wijck, de Ram, Duymaer van Twist, Smeenge, Aalberse, Hugenholtz, Nolting, van Karnebeek, de Vries, Ketelaar en van Wijnbergen.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren de Stuers, de Savornin Lohman en van Bylandt, wegens verblijf in het buitenland, gedurende de eerstvolgende dagen; van den heer Schokking, om dezelfde reden deze week; van den heer Marchant voorshands door familieomstandigheden; van den heer de Ridder wegens ambtsbezigheden; van den heer van Idsinga ook morgen; van de heeren van Kol en Tydeman.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de geloofsbrief met bijbehoorende stukken van het nieuw gekozen lid in het kiesdistrict Elst, den heer mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen.

Deze stukken worden in handen gesteld van eene Commissie; tot leden dier Commissie worden door den Voorzitter benoemd de heeren de Waal Malefijt, Drucker en van Nispen tot Sevenaer;

3°. drie Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

toekenning van de hoedanigheid van wettig betaalmiddel aan de biljetten der Nederlandsche Bank;

verhooging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904;

toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van een spoorweg van Lichtenvoorde—Groenlo naar Zeddam.

Deze stukken zullen, voor zoover dit niet reeds is geschied, worden gedrukt en rondgedeeld; de wetsontwerpen zullen naar de afdeelingen verzonden worden;

4°. de volgende Koninklijke besluiten:

een, van 31 Maart 1904 n°. 58, houdende benoeming van dr. J. Coert, consulteerend arts te 's Gravenhage, tot lid van den Pensioenraad voor burgerlijke ambtenaren;

een, van den 2den April 1904 n°. 45, houdende machtiging op den Voorzitter der Kamer tot beëediging van het nieuw benoemde lid, den heer mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen.

Deze besluiten worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende Regeeringsbescheiden, ingezonden bij missives:

a. van den Minister van Binnenlandsche Zaken, ten geleide van het verslag van den toestand der Rijks-academie van Beeldende Kunsten in het jaar 1903.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld;

b. van den Minister van Financiën ten geleide van zes opgaven over 1903, betreffende den verkoop en de ruilingen van domeinen, den afkoop van domaniale tienden, domaniale grondrenten en eeuwigdurende erfpachten en dadingen omtrent domaniale zaken;

c. van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, ten geleide van vijf opgaven over 1903, betreffende onder zijn Departement ressorteerende domeinen, als: publieke en onderhandsche verkoopingen, afkoop van domaniale tienden, grondrenten en eeuwigdurende erfpachten en ruilingen.

De stukken onder *b* en *c* zullen niet worden gedrukt en rondgedeeld, maar ter griffie nedergelegd ter inzage van de leden;

d. van den Minister van Marine, ten geleide van gerechtelijke statistische gegevens omtrent het personeel der Duitsche en Italiaansche marine en van een sterkte-opgave van het personeel der Fransche zeemacht over het jaar 1902;

De missive is reeds gedrukt en rondgedeeld, terwijl de bescheiden ter griffie zijn nedergelegd ter inzage van de leden;

6°. de volgende verzoekschriften:

zeventien, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

H. P. Lefébure en anderen, allen bestuurderessen, correspondenten of adviseurs der Nederlandsche Roomsch-Katholieke Vereeniging tot bescherming van meisjes;

het bestuur van den Provincialen Bond van Kruisverbonden in Limburg, gevestigd te Maastricht;

Mededeeling van ingekomen stukken.

het bestuur van de Vereeniging „Onderling Belang" te 's Gravenhage;

den voorzitter en den secretaris van de door den „Volksbond, vereeniging tegen drankmisbruik" ingestelde commissie voor Drankwet-actie;

den Frieschen Bond van hotel-, café- en sociëteithouders, gevestigd te Leeuwarden;

het bestuur der Vereeniging van eigenaren van huizen met vergunning, te Amsterdam;

den voorzitter en den secretaris van het bestuur der Predikanten-Geheelonthouders-Vereeniging;

den Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente te Doorn;

J. van den Akker, voorzitter en anderen, leden van het R.-K. Kruisverbond der gemeente Millingen (Gelderland);

P. v. d. Meulen en zes anderen, te zamen vormende het door en uit eene vergadering van drankbestrijders van elke richting, zoo op politiek en godsdienstig als op drankbestrijdingsgebied, gekozen „Uitvoerend Drankwet-comité" te Amsterdam;

M. van Zanten en vijf anderen, namens het Drankwet-comité, gevormd uit den Bond van distillateurs en den Bond van likeurstokers in Nederland:

het dagelijksch bestuur van den Nederlandsche Hotelhoudersbond, te Amsterdam:

de Vereeniging tot behartiging der stoomvaartbelangen in Nederland;

de Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam;

P. v. d. Meulen te Heerenveen en Th. W. v. d. Woude te Amsterdam, als voorzitter en secretaris van het „Uitvoerend Drankwet-comité";

het dagel. bestuur der Vereeniging „Vergunning" te Amsterdam;

het hoofdbestuur der Nederl. Onderwijzers Propaganda-club voor drankbestrijding;

vijf, betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van:

het bestuur van den Provincialen Bond van Kruisverbonden in Limburg, gevestigd te Maastricht;

den voorzitter en den secretaris der afd. Amsterdam van den Bond van Nederlandsche Boekverkoopersbedienden;

den voorzitter en den secretaris van den Nederlandschen Bond van Confectiebedienden;

den voorzitter en den secretaris der Protestantsch-Christelijke Winkel- en Magazijnbediendenvereeniging, te Leiden;

den president en den secretaris van den Bond van Smedenpatroons in Nederland, gevestigd te Amsterdam;

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van:

wed. W. Wieffering e. a., allen handelaren in binnenlandschen en buitenlandschen honig, te Amsterdam en te Rotterdam;

A. Bolsius e. a., allen bijenwasbleekers in Nederland;

vier en veertig, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke Pensioenwet, enz., van:

de afdeelingen Sappemeer, Zwijndrecht en omstreken, Hoogeland, Terneuzen, Ede, Hardenbergh, Oosthuizen, Schoonhoven en omstreken, Wijmbritseradeel, Edam, Finsterwold, Waterland, Ruurlo, Appingedam—Delfzijl, Enschedé—Lonneker, Balk en omstreken, Oudesluis, Over-Betuwe, Heerenveen, Dalfsen, Bergum, Zierikzee, Breda en Maasdam van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap;

de besturen der afdeelingen Oostdongeradeel, Groningen, Vianen e. o., Heerde, Hoogeveen, Roswinkel e. o. Winterswijk, Goes, Noord-Beveland, de Marne, Walcheren, Texel, Innersdijk, Kollumerland, Amerongen—Veenendaal, Duiveland, Steenwijk e. o., Franeker, en Rosendaal van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap;

mejuffrouw A. H. van Wijlen, onderwijzeres aan de industrieschool voor meisjes te 's Gravenhage;

een, van S. A. ten Bokkel Huinink, predikant bij de Nederd. Herv. Gemeente te Wilp (gemeente Voorst), betrekkelijk het wetsontwerp tot onteigening voor den aanleg van eene brug over de Berkel, ter vervanging van de Scholtenbrug onder Borculo;

een, van het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond van gemeente-ambtenaren, houdende verzoek het daarheen te leiden, dat vóór of althans gelijktijdig met het tot stand komen der voorgedragen wettelijke regeling van onderwijzerspensioenen, enz., een Rijkspensioenregeling worde in het leven geroepen voor de gemeente-ambtenaren en hun weduwen en weezen;

een, van W. de Ruiter, koopman te Zwolle, ten vervolge op zijn vorig adres aan de Kamer, omtrent het niet tijdig indienen van declaratiën wegens leveringen ten behoeve van onder het Departement van Justitie ressorteerende inrichtingen;

een, van H. van Maaren, eervol ontslagen opzichter der 1ste klasse bij de kustverlichting in Nederlandsch-Indië, te Malang, houdende verzoek om pensioen;

een, van D. la Feber, gepensionneerd luitenant-kolonel der infanterie te Makassar, houdende verzoek een enquête in te stellen naar de feiten, die tot adressants ongunstige conduitebeoordeeling aanleiding hebben gegeven, en omtrent verschillende door adressant aangegeven punten, daarmede in verband staande, en om in verband met den uitslag van die enquête datgene te doen, wat de Kamer goed zal achten om het hem aangedane onrecht zooveel mogelijk te herstellen;

een, van M. G. van Dijk, echtgenoote van den korporaalhoefsmid J. A. Klein, van het depot-eskadron, 2de regiment huzaren te Haarlem, houdende verzoek haar man alsnog den bijslag op de soldij toe te kennen, ingevolge het Kon. besluit van 10 Juli 1899 n°. 39, en aan haar te vergoeden hetgeen zij van af 1 October 1899 aan woninghuur heeft moeten betalen.

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissiën van Rapporteurs of naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

een, van A. A. Hop te Breda, gewezen portier 1ste klasse der Staatsspoorwegen, houdende verzoek om pensioen;

een, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur der Vereeniging van Katholieke handels- en kantoorbedienden, St. Nicolaas, vakafdeeling der Vereeniging St. Vitus te Leeuwarden, betreffende het wetsontwerp, houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid.

Deze adressen worden, als ongezegeld, ter zijde gelegd;

een, van E. Potjer, te Groningen, importeur van geraffineerd zout en vertegenwoordiger voor Nederland van de Actien Gesellschaft Georg Egestorff's Salzwerke te Linden bij Hannover, betrekkelijk het ontwerp eener nieuwe Tariefwet, en

een, van het bestuur der Vereeniging van eigenaren van en belanghebbenden van huizen met vergunning te Zutphen betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet.

Deze adressen worden, als ongeteekend, ter zijde gelegd;

17°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsche Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en de secretaresse van de Volkskiesvereeniging te Berlikum (Friesland);

de voorzitters en de secretarissen van:

de Federatie van afdeelingen I en II der sociaal-democratische arbeiderspartij te Utrecht;

de afdeelingen Leiden en Smilde van de sociaal-democratische arbeiderspartij;

den Utrechtschen bestuurdersbond;

de afdeeling Hengelo (O) van den Bond van Nederlandsche onderwijzers;

de Volkskiesvereeniging, afdeeling S. D. A. P. te Oude Pekela;

de Vereeniging Meubelmakers-eendracht te Arnhem;

de Schildersgezellenvereeniging „Door Eendracht Sterk", te Groningen;

den Landarbeidersbond te Noord- en Zuidhorn;

de Vereeniging fabriek-, transport- en pakhuisarbeiders te Utrecht;

de Volkskiesvereeniging te Oldeberkoop;

b. aan het adres van het bestuur der Pensioenvereeniging betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz. van:

het bestuur der Broederschap van commiezen der telegraphie en der posterijen en telegraphie, te Amsterdam;

H. Baptist, directeur van het post- en telegraafkantoor te de Bildt en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

J. Nagtegaal, Rijksontvanger te Groesbeek en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

R. Hiemstra, kommies bij 's Rijks belastingen te Gent en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

van Haeften, ontvanger der invoerrechten en accijnzen te Nijmegen en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

A. Brink, Rijksklerk ter registratie te Winschoten en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

E. van der Wal, post- en telegraafdirecteur te Gorredijk en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. J. Kok, Rijksontvanger te Middelharnis en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Bodenhausen, inspecteur der directe belastingen enz. te Enschedé en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

P. Klaasen, commies der telegraphie te Enschedé en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

J. Kotkamp, brieven- en telegrambesteller te Hengelo en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

S. Trip, inspecteur der directe belastingen te Delft, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

P. J. A. Brands, directeur van de gevangenissen te 's Hertogenbosch en andere burgerlijke ambtenaren als voren;

A. van Thiel, ontvanger der directe belastingen te 's Hertogenbosch en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

C. J. J. Daniëls, hoofdcommies ter prov. griffie van Noordbrabant, te 's Hertogenbosch en andere burgerlijke ambtenaren als voren;

J. A. Feickens, commies der posterijen te 's Hertogenbosch en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Beins, directeur van het post- en telegraafkantoor te Weert en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

A. Kanters, kantonnier te Nederweert en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

F. Leo de Leeuw, secretaris-penningmeester van het bestuur der visscherijen op de Schelde en Zeeuwsche Stroomen, te Bergen op Zoom, en andere burgerlijke ambtenaren als voren;

c. aan het adres van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der Burgerlijke Pensioenwet, van:

de afdeelingen Hellevoetsluis en omstreken, Grijpskerk, Nieuw-Amsterdam e. o., Zwaagdijk, Ooststellingwerf, Noorderdeel, Baarderadeel, Westdongeradeel, Scheemda—Midwolda, Sleen, Olst—Wijhe, Marum, Arnhem e. o. en Beemster van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap;

de besturen van de afdeelingen Vledder, Gendringen, Nieuwolda—Termunten, Woerden en Naarden van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap:

d. aan het adres van den Bond van Landarbeiders, betrekkelijk opneming van de landarbeiders in de Ongevallenwet van: den voorzitter en den secretaris van den Landarbeidersbond te Noord- en Zuidhorn;

e. aan het adres, ten vorigen jare ingediend door eenige gemeentebesturen en waterschappen in de provincie Utrecht, betrekkelijk het nemen van maatregelen tegen den overlast van rivierwater in de Vechtstreek, van:

de gemeentebesturen van Weesp en Muiden en de besturen van den Bloemendaler polder, den Nieuwen Keverdijkschen polder, en den Aetsveldschen polder, alle gelegen in de provincie Noordholland.

Deze verklaringen van adhaesie worden voor kennisgeving aangenomen;

8°. de volgende missives:

twee, van den voorzitter en den secretaris van den Utrechtschen Bestuurdersbond en van den voorzitter en den secretaris van de Federatie van afdeelingen I en II der sociaal-democratische arbeiderspartij te Utrecht, waarbij zij hun volle instemming betuigen met het voorstel tot regeling van de samenstelling van scheidsgerechten voor gemeentewerklieden, aangenomen op het jongste congres van den Bond van Nederlandsche Gemeentewerklieden;

een, van K. Schraver, gepensionneerd 1ste-luitenant, plaatselijk adjudant te Rotterdam, houdende beschouwingen over de wenschelijkheid van het aanwezig zijn in alle ziekeninrichtingen van toestellen om met behulp van X-stralen te kunnen photographeeren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

een, van W. J. Heynen, gepasporteerd sergeant-tamboer aan de Koninklijke Militaire Academie, wonende te Rotterdam, houdende nadere toelichting op zijn adres aan de Kamer, ingekomen in de vergadering van 24 Maart j.l.

Deze missive zal worden gevoegd bij het bedoelde adres;

9°. de volgende boekwerken:

van den Minister van Marine:

het nieuwe Reglement voor de opleiding van adspirant-machinisten bij de Koninklijke Marine, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 10 Maart 1904 n°. 30;

aanvullingsblad n°. 2 op het Huishoudelijk Reglement voor het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord;

van het Departement van Marine, afd. Hydrographie: de Beschrijving der Nederlandsche Zeegaten, deel 1: Zeegat van Vlissingen en Schelde;

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: n°. 1 der „Verslagen en Mededeelingen" van de afdeeling Landbouw, Jaargang 1904, behelzende eene beschrijving der boterproductie en botercontrôle in ons land;

van den Minister van Koloniën:

de 8e jaargang (1904) van den Post- en Telegraafgids voor Nederlandsch-Indië;

het in 1886 uitgebrachte rapport nopens de vischvijvers op Java en Madoera;

de op het Topographisch Bureau te Batavia vervaardigde bladen VI—VIII van de voorloopige kaart van Tapa Toean (Westkust van Atjeh) op de schaal van 1: 40 000;

van den directeur van het Pensioenfonds voor weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren: een rapport nopens pensionneerings-, sterfte- en ontslagkansen van in dienst zijnde mannelijke burgerlijke ambtenaren, benevens sterftekansen van gepensionneerde mannelijke burgerlijke ambtenaren, bewerkt bij het bureau Wiskunde en Statistiek van het Pensioenfonds voor weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren;

van de Kamer van koophandel en fabrieken te Middelburg: haar verslag over 1903;

van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen: het IIIde deel van P. J. F. Louw, De Java-Oorlog van 1825—1830;

van jhr. L. C. van Panhuys, de volgende overdrukken uit het Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap:

aankondiging van H. van Kol's „Naar de Antillen";

Land en Volk van Suriname;

„Arbeidsduur in Nederland". Rapport eener enquête gehouden door de sociaal-democratische studieclub;

„Vrij Hooger Onderwijs" door F. H.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

B. dat door de afdeelingen benoemd zijn tot rapporteurs voor de wetsontwerpen:

goedkeuring van een contract met de naamlooze vennootschap „de Koninklijke West-Indische Maildienst" (**142**);

bekrachtiging eener overeenkomst betreffende aanleg en exploitatie van een spoorweg Eindhoven—Weert (**152**);

onteigening voor een spoorweg Tiel—Culenborg (**150**);

de heeren van Wassenaer van Catwijck, Fock, Hubrecht, van Alphen (voorzitter) en van den Heuvel;

verhooging en wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1904 (**145**);

aanvulling en verhooging van hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting voor 1904 (**146**);

verhooging van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1904 (**149**);

naturalisatie van F. H. Niehüser e. a. (**154**);

de heeren van Limburg Stirum, Brummelkamp, Sluis, Michiels van Verduynen (voorzitter) en van Wichen;

wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent huur van dienstboden en werklieden, enz. (**137**);

de heeren Janssen, van Nispen tot Sevenaer, Talma, Drucker (voorzitter) en de Vries;

C. dat de verslagen gereed zijn over de wetsontwerpen:

goedkeuring van een contract met de naamlooze vennootschap „de Koninklijke West-Indische Maildienst", wegens het uitvoeren van eene vaart van Amsterdam naar Paramaribo en Curaçao en terug (**142**);

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Tiel naar Culenborg (**150**);

naturalisatie van F. H. Niehüser en zes anderen (**154**).

Deze verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! Door de Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot herziening van de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 97) houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz. is omtrent een aantal in hare handen gestelde adressen betrekkelijk dat wetsontwerp een verslag opgemaakt, dat reeds is gedrukt en aan de leden der Kamer rondgedeeld.

Als conclusie van haar verslag heeft de Commissie de eer voor te stellen al de in dat verslag vermelde adressen ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De heer **de Waal Malefijt** brengt het volgende verslag uit:

De Commissie in wier handen is gesteld de geloofsbrief van den heer mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen, heeft de eer het volgende te rapporteeren.

Uit het afschrift van het proces-verbaal omtrent de candidaatstelling in het kiesdistrict Elst op 30 Maart 1904 blijkt dat de heer mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen alleen is candidaat gesteld, waarop genoemde heer verklaard is te zijn benoemd tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Uit de overgelegde stukken blijkt voorts, dat de heer van Wijnbergen geen openbare betrekking bekleedt, die onvereenigbaar is met het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dat hij Nederlander is en den vereischten leeftijd heeft bereikt.

Uw Commissie heeft derhalve de eer voor te stellen den heer mr. A. I. M. J. baron van Wijnbergen als lid der Kamer toe te laten, nadat hij de voorgeschreven eeden of beloften zal hebben afgelegd.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Daar de heer van Wijnbergen in het gebouw der Kamer aanwezig is, verzoek ik den heer griffier hem te willen binnenleiden.

De heer **van Wijnbergen**, door den griffier binnengeleid, legt de bij de Grondwet voorgeschreven eeden in handen des Voorzitters af.

De **Voorzitter**: Ik wensch den heer van Wijnbergen geluk met zijn benoeming en verzoek hem in ons midden plaats te nemen.

De vergadering gaat over tot de trekking der afdeelingen.

De uitslag daarvan is, dat zullen behooren:

tot de eerste afdeeling, de heeren Lieftinck, Okma, van Veen, Smeenge, van Alphen, Marchant, Tydeman, van Bylandt, van Karnebeek, Röell, de Waal Malefijt, Sluis, Bijleveld, Passtoors, Verhey, Krap, van der Borch van Verwolde, Arts, van den Heuvel en Nolens;

tot de tweede afdeeling, de heeren Smidt, Schokking, Talma, Duymaer van Twist, Aalberse, van Kol, Goeman Borgesius, Brants, Troelstra, Cremer, Nolting, van Idsinga, Mees, Goekoop, Dolk, Pijnacker Hordijk, Seret, van den Berch van Heemstede en van der Kun;

tot de derde afdeeling, de heeren ter Laan, Zijlma, Schaper, Willinge, Roessingh, Melchers, van der Zwaag, Hugenholtz, Kolkman, van Heemstra, van Foreest, Staalman, de Boer, van Wassenaer van Catwijck, Hennequin, Pompe van Meerdervoort, Beckers, Bolsius, Friesen en van Sasse van Ysselt;

tot de vierde afdeeling, de heeren van Dedem, van Vliet,

Rink, van Nispen tot Sevenaer, van Asch van Wijck, Ferf, Hubrecht, de Visser, den Tex, Heemskerk, van Styrum, van der Vlugt, de Vries, de Klerk, van Raalte, van Löben Sels, de Savornin Lohman, Michiels van Verduynen, Mutsaers en de Stuers;

tot de vijfde afdeeling, de heeren Drucker, Bos, Helsdingen, van Wijnbergen, Travaglino, de Ridder, Ketelaar, van Wichen, van de Velde, Brummelkamp, van Limburg Stirum, Fock, van Gijn, Lucasse, Fruytier, de Ram, Raymakers, Janssen, Merckelbach en van Vlijmen.

De **Voorzitter**: Ik noodig de leden uit naar de afdeelingen zich te begeven tot het benoemen van voorzitters en tweede-voorzitters.

De vergadering wordt geschorst en na eenigen tijd hervat.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen:

1°. dat door de afdeelingen zijn gekozen:

tot voorzitters, de heeren van Alphen, Goeman Borgesius, Pompe van Meerdervoort, van Dedem en van Vlijmen;

tot tweede-voorzitters, de heeren Nolens, Seret, Bolsius, Michiels van Verduynen en Lucasse;

2°. dat door de centrale afdeeling besloten is morgen in de afdeelingen te doen onderzoeken de volgende wetsontwerpen:

verklaring van het algemeen nut der onteigening voor het maken van bovengrondsche werken ten behoeve van de mijn, bij Koninklijk besluit van 3 Januari 1903 (*Staatsblad* n°. 4) voor ontginning van Staatswege aangewezen (Staatsmijn B), daaronder begrepen de aanleg van een spoorwegaansluiting aan den ontworpen zijtak van Heerlen naar de mijn Carl van den spoorweg Sittard – Herzogenrath (**160**);

toekenning van de hoedanigheid van wettig betaalmiddel aan de biljetten der Nederlandsche bank (**164**);

verhooging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**167**);

wijziging van de regtspleging bij de landmagt en van die bij de zeemagt, alsmede van de provisioneele instructie voor het Hoog Militair Geregtshof (**156**).

Ik heb de eer voor te stellen aanstaanden Donderdag te elf uren een openbare vergadering te houden en alsdan aan de orde te stellen de volgende wetsontwerpen:

naturalisatie van F. H. Niehüser en zes anderen (**154**);

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Tiel naar Culenborg (**150**);

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor den aanleg van een brug met opritten over de rivier de Berkel, ter vervanging van de Scholtenbrug onder Borculo (**127**);

goedkeuring van een contract met de naamlooze vennootschap „de Koninklijke West-Indische Maildienst" wegens het uitvoeren van een vaart van Amsterdam naar Paramaribo en Curaçao en terug (**142**).

Daartoe wordt besloten.

Het wetsontwerp tot wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1904, maatregelen in het belang van den landbouw in Nederlandsch-Indië (**138**) kan nog niet aan de orde worden gesteld, omdat over dat wetsontwerp nog geen verslag is uitgebracht.

Na afloop van de openbare behandeling der zooeven genoemde wetsontwerpen, wat waarschijnlijk zal zijn tegen den middag, zal in de afdeelingen, zooals die voor Mei 1903 waren samengesteld, voor de tweede maal worden onderzocht het wetsontwerp ter bevordering van de vrijheid en veiligheid der wegen in verband met het verbruik van motorrijtuigen (**14**).

In verband met dat tweede onderzoek van het genoemde wetsontwerp in de afdeelingen, moeten voor de heeren van Wijnbergen en Beckers, die na het eerste onderzoek als lid hebben zitting genomen, de afdeelingen worden aangewezen waartoe zij zullen behooren.
Beide heeren zullen voor dat onderzoek behooren tot de vierde afdeeling, waarin hunne voorgangers zitting hadden.

Voorts heb ik de eer voor te stellen a. s. Vrijdag des voormiddags te elf uur de openbare beraadslaging aan te vangen over het wetsontwerp herziening van de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 97), houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling van openbare dronkenschap, zooals die wet is gewijzigd bij de wetten van 23 April 1884 (*Staatsblad* n°. 54), 16 April 1885 (*Staatsblad* n°. 54), 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64), bij art. 2 van de wet van 31 December 1887 (*Staatsblad* n°. 265) en bij de wet van 27 April 1901 (*Staatsblad* n°. 85) (**83**).

Daartoe wordt besloten.

Mochten onverhoopt de werkzaamheden der afdeelingen Donderdag-namiddag langer duren dan ik meen te mogen onderstellen, dan zal eenige wijziging in de orde van werkzaamheden noodig kunnen zijn.

Ten slotte heb ik de eer mede te deelen, dat, de Centrale Afdeeling besloten heeft, dat na afdoening in openbare vergadering van de aan de orde gestelde wetsontwerpen, tot de voorstellen die dan in de afdeelingen zullen worden onderzocht, zullen behooren de voorstellen tot herziening der Grondwet van de heeren Drucker c. s. en van de heeren Troelstra c. s.

De vergadering wordt gesloten.

71ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 21 APRIL 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. missive. — Behandeling en aanneming van wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 60 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, de Boer, Janssen, Beekers, van Gijn, Friesen, Merckelbach, Rink, Bolsius, Arts, Seret, Kolkman, Ferf, Brants, Pompe van Meerdervoort, van Alphen, van Vlijmen, Mees, Fock, Verhey, Goeman Borgesius, van de Velde, Sluis, van Raalte, Hubrecht, den Tex, van der Borch van Verwolde, Dolk, Talma, van der Vlugt, Zijlma, Smidt, Roessingh, de Ram, van Wichen, van Sasse van Ysselt, Okma, Raymakers, van Nispen tot Sevenaer, ter Laan, Krap, van Löben Sels, van Wijnbergen, Travaglino, van Wassenaer van Catwijck, Nolens, Tydeman, Cremer, Michiels van Verduynen, Schaper, van Dedem, Drucker, Aalberse, Melchers, van Veen, Bos, Heemskerk, Duymaer van Twist en Passtoors,

en de heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van de heeren Willinge en van Asch van Wijck, beide ook morgen, de laatste wegens ambtsbezigheden; van den heer van Idsinga, wegens ongesteldheid; van den heer Pijnacker Hordijk, wegens verblijf in het buitenland tot herstel van gezondheid; van den heer Helsdingen, wegens ongunstigen gezondheidstoestand, ook de eerstvolgende dagen; van den heer Nolting, wegens familie-omstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging tot afschaffing van alcoholhoudende dranken;

G. H. Vincent, voorzitter, en leden van de Vereeniging „R. K. Vriendenkring" en een aantal ingezetenen van Wamel;

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van:

de afdeelingen Zeist en omstreken en Vroomshoop en omstreken van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap;

een, betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van de voorzitters en de secretarissen van „de Rotterdamsche Broodbakkersvereeniging" en vijf andere bakkerspatroons- en gezellenvereenigingen te Rotterdam;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der Provinciale wet, van het hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Akkrum en omstreken van den Bond van Nederlandsche onderwijzers;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

H. W. Heyman, directeur van het post- en telegraafkantoor te Winterswijk, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1880 (*Staatsblad* n°. 78);

Par, inspecteur der directe belastingen te Breda, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. een missive van de Kamer van koophandel en fabrieken te Delft, waarbij zij verklaart steun te verleenen aan een tot de Kamer gericht adres betrekkelijk de nieuwe Tariefwet, van E. Potjer, te Groningen.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

I. NATURALISATIE VAN FRANZ HERMANN NIEHÜSER, GERHARD KARL BÖGGEMANN, HANS ULRICH ERNST VON HEIMBURG, JACOB HAUBRICH, JOHANN CARL CHRISTOPH SCHLICHTER, LUDWIG KARL FRIEDRICH en JOHANNES BAPTISTE TOURNOIJ (154).

De **Voorzitter**: Ik heb de eer te berichten, dat de Minister van Justitie heeft medegedeeld, dat hij onmogelijk de vergadering kan bijwonen en aan zijn ambtgenoot van Waterstaat, Handel en Nijverheid verzocht heeft hem bij de behandeling van deze wetontwerpen te vertegenwoordigen.

II. VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING TEN BEHOEVE VAN EEN SPOORWEG VAN TIEL NAAR CULENBORG (150).

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING VAN EIGENDOMMEN, NOODIG VOOR DEN AANLEG VAN EENE BRUG MET OPRITTEN OVER DE RIVIER DE BERKEL, TER VERVANGING VAN DE SCHOLTENBRUG ONDER BORCULO (127).

De heer **van Löben Sels**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot onteigening voor een brug over de Berkel ter vervanging van de Scholtenbrug onder Borculo, zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

één, dd. 11 December 1903, van S. A. ten Bokkel Huinink,

127. Onteigening van eigendommen, noodig voor den aanleg van een brug met opritten over de rivier de Berkel, ter vervanging van de Scholtenbrug onder Borculo.

predikant bij de Nederduitsch Hervormde Gemeente te Wilp (gemeente Voorst) in hoedanigheid van eigenaar en onderhoudsplichtige van die brug.

Adressant kan zich niet vereenigen met de wijze waarop in de Memorie van Toelichting van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1904 de in art. 114 uitgetrokken bijdrage aan de gemeente Borculo in de kosten van vernieuwing van de Scholtenbrug werd gemotiveerd, noch met de mededeeling dat een wetsontwerp zou worden ingediend om een onteigening van die brug ten name van de gemeente Borculo mogelijk te maken.

Adressant betoogt:

dat deze motiveering geen rekening houdt met de in zijn adres van 13 Februari 1903 aangevoerde bezwaren;

dat naar zijn oordeel de nu noodzakelijk gebleken onteigening dezer brug had behooren te geschieden op grond der wet van 14 Juli 1896 (*Staatsblad* n°. 122) houdende verklaring van het algemeen nut der onteigeningen noodig voor de Berkelverbetering;

dat een en ander oorzaak werd van een financieel, door hem te lijden nadeel, omdat bij de waardeering van zijn in 1884 nieuw gebouwde brug, niet in aanmerking genomen zal kunnen worden de toestand van 1898, maar de ontredderde toestand van thans, die volgens hem, een gevolg is van het eigenmachtig optreden aan het waterschapsbestuur;

dat hij zich niet kan vereenigen met hetgeen de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid mededeelt in zijne den 29 October 1903 aan de Tweede Kamer gezonden inlichtingen omtrent het hem door het watersehapsbestuur gedaan aanbod, aangaande de oorzaak van den ontredderden toestand, en met het oordeel van den Minister dat de onteigening thans niet zou moeten geschieden ten name van het watersehap van de Berkel.

Adressant meent dat de rechte weg, die alsnog tot een eerlijke oplossing zou kunnen leiden, deze zou zijn, dat de afdoening dezer zaak overgelaten werd aan hem en aan het bestuur van het watersehap van de Berkel, nadat voornoemd bestuur aangemaand en zoo noodig verplieht ware, om aan adressant volkomen recht te doen wedervaren.

Verder een tweede adres van dezen verzoeker dd. 18 April 1904, waarin hij, naar aanleiding van het door de Commissie van Rapporteurs over dit onderwerp uitgebraeht Verslag, verklaart te moeten volharden bij zijn vroegere mededeeling, dat nimmer boven hetgeen het waterschap genegen was te betalen aan hem een verdere bijdrage van f 2200 was aangeboden.

Adressant traeht zijn oordeel te staven, door de overlegging van verschillende nieuwsbladen waarin verslagen opgenomen werden van hetgeen aangaande deze aangelegenheid door den watergraaf in de vergaderingen van het geeombineerd eollege werd medegedeeld.

Adressant deelt verder mede, dat naar zijn oordeel de ambtsvoorganger van dezen Minister niet bevoegd was de verbouwing dezer brug uit het oorspronkelijke verbeteringsplan te lichten, nadat dit ter visie had gelegen van de belanghebbenden, en dat hij allerminst kan billijken den hem door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid gegeven raad, om, bijaldien hij meent dat het waterschapsbestuur hem door een onreehtmatige daad schade heeft berokkend, alsdan in reehten vergoeding dier sehade te vorderen.

Het bedrag van het door hem gedurende de laatste 5 jaren geleden verlies wordt door adressant ten slotte opgegeven te beloopen een som van f 2500, welk bedrag hem billijkheidshalve door het waterschapsbestuur behoorde te worden vergoed.

Uw Commissie stelt voor deze adressen ter griffie te deponeeren, ter inzage van de leden.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Mijnheer de Voorzitter! Er is met den eigenaar van de brug, waarvan de onteigening hier wordt voorgesteld, een onverkwikkelijke gesehiedenis voorgevallen, waarop ik in het kort de aandaeht wensch te vestigen.

Toen bij de behandelllng van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting van 1903 er door eenige leden op werd aangedrongen dat de Minister zou indienen een wetsontwerp tot onteigening van de Scholtenbrug en door Zijn Excellentie geantwoord werd dat hij een aanvrage in gunstige overweging zou nemen, is door den heer ten Bokkel Huinink geantwoord door een adres, dat in Februari van dit jaar bij de Kamer is ingekomen.

Toen ik van dat adres kennis nam, heb ik mij dadelijk afgevraagd: is hier de heer ten Bokkel Huinink niet onbillijk behandeld? De Commissie voor de Verzoekschriften heeft voorgesteld, en de Kamer heeft overeenkomstig dit voorstel besloten, het request naar den Minister van Waterstaat te verzenden met verzoek om inlichtingen. Sedert dien hebben die inlichtingen de Kamer bereikt. Wij hebben naar aanleiding daarvan een Voorloopig Verslag gehad, en daarop een Nota van Antwoord gekregen, maar na al het nadere licht, dat door den Minister over deze zaak is verspreid, blijf ik de vraag stellen: is de heer ten Bokkel Huinink niet onbillijk behandeld? Ik zou die vraag niet ontkennend durven beantwoorden, omdat hier nog steeds een misverstand niet is opgehelderd.

De uiteenzetting van de zaak is zeer eenvoudig: zij is trouwens aan de Kamer bekend. Toen besloten werd de rivier de Berkel te normaliseeren heeft dat medegebracht verbreeding van de rivier. Daardoor was het noodig met de eigenaren van de bruggen over die rivier, die tevens tot onderhoud verplicht zijn, een regeling te treffen, omdat natuurlijk de bruggen moesten worden verlengd en dit voor de eigenaren onderhoudsplichtigen kosten zou medebrengen.

Nu was de algemeene regeling hierbij gevolgd deze, dat aangeboden werd aan de eigenaren een nieuwe brug te bouwen, terwijl het onderhoud zou blijven voor de eigenaren, terwijl hun voor het meerdere onderhoud werd gegeven de gekapitaliseerde som der meerdere onderhoudskosten.

Nu zou den heer ten Bokkel Huinink naar zijn mededeeling voor meerdere onderhoudskosten zijn aangeboden een som van f 875, terwijl het waterschap, dat de brug zou bouwen, hiervoor een bedrag van pl. m. f 1100 zou besteden.

De heer ten Bokkel zeide dat hij daarop niet kon ingaan, omdat naar zijn schatting tusschen de f 3000 à f 4000 onkosten moesten worden gemaakt voor den bouw van een nieuwe brug.

Nu zegt eehter de Minister in zijn Nota van inliehtingen, dat de heer ten Bokkel Huinink zich vergist met het noemen dezer cijfers. Het plan was namelijk voor de te bouwen brug f 1100 te laten besteden door het waterschap en f 2200 door het Rijk; te zamen dus f 3300. Maar nu heeft de geachte president van de Commissie van Rapporteurs ons medegedeeld, dat de heer ten Bokkel Huinink aan de Kamer heeft overgelegd twee couranten: de *Lochemsche courant* van 28 Juni en 30 Juni 1900.

Daarin komt een verslag voor van een vergadering van het geeombineerd eollege van het watersehap de Berkel, waarin de watergraaf van dat watersehap heeft medegedeeld, dat aan den heer ten Bokkel Huinink is aangeboden een som van f 855 als gekapitaliseerde onderhoudskosten, en niet is medegedeeld, dat de brug zou kosten f 3300, maar dat het waterschap zou laten bouwen een brug die f 1325 kost.

De heer ten Bokkel Huinink maakte daarop in een ingezonden stuk eenige opmerkingen over eenige kleinigheden die onjuist zijn weergegeven.

Daarop is de redaetie gegaan naar het seeretariaat van het watersehap om inzage te vragen van de notulen en toen is daaruit gebleken, dat de watergraaf inderdaad heeft gezegd, dat het watersehap een brug zou laten bouwen voor f 1325.

Nu zou men toch zeggen, dat de watergraaf het wel kan weten; maar hoe dit zij, als de heer ten Bokkel Huinink van de hier genoemde eijfers evenveel begrepen heeft als ik op dit oogenblik doe, dan geef ik hem gelijk, dat hij dat aanbod niet heeft aangenomen.

Zoolang die eijfers niet onbetwistbaar vaststaan, zoolang het voor mij niet vaststaat, welk aanbod aan den heer ten Bokkel Huinink is gedaan en de tegenstrijdigheid tussehen de verklaring van den watergraaf en de eijfers uit de Nota van den Minister, niet is opgelost, kan ik niet toegeven, dat de heer ten Bokkel Huinink onhandelbaar is geweest.

Wat is nu het gevolg geweest van het afspringen der onderhandelingen met den heer ten Bokkel Huinink? Het watersehapsbestuur heeft toen aan den toenmaligen Minister ontheffing

127. Onteigening van eigendommen, noodig voor den aanleg van een brug met opritten over de rivier de Berkel, ter vervanging van de Scholtenbrug onder Borculo.

gevraagd van een deel van het werk. Aan dat verzoek is voldaan, en toen heeft het bestuur, onder en boven de brug, de rivier verwijd, waardoor de brug als een stuw in de rivier kwam te staan, en door den vermeerderden aanvoer is zij natuurlijk in zeer korten tijd onbruikbaar geworden.

Is dergelijke handeling goed te keuren? De Minister zegt, dat het bestuur zeker een gerechtelijke onteigening had kunnen aanvragen, maar het was daartoe allerminst verplicht. Ja, naar werkelijk voorschrift was het daartoe niet verplicht, maar wel naar het voorschrift der billijkheid. Het was de plicht van het waterschap geweest na het mislukken der onderhandelingen de onteigening der brug aan te vragen en dan had men voorkomen alle moeilijkheden, welke sinds 6 jaren zijn voorgekomen.

Thans komt eindelijk de zaak tot een goed eind. De heer ten Bokkel Huinink zal wel geen vergoeding krijgen voor den ondervonden last in die jaren, maar hij zal ten minste financieel geen schade lijden, omdat hij nu van het onderhoud zal ontheven worden.

Ik verwacht op hetgeen ik hier aangevoerd heb van den Minister geen nader antwoord. De Minister verkeert in een zeer moeilijk geval. Hij heeft hier nl. niet te verdedigen of te motiveeren een handeling van hem zelf, maar een van zijn ambtvoorganger, en ik begrijp volkomen dat het hem geen moeite zou kosten om, als hij zelf een vergissing had begaan, te verklaren dat hij eenigszins voorbarig was geweest. Het is voor den Minister echter uiterst moeilijk handelingen van zijn ambtsvoorganger hier te desavoueeren.

Men zal mij misschien vragen waarom ik hier deze zaak ter sprake breng.

Ik heb hiervoor twee redenen.

Vooreerst, waar in de gewisselde stukken zoo sterk op den voorgrond is getreden, dat de heer ten Bokkel Huinink een onhandelbaar man geweest is, die zelf aanleiding heeft gegeven tot alle die moeilijkheden, daar is het wenschelijk dat uit den boezem der Kamer verklaard wordt, dat die meening niet gehandhaafd wordt.

De heer ten Bokkel Huinink heeft veel last en verdriet van deze zaak gehad. In zijn adres verklaart hij dat hij zich de zaak zeer heeft aangetrokken. Ik stel er prijs op te verklaren, dat bij mij niet de overtuiging bestaat, dat hij de oorzaak is van dat alles.

De tweede reden is deze:

Ik acht het wenschelijk dat niet in het land de indruk gevestigd worde, dat alle leden dezer Kamer zich voldaan verklaren met de inlichtingen en mededeelingen van den Minister omtrent deze zaak. Ik althans ben er allerminst mede voldaan. Ik meen dat de Kamer angstvallig moet toezien op alles wat eenigszins den indruk kan maken van willekeur van de zijde van ambtenaren.

Voor mij zijn weinig dingen grievender en meer krenkend voor het rechtsgevoel dan het ondervinden van een onbillijke bejegening van de zijde der Overheid, van welke men verwachten mag dat ze niet alleen naar de voorschriften der wet maar ook naar de voorschriften der billijkheid handelt.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de heer van Nispen heeft herinnerd, is door mij aan deze Kamer overgelegd een Nota van Inlichtingen naar aanleiding van een aan mijn Departement toegezonden adres.

Nu moet ik al dadelijk een mogelijke vergissing releveeren. Het is mij niet bekend, dat er reeds een Verslag is uitgebracht over die Nota van Inlichtingen. Ik ben althans niet in het bezit van dat Verslag en het is mij ook niet bekend, dat op dit oogenblik dat adres en die Nota van Inlichtingen door u, Mijnheer de Voorzitter, aan de orde zijn gesteld.

De **Voorzitter**: De door Zijn Excellentie naar aanleiding van de adressen van den heer ten Bokkel Huinink gegeven inlichtingen zijn indertijd door de Kamer voor kennisgeving aangenomen, om dan nader bij de behandeling van dit wetsontwerp te worden behandeld.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Dan meen ik te mogen onderstellen, dat de conclusie der Commissie is den Minister dank te zeggen voor de verstrekte mededeelingen. Die conclusie is mij niet bekend, maar, wat hiervan zijn moge, ik ben zeer gaarne bereid een enkel woord te spreken over de inlichtingen, die ik op dit adres aan de Kamer heb ingezonden.

Het spreekt vanzelf dat ik niet kan ingaan op de mededeelingen, die eerst in deze phase der zaak door den belanghebbende zijn in het midden gebracht. Het betreft hier een verslag, dat mij niet bekend is en nog veel minder kan ik er voor instaan, dat dit verslag van hetgeen geschied zou zijn in de vergadering van het bestuur van het waterschap, volkomen correct is. Heb ik den geachten spreker echter goed verstaan, dan zou er in die vergadering van het waterschapsbestuur zijn in het midden gebracht, dat het waterschap een som van f 1300 aan de brug zou besteden. Dan zou dat inderdaad nog iets meer zijn dan de f 1100, die *a priori* voor rekening van het waterschap zouden komen. Want de voorstelling die ik van de zaak heb, is deze, dat men altijd gemeend heeft een brug te zullen bouwen van tusschen de f 3 à f 4000, waarvan $^1/_3$ zou komen ten laste van het waterschap en $^2/_3$ ten laste van het Rijk. Wanneer dus in die vergadering van het bestuur is medegedeeld, dat de kosten voor het maken van die brug f 1300 zouden bedragen, dan zou dit niet alleen een bevestiging, maar zelfs een versterking zijn van de stelling, dat die brug in geen geval voor een zoo laag totaal bedrag zou zijn voorgesteld, daar aan een zóó geringe som door geen enkel deskundige ooit in gemoede zou kunen worden gedacht. Het komt mij alzoo voor, dat het argument vervalt, dat de adressant te recht weigerde een som van f 875 als kapitaal voor het onderhoud.

Maar wat er van zijn moge, of de adressant het verwijt verdient van onhandelbaarheid of niet, ik zal mij daarover niet uitlaten. Ik meen dat die quaestie buiten dit debat kan blijven en wil ook wel aannemen, dat de adressant van meening is geweest, dat hij in het hem gedane aanbod niet kon berusten. De geachte afgevaardigde, in de onderstelling dat adressant werkelijk niet billijk genoeg is behandeld door het waterschapsbestuur, zegt, dat die behandeling voor hem ten gevolge heeft gehad leed en last. Die conclusie kan ik niet geheel accepteeren. Wanneer men van leed en last kan spreken, dan is die er geweest voor de bevolking, en dan is aan dat leed en aan dien last zooveel mogelijk te gemoet gekomen door het gemeentebestuur van Borculo. Maar in plaats van te hebben gehad leed en last en uitgaven, is den heer ten Bokkel Huinink gedurende 6 jaren het onderhoud van die brug bespaard.

Ik ga nog een stap verder. Ik wil een oogenblik onderstellen, dat inderdaad de heer ten Bokkel Huinink niet billijk is behandeld, doch ook dan recuseer ik de conclusie, dat dit gebeurd zou zijn door ambtenaren; dan is dat geschied door het waterschapsbestuur. Maar, en hierop vestig ik de aandacht, in elk geval krijgt die zoogenaamd verongelijkte adressant alles wat hij a priori heeft begeerd. Hij heeft verlangd, dat een brug zou worden gebouwd op kosten van een ander en in de tweede plaats heeft hij het onderhoud op de schouders van een ander willen leggen. Welnu, de conclusie waartoe men komt, indien dit wetsontwerp wordt aangenomen, kan geen andere zijn dan deze, dat de brug gedeeltelijk op kosten van de gemeente en het waterschap, gedeeltelijk op kosten van het Rijk zal worden gebouwd en dat het onderhoud niet langer zal berusten bij den heer ten Bokkel Huinink, maar bij de gemeente.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Ik wensch den Minister met een enkel woord te beantwoorden.

Mijnheer de Voorzitter! Zooals door u is opgemerkt, zijn de inlichtingen te gelijk behandeld met het ontwerp en het Verslag draagt krachtens den inhoud daarvan de duidelijke bewijzen. Zijn Excellentie is zoo goed geweest om op de bezwaren, die speciaal op de inlichtingen sloegen, uitvoerig in zijn Nota van Antwoord terug te komen. Ik geloof dus, dat wij mogen aannemen, dat de Minister bekend was met de meening van de Kamer over die inlichtingen.

Zijn Excellentie heett gezegd, dat uit de mededeelingen van den watergraaf was gebleken, een versterking van de door hem gegeven cijfers. Indien dat de opvatting van de Regeering is, dan heb ik mij zeker onduidelijk uitgedrukt, want ik heb de cijfers willen aanhalen die daarmede geheel in strijd waren.

Ik heb de *Lochemsche courant* voor mij, waarin de redactie mededeelt, dat zij in het notulenboek van het waterschap het volgende heeft gevonden: aan den heer ten Bokkel Huinink werd aangeboden genoegen te nemen met een som van f 875 als afkoopsom van het onderhoud van het te verlengen gedeelte en herstelling van hetgeen blijken zou noodig te zijn, wat feitelijk neergekomen zou zijn op het bouwen van een geheel nieuwe brug, *toen begroot* op f 1325. Verder lees ik weer: „Hem is aangeboden f 875 voor onderhoud, terwijl het waterschap de brug dan zou vernieuwen en verlengen, waarvan de kosten op f 1325 werden begroot." Niet begroot voor het waterschap alleen, maar in het algemeen begroot.

Er wordt van gesproken, dat niet ter kennis van den heer ten Bokkel Huinink was gebracht, dat die brug meer zou kosten. Ik merk op, dat de meeste bruggen — ik durf haast zeggen, dat met alle eigenaren in dien geest een overeenkomst is getroffen — op f 1100 zijn begroot. Dat de heer ten Bokkel Huinink gelijk had, blijkt nu, omdat voor het bouwen van een nieuwe Scholtebrug f 3600 noodig is.

Zijn Excellentie zegt, dat adressant zich niet te beklagen heeft, omdat hij zes jaren niet het minste onderhoud te betalen heeft gehad. Dat laatste is volkomen juist, maar de heer ten Bokkel Huinink heeft dien tijd absoluut geen gebruik van die brug kunnen maken, omdat deze door de handelingen van het waterschap geheel onbruikbaar was geworden. Dat was een niet te onderschatten nadeel voor dien man, die zijn gronden aan de rivier had liggen en van die brug herhaaldelijk gebruik moest maken.

De Minister heeft verder gezegd, dat de heer ten Bokkel Huinink, wanneer hij benadeeld is, dat te wijten heeft aan het waterschapsbestuur en niet aan de ambtenaren. Uit de stukken blijkt, dat het waterschap dit niet zelfstandig heeft kunnen doen, maar dat het alleen zoo heeft kunnen handelen door de medewerking en de hulp van den ambtsvoorganger van dezen Minister. Indien de toenmalige Minister had gezegd aan het waterschap wat er naar billijkheid had behooren te geschieden, dan zou deze treurige geschiedenis niet hebben plaats gehad.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. GOEDKEURING VAN EEN CONTRACT MET DE NAAMLOOZE VENNOOTSCHAP „DE KONINKLIJKE WEST-INDISCHE MAILDIENST" WEGENS HET UITVOEREN VAN EENE VAART VAN AMSTERDAM NAAR PARAMARIBO EN CURAÇAO EN TERUG (142).

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

72ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 22 APRIL 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. wetsontwerp; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaring van adhaesie; 5°. boekwerk. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs voor wetsontwerpen. — Aanvang der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 69 leden, te weten de heeren:

Janssen, van Wichen, Smidt, van Sasse van Ysselt, Bolsius, van Gijn, Schaper, Raymakers, Beckers, Röell, Brants, Smeenge, Arts, van Vliet, van Vlijmen, van Alphen, van Kol, van de Velde, van Veen, Sluis, Mees, Staalman, Talma, Verhey, de Klerk, Roessingh, van der Vlugt, Pompe van Meerdervoort, Ferf, den Tex, Troelstra, de Ridder, Okma, Nolting, ter Laan, de Visser, van der Kun, de Waal Malefijt, van Nispen tot Sevenaer, van Idsinga, van Löben Sels, Krap, Michiels van Verduynen, van Wassenaer van Catwijck, van Wijnbergen, Travaglino, Melchers, Hugenholtz, van Dedem, Nolens, Tydeman, Drucker, Aalberse, Cremer, Passtoors, Fock, Kolkman, Brummelkamp, van Raalte, de Ram, van Heemstra, de Vries, van Styrum, Bijleveld, van Karnebeek, Goekoop, Lieftinck en Duymaer van Twist,

en de heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer Rink, dat hij wegens dringende bezigheden elders verhinderd wordt de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke boodschap ten geleide van een wetsontwerp houdende nadere bepalingen omtrent den accijns op het gedistilleerd.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en het wetsontwerp naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. de volgende verzoekschriften:

vijf betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

F. M. Schmidt, J. H. Z. Kock en J. Postma, bestuurders van het Amsterdamsch Drankbestrijders-comité;

H. Martens, schuitevaarder en veerhuishouder van het Oldambster veerhuis te Zuidbroek;

A. G. Florijn, distillateur, likeurstoker en slijter te Rotterdam;

den Bond van eigenaars en directeuren van Nederlandsche brouwerijen, gevestigd te Amsterdam;

G. v. d. Berg en G. V. Nijhof te Lochem;

een, betreffende het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van:

het bestuur der afdeeling Tholen van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en de secretaresse van de afdeeling Menaldumadeel van den Bond van Nederlandsche onderwijzers.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. een overdruk van een artikel in de *Militaire Spectator* van April 1904: „Een wederwoord" door den schrijver der brochure.

Dit drukwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de wetsontwerpen:

onteigening voor het maken van bovengrondsche werken ten behoeve van de Staatsmijn B, enz. (**160**);

toekenning van de hoedanigheid van wettig betaalmiddel aan de biljetten der Nederlandsche Bank (**161**);

verhooging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1904 (**167**),

de heeren Nolens (voorzitter), Smidt, van Wassenaer van Catwijck, Michels van Verduynen en Merckelbach;

wijziging van de Regtspleging bij de Landmagt en van die bij de Zeemagt, alsmede van de Provisioneele instructie voor het Hoog Militair Geregtshof (**156**),

de heeren van Veen, Duymaer van Twist, van Sasse van Ysselt, Heemskerk (voorzitter) en de Ridder.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (**83**).

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! In handen der Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot herziening der Drankwet zijn,

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

na het uitbrengen van haar eerste verslag omtrent adressen over dat wetsontwerp, nog gesteld een veertiental nieuw ingekomen verzoekschriften, waarvan verscheidene gedrukt aan de leden der Kamer zijn rondgedeeld. Ten aanzien van deze, meent de Commissie zich te kunnen bepalen tot een korte vermelding van de voornaamste daarin voorkomende punten.

De ingekomen adressen zijn:

een adres (n°. 386) van het bestuur der Vereeniging van eigenaren van huizen met vergunning te Amsterdam. Adressant zegt, dat aan zijn grieven, uiteengezet in zijn vorig adres, door het gewijzigd wetsontwerp niet is te gemoet gekomen, teekent ernstig protest aan tegen de in de Memorie van Antwoord voorkomende woorden: „de tappers zijn bovendien zóó vaak als het ware *gekneveld* door de eigenaars" en brengt nogmaals bezwaar in tegen de „zuiver persoonlijke vergunning", tegen de splitsing van slijterij en tapperij en tegen „het drukkende gebod" om minstens negen maanden te wonen in het huis, waarin de vergunning wordt uitgeoefend.

Adressant blijft aandringen op een wijziging van het ontwerp in den geest van dit en van zijn vorig adres, in elk geval met behoud der vergunning op de perceelen;

een adres (n°. 387) van den voorzitter en den secretaris van het bestuur der Predikanten-Geheelonthoudersvereeniging, houdende verzoek in het wetsontwerp een bepaling op te nemen als die, welke was voorgesteld in art. 15*m* van het oorspronkelijke wetsontwerp, luidende: „In zoodanige localiteit wordt die verkoop des Zondags gestaakt tot des namiddags twee uur".;

een adres (n°. 388) van den Kerkeraad der Ned. Herv. Gem. te Doorn. Adressant verzoekt het wetsontwerp spoedig te behandelen en goed te keuren, ondersteunt het adres van het Uitvoerend Drankwet-Comité (hh. van der Meulen c. s.) en dringt aan het wetsontwerp aldus gewijzigd aan te nemen, dat de drankverkoop op den Zondag geheel gestaakt moet worden;

een adres (n°. 309) van J. van den Akker, voorzitter, en anderen, leden van het R.-K. Kruisverbond der gemeente Millingen (Gelderland). Adressanten zijn van meening, dat bijzonder tot verbetering van het wetsontwerp zouden bijdragen:

1°. indien het sluitingsuur van dranklokalen wettelijk geregeld werd naar plaatselijke omstandigheden van Regeeringswege. (Wordt het sluitingsuur overgelaten aan de bevoegdheid van den gemeenteraad, dan kunnen zich ongewenschte invloeden doen gelden);

2°. indien wordt opgenomen verplichting tot sluiten van herbergen en bierhuizen op dagen van verkiezing en lotingsdagen en dit niet worde overgelaten aan de gemeentebesturen (niet zelden worden door de gemeentebesturen nevenbelangen gediend; stembureau's hebben maar al te veel zitting in huizen met vergunning; bierhuizen hebben — vooral ten platten lande — op die dagen maar al te veel gelegenheid in het geheim sterken drank te verkoopen);

3°. indien sociëteiten, wettelijk erkende vereenigingen enz., wat het sluitingsuur betreft, aan dezelfde bepaling onderworpen worden als herbergen en bierhuizen (thans worden meermalen sociëteiten opgericht enz. om zich aan contrôle en verplicht sluitingsuur te kunnen onttrekken).

Bij het in dit adres sub 2°. vermelde sluit zich aan een adres (n°. 460) van G. H. Vincent, president, en leden van de vereeniging „R.-K. Vriendenkring" en ingezetenen van Wamel;

een adres (n°. 390) van P. van der Meulen en zes anderen, te zamen vormende het door en uit een vergadering van drankbestrijders van elke richting, zoo op politiek en godsdienstig als op drankbestrijdingsgebied, gekozen „Uitvoerend Drankwetcomité" te Amsterdam, houdende dat zij, daartoe blijkens bij het adres gevoegde verklaringen gemachtigd, namens 64 459 inwoners van verschillende plaatsen in ons land, 28 vereenigingen en zedelijke lichamen en 24 openbare vergaderingen, hun adres van 19 November 1903 in herinnering brengen. Adressanten vestigen speciaal de aandacht op de volgende punten: *a.* het toekennen van het recht aan de meerderjarige mannelijke en vrouwelijke ingezetenen van een plaats, om den drankhandel te beperken of te doen verbieden; *b.* de verlaging van het nu geldende wettelijk aantal vergunningen; *c.* streng toezicht op den verkoop zoowel van sterke als van gegiste dranken en beperking van het aantal bierhuizen door deze aan een maximum te binden; *d.* onder de maatregelen ter bescherming van personen beneden 18 jaar tegen de verleiding van drank- en bierhuizen behoort ook het verbod tot *verstrekking* van drank en het verbod tot werkzaam zijn in localiteiten met verlof tot verkoop van gegiste dranken; *e.* bescherming der arbeiders tegen gedwongen kroegbezoek, en *f.* opheffing van het geldelijk belang der gemeente bij het bestaan in drankneringen;

een adres (n°. 391) van M. van Zanten en vijf anderen, namens het Drankwet-comité, gevormd uit den Bond van distillateurs en den Bond van likeurstokers in Nederland. Adressanten behandelen: art. 1, vierde en vijfde lid (bezwaren tegen splitsing van tapperij en slijterij); art. 1*b*, 1°. (hetgeen voor wijnhandelaren wordt gedaan, behoort ook voor de distillateurs 2de klasse (likeurstokers) gedaan te worden. Daartoe in te voegen een nieuw lid tusschen 1°. en 2°., luidende: „door distillateurs 2de klasse (likeurstokers) voor zoover zij sterken drank bij hoeveelheden van ten minste drie liter te gelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop); art. 2, tweede lid (vermindering van het aantal vergunningen op voorstel van den gemeenteraad); art. 3, 19°. (dit te doen luiden: „wanneer de verzoeker, of een bij hem inwonende, is tolgaarder, brugwachter" enz.); art. 15*i* (bezwaren voor schoolgaande jongelieden; deze worden door het artikel buiten de wachtkamers gehouden en zullen niet meer met een stoomboot kunnen reizen, waar „vergunning" bestaat); art. 15*n* (maatregelen ter belemmering van inzicht over te laten aan burgemeesters en wethouders); art. 15*o*, vierde lid (op verschillende bedrijven zal een zware last worden gelegd door het weren van jeugdige werkkrachten); art. 15*g* (bezwaren tegen de commissiën van ingezetenen); art. 25*f* (waarom is de duur der vennootschappen met tien jaar verminderd?);

een adres (n°. 443) van het dagelijksch bestuur van den „Nederlandschen Hotelhoudersbond". Adressant heeft met instemming opgemerkt, dat door de Regeering in het gewijzigd wetsontwerp verschillende ernstige bezwaren, welke het oorspronkelijk ontwerp bij hem had doen rijzen, zijn ondervangen. Er zijn echter nog eenige bepalingen behouden of nieuwe aangebracht, waartegen adressant, onder verwijzing naar zijn vorige requesten, bezwaren moet inbrengen, te weten: Art. 3, n°. 7, waarbij vergunning wordt geweigerd, wanneer den verzoeker reeds een vergunning is verleend, zoodat het voortaan onmogelijk zal zijn twee zaken te exploiteeren. Deze bepaling komt onbillijk voor, wijl zij vooral de belangen van den reëelen drankhandel zal schaden, met name de leden van den Ned. Hotelhoudersbond. De bepaling van art. 3, n°. 12, is, volgens adressant, gericht tegen de groote zaken, welke door vennootschappen worden gedreven. Behalve dat het voortbestaan van dergelijke zaken bij handhaving van die bepaling afhankelijk wordt van het heengaan van den kastelein, op wiens naam de vergunning staat, zal zij een beletsel zijn voor het doen verrijzen van inrichtingen, die voldoen aan de eischen welke men tegenwoordig aan restaurants en koffiehuizen stelt, vooral wat ruimte, comfort en hygiëne aangaat. De bepaling van art. 9, n°. 2 (betrekkelijk het wonen in het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend) acht adressant onbillijk voor de nieuwe vergunninghouders. Adressant komt met klem op tegen de bepaling van art. 15, vierde lid, en zet uiteen hoe deze bepaling de gelegenheid zal ontnemen tot opleiding van bedienden in het hotel- en café- en restaurantvak. Het gevolg zal zijn, dat men voor die zaken òf onbekwaam òf op de hoogte van het vak zijnde buitenlanders zal moeten in dienst nemen. Ten slotte komt adressant op tegen het in art. 26, n°. 2, bepaalde, waardoor de vergunning van de overlevende echtgenoote vervalt wanneer zij opnieuw huwt. Uit een zedelijkheidsoogpunt acht hij die bepaling moeilijk te verdedigen, daar zij in sommige gevallen kan leiden tot leven in concubinaat;

een adres (n°. 450) van de Vereeniging tot behartiging der stoomvaartbelangen in Nederland, houdende verzoek te bepalen, dat het verbod van verkoop van sterken drank in de openbare

middelen van vervoer niet van toepassing zal zijn op de stoombootdiensten. „In ons land bestaan" zegt adressante, „tal van stoombootdiensten, die in het vervoeren van personen een middel van bestaan vinden en wier reizen van zulk een tijdduur zijn, dat buffetten met bedienend personeel in de stoomvaartuigen moeten aanwezig zijn.";

een adres (n°. 451) van de Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam. Adressante is van oordeel, dat in het gewijzigd wetsontwerp nog eenige gewichtige wijzigingen in den bestaanden toestand worden voorgesteld, die niet als uitvloeisel van het hoofdbeginsel (tegengaan van *misbruik* van sterken drank) mogen worden beschouwd en die òf het tegendeel zullen bewerken van hetgeen er mede wordt beoogd, òf zóó ernstig andere belangen zullen schaden, dat het daardoor ontstane kwaad verre overtreft de alleszins onzekere gevolgen wat betreft vermindering van het drankmisbruik. Als zoodanig bespreekt adressante: de splitsing tusschen tapperijen en slijterijen, t. w. gebruik ter plaatse van verkoop: het voorschrift van art. 1, 6°., om slechts in gesloten flesschen, kannen of kruiken inhoudende 3 d.L. te verkoopen; het weigeren van vergunning aan anderen dan natuurlijke personen; het verlofrecht voor bierhuishouders.

Voorts deelt adressante nog haar meening mede over eenige onderdeelen van het ontwerp. Het is billijk ten aanzien van personen, die thans meerdere vergunningen op hun naam hebben, de voortzetting dezer combinatie niet aan een bepaalden termijn te binden. De termijn van beraad, gesteld bij art. 5*b*, 2°., is veel te kort. Verduidelijking van art. 5*d*, 6°. is gewenscht. Verruiming van art. 15*a*, 2de lid, is zeer wenschelijk. Gedeputeerde Staten dienen ook voor bierhuizen in het algemeen uitzonderingen te kunnen toestaan. In art. 16, 6°., worde in plaats van 100 L. gelezen: 10 L;

een adres (n°. 452) van P. van der Meulen te Heerenveen en Th. W. van der Woude te Amsterdam, in hun qualiteiten van voorzitter en secretaris van het „Uitvoerend Drankwetcomité".

Adressanten verzoeken:

1. de in art. 2 genoemde aantallen inwoners, benoodigd voor een „vergunning", te verhoogen;
2. te verwerpen het in art. 2*a* voorgestelde recht aan B. en W. tot verleenen van een vergunning boven het maximum;
3. te verbieden den verkoop van alcoholica op den publieken weg;
4. te verwerpen het voorgestelde omtrent de verplaatsbaarheid der vergunningen en de onbeperkte verbouwing terug te brengen tot het bij het eerste ontwerp voorgestelde maximum van 10 pct. der oppervlakte;
5. het recht, in art. 26 aan de weduwen van vergunninghouders gewaarborgd, te beperken tot haar, die op 1 Januari 1904 reeds gehuwd waren;
6. te bepalen, dat het thans bestaande aantal bierhuizen als maximum zal worden aangemerkt, met dien verstande, dat waar dit aantal meer is dan
   1 voor elke 100 inwoners op plaatsen beneden 20 000 zielen;
   1 „ „ 150 „ „ „ „ 50 000 „
   1 „ „ 200 „ grootere plaatsen;
   dit door „uitsterving" binnen dat aantal zal worden teruggebracht;
7. te bepalen, dat art. 2*b* (maatregelen tot bepaling van ruimte, licht en luchtverversching) ook toepasselijk zijn op bierhuizen;
8. te bepalen, dat de plaatselijke verordeningen, bedoeld in art. 2*c*, ook van toepassing zijn op de bierhuizen;
9. niet alleen in de gevallen genoemd in art. 15 een verlof tot bierverkoop te weigeren, maar ook art. 3 van toepassing te verklaren;
10. de dispensatie bedoeld in art. 4 ook voor den bierverkoop te doen gelden;
11. art. 15, *i*, *k*, *l*, *m* en *o*, al. 4, ook op de huizen met verlof tot verkoop van gegiste dranken toepasselijk te verklaren;
12. geen gemeentelijk jaarlijksch verlofsrecht in te voeren;
13. opneming van de reeds in hun vorige adressen aanbevolen bepalingen ter bescherming van jeugdige personen tegen drankverleiding;
14. de grenshoeveelheid in art. 1, in overeenstemming met het eerste ontwerp, te bepalen op ½ L.;
15. te verwerpen de voorgestelde vereenigbaarheid van winkelnering met het bedrijf van slijter;
16. te bepalen dat des Zondags de verkoopplaatsen van alcoholhoudende dranken (art. 1, al. 4, lett. *a* en art. 15, al. 2, lett. *a*) niet langer dan 8 uren geopend mogen zijn en deze inrichtingen op werkdagen minstens 8 uren aaneen gesloten moeten zijn:
17. het verbod tot verkoop van gedistilleerd uit art. 15 *m* uit te strekken tot *alle* alcoholhoudende dranken;
18. het verbod tot combinatie van drank- en bierverkoop voor gebruik ter plaatse met eenig ander bedrijf uit te strekken tot alle bedrijven, behalve die welke meer eigenaardig met den drankverkoop verbonden zijn;
19. uitdrukkelijke bepalingen te maken regelende den verkoop van alcoholhoudende dranken in sociëteiten aan niet-leden;

een adres (n°. 453) van het dagelijksch bestuur der vereeniging „Vergunning" te Amsterdam. Adressant brengt de volgende bezwaren in tegen het gewijzigd wetsontwerp:

I. De bepalingen omtrent splitsing van tapperij en slijterij (art. 1, 4de lid, *a* en *b*) dienen te vervallen, of althans voor de bestaande vergunninghouders en de met hen gelijkgestelde weduwen buiten werking te blijven.

II. De overdracht der vergunning ten name van een ander persoon (art. 8*b*) dient niet tot de gevallen genoemd in het eerste lid van art. 8*b* beperkt te blijven, doch veel makkelijker te worden gemaakt.

III. De bepalingen van art. 15*n* ten opzichte van het onbelemmerd inzicht, dienen te worden geschrapt, althans voor inrichtingen met vergunning, waarin clandestien verkoopen van sterken drank niet mogelijk is; subsidiair deze materie ter regeling aan de gemeentebesturen overgelaten.

IV. De commissies bedoeld in art. 15*q*, en al wat daarmee samenhangt, dienen uit de wet geweerd.

V. De zeer onbillijke bepalingen van art. 25*c*, betreffende de tegenwoordige verkoopers van sterken drank zonder vergunning, dienen te worden geschrapt, en liever ten opzichte van deze categorie van personen de bepalingen gehandhaafd, die art. 25*b* van het eerst ingediende wetsontwerp bevatte.

VI. Ten opzichte van art. 6 en 6*a*, betreffende de schatting en herschatting van het vergunningsrecht, is aanvulling zeer gewenscht.

VII. De artikelen 26 (eerste lid, letter *b*), 3 (eerste lid, n°s. 2, 3 en 5), 15*m*, 15*o*, (vierde lid) en 15*i* worden geschrapt, aanzienlijk gewijzigd of aangevuld.

Al deze punten worden in een bij het adres gevoegde toelichting uitvoerig besproken;

een adres (n°. 454) van het hoofdbestuur der Nederlandsche Onderwijzers-propaganda-club voor drankbestrijding.

Adressant wendt zich tot de Kamer namens 101 hoofd-, afdeelings- en gewone besturen van corporaties op bijzonder of openbaar onderwijsgebied, zoo bij het hooger-, middelbaar als lager onderwijs, namens 153 openbare of huishoudelijke vergaderingen van onderwijzers dier categorieën, en namens 39 besturen of vergaderingen van vereenigingen in meer of minder verwijderd verband met het onderwijs staande.

Adressant verzoekt in het wetsontwerp op te nemen de bepalingen ter bescherming van jeugdige personen, aanbevolen in zijn vorig adres (n°. 57);

een adres (n°. 459) van het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging tot afschaffing van alcoholhoudende dranken.

Adressant brengt zijn bezwaren in tegen de bepalingen:

1°. van het nieuwe art. 8*a*, volgens hetwelk door burgemeester en wethouders op eenvoudig verzoek de verleende vergunning van kracht kan worden verklaard voor een andere localiteit;

2°. van art. 8*c* (oud art. 8*a*) volgens welke de vergunning behouden blijft bij *elke* verbouwing (vergrooting) van een localiteit;

3°. waarbij de minimale grens voor de slijterij wordt vastgesteld op 3 dL.;

4°. van art. 3, tweede lid, waarbij niet meer bedrijf, maar winkelnering onvereenigbaar wordt verklaard met tapperij;

5°. waarbij de slijterij wordt vereenigbaar verklaard met winkelnering;

6°. waardoor de uitoefening van het bedrijf door een zetbaas mogelijk blijft voor hem die dat op 1 Januari 1904 deed;

7°. waardoor het voorrecht, dat de weduwe volgens art. 26 zal genieten, haar levenslang wordt toegekend;

8°. waardoor verkoop van sterken drank in het klein op den openbaren weg bij een localiteit met vergunning, door den gemeenteraad kan worden geregeld;

9°. waarbij voor bierhuizen een verlofrecht wordt voorgesteld.

Voorts wenscht adressant, dat er tegen gewaakt zal worden, dat sociëteiten verkapte kroegen worden en dat ook dáár de kinderbescherming zich uitstrekke; en bespreekt de bescherming van jeugdige personen, de bevoegdheid aan burgemeester en wethouders toegekend om een vergunning boven het maximum te verleenen indien twee vergunningen vervallen, en de bevoegdverklaring van de gemeenteraden ten aanzien van het sluitingsuur;

een adres (n°. 465) van F. H. Schmidt, J. H. Z. Koch en J. Postma, bestuurders van het Amsterdamsche Drankbestrijderscomité, daartoe gemachtigd door 22538 inwoners van Amsterdam en 64 Amsterdamsche vereenigingen, mededeelende, dat zij het van het grootste belang achten voor ons land en volk, dat in de toekomstige Drankwet verwezenlijkt worden de volgende hoofdzaken:

a. flinke vermindering van het aantal drank- en bierhuizen;

b. krachtige onderdrukking van den verboden, geheimen drankverkoop;

c. beschermende maatregelen tegen verleiding in drank- en bierhuizen ten opzichte van kinderen en personen beneden de 18 jaar;

d. verbod van uitbetaling van loonen in drankhuizen en maatregelen tegen gedwongen kroegnering;

e. het recht van de meerderjarige mannen en vrouwen zelf te bepalen, òf, en zoo ja, hoeveel drankhuizen er in hun gemeente mogen zijn (Local option);

welke zij mitsdien uw Vergadering ernstig ter overweging aanbevelen bij uw beraadslagingen over het ontwerp van wet tot herziening van de wet van 28 Juni 1881.

Tot nadere toelichting verwijzen zij naar het adres van het uitvoerend Drankwet-comité, waarmee zij ten volle instemmen;

een adres (n°. 466) van Hendrik Martens, schuitenvoerder en veerhuishouder van het „Oldambster veerhuis" te Zuidbroek, waarin sedert onheugelijke jaren de verkoop van sterken drank in het klein is uitgeoefend, voor zich en namens broeders en zusters, waarin te kennen wordt gegeven dat voor ruim 30 jaren zijn vader Karel Martens den verkoop in het Oldambster veerhuis reeds uitoefende, dat diens vrouw, adressants moeder, overleed in 1892 en de helft der zaak op de kinderen kwam;

dat zijn vader, Karel Martens, overleed in Februari van dit jaar en volgens de bepalingen der Drankwet de vergunning voor hem en zijn mede-eigenaren verloren is, waardoor hem onberekenbare schade wordt toegebracht en zij voor een groot deel hun bestaan zullen verliezen.

Zij verzoeken uw Vergadering dringend het daarheen te leiden, dat kinderen niet op zoo gruwzame wijze in hun bestaan worden getroffen bij 't overlijden van hun ouders en dat het mogelijk zij bij wijziging der Drankwet, dat ook hij niet in een mindere conditie komt als zoovelen in deze gemeente, die verre na de inwerkingtreding der tegenwoordige Drankwet, de vergunning tot verkoop van sterken drank in het klein bij erfenis of overdracht der zaak, verkregen:

een adres (n°. 467) van Albertus Gerardus Florijn, distillateur, likeurstoker en slijter te Rotterdam, waarin hij met verschuldigden eerbied de vrijheid neemt het volgende onder de aandacht van uw Hoog College te brengen:

1°. dat naar zijn bescheiden meening, die gegrond is op een practische ervaring van ruim 55 jaar, de scheiding van tapperij en slijterij, alsmede de verplichte verkoop in gesloten flesschen van 3 d. L., eer het drankmisbruik zal doen toenemen dan verminderen, want zelfs toen wegens de lagere accijnzen het gedistilleerd minder in prijs was, wilde menige huismoeder niet meer dan 1 d. L. in huis nemen, om daardoor te voorkomen, dat er te veel zou gebruikt worden, waarom hij dan ook geheel met het voorstel der Kamer van koophandel te Amsterdam instemt;

2°. dat naar zijn overtuiging het Hooge Bestuur van den Staat volkomen gerechtigd is om in het belang zijner onderdanen wetten te geven, zelfs al zouden daardoor andere belanghebbenden geschaad worden, doch daar de Grondwet aan ieder burger gelijke rechten toekent, rijst bij hem de vraag: waarom maatschappijen meer bevoorrecht moeten worden dan particulieren?

Om die reden verzoekt adressant beleefd doch dringend in het aangeboden wetsontwerp zoodanige wijziging te brengen, dat vergunningen door overlijden van den houder vrijgekomen, niet vervallen, doch mogen overgedragen worden, desnoods aan de erfgenamen in de rechte linie.

Adressant meent dat een wetsartikel, waarbij het verkoopen van gedistilleerd per glas op krediet of het zoogenaamde rondjes geven verboden werd, meer het drankmisbruik bestrijden zal dan een scheiding van tapperij en slijterij en de bij dit wetsontwerp voorgestelde overgang der vergunning;

een adres (n°. 468) van den Bond van eigenaars en directeuren van Nederlandsche brouwerijen, gevestigd te Amsterdam. Adressanten verklaren, dat door het gewijzigde ontwerp van wet slechts in geringe mate is tegemoetgekomen aan de bezwaren, door den onderteekenaar in zijn vorig adres tegen het vorige wetsontwerp aangevoerd.

Meenende te kunnen volstaan met een verwijzing dienaangaande naar zijn vorig adres, meent hij echter ernstig te moeten opkomen tegen het in het gewijzigde ontwerp opgenomen verlofsrecht op den verkoop van gegiste dranken;

een adres (n°. 470) van Gerrit Jan Koorden en zes anderen te Zutphen, maar onderteekend door de heeren G. van den Berg en G. W. Nijhof te Lochem, waarin zij verklaren zich aan te sluiten bij het door vereenigingen van eigenaars van en belanghebbenden bij huizen met vergunning, tot de Kamer gericht adres.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen ter griffie neder te legen, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De **Voorzitter**: De heer Minister van Justitie heeft bericht heden de zitting van deze Kamer niet te kunnen bijwonen, daar zijn tegenwoordigheid in de Eerste Kamer wordt vereischt.

Verder heb ik de eer aan de leden te verzoeken de eigenlijke verdediging of bestrijding van de voorgestelde bepalingen uit te stellen tot bij de behandeling van de betrokken artikelen. Ik zeg dit, omdat bij het Voorloopig Verslag eenigszins anders is gehandeld. Daar heeft de eigenlijke bespreking en bestrijding der artikelen plaats gevonden bij de algemeene beschouwingen, en zijn bij de artikelen slechts enkele opmerkingen gemaakt. Vandaar dat het grootste deel van het in de afdeelingen verhandelde in het Voorloopig Verslag is gebracht onder de algemeene beschouwingen, terwijl daarin slechts een betrekkelijk zeer klein deel wordt ingenomen door opmerkingen betrekkelijk de artikelen, terwijl ik meen te mogen aannemen, dat bij de openbare beraadslaging omgekeerd de bespreking der artikelen juist een zeer langen tijd zal vorderen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Er is geen gebruikmaking van statistiek noodig om te kunnen betoogen en constateeren, dat de drankellende in ons land groot is en het drankgebruik en drankmisbruik een enormen omvang hebben aangenomen.

De motieven tot drinken zijn velerlei. Het is voor den een een middel om zijn leed te verzetten; voor den ander bevredigt het de zucht tot verstrooiing en ontspanning; bij een derde is het een uiting van vreugde, of een middel tot gezelligheid; bij een ander geldt het tot opwekking van lichaamskracht en geestelijke energie. Ook tot opwekking en versterking van moed wordt gebruik gemaakt van alcohol. Zelfs om te komen tot een verheven stemming van gemoed wordt soms drank gebruikt. Het groote motief, de aanleidende oorzaak is echter *de gewoonte* en

bovendien het misverstand, dat alcohol zekere bestanddeelen bevat, die voor den mensch wel goed zijn.

Men vindt het drankgebruik en misbruik in alle kringen. De onbewuste arbeider, die genot zoekt en verstrooiing voor zijn eentonig en zwaar leven bij langdurigen arbeid en laag loon; de rijk geworden koopman of boer drinkt misschien om zijn verveling te verzetten, of zekere verstrooiing en ontspanning te zoeken: de bankroetier drinkt uit wanhoop voor het lot dat hem treft; de nooit gehuwde dame bedrinkt zich uit verdriet over haar mislukt levenslot, en zoo kan men voortgaan.

Is nu de wet tot beteugeling van de drankzucht en de dronkenschap op zich zelf in de bestrijding tegen dit kwaad een sterk wapen?

Wat onze wet van 1881 betreft, zeer zeker niet. In het algemeen erkent men, dat het vergunningsstelsel niet is het beste systeem om het drankmisbruik tegen te gaan.

In de Memorie van Toelichting vinden wij een statistiek over de vermindering van 1881 tot 1901 en deze loopt van 9,38 liter terug tot 8,22, waarlijk een zeer geringe daling.

Moet nu die daling worden toegeschreven aan de werking der wet, dan aan andere factoren uit het maatschappelijk leven?

Daarover heerschen onder de drankbestrijders verschillende meeningen.

Sommigen, als de heer Th. van der Woude nog in *Belang en Recht*, houden vol, dat de Drankwet daling heeft doen ontstaan; anderen als mr. Paap, om het andere uiterste te nemen, beweren zelfs, dat hoe minder kroegen, des te meer er gedronken wordt! Dit is althans de onwillekeurige indruk van zijn betoog in het bekende boekje: Het dogma der Drankwet.

Wat van beide waar is, valt niet precies te zeggen; maar ik hel over tot de meening, dat de daling niet in eenigszins beduidende mate het gevolg der wet kan zijn, want dan blijft er niets over als gevolg van al hetgeen gedaan is langs anderen kant, van de enorme propaganda, die overal gemaakt is en wordt tegen het drankmisbruik.

Er zijn daarmede als het ware bergen verzet. Wanneer dit kleine resultaat daaraan niet mag worden toegeschreven, dan zou al die moeite al zeer slecht beloond zijn en dus meen ik inderdaad, dat de werking der Drankwet al zeer gering is.

Sommige drankbestrijders beweren, dat de beperking der vergunningen in het algemeen niet in staat is het drankgebruik in beduidende mate te doen dalen. Zoo heeft de bekende drankbestrijder de heer van der Meulen op het congres te Parijs gezegd „dat niet mag worden beweerd, dat er een causaal verband bestaat tusschen de vermindering van het drankgebruik aan de eene zijde en de vermindering van het aantal drankneringen aan de andere zijde". Zelfs wordt in het rapport van den Volksbond, vereeniging tegen drankmisbruik, over het onderzoek naar de resultaten van de drankwetgeving in Ohio (U. S. A.), o. m. op bladz. 6 gezegd: „Het aantal drankgelegenheden neemt allengs toe, ook in verhouding tot het zielental der bevolking, maar naar het schijnt, blijkt niet van vermeerdering van het drankmisbruik; veeleer van het tegendeel.

De Belgische drankbestrijder, dr. Canderlier noemt de voorspelling, dat de vermindering van het aantal vergunningen het drankgebruik zeer zou doen dalen, een zeer oppervlakkige meening, welke door de practijk niet wordt gesteund.

De heer van der Woude heeft in zijn brochure tegen „het dogma van mr. Paap" trachtten aan te toonen, dat wel degelijk bij vergelijking van op- en nedergaande perioden in het maatschappelijk leven — aannemende wat aangenomen mag worden, dat bij een toestand van malaise het drankgebruik vermindert en omgekeerd, — het drankgebruik daalt door de wet, waar het vergunningsstelsel heerscht.

Het lijkt mij een zeer subtiele bewijsvoering; in alle gevallen heeft hij aangetoond, dat de stelling van mr. Paap te stout is, maar of het meer is dan een negatief bewijs, aarzel ik toe te stemmen.

Ik geef onmiddellijk toe dat met onze Drankwet een zeer onzuivere proef genomen is. Die wet is nooit behoorlijk uitgevoerd of toegepast. Dit kan echter liggen aan de wet zelf; wanneer een wet niet populair is, volgt daaruit noodzakelijkerwijs dat de toepassing en uitvoering te wenschen overlaten. Dit in het voorbijgaan, want ik spreek nu over de werking der wet.

Ik wil niet ontkennen, dat in sommige gemeenten, bijv. die welke vooral in de lengte liggen, het aantal vergunningen eenigen invloed heeft op het drankgebruik. Zoo de veenkoloniën in de provincie Groningen, een zeer lange streek. Een burgemeester uit die buurt verzekerde mij eens, dat de scheepsjagers bij elke kroeg aanleggen; waren er dus minder kroegen, dan zouden ze ook minder aanleggen. Men zegt daar: dan nemen ze in elke kroeg meer in. Ik heb in de practijk van dat vraagstuk niet zooveel studie gemaakt, om dat te kunnen beweren, maar ik neem niet aan dat het precies tegen elkaar zou opwegen.

In het algemeen mag ik zeggen, dat de Staat en de wet zich slecht leenen tot het spelen van zedenmeester. Het moet wortelen in de zeden van het volk zelf; zoo niet, dan doet de wet als iemand die een gedeukten elastieken bal aanpakt, waarin geen lucht zit. Als er eenmaal een deuk in zit, dan krijgt men dien er niet uit, hoeveel moeite men ook doet. Aan de eene zijde neemt men haar weg, doch aan de andere verschijnt zij!

Het maatschappelijk leven laat zich in dit opzicht niet scherp plooien door de wet, wanneer daartegenover niet in de maatschappij zelf bestaat een zeker streven om de wet te steunen. De wet moet in dit geval, op het gebied der zedelijkheid, in het land de volkszeden sanctionneeren.

Onder de middelen om het drankgebruik en -misbruik te bestrijden is het eenvoudigste, meest voor de hand liggende, ofschoon misschien op zich zelf niet het diepst ingrijpende, de *propaganda*, de overreding. Dan verder het bevorderen van goed onderwijs, het bevorderen van de algemeene ontwikkeling; op de scholen kan het alcoholkwaad worden bestreden door lessen van den onderwijzer, door het kind al vroeg in te prenten dit besef, dat het drankgebruik is een *kwaad* en dat het de plicht is van een ieder zich daartegen te verzetten. Verder dienen te worden weggenomen de misvattingen omtrent het nut van den alcohol, die nog te veel schuilen onder het volk en ook wel eens aangewakkerd worden door menschen boven het volk. Daarmede houdt verband het aanwakkeren van zelfvertrouwen bij de menschen.

Vooral echter zal men moeten wegnemen de *sociale* oorzaken. En nu ga ik volstrekt niet zoover om te willen beweren, dat het drankgebruik alleen uit maatschappelijke armoede voortkomt; neen, de feiten spreken daartegen, want, zooals ik reeds zeide, wordt er in alle standen gedronken. Dus absoluut kan men dat niet zeggen; maar wel is in de eerste plaats waar, dat het geheele kapitalistische stelsel van onze maatschappij er toe leidt het drankgebruik in de hand te werken; o. a. door het veroorzaken van plotselinge schommelingen in den maatschappelijken welstand bij individuen en bij klassen; juist door die schommelingen wordt òf uit wanhoop òf uit, laat ons zeggen: „weelderigheid" drank gebruikt.

Ik heb hier het rapport van mr. den Tex „Arbeidsduur en drankmisbruik". Daarin komen verklaringen voor van werkgevers, dat de arbeiders nu eens door overwerk veel verdienen en dan weder een poos weinig ontvangen en dat juist die tijdelijke, betrekkelijke welvaart, waarover de arbeider beschikt, het drankmisbruik in de hand werkt.

Bovendien grijpt de tegenstelling tusschen rijkdom en armoede, en de overgang van het eene in het andere, den mensch in de ziel en wakkert het drankmisbruik aan.

In de eerste plaats zal een Staat die het drankgebruik en -misbruik wenscht te bestrijden zijn toevlucht moeten nemen tot sociale verbeteringen. Ik laat daar de bestrijding van het geheele kapitalistische stelsel, die in het bijzonder de taak is van hen die meenen, dat dat stelsel in alle opzichten afkeurenswaardig is en dat dit stelsel door de maatschappelijke ontwikkeling zelf zal worden overwonnen. Maar ik meen dat in de eerste plaats de sociale wetten noodig zijn om de maatschappelijke toestanden te verbeteren. En dan kom ik allereerst tot de *beperking van den arbeidsduur*.

Het is toch een sprookje ongelooflijk lang vastgehouden, dat bij de bezittende klasse rondgaat, dat beperking van den arbeidsduur leidt tot vermeerdering van het kroegbezoek bij het volk. Ik heb het zelfs nog eens in de afdeelingen dezer Kamer hooren beweren: de beperking van den arbeidsduur is verkeerd, want de arbeiders gaan dan toch maar naar de kroeg. Die menschen kennen het volk, kennen de werkelijkheid niet. In dit opzicht heeft een groote verdienste het boekje, geschreven door mr.

G. M. den Tex „Arbeidsduur en drankmisbruik", in opdracht van de afdeeling Amsterdam van den Volksbond. Het gaat natuurlijk niet aan om uitvoerig uit dat boekje te citeeren, maar enkele grepen toch zullen aantoonen, dat wel degelijk beperking van den arbeidsduur volgens de opinie van de arbeiders in de eerste plaats en ten tweede naar het oordeel van sommige patroons het drankgebruik en -misbruik doet afnemen. Zoo zegt bijv. de 's Gravenhaagsche Ambachtsvereeniging: „dat het de aandacht van een zeer geloofwaardig bestuurslid meermalen getrokken heeft, dat bij een werktijd van 's morgens 6 tot 's avonds 8 à 9 uur de werklieden steeds gebruik maakten van sterken drank in ruime mate, maar wanneer de werktijd was van 6 tot 5 à 6 uur, alleu op enkelen na direct naar huis gingen". De afdeeling Workum van den Algemeenen Nederlandschen Werkliedenbond, (ik neem bij voorkeur geen vereeniging die van socialisme zal worden verdacht) schrijft: „dat vele leden de ervaring hebben, dat wel degelijk verband bestaat tusschen langen werkdag en drankmisbruik, dat zij wel gewerkt hadden na een langen dag met tusschenbeiden een borrel te ontvangen, om dan weer zoogenaamd nieuwen moed te krijgen. En ook waren er, die na een heelen langen werkdag nog overgingen tot het koopen van een borrel, daar ze anders dachten geen slaap te vatten wegens afmatting."

En zoo zou ik kunnen doorgaan. Er zijn ook patroons, die zulk een getuigenis afleggen, al is dat niet zoo sterk. Zoo zegt de heer W. E. J. Tjeenk Willink te Zwolle: „Sedert de verkorting van den dagelijkschen werktijd heb ik in geen enkel opzicht kunnen bespeuren, dat daarvan vermeerdering van drankgebruik bij het personeel mijner drukkerij enz. het gevolg zou geweest zijn. Ofschoon ook vroeger over misbruik van sterken drank over het algemeen niet te klagen viel, meen ik toch te hebben kunnen constateeren, dat door de verkorting van den werktijd het moreel der arbeiders nog is gestegen en met name de lust en opgewektheid bij den arbeid zeer zijn toegenomen."

De inspecteur van den arbeid, dr. H. F. Kuyper, zegt in het geschriftje: „Ook hond ik het voor vrij zeker, dat afgematheid door langen arbeid dikwijls den drankprikkel wenscht om althans tijdelijk wat meer opgewektheid te erlangen."

Ik zal niet meer citeeren, doch beveel de lezing van dit boekje aan; er zijn meer uitspraken in te vinden, die pleiten voor hetgeen ik gezegd heb. En ook andere dingen wijzen daarheen. Zoo heb ik voor eenige jaren bij de behandeling van de Ongevallenwet medegedeeld, hoe er patroons zijn, die, wanneer er moet worden nagewerkt, de arbeiders des avonds geen koffie of iets anders geven, maar opzettelijk *jenever*, om hen in staat te stellen de laatste krachten uit hun lichaam te halen en het lange werken te kunnen volhouden. En voor eenige jaren heeft ook mijn partijgenoot Troelstra aangehaald een getuigenis van dr. Grothjan, in zijn werk: „Der Alkoholismus nach Wesen, Wirkung und Verbreitung", verscheneu in de *Sozialwissenschaftliche Bibliothek* van dr. Kurella, waarin werd aangetoond hoe dikwijls de werkgevers de arbeiders aansporen te drinken om hen flink te kunnen uitbuiten.

Voor eenige jaren schreef de heer Tutein Nolthenius in *De Gids:* „Vermoeienis, in welk opzicht ook, niet gecompenseerd door doelmatig voedsel of voldoende rust, werkt na korten tijd zoo afmattend, dat de werkman vaak, al is dat als het ware in strijd met zijn wil, om zijn ontstemming, een gevolg van afgematheid, te overwinnen naar den borrel grijpt."

In het algemeen is de werkgever niet zeer kieskeurig, en wanneer hij er kans toe ziet door het aanwakkeren van jenevergebruik meer arbeid uit den werkman te halen, deinst hij niet voor dat middel terug. En dat er in deze zeer verkeerde gewoonten bestaan, bewijst het feit, dat er verleden week bij een brand in een plattelandsgemeente in het Noorden van gemeentewege aan de brandgasten jenever werd geschonken in ruime mate, en zoo bij het vuur van buiten het vuur van binnen werd gekweekt. En verder wijs ik op den slechten toestand bijv. van de arbeiders in de venen, die zeer slecht gehuisvest zijn, zeer lang moeten werken, maar ook ontzaglijk drinken, en op den toestand van de vrouwen — zooals onlangs op het congres voor kinderbescherming is medegedeeld —, die den ganschen dag moeten werken, en dan hun kind stil houden en in slaap maken door het een dotje met jenever gedrenkt in den mond te geven.

Dit zijn alle grove misbruiken, die voortvloeien uit de maatschappelijke omstandigheden, in het bijzonder uit de groote afbeuling van de arbeidende klasse.

Betere volkshuisvesting is ook een middel om drankgebruik en -misbruik te beteugelen. Een werkman wordt dikwijls naar de kroeg gedreven door zijn bekrompen woning.

Als hij na den arbeid thuis zit te midden van een groot getal kinderen, die natuurlijk het noodige rumoer maken, kan hij niet behoorlijk uitrusten en zal hij al spoedig een gezelliger oord opzoeken — al is het verkeerd — in de kroeg.

Om te komeu tot een betere volksvoeding en een behoorlijke toepassing van de Woniugwet, zal noodig zijn de beschikking over meerdere middelen door de gemeenten.

Over de sociale armoede in het algemeen, het gebrekkige voedsel van het volk vau Europa schrijft prof. Huizinga in zijn boekje: „Een en ander over voeding":

. . . . „En om dan het neerdrukkend gevoel van slapte te verdrijven, grijpt men naar zenuwprikkels, en wel naar den goedkoopsten, naar alkohol. Aardappeleu en jenever vormen het gewone Europeesche hongerdiëet."

Ongetwijfeld zou verbetering van den maatschappelijken toestand van het volk, gepaard aan zedelijke propaganda, leiden tot vermindering van het drankgebruik en -misbruik al is het geen panacée voor de kwaal.

Vandaar dat de socialisten die streven naar verbetering van den maatschappelijken welstand, alvast zeer hebben medegewerkt tot het beteugelen van het drankgebruik en -misbruik.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is niet al te gul om dit te erkennen. In de Memorie van Toelichting staat: „dat in meer beschaafde maatschappelijke kringen, waarin voorheen, zonder misbruik, toch het dagelijksch gebruik van bitter en likeur regel was, dat gebruik geheel is opgegeven. In andere kringen (dus minder beschaafde!) heeft het sterk toegenomen gebruik van bier het gebruik vau sterken drank bijna geheel verdrongen. De sportbeweging heeft in soortgelijke richting gewerkt. En ook in arbeiderskringen (dus heelemaal geen beschaafde!) is van onderscheiden zijden niet zonder gunstig gevolg tegen het gebruik van sterken drank geijverd."

„Ook in arbeiderskringen."

Ik zou wel eens willen weten, waar het drankgebruik en -misbruik meer afgenomen is: bij de arbeidersbevolking of bij de groote heeren! Ik zou niet gaarne de zoogenaamde beschaafde, zeg liever: de gepolijste of verniste, klasse in deze voorop willen stellen. Ik sprak nog onlangs een hoofdambtenaar, wonende tegenover een „heeren"sociëteit. Hij sprak over het feit, dat dikwijls met vaderlijke afkeuring over het driukend „mindere volk" wordt gesproken, doch dat naar zulk een deftige sociëteit groote vrachten jenever en cognac worden gedragen.

De socialistische beweging heeft vooral tegen het drankgebruik onder de arbeiders zeer veel goed gedaau. Ik herinner mij levendig dat eens een werkman van omstreeks 60 jaren tot mij zeide: ik heb heel mijn leven gezopen, ik was geen bepaald dronkaard, maar dronk toch sterk; maar sedert ik socialist ben drink ik niets meer en mijn zonen evenzoo. En waarom? Omdat wij gevoeleu dat wij niet moeten drinken, daar wij ons dan niet fier genoeg verzetten tegen de tegenwoordige zoogenaamde maatschappelijke „orde".

Ik wijs hier op de wel eenigszins grove maar niet geheel en al onware voorstelling die Domela Nieuwenhuis vroeger veelvuldig gaf door tot de arbeiders te zeggen: bij elken borrel dien gij gebruikt betaalt gij drie centen belasting en daar koopt de Staat patronen voor om u dood te schieten, wanneer gij in opstand komt.

De socialistische beweging heeft op het gebied van de bestrijding van het drankmisbruik daarom vooral veel goeds verricht, omdat zij aan den arbeider gaf nieuwe idealeu. Een levensdoel werd hen voor oogen gesteld. Wanneer de arbeider licht ziet in de duisternis der maatschappelijke elleude, dan komt hij tot een beter levensdoel en dan zal hij spoedig de jenever laten staan.

Het is zoo eigenaardig en duidelijk door den architect den heer van Nieuwkerke gezegd in het boekje van den heer den Tex. Daar lees ik:

„De socialist is in 't algemeen beter en komt voor onder beide soorten. Hij heeft een beginsel, drinkt niet, doet zijn werk, is gewoonlijk stipt in 't nakomen van zijn plicht, doch

is overtuigd dat zijn patroon hem wederrechtelijk onthoudt wat hem toekomt. (Helaas vaak niet zonder reden.) In algemeene kennis staat hij boven anderen."

De hevige bestrijder van de drankbestrijding, de heer Eyssell, zegt in zijn boekje, dat aan de socialistische beweging de eer toekomt veel goeds te hebben gedaan.

De heer Minister van Binnenlandsche Zaken heeft dit niet gezegd, hetgeen zeer begrijpelijk is bij iemand, die nog kort geleden de socialisten „buiten de zedelijke gemeenschap der natie" heeft gesteld. Het gaat iemand die zoo denkt, moeilijk af om onpartijdig te zijn. Men blameert zich niet gaarne door te logenstraffen wat men vroeger zeide!

Ook de vakbeweging heeft veel in deze richting gedaan. Daargelaten dat de vakbeweging veelal socialistisch of socialistisch getint is, heeft de vakbeweging door het aansporen van de arbeiders om zich in vereenigingen te doen opnemen ten einde tot meer maatschappelijke welvaart en daaruit dikwijls voortvloeiende geestelijke welvaart, het drankgebruik doen beperken.

De Enschedésche Bestuurdersbond zegt hieromtrent het volgende in een enquête, gehouden door het tijdschrift *De Nieuwe Tijd*:

„Het drankmisbruik is afgenomen; dit is te danken aan verhoogden levensstandaard, propaganda, voorbeeld en aan het vereenigingsleven. Tusschen de punten voorbeeld en vereenigingsleven is een nauw verband. Het vereenigingsleven doet telkens samenkomen op vergaderingen enz., en daar wordt het voorbeeld gegeven van niet drinken en komt de noodzakelijkheid van niet drinken voor strijdende arbeiders ter sprake. Opmerkelijk is het, hoeveel personen op die wijze breken met den drank."

Sterk komt dit uit bij den Diamantwerkersbond, die het slachtoffer is van de juweliers, die behooren tot het denkend deel der natie, en die de diamantwerkers willen vermoorden en doodtrappen door draconische maatregelen.

De Diamantwerkersbond heeft ontzaglijk veel gedaan om het peil van de diamantwerkers te verhoogen. Dit is dezelfde bond, die nu door de „beschaafde" juweliers, het denkend deel der natie, gepoogd wordt in den grond te boren. Die mooie bond moet vertrapt worden! De diamantbewerker J. K. zegt daarvan in den „Nieuwen Tijd":

„Toen ik als jongen van 12 jaar bij het slijpen kwam, bevond ik direkt, dat er veel onder het werk gedronken werd; ik moest dikwijls in een groote kom een stuiver oude klare of bitter halen. Wanneer de werkzaamheden geëindigd waren, gingen mijn bazen, nog vóór zij gingen eten, een glaasje koopen. Toen werkte men nog 72 uren per week. Op Vrijdagmiddag dronk men nog meer dan in de week, zoodat men in de meeste gevallen dronken thuis kwam; men kan gerust zeggen, dat toen $^1/_2$ van het weekloon naar de kroeg werd gebracht, zoo niet meer. Dat was vóór het bestaan van den A. N. D. B.

„Men denke niet, dat er thans onder de bondsleden niet gedronken wordt, maar toch minder dan vóór de A. N. D. B. bestond. Men kan dat het best waarnemen op de fabriek waar men werkt. Vroeger werd bij alle mogelijke gelegenheden op jenever getracteerd, thans tracteert men elkander op taartjes. Men heeft gewoonweg geen erg om jenever te laten halen, omdat men weet, dat het niet gedronken wordt. Dit schrijf ik beslist toe aan de propaganda van geheelonthouders, die het geworden zijn in den A. N. D. B."

Een ambtenaar bij de Staatsspoor zegt: „Het grootste deel zijn matige drinkers, enkele onthouders, enkele anderen gaan zich te buiten, maar het gebruik neemt af, het getal onmatige drinkers was vroeger veel grooter. Redenen: het vereenigingsleven (dat ook op de niet-vereenigden blijkbaar van zekeren invloed is), de propaganda voor geheelonthouding en vooral het voorbeeld der niet drinkende kameraden. Het is mij bekend, dat in hoofdzaak de onthouders of zeer matige drinkers, aangesloten zijn bij een vak- of politieke organisatie; terwijl een gedeelte van hen die van het drinken een gewoonte maken, daarvan geen deel uitmaken; doch ook laat een gedeelte zeer matige drinkers „roosje" maar zorgen."

De getuigenissen zijn overstelpend; ik zal de Kamer niet ophouden met ze alle voor te lezen; ik beveel alleen de lezing aan. Men kan dan zien hoe door het vereenigingsleven het drankgebruik wordt bestreden. En daarom is het zoo totaal verkeerd, wanneer men de vakbeweging tegenwerkt, zooals in het vorige jaar is geschied. Dezelfde Regeering, die nu bij de Kamer komt met een wet om het drankgebruik te bestrijden, heeft het vorige jaar de vakbeweging gekneveld; zij heeft door ophitsing van de spoorwegmaatschappijen getracht de spoorwegvereeniging in elkander te trappen.

De leden van het Kabinet, dat deze wet voorstelt, werken de drankbestrijding door den Matrozenbond tegen. Het is toch ook een feit, dat sedert de oprichting van dien Bond, het drankgebruik onder de matrozen is afgenomen; en zoo kleinzielig is men, dat men zelfs den matrozen belet convocatiebiljetten rond te zenden voor een vergadering tot drankbestrijding. Dat zijn de menschen die zoo lamenteeren over drankmisbruik onder de matrozen; zij dulden zelfs niet dat er vergaderingen tegen worden belegd, zoo'n watervrees heeft men voor de ondermijning van de tucht! De Regeering, die inderdaad het drankgebruik wil tegengaan en het misbruik uitroeien, moet dus niet komen met dwangwetten om de arbeiders te knevelen; moet zich niet doodturen op allerlei maatregelen, die toch slechts de oppervlakte raken, maar zij moet haar best doen om in het algemeen de volkszeden te verbeteren.

Is daarom een drankwet geheel overbodig? Ziedaar een andere vraag. Ik geloof niet dat een drankwet geheel overbodig is; zij kan goed zijn om sanctie en steun te geven aan de drankbestrijding in de maatschappij. Maar wil een drankwet goed zijn, dan moet zij in de eerste plaats zijn populair; het volk moet de wet begrijpen. En als de wet populair wil zijn, dan moet zij zijn logisch en consequent. En in de tweede plaats rechtvaardig en doortastend en ook uitvoerbaar. De uitvoerbaarheid is echter al begrepen in de logica en rechtvaardigheid.

Wanneer het volk meent, dat zulk een wet niet is rechtvaardig, logisch, consequent of wat dan ook, dan is zoo de wet niet uitvoerbaar. Men mag de politie uit een oogpunt van het gezag verbeteren zoo men wil; men mag marechaussee aanstellen in de plaats van den gemoedelijken veldwachter; het zal niet helpen, want de politie is nu eenmaal onder den indruk van den volksgeest. Vooral op het platteland luistert de politie naar de groote menigte. Wanneer er 's nacht burengerucht wordt verwekt en dus rumoer ontstaat, zoodat velen daarvan last hebben, zal de volksopinie zeggen: dat mag niet, daar moet de politie op toezien en achter zitten; maar wanneer er een slechte drankwet is, zegt men het is flauw van de politie zich daarmede te bemoeien; laat zij naar andere zaken kijken, heet het dan. En de politie is daarvoor gevoelig.

De wet moet dus wezen logisch, doortastend en uitvoerbaar.

Is nu deze wet logisch?

De Minister heeft de pretentie ons een nieuwe drankwet te geven.

De discussiën over deze wet zouden zeer eenvoudig zijn, en er zou geen twijfel zijn over de eindstemming, wanneer bedoeld was eenvoudig de Drankwet van 1881 aan te vullen en eenigszins te verbeteren, bij voorbeeld bepalingen te maken omtrent de uitsterving, den clandestienen drankverkoop meer te beteugelen, den drankverkoop door scheepsbevrachters, enz.

Maar de Minister neemt een air aan van ons een nieuwe wet te geven, en dus hebben wij het recht dit ontwerp zelfstandig te beschouwen. Wat wil anders de Minister met al die omvangrijke voorstellen en met al dat stof, dat door de Regeering is opgejaagd?

Wanneer wij uit dit oogpunt de zaak beschouwen, moeten wij ons afvragen: is het wetsontwerp voldoende en in de eerste plaats: is het logisch?

De logica nu heb ik niet kunnen vinden! Ik zal daarvoor een paar kleine voorbeelden aanhalen.

De Minister wil bijv. dat er „volledig inzicht" zij in de verschillende herbergen. Zij moeten liggen aan de openbare straat, er mogen geen gordijntjes of matglazen zijn enz. Bovendien heeft de Minister in de tweede editie een soort van reactionnairen maatregel toegepast, door het tappen aan den openbaren weg vrij te laten, wanneer het gemeentebestuur daartoe vergunning geeft.

Nu, de gemeentebesturen hebben getoond nog al „schappelijk" te zijn ten opzichte van de uitvoering der Drankwet!

Aan de stations echter mag men niet tappen. Vroeger was

daartoe een aparte localiteit voorgesteld, waar de vrouwen en kinderen niet mochten komen, omdat dit voor hen een zeer verkeerde opvoedkundige toestand was; maar nu mag er in het geheel niet getapt worden. Kinderen onder de 18 jaar mogen zonder geleide niet in kroegen komen, ook niet in de verlofshuizen.

Is dit nu logisch?

Ik geloof het niet. Wanneer men aan den eenen kant zegt: in de vuilste kroeg moet men kunnen inzien; men mag op den openbaren weg zelfs tappen, onder de bestaande wet was dit nog twijfelachtig, maar nu niet meer — want in de wet staat het uitdrukkelijk — wanneer men over het Plein loopt en men ziet daar de heeren op gemeentegrond bitteren en cognac drinken, zoodat ieder een lesje er aan kan nemen, hoe men op zeer „beschaafde" wijze een borreltje kan drinken, waarom moeten dan de jongens beneden 18 jaar uit de herbergen geweerd worden?

Ik heb eens een kastelein op een der drukste punten van den Haag gevraagd, wat hij er van dacht (of eigenlijk zei hij het vanzelf, want men kan tegenwoordig geen herberg inkomen of men wordt er over aangesproken!) en hij zeide: als ik mijn gordijntjes wegtrek, heb ik onmiddellijk een groote troep jongens voor mijn ramen, die naar het drinken zien.

Er kan eenig goed in zitten, om in de minder aantrekkelijke kroegen het drankgebruik te beteugelen, maar het gaat toch niet aan dergelijke tegenstrijdigheden in de wet te zetten.

De heer Talma schudt schouderophalend van neen. Nu, het volk heeft ook verstand; het vergelijkt ook de dingen met elkander en zegt natuurlijk: wat een onzinnige wet; het is een prulwet, met zulke inconsequentiën. En dan is de eerbied voor de wet voor de helft al naar de maan.

Bovendien, er vindt bepaald kapitalistische bevoorrechting plaats. Is het geen bevoorrechting tot de groote heeren te zeggen: gij moogt tappen en drinken op de wijze als ge wilt, maar den kleinen alleen toe te staan te tappen met open deur, zonder gordijnen, enz.?

In art. 3 sub 7°.—12. zijn allerlei bepalingen opgenomen, die niet gelden voor de sociëteiten, maar wèl voor de door burgemeester en wethouders verleende vergunningen, dat zijn de gewone herbergen. Een sociëteit mag dus twee vergunningen hebben, mag wel onder den beganen grond of in de hanebalken gevestigd zijn, behoeft niet aan de zijde van den openbaren weg te liggen, kan gordijntjes of matglas gebruiken, enz. Zelfs zal er volgens art. 2 *b* een maatregel van bestuur komen met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching in de kroegen, maar *niet* voor in de sociëteiten!

Er komt dus bevoorrechting der groote heeren en dikke boeren. Deze mogen dus van achter de gordijntjes zien, hoe in een herberg daarover de menschen ten aanschouwe van het publiek drinken, zoodat hun faam door de plaats huuner inwoning slechter wordt, terwijl *zij* zich ongezien zat kunnen drinken.

Is dat alles geen gebrek aan logica? Wat moet het volk van de wet denken?

Een oude grief van het volk tegen de bestaande wet was steeds deze: als *wij* dronken zijn, moeten wij over straat, worden verbaliseerd en gaan naar het bureau; maar als een mijnheer dronken is, wordt hij per rijtuig thuis gebracht.

Men zal thans onrecht doen door de sociëteiten vrij te laten en de andere drankgelegenheden allerlei dingen op te leggen.

Wanneer er nu zoodanig gebrek aan logica in de wet is, dan worden die bepalingen omtrent matglas, gordijntjes enz. niet anders dan plagerij.

Wat moet men tegen de vergunninghouders, die bij u voor hun zaak komen pleiten, zeggen? Men is geneigd te zeggen: het algemeen belang gaat vóór uw zaak, maar hoe kan dat als ze op dergelijke dingen wijzen?

Er is eenvoudig niets tegen in te brengen; zij hebben recht zich te beklagen over gebrek aan rechtvaardige behandeling. Het komt mij voor, ofschoon die zaak van de gordijntjes nader aan de orde komt, dat men tusschen die twee systemen moet kiezen, alles openbaar toelaten om het geheimzinnige weg te nemen van het drankgebruik: òf bedekken zooveel mogelijk en waar het het kind en de vrouw geldt, de verleiding beperken tot het minimum.

Ik heb zooeven reeds aangetoond, dat de dubbelzinnige bepaling van de gordijntjes niet rechtvaardig is, maar ook ten opzichte van het krijgen van vergunningen worden de sociëteiten bevoordeeld; zij kunnen altijd vergunning krijgen. Wat is het gevaar weer? Dit, dat men kweekt clandestiene sociëteiten. De Minister meent, dat hij daartegen maatregelen neemt. Och, Mijnheer de Voorzitter, dat raakt kant noch wal. Er zijn daartegen geen maatregelen te nemen. De Minister bepaalt, dat alleen aan leden der sociëteiten drank mag worden verkocht. Het is altijd gevaarlijk in het Parlement les te geven in het wetten ontduiken, maar ditmaal ligt het er bovenop, een kind begrijpt het. Er ligt achter de deur een boek en dan zegt de herbergier tot den binnenkomenden klant: teeken eerst dat boek, dan krijg ik geen last met de Drankwet.

Dan is de man lid van de sociëteit en mag hij achter de gordijntjes gaan drinken wat hij wil. Het is niet tegen te gaan, dat stille of verkapte sociëteiten worden opgericht.

Het blijft in elk geval een zwak punt in de wet, want indien die bepaling *niet* ontdoken wordt, bevat zij een bevoorrechting van de sociëteiten; wordt zij wèl ontdoken, dan wordt de geheele wet wat dit betreft onmogelijk gemaakt.

Onze geheele drankwetgeving is niet rechtvaardig. Het is menig eenvoudig arbeider of arbeidersvrouw niet duidelijk te maken, dat de Staat als zedenmeester optreedt en te gelijk 26 à 27 millioen van den accijns trekt, terwijl bovendien de gemeenten profiteeren van de opbrengst van het vergunningsrecht. Dat begrijpt men niet; er is iets dat vloekt in deze omstandigheid.

Bovendien hebben wij van deze Christelijke Regeering, van den Minister Harte van Tecklenburg, een voorstel gehad om den drankaccijns te verhoogen, nog een paar guldentjes er op. Dat wetsontwerp is wel ingetrokken, maar in de Eerste Kamer heeft de Minister gezegd: indien de middelen wat minder opbrengen, zal ik dit voorstel weder indienen. Dat voorstel schijnt een komeet te zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Een nog grootere, ja de grootste onrechtvaardigheid ligt in het gebrek aan *doortastendheid*, in het weinig radicale. Ziet de herbergiers, zij moeten uit hun bestaan, weduwen die de vergunning niet kunnen volhouden, zijn hun broodwinning kwijt, wanneer zij de affaire niet kunnen uitvoeren en hun kinderen mogen het in veel gevallen niet zeer benijdenswaardige beroep niet opvolgen. Ik zeg „in zeer veel gevallen", want ik doe niet mee met hen die spreken over de herbergiers als over het uitvaagsel. Er zijn tal van herbergiers, die een nuttige maatschappelijke functie vervullen, niet omdat zij drank verkoopen, maar dan toch omdat wanneer ik in een vreemde plaats een paar uur moet wachten, en er is daar een fatsoenlijke herberg, men blijde moet zijn, daar te kunnen verblijven. Er zijn veel menschen onder met een zeer treurig beroep, vooral waar er voor de toonbank veel jenever wordt gedronken; maar men spreekt over het algemeen wel wat verkeerd over de herbergiers en, al ben ik geen „tappersvriend", met hun *rechten* moet men, naar mijn meening, rekening houden. Zij zijn ook Staatsburgers evenals wij; de Staat trekt er geld van en sanctionneert hun beroep. Er is geen reden om te zeggen: het zijn maar bijloopers, zij moeten ook „buiten de gemeenschap der natie" worden gesloten.

Maar wat is de zaak? Men kan zich voorstellen, dat men de herbergiers uit hun bestaan zet ter wille van het algemeen belang, zooals de fabricage van phosphorlucifers in het algemeen belang is verboden. De Kamer heeft het belang van de arbeiders toen zwaarder laten wegen als dat van de fabrikanten, omdat zij de arbeiders niet langer wilde overleveren aan de vergiftiging. En als nu zulk een phosphorlucifersfabrikant bij mij kwam, zou ik zeggen: „ik vind het jammer voor u, maar het belang van de arbeiders weegt bij mij veel zwaarder." Maar toen wij die wet aannamen, hadden wij ook de overtuiging, dat er, na inwerkingtreding, geen phosphorlucifers meer zouden gemaakt worden in ons land en de vergiftiging zou ophouden. Dàt is wetgeving waarvan men voldoening heeft. Maar hoe is dat hier? Men heeft niet de overtuiging dat er niet een belangrijke borrel minder gedronken zal worden door de herbergiers uit hun bestaan te stooten. Zou men die voldoening hebben, zou men een eind maken aan het bestaan van alle tappers, dan zou ik dat van ganscher harte doen, al kwamen zij met honderdduizend handteekeningen, want het belang van het Nederlandsche volk gaat

boven alles. Maar die voldoening heeft men hier *niet*, want zoolang de Drankwet bestaat is er en erm veel clandestien gedronken.

Er zijn groote hoeveelheden jenever gebruikt zonder vergunning, en voor een herbergier die vergunning betaalt, is het hard te zien, dat een stille kroeg dicht bij hem drie- of vijfmaal zooveel jenever verkoopt als hij. Dit wordt ook door den Minister erkend, dat het „hatelijk onrecht", dat de stille tapper maar verkoopen kan, moet worden beteugeld. Maar als nu het resultaat gering zal zijn, zou het dan niet in de rede liggen de menschen of hun nabestaanden bij het stooten uit hun bedrijf schadeloos te stellen? In plaats dat de Staat het geld, dat hij van den jenever trekt, aanwendt voor drankbestrijding, om vergunningen uit te koopen, gebruikt hij dat geld voor allerlei doeleinden, en maar een droppel van de emmer wordt voor drankbestrijding besteed.

Blijkens een bericht van gisterenavond in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* schijnt de Regeering in Engeland verlaging van het aantal vergunningen door afkoop te willen. Deze stelt namelijk voor, dat er een fonds zal worden gevormd, op te brengen door den drankhandel, en waaruit de Regeering schadeloosstelling zal verleenen bij het intrekken van vergunningen in het algemeen belang. Daarbij wordt als grondslag aangenomen, dat de schadeloosstelling zal bedragen het verschil in de geschatte waarde van een huis met en zonder vergunning.

De Minister meent echter dat de dronkenschap niet gelijken tred houdt met het aantal drankgelegenheden. Nu wil ik toch aannemer dat verlaging van dat aantal toch een gering voordeel geven kan onder goede omstandigheden, namelijk bij krasse bestrijding van den clandestienen drankverkoop. Maar wat zegt deze Minister nu? Wij trekken geld van den drankhandel, welnu, wij besteden dat geld voor een goed doel door den drankhandel te beperken, zonder slachtoffers te maken onder de menschen die van dien handel leven.

Men kan er over twisten, of het op zich zelf goed is uit te koopen, of het noodig is schadeloosstelling te geven; maar de Staat, die uit het drankgebruik in zoo hooge mate voordeel trekt als hier in Holland, mag, dunkt mij, tegenover de tappers billijk zijn.

Bovendien acht ik de maatregelen tot bestrijding van den clandestienen drankverkoop ten eenenmale onvoldoende. Er zijn door het drankbestrijdings-comité van den Volksbond maatregelen aan de hand gedaan om den clandestienen verkoop beter tegen te gaan, door de overtreders der wet bijv. den eersten keer te treffen door hun een maand hun verlof te ontnemen, zoowel wat den persoon als het perceel betreft; den tweeden keer drie maanden of een half jaar; en ten slotte het voor goed afnemen van de bevoegdheid.

Ik geloof dat dit een zeer goede maatregel en ook rechtvaardig zou zijn, omdat men gevoelt dat het zeker onrecht is als er naast menschen die hoog vergunningsrecht betalen, nog anderen staan die clandestein drank verkoopen. Ik geloof, dat wanneer de Staat dit verhinderde, die maatregel veel sympathie zou vinden.

Men zou zulke verlofshuizen, waarin eenmaal gezondigd is, kunnen verbieden het inzicht af te sluiten uit een oogpunt van *contrôle*.

Naar mijn inzien moet een goede drankwetgeving in de maatschappij, in samenwerking met het volk in de maatschappij zelf zorgen, dat zij in de richting van beperking ga, door sterke verlaging van het maximum, al dan niet met schadeloosstelling, om ten slotte tot *totaal verbod* te komen, of tot „local option".

De „local option" is zeker een groote steun voor de drankbestrijding. Deze heeft dan een *doel*, een eindpunt. Dit is als het ware de heksluiting van het veld voor propaganda.

Wanneer bijv. $^2/_3$ of $^3/_4$ der meerderjarige ingezetenen in een gemeente zoover in onthouding en matigheid zijn gevorderd, dat zij door middel van „local option" den drankverkoop willen doen verbieden, zal dit zeker goed werken. Men moet zorgen dat in de eerste plaats het volk zelf medewerkt, dat is het ware „self-government". De gemeenteraad zou volgens het ontwerp iets kunnen doen, maar tot nu toe hebben de gemeentebesturen weinig medewerking verleend, en bovendien is het niet goed om de drankpolitiek in de gemeenteraden te brengen. Het Volksbond-comité raadde aan, de volkspetitie in de wet op te nemen, zoodat de meerderheid der meerderjarige inwoners eener gemeente kunnen vragen om verlaging van het maximum. Dit is dunkt mij een goede maatregel.

Wanneer de meerderheid der bevolking zelf beperking aan de Koningin aanvraagt van het maximum, desnoods met het stellen van zekeren termijn, zal dit verzoek wel ingewilligd moeten worden door elke Regeering.

Men zou nog Gedeputeerde Staten kunnen hooren.

Dit zou zijn een gaan *in de richting* van *local option*. De Minister had meer kunnen doen en een automatische verlaging van het maximum vergunningen kunnen voorstellen, waardoor na een zeker getal jaren langzamerhand een eindpaal bereikt zou worden, waardoor het gebruik eindelijk zou ophouden.

Het is niet ten onrechte dat mr. A. P. Th. Eyssell in zijn brochure op bladz. 4 zegt: „Dat die Overheid haar hooge zedelijke roeping uit het oog verliest, als zij een hooge huur opsteekt voor een openbaar eigendom, waarin drank verkocht wordt, heet de grond voor het weigeren van vergunning, voorgesteld in art. 3, n°. 3; zoodra dus, bij afloop de erfpacht, het Scheveningsche Kurhaus gemeente-eigendom wordt, behoort het daar *uit te zijn* met de vergunning; diezelfde Overheid echter zal, door het stelsel van vergunningen, haar stempel drukken op den drankverkoop aan tienduizend plaatsen van het land en zal uit de winst dier „exploitatie van zwakke en zondige neiging" zich een millioentje bedingen! Wie officieel den drankverkoop aldus brandmerken, behooren niet te komen met een vergunnings- maar met een *verbods*wet en volstaan geenszins met de nieuwe ulevel aan de drankwetactie, dat meer doortastende maatregelen als van monopoliseering hier noodig zouden kunnen blijken."

Bij de wet plotseling verbod in te voeren gaat niet; maar men kan het volk in deze richting opvoeden.

De Minister schijnt voor local option iets te voelen; hij zegt namelijk in de Memorie van Antwoord op bladz. 4: „ook van beschouwingen over *local option* of over een organisatie van het petitierecht, meenen de ondergeteekenden zich te kunnen onthouden, wijl een voorstel tot invoering daarvan thans niet aan de orde is. Mochten later voorstellen in dien geest in studie worden genomen, dan zal van de hier gegeven wenken dankbaar gebruik worden gemaakt." Men moet Friesch Christelijk historisch zijn om aan een dergelijk vage belofte geloof te hechten!

Nu meen ik dat algeheel verbod zulk een *onrecht* medebrengt als wat hier voorgesteld wordt.

Wanneer aan alle drankverkoopers verboden wordt drank te verkoopen, dan is het gelijke monniken, gelijke kappen. Er zou dan niet zooveel schade geleden worden, maar al ware het zoo, er zou niemand onrechtvaardig behandeld worden.

Wanneer men aan een herbergier vraagt, of hij bij voorkeur jenever verkoopt, dan zegt hij: wel neen, ik heb even gaarne dat de menschen „kwast" of koffie drinken.

De menschen gaan voor een belangrijk deel naar de herberg voor de gezelligheid en niet alleen om den drank. Het is — tusschen haakjes — jammer dat er geen instellingen bestaan waar men voor een dubbeltje kalm kan gaan zitten, zonder iets te gebruiken. Men is thans dood verlegen om ergens te gaan zitten, als men geen sterken drank wil gebruiken, daar men niet steeds weer kwast, koffie, melk enz. kan drinken.

Wanneer de drankverkoop algemeen verboden werd, dan zouden *die* tappers het meeste schade lijden waar de menschen alleen komen om groote hoeveelheden jenever te verzwelgen. En dat was niet zoo erg

Er moet een regeling worden gemaakt waarbij het *recht voor allen* wordt toegepast. Zoo zouden de eigenlijke „inrichtingen van maatschappelijk verkeer"— zij het dan geen buitengewone — kunnen blijven bestaan zonder sterke, of wil men, alcoholhoudende dranken.

Het gebeurt ook heel vaak dat een herbergier niet uit voorliefde jenever verkoopt, maar het niet kan weigeren. Het komt bij voorbeeld in het hooge land van Groningen voor, dat er feestavonden zijn van welgestelde landbouwers en anderen. De kastelein verkoopt dan *liever* wijn, koffie of dergelijke dranken, maar wanneer een ingezetene van de plaats sterken drank vraagt, kan hij dit niet weigeren. Wanneer men nu zorgt voor een algemeen verbod, dan is alles veel rechtvaardiger. Wanneer men

in die richting stuurde, wanneer men in beginsel de local option in het wetsontwerp opnam, dan zou men een goed stuk werk hebben geleverd. Maar die maatregel was te radicaal!

Het Gothenburger stelsel in het eerste ontwerp opgenomen, is er nu ook uit verwijderd.

Het Gothenburger stelsel, zooals het daar was voorgesteld, was ook verkeerd. Maar dat de Minister dat stelsel als het ware *sans phrase* er uitneemt, dat is toch wel wat sterk. Men zou het toch zoo hebben kunnen inrichten, dat de maatschappijen of vereenigingen die daartoe last hebben tegen vergoeding de drankgelegenheden kunnen overnemen. Dan kunnen zij van hun geld in die ondernemingen gestoken nog rente maken; er wordt immers op de kapitalistische inrichting van die maatschappijen gerekend? Maar die meer radicale maatregel is uit het wetsontwerp verwijderd, en daardoor is het wetsontwerp zeer verzwakt. Ik geef aan den anderen kant toe, dat er ook verbeteringen in zijn gebracht, doch dat is de zaak niet; maar voor een Regeering die pretendeert, dat dit een nieuwe Drankwet is, s deze wel geheel onvoldoende.

En wat den clandestienen verkoop betreft, door het voorschrijven van maatregelen als het verbod van gordijntjes en matglas, zal men de menschen drijven naar afgesloten plaatsen, waar zij niet voor het oog van het publiek behoeven te drinken. Er zal bovendien verdacht lang worden „geschemerd"; men zal, als men niet te koop wil zitten, eenvoudig naar een andere kamer gaan om daar een glas jenever te drinken. En als men de jenever niet kan drinken in een huis met vergunning, dan zal men eenvoudig naar een particulier huis gaan. Op het oogenblik hebben wij in de groote steden al de zoogenaamde theehuizen, waar men afternoon tea gaat gebruiken, en men zal daar gezellig achter gordijntjes een borrel gebruiken. En als men lid is van een sociëteit behoeft men daartoe zijn toevlucht niet te nemen, want dan kan men evenals thuis heel gezellig onder elkander zitten en sterken drank gebruiken.

En wat het minder worden van de tweede editie van de Drankwet betreft, die komt vooral uit, waar nota bene in gemeenten met minder dan 2000 zielen, het slijten wordt toegestaan naast de *winkelnering*. Dat was juist het groote kwaad. Naast andere waren kan men daar nu ook een maatje jenever krijgen. De vrouw dus die bijv. drank wil halen, doet alsof zij in een winkel iets gaat koopen. Het is waar, dat men alleen een hoeveelheid van 3 deciliter kan krijgen, maar ik ben huiverig om dien maatregel toe te juichen.

Ik moet zeggen, dat ik in de laatste jaren niet veel heb verkeerd in kringen waar geregeld jenever wordt gehaald; maar toen de drankbestrijding nog niet zoo'n voortgang had gemaakt, haalde men, naar mijn herinnering, 1 of een dubbel maatje, maar minder vaak drie, want de vrouw zei: als de man daar eenmaal achter zit, is hij er niet af te krijgen en gaat het op! In een gewoon, zoogenaamd matig burgergezin zal men meer drank in huis hebben, daar kan men tegen de vereeiding; maar bij gewoontedrinkers is geen drank in huis en wordt er gehaald, als men drinken wil. Nu wil ik niet ontkennen, dat de bedoeling van den Minister goed kan zijn, er zijn wel drankbestrijders die nog meer in eens willen laten halen; want het spreekt vanzelf, dat menigeen, die wel een maatje wil laten halen, maar geen geld heeft om in eens drie maatjes te nemen, door dezen maatregel er van wordt afgehouden. Doch wanneer ik de lichtzijde van dezen maatregel tegen de schaduwzijde stel, dan weet ik niet wat ik kiezen moet.

In elk geval gaat het niet aan, wanneer men beperking van drankgebruik wil, permissie te geven op het platteland — er is maar een klein amendementje noodig, om de gemeenten van 3 à 4000 zielen er ook onder te begrijpen — dat men in winkels, waar de vrouw koffie haalt, te gelijk drank kan krijgen.

Dat is een verslapping van de wet van belang. Bij de artikelen zal nog wel meer ter sprake komen; dus ik zal nu niet verder in bijzonderheden treden, maar dit meende ik te mogen constateeren, dat, nu de Minister wil een nieuwe Drankwet en men deze toetst aan de eischen van de practijk en de drankbestrijding, dit wetsontwerp is gebrekkig en peuterachtig.

Men zoekt het in gordijntjes en in bepalingen van flesschenhoud, maar de groote dingen ontbreken.

Deze wet kan geen flinke stimulans zijn om het volk er toe krijgen het gebruik van drank tot een minimum te beperken.

Wanneer ik mij afvraag, hoe het komt, dat een Regeering, die bij haar optreden zei, dat zij den nadruk legde op de *zedelijke* zijde van het sociale vraagstuk en de stoffelijke zijde in de tweede plaats zou behandelen, dan begrijp ik dat niet. Hoe een Regeering die als eerste en voornaamste plaats voor de behartiging van die prachtige „zedelijke" zijde van het sociale vraagstuk wil werken, kan komen met zulk een wet, dat begrijp ik niet. Is dit nu alles wat hierdoor wordt opgeleverd?

Nu ja, er is een Loterijwet en een wet tegen het Nieuw Malthusianisme, maar daarmede kan men bij de smalle gemeente den indruk maken, dat men verbazend is voor de zedelijkheid; de gezond denkende menschen zullen zeggen: als dat nu die hooggeroemde zedelijkheid is, dan weten wij het niet, dan is het *dan!*

De Minister redeneert niet veel. Hij zegt: ik moet tusschen twee partijen doorschipperen. Hij maakt den indruk wel wat meer te willen, maar te zeggen: er zij twee helften in de Kamer en daar moet ik doorheen zeilen

Dit mag nu *politiek* zijn, maar voor de oppositiepartij is dit geen reden over hare bezwaren heen te stappen en den Minister gelijk te geven.

Wij willen daarbij als sociaal-democratische fractie zoo goed mogelijk als partij de drankbestrijding bevorderen. Wij hebben daarvoor veel sympathie. Op ons congres in 1897 is reeds deze motie aangenomen:

„De partij, stelling nemende ten opzichte van het alcoholvraagstuk, alhoewel overtuigd dat het beginsel der sociaaldemocratie niet in direct verband staat met de beweging voor onthouding van alcoholische dranken, meent toch: *a.* haar volle sympathie met die beweging te moeten uitspreken, omdat de onthouding van alcoholische dranken niet alleen bevorderlijk zal zijn aan den groei en bloei onzer organisatie, maar tevens is het in het waarachtig belang van het volk; *b.* en draagt haar eventueelen vertegenwoordigers in Parlement, Staten en gemeenteraden op, mede te werken door middel der wetgeving het drankgebruik te beteugelen."

Wij willen dat zeer gaarne. Wij wenschen aan die opdracht te voldoen, maar of wij daarom onze stem zullen geven aan *dit* wetsontwerp, dat kan ik nog niet verklaren. Het zal afhangen van hetgeen er verder van de artikelen terechtkomt, hoe wij onze stem zullen bepalen, maar op onze stemmen vast te rekenen, valt vooralsnog zeker niet

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag over het wetsontwerp tot wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1904. (Maatregelen in het belang van den landbouw in Nederlandsch-Indië) (138).

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Toen in 1881 de Drankwet, waarvan thans een herziening aan de orde is, in deze Kamer behandeld werd, verlangde dr. Schaepman voor de beantwoording der vraag die hij zich had gesteld, of wettelijke bepalingen tot regeling van den drankverkoop in Nederland wel noodig waren, dat vaste en welbewezen feiten zouden worden aangevoerd, waaruit die noodzakelijkheid kon blijken. Dat verlangen was toen volkomen gerechtvaardigd en is het thans nog, nu de vraag moet worden gesteld, of aanvulling en verscherping der geldende bepalingen noodig is.

Het antwoord op die vraag te geven is echter na en door de werking der Drankwet, en vooral door de actie der drankbestrijders gedurende deze 20 jaren gemakkelijk geworden.

Wij zijn tegenover het drankvraagstuk anders komen te staan dan dat 20 jaren geleden het geval was en met den geachten vorigen spreker stem ik terstond reeds volkomen in, dat die verandering zeer zeker in hoofdzaak niet is toe te schrijven aan de werking der Drankwet zelf; ik schrijf die in de voornaamste

plaats toe aan die actie van verschillende matigheidsgenootschappen.

Hoe men overigens denke en oordeele over het werk door de genootschappen van geheelonthouders, afschaffers of matigen in de laatste twintig jaren verricht, deze verdienste kan hun niet ontzegd noch ontnomen worden, dat zij een materiaal van feiten hebben verzameld, die wetenschappelijk hebben gerangschikt en beoordeeld en daaruit conclusiën hebben getrokken, waaraan betrouwbaarheid en belangrijkheid niet ontbreken.

Die conclusiën wijzen op de aanwezigheid in ons land van de verschijnselen van alcoholisme als maatschappelijk euvel, waarop de aandacht van den wetgever gevestigd moet zijn.

Daarom heeft het mij, die uit overtuiging aan de zijde van die drankbestrijders sta en aan hun actie deelneem, verheugd in den aanhef der Memorie van Toelichting te lezen, dat deze Regeering de verschijnselen van alcoholisme in ons land heeft geconstateerd en het als haar roeping beschouwt daaraan met wettelijke maatregelen krachtiger te remedieeren, zonder, zooals het in de Troonrede van 1901 luidde, zonder de persoonlijke vrijheid te na te komen.

De feiten maken bemoeiing voor den wetgever tot plicht. Met bescheiden wil ik dat nu niet bewijzen. Statistieken aan te voeren zal men van mij ook wel niet verlangen; wie twijfelt kan ze zelf naslaan, en daaruit zijn overtuiging putten. Maar men veroorlove mij toch een enkelen getuige bij te brengen.

Onze gevangenissen zijn voor een aanmerkelijk deel gevuld met slachtoffers van het alcoholisme. Van de veroordeelingen wegens misdrijf mag veilig worden aangenomen, dat meer dan een-derde drankzucht tot oorzaak heeft. Ieder die in de gelegenheid is de veroordeelingen in de rechtszaal na te gaan en de gevangenen in de cel te bezoeken, zal dat moeten bevestigen. Een onzer bekwaamste criminalisten, prof. Simons, sprak dan ook in een voordracht welke hij in 1902 heeft gehouden in de algemeene vergadering van het Nederlandsch Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, waarvan hij voorzitter is, als zijn ervaring uit, dat het alcoholisme in Nederland van alle factoren van criminaliteit de meest verderfelijke, de scherpst werkende is; dat de alcohol den gelegenheids- en den gewoontemisdadiger, den physieken en psychischen gedegenereerde maakt; dat bij elken vorm van criminaliteit zijn debet het grootst is, en dat derhalve de strijd tegen het alcoholisme het voornaamste onderdeel van den strijd tegen de misdaad is.

De jaarverslagen onzer krankzinnigengestichten wijzen uit, dat de drankzucht in ons land zorgwekkende proportiën heeft aangenomen. In het jaarverslag van Meerenberg over 1901 kan men vinden, dat bij de 125 verpleegde mannen drankmisbruik 63 maal de directe of indirecte oorzaak hunner krankzinnigheid was, dat is dus in twee-derde der gevallen en bij de 133 vrouwen 38 maal, dat is op de vier gevallen één. In 1902 waren de cijfers voor de mannen iets gunstiger. Maar toch bevestigden zij de conclusie van dr. van Deventer, dat het alcoholisme in Nederland de gewichtigste factor is bij het ontstaan van krankzinnigheid.

Onze volkssanatoria zijn nog weinig ontwikkeld. Maar wanneer, naar ik hoop, door of met den steun van de Regeering, de bestrijding onzer ergste volksziekte, de tuberculose, met meer kracht zal zijn aanvaard, dan zal daar bevestigd worden wat op de internationale congressen tot bestrijding der tuberculose te Berlijn, te Londen, te Parijs door mannen als de bekende dr. Baer en dr. Brouardel op grond van nauwkeurig waargenomen feiten telkens wordt herhaald, dat het alcoholisme de werkzaamste factor in de verspreiding der tuberculose is en dat elke door den Staat genomen maatregel om het alcoholisme te beperken het kostbaarste hulpmiddel van de medische wetenschap is in den strijd tegen de tuberculose.

Welnu die feiten, door onwraakbare getuigen waargenomen en vermeld, en met loffelijken ijver door de drankbestrijders alom bekend gemaakt, rechtvaardigen en gebieden dat de wetgever zich keere tegen de oorzaak van zooveel en zoo ernstig maatschappelijk leed.

Tegen het alcoholisme als volksramp gaat de strijd. Ik geloof dat de Regeering dit bij de schriftelijke gedachtenwisseling scherper had kunnen accentueeren. De strijd gaat niet tegen het individueele drankmisbruik, nog minder tegen het drankgebruik, allerminst tegen de personen der tappers, zooals in het Voorloopig Verslag meer dan eens wordt aangevoerd.

Of iemand dagelijks twee, of drie of vier borrels drinkt en meent zonder schade te kunnen verdragen, is voor den wetgever geen reden om in te grijpen met verbiedende of belemmerende voorschriften. Een volwassen mensch behoeft niet als een kind tegen iedere lichtzinnigheid beveiligd te worden.

Maar wel de drankzucht, het alcoholisme als maatschappelijk verschijnsel met zijn anti-sociale gevolgen, het alcoholisme eischt wettelijke bestrijding.

Nu wij eenmaal een Drankwet hebben, behoeft dat geen verder betoog, dan alleen in zooverre het dienen moet ter rechtvaardiging van de verscherpingen, die dit ontwerp in die Drankwet zal brengen, en waartoe ik in het algemeen bereid ben mede te werken, omdat de geldende Drankwet in een twintigjarige practijk gebleken is tegen het alcoholisme in ons land voldoende kracht te missen. Met den vorigen geachten spreker ben ik het volkomen eens dat in meer dan één opzicht de Drankwet een mislukking geweest is. Allereerst in haar repressieve voorschriften, waarvan de voornaamste inmiddels naar het Wetboek van Strafrecht zijn verhuisd.

Dat art. 453 Wetboek van Strafrecht heeft in mijn oog slechts een zeer negatieve waarde, deze, dat het een zeer zwarte bladzijde beslaat in onze gerechtelijke statistiek en daar aantoont, welken omvang de openbare dronkenschap in ons land heeft gehad en in weerwil van het wettelijk verbod gehouden en hoe onze kantonrechters zich moeten reppen om al dat dronkemanswerk bij te houden, zoodat een-derde van alle onberoepelijke veroordeelingen bij de kantongerechten, een goede dertig duizend, betreffen overtredingen van dat artikel, en een feit is, dat in dit cijfer zoo goed als geen verbetering is gekomen. Een mislukking dus uit het oogpunt van repressie. En daar komt bij dat, naar mijn besliste meening, de moreele schade door dit artikel aangericht in ieder geval grooter is dan het twijfelachtige voordeel dat het kan gebracht hebben. Immers een zeer groot getal der veroordeelden geven er de voorkeur aan de enkele dagen hechtenis te ondergaan in de huizen van bewaring, liever dan den gulden boete te betalen waarvoor zij die dagen vrijheid te duur gekocht rekenen. En die opsluiting hebben zij zich daar te laten welgevallen in gemeenschap met personen van het minste allooi, van wie zij dingen vernemen waarvan zij in hun roes niet hadden gedroomd. Acht ook deze Minister het gros der overtreders voor zulken omgang niet te goed?

Ik zal in ieder geval niet gemakkelijk te vinden zijn om mijn stem te geven aan die voorschriften in dit ontwerp, waarvan ik voorzien of duchten moet, dat zij tot veelvuldige overtredingen zullen prikkelen, en dan òf wel niet gehandhaafd òf wel met talrijke korte hechtenisstraffen ingescherpt zullen worden.

Wat ik als repressieve maatregelen wenschen zou, dat is de oprichting van dronkaardsasylen, waar de misdadiger-alcoholist aan zijn milieu onttrokken, gestraft en verbeterd kon worden; dat is de invoering als bijkomende straf van het in andere landen bestaande politietoezicht, waaronder bij herhaalde overtreding de dronkaard kan worden gesteld. Maar ik ga hierop niet verder in, omdat deze dingen bij een herziening van het Wetboek van Strafrecht ter sprake moeten komen, doch gelegen zijn buiten het kader van dit ontwerp, dat behalve eenige repressieve maatregelen, zooals de uitbreiding van de bevoegdheid der politie en de verscherping der strafbepalingen, in hoofdzaak preventie beoogt.

Ook uit dit oogpunt is de wet van 1881, indien ik wel zie, mislukt.

Het gebruik van sterken drank per hoofd is met 1 L., dat is met 10 pct, verminderd. Op zich zelf is dit niet zoo gering, maar het is niet voldoende, en het blijft zeer de vraag, of daarom het totale drankgebruik verminderd is. Aan de cijfers van gebruik van gedistilleerd per hoofd hecht ik niet die alleszeggende beteekenis. In Limburg is het gebruik van gedistilleerd per hoofd niet buitensporig hoog, in ieder geval het laagst van ons land. Toch zou ik niet durven beweren, dat daarom het alcoholisme, waartegen de wet moet ingaan, in Limburg zijn ellendige gevolgen niet doet gevoelen. Het aantal mishandelingen, ook van die met doodelijk gevolg, is in Limburg, jammer genoeg, zeer aanzienlijk, en de gevangenisstraffen zijn daaraan evenredig. En ik durf op grond van eigen ervaring gerust staande houden, dat veel meer dan de helft van al die mishandelingen uitsluitend

het gevolg van drankmisbruik zijn. Het Limburgsche volk is geen ruw volk; het is arbeidzaam en van strenge zeden. Maar het kan bij sommige gelegenheden onmatig zijn, zich te buiten gaan aan bier. De steden en het platteland van Limburg worden bedorven door de menigvuldige bierhuizen, die buiten iedere verhouding tot het aantal ingezetenen zijn en het alcoholisme met zijn gevolgen in de hand werken. De strijd tegen het alcoholisme is niet de strijd alleen tegen den sterken drank, maar tegen den alcohol in al zijn vormen. Ik vertrouw dat de Minister dat zal toestemmen. Welnu! Er is uit Limburg een verzoek om hulp tot hem gekomen, om verlossing van de plaag der bierkroegen, die de drankzucht onderhouden. En dat niet in Limburg alleen. Voor dit verzoek mag de Minister zijn oor niet sluiten, indien het hem ernst is met zijn voornemen het nationale leven op te beuren, vermits aan die overmaat van bierhuizen nergens in ons land behoefte bestaat, en voor een aanzienlijk deel van dat land, waar de bevolking, al wordt dan op haar beden wel eens minder acht geslagen, er haar vreugd in heeft van ook tot de Hollandsche natie te behooren, zonder beperking van het aantal bierhuizen de herziene Drankwet geen nut hoegenaamd zal opleveren.

Het beginsel van beperking, dat het grondbeginsel van de Drankwet is en blijft, acht ik een goed beginsel, omdat de openbare drankverleiding, die een der oorzaken van het alcoholisme is, daardoor wordt tegengegaan. Dezelfde gedachte, die tot het verbieden van openbare dronkenschap heeft geleid, leidt ook tot het tegengaan der openbare drankverleiding. En daartegen kan alleen de Staat optreden, omdat hij alleen de macht bezit om over de openbaarheid te beslissen, voor te schrijven wat in het openbaar zal toegelaten en verboden zijn. Maar als hij zich dan de openbare drankverleiding aantrekt, dan vordert de consequentie, dat hij zijn regelen stelle tegen de verleiding in iedere gedaante, en als hij besluit dat te doen door middel van beperking, dan is het inconsequent een deel van die verleiding onbeperkt toe te laten. Daarom juich ik het toe, dat alle huizen waar drank wordt verkocht, onder contrôle zullen worden gesteld, maar kan ik de reden niet vinden waarom de wetgever, indien hij in zijn grondbeginsel van beperking zelf gelooft, dat niet toepast op het geheele gebied waarop het alcoholisme tiert.

Ik geloof in dat beginsel, al erken ik dat mathematisch niet is vast te stellen, welk aandeel aan het beperkende stelsel van vergunningen in de vermindering van het verbruik van gedistilleerd per hoofd toekomt. Dat bewijs behoeft thans ook niet geleverd te worden, nu het alleen de herziening geldt van een wet, waarin dat beginsel eenmaal als uitgangspunt is aangenomen.

Integendeel zou het bewijs dat dit beperkend beginsel zonder invloed is geweest op het hoofdelijk gebruik van gedistilleerd, waarvoor het nog alleen is toegepast, geleverd moeten worden van de zijde die wil dat daarop zal worden teruggekomen; en dat bewijs is niet slechts niet geleverd, maar mislukt, nog wel aan mr. Paap, die zich in opdracht van den drankhandel daaraan heeft gewaagd, en kan ook niet geleverd worden, omdat het stelsel in waarheid nog niet is toegepast. De toepassing daarvan is van den beginne af door den clandestienen drankverkoop verijdeld.

Zou men echter een aanwijzing verlangen dat inderdaad de drankverkoop door beperkende vergunningen wel wordt belemmerd, dan is die te vinden juist in den tegenstand die van de zijde van den drankhandel daartegen is ondernomen. De ingeslagen weg schijnt dus wel te zijn de goede, en de eerste stap die daarop is gezet geeft geen reden om terug te treden; die weg moet echter geëffend worden om verder voort te gaan.

Een andere aanwijzing voor de deugdelijkheid van het beginsel der wet is, dat daardoor in samenwerking met andere factoren, de invloeden die sedert haar invoering in tegengestelde richting hebben gewerkt, zijn geneutraliseerd.

De geachte vorige spreker heeft vele zaken aangehaald, waardoor het drankmisbruik in de hand wordt gewerkt. Ik zou vooral met het oog op de overdrijving daarbij door hem ten toon gespreid, op die oorzaken niet zoozeer den nadruk willen leggen, al ontken ik niet, dat zooals bij iedere overdrijving, in hetgeen hij heeft gezegd, eenige waarheid steekt.

Ik meen, op gevaar af van sommige leden dezer Vergadering te prikkelen tot tegenspraak, te mogen beweren, dat het gemiddeld inkomen van den arbeider in de laatste vijf en twintig jaren niet onbelangrijk is verhoogd, dat de arbeidende klasse in welstand is toegenomen. Welnu, uit een uitgebreid en nauwkeurig onderzoek door de drs Blocher en Landmann ingesteld, en waarvan een statistisch overzicht is te vinden in *De Wegwijzer* van Mei 1903, bladz 18, is gebleken, dat op een verhooging van inkomen der arbeiders een naar evenredigheid nog sterkere verhooging hunner uitgaven voor alcoholica volgt. Daarbij komt, dat onder alle standen, niet het minst onder den arbeidenden stand, de trek naar uithuizigheid door het gemak en de goedkoopte der verkeersmiddelen in diezelfde periode is toegenomen. En het eindstation van iederen pleiziertrein is gewoonlijk een kroeg.

Door deze en dergelijke factoren wordt het drankgebruik aangemoedigd. In weerwil daarvan is er een vermindering die aanhoudt. De actie der drankbestrijders heeft daarin zeker haar part, maar ook aan de wet komt een deel daarin toe. Ieder drankbestrijder zal getuigen, dat zonder den steun der wet zijn actie weinig uithaalt.

Er is dus aan gelegen te zorgen, dat het leidend beginsel dier wet beter tot zijn recht kome; indien het mogelijk is te bewerken, dat de wet aan populariteit winne, dat ten minste haar impopulariteit vermindere.

Want dat de wet populair is, zal niemand beweren; dat zij den steun der overtuiging van het beste deel der natie behoeft, zal ieder toegeven. Dat de drankhandel en de tappers zich bedreigd voelen en in verzet komen, mag geen reden zijn om te weifelen. De drankhandel staat niet met iederen anderen handel gelijk, en de belangen der tappers te bevorderen kan niet de taak zijn van den wetgever, voor wien het algemeen belang alleen richtsnoer en maatstaf moet zijn. En daarmede is het belang der dranknering omgekeerd evenredig.

Dat de wet impopulair is, heeft ten gevolge gehad dat zij heimelijk en openlijk is ontdoken op een wijze zooals met geen andere wet het geval is geweest. Dat die ontduiking zoo gemakkelijk viel en niet of niet ernstig werd tegengegaan, heeft haar impopulariteit meer doen toenemen. Dat de geconstateerde overtredingen door de rechterlijke macht te licht werden gestraft, heeft er mede toe bijgedragen haar gezag te verkleinen.

Wat nu in dit ontwerp wordt aangeboden om aan die gebreken te verhelpen, zal ik gaarne tot wet verheven zien.

Daaronder reken ik in de eerste plaats het voorstel om alle huizen waar voor verbruik ter plaatse drank zal worden verkocht, te stellen onder contrôle. Ik verwacht dat de clandestine-verkoop van sterke dranken daardoor voor een goed deel zal worden tegengegaan, indien de Regeering er toe kon besluiten de bierhuizen niet alleen te treffen door een verlofsrecht, maar ook deze slechts tot een maximum toe te laten. Daarmede zal aan dat verlofsrecht zelf een rechtsgrond worden gegeven, die er nu aan ontbreekt, en zal tevens de contrôle worden mogelijk gemaakt, waaraan zij anders door hun overgroot aantal nog steeds te gemakkelijk zullen ontsnappen.

Daaronder reken ik ook de aanstelling van bijzondere inspecteurs die voor de naleving van de voorschriften der wet zullen waken, en de uitbreiding van de bevoegdheden der politie, waardoor overtredingen gemakkelijker zullen worden geconstateerd.

Ook de voorschriften waardoor vergunningen naar nieuwe wijken kunnen worden overgebracht, en waarbij eischen van ruimte en toevoer van licht en lucht aan de localiteiten zullen worden gesteld, en die waarbij de uitbetaling van loonen en het houden van openbare verkoopingen in dranklokalen zullen worden tegengegaan, en de jeugd tegen die verleiding wordt beschermd, vinden mijn onverdeelde instemming.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, waar er volgens mijn meening zooveel aan is gelegen in deze materie te vermijden of weg te nemen al datgene wat de wet impopulair zal maken of zal doen blijven, waar voorkomen moet worden dat de onverschilligheid, die nu de houding van den normalen Nederlander tegenover deze wet kenmerkt, tot verklaarde vijandschap zal overslaan, daar geloof ik, dat wij ons niet mogen wagen aan maatregelen waartegen, hetzij uit een oogpunt van billijkheid, hetzij wegens de daarin gelegen te ver gaande beperking der persoonlijke vrijheid, hetzij wegens de belemmering van den vertrouwelijken omgang der burgers onderling, bedenking bestaat.

In strijd met de billijkheid acht ik de wijze waarop de Regeering

zich voorstelt een splitsing tusschen slijterijen en tapperijen tot stand te brengen. Het overgroote nut van deze splitsing voor de bestrijding van het alcoholisme is mij vooreerst niet duidelijk geworden; maar dat kan aan mij liggen en ik zal daarom de nadere motiveering van den Minister afwachten. Bovendien vrees ik, dat deze nieuwe maatregel een nieuwe bron zou worden van talrijke overtredingen, waarvan, indien zij niet worden geconstateerd, minachting voor de wet, en indien zij tot talrijke veroordeelingen aanleiding geven, vele korte hechtenisstraffen, die ik verderfelijk acht, het gevolg zullen zijn. Maar ook, Mijnheer de Voorzitter, behoor ik tot die leden die, blijkens het Voorloopig Verslag, er nadrukkelijk op hebben gewezen, dat doorvoering van het verbod der combinatie van tapper en slijter voor de bestaande drankgelegenheden, niet strookt met de overwegingen die de Regeering tot toepassing van het uitstervingssysteem hebben geleid, een systeem waaraan ik uit het oogpunt der billijkheid de voorkeur geef boven dat van afmaking. Indien het echter, zooals de Regeering betoogt, onbillijk ware bestaande vergunningen ineens geheel te ontnemen, dan is het ook onbillijk de bestaande bedrijven zonder schadevergoeding af te maken voor de helft. De Regeering antwoordt nu wel dat dit van overdrijving niet is vrij te pleiten, maar zij schijnt toch zelf iets van de gegrondheid van dit bezwaar te hebben gevoeld, daar zij de toepassing der splitsing tot 1910 heeft uitgesteld. Door aldus uit den weg te gaan, gaf zij zich reeds ten deele gewonnen. Dat de maatregel voor het platteland niet uitvoerbaar wordt door 2000 inwoners als bevolkingsgrens der plattelandsgemeente te stellen, zal de heer Minister toegeven, als hij bedenkt, dat plattelandsgemeenten, ook met veel meer dan 2000 inwoners, vaak uit tal van kleine ver uiteenliggende gehuchten bestaan, die zoovele complexen van bevolking zijn, waartusschen weinig onderling verkeer is. Ik hoop dan ook, dat de Regeering deze bepaling uit haar ontwerp zal terugnemen, of haar althans belangrijk wijzigen zal.

Als noodelooze beperking der persoonlijke vrijheid beschouw ik het algeheele verbod om in de wachtkamers der stations sterke dranken te verkoopen. Het korte oponthoud in die localiteiten en het volslagen gemis van gezelligheid maakt het gevaar voor verleiding of uitspatting daar al zeer gering; en de verscheidenheid en onbekendheid der bezoekers maakt clandestienen verkoop onmogelijk en het schijnt mij voor het prestige der wet niet dienstig degenen die bij den aanvang of de onderbreking eener reis den tijd missen om een andere gelegenheid op te zoeken, een onthouding op te leggen waartoe zij geen roeping gevoelen. Zoo heb ik ook geen bewondering voor het brengen van alle drankhuizen op straatpeil, noch voor het ophalen van valscherm en gordijn. Wie de gezelligheid der herberg verkiest boven die zijner huiskamer, dien brenge men daarom toch niet in eens op straat. Ik kan mij niet voorstellen, dat door deze voorschriften de wet aan populariteit zal winnen.

Belemmerend voor den vertrouwelijken omgang tusschen de inwoners derzelfde gemeente acht ik de voorgestelde commissiën uit de burgerij. Deze instelling is mij bepaald onsympathiek. In de plaats mijner inwoning heb ik sedert eenige jaren een deel der burgerij, dat ernstig den strijd wenscht te voeren tegen het alcoholisme, zooals het in de Memorie van Toelichting heet, vereenigd in een afschaffersgenootschap, waarvan ik nog de eer heb voorzitter te zijn. Maar indien men mij aanwees om in een commissie als hier wordt beschreven, dezen speur- of informatiedienst te verrichten, zou ik mij die keuze niet laten welgevallen.

Mijnheer de Voorzitter! Overeenkomstig uw wensch om op deze dingen de hoofdaandacht bij de artikelen te vestigen zal ik hierop niet verder ingaan. Wat naar mijn inzichten met deze herziening moet worden bereikt is, dat — behalve dat zij een beslissing moet geven in den ongeregelden toestand waarin zich de surnumeraire vergunningen bevinden — een volledige proefneming met het eenmaal aangenomen beginsel van beperking van het aantal drankgelegenheden mogelijk worde gemaakt.

Blijkt dan, òf wel dat de gebreken der wet, of de onverschilligheid of de tegenkanting der bevolking die proefneming andermaal verijdelen, òf wel dat bij een behoorlijk doorgevoerde proefneming over een aantal jaren het alcoholisme als maatschappelijk euvel en zijn nadeelige gevolgen voor de moraliteit, de gezondheid en de welvaart van ons volk, niet regelmatig en aanmerkelijk afnemen, dan zou ik den tijd gekomen achten om het stelsel dezer wet prijs te geven en tot de toepassing van meer radicale middelen over te gaan. Inmiddels zal de bestudeering van het alcoholvraagstuk daarin dieper doordringen, en zullen haar resultaten onder het volk meer bekend worden. De actie der drankbestrijders zal niet rusten en ook den wetgever geen rust gunnen, vóór dat in oorzaken en gevolgen de macht van den drank over ons volk gebroken is. Die actie behoeft de wetgever niet geheel van hen over te nemen, maar hij moet haar steunen en voorthelpen, omdat het feit, dat het alcoholisme zich in Nederland vertoont, vast en welbewezen is, en de welvaart van het land zijn uitroeiing eischt.

De heer **Brants**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wenschte wel naar aanleiding van het wetsontwerp tot herziening der wet van 28 Januari 1881 (*Staatsblad* n°. 97) iets in het midden te brengen; eenige opmerkingen te maken naar aanleiding der algemeene beschouwingen, zooals ons die bij Memorie van Antwoord door Hun Excellenties de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie werden medegedeeld en tevens in het algemeen mijn standpunt uiteen te zetten dat ik ten opzichte van dit wetsvoorstel meen te moeten innemen. Een uitnemend heldere definitie van het inzicht, dat over het algemeen de drankbestrijders in dit wetsvoorstel hebben, geeft Dr. J. H. Gunning Wz. op bladz. 116 van *De Economist* van Februari 1904. Daarin zegt hij:

„Men ziet ons, drankbestrijders, er altijd op aan, alsof het grondbeginsel der wet, en de heele wet zelf, dierbaar waren in onze oogen. Reeds een lezing van de verslagen van het vierde anti-alcohol-congres, in 1893 in den Haag gehouden, en waar de Nederlandsche Drankwet aan vrij heftige aanvallen van de zijde der geheelonthouders heeft blootgestaan, kan van dien waan genezen. Drankbestrijding door de wet kan voor ons nooit iets zijn dan een episode. Ons eigenlijk werk ligt elders, en waar ons werk is, daar is ook ons hart. Maar is drankwetgeving eenmaal aan de orde, dan kunnen wij natuurlijk er ons niet buiten houden (dat wordt ons dan ook wel onmogelijk gemaakt!) en als er eenmaal een Regeering is, die flinke maatregelen tegen het drankmisbruik voorstelt, dan kunnen wij haar natuurlijk niet afvallen; en vooral: als er eenmaal een Drankwet is, dan kunnen wij niets anders wenschen, dan dat zij zoo goed mogelijk zij en zoo streng mogelijk gehandhaafd worde."

Mijns inziens is dit een zeer juiste uiteenzetting van de houding van een drankbestrijder ten opzichte van dit wetsvoorstel, van een drankbestrijder, geen kamerlid zijnde.

Wij kamerleden staan er natuurlijk anders voor. Wij moeten ieder wetsvoorstel, dat ons wordt aangeboden, of het ons persoonlijk sympathiek of antipathiek is, wij moeten er ons inwerken, er ons doorwerken en den geest er van verwerken. Zoo deden wij dus ook met deze voordracht. En nu wil ik wel zeggen, wel aanstonds zeggen, ter geruststelling van sommige niet-drankbestrijdende leden dezer Kamer, dat ik voor mij persoonlijk veel voor het standpunt van dr. Gunning voel, maar dat ik als kamerlid mijn volste attentie op het wetsvoorstel bepaalde, omdat mijn plicht mij dit voorschreef.

Ik sprak over niet-drankbestrijdende leden der Kamer; ik zeg daardoor natuurlijk niet dat zij drankminnend zijn, neen, ik respecteer, kieschheidshalve, een categorie der indeferenten, der latente drankbestrijders, der meer op dit gebied neutraal gezinden. Welnu, aan deze groep wil ik verklaren: niet hierover verblijd ik mij, dat wij een drankwetsvoorstel te behandelen hebben; niet hierover dat in 45 artikelen alle mogelijke belangen van drinkers en schenkers worden onder de oogen gezien, de rechten en verplichtingen van beiden zoo nauwkeurig mogelijk worden omschreven, neen, werkelijk niet! Mijn gravamina tegen sommige artikelen, hoewel vermoedelijk onuitgesproken blijvende, zijn wellicht gewichtiger dan velen zouden vermoeden. Maar wel verheug ik mij, en dit stel ik zeer op prijs te verklaren, en het is dan ook daarom dat ik thans in hoofdzaak het woord vroeg; ik stel er prijs op te verklaren, dat ik der Regeering mijn hulde breng over de wijze waarop èn in de Memorie van Toelichting, èn van Antwoord, de veel beteekenende wet wordt toegelicht; dat niettegenstaande in het Voorloopig Verslag ernstig bezwaar gemaakt werd tegen sommige drankqualificatiën, tegen sommige uiteenzettingen van Regeerings-

inzichten in de drankquaestie, deze niettemin in haar Memorie van Antwoord, het eens aanvaarde standpunt blijft handhaven.

Als woordvoerder eener breede schare van drankbestrijders in Nederland is het mij een aangename plicht, hiervoor de Regeering mijn hulde te brengen. Had ik deze verplichting niet, ik had hier gezwegen en mij buiten discussie gehouden. Ik heb dan ook lang geaarzeld, mijn naam in de rij der sprekers te doen inschrijven. Gaarne zal ik dit, voor velen zeker zonderlinge standpunt, iets nader toelichten, dan zal het naar ik hoop ook duidelijk worden, waarom ik mij in het komende debat zooveel mogelijk tot de rol der opmerkzaam luisterenden zal bepalen.

Wij staan, en ik meen dat allen het hierover wel met mij eens zullen zijn, wij staan tegenwoordig in het teeken der sociale evolutie. Ook dit wetsontwerp, dat ons werd aangeboden, en de Memoriën van Toelichting en van Antwoord getuigen hiervan, is mede een gevolg van dien aldoor voortgaanden gedachtengang, van die persing, die drijving, waaraan niemand, die met zijn volk wil medeleven, ontkomen kan. Neen, het is niet een mode, zooals het in 1881 nog door sommige sprekers genoemd werd, die drang, die vraag naar drankbestrijding; het is een gevolg, een onvermijdelijk gevolg eener sociale ontwikkeling, en juist daarom in haar wezen zoo hoogst interessant.

Wat werd zij machtig ingeleid, die actie waarvoor wij staan. Welk eene vitale quaestie blijkt het te zijn, die drankwetsherziening. De Hooger Onderwijswet moge voor een wijle het rustige Nederland geschokt en ontroerd hebben, zoodat zelfs de vrede en zelfbeheersching van menigen evangeliedienaar teloorging, het is in vergelijking bij hetgeen wij thans beleefden nog niets. Ik zal nu niet spreken over de waarde van al de adressen die wij ontvingen, om ons te vragen: „houd op met de wetsherziening, want onze winst is in gevaar!" Ik vind het volkomen begrijpelijk, dat wij zulke adressen ontvingen, ik erken het goede recht van adressanten, en ik vind het niets meer dan natuurlijk, dat zij aldus spreken; dit is geen bewijs van sociologische gedachtenevolutie, enkel een uiting van begrijpelijke zucht naar zelfbehoud.

Maar, waar ik op wijzen wil op dat machtig carillon waarmede onze drankwetactie wordt ingeleid. Een carillon van 90 000 klokken .. even zoovele stemmen, die zonder onderscheid roepen: bevrijd ons van den alcohol. En dat zonder eenig bijbelang, zonder eenigen min zuiveren achtergrond: enkel een vraag om hulp voor anderen. Dat is zuiver altruïsme, dat is sociologische gedachtenevolutie. Wij vinden een progressieven gedachtengang, ten opzichte van het onderkennen van het alcoholgevaar, wij kunnen, en ik voor mij doe dit dankbaar, èn bij de Regeering èn bij het betere deel van ons volk die progressie constateeren. De oorzaak dier gedachtenverheldering behoef ik hier niet na te gaan; het is mij volkomen voldoende, haar bestaan gereleveerd te hebben.

Of is het geen sociologische gedachtenevolutie, wanneer wij in Nederland de Regeering voor de Eerste en de Tweede Kamer hooren getuigen, zooals wij op bladzijde 1 der Memorie van Toelichting lezen:

„De vergiftiging van een aanzienlijk deel van ons volk door den alcohol, blijkt empirisch op zeer gevaarlijke wijze de misdaad te vermenigvuldigen, de gezondheid tot soms in het tweede en derde geslacht aan te tasten, namelooze sociale ellende teweeg te brengen en het nationale leven te doen zinken!" Merkwaardig diep gevoelde en zoo nuchter juist gegeven beschrijving der dingen, die onder ons drankbestrijders reeds lang volkomen zekerheid verkregen hebben. Wij hebben het reeds lang gevoeld en erkend, dat aldoor voortgaande proces der vergiftiging, waardoor ook ten laatste dat tweede en derde geslacht, ook al is het zelf niet direct geïntoxiceerd, toch indirect *pro*-alcohol geïnfluenceerde hersencellen heeft. Duizenden in den lande dragen met het blauwe lint rouw over dezen toestand van ons volk, die door de Ministers zoo juist wordt aangetoond. Wij zagen hier in deze ministerieele diagnose van een volkseuvel, in dit ziekte-bulletin over 1904, een proeve van wat de sociale evolutie ook op den geest vermag, een evolutie-uiting, waarvan ik zeer goed begrijp, dat zij sommigen inwoners van Schiedam en velen hunner geestverwanten in den lande nu niet bijzonder aangenaam wezen zal, ja wellicht verder alle evolutievereering in hen zal dooden. Trouwens in vele der tot ons gekomen verzoekschriften bleek voldoende, hoe pijnlijk toch reeds dat peilen dier volkswonde was; hoevele complicatiën ons nog te wachten staan. En toch heet het in de Memorie van Antwoord op bladz. 3 zoo rustig en diep ernstig: „De Regeering achtte het haar plicht, gewraakte toestanden op dit stuk niet te laten schuil gaan achter met voordacht gekozen zachte termen, maar deze in haar ware gedaante te teekenen."

En als wij dan verder lezen in de Memorie van Toelichting, dat „eenerzijds het ernstig karakter van het ingeslopen en nog steeds voortwoekerend kwaad niet te loochenen valt en dat het anderzijds vaststaat dat de overheid de haar gestelde bevoegdheid in geen geval overschrijdt zoo hij den verkoop van den sterken drank aan zekere regelen bindt, maar dat tevens erkend wordt, dat de groote zedelijke kracht tegen de drankellende in de persoonlijke actie gelegen is en dat slechts door die kracht de *vergiftiging*, ik cursiveer, zal gestuit worden, — dan, Mijnheer de Voorzitter, dan is het mij of er van die ministerieele bureau's een schitterend helder zoeklicht is ontstoken, dat tot in de diepste donkerheid van ons verwilderd volksleven is doorgedrongen. Ik zie er radium-stralen onder, waartegen ook het meest apague, conservatieve klasse-egoïsme, niet zal bestand blijken. Vol bewondering voor dien ministerieelen kijk en durf zoude ik mij zeer gaarne op zijde houden, om toch die lichtstralen niet hinderend in den weg te staan, om toch niet door een onvoorzichtig optreden schijnstanden in het leven te roepen, die door tegenstanders lichtelijk verkeerd zouden geïnterpreteerd worden.

Of is de maan in haar sikkelvormige schijnstanden niet een waarschuwend voorbeeld van wat een onbevoegd onderscheppen van lichtstralen doen kan, is van dat „Luna menda" niet enkel de aarde schuld die der zon belet den waren bolvorm der maan te openbaren?

Maar bovendien wordt in de Memorie van Antwoord ons in art. 2 er op gewezen dat een beweging die de Regeering verder zou willen dringen, het wetsvoorstel in gevaar zou brengen en ik voel dat ik lichtelijk tot dringen zou overgaan. Het geheelonthouders-beginsel, hetwelk ik voorsta, heeft als ieder levensbeginsel een gestadige neiging tot expansie, maar wat mij ook tot voorzichtigheid aanmaant, bespeurende, dat sommige leden der Kamer, iedere drijfkracht zeer ongewenscht achtende, zelfs neiging vertoonden horribile dictu den weg der reactie in te slaan, hoezeer ook in deze Kamer reactie is gebrandmerkt geworden; hoe licht ook zoodoende, thans, dit wetsontwerp daardoor in gevaar kwam, hoe veel ook, door verwerping van dit voorstel, de oplossing van het sociale vraagstuk weder wordt uitgesteld. Dit alles nu wetende, zwijg ik veel liever dan door actie te overprikkelen, want in dit sociale drinknood-vraagstuk, is voor velen ook in deze Kamer de geheel onthouders-zienswijze volstrekt geen convergeerende lens, waardoor men het licht sterker op zekere bepaalde punten kan richten, maar veel meer een holle spiegel, die tot carricatuurstanden aanleiding geeft. Het komt niet bij mij op mijn tegenstanders in deze het recht hunner zienswijze te betwisten, ik voor mij wil als scheidsrechter gerust de uitspraak der geschiedenis der drankbestrijding inroepen. Wellicht evenwel dwaal ik; ik wil mij laten overtuigen. De homoeopatische geneeswijze similia similibus bleek mij, en dankbaar erken ik dit, reeds in zoovele kwalen proefhoudend, welnu, wie weet wat zij nog in het drankvraagstuk vermag te doen. Wellicht zien wij eerlang te Hoog-Hullen de kernspreuk ingebeiteld: „Ad fundum usque quod bibas". Welk een weemoedig vriendelijke herinnering zou dit zijn aan onzen studententijd, toen de sociologische evolutiegeest nog niet tot ons was doorgedrongen. Voorloopig denk ik er nog niet aan, mijn persoonlijke zienswijze te veranderen, of mij deswege te verontschuldigen; maar wèl wil ik uit deferentie voor het voorstel der Regeering, gaarne verder daarover zwijgen.

Trouwens tot die hoogere spanning zag zich, zoo lezen wij in de Memorie, begrijpelijkerwijze ook de Regeering verplicht, reeds in den aanhef der Memorie, alle verwachting af te snijden. En hoe zou dat ook anders kunnen; het standpunt der Regeering bij de indiening van dit wetsvoorstel en dat van den drankbestrijder in het bijzonder, is natuurlijkerwijze een geheel ander. Ook mijn personeele opvattingen wensch ik als kamerlid geenszins op den voorgrond te plaatsen; en allerminst thans bij de behandeling dezer wet.

Bij den eerbiedigen lof dien ik der Regeering breng dat zij ons wilde verklaren: „Dat zij dit wetsontwerp tot een zeer belangrijk deel van het Regeeringsprogram proclameerde, en dat zij het een beginselverloochening zoude noemen, indien niet met ernst en veerkracht hiervoor werd opgekomen en stand gehouden", zon ik slechts een enkele opmerking willen voegen, enkel deze vraag wenschen te doen: of niet de Regeering al te optimistisch was ten opzichte van wat in „de betere publieke opinie" gemeengoed is geworden en zooals wij op bladz. 1 der Memorie lezen aangaande de algemeenheid van den wensch, om eindelijk in zake het drankvraagstuk tot beslissing en afdoening te komen.

Alle drankbestrijders in den lande, voorzeker, zij mogen voor meer of minder met het voorgestelde tevreden zijn, de verschillende adressen spreken hier over, zij verblijden zich, nu het wetsvoorstel wordt aangeboden, unaniem; maar is bij vele anderen, die het in den beginne zoo toejuichten, die eerste liefde niet eenigszins bekoeld, nu zij de komende actie van meer nabij bezien, nu zij bemerken dat er hunnerzijds ook offers zullen moeten gebracht worden?

Er zijn er velen, die gaarne veel voor de sociale nooden van hun volk overhebben en daarom ook gaarne zien, dat er op het gebied van den drank voor het volk iets gedaan wordt, maar die zich tevens nog zoo weinig solidair met hun volk in die drankellende voelen, dat zij tevens, bij al hun zoogenaamde drankbestrijding, hun volle eigene persoonlijke vrijheid op den voorgrond stellen. Te recht heet het op bladz. 14 der Memorie van Antwoord: „Er worden banden aangelegd, maar banden, die weinig klemmen zullen, en hoe ooit wetten van socialen aard denkbaar zouden zijn, die het aanleggen van zulke banden meden, valt niet in te zien." En wat willen velen? Sociale wetten, waardoor zij zelf niets behoeven prijs te geven. Door de aldus gezinden, ik hoop dat zij in deze Kamer niet voorkomen, door dezulken wordt de wet een op en op Farizeesche wet. Lasten opleggen, maar ze zelf met de vingeren ook niet aanroeren.

Het Voorloopig Verslag lezende, ben ik evenwel ook over sommige leden dezer Kamer niet geheel gerust. Wij lezen daar vergunningen mag men laten uitsterven; drankgelegenheden moeten herzien worden, gordijnen, damesbediening, hazardspelen enz. moeten verdwijnen.

Velen wenschten dat de gansche wet voor het volk verscherpt worde . . . . maar, als een sociëteit, een restaurant, een openbaar middel van vervoer wordt aangetast, waarin o zoo gaarne het eigen glaasje wordt gehaald, dan wordt, vrees ik, veler liefde voor dat wetsvoorstel ras veranderd! En toch is het niet meer dan billijk, dat ook wij, de sterken, een weinig medelijden, om ons medelijden te toonen, een practisch medelijden te toonen met de minbedeelden die door ons, die meer ontvingen aan geest of goed, dikwijls zoo weinig gestaald worden in den levensstrijd?

Om nu nog niet eens te spreken over en den nadruk te leggen op hetgeen door den heer de Savornin Lohman in de zitting van 11 Mei 1881, over dit ernstig onderwerp, zoo juist en aangrijpend gezegd is. Zonder verder commentaar citeer ik slechts even: „De geschiedenis leert ons," zegt dan de heer Lohman, „dat de depravatie van een volk gewoonlijk is uitgegaan van de hoogere standen. Zij juist zijn het, die door het najagen van genot, door het zich overgeven aan allerlei zoogenaamd fatsoenlijke hartstochten, het allereerst en het allermeest de natie bederven." Dit voert ons, men voelt het, tot nog heel wat andere eischen, dan waarop ik straks doelde.

Als ik spreek van practisch medelijden te toonen met ons volk, van een ingaan in de nooden der minbedeelden, dan denk ik nog in de verste verte niet aan de geheelonthoudersbeginselen! Men verontruste zich niet! Slechts aan een zeer weinig den schouder plaatsen onder het voor den broeder te zware juk.

Wat ik vrees, Mijnheer de Voorzitter, is, dat de Regeering te optimistisch over land en volk dacht, toen zij ons het wetsvoorstel aanbood, wat onvoorzichtig was, toen zij bij Memorie van Antwoord zooveel prijs gaf, vooraleer haar bekend kon zijn op welken vasten, ernstigen steun zij rekenen kon.

Circa 90 duizend Nederlanders, en daaronder zijn niet de slechtsten. Daaronder zijn geen geïntoxiceerden, geen bij den drankhandel belanghebbenden, geen gebondenen, neen, het ijn vrijen, die voor de vrijheid hunner broederen pleiten. 90 000 Nederlanders, verscheidene vereenigingen en zedelijke lichamen, hebben bij adres van 12 April jl. zelfs verklaard dat zij vreezen dat het zedelijk besef in de natie door de aangebrachte wijzigingen, niet zal versterkt maar verzwakt worden; dat in het gewijzigd ontwerp enkele bepalingen veranderingen hebben ondergaan, niet steeds in een richting waardoor grootere winst voor de nuchterheid des volks wordt gewaarborgd.

Mij dunkt, ook bij die aanvankelijk tegenstander van iedere drankactie was, zal toch, door dit getuigenis, minstens hoogst ernstig moeten gesteund worden, en in de binnenkamer tot een revisie zijner denkbeelden overgaan.

Of zegt het niet heel wat, spreekt het niet van diep aangrijpende dingen, dat 5000 Nederlandsche onderwijzers, 5000 ernstige paedagogen, die het kind dagelijks gadeslaan en voorthelpen in den levensstrijd, zegt het niets dat deze 5000 mannen unaniem, met opoffering van tijd en geld, zich vereenigden, om ons volksvertegenwoordigers te smeeken, ter wille van het hun toevertrouwde kind, tot een veel radicaler herziening der Drankwet over te gaan, dan het gewijzigd ontwerp vooralsnog belooft? Of is die stemming ten opzichte der onderwijzers zoo op eens veranderd? Weten op eens noch die 5000 onderwijzers, noch die 10 000 ouders meer wat hunner kinderen nood is? En zoude het bij dien noodkreet der 90 000, voor ieder geen *voldoening* zijn, iets tot leniging van dien nood, ten koste ook van eigen gemak of genot of gewin, te mogen bijdragen?

Bij een aangelegenheid als deze, zoo lezen wij op bladz. 3 der Memorie van Antwoord, staan bij uitstek hooge en ernstige belangen op het spel, zoowel ten aanzien van het *individueele* als van het *openbare leven*. Ik hoop dat van dien *ernst* de komende debatten zullen mogen getuigen. Maar ik denk toch, dat het weinig tegenspraak zal ontmoeten, als men dien kampvechter in het algemeen den waren ernst ontzegt, die, ter wille van een eenmaal gekozen standpunt, waarvan hij *gemakshalve* niet af wil gaan, in gebreke blijft des tegenstanders zwakste zijde aan te tasten. Moge de Regeering, in die *haar steunen*, weinige van zulke, te zwaar conservatistisch geharnasten vinden. Ik meen opgemerkt te hebben, dat er drankbestrijders zijn, van het genre van La Fontaine's schoolmeester, die in plaats van den zinkenden knaap uit het water te halen, hem op een sermoen van af den veiligen boord, tracteert. Moge het optimistische vertrouwen der Regeering in de „betere publieke opinie" niet door dezulken beschaamd worden.

Resumeerende, Mijnheer de Voorzitter, wil ik verklaren; indien het mogelijk is, zal ik ter wille van het wetsvoorstel zelf en op verlangen der Regeering en uit eerbied voor haar met volkomen vertrouwen in haar beloften en in haar doorzicht, niet dringen; zal ik niet drijven, maar enkel aandachtig luisteren of deze Kamer den ernst der sociale quaestie verstond zooals de Regeering haar die zoo aangrijpend teekende.

De heer **Mees**: Ik wensch alleen te spreken over de houding der Regeering ten aanzien van de vraag, of, nu het vaststaat dat vóór 1 Mei geen definitieve wet kan zijn tot stand gekomen, een tijdelijke verlenging der wet van 1901 noodig is.

De houding, welke de Regeering ten aanzien van die quaestie aangenomen heeft, schijnt mij volstrekt onverdedigbaar.

Toen het wetsontwerp, dat wij behandelen, in de afdeelingen werd onderzocht, was er, zooals blijkt uit het Voorloopig Verslag, niemand die er aan twijfelde, dat, kwam de definitieve wet niet tijdig tot stand, een tijdelijke voorziening noodig zou zijn.

Op bladz. 1 en 2 van het Voorloopig Verslag komen tot driemalen toe van verschillende zijden uitspraken in dien zin voor.

Ook de Regeering zelf twijfelde er blijkens de Memorie van Antwoord zoo weinig aan, dat zij op bladz. 3 schreef: „Nu intusschen is aan te nemen, dat de tijd vóór 1 Mei 1904 te kort zal zijn, om ook de Eerste Kamer der Staten-Generaal voldoenden tijd tot behandeling van het ontwerp te laten, zal een afzonderlijk voorstel worden gedaan, om den termijn van art. 26 *b*, tot 1 Augustus 1904 te verlengen."

Kamer en Regeering namen m. i. volkomen te recht dat standpunt in.

Wat is de geschiedenis der wet van 1901?

Na het tot stand komen der wet van 1881 heeft gedurende 10 jaren niemand er aan getwijfeld, dat met 1 Mei 1901 de vergunningen genoemd in de overgangsbepaling art. 26 *b* ver-

vallen zouden. In 1891 evenwel kwam, zooals bekend is, de Minister van Justitie, de heer Smidt, met een nieuwe interpretatie en beweerde dat art. 7, tweede lid, was een algemeene bepaling, die zich ook uitstrekte tot de overgangsbepalingen van art. 26. Maaar de Minister was zoo overtuigd, dat het resultaat, waartoe zijn interpretatie leiden moest, geheel in strijd was met de bedoeling van den wetgever van 1881, dat hij niet naliet een aanvulling voor te stellen. Hij stelde voor om aan art. 26*b* toe te voegen: „De aan dezen verleende vergunning vervalt op 1 Mei 1901." Dat voorstel is niet in behandeling gekomen.

De vorige Regeering, toen zij zag, dat haar voorstel eener definitieve wet niet met 1 Mei 1901 zou gereed kunnen zijn, aarzelde niet een noodwet voor te dragen. De Regeering meende, dat het noodig was, nu door den heer Smidt een strijdpunt was opgeworpen, een zekeren toestand te vestigen. Zij verklaarde evenwel niet zich met de interpretatie van den Minister Smidt te vereenigen; integendeel, zij hield die voor onjuist.

De vorige Regeering droeg de volgende bepaling als nieuw lid bij art. 26*b* voor: „Voor een vergunning, die vóór 1 Mei mocht zijn verleend ingevolge lit. *b* van dit artikel, geldt het bepaalde bij het 2de lid van art. 7, tot 1 Mei 1905."

Tegen dat voorstel rees bezwaar. Men meende, dat het nieuw recht zou scheppen. Men meende ook, dat er in kon opgesloten liggen, dat men zich vereenigde met de interpretatie, vroeger door den Minister Smidt gegeven.

De heer Marchant stelde toen met den heer Meesters voor de bepaling, welke wet is geworden, nadat de Regeering het amendement had overgenomen, de woorden van art. 26*b*, „aan anderen gedurende de eerste twintig jaren na voormeld tijdstip". Bij is gevoegd: „en aan hem, die op 1 Mei 1901 daarin het bedrijf uitoefende tot 1 Mei 1904".

En hoe werd het amendement toegelicht? Uitdrukkelijk werd verklaard, dat men geen nieuw recht wilde scheppen en dat men de opgeworpen strijdvraag onbeslist wilde laten. Men wilde de beslissing verdagen tot 1904. Diezelfde qualificatie wordt nog in het Voorloopig Verslag omtrent deze wet herhaald. Het is dan ook niet te verwonderen, dat, zooals ik herinnerde, bij de schriftelijke behandeling van het ontwerp van deze Regeering èn de Kamer èn de Regeering zelf niet twijfelden, dat indien met 1 Mei niet een nieuwe wet was tot stand gekomen, er een noodwet moest worden gemaakt.

Op 15 Maart verscheen het Verslag van de Commissie van Rapporteurs met haar ontdekking.

Wat was de redeneering der Commissie? Zij is, ook wanneer men met aandacht en herhaaldelijk dat Verslag leest, niet gemakkelijk te begrijpen. Toch geloof ik, dat ik ze juist weergeef op deze wijze. Volgens de wet van 1901 mag een vergunning aan hem, die op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefende niet geweigerd worden vóór 1 Mei 1904; 30 April 1904 moet geheel afgeloopen zijn, eer geweigerd mag worden.

Maar volgens art. 7, tweede lid, moet vóór 1 Mei beslist zijn over de vraag, of de vergunning geacht moet worden verlengd te zijn tot 30 April 1905. Met andere woorden: tot 1 Mei 1904, zijn de handen van de autoriteiten, die de vergunning verleenen, gebonden, en mogen zij niet weigeren. Intusschen kan de vergunninghouder overspringen op 1 Mei onder bescherming van art. 7, alinea 2, en is dan volgens de interpretatie van de Commissie van Rapporteurs in veiligheid tot 1 Mei 1905.

De Commissie twijfelt niet aan de juistheid van haar interpretatie, en meent ook dat die geheel in overeenstemming is met de bedoeling van den wetgever van 1901.

De Regeering legde zich na eenige overdenking bij het gevoelen der Commissie neer.

En toch veroorloof ik mij te zeggen, dat de redeneeringen der Commissie mij voorkomen te zijn een weefsel van subtiliteiten, en dat haar opvatting geheel is in strijd met de geschiedenis van de wet van 1901 en van 1881.

De Commissie, en nu ook de Regeering, gaan uit van twee onderstellingen, die den grondslag vormen van haar interpretatie: 1°. dat art. 26 zegt, dat April 1904 geheel moet zijn afgeloopen eer een vergunning mag geweigerd worden, en 2°., dat art. 7, alinea, 2 ook geldt voor de overgangsbepaling van art. 26.

Wat de eerste onderstelling betreft, nà hetgeen ik herinnerde omtrent de geschiedenis van de wet van 1901 durf ik gerust beweren, dat aan de interpretatie door de Commissie van de woorden: „een vergunning mag niet geweigerd worden tot 1 Mei 1904" niemand heeft gedacht.

En nu de bewering omtrent het verband van art. 7, alinea 2, met art. 26, die de voornaamste grondslag van de stelling van de Commissie is, en die zij ook aan den wetgever van 1901 toeschrijft. Ik durf de Commissie op dit punt beslist tegenspreken.

Toen de vorige Regeering de noodwet verdedigde, heeft zij uitdrukkelijk gezegd, dat, naar haar meening, art. 7, alinea 2, niet in verband mocht worden gebracht met de overgangsbepaling van art. 26. In art. 7 — zoo zeide zij — staat op den voorgrond, dat de vergunning verleend wordt voor een jaar, en als in de 2de alinea gezegd wordt, dat zij geacht wordt door te loopen wanneer vóór het einde van den termijn, het vergunningsrecht voor een volgenden termijn is betaald, dan was dit eenvoudig toegevoegd voor het gemak van burgemeester en wethouders en van den vergunninghouder. De vorige Minister van Binnenlandsche Zaken wees er verder op, dat art. 7, alinea 2, geen betrekking kon hebben op art. 26, omdat bij de behandeling van de wet van 1881 art. 7 reeds was aangenomen, toen de overgangsbepaling van art. 26, in haar tegenwoordigen vorm, nog niet was voorgesteld.

En wat nu betreft de voorsteller van het amendement — dat wet geworden is —, ik heb er reeds op gewezen, dat die met ondubbelzinnige woorden verklaard heeft, wat de strekking was van zijn voorstel.

De strekking was, zooals ik reeds herinnerd heb, geen andere dan om geen beslissing te nemen omtrent het strijdpunt door den Minister Smidt opgeworpen; om de beslissing op dat punt te verdagen tot 1904.

Een amendement van den heer Rink eindelijk, die de stelling verdedigde dat art. 7*b* een doorloopende bepaling inhoudt, werd verworpen.

En nu de woorden van de wet van 1901. Er staat in art. 26: „De vergunning mag niet geweigerd worden aan hem, die op 1 Mei 1902 daarin het bedrijf uitoefende tot 1 Mei 1904."

Die woorden zijn m. i. duidelijk genoeg.

Het is een verkorte uitdrukking van deze gedachte: de vergunning mag niet geweigerd worden aan anderen dan de sub *a* genoemden, gedurende de eerste 20 jaren na 1 Mei 1881 en aan hem, die op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefende gedurende de jaren, eindigende met 1 Mei 1904.

De Commissie merkt ook op dat in de wet van 1901 gesproken wordt van „hen, die op 1 Mei 1901 daarin het bedrijf uitoefenen"; en ook daaraan meent zij een grond te kunnen ontleenen voor de opvatting, die zij heeft van de bedoeling van den wetgever van 1901. Dit moet toegegeven worden, dat de woorden „1 Mei" niet volkomen correct zijn.

Hier had gesteld moeten worden 30 April; maar met het oog op de duidelijke geschiedenis van de wet mag uit de woorden „1 Mei" niet de conclusie worden getrokken, dat de wetgever van 1901, evenals de Minister Smidt, art. 7 in verband bracht met de overgangsbepaling.

Het beste bewijs, dat de Commissie aan den wetgever van 1901 niet mag toeschrijven de gedachte die zij haar toedicht, is, dat hij, wanneer hij inderdaad die bedoeling gehad had, in 1901 in het geheel geen wet noodig zou gerekend hebben. Wanneer intusschen geen definitieve regeling was tot stand gekomen, zou een tijdelijke wet niet noodig zijn gerekend vóór 1 Mei 1902.

Immers volgens de opvatting der Commissie, die zij ook aan den wetgever van 1901 toeschrijft, zouden dan de woorden van de wet van 1881: „aan anderen gedurende de eerste 20 jaren na voormeld tijdstip" beteekenen — niet tot 1 Mei 1901 — maar tot 1 Mei 1902. Er zou, naar een interpretatie van de Commissie, geen weigering hebben mogen plaats hebben eer April 1901 geheel ten einde was en dan zou, wederom volgens de opvatting van de Commissie, art. 7, 2de lid, van toepassing zijn geweest.

Mijnheer de Voorzitter! Een tijdelijke wet is nu even noodig als in 1901. Wij zijn precies in dezelfde positie als toen. Toen de Regeering het Verslag der Commissie ontving, had zij mijns inziens moeten antwoorden: ik rekende een noodwet reeds noodig, maar na de subtiliteiten en na de nieuwe beweringen in uw Verslag reken ik ze *dubbel* noodig.

Regeering en Commissie kunnen den schijn niet ontgaan alsof

zij gezocht hebben naar een middel om aan een noodwet te ontkomen.

Het is voor een wetgever altijd onaangenaam wanneer hij ziet dat in de pleitzaal een pleitbezorger zich door de woorden van een wet tracht heen te dringen, in strijd met haar bedoeling, maar wanneer de wetgever zelf dit zelfde tracht te doen ten aanzien van zijn eigen woorden, dan is dat, meen ik, onverantwoordelijk. De eerbied voor de wet wordt daardoor niet verhoogd. Wordt deze wet onveranderd aangenomen, dan zal de eerbied voor de wet op een harde proef worden gesteld, en pogingen tot ontduiking zullen niet uitblijven. Het is, mijns inziens, hoogst gevaarlijk wanneer de Regeering juist bij deze wet voorgaat met een zoo los omgaan met de duidelijke bedoeling van de wet.

Hetgeen ik gezegd heb heeft nu niet louter een theoretische beteekenis, het heeft ook practisch gewicht.

De vorige Regeering en ook de heer Marchant, die het amendement voorstelde, dat wet geworden is, hebben er meer dan eens opgewezen, dat er in ieder geval zekerheid moet zijn met het oog op mogelijke beslissingen van de rechterlijke macht.

De vorige Regeering voegde er bij, dat zij zelfs nog daarliet de mogelijkheid dat een gemeente-ontvanger weigeren zou om een vergunningrecht in ontvangst te nemen.

Ik vrees dat de Minister van Justitie voor dit alternatief zal geplaatst worden om òf het gevaar te loopen dat de rechterlijke macht anders interpreteeren zal dan de Regeering en de Commissie van Rapporteurs, òf wel om aan de ambtenaren van het openbaar ministerie last te moeten geven geen vervolgingen in te stellen. Dit laatste zou ik het allerbedenkelijkste achten.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ook bij deze algemeene beschouwing een enkel woord te zeggen, op gevaar af dat men mij ook nu weer, een vriend der tappers zal noemen. Vroeger heeft men dat reeds gedaan Bij de verkiezingen is dat nog al eens tegen mij uitgespeeld. Mijn ervaring met het vak dat ik heb uitgeoefend, waardoor ik in aanraking kwam met tappers en koffiehuishouders, heeft mij geleerd dat de tappers waar de strijd thans tegen gaat, niet behooren tot het uitschot der maatschappij, maar dat ook zij, evenals wij allen, het misbruik van sterken drank verachten.

Het is onjuist, wanneer men die tappers gaat betitelen met namen zooals die door fanatieke geheelonthouders worden gebezigd, wanneer men de tappers noemt spinnen. Dat is onwaar. Voor een 20, 30 jaar moge men tappers hebben gehad op wie die naam van toepassing kon zijn en wellicht is er nog een enkele, maar men zal moeten toegeven, dat de toestanden van nu vergeleken met een 30 jaar geleden, heel wat zijn verbeterd; de kroegen van vroeger zijn veranderd in zeer groote lokalen, in bars zooals men die in vele groote plaatsen vindt.

Het is mijn overtuiging dat deze wet tot beteugeling van drankgebruik al heel weinig zal uitwerken. Die beteugeling geschiedt, de heer Schaper heeft het te recht opgemerkt, in de eerste plaats door de arbeiders zelf, en daartoe hebben de sociaal-democraten zeker krachtdadig medegewerkt, evenals zoovele anderen die tot die partij niet behooren, hetgeen de heer Schaper hedenmorgen reeds deed uitkomen. Waar men vroeger in vergaderingen van arbeiders een blad met kelken jenever zag rondgaan, daar ziet men dit nu niet meer. Neen, den arbeiders wordt steeds voorgehouden, welk groot belang zij hebben om zich van misbruik van sterken drank te onthouden. De arbeidersvereenigingen hebben krachtdadig medegewerkt om het misbruik van sterken drank tegen te gaan. En ook andere factoren hebben daartoe medegewerkt, zooals de meerdere lust voor sport enz. En wanneer de heer Bolsius zeide dat men in den regel de menschen die met een pleziertrein aankwamen, het eerst naar een herberg ziet gaan, dan zou ik willen zeggen: laten wij toch niet te veel generaliseeren. In enkele gevallen moge dat waar zijn, de meesten die van een pleziertrein gebruik maken, genieten liever de buitenlucht; zij willen in de eerste plaats van de natuur genieten.

De heer Schaper heeft ook gewezen op sociale misstanden onder de arbeiders. Ik ben voor enkele weken geweest in de gemeente waar de heer Brants burgemeester is, en die zoo gaarne de arbeiders wil verheffen.

Welnu, in die streek is voor den heer Brants veel te doen. Daar zijn de sociale toestanden nog heel treurig, en wanneer daar misbruik wordt gemaakt van sterken drank is dit een gevolg van die treurige sociale toestanden. Daar worden nog loonen betaald van 30, 40 cents per dag.

Het komt mij voor, dat, wanneer het de Regeering werkelijk ernst is, het drankgebruik te verminderen of geheel te doen ophouden, zij met radicaler middelen had moeten komen.

Als maar de Regeering durfde, moest zij zeggen: sluit Schiedam of wil men dat middel nog niet toepassen, laat men dan zorgen, dat elk jaar uit de branderijen niet meer dan zooveel liter wordt uitgevoerd. Daarmede zou men het misbruik tegengaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet nog niet welke stem ik over dit wetsontwerp zal uitbrengen. Dit zal nog veel afhangen van de besprekingen en de gevolgen daarvan; ik wensch dus mijn stem voor te behouden, maar dit wil ik wel zeggen: wanneer de wet blijft, zooals zij nu voor ons ligt, zal ik daaraan mijn stem niet geven.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog dat reeds eenige sprekers over dit ontwerp mij zijn voorafgegaan, het spreekt vanzelf, blijft er weinig nieuws meer aan te voeren, toch wensch ik ook mijn meening er van te zeggen.

Een der sprekers, met name dr. Brants, heeft gewezen op de machtige wijze waarop dit ontwerp door voor- en tegenstanders werd ingeluid. En ik voeg daar aanstonds aan toe, Mijnheer de Voorzitter, dat er weinig ontwerpen zijn die zoo de algemeene aandacht trekken als deze wet.

Eensdeels schrijf ik dit toe aan de slechte werking der tegenwoordige wet, die men een paskwil zou kunnen noemen, een premie op den clandestienen verkoop die er onder geschiedt en anderdeels aan de duizenden huisgezinnen die bij dit ontwerp zijn betrokken en waarvan er ook velen door deze wet het zwaard van Damocles boven het hoofd wordt gehangen. Ik hoop echter dat door deze wet de clandestiene verkoop met kracht zal worden verijdeld, dat het zwaard waarvan ik sprak zal worden weggenomen en dat het drankmisbruik in hooge mate zal worden tegengegaan.

Het doet mij genoegen, dat deze Regeering de gelegenheid heeft gehad dit groote vraagstuk onder de oogen te zien. Ik heb met groot genoegen verschillende bepalingen begroet, onder andere deze welke slaat op het uitbetalen van loonen in de kroegen, een kwaad waartegen wij reeds jarenlang hebben gekampt.

Toch schuilen er mijns inziens in het ontwerp vele fouten; ik wensch daarop te wijzen en te trachten deze te verbeteren, omdat ook ik behoor onder hen die het drankmisbruik verfoeien, om al de ellende die het met zich brengt.

Vooreerst dan komt het mij voor, dat de Regeering bij de indiening van dit wetsontwerp zich te veel bewogen heeft op het terrein der theorie. Ik bedoel daarmee te veel rekening heeft gehouden met de adviezen der drankbestrijders en te weinig met een deel van den breeden middenstand annex bij den drankhandel.

Zij heeft, mijns inziens, er te veel den nadruk op gelegd, dat de drankverkoopers zouden zijn de oorzaak voor het drankmisbruik, en het komt mij voor, dat zij hen daardoor te veel over één kam scheert. Bovendien tast mijns inziens het ontwerp den particulieren eigendom aan.

Ook meen ik dat in het wetsontwerp ook ligt een onzedelijk beginsel. Het is goed den drankverkoop aan zekere regelen te binden, maar men ga daarin niet te ver, en niet zoo ver dat een groot deel van dien verkoop daardoor als 't ware lam geslagen wordt.

De Regeering moet er rekening mee houden dat ons de wetenschap leert, dat zelfs het matig gebruik niet alleen nuttig, maar in vele gevallen zelfs noodzakelijk is.

Ik ga geheel mede met de gedachte dat alles gedaan moet worden om de krotten zooveel mogelijk uit te roeien, want daaruit vloeit inzonderheid het kwaad voort, maar men moet hier niet met twee maten meten en niet den een voor de zonden van den ander laten boeten. Het kwaad schuilt niet in het drankmisbruik alleen, in de kroegen, maar ook in verschillende industrieën, in verschillende takken van handel; tegen het een zou men nu optreden en tegen het laatste niet.

Nu is de drankbestrijding in ons land zeer impopulair. Ik heb

zeer grooten eerbied voor een kundigen, practischen en eerlijken drankbestrijder, maar men vindt er helaas zoovelen, die te rangschikken zijn onder de dweepers en fanatieken. Die bederven de beweging voor een groot deel.

Het ware te wenschen dat de drankbestrijding, zooals wij die thans kennen in ons land, op betere banen geleid werd, zoodat daardoor veel meer nut zou kunnen gesticht worden dan tot nog toe. al erken ik ook gaarne het goede wat tot stand is gebracht.

Het is echter niet te ontkennen dat tal van drankbestrijders zich aan groote overdrijving schuldig maken. Zooeven hoorden wij er nog een herhaaldelijk spreken van vergiftiging, volksverwildering, enz. Werd er niet zoo overdreven, dan zou men onder de drankbestrijders de arbeiders bij duizenden tellen, die zich thans daarvan verre houden. De overdrijving houdt hen terug; om een Roomsche uitdrukking te bezigen, men wenscht dat men Roomscher is dan de Paus. Dergelijke overdrijving moet noodwendig de goede zaak schaden. Ik wijs er op, dat men herhaaldelijk op vergaderingen met tal van uitdrukkingen. zooals oeconomische zwakkelingen, niets-nutters enz., niet alleen betitelt hen, die zich niet wenschen aan te sluiten bij dergelijke drankbestrijders, maar ook fatsoenlijke caféhouders. Ik moet daartegen opkomen, omdat de drankbestrijding op die wijze weinig nut zal afwerpen. Ik meen dat er onder de caféhouders tal van fatsoenlijke menschen zijn, die zeer zeker genoemd mogen worden, waarop het land trotsch mag zijn, die behalve dat zij hun bedrijf uitoefenen tot voorbeeld kunnen dienen voor velen, daar zoowel de St. Vincentius-vereeniging, Armenzorg en tal van andere nuttige vereenigingen, caféhouders onder hunne leden tellen. Ik ben in mijn meening dezen morgen versterkt. Ik heb meermalen opgemerkt, dat vele drankbestrijders te veel op één punt staren en de drankbestrijding als het panacee voor alle kwalen beschouwen. Als men dat zegt, wordt men tegengesproken en hoort men beweren. dat de drankbestrijders wel degelijk aan andere sociale vraagstukken krachtig meewerken.

Ik durf hier echter gerust verklaren, dat ik gedurende de drie malen, dat ik de behandeling der begrooting heb meegemaakt, bij de afdeeling „Arbeid" mij zelf telkens heb afgevraagd: waar zijn nu die drankbestrijders: waarom geven zij niet hun beste krachten om voordeelen te behalen voor de arbeiders? Ik hoorde hen dan niet spreken over minimum loon en maximum arbeidsduur; men hoorde niet spreken van sociale verbeteringen. Ik constateer dat twee of drie jaren achtereen slechts een half dozijn leden in de Kamer aanwezig waren om de arbeidszaken te behandelen.

Ik zeg, dat er herhaaldelijk overdreven wordt. In een van de adressen van den Volksbond wordt zelfs gevraagd het onschuldige biljartspel te verbieden. Ik zou willen vragen: zondt gij nog niet verder willen gaan en trachten om het in de herbergen en café's zoo ongezellig mogelijk te maken door de bepaling, dat de muren kaal moeten zijn? Ik geloof echter niet, dat, wanneer de drankbestrijders zoo doorgaan, zij hun doel zullen bereiken. Ik beweer, dat men niet altijd naar het café gaat om te drinken, maar ook om er een gezellig uurtje door te brengen, en om dat te ontnemen, daartegen kom ik op. Zij die met fortuin begunstigd zijn, dergelijke menschen van invloed kunnen gemakkelijk op vergaderingen spreken; want, wanneer zij vacantie hebben, springen zij op de internationale treinen om zich elders te amuseeren. Maar dan heeft men ook niet het recht om het weinige genot voor het volk wat hier overblijft, om daarvan op fatsoenlijke en ordelijke wijze te genieten, dat te ontnemen. Ik ben het volkomen eens met den grooten drankbestrijder dr. Ariëns die van al die vereenigingen getuigt: dat zij door al te grooten ijver hun zaak bederven; zij zijn onze grootste vijanden zegt hij en hij heeft gelijk; er wordt te veel getheoretiseerd en te weinig gedaan.

Door den heer Schaper is hedenmorgen gesproken over de ellende, die toegeschreven kan worden aan slechte sociale toestanden. Hij heeft gesproken over het woningvraagstuk en den arbeidsduur en verschillende citaten aangehaald uit de brochure van den heer den Tex, die ik nog met andere zonden kunnen aanvullen; ik zal me daar echter van onthouden. Wat het woningvraagstuk betreft, meen ik, dat zoolang dit niet is opgelost zoo, dat het volk in betere woningen komt, het volk op laag zedelijk peil zal blijven, en steeds misbruik van sterken drank zal blijven maken. Ik denk aan de woning, waarvan wij enkele maanden geleden gelezen hebben te Roermond, waarin 11 gezinnen met 59 personen wonen, vier gezinnen met 2 kamers en 7 slechts in een vertrek, verbeeldt u een man, vrouw met 8 kinderen in een vertrek! Ik denk aan het onlangs ingestelde woningonderzoek te Veendam, waar 12 menschen woonden in één kamer met 2 slaapplaatsen!

Ik zal niet spreken van de vunzige sloppen en stegen in de groote steden, maar dit is een der grootste oorzaken van het drankmisbruik. Laat men de krachten op dit punt concentreeren. Als de werkman thuis komt in een dergelijke woning die eer den naam van zwijnenstal verdient, dan loopt hij zoodra hij gegeten heeft de straat weer op en moet dan terechtkomen in de kroeg. Dat kan nu eenvoudig niet anders, omdat hij zelf geen duim grond bezit om uit te rusten. Daarom moet er meer gelet worden op sociale verbeteringen in 't algemeen, dan thans.

Mijnheer de Voorzitter, enkele woorden over het wetsontwerp zelf. Ik zal daarover niet veel meer zeggen, omdat veel wat ik had willen zeggen, al door anderen gezegd is. Op den voorgrond stel ik, dat door aanneming van dit wetsontwerp een groot stuk van den middenstand zal schade lijden, niet alleen de groote drankhandel in gedistilleerd, maar ook de glas-, de biljart- en meubelen-industrie.

De heer Bolsius heeft reeds een en ander gezegd van de splitsing. Vooral ten platten lande acht ik die onmogelijk, en het komt mij voor, dat dit zal leiden tot overtredingen en een fatsoenlijk man daardoor tot wetsovertreder zal worden gemaakt. Een dergelijke bepaling voor drankbestrijding geeft totaal niets. Laat men toch den clandestienen verkoop niet op andere wijze weer in 't leven roepen.

Vooral in de groote steden wordt zeer veel clandestien getapt. In het Jacob van Lennepkwartier te Amsterdam, met 24- à 25 000 inwoners, zijn 161 clandestiene tapperijen en 3 of 4 met vergunning, en van die 161 verkoopt o. a. een zonder vergunning een okshoofd van 250 liter jenever per week. Zoo is het in de groote steden en op het platteland gaat het eveneens. Zeer ten nadeele van den eerlijken tapper.

De heer van der Sijp, burgemeester van Wamel, constateert in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 November jl. wat ook dezer dagen door *De Tijd* werd aangehaald, dat in zijn gemeente 42 vergunningen zijn die hem nooit reden tot ontevredenheid gaven en waar de politie nooit behoeft te verbaliseeren, terwijl in de 40 aanwezig zijnde bierhuizen sterke drank wordt getapt en daar ook steeds misbruik wordt gemaakt waar tegenover de politie machteloos staat.

Juist, Mijnheer de Voorzitter, daar zit het kwaad, en dat kwaad moet met kracht worden tegengegaan.

Ik zal het wetsontwerp niet op den voet volgen, omdat veel gezegd is wat ik geheel onderschrijf zoowel wat schadevergoeding betreft als over de gordijnen als anderszins.

Over een paar punten wensch ik nog een woord te zeggen, omdat deze nog niet in het debat genoemd zijn, o. a. over art. 15, 4de lid, betrekkelijk het koffiehuis- en hotelhoudersbedrijf.

De bepaling dat de bedienden den 18-jarigen leeftijd moeten hebben, zal ten gevolge hebben dat de positie van vele jongelieden in dat bedrijf afgesneden zal worden en men overal in hun plaats kelners en ober-kelners uit het buitenland zal krijgen, omdat men op jeugdigen leeftijd in dat bedrijf moet opgeleid worden, wil men het in den grond leeren. Daarbij komt nog dat men een jaar na zijn 18de jaar in dienst moet en dus als 't ware door een dergelijke bepaling het onmogelijk maakt Hollandsche jongelui voor dat bedrijf op te leiden.

En nu nog een andere zaak die onder de aandacht moet worden gebracht. Deze wet heeft m. i., zooals ik in 't begin van mijn rede zeide, ook een zeer onzedelijke strekking.

In art. 26 sub 2 wordt namelijk bepaald dat een weduwe die hertrouwt, het recht op de vergunning verliest. Het komt mij voor dat een weduwe, die een goede zaak heeft, en deze niet wenscht te verliezen, door dezen maatregel moeilijkheden in den weg worden gelegd voor een huwelijk, waarvan het gevolg kan zijn bevordering van het concubinaatsleven.

Mijnheer de Voorzitter! Men doet het dikwijls voorkomen alsof de drankverkoopers de eigenlijke veroorzakers van het drankmisbruik zijn.

Ik kan verzekeren dat ieder fatsoenlijk caféhouder telkens

weigert te tappen als iemand zich half aangeschoten aanmeldt. En den dank dien hij voor deze wijze van drankbestrijding inoogst, bestaat dikwijls hierin, dat hem daardoor binnen den kortst mogelijken tijd de ruiten worden ingegooid. Ik herinner dat bijv. met Pinksteren verleden jaar te Scheveningen drie der grootste drankverkoopers hunne lokalen gesloten hebben, omdat zij niet wilden medewerken tot de ongeregeldheden, die daar dikwijls bij die gelegenheden plaats grijpen.

Ik meen inderdaad dat er offers gebracht worden door de menschen die van den drankverkoop moeten leven. In Bergen op Zoom en andere plaatsen hebben vele koffiehuishouders hun zaken met Nieuwjaarsdag den geheelen dag gesloten, omdat zij het misbruik van sterken drank willen tegengaan. De afdeeling Alkmaar van de Vereeniging „Vergunning" heeft in haar vergadering van 10 Juni 1903 besloten om f 10 af te staan voor het gratis verschaffen van koffie en sigaren aan de lotelingen. Ik wensch dit mede te deelen, omdat ik meen dat het niet aangaat om geheel en alleen de drankverkoopers te beschuldigen.

Men moge wetten en strafbepalingen maken zooveel men wil, een feit blijkt het dat, wanneer men te strenge bepalingen maakt, men aanleiding geeft tot ontduiking, waardoor het kwaad erger wordt. In dit verband wijs ik ten slotte op de Engelsche wet van 1737, waarin tal van strenge bepalingen waren opgenomen en waarin dezelfde bepalingen voorkwamen als in deze wet, omtrent de particuliere commissiën. De vonnissen vermeerderden met duizenden. Vele personen lieten zich door geld afkoopen, de wet werkte zoo onzedelijk dat zes jaar later de beide Huizen van het Parlement de wet weder hebben ingetrokken.

Ik kan met het medegedeelde thans genoegzaam volstaan.

Ik wensch met de Regeering zoo ver mede te gaan als ik maar eenigszins kan. Ik zal doen wat ik kan, om het drankmisbruik mede tegen te gaan en vooral den clandestienen verkoop. Maar waar ik tal van gegronde bezwaren heb, daar hoop ik dat de Regeering niet al te streng zal vasthouden aan hetgeen zij heeft voorgesteld, opdat door een verstandige samenwerking een wet moge tot stand komen die land en volk moge ten goede komen.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

73ste VERGADERING. — 26 APRIL 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

73ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 26 APRIL 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. missives van de Eerste Kamer; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. en 6°. missives; 7°. boekwerk. — Verslag uitgebracht omtrent wetsontwerpen. — Verslag omtrent verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 85 leden, te weten de heeren:

Krap, Bolsius, Rink, Hennequin, de Boer, Staalman, Talma, Kolkman, Mees, van Heemstra, Roessingh, Röell, Pompe van Meerdervoort, Verhey, Arts, van de Velde, van Vliet, Smeenge, van Asch van Wijck, de Ram, de Klerk, van Foreest, Lieftinck, Ferf, Nolting, van der Vlugt, Tydeman, de Savornin Lohman, van Dedem, Fock, Smidt, Sluis, Okma, van Bylandt, Schaper, Brants, van Wijnbergen, van Löben Sels, de Waal Malefijt, de Ridder, van Nispen tot Sevenaer, Melchers, van Idsinga, Travaglino, van Wassenaer van Catwijck, van Kol, van der Kun, Nolens, van den Berch van Heemstede, van Alphen, Duymaer van Twist, den Tex, Hubrecht, Drucker, Goeman Borgesius, Aalberse, Bos, Hugenholtz, Heemskerk, Cremer, van Veen, van der Zwaag, van Limburg Stirum, Seret, van Karnebeek, Raymakers, Janssen, ter Laan, Troelstra, van Styrum, Ketelaar, Bijleveld, van Vlijmen, Zijlma, Mutsaers, Friesen, Passtoors, Beckers, Goekoop, de Vries, Fruytier, Michiels van Verduynen, van den Heuvel en Merckelbach,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van de heeren van Gijn en Dolk, de laatste ook de volgende dagen; van den heer van Raalte, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. 29 missives van de Eerste Kamer, houdende kennisgeving, dat zij zich heeft vereenigd met even zoovele haar door de Tweede Kamer toegezonden ontwerpen van wet.

Deze missives betreffen de ontwerpen van wet, aangenomen in de vergaderingen der Eerste Kamer van 22 en 23 April 1904.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van:

M. W. H. Rutgers—Hoitsema, presidente, en acht anderen, vertegenwoordigende het „Nat. Comité in zake wettelijke regeling van vrouwenarbeid".

den kerkeraad der Ned. Hervormde Gemeente te Gouda;

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke Pensioenwet, van de afdeelingen Leerdam en omstreken en Dantumadeel van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Ned. Comité voor Alg. Kiesrecht in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en den secretaris van de Volkskiesvereeniging „Norg";

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

Janssen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Dragten, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78).

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. een missive van A. I. Witmans Mzn. en G. J. van den Berg, voorzitter en secretaris van de afd. Leiden der „Pensioenvereeniging", ten geleide van een door 186 burgerlijke ambtenaren onderteekende verklaring van adhaesie aan het adres der „Pensioenvereeniging", betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. een schrijven van M. G. van Dijk, echtgenoote van den korporaal-hoefsmid Klein, te Haarlem, ten geleide van een bijlage tot haar adres aan de Kamer, ingekomen in de vergadering van 19 dezer.

Deze bijlage zal bij het bedoelde adres gevoegd worden;

7°. van den hoofdingenieur der telegraphie A. E. R. Collette, een ex. van zijn „Wet van den 11den Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 7), betreffende aanleg, exploitatie en gebruik van telegrafen en telefonen, met Algemeene Toelichting en Aanteekeningen."

Dit boekwerk zal geplaatst worden in de boekerij der Kamer;

B. dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag over het wetsontwerp tot wijziging van art. 37 der wet op de vermogensbelasting en van art. 62, § 2, der wet op de personeele belasting (**114**).

Dit verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld;

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld:

1°. een adres van het „Nat. Comité in zake wettelijke regeling van vrouwenarbeid", bestaande uit: den „Nederlandschen Vrouwenbond tot verhooging van zedelijk bewustzijn", de Algem. Nederl. Vrouwenvereeniging „Arbeid Adelt", de „Nat. Ver. voor vrouwenarbeid", de „Ver. voor vrouwenkiesrecht", den „Alg. Apothekersbediendenbond", de „Vrouwenclub der Rotterdamsche Buurtvereeniging", de „Ver. Hoofden van openbare bewaarscholen" te Rotterdam, de „Ver. ter behartiging van de belangen der vrouw" en de „Vrije Vrouwenvereeniging", die zich tot de Kamer wenden met het verzoek bij de aanstaande behandeling van de herziening der Drankwet van 28 Juni 1881 wel aandacht te willen schenken aan de na te noemen wijzigingen, welke zij meenen in het belang van duizenden vrouwen in den lande te moeten voorstellen:

a. te laten vervallen alinea 17 van art. 3;

b. te plaatsen in art. 8 voor of achter „zijn echtgenoote": haar echtgenoot;

c. in te lasschen bij art. 15, 3de alinea, achter „de verzoeker": of verzoekster;

d. te behouden van art. 15 *l* alleen de 4de alinea — met dien verstande dat „16 jaar" worde herleid tot 18 jaar — en te laten vervallen de drie voorafgaande.

Aan dit adres is toegevoegd een memorie van toelichting;

2°. een adres van den kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente te Gouda, waarin deze verklaart met dankbaarheid en groote instemming van het wetsontwerp tot herziening van de Drankwet te hebben kennis genomen en uw hooge Vergadering verzoekt ter wille van het gewichtig volksbelang, dat gelegen is in de bestrijding van de drankzonde, dit wetsontwerp spoedig in openbare behandeling te nemen en goed te keuren; voorts het adres van het Uitvoerend Drankwet-comité van de heeren van der Meulen c. s. te ondersteunen om het wetsontwerp op de daarin aangegeven punten nader te wijzigen en aan te vullen, en bij u aan te dringen art. 15, 1ste lid, van genoemd wetsontwerp op den Zondag geheel te doen staken.

De Commissie stelt voor deze verzoekschriften ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Laatstleden Vrijdag bij het einde van de vergadering was de Minister van Binnenlandsche Zaken aan het woord. Sedert hebben verscheidene sprekers zich opgedaan, die nog aan de algemeene beschouwingen zouden willen deelnemen. De Minister stelt er prijs op terstond het woord te voeren en wel over een speciaal punt, over de quaestie of een noodwet noodig is of niet. Ik stel aan de Vergadering voor, als de Minister gesproken heeft, over dit punt, maar ook alleen daarover, discussie te voeren, om dan na afloop van die discussie weder de algemeene beraadslaging over het wetsontwerp zelf te hervatten.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met u dank te zeggen, dat gij aldus de beraadslaging wilt leiden.

Ik had natuurlijk gaarne van het woord afstand gedaan om aan leden van de Kamer, die nog bij de algemeene beraadslaging het woord wenschen te voeren, alvorens ik sprak, daartoe de gelegenheid te openen, maar het kwam mij voor, dat de quaestie van de noodwet een quaestie van urgentie is. Wij hebben thans 26 April en als er een noodwet moest tot stand komen, dan behoorde zij, om effect te kunnen sorteeren, vóór 1 Mei in het *Staatsblad* te staan. Nu meen ik tegenover de Kamer niet indiscreet te zijn, indien ik geen afstand doe van het woord, maar mij dan tot dat ééne punt bepaal.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, heeft laatstleden Vrijdag hier de theorie verkondigd, dat bij interpretatie van een wet in de eerste plaats moest gevraagd worden naar de bedoeling, welke bij den wetgever mocht verondersteld worden en dat, indien het daarna bleek, dat de letter der wet met die bedoeling niet strookte, men de letter der wet zóó mocht verwringen, dat toch ten slotte de veronderstelde bedoeling zegevierde en verwezenlijkt werd. De geachte afgevaardigde heeft toch erkend, dat het noemen van 1 Mei in art. 26 *b*, niet juist is, dat in zijn systeem 30 April moest zijn genoemd; en niettegenstaande dat heeft hij de daar in de wet voorkomende woorden niet geïnterpreteerd in den zin, dien hij erkend heeft dat zij hebben en dien men, waar een cijfer in het spel is, ook moeilijk kan betwisten, maar gemeend, dat het geoorloofd is bij de interpretatie der bepaling de bedoeling van den wetgever te laten primeeren.

De geachte afgevaardigde heeft de wet zóó geïnterpreteerd, niet alsof er stond, dat gedurende 20 jaar de vergunning niet kon geweigerd worden, maar alsof gedurende 20 jaar de uitoefening van het bedrijf niet kon worden verhinderd.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde is in deze zeer ernstig opgetreden; hij is, meen ik, te ver gegaan, toen hij aan de Regeering te kennen gaf, dat zij den schijn niet kon ontgaan van gezocht te hebben naar een andere oplossing om aan de moeilijkheid van een noodwet te ontkomen. Ik geloof niet, dat men dat zeggen mag, als men geen bewijs daarvoor heeft. Ik mag mijnerzijds daartegenover stellen, dat niet alleen de noodwet reeds gereed was, maar dat deze reeds den Raad van State had gepasseerd, zoodat wij het advies daarover reeds hadden, toen de Nota van de Commissie van Rapporteurs inkwam.

Overigens blijkt de ernst van zijn bedoeling daar uit, dat hij de positie, door de Regeering ingenomen, onverantwoordelijk acht; dat hij uitsprak, dat door de handelwijze der Regeering de eerbied voor de wet zou worden verslapt, en dat de Regeering te los omging met de bedoeling van den wetgever.

Mijnheer de Voorzitter! Wij staan hier voor een wetenschappelijke quaestie, de vraag nl. wat de juiste methode van wetsuitlegging is. En nu neemt de Regeering, wat dat betreft, het standpunt in tegenovergesteld aan dat van den geachten afgevaardigde, den heer Mees. De Regeering is van oordeel, dat wij met de bedoeling van den wetgever alleen dan moeten rekenen, wanneer uit de woorden van de wet niet duidelijk de bedoeling blijkt, wanneer die woorden zelf omtrent den uitgesproken wil van den wetgever ons in onzekerheid laten. Zoolang er dus geen twijfel bestaat voor de Regeering omtrent den in den tekst uitgesproken wil van den wetgever, mag de Regeering naar haar overtuiging niet met een van elders gemotiveerde bedoeling rekenen.

Daar het nu intusschen zulk een ernstige quaestie geldt, die bij slot van rekening uitsluitend van deze vraag afhangt, welke methode de juiste is, zal ik mij veroorlooven het gevoelen van de Regeering te steunen met het gezag van eenige meesters. Het komt mij voor, dat waar wij èn in het binnenèn in het buitenland meesters vinden, die zich op dit punt klaar en duidelijk hebben uitgesproken, de Regeering goed doet den steun van die gezaghebbende mannen in te roepen.

In de eerste plaats beroep ik mij daartoe op mr. Thorbecke, die in de voorrede van de tweede uitgave van zijn „Aanteekeningen op de Grondwet" o. a. zegt: „Men kent vaak aan een subjectieve of psychologische historie der vervaardiging eener wet een gezag toe, dat zij in mijn oog niet kan hebben. Of de ontwerpers of wetgevers dachten aan al wat in het gestelde is opgesloten; aan al wat de samenhang medebrengt of 't geen er duidelijk bij ten gronde ligt; hebben zij er aan gedacht of niet, dachten zij wellicht aan iets anders? Dat is vooreerst de vraag niet. Gemaakt is de wet, onafhankelijk van de individueele meening van den wetgever, aan de regels der uitlegging onder-

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

worpen. Welke is de gedachte, in de wet uitgedrukt? Ik zou niet durven beweren, dat de maker, wanneer hij hiervan, buiten de wet, een verklaring geeft, in den regel meer is dan een ander uitlegger, of dezen eenigszins kan binden."

In de tweede plaats beroep ik mij op Opzoomer, die in zijn „Algemeene bepalingen" op bladz. 162, 3de druk, dit zegt: „Altijd zal het wel, — ziedaar mijn gevoelen over dien strijd — altijd zal het wel de verklaarde wil, de uitgesproken wil des wetgevers moeten zijn, waardoor men verbonden wordt. De wil van den wetgever, die niet is uitgesproken, bindt niemand. In de uitspraak daarentegen wordt de wil ondersteld, en men kan geen bepaling voor ongeldig verklaren, omdat de wetgever, die haar gegeven heeft, haar niet heeft gewild. In het geven ligt reeds de wil."

In gelijken geest laat dr. Schaffrath zich uit in de „Theorie der Auslegung constitutionneller Gesetze", waar hij op bladz. 33 zegt: „Die Auslegung eines Gesetzes hat ferner natürlich *nur den Willen* der gesetzgebenden Gewalt, nicht dessen Gedanken, Vorstellungen, Urtheile u. s. w., nicht das, woran oder was sie *gedacht*, sondern das, was sie *gewollt* und zwar als Gesetz gewollt hat, endlich natürlich überhaupt nur den beschriebenen Willen zu erforschen."

In de Encyclopaedie van Holtzendorff wordt op bladz. 441 gezegd: „In Zweifel muss man freilich an den Wörtern festhalten, und blosse Harte, Unbilligkeiten und Unzweckmässigkeiten sind an sich noch kein Grund von einem klaren Wortlaute abzuweichen."

Daaraan heeft ook de Hooge Raad vastgehouden, gelijk de heer Rink herinnerd heeft bij het debat in 1901, toen de Hooge Raad in zijn arrest van 12 November 1900 uitdrukkelijk gezegd heeft: „dat de wet is de in haar tekst uitgedrukte wil des wetgevers. Dat nu wel, waar die tekst voor verschillende uitlegging vatbaar is, des wetgevers van elders gebleken bedoeling in aanmerking mag en moet komen tot recht verstand der wet, maar dat zoodanige bedoeling nooit kan gelden als wet, in strijd met de woorden, waarvan de wetgever zich heeft bediend om zijn wil uit te drukken".

Ik meen alzoo, dat uit hetgeen ik voorgelezen heb, blijkt, dat de Regeering bij haar methode van wetsuitlegging niet alleen staat, maar daarin gerugsteund wordt door mannen van naam. En waar de geachte spreker met nadruk zeide, dat het standpunt van de Regeering den eerbied voor de wet verzwakte, veroorloof ik mij daartegenover op te merken, dat niets den eerbied voor de wet zóó ondermijnt en ondergraaft als het zich stellen op een standpunt, gelijk de heer Mees inneemt.

De geachte afgevaardigde schudt van neen; ik zal het verder aantoonen; maar hij bedenke wel waarheen men gaat, wanneer men van de letter der wet afwijkt; wanneer men, waar in de wet staat 1 Mei, eenvoudig doet alsof er 30 April stond; wanneer men zich aan dergelijke willekeurige wetsinterpretatie zou overgeven.

Ik wijs den geachten spreker op eenige onjuistheden, die hij in zijn historische schets begaan heeft.

In de eerste plaats doe ik opmerken, dat, waar de geachte spreker zegt op bladz. 1682 der *Handelingen*: „dat het amendement verworpen is van den heer Rink, die de stelling verdedigde dat art. 7, 2de lid, een doorloopende bepaling inhoudt", de geachte afgevaardigde — het is zijn methode — gepecceerd heeft èn tegen het optreden van den heer Rink èn tegen de letter van het voorstel. Ik trek mij dit te meer aan, omdat ik zelf met de heeren Rink en Mutsaers het amendement voorgesteld heb, en er dus prijs op stel, dat er geen onjuistheden insluipen.

De heer Rink c. s. heeft dit amendement voorgesteld:

„Voor eene vergunning verleend ingevolge litera *b* van dit artikel, geldt het bepaalde bij het tweede lid van artikel 7 tot 1 Mei 1904"." Uitdrukkelijk is daarop door dien geachten spreker geargumenteerd, dat het afmakingssysteem door hem volstrekt niet gehuldigd werd, maar dat hij wenschte dat de overdracht gedurende 3 jaren mogelijk zou blijven. Dit is de eenige wil geweest, waaraan bij dat amendement uitdrukking gegeven is.

Het standpunt van mij toenmaals als lid der Kamer was, dat er nieuw recht geschapen werd. Het recht om de vergunning van 1901 tot 1904 te doen voortduren, zou bestaan volgens het oorspronkelijk wetsontwerp. Ons standpunt nu was: niet krenterig te zijn bij het verleenen van vergunning, en daarom wilden wij gedurende drie jaren het recht van overdracht verlengd zien. Nu mag de geachte afgevaardigde het niet voorstellen alsof het votum van de Kamer zich bij de verwerping van het amendement niet daartegen, maar tegen de stelling, dat art. 7, 2de lid, een doorloopende bepaling inhoudt, gekeerd had.

Een tweede historische onjuistheid is door den geachten afgevaardigde begaan, waar hij zeide, dat vóór den heer Smidt niemand getwijfeld had aan de juistheid van de positie, die hij verdedigde. Maar dat is niet zoo, want in het Voorloopig Verslag op het wetsontwerp van den toenmaligen Minister Smidt leest men: „dat die bedoeling in de woorden van het artikel geen uitdrukking vindt, daar deze geen andere interpretatie toelaten dan dat na 1901 voor de localiteiten waarin op 1 Mei 1881 drank werd verkocht, geen nieuwe vergunningen mogen worden verleend, doch voor de reeds verleende vergunningen geen uitzondering inhouden op den regel van art. 7, 2de lid, zoodat deze, mits vóór het eindigen van het vergunningsjaar, het verschuldigde recht voor het volgende is betaald, doorloopen, totdat zij wegens het overlijden van den houder of om andere redenen eindigen." En voor dit gevoelen beriep men zich op het hoofdartikel in de *Gemeentestem* n°. 2101.

Een ernstiger historische onjuistheid van den geachten afgevaardigde is, dat hij op bladz. 1632 confirmeert het gevoelen van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken en wel in deze woorden: „De vorige Minister van Binnenlandsche Zaken wees er verder op, dat art. 7, alinea 2, geen betrekking kon hebben op art. 26, omdat bij de behandeling van de wet van 1881 art. 7 reeds was aangenomen, toen de overgangsbepaling van art. 26 in haar tegenwoordigen vorm nog niet was voorgesteld." Ik wijs er nu op, dat het amendement bekend was op 16 Mei en dat op 19 Mei art. 7 is aangenomen. Ja maar, zal de geachte afgevaardigde zeggen, dat is wel zoo, maar dat is niet bedoeld; maar deze dagteekening is toch afdoende en er is niets tegen in te brengen. Er is op 16 Mei een stuk ingediend door den Minister Modderman, n°. 24 van de toenmalige serie, en daar staat als titel op: „Gewijzigd ontwerp van wet met de daarin tot en met 16 Mei gebrachte wijzigingen" en in dat stuk had het toenmalige art. 28 reeds dezen vorm aangenomen en de geachte afgevaardigde zal zelf toestemmen dat, wat het punt in quaestie betreft, het geheel de vorm is van tegenwoordig. Het artikel luidde toen: „Zoolang zij niet van bestemming zijn veranderd, kan voor de localiteiten, waarin op 1 Mei 1881 zonder strijd met wet of verordening, sterke drank werd verkocht, deze vergunning, tenzij in de gevallen bedoeld bij art. 3, n°. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10 en 11, niet geweigerd worden:

a. aan hem die op voormeld tijdstip daarin het bedrijf uitoefende, zoo lang hij leeft;

b. aan anderen gedurende de eerste twintig jaren na voormeld tijdstip."

Nu stem ik toe, dat de aanvang later eenigszins gewijzigd is, maar voor het punt in quaestie doet dit niets ter zake. De woorden waarop het aankomt, waren den 16den Mei bij de Kamer bekend en eerst den 19den Mei is art. 7 in behandeling gekomen en aangenomen. De geachte afgevaardigde heeft zich dus ten eenenmale vergist, toen hij zeide wat de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken voor zijn rekening nam, want 16 Mei en 19 Mei verschillen drie dagen.

Bovendien, het denkbeeld alsof een artikel van een wet niet toepasselijk zou zijn op een overgangsbepaling, is op zich zelf een denkbeeld, dat ik in volstrekten zin recuseer.

Laat ons stellen, dat art. 7 reeds aangenomen was eer de overgangsbepaling bekend werd, dan kende toch bij de behandeling van art. 26 ieder lid art. 7, en wist dus welke gevolgen dat artikel zou hebben. Wanneer het nu metterdaad de uitdrukkelijke wil was geweest van den wetgever om art. 7, 2°. niet toepasselijk te verklaren op de gevallen van de overgangsbepaling, dan zou in deze laatste art. 7, 2°. moeten zijn geëximeerd en zoolang dat niet geschied is, geldt die bepaling van de wet, zoo goed als alle andere, niet geëximeerde bepalingen, ook voor de overgangsbepaling.

Het is mij onbegrijpelijk, hoe men een ander standpunt zou kunnen innemen, daar het van algemeene bekendheid is, dat in 1882 toen de wet begon te werken, niet enkele maar alle, ruim 36 000, vergunningen onder de overgangsbepaling vielen,

behalve die natuurlijk, welke verkeerden in gevallen, die de overgangsbepaling zelf uitzonderde. De practijk is dan ook geen andere geweest, dan dat art. 7, 2de lid, op al die overgangsvergunningen altoos is toegepast. En zou nu de geachte afgevaardigde meenen, dat alle burgemeesters, alle wethouders, alle ontvangers, in één woord allen, die hierover te spreken hadden, zulk een kolossale vergissing zouden begaan hebben, dat zij al die menschen hadden moeten verplichten, om elk jaar een nieuwe vergunning aan te vragen en dat niet gedaan hebben? En zou de geachte afgevaardigde vreezen, dat de rechterlijke macht tusschenbeide zal treden om te zien of zij een doode vlieg kan vangen, en tusschen 1 Mei en den dag der aanneming van dit wetsontwerp zóó krachtig zal optreden, waar zij bij zijn onderstelling 20 jaren niets gedaan heeft tegen iets, wat volgens hem schennis der wet is geweest?

De wet zelf, Mijnheer de Voorzitter, de geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft er in 1901 reeds met nadruk op gewezen, bevestigt in art. 12 geheel en al, dat de opvatting, door den geachten afgevaardigde voorgestaan, niet kan doorgaan. In art. 12 wordt uitdrukkelijk gezegd, dat burgemeester en wethouders jaarlijks een opgaaf moeten indienen van de verleende vergunningen en bovendien nog van de in hun gemeente bestaande inrichtingen, waar krachtens vergunning sterke drank in het klein verkocht wordt. Wanneer nu elk jaar nieuwe vergunningen verleend hadden moeten zijn, dan spreekt het vanzelf, dat er nergens bestaande inrichtingen zouden kunnen zijn, maar had men elk jaar 36 000 openbare kennisgevingen moeten hebben, in één woord den geheelen omslag, dien de geachte afgevaardigde zelf erkent, dat men heeft willen vermijden, had men dan elk jaar in elke gemeente moeten hebben.

In 1885 is het oorspronkelijke art. 26 gewijzigd, niet in zijn eerste, maar in zijn tweede lid, en daarin is toen uitdrukkelijk de geldigheid van art. 7, 2de lid, ook voor de overgangsbepaling door den wetgever erkend. Daar toch staat: „Vergunningen bedoeld in het vorige lid, waarvan de termijn afloopt tusschen 1 Mei 1884 en 1 Mei 1885, worden geacht onder de in dat lid bedoelde voorwaarden verlengd te zijn, indien de betaling van het vergunningsrecht tot 1 Mei 1886 geschiedt vóór 1 Juni 1885. Daar staat dus uitdrukkelijk, dat de bepaling van art. 7, 2de lid, ook geldt voor die vergunningen, daar genoemd, en hoe wil men nu, waar in het artikel zelf in 1885 reeds die bepaling is opgenomen, volhouden, dat eerst in 1892 eene andere opinie is opgekomen?

Ook het voorstel, oorspronkelijk door het vorig Kabinet ingediend, gaat van de geldigheid van art. 7, 2de lid, uit; ook de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken heeft de zaak niet anders opgevat. Zijn voorstel toch was, dat zou gelezen worden: „voor een vergunning, die vóór 1 Mei mogt zijn verleend ingevolge lit. *b* van dit artikel, geldt het bepaalde bij het tweede lid van art. 7 tot 1 Mei 1905." Wanneer men nu voorstelt, te bepalen, dat voor een zekere soort van vergunningen art. 7, tweede lid, niet verder geldt dan tot 1 Mei 1905, dan neemt men aan, dat dit artikel vroeger wel gegolden heeft, anders zou het inlasschen van een dergelijke bepaling geheel en al overbodig zijn.

De strijdvraag over de toepasselijkheid van art. 7, tweede lid, was dan ook een geheel andere dan de geachte afgevaardigde aangaf. De strijdvraag over de al dan niet-toepasselijkheid van dat artikel was deze: niet of art. 7, tweede lid, toepasselijk was; dat sprak vanzelf; maar of de bepaling van de 20 jaar in art. 26 al dan niet de werking van art. 7, tweede lid, stuitte. Die vraag werd door den een toestemmend, door den ander ontkennend beantwoord. En ik stem geheel toe, dat voor verschillende antwoorden op die vraag alle termen bestonden, maar met de vraag van de toepasselijkheid van art. 7, tweede lid, op de overgangsbepalingen heeft dit hoegenaamd niets te maken.

Laten wij nu komen tot den tekst van de wet. Volgens dien tekst zal aan hem die op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefende, de vergunning niet mogen worden geweigerd tot 1 Mei 1904.

Mag ik nu aan den geachten afgevaardigde vragen, waar hij op zijn standpunt die heeren van 1 Mei 1901 vandaan haalt? Op zijn standpunt zijn die heeren er niet. Hij toch zegt, niet, dat gedurende 20 jaar de vergunning niet kan geweigerd worden, maar gedurende 19 jaren, want het laatste jaar van de vergunning rekent hij onder de 20 jaren mede. Dit doende heeft men geen 20 jaar recht op verkrijgen van de vergunning maar slechts 19 jaar, want dan is het laatste jaar van de vergunning begrepen in de 20 jaar. Maar dan eindigt ook het recht van die menschen op 30 April 1901 en dan kan geen een onder hen dat recht uitoefenen op 1 Mei 1901. Zoo ziet de geachte afgevaardigde, dat de letter van de wet geheel en al zijn gevoelen wederspreekt.

Neemt men daarentegen den tekst van de wet, zooals hij daar ligt, en vraagt men, waar moeten al die personen vandaan komen, die op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefenden, dan is die vraag met volkomen juistheid beantwoord op het tweeërlei standpunt, waarop de mannen van het andere gevoelen zich plaatsen. Wanneer ik toch zeg: gedurende 20 jaren mag hun die vergunning niet worden geweigerd en die termijn begint te loopen op 1 Mei 1881, dan eindigt die termijn van 20 jaren, wat de uitoefening betreft, op 30 April 1902; maar als men zegt: het geldt niet het recht van uitoefening, maar alleen de vraag of de vergunning mag geweigerd worden, dan hebben tot 30 April 1901 burgemeester en wethouders niet de bevoegdheid de vergunning te weigeren, mits deze vóór 30 April aangevraagd is. Wanneer de uitdrukkelijke letter van de wet dit zoo wil, dan komt art. 7, 1ste lid, in aanmerking, waar gezegd wordt, dat de vergunning niet anders kan gegeven worden dan voor één jaar. Gebeurt dit, dan begint zij te loopen van 1 Mei 1901 en loopt door tot 30 April 1902. Evenzoo is dit het geval, wanneer men het andere gevoelen is toegedaan, n.l. dat de werking van art. 7, 2de lid, niet gestuit wordt, want wanneer het recht betaald is vóór 30 April 1901, dan is daarmede gekocht het recht tot uitoefening van het bedrijf van 1 Mei 1901 tot 30 April 1902.

In beide opvattingen is er ten aanzien van hen, die zonder strijd met wet of verordening het bedrijf van handel in sterken drank in het klein mochten uitoefenen, in geen enkel opzicht strijd met de wet. Alles loopt en vloeit dan vanzelf. Is dit nu waar voor 1 Mei 1901, dan mag men toch geen andere interpretatie volgen ten aanzien van de andere dagteekening, die in dezelfde zinsnede voorkomt, en is het ook de eenig denkbare interpretatie voor de dagteekening van 1 Mei 1904. Wordt er in dezelfde zinsnede gesproken van 1 Mei 1901 en van 1 Mei 1904, dan verbiedt de logica de eene dagteekening anders te interpreteeren dan de andere.

Geldt nu hetzelfde van den termijn van 1 Mei 1904, dan moet als volgt geconcludeerd worden: volgens de laatst aangenomen wet van 1901 mag aan den vergunninghouder tot op 30 April 1904, als hij een vergunning aanvraagt, die vergunning niet geweigerd worden. Ontvangt hij die vergunning, dan is weer art. 7, 1ste lid, toepasselijk en begint zij te loopen van 1 Mei 1904 tot 1 Mei 1905, of ook, wanneer men het standpunt inneemt, dat art. 7, 2de lid geldt, dan loopt de vergunning door tot 1905, als de man maar zijn vergunningsrecht voor het volgend jaar op 30 April 1904 heeft betaald. Dit is de toestand, wanneer men zich aan den tekst van de wet houdt en niet de letter van de wet wringt om er een andere bedoeling in te leggen.

Wanneer men rekent met den uitdrukkelijk uitgesproken wil van den wetgever, dan is er geen de minste quaestie, of de personen die op dit oogenblik vergunninghouders zijn, hebben het in hun eigen macht te zorgen, dat zij die tot 30 April 1905 behouden, door het vergunningsrecht te betalen, waardoor zij van de vergunning verzekerd zijn tot 30 April 1905. Bij dien stand van zaken is er geen enkele reden voor de Regeering, om, waar zij tot 30 April 1905 vrij spel heeft, pogingen aan te wenden om te voorzien in een leemte, die niet bestaat.

Maar, zegt de geachte afgevaardigde, de mogelijkheid bestaat dan toch dat de rechter anders beslist en als dat gebeurt, welke ongeloofelijke verwarring zal er dan niet komen? Ik heb van dit geheele betoog nog minder begrepen dan van het eerste. In 1901 is juist gezegd: laten wij niets preciseeren en de uitlegging van de oorspronkelijke overgangsbepaling, zoolang er geen interpreteerende wet komt, overlaten aan den rechter.

En nu zouden wij er tegen opzien om, indien er verschil van gevoelen bestond, het vonnis van den rechter af te wachten. Er is geen grond voor vrees. Wanneer de Hooge Raad nog zijn gevoelen is toegedaan, dat hij toegedaan was in het arrest, waarop ik straks heb gewezen, zal hij zich houden aan letter en tekst van de wet, en wanneer hij dit doet, kan hij niet de theorie van

den heer Mees overnemen, maar zal hij overnemen een van de beide theorieën, die ik straks nauwkeurig heb aangegeven en in ieder geval den termijn van 30 April 1905 als uitersten aannemen. Wanneer ik nu een oogenblik het ondenkbare en onmogelijke geval veronderstelde, dat de Hooge Raad het gevoelen van den heer Mees was toegedaan — wat ik onmogelijk acht met het oog op het verleden, — dan zou ik zeggen: wat zal dat hinderen, waar de Regeering weet, dat het openbaar ministerie en de rechterlijke macht wel verre van „Heiszhunger" te toonen, dusver getuigenis hebben gegeven van een neiging om in zaken van de Drankwet geen veroordeeling uit te lokken of uit te spreken? Waarom zou nu op eens die fureur bij het openbaar ministerie, den Hoogen Raad of welk college ook ontstaan, waardoor een noodwet zou moeten worden geschapen? Dit geef ik toe: wanneer deze wet verworpen wordt, is voorziening ter wegneming van rechtsonzekerheid wenschelijk, maar als deze wet vóór 30 April 1905 in het *Staatsblad* mag komen, is die voorziening volstrekt onnoodig.

De nieuwe toestand wordt door art. 25*a* afdoende geregeld. In art. 25*a* staat, dat een vergunning, die bestaat op 1 Mei 1904, levenslang doorloopt. Alleen zou men daarbij kunnen vragen, of het niet beter zou zijn 30 April te noemen, om alle moeilijkheden te voorkomen. In elk geval zal in de toekomst de toestand volkomen gelijk zijn aan den tegenwoordigen.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde zegt: het zijn subtiliteiten, dan houde hij mij de opmerking ten goede, dat wie bij wetsinterpretatie niet let op het subtielste, in woord en letter, een slecht interpreet is.

De Regeering moet dan ook, niettegenstaande de ernstige oppositie van den heer Mees, verklaren, dat zij door zijn betoog volstrekt niet geschokt is in haar overtuiging; en dat er bij haar geen voornemen bestaat om een wet in den door hem bedoelden zin voor te stellen.

Wat alleen de Regeering doet — en dat doet zij gaarne — is amande honorable maken, dat zij aanvankelijk op de exceptioneele beteekenis van 1 Mei niet gelet heeft en daardoor zelf voedsel heeft gegeven aan de meening, dat een noodwet noodzakelijk zou zijn.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Na het zeer uitvoerig en diepgaand betoog van den Minister van Binnenlandsche Zaken kan ik kort zijn in het bespreken van hetgeen de Commissie van Rapporteurs in haar Verslag heeft betoogd. Anderzijds echter meen ik, waar de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees, de Commissie zoo fel heeft aangevallen, niet geheel en al te moeten zwijgen.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat wij angstvallig gezocht hebben om aan een noodwet te ontkomen en dat wij ons toen hebben bediend van een weefsel van subtiliteiten. Ik zou zeggen: wanneer wij gezocht hadden om aan een noodwet te ontkomen, hadden wij misschien eenig profetisch inzicht gehad in de discussie, die bij deze gelegenheid is gehouden, want als iets nu aan den dag is getreden, is het wel dit, dat zeer scherpzinnige menschen, wanneer zij dezelfde woorden lezen, daarin een zeer verschillende bedoeling kunnen vinden.

Waar dit zoo is, moet men geen wetten maken en niet meer woorden neerschrijven in een wet, dan absoluut noodzakelijk is. Maar hoe stond de zaak?

De zaak stond niet zoo, dat wanneer een noodwet was ingediend, daarin eenvoudig de woorden 1 Mei 1904 konden worden veranderd in 1 Augustus 1904.

Dan toch zou de zaak, van ons standpunt beschouwd, blijven zooals zij was, maar van het standpunt, beschouwd door den heer Mees, niet, want terwijl wij meenen, dat gedekt is de uitoefening der vergunning tot 30 April 1905, door de duidelijke woorden van de wet, zou de interpretatie van den heer Mees aanleiding geven — gesteld deze werd door de Regeering overgenomen — dat in eens de vergunninghouders hun recht verloren over 9 maanden, van 1 Augustus-1 Mei 1905. Bovendien de heer Mees zou de eerste geweest zijn, om, wanneer de noodwet hier kwam, te zeggen: Vroeger werd 1 Mei genoemd, maar ik heb nu gezien, dat dat fout was; wij moesten niet spreken van: tot 1 Mei, maar: tot 30 April; laten wij nu spreken van 31 Juli en, voorts laat ons nu maar in de wet zetten, wat wij bedoelen, en zeggen: het voortbestaan der vergunning zal niet langer duren dan tot 31 Juli 1904. In dit geval, wanneer de Regeering bij de noodwet die woorden zou opgenomen hebben, zou zij te gelijker tijd het recht van de tegenwoordige vergunninghouders om het bedrijf voort te zetten, hebben verminderd met 9 maanden en zou de behandeling dier noodwet zeker geen formaliteit zijn.

Er was dus aanleiding om, wanneer er geen noodwet noodig was, deze ook niet in te dienen: 1°. om de moeilijkheden, die dergelijke dingen meebrengen; en 2°. om de gevolgen, die volgens den heer Mees de bewoording van dit artikel zou hebben voor de tegenwoordige vergunninghouders.

De heer Mees zeide, dat wij ons schuldig hebben gemaakt aan een weefsel van subtiliteiten, welke hiertoe zijn terug te brengen, dat wij zijn uitgegaan van twee stellingen. Vooreerst, dat volgens art. 26, April 1904 geheel moet zijn afgeloopen, eer een vergunning mag geweigerd worden. Wanneer men dit zegt, dan zegt men eigenlijk: vóór 1 Mei 1904 mag een vergunning niet geweigerd worden. Is dit een subtiele interpretatie van art. 26*b*? Is het iets meer dan een eenvoudige herhaling? En ook de heer Mees, wanneer hij gaat interpreteeren, zegt met tusschenvoeging van eenige andere woorden, die er nu niet toe doen. De vergunning mag niet geweigerd worden aan. . . . . gedurende de jaren eindigende met 1 Mei 1904, dat is dan toch ook, Mijnheer de Voorzitter, tot 1 Mei 1904.

Wat is eigenlijk de zaak?

In de oorspronkelijke wet werd gesproken niet van het weigeren der vergunning alleen, maar van de vergunning om te blijven voortzetten gedurende de 5 jaren, welke als overgangstijd werden toegekend, maar in het definitieve ontwerp is uitdrukkelijk gesproken niet van uitoefenen van de vergunning of voortzetten van het bedrijf, maar van het weigeren van de vergunning, dat in ieder geval dan zou moeten geschieden vóór den aanvang van het jaar, waarvoor de vergunning eventueel zou gelden.

Nu heeft zooeven de Minister een zeer wetenschappelijk betoog gehouden, waarbij hij de autoriteit heeft ingeroepen van allerlei rechtsphilosophieën voor de methode van wetsinterpretatie, die hier gevolgd is. Ik zal natuurlijk daaraan niets toevoegen, maar ik stel mij op dit eenvoudig practische standpunt.

De wet moet in de eerste plaats door de burgemeesters uitgevoerd worden. Nu vraagt een vergunninghouder op 20 April een vergunning om sterken drank te verkoopen van 1 Mei 1904 tot 30 April 1905, omdat hij zich misschien wel kan beroepen op art. 7, maar hij heeft gehoord dat er in de Kamer scherpzinnige mannen zijn, die anders daarover denken en hij wil zekerheid. Om zich volkomen te dekken, vraagt hij vergunning. De burgemeester antwoordt: neen, gij krijgt ze niet, want de heeren in de Kamer hebben gezegd dat uw vergunning afloopt met 30 April 1904. De burgemeester zal dan den aanvrager een schriftelijke verklaring moeten geven van zijn weigering, gedateerd bijv. 21 April. Maar nu komt de burgemeester in flagranten strijd met de wet, welke zegt, dat vóór 1 Mei 1904 geen vergunning mag geweigerd worden.

Wanneer de aanvrager komt in Mei 1904, komt hij veel te laat; volgens de bedoeling der wet moet hij met de aanvraag komen vóór 1 Mei 1904 en vóór dezen datum mag een burgemeester de vergunning niet weigeren.

Dat is toch eenvoudig de lezing der wet van ieder gewoon mensch, die niet den tijd heeft gehad om in de war te geraken door alle discussiën van de vorige jaren zoo precies na te gaan.

In de tweede plaats zegt de heer Mees: er is geen sprake van dat art. 7, alinea 2, geldt voor de overgangsbepaling van art. 26. Nu heeft die geachte spreker van de twee door de Commissie genoemde argumenten er een ter zijde gelaten.

Die argumenten zijn:

„De wetgever, de uitoefening van het bedrijf onderstellende op 1 Mei 1901, neemt toch aan, dat de vergunningen nog bestonden één dag na dien waarop zij vervallen zouden zijn, waren zij niet, ingevolge art. 7, 2de lid, stilzwijgend verlengd. Verder kan ook de wetgever met de bepaling, dat de vergunning tot 1 Mei 1904 niet mag worden geweigerd aan hem die op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefende, slechts doelen op stilzwijgende verlenging van de bestaande vergunning krachtens art. 7, 2de lid, en niet op het opnieuw verleenen van een vergunning, waar hij immers met zijn voorschrift juist beoogde, dat overdracht van een vergunning na 1 Mei 1901 zou zijn uitgesloten."

Ik wijs hierop alleen in het voorbijgaan.

Maar wanneer nu art. 7, al. 2, niet van toepassing is op deze menschen, wat had er dan moeten gebeuren? Dan hadden al die vergunninghouders van 1 Mei 1901 tot verleden jaar toe telken jare vergunning moeten vragen, en die vergunning had hun telken jare moeten worden verleend. Maar dat is niet gebeurd. Alle burgemeesters in Nederland hebben gemeend, dat art. 7, al. 2, van toepassing was ook op de menschen genoemd in art. 26, want telken jare is aanvaard de betaling van het vergunningrecht vóór 1 Mei als een stilzwijgende verleening van de vergunning voor het volgende jaar.

Het staat dus vast, dat art. 7, al. 2, geldt voor deze menschen.

Een andere quaestie — maar daarvoor stond men vroeger, er is op het oogenblik geen sprake van — is deze: of art. 7, 2de lid, de macht zou hebben de zaak verder te brengen dan art. 26 zelf zou willen, om namelijk die 20 jaren voor hen te maken tot een periode die niet van kracht was. Dat was de zaak waarom het ging, toen men vroeger streed over de beteekenis van art. 7, juncto art. 26, maar die vraag hebben wij hier met geen enkel woord aangeroerd. De Commissie heeft zich geheel op het standpunt gesteld van hen, die meenden, dat art. 26 de zaak voor deze menschen definitief regelde, en dat art. 26 niet krachteloos kon worden door de bepaling van art, 7, al. 2. Wanneer de Commissie zich op het andere standpunt had gesteld, was het geheele betoog overbodig geweest; nu gaat het dus uit van de onderstelling dat art. 7, alinea 2, ook geldt voor deze menschen, maar dat de periode in art. 26 genoemd daardoor niet krachteloos wordt gemaakt.

Dan is er nog iets. De heer Mees heeft uitdrukkelijk verklaard, dat op de geschiedenis der wet gelet moest worden, en hij heeft de verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken bij de vorige behandeling der wet aangehaald, dat toch art. 26 is vastgesteld nadat art. 7 was behandeld. Maar wat is 1881 gebeurd? Toen het maximumstelsel — toen de wet door den Minister Modderman werd verdedigd — behandeld moest worden, is het geheele debat over art. 2 eigenlijk alleen geweest een debat over art. 28, en heeft de Minister gezegd: ik zal dat artikel wijzigen. Toen is de wijziging aangebracht — de Minister heeft zooeven den datum herinnerd — waardoor art. 28 ongeveer den vorm gekregen heeft, die nu art. 26 tot 1901 had. Die wijziging had ten doel invloed te oefenen op de stemming over art. 2.

Toen heeft de afgevaardigde de Jong, die een amendement had ingediend waardoor het maximum-stelsel op een andere wijze zou worden geregeld, erkend, dat, door de wijziging door de Regeering in art. 28 aangebracht, de quaestie geheel van gedaante was veranderd en zijn amendement niet meer dien steun zou erlangen, die het tot zoolang had gehad. Daaruit blijkt duidelijk, dat de vorm van art. 28 een integreerend deel heeft uitgemaakt bij de beslissing der Kamer over art. 2 der wet. Indien dat juist is, is het dus ook waar, dat art. 7 der wet is behandeld, terwijl de Kamer niet alleen een stuk had gekregen waarin de wijziging van art. 28 was opgenomen, maar op een oogenblik, volgende op dat waarop de Kamer, op grond van haar kennisneming van die wijziging, een beslissing had genomen over art. 2 der wet.

Ik geloof dat, wanneer de geachte afgevaardigde deze zaken nog eens overweegt, hij zal begrijpen dat er hier geen sprake is van subtiliteit, maar dat eenvoudig dat gebeurd is, dat iemand, die de woorden van de wet las, gevoeld heeft, dat de opvatting, die in 1901 èn in de Kamer èn van de Regeeringstafel is verdedigd, streed met de duidelijke bewoordingen van de wet. Wanneer toen gevraagd is om die noodwet niet in te dienen, omdat zij overbodig was, dan is dat niet geschied, omdat er bij ons geen eerbied voor de wet was. Integendeel, maar wij weten, dat er in de discussie over deze Drankwet niets zoo vervalschend werkt als de quaestie, die er in komt, het recht en het belang van de tegenwoordige vergunninghouders.

De overgangsbepalingen hebben op dat recht en op dat belang in deze onmiddellijke werking. Wat zou gebeurd zijn, indien er een overgangswet was gemaakt? Het debat over deze quaestie zou gevoerd zijn bij die overgangswet, zoodat de maatregel niet van zoo eenvoudigen aard zou zijn geweest als men zich voorstelt en storend zou hebben ingewerkt op de behandeling der Drankwet.

Daarom meen ik, dat de heer Mees niet waar gemaakt heeft zijn bewering, dat deze interpretatie van artikel 26 gezocht is. Integendeel, zijn eigen interpretatie is geen andere dan die van de Commissie. Indien hij een andere interpretatie had willen geven, had hij moeten zeggen: de Commissie van Rapporteurs zegt, dat wanneer hier staat: „tot 1 Mei 1904 mag vergunning niet geweigerd worden", daaruit moet gelezen worden, dat tot 1 Mei 1904 vergunning niet mag geweigerd worden. Dat is een subtiliteit, maar de eenvoudige lezing van de woorden: „de vergunning mag tot 1 Mei 1904 niet geweigerd worden" is deze: Tot 1 Mei 1903 mag de vergunning om sterken drank in het klein te verkoopen tot 1 Mei 1904 niet worden geweigerd aan enz. Dat is volgens den heer Mees de eenvoudige lezing der woorden en de onze is een subtiliteit.

Ik geloof, dat iemand, die deze twee lezingen naast elkander stelt, onmiddellijk zal begrijpen dat onze interpretatie er een is, die een eenvoudig man, die de wet leest, er onmiddellijk uithaalt, terwijl de lezing van den heer Mees slechts op kan komen in het brein van een zoo scherpzinnig man als de geachte afgevaardigde is, die, doordrongen van hetgeen vroeger is gebeurd, ten slotte er toch een mouw aan weet te passen om in art. 26 iets anders te lezen dan er in staat. Ik geloof, dat daarom de Commissie van Rapporteurs haar lezing zonder eenig bezwaar kan handhaven.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik het woord aan u vroeg, was het mijn bedoeling ook te spreken over de wet in het algemeen. Ik zal mij nu natuurlijk aan uw wenk houden en alleen spreken over dit onderdeel, in het vertrouwen, dat na afhandeling van dit incident mij het woord zal gegeven worden om over de wet in het algemeen te spreken.

Ik stel er prijs op met een enkel woord — het kan een kort woord zijn na hetgeen de Minister en de heer Talma hebben gezegd — te motiveeren, waarom ik in deze sta aan de zijde der Regeering.

Ik stel daarop prijs, omdat ik in deze Kamer bij een vorige gelegenheid een ander gevoelen heb uitgesproken, toenmaals nog verkeerende onder den indruk, waaronder de Regeering tot vóór enkele weken geleden ook verkeerde. De zaak na die gelegenheid nader beschouwende, ben ik tot deze overtuiging gekomen, dat een noodwetje niet noodig is. Waarvoor, zoo vraag ik mij af, zou een noodwet noodig zijn? Die zou, dunkt mij, alleen hierom noodig kunnen zijn, omdat anders het gevaar zou kunnen bestaan, dat eenig openbaar ministerie in Nederland een aanklacht indiende tegen een verkooper van sterken drank in het klein die na 1 Mei 1904 met den verkoop was voortgegaan, en hem beschuldigde van clandestien verkoopen van sterken drank, en dat op een zoodanige vervolging een veroordeelend vonnis van den rechter zou kunnen volgen. Zoo iets te voorkomen zou het eenige doel moeten zijn van een noodwet. Indien dat gevaar niet bestaat, is de quaestie theoretisch heel belangrijk en aardig om in een debatingclub eenige uren over te praten, maar het practische nut — de heer Mees heeft dat te recht opgemerkt — is gelegen hierin, dat anders een dergelijk gevaar zou bestaan en dat dit moet worden afgesneden. Ik vraag mij dus af: is het menschelijkerwijs gesproken denkbaar, dat een dergelijke vervolging als ik daar aangaf, door eenig openbaar ministerie in Nederland tegen iemand die te goeder trouw na 1 Mei 1904 met den verkoop van sterken drank is voortgegaan, zou worden ingesteld? Ik acht dat haast niet denkbaar. Immers, ieder die op dit oogenblik in het bezit is van een vergunning, en haar na 1 Mei 1904 wil aanhouden, zal, voor zoover hij dit niet reeds gedaan heeft — want de meesten zullen het reeds hebben gedaan — in den loop van deze week bij het gemeentebestuur het vergunningsrecht bij vooruitbetaling voldoen en daardoor het recht koopen om tot 1 Mei 1905 sterken drank in het klein te mogen blijven verkoopen. Zij krijgen dan in elk geval in handen een door het gemeentebestuur, in welken vorm dan ook, afgegeven stuk, een officieel bewijs, dat hun het recht verleent nog gedurende een jaar met die vergunning voort te gaan. Zij zijn dan in het bezit van een administratief bescheid, en kunnen bij een eerste poging tot vervolging zeggen: „kijk, hier heb ik een vergunningsbewijs, afgegeven door het bestuur mijner gemeente, dat daartoe door de wet bevoegd is verklaard. En zij zullen ook wijzen op het afschrift

van de oorspronkelijke vergunning, dat bij hen aan den wand hangt en op het bordje „vergunning" op hun deur, die, indien zij geen recht hadden op den verkoop, door burgemeester en wethouders hadden moeten zijn weggehaald. Zij zullen er op wijzen, dat art. 14 van de Drankwet op geenerlei wijze door het gemeentebestuur tegen hen is toegepast. En nu wil ik vragen of onder die omstandigheden eenig openbaar ministerie zich zou betoonen zulk een Principienreiter, dat het tegen een vergunninghouder, in het bezit van die documenten, een vervolging zou instellen?

Ik kan mij dat niet voorstellen, en geloof dus ook, dat de Minister van Justitie geen wenk aan de leden van het openbaar ministerie zal behoeven te geven om tegen deze vergunninghouders geen vervolging in te stellen.

Maar laat ik mij op het standpunt stellen, dat een openbaar ministerie zulk een vervolging op touw zet, en dat de rechterlijke macht zich bevoegd acht te treden in de beoordeeling van de innerlijke waarde van de door het gemeentebestuur afgegeven vergunning. Dan is het toch volkomen zeker, dat de rechterlijke macht zich den tekst van art. 26*b* zou voorleggen en vragen: wat staat er in dat artikel? niet: hoe heeft de wetgever het indertijd wellicht bedoeld?

Ik heb met leedwezen van mijn geachten collega, den heer Mees, gehoord, dat hij een dergelijke methode van interpretatie afkeurt. Laat ik er alleen dit op antwoordeu, dat deze methode van interpretatie, welke de rechter op de geschreven wet toepast. is de hechtste waarborg tegen willekeur, waarop een ieder den hoogsten prijs behoort te stellen.

De rechter zal dus vragen: wat staat er in de wet. En wat staat daar? Dit, dat hun, die op 1 Mei 1901 in het bezit van een vergunning wareu, die vergunning niet kan geweigerd worden tot 1 Mei 1904. De vergunning moet hun dus verleend worden tot 1 Mei 1904, dat wil zeggen gedurende de geheele maand April, ook op heden 26 April 1904, tot en met 30 April 1904. En die vergunning geldt dan voor een jaar.

De bewering van den heer Mees, dat art. 7 niet toepasselijk zou zijn op deze vergunningen, komt mij absoluut onhoudbaar voor. Immers indien dat waar was, zou ik den heer Mees willen vragen: krachtens welke bepaling dan alle houders van vergunningen van 1881 af tot heden toe, — en dat zijn juist de vergunninghouders van art. 26, anderen bestaan er immers nagenoeg niet — krachtens welke bepaling gedureude meer dan 20 jaren die verguuninghouders dan in het bezit van hun vergunningen gebleven zijn? Indieu dat niet is krachtens art. 7, dan zal de heer Mees moeten opgeven krachtens welk ander artikel zulks dau het geval is Maar dergelijk ander artikel bestaat niet. Art. 7 beheerscht de geheele wet en in de allereerste plaats die vergunningen, waarvan na de invoering van de wet alleen sprake kon zijn, dat zijn de vergunningen van art. 26.

De Minister heeft iu zijn rede van straks gewezen op het laatste lid van art. 26. Maar behalve dat laatste lid merk ik den heer Mees op, dat ook iu het tweede lid van dat artikel reeds gesproken wordt van „verlenging" van de vergunningen, blijkbaar juist bedoelende de vergunningen waarover in art. 26*b* wordt gesproken. En ook in art. 29 wordt van „verlenging" gesprokeu. „De termijn van alle vergunningen" — staat daar — „die in het jaar aanvangende met 1 Mei 1885 verlengd worden, wordt geacht op 30 April 1886 te eindigen."

Eu welke waren nu de vergunningen die op 1 Mei 1885 bestonden? Natuurlijk de vergunningen van art. 26.

De wetgever zelf heeft dus voor de vergunningen van art. 26 art. 7 toepasselijk verklaard.

Laat mij er nog bijvoegen, dat, indien ook al vóór de noodwet van 1901 er wellicht twijfel had kunnen bestaan over den zin van de woorden in art. 26: „kan niet geweigerd worden", deze twijfel, nadat de Kamer de noodwet van 1901 aangenomen heeft, absoluut uitgesloten is. Waarom? omdat in die wet die uitdrukking toepasselijk verklaard werd op hen die op 1 Mei 1901 in het bezit van een vergunning waren: aan hen mocht de vergunning tot 1904 niet geweigerd worden. Nieuwe vergunningen van hen, die reeds in het bezit van een vergunning zijn, zijn niet denkbaar; de uitdrukking „kan niet geweigerd worden" kan dus alléén bedoeld hebben, dat zij recht hadden op „verlenging" van de vergunning in welker bezit zij waren.

Om deze reden geloof ik dat er hoegenaamd geen redeu bestaat thans een noodwet in te dienen.

De heer **Smidt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou na hetgeen gesproken is door den Minister van Binnenlandsche Zaken en door de heeren Talma, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, en Rink, hebbeu kunnen zwijgen, ware het niet dat ik mijn meening wenschte te zeggen, ook over de quaestie van de noodwet, voor het geval een motie ingediend werd waarbij dergelijke noodwet wenschelijk verklaard werd.

Het heeft mij leed gedaau dat Vrijdag l.l. niet onmiddellijk nadat de heer Mees gesproken had, daarop vau de zijde der Commissie van Rapporteurs geantwoord is. De heer Mees heeft toch op een toon, dien wij van dien geachten afgevaardigde niet gewoon zijn, waarin een soort van verontwaardiging lag over de schandelijke handelingen van de Commissie van Rapporteurs en ook van de Regeering, die het met haar eens blijkt te zijn, een philippica gehouden aan ons adres. Ik had het aangenaam gevonden als de voorzitter der Commissie van Rapporteurs dit onmiddellijk had tegengesproken en ik had redenen, dit te mogen verwachten, maar omstandigheden hebben dit verhinderd.

De heer Mees beschuldigde de Commissie van Rapporteurs van te hebben geoefend slechte advocatenpraktijken, van te hebben gepleegd een handeling, die eigenlijk onverantwoordelijk was, van naar een middel gezocht te hebben, dat er eigenlijk niet mee door kon, om maar van de noodwet af te komen.

De heer Mees zeide dit met zooveel overtuiging, dat ik mij er over verbaasd heb dat in den tijd die verloopen is na het Verslag en het antwoord van de Regeering, de geachte afgevaardigde krachtens zijn recht van initiatief niet zelf een noodwet ingediend heeft; de zaak was zoo spoedeischend dat het geraden was er terstond mede voor den dag te komen.

De woorden van den heer Mees, die gesproken heeft met het gewone groote gezag dat hij hier in de Kamer heeft, hebben mij te meer getroffen, omdat, naar mijn meeniug, het grootste odium neerkomt op het hoofd der Commissie, omdat de Regeering oorspronkelijk anders dacht.

De Regeering meende juist dat een noodwet noodig was en had reeds een noodwet aangekondigd. Ik meen dan ook te mogen zeggen, dat de Commissie van Rapporteurs er trotsch op mag wezen door haar argumentatie in een kleine nota — het Verslag — de Regeering van opinie te hebben doen veranderen.

Waar de Minister van Binnenlandsche Zaken aan het slot van zijn mededeeling amende honorable aan de Kamer deed, past het niet te treden in een beschouwing omtrent de motieven die de Regeering tot haar veranderde opinie hebben geleid.

Wat de quaestie zelf betreft een zeer kort woord.

De fout zit naar mijn besliste overtuiging, die even vast geworteld is als die van den heer Mees, in de wet van 1901. Want wanneer de heer Mees zegt: de bedoeling was gansch anders, de woorden van de wet beantwoorden niet aan de bedoeling, dan zeg ik: de fout zit in de wet van 1901; toen had men uiting moeten geven aan de bedoeling door andere woorden te gebruiken dan men gebruikt heeft. Art. 7 geldt, het is door verschillende sprekers beweerd, ook voor art. 26*b*. De heer Mees schijnt daaraan te twijfelen.

Wanneer hij dat doet, vraag ik: op welken grond heeft nu iemand, die, behoorende tot de categorie van art. 26*b*, op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefende, de vergunning verkregen voor nà 1 Mei 1902? Op dezen grond, dat hij vóór 1 Mei 1902 de vergunning betaalde. En op welken wettelijken grond kon hij dat doen? Op grond van art. 7, dat hem dit veroorloofde. En als dit geldt voor Mei 1902 en voor Mei 1903, waarom zou hij dan de vergunning voor Mei 1904-1905 niet krijgen, na betaling van zijn vergunningsrecht vóór 1 Mei 1904?

De uitdrukking: „de vergunning wordt verleend" beteekent, dat de vergunning verleend wordt voor de toekomst. En de uitdrukking van art. 26, dat de vergunning niet kan geweigerd worden, beduidt, dat tot en met 30 April voor het volgend jaar de verlenging der vergunning door betaling van het vergunningsrecht kan worden verkregen.

Indien de opinie van den heer Mees juist ware, dan wil het mij voorkomen, dat art. 26*b* anders geredigeerd had moeten worden of wel dat aan art. 7 een alinea had moeten worden

toegevoegd, luidende, dat nà 30 April 1903 geen vergunning door betaling van het vergunningsrecht zou kunnen worden behouden.

De Minister, de heer Talma en ook de heer Rink, hebben er op gewezen, dat er in de wet geschreven staat 1 Mei 1901 en de heer Mees zegt, dat de bedoeling was te schrijven 30 April 1901, maar dan had men ook 30 April en niet 1 Mei moeten schrijven. Daarom herzeg ik, de fout zit, is begaan, in 1901. Nu weet ik wel, dat men rekening moet houden met de bedoeling van den wetgever, maar de duidelijke letter van 1 Mei laat niet toe te lezen, naar de bedoeling, 30 April.

Ten slotte nog dit.

Waarom zou de Commissie naar een middel gezocht hebben om aan een noodwet te ontkomen? De Commissie had er geen in te dienen en de Regeering had er reeds een toegezegd. Wanneer ik een dergelijke vraag hoor, komt mij de populaire uitdrukking in de gedachte: Wat zit daarachter? De eenige reden waarom de Commissie geen noodwet wenschte was deze, dat zij een noodwet onnoodig achtte. Er zat niets achter. Wanneer ten slotte een motie mocht worden voorgesteld, de wenschelijkheid uitsprekende van een noodwet, of wanneer er, wat mogelijk zou kunnen zijn, een noodwet werd voorgesteld, die alle rechtsonzekerheid wegneemt, dan zou ik ongetwijfeld voor een dergelijke motie of voor een dergelijke noodwet stemmen, om deze eenvoudige reden, dat, wanneer er eenige twijfel rijst, het mij wenschelijk voorkomt dat die twijfel worde opgeheven.

Want, waar ik ten volle de overtuiging heb als jurist, dat een noodwet overbodig is, zou ik ter bevordering van de zekerheid, waar twijfel gerezen is, een noodwet accepteeren. Wel heeft de heer Rink de casus-positie aldus gesteld, alsof twijfel bijna zou zijn uitgesloten, maar het wil mij voorkomen, dat hij het niet geheel bij het rechte eind had.

Wanneer vandaag iemand komt om vergunningsrecht te betalen, dan krijgt hij geen vergunning, maar alleen een quitantie van den ontvanger dat hij zooveel geld te diens kantore heeft betaald en of nu de rechter dat stuk zou beschouwen als een administratief-rechtelijk stuk, dekkende een terrein waarop hij niet heeft te treden en dus accepteeren zou wat de administratieve macht heeft uitgemaakt, dat acht ik zóó quaestieus, dat ik, altijd op het standpunt van den heer Mees mij stellende, liever door een wet de rechterlijke macht zou binden.

Ik meen hiermede mijn standpunt als lid der Commissie te hebben uiteengezet en tevens mijn meening te hebben doen kennen omtrent een eventueele motie of noodwet, die zouden kunnen worden ingediend.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Indien ik verleden Vrijdag bij hetgeen ik sprak, soms eenige sterke uitdrukkingen heb gebezigd, ik geloof nog dat zij niet te sterk waren, dan was dit omdat het mij prikkelde dat een mijns inziens duidelijke quaestie door allerlei subtiliteiten werd verduisterd.

En die geprikkelde stemming kon niet tot kalmte worden gebracht door de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben dikwijls van dien Minister stoutmoedige redevoeringen gehoord, maar een stoutmoediger redevoering dan hij dezen morgen hield, heb ik nog niet van hem vernomen. Zou iemand, niet bekend met de geschiedenis van dit wetsontwerp, ooit hebben kunnen vermoeden, dat de Minister zelf nog in Februari innam het standpunt, dat hij nu met zulk een felheid bestrijdt?

Wij hebben hier weder de bevestiging van de oude waarheid, dat renegaten de felste strijders zijn op het nieuwe standpunt dat zij innemen.

De Minister is begonnen met te zeggen, dat hij mij betrapte op enkele historische onnauwkeurigheden. Al had ik die onnauwkeurigheden begaan, ze zouden toch aan mijn betoog niets afdoen. Maar wat is er van die onnauwkeurigheden?

De Minister zeide, dat ik onjuist heb weergegeven het amendement van den heer Rink, toen ik, er aan herinnerende dat dit amendement is verworpen, en, er bijvoegde, dat de heer Rink zich stelde op het standpunt dat art. 7, 2°. van de wet van 1881, geacht moet worden een doorloopende bepaling te zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen nog te mogen zeggen, dat ik te recht het amendement aanhaalde. De heer Rink was inderdaad van gevoelen, dat de vergunningen zouden doorloopen, ook zonder dat daarvoor een nieuwe wet noodig was. Hij meende alleen, dat een nieuwe wet noodig was, omdat anders, wat hij niet wenschte, geen overdracht van vergunningen zou mogelijk zijn na 30 April 1901.

En nu de onnauwkeurigheid, die ik zou begaan hebben bij het weergeven van het gevoelen van den oud-Minister Smidt. Ik geloof, dat de Minister hier in dwaling verkeert. De Minister Smidt meenden, dat volgens de letter der wet van 1881, de vergunningen van art. 26*b* in 1901 niet zouden vervallen, in strijd met de bedoeling der wet. Om die bedoeling tot haar recht te doen komen, stelde hij een wijziging voor.

En nu eindelijk het gezegde dat ik heb geciteerd, van den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken omtrent de geschiedenis van art. 7, 2de lid. De woorden van dien Minister heb ik juist weergegeven. Was er in die woorden een kleine onnauwkeurigheid, dan komt deze niet voor mijn verantwoording.

En nu de zaak zelf. Over de bedoeling van de wet van 1901 zal ik niet meer spreken. Daarover kan inderdaad geen twijfel zijn. Het is, dunkt mij, evident, dat volgens de bedoeling van den wetgever van 1901 die wet ten einde loopt met het einde van deze week en dat dus zonder een nieuwe voorziening, de vergunningen krachtens art. 26*b* dan vervallen.

Waarom heb ik nu herhaaldelijk van die *bedoeling* gesproken?

De Minister meent, dat er tusschen hem en mij een verschil van methode van wetsinterpretatie bestaat en doet het voorkomen, alsof ik mij alleen beriep op de bedoeling van de wet van 1901. Dit is niet juist. Ik heb mij èn op de bedoeling èn op de woorden beroepen. Ik sprak uitvoerig over de *bedoeling* der wet van 1901 om twee redenen. Vooreerst, omdat ik meen dat, waar de bedoeling van een wetgever evident is, de woorden al zeer duidelijk iets anders moeten zeggen dan die bedoeling, zal men recht hebben om alleen op die woorden af te gaan. En in de tweede plaats, omdat de Commissie van Rapporteurs zelf herhaaldelijk zich op de *bedoeling* der wet beriep.

En nu de woorden van de wet van 1901. Ik heb verleden Vrijdag erkend, dat het niet correct is, dat in die wet gesproken wordt van hem, die op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefent, waar eigenlijk had moeten gesproken worden van 30 April. Maar om daaruit nu af te leiden hetgeen de Commissie en ook de Minister daaruit afleiden, omtrent het gevoelen van den wetgever van 1901 aangaande de beteekenis van art. 7, 2de lid, in verband met art. 26, gaat inderdaad te ver. Men kan alleen zeggen dat de Commissie, sprekende van 1 Mei 1901, onbewust en tegen haar bedoeling eenig nieuw recht heeft geschapen.

De Minister heeft mij gevraagd: hoe komt gij aan die vergunninghouders van 1 Mei 1901? Mag ik er den Minister opmerkzaam op maken dat hij zelf in art. XXXVII van zijn wetsontwerp herhaaldelijk spreekt van een op 1 Mei 1904 bestaande vergunning? Ik vraag den Minister: hoe komt gij aan die vergunninghouders op 1 Mei 1904? Want men vergete niet dat die artikelen geschreven zijn van het standpunt van den Minister, toen hij nog meende dat een noodwet noodig was en toen hij nog niet bekeerd was tot de interpretatie van de Commissie van Rapporteurs. En een wijziging van die artikelen overeenkomstig het nieuwe standpunt van den Minister hebben wij niet ontvangen.

Waar het m. i. op aankomt is dit: wat is de beteekenis van de woorden in art. 26*b*: „tot 1 Mei 1904"? Dat is hoofdzaak. En nu kan de beteekenis van die woorden m. i. niet twijfelachtig zijn; ze beteekenen niet tot 1 Mei 1904 ingesloten, maar tot aan 1 Mei 1904, met uitsluiting van 1 Mei. Ook dit kan de Regeering onmogelijk ontkennen. Ik heb daarvoor een zeer sterk bewijs.

In art. 7 van de bestaande wet wordt ten onrechte gesproken van tot 30 April. En wat doet nu de Regeering? Zij stelt voor om 30 April te wijzigen in 1 Mei. En wat is de toelichting?

„De woorden: „van 1 Mei tot 30 April" geven de bedoeling niet juist weer, vermits ook 30 April nog in den termijn begrepen is, en het woord „tot" dien dag uitsluit. Bedoeld wordt van 1 Mei tot 1 Mei. Die bedoeling wordt thans weergegeven."

Hoe de Regeering, dit zeggende, beweren kan dat „tot 1 Mei

1904" niet duidelijk zou beteekenen: tot aan 1 Mei 1904, dien dag uitgesloten, begrijp ik inderdaad niet, terwijl zij juist beweert zich bij haar interpretatie streng aan de woorden der wet te willen houden.

Nu is er nog iets. In art. 26 wordt aan het slot nog eenmaal gesproken van tot 1 Mei en het beteekent daar buiten twijfel tot 1 Mei, dien dag buitengesloten. Wat zal het gevolg zijn wanneer de interpretatie van de Commissie van Rapporteurs en van de Regeering juist is en in de wet van 1901 de woorden „tot 1 Mei 1904" beteekenen; tot 1 Mei, dien dag ingesloten? Dan zullen diezelfde woorden: „tot 1 Mei", in hetzelfde artikel twee verschillende beteekenissen hebben.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, de practische beteekenis van de opmerkingen die ik gemaakt heb.

Ik heb er reeds op gewezen, dat het mogelijk is, dat de strafrechter anders interpreteert als de Regeering, en een man, die vroeger behoort heeft tot het openbaar ministerie, ons geacht medelid de heer Smidt, is blijkbaar niet zoo gerust als de Regeering. Maar er is nog iets. Zooals ik in de zitting van verleden Vrijdag opmerkte, zal, wanneer de interpretatie van de Regeering en de Commissie van Rapporteurs opgaat, de bepaling van art. 26 der wet van 1881, dat de vergunning niet mag geweigerd worden „aan anderen gedurende de eerste 20 jaren na voormeld tijdstip", volgens diezelfde interpretatie niet teekenen: tot 1 Mei 1901, maar: tot 1 Mei 1902. En wat is dan geschied? Dan is ten onrechte het recht van overdracht van een vergunning reeds met 1 Mei 1901 geweigerd. Waarlijk geen gering gevolg.

Ik zeide, dat ik de quaestie, die ons bezighoudt, wensch terug te brengen tot zooveel mogelijk eenvoudig proportiën en ik wensch daarom te laten liggen alle argumenten die mij — ik moet mij opnieuw aan het gebruik van dat woord schuldig maken — voorkomen subtiel te zijn. Ik zeg dit ook met het oog op de redevoering van den heer Talma.

Waarop het aankomt is dit, dat er zekerheid moet bestaan omtrent den rechtstoestand met 1 Mei aanstaande. Die zekerheid bestaat ongetwijfeld niet.

De Commissie van Rapporteurs moge nog zoo overtuigd zijn van de juistheid harer interpretatie, zij zal niet ontkennen, dat daar een andere tegenover kan staan, en werkelijk tot voor weinige weken de algemeen aangenomene was, ook in de Kamer en dat de *bedoeling* van den wetgever van 1901 zeker anders was. En wat de *woorden* betreft, ik herhaal dat mijns inziens die welke betrekking hebben op den eindtermijn van de wet van 1901 ook duidelijk zijn.

Dat er *zekerheid* bestaat zal waarlijk de Regeering niet kunnen beweren, daar waar zij zelf binnen den tijd van 2 maanden een geheel tegenovergesteld standpunt heeft ingenomen. Ik kan er nog een bewijs van onzekerheid bijvoegen; want wij hebben dezen morgen in de rede van den heer Rink gehoord, dat ook bij hem binnen korten tijd een verandering van gevoelen heeft plaats gehad.

Ik heb gemeend, dat men — ik zal nu niet meer zeggen — *gezocht* heeft naar een interpretatie, die een noodwet overbodig zou maken, maar dat het zeer welkom was een interpretatie te hebben *gevonden*, waardoor een noodwet onnoodig werd. Waarom men dat gewenscht acht, begrijp ik eigenlijk niet goed.

Indien men bezwaar ziet in een noodwet, bijv. tot 1 Augustus, zooals de Regeering aankondigde, dan zie ik niet hoe men meenen kan, dat dit bezwaar wordt opgeheven bij de interpretatie van de Commissie, want volgens die interpretatie zou de wet van 1901 doorloopen tot 1 Mei 1905.

Ik zou inderdaad met het oog op dat onweersprekelijk feit, dat er geen zekerheid bestaat, de Regeering nog in overweging geven een noodwet in te dienen. De Minister moge nu, met nog zooveel enthousiasme de nieuwe leer, welke hij omhelsd heeft, verdedigen, ik zou willen vragen: verplaats u eenigermate in het gevoelen van hen, die hetzelfde standpunt innemen als twee maanden geleden door u zelf werd ingenomen. Doet ge dat, dan meen ik dat ge zult moeten erkennen, dat er, ik zeg het nog eens, in het belang der rechtszekerheid, een noodwet noodig is.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De heer Mees heeft gepoogd te verdedigen, hetgeen door hem is genoveerd in zijn eerste rede met opzicht tot het amendement van den heer Rink. Het doet mij leed, dat ik de juistheid van zijn verdediging niet kan of mag toegeven.

De heer Rink heeft in zijn amendement voorgesteld de toepassing van art. 7, alinea 2, te doen eindigen met Mei 1904. Voor hem was dus de vraag, of in het algemeen art. 7, 2de lid, toepasselijk is op art. 26, niet de hoofdzaak, noch van zijn amendement, noch van zijn betoog. Hoofdzaak was en bleef het maintineeren van de overdrachtsbevoegdheid gedurende 3 jaren.

Wanneer nu de geachte spreker in zijn rede van 22 April zegt, dat een amendement van den heer Rink, de stelling verdedigende dat het art 7, 2de lid, een doorloopende bepaling inhoudt, werd verworpen, dan kan hij niet ontkennen dat hij daarmede den indruk heeft willen vestigen, alsof de verwerping van het amendement beteekende de verwerping van het laten voortwerken van art. 7, 2de lid. Dit is niet te ontkennen. Want wanneer men uit een amendement de kern wegneemt, daarentegen iets wat alleen een aanloop tot het betoog was, releveert en daarna zegt: het amendement is door de Kamer verworpen, dan beoogt men daarmede niets anders dan den indruk te vestigen alsof de beslissing der Kamer trof hetgeen gereleveerd is. Dit heb ik vanmorgen ontkend en ontken ik nog. Wat zooeven door den heer Mees daartegen is aangevoerd beteekent niets, omdat het de pointe geheel voorbijziet.

Voorts heeft de heer Mees gezegd, dat het historisch argument voor de niet-toepasselijkheid van art. 7, namelijk de opmerking, dat de overgangsbepaling van art. 26 bij de behandeling van dat artikel nog niet was voorgesteld, niet was zijn opinie, maar die van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken. Ook daartegen moet ik opkomen. Wanneer een man als de heer Mees zulk een gevoelen van de Regeering citeert in een betoog, waarin hij juist poogt aan te toonen, dat art. 7 op dit artikel niet toepasselijk is, dan was het, wanneer hij het met dat gevoelen niet eens was, zijn plicht geweest, critiek te oefenen of anders te zwijgen. Wanneer hij echter zonder een woord daarbij te voegen, het gevoelen overneemt, dan confirmeert hij het en neemt hij het voor zijn rekening.

De geachte afgevaardigde verwijst naar art. 7 en zegt, dat ik, door de voorgestelde wijziging in art. 7, 1ste lid, en de daarbij gegeven toelichting hem gelijk geef en met mij zelf in tegenspraak kom. Dat betwist ik ten stelligste. Er is in art. 7 sprake van een recht, waarvoor een *terminus ad quem* gesteld is, van de gelegenheid van een vergunning, die verleend wordt. Er wordt in dit artikel bepaald over welken termijn de vergunning loopt. Nu was de termijn van die verleende vergunning aangegeven in de wet met 30 April, en bij deze revisie heb ik mij zelf afgevraagd, of de bedoelde termijn met de uitdrukking „30 April" juist aangegeven was, en ik heb gezegd: wat er eigenlijk staan moest is: „tot en met 30 April". Dat ware de juiste Hollandsche uitdrukking. Die bedoeling wordt althans beter weergegeven door „1 Mei", omdat, wanneer men 1 Mei uitsluit, het vanzelf spreekt, dat 30 April tot 's avonds 12 uur is ingesloten.

Nu poogt de geachte afgevaardigde, om zijn onhoudbare stelling te redden, dit in overeenstemming te brengen met den termijn van art. 26. Maar dit is volslagen onmogelijk. Waarom? Omdat, wanneer men in art. 26 zet, dat een vergunning niet mag geweigerd worden, de vergunning pas begint te loopen. Terwijl in art. 7 sprake is van den *terminus ad quem*, loopt art. 26 allen over den *terminus a quo*.

De heer **Mees**: Ook over den *terminus ad quem*, over beide.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Een zelfde uitdrukking kan slechts één beteekenis hebben, en wanneer in art. 26 staat, dat den man het recht van vergunning niet mag worden geweigerd tot 1 Mei 1904, dan is 1 Mei de *terminus a quo* van de vergunning, die hij dan aanvraagt, terwijl in art. 7 sprake is van den *terminus ad quem* zener vergunning, die afloopt. Daarom had de geachte afgevaardigde niet het minste recht mij te verwijzen naar art. 7: daaraan kan zijn positie geen kracht ontleenen: integendeel, zij verzwakt er slechts door.

De geachte afgevaardigde heeft zelf gevoeld, dat hij de vraag die ik hem stelde, niet heeft kunnen beantwoorden. Ik vraag: hoe komt gij aan die menschen, die volgens uw standpunt op 1 Mei 1901 het bedrijf uitoefenen? De geachte afgevaardigde

zeide: dat kan ik niet zeggen. Dat is op zijn standpunt ook onmogelijk. Maar, zegt hij, dat doet er minder toe, laten wij nemen de uitdrukking 1 Mei 1904. Dat wil ik wel gelooven: wanneer men de moeilijkheid, waarvoor men zit, eenvoudig laat liggen en zegt: laten wij over die andere bepaling spreken, dan werpt men het tegenbewijs niet omver, maar men zet het op zij, men bespreekt, men behandelt het niet. Niemand kan ontkennen, en ook de geachte afgevaardigde heeft niet ontkend, wat ik straks gezegd heb, nl. dat de beide gevallen dezelfde beteekenis hebben en dat men niet nu de eene, dan de andere uitlegging er op mag toepassen.

En daarom, wanneer de geachte afgevaardigde voor 1 Mei 1904 zijn standpunt handhaaft, dan moet hij beginnen met voor 1 Mei 1901 aan te wijzen, waar bij de menschen, die het bedrijf uitoefenden, vandaan haalt en dan helpt hem niet, of hij zich op het een of ander artikel in het nieuwe ontwerp kan beroepen en zeggen: gij hebt dezelfde fout begaan. Wanneer ik een fout zou begaan hebben, dan verdedigt dat volstrekt niet, dat hij dezelfde fout zou maken.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat toch ook de heer Smidt niet gerust is. Ja, dat wil zeggen, de heer Smidt heeft zeer beslist verdedigd de nota, de opinie van de Commissie van Rapporteurs, zonder eenige aarzeling. Maar wat geschiedt hier? Terwijl er geen ongerustheid bestond, is het de heer Mees, die een zekere ongerustheid komt wekken. De heer Smidt heeft gezegd: al is het waar, dat de heer Mees zich totaal vergist — dat stem ik volkomen toe — hem komt wegens zijn optreden in deze Kamer, wegens het betoog dat hij doorgaans levert, lof en autoriteit toe; wel sta ik op dit oogenblik lijnrecht tegenover hem, maar al heeft hij op verre van malsche wijze de Regeering aangevallen, dat belet mij niet eere te geven aan wien dat toekomt; en buitenaf weet men ook wel, dat aan de woorden van den heer Mees nog al waarde wordt gehecht; het zou kunnen voorkomen, dat een of ander man van het parket zeide: de heer Mees heeft het gezegd, laten wij het toch maar eens doen. Deze gedachtengang geeft niet het recht tot de voorstelling, alsof bij den heer Smidt ongerustheid bestaat; die bestaat bij dien geachten afgevaardigde in het minst niet.

Wanneer nu de heer Mees zegt: „hoe de zaak bezien worde, zekerheid is er in geen geval", dan moet ik toch antwoorden, dat ik niet weet, hoe ter wereld men er met een noodwet zou moeten komen, want de noodwet die den vorigen keer is gemaakt, heeft geen zekerheid gebracht, en als wij nu op die noodwet weer een noodwet gaan maken, dan krijgen wij niet meer zekerheid; wij komen met dergelijke pogingen om de wet aan te vullen nooit verder. Een absolute zekerheid, dat er nooit zou kunnen zijn een of ander openbaar ministerie, dat een vervolging zou probeeren, is niet te verkrijgen, maar er is ook niet één wet te maken, welke zoo volstrekte zekerheid verschaft.

Ik moet daarom tot mijn leedwezen zeggen, dat het laatste betoog van den heer Mees de eigenlijke pointe, waarover het ging, de tegenbedenkingen, welke door ons zijn gemaakt, zoo weinig, ik zal niet zeggen omvergestooten, maar aangeraakt heeft, dat bij mij geen mogelijkheid bestaat op die argumenteering van opinie te veranderen.

Waar wij eenmaal van meening zijn, dat een noodwet niet noodig is, zegge men toch: maak die wet niet, want zij is onnoodig. Het eerste dat de considerans van een wet inhoudt, is, dat men haar noodig acht.

Een andere vraag is — die vraag kan in overweging worden genomen — of er misschien aanleiding zou kunnen bestaan — daarmede is geen haast — om later, als bleek, dat in andere kringen de onzekerheid toeneemt, met een interpretatieve wet te komen, een wet die van zeer eenvoudig karakter zou kunnen zijn en elke moeilijkheid zou kunnen opheffen. Maar daarover wil ik mij op dit oogenblik niet uitlaten. Ik wil alleen zeggen, dat ik van de zijde der Regeering geen noodwet noodig acht en er niet toe kan medewerken die in het leven te roepen.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Indien de discussie beperkt ware gebleven tusschen den heer Mees en de Regeering en den president van de Commissie van Rapporteurs, dan had ik mij er niet ingemengd, maar aangezien dat niet het geval is, acht ik het voor mij zelf mijn plicht en voor de zaak niet geheel zonder belang, te doen blijken, dat er anderen in deze Kamer het met den heer Mees eens zijn. Ik acht mij te meer verplicht getuigenis af te leggen, omdat ik voor mij niet minder dan hij, overtuigd ben, dat een wijze van interpretatie van wetten, zooals wij hier nu bijwonen is — ik gebruik die uitdrukking niet om iets onaangenaams te zeggen — een res mali exempli voor de practijk van onze wetgeving. Ik zal mij niet verdiepen in veel van de redeneeringen, die ik niet minder dan de heer Mees zou willen qualificeeren als niet vrij van spitsvondigheid, maar ik wil even releveeren de redeneeringen van den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs. Hij heeft getracht ons deze zaak aanschouwelijk te maken door ons een voorstelling te geven van den eenvoudigen burgemeester eener kleine gemeente, bij wien iemand een nieuwe vergunning zou komen vragen, misschien wel op den laatsten April, misschien wel even voor middernacht, zoodat daarbij de quaestie welke in ons land de wettelijke tijd is, niet geheel zonder belang zou kunnen worden; men weet niet, hoever het komen kan als men zich in dergelijke subtiliteiten begeeft. Maar ik geloof, dat zijn voorstelling eigenlijk de quaestie niet raakt. Hij ging uit van de onderstelling, dat er in deze sprake zou kunnen zijn van het geven van een nieuwe vergunning, van het weigeren van een vergunning. Maar daarin vergist hij zich dunkt mij. Andere sprekers hebben dat reeds doen uitkomen. Voor de categorie van verkoopers van sterken drank in het klein, waarmede wij hier te doen hebben, wordt in geen geval een nieuwe vergunning in het leven geroepen. Art. 7 spreekt van het verlengen van bestaande vergunningen.

De quaestie zal altijd eenvoudig deze blijven, of het betalen van het vergunningsrecht vóór het einde van den 30sten April den man die dat betaalt, in de positie brengt van zonder in strijd met de wet sterken drank in het klein te verkoopen in het jaar dat daarop volgt. Nu kunnen wij hier interpretaties maken zooveel wij willen; de gemeente-ontvanger kan het geld aannemen of weigeren, dat doet niets ter zake; indien de justitie in het belang van het handhaven van de wet, hetgeen tot haar plicht behoort, de quaestie brengt voor den rechter, zal voor deze het al of niet betaald hebben van het vergunningsrecht de quaestie niet beslissen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Hoe dan met hen die met 1 Mei 1901 het bedrijf ten rechte hebben uitgeoefend?

De heer **van Karnebeek**: De rechter zal altijd de vraag of het betalen van het vergunningsrecht voor het volgende jaar in casu verlenging van de vergunning medebrengt, voor zich hebben uit te maken. En ook de wijze, waarop deze quaestie thans door de Regeering en, indien de Kamer haar volgt, ook door de Kamer wordt opgevat, zal de onzekerheid aangaande de rechterlijke beslissing in volle mate laten bestaan.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Dan heeft 4 jaren lang die onzekerheid bestaan.

De heer **van Karnebeek**: Die rechter nu, zal natuurlijk te rade gaan met hetgeen hij meent dat de bedoeling is geweest van den wetgever. En wanneer men nu nagaat wat in art. 26 staat, dan kan naar mijn bescheiden meening er eigenlijk moeilijk twijfel zijn dat de bedoeling van den wetgever geweest is om aan diegenen die 1 Mei 1881 sterken drank in het klein verkochten, de bevoegdheid te geven om dit, zonder in strijd met de wet te komen, te mogen blijven doen gedurende 20 jaren; niet gedurende 21 jaren; dat staat, dunkt mij, duidelijk in art. 26.

Nu kan men misschien zeggen: ja, maar de wetgever van 1901 heeft de bedoeling gehad om dien termijn te verlengen met 5 jaren; doch ik geloof dat, als men de discussiën van 1901 leest, men vinden zal dat de bedoeling is geweest dien termijn met vier, niet met vijf jaren te verlengen.

Wat staat verder in art. 26? Dit: dat aan die menschen, die sterken drank in het klein verkochten in 1881 niet zal kunnen geweigerd worden de vergunning om daarmede voort te gaan gedurende de eerste 20 jaren. Er staat dat de vergunning niet kan geweigerd worden. Maar wat is hier blijkbaar de beteekenis van het woord „vergunning"? Daarmede wordt niet bedoeld het stuk papier, dat bij het verleenen van vergunning wordt

afgegeven. Het stelsel der wet is hierop gebaseerd, dat er niet mag worden verkocht zonder vergunning in den zin van verlof om te verkoopen.

Ten bewijze daarvan wordt een papier afgegeven. Maar de quaestie die ons bezighoudt, is dus niet afhankelijk van het oogenblik waarop dat stuk papier wordt afgegeven, maar de quaestie is, of men op het oogenblik dat men verkoopt verlof heeft of kan hebben, om dat te doen overeenkomstig de wet.

Voor mij is het luce clarius, dat volgens art. 26, de overgangsbepaling, het verlof tot verkoopen niet geweigerd kon worden aan de menschen van 1881, of anders gezegd, dat men hun niet kon beletten dat te doen gedurende de eerste 20 jaren; en in 1901 heeft men geen andere bedoeling gehad dan om dien termijn te verlengen met vier jaren.

Het komt mij voor dat, mocht de quaestie voor den rechter komen — en ik acht dit niet zoo onwaarschijnlijk als de Regeering en de heer Rink, want het is toch de plicht der justitie te zorgen dat de wet worde nageleefd — de rechter de wetsinterpretatie niet zal volgen die de Regeering thans op het voetspoor van de Commissie aanneemt.

De heer **Talma**: Een enkel woord vooral naar aanleiding van het gesprokene door den heer van Karnebeek.

De heer Mees heeft zich hoofdzakelijk gericht tegen de woorden van den Minister, en vooral tegen een argument dat van de zijde der Commissie niet gebruikt was, namelijk de quaestie: 1 Mei of 30 April. Het zal den heer Mees niet ontgaan zijn dat naar de interpretatie van de Commissie de woorden: „tot 30 April", de mogelijkheid om verlenging der vergunning te verkrijgen slechts met één dag zouden bekorten.

De heer van Karnebeek heeft echter uitdrukkelijk gezegd, dat onze casus-positie onjuist was, omdat het vragen van vergunning van 1 Mei 1904 tot 30 April 1905 niet is een quaestie van verleenen of weigeren der vergunning, maar eenvoudig van toepassing der wet.

Ik doe den geachten afgevaardigde opmerken dat ik die onderscheiding juist gemaakt heb, hoewel hij dit niet opgemerkt schijnt te hebben.

Ik heb gezegd dat een gewoon eenvoudig man, welke natuurlijk de diepzinnige interpretatie van den heer Mees niet vatten kan, zal lezen dat de vergunning niet geweigerd kan worden tot 1 Mei 1904. Na Vrijdagmiddag op de tribune het betoog van den heer Mees gehoord te hebben, zal hij naar den burgemeester gegaan zijn om inlichtingen te vragen. De burgemeester zal geantwoord hebben: welzeker, ik mag de vergunning niet weigeren, ga maar gerust door, gij hebt er bij den ontvanger immers voor betaald. Ja wel, zal de man antwoorden, maar ik zou wel een bepaalde decisie van u willen hebben. De burgemeester kan nu zich beroepen op art. 7, juncto art. 26, of ook zeggen: de heer Mees had gelijk: ik weiger de vergunning.

De heer van Karnebeek zegt: de burgemeester mag alleen de vergunning weigeren wanneer het maximum bereikt is. Maar hoe staat het? Hier in den Haag bijv. is het maximum bereikt. Wanneer de interpretatie van den heer Mees doorgaat, zou, indien alle vergunningen die verleend waren aan de personen volgens art. 26 *b*, vervallen waren, hier het maximum niet bereikt zijn en dus de vergunning verleend moeten worden. Weigert de burgemeester de vergunning, dan heeft de man een stuk papier in de hand volgens hetwelk de burgemeester in strijd met de duidelijke woorden van art. 26 gehandeld heeft.

De heer van Karnebeek heeft zelf zeer juist opgemerkt, dat de woorden: „verkoop met vergunning" niet beteekenen dat iemand een stuk papier heeft, waarop het woord vergunning vermeld staat, maar dat hij verlof heeft sterken drank te verkoopen in het klein, verguuning is in meerdere artikelen geen handeling op eens, maar het blijvend verlof van de overheid. Wanneer art. 7 niet in de wet stond, was dit juist; maar ik beroep mij op dat artikel. Niet op het tweede lid, dat „taboe" schijnt te zijn. Immers het schijnt onderscheiden van alle andere artikelen der wet en zelfs van het eerste lid van hetzelfde artikel, daarom dat het in sommige niet nader aan te wijzen gevallen in eens ophoudt te gelden.

Ik bepaal mij echter tot het eerste niet bestreden deel van art. 7, en wat staat daar? Dat de vergunning wordt verleend voor een jaar, met andere woorden, dat, voor dat iemand gaat verkoopen sterken drank in het klein hem vergunning wordt verleend voor den tijd van een jaar, waarbij zich dus de overheid verbindt en zegt: ik vergun het u en verbind mij daarbij dat ik u die vergunning binnen een jaar niet zal onttrekken binnen de bepalingen van de wet.

De vergunning moet, volgens art. 7 vóór den aanvang van het vergunningsjaar gegeven worden en de overheid verbindt zich tegenover den bepaalden man, die die vergunning gekregen heeft, dat men die vergunning niet zal onttrekken voor het tijdperk van 1 Mei 1904 tot 30 April 1905, tenzij naar de bepalingen der wet omtrent die intrekking.

Ik geloof dat de woorden van het artikel zoo absoluut evident zijn, dat ik niet begrijpen kan dat de heer van Karnebeek de argumenten die ik aangevoerd heb, specieus kan vinden. Ik meen dat die volkomen bovenop liggen.

Ik acht de argumenten van den heer van Karnebeek zeer subtiel en bovendien geloof ik, dat zij practisch niets ter zake doen.

Waar zijn de klachten gebleven.

Wij hebben gezien dat de heeren vergunninghouders zeer gereed zijn met het zenden van adressen, maar wij hebben niets gemerkt van klachten na het verschijnen van de Nota van de Regeering, dat er geen noodwet zou komen. Wanneer er dus eenige stoornis plaats heeft, dan zou die uitgelokt zijn door den heer Mees. En waardoor zou die storing ernstig kunnen worden?

Wanneer er twijfel zou rijzen bij de ambtenaren van het openbaar ministerie. Maar nu zegt de heer van Karnebeek, dat de rechterlijke macht zoo bijzonder hecht aan de bedoeling van den wetgever. Indien dit zoo is, zou dat hier dan ook niet zoo zijn? Ik geloof dat in geval van twijfel vervolging zou stuiten op het besef van den rechter, dat de bedoeling van den wetgever op dit punt toch ook zeer apert is, daar Regeering en Tweede Kamer zoo uitdrukkelijk hun meening hebben uitgesproken dat de vergunninghouders van nu hun bedrijf behooren te kunnen voortzetten tot 30 April 1905 en dat de wet dit toelaat. De rechter, die zoo grooten eerbied heeft voor de bedoeling van den wetgever, zal zich zeker bij de uitspraak van Regeering en Kamer nederleggen. Daarom zou het wenschelijk zijn dat de heer Mees en zij die het met hem eens zijn, een motie voorstelden, waarbij de tegenovergestelde interpretatie werd verdedigd. Wanneer deze motie verworpen werd dan zou het recht duidelijk zijn hoe Regeering en Staten-Generaal over deze zaak denken.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik mag hetgeen de voorzitter der Commissie van Rapporteurs, de heer Talma, met het gezag dat hem als zoodanig toekomt, zooeven herhaald heeft, nadat ik reeds op de onjuistheid daarvan gewezen had, niet geheel onweersproken laten.

Indien inderdaad een burgemeester doet hetgeen de heer Talma meent dat zal kunnen gebeuren en waarop hij zijn betoog doet rusten — indien een burgemeester aan den verkooper van sterken drank in het klein, waarmede wij hier te doen hebben, vóór 1 Mei een nieuwe vergunning afgeeft, hem een nieuw stuk in handen geeft, dan doet hij iets dat buiten deze wet ligt en dat hij eigenlijk niet doen mag.

De heer **Talma**: Als het maximum maar niet wordt overschreden.

De heer **van Karnebeek**: De quaestie van het maximum doet hier niet af. De eenige vraag die in casu zal kunnen rijzen, zal deze zijn, of de gemeente-ontvanger of de burgemeester het geld aanneemt, dat in betaling wordt aangeboden door dengene, die zich op art. 7 beroept, maar een nieuwe vergunning als hem die gevraagd wordt, zal de burgemeester niet kunnen geven, dus van een recht dat zou kunnen voortspruiten uit zoodanige nieuwe vergunning zal, meen ik, geen sprake kunnen zijn. Indien zoodanig stuk mocht zijn afgegeven, kan de burgemeester dat op zijn eigen verantwoording hebben gedaan, maar dat zal geen verlenging van recht aan den in art. 26 genoemden verkooper geven, want dat stuk zou met dat wetsartikel niet te maken hebben. De man die wenscht voort te gaan met den verkoop van sterken drank in het klein na 1 Mei zal kunnen komen aandragen met het geld voor een nieuw jaar, en dat zal al dan niet aangenomen kunnen worden door den gemeente-

ontvanger, maar dat praejudicieert de rechtsgevolgen van art. 26 niet. De rechter zal casu quo toch hebben te beslissen, of een dergelijke betaling aan hem die haar gedaan heeft, het recht heeft gegeven om sterken drank in het klein te blijven verkoopen in overeenstemming met de wet.

Nu was er gelegenheid geweest om die quaestie door den wetgever te doen afsnijden, maar die gelegenheid schijnt men voorbij te willen laten gaan, en de onzekerheid zal dus blijven bestaan.

De heer **Smidt**: Na hetgeen door den laatsten geachten spreker nog weder is gezegd ter adstructie van zijn eerste rede, nadat de heer Talma, de voorzitter der Commissie van Rapporteurs, had gesproken, wensch ik toch nog een enkel woord in het midden te brengen.

Het is mij inderdaad onverklaarbaar hoe hier — dit kan men aan de gansche discussie merken — met volle overtuiging iets kan worden beweerd, wat anderzijds met volle overtuiging wordt ontkend.

Ik vraag mij af: leest men art. 7, 2°., en art. 26 wel goed?

De heer van Karnebeek zeide ten slotte, wanneer iemand in April zijn vergunningsrecht betaalt, dan mag de burgemeester hem de vergunning niet geven.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer iemand krachtens art. 7 in April zijn vergunningsrecht betaalt, moet de ontvanger dat aannemen en dan is het wettig gevolg van die betaling, dat de vergunning voor het volgend jaar is verlengd.

Er is geen quaestie van een bon gré of een mal gré van den burgemeester, maar hier is een wettelijk recht en wanneer de geachte spreker dit vindt een res mali exempli, dan verbaast mij dit in hooge mate, want ik kan geen andere interpretatie vinden met het oog op de artt. 7 en 26.

En wanneer ik daar straks heb gezegd, dat ik te dezen opzichte geheel sta aan de zijde van de Commissie van Rapporteurs, maar dat ik toch allicht, wanneer een noodwet moeht worden voorgesteld, mij daarmede zou kunnen vereenigen, dan was dit werkelijk, zooals de Minister van Binnenlandsche Zaken aangaf, omdat ik ten volle overtuigd ben van de juistheid van de gronden door de Commissie van Rapporteurs aangevoerd, maar omdat ik ook in deze gezag toekennende aan de meening van anderen, ter bevordering van rechtszekerheid, zou kunnen medegaan met een noodwet, wanneer daarmede rechtsonzekerheid absoluut wordt uitgesloten. Want wanneer men hier spreekt over de opvatting van 1901, dan blijf ik beweren, dat die fout ligt in 1901, en dat is te erger, omdat toen de heer Rink inderdaad de opvatting huldigde die nu door de Commissie van Rapporteurs wordt gehuldigd. Volkomen juist is dan ook door den Minister van Binnenlandsche Zaken den heer Mees te gemoet gevoerd, dat de argumentatie door den heer Mees ten aanzien van het amendement Rink gevoerd, niet opgaat. Wanneer men zegt, zooals de heer Rink zeide, art. 7 heeft een doorloopende strekking, maar ik bedoel met mijn amendement de mogelijkheid van overdracht, en dat amendement wordt verworpen, omdat men met het laatste niet wil medegaan, dan mag men niet alle gewicht gaan hechten aan het eerste. Mijnheer de Voorzitter, waar wij het voorrecht hebben den Minister van Justitie in ons midden te zien, daar zou ik dien Minister wel een vraag willen doen.

De heer Mees heeft aan het slot van zijn eerste rede gezegd, dat hij het hoogst bedenkelijk zou achten, wanneer de Minister van Justitie aan de ambtenaren van het openbaar ministerie een circulaire zou richten gelastende niet vervolging op dit quaestieuse punt. Dit nu ben ik geheel eens met den heer Mees. Ik geloof ook, dat de Minister van Justitie, misschien heel enkele gevallen uitgezonderd, nimmer last mag geven aan de ambtenaren van het openbaar ministerie tot niet-vervolging. Wel omgekeerd mag hij last geven tot vervolging, opdat de onafhankelijke rechterlijke macht zich over een zaak kan uiten, maar ik zou het hoogst bedenkelijk achten wanneer de Minister van Justitie een circulaire ging richten aan de ambtenaren van het openbaar ministerie om niet te vervolgen. En waar wij nu het voorrecht hebben den Minister van Justitie in ons midden te zien, zou ik gaarne van hem hieromtrent inlichting ontvangen.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Nog slechts een paar woorden. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gezegd, dat ik allerlei argumenten door hem en andere sprekers aangevoerd onbeantwoord heb gelaten.

Ik heb verschillende argumenten met voordacht laten rusten, omdat het mij voorkwam, dat de quaestie inderdaad tot eenvoudige proportiën kan worden herleid, en dat door er allerlei specieuse onderscheidingen bij te halen, de zaak duisterder wordt dan noodig is.

Ik had de Regeering in overweging gegeven om nog te komen met een noodwet, met het oog op de bestaande onzekerheid, en het antwoord van den Minister was, dat dit zoo gevaarlijk was, omdat men dan een nieuwe fout zou kunnen begaan.

Dit antwoord kan ik niet als een ernstig argument beschouwen. Indien de Minister thans plotseling zoo weinig zelfvertrouwen heeft, dat hij vreest bij de indiening van een betrekkelijk eenvoudig wetsontwerp, een fout te begaan, dan zou ik willen vragen, of de Minister dan tegen de verdediging van de wet, die wij nu onderhanden hebben, niet opziet als tegen een berg. De Minister heeft gezegd, dat in overweging zou kunnen worden genomen, wanneer er van meer onzekerheid bleek, een interpretatieve wet in te dienen.

Ik voor mij zou zulk een interpretatieve wet niet begeeren. Het komt mij op dit oogenblik voor, dat zulk een interpretatieve wet licht grootere bezwaren zal medebrengen dan een verlenging van de wet van 1901 en dat zij voor dit geval een niet eigenaardige oplossing zou zijn. Maar indien de Regeering tot de indiening van een dergelijke wet wenscht over te gaan, waarom haar dan ook niet spoedig ingediend?

Ik vraag nogmaals, zijn er meer bewijzen van onzekerheid noodig dan dit sprekende bewijs, dat de Regeering zelf binnen den tijd van twee maanden geheel van standpunt is veranderd?

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De vraag van den geachten afgevaardigde, den heer Smidt, was mij te meer aangenaam, omdat zij mij de gelegenheid geeft niet alleen om daarop te antwoorden maar ook om daarnaast nog een paar korte opmerkingen te maken.

In de eerste plaats schijnt het mij niet van belang ontbloot, dat ik de besliste verklaring kan afleggen, dat ik ten opzichte van de interpretatie van art. 26 geheel sta aan de zijde van mijn geachten ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken.

In de tweede plaats zij het mij vergund als mijn meening uit te spreken, dat de heer van Karnebeek de quaestie, waar het hier om gaat, meer in het hart heeft getast dan de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Mees. Het gaat m. i. hier inderdaad om de interpretatie van de uitdrukking „vergunning" in art. 26 van de bestaande wet. De vraag is of die uitdrukking „vergunning" moet worden opgevat in dezen zin, dat gedurende de termijnen, waarvan sprake is in dit artikel, niet mag geweigerd (verhinderd) worden de daadwerkelijke uitoefening van het bedrijf of wel, dat gedurende den loop dier perioden niet mag worden geweigerd het verlof op, door middel van betaling van het vergunningsrecht geschiede, aanvrage, om in het volgende vergunningsjaar daadwerkelijk het bedrijf uit te oefenen.

En nu heb ik niet eens, maar wel tienmaal de woorden en zinsneden van dit art. 26 gewend, gekeerd, geschikt en verschikt, om zijn lezing in overeenstemming te brengen met de eerstbedoelde interpretatie — de geachte afgevaardigde kan er zich uit mijn aanteekeningen van overtuigen als hij wil — zonder dat zulks mij is mogen gelukken; voor mij wel een bewijs, dat hier de woorden inderdaad zoo duidelijk zijn, dat geen beroep op welke historische argumenten ook, aan de grammaticale interpretatie ten deze iets kunnen veranderen.

Bij mij staat dus de interpretatie van art. 26 geheel en al vast. Maar nu de geachte afgevaardigde de heer van Karnebeek aan hetgeen hij omtrent die interpretatie zeide de opmerking vastknoopte, dat de justitie is de waakster over de wetten en heeft te zorgen, dat deze worden nageleefd, daar meen ik, dat van het standpunt van den geachten afgevaardigde eigenlijk in dit bijzondere geval de Minister van Justitie zou moeten zorgen, dat geen vervolgingen ter zake hier bedoeld zouden worden ingesteld. Zoover zou ik echter niet willen gaan. Ik kan den geachten afgevaardigde, den heer Smidt, de verzekering geven, dat van mij geen algemeene aanschrijving zal uitgaan om te voorkomen, dat vervolgingen worden ingesteld. Dit punt heeft

mijns inziens echter voor dit debat ook geen groote beteekenis. Immers vervolgingen op eenigszins ruime schaal zijn — we mogen dit wel als vaststaande aannemen — niet te wachten. Waar het om zal gaan is dit, dat misschien de een of andere jonge ambtenaar van het openbaar ministerie, gelijk de heer Smidt het hedenmorgen uitdrukte, eens een afwijkende meening zou kunnen aanhangen, en er over zou kunnen denken een vervolging op touw te zetten.

Voor dat geval merk ik op, in de eerste plaats, dat hier te lande in zake strafvervolging geldt het opportuniteits- en niet het legaliteitsbeginsel; dat dus het openbaar ministerie wel steeds de bevoegdheid, maar nooit de volstrekte verplichting heeft zeker strafbaar feit te vervolgen en dat het van het instellen van vervolgingen zich kan laten terughouden door de overweging, dat het algemeen belang in een bepaald geval zulke vervolging onraadzaam maakt.

Wanneer nu een jong ambtenaar van het openbaar ministerie bij een kantongerecht staat voor zulke quaestie, dan lost hij die niet op, zooals iedereen weet, op zijn eigen houtje. Hij raadpleegt dan den officier van justitie, die zich op zijn beurt bij den minsten twijfel weder wendt tot den procureur-generaal, welke laatste, zoo noodig, in laatste instantie den Minister van Justitie raadpleegt. Nu vraag ik toch of het, na de discussie Vrijdag en heden in deze Kamer gevoerd, denkbaar is, dat zoo'n individueele vervolging zou worden ingesteld? Mijns inziens is dan ook geheel en al afgesneden de mogelijkheid, dat ten deze moeilijkheden zich zouden voordoen.

Maar nu aangenomen voor een oogenblik, dat ik van mijn zijde de kans op vervolging eenigzins geringer zou hebben voorgesteld dan inderdaad het geval is, wat dan? Zou dan daaruit de noodzakelijkheid of ook maar de wenschelijkheid eener noodwet voortvloeien? In geenen deele, Mijnheer de Voorzitter!

Mijn geachte ambtgenoot heeft zoo straks gezegd, dat reeds bij de Regeering in overweging is — en ik voeg er bij: blijft — de vraag, niet of van een noodwet, maar wel of misschien ook van een interpretatieve wet heil zou zijn te wachten. Ik deel die meening geheel en ben met mijn geachten ambtgenoot van oordeel, dat, wanneer een wet noodig is, dat geen noodwet, maar eene interpretatieve wet zal moeten zijn.

Waarover immers gaat thans de quaestie? Niet hierover of de termijn van art. 26*b*, slot, weder voor eenige jaren zal worden verschoven, maar over de quaestie of bij de jaren, zooals zij nu in die bepaling zijn geschreven, behoort het jaar tot 1 Mei 1905, ja of neen. Ja, zeggen de Regeering en de Commissie van Rapporteurs, neen, de heeren Mees en van Karnebeek. Die quaestie zou dus — gesteld zij ware werkelijk een quaestie — slechts behoeven te worden uitgemaakt. Meer niet. Daarvoor nu heeft een noodwet die den termijn van art. 26*b* opnieuw zou verlengen, geen zin, maar zou een interpretatieve wet de aangewezen weg zijn.

Zulke wet — gesteld zij ware noodig — zou hoogst eenvoudig kunnen luiden; bijv. aldus, dat aan de bepaling van art. 26 werde toegevoegd „Deze vergunning loopt tot 1 Mei 1905." Interpretatieve wetten kennen wij van ouds, zoodat er, daargelaten de zaak zelve, uit legistatief oogpunt geen bezwaar tegen zou zijn aan te voeren.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Na de opmerkingen van mijn geachten ambtgenoot van Justitie nog slechts een enkele opmerking.

Op het standpunt van de heeren, die achten, dat de termijnsbepaling van 1 Mei 1904 een rechtsonzekerheid oplevert, bestaat dezelfde rechtsonzekerheid ten opzichte van de termijnbepaling van 1 Mei 1901. De vergunninghouders die op 30 April 1901 een vergunning bezaten, maar volgens het systeem van de heeren niet zeker waren, dat zij deze niet konden verlengd krijgen, verkeerden in dezelfde rechtsonzekere positie als waarin nu, volgens de heeren, op 1 Mei 1904 de tegenwoordige vergunninghouders zullen verkeeren. Nu zou ik van die heeren een antwoord willen hebben op deze vraag: Ziet gij tusschen deze twee rechtsonzekerheden verschil? Wijst het dan aan. Of moet gij toegeven, dat in beide gevallen de rechtsonzekerheid dezelfde was; eilieve waarom dan voor de rechtsonzekerheid, die nu drie, straks vier jaren bestaan heeft geen woord gesproken en nu opgekomen voor een rechtsonzekerheid, die misschien enkele maanden zou bestaan?

In de tweede plaats, waar nu het openbaar ministerie heeft getoond, al jaren lang de rechtsonzekerheid als zoodanig te erkennen en niet tot vervolging overging, welke grond is er dan om te vermoeden, dat op dit oogenblik het openbaar ministerie anders zou handelen?

Ten slotte nog deze opmerking. De geachte afgevaardigde, de heer Mees, heeft gemeend een uitdrukking te moeten bezigen, die ik evenzoo qualificeer als verre van malsch. Hij heeft gebezigd de woorden: „bekeering" en „renegaat". Het woord: „renegaat", is een term van hatelijken zin en wanneer het woord: „bekeering" gebezigd wordt ten opzichte van een Minister, waarvan men weet, dat hij aan het denkbeeld: „bekeering", een speciale beteekenis hecht, krijgt het gebruik van zulk een uitdrukking een nog minder aangenamen bijsmaak. Nu ik zou het recht van den geachten afgevaardigde, om zulk een uitdrukking te bezigen, niet recuseeren, indien er sprake was van verandering van beginsel of overtuiging, maar waar hij weet, dat beginsel en overtuiging geheel dezelfde zijn gebleven en alleen sprake is van het feit, dat men op de beteekenis van een datum niet denzelfden blik had toen als nu, en daarvoor amende honorable heeft gedaan, vraag ik, of het honorabel is van den geachten afgevaardigde om dan een dergelijk snijdende uitdrukking hier ten opzichte van een Minister te bezigen.

De heer **Mees**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Justitie heeft zich, naar het mij voorkomt, meer positief uitgelaten omtrent het voornemen van de Regeering om een interpretatieve wet in te dienen door den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Zou ik de Regeering mogen vragen: is het bij haar reeds ernstig in overweging een dergelijke wet in te dienen en is er kans op, dat zulk een wet de Kamer spoedig zal bereiken?

Het zal mij aangenaam zijn — ik vraag geen bepaalden termijn — een antwoord op deze vraag te mogen ontvangen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik den geachten afgevaardigde een vraag stel en de geachte afgevaardigde is zoo beleefd te doen, alsof ik niets gevraagd heb en geen antwoord te geven, dan houde hij het mij ten goede, dat ik ook zijn vraag onbeantwoord laat.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag het woord voor een persoonlijk feit.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer Mees te willen aanduiden waarin dat persoonlijk feit bestaat.

De heer **Mees**: Het bestaat hierin, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken zegt: nu de heer Mees twee vragen, welke ik gesteld had, onbeantwoord heeft gelaten, ben ik niet verplicht hem op zijn vraag te antwoorden.

De **Voorzitter**: Ik verleen den heer Mees het woord voor een persoonlijk feit.

De heer **Mees**: Welke bepaalde vragen de Minister op het oog heeft, die ik onbeantwoord heb gelaten, weet ik niet.

Zooals ik gezegd heb, ik heb met voordacht verschillende punten onaangeroerd gelaten, omdat ze mijns inziens tot de hoofdzaak niet afdoen.

Wanneer ik een vraag richt tot de Regeering omtrent het meer of min positieve van haar voornemen met betrekking tot het indienen eener interpretatieve wet, dan doe ik het niet tot bevrediging van persoonlijke nieuwsgierigheid, maar ter wille van het algemeen belang, van de rechtszekerheid. Nu kom ik er tegen op dat van de Regeeringstafel dit antwoord gegeven wordt: ge hebt twee vragen van mij onbeantwoord gelaten, nu antwoord ik u niet.

De **Voorzitter**: Hiermede is het incident geëindigd.

De heer **Heemskerk**: Een enkel woord over het verlangen van den heer Mees, om een verklaring der Regeering te verkrijgen aangaande een eventueel voornemen om een interpretatieve wet voor te stellen.

Ik wil gaarne erkennen, dat ik aan zoodanige wet allerminst behoefte gevoel en ik sta hierin niet alleen.

De heer Mees heeft wel is waar op de hem eigen talentvolle wijze het debat over deze juridische quaestie ingeleid, en het daarheen gebracht, dat het een grooten omvang heeft genomen, zoodat, hoewel het aanvankelijk gevoerd werd door theologen, zich daarin verscheidene juristen zijn gaan mengen.

De geachte spreker is er ook wel in geslaagd daarin aanleiding te vinden, eenige minder vriendelijke woorden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken toe te voegen, maar ten slotte is hij er toch niet in geslaagd ernstigen twijfel te wekken aangaande de uitlegging der wet.

Waarom nu bij de Regeering aandringen op een interpretatieve wet, terwijl men tot de interpretatie ook zonder dat volkomen bekwaam is en de zaak zeer eenvoudig is?

Al die redeneeringen over den terminus a quo en ad quem, over de vraag of „tot" beteekent „tot aan" dan wel „tot en met", zijn onvruchtbaar. Er zijn plaatsen in de Drankwet waar „tot" beteekent „tot aan" en andere plaatsen waar het moet beteekenen „tot en met". Aan al dergelijke redeneeringen hebben wij niets. Wat is de quaestie?

Alle de vergunningen volgens de Drankwet zijn vergunningen, zooals art. 7 ze regelt; zij loopen van 1 Mei tot en met 30 April en zijn stilzwijgend verlengd, wanneer vóór 1 Mei het vergunningsrecht is betaald.

Nu kon art. 26 daaraan derogeeren, en het kon zoo geredigeerd zijn, dat er vergunningen waren ontstaan, die, zonder te loopen van jaar tot jaar, met stilzwijgende verlenging, liepen voor het leven van de vergunninghouders of liepen tot aan 1 Mei 1904. Het kon ook zijn dat art. 26 zoo was geredigeerd, dat er vergunningen in het leven werden geroepen, die, hoewel van jaar tot jaar stilzwijgend verlengd wordende, niet meer verlengd konden worden na zekeren datum, maar bij lezing van art. 26 zal men daarin *niet* die derogatie kunnen vinden. En omdat art. 26 die derogatie aan art. 7 niet inhoudt, blijft art. 7 van kracht, daar het alleen van zijn kracht kon beroofd worden door een derogatie.

Ziedaar de geheele quaestie. Over die geheele quaestie heeft de heer Mees in zijn repliek geen woord gezegd, en ik meen dan ook met volle recht te mogen beweren dat het resultaat van dit debat is, dat het volkomen overbodig is om hetzij een noodwet, hetzij een interpretatieve wet in te dienen, zoodat de vraag, die de heer Mees ten slotte aan de Regeering deed was een overbodige vraag. En indien iemand meent, dat dit debat een onzeker resultaat had; indien dit het gevoelen is van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, dan was het aan hem om in deze een voorstel te doen, voor het minst om een motie voor te stellen, maar eigenlijk om een noodwet of een interpretatieve wet in te dienen. Ik zal den geachten afgevaardigde de vraag niet stellen: wilt gij zulk een wet indienen? daar ik geloof, dat wij aan een dergelijke wet niet de minste behoefte hebben, aangezien de zaak bij het debat zóó duidelijk is geworden, als maar eenigszins mogelijk is.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De stelling, dat een Minister verplicht zou zijn op elke vraag door een lid der Kamer gedaan, te antwoorden, onderschrijf ik niet. Wanneer men bijeen moest lezen de vragen, hier door leden der Kamer èn vroeger èn nu aan een der Ministers gedaan, die niet beantwoord zijn geworden, men zou boekdeelen kunnen vullen.

In de tweede plaats. De Regeering heeft zich omtrent deze zaak uitgesproken en nu nog eens die vraag aan te dikken met de vraag of dat spoedig zal gebeuren, dat is een vraag stellen, die *per se* geen recht op beantwoording heeft, omdat het antwoord daarop reeds lag in het straks gezegde. En wanneer nu de geachte afgevaardigde zegt: gij hebt geen recht om te zeggen: „mijn vragen laat gij onbeantwoord, nu antwoord ik ook u niet", dan zal ik aantoonen, wel het recht daartoe te hebben.

De vraag nl., die ik den geachten afgevaardigde gedaan heb, raakt juist deze quaestie. Ik heb deze vraag gesteld: als de geachte afgevaardigde meent, dat er nu rechtsonzekerheid bestaat ten opzichte van den termijn van 1 Mei 1904, moet hij het dan niet met mij eens zijn, dat dezelfde rechtsonzekerheid bestond ten opzichte van den termijn van 1 Mei 1901 voor die vergunninghouders, die op 30 April 1901 hun vroegere vergunning in dat systeem zagen vervallen? Is hij het dan niet met mij eens, dat, altijd op zijn standpunt, nu 3 à 4 jaar lang geen openbaar ministerie, geen parket eenige aanleiding heeft gevonden om een vervolging in te stellen, en wat maakt hem dan op eens zoo bezorgd, dat juist nu die zucht bij het openbaar ministerie zou opkomen? Wanneer ik zoo'n vraag doe, die rechtstreeks met de aanhangige quaestie verband houdt en de geachte afgevaardigde is zoo beleefd van op te staan en eenvoudig een tegenvraag te stellen, dan noemt men dat reeds in het gewone leven niet het kenmerk van beleefdheid. En wanneer men dan, zonder een woord daarover te zeggen, er nog een vraag bij doet, dan heb ik het volle recht om te zeggen, wanneer gij een vraag, die deze quaestie beheerscht, zelf niet beantwoordt, er geen notitie van neemt, dan hebt gij ook niet het recht mij zulk een vraag te stellen.

Ik wensch hieraan nog iets toe te voegen en wil nu met den geachten afgevaardigde afrekenen. De geachte afgevaardigde heeft straks ook weer de onheuschheid gehad van te vragen: waarom ik zoo bang was voor het indienen van een noodwetje; waar mijn zelfvertrouwen gebleven was, nota bene terwijl ik stond voor de verdediging van een geheele wet! Hij meende, dat het zelfvertrouwen mij in de schoenen was gezonken. Ik zal ook daarop antwoorden.

De geachte afgevaardigde weet, dat mijn ambtsvoorganger niet had voorgesteld wat nu in de wet staat. Wanneer was aangenomen wat hij voorstelde, zouden wij geen oogenblik de moeite hebben gehad waarin wij nu verkeeren. Wat is er toen gebeurd? Toen hebben de heeren Marchant en Meesters een amendement voorgesteld en heeft mijn ambtsvoorganger, ofschoon hij er lang tegen geworsteld heeft, de zwakheid gehad ten slotte toe te geven, en daardoor staat thans die onzekere bepaling in de wet. Waar de geachte afgevaardigde nu een sprekend voorbeeld voor zich heeft, hoe een Minister, met volkomen zelfvertrouwen optredend, ten slotte bezwijkt voor een amendement, dat wordt voorgesteld, zou hij juist moeten meenen, dat daarin voor mij een prikkel ligt om te blijven staan op mijn standpunt.

De heer **Mees**: Het is mij niet duidelijk, welke vraag de Minister van Binnenlandsche Zaken meent, dat ik onbeantwoord heb gelaten. De Minister zegt: wanneer de terminus a quo in de wet van 1901 is 1 Mei, dan is de terminus ad quem ook 1 Mei 1904, die dag ingesloten.

Ik meende dat ik duidelijk gezegd had — en dus de vraag van den Minister wèl beantwoord heb — dat het, wat ook de terminus a quo is, naar mijn meening de terminus ad quem naar de bedoeling en de woorden van de wet van 1901 is: tot 1 Mei 1904, die dag uitgesloten. En het geldt hier een overgangsbepaling; dit vergete men niet.

Ik heb het geadstrueerd — een bewijs te meer dat ik de vraag van den Minister niet onbeantwoord heb gelaten — met aanhaling van wat de Regeering zelf in de Memorie van Antwoord bij haar wijziging van art. 7 der wet van 1881 zegt omtrent de beteekenis van „tot 30 April" en „tot 1 Mei".

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft blijkbaar, toen ik zoo straks dit punt besprak, het geluid mijner stem niet opgevangen, want hij verwijst nu naar zijn eerste repliek, die een antwoord was op mijn eerste rede van dezen morgen en daarover loopt de quaestie niet. Het antwoord dat hij nu weer geeft, toont duidelijk, dat hij de vraag die ik stelde, niet heeft gevat. Hij spreekt er toch van, dat alleen de terminus ad quem er toedoet en niet de terminus a quo. Dit heeft hij hedenmorgen gezegd en dat ben ik volkomen met hem eens. Maar wat ik zooeven heb aangetoond is, dat wat de terminus a quo is voor de menschen van 1901/1904, de terminus ad quem was voor de vergunninghouders van 30 April 1901; doordat de geachte afgevaardigde niet heeft geluisterd en mijn vraag niet heeft gehoord, heeft hij daarop niet geantwoord. Indien hij

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

daarop nu eens wil antwoorden, kunnen wij die quaestie verder ter zijde stellen en dan zal hij, hoop ik, gevoelen, dat, indien er rechtsonzekerheid, wat den terminus ad quem betreft, bestaat ten opzichte van den termijn van 1 Mei 1904 voor de menschen van nu, dezelfde onzekerheid in zijn systeem heeft bestaan voor de vergunninghouders van 30 April 1901 ten opzichte van den termijn van 1 Mei 1901.

De **Voorzitter**: De beraadslaging over het bijzondere punt wordt gesloten en de algemeene beraadslaging over de Drankwet hervat.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch het een en ander over deze wet te zeggen, namelijk mijn meening over de geheele wijze waarop thans de zaak, die wij hier te regelen hebben, door de Regeering is aangevat. Ik wil niet ontkennen, dat ik van deze Regeering een meer radicale omwerking van het systeem van de bestaande wet had verwacht; deze wet toch is niets anders dan een voortzetting en uitwerking van het stelsel, dat indertijd door den liberalen Minister Modderman hier in de Kamer gebracht is, een stelsel, waarmede ik destijds reeds mij moeilijk kon vereenigen, maar dat ik toch heb helpen aanvaarden. Dat stelsel ging uit van hen die meenen, dat men den drank kan bestrijden door matigheidsgenootschappen, door matig gebruik; die groep van matigheidsmannen, die destijds naar hun meening veel gedaan hebben om den drank te bestrijden, hebben den wetgever weten over te halen door de matiging van het aantal drankhuizen het misbruik van sterken drank te bestrijden.

Nu komt het mij voor, dat dit stelsel gebleken is niet te kunnen leiden tot het doel. Ik wensch daarom mijn eigen standpunt op dit gebied uiteen te zetten, en wil dan beginnen met te zeggen, dat ik geen voorstander ben van den alcohol; integendeel ben ik een vriend van de bestrijders van den alcohol. Ik heb de meeste sympathie voor de totaal-onthouders, en het wordt steeds meer mijn overtuiging dat men aan het gebruik van alcohol, in welken vorm en in welke hoeveelheid ook, nog steeds meer waarde toekent dan het verdient.

Ik weet, dat in onze kringen meermalen gezegd is, dat onze Calvinistische voorvaderen veel hielden van een flink glas wijn; ik geloof wel dat dit waar is, en dat er op dat punt een groote eenstemmigheid bestond tusschen de Contra-remonstranten en de Remonstranten en zelfs tusschen die groepen en de Katholieken. Maar ik geloof ook, dat wanneer onze voorvaderen hadden kunnen maken de studie van deze zaak, die ons tegenwoordig geslacht daarvan gemaakt heeft, zij zouden hebben ingezien, dat de vele glazen wijn die zij dronken, niet hebben medegewerkt tot verbetering van het menschelijk geslacht.

Ik ben dus geen voorstander van den alcohol. Ik ben ook geen vriend van de tappers. Maar ik ben ook geen vijand van de tappers en het komt mij voor, dat men in adressen en ook in Regeeringsstukken het geheele bedrijf van tapper te veel heeft beschouwd als een min of meer onzedelijk bedrijf. Ik weet wel, dat er tappers zijn, die schandelijk misbruik maken van hun bedrijf, maar men vindt dat bij alle bedrijven. Zoo zal het niemand onbekend zijn, dat menig effectenhandelaar evenveel rampen heeft gebracht in huisgezinnen als een tapper dat doen kan, en nog gemeener middelen gebruikt om de menschen te ontdoen van het vermogentje dat zij hebben; en toch zal niemand zeggen, dat het bedrijf van effectenhandelaar een onzedelijk métier is en meenen, dat de effectenhandelaars min of meer mogen gesteld worden buiten de wet.

Zoo meen ik dat men ook de drankverkoopers niet moet stellen buiten de wet, en dat zij dezelfde rechten hebben als ieder ander mensch die een eerlijk bedrijf uitoefent, en dat alleen wanneer misbruik van dat bedrijf gemaakt wordt, men trachten moet om de misbruiken tegen te gaan. Ik zeg dit minder met het oog op de Regeering, die natuurlijk op hetzelfde standpunt staat, maar meer met het oog op tal van adressen, wier ontwerpers vaak maar niet kunnen begrijpen dat men kan medegaan met de drankbestrijding, zonder daarom nog al hun grootsche plannen te aanvaarden.

Ik ben ook geen principieel bestrijder van wettelijke inmenging; maar wel als deze direct bestrijding van de drankzucht bedoelt, eene bedoeling die ik ook aangetroffen heb in de Memorie van Toelichting en hier en daar in de stukken. Mij komt het voor, dat het niet op den weg van den Staat ligt om lusten, hartstochten en verkeerde neigingen van de menschen te bestrijden. Ik meen dat van deze zijde — van die van de anti-revolutionnairen — altijd is aangenomen, dat die taak niet berust op den Staat, maar op de Kerk en de maatschappij zelf. Ik verheug mij daarom ten zeerste in al de maatregelen genomen door de maatschappij zelf ter bestrijding van de drankzucht, maar ik kan niet vinden dat daarom de Staat op dat punt een handje moet helpen. Het komt mij zelfs voor dat, zoodra de wetgever zich direct gaat bemoeien met de bestrijding van de onzedelijkheid, hij lichtelijk maatregelen zal nemen die eenigszins met zich zelf in tegenspraak komen, zooals ook in deze wet, die aan de eene zijde zorgen wil dat de jeugd volstrekt onbekend zal blijven met hetgeen in de herbergen voorvalt, maar op een andere plaats bepaalt dat al de herbergen zooveel mogelijk moeten openstaan, zoodat iedereen tot in de verste hoeken zal kunnen zien. Dat zijn tegenstrijdige zaken, die alleen daardoor worden voorgesteld, omdat op het eene oogenblik de wetgever dit en het andere dat op het oog heeft, maar zulke maatregelen zijn met elkander niet zoodanig in harmonie, dat zij kunnen dienen om den persoon zelf te behoeden voor verleiding.

De reden waarom de wetgever zich er in moet mengen is, dat de gevolgen van het drankgebruik verderfelijk zijn voor de maatschappij zelf: voor recht en veiligheid en de algemeene gezondheid. Deze overweging kan aanleiding zijn om het drankgebruik zooveel mogelijk tegen te gaan, en ik zou er — ik heb dit vroeger reeds hier gezegd — dan ook geen principieel bezwaar tegen hebben het drankgebruik geheel te verbieden. In beginsel acht ik dit even geoorloofd als het verbieden van het gebruik van opium of vergift, van het dragen van wapenen en dergelijke.

Doch wanneer men tot zulke maatregelen overgaat, meen ik dat men twee zaken in het oog moet houden: vooreerst dat men rechtvaardig zij; en daaronder versta ik dat er gelijk recht voor allen zij; en ten tweede dat, wanneer de wet lasten oplegt, dit een goed effect moet kunnen hebben; anders wordt de Staatsbemoeiing niet anders dan plagerij.

Er zijn sommige zaken die ik dadelijk wil noemen, waarmede de Regeering zich bemoeien mag. Ik noem 1°. het reeds in de bestaande wet voorkomende verbod van verkoop van alcohol in winkels, van het zoogenaamde gecombineerd bedrijf. Op zulke plaatsen wordt iemand, die anders geen drank gebruikt, tegen zijn wil in de verleiding gebracht te drinken, omdat hij zich naar die plaats nu en dan wel moet begeven.

Hetzelfde geldt voor de uitbetalingen van loonen in herbergen. Het verbod van drankverkoop bij publieke verkoopingen alsook in stations, mag men mijns inziens verbieden, omdat tal van menschen daar, huns ondanks, moeten komen, die anders niet denken aan het gebruik van sterken drank, maar daar door het voorbeeld in de verleiding gebracht kunnen worden te drinken. Zoo ook moet mijns inziens in de wet het verbod staan van verkoop van sterken drank door sluiswachters en dergelijke, alsook het verbod van drankverkoop op bepaalde uren, bijv. gedurende de tijden dat het werkvolk naar de werkplaatsen gaat.

Verkoop van drank op plaatsen waar men *moet* komen doch niet komt om sterken drank te gebruiken, kan de wetgever m. i. verbieden.

Ook keur ik natuurlijk goed alle wering van drankmisbruik in het openbaar en het verstrekken van drank aan kinderen en beschonkenen, van personen dus die bescherming noodig hebben tegenover tappers die aan dezen misschien drank zouden willen toedienen.

Ook acht ik het goed dat er licentiën bestaan, omdat men daardoor toezicht heeft op plaatsen waar drank verkocht wordt.

In zooverre ben ik het geheel eens met hetgeen de Minister Modderman zeide: een wet alleen kan niets, maar met een wet kan de natie veel.

De wet moet alleen steunen wat uit den aard der zaak particulieren niet kunnen verrichten. Maar m. i. gaat het stelsel van de wet van 1881 veel verder. Dat stelsel, ofschoon ook de beginselen die ik zooeven verdedigde er in opgenomen zijn,

zocht haar kracht voornamelijk in beperking van het getal drankgelegenheden, niet in het verbieden van de drankgelegenheden.

Ik meen dat dit èn onrechtvaardig is èn verkeerd werkt.

In de eerste plaats acht ik het onrechtvaardig.

Is een bedrijf niet goed, dan moet men het geheel verbieden. Maar wat ik onbillijk en onrechtvaardig vind is, dat de een kan voortgaan met zijn bedrijf terwijl de ander, omdat het maximum bereikt is of omdat hij niet kan betalen, zijn gansche bedrijf moet zien te niet gaan. Wanneer het hier alleen gold het bedrijf van tappen en niet anders, dan ware het nog iets anders, maar het geldt hier het bedrijf van een herbergier met alles wat daarbij behoort. Men zegt tot den een: gij moogt voortgaan, gij moogt verkoopen wat gij wilt, en tot den ander: gij moogt niet tappen. Dit brengt ontevredenheid te weeg, dat kan niet anders, en daartegen komt het gemoed van menigeen in verzet.

Stel u voor dat in een dorp concurrentie bestaat tusschen twee ordentelijke herbergiers. Nu zegt de wet tot den een: gij moogt voortgaan met tappen, maar tot den ander, gij niet. Wat zal daar het gevolg van zijn? Dat al de menschen bij den een komen en de ander zijn bedrijf ziet te niet gaan. Dit te niet gaan is een zaak van groot gewicht voor dengeen dien het geldt, al voelt men dat hier in de Kamer niet

De gevolgen van de inmenging van de wet, die de wet van 1881 zich veroorloofd heeft in het bedrijf, zijn, dat er allerlei onrechtvaardigheden en onbillijkheden ontstaan, ten gevolge van dat monopolie. Dat merkt men bij het eindigen van het bedrijf. Dan ontstaan er allerlei moeilijkheden en allerlei quaestiën. Men heeft er op gerekend met het bedrijf door te kunnen gaan en nu komt de wet tusschen beiden, die niet alleen aan het tappen van sterken drank, maar feitelijk aan het geheele bedrijf een einde maakt.

Wanneer in een ordentelijke herberg, waar men ook tapt, wat op zich zelf een geoorloofd bedrijf is, de vader komt te sterven, dan gaat het bedrijf voor het gezin te niet, omdat de opvolger niet meer tappen mag. Dat vind ik onrechtvaardig, omdat die maatregel niet allen gelijkelijk treft, maar een monopolie schept voor sommigen.

Ik beweer ook dat het systeem verkeerd werkt. De Regeering heeft de beperking van het aantal tapperijen verdedigd op den grond, dien men gewoonlijk aanvoert: de gelegenheid maakt den dief; waar weinig tapperijen zijn zal weinig gedronken worden. Maar wat beteekent dat, zoolang er op de honderd of vijftig gezinnen een drankwinkel mag zijn. Iets anders zou het het nog zijn indien de drankwinkels een half uur van elkander verwijderd moesten zijn, maar dat eischt de wet niet. Er is geen bepaling gemaakt dat de drankwinkels ver van elkander moeten staan. Zeer vaak staan de drankwinkels dan ook vlak naast elkander.

Ik beroep mij op het getuigenis van de leden dezer Kamer die indertijd en nu misschien ook nog wel, van tijd tot tijd iets gebruiken, of zij in hun jeugd ooit ondervonden hebben dat de tappers hen verleid hebben om jenever te gebruiken. Ik herinner mij niet één enkelen tapper die mij daartoe heeft overgehaald, maar het waren mijn vrienden die het deden en wier voorbeeld ik volgde. In veel gezinnen zijn het de ouders zelf, die het voorbeeld geven. Dat zijn de personen, die aan de jeugd wijs maken, dat het vanzelf spreekt dat als gij wat ouder wordt, zij bitter of jenever gebruiken moeten. Het heeft lang geduurd vóór ik gemerkt heb, dat dit verkeerd was, maar geen tapper heeft mij ooit overgehaald om te drinken. In den aanvang wordt men niet verleid door een drankwinkel, maar door de omstandigheden waaronder men leeft, en wanneer men eenmaal gewoon is aan den drank en men kan er niet meer af, wat beteekent dan de afstand? Als de menschen genezen konden worden van de drankzucht door hen te dwingen een eind verder te wandelen, dan was die ziekte gemakkelijk te overwinnen. Neen, wanneer men eenmaal behoefte heeft aan sterken drank, dan loopt men er wel een straat voor om. Men behoeft dus niet te denken dat de beperking van het aantal drankwinkels iets zal helpen.

Men kan zeggen, dat men door de beperking van het aantal drankwinkels ten minste verkregen heeft, dat er langzamerhand hier en daar wijken zijn gekomen, waar men in het geheel geen drankwinkels heeft, en dat is zoo. Men kan in Amsterdam stadsgedeelten vinden, waar in het geheel geen drankwinkels zijn, maar wat is het gevolg? Dat de clandestiene drankverkoop daar zoodanig is doorgedrongen, dat de Regeering nu zelf voorstelt om te vergunnen, dat bestaande tapperijen daarheen zullen worden overgebracht.

Ik geef toe, dat daardoor meer gelijkmatigheid komt onder de kroegen, maar slaat men zoo niet zijn eigen stelsel dood? Erkent men niet, door toe te geven, dat overal drankwinkels moeten zijn, dat de menschen overal gelegenheid moeten hebben om te drinken? Maar waartoe dient dan het geheele stelsel?

De heer **Goeman Borgesius**: Dit is juist mis.

De heer **de Savornin Lohman**: Dat is zoo, maar het is het gevolg van het stelsel. Het gaat hier evenals met de verboden kringen voor het opium in Nederlandsch-Indië, waar men ten slotte gezegd heeft: laat de Regeering in 's hemels naam maar het opium zelf verhandelen, want wij kunnen den smokkelhandel toch niet tegenhouden.

Men kan hier in de Kamer wel zeggen, dat het volk zus en zoo moet handelen, maar de maatschappij stoort zich nog niet zóóveel aan de Kamer, dat zij het dan ook doet.

Er zijn nog andere redenen waarom ik meen dat het geldende stelsel niet kan leiden tot goede gevolgen.

De wet van 1881 heeft dit goede gevolg gehad, dat eenige krotten zijn verdwenen, maar daardoor zijn aan den anderen kant de drankpaleizen in het leven geroepen. Reeds bij de behandeling der wet is op dat vermoedelijke gevolg gewezen, en wanneer men nu door de grootere steden wandelt, dan ziet men dat die gelegenheden zeer aanlokkelijk zijn ingericht en dat men wordt opgewekt om daar plaats te nemen, niet in een herberg, want die zijn er niet meer, maar in een café of welken titel die inrichtingen ook dragen, die vaak in modernen stijl gebouwd, zeer aanlokkelijk zijn.

Dat is een der nadeelen van het monopolie, dat men geschapen heeft. Vroeger moesten veel meer drankwinkels tegen elkander concurreeren, maar nu kan men wat uitgeven. Het monopolie stelt de menschen in staat om de zaak netjes in te richten en daarom geen kosten te sparen. In die fraaie lokalen lokt men ieder, ook den niet-alcoholdrinker; en eenmaal binnen volgt de een den ander na, al houdt de houder van het café zich er geheel buiten. Ik geloof dus niet dat de geldende regeling goede vruchten heeft gedragen. De verleiding is grooter geworden.

Daar komt nog wat bij. Men schiep een monopolie, maar, zeide men, en uit een fiscaal oogpunt had men daarin gelijk, daar moet nu iets voor betaald worden niet aan degenen die onteigend worden, maar aan den fiscus. Dit geld echter moet er uitgehaald worden en de ondernemers doen dus hun uiterste best om zooveel mogelijk sterken drank te verkoopen, want als zij dat niet doen, kunnen zij hun kosten niet goed maken.

Dat is dus weer een prikkel te meer voor den ondernemer om zijn zaak zoo netjes mogelijk in te richten en daardoor zooveel mogelijk het publiek te lokken.

Dat is mijns inziens het gevolg van de wet van 1881.

In plaats van de vuile kroegen heeft men nu gekregen de nette kroegen, maar of men nu kan zeggen, dat daardoor minder drinkers zijn gekomen, dat meen ik te mogen betwijfelen. Wij zien dan ook, dat de groote fabrikanten steeds stelselmatiger hun werk er van maken hun dranken te verkoopen aan de tapperijen en café's.

Nu zal ik niet ontkennen, dat de wet van 1881 eenigermate ook een goede werking heeft gehad; bewezen is het wel niet, maar ik erken, dat in die wet eenige goede bepalingen staan, speciaal ten aanzien van de gecombineerde bedrijven en soortgelijke bepalingen. Die hebben zeer zeker medegewerkt om althans sommige verkeerde uitingen tegen te gaan. Maar in beperking van de drankgelegenheden kan ik niets anders zien dan een plagerij.

De gevolgen heeft men aanvankelijk niet zoo gevoeld, omdat de wet toeliet de bestaande zaken tot een zeker oogenblik te continueeren. Dat oogenblik is nu echter gekomen, en nu ziet men ook welk een groote ellende er ontstaat door het absoluut vernietigen van tal van zaken. Het geldt hier toch niet zulk

een kleine zaak, voor menschen die nu eenmaal moeten leven van hun bedrijf, en daarbij moeten tappen, zal het bedrijf niet te gronde gaan. Daarover moet men niet zoo licht oordeelen.

Het ondoelmatige en het onrechtvaardige van het stelsel heeft, omdat het een stelsel was dat een monopolie schiep, en niet gelijk recht voor allen, ten gevolge gehad, dat er reactie is ontstaan tegen de wet door middel van den clandestienen verkoop.

Wat doet nu de wetgever? En wat doet bijkans iedereen die den drank wenscht te bestrijden?

Men komt op tegen den clandestienen verkoop. Men meent, dat wanneer men slechts den clandestienen verkoop tegengaat, men dan veel is gevorderd. De geheele wet berust voor een groot deel daarop, en is gericht tegen het tegengaan van dien clandestienen verkoop.

Is dit nu echter wel zoo? Naar mijn meening is door den clandestienen verkoop het verbruik niet toegenomen. Als men den clandestienen verkoop inderdaad weren kan, dan doet men zeker een goede zaak, maar voor het drankverbruik geeft het niets.

Wanneer een drinker niet naar een clandestiene plaats kan gaan, dan gaat hij naar een andere plaats, al moet hij dan wellicht een eindje verder loopen, maar blijven drinken zal hij toch. De clandestiene verkoop is afkeurenswaardig, maar niet omdat daardoor het drankgebruik toeneemt, doch omdat het in de eerste plaats geschiedt in fraudem legis, wat toch altijd iets verkeerds is, en in de tweede plaats omdat de clandestiene verkoop het monopolie van de tappers onrechtmatig benadeelt en treft. Wanneer wij dus den clandestienen verkoop bestrijden, wat doen wij dan anders dan de tappers helpen in het handhaven van hun monopolie?

Dat is alles wat men er door verkrijgt. De tappers strijden wel tegen deze wet, maar het behoud van hun monopolie vinden zij heel goed. Ik geloof, dat andere winkeliers er ook wel wat voor over zouden hebben om een dergelijk monopolie te verkrijgen.

Nu de wetgever eenmaal op den verkeerden weg is, richt hij niet meer al zijn pijlen tegen het drankgebruik, maar richt hij zijn volle kracht tegen degenen die het middel neutraliseeren dat de wetgever doelmatig heeft geacht. De wetgever zegt: dat kan ik niet uitstaan, dat de maatschappij zich verzet tegen mijn middel: ik zal derhalve de maatschappij dwingen dat middel te eerbiedigen.

Dit helpt ons echter niemendal; misschien houdt met behulp van deze wet de clandestiene verkoop op, maar het einddoel zal men er niet door bereiken. Om dien clandestienen verkoop te treffen heeft men draconische middelen uitgedacht; niet alleen wordt de boete verscherpt, maar zelfs wordt bij tweede overtreding de hechtenis verplichtend gesteld, iets, waartoe wij in de laatste jaren nog niet hebben durven overgaan. Bovendien heeft men uitgevonden de ontneming van het bedrijf, dat wil zeggen, men doemt iemand die twee keer de overtreding heeft begaan, tot maatschappelijken ondergang. Dit stelsel is voornamelijk gekomen uit den hoek van de drankbestrijders en de matigheidsgenootschappen, menschen die niet kunnen uitstaan, dat de maatschappij zich verzet tegen hun hervormingsmaatregelen en die nu zeggen: als gij niet wilt, zullen wij draconische maatregelen nemen. Men geeft nu licentiën aan alle menschen die drank verkoopen, omdat de bierverkoopers vooral degenen waren die ook sterken drank verkochten. Heeft iemand met een licentie de wet overtreden, dan kan men meer doen dan hem door tusschenkomst van den rechter straffen, want de administratie kan hem zijn bedrijf ontnemen. Zij heeft niet te maken met verzachtende omstandigheden. Heeft iemand twee keer de wet overtreden, weg is zijn bedrijf. Dit is een prachtig middel, en men zal nu in het vervolg alle melk- en limonadeverkoopers in het bezit vinden van een licentie. Het eerste ontwerp heeft dit ingevoerd; het tweede ontwerp laat hun bovendien daarvoor nog betalen, doch hierin kan ik in het geheel geen heil zien.

In plaats van het den menschen die niet-alcoholhoudende dranken verkoopen, gemakkelijker te maken, laat men hen nog extra betalen. Wat helpt nu de bestrijding van den alcohol? Waarom is dit billijk? Op welken grond kan men dit verdedigen? Ik ga hier echter niet verder op in, om niet te geraken in de détails.

Het stelsel van licentiën reikt zeer ver, want men zal, nu de drankverkoop ook zal kunnen worden gevoegd bij andere bedrijven, ook aan barbiers en anderen licenties moeten geven. En wil men dan dwang uitoefenen met ontneming van het bedrijf, dan moet men den geheelen handel weer brengen onder het licentie-stelsel.

Bij dit stelsel, krachtens hetwelk de administratie iemand van zijn bedrijf ontzetten kan, hebben wij te doen met politie-overtredingen. Men vraagt eenvoudig, of de wet overtreden is, niet of er al dan niet schuld of onachtzaamheid is. Heeft bijv. iemand twee maal in de vijf jaar jongelieden van 17½ jaar in zijn bedrijf ontvangen, weg is zijn bedrijf. Schuld, verzachtende omstandigheden komen niet in aanmerking. Komt er een massa menschen naar binnen in de herberg en de herbergier is druk aan het bedienen, dan kan hij niet zien of er ook soms een paar flinke opgeschoten jongens beneden de 18 jaar tusschendoor loopen.

Het helpt niet, er wordt proces-verbaal opgemaakt, de zaak wordt vervolgd, de rechter moet veroordeelen en de man is zijn bedrijf kwijt. Is dit billijk en rechtvaardig? Ik kan het niet inzien. Op dezelfde wijze wordt ook gehandeld met het kapitaal. De vennootschap die drank verkoopt berust op de wet van 1881. Die wet staat uitdrukkelijk toe dat licentiën verleend worden aan vennootschappen. Vereenigingen werden dus opgericht en meenden dat zij, gegrond in de wet, een vast bestaan hadden.

Nu komt een andere wet en vernietigt ze weer. Gelukkig heeft dit ontwerp althans een vrij langen termijn gesteld, zoodat de menschen wellicht tijd hebben op de een of andere wijze uit de knel te geraken. Is het nu echter wel een goede wetgeving, dat die menschen die, of men nu kapitalist is of niet, toch van hun kapitaal moeten leven, hun op de wet gegrond bedrijf kwijt raken, dat hun zaak haar wettelijk fundament verliest? Geeft dat vertrouwen in den wetgever?

En nu nog iets. Omdat men zooveel last heeft gekregen van de overgangsmaatregelen die dit stelsel noodig maakt, bepaalt dit ontwerp eenvoudig dat voortaan de concessie elke zes jaar eenvoudig kan worden ontnomen, dat om de 6 jaren de gemeenteraden bevoegd zijn het aantal tapperijen te verminderen. Wanneer dus de menschen een zaak inrichten, kan na eenigen tijd de gemeenteraad de zaak weder doen opheffen; niet alle zaken te gelijk, maar dan deze, dan gene, naar goedvinden. Is dat toch inderdaad niet wat heel willekeurig? En als met al die ellende de alcohol-ellende maar verdween, doch die blijft precies hetzelfde! Deze wet zal niet uitloopen op vermindering van het drankgebruik, maar op bescherming van de monopolisten.

Daarbij komt ten slotte nog dit, dat door de in 1881 aangenomen wet de gemeente er het grootste belang bij heeft dat veel drank wordt verkocht. In de stukken heb ik gelezen dat de Regeering de gemeenteraden zoo hoog stelt, dat zij niet verwachten kan dat die gemeenteraden min of meer het drankverbruik zullen in de hand werken. Doch het hart des menschen is zeer arglistig. Ik heb in de stukken over het Gothenberger stelsel gelezen dat, althans in sommige gemeenten, bepaald was dat de opbrengst van dit stelsel zou komen ten bate van het volk, 't welk allerlei goede dingen zou krijgen uit de winst. Het gevolg was dat feesten werden betaald uit de opbrengst, en dat het publiek toen zeide: laten wij veel drinken; het geeft veel feesten en dit is in het publiek belang. Waar de gemeentenaren zóó zijn, zullen de gemeenteraden er wel niet veel van verschillen.

Ten slotte hebben wij nog die commissiën, die in het Voorloopig Verslag, een officieel stuk dus, reeds nu stille verklikkers worden genoemd. Ik moet er bij voegen, dat de Regeering zich in de Memorie van Antwoord op een eenigszins ander standpunt heeft geplaatst dan in de Memorie van Toelichting en die personen nu heeft gemaakt tot adviseurs. Dit stond echter niet in de Memorie van Toelichting en ook niet in het oorspronkelijk ontwerp. Ik acht dit een verbetering, maar dit neemt niet weg, dat wij langzamerhand langs dezen weg er toch toe zullen komen, dat wij, als ten tijde der „delatores", elkander niet meer vertrouwen, omdat wij niet meer weten, wie onze vrienden en wie onze vijanden zijn.

En dat alleen om de drankbestrijding, die er toch niet mede geholpen wordt! En wanneer het ten slotte toch mocht helpen; wanneer het gelukken mocht den tappers het leven zóó zuur te maken, dat men als fatsoenlijk man, of als voorzichtig onder-

nemer, dat vak niet meer kan uitoefenen, wat zullen wij dan krijgen? Huisdrinkers. Drinken doen de menschen toch en wanneer wij hun het willen afleeren, moeten wij niet te veel dwingen en jagen, doch doen wat voortreffelijke maatschappijen onder ons doen, die zelf het voorbeeld geven om den drank geheel na te laten, en die pogen het den menschen zoo aangenaam mogelijk te maken zonder het gebruik van sterken dank; die aldus de drankgewoonten bestrijden.

Dat is de weg. Laat de wetgever wat bescheidener optreden; laat hij hen die zelf buiten verleiding willen blijven, steunen, en alzoo het werk der drankbestrijders in de hand werken, maar laat hij niet komen met geweldige middelen, die toch tot geen doel leiden.

Ik veroorloof mij een anderen weg te wijzen, opdat niet zal kunnen worden gezegd, wanneer ik hier spreek tot bestrijding van deze maatregelen, dat ik niet inzie de groote ellende, die de alcohol in de wereld teweegbrengt, een ellende, waarvan ik ten diepste ben overtuigd.

Ik zeide zoo straks reeds, dat ik de maatregelen betrekkelijk het verbod van gecombineerden verkoop uitstekend vind. Men kan deze nog uitbreiden en ik heb mij afgevraagd, of het niet verstandig zou zijn den verkoop van sterken drank alleen toe te laten aan allen die alcohol willen verkoopen, maar dan ook daar ter plaatse niets anders zullen mogen verkoopen, zoodat zij, die jenever wenschen te gebruiken, moeten gaan naar plaatsen waar alleen jenever wordt verkocht.

In restauraties en alle andere dergelijke gelegenheden moest het dan verboden zijn, want de groote verleiding bestaat niet bij de tappers, maar daarin, dat men te zamen gaat naar een restauratie, waar de een jenever drinkt, terwijl de anderen iets anders gebruiken.

Men kan hetzelfde beginsel, dat men heeft toegepast op andere bedrijven in verband met de jenever, ook hier toepassen; dat zou logisch zijn.

Wanneer nu een jongmensch naar een herberg gaat, weten zijn ouders niet wat hij daar gebruikt, omdat hij er alles kan krijgen, maar wanneer men slechts op bepaalde plaatsen en daar dan ook uitsluitend jenever kan krijgen, weet men, dat iemand die daar komt, jenever drinkt.

Laat de menschen zooveel jenever drinken als zij willen, maar slechts in lokalen waar zij niet kunnen komen om iets anders te gebruiken.

Wanneer men een zoodanigen maatregel invoert, voert men niet in een monopolie, maar een gelijk recht voor allen.

Dan ontwaakt niet die verbittering, welke thans ontstaat. Als de wet tot allen zegt: ge kunt op de eene plaats het eene verkoopen en op de andere het andere, dan zal niemand zich verongelijkt gevoelen.

Dan wordt het een strijd in de maatschappij tusschen hen, die meenen dat hun genot is verbonden aan alcohol en hen, die van een tegenovergesteld gevoelen zijn.

De heer Bos zegt, dat een massa onrechtvaardigheden daarvan het gevolg zullen zijn, doch dat ontken ik, mits iedereen werd vrijgelaten, al dan niet jenever te verkoopen; hij moet dan zelf beoordeelen of hij al dan niet klanten zal krijgen, en zoo zullen ook de koopers moeten kiezen waarheen zij willen gaan: naar een plaats waar jenever verkocht wordt, of naar een plaats waar ze niet verkocht wordt.

Wat voor onrechtvaardigs zit daarin? De tegenwoordige bedrijven zouden daaronder lijden, zegt men, maar zij zouden immers zelf hun bedrijf kunnen splitsen: een lokaal waarin men jenever tapt en een ander deel waar die niet getapt wordt, welke lokalen echter niet met elkander in verbinding behooren te staan.

Het doet mij leed dat uit de wet verdwenen is het Gothenburger stelsel, dat toch wel eenige goede kanten heeft.

Er waren in de stukken twee voorname zaken ter sprake gekomen: het Gothenburger stelsel en de zoogenaamde local option.

Ik kan begrijpen dat de Regeering, na al de bezwaren welke tegen het Gothenburger stelsel zijn aangevoerd, gezegd heeft: wij nemen het terug; maar het doet mij leed.

Ik kan, zeg ik, de handelwijze der Regeering begrijpen, omdat wij tegenwoordig geen tijd hebben een zaak behoorlijk te behandelen. Er moet gewerkt worden; de verkiezingen komen; een zeker getal wetten moet worden afgemaakt; „vooruit" is tegenwoordig het wachtwoord. Wanneer dus zelfs in een zoo gewichtige zaak als deze groote bezwaren ingebracht worden, heeft de Regeering niet meer den tijd de zaak ernstig te onderzoeken, zich bijv. te laten inlichten omtrent het Gothenburger stelsel, waarover ik toch zoo gaarne het een en ander had willen vernemen, juist uit den mond der Regeering, die beter in staat is zich op de hoogte te stellen dan wij. Wij moeten nu tevreden zijn met niets; wij krijgen op al onze bezwaren slechts dit ten antwoord: wij nemen het er uit. Dat is toch niet de beste wijze van wetten maken. Wij hadden het stelsel onder de oogen moeten zien en nagaan of daarin niet verschillende verbeteringen waren aan te brengen.

Hetzelfde oordeel ik ten aanzien van de local option. Groote constitutioneele bezwaren zijn daartegen aangevoerd. Ik ben niet van meening dat de meerderheid der menschen het recht heeft de maatschappij voor te schrijven hoe men deugdzaam moet leven. Maar indien het waar is wat beweerd wordt, — ik heb het niet genoegzaam kunnen onderzoeken om een vaste opinie daaromtrent te hebben — dat in streken, waar geen alcohol gebruikt wordt, de politie en justitie om zoo te zeggen naar huis kunnen gaan, omdat daar bijna geen misdrijven gebeuren, wanneer in zoodanige streek de geheele sociale toestand veel beter wordt, dan zie ik niet in dat om die redenen de meerderheid niet mag zeggen: ik verbied aan de minderheid in mijn midden drank te gebruiken; wel moet ik iedereen vrijlaten ten aanzien van het gebruik dat hij van geld wil maken, maar ik behoef volstrekt niet toe te laten wat mij direct benadeelt.

Daarom meen ik dat men in beginsel zeer goed kan overgaan tot algeheel verbod; maar een algeheel verbod kan geen goed gevolg hebben, wanneer niet de publieke opinie het er mee eens is. Ik ben niet van meening dat de zedelijkheid berust op den wil van de meerderheid der bevolking. Natuurlijk heeft de zedelijkheid een anderen grondslag, maar dit zal iedereen toch toestemmen, dat het onmogelijk is een wet in te voeren, wanneer het zedelijk standpunt, waarop op dat oogenblik een zeker complex der bevolking staat, verschilt van het standpunt van den wetgever.

Nu meen ik, dat men wel niet aan de kiezers mag overlaten te beslissen wat moet geschieden, maar dat men toch de geheele bevolking, alle meerderjarige mannen en vrouwen, mag polsen met betrekking tot hetgeen zij omtrent dit punt meenen.

Wanneer nu in een gemeente een groote meerderheid, niet juist de helft plus één, voor zich overtuigd is, dat de alcohol is iets ellendigs voor de gansche maatschappij, dan zie ik niet in dat dan het gemeentebestuur daarin niet een voldoenden grondslag zou hebben om te zeggen: welnu, in ons midden zullen wij dien alcohol geheel verbieden. Dat is gelijk recht voor allen, want als men in die gemeente den drankverkoop geheel verbiedt, worden allen op gelijke wijze behandeld; dan gaat dus ook het bedrijf niet te niet, want allen kunnen verkoopen wat zij willen, alleen maar geen alcohol.

Nu komt het mij voor, dat de Regeering ook deze zaak wel wat meer onder de oogen had kunnen zien. Ik geloof niet, dat er op dit oogenblik veel streken zijn in ons land, waar men zulk een wet zou kunnen invoeren, maar het zou een goede prikkel voor de drankbestrijders geweest zijn om te trachten hier en daar een midden te krijgen waarin werkelijk drank geheel verboden werd, en wie weet of niet op den duur dat voorbeeld ook andere gemeenten zou aansporen hetzelfde te doen.

Ik zal de Kamer niet langer ophouden. Indien ik weer moest stemmen over de wet van 1881, zou ik zeer stellig stemmen tegen die wet. Maar daaruit volgt niet, dat ik ook tegen deze wet zal stemmen, om de eenvoudige reden, dat, wanneer ik tegen deze wet stem, de andere toch blijft bestaan. En in de tweede plaats omdat in elk geval geregeld moet worden een en ander van de wet van 1881 dat niet ongeregeld kan blijven. Er moet dus op een of andere wijze een nieuwe regeling plaats hebben, maar ik geloof, dat het stemmen tegen deze wet op zich zelf tot geen doel leidt. Wel, wanneer er kans was het geheele stelsel der wet te veranderen; maar ik geloof, dat ik in dat opzicht al heel weinig steun in deze Kamer zou vinden. Wat ik hier bestreed is, ik erken het, de algemeene opinie

van alle partijen in deze Kamer. In deze Kamer is mij, door hen die ik er over sprak, op mijn bedenkingen telkens toegevoegd: ja, maar in die beperking van het aantal zit toch wel wat goeds. Het gaat hier precies mede als met de vaccine. Wanneer men zegt: door de vaccinatie verminderen de pokken niet, krijgt men ten antwoord: wij kunnen het tegendeel wel niet bewijzen, maar wij gelooven het toch. Zoo ook hier. Wat men hier redeneert of niet, dit staat vast: indien het drankverbruik niet achteruitgaat, dan komt dat door tegenwerkende oorzaken, maar de beperking van het aantal werkt nuttig. En gaat het drankverbruik achteruit, dan komt dat door de beperking van de drankwinkels en mag men alle andere oorzaken zoo goed als geheel wegcijferen.

Zoo blijven wij allen in deze Kamer vastzitten aan het ongelukkige dogma, dat beperking van drankwinkels beperking van drankverbruik ten gevolge heeft. En aangezien door de meerderheid der Kamer zeker geen ander stelsel zou worden aangenomen, zou het van mij dwaasheid zijn, daarop aan te dringen. Ik zal dan ook niet in dien geest amendementen voorstellen, maar indien ik mij met dit ontwerp vereenig, dan is dat zeker mijns ondanks.

De **Voorzitter**: Het woord is aan den heer Rink.

De heer **Rink**: Wegens het eenigszins vergevorderd uur — het is tien munuten voor vier — zou ik u, Mijnheer de Voorzitter, willen verzoeken morgen bij den aanvang der vergadering het woord te mogen voeren.

De **Voorzitter**: Hoewel ik het niet geheel eens ben met den geachten spreker dat het uur reeds eenigszins vergevorderd is, ben ik bereid aan het verzoek van den heer Rink te voldoen.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Mees*:

bladz. 1681, kol. 2, reg. 22 v. o., staat: tijdelijke verlenging der wet; lees: verlenging der tijdelijke wet;

bladz. 1682, kol. 1, reg. 4 v. b., staat: overgangsbepalingen; lees: overgangsbepaling;

aldaar, reg. 29 v. b., staat: overgenomen. de woorden; lees: overgenomen. Bij de woorden;

aldaar, reg. 39 v. b., vervalt het woord: bij;

aldaar, kol. 2, reg. 32 v. b., staat: art. 7*b*; lees: art. 7, 2de lid;

aldaar, reg. 11, v. o., staat: een interpretatie; lees: de interpretatie;

bladz. 1683, kol. 1, reg. 5 v. b., staat: dringen; lees: wringen.

74ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 27 APRIL 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. verklaring van adhaesie aan een adres. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 78 leden, te weten de heeren:

Merckelbach, Janssen, Beckers, Mutsaers, Raymakers, Okma, van der Borch van Verwolde, Smidt, Hennequin, Seret, van den Heuvel, Michiels van Verduynen, van Löben Sels, van Nispen tot Sevenaer, van Vlijmen, Arts, Nolens, van Veen, van Wassenaer van Catwijck, Talma, Bolsius, van der Vlugt, van Vliet, van Alphen, Mees, Schaper, Melchers, van de Velde, Friesen, de Klerk, Bijleveld, Verhey, van Foreest, Zijlma, Brants, Bos, Willinge, van Bylandt, Lieftinck, Ketelaar, van Wijnbergen, Röell, Roessingh, Troelstra, de Savornin Lohman, Travaglino, Rink, Brummelkamp, Krap, Cremer, Fruytier, Kolkman, Pompe van Meerdervoort, ter Laan, de Waal Malefijt, Lucasse, van Idsinga, van Sasse van Ysselt, Drucker, Tydeman, Aalberse, de Ridder, Hubrecht, Passtoors, van Kol, van Limburg Stirum, van den Berch van Heemstede, van Heemstra, Smeenge, Staalman, van Karnebeek, Goeman Borgesius, van Dedem, Duymaer van Twist, Goekoop, van Gijn en van Styrum,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Ferf, wegens ambtsbezigheden, ook morgen; van den heer Nolting, wegens gemeenteraadszitting; van den heer van Raalte, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij art. 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar, Hoorn en Purmerend;

wijziging en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904.

Deze wetsontwerpen zullen met de daarbij behoorende stukken worden gedrukt en rondgedeeld: de wetsontwerpen zullen aan de afdeelingen worden gezonden;

3°. een verklaring van adhaesie aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

G. J. de Wit, directeur van het post- en telegraafkantoor te Makkum, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in artikel 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 98).

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* n°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* n°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* n°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* n°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* n°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* n°. 85) (83).

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Duidelijk en omonwonden heeft de Regeering zelf de strekking en het karakter van de wetsvoordracht, die wij thans in behandeling hebben genomen, geteekend, waar zij reeds in den aanhef van de Memorie van Toelichting deze herziening van de Drankwet heeft gekenschetst als „eenigszins beduidende verscherping van het vigeerende stelsel".

De Regeering legt daarop den nadruk, en is blijkbaar bevreemd dat iemand zou kunnen twijfelen aan haar bedoelingen in deze, want in de Memorie van Antwoord komt zij ons verzekeren, dat de eenige reden waarom zij het ontwerp van de vorige Regeering, dat reeds in staat van wijze was, heeft ingetrokken, hierin gelegen is, dat dat ontwerp haar niet ver genoeg ging, dat zij meende veel verdere stappen in de richting van verscherping te moeten doen.

De qualificatie die door de Regeering aan haar wetsvoordracht is gegeven kan, naar het mij voorkomt, moeilijk onjuist genoemd worden. Ik weet wel, er zijn er die nog niet tevreden zijn en die meenen dat wij een nog veel scherpere wetsvoordracht hadden moeten krijgen. Op dit gebied zijn werkelijk onverzadigbaren en in den strijd tegen de onmatigheid merk ik dikwijls een groot gemis van matigheid op. Ik weet ook wel dat bij het gewijzigd ontwerp scherpe kantjes van al te scherpe bepalingen zijn afgeveild, maar toch komt het mij voor, dat hetgeen in het voorstel dat thans voor ons ligt overgebleven is, nog volkomen voldoet aan alle eischen die men aan een verscherpte uitgave van de bestaande Drankwet mag stellen. En indien in deze Vergadering wellicht iemand mocht zijn die daaraan nog twijfelde, dan neem ik de vrijheid den zoodanige allereerst te wijzen op drie punten van het allerhoogst gewicht, die diep ingrijpen in het practische leven. Ik wijs in de eerste plaats hierop, dat, terwijl art. 16 der bestaande wet een viertal strafbare feiten kent, in het nieuw voorgestelde art. 16 het aantal strafbare feiten verhoogd wordt tot elf, met verscherping van de straffen. De ernstige opmerkingen en vermaningen die daarover gemaakt zijn in het *Weekblad van het Recht* en in het opstel van het lid van den Hoogen Raad mr. Eyssell, verdienen inderdaad gezette overweging.

In de tweede plaats wijs ik er op, dat, terwijl art. 3 der bestaande wet 10 redenen opsomt, waarom de aangevraagde vergunning moet geweigerd worden, dat aantal redenen van weigering in art. 3 van het voorgestelde wetsontwerp opgedreven wordt tot 21. Terwijl het alzoo in het vervolg niet gemakkelijk gemaakt wordt vergunning te bekomen, is de Regeering daarmede nog niet tevreden en wordt, terwijl in art. 9 der bestaande wet 3 redenen genoemd worden, waarom een reeds verleende

vergunning kan ingetrokken worden, dat getal redenen in art. 9 van het wetsontwerp uitgebreid tot acht.

En mochten er nog overblijven, die er aan twijfelden, of wij wel inderdaad met een beduidende verscherping der wet te doen hebben, voor dezulken zij het mij vergund enkele nova de revue te laten passeeren, die ik in dit wetsontwerp aantref.

Vooreerst wijs ik er op, dat de grens beneden welke drank in het klein verkocht mag worden van 2 liters, verhoogd wordt tot 10 liters. Het slijten van drank zal voortaan aan kasteleins verboden zijn: combinatie wordt niet meer verloofd.

Het slijten zelf wordt aan zeer beperkende bepalingen onderworpen; het zal niet anders mogen geschieden dan op bepaalde wijze in gesloten flesschen of kruiken, die minstens 3 deciliters moeten bevatten.

De gelegenheid wordt geopend om hem, die in het bezit van een vergunning is en die niets misdreef, noch valt onder een van de talrijke redenen van intrekking der vergunning, op voorstel van den gemeenteraad van de stad of het dorp zijner inwoning, uit zijn bedrijf te zetten.

Niemand zal meer dan één vergunning mogen hebben.

Rechtspersonen zullen geen vergunning kunnen krijgen.

Hetgeen men op elk gebied doen kan: een zaakgelastigde doen optreden, zal aan den kleinhandelaar in sterken drank niet meer geoorloofd zijn.

De kastelein kan niet meer wonen waar hij wil, maar moet wonen in het pand, waar hij het bedrijf uitoefent.

Alle localiteiten zullen gelegen moeten zijn aan den openbaren weg, moeten gelijkvloers zijn en in- en doorzicht toelaten.

Bedienden moeten boven de 18 jaren zijn.

De geheele handel in drinkwaren wordt onderworpen aan de wet; de handel in bier wordt daarenboven aan een nieuwe belasting onderworpen, en „last not least" wordt een ieder, die zich met dezen tak van handel bezighoudt, onderworpen aan de voortdurende contrôle van een commissie uit zijn medeingezetenen.

Indien men al deze zaken overweegt — ik zou het lijstje nog kunnen vergrooten, maar het schijnt mij voldoende — zal zeker niemand er langer aan twijfelen of wij hier inderdaad te doen hebben met een ingrijpende verscherping van de bestaande Drankwet.

De vraag moet thans gesteld worden: is deze verscherping nuttig en noodig?

De overweging van die vraag plaatst ons voor de oplossing van een der lastigste en meest gecompliceerde vraagstukken, waarvoor de wetgever van tijd tot tijd gesteld wordt. Want de beantwoording er van hangt ten nauwste samen met onze opvatting omtrent taak en plicht van Staatsbestuur en wetgeving tegenover verschijnselen en handelingen, welke, zonder bepaalde geschreven rechten van anderen aan te tasten, uit zedelijk oogpunt afkeurenswaardig zijn.

Nu is het, met volkomen eerbiediging van hen die over dit vraagstuk anders denken, mijn overtuiging altijd geweest en zij is dit nog, dat op dit gebied de wetgever zich wel is waar niet geheel moet onthouden, maar toch groote omzichtigheid en zelfbeperking heeft in acht te nemen.

De verdediging van dit standpunt zou mij leiden tot beschouwingen van eenigszins philosophischen aard, waarvoor het hier thans tijd noch plaats is.

Ik moge daarom volstaan met te constateeren, dat het instrument, dat de wetgever gebruiken kan, altijd zal zijn een instrument van min of meer groven aard, als alleen op het uitwendige gericht.

En omdat het een instrument van betrekkelijk groven aard is, komt het mij voor ongeschikt te zijn voor den arbeid van meer delicaten aard, die leiden kan tot bereiking van het eigenlijke doel: de verheffing van het individu tot een hooger zedelijk peil. Indien bij dien arbeid de wetgever niet met groote zelfbeperking en met groote omzichtigheid te werk gaat, dan kan het niet anders, of het doel, dat beoogd wordt, wordt niet bevorderd, maar de bereiking daarvan wordt eerder tegengewerkt. Geveinsdheid wordt dan aangemoedigd. Ook worden langs dien weg onbillijkheid en onrechtvaardigheid in de hand gewerkt. Het gevaar is groot dat het doel wordt voorbijgestreefd; dat men het eene kwaad willende vermijden, in een veel grooter euvel vervalt. En eindelijk kan het niet uitblijven, of aldus wordt belangrijke inbreuk gemaakt op de individueele vrijheid, die ik nog altijd een van de hoogste goederen blijf achten in een beschaafde maatschappij.

Het zal geen verder betoog behoeven, dat iemand, die op dit standpunt staat, moeilijk een vurig bewonderaar kan zijn van de Drankwet van 1881.

Ik wil aan die wet gaarne de eer geven, die haar toekomt. Ik erken gaarne dat die wet er krachtig toe heeft medegewerkt om openbare dronkenschap te beteugelen, maar toen de betrekkelijke strafbepalingen in 1886 overgegaan waren naar het algemeene strafwetboek, had men, wat mij betreft, de wet gerust kunnen afschaffen of intrekken. Aan het zegenrijke van het stelsel van vergunning geloof ik niet; aan een direct verband tusschen het getal gelegenheden waar sterke drank te koop is en de hoeveelheid drank die gedronken wordt geloof ik tot dusver ook niet.

Indien in de laatste 25 jaar het drankgebruik verminderd is, dan schrijf ik dit met vele autoriteiten en met de meeste sprekers die mij voorafgingen, niet toe aan de werking van de Drankwet, maar veeleer aan een aantal samenwerkende omstandigheden, zooals daar zijn: de gewijzigde opvattingen omtrent deze zaak, de toenemende liefhebberij voor sport en lichaamsbeweging en de ijverige bemoeiingen van de bestrijders van het drankmisbruik. Het bewijs is echter niet geleverd dat er verband bestaat tusschen het getal gelegenheden tot drankverbruik en de hoeveelheid drank die gebruikt wordt. Ik kan het tegendeel niet bewijzen, maar zij die zich daarop beroepen, kunnen het evenmin. In Nederland wordt niet zooveel gerookt omdat er zooveel sigarenwinkels zijn, maar omgekeerd: er zijn zooveel sigarenwinkels omdat er zooveel gerookt wordt. Ik ben overtuigd dat veel menschen misbruik maken van het gebruik van nicotine, maar ik geloof niet dat er één kistje sigaren of één pond tabak minder zou verkocht worden, ook al ging men op kunstmatige wijze het aantal sigarenwinkels beperken. Die zoo iets wil, zoekt de gelegenheid.

Ik zal hierop niet verder ingaan, Mijnheer de Voorzitter, want ik weet dat wij de Drankwet eenmaal hebben en dat niet aan de orde is een voorstel om haar af te schaffen, maar toch mag en moet, meen ik, gevraagd worden of deze verscherping van haar stelsel nuttig en noodig is. De redeneering van de voorstellers en van de voorstanders van het wetsontwerp is deze: aangenomen is nu eenmaal, dat er een noodzakelijk verband bestaat tusschen het aantal gelegenheden waar sterke drank kan worden verkregen en de hoeveelheid die gebruikt wordt. Wij hebben opgemerkt dat er clandestien sterke drank verkocht wordt en nu moeten al onze maatregelen daarop gericht zijn, om dien clandestienen handel te fnuiken en aldus het misbruik van sterken drank tegen te gaan; ons streven is dan ook alléén gericht tegen den clandestienen handel en tegen het misbruik.

Ik zou hierop in de eerste plaats kunnen antwoorden, dat degenen die aansturen op verscherping van een bestaand stelsel, toch wel verplicht zullen zijn om de deugdelijkheid van het stelsel eerst te bewijzen.

Degenen, die, zooals de geachte spreker die gisteren het laatst het woord voerde, ernstige grieven tegen het bestaande stelsel hebben, kunnen, dunkt mij, niet met onverschilligheid aanzien, dat dit verkeerde stelsel nog in groote mate wordt verscherpt en uitgebreid.

Ik geloof dat het bewijs van de deugdelijkheid van het stelsel eerst geleverd moet worden, vóór dat wij tot verscherping daarvan kunnen overgaan.

Ik zou verder kunnen antwoorden, dat het geheele bedrijf van den clandestienen verkoop van sterken drank eigenlijk een uitvloeisel is van de wetgeving. Indien het zegenrijke vergunningstelsel niet ware ingevoerd, zou er van clandestienen drankverkoop geen sprake kunnen zijn. Het gaat er mede als met de Jachtwet en andere wetten, die niet wortelen in het rechtsbesef van het volk; hoe onrechtvaardiger de Jachtwet, hoe meer stroopers. Langs dezen weg is ook de clandestiene handel in sterken drank in het leven geroepen. Hoe ver men komt als men eenmaal op dien weg zich heeft begeven, daarvan levert het wetsontwerp de overvloedige bewijzen.

Eenmaal het stelsel ingevoerd hebbende, zag men den clandestienen handel in de bierhuizen opbloeien en de Regeering meent nu, dat daartegen niets beters te doen is, dan den handel

in bier ook te onderwerpen aan het stelsel der wet en ook dezen te gaan belasten. Maar, indien nu eens na korten tijd clandestiene bierhuizen ontstaan; indien nu eens blijken mocht, dat onbelast bier verkocht wordt in melksalons, zal men er dan niet toe komen om ook den melkhandel te gaan belasten? en indien dan de melk, eenmaal belast, weer onbelast verkocht wordt in water- en vuurneringen, hoever zal men dan moeten gaan? Zoo komt men tot een steeds nauwer toesnoeren van het dwangbuis van dwingende bepalingen, waardoor het publiek gemaaszregelt wordt. De uitwassen van het stelsel bewijzen dat het in den grond verkeerd is.

Maar ik wil op een en ander voor het oogenblik niet antwoorden; ik wil mij voor een oogenblik stellen op het standpunt van de voorstanders van het wetsontwerp. Maar ook dan dient toch van elk der wetsbepalingen die voor ons liggen, aangetoond te kunnen worden, dat het doel dat men beoogt, daardoor zal worden bereikt en dat zij geen grootere euvelen zullen ten gevolge hebben dan die men wil bestrijden. En nu meen ik dat gemakkelijk zal kunnen worden bewezen, dat een aantal artikelen dezer wet niet gericht zijn tegen den clandestienen handel in sterken drank en niet tegen het misbruik van dien drank, maar gericht tegen den eerlijken handel en het geoorloofd gebruik. Daarin bestaat een mijner grootste grieven tegen dit wetsontwerp.

Ten bewijze van de juistheid mijner grief beroep ik mij in de eerste plaats op den toon van de stukken die in deze van de Regeering zijn uitgegaan. Een toon die van dien aard was, dat zij een juichkreet ontlokte aan het verrukt gemoed van mijn geachten vriend Brants.

De toon dien men in de stukken aantreft en die mij meer dan eens heeft gehinderd, is de toon die wel eens, ik zeg niet altijd, door dweepzieke geheel-onthouders wordt gebezigd, die in elken handelaar in sterken drank reeds zien een halven misdadiger, en in hem die een matig gebruik maakt van sterken drank een diep beklagenswaardig wezen, dat zij bij voorkeur meenen te moeten vervolgen met hun vermaningen.

Ik mag dit zeggen omdat ik, wat de praktijk betreft, nagenoeg geheel sta aan de zijde van de geheel-onthouders. Maar dit neemt toch niet weg, dat ik geen sympathie gevoel voor hun overdrijving, hun eenzijdigheid en hun onverdraagzaamheid.

Maar veel sterker bewijs voor hetgeen ik zeide dan de toon van de stukken, is de inhoud van een aantal artikelen. Dat er gezegd wordt: wij gaan alleen uit tegen het misbruik van sterken drank en tegen den clandestienen handel, dat kan mij in deze niet van de wijs brengen. Zoo iets wordt altijd gezegd. Wanneer de vrijheid van de drukpers gekneveld wordt, is dit natuurlijk altijd alleen om het misbruik daarvan tegen te gaan, maar volstrekt niet om een behoorlijk gebruik daarvan te belemmeren.

Wanneer het recht van vergadering en vereeniging geschonden wordt, is dit alleen om het misbruik te voorkomen, maar volstrekt niet om het rechtmatig gebruik te breidelen.

Wij moeten dus nooit alleen vragen wat te goeder trouw de bedoeling is geweest van de voorstellers van den maatregel, maar wat inderdaad zijn karakter en strekking is en wat het noodzakelijk gevolg er van zal zijn. En wanneer wij dit doen en daaraan toetsen een aantal bepalingen van dit wetsontwerp, dan moet men wel tot de conclusie komen, dat de strijd wordt aangebonden tegen den eerlijken handel en tegen het volkomen geoorloofd gebruik, niet uitsluitend tegen den clandestienen handel en tegen het misbruik.

Ik wijs bij voorbeeld op de voorgestelde splitsing. Ik wil gevraagd hebben, of het feit, dat de kastelein ook in flesschen sterken drank mag verkoopen, in den regel of zelfs maar meermalen het misbruik van sterken drank heeft bevorderd. Ik heb het nooit hooren beweren. Het verbod van verkoop aan stations of andere wachtlokalen; is het ooit gebleken, dat die plaatsen bij voorkeur het tooneel waren voor het maken van misbruik van sterken drank? Ik heb het evenmin ooit hooren beweren. Het verbod om bij gemachtigde zijn zaak uit te oefenen; in welk verband staat dit tot het maken van misbruik van sterken drank? In welk verband tot den clandestienen handel? Dit alles staat in geen noodzakelijk verband tot het eigenlijke doel, dat men zegt na te streven. Wel valt het in het oog, dat een aantal andere euvelen, en speciaal het euvel dat men vermijden wil, daardoor bevorderd zal worden. Indien men den slijters verbiedt om bij kleine hoeveelheden te verkoopen, voelt men dan niet dat daardoor het gebruik in huis, in grootere hoeveelheden, zal bevorderd worden? Indien men verbiedt het hebben van gordijntjes in lokalen waar men bijeenkomt, drijft men dan niet degenen die wel eens alleen willen zijn naar clandestiene gelegenheden?

Zoo hebben al die bepalingen, ik zal nu niet verder in bijzonderheden treden, hun keerzijde.

Terwijl het problematiek is of het doel, dat men bereiken wil, ook werkelijk bereikt zal worden, staat daar tegenover de groote waarschijnlijkheid, dat menig ander kwaad, daaronder ook begrepen het kwaad zelf dat men verijdelen wil, zal worden in het leven geroepen en aangemoedigd.

Gedachtig aan uw wenk om bij dit debat niet al te diep op de artikelen in te gaan, zal ik mij verder van details onthouden. En dat te eerder, omdat, zoo ooit, bij dit ontwerp een vruchtbaar debat over de artikelen kan gevoerd worden. Zelfs bij hen die in deze hetzelfde doel nastreven, kan te goeder trouw zeer goed verschil van gevoelen bestaan over de vraag of de voorgestelde maatregelen doeltreffend zijn. Ook met het oog daarop heb ik met bevreemding gelezen wat in de Memorie van Antwoord ten aanzien van dit ontwerp geschreven is. Daarin toch wordt een aantal zeer krachtige uitdrukkingen gebezigd om reeds bij voorbaat te kennen te geven, dat men van een debat over de artikelen eigenlijk niet is gediend, althans ons de illusie te ontnemen, dat ten gevolge van zoodanig debat tusschen Kamer en Regeering eenigszins belangrijke wijzigingen in het wetsontwerp zouden kunnen gemaakt worden. De Regeering zegt daarin, dat hetgeen zij voorstelt een belangrijk deel uitmaakt van haar program, dat zij rijpelijk heeft overwogen de noodzakelijkheid om hetgeen in het gewijzigd ontwerp voorkomt onverzwakt te handhaven, en dat zij geen wijziging kan toelaten noch naar rechts, noch naar links.

Toen ik deze krasse uitdrukkingen las, heb ik mij afgevraagd, wat daarvan eigenlijk de bedoeling was. Moest ik hierin zien een soort van bedekt beroep op eensgezindheid aan de rechterzijde dezer Kamer? Moest ik hierin vinden een opwekking, indien er soms elementen onder de rechterzijde zijn, die tegen dit wetsontwerp bezwaar hebben, om ten deze met de Regeering meds te gaan? Mocht iets dergelijks bedoeld zijn, dan slaat dit natuurlijk niet op mij. Aan den anderen kant meen ik te mogen vertrouwen, dat, indien ik oppositie voer tegen dit ontwerp, niemand zal aannemen, dat ik zulks doe uit zucht tot oppositie, aangezien ik thans niets anders verdedigen zal, dan wat steeds mijn overtuiging is geweest, een overtuiging, die ik vroeger ook tegenover bevriende Ministers heb gehandhaafd. Maar wel moet ik zeggen, dat de bedoelde krachtige uitdrukkingen in de Memorie van Antwoord mij getroffen hebben, in die mate zelfs, dat ik de Troonrede en de Memorie van Toelichting nog eens heb opgeslagen om na te gaan of ik wellicht vergeten was wat daarin te lezen stond.

In de Troonrede zie ik alleen dit: „Zonder de persoonlijke vrijheid te na te komen zal op openbaar terrein de speel- en drankzucht krachtiger moeten worden beteugeld." Nu is toch, dunkt mij, gegronde twijfel geoorloofd, of *dit* wetsontwerp, dat de persoonlijke vrijheid zoo zeer te na komt en dat zich volstrekt niet alleen op openbaar terrein beweegt, maar diep ingrijpt in private belangen en rechten, geacht kan worden met de aangehaalde woorden te zijn aangekondigd. En wel aangekondigd met zóó groote stellighei l, dat reeds bij voorbaat, met een beroep op het Regeeringsprogram en met trouwbetuiging aan de beleden beginselen, elke poging mocht worden afgewezen van hen, die meenen dat met dit ontwerp het beoogde doel niet zal worden bereikt.

Maar indien werkelijk een wetsontwerp als het onderhavige in die woorden ware aangekondigd, zou het eigenaardige tijdstip en de eigenaardige plaats om dit te zeggen, zijn geweest de Memorie van Toelichting. Wanneer ik deze naslaat, zie ik dat in den aanhef twee redenen voor de indiening van dit wetsontwerp worden aangegeven. De eerste reden is, dat noodzakelijk geregeld moet worden hetgeen rechtens zal zijn na 1 Mei 1904. Over die reden zal ik na het gisteren gevoerde debat nu maar niet meer spreken. De tweede reden is: „Bovendien is er uit anderen hoofde voor den wetgever reden zich met het drankvraagstuk

onledig te houden." Zouden nu echter deze slappe woorden kunnen doen vermoeden, dat de Regeering op een gegeven oogenblik van de schriftelijke gedachtenwisseling zou zeggen, dat wat zij als hoogste wijsheid in deze heeft vastgesteld onveranderd aanvaard moet worden en dat zij geen wijziging zal toelaten? Ik meen dat dit betengeld moet worden. Die twijfel wordt zekerheid, wanneer ik de Memorie van Toelichting verder doorlees. Daarin toch wordt erkend, dat het doel ook langs andere wegen bereikt kan worden. Na slechts veronderstellender wijze gezegd te hebben dat de wetgever van 1881 misschien een fout heeft begaan en nadat is toegegeven, dat de oplossing misschien langs andere wegen bereikt kan worden, komt de Regeering tot de conclusie dat een proef moet worden genomen met een verscherping van de wet. Een proef! Een proef om na te gaan of men langs dezen weg misschien tot verbetering zou kunnen komen. Wanneer iemand zoo spreekt en uitdrukkelijk zegt, dat andere proefnemingen dan de voorgestelde ook tot het doel zouden kunnen leiden, heeft hij dan het recht een oogenblik later, wanneer critiek op die proefneming wordt uitgeoefend, te zeggen: in geen geval kan die critiek er mij toe brengen wijziging toe te laten, hetgeen ik als proef voorstel moet zóó blijven en niet anders en noch naar rechts noch naar links zal ik wijzigingen toelaten? Dat schijnt mij toe niet logisch te zijn en klopt ook niet met de houding door de Regeering zelf in de Memorie van Antwoord aangenomen, waar zij niet minder dan 25 min of meer belangrijke wijzigingen in het oorspronkelijk wetsontwerp komt aanbrengen.

Ik geloof dan ook te mogen verwachten dat de Regeering bij nader inzien de theorie van de Memorie van Antwoord niet om zal zetten in praetijk, en bij de behandeling van de artikelen een vruchtbaar debat zal plaats hebben, opdat het Regeeringsvoorstel alsnog door wijziging worde verbeterd. In elk geval hoop ik, dat wanneer critiek op het voorstel der Regeering wordt uitgeoefend, die critiek vriendschappelijker zal bejegend worden dan de Memorie van Antwoord zou doen vreezen. Ik voor mij moet verklaren, dat zonder belangrijke wijzigingen de wet voor mij niet aannemelijk zou zijn.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen door den vorigen geachten spreker gezegd is kan ik mij inderdaad bekorten en bij de wetenschap dat hij in dezen geest zou spreken heb ik mij reeds eenigszins bekort bij het maken van mijn aanteekeningen. Ik wil evenwel niet ontkennen, dat ik niet geheel op hetzelfde standpunt sta als de geachte vorige spreker en ik mij derhalve niet ontslagen kan rekenen van de taak die ik mij opgelegd heb om mijn standpunt tegenover deze herziening van de Drankwet uiteen te zetten. De hoofdvraag is deze: Welk is het karakter van deze wet, bezien uit het oogpunt van hen die haar voorstelden?

Dit wetsontwerp bevat 3 elementen.

Het eerste is het in 't reine brengen van de rechtsonzekerheid, die geschapen is door de spitsvondige wetsinterpretatie van art. 26 *b* juncto art. 7; het tweede element is de betere verzekering van de uitvoering der wet, door maatregelen om den clandestienen verkoop te fnuiken, en het derde element zou ik willen noemen, de scherpere maatregelen, de verscherping van de wet van 1881.

Nu komt in dit laatste element het karakter der wet het beste uit.

Indien wij vragen naar de bedoeling der Regeering worden wij niet onduidelijk ingelicht door de Memorie van Antwoord. Ik wensch de aandacht van de Vergadering op den aanhef van dat stuk te wijzen.

In pompeuse termen wordt daar, met een beroep op de Troonrede van 1901, gezegd, dat de Regeering het zich tot plicht stelde, om, van Overheidswege, den strijd tegen de drankzucht op meer doeltreffende wijze, dan tot dusverre, aan te binden.

In verband met de omstandigheden en met de indiening van dit wetsontwerp moet men hierbij verstaan en leven, dat de Regeering dien strijd wil aanbinden met de wet in de hand, en verder wordt er gezegd: „Elke voorstelling, als bedoelde de onderwerpelijke voordracht in hoofdzaak niet anders dan nadere regeling van de moeilijkheid, voortspruitende uit de termijnsbepaling in art. 26 der bestaande Drankwet, wordt deswege met beslistheid afgewezen. Hiertoe bepaalde zich evenmin de voordracht van het voorafgegane Kabinet. Ook die voordracht had ten doel de werking van het stelsel der wet te verscherpen. De intrekking van die voordracht, die reeds in staat van wijzen voor de openbare beraadslaging verkeerde, zou derhalve in geen enkel opzicht gerechtvaardigd zijn geweest, indien niet de stellige toeleg had voorgezeten, in de betengeling van het kwaad der drankzucht nog een aanmerkelijken stap verder te gaan, dan in die voordracht geschiedde. Op den voorgrond sta daarom in deze Memorie van Antwoord, dat het thans in behandeling zijnde wetsontwerp een deel, en wel een zeer belangrijk deel, uitmaakt van het Regeeringsprogram, waarvan het tegenwoordige Kabinet zich de uitwerking tot taak heeft gesteld."

Wanneer ik dit lees, dan moet ik zeggen, dat die verklaring der Regeering mij met eenige bezorgdheid heeft vervuld, omdat ik daarin zie een weerspiegeling van de drankwetpolitiek van deze Regeering.

En wanneer ik verder in de stukken lees uitdrukkingen als: betere elementen, goedgezinden onder de bevolking, waarbij gedoeld wordt op de min of meer officieele bestrijders van den drank, dan bekruipt mij de vrees, dat hier bij de Regeering een zekere warmte bestaat, een zeker enthousiasme in de bestrijding van de drankzucht bij de wet, een warmte, die ik niet deelen kan.

Wel is waar steekt dit eenigszins zonderling af bij het groot getal vrij belangrijk intigeerende bepalingen, die de Regeering bij Nota van Wijziging in het aanvankelijk ontwerp heeft aangebracht.

Die houding klopt niet met den ietwat opgeschroefden aanhef van de Memorie van Antwoord, den hoog opgevoerden pompeusen stijl, waarin deze herziening wordt aangekondigd. Die innerlijke tegenspraak heeft bij mij de vraag doen rijzen, of hier de Regeering door het aanbrengen dier wijzigingen reeds nu een poging van lijfsbehoud doet, òf dat het wellicht is een *reculer pour mieux sauter*.

Is dit voor mij een reden tot bezorgdheid, anderen denken er geheel anders over, want bij hen die met de Regeering veel warmte hebben voor de drankbestrijding bij de wet, zien wij juist het tegenovergestelde.

In het *Sociaal Weekblad* van 16 Maart 1904 lees ik onder het hoofd „Het gewijzigd ontwerp-Drankwet", — het artikel is dus geschreven nadat de wijzigingen zijn aangebracht — o. m. het volgende: „Wie zich de illusie mocht hebben gemaakt, dat wij in 1904 een flinke Drankwet zouden krijgen, kan die illusie veilig opbergen. De zinsnede, in bijna alle partijprogramma's voorkomende, over verscherping van de drankwetgeving, schijnt in de meerderheid van de gevallen een ijdele frase te zijn geweest. De meerderheid van het Parlement wil er eenvoudig niets van weten; in het Voorloopig Verslag was zulks tusschen de regels te lezen, en de houding van de Regeering, die omtrent de getalsterkte van de „sommigen", „anderen" en „velen" wel iets meer zal weten dan out-siders, bevestigt de pessimistische geruchten omtrent de stemming van de Kamer."

Hier heeft men een geheel andere opvatting dan bij mij bestaat. Vanwaar die uiteenloopende meening? Dat verschil in appreciatie betreft niet het drankmisbruik zelf, of de oorzaken daarvan of de ellende, welke door dat misbruik veroorzaakt wordt, maar wel de plaats, welke aan de wet in de bestrijding der drankzucht moet gegeven worden.

Welke is nu de taak van den wetgever in deze materie? En als ik mijn indrukken, die ik uit de stukken en de houding der Regeering gekregen heb, samenvat, dan is het hier niet een verschil van details, maar een verschil van beginselen tusschen de Regeering en mij. Ik merk hier aanstonds op dat ook onder de heele of half professioneele drankbestrijders de gevoelens omtrent dit punt niet eenstemmig zijn.

De geheel-onthouders of het type-Volksbond nemen hieromtrent een afwijkend standpunt in. Ik citeer daarvoor de door den heer Brants reeds aangehaalde woorden van dr. J. H. Gunning Wz.:

„Men ziet ons, drankbestrijders, er altijd op aan, alsof het grondbeginsel der wet, en de heele wet zelf, dierbaar waren in onze oogen. Reeds een lezing van de verslagen van het vierde anti-alcohol-congres, in 1893 in den Haag gehouden, en waar de Nederlandsche Drankwet aan vrij heftige aanvallen van de

zijde der geheelonthouders heeft blootgestaan, kan van dien waan genezen. Drankbestrijding door de wet kan voor ons nooit iets zijn dan een episode. Ons eigenlijk werk ligt elders, en waar ons werk is, daar is ook ons hart."

Ik sta meer aan de zijde van de geheel-onthouders in dit opzicht dan aan de zijde van den Volksbond. Ook ik ben van meening, dat de wet slechts een zeer ondergeschikte plaats als middel of wapen ter bestrijding van de drankzucht kan innemen. Om twee redenen: omdat de wet als middel is ongeschikt, ondoeltreffend, omdat zij als wapen is een tweesnijdend, gevaarlijk wapen. Men kan dat wapen zoo scherp toespitsen als men wil, hoe scherper men het toespitst, hoe gevaarlijker het in het gebruik wordt.

Wil men deze stelling illustreeren of argumenteeren, dan behoeft men slechts het oog te vestigen op onze eigen Drankwet van 1881, haar geschiedenis en hoe het met die wet gegaan is. De wet van 1881 werd toen ter tijd met verlangen verbeid; iedereen meende, dat men een Drankwet moest hebben. Ik meen, dat 44 leden der Volksvertegenwoordiging zich tot den Koning hebben gewend om een Drankwet van hem te vragen. Maar reeds toen men het ontwerp-Modderman zag, kromp het enthousiasme zienderoogen in, en als men de discussies van dien tijd naleest, ziet men, dat eigenlijk niemand met die wet was ingenomen, behalve misschien de geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, die, naar ik meen, ook nu nog met die wet zeer is ingenomen. Hij was de eenige die de wet van harte verdedigde.

En als men nu vraagt: hoe is het met die wet gegaan, wat is er gebleken van de proefneming met die wet, dan geloof ik, wanneer wij ons bepalen tot het hoofdpunt, beperking van de gelegenheden, dat men het er nu vrijwel over eens is en meer en meer eens over wordt, dat de invloed van de beperking der drankgelegenheden op het gebruik en misbruik van sterken drank zeer weinig merkbaar, ja, miniem is. Ik deel dan ook het gevoelen der Regeering dat die grondslag een psychologisch juiste zou zijn, niet. Die grondslag — men denke hier aan het spreekwoord: „de gelegenheid maakt den dief" — kan geen juiste grondslag zijn voor bestrijding van het drankmisbruik, omdat dit de kwaal niet in haar oorzaak aantast, maar slechts de gelegenheid om de kwaal te doen voortwoekeren en uitbreiden eenigszins beperkt, eenigszins tegengaat, of, wat erger is en er uit voortvloeien kan, dat zoodoende de kat in den kelder gemetseld wordt.

Dat er geen verband bestaat tusschen het beperken der gelegenheden en het drankgebruik, is o. a., naar het mij voorkomt, op *schlagende* wijze aangetoond door mr. J. W. Belinfante in zijn doorwrocht werk: *De Staat tegenover het alkoholisme*, voor ons land, door uitvoerige statistieken, die ditmaal op vaste gegevens berusten. Voor de grootste steden in de provinciën heeft hij aangetoond, dat geen verband is aan te wijzen tusschen het aantal gelegenheden, dat zeer uiteenloopend is in verschillende streken en plaatsen van ons land, en het drankgebruik, dat ook zeer uiteenloopend is. En zegt men nu: maar het drankgebruik is dan toch in de laatste 20 jaren onder de werking der wet van 1881 geleidelijk en gestadig gedaald, dan zijn daarvoor andere oorzaken aan te wijzen, die veel meer op den voorgrond komen.

Ik noem in de eerste plaats de vermeerdering of vermindering van de welvaart. Men heeft dit merkwaardig verschijnsel: dat, toen in de zeventiger jaren er op landbouwgebied alom een belangrijke stijging van welvaart was, ook het jenevergebruik belangrijk is gestegen. Bedroeg het in 1870 7,68 liter per hoofd, in 1878 was het gestegen tot 9.85 liter. In 1880 ongeveer begint de daling en dat valt wederom merkwaardig samen met het feit, dat toen ook juist het culminatiepunt in de welvaart ten platten lande was bereikt. Het jaar 1879 is het jaar waarop de prijzen van de producten, de huren, de verkoopprijzen van het land het hoogst zijn gestegen. Men heeft omstreeks het jaar 1880 de kentering en te gelijker tijd treedt de daling van het drankgebruik in, ongeveer samenvallende met de invoering van de Drankwet.

Nu zou men daartegen kunnen aanvoeren, dat ook bij vermeerderde welvaart in de laatste 10 à 12 jaren toch het drankgebruik is blijven dalen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof, dat juist in die jaren zich meer en meer de invloed van de eigenlijke drankbestrijding, van de individueele, heeft doen gelden. In die jaren is de evolutie in de denkbeelden omtrent den invloed van den alcohol op het menschelijk lichaam gaan doordringen, een evolutie, die in het laatste 10-tal jaren zeer snelle vorderingen heeft gemaakt. Men zou die in drie persoonsnamen kunnen karaktiseeren, namelijk door het noemen van Montesquieu, dr. Schaepman en professor J. W. Gunning. Wanneer men die drie namen noemt, heeft men drie verschillende episodes, drie verschillende standpunten in de heerschende meeningen omtrent de waarde of de onwaarde van den alcohol,

En daarbij hebben wij de propaganda der vereenigingen: het Leger des Heils wil ik hier speciaal noemen als van grooten invloed op het drankmisbruik in ons land. Die propaganda paart zich aan de sport en aan het goede voorbeeld van de geheelonthouders, die aan hun omgeving en allen die met hen in aanraking komen hebben getoond, dat men ook zonder jenever en zonder wijn een vroolijk en gelukkig leven kan lijden.

Bij dat alles vergeleken is de invloed van de wet nietig en klein. Ook de ervaring in het buitenland opgedaan, schijnt dit te bevestigen. Van hetgeen mr. Belinfante over het buitenland mededeelt, wil ik slechts aanhalen een woord van den op dit gebied bekenden Cauderlier, die de quaestie van de vermindering van het aantal drankgelegenheden tot haar juiste proportiën terugbrengt. Hij zegt:

„Mais s'il faut diminuer le nombre des débits au nom de l'hygiène, de l'ordre et de la décence publique, autre chose est d'en conclure que l'on verra diminuer, du même pas, les quantités d'alcohol absorbées. Du moins, rien de ce qui s'est passé dans les autres pays de l'Europe ne permet-il d'en augurer ainsi."

Is dit juist, en zal ik hiermede volstaan om te argumenteeren dat het hoofdmiddel ter bestrijding der drankzucht in de wet van 1881 ondoeltreffend en niet toereikend is, erger en zeer bedenkelijk wordt het, indien men de wetgeving maakt tot een scherp wapen.

De vurige drankbestrijders hebben deze fout — en het is hun te vergeven — dat zij in hun ijver maar één maatschappelijk kwaad kennen, één gevaar, de drankzucht, maar de gevaren die ontstaan, en de schade die geleden wordt, indien de doode letter van de wet indringt in het individueele leven, in het leven insnijdt, zooals de Regeering het in een der stukken, te recht, noemt, die gevaren zien zij niet. Ik denk hier aan het beeld van de gomelastieken bal, door den heer Schaper gebezigd: indien men daaruit een deuk door knijpen wil verwijderen, ontstaat op een andere plaats precies dezelfde deuk. De heer Lohman heeft gisteren reeds met nadruk gewezen op de bezwaren, die uit deze soort van wetgevingen ontstaan voor het bedrijf en de vrijheid van kostwinning; heden heeft de heer Rink er het zijne aan toegevoegd en de individeeele vrijheid gevindiceerd. Er zijn nog andere bezwaren, die ook, doch slechts terloops, door den heer Rink zijn aangeroerd en waarop ik nog even de aandacht wil vestigen. Het scheppen van nieuwe overtredingen door het maken van nieuwe verbodsbepalingen is een van de slechtste zaken die de wetgever kan doen. Men zegt wel eens van kinderen, dat zij door de ouders slecht gemaakt worden. Dat is volkomen juist. Wanneer de ouders de kinderen maar veel verbieden, worden deze vanzelf ondeugend, en zoo is het met de wetten ook. Indien wij maar overtredingen scheppen, zullen de overtreders wel komen. Maar indien die overtredingen niet in een volksovertuiging wortelen, volgt daarop een groote impopulariteit van de wet en krijgen wij, in verband met onze strafbedeeling en de strafminima, een groote ongelijkmatigheid in de straffen, die wederom zeer nadeelig is voor het gezag van de wet en van de rechtspraak. Voorts meerdere aanraking met de gevangenis, agents-provocateurs, die aan het werk gezet worden om al die overtreders op te sporen, en op dat alles wordt nu de kroon gezet, doordat men wil invoeren een spionnenstelsel, te allen tijde voor verachtelijk gehouden, en dat ingang wil doen vinden bij de burgerij. Dat wordt dan genoemd een van de meest oorspronkelijke verbeteringen van het ontwerp. Er waren er twee: het Gothenburgerstelsel en het orgaan van de burgerij; het eerste is gelukkig al verdwenen; ik hoop dat het tweede op de verschansing gezet is om met een klein stootje er af te vallen en te verdrinken.

Tegenover deze nadeelen en gevaren past het niet om met

vreugde en zekeren ophef te spreken van nieuwe verscherping van de wet. Dat is mijn opvatting, die in beginsel afwijkt van die der Regeering.

Zal ik nu reageeren tegen de wet van 1881? De heer Lohman zeide gisteren, dat als hij nu moest stemmen over de wet van 1881, hij dan tegen zou stemmen.

Ik geloof, dat het antwoord op die vraag oiseus is, omdat wij niet voor het geval staan. Er wordt ons niet gevraagd voor een nieuwe wet van 1881 te stemmen, maar om de proefneming met die wet voort te zetten. Wij hebben die wet eenmaal en er wordt ons gevraagd of wij van die wet zullen afstappen, ja dan neen.

Dan zeg ik voor mij, ik zal tegen de wet van 1881 zooals die daar ligt in haar hoofdbeginselen niet reageeren; ik wil met de Regeering de proefneming voortzetten. En dan behoort daarbij, naar het mij voorkomt, dat die maatregelen getroffen worden die de werking van de wet niet vitieeren. Te recht is opgemerkt, dat wij over de werking van de wet niet oordeelen kunnen zoolang wij niet den clandestienen verkoop gefnuikt hebben; althans zooveel mogelijk. Indien wij dus de wet van 1881 in haar hoofdbeginselen willen behouden, dan moeten er ook maatregelen genomen worden om haar werking en haar gezag beter te verzekeren. Maar die wet te laten bestaan en haar onder den clandestienen verkoop te laten ondergaan, dat gaat niet aan. Het gevolg daarvan kan zijn, dat de waarde van het monopolie van de bestaande vergunningen eenigszins stijgt. Men zal dat — en ik beschouw dat als een nadeel — in den koop toe moeten nemen.

Trouwens dat het monopolie in waarde stijgt is geheel een uitvloeisel van de wet van 1881, omdat, hoe meer het aantal gelegenheden inkrimpt, hoe grooter de waarde van de overblijvende wordt. Mits de voorstellen om het fnuiken van den clandestienen verkoop te verkrijgen doelmatig zijn, zal ik mij daarmede vereenigen. Of nu alle voorgestelde maatregelen doelmatig zijn weet ik niet, inzonderheid de regeling van de slijterijen komt mij voor van zeer problematische waarde te zijn. In ieder geval wordt door die regeling, zooals die nu voorgesteld wordt, en het drie-deciliterstelsel, een kracht in beweging gezet die geheel tegenwerkend is aan het doel dat men wil bereiken. Wanneer men de gelegenheid openstelt om in alle winkelneringen 3 deciliter jenever in een sierlijk fleschje en in netten vorm te krijgen, dan zal dat het doel, de bestrijding van drankmisbruik, zeker niet in de hand werken. Dat bierhuizen aan vergunningen of verloven gebonden worden, geloof ik dat men niet zal kunnen ontgaan. En indien ook de onschuldige tearooms aan dat verlofstelsel niet zullen ontsnappen, als het niet anders kan, zal ook dat offer gebracht moeten worden en deze onschuldige lieden zullen dan maar de strop die hun thuis gestuurd wordt als een soort eereteeken dragen.

Waarom ik niet tegen de wet van 1881 wil reageeren, is ook nog omdat de wet, behalve het element van drankbestrijding, nog een ander element bevat, dat ik toejuich, en dat ik kan noemen: het politie-rechtelijke.

Aanvankelijk is de wet niet anders bedoeld dan als politiewet; de ontwerper, de Minister Modderman, heeft haar in deze Kamer aldus gedoopt. Dat de Overheid den verkoop van sterken drank, als niet zonder gevaar, reglementeert, daarin steekt geen kwaad, dat is een voordeel; ook dat de Overheid het oog houdt op den verkoop zelf, op de wijze van verkoop, dat zij al wat de openbare orde betreft op dit terrein iets strenger behandelt dan elders, daarin steekt ook geen kwaad, en dat de wet, waar duidelijk onderscheid te maken is tusschen gebruik en misbruik, dwingend en verbiedend optreedt, ook daarin ligt slechts een voordeel, zooals in het verbod van tappen aan beschonken lieden of aan kinderen en jongelieden.

Maar de wet is en blijft dan een politie-wet.

Ik ontveins mij echter niet dat hier ook grenzen zijn, dat men ook hierbij niet moet vervallen in noodelooze belemmering van het verkeer en in plagerij.

Mijn conclusie is dus eenvoudig deze: dat de wetgever zich heeft te beperken, en met groote zelfbeheersching te werk moet gaan: ten aanzien van het politie-rechtelijke element van de wet zich tot het noodzakelijke moet bepalen en zich wat het propagandistische element in de wet aangaat, beginnen moet zich weinig daarvan voor te stellen, en vervolgens zeer op zijn hoede moet zijn, wanneer men voorschriften geeft met het doel het drankgebruik te beteugelen; een drankwet kan eigenlijk niet anders zijn dan een daad van noodweer tegen het voortwoekeren en invreten van het kwaad. Mochten die middelen tevens genezing aanbrengen en de wonden zich doen sluiten, zoo zal men dat dankbaar aanvaarden. Voor insnijdende operaties geef ik mijn toestemming niet.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! De behandeling van dit wetsontwerp vestigt de aandacht van Vertegenwoordiging en volk op een vraagstuk dat voor het volk en voor de geheele beschaafde wereld voortdurend van grooter beteekenis wordt, dat dringend om oplossing vraagt, omdat, wordt die oplossing uitgesteld, steeds grooter alcoholisatie van het volk met de daaraan verbonden gevolgen ons bedreigen.

Nu had ik mij van deelneming aan de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp kunnen onthouden, omdat ik mij grootendeels kan vereenigen met hetgeen mijn partijgenoot Schaper gezegd heeft.

Na dit betoog zou ik op zich zelf geen aanleiding hebben gehad om aan de algemeene beschouwingen deel te nemen.

Het is mij echter voorgekomen, dat voor mij, die sedert zoovele jaren aan de drankbestrijding deelneem, die behoor tot de geheelonthouders, er alle reden bestaat om van die gedragslijn af te wijken om de weinige sympathie en medewerking die wij ondervinden, nu de wijziging van de Drankwet ter sprake komt.

De hulp van degenen die zich drankbestrijders noemen is tot mijn leedwezen niet zoo krachtig als ik meende te mogen verwachten.

Ik heb hier het oog op den heer Bolsius die optrad als drankbestrijder; zelfs zeide, dat hij in zijn woonplaats als drankbestrijder een vrij groote plaats inneemt, maar niettemin zich verklaarde tegen verschillende bepalingen van de wet, wat ik van een drankbestrijder niet begrijpen kan. Ik kan begrijpen dat men de persoonlijke vrijheid hoog stelt, maar wanneer de heer Bolsius geen eerbied heeft voor de vrijheid van den dronkaard en opneming in asyls voor dezen beter acht dan strafbepalingen, dan kan ik niet begrijpen dat hij het argument van persoonlijke vrijheid aanvoert tegen het verbod van verkoop van sterke dranken in wachtkamers van stations.

De heer de Savornin Lohman zeide gisteren: daar komt men niet om te drinken, maar omdat men er onvermijdelijk zijn moet. Als drankbestrijder maak ik dus de conclusie, die ik ook van den heer Bolsius verwacht had, dat het dus niet noodig is dat daar vergunning is.

Evenmin kan ik begrijpen dat de heer Bolsius niets weten wil van de instelling van de commissiën. Hij zou niet bereid bevonden worden daarin zitting te nemen. Wie tegen de moeilijkheden met de publieke opinie opziet die het zitten in die commissiën met zich brengt, is geen ijverig en geen goed drankbestrijder.

Nog meer heeft mij de houding van den heer Brants verbaasd. Hij is vol lof voor de Regeering, hij spreekt zelfs van een helder stralend zoeklicht, dat van uit de ministerieele bureau's was uitgeworpen, maar te gelijker tijd zegt hij, dat hij, uit vrees voor reactie niet te veel actie zal ontwikkelen. Ik zou aan den heer Brants willen vragen, wanneer hij zich zoo ingenomen toont met het schitterende licht dat op sommige pagina's van de Memorie van Toelichting en van de Memorie van Antwoord hem tegenblinkt, waarom hij dan zoo weinig wil deelnemen aan den strijd en aldus het licht, dat hij kan doen schijnen, zoek maakt.

De heer Brants sprak in zijn rede zelfs van de maan en haar schijngestalten; mij doet zijn rede en de houding die hij ongevraagd aanneemt niet denken aan de heldere maan, maar aan die van de donkere maan.

Uit de rede van den heer Brants is reeds af te leiden waarom hij zoo bevreesd is.

De Regeering schijnt niet op een krachtigen steun van de meerderheidspartijen te kunnen rekenen nu het betreft de bestrijding van een volkszonde.

De rechterzijde telt niet minder dan 58 leden.

En zou het nu voor deze Regeering zoo moeilijk en onmogelijk zijn om een wetsontwerp dat beoogt een volkszonde te bestrijden, er door te krijgen?

Wanneer ik nu kom tot de bespreking van het wetsontwerp zelf, Mijnheer de Voorzitter, dan heb ik allereerst enkele voorafgaande opmerkingen te maken.

Er komt in de gewisselde stukken geen enkele aanwijzing voor, waaruit zou blijken, dat deze Regeering voornemens is te zorgen dat de Staat wat vrijer zal komen te staan tegenover den drankhandel. De Staat trekt nog altijd een groot deel van zijn inkomsten uit de volkszonde van het drankgebruik en ook de gemeenteraden zijn niet volkomen vrij daartegenover, doordien het vergunningsrecht in hun kassen vloeit.

Er is in de afdeelingen gevraagd naar de voornemens der Regeering in dit opzicht, maar er is niet op geantwoord, omdat er een Staatscommissie bezig is met het onderzoek van de verhouding tusschen Rijks- en gemeente-financiën.

Dit alles geeft mij aanleiding tot de meening, dat ook deze Regeering niet principieel zuiver zal willen staan tegenover het drankkwaad. Het is niet voldoende iets te doen door deze wet; wij moeten ook zorgen, dat de Staat niet langer de handen gebonden heeft, en nu zou het mij genoegen hebben gedaan uit de stukken van de Regeering te vernemen dat men uit de opbrengst van den drankaccijns meer geld beschikbaar wilde stellen dan de f 10 000, 12 000, f 13 000, die daarvoor thans zijn uitgetrokken. Men zou dan de zedelijke actie door mondelinge een schriftelijke propaganda krachtiger dan tot heden kunnen steunen. Wat is toch dat bedrag vergeleken bij de millioenen die de Staat uit den drank trekt?

Indien de Regeering in die richting niet verder gaat, zal er niet krachtig kunnen worden ingegrepen. Er moet naar gestreefd worden, dat de Rijksschatkist geheel los wordt van de opbrengst van den drankaccijns en men niet langer zal kunnen zeggen dat de schatkist drijft op de kurk van de jeneverflesch. De quaestie waarom het hier draait, is deze, hoe men denkt over de werking van het vergunningstelsel.

Over de wet van 1881 is reeds het noodige gezegd. Ik zou niet gaarne een antwoord willen geven op de vraag, welk effect zij gesorteerd heeft. Het is waar, dat men bij de beoordeeling van de daling van de verbruikcijfers per hoofd ook in rekening moet brengen andere factoren dan de werking der wet. Ik ben zelfs geneigd om den eersten rang toe te kennen aan de zedelijke factoren, die wij kennen in de drankactie, maar het komt mij ook voor, dat men te ver gaat, wanneer men aan de wet van 1881 geenerlei invloed toekent.

Ik erken dat die wet niet behoorlijk is gehandhaafd en ik heb er altijd in gezien een daad van voogdij van één klasse, die door het beperkte kiesrecht de macht in handen had en die door de bepalingen der wet aan de arbeiders de drinkgewoonte wilde afleeren, voor zoover zij tot openbare dronkenschap voerde.

Die klasse wilde die schande uit haar maatschappelijke orde weren om hetzelfde motief waarin de Staat de armenzorg als politiezorg beschouwt; men wil niet dat de Staat onder de verdenking komt, dat iemand binnen zijn grenzen van honger sterft en daarom heeft men bepaald, dat wanneer de arme volstrekt geen andere hulp kan krijgen, het burgerlijk armbestuur te hulp zal komen. Zoo wil de Staat hier optreden, zooals uit den titel der wet blijkt, ter beteugeling van de openbare dronkenschap en tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, maar de klasse die de wet maakte, zorgde door bepalingen omtrent de sociëteiten, dat zij niet werd beperkt in haar gebruik. Het is die klasse ook, die de verantwoordelijkheid draagt voor het niet uitvoeren van de wet, die in Gedeputeerde Staten en gemeentebesturen door het altijd geven van vergunningen boven het maximum, en in de rechterlijke macht door haar slappe handhaving der wet getoond heeft niet te durven oproeien tegen de publieke opinie, die destijds niet zoo rijp was als thans voor de bestrijding van het drankkwaad. Daaraan schrijf ik het toe, dat deze wet zoo weinig effect heeft gehad.

Wanneer ik nu kom tot de behandeling van deze nieuwe wet, die niets anders is dan een verscherping van het vigeerende stelsel, dan mag toch wel eens de vraag gesteld worden of zij, de Regeering heeft er al op gewezen, verband houdt met de meerdere rijpheid van de publieke opinie, met de betere inzichten dienaangaande.

De heer Passtoors heeft verleden week de uitdrukking gebezigd, dat de Regeering te veel rekening houdt met de theorie van de drankbestrijders. Ik geloof, dat de heer Passtoors toen onder den indruk was van de krachtuitdrukkingen, de heer Rink noemde ze straks krachtige uitdrukkingen, die voorkomen in de Memorie van Toelichting en in de Memorie van Antwoord.

De heer Tydeman noemde ze zelfs pompeuse uitdrukkingen, en ik wil die laatste uitdrukking ook wel voor mijn rekening nemen, niet omdat ik den inhoud dier uitdrukkingen niet onderschrijf, maar omdat ik vind dat voor dergelijke krachtige uitdrukkingen alleen reden bestaat, wanneer de bepalingen van de wet daarmede in overeenstemming zijn. En dat zijn zij zeer zeker niet, vooral niet na het gebeurde bij de tweede uitgaaf.

Daarom had de heer Passtoors, die opkwam voor de middenstanders, die, zooals hij dat noemde, annex aan den drankhandel zijn, dus ook geen reden om zich zoo ongerust te maken over die krachtige uitdrukkingen.

Uit het ontwerp blijkt op verschillende plaatsen, dat de Regeering niets anders beoogt, dan een verscherping van het vigeerende stelsel. Wanneer de drankbestrijders komen met bijzondere wenschen, bijv. om de bepalingen van art. 15, *g*, *h*, *i*, *l* en *m*, ook toepasselijk te verklaren op bierhuizen, de bepalingen omtrent vrouwelijke bediening, hazardspel enz., dan wijst de Regeering dit af, en zegt daarbij uitdrukkelijk, dat het niet te doen is om den strijd tegen het gebruik van bier aan te binden, maar dat zij alleen beoogt een verscherping van de bestaande wet overeenkomstig de considerans en den titel. Ging de Regeering nu niet verder alleen om de redactie van titel en considerans, dan zouden wij vragen, of het zoo moeilijk is deze te veranderen. Maar de Regeering wil niet verder gaan. Zij heeft hier niet aangebonden den strijd tegen het alcoholisme in zijn vollen omvang. Het is voor mij dan ook een teleurstelling, dat niet zijn opgenomen verschillende bepalingen, die door de vereenigingen tot drankbestrijding uitdrukkelijk als wenschen zijn gesteld.

Ik wil hierbij vooropstellen, en dat naar aanleiding van hetgeen de nieuwere wetenschap leert omtrent de werking van den alcohol, voor mij elke bemoeienis van den wetgever doelloos en zonder resultaat is, wanneer niet als einddoel van elk voorstel voorop staat, het algeheele verdwijnen van den alcohol uit de samenleving.

Een wet zooals de wet van 1881, die alleen beoogde beteugeling van de openbare dronkenschap, liet het eigenlijke moeras bestaan waaruit de stinkende gassen opstegen, maar tastte de drankzucht niet aan. Zoo zal het ook met deze wet gaan; het opkomende geslacht zal leeren en blijven drinken zoolang de drinkgewoonte haar kracht behoudt, zij het dan ook op wellicht andere wijzen, omdat de nawerking der wet het leven een andere richting geeft. Maar het opkomende geslacht zal onder den invloed van het alcoholisme komen zooals het geslacht dat daar voor leefde.

Zoo is het ook voor mij een teleurstelling geweest, dat het maximum niet is verlaagd, waardoor het vooruitzicht weer verdwijnt, dat men langzamerhand zou komen tot local option en tot geheel verbod.

Wat er in de wet wordt bepaald omtrent de bevoegdheden gegeven aan de gemeenteraden, ik vrees dat men daarvan weinig vruchten zal plukken. Ik zal nu daaromtrent niet in bijzonderheden treden, maar indien de Regeering mocht meenen, dat de drankbestrijders tevreden zijn met de bepalingen die hier zijn voorgesteld omtrent de gemeenteraden, dan wil ik van mijn kant haar al dadelijk verklaren, dat die bepalingen niet voldoende zijn, dat ik van een ingrijpend optreden van de gemeenteraden in een zeer verre toekomst voorloopig weinig verwacht, daargelaten nog de vraag, of het brengen van de drankpolitiek in de gemeenteraadsverkiezingen zoo goed zal werken. Wat doet men nu? Men bouwt voort op het bestaande stelsel en in het belang van een betere contrôle gaat men dit vergunningstelsel specialiseeren en alle bepalingen der wet uitbreiden. Het is als het werk van een theoloog, die zijn dogmata uitwerkt en op verschillende punten grooter klaarheid wil brengen; hij stelt zijn brein in het werk en gaat allerlei onderverdeelingen maken.

En zoo is dit ontwerp ook meer het werk van een theoloog dan van iemand die zich in de maatschappij beweegt. Wil de

Regeering den clandestienen verkoop bestrijden, dan moet zij eerst een studie maken en publiceeren van de wijze waarop die verkoop wordt uitgeoefend. Kent deze Kamer de wijze waarop dit geschiedt? Deze of gene noemt hier wel eens staaltjes van de vindingrijkheid der clandestiene verkoopers, maar een overzicht der methodes hebben wij niet.

En toch moeten wij die volkomen kennen, willen wij kunnen beoordeelen of wij met het Regeeringsvoorstel zullen bereiken wat wij beoogen. Als ik dit ontwerp lees met zijn tal van bepalingen en vele verwijzingen, denk ik aan de woorden van Jesaja: „het is gebod op gebod, regel op regel". Ik vraag mij af, of een wet met zoovele wijzigingen ten opzichte van de vroegere wet, met zoovele verwijzingen naar andere bepalingen en artikelen in de practijk wel duidelijk en bruikbaar zal zijn, vooral voor hen die er in de eerste plaats mede te maken zullen hebben.

Zullen deze bepalingen doeltreffend zijn? Ik vraag dit niet om ze te bestrijden, maar de Regeering moet ons ten deze volkomen zekerheid verschaffen. Zullen die betreffende den verkoop in slijterijen inderdaad het clandestiene tappen door slijters onmogelijk maken? Zal dit geschieden door art. 1, waar wordt voorgeschreven, in welken vorm die alcoholische dranken bij de slijters mogen aanwezig zijn?

Zal dit geschieden door de contrôle op de bierhuizen? Is het wel verstandig zijn aandacht alleen te wijden aan den vorm van verkoop? Moet men niet het criterium zoeken in het feit van den verkoop en eischen, dat er voor iederen verkoop van sterken drank noodig is een vergunning, zoodat nergens sterke drank ten verkoop aanwezig zou mogen zijn waar geen vergunning is?

Zou dan, zoo vraag ik, niet betere contrôle mogelijk zijn?

Welk effect zal het niet aanwezig zijn van gordijntjes hebben? De drinkers, die niet gezien willen worden in een café of tapperij, zullen eenvoudig elders gaan drinken.

Had ik de overtuiging, dat door de gordijntjes weg te laten het misbruik zou worden voorkomen, dat ook in de bierhuizen de clandestiene verkoop zou worden tegengegaan, dan zou ik er mij warm voor kunnen maken. Maar dat kan ik niet.

Een bezwaar is ook dat ten opzichte van de bierhuizen de wet niet voorschrijft, dat hun inrichting beantwoorden moet aan eischen, te stellen bij algemeenen maatregel van bestuur, en daar toch komt veel clandestiene verkoop voor. Zij moeten liggen aan de straat, gelijkvloers, maar de inrichting van het lokaal is vrij, en ik acht het niet onmogelijk, dat juist daardoor de clandestiene verkoop zal gaan bloeien en althans mogelijk blijft.

Wij zien dan ook dat dit ontwerp niet komt met groote middelen, maar met allerlei kleine middelen en dat het, op de bestaande wetgeving voortbordurende, allerlei contrôle-middelen poogt te scheppen. Deze wet zal geen groot effect hebben. Waarom is bijv. niet getracht *local option* in te voeren? Zijn de Staatsrechtelijke bezwaren daartegen dan zoo groot? *Local option* zou voor drankbestrijders het vooruitzicht hebben geopend in de plaats van hun inwoning algeheel verbod van drankverkoop te krijgen. Die prikkel en die steun voor drankbestrijders zoo heilzaam om het volk voor het goede doel warm te maken, ontbreekt nu in deze wet.

De combinatie van slijterij en winkelnering in art. 3, 2de lid, acht ik zeer verkeerd. Er is allerlei gevaar in. Ik ben niet overtuigd dat men nu niet onder den schijn van iets in den winkel te koopen, in de slijterij zal gaan. Door een deur binnenshuis kan men dat makkelijk genoeg maken. Het doel van de reis van den huisvader of huismoeder, het koopen van drank voor verbruik thuis gaat men niet tegen door slijterij en winkelnering te vereenigen. Inconsequent acht ik ook den verkoop op straat of in aanhoorigheden. Een Regeering die over het drankgebruik oordeelt als deze, laat den verkoop op straat niet toe. Er is geen enkele reden om dit toe te staan.

Waarvoor zijn de vergunningen boven het maximum, die door Gedeputeerde Staten of het gemeentebestuur kunnen worden toegestaan noodig? In de gewisselde stukken staat, dat de alcohol niet langer noodig is voor het gezellig verkeer; ook wordt beweerd dat drankverkoop, voor het Kurhaus bijv., maar bijzaak is en zonder drankverkoop zulke inrichtingen niet ondergaan. Wat is het dan anders dan te gemoet komen aan de drankzucht van velen, wanneer de Regeering gelegenheid geeft om in zulke inrichtingen van groot publiek verkeer alcohol te verkoopen? De arbeiders kunnen niet in het Kurhaus, of het moest uitzondering zijn. Het zijn dus de meergegoeden die hiervan „profiteeren". Ik acht dit inconsequent, ook bijv. voor concertzalen, waar men niet om den alcohol komt, maar om het concert.

Een groot bezwaar heb ik tegen het niet beperken van het aantal bierhuizen. In de eerste plaats omdat de contrôle op den clandestienen drankverkoop daardoor moeilijker wordt; in de tweede plaats omdat de Regeering daardoor verzuimt op te treden tegen een nieuw kwaad, dat door het toenemend biergebruik ons dreigt. Wie op de hoogte is van den stand van het alcoholvraagstuk en weet dat men zich niet meer keert tegen drankmisbruik en onmatigheid, niet tegen den sterken drank alleen maar tegen den alcohol in elken vorm, zal bezwaar hebben tegen onbeperkte toeneming van het aantal bierhuizen. De Regeering meent een middel tot beperking te vinden in de f 12,50 verlofsrecht, maar daar verwacht ik weinig van. Daarvoor is het bedrag niet hoog genoeg. En waar de gemeentebesturen nu reeds een melkkoetje hebben in het vergunningsrecht, acht ik het zeer gevaarlijk dat zij een tweede krijgen in het verlofsrecht. Dat zal de activiteit der gemeentebesturen tegen het toenemen van bierhuizen niet vergrooten.

Maar bovendien wie weet niet dat het bierhuis de weg is, waarlangs men komt tot het jenevergebruik en tot biermisbruik. Ik heb veel respect voor de practische wijze, waarop de Volksbond te werk gaat: het inrichten van schaftlokalen en dergelijke; maar ik betreur het, dat in die inrichtingen bier wordt gebruikt. Daardoor wordt het alcoholisme niet bestreden maar verplaatst. Ik heb zelf gezien, dat het gebruik van bier leidt tot het gebruik van sterkere alcoholische dranken. Ook zijn mij voorbeelden bekend van menschen die de jenever lieten staan en met bier begonnen, maar aan het bier evenzeer verslaafd raakten als aan de jenever; voor wie de werking van den alcohol kent, baart dat geen verwondering. De alcohol komt in het bloed, vreet de zuurstof uit het lichaam op, zoodat korten tijd na het gebruik weer inzinking van krachten volgt. Zoo ontstaat een zucht naar een sterkeren prikkel. En of men bier of jenever gebruikt, de alcohol werkt op vrijwel gelijke wijze. Waar men bier trouwens in groote hoeveelheden gebruikt, in glazen en niet in glaasjes, krijgt men bij biergebruik allicht meer alcohol binnen, dan wanneer men een of twee glazen jenever drinkt.

In Engeland, waar men hoopte door het bevorderen van het biergebruik het gebruik van alcohol tegen te gaan, heeft men gezien, dat met het biergebruik ook het gebruik van sterken drank toenam.

Ik ben bang, dat ten opzichte van de bierhuizen zal worden waar bevonden de gelijkenis van Jezus over de vrouw, die den duivel uitdreef, maar hij kwam terug met zeven anderen sterker nog dan hij en het laatste van dezelve was erger dan het eerste.

Welken practischen invloed verwacht de Regeering van het verlofsrecht? In een adres, dat ons uit Limburg heeft bereikt en waarin een noodkreet opgaat over het leed dat bierhuizen en clandestiene verkoop daar veroorzaken, wordt zeer te recht opgemerkt, dat, wanneer de kastelein het recht niet wil of kan betalen, de bierbrouwer het al heel gauw zal doen. In datzelfde adres wordt dan ook sterk aangedrongen op beperking van het getal bierhuizen door de wet. In een streek waarin men uit ervaring weet wat bierellende is, steunt men wat de drankbestrijders gevraagd hebben.

Ik betreur het ook, dat de jeugd niet geweerd wordt uit de bierhuizen. Vooral ten platten lande, waar de bierhuizen dikwijls achteraf staan, leeren de jongelieden het drinken in de bierhuizen, raken er aan gewend die te bezoeken en zetten daar dan de eerste schreden op den weg waarlangs zij naderhand in de kroeg zullen terechtkomen.

Niet consequent noem ik de houding der Regeering ten opzichte van den drankverkoop in de cantines, aan de soldaten op marsch en in de kampementen. Men hoort wel eens beweren, en ik heb daarover voor enkele jaren nog met den heer Talma gediscussieerd, dat er in Nederland niet zou bestaan een zeker militarisme.

Wat nu is voor het bestaan van het militarisme kenmerkender dan dat er geheel andere regels bestaan voor de militairen dan voor de burgerlijke maatschappij. Blijft deze bepaling gehandhaafd, dan zullen de militairen allicht zeggen: de bepalingen die voor de burgers gemaakt zijn, gelden niet voor ons; wij

hebben onze eigen autoriteiten en die weten het veel beter. Wij staan buiten en boven de gewone wet. Dat nu acht ik om die reden en omdat de Staat niet verantwoord is als hij deze jongelieden in zijn kazerne schenkt niet verantwoord. Ook is het niet consequent van een Regeering die bij verkoopingen enz. het schenken wil verbieden.

Als ik nu in het kort samenvat mijn indruk over dit wetsontwerp, moet ik dit zeggen: Wat het ontwerp biedt is geen bestrijding van het alcoholisme; het tast het kwaad niet in het hart; het treft wel enkele uiterlijke verschijnselen waarin zich het alcoholisme openbaart en tracht die terug te dringen, maar het geeft geen of althans geheel onvoldoende middelen waardoor het, gepaard met de zedelijke actie onder het volk, het kwaad geheel zou kunnen doen verdwijnen. Het houdt geen rekening met de evolutie, die de moderne wetenschap op dit terrein heeft doorloopen.

Nu zou men kunnen pogen het ontwerp zoo veel mogelijk aan te vullen en die pogingen zullen voorzeker gedaan worden, maar voor zoover ik tot heden gelegenheid had het onderwerp te bestudeeren en opnieuw te bestudeeren, is mijn indruk dat het zeer moeilijk zal zijn het wetsontwerp met allerlei amendementen te verbeteren.

Ik moet thans nog een enkel woord zeggen over eenige uitdrukkingen, welke ik uit den mond van een spreker, die in de arbeidersbeweging een plaats inneemt, heb opgevangen

De heer Passtoors beklaagde zich over de geringe belangstelling die de Kamer toont wanneer zaken de arbeidersbeweging betreffende, hier aan de orde zijn. Bij zulk een gelegenheid zijn er hoogstens 6 leden in de Kamer. Of dit getal juist is, kan ik niet beoordeelen, maar dat er vaak weinig zijn, weet ik uit ervaring. Maar wie zijn de leden, tot welke partij behooren degenen die er dan niet zijn? Onder ons zult ge ze niet vinden; ons wordt juist in die dagen dat de afdeelingsarbeid aan de orde is door de pers ten laste gelegd, dat wij met allerlei zaken de arbeidersbelangen betreffende komen aanzetten. De schuldigen zal de heer Passtoors moeten zoeken onder zijn eigen partijgenooten en onder de leden der overige partijen.

Wanneer de heer Passtoors bedoeld heeft te zeggen: ziet eens, nu er een wet aan de orde is, die verschillende burgers, dus ook de arbeiders, in hun gewoonten beperken zal, zijt ge wel tegenwoordig, maar als wij diezelfde arbeidersklasse, welke ook onder de drankzucht lijdt, willen opheffen door sociale hervormingen, dan hebt ge geen ijver, dan geef ik hem gelijk. Ik spreek dan ook de hoop uit dat de Kamer, die zoo voltallig aanwezig is bij de behandeling van deze wet, die beweert het drankkwaad te willen bestrijden, ook zal willen medewerken wanneer sociale quaesties aan de orde komen en zal willen medewerken wanneer maatregelen door ons worden voorgesteld die de sociale oorzaken van het drankgebruik kunnen wegnemen.

Voorts heeft de heer Passtoors nog iets gezegd, dat niet onweersproken mag blijven.

Hij beweerde namelijk, dat volgens de wetenschap het matig gebruik nuttig en zelfs noodzakelijk is. Nu wil ik gaarne toegeven, dat de heer Passtoors van de wetenschap beter op de hoogte is dan ik, maar ik zou toch wel willen weten wat voor soort van wetenschap dat is, wie de geleerden zijn bij wie hij zijn licht heeft ontstoken. Ik herinner mij, dat Moleschott en Liebig indertijd van dat gevoelen waren, maar dat is 30 à 40 jaren geleden. In dien tijd zijn de inzichten omtrent den alcohol verbeterd en veranderd. Thans weet men wat men destijds niet wist. En niemand die van het onderwerp eenige studie heeft gemaakt, onderschrijft thans nog wat de heer Passtoors zeide. Ik zal daarom enkele oordeelvellingen uit den lateren tijd aanhalen.

Professor Stokvis zegt, dat alcohol een stof is „wier specifieke eigenschap het is, in de normale functie van een of meer deelen van het organisme tijdelijke of blijvende verandering te weeg (te brengen)."

Professor J. W. Gunning zegt: „Wie zijn lichaam niet vergiftigen wil, onthonde zich van alcohol. De matigheidstheorie mag niet beweren, dat het gebruik tot onschadelijkheid toe beperkt kan worden. Wat vergif is, blijft het, ook in de kleinste hoeveelheid."

Professor Donders verklaart: „Geen druppel brandewijn moge ooit de lippen van den mensch bevochtigen. Indien het een ieder in het oog springt, dat groote hoeveelheden met den geest het lichaam sloopen, kleine hoeveelheden werken physiologisch op geen andere wijze. Het verschil is quantitatief, niet qualitatief."

De heer Passtoors zeide, dat het drinken noodig kon zijn. Hij zei dit zeker met het oog op het klimaat waarin wij leven. Welnu, in het uitstekende werk van de heeren Don en van der Woude „Het boek van den alcohol" lees ik: „Een onderzoek van prof. Sikorsky in Rusland leerde, dat juist de gevaarlijkheid van het drinken met de koude stijgt; hij vond dat in het zuiden van Rusland 15 à 22 personen per jaar op één millioen inwoners sterven ten gevolge van dronkenschap, in Midden-Rusland 40 en in het noorden 70 à 110."

Ik acht hetgeen ik aangevoerd heb voldoende tegenover de beweringen van den geachten spreker. Ik betreur het echter daarom, dat de heer Passtoors zoo hier gesproken heeft, omdat ik weet hoe het met het drankgebruik in den R. K. Volksbond staat. Waar deze eigen gebouwen heeft, kan men helaas veelal de vergunningen nog niet missen. En wanneer de heer Passtoors bij een debat als het hier gevoerde dergelijke dingen zegt, zal hij met het gezag, dat hij in die kringen heeft, dat drankgebruik bevestigen en bevorderen.

Dat is in hooge mate te betreuren, omdat die arbeiders, willen ze den strijd voor de verbetering van hun toestand voeren op hun wijze, evengoed nuchterheid en onthouding noodig hebben als alle andere arbeiders. En dat geldt niet alleen ten opzichte van die arbeiders, maar dat geldt van allen in ons land en in deze Kamer. Het zou mij aangenaam zijn, wanneer ik hier zat met de overtuiging, dat alle hier aanwezigen inderdaad het drankkwaad in zijn vollen omvang kenden en het niet alleen hadden gezien, maar ook doorzien; wanneer ik de overtuiging had, dat hetgeen in de kringen der besten van ons volk over het drankgebruik wordt gedacht, ook hier sympathie vond. Maar die overtuiging bezit ik niet. Hoeveel geheel-onthouders, hoeveel drankbestrijders zitten hier? Er zijn matigheidsmenschen, menschen die weinig gebruiken, ook enkele geheel-onthouders, maar veel meer die er niets tegen doen, die, wanneer aan de orde is de persoonlijke *daad*, als hun gevraagd wordt: strijdt met ons mede! zeggen, wat ik ook wel eens van tappers heb gehoord: wanneer de zaak in orde kwam door Schiedam te sluiten zouden wij er ook voor zijn. Wat hebben wij echter aan zulke strijders!

En als men mij nu vraagt, of ik uit deze Kamer veel sympathie verwacht voor de maatregelen die aan de orde zijn of voorgesteld kunnen worden, dan zeg ik, dat ik die overtuiging niet heb. Vandaar dat ik het noodig acht hier nog eens voor een oogenblik de revue te laten passeeren al de ellende die door het kwaad van den drank wordt gesticht. Mogelijk komen zij dan tot de overtuiging, dat de drank en de drinkgewoonte geworden is een groote macht, een macht grooter dan die van het groot kapitaal waarvan de Minister sprak. Daargelaten of het mogelijk is dat groot kapitaal met succes te bestrijden, mag ik hier er wel op wijzen, dat het een eerste plicht is die macht der drankgewoonte en van het alcoholisme tegen te gaan. Men moet dien vijand niet te licht achten. Ons geheele leven wordt door die drinkgewoonte in beslag genomen; onder de tegenstrijdigste voorwendsels huldigt men den alcohol. 's Morgens neemt men zijn borrel, zijn pierenverschrikkertje, om goed wakker te worden, 's avonds zijn „slaapmutsje" voor beter te slapen; men gebruikt zijn morgenwijn, men drinkt 's middags en 's avonds voor de gezelligheid, men drinkt bij de geboorte en bij de begrafenis, in vreugde en leed. Er is mij bekend een dorp in Gelderland, waar de boeren 's Zondags hun Bijbel ter bewaring geven in de herberg van het dorp. Als ze daar komen om naar de kerk te gaan, staat de Bijbel klaar met een borrel er achter. Dan nemen zij den Bijbel op en slaan den borrel er bij naar binnen. Als ze uit de kerk komen staat de borrel weer klaar, leggen zij den Bijbel neer en slaan den borrel naar binnen, en wordt de preek genoten tusschen twee bedwelmingen in. Zóó is de drinkgewoonte bij hen doorgedrongen, dat zij, zonder zich daarvan rekenschap te geven, handelen in tegenovergestelden zin van wat zij gedurende de preek heeten te leeren!

Die drinkgewoonte op velerlei wijzen zich openbarend, is een macht, die voortdurend moet tegengegaan en bestreden worden. En waar zij gesteund en bevorderd wordt door het misverstand dat bestaat omtrent de waarde van den alcohol en zijn werking, daar neem ik de vrijheid van deze plaats de strijders tegen het

alcoholisme aan te sporen tot moed en volharding. Dan doe ik dat in de vaste overtuiging, dat, wanneer er ooit iets zal komen van de zedelijke, geestelijke en stoffelijke verheffing van ons volk, het beginnen moet met nuchter te leeren denken. Want een volk dat drinkt, denkt niet, en een volk dat niet denkt is veroordeeld slaaf te blijven.

Ik hoop dat èn wat ik hier gesproken heb èn de toon van het debat in deze Kamer èn de wijze waarop men spreekt over de bestrijding van het drankkwaad, van dien aard mogen zijn, dat van deze bespreking en van dit Staatslichaam uitgaat een kracht die moreelen steun geeft aan de drankbestrijding en de overtuiging vestigt, dat in deze Kamer niet heerscht onverschilligheid voor het kwaad, maar de wetenschap dat krachtig optreden door Staat en maatschappij beide noodig is, een overtuiging dus die de drankbestrijders moge sterken in strijdlust, aansporen tot grooteren ijver in het belang van de zedelijke en stoffelijke ontwikkeling van ons volk.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben hier in zekeren zin in het aanhangige wetsontwerp voor ons een stuk werk op bestelling, want onverschillig welk Ministerie bij de laatste verkiezingen aan het roer ware gekomen, de herziening van de Drankwet had in allen geval moeten worden ter hand genomen. Indien wij dus het werk alleen als zoodanig hadden te beoordeelen, zouden onze eischen bijzonder laag gesteld kunnen zijn, want wanneer men werk op bestelling moet leveren, dan kunnen daaraan niet zulke hooge eischen gesteld worden als wanneer dat werk bij eigen aandrang wordt geleverd.

Evenwel mogen wij het wetsontwerp niet uit dat oogpunt bezien, omdat het Ministerie krachtens zijn eigen uitlatingen, reeds bij de eerste Troonrede gedaan, ons het recht heeft gegeven om op dit gebied zeer ingrijpende maatregelen te verwachten. Wij lazen toch in die Troonrede, dat het Ministerie zich onder meer had voorgesteld om vooral, en dan krachtiger dan tot dusverre het geval was geweest, de speel- en drinkzucht van ons volk te beteugelen. En toen er eenige weken geleden sprake van was dat er waarschijnlijk een noodwetje zou moeten worden ingediend, omdat dit wetsontwerp waarschijnlijk niet tijdig genoeg klaar zou kunnen komen, was het, meen ik, *De Standaard* die schreef, dat dit in geen geval opging, omdat dit wetsontwerp uitmaakte een belangrijk stuk van het Regeeringsprogram.

Wanneer wij uit dat oogpunt dit wetsontwerp bezien, dan moet het, dunkt mij, al is men volstrekt geen fanatiek geheelonthouder, tegenvallen, ofschoon in de Memorie van Toelichting, zooals al een paar malen gememoreerd is, krasse taal tegen de drankzucht en de exploitatie daarvan werd ten beste gegeven. De Regeering heeft echter blijkbaar gedacht „beter hard geblazen dan den mond gebrand", want als men het wetsontwerp nagaat, ziet het er geheel anders uit dan de bewoordingen van de Memorie van Toelichting zouden doen vermoeden. Bovendien weten we, dat in de Memorie van Antwoord de Regeering op verschillende punten is geretireerd. Of dat is gebeurd naar aanleiding van onderscheidene opmerkingen, in het Voorloopig Verslag te berde gebracht, kan ik natuurlijk niet uitmaken en of verschillende opmerkingen in het Voorloopig Verslag ook mede haar oorsprong danken aan de sterke actie, welke van de vergunninghouders en van hun vrienden uitgaat, ook daarnaar kan ik natuurlijk slechts raden. Maar wat bij mij als een paal boven water staat is, dat de vergunninghouders en hun vrienden, dat allen die bij den drankhandel en de drankfabricage betrokken zijn, te zamen een bijzondere macht vormen in den Staat, ook in den Nederlandschen Staat.

Die verborgen stille macht van den alcohol is bij deze gelegenheid weder meer dan eens gebleken en het wordt ook door de leden dezer Kamer, althans door sommigen, erkend, want wij lezen reeds in het Voorloopig Verslag: „zij vreesden, dat, wordt niet de algeheele herziening der Drankwet nog vóór 1 Mei 1904 tot stand gebracht, de naderende verkiezingen van 1905 haar invloed op de te treffen regeling reeds zouden doen gevoelen en wezen er op, dat bij de groote belangstelling, die dit ontwerp bij de belanghebbenden opwekt, dit gevaar niet is te loochenen."

Er wordt dus openlijk erkend, dat degenen die bij de fabricage en den handel van den sterken drank betrokken zijn, te zamen in staat zijn een sterke pressie uit te oefenen, ook op de Volksvertegenwoordiging.

Dat de macht van die heeren groot is, merkt men ook aan eenige adressen, die zijn ingekomen en uit eenige werken, die met betrekking tot dit wetsontwerp zijn verschenen. Ik wijs bij voorbeeld op het adres van de invloedrijke Kamer van koophandel te Amsterdam, een lichaam dat zich anders niet zooveel met dergelijke zaken bemoeit, en op de brochure van niemand minder dan een lid van den Hoogen Raad der Nederlanden, mr. Eyssell. En wat men nog meer durft, althans met mij durfde, is dit, dat men mij de oorspronkelijke adressen tegen dit wetsontwerp in Schoterland verzameld thuis zond als vertegenwoordiger voor Schoterland. Natuurlijk neem ik het niemand kwalijk dat hij adresseert tegen iets wat hij afkeurt of tegen zijn belang acht, maar deze zaak is geen districtsbelang en de bedoeling is dus niet meer of minder dan een soort bedreiging. Misschien deed men hetzelfde met andere kamerleden, ik hoop dan dat het dezelfde uitwerking bij hen zal hebben gehad als bij mij: ik voor mij wil wel verklaren, dat de uitwerking bij mij een andere is dan de zenders misschien hebben bedoeld.

Nu is het echter merkwaardig, dat ook de tegenstanders van de voorgestelde Drankwet zonder onderscheid erkennen, dat door den alcohol veel kwaad wordt gesticht. Dit wordt, durf ik zeggen, *algemeen* erkend. De Regeering zelf zegt op bladz. 1 van de Memorie van Toelichting: „De vergiftiging van een aanzienlijk deel van ons volk door den alcohol blijkt empirisch op zeer gevaarlijke wijze de misdaad te vermenigvuldigen, de gezondheid tot soms in het tweede en derde geslacht aan te tasten, namelooze sociale ellende teweeg te brengen en het nationale leven te doen zinken."

Ik zou willen vragen of het nog erger kan, en of deze woorden al weer niet de verwachting moesten wekken, dat wij zouden krijgen een radicale bestrijding van den alcohol. Maar ook zelfs een man als de heer Eyssell, die wel niemand zal verdenken, dat hij voor andere beperkende bepalingen is dan voor politiemaatregelen, zelfs deze zegt, dat in Nederland het drankmisbruik van dien aard is, dat het een struikelblok is voor ons volk om zich zedelijk en stoffelijk te verheffen en dat het tegengaan daarvan door middel van de wet plichtmatig is, indien dat mogelijk blijkt zonder te vervallen in groote euvelen. Natuurlijk dat is zoo waar als tweemaal twee vier is. Zeer te recht zegt dan ook mr. Eyssell, dat de Regeering van haar standpunt, wanneer men dat standpunt namelijk mag afleiden uit de krasse bewoordingen die zij hier en daar bezigt, eigenlijk had moeten komen met een verbodswet, en ik heb gisteren tot mijn groot genoegen gehoord, dat ook de heer de Savornin Lohman althans in principe daar niet tegen is. Hij zeide zeer te recht dat het principieel evengoed te verdedigen was om een algeheele verbodsbepaling te hebben op den verkoop van sterken drank als op die van vergiften, het dragen van wapenen enz. Ja, ik zou zeggen, dat er zelfs meer reden nog bestaat om den verkoop van alcohol anders dan in apotheken te verbieden; immers, wanneer arsenicum, blauwzuur en dergelijke dingen voor een ieder te verkrijgen waren, zouden daarmede wel ongelukken kunnen gebeuren, maar ik geloof dat men er in den regel zeer voorzichtig in de huishoudens mede zou omspringen en hoogstens die vergiften zouden gebruikt worden door zelfmoordenaars, terwijl wij nu van de Regeering hooren dat het alcoholgebruik medebrengt de vergiftiging van een aanzienlijk deel van ons volk, op zeer gevaarlijke wijze de misdaden vermenigvuldigt, en de gezondheid aantast, zelfs van het tweede en derde geslacht.

Wanneer wij weten dat iemand die drankzuchtig is, die den sterken drank niet kan weerstaan, niet alleen zich zelf vergiftigt, maar ook het leven vergiftigt van zijn gezin, wanneer wij die erkentenis zelfs hebben van diegenen, die eigenlijk den drankverkoop vrij zouden willen laten, dan geloof ik dat daarmede het bewijs is geleverd, dat alcohol is een zeer gevaarlijk goed, dat minstens op dezelfde lijn moet worden gesteld met de zwaarste vergiften die bestaan. Nu zal een algeheel verbod echter voorloopig wel tot de vrome wenschen blijven behooren, niet omdat, zooals zeer te recht de heer de Savornin Lohman

gisteren zeide, eerst de meerderheid van het volk er voor moet zijn om zulk een verbod te kunnen toepassen, maar om een andere reden. Ik geloof dat de tijd waarop de meerderheid zich vóór zulk een verbod zou willen verklaren, uit een principieel oogpunt althans, niet zoo bijzonder ver meer is. Ik geloof, maar het is een geloof dat ik niet bewijzen kan, dat, wanneer men op dit oogenblik een stemming kon houden onder de meerderjarige mannen en vrouwen van geheel Nederland, of een algeheel verbod gewenscht was, de meerderheid er zich wel voor zou verklaren.

Wanneer men de uitlatingen moet gelooven van de overgroote meerderheid — het is reeds gememoreerd door den heer Melchers — is men er vrij algemeen vóór dat Schiedam gesloten worde. De meesten komen er rond voor uit, dat zij aan hun borrel gehecht zijn, maar dat zij wel hun stem zouden kunnen geven aan een voorstel om Schiedam te sluiten. Dat idee zit dus op het oogenblik wel in de menschen. Er zijn echter andere redenen waarom een algeheele verbodsbepaling voorloopig wel tot de vrome wenschen zal behooren. Zeer te recht heeft de heer Lohman gezegd: het is geen kleinigheid wanneer iemand van zijn broodwinning beroofd wordt; en alleen om die reden zouden zoo velen, die anders wel voor een algeheele verbodsbepaling zouden te vinden zijn, daartegen stemmen; dus uit een soort van ethische beweegreden zullen zij tegenstemmen, uit gehechtheid aan familie, vrienden, goede kennissen enz. Maar er zijn ook — daaraan is óók reeds herinnerd — financieele banden tusschen den alcohol en Rijk en gemeenten, welke banden voorloopig nog zoo sterk zijn, dat zij een algeheele verbodsbepaling nog langen tijd zullen tegenhouden.

Ik ben geheel-onthouder met hart en ziel, hoewel ik meen dat fanatisme verre van mij is; ik ben uit verstands- zoowel als gevoelsoverwegingen geheel-onthouder geworden. Ik zal dus zeer bescheiden zijn, wanneer ik zeg wat de Regeering mijns inziens had kunnen en moeten doen.

Zij had mijns inziens den weg moeten *effenen*, die tot een algeheel verbod op den duur zou kunnen leiden, door de financieele banden langzamerhand te doen afslijten; ik zal daarop wellicht aanstonds terugkomen; thans kom ik tot het oordeel over het wetsontwerp zelf, gelijk het daar voor ons ligt.

Ik zal hierbij niet breed ingaan op de geschiedenis der wet van 1881, niet alleen omdat dit reeds van verschillende zijden gedaan is, maar omdat, wanneer men spreekt over het falen van die wet, er weinig rekening mede gehouden wordt dat die wet in de verste verte niet toegepast is. Niet alleen dat de clandestiene verkoop, wat ik erken, zeer moeilijk te controleeren is en veroordeeling om die reden dus vrijwel geheel achterwege gebleven is, maar de wet is ook niet toegepast daar waar men dit mijns inziens had kunnen doen, zoo der één belang te schaden, bijv. door het zoo royaal omspringen van Gedeputeerde Staten met het verleenen van buitengewone vergunningen, terwijl de wet die alleen wil toestaan als er inderdaad zeer bijzondere redenen voor bestaan. Ik heb de ervaring opgedaan dat daaraan bij het verleenen van buitengewone vergunningen in de verste verte niet altijd gedacht wordt. Om één voorbeeld te noemen: in een dorpje in Friesland, Oldeberkoop, dat waarschijnlijk zal hebben een 500 inwoners en waar men drie flinke herbergen met vergunning zoo wat vlak naast elkander had staan, werd eenige jaren geleden een buitengewone vergunning aangevraagd voor een vierde lokaal, waar vroeger wel, maar op dat oogenblik niet, drank werd verkocht; en werkelijk werd door de royale heeren Gedeputeerde Staten van Friesland vergunning voor dat lokaal verleend. Dat is één staaltje uit de vele die ik zou kunnen noemen. In andere opzichten is ook met de wet zeer de hand gelicht. Nu vrees ik, en dit mag hier ook wel bij voorbaat worden uitgesproken dat, hoe ook dit wetsontwerp tot stand zal komen, ook de handhaving van deze wet in de toekomst zeer veel te wenschen zal overlaten.

En nu wijs ik alweder op die brochure van een van onze hoogste rechterlijke ambtenaren, den heer mr. Eyssell. Mij dunkt dat tegen die brochure wel eens een protest mag worden uitgesproken. Niet dat ik iemand het recht zou willen betwisten om zijn oordeel te zeggen over deze wet, in dit opzicht zijn wij een beetje vrijzinniger dan de heeren van de overzijde, die het den onderwijzers en andere ambtenaren kwalijk nemen, wanneer zij zich bemoeien met de politiek. Ik hoop dat zij de brochure van den heer Eyssell in gedachten zullen houden tot de aanstaande begrooting, als een bewijs dat er personen zijn die op vrij wat ergerlijker wijze zich als ambtenaar mengen in de politiek dan de heeren onderwijzers. Ik betwist dezen mijnheer volstrekt niet het recht om zijn oordeel uit te spreken over de aanhangige wet, over de voorstanders van wettelijke regeling van den kleinhandel in sterken drank en de voorstanders van de beteugeling van het alcoholkwaad, maar als dit *aldus* gedaan wordt, als men acht slaat op den toon waarop dit geschiedt, dan vraag ik: indien er alzoo wordt gedaan door een der hoogstgeplaatste rechterlijke ambtenaren, door iemand die krachtens zijn ambt geroepen is om de wet te handhaven, door het groene hout, wat zal er dan door het dorre geschieden?

Hier is een voorbeeld gegeven dat zeer slecht zal werken wanneer het er op aan zal komen deze wet uit te voeren wanneer zij tot stand zal zijn gekomen.

En nu, zooals ik zeide, een woord over de wet zelf.

Ik kom allereerst op tegen de redactie. Over de technische inelkanderzetting is reeds gewezen, daarop moet zeer zeker de nadruk worden gelegd. Ik zal er niet over oordeelen of de wet populair of impopulair zal blijken, gelijk zij op dit oogenblik is, maar dit weet ik wel, wanneer de wet uit anderen hoofde populair zou zijn, dan zou zij toch alleen impopulair worden door de redactie. Als iemand als de heer Eyssell zegt, dat hij als deskundige er niet wijs uit kan worden, wanneer wij als leden van de Kamer weten hoe veel moeite wij gehad hebben bij de bestudeering van dat wetsontwerp, hoeveel zal er dan te recht komen van de veronderstelling: ieder wordt geacht de wet te kennen. De menschen kunnen de wet niet lezen, er staan bepalingen in die men zorgvuldig lezen en herlezen moet om te begrijpen wat er staat.

Nu weet ik wel, dat de beste stuurlui aan wal staan en wanneer ik zelf mij had moeten zetten aan het redigeeren van de artikelen, had ik waarschijnlijk ook wel fouten gemaakt, maar toch meen ik, dat men b. v. bij de opsomming van de redenen waarom geen vergunning zal worden verleend of wel zal vervallen, beter gedaan had de *zaken* te noemen waarom zal worden geweigerd of ontnomen en daarbij de desbetreffende artikelen had aangehaald. Dan hadden de menschen dadelijk kunnen weten om welke redenen zij uitgesloten kunnen worden of geen vergunning kunnen verkrijgen.

Er wordt gevraagd, of dit nog niet kan gebeuren. Dit is een vraag die zeker onder de oogen gezien kan worden. Als het kon gebeuren zou ik het zeer noodzakelijk vinden.

Voordat ik verder ga een paar wenschen, die ik zelf zou hebben.

Er is namelijk opgemerkt dat het niet voldoende is te zeggen: dat deugt niet, zoo moet het niet wezen, maar dat men zelf moet aangeven wat er zal moeten gebeuren.

Nu heb ik zooeven gesproken van het losmaken van den financieelen band, of liever van het doen slijten van dien band tusschen den Staat en den alcohol en de gemeente en den alcohol. De Regeering had, dunkt mij, het bestaande art. 2 geheel kunnen laten vervallen en dus de maxima gerust uit de wet kunnen lichten, wanneer zij daartegenover maar in de wet had geschreven, dat na afkondiging van deze wet geen nieuwe vergunningen meer worden verleend behalve aan de weduwen van overleden tappers, die het bedrijf van wijlen haar echtgenoot voortzetten, desnoods tot aan den dood dier weduwen.

Wat had men dan gekregen? Dan had men, zonder een gewelddadig ingrijpen, zonder iemand plotseling uit zijn broodwinning te zetten, een langzaam verdwijnen gekregen van alle vergunningen, wat voor mij als geheel-onthouder wel te langzaam zou zijn gegaan, maar toch waarschijnlijk zeer practisch zou zijn geweest, en door dat langzame verdwijnen der vergunningen, zou ook zeer langzaam de financieele band tusschen de gemeenten en het vergunningsrecht zijn losgerafeld en dus een van de bezwaren verdwenen zijn, die nog bestaan tegen een krachtig ingrijpen.

Ik weet wel dat dit ook nog op een andere manier zou kunnen gebeuren, door dat bijv. de Staat het vergunningsrecht tot zich nam en het uitkeerde aan de gemeenten, maar wij weten dat de Staatskas ook altijd in den toestand verkeert, dat zij het geld bijzonder goed kan gebruiken, zoodat zij het geld dat zij eenmaal te pakken heeft, niet gemakkelijk weer loslaat. Ik erken echter, wanneer op de geschetste wijze de vergunningen op den duur

zouden verdwenen zijn, dan zou daardoor de financieele band tusschen den Staat en den alcohol nog niet zijn doorgesneden, want dan zouden we misschien nog meer clandestiene tapperijen hebben dan thans; voor dat gevaar ben ik niet blind, maar de strijd tegen *die* tapperijen zou dan veel beter kunnen worden gevoerd dan tegenwoordig, er zou een belemmerend ethisch element in den strijd verdwenen zijn, deze zou niet langer verpest behoeven te worden door alle bijkomstige dingen, die er nu zeer moeilijk van los kunnen gemaakt worden.

Het spreekt dus ook vanzelf, dat ik niet bijster ben ingenomen met het voorstel tot heffing van een verlofrecht voor den verkoop van bier en andere gegiste dranken. Ik meen dat men averechts verkeerd doet door een nieuwen financieelen band tusschen den Staat en den alcohol aan te leggen.

De heer de Savornin Lohman zeide gisteren, dat men de verkoopers van dranken zonder alcohol een klein beetje diende te helpen door geen verlofrecht van hen te nemen. Welnu, ik meen dat de Regeering *dit* doet, de verkoopers van dranken die in het geheel geen alcohol inhouden, de geheel-onthouders dranken, en van thee en koffie enz., zullen geen duit hebben te betalen. Ik moet dus afleiden uit hetgeen de heer de Savornin Lohman zeide, dat hij het bier *niet* beschouwt als een alcoholhoudende drank, terwijl wij allen toch weten dat bier wel degelijk alcohol bevat. Maar al ware dit niet het geval, wij weten dat ook gegiste dranken zeer groot gevaar opleveren, gevaren die misschien gradueel iets verschillen van die van het gebruik van onvervalschten alcohol, maar die toch bestaan. Het is reeds 25 jaar geleden, toen ik een zeer invloedrijk predikant hoorde zeggen, dat deugd en zedelijkheid niet alleen verzopen in den jeneverroemer, maar ook in het parelend wijnglas en den schuimenden champagnebeker. Die man heeft het goed ingezien; dat idée had men toen nog zelden hooren opperen, maar thans wordt het al meer en meer gemeen goed. Dat nu de Staat door het scheppen van het verlofrecht op den verkoop van gegiste dranken een nieuwen financieelen band aanlegt, dat is mijns inziens dus dubbel verkeerd.

Ik hoop dan ook dat van de zijde van de Kamer pogingen zullen worden aangewend om dat verlofrecht weer uit de wet te doen verdwijnen.

Nu men niet getracht heeft den weg te effenen, door den financieelen band tusschen den Staat en de gemeenten eenerzijds en den alcohol anderzijds los te maken, nu had men ten minste een poging moeten doen om de bestaande vergunningen zoo spoedig mogelijk op het maximun te brengen. Ten aanzien van dit maximum gelden weer dezelfde bezwaren, wat betreft de bierhuizen, als tegen de huizen met vergunning. Ik had gewild dat de Regeering eenvoudig had bepaald: geen verlof wordt gegeven dan alleen aan de personen die op het oogenblik van de afkondiging van deze wet in het bezit van een inrichting zijn, waar bier of andere gegiste dranken worden verkocht, en dat men dan ook hetzelfde stelsel van uitsterving had toegepast, dat men nu wil toepassen op de huizen met vergunning, maar dan met algeheelen afloop.

De gevaren aan het bierverbruik verbonden zijn reeds door den heer Melchers aangeroerd, en ik zal er dus nu over zwijgen. Men kan tal van uitspraken vinden die er op wijzen, dat het gebruik van bier dezelfde gevaren medebrengt als het gebruik van sterken drank.

Ik wil gaarne erkennen, dat ik eenige jaren geleden in het bier ook nog niet zoo'n ergen vijand zag, maar nadat ik heb gehoord wat er in de zuidelijke provinciën geschiedt, en naar aanleiding van hetgeen ik heb gezien bij vele arbeiders die in Duitschland hebben gearbeid, waarschuw ik thans de Regeering en zeg ik tot haar: acht het gevaar dat dreigt van het bier volstrekt niet zoo licht, want werkelijk het gebruik van bier leidt evenzeer tot gevaarlijke gevolgen als het gebruik van een borrel. Wat gevaarlijker is, ik weet het niet. Maar wel weet ik, dat de misbruikmaker van bier een walgelijk wezen is. Niet dat ik op den man verachtelijk zal neerzien, maar ik beklaag hem, zijn aanblik is verschrikkelijk. En er zullen meer en meer menschen zich aan dat misbruik van bier gaan schuldig maken, wanneer men niet bijtijds zorgt, dat het gebruik worde beperkt. Nu is het groote misbruik nog niet in Nederland doorgedrongen; wanneer nu de wetgever goed zijn oogen open heeft, dan kan nog worden ingegrepen, zonder dat met particuliere belangen te veel rekening moet worden gehouden.

Het is verder een groot bezwaar voor mij, dat, wanneer eenmaal het getal vergunningen gedaald is op het bepaalde maximum, dat dan de personen die geen vergunning konden krijgen, op een lijst worden geplaatst, en zoo spoedig er een vergunning open is, weder daarvoor in aanmerking komen. Voor dien maatregel zie ik geen enkele reden; daarmede komen wij geen stap verder. Ik hoop dan ook dat althans zal gezorgd worden, dat geen bijzondere vergunningen zullen worden verleend aan sociëteiten en aan bijzondere inrichtingen van maatschappelijk verkeer, en wanneer dit niet van een andere zijde van de Kamer geschiedt, dan zal ik onder meer probeeren ten minste die bepaling uit de wet te lichten. Ik heb gisteren met groot genoegen den heer de Savornin Lohman gehoord, die gezegd heeft, dat hij vóór de wet zal stemmen, ofschoon hij er in principe tegen is, maar dat hij in de wet zooveel mogelijk wil neerleggen gelijk recht voor allen. Dit zal te pas komen, wanneer een amendement wordt ingediend, dat tot strekking heeft aan sociëteiten als zoodanig geen vergunning te verleenen.

De heer Tydeman heeft straks met waardeering gesproken van de groote macht van het voorbeeld; ik hoop dus ook hem dan aan onze zijde te zien. De beschaafde heeren kunnen nu eens het voorbeeld geven aan de groote gemeente; dit zou goed werken op het volk en de wet meer populair maken dan zij worden zal bij het opnemen van bijzondere voorrechten voor een bijzondere categorie van menschen.

De termijn voor den afloop van vergunningen aan vennootschappen zijn verder veel te ruim genomen. In dit opzicht verschil ik dus van gevoelen met den heer de Savornin Lohman die er bijzonder groot bezwaar inzag niet alleen, dat vele menschen uit hun broodwinning zouden worden gezet, maar ook dat wij het kapitaal aantasten, dat in drankhandel-vennootschappen gestoken is. Daarover nu behoeven wij ons dunkt mij niet te bekommeren. Wanneer schade geleden wordt door menschen die in zulke vennootschappen hun geld hebben gestoken, dan kan gelden: de wetgever heeft gegeven; de wetgever neemt weer. Maar bovendien zullen die menschen toch in den regel *al* hun geld niet in die vennootschappen gestoken hebben en zullen zij dus nooit geheel geruïneerd worden, indien de eigendommen dier vennootschappen door het verlies van de vergunningen daarvoor, bijv. de helft in waarde verliezen, wat in allen gevalle heel wat anders is dan dat de menschen geheel uit hun broodwinning zouden worden gezet. Ik heb ook daarom met die aandeelhouders geen medelijden, omdat het wel de moeite eens loonen zou om na te gaan, hoeveel vennootschappen er na 1901 als paddestoelen uit den grond zijn verrezen, met het eenige doel om de wet te ontduiken door gebruik te maken van een leemte die er in gebleven schijnt te zijn. De heeren die dit opzettelijk hebben gedaan, uit louter winstbejag, mogen daarvoor dan wel eens worden gestraft met eenig geldelijk verlies.

Ook enkele andere bepalingen van dit ontwerp kunnen voorloopig niet mijne goedkeuring wegdragen. Men zal, als ik die noem, uit mijne woorden kunnen zien of liever hooren, dat ik niet behoor tot de *fanatieke* geheelonthouders, die alles maar goedvinden als 't maar tegen den drank gaat.

Ik heb vooreerst bezwaar tegen de voorgestelde weglating van de gordijntjes, niet omdat ik er tegen ben dat men de menschen in de herberg zal zien zitten — al zit ik daar zelf ook wel eens — maar omdat m. i. de bepaling verkeerd zal werken, vooral op het platteland. Ik erken gaarne, dat wij hier te doen hebben met een moeilijk geval en ik meen te begrijpen uit welke beweegreden de Regeering gekomen is tot deze bepaling. Voor vele inrichtingen in onze groote steden zou de bepaling uitstekend zijn, vooral nu ze ook wordt voorgesteld voor de bierhuizen. Wanneer tegen het euvel, waartegen de Regeering vermoedelijk met dit middel wil optreden, iets doeltreffends kan gedaan worden, zal ik daartoe gaarne medewerken. Wanneer ik bij voorbeeld met den laatsten trein in den Haag kom, moet ik enkele straten passeeren, waar in verscheidene inrichtingen met ondoorzichtbare gordijntjes of matglas blijkbaar tal van ongerechtigheden gebeuren, nog wel in bierhuizen die tegenwoordig als paddestoelen uit den grond verrijzen, zelfs pakhuizen als pijpeladen worden ingericht als bierhuizen. Daar

kan men de menschen om twaalf uur, half één, hooren joelen en tieren en misschien gebeuren daarbij nog wel erger dingen dan misbruik maken van sterken drank of bier.

Indien daaraan iets kon worden gedaan, zou ik dit niet alleen heel gaarne zien, maar zou de Regeering op mijn daartoe gaarne gegeven stem kunnen rekenen. Nu meen ik echter dat men, met welke goede bedoelingen ook bezield, het doel niet zal bereiken met het voorgestelde middel. Op het platteland zal het aanleiding geven tot tal van herries en opstootjes, maar die drinkers die er zich voor schamen om in de kroeg gezien te worden, zullen eenvoudig worden gedreven naar die clandestiene inrichtingen waarop deze bepalingen natuurlijk niet toe te passen zijn.

In tegenstelling met den vorigen spreker, die anders in dit opzicht mijn geestverwant is, den heer Melchers, zou ik ook wel de commissiën uit de ingezetenen uit de wet willen laten verdwijnen. Zij laten mij echter heet noch koud; ik stel er mij eenvoudig bitter weinig van voor. Zij zullen heel veel omslag voor het gemeentebestuur opleveren en weinig uitrichten. Ik ben er dus niet zoo tegen gekant, dat ik, wanneer zij tot stand zouden komen en men wilde mij per se lid van zulk een commissie maken, mij daaraan zou willen onttrekken; ik zie er alleen maar weinig nut in.

In de derde plaats heb ik bezwaar tegen de voorgestelde inspecteurs, ofschoon tal van drankbestrijders dit weer zeer toejuichen. Ik ben bang voor wat mr. Eyssell noemt ambtenarenfokkerij. De Regeering zegt, dat die inspecteurs niet talrijk zullen zijn. Zoolang de tegenwoordige Regeering Regeering blijft, zal zij daarvoor kunnen zorgen, maar wij doen de ervaring op, dat de ambtenaren de gewoonte hebben zich te vermenigvuldigen en zich telkens als 't ware weer te splitsen in twee ambtenaren. Ik kan ook het nut van dergelijke ambtenaren niet inzien. Het zou nog iets anders zijn, indien zij dag aan dag en vooral 's avonds geregeld overal gingen surveilleeren, maar wat kunnen een paar inspecteurs, voor het geheele land te benoemen, anders doen dan nu en dan eens komen kijken en inlichtingen bij de commissiën en de gemeentebesturen inwinnen, inlichtingen die anders ook direct wel bij de Regeering zouden kunnen inkomen, zonder eerst door de trechters van de inspecteurs te zijn gegaan?

Wat ik verder gaarne zou zien — het valt buiten deze wet, maar ik mag het toch wel zeggen — is een betere handhaving dan tot dusver van het verbod om aan dronken menschen te tappen. Die bepaling is vrijwel een doode letter. In het begin werd er de hand aan gehouden, tegenwoordig denkt niemand er meer aan. De heer Lohman heeft gezegd: „men mag de tappers niet stellen buiten het gemeene recht. Tappers zijn ook menschen." Ja, ik weet het. Onder de tappers zijn er goeden en kwaden, in vrijwel dezelfde verhouding als onder andere menschen. Dit neemt echter niet weg, dat, wanneer men zeker bedrijf uitoefent, toch aan zekeren kant het gevoel wel eens ietwat kan afstompen.

Ik ben zelf vroeger slager geweest en daardoor weet ik bij ervaring, dat een slager bijna altijd anders denkt over het pijnigen en dooden van dieren dan iemand die geen slager is. Zoo gaat het op ander gebied met een tapper, hij moge dan de beste man der wereld zijn, wanneer hij staat over zijn tapperij. Ik zelf heb het bijv. wel bijgewoond, dat tappers, die overigens bekend staan als beste, brave menschen, toch aan klanten tapten, die in een eerste stadium van dronkenschap verkeerden en die meenden al bijzonder hoog te staan, wanneer zij, als iemand volkomen dronken was, zeiden: neen, nu krijgt gij niet meer, nu is het genoeg.

Over het getal gelegenheden — om daarop nog even terug te komen — denk ik ook een beetje anders dan eenige heeren, die hier het woord hebben gevoerd.

Men heeft hier beweerd, dat het in dezen niet opgaat dat de gelegenheid den dief maakt. Deze bestrijding hebben wij van verschillende kanten gehoord. Men heeft gezegd, dat het getal drankgelegenheden niet staat in evenredigheid met het drankmisbruik.

Natuurlijk moet hierbij altijd een zekere grens worden in acht genomen, een grens die niemand kan bepalen. Ik geloof bijzonder graag, dat het heel weinig verschil zal maken, wanneer er in een plaatsje van een paar duizend inwoners vijf of zes gelegenheden zijn, waar sterke drank is te krijgen, maar, wanneer men consequent met de verlaging doorging, geloof ik, dat het op den duur wel zou helpen, want het blijft m. i. waar: de gelegenheid maakt de gelegenheid. Aan welke gevaren staat men bloot, als er vele gelegenheden zijn?

De heer de Savornin Lohman heeft gewezen op de drankpaleizen, die er in de groote steden verrijzen en gezegd, dat dit een gevolg was van de Drankwet van 1881. Men moet een vergunningsrecht betalen en tracht er dit uit te slaan; daarom richt men zijn zaak zóó in, dat zij menschen trekt.

Ach, Mijnheer de Voorzitter, dat zou de tapper ook doen zonder het vergunningsrecht. Dat doet de concurrentie zelf reeds en ofschoon men nu op het platteland geen drankpaleizen ziet, kan men ook daar nagaan, waartoe de concurrentie leidt.

Wanneer men bijv. een plaatsje heeft met een paar duizend inwoners, waar stel 10 vergunningen zijn — en dat is geen zeldzaamheid — dan zullen allen natuurlijk trachten zooveel mogelijk te verdienen.

Wat zien wij dan? De een laat in den winter een komiek optreden of een liefhebberij-tooneelgezelschap, of iemand met lichtbeelden en vraagt dan verlof aan den burgemeester, om bij die gelegenheid na 't gewone sluitingsuur te mogen tappen. De burgemeester verleent dit. Maar nu komt een tweede, die evenveel recht heeft en vraagt den burgemeester ook verlof voor zulk een gelegenheid. Zoo wordt de burgemeester overstelpt met aanvragen om permissiën.

Daardoor nu krijgt men natuurlijk steeds meer gelegenheden voor jongelieden om uit te gaan en dus telkens nieuwe verleidingen. Dit nu heeft plaats in den winter, maar hetzelfde gebeurt er in den zomer.

Daar organiseeren zelfs kasteleins, die hoogstens voor 40 of 50 menschen binnenshuis plaats hebben, bijv. wielerwedstrijden, wat al zeer gemakkelijk gaat, want het wielrijden wordt veel gedaan, en voor een gulden of vijf rijdt men zich bijna dood. Of men gaat naar een bleekveld, legt daarop een planken vloer en organiseert een openlucht-concert, natuurlijk met een bal-champêtre achterna.

Zoo is er 's zomers en 's winters steeds iets te doen en daardoor wisselen tal van gelegenheden elkaar steeds af, waar de menschen telkens in de verleiding worden gebracht.

De heer Lohman zeide: toen ik voor het eerst een vergunning binnentrad, was het niet de tapper die mij verleidde tot het gebruik van drank, en dat gebeurt in den regel in het geheel niet.

Volkomen waar; de meeste tappers zullen niet direct de menschen tot drinken verleiden, hoewel ik betwijfel of niet velen wel eens middelen zijn om de menschen *indirect* tot drinken aan te zetten.

Maar wie zijn de misbruikers? Elk misbruiker is in den regel begonnen als gebruiker, en nu worden de zwakken onder hen, die zich niet in gezelschap kunnen bevinden of ze vallen voor de verleiding, per slot van rekening de dupe van den alcohol.

Maakt het geen verschil of men die zwakkelingen elke week bijv. in de gelegenheid stelt met die verleiding kennis te maken, dan wel of men dat zooveel mogelijk beperkt? Ik meen van wel en denk dus in dit opzicht geheel anders dan zij die dezer dagen als hun gevoelen te kennen gaven, dat hier niet opgaat „de gelegenheid maakt den dief". En dat er wel iets goeds in ligt het aantal vergunningen zooveel mogelijk te beperken, kan nog uit dit voorbeeld blijken: iemand die op weg is en geen plan heeft te drinken, komt een kroeg voorbij, welke hem binnenlokt; hij zou zeer zeker aan de drankverleiding weerstand geboden hebben, als die inrichting niet op zijn weg gelegen had.

Ofschoon ik volstrekt geen vriend ben van straffen, zou ik toch de openbare dronkenschap meer beteugeld willen zien dan thans, want ook daarmede wordt zeer de hand gelicht.

Ik zou dat echter niet willen doen met straffe hand, door de menschen telkens en telkens te bekeuren en te veroordeelen tot gevangenisstraf, of naar Veenhuizen op te zenden, want als men daar te recht komt, belandt men op een zeer verkeerde plaats. Noodig zijn inrichtingen van Staatswege, waarin dergelijke ongelukkigen zekeren tijd konden verblijven. Dat zouden geen strafinrichtingen moeten zijn, waar men regeerde met de tuchtroede, maar opvoedingsinstituten. Wanneer de zaak goed werd aangepakt, dan zou het niet zooveel geld behoeven te kosten, want die menschen zouden voor 't meerendeel nog met werken dat op zichzelf nuttig voor hen zou zijn, wel wat kunnen verdienen.

De Regeering zegt dat dit thans nog niet opgaat. Waarom niet? Er kan in principe, dunkt mij, even weinig aangevoerd worden als bijv. tegen krankzinnigengestichten, waar de menschen opgeborgen worden, die krankzinnig en gevaarlijk voor hun omgeving zijn. Welnu, er zijn zeer vele dronkaards, die in staat van dronkenschap bijzonder gevaarlijk zijn voor hun omgeving.

Ik ben het met den heer Melchers volkomen eens, dat de Regeering meer zou kunnen doen met het geld, dat ze van den drankaccijns krijgt. Wanneer een deel daarvan werd besteed aan de inrichting van dergelijke instituten, dan zou men beter de hand aan de wet kunnen houden dan thans.

Te recht wordt hier gezegd: „men weet tegenwoordig geen weg met die dronkaards". Dat geloof ik graag; vandaar dat men veel door de vingers ziet, maar ook deze opmerking pleit er voor, dat men dergelijke inrichtingen maakt. Het een is onafscheidelijk verbonden aan het andere.

Zooeven heb ik gezegd geen voorstander van strafbepalingen te zijn. Ik heb echter tot mijn verwondering gezien dat van andere zijde tegen nieuwe strafbepalingen wordt te velde getrokken, dat wij straks bijv. van den heer Tydeman hoorden dat men, wanneer men iets strafbaar stelt, eigenlijk tot overtreding uitlokt. Verbieden kan men de kinderen veel, zegt de heer Tydeman, maar ze worden dan vanzelf ondeugend. Dus dan laat de heer Tydeman bij zijn kinderen alles toe; dat is dan de beste methode van opvoeding. Er worden hier echter tal van wetsontwerpen aangenomen, waarbij de heeren er niet zoo over denken, waarbij dingen strafbaar gesteld worden die vrijwat onschuldiger zijn.

Indien ergens, dan kunnen, dunkt mij, strafbepalingen als op het clandestiene tappen en op het tappen aan dronken menschen en kinderen, wel zeer streng zijn; weldenkende menschen treft men er niet mee, men behoeft zich niet schuldig te maken aan dergelijke overtredingen. Ja, in één geval, door den heer de Savornin Lohman genoemd, dit geef ik toe, zou men er in kunnen loopen; het zal niet altijd uit te maken zijn of men met een 18-jarige te doen heeft of met iemand die jonger is. Dat zal moeilijk zijn, vooral bij kermissen en dergelijke gelegenheden. Waar echter de handhaving der wet overigens zoo bijzonder slap is, geloof ik niet, dat men zich ongerust behoeft te maken, dat de menschen voor dergelijke overtredingen, die niet de minste kwade bedoeling hebben, maar zoo dadelijk zullen worden bestraft.

Maar het is bovendien wel eigenaardig, dat datzelfde euvel, dat aan de voorgestelde Drankwet kleeft, ook aan de maatregelen door de heeren zelf voorgesteld, verbonden zou moeten zijn. De heer Lohman zeide bijv., dat hij een stelsel zou voorstaan, waarbij bepaald werd dat wie alcohol verkoopt ook alléén alcohol mag verkoopen; wie drinken wil gaat er heen en men weet dat hij dan sterken drank gebruikt. Ik zal niet zeggen dat dit stelsel geheel verkeerd zou zijn, maar er zijn toch dadelijk tal van bezwaren tegen aan te voeren. Iemand die in een gewone herberg menschen kan treffen die hem min of meer voor de verleiding kunnen behoeden, loopt daar vierkant den duivel op het lijf. En hoe zou dit stelsel te handhaven zijn zonder strafbepalingen? Want als de menschen iets anders verkoopen dan alcohol, moeten ze daarvoor ook worden gestraft. En hoe zal men ze straffen? Met een boete van een paar dubbeltjes? Dan worden ze niet in hun broodwinning benadeeld maar het helpt ook niemendal. Als ze zich bij herhaling er aan schuldig maken, zal hechtenis of iets dergelijks moeten volgen en zoo zou men dus in hetzelfde euvel moeten vervallen dat men bestrijdt. Ik kan mij geen stelsel denken dat mogelijk is zonder strafbepalingen en ik geloof dat nog de beste zijn wat ik zooeven genoemd heb, inrichtingen waar de dronkaards liefderijk worden behandeld en waar men tracht hen beter tegen de verleiding bestand te doen zijn.

Er zijn nog andere punten die ik zou kunnen bespreken, maar die beter bij de artikelen ter sprake kunnen worden gebracht en ik zal het dus voor het oogenblik hierbij laten.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Toen het wetsontwerp, dat op dit oogenblik ter behandeling vóór ons ligt, de Kamer had bereikt, is ongetwijfeld door een deel der drankbestrijders daarover hartelijke sympathie uitgesproken. Die drankbestrijders hebben gelezen de zeer krachtige verklaring van de Regeering, dat zij het ontwerp dienstbaar wilde maken aan de bestrijding van het misbruik van sterken drank, door de Regeering „volksvergiftiging" genoemd en wat dies meer zij. Zij hebben daarin oorzaak gevonden om de Regeering te huldigen.

En al ben ook ik niet achtergebleven daarvoor mijn hulde te brengen, toch meende ik daarmede zeer voorzichtig te moeten zijn, omdat niet in de indiening van een wetsontwerp, maar in het handhaven eener wet tegenover een weerbarstige Kamer bij slot van rekening de beteekenis van het optreden der Regeering ten aanzien van een bepaald vraagstuk aan den dag treedt.

Nu is voor mij, als geheelonthouder, de verleiding zeer groot om te schetsen de groote ellende die een gevolg is van het drankgebruik en van het drankmisbruik, om daaruit te concludeeren hoe groot ook de schuld van de Overheid is, die niet optreedt met afdoende maatregelen tegenover dezen drankgruwel. Toch zal ik mij van beschouwingen daaromtrent in deze Vergadering onthouden en ik wil slechts een kort woord spreken. Ik meen toch dat een vergadering als deze moet overtuigd zijn van de ontzettende ellende, die door den alcohol in ons land wordt teweeggebracht ofschoon — dit voeg ik er aanstonds aan toe — mij nog niet is gebleken zoo min uit de mondelinge als uit de schriftelijke gedachtenwisseling, dat in deze Kamer de diepe beteekenis van de ellende, die door den alcohol wordt teweeggebracht, wordt gevoeld. De slijters en tappers hebben van menige bank in deze Vergadering reeds uitstekende verdedigers gevonden. Zij zijn hier geïntroduceerd op een allerwelleevendste wijze en zij hebben voor hun bedrijf hier advocaten gevonden, die voor hen pleiten, zooals zij het zelf niet hadden kunnen doen.

Ik heb geen behoefte om de tappers om hun bedrijf te blameeren, want ik ben overtuigd, dat er duizenden tappers zijn, die zelf hun bedrijf vloeken, die hun bedrijf uitoefenen, omdat zij zijn, om het zoo uit te drukken, slachtoffer der omstandigheden. Indien men hen afvraagt „zoudt gij een minder inkomsten gevend bedrijf willen ruilen met het uwe", dan zullen velen hunner zeer zeker antwoorden: gaarne, zoodra mij de gelegenheid maar wordt geboden. Intusschen het pleiten voor het bedrijf van den tapper mag niet zonder protest, althans in deze Vergadering, worden aangehoord. Ik zou willen vragen: wie onzer, met hoeveel respect men dan ook over het bedrijf van den tapper moge oordeelen, zou er toe kunnen komen om zijn zoon zelfs tegen hooge inkomsten te doen opleiden voor het onedele bedrijf van tapper? Dat bedrijf van tapper is bij mij allerminst in eere. Gift te schenken aan duizenden zijner medeburgers, zeer dikwijls — ik leg daarop den nadruk — terwijl men de overtuiging heeft dat de man, die het gebruikt, aan den rand van den afgrond staat, dat kan alleen doen een man zonder geweten of iemand wiens geweten is toegeschroeid.

Toch kan ik mij bezwaarlijk vereenigen met de wijze waarop de tappers in deze wet worden behandeld. Dat uitstervings-, dat opruimingssysteem ten aanzien van de tappers in het algemeen is, zooals het hier in de wet is opgenomen, m. i. niet wel verdedigbaar en onbillijk. De Overheid — de heer Lohman heeft er gisteren met nadruk op gewezen — heeft door het vergunningsrecht een monopolie geschapen, waarvoor de betrokkenen hebben betaald. Die menschen oefenen dus een bedrijf uit, dat tegen betaling door de Overheid hun is toegestaan. Thans maatregelen te nemen, waardoor hun bedrijf wordt uitgeroeid of benadeeld zonder eenige schadevergoeding acht ik inderdaad te zijn een leemte in deze wet. Een leemte van die beteekenis, dat, mocht zij niet kunnen worden aangevuld, groote algemeene belangen daarvoor in de plaats zullen moeten treden om mij gunstig voor dit ontwerp gestemd te doen zijn. Beperking is — ik acht het standpunt door de Regeering ten deze ingenomen zeer juist — noodzakelijk.

Juist tot beperking van de drankgelegenheden moet het komen. Ik sluit mij aan bij den heer van der Zwaag, dat zeer zeker op dit terrein de gelegenheid den dief maakt. Maar bovendien, ik acht het een feit van zeer groote en jammerlijke beteekenis, dat de kroeg in onze maatschappij *populair* is geworden; het jeneverhuis, het jeneverpaleis is in onze Nederlandsche maatschappij populair, omdat er zooveel zijn. Daarom en daarom bovenal moet het aantal van die gelegenheden beperkt worden tot een minimum op zoo mogelijk voor de tappers billijke wijze. Het komt mij voor, dat de Regeering maatregelen had kunnen voorstellen, waardoor het aantal van deze drankhuizen gemak-

kelijk van 23 000 tot 16 000 zou kunnen worden teruggebracht. De Regeering heeft gezegd, dat dit 14 millioen zou kosten, maar indien dat het geval was, zou ik nog zeggen, dat dit offer niet te groot is voor een zoo groot volksbelang. Men had ook de tappers in de gelegenheid kunnen stellen deze 7000 vergunningen uit te koopen. De 16 000 overblijvenden zouden zeer gaarne aan die 7000 de 14 millioen betalen. Ik hoor zeggen, dat daarin een bewijs zou liggen, dat het niets helpt. Zeker, de 16 000 zullen dien prijs gaarne betalen, omdat zij onderstellen, dat het gebruik in hun inrichtingen zal vermeerderen. Maar dat is niet de quaestie. De quaestie is voornamelijk, dat op die wijze de kroeg teruggedrongen wordt van ons maatschappelijk terrein. Straks zullen dan de vruchten gezien worden. Wanneer dan ook in dat opzicht geen wijziging wordt gebracht, — en ik geef toe dat het met dit ontwerp vóór ons misschien moeilijk zal zijn, — dan is hierin voor mij, ik herhaal het, een zeer groot bezwaar van deze wet.

Overigens neemt de Regeering naar mijn opvatting nog niet genoeg krasse maatregelen tegen den clandestienen verkoop. De clandestiene verkoop kan niet zwaar genoeg worden getroffen. En waar gisteren door den heer Lohman het denkbeeld is ontwikkeld, dat de mogelijkheid moest worden geopend, dat in sommige gemeenten de drankverkoop geheel wordt verboden, zou ik willen vragen: is het niet opmerkelijk, dat in sommige gedeelten van groote steden, waar op dit oogenblik weinig of geen vergunningen zijn, blijkt van hoe groot belang het is dat in een stadsgedeelte geen kroegen zijn. Daar leven in de meeste gevallen de burgers rustig en kalm. Nu zegt men, dat daar de clandestiene verkoop zoo groot is, en dat geef ik toe, en werd deze onmogelijk gemaakt dan zou de rust en de veiligheid in die gedeelten bijna volkomen zijn. Hoe is nu die uitgebreide clandestiene verkoop mogelijk? Omdat men de strafbepalingen niet streng genoeg maakt en ze bovendien niet behoorlijk toepast. Wanneer ten gevolge van den verkoop van sterken drank in bierhuizen aanstonds absoluut het verlof om een bierhuis te houden werd ingetrokken, ben ik overtuigd dat de verkoopers van bier, door enkele voorbeelden gewaarschuwd, zich wel zouden wachten sterken drank te tappen. Dat zou een uitstekende maatregel zijn. Geen pardon voor den clandestienen handel.

De straffen die bedreigd worden tegen dergelijke overtredingen — het is ook op ander gebied het geval, bijv. op dat van de bestrijding van de clandestiene prostitutie, — ook daar is het juist de geringe mate van straf die zoo verderfelijk werkt; alleen zeer krasse maatregelen zullen tegenover deze menschen goed en uitstekend werken, en dan zal de clandestiene kroeg ook van dat rustige terrein verdreven worden waar reeds de vergunning werd geweigerd. Ik betreur het — en ik sluit mij hier aan bij hetgeen door den heer Melchers is gezegd — dat de Regeering niet heeft kunnen goedvinden bepalingen op te nemen, waarbij althans zeer beperkt wordt de verkoop van sterken drank in de cantines aan onze soldaten. Ik merk op dat zelfs in kampementen het schenken zonder vergunning kan plaats hebben; ik acht dat een ontzettende leemte in de wet, want iedereen die weet hoe het in een kroeg toegaat, zal toegeven dat strenge bepalingen in het leven hadden moeten worden geroepen om het drankgebruik daar te verbieden of tot binnen de engst mogelijke grenzen terug te dringen. Ik betreur het dat de Regeering heeft teruggenomen — en dat is van niet minder beteekenis — de verbodsbepaling, die de drankbestrijders met mij zoo uitstekend vonden, dat de kroegen zouden gesloten zijn van Zaterdagavond 10 uur tot des Zondagsmiddags 2 uur. Er wordt inderdaad, ook onder Christelijke menschen, na 10 uur des Zaterdags tot des Zondags 2 uur zoo ontzettend veel alcohol gedronken. Het zou van het grootste belang zijn, wanneer juist op den Zaterdagavond de kroegen om 10 uur werden gesloten. Wie in onze steden rondgaat na 10 uren zal zien hoeveel vrouwen bij de kroegen staan te wachten op hun mannen, die daar hun laatste geld, zoo pas ontvangen, juist na 10 uur verteren. Ik kan mij niet voorstellen dat er een maatschappelijk belang zou zijn van genoeg gewicht om zoodanige bepaling uit de wet te nemen. Ik weet wel, er is door een orgaan van de rechterzijde — het spijt mij het te moeten constateeren — op gewezen dat men toch begrijpen moest dat de kerkgangers ten platten lande, wanneer zij de godsdienstoefening hebben bijgewoond, naar de herberg gaan om daar eenige oogenblikken samen te zijn. Dat gebeurt juist voor twee uur des Zondags. Maar er stond niet in de wet dat die herbergen gesloten moeten zijn. Die kerkgangers, die op verren afstand woonden, konden dus daar vriendschappelijk bijeenkomen misschien om hun belangen te bespreken. Maar daar stond niet in de wet dat de herbergen moesten gesloten blijven, er stond, en dat was juist zoo kostelijk, dat de stop op de jeneverflesch moet blijven en dat is uitstekend, vooral na de preek.

Ik betreur het dat de Regeering ook op dit punt geretireerd is. Ik had een oogenblik gehoopt dat dit niet zou gebeuren. Het krachtige woord van de Regeering in de Memorie van Toelichting, dat nu volgens het terugnemen van meerdere bepalingen door sommigen hier belachelijk gemaakt is, had mij doen denken dat de Regeering fier en moedig, wakend voor de verwezenlijking van een hooger ideaal, voet bij stuk zou houden.

Helaas, het is niet zoo en de Kamer schijnt haar voetspoor te willen volgen.

Ik constateer dat de Kamer in meerderheid en ook de gecoaliseerde partijen in meerderheid onbekwaam gebleken is om een wetsontwerp van beteekenis, rakende deze zoo belangrijke quaestie, tot stand te brengen.

Er wordt mij toegevoegd: daar weet gij nu nog niets van af. Wat wij daarvan tot nu toe gehoord en gezien hebben, geeft mij recht alzoo te spreken en doet mij allerminst vermoeden dat de Regeering veel steun zal vinden bij de maatregelen, die zij zoo krachtig verdedigt in de Memorie van Toelichting als noodzakelijk om het drankmisbruik te bestrijden.

Men wil aan den tapper — dit is althans reeds gebleken — vooral zijn volle verdiensten laten, ook aan den Staat zijn inkomsten niet ontnemen, en bovendien aan de hoogere standen de onbeperkte vrijheid geven om zooveel te drinken en op welke wijze als zij dat zullen verkiezen. Uit de discussiën is reeds gebleken, dat de meerderheid zich op dit standpunt plaatst, dat men den tapper niet te na moet komen, dat men hem met glacé handschoenen moet aanvatten, dat de Staat zich op dit belangrijke stuk van wetgeving geen enkele opoffering moet getroosten

Allen geven toe, zoo zegt men, dat wij hier te doen hebben met een ontzettend groot kwaad. Maar is het dan niet ernstig genoeg om daarvoor bij deze wet ter beteugeling eenige millioenen beschikbaar te stellen? Daartoe wil men echter niet medewerken, geld moet het vooral niet kosten, en tevens wil men aan de hoogere standen — gelijk uit de bepalingen der wet blijkt — de vrijheid laten om precies te doen wat zij willen.

Zoolang dit het geval is, acht ik het onmogelijk een Drankwet samen te stellen, die een sterk en deugdelijk wapen is tegen drankmisbruik.

In het eerste wetsontwerp stond dat sociëteiten een speciale vergunning zouden hebben, natuurlijk alleen voor haar leden. In het 2de wetsontwerp zijn de introducés er in gelascht. Het bezwaar van de heeren was dat zij, een vriend op de sociëteit medebrengende dezen geen borrel zouden kunnen geven; daarop is fluks in de wet de bepaling gebracht dat ook aan zulk een vriend getapt mag worden.

Maar ik zou willen zeggen, dat de Regeering door zoo te handelen den weg óók voor den arbeiders opent om te „pooijen", naar harte lust.

Wanneer de arbeiders goed vinden om een sociëteit op te richten, die dus alleen toegankelijk zal zijn voor de leden, dan zal een ander arbeider, die een lid van die sociëteit ontmoet binnen de sociëteit van de arbeiders kunnen gebracht worden om daar te drinken zooveel als hij wil, want hij is introducé.

Ik zeg nog eens, ik betreur het zeer dat de Regeering er toe is kunnen komen om door de opneming van deze bepaling het wetsontwerp te verslappen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnerzijds moet ik het zeer betreuren dat de heer Staalman blijkbaar het wetsontwerp niet goed gelezen heeft; wat hij daar beweert dat er in zou staan, staat er juist niet in.

De heer **Staalman**: De Minister van Binnenlandsche Zaken merkt mij op dat ik op dit punt het wetsontwerp niet goed gelezen heb. De Minister zegt: wat gij zegt staat er niet in. Laat mij mogen opmerken, dat de klacht van de Kamer daar-

door bevestiging vindt, dat nl. het wetsontwerp op meer dan een punt inderdaad niet wel leesbaar is. Doch laat mij hieraan nu aanstonds mogen toevoegen, dat, wanneer het er niet in staat, ik dit met genoegen verneem, maar dit neemt niets weg ten aanzien van het feit dat er toch introducé's kunnen worden toegelaten. Wij zullen bij het artikel wel zien wat daarvan is.

De heer **Lieftinck**: Introducé's moeten buiten de gemeente en buiten aangrenzende gemeenten wonen.

De heer **Staalman**: Omdat men den tapper zonder eenig offer van den Staat zijn inkomsten wil blijven waarborgen, dáárom zullen alle maatregelen tot beteugeling en beperking worden bestreden.

En onder voorwendsel dat het is een berooving van vrijheid en een inbreuk maken op de gezelligheid, zal men menige goede bepaling afstemmen.

De maatregel van de gordijntjes is zelfs door drankbestrijders afgekeurd. Toch is het een feit dat tal van menschen die misbruik maken van sterken drank er bezwaar tegen hebben om in een kroeg te zitten zonder behoorlijke bedekking. De man die een enkel glas drinkt heeft daartegen meestal geen bezwaar, maar het zijn de dronkaards, het zijn de plakkers, die geregeld in dergelijke gelegenheden zich bevinden, die bij voorkeur achter de gordijntjes wegschuilen. Ik acht het van groot gewicht in deze wet dat diezelfde gordijntjes zullen moeten worden weggenomen. Wanneer men iets behoorlijks doet mag het gerust van buiten af gezien worden. Achter die schermen in de „café's" worden tal van andere ongerechtigheden gepleegd.

Hoe dikwijls ziet men het niet, dat arbeidersvrouwen langs die gordijntjes trachten te gluren om te zien of de man en vader nog daar zit als het bijna nacht is geworden en te vergeefs wordt gewacht op zijn loon, waarvoor vrouw en kinderen brood moeten koopen? Welnu, velen hunner zullen zich schamen voor hun vrouwen en vooral voor hun omgeving, wanneer zij van buitenaf gezien zullen worden in die holen van ellende.

Intusschen voor de sociëteiten zal ook deze maatregel niet gelden. Daar zal het recht gelaten zijn om vrij en ongestoord te drinken en zoo zullen tal van onbillijkheden worden bestendigd of geschapen, waardoor de Drankwet een bespotting wordt — er is reeds door den heer Schaper op gewezen — en een ergernis voor de minderbedeelden. Het is ontegenzeggelijk waar, indien de sociëteiten van de meer bevoorrechten op zulk een wijze kunnen doen wat aan de minder bedeelden verboden wordt, zal de wet noodzakelijk impopulair en onduldbaar worden. De Regeering heeft in dit wetsontwerp het standpunt ingenomen van door strenge contrôlemiddelen in te gaan tegen het drankmisbruik en daardoor gaat zij ook feitelijk het gebruik van sterken drank tegen.

Ik juich dit toe. Of zij intusschen zal slagen, nu de basis zoo onzuiver en onbillijk is, betwijfel ik.

Wij hebben reeds van de oppositie gehoord, hoe zij daarover denkt. Of de sociaal-democraten in deze Kamer verscherping zullen willen van de maatregelen voor de hoogere standen of verslapping daarvan voor de lagere, is niet gebleken, maar het komt mij voor, althans uit de rede van den heer Schaper leid ik dit af, dat zij niet het laatste, maar veeleer het eerste zullen wenschen.

De heer Bolsius — het is reeds aangestipt in de rede van den heer Melchers — heeft bij deze gelegenheid een zeer eigenaardig standpunt ingenomen. Zich plaatsende op het standpunt van den afschaffer, zich er op beroemende dat hij behoort tot de bestrijders van de drinkgewoonte, heeft hij toch bijna elken maatregel van Regeeringswege voorgesteld om het drankgebruik te knotten, afgekeurd. Wat blijft er dan ten slotte over van de drankbestrijding?

Een krachtig pleidooi voor de drankbestrijding heeft de geachte afgevaardigde uit Roermond allerminst geleverd. Hij heeft haar geen dienst bewezen. Het resultaat van de rede van den heer Brants was eigenlijk geen ander, dan dat hij om de Regeering niet in gevaar te brengen, meende als drankbestrijder beter te doen met maar geen verdere eischen te stellen en niet te spreken maar te zwijgen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer op die wijze de politiek geplaatst wordt boven een zoo belangrijke quaestie, dan komt het mij voor, dat zij een zeer bedenkelijke plaats gaat innemen.

Ik had liever van dien geachten spreker gehoord, dat hij de Regeering had verdedigd in haar maatregelen en had doen uitkomen hoezeer het de plicht is ook van de drankbestrijders in deze Vergadering om op te komen voor het goed recht der drankbestrijding, die tot nog toe in deze Vergadering niet met heel veel respect is genoemd.

Wanneer de Regeering ten gevolge van het zoo streng mogelijk en consequent handhaven van wat zij bij dit wetsontwerp heeft vooropgezet in een minder goede conditie mocht komen tegenover de Kamer of tegenover de meerderheid, dan zal ik dat allerminst betreuren, en dan hoop ik, waar het gaat om een zoo hoogst belangrijke wet als deze, dat de Regeering zal weten te dragen een nederlaag geleden in den schoonen strijd tegen het verderfelijk misbruik van den sterken drank.

Het zal de Regeering eeren wanneer zij stand houdt nu, terwijl het haar evenzeer zal blameeren, niet alleen in de oogen van de drankbestrijders, maar ook in de oogen van het geheele Nederlandsche volk, wanneer zij nog meer terugtrekt dan zij tot heden reeds deed. Ik hoop dan ook, de Regeering zal nu stand houden tegenover hen die haar verlokken willen om steeds verder te retireeren en hen krachtig toeroepen: „tot hiertoe en niet verder"; wij willen, het is in de Troonrede uitgesproken, wij zullen de drankzonde bestrijden met al de kracht die in ons is. Ik hoop dat der Regeering bij allen tegenstand moed en kracht zal gegeven worden om bij dat standpunt te blijven volharden.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik mij over dit ontwerp in het algemeen bij deze beraadslaging ga uitspreken, dan wil ik beginnen met te zeggen, dat ik aan de behandeling van dit ontwerp deelneem met een groot gevoel van dankbaarheid. Jaren en jaren heb ik den strijd tegen het alcoholisme aangezien en daarin met sympathie medegeleefd, en waar het een Regeering, met wie ik mij bevriend gevoel, gegeven is, om in dien strijd een wezenlijken stap vooruit te doen, daar is dit mij een reden van groote dankbaarheid.

Er is toch alle aanleiding voor, dat wij in dien strijd naar nieuwe wapenen zoeken, dat wij in dien strijd vooruitgaan. Want naar mijn innige overtuiging is het aan een groot deel van het volk, en wellicht ook aan leden van de Kamer, het is bij de beraadslaging over dit ontwerp reeds gebleken, niet altijd volkomen helder, waarin het eigenlijke gevaar van het alcoholisme bestaat. Eerst wanneer men het eigenlijke gevaar van dat verschijnsel heeft begrepen, en weet waarin de macht van het alcoholisme bestaat, eerst dan kan men eigenlijk oordeelen over de juistheid van de wapenen die men aanwendt. Nu weet ik dat ik iets zeg, dat onder degenen die zich met deze zaak eenigszins hebben bemoeid, van algemeene bekendheid is, maar dat toch gezegd mag worden, omdat het nog niet voldoende in de publieke opinie is doorgedrongen.

Het eigenlijke gevaar van het alcoholisme zit niet in het dronken zijn, maar in het geregeld gewoonte maken van het gebruik van alcoholische dranken. Daarin zit naar mijn innige overtuiging de eigenlijke macht en het gevaar van het alcoholisme. Ik zou nu hier verschillende citaten kunnen aanhalen, van doctoren en professoren in de medicijnen, die ons er aan herinneren, dat tal van menschen zijn gestorven aan het alcoholisme, zonder ooit van hun leven dronken te zijn geweest. Maar ik zal daarvoor den tijd der Kamer niet vragen. Iemand die met het publiek in breederen kring voortdurend in aanraking is geweest, zooals ik o. a. als predikant, hij zal telkens menschen hebben ontmoet, van wie iedereen wist, dat zij dagelijks enorme hoeveelheden alcohol tot zich namen, maar die toch met de grootste trots er zich op zouden kunnen beroemen, dat nooit een agent de hand naar hen zou durven uitstrekken, omdat zij zich in kennelijken staat bevonden, terwijl een ongelukkige die nooit gewoon is geweest sterken drank te gebruiken, en toevallig in een gezelschap komt waar hij verleid wordt een paar glazen jenever te drinken, op straat komende het publiek in beweging brengt, dat zegt: die man is dronken. Die man zal dan wellicht in dronkenschap dingen doen en naar plaatsen gaan die hij in nuchteren toestand niet zou bezoeken; maar hij is toch niet het slachtoffer van het

alcoholisme in den eigenlijken zin van het woord, namelijk, dat het geheele physische en psychische wezen van den mensch wordt benadeeld en geschaad, wat geschiedt bij een geregeld drankgebruik. Onlangs hoorde ik van iemand, die geen alcohol mocht gebruiken en die aan zijn medicus vroeg hoe hij dit verbod moest opvatten. De dokter zeide daarop: wanneer gij af en toe eens aan een maaltijd deelneemt, dan kunt gij gerust eens mededrinken, maar ik verbied u dagelijks ook maar een geringe hoeveelheid alcohol tot u te nemen. Daarop komt het hier aan, en is dit zoo, dan moet de wetgever zijn kracht ook niet zoeken in het tegengaan van de uiterlijke verschijnselen van dronkenschap, maar moet hij de drinkgewoonte bestrijden, en alleen maatregelen in deze richting kunnen op den duur voordeel aanbrengen in den strijd tegen den alcohol.

Nu zal men zeggen: uw standpunt is niet dat van de Regeering, want deze zegt uitdrukkelijk, dat zij het misbruik en niet het gebruik van alcohol wil bestrijden.

Ik erken dit, maar daar staat tegenover, dat de ratio van de geheele wet alleen kan worden gevonden in den strijd tegen de alcohol, zooals ik dien teekende.

Nu is de vraag: wat kan de wet in dien strijd doen? Naar mijn innige overtuiging heel weinig, maar dit weinige moet zij dan ook doen. De wet kan natuurlijk doen wat gedaan is in de wet van 1881, door de bepalingen op de openbare dronkenschap, enz., die nu zijn overgegaan naar het Strafwetboek. In dit opzicht — ik behoorde toen nog tot de jongeren, dus kan minder goed uit ervaring spreken — is naar de algemeene getuigenis de wet geslaagd. Er is besliste verbetering te bespeuren. De wet kan dus het openbare leven in zekeren zin zuiveren, maar zij kan ook — en dit behoort zij in de tweede plaats te doen — de zedelijke actie, die op dit punt in het volk bestaat, steunen. Maar, kan men vragen, is dit toch eigenlijk wel het terrein van de wet?

Ja, voor zoover de wetgever zich bepaaldelijk bemoeit met datgene wat zonder eenigen twijfel is openbaar terrein. Het heeft mij altijd getroffen, dat men in Engeland de huizen met vergunningen noemt *public houses*; in dien naam wordt uitgedrukt, dat zij openbaar terrein zijn en dit is ook zoo. Nu heeft de wetgever in zijn bemoeiingen met die openbare drankhuizen, zooals ik ze met een algemeen generieken naam wil aanduiden, het middel in de hand om die zedelijke actie te steunen.

De vraag is — een vraag die telkens in dit debat gedaan is — welk middel de wetgever daarbij zal moeten aangrijpen, waarbij dan tevens moet nagegaan worden, hoe het groote middel gewerkt heeft, dat de wetgever van 1881 heeft willen gebruiken, n.l. het vaststellen van een maximum voor de huizen met vergunning.

Nu is het heel gemakkelijk om met enkele groote woorden de quaestie van het maximum te beslissen. Men kan zeggen: het maximum-stelsel heeft eigenlijk nog niet uitgewerkt.

Toch is het drankverbruik reeds een weinig verminderd; gij ziet dus, dat dit maximum in de goede richting gewerkt heeft. Dat het nog niet meer heeft uitgewerkt, komt daardoor, dat de bedoeling van den wetgever van 1881 in beperkte mate is bereikt.

Een ander kan zeggen, dat het maximum niets geeft, want wat is het verschijnsel dat wij in de laatste 20 jaren in ons land hebben kunnen waarnemen? Een reusachtige teruggang van de drinkgewoonten in zeer verschillende kringen, waarvan niemand beweren zal, dat zij veroorzaakt is door een kleiner aantal vergunningen. De heer Schaper heeft er op gewezen, dat in arbeiderskringen in vele streken van ons land de drinkgewoonte — ik zeg niet het alcoholgebruik — volstrekt niet meer beschouwd wordt als iets dat vanzelf spreekt bij vergaderingen of bijeenkomsten. Hetzelfde ziet men in de hoogere standen; ook daar is het verbruik van alcohol enorm aan het teruggaan. Er is geen sprake meer van, gelijk in een tijd die mij in geheugen ligt en anderen heeren nog korter bij zal schijnen, dat heeren die 's middags geen alcohol gebruikten worden beschouwd als uitloopers, als bijzondere menschen, van wie iets verteld kan worden. Tegenwoordig dringt het besef van de schadelijke werking van de drinkgewoonte niet alleen in de lagere, maar ook in de hoogere standen door. Dit is een feit dat in rekening moet worden gebracht bij de beantwoording van de vraag hoe het stelsel van de wet van 1881 heeft gewerkt op het drankgebruik in Nederland. Nu zal men zeggen: wanneer de drankgewoonte in die mate is achteruitgegaan, dan bewijst het toch wel zeer zeker dat het maximum-stelsel niets heeft uitgewerkt, want wanneer al die verschillende oorzaken, die in de Memorie van Toelichting zijn opgesomd en waarvan alle sprekers getuigenis hebben gegeven, hebben bewerkt de vermindering met een enkelen liter per jaar, spreekt het vanzelf dat de wet heelemaal niet medetelt.

Ik geloof dat men dan weer een eigenaardig verschijnsel buiten rekening houdt, en dat is dit. In de laatste 25 jaren is er een algemeene verheffing geweest van den loonstandaard in Nederland. Nu is het een feit, door zeer nauwkeurige statistische onderzoekingen vastgesteld, dat wanneer bij de arbeidende bevolking een kleine verhooging van den levensstandaard plaats heeft, een bijzonder hoog aandeel weggaat aan genotmiddelen in het algemeen en alcohol in het bijzonder. Ik heb hier een boekje, waarop de heer Brants reeds heeft gewezen, naar aanleiding van een uittreksel in de *Economist*, samengesteld door twee Zwitsersche sociologen. Zij hebben de butgetten van 8700 arbeidersfamilies in Amerika met het oog op het alcoholverbruik verzameld en de resultaten vergeleken met die van andere onderzoekiugen door den heer Engel omtrent de Belgische arbeidersgezinnen ingesteld, waarvan de resultaten in 1895 in het licht zijn gegeven. De arbeidersfamilies zijn door deze statistici in 6 loonklassen verdeeld. Zij hebben de uitgaven voor voeding gebracht onder één rubriek en hebben onderscheiden in dierlijk voedsel, plantaardig voedsel en bedwelmende dranken.

Nu blijkt, dat van de eerste tot de zesde loonklasse de uitgaven voor het dierlijk voedsel stijgen van 100 tot 214; voor het plantaardig voedsel van 100 tot 161 en voor de bedwelmenden dranken van 100 tot 4526.

Daarmede gaat gepaard, omdat daar natuurlijk ook in zullen zitten uitgaven voor ook wat wij zouden noemen alcoholica, een verhooging van de uitgaven voor genot, uitspanning, enz. van 100 in de laagste tot 6000 in de hoogste klasse.

Dit zijn alle arbeidersfamilies. Wat zit daarin?

Dat het minimum inkomen van een groot deel van ons volk zoo klein is, dat aan den meest sterken prikkel naar genotmiddelen, ook waar die genotmiddelen in alcohol bestaan, door den arme eenvoudig niet wordt voldaan en dat, wanneer het loon gaat stijgen, het zoo wordt, dat niet in eens de levensstandaard stijgt in evenredige verhouding met het loon, zoodat dergelijk volk niet in eens leert de tering naar de nering te zetten in dien zin, dat het ook de uitgaven voor voeding, kleeding, woning en alles wat daarmede samenhangt, weet te brengen in de juiste verhouding tot het inkomen, maar dat de verhooging van inkomen voor een overgroot deel eenvoudig wordt omgezet in genotmiddelen en een van de eerste genotmiddelen, die de arme kent is natuurlijk het gebruik van alcohol. Dat is het eerste waaraan men denkt.

Nu is daar natuurlijk maar één ding afdoende tegen te doen, namelijk dit, dat men zoekt naar een middel om deze menschen eenigen anderen prikkel, eenigen anderen levensinhoud te geven, dan dien prikkel, dien zij zoeken in de alcohol, die mechanische verheffing van hun leven, die zij vinden door het drinken van een borrel.

Ik begrijp levendig, dat ieder die de wereld kent, zegt, dat het doordringen der arbeidersbeweging in kringen van arbeiders altijd ten gevolge heeft het terugdringen van het alcoholmisbruik.

Dit spreekt vanzelf, niet omdat de menschen zooveel deugdzamer worden, maar omdat de leegte, die aangevuld moet worden, niet zoo groot is. Eveneens zal het ook zijn wanneer de socialisten komen tot de arbeiders, die tot nog toe zich nooit bekommerden dan om hun loon en de zorg den volgenden Zaterdag wat meer bij moeder de vrouw te brengen, en hun de voorstelling en het ideaal voorhouden, wat door het socialisme wordt vertegenwoordigd. Ik kan zoo goed inkomen in hetgeen de heer Schaper heeft verteld van een socialist, die mededeelde, dat hij, vóór dat hij socialist was geregeld te veel dronk, zijn leven vroolijk maakte met alcohol, terwijl hij daaraan geen behoefte meer gevoelde toen hij socialist was geworden.

Wat den heer Schaper overkomen is met één, is mij uit aanschouwing bekend van honderden menschen, die misschien in veel dieper poel waren weggezonken, maar toen zij geleerd

hadden zich tot God te keeren en voor Hem en naar Zijn wet te gedragen, de kracht voelden al deze dingen te laten varen en hun leven rein en sober leefden. Daarom spreekt het vanzelf, dat, wanneer iemand strijdt tegen het alcoholisme en hij zoekt zijn heil in de wet, hij nooit zijn doel zal bereiken. Wanneer iemand niets anders heeft in het leven en hij heeft geld tot zijn beschikking en hij kent geen anderen prikkel, onthoud hun dan dien prikkel eens.

Ik ben het volkomen eens met den heer de Savornin Lohman, wanneer iemand dien prikkel begeert, dan loopt hij er straten voor om; hij zal er voor knoeien, voor liegen, dat alles doen, wat men weet, dat de menschen doen, wanneer zij zich geen sterken drank op legale wijze kunnen verschaffen en dan clandestien hun behoefte bevredigen.

Bij dezen stand van zaken is het uiterst moeilijk uit den algemeenen loop van het alcoholgebruik tot eenig besluit te komen omtrent de werking van het maximum.

Een motief van twijfel wil ik nog aanvoeren.

Ik heb hier een eigenaardig Fransch boekje, waarin allerlei merkwaardigs wordt medegedeeld over de wetgeving in zake den alcohol. Het is van den heer Bertillon, den chef van het bureau van statistiek van Parijs. Het is een uitheemsch boekje en daarom met eenige voorzichtigheid te gebruiken. Dat het uitheemsch is, blijkt wel hieruit, dat de hoofdstukken, waarin die verschillende wetgevende maatregelen worden behandeld, worden voorafgegaan door een hoofdstuk, waarin de schrijver meent te moeten spreken, als algemeene inleiding, over de bezwaren uit electoraal oogpunt, welke iedere wetgeving tegen den alcohol ontmoet. Bertillon had niet voldoende kennis genomen van den loop, welken de zaak hier te lande genomen heeft, anders zou hij dat met eenige meerdere beperking en bescheidenheid hebben uitgedrukt. Hij spreekt van „iedere wetgeving", dus wel wat forsch. maar overigens blijkt uit zijn boek dat hij over het algemeen goed heeft rondgekeken in verschillende landen.

Hij heeft twee gegevens die ik hier wil mededeelen in verband met de vraag van de werking van het animum.

Vooreerst wijst hij op Engeland en Wales, waar 565 vergunningen zijn op 10 000 inwoners en het verbruik is 2,95 L. per hoofd; op Schotland, waar het getal vergunningen slechts 346 per 10 000 inwoners, het getal liters echter meer dan twee maal zoo groot als in Engeland en Wales, n.l. 7,95 L. per hoofd, terwijl in Ierland het getal vergunningen weer iets grooter is, n.l. 357 per 10 000 inwoners, maar het gebruik veel lager, n.l. 4,54 L. per hoofd. Tusschen de cijfers van de vergunningen per 10 000 inwoners en de liters per hoofd schijnt geen verhouding te bestaan.

Hoe is het nu in Nederland? Hier is natuurlijk onder de werking der wet van 1881 in alle provinciën het getal vergunningen per 1000 inwoners gedaald. In Groningen is de daling het sterkst: 3,8 per 1000 inwoners; dan in Noordbrabant 3,6 per 1000 inwoners. Terwijl echter in Groningen het verbruik is gedaald met 1,3 L. per hoofd is het in Noordbrabant gestegen met 0,47. De schrijver geeft hier over de verschillende provinciën vergelijkingen tusschen de daling in het getal vergunningen en de daling of stijging van het gebruik per inwoner. En dan is een oppervlakkige inzage reeds voldoende om aan te toonen, dat daartusschen in ieder geval geen enkel verband bestaat.

Nu kan dat ook zeer goed veroorzaakt worden omdat wij hier altijd zitten met den clandestienen drankverkoop, en niemand preciese gegevens heeft omtrent de mate van intensiteit van dien clandestienen verkoop in de verschillende provinciën. Maar juist daarom meen ik dat men in zijn uitspraak over de werking van het maximum bijzonder gereserveerd moet zijn.

De heer Rink heeft heden gezegd, dat, wanneer men het stelsel wil verscherpen, men dan de juistheid van het stelsel eerst moet bewijzen. De heer Rink heeft dus op de Regeering en op de voorstanders van dit ontwerp gelegd den last van het bewijs, dat het maximum inderdaad mee gewerkt heeft tot daling van het drankcijfer, om daardoor te kunnen komen tot de verscherping der wet van 1881, die ons gegeven wordt in het vóór ons liggend wetsontwerp.

Maar de heer Rink heeft één ding vergeten. Er zijn in deze wet twee elementen: aan den eenen kant verscherping der wet van 1881 in de richting der realiseering van het maximumstelsel, dat in de wet van 1881 was neergelegd. En in de tweede plaats is in deze wet wat de Regeering heeft genoemd het subjectieve element: het beperken niet alleen van het aantal verkoopplaatsen van sterken drank, maar ook bemoeiing met de wijze waarop in die verkoopplaatsen de sterke drank ten verkoop zal worden aangeboden. En nu geloof ik, dat de heer Rink niet kan bewijzen, dat de Regeering ten opzichte van het maximumstelsel inderdaad een stap verder is gegaan dan de wetgever van 1881. Enkele maatregelen die de Regeering voorstelt verscherpen wel de wet, maar niet het stelsel; het stelsel blijft ongewijzigd, maar dit ontwerp bedoelt dat het stelsel werkelijkheid worden kan, wat bij de vigeerende wet onmogelijk was. Daardoor komt, dunkt mij, de ratio waarom de Regeering het maximumstelsel hier gehandhaafd heeft, in een ander licht te staan, namelijk dat wij hebben een wet van 1881, en dat, wanneer iemand zou lezen art. 2 der wet en naging, op grond van die wet, hoe groot het maximum in verschillende plaatsen is en dan vraagt hoe inderdaad de toestand in Nederland is, hij dan moet komen tot de gedachte dat art. 2 en de feitelijke toestand absoluut niet op elkander sluiten. Tusschen die twee dingen bestaat in het geheel geen overeenstemming.

Zou men nu het maximumstelsel kunnen laten varen? Neen, Mijnheer de Voorzitter.

Het artikel heeft niet uitgewerkt, maar dat artikel heeft wel gewerkt; het heeft een massa ellende in de wereld gebracht. Gisteren en al die maanden die achter ons liggen tijdens de schriftelijke behandeling dezer wet, hebben wij gesproken over die overgangsbepaling. Dat maximum heeft wel iets gedaan, het heeft allerlei eigenaardige eigendomsverhoudingen en monopolieprijzen in het leven geroepen, en wanneer de wetgever nu bij deze wet dat alles ging vernietigen door het maximum weg te nemen, dan zou de wetgever een dubbele onbillijkheid begaan, want dan zou die wetgever zoowel onbillijk zijn tegenover degenen die op het oogenblik hebben hun monopolie, dat niet voldoende is beschermd geworden, en dat zij voor een goed deel als zoodanig hebben betaald, en aan den anderen kant tegenover degenen die in de laatste jaren van het bedrijf uitgesloten zijn door het bestaan der wet van 1881. Het maximum kan dus nu niet weg, maar wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn Memorie van Antwoord sceptisch is op het punt van de maxima der drankgelegenheden, deel ik dat scepticisme en de uitdrukkingen hier en daar zou ik zelfs willen onderstreepen. Ik deel ten volle zijn gevoelen, dat het niet aangaat met deze zaak in Nederland af te rekenen, nu er zooveel belangen mee gemoeid zijn, vóór dat ze eerst in het reine is gebracht. Dat kan alleen door een wezenlijke bestrijding van den clandestienen drankverkoop en het maken van den drankverkoop tot een wezenlijk monopolie van die inrichtingen, die door de wet daarvoor vergunning hebben gekregen.

Nu zijn er een groot aantal menschen in ons land, en zij hebben in deze Vergadering ook hun woordvoerders gevonden, die de Regeering er hard om zijn gevallen, dat zij niet gekomen is met forscher maatregelen. O. a. de geachte afgevaardigde uit Schoterland, de heer van der Zwaag, heeft gezegd: eigenlijk moest er komen een verbod. Ik heb wel eens wat gelezen over verbod van drankverkoop en daarin vaak veel gevonden dat mij aantrok. Maar alles wat er voor mij aantrekkelijks was in dat stelsel van verbod, zou door de uitvoering naar de methode-van der Zwaag er eenvoudig uit zijn weggenomen.

Wanneer de heer van der Zwaag zegt „gij moet verbieden, door eenvoudig de bestaande vergunningen te handhaven en niemand verder een vergunning te geven, alleen de weduwe mag in het bedrijf opvolgen. Veronderstel nu het geval, dat de vergunninghouder 23 of 24 jaar oud is, men moet dan 50 jaar wachten, voordat die persoon 73 jaar is en als hij dan nog eens trouwt of hertrouwt met een jonge vrouw — wat toch ook voorkomt — dan moet men ook weer, stel 25 jaar wachten, aleer die vrouw, die ook sterven moet, dood is; wanneer het een groote zaak is — en het zal in die omstandigheden een zeer groote zaak worden wanneer het geen groote is — zitten wij voor die plaats 75 jaren aan die drankgelegenheid vast. De heer van der Zwaag, die veel geloof heeft in de toekomst, denkt, dat het met zijn drankwet anders zou gaan dan met die van 1881, waarvan wij weten, dat zij, toen zij voor het eerst in de wereld kwam, groote dingen zou doen, maar de opvolgende wetgevers hebben

telkens de mazen verwijd en er waren er altijd weer die door de mazen konden doorsluipen. Ik vrees dat dit met de wet van den heer van der Zwaag nog in sterkere mate het geval zou zijn. Wat zou het gevolg zijn van het in het leven roepen van een dergelijke wet?

Die wet zou natuurlijk op het volk absoluut geen indruk maken; men zou niets merken van hetgeen gebeurde en toch zou langzamerhand nu hier en dan daar een drankgelegenheid verdwijnen. De heer van der Zwaag heeft ons geïntroduceerd in Oldeberkoop, waar vier vergunninghouders zijn. Stelt u voor dat die vergunningen wegvallen op één na. Nu zijn de ingezetenen dier gemeente erg gesteld op vergunningen, want als zij vier vergunningen hebben op een getal van 500 zielen, dan geven zij er nog een vijfde als extra bij. Ziet nu dien gelukkigen overblijvende in Oldeberkoop die al de gasten van de anderen zal mogen ontvangen; de inkomsten zullen hem wel in sterke mate toevloeien. Ik vrees, dat het ontstaan van den socialistischen Staat, dien de heer van der Zwaag wenscht, door een dergelijken maatregel wezenlijk zou worden verschoven. Door zijn maatregel zou hij eenige duizenden kapitalisten scheppen, die natuurlijk ook weder hun belangen zouden komen verdedigen en hun bezittingen niet zoo gemakkelijk zouden laten onteigenen, terwijl het trouwens niet vriendelijk zou zijn om het hun eerst te geven en het dan weder af te nemen.

Is dat verbod iets dat werkelijk in Nederland in overweging kan worden genomen? Ik zeg niet op een openbare volksvergadering, want daar kan alles in overweging worden genomen, maar als een wetgevende maatregel, die in de Tweede Kamer door de Regeering zou worden voorgedragen.

Nu heb ik dezer dagen nog eens opgeslagen gegevens, die ons eenige jaren geleden uit Amerika zijn toegekomen. Zooals wij weten, zijn er in Amerika een aantal Staten waar het verbod is toegepast. Daar hebben in 1889 een vijftiental personen een vereeniging gevormd, een sociologische groep, die verschillende onderzoekingen heeft ingesteld, daarvoor veel geld heeft uitgegeven en zeer conscientieus haar taak heeft opgevat.

Nu is in 1897 een rapport uitgekomen over het probleem van den drank, en wat blijkt daaruit? Ik citeer uit een verslag dat daarvan gegeven is in het *Zeitschrift vor Social Wissenschaft* door dr. Baer uit Berlijn, een bekend deskundige op het gebied van het alcoholvraagstuk. In Maine en in andere verbodstaten is natuurlijk geen vergunning mogelijk, maar wat hebben wij nu? Die verbodstaten behooren tot de Vereenigde Staten van Amerika. Die Vereenigde Staten van Noord-Amerika hebben een eigen drankbelasting en hebben in die Staten, of zij verbodstaten zijn of niet, hun eigen ontvangers. Deze zijn geen beambten van den Staat waar zij gevestigd zijn, maar van de Republiek der Vereenigde Staten; zij hebben hun eigen administratie, zij kennen de verkoopers van sterken drank, die bij hen betalen. Nu is het gemiddelde van de verkoopers van sterken drank in de geheele Unie 1 op 278 inwoners. Dat gemiddelde is dus iets hooger dan het cijfer dat bij ons is vastgesteld voor de kleine plaatsen, 250. In de Staten, waar verbod bestaat is het aantal officieel bij de overheid van de United States bekende drankverkoopers 1 op de 428, en in de andere, waar de drankverkoop niet verboden is, 1 op de 352 inwoners. Zoodat, als hier in de groote steden Amsterdam, Rotterdam, den Haag en Utrecht het maximum van 500 werkelijk doorgevoerd was en er geen clandestiene verkoop was, wij daar in verhouding minder drankverkoopers zouden hebben dan er zijn in de verbodstaten van Noord-Amerika.

Nu zijn er wel verbodstaten, waar de zaak strenger kan worden doorgevoerd; dat hangt er voornamelijk van af hoe de bevolking is samengesteld; op het platteland gaat dat veel beter dan in de steden; Portland heeft een hooger cijfer dan de buitendistricten van Maine. Voor Maine wordt opgegeven 1 op 647 inwoners. Ons maximum voor de groote steden is 1 op de 500 inwoners, en voor Maine is de feitelijke verhouding 1 op de 647. Nu kan waar zijn al wat van Maine verteld wordt; dat er veel minder dronkenschap is en veel minder menschen zich arm drinken. Ik geloof het zelfs. Het ligt immers voor de hand.

De drankhandel daar is geen drankhandel zooals wij die hier kennen, eenerzijds groote coöperatieve instellingen als de Witte en dan kleine kroegen zooals men hier op de hoeken der straten ziet; de verkoopers in de verbodstaten zijn altijd menschen die zich een beetje moeten verschuilen voor de plaatselijke overheid' ook al zijn zij als geregelde verkoopers bij de overheid van de United States bekend.

Wanneer men het verbod doorzet, en dat stuit af op de drinkgewoonten, dan kan men de dronkenschap met allerlei aparte middelen terugdringen; men kan maken dat de drinkgewoonten tot een kleiner aantal menschen beperkt worden, maar wat men niet bereikt, is dat men komt tot een werkelijk nuchter volk. En wat men bereikt, bereikt men ten koste van een notoire algemeen erkende oogluikend toegelaten overtreding van de wet.

Amerikaansche opvattingen omtrent de beteekenis der wet zijn eigenaardig en berichten omtrent Amerikaansche wetten moeten daarom met groote reserve bij de beoordeeling van maatregelen ten onzent worden in rekening gebracht.

Het tweede middel, dat door de minder radicalen onder ons wordt aangewezen, is local option. Men wil de meerderheid der bevolking de kans geven om het verbod van drankverkoop plaatselijk door te zetten. Nu gevoel ik meer voor local option dan voor wettelijk verbod, maar dan naar het systeem, dat de Regeering heeft aangenomen, nl. dat dit niet geschiedt door een stemming, maar door den gemeenteraad, en wel omdat de zaak dan later tot stand komt, in een verder gevorderd stadium van de ontwikkeling der openbare meening in de richting van het verbod.

Ik kan best begrijpen, dat, wanneer er een kleine plaats is waar eenige menschen van goeden wille bijeen zijn, die zeggen, de kroegen moeten er uit, dat zij dan, wanneer zij daarvoor hard werken, het zoover zullen brengen dat de meerderheid der bevolking op een goeden dag er toe medewerkt. Maar daarmede is de zaak niet klaar. Er zullen allerlei menschen medestemmen, die op het oogenblik dat zij stemmen, vóór stemmen, omdat zij voor het algemeen verbod aan anderen wel wat gevoelen en reeds een maatregel van voorzorg verzonnen hebben, waardoor zij later van tijd tot tijd een borrel zullen kunnen krijgen. Dat spreekt vanzelf; dat is overal gebeurd. De heer Schaper knikt van neen. Maar hoe komt het dan dat die heeren die voor local option zijn, niet zijn voor personal option? Waarom beginnen die heeren dan niet met zelf niet te drinken? Ik zou zeggen, wanneer morgen alle voorstanders van local option in Nederland waren voor personal option, dat dan de drankbestrijding in eens een schok kreeg vooruit, zoo reusachtig dat de Minister zou moeten zeggen: laat ik de wet voor een paar jaren terugnemen, wie weet hoeveel strenger en afdoende die over een paar jaar gemaakt kan worden.

Dat schermen met een dergelijke stemming is, zoolang ik zie dat de menschen zelf de drinkgewoonte niet ter zijde zetten, voor mij eenvoudig de volkomen bewustheid van hen, dat voor hen altijd een opening zal blijven bestaan. Zoo komt het dat daar waar de *local option* is aangenomen telkens heen en weder schommelingen komen, en het eene jaar de drankverkoop wordt gebannen om ze na vijf of tien jaar weder in te halen. En men bedenke hoe anders de positie van den drankverkoop is, wanneer zij niet langer geduld wordt, zooals nu, maar ingehaald zal worden als onmisbare vervulling eener levensbehoefte. Het moet dus anders dan bij *local option*, het moet langs den langeren weg, het besluit van den gemeenteraad, die oordeelt als overheid, en niet zoo snel zal handelen, maar meer waken voor de continuïteit.

Men stelt zich deze zaak veel te gemakkelijk voor. Het gaat er om, om precies hetzelfde te doen ten opzichte van de local option wat de heer Melchers vanmorgen zeide: wij kunnen de publieke opinie bewerken. Wanneer hij die zoo bewerken kan dat de leden van den gemeenteraad zonder bang voor de kiezers te zijn durven te stemmen voor wering van den drankverkoop, heeft hij het pleit gewonnen en dan kan hij zeker zijn dat hij bouwt op veel solider basis dan wanneer hij bouwt op een stemming, waarbij door persoonlijk overwicht de menschen er toegebracht zijn een bepaalde beslissing te nemen, waarvan zij later beroun zouden kunnen hebben.

De heer **Schaper**: Dat is sophisterij.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat de heer Schaper zich niet, zooals ik, speciaal heeft beziggehouden met de bestrijding van het drankmisbruik.

Wat ik daar zeide heb ik thans niet voor het eerst gezegd. Ik heb jarenlang op vergaderingen van de vereeniging van geheel onthouders, waarvan ik lid ben, tegenoverover mijn vrienden-medeleden hetzelfde standpunt tegenover de „local option" verdedigd. Ik heb altijd betoogd: gij denkt daarmede een machtige overwinning te zullen behalen, hier en daar zult gij er van tijd tot tijd ook iets door winnen, maar op den duur bederft gij daarmede het vraagstuk in den grond. En nadat ik na lange ervaring en ernstig nadenken deze overtuiging heb gevormd en in mij bevestigd en dat niet alleen tegenover mannen, waartoe ik in geen andere betrekking sta, dan dat ik met hen in deze Kamer zit, komt het niet te pas te zeggen, dat dit sophisterij is.

De heer **Schaper**: Ik bedoel uw redeneering over den gemeenteraad.

De heer **Talma**: In de Memorie van Beantwoording heeft de Regeering verschillende zaken, die eerst in het wetsontwerp voorkwamen, ingetrokken; o. a. de elementen van het zoogenaamd Gothenburger stelsel.

Ik moet eerlijk zeggen, dat ik mij daarover verheug, omdat ik nooit een bewonderaar van dat stelsel geweest ben. Daardoor toch zou de drankhandel hier in handen komen van degenen, in wier handen ik dien handel niet wensch te zien.

Als wij tegenover de drankquaestie staan gelijk thans het geval is, dan hebben wij, die de bevolking van het drankmisbruik willen bevrijden, niet in de wetgeving, maar in het persoonlijke leven, vrij spel, terwijl door invoering van het Gothenburger stelsel een enorme sociale en persoonlijke invloed in handen gesteld wordt van menschen, die op behoorlijke en fatsoenlijke wijze de menschen kunnen laten drinken.

Dit is mijn bezwaar tegen het Gothenburger stelsel, dat ik hier wensch uit te spreken.

Iedereen zal begrijpen dat degenen, die dit stelsel in de hand hebben, een zeer grooten socialen en financieelen invloed kunnen uitoefenen, hetgeen ik verkeerd acht, omdat zij, hoewel op behoorlijke en ordelijke wijze, hun handen niet van den drankverkoop kunnen afhouden. Ik geloof dat de Overheid goed doet de handen niet in dat wespennest te steken. Wij hebben in onze wet reeds één moeilijkheid door het maximum-stelsel, ik zou er niet gaarne een tweede bij hebben.

Daarom ben ik blijde dat de Regeering, die aanvankelijk dat stelsel gedeeltelijk wilde invoeren, daarvan teruggekomen is.

Zij heeft het gedaan, omdat de voorstanders het in dezen vorm niet wilden. Of hun afwijzing juist was van hun standpunt, ik zou het niet durven beweren. Elders zouden voorstanders van hun stelsel dergelijke voorstellen als de Regeering deed, toejuichen.

Het is of de Regeering het Fransche boek, dat ik zooeven citeerde, gelezen heeft voordat zij haar ontwerp samenstelde; maar dit kan niet, want het is kort geleden verschenen, het is van 1904. De voorstanders hier van het stelsel hebben gezegd: wanneer niet dadelijk groote voordeelen aan den drankhandel volgens het Gothenburger stelsel toegestaan worden, kunnen wij het niet aanvaarden; wij zouden er dan misschien nog groot geldelijk verlies door lijden.

Ik hoor dat dit geheel onjuist is, niets zal mij aangenamer zijn dan dat de heeren mij duidelijk maken dat ook op andere gronden dan deze de proef die de Regeering wilde nemen met dat stelsel door hen is afgewezen.

Ik geloof dat de proef een mislukking zou geweest zijn. Ik ben er geen voorstander van om den weg van de drankbestrijding te zien bezaaid met de ruïnes van mislukte pogingen en daarom ben ik er dankbaar voor dat de Regeering tot de voorstanders van het Gothenburger stelsel gezegd heeft: wij zullen de zaak verdagen tot een later datum.

Ik moet nog een enkel woord zeggen, maar zal het kort doen — omdat ik weet dat het uw wensch is, Mijnheer de Voorzitter, om precies om vier uur te eindigen — naar aanleiding van iets dat door den heer Rink is in het midden gebracht. Het doet mij leed, dat ik niet meer kan spreken over het tweede element van de wet, dat is de subjectieve regeling, die de Minister in het wetsontwerp heeft gebracht, maar het heeft ook wel wat voor, dat de wijzer van de klok voortgaat, want dan kan ik mij niet laten verleiden om het voorbeeld te volgen van de sprekers, die mij voorafgingen, en te spreken over artikelen waarover wij later van gedachten kunnen wisselen. Alleen dit in het algemeen.

De heeren schijnen er erg voor te zijn om den clandestienen verkoop van drank te bestrijden. Ik zou zeggen, gij kunt dien clandestienen verkoop gemakkelijk wegkrijgen, licht haar uit de wet. Dit is voor mij geen motief om de herziening der Drankwet op zich zelf bijzonder begeerlijk te achten, maar daar maar geen drukte over. Ik beschouw dit element als accessoir en aanvaard het alleen omdat ik anders niet weet hoe uit den tegenwoordigen vicieuzen toestand te komen. Het samenstel der bepalingen omtrent de wijze waarop de drank verkocht wordt is m. i. een stekje dat gezet wordt in de wetgeving en waarvan ik vermoed dat het later de vruchten zal dragen voor de drankbestrijding die ik begeer.

Nu een woord over hetgeen de heer Rink gezegd heeft aan het adres van de Regeering. Dit doe ik niet, omdat op mij de taak rust om de Regeering te verdedigen, maar toch betreft het iets wat ik niet wil laten voorbijgaan, omdat ik de houding der Regeering, in onderscheiding der meeste sprekers, toejuich. Ik gevoel mij eenigszins solidair met de Regeering wat het standpunt betreft dat zij heeft aangenomen in de Memorie van Antwoord. Ik zal zeggen waarom.

Er is in de rede van den heer Rink een element dat eigenaardige gevoelens zal opwekken bij degenen die de redevoeringen, die vandaag gehouden zijn, zullen lezen. De geachte afgevaardigde heeft gezegd: In de Memorie van Toelichting staat: er is reden voor den wetgever om zich te bemoeien met het drankvraagstuk, en meent dat deze woorden zoo mak en zoo flauw zijn, dat hij na lezing dier Memorie niet vermoedde, dat de Regeering aan het ontwerp zoo groot gewicht hechtte als nu bij de Memorie van Antwoord uit den aanvang daarvan blijkt. Daarentegen zeggen de heeren Staalman en van der Zwaag: gij, Regeering, maakt in de Memorie van Toelichting zooveel beweging en gebruikt zooveel groote woorden, dat het is alsof gij het drankgebruik zoudt willen vernietigen, maar in de Memorie van Antwoord komt gij op alles terug.

De heer Rink zal zich daardoor misschien genoopt zien tot een revisie van zijn oordeel over de Memorie van Toelichting en begrepen hebben dat hij een foutieven indruk heeft gekregen.

Maar waarom juich ik toe dat de Minister bij de Memorie van Antwoord het standpunt heeft ingenomen, dat hij ingenomen heeft? Omdat ik absoluut niet begeer wat de heer Staalman wil. De heer Staalman zegt tot de Regeering: sta pal en lijd de nederlaag in den dienst van den strijd tegen het alcoholisme. Dat zou een nederlaag zijn die groot zou zijn en klinken zou over geheel Nederland. Ja, Mijnheer de Voorzitter, en dat m. i. zou behooren tot de beaux gestes, die voor velen groote bekoring hebben, maar die niet altijd wezenlijke winst brengen.

Wij zouden in dit geval daardoor niet krijgen een wet, als uit dit ontwerp kan ontstaan, waarin ik beweer dat is neergelegd een kleine, maar solide winst in den strijd, waarin wij slechts langzaam, en schrede voor schrede, vooruit kunnen komen.

En daarom zeg ik tot de Regeering: bedenk, waar gij staat voor een Kamer, waarvan het zoo ontzettend moeilijk zal zijn om een wet te ontvangen, die wezenlijk op het leven ingrijpt, dat gij daar goed zult doen met uw ontwerp niet in gevaar te brengen. Ik betreur het ten zeerste dat de Kamer gezind is, zooals zij dat nu eenmaal is, maar wie kan dat verandereu en waar zit dat in?

Het zit overal in; in bestaande gewoonten, in de openbare meening, in alles. Men maakt zich illusies, die zeer storend kunnen werken; er komen menschen die het ontwerp overigens goed gezind zijn en die zeggen tot den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat hij een populaire wet moet maken tegen het drankmisbruik. Maar waar zijn populaire drankwetten? Die ken ik niet. Hoe gaat het met de wetten? Wanneer eenmaal een wet is tot stand gekomen, dan vergeet iedereen haar, behalve zij, die met het hoofd oploopen tegen den muur, dien de wet heeft opgetrokken. Die menschen loopen dan blauwe plekken op en vinden de wet verkeerd en noemen haar impopulair, maar de anderen trekken zich van de wet niets meer aan en trekken dus ook haar partij niet. Populaire wetten, die tevens inbreuk maken op de levensgewoonten van een volk, ken ik niet, maar

wel wetten, waardoor getracht wordt om de overtuiging die leeft bij het beste deel des volks, omtrent datgene, dat strekt om het levenspeil van het volk en het peil van het geestelijk en stoffelijk welzijn der natie te verhoogen, om dat te sterken, — wetten, die de wenschen, die in dat volksdeel leven, omzetten in een daad van wetgeving. En ik hoop van ganscher harte dat dit bij de behandeling van dit wetsontwerp in het oog zal worden gehouden ook door degenen die nog met allerlei practische wenken aankomen willen. Ik geloof niet dat er nog ooit een enkele maatregel die ingrijpt in de levensgewoonten der menschen is voorgesteld, die niet kan worden overstelpt door allerlei bezwaren ontleend aan de practijk des levens; maar wie het complex van maatregelen overziet, dat in deze wet is opgenomen, die zal het, hoop ik, met mij eens zijn, dat, wanneer zij door justitie en politie en door de administratie met ernst en nauwgezetheid wordt uitgevoerd, zij ons in staat zal stellen om een reusachtige schrede vooruit te zetten op den weg der bestrijding van het alcoholisme.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Schaper:*

bladz. 1671, kol. 1, reg. 22 v. o., staat: Canderlier; lees Cauderlier;

aldaar, kol. 2, reg. 12 v. b.. staat: van; lees: voor;

aldaar, reg. 15 v. b., staat: lucht; lees: luchtgat;

bladz. 1672, kol. 2, reg 16 v. b., staat: slapte te verdrijven; lees: slapheid en gemis van energie te verhelpen;

aldaar, reg. 5 v. o., staat: v. Nieuwkerke; lees: v. Nieukerke;

bladz. 1673, kol. 1, reg. 17 v. b., staat: welvaart en; lees: welvaart te komen en de;

aldaar, reg. 34 v. b., staat: diamantwerkers; lees: diamantwerkersorganisatie;

aldaar, kol. 2, reg. 33 v. b., staat: de; lees: een;

aldaar, reg. 28 v. o., staat: te; lees: te willen;

bladz. 1674, kol. 2, reg. 6 v. o., staat: dat er niet; het woord „niet" moet vervallen;

bladz. 1675, kol. 2, reg. 33 v. o., staat: *onrecht*; lees: *onrecht* niet;

bladz. 1676, kol. 1, reg. 10 v. b., staat: last; lees: lust;

aldaar, reg 19 v. b., staat: wel; lees: wet;

aldaar, kol. 2, reg. 1 v. b., staat: hoe het komt, dat; lees: hoe dit kan komen van;

aldaar, reg. 9 v. b., staat: en een wet; lees: en er komt een wet.

75ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 28 APRIL 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. boekwerk. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 81 leden, te weten de heeren:

van Gijn, Mutsaers, Merckelbach, Arts, Krap, Sluis, van Vlijmen, Brummelkamp, Michiels van Verduynen, Bolsius, Janssen, Beckers, Zijlma, van Veen, Seret, van der Borch van Verwolde, van Alphen, van Nispen tot Sevenaer, van Dedem, Brants, Talma, van der Vlugt, Hubrecht, Nolens, Rink, van Wichen, Friesen, Mees, Fock, Röell, de Klerk, Schaper, van den Heuvel, Fruytier, van Vliet, Bijleveld, Okma, Lieftinck, Nolting, Raymakers, Travaglino, Passtoors, Roessingh, van Bylandt, van Wijnbergen, Bos, de Ram, Heemskerk, van Heemstra, Cremer, Melchers, Pompe van Meerdervoort, Goeman Borgesius, van den Berch van Heemstede, Drucker, Willinge, Staalman, van der Zwaag, Kolkman, van der Kun, van Wassenaer van Catwijck, van Idsinga, van Sasse van Ysselt, ter Laan, Verhey, Duymaer van Twist, van Limburg Stirum, van Löben Sels, Tydeman, Ketelaar, de Vries, Lucasse, Aalberse, van Styrum, Smidt, Smeenge, den Tex, Goekoop, van de Velde en van Kol,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Foreest, wegens ambtsbezigheden; van den heer de Savornin Lohman, wegens persoonlijke bezigheden; van den heer van Asch van Wijck, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van wet:

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor de verbetering van de rivier de Vecht in Overijssel, in de gemeenten Stad-Hardenberg, Ambt-Hardenberg en Gramsbergen;

aanvulling der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139), houdende regeling betreffende de toelating als schipper op koopvaardijschepen en het aan boord daarvan in dienst hebben van stuurlieden en machinisten;

bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij ter vervanging van die bekrachtigd bij de wet van 6 December 1898 (*Staatsblad* n°. 261).

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen worden verzonden;

3°. verklaring van adhaesie aan het adres van het hoofdbestuur van het Nederl. Onderwijzersgenootschap, in zake het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van het bestuur der afd. Dragten van het Ned. Onderwijzersgenootschap.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. van den directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, het elfde nummer van de Nieuwe Volgreeks der „Maandcijfers".

Dit stuk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag over het wetsontwerp tot inkoop en amortisatie van Nationale Schuld, in verband met de geldelijke gevolgen van nadere wettelijke maatregelen, betreffende de pensionneering van onderwijzend personeel. (66)

Dit verslag is reeds gedrukt en rondgedeeld;

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Brummelkamp**: Mijnheer de Voorzitter. Ik wensch een woord te spreken over het noodzakelijke van dit wetsontwerp, over het standpunt dat de Minister heeft ingenomen en bij de Memorie van Antwoord gehandhaafd, en over sommige bedenkingen, die men in en buiten de Kamer er tegen hoort aanvoeren.

De noodzakelijkheid van dit wetsontwerp ligt voor mij in het nameloos onheil dat het drankgebruik sticht. Ik zal om dit notoire feit, dat geen bewijs meer behoeft, in helderder licht te plaatsen, mij niet schuldig maken aan sentimenteele expectoraties. Met zulke beschouwingen komt men hier in de Kamer niet verder. Men verliest aan overredingsvermogen wat men aan pathos wint. Koning alcohol is geen goedig monster dat men met zoete woordekens en een roerend wiegelied in banden slaat. In volle wapenrusting moet men hem tegenkomen. Hij moet weten wie hij tegenover zich vindt: geen weifelaars en geen halve maatregelen. En een koel hoofd moet men houden tegenover sommige bedwelmende omstandigheden, die in zijn belang worden gepleit. Plaatst men zich op dit standpunt, dan spreken, dunkt mij, de feiten te duidelijk. Dan zegt men: er moet in dit opzicht in ons volksleven verandering komen, zoowel in het belang der mondigen, als der onmondigen.

Ik neem namelijk de vrijheid de natie ten aanzien van het drankgebruik in te deelen in deze twee helften: mondigen en onmondigen. Met de onmondigen bedoel ik dat deel der bevolking, dat door de langdurige drankgewoonten zijn zelfbeheersching op dit stuk heeft verloren. Het zijn de menschen die meegaan met het drinken, zoolang er anderen zijn die hen daarin voorgaan. Menschen die zich laten verleiden, zoolang er verleiders zijn die het op hun verleiding toeleggen.

Dit deel der bevolking ontbreekt het tegenover de listen en

lagen van koning alcohol aan een ruggegraat. Bij hen bestaat geen zedelijk weerstandsvermogen. Zeer langzaam, langs den weg van overreding en overtuiging, zal het misschien gelukken het zedelijk weerstandsvermogen bij hen te wekken of uit den doodslaap, waarin het verzonken is, weer te doen opwaken. Maar zoolang nu dat vermogen nog niet aanwezig is of in zijn diepen sluimer werkeloos blijft, moeten zij als onmondigen beschouwd worden en moet de wetgever hen te gemoet komen. De wet doet dan gedeeltelijk voor hen dienst als wilsvermogen. Immers beschermt de wet overal en te allen tijde de onmondigen en weerloozen? Welnu, Mijnheer de Voorzitter, zoo beschouw ik een wet als die thans in deze Kamer in behandeling is. De wetgever moet de gelegenheden om te verleiden tot drankgebruik en verleid te worden, zooveel binnen zijn bevoegdheid is te beperken en door allerlei verstandige en practische maatregelen een omheining slaan om dat gedeelte der bevolking, dat blindelings en zonder vermogen om neen te zeggen, zich laat verlokken door koning alcohol om in zijn tooverpaleis zich gelukkig te laten maken. Beschermen deze menschen zich zelf niet omdat zij geen wilskracht hebben, of omdat hun wilskracht door de maatschappelijke drinkgewoonten allengs geheel werkeloos is geworden, dan moet de wet hen beschermen. Dan zullen zij zoolang hun onmondigheid duurt, voor het minst het getal van alcohol-slachtoffers niet vermeerderen: en ontwaakt eenmaal weer hun zedelijk besef, welnu, dan zullen zij in een doelmatige Drankwet alvast een objectieven steun vinden, bij hun pogingen om weer op eigen beenen te komen en voortaan zonder leiband hun weg te gaan.

Maar ik wensch zulk een steun niet minder in het belang der mondigen. De Minister spreekt in de Memorie van Antwoord van de betere publieke opinie, die zich allengs gevormd heeft of bezig is zich te vormen. We weten wat hij daarmee bedoelt. En hier is het de plaats om ook van ons Parlement een All Hail! toe te roepen aan alle dragers van de blauwe knoop, goede tempelieren, geheelonthouders, of hoe ze verder heeten mogen, die koning alcohol stelselmatig bevechten. All hail aan alle mannen en vrouwen, jongen en ouden, die aan dezen kruistocht onvermoeid of onverpoosd, jarenlang, op hoop tegen hoop, hun tijd en hun krachten hebben gewijd. Zij zijn, met Gods hulp, de redders van het verdronken land. Niet de wet, zelfs niet een technisch volmaakte Drankwet, gesteld eenig Parlement ware in staat die te leveren. Want de wet stelt ten hoogste slechts een uitwendig perk en paal aan het misbruik van sterken drank; en een wedergeboorte der natie, voor zoover zij die in dit opzicht behoeft, is een werk dat inwendig, in de harten, moet plaats hebben. Ik houd mij verzekerd dat de Minister de eerste zal zijn om dit toe te stemmen. Maar desniettemin zeg ik: ook dit mondig deel der bevolking moet te gemoet gekomen worden door de wet. Zij zijn de vertegenwoordigers van wat de Minister noemt de betere opinie; en het steunpunt dat de Minister ontleende aan die betere opinie bij het ontwerpen van zijn wet, moet op zijn beurt weer gestevigd en gefundamenteerd worden door wettelijke bepalingen, waarin overgeboekt wordt wat als de winst en het aanvankelijk resultaat mag worden beschouwd van jarenlange heldhaftige worsteling.

Dit mondig deel der bevolking heeft den wettelijken steun niet noodig voor zich zelf, gelijk het onmondig deel, maar in zijn edelaardige poging om het andere deel tot een hooger besef van nuchterheid en zelfbeheersching te brengen. Wat de nationale conscientie in haar betere oogenblikken aan deze onvermoeide voorstrijders toestemt en gewonnen geeft, dat moet gekristalliseerd worden ook in de wet, opdat het blijve en in de hitte van den strijd niet meer vervloeie of verdampe.

Om die reden acht ik het denkbeeld van commissies uit de burgerij om een wakend oog op het drankgebruik te houden, zoo gezond en zoo practisch. Twee handen, één van boven, één van beneden, één van de wet en een van de burgerij, die elkander worden toegestoken, die in elkander sluiten om gezamenlijk een goed werk te doen. De wetgever — dit ligt in dat denkbeeld — de wetgever rekent op de gezonde elementen in de maatschappij; hij waardeert wat ze gedaan hebben om het maatschappelijk euvel te keeren, en hij vertrouwt dat zij zullen volhouden en toenemen in het aanwenden van binnen zedelijken invloed om ons volkskarakter meer te doen toenemen in soberheid, arbeidzaamheid en veerkracht.

Maar met evenveel nadruk zeg ik nu ook: deze gezonde elementen rekenen wederkeerig op den wetgever. Zij mogen verwachten dat hij, binnen zijn terrein, den oogst zal inhalen dien zij met tranen hebben gezaaid. Dat hij, ook op zijn gebied, een grenspaal zal oprichten tegen koning alcohol, met het opschrift „Tot hiertoe en niet verder!" Dat zal ook hun zijn een steun in den strijd, een aanmoediging om te volharden, een bewijs dat hun noeste arbeid niet tevergeefs is geweest.

En nu een woord over het standpunt van een Minister. Ik zou dat aldus willen omschrijven: de Minister acht zich zedelijk verplicht een maatregel van noodweer te nemen, tegen het gevaar van nationale verwording. Hij ziet hoe het gebruik van alcoholische dranken de misdaad vermeerdert, de volksgezondheid tot in het tweede en derde geslacht bedreigt, en in het sociale leven een zee van rampen uitgiet over de gezinnen, waarin in de eerste plaats de vrouwen en kinderen ondergaan. Nu zegt hij, dat mag ik niet werkeloos aanschouwen. Hier moet het wetgevend gezag afwerend, beschermend ingrijpen. Het hooger volksbelang, de moreele, de physieke toestand, ook de plaats die Nederland inneemt in de rij der volken en die het als beschaafd volk niet mag verliezen, schrijven het gebiedend voor. Daalde door mijn nalatigheid het peil, beproefde ik niet door wat op den weg van den wetgever ligt, de ontaarding van het volksleven door dit voortwoekerend euvel tegen te gaan of te voorkomen, ik zou schuldig staan tegenover het heden en de toekomst van mijn volk.

Kan men zich verwonderen, Mijnheer de Voorzitter, dat een Regeering die bij haar optreden verklaarde te willen voortbouwen op de Christelijke grondslagen van ons volksleven, in dit brandend vraagstuk zoo spreekt? Ook heeft zij toen onbewimpeld te kennen gegeven, dat op openbaar terrein de drankzucht krachtiger moet worden beteugeld. De Regeering verdient dus lof in plaats van blaam; ten eerste omdat zij woord houdt, en ten tweede omdat zij, getuige de oppositie van zoo velerlei zijde tegen dit wetsontwerp gevoerd, den breidel waarlijk niet op dubbelzinnige wijze aanlegt.

Mij schijnt het toe dat bij veel wat in dit wetsontwerp wordt afgekeurd, men verzuimt zich in te denken in den gedachtengang des Ministers, en dat men ten gevolge daarvan valt over bijzonderheden, ondergeschikte dingen, die uit hun verband gerukt misschien vreemd schijnen, maar die, op hun plaats, in het stelsel des Ministers niet kunnen worden gemist en ook volkomen natuurlijk zijn. Wanneer men bij voorbeeld vraagt, of het dan voortaan ook al ongeoorloofd zal zijn sterken drank te drinken in een stationswachtkamer, dan is, dunkt mij, van des Ministers standpunt het antwoord: och neen, als men meent sterken drank te mogen drinken elders, in een vergunning, waarom zou het dan niet evengoed mogen in een wachtkamer. Die wachtkamer op zich zelf is geen heiliger of gewijder grond dan het eerste dranklokaal het beste. Maar iets anders wordt het, wanneer men de wachtkamer beschouwt als een plaats van publiek verkeer, niet opgericht met het doel om alcoholica te verkoopen, maar als een plaats waar het reizend publiek, mannen, vrouwen, jonge menschen en kinderen moeten vertoeven en waar dus het belang der reizigers niet moet worden opgeofferd aan dat der drinkers, maar, indien het dan een offer moet heeten, dat der drinkers aan dat der reizigers. Bovendien, de reizigers die drinken willen, hoeveel gelegenheden vinden zij niet meestal vlak in de buurt der wachtkamers om hun verlangen bevredigd te zien? En nu spreek ik nog niet van familie of vrienden die reizigers komen afhalen, en anderen die, zonder zulk een doel, de wachtkamers gebruiken als geïmproviseerde sociëteiten en voor de gezelligheid daar eenigen tijd gaan doorbrengen, op gevaar van door de gelegenheid om te drinken, tot drinken te worden verleid. Moet nu niet op het standpunt des Ministers het zwaarste het zwaarste wegen, en is het nu wel zoo kleingeestig dat de Minister zegt: neen, in de stationswachtkamers is de verkoop van sterken drank niet op zijn plaats?

Evenzoo is het met de zooveel besproken gordijnen-quaestie. Op zich zelf beschouwd, wat is er in een gordijn? Ik zeg het ook, Mijnheer de Voorzitter, maar men verzuimt bij deze quaestie meestal te attendeeren op de overwegingen die in de Memorie van Toelichting op bladz. 19 zijn ontvouwd. In het verband waarin die gordijnen besproken worden, als middelen om wets-

ontduiking te verheimelijken of onvoegzame tooneelen aan het oog van het openbaar gezag te onttrekken, heeft het verbod wel ter dege beteekenis en volgt het weer uit het systeem der wet.

Juich ik alzoo het uitgangspunt der Regeering toe, ik acht het van niet minder belang, dat zij in de Memorie van Antwoord het eenmaal ingenomen standpunt handhaaft, maar door verschillende wijzigingen toont, tot behoud van de hoofdzaak bereid te zijn tot verzachting en tegemoetkoming. Ik noem die wijzigingen niet in 't bijzonder, omdat ze op zich zelf stof tot nieuwe bespreking opleveren; maar ik lees in het ontwerpen er van den oprechten toeleg om niet te wijken van het eens gekozen doel: het brandmerken van het drankmisbruik door de wet, acte nemende van de zich dagelijks meer vormende betere publieke opinie, en toch aan de andere zijde ook niet verder te gaan dan de stand van zaken op dit oogenblik in ons volksleven toelaat. Vergis ik mij niet, Mijnheer de Voorzitter, dan zijn onze medici gewoon een geälcoholiseerden patiënt geleidelijk aan het gevaarlijk gif te ontwennen. Die gedragslijn meen ik hier de Regeering te zien volgen ten aanzien der natie. Kon men van ons volk in zijn geheel zeggen, dat het op het stuk van het drankgebruik tot de mondigen behoort, er zou van tegemoetkoming geen sprake behoeven te zijn. De geheele Drankwet ware dan overbodig. Er zou een ongeschreven Drankwet in de harten en in de conscientiën zijn, die den wetgever het otium cum dignitate voor goed zou verzekeren. Maar te beweren dat het peil van onze normaliteit reeds zoo hoog staat, zou het niet in flagranten strijd met de werkelijkheid zijn, Mijnheer de Voorzitter? Onze Regeering is practisch, zij doet niet aan utopieën. Zij neemt het volk gelijk het is, en tracht het tot de gewenschte hoogte op te voeden, mede door zulke wettelijke maatregelen als waarvoor het rijp is. Niet meer, maar vooral niet minder.

Nog een slotwoord over sommige bedenkingen, die men in en buiten de Kamer hoort aanvoeren.

Waan toch niet dat ge met een wet de sociale ellende bezweert die door het drankmisbruik wordt gesticht. In de zeden zit het kwaad; als ge die verbeteren kunt, dan zult ge te gelijk die ellende hebben bezworen. Zoo spreekt men, Mijnheer de Voorzitter, en ik zou er onmiddellijk op willen antwoorden: Meent ge misschien dat de Regeering dat niet toestemt? Is er iemand hier in de Kamer die dat ontkent? Maar de vraag is: wat bedoelt ge met die onschuldige waarheid? Is dat een argument tegen deze wet? Indien de Regeering meent, op gronden ter aanbeveling waarvan ik iets getracht heb te zeggen, en die zij een en andermaal in het breede heeft ontvouwd, indien de Regeering meent, dat ook op wettelijk gebied iets kan en moet gedaan worden, in geestelijke voeling met de pogingen, die van uit de maatschappij zelf worden aangewend om de zeden te verbeteren, is het dan niet plichtmatig, dat zij doet wat zij niet laten kan, wat van haar standpunt gezien een verzaking harer roeping zou zijn? Sedert wanneer komt men door een goede wet te maken in strijd met de hervorming van kwade zeden? Kan men niet het eene doen en te gelijk, door zijn persoonlijken invloed, het andere niet nalaten? Meer nog: erkent ge niet dat de zeden zich afspiegelen in de wetten en dat wanneer het peil der zeden verhoogd wordt, dit na verloop van tijd ook zichtbaar zal worden in de wetgeving?

Een andere bedenking, die ook hier in de Kamer is uitgesproken, luidt: Och, al die kleine wettelijke bepalingen zullen niet helpen. Neen, doe wat grootsch, sluit Schiedam, of voor 't minst, stel de hoeveelheid jenever die daar gestookt wordt op een bepaald rantsoen, dan zult ge werkelijk het gebruik beperken en allengs kunnen doen verminderen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik antwoord ook hier: Meent ge dat? Ik ook, en ik durf verzekeren, dat ook de Minister persoonlijk liever heden dan morgen Schiedam wil zien gesloten. En ik voor mij voeg er bij, dat als Schiedam dan hermetisch wordt gesloten, de jenever dan voor goed moge verhuizen naar de plaats van zijn eigenlijke bestemming, de vergifkas van de apotheek. Daar is zijn plaats. Vandaar mag niemand hem verdringen. Maar wederom vraag ik: bedoelt ge nu deze vrome verzuchting als een afdoend argument tegen een wet als deze? Acht ge dan zoo iets bereikbaar, ik zeg niet over vijftig jaar, als de betere zeden over de geheele linie de overhand zullen genomen hebben over de jammerlijke drinkgewoonten, maar nu, op dit oogenblik, nu ons de vraag gesteld wordt, of het niet tijd wordt dat ook de wetgeving beslister front make tegen een euvel, dat ook gij zegt te betreuren? Mijnheer de Voorzitter, het is meer gezien, dat men, om iets goeds tegen te houden, plotseling een leus ophief, verwant aan het goede dat men niet wil, maar een leus zoo hoog, zoo onbereikbaar, en daarom zoo volkomen onpractisch, dat de bedoeling maar al te doorzichtig was en men zich zelf verried. Zou zulk een bedoeling ook achter die leuze van „Sluit Schiedam" kunnen schuilen?

Eindelijk, Mijnheer de Voorzitter, het element van de gezelligheid, dat voorleden Vrijdag, onder andere zeer practische opmerkingen, in het debat is gebracht door den heer Passtoors. Ik beschouw dat inderdaad als een ernstig argument, en ik zou geen woord willen spreken van deze plaats, dat den indruk zou kunnen geven, alsof ik geloofde dat men in den strijd tegen koning alcohol niet op dat bezwaar zou stuiten. Het is maar al te waar: wanneer men een goed huis heeft, waar men altijd zeker is gezelligheid te over te vinden, vooral na volbrachten arbeid, dan is het gemakkelijk gezegd: laten ook zij die kroeg of herberg bezoeken, de gezelligheid zoeken in huis. In huis? Maar hoevelen onzer medeburgers missen inderdaad een goede behuizing? En hoe diep behoort wel de schaamte te zijn, die ons bij dit onderwerp moet vervullen, wanneer men bedenkt dat men, à propos van het drankmisbruik, de beschaafde maatschappij dit verwijt voor de voeten kan werpen? Ik herinner mij nog dat bij den schrik die onder de ontzettende cholera-epidemie van 1866 door de harten voer, ook het besef begon te ontwaken: dat men al die sloppen en stegen en onbewoonbare woningen, zonder goed drinkwater en afvoerkanalen, op onverantwoordelijke wijze onverschillig had aangezien, zonder te hervormen.

Het ging toen de maatschappij als in „Yeast" van Kingsley, aan Argemone, de dochter van den Squire, die zelf in weelde geleefd, maar nooit iets gedaan had tot verbetering van de behuizing zijner pachters. Nu was de typhus uitgebroken in die ellendige krotten, en de beeldschoone dochter had bij haar bezoeken aan de arme kranken zelf de besmetting opgedaan. Daar lag ze in ijlende koortsen en riep dat de vloek van haar geslacht, de vloek der Lawingtons op haar gekomen was, omdat zij zich nooit bekommerd hadden om een menschelijke woning voor die arme lieden.

Moet het, zoo vroeg men toen in '66, ons ook zoo gaan? En toch, hoelang heeft het geduurd, eer onze wetgever in de Woningwet ook dat chapitre eindelijk eens aanvatte; en nog, Mijnheer de Voorzitter, zou ik niet durven beweren, dat de kruistocht tegen de krotten reeds voldoende in gang is. De heer Passtoors ontvange dus onzen dank en hebbe er ons niet tevergeefs aan herinnerd. Maar hij zal mij toch toestaan te verwachten, dat hij om dit euvel, dat andere groote euvel niet onbeteugeld zal willen laten voortwoekeren. Hij heeft trouwens dat voldoende in zijn rede en vooral aan het slot doen uitkomen. Hij strijdt mede tegen het groote kwaad dat koning alcohol sticht. En wanneer hij ijvert voor de gezelligheid, waaraan ook de arbeider na volbrachten arbeid behoefte heeft, en zijn woning kan hem die helaas nog niet altijd, of niet in voldoende mate verschaffen, dan vraag ik: geeft deze wet niet misschien een weg aan, waarop in die behoefte kan worden voorzien? Opent deze wet niet de gelegenheid om arbeiders-sociëteiten te hebben, waar men alle gezelligheid kan vinden, die men in andere sociëteiten vindt, waar het aan ververschingen, verkwikkingen en ontspannende spelen niet hoeft te ontbreken, maar waar koning alcohol op den drempel een onverbiddelijk „Verboden Toegang" zou ontmoeten. Ik laat gaarne aan anderen ter beoordeeling over, of dit een vruchtbaar en uitvoerbaar denkbeeld mag heeten. In ieder geval zeg ik, de woningnood mag den drankнood niet aan onzen horizont verdringen. Indien er twee kwaden te verhelpen zijn, reden te meer om niet stil te zitten, de hand aan den ploeg te slaan, en met vereende kracht met den Minister koning alcohol ook op wetgevend gebied de zege te betwisten.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn al heel weinigen met u in deze Kamer, die in 1881 de behandeling der Drankwet hebben bijgewoond. Gij herinnert u natuurlijk nog, dat na een harden strijd dat wetsontwerp hier in de Tweede Kamer met 7 stemmen tegen — van die leden is er

geen enkele meer in deze Kamer aanwezig — werd aangenomen en in de Eerste Kamer met 4 stemmen tegen.

Gij herinnert u waarschijnlijk ook, Mijnheer de Voorzitter, dat, toen de Minister Heemskerk in 1885 een wijziging van de Drankwet, op verschillende punten een verscherping, van die Drankwet, voorstelde, dat wetsontwerp met slechts 4 stemmen tegen in deze Kamer werd aangenomen, terwijl in de Eerste Kamer slechts één stem zich er tegen verklaarde.

Daaruit blijkt, wat gelukkig ook nu nog het geval is, dat, bij alle verschil van meening, ook in die dagen het Drankwetvraagstuk gelukkig niet tot een politiek vraagstuk werd gemaakt, maar dat alle partijen het eens waren, dat men door gemeen overleg moest trachten een goede Drankwet tot stand te brengen.

De heer Tydeman heeft gisteren er aan herinnerd, dat ik aan de behandeling van die Drankwet van 1881 een zeer ruim aandeel had genomen, en hij heeft er bijgevoegd, dat ik in die dagen schier de eenige geweest was die con amore dat wetsontwerp had verdedigd.

Mijnheer de Voorzitter! Dat laatste is minder juist. Verdedigd heb ik zeer zeker dat wetsontwerp, zij het niet op alle onderdeelen, en ik heb er nog nooit een oogenblik berouw van gehad, maar dat ik alleen stond, daarvan was in de verste verte geen quaestie. Gij herinnert u, hoe bijv. de thans reeds ontslapen leden van de Kamer, de heer Sichesz aan deze zijde en aan de andere zijde de heer de Jonge met niet minder warmte voor het wetsontwerp partij trokken. Maar boven alles was het natuurlijk de Minister Modderman, die bij die behandeling het meest op den voorgrond trad, de Minister Moddermau, die al had hij niets anders voor zijn land gedaan dan het met een drankwet te begiftigen, zich een eerzuil zou hebben gesticht, de Minister Modderman, die dit wetsontwerp geheel zonder voorbeelden uit het buitenland moest ontwerpen, van den grond af alle nieuwe bepalingen moest ineenzetten, uitwerken en formuleeren, terwijl zijn opvolgers uit den aard der zaak — ik mag dat zeggen, omdat ik zelf tot hen heb behoord — niets anders konden doen, zoolang men geen ander stelsel aanvaardde, dan een weinig voortbouwen op die bestaande grondslagen en de wet wat aanvullen, wat vijlen en wat schaven wat verscherpen of verzwakken.

Nu zeg ik dat volstrekt niet, omdat ik herziening van de Drankwet niet beschouw als een werk van beteekenis, want als wij die wet gaan herzien, dan is de bedoeling geen andere dan tot een zoo goede regeling te komen, dat de Drankwet voortaan volledig kan worden uitgevoerd en volledige werking kan hebben. Ik wensch voornamelijk daarom de geschiedenis van de bestaande Drankwet nog eens in herinnering te brengen, omdat, wat in 1881 en 1885 is voorgevallen voor dezen Minister, die voor de niet benijdenswaardige taak staat om het aanhangige wetsontwerp te verdedigen, een bemoedigend voorteeken is. Ook toen was er strijd en oppositie, maar toch werd de wet met bijna algemeene stemmen aangenomen. Als de Minister echter zijn voordeel wil doen, met de geschiedenis uit die dagen, dan hoop ik, dat hij bij de behandeling der artikelen zich tevens zal herinneren, dat de Ministers Modderman en Heemskerk zeer zeker de Drankwet niet zouden hebben tot stand gebracht, indien zij niet, van het belang der zaak overtuigd, het gemeen overleg in zeer ruime mate bij deze materie hadden toegepast, niet bij alle onderdeelen stokstijf op eigen opinie waren blijven staan. Alleen door, het groote doel voor oogen houdende, tevens concessies te doen, aan gemeen overleg en aan gegronde bedenkingen te gemoet te komen, is het hun gelukt voor zóó ingrijpende wet een meerderheid te krijgen.

Ik kom daarop straks misschien nog terug, maar ik hoop, dat deze Minister van Binnenlandsche Zaken zich aan het voorbeeld van zijn voorgangers zal spiegelen.

Mijnheer de Voorzitter! Waarom werd in 1881 de Drankwet met bijna algemeene stemmen aangenomen? Zeker niet in de eerste plaats, omdat dat wetsontwerp met talent werd verdedigd, maar wel omdat gedurende het debat de overtuiging steeds sterker en sterker werd, dat het dringend noodig werd om wettelijke maatregelen te nemen tot stuiting van het alcoholisme, om de toeneming van de alcoholiseering der natie tegen te gaan. Dit was dringend noodig, reeds hierom, omdat vóór de inwerkingtreding van de wet van 1881 de consumtie van alcohol van jaar tot jaar — de heer Tydeman heeft er reeds aan herinnerd — zeer, ja bijna schrikbarend toenam, zoozeer dat in een tijdperk van ongeveer 10 jaren die consumtie per hoofd der bevolking bijna twee liters was toegenomen, maar ook omdat de dronkenschap — het waren niet alleen de cijfers der consumtie die indruk maakten — op de openbare straat treurige verhoudingen had aangenomen, omdat tal van twistpartijen in de herbergen en ongeregeldheden bij tentoonstellingen, harddraverijen en dergelijke den weerzin wekten van het goedgezinde deel van de bevolking van Nederland. Men wenschte dus, *ook* door wettelijke maatregelen, die alcoholiseering, althans den voortgang van dat groote kwaad tegen te gaan. Men geeft een geheel verkeerd denkbeeld van de zaak, als men het voorstelt, dat Minister Modderman meende dat zijn wet het aantal liters van 8 à 9 al heel spoedig tot 6 à 7 en nog lager zou doen dalen. Integendeel, hij zeide uitdrukkelijk, dat als maar de toenemende alcoholiseering werd gestuit, de consumtie niet meer toenam, men reeds een weldaad aan het land zou hebben bewezen. Daarom zeg ik, dat, al was er niets anders gebeurd dan dat de consumtie van sterken drank na 1881 niet meer was vooruitgegaan, maar toch ook nog met geen deciliter was gedaald, men toch niet zou mogen zeggen, dat de wet nog niets heeft uitgericht. Maar de consumtie is wèl verminderd. Vóór de Drankwet nam de consumtie voortdurend toe, terwijl na de Drankwet de consumtie met 1 liter per hoofd en per jaar is gedaald. Slechts met 1 liter, heeft men gezegd. Maar wat beteekent dat? Dat beteekent dat het Nederlandsche volk vóór de Drankwet jelk jaar ongeveer 80 millioen, dus meer dan de helft van alle Rijksbelastingen te zamen, uitgaf voor spiritualiën, terwijl het bedrag dat thans per jaar aan spiritualiën wordt besteed, als men ook let de vermeerdering der bevolking, zeker twintig millioen minder is. Dat klinkt reeds geheel anders dan: slechts één liter minder. En nu zegt men, dat die vermindering van consumtie niet aan de Drankwet te danken is, maar aan veranderde opvattingen omtrent de nadeelen van den sterken drank, aan krachtiger optreden van onthouders en matigheidsvereenigen enz. Als men let — zoo wordt geredeneerd — op de werking van al die factoren, dan kan men gerust zeggen, dat daaraan alleen de vermindering der consumtie te danken is, zoodat er niets overblijft voor de werking der Drankwet.

Vooreerst veroorloof ik mij deze opmerking, dat het toch wel vreemd is, dat al die factoren juist na de inwerkingtreding der Drankwet in werking zijn getreden. Is dat niet een sterke aanwijzing, dat het tot stand komen van de Drankwet op het in beweging brengen van die factoren invloed heeft uitgeoefend? Hadden die factoren ook reeds vroeger gewerkt, waarom zonden ze toen niet en later na 1881 wel tot vermindering van consumtie hebben geleid? Ik weet wel, dat is geen volstrekt bewijs, maar toch een zeer sterke aanwijzing, dat de Drankwet goed heeft gewerkt en ook indirect tot vermindering van gebruik heeft geleid. Zal bijv. iemand in ernst willen beweren, dat de onthouders- en matigheidsvereenigingen met even veel succes zouden hebben gewerkt indien de Drankwet er niet ware geweest?

Is de moreele invloed van de Drankwet, die overal in den lande is bespeurd, misschien op dit terrein als de allervoornaamste factor te beschouwen? De drankbestrijders in 1881 kwamen evenals nu met tal van adressen bij deze Kamer, maar de grondtoon van al die adressen was deze: het kwaad is zóó groot, dat wij den steun van allen en ook van den Staat niet kunnen missen. Met steun en bondgenootschap van den Staat zullen wij met veel meer kans op goed gevolg den geduchten vijand, het alcoholisme, kunnen bestrijden. En de ervaring heeft geleerd, dat dit standpunt juist was, Mijnheer de Voorzitter! De Staat als bondgenoot in den strijd tegen den sterken drank! Dat was de groote beteekenis van de wet van 1881. Vroeger was er van medewerking, van samenwerking met de drankbestrijders geen sprake. Niet bij enkelen, maar bij dnizenden bestond zelfs nog de overtuiging, dat de Staat eigenlijk den strijd tegen het drankmisbruik op grond van financieele belangen, op grond van de belangen der schatkist min of meer vijandig gezind was. Het is nog slechts ruim zestig jaar geleden dat een matigheidsvereeniging een verzoek om toelating beantwoord zag door den Minister van Financiën met de opmerking, dat aan dien wensch niet kon worden voldaan, omdat de schatkist te zeer zou worden benadeeld indien het gebruik van sterken drank aanzienlijk afnam. Thans zijn wij het allen eens, dat dit aan het belachelijke

grensde, maar er was een daad noodig om den Staat ook feitelijk als bondgenoot te doen optreden. Nadat eenmaal de Drankwet was tot stand gekomen, zijn er tal van andere maatregelen van Regeeringswege in dezelfde richting gevolgd. Na dien tijd werd er, al is het ook maar een kleine, veel te kleine post, toch jaarlijks op de Staatsbegrooting een zekere som uitgetrokken om de drankbestrijders te steunen in hun pogen. Na dien tijd heeft de Regeering zich ook bemoeid met het onderwijs in het alcoholisme, en wordt op normaal- en kweekscholen onderwijs in alles wat met het drankvraagstuk in verband staat gegeven. Men gaat daarbij uit van de goede gedachte die ook in deze Kamer met kracht verdedigd is, dat het van het grootst belang is dat aan de jeugd reeds matigheid wordt ingeprent en dat reeds aan de leerlingen der lagere school het gevaar van het alcoholisme, het gevaar van het drankmisbruik voor oogen wordt gehouden. Op al die gronden beweer ik, dat reeds het feit allen dat de Staat in 1881 als bondgenoot in den strijd tegen den sterken drank als volksdrank is opgetreden, een feit is waarvan het gewicht moeilijk kan worden overschat.

In 1885 — laat ik dit ook nog even herinneren — gingen er bij de behandeling van een kleine herziening der Drankwet in deze Kamer ook reeds stemmen op die zeiden: die Drankwet heeft nu vier jaren gewerkt en nog niets uitgericht, want de vermindering der consumtie is slechts 4 deciliter per hoofd. Maar wat antwoordde toen de toenmalige Minister Heemskerk?

Hij zeide o. a.: „Gehoord zijn de Colleges van Gedeputeerde Staten, de gemeentebesturen en de hoofden van de parketten belast met de vervolging van strafzaken. En er is geen, of bijna geen, die iets gewaagd heeft van den tegenzin, dien de geachte afgevaardigde uit Assen (de heer van der Feltz) heeft gemeend bij de bevolking te bespeuren. Dat er zooveel weerzin tegen de werking van deze wet zou zijn is niet gerapporteerd; integendeel; wel hebben niet allen zich zoo sterk uitgelaten, dat zij bijzonder enthousiasme voor de wet aan den dag legden, maar de groote meerderheid van de rapporteerende colleges heeft verklaard, dat de werking van de wet is medegevallen, dat de wet gebleken is nuttig te werken, en dat zich betrekkelijk weinig moeilijkheden bij de uitvoering hebben voorgedaan."

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben altijd geweest en blijf op de aangegeven gronden voorstander van de wet van 1881. Vast ben ik overtuigd, dat zij nuttig gewerkt heeft; maar aan den anderen kant zou het een dwaasheid zijn te ontkennen, dat die wet nog veel beter zou hebben gewerkt, indien zij in alle opzichten goed uitgevoerd ware geworden, en indien alle bepalingen zoo waren geredigeerd, dat zij in elk opzicht aan de bedoeling van den wetgever hadden kunnen beantwoorden.

Sins jaren wordt dan ook herziening van de Drankwet gevraagd, en dat deze Minister zich daaraan niet heeft onttrokken, maar die herziening met liefde ter hand genomen heeft, daarvoor breng ik hem gaarne een woord van lof en hulde. De zaak, die wij thans behandelen, is werkelijk urgent.

Waarom echter wordt herziening der wet gevraagd? Welke leemten, welke gebreken zijn voornamelijk in de wet ontdekt?

Tot voor eenige maanden — ik ducht in deze geen tegenspraak — was de meening vrij algemeen, dat, afgescheiden van redactie-veranderingen en kleine aanvullingen en versterkingen, slechts op twee groote punten — de heer Bolsius heeft het reeds gememoreerd — herziening bepaald noodig was en dat vóór alles verlangd werden:

1°. een nieuwe regeling om zonder te groote schokken te komen tot het wettelijk maximum van verkoopplaatsen van sterken drank;

2°. strenge maatregelen tot wering van den clandestienen drankhandel.

Als die beide punten in de wet goed geregeld worden, dan ben ik overtuigd dat, al bleven ook alle andere bijzaken, waarvan ik overigens het gewicht niet wil ontkennen, achterwege, de wet van 1881 in de toekomst reeds veel meer effect zou hebben, terwijl daarentegen als die punten slecht geregeld blijven, met name de geheime drankhandel niet wordt uitgeroeid, al het andere weinig zal baten.

Zijn nu die beide zaken in dit wetsontwerp goed geregeld? Zal men, indien dit wetsontwerp op die beide hoofdpunten ongewijzigd wordt aangenomen, met vertrouwen kunnen zeggen: nu zal de wet voortaan volledig en goed naar de bedoeling van den oorspronkelijken wetgever uitgevoerd kunnen worden?

Op die vraag kan mijn antwoord voorloopig niet bevestigend luiden. Laat ik beide punten nog eens nader onder de oogen zien.

Vooreerst de overgang, de regeling om te komen tot het wettelijk maximum. De Kamer weet, dat deze Minister boven het afmakings-systeem juist aan het uitstervings-systeem de voorkeur gegeven heeft.

Nu is „afmakings"-systeem een heel leelijk woord, maar het woord „uitstervings"-systeem kan zeker eveumin op bijzondere fraaiheid aanspraak maken. Het „afmakings"-systeem is echter tevens een afschrikkend woord, en misschien ligt het voor een deel daaraan, dat zoo weinigen voor dat stelsel sympathie hebben, ofschoon het in de wet van 1881 was gesanctionneerd. Maar hoe dat zij, ik ben een voorstander van het afmakingssysteem, dat hierop neerkomt, dat na een zekeren datum — oorspronkelijk was de datum van 1 Mei 1901 aangenomen — alle vergunningen boven het maximum zullen komen te vervallen. In het wetsontwerp, door mij in 1900 ingediend, was dan ook een dergelijke regeling opgenomen. En wel op de volgende gronden:

Door niemand is in 1881 en ook na 1881, voor dat door den Minister Smidt de bekende spitsvondige wetsinterpretatie was gevonden, er een oogenblik aan getwijfeld, dat het de bedoeling van den wetgever geweest was om in 1901 het afmakingssysteem toe te passen. Zoozeer was de Minister Smidt daarvan zelf overtuigd, dat hij, zijn interpretatie blijvende handhaven, onmiddellijk daarna een wetsontwerp indiende, waarbij dat afmakingssysteem, dat niet goed in de wet was geformuleerd, voor goed zou worden gesanctionneerd. Wilde men geheel blijven in de lijn van den wetgever van 1881, dan was zelfs geen andere uitweg mogelijk, terwijl bovendien bezwaarlijk kon worden ontkend, dat aldus het doel, dat men zich van den beginne af voor oogen stelde, veel beter en veel spoediger zou worden bereikt.

Is daarmede echter gezegd, dat de regeling, door mij voorgesteld, de beste toepassing van het afmakingssysteem waarborgde?

Dat daaromtrent groot verschil van gevoelen kan bestaan, dat bewijst wel, dat ik in mijn gewijzigd wetsontwerp reeds een andere regeling heb voorgesteld dan in mijn oorspronkelijk ontwerp. Intusschen blijf ik van meening, dat aan den éénen kant het belang der zaak meebracht zoo spoedig mogelijk tot een groote opruiming van kroegen en tapperijen te komen, maar dat het aan den anderen kant billijk was om aan hen, aan wie men de vergunning ontnam, schadeloosstelling toe te kennen. De heer Schaper heeft er dan ook reeds op gewezen, dat dergelijke regeling ook voor de bestaande drankverkoopers gunstiger geweest zou zijn dan de toepassing van het uitstervingssysteem. Ik ben het geheel met den heer Schaper eens, dat het klein is om daar, waar men zooveel millioenen trekt uit den accijns op het gedistilleerd, zoo bevreesd te zijn om van die millioenen een deel af te zonderen voor een doel, dat aan de bestrijding van het drankmisbruik zoozeer ten goede zou komen.

Ik zal echter de laatste zijn om er den Minister een grief van te maken dat hij niet het afmakingssysteem, maar het uitstervingssysteem heeft voorgesteld. Het is een Minister niet aan te raden — gesteld al dat Zijn Excellentie het in principe met mij eens was — om met het hoofd tegen den muur te loopen. Naar alle waarschijnlijkheid toch zou voor het afmakingssysteem in deze Kamer geen meerderheid zijn te krijgen, en daarom zal ik straks bij de behandeling van de artikelen ook geen poging doen om het stelsel, waaraan ik de voorkeur geef, in de plaats te stellen van dat des Ministers. Maar een geheel andere vraag is het of nu het tweede stelsel, het uitstervingsstelsel, bij dit wetsontwerp goed geregeld is, zoo geregeld dat men nu althans zoo spoedig tot het wettelijk maximum zal komen, als bij een zuivere toepassing van dit tweede stelsel mogelijk is.

Ik zal niet in details gaan, maar met een enkel woord meedeelen waarom ik die vraag ontkennend beantwoord. Als ik de wet goed lees, en anders zal de Minister mij wel terechtwijzen, want, afschoon ik vrij goed in de drankwetgeving tehuis ben, gevoel ik zoo zeer de moeilijkheid om alle bepalingen van dit wetsontwerp in onderling verband zoo correct uit elkander te houden en te overzien, dat ik er niet voor kan instaan bij de bespreking van onderdeelen nooit eens een vergissing te zullen

begaan. Maar dit daargelaten — als ik de wet goed lees, dan zal men bij de voorgedragen regeling heel langzaem tot het maximum komen; dan zullen er zelfs na de inwerkingtreding van deze wet, in plaats van minder drankverkoopplaatsen, er nog voorloopig veel meer komen — wat toch bezwaarlijk de bedoeling van den Minister zijn kan, en eindelijk, dan zal zelfs langs een achterdeur de overdracht, die nu is uitgesloten, weer mogelijk worden.

Bij deze drie punten moet ik een oogenblik stilstaan om duidelijk te maken wat ik bedoel.

In de eerste plaats heeft de Minister aldus geredeneerd: Volgens de bestaande wet mag de vrouw, als de man sterft, de vergunning niet overnemen. Dat vind ik hard. en ik zal daarin deze verandering brengen. dat in het vervolg de vrouw bij overlijden van den vergunninghouder een nieuwe vergunning kan krijgen, ook al zijn er in de gemeente meer verkoopplaatsen van sterken drank dan de wet toelaat.

Daarover zal ik dit zeggen, Mijnheer de Voorzitter! Het is natuurlijk een verzwakking van de bestaande wet, maar al is men warm drankbestrijder, het zou toch onbarmhartig zijn om geen sympathie te voelen voor het medelijden dat aan deze nieuwe regeling ten grondslag ligt. Dat is dan ook de reden waarom ik mij tegen deze kleine verzwakking niet zal verzetten, ja, ik zou zelfs, nu men zich eenmaal op dien weg heeft begeven, met den heer Passtoors aan de vrouwen, die in het besproken geval verkeeren. het recht op de vergunning nu ook maar levenslang willen geven en het haar bij hertrouwen niet willen ontnemen. Immers doet men dit niet, dan zal de voorgedragen regeling onzedelijkheid en concubinaat ten gevolge hebben, wat toch door een wet die de bedoeling heeft om uitspattingen en onzedelijkheid. tegen te gaan, niet in de hand mag worden gewerkt.

Maar geheel anders luidt mijn oordeel over de bepaling (25 *c*), die de strekking heeft het aantal verkoopplaatsen van sterken drank nog te vermeerderen, in plaats van te verminderen. Zulk een bepaling is toch al heel slecht op haar plaats in een wet, die voorgesteld wordt om de Drankwet te verscherpen en die onder meer de strekking heeft om, zonder recht en billijkheid te kwetsen, zoo spoedig mogelijk tot het wettelijk maximum te komen.

Wanneer men art. 25 *c* opslaat, dan zal men zien dat alle slijters, die van 2—10 liters verkoopen (dit is natuurlijk een kleine vergissing, want dergelijke slijters zijn er niet, wel personen die 2 liter en meer verkoopen) tot 1 Mei 1905 kunnen doorgaan met hun bedrijf en daarna een gewone vergunning voor verkoop tot gebruik elders dan ter plaatse kunnen verkrijgen en, met die vergunning gewapend, dus voortaan ook bij hoeveelheden van drie maatjes zullen mogen verkoopen. En die vergunning zullen zij kunnen bekomen, ook al is het maximum nog overschreden. Dit zullen dus worden nieuwe vergunningen *boven* het maximum, waarvan ieder slijter zal kunnen en zal willen profiteeren — vergunningen die het bestaande, ook naar de meening van den Minister nog veel te groote aantal, nog zullen doen stijgen. Dus niet minder maar meer vergunninghouders. Op die wijze zullen er allicht meer bijkomen dan er in de eerste jaren door uitsterving zullen afvallen. En toch zegt de Minister dat het hem om verscherping te doen is en dat de verscherping, door mij voorgesteld, niet voldoende was.

In de derde plaats heb ik gezegd, dat wel in naam de overdracht van vergunningen niet meer zal worden toegestaan, maar dat er desniettemin in het wetsontwerp een artikel is opgenomen, waardoor men in staat wordt gesteld langs een achterdeur toch tot die overdracht te komen, en dat bijv. een vader-vergunninghouder een middel aan de hand wordt gedaan om door een kleine financieele opoffering te zorgen, dat zijn zoon hem als drankverkooper kan opvolgen.

De Minister weet natuurlijk wel welk artikel ik bedoel; ik heb het oog op het artikel, waarbij iemand boven het maximum nog een nieuwe vergunning kan krijgen, indien hij slechts overlegt twee verklaringen van bestaande vergunninghouders, dat zij van hun vergunning afstand doen. Met een concreet voorbeeld zal ik nader toelichten wat ik bedoel.

Ik kreeg dezer dagen — en ik schaam mij daarover volstrekt niet, hoewel enkele leden het dezer dagen noodig achten hier uitdrukkelijk te verklaren dat zij geen vrienden zijn van de tappers — ik kreeg dezer dagen een bezoek van den zoon van een vermogend tapper in het Noorden van ons land. Deze man kende natuurlijk de aanhangige wet niet in bijzonderheden, maar dit had hij toch gehoord, dat er na de aanneming van die wet geen sprake meer zou zijn van overdracht en dat hij, dus c. q. zijn ouden vader niet als sterkendrankverkooper zou mogen opvolgen, en nu kwam hij mij vragen of ik niet zou willen medewerken om het ontwerp zoo gewijzigd te krijgen, dat overdracht in het vervolg wel weer mogelijk zal zijn.

In den regel geeft men bij een dergelijk verzoek ten antwoord dat men de zaak nog eens zal overwegen, maar als men een gevestigde overtuiging heeft dan is het toch maar beter ronduit te zeggen: Daar kan niets van komen; daartoe zal ik zeer zeker niet mede werken. En zoo deed ik dan ook. De man erkende trouwens zelf, dat men van 1881 of wel altijd genoten had en dat na 1 Mei 1901 overdracht niet meer mogelijk zou zijn.

Desniettemin vond mijn bezoeker het toch heel jammer, dat ik er zoo over dacht; vader was heel oud en kan spoedig sterven, en hij vroeg mij of er dan heelemaal niets aan te doen was om na vaders dood in die winstgevende localiteit met tappen voort te gaan. Op die vraag nu moest ik hem eerlijkheidshalve antwoorden: als het aanhangige wetsontwerp ongewijzigd tot stand komt, wees dan maar niet ongerust, want er staat een artikel in dat zegt, dat als iemand het bewijs kan overleggen, dat als hem de vergunning wordt verleend twee andere zullen vervallen, burgemeester en wethouders die nieuw aangevraagde vergunning ook boven het maximum kunnen toestaan. Indien uw vader u dus een verklaring geeft, dat hij u zijn vergunning afstaat, dat hij van zijn vergunning afstand doet — en gij kunt in de buurt nog een vergunning koopen, die niet veel meer waard is of waarvan de houder ook vreest spoedig te zullen sterven, dan is het zaakje klaar en kunt gij op uw naam een nieuwe vergunning krijgen. En toen ik hem dat had medegedeeld ging hij opgeruimd heen en zeide: Nu ben ik gerust; en hoop nu maar, dat de wet ongewijzigd zal tot stand komen.

Ik wilde dit punt met een concreet voorbeeld toelichten, omdat het daardoor duidelijk zal zijn geworden waarin naar mijn meening het bedenkelijke bestaat van de bepaling dat men door twee vergunningen op te koopen een nieuwe vergunning kan krijgen.

De Minister zegt in de stukken: als men twee vergunningen moet opkoopen om er één te krijgen, dan vervalt er altoos één — en komt men zoodoende spoediger tot het maximum. Dat klinkt heel mooi, maar ik meen te hebben aangetoond, dat het in de werkelijkheid anders zal zijn. Als er op die wijze twee wegvallen, die wel spoedig door uitsterven zouden verdwijnen, en daarvoor komt weer een nieuwe in de plaats, die allicht voorgoed zal blijven, dan zal immers juist het tegenovergestelde worden bereikt van hetgeen de Minister beoelt. En dit kunstmiddeltje ligt zoo voor hand, dat ik bijna geneigd ben te zeggen: Als men werkelijk de overdracht van vergunningen weer mogelijk wil maken, laat men het dan doen langs den royalen weg en niet langs een omweg, door een achterdeur, die de wet zal ontsieren.

De heer Staalman knikt, ik weet niet precies wat dit beduidt; wellicht denkt hij bij zich zelf: dat doet mij genoegen te bemerken dat de overdracht toch gemakkelijker zal zijn dan ik mij had voorgesteld, want daarop heb ik gisteren ook aangedrongen.

Mijnheer de Voorzitter, ik wil niet nalaten van deze gelegenheid gebruik te maken om te zeggen dat wat de heer Staalman gisteren over dit punt heeft gesproken min of meer mijn verontwaardiging heeft opgewekt. Wat toch is het geval?

De heer Staalman is zijn rede begonnen met te zeggen: de advocaten en pleiters voor de tappers zijn van verschillende zijden van de Kamer reeds aan het woord geweest. Nu betwist ik hem het recht om op die wijze de leden der Kamer verdacht te maken. Ik heb genoeg vertrouwen in mijn medeleden, om, wanneer zij een maatregel bepleiten die ook door de tappers wordt gewenscht, aan te nemen dat zij dit doen uit volle overtuiging, niet om speciaal zich bij de tappers aangenaam te maken, maar omdat zij meenen dat wat zij wenschen werkelijk is in het algemeen belang en door recht en billijkheid wordt gevorderd.

Maar wat hoorden wij een oogenblik later? In het vervolg

van zijn rede zeide de geachte afgevaardigde uit den Helder, na eerst verschrikkelijk te hebben uitgevaren tegen de tappers, dat hij wenschte dat de overdracht voor de tappers gemakkelijker zou worden gemaakt. Nu weten wij allen wel, dat de meeste drankverkoopers in Nederland nog liever hebben, dat de leden van de Kamer minder aangenaam over hen spreken, dan dat die leden maatregelen voorstaan, die zij strijdig achten met hun particulier belang. De heer Staalman heeft anderen beschuldigd als advocaten van de tappers te zijn opgetreden, maar waar hij juist zelf heeft gepleit voor datgene wat zij in de eerste plaats verlangen, valt op die houding al een zonderling licht.

De heer **Staalman**: Van overdracht van de tappers heb ik geen woord gesproken.

De heer **Goeman Borgesius**: Het verwondert mij dit te hooren, omdat ik gisteren reeds particulier aan den heer Staalman ongeveer hetzelfde heb gezegd wat ik nu in het openbaar heb herhaald, en hij toen tegen mijn woorden niet heeft geprotesteerd. Ik meende goed gehoord te hebben, maar wanneer de geachte afgevaardigde positief verklaart, dat hij niet aldus heeft gesproken, en dat ik hem verkeerd heb verstaan, dan doe ik reeds nu amende honorable, want dan heb ik hem verkeerd beticht.

Ik kom nu tot het tweede hoofdpunt van de wet: de maatregelen tegen clandestienen verkoop.

Dit is wellicht wel het allervoornaamste punt van de geheele wet, want indien de clandestiene verkoop zoo ernstig blijft als hij op dit oogenblik is in verschillende streken van ons land, dan kan de Drankwet onmogelijk dat nut stichten, hetwelk men er anders van mag verwachten. De Minister heeft zich misschien wat al te kras uitgelaten toen hij zeide, dat de wet door de ontduiking op groote schaal een bespotting wordt, maar werkelijk is die clandestiene verkoop op sommige plaatsen zoo erg, dat er alle reden is om dat euvel als een zeer groot kwaad te stigmatiseeren. Allerlei kunstmiddeltjes worden te baat genomen om in strijd met de wet toch drank te verkoopen. Een der sprekers heeft dezer dagen gezegd: om de clandestiene tappers goed te bestrijden, moet men eigenlijk alle finesses van die clandestiene tapperij kennen. Nu zal ik niet beweren, dat ik alle finesses ken, maar toch leven le te midden van de drankactie, ben ik wellicht meer dan een ander lid in staat van een en ander op de hoogte te komen, en wil ik dan ook een enkel staaltje meedeelen tot welke praktijken men al niet de toevlucht neemt om de wet te ontduiken en de politie te verschalken.

De Minister zegt daar dat ik dit liever niet doen moet, omdat ik daardoor de menschen wijs maak, maar ik geloof dat die vrees ongegrond is, want ik weet, dat de sluwe praktijk, waarop ik wil wijzen, reeds op tal van plaatsen door slimme drankverkoopers in toepassing wordt gebracht. De wet moet zóó worden ingericht, dat men voortaan ook tegen dergelijke kunstjes gewapend is.

Ter zake dan. Een vergunninghouder uit een kleine plaats kwam in een koffiehuis in een groote stad zonder vergunning en vroeg zijn collega of hij in zijn zaak een goed bestaan had. „Nu", antwoorde deze, „zonder dat ik er sterken drank bij verkocht zou het al heel treurig zijn". — „Maar," repliceerde de bezoeker, „ik zie hier in het lokaal toch geen spiritualia en niets, waaruit men zou kunnen afleiden, dat hier ook jenever verkocht wordt. Hoe lapt gij hem dat dan?" — Dat zal ik u eens vertellen, luidde het antwoord. Zie hier loopt een draad die bij gindsche deur uitkomt, en achter die deur wordt sterke drank verkocht. Komen er nu cliënten of bekenden binnen, dan doen wij niets, maar verschijnt er iemand, van wien wij denken dat hij met de politie in relatie staat en deze wil die deur binnengaan, dan trekt mijn vrouw of ik even aan de draad en dan kan de deur niet opengemaakt worden. Wil de bezoeker dan toch binnen, dan zijn wij quasi verwonderd dat de deur niet open wil, verzoeken het heerschap een oogenblik te wachten om een sleutel of iets dergelijks te halen, en in den tijd dat de bezoeker staat te wachten, wordt alles binnen weggeruimd. Als de man dan eindelijk binnentreedt, vindt hij niets meer. Dat kunstje heeft nog nooit gefaald. Ik tap elke week eenige vaten gedistilleerd en er is nog nooit proces-verbaal tegen mij opgemaakt.

Nu zegt de heer Lohman, dat de meeste leden, onafhankelijk van hun opinie over het stelsel der Drankwet, den clandestienen verkoop wel een kwaad zullen achten; maar hij meent toch dat men zich van den strijd tegen dat kwaad weinig moet voorstellen. Al kan ook de geheime handel worden uitgeroeid, zoo redeneert de heer Lohman, zoo zal toch de zaak der drankbestrijding daardoor al heel weinig winnen. Wel is ook in zijn oog handelen in *fraudem legis* altijd af te keuren, wel geeft hij toe, dat nu de vergunninghouders eenmaal een monopolie hebben de Regeering ook verplicht is dit te beschermen tegen aanranders, maar overigens doet de heer Lohman niet con animo mede in den strijd tegen de clandestiene verkoopers. Eenerzijds ziet hij in den clandestienen handel een product van het werk van den wetgever, anderzijds is hij vast overtuigd dat zelfs door geheele uitroeiing van dit kwaad het drankmisbruik als zoodanig niet zal verminderen, want dat er eenvoudig in de overgebleven kroegen zooveel meer zal worden gedronken.

Waar een man als de heer Lohman in dien geest spreekt, daar acht ik het niet overbodig een woord van protest te laten hooren.

Met zijn redeneering ben ik het bijna in geen enkel opzicht eens. Natuurlijk kan een overtreder zich nooit beroepen op het feit, dat de wetgever zelf door zijn wet het strafbare feit in het leven heeft geroepen. Het is volkomen waar, dat als er geen Drankwet was, er ook geen overtreders zouden zijn, maar dat is volstrekt geen verontschuldiging. Dat is met tal van andere strafbepalingen hetzelfde geval, maar die strafbepalingen zijn gemaakt met het oog op het algemeen belang en moeten reeds uit dien hoofde geëerbiedigd worden.

Nu erkent ook wel de heer Lohman, dat het in geen geval geoorloofd is in fraudem legis te handelen, maar hij verkleint toch in hooge mate het verderfelijke van den clandestienen handel. De politiecontrôle, door de Drankwet in het leven geroepen over de verschillende lokalen, is van het grootste gewicht en in de clandestiene lokalen is natuurlijk die contrôle niet. Dat er veel gedronken wordt is een kwaad op zich zelf, maar daarom is het nog niet onverschillig waar gedronken wordt. In de clandestiene tapperijen staat men uit den aard der zaak aan de meeste ongerechtigheden bloot. De clandestiene kroegen zijn het meest gevaarlijk, ook uit morcel oogpunt. Blijkens de Memorie van Antwoord is ook de Minister dit met mij eens.

De heer Lohman zegt verder: door den geheelen clandestienen drankhandel uit den weg te ruimen, zult gij toch het drankmisbruik niets verminderen, want wat men vroeger clandestien dronk zal men daarna — en evenveel — gebruiken in huizen met vergunning. Dit is een zeer ernstig punt. Het zou al ernstig zijn als alleen de heer Lohman met zijn gezag een dergelijke stelling ging verkondigen, maar waar verschillende leden, ook aan deze zijde, zich in denzelfden geest hebben uitgelaten, meen ik verplicht te zijn nog eens kortelijk te ontwikkelen op welke gronden ik op dit punt een geheel tegenovergestelde meening ben toegedaan.

De heer Lohman kon alleen tot de bovengenoemde conclusie komen door zich te plaatsen op het standpunt, dat beperking van verkoopplaatsen niets uitricht. Voor mij geldt nog altijd, vaster dan ooit, het bekende: de gelegenheid maakt den dief. En hoe zou het anders zijn? Voor alle andere zaken erkent men die uitspraak ten volle. Wie onzer zou willen ontkennen dat als men eens besloot om in de verschillende plaatsen, ook in de groote steden, tal van gelegenheden tot sparen op te heffen en het sparen te bemoeilijken, dat men dan ook terstond zal bemerken, dat er veel minder zal worden bespaard? Algemeen wordt dan ook erkend: hoe meer gelegenheden tot sparen, hoe meer er ook gespaard wordt.

De heer **Schaper**: Mits er te sparen is.

De heer **Goeman Borgesius**: Dit ligt nu zoo geheel buiten het onderwerp. Natuurlijk als er geen geld is, kan er ook niet worden gedronken. Intusschen is het een feit, dat de ervaring leert dat ook in armer wijken, als er maar gelegenheid tot sparen wordt gegeven, nog wel iets, zij het ook zeer kleine spaarpenningen, wordt weggelegd. En zoo is het op elk gebied. Naar

aanleiding van het feit dat men vanwege de posterijen voortdurend nieuwe postkantoren opent en er nieuwe brievenbussen bijvoegt, zei ik onlangs tot een postcommies: „Die vermeerdering is zeker in het belang en in het gemak van de burgers, maar er zal daardoor toch geen enkele brief meer om verzonden worden, want die een brief wil schrijven doet het toch wel, al moet hij ook een kwartier verder naar een bus loopen." Ik vroeg dit alleen om eens te hooren hoe deze ambtenaar er over dacht, maar, zooals ik wel verwacht had, het antwoord luidde: „Daarin vergist gij u geheel; — hoe meer kantoren en hoe meer bussen, des te meer clienteele. Dat is geen theorie, maar practijk, dat leert de ervaring."

De gelegenheid maakt den dief, dat ziet men telkens en overal. Ook in het buitenland. Ik kan bijv. wijzen op Noorwegen, waar men door beperkingsmaatregelen en door het op groote schaal — op veel grooter schaal, ik erken dit, dan bij ons — verminderen van het aantal drankverkoopplaatsen, is daar de consumtie van spiritualia van 16 liter tot 3½ liter per jaar verminderd.

Onwillekeurig denk ik daarbij ook weer aan het verhaal van den broodbakkersknecht bij de arbeids-enquête, die zich aan drankmisbruik schuldig maakte en tot zijn verontschuldiging aanvoerde: „Drie of vier kroegen kan ik nog wel voorbijkomen, maar tien, dat ging niet meer. Dat was een greep uit het werkelijk leven. Helaas — nog zoovelen gaan nu de eene kroeg uit, de andere in. Hoe minder kroegen, hoe minder ook de verleiding. En als nu de heer Lohman zegt: „Toen ik als jongeling voor het eerst sterken drank ging drinken, ben ik niet door een tapper of drankverkooper verleid", dan antwoord ik hem: Waarschijnlijk was het wel de gezellige localiteit, die hem verleidde naar binnen te gaan, en éénsbinnen zijnde, kwam hij er allicht door hetgeen hij daar zag toe om ook een borrel te nemen. Voor matige menschen — zoo vervolgt de heer Lohman — is het dus niet de verleiding van het drankhuis die hen doet drinken, en zou men denken, dat de eigenlijke dronkaards niet toch aan hun drankzucht zullen toegeven, ook al zijn er vele kroegen opgeheven? Daarop is mijn antwoord: gij vergeet de duizenden en duizenden, die noch tot de drankvrije jongelieden, noch tot de dronkaards behooren, maar zwak zijn en niet aan groote verleiding weerstand kunnen bieden. Als deze op hun weg minder drinkgelegenheden ontmoeten, zullen zij ook minder drinken.

De heer **Seret**: Doek ze dan allen op, dat zou radicaal zijn.

De heer **Goeman Borgesius**: Op deze interruptie wil ik gaarne antwoorden. Ik dacht van den heer Seret — maar uit zijn woorden blijkt het tegendeel — dat hij was een voorstander van het wetsontwerp, waarbij toch ook alleen van beperken, maar niet van opdoeken van alle drankhuizen sprake is. Dit wetsontwerp is immers, evenals de wet van 1881, afgescheiden nu van de bepalingen die op de subjectieve zijde van de zaak betrekking hebben, juist gebaseerd op het beginsel, dat men zal trachten door beperking van het aantal drankhuizen het drankmisbruik te verminderen. Dit alleen ben ik met den heer Seret eens, dat bij een kleine beperking — en daarom dring ik juist op grootere beperking aan — de uitwerking betrekkelijk gering is.

Als echter de heer Seret zegt: doek ze dan maar alle op, dan is dit een uiting, waarover hij niet heeft nagedacht, een uitroep die hij in elk geval niet aan mijn adres moet richten, hoogstens een opmerking voor een toekomst-ideaal, want de heer Seret weet zeer goed, dat wij bij de behandeling van deze wet zelfs niet kunnen denken aan de practische toepassing van het algemeene opdoekingssysteem.

Intusschen, ook zij die niet met mij eens zijn dat in beperking van het aantal drankhuizen groote kracht ligt, willen toch wel eenige maatregelen nemen tegen de clandestiene tapperijen. Ook de Regeering heeft maatregelen in dien geest voorgesteld, maar m. i. onvoldoende maatregelen, en ik hoop dat het wetsontwerp op dit punt nog verscherpt zal worden.

Ik weet wel, Mijnheer de Voorzitter, dat hij alsdan bestrijding zal vinden bij den heer de Savornin Lohman, want de heer Lohman heeft met het oog op de voorgestelde bepalingen nu reeds gezegd: Gij moogt de menschen, die zich aan overtreding schuldig maken, niet uit hun bedrijf stooten, maar, de heer van der Zwaag heeft reeds opgemerkt, dat dit medelijden met de clandestiene tappers niet op zijn plaats is. Zij weten zeer goed wat hen te wachten staat als zij de wet ontduiken en de werking der Drankwet belemmeren. De ervaring heeft nu evenwel geleerd, dat het opleggen van kleine boeten niet in staat is om den clandestienen verkoop tegen te gaan. Daarvoor is de winst, die er mee gemaakt wordt, te groot. Wil men de wet handhaven, dan is het noodig hen te schorsen of zelfs uit hun bedrijf te zetten als zij voortgaan met de wet te ontduiken. En nu ben ik met den heer Schaper van meening, dat op dit punt het wetsontwerp nog veel te zwak is. Volgens dit wetsontwerp zal men soms viermaal en in elk geval tweemaal wegens clandestienen verkoop moeten veroordeeld zijn, zal de meer strenge maatregel van intrekking van het verlof worden toegepast. Op die wijze zal men het kwaad niet keeren, zal men er niet den schrik in brengen. Als de clandestiene tappers weten dat zij althans bij eerste veroordeeling evenals vroeger met een kleine boete zullen vrijkomen, dan zullen de meesten hun verderfelijk bedrijf niet staken. Eens veroordeeld zijnde zullen zij allicht wat voorzichtiger worden, maar men weet niet hoe moeilijk het is en zal blijven de overtredingen te constateeren. Hoogt wenschelijk zou het zijn reeds bij eerste overtreding althans met schorsing te dreigen.

In mijn oog — ik zeide het reeds — is de strijd tegen den geheimen drankhandel de hoofdzaak, en daarom maak ik er den Minister ook een grief van, dat hij, bij het ontwerpen van verschillende bijbepalingen, blijkbaar zich zoo weinig de vraag heeft gesteld: zal daardoor ook weer nieuwe clandestiene drankverkoop worden uitgelokt?

Ik kom hier als vanzelf tot het tweede gedeelte van het ontwerp: de bepalingen, die betrekking hebben op de subjectieve zijde van het vraagstuk.

De heer Talma heeft gisteren gezegd, dat hij geheel solidair was met deze Regeering, ook wat aangaat dit wetsontwerp. Dit verwonderde mij niet, maar wel verwonderde mij dat hij daarna beweerde, dat hij van beperking van de drankgelegenheden al heel weinig resultaat verwachtte. Waarvan — die vraag lag voor de hand — verwacht dan de heer Talma wel het groote heil van dit wetsontwerp, dat hem tot dankbaarheid stemt? Hij heeft het ons verteld. De groote beteekenis dezer wet, waarvoor z. i. de Minister de dankbaarheid der natie zal verwerven, ligt in de bepalingen betreffende de subjectieve zijde van het vraagstuk.

Toen ik dat hoorde, spitste ik de ooren, want wij hebben uit de stukken nog zoo weinig van de groote voordeelen van al die bepalingen vernomen, dat ik nu wel eens heel graag uit den mond van den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs wilde vernemen, waarin die groote voordeelen bestaan. Maar juist op het oogenblik dat de heer Talma daaraan zou beginnen, keek hij naar de klok en brak hij zijn rede af, omdat het reeds bijna vier uur was. Dat was voor mij en waarschijnlijk ook voor anderen een groote teleurstelling. Ik had zoo gaarne gezien dat de heer Talma dezen morgen zijn rede, al was het ook maar een half uurtje, had voortgezet, ten einde ons duidelijk te maken waarom hij een zoo groot bewonderaar is van al die subjectieve bijbepalingen.

Men versta mij goed. Ik wil niet beweren, dat er onder de bepalingen die de subjectieve zijde van het vraagstuk betreffen, er geen voorkomen, die ik van harte toejuich. Ik zelf heb immers ook in mijn wetsontwerp van 1900, bijv. over de inrichting der localiteiten, bepalingen opgenomen, die ook tot deze rubriek kunnen worden gerekend, maar ik moet er toch bijvoegen, dat er meerdere van die subjectieve bepalingen in dit wetsontwerp voorkomen, waaromtrent ik nadere inlichtingen moet hebben, alvorens ik er mijn stem aan kan geven, omdat ik vooralsnog niet kan inzien dat zij voor de zaak van het drankmisbruik meer voordeel dan nadeel zullen opleveren.

Ik wil, om niet te uitvoerig te worden, slechts één voorbeeld aanhalen, een voorbeeld dat tronwens reeds door andere sprekers is gememoreerd, n. l. de splitsing in tapperijen en slijterijen.

Ik beweer allerminst dat daarin in het geheel geen goeds is gelegen, maar ik vraag den Minister: zouden de aan de splitsing verbonden nadeelen, met betrekking tot de bestrijding van het drankmisbruik — dat is altijd het oogpunt waaruit ik het bezie — niet veel grooter zijn dan de voordeelen? Ge hebt nu splitsing voorgesteld en daarna bij het gewijzigd wetsontwerp, na de tegen die splitsing ingebrachte groote bezwaren — twee bepalingen opgenomen, welke ik beschouw als het uitvloeisel van

het eens aangenomen systeem van splitsing. Vooreerst de bepaling, dat men mag combineeren slijterij en winkel, ook van eerste levensbehoeften, kruidenierswaren enz., en voorts de bepaling in art. 25*c*, dat de bestaande slijters een vergunning zullen kunnen krijgen. Ik vermoed dat de Minister bij het voordragen van die nieuwe bepaling aldus heeft geredeneerd: in kleine plaatsen van 3000—5000 zielen b. v. zal ieder vergunninghouder wel verkiezen tapper te worden in plaats van slijter, ook daarom omdat menigeen zal denken: zoo nu en dan ook een flesch of kruik te verkoopen in de tapperij, zal toch wel gaan zonder dat ik gevaar loop bekeurd te worden. Maar op die wijze zouden er moeilijkheden ontstaan. Als er in een zekere gemeente geen enkele slijterij kwam, dan zou men daar in het geheel geen sterken drank kunnen koopen voor huiselijk gebruik; dat zou te ver gaan, dat zou ongelegenheid brengen. Om dat te voorkomen zullen alle verkoopers van sterken drank in gesloten flesschen nu ook het recht krijgen kruidenierswaren er bij te verkoopen, wat natuurlijk zal aanmoedigen om de slijterij te kiezen.

Nu zeg ik tot den Minister: welk voordeel ook uw splitsingssysteem moge hebben, als ge die bepalingen van combinatie van winkelnering enz. niet intrekt, dan zal ik zeer zeker alleen om die reden reeds tegen de splitsing stemmen, want het voordeel der splitsing acht ik in geen geval zoo groot als het nadeel van bedoelde combinatie en van in het leven roepen van nieuwe vergunninghouders.

Ik zal niet verder in détails treden. Zooeven zeide ik reeds dat ik hoopte, dat deze Minister van Binnenlandsche Zaken straks bij de behandeling van de amendementen het gemeen overleg in ruime mate zal willen toepassen. Er is beweerd dat daarvan niets is te verwachten, omdat Zijn Excellentie in de Memorie van Antwoord met zoovele woorden zegt: nu heb ik 25 wijzigingen aangebracht, maar verder ga ik ook niet; de Kamer moet nu maar weten of zij het ontwerp, zooals het thans vóór haar ligt, wil aannemen.

Zeker, men kan dit uit de Memorie van Antwoord lezen, maar ik ben toch overtuigd dat de Minister straks dergelijke houding, die gemeen overleg zou uitsluiten, niet zal aannemen. Waarom niet? Vooreerst, omdat het hier niet geldt een politiek vraagstuk, maar wel een zeer gecompliceerd vraagstuk, waaromtrent de gevoelens, vooral wat de onderdeelen betreft, zeer uiteenloopen, zelfs bij hen die ongeveer op hetzelfde standpunt staan. Het betreft hier ook regelingen, waarbij men zich volstrekt niet behoeft te schamen dat men op een of ander détail door nadere bestudeering der zaak van meening is veranderd. Ik zelf, die 4 jaren geleden een uitvoerig ontwerp heb ingediend, moet erkennen, dat ik omtrent enkele punten, in dat ontwerp voorgesteld, thans beter ingelicht, reeds ietwat anders denk dan vier jaar geleden.

Welnu, laat ons dan trachten gezamenlijk door gemeen overleg een herziening der Drankwet tot stand te brengen, welke althans op de twee hoofdpunten, den overgang en de bestrijding van den clandestienen handel, beantwoordt aan hetgeen men daarvan in redelijkheid mag verwachten.

Ik voor mij vindt het onbillijk er den Minister een grief van te maken, dat hij bij deze regeling geen geheel nieuw stelsel heeft voorgedragen. Zeer te recht zegt hij: daarvoor is de tijd nog niet gekomen. Als men een wet wil verbeteren en verscherpen, maar toch op denzelfden grondslag wil voortbouwen, dan moet het ook een eerlijke proef zijn en dan moet men niet te gelijker tijd een ander stelsel in de wet neerleggen, waardoor eigenlijk het bestaande stelsel reeds zou zijn veroordeeld, voordat de wet nog volledig is uitgevoerd.

Ik duid het den Minister ook niet euvel, zooals de heer Lohman deed, dat hij zijn oorspronkelijk voorstel omtrent het Gothenburger stelsel heeft ingetrokken. Dat voorstel was onhoudbaar, niet om de reden door den heer Talma aangevoerd, maar om de eenvoudige reden, dat het werd geïntroduceerd onder den naam van Gothenburger stelsel, maar feitelijk in 't geheel geen Gothenburger stelsel, ja zelfs geen begin van dat stelsel was en zonder eenigen twijfel het zuivere Gothenburger stelsel hier te lande in discrediet zou hebben gebracht. Op dat standpunt is het heel natuurlijk dat juist de voorstanders van dat stelsel gezegd hebben: veel liever gewacht dan een dergelijke toepassing, die eigenlijk geen toepassing genoemd kan worden.

Ten slotte. De heer Tydeman heeft gezegd: ik sta dichter bij de geheelonthouders dan bij den Volksbond, die *alle* heil zoekt in wettelijke maatregelen. De heer Tydeman stelt zich overigens zelfs niet op het standpunt van de geheelonthouders. Er zijn echter twee soorten van geheelonthouders: geheelonthouders van drank en geheelonthouders op het gebied van sociale drankwetgeving, en in laatstgenoemden zin behoort de heer Tydeman vrijwel tot de geheelonthouders. Maar hoe dit zij — het standpunt van den Volksbond is geheel onjuist door den geachten afgevaardigde uit Tiel weergegeven. Ik mag daarover oordeelen, omdat ik mede behoor tot de stichters van dien bond en nog altijd voor, met en in die vereeniging werk.

Wat nu is het standpunt van den Volksbond en ook het mijne? Het komt hierop neer, dat de wet wel iets kan doen, ja, dat de steun van de wet in den grooten strijd zelfs onmisbaar is, maar dat niet alles, zelfs niet het meeste, van de wet mag verwacht worden. De wet blijft altijd slechts een hulpmiddel, de groote kracht, de bezieling in den strijd tegen het alcoholmisbruik moet komen van onderen op, uit de natie zelve. De wet alleen kan aan het volksleven geen andere plooi geven. Maar ik herhaal het: de drankbestrijders hebben in den moeilijken strijd den steun van allen, ook dien van den Staat, van de Overheid noodig. Alleen als met gezamenlijke krachten tegen den vijand wordt opgetreden, is er kans, niet om het kwaad geheel te onderdrukken, maar wel om het allengs terrein te doen verliezen.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! Door verschillende sprekers is bij deze beraadslaging betoogd, dat de onttrekking van het alcoholgebruik aan de volksgewoonten, de onafhankelijkmaking van de volksgewoonten van het alcohol-gebruik alleen vrucht kan zijn van een actie uit de maatschappij zelf. Ik beaam dat ten volle, maar ik ga niet geheel mede met hen die eenerzijds de rol van die actie in de maatschappij toekennen aan geheel-onthouders of afschaffers, of anderzijds aan de werkzaamheden van die tappers, die hun bedrijf wenschen te fatsoeneeren of te verbeteren. Het komt mij voor, dat men alsdan zich schuldig maakt aan overdrijving.

De groote actie tegen allen hartstocht waartegen de mensch moet strijden, zoowel in het openbaar als in het bijzonder leven, heeft tot uitgangspunt in de eerste plaats het inwendig leven van den mensch, maar in de tweede plaats wat het uitwendige aangaat, waarop het hier aankomt, het huisgezin. In dat huisgezin kan die actie niet eenzijdig worden gevoerd.

Evenals de mensch in het rijk der natuur te strijden heeft tegen alle elementen, oefent hij zich in dien kring in den strijd tegen allen hartstocht, kwade neigingen en driften. Het zou een miskenning zijn van de groote kracht van het huisgezin in het maatschappelijk leven, wanneer wij hier eenzijdig vruchten wilden zien van die vereenigingen van menschen, die speciaal den hartstocht van het drinken trachten te bestrijden. Ik geloof, dat men in den strijd tot beteugeling van hartstochten voorzichtig moet zijn met specialiseering. Men kan hierover echter van gevoelen verschillen, en ik althans heb een beslissing in dit geschil niet noodig voor de bepaling van mijn stem over dit wetsontwerp. Waar ik eenerzijds erken, dat de hierbedoelde vrucht alleen tot rijpheid kan worden gebracht door een actie uit de maatschappij, geloof ik anderzijds, dat het plukken van die vrucht voor het volk alleen kan geschieden door de Overheid. Door de verschillende sprekers is dit laatste, naar ik meen, min of meer uit het oog verloren. Wanneer men de positie van de Overheid ten deze aldus beschouwt, zit de groote beteekenis van het wetsontwerp in art. 2, waarin de weg tot regelmatige vermindering van het aantal vergunningen wordt gebaand.

Men heeft tegen het maximum-stelsel aangevoerd, dat het uitteraard clandestienen verkoop teelt. Daarin ligt een zekere waarheid, mits men uitga van dit vaststaande feit, dat in de maatschappij voldoende teelaarde aanwezig is. Zoodra echter de maatschappij is omgewerkt en niet meer voldoende teelaarde voor uitspattingen met alcoholgebruik bezit, gaat die stelling niet op. Men stelt bij de beoordeeling van het maximumstelsel op den voorgrond, dat men door de krachten, uit de maatschappij ontwikkeld, langzamerhand een toestand kan krijgen, waarbij de volksgewoonten zich onttrekken aan het alcoholgebruik. Maar dan moet men niet vergeten, dat als men op die wijze de maatschappij gemaakt heeft tot een, voor het alcoholgebruik

dorren bodem, er altijd, wanneer men de gelegenheid vrijlaat, een kring van belanghebbenden blijft, die er zich op spitsen zal dien bodem met allerlei kunstmiddelen opnieuw om te werken en om te zetten.

Wanneer de toestand zoo ver gekomen is, dat de volksgewoonten omgezet zijn, dan moet de Overheid van de gelegenheid gebruik maken om die vindingrijkheid van den mensch te weren. De Overheid kan dan zelfs zeggen: nu de vrucht zoo ver gerijpt is, dat in de maatschappij het bedrijf van tapper van sterken drank overbodig is, zal ik zorgen dat dat bedrijf met zijn schadelijke gevolgen zich niet weer opnieuw in de maatschappij gaat vastzetten. De Overheid — dit is hetgeen de heer Groen van Prinsterer in 1856 aanbeval bij de behandeling van een voorstel tot enquête naar het misbruik van sterken drank — dient er voor te waken, dat de gelegenheid om een dergelijke door de maatschappij tot rijpheid gebrachte vrucht te plukken voor het volk niet voorbijgaat.

Aldus vind ik in art. 2 de groote beteekenis van de wet. In het oorspronkelijke art. 2 kon men komen tot het maximum; in enkele gevallen kon men het maximum verhoogen of verlagen, maar elke ordelijke regeling ontbrak en men kon de vergunning niet intrekken.

Thans zit de mogelijkheid van ordelijke regelmatige „local option" in art. 2. Nu heeft de laatste geachte spreker gezegd, dat men met dit wetsontwerp juist het tegenovergestelde zal bereiken van wat men beoogt. Ik beaam dat geenszins. Hij zegt: men kan door inlevering van twee bestaande vergunningen een nieuwe krijgen en dat zal leiden tot vermeerdering van drankverkoop; zelfs kan men voor enkele inrichtingen overschrijving van vergunning krijgen volgens art. 8 *b* en dat zal leiden tot bescherming van de zoogenaamde drankpaleizen. Maar de geachte afgevaardigde vergeet, dat het zwaard van Damocles altoos die nieuwe, voor twee oude aangekochte, vergunningen boven het hoofd hangt, wijl zij nà de invoering van deze wetswijziging worden verleend, en dus, volgens art. 2, door de Kouingin op voorstel van den gemeenteraad kunnen worden vervallen verklaard. Toen de geachte afgevaardigde op dit punt tegen het wetsontwerp fulmineerde, kreeg ik den indruk, dat hij meer art. 2 van zijn eigen wetsontwerp voor oogen had dan van het nu voor ons liggende.

Ten aanzien van den clandestienen verkoop merk ik hierbij in het voorbijgaan op, dat de verplaatsbaarheid van de vergunningen is voorgesteld in het ontwerp. Dat is een van de beste middelen om clandestienen verkoop te bestrijden; deze toch bloeit alleen daar, waar een kring van menschen is, die gaarne sterken drank gebruikt, en nu spreekt het vanzelf dat de verplaatsing van vergunningen juist naar zulke buurten zal gaan.

Ik zal niet zeggen, dat dit punt in de wet onverbeterlijk is uitgewerkt, ik geloof zelfs, dat het in de lijn van dit wetsontwerp ligt om hier en daar eenige verscherping aan te brengen, ten einde te bereiken, dat men geleidelijk door vermindering van het aantal vergunningen komt tot betere toestanden. Waar thans, om een voorbeeld te noemen, is voorgesteld het weduwenvoorrecht eerst te doen ontstaan bij het verkrijgen van het *vastgestelde* maximum in een plaats, zou men dat kunnen verbinden aan het *wettelijk* maximum, waardoor een prikkel om te komen tot het wettelijk maximum zal worden versterkt.

Ik zal het hierbij laten. Alleen nog dit. Men heeft gezegd, dat men hoopt, dat de Regeering zal blijken conciliant te zijn. Ik ga in dien aandrang iets verder dan sommige andere sprekers, ofschoon niet geheel in huu geest, en dring er op aan dat de Regeering niet alleen conciliant zal zijn ten aanzien van het *verzwakken* van enkele punten, maar ook waar het geldt de kern van de wet te *versterken*.

In het algemeen krijgt men in het stelsel van de wet, zooals het nader in het ontwerp is uitgewerkt, voor de Overheid een zuivere positie, omdat zij daarbij zorgt, dat de wet er op is ingericht om verbeterde volksgewoonten te consolideeren. Wanneer zij dat niet doet, kan zij door nalatigheid medeplichtig worden aan het kwaad. Dat stelsel aanvaard ik dus gaarne.

In overeenstemming met hetgeen door Groen van Prinsterer in deze Kamer is betoogd, meen ik, dat de wet ten deze medewerken moet ten goede. In dit vraagstuk wordt in bijna alle landen van Europa door de Overheid ingegrepen. Het beste geschiedt dit m. i. door zich aan de actie in de maatschappij aan te sluiten, met de bevoegdheden die aan haar alleen gegeven zijn.

De heer **Lieftinck**: Daar ik een van de weinige leden dezer Kamer ben die medegewerkt heeft aan het tot stand komen van de wet van 1881, wil ik thans zeer kort aangeven het standpunt dat ik tegenover dit wetsontwerp meen te moeten innemen. Ik heb mij bij de algemeene beraadslagingen in 1881 tegenover het toen aanhangige wetsontwerp op een niet vriendschappelijk standpunt moeten plaatsen; ik heb mij er tegen verzet, zooals het ons werd aangeboden. Ik zag in de totstandkoming er van zeer weinig heil. Ik vermoedde, wat van achteren gebleken is waarheid te zijn, dat die „Drankwet" weinig of geen practisch nut zou hebben. Nu heeft ze betrekkelijk langen tijd gewerkt en men is er het op dit oogenblik nog niet over eens of zij eenig nut heeft gedaan. Ja, zelfs rijst de vraag, of zij geen kwaad heeft gesticht, daar, door den clandestienen verkoop in het groot, de menschen zoo gewoon werden aan, en vertrouwd met de overtreding er van, dat ze meer aan zedelijk nadeel verloren dan aan zedelijk voordeel wonnen. Bij mij is dat een volkomen open quaestie, waarover ik trouwens niet langer zal spreken, want het antwoord hierop kan niemand geven.

Dat wij, leden der Kamer, allen zijn tegen het misbruik van sterken drank is niet noodig te verklaren of de redenen daarvoor te ontwikkelen. Het zou een banaliteit zijn. De moreele en physische gevolgen er van zijn te verschrikkelijk om ze niet te kennen en te zien.

Evenzoo is het met de vraag of wij vóór of tegen hen zijn die in den verkoop van sterken drank hun bestaan vinden. Wij oordeelen zelfstandig, zonder aanzien des persoons, over dit wetsontwerp. Maar wanneer wij wetten maken die onrechtvaardig zijn tegenover een tapper, zijn we even onrechtvaardig als wanneer we dat doen tegenover een bakker of een slager. Ook een burger die drank verkoopt is een burger, en ik keu er vele goede burgers onder. En als de heer Staalman vraagt: wie zal zijn zoon laten opleiden voor tapper?, dan antwoord ik daarop: wie zal, als het niet noodig is, zijn zoon laten opleiden voor slager? Het eene vak kan de zeden ruw maken, het andere ook. Maar onder beide bedrijven komen hoogst achtenswaardige menschen voor. Wij kunnen dat schijnargument tegen drankverkoopers gerust buiten bespreking laten.

Een wet die invloed wil uitoefenen en gehoorzaamd wil worden, moet zoo min mogelijk de rechten van anderen krenken en zoo min mogelijk tot krenking van rechten aanleiding geven.

Wanneer wij met het oog op het wetsontwerp dat thans voor ons ligt, ons standpunt willen bepalen, kunnen wij, dunkt mij, op zijn best zeggen: laat ons de proef met de wet van 1881 nog een tijdlang voortzetten. Over haar werking kunnen wij nog niet met voldoende zekerheid oordeelen. Een ander systeem hebben we niet, dus afwachten.

Daartoe ben ik bereid; maar dan moeten, gelijk het ook in 1881 gegaan is, de scherpe, onpractische en overbodige bepalingen uit het wetsontwerp verdwijnen. Anders zal ik vast en zeker weigeren mijn stem aan het wetsontwerp te geven, zooals ik dat verklaarde te zullen doen tegenover het wetsontwerp van 1881, wanneer het onveranderd bleef. Maar toen heeft de Minister Modderman een tegemoetkoming getoond op dusdanige wijze, dat allen, die het misbruik van sterken drank wildeu breidelen maar er niet overheen konden, dat, bij aanneming er van, groot onrecht zou gepleegd worden tegenover verkoopers van sterken drank — de heer Borgesius wees er reeds op — konden medegaan.

Het is en blijft mijn overtuiging, zooals ook door anderen reeds gememoreerd is, dat de wet slechts een zeer zwak hulpmiddel kan zijn om de moreele actie te steunen. De ervaring heeft dat duidelijk bewezen. Men kan wel beweren dat het drankmisbruik nà de wet van 1881 niet is toegenomen, en vóór die invoering steeds klimmende was. Ik hecht er niet aan, omdat het niet is te bewijzen. Maar ik kom op tegen hetgeen de heer Borgesius beweerd heeft, namelijk dat het drankgebruik door de werking der wet verminderd zou zijn, terwijl het vóór de wet steeds klimmende was.

Dat is onjuist. Het drankgebruik en misbruik gaan steeds op en neer, in verband met de meer of minder welvaart, vooral in de lagere kringen. Dat leert de ervaring sinds lang.

En wanneer dit zoo is, moeten wij op de statistieken niet t

veel vertrouwen, omdat zij onmogelijk goed gemaakt kunnen worden; en wanneer dit geldt voor de gegevens in Nederland, geldt dit in dubbele mate voor die uit de verschillende Staten van Amerika en andere landen, en ligt het voor de hand dat daaruit geen argumenten vóór of tegen het drankgebruik ontleend kunnen worden.

Een wet van zoo subtielen aard als deze moet zoo goed mogelijk uitgevoerd worden, anders bederft zij het volk. Onpractische, onbillijke wetten verbasteren de natie. Zij scheppen overtreding op overtreding, waardoor de gevangenissen bevolkt en de zeden ruw worden. Onverschilligheid wordt aangekweekt, het volksgeweten verslapt in zijn werking.

Wij zien het bij de Jachtwet, die thans zeer gebrekkig is. De tallooze overtredingen veroordeelen haar. Tallooze stroopers zijn alleen bevreesd voor bekeuring. Moreel kwaad ziet geen hunner in hun bedrijf. Waarom mag men geen haas of een korhaan schieten? De geachte afgevaardigde de heer Brands o. a. weet daarvan mede te spreken..... Niet dat hij zelf stroopt, Mijnheer de Voorzitter, maar hoe er bij hem gestroopt wordt.

Dat zien wij bij de fiscale wetten. Zelfs de vermogende standen smokkelen over de grenzen, men begrijpt niet dat men het land besteelt, men voelt het niet. Zulke wetten zijn onnatuurlijk, zou ik haast zeggen.

Een wet moet leven in den geest van de natie en dus door haar worden opgevat en gewaardeerd. Anders doet zij niets, of kwaad.

Mijnheer de Voorzitter! Buiten de tegenwoordige Drankwet om is er een kentering gekomen in de gebruiken en gewoonten van ons volk ten opzichte van drankgebruik. Ik heb ervaring genoeg om dit te kunnen waarnemen.

Ik zal niet zeggen dat er een ommekeer heeft plaats gehad, maar een zekere kentering toch wel.

Ik heb bijv. heel goed den tijd gekend en velen van de heeren misschien ook, dat de Militaire tehuizen eigenlijk met een lach en een schimp werden aangezien. Ik heb den tijd gekend dat de soldaten in de kazerne niet veilig waren voor den spot en den hoon van hun medesoldaten wanneer zij naar een Militair tehuis gingen, een huis waar geen sterke drank te verkrijgen was. Ik heb den tijd gekend, waarin een recruut de risee was van de medesoldaten wanneer hij in de kazerne komende verklaarde geen borrel te drinken. Wat een vent!

Die tijd is voor een groot deel voorbij. Thans ziet men, ten minste in de stad waar ik woon, en ik weet dat het in andere steden ook zoo is, de soldaten met troepjes naar de Militaire tehuizen gaan. Meer en meer gaan zelfs de ouderen met de jongeren mede naar plaatsen van uitspanning, waar geen sterke drank te krijgen is. Naar volkskoffiehuizen gaan! Oude vrouwenwerk. En nu? Steeds en steeds meer worden ze bezocht.

De heer **Melchers**: Dat heeft de drankbestrijding gedaan.

De heer **Lieftinck**: Ja, wat beweer ik anders? Dit is het gevolg van de moreele actie die in de maatschappij vooruitgaande is en die doorwerkt, dus niet van de wet. Wat ziet men ook in andere kringen? Men leest en hoort overal, en ik weet het ook bij ervaring: de sociëteiten gaan overal in bloei achteruit; de financiën van de meeste staan hopeloos slecht. Zij die de zaken in eigen beheer hebben, steken bijna allen in schuld, een enkele misschien uitgezonderd, zooals de Witte; maar één zwaluw maakt nog geen zomer. En hoe komt dat? Omdat het drankmisbruik zal ik niet zeggen, maar omdat het drankgebruik in hooge mate vermindert. De thee en de kwast vervangen den borrel. De heer Talma is zoo knap in de statistiek; wanneer hij eens de moeite zou willen doen om na te gaan hoeveel kisten citroenen er in de tien laatste jaren meer in Nederland zijn ingevoerd, dan zou hij tot enorme cijfers komen. Het is tegenwoordig kwast en nog eens kwast. Zelfs in de Friesche dorpen, waar men vroeger veelal een borrel dronk, ik zal niet zeggen onmatig, daar ziet men tegenwoordig in de herbergen, bij kaatspartijen, uitvoeringen van fanfarekorpsen, rederijkerskamers, limonade drinken of bier.

Welnu, hetzelfde ziet men in het huiselijk leven. Ik herinner mij den tijd dat wanneer men zoo voor den eten een visite maakte, dan werd den heeren een bittertje aangeboden en ze namen het graag. De dames dronken een glas persico, curaçao of anisette; dat was de regel. Men was niet gastvrij wanneer men dat niet deed; dan werd men schriel en gierig gevonden, dan had men niets voor een ander over. Een kale boel! Tegenwoordig denkt niemand er aan om het kwalijk te nemen wanneer er bij zoo'n visite geen borrel of likeur geschonken wordt. Zoo kwam langzamerhand de kentering waarvan ik sprak, maar die komt niet voort uit de Drankwet, geen quaestie van, men mag dit nu willen weten of niet weten, willen zien of niet zien.

Mijnheer de Voorzitter! Of ik nu tegen deze wet stemmen zal? In beginsel ben ik er niet tegen. Evenmin als in 1881. Hoe meer het drankmisbruik, een vloek voor het volk in al zijn deelen, kan worden tegen gegaan, hoe hartelijker ik mij zal verblijden.

Maar wanneer de Minister in „de Drankwet" allerlei rare dingen zet die de menschen, verkoopers en gebruikers, kwellen, kwaad maken en noodeloos plagen, zonder dat er één borrel minder om wordt gedronken, dan verwacht ik van de wet veel te weinig om dat op den koop toe mede te nemen en dan zeg ik, evenals in 1881: ik stem tegen.

Wanneer bepalingen worden voorgesteld, die naar mijn innige overtuiging, op ervaring gegrond, niets geven tegen bestrijding van drankmisbruik, en dus ijdel en daardoor schadelijk verbodsvertoon decreteeren, dan werk ik tot de vaststelling daarvan absoluut niet mede. Ik kom daar bij de artikelen nog op terug.

De heer Goeman Borgesius had ook zijn bezwaren daartegen, en wanneer hij die heeft dan kan men vrij gerust wezen dat er wat aan los is. Zooals ik met hem in 1881 voor het beginsel van de wet was, zie ik nu in hem een bondgegoot om te beproeven alles wat noodeloos dit wetsontwerp hatelijk en impopulair zou maken, te verwijderen.

Mijnheer de Voorzitter! En wat nu betreft de vrees dat de Minister van Binnenlandsche Zaken op den tekst van zijn ontwerp zoo sterk zou staan, dat hij geen wijziging van ondergeschikt en toch wezenlijk belang zou toestaan, Mijnheer de Voorzitter, men moge denken over den Minister zooals men wil, maar wij weten, dat hij voor rede vatbaar is; hij heeft wel eens meer getoond dat hij vroeger anders dacht en anders zei dan hij op het oogenblik denkt en zegt. Doen of deden we dat niet allen? Gelukkig wèl. Wij moeten niet altijd het ergste van iemand denken, en wanneer de Minister nu eens een nieuw kleedje geeft aan een of ander artikel of bepaling en daardoor moeilijkheden afsnijdt, dan geloof ik niet dat daardoor het hart der wet geraakt wordt.

Wil de Regeering deze wet, laat ze dan krachtig staan in het beginsel, maar meegaande zijn in de bijzaken. En die zijn er vele en van zeer groot gewicht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen genoeg gezegd te hebben om mijn houding tegenover dit wetsontwerp te verklaren en te doen zien, hoe ik blijf staan op mijn standpunt bij de wet van 1881 ingenomen, en daarom mee wil werken om de proef voort te zetten ook door bij wet het misbruik van sterken drank te temperen, maar niet mede te doen aan het opnemen daarin van mijns inziens onrechtvaardige en ijdele bepalingen, die de wet krachteloos zullen maken in de practijk en haar uitvoering zullen belemmeren of beletten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met twee korte op zich zelf staande verklaringen.

De eerste betreft de redactie van het ontwerp. Door den heer van der Zwaag en daarna ook door den heer Goeman Borgesius is de opmerking gemaakt, dat dit ontwerp technisch zeer gewrongen in elkander zit, zoodat het recht verstand van elke bepaling, althans niet bij eerste lezing, en zelfs niet bij tweede lezing, zoo klaar en helder op elk punt uitkomt.

Ik erken dit. Daarmede is echter niet bedoeld, wat gisteren de heer Staalman ten gevolge van minder goed lezen opmerkte, dat namelijk dit ontwerp zoo slecht geredigeerd is, dat hij ten opzichte van de sociëteiten er in kon lezen, hetgeen hij hier bestreed. Ten aanzien toch van de de sociëteiten zegt art. 3*a*:

„De vergunning wordt door Gedeputeerde Staten geweigerd:

2de lid, 4°., wanneer in de statuten of in het reglement niet is bepaald:

a. dat inwoners van de gemeente of van aangrenzende gemeenten tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit slechts worden toegelaten, indien zij leden van de sociëteit zijn;

b. of inwoners van andere gemeenten, die niet leden van de sociëteit zijn, tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit worden toegelaten, en op welke voorwaarden die toelating geschiedt."

Ieder zal toestemmen, dat in deze woorden niet de allerminste ondnidelijkheid of onklaarheid ligt, zoodat het niet aanging, dat de heer Staalman voor zijn geheel verkeerde opvatting zich beriep op het slecht geredigeerd zijn van de wet.

Neen! de grond voor de bedenkingen van de heeren van der Zwaag en Goeman Borgesius ligt hierin, dat bij dit ontwerp niet uit een beginsel, logisch en conseqnent eenvoudig een of ander stelsel is afgeleid, maar gerekend is met verschillende toestanden in het leven, met verschillende variaties en onderscheidingen', die zich voordoen, en het niet anders kan, of men moet bij elk nieuw punt, dat ter regeling wordt voorgesteld, weer met al die variëteiten, dispensaties en onderscheidingen rekenen. Daardoor wordt noodzakelijk het verwijzen naar vorige artikelen; en komt men dan aan het vorige artikel, dan vindt men daar weer verwijzingen naar een voorafgaand of volgend artikel. Dat is het, wat juist de lezing van een dergelijk wetsontwerp zoo bemoeilijkt. Nn heeft de heer van der Zwaag de vraag gesteld, of het niet mogelijk was om in plaats van die verwijzingen naar vorige wetsartikelen, daarvoor in de plaats te stellen het eenvoudig noemen van het onderwerp van de bepaling, die met die verwijziging beoogd werd. Mijnheer de Voorzitter! Ik had mij die vraag reeds lang gesteld, voor dat zij mij door den geachten afgevaardigde, den heer van der Zwaag, werd gedaan. Ik wil ook wel zeggen, dat ten opzichte van meer dan één punt oorspronkelijk bij het voorontwerp die weg gevolgd was, maar dan ontstaat de moeilijkheid, dat men om precies te zijn al de bewoordingen, welke die exceptiën, variatiën en dispensatiën omschrijven, telkens geheel en ten volle moet overnemen als een tusschenzin in het artikel, dat men op het oogenblik behandelt. Ik heb daarmede een proef genomen, maar dan wordt de zaak eerst recht onverstaanbaar en is er volstrekt niet meer uit wijs te worden, vooral niet, wanneer in eenzelfde artikel niet éénmaal, maar drie- of viermaal een zekere combinatie van bewoordingen voorkomt. Dan wordt het artikel volstrekt onleesbaar. Het eenige wat doenlijk kan zijn, en waarover ik ook gedacht heb en nog denk, is, wat men veelal in Engeland doet, nl. in den aanhef van een wet aan enkele speciale nitdrnkkingen een speciale beteekenis te geven. Om een voorbeeld te noemen. In plaats van telkens te moeten spreken in dit wetsontwerp van gemeenten met meer of minder dan 2000 zielen, zou men de algemeene indicatie in den aanhef kunnen opnemen, dat deze wet onder kleinere gemeenten verstaat deze en onder grootere die. Zoo zou men kunnen beproeven om ter aanduiding van sommige variatiën en exceptiën aan enkele typeerende nitdrnkkingen eene vaste beteekenis te geven, en door het opnemen van zulke typeerende nitdrnkkingen een artikel klaarder en duidelijker te maken. Ik wil dit denkbeeld nog wel eens nader overwegen. Thans kan het niet toegepast worden, omdat er door amendementen toch weer verwarring zou kunnen komen, maar bij tweede lezing zon men dit denkbeeld wellicht kunnen verwezenlijken.

Een tweede opmerking, die ik mij veroorloof, eer ik op de hoofdzaak kom, is deze, dat ik alle opmerkingen, door onderscheidene sprekers gemaakt over details in het ontwerp, rakende de verschillende artikelen, opmerkingen, die dikwijls door combinatiën van hetgeen in meerdere artikelen voorkomt, leiden tot algemeene observatiën omtrent bijv. de rechtvaardigheid van de wet in zake de sociëteiten, omtrent zekere speciale ongelegenheden, waartoe dit voorstel aanleiding geeft, gelijk een geachte afgevaardigde die besproken heeft, dat ik dergelijke opmerkingen wensch te bespreken bij de artikelen. Men moet, om daarop eenigszins zakelijk te kunnen ingaan, het onderwerp, bij elk van die artikelen aanhangig, dan ook à fond bespreken en op dit oogenblik is dit volstrekt onmogelijk, omdat men een bespreking zou krijgen van een geheele reeks van artikelen, waardoor men weder in strijd zou komen met het bij den aanvang der debatten gedane verzoek.

Ik kom nu tot de zaak zelf en daarbij merk ik op, dat het Kabinet in het Regeeringsprogram, gelijk dit uitgedrukt staat in de Troonrede van 1901, gesproken heeft van beteugeling van de drankzucht, en dit nader meer dan eens heeft geqnalificeerd als de noodzakelijkheid om maatregelen te nemen tegen de volksvergiftiging door den sterken drank.

Die twee nitdrukkingen, zoowel van „drankzucht" als van „volksvergiftiging" wensch ik te interpreteeren naar de opvatting, gelijk die bij het Kabinet bestaat. Naar die opvatting ligt in de nitdrukking „drankzucht" niet „drankhandel", noch „drankgebruik". „Drankzucht" is hetzelfde als „drankziekte", maar een ziekte jnist daarom van zoo bedenkelijk karakter, omdat zij niet alleen een physisch, maar te gelijk een psychisch type draagt. Het is juist voor die soort van krankheden, die een psychisch karakter dragen, dat het woord ziekte vervangen is door zncht, met nitzondering van geelzucht. In dien ziekelijken toestand heerscht de mensch niet meer over het gebruik der dingen, maar wordt hij daardoor zoodanig beheerscht, dat het tot een hartstocht is geworden. Dit geldt van drankzncht, speelzucht, enz.

De Regeering heeft er niet aan gedacht zich te stellen op het standpnnt, dat ingenomen wordt door de geheelonthonders, alsof nu in eens een maatregel moest worden genomen om alle gebruik van sterken drank in ons land te doen eindigen. Wel heeft de Regeering de overtniging gehad, dat de drank in ons volk langzamerhand een macht begon te worden, die ernstig de vraag deed rijzen, of niet langzamerhand het geheele karakter en de kracht van het volk er door bedreigd werd.

Dit is nader uitgedrukt door het drankmisbrnik te qualificeeren als volksvergiftiging. Dat begrip van volksvergiftiging wensch ik eenigszins uitvoerig — de heeren houden het mij ten goede — toe te lichten.

Wanneer gesproken wordt van „volksvergiftiging", ligt daarin het minst niet in opgesloten, dat het Nederlandsche volk in zijn groote menigte zon moeten beschouwd worden als aan den drank verslaafd, noch als op het punt van tot verslaafdheid aan den drank te komen. Integendeel, ik meen te mogen zeggen, dat ons Nederlandsche volk in zijn groote uitgebreidheid en overgroote talrijkheid op dit punt niet alleen is een matig volk, maar bezig is steeds matiger te worden. Wanneer men dan ook het bedrag van even 8 liter neemt, dat per hoofd gedronken wordt, dan geeft dit, gerekend naar den maatstaf dat een liter van 50 graad in de gewone tapperij geleverd wordt als jenever die 37 graad houdt, een bedrag van 11 liter per hoofd. Wanneer men het voor een huisgezin met 5 vermenigvnldigt, komt men tot een bedrag van 55 liter jenever of anderen drank per huisgezin, iets wat op een jaarlijksche nitgave van f 65 komt te staan. Nu is zeker ruim een liter per week van dien drank niet weinig, maar ik zon niet de stelling durven innemen, dat, wanneer het gebruik van dien drank gelijkelijk verdeeld was en wij op dezelfde hoeveelheid bleven staan, reeds van drankzucht sprake kon zijn.

Waardoor ontstaat het kwaad? Daardoor, dat het gebruik van 8 L. à 50 graad of van 11 liter à 37 graad zoo gansch ongelijk over het volk verdeeld is en dat men dus hier niet kan rekenen met een individueel gebruik van een aantal zielen op een stuk grond, maar genoodzaakt is het volk hier te nemen als organisch geheel, dat psychisch en physisch samenhangt. Waar nu het gebrnik van 8 liter à 50 pct., hoewel gelijkelijk over de geheele massa genomen, nog niet kan vallen onder de qualificatie van „drankzucht", neemt de zaak een gansch ander karakter aan, wanneer blijkt, dat het gebrnik van die 8 à 11 liter geconcentreerd wordt op een kleiner deel van het volk.

Wanneer dan die concentratie wederom twee stadiën doorloopt, zoodat men in de eerste plaats heeft te doen met een groote massa, die zoo goed als nooit sterken drank gebruikt, waardoor de door hen niet gebruikte 8 liter worden geconcentreerd op de groep, die daarachter ligt, en wanneer men dan vindt, dat tot die tweede groep zij behooren, die alleen bij feestelijke gelegenheden of door dagelijksch gebruik een enkel glaasje gebruiken, een groep, die vrij groot is, en toch niet komt tot het gebrnik van een liter per week, en men zondert ook dezen groep weer af, dan komt men ten slotte tot een nog kleinere groep, welke wel degelijk een gedeelte van het organisch volksgeheel blijft,

maar waarbij men staat voor een zoo ontzaglijk groot gebruik van alcohol, dat er geen quaestie van is, of men heeft daar in erge mate met een volksvergiftiging te doen.

Nu kan een lichaam zeer gezond zijn en toch door een wond tijdelijk in een gedeelte vergif opnemen, dat eenige dagen locaal werkt; maar, wanneer de werking niet gestuit wordt, ontstaat de neiging bij elk vergif, om zich van een plek, waar het een oogenblik zich gevestigd heeft, te verspreiden in de andere gedeelten van het orgaan en zoo ten slotte in den vorm van epidemie het geheele lichaam ten val te brengen.

Dat is juist wat men hier heeft. Wanneer een geheel volksorganisme in zich draagt een zekere groep organische deelen, welke op die hoogst ernstige wijze geïnfecteerd is, dan is dit een etterbuil in het geheel van het volksorganisme, waaruit, wanneer de doorwerking niet gestuit wordt, noodzakelijkerwijze een fatale vergiftiging voor ons volk moet voortvloeien, — iets, daarom des te sterker, omdat, gelijk ik straks kortelijk zal aantoonen, de sterke drank, evenals het gif in het menschelijk lichaam, de onweerstandelijke neiging heeft om zich in de geslachten voort te planten, zoowel physisch als psychisch.

Nu is het goed, dat men, waar zulk een gevaar dreigt, zich zacht spiegelt, door zich te spiegelen aan een ander en nu meen ik toch even te moeten wijzen op een volk, waar het kwaad op dezelfde wijze als ik zooeven beschreven heb, ongehinderd voortwoekerend, langzamerhand zóóver is gekomen, dat het volksbestaan niet alleen gedeeltelijk, maar geheel vergiftigd is.

Ik bedoel — ik behoef er nauwelijks op te wijzen — Normandië. Brunon, Legrain en Romme hebben drie stukken over den tegenwoordigen staat van het alcoholisme in Normandië geschreven en toestanden aan het licht gebracht, die metterdaad een bangen en meest benauwenden indruk geven van de gevaren, waaraan men bij eenmaal ingeslopen volksvergiftiging blootstaat.

In Normandië is de toestand van dien aard, dat men daar op een school aan kinderen beneden de 12 jaar vragende, en daarnaar een enquête instellende, hoeveel van die kinderen dagelijks brandewijn of cognac gebruiken, gevonden heeft, dat van de 63 kinderen 24 verklaarden elken morgen bij het ontbijt reeds brandewijn te gebruiken. Dat gaat daar in den vorm van wat men noemt *bistouille* en *champoreau*. Een bistouille is een kop koffie vermengd met 2 glazen brandewijn; is het een champoreau, dan gaat er 1 glas brandewijn in. Dat wordt 's morgens door elk kind gebruikt. Voorts bestaat de gewoonte het brood voor vader, moeder en kinderen te doopen in een kom cognac, midden op tafel geplaatst. Op een école de filles, waar iets ondere kinderen gingen, werd bevonden dat 75 meisjes alle dagen cognac of brandewijn gebruikten. Door de gewone arbeiders wordt in den regel voor een diner betaald — want ze eten daar meest niet in huis, dat is ook al geheel en al weg, maar in een soort van gaarkeuken — 25 centimes, maar bij elk eten van dien prijs wordt een bistouille genoten van 50 centimes. Van lieverlede is het zóó erg geworden, dat in Basse-Normandie het gebruik thans is 75 L. per hoofd.

Het ergst is het te Flers en te Falaise, waar men menschen vindt, die voor het ontbijt 4 bistouilles gebruiken, tusschen ontbijt en eten 18 vermouth's, bij het eten 2 flesschen wijn, na het eten 5 à 8 verres de fil, en 's avonds 5 of 6 bock's.

Die toestand is geen exceptie daar, maar regel, zoodat men in de industrie bijna geen jonge meisjes vindt, die niet, vóór ze te 12 uur gaan eten, 7 à 8 borrels op hebben.

Welnu, welke pogingen er ook aangewend zijn door vrienden van dat eens zoo hoog staand Normandisch prachtige ras van menschen, die psychisch en phyisch zoo krachtig waren, niets heeft gebaat. De kanker vreet voort en voort; het kwaad is niet te stuiten, eenvoudig omdat het is een ziekte, die als een vergif werkt en zoowel het physische bederft, als het ethische, de wilskracht van het volk ondermijnt. De toestand is dan ook van dien aard, dat degenen, die er geweest zijn, constateeren, hoe van geslacht op geslacht het kwaad voortwoekert.

Legrain heeft een onderzoek ingesteld over 3 generaties en bij een onderzoek van een totaal van 508 individuen, heeft hij in 98 families volkomen zekere observaties verkregen, en die hebben geleid tot de uitkomst, dat van 215 gevallen 168 maal hereditair belast zijn met drankzucht aanwezig was, dat in de tweede generatie bij 299 individuen het bijna niet meer mogelijk was een psysisch en phychisch gezonden mensch te vinden en dat de hérédo-alcooliques in de derde generatie in dien toestand verkeerden, dat men moest verklaren: „Tous sont arriérés, faibles d'esprit, imbéciles, idiots." En Fochier, die daar in het leven den indruk van die bittere toestanden gekregen heeft, heeft dan ook verklaard: „L'alcoolisme est un fléau moderne, la tare la plus affreuse de notre civilisation, répondu à flots dans la population française, il s'infiltre insensiblement dans les organismes, les ronge et les détruit; l'hérédité transmet de terribles lésions nerveuses, sans compter les prédispositions à l'alcoolisme même; c'est ainsi que le fléau s'alimente, désagrégeant le corps social, semant sur son passage la ruïne, le crime, la folie, l'immoralité."

En wanneer men nu bemerkt, hoe in andere landen ook ongestuit zulk een epidemie heeft kunnen voortwoekeren en zulke toestanden allengs ontstaan zijn, dan heeft het Kabinet geacht, op grond van wat ik zooeven beeijferd heb, dat ook in ons land schulen moeten, hier en daar en in verschillende plaatsen, zoodanige groepen, die moeten beschouwd worden als volkomen verkankerd door het vergif. Met moet niet vergeten, dat in ons land op het oogenblik reeds zijn een 270 tal gemeenten, waar geen enkele vergunning boven het maximum bestaat, en dat er zijn 138 gemeenten, waar het aantal gelegenheden reeds beneden het maximum gedaald is. En wanneer men dan ziet, hoe het verschil is in het gebruik van drank in verschillende provinciën — Groningen heel hoog staande op 17, Limburg laag staande, door de bier-consumtie, zoodat in Maastricht het getal 2,53 is, Zeeland met 5,52, Noordholland daarentegen 15 beloopende, en zoo is het ook, wat de enkele plaatsen betreft — en wanneer blijkt, dat de industriesteden, Hengelo, Almelo en Oldenzaal, van 15 tot 21 opleveren, en dat evenzoo in enkele groote steden hetzelfde kwaad van concentratie zich vertoont, dan is het aan geen twijfel onderhevig of er moet ook in ons land reeds in niet zoo kleine afmeting een zeer ernstige bron of haard van vergiftiging bestaan.

Ik leid het ook daaruit af, dat de drinkgewoonten in ons land in de groote en breede massa der bevolking zienderoogen zijn ingekrompen. En wanneer men nu dat ziet, dat enorm afnemen van het gebruik van drank in een kring van ons land, dan is het aan geen quaestie onderhevig of die 8 of 11 liter jenever worden verbruikt vijf millioen maal in een zóó kleinen kring, dat men ook in dien kring met een zeer ernstige vergiftiging moet te doen hebben.

Nu is, gelijk men weet, het niets te sterk, wat ik zooeven voorlas van Fochier, dat deze fléau metterdaad is de vruchtbare bron van de misdaad en de ellende. Ik zal de heeren niet vermoeien met veel statistieken, maar ik wil hierop wijzen, dat de criminaliteits-statistiek ons geleerd heeft, dat moord, doodslag, poging tot doodslag, straatroof, ontucht en dergelijke vergrijpen, met een klein verschil in de schaal, toch bijna in alle landen voor 50 à 60 pct. voorkomen onder de lijders aan alcoholisme. Men weet, hoe overal is gebleken, dat het getal zelfmoorden en het getal krankzinnigen voor een goed deel uit het alcoholisme verklaard worden, reden, waarom de psychiaters bijna zonder uitzondering — de mannen dus, die belast zijn met het onderzoek naar het meer psychische leven in verband met het zenuwleven van den mensch — tot de overtuiging zijn gekomen, dat wij daarin te doen hebben met de bevordering van een neurasthenie in een breeden, alzijdigen zin, waarom van hun zijde de meest stellige protesten uitgaan tegen het hand over hand zich uitbreiden van deze vergiftiging.

Op zich zelf zou dit alles niet zoo verschrikkelijk zijn en als men zegt, dat de mortaliteit er door wordt verhoogd, dan zou ook dat niet zoo zwaar tellen. Men zou kunnen zeggen: als die menschen sneller sterven, is dat uit het oogpunt van de bevolking winste. Ik zeg dat niet uit het oogpunt van die menschen, maar uit het oogpunt van de geheele bevolking: wanneer men te doen heeft met een deugniet, dan is het goed, dat die vroeg wegsterft en als een man die vergiftigd is, lang leeft, heeft hij des te langer gelegenheid zijn vergiftiging voort te zetten. Maar ik wil hierop wijzen — dat is de zaak, waarop het aankomt — dat de erfelijke belasting door drankzucht psychisch en de erfelijke belasting physisch met allerlei kwalen en ziekten door deze drankzonde zoo ontzaglijk sterk onder het volk voortgaan. De heeren kennen het bekende geval, dat indertijd door professor Pellman te Bonn is onderzocht, het geval van Ada Yurke.

Hij heeft zich de moeite gegeven een drankfamilie in drie generaties na te gaan en hij koos daarvoor de familie van Ada Yurke, omdat dat een zeer talrijke familie was; in ruim 60 jaren was haar nageslacht gekomen op een aantal van 843 personen. Hij heeft zich alle mogelijke moeite gegeven om de ongelukkige nakomelingen van die vrouw op het spoor te komen en hij heeft er 709 gevonden. Nu heeft hij geconstateerd, dat bij die 709 personen, van die alcoholiste afkomstig, waren 106 buiten echt geboren, 142 bedelaars, 164 verpleegden in een bedelaarsgesticht, 81 prostituée's, 76 misdadigers, waarvan 7 moordenaars. In de tweede plaats heeft hij nagegaan, hoeveel deze ééne familie aan het Rijk gekost heeft. Hij heeft gevonden, dat die familie alleen aan het Rijk gekost heeft vijf millioen mark. Dat is een som, die hoog schijnt, maar zij is gemakkelijk na te rekenen. Als men een familie heeft van 700 personen, die men elk over 45 of 50 jaren kan rekenen en men vraagt dan, wat men voor de verpleging in een krankzinnigengesticht of gevangenis heeft te betalen, dan merkt men, dat die som, welke oppervlakkig hoog schijnt, niet hoog is en overeenkomt, met wat men betaalt voor verpleging in een krankzinnigengesticht of gevangenis.

Mijnheer de Voorzitter! Door professor Ziehen, die ons verlaten heeft, is ten opzichte van de neurasthenie, door Legrain is ten aanzien van de tuberculose, door Wolff is ten opzichte van den kanker en nu onlangs is in zijn zeer belangrijk werk door Neumann een onderzoek ingesteld ten aanzien van de syphilis. Door al deze onderzoekers is medisch nauwkeurig aangetoond, hoe al deze ziekten metterdaad zich met behulp van den drank bij alcoholisten op veel ernstiger wijze voortplanten dan bij niet-alcoholisten.

En wat betreft het belast zijn met de drankzucht, leeren de opgaven uit andere landen, dat juist uit de kringen der belasten in het tweede of derde geslacht niet alleen weer alcoholisten voortkomen, maar nog erger alcoholisten. En waar wij dezelfde vergiftiging, die Normandië te gronde richt, — zóó te gronde richt, dat de bevolking niet alleen steeds afneemt, maar dat zelfs op de prachtige schiereilandjes, waarin het noorden van Normandië uitloopt, geheel verlaten dorpen zijn, waar voor nog niet lang menschen woonden en de kerkklok werd geluid, maar waar nu de huizen verlaten zijn en de kerk gesloten is, omdat er geen menschen meer wonen, en dorpen, waar het zóó erg is geworden, dat een patroon, die ongeveer 200 man in dienst had, verklaarde, dat daarbij geen 5 waren die hij met een boodschap naar een fatsoenlijk mensch kon zenden, — waar wij de kiem van dezelfde vergiftiging in ons land moeten constateeren, daar ontstaat de vraag, of wij voor ons land niet bedacht moeten zijn op maatregelen, om uit zelfverweer dat kwaad te stuiten. Zegt men, dat dit Fransche, buitenlandsche gegevens zijn en geen declaraties van mannen van kunde uit ons land, dan wijs ik er op, dat prof. Winkler, op het gebied der psychiatrie bekend als een man van hooge kunde en ernstige overtuiging, verklaard heeft: „de degeneratie is zóó uitgebreid, dat haar kennis een actueel belang mag genoemd worden. Ja, haar uitgebreidheid is, helaas, ontzaglijk en neemt hand over hand op ontrustbarende, maar niet onverklaarbare wijze toe. Wij staan op de schouders van voorgeslachten, die ons met de beschaving ook doodende vergiften brachten. Alcohol, opium en wellicht nog andere vergiften droegen het hunne bij tot vergiftiging der kiemen en bevorderden de ontaarding van het nageslacht."

Mijnheer de Voorzitter! Is zóó het kwaad en van zóó ernstig karakter het gevaar, waartegen wij te strijden hebben, dan ontstaat in de tweede plaats de vraag: hoe kan tegen dat kwaad en tegen dat gevaar, ter zelfverdediging van het volksleven en ter bescherming van degenen, die zich zelf niet tegen dat kwaad beschermen kunnen, worden te werk gegaan?

Wanneer men nu de meening koesterde, dat dit Kabinet, omdat het met een wettelijken maatregel gekomen is, voornamelijk in wettelijke maatregelen het verweer en behoud zou zien, dan vergist men zich ten eenenmale. Maar waar men als Regeering moet handelen, doet men, wat der Regeering is. Dan neemt men niet de taak van de maatschappij over, maar wanneer men merkt, dat de maatschappij haar plicht doet, poogt men ook als Regeering in plichtsbetrachting niet te kort te schieten.

Nu spreekt het vanzelf, dat de Regeering als zoodanig in hoofdzaak wel moet komen met wettelijke maatregelen. De Regeering, dat doende, is niettemin volkomen overtuigd, dat die maatregelen op zich zelf geheel ontoereikend zijn, om die etterbuil open te snijden en het vergif, dat er in zit, weg te nemen. Zelfs moet ik zeggen, dat ik niet geloof, dat ook de actie in de maatschappij in staat zal zijn om het kwaad weg te nemen en dat men waarschijnlijk wel zal moeten komen tot maatregelen, zooals in het nieuwe strafwetboek van Noorwegen voorkomen, en de individuen, die als de hoofdvoeders van die bron van kwaad kunnen beschouwd worden, op andere wijze voor de maatschappij onschadelijk maken. Ik laat mij er op dit oogenblik niet verder over uit. Maar wanneer men meent, dat men, zonder op de wet te steunen, alleen op de actie in de maatschappij vertrouwende, dit kwaad zal wegkrijgen, dan moet ik, met het oog op hetgeen ik in Amerika gezien heb, het tegendeel getuigen. Zeer zeker, de reactie in de maatschappij tegen het drankgebruik kan bewerken, dat de epidemie in die hoogere kringen, waar dusver nog zekere matigheid betracht wordt, niet doordringt, en wanneer men in Amerika komt, bemerkt men, dat inderdaad dat doel bereikt is. Men heeft jarenlang ook in ons land onder zekeren plak van de drank- en wijnliefhebbers gezeten. Er is reeds genoeg over gesproken, ik zal het dus niet breed uiteenzetten; men was ongastvrij, als men iemand die u bezoeken kwam, niet een glas bitter of likeur presenteerde, en nu nog hoort men, als menschen, die dat niet gewoon zijn, in een restaurant komen om het middagmaal te gebruiken, den een tegen den ander zeggen: wij moeten wijn nemen, men kan dat niet laten in een hotel. Er staat ook wel eens op het menu, dat, wie geen wijn neemt, de waren 25 percent duurder moet betalen. Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, den ouden plak. Wanneer men maar den moed had er tegen in te gaan, zooals de Amerikanen en vooral de Engelschen; wij hebben het te danken aan de Engelsche en Amerikaansche touristen, dat nu vele Hollanders den moed hebben. Het getal onthouders is in Amerika nu zóó groot, dat, wanneer ik in het groot Fifth Avenue-hotel in New-York 's middags zat te eten met 3- à 400 personen en dan goed rond keek, ik misschien 5 of 6 personen zag, die een halven flesch wijn bestelden.

De heer **Lieftinck**: Dat waren zeker Hollanders!

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De nationaliteit stond er niet op, maar als de heer Lieftinck het na wil gaan, laat hij het dan laten nazien of schrijven naar de directie van dat hotel, die hem misschien nadere gegevens kan verschaffen.

Maar terwijl nu in Amerika in de hoogere klassen, bij de burgerij, bij de gewone klasse van menschen, dat kwaad zoo is teruggedrongen, toonen toch de records van New-York en Chicago, dat de „slum", om het zoo eens te noemen, waar al dat kwaad uit voortkankert, niets verminderd is in kracht, maar in giftige uitwassen en uitwasemingen krachtig is toegenomen. Men weet, wat in Tammany-hall gebeurd is, toen men getracht heeft, zich in dien strijd te mengen.

Neen, van dat kwaad, dat in dien pestbuil, in die poel schuilt, is m. i. maar door één ding redding aan te brengen, namelijk door persoonlijke bekeering van die menschen. Daarom ben ik het eens met den heer Tydeman, waar hij zeide, dat het Leger des Heils een groote verdienste heeft, in zooverre het in die kringen binnen gedrongen is en er, zij het niet een groot aantal, toch enkelen uitgehaald heeft en ze met de zonde heeft doen breken.

In zooverre kunnen ook de kerken in den lande door haar dienaren, de onderwijzers, door het bezoeken van de ouders der kinderen en ook de vakvereenigingen door het bezoeken van haar leden veel tot breking van die zonde bijdragen; maar dat kan de wet natuurlijk niet.

De vraag is gedaan, of verbetering der woningen het kwaad niet zou kunnen stuiten. Ik heb indertijd van harte aan de Woningwet mijn stem gegeven, ook met het oog hierop, maar dat men daarmede het kwaad zou kunnen stuiten, kan ik ten eenenmale niet onderschrijven. Vooreerst kan men bij den tegenwoordigen toestand van slechte woningen zeggen, dat 40 pct. der arbeiders de kroeg niet bezoeken, en aan den anderen kant dat een groot deel der burgerij, die f 500 à f 600 verwoont, dus niet in krotten zit, maar nette huis- en zitkamers heeft, — ik ben hier zoo niet bekend — maar in Amsterdam in de

Kalverstraat en op het Frederiksplein, compleet bij zwarte benden in de café's zit.

Het blijkt dus, dat de zucht naar uithuizigheid een element is, dat niet voortkomt uit slechte woningen. Ook mag men niet zeggen, dat die uithuizigheid op zich zelf een kwaad is. In België bijv. bestaat een sterk publiek leven; dat wil zeggen: de geheele bevolking gaat 's avonds uit, heeft daardoor een samenleving in breeder kring dan in Nederland, waar men meer blijft in zijn eigen huiselijken kring of met een broeder of zuster in de buurt. Ik aarzel zelfs niet te zeggen, dat het m. i. bij hoogere volksontwikkeling noodzakelijk zal zijn, dat die evolutie in het maatschappelijk leven plaats grijpe, waardoor de vraag zal rijzen, niet alleen naar betere woningen — daarmede wordt het kwaad niet afdoende gekeerd — maar naar gelegenheid om 's avonds ergens heen te kunnen gaan om meer met anderen te kunnen streven en leven. Wij hebben in dit opzicht nog zeer enge en bekrompen opvattingen. Het ligt niet in mijn bedoeling, Mijnheer de Voorzitter, zooals gij zult gevoelen, om kwaad van onze huiselijkheid te spreken. Ik heb slechts het oog op de toenemende behoefte om ook eens met anderen te verkeeren en met anderen samen te zijn.

Nu is er door den geachten afgevaardigde, den heer Schaper, op gewezen, dat het vereenigingsleven ook in de vakvereenigingen ten goede werkt. Dit is volkomen waar, en wordt hierdoor verklaard, dat dit eenerzijds voldoet aan de behoefte om eens met anderen samen te zijn en in de tweede plaats de gelegenheid daartoe biedt zonder in de verleiding te zijn om sterken drank te gebruiken. Ik ga niet zoo ver als de geachte afgevaardigde, dat ik zou wenschen dat er gelegenheden waren, waar men voor een dubbeltje, zonder iets te gebruiken, zou kunnen vertoeven. Het is mij in het buitenland meermalen gebeurd, dat ik, na een lange wandeling, behoefte aan rust hebbende, ergens wat ging rusten, een glas bier bestelde en dat liet staan.

Ik kan ook niet toegeven, dat de sociale ellende op zich zelf, in het generaal, de aanleiding is tot het drankgebruik. Er is door den heer Talma reeds in détail op gewezen, hoe uit een enquête, die men daaromtrent in Amerika gehouden heeft, gebleken is, dat men tot een tegenovergestelde conclusie moet komen.

Hij had er nog kunnen bij voegen, dat uit een onderzoek door dr. Blocher ingesteld gebleken is, dat door de hoogste klasse werd uitgegeven voor voeding 262 en voor sterken drank 1165. Hieruit blijkt dat een toeneming van het inkomen inderdaad niet helpt. Maar bovendien, de arbeidende klasse, die helaas nog voor het grootste gedeelte de 27 millioen aan den Staat en de resteerende 53 millioen aan de drankhuizen betaalt, heeft het in haar macht om die resteerende 53 millioen te besteden tot eigen lotsverbetering, doch zij doet dit niet.

Nu heeft men van de financieele quaestie hier heel veel ophef gemaakt en gevraagd, of dan de zaak niet kon gevonden worden door op een of andere wijze eenvoudig het geld, dat nu aan accijns op den sterken drank inkomt, langzamerhand te laten vervallen. Wanneer men van oordeel is, dat de Regeering beducht zou zijn voor het wegvallen van den accijns, dan heeft men volkomen gelijk. Het plotseling laten wegvallen van den accijns zou eenvoudig een onmogelijken toestand in het leven roepen. Ik zou de heeren, die dit denkbeeld uitspraken, wel eens zitting willen zien nemen als Minister van Financiën — niet in dit Kabinet waar ik zelf toe behoor — ten einde die zaak op te lossen.

Het is mijn vaste overtuiging dat, wanneer door vermindering van het drankgebruik de accijns langzamerhand slinkt, aan den anderen kant een toeneming van volkswelvaart en koopkracht onder de klasse zal ontstaan, die op dit oogenblik die gelden voor jenever besteedt. Door verhooging van de physieke en de moreele kracht van het volk zal de financieele schade wel te boven zijn te komen en zal men er nog bij profiteeren ook. Men moet het niet voorstellen, alsof de Staat in dien zin drijft op de kurk van de jeneverflesch.

Ik herhaal, dat het verlies van die 27 millioen, zoo in eens, groote moeilijkheden zou veroorzaken, maar wanneer dit langzamerhand geschiedt en gepaard gaat met toeneming van de physieke en ethische kracht, dan behoeft men daar niet bang voor te wezen.

Wanneer er nu van de anti-propaganda, van de geheelonthouders, van de matigheidsvereenigingen, van het Leger des Heils, van de vakvereenigingen, van de kerken, van allerlei kanten geageerd word tegen dit kwaad, en er nog bij komt, dat wij werkelijk den buitenkans hebben, dat de sport ook verandering heeft gebracht in de gewoonten en daardoor onder de jongelieden een andere wijze van leven ingang heeft doen vinden, dan ontstaat de vraag, of dit alles dan niet genoeg is, of de wet zich niet zou kunnen onthouden. Te dezen aanzien nu doet het mij genoegen te mogen constateeren, dat in dit algemeen debat geen enkele stem is opgegaan om de wet van 1881 eenvoudig in te trekken en verder niets te doen. Neen, dit is niet het oordeel geweest zelfs van degenen, die zich, ik mag niet zeggen het meest als vrienden van den drank hebben doen gelden, maar die het sterkst zijn opgekomen voor de individueele belangen van hen, die hun levensonderhoud trekken uit den drankhandel; zelfs de heer Rink is er van overtuigd, dat wij een wet moeten hebben.

Wanneer men nu voor de vraag staat, die ik zooeven aanduidde, dan rijst allereerst deze andere, of de wet, die wij op het oogenblik hebben, zóó gewerkt heeft en werkt, dat aanvulling of herziening noodig is, dan wel of wij het er bij kunnen laten en met die wet, zooals zij is, verder kunnen gaan.

Er zijn er die zeggen, dat de wet van 1881 niets heeft uitgewerkt, dat zij zóó is uitgevoerd dat zij niets uitwerken kon, dat zij geen vruchten heeft kunnen dragen. Ik behoef, Mijnheer de Voorzitter, na het gesprokene door den heer Goeman Borgesius, de verdediging van de wet van 1881 niet meer op mij te nemen, maar ik wil wel verklaren, dat ik op zich zelf in de beperking van de drankgelegenheden niet zie *het* groote middel om tot vermindering van het gebruik van sterken drank te komen. Ik ben op dat punt sceptischer dan hij; maar dit stem ik toe, en daarop kan niet genoeg nadruk worden gelegd, de beperking van het aantal gelegenheden heeft gemaakt, dat het personeel er beter is geworden, dat de lokalen zijn verbeterd en de décence publique, zooals Cauderlier het noemt, meer tot uiting is gekomen en ik acht dit op zich zelf een zóó ernstig belang, dat ik reeds daarom de wet van 1881 zegen.

Wanneer wij het België nemen van nog niet lang geleden, dan zien wij, dat daar waren 195 000 drankgelegenheden, welk getal nu is gedaald tot 153 000, en wanneer men daarbij bedenkt dat wij in 1882, toen de wet begon te werken, er hadden 32 691, dan zou men kunnen meenen, dat in Nederland een matigheid viel op te merken, die, vergeleken met België, alle begrip te boven ging; maar men heeft ook daar kunnen zien, dat tusschen het aantal drankgelegenheden en het debiet volstrekt niet zoodanig proportioneel verband bestaat, als sommigen meenen, want het gebruik per hoofd was in België tamelijk wel hetzelfde als bij ons; maar het spreekt wel vanzelf, dat, wanneer de politie toezicht heeft te houden op 195 000 drankgelegenheden of op 32 000, de intensiteit van het toezicht zesmaal zoo groot zal moeten zijn. Het is daarom dat ik metterdaad acht, dat er uit de wet van 1881 voor het publiek belang een zegen is voortgevloeid.

Ik laat nu de quaestie van het aantal gelegenheden rusten. Er is reeds lang en breed over gesproken, maar zij is niet zoo gemakkelijk in eens uit te maken. Men kan natuurlijk personen hebben, die aan alle kapelletjes aanleggen en dan zal het aantal gelegenheden het gebruik in de hand werken; maar dat hangt meer van locale omstandigheden af. Wanneer men een langen weg per rijtuig afleggende, ieder half uur een herberg vindt, dan heeft men gelegenheid om telkens even aan te leggen, doch komt om de twee uur slechts een zoodanige gelegenheid voor, dan drinkt men wellicht niets, en in elk geval minder. Dat is een quaestie, die een bijzondere beteekenis heeft, en waarover men niet in het algemeen kan redeneeren.

Nu is men het er wel over eens, dat de wet, zooals die oorspronkelijk door den Minister Modderman is aangelegd, door de Kamer eigenlijk is lamgeslagen, en dat zij dientengevolge niet die energie heeft kunnen bezitten, die men er oorspronkelijk mede heeft bedoeld. Maar het is ook waar, en dat mogen wij niet verbloemen, dat in zekere kringen van heeren nog het idée bestaat: wij doen geen kwaad, wij drinken niet te veel, en wat er in andere kringen geschiedt, gaat ons niet aan; wij wenschen ons dus niet te doen aanleggen eenige beperking of moeite, want wij

doen geen kwaad. Dat is een gevoelen, dat in zekere kringen van heeren nog werkt, en dat betreur ik, omdat het getuigenis aflegt van een valsch individualisme, omdat daardoor getoond wordt, dat niets gevoeld wordt van medelijden met het volk. De uitwerking is dan ook geweest, dat de wet met te slappe hand is uitgevoerd. Maar toch geloof ik niet, dat men bij een strengere uitvoering het resultaat had kunnen bereiken, dat men zich had voorgesteld.

In de eerste plaats moet dus gevraagd worden: zullen wij de oude wet herzien of een nieuwe wet maken?

De heer Schaper heeft met veel klem en nadruk gezegd, dat door mij was ingediend een nieuwe Drankwet. Ik denk, dat hij na de gevoerde discussie wel tot de overtuiging zal zijn gekomen, dat hij die meening zal moeten loslaten. Er is geen sprake van een nieuwe wet. Vraagt men nu, of het niet degelijker en flinker was geweest, wanneer men de wet-Modderman eenvoudig ter zijde had gelegd, en met een nieuwe wet was gekomen, dan antwoord ik daarop: tot het komen met een nieuwe wet moet men het recht hebben.

Nu is het komen met een geheel nieuwe wet een heel ernstige en moeilijke zaak, doordat in de wet-Modderman het vergunningsrecht aan het maximum is gebonden. Het stelsel van vergunning plus het maximum heeft een monopolie geschapen. Terwijl oorspronkelijk de tappers zeer bang waren voor dat maximum, is niemand tegenwoordig zoo bang voor de opheffing daarvan als juist de tapper. Door het betalen van het recht en het dalen van het aantal is natuurlijk zijn zaak in waarde geklommen, en wanneer men nu het maximum wegneemt, verliest hij niet alleen de gewonnen waarde, maar ook het vooruitzicht op de meerdere waarde, die bereikt zal worden, zoodra het maximum is bereikt; want zijn zaak zal dan zooveel meer waard zijn als het verschil bedraagt tusschen 24 000 en 16 000 vergunningen.

Er moet dan ook in de eerste plaats gevraagd worden, eer men met een nieuwe wet komt, of de oude wet niet zóó is te maken, dat zij haar doel bereikt.

In de tweede plaats moet men, om met een nieuwe wet te mogen komen, een nieuw stelsel weten, waarvan het waarschijnlijk is te maken, dat het betere resultaten zal opleveren.

En men heeft in de derde plaats het recht niet, om met een nieuwe wet te komen, tenzij men kans ziet om zulk een wet tot stand te brengen.

Op elk van die drie punten stond de Regeering voor een antwoord in negatieven zin.

De wet-Modderman was niet uitgevoerd naar de oorspronkelijke bedoeling; verscherping van de wet zou er toe kunnen leiden om een uitkomst te krijgen, die gelukkiger was dan de dusver verkregene.

In de tweede plaats een beter stelsel: dat is nog niet ontdekt. Ik weet wel, dat de geachte afgevaardigde, de heer Nolting, zich een groot voorstander heeft betoond van „Sluit Schiedam", maar nu zou ik wel eens willen, dat eenige voorstanders van „Sluit Schiedam" — men is wel aangekomen met voorstellen tot grondwetsherziening — een voorstel tot verkrijging daarvan eens lieten opkomen uit het particulier initiatief. . . . .

De heer **Nolting**: Of vermindering van productie!

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Maar de geachte afgevaardigde heeft toch ook gezegd, dat hij een voorstander was van „Sluit Schiedam" en dit kan toch heel gemakkelijk worden ingekleed. Ik zou dat voorstel wel eens willen zien en willen weten, hoeveel stemmen het in de Staten-Generaal zou verkrijgen. Maar al was dit mogelijk, zoo zou ik nog wel eens de vraag willen stellen, of de Overheid gerechtigd zou zijn zulk een stap te doen. Ik zeg daarmede natuurlijk niet, dat er geen toestand kan worden geboren, die een dergelijken krassen maatregel gewenscht maakt, bijv. in Normandië. Zoo heeft men in Amerika *prohibition States* en men heeft het daar kunnen probeeren, omdat men er met geen andere historische toestanden te rekenen had en vrijer te werk kon gaan naar eigen lust en theorie. Maar de berichten uit Amerika tot ons gekomen, zoowel over het *prohibition systeem* als over de *local option* zijn van dien aard, dat een scherpzinnig onderzoeker als mr. Belinfante aan het einde van zijn dissertatie, alles bijeengenomen, zegt: geen van de bekende stelsels is bruikbaar en ik weet geen beter.

Nu zal men zeggen, dat hier betere stelsels aan de hand zijn gedaan. De heer van der Zwaag wil het wegsmeltingsstelsel: de vergunningen laten uitsterven en geen nieuwe laten opkomen. De geachte afgevaardigde uit Goes, de heer Lohman, heeft het isoleeringsstelsel aan de hand gedaan: de verdeeling van de verschillende dranksoorten in verschillende huizen. Doch ik veroorloof mij vooreerst de opmerking, dat met een zoo los opgeworpen denkbeeld de Regeering geen stap verder komt, want er is nog nergens een proef mede genomen, noch is het nader uitgewerkt; en toen de beide stelsels hier een enkel oogenblik aan critiek werden onderworpen, stuitte men op zeer groote moeilijkheden.

Er is dus geen bepaald stelsel aan de hand gedaan, waarvan men zeggen kan: pas het toe en gij zijt klaar.

En in de derde plaats: zou zulk een stelsel hier in de Kamer of aan de overzijde van het Binnenhof op genoegzamen steun kunnen rekenen? Naar mijn innige overtuiging niet. Als men den storm ziet in den lande èn in 1881 èn in 1900 èn ook thans weer opgewekt tegen den voorgestelden maatregel, dan acht ik het volkomen ondenkbaar, dat er in den eersten tijd een Kabinet zal kunnen komen, dat zulk een wetsvoorstel tot stand brengt.

Wanneer men, voor dien toestand staande, meent, dat beteugeling van de drankzucht en inperking van de volksvergiftiging noodzakelijk is, dan ontstaat de vraag: wat moest dan aan deze wet verdaan worden om ze in zulk een vorm te kunnen gieten, dat men hope mocht koesteren een betere toekomst tegen te gaan?

En dan was het eerste, wat wij te doen hadden zulke maatregelen te ontwerpen, waardoor de uitvoering van de wetsbepalingen voor de toekomst versterkt en verzekerd wordt.

In de tweede plaats om de subjectieve zijde van deze quaestie zoo te wijzigen en op zulk een wijze anders in te richten, dat de zonde, die hier de hartstocht voort doet kruipen van den een op den ander, en van geslacht op geslacht, ik wil niet zeggen weggenomen, maar althans getemperd, zoo niet gebroken wordt.

Welnu, het is in dien geest, dat de Regeering in die voordracht werkzaam is geweest, maar zij heeft er van het jaar 1901 af dadelijk een andere conditie aan verbonden, toen bij de eerste ontmoeting met de Staten-Generaal het overleden lid, de heer van Wijck, onderzoek deed. Zij heeft toen verklaard, dat de Regeering veel scherper wilde optreden tegen de drankzonde, maar aan den anderen kant voor de broodwinning van hen, die van den drankhandel leefden, eerbied had, en dat zij van oordeel was, dat al was het bedrijf van den drankhandel niet zoo hoog in eere als een ander bedrijf, men daarom het recht van den broodwinner niet eenvoudig voorbij mocht zien. Nu wil ik wel zeggen, dat mij niets zoo onbegrijpelijk is, als het feit, dat tegen deze voordracht juist van de zijde van hen, die voor deze rechten opkomen, zoo ernstig protest is ingediend. Ik moet zeggen, ik zou mij eerder hebben kunnen voorstellen, dat juist zij, die de belangen van de tappers wenschen vast te leggen, met den meesten ijver en de meeste warmte waren opgekomen voor dit ontwerp. Het is mij niet mogelijk een wetsontwerp te bedenken, waarbij aan de mannen van den drankhandel, aan de tappers, betere condities worden aangeboden dan hier. Ik zou eerder hebben kunnen begrijpen, dat de drankbestrijders, de geheelonthouders, tegen dit wetsontwerp waren opgekomen op grond, dat hier aan de tappers te veel wordt gegeven.

Ik zal nu de voordeelen opnoemen, die dit ontwerp aan de mannen van den drankhandel biedt. In de eerste plaats zal het wetsontwerp er toe strekken den clandestienen drankhandel tot kleiner proportiën terug te brengen; vaststaat, dat van de 100, die nu clandestien drinken, minstens 50 in de toekomst zullen blijven drinken. Het zal reeds een succes zijn, als men die 50 van het drinken afbrengt. Die 50 komen nu bij de tappers, die zij vroeger moesten mijden. Wanneer men acht, dat nieuwe wegen voor den clandestienen handel zullen geopend worden, zal dat nooit op denzelfden voet gebeuren als nu. In de tweede plaats hebben deze landgenooten, die langen tijd in rechtsonzekerheid verkeerden over hun positie, die in 1900 met het afmakingsstelsel bedreigd werden, het voordeel, dat nu dat stelsel niet wordt gevolgd, maar dat zij tot hun dood toe in het bezit blijven van hun zaak. Niet alleen dit, maar ook waar zij gehuwd zijn en een weduwe achterlaten, wordt

hun het uitzicht geopend, dat ook die weduwe niet met hun dood broodeloos zal staan. Waar ik eerst dien termijn had gesteld op een kort aantal jaren, ben ik er op aandrang van de Kamer toe overgegaan, dien levenslang te stellen. Nu is de opmerking gemaakt, dat zij niet meer huwen mag; dit is een quaestie, die men bij de artikelen ernstig onder de oogen moet zien. Want de geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft er op gewezen, dat men zoodoende twee oude vergunninghouders kan hebben, die aan een ander een nieuwe kunnen bezorgen — dit is waar, ofschoon de heer Okma er reeds op gewezen heeft, dat men daarbij nog volstrekt niet zoo zeker van zijn zaak is —; maar het gevaar bestaat evengoed, dat een jong meisje, die een ouden tapper in haar strikken weet te vangen, zoodoende levenslang vergunning zou krijgen. Daarom geloof ik, dat, wanneer wij aan dat artikel zijn gekomen, deze zaak nog wel eens goed onder de oogen mag worden gezien. In de vierde plaats is voor den drankhandel het voordeel opgenomen, dat, waar hij dusver, wat het vergunningsrecht betreft, vrijwel was overgeleverd aan de willekeur der gemeentebesturen, er nu een beroep is gekomen en hij derhalve in de toekomst voor willekeur gewaarborgd is. In de vijfde plaats zijn de vergunninghouders dusver de slaven geweest van de eigenaren, doordat zij niet konden verhuizen. Die eigenaren hebben niet nagelaten van deze hun macht ten opzichte van meer dan één vergunninghouder, ik zal niet zeggen misbruik, maar een zeer solide gebruik te maken. Eindelijk is hun, behalve nog andere kleine dingen, die ik niet op zal noemen, gegeven den vrijbrief van verbouwing. Terwijl zij dit vroeger niet konden dan zeer beperkt, wordt nu voorgesteld uitbouwen aan de vergunninghouders toe te staan, mits zij daarvan een behoorlijken tijd van te voren kennis geven.

Wanneer men nu zegt: het is waar, zij krijgen wel zekere voordeelen, maar allerlei moeilijkheden worden hun van den anderen kant in den weg gelegd, dan antwoord ik, dat ook dit weder een kolossale vergissing is. Bijna alle bepalingen, die eenigszins drukkend en benauwend kunnen zijn, gelden alleen voor de nieuw te geven vergunningen, maar de bestaande blijven in hoofdzaak in denzelfden toestand, waarin zij door dit ontwerp zijn gevonden. Alleen enkele verplichtingen worden hun opgelegd. Bij voorbeeld mogen zij geen prostitutie in huis toelaten; bij verkoopingen niet tappen; er is een grens gesteld voor de jongeren, die in de tapperij komen; de loonen mogen niet meer in de kroeg worden uitbetaald, en nog enkele beperkingen van dien aard en dan loopt ten slotte alles door tot 1910.

Eerst dan ontstaat door dit wetsontwerp de noodzakelijkheid om te kiezen tusschen slijten en tappen; volstrekt niet echter door het geheele land, maar slechts in de helft van de gemeenten, want de keuze is in het artikel niet gesteld voor plaatsen met minder dan 2000 inwoners en van de 1127 gemeenten in ons land, zijn er dit 537. Aan den eenen kant is de Regeering trouw gebleven aan de oorspronkelijke conditie, de broodwinning van den handelaar in drank te eerbiedigen en te respecteeren, en van den anderen kant heeft zij artikelen voorgesteld, die kunnen strekken om ernstig en krachtig het doel der wet te realiseeren. Wanneer nu de geachte afgevaardigde Borgesius en anderen zeggen, dat het doel door deze wet niet voldoende bereikt wordt, zal niets de Regeering aangenamer zijn dan op ingeslopen fouten attent te worden gemaakt en andere voorstellen te vernemen, die nog krachtiger dan het Regeeringsvoorstel, het doel helpen bereiken.

Bovendien heeft de Regeering de beteugeling van de dranksucht in handen genomen door een reeks van bepalingen voor te stellen, die bescherming verleenen aan hen, die zich zelven niet kunnen beschermen, en door de wijze, waarop de drankhandel zal plaats hebben, zoodanig in te richten en te regelen, dat het kwaad, hetwelk aan het krotten- en kroegenstelsel eigen is, herleidt tot een minimum.

Nu is er intusschen nog een zeer ernstige bedenking uitgegaan van de heeren Rink en Tydeman en ook ten deele van den heer Bolsius. Zij redeneerden: door elke wet die ge maakt, maakt ge zelf, dat er overtredingen komen. Ik erken de juistheid dier uitspraak niet Onder vigueur van de nieuwe bepalingen zullen dezelfde zaken voorkomen als vroeger, maar terwijl ze toen niet als overtredingen bestempeld werden, zien ze zich nu het stempel van overtreding opgedrukt. Het is zoo, in elke nieuwe bepaling zit zekere neiging het „nitimur in vetitum" toe te passen. Vooral in het Hollandsche volk zit dit nog al sterk. Een jongen op school vindt er een soort van eigenaardig genot in, iets tegen den meester te kunnen doen. Hoe heeft niet de politie te worstelen met de straatjongens, die dezelfde neiging hebben en hoe komt zelfs niet aan de academies die neiging voor. Voor velen is het prettiger iets te kunnen doen, dat verboden is, dan iets te doen, dat niet verboden is.

Wanneer echter de geachte sprekers zeggen: daarom moet ge geen nieuwe bepalingen maken, dan doe ik hun deze wedervraag: geldt dan datzelfde niet van de geheele reeks van wetten, die met strafbepalingen zijn aangenomen, en zult ge daarom al de soortgelijke wetten willen verwerpen?

Maar allen, die zoo spraken, zien geheel voorbij, dat een strafbepaling niet alleen heeft repressieve maar ook preventieve kracht. Wanneer men eens nagaat, hoevele van de strafbepalingen uit ons Strafwetboek overtreden worden, dan zal men zien, dat het grootste deel in een geheel jaar geen overtredingen oplevert.

Intusschen zal ik het hierbij laten, omdat mijn geachte ambtgenoot van Justitie, die hier thans niet kon zijn, mij verzocht heeft uit zijn naam te verklaren, dat hij op dit punt, wanneer wij aan het artikel toe zijn gekomen, nog van nader bescheid wenscht te dienen.

Welke moet nu de houding zijn, welke het Kabinet bij de verdere behandeling van dit ontwerp zal hebben te volgen?

Ik heb een woord van dank te brengen aan de heeren leden dezer Kamer, die hunnerzijds een ernstig protest hebben laten hooren tegen elke poging van de zijde van enkele kiezers en ook van politieke combinaties aangewend, om hier politieken invloed op hun stem over de Drankwet uit te oefenen. Nu doet zich de combinatie voor, dat dit ontwerp in behandeling komt op een oogenblik, dat verkiezingen aanstaande zijn, wel voor de Provinciale Staten, maar toch verkiezingen, waaraan men van meer dan één zijde een meer algemeen karakter wenscht te verleenen; dit doet mij genoegen, omdat daardoor aan de leden van de Tweede Kamer de gelegenheid wordt geboden om aan heel het land te toonen, dat elke immoreele poging om hen hier te dreigen in hun positie als lid van het Parlement, door voorop te schuiven particuliere belangen, niet alleen in deze Kamer niet gehoord zal worden, maar dat de Kamer zal toonen, daarin een volkomen onafhankelijke positie in te nemen.

Mag ik hier nog iets aan toevoegen, dan moet het dit zijn. Ik zou voor het verder debat wel den wensch willen uitspreken, dat de Kamer steeds gedachtig moge zijn aan de verantwoordelijkheid van de Kamer zelf voor het hier gesproken woord. Er is door een van de leden geklaagd, dat er hier een enkele maal in een toon is gesproken, die den vriend van den drank welluidend in de ooren moest klinken. Ik ga zoover niet, ik heb mij daar geen oordeel over aan te matigen, maar wel mag ik dit doen. Waar maatregelen door de Regeering voorgesteld, nu reeds bij voorbaat, zonder dat men er nog over heeft kunnen discussieeren, gediscrediteerd zijn als plagerijen, spreekt het vanzelf, dat dit woord, in het Parlement gesproken, de totstandkoming van zulke maatregelen reeds bemoeilijkt en een van de middelen zal zijn, waardoor zulk een maatregel impopulair gemaakt wordt.

Voor dat impopulaire van een Drankwet wenscht de Regeering overigens niet uit den weg te gaan. Belastingwetten zijn nooit populair geweest en bijna nimmer heeft men toch in de Staten-Generaal het motief gehoord, dat men daarom zulke wetten niet moest tot stand brengen. Waar is een Drankwet impopulair? In alle landen, zonder onderscheid, hoe de wet ook zij, in de kringen van hen, die er door gehinderd worden in de meer individueele vrijheid voor het drijven van den drankhandel, voor het drinken van den drank en het zich verloopen in den drank, die zij voor zichzelf onbeperkt en onbetwist wenschen te behouden. Maar overigens is elke Drankwet steeds van lieverlede geklommen in de achting van het goeddenkende publiek en heeft aan populariteit onder de beteren gewonnen.

Zal nu de Regeering, de zaak dus staande, het standpunt innemen, dat na hetgeen toegegeven is in de 25 concessiën, op geen enkel punt meer met de Kamer in overleg zou kunnen worden getreden over de meer of minder goede formuleering van een artikel? In de eerste plaats moet ik opmerken, dat de geachte afgevaardigde de heer Staalman, gisteren over die 25 concessies gesproken heeft zonder ze zeer nauwkeurig

bezien te hebben. Hij deed het voorkomen, of ze alle verzwakkingen waren, maar bij nader inzien zal hem blijken, dat er onder die 25 wijzigingen zoowel wijzigingen zijn, die de bepalingen versterken — ik noem bijv. die, waarbij de 16 jarige leeftijd op den 18jarigen is gebracht — als andere, die de zaak minder scherp doen uitkomen. Maar er is geen sprake van geweest, dat de Regeering bakzeil zou hebben gehaald. Er staat toch in den aanhef van de Memorie van Antwoord, dat de Regeering noch een hoogere spanning van het wetsontwerp als zoodanig kan aanvaarden, noch ook zou kunnen toelaten, dat het ontzield werd. Wat wil dat zeggen? Bij de verdediging van een ontwerp van Drankwet gevoelt een Minister zich altoos geïsoleerd. Er is noch een partij rechts, noch een partij links bij zulk een gelegenheid, op wier onverdeelden steun hij rekenen kan. De Drankwet — en ik geloof, dat het ook van de linkerzijde gezegd is — is geen politieke wet. Het is een oeconomische wet, waarbij allen, die het volk lief hebben, in het drankmisbruik een kwaad en in de drankzonde een gevaar zien, kunnen, willen en moeten samenwerken om ten goede van het land iets goeds tot stand te brengen. Maar daarbij heeft toch de Regeering het recht en den plicht om voor zich zelf te weten, op welk diapason zij haar wet wil houden, wil zij haar verdedigen. Welnu, de diapason van een wet hangt volstrekt niet daaraan, of hier of daar bij amendeering iets veranderd wordt, zelfs niet daaraan, of op dit of op dat punt iets verzwakt of verscherpt wordt, indien slechts het gezamenlijke resultaat, waarvoor men komt te staan, niet in strekking en beteekenis onderdoet voor datgene, wat de Regeering heeft voorgesteld.

Ik zou daarom met den heer Talma niet kunnen meegaan, waar hij gisteren de Regeering er toe drong om, indien er concessiën gevraagd werden, in die concessiën zoo ver mogelijk te gaan, daar toch altoos een nieuwe wet beter zou zijn dan de bestaande.

Mijnheer de Voorzitter! Dien geachten afgevaardigde dank zeggende voor den goeden wenk, in zooverre dat een wenk was, bedoelende dat ik mijden zou alles, wat maar den schijn kon hebben van hier dictatoriaal op te treden, moet ik er toch dit bij zeggen: indien wat men van mij vroeg een grens bereikte, waarbij ik zeggen moest: als ik dat toegeef en de wet komt zoo tot stand, dan blijft de zaak misschien 10 jaar liggen en komen wij in die 10 jaar niet verder; en wanneer ik daarentegen deze wet laat vallen, zullen wij in drie jaren tijd door een nieuw ontwerp allicht verder komen, dan wij met deze wet gekomen zouden zijn, dan zou het *reculer pour mieux sauter* plicht voor de Regeering kunnen worden. Immers wij mogen niet vergeten, dat de zaak ernstig moet opgevat ook tegen het kapitaal. Roseberry heeft het voor Engeland gezegd, maar het geldt ook voor ons land: „het moment is gekomen, dat òf de Staat voor het drankkapitaal òf het drankkapitaal voor de Overheid moet bukken". Of om met een ander Engelsehman te spreken, — maar het geldt ook voor ons land — Gladstone heeft gezegd, dat pest, oorlog en hongersnood niet zulk een ellende onder de volken en natiën teweegbrengen, als door den drankhandel en het drankmisbruik wordt aangericht.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Ik verzoek den heeren die voornemens zijn amendementen op dit wetsontwerp in te dienen, dat tijdig te willen doen, opdat die amendementen kunnen worden gedrukt en aan de leden rondgedeeld, eenigen tijd vóór dat de daarop betrekking hebbende artikelen behandeld worden.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik spreek in den geest van de Kamer, wanneer ik zeg, dat het zwaartepunt van de discussie in het vervolg zal liggen bij de artikelen.

Ik zeg dat hierom, omdat niemand van mij verwachten zal en ook niet behoeft te vreezen, dat ik in alle breedte en lengte de algemeene discussie zal voortzetten. Het is echter gebleken, dat wanneer men eenigszins ingrijpend over dit wetsontwerp wil spreken, men onwillekeurig ook moet spreken over de artikelen. De heer Talma heeft mij daar min of meer een verwijt van gemaakt, in overeenstemming met den wensch van den Voorzitter, zegt nu hier de heer Talma; maar hij zal het met mij eens zijn, dat men wel is waar door het zien van de boomen het bosch kan vergeten, doch dat men ook moeilijk over een bosch kan spreken zonder het over de boomen te hebben. Zoo heeft de heer Talma het in zijn redevoering nogal sterk gehad over de beperking van de drankhuizen, dus eigenlijk over art. 2. Het karakter van de wet wordt er aan gegeven door de verzameling van artikelen en als men dat wil bespreken, moet men wel de artikelen tegen elkander toetsen.

Ik wil nu met een enkel woord mijn indruk van het debat over deze wet weergeven, en stel dan voorop, dat eigenlijk niemand tevreden is, misschien de heeren Brants en Talma uitgezonderd De heer Brants spreekt herhaaldelijk van „wij drankbestrijders", hetgeen eenigszins riekt naar de gewone eigengerechtigheid, die men meer aantreft bij de leden van zijn richting, maar zegt ten slotte toch, dat de politiek hem gaat boven de drankbestrijding, als het er op aankomt. Hij zeide dat niet zóó, maar eindigde met de gemoedelijke redeneering, dat hij ter wille en uit eerbied voor de Regeering en uit goed vertrouwen in de Regeering niet wilde dringen en drijven. Wanneer nu een lid van de fractie, die het dichtst bij de Regeering staat, zegt: wij drankbestrijders vinden de wet niet voldoende, maar uit goed vertrouwen wil ik niet dringen en drijven, door wie moet de Regeering dan gedreven worden in de goede richting?

Wanneer men meent, dat uit een oogpunt van drankbestrijding de wet onvoldoende is, gaat het niet aan bij den aanvang van de behandeling reeds te zeggen, dat men niet zal dringen en drijven; daar kan men bij de eindstemming nog wel over spreken en naar handelen.

De heer Talma is bijzonder tevreden, dat erken ik, maar hij moet mij niet ten kwade duiden; toen hij begon te spreken verwachtte ik heel wat; de wijze waarop hij van wal stak beloofde zeer veel; maar hoe langer ik luisterde, hoe meer ik werd teleurgesteld. Ik hoorde en zag veel pathos, veel emphase, maar weinig argumenten. Om iets te noemen. De heer Talma zeide, dat het dwaasheid is te eischen, dat een wet populair is, en de Minister herhaalde dat later.

Maar hij wachtte er zich wel voor na te gaan de door mij bijgebrachte argumenten op grond waarvan ik de wet onlogiseh, onrechtvaardig en in vele opzichten onuitvoerbaar genoemd heb; evenmin heeft hij getracht die te ontzenuwen. Was de heer Talma begonnen met te zeggen: dit wetsontwerp moet worden toegejuicht, wij moeten het trachten in een veilige haven te krijgen, want de heer Kuyper, de Minister van Binnenlandsche Zaken, stelt het voor, het is van mijn partij; als hij dan geheel openhartig geweest was, zou hij misschien er bij gevoegd hebben: aan de voorbereiding ben ik niet heelemaal vreemd, het is onder mijn sympathie samengesteld, dan zou dat niet begrijpelijk zijn geweest, doch dan ware deze geheele rede ook niet noodig geweest. Want het was nu zeer veel vertoon, maar *argumenten* ten gunste der wet hebben wij heel weinig gehoord!

De heer Talma zeide ten slotte dat het zou zijn „een kleine en solide winst". *Klein* zal de winst ongetwijfeld zijn, maar of de aanneming van dit wetsontwerp een *solide* winst zal opleveren, valt nog te betwijfelen. Er zijn handelaren die op hun gevel zetten: groote omzet, kleine winst. Ik ben bang dat het met deze wet ook zoo zal gaan: een kleine winst, met een grooten omzet, in dit geval van sterken drank. Ik heb gisteren de bemerking gehoord, dat geen enkele brander van Schiedam een adres heeft ingezonden om dit wetsontwerp niet aan te nemen. De branders daar schijnen overtuigd, dat dit wetsontwerp hun niet benadeelen zal; laat het maar uitgevochten worden door de tusschenpersonen, die worden er door benadeeld, wij niet. Misschien vergis ik mij, en ik herinner mij zelfs een adres van distillateurs; maar dit weet ik wel, dat de proportie van de distillateurs belachelijk miniem is in vergelijking met andere adressanten. Dat is wat den aard van het wetsontwerp een weinig teekent.

Ik kom nu tot een andere zaak. Ik heb vooropgesteld dat de drankbestrijding moet komen uit de maatschappij zelf, dat de wet die slechts kan sanctionneeren en steunen.

Dit denkbeeld hebben zoo goed als alle sprekers beaamd; ook zelfs hebben vele toegegeven, dat de sociale toestanden een grooten factor vormen in het drankgebruik. Alleen de heer Bolsius heeft verklaard, dit te betwijfelen; hij zeide toch dat ik daarbij overdreef. Wat is dit echter voor een beweren? Het is een doodedoener aan het adres van de sociaal-democratische partij, die al

heel oud is. Als dergelijke beschuldigingen niet wat gespecificeerd en bewezen worden, wegen zij niet zwaar.

Ik heb — volgens bladz. 1671 der *Handelingen* — uitdrukkelijk gezegd: En nu ga ik volstrekt niet zoo ver om te willen beweren, dat het drankgebruik alleen uit de maatschappelijke armoede voortkomt."

Maar toch, het valt niet te ontkennen: De ellende die bestaat, drijft honderdduizenden naar de jenever. Daarbij blijf ik. Het is waar, dat een aantal anderen om andere motieven naar de jeneverflesch grijpen, als een paal staat boven water, dat het over het algemeen als een troostmiddel in de armoede aangewend wordt, ook wel, ten onrechte, als voedingsmiddel, om het gemis van goed voedsel aan te vullen. Deze ellende degenereert de arbeiders, zoodat de armoede het drankgebruik bevordert; en daarom acht ik het doelloos te komen met zedelijkheid-maatregeltjes en wetjes om dat kwaad te beperken, indien men op sociaal gebied niet krachtig ingrijpt.

Ook de heer Talma betoogde dat, als de arbeiders meer geld verdienen, zij ook weleens meer geld naar de herbergen brengen. Dit zij zoo, maar is dit een kenmerk, alleen van de *arbeidende* klasse, of valt hetzelfde niet waar te nemen bij landbouwers en kapitalisten . . . ?

De heer **Talma**: Ik heb u niet bestreden; ik heb alleen gezegd dat de vermindering van drankgebruik te grooter beteekenis krijgt, omdat deze vermindering van drankgebruik gepaard ging met een algemeene verhooging van loon, die naar algemeene beginselen juist verhooging van drankgebruik ten gevolge had moeten hebben.

De heer **Schaper**: Dan heb ik volkomen gelijk en wordt hetgeen ik zeide bevestigd. Ik heb toegegeven dat in het algemeen genomen in tijden van malaise in het maatschappelijk leven minder gebruik van jenever gemaakt wordt dan in tijden van welvaart. Maar wanneer dit hier in het Parlement gereleveerd wordt, stel ik er prijs op er bij te zeggen, dat dit geen eigenschap is alleen van den arbeidenden stand, maar van alle menschen. Ik heb in mijn eerste rede het volgende gezegd:

„Ongetwijfeld zou verbetering van den maatschappelijken toestand van het volk, gepaard aan zedelijke propaganda, leiden tot vermindering van het drankgebruik en misbruik, al is het geen panacée voor de kwaal."

Dit blijf ik volhouden; ik heb het herhaald, omdat de heer Bolsius den invloed der sociale verbeteringen op het drankgebruik gekleineerd heeft, hetgeen ik gevaarlijk acht met het oog op wetsontwerpen die wij misschien — want ik heb niet den indruk dat dit Kabinet nog vele sociale maatregelen zal voorstellen — misschien nog te wachten hebben. In ieder geval: bijv. de Arbeidswet, waarbij de arbeidsduur zal kunnen worden beperkt.

Later, als wij zulk een wet behandelen, zal ik er op wijzen hoe men hier den zedenmeester wilde uithangen om het volk het drinken af te leeren en zal ik er op wijzen, dat hier niet met behoorlijke argumenten is tegengesproken, dat de sociale verbetering in de eerste plaats noodig is om de aarde vruchtbaar te maken voor de bestrijding van het drankmisbruik. Dan zullen de heeren moeten toonen, iets in deze richting met goede daden te willen doen. Het is heel aardig van de heeren om nu mede te doen om de zedelijkheid te bevorderen, maar straks zal men al die motieven waarschijnlijk in den wind slaan om het volk te laten verdrinken, niet in den drank, maar in de armoede.

Ik moet opkomen tegen de zonderlinge wijze van redeneeren van den heer Bolsius.

De heer Bolsius zeide: het eindstation van iedere pleiziertrein is de kroeg. Wat is dat voor een logica? Wanneer de menschen uit den warmen trein komen, hebben zij wellicht, en heel natuurlijk, honger of dorst. Ze gaan dan eerst even een herberg binnen. Nu weet ik niet, waar ergens de heer Bolsius in Limburg of Brabant woont. Maar zou de heer Bolsius die 500 menschen uit een pleiziertrein gaarne op theevisite ontvangen?

Maar bovendien was de heer Bolsius zeer inconsequent. Hij zegt: het eindstation van iedere trein is de kroeg en hij keurt dat blijkbaar af. Maar toch wil hij van elk station een kroeg doen zijn. De stations moesten kroegen blijven, volgens dien geachten afgevaardigden. Hoe zal het in de practijk gaan, wanneer dergelijke maatregelen worden bestreden door de bolleboozen van de drankbestrijding aan de overzijde? Op deze wijze maakt men de wet nog zwakker.

Ik kom nu tot datgene, wat de Minister heeft gezegd, en dan moet ik eigenlijk beginnen met te zeggen, dat daarover niet veel te redeneeren valt. Wanneer men de redevoering van den Minister ontdoet van de franje — zij het dan een mooie franje, van zijde en gouddraad! — dan blijft er niet bijster veel van over.

De Minister heeft getoond, dat hij „weer geheel op de hoogte was van het onderwerp", hetgeen de dagbladen — de liberale incluis — morgen wel weder aan de wereld zullen mededeelen. Dàt heeft de Minister weer bereikt; maar met de quaestie van het tot stand komen, en op welke wijze, van dit ontwerp staat het slechts in de verte in betrekking, en daar gaat het toch om. De Minister heeft vooropgezet, dat hij bij de artikelen op de onderdeelen terugkomt. Eensdeels kan ik dit toejuichen, anderdeels kom ik er tegen op. Wanneer men verschillende artikelen tegenover elkander wil plaatsen, dan moet men dit bij de algemeene beschouwingen doen; bij de behandeling van de artikelen behandelt men ieder artikel op zich zelf.

De toestand in Normandië moet zeer slecht zijn, zooals wij van den Minister gehoord hebben. Dit is als illustratie van het kwaad dat de drank kan doen, misschien zeer juist opgemerkt; maar voor de behandeling van deze wet doen dergelijke mededeelingen er toch niet bijster veel toe!

Eén ding trof mij. Men verzekert mij dat in Normandië de godsdienstige gezindheid van het volk zeer sterk is en daar ziet men dezelfde verschijnselen dus als in streken waar dit in ons land het geval is. Dit is eenigermate in tegenspraak met de redeneering van den heer Talma, dat wel is waar de socialistische leer leidt tot onthouding en matigheid, maar ook het leeren kennen en volgen van „God en Zijn Woord".

In tegenspraak daarmede wil ik mijn verwondering uitspreken, dat niet slechts in Normandië, maar ook hier te lande in Noordbrabant en Limburg de alcohol het machtigste is onder de bevolking. Het mag daar in Limburg, volgens den heer Bolsius dan nog zoo'n goed volk zijn, de alcohol doet daar meer kwaad dan elders. Boven den Moerdijk is beperking en afschaffing van het gebruik van *sterken* drank reeds een groote stap in de goede richting, zoodat ik dan ook, als ik spreek over *local option* b. v. bedoel afschaffing van gedistilleerd. Maar bezuiden de Moerdijk heeft men reeds moeten zeggen, dat dit daar niet zou helpen, tenzij men het verbod van *bier*verkoop er bij nam, want dat men daar al is gekomen tot biermisbruik.

Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon ik den godsdienst in zijn waarde wil laten, wil ik er toch op wijzen, dat niet altijd van de opvoedende kracht van den godsdienst bijzonder veel schijnt terecht te komen — ik zal maar een zeer zachte uitdrukking gebruiken.

De Minister heeft ook iets gezegd over de sociale oorzaken, die tot de vermindering van het drankmisbruik medewerken, maar het komt mij voor, dat hij mijn betoog te dien opzichte niet al te juist heeft begrepen.

Hij heeft in de eerste plaats gesproken over de werking in dit opzicht van de Woningwet en ik mag met alle bescheidenheid, meen ik, wel aannemen, dat dit tegen mij gericht was, omdat ik dit punt op den voorgrond heb gesteld. De Minister heeft dan gezegd, dat de Woningwet niet bij machte was het kwaad te stuiten. Maar, Mijnheer de Voorzitter, niemand heeft dat beweerd. Het spreekt vanzelf, dat een betere huisvesting op zich zelf het kwaad niet kan keeren, maar wanneer verschillende sociale maatregelen, als beter loon, een kortere werkdag, betere huisvesting voor het volk *samenwerken*, dan zal men wel degelijk zien dat verbetering ook ten aanzien van het drankgebruik ontstaat. Men kan dus zeggen, dat ook de verbetering van de volkshuisvesting mede zal werken om het drankgebruik tegen te gaan.

Dit heeft de Volksbond ook begrepen, want ik herinner mij een mooi boekje van die instelling, een rapport van dien bond over de woningtoestanden, waarin ook over het verband werd gesproken van het woningvraagstuk met de drankgewoonte.

Nu heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken echter gezegd, dat het er meer en meer heengaat dat de menschen naar de

groote herbergen gaan om daar de gezelligheid te genieten. De Minister vond dat zelfs goed, als ze 't maar niet alle dagen doen. Het heeft mij verrast van dezen Calvinistischen Minister iets te hooren, dat zoozeer in de moderne lijn ligt; waaruit blijkt, dat hij voor zulke moderne begrippen vatbaar is. De Minister liet daar verder, ik erken zeer logisch op volgen, dat wanneer de menschen toch naar de herberg gaan, de woningverbetering niet veel helpt. Dit geef ik toe; maar men moet niet vergeten, dat er veel menschen zijn — de gegoede burgerij laat ik nu daar — die met 5—7 kinderen in een klein kamertje wonen (het Nieuw-Malthusianisme wil de Minister ook toch niet, en als die 's avonds van hun werk komen, dan smachten zij naar rust en gezelligheid. Zij willen niet dadelijk naar bed gaan, maar willen toch wat rusten; dat kunnen zij thuis niet en zij moeten dus wel naar een herberg gaan. Voor dergelijke personen kan verbeterde huisvesting vermindering van kroegbezoek beteekenen en daaraan kan een goede toepassing van de Woningwet wel degelijk wat doen. Als de gemeentebesturen maar willen en beschikken over de middelen. De Minister vergiste zich ook, waar hij sprak over het vakvereenigingsleven, dat hij een bondgenoot achtte tegen het drankmisbruik, omdat de arbeiders daardoor gezelligheid zonder verleiding vinden. Mijnheer de Voorzitter! Zoo ligt de zaak niet, dat schijnt de Minister niet te begrijpen, maar de menschen die in de vereenigingen samenkomen, laten het drankgebruik, omdat zij daar een nieuw perspectief krijgen in hun leven, een uitzicht uit de maatschappelijke ellende. dat zij een ideaal levensdoel krijgen. Waar zij vroeger de jenever gebruikten als een surrogaat voor verstrooiing en ontspanning, daar hebben zij nu het vereeningsleven om zich daaraan te wijden, daaraan geven zij nu hun kracht. Onder de vereenigde arbeiders wordt het steeds duidelijker gevoeld, dat, wil het volk worden bevrijd, het moet ophouden met drinken; dat het alleen verlost kan worden van het kapitalistische juk, wanneer het zich waardig toont, om, wanneer het moet, de maatschappelijke zaken over te nemen van de bourgeoisie, wanneer het toont door een goed levensgedrag de achting te verdienen van iedereen. Dat is de groote stimulans voor de onthouding. Ik kan bewijzen aanhalen, dat de gezelligheid het alleen niet doet.

En ik doe dit met te meer genoegen, omdat ook deze Minister een maatregel in de wet heeft voorgesteld, waarmede ik mij geheel kan vereenigen, nl. de maatregel, dat de gemeentebesturen de bevoegdheid krijgen om bij feestdagen de kroegen te kunnen sluiten.

Ik heb hier voor mij een bericht in de liberale *Provinciale Groninger courant*. Daar wordt door den schrijver van de „Haagsche kout" het volgende gezegd over de feestviering op den verjaardag van Prins Hendrik op 19 April in den Haag, waarbij het ook gezellig toeging!

De briefschrijver zegt daar:

„In het Lange Voorhout zag men reeds de toebereidselen voor het jaarfeest van den Prins der Nederlanden, overal was het even vol . . . . Er werd luid en met totale minachting van de chronologie der feiten geblaard en gezongen „Oranje boven, Oranje boven, leven Willem Drie".

De politie was nog tammer dan anders, hetgeen iedereen zal goedkeuren. In de sociëteiten, koffiehuizen en herbergen, *glommen de tronies der kasteleins van vreugde over zulk een drankverbruik*". (Ik cursiveer.)

Er was dus een enorme gezelligheid in het Voorhout, terwijl er toch ook geen buitengewone verleiding bestond en in de herbergen glommen de gezichten van de herbergiers van vreugde. Dat de Minister nu bij al zijn kennis van de sociale toestanden tot zelfs in Normandië en Amerika, niet weet dat de groote stimulans voor de onthouding de vakbeweging is, dat meen ik te hebben aangetoond.

De Minister heeft ook gezegd — het is een kleinigheid, maar ik kan er toch even van reppen —, dat hij het niet met mij eens was, dat men in een herberg moest kunnen zitten, zonder genoodzaakt te zijn iets te gebruiken, dat men moest kunnen volstaan met het betalen van een dubbeltje. Hij haalde als voorbeeld aan, dat hij ook wel eens een koffiehuis bezocht, een glas bier bestelde en dat eenvoudig liet staan. Hoe vaak dit laatste is gebeurd, vertelt de Minister er echter niet bij; daaromtrent is geen statistiek overgelegd. Het komt mij voor, dat de Minister zijn glas ook wel eens zal hebben uitgedronken, wat ik hem volstrekt niet ten kwade duid; bij zijn drukke werkzaamheden heeft hij wel een versnapering noodig!

Maar toch is dat niet een handelwijze die veel navolging zal vinden, want de kastelein vraagt al heel spoedig als men zijn glas laat staan: is die drank niet goed? En de kellner zal na vertrek van den Minister wellicht hebben gezegd: wat is dat een rare menheer! Het kan wellicht lof verdienen, maar het is toch niet de goede wijze om in een herberg gezellig te vertoeven. Het is hier eigenlijk niet zulk een zaak van weinig belang, want men staat er dikwerf voor, wat men als onthouder zal drinken als men kwast en thee en thee en kwast heeft gedronken.

De Minister zegt verder — en dat is belangrijker, Mijnheer de Voorzitter! — da hij met *geen* nieuwe Drankwet is gekomen, en wanneer hij zegt: zie maar eens naar het hoofd en naar de considerans van het ontwerp: daar staat herziening van de wet van 1881 enz., dan heeft de Minister formeel geheel gelijk. Maar had de Minister zich willen bepalen tot betere uitwerking van de wet van 1881, dan had hij zich dienen te bepalen tot de regeling der uitsterving en tot eenige verscherping. Thans is het een complex van bepalingen, die te zamen den indruk maken van een nieuwe wet. Ieder Kamerlid zal bij de ontvangst van dit ontwerp gedacht hebben: waarom ons niet een gewoon nieuw wetsontwerp gezonden, in plaats van een ingewikkeld wetsontwerp met zoovele Romeinsche cijfers? Ik herhaal dus, dat dit moest zijn een nieuwe wet, zij het onder een oud kleed. Ik wijs ook op het Gothenburger stelsel, in het eerste ontwerp een nieuw element, waaruit blijkt, dat de Minister wel de pretentie had een nieuwe Drankwet te leveren. Had de Minister zich bepaald tot een eenvoudige verscherping van de wet van 1881, dan zouden de discussiën en ook de eindstemming veel eenvoudiger geweest zijn. Maar nu zal deze Christelijke Regeering zeggen, dat zij „de zedelijke zijde van het sociale vraagstuk" heeft opgelost en om nu te voorkomen, dat hier zal worden gevaren onder een valsche vlag, heb ik het karakter van dit ontwerp willen signaleeren. Als een nieuwe Drankwet is het zeer, zéér onvoldoende. Men zocht zich te behelpen met kleinigheden als gordijntjes en matglas enz, maar men geeft het Nederlandsche volk geen goede, doortastende Drankwet, waarnaar het reeds jaren verlangt.

Nu heeft de Minister het systeem van *local option* bestreden, terwijl de heer Talma het stelsel der persoonlijke keuze, de *personal option*, heeft verdedigd. Hij zeide er bij: men moet de menschen bewegen niet meer te drinken uit gewoonte. Nu, die vermaning kunnen zij ter harte nemen. Ieder bestrijdt den drank op zijn manier. De heer Talma wil geregelde onthouding, alleen bij maaltijden nu en dan wel eens alcohol doen gebruiken. De heer Talma schijnt dat te willen ontkennen; die geachte afgevaardigde sprak echter immers van dien dokter, die tot den patiënt, wien de alcohol verboden was, zeide: onthoud u als regel van drank, maar als gij dineert, kunt gij daarom wel een halven flesch wijn drinken, en de heer Talma voegde er bij: het bestrijden van het geregeld uit gewoonte drinken, dáár komt het op aan. Dit is het alcoholisme. Hij behoeft zich niet zoo te verontrusten, want ik gevoel voor die redeneering veel.

Alle drankbestrijders denken niet gelijk. Men spreekt nu van sterken drank en van alcohol. Wanneer ik spreek — en ik doe dit geheel persoonlijk — van *local option*, dan bedoel ik meer speciaal het verbod van sterken drank, terwijl anderen zich richten tot alle alcoholhoudende dranken.

Zijn er nu tegen de invoering van local option geen bezwaren? Ik zal de laatste zijn het te beweren. Natuurlijk denkt niemand er aan, om in deze wet maar terstond het verbod van verkoop van sterken drank, in Staat of gemeenten toe te passen. Ik meen echter, dat local option een betere zaak zou worden, indien het volk werd opgevoed met het idee, dat op den duur de verkoop moet ophouden; dat men op deze wijze stelselmatig gunstigen invloed zou kunnen uitoefenen. Daarom is het volkspetitionnement om het maximum te verlagen, waartoe dit wetsontwerp den weg zou kunnen openen, althans een stap in de goede richting. Dan komt men geleidelijk in de goede richting.

Sophisterij noem ik het wanneer de heer Talma zegt: laat de gemeenteraad het doen en laat men alleen geheelonthouders in den gemeenteraad kiezen. Dit zou een fanatieke geheelonthouding zijn, die ik verkeerd acht.

Er kunnen heel flinke menschen in den gemeenteraad zijn,

die, zondaars in sommiger oogen als zij zijn, wel eens een glaasje drinken, maar die toch nuttig kunnen zijn in ander opzicht, om de maatschappij op gemeentelijk gebied vooruit te helpen. Zulk een man heb ik liever dan een geheel-onthouder, zooals er wel zijn, en ook hier in de Kamer, die de Regeering onvoorwaardelijk steunen bij de invoering van een zoo slappe wet als deze. Ik voor mij heb veel liever een vooruitstrevenden matigheidsman dan een conservatieven geheel-onthouder. Welnu, waar dit het geval is, vervalt geheel het denkbeeld van den heer Talma om de drankpolitiek in den gemeenteraad te brengen. Het is niet noodig, dat bij elke gemeenteraadsverkiezing een tappers-element of een geheel-onthouders-element op den voorgrond treedt. Ik ben zelf lid van den gemeenteraad, maar ik zou in afzienbaren tijd mijn stem als raadslid niet aan een plaatselijk verbod voor de gemeente Groningen geven, want dit zou zijn een zegenen van bovenaf, dat niet anders dan kwaad zou stichten. Iets anders is het wanneer de inwoners van de gemeente het initiatief nemen en $^2/_3$ of $^3/_4$ van hen het vraagt.

Nu zegt de heer Talma, dat er zullen zijn die vóór stemmen en toch op hetzelfde oogenblik zullen vragen: hoe kan ik op een clandestiene manier een bittertje krijgen? Met alle bescheidenheid meen ik, dat de heer Talma met deze uitspraak geen blijk gaf van veel menschenkennis. Niemand zal met overtuiging zijn stem geven en er bij denken: hoe kan ik nu stiekem een bittertje krijgen! Wel zal het kunnen gebeuren, dat menschen in een helder en beter oogenblik vóór stemmen en na een maand, als zij hun kracht weer hebben verloren, betreuren, dat zij hun bittertje niet kunnen krijgen. Dan komt het terug, roept de heer Talma, maar dit zal niet zoo gauw gebeuren, wanneer het volk vooraf geleidelijk en behoorlijk in dien gedachtengang opgevoed en ontwikkeld is. En al kwam het nu terug, is dat zoo erg? Dan is er toch al heel wat gewonnen. Als men zoo bang is voor mislukking eener wet, laat men dan niet stemmen voor deze wet, want het is treurig om te zien, als men op de vermoedelijke resultaten let, die dit wetsontwerp zal doen bereiken, bij al den omhaal en de drukte die het geeft en nog geven zal.

Over de volkspetitie heb ik reeds gesproken en wij hopen een poging te doen om in dit ontwerp het element der volkspetitie te doen opnemen. Wij zullen dan zien, welk onthaal dit bij den Minister en de Kamer zal vinden. Nu heeft de Minister gezegd: hoe zou local option en wat daarmee samenhangt ontvangen worden, waar reeds zulk een storm is opgegaan tegen veel gematigder voorstellen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er op wijzen, dat die storm niet zoozeer daar tegen gaat, dat het ontwerp te doortastend of te radicaal is. Doch het verzet spruit vooral voort uit en wordt gesteund door het besef, dat er veel in is dat lijkt op louter plagerij, en toch geen doel zal treffen.

Bij al den last dien men oplegt kan men de menschen niet duidelijk maken, dat er een glas jenever of bier minder om zal gedronken worden.

Wanneer wij een voorstel hadden van local option, zeker, dan zou er ook een storm opgaan, en hierdoor kom ik vanzelf te spreken over populariteit van een wet.

De heer Talma en de Minister hebben gezegd, een populaire wet krijgen wij nu eenmaal niet. Men heeft echter geheel ter zijde gelaten de door mij genoemde oorzaken van de impopulariteit, namelijk gebrek aan logische consequentie, aan rechtvaardigheid, doortastendheid en daardoor aan uitvoerbaarheid, en dáár kwam het op aan. Een belastingwet is nooit populair, zei de Minister. Dit is nu al een zeer valsche vergelijking, want wij hebben hier niet met een belastingwet te doen.

Maar — zeggen de Minister en de heer Talma — een wet moet altijd een zeker getal menschen drukken en dezen komen in verzet. Bij die menschen is de wet altijd impopulair. Zeker, Mijnheer de Voorzitter! Laat ons nemen de wet op de volkshuisvesting. Deze — het spreekt vanzelf — is impopulair bij de huisjesmelkers, maar, ik heb het zelf ondervonden bij een huisonderzoek, volstrekt niet bij de bevolking. Het volk zegt, dat het wel eens goed is, dat de gemeente eens achter de verbetering van de woningen zit.

Zoo zijn er meer wetten. Impopulair is een wet altijd bij een zekere groep. Verleden week noemde ik de Lucifers wet. Daar zijn de lucifersfabrikanten natuurlijk ook tegen.

Maar dat is de quaestie niet. De quaestie is niet of enkelen die getroffen worden, maar of de groote massa van de bevolking een wet impopulair vindt, zooals zij de bestaande wet vindt en ook deze zal vinden. De heer Talma is zeer somber gestemd over de populariteit eener wet. Dat komt zeker, omdat hij nog onder den indruk verkeert van de nieuwe Hooger-Onderwijswet.

Ik heb gesproken over plagerijen. Nu zeide de Minister, dat elk Kamerlid verantwoordelijk is voor de woorden die hij hier spreekt, en dat het gebruik van het woord plagerij een verkeerden indruk zal maken. Daarom moesten wij ons matigen. Is dit een soort van ministerieel terrorisme, op de leden dezer Kamer uitgeoefend?

Mijnheer de Voorzitter, zouden wij hier niet mogen spreken over plagerijen, uit vrees dat men in de maatschappij zou zeggen: ziet gij, in het Parlement noemt men het plagerij; dus zal het wel zoo zijn? Zou dat eensklaps de bevolking suggereeren?

Neen, Mijnheer de Voorzitter! Laat ons ons zelf niet zoo hoog verheven wanen als leden van het Parlement! Zóó wijs is de maatschappij daar buiten ook wel. Wij hebben dit tronwens al herhaaldelijk buiten de Kamer gehoord, voordat het hier gezegd was.

Toen ik deze wet het eerst inzag dacht ik: dat lijkt nogal een goed stuk werk, vooral ook afgaande op den forschen toon in de Memorie van Toelichting. Maar toen ik alles eens van weerskanten hoorde en de wet meer napluisde, het voor en tegen overwoog, dacht ik toch, er staan dingen in die niet deugen; die lijken op plagerijen.

Niet dat dit met de bedoeling van den Minister zoo geschied is. Ach neen. Daar gaat het niet over. Het is alleen de vraag, of ook de Minister, uit een zucht om zich eens erg zedelijk aan te stellen en om eens recht uit te komen als de man van de zedelijke zijde van het sociale vraagstuk, zich daardoor heeft laten verleiden om te peuteren aan dingetjes, die een groot man laat liggen. Ik kom er evenwel tegen op, dat de Minister zegt: ge moet niet bij voorbaat te scherp critiseeren, want dat maakt een slechten indruk bij het publiek. Ik voor mij wensch geen blad voor den mond te nemen.

Ik zal thans evenmin als de vorige maal alle bezwaren opnoemen. Zooeven noemde de heer Goeman Borgesius een ernstig bezwaar; als dat niet opgelost wordt dan is het om wanhopig te worden, dan wordt het getal verguuningen sterk vermeerderd. Een gevolg ook van de nieuwe bepalingen — en ook daarin heeft naar het schijnt de Minister de Kamer slecht begrepen, want hij legde het anders uit — zal allicht kunnen zijn, dat tappersweduwen niet zullen hertrouwen maar in concubinaat zullen gaan samenwonen met een man, om de voordeelen der verguuning te hebben, die ze anders door huwelijk zouden verliezen. Ons sociaal-democraten wordt vaak verweten de vrije liefde te prediken voor de maatschappij der toekomst, maar door dit Kabinet wordt in de practijk dus de vrije liefde aangewakkerd. De Minister zal dit, ik neem het volgaarne aan, Mijnheer de Voorzitter, wel niet bedoelen, doch het resultaat blijft er gelijk om. Zoo kan men zien, hoe een groot en geniaal man tot zonderlinge voorstellen kan komen....

Ik kom aan het eind.

Vele illusiën kan men zich van de behandeling van dit ontwerp eigenlijk niet maken. Wanneer men de stemmen hoort van de tegenstanders hier en ziet dat de vrienden van het Kabinet te slap in hun rug zijn om oppositie te maken, dan meen ik dat van versterking der wet niet veel zal komen. Wij zullen pogingen daartoe doen, vooral om de rechtvaardigheid meer toe te passen en aldus de populariteit der wet te bevorderen, maar illusies maak ik mij niet.

De Minister heeft zich zoo straks weer groot aangesteld en gezegd: ik ben bereid tot gemeen overleg, maar ik doe geen concessies, waarbij de Overheid zal schijnen te zwichten voor het draukkapitaal. Met dat groote woord maakt de Minister ons niet bang; wij zijn daaraan gewend geraakt door schriftelijke stukken der Regeering.

Maar hier moet gelet worden op den zin en de omlijsting der woorden, en dan meen ik, dat er zeker toeleg in zit om — als ik het zoo zeggen mag — het deel der Kamer, dat de wet wil waarlijk versterken, een rad voor de oogen te draaien.

De heer Staalman zeide: laat niets van de wet los; de eer

van het Christelijk Kabinet is er mede gemoeid, en dr. Kuyper scheen dat ook te gevoelen.

Daar zit echter niet de kneep. De Minister *verzwakt* de drankbestrijding als hij niets wil loslaten. Het is dus in het belang der drankbestrijding de plicht der Regeering, wèl iets te laten vallen. Het is de vraag, of de Minister sterk genoeg zal staan, als er voorstellen komen die van de wet nog iets willen maken, tegen de andere elementen en zich niet daartegen zal verzetten.

Dat is de quaestie. Ik hoop dan ook dat inderdaad de Minister geen concessies zal doen aan de drankellende en den drankhandel; maar dat hij pal zal staan tegen elke poging om het wetsontwerp te verslappen en te verzwakken, maar dat hij toeschietelijk zal zijn voor diegenen die de wet zóó willen maken, dat zij inderdaad in de maatschappij, zij het nu niet onmiddellijk, maar in de toekomst, een goede werking zal kunnen hebben, en dat bovendien de Minister bereid zal zijn om datgene er uit te halen wat niet in het voordeel, maar meer in het nadeel der drankbestrijding is.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de redevoering van den heer *Mees:* bladz. 1700, kol. 2, reg. 31 v. o., staat: Het is mij niet duidelijk; lees: Het is mij nu duidelijk.

76ste VERGADERING. — 29 APRIL 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

76ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 29 APRIL 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. opzegging van de handelsregeling tusschen Nederland en Bulgarije; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. boekwerk. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten de heeren:

Beckers, van Wichen, Mutsaers, van Sasse van Ysselt, Raymakers, van Vlijmen, Ferf, Janssen, Brants, van der Borch van Verwolde, van Asch van Wijck, van Heemstra, Pompe van Meerdervoort, Passtoors, Talma, Arts, Bos, Ketelaar, van de Velde, de Ram, van Vliet, Zijlma, van Nispen tot Sevenaer, Nolens, van Wijnbergen, van der Vlugt, Mees, Fock, de Klerk, Verhey, de Savornin Lohman, van der Zwaag, Roessingh, Sluis, Smidt, van Alphen, Bolsius, van Löben Sels, Staalman, ter Laan, de Visser, Nolting, van Bylandt, de Waal Malefijt, Rink, Troelstra, Travaglino, van Gijn, Willinge, Okma, Krap, Schaper, Cremer, Melchers, van der Kun, van Idsinga, Michiels van Verduynen, Schokking, van Wassenaer van Catwijck, Hubrecht, Aalberse, den Tex, Drucker, Goekoop, Brummelkamp, van den Berch van Heemstede, Tydeman, Kolkman, Röell, van Styrum, Duymaer van Twist, Lieftinck, van Kol, van Veen, de Ridder, de Vries, van Karnebeek, Bijleveld en Smeenge,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer Hennequin, dat hij door ambtsbezigheden gisteren verhinderd was, en ook heden verhinderd wordt, de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Buitenlandsche Zaken, houdende mededeeling, dat de Bulgaarsche Regeering op 1/4 Maart jl. alle tusschen het Vorstendom en andere Staten vigeerende handelsverdragen heeft opgezegd, zoodat de handelsregeling tusschen Nederland en Bulgarije den 28 Februari/13 Maart 1905 ophoudt te gelden.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van de afdeeling Hilversum van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap;

een, van de Handelsvennootschap onder de firma „Henri Huinck en Alex. Imhofe", gevestigd te Rotterdam, waarbij wordt verzocht om teruggaaf van kortingen wegens boeten door vertraging bij een levering beloopen, bij welk verzoek wordt verwezen naar een terzelfder zake door de Kamer op 16 Juni 1898 genomen besluit.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissie van Rapporteurs of aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch comité voor algemeen kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van:

den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Watergraafsmeer e. o. van den Bond van Nederl. onderwijzers;

den voorzitter en den secretaris van de Gecombineerde Vakvereeniging te Middelburg;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging" betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren enz., van:

W. van Amerongen, opzichter bij 's Rijks museum te Amsterdam, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

mr. J. H. P. Gallée, hoofddirecteur Veenhuizen, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. van den Minister van Binnenlandsche Zaken het verslag van de vertegenwoordigers der Regeering op het van 2—8 September 1903 te Brussel gehouden Internationaal Congres voor hygiëne en demographie (voor zoover betreft de hygiënische afdeeling van dat congres).

Dit verslag zal geplaatst worden in de boekerij der Kamer;

B. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen;

verhooging en wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**145**);

aanvulling en verhooging van hoofdstuk VII B der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**146**);

onteigening voor het maken van bovengrondsche werken ten behoeve van de Staatsmijn B. enz. (**160**)

Deze verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gisteren mijn standpunt ten aanzien van dit wetsontwerp nader uiteengezet, en heeft ook in den geest gesproken, dat slechte woningen enz. oorzaken zijn van drankmisbruik. Het doet mij genoegen, dat de Minister constateert, dat men naar de kroeg gaat niet alleen om te drinken, maar ook om gezelligheid te zoeken, ontspanning te vinden of uit te rusten. De Minister heeft in den breede geschetst de ellende, die het gevolg is van de drinkgewoonten en het drankmisbruik en voorbeelden genoemd van verschillende geslachten, waarin de ellende van het drankmisbruik was nagegaan. Ik geloof dat en ben ten zeerste overtuigd, dat het drankmisbruik tot groote ellende leidt, maar ik deel dit even als bijzonderheid mee dat ik juist eenige oogenblikken te voren, vóór de Minister die mededeeling deed in een artikel juist het tegenovergestelde heb gelezen, maar dat is ook niet aan mij om uit te maken.

Nu heeft de Minister gisteren in zijn rede op den voorgrond gesteld de verschillende voordeelen van dit wetsontwerp, maar niet opgenoemd de nadeelen die de vergunninghouders zullen lijden. Ik kan mij niet voorstellen, dat door de voorgestelde bepalingen het drankmisbruik zal worden tegengegaan; de splitsing is wel wat veranderd, maar bestaat nog altijd. Nu wensch ik mee te gaan met het drankmisbruik te bestrijden, maar ik kan met den besten wil niet inzien dat dit zal geschieden door de voorgestelde bepalingen.

De Minister heeft gezegd: laat men de wet niet impopulair maken door herhaaldelijk het woord plagerijen te gebruiken, goed, ik houd toch vol dat al de strenge bepalingen die hier zijn voorgesteld, nergens anders toe zullen leiden dan tot ontduiking van de wet, in plaats van dat zij het drankmisbruik zullen tegengaan.

Ik zal daarover op dit oogenblik niets meer zeggen.

Ik hoop echter, dat door aanneming van amendementen verschillende artikelen zullen worden verslapt.

Aan den heer Melchers, die speciaal zich de taak heeft gesteld ten opzichte van een uitlating, die ik gedaan heb over de wetenschap, mij daarover nadere bewijzen te vragen; daaraan wensch ik te voldoen. Vooraf echter dit: Hij heeft ook getracht den Roomsch-Katholieken Volksbond te treffen; daarop zal ik niet nader ingaan omdat ik ook dan de S. D. A. P. zou moeten bespreken en om elkanders organisatie op 't oogenblik te gaan uitkleeden zou tot niets lijden dan tot een minder gewenscht debat, waarvan ik het nut niet inzie.

Waarop ik wel wil komen dat is op de uitdrukking door mij gebezigd, dat wetenschappelijke mannen verklaard hebben dat het gebruik van alcohol soms nuttig en noodzakelijk kan zijn. Naar aanleiding daarvan is de heer Melchers met verschillende citaten van verschillende geleerden uit verschillende landen komen aandragen; hij heeft eenige buitenlandsche, maar ook Nederlandsche specialiteiten aangehaald om zich tegen die uitdrukking te verklaren. Ik stel daartegenover dat prof. Duclaux, den bekenden directeur van het institunt-Pasteur te Parijs in de November-aflevering van de Annales van Pasteur tot dezelfde conclusie komt als de uitdrukking die ik heb gebruikt en een zeer lang stuk heeft geschreven waarin hij inderdaad den alcohol als nuttig en in vele gevallen als noodzakelijk aanbeveelt. Dit stuk kan ik den heer Melchers ter lezing aanbevelen, maar misschien kent hij het reeds, want het is afzonderlijk gedrukt en verspreid.

Tegenover prof. Gunning, door den heer Melchers verder geciteerd, stel ik prof. Saltet, die in 1891 als adjunct-inspecteur van het geneeskundig Staatstoezicht rapport uitbracht in de inspecteursvergadering over wijn en den accijns, en zeide daarvan, dat deze moet worden gewijzigd in dien zin, dat voor duurdere wijnen meer en voor gewone wijnen minder moet worden betaald om het gebruik bij het volk te bevorderen. Hij acht dit dus mijns inziens met het oog op de drankbestrijding nuttig. Dat was in 1891, maar ik wijs ook nog op een artikel van meer recenten datum, getiteld: „Geheelonthouding of niet", voorkomende in het Volksweekblad van 27 Februari jl., door dr. Charles Bles.

Deze schrijft: „Alcoholische dranken zijn niet van minder nut dan koffie, thee, tabak, cacao, peper, mosterd, azijn.

„Evenmin, — zegt de dokter, — als door alcoholgebruik door zieken, is hier gesproken over alcoholgebruik bij ziekten, waar het onschatbare diensten bewijst. Een matig, dus ook geen geregeld gebruik van alcoholische dranken van goede hoedanigheid bij voorkeur in den vorm van goed bier en als het kan van goeden wijn, is voor een gezond persoon onschadelijk."

Verder zegt hij: „men predike matigheid en berame maatregelen om deugdelijken wijn voor weinig geld in het bezit der arbeiders te brengen."

Na hetgeen de heer Melchers gezegd heeft, achtte ik het niet overbodig dit voor te lezen. Ik heb deze bewijsvoering niet aangehaald om het gebruik van alcohol te bevorderen, maar 1°. omdat ik er over aangevallen ben; en 2°. om te toonen, dat door de wetenschap bevestigd wordt wat ik gezegd heb, namelijk dat de Regeering niet zoo ver moet gaan als zij thans wenscht, zoolang de wetenschap zich aldus over het gebruik van alcohol uitlaat.

Ik durf dit gerust zeggen, omdat ik zelf sedert jaren geen drank gebruik of niet noemenswaard. Ik wensch het drankmisbruik mee tegen te gaan, maar op practische wijze en niet zooals dat, helaas, door zoo velen geschiedt.

Als ik mij niet vergis wordt er jaarlijks 12 000 gulden subsidie door de Regeering gegeven ter bestrijding van drankmisbruik. Ik zou wenschen dat deze som verdubbeld of beter nog zeer beduidend verhoogd werd.

En dat de betrokken verecnigingen daarvan een deel konden krijgen en daarmee onder het volk konden werken onder strenge bepalingen der Regeering om op die wijze meer nog dan nu het peil van zedelijkheid onder het volk te bewerken. Dat zou meer heil afwerpen dan thans, nu rijp en groen alles dooreen dikwijls door hun onervaren optreden de beste bedoelingen van sommige personen verijdelen. Wanneer dergelijk voorstel door de Regeering gedaan wordt, zal ik er zeer gaarne mijn stem aan geven.

We hebben dezer dagen allerlei statistieken gehoord, ook een statistiek van werkliedengezinnen, waar het grootste deel der inkomsten aan den alcohol geofferd wordt; maar men vergat er bij aan te geven de oorzaken van dit groote alcohol-verbruik, als slechte woningen en overmatige arbeidsduur.

Ik vraag of het geen schande is dat wij nog deze week gehoord hebben omtrent het Amsterdamsche tramwegpersoneel, een modern bedrijf, gelijk dat daar is ingericht, dat de voorzitter van een Christelijke vereeniging van dat trampersoneel aldaar verklaarde dat hij in 4 weken eens met zijn gezin samen gegeten had en in dit jaar nog geen vrijen Zondag gehad heeft. Dit is een der groote oorzaken die leiden tot afstomping en onverschilligheid, zoodat vele menschen uit balooriglieid naar de kroeg gaan.

De heer Vlekke schreef mij 11 April 1898: te lange arbeidsduur voert tot zedenbederf en dronkenschap, een matige arbeidsduur is de beste propaganda tegen drankmisbruik. Het is een jaar of wat geleden, ik meen in 1895, dat in de gasfabriek te Zutphen het drieploegenstelsel werd ingevoerd, dat wil zeggen in dit geval den achturigen werkdag. Daartegen was veel ingebracht en na een jaar schreef de directeur: „Over het gebruik van den vrijen tijd geloof ik een gunstig oordeel te mogen uitspreken; dronkenschap kwam, voor zoover mij bekend, niet voor. Bij het aantreden der ploegen, ook Zondags 's avonds 6 uur, was nooit iets bijzonders te constateeren."

In de fabriek van Brands te Gladbach (een modelinrichting), is het straf- en boetestelsel vervangen door een stelsel van belooning. Wie zich gedurende een zekeren tijd aan geen drankmisbruik schuldig maakt krijgt een geldelijke belooning. De helft der arbeiders dronk al spoedig geen jenever. Dat is werken met de daad, zonder nadeelen te berokkenen aan anderen.

Ik kan hiermede voor 't oogenblik volstaan, omdat ik geloof het voornaamste gezegd te hebben wat ik te zeggen had. Wat ik verder zou willen zeggen kan gevoegelijk bij de artikelen behandeld worden.

Ik hoop dat de Regeering haar kracht niet zal zoeken in al de bepalingen die in de wet zijn nedergelegd, maar dat men het drankmisbruik met practische middelen zal bestrijden, door den fatsoenlijken middenstand bij den drankhandel betrokken, vrij te laten in haar handelingen.

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog slechts in hoofdzaak over een enkel punt te spreken, maar dat, zooals uit mijn eerste rede is gebleken, door mij wordt geacht te zijn een punt van groot gewicht, nl. de quaestie van het algeheele verbod.

Ik zal bij de bespreking van dit punt hoofdzakelijk mij kunnen bepalen tot den heer Talma, die zich hier ten taak schijnt te hebben gesteld om den Minister door dik en dun te verdedigen, waarbij hij zelfs gevaarlijk voor zich zelf wordt, want hij slaat daarbij nu en dan op hol, zóó, dat zelfs de Minister van Binnenlandsche Zaken gisteren met andere woorden heeft gezegd: beste vriend, ik waardeer uw goede bedoelingen, maar nu draaft ge toch wel wat àl te ver door.

De heer Talma begon met groote dankbaarheid en eindigde met een juichkreet en in het midden was wat statistiek en een beetje in-het-ootje-nemerij. Dat heb ik inderdaad den heer Talma kwalijk genomen, ik heb mij geërgerd aan den toon waarop hij besprak wat door mij in het midden was gebracht.

Niet dat ik er niet tegen kan wanneer er critiek wordt uitgeoefend op hetgeen ik in het midden heb gebracht, maar de heer Talma en ik waren op dit gebied bij uitzondering nu eens, naar ik meende, geestverwanten. Ik heb tot dusver in hem gezien een ernstig drankbestrijder, daar staat hij voor bekend door geheel Nederland en wanneer ik nu iets geopperd heb, waarvan ik zoo aanstonds zal aantoonen, dat het toch in allen gevalle nog niet zoo erg onpractisch is, maar waaraan natuurlijk de fout kan kleven, dat ik daarbij aan eenige bezwaren niet heb gedacht, dan had ik van dien heer mogen verwachten, dat hij tot mij had gezegd: zie eens hier, goede vriend, gij meent het goed, maar gij hebt aan die en die bezwaren niet gedacht, waardoor de uitvoering van uw denkbeeld moeilijker wordt. In stede daarvan heeft hij echter getracht mijn betoog te ridiculiseeren. Hij heeft er vooreerst op gewezen, dat het zoo verbazend lang zou duren eer langs den weg door mij aangegeven alle vergunningen zouden zijn opgedoekt en er toen zelfs het socialisme bij ter sprake gebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb verleden zomer eens gesproken op een geheelonthoudersmeeting en kreeg toen van een geestverwant, van een socialist, te hooren, dat ik hem eigenlijk was tegengevallen, want dat ik zoo goed als geheel van het socialisme had gezwegen. Ik heb daarop geantwoord, dat ik dat opzettelijk had gedaan, omdat ik meende dat de drankbestrijding nu eens iets was, waarbij personen van alle mogelijke richtingen samen kunnen gaan en schouder aan schouder staan in één gelid. Wanneer het dus niet vanzelf in mijn rede te pas komt, haal ik, wanneer ik als geheelonthouder optreed, er het socialisme niet bij.

Ik had nu gedacht, waar de heer Talma wel weet, dat wij in deze materie geestverwanten zijn, dat hij dit hier dus ook zou hebben nagelaten. Wat er verder zakelijks is in de opmerkingen die hij gemaakt heeft, is overigens voor bestrijding vatbaar.

Een ding geef ik toe, dat het n.l. misschien lang zal duren eer op mijn manier de vergunningen zullen zijn opgedoekt, maar ik heb nu pas het idée geopperd en eerst bij de uitwerking zou de vraag zijn uit te maken of er geen middelen voor de hand liggen om het proces wat te bespoedigen. Deze fout, die van te groote langzaamheid in zake het opdoeken der vergunningen, die volgens den heer Talma mijn denkbeeld zou aankleven, ligt hierin, dat ik denzelfden weg wilde volgen, dien de Regeering heeft ingeslagen.

De heer Talma, die voor haar niets dan hulde heeft, mag in die weduwenquaestie haar dus althans de critiek niet sparen.

Bovendien zijn er nog al leemten in de rede van den heer Talma, waar hij het door mij aangegeven denkbeeld critiseerde.

Hij zeide b.v. dat, wanneer de bestaande kasteleins op hoogen leeftijd trouwden met jonge meiden en die meiden op haar beurt ook weer een tamelijk hoogen ouderdom bereikten, het een zeer langen tijd zou duren vóór de vergunningen waren opgedoekt. Maar in dat redeverband zijn dan toch vooreerst kasteleins noodig van thans vrij jeugdigen leeftijd die voor het meerendeel wel reeds getrouwd zullen zijn. De vrouwen dezer menschen zullen dan toch eerst moeten overlijden, alvorens hun echtgenooten met een jonge meid kunnen hertrouwen. En om dat te kunnen doen, zullen die oude trouwlustigen dan toch eerst weer een jonge meid moeten kunnen vinden, die haar levenslot wil verbinden aan dat van zoo'n ouden scharrelaar, om daardoor onder dak te komen. Ik zou — tusschen twee haakjes — wel eens willen weten hoe de heer Talma zou denken over de heiligheid van zoo'n huwelijk.

De heer Talma heeft verder het kapitalisme er bij gehaald en bovendien op de Oldeberkoopers de blaam gelegd, dat deze zoo voor vergunningen waren.

Maar ik heb daarvan met geen woord gerept; het waren niet de Oldeberkooper ingezetenen welke die buitengewone vergunning vroegen, maar een paar menschen die belang hadden bij de drankexploitatie in het bewuste gebouw en het waren Gedeputeerde Staten welke haar verleende, van wie, voor zoover mij bekend is, geen enkel lid te Olderberkoop woont. Wat die beweerde kapitalistenkweekerij betreft, ik geef toe dat als op één na bijv. die vergunningen in Oldeberkoop verdwenen zouden zijn, dit zeker een goede zaak zou worden, maar een kapitalistische zaak zou het toch nooit worden, want ik kan mij niet voorstellen, dat zelfs de allerergste zuiper bijv. een spoorkaartje zou nemen van Leeuwarden naar Heerenveen en verder gedeeltelijk per tram, gedeeltelijk per voet naar Oldeberkoop zou reizen om een borrel te koopen, al was daar dan ook de laatste vergunning uit heel Friesland.

De heer Talma gaf daarbij ook nog een verkeerd denkbeeld van het socialisme zelf. Had een deeling-praatjeman het desbetreffende gedebiteerd, dan zou ik zeggen: enfin! de man weet niet beter; maar de heer Talma is uitstekend op de hoogte van het socialisme, hij weet bovendien ook wel dat het veel gemakkelijker zou zijn een enkelen overblijvenden kapitalist te onteigenen, dan 30 000 anderen, die in een goede zaak zitten en onder wie men in den regel de meest conservatieve menschen aantreft. Alles wat dus de heer Talma bij wijze van aardigheid heeft gezegd, snijdt dus ook nog zelfs geen hout.

Dat verbod niet zou helpen, heeft hij niet aangetoond, en kon hij ook niet aantoonen. Wat hij aangetoond heeft is dit, dat er in Amerika Staten bestaan, waar het heet, dat sterke drank verboden is, maar waar eenvoudig die verbodsbepaling wordt overtreden en kan worden overtreden, door den eigenaardigen toestand, waaronder men daar leeft. Maar dat bewijst nog niets tegen het verbod zelf. Hij heeft zelfs de vraag gedaan, of de quaestie van verbodsbepaling wel in overwegiug kan worden genomen. Niet, zeide hij, in een volksvergadering, want daar kan alles in overweging worden genomen, maar in de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Wij hebben gisteren van den Minister van Binnenlandsche Zaken een schildering gehoord van het drankmisbruik, waarmede hij nog eens heeft onderstreept wat hij in de Memorie van Toelichting heeft geschreven. Hij heeft ons een beeld opgehangen van de drankellende, zooals die bijv. in Normandië bestaat en ook den toestand op dit gebied in Nederland nog eens gememoreerd. Welnu, ik vraag, of op die redevoering van den Minister een andere conclusie paste dan deze: er is geen enkel middel te kras om tegenover zoo iets op te treden. En nu hooren wij hier van den heer Talma, een drankbestrijder, de vraag, of zoo iets wel in overweging kan worden genomen. Wanneer dat niet kan, dan staat de Tweede Kamer der Staten-Generaal in Nederland ver beneden de veeltijds zoo gesmade volksvergaderingen, waar dit wel in overwegiug kan worden genomen. De heer Talma heeft als het ware verzachtende omstandigheden voor de Regeering gepleit. En die verzachtende omstandigheden heeft hij afgeleid uit de samenstelling dezer Kamer. Waar hij begonnen was met groote dankbaarheid aan het adres van de Regeering, heeft hij ten slotte toch ook een treurliedje gezongen en wel dat de Kamer gezind is zooals zij nu is.

Maar wie zal dat veranderen? vroeg hij. Ik antwoord: wanneer iemand op die verandering grooten invloed zou kunnen uitoefenen, dan zijt gij dit zelf; doch wanneer dan zoo iemand tot de Regeering zegt: doe nog maar wat meer water in uw wijn, zorg maar dat het ontwerp er komt, hoe dan ook, dan komen wij tot geheel iets anders dan hetgeen wij noodig hebben

om te komen tot een radicalen maatregel. Merkwaardig was ook de tegenspraak waarmede de heer Talma met zich zelf kwam.

Hij zeide: och een kleine winste acht ik toch nog altijd beter dan een schitterende nederlaag, maar in den zelfden zin werd die kleine winste plotseling uitgesponnen tot een reusachtigen tred, die men zou hebben gedaan, naar een alcoholvrij volk.

Zoo ziet men wat er terecht komt van de logica van overigens uiterst logische menschen, wanneer zij maar door dik en dun iets trachten te verdedigen, wat eigenlijk niet behoorde verdedigd te worden van af het eigen standpunt van den heer Talma.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft mijn denkbeeld genoemd een los opgeworpen denkbeeld, dat nog nergens aan de practijk onderworpen was. Dit geef ik volmondig toe en ik wil ook wel bekennen, dat de maatregel om geleidelijk tot de toepassing van dit denkbeeld te komen, mij eerst in de laatste dagen voor oogen stond. Maar loont het daarom de moeite niet het denkbeeld hier ter sprake te brengen en eens te overdenken? Het is ongeveer dertig jaren geleden, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken, de heer Kuyper, in deze Kamer met het denkbeeld van arbeidswetgeving kwam en dat hij door de toenmalige leden, die van zóó iets nog niet gehoord hadden, als 't ware uitgelachen werd. En nu zal dit denkbeeld reeds voor de derde maal worden belichaamd in een wetsontwerp, meer afgerond dan ooit te voren. Verder meen ik, dat reeds in 1878 de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken het idée heeft geopperd de jenever te brengen in de vergifkast van den apotheker, waar hij thuis behoorde. In elk geval is mijn denkbeeld dus niet geheel nieuw en na al hetgeen hier nu weer gezegd is, ben ik slechts versterkt in de meening, dat het alleen redding zal kunnen brengen. Waar de Minister ons de Normandische toestanden schildert en er bij voegt, dat de bevolking van Normandië oorspronkelijk een zeer hoog staand volk was, waar hij zegt, dat de drank een vergif is, dat, wordt het niet gestuit, langzamerhand het geheele lichaam infecteert, daar vraag ik, of wij dan ook moeten wachten, totdat de toestanden hier geworden zijn als in Normandië, voordat wij ingrijpen tegen dit langzaam werkend vergif, dat ook, zij het dan niet zoo erg als in Normandië, het Nederlandsche volk reeds langen tijd ondermijnt. De Minister vond 55 liter per jaar en per gezin niet zoo heel erg, indien het regelmatig over het geheele land, door alle gezinnen, werd gebruikt. Men kan daarover verschillend denken. Ik zou het dan nog een groote vergiftiging van het volk achten, maar natuurlijk erger wordt dit nog, als men alleen rekent het gedeelte, dat het in hoofdzaak drinkt en het aantal van dit gedeelte deelt op het totaal verbruik.

Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht, zei de Minister. Welnu, laten wij ons dan spiegelen aan Normandië en ingrijpen, zoolang het nog tijd is. En al is mijn denkbeeld dan ook los opgeworpen, het is toch zeer goed voor verwezenlijking vatbaar, zelfs nog in het stadium, waarin deze zaak thans verkeert, indien de meerderheid er maar voor te vinden was.

Nu zal ik de voordeelen nog eens zeer kortelijk opnoemen welke aan het door mij geopperde denkbeeld verbonden zijn. Wanneer wij den weg insloegen dien ik aangaf, zou vooreerst geen enkele van de tegenwoordige vergunninghouders benadeeld worden. De Minister heeft zelf gesproken van een wegsmeltingssysteem, zeker het zachtste dat te bedenken is.

Wat kan er dan van die verbodsbepaling zelf worden gezegd? De heer Talma schijnt niet goed begrepen te hebben wat ik er mee bedoelde. Ik bedoel niet verbod van verkoop, maar verbod van productie van alcohol, anders dan in laboratoria, en verbod van invoer. Nu zal men althans moeten zeggen dat dit middel, indien het toegepast kon worden, inderdaad radicaal zou helpen. Dit kan niet gezegd worden van de tegenwoordige wet; zelfs al zou zij ongewijzigd kunnen worden ingevoerd, dan nog zouden de meeste leden der Kamer, óók de meest onverdachte voorstanders, zeer sceptisch gestemd zijn ten aanzien van den invloed ten goede dien ze zou uitoefenen. Het door mij aangegeven middel is in allen gevalle afdoende; dit staat zoo vast als een paal. Men heeft gesproken van een impopulaire wet en van strafbepalingen waardoor het volk wordt bedorven en waardoor het goed aan den eenen kant gesticht, aan den anderen in kwaad wordt veranderd. Dit geef ik gaarne toe.

Men heeft geklaagd over de contrôle, die zoo goed als onmogelijk is en over de moeilijkheid van het treffen van maatregelen om den clandestienen verkoop te keeren. Eveneens zeer te recht. Welnu, bij algeheel verbod van productie, anders dan in laboratoria, zou contrôle wèl mogelijk zijn; evengoed als ten opzichte van andere vergiften, kon men het ook ten aanzien van dit vergift.

Wanneer eenmaal de korte wetsbepaling was aangenomen, waarin dit verbod was neergelegd, zouden wij deze geheele wet met al haar artikelen en strafbepalingen eenvoudig kunnen opdoeken, gezwegen nog van de andere voordeelen die zouden ontstaan, wanneer men door dezen radicalen maatregel afdoende kon helpen. Ik meen dan ook dat het denkbeeld dat ik opwierp een betere bejegening had verdiend van een drankbestrijder als de heer Talma. In weerwil van hetgeen door hem is aangevoerd en in weerwil van hetgeen — volkomen te recht — de Minister zeide, namelijk dat het slechts een los opgeworpen denkbeeld is, beveel ik het ter overweging aan de heeren aan. Al bestaat er nu niet de minste kans op verwezenlijking, zij zullen door nadenken tot het inzicht komen, dat het de eenige doeltreffende maatregel is, die tegen het voortwoekerende kwaad kan worden genomen.

De heer **Brants**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik een matig protest aan te teekenen tegen hetgeen de heer Nolting heeft gezegd over de gemeente Zelhem. Ik kan dit als burgemeester van die plaats niet ongemerkt laten voorbijgaan. Toen ik den heer Nolting hoorde spreken, heb ik den samenhang niet begrepen. Ik heb de *Handelingen* afgewacht, maar na lezing van zijn redevoering was dat verband mij nog veel onduidelijker. Ik onderstel, dat de heer Nolting met alle moeilijke arbeidersquaesties in Amsterdam klaargekomen zijnde en Amsterdam afgewerkt hebbende, zich naar de provincie begeeft. Hij neemt een kaartje naar Zelhem en vindt daar zijns inziens slechte toestanden.

Hij onderstelt, dat het des burgemeesters is, om die toestanden te veranderen, maar hoort, dat de burgemeester geheelonthouder is. Zijn zonderlinge conclusie is: De burgemeester laat zich niets aan de arbeiderstoestanden gelegen liggen.

Nu kan het mij niet heel veel schelen of de heer Nolting vergissingen maakt — ik kan tusschen haakjes wel zeggen, dat zijn opgave gebleven is beneden de helft van het loon, dat in Zelhem verdiend wordt. Of hij die fout publiceert, dat is zijn zaak. Ook ben ik er onverschillig onder, of de heer Nolting het noodig vindt zich hier een zelfkastijding te geven, door te openbaren, wat hij denkt dat een burgemeester moet doen en niet kan doen! Maar, wat ik niet kan toestaan is, dat de gemeente Zelhem in het drankdebat wordt gebracht, want de toestanden, die daar heerschen ten opzichte van drankgebruik, steken zeer gunstig af bij die van al de andere gemeenten in die streek. En ik wil niet dat die goede naam verdacht gemaakt worde.

Wij hebben hier alweder een duidelijk bewijs van wat overdrijving vermag.

Door verschillende sprekers is er hier op gewezen, dat geheelonthouders niet overdrijven mogen, maar de tappersvrienden mogen dit ook niet doen.

De heer Nolting moge zich herinneren het versje van Cats:

Geen vriend en is er wel gediend,
Met al te vriendelijken vriend
En kust geen vriend zoo aan den mond,
Dat gij hem aan het herte wondt.....
. . . . . .

De rest is niet speciaal op hem van toepassing, en zal ik dus maar verzwijgen.

Er wordt in gesproken over ingedrukte ribben en dat is natuurlijk niet op den heer Nolting bedoeld. Maar de tappers zijn in het debat gebracht en ik geloof, dat hen daardoor een smaad wordt aangewreven, en ons kamerleden is niet de censuur over de tappers opgedragen. Zelfs wanneer de tappers de meest goede volksopvoeders waren, dan nog zou de Regeering gekomen zijn met dit wetsontwerp, want niet de tappers maar de sterke drank vergiftigt ons volk.

Als nu de heer Passtoors zegt, dat de burgemeester van Wamel 42 vergunningen heeft in zijn gemeente en daarvan heel geen last heeft, dan is dit een heel aardig locaal nieuws (ik wil dergelijke verklaring ook gaarne van de tappers in Zelhem geven), maar dan moet men dit niet gaan generaliseeren. Mij heeft eens een burgemeester gezegd: wij burgemeesters zijn nog al nathalzen.

Dit moge nu misschien een aardigheid geweest zijn, maar ook die mag niet gegeneraliseerd worden, evenmin als dat getuigenis aangaande tappers Het zijn beide niet anders dan zeer locale uitingen, die niets zeggen.

Ik geloof, dat, wat door de Regeering in art. 15 als subjectieve maatregelen wordt aangeboden, moet beschouwd worden als te zijn een bescherming van de tappers en juist in dat opzicht onderscheidt deze wet zich zeer gunstig van die van 1881.

De geheele gordijnen-quaestie, het niet toelaten van jeugdige personen, het verbod van damesbediening zijn even zoovele beschermende bepalingen voor de tappers. Zij worden er door tegen het eigen egoïsme beschermd dat hen dikwijls tot min zedelijke dingen drijft. Wanneer het dagwerk is afgeloopen en er komt nog bezoek, er komen beschonkene of jeugdige personen binnen, wat moet de tapper bij eenig nadenken het dan heerlijk vinden, als de wet hem verbiedt nog te tappen. Hij zou gaarne nog wat schenken, dat geeft weer wat in het laadje! Maar hij dankt de wet, al is het in stilte, dat deze hem verbiedt nog meer te tappen. En deze voorbeelden kan ik natuurlijk zeer gemakkelijk vermeerderen.

Aldus beschouwd kan men al die subjectieve maatregelen geheel anders beschouwen. Het zijn beschermingen voor schenkers en drinkers. Maar waarom die tappers zoo hard gevallen? Het getuigt toch ook niet van hooge moraliteit als een bankier vlak vóór zijn faillietverklaring dankbaar het geld eener weduwe aanneemt; als een fabrikant ten nadeele zijner arbeiders vergiften vervaardigt of als een schrijver door zedelooze romans duizenden demoraliseert. Verderven deze allen niet in hun egoïsme hun medemenschen? Elke sociale wet heeft de strekking den mensch te verdedigen tegen den drang van het eigen egoïsme. De voorgestelde bepalingen wensch ik dan ook beschouwd te zien als even zoovele leuningen en staketsels voor schenkers en drinkers beiden.

Hoe komt het dat men het aldus niet beschouwd heeft? Omdat er in deze Kamer zou weinig leden practische drankbestrijders zijn. De heer Schaper is een drankbestrijder van nog een ander soort, maar van een zeer bijzonder genre; drankbestrijder en drankaanprijzer en zijn pleidooi herinnert ons aan de fabel van La Fontaine, welke ik vroeger reeds aanhaalde.

Wij drankbestrijders vinden onder andere die gordijnenquaestie zeer lumineus, maar ik zal die gordijnen over dat goede niet wegschuiven totdat ik van den Voorzitter bij de behandeling der artikelen daartoe verlof bekom.

De heeren Melchers, Schaper en Staalman hebben mij verweten, dat ik der Regeering mijn hulde bracht over het wetsontwerp, terwijl evenwel de Regeering nu reeds 22 concessiën maakte. Mijnheer de Voorzitter, dat ik niet begrepen ben komt, dat die heeren gewend zijn te doen wat zij willen, dat zij weinig eerbied voor het gezag hebben. Immers de Voorzitter heeft verzocht thans slechts algemeene beschouwingen te houden, en daaraan heb ik voldaan. Ik heb enkel over de algemeene beschouwingen mijn beschouwingen gegeven.

Ook heeft men mij verweten dat ik der Regeering hulde heb gebracht. Ik wensch de betrokken passage uit mijn eerste rede nog eens voor te lezen: „Ik stel er prijs op te verklaren, dat ik der Regeering mijn hulde breng over de wijze waarop èn in de Memorie van Toelichting èn van Antwoord, de veel beteekenende wet wordt toegelicht; dat niettegenstaande in het Voorloopig Verslag ernstig bezwaar gemaakt werd tegen sommige drankqualificatiën, tegen sommige uiteenzettingen van Regeeringsinzichten in de drankquaestie, deze niettemin in haar Memorie van Antwoord het eens aanvaarde standpunt blijft handhaven."

Als woordvoerder eener breede schare van drankbestrijders in Nederland is het mij een aangename plicht, hiervoor de Regeering mijn hulde te brengen.

Och, zegt de heer Schaper, die breede schare zal misschien 1 of 2 personen omvatten.

Ik begreep dat zoo iets zou komen en daarom heb ik aan het hoofdbestuur der Nationale Christen-geheelonthoudersvereeniging gevraagd of ik hulde mocht brengen aan de Regeering voor wat ons werd aangeboden en die opdracht is mij met algemeene stemmen gegeven.

De heer Goeman Borgesius deed gisteren in zijn rede aan den Minister hetzelfde en wat lezen wij nu van dr. Gunning? „Schrijver dezes is geen aanhanger der tegenwoordige Regeering en geen bewonderaar van haar politiek. Maar hij meent, en hij acht het een plicht der eerlijkheid dit openlijk uit te spreken, dat zij door deze voordracht getoond heeft, dat het iets meer dan een ijdele leus of een woordenspel is, wanneer zij zegt voor de zedelijke belangen der natie te willen waken en die zooveel mogelijk door de wetgeving te willen bevorderen. Hij meent, dat men daar hiervan acte verschuldigd is, en dank en hulde, en dat alle weldenkenden, ik cursiveer, *deswege geroepen zijn haar in dit haar streven oprechtelijk te steunen.*" En nu zou *ik* geen hulde mogen brengen, die *wel* een vriend der Regeering ben!

Ik vind het vreemd, maar er zijn meer vreemde dingen. Maar wanneer wij lezen in de Memorie van Toelichting: „De vergiftiging van een aanzienlijk deel van ons volk door den alcohol blijkt empirisch op zeer gevaarlijke wijze de misdaad te vermenigvuldigen, de gezondheid tot soms in het tweede en derde geslacht aan te tasten, namelooze sociale ellende teweeg te brengen en het nationale leven te doen zinken", dan is dat een diagnose waarvoor de geheelonthouder en iedere drankbestrijder de Regeering hulde moet brengen.

Nu weet ik wel waar het in zit, dat evenwel vele leden dit niet doen; zij hebben in de Regeering geen vertrouwen. Als ik de Regeering vertrouw, is dat ook, omdat de Regeering in haar Memorie van Antwoord dat nog eens onderstreept, waar zij zegt, dat ze ook dit deel van het Regeeringsprogram met ernst en veerkracht wil uitvoeren. Maar nu zeggen de heeren apponenten: daar geef ik niets om, dat zegt mij niets, wij hebben in woorden geen vertrouwen meer. Maar *ik* heb volkomen vertrouwen in de Regeering, en daarom past het mij niet alleen, maar is het mijn plicht haar mijn hulde daarvoor aan te bieden.

Nog zeggen de heeren: de Regeering heeft zooveel toegegeven, weet gij dat niet, hoe kunt gij daarvoor hulde brengen? Al had zij dat nog in meerdere mate gedaan, dan nog zou ik zeggen, en mij er in verblijden, dat de persoonlijke drankactie in Nederland geridderd is geworden door de Regeering; daarvoor ben ik dankbaar; dit is een groote winste. Hebben de heeren er wel op gelet wat de Regeering gezegd heeft? Zij noemt het bij voorkeur vergeven van betrekkingen aan drankvrije personen als een der zeer werkzame middelen, die zij steunen wil. Weet men wel dat als dat eens sedert 1881 gebeurd was, dat dan misschien reeds nu de Witte Sociëteit op het gebied van den drank werkelijk wit zoude zijn, en dat Krasnapolski misschien zelf geen vergunning meer zoude verlangen. Wij hebben hier een machtig iets, want: „leeringen wekken, voorbeelden trekken" heb ik altijd in het leven gezien.

Als de heeren Melchers, Staalman en Schaper mij komen verwijten „uw stem geeft gij alleen om de Regeering te steunen", dan laat die insinuatie mij volkomen koud; insinuaties treffen alleen den insinuator; mij werd enkel gevraagd wat denkt gij van dit wetsvoorstel? Mij werd niet gevraagd: wat denkt gij van de Regeering? Dat was mijn zaak niet. In de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord lees ik een sociale gedachten-evolutie, en daarvoor breng ik de Regeering mijn hulde; dat is alles. Maar als ik zie, dat, door te drijven, ik verlies wat ik winnen zou, dan zwijg ik. En ook al mochten alle leden van de indifferente zijde der Kamer mij toeroepen: spreek toch, dan nog zwijg ik. Ik laat mij door die drijvers niet drijven. Ik wil geen afdrijving der vrucht waarvan dit wetsontwerp zwanger gaat. Ik haat het Nieuw-Malthusianisme in al zijn vormen. Ik dank evenwel de heeren die gesproken hebben. Zij hebben mij een dienst gedaan, want zij hebben de illustratie van een beeld door mij gebruikt duidelijk gemaakt, het beeld der luna mendax.

Als men hun redevoeringen hoort, dan krijgt men een eclips van drankbestrijding in den vorm van sociaal-democratische propaganda. Ik dank de heeren voor die openhartigheid. Ik voor mij wil zelfs geen eerste kwartier van geheelonthouding geven. Ik geloof en ik heb vertrouwen in de volle ministerieele cirkelvormige lichtprojectie. Ik wil alleen een regeling; dat is: een normaliseering; dat is: een sociaal billijke bestrijding en beperking van het misbruik van den ons volk vergiftigenden drank en dat geeft ons het aanhangige wetsontwerp, altijd in het zoeklicht van de Memoriën van Toelichting en van Antwoord. Daarvoor bracht ik en breng ik nogmaals de Regeering mijn hulde.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Noch het antwoord van den Minister, noch de tegenspraak die mijn beschouwing van het ontwerp bij enkele van mijn geachte medeleden heeft gevonden, geven mij aanleiding tot een uitvoerige repliek.

In de appreciatie van de uitwerking der geldende Drankwet, wijkt de heer Minister niet zoover van mij af. En over de waarde der voorgestelde wijzigingen heeft hij zich, zooals te verwachten was, thans niet uitgelaten.

Op één punt, Mijnheer de Voorzitter, moet ik mij eenigszins nader verklaren, omdat ik niet verkeerd verstaan wil worden.

De heer Minister schijnt begrepen te hebben, dat ik mij geheel algemeen heb verklaard tegen vermeerdering van strafbepalingen in dit ontwerp; en door mij in te deelen aan de zijde van den heer Rink schijnt hij mij te verdenken van de meening, dat het de strafbepalingen zijn die nieuwe overtredingen uitlokken. Niet aldus heb ik mij uitgelaten. Niet tegen de vermeerdering van strafbepalingen, maar tegen sommige nieuwe normen in dit ontwerp heb ik bedenking; dat normen, eenmaal gesteld, een strafbepaling niet kunnen ontberen, en dat die strafbepaling zelf ook een preventieve werking heeft, erken ik ten volle. Maar, Mijnheer de Voorzitter, bij het stellen der norm geldt voor mij als een der overwegingen, of een voorschrift heilzaam werken zal, ook deze, of handhaving van dat voorschrift mogelijk is, dan wel of het aanleiding zal geven tot menigvuldige ontduikingen, welke door geen straf zullen worden achterhaald, of tot menigvuldige overtredingen, welke door veel korte hechtenisstraffen zullen worden uitgeboet. Wanneer ik een van beide duchten moet, dan heb ik tegen zoodanig voorschrift bedenking, zoolang niet is aangetoond dat het voordeel daarvan verwacht ten slotte toch nog grooter zal zijn dan het nadeel daarvan gevreesd. Zoodanige bedenking had en houd ik tegen de splitsing van tapperij en slijterij, niet omdat in artikel 16 een paar nieuwe strafbepalingen zijn bijgekomen om die splitsing, eenmaal wet geworden, te sanctionneeren, maar omdat die splitsing aanleiding zal geven tot zóó talrijke overtredingen, waarin de bevolking geen ernstig kwaad zal zien, dat daardoor reeds wordt geneutraliseerd of in nadeel verkeerd het goede, dat voor het doel dezer wet, beteugeling der drankzucht, daarvan werd verwacht. Kon de heer Minister mij nu straks bij het artikel niet overtuigen hetzij van de ongegrondheid mijner vrees, hetzij van het grooter belang zijner voordracht, dan blijf ik tegen het stellen dezer nieuwe wetsnorm gekant.

Dat de heer Minister voor gevreesde impopulariteit der wet niet uit den weg zal gaan, zal ik zeker niet misprijzen. Toch acht ik het voor den heilzamen invloed van de wet op het drankgebruik van belang, dat zooveel mogelijk worde vermeden alles wat wrevel en tegenstand zal ontmoeten in breede kringen der bevolking, waar anders voor matige en doelmatige drankbestrijding steun te vinden ware.

En, Mijnheer de Voorzitter, nu schijn ik voor sommige leden dezer Kamer mij over dit ontwerp, dat een bedwelmende kracht bezit, te nuchter te hebben uitgelaten, en in de verklaring mijner liefde voor de matigheid ietwat koel te zijn geweest. Dat verwondert mij niet, omdat ik het verschil in temperament der drankbestrijders ken, en weet, hoe vooral geheelonthouders zelfbeperking missen. Mij kan dit echter niet van standpunt doen veranderen. Ik blijf van oordeel, dat over de mate en doelmatigheid van wettelijke bemoeiing in deze, verschil van inzicht kan en mag bestaan.

Zoo heeft de geachte afgevaardigde uit den Helder, de heer Staalman, gezegd, dat mijn pleidooi voor drankbestrijding kracht mist, omdat ik bijna elken maatregel door de Regeering voorgesteld, heb afgekeurd. De heeren Nolting, Melchers en Schaper denken over mijn houding niet gunstiger.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij daarop nu niet uitvoerig verdedigen. Maar ik mag toch wel wijzen op een tegenstelling die ik heb gevonden in de beschouwingen van deze heeren en van een anderen drankbestrijder, die zich ook als zoodanig in dit debat heeft aangediend, den heer Talma, zelf geheelonthouder, naar ik meen.

Het is bekend, dat van de zijde der drankbestrijders, vooral van die der geheelonthouders, het Gothenburger stelsel en local option als het beste in den strijd wordt aangeprezen. De heeren Schaper en Melchers hebben zich met name uitgesproken voor local option. Daar heb ik mij nu niet tegen kunnen verklaren, omdat het ontwerp daarvan geen voorstel maakt.

En wat zegt nu de heer Talma? Van het *Gothenburger stelsel* dit: „Iedereen zal begrijpen dat degenen die dit stelsel in de hand hebben, een zeer grooten socialen en financieelen invloed kunnen uitoefenen, hetgeen ik verkeerd acht, omdat zij, hoewel op behoorlijke en ordelijke wijze, hun handen niet van den drankverkoop kunnen afhouden. Ik geloof dat de Overheid goed doet de handen niet in dat wespennest te steken." (*Handelingen*, bladz. 1726). En van *local option*: „Dat schermen met een dergelijke stemming is, zoolang ik zie dat de menschen zelf de drinkgewoonte niet ter zijde zetten, voor mij eenvoudig de volkomen bewustheid van hen, dat voor hen altijd een opening zal blijven bestaan. Zoo komt het dat daar, waar local option is aangenomen, telkens heen- en wederschommelingen komen, en het eene jaar de drankverkoop wordt gebannen, om ze na vijf of tien jaar weer in te halen." (*Handelingen*, bladz. 1725). En daarom verklaart de heer Talma meer te voelen voor een besluit van den gemeenteraad, die als overheid oordeelt, zooals het in de Drankwet is geregeld, maar nooit is toegepast.

De heer **Schaper**: Dat staat dus vast, omdat de heer Talma het zegt.

De heer **Bolsius**: Ik constateer alleen de tegenstelling in de opinies van de verschillende heeren die zich aandienen als krachtige en consequente drankbestrijders.

En als dan onder die krachtige en consequente bestrijders der drankzucht zooveel en zoover uiteenloopend verschil van gevoelen bestaat, dat de een verderfelijk en alleen met behulp van onzuivere nevenbedoelingen mogelijk acht, wat anderen op grond van elders genomen proeven aanbevelen, hoe kunnen deze heeren mij dan veroordeelen, omdat ik, ziende en hoorende dat dergelijke proeven mislukt zijn, of ten minste twijfelachtige uitkomsten hebben opgeleverd, de voorgestelde regelingen wil toetsen op hare doelmatigheid, en mijn tempo minder snel verkies te nemen dan zij. De heer Talma zeide aan het slot zijner rede, dat door dit ontwerp zoo aan te nemen, wij een reusachtige schrede vooruit zullen zetten op den weg der bestrijding van het alcoholisme. Mijn eenige vrees is, Mijnheer de Voorzitter, dat ons volk den heer Talma met zijn reusachtige schreden niet zal kunnen bijhouden. Ik wil mijn stappen wel wat kleiner nemen, dat is alles. Zevenmijlslaarzen behooren tot het gebied der sprookjes.

De heeren Melchers en Schaper vinden het van mij inconsequent, dat ik het algeheele verbod van verkoop van sterke dranken in de wachtkamers der stations bestreden heb. De heer Melchers zeide, dat wie opsluiting der dronkaards in asyls vraagt, tegen dat verbod niet het argument van persoonlijke vrijheidsbeperking kan aanvoeren. Maar, Mijnheer de Voorzitter, vooreerst zijn niet alle reizigers die in de wachtkamers komen, dronkaards; en vervolgens zal de heer Melchers, indien hij nog eens wil nazien wat ik over plaatsing in asyls heb gezegd, vinden, dat ik alleen gesproken heb van misdadigers-alcoholisten, dus personen die anders in een gevangenis of een huis van bewaring zouden worden opgesloten, en niet, zooals hij verzint, van alle dronkaards in het algemeen. En de heer Schaper meent, dat ik ter wille van de consequentie het absoluut verbod voor de wachtkamers moest goedkeuren, omdat ik in een ander verband gezegd heb, dat het eindstation van een pleiziertrein gewoonlijk is een kroeg. De Kamer zal wel niet, zooals de heer Schaper, deze uitdrukking in letterlijken zin hebben opgevat. Maar bovendien, ik heb alleen het feit geconstateerd, dat de meerdere uithuizigheid, en daaronder ook het gebruik maken van pleiziertreinen, het drankgebruik in de hand werkt. Dat blijft zoo, daar doe ik niets van af. Maar ik heb volstrekt niet gevraagd, dat daarom de uithuizigheid, het gebruik maken van pleiziertreinen bij de wet zou verboden worden. Ware dat het geval, dan had de heer Schaper recht van spreken; nu niet.

De heer Schaper heeft mij nog gevraagd, wat het toch beteekent dat ik zeide, dat hij overdreef, toen hij de sociale misstanden, de maatschappelijke ellende, de groote oorzaak van de drankzucht noemde.

Dat een slechte woning de behoefte aan herbergbezoek doet opkomen, ontken ik niet, dus ook niet dat verbetering van

woningtoestanden eenigen invloed zal hebben op het verminderen van drankgelegenheden en drankgebruik. Maar dat de geachte afgevaardigde aan dezen factor overdreven kracht toekent, heeft de heer Minister hem reeds onder het oog gebracht en ik behoef dat niet te herhalen.

Dat in het algemeen de ellende de arbeidende klasse tot meerder drankmisbruik voert, en dus toenemende welvaart der arbeidende bevolking vermindering van dat misbruik ten gevolge zal hebben, is een gratuite bewering van dien geachten afgevaardigde, die niet alleen overdreven, maar met de feiten in strijd is. Ik wijs hem nog eens op de resultaten van het onderzoek door drs. Blocher en Landman ingesteld, waarop ik ook in mijn eerste rede zijn aandacht gevestigd heb, en waar hem met cijfers wordt voorgerekend, dat vermeerdering van inkomen der arbeiders een in evenredigheid nog grootere vermeerdering hunner uitgaven voor alcoholica ten gevolge heeft. Door op den nood der arbeidende klasse de schuld te werpen van het alcoholisme onder die klassen, heeft de geachte afgevaardigde overdreven.

En nu heeft de heer Schaper beloofd mij aan deze discussie te zullen herinneren als straks sociale wetten, en met name de nieuwe Arbeidswet in behandeling komen. Hoe mijn houding tegenover die wetten zal zijn, mag de heer Schaper afwachten. Mij en mijn partijgenooten uit het Zuiden heeft hij bij voorbaat het verwijt van conservatisme doen hooren, dat van reactie zal er later nog wel bijkomen. Nu, ik begrijp dat de heeren over het Zuiden niet best te spreken zijn. Mag ik echter den heer Schaper nu reeds in herinnering brengen, dat de Provinciale Bond van Kruisverbonden in Limburg, dat is de organisatie der Limburgsche drankbestrijders, zich bij adres tot deze Kamer heeft gewend naar aanleiding van het nieuwe ontwerp Arbeidswet, met verzoek den arbeid der gehuwde vrouw in de fabrieken tegen te gaan.

De heer Schaper en zijn partijgenooten laten geen gelegenheid voorbijgaan om zich grievend over Limburg en Noordbrabant uit te laten, alsof daar noch voor sociale maatregelen, noch voor drankbestrijding iets werd gevoeld of gedaan. Zoo heeft hij nu weer gezegd, dat in Limburg en Noordbrabant het alcoholisme het sterkst is van ergens in ons land, en heeft hij deze provinciën genoemd in éénen adem met Normandië.

Mijnheer de Voorzitter, daartegen kom ik in verzet. De heer Schaper heeft hierin niet alleen overdreven, maar gelasterd.

De **Voorzitter**: Mag ik den spreker verzoeken zich te matigen in zijn uitdrukkingen, het gaat niet aan zijn medeleden van laster te beschuldigen.

De heer **Bolsius**: Waarom, wil ik hem vragen, is het u een behoefte aldus telkens grievend over ons tot ons te spreken? Laten wij ons over de provinciën waar gij uw geestverwanten telt ooit aldus uit? Bovendien, Mijnheer de Voorzitter, kent de heer Schaper te weinig van die provinciën en van het volk dat daar woont en werkt, om zich zulk een oordeel te mogen aanmatigen. Dat een of ander van zijn partijgenooten een enkele maal zich in onze streken vertoont, geeft hem geen recht zijn smaad op ons te werpen. Niet dat wij er prijs op zouden stellen, dat de heeren eerst Limburg en Noordbrabant bezochten vóór dat zij ons veroordeelen. Wij kunnen hun belangstelling zeer goed ontberen. Met welke bedoeling echter de heer Schaper de zuidelijke provinciën met Normandië heeft vergeleken, heeft hij zelf uitgesproken. Omdat de bevolking van Limburg en Noordbrabant godsdienstig, geloovig, Katholiek is, heeft hij de gelegenheid gezocht om haar grievend te bejegenen, door te zeggen, dat die godsdienst tegen het alcoholkwaad niets vermag. Daarover weiger ik echter met den heer Schaper in debat te treden. Alleen wil ik zeggen, dat ik uit zijn mond die uiting van zijn aard niet had verwacht. Ik meen, dat juist de heer Schaper, en nog wel juist met het oog op de socialistische propaganda in Noordbrabant en Limburg, wel eens openlijk heeft afgekeurd, dat in *Het Volk* keer op keer op den Katholieken godsdienst wordt gesmaald. Een keer te meer hebben wij nu weer vernomen wat ook in zijn mond zulke waarschuwing beteekent. Hij wete echter, dat die godsdienst nog voldoende kracht bezit om hem en zijn geestverwanten te houden buiten Limburg en Noordbrabant.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord slechts om nog eens duidelijk te maken waarin, mijns inziens, de fout ligt van ons tegenwoordig stelsel en om een paar opmerkingen, die tegen mij aangevoerd zijn, te beantwoorden.

Ik begin met te zeggen, dat ik een alcoholbestrijder ben in elken vorm, dat ik geen tegenstander ben van Regeeringsinmenging in deze zaak en ook in dit verband geen voorstander van individueele vrijheid. Het is niet omdat de vrijheid belemmerd wordt, dat ik tegen Regeeringsinmenging ben, maar ik meen dat het bij elke Regeeringsinmenging, en vooral in deze zaak, moet vaststaan, dat zij niet leide tot onrechtvaardigheid. Ook moeten de te nemen maatregelen doelmatig zijn. En dat is nu hetgeen ik bestrijd, omdat naar mijn meening de wet van 1881, wat de hoofdzaak aangaat, een blunder is. Ik heb aangetoond waarom zij, mijns inziens, een blunder is.

De wet van 1881 spreekt van verkoopers van sterken drank, en daarmede bedoelt zij tappers en slijters.

Wanneer wij nu in den eigenlijken zin te doen hadden met tappers en slijters dan stem ik volkomen toe, dat hoe minder drankhuizen er zijn hoe beter en geef ik ook toe dat men recht heeft om menschen die clandestien drank verkoopen met alle mogelijke middelen te weren. Maar wij hebben in het leven niet te doen met tappers en slijters in den eigenlijken zin, maar in zeer veel gevallen met café's en restauraties, en dat zijn dingen die er zijn moeten en zijn zullen, niet alleen omdat ze noodig zijn voor de gezelligheid, maar omdat zij hoe langer zoo meer noodzakelijk zijn geworden en noodzakelijk worden voor het dagelijksche leven. Tal van menschen kunnen in den loop van den dag niet naar hun huis gaan om te eten of uit te rusten, zij moeten dus naar een restauratie gaan

Hoe grooter de steden worden, hoe meer men die gelegenheden noodig zal hebben. Men moet café's en restauraties dus niet alleen beschouwen uit een oogpunt van vermaak, maar wel degelijk ook uit dat der noodzakelijkheid. Nu is het een levenseisch voor elke inrichting, op welk gebied ook, dat zij zoodanig is voorzien, dat men er alles kan krijgen wat tot de zaak behoort; wanneer men een goeden winkel wil hebben van de een of andere soort goederen, dan moet men zorgen, dat alle waren die tot het bedrijf behooren, daar te krijgen zijn. Dat is het middel om de zaak te doen bloeien.

Dit nu geldt evenzeer voor café's en restauraties.

Wanneer een café of een restauratie goed zal zijn ingericht, dan moeten degenen, die daar komen, er ook alles kunnen krijgen wat zij verlangen. Men moet niet telkens van den restaurateur vernemen, dat of dat heb ik niet, want dan gaan de menschen ergens anders, waar zij wel alles kunnen krijgen.

Wat doet nu de wet? Zij zegt, in de volmaakte inrichtingen moogt gij tappen, haar geef ik een monopolie tegen betaling, daar kunt gij alle dranken krijgen. Het is dus niet meer een tapperij waarmede men te doen heeft, maar een volmaakte restauratie, en wanneer iemand er geen geld voor heeft om zoo'n restauratie te drijven, dan kan hij het bedrijf in het geheel niet uitoefenen.

Zoo is de wet van 1881 de beschermster geworden van de tappers „Gij moogt alleen dáár tappen — zoo heeft zij als het ware gezegd — waar het geheele publiek naar toe gaat en naar toe moet gaan." Er mogen ook wel restauraties of café's zijn waar niet getapt mag worden, maar die kunnen niet bloeien, tenzij zij clandestien tappen.

Men heeft hier te doen met een gecombineerd bedrijf, nl. dat van restaurateur en drankverkooper en dat gecombineerde bedrijf beschermt de wet boven die restauratiebedrijven waarin niet getapt wordt of mag worden, en daarin zit de fout van het systeem der wet van 1881.

Ik heb ook nog gewezen op andere slechte gevolgen van dat stelsel, op eenige fouten die daaraan inhaerent zijn. Ik zal dat betoog nu niet herhalen, de heeren die dat willen kunnen het in mijn eerste rede lezen. Ik heb mij daarin niet beroepen op statistieken, want met die statistieken kan men absoluut niets bewijzen. En wat is tegen dat alles aangevoerd? De eenige, die serieus de verdediging van de wet van 1881 eenigermate op zich genomen heeft, is geweest de heer Goeman Borgesius, wiens rede ik tot mijn leedwezen niet heb kunnen bijwonen, maar waarvan ik de hoofdpunten in de bladen heb gelezen; doch ook

van hem heb ik geen enkel afdoend argument gelezen tegen hetgeen ik heb aangevoerd. Die geachte afgevaardigde zegt: hoe meer spaarbanken er worden opgericht, en hoe meer brievenbussen er worden geplaatst hoe meer de menschen sparen en schrijven. Dit is zoo.

Mij komt het echter voor, dat de passie om te sparen en te schrijven bij de menschen een heel andere passie is dan de passie om te drinken. Verder zeide die spreker, dat iemand hem gezegd had, wel in staat te zijn drie, maar geen acht herbergen te kunnen voorbijloopen.

Ik geloof werkelijk niet dat de menschen die willen drinken, en daar gaat het hier toch om, dit zullen laten omdat zij eenige huizen verder moeten loopen. Ik ontken niet, dat dit wel eens kan voorkomen. Wanneer een wandelaar bijv. op een langen weg van een uur gaans, drie kroegen ontmoet, zal hij, als hij een drinker is, allicht in de verzoeking komen om in alle drie wat te gaan gebruiken, maar dat geldt uitzondering. Wij hebben hier te doen met drankgelegenheden in de steden, en die liggen in den regel niet op een kwartier afstand van elkander.

Ik heb daarom gemeend dat men een anderen weg moet inslaan. Men moet het trachten te vinden door een scheiding tusschen de consumenten. Ik wensch niet meer te hebben het gecombineerde bedrijf. Ik wensch dat daar waar alcohol wordt verkocht, geen andere dranken worden verkocht, en omgekeerd dat daar waar andere dranken worden verkocht, geen alcohol mag worden verkocht.

De heer **Mechers**: Ook geen bier?

De heer de **Savornin Lohman**: Het bier zou ik voorloopig niet onder den alcohol willen rekenen, ofschoon ik het geheel eens ben met den heer Melchers, dat bierverbruik op den duur ook zeer verkeerd is; maar qui trop embrasse mal étreint; men moet nu niet dadelijk een stap willen doen die veel te groot is. Deze wet en ook de vorige houdt zich dan ook met de bestrijding van het bierverbruik niet op. In elk geval is het gebruik van bier naar mijn meening niet zóó gevaarlijk als het gebruik van jenever.

Ik wensch de menschen die alcohol in den vorm van jenever willen drinken, te verplichten dit dan te doen in aparte plaatsen, omdat op die wijze de zaak komt in een kwaden reuk. Wat volgens mij tot nog toe de beste bestrijding is geweest door de drankbestrijders, is het bestrijden van de „drinkgewoonten". Men moet tot het besef komen, dat die gewoonte niet noodig is, en die deze gewoonte toch niet wil nalaten, moet dan maar gaan naar een aparte gelegenheid, waar de meeste fatsoenlijke menschen niet komen.

Ik vind het ook nog al merkwaardig dat hier in de Kamer, waar nog altijd tal van leden blijven staan op het stelsel van de wet van 1881, en dus beperking van de drankhuizen willen, van scheiding van consumenten niet willen weten; dat gaat veel te ver, wordt gezegd. Daaruit blijkt, dunkt mij wel, dat het eerste middel veel minder wordt gevreesd dan het tweede. Wanneer men dat middel van scheiding der consumenten toepast, dan doet men niemand onrecht; omdat de maatregel voor allen gelijkelijk geldt. Dat stelsel bestaat, meen ik, ook in verschillende staten van de Vereenigde Staten; wanneer men daar komt in de een of andere restauratie is daar geen alcohol te verkrijgen, en wenscht de bezoeker toch te drinken, dan wordt hem gezegd, dat hij zich naar een afzonderlijk gedeelte van de zaal moet begeven.

Nu meent de heer van der Zwaag dat door dien maatregel iemand gedwongen wordt naar een plaats te gaan, waar hij geen menschen zal aantreffen die hem anders misschien op een beteren weg zouden hebben gebracht.

Dit laatste zal wel heel weinig voorkomen. Daarentegen zal het misschien wel voorkomen, dat het Leger des Heils, dat den moed heeft in die huizen te komen, zich in zulke drankholen begeeft om de drinkers den weg te wijzen. Goede menschen, die anderen willen bekeeren, weten dan precies waar zij zijn moeten; zij gaan doorgaans niet naar de ordentelijke restauraties, omdat zij niet weten of en hoeveel alcohol daar gedronken wordt.

En als de heer van der Zwaag nu zegt, dat men dan toch ook boete moet opleggen, dan geef ik dit toe; maar ik heb daartegen niet het minste bezwaar. Ik behoor niet tot hen die zeggen, dat deze wet daardoor zondigt, dat zij zooveel overtredingen maakt, want politie-overtredingen worden noodwendig talrijker, naarmate de verhoudingen der menschen meer samengesteld worden en dus meer moeten worden geregeld. Wanneer iemand, die tot tappen bevoegd is, zoowel het een als het ander, mits in verschillende lokalen, de wet overtreedt, dan doet hij dit moedwillig, door den klant niet te zenden naar het juiste lokaal; en dan mag die man streng gestraft worden; want hij behoeft die overtreding niet te plegen om zijn bedrijf in stand te houden.

Ik heb ook gesproken over de local option en daarbij was de heer Talma het niet geheel met mij eens. Ik wilde niet, dat de meerderjarige mannen en vrouwen over deze zaak beslissen zouden, maar het gemeentebestuur. Ik wenschte alleen, dat er een uiting komen kon van de meerderjarige mannen en vrouwen. Dat zou ook nu reeds mogelijk zijn, maar zoo iets moet toch bij de wet worden geregeld, anders komen de menschen niet stemmen. Geeft de wet gelegenheid aan de menschen om zich daarover te uiten, en de groote meerderheid verklaart zich voor het verbod, dan zou m. i. het gemeentebestuur daarin voldoende aanleiding hebben om deze bepaling zonder vrees voor de kiezers door te voeren. Daardoor zou dan het bezwaar van den heer Talma vervallen.

In het voorbijgaan wil ik even opmerken, dat de heer Talma eenige cijfers genoemd heeft ten opzichte van het Maine-district en gezegd, dat juist in de districten, waar het drinken verboden is, het aantal tappers in verhouding hooger was dan in de andere districten . . . . .

De heer **Talma**: Ik heb gezegd, dat in verbodstaten het aantal inwoners, waarop een tapper kwam, hooger was dan in niet-verbodstaten, maar toch altijd zoo, dat het nabij ons maximum in de groote steden ligt.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik meende, dat uit de cijfers van den heer Talma zou moeten blijken, dat het aantal tappers in verhouding hooger was in verbodstaten dan daar waar het gebruik van drank was toegelaten. Maar ik laat dit argument rusten, omdat ik het misschien niet verstaan heb. Intusschen kan het argument niet veel beteekenen, zoolang men er niet bijvoegt, hoe groot de quantiteit is, die in werkelijkheid verkocht is.

Intusschen kom ik nu tot het ontwerp, zooals wij het hier voor ons hebben. Ik erken, dat de Regeering goed gehandeld heeft met de indiening daarvan en dat zij van haar standpunt misschien niet anders heeft kunnen handelen. De bedoeling van het ontwerp juich ik ten zeerste toe en ik geef gaarne toe, dat de Regeering haar uiterste best gedaan heeft om van het systeem der wet van 1881 nog te maken wat zij kon.

Die bedoeling wil ik gaarne waardeeren. Wanneer de Minister staat tegenover de Kamer moet hij rekening houden met de gevoelens die in zulk een lichaam bestaan, en nu geloof ik dat de meeste leden der Kamer meenen, dat, hoe slecht het stelsel van de wet van 1881 zijn moge, men door moet gaan met de proef. Zelfs de heer Lieftinck heeft dit gezegd. Wij zijn op den verkeerden weg, maar laat ons op dien verkeerden weg voortgaan. Dit begrijp ik wel niet goed, maar men zegt het.

Nu heeft de heer Talma, die een bijzondere studie van deze zaak heeft gemaakt, tot mijn groot genoegen gezegd, dat hij het met mijn beschouwingen over de beperking van drankgelegenheden eens was. Hij erkent de groote fout van de wet van 1881, maar zegt dat men dit nu niet meer kan veranderen. Eerst moet het monopolie goed worden gehandhaafd, want anders benadeelt men te veel de personen die nu reeds een monopolie hebben.

Dit begrijp ik niet goed. Hoe langer de wet bestaat, hoe moeilijker het zal gaan in den toestand verandering te brengen. Er wordt voor het monopolie jaarlijks een som betaald. Wanneer men bedoeld systeem van de wet van 1881 verandert houdt ook de vergunning op; het monopolie behoeft dan niet meer te worden beschermd. Als de caféhouder goed in de zaken zit, zal hij reeds daardoor een grooten voorsprong hebben, en niet ten onder gaan, enkel omdat hij voortaan ook met concurrenten te doen zal hebben. Dit zou het geval zijn wanneer hij vergunning moest blijven betalen, maar wanneer hij geen vergun-

ning behoeft te betalen, zie ik niet in waarom men niet terstond het systeem van de wet van 1881 zou loslaten.

Wat helpt evenwel de strijd tegen het bestaande stelsel, wanneer zelfs een zoo scherpzinnig man als de heer Tydeman zegt: het stelsel geeft niets, maar men moet toch maar doorgaan met de proef, en dan in één adem daaraan toevoegt, dat, indien blijken mocht dat de clandestiene tapperij inderdaad wordt geweerd, daardoor de monopolisten waarschijnlijk meer zullen verdienen. Er zal dus evenveel gedronken worden als vroeger, maar de winst komt van den zak van den een in dien van den ander. Wat kan ons dat met het oog op de drinkgewoonten en hun bestrijding schelen? De Regeering erkent trouwens zelf dat deze wet een wet is waarmede de tappers vrede moeten hebben, want dat zij voor hen voordeelig is. De Regeering kan daaraan niets doen, maar is het niet een bewijs dat het standpunt zelf van de wet niet deugt?

De Minister heeft te recht gezegd, dat wij hier niet te doen hebben met een politieke wet, d. w. z. dat ieder van ons elken maatregel op zich zelf mag beoordeelen zonder te vragen of de Regeering al dan niet de wet intrekt. Ieder zal den maatregel moeten beoordeelen uit het standpunt of hij meent dat deze zal helpen tegen het drinken.

Wanneer de Kamer een beslissing zou nemen om het drinken in de hand te werken zou de Regeering de wet moeten intrekken, maar wanneer een lid meent dat de maatregel niet helpt tegen het weren van drankmisbruik kan niemand worden kwalijk genomen dat hij er tegen stemt.

Ik zal ook stemmen vóór maatregelen ten dienste van de tappers, omdat dit een eisch is der rechtvaardigheid. De Minister heeft dan ook gelijk wanneer hij zegt: deze wet komt de tappers ten goede. In zoover is het ontwerp een bewijs van des Ministers rechtvaardigheidszin. Nu wij eenmaal op dat wettelijk standpunt staan, moeten wij het wel handhaven.

Dit is de reden waarom ik vóór deze wet zal stemmen, hoe ik ook het beginsel afkeur. Bij verwerping blijft de blunder van 1881 toch en zoolang die er is, moeten wij eerlijk zijn en pogen de clandestiene tapperijen te doen verdwijnen, niet ter wille van den drank, maar ter wille van de tappers en om duidelijk te maken, dat wij ons als wetgevers in 1881 niet hebben vergist. Eindelijk ook omdat, volgens de wet, vele vergunningen nu eenmaal afloopen; deze zaak kan niet geregeld worden zonder wet.

Hoe ik de zaak dus ook bezie, ik zie geen kans tegen deze wet te stemmen. Wanneer intusschen de Regeering zelf op het een of ander oogenblik van meening was dat deze wet moet worden ingetrokken en er kans toe ziet door een andere wet tijdig in de zaak te voorzien, dan zal ik mij daarover verheugen en hoop dat wij nu of later een wet zullen krijgen, die inderdaad niet dient tot ondersteuning van een verkeerd monopolie, maar wel degelijk tot bestrijding van het misbruik van sterken drank.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! De rede van den Minister geeft mij op zichzelf geen aanleiding om nog het woord te voeren. Het eenig punt waarop ik met den Minister van gevoelen blijk te verschillen, betreft zijn houding ten aanzien van eventueele voorstellen tot wijziging van het wetsontwerp.

Met het oog op de meening, door mij geuit omtrent de waarde van het complex van maatregelen, welke door de Regeering voorgesteld zijn, spreekt het vanzelf, dat ik verzwakking van het wetsontwerp niet dan noode zou zien, maar het kan mij, vooral in verband met hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken zeide over den plicht der Regeering om vooraf nauwkeurig te overwegen welke voorstellen aannemelijk zouden kunnen gevonden worden in de Staten-Generaal, niet anders dan bijzonder aangenaam zijn dat de Minister meent, dat, indien hij al genoodzaakt zou zijn sommige maatregelen los te laten of op andere wijze verzwakking van het wetsontwerp toe te laten, hij daarvoor compensatie zou verlangen door versterking op andere punten.

Ik zou hierin dan ook geen aanleiding gevonden hebben nogmaals het woord te vragen, maar ik mag niet zwijgen, omdat ik bij verschillende sprekers gestuit ben op misverstand in zake hetgeen ik gezegd heb, en omdat door den heer Goeman Borgesius mij te recht ten laste is gelegd, dat ik onvolledig was geweest in mijn eerste rede, doordat ik wel mijn goedkeuring had uitgesproken over wat de Regeering noemt de subjectieve zijde van de regeling van den drankverkoop, maar argumenten daarvoor had achterwege gelaten.

Ik zal dus kortelijk motiveeren waarom hetgeen de Regeering noemt de subjectieve regeling van den verkoop van sterken drank, hier te lande m. i. van zooveel belang is. Wanneer ik dat dan heb gedaan, hoop ik dat het niet meer noodig zal zijn in te gaan op een opmerking van den heer van der Zwaag omtrent mijn logica. Hij noemde het zonderling, dat ik te gelijk sprak van een reusachtige schrede vooruit en van een kleine solide winst. Wanneer de geachte spreker eens goed mijn rede naleest, dan zal hij wel bemerken dat de uitdrukkingen „reusachtige schrede vooruit" en „kleine solide winst" op geheel verschillende zaken betrekking hadden. De reusachtige schrede vooruit had betrekking op het complex van de door de Regeering voorgestelde maatregelen, en de kleine solide winst had betrekking op hetgeen eventueel uit het debat hier te voorschijn zou komen. Het zal in het algemeen wel vast staan dat het niet onlogisch is om, wanneer men over geheel verschillende zaken spreekt, verschillende qualificatiën te bezigen.

Wat is eigenlijk het element, dat mij in deze wet zoo aantrekt? Dat de wetgever er zich niet toe bepaalt met te zeggen: dit en dat is het maximum van plaatsen van drankverkoop in een bepaalde gemeente.

Ik ben het met den heer de Savornin Lohman eens en ik heb daarvoor mijn argumenten in den breede uiteengezet, waarom ik meen dat dergelijke houding der Regeering tegenover het kwaad dat bestreden moet worden, machteloos is. Ik wil niet ontkennen dat, zooals de Minister en meerdere voorstanders der beperking meenen, in de beperking een middel is gelegen om het gehalte zoowel van de localiteiten als van de verkoopers aldaar te verbeteren, maar dat stelsel heeft zoo groote schaduwzijden, dat ik meen dat daartegen niet opwegen de voordeelen die er uit zouden voortvloeien. Maar wat gebeurt hier?

Ik zal ook nu niet op de artikelen ingaan, en daarom niet nader motiveeren waarom ik van elk dier bepalingen meen, dat ze op dit gebied gunstig zullen werken, maar de Regeering zegt: Ik wil zorgen dat zij die met vergunning van de Overheid en krachtens een monopolie dat hun door de Overheid wordt uitgereikt en dat hun allerlei voordeelen aanbrengt, bij hun optreden tegenover het publiek niet kunnen doen wat zij willen, ten einde tot drankgebruik te prikkelen — ik zal zorgen, door allerlei middelen, dat de drankverleiding die door het bestaan van dergelijke inrichtingen bestaat voor het geheele volk, aan den eenen kant niet verscherpt kan worden door de hulpmiddelen die de drankverkoopers kunnen aanwenden, en in de tweede plaats dat die drankverleiding niet besta voor een deel der bevolking dat ik in de eerste plaats wil beschermen. Ik bedoel met het tweede natuurlijk de bepalingen omtrent de jeugdige personen, met het eerste al de bepalingen waarbij aan den verkoop van sterken drank in het klein beperkende voorwaarden zijn verbonden.

Ik geloof dat dit inderdaad heel goed en noodig is, en dat daarvan een practisch voordeel is te verwachten.

Ik heb in een particulier gesprek aan den heer Lohman meegedeeld, dat ik hetgeen hij de vorige week in het debat als zijn ideaal vooropstelde, dat nl. de verkoop van sterken drank geïsoleerd zou worden van den verkoop van andere spijzen en dranken, die noodzakelijk moet blijven en uit den aardder zaak zal worden uitgeoefend ook in die gelegenheden van maatschappelijk verkeer, waarvan hij de noodzakelijkheid te recht aantoonde, en die men in die gelegenheden voor gezellig verkeer noodig acht, dat dit ook m. i. het doel is waar wij in de toekomst op wetgevend terrein heen moeten, maar daarom ook dit ontwerp wil aangenomen zien. Daarvoor heb ik twee gronden. De eerste is deze: dat, zooals ik de vorige maal uitdrukkelijk heb uiteengezet, het verbod van sterken drank mij voorkomt te zijn een gevaarlijke illusie. Een gevaarlijke illusie: de wetgever kan den verkoop van sterken drank verbieden; hij kan verder gaan en, zooals de heer van der Zwaag wil, niet alleen den verkoop van sterken drank verbieden, maar ook de productie, den invoer en het vervoer van sterken drank. Maar wanneer de Overheid daartoe kwam, zou zij stuiten op een ontzaglijk groote moeilijk-

heid, nl. deze: dat de alcohol voor een groot deel der bevolking is de aanvulling van een levensbehoefte, en dat daarom de menschen zich met alle kracht zullen inspannen om die verbodsbepalingen illusoir te maken.

Maar dit is niet het gevaarlijke van de illusie, dat komt daarna. Stel u voor, dat de Overheid, gesteund door een groot deel der bevolking, die het gevaar van den sterken drank inziet, er in slagen zou aan al dien clandestienen drankhandel en -verkoop een einde te maken, het land te zuiveren van den alcohol, zoodat men kon zeggen: nu is er in Nederland geen druppel alcohol die niet bestemd is voor industrieele doeleinden, — dan eerst komt het gevaar, omdat de alcohol op dit oogenblik in een behoefte van een groot deel der bevolking voorziet. Die behoefte zou ook bestaan, wanneer er geen alcohol was, maar dan zou ze op andere wijze worden bevredigd. En nu weet iedereen, dat andere geestelijke prikkels, die vaak veel gevaarlijker zijn dan alcohol, de plaats van den alcohol kunnen innemen daar waar verbod of beperking van alcohol verder gingen dan de levensgewoonte der bevolking toelaat.

Het is mij meermalen gebleken, ook uit gesprekken die ik er over had ook met personen die Amerika kennen, dat men in Amerika meer dan hier in Europa heeft het gebruik van bedwelmende middelen van verschillenden aard, maar daarom evengoed vergiften, waarvan de werking vaak nog oneindig verderfelijker is dan die men van den sterken drank, kent. Dat moeten wij natuurlijk niet uit het oog verliezen, en daarom zou ik het gewelddadig ontnemen van den alcohol aan het volk, aan de samenleving achten een maatregel, die hoogst gevaarlijk was en waarvan men zeer bedenkelijke gevolgen kon verwachten. Hier komt uit het voordeel, dat de vrije individueele actie heeft boven alle wettelijke regeling. Wanneer van de zijde der drankbestrijders in het volk gebracht worden zedelijke beseffen, die het in staat stellen om met energie dien prikkel van zich af te stooten, dan wordt er geheel iets anders bereikt. Dan komt niet het eene slechte in de plaats van het andere, dan wordt het slechte op zijde gezet door de macht van het goede.

Wat is tot dusverre altijd gebleken? Dat zuivere neutrale drankbestrijding nooit eenig wezenlijk succes had. Een wezenlijk neutrale drankbestrijding bestaat in Nederland evenmin. Wat zijn de drankbestrijders, die ten slotte succes hebben? Het zijn zij die hun drankbestrijding weten te binden aan algemeene geestelijke beseffen, en ze te gelijk daarmede in het volk inbrengen. Ik zeg daar: geestelijke beseffen! De heer Schaper wees er in zijn eersten termijn op, toen hij zeide, dat een van de argumenten, die indertijd zoo uitstekend insloegen, was: vrienden, drink toch geen borrel, want voor elken borrel koopt de Regeering een patroon. Gesteld, dat men een groot deel der bevolking van den alcohol had afgebracht door het argument, dat door den verkoop van den alcohol de schatkist werd gevuld en de Regeering in staat was patronen te koopen, zou iemand dan meenen, dat een bevolking, die op die gronden van het gebruik van alcohol afziet, niet in moeilijke tijden naar andere prikkels zou grijpen, welke dezelfde of erger vergiftigende gevolgen zouden hebben?

Mijn tweede grond die tevens aanwijst waarom ik de totstandkoming van deze wet begeer is deze:

De heer Lohman heeft gezegd, dat wij de richting van de scheiding van sterke-drankverkoop en van verkoop van andere spijzen en dranken uit moeten en daarin heeft hij gelijk. Nu heeft op een ander gebied die geachte afgevaardigde ons wel eens herinnerd aan iets, dat ik hem nu wil opmerken. Wanneer wij kwamen met ons ideaal: „de vrije school voor geheel de natie", zeide hij: dat kunt gij zoo maar niet hebben, gij moet daarvoor eerst het volk opvoeden, die vrije school moet zich kunnen ontwikkelen, eerst moet gij personeel opleiden, want anders is die vrije school niet opgewassen voor de taak die gij haar aanwijst.

De heer Lohman heeft gezegd, dat de café's en restaurants noodzakelijke inrichtingen zijn voor onze samenleving. Nu zijn hier en daar inrichtingen tot stand gekomen, welke buiten den alcohol staan. Die inrichtingen hebben hier en daar reeds kans van slagen, omdat zij de vervulling van een deel der behoeften waarin café's voorzien van de andere café's overnemen. Wat zal het indirect gevolg zijn van de bemoeiingen met de drankgelegenheden, welke de Regeering in dit ontwerp voorstelt? Dat die alcoholvrije inrichtingen betere kans van slagen krijgen dan de andere.

Ik kan daarvan een practisch voorbeeld aanhalen. Ik herinner mij een arbeidersvereeniging, die een eigen gebouw ging oprichten. Nu was de vraag, of voor dat gebouw vergunning zou worden gevraagd of niet. Een groot deel der arbeiders was niet geheelonthouder. De geheelonthouders hadden de fout begaan het niet aanvragen eener vergunning met onvoorzichtige argumenten aan te prijzen en tot slot was men geneigd wel een vergunning te vragen met het oog op het financieel welslagen der onderneming. Toen wees er echter een der aanwezigen op, dat, ingeval er vergunning werd verkregen, elke openbare vergadering die werd gehouden, naar de politieverordening te 11 uur moest eindigen, terwijl men daarentegen, ingeval er geen vergunning werd gevraagd, zoolang kon vergaderen als men zelf wenschte, zonder daarvoor verlof te vragen. Het gevolg daarvan was, dat er geen vergunning werd gevraagd en geen alcohol verkocht.

Men moet derhalve niet vergeten, dat elk bezwaar, dat de tapper op zijn weg ondervindt, een betere kans is voor de inrichtingen welke den alcohol hebben buitengesloten. Deze middelen zijn indirecte middelen in de richting van hetgeen de heer Lohman wenscht.

Die geachte afgevaardigde heeft mij gevraagd, waarom ik, die het maximumstelsel als stelsel van een wet veroordeel, meen, dat de Regeering juist heeft gedaan door het ontwerp zoo in te dienen als zij gedaan heeft en het maximumstelsel te handhaven.

Mijnheer de Voorzitter! Dat doe ik op gronden van billijkheid.

De heer Lohman heeft gezegd: ik begrijp er niets van; de menschen betalen vergunning en als ze geen vergunning meer betalen, bestaat er geen gevaar.

Ik geloof echter, dat in de vergunningen zooals wij ze kennen drieërlei element zit in de tegenwoordige waarde, de eigenlijke waarde van het huis, de waarde van wat in de volkstaal genoemd wordt „het standje", het bedrijf zooals het uitgeoefend wordt en gedurende zekeren tijd uitgeoefend is en doordat het zekere bekendheid heeft gekregen daar met meer kans op succes wordt uitgeoefend dan elders en ten derde het monopolie, waardoor de prijs wordt verhoogd. Nu zijn er menschen die dien prijs nooit hebben betaald, anderen wel. Bovendien kent men de groote en engelijke schade door den clandestienen verkoop aangericht.

Nu doen wij met dit ontwerp twee dingen te gelijk. Ten eerste maken wij een eind aan onbillijkheid en zorgen dat door terugbrenging tot het maximum het monopolie een zeer juist te omschrijven en daardoor te waardeeren zaak wordt.

Ten tweede krijgen wij een proef met het stelsel van den heer Lohman, want iedereen begrijpt, dat als het stelsel van den heer Lohman wordt toegepast, er een enorme prikkel komt tot clandestienen verkoop. Wanneer men alleen drank kan krijgen in speciale gelegenheden, is er voor alle andere restaurateurs en koffiehuishouders een prikkel om clandestien te gaan verkoopen.

De heer **Savornin Lohmann**: Iedereen mag in mijn stelsel vrij verkoopen.

De heer **Talma**: De heer Lohman zegt: Iedereen mag vrij verkoopen, maar hij heeft er te recht op gewezen, dat de attractie van een zaak is, dat men er alles kan krijgen. Daarom moet de heer Lohman niet uit het oog verliezen, dat als men den verkoop van drank in verschillende gelegenheden isoleert, dit alleen kan, indien men kans ziet afdoende den clandestienen verkoop te bestrijden. Daarom meen ik dat wij die proef moeten nemen. Als het gelukt, hebben wij ten eerste het maximum bereikt en staan veel sterker ten opzichte wat wij zullen doen met de drankgelegenheden, en ten tweede is het bewijs geleverd, dat bestrijding van clandestienen verkoop mogelijk is.

Naar aanleiding van wat wij met de drankgelegenheden moeten doen, wil ik iets zeggen over een bijgelegen quaestie. De heer Goeman Borgesius heeft zooeven twee bezwaren ingebracht, die ik met groote verbazing heb aangehoord, zoodat ik opeens heb begrepen dat er een zeker noodlot rust op alle drankwetten die hier in de Kamer worden ingediend en verdedigd. Wij hebben de vorige week Vrijdag en Dinsdag bijna den geheelen

dag gedebatteerd over de uitlegging van een wet, die onder het ministerschap van den heer Goeman Borgesius tot stand is gekomen. Er zijn door de rede van den heer Goeman Borgesius nog twee andere oorzaken van verbazing bijgekomen. In de eerste plaats toen de heer Goeman Borgesius instemming betuigde met het plan van den heer Schaper om de vergunninghouders uit te koopen met geld uit de schatkist; dat kon best, er komt toch zooveel uit den accijns en daarmede zou men de vergunninghouders kunnen uitkoopen. Toen dacht ik: dat was dan toch ook een drankwetsontwerp dat eenvoudig onleesbaar is. Want ik heb indertijd de wet van den heer Goeman Borgesius gelezen en herlezen en vanmorgen nog eens gelezen en niets anders kunnen lezen, dan dat de heer Borgesius de vergunninghouders wilde uitkoopen met geld van de tappers zelf. Nu blijkt mij opeens, want de heer Goeman Borgesius zou niet zeggen, dat deze Minister klein is door geen geld te willen geven uit de schatkist om de tappers uit te koopen, hij zou dat niet berispend tot dezen Minister durven zeggen, wanneer hij niet indertijd bedoeld had om wat die tappers aan schadeloosstelling moesten ontvangen uit de schatkist te betalen, — maar wanneer ik de bewoordingen van dat ontwerp lees, ook na de toelichting van den heer Goeman Borgesius van gisteren, zie ik er nog altijd in staan dat het uitsluitend zou moeten komen uit de gelden die de vergunninghouders zelf moeten betalen om nieuwe vergunningen te kunnen ontvangen.

Een tweede geval. De heer Goeman Borgesius heeft ons gewezen op de nieuwe drankgelegenheden die zullen ontstaan, omdat de Regeering aan degenen die op dit oogenblik meer dan 2 liter verkoopen, vergunning wil geven. Wanneer ik nu die bepaling vergelijk met de bepaling die de heer Goeman Borgesius zelf indertijd voorstelde, dan lijken die twee bepalingen op elkaar als twee druppelen water. De Minister Goeman Borgesius stelde wel niet voor 2 tot 10 liter, en hij zou dus volkomen recht hebben wanneer hij nu de Regeering er een verwijt van maakt dat zij tot 10 liter in die bepaling heeft ingelascht, maar overigens stond toch ook in het ontwerp van den heer Goeman Borgesius, dat degeen die meer dan 2 liter verkoopt op het oogenblik van het in werking treden der wet, zou krijgen een vergunning. Het blijkt mij dus dat, als men de Drankwet van den heer Goeman Borgesius zoo leest, men de bedoeling van die wet in precies tegenovergestelden zin van den voorsteller zal begrijpen.

De heer Goeman Borgesius heeft gezegd, dat hij op dit oogenblik niet alles verdedigde wat hij indertijd heeft verdedigd. Dat is gebleken. Hij meende indertijd dat het stelsel van local option niet in de wet kon opgenomen worden, omdat dit in strijd zou zijn met de Gemeentewet. Hij heeft ons nu toegezonden een adres waarin dat stelsel wordt aanbevolen. Het is dus bekend dat de Minister Goeman Borgesius daar anders over dacht dan de heer Goeman Borgesius nu. Maar de heer Goeman Borgesius zou de Regeering er geen verwijt van hebben gemaakt hem op zijn schreden te hebben gevolgd, indien hij op die punten van gedachten was veranderd, zonder dat hij het er bij zeide.

Ik moet nu nog op enkele andere punten terugkomen.

De heer Schaper, die in den regel wel zoo interessant spreekt dat men er gaarne naar luistert, heeft een opmerking gemaakt, die mij deed denken dat hij een zoo ontwijfelbare, dat zij tegelijk werd een onbeduidende, waarheid verkondigde, toen hij ons mededeelde dat hij in den gemeenteraad aan een vooruitstrevend man die niet geheelonthouder was de voorkeur zou geven boven een conservatief, die wel geheelonthouder was.

Ik meen immers dat iemand die conservatief geheelonthouder is op één punt eensgezind met den heer Schaper is, terwijl een vooruitstrevend niet-geheelonthouder op beide punten wel eensgezind met hem is.

Ik vermoed dat de geachte afgevaardigde die waarheid verkondigd heeft, omdat wij er anders aan konden twijfelen. Hij heeft het stelsel aanbevolen dat door de conservatieve Regeering in Engeland bij het Parlement ingediend is, namelijk om de tappers die hun license verloren, vergoeding te geven; alleen heeft hij het gewijzigd — en daarin steekt misschien het vooruitstrevend element — zoo dat dit zou gaan uit de Staatskas.

Het merkwaardige is dat geen liberaal, radicaal of sociaaldemocraat in Engeland voor dat voorstel een goed woord weet te vinden.

De conservatief geheelonthouders zullen natuurlijk hun best doen om iets goeds in het voorstel te vinden, omdat zij anders met de conservatieve Regeering over hoop komen te liggen, maar de vooruitstrevenden zijn er allen tegen, geheelonthouder of niet.

Daarom vermoed ik dat de geachte afgevaardigde om de meening van hem af te wentelen dat hij zou behooren tot de conservatieven-geheelonthouders, die opmerking in zijn betoog gebracht heeft.

De heer **Schaper**: Dit zijn alle uitvluchten van u; u weet wel dat wij het hadden over de politiek in de gemeenteraden.

De heer **Talma**: Daar zal ik aan toekomen; de geachte afgevaardigde zal dan bemerken dat het geen uitvluchten van mij zijn. Wij zitten hier niet in den gemeenteraad; ware dit wel zoo, dan zou zoo weinig de verkiezing door geheelonthouding beheerscht worden, dat ik wellicht niet te vinden zou zijn voor een verbod, daarentegen hij waarschijnlijk wel.

Stel ik ben geheelonthouder, maar tegen een verbod, de heer Schaper is niet geheelonthouder maar voor een verbod. Wanneer de kiezers tusschen ons uitspraak moesten doen, zouden de tappers op mij en de geheelonthouders op hem stemmen.

Op die wijze komt men er in het geheel niet.

Wat is de zaak? En dit heeft de heer Schaper ook niet aangerand; ik ben mij volkomen bewust dat de beslissing over plaatselijk verbod voor jaren verschoven zou worden, wanneer wij haar in handen van een gemeenteraad laten.

Ik heb mij wel beziggehouden met de propaganda van een speciale zaak in een gemeente, en ondervonden dat het zeer gemakkelijk is de openbare meening te winnen op een bepaald tijdstip voor een speciale zaak, voor een beslissing in een bepaalden zin, maar een gemeenteraad te winnen, dat kost meer tijd.

Gesteld nu, men moet den raad winnen. Daarvoor is noodig eenige zware arbeid van voorbereiding en dan kan een gemeenteraad ook het verbod van den verkoop van sterken drank aannemen; maar wordt daarvoor geëischt dat de gemeenteraad uit geheelonthouders zou bestaan? Neen, Mijnheer de Voorzitter, dit zou alleen het geval zijn als het alcohol-vraagstuk in het leven de plaats innam, die het innemen moest. Maar wanneer dit zoo was, zou de zaak toch gauw in orde komen, en was de politieke beteekenis van de drankquaestie weer spoedig uit den gemeenteraad. Juist dat de velerlei belangen elkander in een gemeenteraad doorkruisen maakt doorzetten moeilijker. Maar is er een beslissing gevallen, dan kunt gij er op rekenen, dat de nieuwe toestand goed is voorbereid en de beslissing meer stand houdt.

De heer Schaper heeft nog een paar dingen gezegd waarop ik nog even terug moet komen. Hij heeft mij verweten dat ik door mijn aanhalingen uit een buitenlandsch boekje de arbeiders zou zijn hard gevallen. Ik begrijp werkelijk dat verwijt niet. Ik heb eenvoudig vermeld de uitgaven van verschillende klassen van menschen uit België en Amerika voor voeding, woning en alcohol. Nu mocht ik dit niet vermelden, want, zegt de heer Schaper, dan moet gij het ook vermelden van de boeren. Maar dat doe ik niet, Mijnheer de Voorzitter, want ik wil liever de waarheid blijven spreken.

Een arbeider die acht gulden in de week verdient en in gunstige tijden tien gulden, zal misschien van dat meerdere 50 pct. aan alcohol besteden; wanneer hij dat doet geeft hij f 1 uit aan jenever; dat is mogelijk zonder dat hij in kennelijken staat zal geraken, want dan geeft hij 15 cts. per dag aan jenever uit, dat is drie borrels; maar een boer die in een slecht jaar f 2000 maakt zal misschien in een gunstig jaar f 4000 verdienen. Wanneer die boer ook 50 pct. van zijn meerdere verdiensten aan jenever zou uitgeven, dan zou hij f 1000 's jaars aan jenever uitgeven en dit zou hij niet lang kunnen doen, want hij zou binnen een paar jaar in het graf liggen.

De heer **Schaper**: Dat zijn fantasieën.

De heer **Talma**: Het is mogelijk dat dit fantasieën zijn, maar ik vind het toch niet zoo fantastisch, dat een boer in een

slecht jaar f 2000 en in een gunstig jaar f 4000 zou verdienen, of dat een arbeider in den gewonen tijd f 8 en in den goeden tijd f 10 zou verdienen

De heer Schaper zeide dat ik uitvluchten gebruikte; ik geloof veeleer dat de uitvluchten van zijn zijde komen.

De heer Schaper heeft nog veel andere opmerkingen van persoonlijken aard gemaakt, die ik ter zijde laat.

Het heeft mij altijd getroffen, zoolang ik in het openbare leven ben, dat de socialisten van mij zeggen dat ik hun tengenval. Maar het doet mij genoegen te kunnen constateeren dat dit zoo vaak geschiedt, dat ik mag vermoeden dat zich dit na korten termijn telkens weer herstelt en zij weer wat goeds van mij verwachten. Ik verblijd mij hierover, al blijkt daaruit dat hun oordeel nu en dan wat lichtvaardig is, dus niet goed gefundeerd.

Ik moet nog eenige woorden spreken over hetgeen de heer van der Zwaag hedenmorgen tot mij gezegd heeft.

De heer van der Zwaag zeide: gij staat op een allergevaarlijkst, treurig standpunt; gij moest gevoelen dat wij solidair zijn waar het de drankbestrijding betreft en mij niet belachelijk maken.

De heer **van der Zwaag**: Dat heb ik niet gezegd.

De heer **Talma**: Gij hebt toch gezegd dat ik u geridiculiseerd had.

De heer **van der Zwaag**: Ik heb gezegd dat ge een mijner denkbeelden trachttet te ridiculiseeren.

De heer **Talma**: De heer van der Zwaag zegt, dat ik niet hem, maar een zijner denkbeelden geridiculiseerd had, dat is geheel iets anders, dat erken ik.

De geachte afgevaardigde zal onze solidariteit als drankbestrijders toch niet uitstrekken tot al de opmerkingen die door mij of door hem gemaakt worden omtrent drankbestrijding; want al erkennen wij dankbaar in elkander, wat wij doen voor de drankbestrijding, een onjuiste opmerking blijft onjuist, een onbeduidende opmerking, blijft onbeduidend.

Nu heeft de heer van der Zwaag mij iets toegedicht dat ik liever terug wijs.

Hij heeft gezegd, dat ik de mannen van Oldeberkoop, dat zeer brave menschen waren, in een slecht daglicht had geplaatst.

Maar hoe kan dat zijn, Mijnheer de Voorzitter?

Ik weet niets van die menschen, ik hoop inderdaad dat zij braaf zijn; het eenige wat mij van hen bekend is, is hetgeen de heer van der Zwaag ons van hen verhaalt in het openbaar, toen hij ons vertelde, dat die menschen 4 vergunningen hadden en er nog een 5de bij kregen.

Nu komt de heer van der Zwaag ons zeggen, dat de mannen van Oldeberkoop die 5de vergunning niet hebben gewenscht, maar dat Gedeputeerde Staten van Friesland het hebben gedaan.

Mijnheer de Voorzitter, ik heb wel eens gehoord, dat er onder de Friezen wel menschen zijn met anarchistische neigingen, maar ik moet erkennen dat, wanneer dat anarchisme in Friesland zóó diep zit als die mededeeling van den heer van der Zwaag zou doen vermoeden, de toestand er allerbedenkelijkst is en er reden zou zijn om de aandacht van den Minister van Binnenlandsche Zaken daarop te vestigen.

Hoe? Gedeputeerde Staten zouden daar buitengewone vergunningen geven buiten den gemeenteraad om? Misschien weet ik als gewoon mensch de Drankwet niet te lezen, maar heb ik het wel, dan worden buitengewone vergunningen verleend door burgemeester en wethouders, na machtiging van Gedeputeerde Staten, dus Gedeputeerde Staten kunnen niet machtigen zonder dat burgemeester en wethouders het vragen en wanneer Gedeputeerde Staten hebben gemachtigd, geven burgemeester en wethouders de vergunning; dus wanneer de Oldeberkoopers zoo braaf zijn, dan vind ik het toch vreemd, dat burgemeester en wethouders toch machtiging vragen om buitengewone vergunningen uit te reiken.

De heer **van der Zwaag**: Dat is niet waar; dan kent gij de wet niet.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Dan ga ik dit punt voorbij, want ik heb reeds volledig de mogelijkheid toegegeven, dat ik de Drankwet niet zou kunnen lezen.

De heer van der Zwaag heeft verder betoogd, dat het toch eigenlijk zoo moest zijn dat wij, drankbestrijders, overtuigd waren, dat geen middel te kras is om het misbruik van sterken drank en het alcoholisme in het algemeen te bestrijden. Ik ben het met hem eens met reserves: wanneer de geachte afgevaardigde het wel met mij eens zal zijn, want dit is zoo natuurlijk, dat verder debat daarover wel onnoodig is, dat elk middel moet blijven binnen de grenzen der rechtmatigheid. Meent hij dat, ook dan ben ik het met hem eens, maar onder een tweede groote reserve, die ik geloof dat de heeren welke over deze zaak spreken, wel eens vergeten, nl. deze, dat een middel omdat het kras is, daarom nog niet altijd goed is.

Ik heb menschen wel eens groote woorden hooren spreken — van tijd tot tijd komt dat ook in deze Kamer nog wel voor — maar door dat spreken van groote woorden maakt men een zaak nog niet waar en doordat een middel kras is, wordt het nog niet doeltreffend en nu meen ik betoogd te hebben — en de heer van der Zwaag heeft mijn daarbij aangevoerde argumenten noch nagegaan, noch trachten te weerleggen — nu meen ik betoogd te hebben, dat de middelen die de geachte afgevaardigde voorstond, niet doeltreffend waren.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat wanneer het er op aankomt om offers te brengen om aan den misstand van het drankgebruik een einde te maken en een schrede nader te komen tot het ideaal om van ons volk een nuchter volk te maken, niets mag worden verzuimd en geen opoffering te groot mag worden geacht, maar wat wij toch niet zouden mogen doen is; het opofferen van ons inzicht in de practische werking van de maatregelen die wij zullen nemen; het sacrificium van het intellect is ook hier niet gewenscht.

Thans nog een enkel woord in het algemeen.

Wij hebben in dit debat telkens kunnen opmerken, dat van allerlei kanten de meest zonderlinge uitleggingen zijn gegeven door voor- en tegenstanders van de verschillende bepalingen der wet.

Wij hebben bijv. den heer van der Zwaag, die, wanneer hij spreekt over verbodsbepalingen zegt, dat geen middel te kras is, hooren zeggen, dat er wellicht voor den maatregel van de gordijntjes iets is te zeggen, maar dat hij het voor het platteland toch niet aandurft; wat zal hij nu zeggen, wanneer ik beweer dat geen middel te kras is, dat, ofschoon ik niet zeker ben dat die maatregel wel zal helpen, hij toch moet worden toegepast? Dan zal hij waarschijnlijk antwoorden, de vraag is niet, of de maatregel kras is, maar of hij ook doeltreffend is.

In het licht hiervan zou ik hem die het tot stand komen van deze wet ter harte gaat opmerkzaam willen maken op een gevaar. Aan den eenen kant zijn zij die, vooral van de zijde der heeren sociaal-democraten aan het woord geweest zijn, druk bezig geweest om enkelen aan deze zijde van de Kamer gezeten er op te wijzen, dat zij de politiek in deze zaak moeten laten varen, en dat zij den band die hen aan deze Regeering bindt, en waarvan bij geen enkele wet de wettigheid is erkend, want bij elke wet krijgt men hetzelfde betoog weer maar in anderen vorm, althans bij deze wet moeten ter zijde stellen.

Ik zou daartegen willen opmerken, dat het natuurlijk vanzelf spreekt, dat hier in de Kamer nooit iemand openlijk zal erkennen, dat hij een maatregel, dien hij op zich zelf verkeerd en verderfelijk acht, zal aanvaarden alleen uit politieke overwegingen, buiten de zaak staande. Maar men moet in het oog houden dat wij nu hier bezig zijn aan de herziening van een drankwet, waarvan het eigenaardige is, dat zij aan de eene zijde aan de drankbestrijders in breeden kring zoo zij al niet tevreden zijn met de betrokken bepalingen, aan de drankbestrijders toch in het algemeen voorkomt een schrede vooruit te zijn, terwijl het aan de andere zijde mijn overtuiging is, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken gisteren niet overdreef, toen hij zeide, dat er eigenlijk geen aanleiding was voor de houders van vergunningen om zich zoo tegen deze wet te weer te stellen, omdat zij nu allerlei voordeelen krijgen die voor hen van beteekenis zijn. Die voordeelen misgun ik die menschen volstrekt niet; ik denk over de tappers niet zooals de heer Staalman. Zoolang het grootste gedeelte van het Nederlandsche volk het als een deel van het gezellig leven beschouwt, om alcohol te drinken en ook aan anderen te schen-

ken, en dat niet alleen thuis doet, maar ook in inrichtingen van openbaar maatschappelijk verkeer, zoolang komt het ook niet te pas, dat wij, ofschoon die volksgewoonten betreurende, maar dit toch niet als iets onzedelijks kunnende brandmerken, als een onzedelijk bedrijf brandmerken het bedrijf van hen die van die algemeene volksgewoonte de noodzakelijke agenten zijn. Zoolang als ons volk is zooals het nu eenmaal is, zoolang zal het ook de tappers hebben. En daarom is het onbillijk om op het bedrijf van hen die alsnog een noodzakelijk element in ons volkleven vormen, de taak vervullen van te voorzien in een bestaande levensbehoefte, te gelijk te drukken een stigma. Ik misgun die menschen dus niets, en ik geloof, dat er zelfs iets voor te zeggen is dat de zaak staat zooals zij staat, en dat wij in deze Kamer niet kunnen hebben een werkelijke tapperspartij. Dat kan niet, want naar mijn meening zouden de tappers, wanneer hun eens gezegd werd: wanneer deze wet wordt ingetrokken, krijgt gij weer den ouden toestand van voor 1901 terug, zich nog wel eens tienmaal bedenken voordat zij verwerping van dit ontwerp zouden verlangen; zij zouden wel begrijpen de waarde die de versterking van hun monopolie voor hen beeft, en dat zij daarvoor moeten aanvaarden datgene wat hun als meerdere last op de schouders wordt gelegd, en zij moeten nooit vergeten, dat er ook nog iets anders mogelijk is, namelijk de wegneming van het maximum, de verdwijning van het monopolie, die hen zal blootstellen aan de vrije concurrentie. Ik kan mij niet voorstellen, dat uit dit oogpunt hier een ernstige oppositie tegen de wet zou kunnen worden gevoerd. Daarin verblijd ik mij, omdat dit natuurlijk aan de geheele discussie een fataal karakter zou geven.

Wanneer dit belang er nu maar buiten blijft en zij die zoo bang zijn voor de verkleining van de individueele vrijheid, zich de vraag willen voorleggen of het goed is de vrijheid van het individu ook dan te willen bewaren als daardoor breede kringen van ons volk geschaad worden, dan heb ik goeden moed, dat dit ontwerp niet al te zeer beschadigd en niet al te zeer gekwetst toch eindelijk wel wet worden zal.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! In deze discussie is voortdurend gesproken over betgeen in 1881 van de tot nog toe geldende wet werd verwacht. Er zal een tijd komen, waarin het nageslacht de vraag zal stellen en beantwoorden, hoe thans in deze Kamer over de werking van de dan geldende wet werd gesproken en gedacht. Het nageslacht, dat zeer zeker zal staan onder den invloed van de voortschrijdende propaganda der nieuwere inzichten omtrent de waarde van den alcohol, zal dan zijn oordeel uitspreken over de wetenschappelijke waarde van de hier genoemde besprekingen, en zal dan tot de erkenning komen, dat de wijze, waarop het debat thans werd gevoerd, niet den indruk maakte, dat deze Kamer van den ernst van het alcoholvraagstuk voldoende overtuigd was.

Op gelijke wijze heb ik mij gisteren, toen de Minister van Binnenlandsche Zaken aan het woord was, afgevraagd, welke waarde de door hem gehouden rede zou hebben, zoowel voor de verdediging van de wet als voor de zaak van de drankbestrijding. En waar ik nu hedenmorgen verschillende sprekers met waardeering heb hooren spreken over dat deel der rede, waarin de Minister ons het alcoholisme schetste, moet ik toch verklaren, dat naar mijn meening dat deel niet dien zegen en die nawerking zal hebben voor de drankbestrijding, die ik daarvan had gehoopt en verwacht. De Minister heeft ons de schromelijke gevolgen van het alcoholisme geteekend, maar als ik, die al wat langer mij beweeg op het terrein van de drankbestrijding, mijn indruk van die rede moest weergeven, zou hij luiden: gij, Minister, had veel scherper kunnen wezen en veel overtuigender kunnen spreken, indien gij de gevolgtrekkingen had aangedurfd, welke uit uw materiaal waren af te leiden geweest. Maar die gevolgtrekkingen bleek de Minister niet te willen, want, indien het verslag in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* juist is, dan heeft de Minister in den aanvang zijner rede gezegd: „Wanneer de Regeering van drankzucht sprak, dan stelde zij zich niet op het standpunt van de geheelonthouders. Zij dacht er niet aan alle drank te doen verdwijnen. Maar ze heeft wel gewild de macht van den alcohol te bekampen".

In hoever dit laatste mogelijk is, zullen we straks zien.

Door leden in mijn nabijheid, van wier ernst ten opzichte van dit vraagstuk ik overtuigd ben, hoorde ik de vraag stellen: wat heeft de toestand in Normandië eigenlijk met de Drankwet voor Nederland te maken? Indien de Minister uit de toestanden in Normandië de conclusie had willen afleiden, die uit de feiten te trekken is; als hij niet alleen enkele cijfers had gegeven, maar dieper op de zaak was ingegaan, zooals de nieuwere alcohol-wetenschap ons dit leert, dan zou hij zich niet hebben bepaald tot de conclusiën van een matigheidsman, maar zou hij positie hebben genomen tegen het alcoholisme in zijn vollen omvang en zich gesteld hebben op het standpunt van hen, die den alcohol krachtens zijn karakter in alle vormen waarin hij gebruikt wordt willen bestrijden. Doordat de Minister in den aanvang van zijn rede het geheelonthoudersstandpunt wegwierp, kon hij in zijn betoog niet sterk zijn en heeft hij op gezochte wijze de in Normandië heerschende misstanden in verband moeten brengen met het verbruik hier te lande. Ik betreur dit, omdat nu niet van de rede van den Minister die invloed uitgaat, die ik het belang van de drankbestrijding gewenscht zou achten. Waar ik dit betreur moet ik, niet om de taak van de Regeering over te nemen, maar krachtens mijn standpunt en om het groote belang dat er mede gemoeid is wijzen op de eigenschappen die den alcohol in elken vorm, ook die der gegiste dranken, zeer gevaarlijk maken en die bij elke drankwetgeving moeten in het oog gehouden worden. Ik acht mij verplicht het hier nogmaals uit te spreken: Gij Regeering kunt nemen welke maatregelen gij wilt, maar zoolang gij niet rekent met hetgeen de nieuwe wetenschap omtrent den alcohol heeft geleerd, zult gij uw doel niet bereiken en het nageslacht zal het betreuren dat een Kamer als de onze, in een tijd dat de alcoholwetenschap reeds zoo hoog stond, zulk een achterlijk standpunt ten opzichte van dit vraagstuk heeft ingenomen.

Die houding der Regeering, dat slappe karakter der wet vindt haar oorzaak in de politieke verhoudingen in de Kamer.

De Minister zegt wel dat wij deze wet moeten beschouwen los van de politiek, maar deze wet staat zeer sterk onder den invloed van de politieke constellatie in ons land en in deze Kamer.

De Minister erkent dat zelf door te zeggen: ik heb geen kans een principieele wet aangenomen te krijgen. Als dit zoo is, laat dan de verantwoordelijkheid voor een wet, onvoldoende uit het oogpunt van drankbestrijding rusten op hen die die verantwoordelijkheid moeten dragen, de partijen der meerderheid. Maar de slechte inhoud der wet moet niet worden goedgepraat doordat de Minister uit het licht door de alcoholwetenschap ontstoken, tegen de feiten in, conclusiën trekt alsof niet de strijd tegen den alcohol noodig was om zoo groote volkszonde te doen verdwijnen en het matigheidsstandpunt voldoende was.

Bij het aanhooren van de rede van den Minister kreeg ik den indruk dat hij, zijn kracht niet kunnende vinden in het standpunt van de geheelonthouding, zijn toevlucht heeft genomen tot sterke uitdrukkingen. En hoewel ik deze uitdrukkingen, in verband met de verwoestingen door den alcohol in het menschelijk lichaam en in de maatschappij aangericht, niet te sterk acht, meen ik toch dat men uitdrukkingen als „etterbuil" enz. moet argumenteeren. Die krijgen pas zin als aangewezen wordt dat het alcoholisme met noodlottige noodzakelijkheid zich moet uitbreiden als niet de strijd daartegen wordt aangebonden. Want doet men dit niet dan bereikt de Minister niet het doel dat hij wenscht te bereiken en krijgt men den indruk dat hij zich schuldig maakt aan overdrijving. Ik vrees zeer dat het eerste deel van 's Ministers rede op vele leden van deze Kamer den indruk heeft gemaakt dat drankbestrijding nu niet zoo dringend noodig was, omdat, hoe erg het in Normandië moge zijn, het hier te lande toch zooveel beter was. Degenen die de werking van den alcohol niet kennen, zullen door deze speech van den Minister verleid worden om te zeggen: waarvoor hebben wij een scherpe drankwet noodig. Het is in ons land toch immers zoo kwaad nog niet.

Ik beweer dat wat de Minister over Normandië heeft gezegd, niet strekt tot versterking van het matigheidsstandpunt, maar tot bestrijding van den alcohol in alle vormen. In Normandië wordt veel appelwijn, veel gegiste drank gedronken. Het is al lang bekend geweest als het land van den appelwijn, den cider. Geheel Frankrijk, waar het alcoholverbruik nu zulk een omvang heeft gekregen, is trouwens bet land van den wijn. In Frankrijk nu werd in 1892 geproduceerd 6 700 000 HL. wijn, 1 400 000 HL. bier, 1 400 000 HL. appelwijn en 2 656 000 HL. gedistilleerd.

Wat zeggen wil, dan aan gegiste dranken alleen een hoeveelheid geproduceerd wordt van 9½ millioen en aan gedistilleerde dranken een hoeveelheid van 2 656 000 HL.

Al wordt nu veel wijn uitgevoerd, de gegiste dranken, die daar in het volksleven het meest in zwang zijn gekomen, hebben toch een overwegenden invloed. De gegiste dranken zijn de wegbereiders geweest van de gedistilleerde. Hetzelfde geldt, en zeker in nog grootere mate, voor Normandië. Wanneer wij in ons land dus niet den tijd willen zien komen dat men meer en in meerdere kringen dan thans, door de drankzucht gedreven, gaat grijpen naar den sterken prikkel van het gedistilleerd, dan moet men zorgen, dat het gebruik van de zoogenaamde fatsoenlijke gegiste dranken wordt tegengegaan. Omdat nu in deze wet daartoe geen enkele bepaling is opgenomen, voorspel ik, dat zij niet om de techniek, maar om den opzet, om doel en strekking, een groote teleurstelling zal zijn.

Nu heb ik met genoegen van den Minister vernomen, dat de Regeering er niet tegen zou opzien indien de opbrengst van den accijns op het gedistilleerd geleidelijk daalde, maar het betoog, dat de Minister daarbij hield, had niets te maken met de vraag om het daarheen te leiden, dat de band tusschen de schatkist en de alcohol-drankgewoonte geleidelijk zou worden losgemaakt. Wat de Minister zeide is het door geheelonthouders meer dan eens geleverd betoog, dat, naar mate de drankgewoonte afneemt, koopkracht en belastingdraagkracht der natie stijgen en dus op andere wijze de schatkist gevuld wordt.

Maar dat is iets anders dan het daarheen te sturen dat meer geld beschikbaar komt en wordt gesteld voor de bestrijding der drankgewoonte, het opnemen van dronkaards in daarvoor in te richten inrichtingen, zooals door den heer van der Zwaag en mij is betoogd.

Ik wil echter de proef op de som nemen en zou daarom de Regeering willen vragen, of zij bereid is een voorstel te doen, waarbij een deel van de opbrengst van den accijns wordt beschikbaar gesteld voor het wegnemen der gevolgen van de drankzonde. Dat zou de daad bij het woord zijn.

De heer Passtoors heeft gesproken over het gevaar, dat een weduwe, die een vergunning heeft niet zou huwen en in concubinaat zou gaan leven omdat anders de vergunning zou vervallen.

Welnu, laat de Regeering als zij die onzedelijkheid wil voorkomen, voorstellen aan die weduwe-vergunninghoudster gelegenheid te geven tegen vergoeding uit de schatkist afstand te doen van haar vergunning (de waarde zal makkelijk te taxeeren zijn) en dan wordt op die wijze het maximum des te eerder bereikt en de zedelijkheid gediend, die men in deze Kamer toch op zulk een hoogen prijs stelt.

Als de Regeering het ernstig meent met haar bewering, dat zij aan het behoud van de opbrengst van den accijns niet zooveel hecht, dan hoop ik, dat zij de oplossing dezer moeilijkheid in deze richting zal zoeken.

Wanneer ik de voorrede van den Minister, waarin hij het alcoholkwaad schetste vergelijk met hetgeen hij verder zeide, krijg ik een gevoel, alsof de Minister twee betoogen heeft gehouden die niets met elkander te maken hebben en met elkaar in tegenspraak zijn.

Na dien schets had men mogen verwachten de gevolgtrekking: ziehier de reden waarom een sterke wet noodig is. Geen wet is goed die niet met kracht front maakt tegen het alcoholgevaar. Dit hoorden wij intusschen niet. Wel echter, dat ons een wet was gegeven, waarbij de tappers op velerlei wijzen gebaat waren. De Minister zeide zelfs, dat het hem verwonderde, dat de geheelonthouders daarop niet hadden gewezen.

Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor dat de Minister, dit zeggende, uitging van een verkeerde opvatting van de bedoelingen der drankbestrijders. Laat ik daarom even op die opmerking ingaan.

Mijnheer de Voorzitter! Als ik kans zie om het drankkwaad uit de maatschappij te krijgen zonder dat eenig tapper, als mensch, maar natuurlijk niet met behoud van den alcohol-verkoop, in zijn stoffelijke welvaart wordt benadeeld of bemoeilijkt, zal ik daartoe gaarne medewerken.

Ik heb het beneden mij geacht op het verwijt van fanatisme te antwoorden, dat in de laatste dagen door sommige sprekers tot de drankbestrijders gericht is. Maar wèl wil ik doen opmerken, dat de ontmoetingen en aanrakingen die ik op de vele propagandareizen die een sociaal-democraat doet, met verschillende vergunninghouders gehad heb van dien aard zijn, dat ik gaarne erken dat er veel waars is in de uitspraak van den heer de Savornin Lohman, dat niet de tappers tot drinken verleiden, maar de ouders, de drankgewoonte in het algemeen, die als een net ons allen omgeeft en die wij steeds tegenkomen. Vandaar dat ik als drankbestrijder nadrukkelijk verklaar, dat, als wij er naar streven het drankkwaad de wereld uit te krijgen, het ons niet er om te doen is de tappers broodeloos te maken. Aan niemand meer dan aan ons zou het aangenaam zijn indien de tappers op andere wijze zij het dan als caféhouder of wat dan ook een bestaan kregen. Wij, drankbestrijders, die de alcoholdrinkgewoonte, zoo vaak tot twist en tweedracht, tot misdaad en ellende leidend, bestrijden, zijn eigenlijk de menschen die het beroep der lokaalhouders zullen veredelen.

Ik kom thans terug tot de rede van den Minister.

Die tegenspraak tusschen het begin en het vervolg van 's Ministers rede heeft tot gevolg gehad, dat de Minister bij de verdediging van het ontwerp ook niet krachtig heeft kunnen zijn. Het doet mij leed dat hij niet is ingegaan op de critiek door mij als drankbestrijder geoefend. Ook betreur ik de uitdrukking van den Minister: wij moeten een wet er door zien te krijgen zooals de omstandigheden dat toelaten. Die uitdrukking geeft mij het recht te constateeren, dat deze Kamer, welke zoo prat gaat op haar Christelijkheid, van welke den volke wordt verkondigd dat zij de Christelijke beginselen in ons maatschappelijk leven zal herstellen, niet in staat is een drankwet te maken, welke eenigszins doortastend werkt.

Thans de opmerkingen van verschillende sprekers.

Vanmorgen heb ik wederom het genoegen gehad met de wetenschap van den heer Passtoors in zake het alcoholvraagstuk kennis te maken. Het doet mij genoegen dat hij althans gepoogd heeft argumenten te verzamelen ter verdediging van zijn uitlating.

Ik betreur het voor hem dat de heer Passtoors die uitlating heeft gehandhaafd. Want hij zal zien dat zijn bewering op zeer zwakke gronden berust.

Hij heeft te hulp geroepen den Franschen geleerde Duclaux, gelijk ik verwachtte, toen hij met de beantwoording mijner critiek begon. Ik geloof echter dat hij op diens gezag vertrouwende er in geloopen is. Onverwachts staande voor de noodzakelijkheid om zijn ondoordachte uitlating tegenover een drankbestrijder te verdedigen, heeft hij blijkbaar dezen of genen om argumenten gevraagd, en is toen bij iemand te recht gekomen, die hem niet voldoende kon helpen. De heer Passtoors schijnt niet te weten wat in de laatste jaren naar aanleiding van die uitlating van Duclaux is geschied.

Ik begin met te vertellen hoe die uitlating is ontstaan.

Een Amerikaansch geleerde en schrijver, zekere dr. Atwater, heeft in 1893 een aantal proeven gedaan omtrent de werking van den alcohol, waarbij hij ook trachtte te antwoorden op de vraag, wat de voedingswaarde is van alcohol. Hij heeft daaromtrent een rapport gepubliceerd; dat rapport nu is door Duclaux in de Annales de l'Institut-Pasteur van 25 November 1902 besproken. Hij bepaalde zich niet tot de mededeeling van de resultaten der proefnemingen, maar leidde daar bovendien allerlei gevolgtrekkingen uit af in den geest als de heer Passtoors hier aanhaalde. Dit kwam echter den heer Atwater, den bewerker van het bedoelde rapport, ter oore. Deze heeft toen met kracht tegen de gevolgtrekkingen van den heer Duclaux geprotesteerd. Tegenover die van den heer Duclaux stelde hij andere en wel de volgende conclusies, te vinden in *De Wegwijzer* van Maart 1903:

„1. Wij moeten aan den eenen kant niet verkondigen, dat de alcohol een voedsel is in den gewonen zin van het woord. Wij kunnen aan den anderen kant niet zijn physiologische werken grondig onderzoeken zonder zijn „ voedende " waarde te erkennen, maar wij moeten er de grenzen van aanwijzen.

„Als we zeggen, dat de alcohol een voedsel is, dan worden de kinderen er toe geleid er van te denken, zooals ze van vleesch en brood denken en wij moedigen ze aan datgene te gebruiken wat zij beter deden te mijden.

„2. Wij moeten niet verkondigen, dat de alcohol een vergif is in den gewonen zin van het woord. In groote hoeveelheden is de alcohol vergiftigend; in tamelijk groote hoeveelheden is hij doodelijk; bij kleine hoeveelheden, dagelijks genomen, ver-

woest hij het lichaam en het verstand. Zijn werking is afhankelijk van de individuen en de omstandigheden, maar het is niet waar, dat de alcohol in kleine hoeveelheid, in verdunden vorm, zooals hij voorkomt in de gewone dranken, een vergif is.

„3. Wij kunnen zeggen dat het matig gebruik van den alcohol vol gevaren is.

„4. Wij kunnen zeggen, dat de alcohol schadelijk is voor de gezondheid van een groote massa menschen, die er geen vermoeden van hebben dat hij de wegbereider is voor ziekten en een geheele reeks van nadeelen veroorzaakt, van den onmerkbaren vorm af tot de volkomen verwoesting van gezondheid en karakter toe.

„5. Het kind en de volwassen mensch, zoolang zij goed gezond zijn en niet hun toevlucht tot den alcohol als geneesmiddel moeten nemen, doen beter er zich van te onthouden."

Ik zou den heer Passtoors verder kunnen wijzen op verschillende uitlatingen van verontwaardiging, in de Fransche dagbladpers en in tijdschriften van deskundigen uitgesproken over het feit, dat de heer Duclaux zoo onvoorzichtig is geweest dergelijke conclusiën te maken en te publiceeren. Ik mag de Vergadering hiervoor niet langer ophouden, en verwijs daarom naar *De Wegwijzer* van Mei 1903, waar op bladz. 12—17 een heele reeks citaten uit de Fransche dagbladpers en vakpers voorkomt. Als de heer Passtoors intusschen nog mocht meenen dat dit niet voldoende is om hem te overtuigen, dan herinner ik hem aan de uitspraak van een Amerikaansch arts van groote bekwaamheid, dr. D. Mason, die van zulk een voor respectabel gehouden man, zulk een matigen drinker als de heer Passtoors bedoelt, zegt: „dat hij het uitgangspunt is van een lange reeks drankzuchtige, krankzinnige en zenuwzwakke afstammelingen".

Ik zal op dit onderwerp niet verder doorgaan; het is misschien voor vele heeren hier minder aangenaam zoo over hun bittertje te hooren spreken, maar ik zou gaarne zien, dat de heer Passtoors als hij zich weer eens over deze quaestie uitliet, eerst wat meer studie er van maakte en niet te hooi en te gras wat opving, waardoor dan later blijkt, dat hij de behandeling der zaak heelemaal niet gevolgd heeft.

Ook het *Volksweekblad* is geciteerd, een blad waarvan ik niet den indruk heb gekregen, dat dit tot doel heeft de nuchterheid van denken der arbeiders te bevorderen. Wij weten uit welke overwegingen dat blad verschijnt, het is het weekblad der patroons. Boven het gezag van dat blad en van een zekeren ds. Bleys, stel ik intusschen dat van vele mannen van internationale bekendheid als Force, Burge, Kraepelin, Bollinger en anderen, die er heel anders over denken.

De heer Passtoors heeft ook iets gezegd over de wijze waarop het subsidie voor de drankbestrijding wordt besteed, en verzocht de Regeering dat subsidie niet aan rijp en groen te verleenen. Het is mij niet duidelijk wat hij daarmede bedoelt. Ik weet niet wat voor politieke geheimen daar weer achter zitten; misschien is de heer Passtoors meer nourri dans le sérail dan ik, en weet hij allerlei bijzonderheden die mij onbekend zijn. Of had hij vereenigingen of personen op het oog die op een andere wijze dan hij de juiste acht den strijd voeren tegen het alcoholisme? Ik kan dat niet beoordeelen. Maar dit wil ik wel zeggen: dat ik het betreur, dat nog niet meer geld wordt uitgetrokken om ook die plaatselijke vereenigingen te helpen, die geen subsidie krijgen, omdat zij niet behooren bij een groote landelijke organisatie, die beter het beheer kan voeren.

Ik kom nu tot het antwoord, door den heer Brants gegeven op de door mij gemaakte opmerkingen. Ik heb met genoegen zijn poging gezien om zijn houding bij deze wet te verklaren en te verdedigen, maar ik kan niet inzien, dat de heer Brants daarmee het door mij gemaakte bezwaar geheel heeft weggenomen. Indien de heer Brants bij de verdere behandeling der wet actief wil medewerken om de wet in het belang der drankbestrijding te verscherpen, dan neem ik die daad liever dan zijn woord aan als bewijs, dat ik mij in de beoordeeling van de bedoeling zijner rede vergist heb. Maar hij mag niet beweren, dat de door mij gedane beweringen uit de lucht gegrepen zijn. Ik heb ze ontleend aan zijn eerste rede. De heer Brants heeft daarin blijkens bladz. 1680 der *Handelingen* nadrukkelijk gezegd: „Voorloopig denk ik er nog niet aan mijn persoonlijke zienswijze te veranderen of mij deswege te verontschuldigen, maar wel wil ik uit deferentie voor het voorstel gaarne daarover zwijgen."

Wat beteekent dat anders dan dat hij zich van het uitoefenen van aandrang tot verbetering der wet overeenkomstig zijn meening wil onthouden? De heer Brants knikt van neen, maar dan ware het gewenscht, dat hij voortaan bij zijn redevoeringen een commentaar voegde, want ik kan er niets anders uit lezen.

Ik heb nog andere uitlatingen van den heer Brants opgeteekend, die bewijzen, dat hij een houding aanneemt, waarbij de belangen der drankbestrijding worden opgeofferd aan het belang zijner politieke partij.

Nu zegt de heer Brants, dat de sociaal-democraten geen eerbied voor het gezag hebben. Ik geloof dat het gezag hier door een ingewikkelde redeneering en op gezochte wijze er bij is gehaald. Dat is het gezag van den Voorzitter, die bepaald heeft, dat er bij de algemeene beschouwingen niet over de artikelen zou worden gesproken. Nu laat ik daar, in hoeverre in de Memorie van Toelichting, het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord de algemeene beschouwingen met de artikelen in verband zijn gebracht, maar ik geef het den heer Brants eens te pogen algemeene beschouwingen te houden zonder dat de artikelen in elkanders verband worden besproken. Ziet de geachte afgevaardigde kans algemeene beschouwingen te houden zonder den inhoud van het wetsontwerp aan te raken? Wat dit nu echter met de quaestie van den eerbied voor het gezag te maken heeft, begrijp ik niet. Tegenover de beweringen van den heer Brants durf ik als mijn meening uitspreken, dat de wijze, waarop wij bij de algemeene beschouwingen de zaak hebben besproken en de verschillende onderdeelen met elkaar in verband hebben gebracht, tot dusverre in de Kamer als de beste is beschouwd.

De heer Brants koestert bewondering voor verschillende uitdrukkingen die hij in de Memoriën van Toelichting en van Antwoord las en heeft daarvoor waardeering uitgesproken. Ook ik ben blij, wanneer ik van de Regeeringstafel over een kwaad als het drankkwaad aldus hoor spreken. Maar ik laat mij niet door enkele krachtuitdrukkingen om den tuin leiden; ik ga na wat er in de wet staat en vraag dan, of de inhoud daarvan in overeenstemming is met de uitlatingen van de Regeering. Nu hoopt de heer Brants blijkbaar onder de Christelijke bevolking bij het werken voor de geheelonthouding meer succes te zullen hebben dan tot nog toe, omdat dr. Kuyper aldus gesproken heeft over het drankkwaad, maar dan heeft de Minister het gisteren toch weer bedorven, doordat de conclusie van zijn betoog niet ging in de richting der geheel-onthouding en door te zeggen, dat hij ergens eens een glas bier bestelde.

De heer Brants heeft verder gezegd — antwoordende op wat ik zeide over de schijngestalte die hij aannam: die van de donkere of nieuwe maan — dat de drankbestrijding bij ons zou worden geëclipseerd door de sociaal-democratische propaganda. Dit ontken ik ten zeerste, en ik zou wenschen dat de geachte afgevaardigde om zijn woorden waar te maken uit de door ons gehouden redevoeringen met de feiten aantoonde, dat ons optreden bij de Drankwet slechts beoogt propaganda voor onze politieke beginselen. Mijn vriend Schaper heeft in het algemeen het standpunt onzer fractie tegenover deze wet uiteengezet; wij stemmen daarin allen overeen, maar de geachte afgevaardigde kan en mag niet beweren, dat ons optreden medebrengt opoffering van de drankbestrijdng aan de propaganda voor onze politieke beginselen. Ik meen, dat de heer Brants bij de houding welke hij aanneemt, niet het recht heeft om dat te zeggen, want door te zwijgen over de wet zooals hij in zijn eerste rede beweerde voornemens te zijn brengt hij de drankbestrijding in gevaar en offert hij deze op aan het belang zijner politieke partij.

De heer Bolsius heeft gemeend krachtig tegen ons te argumenteeren door er op te wijzen, dat er in het optreden der drankbestrijders in deze Kamer geen overeenstemming is. Dat zou hieruit blijken, dat de heer Talma andere denkbeelden heeft uitgesproken dan wij. Ik vind de omstandigheid, dat de heer Talma anders denkt dan wij absoluut geen bewijs, dat wij ongelijk hebben. Het bewijst alleen dat de heer Talma er anders over denkt. Wij zijn de laatste jaren wel wat voorzichtiger geweest in het toekennen van bewijskracht aan hetgeen de heer Talma zegt.

Dat mag minder aangenaam klinken, maar ik acht mij verplicht dat te zeggen. Bij de Speetwet heeft de heer Talma een

speech gehouden tegen den nachtarbeid van vrouwen, waarin hij verklaarde dat zijnentwege dat bedrijf mocht verdwijnen als het niet zonder dien nachtarbeid kon, maar stemde toch vóór die wet. Ten opzichte van andere zaken hebben wij meermalen van den heer Talma iets dergelijks beleefd. Bekend is ook zijn uitlating op een vergadering in Friesland over de Arbeidswet, waarin hij, de democraat, in zake den arbeidstijd in de textielnijverheid het opnam voor een eisch der fabrikanten. Hij schijnt dus zeer geneigd zijn overtuiging als drankbestrijder ondergeschikt te maken aan de politiek van dit Ministerie. Alles wat de heer Talma bij de algemeene beschouwingen over dit ontwerp gezegd heeft is dan ook niet anders geweest dan een lofrede op de Regeering, waarbij zijn persoonlijk drankbestrijdersstandpunt zeer sterk op den achtergrond geraakte, hetgeen bewijst dat bij hem de drankbestrijder achter staat bij het lid van de partij.

Dat de heer Talma dus, nu de Regeering die zaken niet voorstelt, zaken bestrijdt die anders altijd en algemeen door drankbestrijders gevraagd zijn, bewijst niets tegen de eendracht der drankbestrijders, maar wel wat tegen de houding van den heer Talma.

Zoo stelt de heer Talma, nu de Regeering niet met een regeling van local option komt, de invoering van een plaatselijk verbod door den gemeenteraad boven de invoering daarvan door een besluit van de meerderheid der ingezetenen. Bij andere gelegenheden hooren wij altijd beweren dat in den kring van den heer Talma aan de souvereiniteit in eigen kring veel waarde wordt gehecht. Wat zou nu meer voor de hand gelegen hebben dan dat iemand die is voor souvereiniteit in eigen kring liever de gemeentenaren zelf liet beslissen dan de gemeenteraden? Ik heb juist tegen de wet van 1881 dit bezwaar, dat ze was een daad van voogdij van een klasse over een andere, het minder gegoede deel van de bevolking. Moet de gemeenteraad nu over plaatselijk verbod beslissen, dan heeft men alle kans dat het lang duurt voordat die raad daartoe den moed heeft of dat hij een besluit neemt dat niet populair is. Als de drankstrijd de gemeenteraadsverkiezingen gaat beïnvloeden — ik als geheelonthouder moet dit zeggen, omdat de heer Talma, mijn vriend Schaper beantwoordende, misbruik heeft gemaakt van het feit, dat deze geen geheelonthouder is — worden de verkiezingen daardoor bedorven. En als zulk een besluit zou worden genomen door $^2/_3$ van de meerderjarige mannen en vrouwen, zou het dan niet beter gehandhaafd worden en meer succes hebben dan wanneer het genomen werd door den gemeenteraad, gekozen met een beperkt kiesrecht, waarbij al de vrouwen en de meeste arbeiders zijn uitgesloten?

Thans moet ik den heer Bolsius beantwoorden naar aanleiding van wat hij gezegd heeft over de behandeling van dronkaards. Ik neem gaarne aan, dat de heer Bolsius bedoeld heeft de alcoholmisdadigers en niet de alcoholisten in het algemeen. Ik heb hem dan op dit punt misverstaan. Maar nu zou ik hem wel willen vragen of hij als drankbestrijder niet de overtuiging heeft, dat de alcoholist is te beschouwen als iemand zonder wil, als een zieke, die in zijn eigen belang, ten einde zijn wilskracht en de physieke gesteldheid terug te krijgen, waarop de zedelijke waarde van een persoon gegrond is, ook zelfs tegen zijn wil moet worden afgezonderd uit de gewone maatschappij met haar drankverleiding. Of drijft de heer Bolsius den eerbied voor de individueele vrijheid zoover, dat hij den alcoholist de vrijheid wil gunnen voor zijn omgeving een bron van last, verdriet en leed te zijn en een nageslacht te kweeken dat erfelijk belast en door allerlei kwalen behept is? Ik geloof, dat in deze de quaestie van de persoonlijke vrijheid niet mag gelden. Wil in de toekomst de publieke opinie rijp worden voor de toepassing van dat inzicht, dan mag dat wel eens van deze plaats worden gezegd, opdat ook daardoor de volksovertuiging zich ontwikkele, dat de alcoholist de zorgen van de gemeenschap noodig heeft opdat hij in een drankvrije omgeving door doelmatige leiding gelegenheid krijge de zelfstandigheid en de wilskracht die hij door het gebruik van alcoholischen drank heeft verloren, te herwinnen. Ik meende dat de geachte afgevaardigde iets dergelijks in zijn rede bedoelde en beweerde daarom dat, wanneer hij in die richting wil sturen, hij niet moet zijn tegen de bepaling dat in wachtkamers van stations het gebruik van sterken drank zal zijn verboden; dan moest hij dat verbod integendeel beschouwen als een groote stap vooruit, omdat de publieke verleiding daardoor zooveel minder wordt, en het gemis van vrijheid door de groote massa ruimschoots wordt opgewogen door de vermindering der verleiding voor de zwakkeren, en het is toch de bedoeling van deze wet om de publieke verleiding zooveel mogelijk te verminderen.

Er is nog een en ander gezegd over het verband tusschen welvaart en alcoholgebruik. Ik erken dat in de welvaartsperioden het gebruik van alcoholica herneemt. Maar dat bewijst in het algemeen niets tegen de stelling dat er verband is tusschen alcoholgebruik en ellende. Want in de welvaartsperiode wordt meer gebruikt omdat men, gegeven het bestaan der drinkgewoonte die in de eerste plaats de schuldige is vóór die welvaartsperiode, door sociale omstandigheden, slechte voeding, slechte woning, onzekerheid van bestaan, overspanning, enz. tot het gebruik van alcohol gekomen is. Is men met die gewoonte vertrouwd geraakt en komt dan een welvaartperiode, dan zal, gegeven het misverstand omtrent de waarde van den alcohol, de zucht naar drank in vermeerderde mate onheil stichtten.

De **Voorzitter**: Ik verzoek de leden, die nog het woord wenschen te voeren, om hetgeen zij te zeggen hebben zoo mogelijk met eenige kortheid voor te dragen. Gaarne zoude ik zien, als het eenigszins doenlijk is, dat nog hedenmiddag de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp konden worden gesloten.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal zeer gaarne aan uw wenk gevolg geven. Ik wensch slechts een kort woord te spreken. Ik wil beginnen met te constateeren, dat ik gisteren den Minister van Binnenlandsche Zaken voor een zeer groot gedeelte met instemming heb gehoord, dat ik ook zijn nadere bevestiging van wat in de Memorie van Toelichting en van Antwoord is geschreven ten opzichte van de noodzakelijkheid van de bestrijding van de drankzucht gewaardeerd heb.

De Minister heeft de oorzaken geschetst van het drankmisbruik en een overzicht gegeven van de verschillende kringen, waarin het kwaad zich langzamerhand ontwikkelt, om te komen tot de kern er van, door hem aangewezen te zijn een etterbuil, wat een juiste qualificatie is. De Minister wil zich nu tegen dat ziekteverschijnsel richten door wettelijke maatregelen.

Dat vind ik uitstekend; wanneer die maatregelen maar radicaal zijn, gericht zijn op de oorzaak van de ziekte en blijven toegepast en de Regeering niet trachte de meening ingang te doen vinden dat wij er af zijn, door met allerlei lapmiddeltjes te bestrijden alleen dien pestbuil, om die zweer zoo mogelijk te genezen. De oorzaak moet bestreden, omdat de ziekte waaraan die etterbuil zijn ontstaan dankt, het geheele organisme blijft aantasten.

Aan dat organisme moet alles onthouden worden wat de verdere verrotting kan bevorderen; al wat dat verrottings-proces stuiten kan, moet tot elken prijs aangewend worden

De heer Melchers zeide — en daarop komt het aan — men zal consequent tot algeheel verbod moeten komen, want het rottingsproces wordt bevorderd zelfs in de kleinste en geringste kroegen evenzeer als in deftigste en voornaamste sociëteiten.

Het volk van Nederland heeft het recht, omdat het hier zijn heiligste en hoogste belangen geldt, van de Overheid die Gods dienaresse is, te vorderen beschermend op te treden waar zoodanige epidemische verschijnselen zich in de samenleving voordoen.

De Minister heeft de ontzettende gevolgen geschetst van het drankgebruik en misbruik in Normandië, hij heeft dat verschrikkelijke leed geschilderd, dat ten slotte geleid heeft tot het uitroeien van het volksbestaan en van het geheele volk.

Die ellende is begonnen ook in de zoogenaamde fatsoenlijke jenever-huizen bij dat fatsoenlijke enkele glas; dat zijn de bronnen. Wanneer ik mij in een zoogenaamd café bevind, waar ik nooit anders kom, dan wanneer ik mij buiten mijn woonplaats bevind en dus dakloos ben, ben ik nooit gerust, omdat ik het beschouw als een doorgangshuis naar de gevangenis of het krankzinnigengesticht. Wanneer aan den bezoeker van dergelijke inrichtingen geen andere toegang verleend werd dan door de gevangenis of het krankzinnigengesticht achter elk zoo'n inrichting voor haar slachtoffers te bouwen, dan zou dit inderdaad velen wel afschrikken ze te bezoeken. Zij zouden huiveren van wat zij aanschouwden. En daarom voor die huizen van verderf en van lijden en van ziekte en dood geen pardon.

Ook geen medelijden met hen die willens en wetens, zooals ik gisteren zeide, dat vergift schenken aan de slachtoffers van wie zij weten dat zij staan aan den rand van een peilloozen afgrond.

De heer Talma zeide: die menschen zijn agenten en die moeten er zijn. Daardoor wordt door hem erkend, en hij deed dat ook, dat de sterke drank een *behoefte* is voor het volk. Wanneer het dan een behoefte is, dan is het een zondige behoefte.

Ik heb gisteren met een enkel woord gesproken over het introductiestelsel, toegepast op de sociëteiten. De Minister meende dat ik de wet te dien aanzien niet juist had gelezen. Wat ik daaromtrent gezegd heb, handhaaf ik. Ik acht dat deze bepaling een verslapping van het eerste wetsontwerp is, omdat ik die beperkende bepaling ten aanzien van de introducé's eenvoudig niet uitvoerbaar acht.

Ik geloof dat het onmogelijk zal zijn om aan te toonen dat de menschen al dan niet wonen in een aangrenzende of meer verwijderde gemeente.

Het doet mij genoegen dat de Minister den raad van den heer Talma krachtig heeft afgewezen en daarom verdubbel ik mijn aandrang om vast te houden en vol te houden.

De geheelonthouders, de drankbestrijders hebben met dit wetsontwerp allerminst verkregen wat zij verlangen, het is slechts een zeer geringe verdunning van hetgeen zij vragen, maar dan moet ook nu, waar de Regeering zelf zegt dat het haar doel is om die ellendige drankzucht te bestrijden, ook uit een Christelijk standpunt, alles gedaan worden om de wet niet verder te verslappen. Ik hoop dan ook dat de Regeering blijven zal op het standpunt dat zij gisteren heeft ingenomen, zal blijven vasthouden en geen concessies meer zal doen hoegenaamd.

Ik wensch er op te wijzen dat het voor de partijen aan deze zijde gezeten van groot gewicht is om de Regeering te steunen, waar zij in deze richting wil sturen. Deze meerderheid draagt, uit een Christelijk oogpunt, ook bij deze wet een ontzettende verantwoordelijkheid.

En zal de strijd hier gestreden tegen den alcohol en zijn verwoestingen eindigen met een nederlaag, dan zij het een nederlaag voor een meerderheid in de Kamer, doch niet voor het Kabinet, dat inderdaad zulk een slag niet meer dragen kan. Ik pleit voor een overwinning ten bate vooral van het Christelijk beginsel aan deze zijde zoozeer gepropagandeerd en beleden.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen dat er voor hen die het standpunt innemen, dat ik eergisteren verdedigde niet veel aanleiding is om in uitvoerige beschouwingen te treden naar aanleiding van de rede die wij gisteren van den heer Minister mochten hooren. Immers de Minister heeft reeds in den aanvang van zijn rede verklaart, dat hij het debat over den inhoud van dit wetsontwerp wenscht te verdagen totdat de artikelen van het wetsontwerp aan de orde zouden komen en mijn betoog strekte juist om aan te toonen dat de algemeene inhoud van het wetsontwerp, dat ik met de Regeering gequalificeerd had als een verscherping van de bestaande Drankwet, verwerpelijk is te achten en dat noch het nuttige, noch het noodige van deze verscherping door de Regeering was aangetoond.

Nu hebben wij gisteren van den Minister van Binnenlandsche Zaken een rede gehoord, waaruit wij inderdaad heel veel hebben kunnen leeren. Een aantal wetenswaardige bijzonderheden zijn ons in die boeiende causerie over het drankvraagstuk medegedeeld; wie het nog niet wist, weet nu voortaan b.v., wat een *bastouille* is, en zoo een aantal belangrijke bijzonderheden meer, maar het punt waarop het aankwam, n.l. het betoog, dat, niet voor Normandische, maar voor Nederlandsche toestanden noodig was een wet gelijk hier in ontwerp vóór ons ligt, dat betoog heb ik in de rede van den Minister niet aangetroffen. Hoewel, zooals ik met genoegen heb gehoord, de Minister er op gedrukt heeft, dat in ons volk de drankzucht nog geen groote vorderingen heeft gemaakt, heeft toch de vergelijking, die hij met die afschrikwekkende toestanden in het Noorden van Frankrijk maakte, mij in zeker opzicht leed gedaan, omdat het allicht voor de groote menigte den schijn zou kunnen krijgen, alsof er een zekere overeenkomst van toestanden tusschen hier en daar zou bestaan, waarvan naar mijn overtuiging geen sprake is. De Minister had trouwens, behalve de toestanden in Normandië, ook ten tooneele kunnen voeren sommige negerstammen in Afrika en in Amerika, die door het „vuurwater" geheel zijn vernietigd, maar ik wil gevraagd hebben of het vermelden van zulke toestanden inderdaad iets kan afdoen tot de eenige vraag die het hier geldt, n.l., of dit wetsontwerp voor Nederlandsche toestanden nuttig en noodzakelijk is, m. a. w., of wij verplicht zijn tot deze verscherping van de bestaande wet over te gaan.

Als ik den Minister goed gevolgd heb in zijn betoog, dan kan men zijn rede verdeelen in drie onderdeelen.

De Minister heeft eerst aangetoond, dat wel aangenomen moet worden, dat in zekere kringen van ons volk, al zijn zij zoo groot niet, drankmisbruik bestaat. De Minister heeft in de tweede plaats aangetoond, dat de wetgever zich, staande tegenover een zoodanig misbruik niet geheel onthouden kan en eindelijk heeft hij in de derde plaats willen te kennen geven: ergo moet gij dit wetsontwerp aannemen.

Ik kan mij voorstellen, dat tegen de eerste stelling van den Minister niet veel bezwaar wordt ingebracht. Ik kan ook begrijpen, dat het tweede gedeelte van 's Ministers betoog vrij algemeen wordt onderschreven, waar was het noodig om een zoo groot gedeelte van die rede aan het betoog van de eerste twee stellingen te wijden? Het deed mij min of meer denken aan het enfoncer une porte ouverte.

Op het derde deel van 's Ministers betoog kwam het echter aan: ergo moet gij dit wetsontwerp aannemen. Met heel veel belangstelling zal ik afwachten wat de Minister daaromtrent bij het debat over de artikelen zal aanvoeren, maar op dit oogenblik moet ik constateeren, dat thans voor die stelling nog bijna niets is aangevoerd; noch de noodzakelijkheid, noch zelfs de doelmatigheid van dit wetsontwerp is bewezen.

De Minister zeide in dat derde deel van zijn betoog: zelfs de heer Rink dringt niet aan op afschaffing van de wet van 1881, Het juiste verband waarin dit „zelfs" werd uitgesproken, zal ik nader bezien, wanneer de *Handelingen* voor mij liggen.

Maar wanneer de Minister door dit te zeggen heeft willen te kennen geven, dat ik in de wet van 1881 bij dit debat heb berust, omdat ik met die wet zou zijn ingenomen, dan moet ik constateeren, dat de Minister mijn betoog geheel onjuist heeft weergegeven. Integendeel heb ik juist met nadruk gezegd, dat ik met die wet van 1881 niet ben ingenomen. En ik heb er bijgevoegd, dat, toen ook de mij noodzakelijk voorkomende bepalingen van politie in 1886 in het Strafwetboek waren opgenomen, de Drankwet naar mijn meening best had kunnen worden ingetrokken. En als reden daarvan heb ik opgegeven dat mij nooit overtuigend was aangetoond het causaal verband tusschen het aantal gelegenheden tot drankverkoop en de hoeveelheid drank die verbruikt werd. Niettemin heb ik in het bestaan der wet van 1881 voor het oogenblik berust, zonder er mede in te stemmen. En dat waarom? In de eerste plaats omdat het bij mij nog niet vaststaat of, nu die wet zoolang heeft gewerkt en daarmede zoovele belangen en rechten zijn vastgegroeid, zij wel zoo gemakkelijk, zonder meer kan worden afgeschaft. En in de tweede plaats om de afdoende reden, dat een voorstel tot afschaffing van die wet thans niet aan de orde is. Mijn redeneering was dus deze. Ik ben het niet ééns met het stelsel van de bestaande wet; de juistheid van die wet of van het stelsel is mij tot nog toe niet aangetoond; nu wensch ik niet mede te werken tot een beduidende verscherping van die wet, zoolang gij de juistheid van het stelsel niet aantoont, zoolang gij niet bewijst, dat deze verscherping noodig, doelmatig en noodzakelijk is om de wet werkelijk in toepassing te kunnen brengen. Dat bewijs nu is mij niet geleverd, ook niet door het betoog van den Minister.

Wij zullen het zeker nog wel hooren, maar de deugdelijkheid van hetgeen wordt voorgesteld, ik mag dit constateeren, is tot dusverre niet aangetoond. Alleen de heer Borgesius heeft een poging gewaagd om de juistheid van het stelsel van de wet van 1881 aan te toonen. Maar deze geachte afgevaardigde heeft als eenig thema voor zijn betoog moeten aannemen, hetgeen ook al in de Memorie van Toelichting of in de Memorie van Antwoord staat, een beroep nl. op het spreekwoord: de gelegenheid maakt den dief, en hij heeft daarbij ook een vergelijking gemaakt tusschen de gelegenheid om te sparen en om briefkaarten enz. te verzenden. Ik zal echter niet behoeven te bewijzen in de eerste plaats dat elke vergelijking mank gaat, en in de tweede

plaats dat niet elk spreekwoord een waar woord is. In elk geval is het beroep op dit spreekwoord in deze voor mij niet overtuigend. Het verband tusschen de zaken door mij genoemd wordt daardoor voor mij niet bewezen. Is de doelmatigheid, de noodzakelijkheid om deze bepalingen in toepassing te brengen dan aangetoond?

Neen! en onverzwakt blijft hetgeen ik de vrijheid nam aan te toonen, dat deze wet zich niet richt tegen het misbruik, maar tegen het gebruik. Deze wet vervalt in een overdrijving, die moreel en materieel schade zal aanrichten. Van verschillende bepalingen kan zelfs gezegd worden, dat zij inderdaad zullen werken als plagerij. Dat woord mag ik niet gebruiken, zegt de Minister, want daardoor wordt de wet impopulair. Ik zou kunnen antwoorden met de woorden die voorkomen op bladz. 3 van de Memorie van Antwoord, dat het nl. niet goed is om iets wat men te zeggen heeft te doen schuilgaan achter met voordacht gekozen zachte termen, maar men dit in haar ware gedaante moet teekenen.

Och, Mijnheer de Voorzitter! indien deze wet geen plagerijen bevat, zal het aan haar prestige en haar populariteit geen schade doen of hier een spreker het woord al eens gebruikt; en wie overtuigd is, dat hij geen maatregelen voorstelt, die als plagerijen kunnen worden gequalificeerd, moet zich aan dit woord ook niet ergeren.

Wanneer ik hier betoogd heb, dat de wet zich niet richt tegen het misbruik, maar tegen het gebruik, dan beroep ik mij op een bondgenoot, dien deze Minister niet wraken zal, namelijk op den vurigen verdediger van dit wetsontwerp, den heer Talma, die in zijn eerste rede vol welsprekendheid en vuur het wetsontwerp in al zijn deelen heeft verdedigd en zich getoond heeft — gelijk wij trouwens wel wisten — geheel en al solidair met het hoofd van dit Kabinet. Maar is het dien geachten spreker ontgaan, dat hij zich op een ander standpunt stelt dan in de Memoriën van Toelichting en Antwoord door den Minister zelf is ingenomen en gisteren verdedigd? Terwijl daar uitdrukkelijk geschreven staat — en gisteren uitdrukkelijk gezegd is — dat men niet wenscht in te gaan tegen het gebruik, maar alleen tegen het misbruik, was de geheele rede van den heer Talma er op gericht om ons aan te toonen, dat het mijns inziens geoorloofd gebruik moest worden gefnuikt en deze wet aan dát doel dienstbaar moest zijn. Heeft de geachte afgevaardigde, voor wiens rede ik overigens groote bewondering heb, op die wijze wel een dienst aan den bevrienden Minister bewezen?

Dit moeten de heeren echter maar onder elkander uitmaken!

Voor mij evenwel is de heer Talma een krachtig bondgenoot en op hem beroep ik mij dus. Daarom neem ik de vrijheid ook met een woord van den heer Talma deze korte repliek te eindigen.

Zooeven het woord voerende zeide de heer Talma: „Al is een maatregel kras, daarom moet men nog niet denken, dat hij doeltreffend is." Met dit woord is de geheele wet geteekend en dat zij niet doeltreffend is, daarvan ben ik op dit oogenblik nog vast overtuigd.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! De algemeene beschouwingen over dit ontwerp loopen ten einde, maar het zal zeker allen, die met belangstelling de beraadslagingen gevolgd hebben, zijn opgevallen, dat zij zich hebben gekenmerkt door een totaal gemis van eenige verheffing en de stemming in de Kamer gedurende deze debatten zou, als het niet oneigenaardig was in verband met dit onderwerp „katterig" moeten worden genoemd.

Mijnheer de Voorzitter! Op het einde van het debat zij het mij dan geoorloofd de vraag te stellen, wat de reden van die lustelooze stemming is geweest. Moet men die reden hierin zoeken, dat in het Nederlandsche Parlement niet aanwezig is in voldoende mate die groote moreele ernst, die verwacht mag worden bij de behandeling en de bestrijding van een zoo diepgaand volkseuvel al de drankzucht?

Ik zou niet gaarne die vraag toestemmend willen beantwoorden. Ik zou niet gaarne over mijn medeleden willen uitspreken het oordeel, dat zij uitteraard koud en lusteloos zouden zijn bij de behandeling van een ontwerp dat zich de bestrijding van de drankzucht ten doel stelt.

Wat is dan wel de reden, waarom van alle kanten, van den kant der vurigste voorstanders van dit wetsontwerp en van den kant der vurigste vrienden van de Regeering die het heeft voorgesteld, zoo weinig belangstelling merkbaar was?

Die reden zoek ik in de eerste plaats in het merkwaardige feit, gisteren door den Minister geconstateerd, toen hij zeide: de Regeering staat in deze zaak geïsoleerd.

Dat is een merkwaardige verklaring, omdat de strekking van dit ontwerp is, te voldoen aan hetgeen, zooals wij steeds hebben gehoord van de Regeeringsmeerderheid, haar roeping en eerste eisch is: het zedelijk karakter van het volksleven door middel van Overheidsactie en wetgeving in Christelijken geest te beïnvloeden. Merkwaardig dat de President van het Christelijk Kabinet, optredend om het belangrijkste wetsontwerp, dat wij in dat opzicht van die Regeering te wachten hebben, te verdedigen, begint met de verklaring, dat hij weet, daarbij in deze Kamer alleen te staan. Het steekt vreemd af bij wat wij nog hebben kunnen lezen in de Memorie van Antwoord:

„Op den voorgrond sta daarom in deze Memorie van Antwoord, dat het thans in behandeling zijnde wetsontwerp een deel, en wel een zeer belangrijk deel, uitmaakt van het Regeeringsprogram, waarvan het tegenwoordige Kabinet zich de uitwerking tot taak heeft gesteld. Is er alleszins oorzaak, er zich in te verheugen, dat uit alle groepen van het volk zonder onderscheid, steeds krachtiger stemmen opgaan, om het voortwoekerend kwaad der drankzucht te bezweren, de tegenwoordige bewindslieden zouden achten, de door hen beleden beginselen ten eenenmale te verloochenen, indien zij ook voor dit deel van het Regeeringsprogram niet met ernst en veerkracht opkwamen en standhielden."

Men vraagt zich onwillekeurig af, of dan de Christelijke beginselen, zooals zij door het Kabinet in eendracht ten opzichte van het drankmisbruik worden geduldigd, zich in dezelfde eendrachtige huldiging bij de Christelijke Regeeringsmeerderheid niet mogen verheugen; of de band van beginselen, die de Ministers bindt, niet bindt de verschillende partijen der rechterzijde die in dit Ministerie worden vertegenwoordigd.

De Regeering verklaart *geïsoleerd* te staan, maar de zaak is nog wat erger! Behalve door een enkelen wel wat al te sanguinischen Regeeringsvriend is tot nog toe noch door vrienden, noch door tegenstanders van de Regeering eenige warme instemming met het ingediende wetsontwerp betuigd en men kan reeds deze prognose maken ten opzichte van het lot van het ontwerp, dat niet door een eendrachtige Christelijke meerderheid zal worden aangenomen. Zonder medewerking van die zijde, waar de „materialistische" en „revolutionnaire" beginselen worden geduldigd, zonder de hulp van die „materialisten", waartegen deze Regeeringsmeerderheid zich juist heeft verbonden, van hen, die altijd de stoffelijke zijde stellen boven de zedelijke, zal de Regeering het waarschijnlijk niet kunnen stellen; naar hen moet de Premier van dit Christelijk Kabinet het oog wenden, om tegen den onwil zijner vrienden in zijn scheepke in behouden haven te brengen.

Wij hebben kunnen zien, dat behalve dan de heer Talma, de ergste politieke tegenstander van den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken, de man, dien hij met een beroep op de zedelijke zijde der Christelijke politiek van dien zetel daar heeft verdreven en wiens plaats hij heeft ingenomen om de zedelijkheid in ons volk in eere te brengen, de heer Goeman Borgesius nl., het warmste woord ten gunste van dit wetsontwerp heeft gesproken, en het is te verwachten, dat het vooral door zijn krachtige medewerking zal zijn, indien dit ontwerp tot wet zal worden verheven.

Ik geloof, dat het noodig is dit te constateeren. Vooreerst dient dit feit vastgenageld te worden met het oog op de toekomstige verkiezingen, wanneer dezelfde heeren aan de rechterzijde, die nu voor een groot deel zou koud blijken voor dit zedelijk werk harer Regeering, ons land zullen doorgaan en de Christenen en voorstanders van de zedelijke politiek zullen oproepen om vooral hen naar die plaats te brengen en ons volk te beschermen tegen het „materialisme" en de „revolutie" van de partijen der linkerzijde. Maar bovendien sproot de lusteloosheid dezer debatten eensdeels juist hieruit voort, dat zij die geroepen zijn om dit ontwerp tot wet te verheffen, om dat groote zedelijk werk te doen gelukken, er grootendeels koud voor zijn, wanneer zij zullen voorstemmen, terwijl zij, die er warm voor

zijn, het ontwerp evenmin kunnen prijzen, daar het aan hun beste wenschen niet voldoet. Dat het in eenig verband staat met „Christelijke beginselen" blijkt uit niets.

Wanneer ik zou willen ingaan op besprekingen en beschouwingen, die naar aanleiding van dit ontwerp zijn gevoerd, zoowel in als buiten deze Kamer, zou ik zelfs curieuse staaltjes kunnen geven van beginselverschuiving en van ik zou haast zeggen „stuivertje-wisselen" op het gebied van algemeene beginselen. Ik zal mij daarin niet verdiepen, omdat daarvoor de debatten te ver zijn gevorderd. Wanneer ik echter den heer Tydeman hier hoor bewijzen, dat het toenemen van deze volkszonde, de vermeerdering van drankgebruik, geregeld plaats vindt in periodes van vermeerderde economische welvaart, dan vraag ik als sociaal-democraat, of de heer Tydeman niet bezig is daardoor een staaltje te leveren van de practische toepassing van het historisch materialisme. Wanneer ook de heer Talma, als spreker van de rechterzijde, een direct verband tracht aan te toonen tusschen vermeerdering van welvaart en toeneming van dit zedelijk kwaad, dan zie ik daarin alweder een illustratie van diezelfde methode, welke men steeds van die zijde als zoo verderfelijk en onaannemelijk voorstelt.

En nu treft mij in een hoofdartikel n°. 9724 van *De Standaard*, getiteld „Ascetisme en Overheidszorg", en geschreven naar aanleiding van dit wetsontwerp, hetzelfde verschijnsel. Ik lees daarin o. m. het volgende, dat, geloof ik, van Christelijke zijde een monstruositeit moet worden genoemd: „Zoodra daarentegen op oeconomisch gebied de verhoudingen verschoven worden en op zedelijk gebied de denkbeelden over goed en kwaad wankelen gaan, staat de Rechtsstaat machteloos tegenover den opkomenden chaos en heeft de Overheid òf te abdiceeren òf haar idee van den Rechtsstaat te laten varen Het begrip zelf toch van het *recht* staat èn met de oeconomische verhoudingen èn met de moreele begrippen in rechtstreeksch verband. Zoodra deze onvast worden, gaat de vastheid van het Recht zelf verloren".

Hier worden, zooals ook van onze zijde gebeurt, vooropgesteld de oeconomische verhoudingen, als de grondslag van het recht, dat met die oeconomische verhoudingen wisselt. Zoo blijkt het, dat deze Drankwet, wat dan per slot van rekening haar lot moge zijn, toch dit reeds heeft bewerkt, dat beginselen en methodes, welke steeds van rechts en links bestreden en door ons verkondigd worden, in een onbewaakt oogenblik door onze ergste tegenstanders zijn gehuldigd.

Naar aanleiding van de houding der rechterzijde ten aanzien van dit wetsontwerp zou ik nog een enkele opmerking willen maken tot den heer Bolsius, die een zeer onbillijk verwijt heeft toegevoegd aan mijn partijgenoot Schaper.

Deze heeft naar aanleiding van de treurige schildering, die de Minister van Normandië gaf, het feit geconstateerd, dat daar dus de godsdienst niet in staat is gebleken, het groote drankeuvel te keeren, en hij heeft naar aanleiding van mededeelingen van den heer Bolsius zelf, die immers verteld heeft dat, al mocht het gebruik van gedistilleerd in de zuidelijke provincie, met name in Limburg, geen groote hoogte bereikt hebben, toch het volk daar totaal is overgegeven aan het biergebruik, zoodat het noodig was, zou de wet iets voor die streken beteekenen, ook de bierhuizen onder contrôle te brengen, — opgemerkt dat dus ook daar de godsdienst niet in staat is gebleken het euvel van verontzedelijking door den alcohol tegen te gaan.

Hij constateerde dus alleen feiten, en wapende zich daarbij, zooals hij steeds doet, reeds bij voorbaat tegen het misverstand dat tegen ons zooveel mogelijk wordt gewekt, nl. alsof wij er belang bij hebben den godsdienst te bekampen. Hij voegde er n.l. uitdrukkelijk aan toe, dat hij daarmede volstrekt niet een aanval op den godsdienst bedoelde.

Wat heeft nu de heer Bolsius naar aanleiding daarvan gezegd? Hij heeft weder te voorschijn gehaald het oude kanon, dat zoolang reeds op den wal staat tegen de sociaal-democratie, laat ik liever zeggen, den ouden proppenschieter, en gezegd: ziet ge wel, zelfs Schaper gaat hier den godsdienst aanvallen.

Neen, mijnheer Bolsius, de sociaal-democraat viel hier niet den godsdienst aan; maar hij heeft aangetoond dat die godsdienst niet de macht heeft tegen den drank, die daaraan in dit debat nog door den heer Talma werd toegekend. Schaper had volkomen het recht daartoe, en als ge daartegen wilt opkomen, dan kunt ge dat alleen doen, door aan te toonen, dat het feit, dat gij zelf hebt geconstateerd, onjuist is.

De heer **Bolsius**: De heer Schaper heeft gezegd, dat het alcoholgebruik in Limburg en in Noordbrabant het grootst is en daartegen kwam ik op.

De heer **Troelstra**: Wanneer de heer Bolsius wil tegenspreken dat het alcoholgebruik — dat is dan voornamelijk het biergebruik — het sterkst is in Limburg, dan is dat een quaestie die in zoover met het vraagstuk van den godsdienst niet te maken heeft. Maar dan verzoek ik den heer Bolsius om nog eens na te slaan de artikelen die indertijd door pater Ariëns — de heer Aalberse zal bemerken, dat ik nu langzamerhand tot de conclusie ben gekomen, dat het niet *pastoor* Ariëns is, een vergissing van mij, naar aanleiding waarvan hij in zijn *Katholiek Sociaal Weekblad* allerlei belangwekkende vragen aan mijn adres heeft gericht . . . . hij bemerkt nu, dat ik mij weer vergis — welnu *pastoor* Ariëns dan heeft indertijd eenige artikelen, die wij waarschijnlijk allen gelezen hebben, over de criminaliteit in het zuiden geschreven en voor die overgroote criminaliteit geen andere reden kunnen vinden dan het overgroote drankmisbruik. Ik zou van den heer Bolsius wel willen weten of dat waar is of niet.

De heer **Bolsius**: Voor den inhoud dier artikelen ben ik niet verantwoordelijk, en tevens moet u in het oog houden, dat Limburg een grensprovincie is, wat op de criminaliteit mede van invloed is.

De heer **Troelstra**: De heer Bolsius zegt nu, dat Limburg een grensprovincie is en dat daardoor het cijfer van het drankverbruik kan stijgen. Alles goed en wel, maar dan moest de heer Bolsius dit weten: dat zijn eigen partijgenooten, die niet de minste reden hebben een Katholieke streek van ons land in een zwart daglicht te stellen, in die streek een overgroote criminaliteit constateeren en deze wijten aan het overgroote drankmisbruik in die streek. Ik vraag dan ook aan deze Vergadering: wat dan te denken van een verontwaardiging als wij hier gehoord hebben van dien geachten spreker, wanneer ook van onzen kant dat zelfde feit wordt geconstateerd.

Wanneer ik op dezelfde wijze ook een en ander wilde zeggen aan het adres van den heer Brants, zou ik vreezen daardoor aan te botsen tegen een of ander hemellichaam, want die geachte afgevaardigde heeft een eenigszins astrologischen betoogtrant, en wanneer men zijn eerste en zijn tweede redevoering leest, moet men bang zijn, het hoofd te stooten tegen de een of andere planeet, misschien wel tegen de horens van de maan, al of niet verduisterd door den eclips van de geheelonthouding. Daarom zal ik mij aan een opstijging naar die hoogere regionen van den geachten afgevaardigde niet wagen.

Maar ook hem moet ik opmerkzaam maken op een onjuistheid ten opzichte van een der sprekers van onze partij, nl. waar de heer Brants zich het woord heeft laten ontvallen, dat Schaper het drankgebruik zou hebben aangeprezen. Ik heb mij afgevraagd hoe de geachte afgevaardigde een dergelijke verklaring kon doen, maar ik heb nu van Schaper gehoord hoe het met die zaak zit. Voor de eer van een mijner partijgenooten en van mijn partij wil ik dit even releveeren.

De heer Brants schijnt daarbij het oog gehad te hebben op de kleine scherts, die Schaper zich heeft veroorloofd naar aanleiding van het glas bier, dat niet was opgedronken door den Minister van Binnenlandsche Zaken. „Wel opgedronken", zegt men. In een onderzoek van die quaestie kan echter moeilijk worden getreden: want ik geloof, dat het geen aanbeveling verdient zelfs niet ter zijde te doen wat ik een oogenblik heb meenen te bemerken in de laatste rede van den heer Talma, waar hij zoo nadrukkelijk er op gewezen heeft, dat Schaper geen geheel-onthouder was.

Ik geloof, dat het geen aanbeveling verdient om nu ook diezelfde methode toe te passen om den Premier van dit Kabinet: want als wij in deze Kamer rondgaan en onze zonden ten opzichte van het matig gebruik allen moeten biechten, dan zullen er niet velen zuiver worden bevonden en dan wil ik den heer

Talma de verzekering geven, indien het hem mocht interesseeren, dat ik ook niet geheel zuiver op de graat ben.

Wat echter van meer belang voor de zaak is, is de wijze waarop de heer Talma zich heeft uitgelaten over het denkbeeld van den heer van der Zwaag, de wijze waarop hij is te velde getrokken tegen het algemeen verbod, waarnaar die spreker wil sturen. De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat van een algemeen verbod geen sprake kan zijn — ik zal mij in de quaestie zelf thans niet verdiepen — omdat het toch niet zou uitgevoerd worden; het zou afstuiten op de zucht, op de levensbehoefte, heeft hij gezegd, naar sterken drank onder het volk....

De heer **Talma**: Dat heb ik niet gezegd. Ik heb gezegd, dat alcohol is een vervulling van levensbehoefte, die, wanneer ze niet vervuld wordt door alcohol, op andere wijze vervuld zal worden, een behoefte naar een geestelijken prikkel.

De heer **Troelstra**: De heer Talma heeft dus gezegd, dat de alcohol een zoodanige vervulling van een levensbehoefte is, dat, al kon men tot een algemeen verbod komen, die levensbehoefte op een andere wijze moest worden bevredigd. Ik wil den geachten afgevaardigde hierop wijzen, dat hij, dit bewerende, te ver gaat, want dat argument kan niet alleen worden aangevoerd tegen het totaal verbod, maar het geldt evenzeer voor het ontwerp, dat thans aan ons oordeel is onderworpen. Indien deze wet eenige beteekenis zal hebben voor den grooten strijd, dan moet zij worden beschouwd als een étappe op den weg naar het algeheele verbod. Ik moge dan persoonlijk geen geheelonthouder zijn, dit is toch mijn meening, dat wij desnoods moeten kunnen zeggen: op dit oogenblik zijn wij nog niet zoover, maar wij zullen zoover moeten komen, wij zullen de moreele, de sociale actie en de actie der wet zoodanig combineeren, dat wij op den duur tot verdere verlaging van het maximum geraken en langs dezen weg het algemeen verbod bereiken.

Wanneer de heer Talma tegen het algemeen verbod, zooals het door den heer van der Zwaag in uitzicht werd gesteld, niet als een maatregel die morgen aan den dag zou worden ingevoerd, maar als iets, waarnaar wij moeten streven, opkomt, omdat de zondige neiging zich dan zal wringen en keeren in andere richting, dan zal hetzelfde gelden tegen dit wetsontwerp. Daarmede kom ik tot het tweede punt, waarom ik meen, dat de behandeling van dit ontwerp met zoo totaal gemis van animo heeft plaats gevonden. Ik zeg „totaal gemis van animo", ondanks de vuurpijlen en zevenklappers, die in enkele redevoeringen hebben geschitterd, ook in die van den Minister; want ook deze en de heer Talma hebben het eigenlijke wetsontwerp niet verdedigd. Integendeel, wij hebben zelfs van den heer Talma deze merkwaardige verklaring gehoord: och, kom nu niet met allerlei bergen van practische bezwaren aan tegenover dit wetsontwerp. Maar, Mijnheer de Voorzitter, moet dan een wetsontwerp niet beoordeeld worden naar de werking in de practijk? Aan het adres van den heer van der Zwaag weet de heer Talma zeer goed te verklaren: wat gij wilt, deugt niet op grond van allerlei practische bezwaren. Zooals de heer Rink ook herinnerde, waarschuwde de heer Talma er voor om niet te veel naar den buitenkant van de zaak te zien en ook niet te veel naar het uitgangspunt en de bedoeling te vragen, maar de vraag te stellen: wat komt er in de practijk van terecht. En dan meen ik, dat er een communis opinio in deze Kamer bestaat, misschien enkelen uitgezonderd, en dat is deze, dat wij allen de innige overtuiging hebben, dat er van dit wetsontwerp in de practijk bitter weinig terecht zal komen.

Wij hebben in onze fractie vurige drankbestrijders, mannen die een deel van hun leven en hun idealen gewijd hebben aan den strijd tegen den sterken drank. Wij hebben menige vergadering aan de behandeling van dit wetsontwerp besteed, en wanneer gedacht mocht worden, dat wij sociaal-democraten met het groote belang van deze zaak zouden spelen uit gewone politieke overwegingen, verklaar ik reeds bij voorbaat, dat dit verre van ons is. Dat hebben wij nooit gedaan ten opzichte van eenige zaak en doen wij op dit oogenblik ten aanzien van deze ernstige zaak evenmin. Wij hebben alle artikelen en bepalingen nagegaan en ons afgevraagd: wat zal er van terechtkomen? En de regel was, dat wij moesten zeggen: och, ja, daar zal dit en daar zal dàt op gevonden worden, en dat wij ons ten slotte mistroostig en mismoedig afwendden van de methode van wetgeving, waarvoor wij op dit oogenblik staan.

De groote quaestie in deze is: zal de clandestiene drankverkoop door dit wetsontwerp worden gefnuikt? Het is wel jammer, dat de Regeering zich bij de algemeene beschouwingen niet ten doel heeft gesteld, dat aan te toonen. Dat zal nader bij de artikelen moeten worden onderzocht, maar het geheele complex kan alleen goed bij de algemeene beschouwingen worden nagegaan. En dan dient men zich de vraag te stellen hoe het komt — want dat is een feit — dat de wet van 1881 zoo goed als geen resultaat heeft opgeleverd. Dat komt, omdat de wet ontdoken is, voornamelijk omdat in alle inrichtingen, waar drank aanwezig is zonder dat deze vergunning hebben, toch drank wordt geschonken. De groote haard van den clandestienen verkoop zijn geweest de slijterijen, waar boven de 2 liter mag worden verkocht. De heer Borgesius heeft een voorbeeld gegeven van een vrij ingewikkelde ontduiking van de wet; doch de ontduiking geschiedt veel gemakkelijker en eenvoudiger. Ik zal geen namen noemen, omdat het niet mijn doel is deze of gene te treffen, maar ik ken een winkel, als ge daar passeert in een van onze beste straten, kunt ge daar voor de ramen zien staan een paar sigarenkistjes en een paar trommels; dit behoeft niet veranderd te worden als het gordijntjes-verbod is aangenomen; men heeft volledig inzicht in dien winkel. Dat is een winkel waar geen sterke drank in het klein mag worden verkocht. Men ziet echter geregeld koetsiers en andere personen in dien winkel gaan en de geheele buurt, de geheele omgeving, weet dat daar clandestien verkocht wordt. De naam van de vrouw, die den winkel houdt, klinkt de menschen in de buurt als iets „heimatliches" in de ooren en doet op vele gezichten een welwillenden glimlach verschijnen, door aangename herinneringen gewekt.

Dat is een clandestiene drankwinkel, daar wordt gezopen van comme ça.

Dat gebeurt niet door een geheim deurtje, ook niet door middel der draadtelephonie, of wat anders. Neen, achter den winkel is de woonkamer en daar komen de menschen en daar wordt verschrikkelijk gedronken. De menschen bestaan niet van den winkel. Ook niet van de andere affaire, die zij er nog op na houden, maar van den clandestienen drankverkoop. Dat heeft tien jaren geduurd, en ieder weet het. En hoe vaak zijn die menschen bekeurd? Eén keer in de tien jaren, en toch weet het de geheele politie en alle buren. Als nu de nieuwe wet aangenomen is, zal het schenken zonder vergunning niet meer plaats mogen hebben boven de 2 litter, maar boven de 10 liter. Ook dan nog zullen er menschen zijn als deze, die zonder vergunning jenever ten verkoop in huis mogen hebben en voor wie de Rijksontvanger een geleibiljet voor jenever naar huurperceel kan afgeven. De winkel, die ik noemde, is dan uit den brand; die wordt door den Minister begiftigd met een vergunning, als loon voor hun tien jaren lang onderkruiper van tappers, die een zoogenaamd „monopolie" heetten te hebben en daarvoor betaalden; dat is dan de straf voor hun jarenlange overtreding van de Drankwet. De Minister zegt nu tot die menschen: asjeblieft, daar heb je ook een vergunning; tot rechtmatige verontwaardiging van de tappers die altijd vergunningsrecht betaald hebben en van hen die te eerlijk zijn geweest om clandestien sterken drank te verkoopen en die gewacht hebben tot het maximum zou zijn bereikt.....

De heer **Talma**: Deze man krijgt volgens het ontwerp geen tappers-, maar een slijtersvergunning.

De heer **Troelstra**: Dat stem ik den heer Talma toe, dat die menschen in het vervolg 3 deciliter in gesloten flesschen zullen kunnen verkoopen, maar wanneer het betrokken artikel aan de orde is zullen wij daarover nader spreken.

Reeds nu wensch ik te kennen te geven dat ik tot mijn leedwezen tot de overtuiging ben gekomen, dat dat alles niets zal geven. Ik zal zeggen waarom. Maar nu wil ik even doorgaan met mijn betoog van zooeven.

Dus de tegenwoordige clandestiene slijter is voor de toekomst geborgen. Maar er zullen er nieuwe komen, die geen vergunning kunnen krijgen en in dezelfde conditie verkeeren als de tegenwoordige clandestiene tappers in gelegen-

heden waar alleen boven de 2 liters verkocht mag worden. Zoo zullen er nieuwe slijters komen, die zullen tappen in gelegenheden waar slechts boven de 10 liters verkocht mag worden; en zoo zal precies hetzelfde spelletje weer beginnen. De politie kan daar even goed komen als in de gelegenheid die ik noemde, maar zij komt er niet. De woonkamer waar getapt wordt, zal ook in die nieuwe slijterijen boven 10 liter aanwezig zijn en de drank is er ook. En hier kom ik tot hetgeen ik van menschen uit de practijk vernomen heb. Wat is de groote zaak, die hier bestreden moet worden, waardoor het euvel wel niet geheel en al zal verdwijnen, maar althans met eenige kans op succes kan worden bestreden? De fout zit hierin: dat men slechts *den verkoop van drank in het klein* wil regelen, in plaats van *allen verkoop* onder het maximum te brengen. Men zegt niet: ik leg *den verkoop* aan banden; neen, ik leg aan banden *bepaalde wijzen* van verkoop.

En zoodra men dit als criterium aannam, moest men toezicht houden op de manier waarop de drank wordt geschonken, hetgeen veel moeilijker is dan te constateeren, of ergens drank ten verkoop aanwezig is, wat het criterium zou zijn, als men allen verkoop aan een vergunning bond. Daarom had de Regeering verstandig gedaan om, voordat zij met deze herziening kwam, een volledig onderzoek in te stellen naar de oorzaken van het fiasco van de wet van 1881; zij had dan de fout dier wet kunnen vermijden. Dat zij thans op die fout doorgaat, is mijn groote grief tegen dit wetsontwerp.

Ik heb tot mijn verbazing door den Minister op onderstellende wijze hooren uitspreken dat, als de wet eenmaal aangenomen is, waarschijnlijk 50 pct. van den clandestienen verkoop zal verminderen en de andere 50 pct. naar de tegenwoordige tappers zou gaan.

Welnu, zoowel bij de vurigste drankbestrijders als bij de andere leden der Kamer is de gedachte levendig, dat dit niet het geval zal zijn. Vandaar een onverschilligheid en lusteloosheid omtrent dit wetsontwerp in deze Kamer, waarvan de langdurige debatten die wij reeds achter den rug hebben, duidelijk de sporen dragen.

Daarom kan ik mij den weemoed van mijn vriend Melchers begrijpen, een vurig drankbestrijder, toen hij vroeg waarom deze debatten zoo weinig opgewekt zijn; dat komt niet omdat er niet genoeg belang in de zaak gesteld wordt, maar omdat men algemeen gevoelt dat langs dezen weg men zijn doel nooit kan bereiken.

Hiermede heb ik uitgesproken wat ik in het algemeen over dit wetsontwerp te zeggen had.

Ik hoop dat wij bij de behandeling van de artikelen in de gelegenheid zullen worden gesteld om een bepaald artikel te gelijk met een ander artikel te behandelen, als dit voor de beoordeeling van het betrokken artikel noodig mocht zijn. Zoo zal een voorstel daaromtrent reeds bij de behandeling van art. 1 door mijn partijgenooten worden gedaan.

En nu wensch ik te eindigen met de verklaring, dat, naar mijn wijze van zien, de verbetering van de sociale toestanden gepaard moet gaan met de bestrijding van het drankmisbruik, en dat men die twee dingen niet tegen elkander kan stellen, maar dat het een juist de noodzakelijke aanvulling en de noodzakelijke bevestiging is van het ander. De actie tegen den sterken drank op zich zelf bevestigt de sociale verbetering, de organisatie van den arbeider tot verheffing zijner klasse, en het gevolg van die actie van den arbeider zelf tot stoffelijke, sociale verheffing zijner klasse, die loopt weer samen met de zedelijke actie tegen den sterken drank, om deze haar beslag te doen krijgen. Aanstaanden Zondag zal ook in ons land die sociale actie van de arbeiders zelf, die strijd van de arbeiders om zich te verlossen uit den toestand van onderworpenheid waarin zij op elk gebied verkeeren, weer blijken. De Minister van Binnenlandsche Zaken zal wel niet met vreugde zien, dat op dien Zondag de arbeiders in lokalen en op weiden samenkomen om hun leuzen te doen hooren voor de invoering van den achturigen werkdag en het algemeen kiesrecht, twee dingen die hun dierbaar zijn, waarmede zij trachten zoowel geestelijk als zedelijk te komen uit den poel van veronachtzaming waarin zij zijn neergedompeld.

Die eigen strijd van de arbeiders heeft in deze Regeering geen vriend. Nooit is door eenige Regeering in Nederland zulk een hardnekkigen strijd gevoerd tegen de eigen organisatie van de arbeiders als door deze Regeering is gedaan.

De **Voorzitter**: Ik merk den spreker op, dat ik geen verband zie tusschen hetgeen hij zegt en het wetsontwerp dat thans in behandeling is.

De heer **Troelstra**: Ik geloof dat mij de gelegenheid moet gegeven worden de conclusiën te trekken, die ik meen te moeten trekken.

Nog nooit is hier door eenige Regeering het socialisme zóó als *de* vijand beschouwd, datzelfde socialisme, dat volgens den vriend der Regeering, den heer Talma, het middel is om het leven van de arbeiders met een hooger ideaal te vervullen, zoodat zij geen behoefte meer hebben aan den drank. Nog nooit zijn hier door eenige Regeering de socialisten buiten de zedelijke gemeenschap van het volk geplaatst, zooals door deze Regeering is gedaan.

Een Regeering, die dat doet, kan een drankwet doen aannemen, maar de schade die zij op andere wijze aan de sociale en moreele verheffing van het volk heeft toegebracht, kan daardoor niet worden opgeheven.

De **Voorzitter**: Ik geef thans het woord aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken.

De heer **Kuyper**: Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne aan uw uitnoodiging voldoen, maar daar er vergadering is van den Ministerraad zou ik liever a. s. Dinsdag het woord voeren.

De **Voorzitter**: Dan wordt de beraadslaging verdaagd tot aanstaanden Dinsdag.

De vergadering wordt gesloten.

77ste VERGADERING. — 3 MEI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

77ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 3 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerp; 3°. missive van den Hoogen Raad; 4°. verzoekschriften; 5°. boekwerken. — Voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; sluiting van de algemeene beraadslaging; aanvang van behandeling van art. I. — Benoeming der Commissie voor de verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 85 leden, te weten de heeren:

van Bylandt, Raymakers, Arts, van Wichen, Schaper, de Ridder, Talma, van Vliet, Roessingh, van Asch van Wijck, Bos, Janssen, Kolkman, de Boer, van Heemstra, van Foreest, Troelstra, Staalman, Sluis, Fock, van Idsinga, Mees, Fruytier, Schokking, van Alphen, Verhey, Krap, van Raalte, Rink, Pompe van Meerdervoort, Nolting, Bijleveld, van der Vlugt, de Visser, van de Velde, ter Laan, van Gijn, Lieftinck, Michiels van Verduynen, Melchers, Cremer, Travaglino, Ketelaar, van Wassenaer van Catwijck, Goeman Borgesius, van Veen, de Savornin Lohman, van der Kun, van den Berch van Heemstede, Röell, van Dedem, Hugenholtz, van Löben Sels, van Wijnbergen, Duymaer van Twist, de Waal Malefijt, Drucker, Hennequin, van Limburg Stirum, Heemskerk, Willinge, de Klerk, Smeenge, Hubrecht, van Karnebeek, van Styrum, Ferf, de Vries, Brants, van Vlijmen, Aalberse, Friesen, Okma, Helsdingen, van der Zwaag, Passtoors, Smidt, van Nispen tot Sevenaer, Bolsius, Beckers, Tydeman, van Kol, Seret en den Tex,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van de heeren Zijlma, Merckelbach, Mutsaers en van der Borch van Verwolde, de laatste drie wegens ambtsbezigheden; van den heer Brummelkamp, wegens ongesteldheid, deze week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot verhooging en wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld; het wetsontwerp zal naar de afdeelingen worden verzonden;

3°. een missive van den Hoogen Raad der Nederlanden, ten geleide van een lijst van aanbeveling van zes candidaten, ten einde daarop te kunnen acht slaan bij het maken der nominatie voor de vacature van een raadsheerplaats, ontstaan door het eervol ontslag verleend aan den raadsheer jhr. mr. B. C. de Jonge.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld; de dag voor het opmaken der voordracht zal nader bepaald worden;

4°. de volgende verzoekschriften:

drie, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van:

de Kamer van koophandel en fabrieken te Oosterhout;

A. Smit en Zoon te Amsterdam en zeven anderen te Amsterdam, Rotterdam en Vlaardingen, allen handelaren in stokvisch;

den voorzitter en den secretaris namens het bestuur van den Nederlandschen Boerenbond;

een, betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van den voorzitter en den secretaris, namens de Kamer van arbeid voor de voedings- en genotmiddelen te Amsterdam;

een, van J. B. G. Mader, oud-wachtmeester bij het 3de regiment huzaren, wonende te Bussum, houdende verzoek een onderzoek in te stellen naar zijn bezwaren, betreffende: de intrekking van het hem verleende tijdelijk pensioen; de weigering om hem een paspoort te geven en het niet voldoen aan adressants verzoek om afrekening van hem, naar zijn beweren, toekomende gelden;

een, van J. Sarolea te Maastricht, betrekkelijk verduistering van gelden te zijnen nadeele.

Deze adressen zullen worden verzonden aan de te benoemen Commissie van Rapporteurs of van de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende boekwerken:

van het Departement van Justitie, de Verzameling van wetten, besluiten en voorschriften betreffende het gevangeniswezen over de jaren 1902 en 1903;

van het Departement van Koloniën, het Verslag van den dienst van het boschwezen in Nederlandsch-Indië over het jaar 1902;

van den directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Supplement van de 7de aflevering van het Tijdschrift van zijn bureau:

het Verslag over den toestand der Koninklijke Bibliotheek over 1902.

Deze drukwerken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Schaper, heeft

een door mij afgelegde verklaring vertolkt in dier voege, dat ik het bezoek van herbergen zou hebben aanbevolen. Ik wensch tegen die opvatting van mijn woorden te protesteeren. Ik heb nooit het bezoek van herbergen aanbevolen, steeds ontraden.

Wat ik gezegd heb, is dit: dat er bij de tegenwoordige evolutie van het maatschappelijk leven behoefte ontstaat om op neutraal terrein zijn medeburgers te ontmoeten, maar dat daarvoor dan ook gelegenheden moeten geschapen worden. Daarmede heb ik bedoeld gelegenheden zooals bijv. in Israël voorkwamen in de poorten; in Rome in de thermae en zooals in het Zuiden van Europa ook nog voorkomen.

In de tweede plaats is de geachte afgevaardigde nogmaals er op teruggekomen, dat wij hier metterdaad zouden staan voor een nieuwe drankwet. Wanneer de geachte afgevaardigde had gezegd: voor een zoo goed als nieuwe drankwet, dan zou ik tegen zijn woorden geen bedenking hebben gehad. Maar hij heeft gesproken van een nieuwe drankwet censu praegnanti, hetgeen daaruit blijkt, dat hij gezegd heeft, dat juist, omdat het hier een nieuwe drankwet geldt, het een logische, consequente en radicale wet had behooren te zijn. Nu is het geen nieuwe drankwet: formeel niet, want er staat duidelijk in de considerans, dat het een herziening is van de bestaande wet; materieel niet, omdat er geen nieuw stelsel in wordt belichaamd, maar, gelijk de heer Goeman Borgesius juist heeft opgemerkt, niet anders geschiedt dan voortbouwen op door den Minister Modderman gelegde fundamenten.

De heer Passtoors heeft erkend, dat metterdaad deze wet eenige voordeelen aanbiedt voor de kleinhandelaars in sterken drank, maar hij heeft er bij gezegd, dat de wet ook anderzijds nadeelen voor hen opleverde, die deze voordeelen in de schaduw stellen. Ik zal mij nu nogmaals veroorloven deze voordeelen op te noemen: breideling van den clandestienen verkoop; het voor hun leven rekken van hun bedrijf; het geven van een voortzetting van hun bedrijf aan hun weduwen; het vrijmaken van de eigenaars van de panden; het recht van appèl in zake het vergunningsrecht, om daarbij willekeur te stuiten; het recht van overdracht en het recht van verbouwing.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde de nadeelen had opgesomd, die daartegenover staan en zich een goed schatter had getoond, zoodat hij werkelijk die voor- en nadeelen op hun juiste waarde had geschat, dan twijfel ik er in de verste verte niet aan, of de geachte afgevaardigde zou voor die nadeelen niet een waarde hebben gevonden, die eenigszins opwoog tegen de voordeelen.

De geachte afgevaardigde heeft er verder bij de Regeering op aangedrongen, dat zij het subsidie aan de drankbestrijding zou verhoogen en daarbij andere regels zou volgen. Tot het eerste is de Regeering bereid; zij gaat elk jaar in dat opzicht verder, en ik verklaar mij bereid dit te blijven doen. Wat de regels betreft, zal het mij aangenaam zijn, te zijner tijd van den geachten afgevaardigde daaromtrent eenige aanwijzingen te mogen ontvangen. De dusver toegepaste regelen zijn naar de gegevens, die ons op het oogenblik ten dienste staan, het meest profijtelijk en practicabel.

De heer Rink heeft er mij een zacht verwijt van gemaakt, dat ik van Normandische toestanden had gesproken en niet over Nederlandsche toestanden. De geachte afgevaardigde verdient zeker lof, dat hij ook op dit punt het patriotisme handhaaft, maar van de andere zijde zal hij mij toestemmen, dat wij hier evenals bij de tuberculose te doen hebben met een internationaal voortwoekerend kwaad, een kwaad van dien aard, dat het telkens blijkt, dat de gegevens verzameld in het eene land, met de gegevens verkregen in het andere land, bijna tot op een haar strooken, en in dit verband is het mij niet wel mogelijk in te zien, welke strekking de woorden van dien geachten afgevaardigde moeten hebben. Ook is het ten eenenmale onjuist, dat ik mij uitsluitend bepaald zou hebben tot het verwijzen naar Fransche toestanden. Ik heb zeer in détails en bijzonderheden aangetoond hoe, door de concentratie van het gebruik van sterken drank hier te lande tot een kleine groep, hier juist in die kleine groep het kwaad gestegen moest zijn tot een hoogte, die metterdaad onrustbarend was.

De geachte afgevaardigden de heeren Melchers en Schaper hebben mij gezegd: wij hebben met genoegen gehoord de waarschuwing, door u ontleend aan den diep ellendigen toestand in Normandië, maar nu hadt gij ook in uw wet maatregelen moeten voorstellen, om dit kwaad tegen te gaan, dien etterbuil open te snijden en het gif daaruit te doen wegvloeien; en wanneer gij niet aantoont, dat uw wet dit doet, deugt zij niet. Ik heb uitdrukkelijk in mijn eersten termijn verklaard, dat tegen het kwaad, dat in dien pestbuil en dien poel bestond, mijns inziens maar door één ding redding was aan te brengen, namelijk door persoonlijke bekeering van die menschen. Ik zeide vroeger reeds: „Neen, van dat kwaad, dat in dien pestbuil, in dien poel schuilt, is m. i. maar door één ding redding aan te brengen namelijk door persoonlijke bekeering van die menschen. Daarom ben ik het eens met den heer Tydeman, waar hij zeide, dat het Leger des Heils een groote verdienste heeft, in zooverre het in die kringen binnengedrongen is en er, zij het niet een groot aantal, toch enkelen uitgehaald heeft en ze met de zonde heeft doen breken.

„In zooverre kunnen ook de kerken in den lande door haar dienaren; de onderwijzers door het bezoeken van de ouders der kinderen en ook de vakvereenigingen door het bezoeken van haar leden veel tot breking van die zonde bijdragen; maar dat kan de wet natuurlijk niet."

Hieruit blijkt, dat er geen toeleg of bedoeling is geweest om door middel van deze wet dien etterbuil uit te snijden.

Integendeel. In Java heeft men de gewoonte, wanneer iemand gebeten wordt aan hand of voet door een giftig beest, onmiddellijk den arm of voet af te binden, ten einde te beletten, dat het in die wonde plek aanwezige gif doordringe in het verdere organisme. En wat ook deze wet beoogt en doet, is niets anders dan dat men, geconstateerd hebbende, dat een gif-focus aanwezig is, de kanalen zoekt af te binden, die naar dien focus leiden, ten einde het doordringen uit dien haard van vergiften in de verdere deelen van het organisme zooveel mogelijk te stuiten.

Tegenover het stelsel-Modderman, nader door de Regeering in deze wet verscherpt, is door drie geachte leden van deze Kamer een ander absoluut gesteld. Door den heer van der Zwaag het systeem, waarvan men zou kunnen zeggen: *intereant in pace*; door den heer Lohman het stelsel, waaraan men het devies zou kunnen geven: *divide et impera* en door den heer Troelstra een systeem, waaraan men het devies zou kunnen toekennen *ubique et semper*.

De heer van der Zwaag wil eenvoudig laten wegsterven de tegenwoordig bestaande vergunningen en er geen nieuwe voor in de plaats geven. De heer Lohman meent heil te moeten zoeken in isolement van het drankgebruik in lokalen, waar niets anders te krijgen is. De heer Troelstra meent, dat heil moet gezocht worden in het toepassen van de contrôle van de wet overal daar, waar sterke drank aanwezig is.

Het komt mij voor dat het in debat brengen van zulke stelsels altoos van hooge beteekenis is, voor zoover het voor de toekomstige ontwikkeling van deze zaak de aandacht weer vestigt op nieuwe denkbeelden, maar die geachte afgevaardigden kunnen geen van drieën bedoeld hebben, dat wij dat eens bij wijze van amendement in deze wet zouden inbrengen. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer men werkelijk bedoelde, zulk een stelsel in de wet te brengen, zulks bij het Voorloopig Verslag aan de orde had gesteld moeten worden, of beter nog bij de begrootingsdiscussiën, opdat de Regeering bij het maken van haar ontwerp kon overwegen, of zulk een denkbeeld voor realiseering vatbaar is. In elk geval, wanneer bedoeld was het te realiseeren, had het in het Voorloopig Verslag gedaan moeten worden. Nu dit niet is geschied, kan ik het niet anders opvatten dan als een ventileeren van een denkbeeld, en dan moet ik zeggen, dat in elk van die drie denkbeelden iets zit, waarop gelet moet worden, terwijl de heeren zich niet zullen ontveinzen, dat in hun denkbeelden ook iets is, dat bezwaren zou doen rijzen die nader onder de oogen gezien zouden moeten worden.

Tegen het denkbeeld van den heer van der Zwaag bestaat deze hoofdbedenking, dat bij inkrimping van het aantal vergunningen door uitsterving de overblijvende zulk een kolossale waarde zouden krijgen, dat men maatregelen zou moeten beramen om dat te ondervangen. In de tweede plaats zal ieder wel gevoelen, dat op die wijze ten slotte een ongelijkheid van

toestanden voor de wet geboren wordt, daar het niet aangaat, dat men door uitsterving een streek zou krijgen, waar geen vergunningen waren, terwijl er in een andere streek nog veel waren, hetgeen het inbrengen in de vrije streek zou bevorderen.

Wat het denkbeeld van den heer Lohman betreft, moet ik stuiten op het denkbeeld, dat, wanneer in een tapperij niet anders dan sterke drank te krijgen was, men bij grooten dorst nog meer dorst zou krijgen, wanneer men dien met een glas bier niet meer zou mogen lesschen. Ik vrees, dat, als men het stelsel, dat hij beoogt, in zou voeren, zulk een met dorst belaste persoon over zou gaan tot het drinken van een overgroot quantum sterken drank. Ik zal op deze systemen niet verder ingaan. Het komt mij voor, dat in elk van die systemen metterdaad iets is, waarop te recht te aandacht gevestigd is. Dit geldt ook het denkbeeld van den heer Troelstra, hoewel hij weet, dat in Noorwegen de verkoop tot 240 liter onder de wet valt, wat gelijk staat met onder de wet brengen van den geheelen verkoop van sterken drank. Deze wet regelt den kleinhandel en door het gelanceerde denkbeeld zou men den groothandel, den handel in het algemeen, den al-handel onder de wet brengen.

De positie, die de Regeering meent te moeten innemen en die, naar mij voorkomt, nog langen tijd bij Kabinetswisseling door de Regeering ingenomen zal worden, is deze, dat de drankzucht is een in de maatschappij woelend kwaad, maar dat gelukkigerwijze vanzelf reactie in het maatschappelijk leven te voorschijn roept. Het is niet de actie der drankbestrijders, maar het opgeven der drinkgewoonte, waardoor van lieverlede in de maatschappij een zuiverder en reiner milieu ontstaat. Nu ligt het op den weg van de Regeering, die reactie tegen de drankzonde te steunen, in de eerste plaats moreel, door namelijk door de wet den indruk in het land te vestigen, dat, wanneer men de drankzonde bestrijdt, men daarmede niet doet een ridiculil werk, maar iets, dat de Overheid, als zoodanig, looft en prijst. In de tweede plaats, dunkt mij, moeten van de Regeering pogingen uitgaan, om te zien, of door het onderwijs de kennis van de gevolgen van misbruik van sterken drank in breeder en wijder kringen verspreid kan worden, en in de derde plaats moet de Regeering er steeds meer op uit zijn om alleen, wat men noemt, drankvrije personen, in dienst te nemen.

Dat de patroons in het algemeen en een iegelijk, die personeel gebruikt, zorgt, toe te zien, dat hij geen verslaafden aan den drank in dienst krijgt, ligt vooreerst in het voordeel, dat er voor hem zelf in gelegen is; want al zullen de meeste patroons daarbij niet in de eerste plaats denken aan het algemeen belang — ofschoon ook dezulken gevonden worden —, zoo zullen zij daartoe gedreven worden door eigenbelang, omdat zij weten niet dronkaards in hun zaak niet vooruit te zullen komen. De Staat nu, als zoodanig, moet zooveel mogelijk bij het gebruik maken van personeel toezien, op alle wijzen dronkaards uit zijn dienst te houden.

Verder moet, dunkt mij, de Regeering er op bedacht zijn, door het steunen van asyls ter genezing van dronkaards, zooveel mogelijk den physischen drang, die altijd naar den drank dringt, te bestrijden, maar — gelijk ik reeds in eersten termijn deed opmerken — vordert men daarmede niet, tenzij men het recht van vrijheidsberooving als zoodanig bij dronkaards aanneemt, en nu is men — ik wees er reeds op — bij de laatste wijziging van het Noorweegsche Strafwetboek zoover gegaan, dat iemand die crimineel wordt veroordeeld en van wien blijkt, dat de misdaad een gevolg is van den drank en dat hij, als dronkaard, een gevaarlijk persoon is, ter beveiliging van de maatschappij geïsoleerd wordt. Dit nu is een nieuwe lijn, waarop wij ons in onze strafwetgeving nog niet bewogen hebben en dus eerst van lieverlede kunnen geraken. Ten slotte kan de Regeering doen, wat ik straks noemde: het afbinden van het kranke orgaan, zoodat het gif, dat in de wonde plek aanwezig is, belet wordt te zeer door te dringen in het overige organisme, en omgekeerd het overige organisme tegen schadelijke inwerking en invloeden van het vergiftige deel wordt beschermd. Dit is, wat de wet-Modderman bedoelde en ook dit ontwerp bedoelt.

Nu moge men dit zoo opvatten, dat in deze is progressie, die maakt, dat in elk decennium de maatschappelijke reactie tegen den drank sterker wordt. En naarmate in zulk een decennium de reactie sterker wordt, naar die mate kan de wetgever, de betere opinie in de maatschappij opvattende, een schrede vooruitgaan.

Wanneer het nu mag gelukken met deze wet reeds een schrede vooruit te komen, zal de Wechselwirkung ontstaan, dat de drankreactie sterker en scherper wordt in de maatschappij en dan over een zekeren tijd een nieuw stadium intreedt, waarop men de wet weer scherper kan maken. Zoo geloof ik, dat men, in deze progressie doorwerkende, eindelijk het monster meester zal worden.

Nadat de replieken reeds bijna ten einde waren hebben wij een hors d'oeuvre gekregen. Het woord werd toen gevraagd door den heer Troelstra en hij toonde daarbij wel eenigszins, als ik het zoo mag uitdrukken, zich te sluiten buiten de parlementaire gemeenschap. Ik bezig deze uitdrukking, omdat die geachte spreker nu nogmaals herhaald heeft de onware legende, alsof door mij de socialisten buiten de zedelijke gemeenschap van het volk zoudeu zijn gesloten. Ik heb reeds drie malen van deze plaats verklaard en ik herhaal het thans nogmaals, dat mijn zeggen niet verder ging, dan dat de heeren zich zelf buiten die zedelijke gemeenschap hadden gesloten. Welnu, datzelfde heeft de geachte spreker thans gedaan ten aanzien van den adat dezer Kamer.

Er bestaat natuurlijk ook in een Parlement een adat, d. w. z., behalve het reglement van orde bestaat er ook een ongeschreven usueel recht, waar buiten een Parlement niet kan, omdat anders de zaken niet goed kunnen loopen. Nu is één dier bepalingen van den adat, dat men van wat in de afdeelingen is gezegd, buitenaf niets doet uitlekken. Welnu, de geachte spreker heeft vroeger verklaard dat hij, als hij het noodig achtte, zich daaraan niet zou storen.

Zoo is het ook een bepaling van dien adat, dat men, tenzij afwezigheid of een andere bijzondere oorzaak daartoe aanleiding heeft gegeven, in de repliek niet komt, als men niet in eersten termijn zijn bezwaren heeft voorgebracht, behalve wanneer het een kleine opmerking geldt. Daarentegen is nu de geachte spreker, zich aan dien adat niet storende, op het laatst der repliek ingekomen, volstrekt niet met een kleine bijzaak, maar met het openen van loopgraven, die er ten slotte toe leidden een bepaalden aanval op het Kabinet te doen. Ik wensch den geachten spreker in die loopgraven te volgen.

Vooreerst merkte de heer Troelstra op, dat wij hier een debat over de Drankwet hebben gehad zonder geestdrift, zonder bezieling, geheel lusteloos. Naslaande, zooals ik dit dezer dagen meer moet doen, de *Handelingen* dezer Kamer over de wet-Modderman, las ik daarin deze woorden: „Ook de Minister heeft van diezelfde ridderlijke courtoisie de welsprekendste blijken gegeven, maar daaraan ontbrak een andere ridderlijke eigenschap, geestdrift, bezieling. Het is mij niet mogen gelukken, noch bij de voorstanders van het ontwerp, noch bij den Minister, die het indiende, een sprank van die bezieling te zien, die hun bij de behandeling van zulk een gewichtig volksbelang had gepast. Zij hebben allen den raad van den geachten afgevaardigde uit Tiel om nuchter te zijn, met zooveel vlijt en getrouwheid gevolgd, dat het debat wel ietwat slap is geworden."

Ziedaar de toenmalige uitdrukking van hetgeen nu heet „katterig". *L'histoire se répète.* Uit het voorgelezene blijkt, dat geheel hetzelfde, wat nu wordt opgemerkt, ook in 1881 is gezegd.

De geachte spreker is verder gegaan en heeft gezegd: het ingediende wetsontwerp bevredigt niemand, wekt nergens belangstelling, heeft op niemand een pakkenden invloed. Ik heb hier voor mij een adres, aan de Kamer ingediend o. a. namens den heer J. H. A. Schaper, lid van den gemeenteraad te Groningen. Daarin lees ik, dat de commissie van het ontwerp met groote belangstelling en voldoening heeft kennis genomen, en dat door de commissie in het ontwerp wordt toegejuicht de ernstige poging om een einde te maken aan het groote kwaad van den clandestienen handel, de splitsing tusschen tappers en slijters, de verhooging van het minimum van den vrijen verkoop, de uitbreiding van het aantal personen, die geen vergunning zullen kunnen krijgen en van de soort inrichtingen, waarvoor geen vergunning mag worden gegeven, voorts de aandacht, die is gewijd aan de inrichting der lokalen, speciaal het verbod van geheimzinnigheid. Nu weet ik wel, dat de geachte afgevaar-

digde de heer Schaper, als kamerlid heeft gesproken van een „prulwet" en dergelijke dingen, maar dat was improvisatie, en hier hebben wij een geschreven stuk.

Zoo zou ik uit de ingekomen adressen een heele bloemlezing kunnen vergaderen en die, in goeden ruikervorm gebonden, den heer Troelstra kunnen aanbieden. Ik zal mij er nu toe bepalen de pers ook eens te laten spreken. Het was vroeger zóó, dat men eigenlijk alleen de *Oprechte Haarlemsche Courant* las, en nu wil ik ook de *Oprechte Haarlemmer* eens aanhalen. Die schrijft: „Een werk van beteekenis noemen wij het thans ingediende wetsontwerp tot herziening van de wet van 1881 ..... De thans voorgestelde wijziging overtreft alle voorgaande in belangrijkheid. Immers zij raakt niet slechts het karakter of de gedaante, zij raakt het principe onzer drankwetgeving. Immers werd tot nog toe bij de wettelijke bestrijding van het hier te lande inderdaad ontstelteniswekkend groote misbruik van sterken drank hoofdzakelijk alleen heil gezocht langs objectieven weg.....; in het thans voorgestelde wetsontwerp treedt vooral het gewicht van het subjectieve element in dit noodlottig maatschappelijk verschijnsel op den voorgrond, welk element zich ten eerste en voornamelijk uitspreekt in de wijze, waarop de gelegenheid tot drankmisbruik geboden wordt. Nadere regeling van die subjectieve zijde acht de Regeering thans dringend noodig. Verschillende wegen stonden der Regeering ter bereiking van dit doel open. Het wil ons voorkomen, dat zij met het inslaan der thans voorgestelde een gelukkige keuze heeft gedaan.

„Gelukkig niet slechts uit een oogpunt van practische uitvoerbaarheid, maar ook omdat streng in het oog gehouden wordt de grenslijn tusschen het terrein van de staatsrechtelijke bevoegdheid om op te treden, waar het geldt de beteugeling van een groot maatschappelijk euvel en dat van de persoonlijke vrijheid der ingezetenen, die immers „vrij" zijn in beschikking over en inrichting van hun eigen localiteiten. De zeer moeilijke klip in deze van geen halfheid ter eene en geen te groote vrijheid ter andere, is in dit ontwerp op uiterst behendige wijze omzeild."

Ik zal mij tot verwijzing naar die stukken bepalen en meen daarmee gerescontreerd te hebben de voorstelling, alsof dit wetsontwerp in het algemeen een zóó onbeduidenden, een zóó onpractischen, een zóó onprofijtelijken indruk had gemaakt.

Tot zoover in de loopgraaf voortgeschreden, heeft de geachte afgevaardigde gezegd, dat hij wijzen moest op het belangrijk feit, door den Minister van Binnenlandsche Zaken geconstateerd, dat de Regeering in deze zaak alleen, geïsoleerd staat. Dat heb ik niet gezegd. Wat ik gezegd heb is heel iets anders, nl. dit: „Bij de verdediging van een ontwerp van Drankwet gevoelt een Minister zich altoos geïsoleerd." Er is dus eenvoudig geen woord en geen letter van aan, dat ik zou gezegd hebben, dat de Regeering zich geïsoleerd voelde, omdat de Regeeringsmeerderheid op het punt stond de Regeering in den steek te laten. Die geheele quaestie heb ik niet aangeroerd. Ik heb dit gezegd: een drankwetactie heeft dit eigenaardige, dat zij elken Minister in een toestand brengt, dat hij zich bij de verdediging geïsoleerd voelt. Wat is daarvan de bedoeling? Ik heb dit punt ook uitgewerkt; de bedoeling is eenvoudig deze: als men aan een drankwetactie toekomt, zijn alle leden van de Kamer voor het goede, dan is er niemand in de Kamer, die zegt: ik sta op als pleitbezorger voor den sterken drank: dan is er een zeker kieschheidsgevoel, dat belet dit uit te spreken: dan zijn wij allen voor het goede, maar met verschil in graad en mate. Er zijn er, bij wie het is, wat de Engelschen noemen *very moderate*; er zijn er bij wie het staat op het kookpunt. Nu is die lijn niet zoo, alsof dat naar links en naar rechts zich precies afdeelt, maar dat gradueele verschil werkt zoowel aan de eene als aan de andere zijde der Kamer. Dat maakt, dat de geheele Kamer aan de zijde der Regeering staat om te zeggen „wij moeten den drank bestrijden", maar dat er, als het er op aankomt een artikel te gaan behandelen, een groep is, die zegt „dat is te veel, dat gaat te ver" en een andere groep die beweert „dat gaat niet ver genoeg". Dat heb ik duidelijk uitgelegd en het heeft met die geheele politieke consideratie, die de heer Troelstra er in heeft gelegd, hoegenaamd niets uit te staan.

De geachte afgevaardigde heeft, al voortgaande, er zelfs *De Standaard* bij gehaald en gezegd, dat men nu ook van deze zijde toch langzamerhand den weg van Marx opging, want, dat men meer en meer ging inzien, dat de oeconomische toestanden zóóveel beteekenden en men ten slotte eigenlijk ging erkennen, dat dit het eenige werd. Mijnheer de Voorzitter, ik moet zeggen, dat ik nooit gehoord heb, dat er, bij welke partij of richting ook, ontkend is, dat ook stoffelijke, physieke, geographische, klimatische omstandigheden mede invloed uitoefenen op het leven in de maatschappij, maar ik zou den heer Troelstra willen vragen, of wij niet op aardige manier stuivertje gaan wisselen; want van meer dan één zijde is onder de sociaaldemocratische afgevaardigden hier verklaard, dat de groote macht die zij wenschen aan te wijzen tegen het drankmisbruik, was het ideaal. Dat is nu geheel onze leer, de anti-Marxistische lijn. In de Marxistische lijn kan een ideaal wel werken, maar dan alleen als product van de oeconomische toestanden; daar kan echter nooit een geestelijk iets ingrijpen om den oeconomischen toestand te wijzigen. Ik ben, toen de heer Schaper over dat ideaal sprak, daarop niet ingegaan: hij zeide dat ik het zeker niet begrepen had — dat bewijs van indolentie steek ik gaarne in mijn portefeuille —, maar ik heb er niet over gesproken, omdat mij bleek, dat de geachte afgevaardigden gelukkige inconsequentiën hebben.

Toen die kronkelgangen der loopgraven waren doorgegaan, kwam een punt, waar gij, Mijnheer de Voorzitter, den geachten afgevaardigde interrompeerdet en zeidet: nu gaat gij geheel buiten het debat. De geachte afgevaardigde antwoordde, dat hij toen aan zijn conclusie kwam. Dat was dus het punt, waar het bij zijn geheele speech om te doen was. Wat was nu zijn bedoeling? Hij had een hamer, spijkers en een bord en dat wilde hij slaan op de provinciale stembus. Op dat bord had hij geschreven: „Kiezers, helpt ons allemaal om dit Kabinet omver te werpen, dan komen wij, socialisten, er weer boven op."

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet vragen, of die uitlating tactisch van beleid getuigenis gaf, maar wil wel dit verzekeren, dat er onder mijn vrienden velen zullen zijn, die gaarne den heer Troelstra behulpzaam zullen wezen om dat bord op elke stembus in zóó leesbaar schrift te zetten, dat elke kiezer weet, dat het daarom gaat.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft zooeven de opmerking gemaakt, dat er bij de bespreking van het Regeeringsontwerp van verschillende zijden nieuwe stelsels te berde zijn gebracht, en heeft hetgeen door mij verleden Vrijdag in het midden is gebracht onder die nieuwe stelsels gerangschikt. En de Minister heeft daarbij de door mij gedeelde meening uitgesproken, dat het onmogelijk is voor degenen, die aan een ingediende wet een ander stelsel zouden willen ten grondslag leggen, dat doel te bereiken eenvoudig door bij het mondeling debat dat stelsel te ventileeren.

De Minister, zoo sprekende, heeft de bedoeling van mijn woorden geheel onjuist voorgesteld. Zeker, als ik mij ten doel had gesteld te verkrijgen een drankwet, berustende op een ander beginsel dan waarop de wet-Modderman berust, dan stem ik den Minister volkomen toe dat het in het midden brengen van mijn bezwaringen nu eigenlijk geen zin meer had. Maar dat was volstrekt mijn bedoeling niet. Ik heb critiek uitgeoefend op dit ontwerp; ik heb uiting willen geven aan het onbevredigde gevoel, dat de voorstanders van het doel van de Regeering bij de behandeling van dit ontwerp bezielt; ik heb naar de redden daarvan gezocht en wat ik daaromtrent in het midden heb gebracht is het resultaat van herhaalde besprekingen van het stelsel van de Regeering. En wanneer nu de Regeering tegen mijn woorden wil opkomen, moet zij dat op andere wijze doen dan de Minister gedaan heeft.

Waar kwam mijn beschouwing op neer? Dat het onmogelijk is, in de practijk contrôle uit te oefenen op de wijze van drankverkoop, en dat het gemakkelijker zou zijn, contrôle uit te oefenen op de aanwezigheid van sterken drank voor den verkoop. Ik heb om dat aan te toonen mij op de practijk van den clandestienen verkoop beroepen en ben tot de conclusie gekomen, dat zoolang er drank aanwezig is, de gelegenheid om die ook op een door de wet verboden wijze te schenken bestaat, en dat, wil men die gelegenheid niet scheppen, men zich richten moet tegen de aanwezigheid van drank onder omstandigheden en hoeveelheden, die het vermoeden wettigen, dat die drank verkocht zal worden.

En wanneer het den Minister nu niet te doen ware om een zeker oratorisch succes, maar om een zakelijk debat zakelijk verder te voeren, dan zou het mij voorkomen dat de Minister beter had gedaan om dit standpunt van mij te bestrijden en aan te toonen, dat ik te pessimistisch denk omtrent het stelsel van den Minister, en eindelijk te doen, dat wij in de lange dagen dat deze beschouwingen plaats vinden, nog geen oogenblik van de zijde des Ministers en zijn vrienden hebben gehoord, namelijk aantoonen dat het niet maar is wat van alle kanten in deze Kamer, dikwijls met feiten geïllustreerd, is beweerd, namelijk dat dit ontwerp zijn groot doel niet bereikt, dat is de bestrijding van de clandestiene.

Was dus het antwoord van den Minister in dit opzicht niet ter zake, het geeft mij aanleiding nog tot een andere opmerking. Wel zeker, ik gevoel zeer hoe moeilijk het is, om nu eenigen merkelijken invloed op de verbetering van dit ontwerp uit te oefenen en gaarne zou ik hebben medegewerkt om, toen dit ontwerp in de afdeeling werd behandeld, een meer afdoend stelsel voor te stellen. Maar wanneer de Minister te recht constateert dat hier van drie verschillende zijden drie nieuwe stelsels voor het eerst bij de mondelinge behandeling in discussie worden gebracht, dan heeft dat zijn reden, dan is de Regeering zelf daarvoor niet het minst aansprakelijk. Deze Drankwet is ingediend 16 October van verleden jaar en het Voorloopig Verslag dateert van 5 Januari van dit jaar. De Kamer heeft dus den voorbereidenden arbeid voor de behandeling van dit ontwerp moeten verrichten in een tijd dat zij absoluut en geheel bezet was met de jaarlijks terugkomende Indische en de Nederlandsche Staatsbegrooting. Het wil mij dus voorkomen dat er wat meer geluisterd moet worden naar de stemmen, die niet het minst van onze zijde dikwijls bij de behandeling van wetsontwerpen in deze Kamer worden gehoord, dat wij den tijd moeten hebben om de zaken behoorlijk voor te bereiden. Een kind kan begrijpen, dat, waar de Regeering zelf de late indiening motiveert door te zeggen dat het zooveel tijd kostte, om zich voor zulk een moeilijke zaak degelijk voor te bereiden, tusschen medio October en 1 Januari, wanneer de tijd door andere werkzaamheden ingenomen wordt, de tijd daarvoor aan de Kamer heeft ontbroken.

Wanneer de Minister dus mocht bedoelen er de Kamer een verwijt van te maken, dat zij nu eerst komt met andere beginselen en stelsels, dan komt dit omdat de Regeering zelf veel te laat met het wetsontwerp gekomen is. Ik herinner hierbij aan hetgeen de heer Lohman in zijn eerste rede gezegd heeft dat wij dit wetsontwerp maar moeten aannemen, omdat er nog zoo vele wetsontwerpen liggen die er alle doorgejakkerd moeten worden.

De Minister is zoo welwillend geweest om nader in te gaan op mijn andere beschouwingen en heeft beweerd, dat wij sociaal-democraten ons buiten de parlementaire gemeenschap zouden geplaatst hebben; daarbij kwam ter sprake mijn herhaalde bewering dat wij door den Minister buiten de zedelijke gemeenschap des volks zijn geplaatst.

Ik begrijp dat de Minister langzamerhand meer en meer gaat inzien, dat het niet verstandig van hem is geweest, dat te doen; want hij tracht nu en dan aan dat verwijt te ontsnappen; op welke wijze dat geschiedt, hebben wij nog zooeven kunnen vernemen.

De Minister zegt, dat wij sociaal-democraten ons zelf buiten de zedelijke gemeenschap des volks plaatsen en de reden die hij daarvoor vroeger heeft genoemd, was, dat wij met hem verschillen ten opzichte van de vraag: door welke factoren de zeden des volks in een bepaalden tijd beheerscht worden. Dit is een spel met woorden.

Wanneer de Minister, in plaats van zakelijk met ons te debatteeren over de punten waarin hij met ons op philosophisch gebied verschilt, ons toevoegt: gij stelt u daardoor buiten de zedelijke gemeenschap des volks, dan is hij het, die ons daar buiten sluit. Ik houd dan ook vol, dat de Minister de sociaal-democraten buiten de zedelijke gemeenschap des volks *tracht* te sluiten; want het volk zelf is er ook nog; en de Minister vertegenwoordigt allerminst het Nederlandsche volk in zijn geheel, óók niet in zijn beste deelen.

De Minister doet dit en mag de verantwoordelijkheid daarvoor niet van zich afschuiven.

Ik zal niet ingaan op de bewering dat wij, sociaal-democraten, en ik met name, ons buiten de parlementaire gemeenschap zouden sluiten. Wanneer ik slechts in het laatst van de algemeene beschouwingen gemeend heb te moeten spreken, is dat een feit, hetwelk niet op zich zelf staat. Ik twijfel er niet aan of, wanneer men het parlementair verleden van dr. Kuyper nagaat, blijken zal dat hij hetzelfde ook wel eens wenschelijk zal geacht hebben: dit is niet zulk een bijzonder feit, dat het geconstateerd behoefde te worden.

De Minister tracht verder mijn politieke beschouwingen van Vrijdag te weerleggen en dan schijnt de Minister het eerst te willen tegenspreken, dat hier bij deze gelegenheid alle geestdrift heeft ontbroken en hij tracht dit te doen door te verwijzen naar een adres van de commissie van het uitvoerend Drankwet-comité. Mijn vriend Schaper deelt mij mede, dat hij van plan is zelf daarover een enkel woord te zeggen.

Ik behoef dus daarop niet in te gaan; maar dit meen ik toch te moeten constateeren, dat men moeilijk het gebrek aan geestdrift in de Kamer kan tegenspreken met een beroep op een adres dat opgemaakt is naar aanleiding van het eerste onveranderde ontwerp door een commissie buiten de Kamer.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, hier in deze Kamer is totaal gemis van geestdrift voor deze zaak. De reden daarvoor heb ik trachten aan te geven in mijn eerste redevoering en nu zegt de Minister: maar dat is indertijd ook gezegd door Minister Modderman, toen de vorige Drankwet behandeld werd. Ik geloof dit gaarne. Het is dan ook gebleken dat het volkomen juist gezien was, om voor die drankwet-Modderman niet geestdriftig gezind te zijn. Evenzeer is het te begrijpen dat de Minister Modderman zelf niet geestdriftig gestemd was voor die wet. Als thans dezelfde stemming heerscht, is dat geen hoopvol teeken omtrent het lot van de wet-Kuyper. Maar, zegt de Minister, gij hebt mijn woorden verdraaid; ik heb volstrekt niet beweerd dat ik als Regeering hier geïsoleerd stond met het drankwetontwerp, neen, ik heb geconstateerd, dat een Regeering zich altoos geïsoleerd voelt bij de behandeling van een drankwet. Iedereen is er voor dat men den drank bestrijdt, maar iedereen meent òf dat men niet ver genoeg gaat, òf dat men te ver gaat. Maar, Mijnheer de Voorzitter, het komt bij zeer vele wetten voor, dat de Kamer het in groote meerderheid met het doel der Regeering eens is, maar dat men aanmerkingen maakt op de wijze waarop dat doel zal worden bereikt. Dit geldt niet alleen de Drankwet, maar dit geldt voor alle wetten. Wat bedoelt nu de Minister wanneer hij zegt: in de Kamer komen de eigenlijke voorstanders van den sterken drank niet aan het woord; die ontsluieren zich niet; men is te kiesch, men verklaart zich gaarne voor het doel. Wil de Minister daarmede zeggen, dat in de Kamer de meerderheid eigenlijk er tegen is om sterken drank te bestrijden? Ik kan mij moeilijk voorstellen dat een dergelijke insinuatie tot de Kamer door het hoofd der Regeering zou zijn bedoeld.

Maar als het dan waar is, dat bij de behandeling van een drankwet uit den aard der zaak een Regeering geïsoleerd staat, dan moet, dunkt mij, een Christelijke Regeering, in een Kamer waar de Christenen de groote meerderheid hebben, per se niet geïsoleerd staan. Als dat niet het geval is, vraag ik mij af, welk verschil er bestaat tusschen een Christelijke Regeering, wier hoofddoel de zedelijke verheffing van het volk heet te zijn, en een Regeering van andere partijen, waarvan de Christenen steeds zeggen, dat die zich om de zedelijke belangen van het volk minder bekommeren.

Moest dan dat eigenaardige kenmerk van de Christelijke Regeering althans niet ten gevolge hebben, dat, waar die Regeering verklaart dat hier thans behandeld wordt een van de hoofdpunten van haar Program, waaromtrent de Christelijke Ministers het eens zijn geworden, althans bij de Christelijke meerderheid eendrachtige samenwerking en een sterke ondersteuning van de Regeering merkbaar waren?

En is dat merkbaar? Ik meen van neen: ik heb er reeds op gewezen dat de sterkste steun voor dit ontwerp, zooals het zich tot nog toe laat aanzien, niet zal komen van Christelijke, maar van liberale zijde en dat het noodlot heeft gewild, het noodlot dat zoo ironisch kan zijn, dat de Christelijke Minister, die zijn onchristelijken voorganger aan het Departement van Binnenlandsche Zaken van zijn plaats heeft moeten drijven om hier

te zorgen dat de zeden werden verbeterd langs den weg der wetgeving, dat die Christelijke Minister, zeg ik, door zijn eigen vrienden in den steek gelaten, van zijn verdreven liberalen voorganger zijn krachtigsten steun moet ontvangen.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat ik in uw geest zal handelen, wanneer ik mij nu niet verder ga verdiepen in philosophische beschouwingen; maar ik kan toch niet geheel zwijgen op wat de Minister heeft gezegd naar aanleiding van het „stuivertje wisselen". De Minister heeft niet kunnen ontkennen wat ik heb aangevoerd, dat van den kant van zijn partijgenooten, namelijk in *De Standaard*, als eerste factor voor de wisseling van het recht, genoemd zijn: de economische omstandigheden. Daarbij vergat men wat men anders steeds zegt en kwam men aardig de sociaal-democraten, de historisch-materialisten in het gevlei. Nu tracht de Minister die afwijking van zijn kant goed te maken door te wijzen op iets wat dan een concessie aan zijn standpunt zou zijn van onzen kant, door namelijk te zeggen dat wij als een grooten factor voor de drankbestrijding hebben gewezen op het ideaal, waardoor de arbeiders worden bezield, wanneer zij worden opgewekt om te strijden voor het socialisme.

Wij, Mijnheer de Voorzitter, voegen dan daarbij, dat dit ideaal loopt over sociale toestanden, dat het is een ideaal, dat voortkomt uit de economische ontwikkeling van de maatschappij zelf. Nooit hebben wij ontkend, dat er idealen zijn en moeten zijn; maar wij laten onze idealen niet in de lucht hangen; wij trachten ze te doen wortelen in den reëelen ondergrond van het menschelijk bestaan.

De conclusie waartoe ik gekomen was in mijn eerste rede, heeft den Minister aanleiding gegeven tot een kleine, aardige, goed bedachte, wel overlegde, maar daarom nog niet in alle opzichten juiste, politieke handigheid. Zij komt hierop neer, dat ik aan het slot van mijn eerste rede zou gezegd hebben: zorg er voor bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten, dat wij socialisten er weer bovenop komen, en de geheele strijd die daar eerstdaags bij de provinciale stembus zal moeten worden gevoerd, wordt daardoor door den Minister gemaakt tot den strijd over de vraag om de socialisten er weer bovenop te helpen.

Mijnheer de Voorzitter, als men er weer boven op wil komen, moet men er eerst onder liggen, en nu kan ik den Minister de verzekering geven, dat het voldoende zal zijn voor hem om de stembuscijfers van de gemeenteraadsverkiezingen onmiddellijk na de groote werkstaking eens na te zien, om te weten, dat wat hij indertijd een „politiek fortuintje" heeft genoemd voor de rechterzijde, namelijk de algemeene werkstaking, op politiek terrein den sociaal-democraten niet het minste heeft gedeerd, daar wij bij die gemeenteraadsverkiezingen onmiddellijk na de werkstaking over het geheele land gerekend ongeveer 25 pct. meer stemmen hebben verkregen dan bij de verkiezingen in 1901. Dat feit op zich zelf moge den Minister de overtuiging schenken, dat wij socialisten ons zeer wel gevoelen en niet de minste reden hebben om te hopen dat wij er nu „weer" bovenop zullen komen. Neen! wij behoeven er niet bovenop te komen; het is mogelijk dat de liberalen er weer bovenop zullen komen, dat weet de Minister evengoed als ik. Maar waarom zegt de Minister dan, dat het de bedoeling is om bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten de socialisten er weer bovenop te brengen? Dat is heel duidelijk. Omdat de socialisten in het stelsel van den Minister de groote boeman zijn, het roode spook, waarvoor de kiezers van alle andere partijen moeten worden bang gemaakt, om ze aldus naar het kamp van den Minister en zijn vrienden over te halen. Als het nu niet te brutaal is van iemand die er zoo onder zit, om aan den Minister die zoo ver in de hoogte zit, een advies te willen geven, dan zou ik tot hem willen zeggen: zoek de beteekenis uwer partij toch in iets anders dan in de voorstelling, dat zij de eenige partij is, die strijd tegen een door u opgewekte nachtmerrie bij het volk.

Het zal den Minister toch niet, evenmin als den liberalen, gelukken, de socialisten er op den duur onder te houden. Wanneer gij de politieke positie, die gij en uw partij thans inneemt, wilt handhaven, tracht dit dan te doen door goed werk te verrichten, door te toonen dat die leuzen door u bij de stembus van 1901 aangeheven, inderdaad kunnen worden omgezet in daden, dat het niet alleen zijn geweest woorden.

Het is zeker niet erg bemoedigend voor u dat gij thans bij het hoofdpunt van uw zedelijkheidsprogram zoo weinig steun vindt bij uw eigen vrienden, maar den grootsten steun moet ondervinden van de linkerzijde. Wanneer dergelijke feiten zich wat veel voordoen, dan zal het u op den duur niet baten, het volk altijd bang te maken voor de zegepraal van de socialisten.

De heer **Schaper**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mij een dienst bewezen.

De Minister heeft nu van de groene tafel hetzelfde relletje opgeworpen, dat reeds is opgeworpen in de Katholieke, althans in de „Christelijke" dagbladen, en ik geloof dat het nu maar het beste is om dadelijk dat relletje te bespreken.

Ik ben dus den Minister dankbaar, dat hij mij in de gelegenheid heeft gesteld even hierop terug te komen. Uit dankbaarheid zal ik er dan nu niet verder op wijzen, dat de Minister thans hetzelfde heeft gedaan, wat hij den heer Troelstra heeft verweten, namelijk, dat hij in laatste instantie weer een nieuw argument in het debat heeft geworpen. Wat het adres betreft, in mijn eerste rede heb ik het een en ander over het wetsontwerp gezegd.

Dit adres is reeds van ouden datum; — wij leven snel en het gaat tegenwoordig snel met het behandelen van ingediende wetsontwerpen, namelijk van 6 November 1903. Dus had de Minister reeds in zijn eerste rede de tegenstrijdigheid kunnen aanhalen, die hij nu meent te ontdekken.

Dit adres betreft — het is reeds door Troelstra aangevoerd — het eerste ontwerp, dat èn door de toelichting èn door den inhoud in verband met de daarin geopende gezichtspunten een forschen indruk op mij maakte. Toch gaf dit adres nog dertien belangrijke wijzigingen in overweging om de wet behoorlijk doeltreffende te doen zijn. En na de verschijning van het Voorloopig Verslag werden bij de Memorie van Antwoord nog 25 wijzigingen aangebracht, waarvan er 16 zullen kunnen worden beschouwd als verslappingen van het ontwerp, welke dan ook aanleiding hebben gegeven tot het woord: de Minister heett vrij wat water gedaan in de jenever van zijn wetsontwerp. En waar dit alles zoo is, gaat het daar aan om de geestdrift in de Kamer af te meten naar die betrekkelijke geestdrift, die staat uitgedrukt in het woord „groote belangstelling" en in de „voldoening" over het eerste wetsontwerp? Groote belangstelling koester ik nog en de voldoening was toen geheel gewettigd. Men moet wel uitgeput zijn in argumenten om tot zulke verwijten zijn toevlucht te nemen.

De Minister had liever mijn meening moeten weerleggen, waar ik betoogd heb, dat het wetsontwerp onderling tegenstrijdig, onlogisch, slecht uitvoerbaar en onrechtvaardig was. Die groote bezwaren heeft de Minister zonder blikken en blozen, met een stalen gezicht, laten rusten tot aan de artikelen. En dáár zal men niet het betoog kunnen ontzenuwen, wat bij de algemeene beschouwingen thuis hoort.

Nog een enkel woord over wat er is veranderd in het ontwerp nadat het adres verzonden werd.

In het eerste ontwerp stond het Gothenburger stelsel, zij het slechts in embryo. In het adres heb ik mede afgekeurd wat men er van gemaakt had en op verbetering aangedrongen. Wij wilden er een systeem in hebben, waardoor een vereeniging de verschillende bestaande tapperijen met schadeloosstelling kon overnemen. Daardoor zou het stelsel veel beter en ook minder onrechtvaardig worden. De aanwezigheid van het Gothenburger stelsel was althans iets grootsch in het ontwerp; het is er nu evenwel uit. Verder was in het eerste ontwerp de verkoop van sterken drank aan den openbaren weg verboden, wat ik een groote verbetering achtte met het oog op de jeugd en het geheele publiek; maar het tweede ontwerp neemt dit verbod terug en laat het aan de gemeentebesturen ter regeling over, die dit, ook wegens het vergunningsrecht, wel weer zullen toelaten. Immers blijft ook gehandhaafd de band tusschen de gemeentebelastingen en het jenevergebruik.

Het adres sprak voldoening uit over de splitsing tusschen slijterijen en tapperijen, maar het tweede ontwerp maakt, als gevolg daarvan, de winkelnering weder vereenigbaar met de slijterijen. Ik heb mij in mijn eerste redevoering vergist, toen ik zeide, dat in gemeenten boven 2000 zielen de splitsing zou ophouden. Dit was niet juist, het doet mij genoegen dit nu te

kunnen herstellen. In alle gemeenten is nu de vereeniging van het slijten en de winkelnering vrijgelaten, en nu doet zich de vraag voor, of de oude toestand niet beter was, en of de vereeniging van tapperij en slijterij niet te verkiezen is boven het zeer groote kwaad van de vereeniging van drankverkoop en winkelnering.

Ik heb in dat adres mijn voldoening uitgesproken over de hoeveelheid drank die verkocht mocht worden, nl. van niet minder dan 5 dL. Dit nu is 3 dL. geworden en dit is te véél of te weinig. Men moest òf zeggen: „5 dL. is een goede hoeveelheid om de menschen terug te houden om drank te koopen", òf het helpt toch niets, en laat het nu maar vrij. Drie dL. geeft echter niets en kan een nadeel bezorgen. Ik was dus volkomen gerechtigd van het *tweede* ontwerp te zeggen, dat het in dit opzicht niets meer helpt. Het is een bewijs hoe een ontwerp veranderen kan en daarom is men niet gerechtigd te zeggen: gij zijt in tegenspraak met u zelf.

Ten slotte de gordijntjes, het „inzicht". Ik heb in dat adres mijn voldoening uitgesproken over de „opheffing der geheimzinnigheid" der dranklokalen, en ik heb uitdrukkelijk in mijn eerste rede gezegd: „Men zal thans onrecht doen door de sociëteiten vrij te laten en de andere drankgelegenheden allerlei dingen op te leggen: Wanneer er nu zoodanig gebrek aan logica in de wet is, dan worden die bepalingen omtrent matglas, gordijntjes enz., niet anders dan plagerij." Dit houd ik nog vol.

Ik heb dus volstrekt die gordijntjes nog niet onvoorwaardelijk afgekeurd, alleen voorloopig op het gebrek aan consequentie en het vrijlaten der sociëteiten in dit opzicht gewezen.

De geheele tegenstrijdigheid die de Minister ontdekt heeft, bestaat dus eenvoudig uit niets. Ik zou er nog aan kunnen toevoegen, dat men in een commissie niet kan instaan voor de geheele terminologie, in een gemeenschappelijk adres gebruikt.

De Minister heeft zich laten verleiden een twijfelachtig praatje in *Het Huisgezin*, naar ik hoor, achter den koffiepot uitgebroed, hier aan de Ministerstafel te vertellen en een relletje te maken van hetgeen „een gemeenteraadslid", die een goede kennis van mij is, heeft gezegd. Ik ben er den Minister dankbaar voor, daar ik er nu tegen op kon komen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Art. I komt in behandeling.

De **Voorzitter**: Ik stel voor eerst afzonderlijk in beraadslaging te brengen de eerste twee alinea's van onderart. 1, waar gehandeld wordt over de definitiën van sterken drank en gegisten drank en daarna in beraadslaging te brengen de andere alinea's van het artikel.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over de beide eerste alinea's van onderart. 1, luidende:

„Onder sterken drank wordt in deze wet verstaan door overhaling verkregen, alcoholhoudende vloeistof, bestemd voor inwendig gebruik.

„Onder gegisten drank wordt in deze wet verstaan zonder overhaling verkregen, alcoholhoudende vloeistof, bestemd voor inwendig gebruik"

Op deze twee alinea's is door de heeren Rink, Hubrecht, Fock en Verhey een amendement voorgesteld, strekkende om de beide alinea's te doen vervallen.

De heer **Rink** ontvangt het woord tot toelichting van het amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben het voorstel gedaan om de definitie, welke in art. 1 van dit wetsontwerp wordt gegeven van sterke en gegiste dranken, te doen vervallen, gedachtig aan den regel: „in jure omnis definitio periculosa".

De gedachte, welke aan dit amendement ten grondslag ligt, zal zeker bij de Regeering geen bestrijding ondervinden; immers zij is ontleend aan haar eigen Memorie van Antwoord, waarin op bladz. 7 dezelfde woorden worden gebruikt, welke in de toelichting van ons amendement zijn opgenomen.

Inderdaad, het komt ons gevaarlijk voor van het begrip: sterke drank en gegiste drank, een definitie in dit wetsontwerp op te nemen.

Doet men dit, dan beperkt men uit den aard der zaak het gebied, waarover deze wet haar werking zal uitstrekken; bindt men althans haar toepassing aan bepaald omschreven voorwaarden, met het gevolg, dat indien aan één van die voorwaarden ook maar het allerminste mocht ontbreken, de wet niet toepasselijk zal zijn.

Om het kort uit te drukken: door een dergelijke definitie opent men een rijke bron voor ontduikingen en chicanes.

Het was om die reden, dat in 1881 de Minister Modderman groot bezwaar maakte een definitie van sterken drank in de wet op te nemen. Minister Modderman zeide bij die gelegenheid: „Met het oog op mogelijke ontduiking meent de Regering dat het beter is, te vertrouwen op het gezond verstand van den regter, dan door een definitie, opgenomen in een alom aangeplakte wet, de deur te openen voor ontduiking."

En wanneer nu de Regeering, tot verdediging van het opnemen dezer definitie, zich er op beroept, dat bij de beraadslaging over het ontwerp in 1881 van verschillende zijden werd aangedrongen op een zoodanige definitie, dan wil ik van mijn kant er op wijzen, dat Minister Modderman er in geslaagd is die vragers tot zwijgen te brengen, zoodat de Kamer algemeen ingezien heeft dat het verstandiger en voorzichtiger was zich van een dergelijke definitie in de wet te onthouden.

De argumenten, die daartoe in 1881 geleid hebben, zijn op dit oogenblik nog volledig van kracht.

De definitie van de Regeering luidt dat sterke drank is, door overhaling verkregen, alcoholhoudende vloeistof, bestemd voor inwendig gebruik. Welnu, het begrip: „door overhaling verkregen" staat vast of het staat niet vast. Staat het begrip niet vast, dan plaatst men eenvoudig voor het eene woord, dat men meent tot verschil van gevoelen aanleiding te kunnen geven, een ander, dat evenzeer tot verschil van gevoelen aanleiding zal kunnen geven. Staat het begrip daarentegen wèl vast, dan geeft men dus hier een definitie, waarbij aan de woorden „door overhaling verkregen" moet worden gedacht aan een bepaald omschreven en eng omlijnde handeling. Maar dan kan, nu of later — de vindingrijkheid gaat ver — allicht aan die handeling iets veranderd worden, zonder dat het resultaat wijziging ondergaat; de definitie zal dan onbruikbaar worden en de wet niet meer kunnen worden toegepast.

De Regeering zelf schijnt ook niet zoo heel zeker van haar zaak te zijn. Immers in het oorspronkelijk wetsontwerp, waar ook een definitie voorkwam, stond iets anders, n.l.: „Onder sterken drank wordt in deze wet verstaan alcoholhoudende drank, verkregen door gisting en distillatie gezamenlijk."

Nu zou ik willen vragen: heeft de Regeering alléén de woorden veranderd of ook het begrip? Is gisting + distillatie = overhaling, of hebben wij hier met andere kenmerken te doen?

In beide gevallen zou ik zeggen: de Regeering zelf schijnt niet zoo heel zeker van haar zaak.

Wij vinden hiervan trouwens ook een bewijs in de stukken. In het Voorloopig Verslag was gevraagd, of elixer ook zou begrepen worden onder het begrip „sterke drank"? De Regeering had daarop natuurlijk moeten antwoorden: ja, want het is een vloeistof, door overhaling verkregen. Maar zij verklaarde: Elixer kenmerkt zich door zijn hoog alcoholgehalte en zal dus als sterke drank moeten worden beschouwd. Hier wordt dus het alcoholgehalte beschouwd als het kenmerk van sterken drank, maar dat wijkt geheel af van de definitie in art. 1. Is het alcoholgehalte beslissend, dan zouden ook sommige wijnen van hoog alcoholgehalte onder sterken drank te begrijpen zijn. Ik leid echter uit het antwoord van de Regeering af, dat zij zelf ten deze niet vast in haar schoenen staat en ik vrees dat hetgeen zij in de Memorie van Antwoord zegt juist aanleiding zal geven tot de ontduiking en de chicanes, welke ik zou willen voorkomen.

Waarom de zaak niet aan het spraakgebruik en aan het gezond verstand van den rechter, gelijk Minister Modderman zeide, overgelaten? Sterke drank, zeide deze in de Memorie van Antwoord, deze algemeen gebruikelijke uitdrukking is op zich zelf duidelijk en voor zoover er zich twijfelachtige gevallen mochten voordoen, kan de rechter beslissen.

Deze practijk is 25 jaren gevolgd zonder slechte resultaten op te leveren.

Is het dan, ter wille van de opneming van het bier in de wet, noodzakelijk geworden deze definitie te geven? Neen.

Want nog veel meer dan van het woord „sterke drank" geldt van het woord „bier", dat het spraakgebruik de beteekenis daarvan met volkomen duidelijkheid vaststelt. Niemand zal, wanneer hij in een koffiehuis komt, zeggen: „Geef mij een glas zonder overhaling verkregen alcoholhoudende vloeistof, bestemd voor inwendig gebruik". Men zal natuurlijk zeggen: „Geef mij een glas bier", en dan zal het kleinste kind u begrijpen.

Dus ook daarvoor, schijnt het mij toe, is de definitie geheel overbodig.

Maar ik heb ook nog een derde bezwaar tegen de definitie, dat is: dat ze onjuist is, en dat is het ergste. Wil men er toe overgaan een dergelijke definitie in de wet op te nemen, dan moet het absoluut zeker zijn, dat die definitie volkomen juist is. En nu heb ik van deskundige zijde hooren betwijfelen of dat begrip „door overhaling verkregen" hier juist te pas is gebracht.

Ik zelf ben niet deskundig genoeg om dit te ontwikkelen; misschien zal een ander in het debat dit doen. Maar wat meer op mijn terrein ligt, is critiek op het slot van de definitie, waar gezegd wordt en als onderdeel der definitie van sterken drank er in wordt opgenomen, dat de vloeistof moet zijn bestemd voor inwendig gebruik.

Nu wil ik toch vragen wat ter wereld het aan *den aard* der vloeistof — en daarop ziet de definitie immers — afdoet, of ze bestemd is voor inwendig of voor uitwendig gebruik? Of men brandewijn koopt om op te drinken of om er zich mee te wasschen — in beide gevallen is en blijft het brandewijn. De bestemming kan in den aard van de vloeistof hoegenaamd geen verandering brengen.

Ik vermoed dat men iets anders heeft bedoeld, dat evenwel niet in het artikel staat. Men wilde, naar ik vermoed, zeggen, dat de sterke drank die voor uitwendig gebruik zal bestemd zijn, niet zou vallen onder de bepalingen der wet. Maar dat lees ik in de definitie niet. Hier wordt de bestemming tot een onderdeel gemaakt van de definitie, en ik antwoord: aan den drank zelf kan men immers niet zien waarvoor hij bestemd is.

Vreest men ook niet, dat langs dezen weg ontduiking in de hand zal worden gewerkt? Mij dunkt ik zie al drankverkoopers, die op een groot bord boven hun deur vermelden: „De drank die hier verkocht wordt, is uitsluitend bestemd voor uitwendig gebruik". Nu gaat daar iemand binnen en koopt een flesch brandewijn „uitsluitend voor uitwendig gebruik". Maar als hij die flesch eenmaal gekocht heeft, wie zal dan nagaan of hij den inwendigen mensch er misschien niet mee verwarmt?

Van welken kant ik de zaak ook bekijk, ik zie het nut van de definitie niet in; ik acht ze gevaarlijk, overbodig en niet juist.

Om die reden geloof ik, dat men beter doet het voorbeeld te volgen van onze voorgangers van 1881: men late de geheele definitie uit het artikel weg.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Nolting en Lieftinck en komt mitsdien in behandeling.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Hubrecht**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Arnhem heeft op onderhondende wijze een betoog geleverd strekkende tot aanbeveling van het niet opnemen van een definitie van sterken drank in deze wet. Hij heeft dat gedaan op algemeene gronden, maar gedachtig aan het Engelsche gezegde „the proof of the pudding is the eating" is hij niet in gebreke gebleven critiek te oefenen op de definitie, zooals die nu voor ons ligt, de gewijzigde definitie, want, zooals de geachte afgevaardigde reeds herinnerde, wijkt de definitie, die wij voor ons hebben — ik kom daarop met een enkel woord nog terug — zeer af van de definitie, welke oorspronkelijk aan het oordeel der Kamer werd onderworpen. De tegenwoordige definitie bezit een zekere aantrekkelijkheid, namelijk zij is zeer eenvoudig en, zooals de Minister in zijn Memorie van Antwoord zegt, is het tweede lid thans een rechtstreeksche tegenstelling met het eerste lid. In het eerste lid, waar van sterken drank sprake is, wordt gezegd, dat die drank een alcoholhoudende vloeistof is en er wordt bij gevoegd, dat zij is verkregen door distillatie — niet de alcohol, maar de vloeistof is door distillatie verkregen. Van de andere dranken, met den naam van gegisten drank aangewezen, zegt de Regeering, dat het zijn alcoholhoudende vloeistoffen zonder overhaling verkregen. Het criterium waaraan dus in het vervolg drank zal moeten worden getoetst om te beantwoorden aan de qualificatie sterke drank, is, of het een alcoholhoudende vloeistof is, verkregen door overhaling.

Ik meen, dat dit het eenig kenteeken zal zijn, en is het dit, dan rijst de bedenking, dat bij toepassing van dat criterium verreweg het grootste aantal dranken die èn naar het spraakgebruik èn waarschijnlijk ook naar de bedoeling der Regeering onder sterken drank gerekend moeten worden, daaronder dan niet zullen vallen en dat het dus niet noodig is, dat de tappers gebruik maken van een van de vele hulpmiddelen, door den geachten afgevaardigde uit Arnhem aan de hand gedaan, om zonder binnen de perken der Strafwet te vallen, toch sterken drank te verkoopen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men nagaat hoe de jenever wordt gemaakt, en nu heb ik het oog op de jenever zooals die verkocht wordt, kan het bewijs voor hetgeen ik zeg niet moeilijk worden geleverd. De brander maakt zijn moutwijn zeer zeker door distillatie en moutwijn is dus een alcoholhoudende vloeistof, door distillatie verkregen; hij bevat ongeveer — absoluut juist kan ik het cijfer niet geven — 46 pct. alcohol; de rest, 54 pct. water, is ook verkregen door distillatie, is met den alcohol overgehaald. Dit product, dat zeker valt onder de omschrijving van sterken drank, wordt voor het bereiden van jenever overgehaald op jeneverbessen. Het wordt dus opnieuw gedistilleerd, en de jenever die dan verkregen wordt, is dus ook een drank, vallende onder de bepaling der wet, art. 1, eerste alinea; dit product heeft gewoonlijk een sterkte van 50 pct. Men kan die sterkte regelen door in de retort water bij te voegen, dat mede overgehaald wordt of door latere toevoeging van water bij het distillaat; maar hoe dat moge zijn, de handelsjenever, de normale jenever, is van 50 pct. Die vloeistof is echter minder geschikt om te worden gedronken wegens het hooge alcoholgehalte en wordt daarom meestal met water vermengd, ten einde te verkrijgen een drinkbare jenever van niet hooger dan 40, of zooals ik meen dat de Minister de vorige week zeide van 35 pct. De drank die men treffen wil, is dus niet een door overhaling verkregen vocht, maar een mengsel van een door overhaling verkregen vocht met water. Aldus ontsnapt de gewone jenever die verkocht wordt, aan de strenge letter van de definitie van sterken drank.

Is dit het geval met de jenever, nog te meer klemt dit ten aanzien van de likeuren, die de Regeering immers ook onder sterken drank wil brengen. Bij de fabricage van likeuren toch neemt men een alcohol van zeer hoog gehalte, een esprit de vin, een „trois six" van 86 pct., die men overhaalt over aromatische stoffen, bijv. over curaçaoschillen, over anijszaad; men krijgt dan een overgehaald product, een distillaat, dat reeds den smaak en den geur heeft van de bestanddeelen waarmede het is overgehaald. Dat distillaat mengt men met water en suiker en bereidt op die wijze een *mengsel*, dat naar het mij voorkomt onder de definitie van sterken drank zooals die staat in art. 1, niet is te rangschikken, en waarvan het alcoholgehalte al naarmate van de verhouding van de bestanddeelen die men er in heeft *gemengd*, is gedaald tot ik meen 30 à 45 pct., het gemiddeld alcoholgehalte van onze likeuren.

Nog duidelijker komt dit uit wanneer men denkt aan de bereiding van de goedkoopere likeuren, de likeuren die in tegenstelling met de ook voor export zoo belangrijke en hooggeroemde Hollandsche likeuren verkregen worden langs wat ik zou noemen den kouden weg. Daarbij mengt men hooggradigen alcohol met water en een essence en suiker, en bereidt op die wijze een likeur, waarvan de echt Hollandsche likeurstoker zegt, dat het is een product van inferieure qualiteit, maar dat als likeur door de Regeering bedoeld is als te behooren tot de eerste rubriek der alcoholhoudende vloeistoffen.

Ziedaar een paar voorbeelden, waaruit, bij juiste taalkundige opvatting van de definitie, niet anders kan blijken dan dat de definitie van de eerste groep niet toepasselijk is op tal van vloeistoffen en wel op die welke niet door overhalen, maar door menging verkregen zijn.

De tweede groep der alcoholhoudende vloeistoffen, die der gegiste dranken, betreft vochten, waarbij de vloeistof alcohol-

houdend is, maar waarbij de vloeistof niet verkregen is door overhaling. Het ligt in den aard der zaak dat het getal vloeistoffen dat in deze rubriek, met de negatie in de definitie, valt, heel wat grooter is dan het betrekkelijk zeer kleine aantal vochten dat in de eerste taalkundig en ook technisch thuis behoort.

De geachte afgevaardigde uit Arnhem heeft dan ook te recht gezegd dat er steeds groote vraag zal zijn naar niet door distillatie verkregen en toch alcoholhoudende vloeistoffen.

Ik zal op de definitie van de tweede groep, zooals die in de wet gegeven wordt, nu niet ingaan, maar slechts er op wijzen, dat, terwijl in de eerste groep slechts zeer weinig vloeistoffen opgenomen zullen worden, cognac bijv. en enkele andere, in de tweede groep tal van vloeistoffen tehuis behooren.

In het oorspronkelijk voorstel der Regeering was het juist het tegenovergestelde. Daar was de eerste groep naar de woorden van het ontwerp, de groote afdeeling, waarin alles werd opgenomen, waarin alcohol voorkwam door distillatie en door gisting verkregen; de tweede groep was daar beperkt; daarin werden alleen opgenomen vloeistoffen door gisting *alleen* verkregen en mocht de alcohol die er in voorkomt alleen het product van gisting zonder distillatie zijn. En, Mijnheer de Voorzitter, niettegenstaande dezen zoo verschillenden omvang der groepen naar de eerste en de tweede redactie, is het stelsel ten aanzien van den verkoop in het gewijzigd ontwerp onveranderd gebleven.

Het komt mij werkelijk voor dat het bijna onmogelijk is een goede definitie te geven; bij het redigeeren van beide definitiën der Regeering heeft men uit het oog verloren dat alcohol, waarvan men den kleinhandel wil regelen, niet ontstaat door distillatie, maar wel door gisting; dat de distillatie slechts de secondaire handeling is, welke op de gisting volgt.

Men wenscht geen beperking in het gebruik van het distillaat als zoodanig of van het gegiste vocht als zoodanig, maar van den alcohol.

Wel wil het mij voorkomen dat bij de oorspronkelijke definitie de lijn beter getrokken was dan thans het geval is; maar bij het redigeeren van dergelijke definitie zal men altijd op dit bezwaar stuiten, dat men derderlei soort van dranken heeft:

1°. dranken, die alcoholhoudend zijn waarin de alcohol verkregen is door gisting alleen;

2°. dranken, die alcoholhoudend zijn waarin de alcohol verkregen is distillatie alleen; en

3°. een groot aantal dranken, die alcohol houden en waarin de alcohol gedeeltelijk product van gisting, gedeeltelijk distillaat is.

De onbruikbaarheid der aan ons oordeel onderworpen definitie blijkt, zooals de geachte afgevaardigde uit Arnhem herinnerde, wel zeer sprekend hieruit, dat de vraag in het Verslag der Kamer gesteld, tot welke groep het elixer naar het oordeel der Regeering moest gebracht worden, niet beantwoord werd door toepassing van het criterium in de wet gegeven, maar wel door een geheel nieuw element ter beoordeeling van hetgeen sterke drank is, namelijk het alcoholgehalte in aanmerking te nemen.

Nu de definitie in de wet stond, had men het elixer daaraan moeten toetsen, zonder definitie zou het spraakgebruik evenals tot nu toe een veilige gids zijn geweest.

Ten slotte meen ik de aandacht der Kamer nog te moeten vestigen op het feit, dat de Regeering ter verdediging van de nu voorgestelde definitie zegt, dat zij is ontleend aan de wet van 20 Juni 1862 en daaraan nog iets toevoegt, waarop ik zoo aanstonds zal terugkomen.

Ik heb die wet van Juni 1862 nageslagen en daaruit is mij gebleken, dat de definitie van sterken drank die daarin voorkomt, niet dezelfde is als in dit ontwerp. Integendeel, er staat in die wet van 1862 iets dat mijn betoog zeer versterkt, er staat n.l. in art. 2 van die wet:

„Onder gedistilleerd worden begrepen, behalve de *onvermengde* door overhaling verkregen alcoholhoudende vloeistoffen:

a. likeuren, bitters en andere dergelijke gedistilleerde dranken."

Wanneer men nu de Memorie van Antwoord leest zou men denken dat de Regeering in dit artikel eenvoudig de definitie van de wet van 1862 had overgenomen, doch dit is niet zoo, want zij laat weg het woord „onvermengd," evenals de bijvoeging van „likeuren, bitters en andere dergelijke gedistilleerde dranken".

De Ministers zeggen voorts, en dit vind ik bedenkelijk: „deze omschrijving heeft de proef van een veeljarige fiscale practijk doorstaan."

De bedoeling is waarschijnlijk, om er op te wijzen dat de nu voorgestelde definitie — zoogenaamd ontleend aan de wet van Juni 1862 — zoo goed is, dat zij een veeljarige fiscale practijk heeft doorstaan, maar wanneer juist is wat ik zeg, dat de thans voorgestelde definitie geheel afwijkt van die van de wet van 1862, dan is de in de Memorie van Antwoord gebruikte uitdrukking misleidend. Het is niet juist dat de definitie, zooals zij in dit ontwerp is opgenomen, een veeljarige fiscale practijk heeft doorstaan; ik meen aangetoond te hebben, dat de definitie, zooals zij voor ons ligt, een gezonde critiek niet kan doorstaan. Wanneer de Regeering zegt, dat de definitie van 1862 een veeljarige fiscale practijk heeft doorstaan, dan moge dit waar zijn, maar die ervaring is niet verkregen met de definitie zooals wij die nu voor ons hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Mede op deze gronden wensch ik mij aan te sluiten bij het betoog van den geachten afgevaardige uit Arnhem en diens amendement te steunen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen door de beide vorige sprekers gezegd is, kan ik kort zijn.

Ik wensch nog een enkel woord te zeggen omtrent de definitie van gegisten drank, zooals die voorkomt in het gewijzigde ontwerp van wet, dat onder gegisten drank wordt verstaan, alcoholhoudende vloeistof zonder overhaling verkregen, bestemd voor inwendig gebruik.

Nu is de vraag: zullen gegiste dranken waarbij nog alcohol is gevoegd ook als zoodanig worden beschouwd? De Memorie van Antwoord zegt, dat de rechter dit zal moeten uitmaken, dat is een quaestio facti. Men zal daardoor komen op het gebied van de samenstelling der alcoholische dranken. Het zal aankomen op de verhouding en de bestanddeelen. Is alcohol alleen gebruikt voor „versnijden", ontleent het mengsel dus niet zijn karakter aan gedistilleerd, dan zal men niet met sterken drank te doen hebben. Men kan, Mijnheer de Voorzitter, met dat versnijden echter al heel ver gaan; wijn van een oorspronkelijk laag alcohol gehalte kan door toevoeging van alcohol tot een hoog alcoholgehalte versterkt worden en hoe zal dan met zekerheid kunnen worden uitgemaakt welk deel van de aanwezige hoeveelheid alcohol is bijgevoegd en hoe zal de verhouding der bestanddeelen kunnen uitwijzen of er te veel alcohol is bijgevoegd om nog den naam van versnijden te kunnen dragen? De grens voor versnijding is bovendien al zeer moeilijk te bepalen. Men behoeft maar te letten op de lage prijzen van sommige wijnen die in den handel gebracht worden en op de zoogenaamde kunstwijnen.

Art. 2 der wet op den wijnaccijns begrijpt onder wijn alle van buitenslands ingevoerde of binnenslands vervaardigde gegiste dranken, die geheel of gedeeltelijk bereid zijn uit het sap of de aftreksels van druiven, rozijnen, krenten en alle andere versche of gedroogde boomvruchten, terwijl zelfs wijn van boven 21 pct. nog altijd als wijn wordt beschouwd. Voor wijnen toch bepaalt de wet op den wijnaccijns, die meer dan 21 pct. alcohol houden, dat voor dien meerderen alcohol de accijns op het gedistilleerd moet worden betaald, maar zij blijven „wijn" genoemd.

Met een en ander voor oogen, vrees ik, dat de definitie van gegisten drank in verband met die voor sterken drank tot moeilijkheden aanleiding geven en eventueel den rechter voor onoplosbare moeilijkheden zal brengen; misschien tot onbevoegdverklaring moeten leiden, en hiermede is zeker de goede uitvoering en de bedoeling der wet eer geschaad dan gebaat.

Ik wensch naar aanleiding van de definitie nog een meer algemeene opmerking te maken.

De wet wil een dam opwerpen tegen het misbruik: laten wij hopen ook tegen het te veel gebruik, wat niet altijd misbruik wordt genoemd, van alcohol. Nu is de definitie bepaald gericht tegen de wijze waarop de alcohol in het vocht is gekomen, terwijl zij gericht moest zijn tegen den alcohol als zoodanig. Het is waar in gegiste dranken is het alcoholpercentage geringer dan in gedistilleerd, maar, zooals ik reeds aantoonde, in wijn kan dat percentage al vrij hoog gaan, tot zelfs meer dan de helft van het alcoholpercentage gewoonlijk in sterken drank aanwezig. De wijn valt niet onder sterken drank, maar bij voorbeeld likeuren, die veelvuldig in den handel

voorkomen tot een alcoholpercentage van slechts 10 à 15 pct. zullen kunnen worden gerekend onder „sterken drank". Hierin ligt een tegenstrijdigheid, en toch rekent ook de Regeering een drank al of niet tot sterken drank als en omdat hij een hooger of lager alcoholgehalte heeft. In de Memorie van Antwoord toch wordt gezegd, dat b.v. elixer zich doorgaans kenmerkt door hoog alcoholgehalte en daarom als sterke drank in den zin der wet wordt beschouwd.

Het denkbeeld verdient dus overweging, of het feitelijk niet een veel betere grens zoude zijn te bepalen, dat alle drank boven een zeker alcoholpercentage in den zin der wet sterke drank is. Ik zou dat percentage willen stellen op 15 pct., wanneer het hooger alcoholgehalte van sommige wijnen daartegen geen bezwaar was. Maar over de grens zou nog zijn te discussieeren. Het onderzoek naar het alcoholgehalte is uitvoerbaar.

Het alcoholgehalte is steeds te constateeren. Men heeft dan vasten grond onder de voeten om te kunnen optreden tegen ontduiking.

Mijn conclusie is gelijk aan die van de twee voorgaande geachte sprekers; maar wil men een definitie gebruiken, dan zal die gezocht moeten worden in een bepaling omtrent de grens van het alcoholgehalte. In het Voorloopig Verslag is dit denkbeeld ook geopperd, maar door de Regeering is daarop niet gereageerd; ik kan de bezwaren die de Minister tegen dit denkbeeld heeft, dus niet toetsen, en ik zou den Minister willen vragen om alsnog zijn meening in deze aangelegenheid te willen kenbaar maken.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het denkbeeld van den heer Verhey om het begrip van sterken drank eenvoudig naar het percentage van den alcohol, in die dranken vervat, te bepalen, zoodat daaronder ook bijv. port, dat een percentage aan alcohol van 22½ heeft, zou vallen, ware in een nieuwe wet zeer zeker te verwezenlijken. Maar wij hebben hier te doen met een wet, die gewijzigd wordt, en in die wet is nu eenmaal sterke drank, ook al is hij niet gedefiniëerd geworden, de zaak waarover het loopt. En wanneer port en dergelijke wijnen met een hoog alcohol-percentage werden opgenomen in het begrip van sterken drank, dan zou zeer zeker aan sterken drank een gewijzigd begrip worden toegekend, dat met de strekking en oorspronkelijke bedoeling van de wet, zooals die tot stand is gekomen, in strijd zou zijn. Vraagt men nu of ik niet toestem, dat in het geven van een definitie altijd gevaar ligt, dan doe ik dat ongetwijfeld; maar de heeren zullen mij ook wel willen toestemmen, dat in tal van andere wetten allerlei definities zijn opgenomen, omdat men er eenvoudig niet buiten kon. En ook de wet van 1862 op de accijnzen heeft, omdat het daar gold de fiscus en men zeker moest te werk gaan, wel degelijk ook een definitie opgenomen. Tegen het opnemen van een definitie op zich zelf kan men dus niet zeggen, dat er bezwaar bestaat, al is de opmerking van den heer Hubrecht juist, dat de definitie zooals die hier is opgenomen, niet letterlijk is die van de wet van 1862, waaraan zij niet alleen is ontleend.

Tegen het algemeene idée om een definitie op te nemen, kan ik dan ook niet inzien, dat eenig overwegend bezwaar bestaat.

De vraag was nu alleen of de ernstige bezwaren, die in 1881 den Minister Modderman hebben weerhouden om een definitie op te nemen, van dien aard waren, dat de bijzondere redenen, die hier tot het opnemen van een definitie drongen, al dan niet daarvoor moesten wijken. De reden, die hier behoefte deed gevoelen aan een definitie en die in 1881 niet bestond, is daarin gelegen, dat hier naast sterken drank ook een andere soort van vloeistoffen in de wet wordt genoemd. Men moest er dus naar streven om, ter onderscheiding van die twee begrippen, van elk een definitie te geven. En als men nu zegt, dat ik, sprekende over elixer, weer een derde element in de wet heb opgenomen, dan antwoord ik: neen, dat is feitelijk niet het geval. Waar gesproken is van elixer, daar is niet gegeven een definitie, maar is gezegd, dat in elixer een zoodanig alcoholvolume is vervat, als uit gisting nooit verkregen kan worden. Het was bij elixer voor mij volkomen genoeg om aan te toonen, dat de sterkte van elixer van dien aard was, dat het niet door gisting, maar uitsluitend door distillatie kan verkregen worden. Daardoor spreekt het vanzelf, dat het valt onder de eerste definitie, die van den sterken drank. Nu is de groote moeilijkheid, dat wij in den handel niet te doen hebben uitsluitend met zuiver gedistilleerd, maar met gedistilleerd, waarin ook andere elementen zijn gemengd. In de tweede plaats zijn er ook bijmengingen, die de handelaar uit winzucht bezigt om zich bij voorbeeld door bijvoeging van water meer te laten betalen, dan hij voor dezelfde hoeveelheid gegeven heeft. Dit gebeurt trouwens niet alleen met sterken drank, maar ook met bier en andere dranken. Zoo wordt weder advokaat rechtstreeks vermengd door bijvoeging van melk en eieren of andere elementen. De vraag nu, of de uitdrukking vloeistof, verkregen door distillatie, al deze uitsluit, zou ik niet bevestigend durven beantwoorden; maar toch heb ik gevoeld, dat het gevaar ontstond, dat men het zoo zou kunnen opvatten, en ik heb daarom gemeend, dat aan dit bezwaar gereedelijk zal zijn te gemoet gekomen door een nieuw lid aan het artikel toe te voegen, waarin een bepaling wordt opgenomen regelende hoe een qualificatie aan die met andere elementen vermengde vloeistoffen moet worden toegekend. Bij Koninklijk besluit zou dan kunnen verklaard worden, dat een drank van een bepaald alcoholvolume bij een bepaalden warmtegraad, al of niet vermengd, zou vallen onder het eerste deel der definitie. Dit acht ik den zekersten en eenvoudigsten weg. Men zal er nooit in slagen een definitie te geven die alle moeilijkheden, waarop men stuit, ondervangt.

Vraagt men mij nu, waarom ik er zooveel voor gevoel een definitie op te nemen in de wet en niet de zaak over te laten aan den rechter, dan is mijn beweegreden daarvoor geweest, dat de medewerking, die van de rechterlijke macht ondervonden wordt, volstrekt niet altoos zóó ernstig en krachtig geweest is voor de handhaving van de Drankwet, als men had kunnen wenschen. Daarom heb ik zooveel mogelijk in de wet de waarborgen gelegd, die ik noodig achtte. Evenwel stem ik toe, dat, wordt de definitie weggelaten, het aan den rechter zal worden overgelaten in casu en in ieder ander geval te beoordeelen niet het genus van een of andere dranksoort, maar een bepaald mengsel of een bepaalde vloeistof. Ik heb dus tegen de wegneming van de definitie geen overwegend bezwaar, maar men bewandelt m. i. een zekerder weg, wanneer men de definitie behoudt en het te duchten gevaar door een suppletoire bepaling ondervangt, die als zoodanig in voorkomende gevallen telkens gelegenheid geeft om misbruik te voorkomen.

Die bepaling zou in dezer voege kunnen luiden:

„Bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden bepaald, dat drank, eene hoogere sterkte hebbende dan een zeker percentage, wordt beschouwd als sterke drank."

Het komt mij voor dat op die wijze het bezwaar zou kunnen worden ondervangen.

Er is opgemerkt, dat de woorden „voor inwendig gebruik" bezwaar opleverden. Daartegenover moet ik zeggen, dat, wanneer de geachte afgevaardigde bij den rechter een zóó chicaneuse neiging veronderstelt, dat het een kroeghouder gelukken zou de wet te ontduiken, door op een bord boven zijn deur te zetten: „de drank die hier verkocht wordt, is alleen bestemd voor uitwendig gebruik", hij dan op zijn beurt van den rechter zulk een lichte opvatting van zijn taak verwacht, dat het nog veel minder aan zou gaan zonder definitie de zaak aan den rechter over te laten. Voor uitwendig gebruik zijn die zaken bestemd, waarvan men weet, dat zij naar haar bestemming in het maatschappelijk leven voor uitwendig gebruik bestemd zijn. Brandewijn kan men zoowel voor in- als voor uitwendig gebruik bestemmen. Maar dit is de vraag niet. Het is de vraag of, wat men voor uitwendig gebruik bestemt, ook voor inwendig gebruik gebezigd wordt en dat kan men niet zeggen van vernissen.

Ik zal nu afwachten of de Kamer het beter vindt geen definitie in de wet op te nemen. Wanneer zij de ontworpen definitie aanneemt, zal ik voorstellen er een tweede lid aan toe te voegen, waarin sommige vloeistoffen, die groote moeilijkheden baren, bij Koninklijk besluit met sterken drank kunnen worden gelijk gesteld.

De **Voorzitter**: Mag ik Zijn Excellentie den Minister opmerken, dat wanneer hij voornemens is wijziging in de definitie aan te brengen, het noodig zal zijn zulks te doen vóór dat het amendement in stemming komt. Wanneer eenmaal daarover beslist is en wel dat de definitie in het ontwerp blijft staan, kan ik niet meer een nieuwe wijziging aan de orde stellen,

en zal dan ook de Minister niet meer in de gelegenheid zijn een wijziging aan te brengen, wijl de beraadslaging alsdan gesloten is.

Ik stel nu voor de beraadslaging over de eerste twee alinea's te schorsen tot de gewijzigde redactie, die de Minister voornemens is hedenavond aan de leden rond te zenden, is ingekomen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over de vier laatste alinea's van onderart. 1, luidende:

„Onder verkoop van sterken drank in het klein wordt in deze wet verstaan verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter.

Deze verkoop wordt onderscheiden in verkoop:

a. voor gebruik ter plaatse van verkoop;

b. voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop.

Het vierde lid is niet van toepassing op den verkoop van sterken drank in het klein in eene gemeente met minder dan 2000 inwoners, voor zooveel betreft den verkoop in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, uitgezonderd dien in een logement alleen aan logeergasten.

De verkoop, bedoeld bij letter *b* van het vierde lid, geschiedt niet anders dan in gesloten, over kurk en bovenrand van den hals door metalen doppen of lak omsloten flesschen, kannen of kruiken, inhoudende tenminste drie deciliter."

Op deze alinea's zijn voorgesteld de volgende amendementen:

1°. door de heeren Fock, Rink, Hubrecht, de Klerk en Willinge, strekkende om het 4de, 5de en 6de lid van onderart. 1 te doen vervallen;

2°. door de heeren Roessingh en Zijlma, om:

a. 1°. In plaats van de in het vijfde lid voorkomende woorden: „Het vierde lid is niet van toepassing op den verkoop van sterken drank in het klein in eene gemeente met minder dan 2000 inwoners,",

te lezen:

„Het vierde lid is alleen van toepassing op den verkoop van sterken drank in het klein in door Ons aan te wijzen gemeenten met ten minste 10 000 inwoners,";

b. uit het zesde lid te laten vervallen de woorden: „inhoudende tenminste drie deciliter".

De heer **Fock**, het woord ontvangen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De strekking van dit amendement is aangegeven in de korte schriftelijke toelichting die daarbij is gegeven; de strekking is om de door de Regeering voorgestelde scheiding tusschen verkoop voor gebruik ter plaatse en voor gebruik elders, de splitsing tusschen het bedrijf van tapper en van slijter, uit de wet te lichten.

Het doel dat de Regeering met haar ontwerp beoogt, wordt met deze splitsing in geen enkel opzicht bevorderd, integendeel het brengt ons verder van dat doel af.

Al wat strekken kan om de drankzucht, te recht door den Minister in zulke schrille kleuren geschilderd, te keeren, al wat er toe leiden kan het drankmisbruik te breidelen; al wat dienen kan om de wet te doen eerbiedigen, en den clandestienen verkoop te fnuiken, dat alles heeft mijn volle sympathie; maar ik kan niet instemmen met bepalingen, die in de vrijheid ingrijpen en de vrijheid beperken, wanneer dat ingrijpen en dat beperken geen nut kan afwerpen voor het doel waarop moet worden aangestuurd; en het integendeel in een andere richting zal werken. En dat is naar mijn meening met de door de Regeering gewenschte splitsing het geval.

Laat ik in de eerste plaats nagaan op welke wijze de Regeering haar voorstel argumenteert.

Wanneer wij de gewisselde stukken opslaan, lezen wij in de Memorie van Toelichting daaromtrent het volgende:

„In de eerste plaats is een scheiding noodig tusschen verkoop van sterken drank voor verbruik ter plaatse en voor verbruik elders. Vooral in de arbeiderswijken is, wie sterken drank voor gebruik elders dan in tapperijen wil koopen, aangewezen op tapperijen of op slijterijen met vergunning. Hierin ligt ten deele een sterke verleiding voor den kooper, ten deele wordt daardoor aan den verkooper een gelegenheid gegeven, om tot drinken aan te moedigen. Deze vereeniging van gelegenheden heeft in de arbeidersklasse menigmaal de drinkgewoonte in de hand gewerkt."

En na uitvoerige bestrijding in het Voorloopig Verslag vinden wij in de Memorie van Antwoord niets anders dan dit:

„De splitsing zelve acht de Regeering noodzakelijk. Niet alle vergunninghouders maken gebruik van hunne bevoegdheid, om naast het tappen ook te slijten, of omgekeerd te handelen. Slijten vereenigd met tappen is een vorm van bedrijf, die met name in de steden voorkomt in gelegenheden, welke haar afzetgebied hoofdzakelijk vinden in de arbeidersklasse, maar juist dáár meermalen zoo verderfelijk werk. Voor het platteland geldt dit niet of in veel geringer mate."

Dit laatste is er bijgevoegd, omdat de Regeering bij haar Memorie van Antwoord te dien aanzien een wijziging in het ontwerp heeft gebracht, waarvoor het voor kleinere gemeenten niet verder toepasselijk is.

Het is dus dus de verleiding voor den man die sterken drank gaat koopen voor gebruik elders, dat is voor gebruik in huis, welke naar het oordeel der Regeering moet worden weggenomen; tegen die verleiding moet die man worden beschermd.

Nu houde de Regeering het mij echter ten goede, maar die verleiding is mij niet recht duidelijk.

Hoe kan er hier van een werkelijke van een ernstige verleiding sprake zijn? De man die sterken drank gaat koopen om dien thuis te gebruiken is geen geheelonthouder, die man is niet van den drank afkeerig, die man behoeft niet meer verleid te worden; hij is reeds voor den drank bezweken. Zal het nu het misbruik van sterken drank in de hand werken, wanneer zoo iemand gelegenheid heeft een glas te drinken ter plaatse waar hij den drank komt koopen? Is het zooveel gevaarlijker dat men openlijk drank gebruikt in een tapperij, dan dat men dien mede naar huis neemt en daar opdrinkt? Ik heb steeds gemeend, dat het stille drinken thuis een veel ernstiger euvel is, dan het openlijk drinken in een tapperij. In een tapperij zal altijd het schaamtegevoel tegenover anderen nog eenigszins werken.

Wanneer het bevordert wordt dat personen die niet gewoon zijn te drinken, op plaatsen komen waar sterke drank te krijgen is, dan is dat een groot kwaad, en daartegen kom ik dan ook op. Wanneer men de combinatie toelaat van slijterijen met andere winkelneringen, dan schijnt mij dat zeer bedenkelijk. In winkels waar artikelen van dagelijksche behoeften worden verkocht, moeten allen, ook niet-drinkers, komen; stelt men dus in zulke winkels drank verkrijgbaar dan brengt men zoodoende de niet-drinkers in de verleiding drank te koopen. Voor dit element van verleiding is, naar het schijnt, de Regeering niet bevreesd, en toch is dat werkelijk ten zeerste aan bedenking onderhevig. Het heeft mij in hooge mate verwonderd dat de Regeering met haar voorstel om het slijten in andere winkels toe te staan, is kunnen komen. Voor den man die den sterke-drankwinkel binnengaat met het doel om daar sterken drank te koopen, behoeft men zoo bezorgd niet te zijn; aan verleiding tot drinken van dien man behoeft toch werkelijk niet te worden gedacht. Dergelijke verleiding is geheel denkbeeldig en het gaat niet aan voor een volkomen denkbeeldige verleiding het den belanghebbenden lastig te maken en hun moeilijk na te komen bepalingen voor te schrijven.

Ik zal de door die splitsing te veroorzaken last en moeilijkheden echter laten rusten; indien het inderdaad kon leiden om het misbruik van sterken drank tegen te gaan, zou ik bereid zijn om tot het opleggen van last en moeilijkheden aan de belanghebbenden mede te werken. Ik zal ook niet spreken over de impopulariteit van de door de Regeering voorgestelde regeling; want hoezeer ik meen dat die impopulariteit vooral bij een wet als deze, een factor is waarop moet worden gelet, de Minister heeft verklaard dat hij voor die impopulariteit niet uit den weg gaat; ik zal dus thans op dat argument van de impopulariteit niet verder ingaan.

Maar afgescheiden van de lasten die aan de belanghebbenden worden opgelegd, afgescheiden van de impopulariteit van het geheele stelsel van splitsing, er zijn drie ernstige bezwaren, welke het

stelsel onaannemelijk maken. In de eerste plaats is het onbillijk tegenover de tegenwoordige vergunninghouders; in de tweede plaats wordt het drinken er door aangemoedigd, en ten slotte zal er met het stelsel op de meest openlijke wijze de spot worden gedreven.

Wat betreft de onbillijkheid, ik zal daarop niet verder ingaan. De heer Bolsius heeft bij de algemeene beschouwingen reeds die onbillijkheid aangetoond en de Minister heeft daarop nog niet geantwoord. Ik kan dus volstaan met te dien aanzien mij te refereeren aan hetgeen die geachte spreker heeft betoogd.

Ik kom daarom aanstonds tot het tweede bezwaar, dat het drinken er door aangemoedigd wordt. Volgens de thans geldende wet kan men bij hen die vergunning hebben, koopen één, twee deciliters of welke kleine hoeveelheid ook. Nu wil de Regeering hen die drank koopen om dien thuis op te drinken, dwingen minstens 3 deciliter te koopen.

Wat zal daarvan het gevolg zijn? Dat er meer drank in huis zal komen, en zoo ooit gezegd mag worden, dat de gelegenheid den dief maakt, zal dat zeer zeker hierbij het geval zijn. Wanneer er meer drank in huis is, zal er meer gedronken worden en zal ook het geheele gezin meeproeven.

Ik geloof, dat dit inderdaad een bedenking is, welke wel overwogen mag worden en welke bewijst, dat het doel der Regeering door deze bepaling niet zou worden bereikt, maar dat wij met deze regeling in de richting zouden streven van de Normandische toestanden, welke de Regeering zoo te recht heeft veroordeeld.

En nu het derde bezwaar: het feit, dat met dit geheele stelsel op de meest openlijke wijze de spot zal worden gedreven. Ik geloof dat, wanneer men de bepalingen van de wet neemt zooals ze zijn, de tapper zal mogen slijten en de slijter zal mogen tappen zonder dat men met de wet in de hand er iets aan zal kunnen doen. De tapper mag alleen verstrekken en schenken voor gebruik ter plaatse; wanneer hij schenkt of verkoopt voor gebruik elders, is hij strafbaar. Maar wat let nu den klant, die bij den tapper komt, om een bierglas jenever te bestellen, dat te betalen, te gaan zitten, vervolgens een flesch uit den zak te halen, het bierglas over te schenken in die flesch en met die flesch naar huis te gaan? Ik geloof, dat geen enkele bepaling van het ontwerp zich daartegen verzet.

En met den slijter is het nog veel erger. Bij de strafbepalingen omtrent de slijters vinden wij bepaald, dat de slijters niet anders in voorraad mogen hebben dan in fleschjes van 3 deciliters en in vaten van 100 liters, en voorts dat ze niet anders dan in de bewuste fleschjes van 3 deciliters mogen verstrekken. Wanneer men nu in een slijterij komt en vraagt een fleschje van 3 deciliters, is die slijter volkomen vrij het te verstrekken. Wat let nu den kooper om in die slijterij te gaan zitten, een kurkentrekker uit den zak te halen, het fleschje open te trekken, een glas te nemen en in die slijterij te drinken? Ik geloof, dat er geen enkele bepaling in dit ontwerp is, die zich daartegen verzet. Men kan dus, met de wet in de hand, in de slijterij drinken, en in de tapperij sterken drank verkrijgen voor gebruik elders. Dit alles kan openlijk geschieden zonder eenig gevaar hoegenaamd voor moeilijkheden met de politie, maar als men nu aan de ontduikingen, aan de clandestiene handelingen denkt, geloof ik, dat het geen twijfel overlaat, of clandestiene handelingen zullen zeer gemakkelijk worden gepleegd en in overvloed voorkomen.

Immers, de slijters mogen in hun winkels hebben fleschjes van 3 deciliters, gesloten, gecapsuleerd, enz., maar bovendien vaten met een inhoudsgrootte van 100 liter. Welk is de beteekenis van die vaten van 100 liters? Waarom men in de slijterijen slechts vaten van die grootte mag hebben, is niet recht duidelijk. Er zijn dranken, waarbij 100 liter een ondenkbaren hoeveelheid is en het heeft dus geen zin dergelijke omvangrijke vaten in den slijterswinkel voor te schrijven. Maar dat daargelaten, er staat volstrekt niet, dat die vaten gesloten moeten zijn. Wat let nu den slijter om uit die vaten clandestien te tappen? Het komt mij voor dat dit zoo eenvoudig en makkelijk is, dat het herhaaldelijk zal worden toegepast.

Welk nut hebben nu bepalingen waarvan wij vooruit weten, dat ze niet het minste effect kunnen hebben? Bepalingen die onbillijk en daarbij weinig doeltreffend zijn, moeten mijns inziens schadelijk werken en dus achterwege blijven. Wij mogen dergelijke bepalingen niet aannemen en het is daarom dat wij hebben voorgesteld de laatste drie alinea's van artikel één te doen vervallen, ten einde zoodoende door de Kamer worde beslist dat de splitsing tusschen het tappers- en slijtersbedrijf moet komen te vervallen. Op die gronden beveel ik dus ons amendement aan de Kamer aan.

De **Voorzitter**: Voorgesteld door vijf leden, behoeft het amendement geen nadere ondersteuning.

De heer **Roessingh** ontvangt het woord tot toelichting van de beide door hem met den heer Zijlma ingediende amendementen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ons amendement heeft betrekking op de splitsing van het tappers- en slijtersbedrijf en bepaaldelijk op het voorstel, dat de scheiding dier bedrijven niet zal gelden voor plattelandsgemeenten met minder dan 2000 inwoners. In het eerste ontwerp kwam de uitzondering op het gebod van scheiding niet voor. Ook in andere opzichten maakte dat ontwerp den indruk, dat men meer het oog had op groote steden; hier en daar zou men zelfs gezegd hebben: het is in den Haag gemaakt, het ziet op Haagsche toestanden. Bovendien sprak uit dat eerste ontwerp een groote mate van onbekendheid met de toestanden ten platten lande. In het Voorloopig Verslag is aan dat gevoelen uiting gegeven; wij hebben daar op verschillende voorschriften gewezen, welke onmogelijk in kleine gemeenten kunnen worden uitgevoerd. De Minister heeft dat blijkbaar ingezien en vandaar o. a. ook deze wijziging in het ontwerp.

Op welke gronden nu juist de Minister deze uitzonderingsbepaling wenscht te maken voor gemeenten met minder dan 2000 zielen en dus daar de grens voor het gebod der splitsing stelt, vinden wij in de toelichting nergens en ik kan mij eenigszins voorstellen, waarom dat niet het geval is. Het is zeer moeilijk te bepalen, waar hier de juiste grens ligt. Wij hebben in ons amendement gemeend te moeten bepalen, dat het vierde lid alleen van toepassing is voor gemeenten met ten minste 10 000 inwoners en ik erken, dat ook dit geen absoluut zekere grens is. Het begrip „gemeente" leent er zich betrekkelijk weinig toe om te kunnen bepalen, of de uitzondering van de splitsing dier beide bedrijven toegepast kan worden of niet. Ik heb het zoo opgevat, dat de Minister in het algemeen bij dat getal van 2000 meer gedacht heeft aan een complex van bewoners, van de kom eener gemeente, en niet zoozeer aan het geheel van de bevolking. Het was eerst dan ook mijn bedoeling om het cijfer te verhoogen en om in het amendement te spreken van een kom der gemeente, maar ik ben daarvan teruggehouden door hetgeen opgemerkt werd bij de behandeling van de wet van 1885. Ook daarin zou volgens een voorgesteld amendement, bijna van dezelfde bedoeling als het onze, opgenomen worden een uitzondering voor de „kommen" van gemeenten, maar het stuitte af op het feit, dat zelfs volgens de resolutie van 25 April 1843, waarin gezegd wordt: „Door de kom is te verstaan de samenhangende agglomeratie eener gemeente, zonder daarbij te voegen de bevolking der huizen, die in hare uitgestrektheid verspreid liggen", men weinig verder komt.

Immers ook met die bepaling voor oogen oordeelde men toen de uitdrukking „kom eener gemeente" te onbepaald. De gemeenteverordeningen, waarin die uitdrukking meermalen voorkomt, kunnen telkens wijziging brengen in de begrenzing der kom. Toch had men toen daarvan een ruimer opvatting dan thans de Minister heeft. Destijds sprak de heer Röell, van „een kom van minder dan 4000 zielen" in hetzelfde verband. Wij hebben echter, om de onbepaaldheid er van, het woord „kom" niet durven opnemen, maar zijn den Minister gevolgd in het meer bepaald woord „gemeente"; doch hebben, omdat toch bij de uitzondering voor plattelandsgemeenten zeker gedacht is aan een complex van bevolking daarin van 2000 zielen, meer ruimte gevraagd door van gemeenten van 10 000 inwoners te spreken, waarbij aan een complex van 2- tot 5000 hoogstens van de bevolking gedacht wordt.

Maar nu is nog de vraag: zal daar waar men gemeenten met kleine complexen van bevolking heeft, de bedoeling, welke de Regeering met de splitsing van het bedrijf heeft, om den clandestienen verkoop van sterken drank tegen te gaan, succes hebben; zal daar de drankbestrijding krachtiger kunnen gevoerd worden; zal het leiden om de verleiding voor een kooper,

zoowel als aanmoedigen om te drinken door den verkooper, hetgeen volgens de Memorie van Toelichting, bladz. 4, de motieven voor de scheiding zijn, minder worden? Ik meen het te zeer te moeten betwijfelen en in zooverre stem ik met veel, wat de geachte afgevaardigde de heer Fock zooeven gezegd heeft in. Ik meen dat de splitsing in haar geheel verdwijnen kan zonder gevaar, en wat die scheiding in vele plattelandsgemeenten betreft, — ik oordeel dat zij daar verderfelijk is en een prikkel zal zijn tot clandestiene dranknering, en in menig opzicht een aanmoediging tot misbruik.

Ik wensch de gevolgen van de scheiding voor vele plattelandsgemeenten na te gaan.

Thans bestaat de scheiding zoo goed als nergens. Zelfs in gemeenten waar het aantal vergunningen tot het maximum gedaald is, zal men zeer zelden zien splitsing van slijterij en tapperij. Meest altijd is daarbij nog een bedrijf. Logementhouders, winkeliers, bakkers, landbouwers hebben naast hun bedrijf vergunning, en tappen en verkoopen beide. Wel bestaat dientengevolge een bijzondere architectuur, namelijk een huis met twee deuren naast elkander, waardoor de bedrijven gescheiden worden, hoewel er dan meest toch nog een geheimzinnige binnendeur is, om de onaangename wandeling buitenshuis om te ontkomen. Door slijterij en tapperij te vereenigen heeft men een matig bestaan, ruimer wordt dit natuurlijk door hetgeen het nevenbedrijf oplevert. Nu achten enkelen, volgens het Voorloopig Verslag, een vereeniging van slijterij of tapperij met een ander bedrijf niet gewenscht, en verdedigen met den Minister ook de scheiding van slijterij en tapperij.

Men kan daarbij van tweeërlei gedachte uitgaan, ten eerste, dat de man of vrouw die in de slijterij komt koopen, niet in de verleiding komt om iets te drinken; secundo, dat het voor een tapper of slijter niet noodig is een bijverdienste te hebben uit eenig ander bedrijf, of mogelijk ook dat in elk der bedrijven van tapper en slijter een, zij het pover bestaan, kan gevonden worden. Nu is dit laatste m. i. niet geheel juist.

Als wij nu nagaan hoe de berekening is van de maxima in de bestaande wet, vindt men het cijfer van 250 inwoners voor één vergunning in gemeenten beneden de 10 000 zielen, dat ten slotte tot 500 klimt voor gemeenten boven 50 000 zielen. De vaststelling van die cijfers is zeker indertijd geen slag in de lucht geweest, maar heeft berust op zekeren grondslag. Welke kan die geweest zijn? Dat een vergunninghouder een bestaan of bestaantje kan vinden van een zeker aantal inwoners? Maar dan vraag ik mij af, waarom het aantal inwoners voor gemeenten beneden 10 000 inwoners 250 is en voor gemeenten boven 50 000 inwoners 500. Wordt er in gemeenten beneden 10 000 inwoners dubbel zooveel gedronken als in gemeenten boven de 50 000 inwoners?

Natuurlijk is dat niet het geval. Men heeft dat zoo vastgesteld met het oog op kleine gehuchten en buurtschappen en dorpen in landelijke gemeenten, en voor zulk een klein complex van bevolking was een combinatie noodig van slijterij en tapperij en winkelnering, al verplichtte dit ook tot een nieuwe architectuur. Doch men deed het en richtte zijn huis naar de eischen der wet in, al werd soms de vraag wel eens gedaan, of daardoor nu de drankzucht bestreden werd.

Nu wil ik volstrekt niet verdedigen de stelling dat de Staat de verplichting zou moeten dragen om te zorgen dat de tappers of slijters een minder of meer goed bestaan zouden hebben, maar nog veel minder kan ik verdedigen dat, waar de wet tot nu toe aanleiding en recht gaf tot die combinatie om, zij het soms ook een pover bestaan te hebben, dit in eens gehalveerd mag worden door nieuwe maatregelen in de wet. Zijn zij die vergunning hadden en tapper en slijter te zamen waren en een zeer matig bestaan hadden vooral als er geen nevenbedrijf was dan de fraudeurs geweest? De overtreders van de wet van 1881, op wier grondslagen men zegt voort te willen bouwen? Indien de Minister mij kan aantoonen of ook maar waarschijnlijk maken dat in het algemeen in die gemeenten met de scheiding dier bedrijven de drankzucht beperkt zal worden, zal ik met hem medegaan. Maar ik meen juist dat het tegendeel het geval zal zijn. Ten eerste neemt men een belangrijk deel weg van het bestaan, wat een prikkel zal zijn tot clandestienen verkoop in beide gevallen, zoo van vergunninghouders *a* als *b*. Immers het bestaan wordt door de wet zeer ingekrompen en men moet toch leven en dus men moet meer debiet hebben om te kunnen blijven bestaan, en dat moet dan maar gevonden worden door òf door ook te verkoopen voor gebruik elders òf door vervalsching van den drank òf op welke wijze dan ook het verlies moet worden ingehaald. Want wanneer weggenomen wordt waardoor men thans een bestaan vindt, kan het niet anders of dit moet werken als een prikkel tot fraude.

Ten tweede zal door deze scheiding de drankhandel, ten minste als ik art. 25 *c* juist opvat, in een meerder aantal gezinnen gebracht worden, althans in andere gezinnen. Wat wil dat zeggen? Dat over een aantal gezinnen meer de verderfelijke drankgewoonte zal kunnen komen. Ik weet wel, er zijn werkelijk tappersgezinnen waar de kinderen aan den gevaarlijken invloed die het opgroeien in een tapperij of slijterij kan uitoefenen, door de groote zorg der ouders ontkomen; maar er zijn er veel meer waar ook de kiem gelegd wordt voor ondergang in drankzucht.

Zullen wij door die scheiding de drankverleiding en ellende over een grooter aantal gezinnen verdeelen? Ik meen dat dit niet mag.

Nog eens, de slijter — als hij er zal komen — zal in tal van plattelandsgemeenten, indien hij de wet niet ontduikt, maar een pover bestaan hebben, ook al mag hij voortaan beneden de twee liter, ja tot 3 deciliter verkoopen.

De Minister gevoelt zelf dat hij aan het bezwaar te gemoet dient te komen. Hij gevoelt wel dat in gemeenten waar op 250 inwoners één vergunning is zelfs als het maximum bereikt is, het debiet voor gebruik buitenshuis niet groot zal zijn, en nu wil de Minister dezen man het recht geven om een winkelnering daarbij te hebben, en thans zonder nieuwe architectuur. Dat mag in één localiteit geschieden. Wat zal daarvan het gevolg zijn? Daar waar men een klein complex van bevolking heeft, zal die nieuwe winkelier moeten concurreeren met de bestaande winkelhouders, die op hun beurt reeds verlies hebben, omdat zij niet meer mogen slijten. Zeker om die concurrentie niet al te zwaar te doen worden, stelt de Minister in art. 15 *i* voor dat jonge personen beneden de 18 jaren niet in die gelegenheden zullen toegelaten worden.

Wanneer dus de huisvrouw een dienstmeisje of zoon of dochter naar den winkel zendt om daar waren te koopen, dan moet naar het voorschrift van art. 15 *i* de winkelier die jonge menschen van zijn deur verjagen. Zij mogen niet komen om koffie of wat ook te halen, want laat hij ze binnen, dan valt hij onder de straf bepaling der wet.

Zoo kan de concurrentie wat ingekort worden. Maar oordeelt de Minister nu toch niet, dat de wet dien man in een zeer moeilijken toestand brengt? De Minister wil niet dat in de winkelnering gevaar voor verleiding is — maar schept de wet hier geen zeer groote verleiding voor dien winkelier? Zal hij niet bezwijken en zijn koffie of brood toch verkoopen? Zoo dus wel aanleiding tot fraude, zonder ook maar eenigszins de drankzucht te bestrijden.

De maatregel der scheiding zal m. i. ten platten lande verkeerd werken, omdat het in gemeenten en dorpen een concurrentie onder verzwarende omstandigheden zal scheppen, terwijl het clandestien verkoopen in de hand gewerkt zal worden.

De Minister wil den maatregel niet toepassen in gemeenten beneden de 2000 zielen.

Dit zal half werk zijn.

Ik sluit mij in deze aan bij de bestaande wet als deze in gemeenten beneden 10 000 inwoners, voor 250 één vergunning verleent, juist in de onderstelling dat daar de combinatie van beide bedrijven noodig is. Ons amendement bouwt dus op den bestaanden grondslag voort. Ja — het amendement gaat nog iets verder, en dat is noodig. Er zijn gemeenten met een bevolking van 10 tot 20 000 zielen, zelfs een van 22 000, in Friesland, Drenthe en Gelderland, waar bijna geheel dezelfde toestanden heerschen als in kleine plattelandsgemeenten. Men heeft er tal van dorpen, gehuchten, buurtschappen, zonder groote complexen van bevolking. Wat van gemeenten beneden 10 000 zielen geldt, geldt ook daar.

Nu wil ons amendement aan de Regeering de bevoegdheid geven aan dat bezwaar te gemoet te komen, door na onderzoek te doen vaststellen de gemeenten van ten minste 10 000 zielen, waar de scheiding van bedrijf geen toepassing behoeft te vinden

Als na dat onderzoek blijkt dat scheiding van bedrijf geen zedelijk voordeel aanbiedt, dan behoeft de maatregel, die m. i. steeds onbillijkheid brengen zal, niet ingevoerd te worden.

Nog iets.

De Minister wil bij art. 159 in gemeenten met meer dan 10 000 inwoners commissiën van advies doen instellen; in gemeenten met minder dan 10 000 inwoners wordt dit facultatief gesteld. Waarom?

Natuurlijk omdat de Minister oordeelt dat die commissiën daar niet noodig zijn. Welnu — zij zijn er niet noodig, tenzij de splitsing daar ook mocht toegepast worden. Want dan zal er veel fraude ontstaan. Ons amendement bedoelt dat gevaar te voorkomen — en zeker zullen die gemeenten het dan niet betreuren, dat zij verschoond blijven van de instelling van commissiën.

Ik beveel ons amendement aan den Minister en de Kamer aan.

Mijnheer de Voorzitter! Het is zeker uw meening dat ik thans ook zal toelichten het tweede amendement door ons voorgesteld. Het heeft ten doel om de voorgestelde minimumgrens van drie deciliter uit de laatste alinea van art. 1 weg te laten.

Die drie deciliter hebben een historie.

Bij de behandeling van de gewijzigde Drankwet in 1885 werd door de Regeering onder andere voorgesteld, dat de verkoop van sterken drank geschiedt bij hoeveelheden tot een minimum van $3^1/_2$ deciliter.

In de Kamer vond dit voorstel nog al tegenstand en eindelijk heeft Minister Heemskerk die bepaling laten vallen op dezen grond, „dat het niet aanging om iemand, die een maatje wilde koopen, te dwingen $3^1/_2$ deciliter te nemen". Ook de nu voorgestelde drie deciliter hebben reeds een historie. Eerst werd voorgesteld een minimum van 5 deciliter. Daartegen had men formeele bezwaren; er moest een nieuwe soort flesschen voor vervaardigd worden, daar een halve flesch 4 deciliters bevat. Een materieel bezwaar was, dat 5 deciliter te hoog werd geoordeeld als minimumgrens. Men meende dat er gevaar in gelegen was voor de kringen waarin men gewoon is een maatje of een dubbel maatje te koopen, dat zij gedwongen zouden worden een halven liter te moeten nemen. Het drankmisbruik zou zoo bevorderd worden. De Minister erkende het bezwaar en stelt nu voor het minimum te bepalen op 3 deciliter. Ook hier gelden echter m. i dezelfde bezwaren. Er bestaan geen flesschen van drie deciliter, de hoeveelheid werd nu wel kleiner, maar toch grooter als men dikwijls noodig acht. Men weet dat de arbeidersvrouwen, wanneer de mannen moeten te huis blijven een maatje of bij het publiek bekende dubbelmaatje laten halen. Dit dubbelmaatje geldt dikwijls als beoordeeling van de mate van matigheid in zulke gezinnen. Haalt men meer dan een dubbelmaatje, dan is dat verdacht meer dan verdacht zelfs. Zoo heeft zich een soort van publieke meening gevestigd omtrent de beteekenis van dat dubbelmaatje. De Minister maakt nu van het dubbelmaatje er drie. Daardoor zal langzamerhand de publieke meening vervormd worden volgens welke drie maatjes behoorlijk is, want de Minister zegt het zelf in de Memorie van Antwoord: „de werkman kan die doorgaans voor huiselijk gebruik inslaan".

Ik had niet verwacht dat de Minister in die richting zou gegaan zijn om op die wijze het koopen van meer deciliters, dan door den gebruiker of kooper zelf noodig geacht wordt te steunen. Ik raad den Minister dan ook niet aan dit te doen, maar de minimumgrens weg te nemen. Wel zegt de Minister: „Maar er konden eens fleschjes in den handel komen met een inhoud van weinig meer dan één glas", en daarin ziet de Minister een gevaar.

Mijnheer de Voorzitter, als ik een naam zou moeten verbinden aan het wettelijk vaststellen van een soort minimumflesch, dan zou ik dien, hoe ongaarne ook, toch liever willen verbonden zien aan een fleschje van één maatje dan aan een van drie maatjes, zooals de Minister doet. Wanneer de bepaling wordt aangenomen, zooals zij is voorgesteld, dan zie ik in mijn verbeelding al die 3-deciliter-fleschjes, keurig geëtiquetteerd en met capsules of lak gedekt, met een instrumentje er aan bengelend om ze gemakkelijk te ontsluiten, zooals men dat aan eau-de-cologne-fleschjes ziet, en in een vorm die het gemakkelijk maakt ze in den binnenzak mede te nemen.

Ik stel mij voor, dat jongens van 17 à 18 jaar, die niet in een vergunning mogen komen, hier ter stede over het Plein gaan en zien daar voor een sociëteit, aan den openbaren weg jonge of oudere menschen elk met een borrel voor zich zitten. Dat werkt aanstekelijk. Zij willen ook wel zoo groot zijn. Zij gaan verder en zien daar voor een venster mooie fleschjes staan met sierlijke etiquetten er op, zij koopen die, steken ze bij zich en gaan naar de boschjes, naar de duinen, om zich daar te vermaken, aangevuurd door den drank.

Zoo moet het niet worden. En toch geeft het voorstel met de mooie 3-deciliter-fleschjes aanleiding tot het gebruiken van meer sterken drank dan noodig en goed is en zeer verderfelijk voor de jeugd. Het is daarom dat ik meen, dat dit minimum uit het ontwerp moet vervallen; althans mijn stem geef ik niet aan een wetsontwerp, waarin gezegd wordt: als gij sterken drank wilt koopen, zult gij dat minstens met 3 maatjes te gelijk doen.

De Minister geve geen aanleiding tot het ontstaan van een volksmeening, „dat een minimum van 3 deciliter doorgaans voor huiselijk gebruik kan ingeslagen worden".

De beide amendementen worden ondersteund door de heeren Smeenge, Lieftinck en Verhey en komen mitsdien in beraadslaging.

De heer **Michiels van Verduynen**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van de artikelen, waartoe wij thans genaderd zijn, zullen wij hebben te beslissen of de bepalingen door de Regeering voorgesteld zijn doeltreffend, billijk en rechtvaardig.

De Regeering heeft getoond overleg te willen plegen met de Kamer; zij heeft bij haar Memorie van Antwoord wijzigingen in haar ontwerp aangebracht, die door mij, en ik geloof er bij te mogen voegen door vele andere leden der Kamer, zijn gewaardeerd, maar daarentegen zijn bepalingen gehandhaafd, waartegen ik ernstig bedenking heb. Daartoe behoort o. a. de splitsing in tapperijen en slijterijen in dit artikel, die reeds door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam bij de toelichting van zijn amendement is besproken en waarover ook ik mij veroorloven zal een enkel woord in het midden te brengen. Ook naar mijn meening behoort deze splitsing te vervallen, omdat zij is weinig doelmatig, weinig doeltreffend en niet noodzakelijk in verband met de door de Regeering vooropgezette stelling, dat alleen het misbruik van sterken drank moet worden bestreden, dat daarop alleen het brandmerk der wet behoort te drukken.

Om aan het geopperde bezwaar in het Voorloopig Verslag gemaakt te gemoet te komen, heeft de Minister een wijziging aangebracht, waarbij de splitsing niet toepasselijk wordt verklaard op gemeenten met minder dan 2000 inwoners.

Nu is de vraag gewettigd, of werkelijk deze splitsing niet mag worden prijsgegeven, absoluut moet worden behouden, omdat anders de zucht tot drinken wordt aangemoedigd, een stelling die men aantreft in de Memorie van Antwoord, maar die wij niet vinden toegelicht en die naar mijn meening ook allerminst is bewezen. In die omstandigheden zou ik willen vragen, dat men het ons toch eens duidelijk en aannemelijk make, waarom dan in gemeenten van 2000 inwoners geen sprake zal zijn van misbruik van sterken drank, en waarom dit wel te wachten is wanneer de gemeente heeft een bevolking van 2050 inwoners. Ik voor mij zou geen antwoord weten te geven op de vraag waarom in gemeenten van 1950 inwoners geen sprake zal zijn van misbruik van sterken drank, en waarom de wetgever dadelijk dwingend moet optreden waar het geldt gemeenten van 2050 zielen.

Het is merkwaardig, ja zelfs opvallend, hoe van de zijde van de meest heftige drankbestrijders op die splitsing nooit de aandacht is gevestigd. Indien de toestand zoo onverantwoordelijk was, zoo verontrustend, dan zou men er zich van verzekerd kunnen houden, dat reeds lang met tal van klemmende redenen door de drankbestrijders zou zijn aangedrongen op die splitsing. En toch, die aandrang bleef vroeger niet alleen achterwege, maar deze bepaling heeft zelfs verzet uitgelokt van de zijde van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, wien men, al moge men niet met zijn politieke denkbeelden instemmen, toch zeker niet de eer zal onthouden, dat hij tot beteugeling van het drankmisbruik in ons land krachtig heeft medegewerkt.

Het standpunt van de Regeering acht ik daarom ook bevreemdend, omdat zij zelfs het hebben van een slijterij heeft vereenigbaar verklaard met een winkelnering. En waar er nu sprake kan zijn van het maken van misbruik, daar geloof ik, dat bij deze combinatie het misbruik erger zal zijn dan wanneer tapperij en slijterij vereenigd zijn, omdat hier allerminst kan worden gecontroleerd of iemand inkoopen doet voor huishoudelijk gebruik dan wel of hij sterken drank koopt.

Met den steller van het hoofdartikel in het *Weekblad van het Recht* ben ik het dan ook geheel eens, dat wij hier zullen scheppen een altijd vloeiende bron van wetsontduikingen en moeilijk te constateeren overtredingen. Dit punt is echter bij de algemeene beraadslaging reeds ter sprake gebracht door den heer Bolsius, en ten aanzien van dit punt wensch ik mij dan ook te refereeren aan hetgeen door dien geachten afgevaardigde is gezegd. De splitsing is naar mijn overtuiging èn onbillijk èn onrechtvaardig. Van tal van personen die op eerlijke en fatsoenlijke wijze hun brood verdienen, n'en déplaise den geachten afgevaardigde uit den Helder, zal zonder eenige noodzakelijkheid een offer worden gevraagd, dat van die menschen, mijns inziens, niet mag gevraagd worden noch kan gevraagd worden. Inrichtingen zijn in het leven geroepen ten koste van geld en opofferingen, en waarvan men nooit kon vermoeden, dat zij door de een of ander wetsbepaling zouden kunnen worden opgeheven. En die inrichtingen worden nu eenvoudig door deze wet vernietigd. Waar op de vergunninghouders door de Regeering het uitstervingsstelsel wordt toegepast, daar geldt ten aanzien van deze categorie de afmakingsmethode.

Ik wil dan ook wel verklaren, dat ik behoor tot diegenen die in het Voorloopig Verslag van meening waren, dat het het rechtsgevoel krenkt, dat aan vergunninghouders die thans zoowel voor verbruik elders als voor verbruik ter plaatse mogen verkoopen en die wellicht met het oog op deze combinatie hun bedrijf hebben opgericht, de helft van hun bevoegdheid zonder schadevergoeding zou worden ontnomen.

Met een beroep op deze passage stel ik mij op het standpunt van de Regeering en dan releveer ik, wat de Regeering in de Memorie van Toelichting heeft betoogd, waar zij het uitstervingssysteem verdedigde ten aanzien van de vergunninghouders met de woorden:

„In geen geval mag bevredigiug van den wensch verkregen worden ten koste van het rechtsgevoel. Onder de gegeven omstandigheden toch zou afmaking zonder meer dat gevoel krenken en daardoor de wet bij voorbaat gehaat maken."

Geldt deze overweging, die op een juist en rechtvaardig beginsel berust, dan niet evenzeer ten aanzien van de gecombineerde slijterijen en tapperijen? Ten aanzien van vergunninghouders spreekt men zelfs van krenking vau rechtsgevoel; moeten billijkheid en rechtvaardigheid dan zwijgen ten aanzien vau gecombineerde tapperijen en slijterijen? Van personen die nooit hebben kunnen vermoeden dat de wet huu een deel van hun bevoegdheid zou ontnemen? Het antwoord op die vraag laat ik met vertrouwen aan de Kamer over.

Komt de splitsing te vervallen, dan komt mijns inziens ook te vervallen de bepaling, dat de flesschen ten minste drie deciliter moeten inhouden, eeu bepaling, voorgesteld met de beste bedoelingen, waarvau ik echter geheel audere resultaten verwacht dau de Regeering. Het zal geoorloofd zijn deu alcohol in flesschen van 3 deciliter te verkoopen. Wij hebben straks reeds van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam gehoord, dat bij ontduiking noch de verkooper, noch de kooper strafbaar is, maar bovendien, welk nut zal deze bepaling hebben? Ik kan er het voordeel niet vau inzien, en verwacht er alleen toeueming van drankgebruik van in en buiten de slijterijen. Hier komen wij op een terrein, dat men met de grootste omzichtigheid moet betreden, omdat men hier eeu systeem kan in de hand werken, dat ernstige, ja, verderfelijke gevolgen kan met zich brengen, het systeem namelijk, om vrij groote hoeveelheden, naar mijn meening te groote hoeveelheden, drauk in het huisgezin te brengen, waar dit vroeger slechts met het maatje geschiedde. Het geldt hier een vraagstuk, waarbij men zich wel tweemaal mag bedenken, ik vrees *que le remède sera pire que le mal*. Ik herhaal: alleen als men de bevolking met zich heeft, zal een goede werking van de wet kuunen worden verkregen. De bestaande wet had die goede uitwerking zeker niet, waar de Regeering zelf verklaarde, dat de ontduiking van de wet geschiedde openlijk met goedvinden, ja zelfs me steun van de breede lagen der bevolking. Ook hier is een beroep op de bevolking om mede te werken tot handhaving en naleving van deze wet een dringende eisch, maar dan onthoude men zich ook van het voorstellen van bepalingen die verkregen rechten aantasten, die niet doeltreffend zijn en die de toch al niet groote populariteit van de wet weer in gevaar zullen brengen.

Ik vertrouw dat de Regeering aan mijn bedenkingen te gemoet zal willen komen. Het geldt hier geen principieel verschil, alleen eeu verschil van inzicht over de wijze waarop het drankmisbruik, dat ontzettend kwaad, door ons zal worden bestreden. Wij hebben zelfs gehoord hoe deze bepalingen verzet hebben uitgelokt van de geachte afgevaardigden uit Roermond en Zutphen, mannen die vooraan staan in de rijen der drankbestrijders.

Het is ook op dien grond dat ik de Regeering met den meesten nadruk verzoek vooral ten aanzien van dit punt een tegemoetkomende houding te willen aannemen.

De heer **Janssen**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen door de voorstellers der verschillende amendementen en door den vorigen geachten spreker is gezegd, kan ik in hetgeen ik omtrent art. 1 in het midden wenschte te brengen, kort zijn. Bij mij bestaat ernstig bezwaar tegen sommige bepalingen, meer speciaal tegen de voorgestelde splitsing tusschen verkoop ter plaatse en verkoop elders en tegen het laatste lid, waar een zekere hoeveelheid wordt bepaald beneden welke de slijter niet mag verkoopen. Ik ben evenals de vorige geachte spreker noch van de noodzakelijkheid, noch van de doelmatigheid dier bepalingen overtuigd. De Regeering zegt op bladz. 4 der Memorie van Antwoord, dat deze splitsing is een van de belaugrijkste punten van dit ontwerp. Indien dit werkelijk zoo is, zou men hebben kunnen verwachten dat de Regeering in de Memorie van Toelichting of de Memorie van Antwoord duidelijker en met meer klemmende argumenten de noodzakelijkheid dier splitsing had aangetoond. De desbetreffende zinsnede in de Memorie van Toelichting is reeds door den heer Fock voorgelezen. Van krachtige argumenten voor de splitsing kan wat dit betreft moeilijk sprake zijn. De Memorie van Antwoord is eenigszins uitvoeriger. Daaruit blijkt echter nog niet welke bezwaren aan de combinatie van tapperij en slijterij verbonden zijn. Is het dat in de slijterij ook per glas kan worden gebruikt, of dat in de tapperij ook per maat kan worden verkocht, of is het omdat de gelegenheid tot het een ook tot het andere leidt?

Wanneer dit laatste zoo is, vraag ik, of de Regeering niet een veel ernstiger gevaar heeft doen ontstaan door de combinatie van slijterij met winkelnering mogelijk te maken. Doch er is meer.

Op bladz. 5 der Memorie van Antwoord vinden wij een zinsuede, die m. i. duidelijk aangeeft, dat de Regeering zelf het gevaar van combiuatie van tapperij en slijterij niet zoo groot acht.

In autwoord op het argument dat het onbillijk tegenover de bestaande vergunninghouders zou zijn de splitsing thans in te voeren, zegt de Regeering: „De in het Verslag geuite meening, dat de splitsing aan de tegenwoordige vergunninghouders de helft van hunne bevoegdheid zou ontnemen, is van overdrijving moeilijk vrij te pleiten. Voor den slijter was het tappeu, voor den tapper was het slijten dusver *bijzaak*."

Indien dit zoo is, zou ik zeggen, dat aan de combinatie weinig bezwaar is verbonden.

Ik wil daar nog bij voegen, hetgeen de vorige geachte spreker ook reeds heeft opgemerkt, dat tot dusver weinig vau gevaar moet zijn gebleken, anders zouden o. a. de matigheidsgenootschappen al lang in hun verschilleude congressen eu bijeenkomsten er op hebben gewezen; maar zoover mij bekend is uog geen dier genootschappen tegen dergelijke combinatie opgekomen.

Om in de beeldspraak van de Regeering te spreken, zou ik wel, indien zij werkelijk iu de combinatie ziet een gevaarlijk etterbuiltje, er voor willen waarschuwen dit toch niet te diep uit te snijden, uit vrees dat daardoor misschieu wel iets zou kunnen ontstaan, dat veel gevaarlijker was dau op dit oogenblik de combinatie.

Wat nu de doelmatigheid betreft van de voorgenomen bepaling, moet ik ook daaromtrent ernstigen twijfel koestereu.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De Regeering wil blijkbaar voorkomen, dat de klanten van den tapper bij den slijter en de klanten van den slijter bij den tapper komen. Maar indien dit zoo is, bereikt zij dan haar doel door den slijter te verbieden per glas te verkoopen, en den tapper om hoeveelheden drank voor het huisgezin te verkoopen?

Waarom dan voorgesteld, dat de slijterij in het vervolg te combineeren is met andere winkelnering?

Ik geloof, dat de mogelijkheid om heimelijk te gaan naar een kolonialen winkel en daar drank te koopen, veel erger is dan dat men bij een slijter of tapper binnengaat om daar een zekere hoeveelheid te halen. Hier althans kan ieder zien, wat men doen gaat.

Bezien wij thans ook eens de keerzijde. Op dit oogenblik heeft men slechts clandestienen verkoop van sterken drank. Daarvoor kan men beboet worden, maar voortaan zal het clandestiene heel wat worden uitgebreid, want nu zal men clandestien kunnen verkoopen bij verboden hoeveelheid. Dit is een zeer bedenkelijke schrede tot uitbreiding van clandestienen verkoop.

In het laatste adres dat wij gekregen hebben, van de heeren Snijder van Wissenkerke en van Gijn, mannen die niet verdacht kunnen worden te zijn tegen een vrij strenge drankwet, zeggen dezen:

„Ook de op zich zelf nuttige bepaling omtrent de splitsing van tappers en slijters zal meer clandestienen handel doen voorkomen. Kan toch tot dusver slechts door hen die geen vergunning hadden, in strijd met de wet sterke drank worden verkocht, thans zullen ook de vergunninghouders zich aan die overtreding schuldig kunnen maken, door bij andere hoeveelheden te verkoopen dan hun geoorloofd is."

Nu wensch ik toch te vragen, waar juist geklaagd wordt over de geringe mogelijkheid om den clandestienen verkoop te treffen, of het daar gewenscht is om nog meer uitbreiding te geven aan de mogelijkheid van clandestienen verkoop, door in de wet als strafbaar op te nemen: verkoop bij verboden hoeveelheden ook voor de vergunninghouders.

Het gevolg zal dan ook wel zijn, òf wel dat de wet ontdoken zal worden met goedkeuring van een groot deel der bevolking, dat allerlei kunstmiddeltjes zullen worden te baat genomen, als reeds door den heer Fock aangeduid, òf wel, dat wij, indien het al gelukt de overtredingen op te sporen en te constateeren, zullen krijgen een groot aantal processen-verbaal, wat ook een verkeerde zijde heeft, wanneer het publiek het gewicht van het strafbaar feit niet inziet.

De Regeering gaat in haar lust om de bedrijven van tapper en slijter te splitsen zelfs zoover, dat ze in art. 15 *a* 4° verboden wil zien, dat in een slijterij met vergunning voor verkoop elders, zelfs het verlof voor verkoop van bier niet mogelijk zal zijn. In dergelijke slijterij zou men dus niet eens een glas bier mogen drinken, wat toch heel wat minder schadelijk is, dan inkoop of verbruik van jenever.

De splitsing zal dan ook slechts het tapperijbezoek bevorderen; zij zal leiden tot langer verblijf in het vergunninghuis dan nu plaats heeft, of wel — en dat is een zeer gevaarlijke zijde — het gebruik thuis zal vermeerderen, en dit in verband met de laatste alinea van art. 1.

Ik meen beslist dat van de bepalingen van art. 1, zoowel wat betreft de splitsing als wat betreft den verkoop bij ten minste 3 deciliter, geen vermindering van het verbruik zal te wachten zijn, maar wel verplaatsing.

Koopt men thans slechts 1 of 2 maatjes, naar gelang van de behoefte, voortaan moet men steeds ten minste 3 deciliter koopen en daardoor zal natuurlijk het gebruik vermeerderen. Hoe zal het overigens gaan met den verkoop van bitter, die gewoonlijk in mindere hoeveelheid dan 3 deciliter voorradig is? De bepaling omtrent de metalen doppen of de sluiting met lak zal teweegbrengen dat de gekochte jenever duurder wordt, zoodat door de drinkers nog meer geld daaraan zal besteed worden, of wel dat de drank slechter zal worden. Noch het een noch het ander is gewenscht.

Letten wij ook eens een oogenblik op de belangen van den slijter.

Dan wijs ik op de bepaling van art. 16, sub 6°, volgens welke met hechtenis of geldboete wordt gestraft de slijter die sterken drank anders dan op de wijze omschreven in art. 1, zesde lid, of anders dan in vaten] van ten minste honderd liter inhoud in voorraad heeft of anders dan op de wijze, omschreven in art. 1, zesde lid, verstrekt. De slijter zal nu een geheele rij flesschen in voorraad moeten hebben van alle mogelijke grootte van af 3 deciliter, van 3, 3½, 4 deciliter enz., ten einde aan de aanvragen der koopers te kunnen voldoen. Worden 4 deciliter gevraagd, dan zal dit moeten afgeleverd in een flesch, kruik of kan van vier of meer deciliter inhoud, niet in een van 3 en een van 1 deciliter. Moet het bedrijf nu zoo verzwaard worden?

Ik wensch hier niet verder te spreken over de onbillijkheid, die begaan wordt ten aanzien van de tegenwoordig bestaande slijterijen en tapperijen. Omdat voor mij de noodzakelijkheid en doelmatigheid van het voorstel nog niet is gebleken, zal ik voorshands niet spreken over deze onbillijkheid. Immers ook voor de toekomst komt mij die splitsing even onnoodig voor als ze voor de thans bestaande slijteren en tapperijen is. Ik zal dan ook, omdat noch in de Memorie van Toelichting noch in de Memorie van Antwoord m. i. de argumenten kunnen liggen die de Regeering er toe gebracht hebben te zeggen, dat dit een van de belangrijkste punten van dit ontwerp is, afwachten welke zwaarwichtige redenen de Regeering alsnog voor het stelsel van splitsing zal aanvoeren. Toch meen ik nu reeds de Regeering in overweging te moeten geven bij nader inzien die geheele splitsing te laten vervallen en veel eerder de combinatie van tapperij en slijterij toe te staan, dan die welke zij nu in haar ontwerp heeft gebracht, namelijk die van slijterij met andere winkelnering.

Ik geloof dat daardoor een zeer goede ruil zou gedaan worden.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch kortelijk uiteen te zetten waarom ik meen, dat wij dit vierde lid van art. 1, de splitsing tusschen tapperij en slijterij, in het stelsel der Regeering moeten aannemen. Ik wensch daartoe de vergunning te beschouwen, wel niet als rechtstreeksch middel tot drankbestrijding, maar als een zelfstandig handelsartikel.

Volgens de oude wet was ze dat in verband met het pand, maar thans komt de vergunning in het ontwerp voor als een zelfstandig handelsartikel; men zal daarmee handel kunnen drijven. Wanneer wij ons tot de oude wet bepalen, was de vergunning niets anders waard dan voor zoover de waarde was die aan het bedrijf tijdens het leven van den tapper kon gehecht worden. Dat wordt nu anders. Men kan nu niet alleen met vergunning tappen of slijten, maar men kan die vergunning in combinatie met een andere vergunning verkoopen aan iemand die een nieuwe vergunning wil hebben. Men kan die vergunning verkoopen aan een inrichting van maatschappelijk verkeer en krijgt er dus geld voor. Men kan die vergunning verplaatsen naar een andere localiteit en dus op grond van die vergunning een nieuw bedrijf stichten. Men kan bestaande localiteiten uitbreiden en dus ook op de plaats waar men was hetzelfde doel bereiken. Daarbij komt, dat aan die vergunning verbonden wordt een zekere weduwe-bevoorrechting, die de handelswaarde van de vergunning verhoogt.

Nu kan ik mij levendig voorstellen, dat de Regeering, uit principe kiezende dit stelsel van verplaatsing en verruiling van oude vergunningen, de vraag zich gesteld heeft: maar kom ik er dan niet toe aan het monopolie een veel te groote waarde toe te kennen, zoodat ik in strijd kom met de belangen van den Staat? Immers, hoe grooter die waarde is, hoe meer men er aan zal hechten en met hoeveel te meer klem men, wanneer het monopolie in strijd mocht zijn met de belangen van den Staat, de belangen van den Staat bij die van het bedrijf zal achterstellen. Dat gevaar voorzieude komt het mij voor, dat de Regeering volkomen te recht heeft gezegd, dat zij tegenover al de voordeelen, die aan de vergunningen als zoodanig worden toegekend, tegenover de verhoogde handelswaarde der vergunningen, een equivalent wil hebben. Dat equivalent vindt de Regeering in de splitsing van de tapperijen en slijterijen en het verdient dunkt mij aanbeveling. Het is een splitsing, die wij in het bedrijf zelf ook vinden, want een tapperij is nu eenmaal iets anders dan een slijterij. In de geschiedenis van de drankwetgeving is een dergelijke splitsing ook bekend. Bijv. in Duitschland wordt een slijterij beschouwd als een Handelsgewerbe, terwijl een tapperij dat niet is. In het rapport van 1877 van de commissie uit het Britsche Hoogerhuis werd gezegd, dat men aan de slijterijen niet minder waarde moest toekennen dan aan de tapperijen. Ook daar

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

was de splitsing bekend en is zij tot dusverre, voor zoover ik weet, gehandhaafd.

Wanneer men van die handelswaarde der vergunningen gebruik maakt, dan komt de Regeering met haar splitsing tusschenbeide. Dat is het geval bij het voorrecht, aan de weduwe van een vergunninghouder toegekend in art. 5 *c*. Die weduwe zal een vergunning moeten vragen en burgemeester en wethouders kunnen niet anders verleenen dan een vergunning *a* of een vergunning *b*. Die vrouw krijgt niet een vergunning om te slijten en te tappen maar een vergunning om te slijten of een vergunning om te tappen.

Het zwaartepunt, wat de splitsing betreft, is gelegen in het ruilen, omschreven in art. 2 *a* 2°. Burgemeester en wethouders kunnen een nieuwe vergunning verleenen in ruil voor twee afgekochte vergunningen. Er is duidelijk bij voorgeschreven dat dit een nieuwe vergunning is, en dat burgemeester en wethouders dus niet anders dan een vergunning *a* of een vergunning *b* mogen verleenen. Zoodra dus de handelswaarde op den voorgrond treedt, komt de splitsing tusschenbeide.

Bij de overschrijving in art. 8 *b* geldt ook hetzelfde. Men kan slechts een vergunning *a* overschrijven. Ik vind hierin te recht, dat men, wanneer men een vergunning overschrijft ten name van een ander en de handelswaarde optreedt, de schade van de splitsing moet lijden.

Nu is in de overgangsbepaling dat systeem niet voldoende doorgevoerd. Daar zal men de schade van de splitsing moeten lijden, ook wanneer met van de vergunning volgens deze wet geen gebruik maakt als een handelswaarde, dat wil zeggen: er bestaat gevaar, dat men in 1910 zal moeten dulden, dat een vergunning uitgeoefend op dezelfde plaats als waar zij vroeger werd gedreven, niet meer uitgeoefend mag worden in den vorm van een slijterij en een tapperij, maar dat de splitsing in toepassing wordt gebracht. Wanneer de Regeering zich bepaald had tot de splitsing zooals die in haar systeem past, dan had zij in de overgangsbepaling moeten neerschrijven, dat men recht heeft een vergunning uit te oefenen als tapperij of slijterij, zoolang die op dezelfde plaats wordt gedreven als zij vroeger gevestigd was en wanneer de lokalen, waarin zij werd uitgeoefend, niet worden uitgebreid. De Regeering was dan gebleven in haar gedachtengang, waar zij eenerzijds eischt een equivalent voor de hoogere handelswaarde der vergunningen en anderzijds dus moet blijven binnen de grenzen van datgene, waarin die verhooging volgens de wet bestaat. Ik dring er dus bij de Regeering op aan, waar ik eenerzijds art. 1, vierde lid, wensch aan te nemen, in de overgangsbepaling van art. 25 *a* wijziging te brengen, in dier voege, dat de splitsing voor de bestaande vergunningen alleen dan zal gelden, wanneer de vergunning wordt verplaatst of de localiteit, waarvoor zij verleend is, wordt uitgebreid. Ik meen, dat men in het systeem van de Regeering niet kan zeggen, dat het vierde lid van art. 1 niet een zeer gewichtig element van dit ontwerp is. Ik kan mij indenken, dat de Regeering zegt: wanneer gij het vierde lid van art. 1 verwerpt, dan vervalt daarmede ook de verplaatsbaarheid van de vergunningen, eveneens de bevoegdheid om twee vergunningen te verruilen tegen een nieuwe, eveneens het weduwenvoorrecht, want al deze dingen durf ik niet aan de vergunning verbinden als ik daartegenover niet een zeer gewichtig en voelbaar equivalent kan vinden. Ik kan mij indenken in het standpunt van de Regeering, in de Memorie van Antwoord ingenomen, waar de Regeering zegt, dat het splitsingssysteem een te gewichtig element is van de wet dan dat zij het kan prijsgeven. Waar het systeem van de wet ligt in de regelmatige vermindering van het aantal gelegenheden tot drankverkoop, en een regeling in dien zin, dat de belanghebbenden zelf door hun eigen belang te behartigen tevens zullen behartigen het doel, dat de wetgever zich stelt, gaat het niet aan van de Regeering te vergen, dit lid eenvoudig terug te nemen.

Men moet tegenover de Regeering toch altijd eenige grenzen in acht nemen, en den wensch tot intrekking van bepalingen niet uitstrekken tot dit vierde lid van art. 1.

Ten opzichte van het 5de lid van art. 1, waarbij onderscheid gemaakt wordt tusschen gemeenten met minder en met meer dan 2000 inwoners, nog dit. Indien de Regeering mocht goedvinden de overgangsbepaling in den door mij aangegeven zin te wijzigen, dan kon de Regeering bepalen, dat een vergunning *a*, in een gemeente waarin geen vergunning *b* is verleend en waarin geen vergunning meer bestaat waaraan het recht verbonden is om tevens te slijten, dus in een gemeente waarin nergens slijterij is, tevens bevoegdheid zou geven te slijten. Het komt mij voor, dat men op deze wijze een indeeling verkrijgt, die voeling houdt met den gang van het bedrijf en voldoende te gemoet komt aan de bezwaren van het platteland.

Wat het zesde lid aangaat, komt het mij voor, dat het juist gezien is van de voorstellers van het desbetreffende amendement, dat zij de laatste woorden wenschen te schrappen. In art. 6 hebben wij te doen met zuivere slijterijen, dat wil zeggen met het slijtersbedrijf, dat onafhankelijk van het tappersbedrijf wordt uitgeoefend. Nu komt het mij voor, dat, wanneer men aan de slijterijen een aparte vergunning verbindt, men ook dat slijtersbedrijf zijn gang moet laten gaan. Dat is hier niet gedaan; men beperkt dat bedrijf door het stellen van het minimum op 3 deciliter.

Ik zie, evenals de voorsteller van het amendement, er geen reden voor. Ik zie er wel reden voor, om, wanneer men het slijtersbedrijf verbindt aan een winkelnering een minimum te stellen van $^1/_2$ of $^3/_4$ liter. Bovendien zou men alleen in dit geval aan het in voorraad hebben, gelijk in de wet is voorgeschreven, gebonden moeten zijn.

Het komt mij voor dat men overigens van slijterijen niet kan eischen wat in art. 16, 6°, gevorderd wordt, dat zij niet anders in voorraad mogen hebben dan in flesschen enz. van minstens 3 deciliter en verder in vaten van 100 liter.

Ik heb hiermede mijn stem gemotiveerd. Ik zal stemmen vóór het 4de lid en, behoudens nadere inlichtingen van de Regeering, tegen het 5de; ik zal stemmen vóór het amendement strekkende om het slot van het zesde lid af te kappen. Ik doe dat echter onder deze mits, dat, zoo er geen ander komt die een amendement voorstelt, ik zal voorstellen een amendement op het artikel, waar dat mijns inziens behoort, om het 5de lid te vervangen, en wat het slot van het zesde lid betreft, een amendement met een hooger minimum voor de slijterijen, doch beperkt tot de gevallen, waarin deze met winkelnering verbonden wordt.

De heer **Schaper**: De Kamer zal het met mij eens zijn, dat ten gunste van dit artikel tot nu toe niet veel in het midden gebracht is. Wij hebben gehoord een verpletterende critiek van alle zijden, en de verdediging van den heer Okma, — hij zal het zelf toestemmen — was meer geleerd dan overtuigend. Ik heb ten minste van het eerste betoog niets anders begrepen, dan dat hij de wet schijnt te beschouwen als een instelling om tappers min of meer te bevoordeelen of te benadeelen, als een maatregel van overgang met allerlei complicaties. Maar ik meende dat deze wet gemaakt zou worden om drankgebruik en misbruik tegen te gaan. Wanneer men de voorgestelde maatregelen wil verdedigen, moet men aantoonen dat daardoor minder sterke drank zal worden verkocht of gedronken! Maar dat heb ik nog van geen zijde gehoord.

Doch ik heb medelijden en daar ik nog niets ten voordeele van het voorgestelde heb hooren zeggen, wil ik er een argument vóór aanvoeren, dat mij in het voorstel toelacht.

Het gebeurt wel dat in arbeiderskringen onderling drank gekocht wordt; eenige mannen gaan er dan op uit en komen met een flesch met drank terug. Het gebruik brengt dan vaak mede, dat deze uitgezonden mannen in de slijterij aan de toonbank meteen een borrel vooruit nemen, wellicht om onmiddellijk in zekere stemming te geraken.

Dit is een verleiding, die ik gaarne zag weggenomen door een bepaling, dat in de slijterij, waar men een flesch drank koopen kan, verboden is borrels aan de toonbank te gebruiken. Maar ik erken onbewimpeld, dat hetgeen ik hier tegen het voorgestelde gehoord heb inderdaad in vele opzichten ad rem is, dat in deze de voordeelen niet geheel tegen de nadeelen schijnen op te wegen. Dit zou voor mij echter geen volstrekte reden zijn om vóór het amendement van den heer Fock c. s. te stemmen, om de splitsing weg te nemen; die ligt ergens anders.

Op bladz. 13 van het Voorloopig Verslag komen deze regels voor:

„Terwijl sommige leden van oordeel waren, dat, zal de door de Regeering gewilde scheiding worden gehandhaafd, het althans noodig is met het oog op plattelandstoestanden eene ruime dispensatie-bevoegdheid te verleenen, waren andere leden van

meening, dat in de bezwaren, die ten platten lande zouden rijzen, zou kunnen worden voorzien door de bevoegdheid te verleenen, het bedrijf van slijter te gelijk met dat van winkelier uit te oefenen."

Daarop is de Minister nu ingegaan en in het tweede ontwerp is de slijterij met de winkelnering vereenigbaar verklaard.

Ik heb de Memorie van Beantwoording goed nageplozen en meen — ik kan mij vergissen, want als men niet sterk van karakter is zou men uit wanhoop bijna aan den drank kunnen geraken, als men al die ingewikkelde stukken moet raadplegen, — ik heb nog geen ontwerp gezien, waarvan de stukken zoo ontzettend ingewikkeld en moeilijk ingericht waren als deze; het zijn alle paragrafen, men weet eenvoudig niet waar men iets vinden kan — dat die wijziging niet behoorlijk is toegelicht. Maar stellig is zij een gevolg van de geopperde bezwaren tegen de splitsing van tapperij en slijterij.

Ik vind nu de combinatie van winkelier en vergunninghouder zeer verderfelijk. Dit voor te stellen, is beslist reactie; want er bestaat groot gevaar, bij wijze van spreken, dat die hoeveelheid van 3 deciliter uit de wet verdwijnen zal. Ik zeg: groot *gevaar;* maar of die maat te veel of te weinig is, daarover spreek ik thans niet, omdat zelfs met die maat van 3 deciliter de vereeniging van slijterij en winkelnering verderfelijk zal werken, vooral voor het vrouwelijk geslacht. Wanneer er in deze nog iets te redden is, dan is het om het misbruik althans slechts te beperken tot de mannen, voor zoover dat nog kan.

Wat gebeurt wel in de volksbuurten meer en meer? Daar leggen de vrouwen zoo 's morgens om 'n uur of elf soms onderling geld bijeen om drank te halen en onderling een borreltje te drinken.

Dat is een ontzettend kwaad, niet alleen voor de vrouwen zelf, maar ook voor het toekomende geslacht, ook al omdat niets verderfelijk is dan het gebruiken van drank door vrouwen die zwanger zijn of jonge kinderen hebben. Het gevaar bestaat nu, dat een vrouw heengaat met een fleschje in haar korfje om een geringe hoeveelheid kruidenierswaren, maar tevens drie maatjes of minder drank in den winkel te halen. Moet zij naar een afzonderlijke slijterij of tapperij, waar vergunning boven staat, dan wordt de zaak lastiger, dan komt ook de schaamte voor de buren. Dat gaat dus niet zoo gemakkelijk, dat zal men voelen.

Het is mogelijk dat ons amendement wordt aangenomen en de combinatie van winkelnering en drankverkoop toch vervalt; maar dat is een vogel, hoog in de lucht. Wanneer het artikel blijft, dan wordt het moeilijk voor de Regeering om de winkelnering er uit te halen, omdat zij het dan te kwaad krijgt met de leden, zoo straks door mij aangehaald. Ik kan dus niet voor de splitsing tusschen tapperij en slijterij stemmen, al voel ik dat er iets goeds in zit. Mijn partijgenooten en ik zullen dus stemmen vóór het amendement van den heer Fock c. s.

Ik begrijp dat het voor den Minister een moeilijke zaak is. Op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord lees ik: „Hoezeer verlangende, het gemeen overleg zooveel mogelijk te bevorderen, kunnen de ondergeteekenden voor de thans bestaande inrichtingen dan ook niet verder gaan, dan het bepalen van den hierboven genoemden overgangstijd."

De Minister is wel bereid tot overleg, maar hij is dus *niet* bereid tot aanvaarding van het amendement, waardoor de splitsing te niet gedaan zou worden. Wat de Regeering zal doen weet ik niet, maar ik hoop dat de Minister er toe zal komen om dat steile standpunt te verlaten en de Kamer hierin te gemoet te komen.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het amendement van de heeren Roessingh c. s. met volle sympathie ondersteund. Ik zal er dan ook niet veel ter aanbeveling van zeggen, als alleen dat ik geloof dat de Regeering goed en verstandiger zal doen met de bepaling van de drie deciliter te laten vallen.

Toen ik laatstleden week mij beriep op den Minister van Binnenlandsche Zaken, hem kenschetsende als iemand die ter wille van een goede zaak zich wil laten vinden, wanneer door het opgeven van een ondergeschikt punt een échec kan worden voorkomen, toen dacht ik aan den heer Heemskerk, den oud-Minister, die ook een esprit fort was, evenals deze Minister dat is. Maar ook hij heeft zich bij de behandeling der wet in 1885 op dit punt geschikt naar de overtuiging der Kamer, en zoodra hij merkte en voelde, dat er werkelijk van de zijde der Kamer slagende argumenten werden aangebracht, toen heeft hij, ter wille van de wet, die hem lief was, zich over het amendement van den heer van der Kaay, dat nagenoeg op hetzelfde neerkwam als wat nu door de heeren Roessingh c. s. wordt voorgesteld, aldus uitgelaten:

„Wel verre dus van, waar het niet noodig is, zich zoo schrap te zetten, wil de Regeering liever een stap doen, ik zal eerlijk zeggen met welk doel: mogelijk te maken de intrekking van het amendement-van der Kaay, hetwelk iedereen gevoelt dat de wet in gevaar brengt. Die stap is deze, dat de hoeveelheid van 3½ deciliter uit n°. 1 wordt genomen. Ik erken, dat deze concessie, uit het oogpunt waaruit dit artikel is geredigeerd, groot is. Maar ik moet ook zeggen, *la nuit porte conseil*, en bij nadenken heeft het argument of de denkbeeldige persoon, geïntroduceerd door den heer Lieftinck, wel eenigen indruk op ons gemaakt."

Ik had nl. het geval gesteld, Mijnheer de Voorzitter, dat iemand in een slijterij komt en zegt: mag ik in dit fleschje een maatje jenever van u? daarop ten antwoord krijgt: neen man, dat mogen we niet verkoopen; onder 3½ maatje doen we het hier niet, en het fleschje leveren wij.

De Minister Heemskerk ging aldus voort: „Het is niet vrij van onbillijkheid om iemand als hij maar een maatje sterken drank wil koopen, te noodzaken er drie en een half te nemen".

Ja, Mijnheer de Voorzitter, zóó is het. „Het is niet vrij van onbillijkheid", neen, ik zou durven te zeggen het is zeer onverstandig en onpractisch. Maar was dat zoo in 1885, dan is het ook nog zoo in 1904.

Daarom hoop ik, Mijnheer de Voorzitter, dat ik ook nu succes zal hebben, doordat de Minister de 3 deciliter uit de wet wegneemt.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van dit eerste artikel van het wetsontwerp wensch ik met een enkel woord aan te wijzen welk standpunt ik bij de behandeling van dit voorstel van wet zal innemen. Ik zal er zooveel mogelijk toe medewerken dat deze wet worde eenvoudig, duidelijk en klaar.

In die verfoeilijke drankverkoopplaatsen, waarover hier dezer dagen zooveel is gesproken, kan men meermalen lezen aan den wand: „Drink wat klaar is"; ik geloof dat ook den Minister met het oog op de gewisselde stukken, wel mocht worden toegevoegd: „schrijf in de wet niet anders dan wat volkomen helder is". Het is te recht door den heer Schaper aangemerkt, dat deze wet, die een zoo diep ingrijpende werking moet hebben op het volksleven, die moet worden gelezen en uitgelegd door tal van personen, haast niet te lezen en te begrijpen is, zoodat menschen als wij, die herhaaldelijk vrij ingewikkelde stukken onder de oogen krijgen, daarin slechts met zeer veel moeite den weg kunnen vinden.

In de tweede plaats hoop ik er toe mede te werken om uit dit wetsontwerp te verwijderen al die bepalingen, die hinderlijk en lastig zijn voor zeer velen en waarvan men de gevolgen niet volkomen kan overzien, wanneer mij niet zeer duidelijk wordt aangetoond het nut dat daarvan kan worden verwacht. Mij dunkt, deze les mogen wij toch wel trekken uit de historie van de wet van 1881, dat wij ons niet lichtvaardig mogen laten verleiden door de goede bedoelingen tot het nemen van ingrijpende maatregelen als de gevolgen niet vaststaan.

In de derde plaats wensch ik een enkele opmerking te maken van meer algemeenen aard. Wij hebben hier te doen met een wet ook tot regeling van den kleinhandel in een zeker artikel en nu is het mij bij de lezing van de stukken voorgekomen, dat men daarin wel zeer dikwijls sporen vindt van den invloed der verschillende stroomingen, die merkbaar zijn op het gebied der drankbestrijding, maar niet veel bemerkt van kennis krijgen aangaande hetgeen voorvalt op het gebied van den handel in dit artikel, zoodat meermalen blijkt van weinig begrip hoe werkelijk de handel in dit artikel wordt uitgeoefend.

Wanneer ik nu kom tot het artikel en de daarop ingediende amendementen, wil ik in de eerste plaats verklaren te behooren tot degenen die de bepaling betreffende de onderscheiding tusschen tappers en slijters afkeuren.

Indien ik de gedragslijn volg, die ik zooeven aangaf, dan vraag ik mijzelf af: wat heeft de Regeering aangevoerd om dergelijke bepaling aannemelijk te maken, en dan vind ik niets anders gezegd, dan dat zich een zekere verleiding kan voordoen, wanneer men in een gemengd bedrijf sterken drank komt halen.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat dit in enkele gevallen zoo zal zijn, zooals dat waarop de heer Schaper heeft gewezen, maar de verbetering door de voorgestelde bepaling niet opweegt tegen het gevaar, den last en de schade verbonden aan de voorgestelde bepaling, waardoor personen die nu uit een gemengd bedrijf ten naastenbij een bestaan hebben, daaruit worden gezet en clandestiene verkoop weer wordt uitgelokt.

Voorts wil ik er op wijzen, dat de maatregel die wij hier nu gaan nemen, in de practijk zal leiden tot een zee van moeilijkheden, vooral ook door de wijziging die door de Regeering is gebracht in het artikel, dat het 4de lid niet van toepassing zal zijn op den verkoop van sterken drank in het klein, in gemeenten met minder dan 2000 zielen. Wat zal er toch gebeuren? Gemeenten blijven niet altijd hetzelfde getal inwoners behouden; een gemeente met minder dan 2000 zielen groeit, zal gaandeweg komen tot boven dat cijfer. Wat zal er nu met zulk een gemeente moeten geschieden? In de wet zijn voor de splitsing der vergunningen overgangsbepalingen opgenomen ten aanzien van de invoering van de wet, maar er is hoegenaamd geen enkele regeling getroffen wat er gebeuren moet, wanneer een gemeente van minder dan 2000 zielen komt boven dat getal en dus de bepaling van dit artikel op die gemeente van toepassing wordt. Welke toestand er dan zal geboren worden voor de vergunninghouders die dan op dat oogenblik in die gemeente bestaan, heb ik niet kunnen vinden. En wat zal er gebeuren, wanneer de bevolking van een plaats weer in zielental achteruitgaat? Dan is de bepaling van het artikel niet meer van toepassing op die gemeente; maar hoe staat het dan met de vergunninghouders die er van vroeger zijn? Deze zijn dan òf vergunninghouders volgens *a* of *b* en nu worden dezen wellicht thans vergunninghouders voor gemengd bedrijf, maar zeker is het niet.

Een andere moeilijkheid is deze.

De heer Okma heeft straks een eigenaardig betoog geleverd. Hij heeft het doen voorkomen alsof in deze wet eigenlijk de balanceerkunst op den voorgrond stond, het wikken ten opzichte van de vergunninghouders van de voor- en nadeelen. Ik meen echter dat bij het maken van deze wet wel hoogere en idieeler motieven hebben gegolden. Maar hoe dit zij, de geachte afgevaardigde heeft te recht gewezen op het verschil in rechten van de *a*- en *b*-vergunningen.

Wanneer de bepaling van het vierde lid in werking treedt, hebben wij in gemeenten beneden de 2000 zielen als het ware een gemengde vergunning gegeven aan de tappers en de slijters, zoowel *a* als *b*.

In de volgende artikelen van de wet, speciaal in art. 8 *b*, wordt nu gesproken van het overschrijven van vergunningen op anderen naam, er wordt daarbij duidelijk gezegd dat dit alleen geldt voor de vergunningen *a*, en dat worden uitgesloten de vergunningen *b*. Hoe zal het nu weer gaan bij vergunningen die een gemengd karakter hebben? Ook daarin voorzie ik tal van moeilijkheden, die schier onoplosbaar zijn, moeilijkheden die ook blijven in het stelsel van de heeren Roessingh en Zijlma, indien bijv. door den Minister op het eene oogenblik een gemeente wordt aangewezen waar de bepaling zal gelden, terwijl een opvolgend Minister die bepaling op die gemeente niet van toepassing zal verklaren. Ik zie niet in hoe wij daaruit zullen komen zonder tal van nieuwe moeilijkheden.

Over de quaestie van de 3 deciliter wil ik niet spreken. Er is echter nog een alinea van het artikel die geen bestrijding heeft ondervonden, en waarop ik mijn sterksten aanval wensch te richten. Dat is de bepaling: „Onder verkoop van sterken drank in het klein wordt in deze wet verstaan verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter."

Wat heeft de Regeering tot het maken van deze bepaling geleid? De overweging dat het wenschelijk was, dat degenen die een vergunning hebben, niet in al te kleine hoeveelheden mogen verkoopen, zoodat de aandrang soms licht te groot wordt om clandestien te tappen.

Ik wil dat motief niet onderschatten, maar wat had de Regeering dan moeten doen? Zij had in deze den geleidelijken weg moeten volgen, moeten komen van 2 liter op 3, 4 of 5 liter, in elk geval moeten voorkomen dat door deze bepaling te veel last en schade wordt ondervonden van hen die als grossier geen vergunning hebben.

Had men 3 of 4 liter gesteld, dan zou men met die personen geen rekening hebben te houden en dezen geen nieuwe vergunningen hebben te geven. Maar nu heeft de Minister iets grooters willen doen en hij is gegaan tot 10 liter, maar daardoor was hij genoodzaakt tevens een andere bepaling op te nemen en moest hij aan grossiers in sterken drank en nog zeer velen meer bij overgangsbepaling het recht geven om vergunning te krijgen, niet om 2 liter te verkoopen, maar zelfs om 3 deciliter in fleschjes, die waarschijnlijk spoedig onder een of anderen populairen naam hun weg in de samenleving zullen vinden. Deze menschen, die er niet aan denken de wet te ontduiken brengt men nu in de noodzakelijkheid vergunning te vragen ook voor den verkoop van kleine hoeveelheden, waardoor men in vele plaatsen een zeer groot aantal vergunningen zal moeten geven. Ik heb in enkele plaatsen daarnaar een onderzoek ingesteld en bevonden, dat er zeer veel personen zijn, die een na 1881 opgerichten winkel hebben, waarin zij gedistilleerd verkoopen in hoeveelheden van meer dan 2 liters. Zij zullen nu vergunning moeten vragen en krijgen, er ontstaan nieuwe drankgelegenheden voor den verkoop bij kleine maat en dit kan toch niet in de bedoeling van de wet liggen.

Nog een enkele opmerking. In een volgend artikel heeft de Minister een bepaling opgenomen, waardoor deze bepaling ten opzichte van den verkoop boven drie liter althans geheel illusoir wordt. Op aandringen van de Kamer heeft de Minister gezegd, dat hij het hebben van vergunning niet zal eischen van wijnkoopers, die werken onder verlengbaar crediet. Deze zullen dus 3 liter mogen verkoopen zonder vergunning. Nu bestaat er tegenwoordig ook onder den handelsstand een krachtige strooming — en gelukkig — om verschillende zaken coöperatief aan te koopen. Onder grossiers in gedistilleerd is mij een dergelijke samenwerking bekend. Wat zal men nu krijgen? Zoodra de menschen last van deze bepaling ondervinden, openen zij onder een of anderen coöperatieven vorm een wijnzaak onder verlengbaar crediet. Dit komt, zelfs bij eenig renteverlies, veel goedkooper uit dan vergunningen en dan heeft men in plaats van een onder contrôle staanden handel een absoluut ongecontroleerde handel met tal van verkoopplaatsen.

Ik wensch hiermede te volstaan en te motiveeren mijn oordeel over dit artikel, dat het zeer gewenscht zou zijn, wanneer de Regeering dit geheele artikel introk en niet anders liet staan dan wat er vroeger stond: „Onder verkoop in het klein wordt verstaan verkoop bij hoeveelheden van minder dan twee liter."

De beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen, dat door mij benoemd worden tot leden van de Commissie voor de Verzoekschriften de heeren van Styrum, Fock, van Nispen tot Sevenaer, van Veen en Okma.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Schaper:*

bladz. 1746, kol. 2, reg. 29 v. o., staat: begrijpelijk; lees: onbegrijpelijk;

bladz. 1747, kol. 1, laatsten regel v. o., moet vervallen het woord: van;

bladz. 1748, kol. 2, reg. 32 v. b., staat: vraagstuk heeft; lees: vraagstuk meer voor een deel heeft.

78ste VERGADERING. — 4 MEI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

78ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 4 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. verzoekschriften; 3°. boekwerken. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; voortzetting der behandeling van art. I. — Mededeeling der benoeming van den voorzitter der Commissie voor de verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 93 leden, te weten de heeren:

Janssen, Beckers, van Gijn, Merckelbach, van Vlijmen, van Wichen, Raymakers, Talma, Duymaer van Twist, van der Borch van Verwolde, Smidt, van Heemstra, ter Laan, Melchers, van Wijnbergen, de Waal Malefijt, Okma, van Löben Sels, Bolsius, Schaper, Troelstra, Arts, van Kol, Bos, Nolens, Zijlma, Rink, de Boer, van Vliet, van Alphen, van Bylandt, van de Velde, Friesen, Bijleveld, Brants, Mees, van Asch van Wijck, Fock, Schokking, de Klerk, Hugenholtz, van Styrum, Lieftinck, van der Vlugt, de Visser, Staalman, Sluis, Lucasse, Heemskerk, Verhey, van Foreest, Ketelaar, Roessingh, Hubrecht, Willinge. Michiels van Verduynen, van der Zwaag, Pompe van Meerdervoort, van Veen, Krap, Goeman Borgesius, van Idsinga, Fruytier, Travaglino, Röell, van Wassenaer van Catwijck, Seret, de Savornin Lohman, van Nispen tot Sevenaer, Hennequin, van den Berch van Heemstede, van Raalte, Drucker, Kolkman, Helsdingen, Aalberse, van Sasse van Ysselt, Cremer, van Karnebeek, Passtoors, Tydeman, Smeenge, Nolting, de Vries, Mutsaers, van Limburg Stirum, van den Heuvel, van der Kun, de Ram, Ferf, den Tex en van Dedem,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer den Tex, dat hij wegens ambtsbezigheden verhinderd is de vergadering in den aanvang bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee verzoekschriften betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van:

de Kamer van arbeid voor de katoenindustrie te Enschedé;

A. J. Polak en Zn. en zestien anderen te Amsterdam en te Rotterdam, allen handelaren in manufacturen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de te benoemen Commissie van Rapporteurs;

3°. de volgende boekwerken:

van het Departement van Marine, de 2de aflevering van het 31ste deel der „Mededeelingen betreffende het zeewezen";

van de Maatschappij tot exploitatie van onroerende goederen „Westduinen", te 's Gravenhage, het door die maatschappij ontworpen „Plan van nieuwen kazernebouw met oefeningsterreinen te 's Gravenhage.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (**83**).

De **Voorzitter**: Door de Regeering is een Nota van Wijziging op onderart. 1 ingediend, welke gedrukt aan de leden is rondgedeeld. Ik stel voor het debat te heropenen over de eerste twee alinea's van dit artikel, zooals die luiden na de daarin door de Regeering gebrachte wijzigingen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over de eerste twee alinea's van onderart. 1, thans luidende:

„1. Onder sterken drank verstaat deze wet alcoholhoudende drank, met uitzondering van wijn en bier, waarvan het alcoholgehalte een bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen maximum niet overschrijdt.

2. Onder gegisten drank verstaat deze wet wijn en bier, waarvan het alcoholgehalte het in het eerste lid bedoelde maximum niet overschrijdt. Andere alcoholhoudende drank, waarvan het alcoholgehalte dat maximum niet overschrijdt, kan bij algemeenen maatregel van bestuur voor de toepassing dezer wet met gegisten drank worden gelijkgesteld."

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De beraadslaging over het 1ste en 2de lid van art. 1 en het daarop ingediend amendement is gisteren geschorst, omdat van de zijde der Regeering was te kennen gegeven, dat in het door den heer Hubrecht aangevoerde gegronde bedenkingen voorkwamen, welke de vraag konden doen rijzen, of de voorgestelde definitie wellicht rechtsonzekerheid ten gevolge zou kunnen hebben.

Ik heb toen medegedeeld, dat wij er over dachten, door een suppletoire bijvoeging die moeilijkheid te ondervangen.

Toch moet ik, eer ik de thans gemaakte wijziging zelf behandel, nog even zeggen, waarom wij gemeend hadden met de thans gewijzigde definitie te kunnen volstaan. Te recht is door den heer Hubrecht opgemerkt, dat die definitie niet dezelfde is als die van de wet van 20 Juni 1862, maar ik moet hem toch opmerken, dat het verschil feitelijk alleen daarin bestond, dat in die wet het algemeen begrip van een vloeistof, door overhaling verkregen, werd gesplitst in tweeën: vermengd en onvermengd. In het eerste lid van art. 2 der wet van 1862 werden genomen de onvermengde alcoholische vloeistoffen, terwijl in de tweede plaats daarbij als uitzondering werden genoemd likeuren, bitters en andere dergelijke gedistilleerde dranken.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De geachte spreker zal mij toch toestemmen, dat de gewone in den handel voorkomende jenever, die in den regel toch niet is zuiver door overhaling verkregen vloeistof, maar waarbij water en andere bestanddeelen gevoegd worden, in de wet van 1862 valt onder de bepaling van de onvermengde, door overhaling verkregen alcoholhoudende vloeistoffen. Want wanneer dat niet het geval was, zou de geachte spreker moeten aantoonen, dat die jenever begrepen is onder likeuren, bitters en andere dergelijke gedistilleerde dranken, wat hij toch wel niet zal beweren.

Nu was ons denkbeeld om, waar de wet van 1862 het algemeene begrip van door overhaling verkregen alcoholhoudende vloeistoffen splitste in tweeën: vermengde en onvermengde, deze onderscheiding weg te laten en het algemeene begrip te nemen van door overhaling verkregen alcoholhoudende vloeistoffen; dan zou vanzelf het een en het andere daaronder begrepen zijn.

Ik twijfel dan ook niet, of de rechter zou zich, wanneer het zoo in de wet ware gekomen, wel tweemaal bedacht hebben, eer hij, in flagranten strijd met de wet van 1862, deze bepaling zóó zou hebben uitgelegd, dat onder sterken drank alleen vloeistof begrepen was, die voor 100 pct. door overhaling uit de retort in de flesch was gekomen.

Verder merk ik ter zake van de bedenking, geopperd tegen de woorden „inwendig gebruik" op, dat deze woorden zich in zoover aansluiten aan het bestaande, als ook in het Koninklijk besluit van 1872, ter uitvoering van de wet van 1862, diezelfde uitdrukking „voor inwendig gebruik" voorkomt. Intusschen, dit stem ik toe, dat daarin de formuleering zuiverder is, omdat er staat: die tot inwendig gebruik kan dienen; dat is op zich zelf een zuiverder uitdrukking.

Bij overweging van de moeilijkheid, waarin wij geraakt waren, heeft de Regeering gemeend, liever den geheelen aard van de formuleering te moeten veranderen. De formuleering was dusver gezocht langs technischen weg, ontleend aan de techniek der productie, en daarbij stuitten wij op moeilijkheden, omdat die productie op velerlei wijze geschiedt en ook nog op velerlei manier in de toekomst geschieden kan. Toch wenschten wij daarom van een definitie niet af te zien, vooreerst omdat wij blijven meenen, dat daar, waar eenmaal de plitsing tusschen sterken drank en gegisten drank in dit ontwerp domineert, men de geheele werking van het verlof bemoeilijken zou, indien de definitie wegviel. En in de tweede plaats, omdat ontbreken van een definitie, vooral in den eersten tijd, aanleiding zou kunnen geven tot rechtsgeschillen en uiteenloopende uitspraken.

Nu kwam het ons voor, dat wij, afgaande van de technische lijn, het best deden met de zaak practisch aan te vatten en de begrippen bier en wijn, die in het dagelijksch leven bekend zijn en dadelijk een bepaald iets voor den geest roepen, te nemen als alcoholhoudende dranken, die niet onder het begrip „sterken drank" zouden begrepen zijn. Daarom maakten we de bepalingen zóó, dat onder sterken drank verstaan wordt alle alcoholhoudende drank, met uitzondering van wijn en bier, en het criterium „inwendig gebruik" vervallen is. Daar nu intusschen onder het begrip „wijn" ook vallen moutwijn, brandewijn en dergelijke dranken en men in Noorwegen gezien heeft, dat als zoogenaamde lädvin in het maatschappelijk gebruik is ingevoerd een soort van uit Portugal aangevoerde port, waarvan het alcoholgehalte nog verhoogd wordt, scheen het noodig te zorgen, dat de eenigszins vage begrippen van bier en wijn niet misbruikt konden worden door daar ook onder te begrijpen, hetgeen moest vallen onder het begrip „sterken drank". Daarom wenschen wij er bij te voegen, dat bier en wijn alleen in zoover worden uitgezonderd, als zij niet te boven gaan een maximum alcoholgehalte, dat bij algemeenen maatregel van bestuur zal worden vastgesteld. Wat gegiste drank is, volgt dan vanzelf, natuurlijk met de reserve nopens het alcoholgehalte van bier en wijn, die in het eerste lid van het artikel is opgenomen.

En daar er nu bovendien nog andere alcoholhoudende dranken zijn van een zeer laag, een zeer inferieur alcoholgehalte, die op allerlei wijze gefabriceerd worden, scheen het noodig bovendien te bepalen, dat die andere alcoholhoudende dranken, die een zoo laag alcoholgehalte hebben, gelijk konden gesteld worden met gegisten drank. Zoo meenen wij, dat met de definitie, gelijk ze nu luidt, metterdaad misvatting niet wel mogelijk zal zijn en men daarin heeft een practische, klare, duidelijke bepaling van de beide begrippen, die in de practijk goed dienst zal kunnen doen.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met het maken van een algemeene opmerking. Dezen morgen heb ik ontvangen een Nota van Wijziging van de Regeering, waarin is neergelegd de intrekking van het gisteren nog in behandeling zijnde art. 1 en een geheel nieuw artikel 1 en verder een aantal andere nieuwe artikelen en wijzigingen in nog een aantal andere artikelen, die nauw met elkander samenhangen worden voorgesteld. Nu moet ik eerlijk bekennen, dat het mij moeilijk valt, het geheel van die nieuwe bepalingen en van de wijzigingen die voorgesteld worden, zoo dadelijk volledig te overzien. Deze wet is zeer gecompliceerd. De artikelen hangen zeer nauw met elkander samen en de portée van de daarin aangebrachte wijzigingen, kan ik niet zoo in een oogenblik vatten. Reeds dadelijk merk ik op, dat de amendementen, die in deze Vergadering ter tafel waren gebracht, op dit oogenblik zijn vervallen, want die amendementen waren ingediend op een artikel, dat thans niet meer bestaat. Degenen die amendementen hebben voorgesteld, hebben zich dus de vraag voor te leggen of zij hun amendementen ongewijzigd op het nieuwe artikel opnieuw kunnen indienen en, zoo neen, welke wijzigingen er nu moeten worden aangebracht. Dat de amendementen niet ongewijzigd weder kunnen worden ingediend, althans voor zoover zij niet betrekking hebben op de bepalingen inhoudende de definitie, is bij een vluchtige inzage van de Nota van Wijziging der Regeering duidelijk te zien. Evenwel ook door de wijziging van de bepaling, waarin een definitie van sterken drank wordt gegeven, worden geheel nieuwe elementen in het ontwerp gebracht. In art. 1 wordt nu gesproken van een alcoholgehalte, bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen. In het vijfde lid van het artikel is het voor-uitloopen op de exceptioneele regeling voor de logementen, die pas in een volgend artikel aan de orde komt, niet geheel ongewijzigd gebleven. Het zevende lid bevat een geheel nieuwe bepaling, welke niet valt onder de overgangsbepaling, in welke laatste wordt gezegd, dat alleen het vierde lid niet van toepassing is op de bestaande vereenigingen; het zevende lid wordt daarbij niet genoemd en zal dus onmiddellijk van toepassing zijn op de bestaande vergunningen.

Ik merk verder op, dat reeds bij een vluchtige doorlezing van de wijziging van het Regeeringsvoorstel een ieder den indruk moet krijgen, dat deze materie nog volstrekt niet volledig geregeld is en een aantal bepalingen der wet in verband met deze wijziging verandering zullen moeten ondergaan, hoewel die niet in het Regeeringsvoorstel zijn begrepen. Ik wijs b. v. op de weduwen. Daaromtrent staat in de Regeeringswijziging niets; ergo zal de splitsing op de weduwen dadelijk van toepassing zijn zij; wie de zwaarste slag treft, zal daarenboven onmiddellijk de helft van haar bedrijf moeten missen. Ingevolge de volgende bepalingen van het wetsontwerp zullen aan logementen en sociëteiten nieuwe vergunningen moeten worden gegeven, maar ten aanzien van die twee categorieën zal de splitsing dadelijk doorgaan, want daarvoor worden geen uitzonderingen gemaakt.

Wanneer men het wetsontwerp verder inziet, zal men een aantal bepalingen ontmoeten waarin het beginsel der splitsing uitgewerkt wordt en die er op berekend zijn onmiddellijk in werking te treden, hoewel nu bepaald wordt, dat de splitsing niet voor de bestaande vergunningen zal gelden. Ik wijs o. a. op art. 13. Daar staat: „In *elke* inrichting waar krachtens vergunning sterke drank in het klein wordt verkocht, enz" zal dit en dat moeten gebeuren; bij doorlezing van het artikel zal duidelijk blijken, dat dit artikel er geheel op gebaseerd is, dat reeds thans voor alle vergunningen de splitsing zal gelden. Evenzoo art. 15. Ook de bepaling omtrent het overschrijven van vergunningen zal gewijzigd moeten worden en moeten worden bepaald in hoeverre de splitsing al dan niet gelden zal.

Het is inderdaad niet mogelijk dit alles op dit oogenblik volledig te overzien, en ik vrees, dat, wanneer wij thans met de discussie over deze gewijzigde voorstellen doorgaan, wij vast zullen loopen en een wet ter wereld brengen, die de bewondering van het nageslacht niet zal opwekken. Zou het onder die omstandigheden inderdaad niet verstandig zijn, deze discussie voor het oogenblik te schorsen, opdat zoowel

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

de leden als de Regeering in de gelegenheid gesteld worden de consequenties van de thans aangeboden Nota van Wijziging te overwegen.

Wanneer wij deze Nota met de nog in te dienen amendementen in de afdeelingen behandelen, geloof ik dat die voorbereiding van onzen verderen wetgevenden arbeid tot een beter product zal leiden dan op dit oogenblik te verwachten is. Daarom geef ik dit denkbeeld bescheidenlijk in overweging.

Ik voeg daar nog bij, dat dan goedgemaakt zou kunnen worden een leemte in ons onderzoek, die inderdaad bestaat. Toen de Memorie van Antwoord inkwam en daarin aangetroffen werden een 25 tal belangrijke en enkele minder belangrijke wijzigingen van het oorspronkelijk wetsvoorstel, heb ik aan verschillende van mijn medeleden opgemerkt, dat het gewenscht was het geheel gewijzigd ontwerp alsnog in de afdeelingen te onderzoeken, maar daartegen werd te recht opgemerkt, dat wij niet den schijn op ons moesten laden iets te doen, dat verhinderde, dat de wet vóór 1 Mei tot stand kwam. Wij verkeerden toen in de meening, dat dit moest. Maar nu dat obstacle uit den weg geruimd is en deze wet zoo gecompliceerd blijkt te zijn en bepalingen te bevatten, waarvan het verband met andere nog niet volledig vaststaat en niet bekeken en onderzocht is, geloof ik, dat de tijd gekomen is om op dat denkbeeld terug te komen en geef ik in overweging het wetsontwerp met de Nota van Wijziging en de in te dienen amendementen naar de afdeelingen te zenden.

De **Voorzitter**: Ik heb geen aanleiding gevonden na de wijzigingen, door de Regeering voorgesteld, een nieuw afdeelingsonderzoek in overweging te geven. De eerste wijziging betreft de twee eerste alinea's van het eerste artikel en daaromtrent betwijfel ik of daarover in de secties meer licht zal schijnen dan nu in deze vergadering. De wensch van den geachten afgevaardigde slaat ook meer op de wijzigingen in de volgende alinea's en daaromtrent meen ik dat de wijzigingen die nu door de Regeering zijn aangebracht, zich geheel en al aansluiten aan de gisteren gevoerde discussie en als een direct resultaat daarvan kunnen worden beschouwd. Nu is het volkomen waar, dat door het aanbrengen van wijzigingen in artikel 1 ook in volgende artikelen wijziging noodig zal blijken, maar dit zal bij elke ingediende wijziging in een ontwerp van eenigen omvang het geval zijn en zal er gelegenheid zijn, als de betrekkelijke artikelen aan de orde zijn, daarin zulke wijzigingen aan te brengen als door een vroeger gewijzigd artikel noodig zijn geworden. Het komt mij dus niet noodig voor deze wijzigingen opnieuw in de afdeelingen te onderzoeken. Daarbij komt, dat, wanneer de Regeering er — waarop door de Kamer zeer is aangedrongen — toegebracht mocht worden om ten gevolge van de hier gevoerde discussiën ook andere artikelen te wijzigen, waardoor natuurlijk allicht ook weer volgende artikelen gewijzigd zouden moeten worden, er geen reden zou zijn waarom ook al deze wijzigingen niet weder naar de afdeelingen zouden verzonden moeten worden en op die wijze zou er geen einde aan de behandeling van dit wetsontwerp komen en meen ik dat daarmede blijk gegeven zou worden van onvermogen op het gebied van wetgeving.

Wat de amendementen betreft, die zijn niet vervallen; alleen die waaraan geheel en al door de Regeeringswijziging kon zijn voldaan, zouden moeten vervallen; maar ik heb niet ingezien dat dit het geval is. Natuurlijk zal de redactie van een enkel amendement eenige wijziging moeten ondergaan om ze passend te maken op de nieuw voorgestelde wijzigingen, maar nooit is ook bij vroegere behandelingen aangenomen, dat, na aangebrachte Regeeringswijzigingen, daardoor voorgestelde amendementen zouden vervallen. Zoo is het amendement door den heer Rink op de eerste twee alinea's voorgesteld volstrekt niet vervallen; het kan na de aangebrachte wijziging even goed blijven bestaan, want wanneer men zich ook met de nieuwe redactie niet kan vereenigen, kan het voorstel om de geheele definitie te laten vervallen blijven bestaan.

Ik meen hiermede te kunnen volstaan om rekenschap te geven waarom ik geen termen vind om het voorstel te doen om dit artikel weder te verzenden naar de afdeelingen ter fine van onderzoek.

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen het te moeten betreuren, dat wij thans, in plaats van de discussie van gisteren voort te zetten, er blijkbaar toe overgaan om de geschorste discussie over de definitie weder te hervatten. Wij hebben van de Regeering vernomen dat het voornaamste argument waarom zij voorstelt een definitie te geven in art. 1 s de splitsing onder n°. 4 in verband met het instituut van verlof naast dat van vergunning. Ik geloof dat het beter zal zijn om nu voort te gaan met de discussiën tot wij dit laatste punt hebben uitgemaakt, nl. of die splitsing en het systeem van verlof zullen moeten worden aangenomen. Wanneer beslist is dat deze nieuwigheden niet in de wet zullen worden opgenomen, vervalt de voornaamste reden voor het geven van een definitie en zouden wij die dus uit het artikel kunnen laten vervallen.

Ik zou dus in overweging willen geven de discussie over de definitie thans niet te hervatten, maar haar uit te stellen totdat voornoemde punten zijn afgehandeld.

De heer **Talma**: Ik zou toch willen opkomen tegen het denkbeeld door den heer Rink in het midden gebracht om naar aanleiding van de voorgestelde Regeeringswijzigingen ons weder in de afdeelingen te begeven. Ik geloof toch dat, als wij goed nagaan wat voorgesteld is, in verband met de ingediende amendementen, er eigenlijk geen sprake van kan zijn, dat de voorstellers der amendementen zulke diepzinnige redeneeringen zouden noodig hebben om tot de conclusie te komen wat zij moeten doen.

Het voorgestelde amendement om de vroegere definitie uit de wet te nemen, kan evenzeer dienen om de tegenwoordige definitie er uit te nemen. Op deze definitie is ook evenzeer niet minder en niet meer van toepassing de regel „in jure omnis definitio periculosa".

Wat gebeuren kan is, hetzij dat uit de verdere discussie kan blijken dat ook de nu voorgestelde definitie aanleiding tot misvatting kan geven; dan krijgen de heeren een goede kans voor hun amendement; blijkt daarentegen de nieuwe definitie afdoende te zijn, dan hebben de heeren natuurlijk hun kans verspeeld.

De heer Roessingh heeft voorgesteld voor de splitsing gemeenten van 10 000 inwoners uit te zonderen; de Regeering stelt 5000. Dit is, dunkt mij, geen zaak, waarover de heer Roessingh lang behoeft na te denken. Wil hij zijn amendement handhaven, dan behoeft daaraan echter niets veranderd te worden.

Verder wil de heer Roessingh geen 3 deciliter bepalen, maar het bepalen van een minimum-hoeveelheid geheel uit de wet laten vervallen.

De Regeering komt aan zijn bezwaar te gemoet en stelt nu 2 deciliter. De heer Roessingh kan, zoo hij wil, nu toch zijn amendement handhaven, maar dat kan toch zonder langdurige of ingewikkelde redeneeringen.

Als een zoo scherpzinnig man als de heer Rink zegt, dat hij het niet begrepen heeft, is het natuurlijk moeilijk te zeggen dat men het wel begrepen heeft; maar het komt mij voor, dat de geachte spreker zich zóó heeft beziggehouden met het bestudeeren van de Regeeringswijziging, dat hij vergeten heeft dezelfde aandacht aan de amendementen te wijden en dus hun beteekenis in verband met zijn voorstel nader te beschouwen.

Ik meen ook, dat de Regeeringswijziging geheel past in het kader van de discussie, die op dit punt is gevoerd, zoodat wel nieuwe woorden, maar geen nieuwe elementen in het debat zijn gebracht. Ik hoop dan ook zeer, dat de Kamer de behandeling dezer zaak hervatte.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch het denkbeeld te ondersteunen, dat de heer van Idsinga in het midden gebracht heeft, namelijk om eerst uit te maken de quaestie van het verlof en vergunning, voordat wij verder gaan met de discussie over de definitie.

De Regeering zegt wel dat de definitie nu duidelijk is, maar het is toch gewettigd dat wij daaromtrent nog eenige reserve in acht nemen, als wij bedenken dat dit de derde editie reeds is van een definitie.

Het zou nu toch eenvoudig stroo dorschen zijn wanneer wij de moeilijke zaak, het definieeren van gedistilleerd en gegiste dranken, voortzetten, zonder te weten of die onderscheiding wel noodig zal zijn.

Daarom acht ik het beter de discussie daarover uit te stellen totdat blijkt dat het maken van die onderscheiding bepaald noodig is. Dan hebben wij ook gelegenheid daarover inmiddels deskundigen te raadplegen.

De **Voorzitter**: Als aan den wensch van den heer Bos voldaan werd, zou dit onderartikel in twee onderartikelen gewijzigd moeten worden. Er zou dan eerst gehandeld en beslist moeten worden over de laatste alinea's van het artikel, voordat gediscussieerd en beslist ware over de beide eerste alinea's. Ik acht het beter om bij de discussiën de geregelde volgorde te behouden; wij kunnen onmogelijk de behandeling van alle artikelen uitstellen, die in verband staan met eenig volgend artikel, totdat dit artikel is behandeld.

Na afloop van de discussiën over dit artikel zal te beslissen zijn, in welke orde gestemd zal worden over de verschillende voorgestelde amendementen, en komt het mij nu reeds voor dat dan eerst stemming zal behooren gehouden te worden over het tweede deel van dit artikel en dan te oordeelen of het nog noodig is de definitie van de eerste twee alinea's al of niet in het ontwerp te behouden.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Indien ik de eenige in deze Kamer ben die niet dadelijk een volledig overzicht heeft van de Nota's van Wijzigingen en van de consequentiën daarvan, dan zal ik natuurlijk op mijn verzoek niet blijven aandringen. Ik heb groot respect voor het doorzicht van mijn medeleden en zal trachten hen daarin te evenaren. Ik moet evenwel opmerken, dat het verzoek, dat ik straks bescheidenlijk deed, om deze dingen nog eens kalm nader te bekijken, niet in de eerste plaats betrof de definitie-quaestie, die is op dit oogenblik, dit geef ik toe, te overzien; ook betrof mijn verzoek nog niet zoo zeer de quaestie, welke redactiewijzigingen de verschillende amendementen moeten ondergaan, dit kan in den loop der vergadering wel gebeuren, maar de moeilijkheid betreft voornamelijk de vraag — een vraag welke noch door u, Mijnheer de Voorzitter, noch door den president van de Commissie van Rapporteurs beantwoord is: of men met de eenvoudige niet toepasselijk-verklaring van de splitsing op de tegenwoordige vergunninghouders wel volstaan kan.

Bij de verdere behandeling van de Nota zal blijken dat nog andere artikelen evenzeer verandering, wijziging, schrapping zullen behoeven en zal moeten worden nagegaan, hoe ver dat zal moeten gaan en voor welke artikelen dit gelden zal. Een en ander meen ik dat een nauwgezet onderzoek vereischt, dat in een kort oogenblik, te midden van een woelige vergadering, haast niet is te doen. Voornamelijk op dien grond heb ik straks mijn verzoek gedaan.

Ik wil nu gaarne berusten in de stemming waarin de Kamer blijkt te verkeeren, maar wanneer later in den loop der discussie mocht blijken, dat wij op het een of ander punt vastloopen, dan zal de schuld daarvan niet aan mij kunnen worden geweten.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij voor het oogenblik over de innerlijke waarde van de door de Regeering aangebrachte wijzigingen niet uitlaten, ik zal er althans niet diep op ingaan, maar wensch te volstaan met er op te wijzen, dat er van het oorspronkelijke Regeeringsvoorstel niet veel meer over is.

Dit slaat ongeveer in gelijke mate op de vijfde alinea van het artikel, die nog niet aan de orde is, in verband met het nieuw art. 25*a*, als op de eerste en de tweede alinea, waarover thans gesproken mag worden.

Mijn bezwaar tegen de ingediende wijzigingen is, dat wij, indien wij op dezen weg voortgaan, gevaar loopen een verkeerde legislatieve practijk te volgen, die ons, indien ik mij niet bedrieg, in plaats van steeds dichter bij het vestigen van den rechtsstaat, daarvan allengs meer en meer verwijderen zal.

De grondslag van het artikel is deze: „onder sterken drank verstaat deze wet alcoholhoudende drank, met uitzondering van wijn en bier, waarvan het alcoholgehalte een bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen maximum niet overschrijden."

Art. 1, n°. 1 stelt dus den regel, waaromtrent n°. 2, met betrekking tot wijn en bier, een uitzondering, een afzonderlijke regeling, daarstelt. Dit is zóó waar, dat de geachte Minister van Binnenlandsche Zaken zoo straks zelf verklaard heeft, dat het „practisch was wijn en bier als excepties te noemen", op dien regel in het eerste lid gesteld. Maar, zoo voegde Zijn Excellentie er bij, behalve deze zijn er ook nog andere alcoholhoudende dranken van laag gehalte, deze moeten ook uitgezonderd kunnen worden van den regel van art. 1, n°. 1, en met gegiste dranken gelijk gesteld worden; de exceptie die de wet ten opzichte van wijn en bier met name aangeeft, zal dus behooren te kunnen worden aangevuld door middel van een algemeenen maatregel van bestuur.

Dit brengt mij een discussie te binnen, Mijnheer de Voorziter, die ongeveer veertig jaren geleden in deze Kamer voorkwam, en wel op 11 Juli 1865. Het gold toen de vaststelling van een nieuwe wet op het recht van zegel, die trouwens niet tot stand kwam. Daarin waren, nadat de hoofdbeginselen waren vastgesteld, een groot aantal exceptiën op dien regel opgenomen, in den vorm van vrijstellingen, en ook een algemeene bepaling, waarin den Koning de bevoegdheid werd gegeven om die vrijstellingen naar bevind van zaken te vermeerderen, na den Raad van State te hebben gehoord. Van verschillende zijden der Kamer kwam tegen dit laatste voorstel bedenking en het gevolg is dan ook geweest, dat het verworpen werd.

Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat, wanneer de exceptiën bij name in een wetsbepaling zijn opgenomen, aan een algemeenen maatregel van bestuur niet behoort te worden overgelaten om die naar willekeur, naar het goedvinden der Regeering, die aan het roer is, te doen wijzigen of aanvullen. En dat is hier van te meer gewicht, omdat, indien ik wel zie, op deze wijze de strekking van deze wet geheel ter zijde kan worden gesteld, want wat zoude beletten om ook den eigenlijken sterken drank, waarin zeker maximum-alcohol-gehalte niet wordt overschreden, door toepassing van de bevoegdheid aan de Kroon voorbehouden bij n°. 2, 2de lid, onder gegisten drank te brengen?

Wij hebben in onze wetgeving — dit geef ik dadelijk toe — voorbeelden dat toegelaten is om bij algemeenen maatregel van bestuur wettelijke bepalingen uit te breiden; ik wijs b.v. op de Hinderwet, op de wet betrekkelijk de besmettelijke ziekten; maar daarnaast pleegt dan de bepaling opgenomen te worden, dat zoodanige algemeene maatregel niet langer zal gelden, wanneer hij niet binnen zekeren termijn door de wet is goedgekeurd. Het wil mij dus voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat wanneer wij de hier voorgestelde bepaling aannemen, wij een verkeerden weg van wetgeving zullen inslaan, waardoor in plaats van vastheid, onvastheid zal worden teweeggebracht en waardoor wij, zooals ik zooeven zeide, steeds meer zullen worden verwijderd van den rechtsstaat in plaats van dien te naderen. Men zegge nu niet, Mijnheer de Voorzitter, dat hierbij in casu geenerlei belang betrokken is, immers ten opzichte van sterken drank zijn geheel andere bepalingen in de wet opgenomen dan ten aanzien van gegiste dranken.

Degene, die vergunning heeft verkregen voor den verkoop van sterken drank en zich daarop heeft ingericht onder de bezwarende bepalingen der wet, zal er — wordt de door mij aangegeven bepaling wet — aan bloot staan, dat door een algemeenen maatregel van bestuur aan een ander, die evenzeer sterken drank verkoopt, vergund wordt dien te verkoopen zonder dat hij aan de bezwarende eischen der wet heeft te voldoen, omdat die verkoop dan wordt gebracht onder art. 1 n°. 2 tweede lid. En omgekeerd: iemand die, „anderen alcohol houdenden drank verkoopt" volgens art. 1 n°. 2, tweede lid, staat ieder oogenblik er voor bloot dat die verkoop wordt gebracht onder art. 1 n°. 1. Dit is een bezwaar dat niet van overwegende beteekenis moge zijn, omdat het zich practisch wellicht niet zal voordoen, maar dat toch, in beginsel, behoort te worden onder de oogen gezien.

Mijn hoofdbezwaar is dus gericht tegen de verkeerde methode van wetgeving, die in de nieuw ingediende wijzigingen wordt gevolgd, waarbij nagenoeg alles aan een algemeenen maatregel van bestuur wordt overgelaten.

Mijn bezwaar geldt evenzeer, of liever in sterker mate nog, het 5de lid, waar eenvoudig wordt bepaald, dat de Kroon ook op andere gemeenten dan de daar genoemde het vierde lid niet van toepassing kan verklaren en dus de geheele splitsing ter zijde stellen. Tot welke willekeur, welke onvastheid dit alles kan leiden behoef ik wel niet nader aan te geven. Ik zou de opinie

van gezaghebbende juristen in deze Kamer wel eens willen vernemen over deze wijze van wetgeven, die ik voor mij nadeelig acht voor het Staatsbelang en dat van den individueelen burger beide.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij ten volle aan bij de opmerkingen van den geachten vorigen spreker. Ook mij komt het voor, dat de door hem aangevallen bepaling een verkeerde methode van wetgeven verraadt. Hier toch wordt de beslissing omtrent hetgeen al of niet zal mogen worden verkocht gelegd in handen van de Regeering, die bij maatregel van bestuur daaromtrent zal kunnen beslissen.

Ik zou verder wat de definitiën betreft nog wel eens willen wijzen op de practijk. En dan zie ik in de voorgestelde bepalingen een groot gevaar. Hier toch wordt voor een groot deel het criterium of al dan niet zal mogen worden verkocht afhankelijk gesteld van het alcoholgehalte. Dat speelt in de definitie een groote rol. En nu zal het naar mijn inzien dikwijls blijken, dat juist dat alcoholgehalte niet voldoende kan worden geconstateerd. Wanneer thans moet worden beslist of sterke drank is verkocht en iemand verklaart dat hij een glas jenever heeft gevraagd en dat hem dat is geschonken, dan geloof ik dat de rechter dit meestal voldoende zal vinden om te constateeren, dat er werkelijk sterke drank is verkocht. Doch wanneer nu in vele gevallen het criterium afhankelijk wordt gemaakt van het alcoholgehalte, dan zal de beklaagde zeggen: ja, ik heb wel sterken drank verkocht, maar die was beneden het vereischte alcoholgehalte. En dan zal het heel moeilijk zijn om te bewijzen, dat die drank de noodige alcohol wel bevatte, want er kan veelal geen onderzoek plaats hebben, aangezien het fleschje waaruit geschonken is in den regel ledig is of niet te vinden is. Ik voorzie dan ook tal van moeilijkheden. Daarom zouden de voorstellers mijns inziens verstandig doen indien zij het amendement om de definitiën te doen vervallen, handhaafden.

Definitiën strijden ook tegen het stelsel van onze Strafwet. Men is daarbij in vele opzichten van het idée uitgegaan, dat door de woorden de begrippen zoodanig moeten worden aangeduid, dat daaruit valt af te leiden wat al dan niet strafbaar is. Ik wijs bijv. op de mishandeling. Mishandeling wordt strafbaar gesteld, maar met geen enkel woord wordt gezegd wat mishandeling is. Dat wordt overgelaten aan het oordeel van den rechter Zoo is het ook met de vervalsching van eet- en drinkwaren. Het is verboden eet- en drinkwaren te vervalschen, maar er is geen omschrijving van wat eet- of drinkwaren zijn. Wat nog sterker is, het is verboden aan sommige personen bedwelmende dranken te schenken, maar een definitie van bedwelmenden drank wordt niet gevonden.

Dit alles wordt overgelaten aan het oordeel van den rechter. Zoo zou ik meer voorbeelden uit het Wetboek van Strafrecht kunnen aanhalen, die alle er op wijzen, dat het niet wenschelijk is geacht definities te geven. En ook hier hebben wij te doen met een strafwet.

Ik zou dus den voorstellers wel in overweging willen geven hun amendement niet in te trekken.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Met de conclusie van den heer Willinge, dat het verkeerd is in de wet onderscheid te maken tusschen sterken en gegisten drank, kan ik mij niet vereenigen. Redeneert hij aldus door, dan deed men beter elke onderscheiding tusschen sterken en gegisten drank te laten vervallen. Men zal dan het kenmerkend onderscheid moeten vinden in het alcoholgehalte, want onder den naam van gegisten drank gaat veel door waaraan alcohol, door overhaling verkregen, is toegevoegd. Vele gegiste dranken komen dan ook wat het alcoholpercentage betreft overeen met of dicht bij sterken drank. Maar een definitie kunnen wij toch niet heelemaal missen, omdat de wet nu eenmaal een onderscheid maakt tusschen vergunning en verlof en er dus een grens moet zijn tusschen de soorten van drank die geschonken worden. Nu heb ik daarom deze wijziging met blijdschap begroet, omdat de onderscheiding, die artikel 1 vroeger gaf, ons geen houvast gaf. Het is voor de bepaling van het alcoholgehalte vrij onverschillig of de drank is verkregen door overhaling of door gisting. Er zijn dranken in den handel, waarvan het alcoholgehalte voor een deel is ontstaan door gisting, maar die men heeft versterkt door toevoeging van door overhaling verkregen alcohol. Ik herinner aan sommige Spaansche en Italiaansche wijnen, waarvan het alcoholgehalte door die toevoeging gebracht is op pl. m. 24 pct. Ben ik wel ingelicht door een drankbestrijder, die op dat gebied ervaring en recht van spreken heeft, den heer van der Meulen, den voorzitter van de Nederlandsche Vereeniging tot afschaffing van alcoholische dranken, dan is het hoogste percentage van zoogenaamde gegiste dranken 24 pct., en zou een bruikbare grens tusschen sterke en gegiste dranken moeten bepaald worden op een gehalte van 24 pct.

Wanneer de Regeering dus bij algemeenen maatregel van bestuur of bij de wet een dergelijke grens aanwijst, dan krijgen politie en administratie een houvast voor haar contrôle. Dan zou een product niet sterk heeten, omdat het geheel door overhaling is verkregen, maar om zijn alcohol-percentage. Lager dan 24 pct. zal men, al ben ik om de verlofshuizen minder gevaarlijk te maken, daartoe geneigd, moeilijk kunnen gaan, omdat men dan in groote moeilijkheden zou komen ten aanzien van allerlei soorten van dranken, die nog onder den naam van gegiste doorgaan.

Ik kan mij dus wel vereenigen met de Regeeringswijziging in de eerste twee leden.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot hen die geneigd zijn mede te gaan met het amendement en overbodig achten het opnemen van een definitie van wat onder sterken drank en onder gegiste drank te verstaan is, wanneer men dit althans niet doen kan in termen die op zich zelf duidelijker zijn dan de zaak die men wil bepalen. Ik kan begrijpen, dat er iets voor een definitie te zeggen is, nu wij hebben twee parallelloopende regelingen, zoowel ten opzichte van de gegiste als van de sterke dranken, om bepalingen te krijgen, die slechts op één wijze kunnen worden uitgelegd, maar dan moet het mogelijk zijn de zaak door omschrijving duidelijk te maken. Nu acht ik de begrippen sterke drank en gegiste drank duidelijker dan datgene wat men er door wil bepalen. Zoo heeft een vroeger wetgever er ook over gedracht, want wanneer ik de Wijnwet van 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 127) opsla, dan vind ik daar deze definitie: „onder wijn worden begrepen alle van buitenslands ingevoerde of binnenslands vervaardigde gegiste dranken, al of niet met moeren en droeven bezet, die geheel of gedeeltelijk bereid zijn uit het sap of de aftreksels van druiven, rozijnen, krenten en alle andere versche of gedroogde boomvruchten."

Hier hebben wij dus het merkwaardige, dat in deze wet staat dat onder wijn gegiste drank wordt begrepen, terwijl wij nu gaan uitmaken dat onder de gegiste dranken wijn behoort. De wetgever van 1870 ging uit van het denkbeeld dat het begrip gegiste drank duidelijk was en grondt daarop het begrip wijn; wij doen juist andersom. Nu komt het mij voor, dat, indien men werkelijk een bepaling als deze in de wet wil opnemen, wat ik onnoodig acht, men een stap verder moest gaan dan de Regeering in haar wijziging reeds deed en b. v. zeggen: „Onder sterken drank verstaat deze wet de voornamelijk met behulp van overgehaalden alcohol bereide alcoholhoudende dranken als jenever, brandewijn, likeuren, bitters en diergelijke dranken.

Onder gegisten drank verstaat deze wet de niet of in geringe mate met behulp van overgehaalden alcohol bereide alcoholhoudende dranken als bier, wijn en diergelijke dranken."

Dan heeft de rechter als hij in de gelegenheid is een beslissing te nemen, aan te wijzen of een drank behoort tot jenever, brandewijn en soortgelijke dranken, of tot wijn, bier en dergelijke dranken.

De heer Minister heeft aan het begrip wijn een uitbreiding gegeven, die in de geheele practijk nergens bekend is. Hij zegt: onder wijn verstaat men ook moutwijn, brandewijn, enz. Niemand zal ontkennen dat dit absoluut andere artikelen zijn, die met wijn niets te maken hebben, zooals ook blijkt uit de door mij aangehaalde bepaling uit de wet van 1870.

Bovendien sluit ik mij aan bij de sprekers, die deze zaak niet bij maatregel van bestuur aan de wisselende inzichten van den Minister van Binnenlandsche Zaken willen overlaten. Daarvoor gaan er te veel ingrijpende regelingen mede gepaard en zijn er te veel materieele belangen mede gemoeid.

Ook met de regeling naar gelang van het alcoholgehalte ben ik het niet eens. Wanneer nu een tapper een slappen grog verstrekt en men gaat onderzoeken of hij sterken drank verkoopt,

zal men zeggen: in die grog was toch alcohol van 10 % of 15 % en ontsnapt hij aan vervolging. Daarom zou een regeling op de zooeven door mij geschetste wijze de voorkeur verdienen.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Met allen eerbied voor uw gevoelen, zijn de voorstellers van het amendement van meening, dat door de indiening van een geheel nieuw artikel 1, de amendementen op het niet meer bestaande artikel zijn vervallen. Ik neem daarom de vrijheid, namens mijn medevoorstellers, het door ons voorgestelde amendement, geheel gelijkluidend, op het nieuw artikel 1 weder in te dienen.

De **Voorzitter**: Door den heer Rink c. s. wordt op dit artikel voorgesteld een amendement, gelijkluidend aan dat gisteren ingediend op het toen in behandeling zijnde artikel. Zooals ik reeds zeide, achtte ik intrekking en opnieuw indiening niet noodig en in ieder geval behoeft het m. i. niet meer ondersteund te worden.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren mijn amendement toelichtende, veroorloofde ik mij de vrijheid op te merken, dat ik meende te bespeuren, dat ten aanzien van deze quaestie de Regeering niet bepaald vast in haar schoenen stond. Wat sedert gebeurd is, heeft de juistheid dier opmerking wel aangetoond. De gisteren tegen de definitie geopperde bezwaren zijn rebus ipsis et factis als juist erkend. De Regeering houdt evenwel vast aan het denkbeeld, dat er een definitie in de wet moet zijn en heeft nu een geheel nieuwe voorgesteld, waartegen echter niet minder overwegende bezwaren, al zijn zij van anderen aard, moeten aangevoerd worden.

Tot dusver kwamen in de definitie twee rubrieken van dranken voor: gegiste en sterke drank. Door de nieuwe Regeeringsvoorstellen komt er een derde rubriek bij, en de beslissing, tot welke van die rubrieken elk dier dranken zal behooren, wordt gelegd in handen, niet van den wetgever, maar van het uitvoerend gezag.

De eerste rubriek omvat de alcoholhoudende dranken met inbegrip van wijn en bier van zeker percentage, welk percentage door het uitvoerend gezag moet vastgesteld worden. Onder sterke dranken kunnen dus ook begrepen worden wijnen. Nu herinner ik de Vergadering aan hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken gisteren aan den heer Verhey te gemoet voerde, toen hij zeide, dat het niet aanging in deze wet te breken met hetgeen altijd rechtens is geweest, namelijk om wijnen *niet* te begrijpen onder sterken drank. En nu komt de Regeering binnen een etmaal op die meening terug en zullen volgens de gewijzigde definitie voortaan zekere wijnen wèl onder het begrip van sterken drank begrepen zijn. Of ze daaronder begrepen zullen zijn zal echter geheel afhangen van het goedvinden van het uitvoerend gezag.

De tweede rubriek omvat de gegiste dranken, n.l. wijn en bier beneden het bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld percentage.

Nu is er echter een derde rubriek van dranken, waarvan voortdurend in de lucht zal zweven, of zij zullen vallen onder gegiste dranken, dan wel onder sterke dranken, n.l. de alcoholhoudende dranken beneden het percentage, bij den algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld. Het karakter van deze dranken zal voortdurend afhangen van het wisselend inzicht van het uitvoerend gezag, en nu onderschrijf ik ten volle het gevoelen van den heer Röell, dat daarmede aan onze wetgeving op dit stuk een onvastheid wordt gegeven, waarvan ik geen voorbeeld ken, een novum van allerbedenkelijksten aard.

De heer Melchers, die zoo ingenomen was met deze definitie, welke hij noodig achtte, nu van gegisten en van sterken drank in het ontwerp gesproken wordt, moet niet vergeten, dat een groote rubriek van dranken juist aan deze definitie geen vastheid, geen onderscheiding zal ontleenen, omdat het niet van de wet, maar van den algemeenen maatregel van bestuur, welke elken dag kan worden gewijzigd, zal afhangen, of een drank tot de eene, dan wel tot een andere rubriek zal behooren.

En nu hebben de heeren Willige en Röell te recht opgemerkt, dat hier niet alleen een theoretische quaestie in 't spel is, maar dat ze ook practisch is van groot gewicht. Men stelle zich toch de terechtzitting van het kantongerecht voor, waar het verschil beslecht moet worden of al dan niet sterke drank in strijd met de wet is geschonken. Het werd tot dusver door den kantonrechter op getuigenverklaringen in overeenstemming met het spraakgebruik uitgemaakt, maar voortaan zal, waar de vraag, of een overtreding is gepleegd, afhangt van het al of niet overschreden zijn van het percentage, de kantonrechter moeten uitmaken of dat bewuste cijfer al dan niet overschreden is. En dat zal hij uit eigen wetenschap niet kunnen doen, dat zullen de getuigen ook niet weten, en zal dus telkens door deskundigen moeten geconstateerd worden. En nu heeft de geachte afgevaardigde uit Assen reeds met een enkel woord er op gewezen, dat in verreweg de meeste gevallen die constateering niet zal kunnen plaats hebben, omdat het corpus delicti niet meer aanwezig is, aangezien de drank opgedronken en niet in beslag genomen en verzegeld is of wel dat de hoeveelheid droppeltjes in het glas, toen de bekeuring plaats had, niet voldoende was om het gehalte te kunnen constateeren. En wat zal daarvan het gevolg zijn? Dat het in een zeer groot aantal gevallen van den beklaagde zal afhangen of hij al dan niet zal moeten worden vrijgesproken, omdat het bewijs, dat door deze definitie op het openbaar ministerie zal gelegd worden, in vele gevallen niet te leveren zal zijn en de beklaagde dus slechts zal behoeven te ontkennen, dat hij het feit gepleegd heeft om aan veroordeeling te ontkomen. Dat zal het hoogstbelangrijke gevolg van deze definitie zijn.

Wil men het systeem der Regeering omhelzen — dit voeg ik er ten slotte bij —, dan diende het cijfer, dat in den algemeenen maatregel van bestuur zal staan, in de wet voor te komen. Ook daartegen bleven dan nog wel de aangevoerde groote bezwaren bestaan, maar dan had men althans een houvast; men had dan althans een definitie en dientengevolge een omschrijving van eventueele overtredingen, door den wetgever zelf vastgesteld. Maar ik weiger mede te werken tot het maken eener bepaling, die de strafbaarheid van zeker feit zal doen afhangen van het wisselend inzicht van het uitvoerend gezag.

Men denke ook aan de verdere practische gevolgen waarop door den heer Röell reeds is gewezen. Krachtens den algemeenen maatregel van bestuur, uitgevaardigd op grond van dit artikel, is een zekere drank tot dusver beschouwd als gegiste drank. De man die dien drank wilde schenken, had geen vergunning noodig, maar eenvoudig een verlof. Morgen wordt in de ministerieele bureau's de overtuiging vaardig, ook over den Minister, dat het eigenlijk niet aangaat dien drank verder als gegisten drank te beschouwen, dat hij behoort beschouwd te worden als sterke drank. De vorige bestuursmaatregel wordt dan ingetrokken of een nieuwe uitgevaardigd en dan is de man die gewoon was op grond van het verlof zijn drank te verkoopen, daartoe niet meer gerechtigd. Waar nu echter de mogelijkheid van verandering van het karakter van den drank in de wet wordt geschreven, moet daar niet tevens worden geregeld de rechtspositie van dengene die in het door mij geschetste geval komt te verkeeren? Een regeling, hoe die man voortaan zijn handel zal kunnen voortzetten, hoelang hij nog met het verlof zal kunnen doorgaan, welke maatregelen hij zal kunnen nemen om de voortaan voor hem onontbeerlijke vergunning te verkrijgen, welke formaliteiten daarvoor door hem vervuld moeten worden, met één woord, moet er niet een stel overgangsbepalingen worden gemaakt, welke toepassing zullen vinden bij zoodanige verandering van den algemeenen maatregel van bestuur? Ik geloof, dat zulke bepalingen onmisbaar zijn.

Ik meen hiermede ook te hebben aangetoond, dat een onmiddellijk overzicht van de consequentiën der nieuwe lezing inderdaad niet zoo gemakkelijk is. Ik kom daarop nu niet terug, maar dit staat bij mij vast, dat de bepaling, zooals zij thans luidt, voor de Kamer niet aannemelijk is.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het hoofdbezwaar, aangevoerd tegen de nu voorgestelde definitie, ligt in hetgeen de heer Röell op den voorgrond heeft geschoven, dat daarna steun en bijval heeft gevonden bij den heer Willinge en anderen. Ik wil dat punt laten rusten, omdat het meer op den weg van mijn geachten ambtgenoot voor Justitie ligt, dat onderwerp te behandelen.

Mijnheer de Voorzitter! Er is in de tweede plaats tegen dit voorstel aangevoerd, dat men daardoor zal krijgen een onzekerheid, dat namelijk ten gevolge van een dergelijken maatregel van

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

bestuur een drank van de eene rubriek naar de andere kan overgaan, wat den persoon die dien drank dusver verkocht, onaangenaamheden kan berokkenen. en dat bovendien bij bekeuring en een daarop volgend strafproces moeilijkheden zullen ontstaan door het bezwaar, om, voor zooveel betreft het alcoholgehalte, het bewijs te leveren.

Nu heeft de heer Willinge gezegd, dat iemand, die bekeurd werd, omdat hij iets had verkocht of gedronken, dat degene, die hem bekeurde voor sterken drank hield, terwijl van achteren bleek, dat het geen sterke maar gegiste drank was, niet vervolgd zou kunnen worden. De geachte afgevaardigde heeft daarbij echter uit het oog verloren, dat, wanneer bleek, dat hetgeen die man verkocht had, gegiste drank was, hij daarvoor een verlofrecht moest bezitten. Wanneer in de wet bepaald is. dat een verlof noodig is voor den verkoop van gegisten drank en een vergunning voor den verkoop van sterken drank, dan zal iemand, die bekeurd wordt wegens den verkoop van sterken drank, terwijl blijkt, dat het verkochte gegiste drank was, toch bekeurbaar zijn, indien hij geen verlof heeft voor den verkoop van gegisten drank. Wanneer die man recht heeft om beide soorten van dranken te verkoopen, dan vervalt dat bezwaar, maar de moeilijkheid van de overgangen bestaat eenvoudig hierin, dat, wanneer een man een zekeren drank op een oogenblik krachtens verlof verkoopt als gegisten drank, terwijl die drank bij algemeenen maatregel van bestuur onder de sterke dranken wordt gerangschikt, die man niet in een andere conditie komt, maar alleen dien éénen drank niet meer mag verkoopen op grond van het verlof, dat hij op dat oogenblik bezit.

Ik vraag, welk bezwaar het oplevert, wanneer er een man is, die een nering heeft, waarin hij allerlei verkoopt en er een bepaling wordt gemaakt, die ten gevolge heeft, dat hij dit of dat niet meer verkoopen kan. Wanneer men zelfs een dergelijke beperking van het bedrijf op een gegeven oogenblik zou achten een te sterk aantasten van de rechten van den persoon, vraag ik, hoe men dan de regeling van deze en dergelijke sociale zaken mogelijk acht.

Er is een definitie noodig voor de twee parallel loopende regelingen, verlof en vergunning; in de wet moet worden uitgemaakt, op welke wijze de Overheid beslist, of iets behoort onder vergunning of onder verlof. Nu zegt bijv. de geachte afgevaardigde, de heer Bos: laat men aan den eenen kant nemen bier en wijn en aan den anderen sterken drank en daarbij noemen eenige likeuren. Dit schijnt eenvoudiger, maar men komt daarbij voor de moeilijkheid van productie en practijk; men zal middelen vinden om allerlei gemengde dranken te vervaardigen telkens onder andere titels. Ook is een moeilijkheid dat *eau de vie*, brandewijn, en het eerste product voor jenever, moutwijn, niet onder wijn te rekenen zijn. En geeft men alleen een definitie van gegiste dranken, dan komt men, waar men de antithese noodig heeft om te bepalen, wat sterke drank is, voor dezelfde moeilijkheid. De eenige vraag is, of men den door den geachten afgevaardigde, den heer Rink, aangegeven weg wil inslaan om een zeker alcoholgehalte aan te geven. Daar is iets voor, maar ook iets tegen, omdat bijv. de niet aangezette port reeds 22,5 pct. alcohol bevat. Men zal dus de grens moeilijk lager kunnen stellen dan 23 of 24 pct. Maar dan vallen zooveel dranken, die nu tot de sterke dranken gerekend worden, niet meer onder die rubriek, dat het terrein van de wet, voor zooveel de vergunning betreft, aanmerkelijk zou worden ingekrompen. En ik geloof, dat men ook niet verder komt door te bepalen: tot een maximum van 24 of 25 pct, want dan moet het toch weer van het uitvoerend gezag afhangen, hoe dicht men die 25 pct. naderen zal.

Neen, wanneer men metterdaad meent, dat men langs dezen weg in een onhoudbaren toestand kan geraken, dan schiet er niets anders over dan om in de wet zelf te noemen bier en wijn en de andere dranken, die gerekend moeten worden tot de gegiste dranken. Maar als men dat doet, staat men bloot aan het bezwaar, dat men namen vergeet, of dat er andere soorten van drank zullen worden vervaardigd, die niet in de wet zijn genoemd. Iets soortgelijks is in Noorwegen geschied ten aanzien van de lädvin, die thans bezig is als volksdrank zulk een ingang te vinden. Men staat altijd voor deze moeilijkheid, dat men die tweede rubriek, die dranken, die met gegiste dranken worden gelijkgesteld, nooit met eenige volledigheid in de wet zou kunnen opnemen, want wanneer men meent uitgeput te hebben de lijst van alle dranken, die er onder zouden vallen, dan staat men er voor, dat spoedig weder andere producten gemaakt worden, die er niet onder vallen en er toch onder behooren.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Mijn geachte ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken is zooeven zoo vriendelijk geweest om de bespreking van de door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, gemoveerde quaestie der delegatie aan mij te delegeeren. Ik wil mij aan die delegatie niet onttrekken en evenmin ontkennen, dat de vraag die door den geachten afgevaardigde ter sprake is gebracht van gewicht is. Intusschen op dit oogenblik niet van zoo groot gewicht als zij dat wel in vroegere jaren is geweest. De practijk van onze Grondwet is sedert geruimen tijd gevestigd in dezen zin, dat de gewone wetgever allerlei van de meest belangrijke zaken van wetgevenden aard delegeert aan de uitvoerende macht ter uitwerking door algemeene maatregelen van bestuur. Zoo iets is nu ook hier het geval. Een quaestie van principieelen aard ligt dan ook, meen ik, in deze zaak niet opgesloten. Wanneer de geachte spreker zeide, dat wij door te handelen gelijk wij bij dit ontworpen artikel 1 voornemens zijn te doen, verder en verder teruggaan van den rechtsstaat, dan is dat, geloof ik, een geheel onjuiste bewering, te meer omdat zij eigenlijk een grief bevat tegen onze Grondwet, die volstrekt niet verbiedt, maar geheel toelaat hetgeen hier geschiedt. De vraag is dus op dezen oogenblik alleen, niet of staatsrechtelijk geoorloofd, maar of uit practisch oogpunt oorbaar is te handelen zooals hier wordt voorgesteld. En nu stel ik voor mij op den voorgrond dat ook ik niet onvoorwaardelijk ben voor groote delegatie van bevoegdheid door den gewonen wetgever aan de uitvoerende macht en dat zulke delegatie, gelijk het parool op ander terrein van recht luidt, volgens den geest van ons Staatsrecht een „ultimum remedium" blijven moet.

Waar echter de wetgever op een gegeven moment te maken heeft met een zoodanige materie, waarvan een deel op een gegeven oogenblik zeer moeilijk in de wet zelf te verwerken is, en waar ter oorzake daarvan de wenschelijkheid in het oog springt, om die uitwerking te kunnen overlaten aan een andere macht, die beter met de détails en de vragen van practischen aard rekening kan houden, dan zulks uitteraard het geval is met groote vergaderingen als volksvertegenwoordigingen zijn, in zoodanig geval verdient het mijns inziens overweging niet tegen delegatie op te zien, maar over theoretische bezwaren heen te stappen en den practischen weg te kiezen, op voorwaarde natuurlijk, dat een even practische oplossing zonder delegatie niet te vinden is. Zulke oplossing nu is, in casu, tot dusverre niet aan de hand gedaan, althans niet in een voorstel belichaamd.

De vraag, die het hier betreft. is in laatste instantie in elk speciaal geval, dus ook hier, een quaestie van vertrouwen, niet in een bepaald Kabinet, maar in het algemeen in de uitvoerende macht.

Is dat vertrouwen in de uitvoerende macht in het algemeen zoo groot, dat regelingen van deze soort uit dien hoofde zonder bezwaar aan die uitvoerende macht kunnen overgelaten worden, dan *verzet* zich geen overweging, ontleend aan onze Grondwet of aan ons Staatsrecht, tegen dergelijke wijze van handelen. Dit is m. i. het practische criterium, waaraan vragen als zich thans voordoen, getoetst moeten worden. Met deze restrictie, dat — gelijk ik reeds zeide — indien een andere uitweg mogelijk is, deze dan *per se* meer gewenscht is.

Ik wensch hieraan toe te voegen een korte opmerking aan het adres van den heer Willinge.

Deze geachte afgevaardigde heeft, met den heer Rink, zich in het algemeen verzet tegen het opnemen van elke definitie in de wet, en heeft zich ter adstructie van zijn meening bediend van een argument, dat stellig van groot gewicht zou zijn in deze materie als het juist ware; het is echter onjuist.

De geachte spreker heeft een beroep gedaan op ons Strafwetboek en gezegd, dat in dat wetboek geen definitiën voorkomen, uit dat feit natuurlijk de conclusie trekkende, dat ze dus a fortiori niet noodig zijn in deze wet.

De geachte afgevaardigde heeft als voorbeelden aangehaald de begrippen mishandeling en dergelijke, die in het Strafwetboek

nergens nader worden bepaald, maar waaromtrent de vaststelling geheel wordt overgelaten aan den rechter.

Ik doe daartegen opmerken, Mijnheer de Voorzitter, dat in het Eerste Boek van datzelfde Strafwetboek een geheele Titel voorkomt die uitsluitend begripsbepalingen bevat, de IXde Titel namelijk van dat Boek, die tot opschrift heeft: „Beteekenis van sommige in het wetboek voorkomende uitdrukkingen".

Die Titel loopt van art. 78 tot en met art. 90, en ieder artikel van dien Titel houdt soms zelfs twee en meer definitiën in, van dezelfde soort als de in art. 1 van dit ontwerp voorgestelde definitie. Want ook hier immers wordt niet gegeven een technische definitie van het begrip „sterke drank" en „gegiste drank", maar eenvoudig een bepaling van de beteekenis dier uitdrukkingen, een omschrijving van de beide begrippen met het oog op de toepassing van deze wet, evenals zulks is geschied in den negenden Titel van het Eerste Boek van het Wetboek van Strafrecht ten opzichte van de door vermelde begrippen en uitdrukkingen.

Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, hiermede voldoende te hebben aangetoond, dat het beroep van den geachten afgevaardigde op ons Strafwetboek een averechtsch beroep is en dat wij veeleer van onze zijde, om de wenschelijkheid te betoogen, dat althans eenige begripsbepaling in dit wetsontwerp worde opgenomen, een beroep zouden mogen doen op hetzelfde wetboek, meer bepaaldelijk op den negenden Titel van het Eerste Boek daarvan.

Ik volsta met deze beide opmerkingen.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den heer Minister van Justitie erkentelijk dat hij wel zijn gewaardeerde aandacht heeft willen wijden aan de korte beschouwingen van staatsrechtelijken aard die ik in mijn eerste rede heb gemeend te moeten in het midden brengen. Het komt mij evenwel met alle bescheidenheid voor, dat de wederlegging van den heer Minister niet bijzonder afdoende kan geacht worden te zijn. De Minister toch is begonnen met te zeggen, dat de quaestie van delegatie toch inderdaad een zaak van groot gewicht betrof; hij heeft die verder op verschillende gronden verdedigd, maar toch ten slotte verklaard, dat het eigenlijk niets anders was dan een expediënt en dat hij, als hem een ander, een beter middel aan de hand werd gedaan, daaraan natuurlijk de voorkeur zou verleenen. Welke zijn nu de redenen waarmede de Minister zijn standpunt heeft trachten te verdedigen?

De Minister eindigde met datgene waarmede ik wil beginnen. Hij zeide: het geldt hier een quaestie van vertrouwen in de uitvoerende macht. Toen ik dat hoorde, dacht ik mij terug in den tijd van voor 1848, of, liever nog, in den tijd van de vaderlijke Regeering van Willem I, toen ook van de Regeeringstafel werd gezegd, dat toch eigenlijk de uitvoerende macht het dikwijls beter wist dan de Wetgevende Macht en dat men gerust vertrouwen kon stellen in de vaderlijke zorg van den Vorst.

Maar dat stelsel is veranderd, niet alleen met het oog op het belang van den staatsburger, maar óók omdat men begreep dat men de uitvoerende macht vaak tegen zich zelf en tegen den aandrang die van buiten op haar kan uitgeoefend worden, in bescherming moest nemen.

Het wordt dan ook thans vrij algemeen erkend dat het voor de burgers en niet minder voor de uitvoerende macht van het grootste belang is, dat er in de wet zelf een norm, een beginsel zij, waarvan bij de toepassing van de wet wordt uitgegaan.

In de tweede plaats heeft de Minister gewezen op de constitutioneele practijk van de laatste jaren. De beginselvraag zou vroeger van meer gewicht zijn geweest, zoo zeide Zijn Excellentie, maar de tegenwoordige Grondwet heeft dit systeem uitdrukkelijk geratificeerd. Nu kan dit niet anders slaan dan op art. 56 van de Grondwet. Daarin staat: „Door den Koning worden algemeene maatregelen van bestuur vastgesteld.

„Bepalingen door straffen te handhaven, worden in die maatregelen niet gemaakt dan krachtens de wet".

Natuurlijk is dit juist; maar hier geldt het *de toepassing* daarvan. Hier geldt het niet, zooals de Minister zegt, het maken van regelen ter uitvoering van de door den wetgever gestelde; hier wordt aan de Kroon de bevoegdheid gegeven om, met terzijdestelling van de door den wetgever gestelde bepalingen, met wijziging van het door hem verordende, niet bij wijze van dispensatie, maar als rakende een constitutief element der wet zelf, nieuw recht te scheppen. Zóó ver ging onze wetgeving, naar ik meen, tot dusverre niet.

Nemen wij bijv. de wet van 1891 (*Staatsblad* n°. 69), omtrent de Rijkswaterstaatswerken; daar heeft de wetgever niet eenige bepalingen gemaakt omtrent de waterstaatswerken en daarnevens bepaald dat nu bij algemeenen maatregel van bestuur in afwijking daarvan nieuwe regelen konden worden gesteld, maar hij heeft gezegd: ik zal zelf geen regelen stellen, maar ik zal dat overlaten aan een maatregel van bestuur krachtens de bevoegdheid, die mij gegeven is in art. 56 der Grondwet.

Hier is het echter een geheel ander geval; hier heeft de wetgever zich de materie die te regelen valt, zelf aangetrokken en daarnaast wil men nu aan het uitvoerend gezag de bevoegdheid geven, om naar eigen goedvinden in plaats van de door den wetgever vastgestelde bepalingen, andere te stellen of die aan te vullen of te wijzigen. Dit nu is een wijze van wetgeven, die met een behoorlijke toepassing van aard en strekking van art. 56 der Grondwet, naar mij voorkomt, niet wel is overeen te brengen.

Eindelijk meende de Minister, dat de constitutioneele practijk deze wijze van handelen medebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meende juist in mijn eerste rede het tegendeel te hebben aangetoond. Immers waar, zooals ik aanhaalde, in de Hinderwet, de Besmettelijke-ziektenwet, en ik voeg er bij ook in het nieuwe tariefontwerp aan het uitvoerend gezag wordt toegestaan om bij algemeenen maatregel van bestuur, en niet bij wijze van dispensatie, afwijkingen vast te stellen van door de wet verordende bepalingen, die nieuw recht zullen scheppen, dan pleegt daaraan te worden verbonden de eisch, dat binnen zekeren termijn die afwijkingen moeten zijn geratificeerd door de wet, terwijl zij bij gebreke daarvan geheel vervallen.

Niet alleen dus dat het stelsel hier door de Regeering voorgestaan, niet is in overeenstemming met de constitutionneele practijk, maar het is daarmede, naar mij wil voorkomen, in strijd.

Het komt mij dan ook voor, dat ik niets behoef terug te nemen van mijn aanvankelijke meening, dat wij op den thans door de Regeering voorgeslagen weg, tot schade voor de burgerij en de maatschappij, ons meer en meer zullen verwijderen van den rechtsstaat.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord slechts, naar aanleiding van hetgeen de heer Minister van Justitie wel aan mijn adres heeft willen zeggen.

De Minister heeft gemeend dat mijn beroep op het Wetboek van Strafrecht sterk was, indien het juist was, doch zijnerzijds gewezen op den IXden Titel van het Eerste Boek, waarin de beteekenis wordt aangegeven van sommige in het Wetboek voorkomende uitdrukkingen.

De inhoud van dien IXden Titel was ook mij niet geheel onbekend, Mijnheer de Voorzitter, maar ik geloof niet dat daardoor te niet wordt gedaan, hetgeen ik heb beweerd.

Ik heb niet gezegd dat in het Wetboek van Strafrecht geen enkele definitie of uitlegging van eenig begrip voorkomt, maar ik heb gezegd, dat het stelsel van dat Wetboek in het algemeen was om de qualificatiën in vele opzichten althans niet te omschrijven. Wanneer wij nu den IXden Titel van het Eerste Boek doorlezen, dan zien wij, dat daarin wel eens wordt gezegd wat onder een woord wordt begrepen of de beteekenis min of meer wordt uitgebreid, zooals bijv. dat onder „vijanden" ook verstaan worden opstandelingen, maar daar blijft het dan ook bij. De Minister en ik zullen elkander op dit punt zeker te goed begrijpen om daar lang over te spreken, maar wat ik meen te kunnen volhouden is dit, dat in vele opzichten het Wetboek van Strafrecht de uitlegging geheel overlaat aan den rechter.

De Minister zal bijv. in den negenden Titel te vergeefs zoeken naar hetgeen onder mishandeling is te verstaan of onder eet- en drinkwaren of onder bedwelmenden drank. De rechter moet telkens hieromtrent beslissen.

Ik zou, Mijnheer de Voorzitter, nog meer voorbeelden kunnen aanhalen om mijn betoog klem bij te zetten. Ik zal dit echter niet doen, maar slechts nog wijzen op één bepaling, die mij zoo invalt. Het bedrijven namelijk van ontuchtige handelingen wordt strafbaar gesteld, maar wat ontuchtige handelingen zijn

wordt niet gezegd. Dat wordt overgelaten aan het oordeel van den rechter.

Deze voorbeelden toonen nu aan, dat in soortgelijke materie als wij thans behandelen, de wetgever het niet wenschelijk heeft geacht, ja misschien schadelijk, een definitie vast te stellen. Zoo kan ook hier naar mijn overtuiging aan het oordeel van den rechter worden overgelaten te beslissen wat sterke drank en gegiste drank is.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot hen die groot bezwaar hebben tegen het opnemen in artikel 1 van den algemeenen maatregel van bestuur, al erken ik ten volle dat wij in de laatste jaren nog al veel aan maatregelen van bestuur hebben overgelaten. In zekeren zin doet mij dit ook genoegen, omdat ik altijd de stelling heb verdedigd, dat er geen principieel verschil is tusschen een algemeenen maatregel van bestuur en een wet, zoodat het ten slotte slechts twee verschillende vormen zijn waaronder de hoogste autoriteit zich uitspreekt. Het blijkt hoe langer hoe meer, dat de juiste grens niet meer is te vinden; dat neemt echter niet weg, dat ik het geheel eens ben met den heer Röell, dat wanneer wij zooveel mogelijk een rechtsstaat willen hebben, men ook moet trachten de rechten der burgers zoo vast te stellen, dat zij niet door de Kroon alleen maar door de Kroon en de Volksvertegenwoordiging worden vastgesteld. En nu is juist mijn grief niet dat een regeling ter uitvoering van de wet wordt overgelaten aan de Kroon, maar dat zelfs de rechten van de burgers geheel en al afhankelijk worden gemaakt van het goedvinden van de Kroon; want met een wijziging van den algemeenen maatregel van bestuur kunnen ook de rechten van de burgers in sterke mate gewijzigd worden. Op deze wijze heeft men toch ook niet gehandeld bij de Ongevallenwet; daar heeft men ook niet bij Koninklijk besluit de bedrijven aangewezen die verzekeringsplichtig zijn, maar de wetgever heeft dat zelf uitgemaakt en het komt mij voor, dat het hier ook zoo zal moeten gaan. Het maximum moet niet in algemeenen maatregel van bestuur worden gezet maar in de wet. En wanneer de Minister zegt, dat het later wel eens kan blijken dat dit maximum wijziging behoeft, omdat er nieuwe dranken worden uitgevonden, dan antwoord ik, dat daarover de Volksvertegenwoordiging dan ook zal moeten worden gehoord. Het is wel wat lastig met de Kamer te werken, maar het is toch te doen. Daarom geloof ik dat het constitutioneeler en meer overeenkomstig den geest van onze wetten is, wanneer de Regeering hier in het eerste artikel van de wet het gehalte bepaalde, dat zij voornemens is in den maatregel van bestuur op te nemen, en dat dus in de wet werd bepaald hoe hoog het alcoholgehalte zou moeten zijn. Hoe hoog dat zal moeten zijn, weet ik niet; wellicht weet de Minister dat op het oogenblik ook nog niet goed, en wil hij dat eerst wel eens nagaan. Welnu, wij zijn nog niet aan het einde van de wet, en de Regeering kan dus na een paar dagen ons wel mededeelen hoe hoog het gehalte zal moeten zijn. Ik zou er prijs op stellen, dat dit gehalte werd vastgesteld in de wet en niet in den algemeenen maatregel van bestuur.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb me straks wel uitgesproken over de voorgestelde onderscheiding tusschen sterke en gegiste dranken, maar niet over het staatsrechtelijk bezwaar, door den heer Röell aangevoerd. Ik hoopte, dat de Regeering dit bezwaar afdoende zou hebben weerlegd. Dit is intusschen niet gebeurd, en hoewel ik nu veel sympathie heb voor de onderscheiding, en voor de richting waarin de heer Lohman de oplossing wil zoeken, en evenmin overtuigd ben van de gegrondheid der bezwaren door de heeren Rink en Bos aangevoerd, acht ik het staatsrechtelijk bezwaar toch van zoo overwegend belang, dat ik dit niet opgewogen acht door de voordeelen der onderscheiding.

Ik hoop dus, dat de Regeering alsnog dit bezwaar zal weten te ondervangen door in de wet zelf de onderscheiding vast te leggen, die zij wil geven bij algemeenen maatregel van bestuur.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, is nogmaals teruggekomen op de vraag, of het gewenscht was met de delegatie van macht bij den algemeenen maatregel van bestuur zoover te gaan. Ik meen te mogen vragen, of hij niet met mij van oordeel is, dat in de Arbeidswet een delegatie van macht gegeven wordt om in het leven te roepen wat wij kennen als het Arbeidsbesluit. In dat besluit zijn allerlei dingen geregeld, die in uitgebreide mate beheerschen den toestand, zelfs de mogelijkheid van een bedrijf. Nu laat ik daar, of men in dat besluit niet wat ver is gegaan, waar een regeling betreffende één punt door den rechter niet is erkend. Daar blijkt uit, hoe bij delegatie van macht allicht de administratie daarvan een ruim gebruik maakt, gelijk bij het Arbeidsbesluit herhaaldelijk geschied is. Ik meen met verwijzing daarnaar te mogen constateeren, dat voorbeelden van ruime delegatie niet ontbreken; in elk geval heeft men de Arbeidswet. Men heeft daar delegatie van macht gegeven, waar men op een gegeven oogenblik niet in staat was den toestand in bijzonderheden te overzien; men heeft gewacht op de experientie, die men onder vigueur van den algemeenen maatregel zou opdoen, om haar daarna legaal vast te leggen in de wet. Men heeft thans onverplicht een poging daartoe gedaan in het ontwerp-Arbeidswet. Ik weet niet, of men er bij winnen zou, indien in alle opzichten zooveel jaren de verkregen resultaten in wettelijken vorm werden vastgelegd; maar in elk geval blijkt genoeg, dat bij de Regeering niet de intentie bestaat, het werk van den wetgever als zoodanig in te perken.

Vraag ik nu: is door een van de leden der Kamer een voorstel tot verbetering of vervanging van het door de Regeering voorgestelde ingediend, dan antwoord ik: neen. Wij hebben niet anders dan dit voorstel. Vraag ik vervolgens: is het mogelijk den algemeenen maatregel van bestuur te missen, dan antwoord ik weer: neen, want wanneer men de bepaling van het maximumgehalte ging weglaten, zou men er van gebruik maken om onder den schijn van wijn of bier iets met een hoog alcoholgehalte te gaan verkoopen, dat met sterken drank gelijk staat. In Noorwegen heeft men veel, dat men met de drankactie had gewonnen, weer verloren door dat uit Portugal geïmporteerde artikel. De reden, waarom de Regeering niet in de wet een zeker percentage stelt, ligt hierin, dat men drank drinkt uit een zeer verschillend formaat van glas, een petit verre, waaruit men likeur bij kleine hoeveelheden drinkt, een groot glas van een halven liter en meer inhoud waaruit men bier drinkt.

Hoe kan men nu over één kam gaan scheren het alcoholgehalte, dat in het eene èn in het andere aanwezig mag zijn? Wanneer men een alcoholgehalte neemt, dat voldoende is om port buiten den sterken drank te houden, en men gaat dat als generalen maatstaf nemen ook voor bier, dan zou men een biergehalte krijgen van 23 pct. volume, en dat bij $^1/_2$ en $^3/_4$ liter te drinken zou onzinnig worden. Daarom is het niet mogelijk in dit opzicht te gemoet te komen aan hetgeen van de zijde der Kamer verlangd is.

Ging men nu omgekeerd een algemeene bepaling maken, dat alles wat onder 25 pct. alcoholgehalte valt, zou vallen buiten den sterken drank, zoodat in het tweede lid die bijvoeging niet noodig was, dan zou men in het euvel vervallen, dat men den geheelen handel in gedistilleerd, bier en wijn rauwelijks in de war stuurde. Men zou dan al spoedig de jenever, die thans in goede slijterijen is van ten minste 35 à 37 pct. en in sommige kroegen nog niet de 25 pct. haalt, brengen op 25 pct. van het volume.

De likeuren van zeer inferieur gehalte zouden daarbuiten vallen, en dan zou men in de moeilijkheid komen, dat men daardoor die alle bracht bij de gegiste dranken, in de bierhuizen. Van beide kanten zou men dus stoornis aanbrengen.

Het blijft ons daarom voorkomen, vooreerst dat wij niet buiten een definitie kunnen, omdat, waar eenmaal een verlof en een vergunning beide naast elkander bestaan, men in de wet zelf moet uitmaken, ook administratief en dus niet alleen door rechterlijke uitspraak, wat onder het een en wat onder het ander zal vallen.

Voorts meenen wij, dat, wanneer men niet den technischen weg op wil gaan en niet wil terugkeeren tot den weg waarop, wij ons gisteren bevonden, men deze practische wijze van definieeren moet nemen. Mocht dat niet aanstonds leiden tot al die

gunstige gevolgen, welke men op zichzelf daarmede zou wenschen te bereiken, dan moet daarin voor het oogenblik worden berust, maar waar wij oordeelden, dat wij niet anders kunnen doen, dan thans de zaak te regelen met delegatie van macht, daar zijn wij toch bereid te doen wat meermalen geschied is, namelijk die delegatie van macht temporeel te beperken. Wanneer wij in de overgangsbepaling van dit ontwerp de verklaring opnemen, dat wat nu geregeld wordt bij deze twee algemeene maatregelen van bestuur, binnen zekeren tijd moet geregeld worden bij de wet, dan krijgt de delegatie een ander karakter. Dan spreekt de wetgever zelf bij het doen dier delegatie reeds uit, dat het een noodmaatregel is, omdat hij zelf op dit oogenblik niet in staat is in de wet alles te schrijven, wat daarin behoort. Waarom niet? Omdat evenals bij de Arbeidswet het overlaten aan een algemeenen maatregel van bestuur het middel is om te onderzoeken, om experientie op te doen en de gegevens te verkrijgen, die noodig zijn om de zaak in de wet te regelen.

De overgangsbepaling zou dan dezen inhoud moeten hebben: „Binnen drie jaar na het tijdstip van het in werking treden dezer wet wordt een ontwerp van wet ingediend ter regeling bij de wet van hetgeen in art. 1, 1ste en 2de lid, ter regeling is opgedragen aan een algemeenen maatregel van bestuur."

Dan wordt niets anders gevraagd, dan een delegatie voor korten tijd; de deskundigen in de administratie zullen dus de zaak van alle kanten kunnen bezien en onderzoeken. Er zal een regeling getroffen kunnen worden, en blijkt het, dat men zich bij die eerste regeling vergist heeft, dan zal een herziening van den algemeenen maatregel van bestuur de fout kunnen verbeteren; zoo zal men een vaste basis verkrijgen.

En wanneer men nu daar nog tegen aan mocht voeren, dat dan toch voor de belanghebbenden de onzekerheid geboren wordt, die overgang met zich brengt, dan vraag ik, of dat niet precies evenzoo gebeurt, wanneer men de zaak overlaat aan de beslissing van den rechter. Men zegt nu — dat is volkomen juist —: wanneer men bij een van die twee algemeene maatregelen van bestuur een zekeren drank, die op het oogenblik geldt als gegiste drank, rangschikt onder sterken drank, dan veroorzaakt dat voor hem, die dien drank verkoopt, een zekere ongerieflijkheid. Maar zou datzelfde niet geschieden, wanneer die man begonnen was dien drank te verkoopen en bij arrest van den Hoogen Raad werd uitgemaakt, zelfs in een niet hem aangaand geval, dat die drank niet „gegiste drank" maar „sterke drank" is? Dan zou die man geëxponeerd worden aan een vonnis, waarbij datzelfde arrest van den Hoogen Raad zou worden gevolgd en zou hij dus in dezelfde ongerieflijkheid verkeeren.

Ik geloof dan ook, dat wij over die kleine onvolkomenheid moeten heenstappen, en dat wij, om ons doel te bereiken, hieraan moeten vasthouden in de eerste plaats, dat er een definitie moet komen, in de tweede plaats, dat er op het oogenblik van geen andere dan de hier gegevene sprake is; en in de derde plaats, dat men èn het bezwaar van de delegatie van macht èn de ongerieflijkheid kan ondervangen door in de wet te bepalen, dat wat eerst bij algemeenen maatregel van bestuur is vastgesteld binnen zeker aantal jaren door de wet gesanctionneerd zal moeten worden.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog met een zeer kort woord te repliceeren op hetgeen gezegd is door den geachten afgevaardigde uit Utrecht en dien uit Goes. Ik zou namelijk noode zien, dat door hun woorden de indruk werd gevestigd, alsof ik een verkeerde opvatting zou hebben van „den rechtsstaat".

De geachte afgevaardigde uit Utrecht, de heer Röell, heeft gezegd, dat, wanneer de Kamer de delegatie zou aanvaarden zooals die in art. 1, 1ste en 2de lid, is neergelegd, wij dan hoe langer hoe verder van den rechtsstaat zouden verwijderd raken, en de geachte afgevaardigde uit Goes heeft zich daarbij aangesloten. Nu meen ik toch met alle bescheidenheid, dat de zaak eenigszins anders staat, en dat de vraag of wij verder komen van den rechtsstaat, niet in de eerste plaats daarvan afhangt of wij delegeeren aan een algemeenen maatregel, gelijk hier wordt voorgesteld, maar daarvan of de algemeene maatregel waaraan wordt gedelegeerd, de gedelegeerde materie al dan niet behoorlijk zal regelen. Het komt toch, ook in den rechtsstaat, binnen de competente grenzen natuurlijk door de Grondwet getrokken, meer hierop aan *hoe* het recht geregeld is dan *wie* het regelt. De vraag *wie* het recht regelt is zeker in den rechtsstaat ook binnen die grenzen van het hoogste gewicht, maar van nog meer aanbelang is, *hoe* het recht wordt geregeld. Wij behoeven niet ver te zoeken om de overtuiging te hebben, dat ook bij regeling van recht door den wetgever grof onrecht kon worden geschapen.

Wat nu de onderhavige quaestie betreft, mij blijft het voorkomen, dat wij hier niet te maken hebben met een beginselvraag, maar met een quaestie van opportuniteit, een vraag van meer of minder, en dat zooals in ieder bijzonder geval, zoo ook hier, behoort gevraagd te worden of het oorbaar is om een zekere regeling op te dragen ter uitwerking aan de Uitvoerende Macht. De quaestie van vertrouwen, waarvan ik sprak, is een quaestie, die, gelijk de geachte afgevaardigde, de heer Röell, te recht opmerkte, voornamelijk een rol speelde vóór 1848, maar dit feit neemt toch voorzeker niet weg, dat ze ook nu nog zich doet gevoelen, ofschoon op meer begrensd terrein. Toen immers waren de grenzen van de beide machten, waar tusschen het hier gaat, niet zoozeer afgebakend als dat later het geval is geworden, en de vraag, die zich destijds voordeed op het minder herhaalt zich nu op het meer begrensd terrein.

Nu heb ik gezegd, dat ook ik in het algemeen niet veel geneigdheid gevoel om te ruim gebruik te maken van de bevoegdheid tot delegatie aan algemeene maatregelen van bestuur, maar ik heb er bijgevoegd — en ik herhaal dat — dat de geschiedenis van de laatste jaren heeft aangetoond, dat ruime delegatie vaak noodzakelijk is en ik voeg er aan toe, dat de toekomst ons ongetwijfeld zal leeren, dat zulke delegatie hoe langer hoe meer onvermijdelijk wordt. Waar wij bezig zijn met een nieuwe sociale wetgeving, die uit haar aard aanleiding geeft tot zeer gedetailleerde en zeer gecompliceerde regelingen, zullen hoe langer hoe meer tal van zoodanige regelingen, welke het niet mogelijk is in een wetgevende vergadering zelf vast te stellen, ter uitwerking aan algemeene maatregelen van bestuur moeten worden overgelaten, ook dan wanneer zij in aanraking komen met de belangrijkste en hoogste rechten van het individu. Dat daarbij geen principieele staatsrechtelijke vragen behoeven te worden opgeworpen, blijkt wel het duidelijkst uit art. 56 van de Grondwet zelf, waar in het tweede lid aan den gewonen wetgever zelfs de bevoegdheid wordt gegeven om het maken van bepalingen, door straffen te handhaven, om een algemeenen maatregel te delegeeren. Als er één gewichtig goed is van den burger, dan is het wel de persoonlijke vrijheid, en ten aanzien daarvan wordt in de Grondwet zelf de bevoegdheid gegeven aan den gewonen wetgever van het vaststellen van den norm, waarvan de overtreding kan leiden tot het verlies der vrijheid, te delegeeren aan de Uitvoerende Macht.

Aan den heer Willinge wil ik alleen dit nog zeggen, dat de redeneering, die hij tegenover mij heeft gebezigd, mij ook nu nog niet heeft overtuigd. De redeneering van den geachten afgevaardigde hadde reden van bestaan gehad indien wij in dit ontwerp ons uiterste best hadden gedaan om zooveel mogelijk definities te geven, en alle begrippen te bepalen. Welnu, juist het omgekeerde is het geval geweest. Wij hebben tegenover den drang, die uit de Kamer is gekomen om definities te geven, zelfs gesteld het adagium *omnis definitio periculosa* en aan dien drang weerstand geboden. Wij hebben alleen een uitzondering gemaakt voor twee begrippen, nl. „sterke drank" en „gegiste drank".

Nu heeft de geachte afgevaardigde daartegenover zich beroepen op het Strafwetboek en gezegd: er zijn tal van begrippen daarin, die niet gedefinieerd zijn. Welnu, antwoord ik hem, in dit ontwerp zijn eveneens tal van begrippen, die evenmin gedefinieerd zijn. Maar in het Strafwetboek komen daarnaast ook tal van begrippen voor, die in Titel IX van Boek I wel zijn omschreven en bepaald, terwijl in dit ontwerp slechts in art. 1 twee omschrijvingen voorkomen. Een beroep op het Strafwetboek kan derhalve veeleer worden gedaan ten behoeve van het Regeeringsvoorstel, dan ten behoeve van de meening van den geachten afgevaardigde.

De heer **Rink**: De vraag die in de eerste plaats te beslissen blijft, is nog altijd deze: is in casu een definitie noodzakelijk? Nu komt het mij voor, dat tusschen de uitlatingen van den

Minister van Binnenlandsche Zaken van heden en die van gisteren een aanmerkelijk verschil is te bespeuren. De Minister heeft gisteren met zooveel woorden toegestemd, dat het geven van een definitie in deze aan groote bezwaren onderhevig was en dat hij zich kan voorstellen, dat de Kamer het beter vindt zich er van te onthouden, terwijl heden door hem met meer nadruk en bij herhaling gezegd wordt, dat wij een definitie niet kunnen missen. Mij komt het nog altijd voor, dat wij een definitie wel degelijk kunnen missen en dat de practijk van 25 jaar, die achter ons ligt, ons den weg wijst, ook voor het vervolg. Het verschil tusschen den vroegeren toestand en den toekomstigen is geenszins van dien aard, dat de bepaling der begrippen niet langer zou kunnen worden overgelaten aan het spraakgebruik en aan het gezond verstand van den rechter.

Een definitie zal daarentegen slechts tot ontduiking en chicanes aanleiding geven. Dit staat in elk geval vast, dat indien wij in de wet een definitie opnemen, wij een goede definitie moeten hebben. Beter geen dan een slechte; beter geen dan een die de toepassing van de wet in gevaar kan brengen. En ik meen ook op grond van wat reeds door andere leden is gezegd, dat de definitie die wij hier zullen krijgen, in hooge mate ondoelmatig is, de ontduiking van de wet in de hand zal werken en haar toepassing zal kunnen verijdelen. Mijn hoofdargument voor dit laatste bezwaar is, dat waar het op het juiste alcoholgehalte zal aankomen, in de meeste gevallen het bewijs door het openbaar ministerie niet zal kunnen worden geleverd, een bezwaar dat noch door den Minister van Binnenlandsche Zaken, noch door den Minister van Justitie is beantwoord.

Ik heb alleen in de laatste rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken gehoord, dat dit een zaak is, waarin men moet berusten. Maar hoe heb ik het nu? Zou men moeten berusten in een maatregel, die zal verijdelen de vervolgingen wegens overtreding van de wet, die wij bezig zijn te maken? Men zal toch slechts behoeven te ontkennen, dat het alcoholgehalte bereikt is, dat als norm zal worden gesteld en het openbaar ministerie zal dan het gehalte moeten bewijzen en zal in de meeste gevallen dat bewijs niet kunnen leveren, omdat de drank waarom het gaat niet aanwezig is of kan zijn, of in zoo kleine hoeveelheid aanwezig is, dat het alcoholgehalte daarvan niet kan worden bepaald. In dat geval zal een non-liquet moeten volgen. Kunnen wij nu berusten in een wet die dat mogelijk maakt? Mij dunkt, dat zulk een stelsel absoluut verwerpelijk is. Hoeveel bezwaar er moge geweest zijn tegen vroegere definitiën, tegen deze is het bezwaar nog veel klemmender, en zoolang dat niet is weggenomen kunnen wij naar mijn innige overtuiging de definitie niet aanvaarden. En als de Minister van Binnenlandsche Zaken zegt, dat wij er eenvoudig in moeten berusten, dan zou ik wel eens van den Minister van Justitie willen hooren, of hij het met dat gevoelen eens is.

Ook wat de practische uitwerking betreft geloof ik, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken de bezwaren verre heeft onderschat. Hij vraagt, of het nu wel zoo erg zou zijn indien op zekeren dag door den rechter werd uitgemaakt, dat iemand een zekeren drank, dien hij tot dusver verkocht, niet meer zou mogen verkoopen; dit is een ingrijpen in het bedrijf gelijk het dagelijks voorkomt en waartegen geen overwegend bezwaar kan bestaan. Maar blijkt uit het gezegde van den Minister niet, dat het nauw verband dat tusschen onderscheidene bepalingen van dit wetsontwerp bestaat, zelfs den ontwerper er van niet altijd helder voor oogen staat? Niet dat de door mij bedoelde persoon voortaan een zekeren drank niet meer zal mogen verkoopen, is het groot bezwaar, maar dat hij zonder het te weten of te willen is vervallen in een overtreding, die voor hem de ernstigste gevolgen zal hebben. Immers indien door den rechter uitgemaakt wordt, dat de drank dien hij verkocht, valt in een percentage boven het vastgestelde, terwijl hij niet beter wist, of de drank bleef beneden dat percentage, dan wordt hij veroordeeld sterken drank verkocht te hebben in een inrichting, waarin hij dit niet mocht doen, met het gevolg dat het verlof hem ontnomen wordt en hij geen verlof meer zal kunnen krijgen. De gevolgen zijn dus veel ernstiger dan de Minister ze voorstelt.

Nu vraag ik aan hen die het bezwaar deelen van den heer Röell, of dat bezwaar ondervangen wordt doordat hier beloofd wordt een overgangsbepaling, waarin gezegd zal worden dat binnen drie jaren hetgeen thans in den algemeenen maatregel van bestuur zal voorkomen, door de wet zal moeten worden bekrachtigd? Voor degenen die tegen de voorgestelde bepaling zijn op den door den heer Röell aangegeven grond, schijnt mij die belofte geheel onvoldoende. Ook hun die dat bezwaar niet deelen, zou ik echter willen vragen, of deze wijze van wetgeving hun goedkeuring kan wegdragen.

Wanneer komt een dergelijke noodwet als ons hier nu wordt voorgesteld te pas? Wanneer er urgentie is, wanneer op zeker oogenblik een zaak geregeld moet worden, waaromtrent men nog niet in een volledig onderzoek is kunnen treden. Dan zegt men, de regeling heeft voorloopig plaats bij algemeenen maatregel van bestuur en over zooveel jaren zullen wij de zaak nader bespreken en bij de wet regelen. Maar hier is geen enkele reden om de zaak niet thans reeds onder de oogen te zien; om te zeggen: wij zijn onmachtig om een bepaling te maken, wij zullen maar aan onze opvolgers, die later hier zullen zitten, wel die taak opdragen. Welke afdoende reden zou daarvoor kunnen bestaan? En wanneer de reden is, dat wij op dit oogenblik daartoe nog niet bekwaam zijn, dan herhaal ik het, dan moeten wij de behandeling van dit artikel schorsen tot wij die bekwaamheid hebben verkregen. Er is geen grond om aan te nemen dat de latere wetgever wel zal kunnen, wat wij niet kunnen. Wij zouden op deze wijze ons zelf een brevet van wetgevende onmacht uitreiken, waartoe ik van mijn kant niet gaarne zou willen medewerken. Ik blijf dus mijn amendement handhaven.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor dat de wijziging, die nu door de Regeering voorgesteld is, wel kan aangenomen worden, ook door degenen, die aanvankelijk eenig constitutioneel bezwaar hadden tegen het voorstel, zooals het daar lag. Ik zou misschien niet met de Regeering gesproken hebben van delegatie, omdat het altijd de vraag is of iemand macht delegeeren mag aan een ander, zoo de wet dit niet vergunt, maar m. i. zijn de grenzen tusschen wat tot het gebied van den maatregel van bestuur en wat tot dat van de wet behoort moeilijk vast te stellen.

Maar ik wensch met alle bescheidenheid te zeggen dat ik mij niet kan vereenigen met hetgeen de Minister van Justitie in het midden gebracht heeft omtrent hetgeen, in mijne oogen althans, de beteekenis van rechtsstaat is. Dit hangt dunkt mij niet af van de vraag hoe het recht geregeld wordt. Ik kan mij voorstellen dat de Czaar van Rusland het recht beter regelen kan dan zelfs de Nederlandsche wetgever, maar daarom is Rusland nog niet een rechtsstaat.

Ik meende en meen nog, dat een van de eischen van een rechtsstaat is, dat de rechten der burgers niet anders vastgesteld kunnen worden dan door een wet; dat de uitlegging daarvan niet moet worden overgelaten aan de Regeering, maar aan een van de Regeering geheel onafhankelijke macht, en dat, wanneer een rechtsbepaling uitlegging vereischt, niet de Regeering maar de rechter die geven moet. Daarom heb ik bezwaar tegen het beginsel dat de Regeering alleen de rechten der burgers zou kunnen veranderen. Nu zal iemand die alcohol verkoopt van zeker gehalte het recht daartoe hebben, maar als aanstaande jaar er een andere Regeering komt die den maatregel van bestuur verandert, dan heeft zoo iemand dat recht niet meer.

Dit moet mijns inziens niet kunnen geschieden. Op die wijze toch kunnen de rechten der burgers afhankelijk worden gemaakt van politieke invloeden; in den rechtsstaat behooren de rechten der burgers daarvan niet afhankelijk te zijn.

Nu kunnen er omstandigheden zijn, waarin het onmogelijk is voor den wetgever precies de grenzen te trekken; daarom vind ik den uitweg, dien de Regeering aan de hand doet niet absoluut verwerpelijk, ingeval men niet de behoorlijke gegevens om de grenzen te stellen bezit, terwijl die toch absoluut gesteld moeten worden.

Ook om die reden schijnt het mij noodig dat er een definitie in deze wet kome. Onder de bestaande wet kan de burger, alleen door overtreding, in aanraking komen met de wet, in welk geval dan de rechter de beslissing heeft over de uitlegging, maar naar dit ontwerp komt de burger in aanraking met de administratie, die zoowel vergunning als verlof kan verleenen, dus handelen moet naar de door de wet gebezigde terminologie. Van de opvatting der administratie wil ik de burgers niet af-

hankelijk maken, maar alleen van vaststaande bepalingen; zooveel mogelijk moeten daarom de regels in de wet staan; kan dit niet heden, dan morgen, maar het beginsel zelf zou ik niet gaarne loslaten.

Het komt mij voor dat de heer Rink in zijn critiek op één punt niet geheel juist is.

Hij heeft gezegd, dat, indien wij deze definitie aannemen, het gevolg zou zijn dat het openbaar ministerie altijd zal moeten bewijzen welk gehalte de alcohol van den drank zal bevatten. Ik geloof niet dat dit juist is, want volgens art. 1, 1ste lid, zal het openbaar ministerie eenvoudig ten laste leggen, dat iemand heeft verkocht alcohol houdenden drank; meer behoeft het niet te bewijzen, maar de uitzonderingen moeten bewezen worden door den gedaagde. De beklaagde heeft te bewijzen, dat hij geen alcohol houdenden drank verkocht heeft, die een zeker alcoholgehalte overschrijdt.

Een andere quaestie is of ook niet de tweede alinea op deze zelfde wijze moet worden geredigeerd, zoodat men zou moeten schrijven: onder gegiste dranken verstaat deze wet wijn en bier, met uitzondering van die wijnen en bieren waarvan het alcoholgehalte het in het eerste lid bedoelde maximum overschrijdt. Ook in het tweede lid zou men kunnen doen uitkomen, dat de uitzondering moet bewezen worden door den beklaagde. Zoo althans stel ik mij de zaak voor, maar het is mogelijk dat ik mij vergis; het is altijd moeilijk te debatteeren over artikelen waarvoor men niet vooraf den tijd heeft gehad ze zeer rustig te overdenken.

De heer **Willinge**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog een enkel woord te zeggen naar aanleiding van één punt door den geachten vorigen spreker besproken.

Volgens den heer de Savornin Lohman zou het voldoende zijn wanneer een strafvervolging werd ingesteld op een dagvaarding alleen dezen grond inhoudende, dat de beklaagde alcoholhoudenden drank heeft verkocht.

Het zij mij vergund daaromtrent geheel met den heer de Savornin Lohman van gevoelen te verschillen. Bij dit artikel worden meerdere overtredingen omschreven waarop later de strafbepalingen volgen. Ieder lid van het artikel bevat een overtreding op zich zelf en nu zal de beklaagde in de eerste plaats het recht moeten hebben te weten wat hem wordt ten laste gelegd, of hem bijv. ten laste wordt gelegd de overtreding van art. 1 sub 1 of die van sub 2.

Nu heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken hedenmorgen gezegd: wanneer iemand terechtstaat ter zake dat hij sterken drank verkocht heeft en het blijkt, dat dit niet het geval is, doch wel dat hij gegisten drank heeft geschonken, dan moet hij voor dit laatste toch worden veroordeeld. Doch hierin vergist Zijn Excellentie zich. Dan toch moet hij worden vrijgesproken en is voor het oogenblik de zaak daarmede afgedaan. Er is dan toch een geheel andere overtreding ten laste gelegd dan waarvan gebleken is.

Ik heb dezen morgen in het algemeen gesproken. De Minister heeft echter een bepaald geval gesteld, doch laat mij nu ook eens een ander geval stellen, dat, naar ik mij voorstel, wel eens zal voorkomen. Ik bedoel dat een verlofhouder bekeurd wordt wegens het schenken van sterken drank. Juist voor den verlofhouder is men erg bevreesd en daarom worden deze zelfs met intrekking van het verlof in sommige gevallen bedreigd.

Nu komt zoo iemand voor den kantonrechter en zegt, dat hetgeen hij verkocht heeft geen sterke drank was, maar gegiste drank van een lager alcoholgehalte. Dan zal het openbaar ministerie moeten bewijzen, dat de verkochte waar inderdaad was sterke drank in den zin der wet. Nu is er gezegd, dat dit geconstateerd kan worden, maar in den regel zal er geen gelegenheid zijn om dat behoorlijk te kunnen doen, zooals reeds meermalen is opgemerkt.

Mijnheer de Voorzitter! Het zou mij dan ook zeer verwonderen, indien de Minister van Justitie het te dezen opzichte eens was met den Minister van Binnenlandsche Zaken en met den heer de Savornin Lohman en ik zou het, en zeker meerderen met mij, op hoogen prijs stellen het gevoelen van Zijn Excellentie in dezen te mogen vernemen.

De heer **Smidt**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik een enkel woord te zeggen naar aanleiding van hetgeen door den heer de Savornin Lohman is in het midden gebracht en wel in hoofdzaak om te verklaren, dat ik het te dien aanzien geheel eens ben met den heer Willinge. Naar ons strafproces heeft het openbaar ministerie te bewijzen en kan de beklaagde rustig afwachten of den ambtenaar van het openbaar ministerie dit bewijs gelukt. Nu weet ik wel dat menig ambtenaar van het openbaar ministerie dagvaardt voor een bepaald feit, zooals de wet dat voorschrijft, en dan subsidiair een tweede feit ten laste legt, maar het komt mij voor dat dit bij vervolgingen wegens deze materie onmogelijk zal zijn, want dan zou men in het kort hier moeten dagvaarden, dat de gedaagde sterken drank heeft verkocht zonder vergunning en subsidiair dat hij gegisten drank heeft verkocht zonder verlof. Dit nu zou mij voorkomen een bedenkelijke wijze van dagvaarden te zijn, die niet zou voldoen aan de eischen van ons Wetboek van Strafvordering.

Ik stel er verder prijs op nog een enkel woord te zeggen, omdat ik — op gevaar af van mij te vergissen — nog iets anders ter ondersteuning van het amendement van den heer Rink meen te moeten zeggen. Ik zeide: op gevaar af van mij te vergissen, want al ben ik lid van de Commissie van Rapporteurs, toch zou ik niet durven verklaren, dat ik bij een wetsontwerp als dit, boven dit gevaar zou zijn verheven.

Allereerst echter een enkel woord over de delegatie.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft straks gezegd, dat wanneer men — op de wijze, die hij later aangaf — bepaalde dat binnen drie jaren, hetgeen door den algemeenen maatregel was bepaald, al of niet gewijzigd in de wet zou moeten worden opgenomen, het bezwaar van den geachten afgevaardigde uit Utrecht voor een groot deel zou zijn vervallen en het karakter van de delegatie zou worden veranderd.

Ik kan dit niet inzien, Mijnheer de Voorzitter! Immers het bezwaar blijft dan toch ten volle bestaan gedurende de drie jaren dat de algemeene maatregel werkt.

Maar bovendien, de Minister verklaarde verder dat gedurende de periode van drie jaren dat de algemeene maatregel werkte, de Regeering op de hoogte zou kunnen komen van de zaak, wat zij nu nog niet is en bij het tot stand brengen van de wettelijke regeling dan gebruik zou kunnen maken van de opgedane ervaring. Maar ook dat acht ik een ontzaglijk bezwaar, want als dan blijkt dat de Regeering zich vergist had bij haar regeling bij algemeenen bestuursmaatregel, dan zal de zaak anders geregeld worden bij de wet en is het mogelijk dat daardoor de belangen van tal van personen op hoogst gevoelige wijze worden geschaad; men vergete niet dat het hier niet alleen geldt een vergissing van den wetgever te herstellen, maar dat het krachtdadig in de maatschappij zou kunnen inwerken.

Ik meen dus dat de bezwaren tegen den algemeenen maatregel van bestuur inderdaad blijven bestaan. Op tal van andere gronden ben ik het bovendien eens met het amendement van den heer Rink. En hoewel ik mij kan aansluiten bij zijn betoog, wensch ik toch nog een enkele opmerking te maken. De heer Rink zeide dat het bij deze wet niet anders gold dan behalve sterken drank ook bier onder deze wet te brengen. Ik geloof dat de heer Rink zich wellicht wat onduidelijk heeft uitgedrukt of dat ik hem niet goed heb begrepen, maar mij komt het voor, dat de zaak anders is. Bij dit wetsontwerp worden alle dranken, geen uitgezonderd, onder de wet gebracht. De sterke drank voor welker verkoop vergunning noodig is, de gegiste en alcoholvrije drank gezamenlijk, waarvoor verlof noodig is en verlofsrecht moet worden betaald, en de alcoholvrije drank, waarvoor alleen verlof noodig is, zonder dat verlofsrecht behoeft betaald te worden. Vergis ik mij niet, dan zijn daardoor alle dranken onder de wet gebracht.

Wanneer men nu alle dranken mag splitsen in drie groepen, de sterke drank, de gegiste dranken en de alcoholvrije dranken, dan staat van twee van die groepen de beteekenis vast, en waar dit zoo is, daar wil het mij bescheidenlijk voorkomen, dat ook de beteekenis van de derde groep vaststaat. De practijk van de tegenwoordige Drankwet heeft medegebracht, dat aan het begrip van sterken drank een bepaalde beteekenis wordt gehecht. En nu weet ik wel, dat er wel eens een

enkel artikel is geweest waaromtrent er quaestie was of het onder de wet viel, maar in het algemeen kan het begrip van sterken drank als vaststaande worden beschouwd. Er zou dan ook geen groot bezwaar zijn voor hen, die nu die enkele speciale dranken onder de wet zouden willen laten vallen, die onder het begrip van sterken drank op te nemen, zooals advocaat enz. Men zou dit kunnen doen, en men zou daardoor ook geheel handelen in den geest van het Strafwetboek. Ik mag mij beroepen op denzelfden Titel van het Wetboek, waarop de Minister van Justitie zich heeft beroepen, nl. op den IXden Titel. Daar wordt herhaaldelijk gesproken van zaken, waarvan wordt uitgemaakt, dat zij vallen onder een bepaald begrip, bijv. ambtenaren.

Onder vijanden worden begrepen opstandelingen, dat wil niet zeggen alleen opstandelingen, maar ook opstandelingen.

Onder oorlog wordt ook begrepen burgeroorlog. Zoo zijn er tal van artikelen.

Men zou dus ook bepaalde dranken nog kunnen brengen onder het begrip van sterken drank.

Zeg ik dus dat het begrip van sterken drank volgens de tegenwoordige wet vaststaat, vaststaat ook, wanneer ik wel ben ingelicht, wat alcoholvrije dranken zijn. Men kan precies zeggen wat een alcoholvrije drank is of niet. Of het moeilijk is of niet, laat ik daar, maar wanneer eenmaal vaststaat wat sterke drank is en wat een alcoholvrije drank, dan staat ook vast de beteekenis van gegisten drank.

De quaestie komt mij voor van minder belang te zijn wanneer men zich voorstelt hoe volgens de techniek der wet deze in de practijk zal werken.

Iemand die vergunning heeft om sterken drank te verkoopen, mag *alle* dranken verkoopen; krachtens zijn vergunning heeft hij daartoe het recht; hij mag behalve sterken drank dus ook verkoopen gegiste en alcoholvrije dranken.

Iemand die verlof heeft om gegiste dranken te verkoopen en alcoholvrije dranken, mag alleen *geen* sterken drank verkoopen.

Iemand die alleen verlof heeft om alcoholvrije dranken te verkoopen, verkoopt ook een artikel waarvan het begrip vaststaat.

Meen ik daarom, dat uit practisch oogpunt een definitie onnoodig is, ik meen tevens, dat, waar het begrip alzoo vaststaat, het niet wenschelijk is nog een definitie samen te stellen, omdat een definitie onwillekeurig beperkt en zeer licht onjuist kan zijn.

Nu heeft de heer Lohman gezegd, dat er toch wel een definitie in de wet zal moeten komen in het belang van de administratie. Ik acht die opmerking niet juist. Wanneer ik bij burgemeester en wethouders of bij Gedeputeerde Staten kom, vraag ik aan de vergunning of het verlof, bedoeld bij artikel zooveel van de wet, maar ik vraag niet aan de vergunning of het verlof om bier, wijn of iets anders te mogen schenken. Ik vraag alleen vergunning of verlof in het algemeen, in den zin der wet.

De heer **de Savornin Lohman**: Vergunning mag men niet geven, maar verlof wel.

De heer **Smidt**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik aan burgemeester en wethouders een vergunning vraag, waarvoor ik moet zijn bij Gedeputeerde Staten, dan zal men mij eenvoudig zeggen, dat ik verkeerd ben, en omgekeerd; maar wat ik wil verkoopen doet voor het vragen van vergunning of verlof niets ter zake.

Een volgende reden, waarom ik ook met de definitie van de Regeering niet kan medegaan, is de moeilijkheid van de toepassing voor het openbaar ministerie, — waarop reeds door den heer Rink is gewezen, — wanneer een bepaald percentage ten opzichte van verschillende dranken zal worden vastgesteld, en de drank toevallig op is. Een practijk van 17 jaar heeft mij geleerd, dat, als men in een herberg een agent ziet binnentreden, de drank uit het glas doorgaans in de keel verdwijnt. En deze moeilijkheid zal zich in het bijzonder gaan voordoen, als men een bepaling omtrent het alcoholgehalte gaat opnemen. Wanneer tegenwoordig in een gelegenheid zonder vergunning jenever wordt verstrekt en de man drinkt het glas leeg, kan men aan het leege glas nog wel ruiken, dat er jenever of alcohol in geweest is. Maar neemt men een bepaling op omtrent het alcoholgehalte, dan zal de overtreder zeggen: zeker, er was wel alcohol, wijn of andere drank, in, maar van veel minder gehalte dan gij denkt.

Ik geloof, dat het bezwaar van den heer Rink overwegend is en daarom zal ik met de definitie niet kunnen medegaan. Daarom wensch ik geen definitie, omdat ik de delegatie niet wil, omdat ik het onnoodig acht een begrip, dat vaststaat, nog te definieeren; en in de derde plaats omdat ik van deze regeling uiterst groot bezwaar voor de toepassing verwacht.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Het verwondert mij niet, dat over de artikelen van een Drankwet in deze Kamer een gedachtenwisseling ontstaat, waarbij het moeilijk is geheel tot overeenstemming te geraken, en het verwondert mij ook niet, dat daarbij verschillende bezwaren worden aangevoerd. Maar ik geloof toch, dat de bezwaren tegen de door de Regeering voorgestelde definitie langzamerhand geheel en al buiten proportie tot de zaak worden voorgesteld, met name, dat de bezwaren van de geachte afgevaardigden uit Arnhem en Veendam aangaande de moeilijkheid van bewijs bij nader onderzoek, volkomen onjuist zijn. Ik wensch daarom bescheidenlijk even mijn opvatting daaromtrent voor te dragen.

Ik wensch het te doen, ook omdat die opvatting niet geheel en al overeenstemt met hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Goes is gezegd betreffende den bewijslast in het algemeen.

Ik geloof niet, dat men absoluut moet uitgaan van deze stelling, dat de beklaagde zal moeten bewijzen dat hij valt onder de uitzondering van deze definitie, maar men heeft die stelling ook volstrekt niet noodig om te komen tot de slotsom, dat hier niet anders dan een gezonde bewijslast op het openbaar ministerie rust.

De geachte afgevaardigden uit Arnhem en Veendam zeggen: het openbaar ministerie zal geen bewijs kunnen leveren of het zal moeten bewijzen het alcoholgehalte van den drank, dien de beklaagde had verkocht of in voorraad had. Daartegenover stel ik deze stelling, dat, wat het eerste lid betreft, het onderzoek naar het alcoholgehalte eerst dan te pas komt, wanneer men met wijn of bier te doen heeft. Wanneer men niet met wijn of bier te doen heeft heeft men met het alcoholgehalte niets te maken. Wanneer men niet met wijn of bier te doen heeft, heeft men te doen met sterken drank. Welnu, aangaande dit laatste zal de toestand precies zoo wezen als nu, zonder dat deze definitie in de wet staat. Wanneer de definitie niet in de wet komt, zal iemand die vervolgd wordt wegens het in voorraad hebben of verkoopen van sterken drank zonder vergunning wellicht zeggen dat hij wijn of bier heeft en dan zal de rechter dit moeten uitmaken. Wie den bewijslast zal hebben, de beklaagde, dat het is geweest wijn of bier, of het openbaar ministerie, dat het niet is geweest wijn of bier zal zonder definitie in de wet precies zoo wezen als met de definitie in de wet. Alleen met de definitie in de wet zou men nog, daargelaten of het juist is, uit de woorden der wet kunnen pleiten, dat de wet den bewijslast op den beklaagde legt, zoodat deze definitie, indien deze uitlegging werd aangenomen, de taak van het openbaar ministerie zou vergemakkelijken.

Wat betreft het alcoholgehalte kan het openbaar ministerie wanneer er geen definitie in de wet is, naar huis gaan, wanneer de rechter uitmaakt dat de vloeistof wijn of bier is geweest. Wanneer echter de definitie in de wet staat zal het openbaar ministerie nog gelegenheid hebben om aan te toonen dat het alcoholgehalte te hoog was en dus een veroordeeling kunnen krijgen. Deze definitie maakt dus de wet gemakkelijker toepasbaar, geeft niets anders dan voordeel en in het geheel geen nadeel voor het openbaar ministerie. Indien de heeren bezwaar maakten, had het dus juist in omgekeerden zin moeten zijn. Zij hebben nu een pijl afgeschoten vlak in de verkeerde richting. Ik ben overtuigd, dat bij rustig nalezen van de discussie de heeren tot de erkenning zullen komen dat de bepaling inderdaad niet anders kan worden uitgelegd.

Het tweede lid was, voor zoover ik zie, uit een administratief oogpunt minder noodzakelijk, maar het vergemakkelijkt ook den bewijslast van het openbaar ministerie tegenover clandestiene tappers, die deze wet juist wil treffen.

Wanneer deze definitie niet wordt aangenomen zal een koffiehuishouder die geen sterken drank wil tappen, vergunning vragen tot verkoop van gegisten en van alcoholvrijen drank.

Wanneer men hem vervolgt, dan zal hij antwoorden: ik

verkoop slechts alcoholvrije en gegiste dranken, geen sterken drank.

Wordt deze definitie aangenomen dan zal zijn definitie moeten zijn: ik verkoop behalve alcoholvrije, slechts dat soort gegiste dranken, dat men wijn of bier mag noemen. En wanneer later die algemeene maatregel van bestuur is gekomen, waarbij ook nog andere alcoholhoudende dranken, vermoedelijk ook nog andere gegiste dranken in dit opzicht met wijn en bier zijn gelijk gesteld, kan hij er die nog aan toevoegen. Maar, in ieder geval, de verlofhouder zal met deze definitie meer beperkt zijn in zijn defensie dan zonder de definitie en ook in dit opzicht zal het openbaar ministerie in een gunstiger positie zijn, omdat casu quo het openbaar ministerie zal kunnen bewijzen dat het alcoholgehalte van den wijn of het bier te hoog was, terwijl, werd de definitie niet aangenomen, al die wijn of dat bier van den verlofhouder volkomen vrij zouden zijn.

Ook deze definitie zal dus de uitvoering der wet gemakkelijker maken en het resultaat van dit debat zal dan ook moeten zijn, dat men in het belang van de uitvoerbaarheid der wet vóór die definitie moet stemmen.

Over de machtsdelegatie zal ik zeer weinig zeggen; de gedachtenwisseling daarover heeft m. i. tot een voldoend resultaat geleid. Ik wil alleen opkomen tegen de bewering van den heer Smidt, dat, in afwachting der wet, die den algemeenen maatregel van bestuur bekrachtigt, er toch menschen in hun rechten of belangen benadeeld zullen zijn.

Ik waardeer de motieven welke de Regeering hebben geleid om te voldoen aan het verlangen van den heer Röell, om bekrachtiging bij de wet voor te schrijven, maar wanneer de in het tweede lid bedoelde algemeene maatregel van bestuur zal zijn vastgesteld, dan zullen daardoor eenige ingezetenen worden gebracht in gunstiger conditie dan ze waren, want de door hen verkochte dranken, die zonder den algemeenen maatregel van bestuur geacht zouden worden te zijn sterke dranken, zullen door dien maatregel worden aangemerkt als gegiste dranken. Wanneer later dan de wet, die den algemeenen maatregel van bestuur moet bekrachtigen, niet wordt aangenomen, dan zal de verwerping van die wet voor hen een nadeel zijn. Zij zullen dus niet in afwachting der wet worden gelaedeerd in hun belangen, maar zij zullen vast vooruit worden gesteld in de gunstige conditie, waarin die wet hen zal brengen.

Zoo is de zaak, en het is beter dat wij de zaak bezien zooals ze is, dan dat wij ons daarvan een verkeerde voorstelling maken.

De heer **Schokking**: Ik veroorloof mij een enkele opmerking, vooral in aansluiting aan de laatste woorden van den heer Heemskerk, dat het voor een juist oordeel noodig is de zaak te bezien zooals zij werkelijk is. Nu meen ik dat zijn voorstelling daarmede niet in overeenstemming is.

Begrijp ik de door de Regeering voorgestelde redactie goed, dan raakt de moeilijkheid, die zich voordoet, niet zoozeer den sterken drank als wel den wijn en het bier. Ik stel mij de quaestie concreet aldus voor, dat zij, die verlof hebben om gegiste dranken te verkoopen, wijn en bier mogen verkoopen, maar niet die soorten wijn en bier, waarvan het alcoholgehalte een bepaald aangewezen percentage oversehrijdt. Wanneer nu ten opzichte van dit laatste een overtreding moeht geconstateerd worden en een vervolging op grond daarvan zou worden ingesteld, dan ligt, naar het mij voorkomt, daarin eo ipso opgesloten, dat het openbaar ministerie te bewijzen heeft, dat er een verkoop heeft plaats gehad van wijn of bier van een hooger percentage alcoholgehalte dan geoorloofd is. Indien dat niet moest worden aangenomen, zou het vrijwel onmogelijk worden voor den man, die verlof heeft voor den verkoop van gegiste dranken, om wijn of bier te verkoopen, daar er telkens gevaar zou zijn voor een optreden van het openbaar ministerie, dat zou kunnen volstaan met te zeggen: ik laat mij niet in met het percentage alcoholgehalte, bewijs gij, beklaagde, dat er geen overschrijding was. Dat is een opvatting, die bij onze rechterlijke macht niet gelden kan.

Wat de zaak zelf betreft, daarin treed ik niet; maar ten aanzien van de beteekenis van de quaestie, waarom het vooral in de disenssie gaat, meende ik even te moeten aanwijzen, dat mijn opvatting van die van den heer Heemskerk verschilt.

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de Kamer niet lang ophouden; ik wensch haar slechts in de gelegenheid te stellen om, als de stemming plaats heeft, over één bepaald punt een beslissing te nemen.

Ik doe dat met het oog op hen die een definitie noodig achten. Ik vereenig mij meer met hen die van meening zijn, dat een definitie niet noodig is met het oog op de bestaande jurisprudentie ten opzichte van de beteekenis van het woord „sterke drank", maar om te gemoet te komen aan het m. i. groot aantal leden, die beweren dat wel degelijk in dit wetsontwerp behoort te zijn een definitie van sterken drank, zou ik in overweging willen geven een definitie te nemen, die uitsluitend te rade gaat met het gewone spraakgebruik, zonder daarbij te halen de quaestie van het alcoholgehalte, waaraan de moeilijkheid is verbonden dat men alleen door een technisch onderzoek kan uitmaken of een overtreding heeft plaats gehad of niet; daargelaten nog de bezwaren, waarmee ik mij vereenig, tegen het overlaten van de regeling aan een algemeenen maatregel van bestuur. Daarom wensch ik voor te stellen — en ik geloof niet dat het noodig is nog verder over de zaak in discussie te treden om mijn voorstel te verdedigen, — om in plaats van de eerste twee alinea's van art. 1 te lezen: „Onder sterken drank verstaat deze wet alle alcoholhoudende dranken met uitzondering van wijn en bier." Wat men ook van deze definitie moge zeggen, eenvoud kan men haar niet ontzeggen.

De **Voorzitter**: Door den heer van Idsinga wordt als amendement voorgesteld om de eerste twee alinea's van onderart. 1 te doen vervallen en daarvoor in de plaats te stellen de volgende alinea:

„Onder sterken drank verstaat deze wet alle alcoholhoudende dranken, met uitzondering van wijn en bier."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Savornin Lohman, van Veen, van der Borch van Verwolde en Bos, en komt mitsdien in behandeling.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Willinge, heeft mij gevraagd naar mijn meening omtrent de quaestie van den bewijslast bij art. 1 van het ontwerp.

Ik antwoord daarop gaarne dit: dat naar mijn wijze van zien de bewijslast van de overtreding in haar geheel rust op het openbaar ministerie, zulks in overeenstemming met het gevoelen uitgesproken door de geachte afgevaardigden de heeren Smidt en Willinge. Naar mijn bescheiden meening zou een dagvaarding; om behoorlijk te zijn ingericht, op grond bijv. van overtreding van het eerste lid van art. 1, behooren te luiden: „. . . . . beklaagd van. . . . . te hebben geschonken alcoholhoudenden drank, niet zijnde wijn of bier, waarvan het alcoholgehalte het bij art. . . . . van den algemeenen maatregel van bestuur van. . . . . vastgesteld maximum van . . . . niet overschrijdt." Ik ben ten opzichte van deze meening zoo stellig, dat ik zou zeggen, dat wanneer daaromtrent twijfel zou kunnen bestaan, wat m. i. echter niet het geval is, die twijfel alsnog zou behooren te worden afgesneden, desnoods door wijziging van redactie. Wanneer iemand zou meenen, dat de woorden „met uitzondering" aanleiding zouden kunnen geven tot zulken twijfel, zou het m. i. zeer gemakkelijk zijn dien twijfel weg te nemen door de redactie aldus te doen luiden: „Onder sterken drank verstaat deze wet alcoholhoudenden drank, met inbegrip van wijn en bier, waarvan het alcoholgehalte een bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen minimum oversehrijdt."

Wanneer men „met uitzondering" verandert in „met inbegrip" en „maximum niet" in „minimum", dan zou verdere twijfel onmogelijk zijn. Natuurlijk zou dan het tweede lid een analoge wijziging moeten ondergaan. Ik herhaal echter, dat ik voor mij de wijziging niet noodig acht. Overigens ben ik het geheel eens met den geachten afgevaardigde, den heer Schokking, dat een onmogelijke toestand in het leven zou worden geroepen, wanneer de meening zou opgaan, dat niet de bewijslast in zijn geheel zou drukken op het openbaar ministerie en dat dus iedereen, die wijn of bier dronk in een openbare localiteit zou bloot staan aan allerlei vexatoire maatregelen.

Nu dus m. i. vaststaat, dat het openbaar ministerie zal hebben te bewijzen, blijft natuurlijk de grief van den geachten afgevaardigde, den heer Rink, dat het zoo moeilijk zal zijn overtredingen van artikel 1 te achterhalen. Ik kan het gewicht dier grief niet geheel ontkennen, maar wensch daarop toch nog iets te antwoorden. In de eerste plaats dit, dat diezelfde moeilijkheid in tal van gevallen bestaat volgens de tegenwoordige wet.

In de tweede plaats, dat de opmerking van den geachten afgevaardigde betrekking heeft op een overtreding, die, naar men vreest, zich zal kunnen voordoen in de toekomst, maar die thans niet voorkomt. De bepalingen immers van artikel 1, 1ste en 2de lid, worden in dezen vorm voorgedragen om te voorkomen, dat men wijn en bier zal gaan schenken, die een hoog alcoholgehalte hebben. Tot dusver is zulks hier te lande niet gebruikelijk en het is ook volstrekt niet zeker, dat dit in de toekomst zal gebeuren. In elk geval valt het zeer te betwijfelen, of het hier wel ooit gebruikelijk zal worden. In die gevallen nu echter, waarin het zal voorkomen, zal het feit — dat leert de tegenwoordige praktijk ten aanzien van die soort van overtredingen — geconstateerd worden op heeterdaad. De beambte zal constateeren het in voorraad hebben, het gebruiken vooral van wijn of bier, waarvan hij vermoedt, dat het alcoholgehalte het geoorloofde maximum te boven gaat. Hij zal dat in beslag nemen en het gehalte doen onderzoeken. Wordt hij daarin verhinderd of belemmerd, welnu, dan meen ik, dat tegenover de moeilijkheid van constateeren der overtreding een zeer groot correctief in art. 184 van ons Wetboek van Strafrecht is gelegen. Wanneer iemand wordt aangetroffen terwijl hij drinkt in een openbaar lokaal een glas wijn, waarvan vermoed wordt, dat het alcoholgehalte het geoorloofde percentage te boven gaat en hij of de kastelein drinkt onmiddellijk dat glas leeg of stort het uit, terwijl de persoon, die calangeert zulks verbiedt en onmiddellijk het vocht heeft in beslag genomen, dan voldoet hij tegenover dien ambtenaar — de jurisprudentie gaat ook in die richting — niet aan datgene, waartoe art. 184 hem verplicht en dan stelt hij zich aan het gevaar bloot zich heel wat onaangenamer gevolgen op den hals te halen dan het geval zou zijn geweest, wanneer hij den ambtenaar eenvoudig had laten begaan.

Al kan ik dus niet ontkennen, dat er bezwaar blijft gelegen in hetgeen de heer Rink aanvoerde, ik ben overtuigd dat dit bezwaar veel geringer afmetingen heeft dan de rede van dien geachten afgevaardigde het heeft doen voorkomen.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de wijzigingen der Regeering en de daarop voorgestelde amendementen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is in haar gevoelen over de voorgedragen wijzigingen en de amendementen van de heeren Rink c.s. en den heer van Idsinga niet eenstemmig. De minderheid der Commissie, bestaande uit één lid, dat zooeven reeds aan het woord is geweest, heeft bij die gelegenheid reeds gemotiveerd, waarom het naar haar meening aanbeveling zou verdienen geen definitie in de wet op te nemen. De meerderheid meent, ook bepaaldelijk na de wijziging die laatstelijk door de Regeering is aangekondigd door het opnemen van de bepaling, dat binnen 3 jaar de inhoud van den algemeenen maatregel van bestuur zal worden overgebracht in een wetsvoorstel, dat de wijzigingen van de Regeering aanbeveling verdienen. De heer Rink maakt de opmerking, dat hij die wijziging eerst moet zien; hij zal mij ten goede houden, dat zooeven de Regeering duidelijk de wijziging heeft medegedeeld en dan kunnen wij er toch rekening mede houden. De heer Rink weet immers hoe in 1881 de Regeering tijdens de behandeling van art. 2 heeft medegedeeld dat zij een wijziging zou brengen in de overgangsbepaling van art. 28 en dat dit voor verschillende leden het motief is geweest om te stemmen voor het toenmalige voorgestelde art. 2. Zoo kunnen wij nu ook het voorstel van de Regeering beoordeelen in het licht van de laatstelijk toegezegde aanvulling van het ontwerp.

De Commissie zou zich dus eigenlijk na dit lange debat kunnen bepalen tot de mededeeling, dat zij tegen de door de Regeering aangebrachte wijzigingen geen bezwaar heeft, maar ik meen dat, waar zooveel in het midden is gebracht wat toont dat de beteekenis en de wijzigingen aan verschillende sprekers niet helder is, het niet overbodig is aan te geven waarop naar mijn meening deze wijzigingen eigenlijk aankomen.

De heer van Idsinga heeft zooeven een amendement voorgesteld, dat hierop neerkomt, dat van het voorstel van de Regeering alleen de eerste woorden zullen worden overgenomen; „onder sterken drank verstaat deze wet alcoholhoudenden drank, met uitzondering van wijn en bier". Ik meen echter, dat aanneming van dit amendement zou leiden tot gevolgen, die de voorstellers niet zouden begeeren. De heer Smidt heeft zooeven gezegd, dat er 3 soorten van drank zijn krachtens deze wet, sterke, gegiste en alcoholvrije, dat iedereen weet wat alcoholvrije drank is, dat eveneens vaststaat wat sterke dranken zijn en dat al wat daar tusschen ligt dus gegiste dranken zijn.

Ik wil aannemen, dat de definitie „sterke drank" op dit oogenblik bij de rechterlijke macht absolnut vaststaat; als de heer Smidt dat zegt zal ik het niet betwijfelen, maar ik vraag of het ooit ergens vastgesteld is, dat alle alcoholhoudende dranken die niet gegist zijn, in den zin der wet sterke dranken zijn, zoodat ook drank met laag alcoholgehalte, maar waarvan de alcohol toch door distillatie is verkregen, in den zin der wet sterke drank is. Ik geloof het niet. En dan, waarom gaat het hier? Om het inbrengen van een nieuw iets in de wet, de gegiste dranken. Nu is m. i. de bedoeling van de Regeering de gegiste dranken te definieeren evenals de heer van Idsinga dat doet met woorden die aan iedereen bekend zijn, wijn en bier.

Ik heb met veel genoegen gehoord van den geachten spreker die het meest bezwaar had tegen nadere bepalingen van den heer Rink, dat wanneer iemand spreekt van bier en wijn, die persoon dan woorden gebruikte waarvan de definitie natuurlijk aan den rechter kan worden overgelaten, zoodat de definitie gegiste dranken zijn wijn en bier, z. i. zonder gevaar is.

Nu gaat de Regeering uit van de veronderstelling, dat zij veilig kan vaststellen dat gegiste dranken zijn bier en wijn en zij heeft de autoriteit van den heer Rink daarbij op haar zijde en dat deze bepaling ter toepassing aan de rechterlijke macht kan worden overgelaten, dat dit geen moeilijkheden zal opleveren. En nu is al wat daarbuiten ligt sterke drank, alle alcoholhoudende drank, dus met die twee uitzonderingen. Nu kunnen er twee dingen gebeuren. In de eerste plaats dat de kleinhandel, die in inrichtingen met verlof zijn bedrijf uitoefent, soorten wijn en bier in den handel gaat brengen, die eigenlijk, wat de uitwerking betreft, feitelijk gelijkstaan met sterken drank; zooals in Engeland, waar zeer zwaar bier wordt gebruikt, maar waar men dan ook geen afzonderlijke vergunningen heeft voor den verkoop van bier en voor verkoop van sterken drank; bier en sterke drank zijn daar onder één licentie gebracht; en gelijk in Noorwegen gebeurt, waar men een drank lädvin verkoopt, waarvan de ongecontroleerde verkoop in gevaar brengt al de voordeelen van de bepalingen die op den verkoop van sterken drank zijn gemaakt.

De Regeering zegt: wijn en bier zijn gegiste dranken, maar wij hebben hier niet te maken een technische of industrieele, maar een sociale wet. Dus zoodra bier en wijn zulk een hoog gehalte hebben dat het gebruik er van hetzelfde gevolg zou hebben als het gebruik van sterken drank, dan kan dat niet ter beoordeeling aan den rechter worden overgelaten, maar moet men zorgen, dat daarvoor een waarneembaar kenmerk wordt aangegeven. Het kan niet aan den rechter worden overgelaten, want ik ben overtuigd dat wanneer de officier van justitie bij de rechtbank zou komen en zeggen: in dat koffiehuis wordt bier geschonken, maar het is zoo zwaar dat het nog veel gezonder is jenever te drinken, de rechtbank zou zeggen, het is van algemeene bekendheid dat het bier is, en de jurisprudentie omtrent de definitie van sterken drank staat zoo vast en sluit zoo nit de opvatting als zou bier daartoe behooren, dat er geen veroordeeling zou kunnen volgen. Daarom heeft de Regeering gezegd: er moet voor bier en wijn een maximum alcoholgehalte worden vastgesteld.

Aan den anderen kant kan dit gebeuren, dat een alcoholhoudende drank, waarvan de alcohol niet door gisting, maar door distillatie wordt verkregen, zoo samengesteld wordt, dat iemand die ze drinkt den alcoholischen invloed ondergaat, dien men van bier en wijn ondervindt, niet dien van sterken drank. Wanneer dit geval zich voordoet — en het zal zich licht voor-

doen wanneer de inrichtingen met verlof voor den verkoop, bedoeld in art. 15, sub *a*, zich ontwikkelen — moet de Regeering middelen hebben dergelijken drank in die verlof-inrichtingen toe te laten. En voor die twee dingen wil de Regeering een maatregel van bestuur invoeren.

De heer Willinge en andere leden zeggen, dat dit voor de officieren van justitie niet te doen is, omdat, wanneer het glas eenmaal uitgedronken is, niet meer is uit te maken of de drank, die er in geweest is, een bepaald alcoholgehalte had of niet. Maar de rechterlijke macht heeft bij de toepassing der oude wet toch aldoor voor deze zelfde moeilijkheid gestaan.

Wat is de zaak?

Wanneer iemand in een verlofinrichting sterken drank verkoopt, is dit in hetzelfde geval als bij een overtreding der bestaande wet; alleen kan — de heer Heemskerk wees er op — de zaak anders worden wanneer hij er op betrapt wordt wijn of bier te schenken van te hoog alcoholgehalte.

Men stelle zich echter eens op den bodem van de practijk.

Stel dat men iemand in zulk een verlofgelegenheid bier voorzet, met een veel te hoog opgevoerd alcoholgehalte, dan zal hij zeggen: wat rare drank is dit; en hij zal het glas ter zijde zetten. Inrichtingen, die deze speciale dranken zullen verkoopen, zullen zich daar speciaal op inrichten en daarvoor hun speciale klanten hebben. En wat is nu het geval?

De verschillende sprekers vergeten m. i. dat in dit ontwerp niet alleen staat dat iemand in dergelijke verlofs-inrichting geen sterken drank mag verkoopen, maar dat hij dien ook niet in voorraad hebben mag.

Wanneer nu in zulk een inrichting vrij geregeld bier of wijn van te hoog alcoholgehalte geschonken werd, zal men die dranken ook in voorraad moeten hebben. De rijksveldwachter zal dan toch wel den ingenieusen inval hebben het „corpus delicti" niet te zoeken in het leege glas, maar in een volle flesch, welke hij zal medenemen om het delict te kunnen constateeren.

Dit zal m. i. in de practijk de toepassing der bepalingen zijn, die wij thans voor ons hebben.

Een enkel woord nog over de quaestie of de maatregel van bestuur hier inconstitutioneel zou zijn.

Ik meen dat de Commissie van Rapporteurs bij deze quaestie in de aangename positie verkeert van zich onzijdig te kunnen houden, omdat uit het debat gebleken is, dat men, hoe men ook denkt over de wenschelijkheid om dergelijk punt bij wet of bij besluit te regelen, de definitie der Regeering evengoed kan goedkeuren als bestrijden, te meer omdat na de toegezegde aanvulling der Regeering de regeling bij algemeenen maatregel van bestuur zeer beslist van karakter is veranderd.

Ik hoop dat de Kamer het amendement van den heer Rink zal verwerpen, omdat de definitie, zooals de Regeering die voorstelt, de goede uitvoering der wet zal bevorderen.

Ten tweede wensch ik dat ook het amendement van den heer van Idsinga zal verworpen worden, omdat m. i. daarbij de zaak wel zeer eenvoudig geregeld zou worden, maar, naar ik vrees, zoo, dat men het maatschappelijk leven een band zou trachten aan te leggen, die het niet dulden zal en maar al te gemakkelijk zal kunnen verbreken.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De heer Smidt heeft in de eerste plaats volgehouden, dat de delegatie van macht niet in het vooruitzicht behoeft te worden gesteld.

Ik laat die meening voor hetgeen zij is, maar de geachte afgevaardigde kan niet ontkennen, dat nu reeds herhaaldelijk deze weg ingeslagen wordt.

De geachte afgevaardigde heeft de meening volgehouden, dat de opneming van de definitie niet noodig was, omdat de zaak vanzelf spreekt. De geachte afgevaardigde redeneert aldus: men heeft sterke dranken, gegiste dranken en alcoholvrije dranken; men weet, dat in de jurisprudentie vaststaat, wat sterke drank is; men weet, wat alcoholvrije drank is; wat nu geen sterke drank is en ook geen alcoholvrije drank, dat is natuurlijk gegiste drank. Wanneer dit zoo is, wanneer het begrip van sterke drank zóó gemakkelijk aan te geven is, wat was dan eenvoudiger geweest, dan dat de geachte afgevaardigde dat begrip bepaald had; dan waren wij uit de moeilijkheid geweest en hadden wij kunnen beoordeelen, of metterdaad dat voor hem vaststaande begrip opheft en op zijde schuift de bezwaren, waarmede wij op dit oogenblik te doen hebben.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde gezegd, en dit kan ik hem ten deele toegeven: voor de administratieve macht is een definitie niet absoluut noodig, omdat, wanneer gevraagd wordt verlof of vergunning, men die eenvoudig afgeeft. Dat is ook zoo, maar gaat het nu aan, dat de wet een verlof of vergunning in het vooruitzicht stelt, zonder aan de burgerij te vertellen, wat met dat verlof of met die vergunning bedoeld wordt? Moet een ieder maar op eigen risico, à ses risques et périls te werk gaan? Zou het niet wenschelijk en raadzaam zijn, dat de Overheid, die de onderscheiding maakt, de noodige gegevens verstrekte aan de burgerij, opdat die wel wete, wat zij doet?

De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat ik straks gezegd heb, dat het openbaar ministerie het bewijs vaak niet leveren kan, doch dat dit er op zich zelf minder toedoet. Ik heb dat gezegd, maar niet in dien zin. Wat ik bedoeld heb is dit: dat ook onder de tegenwoordige wet het constateeren en vervolgen van elke overtreding niet alleen geen regel is, maar uitzondering. Van de 100 overtredingen worden er geen tien, om niet te sterk te spreken, behoorlijk berecht. Waar dus de tegenwoordige regeling zóó weinig tot haar recht komt, zou het zoo heel erg niet zijn, indien in de toekomst een enkele maal een veroordeeling achterwege moest blijven, doordat het bewijs niet te leveren zou zijn.

Wat het amendement-van Idsinga betreft, moet ik zeggen, dat ik mijnerzijds daartegen bezwaar moet maken. Het amendement is werkelijk aantrekkelijk door zijn eenvoudigheid, maar waar naar het voorstel van de Regeering er verlof of vergunning gegeven zal worden, daar moeten de bezwaren ondervangen worden, die kunnen ontstaan uit misbruiken bij het schenken en toedienen van zoogenaamd bier of wijn, die feitelijk sterke drank zijn, en dat zou door het amendement niet geschieden.

Waar men steeds met nieuwe producten te doen kan krijgen, spreekt het vanzelf, dat de Regeering er geen genoegen mede kan nemen, aan den rechter de explicatie der begrippen, die het hier geldt, over te laten, want dan zou het kunnen voorkomen, dat als bier en wijn werd voorgezet wat intrinsiek was een drank, die zeer sterk was, maar waarop het begrip sterke drank niet werd toegepast.

Wij kunnen dus niet anders doen dan handhaven onze redactie, gelijk wij die gegeven hebben, maar ik wensch reeds thans de overgangsbepaling in te dienen, die wij later zullen voorstellen, opdat daaromtrent naderhand geen twijfel kunne bestaan.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is mij ter hand gesteld een overgangsbepaling, die later zal worden voorgesteld, luidende:

„Binnen drie jaren na het tijdstip van de inwerkingtreding dezer wet wordt een voorstel van wet ingediend ter regeling bij de wet van hetgeen in art. 1, 1ste en 2de lid, der Drankwet ter regeling is opgedragen aan een algemeenen maatregel van bestuur."

De heer **Smidt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op nog een zeer kort woord te zeggen in antwoord op hetgeen door den Minister van Binnenlandsche Zaken en door den heer Heemskerk is aangemerkt.

De heer Heemskerk heeft straks volkomen juist aangemerkt, dat wat ik gezegd had omtrent het niet wenschelijke van het hebben van een gehalte percentage niet gold voor den sterken drank. Dit is volkomen juist, want toen ik dat woord gebruikte, heb ik er dadelijk zelf bij gezegd: ik moet hier niet het woord jenever gebruiken, maar spreken van wijn, bier, port, madera en dergelijke dranken.

Het is volkomen duidelijk, dat, wanneer men een geledigd glas ziet staan, men zeer goed door den reuk kan constateeren of daarin is geweest port, madera of andere wijn, maar dat het onmogelijk is om door den reuk alleen te constateeren welk gehalte dat vocht had.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft mij de eer aangedaan van enkele opmerkingen aan mijn adres te richten. In de eerste plaats heeft hij gezegd, de heer Smidt heeft be-

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

weerd dat het gansche terrein verdeeld was in drie groepen, waarvan twee volkomen vaststonden, zoodat per se ook van de derde het begrip moest vaststaan.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, dat heb ik beweerd en ik constateer dat de Minister de juistheid van die bewering niet heeft weersproken.

Maar, heeft de Minister daarop laten volgen, wanneer dan de heer Smidt zoo precies weet wat onder sterken drank wordt verstaan, dan had hij zijnerzijds hier eens met een definitie daarvan moeten komen.

Mijnheer de Voorzitter. Wat heb ik gezegd? Ik heb verklaard dat door de jurisprudentie het begrip van sterken drank ten onzent vaststond en ik heb dit gezegd op grond van hetgeen vaststaat en mij is gebleken gedurende de vele jaren dat ik zelf belast was met de toepassing van de Drankwet. Waar nu vaststaat in onze jurisprudentie wat sterke drank is en wij hier te doen hebben met een wet, die de rechter zal hebben toe te passen, daar staat dat begrip vast en behoef ik niet met een definitie te komen.

De Minister heeft nu, zooals ik zeide, niet ontkend, dat wanneer de drie groepen die ik noemde het gansche veld van den drank omvatten en twee daarvan vaststaan, de middelste groep ook vast omlijnd moet zijn. Waartoe dan een definitie?

De heer Minister heeft verder gezegd het eens te zijn met mijn opmerking aan het adres van den heer de Savornin Lohman, dat, strikt genomen, de administratie eigenlijk niet te maken had met een definitie. Ik heb mij over die uitlating van den Minister zeer verheugd, want wanneer een definitie niet strikt noodig is voor de administratie, dan is het ook onnoodig een definitie in de wet te zetten.

Maar — vraagt de Minister — is het dan niet wenschelijk, dat de Overheid de menschen inlicht omtrent de beteekenis van een verlof of van een vergunning *a* of *b*? De wenschelijkheid daarvan heb ik niet ontkend, maar wat ik destijds heb gemeend en nu beslist ontken, is dit, dat de wet de bron is waaruit de menschen hun inlichtingen moeten putten. De bevolking kan op andere wijze door de administratie of door de ambtenaren worden ingelicht, maar de wet behoeft zulks niet te doen.

Ik meen dus te kunnen blijven bij al de motieven straks door mij aangevoerd, ten betooge van het niet wenschelijke van het geven van een definitie.

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs reeds heeft gezegd, bestaat het verschil tusschen de Regeeringswijziging en het door mij ingediende amendement alleen hierin, dat in de wijziging door de Regeering voorgesteld, onder sterken drank wordt begrepen ook wijn en bier waarvan het alcoholgehalte een zeker maximum overschrijdt, terwijl ik wijn en bier geheel niet onder sterken drank wensch te begrijpen. Er wordt gezegd, dat er nog een verschil is, maar dat kan ik niet toegeven. Eerst wordt in de wet een algemeene definitie gegeven van sterken drank; onder sterken drank verstaat deze wet alle alcoholhoudende drank, met uitzondering van wijn en bier, precies als in mijn amendement. Dan wordt er een uitzondering op deze uitzondering gemaakt, nl. voor wijn en bier die een zeker alcoholgehalte hebben, hetgeen echter in mijn amendement niet voorkomt. Het eenige verschil tusschen de Regeering en mij is dus, dat er van haar zijde gevreesd wordt, dat er hier te lande gevaar bestaat, dat onder den naam van wijn en bier dranken zullen worden verkocht, die eigenlijk moeten worden begrepen onder den naam van sterken drank, wegens hun hoog alcoholgehalte. Nu is mij echter door verscheidene personen, die geheel op de hoogte zijn der toestanden hier te lande, verzekerd, dat op het oogenblik dat gevaar hier te lande niet bestaat. En wij maken toch deze wet om een euvel te bestrijden, dat hier te lande en op dit oogenblik bestaat. Indien het later mocht blijken, dat inderdaad dat gevaar niet langer denkbeeldig is, maar in de practijk zich voordoet, dan eerst zal het oogenblik zijn aangebroken om dan met de kennis van zaken die wij nu missen, een nieuwe wijziging in de wet te brengen, om dat euvel te keeren. Op grond van deze overwegingen blijf ik mijn amendement handhaven.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u in overweging willen geven om nu terstond te laten stemmen over de twee eerste alinea's van artikel 1 en de daarop voorgestelde amendementen. Het komt mij voor, dat het wenschelijk is, dat de Kamer nu dadelijk na de beëindiging dezer discussiën tot de stemming overga; de Kamer is nu onder den indruk der discussiën. Want ik vrees dat het velen leden over eenige dagen zeer moeilijk zal vallen om zich deze uitvoerige discussiën weder te herinneren en de stem daarover uit te brengen.

Mag ik u daarom verzoeken aanstonds de stemming over de twee alinea's en de amendementen daarop voorgesteld, te doen plaats hebben?

De **Voorzitter**: Het was mijn voornemen niet om nu reeds dadelijk te doen stemmen over de twee eerste alinea's en de daarop voorgestelde amendementen. Ik merk daarbij op, dat dit ook zou zijn tegen het gebruik in deze Kamer gevolgd. Het is meermalen voorgekomen dat over alinea's van een artikel de discussie afzonderlijk werd gehouden, maar de stemming over daarop voorgestelde amendementen werd steeds gehouden, nadat de discussie over het geheele artikel was afgeloopen.

Verder moet ik er aan herinneren, dat reeds dezen morgen is opgemerkt dat de stemming eerst aan het slot van de discussie over het geheele artikel zou worden gehouden.

Naar ik meen heeft de heer Rink zelfs gezegd, dat eerst zal moeten gestemd worden over het tweede deel en daarna over het eerste deel van het artikel.

Ik zal nu echter eerst vragen of nog iemand het woord verlangt over de twee eerste alinea's.

Zoo niet, dan worden de beraadslagingen daarover gesloten.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verzet mij niet gaarne tegen de wijze van werken, welke door u wordt aangegeven, maar hetgeen ik in overweging gaf, is naar mijn meening geheel in overeenstemming met het Reglement van Orde. In art. 59 toch lees ik: „Nadat de beraadslaging gesloten is verklaard, gaat de Kamer tot de stemming over." Nu is door u de beraadslaging over de beide alinea's en de amendementen gesloten; het komt mij dus voor, dat krachtens de bepaling van het even aangehaald artikel wij aanstonds tot stemming kunnen en moeten overgaan.

Bovendien staan deze alinea's in geen enkel opzicht in verband met de volgende alinea's, en de stemming zal daarom veel zuiverder zijn wanneer over deze alinea's afzonderlijk wordt gestemd. Blijft gij dus, Mijnheer de Voorzitter, bezwaar maken tegen mijn wensch, dan zal ik de vrijheid nemen aan de Vergadering voor te stellen aanstonds over deze twee alinea's en de amendementen te stemmen.

De **Voorzitter**: Wat de geachte afgevaardigde zegt over het Reglement van Orde acht ik niet juist, want daar wordt meer bepaald gesproken over de beraadslaging over een geheel artikel en niet over alinea's van een artikel. Bovendien herinner ik mij geen enkel geval, waarin gestemd is over de afzonderlijke alinea's van een artikel behalve waar het geldt een sub-artikel. Ik heb echter geen overwegend bezwaar tegen het voorstel van den geachten afgevaardigde, waar deze alinea's in geen te nauw verband staan met de volgende. Indien er bij de leden der Kamer geen bezwaar bestaat de stemming aanstonds te houden, dan zal ik er mij niet tegen verzetten, mits dit geval dan niet worde een precedent. Het moet een uitzondering blijven.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik gevoel meer voor uw denkbeeld om niet aanstonds te stemmen, vooral niet na een behandeling van een hoofdartikel der wet, die zeker niet de allerbeste is. Wij hebben hier verschillende redacties voor ons en niet ieder zal het reeds duidelijk zijn, hoe hij moet stemmen. Reeds daarom zou ik de stemming willen uitstellen. Maar bovendien geldt het een onderdeel van het artikel en ik acht het daarom beter, dat wij ons maar houden aan den algemeenen regel van het Reglement van Orde.

Mocht gij, Mijnheer de Voorzitter, zulks verlangen, dan ben ik bereid daartoe een voorstel te doen.

De **Voorzitter**: Slechts als er geen verzet bestond tegen het voorstel van den heer Fock, zou ik het op mijn verantwoording

genomen hebben zoo af te wijken van de constante gewoonte der Kamer. Nu er echter leden zijn, die het beter achten den ouden weg te volgen, meen ik dat de Kamer wijs zal doen zich daaraan te houden.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! De bedenking van den geachten afgevaardigde uit Goes schijnt mij niet juist. Hij meent, dat de zaak zóó ingewikkeld is, dat men er nog niet goed over kan oordeelen. Maar als dit waar is, dan moet de discussie nog niet gesloten worden. Geschiedt dit laatste echter wel, dan moet er m. i. ook onmiddellijk stemming volgen.

Nu zegt het Reglement van Orde wel, dat artikelen kunnen gesplitst worden en dat onderdeelen van artikelen afzonderlijk kunnen worden behandeld, maar als algemeenen regel staat uitdrukkelijk bepaald, dat, als de discussie gesloten is, aanstonds tot stemming wordt overgegaan.

Ik meen dus mijn voorstel te moeten handhaven en u te moeten verzoeken, Mijnheer de Voorzitter, het in stemming te brengen.

De heer de **Savornin Lohman**: Het is menigmaal gebeurd dat de Kamer niet terstond gestemd heeft over een artikel waarover de beraadslaging was gesloten. Wanneer wij de gelegenheid hebben om de beraadslaging na te gaan en eerst later te stemmen, waarom zouden wij het dan niet doen, te meer waar het reglement heropening van de beraadslaging toelaat?

Ik dring er des te meer op aan nu niet te stemmen, omdat naar ik vermeen door u, Mijnheer de Voorzitter, vanmorgen gezegd is dat er niet gestemd zou worden en dientengevolge eenige leden de Kamer hebben verlaten, die dus niet aan de stemming zouden kunnen deelnemen. Ook de heer Rink heeft vanmorgen gezegd dat hij niet wenschte te stemmen vóór hij met de Regeeringswijzigingen bekend was en nu zou de Kamer worden overvallen en nog wel met afwijking van het Reglement van Orde. Ik verwacht dat de meerderheid daar zich niet mede zal vereenigen.

De heer **Fock**: Ik meen dat de tegen mij aangevoerde argumenten niet juist zijn, maar één opmerking van den heer Lohman geeft mij aanleiding mijn voorstel in te trekken. Het zou minder fair zijn om nu te stemmen wanneer vanmorgen gezegd is dat er niet zou worden gestemd; en ik wil zelfs den schijn vermijden van op minder faire wijze nog een stemming uit te lokken. Ik had niet gehoord dat het hedenmorgen gezegd is, maar ik wil het gaarne aannemen, wanneer dat nu wordt verklaard. Op dien grond trek ik dus mijn voorstel in, doch op dien grond alleen; ik handhaaf dat mijn voorstel in overeenstemming is met het Reglement van Orde en dat het bovendien veel rationeeler zou zijn, wanneer overeenkomstig mijn voorstel werd gehandeld.

De **Voorzitter**: Ik moet er aan toevoegen, dat ik reeds hedenmorgen gezegd heb, dat het mijn voornemen was de stemming later te houden en zelfs, indien zulks verlangd werd, voor te stellen om eerst te stemmen over het tweede deel en dan over het eerste deel van dit artikel.

Ik stel nu voor om de stemming over de alinea's 1 en 2 aan te houden en over te gaan tot de behandeling der overige alinea's van het artikel.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over de 3de, 4de, 5de, 6de en 7de alinea's van onderart. 1, luidende:

„3. Onder verkoop van sterken drank in het klein wordt in deze wet verstaan verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter.

4. Deze verkoop wordt onderscheiden in verkoop:

a. voor gebruik ter plaatse van verkoop;

b. voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop.

5. Het vierde lid is niet van toepassing in eene gemeente met minder dan 5000 inwoners en in eene andere gemeente, door Ons, Gedeputeerde Staten gehoord, daar voor bij algemeenen maatregel van bestuur aangewezen, een en ander voor zooveel betreft den verkoop in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, uitgezonderd dien in een logement alleen aan logeergasten.

6. De verkoop, bedoeld bij letter *b* van het vierde lid, geschiedt niet anders dan in gesloten, over kurk en bovenrand van den hals door metalen doppen of lak, omsloten flesschen, kannen of kruiken, inhoudende ten minste twee deciliter.

7. Bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden bepaald, welke bitters en dergelijke alcoholhoudende dranken, die alleen na toevoeging aan anderen sterken drank worden gebruikt, bij geringere hoeveelheden dan twee deciliter verkocht kunnen worden."

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het 3de en 4de lid is onveranderd gebleven, maar in het 5de lid is tweeërlei wijziging aangebracht. Het getal van 2000 inwoners is gebracht op 5000 en in de tweede plaats is de mogelijkheid geopend, ook in andere gemeenten bij algemeenen maatregel van bestuur, Gedeputeerde Staten gehoord, de toepasselijkheid van het 4de lid uit te sluiten.

Tot die wijziging is de Regeering overgegaan, omdat zij erkent, dat er plattelandsgemeenten zijn, zóó groot en verspreid over zóóveel dorpen, dat men niet kan zeggen, dat het gevaar, waartegen het 4de lid waken wil, in die gemeenten kan geacht worden aanwezig te zijn.

In de tweede plaats erkent de Regeering, dat er behalve die plattelandsgemeenten, die als groep duidelijk genoeg worden aangewezen door het aantal inwoners van 5000, ook nog enkele zijn, bijv. vele van de groote gemeenten in Friesland, die, voor het meerendeel een plattelandskarakter dragende, nochtans een hooger bevolkingscijfer hebben, en daarom meent de Regeering de mogelijkheid te moeten openen, om voor die gemeenten een exceptie van het in het vierde lid bepaalde, te maken. Dat dit niet kon geschieden door eenvoudig het bevolkingscijfer op 10 000 te stellen blijkt reeds, als men bedenkt, dat onder die plattelandsgemeenten in Friesland enkele een inwonertal van 12 000—15 000 hebben. De Regeering heeft dus als uitweg gekozen, voor de gewone plattelandsgemeenten het cijfer van 5000 inwoners te nemen en de mogelijkheid te openen om daarmede gelijk te stellen andere gemeenten, welke in gelijken toestand verkeeren, maar een hooger bevolkingscijfer hebben.

De heer **Fock**: Ik wensch alleen op te merken dat wij ons amendement handhaven ook op het nieuwe artikel en het daarom opnieuw indienen. In verband met de in het artikel aangebrachte Regeeringswijzigingen, zal het amendement nu eenigszins moeten worden veranderd, daar nu niet slechts de 4de, 5de en 6de alinea van het artikel moeten vervallen, maar ook de 7de alinea.

Ik zal thans op de zaak zelf niet verder ingaan, daar de Minister mijn opmerkingen van gisteren nog niet heeft beantwoord en ik dus eerst het antwoord van den Minister moet afwachten.

De **Voorzitter**: Het amendement van de heeren Fock, Rink, Hubrecht, de Klerk en Willinge is in dien zin gewijzigd, dat het thans strekt om te doen vervallen het 4de, 5de, 6de en 7de lid.

De heer **Goeman Borgesius**: In de alinea's van art. 1, welke thans weder aan de orde zijn en sinds gisteren belangrijke wijzigingen hebben ondergaan, liggen twee gewichtige quaesties, quaesties welke niet direct met elkander in verband staan: de verhooging van het minimum en de splitsing.

Over beide punten wensch ik het een en ander in het midden te brengen.

Wat de verhooging van het minimum aantal liters sterke drank betreft, die men voortaan zonder vergunning zal mogen verkoopen, zoo is daartegen gisteren door den heer Bos bezwaar gemaakt. Ik daarentegen ben een voorstander van dit deel van het Regeeringsvoorstel. Ik meen dat het zeer gewenscht is de 2 liter, die nu in de wet staan, te verhoogen, en ga daarbij uit van deze stelling, dat de regeling van den kleinhandel in sterken drank, zooals die in de Drankwet voorkomt, zooveel mogelijk allen kleinhandel in sterken drank, dat wil

zeggen alle handel die tot den kleinhandel kan gerekend worden, dus bestemd is tot aankoop voor huiselijk gebruik, voor werkplaatsen enz., behoört te omvatten. Alleen daardoor wordt het mogelijk afdoende contrôle te houden. Hoe minder kleinhandel in sterken drank buiten de wet valt, des te gemakkelijker valt het den clandestienen handel te bestrijden. Wil men dien handel met kracht bestrijden, dan is verhooging van bovengenoemd minimum noodzakelijk.

Die stellingen wensch ik nog kortelijk toe te lichten.

In 1881 werd oorspronkelijk door Minister Modderman ook voorgesteld 5 liter, en eerst naar aanleiding van bedenkingen, in de Kamer geopperd, heeft hij de hoeveelheid, waarbij men zonder vergunning sterken drank mag verkoopen, op 2 liter teruggebracht. Waarom werd dat gedaan? Niet omdat men niet gevoelde dat, als die 5 liter bleven, de wet meer kracht zou hebben, maar vooreerst, omdat de Minister toegaf dat in den aanvang de slijters en grossiers zoo weinig mogelijk moesten worden lastig gevallen en in de tweede plaats, omdat hij vertrouwde dat, ook als het cijfer op 2 liter werd gesteld, de door sommigen gevreesde misbruiken zich niet zouden voordoen.

Welnu, die goede verwachting van den Minister is niet verwezenlijkt geworden. In 1881 zeide men: twee liter is reeds een zoo groote hoeveelheid, dat men voor inkoop voor huiselijk gebruik enz. niet zal gaan naar verkoopplaatsen waar men geen kleinere hoeveelheid kan bekomen.

Welnu, wat leert de ervaring?

In de eerste plaats dat vooral bij havenwerken, maar ook elders bij groote werken maar al te dikwijls groepen werklieden voor gezamenlijke rekening twee liters gaan koopen om dien drank onder het werk te gebruiken. En in de tweede plaats, dat in tal van huisgezinnen nu bij twee liter of nog iets meer werd besteld, terwijl men zich vroeger met een kleinere hoeveelheid tevreden stelde.

Maar dat alles is toch hier de hoofdzaak niet. De hoofdzaak ligt voor mij in de ontduiking. Bij een laag minimum wordt de clandestiene verkoop in de hand gewerkt. Als men het cijfer verhoogd, zal het veel lastiger worden om zooals nu al te dikwijls geschiedt, gefingeerde slijterijen op te richten, eigenlijk met geen ander doel dan om de wet te ontduiken, dat wil zeggen om toch bij hoeveelheden van minder dan 2 liter te verkoopen.

En als men niet tot verhooging overgaat, vrees ik, dat het in de toekomst in dit opzicht nog erger zal worden.

Men vraagt: waarom? Die vrees staat in verband met andere maatregelen in deze wet opgenomen. Straks zullen er velen zijn, die hun bedrijf niet kunnen voortzetten door de toepassing van het uitstervingssysteem, en dan zal de lust nog grooter worden om door een gefingeerde slijterij toch met den kleinverkoop voort te gaan.

Als men het aantal liters verhoogt, dan zal ook het toezicht op de kruidenierswinkels, die tegenwoordig dikwijls slechts 2, 3 liter in voorraad hebben, terwijl in strijd met de waarheid wordt beweerd dat alleen bij 2 liter en meer wordt verkocht, beter tot zijn recht kunnen komen.

En eindelijk zal beter kunnen worden opgetreden tegen die bekende verkeerde praktijken, waarbij men quasi twee liter of meer te gelijk koopt, maar den sterken drank bij gedeelten op verschillende tijdstippen in huis laat afleveren.

Verhooging van het minimum van 2 liter is op al die gronden wenschelijk. De vraag kan alleen zijn hoever men in dezen moet gaan, hoeveel de verhooging behoort te zijn. Ik zelf heb in 1900 een verhooging niet tot 10 liter, maar tot 5 liter voorgesteld, doch toen werd mij reeds de tegenwerping gemaakt, niet dat die 5 liter te hoog was, maar wel: die kleine verhooging zal nog niet voldoende zijn om misbruiken tegen te gaan. Hetzelfde wat men nu doet met 2 liter zal men dan doen met de 5 liter. Nu is dat wel niet geheel juist, maar ik erken toch, dat het beoogde doel nog beter zal worden bereikt als men op eens gaat tot 10 liter, en dus ben ik vóór het Regeeringsvoorstel. Dat is toch zeker dat verkeerde praktijken te moeilijker zullen worden naarmate men het cijfer hooger stelt. Dat bewijst ook de ervaring in andere landen; in Noorwegen is men begonnen met 5 liter, maar trapsgewijze is men tot 40 liter geklommen. Men is daar tot dat hooge cijfer gekomen, omdat men radicaal de ontduiking der wet wilde fnuiken, en dit is ook werkelijk gelukt.

Nu begrijp ik zeer goed, dat de Minister er zelfs niet aan gedacht heeft ook hier tot 40 liter te gaan, maar een verhooging tot 10 liter acht ik volstrekt niet overdreven.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, nu moet ik een andere vraag stellen en wel deze: is ook de uitwerking in de wet van dien nieuwen grondslag van 10 liter zoodanig als men dit met het oog op de drankbestrijding mag wenschen? En die vraag kan ik niet bevestigend beantwoorden. De heer Bos heeft reeds te recht gewezen op de in verband met die 10 liter zoo vreemde bepaling, dat wijnkoopers met verlengbaar krediet en zonder vergunning bij hoeveelheden van 3 liter mogen verkoopen. Nu weet ik wel, Mijnheer de Voorzitter, dat dit voorrecht volgens de wet alleen voor wijnkoopers zal gelden. Maar eens aan één categorie een dergelijk voorrecht gevende, zal men daar niet bij kunnen blijven staan. Reeds hebben de likeurstokers tweede-klasse gevraagd hetzelfde voorrecht te mogen hebben en ik moet vragen: wanneer men dit privilege aan wijnkoopers wil geven, welke reden is er dan om het te weigeren aan anderen, die eigenlijk in dezelfde positie verkeeren?

Maar laat ik mij voorloopig tot de wijnkoopers bepalen. Zooals het artikel luidt, zal dat voorrecht niet alleen worden gegeven aan de bestaande wijnkoopers, maar ook aan allen die zich in de toekomst als zoodanig zullen gaan vestigen. En waarom? Ik ben zeer nieuwsgierig dat morgen van den Minister te vernemen, want het is mij volkomen onverklaarbaar op welken grond dit privilege in de wet is opgenomen. Is er een bijzondere reden waarom juist het bedrijf van wijnkooper door de wet bijzonder bevoordeeld behoort te worden? Is het zoo bijzonder moeilijk wijnkooper te worden, zoodat die moeite bijzonder moet worden beloond? Zeker, ik weet wel, dat alleen die wijnkoopers met het voorrecht zullen worden bedeeld, die verlengbaar krediet hebben. Maar dat verandert de zaak niet. De heer Bos heeft er reeds op gewezen, dat wanneer men den tegenwoordig meer en meer gebruikelijken weg volgt en men vormt een coöperatieve vereeniging, het kapitaal dat noodig is om verlengbaar krediet te krijgen ook geen overwegend bezwaar is.

Maar ik ga nog een stap verder en beweer, dat in vele gevallen de oprichting van een coöperatieve vereeniging of bond in het geheel niet noodig zal zijn om te komen in de positie, die het wetsontwerp als eisch stelt om het privilege deelachtig te worden. Daarvoor is zelfs geen kennis van zaken noodig, maar alleen wat kapitaal. Eigenlijk komt het hierop neer: Het verbod van verkoop van hoeveelheden beneden 10 liter zonder vergunning is regel, maar alleen voor hen die zich niet de weelde kunnen veroorlooven om wijnkooper te worden met verlengbaar krediet. Die zich die weelde wel kunnen veroorlooven worden door de wet van gunstiger conditie gemaakt en mogen ook bij hoeveelheden van drie liter verkoopen. Het is dus feitelijk een bevoordeeling van kapitaal.

Dit is juist in het algemeen mijn grootste bedenking tegen deze wet, zooals ik reeds bij de algemeene beschouwingen heb ontwikkeld, zonder daarop echter eenig antwoord te ontvangen, dat de Regeering begint met een radicale flinke maatregel tot bestrijding van drankmisbruik, maar dat men, als men de wet wat verder leest, telkens tot de ontdekking komt, dat aan de eerste bepaling in volgende artikels zooveel wordt gepeuterd en afgenomen, dat er per slot van rekening van radicale en flinke bestrijding al heel weinig meer overblijft. Het voorbeeld door mij genoemd, is hiervan een sprekend bewijs.

Maar al ben ik het geheel eens met hetgeen de heer Bos over het privilege van wijnkooper heeft gezegd, de conclusie waartoe ik kom is een geheel andere dan die van den geachten afgevaardigde uit Winschoten. Deze afgevaardigde zeide: ziet gij nu wel dat in de practijk die 10 liter niet is te handhaven? Verander dus die 10 liter in 3 of 4 liter, en dan vervalt het privilege voor de wijnkoopers vanzelf. Ik daarentegen zeg tot den Minister: schrap het niet te verdedigen privilege van de wijnkoopers en behoudt de 10 liter. Ik dring hierop te meer aan, omdat ik in het geheel niet begrijp waarvoor zelfs op 's Ministers standpunt dat bijzondere voorrecht voor de wijnkoopers noodig zou zijn. Voor de toekomstige wijnkoopers is er m. i. niets voor te zeggen. En voor de bestaande? Een van beiden: of zij zijn nu reeds slijter in sterken drank, of zij verkoopen nu nog geen sterken drank, maar zouden het in het vervolg wel willen doen. Nu, die laatstgenoemden kunnen zeker geen enkele aanspraak doen gelden — een privilege nog wel in zake drankverkoop,

die thans niet tot hun bedrijf behoort. En wat de anderen betreft, die ook nu reeds sterken drank verkoopen, voor hen is een afzonderlijke wetsbepaling te minder noodig omdat in dit wetsontwerp ook een bepaling is opgenomen, — die ik verkeerd acht, maar zij staat er — welke zegt, dat slijters van 2 liter en meer niet alleen met dien verkoop mogen voortgaan, maar zelfs *boven* het maximum recht krijgen op een gewone vergunning, die toelaat zelfs bij hoeveelheden van 2 d.L. te verkoopen. Ik vermoed, Mijnheer de Voorzitter, dat ook dit gedeelte van de wet een revisie zal moeten ondergaan; ik vermoed dat de Minister, toen hij aan de wijnkoopers het door mij besproken privilege toekende, nog niet gedacht heeft aan het wellicht eerst later opgenomen art. 25 *c* of omgekeerd. Het gaat m. i. niet aan zoowel de eene als de andere beperking te handhaven.

Ik kom thans tot het tweede groote onderdeel dat thans aan de orde is: de splitsing. Met betrekking tot de splitsing hebben wij nu een geheel nieuw voorstel sinds gisteravond. Een van de geachte sprekers heeft gezegd: van het oude is bijna niets overgebleven. Dit is waar, wat den vorm betreft, die geheel is veranderd, en er zijn ook, wat den inhoud betreft, belangrijke wijzigingen aangebracht, maar de splitsing als zoodanig is toch overgebleven en wordt voor de toekomst bijna volledig gehandhaafd. De wijzigingen, welke wat de uitwerking en verzwakking van het beginsel betreft, zijn aangebracht, zijn vijf in getal: 1°. de Minister heeft het zielental van de gemeenten waar de splitsing niet van toepassing zal zijn, van 2000 gebracht op 5000 zielen; 2°. in het artikel is nu opgenomen een regeling, waarop door den heer Bos was aangedrongen, waarbij bepaald wordt hoe het zal gaan als gemeenten van 5000 zielen enz. in zielengetal voor- of achteruitgaan; 3°. in het nieuwe artikel is nu bepaald, dat bij algemeenen maatregel van bestuur nu ook nog andere gemeenten met meer dan 5000 zielen kunnen worden aangewezen waar de splitsing tusschen tapperij en slijterij in het klein niet zal worden toegepast; 4°. de 3 deciliter van het vierde lid zijn nu veranderd in 2 deciliter, en 5°. — en dat is wel de belangrijkste wijziging — nu reeds heeft de Minister een bepaling opgenomen, waarbij wordt uitgemaakt dat de splitsing niet toepasselijk zal zijn op de *bestaande* vergunninghouders.

Er is in die wijzigingen wel een en ander wat ik kan toejuichen, maar er is ook een en ander in het nieuwe artikel voorgedragen wat ik afkeur.

Wanneer de Minister de gemeenten, die hij van de splitsing wil vrijstellen, uitbreidt tot gemeenten met 5000 zielen, terwijl volgens het ontwerp, zooals het gisteren voor ons lag, alle gemeenten boven 2000 zielen aan die splitsing waren onderworpen, dan is dat beslist een verbetering.

De Minister heeft zoo straks bij de korte toelichting van zijn wijzigingen zelf doen uitkomen, dat het cijfer van 2000 geheel onhoudbaar was, want dat er onder de gemeenten met meer zielen ook zijn met slechts zeer kleine kommen en gehuchten waar de splitsing onmogelijk is toe te passen.

Maar ook onder de gemeenten van meer dan 5000 zielen zijn er nog verscheidene, waar de maatregel evenmin uitvoerbaar is. Daarom zou ik zoo gaarne hebben dat de Minister nog verder ging en dat hij nog een tweeden flinken stap deed in dezelfde richting en het cijfer van 5000 op 10 000, ja nog liever op 20 000 bracht. De Minister heeft zelf gezegd: er zijn zelfs plattelandsgemeenten met 15- en 20 000 zielen, waar de splitsing niet behoort te worden doorgevoerd. Waarom dan op dit punt niet een meer radicale wijziging voorgesteld? De Minister, die zelf gevoelt dat het grenscijfer van 5000 eigenlijk nog niet hoog genoeg is, kan er maar niet toe komen een nog hooger cijfer als grens aan te nemen, maar om nu toch eenigermate aan het door hem erkende bezwaar te gemoet te komen, zegt hij: wij zullen bij algemeenen maatregel nog andere gemeenten aanwijzen, die ook vrij van de splitsing zullen zijn. Met een dergelijke regeling, Mijnheer de Voorzitter, kan ik mij niet vereenigen.

Toen de heer Röell straks sprak over de constitutioneele quaestie bij de eerste twee alinea's van art. 1, heeft hij reeds terloops gezegd: als wij straks gekomen zijn tot de behandeling van het vierde lid van dit artikel, dan zullen wij stuiten op een nog veel erger, nog veel verderfelijker delegatie van macht dan in de eerste alinea's, de definitie, ligt opgesloten.

Dit ben ik geheel met dien geachten afgevaardigde eens. En ik ben overtuigd dat zij die de thans door mij besproken delegatie zullen bestrijden, daarbij steun zullen vinden bij mannen als de heer Lohman en de Minister van Justitie. Met zooveel woorden heeft de Minister van Justitie straks gezegd: delegatie kan soms noodig zijn, maar men vergete niet, dat het een uiterste middel is, dat slechts zelden toegepast wordt; alleen als er geen andere uitweg mogelijk is. Welnu, dat hier een andere uitweg mogelijk is, heb ik reeds aangetoond; en misschien kom ik er straks nog op terug.

De heer Lohman ging nog verder en zeide: ik ben tegen dergelijke delegatie, omdat men de rechten der burgers moet regelen bij de wet en niet moet laten regelen door het uitvoerend gezag. Zijns inziens worden in het laatste geval de rechten der burgers te veel afhankelijk van politieke invloeden en van tijdelijke politiek.

Zeer juist, Mijnheer de Voorzitter, en is dit reeds in het algemeen waar, in meerdere mate geldt dit voor de door mij bedoelde delegatie. Het geldt hier toch niet meer of minder dan de basis, den grondslag van de wet, de wijze waarop de kleinhandel in sterken drank in de verschillende streken van het land zal mogen worden uitgeoefend.

Men wil hier, niet aan de wet, maar aan de Regeering, aan een algemeenen maatregel van bestuur overlaten te beslissen hoe de wet in verschillende gemeenten op een hoofdpunt der regeling zal worden toegepast, met andere woorden, welke rechten de burgers met betrekking tot de uitoefening van het bedrijf van drankverkooper in de eene of in de andere gemeente zullen bekomen. Wat voor de ééne gemeente wordt toegestaan, zal de Regeering voor de andere kunnen weigeren op gronden ter harer beoordeeling. Daardoor wordt aan de Regeering een te groote macht gegeven. Al ware er ook volstrekt geen constitutioneele bezwaren tegen een dergelijke delegatie, dan zou ik er toch tegen zijn, op grond van practische, economische en sociale bezwaren. Zou uit sociaal oogpunt dergelijke delegatie wel op eenig terrein ongunstiger kunnen werken dan op het gebied van de drankwetgeving?

Wat toch is het geval? De Regeering zal bestormd worden met allerlei aanvragen van belanghebbenden om voor hen, voor hun gemeente, de uitoefening van het bedrijf zoo mild en uitgebreid mogelijk toe te laten. Dreigt daarbij niet het groote gevaar, waarop de heer Lohman reeds wees, dat de politiek er een rol bij zal gaan spelen?

Het spreekt vanzelf dat de drankverkoopers veel meer dan vroeger afhankelijk zullen worden van het goedvinden der tijdelijke Regeering. En dat kan niet anders dan verkeerd werken. Er komt nog iets bij. Zeker, het geldt hier geen politiek vraagstuk. Tegen de splitsing hebben zich reeds leden van de linker zijde maar ook leden van de rechterzijde verklaard. Maar het is niet onmogelijk dat de ééne Minister geheel anders over de meerdere of mindere wenschelijkheid van de splitsing zal denken dan de andere. Van dezen Minister is het bekend, dat hij voor splitsing is, en dus zoo weinig mogelijk gemeenten van die splitsing zal willen vrijstellen, maar morgen kan er een Minister komen, die van meening is dat de splitsing zoo weinig mogelijk moet worden toegepast. Bewijst dat niet hoezeer het gewenscht is dat bij de wet zelf de positie der drankverkoopers voor het geheele land wordt geregeld?

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog het een en ander in het midden te brengen. Ik ben nu tot een geschikt punt gekomen om mijn redevoering af te breken. Indien gij mij dit zoudt willen toestaan, zou ik gaarne morgen mijn rede voortzetten. Mochten echter daartegen bij u bezwaren bestaan, dan ben ik bereid voort te gaan.

De **Voorzitter**: Ik heb geen bezwaar te voldoen aan het verzoek van den geachten afgevaardigde.

De beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen, dat de Commissie voor de Verzoekschriften tot haar voorzitter heeft benoemd den heer van Styrum.

De vergadering wordt gesloten.

79ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 5 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. Regeeringsbescheiden; 3°. verzoekschrift; 4°. verklaring van adhaesie. — Voortzetting van de behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; voortzetting van de behandeling van art. I.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 93 leden, te weten de heeren:

van Gijn, van Wijnbergen, Mutsaers, Merckelbach, Ferf. Nolens, Bolsius, de Savornin Lohman, Arts, van der Borch van Verwolde, Seret, Raymakers, Duymaer van Twist, Talma, Zijlma, Staalman, Troelstra, Passtoors, Brants, van Alphen, Fruytier, van Vliet, van Bylandt, Fock, de Klerk, Verhey, Schokking, van Löben Sels, van Sasse van Ysselt, van den Heuvel, van der Vlugt, Friesen, van Wichen, van Asch van Wijck, Nolting, Hugenholtz, de Boer, de Vries, de Visser, Bijleveld, Bos, van Foreest, Janssen, Willinge, Sluis, Goeman Borgesius, Pompe van Meerdervoort, Hubrecht, Roessingh, Michiels van Verduynen, Ketelaar, Okma, ter Laan, Smidt, van de Velde, Krap, Travaglino, Schaper, van Wassenaer van Catwijck, van Vlijmen, Hennequin, Beckers, van Nispen tot Sevenaer, van Dedem, van Idsinga, Helsdingen, Kolkman, Röell, van Limburg Stirum, Aalberse, van Veen, van der Zwaag, Rink, van Kol, Drucker, de Ram, Melchers, van Raalte, van Heemstra, van Karnebeek, van den Berch van Heemstede, van Styrum, Lucasse, den Tex, Smeenge, Lieftinck, Heemskerk, Tydeman, Cremer, Mees, de Waal Malefijt en van der Kun,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer Mees, dat hij verhinderd is de vergadering in den aanvang bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende Regeeringsbescheiden:

a. van den Minister van Buitenlandsche Zaken, een missive ten geleide van een exemplaar van het Rapport van den Egyptischen Minister van Justitie aan den Khedive, nopens den dienst der gemengde rechtbanken in Egypte gedurende het dienstjaar 1902—1903;

b. van den Minister van Marine, een missive ten geleide van een afschrift van een door den commandant van Hr. Ms. wachtschip te Soerabaija — als president der cantine-commissie — uitgebracht rapport (met vier bijlagen) betreffende het jenever-verbruik in de cantine aldaar.

Deze missives zullen worden gedrukt en rondgedeeld en de daarbij ingezonden stukken nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

3°. een verzoekschrift betrekkelijk het wetsontwerp, houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van: het bestuur der Vereeniging van Katholieke handels- en kantoorbedienden „St. Nicolaas", vak-afdeeling der Vereeniging „St. Vitus", te Leeuwarden.

Dit adres zal worden gesteld in handen van de voor het wetsontwerp te benoemen Commissie van Rapporteurs;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van: C. G. J. A. van Genderen Stort, inspecteur der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen te Groningen, en anderen, allen burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78).

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* n°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* n°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* n°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* n°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* n°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* n°. 85) (83).

De behandeling wordt voortgezet van de alinea's 3, 4, 5, 6 en 7 van onderart. 1.

De heer **Goeman Borgesius** zet zijn rede voort, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren heb ik twee van de vijf wijzigingen die de Minister op de splitsing van tapperijen en slijterijen heeft aangebracht besproken.

Ik heb trachten aan te toonen dat èn uit een constitutioneel èn uit een sociaal èn uit een politiek oogpunt het verkeerd is om de Regeering te laten beslissen op welke gemeenten boven de 5000 zielen al dan niet de splitsing zal worden toegepast, onder welke voorwaarden dus het bedrijf van drankverkooper in verschillende gemeenten van ons land zal mogen worden uitgeoefend; te beslissen in welke gemeenten het bedrijf van drankverkooper zal worden gehalveerd of als de Minister dat te overdreven vindt, gevierendeeld.

Over de redactie van de alinea waarin die bevoegdheid, die delegatie aan de Regeering wordt gegeven, zal ik nu maar niet spreken. Intusschen wensch ik alleen de opmerking te maken, dat de Minister waarschijnlijk als hij die alinea nog eens goed naleest, wel met mij tot de overtuiging zal komen dat in elk geval in die alinea de laatste drie regels behooren te vervallen, als hebbende in verband met het daar bepaalde, geen zin.

Ik zal nu overgaan tot de bespreking, zoo kort mogelijk, van de andere wijzigingen door den Minister voorgesteld. Ik zeg zoo kort mogelijk, en toch zal ik nog eenigen tijd van het geduld van de Kamer moeten vragen, maar als deze discussie over art. 1 langer duurt dan mij en waarschijnlijk de geheele Kamer lief is, dan is dit — ik wensch dit uitdrukkelijk te constateeren, omdat zoo dikwerf buiten de Kamer daarover anders wordt gesproken — in het allerminst niet de schuld van de Kamer, maar is dit uitsluitend te wijten aan de Regeering zelf. Immers het is natuurlijk dat elke belangrijke Nota van Wijziging, al zijn de wijzigingen ook verbeteringen, weer aanleiding moet

geven tot uitvoerige discussie en wellicht weer tot nieuwe wijzigingen. En vooral is verlenging der debatten daarvan het onvermijdelijke gevolg, indien de Nota van Wijziging bijna in het geheel niet — gisteren sprak de Minister nauwelijks twee minuten tot verdediging van vijf belangrijke wijzigingen — wordt toegelicht.

Ik kom nu tot de andere wijzigingen en dan wensch ik eerst een enkel woord te zeggen over de nieuwe regeling, waarbij bepaald wordt hoe het met de splitsing moet gaan, indien een gemeente van boven de 5000 zielen daalt tot beneden dat cijfer, of wel, dat een gemeente die minder dan 5000 zielen had, daarboven komt.

De Minister zal de door hem daaromtrent ontworpen alinea's nog wel eens aan een revisie willen onderwerpen. Als ik toch lees, dat van dergelijke wijziging in het zielental der gemeente kennis moet worden gegeven aan de houders van verleende vergunningen en daarop dan volgt, dat, zoodra dit is geschied die vergunningen geldig worden „voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter", dan durf ik gerust zeggen dat niemand kan begrijpen wat dat beteekent. De hierbedoelde vergunningen zijn immers reeds geldig voor den verkoop van minder dan tien liter. Hoe kan men dan zeggen, dat zij daarvoor geldig zullen worden bij verandering van zielental? Het zal dus bepaald noodig zijn in elk geval de redactie nog eens te revideeren, opdat duidelijk blijke wat de bedoeling is.

Thans de zaak zelf. Ik beweer niet, dat elke regeling in 's Ministers systeem geheel overbodig is, maar de Minister zal bij nadere overweging wel toestemmen dat het zelfs in zijn stelsel verkeerd is om bijv. in een gemeente, waar de splitsing niet wordt toegepast op grond dat het zielental geen 5000 maar slechts 4900 bedraagt, die splitsing terstond in werking te doen treden indien door vermindering der sterfte en vermeerdering van het aantal geboorten, het getal inwoners iets stijgt boven de 5000, zoodat die gemeente met betrekking tot de uitoefening van den kleinhandel door die kleine vermeerdering van het zielental terstond kan komen in een geheel andere categorie. Dat grenscijfer van 5000 is op zich zelf reeds willekeurig. Reden te meer om er niet dat groote gewicht aan te hechten. Het gaat toch niet aan het eene jaar in een gemeente de splitsing toe te passen, haar het volgende jaar weer op te heffen, en misschien het daarop volgende jaar weer in te voeren, al naarmate het bevolkingscijfer iets stijgt of daalt. Op die wijze zou er voor de burgers en speciaal voor de drankverkoopers een ondraaglijke onzekerheid ontstaan. Men bedenke toch, dat door die kleine vermeerdering of vermindering van inwoners de locale omstandigheden volstrekt niet veranderen. Van mijn standpunt zou ik er dan ook volstrekt geen bezwaar in zien te bepalen, dat als die vrijstelling van de splitsing in tapperijen en slijterijen aan een gemeente eenmaal verleend is, zij ook van kracht blijft, al stijgt het zielental iets boven de 5000 inwoners. De heer Michiels van Verduynen heeft zeer juist gezegd, dat het een ongerijmdheid is aan te nemen, dat het drankmisbruik door combinatie van drankverkoop voor gebruik ter plaatse met drankverkoop voor gebruik elders wel zal toenemen in een gemeente van ruim 5000 zielen, maar niet, indien het zielental in die gemeente iets beneden de 5000 daalt.

De heer **van Alphen**: Hoe moet het dan bij grenswijziging?

De heer **Goeman Borgesius**: Het is volkomen waar dat er nog meerdere bedenkingen te maken zijn tegen de door den Minister voorgedragen regeling, maar ik wil niet te veel van het geduld der Kamer vergen. De bedenking die de heer van Alphen mij in het oor fluistert, verdient echter nader te worden toegelicht. Zij komt neer op de vraag, hoe zal het in het stelsel der Regeering gaan bij verandering van de grensregeling tusschen verschillende gemeenten, in het geval van splitsing of combinatie van geheele of gedeelten van gemeenten? Mijn antwoord is, dat ook in dat geval allerlei moeilijkheden niet zullen uitblijven. Er is daarin bij de voorgestelde regeling volstrekt niet voorzien.

Ik kom nu tot de 4de door de Regeering voorgestelde wijziging, welke, indien ik goed heb geluisterd, met geen enkel woord door den Minister is toegelicht, nl. de vermindering van 3 dL. tot 2 dL. Het gaat hier omgekeerd als bij de aanwijzing der gemeenten, waar de splitsing niet of wel zal worden toegepast. Daar heeft de Minister eerst voorgesteld om op alle gemeenten de splitsing toe te passen. Naar aanleiding van de bedenkingen in het Voorloopig Verslag worden de gemeenten van 2000 zielen en minder uitgezonderd. Toen het bleek dat daardoor de bedenkingen niet waren weggenomen werd het zielental gebracht op 5000. Een opklimmende reeks dus. Hier daarentegen is het een afdalende reeks. De Minister is begonnen met de grens van 5 dL., toen werd het 3 dL. en bij Nota van Wijziging werd het cijfer tot 2 dL. teruggebracht. Ik zal over dit punt niet lang spreken, want het laat mij volkomen koud of het nu op 2 dL. blijft dan wel of er in het geheel geen deciliters meer worden genoemd. Wanneer de Regeering gebleven was bij de 5 dL. van het oorspronkelijk ontwerp, dan was daarin gelegen een goede kern tot bestrijding van den clandestienen drankhandel, maar nu de Regeering toch reeds afgedaald is tot 2 dL., nu moet ik erkennen, dat het er al heel weinig toe doet of die 2 dL. behouden worden dan wel uit het wetsontwerp worden geschrapt. Ik geloof dat het ook voor de belanghebbenden vrij onverschillig is of zij kruikjes of kommetjes mogen verkoopen van 1 of wel van 2 deciliter. Maar hierop wil ik nog wijzen, dat de Minister door de voorgestelde regeling betreffende den verkoop van 2 deciliter in kruiken of fleschjes, die op een bepaald aangewezen wijze moeten gesloten zijn, in conflict komt met de regeling, die reeds is voorgeschreven en in de wet blijft met betrekking tot den verkoop van sterken drank in kruideniers-winkels gedurende den overgangstoestand.

Terwijl thans in de door mij besproken alinea van artikel één wordt gezegd: gij moogt alleen verkoopen in op een voorgeschreven wijze gesloten flesschen van 2 deciliter, wordt in art. 26 gezegd: hoeveel deciliter gij verkoopt gaat ons niet aan, mits de flesschen enz. maar gesloten zullen zijn. Op welke wijze gij die flesschen wilt sluiten, daar bemoeien wij ons niet mede. Maar dit schrijven wij u voor, dat er in de bedoelde localiteiten geen aangebroken vaten mogen zijn en dat er niet mag worden gedronken. Hier bij de regeling in art. 1 voor de slijterijen wordt iets geheel anders voorgeschreven. Hier zoekt men alle kracht in de wijze van sluiting der flesschen enz., maar is het drinken niet verboden en evenmin het aanwezig zijn van aangebroken vaten. Dat verschil in bepalingen voor regeling van hetzelfde onderwerp in dezelfde wet zal tot allerlei moeilijkheden aanleiding geven.

De politie zal met al die verschillende bepalingen verlegen worden. In de eene localiteit zal zij moeten letten op het drinken ter plaatse, in de andere op de wijze waarop de flesschen en kruiken gesloten zijn, en het kan niet anders of dat alles moet tot verwarring leiden. Een van de sprekers heeft gezegd: de wet moet eenvoudig zijn, maar aan de eenvoudigheid moet de duidelijkheid niet worden opgeofferd. Ik zeg: deze regeling is noch duidelijk, noch eenvoudig.

Nu kom ik tot de laatste, meest belangrijke wijziging die door den Minister is aangebracht, een wijziging, waarvan ik gisteren gezegd heb, dat zij de splitsing niet toepasselijk maakte op bestaande verkoopplaatsen van sterken drank.

Dit zeggende, heb ik eigenlijk te veel gezegd. Neen, zoover gaat het niet. Men kan niet absoluut zeggen dat de splitsing, zooals zij thans bij Nota van Wijziging is voorgedragen, niet meer toepasselijk zal zijn op bestaande verkoopplaatsen.

Drie uitzonderingen op dien regel wil ik noemen. De Minister trouwens noemt er in zijn toelichting zelf reeds twee. De drie bedoelde uitzonderingen zijn de volgende.

Splitsing, keuze tusschen tapperij of slijterij, zal ook op bestaande vergunninghouders wel toegepast worden: 1°. indien men de localiteit gaat verbouwen; 2°. indien iemand gaat verhuizen en de vergunning laat overschrijven voor een andere localiteit, en 3°. indien de weduwe de vergunning krijgt in de plaats van haar overleden echtgenoot.

Maar er is meer. Ik meen te kunnen aantoonen, dat slechts in schijn door de splitsing, zooals zij thans bij Nota van Wijziging is voorgesteld, de bestaande drankverkoopers niet worden benadeeld. In schijn, omdat het voor zeer velen slechts is een uitstel van executie. En waarom?

In het wetsontwerp, dat ik de eer had in 1900 in te dienen, heb ik uitdrukkelijk gezegd: Zoodra ergens het maximum is bereikt, moeten wij er voor zorgen, dat vergunningen, die

vrijkomen bij overlijden, in de eerste plaats door de weduwe, den zoon of de dochter kunnen worden overgenomen. Ik redeneerde daarbij aldus: het moet nooit kunnen gebeuren, dat bijv. een zoon uit het bedrijf wordt gestooten, op grond dat een ander, bijv. een buurman, een paar dagen vóór hem een vergunning komt aanvragen. In dit ontwerp staat, als ik goed gelezen heb, een dergelijk voorschrift op het oogenblik met zooveel woorden nog niet, maar ik meen mij niet te vergissen, wanneer ik beweer, dat een amendement in dien geest wel bij niemand in deze Kamer bestrijding zou vinden, en daarom spreek ik thans in de veronderstelling, alsof het vaststaat dat dergelijk billijk voorschrift alsnog zal worden opgenomen.

Welnu, wat zal dan de toestand zijn?

Ook in die plaatsen waar men nu reeds onder het maximum is — en dat zijn er volgens den Minister reeds vele — zal men telkens bij overlijden ondervinden, dat de splitsing ook in haar nieuwe gedaante een deel van het bedrijf wegneemt, want telkens zal er — zij het ook slechts voor den vorm — een nieuwe vergunning moeten worden aangevraagd — en zoodra dat geschiedt, zal men moeten kiezen tusschen tapperij en slijterij. Het zal dus voor die allen uitstel van executie zijn, want op een zekeren dag zal men verplicht worden een deel van het bedrijf te laten varen.

Zij dus die tegen de splitsing zijn op grond dat zij bestaande drankverkoopers niet willen benadeelen, kunnen dus onmogelijk ook met de thans voorgedragen regeling der splitsing vrede hebben.

Maar voor mij is dit de hoofdzaak niet. Al was het aan den Minister mogelijk — en uit een technisch oogpunt zou het een waar kunststuk zijn — om de splitsingsartikelen zoo om te werken, dat inderdaad de bestaande tappers in geen enkel opzicht werden benadeeld, zoo zou ik toch nog evenzeer tegen de splitsing gekant blijven.

Het doet mij genoegen dat ik in dit opzicht op mijn weg kan ontmoeten de heeren Michiels van Verduynen en Janssen. Immers de heer Michiels heeft niet alleen de splitsing bestreden op grond dat zij onbillijk en onrechtvaardig zou zijn tegenover de bestaande tappers, neen, hij heeft mij de eer aangedaan zich op mij te beroepen en met mij de splitsing bestreden ook op deze drie gronden, dat zij is weinig doelmatig, weinig doeltreffend en niet bevorderlijk aan de drankbestrijding.

De heer Janssen is nog een stap verder gegaan en heeft met zoovele woorden verklaard dat, al bracht de Minister een wijziging aan in het belang der bestaande tappers, hij dan toch geenszins tevreden zou zijn. Immers, zoo merkte die geachte spreker op, ook voor de toekomst komt mij die splitsing even onnoodig voor als voor de thans bestaande slijters en tappers. Dit is precies mijn opinie, Mijnheer de Voorzitter, en ik wensch dit nog met een enkel woord toe te lichten.

Op mijn standpunt kan ik de splitsing moeilijk anders beoordeelen dan uit tweeërlei oogpunt. Vooreerst, zooals de heer Michiels van Verduynen trouwens ook reeds heeft gedaan, uit het oogpunt van den clandestienen drankhandel, n.l. door het stellen en beantwoorden van de vraag: zal door de voorgedragen regeling de clandestiene handel in sterken drank al of niet worden bevorderd, en verder in de tweede plaats door het stellen van de vraag: is er kans dat door de voorgedragen regeling de zaak der drankbestrijding kan winnen en het misbruik van sterken drank zal verminderen?

Wat het eerste punt betreft, reeds bij de algemeene beschouwingen zeide ik — maar tot mijn leedwezen heb ik ook daarop geen antwoord van de Regeeringstafel ontvangen — dat voor mij de hoofdzaak der wet ligt in afdoende bestrijding van de clandestiene tapperijen en dat ik het daarom als mijn plicht beschouw bij elke nieuwe regeling, welke ons wordt voorgelegd, telkens de vraag te stellen, of er ook gevaar dreigt, dat daardoor de clandestiene drankverkoop weder zal toenemen.

Welnu, deze vraag heb ik mij ook bij de beoordeeling van de voorgedragen splitsing ernstig gesteld en ik ben tot de conclusie gekomen dat, wordt art. 1, zooals het thans vóór ons ligt, ongewijzigd wet, de clandestiene handel daardoor nog in hooge mate zal worden bevorderd. Ik zou mij daarbij kunnen refereeren aan hetgeen de heeren Michiels van Verduynen en Janssen ook met betrekking tot dit punt reeds zoo uitvoerig hebben betoogd, maar ik wil toch nog met een enkel voorbeeld aantoonen, dat men door deze regeling niet alleen zal doen toenemen den gewonen clandestienen handel, die strafbaar is en alleen moeilijk valt te constateeren, maar dat men nu ook zal krijgen een nieuwe rubriek van clandestienen drankverkoop, die even verderfelijk is maar geheel buiten de Strafwet zal vallen en dus niet vervolgd zal kunnen worden. Als deze regeling tot stand komt, dan zal de drankverkooper die niet mag tappen, die niet mag verkoopen voor verbruik ter plaatse maar alleen voor verbruik elders, wat zijn strafrechtelijke verantwoordelijkheid betreft, geheel vrij zijn, indien hij maar zorgt dat hij in zijn localiteit niet anders verkoopt dan op de wijze in art. 1 omschreven, d. w. z. in de volgens de wet gesloten fleschjes, niet minder inhoudende dan 2 deciliter. Als hij zich daaraan maar houdt, is hij vrij en behoeft hij niet bevreesd te zijn voor den strafrechter of voor intrekking van zijn vergunning. Hij mag zelfs, geheel in strijd met andere bepalingen der wet, een aangebroken vat in dat lokaal aanwezig hebben, als hij maar zorgt dat dat vat, als het vol is, 100 liter kan bevatten. Of er nu aan dat vat een kraan is, of er glaasjes aanwezig zijn, of men kurketrekkers meebrengt om de kruikjes te openen — het doet er alles niets toe — als de drankverkooper maar zorgt alleen in den geoorloofden vorm drank te verstrekken, dan is hij tegen strafrechtelijke vervolging gewaarborgd. Op die wijze kan zijn localiteit feitelijk worden een tapperij, een kroeg in optima forma, zonder dat er strafvervolging kan plaats vinden. Zoo wordt dus in het leven geroepen een nieuwe vorm van clandestienen drankverkoop, die niet volgens de wet strafbaar is. Ik geloof dat ik het voorloopig bij dit enkele voorbeeld zal kunnen laten, omdat het voor zich zelf spreekt en, naar ik meen, onwederlegbaar is.

Zooals ik gezegd heb, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik de splitsing uit twee oogpunten te beschouwen, uit het oogpunt van den clandestienen drankverkoop en uit het oogpunt van de zaak der drankbestrijding. Dit laatste punt — ik zal de Kamer niet lang meer bezighouden —, moet ik nog kortelijk toelichten.

De zaak der drankbestrijding. De heer Michiels van Verduynen heeft te recht gezegd, dat hij de overtuiging had, dat mij die zaak ter harte gaat, maar juist omdat mij die zaak zoozeer ter harte gaat, juist daarom zou ik het in het belang der drankbestrijding zeer betreuren, indien deze splitsing in de wet bleef. En waarom, Mijnheer de Voorzitter?

Niet — de heer Schaper heeft het te recht opgemerkt — omdat ik niet zou willen erkennen, dat er, althans theoretisch, in de splitsing niet iets goeds schuilt, niet omdat ik zal ontkennen, dat er wel eenige verleiding zal ontstaan, als de slijterij, waar men sterken drank kan koopen voor huiselijk gebruik, tevens tapperij, tevens herberg of kroeg is, maar — en hierop wensch ik zeer nadrukkelijk de aandacht te vestigen —, met de voorgestelde splitsing staat of valt de combinatie met de winkelnering. Wanneer die splitsing uit de wet gaat, behoef ik mij in het geheel niet meer bevreesd te maken, dat toch die allerverderfelijkste, door den Minister voorgestelde combinatie zal blijven bestaan; tot elken prijs moet m. i. die combinatie met drankverkoop en winkelnering uit het wetsontwerp verdwijnen. Zelfs van de Regeeringstafel — ik ben zeer nieuwsgierig wat de Regeering straks op dit alles zal antwoorden — verwacht ik geen tegenspraak, indien ik beweer, dat de verleiding voor de vrouw die in de kruidenierswinkel drank komt koopen, nog oneindig grooter is dan wanneer zij voor dat doel gaat naar een gewone slijterij, die tevens tapperij is. Zeker als zij drank koopt in een tapperij, is de mogelijkheid niet uitgesloten — ofschoon dit toch zelden zal voorkomen — dat zij ook eens een borrel gaat drinken, maar in de kruidenierswinkel moet zij schier dagelijks zijn en dan is het gevaar oneindig grooter, dat het gewoonte wordt daar ook sterken drank in te slaan.

Op dien grond zeg ik, dat, al waren er ook aan de splitsing veel meer voordeelen verbonden dan ik er in kan zien, dat ik dan toch, als die splitsing de combinatie van drankverkoop en levensmiddelen en kruidenierswaren in haar gevolg heeft, dergelijke regeling ten krachtigste zou blijven bestrijden.

Maar er is meer, Mijnheer de Voorzitter! Ik beschouw — ik heb dat bij de algemeene beschouwingen reeds gememoreerd — ik beschouw ook het door mij zoo streng afgekeurde art. 25c alleen als een uitvloeisel van deze splitsing. Ik kan mij bijna niet voorstellen dat de Minister, als hij de splitsing niet wilde invoeren, er maar een oogenblik aan zou denken, alle slijters

die op het oogenblik meer dan 2 liter verkoopen, een vergunning te geven boven het maximum, die hun het recht geeft ook sterken drank te verkoopen tot een minimum van 2 deciliter. Dat is alleen te verklaren uit de vrees, dat bij splitsing bijna allen een tapperij zullen verkiezen boven een slijterij en dat het alleen op die wijze mogelijk zal worden toch nog een voldoend aantal kleine slijters te leveren voor geheel Nederland.

Bij dit punt moet ik nog een klein appeltje schillen met den heer Talma. Deze geachte afgevaardigde heeft op een oogenblik, dat ik tot mijn spijt niet hier aanwezig was, mij geïntroduceerd als den man van groote inconsequentie, als den man, die de vermetelheid had dezen Minister te durven verwijten, dat hij aan alle slijters in Nederland boven het maximum een vergunning wilde geven, ofschoon hij zelf in 1900 precies hetzelfde had voorgesteld. „De heer Goeman Borgesius," zoo sprak de heer Talma, „heeft ons gewezen op de nieuwe drankgelegenheden, die zullen ontstaan, omdat de Regeering aan hen die op dit oogenblik meer dan twee liters verkoopen, vergunning wil geven; wanneer ik de bepaling vergelijk met de bepaling die de heer Goeman Borgesius indertijd voorstelde, gelijken die bepalingen op elkander als twee druppelen water." De geachte afgevaardigde voegde er aan toe, dat het wel kon zijn, dat hij niet ervaren was in het lezen van ingewikkelde drankwetten, maar hij geloofde toch zich in dezen niet te vergissen, omdat hij het ontwerp van den Minister Borgesius niet alleen gelezen, maar herlezen en nog dienzelfden morgen weer bestudeerd had. En zoo was hij door ernstige studie tot de conclusie gekomen, dat werkelijk die twee bepalingen in het wetsontwerp van den Minister Kuyper en van den Minister Borgesius op elkander geleken als twee druppelen water.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er alleen dit van zeggen; ik heb natuurlijk hooge achting voor den geachten afgevaardigde uit Tietjerksteradeel, maar hoe het mogelijk is om het wetsontwerp van 1900 niet alleen te lezen, maar te herlezen, en dan hier in de Kamer op stouten toon te durven beweren, dat de bepalingen die in de twee wetsontwerpen voorkomen met betrekking tot bestaande slijterijen, op elkaar gelijken als twee druppelen water, dat gaat mijn verstand te boven, dat is mij volkomen onverklaarbaar. Wat toch is het geval? Bij het wetsontwerp van 1900 werd voorgesteld, dat een slijter, die bij meer dan twee liter verkocht, voorloopig nog een vergunning zou kunnen krijgen voor verkoop van twee liters en meer, maar dat hij, een dergelijke vergunning aanvaardende, met groote letters — die groote letters stonden ook in het wetsontwerp, zoodat het voor den heer Talma schier niet mogelijk was ze over het hoofd te zien — boven zijn deur moest plaatsen, dat verkoop bij hoeveelheden voor minder dan twee liter verboden was. En er stond ook nog bij in bedoeld wetsontwerp, dat dergelijke vergunning voor verkoop van 2 liters en meer, slechts van jaar tot jaar zou worden gegeven, zoodat telkens een nieuwe vergunning moest worden aangevraagd. — Volgens het thans aanhangige wetsontwerp daarentegen zullen de bestaande slijters zonder vergunning alleen een vergunning kunnen krijgen voor verkoop van sterken drank bij hoeveelheden van ten minste 2 deciliter. Als nu de heer Talma zegt, dat die bepalingen op elkaar gelijken als twee druppelen water, dan kan ik er met mijn verstand niet bij — ik zal het dan ook niet nader qualificeeren — maar alleen zeggen dat ik er niets van begrijp.

Op dit punt is er dus bij mij van inconsequentie zelfs geen sprake, maar ik wil er toch nog iets bijvoegen. Het kan zeer goed zijn, dat in het vervolg bij gelegenheid van deze debatten de heer Talma, als hij wat nauwkeuriger de verschillende wetsontwerpen leest, wel eens met recht zal kunnen zeggen: ziet gij wel, nu heeft de heer Goeman Borgesius toch iets anders verdedigd, of in een anderen geest gesproken dan hij zijn eigen wetsontwerp van 1900 zelf heeft voorgesteld. En nu wil ik mij bij voorbaat tegen dergelijk verwijt vrijwaren. Eigenlijk ben ik er in het oog der Kamer al tegen gevrijwaard, want de heer Talma had, toen hij eergisteren sprak, moeten bedenken, dat ik bij de algemeene beschouwingen reeds heb gezegd: ik denk thans in 1904 omtrent enkele punten van drankwetgeving reeds anders dan in 1900. Maar ik wil er nu nog bijvoegen: waarvoor zijn de debatten in de Kamer anders dienstig dan dat men objectief bij een zoo gecompliceerde materie als deze elkander wil trachten te overtuigen? Het is zelfs de plicht van elken afgevaardigde om elk oogenblik dat hij tot oordeelen en stemmen wordt geroepen, zoo te spreken en zoo te stemmen als hij meent, dat het meest is in het algemeen belang.

Reeds nu wil ik zeggen, dat het bijv. straks zal blijken dat ik over de sociëteitsquaestie thans reeds eenigszins anders denk dan in 1900. En ik meen, dat ik mij daarover volstrekt niet behoef te schamen door dit ronduit te erkennen. En ik ben overtuigd, dat wie mij daarvan ook een verwijt zou willen maken, dit in de allerlaatste plaats zou zijn de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken. Als de heer Talma het reeds een zoo ernstige zaak vindt, dat de heer Goeman Borgesius over enkele punten thans anders denkt dan in 1900, dan wil ik hem niet prikkelen om diezelfde methode te volgen bij de beoordeeling van zijn eigen Minister, maar dan wil ik toch zeggen: als hij dat deed zou hij zijn handen vol hebben aan zijn eigen Minister, want dan zou hij telkens moeten opstaan om uit te roepen: gisteren hebt gij nog dit gezegd en heden beweert gij juist het omgekeerde. Maar ook dat verwijt zou in hooge mate onbillijk zijn; ik voer dit dan ook alleen aan om te doen uitkomen hoe onbillijk de heer Talma mij heeft bejegend.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben thans aan het eind van mijn — ik erken het gaarne — te lange rede gekomen. Mijn conclusie kon natuurlijk geen andere zijn dan dat naar mijn overtuiging zij die in beginsel zijn tegen de splitsing, zooals de heeren Michiels en Janssen, die met mij van meening zijn, dat, afgescheiden van het belang van de bestaande tappers, die splitsing op zich zelf verderfelijk is, omdat zij den clandestienen handel in de hand werkt, en in plaats van het drankmisbruik tegen te gaan dit integendeel nog zal doen toenemen, terwijl ze geheel overbodig op duizenden burgers nieuwe lasten legt, dat, zeg ik, allen die met mij op ditzelfde standpunt staan, bezwaarlijk anders kunnen doen dan te stemmen vóór het amendement van den heer Fock c. s. en tegen de voorgestelde splitsing.

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! De Nota van Wijziging brengt het door den Minister eerst aangenomen bevolkingscijfer van 2000 voor gemeenten die zullen vallen buiten het gebod van scheiding der vergunningen *a* en *b* tot 5000 en opent, evenals het door mij verdedigd amendement beoogt, de gelegenheid om gemeenten met grootere bevolking van die verplichting te ontheffen. De verhooging van dit cijfer van 2 tot 5000 is een stap in de goede richting, vooral als men bedenkt dat in het oorspronkelijk ontwerp daaromtrent niets bepaald was. Ten gevolge van deze wijziging worden thans 909 van de 1121 gemeenten in ons land uitgezonderd. Had de Minister het door ons voorgesteld bevolkingscijfer van 10 000 overgenomen, dan zou het aantal vrijgestelden, als ik wel geteld heb, 1041 hebben bedragen en m. i. een stap verder in de goede richting gedaan zijn. Het verschil van 5000 en 10 000 liep dus over een aantal van 132 gemeenten. Maar die rij gemeenten zijn, naar ik meen, voor het grootste gedeelte plattelands-gemeenten.

Alleen 18 van die gemeenten bestaan in Friesland, en men heeft daar een bevolking van 5 tot 10 000 zielen; 6 in Drenthe; in andere provinciën heeft men ook plattelandsgemeenten met een bevolking van vrij wat meer dan 5000 inwoners. Ik zal natuurlijk al de namen van die gemeenten niet opnoemen, elk lid der Kamer kan daaromtrent zelf een onderzoek instellen.

Nu doet het mij leed dat de Minister verdere stappen niet gedaan heeft.

Ten eerste zouden die gemeenten niet zoo afhankelijk worden van het goedvinden van de administratieve autoriteit, als nu het geval zal zijn bij de vraag of zij in den volgens dit artikel bedoelden algemeenen maatregel zullen worden opgenomen. Met andere woorden: haar wettelijke positie zou beter en zekerder zijn, en ten tweede zou dit ontwerp meer in overeenstemming blijven met de bestaande wet, waar men voor de gemeenten beneden 10 000 zielen één vergunning kan hebben op de 250 inwoners. Zulk een maatregel van bestuur, ik erken dit, kan men niet missen voor gemeenten boven de 10 000 zielen, omdat de grens tusschen plattelandsgemeenten en gemeenten waar het complex der bevolking even groot is, moeilijk in de wet kan worden omschreven of bepaald.

In dit opzicht ben ik het niet geheel eens met den vorigen geachten spreker. Maar de Minister is niet zoover gegaan als ik gewenscht had en noodig oordeel. Hij bepaalt het normale cijfer voor een plattelandsgemeente op 5000 zielen. Daarmede

beloelt hij zeker geen complex van de bevolking, maar de bevolking zooals die over de gemeente in haar geheel verspreid is. Wat vreest de Minister dan toch van het door ons voorgesteld normaal cijfer 10 000? Bij de zeer korte toelichting die de Minister gaf bij de indiening van de Nota van Wijziging, vernam men dat onder die gemeenten van 10 000 zielen hier en daar plaatsen konden vallen waar het complex van 10 000 zielen in aanmerking zou kunnen komen voor de splitsing der bedrijven. Nu vraag ik mij af, of, als dat voor enkele stadjes het geval zoude zijn dat ook daar de splitsing niet toegepast werd, dit zoo erg zou zijn? Ik zie het nog niet in. Ik zie er een voordeel in dat juist ook die kleine stadjes onder de uitzondering vallen, omdat ik juist door de splitsing in het algemeen reeds volstrekt niets verwacht voor de drankbestrijding en een zeer groot gevaar voor wetsontduiking.

Indien de Minister in de splitsing in het algemeen zooveel goeds ziet, dat hij zelfs niet bereid is ons cijfer van 10 000 over te nemen, omdat enkele kleine stedelijke gemeenten aan het wettelijk voorschrift van splitsing anders ontglippen zouden; dan vraag ik: hoe is het dan toch mogelijk dat bij dezelfde Nota van Wijziging het gebod van splitsing dat zoo noodig werd geacht thans op eens vervalt voor alle thans bestaande vergunningen, zoodat alle bestaande gecombineerde inrichtingen eenvoudig mogen voortgaan te doen als gedaan werd, zoowel in de allergrootste als de kleinste gemeente?

Beteekent de splitsing veel voor de drankbestrijding, voor het tegengaan van den clandestienen verkoop, dan is het ongeoorloofd deze wijziging, die de Minister in de Nota van Wijziging voorstelt, aan te brengen. Dan zou toch de beteekenis van de wet jaren lang verloren gaan.

Of de splitsing beteekent niet zooveel, dat zij voor de bestaande vergunningen niet noodig is, maar daaruit volgt dat een combinatie in de toekomst ook geen gevaar zal zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch geen nieuwe poging te doen om ons amendement, dat door de Regeeringswijziging vervallen is, opnieuw in overweging te brengen. De Minister schijnt door hetgeen ik vroeger sprak, niet overtuigd te zijn. Ik zal nu geen nieuwe poging aanwenden, nu de Minister zijn beslissing heeft genomen. Ons amendement wordt dus ingetrokken, en ik zal mij er toe bepalen tegen het door den Minister voorgestelde en voor het amendement Fock c. s te stemmen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat ons tweede amendement betreft, heeft de Minister in de Nota van Wijziging de 3 deciliter, 2 deciliter gemaakt. Dit is slechts een halve stap in de goede richting; want bij ons was het niet te doen om 3 of 2 deciliter toe te staan, maar om in het geheel geen minimum-bepaling te hebben, en bij combinatie van het tappers- en slijtersbedrijf alleen voor te schrijven verkoop in met capsules gesloten flesschen, welk verbod ook kan wegvallen als door den Minister het slijtersbedrijf in combinatie met winkelnering niet voorgesteld was.

Waarom hebben de heer Zijlma en ik ons amendement voorgesteld? Wij wilden iemand niet dwingen 3, thans 2 deciliters, te koopen, wanneer hij maar één maatje verlangt te hebben. De Staat mag mijns inziens de menschen niet dwingen om meer te koopen, dan zij willen.

De Minister gevoelt voor dit amendement wel iets; hij wil een kleiner minimum bepalen; maar wij willen niets bepalen, en handhaven daarom ons amendement om te laten vervallen de woorden: „inhoudende ten minste twee deciliter", althans tot zoolang als de Minister de toelichting op zijn wijziging en antwoord op het door mij gesprokene zal hebben gegeven.

De **Voorzitter**: Daar het eerste amendement van de heeren Roessingh en Zijlma door de voorstellers ingetrokken is, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het tweede amendement van die heeren strekt thans, om in de 6de alinea de woorden: „inhoudende ten minste twee deciliter" te doen vervallen.

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitvoerige rede van den heer Goeman Borgesius, waar ik mij gaarne bij aansluit, heb ik nog slechs een kort woord te spreken. In dit korte woord wil ik er even op wijzen, dat de donkere wolken, die zich om des Ministers hoofd samenpakken, door de ingezonden wijziging spoedig zijn verdwenen. Maar de vraag is bij mij opgekomen of die wolken, die van buiten te zien waren, nu niet naar binnen zijn gedreven. Wanneer wij in de Memorie van Antwoord op bladz. 5 lezen, en het is noodzakelijk dit nog eens onder de aandacht van den Minister te brengen:

1°. „De splitsing zelve acht de Regeering noodzakelijk."

2°. „De voorgedragen splitsing is een van de belangrijkste punten van dit ontwerp."

3°. „Hoezeer verlangende, het gemeen overleg zooveel mogelijk te bevorderen, kunnen de ondergeteekenden voor de thans bestaande inrichtingen dan ook niet verder gaan, dan het bepalen van den hierboven genoemden overgangstijd" (d. i. tot 1 Mei 1910).

En wanneer wij terugkeeren tot de Memorie van Toelichting, dan hooren wij daar spreken van de sociale ellende, van de wegzinking van het volk, van de verwildering, maar dan verbaas ik mij over den sprong dien de Minister hier plotseling neemt, een sprong, zou ik zeggen, van het twee deciliter fleschje dat zooeven in de Kamer is gebracht voor het okshoofd, een inhoudsmaat hebbende van niet minder dan 100 liters. Het kleine zakfleschje voor inwendig gebruik en het okshoofd voor uitwendig gebruik. Wanneer ik mij op het standpunt van den Minister plaats, dan kan ik mij indenken, met den heer Schaper, dat er in het beginsel van splitsing iets goeds zit.

Door de mede-onderteekening van het amendement heb ik blijk gegeven, dat ik des Ministers remedie erger dan de kwaal vind. Ik wil niet ontkennen dat het kan gebeuren wanneer iemand wat gaat halen in een tapperij, hij te gelijker tijd iets zal nemen; of de splitsing dit kan tegengaan, meen ik te moeten tegenspreken.

De Minister is die meening wel toegedaan, en wil dit voorkomen door de splitsing zoo spoedig mogelijk, 1910, te laten ingaan, maar door dit te schrappen en het te laten uitsterven vervallen zijn goede voornemens weer.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord: „Slijten vereenigd met tappen is een vorm van bedrijf, die met name in de steden voorkomt in gelegenheden, welke haar afzetgebied hoofdzakelijk vinden in de arbeidersklasse, maar juist dáár meermalen zoo verderfelijk werkt."

Eenmaal dat woord gesproken, had de Minister op zijn standpunt moeten blijven staan en niet plotseling een wijziging moeten voorstellen, die de zaak veel erger maakt, want ik stel mij voor dat het uitstervingssysteem naar menschelijke berekening een halve eeuw kan duren.

Hoe nu een Minister, die zulke woorden neerschreef in de Memorie van Toelichting en in de Memorie van Antwoord, toch voor de bestaande gelegenheden de combinatie kan toelaten, maar haar alleen voor de toekomst uitsluit, is mij een raadsel. De Minister schept hier een nieuw monopolie — en ik zou den heer de Savornin Lohman wel eens willen vragen wat hij hiervan denkt nu door de wijziging door de Regeering ingediend — weer een nieuw voorrecht voor een zekere categorie van burgers wordt geschapen.

Reeds in 1881 is een monopolie geschapen voor de vergunninghouders, maar hier wordt gezegd: wie zijn gecombineerd bedrijf heeft mag dit houden, alleen bij nieuwe zaken sluit ik die combinatie van bedrijven uit.

Door dergelijke bevoorrechting van een deel der burgers krijgen langzamerhand de herbergen inderdaad een steeds grootere waarde en in plaats van dat de Minister de tappers bestrijdt, wordt hij dus allengs hun vriend.

De Minister heeft het bedenkelijke hiervan wel ingezien, waar hij meent dat men aan hen die een dergelijk gecombineerd bedrijf uitoefenen, niet een deel van hun brood mag ontnemen, en aan zijn beginsel schijnt hij geen oogenblik meer te hebben gedacht.

Er staat een goede bepaling in het ontwerp, n.l. dat men de vergunning mag overbrengen naar een andere wijk en dat men het huis, waarvoor men vergunning heeft, mag verbouwen, maar, zegt de Minister, wanneer gij dat een van beide doet, zal ik mijn splitsingsbepaling op u toepassen.

Wat zal daarvan het gevolg zijn?

Dat de Minister de verbetering bemoeilijkt, die anders door overbrenging en verbouwing, waardoor krotten zouden kunnen verdwijnen, zou kunnen ontstaan.

Intusschen, erkend moet worden, dat de Minister door zijn wijzigingen eenige bezwaren van de tappers heeft ondervangen

al heeft hij andere laten bestaan, maar wat zegt de heer Brants daarvan, die zoo was ingenomen met het wetsontwerp zooals het daar lag? En zijn de heeren Michiels van Verduynen en Janssen thans bevredigd? Het kan zijn dat de Minister eerst zooveel mogelijk heeft gevraagd, omdat hij meende dat wel wat zou worden afgedongen, maar het komt mij voor, dat de heeren Michiels van Verduynen en Janssen zich zóó scherp hebben uitgelaten, dat zij bezwaarlijk door de gedane concessiën bevredigd kunnen zijn.

Wat toch lees ik o. a. in de rede van eerstgenoemde?

„Met den steller van het hoofdartikel in het *Weekblad van het Recht* ben ik het dan ook geheel eens, dat wij hier zullen scheppen een altijd vloeiende bron van wetsontduikingen en moeilijk te constateeren overtredingen."

En de heer Janssen zeide: „Ik ben evenals de vorige geachte spreker noch van de noodzakelijkheid, noch van de doelmatigheid dier bepalingen overtuigd", en verder: „om in de beeldspraak van de Regeering te spreken, zou ik wel, indien zij werkelijk in de combinatie ziet een gevaarlijk etterbuiltje, er voor willen waarschuwen dat toch niet te diep uit te snijden, uit vrees dat daardoor misschien wel iets zou kunnen ontstaan, dat veel gevaarlijker was dan op dit oogenblik de combinatie."

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik erken met den heer Janssen, en ik kan eenigszins met kennis van zaken uit de arbeiderswereld spreken, dat die splitsing veel gevaarlijker is dan dat men de zaak bij elkander laat. De heer Fock heeft dit zoo juist in zijn rede ter verdediging van ons amendement aangetoond, dat hij werkelijk, indien hij in de arbeiderswereld bekend ware, het niet beter zou hebben kunnen doen; wat men wenscht te voorkomen: het misbruik van sterken drank, door splitsing van tapperij en slijterij, ik kan den Minister wel de verzekering geven, dat hij dat door die splitsing niet zal bereiken. Men heeft een heel stelletje ontduikingen om bij hen die geen vergunning hebben toch te gaan drinken. Wat zal nu het gevolg zijn wanneer de Minister die splitsing handhaaft en de wet komt zoo in het *Staatsblad?* Dat de toekomst dan zal leeren, dat wij meer bedorven hebben dan goed gemaakt, want dat wij in plaats van drankmisbruik te bestrijden, meer gelegenheden hebben geschapen om drank te verkrijgen, en dat ook, zooals het *Weekblad van het Recht* aangaf, de wetsontduikingen en overtredingen menigvuldig zullen toenemen.

Na de uitvoerige rede van den heer Borgesius meen ik met dit korte woord te kunnen volstaan en te verklaren, dat ik met de mede-onderteekenaren van ons amendement gaarne dat amendement blijf handhaven. En ik zou den Minister wel in overweging willen geven om dit woord uit de practijk niet in den wind te slaan en de splitsing uit het ontwerp te nemen.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Het is een treurige en merkwaardige geschiedenis, die van dit eerste artikel der Drankwet. En wat deze geschiedenis nog treuriger maakt, dat is de omstandigheid, dat zij als model kan worden genomen van die der geheele Drankwet. Deze werd ingediend met een groot en breed gebaar, alsof nu eindelijk te gemoet zou gekomen worden aan de dringende nooden, aan de drankellende van ons volk. Zoo was het bij de geheele wet, zoo ook in het bijzonder bij de splitsing tusschen tapperij en slijterij in dit artikel bedoeld.

Wanneer ik nu over dit artikel een enkel woord ga spreken, dan zal dit, vooral na de rede van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, kort kunnen zijn, omdat ik mij uitsluitend kan bepalen tot de splitsing en hetgeen daarmede samenhangt.

Die splitsing was volgens de Regeering een van de voornaamste onderdeelen van de nieuwe Drankwet. Vast en stellig werd ons bij de indiening van het ontwerp verzekerd, dat hierdoor een groot euvel, vooral in de steden, moest worden beteugeld, en dat dit ook zou worden beteugeld. De slijterijen gaven aanleiding tot drankmisbruik, doordat zij gelegenheid gaven tot gebruik aan de toonbank. Dit moest worden voorkomen. Het gold hier een groot beginsel; het moest uit zijn met dat misbruik.

Op zoo stelligen toon verzekerd, en waar het een feit betrof, dat door niemand in deze Kamer ontkend werd, allerminst door ons, moest men in den aanvang wel wat voor die splitsing gevoelen.

Ik zal niet zeggen, dat wij er zeer warm voor waren, hoewel wij de goede bedoeling van den Minister erkenden. Niet zeer warm, omdat wij het voorstel niet konden rekenen onder de groote maatregelen, die leiden moeten tot stelselmatige en doorgezette vermindering van het aantal vergunningen, waardoor wij eindelijk moeten komen tot de drankvrije maatschappij. De warmte, die wij er voor gevoelden, werd steeds minder en thans is zij gedaald tot op het vriespunt. En dat is des Ministers eigen schuld. In de eerste plaats zijn er geen waarborgen tegen ontduiking. In het stelsel van den Minister zullen de tappers blijven slijten en de slijters blijven tappen. Wij hebben dit reeds in de afdeelingen gezegd; het Voorloopig Verslag legt er getuigenis van af. Wij zeiden: Wanneer de Minister het stelsel van splitsing wil doorvoeren, dan make hij het aannemelijk, dan toone hij aan, dat de clandestiene verkoop zal worden voorkomen, zoowel in tapperijen als slijterijen. En dat wij bij dezen eisch niet alleen staan, is gebleken bij de openbare beraadslaging zoowel van links als rechts. De heer Borgesius heeft nog dezen morgen met onbetwijfelbare stelligheid aangetoond, dat de clandestiene verkoop zeer groot zou worden. En wat deed nu de Minister op dit voorname punt?

Hij zegt eenvoudig: de clandestiene verkoop zal grootendeels worden voorkomen. Men moet dit maar gelooven, want bewijzen voor zijn meening geeft hij niet. Die bewijzen ontbraken bij de indiening van het wetsontwerp; ondanks ons vragen ontbreken zij thans evenzeer. Dan zijn zulke maatregelen plagerijen, waaraan wij niet meedoen. Wij zijn groote en besliste bestrijders van drankmisbruik; wij hebben dat bij elke gelegenheid getoond. Maar bepalingen, die niets opleveren en veel last veroorzaken aan de bevolking noemen wij plagerijen. Wij zullen niet terugdeinzen voor de sterkste maatregelen, maar zij moeten iets geven, en hier doen zij dit allerminst.

De Minister had gemakkelijk onze belangstelling kunnen aanwakkeren door ons de gevraagde waarborgen te geven.

Het ontwerp van de Regeering was oorspronkelijk als een driemaster, die met volle zeilen kwam aanstevenen. De voorgenomen splitsing — heette het zelfs nog in de Memorie van Antwoord op bladz. 5 — is een van de belangrijkste punten van het ontwerp. Maar zie, een storm, och neen slechts een briesje, komt opzetten en de driemaster ligt daar al als een afgetakeld schip. De Minister neemt gewillig alles terug van wat er goeds was in het ontwerp. De plaatsen beneden de 2000 inwoners werden al dadelijk uitgesloten; de bestaande tappers werden vrijgesteld tot 1910; de winkelnering zal — wat ik van den Minister nooit had verwacht — vereenigbaar zijn met slijterijen, ja zelfs in de gemeenten beneden de 2000 inwoners met slijterijen en tapperijen.

Dit achten wij veel erger dan de vereeniging van tapperijen en slijterijen. Die maatregel mag niet worden aangenomen; wij althans zullen er ons met al onze krachten tegen verzetten. En juist wordt die vereeniging met de winkelnering zoo gemakkelijk gemaakt door de splitsing van tapperijen en slijterijen, die in veel plaatsen immers geen afzonderlijk bestaan zullen opleveren. Laat dan veel liever tapperij en slijterij bij elkaar, dan den drank verkrijgbaar te stellen in de gewone winkels!

De 5 d L., in het oorspronkelijk ontwerp genoemd, worden 3 d.L. Op alle punten was er aftakeling. Het groote in het stelsel was alzoo reeds voor een groot deel verdwenen. Maar er komt nogmaals een storm opzetten en het schip ligt nu geheel ontredderd en zonder roer. Voor gemeenten beneden 5000 zielen zal de splitsing niet meer gelden en zie ik wel, dan komt ongeveer het gansche platteland er mee vrij. Ook zal de splitsing niet meer gelden voor bestaande vergunningen.

In de Memorie van Antwoord lezen wij nog:

„Hoezeer verlangende, het gemeen overleg zooveel mogelijk te bevorderen, kunnen de ondergeteekenden voor de thans bestaande inrichtingen dan ook niet verder gaan, dan het bepalen van den hierboven genoemden overgangstijd."

De Regeering blijkt nu toch wel heel wat verder te kunnen gaan. Bij de eerste de beste gelegenheid wordt deze verklaring door den Minister over boord geworpen.

De heer Lieftinck had wel gelijk, toen hij zeide bij de algemeene beschouwingen, dat met dr. Kuyper wel land is te bezeilen en hij niet zoo kwaad is als hij er uitziet. Van zekere zijde is er wel doen met hem te hebben. Het zal nu wellicht den Minister gemakkelijk vallen, in deze Kamer een aantal stemmen te winnen; misschien zien wij straks een groote partij hem in de armen vallen. Dan zal de Minister verklaren, dat het be-

ginsel gered is, doch na de laatste wijziging is de zaak niets meer waard. Want nog heb ik het vooruaamste niet genoemd.

Het getal van 3 d.L. is 2 d.L. geworden, zonder eenige verklaring of toelichting, alweer op aandrang van dezelfde zijde. De heer Borgesius deelde ons mee, dat hem die wijziging van 3 op 2 d.L. volkomen koud liet. Ik ben van een ander gevoelen; 3 d.L. was ook reeds te laag, maar 2 d.L. is een bedrag, dat een bespotting is van alle drankbestrijding.

Ik wil echter eerst een woord zeggen over het 5de lid van artikel I, de vrijstelling van de splitsing in gemeenten beneden 5000 inwoners. Ik zal er niet gemakkelijk toe overgaan, ingewikkelde onderwerpen van staatsrechtelijken aard te behandelen. Maar wat ons hier wordt voorgesteld, grijpt zoo diep in het maatschappelijk leven en staat in zijn uitwerking ook zoo duidelijk aan een leek voor oogen, dat ik mij zal veroorloven, namens mijn fractie, een enkel woord over dat 5de lid te spreken.

Het geldt hier een van de teerste en moeilijkste zaken, het scheppen van verschillenden rechtstoestand voor inwoners van verschillende gemeenten, ja zelfs voor inwoners van verschillende deelen van éénzelfde gemeente. Een dergelijk onderwerp moet bij de wet geregeld worden. Hier geschiedt het niet op deze wijze, maar komt het neer op Gedeputeerde Staten. De heer Röell zeide te recht, dat de Regeering zich uit de moeilijkheid redt, door deze te laden op hun schouders.

Dat gaat in het algemeen niet aan en dat mogen wij ook hier niet toelaten.

In de Memorie van Antwoord, alweer op die merkwaardige bladz. 5, lezen wij: „De beslissing over de splitsing te leggen in handen van de gemeentebesturen, ontmoet bij ondergeteekenden overwegend bezwaar." Dit is volkomen begrijpelijk. Nu geef ik gaarne toe, dat een beslissing bij Koninklijk besluit, Gedeputeerde Staten gehoord, iets anders is dan de beslissing van een gemeentebestuur. Zij geeft meer waarborgen voor eenheid in het geheele land, doch is ook in dit opzicht onvoldoende. De zaak kan niet aan het uitvoerend gezag overgelaten worden. Wij, die per slot van rekening verantwoordelijk zijn voor de gevolgen der wet, hebben hier te beslissen.

Wij eischen de rechtsgelijkheid terug, die de Minister over boord gooit. Zijn voorstel schept willekeur. Wij twijfelen niet aan de goede bedoelingen van Gedeputeerden. Doch ook met de beste bedoelingen zal de eene gemeente anders worden behandeld dan de andere. Dit is reeds zoo in dezelfde provincie. Hoeveel te meer in verschillende gewesten! De geschiedenis der oude wet is daar, om van zeer uiteenloopende opvattingen te getuigen. En zoo zullen dan weer in twee aan elkaar grenzende provinciën verschillende regels bestaan.

Wij willen weten waaraan wij ons te houden hebben en dat is met de tegenwoordige redactie van het artikel onmogelijk. Het moge waar wezen, dat het zeer moeilijk is, juist uit te drukken wat de Minister wil, maar dit is voor ons nog geen reden om mee te gaan.

Laat de Regeering ons dan een tabel geven, waarop de gemeenten staan, die onder de splitsing zullen vallen. Zulk een lijst is in de Kieswet opgenomen. Het zou zelfs, evenals bij de Kieswet, noodig zijn in het stelsel der Regeering, behalve verschillende geheele gemeenten, ook gedeelten van gemeenten op te geven. Zooals het er nu staat, is het 5de lid onaannemelijk. Er bestaan in Groningen, Friesland, Overijssel en Drenthe bijv. gemeenten ver boven de 5000 zielen, die tot het platteland behooren. Zal daar tapperij en slijterij gesplitst worden, ja of neen? Dat moeten wij vooraf weten.

Ik wees er reeds op, dat het begrip gemeente hier niet helpt. Veendam bij voorbeeld kan als een stedelijke gemeente worden beschouwd, maar het heeft onderdeelen, die beslist tot het platteland moeten worden gerekend.

Zoo ook zal Apeldoorn hoogstwaarschijnlijk onder de steden worden gerekend, maar tal van gehuchten en kleine dorpen behooren daarbij. Zoo zijn er ook grootere plaatsen, als Arnhem, tot welke gemeente het dorpje Schaarsbergen behoort.

Er is meer.

Van deze Regeering is de opvatting bekend. Deze Minister zal de splitsing zooveel mogelijk tegenhouden, maar elke opvolgende Regeering kan van een ander oordeel zijn. Ook in dit opzicht is de geschiedenis van de wet van 1881 bijzonder leerzaam.

Wij zijn er nog niet.

De heer Bos heeft verleden week opgemerkt, dat niet was voorzien in het geval, dat een gemeente, die om en bij de 5000 inwoners heeft, daarboven kan stijgen of daar beneden kan dalen. De Minister heeft daarnaar geluisterd en nog denzelfden avond werden wij verblijd met twee voorstellen tot regeling der gevolgen. Het bezwaar van den heer Bos, dat de zaak ongeregeld bleef, is verdwenen. Maar voor de belanghebbenden blijft de zaak even lastig; zij weten nu, wat er gebeuren zal in een dergelijke omstandigheid, doch daarom zijn zij er nog even lastig aan toe. Zij zullen de gevolgen hebben te dragen van omstandigheden, waaraan zij geen schuld hebben.

Ja toch — en dat maakt de zaak nog niet beter — misschien kunnen zij er wel wat aan doen.

Er zijn tal van gemeenten met een bevolkingscijfer van even onder de 5000. Wie weet, wat er in zulke plaatsen nog uitgedacht wordt, om te beletten, dat dit noodlottig getal wordt bereikt.

Men zal allerlei maatregelen kunnen nemen: misschien wordt er een soort van uitvoerpremie gegeven aan hen, die zoo goed zijn de gemeente te verlaten. Ook zullen de gemeentebesturen kunnen verhinderen, dat nieuwe inwoners zich komen vestigen.

Er is mij een gemeente bekend, die nu reeds zooveel mogelijk nieuwe arbeiders, vooral arbeiders zonder vast werk, houdt buiten de grenzen door haar bouwverordening, welk bepaalt, dat geen nieuwe woningen gesticht mogen worden, welke niet aan zekere eischen voldoen. Ik geef toe, dat daarin iets goeds zit, als het stelsel algemeen wordt toegepast. Zulke maatregelen kunnen dan genomen worden om de genoemde reden. De drankhandel is vernuftig genoeg in het ontdekken van allerlei middelen.

Zoo moet men ook het oog houden op de politiek.

Niemand in deze Kamer, van welke overtuiging ook, zal ontkennen, dat het verkeerd is, de drankquaestie met de politiek te vermengen. Wij weten het maar al te zeer, hoe in de laatste kwart eeuw menige verkiezing — niet alleen in Limburg — beheerscht werd door den drank in meerdere of mindere mate. Nu zal het gevolg dezer regeling kunnen zijn, dat de vraag of er al dan niet splitsing zal komen, een rol bij de Kamerverkiezingen speelt.

Men zal van de candidaten willen weten of zij voor of tegen splitsing zijn en zich gaarne van hun steun bij de Regeering verzekeren. Men zal hier gaarne aannemen, dat de verkiezingen dan al in een heel verkeerd teeken staan.

Ook bij de behandeling van deze wet is het gebleken, op welke wijze sommige drankhandelaars tegenover de Kamerleden optreden. En al zal niemand der leden anders stemmen dan volgens zijn overtuiging, dat optreden zelf deugt niet en deugt des te minder, hoe grooter de macht van den drankhandel is.

Ook van de andere zijde is er gewerkt, wordt hier opgemerkt. Volkomen juist, maar wij weten ook, dat van die andere zijde niet anders gehandeld wordt dan om zedelijke redenen in het belang van ons volk. Zij dwingen niet; zij overreden alleen en overtuigen. De politieke strijd dient juist met zulke middelen te worden gestreden, en hoe minder daarbij telkens de belangen van den drankhandel daarbij in het geding zijn, hoe beter. De Minister brengt ze er nu bij iedere verkiezing in, want de vraag van splitsing betreft elke gemeente boven de 5000 inwoners.

Bij verschillende gelegenheden tijdens de behandeling van dit artikel, is het voorgekomen — de heer Rink heeft het gedaan, de heer Borgesius heeft er op gezinspeeld — dat den Minister in overweging werd gegeven, de behandeling te schorsen, tot een beter voorstel werd gevonden.

Wij zien, dat het ook hier weer noodig is. Daarom zou ook ik den Minister in overweging willen geven, om in elk geval, wanneer het 4de lid van dit artikel werd aangenomen, ja nog beter reeds onmiddellijk, de behandeling van dit 5de lid te schorsen.

Heb ik dus veel bezwaren tegen dat 5de lid, als geheelonthouder, als drankbestrijder, als arbeiders-afgevaardigde heb ik er nog veel meer tegen het zesde. En die veel zwaarder wegen.

Het betreft de quaestie van de 2 d.L. Ik heb reeds gezegd, dat de splitsing van tapperijen en slijterijen voor mij vooral juist daardoor elke waarde heeft verloren. Iedere slijterij wordt met het voorgesteld artikel, zooals het thans luidt, een gewone kroeg, althans wanneer de baas het wil. Toen verleden week, bij de algemeene beschouwingen, de 3 d.L. in debat kwamen,

is door Schaper gezegd: 3 d.L. is te veel èn het is te weinig. Het is te veel, omdat het de menschen leert drinken bij te groote hoeveelheden; het is tevens te weinig, omdat daardoor de menschen niet worden afgehouden van den drank.

Wat is nu het geval met 2 d.L.? Daar kan men hetzelfde van zeggen, doch in veel en veel erger mate. Dat bedrag is ook te hoog. Die borrel is te groot. De jongens op straat, vooral 's Zondags avonds, doch ook in de week, tal van mannen uit het volk, zullen aan die 2 d.L. gewennen. Ik aarzel niet zulk een gewoonte allertreurigst te noemen.

Maar nog veel meer heb ik het op die 2 deciliter tegen, omdat de inhoud te gering is.

Ik begrijp nauwelijks, hoe de heer Borgesius, die zooveel jaren in de practijk der drankbestrijding is, heeft kunnen verklaren, dat die wijziging van 3 in 2 deciliter hem ongeveer koud liet. Wat is voor iemand die drinken wil, die helaas drinken moet, slaaf als hij is, wat is voor hem een dubbel maatje?

In het algemeen was 3 deciliter al te laag. Menigeen staat daar niet voor. Maar anderen dan toch nog wel. Met zoo'n dubbel maatje maakt men zooveel complimenten niet; dat leegt één man — ik heb het gezien — in één teug. De heer Drucker verwondert er zich over, maar ik heb het meer dan eens gezien in fabrieksplaatsen, aan havens en elders. Overal zouden drankhandelaars en drankbestrijders kunnen bevestigen, hoe men zoo'n dubbel maatje in één teug zonder blikken of blozen leegdrinkt. En tot zulk een gebruik moedigt de Regeering aan. Het is waar, de twee deciliter worden in gesloten fleschjes verkocht. Maar als ik het goed begrepen heb, heeft de heer Borgesius reeds gezegd: wanneer het vocht voor de toonbank gedronken wordt is het niet strafbaar. De slijter heeft volgens hem dus alleen te zorgen voor den verkoop op de voorgeschreven wijze en zou verder nergens mee te maken hebben. Ik wil daarlaten, of het zoo is, ik had uit het ontwerp een andere opvatting verkregen.

Ik zeg dus alleen: misschien is het dan bij de wet verboden, het dubbelmaatje in den winkel zelf op te drinken. Maar al is het bij de wet verboden, wat helpt dat? Gebeurt het dan niet meer? Dat zal evengoed voor de toonbank gebeuren, als het nu plaats heeft. Zonder vergunning is het nu immers evengoed verboden. En toch. . . . De drankbestrijders, de drinkers, de burgerij, de politie en de justitie weten het. Het gebeurt reeds bijna 25 jaren lang. Of men er niets aan wil of kan doen, het heeft in elk geval onder de oogen van de Overheid plaats en het wordt toegelaten. Welke reden hebben wij dan, om na een kwart eeuw van die ervaring van de allertreurigste soort met den Minister, die voor zijn bewering geen enkel bewijs bijbrengt, aan te nemen, dat het met twee deciliter beter zal gaan? Het leegdrinken gebeurt voor de toonbank of even in een afzonderlijk voor het doel gereedstaand kamertje; laat ik zeggen, het geschiedt aldus clandestien. Maar wat gebeuren mag en waartoe deze wet verlof geeft, is, dat het dubbel maatje gehaald wordt en even buiten de deur van de tapperij naar binnen wordt geslagen.

Het drankgebruik wordt aldus in de hoogste mate aangemoedigd. Ik herinner mij nog de zoogenaamde Heemskerkjes, die wij hebben gehad een kleine 20 jaar geleden en die in de slijterijen met vergunning waren te verkrijgen, en nog vrij wat meer inhoud hadden dan de fleschjes die wij bij deze wet zullen krijgen; zij bevatten namelijk $3^1/_2$ deciliter. Meermalen heb ik toen 's Zondags avonds en bij andere „gelegenheden" gezien, dat opgeschoten jongens, langs de straat loopende, daar niet voorbij konden. Even binnen te gaan, om zulk een fleschje te halen, elk een slok te nemen . . . . . het was het werk van een oogenblik. Hoe zal het gaan met deze nieuwe fleschjes? Wij hebben het model er reeds van gezien hier zooeven in de Kamer; zoo zal het inderdaad gaan. Het fleschje is geheel gemaakt „naar alle eischen des tijds"; het is plat en kan dus gemakkelijk in den zak worden gedragen; het heeft een breeden hals, zoodat het in een wip uitgedronken is. In een oogenblik is zulk een fleschje geledigd, en dat onder de hooge goedkeuring van onze nieuwe Drankwet!

Nu is er nog een andere quaestie, die nog slechts te nauwer nood is aangeroerd, en die toch feitelijk de hoofdzaak vormt. Wie mogen in het vervolg die twee deciliter, dat dubbele maatje, verkoopen? Dat zijn ook en vooral de slijters zonder vergunning volgens de wet van 1881, menschen, tegenover wie ik als drankbestrijder niet zooveel anders sta dan tegenover de vergunninghouders. Onder deze wet is het echter een heel ander geval. He zijn dan de menschen, die sedert 1881 — het is in de stukken erkend — voor het meerendeel de smokkelaars bij uitnemendheid zijn geweest. Zij hebben — ik spreek de goeden niet te na — altijd de wet ontdoken. Zij hebben in die 25 jaren alle hoop opgegeven, dat zij ook eens vergunning zouden krijgen, wettelijk zouden worden gepatenteerd. Al die hoop, welke zij in de eerste jaren misschien nog koesterden, is sedert lang in rook opgegaan. Maar nu, bij deze nieuwe wet, welke het drankgebruik beteugelen zal en een dam zal opwerpen tegen de grootste zonde onder het volk, wordt hun weder een kansje, neen het mooiste kansje dat zij kunnen krijgen, geboden. De Regeering geeft aan die allen een slijtersvergunning; zij allen mogen 2 d.L. verkoopen over de toonbank. Wanneer iemand dankbaar zal zijn, dan zullen het zijn deze slijters volgens de wet van 1881, door den Minister zelf de smokkelaars genoemd; maar de drankbestrijders zullen dezen Minister van Binnenlandsche Zaken met al zijn groot vertoon van drankbestrijding en met al zijn Christendom niet dankbaar zijn . . . .

De heer **de Visser**: De drankbestrijders denken er in hun adressen anders over.

De heer **ter Laan**: De heer de Visser zal eerst eens moeten zeggen, wie dat zijn. In elk geval slaat dat op de oude adressen, toen er nog slechts sprake was van een halven liter. Later is er sprake van 3 d.L. Het is mij niet bekend, dat één drankbestrijdersvereeniging daarmee genoegen nam. En mocht dat toch zoo zijn, die drankbestrijders hebben zich dan blij gemaakt met een doode musch.

En over de allernieuwste uitvinding van die 2 d.L. heeft zelfs nog niemand zich kunnen uitlaten; dat is aan de meesten nog nauwelijks bekend. Maar ik keer tot de zaak terug, waarover ook zij zich nog wel zullen laten hooren.

Die fleschjes staan gereed in de winkels, en de jongelui die Zondagsavonds op straat loopen, de mannen die naar hun werk gaan, gaan even naar binnen en koopen dat verleidelijke dubbelmaatje. En dat zullen niet alleen werklui doen, die naar het karwei gaan of er vandaan komen; wie in de nieuwe stadsgedeelten woont, kan zien hoe het nu al is. Dat zal men ook overdag doen. En soldaatjes, om nog een enkel voorbeeld te geven, die naar de kazerne teruggaan, zullen zulk een dubbelmaatje meenemen naar de chambree en op den rand van de krib leegdrinken; zoo iets gebeurt reeds nu, en dergelijke praktijken zullen worden bevorderd. Deze maatregel, die hier in deze nieuwe wet zoo maar is ingevoegd zonder eenige motiveering, acht ik voor het volk verderfelijk. Men heeft geen aanleiding dit woord van mij te sterk te achten. De Regeering zelfs is het er volmaakt mee eens. Zij zegt immers op bladz. 5 van de Memorie van Antwoord: „Den inhoud der flesschen vrij te laten of nog lager te stellen, zou bedenkelijk zijn, vermits te vreezen is, dat alsdan flesschen, bevattende den inhoud van weinig meer dan één glas, in den handel zouden komen". Dat betrof 3 d.L. En nu wordt het zonder eenige toelichting toch op 2 d.L. gebracht. Ik begrijp, waarom hier geen nadere toelichting gegeven is. Die was onmogelijk. Elke toelichting zou in strijd zijn met de Memorie van Antwoord. Zulk een terugtocht moet met stille trom geschieden. Wij hebben bij dit debat gehoord drankbestrijders van allerlei aard en van alle partijen. Ik zou nu een oproep willen doen aan die drankbestrijders in de Kamer, aan de geheelonthouders en de matigheidsmannen, aan allen, die het doel van de wet, die wij hier behandelen, willen bevorderen; vijanden van het misbruik zijn wij hier immers allen. En deze bepaling zal het misbruik in de hand werken op een allerbrutaalste wijze. Er zijn in ons land 23 000 kroegen; 7- tot 8000 meer dan er volgens de nu bestaande wet mogen zijn. Hiertegen komen de drankbestrijders op; zij hadden gehoopt, dat dat aantal zou worden verminderd; zij hebben die hoop zien verdwijnen. Er zijn dus 23 000 vergunningen en die zullen er voorloopig blijven. Nu zeg ik zeker niet te veel door te beweren, dat op elke vergunning waar volgens de wet van 1881 drank in het klein verkocht mag worden, nog wel 2 gelegenheden bestaan, waar drank verkocht wordt in naam boven de 2 liter, in werkelijkheid ook

daar beneden, en als ik dan bedenk, dat al die gelegenheden een slijtersvergunning zullen krijgen . . . . .

De heer **Talma**: Zouden er dus 46 000 slijterijen zijn?

De heer **ter Laan**: Neen. Zooveel komen er nog bij! De heer Talma schijnt dit te betwijfelen. Maar als hij in den Haag en vooral ook op het platteland rond ziet, zal hij tot dezelfde slotsom komen als ik, die op een tiental plaatsen gewoond heb en daar heb rondgekeken van Groningen tot Zeeland. Op menige plaats is het zoo, dat elke kruidenierswinkel drank schenkt, zoo het heet boven de 2 L, zoo het noodig is ook daar beneden.

In elk bierhuis — ik spreek weer de eerlijke uitzonderingen niet te na — de Regeering geeft dat zelf toe, ja stelt het voorop — wordt jenever, wordt sterke drank verkocht. Deze bierhuishouders en winkeliers zullen volgens dit ontwerp slijtersvergunning krijgen, en als men dit bedenkt, dan ziet men allicht, dat twee bierhuizen en winkels op één vergunning zeker niet te veel gezegd is. Dan komt men tot 50 000 slijtersvergunningen meer dan het tegenwoordige getal. Dat zal het gevolg zijn van het eerste artikel van deze wet. En met zulk een gevolg voor oogen kom ik tot deze verzuchting, dat ik liever heb een Regeering — afgezien van alle politieke bijbedoelingen — die maar openlijk zegt dat zij de belangen van de drankfabricage en van den drankhandel bevorderen wil, dan deze Regeering, die speelt met groote woorden, maar ten slotte een maatregel neemt veel erger dan . . . . . laat ik dit nog hopen, zij zelf er in heeft gezien. Een maatregel, waardoor in elk geval aan de drankbestrijders, aan de duizenden mannen en vrouwen die geteekend hebben op adressen tegen den drank, een grievende teleurstelling wordt berokkend. En wanneer er drankbestrijders zijn volgens den heer de Visser, die zich nog verheugen in de hoop op vooruitgang en winst, weldra zullen ook zij inzien, hoe wreed ze bedrogen werden. Waarom dan toch zooveel vertoon, waarom zooveel ophef van zedelijkheid en Christendom, als dit het einde moet zijn? Het vertrouwen in de woorden van de Regeering is nooit zoozeer op een gevoelige wijze geschokt als op dit oogenblik door dezen Minister van Binnenlandsche Zaken is geschied.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **van den Heuvel**: Daar het mij uit de gewisselde stukken gebleken is, dat de Regeering voorshands geen plan had, het denkbeeld te laten varen, voort te bouwen op het stelsel van de Drankwet van 1881, had ik gemeend, mij daarbij te moeten nederleggen, omdat dit ontwerp was geen *nieuw* ontwerp, doch een *herziening* der wet van 28 Juni 1881. Ik zeg, Mijnheer de Voorzitter, ik heb mij daarbij neergelegd, in de hoop een wet te krijgen, die blijken zal te voldoen aan de gestelde eischen: namelijk het drankmisbruik tegen te gaan en het gebruik van sterken drank te beperken.

Nu het scheepje van wet reeds bij het eerste artikel is verzeild geraakt in een chaos van klippen in den vorm van amendementen en wijzigingen, vrees ik, Mijnheer de Voorzitter, dat dat scheepje met zóóveel averij in de haven zal landen, dat het blijken zal niet meer zeewaardig te zijn.

Ik wil daarom trachten de Regeering anderen koers te doen kiezen, in den vorm van intrekking van dit wetsontwerp en het ontwerpen van een geheel nieuwe wet op anderen grondslag, door in de eerste plaats te stemmen vóór het amendement-Rink c. s, om daarna in n°. 3 van art. 1 bij amendement voor te stellen het woordje „sterken" er uit te lichten, en in de tweede plaats door te stemmen vóór het amendement-Fock c. s.

En daar ik niet gewoon ben afbrekende critiek uit te oefenen, zonder daarvoor iets anders in de plaats te stellen, zou ik als grondslagen voor een geheel nieuwe wet willen gesteld zien:

1°. voor elke gelegenheid tot verkoop van onverschillig welken drank in het klein een *hoog* vergunningsrecht, gebaseerd op de huurwaarde van het pand in verband met den jaarlijkschen inslag van jenever;

2°. vrijheid van drankverkoop van iedereen, met uitzondering van eenige gevallen, zooals thans genoemd in art. 3 van *dit* ontwerp;

3°. eischen stellen aan localiteiten, waarin verkoop van drank in het klein, te regelen door het plaatselijk bestuur;

4. contrôle op de vervalsching van drank bij deze of bij afzonderlijke wet;

5°. bij overgangsbepaling vrijstelling van het door mij sub 1°. genoemd verhoogd vergunningsrecht voor die vergunninghouders, die bij het in werking treden der wet van 28 Juni 1881 de vergunning hadden en behouden hebben.

Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat de Regeering alsnog bereid bevonden zal worden, met dit denkbeeld mede te gaan.

Mitsdien heb ik de eer het volgende amendement voor te stellen:

In het in art. I voorkomende art. 1 sub 3 het woordje „sterken" te schrappen.

De **Voorzitter**: Door den heer van den Heuvel wordt voorgesteld om in de derde alinea van onderart. 1 te doen vervallen het woord „sterken".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Klerk, Ferf, Nolting, de Boer en Raymakers, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! De discussiën die hebben plaats gehad, geven mij aanleiding een enkel woord te zeggen.

Ik wensch op den voorgrond te stellen dat ik den zedelijken moed, die er voor de indiening van een verscherpte drankwet noodzakelijk is en dien deze Minister heeft getoond te bezitten, zeer op prijs stel, ook wanneer op details verschillende aanmerkingen kunnen worden gemaakt. Het geldt hier werkelijk het trouw blijven aan een in de Troonrede afgelegde belofte en het betreft hier een punt dat ook bij de verkiezingen in 1901 op den voorgrond stond, en deswege verblijdt het mij, dat dit wetsontwerp bij de Kamer is ingediend.

In de eerste plaats wensch ik een opmerking te maken aan het adres van den laatsten spreker voor de pauze, namelijk den heer ter Laan, wiens rede, althans ten deele, op mij dezen indruk maakte: „wie te veel bewijst, bewijst niets". Wij hebben uit zijn mond toch zooveel gehoord, als dat het brengen van de slijterijen onder de vergunningen een zeer groot getal nieuwe kroegen in het leven zal roepen, en dat om deze reden reeds deze wet aan de gemeenschappelijke drankbestrijders mishaagt.

Nu moet ik eerlijk zeggen, dat ik van die redeneering niets begrepen heb, en dat wel om deze reden. Dit onderwerp toch was reeds juist zoo in het oorspronkelijk ontwerp geregeld en is niet eerst bij het gewijzigd ontwerp of ook niet bij de Nota van Wijziging opgenomen. En nu weten wij allen, dat van de zijde van alle soorten van vereenigingen, tot bestrijding van het misbruik van drank, juist sympathie is betuigd met dezen in het oorspronkelijk wetsontwerp voorgestelden maatregel. Bovendien is die zoogenaamde uitbreiding eigenlijk niets dan een uitbreiding op het papier. Want die slijterijen bestaan nu reeds, en voor zoover zij in naam boven de twee liter verkoopen, maar inderdaad anders doen, zijn zij geheel buiten het toezicht van den wetgever geplaatst. Om die redenen komt mij dus de redeneering van den geachten afgevaardigde, als zou door dit ontwerp het getal der drankplaatsen worden vermeerderd en derhalve door de voorgestelde bepaling tegen de bedoeling der wet worden ingegaan, onverklaarbaar voor.

In de tweede plaats wensch ik in beginsel mijn sympathie te betuigen met de in dit artikel voorgestelde splitsing. Maar ik zeg met nadruk: „*in beginsel*". Want die splitsing is ook in de kringen van degenen, die het drankmisbruik trachten tegen te gaan, een volkomen nieuwe gedachte.

Ik heb de verschillende geschriften nagegaan, die vanwege de onderscheidene vereenigingen tot bestrijding van het misbruik van sterken drank zijn uitgegeven en in die geschriften heb ik noch dit denkbeeld vermeld gezien, noch het tot een onderwerp van ernstige studie zien gemaakt.

Bovendien komt het mij voor, dat deze gewichtige zaak noch in de Memorie van Toelichting, noch in die van Antwoord voldoende, uit een practisch oogpunt, is toegelicht en verdedigd. Daarom heb ik mij zelf afgevraagd of het niet in het belang

der zaak zelf zou zijn, waarvoor ook ik veel gevoel, als nu in het artikel de splitsing niet werd vastgelegd. De zaak is toch blijkbaar nog zoo weinig bekeken, dat het mogelijk is dat de desbetreffende bepalingen in de practijk een geheel tegenovergesteld gevolg zouden hebben van hetgeen men er van verwacht.

In de derde plaats wenseh ik een opmerking te maken naar aanleiding van een deel van het betoog, dat in de vergadering van eergisteren door den heer Bos is gehouden. De heer Bos heeft gepleit voor de wenschelijkheid om het minimum van hoogstens 2 L. te verhoogen tot 3 of 4, maar niet zoo ver te gaan als in het wetsontwerp is voorgesteld.

Toen de heer Bos dat gedeelte van zijn betoog uitsprak, dacht ik bij mij zelf: hiermede gaan wij den weg der reaetie op.

Bij de indiening van het wetsoutwerp in 1881 was namelijk voorgesteld, om het minimum te bepalen op 5 L. en bij de debatten is daartegen geen enkel prineipieel bezwaar gerezen. Men heeft toen alleen, om een utilistische reden, namelijk om de slijterijen in den aanvang niet te zeer te bemoeilijken, het cijfer 5 laten vallen en daarvoor 2 in de plaats gesteld.

De heer Goeman Borgesius heeft in zijn wetsontwerp van 1900 ook het minimum van 5 liter voorgesteld en zich dus feitelijk op de lijn van 1881 voortbewogen. En — ik heb er juist dezer dagen nog eens het verslag op nagelezen — van uit de Kamer is daartegen toen niet één enkele stem opgegaan, maar zijn er wel verschillende stemmen vernomen om aan te dringen op verhooging van het minimum van 5 liter.

Ik zou het dus zeer bedenkelijk aehten, wanneer wij thans den heer Bos volgden, wiens wenseh ik niet anders kan qualificeeren dan als reaetie.

In de tweede plaats wenseh ik er op te wijzen, dat in Zweden en Noorwegen het minimum reeds boven de 40 is verhoogd, omdat men, waar dat hooge minimum reeds zeer gunstig werkte, in die riehting nog een stap verder wilde gaan.

Ook om die reden hoop ik dat de bescheiden verhooging van 2 tot 10, die nu wordt voorgesteld, niet zal worden tegengestaan.

In de derde plaats ben ik een hartelijk voorstander van de verhooging, om reden dat alle vereenigingen tot bestrijding van sterken drank, van welke riehting of van welke kleur ook, dat punt niet alleen jaren onder de oogen hebben gezien, maar alle dien maatregel hebben verdedigd. De getuigenissen van de deskundigen in die kringen gelden voor mij zeer, en waar deze dan nog worden aangevuld door hetgeen de praetijk in Noorwegen leert, en door hetgeen vroeger hier is geschied bij de wet van 1881 en bij het voorgestelde ontwerp van Minister Borgesius, geloof ik dat het alleszins wenselielijk kan worden geacht op dien weg nog een stap verder te gaan. Daarvoor heb ik nog de volgende motieven aan te voeren.

In de eerste plaats zal, omnium concensu, de clandestiene drankverkoop in een aanzienlijke verhooging van het minimum een krachtige tegenstandster vinden, omdat daardoor de gefingeerde stijterijen veel moeilijker zullen kunnen worden ingericht en in stand gehouden.

In de tweede plaats zal het toezicht voor de politie veel gemakkelijker zijn, dan wanneer de aanwezigheid van sleehts 2 liter in den winkel voldoende is om haar machteloos te maken.

In de derde plaats zal de verkoop van eenige liters die mede worden genomen of thuis bezorgd veel minder gesehieden.

In de vierde plaats zal de verkoop voor gemeensehapelijke rekening voor werklieden gezamenlijk of tijdelijke vereenigingen, veel meer worden voorkomen, dan nu het geval is.

Ik heb alleen, en met het oog daarop wensch ik een vraag aan den Minister te doen, tegen die verhooging een kleine bedenking. Er zijn wellieht niet vele, maar toch nog altijd enkele eerlijke slijters, die werkelijk niet minder dan 2 liter verkoopen. Die slijters komen nu onder het vergunningsrecht. Maar daarvan kan het gevolg zijn, dat wanneer degeen die de zaak drijft, bijv. de vader, komt te overlijden, de kinderen, die dan op dat oogenblik de zaak zouden kunnen voortzetten, dit, omdat hun het vergunningsrecht niet wordt gegeven, niet meer kunnen doen. Het gevolg zal dus zijn, dat juist van dien maatregel de eerlijke slijters de slachtoffers zullen worden, en dat hun zaak, die tot op dat oogenblik op een eerlijke wijze werd gedreven, dientengevolge ten eenenmale van haar waarde zal worden beroofd. Het zal mij aangenaam zijn van den Minister op dit punt een bevredigend antwoord te mogen bekomen.

Ik juich het op de genoemde gronden toe, dat het maximum van 2 op 10 zal worden verhoogd. Bovendien is het in verband daarmede voortreffelijk, dat zoovele inrichtingen, die nu buiten toezicht zijn gesteld, onder toezicht zullen worden gebracht, en in verband daarmede verdient het ook mijn volle goedkeuring dat waar dit toezicht op dit oogenblik onvoldoende is gebleken, de Minister het traeht aan te vullen door de benoeming van adjunct-inspeeteurs. Ik geloof dat door deze maatregelen, niet door ieder op zieh zelf, maar in verband met elkander beschouwd, een stap in de goede richting wordt gedaan. Zeer zou ik het dan ook betreuren, indien in de door den heer Bos aangegeven richting een stap werd gedaan.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik ook het woord wil voeren over de door u aan de orde gestelde leden van art. 1, is dit omdat ik meen dat tegenover de critiek, van alle zijden op het Regeeringsstelsel uitgeoefend, een woord van verdediging moet gesproken worden. Bovendien zijn er nog een paar elementen in het debat voorgekomen, die mijnerzijds eenige bespreking wenselielijk maken. Ik denk daarbij bepaaldelijk aan de rede van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, van hedenmorgen. Ik geloof, het zij gezegd met allen eerbied voor de leden dezer Kamer, dat er toch wel eenige aanleiding bestaat, bij de bespreking dezer zaak voor verwarrende argumenten te waarsehuwen. Zoo heeft de heer ter Laan gezegd, dat wanneer de mensehen 2 d. L. drank aehtereen uitdronken, zij dit voortaan zouden kunnen doen met de hooge goedkeuring van de Regeering. Het spreekt vanzelf dat, waar de Regeering, overeenkomstig de wet van 1881, zich bedient van het woord „vergunning", ieder die drinkt, zoolang hij zich niet in kennelijken staat langs den weg beweegt, kan zeggen, dat hij dit doet met vergunning van de Regeering. Maar, Mijnheer de Voorzitter, die uitdrukking heeft betrekking op de geheele wettelijke regeling, op het beginsel van de geheele wet. Wanneer men nu een bepaling, die de Regeering voorstelt, bijzonder hatelijk wil maken, door er deze qualificatie op toe te passen, dan meen ik, dat men de zaak verwart.

De heer **ter Laan**: Dat ging alleen over de 2 deeliter.

De heer **Talma**: Dit sta ik juist te betoogen.

Thans een enkel woord over een persoonlijke zaak met den geaehten afgevaardigde uit Zutphen. Ik heb inderdaad bij de afwezigheid van dien geaehten afgevaardigde het woord over hem gevoerd; maar ik ben nog niet zoo oud parlementariër, dat ik niet noodig heb om eenigen tijd mij te bezinnen over wat ik spreken zal, en nu had ik tot op het oogenblik dat ik het woord voerde, het voorreeht den heer Borgesius hier tegenwoordig te zien. Dat hij zou verdwijnen op het oogenblik dat ik begon te spreken, kon ik toch niet vermoeden en zoo is het gekomen, dat ik al sprekende gedaan heb, alsof de heer Borgesius tegenwoordig was. Maar het is niet erg, want de heer Borgesius heeft toch alles kunnen lezen, ook een uitdrukking die misschien niet geheel en al gelukkig is geweest. Ik heb gezegd: wanneer ik nu de bepaling van de Regeering vergelijk met de bepaling die de heer Borgesius zelf heeft voorgesteld, dan gelijken die bepalingen op elkaar als twee druppels water.

Nu zou iemand kunnen denken, dat ik daarmede bedoeld heb, dat de woorden der bepalingen gelijkluidend waren, maar mijn eenige doel was te betoogen, dat de bezwaren die de heer Borgesius in zijn scherp betoog tegen dezen Minister had ingebraeht, ad litteram usque ook van toepassing waren op het door den geaehten afgevaardigde voorgestelde artikel.

De heer **Goeman Borgesius**: Dat is heelemaal onjuist.

De heer **Talma**: Dan zal ik voorlezen wat gezegd is.

„Maar geheel anders luidt mijn oordeel over de bepaling (25 *c*) die de strekking heeft het aantal verkoopplaatsen van sterken drank nog te vermeerderen, in plaats van te verminderen."

De heer Borgesius heeft er ons vanmorgen aan herinnerd, dat ik inderdaad te reeht hetzelfde in zijn wet gevonden had, toen hij mededeelde dat hij voorstelde diegenen die vroeger niet onder de vergunning vielen, voortaan ook vergunning te geven, met

dien verstande, dat hij den verkoop van 2—10 liter handhaafde, met andere woorden dat de vorm van den verkoop dezelfde bleef als te voren. Hij verwijt nu aan de Regeering dat zij het aantal verkoopplaatsen van sterken drank vermeerdert. Dit zelfde stelde de heer Borgesius ook voor. Wat hij voorstelde zou het aantal verkoopplaatsen dat de wet kent, in precies dezelfde mate vermeerderen. Maar hier wijs ik op een verwarring die in het geheele debat telkens voorkomt. Wordt door dat voorstel-Borgesius of door het voorstel der Regeering het aantal verkoopplaatsen inderdaad vermeerderd? Neen, Mijnheer de Voorzitter! Er komt er geen enkele bij. De Regeering geeft geen vergunning aan menschen die geen sterken drank verkoopen, maar zij geeft vergunning aan menschen die het tot op dat oogenblik wel doen. Het aantal verkoopplaatsen blijft precies hetzelfde. . . . .

De heer Troelstra valt den heer Borgesius bij, maar hij kan het alleen wel af.

De heer **Goeman Borgesius**: Volgens mijn regeling kwam er geen enkele bij en volgens die van de Regeering komen er vele bij.

De heer **Talma**: De heer Borgesius heeft het in zijn rede alleen gehad over het aantal verkoopplaatsen en het aantal vergunninghouders. Nu beweer ik dat volgens het wetsontwerp-Borgesius en volgens dat van den Minister van Binnenlandsche Zaken het aantal verkoopplaatsen dat krachtens de wet volgens vergunning bestaat op dezelfde wijze wordt vermeerderd.

De heer **Goeman Borgesius**: Behalve dat het juist het omgekeerde is.

De heer **Talma**: De heer Borgesius beweert dat het juist het omgekeerde is, dat in zijn ontwerp het aantal slijterijen dat vergunning had met het aantal verkoopplaatsen dat geen vergunning had verminderde. Maar het is toch volkomen duidelijk, dat zij alle er bij kwamen, die tot 1901 sterken drank bij hoeveelheden van 2—10 liter verkochten. Het doet mij leed, dat de heer Borgesius niet te gelijker tijd heeft aangewezen op welken grond hij de Regeering verweet dat het geld van de schatkist niet werd gebruikt om de overbodige vergunninghouders te onteigenen. Niet, Mijnheer de Voorzitter, omdat de heer Borgesius niet het recht heeft om daarover anders te denken dan vroeger. Ik heb ook in mijn vorige rede niet gezegd dat de heer Borgesius niet van gedachte mocht veranderen, maar dat ik mij niet kon begrijpen hoe de heer Borgesius, die een voorstel van gelijke strekking deed als de tegenwoordige Minister, van gedachten veranderende, desniettemin aan de Regeering een verwijt er van durft te maken, dat zij niet op hetzelfde oogenblik die zwenking van den heer Borgesius medemaakte, waar hij zijn zwenking niet eens aankondigde noch veel minder motiveerde.

Het komt bij den heer Borgesius op hetzelfde oogenblik, Mijnheer de Voorzitter, vooral aan op de data. Wij hebben hier vanmorgen hooren zeggen, dat hij zich met de splitsing van slijterij en tapperij niet kon vereenigen. Den 28sten October jl. is bij de Kamer ingekomen een stuk, waaronder de naam staat van den heer Borgesius.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijn naam staat er niet onder.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik erken, dat de heer Goeman Borgesius gelijk heeft, maar nu zal ik voorlezen wat er in staat: „Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal" — wij weten nu, hoe voorzichtig wij moeten zijn met adressen van dergelijke heeren — „Geven met verschuldigden eerbied te kennen mr. F. W. J. G. Snijder van Wissenkerke en mr. Ant. van Gijn, in hun qualiteit van voorzitter en secretaris-rapporteur van de, door den Volksbond, vereeniging tegen drankmisbruik, ingestelde commissie voor drankwetactie, bestaande uit de heeren: dr. Arriens, mr. Bool, van Berkel, mr. H. Goeman Borgesius, oud-Minister van Binnenlandsche Zaken."

Wanneer ik dat lees, erken ik, dat er niet onder staat, dat alle heeren het met alles wat in het stuk staat eens zijn, maar ik lees verder: „dat door de commissie in het bijzonder worden toegejuicht: de ernstige poging om een einde te maken aan het groote kwaad van den clandestienen handel, de splitsing tusschen tappers en slijters" enz., zonder dat er van eenige reserve sprake is.

Nu zegt de heer Goeman Borgesius: ik zat wel in het comité en heb het recht gegeven mijn naam te vermelden, maar mijn handteekening staat er niet onder, dus ben ik er niet aan gebonden.

Ik erken, dat ik op een dergelijke interpretatie niet verdacht ben geweest en ik neem dus terug het verwijt, aan den heer Goeman Borgesius gedaan, dat hij sinds 28 October van gedachten is veranderd, maar ik zou meenen, dat, wanneer de heer Goeman Borgesius zijn naam weer leent aan een dergelijke actie, het aanbeveling zou verdienen, op te doen nemen de verklaring, dat de leden van het comité, met wier namen op ons arme Kamerleden wordt indruk gemaakt, niet teekenen en dat dus de vermelding van hun namen niet beteekent, dat zij het met den inhoud eens zijn.

De heer **Goeman Borgesius**: Nu moet gij ook het tweede adres voorlezen.

De heer **Talma**: Neen, daar voel ik mij niet toegeroepen. De heer Goeman Borgesius heeft alle vrijheid ook het tweede adres voor te lezen. Ik ontken immers niet, dat de heer Goeman Borgesius en hetzelfde comité, nader hebben betoogd, dat de straffen zouden worden vermeerderd, maar dat bewijst niets.

Wanneer hetzelfde comité zegt, nu zijn wij van gedachten veranderd, zou dit alleen bewijzen, dat de heer Goeman Borgesius in dien tijd een zwenking had gemaakt, en daar gaat het om.

De heer **Goeman Borgesius**: Neen, daar gaat het niet om.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Dan zal ik nu even voorlezen, wat er staat in dat tweede adres.

„Ook de op zich zelf nuttige bepaling omtrent de splitsing van tappers en slijters zal meer clandestienen handel doen voorkomen. Kon toch tot dusver slechts door hen, die geen vergunning hadden, in strijd met de wet sterke drank worden verkocht, thans zullen ook de vergunninghouders zich aan die overtreding kunnen schuldig maken, door bij andere hoeveelheden te verkoopen dan hun geoorloofd is."

Dus ik, als niet jurist, zeg hier zonder het adres voor mij te hebben, dat er stond, dat er veel straffen zouden komen, terwijl er staat, dat er veel overtredingen zonden komen, en wordt dan door den heer Goeman Borgesius geïnterrompeerd alsof ik de Kamer verkeerd inlichtte.

Nu zegt de heer Goeman Borgesius weer, dat ik verder moet lezen, maar dit moet hij dan zelf maar doen, wanneer hij aan het woord is, want in de volgende zinnen staat niets meer over splitsing van tapperijen en slijterijen.

Omdat ik nu telkens door den heer Goeman Borgesius ben geïnterrompeerd en daardoor misschien het hoofdpunt van mijn betoog niet tot zijn recht is gekomen, wensch ik nog even te zeggen, dat ik den heer Goeman Borgesius niet verwijt, dat hij van gedachten veranderd is, maar dat hij, van gedachten veranderend, de Regeering het verwijt maakt, dat zij niet op hetzelfde oogenblik ook is gezwenkt.

De heer Goeman Borgesius heeft gezegd: het is klein van de Regeering om het geld uit schatkist niet te gebruiken voor onteigening der tappers, en toen hij zelf een wetsontwerp indiende stelde hij voor daartoe het geld van den drankhandel te bezigen. De heer Goeman Borgesius is volkomen vrij van gedachten veranderen, maar het past hem daarbij niet van uit het nieuw verkregen standpunt, dat door hem nog niet werd verdedigd, een schamper verwijt tot de Regeering te richten.

Nu de zaak zelf, die eigenlijk veel gewichtiger is. Vooreerst de splitsing.

Al dadelijk merk ik op dat door tal van sprekers ten onrechte onmiddellijk aan elkander verbonden zijn de splitsing van tapperij en slijterij en de vereeniging van de slijterij met de winkelnering. Deze beide zaken staan niet in eenzelfde artikel en er staat niets in het ontwerp, noch volgt er iets uit het kader daarvan, waardoor de Kamer niet volkomen vrij zou zijn de splitsing van tapperij en slijterij aan te nemen en de vereeniging van slijterij met winkelnering te verwerpen. Mij komt deze vereeniging aanbevelenswaardig voor, m. a. w. ik zou mij niet

kunnen verklaren voor het amendement om haar uit de wet te nemen, maar ik kan mij niet voorstellen, dat een beslissing op het eerste punt de Kamer in eenig opzicht zou binden omtrent het tweede.

Gisteren is ook door geen enkelen spreker aangetoond dat uit de oeconomie van het wetsontwerp of uit de toelichting der Regeering gebleken zou zijn, dat de Regeering de splitsing alleen zou kunnen handhaven wanneer die vereeniging eens doorging.

Integendeel, misschien is er in de historie der zaak een oorzaak waarom de verwarring ontstaan is. In de afdeelingen kwam ter sprake de splitsing van tapperijen en slijterijen en er werd gezegd: de splitsing heeft veel voor, maar ze kan niet doorgezet worden op het platteland, wel in de steden. Men vroeg dan ook aan de Regeering dat op het platteland zou toegelaten worden de vereeniging van slijterij en winkelnering. Deze vereeniging is echter toegestaan voor het geheele land, of eigenlijk alleen voor de steden.

Immers zooals het ontwerp thans luidt zal in gemeenten beneden de 5000 zielen niet bestaan een vergunning voor den verkoop sub *b* en alleen die vergunning is te combineeren met de winkelnering. De regeling geldt dus niet voor dat deel van het land waarvoor de Kamer het vroeg.

Nu meent de heer Schapers wel dat het getal gemeenten beneden de 5000 zielen klein is, maar als hij goed informeert, dan zal hij zien dat ze een belangrijk stuk van het land beslaan.

Ik meen dus, dat de Kamer bij de stemming over art. 1 wel zal doen van niet te vermengen de zaak der winkelnering met de splitsing, want het zou mij leed doen wanneer door het verband leggen tusschen deze twee zaken, eenige leden zouden stemmen tegen de splitsing, die, wanneer ze niet aan de winkelnering dachten, er voor zouden stemmen. Laten zij, is de splitsing aangenomen, zorgen, dat in art. 3 die vereeniging wordt weggenomen, dan is de zaak in orde; zij kunnen immers daarbij rekenen op de stemmen van allen die tegen de splitsing hebben gestemd.

Wat is eigenlijk voor de splitsing te zeggen? Het is niet gemakkelijk thans haar te verdedigen in een Kamer, waarin nog niets dan stemmen tegen zijn gehoord en waarin zelfs de geachte afgevaardigde uit Amsterdam II, die wel uit de verte sympathie voor de zaak had, de Regeering eigenlijk den raad heeft gegeven: stel het nog wat uit.

De heer Schaper noemt daar den heer Okma. Ja, maar die heeft het verdedigd niet op gronden, ontleend aan de drankbestrijding, zooals u zult hebben opgemerkt, maar uitsluitend uit het oogpunt van de compensatie die er moet bestaan voor de verkoopwaarde, die door deze wet aan de vergunningen gegeven wordt, en dat is niet de grond waarop de Regeering deze zaak heeft verdedigd.

De heer **Ketelaar**: Hoe weet gij dat?

De heer **Talma**: Dat staat in de stukken; heeft de heer Ketelaar ze dan niet gelezen?

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam II heeft de Regeering aangeraden de zaak voorloopig terug te nemen, ten minste ze niet vast te leggen in de wet. Ik geloof dat één ding in deze discussiën nu wel zeer duidelijk gebleken is: dat het is een groote rechtsvermindering voor een groot aantal burgers in Nederland die vergunning hebben; een dergelijke zaak kan niet anders plaats hebben dan bij de wet: wanneer het dus niet in de wet vastligt of staat, kan het niet gebeuren.

Ik geloof ten minste, dat ik goed begrepen heb wat de geachte afgevaardigde bedoelde.

Nu wensch ik in de eerste plaats dit te zeggen. Ik meen, dat er door den heer Michiels van Verduynen op gewezen is, dat de drankbestrijders nooit voor den dag zijn gekomen met de scheiding tusschen tapperij en slijterij. Ik zou op het oogenblik inderdaad niet durven zeggen of op congressen van drankbestrijders moties over deze zaak al of niet zijn voorgesteld of aangenomen. Ik heb die processen-verbaal niet tot mijn beschikking, en ik heb ook niet veel lust ze er op na te lezen. Maar wanneer het zoo is, dan geloof ik dat daarvoor een duidelijke historische verklaring is te vinden.

Ieder weet, dat theoretisch de anti-alcoholbeweging voor een goed deel is uitgegaan van Engeland, en alle Engelsche drankbestrijders hadden het onderscheid tusschen de *licences* voor verkoop ter plaatse en niet ter plaatse elken dag voor hun oogen. En nu is het bij dergelijke philantropische bewegingen in Nederland meestal zoo, dat men, vaak ook uit gebrek aan voldoende persoonlijke krachten voor de propaganda, wel zeer moet leunen op het buitenland, en literatuur en argumenten vaak meer een uitlandsch dan een Nederlandsch stempel dragen.

In de tweede plaats: in Zweden en Noorwegen, waar de drankbestrijders met hun propaganda er in geslaagd zijn de drankwetgeving zelf onder hun invloed te krijgen, is, zooals bekend is, wel degelijk bij het Gothenburger stelsel onderscheiden de verkoop elders dan ter plaatse van verbruik en de verkoop voor verbruik ter plaatse. Daarom is het niet juist de menschen onder den indruk te brengen alsof dat voorstel van de Regeering nu een novum zou zijn, dat uit de lucht komt vallen en waarover wij eerst eens rustig moeten gaan denken.

Wat is er voor te zeggen? Ik weet wel dat ik allerlei drankbestrijders in mijn omgeving er mee erger, maar ik meen, dat wij ons hier in de Kamer op het standpunt moeten stellen, dat wij te doen hebben met een volk, dat over het algemeen het matig gebruik van drank niet zoo slecht vindt. Nu zeggen wij: dat drankverbruik brengt toch over het algemeen op het oogenblik veel ellende met zich, en daarom moeten wij de anti-drankbeweging bevorderen. Dat standpunt moeten wij hier in de Kamer innemen, en dan is er in het drankgebruik thuis m. i. iets waaraan ik beslist de voorkeur geef boven het drinken in de herberg. Ik weet wel, dat een van de sprekers zeer pertinent heeft verklaard, dat, zooals hij het noemde, tegen het stille drinken meer was dan tegen het openbaar drinken, dat in de tapperij het schaamtegevoel tegenover anderen meer zou werken, maar ik kan mij ter wereld niet begrijpen, hoe iemand aan een dergelijke waardeschatting komt. Hoe staat toch de zaak. Ik herinner eens gelezen te hebben van den Russischen Minister van Financiën, die het alcoholmonopolie heeft ingevoerd en die zeide: het drinken thuis acht ik een van de beste middelen om de drinkgewoonte te keeren, want wanneer de man thuis jenever moet gebruiken, dan heb ik ten opzichte van de matigheid van dien man in het gebruik de beste bondgenoot die ik hebben kan, namelijk zijn vrouw, want de toestand is niet zoo — laat ik het goed zeggen, anders zou ik van ultra-feminisme verdacht worden — dat de vrouwen beter zijn dan de mannen, maar in de breede volksklasse heeft de vrouw in de eerste plaats te zorgen, dat de beide einden aan elkaar komen, dat zij tot Zaterdag ongeveer met het inkomen, dat de man haar uit zijn loon ter beschikking stelt, de behoeften van het gezin kan bevredigen. Daarom is de vrouw veel zuiniger in dergelijke dingen dan de man. Trouwens dat is niet alleen het geval in de volksklasse; ook in de hoogere standen komt het voor, dat, wanneer de man zich in het openbaar begeeft en restauraties en koffiehuizen bezoekt, hij zich allerlei luxe permitteert, welke hij zich thuis ongetwijfeld niet zou verschaffen. Dat dit in de lagere klassen zeer zeker in hooge mate zoo is, geloof ik, dat niemand, die dien stand eenigszins kent, kan betwijfelen. Nu mogen de heeren zeggen, dat wij een wet maken voor het geheele volk, maar dat vind ik niet anders dan een frase, want ik ben mij te zeer bewust, dat zij, die over een groot inkomen beschikken, allerlei wegen hebben om de entraves, welke hun op den weg van het drankgebruik worden opgeworpen, uit den weg te ruimen. Neen, wij moeten in de eerste plaats het oog gericht hebben op de breede volksklasse, die zich niet zoo gemakkelijk verplaatst en niet zooveel geld beschikbaar heeft voor de persoonlijke uitgaven.

Nu geloof ik, dat het, wanneer in het gezin jenever of andere sterke drank wordt gebruikt, van groote beteekenis is, dat de vrouw bij de aanschaffing daarvan niet behoeft te komen in de tapperij, dat de tapperij, die een geheel ander karakter draagt dan de slijterij, wordt gesloten voor dat groote aantal menschen, die wel jenever willen drinken en dus moeten koopen, maar op dit oogenblik niet veel lust hebben naar een tapperij te gaan. Onlangs vertelde iemand — geen geheelonthouder — die thuis jenever drinkt, met wien ik deze zaak besprak, mij deze merkwaardigheid: hij zeide: ik geloof, dat er veel van den prikkel tot clandestienen drankverkoop in zit, want als ik jenever thuis krijg, dan wordt die gehaald in een gelegenheid, waar clandestiene verkoop plaats

79ste VERGADERING. — 5 MEI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

heeft; tegenover mij heb ik een kroeg, maar daar gaat mijn vrouw niet in. zij wil den drank wel halen in die clandestiene gelegenheid, omdat dat een veel fatsoenlijker winkel is: die menschen mogen wel niet verkoopen, maar mijn vrouw wil alleen in een slijterij, niet in een tapperij, gaan koopen.

Nu is er gezegd, dat wanneer men die scheiding doorvoert, daaraan misschien wel eenige voordeelen zijn verbonden, maar dat tegenover die voordeelen enorme nadeelen staan. Voor dat ik over die nadeelen iets ga zeggen, is een algemeene opmerking, meen ik, op haar plaats. Iedereen kan toch wel begrijpen, dat iemand die in deze Kamer een maatregel, die is en deplaise het tweede adres van de heeren van de Volksbond-commissie, die over het algemeen bij de drankbestrijders in Nederland sympathie heeft gevonden en bij de tappers hevigen weerzin, wil bestrijden in het belang van de drankbestrijding, moet gevoelen, dat zijn argumenten wel zeer sterk moeten zijn, want dat hij ligt onder de presumtie, dat hij het mis heeft. Wanneer de drankbestrijders een maatregel toejuichen en de tappers vreezen dien, dan ligt op dengene, die dezen maatregel uit drankbestrijdings oogpunt afkeurt, een zware last van bewijs.

Nu is gezegd, dat er bij de voorgestelde bepaling een enorme clandestiene verkoop zal plaats hebben in de slijterijen. Wij hebben daarover vanmorgen veel gehoord. Het heeft mij genoegen gedaan, dat, waar de geachte afgevaardigde uit Zutphen gesproken heeft over de vaten in de slijterijen, ik met hem in deze volkomen homogeen ben. Ik geloof, dat die daar niet deugen en ik kan hem nu reeds toezeggen dat als hij een amendement indient, dit mijn stem zal krijgen.

Vooral met het oog op wat ik zou begeeren, n.l. vereeniging van slijterij met winkelnering, moeten die vaten absoluut weg; ik kan mij niet voorstellen dat die kunnen blijven bestaan. Maar verder heb ik niet veel begrepen van wat de heer Borgesius zeide, n.l., dat er allerlei flesschen staan, dat er op een tafel glazen zijn neergezet met een kurketrekker en dat de slijterij zoo dus een gewone kroeg is.

Maar in dit wetsontwerp staan toch strafbepalingen. Ik lees daar in art. 16:

1°. hij die zonder de vereischte vergunning sterken drank in het klein verkoopt, in het klein te koop aanbiedt, of in voorraad heeft ten verkoop in het klein; en

6°. hij, die in een localiteit, waarvoor een vergunning voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*, is verleend, sterken drank anders dan op de wijze, omschreven in art. 1, zesde lid, of anders dan in vaten van ten minste honderd liter inhoud in voorraad heeft, of anders dan op de wijze, onschreven in art. 1, vierde lid, verstrekt.

Nu heeft dus de man vergunning voor den verkoop voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop. Maar wanneer nu de man voortdurend conniventie zou plegen met de bezoekers van zijn lokaal, die gebruiken ter plaatse van verkoop en hij verstrekt hen jenever, dan kan ik mij niet voorstellen, dat hij niet onder de strafbepaling zou vallen.

De heer **Troelstra**: Waar staat die strafbepaling?

De heer **Talma**: Die staat natuurlijk in het artikel 16, waarvan ik een gedeelte heb voorgelezen. En wanneer voor een scherpzinnig man als die deze vraag doet, 1° en 6° van art. 16 niet duidelijk is in dat opzicht, heeft hij niets anders te doen dan dat te verduidelijken.

Daarvoor zitten wij hier in de Kamer. Wanneer wij eenig bezwaar opmerken, dan moeten wij trachten dat weg te ruimen.

Maar dat is geen bezwaar tegen hetgeen in art. 1 staat. Hier staat, dat de man vergunning heeft voor verbruik ter plaatse van verkoop. Alleen wanneer iemand zou zeggen, hieruit volgt niet dat de man geen gelegenheid mag geven om ter plaatse te gebruiken, dan zou hij het recht hebben bezwaar te maken tegen artikel 1. Maar uit de een of andere onduidelijkheid in een strafbepaling in een ander artikel kan men geen argument ontleenen tegen de duidelijke bewoordingen van art. 1. Wanneer art. 16 niet slaat op art. 1, moet art. 16 in overeenstemming met art. 1 gebracht en dus gewijzigd worden.

De heer Goeman Borgesius heeft gezegd, dat er zou zijn een enorme clandestiene handel, en de heer ter Laan heeft hem daarin ondersteund. De heer ter Laan heeft zelfs uitdrukkelijk verklaard dat het eigenlijk niet noodig zou zijn dat de menschen glaasjes gereed hadden, zooals de heer Goeman Borgesius het voorstelde, om uit te drinken, want dat in de verschillende streken des lands waar de heer ter Laan geweest was, de lui eenvoudig een dubbel maatje even omsloegen. Ik heb mij herhaaldelijk verbaasd bij het luisteren naar de rede van den heer ter Laan, maar toen bij dit zeide heb ik mij ten hoogste verbaasd. Ik heb mij de pauze ten nutte gemaakt om mij te begeven naar een winkel en daar te koopen een dubbel maatje, een beker die twee deciliter vocht kan bevatten. Toen ben ik gegaan naar een proeflokaal en heb gevraagd een glas jenever. Ik heb het glas medegenomen en hier in de koffiekamer de proef genomen en toen is mij gebleken dat in een dubbel maatje zes borrels gaan.

Wanneer nu de heer ter Laan betoogt dat de menschen die hij heeft gadegeslagen, zoo maar zes borrels te gelijk naar binnenslaan, dan kan de heer ter Laan daarin volkomen gelijk hebben, maar dan antwoord ik hem, dat hij uit de waarneming van hetgeen in een bepaalden kring gebeurt, niet moet beoordeelen het drankgebruik van het geheele volk. Zonder beducht te zijn voor tegenspraak, durf ik te zeggen, dat de burger die, volgens den heer ter Laan, een hoeveelheid van zes borrels in eens naar binnen sloeg, van een bijzonderen „Krafts-streich" blijk gaf.

De geachte spreker voegt mij toe, dat het daarom toch mogelijk blijkt te zijn. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb wel eens gehoord van menschen, die bij een weddenschap een heele flesch jenever leegdronken, dat is nog veel meer dan een halven liter — maar dit is geen feit, dat tegen een wet kan pleiten, die een minimum van 5 deciliter zou vaststellen, dit zijn excepties; zij die in eens 2 deciliters jenever kunnen uitdrinken, behooren tot de excepties.

En nu hebben wij hier geen wet te maken tegen exceptionneele drinkers, maar een wet die invloed heeft op de drinkgewoonten van het volk.

Moet ik nu toejuichen dat de Regeering van 3 deciliters tot 2 afgekomen is? Neen; maar de heer ter Laan weet even goed als ik, dat het voor ons heel gemakkelijk is om hier van tijd tot tijd artikelen der wet gewijzigd te krijgen, waardoor de wet een scherper vorm verkrijgt, maar hij zal zich ook niet ontveinzen, dat wij daarvan bij de eindstemming last kunnen krijgen. Ik ben meer gesteld op een grens van 2 deciliter in een wet die tot stand komt, dan een grens van 3 deciliter in een ontwerp dat begraven wordt.

Dit is misschien een verschil van meening tusschen den heer ter Laan en mij, maar hij zal toegeven, dat die zaak invloed op onze houding tegenover het wetsontwerp uitoefent.

Wanneer de heer ter Laan een bepaling in de wet wenschte opgenomen te zien, welke voor de drankbestrijding doeltreffend zou zijn, maar het tot stand komen der wet in gevaar zou brengen, zou hij zeker ook zeggen: ik betreur het dat die bepaling niet in de wet voorkomt, maar er staan zoo vele andere bepalingen in, die ik ook wenschelijk acht, dat ik het meerdere opoffer om hetgeen ik verkrijgen kan te redden.

Tot mijn leedwezen heeft de Minister zich verklaard tegen mijn beschouwing bij de algemeene beraadslaging, maar ik blijf nog altijd op mijn standpunt van de kleine solide winst. Zeker, ik zal blijde zijn wanneer strenge, krasse bepalingen — niet alleen voorgesteld — maar tot stand gebracht zullen worden. Hoorende wat hier gesproken wordt, ook door drankbestrijders, lettende, niet op de woorden maar op de strekking daarvan, blijf ik hoe langer hoe meer op mijn standpunt: beter een kleine solide winst, dan een groote mislukking . . . . .

De heer **Schaper**: Het is het nu *allebei*, een kleine winst en een groote mislukking.

De heer **Talma**: Wanneer waar is wat de heer Schaper daar zegt, dan heeft hij aan mijn rede bij de algemeene beraadslagingen kunnen bemerken dat, al zal ik dan niet voldaan zijn, ik toch dankbaar zijn zal.

Nu nog een enkel woord over het meest bestreden punt in het voorstel van de Regeering, dat nu wel niet aan de orde is, maar toch wel besproken worden moet, met het oog op al hetgeen hedenmorgen in het midden is gebracht, nl. de verbinding tusschen winkelneringen en slijterijen. Tegen die

verbinding zijn door de meest verschillende sprekers als uit één mond zeer groote bezwaren gemaakt. Ik heb er naar geluisterd, maar ik heb in die bezwaren geen wezenlijke argumenten gevonden. Ik zal zeggen waarom. Ik ben onder den indruk, dat, ik wil het eerlijk zeggen, de heeren kunnen mij straks weerleggen wanneer ik het mis heb, dat de sprekers over deze zaak zich geheel hebben terneggedacht in de debatten bij de wet van 1881, toen de verkoop van sterken drank in het klein, ook voor gebruik ter plaatse, in alle mogelijke winkels nog plaats had. Toen had men eenvoudig een patent te betalen en men kon sterken drank verkoopen. Toen is de wet gekomen en heeft de Regeering eerst zeer voorzichtig voorgesteld — men is niet in eens gekomen tot hetgeen nu in de wet staat — dat vergunning zou kunnen worden geweigerd. Maar toen is op verlangen van de Kamer de bepaling in de wet gekomen, dat de vergunning moest worden geweigerd aan de winkels. Het heeft volgens sommigen niets geholpen, hebben wij vanmorgen gehoord, want de heer ter Laan heeft medegedeeld dat alle winkels jenever verkoopen. Ik geloof dat het waar is. Dit behoort tot een van die dingen waarover ik mij vanmorgen verwonderd heb. Maar wat heeft de wet van 1881 gedaan? Zij heeft niet gescheiden den verkoop van drank elders dan ter plaats en de winkelneringen, maar zij heeft gescheiden de winkelnering en den geheelen verkoop. Ik wil nu wel verklaren, dat, wanneer iemand in de Kamer een amendement voorstelde om niet alleen den verkoop sub *b*, maar ook sub *a*, vereenigbaar te verklaren met de winkelnering, ik dit zulk een bedenkelijke bepaling zou vinden, dat ik zou zeggen: hier wordt eigenlijk het verlies te groot, daar kan hetgeen gewonnen wordt niet tegen opwegen. Maar ik beweer, dat de vereeniging van winkelnering met den verkoop sub *b* niet minder gevaarlijk is, maar een totaal ander ding is dan de vereeniging van de winkelnering met den verkoop sub *a*.

Ik heb een zeer curieus gegeven gevonden in een boek dat ik gisteren toevallig opsloeg om na te gaan de verhouding tusschen het aantal dranklokalen in Engeland en in ons land. Dit boek was het bekende werk van Rowntree, die een onderzoek heeft ingesteld naar den socialen toestand van de inwoners van York. York is een stad van 77 000 inwoners. Rowntree heeft nagegaan hoeveel een vergunninghouder wel verdiende en hoeveel menschen hij bij zich ontving. Hij heeft posten opgesteld bij verschillende kroegen, bij een kroeg waar alleen verkocht werd ter plaatse, bij een andere kroeg waar alleen verkocht werd voor verbruik elders en in de derde plaats bij een grocer, een kruidenier, die te gelijk sterken dronk verkocht. En nu heeft mij een ding bijzonder getroffen toen ik zijn bevindingen naging. Hij telt op: zooveel mannen; zooveel vrouwen en kinderen traden de eerste kroeg binnen, zooveel mannen, vrouwen en kinderen traden bij den man die een off-license had binnen, maar bij den derden verkooper zegt hij: zooveel menschen gingen er in *die drank kochten*. Hoe wist hij dat?

Van de echte slijterij of tapperij kon hij dit niet zeggen, maar of de menschen bij den grocer sterken drank kochten of iets anders, dat kon hij waarnemen.

Waarom? Omdat die tapperijen en slijterijen al hun ramen van beneden tot boven gesloten houden, maar die grocer's shop open stond. Hij kon precies laten opteekenen hoeveel menschen, mannen, vrouwen en kinderen daar jenever kochten.

Wat blijkt dus hieruit?

Dit, dat wanneer een slijterij op zich zelf staat, dit een apart bedrijf is, dat alleen gewijd is aan den verkoop van sterken drank, het is een soort van kroeg, en alle allures daarvan aanneemt.

Het is dezer dagen telkens en telkens herinnerd, dat wanneer men slijterijen wil hebben, men wel moet weten dat in alle slijterijen tegenwoordig clandestiene verkoop van sterken drank plaats vindt.

Trouwens wie thans langs de straten gaat zal op sommige verkoopplaatsen van sterken drank vergunning zien staan en op andere, zoowel bij tapperijen en slijterijen, niet, maar overigens zal hij geen verschil zien tusschen slijterijen en tapperijen, want zij zijn alle potdicht. Daarom is het zoo verbazend moeilijk om den clandestienen drankverkoop in slijterijen na te gaan en te constateeren en dat bezwaar blijft in allen deele gelden.

Nu is in dit opzicht — en het verheugt mij zeer dat de heer de Visser daaromtrent den heer Bos heeft gerescontreerd — de verhooging tot 10 liter een enorme vooruitgang, omdat nu door allerlei dingen veel lichter zal kunnen blijken of iemand minder dan 10 liter heeft verkocht. Wanneer dat gemakkelijk te constateeren is — en dat is het — dan is dit een wezenlijke stap vooruit in de richting van de drankbestrijding, maar wat ik het meeste toejuichen zou, is, dat de eenige eigenlijke dranklokalen verder werden de tapperijen en de slijterijen ophielden te bestaan als zoodanig en opgelost werden in winkels.

De heer Troelstra verbaast zich daarover; ik zal daarom mijn meening nader toelichten.

In de slijterij komt niemand anders dan wie drank haalt, dus drank zoekt.

De heeren vallen mij al weder in de rede, maar ik verzoek hun mij nu ook uit te laten spreken, ik heb den geheelen morgen naar het debat geluisterd en ken dus hun argumenten wel. Die menschen die in de slijterijen komen, staan daar absoluut niet onder de contrôle van het publiek, en die contrôle, niet van inspecteurs, of commissaris, maar die zeer krachtig werkende contrôle van het anonyme publiek is een van de grootste dingen in de geheele zaak, wanneer de slijterij wordt gecombineerd met een een winkelneering. En nu is dit vooral zoo, omdat wij hier te doen hebben met de slijterij overeenkomstig dit ontwerp bestaande.

Wanneer wij hier te doen hadden met slijterijen, die op dezelfde manier werden behandeld als de inrichtingen voor verkoop van gegiste dranken, waarvoor verlof zal worden verleend, met andere woorden, wanneer hun aantal niet werd beperkt, dan zou ik niet durven aanraden om de combinatie van slijterij en winkelnering te handhaven, maar hoe is de toestand? In een van de artikelen van het ontwerp staat, dat overdracht van vergunning zal kunnen plaats hebben, wanneer iemand aanbrengt twee bestaande vergunningen. Nu is dus voortaan een vergunning, zoolang het maximum niet is bereikt en het staat aan de gemeenteraden om dezen toestand altijd in dezelfde richting te laten voortwerken, feitelijk te koop. Met andere woorden de winkelier, die kapitaalkracht heeft en zijn zaak op een ruimeren voet kan drijven, zal begrijpen dat hij zich een vergunning heeft aan te schaffen en dan zal de verkoop van sterken drank op den voet van slijterij worden overgebracht uit een lokaal, waar hij onttrokken is aan de publieke contrôle, naar een lokaal, waar allerlei menschen komen, niet om sterken drank te drinken, maar om iets anders te koopen.

Nu wordt gevraagd of ik dat dan niet verschrikkelijk vind? is het niet ontzettend, dat daar allerlei menschen zullen komen die dan in de gelegenheid worden gesteld een fleschje drank te koopen, die er anders niet toe zouden komen. Mijnheer de Voorzitter, daarvan begrijp ik nu niets. Zulk een argument zou ik begrijpen, wanneer deze Kamer bestond uit geheel onthouders, die geen rekening willen houden met bestaande toestanden, met bestaande volksgewoonten, maar kan de Kamer, waar dit niet het geval is, zich nu plaatsen op zulk een standpunt?

De heer **Schaper**: Het gaat toch tegen de drankverleiding.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den leden den spreker niet verder in zijn rede te storen. Wij bevinden ons hier niet in een lokaal bestemd voor onderlingen kout, maar in deze Kamer, waar ieder spreker het recht heeft alleen en ongestoord het woord te voeren.

De heer **Talma**: Er is natuurlijk in het komen van plaatsen waar drank te verkrijgen is altijd eenig gevaar gelegen tot verleiding, maar de heer ter Laan heeft ons gezegd, dat dit gevaar op dit oogenblik ook bestaat, want in alle winkels wordt sterke drank verkocht.

Maar tegenover dat andere groote voordeel zooeven door mij aangegeven, namelijk de openbaarheid, het komen onder de contrôle van het publiek, kan dit nadeel in de verste verte niet opwegen. Eenige jaren geleden is er in Engeland een royal commission geweest, die de zaak van den drank heeft onderzocht. En wat heeft die gezegd? Dat uit de getuigenissen niet is gebleken, dat de grocers licence tot eenige ernstige bedenking aanleiding gaf, en dat men daarom den tegenwoordigen toestand wenschte te handhaven. En waarom? M. i. omdat de man te gelijker tijd naast den verkoop van sterken drank een geheel andere zaak

had, die te gelijker tijd moest bloeien wilde hij een bestaan vinden.

Nu zou ik een algemeene vraag willen doen. Is niet eigenlijk een van de grootste ellenden die wij in de laatste maanden in Nederland hebben gezien, deze, dat een belangrijk deel van de bevolking uitsluitend afhankelijk is van den verkoop van sterken drank? Is het niet een van de groote moeilijkheden bij het vaststellen van bepalingen als wij nu hier bezig zijn te maken, dat men daardoor die menschen in hun bedrijf treft en hun het eenig middel van bestaan ontneemt?

Telkens hooren wij zelfs van de zijde der felste drankbestrijders argumenten, waarbij zij met kracht pleiten ook voor de vergunninghouders. Wanneer dit zoo is, dan voelt toch iedereen van hoe groote beteekenis het is, wanneer dat leger van menschen, dat in den verkoop van sterken drank zijn eenig middel van bestaan vindt, wordt verminderd. Ik geloof dat het een van de gelukkige bepalingen in de wet is, dat de Regeering het nu door overdracht mogelijk maakt om een vergunning te doen ontstaan, wanneer er twee wegvallen, waardoor in de groote steden tal van verschuivingen zullen plaats hebben, wat alweder ten gevolge zal hebben, dat de vergunningen zullen komen in plaatsen of lokalen waar de verkoop van sterken drank een van de middelen, maar niet het eenige middel is waardoor de zaak tot bloei kan worden gebracht en in die richting zou ook werken de vereeniging van slijterij en winkelnering.

Thans nog een enkel woord. In de bepaling omtrent de splitsing hebben wij een bepaling die ingrijpt in de bestaande bedrijfsverhoudingen. Nu heeft de Regeering door de wijziging die gisteren bij de Kamer is ingekomen, gemaakt, dat de bestaande vergunninghouders daarvan geen nadeel zullen ondervinden.

De heer Borgesius achtte die zaak nog niet geheel in orde, omdat, komt een vergunninghouder te sterven, zijn zoon er toch wel last van zal hebben. Ik stem dit toe, maar ik meen, dat wij in deze Kamer alles moeten ter zijde stellen wat riekt naar, wat men genoemd heeft, een tappers-majoraat. De tappers en slijters, wier belangen wij hier behandelen, mogen zich niet kunnen beroepen op verkregen rechten, waartegenover zij schadeloosstelling zouden kunnen eischen.

Het is verre van mij, dat ik iemand, wie dan ook, door niet volstrekt noodige maatregelen, zou willen belemmeren in zijn welvaart, maar ik zou het door en door verderfelijk achten, wanneer wij hier van rechtswege een privilege gingen vestigen, waaraan niet mag getornd worden.

Een ding moet, meen ik, de Regeering nog in haar concessie aanvullen. Ook aan de weduwe van een vergunninghouder moet het ongesplitst bedrijf worden gelaten. Daardoor zullen wel minder zaken komen in den door ons gewenschten vorm, maar daar staat tegenover, dat, nu overdracht is toegelaten, vele weduwen, wier bedrijf met vergunning een hooger verkoopwaarde heeft, er de voorkeur aan zullen geven haar bedrijf te verkoopen. Daarom moet ook hier de billijkheid worden betracht.

Nu nog een opmerking van beteekenis, omdat daaruit wellicht zal kunnen worden verklaard, hoe men er toe komt om aan het verband tusschen de splitsing van tapperijen en slijterijen en de vereeniging van slijterijen en winkelneringen een zoo groote waarde te hechten. De stelling is opgeworpen en verdedigd, alsof die vereeniging tusschen slijterijen en winkelneringen zou zijn een concessie van de Regeering aan de vergunninghouders. Waarop berust die onderstelling? Voor zoover mij bekend is hebben de vergunninghouders geen van allen de mogelijkheid van die vereeniging gevraagd. Er is dan ook hier geen sprake van een concessie, maar veel meer van een mijns inziens gelukkige poging om het doel, dat deze wet zich voorstelt, des te beter te bereiken.

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord, want ik wil heel gaarne bekennen, dat het mij zoo ongeveer gaat als in het bekende versje gezegd wordt:

„het hoofd wordt mij zoo moe en mat,
het draait mij, als ware daar een molenrad."

De zaak wordt mij door de discussie hoe langer hoe minder duidelijk, en vooral is het mij onduidelijk, hoe hier zulk een algemeen verzet schijnt te bestaan tegen de splitsing. In beginsel ben ik vóór die splitsing, en de wijze waarop zij wordt voorgesteld, behoeft ons, dunkt mij, niet terug te houden om die splitsing in beginsel te aanvaarden.

Ik betreur het echter dat de Regeering in deze concessiën heeft gedaan en ik geloof dat zij ook hierbij wel weer zal hebben ondervonden dat, wanneer men den vinger geeft, soms de heele hand wordt genomen. Door de concessiën die de Regeering in deze heeft gedaan wordt het mij ook moeilijker gemaakt vóór deze bepaling te stemmen, doch wanneer het op stemming aankomt zal ik waarschijnlijk toch stemmen vóór de splitsing, in de hoop dat de bezwaren, die er in dit wetsontwerp aan de uitvoering ervan nog verbonden zijn, door middel van amendementen zullen worden ondervangen.

Ik hoorde met verbazing hedenmorgen betoogen, dat in een slijterij, zooals die dan volgens de nieuwe wet zou zijn, straffeloos gelegenheid zou kunnen worden gegeven om te drinken en dat men er aangebroken vaten enz. zou hebben kunnen staan. Intuschen bij nadere lezing en nadat iemand van de Kamer mij op zeker iets opmerkzaam heeft gemaakt dat mijn aandacht ontsnapt was, geef ik toe dat er, zooals het wetsontwerp thans luidt, eenige aanleiding bestaat om zoo te denken.

Er staat nl. in art. 26, onder 3: De vergunning voor de bovengemelde localiteiten, waarin een andere winkelnering wordt uitgeoefend of die met zoodanige localiteiten binnenshuis gemeenschap hebben, wordt bij tijdige betaling van het vergunningregt slechts geacht verlengd te zijn onder voorwaarde:

1°. dat de verkoop van sterken drank geschiede in gesloten flesschen, kannen of kruiken:

2°. dat in de voor het publiek toegankelijke localiteiten geen aangebroken vaten, flesschen, kannen of kruiken, sterken drank inhoudende, aanwezig mogen zijn; en

3°. dat het drinken van sterken drank in die localiteiten niet worde toegelaten.

Nu heeft men mij opgemerkt dat dit waren localiteiten die vóór 1 Mei 1881 waren tapperijen. Ik zie echter niet in waarom deze bepaling niet toepasselijk zou kunnen en zelfs moeten worden gemaakt op alle dergelijke inrichtingen. Of zou het de bedoeling van de Regeering zijn de slijters ook in tweeën te splitsen, namelijk slijters die vóór 1 Mei 1881 tappers waren en in wier slijterijen geen aangebroken vaten enz. zouden mogen staan en nieuwe slijters, waar dit wel toegestaan zou zijn? Dat is ondenkbaar en ik geloof dan ook dat hier een vergissing in het spel is en dat het weinig moeite zal kosten een noodige verandering aan te brengen.

Waarom ben ik nu vóór de splitsing? Omdat ik daarin zie een feitelijke vermindering van het aantal drankgelegenheden, in stede van een vermeerdering. Men heeft zelfs gesproken van een vermeerdering met 50 000. Vallen deze vergunningen dan niet onder de maxima? Ik heb den indruk gekregen dat het wel zoo is, dat zij althans op het maximum aandrijven. Men heeft gesproken van menschen die een sober bestaan hebben omdat tapperij en slijterij op verschillende plaatsen gecombineerd zijn. Vele van die inrichtingen zullen bij splitsing verdwijnen en dit is een nadeel voor de betrokken personen, waar ik ook niet te licht over denk. En toch ben ik juist daarom vóór de splitsing, want bij mij gaat wat ik als algemeen belang beschouw boven het private belang van die personen en al betreur ik hun schade dan ook niet minder dan wie ook, ter wille van het algemeen belang blijf ik vóór de splitsing. Mede om dezelfde reden ben ik ook tegen de verbinding van winkelnering aan slijterij.

Het gevaar der verleiding in zulk een winkel acht ik niet zoo groot; in deze sta ik aan de zijde van den heer Talma, ofschoon ik overigens lang niet onderschrijf wat hij van deze zaak zeide. Wanneer het gebeuren kan, en ik meen, dat dit *gemakkelijk* kan, dat inderdaad niet wordt gedronken in zoo'n zaak, maar de drank alleen maar wordt verkocht in gesloten flesschen, zie ik in de combinatie van winkelnering en slijterij geen bijzondere drankverleiding.

Maar wat zal gebeuren, wanneer winkelnering en slijterij gecombineerd worden? Dan zullen wij nog veel *meer* inrichtingen krijgen, waar sterke drank te koop is, terwijl wij er minder willen hebben; dan zullen personen die van de dranknering als slijterij alléén niet kunnen bestaan en dus anders geen vergunning zouden aanvragen, het nu gaan combineeren met winkelnering en langs dien weg zullen dat soort inrichtingen als

paddenstoelen uit den grond verrijzen. Op dien grond ben ik er tegen en zal ik de combinatie blijven bestrijden.

Dit weinige wenschte ik te zeggen, omdat het verzet tegen de splitsing zoo algemeen schijnt te zijn.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Er is in de eerste dagen van dit debat een klacht gehoord, dat deze discussie een *lusteloos* aanzien kreeg. Ik zou mij de vraag haast willen veroorloven, of het debat over een zoo ernstige zaak niet allengs in een *al te lustigen* vorm gegoten werd.

Van de zijde der Regeering moet ik uitspreken, dat het debat, waar wij op dit oogenblik aan bezig zijn, de vraag, of deze Drankwet tot stand zal kunnen komen of niet, beheerschen zal.

De Regeering heeft duidelijk en zonder omwegen verklaard, dat het hier in zake de splitsing gold een belang, waarvoor de Regeering, ter bestrijding van de drankzonde, stand zou houden en ook, in hoeverre zij, wat den vorm betreft, concessie kan doen.

Na zoo gesproken te hebben, gaat geen Kabinet terug.

Ik geloof daarom, dat het voor de geheele positie, waarin wij als Regeering tegenover de Kamer staan, goed is, dat wij, van dit oogenblik af, met terzijdelating van alle casuïstiek en hypothesen, die gedurig aanleiding geven tot vroolijkheden, de vraag opperen, of wij niet beter zouden doen, met bij de behandeling van de zaak der kroeg den toon, die daar pleegt te heerschen, in ons debat niet over te brengen.

Nu de twee eerste alinea's zijn afgehandeld, zijn wij gekomen tot de behandeling van het derde lid: „Onder verkoop van sterken drank in het klein wordt in deze wet verstaan verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter."

De heer Goeman Borgesius zeide dezen morgen, dat volgens het nieuwe art. 25*a*1 in een gemeente, waar het vierde lid van art. 1 ophoudt van toepassing zijn, aan hen wier bedrijf te voren gesplitst was, uitgereikt zou worden een vergunning voor verkoop van minder dan 10 liter, en hij voegde daaraan toe, dat de Regeering bij nadere overweging wel zelve zou inzien, hoe dwaas dat was.

Ik meen, dat wanneer men dergelijke uitspraak doet, men haar ook moet staven.

Door den geachten spreker werd bedoeld de bepaling, dat met 1 Mei, volgend op de kennisgeving, de vergunning geldig wordt voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan 10 liter. Hij zeide, dat het zóó onzinnig was, dat men wel onmiddellijk het onhoudbare zou inzien.

Ik moet dat hier ter sprake brengen, omdat wij hier bezig zijn aan de bepaling, dat onder verkoop van sterken drank in het klein in deze wet wordt verstaan verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter. Wanneer men nu art. 1, 4de lid, niet van toepassing verklaart, dan spreekt het vanzelf, dat elke vergunning voor ongesplitsten verkoop recht geeft tot een verkoop bij hoeveelheden van minder dan 10 liter. Nu de geachte spreker op dit oogenblik zijn bedenking niet nader heeft ondersteund, zal ik afwachten wat hij in tweeden termijn daarvoor inbrengt.

Het denkbeeld om van 2 op 10 liter te springen is uitsluitend bestreden door den heer Bos en is daarna van meer dan één zijde op ernstige wijze verdedigd. Ik meen dus, dat ik mijnerzijds ter verdediging van deze bepaling niet veel meer heb aan te voeren. De zaak komt natuurlijk hierop neer.

Men heeft een terrein waarop de drank, als ik het zoo mag zeggen, zich beweegt en van dat terrein in ons land is één deel onder de wet, een ander deel niet. Nu levert altoos dat laatste voor de handhaving der wet op het geoccupeerd deel ernstig gevaar voor wetsontduiking en daarom is men in alle landen, waar eenigszins ernstig de strijd tegen de drankzucht en drankzonde is opgenomen, al meer tot de overtuiging gekomen, dat, wil men tot eenig goed resultaat komen met de bestrijding der drankzucht op het geoccupeerd terrein, men dat terrein zooveel mogelijk moet uitbreiden en telkens annexeeren een nieuw deel van het terrein, waarop drank verkocht wordt en dat dusver buiten de bemoeienis der Overheid lag. De poging om het nu te brengen van 2 op 10 liter is dus volstrekt niet een te groote stap, maar mijns inziens de kleinste stap dien men kan doen om zijn doel te bereiken. Wanneer men verder kon gaan en reeds nu den stap kon doen om te komen van 10 op 20, zou mij dat aangenaam wezen. Maar ik ben overtuigd, dat wij ook in deze moeten te rade gaan met den geest, die in het volk heerscht, met de algemeene opinie, die op de meesten vat heeft, en dat men daarmede te rade gaande, op het oogenblik niet veel verder dan 10 komen kan.

De geachte afgevaardigde, de heer Borgesius, heeft dezen morgen er aan herinnerd, dat hij bij zijn voorstel had opgenomen den term van 5; welnu, het heeft mij genoegen gedaan dat hij zelf erkend heeft, dat de korte tijd die verloopen is sedert dat voorstel hier bij de Kamer aanhangig was, ook in zijn opinie zooveel vorderingen heeft gegeven, dat wij reeds nu, d. w. z. 4 jaren later, weer met zijn medewerking tot 5 kunnen opklimmen. Ik leid daaruit af, dat wij, als wij weer 10 jaar verder zijn, den stap tot 20 kunnen doen, en ik geloof dat wij, tot 21 en hooger gaande, zullen komen op het terrein, waarbij met succes de wetsontduiking op de buitenbezittingen, als ik het zoo noemen mag, zal kunnen worden bestreden. Nu heeft men er, in een anderen zin, deze bedenking tegen gemaakt, dat op zulk een wijze het aantal vergunningen vergroot werd. Dat is natuurlijk zoo. Want zij, die op het oogenblik van 2 tot 10 liter verkoopen en die dat doen zonder vergunning, zullen dan vergunning krijgen.

De tweede quaestie, die gemoveerd is, is een zeer ernstige, ik geef dat volkomen toe, nl. de vraag: of men hun, die op dit oogenblik sterken drank boven 2 liter verkoopen, met de vergunning, tevens zal geven het privilege, dat ze ook mogen verkoopen, ik zal nu maar zeggen, bij 2 deciliter.

Ik stem volkomen toe, daar bestaat een zeer ernstige bedenking tegen, en wanneer men vraagt, hoe deze quaestie zich voordoet, laat mij dit dan in dezer voege mogen behandelen.

De menschen, die tot dit oogenblik verkocht hebben boven 2 liter, betalen geen cent vergunningsrecht. Wanneer men nu eenvoudig tegen hen zegt: gij moogt, wanneer gij daarbij blijft, er mee voortgaan, boven de 10 liter zijt gij vrij, maar voor wat tusschen 2 en 10 liter ligt, komt uw heele bedrijf onder contrôle en gij zult daarvoor een tamelijk hoog vergunningsrecht hebben te betalen — want juist in die slijterijen is de omvang van het bedrijf groot en dat wel op een terrein, waarop sterke drank niet zoo gevaarlijk is —, dan moet ik opmerken, dat die grossierderij eigenlijk niet die soort van handel is waartegen onze Drankwet ingaat. En toch, wanneer zij op gelijken voet met de andere vergunninghouders het vergunningsrecht betaalden, zou een reeks, die nieuwe groep van handelaren — ik laat nu daar de vraag of ze niet veel op hun geweten hebben, maar waaronder toch zeer veel eerlijke, goede mannen zijn —, op dit oogenblik het grootste nadeel van de wet ondervinden. Op hen zou een groot deel van de last van de wet neerkomen; zij zouden belast worden met een zwaar vergunningsrecht.

Dit is het motief geweest, dat de Regeering tot de vraag heeft geleid: moet daartegenover voor hen niet een zekere compensatie staan en kan die niet daarin gevonden worden, dat hun voortaan wordt gegeven het recht om ook beneden 2 liter te verkoopen, bij 3 of 2 d.L.? Dan zou er een zeker equivalent, een zekere compensatie gegeven worden voor de zware lasten, die aan die groep van handelaren zouden worden opgelegd. Maar dat neemt niet weg, dat ik de bedenkingen, tegen die wijze van compenseeren geopperd, metterdaad keur van zoo ernstigen aard, dat ik geloof, dat er een verbetering in de wet zal worden aangebracht, wanneer aan die handelaren, die tegenwoordig ook alleen boven de twee liter verkoopen, geen andere concessie wordt gedaan, dan dat zij mogen blijven verkoopen boven twee liter, maar daarbij voor hen tevens het vergunningsrecht op een lager peil wordt gesteld. Vooral in dat hooge, zware vergunningsrecht ligt m.i. voor hen de bedenking, welke moest leiden tot het zoeken naar een compensatie. Ik geloof, dat, wanneer die compensatie op een andere wijze kan worden gevonden, men èn ter wering van den clandestienen verkoop èn ter wille van het algemeen belang en de geheele strekking der wet, wellicht een schrede vooruit zal doen. Het zal daarom voor mij een onderwerp van ernstig onderzoek uitmaken, op welke wijze dat het best te regelen is, maar daartoe moet ik eenige gegevens opvragen omtrent het aantal slijterijen in bepaalde plaatsen, over den omvang van het bedrijf in een zekeren tijd; doch het is mijn stellig voornemen, in dit opzicht te wijken voor de bedenkingen, die gemaakt werden en aan die handelaren

boven de twee liter geen andere concessie te doen dan dat zij een vergunning om te verkoopen boven twee liter kunnen verkrijgen.

Nu doet zich daarbij nog iets anders voor en dat is dit: die handelaren komen, indien die wijziging wordt aangebracht en zij dus niet anders kunnen krijgen dan een vergunning om boven twee liter te verkoopen, mettertijd onder het maximum en dan zou deze regeling dit voordeel hebben, dat zij feitelijk het maximum voor de tegenwoordige kroeghouders verlaagt. Dat ligt in den aard van de zaak. Stel een plaats waar honderd vergunningen mogen worden uitgegeven; laten wij de verkoopers boven twee liters er blijvend buiten, dan mogen deze honderd vergunningen geoccupeerd worden door de verkoopers beneden twee liter, de gewone slijters en kroeghouders; moeten daarentegen zij, die van 2 tot 10 liter mogen verkoopen, onder het maximum komen — ik stel dezen op 25 — en zij zijn er onder gebracht, dan is feitelijk het aantal vergunningen voor die kleine slijters en kroeghouders van 100 tot 75 gereduceerd.

In dezen maatregel ligt dus een zeer krachtig middel om tot verlaging van het maximum te geraken. Het zal alleen de vraag zijn, of men, zoodra zij onder het maximum komen en niet langer in die extra-positie verkeeren, waarin zij dusver verkeerd hebben, hen kan blijven binden aan een afzonderlijken term van verkoop, aan den verkoop van ten minste 2 liter, of wel daarvan zal moeten afwijken.

Ik meen, dat het noodzakelijk zal zijn, deze zaak onder de oogen te zien; ik kan dan ook op dit oogenblik een wijziging als ik zooeven aangaf, niet aan de Kamer voorleggen. Ik geloof, dat voldoelde is de verklaring, dat ik aan de geopperde bezwaren, wat deze zaak betreft, wil te gemoet komen.

In verband hiermede, is ook de zaak van de wijnkoopers besproken, maar het is, dunkt mij, beter dat punt uit te stellen tot artikel 1*b* eerste lid, omdat het een quaestie van ondergeschikt belang is.

Ik kom nu tot het hoofdpunt van het debat, dat hoofdzakelijk heeft geloopen over het vierde lid en wel over de vraag, of het al dan niet goed is, een splitsing te maken tusschen verkoop voor gebruik ter plaatse en verkoop voor gebruik elders. Dit is een zaak, die naar de overtuiging van de Regeering van het hoogste gewicht is en die ik daarom eenigszins uitvoerig en met allen ernst, welke de zaak verdient, wensch te behandelen. Ik stel op den voorgrond — wat ten deele ook door den geachten afgevaardigde, den heer van der Zwaag is aangeduid — en wat door niemand, die logisch denkt, kan worden weersproken, dat men tweeërlei positie kan innemen. Men kan zeggen: ik ben in beginsel tegen de splitsing, of: ik ben er in beginsel vóór. Maar wanneer men zegt: ik ben er in beginsel vóór, kan men zeggen: de wijze waarop dat beginsel is uitgewerkt, doet m. i. dat beginsel niet tot zijn recht komen Maar het is niet logisch, noch redelijk geredeneerd om te zeggen: ik ben er voor, maar de strafbepaling geeft mij niet voldoenden waarborg tegen ontduiking, en daarom ben ik er tegen. Dat is geen redeneering. Men is vóór een zaak of er tegen. Men kan zeggen: ik ben er vóór, maar heb bezwaar tegen de strafbepaling. en zijt gij bereid aan dat bezwaar te gemoet te komen? Maar het gaat niet aan voortdurend te spreken over den clandestienen verkoop en te doen, alsof dit aan het beginsel van de splitsing inhaerent is. Dat is niet het geval. Als men vóór de splitsing is en daar het noodzakelijke van inziet, en dan wijst op gevaren, die er uit kunnen voortvloeien, dan volgt daaruit vanzelf de vraag, op welke wijze die gevaren te voorkomen zijn. Ik merk daarom bij voorbaat op, dat het niet logisch geredeneerd was van den geachten afgevaardigde, den heer Goeman Borgesius, toen hij zich vanmorgen verklaarde tegen de splitsing, en daarvoor de argumenten ontleende aan de hier gegeven strafbepaling, tenzij hij aangetoond had, dat die strafbepaling niet op voldoende wijze was te veranderen. Dat zijn zelfstandige bezwaren tegen deze strafbepaling, maar niet tegen de splitsing zelf.

Nu heb ik mij over niets meer verbaasd, dan over de wijze, waarop de splitsing hier besproken is, over het feit, dat men het bijna algemeen heeft doen voorkomen alsof de quaestie van de splitsing iets is, dat op een goeden morgen of avond mij in den zin is gekomen, een uitvinding, een verzinsel, dat ik uit mij zelf hier zou hebben voorgesteld. Er werd over gesproken, alsof het een zaak ware des noodmens niet waard, waarover nog nooit is nagedacht en die geen beteekenis in het wereldverkeer gekregen heeft. Maar wat zijn de feiten? Deze, dat eigenlijk het beginsel van de splitsing reeds in de tegenwoordige wet ligt. De bepaling, waarop ik doel, art. 26, tweede lid, vermeldt een soort vergunning, uitsluitend voor verkoop voor verbruik elders dan ter plaatse, en geeft voorschriften, waaraan die verkoop voor verbruik elders dan ter plaatse gebonden zal zijn, wat daarbij zal geoorloofd zijn en wat niet. In die bepaling wordt verklaard:

1°. dat de verkoop van sterken drank geschiede in gesloten flesschen, kannen of kruiken;

2°. dat in de voor het publiek toegankelijke localiteiten geen aangebroken vaten, flesschen, kannen of kruiken, sterken drank inhoudende, aanwezig mogen zijn; en

3°. dat het drinken van sterken drank in die localiteiten niet worde toegelaten.

Wanneer ik nu dat eerste en dat tweede lid van dat artikel met elkander vergelijk, dan vraag ik: wat heb ik daar anders in het 1ste lid van art. 26 dan vergunning voor het gebruik ter plaatse, en in het 2de lid vergunning voor het gebruik elders dan ter plaatse?

Dat het denkbeeld van splitsing ook zelfs in onze parlementaire stukken in het minst niet een vreemde zaak is, kan blijken uit het Kamerverslag van 1884 over het toenmalig aanhangig wetsontwerp. Daar toch leest men dit, dat vele leden van de Kamer van oordeel waren, dat er tegen op moest gekomen worder, en met nadruk, „om winkeliers (geen tappers) den verkoop van sterke dranken voor huiselijk gebruik te verbieden. Dit zou in dubbele mate schadelijk werken." En ik vraag vooral de aandacht der Kamer voor het volgende: „Het zou dit gevolg hebben, dat personen die voor huiselijk gebruik sterken drank of likeuren wenschen te koopen, die op vele plaatsen nergens anders zouden kunnen bekomen dan in de herbergen of tapperijen . . . zoodat de wet het bezoeken der kroegen tegen haar bedoeling zou in de hand werken. Daarom wenschten velen wel het schenken of tappen van sterken drank, het zetten van gelagen in den winkel te verbieden, maar den winkelier vrij te laten om bijv. bij de halve of de heele flesch sterken drank te blijven verkoopen, mits het gekochte niet bij hen werd gebruikt, maar in gesloten flesschen of kruiken afgeleverd."

Men ziet daaruit, dat dus in een officieel stuk van deze Kamer reeds in 1884 geheel hetzelfde — ik laat nu de zaak van de winkelneringen ter zijde — denkbeeld op den voorgrond is geschoven, dat, indien men niet invoert een soort van verkoopplaatsen waar het gebruik ter plaatse verboden is, men de drankzucht bevorderen zou en dus het volk groot nadeel zou toebrengen. Zoowel in dat officieele Kamerstuk, als art. 26 vindt men dus eigenlijk dezelfde zaak reeds.

Wat ziet men, wanneer men buiten de grenzen gaat? Zijn het daar allen onzinnige Staatslieden geweest, die alleen plagerijen in het leven geroepen hebben?

Maar laat mij eerst eens nagaan hoe ver die splitsing verbreid is.

Ik wijs er de heeren op, dat splitsing bestaat:

1°. in Oostenrijk, krachtens de wet van 1881;

2°. in Massachusets en andere Staten van Noord-Amerika; en

3°. in Rusland, in dien zin, dat in de meerderheid der gouvernements-depots niet anders dan per flesch mag verkocht worden; hetzelfde geldt ook voor bier;

4°. in Zweden, volgens de wet van 1855, terwijl na een ervaring van 40 jaren, in 1895 het systeem van splitsing gehandhaafd is; en

5°. in Noorwegen bij de wet van 1894; daar is het stelsel van splitsing dus reeds 10 jaren oud.

In Luxemburg is bij de wet van 1885 de splitsing in beginsel opgenomen; en wat het meest bekend kan zijn, is, dat reeds in 1861 en volgens de wet van 1874 in Engeland de zoogenaamde „retail-on-" en retail-off-licences" bestaan en het geheele bedrijf aldaar zich daarnaar geschikt heeft. Men spreekt daar kortweg — iedere Engelschman verstaat het — van „on's" en „off's"; de experientie van meer dan een kwart eeuw heeft men daar reeds verkregen. Wanneer men nu te doen heeft met een voorstel in deze wet, dat er toe leidt ook hier een beginsel, een gedachte op te nemen, die in tal van andere landen niet alleen beproefd,

maar ook doorgezet is en reeds een verleden heeft, dan geloof ik, dat men die zaak ernstiger onder de oogen moet zien, dan dusver door de oppositie geschied is.

Men zal misschien van de Engelsche wet zeggen, gelijk in 1881 gezegd is, dat de commissie van onderzoek in het Parlement in 1879 hier en daar ernstige bedenkingen tegen die „off-licences" heeft doen uitkomen; maar dan stel ik daartegenover, dat in het laatstverschenen rapport van de nieuwe Engelsche Parlements-commissie in 1897 over deze „off-licences" niet alleen goed, maar zelfs zóó gunstig gesproken werd, dat men algemeen van meening was, dat de „on-licences" moesten afgeschaft worden om voortaan alles op de „off-licences" te laten aankomen.

Ik wensch deze zaak goed te documenteeren en zal daarom uit het rapport der Parlementscommissie de bewijzen aanhalen.

In het Blauwboek is bij vraag 3452 aan het woord mr. Whiteley, barrister and clerk to the justices of the Newington division of the county of London. De voorzitter vraagt dien man: „You have 441 off-licences in your district. Can you tell us, whether they have been a cause of dissatisfaction in any way, or whether any particular complaint has come to your knowledge arising out of that system of trading?"

Daarop antwoordt deze deskundige:

„No, none whatever. The complaints against off-licences are entremely rare."

Bij vraag 7762 is aan het woord mr. Roberts, clerk of justices. De voorzitter vraagt: „I want to ask, with regard to off-licences generally, whether in cases of complaint against them they are such as to lead you to think, that any abuse has arisen from that system?" Het antwoord luidde: „No."

Voorts vraag 13813 aan mr. Wood, chief constable of the city of Manchester: „Have the police had any difficulty with these 551 off-licences?" — „No, we have had no difficulty whatever with them."

Ten slotte vraag 13814 aan denzelfden: „Then you would be in favour of containing the grocers licences?" — „Most certainly. I do not know any reason why they should not be continued."

Maar, zal men zeggen, blijkt daaruit nu wel, dat deze bepaling in Engeland volstrekt geen aanleiding heeft gegeven tot wetsontduiking en overtreding? Zij, die daarover kunnen oordeelen, antwoorden, dat de bepaling geen moeilijkheden oplevert; maar dat is de vraag niet; voor ons is het de vraag, of het gebruik van sterken drank daardoor werkelijk is verminderd.

Laat mij ter beantwoording van die vraag hierop wijzen, dat daar, waar de splitsing tusschen on's en off's tot stand is gekomen, allerwege het verschijnsel is waargenomen, dat in de tapperijen het gebruik verminderd is, maar in de slijterijen de verkoop vermeerderd is.

Laat mij daarvan enkele voorbeelden geven.

In Rusland zijn 678 depots, waar niet per glas mag verkocht worden, maar waar alleen drank wordt verkocht naar buiten, en daar, is het verbruik met 30 pct. gedaald.

In Stockholm is het gebruik in de tapperij gedaald met 44 pct. per inwoner en de verkoop in de slijterij daarentegen gestegen met 6 pct. per inwoner, alzoo een winste voor de drankbestrijding in dien zin, dat het drankverbruik per inwoner met 44 pct. gedaald en met 6 pct. gestegen is en dus maakt een goed actief van 38 pct.

In Gothenburg is het gebruik in de tapperijen gedaald met 50 pct. en de verkoop in de slijterijen vermeerderd met 23 pct. In Noorwegen, in de Samlags, is de verkoop per glas van 2,45 per inwoner in 1877 gedaald tot 0,96 per inwoner in 1891, daarentegen is de verkoop per flesch gestegen van 4,5 per inwoner in 1877 tot 5,2 in 1891.

Men ziet dus, dat het resultaat naar deze gegevens geweest is, dat in slijterijen de verkoop toegenomen is, maar daarentegen die in kroegen in sterker mate is afgenomen.

Wanneer men nu vraagt, wat bij het splitsingsvoorstel de leidende gedachte geweest is, dan moet men natuurlijk niet daarbij stilstaan, dat hier en daar wel excessen voorkomen, in welker uitstalling men hier zijn kracht heeft gezocht; men moet dan den generalen toestand nemen en wanneer wij dat voor ons land doen, dan komt het hier op het volgende aan.

Wanneer men iemand heeft, die gaarne elken dag eenige glazen wijn drinkt, iets wat in het gewone leven in breeden kring onder de hoogere standen gevonden wordt, dan zijn twee dingen mogelijk en denkbaar: òf dat hij tehuis geen voorraad heeft, maar elken dag naar een wijnhuis gaat om daar wijn te drinken, òf wel dat hij niet die gewoonte heeft, maar een hoeveelheid wijn opdoet en thuis, wanneer hij trek heeft, eenige glazen wijn drinkt. Dat is de tegenstelling, zooals zij zich in ons land nog weinig voordoet, omdat daar nog niet veel wijnhuizen worden gevonden, maar die in Duitschland veelvuldig voorkomt, omdat daar de wijnhuizen in de steden in grooten getale worden gevonden. Nu stel ik die tegenstelling ook hier.

Wat is nu de toestand, wanneer wij een oogenblik vergeten, dat wij hier bezig zijn aan de behandeling van een wetsontwerp, waarvan men hier en daar de mislukking liever zon zien, maar objectief de zaak beschouwen? Dan vraag ik aan ieder lid der Kamer, wat hij in het algemeen voor het gezin verkieslijker zou vinden, dat het hoofd elken avond uit zou gaan om in een wijnhuis te gaan drinken, dan wel dat hij in huis een paar glazen wijn dronk en daarvoor eenigen wijn in voorraad had? En dan ben ik overtuigd — of ik zou mij zeer moeten vergissen — dat hier in de Kamer moeilijk iemand te vinden zal zijn, die zou zeggen: neen, zoo'n man, die elken avond naar een wijnhuis gaat, is de huisvader, zooals ik hem gaarne zou hebben.

En waarom zou men dit laatste ook in ons land, als het insloop, niet minder afkeuren dan kroegbezoek?

Vooreerst omdat men buitenaf, in een wijnhuis, meer drinkt. Ik spreek nu niet van de uitzonderingen; ik weet wel, dat er zijn, die in stilte verschrikkelijk drinken, maar ik doel op den toestand in het generaal. Geen wet is er ooit gemaakt, die bestand is tegen elke casuïstiek, en wanneer men wil voortgaan met in allerlei casuïstische opmerkingen zijn kracht te zoeken, dan zou ik zeggen, maakt dan maar liever geen wet, want er is geen wet te maken, waartegen men op zulke wijs geen bedenking kan inbrengen.

Maar wanneer men dan buitenaf meer drinkt, dan zal men in de eerste plaats daarom liever zien, dat de man zijn glas wijn thuis drinkt, dan in een wijnhuis. Men zal dit ook liever zien, omdat de man in een wijnhuis voortdurend in aanraking komt met allerlei gezelschap, waardoor hij zekere gewoonten kan aannemen, en waardoor hij zich overgeeft aan een zekere luxe. En in de derde plaats zal men dat liever zien, omdat die nsance leidt tot uitgaan, omdat de band tusschen den man en zijn gezin daardoor verzwakt. Juist uit dat voortdurend bezoeken van inrichtingen buitenshuis, juist daaruit komt het toenemend gebruik van drank, met de daarmede gepaard gaande ellende voort.

Nu moet men niet uit het oog verliezen, dat tusschen de hoogere standen, die wijn drinken, en de lagere standen, die jenever of bitter drinken, wel allerlei verschil, maar toch deze overeenkomst bestaat, dat men in den laatsten kring, vooral wanneer men op een zekeren leeftijd is gekomen, wanneer men van zijn arbeid komt of vóór het eten, iets prikkelends wenscht te gebruiken. Men moge dit afkeuren, maar zoo is de toestand tegenwoordig hier te lande. En dat is niet alleen het geval bij den arbeidenden stand, maar ook bij de kleine burgerij, die geen geld heeft om wijn te koopen, maar die toch iets prikkelends wil gebruiken. Daar bestaat in allerlei kringen het gebruik, dat de man, thuis komende, ééns per dag een glaasje jenever of bitter drinkt, en het in den regel ook daarbij laat.

Die gewoonte bestaat niet alleen bij den kleinen winkelier, maar ook bij den ambtenaar, onderwijzer, predikant, rabbi of pastoor. Ik zeg dit nu niet om de hilariteit op te wekken, maar omdat men hier telkens is gekomen met exceptioneele voorbeelden, wat bij de behandeling van een ontwerp als dit niet te pas komt.

Wat bij dit ontwerp moet gevraagd worden is: hoe is de toestand in het algemeen. En ieder die op een zekeren leeftijd is gekomen en in allerlei kringen heeft verkeerd, weet ook, dat die toestand zooeven door mij geschetst, in breede kringen bestaat. Nu vraag ik alweder, ook voor den minder gefortuneerde, wat de gezondere toestand is, dat de ambtenaar, de winkelier, de predikant of wie dan ook, alle dagen naar de kroeg gaat, of dat hij elken dag thuis zijn glaasje bitter of jenever drinkt. En ieder, die bekend is met dergelijke zaken, zal zeggen, dat in dien kring, waar de man door de zorg van de vrouw elken dag zijn glaasje bitter gereed vindt, het gebruikt en verder niet naar de kroeg gaat, maar thuis blijft en voor zijn gezin zorgt, voor persoon en gezin een heel wat gelukkiger toestand

gecreëerd wordt, dan wanneer dat gebruik thuis achterwege bleef en men elken dag naar een herberg ging.

Nu zegt men, dat de menschen dan stil huiselijk gaan drinken; ik geef dat voor enkele gevallen toe; er zijn stille drinkers; maar zoolang de tegenwoordige toestand bij ons bestaat voor een groot gedeelte der maatschappij, zal iedereen toestemmen, dat, wanneer men een middel weet om te bevorderen, dat zoovelen mogelijk hun kleine versnapering thuis gebruiken en zoo weinigen mogelijk gaan drinken in de kroeg, men een goed werk doet door dit middel aan te geven.

De vraag is nu alleen of de splitsing van de drankwinkels in winkels, waar men drinken kan — kroegen — en in slijterijen, waar men alleen koopen en niet drinken kan, een goede richting kan geven aan het nationale leven, ja dan neen. Ik antwoord daarop dit: Er is een terrein waarop zich mannen bewegen, die slechts een kleine hoeveelheid wijn of sterken dank in huis hebben om er dagelijks een gering gebruik van te maken, en daar naast ligt een ander terrein, dat der drinkers, die de kroeg bezoeken; en nu noem ik de kroeg den donkeren tunnel, waardoor men uit dien gezonden, huiselijken kring zal overgaan naar den kring, waar de volksvergiftiging zoo diep indringt.

Het gaan halen van drank in de kroeg leidt tot komen in de kroeg, en daar koopende neemt men allicht een borrel. Maar meer nog; eenmaal daar zijnde, blijft men allicht zitten om te drinken, en neemt later nog bij zijn vertrek een hoeveelheid drank mede om het drinken thuis voort te zetten.

Ik meen dan ook, dat het verkrijgbaar stellen van bitter en sterken drank in steeds meer gelegenheden, die geheel geïsoleerd zijn van dit kroegleven, waar de dronkaard heerscht, een van de machtigste middelen is om wat er goed is in onze maatschappij te bewaren, en te voorkomen, dat een steeds grooter deel uit dien breeden kring afzakt naar den kring, waar de kroeg de tempel is, waar men zijn hoogste geluk en vrede vindt.

En wat bedoelt nu deze splitsing anders dan juist die drie dingen, nl. aan den eenen kant te maken, dat men, na in de kroeg gezeten te hebben, ook nog niet voorraad medeneemt naar huis; aan den anderen kant te bevorderen, dat men geen verleiding krijgt om drank in de kroeg te gaan halen en daar te blijven zitten; en ten slotte te bereiken, dat steeds meer menschen, geheel geïsoleerd van dit kroegleven, indien zij wenschen te drinken, niet naar de kroeg gaan, maar zoo noodig een kleinen voorraad thuis nemen voor huiselijk gebruik.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nog niet aan het einde van hetgeen ik te zeggen heb. Mag ik u daarom vragen, of het misschien overeenkomstig den wensch van de Kamer kan zijn, dat ik morgen mijn rede voortzet?

De **Voorzitter**: Op verzoek van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken wordt de verdere beraadslaging verdaagd tot morgen te 11 uren.

De vergadering wordt gesloten.

80ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 6 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. verzoekschriften; 3°. missive; 4°. boekwerken. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Verslag over verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.: voortzetting der behandeling van art. I; uitstel van behandeling; aanneming van art. II; aanvang van behandeling van art. III.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 91 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, Beckers, Merckelbach, van Gijn, Janssen, Bolsius, ter Laan, Melchers, van den Berch van Heemstede, de Savornin Lohman, van Vlijmen, Schaper, van Nispen tot Sevenaer, van der Borch van Verwolde, Brants, Helsdingen, de Waal Malefijt, van Vliet, van Bylandt, van Foreest, Staalman, van Dedem, de Boer, Arts, van Alphen, van Löben Sels, van den Heuvel, Friesen, Bos, Fock, de Klerk, Mees, Raymakers, de Ridder, Ferf, Zijlma, Talma, Schokking, van Sasse van Ysselt, Okma, Willinge, Roessingh, van Wijnbergen, Nolens, Nolting, Troelstra, Hugenholtz, van der Vlugt, van Asch van Wijck, Lucasse, van de Velde, Duymaer van Twist, Michiels van Verduynen, van Wichen, Sluis, Hubrecht, van Heemstra, Pompe van Meerdervoort, Seret, Ketelaar, van der Zwaag, Krap, van Wassenaer van Catwijck, Smidt, Travaglino, Goeman Borgesius, Kolkman, Tydeman, Aalberse, Hennequin, van Idsinga, Drucker, van Raalte, Röell, Verhey, van Karnebeek, van Limburg Stirum, de Ram, Cremer, van Styrum, van Veen, Smeenge, den Tex, Bijleveld, Lieftinck, van der Kun, Rink, Passtoors, van Kol en de Visser,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Justitie en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer de Vries, dat hij wegens ongesteldheid verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van: C. Meinhardt, secretaris van het hoofdbestuur van den Bond van miliciens en oud-miliciens, te Amsterdam;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van: van Wijk C°. te Rotterdam, en anderen, allen fabrikanten van lakken en vernissen in Nederland;

een, van W. van Driel, te Rotterdam, en anderen, allen eigenaars van schepen, die den Nederlandschen en den Duitschen Rijn bevaren, houdende verzoek er door tractaat of wetswijziging een einde aan te maken, dat zij èn in Duitschland èn in Nederland voor hun bedrijven onder de ongevallenverzekering vallen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs of aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. een missive van het bestuur der Predikanten-Geheelonthoudersvereeniging, houdende mededeeling van de op zijn request dd. 9 April jl. in zake de Drankwet ontvangen verklaringen van adhaesie.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende boekwerken:

van het Departement van Marine:

de bladen 33, 92, 274—276 en Schetskaart n°. 48 van de Indische zeekaarten;

het tweede Jaarverslag (1903) van de Java—China—Japan-lijn.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs voor de wetsontwerpen:

tot nadere wijziging der wet van 27 April 1884 (*Staatsblad* n°. 96) tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen en van art. 26 der wet van 28 Juni 1854 (*Staatsblad* n°. 100) tot regeling van het armbestuur (**71**);

tot wijziging der Jachtwet (**121**).

Deze verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (**83**).

De beraadslaging over de alinea's 3, 4, 5, 6 en 7 van art. I met de daarop voorgestelde amendementen wordt voortgezet.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

Mijnheer de Voorzitter! In handen uwer Commissie is gesteld een adres, namens het hoofdbestuur, onderteekend door den secretaris van den Bond van miliciens en oud-miliciens, de Tweede Kamer verzoekend om bij de herziening der Drankwet den drankverkoop in cantines en kampementen te verbieden. Zij zijn overtuigd door eigen ervaring en die van zeer velen hunner leden, dat dit verbod zeer noodzakelijk is en niets nadeeliger werkt voor de soldaten, dan dat gelegenheid gegeven wordt om te drinken.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen dit adres te deponeeren ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken, ontvangt het woord tot voortzetting zijner rede, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er gisteren op gewezen, dat het doel der splitsing in de eerste plaats is te voorkomen, dat de kring van de bezoekers der tapperijen uitgebreid wordt. Wij gaan daarbij uit van dezen feitelijken toestand, dat er in onze maatschappij zijn drie groepen: alcohol-vrijen, alcoholisten, en daar tusschen in een breede kring van matige gebruikers.

Nu wordt uit den aard der zaak een propaganda gedreven op dien middenkring van tweeërlei kant. Eenerzijds wenscht men te bevorderen, dat in dien middenkring het gebruik van sterken drank in het huis zooveel mogelijk afneme en ten slotte ophoude.

Dit is de propaganda van de alcoholvrijen op dien middenkring; maar zoolang die propaganda nog niet veel verder gevorderd is, ligt uit den aard der zaak het gevaar voor de hand, dat ook de groep der alcoholisten een groot deel van dien kring tot zich trekt.

Het standpunt nu, dat ik gisteren verdedigde, is dit: voor het lokken uit dien middenkring naar de groep der alcoholisten zijn juist de tapperijen het beste middel. Daarom meen ik, dat de combinatie van de beide bedrijven een brug vormt, waarover het gebruik van alcoholische dranken met de daaraan verbonden gevaren in dien middenkring doordringt, terwijl omgekeerd de splitsing, ik zal niet zeggen een muur optrekt, maar dan toch een hek stelt, om juist dien overgang van personen uit dien middenkring naar den kring der alcoholisten zooveel mogelijk te belemmeren. Hierbij behoort men evenwel steeds te bedenken, dat het gebruik thuis ook gevaren met zich brengt, en dat, vooral waar het regelmatig geschiedt, het behoort te verdwijnen.

Ik kom nu tot het tweede doel dat met de splitsing beoogd wordt. De drankverkoop, gelijk die thans plaats heeft, bestaat uit twee heterogene elementen. Er is in de eerste plaats de slijterij, waar niets anders plaats heeft dan verkoop; die een gewoon winkelbedrijf is, als dat van bakker, vleeschhouwer en anderen. Daarnaast staat een geheel ander bedrijf, namelijk het bedrijf van herberg, dat medebrengt het hebben van een gezelschapslokaal, waarin men gaat zitten, waar men zich met anderen vergezelschapt. Dit is het karakteristieke kenteeken van dat tweede bedrijf.

Dat verschil in karakter tusschen den eenvoudigen winkelverkoop van sterken drank en het aanbieden van een gezelschapslokaal om den sterken drank te laten gebruiken, komt op alle wijzen uit.

Vóór alles blijkt het door de geheele inrichting van het bedrijf. De slijterij is niets dan een winkel met een toonbank, waar doorgaans zelfs geen stoel of tafel aanwezig is; in de tapperij is gemeenlijk gelegenheid tot zitten aan een tafel, is lectuur en wordt gestreefd naar aantrekkelijkheid van de localiteit.

Daarmede hangt samen, dat het eigenlijke slijten, de eenvoudige koop en verkoop van drank, een handeling is, die in enkele minuten afloopt. Daarentegen brengt de aard van de eigenlijke herberg mede, dat men er vertoeft, niet slechts enkele oogenblikken, maar lang, soms uren, vooral des avonds.

Daarmede hangt verder samen, dat de slijterij tot geen nadere relatie tusschen kooper en verkooper aanleiding geeft, maar daarentegen de tapperij wel. Daar is de kastelein in zekeren zin de gastheer, die door zijn handigheid en door in het particulier leven van de bezoekers in te dringen, zich een vasten en ruimen kring van gasten weet te verzamelen, die hij menigmaal tot drinken aanmoedigt. Het gevolg daarvan is, dat de slijter en de herbergier als bedrijfshoofden geheel verschillende persoonlijkheden zijn.

Waar thans die, ook in alcohol-gevaar verschillende elementen vereenigd zijn, daar is scheiding het middel om het bedrijf, dat juist het gevaar oplevert, en de alcohol-propaganda te concentreeren. Ik stel, dat er honderd vergunningen zijn in een plaats en dat 50 vergunninghouders kiezen voor tapperij en 50 voor slijterij; dan concentreert de gevaarlijke, verleidelijke kring, de kring, waarvan de alcohol-propaganda uitgaat, zich in 50 vergunningen, terwijl daarentegen, wanneer het bedrijf ongesplitst blijft, dat gevaar ook de slijterijen zal aantasten en per slot van rekening in de honderd gelegenheden zal voorkomen.

Dat concentreeren nu van het alcoholgevaar in een kleiner aantal bedrijven heeft tevens dit voordeel, dat de onordelijkheden en verkeerdheden, die juist in die gevaarlijker alcoholgelegenheden voorkomen, beter kunnen worden aangetast en bedwongen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men dus die twee zoo geheel uiteenloopende bedrijven scheidt — het is ook de natuurlijke orde van zaken — wordt het doel van het wetsontwerp op dit punt wel degelijk bereikt.

Dat doel is niet den clandestienen handel tegen te gaan en rechtstreeks het gebruik te doen afnemen. Of de splitsing doelmatig is of niet, hangt daarvan dan ook niet af. Het doel van de splitsing is, dat men aan het geheele verschijnsel, dat zich als drankhandel in het klein voordoet, een richting en ontwikkeling poogt te geven, die het alcoholgevaar doet afnemen en aan den grooten middenkring een bescherming geeft tegen inwerking uit de alcoholkringen. Dat is juist, wat ik in mijn eerste rede bij deze beraadslaging aangaf, namelijk dat, waar een vergif in een enkel gedeelte van een organisme is ingedrongen, men de gewoonte heeft af te binden den arm of het been, waaraan zich dat deel bevindt, om te verhinderen, dat het gif door het geheele organisme dringt. Wij hebben volstrekt niet gezegd, dat het eenige doel, dat met dit wetsontwerp beoogd wordt, is den clandestienen verkoop tegen te gaan of het gebruik te doen afnemen, maar wij hebben wel degelijk op den voorgrond gesteld het doel, om tegen het gevaar uit den alcoholistischen hoek bescherming te geven. Ik kan mij dan ook niet begrijpen, hoe men kan zeggen, dat, als de splitsing niet strekt om den clandestienen verkoop te voorkomen, of om het gebruik te doen verminderen, zij dan uit het ontwerp moet verdwijnen. Met het verbod van uitbetaling van loon, het niet toelaten van jongelui, het niet toelaten van vrouwen en al dergelijke bepalingen wordt niet beoogd den clandestienen verkoop te voorkomen, maar wordt gezocht om langs een anderen, een eigen weg het alcoholkwaad tegen te gaan en te stuiten. Maar, zegt men, niet alleen, dat gij door deze maatregelen den clandestienen verkoop niet bestrijdt, integendeel, gij zult dien daardoor bevorderen. Mijnheer de Voorzitter! Ik moet zeggen, dat ik daarvan niets begrijp. Wanneer ik eenmaal den man tot 10 L. onder de wet heb, dan kan de clandestiene verkoop niet anders plaats hebben dan bij hen, die boven 10 liter verkoopen, bij hen, die een verlof hebben.

Maar dan kan er natuurlijk geen sprake zijn van clandestienen verkoop, zooals die thans geschiedt, door hen die beneden 10 liter verkoopen. Nu zegt men: ja, maar wanneer men niet splitst, wordt in al die vergunningen zoowel het een als het ander gedaan; met de splitsing stelt men nieuwe norm, die maar een nieuw soort clandestienen verkoop zal ten gevolge hebben, hierin bestaande, dat de slijter toch een borrel zal geven en de herbergier toch een zekere hoeveelheid mee naar huis zal geven. Laten wij een oogenblik aannemen, dat dit niet alleen zoo is — ik stem toe, dat er altijd pogingen tot wetsontduiking zullen worden gedaan — maar dat het bij 50 pct. het geval zal zijn; dan hebben wij toch altoos dit gewonnen, dat voor de andere 50 pct. de maatregel doorwerkt.

Zegt men dan: ja, maar gij hebt uwe strafbepalingen zoo gemaakt, dat het overtreden dezer wet vrijelijk geschieden kan, — gelijk de heer Goeman Borgesius zeide, — dat men zelfs, der wet ten spot, openlijk tegen haar kan ingaan zonder dat men er iets aan kan doen, dan herinner ik aan wat ik in mijn vorige rede reeds gezegd heb, dat dit niet raakt het beginsel, maar de wijze van uitvoering.

Wat nu de wijze van uitvoering betreft, geef ik twee dingen dadelijk toe: in de eerste plaats, dat, wanneer men aan de mannen van 2—10 liter ook geeft een vergunning om beneden de 2 liter te verkoopen, er een uitbreiding van den verkoop bij kleine hoeveelheden plaats grijpt. Gelijk ik reeds gisteren zeide, zijn mijn geachte ambtgenoot en ik bereid om die vergunning voor de tegenwoordige slijters van 2 liter ook tot die grens beperkt te houden. Eveneens geef ik ten aanzien van de strafbepalingen toe, dat de voorschriften, die nu voorkomen in art. 26, 2de lid, en met name *la mort sans phrase*, die voorkomt in art. 28 van de wet, veel strenger zijn dan wat door ons is voorgesteld en dat overwogen zou kunnen worden, om soortgelijke bepalingen te maken tegen het bedrijven van het kwaad, dat men hier ducht. Maar in elk geval, ook al bleek het, dat dit niet kon, erken ik met mijn geachten ambtgenoot de noodzakelijkheid om de strafbepalingen op dit punt althans in dien zin te verscherpen, dat het toelaten

van het nitdragen van sterken drank uit een tapperij, of het toelaten van drinken in een slijterij rechtstreeks strafbaar wordt gesteld. Ook de opmerking over de aangebroken vaten in de slijterijen, is er een, waarvan de juistheid door mij wordt erkend.

Ik stem toe dat de aanwezigheid van een aangebroken vat, waaruit getapt kan worden, gereedelijk gevaar voor wetsovertreding doet ontstaan, daartoe zelfs in zekeren zin verlokt.

Men heeft in de tweede plaats gezegd, dat de splitsing niet alleen het gebruik van sterken drank niet zou doen verminderen, maar zelfs zou doen toenemen; en een van de leden heeft ons op allerlei voorbeelden gewezen, hem bekend: hoe jongelieden in een slijterij gezamenlijk jenever gekocht hadden, en die ergens waren gaan zitten opdrinken; hoe arbeiders bij een werk gezamenlijk jenever lieten halen en opdronken; hoe soldaten ook wel jenever te zamen kochten en die nitdronken in de chambrée.

Ik weerspreek die feiten niet; maar het is toch opmerkelijk, dat dit alle feiten zijn, die niet als mogelijk gesteld worden, maar als voorkomende zonder de splitsing. En nu versta ik niet, hoe men feiten, die nu voorkomen, nu er geen splitsing is, kan aanvoeren als argument tegen die splitsing. Zullen, wanneer men geen splitsing heeft, die jongelieden, die arbeiders en die soldaten een gelegenheid minder hebben om aan den drank te komen? Neen, integendeel: dan kunnen zij immers jenever krijgen in alle localiteiten die vergunning hebben, bij tappers en slijters beiden.

Zij die zeggen dat het gevaar voor jongelieden, arbeiders en soldaten zóó groot is, moeten, dunkt mij, eerder tot de conclusie komen, dat het veel beter is de gelegenheden te beperken, dan die te vermeerderen. Daarbij komt, dat het wetsontwerp verbiedt jongelieden tot 18 jaren toe te laten in slijterijen en tapperijen, hetgeen eerder een bescherming tegen het gevaar oplevert.

Men heeft in de derde plaats gezegd, dat de splitsing onbillijk zon zijn, doordat men belangen schenden zoude.

Op welk standpunt hebben wij ons hierbij te stellen? Moet elk particulier belang altoos de kracht hebben om maatregelen in het algemeen belang gevorderd te keeren? Of moet, om in het algemeen belang maatregelen te kunnen nemen, altoos schadeloosstelling gegeven worden? Er is bij deze quaestie, die in 1881, 1884 en later aan de orde geweest is, meermalen verwezen naar de Veiligheidswet, de Hinderwet, naar verschillende bouwverordeningen en andere wettelijke voorschriften, — ik kan zelfs nog op de Begrafeniswet wijzen, waarbij eveneens beperking van iemands particuliere rechten of vrijheden is toegestaan —; in geen van die wetten is bepaald, dat schadeloosstelling moet gegeven worden. Wanneer dus het algemeen belang ten deze vordert zekere vermindering van waarde van iemands bedrijf, kan men dat op zich zelf niet aanvoeren als een motief om het voorstel als onbillijk te verwerpen.

Bovendien komt het mij voor, dat de schade die zou worden geleden, zeer overdreven is voorgesteld. Er is gezegd: die menschen verliezen de helft van hun bedrijf. De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft reeds opgemerkt, dat dit een onjuiste voorstelling is. Maar wanneer zullen zij een deel van hun bedrijf verliezen? Indien allen, die dusver kochten bij de tappers, niet meer gingen koopen en allen die dusver hun glas dronken bij den slijter niet meer dronken, dan natuurlijk wel, maar het ligt in den aard der zaak dat dit niet zal geschieden. Er zal ten deele stuiververwisseling plaats hebben, doordat zij die vroeger aan den eenen kant kochten, waar zij nu niet meer mogen koopen, dit zullen doen aan den anderen kant; daarom komt het mij voor, dat de schatting van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, die meende te mogen spreken van een-vierde, juister is. Geldt dit voor allen, dan zal men moeten toestemmen, dat men dan snees behaald zal hebben, want dan zal een-vierde van het geld, dat nu uitgegeven wordt voor drank, daarvoor niet meer worden besteed. Ik laat nu den clandestienen verkoop buiten rekening; maar wanneer men in een dorp, waar twee drankhandelaars zijn, aan tapper A het slijten en aan slijter B het tappen verbiedt, waardoor de helft van het bedrijf zon worden ontnomen, dan is het toch duidelijk, dat bij den een en bij den ander een-vierde minder moet verkocht worden.

De heer **Schaper**: Dat wordt verwisseld; wat de een niet verkoopt, verkoopt dan de ander.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Dat weet ik wel, maar ik spreek op het oogenblik tegen de bewering van hen die zeggen, dat zoo groote schade door die menschen zal geleden worden. Wanneer alles verwisselt, en het gebrnik hetzelfde blijft, dan is er geen schade; maar wanneer men zegt: er is schade en men stelt die op een-vierde, dan kan dit alleen daarnit voortkomen, dat er een-vierde minder verkocht wordt. Bovendien merk ik op, dat voor de tappers het verlies van het verkooprecht met de maat van niet veel beteekenis is. Een liter sterken drank, bij het glas verkocht, geeft een winste van ongeveer negen stuivers. Er gaan 22 glazen in een liter en die worden in den regel tegen vijf cents verkocht, dat is dus f 1,10, terwijl de liter den tapper kost f 0,65 à f 0,70. Wanneer de jenever verkocht wordt bij de maat, bedraagt de winste niet meer dan 15 cent. De schade voor den tapper zal dus niet groot zijn

Maar na op de onbillijkheid gewezen te hebben, heeft men gezegd: het is ook onrechtvaardig.

De onbillijkheid wordt door ons niet erkend, want tegenover het kleine verlies, dat men wellicht lijden zou, bood het ontwerp — ik wees daarop reeds uitvoerig — aan diezelfde menschen groot voordeel aan.

Anders staat het met het bezwaar van onrechtvaardigheid. Hoewel er, collectief genomen, slechts eenige verschuiving in den drankhandel zou plaats vinden, zou toch het bedrijf van iederen tapper of slijter op zich zelf inperking kunnen ondergaan, wat schade voor den persoon ten gevolge zou hebben.

En nu komt het mij voor, dat, waar eenmaal in art. 26 van de bestaande wet aan de grootste groep vergunninghouders een recht gegeven is, het uit het oogpunt van rechtvaardigheid aan bedenking onderhevig zou kunnen zijn, dat recht zonder schadeloosstelling te beperken.

Ik zeg daarom niet, dat de wetgever nimmer bevoegd zou zijn om een gegeven recht te beperken, maar in dit geval erken ik, dat in verband met de positie van die menschen, metterdaad de rechtvaardigheid uit het oog zou worden verloren. Daarom zijn wij te rade geworden om deze groote concessie te doen, dat de splitsing buiten invloed zal blijven voor hen die thans in het bezit zijn van een vergunning.

De geachte afgevaardigde de heer de Klerk heeft zich opgemaakt om aan te dringen, dat, wanneer men zulk een concessie doet, men eigenlijk de zaak prijsgeeft, dat men dan een concessie doet, grooter dan een Regeering doen mag. Tegenover dit verwijt zij het mij veroorloofd er aan te herinneren, dat wij hier niets anders doen dan het illustre voorbeeld van den Minister Modderman volgen. Voor dien bewindsman was, nemine contradicente, het hoofddenkbeeld wat hij zocht te realiseeren, het maximum-stelsel, en daarvoor zou volgens het oorspronkelijk door hem ingediend voorstel afmaken binnen zeer korten termijn geschieden. Toen heeft zich bij de behandeling van art. 2 juist hetzelfde voorgedaan, wat zich nu hier voordoet, n.l. dat tegen dat art. 2 de hoofdstorm opkwam, en al spoedig duidelijk bleek, dat er noch voor art. 2, noch voor het wetsontwerp eene meerderheid zou te vinden zijn, indien de Minister op dit punt niet een zeer groote concessie deed, door nl. voor te stellen, dat het beginsel alleen op nienwe vergunningen zou worden toegepast. Al wat men ons in dit opzicht verwijt, geldt dus evenzeer voor den toenmaligen Minister.

Men heeft de opmerking gemaakt, dat wel is waar een nieuw art. 25 *a* bij Nota van Wijziging is voorgesteld, maar dat toch de concessie, die de Regeering heeft gedaan, niet is absolnut, omdat een voorbehoud is gemaakt met betrekking tot verplaatsing van het bedrijf en verbouwing. Verder is opgemerkt, dat de weduwen van de thans bestaande vergunninghouders nog niet zijn uitgezonderd evenmin als de kinderen van hen en van de slijters van 2 tot 10 liter.

Voor zooveel de verplaatsing van het bedrijf betreft, kan tegen het stelsel van het nieuwe art. 25 *a* moeilijk bezwaar worden gemaakt. Het eerbiedigen van de rechten kan zich niet verder uitstrekken dan tot die, welke op het oogenblik bestaan. Welnu, in het tegenwoordige art. 26 is van die mogelijkheid van veranderiug van localiteit geen sprake. Evenmin van een recht van weduwen of kinderen. De eisch van rechtvaardigheid kan dus nooit verder voeren dan tot wat de Regeering nu voor-

stelt. Mocht men daartegen oordeelen, en ook de heer Talma was van die meening, dat het overweging verdient om iets verder te gaan, dan wil ik wel verklaren, dat, wanneer een amendement in die richting wordt ingediend, ik dat gaarne in overweging zal nemen, en zal zien, wat ik daarmede kan doen. Op het oogenblik is het onmogelijk daaromtrent een beslissing te nemen.

Wanneer men nu zegt, dat een drankwet, die alleen werkt voor nieuwe vergunningen, vrijwel waardeloos is, dan antwoord ik daarop, dat een wetgever in deze aangelegenheid eerst dan kras, radicaal en doortastend kan worden, indien het misbruik in het land algemeen zóó sterk is toegenomen, dat de publieke opinie, verontrust, een Kamer hier brengt, die bereid is tot krasse maatregelen over te gaan. Dat is in Zweden gebeurd; men heeft toen maatregelen genomen, die met de bestaande rechten niet rekenden, eenvoudig afmaakten wat moest worden afgemaakt, en waardoor plotseling een geheel nieuwe toestand werd geschapen.

Zoolang wij in ons land nog niet een zoo algemeene Entrüstung hebben, zal de hoop niet kunnen gekoesterd worden, dat er in deze Kamer een meerderheid zou te vinden zijn, ook zelfs voor eenigszins radicale voorstellen. De dusver gevoerde discussiën hebben die overtuiging niet verzwakt, wel bevestigd.

Ik kom tot het vijfde lid, waaromtrent de geachte afgevaardigde uit Zutphen, de heer Goeman Borgesius, een bedenking heeft geopperd. Die bedenking geldt de woorden: „voor zooveel betreft den verkoop in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, uitgezonderd dien in een logement alleen aan logeergasten." De geachte afgevaardigde wilde die woorden in elk geval weg hebben; hij heeft dit gezegd zonder eenige motiveering. Nu heb ik mij gisteren veroorloofd bij een gelijk geval den geachten afgevaardigde te vragen, of hij mij zijn motiveering niet even zou kunnen geven, om er op te kunnen antwoorden.

Ik zou diezelfde vraag ook nu willen doen, omdat ik zijn motiveering ook hier niet ken, en zelfs niet kan vermoeden. Waar echter de geachte afgevaardigde gezegd heeft, dat hij die motiveering nog liever niet gaf, kan ik thans alleen constateeren, dat ik, zijn bedenking niet kennende, daarop ook niet kan antwoorden. Wel kan ik zeggen, waarom ik die woorden er bij gevoegd heb. In gemeenten, waarop het vierde lid niet van toepassing zal zijn, zal het toch wel moeten gelden voor sociëteiten en logementen, in dien zin, dat deze nimmer zullen mogen slijten. En daar nu een sociëteit niet is een voor het publiek toegankelijke localiteit, is de sociëteit uitgezonderd door die woorden; de logementen worden uitgezonderd door de bijvoeging, „uitgezonderd dien in een logement alleen aan logeergasten". Heeft een logement beneden een eigen café met vergunning, dan is het natuurlijk een andere zaak. De uitzondering zelf zouden wij niet licht laten vervallen; bestaan er evenwel bedenkingen tegen de formuleering, dan kunnen die nader overwogen worden.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Rink, heeft de vraag opgeworpen, of het zesde lid alleen daar zal gelden, waar het vierde lid van toepassing is of wel overal zal gelden. Het zesde lid is niet anders dan een nadere uitwerking van het vierde lid, en zal alleen gelden in die plaatsen waar het 4de lid van toepassing is. De heer Rink meende dat dit hier niet duidelijk genoeg wordt uitgedrukt. Welnu, laat hij dan te kennen geven, welk bezwaar hij heeft of een bepaling aan de hand doen, waardoor hij meent, dat de zekerheid wordt verhoogd.

Ik ga thans over tot de behandeling van de vraag, in welke gemeenten het vierde lid wel, en in welke het niet van toepassing zal zijn.

Men staat hier metterdaad, gelijk ook erkend is, voor een uiterst moeilijke vraag. Met het cijfer van het zielental, hoe ook genomen, bereikt men zijn doel niet. Men wil nl. eenerzijds in die gemeenten, waar het plattelandsleven heerscht, deze splitsing niet toepassen en anderzijds wel in kleine steden, die een lager zielental hebben dan dorpen. Aanvankelijk is bij ons de vraag gerezen, of ook niet in kleinere plaatsen — niet in de heele kleine — de splitsing zou zijn door te voeren. Dit zou afhangen van de vraag, of er voor den slijter een bestaan mogelijk zou zijn, indien verkoop van sterken drank bij winkelnering werd toegestaan. Nu weet ik, en wist ik, eer wij dit denkbeeld opnamen, heel goed, dat het idee om winkelnering en slijterij te verbinden in de *communis opinio*, zooals die op dit oogenblik bestaat, ernstigen tegenstand zou vinden, omdat voor velen nog als een axioma geldt, dat dit het ergste is, wat men doen kan. Ik had die overtuiging vroeger ook, maar bij nader inzien veranderde mijn meening, en erkende ik, dat het bezwaar zeer zeker ten volle en ten ernstigste geldt voor den toestand van 1881 en daarvoor volkomen gemotiveerd was, maar niet voor den toestand, die volgens dit wetsontwerp zou ontstaan.

Het laatste Engelsche rapport van de parlementaire enquêtecommissie van 1897, die op dit punt een onderzoek heeft ingesteld, heeft mij doen zien, dat men bijna unaniem uitsprak, dat in de *grocers licenses* geen kwaad wordt gevonden en men zou wenschen, dat het stelsel zich uitbreidde. Intusschen, wanneer voor een zuivere behandeling van het beginsel der splitsing de combinatie van slijterij met winkelnering uit dit ontwerp moest blijven, zou dat niet onraadzaam zijn, omdat allicht de algemeene antipathie tegen dat ééne punt bij sommigen het geheele oordeel over art. 1 en zelfs over het ontwerp zou beheerschen.

De noodzakelijkheid om ter oplossing van het vraagstuk de combinatie met winkelnering toe te laten, bestond alleen, wanneer men de splitsing toepaste ook in de zeer kleine gemeenten; maar wanneer men in eenigszins ruimer kring van gemeenten de toepassing van het 4de lid uitsluit, zoodat die bepaling alleen toegepast zou worden in plaatsen, waar ongetwijfeld slijters kunnen bestaan, en ook nu reeds zijn, vervalt de noodzakelijkheid voor die combinatie. Wij zijn daarom bereid, wat de winkelnering betreft, af te zien van het expedient.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp niet, hoe er iets vreemds in gevonden kan worden, dat, wanneer men een regeling wijzigt, waarbij een expedient noodig was, met die wijziging ook de noodzakelijkheid van het expedient wegvalt.

Door de geachte afgevaardigden Roessingh en Goeman Borgesius is een ander denkbeeld aan de hand gedaan. Het denkbeeld van den heer Roessingh was, om de niet-toepasselijkheid uit te breiden tot plaatsen van 10 000 zielen; de geachte afgevaardigde de heer Goeman Borgesius meende, dat men nog beter deed om het getal uit te breiden tot 20 000.

Tegen die beide denkbeelden bestaan ernstige bedenkingen. Volgens het voorstel van den heer Goeman Borgesius zouden van de toepassing van het 4de lid uitgesloten zijn: Zutphen: Middelburg, Vlissingen, Hoorn, Gorkum, Harlingen, Winschoten, Assen, Venlo, in één woord, een menigte steden, die volstrekt geen plattelandskarakter dragen, waar zeer zeker slijterijen afzonderlijk bestaan. Het doel van de bepaling zou dus geheel worden gemist. Volgens het denkbeeld van den heer Roessingh daarentegen zouden uitgezonderd worden enkel in Friesland bijv. de volgende gemeenten: Leeuwarderadeel, Menaldumadeel, Smallingerland, Opsterland, Schoterland, Wonseradeel, Tietjerksteradeel, Wijmbritseradeel, die toch alle kunnen gezegd worden de een meer, de ander minder, een plattelandskarakter te dragen. Noch met het voorstel van 10 000, noch met het voorstel van 20 000 kan het doel bereikt worden.

Het is inderdaad moeilijk een vasten maatstaf voor de onderscheiding aan te geven. Wij meenden evenwel, bij nadere overweging, dat de aanwijzing der gemeenten zou kunnen overgelaten worden aan de Uitvoerende Macht.

De geachte afgevaardigde de heer ter Laan vroeg: waarom niet liever een tabel. Ik stem gaarne toe, dat dit ook het zekerste en het eenvoudigste zou geweest zijn, maar de geachte afgevaardigde vergete niet, dat, wanneer deze zaak aan de orde ware gekomen bij het verschijnen van het Voorloopig Verslag, er misschien tijd voor dergelijk onderzoek zou zijn geweest, maar dat die thans ontbreekt.

Verder heeft de geachte spreker, en anderen met hem, er op gewezen, dat deze delegatie van macht niet alleen te ver zou gaan, maar ook het ernstige gevaar met zich brengt, dat deze regeling in de toekomst door de politiek wordt beheerscht

Dat een Minister daarvan misbruik zou maken, kan ik niet aannemen; maar wanneer men voor de politieke gevolgen vreest, dan mag dat niet worden toegelaten.

Wanneer ik nu hier eens een tabel voorstelde en eens met name op moest geven welke gemeenten wel en welke niet daarop zouden voorkomen, dan zou elk lid der Kamer toch allicht eens nakijken, hoe het staat met de gemeenten van zijn district, en

wanneer die tabel bekend werd, zou men er in den lande wel eens toe kunnen overgaan aan de geachte afgevaardigden te schrijven of te verzoeken, te zorgen, dat die of die gemeente buiten toepassing bleef. Ik zou een discussie hier in de Kamer over eenige honderden gemeenten, waarbij allerlei andere belangen betrokken zouden zijn, nog al bedenkelijk achten.

Bij dien stand van zaken heb ik met mijn geachten ambtgenoot nog eens de zaak overwogen en nagegaan of er geen mogelijkheid is, om toch de plattelandsgemeenten uit te zonderen en de zaak te regelen in de wet zelf, zonder tabel. Wij meenen inderdaad gekomen te zijn tot een oplossing dier quaestie. Wanneer uitgezonderd wordt een gemeente, waarin geen kom is van meer dan 5000 inwoners, dan krijgt men in de wet een vasten maatstaf, waardoor in alle plattelandsgemeenten, waar een of meer kommen zijn, maar geen enkele van dat zielental, de splitsing niet van toepassing zal zijn, en waardoor omgekeerd, in kleinere steden, ik noem bijv. Harderwijk, omdat wij weten hoe daar juist het euvel, waarmede wij kampen, zeer ernstig bestaat, wel de splitsing zal plaats vinden.

Wanneer men vraagt, of tegen die regeling niet het bezwaar geldt, dat het bestaan van een bebouwde kom van zooveel inwoners moeilijk zal zijn te constateeren, dan antwoord ik, dat „bebouwde kom van een gemeente" een begrip is, dat de wet kent.

Het komt bijv. in art. 16 van de Begrafeniswet voor en wel in zóó bepaalden zin, dat een particuliere begraafplaats niet mag aangelegd worden dan op minstens 50 M. afstand van de bebouwde kom der gemeente.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft reeds nu bedenkingen geopperd tegen de wijze, waarop de Regeering getracht heeft antwoord te geven op de vraag, hoe bij schommelingen in het cijfer van 5000 nochtans een zekere vastheid gegeven zou kunnen worden aan de rechtspositie. Dat bezwaar treft niet alleen dit voorstel. Er zijn allerlei bepalingen, die gevolgen verbinden aan het zielental en altoos het bezwaar met zich brengen, dat bij wisseling van het zielental veranderde toestanden intreden. Ik behoef slechts te herinneren aan art. 2 van de Gemeentewet.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft ook gewezen op het bezwaar, voortspruitende uit grenswijzigingen. Ik begrijp dit niet recht. Bij een wetsontwerp tot grenswijziging worden steeds allerlei bepalingen opgenomen, zoowel ten aanzien van de nationale militie als van het kiezerskorps, en ik zou dus niet weten, welk bezwaar er tegen zou bestaan om bij een nieuw wetsontwerp tot grensregeling deze zaak in bijzonderheden te regelen.

Ik kan kort zijn over het 6e lid; de vraag is, of men, als de slijterij geïsoleerd wordt, een minimalen inhoud voor de flesschen zal vaststellen. Hierbij staan twee belangen tegenover elkander. Aan den eenen kant is het 't meest gewenscht, om dit minimum bedrag zoo hoog mogelijk te stellen, ten einde den verkoop van sterken drank te doen verminderen. Men heeft dan ook in andere landen, bijv. in Zweden, het minimum gesteld op 1 kan, wat met $1^1/_2$ liter overeenkomt. Hiertegenover staat, dat, wanneer men eenmaal een hoog minimum gaat stellen, hij die anders minder zou gekocht hebben, allicht meer koopt of naar de tapperij gaat.

Mijnheer de Voorzitter! Die twee tegengestelde belangen kunnen een zeer gewichtig gevolg hebben. Wanneer men zich nog niet in staat acht om te voorkomen, dat degene die minder zou willen koopen dan een liter, ook niet meer koopt, of naar de tapperij gaat al is het dan maar om eenvoudig zijn borrel te drinken, dan zou men door een te hooge grens juist hen naar de kroeg jagen, die men er uit zou willen houden. Aan den anderen kant belemmert men door een lager minimum niet hem, die slechts een kleine hoeveelheid voor matig gebruik wil koopen.

Opgrond van deze overwegingen meenen mijn geachte ambtgenoot en ik, dat het gewenscht is de grens op 2 deciliter te stellen. Of men twee of 3 deciliter zal nemen, is een quaestie welke afhangt van het plaatselijk gebruik. Ik heb hier een onderzoek laten instellen en daarbij vernomen, dat $1^1/_2$ maatje hier het meest usueele is, terwijl in andere plaatsen, zooals wij van den heer Roessingh hebben gehoord, het gebruik is een dubbel maatje.

Welnu, ik laat dat in het midden. In elk geval, de gewone kooper schijnt zich tot die kleine hoeveelheden te bepalen en zonder dat wij nu meenen, dat daar hooge belangen aan hangen, meenen wij toch, dat het opnemen van een grens goed is, omdat men anders bloot staat aan het gevaar, waarop reeds gewezen is, dat al gauw fleschjes van één en twee borrels in den handel worden gebracht en men langs dien weg de bedoeling van het wetsontwerp zal pogen te verijdelen.

Ik voeg er nog bij, dat het zevende lid natuurlijk alleen de strekking heeft om de mogelijkheid te openen, dat elixers, die gewoonlijk bij kleine hoeveelheden worden verkocht, ook voortaan op dezelfde wijze verkocht kunnen worden. Wordt het amendement aangenomen, waardoor het minimum in het zesde lid vervalt, dan is het zevende lid natuurlijk overbodig.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermede geantwoord te hebben op de verschillende bedenkingen die zijn geopperd.

Resumeerende verklaar ik, dat wij, wat het eerste amendement betreft, het wenschelijk achten de definitie te handhaven. Niet, zooals dat uitdrukkelijk door mij verklaard is, als ware dat administratief noodig. Ik heb toegegeven, dat men administratief er buiten zou kunnen; maar wanneer de Overheid een wet geeft en een verlof instelt, waarvan de omvang afhankelijk is van de strekking van de woorden: „gegiste dranken", welke woorden bij het volk geen vaste beteekenis hebben, dan is het noodig, dat de Overheid tevens zegge, wat zij met die woorden bedoelt. Dat dit, zooals, meen ik, de geachte afgevaardigde de heer Smidt zeide, bij ministerieele circulaire kan geschieden, ontken ik; de Minister heeft geen recht te bepalen, wat gegiste dranken zijn.

Gelijk ik evenwel reeds in eersten termijn heb gezegd: het beginsel van het wetsontwerp wordt door het wegvallen van de definitie niet aangetast; daarom blijven wij de aanneming van het ingediende amendement ontraden. Wanneer men bezwaar heeft tegen ons voorstel, dan geven wij de voorkeur aan het amendement van den heer van Idsinga, hoewel wij de onderscheiding daarin niet scherp genoeg achten. Mocht de Kamer van oordeel zijn, dat het beter is de definitie weg te laten, dan zullen wij ons bij die meening neerleggen.

Tegen het amendement van den geachten afgevaardigde, den heer van den Heuvel bestaat, naar onze meening het bezwaar, dat het niet in dit wetsontwerp kan worden ingelascht, omdat dit wetsontwerp nu eenmaal handelt over den kleinhandel in sterken drank, en deze uitdrukking in de considerans en den titel der wet voorkomt, zoodat men bij het laten vallen van het woord sterke niet langer zou hebben een herziening van een bestaande wet, maar iets geheel anders. Ik zal mij dus daarover verder niet uitlaten, maar geloof niet, dat de Regeering van haar zijde daarin zou kunnen treden.

Wat het zesde lid betreft, blijven wij op grond van het zooeven aangevoerde ons voorstel handhaven, maar, gelijk ik er bij voegde, dit is niet een quaestie die het beginsel of de structuur van de wet raakt, weshalve wij de beslissing aan de Kamer overlaten, hoewel wij uitdrukkelijk er aan toe voegen, dat wij ter wering van zeer kleine fleschjes het raadzaam achten de minimale grens van 2 deciliter te houden.

Onaannemelijk is voor ons het amendement-Fock, strekkende, om uit het ontwerp te lichten het geheele beginsel van de splitsing.

Het Kabinet heeft getoond van zijn zijde conciliant te zijn en is in zijn concessies zeer ver gegaan. Wij zijn bereid aan de geopperde bezwaren tegen de uitvoering te gemoet te komen; met name zal aan de slijters bij 2—10 liter geen lageren verkoop worden toegestaan; in de tweede plaats zullen in elk geval de strafbepalingen zóó worden verscherpt, dat het toelaten van het uitdragen van sterken drank uit tapperijen of het toelaten van drinken in slijterijen rechtstreeks strafbaar wordt, en het bezwaar, voortspruitende uit het aanwezig zijn van aangebroken vaten wordt ondervangen; in de derde plaats zal voor het 5de lid van art. 1 een andere formuleering worden voorgesteld; in de vierde plaats wordt niet vastgehouden aan de combinatie van slijterij met winkelneering. Op zich zelf evenwel beheerscht de splitsing de structuur van het geheele ontwerp in die mate, dat wij die niet loslaten kunnen, niet — ik zeg er dit uitdrukkelijk bij — als school hier in deze quaestie een beginsel, veel min als school hierin een politiek beginsel. Het geldt hier uitsluitend de keuze

van maatregelen en middelen om een bestaand kwaad te bestrijden, en al zal nu wel steeds verschil van gevoelen bestaan over den een of anderen maatregel, — wanneer Ministers eenmaal een keuze gedaan hebben, en die gedaan hebben met overtuiging en zoo, dat zij in de geheele wet doorwerkt, dan kan, wanneer het gekozen middel niet wordt geaccepteerd. met de behandeling van het wetsontwerp niet worden doorgegaan.

Wij hebben onzerzijds, naar wij meenen, getoond in het gemeen overleg zoover te zijn gegaan als met behoud van de structuur van het wetsontwerp mogelijk was; wij hopen, dat nu ook van de zijde der Kamer moge blijken, dat voor haar gemeen overleg geen ijdel woord is.

De **Voorzitter**: Mijne Heeren! Na de belangrijke rede van den Minister, waarin is medegedeeld, dat nog verschillende wijzigingen door de Regeering zullen worden aangebracht in artikelen, die nauw met art. I samenhangen, komt het mij voor dat het wenschelijk is de Regeering in de gelegenheid te stellen die wijzigingen gedrukt aan de Kamer mede te deelen, opdat wij bij de verdere behandeling van art. I weten hoe die wijzigingen luiden.

Ik meen te handelen in den geest zoowel van de rechter- als van de linkerzijde der Kamer, wanneer ik voorstel de verdere behandeling van art. I uit te stellen tot Dinsdag a. s., dan hebben de leden de gelegenheid de aangekondigde wijzigingen na te gaan in verband met art. I.

Dit behoeft mijns inziens niet te verhinderen met de behandeling van het wetsontwerp voort te gaan, want wij komen dadelijk aan een punt, dat wij dezen namiddag zeer goed kunnen behandelen, namelijk de voorgestelde bepaling omtrent de sociëteiten.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij met het eerste gedeelte van uw voorstel zeer goed vereenigen; het komt ook mij voor dat, waar zulke belangrijke wijzigingen in uitzicht gesteld zijn, het niet aangaat op dit oogenblik art. I verder te behandelen. Maar ik meen bezwaar te moeten maken tegen het tweede gedeelte van uw voorstel om nu reeds terstond over te gaan tot de behandeling van art. II. Het is mogelijk dat de quaestie van de sociëteiten, die in het volgend artikel aan de orde komt, op zich zelf staat, maar men weet niet welk verband er nog zal blijken, en men vergete bovendien niet, dat, zooals uit de redevoering van den Minister is gebleken, de aangekondigde wijzigingen van zeer ingrijpenden aard zullen zijn. Het is dus mogelijk dat ten gevolge der wijzigingen het wetsontwerp weer opnieuw naar de afdeelingen moet verzonden worden.

Ik wenschte daarom in overweging te geven voor heden het debat geheel te schorsen tot Dinsdag a. s.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de behandeling van art. I te schorsen, totdat wij de door de Regeering toegezegde wijzigingen hebben ontvangen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Verder stel ik voor thans over te gaan tot de behandeling van de artt. II en III. Wordt mijn voorstel niet aangenomen, dan wordt het voorstel van den heer Fock geacht aangenomen te zijn om de behandeling van het geheele wetsontwerp uit te stellen tot aanstaanden Dinsdag.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! De gedachte schijnt bij sommige leden te bestaan alsof het hier te doen zou zijn om obstructie te veroorzaken. Wanneer wij de discussiën voor heden namiddag, dus hoogstens voor drie uren, schorsen, meen ik dat aan obstructionisme niet te denken valt.

Ik hoorde dit mompelen en meende dus aanstonds daartegen te moeten opkomen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel van den Voorzitter wordt aangenomen met 59 tegen 29 stemmen.

Voor hebben gestemd de heeren van Nispen tot Sevenaer, van der Borch van Verwolde, Brants, de Waal Malefijt, van Vliet, van Bylandt, van Dedem, Arts, van Alphen, van Löben Sels, van den Heuvel, Friesen, Bos, Mees, Raymakers, de Ridder, Zijlma, Talma, Schokking, van Sasse van Ysselt, Okma, Roessingh, van Wijnbergen, Nolens, Lucasse, van de Velde, Duymaer van Twist, Michiels van Verduynen, van Wichen, Hubrecht, van Heemstra, Pompe van Meerdervoort, Seret, Krap, van Wassenaer van Catwijck, Travaglino, Goeman Borgesius, Kolkman, Aalberse, van Idsinga, Drucker, van Raalte, Röell, Verhey, van Karnebeek, van Limburg Stirum, van Veen, Bijleveld, van der Kun, Passtoors, Mutsaers, Beckers, Merckelbach, Janssen, Bolsius, van den Berch van Heemstede, de Savornin Lohman, van Vlijmen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Schaper, Helsdingen, van Foreest, Staalman, de Boer, Fock, de Klerk, Ferf, Willinge, Nolting, Troelstra, Hugenholtz, van der Vlugt, Sluis, Ketelaar, van der Zwaag, Smidt, Tydeman, Hennequin, Cremer, van Styrum, Smeenge, den Tex, Lieftinck, Rink, van Kol, van Gijn, ter Laan en Melchers.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De beraadslaging over het wetsontwerp wordt voortgezet.

Art. II wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. III, luidende:

Art. 1*a*, tweede lid, wordt gelezen als volgt:

„De vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten of in de localiteit van eene sociëteit wordt gevraagd aan Gedeputeerde Staten."

Op dit artikel zijn voorgesteld de volgende amendementen:

a. een van den heer van der Zwaag, strekkende om uit art. 1*a*, tweede lid, te doen vervallen de woorden: „of in de localiteit van eene sociëteit";

b. een van de heeren ter Laan, Melchers, Schaper, Troelstra en van Kol, strekkende om uit het tweede lid van art. 1*a* dezelfde woorden te laten vervallen, en het vijfde lid van art. 1*a*, opgenomen in art. IV te doen vervallen.

De heer **van der Zwaag** verkrijgt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In den regel bezondig ik mij niet aan het indienen van amendementen. Het ligt vooreerst niet erg in mijn aard en in de tweede plaats vind ik het beter, dat amendementen, waar noodig, worden ingediend door meer of minder aangesloten groepen van personen. Maar toen door u reeds gedurende de algemeene beraadslaging aan hen die amendementen wenschten in te dienen, werd verzocht dit zoo spoedig mogelijk te doen, heb ik niet, gelijk anders mijn gewoonte is, afgewacht of er ook amendementen zouden komen van andere zijde om wijzigingen aan te brengen, die ik wenschelijk achtte, maar zelf een paar gereed gemaakt. Ik heb echter later overleg gepleegd met de voorstellers van een gelijkluidend amendement op art. III en toen gehoord, dat de verdediging daarvan was opgedragen aan ter Laan. Waar dat het geval is, zal ik mij slechts bepalen tot een kort woord, en de breedere uiteenzetting van de quaesties, die het bij onze amendementen geldt, overlaten aan mijn opvolger in dezen.

De bedoeling van het amendement ligt voor de hand.

Laat mij beginnen met te zeggen, dat ik mij in het geheel niet kan vereenigen met wat de Regeering omtrent de sociëteiten zegt op bladz. 17 van de Memorie van Antwoord. Daar lees ik: „De wetgever heeft uit te gaan van de bestaande opvatting, dat eene sociëteit zonder vergunning geen sociëteit in den zich eigenlijken zin des woords is."

Mijnheer de Voorzitter! Ik laat nu daar of dit de algemeene opvatting is, maar indien dat zoo is, dan vind ik dit een zeer treurige opvatting van de leden van dergelijke sociëteiten, en dan vind ik het in dubbele mate treurig dat de Regeering zich bij een dergelijke opvatting nederlegt.

Want mij dunkt, dat, wanneer het karakter van sociëteit moet worden ontleend aan het kunnen verkrijgen van sterken drank, dat dan het begrip van sociëteit in haar hoogere beteekenis geheel vervalt. In stede dus dat de wetgever heeft mede te gaan met de bestaande opvatting, zou ik het beter vinden wanneer hij daartegen in ging, wat ook meer in overeenstemming zou zijn met de zedelijke roeping van den wetgever. De wetgever mag zich daarbij niet laten weerhouden door de overweging, dat een societeit zonder vergunning in de oogen van velen al te veel gaat gelijken op een kransje van geheel-onthouders. Het zou dan schijnen alsof de Regeering meende, dat wanneer men geheel-onthouder wordt, daardoor een zekere smet wordt geworpen op het karakter, zoodat een fatsoenlijk mensch niet gerekend wilde worden te behooren tot een zekere krans van geheel-onthouders.

Zulk een opvatting, indien zij bestaat, mag dunkt mij geen Regeering ter wereld steunen; zij werpt, indien zij bestaat, slechts een ongunstig licht op hen die gewoon zijn een sociëteit te vormen.

Ik kan echter niet gelooven dat dit denkbeeld vrij algemeen onder hen zal zijn.

Maar dan zegt de Regeering nog iets, dat nog meer mijn verbazing gaande maakt. Zij zegt nl.:

„Al kan zich nu de Regeering zeer wel een sociëteit, zonder dat het gebruik van sterken drank is toegelaten, denken, toch zou zij, weigerde zij met deze bestaande opvatting te rekenen, ter wille van het mindere, een alcohol-vrij sociëteitsleven, het meerdere, het doel der wet, opofferen."

Ik begrijp heelemaal niet hoe het doel van de wet zou kunnen worden opgeofferd, indien bepaald werd dat sociëteiten vallen onder de bepalingen, waaronder ook andere burgers vallen.

Ik beroep mij nu weer op wat in het algemeen, en niet alleen ten opzichte van de sociëteiten, door den heer de Savornin Lohman is gezegd, en waaraan ik reeds bij de algemeene beschouwingen heb herinnerd. Die geachte afgevaardigde zeide toen, dat hij stemde voor deze wet, ofschoon hij daartegen veel bedenkingen had, maar dat hij heel gaarne zou zien dat in en bij de wet zooveel mogelijk werd betracht gelijk recht voor allen. Omdat ik in deze vrijwel precies dezelfde denkbeelden ben toegedaan als de heer de Savornin Lohman, heb ik mijn amendement ingediend. Men heeft gezegd, dat er geen populaire wetten zijn en waar het een verbodswet geldt, zooals trouwens de meeste wetten zijn, geef ik dit geheel toe; maar populair of niet, mij dunkt dat een wet toch beter in aanzien is, naarmate zij meer tracht alle burgers over één kam te scheren, waarmede dan ook bij de uitvoering moet rekening worden gehouden, wat in den regel ook alles te wenschen overlaat. Met de uitvoering hebben wij echter nu niet te maken, wij hebben hier nu de wet te maken, wij hebben te zorgen dat daarin zooveel mogelijk worde neergelegd gelijk recht voor alle burgers.

Nu zal men wellicht zeggen: sociëteitsmenschen zijn een ander soort van menschen dan andere, gewone, burgers; menschen die gewoonlijk een sociëteit vormen, zijn over het algemeen menschen van meer beschaving, beter ontwikkeling en kunnen zich beter beheerschen. Ik zal nu niet onderzoeken, in hoeverre dit juist zou zijn, maar wel weet ik dat bij deze wet de goeden het zullen moeten ontgelden met de kwaden. Naar mijn meening nu vindt men goede en kwaden op allerlei gebied — en dus ook hier — zoowel onder de hoogere standen als onder de lagere lagen van de maatschappij. Men heeft niet alleen zuipers onder de arbeiders, maar ook wel degelijk onder de mannen van geld en aanzien.

Maar bovendien, wanneer het waar ware, dat in doorsnee, over het algemeen genomen, de heeren die gewoon zijn een sociëteit te vormen, beter zijn dan andere menschen, beter ontwikkeld en meer beschaafd, dan juist kunnen dergelijke menschen een grooten zedelijken invloed uitoefenen in de maatschappij door hun voorbeeld.

Wanneer men zegt: wij kunnen heel goed sociëteiten bijwonen zonder daarbij een borrel te hebben, dan zou dat voorbeeld gunstig werken op meer onbeschaafden. Bovendien, de wet moet steeds zooveel mogelijk bevoorrechting voorkomen. En wat erkent de Regeering nu zelf? Op bladz. 8 van de Memorie van Toelichting lees ik: „Logementen en sociëteiten zullen in veel opzichten bevoorrecht zijn." Gaat het op, waar daartoe volstrekt geen noodzakelijkheid bestaat, dat de wetgever zelf spreekt van bevoorrechting in de wet? Die voorrechten worden daarna opgesomd, maar ik zal dit hier niet herhalen; wie lust heeft kan het nog eens herlezen.

Op grond dat wij hier moeten betrachten gelijk recht voor allen, zooveel dit mogelijk is, gelijk de heer de Savornin Lohman zeide, in navolging van de meening van den heer Tydeman, die meende, dat de meeste kracht moest uitgaan van het voorbeeld, heb ik mijn amendement ingediend. Er zijn echter nog andere gronden voor de verdediging van mijn amendement, b.v. de vrees voor misbruik. Er wordt later wel bepaald, dat de sociëteiten aan zekere voorwaarden moeten voldoen; dat zij een reglement en een ledenlijst, enz. moeten hebben, maar ik zou willen vragen: welk beletsel er is om overal waar men wil zuipen in aparte lokalen, sociëteiten daartoe op te richten? Het is nog zoover niet in Nederland, dat men geen sociëteit kan oprichten, tenzij men rijk is, en daarom kan hier door drinkers van allerlei stand misbruik gemaakt worden van deze bepaling, zonder de wet te ontduiken.

Nu kan men trouwens zeer gemakkelijk zulke bepalingen maken, maar het is een kunststukje om te maken dat ze steeds worden opgevolgd. Men kan de ledenlijsten controleeren, maar heeft toch wel een nieuw politiekorps noodig om altijd weer aan te controleeren of de bezoekers inderdaad leden zijn of vreemdelingen.

In alle opzichten verdient dus dit amendement te worden aangenomen en ik begrijp ook niet recht welk bezwaar er tegen zou kunnen worden aangevoerd.

Ik wensch het hierbij te laten, maar aan mijn woorden toch nog toe te voegen een woord van professor Gunning, omdat het zoo geheel en zoo krachtig mijn gevoelen in deze weergeeft. Na gesproken te hebben over het misbruik dat van deze bepaling kan gemaakt worden, zegt hij:

„En dat alles is nog het ergste niet: het ergste is, dat hierdoor de hoogere standen weder ontheven worden van hun dure verplichting om, ook door het dulden van eenig persoonlijk ongerief, aan de verlossing des volks van de tyrannie van den drankduivel mede te werken.

„De zedelijke grondslag van de Drankwet zelf komt hier in gevaar. Vroeger mocht men dit nog niet zoo inzien, thans weet men beter. De strijd tegen den drank moet, minstens voor zoover hij door wettelijke maatregelen gevoerd wordt, een nationale zijn. Hij moet dus door alle standen gelijkelijk gevoerd, de lasten er van mogen niet op enkele lagen der bevolking alleen gelegd worden.

„Zoo ergens, dan is hier sprake van solidariteit. Evenmin als er mogelijkheid bestaat om een flinken strijd tegen den alcohol te voeren als men al de belangen van de drankverkoopers wil ontzien, evenmin is dit mogelijk zonder den „fatsoenlijken" sociëteitsbezoeker nu en dan te doen gevoelen, dat er een wet tot beperking van den drankverkoop in het klein bestaat. Iets ondemocratischer kon ook moeilijk bedacht worden, dan „het volk" onder staatsvoogdij te zetten en te gelijker tijd de „heeren" in hun drinkgewoonten volkomen vrij te laten. En zulks te minder, waar hun drinkgewoonten waarlijk niet minder aan den grooten weg timmeren dan die van den handwerksman. Integendeel, als de kroegen gesloten zijn, dan stroomt de lichtzee nog uit de weelderige sociëteitsgebouwen over onze marktpleinen heen. Meent men soms, dat dit geschikt is om de wet minder impopulair te maken?"

Zoo vraagt de heer Gunning; ik meen dat het antwoord op de vraag moet luiden: neen! Ik heb overleg gepleegd met de heeren die een gelijkluidend amendement hebben ingediend, omdat het te dwaas zou zijn, dat twee amendementen van dezelfde strekking en dezelfde bewoordingen werden ingediend. Daarom trek ik mijn amendement in. Indien het noodig mocht zijn kan ik daarom nog altijd aan de discussie over het overblijvende wel deelnemen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer van der Zwaag door den voorsteller is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **ter Laan** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en vier andere leden voorgestelde amendement en zegt:

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Mijnheer de Voorzitter! Toen vóór de pauze het voorstel gedaan werd om de verdere beraadslaging te schorsen, hebben wij vóór dat voorstel gestemd, omdat art 1 dit op zich zelf noodzakelijk maakte. Maar ook omdat wij anders onmiddellijk van de zeer ernstige nitvoerige beschouwingen over dat artikel in een geheel ander onderwerp zouden vervallen, wat altijd met meerdere of mindere moeite gepaard gaat. Te meer is dit het geval, waar ook ons amendement een zaak betreft, die in vele artikelen van het wetsontwerp terugkomt, zoodat men ook hier het geheel heeft te overzien.

Nu ik op het oogenblik hiermede begin, zal het zijn in aansluiting met hetgeen door van der Zwaag in het midden is gebracht en zal ik, wat door hem afdoende is behandeld, niet herhalen.

De bevoorrechting der sociëteiten, dat is het, wat de Minister bedoelt. Volgens de oude wet stonden ze gelijk met de gewone vergunningen: de Minister vindt dat blijkbaar niet meer voldoende; zij moeten een streepje voor krijgen. Dat had men niet mogen verwachten van een Minister, die rechtvaardig wil zijn tegenover kleinen en grooten.

Art. 1*a* luidt:

1. „Hij die sterken drank in het klein verkoopen wil, vraagt daartoe vooraf vergunning aan burgemeester en wethouders der gemeente, binnen welke hij dat bedrijt wenscht uit te oefenen.

2. „De vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten of in de localiteit van eene sociëteit wordt gevraagd aan Gedeputeerde Staten."

Hier begint de bevoorrechting, die in een groot aantal andere artikelen wordt vervolgd. Door de sociëteiten te plaatsen buiten en boven het gemeene recht wordt een zeer belangrijk voorrecht geschapen voor de bezittende en welgestelde klasse. De beginselen van dezen Minister zijn genoeg bekend, van hem mocht men geen bevoorrechting van de grooten verwachten, als men op zijn woorden vertrouwen kon. Een sociëteit is een inrichting voor de gegoede burgerklasse en voor rijken. Zeker, van der Zwaag heeft reeds gezegd, dat wij nog niet zoover zijn, dat een sociëteit van arbeiders verboden is. Er is zelfs een enkele plaats, waar een arbeiderssociëteit bestaat, maar dat is geen regel. Wel zijn in alle plaatsen van eenig belang sociëteiten, wier leden men onder de „notabelen" mag rangschikken.

De burgervader, de overige beschreven vaderen, de notaris, de wijnkooper, de kassier, rijke landbouwers zijn het, die plaats nemen in de verlichte lokalen op de markt, of de grootste straat van het dorp, en het zijn deze achtbare lieden, die in dat opzicht het slechte voorbeeld geven van herbergbezoek na besloten tijd. De bevoorrechting van een dergelijke instelling is niet te rijmen met de Christelijke beginselen, waarvan ook deze wet getuigenis heet af te leggen, noch met het gelijk recht voor allen, dat ook deze Minister zegt te willen en waarvoor hij moet opkomen.

En hier is niet alleen bevoorrechting van de welgestelde klasse, maar van de grootere inrichtingen als zoodanig. In den regel wordt de sociëteit in de voornaamste vergunning gevestigd, hetzij dan in een eigen gebouw of bij een gewoon vergunninghouder.

Ook in dit opzicht heerscht dus onbillijkheid; de grootere inrichtingen worden zonder eenige reden bevoordeeld, en ook daar willen wij tegen opkomen.

Wij zien hier dus bevoorrechting en vragen ons af, of daarvoor wellicht ook aanleiding bestaat.

De uitspraak van den volksmond is in dit opzicht zeer beslist.

Het volk beweert, en zeker niet geheel ten onrechte, dat de heeren, die 's avonds na het politie-uur nog wat willen zitten napraten en nog gelegenheid wenschen te hebben een graantje te pikken, de sociëteit hebben uitgevonden en dat deze begeerte de oorzaak is van het bestaan en den bloei van menige sociëteit. Daartoe zijn in allen gevalle overal inrichtingen onder de schoone namen: Standvastigheid, Eendracht, Vriendschap, Trouw moet blijken, en zoo velen meer, bij uitnemendheid geschikt.

Het volksoordeel is ten opzichte van deze sociëteiten zeer scherp. Of men nu komt in kleine plaatsen of wel in het vorstelijk 's Gravenhage, overal is het aantal merkwaardige verhalen, die betrekking hebben op deze instellingen met haar mooie namen, legio. Dit zit daarin, dat zij nu reeds bevoorrecht worden; dat daar geoorloofd is, wat aan het volk verboden wordt; dat daar straffeloos geschiedt, waarvoor een ander een bekeuring oploopt, terwijl ze feitelijk toch niets anders zijn dan kroegen.

Er bestaat dan ook allerminst aanleiding tot die bevoorrechting. Het is bekend, dat er veel gepimpeld wordt in deze inrichtingen. Het gaat met okshoofden de deuren binnen en menig leverancier zou daar een zeer goed boekje van kunnen opendoen. Bovendien is de sociëteit nog als besloten gezelschap een gelegenheid voor verschillend soort van kansspelen, die men in het openbaar òf niet kan, òf niet wil uitoefenen. Dat er meer dan eens zeer grof gespeeld wordt, niemand in deze Vergadering die er aan twijfelt.

De Minister moet een reden opgeven voor deze onredelijke bevoorrechting en zegt op bladz. 18 der Memorie van Antwoord: „dat het sociëteitsleven een geheel ander karakter draagt dan het koffiehuis- of kroegleven. Sociëteiten hebben geen bedrijf; zij bedoelen geen winst; zij verkoopen niet aan het publiek. Het zijn gesloten gezelschappen, die slechts in eigen gebruik voorzien."

Dat laatste is wel zoo, maar komen daarom sociëteit en koffiehuis feitelijk niet op hetzelfde neer? Beide zijn gelegenheden waar alcoholische dranken in het klein verkrijgbaar zijn; waar dus gedronken wordt, hetzij minder, hetzij meer. Ik zie geen verschil in het karakter.

Doch laat er verschil zijn; het is dan de groote vraag, of het karakter eener sociëteit zooveel beter is dan dat van een koffiehuis. Vroeg men er eens naar bij de huisgenooten van de heeren, die in de sociëteit hun avonden slijten, dan zou men waarschijnlijk een heel ander antwoord krijgen dan de Minister hier geeft. De vrouwen en de kinderen van de heeren leden beschouwen de sociëteit niet altijd uit een bijzonder vriendelijk oog en zij hebben er reden voor.

Aanleiding tot bevoorrechting is er dus allerminst. De Regeering erkent dit dan ook feitelijk door in art. 1*a*, 5de lid, waarborgen om misbruiken te voorkomen, voor te schrijven.

Dat er waarborgen en nog al vrij talrijke, noodig geacht worden, is bewijs genoeg, dat men hier niet te doen heeft met zoo onschuldige inrichtingen als men wil doen voorkomen. Ik wensch die waarborgen even te bezien en na te gaan of ze deugdelijk zijn.

Vooreerst moet worden overgelegd een afschrift of afdruk van de statuten en van het reglement of, bij gebreke van statuten van het reglement alleen.

Wat heeft men daaraan? Hier heb ik zulke statuten. In een der laatst verschenen Staatscouranten waren opgenomen die van de vereeniging de sociëteit „De Harmonie" te Lochem. Deze vereeniging is mij volkomen onbekend en ik had ook elke andere even goed kunnen nemen tot voorbeeld. Ik lees daarin onder meer: „De vereeniging is gevestigd te Lochem Zij is een vereeniging tot bevordering van gezellig verkeer, en tracht dit doel te bereiken door onderlinge gezellige bijeenkomsten."

In al dergelijke statuten wordt dat zelfde doel ongeveer op dezelfde wijze omschreven. Maar wat geeft dat? Wat belet de bezoekers, als zij daartoe lust hebben, ook al staat het niet in de statuten, bijv. grof te spelen? Wat heeft het dus zin, de statuten over te leggen?

Voorts kunnen Gedeputeerde Staten opgave vorderen van de namen en woonplaatsen der leden, en wanneer daaraan niet binnen 14 dagen voldaan wordt, wordt de vergunning ingetrokken.

Ook met deze bepaling zal het doel niet bereikt worden. Men zal toch altijd gemakkelijk nieuwe leden kunnen aannemen, wanneer er menschen komen, die ook na politie-uur willen blijven plakken; is het dan zoo'n moeite hun naam te zetten op de lijst der leden?

De derde waarborg betreft de rechtspersoonlijkheid. In alle andere gevallen kan geen vergunning verleend worden dan aan natuurlijke personen maar een sociëteit maakt een uitzondering. Als zij rechtspersoonlijkheid heeft, kan zij vergunning aanvragen. Dat is al een zeer krasse bevoorrechting in plaats van een waarborg. En kost het dan zooveel moeite om zich de Koninklijke goedkeuring te verwerven? Het heet in de Memorie van Antwoord dat de sluwe winzucht van den kroeghouder moet worden voorkomen. Daarom zal men aan een sociëteit gelegenheid geven als vereeniging vergunning aan te vragen, want anders doet de een of andere vergunninghouder het.

Ik meen, dat ontduiking toch niet zal uitblijven. Zoo iemand

zal gemakkelijk eenige vaste klanten overtuigen van de noodzakelijkheid om een sociëteit in zijn lokaal op te richten.

De derde waarborg acht ik dus ook zonder eenige waarde.

De vierde schrijft voor: de gemeentenaren en de menschen uit aangrenzende gemeenten moeten lid zijn van de sociëteit, anders kunnen zij niet worden toegelaten; een bepaling, die ook al weer heel weinig zal geven. Wanneer zoo iemand in kennis is met leden der sociëteit, wat is dan alweer gemakkelijker dan zich als lid te laten inschrijven, om van de voordeelen der sociëteit gebruik te kunnen maken?

Zoo kan men ook doen in de aangrenzende gemeenten, en men kan de contributie zoo laag stellen als men wil. Zoo zijn de waarborgen onvoldoende voor de sociëteiten zooals die nu bestaan, die min of meer „aan een behoefte voldoen". Te gelijker tijd is dit het geval met alle mogelijke nieuwbakken sociëteiten, vereenigingen en gezelschappen, die onder diens naam niet te rekenen zijn. De 5de waarborg luidt, dat er bepaalde voorwaarden moeten gesteld worden voor het lidmaatschap van vreemdelingen. Wij moeten afwachten welke dat zijn. De Minister voelt zelf al weer, dat dit alles te zamen toch nog eigenlijk niets geeft. Daarom krijgen we nog meer van het goede.

De 6de voorwaarde is, dat het moeten zijn sociëteiten „te goeder trouw". Een mooie bepaling, de mooiste nog van de verschillende waarborgen. Ik had hier de Koninklijke goedkeuring van een sociëteit te goeder trouw. Wat is het doel daarvan? Gezellig verkeer en onderlinge bijeenkomsten. Nu stel ik mij een sociëteit voor, die niet te goeder trouw is; wat is het doel daarvan? Ook gezellig verkeer en onderlinge bijeenkomsten. Er is dus geen verschil, ook niet in het onuitgedrukte doel: het mogen plakken in de inrichting na het sluitingsuur. Er is dus geen verschil in beginsel of uitwerking. Het is alles in beide gevallen hetzelfde: de stamgasten blijven bij elkaar en de gezelligheid en het drinken gaan door. De waarborgen die de Minister ons biedt, zijn voor ons dus onaannemelijk.

Ik heb zooeven gesproken over die pseudo-sociëteiten, waarvoor de Minister bang is. Pseudo-sociëteiten, gezelschappen die toevallig bij elkaar zitten, zullen er komen; de Minister kan er niets tegen doen; integendeel, hij lokt ze uit.

Hij lokt er ook nog andere uit, die gevormd zullen worden naar aanleiding van deze wet. Geen pseudo-sociëteiten, doch echte, die evenwel op dit oogenblik niet bestaan. De stamgasten zullen zich allicht tot een geregelde sociëteit vereenigen. Zij zien welke voordeelen daaraan verbonden zijn; zij vinden het ook wel gezellig, in besloten kring te zitten; zij vinden het nog veel aangenamer, dat zij ook eens kunnen blijven, als het hun goed naar den zin gaat bij den borrel. En van hun standpunt hebben ze groot gelijk. Als de groote heeren nog niet worden weggejaagd, waarom zij dan wel? En zoo nemen zij er dan ook nog eentje.

Nu staat in de considerans van deze wet — dat verliest men hier wel eens uit het oog — dat zij ook ten doel heeft de beteugeling van het misbruik van sterken drank. De beteugeling van het misbruik. Ik zou haast zeggen: heeft de Minister er wel aan gedacht, dat hij, door zijn voorrecht te scheppen voor de sociëteiten, de menschen er toe brengt, sociëteiten te vormen, niet alleen de meer welgestelden, maar ook de kleine burgers en de arbeiders, voor zoover zij drinken willen? Zij zullen 's avonds bij elkaar gaan zitten in hun eigen kroeg — de gelegenheid maakt de genegenheid — en, wat ze vroeger niet deden, tot na het sluitingsuur blijven zitten. Ik vraag evenwel of de Minister dat heeft bedoeld en of hij dat voor zijn verantwoording kan nemen.

Wij krijgen dus een wet tot aanmoediging van het drankgebruik. Ook nog om een andere reden. De Minister heeft allerlei maatregelen genomen om dat gebruik te beperken en te beteugelen, en hij heeft die met allen ijver verdedigd, zooals daar zijn: de gordijntjes, het inzicht, het doorzicht, de eischen van ruimte, licht en lucht, en al die andere maatregelen, die de Minister heeft voorgesteld met het doel om in de openbare gelegenheden het drankmisbruik te weren en waarbij het gemeentebestuur nog de noodige bepalingen voegen kan, zooals het sluitingsuur.

Nu komen wij hier aan sociëteiten, — die aan al deze maatregelen niet onderworpen zullen zijn, die zich aan de gordijntjes, het doorzicht en de noodige ruimte niet behoeven te storen en die bovendien het voorrecht bezitten, een gesloten kring te vormen. Waar blijft op deze wijze het gezond verstand? Hebben de voorgestelde bepalingen eenige waarde, en de Minister verwacht er nog al wat van, waarom dan niet voor de sociëteiten? Zijn ze hier niet noodig, dan, zou men zeggen, zijn ze evenmin noodig in de gewone huizen voor drankverkoop.

Ik wil nu al deze voorschriften, waarvan de sociëteiten vrijgesteld blijven, niet in bijzonderheden nagaan; dat komt later aan de orde. Doch als voorbeeld zal ik op één artikel de aandacht vestigen, dat ter bescherming van jeugdige personen, een van de sympathieke dingen in deze wet.

In een gewone openbare gelegenheid zullen jongelieden beneden de 18 jaar niet zonder geleide mogen komen. Wanneer personen beneden dien leeftijd nu toch een herberg willen bezoeken, vinden zij daartoe gelegenheid in de sociëteiten, want deze zijn van genoemd bindend voorschrift alweer vrijgesteld. De jongelui kunnen zelfs een eigen sociëteit oprichten, want met de wet in de hand is dat niet te verbieden. En wordt nu de bevoorrechting der sociëteiten, die op niets anders dan op een ongestoord drankgebruik uitloopt, voldoende door den Minister toegelicht?

Vernemen wij werkelijk, waarom wat noodig is voor de eene vergunning, overbodig geacht wordt in de andere?

Neen, dat moeten wij maar weer gelooven zonder bewijs.

De redenen die nog aangevoerd zijn, om de sociëteiten te bevoordeelen, gelden zooveel te minder, nu art. 2*a*, tweede lid, zegt, dat burgemeester en wethouders, zoolang in hun gemeente het aantal vergunningen het vastgestelde maximum overschrijdt, een nieuwe vergunning kunnen verleenen, indien één of meer vergunninghouders twee vergunningen willen verkoopen. Er is dus gelegenheid voor menschen, die een nieuwe vergunning willen hebben, deze te verkrijgen, doordat er van de vergunningen een handelsartikel wordt gemaakt.

Ik zal nu over de waarde van dat artikel 2*a*, tweede lid, niet spreken, maar ik wijs er op in dit verband, omdat volgens dat artikel aan een ieder, dus ook aan een sociëteit, de gelegenheid wordt geboden, een nieuwe vergunning te krijgen. Of wij met dat artikel zullen medegaan, blijft onbesproken. In het stelsel der wet hebben de sociëteiten de vergunning van Gedeputeerde Staten niet noodig; daarop wil ik nu alleen wijzen. En om zich zelf verdienen zij geenerlei bevoorrechting.

Ik ga met den heer van der Zwaag mede, dat er geen enkele reden is voor een sociëteit om een vergunning te hebben. Persoonlijk acht ik het veel beter, dat in de sociëteiten geen sterke drank wordt geschonken; de notabelen in een gemeente moesten een goed voorbeeld geven. Het gaat hier echter niet om de vraag, welke zaken volgens onze persoonlijke opvattingen zijn af te keuren, maar om de rechtsongelijkheid, die hier door den Minister wordt geschapen.

Ik meen hiermee te hebben aangetoond, dat er noch in het stelsel der wet, noch op andere gronden reden bestaat, om de sociëteiten te bevoordeelen. In elk geval dus zal de bepaling, die het hier geldt — en hiermee geven wij ons amendement aan de Kamer in overweging — dienen te worden verworpen.

De **Voorzitter**: Voorgesteld door vijf leden, behoeft het amendement niet nader te worden ondersteund.

De heer **Ferf**: Het gaat mij evenals den vorigen spreker. Ook ik had niet durven vermoeden, dat hedenmiddag art. II aan de orde zou komen en ik begrijp dat wanneer er niet veel sprekers meer over het artikel en het amendement optreden, er hedenmiddag daarover stemming zal zijn. Ofschoon onvoorbereid wil ik toch dit amendement, het eenige, na de intrekking door den heer van der Zwaag van zijn amendement, dat nu aan de orde is, niet zonder spreken laten passeeren. Het amendement heeft mijn sympathie niet, en toch ook wel, en zelfs in die mate, dat ik met de strekking er van volkomen kan medegaan. Dat klinkt misschien vreemd, maar het verschil in opvatting hangt geheel en al af van het licht waarin men het amendement beschouwt. Wanneer ik dit amendement beschouw van het standpunt der wet, kan ik natuurlijk met dit amendement niet medegaan, omdat de wet, zooals zij daar ligt, monopolies schept voor enkele personen, anderen benadeelt en naar mijn bescheiden meening geen rekening houdt met gezonde begrippen van recht, vrijheid en billijkheid, en wijl ik met die wet niet meegaan kan, kan ik ook niet meegaan

met de verscherping van de wet, die in de aanneming van het amendement gelegen is, in dien zin, dat door de aanneming aan meerdere localiteiten, waarin sterke drank in 't klein wordt verkocht, banden worden opgelegd, aan meerdere burgers wat vrijheid betreft geweld wordt aangedaan. Maar ik heb hoe langer hoe meer begrepen, dat, of er ook al van vele zijden oppositie tegen deze wet wordt gevoerd, er toch vermoedelijk na de verdediging van de Regeering van hedenmorgen een wet tot stand zal komen. En dan komt het er wel op aan, hoe die wet er zal uitzien. En wanneer ik dan het amendement beschouw van het standpunt van rechtsgelijkheid, dan moet ik mij daarmede vereenigen, omdat ik volkomen meega met de verdediging van het amendement door de twee vorige sprekers; evenmin als deze kan en mag ik dulden, dat opnieuw een privilege worde geschept, en wel voor localiteiten, die, al worden zij sociëteiten genoemd, evenals de andere lokalen, door den Minister bij voorkeur kroegen genoemd, verkoopplaatsen van sterken drank in het klein zijn. Deze wet regelt den verkoop van sterken drank in het klein en dan komt het niet te pas onderscheid te maken tusschen de lokalen, waarin die verkoop plaats heeft, welken naam zij ook moge dragen.

Ik zie met de vorige sprekers, en vele mijner politieke vrienden verkeeren in hetzelfde geval, werkelijk niet in waarom de sociëteiten moeten worden bevoorrecht. Ik zou bijna zeggen, dat de Minister ook in dat schuitje moet komen, waar de Minister het drankgebruik in huis prefereert boven dat in de tapperij om der huiselijkheid wille. Nu zal het er toch werkelijk weinig toe doen — ofschoon ik de beschouwingen van den Minister, ter verdediging van de splitsing volgens art. 1 alinea 4 niet deel — of men de uithuizigheid zoekt in een lokaal, waarin een sociëteit gevestigd is of in een, dat dien naam niet draagt.

Bovendien, de heer van der Zwaag wees er reeds op, is uit een moreel oogpunt de bevoorrechting niet te verdedigen. Want al zien wij gelukkig dat de actie tegen het misbruik en zelfs tegen het gebruik van alcohol in de lagere standen krachtig wordt gesteund, een aangewezen taak is en blijft het niettemin voor de meer ontwikkelden en meer beschaafden, om met een goed voorbeeld voor te gaan. Waar de Minister hedenochtend als een idealen toestand afbeeldde het bijeenkomen en vergaderen in lokalen waar geen sterke drank gebruikt wordt, daar zal toch ook door hem, het door hem zoo zeer gewenschte, n.l. dat in die vereenigingslokalen — en die zullen altijd noodig zijn en uit een maatschappelijk oogpunt is het bestaan daarvan onder welke benaming ook op verschillende gronden te verdedigen — waar beschaafden en ontwikkelden samenkomen, het gebruik van sterken drank niet geschiedt niet alleen, maar waar de gelegenheid om die daar te gebruiken ook niet bestaat, gewis gaarne worden bevorderd en die toestand kan bij gelijkstelling met alle andere localiteiten waar sterke drank in het klein wordt verkocht te eerder worden verkregen, omdat de sociëteit, niet willende leven onder de bepalingen en contrôle der Drankwet, zich daaraan zal onttrekken, door niet verkoop van sterken drank, welke de wet op haar localiteit van toepassing maakt, te eerder, omdat voor haar bestaan verkoop van sterken drank geen noodzaak is.

Nu weet ik wel dat na de woorden gehoord te hebben van den heer ter Laan, er toch een voorbehoud omtrent de ganschelijke gelijkstelling dient gemaakt te worden. De billijkheid vordert dit. Het verschil van positie van een sociëteit en een particulier persoon mag niet uit het oog worden verloren.

Ik doel op het verbod van het verleenen van vergunningen aan rechtspersonen.

Dat verbod is inderdaad voor sociëteiten niet te handhaven.

Meer zal ik er thans niet van zeggen. Bij art. 3 komt deze quaestie, bij aanneming van het amendement, aan de orde, maar overigens blijf ik van meening, dat wegens de benaming de wet geen privilege mag scheppen, maar de wet gelijkelijk moet drukken op en voor alle localiteiten, waar sterke drank in het klein wordt verkocht. Die verkoop is het criterium, niet de benaming.

De wet zal zich zeker nimmer in populariteit kunnen verheugen, doch ongelijke bedeeling zal haar aanzien nog meer doen dalen.

De heer **de Savornin Lohman**: Indien ik mij niet vergis, Mijnheer de Voorzitter, heeft de heer van der Zwaag gezegd, dat, aangezien ik ben voor rechtsgelijkheid voor allen, ik dus ook moet zijn vóór het amendement. Toch ben ik niet vóór dat amendement, omdat ik twee zulke uiteenloopende dingen niet aan elkander gelijk stellen kan.

Toen ik aanvankelijk de wet las, maakte zij op mij ook een oogenblik den indruk dat er rechtsongelijkheid geschapen werd tusschen de drankgelegenheden van den een en de drankgelegenheden van den ander, maar bij eenig nader nadenken ben ik tot een andere conclusie gekomen.

Het is mijns inziens niet juist wat de heer Ferf gezegd heeft, dat deze wet het drinken afkeurt. Dat doet zij niet. Indien zij dat deed, dan zou het drinken zoowel op de eene als op de andere plaats afgekeurd moeten worden, maar deze wet beoogt alleen het tegengaan van te veel drinken, van het misbruik van sterken drank, en nu is het middel dat zij wil bezigen in de eerste plaats het middel, dat ook de bestaande wet van 1881 op het oog heeft, namelijk beperking van de drankgelegenheden.

Waarom wil men beperking van drankgelegenheden? Omdat men zich te recht of ten onrechte voorstelt dat, wanneer er vele drankgelegenheden zijn, iemand van de eene naar de andere gelegenheid zal gaan, en daardoor meer borrels gebruiken dan noodig is. Welnu; wanneer men sociëteiten heeft, dan gebeurt juist het omgekeerde.

Stel dat ieder burger lid van een sociëteit ware, dan zouden de tapperijen geheel verdwijnen en ieder slechts naar die ééne gelegenheid gaan; dan zou dus juist gebeuren, wat dit wetsontwerp beoogt, namelijk dat er voor ieder mensch niet te veel drankgelegenheden zouden zijn. Wanneer toch iemand lid van een sociëteit is, gaat hij zeer weinig naar een tapperij of andere gelegenheid waar drank te verkrijgen is, maar hij gaat naar zijn eigen sociëteit, al moet hij daarvoor dikwijls ver loopen, vooral in de groote steden, zoodat hij zelfs dientengevolge dikwijls thuis zal blijven; als hij naar de sociëteit gaat, doet hij dit vooral omdat hij daar zijn vrienden wil ontmoeten.

Een sociëteit is inderdaad geheel iets anders dan een gewone gelegenheid waar iedereen kan komen. Zij lokt geen bezoekers, maar sluit die uit. Het is waar dat men, gelijk de heer Schaper zegt, lid zou kunnen worden van alle sociëteiten en dan zouden er voor denzelfden persoon te veel drankgelegenheden zijn; inderdaad zou dat mogelijk zijn, indien de wet, als middel van drankbestrijding, het lid zijn van een sociëteit voorschreef als een soort dwangmiddel. Maar ik ging uit van de onderstelling dat de menschen uit eigen beweging zich tot sociëteiten vormden: in welk geval er geen reden zou zijn om van vele sociëteiten lid te zijn. Ik hoop zelfs dat dit gebeuren zal, vermits ik meen dat het zeer goed zou zijn wanneer het volk over het algemeen zijn eigen kringen had, waar het bijeen kon komen, omdat men dan op elkander behoorlijk toezicht kan uitoefenen. Dat in gewone tapperijen verkeerdheden voorkomen is volstrekt niet zoo algemeen, als dit ons ook van de Regeeringstafel soms voorgesteld wordt; maar in sociëteiten geschiedt dit nog veel minder, juist omdat deze onder toezicht van de leden zelf staan, buiten de politie. In gewone drankgelegenheden heeft de tapper er het grootste belang bij dat, binnen zekere grenzen, veel gedronken wordt; maar bij sociëteiten is dit juist andersom; die worden verpacht; of er veel of weinig gedronken wordt, dit gaat het bestuur niet aan, daarbij heeft alleen de pachter eenig belang.

Ik geloof niet dat het bestuur eener sociëteit er bij de leden op zal aandringen dat zij veel zullen drinken. Het bestuur eener sociëteit heeft daar geen belang bij. Men komt dan ook zelden persoonlijk in aanraking met het bestuur eener sociëteit, en ik geloof te mogen zeggen, dat zulk een bestuur alleen dient om een behoorlijke orde in de vereeniging te handhaven.

De heer **Schaper**: Het bestuur wel; voor de instandhouding van de sociëteit zelf kan veel drankgebruik noodig of nuttig zijn.

De heer **de Savornin Lohman**: De heer Schaper zegt dat het voor de instandhouding eener sociëteit noodig en nuttig kan zijn dat er veel gedronken wordt. Ik meen, dat voor de instandhouding der sociëteit de contributie moet dienen, die de leden betalen; houden die contributies op, dat is het ook met de sociëteit gedaan. Ik spreek natuurlijk van de sociëteiten ter

goeder trouw. Ik vind dan ook in de bij dit ontwerp voorgestelde regeling slechts bezwaar, indien men van de bepalingen misbruik zou kunnen maken door het oprichten van schijnsociëteiten. Daartegen moet te recht gewaakt worden. Ik heb niets tegen bepalingen die dit zullen tegengaan. Juist daarom wordt dan ook bij dit artikel het toezicht daarop aan Gedeputeerde Staten opgedragen; dan zullen locale invloeden niet kunnen medewerken tot het oprichten van schijnsociëteiten. Gedeputeerde Staten staan daar natuurlijk boven. Wanneer men te doen heeft met serieuse sociëteiten, dan zie ik niet in dat men deze twee sociëteiten kan gelijk stellen met gewone tapperijen.

Bij de algemeene beschouwingen heb ik gezegd, dat indien men iets wil doen om het drankgebruik te bestrijden, men scheiding moet maken tusschen de sterke drank-lokalen en de lokalen waar andere dranken verkocht worden; was zoo'n stelsel aangenomen, dan zou dit gelijkelijk moeten gelden voor sociëteiten en andere drankgelegenheden; ook de societeiten zouden zoo moeten zijn ingericht, dat zij die sterken drank willen gebruiken in een afzonderlijk lokaal hadden te gaan. Maar dat stelsel bestaat niet. In het stelsel van deze wet zouden, oppervlakkig gezien, op theoretischen grond de sociëteiten en andere drankgelegenheden op één lijn moeten staan, maar niet, als men de zaak goed opvat, en dus den aard van beide vergelijkt.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van der Zwaag heeft zijn amendement ingetrokken en wij hebben dus alleen te doen met dat van den heer ter Laan c. s. Als ik het goed begrepen heb heeft de heer van der Zwaag het bij de toelichting van zijn amendement doen voorkomen alsof datgene wat hij en de heeren ter Laan c. s. voorstelden hetzelfde bedoelde. De heer ter Laan heeft dit bij zijn toelichting niet tegengesproken, doch mij komt het voor dat er inderdaad wel verschil bestaat, niet wat de woorden betreft van beide amendementen, maar wel wat de schriftelijke toelichting aangaat.

De heer van der Zwaag schrijft dat het zijn bedoeling is het onmogelijk te maken dat sociëteiten als zoodanig vergunning zullen krijgen. Als ik wel zie beteekent dit dat onder geen voorwaarden aan sociëteiten als zoodanig, dus als rechtspersoon, vergunning zal gegeven worden.

Hij gaat daarin zelfs zoover, dat, waar hij de gevolgen van de eventueele aanneming van zijn amendement aangeeft, hij ook het vervallen van de overgangsbepaling daaronder opneemt, die ziet op de tegenwoordige sociëteiten. Volgens art. 25*b* zullen de tegenwoordige sociëteiten de vergunning kunnen behouden als zij vóór 1 Maart 1905 daartoe het verzoek doen, doch ook deze bepaling zou volgens den heer van der Zwaag bij aanneming van zijn amendement moeten vervallen.

Geheel anders is de toelichting van het amendement van de eeren ter Laan c. s. Deze heeren schrijven, en zoo luidt ook hun mondelinge toelichting, niet, dat voor het vervolg onder alle omstandigheden aan een sociëteit vergunning zal worden onthouden, maar zij willen die alleen gelijkstellen met de gewone vergunningen, die door burgemeester en wethouders worden verleend. In de toelichting toch is duidelijk gezegd, dat het niet noodig is voor de sociëteiten afzonderlijke bepalingen te maken, omdat nu de gelegenheid zal bestaan dat een sociëteit twee vergunningen opkoopt. Ik merk in parenthesi op, dat de desbetreffende bepaling nog niet is aangenomen, maar ik zou aan de heeren ter Laan c. s. wenschen te vragen of de bedoeling en strekking van hun amendement nu door mij juist zijn weergegeven. Ik meen dat die vraag zeer gerechtvaardigd is met het oog op de schriftelijke toelichting van den heer van der Zwaag.

Men moet de portée van het voorstel wel overzien en ik zou er zeer tegen zijn, wanneer men door aanneming van het amendement ook gebonden zou zijn om de overgangsbepaling voor de tegenwoordige sociëteiten te schrappen, terwijl ik trouwens mij in elk geval mijn stem nog meen te moeten voorbehouden. Wanneer de bedoeling is, dat voor het vervolg de sociëteiten ook vergunning zullen moeten vragen aan burgemeester en wethouders, dan merk ik op, dat dit, zooals het wetsontwerp nu voor ons ligt, niet zal kunnen, want volgens art. 3, n°. 12, zal alleen door natuurlijke personen een verzoek om vergunning bij burgemeester en wethouders kunnen ingediend worden en een sociëteit is geen natuurlijk persoon. Bij aanneming van het amendement zal daarin dus nader moeten voorzien worden.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund, vooral naar aanleiding van hetgeen door de heeren Willinge en de Savornin Lohman is in het midden gebracht, een enkel woord tot nadere toelichting en verdediging van ons amendement te bespreken. In de eerste plaats wensch ik daartoe nader de bedoeling van ons voorstel aan te geven.

De heer Willinge is ten opzichte daarvan eenigszins in de war gebracht door de schriftelijke toelichting van het amendement-van der Zwaag.

Ik heb die schriftelijke toelichting natuurlijk ook gelezen, maar ik heb er niet in kunnen lezen, wat de heer Willinge er in gevonden heeft.

Ik lees daarin alleen dat de bedoeling is om onmogelijk te maken, dat sociëteiten „als zoodanig" vergunning zullen kunnen krijgen, niet echter dat men aan een sociëteit als gelegenheid waar sterke drank in het klein wordt verkocht, geen vergunning zal mogen geven. De heer van der Zwaag wil, als ik het goed begrijp, alleen, dat men geen aparte sociëteitsvergunningen in het leven zal roepen. Of ik dit goed inzie, zal de heer van der Zwaag zeker wel zeggen.

Wat ons amendement betreft, het is alleen onze bedoeling, zooals uit de schriftelijke en mondelinge toelichting ook is gebleken, de sociëteiten te brengen onder het gemeene recht, als gelegenheden waar sterke drank in het klein wordt verkocht. En daartoe worden wij in de eerste plaats gedreven door een principieel inzicht. Het is ons n.l. onmogelijk mede te doen met het scheppen van een bijzonder recht voor de gelegenheden, die in de practijk door één klasse van de maatschappij zijn opgericht en in stand worden gehouden. De heeren in de Kamer moeten toch wel begrijpen, hoe wij ten aanzien van deze zaak staan. Wij hebben hier gehoord ernstige redevoeringen van verschillende leden, waarbij men zich zeer warm maakte over de zedelijkheid van het volk. En er is door den heer Talma nog uitdrukkelijk aan toegevoegd, dat wij deze wet vooral maakten voor de groote massa, voor het minder gegoede deel des volks. Nu willen wij sociaal-democraten alleen de voogdij van het eene deel van het volk over het andere deel erkennen, wanneer dan dat deel, dat zich als voogd wil opwerpen, zich dit waardig maakt door zich aan dezelfde bepalingen te onderwerpen die het voor het andere deel wil maken, om de zedelijkheid daarvan te verhoogen

Men zou alleen slapper recht voor de sociëteiten kunnen verdedigen, wanneer men aantoonde dat voor hen die de sociëteiten bezoeken, een minder strenge contrôle kan worden toegelaten, dan voor de bezoekers van gewone tapperijen.

De heer de Savornin Lohman stelde de zaak dus voor, dat het doel van deze wet eigenlijk geen ander is dan het aantal gelegenheden te beperken. Maar één blik in de wet is voldoende om de onjuistheid van die opmerking aan te toonen. Er worden in deze wet verschillende bepalingen gemaakt van, als ik het zoo noemen mag, interne regeling van de gelegenheden waar sterke drank wordt verkocht.

Ik laat nu de waarde van die verschillende bepalingen daar, wij zullen daarover nog wel eens nader spreken en het nuttige en wenschelijke daarvan onder de oogen zien. Maar in het ontwerp zooals het hier voor ons ligt, heeft de Regeering verschillende zaken voorgesteld, die, buiten de beperking van het aantal drankgelegenheden, het doel van de wet moeten doen bereiken, als daar zijn: het inzicht, de afwezigheid van gordijntjes of van matglas, de ligging der lokalen aan de straat en gelijkvloers, de gelegenheid, in art. 2*c* gegeven aan de gemeenteraden, om voor verschillende drankgelegenheden het sluitingsuur vast te stellen, enz.

Nu is een van beiden waar. Of die zaken beteekenen niets voor het doel van de wet, en dan kan men gerust al die bepalingen uit de wet lichten; óf zij treffen wel doel, en dan is er geen reden, om ze voor de eene drankgelegenheid wel vast te stellen en ze na laten voor de andere.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik heb over die bepalingen niet gesproken, alleen over het amendement.

De heer **Troelstra**: Dat is juist de fout geweest van den heer Lohman, dat hij niet over die bepalingen heeft gesproken. Mijnheer de Voorzitter! Wat zijn sociëteiten eigenlijk voor

inrichtingen? Ik heb ook nog al eens verkeerd in een sociëteit; dit was in een tijdperk van mijn leven, waarin zekere beperking van het drankgebruik voor een mensch zeer noodig is. en er is geen tijdperk van mijn leven geweest, waarin ik zooveel drank naar binnen heb geslagen als in dien tijd, niet ik alleen, maar ook mijn vrienden. Al leef ik nog vijftig jaar, dan zal ik in die vijftig jaar zooveel drank niet verorberen als ik verorberd heb in mijn studententijd.

Ik hoor daar zeggen, dat zij zoo allen niet doen. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er gelukkig heelhuids afgekomen en dat is meer geluk dan wijsheid; maar omdat ik zooveel slachtoffers van dat sociëteitsleven ken, die er niet zoo goed zijn afgekomen, ben ik te meer geneigd, de sociëteiten onder de wet te brengen. Wanneer men eenmaal bepalingen maakt om op drankinrichtingen toe te zien, dan ben ik van meening, dat voor jongelieden in dat tijdperk van hun leven die contrôle zeer wenschelijk en noodig is. Ik hoor daar zeggen, dat het beter geworden is en gelukkig komt er in de studentenwereld een beweging op, die het schromelijk misbruik van alcohol in die kringen wil tegengaan; maar deze wet wil immers juist de drankbestrijdersbeweging steun geven. En waar nu zeer ijverige jongelieden bezig zijn, deze schandvlek der bourgeoisie, die ook op mij gerust heeft, te bestrijden, daar moet de wet dien jongelieden steun geven.

Ieder weet — men zou moeten liegen om het te ontkennen — dat in sociëteiten soms schromelijk wordt huisgehouden en dat de heeren die daar komen, niet zoo ver staan boven de massa des volks, waarvoor wij bepalingen maken. Ik herinner mij, dat in zekere stad, waar ik indertijd de juridische praktijk uitoefende, het wel voorkwam, wanneer 's morgens gepleit moest worden in een strafzaak, dat in de advocatenkamer werd gezegd: het is heden geen beste dag, wij treffen het niet; de president heeft van nacht in de groote sociëteit met spelen veel geld verloren. Hier komt nog wat anders te pas dan de zorg voor de individuen, die misbruik van sterken drank maken; die man had grooten invloed op de vrijheid, het leven en het bestaan van zijn medemenschen, door de hooge positie die hij in de maatschappij innam. Wanneer zulke menschen zondigen, wordt die zonde niet slechts gewroken aan hen zelf, maar wordt ze gevoeld door de slachtoffers, die er de naweeën van ondervinden.

Om deze redenen had een Regeering die het ernstig meende — en deze Regeering beweert het ernstig te meenen — zich niet uit ontzag voor haar klassegenooten moeten laten weerhouden, om deze aan dezelfde beperkende bepalingen te onderwerpen als anderen. Zij had zich, als haar Christelijke en zedelijke beginselen nog iets beteekenen, moeten onthouden van deze slapheid tegenover de heeren van de sociëteit. Het is een schande voor de Regeering, dat zij dit niet heeft gedaan.

De **Voorzitter**: Mag ik den spreker verzoeken zich te matigen in zijn uitdrukkingen?

De heer **Troelstra**: Het doet mij genoegen, dat ook buiten den kring der voorstellers van het amendement stemmen zijn opgegaan die met ons tegen deze bevoorrechting van een bepaalde klasse, tegen de bedoeling der wet in, opkomen.

De heer Lohman toonde door zijn rede een slechte zaak te verdedigen. Het was zeer juist gezien van den heer van der Zwaag om bij de motiveering van zijn amendement zich op den heer Lohman te beroepen.

Toen de heer Lohman zeide te zijn vóór gelijk recht voor allen, heeft hij „ein groszes Wort gelassen ausgesprochen" en het verwondert mij niet dat hij gepoogd heeft, dat woord ten opzichte van deze zaak terug te nemen.

Wat was daarbij het voornaamste motief van den heer Lohman? In de kroeg hebben wij te doen met den kroeghouder, die er belang bij heeft u over te halen zooveel mogelijk drank te gebruiken, en in de sociëteit hebben wij het sociëteitsbestuur, dat bij de hoeveelheid van den gebruikten drank niet het minste belang. heeft. De heer Lohman zocht naar een motief om zijn terugtocht te dekken, maar hij vergat zijn redevoering bij de algemeene beschouwingen, toen hij zoo sterk mogelijk op den voorgrond stelde: „ik ben nooit door eenig kroeghouder verleid te drinken." Juist van het argument dat de kroeghouder verleidt om te drinken en dat dit een reden was om tusschenbeide te komen, wilde de heer Lohman toen niets weten.

Nu wil hij er wel wat van weten, maar nu kan dit op ons niet den minsten indruk meer maken. De verdediging van den heer Lohman ging dan ook niet op, maar toont aan, hoe sterk het klassegevoel bij dien geachten afgevaardigde is ontwikkeld.

De heer **van Karnebeek**: Wanneer wij de krasse bewoordingen hooren waarmede de bepalingen van het wetsontwerp ten opzichte van sociëteiten worden bestreden, dan zou misschien, indien zoo iets kon afschrikken, er een speciale moed toe behooren om daartegen op te komen. Ik wil mij echter veroorloven met een paar woorden tegen het voorgestelde amendement in het krijt te treden en het stelsel van de wet te verdedigen.

Ik zal niet terugkomen op hetgeen zoo uitmuntend door den heer de Savornin Lohman is in het licht gesteld, om aan te toonen, dat sociëteiten in het wezen der zaak niet gelijk te stellen zijn met tapperijen.

Het spreekt vanzelf, dat men bij de beoordeeling van de bepalingen van dit wetsontwerp moet uitgaan van het denkbeeld, dat wij hier te doen hebben met sociëteiten te goeder trouw, en dan durf ik de stelling uitspreken, dat, indien alleen in zulke sociëteitsinrichtingen, als wij die thans in onze samenleving kennen, sterke drank werd gedronken, niemand, althans geen Regeering of geen meerderheid in deze Kamer, er aan denken zou tegen zulke inrichtingen een drankwet te maken.

De reden, waarom men meent in het belang van het volk een drankwet te moeten maken, ligt buiten de sociëteiten, ligt in de tapperijen. Worden de sociëteiten er bijgehaald, dan kan dit tot zekere hoogte noodig zijn, omdat de wet anders niet behoorlijk zou werken, maar met een redeneering, zooals wij gehoord hebben, dat er moet zijn gelijk recht voor sociëteiten en kroegen kan ik niet medegaan, want die is in strijd met de feiten, met de toestanden zooals zij zijn.

Het gaat niet aan zich te beroepen op hetgeen wel eens voorkomt in studentensociëteiten, hetgeen ons zooeven in verschrikkelijke kleuren werd geschilderd. Wel valt het niet te ontkennen dat daar wel eens dingen gebeuren die zeer te veroordeelen zijn, en misschien een speciale repressie zouden kunnen uitlokken en motiveeren, maar vooreerst doe ik opmerken, dat er zeer weinig studenten-sociëteiten bestaan, en verder dat, indien men zou meenen hiertegen te moeten reageeren, dit niet zou wezen omdat het sociëteiten zijn, maar omdat men in het algemeen wil optreden tegen de uitspattingen van de studenten.

Het heeft mij overigens wel eenigszins verwonderd, dat de voorstellers van het amendement zich zoo schrap zetten op de lijn van het gelijk recht voor allen. Zij wenschen alle burgers gelijk behandeld te zien, maar het heeft mij verwonderd, juist dit argument te hooren aanvoeren van een kant, die voor uitzonderingen op die gelijkheid anders niet zoo bevreesd is. Niemand toch zal tegenspreken, dat onze wetgeving tegenwoordig overvloeit van uitzonderingen ten behoeve der minder welgestelde klasse.

Men beweert dat er voor de sociëteiten zooveel privileges geschapen worden; men wees ten deze op het spelen en het blijven plakken, het toelaten van jongelieden onder de 18 jaren.

Ik geef toe, in het wetsontwerp zelf staan daaromtrent geen voorschriften die voor sociëteiten zullen gelden, maar er staat toch ook geen enkele bepaling in, welke belet dat een gemeentebestuur een sluitingsuur bepaalt ook voor sociëteiten en er de kansspelen verbiedt. Men kan dus te dezen aanzien niet zeggen, dat op die punten de sociëteiten een voorrecht genieten zullen.

Wat betreft de bepalingen omtrent het inkijken en het doorzicht, daaraan zijn wij nog niet toe. Het staat nog te bezien wat er van die bepalingen over zal blijven; ik acht het dus voorbarig die thans reeds te bespreken.

Wat aangaat de toelating van jongelieden beneden de 18 jaren, ik geloof dat in de bona-fide-sociëteiten zooals wij thans kennen, zulke jeugdige personen niet toegelaten worden, ook niet onder geleide. Daarvoor behoeft dus geen vrees te bestaan. En mocht hier of daar zich een enkele uitzondering vertoonen, zoo moet men daarop geen wet baseeren.

Nu geef ik toe, dat het gevaar kan bestaan van misbruik van de bepalingen dezer wet ten behoeve der sociëteiten, dat

er zullen ontstaan sociëteiten niet te goeder trouw, maar gefingeerd tot wetsontduiking. Welnu, zijn de bepalingen niet voldoende om dat te voorkomen, dan zou ik met den heer de Savornin Lohman die bepalingen verscherpt willen zien. Zoo zou men bijv. kunnen voorschrijven, dat voor een sociëteit een hooger vergunningsrecht betaald moet worden, of althans de mogelijkheid daartoe kunnen openen.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een enkel woord te verklaren waarom ik veel voel voor het amendement van den heer ter Laan c. s.

Van verschillende zijden zijn tegen dit amendement bezwaren aangevoerd, die ik slechts in geringe mate kan deelen. De laatste geachte spreker zegt, dat de verschillende bepalingen die nu in het ontwerp zijn opgenomen omtrent de ligging der localiteiten, omtrent het verleenen van in- en doorzicht, misschien wel uit de wet zullen verdwijnen, maar zoolang ik daaromtrent niet de minste zekerheid heb, meen ik met het bestaan van die voorstellen vooralsnog rekening te moeten houden. En dan moet ik mij de vraag stellen om welke reden het kan zijn, dat een vergunning, die door Gedeputeerde Staten verleend zal worden, zooveel gemakkelijker te krijgen zal zijn dan een die door burgemeester en wethouders zal worden verleend. Wanneer de inrichting van een huis, van de localiteit waarvoor de vergunning verleend wordt, zoodanig is, dat daarvoor de vergunning door burgemeester en wethouders geweigerd zal moeten worden, dan geloof ik, dat het niet zoo bezwaarlijk zal zijn om, ten einde voor een dergelijke localiteit toch een vergunning te krijgen, een sociëteit op te richten, waarvoor dan eenige leden, die voornemens zijn die localiteit te bezoeken, zich als leden kunnen aanmelden.

Er is immers niets bepaald noch omtrent het vereischte aantal leden voor het zijn van sociëteit te goeder trouw, noch omtrent andere criteria die daarover zullen beslissen. Dat een sociëteit op haar statuten de Koninklijke goedkeuring zal moeten erlangen, acht ik geen waarborg voor het zijn van een sociëteit te goeder trouw, wanneer ik zie dat thans sociëteiten worden opgericht en de Koninklijke goedkeuring krijgen op haar statuten, waarin geen ander doel wordt aangegeven, dan de bevordering van het gezellig verkeer onder de leden.

Er zullen blijkens art. 2 *b* eischen gesteld worden voor ruimte, licht en luchtverversching, waaraan localiteiten waaraan vergunning zal worden verleend, moeten voldoen. Waarom zullen diezelfde eischen niet noodig zijn voor sociëteiten? In gewone tapperijen zal geen kansspel mogen worden gehouden, zullen geen personen beneden 18 jaar worden toegelaten; alles in localiteiten, waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning wordt verleend. Waarom dan wel in de localiteiten eener sociëteit?

Nu zegt de heer van Karnebeek wel, dat personen beneden 18 jaar de sociëteiten niet bezoeken; maar wie zal beletten, dat een sociëteit wordt opgericht juist met het doel om personen beneden 18 jaar in de gelegenheid te stellen een localiteit te bezoeken waaraan vergunning is verleend?

De geachte afgevaardigde uit Goes meent dat het college van Gedeputeerde Staten, waaraan het verleenen van deze vergunning wordt opgedragen, een zooveel beter waarborg dan het college van burgemeester en wethouders oplevert voor onafhankelijkheid en waakzaamheid. Wanneer wij zien wat de Regeering zelf omtrent dat college heeft gezegd in de Memorie van Toelichting, dan meen ik mij niet aan oneerbiedigheid jegens een zoo eerbiedwaardig college schuldig te maken, als ik daaromtrent toch eenigszins sceptisch gestemd ben. Ten aanzien van de wijze waarop met buitengewone vergunningen, die tot nog toe door het college van Gedeputeerde Staten werden verleend, is omgesprongen, zegt de Regeering zelf, dat van de bevoegdheid, die aan Gedeputeerde Staten is verleend, een zoo ruim gebruik, zoo niet een misbruik is gemaakt, dat die bevoegdheid aan Gedeputeerde Staten niet behoort te worden gelaten, en nu kan ik mij niet voorstellen, dat, wanneer deze bevoegdheid van het verleenen van sociëteitsvergunningen aan Gedeputeerde Staten zal worden verleend, het gebruik dat zij daarvan zullen maken, zooveel nauwgezetter zal zijn.

Ik zeide, Mijnheer de Voorzitter, dat ik sympathie gevoel voor het denkbeeld in het amendement nedergelegd; maar ik moet er uitdrukkelijk aan toevoegen, dat, indien ik er toe kom mijn stem aan het amendement te geven, ik geenszins geacht wil worden te onderschrijven de toelichting, die door de voorstellers daarvan is gegeven, en met name de toelichting, die daaraan later door den heer Troelstra is toegevoegd. Indien het er voor gehouden moest worden, dat in eenig opzicht hetgeen door dezen geachten afgevaardigde ter ondersteuning van het amendement is gezegd, door mij werd onderschreven, zou ik mij tegen het amendement verklaren.

De heer **Schokking**: Met een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik het standpunt dat ik ten opzichte van dit amendement inneem toe te lichten.

Uit hetgeen het laatst gesproken is, hebben wij kunnen vernemen, hoe bij sommigen het oordeel over dit amendement niet slechts samenhangt met het oordeel over andere artikelen, maar zelfs met de kans voor die artikelen om dan al of niet te worden aangenomen. Dat er bij de beoordeeling van eenig onderdeel telkens met zoovele andere bepalingen moet gerekend worden, maakt de behandeling van dit wetsontwerp inderdaad niet gemakkelijk; maar dat moet dan ook niet verder uitgestrekt dan noodig is, en daarom meen ik, dat wij ons niet moeten laten leiden op den weg, door den geachten afgevaardigde, den heer Bolsius, ingeslagen.

Wat nu het amendement betreft, merk ik op, dat ook naar mijn meening door het voorstel der Regeering geen inbreuk gemaakt wordt op de rechtsgelijkheid. Het bevat niet als zoodanig de bevoorrechting van een bepaalde klasse, alsof het oprichten van sociëteiten alleen mogelijk zou zijn voor de meergegoeden. Neen, dat recht is voor allen gelijk; doch nu bestaat bij mij juist de vrees, dat ten gevolge van de meer beperkende bepalingen, die het wetsontwerp voor de gewone vergunningen bevat, de verzoeking veel grooter zal worden dan zij tot dusverre was, om in arbeiderskringen sociëteiten op te richten. Ik zou het betreuren wanneer de wet, zooals zij nu met meer beperking van de vrijheid op het gebied van den drankhandel wordt voorgesteld, ten gevolge zou hebben, dat er om die beperking te ontgaan, steeds grooter drang kwam onder de arbeiderskringen om sociëteiten in het leven te roepen.

Nu hebben wij van den geachten afgevaardigde uit Goes gehoord, dat hij zou wenschen dat er in die richting werd gegaan. En indien men van diezelfde meening is, begrijp ik zeer goed, dat men zich tegen het amendement verklaart. Maar als ik mij bewegen wil langs de lijn, die hedenmorgen door den Minister is aangewezen, toen hij de splitsing tusschen de tapperij en slijterij verdedigde, daarin een oordeel vond voor de bevordering van het huiselijk leven en de tapperij qualificeerde als een plaats, waar men zich vergezelschapt bij het gebruik van sterken drank, dan moet ik er toch op wijzen, dat, wanneer het gebruik van sterken drank in de sociëteiten geheel vrij is, deze als plaatsen, waar men zich vergezelschapt, onder hetzelfde oordeel vallen. Zegt men nu, zooals het in de Memorie van Antwoord heet, dat wij ons moeten schikken naar de bestaande opvatting, dat een sociëteit zonder vergunning geen sociëteit in den eigenlijken zin des woords is, dan meen ik vooreerst de juistheid daarvan te moeten betwisten. Maar bovendien, ingeval hetgeen daarin uitgesproken wordt als regel gelden moest, dan zouden tal van bepalingen uit dit wetsontwerp moeten vervallen. Wat voorts de behoefte aangaat aan onderling gezellig verkeer en de daaraan ontleende opmerking, dat het de bedoeling van de wet niet kan zijn om gezelschapsleven tegen te gaan, zoo antwoord ik, dat de hoofdattractie, althans de voorwaarde om een sociëteit te kunnen vormen, niet behoeft te zijn, dat daar sterke drank kan gedronken worden.

Ook in dit opzicht worde er dan door de wet toe meegewerkt, dat het gezelschapsleven zich ontwikkele in alcoholvrije lokalen. En is er werkelijk behoefte aan sterken drank, welnu, dan kan daaraan worden voldaan, maar is er ook geen enkel bezwaar, dat de sociëteiten onder hetzelfde recht zouden vallen van de gewone vergunningen.

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, hoewel ik het niet eens ben met hetgeen de heeren Troelstra en ter Laan hebben gezegd ter verdediging van hun amendement over de rechtsongelijkheid, daar de arbeidende klasse van hetzelfde recht gebruik kan maken,

komt het voorstel der Regeering mij voor in strijd te zijn met de bedoeling van de wet en moet ik mij met het oog op die bedoeling en het gansche stelsel van de wet voor het amendement verklaren.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Op zich zelf zou het mij niet onaangenaam zijn, de beantwoording van de gedane vragen uit te stellen tot aanstaanden Dinsdag, omdat ik nog Ministerraad heb, maar ik wil toch liever op het oogenblik het uitgangspunt toelichten, waarvan bij de voor de sociëteiten ontworpen regeling is uitgegaan, omdat ik bij de replieken zeer prijs stel op de adviezen van de juridische leden van deze Kamer, om te weten of naar hun oordeel dat uitganspunt juist is of niet. Ik stel daarbij op den voorgrond, dat ik niet zal antwoorden op de beschuldigingen, dat wat hier is voorgesteld schande is en niet berust op zedelijke en Christelijke beginselen. Ik geloof, dat ik door daarop te repliceeren geen stap verder zou komen. Van de opmerking, dat er in het sociëteitsleven veel is, dat immoreel werkt, dat het hooger leven belet te groeien en te bloeien, zooals wij dat zouden wenschen, dat er van het sociëteitsleven soms in niet zoo kleinen kring een verderfelijken invloed uitgaat, zal ik niets ontkennen. Ik weet er zelf niet veel van; mijn leven heeft er nooit toe geleid, veel in sociëteiten te verkeeren; de vorige betrekking, die ik bekleedde, brengt mede dat men dat niet doet!

De heer **Hugenholtz**: Op de dorpen zijn er wel lid van een sociëteit.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor tot mijn leedwezen, dat men tegenwoordig in de betrekking van predikant wel lid van een sociëteit is. Ik ben daarvan niet op de hoogte, maar in mijn dagen was dat niet zoo en in mijn kringen is het nog niet zoo. Dit heeft tot gevolg gehad, dat ik mij nooit tot de sociëteit aangetrokken heb gevoeld en ook in mijn tegenwoordige betrekking geen lid van een sociëteit ben geworden. De eenige ervaring, die ik van de sociëteit heb, is uit het studentenleven. Ik ben er in die jaren ook lid van geweest, en ik kan niet anders dan bevestigen, wat zooeven door den heer Troelstra uit zijn herinneringen is medegedeeld; maar ik wil wel zeggen, dat men in den kring, waarin ik verkeerde, daar zoo weinig mogelijk kwam. Het was alleen bij bijzondere gelegenheden, dat wij er verschenen.

Ik geloof evenwel, dat men dat leven in de studenten-sociëteiten hier niet op den voorgrond moet stellen. Voor de studentenwereld bestaan afzonderlijke wachters voor het goede als curatoren, en de rector magnificus. En wanneer die heeren hun roeping veronachtzamen, zou het niet zaak zijn ten opzichte van de sociëteiten bepalingen te maken, waar wel ten opzichte van degenen, die in deze niet toetastten. Men zal nooit voor studenten-sociëteiten als zoodanig speciale bepalingen kunnen maken. Het geldt een verschijnsel uit het studentenleven, dat gelukkig tegenwoordig een beter karakter aanneemt; men doet dus beter er niet verder over te praten. Het is een exceptie, iets dat niet den geheelen kring van het sociëteitsleven beheersecht.

Wanneer men mij vraagt of ik niet meen, dat metterdaad de toestanden zouden kunnen nopen, om, wanneer er wegen en middelen te vinden waren, in te grijpen in de vrijheid van dat sociëteitsleven, moet ik zeggen, dat ik wenschte dat dit kon; maar ik kan weder niet toegeven, dat het generale verschijnsel van de sociëteiten zóó is. Ik geloof ook, dat men verkeerd doet, wanneer men een groote sociëteit als in deze stad, die door haar grooten omvang veel indruk maakt, als het algemeene type van een Nederlandsche sociëteit aanneemt. Dat is zij niet.

De meeste sociëteiten zijn opgekomen, toen in het laatst van de 18de eeuw de zoogenaamde koffiehuizen werden opgericht. Dat waren een soort van politieke clubs. En het is in die kringen, dat vooral tegenover elkander zich organiseerden de leden van de Oranjepartij en de patriotten. Van uit de koffiehuizen is voor een goed deel onze politiek uitgegaan, en het zijn verder die koffiehuizen, veelal gesloten clubs, waardoor het sociëteitsleven zulk een omvang in ons land heeft gekregen. Ik kan niet anders zeggen, dan dat het sociëteitsleven, gezond opgevat, mij metterdaad een zeer gewenscht middel schijnt om het vereenigingsleven te bevorderen. De heer Lohman heeft er niets te veel van gezegd. Ik heb reeds bij mijn vorige redevoering er op gewezen, dat, hoe hoog ik ook het huiselijk leven stel, het mij niet onverschillig voorkomt, dat men, behalve zijn huiselijken kring, ook nog een tweeden, breederen kring in de plaats van zijn inwoning heeft, met welken men eenige gemeenschap onderhoudt; en ik zie ter wereld niet in, waarom dat vereenigingsleven in strijd met het huiselijk leven zou komen.

In België ziet men bij voorbeeld 's avonds de man bijna nooit alleen uitgaan; maar man en vrouw gaan met de volwassen kinderen naar plaatsen, waar menschen bijeenkomen. Men heeft niet de gewoonte, om, zooals bij ons te lande, ieder iets aan een apart tafeltje te gebruiken; maar men zet zich neer aan aaneengesloten tafels, waar de eene familie zich bij de andere aansluit.

Ik vind daarin, al moet het niet overdreven worden, een goed element. Men moet niet meenen, dat het uitsluitend thuis zitten genoegzame kracht geeft om zich te wijden aan de groote taak van het burgerlijk leven. Men vindt toch daar, waar dit samenleven geheel uitgesloten wordt, zekere gedruktheid van begrip en engheid van opvatting, die niet bijdraagt tot ontwikkeling en daarom minder goedkeuring verdient.

Dat samenleven kan echter alleen tot zijn vollen bloei komen, als het geheel buiten den sterken drank omgaat. Daarom zijn drankvrije sociëteiten, waarin in het geheel geen sterke drank geschonken wordt, daarvoor m.i. het juiste en goede middel. Waar wij die niet hebben, kunnen wij, hetgeen wij bezitten, niet naar dat ideaal afmeten. Als ik hetgeen in enkele plaatsen bestaat, daarnaar afmeet, meen ik, dat er tal van sociëteiten bestaan — naar ik gehoord heb, want ik weet het niet uit eigen ondervinding — waar de menschen op een behoorlijk uur komen en heengaan en waar van veel drinken of spelen geen quaestie is.

Daar staat tegenover — en dat weet ik wel uit eigen ondervinding — dat op het platteland maar al te dikwijls — naar ik nu vernomen heb ook predikanten — notarissen, griffiers en dergelijke notabelen, zij die aan de „Spitze der Behörde" staan, ook de onderwijzer was er op ons dorp bij, op avonden als er geen sociëteit was, naar de gewone herberg gingen. Het is wel voorgekomen, dat op het sluitingsuur de veldwachter kwam en zeide: „Heeren er uit!" Maar wat kon hij doen? Die daar zaten, waren allen machthebbenden. Hij liep dan maar een straatje om, en als hij dan terug kwam zaten de heeren er nog.

Dit brengt in het dorpsleven een verkeerden geest, werkt demoraliseerend en verderfelijk. Ik beschouw dit evenwel niet als den regel.

En wanneer men pogingen doet om eenige wettelijke bepalingen te maken, dan moet men zich niet regelen naar de enkele verkeerde dingen, die plaats hebben, maar dan moet men vragen hoe het verschijnsel zich in het algemeen voordoet.

Nu een woord over het tweede punt, waaromtrent ik gaarne het juridische advies zou willen hebben van de juristen in deze Kamer.

De heer **Lieftinck**: En de Minister van Justitie, die is ook rechtsgeleerde.

De heer **Kuyper**: Minister van Binnenlandsche Zaken: de Minister van Justitie kan niet gedurende de geheele behandeling van dit ontwerp, nu die zich op deze wijze rekt, tegenwoordig zijn. Dit is niet van den Minister van Justitie te vergen, al heeft hij de wet mede onderteekend.

Ik wil den heer Lieftinck gaarne antwoorden, dat, hoewel de wet van den Minister van Justitie en van mij afkomstig is en wij alle punten natuurlijk met elkander besproken hebben, dit niet wegneemt, dat zoowel door hem als door mij het juridisch advies van de juristen in deze Kamer op prijs wordt gesteld.

Men heeft deze quaestie hier besproken uit het oogpunt van de rechtvaardigheid. De rechtvaardigheid eischt, dat men gelijke momenten gelijk behandelt. Rechtvaardigheid kan nooit in zich sluiten, dat men verschillende momenten gelijk behandelt. Wie spreekt van rechtvaardigheid, gaat uit van de stelling, dat men te doen heeft met gelijke momenten, bij een tapperij en bij een sociëteit.

En nu zou ik deze vraag willen doen: kan men zeggen, dat een besloten gezelschap als zoodanig, waar men eenigen drank gebruikt, valt onder het begrip van kleinhandel in sterken drank? Wanneer leden van een gezelschap een sociëteit willen oprichten met een bepaling in dezen vorm: gij betaalt, laat mij eens zeggen, f 50 contributie per jaar en hebt vrije bediening, vrije lectuur van de bladen, krijgt elken avond bijv. twee glazen wijn, dan vraag ik: is dat kleinhandel in sterken drank?

De heer **Goeman Borgesius**: Volgens de tegenwoordige wet vallen de sociëteiten niet alleen onder de Drankwet, maar zijn zij met alle verkoopplaatsen van sterken drank geheel gelijkgesteld.

De heer **Kuyper**: Minister van Binnenlandsche Zaken: Dat weet ik zeer goed, maar als men de wet gaat herzien, dan vraagt men zich toch af, of men die opvatting deelt.

Het karakter nu van den handel is, dat hij gedreven wordt om winst. Ik ken geen handel, dan die gedreven wordt met de bedoeling om zekeren winst te maken, en nu wil ik niet ontkennen, dat die kan voorkomen, maar niemand kan beweren, dat daarvoor de sociëteiten opgericht worden. De bedoeling daarvan is het niet al kan in de sociëteiten sterke drank onder verschillende vormen verschaft worden.

Men kan zonder bediening van derden zelf koopen en schenken; dan heeft er geen handel plaats.

Het kan ook zijn dat men een bediende heeft, die niet den inslag doet, maar de sociëteit pacht, in dier voege, dat hij den drank verkoopt tegen de prijzen, die het bestuur zal bepalen. Nu zou ik aan de heeren willen vragen of, waar de verkoop plaats heeft naar een door de koopers zelf te bepalen prijs, men gewonen handel heeft? Men kan zich nog wel het geval denken dat door een hoogere macht de prijs bepaald wordt, maar dat dit geschiedt door de koopers zelf, is iets wat in den handel onbestaanbaar is.

Men heeft in het laatste geval dus wel met een zekere winst te maken, maar welk karakter draagt die winst? Men kan even goed aan zoo iemand als waarvan ik sprak, een salaris geven, maar omdat men weet, dat men gedurig contrôle moet uitoefenen, op wat hij doet, laat men hem de winst die hij maakt, nadat daarvan de pacht is afgetrokken; men heeft dus geen handel.

Waar zich nu dit verschijnsel in zoo vele vormen kan voordoen èn wat de winst betreft èn wat de toelating van het publiek èn wat de prijsbepaling aangaat, waaromtrent men bij sociëteiten in gansch andere conditiën verkeert dan in den gewonen handel, hebben wij gemeend, dat wij bij sociëteiten niet te doen hadden met objecten gelijksoortig aan tapperijen en slijterijen, maar met geheel ongelijksoortige.

Ik zeg dit ook ten aanzien van de toelating van het publiek, want welken handel kan men zich denken, waarbij een ander zou zeggen: gij moogt wel zekere artikelen verkoopen, maar ik zal u zeggen, wie als klanten bij u mogen komen?

Al de elementen, waarop ik doelde, mist men dus bij den gewonen handel en daarom meen ik met den geachten afgevaardigde uit Goes, dat wij hier te doen hebben met een geheel ander begrip.

Maar is het nu een zoodanig ongelijksoortig begrip, dat men, zonder gevaar voor het doel van de wet, de geheele sociëteit er uit kan lichten? Op zich zelf zou dit kunnen geschieden, maar er bestaat gevaar, dat er pseudo, schijn-inrichtingen van dien aard zullen opkomen, verkapte tapperijen en slijterijen, die eenvoudig den vorm van een sociëteit aannemen, en dan, indien de sociëteiten niet in de wet werden opgenomen, afbreuk worden gedaan aan het doel van de wet. Wij hebben dus gemeend de sociëteiten in de wet te moeten behouden. Daarbij kwam de vraag: heeft men het recht om op een zoo geheel ongelijksoortig verschijnsel al de maatregelen te gaan toepassen, die in deze wet worden voorgesteld ten aanzien van publieke tapperijen en slijterijen? De overweging van die vraag heeft ons geleid tot de meening, dat het noodig was voor de sociëteiten ten deele scherpere voorschriften in de wet vast te stellen dan voor gewone tapperijen en slijterijen, omdat, wanneer men dit niet deed, men niet kon ontkomen aan het gevaar van die pseudo-sociëteiten, verkapte tapperijen.

Waar nu een soort van inrichting alleen ter wering van misbruik moest worden onderworpen aan zwaardere bepalingen, waaraan de overige niet zijn onderworpen, is het rechtmatig, dat zij in haar bedrijf niet verder wordt bemoeilijkt, dan noodig is ter bereiking van het doel van de wet.

Vraagt men, of wij bereid zijn om zoo mogelijk enkele nu niet van toepassing verklaarde bepalingen ook op deze inrichtingen toe te passen, voor zooverre dit kan strekken om het kwaad op het gebied van den drankhandel te keeren, dan antwoord ik, dat het mij zeer aangenaam zal zijn, daarover de denkbeelden van de heeren te vernemen. Maar wanneer men vraagt ze eenvoudig gelijk te stellen met die andere inrichtingen, dan kan ik aan dat verzoek niet voldoen, want dan zou ik juist verliezen, wat ik noodig heb om de pseudo-sociëteiten te keeren.

Ik wensch het voor het oogenblik hierbij te laten; ik meen ook, mijnerzijds thans hiermede te kunnen volstaan. Het zou door mij worden toegejuicht, indien de verdere behandeling heden kon afloopen.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

81ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 10 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. wetsontwerp; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaring van adhaesie; 5°. boekwerk. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling en aanneming van art. III.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 94 leden, te weten de heeren:

Merckelbach, van Gijn, Ferf, Rink, van Wichen, Krap, Melchers, ter Laan, Schaper, van der Zwaag, Troelstra, Nolens, van de Velde, Bolsius, van Kol, Helsdingen, Janssen, van Vliet, van Heemstra, Drucker, van Bylandt, Staalman, de Boer, Kolkman, van der Vlugt, Sluis, Cremer, Smeenge, Talma, Mees, Fock, Schokking, Passtoors, van Asch van Wijck, Arts, den Tex, Ketelaar, Nolting, de Vries, Bijleveld, van Veen, Pompe van Meerdervoort, de Visser, Willinge, van Foreest, de Savornin Lohman, Roessingh, Goeman Borgesius, Michiels van Verduynen, Fruytier, van Idsinga, Smidt, Hugenholtz, Bos, van Wassenaer van Catwijck, Hennequin, van der Kun, van Raalte, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Röell, Duymaer van Twist, Heemskerk, van der Borch van Verwolde, van Wijnbergen, de Waal Malefijt, van Löben Sels, Brants, de Ram, van Alphen, Hubrecht, van Nispen tot Sevenaer, Tydeman, Raymakers, Mutsaers, van den Heuvel, de Klerk, van Styrum, Lieftinck, van Limburg Stirum, van Dedem, van Vlijmen, Zijlma, Verhey, Beckers, de Ridder, Lucasse, Friesen, Seret, Okma, Aalberse, van Karnebeek en Goekoop,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer van de Velde dat hij wegens een vergadering van Gedeputeerde Staten het eerste gedeelte der vergadering niet kan bijwonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot het in beheer en onderhoud nemen van een gedeelte boord met jaagpad van het Groot Noordhollandsch Kanaal bij het Rijk.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld; het wetsontwerp zal worden verzonden naar de afdeelingen;

3°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van:

de Kamer van koophandel en fabrieken te Rotterdam;

het bestuur van den Bond van Nederlandsche lederfabrikanten;

twee, betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van:

de Bakkersvereeniging „Groningen", te Groningen;

den voorzitter en den secretaris der Brood-, Koek- en Banketbakkersgezellen-vereeniging „Door vereeniging tot verbetering" te Groningen;

een, van Gerrit Jansen, te Gouda, over een rechtszaak en terugkomende op zijn vorig adres aan de Kamer.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de voor de betrokken wetsontwerpen te benoemen Commissie van Rapporteurs of aan de Commissie voor de verzoekschriften;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der Burgerlijke Pensioenwet, van: het bestuur der afdeeling Kerkrade e. o. van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. een overdruk van het artikel in de *Vragen van den Dag*: De liberale partij en uitbreiding van het kiezerskorps, door G. Nijpels.

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De beraadslaging wordt voortgezet over ART. III, luidende:

„Art. 1 *a*, tweede lid, wordt gelezen als volgt:
De vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten of in de localiteit van eene sociëteit wordt gevraagd aan Gedeputeerde Staten.",

en het daarop voorgestelde amendement van de heeren ter Laan, Melchers, Schaper, Troelstra en van Kol, luidende:

„In het tweede lid van art. 1 *a* vervallen de woorden: „of in de localiteit van eene sociëteit", en het vijfde lid van art. 1 *a*, vervat in art. IV, vervalt."

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! De heer de Savornin Lohman en na hem de Minister van Binnenlandsche Zaken, hebben gezegd, dat men ongelijksoortige zaken niet gelijk kan stellen. Welnu, ik erken natuurlijk ten volle de juistheid van die bewering, maar ik meen, dat ik juist van dit standpunt ben uitgegaan. Wij hebben hier te doen met een wet voor menschen die wel is waar onderling de een van den ander verschillen, maar als leden van een algemeene soort van wezens toch voor de wet aan elkander gelijk behooren te worden gesteld. De heer de Savornin Lohman heeft verder gezegd dat de wet alléén beoogt het tegengaan van te veel drinken, maar de wet laat zich met het drinken zelf m. i. toch ook wel in. Juist om het te veel drinken te beletten bemoeit de wet zich wel ter degen met het drinken in zijn geheelen omvang. Deze wet wordt niet alleen gemaakt tegen de misbruikers, en kan ook niet alleen

tegen de misbruikers worden gemaakt. Om het misbruik te treffen moeten alle gebruikers onder de wet worden gesteld. Dit kan niet worden ontkend.

De heer de Savornin Lohman heeft gezegd, dat, wanneer wij kregen allemaal sociëteiten, de bedoeling van de wet zou worden bereikt, want dan zouden de tapperijen verdwijnen en ieder slechts naar die ééne gelegenheid gaan. Maar ik ken zeer vele sociëteitsbezoekers, die wel naar hun sociëteit gaan, maar toch daarom de andere drankgelegenheden niet geheel vermijden, en waar hij beweerde dat het een voordeel van de sociëteiten was dat de leden in die gelegenheden op elkaar een soort van tucht uitoefenden, kan daartegenover worden geplaatst, dat die heeren onder elkaar óók een soort van solidariteit hebben en elkanders dronkenschap, wanneer die bij sommigen hunner plaats vindt, verzwijgen. Ik ken wel sociëteitsbezoekers, die algemeen bekend staan als nog al eens in kennelijken staat thuis te komen van een sociëteitsbezoek, in weerwil van alle onderlinge moreele tucht.

Ik kan dus niet inzien dat de verdediging van den heer de Savornin Lohman van dien aard is geweest, dat wij van houding zouden veranderen. Ik blijf voorshands bij mijn meening, dat, waar het doel van de wet is het misbruik te beperken, mede door toezicht op het gebruik en dat dit toezicht dan ook alle gebruikers moet omvatten.

De heer van Karnebeek meende, dat, indien alleen in zulke sociëteitsinrichtingen als wij die thans in onze samenleving kennen, sterke drank werd gedronken, niemand, althans geen Regeering of geen meerderheid der Kamer, er aan denken zou tegen zulke inrichtingen een Drankwet te maken.

Dat geloof ik ook wel. Maar daarmede is volstrekt niet gezegd, dat het daarom onnoodig zou zijn een desbetreffende wet te maken. Die bewering bevestigt alleen, dat meestal de Regeeringen en de meerderheid in de Kamer er een zeker klassengevoel op na houden. Anders niets! Maar bovendien heeft de heer van Karnebeek er in het geheel geen bezwaar tegen, om uitzonderingen te maken, want niemand zal, zegt hij, ontkennen, dat de wetten tegenwoordig overvloeien van uitzonderingen ten behoeve van de minder welgestelde klasse.

Het is nu de tijd niet, om die uitzonderingen ten behoeve van bepaalde klassen te bespreken en tegen elkaar op de schaal te leggen, maar in allen gevalle kunnen wij den heer van Karnebeek opmerken, dat de door hem bedoelde uitzonderingen niet gemaakt zijn ten behoeve van de minder welgestelde klasse, want als de heer van Karnebeek morgen opperman wordt, dan valt hij onder de Ongevallenwet en is de uitzondering, die de wet volgens hem maakt voor een mindere klasse, ook toepasselijk op jhr. van Karnebeek.

Eén opmerking gemaakt door den heer van Karnebeek, geef ik toe, namelijk dat het bepaalde sluitingsuur ook zou kunnen worden toegepast op sociëteiten. Dit zou *kunnen*, in theorie, maar wanneer men de practijk kent van de tegenwoordige wet en van de Gemeentewet, dan heeft men daarin niet veel vertrouwen en zal men niet spoedig gelooven, dat in dit opzicht sociëteiten met andere inrichtingen zullen worden gelijk gesteld.

De heer van Karnebeek wil ook als een soort van compensatie voor sociëteiten een hooger vergunningsrecht heffen. Dit noem ik echter wederom klassenbevoordeeling, want sociëteiten van heeren die het goed kunnen betalen, zal dit niet hinderen, maar het zou zeer bemoeilijkend zijn voor menschen die over minder geld kunnen beschikken.

De heer Willinge heeft gezegd, dat de amendementen van de heeren ter Laan c. s. en het mijne niet geheel gelijk zijn.

Ik geef dit toe. Ik zou aan de sociëteiten in het geheel geen vergunning willen geven als rechtspersoon, maar wanneer dit amendement wordt aangenomen, zal dit onder de thans voorgestelde wet weinig verschil maken, want dan zou het ook onmogelijk zijn aan nieuw verkregen rechtspersoonlijkheden vergunning te verleenen. Maar al ware dit het geval, dan was mijn hoofdbezwaar tegen deze zaak toch nog vervallen, want dan vielen zij onder de gewone bepalingen der vergunningen en had ik tegen sociëteiten als zoodanig geen bezwaar.

De Minister van Binnenlandsche Zaken zeide, dat het sociëteitsleven, gezond opgevat, het vereenigingsleven kan bevorderen. Ik heb niet altijd den indruk gekregen dat de Minister het vereenigingsleven wenscht te bevorderen, maar dit ter zijde gelaten, zou ik alleen deze vraag hem willen doen, of het tot een *gezonde* opvatting behoort van het sociëteitsleven, dat er sterke drank wordt verkocht.

In België, zeide de Minister, gaat de man nooit alleen uit, maar neemt vrouw en kinderen mede; hij noemde dit een goed element in de samenleving en ik spreek het niet tegen. Maar dit geldt niet de sociëteiten, want daar zijn juist vrouwen en kinderen uitgesloten. De man gaat er alleen heen en onttrekt zich dus aan het toezicht van echtgenoot en kinderen. Zij vormen zoodoende aparte kringen, buiten het gezin om; zij rukken het gezin eenigszins uiteen en mij dunkt, dat deze Minister dáár toch niet vóór kan zijn.

Verder heeft de Minister gezegd:

„Men moet niet meenen, dat het uitsluitend thuis zitten genoegzame kracht geeft om zich te wijden aan de groote taak van het burgerlijk leven.

Men vindt toch daar waar dit samenleven geheel uitgesloten wordt, zekere gedruktheid van begrip en engheid van opvatting, die niet bijdraagt tot ontwikkeling en daarom minder goedkeuring verdient."

Alweer goed en best, maar is dat nu een verdediging van het sociëteitsleven? Ik meen van niet, want de Minister heeft er zijn afkeuring over uitgesproken, dat er predikanten waren, die sociëteiten bezoeken, en als het aangehaalde dus de verdediging van het sociëteitsleven moet zijn, dan moet de Minister er ook voor zijn dat de predikanten aan dat leven deelnemen: anders krijgen ze een zekere „gedruktheid van begrip" en „engheid van opvatting", welke de Minister niet kan goedkeuren.

Voorts zegt de Minister — en dit wensch ik te onderstreepen —: „Dat samenleven kan echter alleen tot zijn vollen bloei komen, als het geheel buiten den sterken drank omgaat. Daarom zijn drankvrije sociëteiten, waarin in het geheel geen sterke drank geschonken wordt, daarvoor mijns inziens het juiste en goede middel."

Nu stelt echter dezelfde Minister die dit zegt, de sociëteiten in de gelegenheid drank te schenken, zoo goed als geheel buiten het toezicht der Overheid om, in plaats van het drinken in de sociëteit te bemoeilijken.

De Minister zegt wel dat er tal van sociëteiten zijn, waar de menschen op een behoorlijk uur komen en heengaan, maar er zijn toch tal van sociëteitsbezoekers, zonder dat ik de goeden te na wil komen, die op een zeer *on*behoorlijk uur thuis komen. Ten platten lande, waar het sluitingsuur gewoonlijk 10 of 11 uur is, zijn vele sociëteitsbezoekers gewoon te 2 à 3 uur 's nachts thuis te komen. Om één voorbeeld te noemen, mij is een predikant bekend, die 's nachts om een uur of twee nog aan het biljart stond en zeide: kom, ik moet uitscheiden, want ik moet morgenvroeg weer een speech houden.

Trouwens wij kregen van den Minister nog te hooren dat daartegenover staat, dat predikanten, notarissen, griffiers enz., wel eens naar de gewone herberg gaan, en wanneer het sluitingsuur aangebroken is en de veldwachter komt, deze dan maar een straatje omloopt, want wat moet de man beginnen? Het zijn allen machthebbenden, die daar zitten en zich aan de wetsbepalingen niet storen.

Het schijnt dus dat, nu de wet toch niet toegepast kan worden, die menschen maar lid moeten worden van een sociëteit. Anders begrijp ik deze mededeeling van den Minister niet.

Wij hebben hier dus weder het eigenaardige verschijnsel, dat wij meer bij dezen Minister hebben kunnen waarnemen. Tegenover *sommige* wetsovertreders bezit hij een zeer zachtmoedige en meegaande natuur; aan *sommige* wetsovertreders laat de Minister niet zijn sterke hand gevoelen maar zegt: als gij toch de wet wilt overtreden zullen wij het liever zoo maken dat ge volgens de wet kunt voortgaan met hetgeen ge doet: wij zullen de wet maken naar uw begeerte. Dan is het prestige der Overheid gehandhaafd en ge kunt doen wat ge wilt.

Wanneer men dergelijke personen een sociëteit verschaft, dan noem ik dat echter een premie op wetsovertreding. Toch zullen dezelfde personen die de Minister hier heeft genoemd, in hoofdzaak de leden der sociëteiten zijn, welke thans bij de wet worden gecreëerd, als nl. vallende buiten het gewone toezicht op het sterke-drankgebruik.

De Minister vraagt verder het oordeel van juristen over een

zekere zaak. Dat is een bedenkelijk teeken. Men gevoelt zich zwak, en nu roept men juristen te hulp, die de zaak zullen moeten wenden en draaien, tot het op rechtmatigheid begint te gelijken. Waarover moet dat oordeel loopen?

Ik voeg er tusschen twee haakjes bij, dat ik het wel zoo goed zou hebben gevonden, wanneer de Minister vóór de indiening der wet dat oordeel gevraagd had; misschien had dit dan het wegblijven van wijzigingen ten gevolge kunnen hebben, die nu nog in het zicht zijn. Maar waarover moet dat oordeel van de juristen loopen? Over de vraag: kan men zeggen, dat een besloten gezelschap, waar men sterken drank gebruikt, als zoodanig valt onder het begrip van kleinhandel in sterken drank?

Nu weet ik niet wat de juristen op die vraag zullen antwoorden, maar mij dunkt, wanneer dat antwoord aldus luidt: zoo'n besloten gezelschap valt *niet* onder het begrip van kleinhandel in sterken drank, dan heeft, waar de wet *regelt* den kleinhandel in sterken drank, zij zich met de sociëteiten heelemaal niet te bemoeien. De Minister schudt ontkennend, maar dan kan ik het geschrift der wet in het geheel niet meer lezen.

De Minister zal mij misschien antwoorden: ja, maar de wet regelt ook de openbare dronkenschap. Maar dan vallen de sociëteiten er toch evenmin onder; daar heeft men „binnenshuische" dronkenschap, indien er dáár leden boven hun bier zijn. Wanneer dus het oordeel der juristen dit is: een sociëteit als zoodanig oefent niet het bedrijf van kleinhandel in sterken drank uit, dienen alle bepalingen omtrent sociëteiten te vervallen, en mag daarover in de wet niet worden gesproken.

De Minister zegt, dat hij daar ook wel wat voor gevoeld had, maar meent, dat wij dan zonden krijgen pseudo-sociëteiten, schijninrichtingen. Daar begrijp ik nu niets van. Wanneer in de wet van sociëteiten niet gerept ware, wanneer het voor die sociëteiten onmogelijk was zich aan de contrôle te onttrekken, juist dan zouden zulke schijninrichtingen niet kunnen verrijzen; maar nu er voorrechten voor de sociëteiten in de wet worden neergelegd, nu zal men juist krijgen pseudo-inrichtingen, om zich aan de wet te onttrekken.

Welke eischen zal men moeten stellen om dat te voorkomen? De Minister zelf spreekt van scherper eischen, in deze wet neergelegd ten opzichte van de sociëteiten, waartegenover wel een paar voorrechten zouden mogen staan. Maar waarin bestaan die scherpe eischen? Het overleggen van reglement of statuten en van de ledenlijst, en het recht der politie om te contrôleeren. Wat dit laatste betreft, ik zou wel eens willen zien, dat hier in de Witte Sociëteit iemand van de politie avond aan avond kwam om de ledenlijst te controleeren, om te zien of wel alle bezoekers tot de leden behooren of tot een andere gemeente! Als men zoo iets in de practijk wil toepassen, zal men op allerlei moeilijkheden stuiten.

En wat beteekenen al die andere bepalingen? Wanneer zelfs personen die niet hebben een onbesproken naam, wanneer drinkers van professie een sociëteit willen vormen en statuten overleggen, waarop niets te zeggen valt met deze wet in de hand, dan zal men hun het recht niet kunnen ontzeggen die sociëteit te vormen. En wanneer men zegt: ja, maar de Gedeputeerde Staten hebben toch het recht contrôle uit te oefenen en mogen elke aanvraag weigeren, dan is één van beide waar: òf men zal met die bepaling gaan schipperen en dan krijgt men de reinste willekeur, òf er zal aan die bepaling zóó streng de hand worden gehouden dat bijna geen enkele sociëteitsvergunning meer wordt verleend, en dan wordt de impopulariteit van de wet nog veel grooter dan ze nu reeds is. Dan zal ook het verzet toenemen en men zal zeggen: wij moeten bukken voor de wet, terwijl voor een zekere klasse van personen de gelegenheid wordt opengesteld om zich aan het gezag der wet te onttrekken. Daardoor zal het geheele doel der wet worden voorbijgestreefd. Want dan zal men òf zooveel sociëteiten krijgen als er clubjes van zuipers zijn, die dat zuipen zullen kunnen doen zonder dat op hen volledige contrôle wordt uitgeoefend; òf het zal een privilege worden voor enkelen, dat de verontwaardiging der massa zal opwekken en een algemeen verzet tegen de wet uitlokken.

Onder deze omstandigheden meen ik, dat het amendement gerust kan gehandhaafd blijven en een groote verbetering in de wet zou aanbrengen.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Vrijdag eindigde de Minister zijn rede met een oproep aan de juristen in deze Kamer; hij wilde gaarne hun advies vernemen over deze vraag, die in den mond van den Minister allengs het aanzien kreeg van een diepzinnig juridisch vraagstuk: behooren de sociëteiten, gesloten gezelschappen, in een wet, die regelt den kleinhandel in sterken drank? Het zou niet welwillend zijn, indien niet aan den wensch van den Minister gevolg werd gegeven. Ik wil dat voor mijn aandeel dan ook doen, ofschoon ik vrees, dat ik den Minister toch zal moeten teleurstellen. Want de vraag, zooals de heer Minister die stelt, is eigenlijk geen vraag, zeker nauwelijks een vraag meer. De vraag wordt aldus onjuist gesteld. En de vraag, zooals zij zich wel voordoet, de vraag waartoe inderdaad aanleiding bestaat, is noch van formeelen noch van specifiek juridischen aard, maar is er een waarop de Minister niet het antwoord moet vragen van de Kamer, maar waarop de Kamer het antwoord mag verlangen van den Minister.

Ik zeide, dat de vraag eigenlijk geen vraag meer is. Laat ons aannemen, dat tot de elementen van het begrip „kleinhandel in sterken drank" of liever — de uitdrukking „kleinhandel in sterken drank" komt alleen in het intitulé en in de considerans, niet in het lichaam dezer wet voor — dat tot de elementen van het begrip „verkoop van sterken drank in het klein" behoort, het doel om winst te maken, dan schijnt het nauwelijks twijfelachtig of dit element wordt evengoed teruggevonden in den verkoop, die geschiedt in de sociëteiten als in dien, welke plaats heeft in de tapperijen. Daarbij moet men niet zijn fantasie den vrijen teugel laten, niet combinaties op den voorgrond stellen, die weleens zouden kunnen voorkomen of die bij hooge uitzondering misschien hier of daar worden aangetroffen, maar men moet hier voor oogen houden de typische gevallen, zooals wij die hier te lande kennen in het werkelijke leven. Nu zijn deze typische gevallen ten aanzien van de exploitatie van het buffet in de sociëteiten in ons land, terug te brengen tot twee groepen: men volgt het stelsel van verpachting of het stelsel van eigen beheer.

Wanneer in toepassing wordt gebracht het stelsel van verpachting, wat gebeurt er dan anders, dan dat een deel van de winst door den pachter te maken, wordt gepreleveerd in den vorm van de pachtsom? De winst vloeit derhalve alsdan voor een deel in de schatkist van de sociëteit.

Als het stelsel van eigen beheer gevolgd wordt, geldt geheel hetzelfde: ook dan komt het verschil tusschen den inkoopsprijs en den verkoopsprijs, dat de sociëteit zelf geniet, evenzeer terecht in haar schatkist. En in beide gevallen zijn het ten slotte de leden zelf, aan wie de winst ten goede komt, omdat zij nu zooveel minder contributie hebben te betalen als anders het geval zoude zijn. Wanneer men dus zijn beschouwingen grondt op de typische, meest voorkomende gevallen, dan is het duidelijk, dat ook bij den verkoop van sterken drank in de sociëteiten, het maken van winst wel degelijk doel is.

Zooals ik reeds zeide, is de vraag, of de sociëteiten in deze wet behooren, geen vraag meer. Wij mogen niet vergeten, iets waarop de Minister bij een vorige gelegenheid met volle recht reeds de aandacht heeft gevestigd, wij mogen niet vergeten, dat wat wij hier — en niet zonder veel inspanning — bezig zijn te doen is een pogiug om tot stand te brengen een wijziging in in de bestaande wet op den klein handel in sterken drank. Wij maken geen nieuwe wet, maar ondernemen slechts een herziening van de bestaande wet van precies hetzelfde karakter als de groote wijziging, die heeft plaats gehad in 1885. Dit moeten wij wel in het oog houden. En dan kan het geen oogenblik twijfel lijden, of het is de opzet, de bedoeling van den wetgever van 1881, van den aanvang af geweest, dat de sociëteiten zouden worden getrokken binnen het kader van die wet. Uit den tekst blijkt dat afdoende. Toen dezer dagen de geachte afgevaardigde uit Zutphen, de heer Goeman Borgesius, een critiek leverde op een zinsnede in den tekst van artikel één van het ontwerp, dat nu voor ons ligt, — een critiek waarvan ook ik de juiste strekking niet heb begrepen —, toen heeft de Minister te recht opgemerkt, dat in het ontwerp onderscheid wordt gemaakt tusschen al dan niet voor het publiek toegankelijke localiteiten. Wáár het ontwerp die uitdrukking bezigt, worden

daarmede sociëteiten uitgesloten; waar in andere bepalingen die beperkende uitdrukking niet voorkomt, worden de sociëteiten ingesloten.

Welnu, diezelfde tegenstelling tusschen localiteiten, toegankelijk voor het publiek, en andere, vindt men en heeft men van den aanvang af ook gevonden in de bestaande wet. Wanneer wij dus reeds aanstonds in art. 1 van de tegenwoordige wet lezen, dat degene, die sterken drank in het klein wenscht te verkoopen, daartoe vergunning moet vragen aan burgemeester en wethouders, dan kan het geen oogenblik betwijfeld worden, of deze bepaling is ook van toepassing op de sociëteiten. Dat is ook te allen tijde geweest en gebleven de praktijk in ons land. Wij zijn ingegroeid in het stelsel, dat er geen verschil bestaat ten opzichte van de Drankwet tusschen het recht der tapperijen en het recht der sociëteiten.

Het is wenschelijk dat wij ons dit goed voor den geest stellen. Op dit oogenbik tellen de sociëteiten mede bij de berekening van het maximum. Onder de bestaande wet betalen de sociëteiten hetzelfde vergunningsrecht als de tapperijen, op dezelfde wijze berekend. Dezelfde bepalingen gelden ten aanzien van het minimum waar beneden het bedrag van het vergunningsrecht niet mag dalen. Op de deur van elke sociëteit vindt men in ons land die versiering of dat stigma, al naar men het opvat, dat zegt: hier, binnen de muren van deze localiteit, wordt getapt met „vergunning". In een der lokalen van de sociëteit hangt een afschrift van de vergunning van burgemeester en wethouders, en, een punt waar het op aankomt, de tegenwoordig bestaande bepaling, die zegt dat de gemeenteraad het recht heeft eischen te stellen voor de localiteiten waar verkoop van sterken drank in het klein mag worden vergund, geldt evenzeer voor sociëteiten als voor tapperijen.

Zoo is op dit oogenblik de rechtstoestand. Tot nog toe heeft niemand aan de toepassing van al deze bepalingen ook op de sociëteiten aanstoot genomen; gedurende bijna een kwart eeuw heeft een gelijk recht gegolden voor tapperijen en sociëteiten. Maar thans wordt voorgesteld, — en daarop moet de nadruk vallen — om daarin verandering te brengen, te gaan scheppen een nieuw recht ten aanzien van de sociëteiten en deze te brengen in een gefavoriseerde stelling.

Daartegenover staan, zegt de Minister, bezwarende bepalingen voor de sociëteiten. Maar men lette wel, die bezwarende bepalingen hebben alleen ten doel er voor te waken, dat, wanneer eenmaal een bevoorrechte positie gegeven is aan de sociëteiten, er geen pseudo-sociëteiten zouden ontstaan met het doel om die faveurs deelachtig te worden. Dit is gevolg, geen oorzaak van het nieuwe stelsel. Feitelijk wordt nu voor het eerst het denkbeeld geuit om te breken met het in ons land op dit punt bestaande recht, om een nieuw recht te scheppen voor de sociëteiten en om die te brengen in een gepriveligieerden toestand.

Ziehier dus de vraag die gedaan moet worden: is er reden voor, bestaat er gegronde reden om den weg dien wij tot nog toe bewandeld hebben, te verlaten, op het oogenblik nog wel waarin wij voortgaan heil te zoeken in de beperking van de drankgelegenheden, waarin wij verscherpte maatregelen nemen die ten doel hebben den clandestienen drankverkoop te bestrijden, waarin wij trachten de impopulariteit der Drankwet te verminderen en zoo mogelijk die Drankwet zóó te wijzigen, dat zij beter rekenen kan op de medewerking der bevolking? Is het wenschelijk om op zulk een oogenblik niet voor het eerst een regeling voor de sociëteiten te gaan maken, maar een gelijk recht als tot nog toe bestaat op te heffen? En dat is een vraag waarop de Minister tot nog toe het antwoord niet heeft gegeven, althans niet het mij bevredigend antwoord, en waarop ik meen dat de Kamer het recht heeft het antwoord van den Minister alsnog te verzoeken.

Die vraag zou zich waarschijnlijk niet hebben voorgedaan, wanneer niet in dit ontwerp enkele bepalingen voorkwamen, waarvan, ook naar mijn meening, het nut niet geëvenredigd is aan het hatelijk karakter dat aan zulke bepalingen uit den aard der zaak eigen is, die zulke bepalingen in dubbele mate hebben moeten tegenover een bevolking als de onze, die niet gaarne wordt „gemaatregeld". Ik denk daarbij aan die bepalingen van het ontwerp, waarop meerdere sprekers die mij voorafgingen reeds wezen, als het voorschrift dat een tapperij moet uitkomen aan den openbaren weg, zich moet bevinden op den beganen grond, dat er zal moeten zijn een vrij inzicht van buiten af, enz.

Mijnheer de Voorzitter, ik zal mij zeer gaarne vereenigen met het amendement van de heeren Bolsius en Janssen, om die bepalingen uit het ontwerp te lichten, indien die heeren, zooals ik vertrouw, ten einde toe hun voorstel handhaven. Maar mocht hun amendement niet worden aangenomen, dan zullen de door de Regeering voorgestelde bepalingen even goed moeten gelden voor de sociëteiten als voor andere inrichtingen met vergunning.

Het gaat m. i. niet aan dat men tapperijen en burger-koffiehuizen zooals men die vindt in de groote steden en waaraan hier evenzeer moet worden gedacht, dwingt met open vizier het bedrijf uit te oefenen, en te gelijk toelaat en verordent, dat de bevolking daarnaast zal vinden andere inrichtingen, die hetzelfde zullen doen op een bovenverdieping buiten iedere contrôle van het publiek. Indien er iets is dat het rechtsgevoel van de bevolking op den duur moet kwetsen en de impopulariteit van de wet in de hand zal werken, dan zou het zijn dit meten met twee maten.

Ik ben derhalve gestemd voor het amendement-ter Laan c. s., vooreerst op de gronden de vorige week door de heeren Bolsius en Schokking in het midden gebracht. Maar voor mij is ook overwegend de grond, die bij deze heeren geen ingang vond, nl. dat men door de voorgestelde wijziging in den rechtstoestand der sociëteiten een niet te rechtvaardigen rechtsongelijkheid zou scheppen.

Het zij mij veroorloofd het argument dat de heeren tegen deze beschouwing deden gelden, nog een oogenblik van naderbij te bezien. Zij beweren dat het beroep op rechtsongelijkheid niet opgaat, omdat het een ieder vrij staat met zijn vrienden of kennissen een sociëteit op te richten. Dat doet echter tot de zaak niets af.

Wanneer de geachte afgevaardigden dit punt nog eens nader willen overwegen, zullen zij tot dezelfde conclusie komen. Wij bespreken hier niet het recht van bestaan der sociëteiten, wij behandelen hier de sociëteiten alleen in verband met de Drankwet. De tegenwerping zou gegrond zijn, wanneer volgens dit wetsontwerp vrijelijk werd toegelaten, of het althans zeer gemakkelijk ware, sociëteiten met vergunning op te richten. Maar zoo is het in werkelijkheid niet.

Wat moeten zij die in het vervolg een sociëteit wenschen op te richten doen om voor die sociëteit een vergunning te verkrijgen?

Wij hebben van verschillende sprekers gehoord dat zij, alvorens zich in een beoordeeling omtrent het verband der bepalingen van dit ontwerp te begeven, het voorbehoud maakten: „indien ik mij niet bedrieg". En waarlijk, daarvoor is reden, wil men zich vrijwaren tegen het gevaar van in den wirwar van naar elkander verwijzende artikelen den draad te verliezen. Ook ik stel dus dat voorbehoud op den voorgrond. Maar zoo ik dan niet mistast, dan zal het allerminst zoo eenvoudig zijn, om in het vervolg een societeitsvergunning machtig te worden.

De heer ter Laan c. s. denken daar anders over en zeggen: bijzondere bepalingen voor sociëteiten zijn niet noodig, want ieder kan later een sociëteit oprichten met vergunning, nu toch volgens art. 2*a*, tweede lid, een vergunning kan worden verleend na afstand van twee andere vergunningen.

Ik betwijfel het of de geachte voorstellers van het amendement met die redeneering wel op den juisten weg zijn. Of liever, als ik onomwonden mijn meening mag zeggen, ik geloof dat die redeneering inderdaad onjuist is.

Waarom? Omdat de bepaling ten aanzien van den aankoop van een vergunning in de plaats van twee vergunningen, die men aanbiedt, alleen baat voor vergunningen, die verleend worden door burgemeester en wethouders en niet betreft de sociëteiten. De heer ter Laan, die mij interrumpeert, gelieve in het oog te houden, dat ik thans niet bestrijd de voorstellers van het amendement, maar bezig ben te betoogen, dat de heeren die het beroep op rechtsongelijkheid wraken op grond dat een ieder een sociëteit kan oprichten, te licht tellen de moeilijkheid om voor een sociëteit vergunning te verkrijgen.

Om de vergunning te verkrijgen, die door burgemeester en wethouders verleend wordt, moet men zijn psysiek persoon en dit kan, waar het een sociëteit geldt, reeds op zich zelf aanleiding tot moeilijkheden geven; maar dit laat ik nog daar. In ieder geval is dit zeker, dat men door het hulpmiddel van den aankoop van twee oude vergunningen kan verwerven een tappers-

vergunning, maar niet een societeitsvergunning. Men zal dus krijgen een societeit, die zal onderworpen zijn aan de bepalingen voor tapperijen, maar geen societeit met het voorrecht van een societeits-vergunning.

Nu is er echter nog een tweede middel, dat van art. 8*b*. Daarbij wordt bepaald, dat met machtiging van de Kroon een bestaande vergunning kan worden overgeschreven ten name van een societeit. Men zal dus een tapperij-vergunning, die men na aankoop van twee andere vergunningen, of zelfs na aankoop van een enkele tappers-vergunning heeft verkregen, kunnen doen veranderen in een societeits-vergunning. Maar de bepaling van art. 8*b* is een bepaling die volgens haar opzet en doel bestemd is om slechts te worden toegepast in exceptioneele gevallen. Men heeft dus eerst te kampen met het bezwaar, dat men over de noodige fondsen moet kunnen beschikken om één tapperij-vergunning te kunnen aankoopen, om daarna via art. 8*b* tot de societeitsvergunning te geraken. Doch dan blijft nog over het exceptioneele karakter van deze bepaling, welke zelfs de tusschenkomst van de Kroon vereischt.

Wanneer de Regeering dit artikel niet strikt toepaste, zou de geheele wet ontwricht worden en de societeits-vergunning veel algemeener worden dan in de bedoeling ligt van het ontwerp.

De slotsom van dit alles is dus, dat het voorrecht voor societeiten, dat voor het eerst na bijna 25 jaren in Nederland zou worden ingevoerd, dubbel onbillijk is, omdat het in werkelijkheid alleen of hoofdzakelijk ten goede kan komen aan de thans bestaande societeiten. Ik zal dan ook stemmen vóór het amendement.

De heer **Brants**: De quaestie waarvoor wij staan is een zeer moeilijke, die mij jl. Vrijdag, ook na het debat, nog niet volkomen duidelijk was. Na al het gesprokene nog eens herlezen te hebben, meen ik evenwel tot een conclusie gekomen te zijn. Als de Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn betoog, en anderen met hem, uiteenzet de voordeelen van het gemeenschapsleven op een societeit, dan kan ik daar grootendeels in medegaan en ik erken dat er voor den man die in de maatschappij mede wil leven, een behoefte bestaat, om in een gezelligen omgang, met zijns gelijken over de vragen van den dag te discussieeren. In zooverre is dus het societeitsleven, gescheiden van het alcoholgebruik, een eisch des tijds waar dus de werkman, de burger of de hooger geplaatste, na volbrachten arbeid, voor een wijle het gezelschap van zijns gelijken in eenige localiteit opzoekt om te zamen politieke en sociale quaesties te behandelen; daar zoude er mijns inziens zelfs zeer goed aan een *bevoordeeling* zulker societeiten kunnen gedacht worden; daar zoude ik veel voor voelen; ik geloof met de heeren de Visser en Schokking dat wij in de toekomst dien weg op moeten.

Zoodra evenwel de zaak wordt zooals zij nu is, dat het bestaan der societeiten afhankelijk wordt van het schenken van alcoholica, zoodat b.v. een of andere club zonder vergunning onmogelijk kan bestaan, dan zie ik ook geen enkele reden, om voor die inrichtingen uitzonderingen te maken. Zij hebben een vergunning noodig; welnu, zij kunnen er een bekomen. Dat is het stelsel van 1881, hetwelk door deze wet enkel eenigszins verscherpt wordt, om te trachten het drankmisbruik te doen dalen.

Waarom ik nu, enkel door het schenken van alcohol in zulke societeiten een andere regeling wensch is, dat alcohol nu eenmaal een zeer bijzondere drank is.

Open de gezelschapslokalen voor alcohol en als paddestoelen zullen de pseudo-societeiten uit den grond komen; hiertegen zullen statuten noch eischen door Gedeputeerde Staten te stellen, iets vermogen. De werkman zal weder in drommen, die dan door gordijnen goed gesloten plaatsen binnengaan, waar hij zich veilig weet; waar hij weder voor het gezelschap en de toejuiching zijner vrienden, vrouw en kind vergeten zal, en royaal een rondje zal schenken ook als dit hem allerminst past.

Daarom juist verblijd ik mij in de splitsing waardoor het drinken bij den slijter verboden wordt en de man zijn drank in huis zal gebruiken. Met het oog op vrouw en kinderen toch, zal de man misschien met 3 deciliter een week zuinig aan doen, terwijl hij het driedubbele wellicht op één avond in de kroeg verdrinkt en verschenkt; natuurlijk dat ik het gebruik van 3 deciliter niet goedkeur. Ik constateer alleen een feit dat dikwijls voorkomt.

En hoe is nu het burger- en het eerste-standssocieteitsleven? Vele bijzonderheden zijn hier geheel anders en de levensopvattingen zoo verschillend, daar de opvoeding een gansch andere is, dat iedere parallel tusschen deze en de werkmanssocieteiten eenigszins gewaagd wordt. Een basis hebben zij alle drie: de alcohol.

Maar laat ons nu eens voor die 2 laatste categorieën aannemen een zeer groot percentage van hen die enkel uit literarischen of politieken of socialen drang daar komen; toch blijft ook dan nog altijd een deel societeitsbezoekers over, ook en niet het minst in onze grootere steden, die, al is het tot op zekere hoogte beschaafd en verfijnd, het verschil tusschen een dusdanige societeit en een tapperij niet zoo groot maken, als sommigen zouden meenen.

Ik geloof, dat het hier de plaats niet is, om nader op deze dingen in te gaan.

En waar nu de zaken alzoo staan, en de vrees voor pseudo-societeiten, met schromelijke wetsontduiking, mij lang niet ongegrond schijnt, wensch ik voor elke societeit waar alcohol geschonken wordt, een gewoon vergunningsrecht voor hem die daar als natuurlijk persoon optreedt.

Mijnheer de Voorzitter, ik kwam tot dit besluit ook zonder eenige ethische overweging. Ik sprak niet als drankbestrijder, veel minder als geheelonthouder. Ik wees daarom in het geheel niet op den demoraliseerenden invloed, die ons societeitsleven heeft op de piccolo's en de bedienden, als deze tot laat in den nacht moeten zien hoe velen den alcohol vereeren, als zij de lichtzinnige levensbeschouwing moeten aanhooren, die alcohol suggereert. Ik concludeerde enkel tot het volgende: Als in een lokaal, waar de werkman samenkomt, men een vergunning noodig heeft om alcohol te schenken, dan heeft de societeitshouder die voortaan voor zijn *heeren* ook noodig. Dan ook elke societeithouder; de voorzitter der groote „Witte" in het groote den Haag en de kastelein van „Trouw moet blijken" uit de kleinste provinciestad. En dit niet alleen uit het principe „recht voor allen", ik weet niet of deze goede regel altijd door te voeren is; ik zelf trouwens vraag een bevoorrechting voor niet alcoholhoudende societeiten, militaire tehuizen, geheelonthoudersKoffiehuizen, enz. enz. Neen, ik bezie de zaak meer uit een sociaal oogpunt. Ik geloof dat ook deze Drankwet, dit stuk sociale wetgeving, nooit tot zijn recht komen kan, indien niet ieder voor zich, naar zijn mate, iets van zijn star egoïsmerecht prijsgeeft. In zooverre dan eenig lid dezer Kamer, lid eener societeit zijnde, door mijn spreken in zijn rechten zich gekrenkt waant, die moge dit bedenken.

Ik voor mij zal na de gehoorde discussie stemmen vóór het amendement-ter Laan, zoo mogelijk in verband gebracht met het amendement-Bolsius.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal beginnen met den heer Willinge te antwoorden op een vraag, die hij aan ons als voorstellers van dit amendement heeft gedaan, omtrent de mogelijkheid om ook aan societeiten als rechtspersonen vergunning te verleenen.

Het komt mij voor, dat in ons stelsel, waarbij het doel is, volkomen rechtsgelijkheid te scheppen, er geen reden is, en er ook geen sprake van kan zijn, om aan een vereeniging, die een societeit houdt, het recht om een vergunning te vragen, toe te kennen. Immers in de geheele wet wordt dat vergunningsrecht slechts aan natuurlijke personen toegekend; naamlooze vennootschappen of vereenigingen komen daarvoor niet in aanmerking; die kunnen op geen enkele wijze de vergunning krijgen. En daarom is het duidelijk, dat van dit ook in ons oog goede stelsel ten behoeve van societeiten niet mag worden afgeweken. Vennootschappen krijgen het vergunningsrecht niet, en daarmede staan de societeiten in dit opzicht geheel gelijk. Het ligt ook in den aard van de zaak, dat, wanneer aan societeiten het vergunningsrecht wordt gegeven, terwijl dit verboden blijft aan vennootschappen, men zal trachten zooveel mogelijk societeiten op te richten. Er kwam juist een bericht in de *Nieuwe Rotterdammer* voor, dat in dit verband leerzaam genoeg is. Iets dergelijks zal ook bij ons plaats vinden, wanneer de societeiten zoo bijzonder bevoorrecht worden en zij als rechtspersonen de vergunning kunnen bekomen. Ik bedoel de volgende mededeeling:

„In Ierland worden veel societeiten opgericht met het eenige

doel, om de menschen gelegenheid te geven, op alle uren van den dag te drinken, naast de heusche sociëteiten, die een ander doel hebben. In Engeland en Schotland is er een wet tegen die zoogenaamde sociëteiten. In Ierland nog niet. Daarom nam het Lagerhuis gisteren op voorstel van McNeil in tweede lezing een dergelijke wet voor Ierland aan."

Het buitenland bewijst dus een keer te meer, dat dit voorrecht niet kan worden verleend, zonder groote gevaren te scheppen. Overigens behoort deze zaak niet bij dit artikel en ons amendement thuis. Geeft men aan de sociëteiten als rechtspersoon vergunning, dan zal men die ook moeten toekennen aan andere vereenigingen, die rechtspersoonlijkheid bezitten. Bij ons amendement gaat het om de rechtsgelijkheid tusschen den eenen vergunninghouder en den anderen en tusschen den eenen rechtspersoon en den anderen.

De quaestie door den heer Willinge besproken, mag hier dus niet worden beslist, maar moet worden behandeld bij het artikel, waarbij wordt voorgeschreven dat alleen natuurlijke personen de vergunning kunnen verwerven. Wil men dat artikel schrappen, dan komt daarbij de vraag aan de orde, of sociëteiten als rechtspersoon in aanmerking kunnen komen en dan zullen wij ook bij die gelegenheid optreden voor gelijkheid van rechten.

Nu nog een enkel woord over de zaak zelf.

Ons amendement bedoelt dus alle bevoorrechting weg te nemen. Dat in het Regeeringsstelsel die bevoorrechting er duimen dik op ligt is niet alleen erkend door de socialisten in deze Kamer, maar evenzeer en volmondig door de heeren Ferf, Bolsius en van Karnebeek en wel het krachtigst van allen door den heer van Raalte, die sprak van een niet te dragen rechtsongelijkheid die moet verdwijnen. Maar er zijn ook stemmen gehoord, die verklaarden, dat er van geen bevoorrechting sprake is. En nu is het eigenaardig, om eens tegenover elkaar te hooren twee tegenstanders van ons amendement, den heer Lohman en den Minister.

De heer Lohman spreekt van ongelijksoortige dingen; hij ziet niet in, dat vergunningen en sociëteiten op een lijn kunnen gesteld worden; dr. Kuyper spreekt van sociëteiten als van inrichtingen, die o. a. den groei van het gezinsleven beletten, zooals dit ook gewone kroegen doen. Hij erkent ze dus althans in dit opzicht volstrekt niet als „ongelijksoortig".

De heer Lohman zegt, dat de wet beoogt het tegengaan van dronkenschap, en dat derhalve de wet geheel en al overbodig is voor sociëteiten; dr. Kuyper zegt: het spijt mij te hooren, dat predikanten een inrichting bezoeken zoo verderfelijk als een sociëteit, en hij is volstrekt niet van oordeel, dat de wet er niet mede noodig heeft. Integendeel, hij omkleedt ze met allerlei waarborgen, die zoo niet in deugdelijkheid, dan toch in aantal groot zijn.

De heer Lohman zegt: leden van sociëteiten gaan in den regel niet naar andere gelegenheden, zij zullen in hun sociëteit blijven.

Wij stellen daartegenover, dat menigeen het geregeld gebruiken van drank in de sociëteit leert en juist omdat sociëteiten fatsoenlijke gelegenheden zijn, zich daar kan te goed doen of zelfs te buiten gaan. Menschen die anders thuis zullen blijven, gaan nu in zeer vele gevallen, omdat de wereld er niets van zegt, naar de sociëteit.

Dr. Kuyper zegt met den heer Lohman: sociëteiten zijn in vele opzichten goede inrichtingen, maar daarmede bedoelt hij dan drankvrije sociëteiten.

Men ziet, hoe groot onder onze tegenstanders het verschil van meening is. Voor ons een reden te meer, om niets toe te staan aan de sociëteiten, wat ook niet toegestaan wordt aan een gewone vergunning.

Al wat er ten gunste der sociëteiten is voorgesteld, blijft in onze oogen een bevoorrechting; niemand heeft dit duidelijker in het licht gesteld dan de heer van Karnebeek. Hij heeft het ronduit erkend: zeker, het is een bevoorrechting, maar een klein voordeel voor de bezittende klasse mag er van de wetgeving wel afvallen in dezen droevigen tijd. Altijd komt men voor de niet-bezittende klasse op; laat men nu — bij uitzondering — eens opkomen voor de hoogere klasse. Krachtiger kan wel niet het belang van de hoogere klasse bij de bevoorrechting van de sociëteiten worden bepleit!

De ondersten in de maatschappij krijgen tegenwoordig al zoo veel; al wat wij hier in de Kamer doen, is nu letterlijk voor hen, dat gaat ook op den duur niet goed. Wij moeten nu eens aan de welgestelden toekomen. De heer van Karnebeek is daarbij volstrekt niet onbillijk; hij zegt immers, dat de bezittende klasse voor die bevoorrechting wel wil betalen. Hij biedt verhoogd vergunningsrecht aan, wat wil men nog meer?

Wij zullen het aanbod van den heer van Karnebeek nochtans beleefd van de hand wijzen en het betoog dat de Minister tegenover het onze heeft gesteld beantwoorden.

Dit is echter een moeilijk geval, want de Minister heeft niets bestreden van hetgeen ik bij de verdediging van ons amendement tegen de bevoorrechting van de sociëteiten in het midden heb gebracht. De Minister heeft ons als naar gewoonte allerlei wetenswaardigs medegedeeld omtrent het sociëteitsleven in België. Hij heeft de ontwikkelingsgeschiedenis gegeven van deze instellingen in ons eigen land. Hij heeft zich een voorstander betoond van de drankvrije soos, maar waar het juist op aankomt, met een bestrijding van de argumenten, die wij voor ons amendement in het midden brachten, heeft de Minister zich niet beziggehouden. Zoo kunnen wij dankbaar zijn voor de vermelde wetenswaardigheden, doch tevreden allerminst.

Hij is niet ingegaan op de bezwaren die ik in het licht heb trachten te stellen en die ik dus nu met één enkel woord herinneren moet. Ik trachtte in de eerste plaats aan te toonen, dat de sociëteit niet anders is dan een gewone vergunning, waar dikwijls veel drank wordt gedronken en waar ook wel grof wordt gespeeld en gedobbeld en — dat is de hoofdzaak — waar men verheven is boven narigheden als het politie-uur.

Toen heb ik in het licht gesteld, dat de Minister eenige waarborgen wenscht ook bij de goede en betrouwbare sociëteiten en mij zelf de vraag gedaan, of die waarborgen voldoende konden worden geacht.

Ik ben tot de slotsom gekomen, dat in geen enkel opzicht dit het geval is en daaruit volgde, dat de talrijke voordeelen, die de Minister geeft aan de sociëteiten, geen reden van bestaan hebben. Ik zal hier deze voorrechten niet herhalen. Een van die groote voordeelen heb ik daarbij nog vergeten te vermelden, n.l. de bepaling van art. 8 *b*, waarbij een vergunning kan worden overgeschreven ten name van een sociëteit. De heer van Raalte wees er op, dat hiervan slechts in bepaalde gevallen gebruik van gemaakt worden kan, doch de ervaring met de vorige Drankwet is niet bemoedigend. In alle gevallen, ik houd vol, ook tegen den heer van Raalte, dat in het stelsel van de wet de bevoorrechting van de sociëteiten onnoodig is.

Wordt ons amendement aangenomen, dan zijn er geen andere vergunningen meer (behalve de logementen), of ze zijn verleend door burgemeester en wethouders. En dan kan dus even goed een sociëteit twee andere opkoopen; aan het benoodigde kapitaal zal het hier in den regel niet ontbreken.

Wat blijft ons dus over? Nogmaals te constateeren, dat de Minister zelfs geen poging heeft gedaan om den indruk weg te nemen, dat wij hier te doen hebben met de bevoorrechting van de welgestelde klassen in het algemeen en van de groote inrichtingen in het bijzonder. Waarom heeft de Minister dit verzuimd? Het was toch de hoofdzaak, waarop alles aankomt.

Dat moet dr. Kuyper weten. Hij moet het weten, wanneer hij hier weer wil zijn voor de grooten, tegen de kleinen. Het volk zal zich niet vergissen, net zoo min als het zich onder de geldende wet van de wijs liet brengen.

De heer van Raalte heeft zooeven juridisch aangetoond, dat sociëteiten onder de wet van 1881 gelijk staan met gewone vergunningen. Dat betoog begrijpt het volk niet, maar het verschil tusschen sociëteiten en gewone vergunningen weten zij zeer goed. Zij weten zeer goed, dat zij staan onder alle bepalingen der wet, dat de processen-verbaal, die worden opgemaakt, hen treffen, en dat de heeren zitten in hun sociëteiten, zoolang zij willen. De groote heeren hebben ook onder dr. Kuyper's nieuwe wet met een sluitingsuur niets te maken en zoo wordt weer bevestigd, dat deze wet hen behoorlijk ontziet en beleefd voor hen uit den weg gaat, doch hard is alleen voor het groote volk.

Daarom blijven wij staan op het amendement en bevelen het krachtig aan bij de leden der Kamer, van wie wij hopen, dat zij in de ongerechtigheid van het Regeeringsvoorstel geen deel willen hebben.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Door den heer Troelstra ben ik voorgesteld als een goed exemplaar van het ras waarin het klassengevoel sterk is ontwikkeld. Natuurlijk heeft dit mij eenigszins getroffen. Het zal mij verwonderen, hoe de heer Troelstra doen zal met de heeren Bolsius, Ferf en van Raalte, die het allen met het amendement eens zijn, ondanks zij niet behooren tot de klasse der arbeiders. Wij weten het nu eenmaal, wanneer men niet het voorrecht heeft het eens te zijn met den heer Troelstra, dan komt dit van „het klassengevoel". Nu, ik zal er mij maar bij neerleggen; tegenspraak helpt toch niet; maar ik had toch gehoopt, dat de heer Troelstra, die een zeer logische kop is. beter begrepen zou hebben, wat mijn hoofdargument is geweest. Hij heeft mij misverstaan; hij heeft gemeend, dat mijn hoofdargument was het mindere gevaar voor de bezoekers van de sociëteiten om sterken drank te gebruiken.

Dit was niet mijn hoofdargument. Ik heb alleen willen aantoonen door een logisch redeneeren, dat een sociëteit iets anders is, dan, in den geest dezer wet, een drankgelegenheid. En waarom?

Omdat — heb ik gezegd — indien men aannam, in abstracto natuurlijk, dat er niets anders waren dan sociëteiten, juist het doel dezer wet zou bereikt worden, want dan zouden er voor ieder mensch maar zeer weinig drankgelegenheden bestaan.

Waarom beperkt ge het getal drankgelegenheden?

Omdat ge meent dat anders de menschen te veel kroegen kunnen binnenloopen. Ik hecht aan deze beperking in het geheel niets, maar nu het eenmaal het uitgangspunt der wet is, zeg ik: de wet behoort de sociëteiten uit te zonderen, want aldus zult ge komen waar gij wilt, nl. tot beperking van drankgelegenheden. Wie eenmaal lid is van een serieuze sociëteit gaat in den regel alleen daarheen en gaat alle andere drankgelegenheden voorbij.

Ik ben niet zoo onnoozel geweest, zooals een verslaggever mij in den mond gaf, om te zeggen, dat alle menschen leden van sociëteiten zouden worden. Ik heb alleen door een logisch argument willen aantoonen, dat wij hier met iets anders te doen hebben dan met een gewone drankgelegenheid.

Wanneer men hier spreekt van rechtsongelijkheid, dan kan ik dit wel toegeven, mits men de redeneering geheel omkeert. Wanneer men de sociëteiten uitzondert dan is er inderdaad mogelijkheid van rechtsongelijkheid, maar om een geheel andere reden.

Gesteld dat er op een dorp slechts 2 vergunningen kunnen zijn, en dat die vergunningen door 2 sociëteiten genomen worden, dan kunnen alleen de leden daarvan sterken drank verkrijgen en de andere bewoners niet, want er is geen derde vergunning meer. Juist door het opnemen van de sociëteiten onder het getal van vergunningen kan het in abstracto mogelijk zijn — het zal zich wel niet voordoen — dat een deel der burgerij niet meer sterken drank zou kunnen krijgen, het andere wel. Maar daaruit blijkt dan te meer dat het bevorderen van sociëteiten niet, gelijk het bevorderen van andere drankgelegenheden, geacht kan worden bevorderlijk te zijn aan de drankverspreiding, maar dat juist het tegendeel het geval is.

Men heeft in deze discussie meermalen zich geplaatst op het onjuiste standpunt, dat het bij deze wet te doen is de drinkers zelven onder toezicht te stellen.

Dat gebeurt alleen eenigermate door die bepalingen, waartoe wij nog moeten komen, betreffende gordijntjes, inkijken enz., maar daarover hebben wij het nu niet. Ik spreek thans alleen over den toestand, zooals wij dien hebben volgens de wet en dan beweer ik, dat de drinkers volstrekt niet staan onder eenig toezicht en dat het daarom in deze discussie niets ter zake doet of men in sociëteiten spéelt of te veel drinkt. Dat kan zoowel in als buiten de sociëteit gebeuren, maar de wet bemoeit zich slechts met onmatig drinken voor zoover iemand in het openbaar dronken is, maar het is onverschillig of hij in dien toestand geraakt is in de sociëteit dan wel elders. Op dit punt ook dus wederom rechtsgelijkheid.

Ik heb niet beweerd, dat men de sociëteiten moest toelaten omdat men daar minder verleid werd tot drinken. Maar dit heb ik gezegd. Men stelt het voortdurend zoo voor, alsof in gewone drankgelegenheden het de tappers zijn die de menschen tot drinken verleiden. Ik zeg niet dat dit nooit gebeurt, maar ik acht dit niet de oorzaak van de algemeene drankverspreiding. Maar al mocht dit in tapperijen geschieden, daarvoor bestaat veel minder gelegenheid in de gewone sociëteiten, omdat de positie en het belang van den gewonen tapper een geheel ander is dan het belang van den tapper in een gewone sociëteit.

Overigens laat ik dit argument geheel in zijn waarde, want noch aan het een, noch aan het ander hecht ik iets.

Zoodra wij komen tot de bepalingen welke het toezicht raken, gevoel ik meer voor hetgeen er gezegd is omtrent rechtsgelijkheid. Ik kan begrijpen, dat men rechtsongelijkheid aanwezig acht, wanneer men de gewone drankgelegenheden, café's en restaurants, onder het toezicht van het publiek stelt en de sociëteit uitzondert.

Ik geef toe, dat dáárin een ongelijkheid ligt, maar daaruit volgt niet, dat men niet voor de sociëteiten een afzonderlijke bepaling mag maken. En waarom niet? Sociëteiten zijn nu eenmaal vereenigingen en kunnen niet anders zijn dan vereenigingen, en men maakt ze onmogelijk door te zeggen: vergunning kan alleen gegeven worden aan particuliere personen. Het is, dunkt mij, een onmogelijkheid, dat ze dan zouden kunnen blijven bestaan; want men moet niet meenen, dat de tapper in een wezenlijke sociëteit zich kan beschouwen als vergunninghouder. Ook de voorzitter van een fatsoenlijke sociëteit zal zich beschouwen als tapper. In ieder geval is een sociëteit gemeenlijk een instelling, die jaren en jaren duurt, en daarom niet afhankelijk kan zijn van een vergunning. Het is niet een financieele onderneming, maar iets anders, en nu komt het mij voor, dat het onjuist is die sociëteiten kunstmatig te willen tegengaan. Wij zijn hier niet om de natie op te dringen ons gevoelen over moraliteit en zedelijk leven; dat zijn allemaal beschouwingen die hier niets ter zake dienen. De menschen moeten zelf weten hoe ze hun leven willen doorbrengen, en wanneer men hier voortdurend spreekt van huiselijkheid — alles goed en wel, maar er zijn duizenden en tienduizenden die geen tehuis hebben, waar ze naar toe kunnen gaan: menschen die op kamers wonen, die alleen wonen, doortrekkende menschen, die allen er belang bij hebben dat er een gelegenheid is waar ze geregeld hun kennissen kunnen vinden. Als die menschen niet willen gaan naar een drankgelegenheid waar iedereen kan komen, moeten ze toch ergens heen. Ieder die een zoon heeft in den vreemde zal het, dunkt mij, goedkeuren, dat deze bij voorkeur zijn eigen vrienden opzoekt, waardoor hij weet in aanraking te komen met menschen van zijn eigen overtuiging en kring, en in plaatsen waar ook een zeker toezicht wordt uitgeoefend, nl. van den een op den ander.

Dit is zóó waar, dat op dit oogenblik in Amsterdam juist van Christelijke zijde gesticht is een vereeniging, die ten doel heeft de menschen uit de tapperijen en in hun eigen vereeniging te krijgen, en die juist daarom vergunning hebben. Ik heb het oog op het Roomsch-Katholieke Gildehuis in Amsterdam. Dit is heel natuurlijk. Wanneer men toch sociëteiten wil maken, gelijk ook de heer Brants wil, voor totaal-onthouders, dan komen ze er eenvoudig niet. Men moet niet, als men de menschen wil brengen in een kring waar niet veel gedronken wordt, allerlei moeilijke bepalingen maken. Dat acht ik, psychologisch beschouwd, geheel onjuist. Ook wanneer men militairen wil houden uit verkeerde plaatsen, moet men de militaire tehuizen zoo gezellig mogelijk maken en er alles wat op zich zelf niet ongeoorloofd is aanbieden, anders komen er alleen de menschen die op dit standpunt staan, dat ze niets anders begeeren dan een ernstig boek te lezen; dan sluit men alle anderen uit. Ik wil daarmee niet zeggen, dat men in de sociëteiten niet zoo min mogelijk drank moet drinken, maar als de wetgever zulke dwingende bepalingen wil maken voor de geheele wereld, komen die sociëteiten er in het geheel niet. Ik acht het onjuist, dat wij voortdurend onze particuliere inzichten, goed of niet goed, aan de geheele maatschappij willen opdringen; de menschen moeten zelf weten hoe ze zich in de maatschappij willen bewegen.

Hetgeen waar het bij dit amendement omgaat, is de toestemming die gevraagd moet worden aan Gedeputeerde Staten. Waarom wil men dat? Omdat die Gedeputeerde Staten — men mag er van zeggen wat men wil — toch in elk geval meer kans bieden, dat zij minder zullen knoeien dan burgemeester en wethouders in een kleine gemeente. Want in zoo'n gemeente hebben burgemeester en wethouders te doen en moeten zij, bij de beoordeeling wat sociëteit is, te doen hebben, met hun eigen naaste vrienden, terwijl dat bij Gedeputeerde Staten niet het geval is.

Nu is de eenige vraag waarop het hier aankomt en waarop

ik ook den vorigen keer reeds den nadruk heb gelegd, of het mogelijk is schijn-sociëteiten te weren. Wanneer men schijn-sociëteiten niet kan weren, geef ik toe, dat de bepaling van de uitzondering voor de sociëteiten niet deugt, maar wanneer men serieuse sociëteiten wil maken, geloof ik, dat men het recht heeft deze uitzonderingsbepaling in de wet op te nemen. Men moet dan een college hebben, dat over het vergunningsrecht der sociëteiten beslist en dat niet in directe verbinding staat met de oprichters van die sociëteiten.

Wij hebben hier alleen te doen met het amendement en daarover alleen te spreken. De heer Troelstra vergist zich dan ook, wanneer hij zegt, dat ik over andere dingen had moeten spreken, ook al had de President het toegelaten.

Ik kan niet inzien, dat er rechtsongelijkheid ontstaat. Het betoog van den heer van Raalte heb ik misschien niet goed begrepen, maar naar het mij voorkomt, laat de wet aan de menschen uit alle standen gelijkelijk toe sociëteiten op te richten. Het eenige dat noodig is, is, dat men voldoet aan de eischen der wet. De wet stelt niet eens een contributie en ik acht dat ook niet noodig, indien men langs een anderen weg zekerheid kan krijgen, dat men te doen heeft met serieuse sociëteiten. Men kan de eischen zoo streng mogelijk stellen, maar dan zie ik ook niet in, waarvoor het weren van sociëteiten noodig is. Indien er in de sociëteiten verkeerde dingen gebeuren, worden de menschen die zich daaraan schuldig maken, op dezelfde wijze behandeld als zij die in andere drankgelegenheden verkeerde dingen doen.

De heer **Talma**: Ik heb wat laat het woord gevraagd, omdat ik Vrijdag wilde afwachten, wat de Regeering zou antwoorden op de algemeene bezwaren, die tegen haar behandeling van de sociëteiten in dit wetsontwerp waren ingebracht. Maar nu het debat zich op deze manier voortzet, wil ik een bedenking tegen het amendement aanvoeren, die de volgende sprekers m. i. wel eens in het oog mogen houden.

In het tweede lid van art. 1*a*, staat: „De vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten of in de localiteit van een sociëteit wordt gevraagd aan Gedeputeerde Staten." Wanneer nu het amendement, strekkende om de woorden „of in de localiteit van een sociëteit" te schrappen, wordt aangenomen, dan zal, ook in verband met de volgende bepalingen der wet, de vergunning aan een sociëteit te verleenen, door burgemeester en wethouders worden verleend.

Ik zou even de aandacht willen vestigen, zooals door een vorigen spreker ook gedaan is, op het verschil tusschen het amendement van den heer van der Zwaag en dat van den heer ter Laan c. s. De heer van der Zwaag heeft gezegd: „neem die woorden er uit; en indien gij nu de portée van mijn amendement zien wilt, hier zijn al de wijzigingen, welke er mijns inziens uit voorvloeien."

De heer ter Laan heeft gezegd: „neemt deze woorden er maar uit"; vraagt men waarom? zoo antwoordt hij: „wij zijn zoo tegen de bevoorrechting der sociëteiten, wij willen geen privileges; vraagt men dan: welke andere wijzigingen vloeien uit het amendement voort? Dan zegt hij: „daarover zullen wij later spreken".

Die heeren zien nu zeker het eerste privilege voor de sociëteiten reeds in de omstandigheid, dat de vergunning aan een sociëteit door burgemeester en wethouders wordt verleend en niet door Gedeputeerde Staten. Dat is het eenige. Wil men nu verder gaan en art. 3*a* schrappen, dan komt er een ander bezwaar, het kan den heeren toch niet onbekend zijn — het is telkens reeds in het debat besproken — dat, wanneer dit amendement wordt aangenomen en in verband daarmede de sociëteiten naar hun meening zouden vallen onder artikel 3, dat dan òf het bestaan van een sociëteit òf een van de bepalingen van art. 3 daarmede vrij wel onmogelijk zou worden gemaakt, nl. de bepaling omtrent de rechtspersoon. Nu heeft de heer ter Laan gezegd, dat dit wel terechtkomt, maar ik zou hem willen waarschuwen daar niet al te zeker op te zijn. Ik stel mij voor, dat er bij het begin van de behandeling van dit wetsontwerp tweeërlei gevoelen kan bestaan omtrent de sociëteiten. De een vindt de bepalingen van het ontwerp omtrent de tapperijen eigenlijk te scherp en zegt: ik zal er de sociëteiten onder brengen, dan gevoelen de heeren des te beter hoe bezwarend die scherpe bepalingen zijn; want er zijn een aantal leden, die beter het leven van de sociëteiten dan van de tapperijen kennen. En de ander zal zeggen: wij willen de sociëteiten onder de bepalingen betreffende de tapperijen brengen; wij zijn volledig bereid deze zeer scherp te maken, maar dan moeten de sociëteiten ook daarin deelen.

Nu ontneemt ons de discussie op dezen voet over dit amendement de gelegenheid om die zaak au fond te bespreken, want de heeren hebben tot nog toe allerlei bepalingen beschouwd in het onzekere. Een ding bijv. heeft mij vanmorgen bij den heer ter Laan nog getroffen Hij heeft ons gewaarschuwd voor het in grooten getale opkomen van sociëteiten en ons gewezen op Ierland. Maar hij heeft daarbij ter zijde gezet de bepaling van dit ontwerp, waarbij wordt voorgesteld de sociëteiten onder het maximum te brengen. Men behoeft daarmede niet te rekenen, omdat dat nog niet is aangenomen, zal de heer ter Laan zeggen, maar hij zal toch erkennen, dat als dat aangenomen is niet van het opkomen van een groot aantal sociëteiten sprake zal kunnen zijn, daar deze overal waar het maximum bereikt is, alleen zullen kunnen ontstaan òf door het wegvallen van twee andere vergunningen òf in plaats van één andere vergunning. Maar uit dit voorbeeld blijkt dan ook hoe gevaarlijk en weinig vruchtbaar het is op dit oogenblik te meenen, dat men in staat is een principieele beslissing te nemen. Men verliest uit het oog, dat in het nu in behandeling zijnde artikel geen privilege aan de sociëteiten wordt gegeven. Dat wordt gegeven in art. 3*a* Daar worden voor vergunningen, aan sociëteiten verleend, andere voorwaarden gesteld, als in art. 3 gesteld worden voor tapperijen en slijterijen.

Daarom moet naar mijn meening de beslissing vallen na behandeling van art. 3. Laten wij eerst bij art. 3 bepalen aan welke voorwaarden een tapperij of slijterij moet voldoen om vergunning te verkrijgen, en dan kan de Kamer beslissen, of er al of niet aanleiding is voor sociëteiten andere bepalingen te maken. Want dat er toch eenige aanleiding is andere bepalingen te maken, daarover zou ik nog een enkel woord willen zeggen. Ik zal niet ingaan op het debat dat hier in den breede gevoerd is over het privilege. Ik vind dat woord eenigszins zonderling. Bij bevoorrechting denk ik altijd aan eenig goed, dat aan den een gegeven en den ander onthouden wordt en het schenken en drinken van sterken drank vind ik een te twijfelachtig goed om van privilege te spreken.

Maar ik zou op één ding willen wijzen. De heer van Raalte heeft ons zooeven zoo nadrukkelijk gewezen op alle bepalingen van de bestaande wet, waaruit zou blijken, dat de sociëteiten en de tapperijen en slijterijen op precies denzelfden voet worden behandeld, maar hij heeft ons één artikel onthouden. Ik zou dat tot aanvulling van zijn betoog wel onder zijn aandacht willen brengen. Er staat n. l. in art. 16 van de oude wet:

„1°. hij die zonder de vereischte vergunning sterken drank in het klein verkoopt, te koop aanbiedt of ten verkoop in voorraad heeft;". Dat is een zeer algemeene bepaling, die betrekking heeft op gesloten huizen, winkels en sociëteiten of tapperijen, op alle mogelijke plaatsen waar men sterken drank kan verkoopen. Maar dan volgt een veel scherpere bepaling, namelijk: „hij die sterken drank schenkt of toedient". Dus om strafbaar te zijn behoeft het bewijs niet geleverd te worden dat verkocht is, maar dat geschonken is en toegediend, en die verscherping heeft alleen betrekking op winkels, slijterijen en tapperijen, namelijk op voor het publiek toegankelijke localiteiten, niet op de sociëteiten, immers de heer van Raalte heeft uitdrukkelijk gezegd, dat hij het met den Minister van Binnenlandsche Zaken eens is, dat een sociëteit niet is een voor het publiek toegankelijke sociëteit — zoodat iemand, die in een winkel of in een bierhuis sterken drank schenkt en toedient, daardoor reeds strafbaar is; de politie kan op het oogenblik dat hij schenkt het bewijs van de overtreding constateeren, maar wanneer de politie komt in een sociëteit zonder vergunning en zij ziet daar schenken en toedienen, heeft zij daarmede niet het bewijs van de overtreding, want de sociëteit is geen localiteit die voor het publiek toegankelijk is.

De heer **van Raalte**: Evenmin als uw particuliere woning.

De heer **Talma**: Wanneer de heer van Raalte dat zegt,

gevoelt hij dan niet hoever hij zich waagt op het standpunt van den Minister van Binnenlandsche Zaken? Juist het stelsel dat een sociëteit behoort tot het particuliere, het bijzondere leven, is het argument voor den Minister om een afzonderlijke regeling voor de sociëteiten te geven. Een afzonderlijke regeling, en die geen bevoorrechting behoeft te zijn. Er zijn allerlei gevallen in de wet opgenomen waar bepaalde eischen alleen gesteld worden voor door burgemeester en wethouders te verleenen vergunning, zoodat de sociëteiten daarvan zijn uitgesloten.

Maar ik herinner mij een van de voorgestelde amendementen, dat van enkelen mijner vrienden, het eerst onderteekend door den heer Duymaer van Twist, waarin bij voorbeeld wordt voorgesteld als een eisch aan de sociëteiten te stellen het niet toelaten van jongelieden beneden de 18 jaar. Men kan dus op het standpunt van het ontwerp verschillen over de bijzonderheden der afzonderlijke regeling. Ik zie hier dat de sociëteiten uitgezonderd worden bij de bepaling omtrent het toelaten van jeugdige personen en van dronkaards. Maar ik zou mij zeer goed kunnen voorstellen dat de Regeering overnam een amendement, waarbij in een sociëteit niet zouden toegelaten worden jeugdige personen en dronkaards. Voor de bepaling omtrent de uitbetaling van arbeidsloon is de sociëteit ook uitgezonderd.

Niet om aan de Witte Sociëteit het privilege te geven dat patroons daar hun arbeiders kunnen bestellen om hun loon uit te betalen, maar omdat iedereen weet dat dit voorschrift alleen zin heeft voor tapperijen.

Nu het echter duidelijk is dat bij de regeling het uitgangspunt is om de oprichting van arbeiders-sociëteiten evengoed mogelijk te maken, ligt het echter voor de hand ook voor de sociëteiten dergelijke bepaling op te nemen . . . .

De heer **Schaper**: Men heeft ook aannemers-sociëteiten.

De heer **Talma**: Zeer juist; daarom kan de heer Schaper het toch met mij eens zijn, dat er andere voorschriften moeten bestaan voor tappers dan voor sociëteiten. Onder de reeks van bepalingen van de artt. 15 *i* tot *o*, is begrepen een algemeene ook voor sociëteiten geldende bepaling, dat er geen verkoopingen en zitdagen mogen plaats hebben. Duidelijk is de bedoeling, dat op dit punt de Regeering meent, dat er aanleiding is voor het verbod ook in de sociëteit.

Men kan over die détails spreken en tot overeenstemming trachten te komen, maar wanneer men beweert dat het vanzelf spreekt dat een bepaling, die voor tappers gemaakt is, ook moet gelden voor sociëteiten, dan begrijp ik die redeneering niet, omdat tapperijen en sociëteiten geheel verschillende dingen zijn. Men moet deze zaak kunnen overzien en dat kan eerst na behandeling van art. 3. Dan toch is feitelijk ook beslist dat groote punt van het in- en doorzicht. Iedereen gevoelt dat de bepalingen die de heer Bolsius wil schrappen in art. 3*a*, namelijk de nrs. 8, 9 en 10, alleen raison d'être hebben wanneer art. 15 betrekkelijk de gordijntjes aangenomen wordt; want moet iemand wel een localiteit bouwen, zoo dat iedereen naar binnen kan zien, maar belet niets den man om, als die bouw afgeloopen is, gordijntjes voor de groote spiegelruit te hangen, zoodat niemand meer kan inkijken, dan geeft de eerste bepaling niets.

Ik geloof dan ook dat de Kamer bij art. III over deze geheele quaestie van het in- en doorzicht een beslissing neemt, en dat het art. 15 *n* en art. III feitelijk ten minste in hoofdzaak samenvallen. Maar is dan nu een zoo weinig ingaande bespreking niet ondoeltreffend?

Zouden de leden der Kamer er niets voor gevoelen — de heer ter Laan heeft daarvan o. a. reeds blijk gegeven — om voor de tappers het verbod van rechtspersoonlijkheid te doen gelden, en die rechtspersoonlijkheid voor de sociëteiten mogelijk te maken.

Het blijkt duidelijk hoe onjuist het zou zijn alle leden van een sociëteit, geheel afgezien van de quaestie of daar al dan niet sterke drank verkocht wordt, aan handen en voeten gebonden over te leveren aan den man die men er in zet, den kastelein.

De heer ter Laan zeide, dat de bepaling omtrent de statuten niets gaf, want dat de tappers zouden zeggen: richt een vereeniging op, dan word ik uw tapper.

Mijnheer de Voorzitter! Die tapper zal dat wel laten, omdat hij weet dat dergelijke vereeniging een bestuur zal kiezen en dat hij dan niets meer heeft in te brengen; de vergunning wordt dan op de vereeniging overgedragen en de tapper heeft geen beslissende stem meer in de zaak, die vroeger zijn eigendom was daarom zal een tapper het monopolie, dat hij op dit oogenblik bezit nooit of te nimmer aan een vereeniging overdragen. Zou het op dezen grond, zou ik willen zeggen, niet mogelijk zijn, dat de voorstellers van het amendement hun amendement terugnamen, niet om het te beschouwen als een zaak die afgeloopen is, dat kan natuurlijk niet, maar alleen omdat men begrijpt dat een zuivere stemming over de eigenlijke bedoeling van het amendement alleen mogelijk is nadat de verschillende bepalingen, die voorgesteld worden omtrent de tapperijen en omtrent de sociëteiten, nader onder de oogen zijn gezien. Want het geven van deze bevoegdheid aan Gedeputeerde Staten berust op de bepalingen die volgen, alleen daarop. Iedereen voelt, dat er geen raison zou bestaan om het geven van de vergunning op te dragen aan Gedeputeerde Staten en niet aan burgemeester en wethouders, wanneer er geen speciale bepalingen bestonden. Daarom kan de Kamer *nu* niet principieel gaan besluiten dat Gedeputeerde Staten in geen geval ooit een vergunning mogen geven aan sociëteiten. Eerst wanneer de bepalingen die in art. 3 en art. 3*a* voorkomen nader onder de oogen zijn gezien, eerst daarna kan de Kamer besluiten of het practisch is om aan Gedeputeerde Staten dan wel aan burgemeester en wethouders een vergunning voor sociëteiten te laten verleenen.

Eindelijk zou ik nog een enkele opmerking willen maken. Er is in dit debat herhaaldelijk gezegd, dat men bij de beslissing over deze amendementen er niet op letten mag hoe de wet er ten slotte uit zal zien. Ik geloof dat men, integendeel, bij de behandeling van deze amendementen, er op moet letten wat de gevolgen zouden zijn wanneer de Kamer hier het principieele beginsel ging uitmaken, als het verleenen van vergunningen altijd moet blijven in handen van burgemeester en wethouders. Dit zou de Kamer naderhand kunnen binden bij het maken van de verdere regeling, want dan zou men kunnen stuiten op het bezwaar, dat men een afzonderlijke regeling voor sociëteiten wel zou willen maken, maar er voor terugdeinst, omdat burgemeester en wethouders dan het verleenen van vergunning in handen hebben.

Al wat de heer ter Laan gezegd heeft over het onvoldoende van de waarborgen, die in art. 3*a* zijn nedergelegd, zijn zaken die door amendement kunnen worden ondervangen. Ik hoop dat de verscherpingen in deze wet zullen blijven. Ik zie echter geen verscherping in de bepaling dat Gedeputeerde Staten of burgemeester en wethouders een vergunning zullen mogen verleenen.

Ik wensch er op te wijzen, dat zij die aan de Regeering verwijten, dat zij op sommige gewichtige punten is teruggegaan, goed moeten begrijpen, dat door de aanneming van het amendement van den heer ter Laan bij de verdere behandeling van dit ontwerp juist bij de behandeling van de verscherpende bepalingen groote moeilijkheden kunnen rijzen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet terugtreden in de beschouwingen over de zaak zelf die het hier geldt, maar mij bepalen tot een, naar ik hoop, juiste beoordeeling van de positie, waarin het debat over het voorgestelde amendement ons op het oogenblik heeft gebracht. Ik zal daarom ook niet uitvoerig terugkomen op hetgeen door den heer van Raalte is gezegd omtrent de rechtsongelijkheid, die in het wetsontwerp der Regeering zou liggen. Ik meen trouwens, dat hetgeen daaromtrent door den heer de Savornin Lohman is geantwoord, juist was. Slechts zou ik willen erkennen, dat wij door de gemaakte opmerkingen van den heer van Raalte feitelijk eenigszins anders voor de quaestie staan dan toen wij haar ll. Vrijdag bespraken. Maar daarom is nog niet aangetoond, dat door het Regeeringsvoorstel rechtsongelijkheid zou worden geschapen. Het is hierbij immers niet de vraag, of het meer of minder gemakkelijk zal zijn om voor een sociëteit vergunning te krijgen, maar of het recht om zoodanige vergunning te vragen voor allen gelijk is.

Ik treed echter in deze quaestie niet verder terug. Want de hoofdzaak is een andere en wel deze: welke beteekenis moet

aan het amendement van de heeren ter Laan c. s. worden toegekend.

Ik heb mij Vrijdag vóór dat amendement verklaard in verband met de beteekenis, die daaraan door de voorstellers, door meerdere leden, die daarover gesproken hebben en evenzoo door den Minister van Binnenlandsche Zaken is gehecht; te weten: dat het hierbij de vraag betrof, of er ten opzichte van de meerdere beperking der wet een algemeene uitzondering voor de sociëteiten zou zijn. Voor die opvatting was te meer aanleiding door de omstandigheid, dat, terwijl volgens de bestaande wet sociëteiten niet anders behandeld worden dan tapperijen, wij nu bij het eerste artikel *a* al aanstonds een uitzondering kregen voor de sociëteiten. Het kwam mij voor, dat hieraan meer beteekenis moest worden gehecht dan de heer Talma, vooral blijkens zijn laatste rede, doet, waar hij meent, dat het thans eenig en alleen de vraag is, of Gedeputeerde Staten dan wel burgemeester en wethouders aan sociëteiten vergunning zullen verleenen. Indien de beteekenis werkelijk geen andere is, zoodat er geen bepaalde gevolgen uit voortvloeien, dan zou er ook naar mijn meening niet veel bezwaar zijn, om zich met het Regeeringsvoorstel te vereenigen. Maar ik wensch er in dit geval den grootsten nadruk op te leggen, dat de uitzondering dan ook geen andere beteekenis hebben mag. Of dit zoo is, zal uit de verdere debatten nog moeten blijken. Ik voor mij meen vooralsnog, dat zij verder gaat; want de onderscheiding hangt samen met het feit dat de sociëteiten zich niet zullen hebben te onderwerpen aan de beperkingen, die de wet voorschrijft voor de gewone vergunningen. Nu is er intusschen een opmerking door den heer Talma gemaakt, waarvan ik de juistheid erken, n.l. dat de bedoeling toch niet kan zijn — het is de mijne ten minste niet — om de oprichting van sociëteiten geheel uit te sluiten, wat het gevolg van de aannneming van het amendement zou wezen wegens de bepaling van art. 3, 12°, dat men om een vergunning te krijgen een natuurlijk persoon moet zijn. Het komt mij voor dat daarin een groote moeilijkheid zit.

Nu gaat het te ver om van de heeren voorstellers te vragen, dat zij hun amendement zonder meer zullen terugnemen, maar aan den anderen kant moet toch ook deze moeilijkheid worden erkend, en is het voor een juiste beoordeeling van het amendement noodig, dat daaraan worde toegevoegd hetgeen daaruit voortvloeit.

Ik aarzel om het uit te spreken, maar voor zoover ik op dit oogenblik over de zaak kan oordeelen, is het niet wel mogelijk thans een voldoende beslissing te nemen. Uit de discussie toch is duidelijk gebleken, dat het oordeel over het tweede lid van art. 1 *a* nauw samenhangt met het oordeel niet alleen over de bepalingen van art. 3 n°. 12, maar over tal van volgende bepalingen.

Het zou kunnen zijn, dat, al wil men geen algemeene uitzondering voor sociëteiten, een afzonderlijke vergunning van Gedeputeerde Staten voor deze inrichtingen later wenschelijk bleek. Juist hierom verkeer ik in twijfel hoe thans mijn houding ten opzichte van het amendement te bepalen, terwijl ook niet vergeten kan worden, dat de quaestie in haar geheelen omvang besproken is, en men straks bij aanneming van het Regeeringsvoorstel zou kunnen beweren, dat wij het principieele verschil hadden aangenomen, zooals dit door den heer Lohman verdedigd is.

Indien dit laatste niet het geval ware, zou er geen moeilijkheid zijn; nu wel, als men ten minste niet met de conclusie wil meegaan, dat er ten opzichte van de beperkende bepalingen een algemeene uitzondering moet worden gemaakt voor de sociëteiten. Het laatste wil ik niet zeggen, dat zich in de practijk niet enkele zaken kunnen voordoen, waardoor de afwijzing van zoodanige uitzondering tot moeilijkheden aanleiding zou kunnen geven; moeilijkheden, die ons zelfs tot een conclusie zouden dwingen die wij nooit bedoeld hebben. Zoo is reeds gebleken, dat, wanneer ik mij 11. Vrijdag voor het amendement verklaard heb, ik daarmede allerminst bedoelde de mogelijkheid uit te sluiten, dat er sociëteiten, die vergunning hebben, worden opgericht.

De heer ter Laan zegt, dat dit ook de bedoeling niet is van de voorstellers van het amendement, maar dan komt het mij toch voor, dat dit te gelijker tijd bij het amendement had moeten worden uitgewerkt.

Ik wensch nu niet in een verdere beoordeeling of waardeering te treden; het was mij alleen te doen om mijn positie tegenover het amendement nader toe te lichten. Maar dan is het duidelijk geworden, dat het naar mijn oordeel zeer moeilijk is om over dat amendement en zelfs over het artikel te stemmen, zonder volgende hiermee nauw samenhangende punten behandeld te hebben. Daarom zou ik willen vragen, of het niet wenschelijk ware een radicale scheiding tot stand te brengen in dezen zin, dat wij eerst behandelen de vergunning voor de gewone tapperijen, en daarna afzonderlijk de quaeste van de sociëteiten.

Eerst dan zal het moeten blijken, in hoeverre een afzonderlijke vergunning van Gedeputeerde Staten noodig is, en zal men kunnen vaststellen welke beteekenis daaraan is te hechten, wat nu niet mogelijk is. Want deze bepaling is op zoo geheel verschillende gronden verdedigd en bestreden, dat ik eerlijk moet bekennen, dat, wanneer het zoo wordt aangenomen, moeilijkheden niet kunnen uitblijven.

Daarom zou ik wenschen, dat op dit punt, de uitzondering voor de sociëteiten, schorsing werd voorgesteld.

De heer **Heemskerk**: Ik wil wel erkennen, dat ik aanvankelijk iets voor het amendement gevoelde. Dat amendement heeft toch den schijn te brengen gelijkstelling tusschen sociëteiten, voor zoover daar sterke drank in het klein wordt verkocht, en tapperijen. Den afkeer, dien de voorstellers betuigen voor een privilege, dien afkeer heb ik ook.

Ik voeg er echter aan toe, dat ik langzamerhand meer en meer overtuigd ben geworden, dat dit amendement niet alleen geen privilege wegneemt, maar dat het ook legislatief geen voordeelen biedt, die de aanneming aanbevelenswaardig zouden maken. Wij moeten dan ook naar mijn meening de discussie niet schorsen, maar eenvoudig het amendement verwerpen.

Het amendement is niet anders dan een motie. Dit had niet zoo behoeven te zijn, wanneer het anders ware toegelicht.

Het amendement had b. v. kunnen worden toegelicht met een betoog, dat het oordeel over het geven van een vergunning aan een sociëteit beter is toevertrouwd aan burgemeester en wethouders dan aan Gedeputeerde Staten, maar dit betoog hebben de voorstellers niet geleverd. Zij hebben eenvoudig betoogd dat sociëteiten gelijk moeten staan met andere gelegenheden en bij aanneming van het amendement zal de Kamer zich bij wijze van motie voor die stelling hebben uitgesproken. Maar de Kamer zal dan niet het principe hebben uitgewerkt. Zij zal zich eenvoudig hebben uitgesproken op onduidelijke wijze over een te algemeen en te absoluut beginsel. Dit is, naar het mij voorkomt, een reden om het amendement niet aan te nemen.

Als de voorstellers meenden, dat er ongelijkheden of onbillijkheden tusschen sociëteiten en tapperijen in deze wet te vinden zijn, dan hadden zij die op een lijstje moeten plaatsen met het voorstel die weg te nemen. En dit kunnen zij nog doen, als dit amendement verworpen wordt; zij kunnen dan op art. 3 *a* amendementen voorstellen, die de onbillijkheden, welke naar hun oordeel bestaan, wegnemen.

Bij ieder punt zullen wij dan over de al of niet juistheid der bezwaren kunnen oordeelen; maar het heeft geen zin, dat de Kamer een leap in the dark doet door dit amendement aan te nemen.

Ook bij dit amendement blijkt weer, dat het wel is waar een moeilijke kunst is een wet voor te dragen en dat een wetsvoordracht lichtelijk tot critiek aanleiding geeft, in welke critiek wel eens iets is, dat gegrond is, maar tevens blijkt, dat men zeer voorzichtig moet zijn aan deze critiek een amendement te verbinden, want allicht geeft ook het amendement aanleiding tot niet ongegronde critiek.

Als voorbeeld noem ik de punten 8-9 van art. 3, waarover de geachte afgevaardigde uit Tietjerksteradeel gesproken heeft, krachtens welke: „wanneer de localiteit, waarvoor zij wordt gevraagd, zich bevindt op een der verdiepingen van het huis of beneden den beganen grond, of niet aan de zijde van den openbaren weg gelegen is" burgemeester en wethouders de vergunning moeten weigeren.

Staat het nu vast, dat men dit wil toepassen op de sociëteiten?

De heer van Raalte heeft niet ten onrechte aangetoond, dat het belang van het artikel vooral ligt in de bestaande sociëteiten.

Wil men nu plotseling zeggen, dat de bestaande sociëteiten hun localiteit moeten hebben op den beganen grond? Ziet

iemand daarin nu werkelijk het afschaffen van een privilege? Men brengt dit in verband met volledig inzicht en met de gordijntjes, maar daarmede hangt de zaak niet uit haar aard samen. Er zijn kroegen waar het bedenkelijk is, wanneer het lokaal een of twee trappen hoog is gelegen. Dan zijn zij niet gemakkelijk toegankelijk en kan men zich bevinden in een roovershol. Dit heeft met de quaestie van de gordijntjes niets te maken. Men kan tegen het verbod van gordijntjes zijn en toch wenschen dat de tapperij op den beganen weg en aan den openbaren weg gelegen zij. Als er dan onaangename zaken gebeuren kan men er spoedig uitkomen. Dat is veiliger. Is het nu de bedoeling van de voorstellers, op dit punt de bestaande sociëteiten te treffen? Mij dunkt dat dit de quaestie al zeer klein maakt. Ik geloof niet dat dit het geval is en dat het beter is zich op dit punt niet ten gunste van de gelijkheid uit te spreken, maar een practisch onderscheid te maken.

Nu de quaestie van de natuurlijke personen. In 12°. van art. 3 staat dat de vergunning geweigerd wordt, wanneer de verzoeker niet is een natuurlijk persoon. Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Ede: ik wensch dat in de sociëteit vergunning wordt gegeven aan een natuurlijk persoon, evenals in de tapperij. Het zal intusschen toch wel niet het gevoelen van de meerderheid der Kamer zijn, dat men moet gaan uitmaken, dat de sociëteiten moeten staan onder den pachter van het buffet. De sympathie, die ik voor sociëteiten koester is niet zoo verbazend groot, tegen dorpssociëteiten zijn bezwaren in te brengen — van deze zijde zou men tegen dorpssociëteiten zelfs min of meer politieke bezwaren kunnen inbrengen —, groote sympathie is het dus niet die mij drijft, maar laat men, indien men ze wil treffen, dan liever de sociëteiten verbieden of verbieden dat er drank gedronken wordt. Het denkbeeld dat de sociëteit zou moeten zitten onder den tapper van het buffet is zoo curieus, dat het mijns inziens onmogelijk het gevoelen van de meerderheid kan zijn.

Wanneer wij het amendement-ter Laan aannemen spreken wij ons echter meer of min ten gunste van dit artikel uit. Welken zin heeft dit? Is het niet eenvoudiger, logischer en consequenter het amendement te verwerpen? Anders moet bij art. 3, 12°., worden voorgesteld, een onderscheid te maken voor sociëteiten en bijv. zeggen dat de vergunning geweigerd wordt aan zedelijke lichamen behalve sociëteiten. Dan krijgt men weer rechtsongelijkheid.

Men spreekt zoo van het gevaar van wetsontduiking, maar er zal op die wijze een zeer sterke verzoeking tot wetsontduiking ontstaan. De naamlooze vennootschappen die vergunning hadden om te tappen en die door deze wet op den duur in hun bestaan bedreigd zullen worden, zullen zeggen: het is maar het beste om van onze zaak een sociëteit te maken, dan kunnen wij de vergunning behouden. Er zal een sterker verzoeking tot wetsontduiking zijn wanneer wij de zaak brengen onder art. 3, dan wanneer wij een geheel afzonderlijk recht hebben voor sociëteiten, met beoordeeling door Gedeputeerde Staten of het is een sociëteit te goeder trouw.

Ik zie niet in welk voordeel in het amendement gelegen kan zijn. Het zou mijns inziens beter zijn de punten te noemen waarin de ongelijkheid bestaat en dan wetswijzigingen voor te stellen en stuk voor stuk daarover te debatteeren. De debatten duren toch lang, maar dan zouden wij ten minste een debat hebben met inhoud, wat beter is dan 1½ dag spreken over een punt, waarbij het verschil van gevoelen niet op tastbare wijze wordt geformuleerd.

Nu nog een woord over de vraag in hoever een wet regelende den kleinhandel in sterken drank de sociëteiten betreft, waaromtrent wellicht de Regeering, ook bij monde van den Minister van Justitie, zich nader zal willen verklaren. Door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam is hedenmorgen advies uitgebracht over de vraag of de sociëteiten vallen onder de bepaling die spreekt over sterken drank in het klein verkoopen. Ik geloof, dat voor zoover in sociëteiten sterke drank in het klein verkocht wordt tegen betaling formeel niet kan betwist worden, dat zij op dit oogenblik daarvoor nu eenmaal vergunning hebben en ook volgens dit wetsvoorstel vergunning zullen krijgen, maar ik voor mij heb de beschouwing van den Minister van Binnenlandsche Zaken ten deze anders opgevat. Ik heb mij meer dit voorgesteld, dat de Minister heeft willen te kennen geven: Wij regelen hier den kleinhandel in sterken drank. Wanneer in een lokaal van een besloten gezelschap de gelegenheid gegeven wordt aan de leden om een zeker artikel te verkrijgen, dan is dit eigenlijk geen kleinhandel, want de handel zoekt afzet bij iedereen, liefst de geheele wereld, terwijl een sociëteit alle afnemers uitsluit, die niet tot haar beperkten kring behooren.

Men zou daaraan, dunkt mij, nog een opmerking kunnen toevoegen: het is niet ondenkbaar, dat in een sociëteit aan de leden drank wordt verstrekt, zonder dat de wet er iets mede te maken heeft. Wanneer bepaald werd in den geest als de Minister van Binnenlandsche Zaken jl. Vrijdag een voorbeeld gaf — de Minister sprak van wijn, maar dit kan men evengoed op sterken drank toepassen — dat, wanneer men zijn contributie betaald heeft, men mag hebben 1 of 2 borrels per dag, dan zie ik niet in, dat dit valt onder den kleinhandel in sterken drank.

Het kan nog anders. Evenals een abonné bij een kapper een laadje heeft met zijn eigen kam en borstel en zijn flesch haarwater, zoo ook zouden de leden van een sociëteit in een kastje van het buffet kunnen hebben hun eigen borrelflesch. Wanneer men nu in de sociëteit komt en men vraagt daaruit een borrel, dan geloof ik toch, dat men dit zeer moeilijk zal kunnen noemen: kleinhandel in sterken drank, zoodat al dit praten over sociëteiten vrijwel ijdel is en zeer vele sociëteiten, indien zij willen, zich gemakkelijk kunnen onttrekken aan de werking van deze wet.

Nu zal men zeggen: het was dan beter dat de sociëteiten hier in het geheel niet waren ondergebracht. Indien men dit vroeger gedaan had en de sociëteiten geen vergunning had gegeven, was dit ook misschien beter, maar — gelijk de heer van Raalte te recht heeft opgemerkt — de sociëteiten hebben vergunning gehad en, daar nu soms werkelijk aan de toonbank verkocht wordt, is het noodig een regeling te maken, maar daaruit volgt nog niet, dat deze regeling uniform moet zijn met die voor de tapperijen.

Tegen het amendement heb ik dit, dat het niet komt op het punt, waarop de voorstellers komen willen, zoodat het niets heeft, wat het aanbeveelt. Nu zou ik misschien ondersteunen het denkbeeld de beraadslaging te schorsen, tot na de behandeling van art. 3, maar uit een formeel oogpunt is daartegen veel bezwaar, want wanneer wij over dit punt niet beslissen en wij komen bij art. 3 te handelen over vergunningen door burgemeester en wethouders te geven en er werden daar uitzonderingen voorgesteld bepaaldelijk ten aanzien van sociëteiten, geloof ik dat dit formeel niet loopt, omdat dan niet is uitgemaakt wie de vergunning geven zal, Gedeputeerde Staten of burgemeester en wethouders. Daarentegen, wanneer men het amendement verwerpt en men komt bij art. 3*a* met de bepalingen ten aanzien van de sociëteiten om onbillijke verschillen, die men meent te zien, weg te nemen, dan zou de zaak formeel volkomen goed loopen en kunnen wij over de mérites van ieder speciaal punt een bepaald oordeel vellen.

Daarenboven is nog om deze reden het amendement te verwerpen, omdat het in verband met de toelichting niet aan de eischen van een amendement voldoet, en doet de Kamer uit een legislatief oogpunt beter een dergelijk amendement per se te verwerpen.

De heer **Troelstra**: Het kan den voorstellers van het amendement niet anders dan aangenaam zijn, dat ook van den kant van vrienden der Regeering zich stemmen vóór het amendement hebben verklaard. Met name wordt onzerzijds met instemming en waardeering genoemd de steun van den heer Brants en er wordt ook geconstateerd, dat toen de heer Heemskerk kennis van het amendement nam, het zelfs bij hem aangename gevoelens opwekte.

Maar zooals het wel meer gaat, wanneer hier een amendement is ingediend en het wordt van verschillende zijden gesteund, maar door een andere zijde minder gewenscht, dan wordt ten slotte gezocht naar allerlei middeltjes om òf de behandeling daarvan tot later te verschuiven, òf het onder verschillende bijzaken te begraven.

De strijd wordt dan niet meer gevoerd tegen den eigenlijken inhoud van het amendement, maar allerlei spitsvondige bedenkingen worden aangebracht, welke maken dat de hoorder, die zich minder in de versch gegraven kronkelgangen heeft kunnen indenken dan de spreker, bevreesd wordt voor al de moeilijkheden welke men aan de aanneming van het amendement heeft

weten vast te knoopen. Het gevolg is, dat men hen die eigenlijk principieele voorstanders zijn, tot tegenstanders maakt, althans hen doet tegenstemmen.

Wij wenschen op al dergelijke pogingen niet in te gaan. Wij zijn door de verklaring van den heer Heemskerk, dat wij bij dit artikel eigenlijk geen amendement hadden moeten indienen, maar dat wij al de artikelen in dit ontwerp hadden moeten opzoeken, waar de bevoorrechting der sociëteiten ter sprake komt, en daarvan een lijst hadden moeten overleggen, zoodat men daarover bij elk artikel zou kunnen praten, in het minst niet onder den indruk gebracht, dat wij verkeerd gehandeld hebben door de zaak thans aan het oordeel der Kamer te onderwerpen.

Wat betreft de redeneering van den heer Talma, wij meenen daarin een groote inconsequentie waar te nemen. Hij tracht aan te toonen, dat de beslissing over het door ons opgeworpen denkbeeld nu niet kan vallen, maar eerst na behandeling van art. 3*a*.

Dan had hij logischerwijze van de Kamer moeten vragen, gelijk de heer Schokking aangaf, schorsing der behandeling van het geheele artikel. Dat doet hij niet, maar hij vraagt integendeel van ons dat wij ons amendement op dit artikel terugnemen.

Nu meenen wij dat er niet het minste bezwaar is, thans uit te maken, of het noodig is een vergunning aan sociëteiten te laten verleenen door Gedeputeerde Staten in plaats van door burgemeester en wethouders.

Wanneer uitstel noodig is, dan is het niet voldoende te wachten tot art. 3*a* is behandeld; want de zaak van de sociëteiten komt in verschillende artikelen der wet voor, zonder dat daar met zooveel woorden over sociëteiten wordt gesproken. En dat wel om deze reden. In het onderhavige artikel wordt geëischt, dat Gedeputeerde Staten een vergunning zullen verleenen aan de sociëteiten, en ons amendement heeft ten doel burgemeester en wethouders een vergunning te doen verleenen. Nu zijn er verschillende artikelen waarin niet gesproken wordt van sociëteiten, maar van „vergunningen door burgemeester en wethouders". Wanneer nu ons amendement is aangenomen, dan zullen die bepalingen ook slaan op sociëteiten, terwijl, wordt ons amendement niet aangenomen, die bepalingen niet op sociëteiten van toepassing zullen zijn.

Zoo vinden wij bijv. in art. 2*b* bij algemeenen maatregel van bestuur met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching eischen gesteld waaraan een localiteit moet voldoen om voor eenige, door burgemeester en wethouders te verleenen vergunning in aanmerking te komen, met uitzondering enz. De vraag of dit artikel op sociëteiten van toepassing zal zijn, wordt beheerscht door de vraag of het onderhavig artikel onveranderd blijft, ja dan neen. Ook het tweede punt van art. 2*b*, waarin bij plaatselijke verordening de gemeenteraad eischen kan stellen voor localiteiten, geldt alleen voor localiteiten waar een vergunning door burgemeester en wethouders wordt gevoteerd. Ook de toepassing van art. 2*c*, sub 3, handelende over de bevoegdheid van den gemeenteraad om bij verordening uren te bepalen, gedurende welke voor het publiek toegankelijke localiteiten waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend — de vraag van het sluitingsuur dus — is afhankelijk van de vraag of ons amendement wordt aangenomen, ja dan neen. Zoo handelt art. 3*a* speciaal over de sociëteiten, die daar trouwens met name worden genoemd. Verschillende onderdeelen van art. 15, *n*, *o*, *l*, bijv. zijn alle plaatsen waar gesproken wordt van vergunningen, door burgemeester en wethouders verleend.

Zoo komt dus de quaestie van de sociëteiten minstens tot en met art. 15 telkens voor. En wat dus het denkbeeld betreft om die zaak te beslissen na de artikelen waarin speciaal bepalingen voor sociëteiten voorkomen, zoo kunnen wij niet ingaan op den wenk van den heer Talma om na art. 3*a* een beslissing te nemen over deze zaak. Ze zou minstens tot na de behandeling van art. 15 moeten worden uitgesteld, en dan verkeeren wij in deze moeilijkheid, dat bij elk artikel de principieele quaestie aan de orde komt en wij eerst later over die principieele quaestie kunnen beslissen.

Het wil mij voorkomen, dat de heeren Talma en Heemskerk precies den omgekeerden weg willen bewandelen, wat mij van mannen van een zóó vast principe zeer bevreemdt, wat mij vooral bevreemdt van volgelingen van onzen geachten Premier. Een van de eigenaardigheden van Minister Kuyper is toch, dat hij eerst begint het beginsel voorop te stellen; dat wordt dan gewoonlijk verdeeld in onderdeelen, en wanneer aldus een sterke praemisse is gesteld, gaat hij er zijn conclusie uit trekken. Welnu, deze heeren wenschen hierbij van de praemisse, van het beginsel niets te weten, maar zeggen: wij zullen de zaak eerst in onderdeelen beschouwen, en dan zullen we ten slotte eens kijken wat we nu eigenlijk hebben gedaan. Zijn de sociëteiten hier en daar bevoorrecht; welnu, dan zullen wij terugkeeren tot een van de eerste artikelen van het ontwerp en dan heeft men gemerkt, dat men bij toeval een beginsel heeft uitgesproken, dat men op dezelfde wijze in de wet gaat uitwerken. Dat is een wijze van wetgeving, welke de heeren in andere gevallen ook niet zouden volgen, maar die uitgedacht is om extra moeilijkheden aan het door ons ingediende amendement in den weg te leggen. Op die manier laten wij ons niet met een kluitje in het riet sturen. Wij vragen van deze Kamer een principieele beslissing over deze doodeenvoudige vraag — die vraag is niet te vertroebelen, omdat zij hoogst eenvoudig is —, of de sociëteiten onder het gemeene recht van de Drankwet zullen worden gehouden.

De heeren die dat beginsel niet willen aanvaarden, moeten iets anders doen dan wij tot dusverre van hen hebben gehoord. Zij kunnen niet volstaan met de bewering, dat alles in een sociëteit niet precies gelijk is als in een gewone gelegenheid van verkoop van sterken drank in het klein. Zij moeten aantoonen, welke speciale bepalingen ten behoeve van de sociëteiten moeten worden gemaakt als voortvloeiende uit het karakter van de sociëteiten zelf. Wij hebben dat van geen der geachte sprekers nog gehoord.

Misschien is men eenigszins huiverig om te voorschijn te komen met de voorrechten, welke men aan sociëteiten zou willen toekennen. Wij hebben bijv. niet gehoord, waarom de eisch, gesteld aan een tapperij, dat zij aan de straat moet zijn, niet van toepassing moet verklaard worden op de sociëteiten.

Er is slechts één zaak genoemd, die later ter sprake kan en zal komen, namelijk deze vraag, of rechtspersonen als zoodanig een vergunning zullen kunnen exploiteeren of dat zij verplicht zullen zijn om de vergunning voor een localiteit te doen aanvragen door den gérant van het lokaal. Mocht deze laatste vraag in bevestigenden zin worden beantwoord, dan rijst de quaestie, of een dergelijke bepaling ook voor sociëteiten dient en kan worden doorgevoerd. Nu is door den heer ter Laan uit naam van onze partij daarover gezegd, dat deze quaestie niet bij dit artikel kan worden beslist. Het maakt natuurlijk een groot verschil, of men een groote serie van uitzonderingen in de wet zal laten staan, dan wel of men in het speciaal geval met het oog op het eigenaardig karakter van een instelling tot een bijzondere instelling regeling meent zijn toevlucht te moeten nemen. Men kan een principe uitspreken; het is mogelijk, dat een of ander punt toch een bijzondere regeling behoeft.

Wat nu de quaestie betreft, of ten opzichte van de rechtspersoonlijkheid voor de sociëteiten een aparte regeling in deze wet zal moeten worden opgenomen, daarover wil ik bij dit artikel mijn meening niet zeggen, omdat dit punt niet apart aan de orde is. Ik wensch de heeren die er gevaar in zien uit dat oogpunt ons beginsel in de wet neder te leggen, er op te wijzen, dat bij art. 8*b* de quaestie van wie nu eigenlijk de vergunning voor de sociëteiten zal kunnen hebben, apart aan de orde komt.

In dit ontwerp wordt in art. 8*b* de overschrijving van een vergunning ten name van een ander persoon toegelaten voor een sociëteit, en daarbij komt deze speciale quaestie dus weer aan de orde. Er wordt in art. 8*b* van sociëteiten gesproken en niet van inrichtingen die vergunning hebben, verleend door burgemeester en wethouders. Dus wanneer ons amendement wordt aangenomen, waardoor de sociëteiten vergunning van burgemeester en wethouders krijgen, dan anticipeert dat volstrekt niet op art. 8*b*; die quaestie, die volgens sommigen moeilijkheid schijnt op te leveren, kan in vollen omvang bij dat artikel worden behandeld.

Ik geloof, dat het niet gewenscht is, in dit stadium van het debat terug te treden in de eerste redevoeringen, die over dit artikel gehouden zijn, en om die reden zal ik ook niet ingaan op de repliek, die nader door den heer Lohman is geleverd. Alleen wil ik zeggen, dat het mij voorkomt dat die geachte

afgevaardigde zeer spitsvondige beschouwingen gehouden heeft, maar dat juist het karakter van die tweede rede duidelijk aantoont, dat wij alle reden hadden om op te merken, dat het klassengevoel van dien geachten afgevaardigde hem blijkbaar verhindert deze zaak met dien juisten, helderen, logischen, klaren blik te bezien, dien wij van dien geachten afgevaardigde gewoon zijn.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch van mijn zijde een bescheiden woord van waarschuwing te spreken tot de Kamer alvorens zij overgaat tot de stemming over het amendement, dat in bespreking is. De vraag, die bij mij is gerezen, is deze, of door de aanneming van dit amendement niet een ongeoorloofde inbreuk zou worden gemaakt op de persoonlijke vrijheid, of niet die vrijheid te na zou worden gekomen wanneer, wat de bedoeling is van het amendement, de sociëteiten in elk opzicht gelijk zouden worden gesteld met de tapperijen.

Ik heb niet zonder verbazing van den geachten afgevaardigde den heer van Raalte gehoord, dat wij eigenlijk niet meer behoefden te spreken over den rechtstoestand en het rechtskarakter van sociëteiten, omdat deze begrippen geheel en al vaststaan. Naar hetgeen mij uit vroeger dagen over deze quaestie nog voorstaat, en met het oog op hetgeen ik er in de laatste dagen nog over heb gelezen en nagezien uit literatuur en jurisprudentie, waag ik het dit wel eenigszins te betwijfelen.

Laat mij om deze zaak eenigszins geregeld te bespreken, tot uitgangspunt nemen de vraag, die de geachte afgevaardigde zich eveneens heeft gesteld namelijk: welke is de rechtspositie van sociëteiten onder de bestaande Drankwet? En dan is het ontegenzeggelijk jnist, dat feitelijk de sociëteiten onderworpen zijn en zich onderworpen hebben aan de bepalingen der Drankwet. Maar dan blijft toch daarnaast nog altijd deze vraag de overweging waard, of dat ook rechtens noodzakelijk het geval had moeten zijn. Die vraag blijft niet alleen de overweging waard, maar zij is zelfs voor deze materie een gewichtige en belangrijke. De heer Talma heeft te recht reeds gewezen op art. 16 der bestaande wet, als inhoudende een onderscheid tusschen tapperijen en sociëteiten. Wanneer men dat artikel brengt in verband met den considerans van de wet, dan moet noodzakelijk onmiddellijk de vraag rijzen: Blijkt uit de bewoordingen van 1°. en 2° in dat artikel en uit de tegenstelling tusschen die beide nummers niet de bedoeling om sociëteiten te stellen buiten het begrip van kleinhandel in sterken drank? De considerans der wet zegt dat zij dient, behalve tot het tegengaan van openbare dronkenschap, tot regeling van den kleinhandel in sterken drank. Welnu, wanneer men den tekst van art. 16 en van den considerans in verband brengt, moet onmiddellijk de vraag rijzen: hoe is het dan gekomen, dat toch de sociëteiten zich door vergunning te vragen hebben gesteld onder de wet?

En dan antwoord ik daarop: naar het mij voorkomt omdat — gelijk mijn geachte ambtgenoot vroeger reeds heeft opgemerkt — in de bestaande wet, speciaal in de artt. 16 en 26 reeds een soort van splitsing is gelegen, zooals die uitdrukkelijk nu in het ontwerp is opgenomen, — omdat m. a. w., wanneer sociëteiten geen vergunning zouden hebben gevraagd en verkregen, zij niet de bevoegdheid zouden hebben gehad om kleinhandel te drijven in sterken drank, maar alleen om te doen wat hun niet verboden was, te weten sterken drank te schenken binnen de muren der sociëteit zelf. De omstandigheid derhalve, dat de sociëteiten zich onder de wet hebben gesteld, doordat zij vergunning hebben gevraagd is volstrekt niet afdoende voor de vraag, of zij rechtens noodzakelijk moesten onderworpen zijn aan de bestaande wet.

Een argument voor de tegenovergestelde bedoeling des wetgevers is m. i. hierin gelegen. Dezelfde wetgever, die de Drankwet heeft tot stand gebracht, heeft ook tot stand gebracht het Strafwetboek. En in dat Strafwetboek komen o. a. de artt. 426 en 427 voor over hazardspel, een niet minder gewichtige quaestie uit een oogpunt van zedelijkheid dan die wij hier thans behandelen. Welnu, hazardspel in sociëteiten valt krachtens den inhoud der artt. 426 en 427 Strafwetboek uitdrukkelijk buiten de wet. Waarom is dat geschied? Om deze reden, dat de wetgever de persoonlijke vrijheid en de private rechtssfeer der burgers niet te na heeft willen komen, omdat hij begrepen heeft, dat sociëteiten in een geheel andere rechtspositie verkeeren dan voor het publiek toegankelijke localiteiten en de burgers binnen den afgesloten kring, dien sociëteiten vormen, op meer vrijheid aanspraak kunnen maken dan daarbuiten. Omdat in één woord het rechtskarakter eener sociëteit een geheel ander is, dan van een voor een ieder toegankelijke plaats. En nu lijkt het mij zeer onwaarschijnlijk, dat diezelfde wetgever bij de Drankwet dezen juisten gedachtengang zou hebben prijsgegeven.

Zoo kom ik tot de vraag, die met deze quaestie nauw verband houdt: welk is het rechtskarakter van een sociëteit?

Dat er verschil in karakter is tusschen tapperijen en sociëteiten, behoef ik niet in herinnering te brengen.

De bepalingen van tal van plaatselijke verordeningen en meerdere uitspraken van den Hoogen Raad zijn daar om dit te bewijzen. Wanneer bijv. de gemeenteraad een sluitingsverordening voor tapperijen toepasselijk verklaarde mede op sociëteiten, zonder meer, dan zijn er verschillende uitspraken van den Hoogen Raad daar, die de toepasselijkheid van zulke verordening op sociëteiten ontkennen, op grond, dat die een ander karakter vertoonen dan tapperijen en vallen buiten de bemoeiingen van den gemeenteraad, uit een oogpunt van *openbare* orde en zedelijkheid.

Wat is nu een sociëteit?

Een definitie te geven is ook hier niet zonder gevaar. S. m. zou een sociëteit mijns inziens kunnen omschreven worden als „een lokaal of complex van lokalen, dat geheel ter beschikking staat van een vereeniging van personen, ten doel hebbende gezellig verkeer, die daar uitsluitend haar leden toelaat". Deze omschrijving heeft betrekking op de sociëteit als plaats. Wenscht men een omschrijving van de sociëteit als vereeniging, dan zou men wel licht kunnen zeggen, dat de sociëteit is „een vereeniging van personen tot gezellig verkeer, die in een bepaald lokaal of bepaalde lokalen, uitsluitend voor hen toegankelijk, elkander ontmoeten". Zulk een sociëteit is een eenheid; zij is — geheel anders dan een willekeurig te zamen komend aantal personen — een wettig lichaam, ressorteerende onder de wet van 1855; zij is natuurlijk, zonder rechtspersoonlijkheid verkregen te hebben, niet een civiel-rechtelijk persoon, maar — als ik het zoo zeggen mag — een soort van publiek-rechtelijke persoonlijkheid. Wie daarvan meer wenscht te weten, leze daarover na hetgeen professor Buys bij de artt. 9 en 10 (oud) der Grondwet daaromtrent heeft opgeteekend.

Zulk een wettig bestaand lichaam, zulk een sociëteit heeft dan ook als zoodanig bijzondere rechten, welke aan een toevallig agglomeraat van personen niet toekomen, bijv. het recht van petitie, iets dat, wanneer zulke sociëteit niet iets speciaals was, natuurlijk onmogelijk zou zijn.

Zulk een sociëteit is een besloten kring en neemt als zoodanig — ik meen dat dit duidelijk is — een afzonderlijke, zelfstandige positie in tusschen het begrip van toegankelijkheid voor iedereen eenerzijds en van volstrekte afgeslotenheid bijv. den familiekring, anderzijds. De overeenkomst met het begrip van de afgeslotenheid van den familiekring wordt natuurlijk zeer veel grooter wanneer een sociëteit, gelijk zeer vaak en veel meer dan thans, het geval zal zijn wanneer dit ontwerp wet wordt, rechtspersoonlijkheid bezit. Ik zou zelfs durven beweren, dat voor dit geval de rechtspersoon-sociëteit, rechtens, op dit stuk, vrijwel gelijkstaat als zoodanig, als persoon, met een privaat persoon in zijn eigen woning.

En nu komt de vraag terug, of, wanneer zulk een sociëteit, die een zoo eigenaardige rechtspositie inneemt, vooral indien ze tevens is civiel-rechtelijke rechtspersoon, geheel en al wordt gelijk gesteld met een tapperij, een voor iedereen toegankelijke localiteit, de persoonlijke vrijheid niet te na wordt gekomen? Blijkens den inhoud van de artikelen van het Strafwetboek, die ik zooeven genoemd heb, heeft de wetgever van dien tijd zich gesteld op dit standpunt, dat hij niet moest zijn de censor morum van het individu binnen den kring van zijn afgesloten private rechtssfeer, maar dat hij wel mocht en moest zijn de protector van de openbare mores der gemeenschap. Derhalve waar hij bij sociëteiten te maken had met afgesloten kringen, die lagen buiten aanraking met het begrip van openbare zedelijkheid, daar onthield hij zich, en, waar hij te maken had met voor ieder toegankelijke lokalen, die met dat begrip wel in aanraking kwamen, daar stelde hij zijn regel en zijn verbod.

Bij de totstandkomiug van de artt. 456 en 457 vau het Strafwetboek is natuurlijk de quaestie waarover het hier gaat niet stilzwijgend voorbijgegaan en men heeft zich toen uitdrukkelijk daarbij op het standpunt gesteld, dat ik thans hier verdedig. Wanneer nu juist is, hetgeen ik tot dusver omtrent de verhouding der sociëteiten tot de bestaande Drankwet zeide, dan kan men niet met recht beweren, dat er thans, door de sociëteiten niet geheel gelijk te stellen met gewone voor ieder toegankelijke tapperijen, rechtsongelijkheid zou ontstaan. Want volgeus mijn lezing van de considerans der wet in verband met art. 1 en art. 16 heeft rechtsgelijkheid tusschen zulke tapperijen en sociëteiten uooit gelegen in de bedoeling der wet.

Hoe dit echter zij, of de interpretatie, die ik zooeven voordroeg van de wet, zooals zij op dit oogenblik luidt, juist is of onjuist, dat doet ten slotte niets af aan de juistheid van deze stelling, dat de wetgever op grond van den regel, dien ik straks aanhaalde, zich heeft te outhouden van politiaire inmenging daar waar men te maken heeft met besloten kringen, hetzij dan familiekringen, hetzij sociëteitskringen, die verkeeren in een afzonderlijken, eigen rechtstoestand en een eigen niet voor politiaire inmenging geëigend rechtskarakter vertoonen. De conclusie hieruit voortspruitende zou natuurlijk zijn, dat de wetgever van 1881 dan reeds te ver is gegaan. Nu is er echter in weerwil daarvan een gewichtig argument, dat in casu den wetgever kan bewegen zich niet te onthouden en dat is natuurlijk gelegen in de practijk van de Drankwet, in het feit, dat tot op dit oogenblik de Drankwet is toegepast zóó, dat de sociëteiten, voor wat de verplichting betreft om, willen zij sterken drank schenken aau hare leden, een vergunning aan te vrageu, werkelijk aan de wet onderworpen zijn.

Maar wanneer dat eenerzijds een argument is om sociëteiten ook in het nieuwe wetsontwerp wederom te binden aan een vergunning, dan ligt anderzijds in den zoo straks gestelden regel voor de onthouding van de Overheid een zeer gewichtig argument om niet verder te gaan dan men ten deze volgens de bestaande wet practisch gegaan is en om de rechtsongelijkheid in vergelijking met private personen, die ten gevolge dier practijk feitelijk bestaat op dit oogenblik ten nadeele van de sociëteiten, niet verder uit te breiden door nog verder dan op het oogenblik het geval is, haar gelijkstelling met tapperijen uit te strekken, door haar inwendige inrichting te onderwerpen aan allerlei de vrijheid beperkende en dwingeude bepalingen, die voor gewone tapperijen zullen gelden. Wij zijn hier inderdaad op een terrein, waarvan het eerste betreden tot gevaarlijke consequentiën kan voeren.

Wanneer wij hier eenmaal over deze krenking der private rechtssfeer heenstappen en zeggen: de afwijking in rechtskarakter van sociëteiten vergeleken met voor ieder toegankelijke tapperijen laat ons koud, zelfs dan, wanneer die sociëteiten zijn rechtspersonen, en dus dat afwijkend rechtskarakter des te luider spreekt, wat belet ons dan om met het goede doel — drankbestrijding — voor oogen, ook te eeniger tijd regelingen te treffen ten aanzien van besloten familiegezelschappeu in onze eigen private woningen?

Wanneer men besloten sociëteitsgezelschappen op dit oogenblik gaat scheren over één kam met lokalen die voor het publiek toegankelijk zijn, wat zal dan deu wetgever in de toekomst terughouden om, met een beroep op een goed doel, allerlei dwang te oefenen en de vrijheid beperkende regelingen te treffen voor particulieren binnen hun eigen private rechtssfeer? Men weet op dezen weg van inkorting der persoonlijke vrijheid wel waar men begint, maar niet waar men eindigt.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Door den heer van Raalte en later ook door den heer ter Laan is de opmerking gemaakt, dat ik in mijn rede van ll. Vrijdag niet geantwoord heb op verschillende bedenkingen, die waren ingebracht.

Die opmerking was volkomen juist; ik heb dan ook in mijn rede van Vrijdag in den aanvang gezegd, toen u mij vroegt, of ik haar niet wilde uitstellen tot vandaag, dat ik toen reeds het woord wilde voeren om voorloopig één punt te bespreken, en daartoe heb ik mij dan ook bepaald.

Nu zij het mij veroorloofd, wat betreft de rechtsongelijkheid, op te merken, dat het amendement een zeer zonderlingen indruk maakt, wanneer men het poogt aan te bevelen met de voorstelling, als zoude het strekken om strijd te voeren tegen rechtsougelijkheid. Door allen, die er over gesproken hebben, is de rechtsongelijkheid gezocht daarin, dat aan de sociëteiten een privilege zou worden gegeven; maar nu zou ik te dien aanzien wel deze vraag willen stellen: waar wordt degene, die een „vergunning" verlangt liever naar verwezen, naar burgemeester en wethouders of naar Gedeputeerde Staten?

Ieder zal mij moeten toestemmen, dat het niet een vermindering maar een verzwaring is, wanneer men tot een speciale groep zegt: gij kunt de vergunning niet krijgen bij burgemeester en wethouders maar bij Gedeputeerde Staten. En waarom? Omdat men heel goed weet, dat in het college vau burgemeester en wethouders dikwerf plaatselijke invloedeu werken, die hun oordeel onvrij maken, en de geheele verwijzing naar Gedeputeerde Staten geen andere bedoeling heeft, dan om het lichtvaardig geven van de vergunning te bemoeilijkeu. Ik beweer daarom niet, dat dit op het standpunt, waarop de heeren zich geplaatst hebbeu, zoo bedoeld is, maar ik merk toch op, dat het een zeer zonderlinge soort van amendeeren is, om, wanneer men de rechtsongelijkheid bestrijdt en voorgeeft, dat er een privilege wordt geschonken, juist dat onderdeel uit het ontwerp te lichten, dat de rechtspositie minder voordeelig maakt. Ik kom daarop terug, wanneer ik zal sprekeu over de consequentie van het amendement.

In de eerste plaats wensch ik nu echter te antwoorden op een vraag mij door den heer van Raalte gedaan, toen hij zeide: gij hebt een vraag gedaan aan de juristen, maar wij hebben omgekeerd aan u, Minister, een vraag gedaan.

De geachte afgevaardigde en ook de Kamer heeft volkomen het recht, op die vraag een antwoord te verlangen, en van het Kabinet te willen vernemen, wat toch de aanleiding is voor een afzonderlijke regeling voor de sociëteiten.

Het doel van het ontwerp is in de eerste plaats, den clandestienen verkoop, die op het oogenblik vooral iu bierhuizen plaats heeft en ook voor een deel in slijterijen, zoo mogelijk den kop in te drukken; en in de tweede plaats om het expedient, dat de ontduikers van de wet, vooral in de groote steden, hebben gevonden in de hotels, te keeren. Die wetsontduikers nu, die, gelijk door de heeren zelf is toegestemd, niet zoo weinig in aantal zijn, maar in tamelijk grooten getale voorkomen, vormen een sterke macht in het land.

Het zijn lieden, voor wie met de beslissing over de vraag of die clandestiene verkoop zal worden gekeerd ja dan neen, een groot deel van hun bestaan, van hun broodwinning op het spel staat. Het zijn mannen, die in hooge mate sluw en uitgeslapen zijn in het verzinnen van middelen, om aan de bepalingen van de wet, hoe ook gemaakt, te ontkomen.

Nu ligt het in den aard van de zaak, dat, wanneer aan die ontduikers aan den eenen kant de uitweg van de hotels wordt afgesneden, nu zij daarvoor ook een vergunning noodig zullen hebben, en aan den anderen kant door het verlofsrecht ook de uitweg van bierhuizen, zij zich dan de vraag zullen gaan stellen, langs welken weg zij met het meeste succes aan de wet kunnen ontkomen. En dan, zoo was de overweging van de Regeering, ligt het voor de hand, dat die groep van lieden, van sluwe, slimme ontduikers, zich als één man zulleu werpen op de sociëteiten.

Wanneer nu de sociëteit een verschijnsel was van vasten, concreten vorm, dat zich slechts onder eenerlei of tweeërlei vorm voordeed, dan zou de geachte afgevaardigde, de heer van Raalte, met een beroep op de tegenwoordige practijk der wet misschien gerust kunnen zijn; er zou dan niet te vreezen zijn, dat sociëteiten zouden dienen tot verkeerde praktijken. Ik laat daar of het antwoord van dien geachten afgevaardigde omtrent de jurisprudentie juist was. De geachte afgevaardigde zeide, dat de gemeenteverordeningen even goed toepasselijk zijn op sociëteiten als op kroegen. Nu heb ik hier voor mij een arrest van deu Hoogen Raad van 3 December 1894 betreffende een vonnis van den kantonrechter, waarin ik lees: „O., dat het onderling verkeer der leden van een gesloten gezelschap in het gebouw van dat gezelschap ook dan, wanneer dat met muziek en dans gepaard gaat, elk karakter van openbaarheid mist, en een verordening, dat verkeer regelende, noch de openbare orde, noch de openbare zedelijkheid, noch de openbare gezondheid betreft en evenmin iets gemeen heeft met de huishouding der gemeente."

Ik haal dit aan, omdat de uitspraak van den heer van Raalte op dit stuk mij bevreemd heeft. In het artikel, regelende de verordeningen, welke de gemeenteraad zal kunnen maken, zijn wel afzonderlijk toegevoegd de woorden: „onverminderd het recht van den gemeenteraad krachtens art. 135 van de Gemeentewet", maar wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat de gemeente-verordeningen ook op sociëteiten, evenals op kroegen, toepasselijk zijn, dan meen ik dit te moeten betwisten...

De heer **van Raalte**: Met het door mij gezegde heeft het arrest van den Hoogen Raad niets te maken; art. 2 der bestaande wet geeft een bevoegdheid, onafhankelijk van art. 135 Gemeentewet, en dit gedeelte van dat art. 2 onderscheidt tusschen de localiteiten in het minst niet.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik doe den geachten spreker opmerken, dat hij hedenmorgen verklaard heeft, dat volgens den bestaanden gang van zaken de verordeningen, door de gemeente gemaakt op kroegen, ook toepasselijk zijn op sociëteiten, en dit is juist niet waar.

Dit nu daargelaten, heeft de geachte afgevaardigde geen bepaald advies gegeven over de vraag niet of de sociëteiten, die op het oogenblik vergunninghouderessen zijn, volgens de bestaande jurisprudentie onder de wet zullen vallen, maar over de vraag, die ik Vrijdag stelde, en waarbij werd uitgegaan van de gedachte, dat de sociëteit zich in vele vormen kan voordoen, waarbij het bestaan van handel ontkend zou kunnen worden en dat het daaruit voortvloeiend gemak, om aan de wet te ontkomen, zou geven een sterken prikkel om pseudo-sociëteiten op te richten.

Nu heeft de geachte afgevaardigde wel gezegd: wanneer er winst gemaakt wordt en die wordt gebruikt om lectuur aan te schaffen, is er winst volgens het algemeen begrip van handel, maar hij houde mij ten goede, dat dit tot de quaestie weinig afdoet. Men kan even goed laten betalen voor de vertering met een lage contributie, als niet laten betalen voor de vertering bij een hooge contributie, en de vraag doet zich nu voor of, wanneer men met dergelijke verschillende vormen van sociëteiten te doen heeft, men niet blootstaat aan het gevaar, dat zij zullen ontstaan ter ontduiking van de wet en of het dan niet gewenscht is, deze wetsontduiking, goeddeels hangende aan het begrip „handel", te fnuiken.

Die vraag nu heeft het Kabinet er toe geleid de quaestie van de sociëteiten eenigszins nader te regelen.

De tweede reden, die het Kabinet daartoe bewoog, was de verlegenheid, waarin de sociëteiten moesten komen, wanneer volgens dit ontwerp steeds de kastelein vergunninghouder zou moeten zijn. Zij zouden daardoor van dien man afhankelijk worden en wanneer hij stierf zouden zij de vergunning verliezen. Haar aard brengt meer mede, dat zij, wat ook uit anderen hoofde geen bezwaar biedt, als rechtspersoon optredende, zelve de vergunning bezitten.

Uit deze beschouwingen — en zij zijn niet tegengesproken — vloeit voort, dat, waar men van den anderen kant juist de rechtspersonen poogt te weren, hier te haren aanzien een afzonderlijke regeling moest worden gemaakt. Die is opgenomen in art. 1*a*, waarin staat, dat zij de vergunning moeten vragen aan Gedeputeerde Staten, die toe zullen zien, dat zij, niet te goeder trouw sociëteit zijnde, de vergunning niet krijgen.

Verder moesten, weder ter wering van wetsontduiking, voorschriften worden gegeven, waaraan die sociëteiten moeten voldoen, opdat gewaakt zou worden tegen het verleenen van vergunning aan pseudo-sociëteiten. Nu is wel van verschillende kanten gezegd: die waarborgen hebben niets te beduiden; allerlei ontduikingen zijn mogelijk. Dat kan men van elke bepaling zeggen; er is geen wet denkbaar, waarin, welke zaak ook, zóó kan worden geformuleerd, dat zij niet kan worden ontdoken.

Wanneer men nu de gezamenlijke bepalingen nagaat, zooals zij zijn voorgesteld, dan vraag ik toch of dit niet zijn serieuse waarborgen; ik wijs er op, dat het recht van intrekking bestaat, indien naderhand bleek, dat omstandigheden zich voordoen, die, waren zij vroeger bekend geweest, tot weigering zouden hebben geleid.

De bepaling dat Gedeputeerde Staten over de vergunning beslissen moeten, maakt het voor de sociëiten niet mogelijk, om door invloed op de heeren ter plaatse een vergunning af te dwingen, die men eigenlijk meent niet te mogen geven. Hierbij merk ik in de eerste plaats op, dat Gedeputeerde Staten verplicht zijn, om, wanneer er bij onderzoek verschijnselen blijken te zijn, die doen vermoeden, dat men met een vereeniging te doen heeft, die de wet poogt te ontduiken, dus met een sociëteit niet te goeder trouw, de vergunning te weigeren.

Gesteld nu, dat Gedeputeerde Staten er toe overgingen, hiermede de hand te lichten, dan is de zaak nog niet uit. De Commissaris der Koningin zou dan het recht hebben om tegen het verleenen van die vergunning in hooger beroep te komen en ook de commissies, waarvan de instelling in het ontwerp wordt voorgesteld, zouden evenzeer dat recht hebben. De zaak is dus voorzien van niet geringe waarborgen.

Van de sociëteiten dreigt ook gevaar uit deze omstandigheid, dat zij hebben een beperkt getal leden, maar het vrije recht van introductie. Om dit gevaar te keeren, is in het ontwerp de bepaling opgenomen, dat men niet mag introduceeren noch uit de gemeente zelve, noch uit een der aangrenzende gemeenten. Daardoor wordt het getal introducé's teruggebracht tot hen, die uitsluitend als vreemdeling in een plaats komen.

Nu geloof ik, dat, waar verder bepaald is, dat de boeken der leden niet alleen aanwezig moeten zijn, maar steeds ter controle moeten gereed liggen en opvorderbaar moeten zijn, gedaan is, wat redelijkerwijze noodig is om misbruiken te weren.

De heer van der Zwaag heeft wel gezegd: „Ga nu maar eens naar de Witte en vraag eens, of daar iemand is, die geen lid is"; maar, zóó gesteld, geldt dit argument tegen elke wet. Bij de Veiligheidswet, de Ongevallenwet, of welke wet dan ook, die loopt over 80, 90 of 100 000 bedrijven, waaronder er zijn, die met 1000 en 1500 arbeiders werken, kan men ook wel zeggen: wat geeft nu de inspectie, men kan toch niet bij alle arbeiders navragen. Dat doet men ook niet. Men gaat al die inrichtingen niet dagelijks na, maar in de omstandigheid, dat men op een gegeven oogenblik kan worden overvallen en een onderzoek in loco kan worden ingesteld, ligt een sterke preventie.

Ik meen dus, dat de Regeering heeft gedaan, wat zij kon en wat noodig was, om tegen wetsontduiking door pseudo-sociëteiten waarborgen te stellen; dit neemt evenwel niet weg, dat, wanneer de heeren nog meer of nog scherpere waarborgen mogelijk of wenschelijk achten, wij daarover van gedachten kunnen wisselen, als wij aan het artikel toe zijn Men zegt: ge geeft nu toch aan de sociëteiten, zooals ze in het wetsontwerp voorkomen, verscheidene vrijstellingen van bepalingen, welker naleving ge wel oplegt aan de tapperijen en slijterijen. Dat is zoo. Moet rechtsgelijkheid daarin bestaan, dat men lasten, welke men aan den een moet opleggen, omdat bij hem misbruiken te vreezen zijn, ook moet opleggen aan anderen, bij wie zulke misbruiken niet zijn voorgekomen en zich niet laten denken? Ik noem de uitbetaling van arbeidsloon. Dit heeft in tapperijen tot misbruiken aanleiding gegeven, omdat men daar te doen heeft met de kasteleins, die er op uit zijn van het pas uitbetaalde geld zooveel mogelijk in hun tapperij te laten verteren, maar datzelfde verschijnsel is niet voorgekomen in sociëteiten, en laat zich daar ook niet denken. Welke reden zou er nu bestaan dezelfde bepaling ook voor sociëteiten te maken?

Maar gesteld eens, dat men bij nader onderzoek te weten kwam, dat ook in de sociëteiten zulke misbruiken voorkomen; dan zou men, als men het artikel behandelt, daarover kunnen discussieeren, en zoodra aangetoond wordt, dat hetzelfde gevaar bestaat, is er reden, geen exceptie te maken; bestaat evenwel het gevaar niet, dan is er ook geen reden, om voor de sociëteiten het voorschrift vast te stellen.

Mijn geachte ambtgenoot van Justitie wees er reeds op, dat men bij de sociëteiten te doen heeft met een middending tusschen een winkel en den familiekring. Waar nu de sociëteiten noch met het gezin noch met de winkels als zoodanig gelijk staan, maar een positie tusschen die beide innemen, daar scheen het billijk bij deze bepalingen met het eigenaardig karakter der sociëteiten te rekenen.

Wanneer ik mij nu de vraag stel, of met het amendement bereikt wordt wat de heeren bedoelen, dan meen ik, dat de heer Troelstra te recht heeft gezegd, dat, door schrapping van het tweede lid, de beperkte beteekenis van „door burgemeester en wethouders verleende vergunningen" zou verdwijnen, en dus *eo ipso* ook de sociëteiten daaronder zouden vallen, met andere

woorden, terwijl men anders na een wijziging van een leidend artikel bij tweede lezing, hetgeen conform aan het oorspronkelijk voorstel was, wijzigt, zouden wij hier het eigenaardige voordeel hebben, dat men geen wijziging behoeft aan te brengen, maar den tekst zou kunnen behouden, zooals hij is. Dit neemt evenwel niet weg, dat de heeren tegen de bepaling, zooals ze hier staat, geen bedenking zouden hebben, indien maar voor het overige de sociëteiten in het verdere gedeelte van het ontwerp onder het algemeene recht kwamen. De geachte spreker heeft zelf gezegd, dat hij op het punt der rechtspersoonlijkheid nog aarzelt; hij weet nog niet, wat hij zal kiezen. Maar gesteld eens, dat men ten slotte komt tot de erkentenis, dat de sociëteiten, die rechtspersonen zijn, een eigen vergunning moeten krijgen, dan vloeit daaruit voort, dat het noodig zal zijn, voor haar ook voor het verkrijgen der vergunning een andere regeling te treffen. Per slot van rekening zou het geven der bevoegdheid tot het verleenen der vergunning niet aan burgemeesters en wethouders, maar aan Gedeputeerde Staten, juist liggen in de lijn van de heeren. Ik ben het daarom eens met de opmerking, dezen morgen gemaakt, dat de poging om aan den spijker van dit amendement de geheele quaestie op te hangen of de sociëteiten onder een exceptioneele regeling zullen komen, ja dan neen, metterdaad verkeerd gezien is. Maar met verwerping van dit amendement wordt volstrekt niet uitgemaakt, dat de sociëteiten eenig bijzonder voordeel zullen erlangen. Men kan dit amendement verwerpen en toch staan op het standpunt, dat men de sociëteit en de tapperij wil brengen onder hetzelfde recht. Alleen zal er dan dit verschil zijn, dat er een ongelijkheid is gekomen, niet ten faveure, maar ten nadeele van de sociëteiten, omdat het verkrijgen van een vergunning voor de sociëteiten moeilijker zal zijn geworden dan voor de tapperijen. Al verwerpt men dus het amendement, daarmee blijft men toch geheel en al vrij tegenover elke der bepalingen, die voor de sociëteiten een eenigszins afzonderlijke regeling in het leven roepen.

Ik geloof, dat, waar de zaak zóó staat, metterdaad de heeren beter zouden doen niet op dit punt van de wet, maar op de eerste bepaling, waar een uitzondering ten voordeele van de sociëteiten gemaakt wordt op het gemeene recht, een aanval te doen. Nu doen zij, in hun positie zeer zonderling, een aanval op de ongelijke positie, waar die voor de sociëteiten bezwarend is. Willen zij dit amendement laten glippen — natuurlijk moet dat dan duidelijk uitgesproken worden — dan wordt daarmee niet uitgemaakt, dat het belang voor de sociëteiten van het hebben van uitzonderingsbepalingen eenigszins zoude zijn goedgesproken.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, de heer Troelstra, wel: de heeren hadden moeten aantoonen, dat al die exceptioneele regelen metterdaad voor de sociëteiten noodig zijn; maar dit is zonderling, want, terwijl die geachte afgevaardigde zoo sprak ten opzichte van zijn tegenstander, liet hij er onmiddelijk op volgen: maar de rechtspersoonlijkheid — nota bene een van de hoofduitzonderingen op den regel — daar zou ik op dit oogenblik liever niet over spreken. Met andere woorden: hij stelt zijn bestrijders den eisch, dat zij alles zullen toelichten en alles verklaren, terwijl hij zelf zegt, bij het eenige punt van uitzondering, dat hij zelf ter sprake brengt: daarover wensch ik mij mijn oordeel te reserveeren.

Onder die omstandigheden meenden wij er ten ernstigste op te moeten aandringen, dat men dit amendement, zooals het hier ligt, niet aanvaarde, omdat daarmede beslist zou worden, dat de vergunningen voor de sociëteiten verleend zouden worden door burgemeester en wethouders. Daarin nu ziet de Regeering, met het oog op de pseudo-sociëteiten een gevaar, terwijl, omgekeerd, als de bepaling blijft bestaan, men volkomen vrij blijft, daarna elke exceptioneele regeling ten bate van de sociëteiten te verwerpen. Wij meenen inderdaad, dat, wanneer deze bepaling geschrapt werd, en hiermede beslist zou worden, dat de sociëteiten geheel onder het gemeene recht zouden vallen, het gevaar van pseudo-sociëteiten niet klein, maar veeleer groot zou worden.

De heer **van Raalte**: Na de uitvoerige beschouwingen, die twee geachte leden van het bewind over dit amendement alsnog hebben ten beste gegeven, zou de verleiding groot zijn om ook in een nadere wederlegging te treden, maar ik zal dat niet doen. Ik ben geheel met u, Mijnheer de Voorzitter, van meening, dat *lites finiri oportet* en dat eindelijk de tijd aanbreekt deze quaestie tot een beslissing te brengen. Er zijn echter twee punten, welke ik mij gedrongen gevoel niet onweersproken te laten.

Het eerste is dit. Ik heb mij bijverd in mijn eerste rede te doen uitkomen en aan te toonen, dat wat hier voorgesteld wordt ten aanzien der sociëteiten, is nieuw recht, dat wij den weg gaan verlaten, welke gedurende 25 jaren ongeveer in Nederland op dit punt is gevolgd. En nu is mijn verbazing ten top gestegen, toen ik eenige oogenblikken geleden den Minister van Justitie hoorde beweren, dat wat ik hier mededeelde wel juist was voor zoover den feitelijken toestand aangaat, maar dat het zeer de vraag was, of die feitelijke toestand wel overeenkomt met de wet. Ja, de Minister is zelfs verder gegaan en heeft ondernomen het betoog, dat inderdaad die feitelijke toestand niet overeenstemt met het recht en dat op de vraag, of de sociëteiten al dan niet onder de Drankwet vallen, een ontkennend antwoord moet worden gegeven. Het schijnt een fatum te zijn, dat op de Drankwet rust, dat na verloop van tijd telkens een Minister van Justitie opstaat, die in de bepalingen dier wet iets geheel anders leest dan men er voorheen in had gelezen. Nadat de Drankwet tien jaren had gegolden, was het de Minister Smidt, die in haar bepalingen een nieuwen zin ontdekte en na bijna vijf en twintig jaren is het nu deze Minister van Justitie, de heer Loeff. Er is tusschen die twee Ministers echter dit verschil, dat wat de eerste in de wet las, juist schijnt, maar wat de tweede er in leest, mij althans voorkomt geenszins juist te zijn.

Intusschen, ik heb mij verbaasd over het betoog van den Minister van Justitie en ik geloof, dat voor die verbazing grond bestaat. Laat ons een oogenblik aannemen, dat onze pogingen om deze herziening der Drankwet tot stand te brengen mislukken en wij derhalve nog een wellicht lange tijd onder de bestaande Drankwet moeten voortleven, dan is de weg gewezen aan de ontduikers om aan de bepalingen der wet te ontkomen; zij kunnen zich dan beroepen op de autoriteit van niemand minder dan den Minister van Justitie.

Ik zeide zooeven dat de interpretatie van den Minister van Justitie mij ten eenenmale gewaagd voorkomt en dat zeg ik niet lichtvaardig. Want niet alleen de tekst van de wet is volkomen in overeenstemming met mijn bewering en eischt zelfs, dat de sociëteiten daaronder worden begrepen, maar dat is ook van den aanvang af de bedoeling van den wetgever geweest. Ik heb vóór mij de Memorie van Antwoord van den Minister Modderman op het eerste ontwerp, door hem ingediend, en de eerste plaats de beste opslaande lees ik daarin, het is te vinden op bladz. 5 van stuk 22 der Bijlagen 1880—1881, „ook hier mag geen onderscheid worden gemaakt tusschen aanzienlijke en geringe, noch tusschen sociëteiten en gewone herbergen".

Het is dus van den aanvang af de bedoeling geweest om tusschen het recht der herbergen en het sociëteitenrecht geen onderscheid te maken. Hoe onaangenaam het ook zij om hier aan te duiden hoe men in de toekomst de wet zou kunnen ontduiken, ik moet er toch op wijzen, dat wanneer de interpretatie van den Minister de juiste is, men dat zou kunnen doen door eenvoudig aan te vatten den vorm van een coöperatieven drankverkoop, waarbij van winst geen sprake is. De interpretatie van den Minister is èn niet in overeenstemming met de woorden èn niet in overeenstemming met de geschiedenis van de wet, èn in strijd met wat de rechter en uitvoerend gezag in Nederland sedert nu bijna 25 jaren ten aanzien van deze wet hebben gehuldigd.

Nu het tweede punt. Wanneer het juist is, dat in een sociëteit niet plaats heeft verkoop van sterken drank en dat daarom een afzonderlijk recht voor sociëteiten in het leven moet worden geroepen, dan begrijp ik van het wetsontwerp, dat voor ons ligt, en van deze beide Ministers afkomstig is, niets meer.

Want waar in dit wetsontwerp gesproken wordt van sociëteiten, wordt daarbij tevens uitgedrukt, dat ook zij verkoopen sterken drank in het klein, b.v. al aanstonds in art. 1 *a* „vergunning voor den *verkoop*" in de localiteit van een sociëteit wordt gevraagd aan Gedeputeerde Staten. Indien dus de bewering juist

is, dat in een sociëteit niet wordt verkocht, dat aldaar wel sterke drank geschonken en gedronken wordt, maar niet verkocht, dan is geen van die bepalingen op sociëteiten van toepassing.

En wanneer, zooals de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft betoogd, de sociëteiten alleen zullen vallen onder de bepalingen, wanneer er sterke drank wordt verkocht en de Minister dus de sociëteiten gaat onderscheiden en zegt, dat er sociëteiten zijn waar verkocht wordt en andere sociëteiten waar niet verkocht wordt, dan zullen de bepalingen omtrent sociëteiten, dan eens wel en dan weder niet op zulke inrichtingen toepassing erlangen. Dat is toch in strijd met de blijkbare bedoeling van de Regeering.

Ik zal het hierbij laten. Ik meen te hebben aangetoond, dat er geen twijfel mogelijk is, dat sociëteiten overeenkomstig de practijk ook rechtens onder de tegenwoordige wet vallen, en ten tweede, dat, als men meent dat sociëteiten niet gezegd kunnen worden sterken drank te verkoopen, dit geheele ontwerp een herziening moet ondergaan. Mijn slotsom kan geen andere zijn, dan dat de Kamer wel zal doen dit amendement aan te nemen.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik acht mij verplicht met een zeer kort woord den heer van Raalte te antwoorden. Wanneer het gevaar om een onjuiste meening te verkondigen voor een Minister van Justitie een reden zou moeten zijn, zijn oordeel niet uit te spreken, dan zou het voor hem vrijwel onmogelijk worden ooit zich positief uit te laten over bepaalde artikelen van bestaande wetten. Want men zal moeten erkennen dat geen enkel Minister op dat stuk onfeilbaar is. En elken Minister, die zich uitsprak in een zin tegenovergesteld aan de meening van den geachten afgevaardigde, den heer van Raalte, zou dan wel van wege dien geachten afgevaardigde, hetzelfde verwijt moeten treffen, dat zooeven mij werd gedaan. Ik kan daarom — ook zelfs al zou het verwijt juist zijn — daaraan geen waarde toekennen.

Wat de zaak zelf betreft, heeft de geachte spreker mij blijkbaar misverstaan, terwijl ik toch meen voldoende duidelijk geweest te zijn. De zaak is deze. Ik heb onderscheid gemaakt tusschen hetgeen feitelijk is en hetgeen naar mijn inzien met het oog op de wet had kunnen zijn, ten opzichte van sociëteiten onder de bestaande wet. En nu heb ik niet gezegd, naar ik meen, in elk geval heb ik niet willen zeggen, dat sociëteiten niet onderworpen zijn aan de bestaande wet, maar ik heb gezegd, althans bedoeld te zeggen, dat de wet zelf aanleiding geeft tot de onderstelling, dat zij het eigenlijk konden stellen zonder onderworpen te zijn aan de wet en dat zij sterken drank schenkende sociëteiten konden zijn, zonder te vallen onder den dwang der wet. Ik bedoelde te zeggen, dat de opvatting aannemelijk is, dat sociëteiten niet noodig hebben, als zoodanig, volgens de bestaande wet, vergunning om aan haar leden sterken drank te schenken; dat zij immers daarvoor niet noodig hadden te zijn kleinhandelaar in sterken drank, voor wie alleen een vergunning vereischt is, daar sociëteiten niet gezegd kunnen worden sterken drank te verkoopen in het klein in den zin der wet. Want welk is het gevolg — en ik hoop nu duidelijker te zijn — voor haar van een verkregen vergunning? Naar mijn bescheiden meening niet dit, dat zij nu binnen de muren van de sociëteit sterken drank mogen schenken; de vergunning daartoe hadden zij naar mijn opvatting vanzelf; maar dat zij daarnaast nu ook hebben het voordeel van bijv. een of twee flesschen sterken drank te mogen verkoopen buitenaf, hetzij aan de leden der sociëteit, hetzij aan anderen, dat zij dus met andere woorden ook bevoegd waren tot het exploiteeren eener slijterij, tot het drijven van kleinhandel in sterken drank. Dit was naar de door mij voorgedragen opvatting het gevolg der verkregen vergunning.

Dit meende ik gezegd te hebben; maar allerminst was het mijn bedoeling te beweren, dat een sociëteit, die kleinhandel in sterken drank binnen hare muren zou willen drijven rechtens niet onderworpen zou zijn aan de bepalingen der wet.

De heer **Brants**: Nu door de verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken het duidelijk geworden is dat door verwerping van het amendement-ter Laan c. s. niets gepraejudicieerd wordt omtrent de bepalingen in art. 3*a*; nu de voorstellers van het amendement weigeren de stemming over hun amendement te verdagen en nu de Ministers gewaarschuwd hebben de wet niet onmogelijk te maken door het opnemen van de in de techniek te ingrijpende bepalingen, zal ik tegen het amendement stemmen, hoewel ik mijn standpunt in geenen deele prijsgeef en mij voorbehoud ten opzichte der sociëteiten beperkende bepalingen te vragen.

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! Om het gewicht van de zaak, die het hier geldt, en opdat wij weten zullen waarover wij stemmen, waag ik het, zelfs in dit ver gevorderde stadium van het debat, een preciese inlichting aan de beide heeren Ministers te vragen; want ik denk, dat ik niet de eenige in deze Kamer ben, wien de zaak na de laatste redevoeringen van de beide Ministers onduidelijker geworden is, dan zij ooit te voren geweest is.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gezegd: wanneer er tal van strengere bepalingen komen op den verkoop van sterken drank, zou er maar één achterdeur openblijven, dat is de sociëteit. Die achterdeur moet daarom gesloten worden. Alle sociëteiten moeten derhalve onder deze wet gebracht worden.

De Minister van Justitie heeft betoogd — ik kan thans in het midden laten of het betoog geslaagd is of niet — dat de sociëteiten niet onder de bestaande wet vallen.

De pertinente vraag, welke ik nu tot beide heeren Ministers wensch te richten, is deze: wat wordt er dan in dit opzicht door het wetsontwerp veranderd, vergeleken met de bestaande wet? De tegenwoordige wet zegt in art. 1: „Hij, die sterken drank in het klein verkoopen wil, vraagt daartoe vooraf vergunning". Nu zijn twee opvattingen denkbaar: in de Nieuwe of Literaire sociëteit alhier wordt aan hen die drinken, sterke drank „verkocht", of niet; een derde is niet mogelijk. Wordt er „verkocht", dan is vergunning noodig; wordt er niet „verkocht", dan behoeft men geen vergunning.

In welk opzicht wordt daarin nu iets veranderd door het ontwerp? Ook daar luidt het weer: „hij, die sterken drank in het klein verkoopen wil . . . . vraagt daartoe vooraf vergunning". Wat wordt er nu veranderd? Ziedaar mijn eenvoudige vraag; ik maak er geen omhaal bij, en ik hoop, dat de Minister daarop eenvoudig zal willen antwoorden, eveneens zonder omhaal van woorden.

Precies zoo staat de zaak met betrekking tot de strafbepalingen. In art. 16 der bestaande wet leest men: „Onverminderd de straffen wegens overtreding enz., wordt hij, die zonder de vereischte vergunning sterken drank in het klein *verkoopt*, gestraft enz." Woordelijk gelijkluidend is weder, in het wetsontwerp dat voor ons ligt, de strafbepaling van art. 16 n°. 1. Een van beide nu: een sociëteit, die geen vergunning heeft en toch in haar lokalen sterken drank tot verbruik verstrekt aan haar leden, is onder de thans geldende wet strafbaar, of niet. Als zij thans niet strafbaar is, — de Minister van Justitie schijnt die meening te zijn toegedaan — waarom wordt zij dan strafbaar onder dezelfde bewoordingen in dit wetsontwerp?

Ik hoop op deze eenvoudige en naar ik hoop duidelijke vraag een even eenvoudig en duidelijk antwoord te mogen ontvangen.

De heer **Troelstra**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij slechts om een kort woord te doen. Nu uit de woorden van den heer Brants is gebleken, dat het „zoeklicht" van den Minister hem heeft bereikt en hij wederom geraakt is in den ban der „bolvormige lichtprojectie" van deze Regeering, acht ik mij verplicht de woorden van waardeering daar straks aan het adres van dien geachten afgevaardigde uitgesproken, in te trekken.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den geachten afgevaardigde den heer Drucker met één woord gerust stellen. Het ontwerp stelt zich op het standpunt van de *practijk* van de Drankwet; derhalve heeft het woord „verkoop" daarin de beteekenis, die de practijk daaraan gehecht heeft en zullen dus de strafbepalingen, die de geachte afgevaardigde heeft opgesomd, toepasselijk zijn daar waar sprake is van verkoop in strijd met de wet, waaronder ook valt verkoop, zonder vergunning, in sociëteiten.

81ste VERGADERING. — 10 MEI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb den heer Minister mijn hartelijken dank te betuigen voor zijn categorisch antwoord. Ik voor mij heb het nooit anders begrepen. Maar het is dan toch een opmerkelijk verschijnsel, dat de Minister van Justitie ons een wetsontwerp voordraagt met bewoordingen, waaraan hij in de nieuwe wet een geheel andere beteekenis toekent dan zij volgens zijn opinie in de oude wet hadden.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nog slechts dit antwoorden, dat er mijns inziens niet het minste bezwaar in gelegen is om in dit ontwerp een uitdrukking op te nemen in zoodanige beteekenis, als de practijk daaraan heeft gehecht, ook al valt er mijns inziens tegen die practijk een en ander in te brengen. En daarnaast houd ik vol, dat het mij volkomen vrijstaat, hier de meening uit te spreken, dat de beteekenis van zoodanige uitdrukking in de bestaande wet was, althans zeer goed heeft kunnen zijn een andere dan die welke de practijk daaraan gehecht heeft en welke het ontwerp heeft overgenomen. Mits natuurlijk bij die overneming slechts duidelijk blijke, dat het ontwerp de uitdrukking in die beteekenis opvat. En dit is, meen ik, in casu het geval.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebben om, namens deze, haar oordeel over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is in haar gevoelen over dit amendement verdeeld. Twee leden van de Commissie raden, op de gronden die in het debat voldoende zijn te berde gebracht, de aanneming van het amendement aan. Twee andere leden meenen dat bij de stemming over dit amendement niets gepraejudicieerd wordt omtrent den inhoud van de bepalingen die nader zullen worden vastgesteld omtrent de vergunningen die verleend zullen worden zoowel in het algemeen als eventueel aan de sociëteiten in het bijzonder, en ontraden de aanneming van dit amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer ter Laan wordt in stemming gebracht en met 50 tegen 43 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Talma, Mees, van Asch van Wijck, Arts, de Vries, Bijleveld, van Veen, Pompe van Meerdervoort, de Visser, de Savornin Lohman, Michiels van Verduynen, Fruytier, van Idsinga, van Wassenaer van Catwijck, van der Kun, Travaglino, van den Berch van Heemstede, Duymaer van Twist, Heemskerk, van der Borch van Verwolde, van Wijnbergen, de Waal Malefijt, van Löben Sels, Brants, de Ram, van Alphen, van Nispen tot Sevenaer, Raymakers, Mutsaers, van den Heuvel, van Limburg Stirum, van Dedem, van Vlijmen, Beckers, de Ridder, Lucasse, Friesen, Okma, van Karnebeek, Merckelbach, van Wichen, Krap, Nolens, van de Velde, van Vliet, van Heemstra, van Bylandt, Kolkman, Sluis en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Fock, Passtoors, den Tex, Ketelaar, Nolting, Willinge, van Foreest, Roessingh, Goeman Borgesius, Smidt, Hugenholtz, Bos, Hennequin, van Raalte, Röell, Hubrecht, Tydeman, de Klerk, van Styrum, Lieftinck, Zijlma, Verhey, Seret, Aalberse, Goekoop, van Gijn, Ferf, Rink, Melchers, ter Laan, Schaper, van der Zwaag, Troelstra, Bolsius, van Kol, Helsdingen, Janssen, Drucker, Staalman, de Boer, van der Vlugt, Cremer en Smeenge.

Art. III wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: bladz. 1847, kol. 2, reg. 3 v. o., staat: kon afloopen; lees: kon worden geschorst omdat andere werkzaamheden mij wachten.

In de redevoering van den heer *Schokking*:

bladz. 1845, kol. 2, reg. 29 v. o., staat: oordeel; lees: voordeel;

aldaar, reg. 14 v. o., staat: gezelschapsleven; lees: het gezelschapsleven.

82ste VERGADERING. — 11 MEI 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Verslag op een adres uitgebracht.

82ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 11 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. verklaringen van adhaesie; 4°. boekwerk. — Verslag uitgebracht over verzoekschrift. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.: behandeling en aanneming van art. I. — Verslag uitgebracht over wetsontwerp. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 89 leden, te weten de heeren:

Janssen, van Gijn, Beckers, Mutsaers, van den Heuvel, Bolsius, Merckelbach, van Vlijmen, Friesen, Brants, Helsdingen, Arts, de Ridder, van Dedem, Okma, Troelstra, Melchers, Duymaer van Twist, van Alphen, Hugenholtz, Schaper, ter Laan, van Löben Sels, Staalman, Fruytier, van de Velde, Bijleveld, Sluis, Verhey, Mees, Schokking, Fock, van Heemstra, Zijlma, Bos, Smeenge, Willinge, van Vliet, van Bylandt, Lucasse, de Visser, Nolting, van der Vlugt, van Wijnbergen, van Wichen, Smidt, Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, Roessingh, van Idsinga, Krap, Travaglino, Talma, van Wassenaer van Catwijck, de Savornin Lohman, van Nispen tot Sevenaer, Hennequin, Pompe van Meerdervoort, Raymakers, Cremer, Nolens, Drucker, Goeman Borgesius, Heemskerk, Röell, Kolkman, van Sasse van Ysselt, van den Berch van Heemstede, van Raalte, van Kol, van der Zwaag, Aalberse, de Ram, van Styrum, Ketelaar, Lieftinck, de Vries, van Limburg Stirum, Rink, Tydeman, van Karnebeek, den Tex, Ferf, de Klerk, Passtoors, de Waal Malefijt, Goekoop en Hubrecht,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van de heeren van der Borch van Verwolde en van Foreest, wegens dringende ambtsbezigheden; van den heer van Veen, wegens een sterfgeval in zijn familie; van den heer Seret, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van de Oost-Afrikaansche Compagnie te Rotterdam, en zeven anderen, allen importeurs van, handelaren in en belanghebbenden bij het artikel geel bijenwas;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening van de Drankwet, van:

weduwe Kerkhof—Geraedts, te Roermond, en drie anderen, allen weduwen van zoogenaamde vergunninghouders ingevolge de Drankwet."

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

3°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren enz., van:

de Jager, opzichter der telegraphie te Utrecht, en anderen aldaar, allen burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

W. G. Loeff, vice-president der rechtbank te Amsterdam, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

b. aan het adres van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap, betr. het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke Pensioenwet, van de afdeeling Zwollerkerspel e. o. van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. verslag van het Koloniaal Museum te Haarlem over 1903, met bijlagen.

Dit verslag zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs betreffende het wetsontwerp tot herziening van de Drankwet, brengt, namens deze, het volgende verslag uit:

In handen van uw Commissie is gesteld een adres van weduwen van zoogenaamde vergunninghouders, ingevolge de Drankwet, aan de Kamer verzoekende, om bij de beoordeeling van het thans aan het oordeel der Kamer onderworpen ontwerp van wet op den verkoop van sterken drank in het klein, meer te willen letten op de belangen van zoovele weduwen van vergunninghouders, dan in de Memorie van Toelichting op bedoeld wetsontwerp wordt gedaan.

Wel houdt het nieuwe ontwerp eenigzins rekening met de weduwen, doch tevens noodzaakt het hen ook om weduwen te blijven, of geeft aanleiding tot toestanden welke deze Regeering allerminst kan willen bevorderen. Adressanten zeggen:

De onbillijkheid om bij den dood van den man aan de weduwe het vergunningsrecht te ontnemen en het groote onrecht hierdoor te plegen, springt zoo duidelijk in het oog, dat het wonder mag heeten dat daarop niet met de noodige beslistheid door een der leden van de Kamer is gewezen. Immers, wij weduwen waren in gemeenschap van goederen met onze overleden mannen getrouwd. Om het vergunningsrecht te kunnen opbrengen, werkten wij weduwen, veel harder mede in de „zaak" dan de overleden mannen, want velen dezer zochten buiten de „vergunning" door een of andere betrekking ook iets te verdienen en lieten in hoofdzaak het verkoopen van dranken aan hun vrouwen over.

Wij hebben alle zorgen des levens met onze mannen moeten deelen. Op onze goederen verhaalt de Staat de belastingen evengoed als op de goederen van onze mannen. Nu vragen wij in allen ernst: Met welk recht ontneemt men ons het „vergunningsrecht", indien de dood ons onze echtgenooten ontrukt?

Met evenveel recht — of liever onrecht — zou men aan den man het vergunningsrecht kunnen ontnemen bij den dood van zijn vrouw. Of zal de Wetgevende Macht, daar deze slechts uit

mannen bestaat, alléén voor de rechten van „het sterkere geslacht" opkomen en die van het „zwakke geslacht" met voeten treden?

De adressanten komen tot ons met het verzoek: te willen bevorderen, dat in de nieuw te maken „Drankwet" de bepaling worde opgenomen, dat aan de weduwen van „vergunninghouders" het vergunningsrecht worde gewaarborgd.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter kennisneming van de leden.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De beraadslaging wordt voortgezet over het gewijzigd ART. I, luidende:

„Vóór art 1 van bovengenoemde wet wordt een nieuw artikel geplaatst, luidende:

„Artikel 1.

„1. Onder sterken drank verstaat deze wet alcoholhoudenden drank, met uitzondering van wijn en bier, waarvan het alcoholgehalte een bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen maximum niet overschrijdt.

2. Onder gegisten drank verstaat deze wet wijn en bier, waarvan het alcoholgehalte het in het eerste lid bedoelde maximum niet overschrijdt. Andere alcoholhoudende drank, waarvan het alcoholgehalte dat maximum niet overschrijdt, kan bij algemeenen maatregel van bestuur voor de toepassing dezer wet met gegisten drank worden gelijkgesteld.

3. Onder verkoop van sterken drank in het klein verstaat deze wet verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter.

4. Deze verkoop wordt onderscheiden in verkoop:

a. voor gebruik ter plaatse van verkoop;

b. voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop.

5. Het vierde lid is niet van toepassing in gemeenten, waarin geen bebouwde kom is met meer dan 5000 inwoners, voor zooveel betreft den verkoop in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, uitgezonderd dien in een logement alleen aan logeergasten.

6. De verkoop, bedoeld bij letter *b* van het vierde lid, geschiedt niet anders dan in gesloten, over kurk en bovenrand van den hals door metalen doppen of lak omsloten flesschen, kannen of kruiken, inhoudende ten minste twee deciliter. Bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden bepaald, welke bitters en dergelijke alcoholhoudende dranken, die alleen na toevoeging aan anderen sterken drank worden gebruikt, bij geringere hoeveelheid dan twee deciliter verkocht kunnen worden."

Op dit gewijzigde artikel zijn voorgesteld de volgende amendementen:

a. een, van de heeren Rink, Hubrecht, Fock en Verhey, om van onderart. 1 te doen vervallen het 1ste en het 2de lid;

b. een, van den heer van Idsinga, om het eerste en tweede lid van onderart. 1 te vervangen door:

„Onder sterken drank verstaat deze wet alle alcoholhoudende dranken, met uitzondering van wijn en bier";

c. een, van den heer van den Heuvel, om in onderart. 1, alinea 3, het woordje „sterken" te schrappen;

d. een, van de heeren Fock, Rink, Hubrecht, de Klerk en Willinge, om in onderart. 1 te doen vervallen het 4de, 5de en 6de lid;

e. een, van de heeren Roessingh en Zijlma, om uit onderart. 1, 6de lid, te doen vervallen de woorden: „inhoudende ten minste twee deciliter".

Bij aanneming van dit amendement moet het 2de lid van n°. 6 vervallen;

f. een, van de heeren ter Laan, Hugenholtz, van Kol, Melchers, Schaper en Troelstra, om in onderart. 1, sub 6, de woorden „twee deciliter" te vervangen door: „vijf deciliter".

De heer **ter Laan** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het voorstel dat ons thans bezighoudt en waarop wij ons amendement hebben ingediend, is de vervulling van de belofte van den Minister van Binnenlandsche Zaken, afgelegd in de zitting van Vrijdag ll., naar aanleiding van talrijke en ernstige bezwaren, die van verschillende zijden van de Kamer tegen het eerste artikel van deze wet, zooals het toen luidde, waren ingebracht.

Het is als het ware een nieuw artikel geworden en ik zou ook om die reden al niet terugtreden in alle bijzonderheden van het debat der vorige week, ook niet, wanneer ik dit vrij kon doen en mij niet op het oogenblik bepalen moest tot de verdediging van het amendement.

Ik zal het debat van de vorige week dus geheel daarlaten en alleen er uitnemen, wat betrekking heeft op het voorstel dat wij nu doen, om te bepalen dat in slijterijen alleen drank verkocht zal mogen worden bij hoeveelheden van minstens een halven liter.

Voor zoover er nog sprake is van werkelijke splitsing van tapperij en slijterij is de vraag van 2 of 5 d.L. van zeer groot belang.

De heer de Visser heeft, toen ik de vorige week de hoeveelheid van 2 d.L. bestreed, gewezen op de meening der drankbestrijders. Ik had betoogd, dat het geheele artikel zijn waarde verloren had door het toegeven van den Minister aan de eischen van zekere zijde, om de maat van 5 op 3 en van 3 op 2 d.L. te brengen. De heer de Visser stelde daartegenover, dat de drankbestrijders anders oordeelden en zeer veel heil van de nieuwe drankwet verwachtten. Het is noodig bij deze gelegenheid na te gaan, of dat zoo is.

Aan hun oordeel hecht ik en hun medestander zeer groote waarde en dat blijkt ook de heer de Visser te doen, overtuigd ook als wij beiden zijn, dat zij handelen in het belang van het volk, door edele motieven gedreven.

Inderdaad, wanneer men de adressen der drankbestrijders, die onmiddellijk na de indiening der Drankwet zijn ingekomen, naleest, dan is daarin een toon van hoop en opgewektheid niet te ontkennen. Had dr. de Visser zich dan ook tot de eerst ingekomen adressen bepaald, niemand zou hem hebben tegengesproken. Het eerste ontwerp bevatte inderdaad talrijke maatregelen tot verbetering, al waren wij het niet met alle eens en gingen andere ons niet ver genoeg en hadden wij in het bijzonder gaarne krachtiger inkrimping van het maximum gezien. De toon van de Memorie van Toelichting en de zekerheid, waarmede de Regeering in den beginne optrad, deden niet alleen ons, maar de drankbestrijders in wijderen kring aangenaam aan.

Toen kwamen echter de belangrijke wijzigingen zonder tal. Het is niet te ontkennen, dat vele kamerleden niet dadelijk op de hoogte waren van de bedoelingen van den Minister en met de strekking van deze wijzigingen. Zoo is het duidelijk, dat de drankbestrijders ook eenigen tijd noodig hebben, om zich daarvan op de hoogte te stellen. Zoo hebben wij hun oordeel over de 2 d.L. nog niet eens kunnen vernemen. Doch wel dat over de 3 d.L. en daarmee waren zij allen zeer weinig ingenomen. En zoo ook met tal van de overige der 25 wijzigingen, ingediend met de Memorie van Antwoord. Men mag wel zeggen, dat de ingenomenheid van de drankbestrijders buiten de Kamer met het ontwerp zeer is gedaald. Ik zeide de vorige week, dat de warmte die we gevoelden voor de splitsing tot het vriespunt gedaald was: ik geloof dat dit buiten de Kamer ook het geval is. Het blijkt uit het adres van de Nederlandsche Vereeniging, die

betuigt, dat zij met groot leedwezen kennis heeft genomen van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag. En ik herhaal — op dat oogenblik was zij nog niet op de hoogte van de verandering van 3 d.L. in 2 d.L. Het hoofdbestuur der Nederlandsche vereeniging zegt, dat het de overtuiging heeft, dat menige der in de Memorie van Antwoord genoemde maatregelen, indien ze tot wet werden verheven, groote schade zouden berokkenen aan het doel, dat zoowel de wetgever van 1881, als de stellers van het thans aanhangige wetsontwerp zich voorstelden te bereiken. Ik zal niet alle punten bespreken. Het hoofdbestuur geeft meer dan voldoende reden van zijn houding.

Ik bepaal mij nu tot de zaak, die op dit oogenblik in het geding is, de regeling der slijterijen. En daarvan lees ik:

„De slijters worden daardoor niet meer dan verkapte tappers. Zij voeren de bekende kleine kruikjes in en geven er een romer bij cadeau. Het werkvolk, dat in de buurt op karwei is of rondslentert, haalt een kruikje — of eenige — en drinkt den inhoud smakelijk op. De verhooging van het minimum van 2 tot 10 L. heeft hierdoor alle waarde verloren."

Hoeveel te meer geldt dit dan van de 2 d.L.!

Men ziet, dat de heer de Visser zich ten onrechte op hen heeft beroepen.

Dezelfde toon spreekt ook uit het adres van het Uitvoerend Drankwet-comité, drankbestrijders van allerlei gading, waaronder zich bevinden sociaal-democraten, liberalen, anti-revolutionnairen en Katholieken. Ook zij zijn niet tevreden met de wijzigingen, bij de Memorie van Antwoord in het oorspronkelijk ontwerp gebracht.

De Volksbond — niet eens een geheelonthouders-vereeniging — zegt:

„*Met leedwezen* heeft de commissie uit de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag uwer Vergadering omtrent het ontwerp-drankwet ontwaard, dat slechts op zeer enkele punten door de Regeering gevolg is gegeven aan hare — blijkens het Voorloopig Verslag, alle zonder uitzondering, door verscheidene leden uwer Vergadering gedeelde — wenschen omtrent verscherping of verduidelijking van het ontwerp-drankwet."

Verderop is in het adres sprake van een „bedenkelijke verzwakking".

Doch reeds genoeg, om te doen zien, dat ik geen woord te veel heb gesproken.

Dit is nog duidelijker geworden, na de geschiedenis der sociëteiten, welke gisteren hier is afgespeeld en waaruit bleek, dat zelfs zulk een eenvoudige zaak van recht, die door de drankbestrijders met klem werd gevraagd en waarvan de noodzakelijkheid duidelijk in het licht is gesteld, hier in de Kamer en bij de Regeering geen goed onthaal heeft kunnen vinden.

Dr. Kuyper en dr. de Visser hebben geen recht meer zich op den steun der drankbestrijders te beroepen, noch in het algemeen, noch bij dit punt.

De Regeering heeft veel toegegeven — ook in onze richting. — Ik behoef slechts terloops te herinneren aan de quaestie der winkelnering, aan de zaak der splitsing ten platten lande. De Regeering heeft geluisterd naar de bezwaren door ons ingebracht en zij heeft dispensatie van splitsing gegeven voor alle gemeenten, behalve die met kommen boven de 5000 inwoners. Zij heeft ook allen, die op dit oogenblik slijten mogen boven de twee liter uitgesloten van de voordeelen van de nieuwe dubbelmaatjesslijterijen. Ons amendement over dit onderwerp is door de Regeering overgenomen. Doch zij heeft aan de andere zijde nog meer toegegeven.

Wanneer wij dus thans het wetsontwerp bekijken, zal niet zonder reden kunnen gezegd worden, dat van de splitsing niets meer over is dan de naam. Maar zelfs dit kan nog niet worden volgehouden, zoolang de twee deciliter wordt gehandhaafd. Dan behoeft men niet te splitsen.

Wanneer dit zoo blijft, is immers de slijterij een gewone en nog wel een zeer gevaarlijke kroeg.

Nu trachtte de heer de Visser wel te betoogen, dat 2, 3 of 5 deciliter geen invloed zal hebben op het getal vergunningen. En dat is ook zoo. Doch wanneer slijterijen gelijk worden aan tapperijen, wat geeft dan de maatregel? De heer de Visser heeft geen acht geslagen op de interruptie onzerzijds, dat het niet zat in het getal, maar juist in het minimum van 2 deciliter. Daarmee viel zijn geheele betoog. Twee deciliter is beslist te laag.

De heer Talma deed opmerken, dat de gevallen, dat één man zonder blikken of blozen 2 deciliter opdrinkt, tot de uitzonderingen behooren.

Gelukkig is dit zoo, wanneer men het getal van hen die dat doen vergelijkt met de 5½ millioen inwoners van ons land. Maar dat neemt niet weg, dat het getal slachtoffers, die er geen been in zien, een dubbelmaatje achtereen door te zwelgen, nog duizenden en duizenden beloopt. Alle drankbestrijders weten dat en dit moet ook aan den heer Talma bekend zijn. En alles wat zulk drinken bevordert, moet van hun zijde onverbiddelijk worden bestreden.

Wanneer de twee deciliter blijven gehandhaafd en dus in Nederland de mooie gesloten dubbelmaatjesflesschen onder hooge goedkeuring der Regeering worden ingevoerd, dan zal daardoor dat soort van drankverzwelgen op alle mogelijke en onmogelijke wijzen worden in de hand gewerkt.

Het is niet te stout te zeggen, dat de Regeering aldus de ongelukkigen, die een prooi worden van drankzucht, in korten tijd zoover brengen zal, dat zij alleen het dubbelmaatje als hun gewonen borrel beschouwen, die in den winkel voor hen gereed staat.

In één opzicht heeft de quaestie van de 2 deciliter haar belang verloren. De Regeering had voorgesteld aan alle bierhuizen, slijterijen en winkels, waaronder ontelbare clandestiene tapperijen, de slijtersvergunning van 2 deciliter toe te kennen. Daartegen kwamen wij in verzet, omdat er dan wel een 50 000 slijters zouden bijkomen. Vele leden in deze Kamer schenen dat getal te hoog te achten. Het zou mij niet moeilijk vallen, aan te toonen, dat mijn berekening zeker niet boven de werkelijkheid ging en ik zal dat doen, wanneer het gevraagd wordt.

Maar wij kunnen deze zaak laten rusten, nu door de aangebrachte Regeeringswijziging feitelijk ons amendement is aangenomen.

Het getal slijters wordt dus aanmerkelijk minder, maar de zaak van de 2 deciliter blijft en die is op zich zelf niet goed te keuren. In het stelsel der Regeering, waaraan zij zulk een hooge waarde hecht, is zij nog veel bedenkelijker.

Het is met de eene hand geven, om met de andere terug te nemen. De Regeering ontneemt verschillenden vergunningen het recht van tappen; maar al die slijters zullen toch tappers worden, daar ze bij zulke geringe hoeveelheden mogen verkoopen.

De Regeering voelde dan ook, dat zij te gemoet moest komen aan de bezwaren der drankbestrijders in deze Kamer, die zeiden: maak dan in elk geval bij uw stelsel van splitsing, dat het clandestiene drinken zooveel mogelijk worde beperkt.

Nu hoorden wij wel telkens van de Regeeringstafel beweren, dat juist de kracht der wet zit in de bestrijding van het clandestien en dat de clandestiene verkoop wel tot op de helft zal verminderen; maar eenig bewijs hebben wij niet vernomen.

Wat wil de Regeering nu doen, om van die bewering waarheid te maken? Er wordt voorgesteld, dat in de slijterijen *het toelaten* van drinken zal worden gestraft. Maar deze bepaling zal geen doel treffen.

Vooreerst zal geen slijter tot de bekentenis worden gebracht, dat hij het drinken heeft toegelaten, al zal het geschieden in zijn eigen winkel. Maar bovendien, op straat zal het befaamde fleschje worden leeggedronken, vlak om den hoek van de deur. Ook kan de slijter een afzonderlijke kamer in zijn huis beschikbaar stellen. Immers, de strafbepalingen in de Drankwet strekken zich niet verder uit dan tot de localiteit, waarin de verkoop van sterken drank bij de wet is geoorloofd.

De **Voorzitter**: Ik doe den heer ter Laan opmerken dat hij het woord heeft ontvangen tot toelichting van het amendement.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nu bezig aan te toonen dat de bepalingen, die de Minister in zijn wetsontwerp heeft opgenomen als voorzorgsmaatregelen ten einde de 2 deciliter te handhaven, geen doel treffen. De Minister geeft aan den drankhandel toe, dat men in een slijterij 2 deciliter zal mogen verkoopen; dit komt ons noodlottig voor. Geen nood, zegt de Regeering, ik zal ook zorgen, dat de clandestiene drankhandel geweerd wordt. Wij komen nu met een voorstel,

om die 2 deciliter weer te brengen tot 5, mede omdat wij niet de overtuiging hebben, dat de Minister zijn waarborgen kan handhaven.

Ik was juist bezig met te betoogen, dat het volgens mijn inzicht in de wet niet verboden is, dat er in elke slijterij een kamer beschikbaar wordt gesteld, een huis- of woonkamer bijvoorbeeld, in allen gevalle een localiteit, niet voor het publiek toegankelijk, waar, zonder dat de wet er iets aan kan doen, die 2 deciliter kunnen worden opgedronken. Is dit niet het geval, dan kan het gebeuren buiten de deur, in een steeg, in een gangetje, in een portaal; kortom, in allerlei hoeken en gaten blijft het mogelijk. Wij erkennen, dat met de wegneming van het vat uit de nering het wetsontwerp wel eenigszins verbeterd is, maar wij maken ons toch geen enkele illusie, dat ontduiking zal worden voorkomen. Tegenwoordig doet men daar ook geen moeite voor; waarom moeten wij dan toch steeds aannemen, dat het zooveel beter zal gaan, als deze wet er maar eerst is?

De vorige week heb ik een aantal voorbeelden genoemd, om er aan te herinneren hoe het nu reeds gaat met slijterijen: de Minister beriep zich daarop en zeide: met het bestaande stelsel, nu die 2 deciliter niet in de bestaande wet zijn voorgeschreven, is het ook zoo. Dat bewijst evenwel niets voor het voorstel der Regeering; integendeel. In de wet staat op dit oogenblik nog niet, dat men bij de 2 deciliter mag verkoopen. Maar het is nu ook niet verboden en het gebeurt. Ja, het gebeurt niet alleen in slijterijen met vergunning, maar ook en nog oneindig veel meer in slijterijen zonder vergunning, dus clandestien. En het eenigste wat de Minister doet, is nu wettelijk voorschrijven dat gedeelte uit de clandestiene practijk, dat tot heden het allerslechtst heeft gewerkt en waartegen wij met allen aandrang waarschuwen.

Zal dat voorschrift gehandhaafd blijven, dan moet de Minister toch voor het minst bewijzen, dat voortaan met zijn stelsel, met het minimum van 2 deciliter, in verband met wat verder in het artikel staat, de clandestiene verkoop zal verminderen.

De clandestiene verkoop zal met ons voorstel van 5 deciliters alvast veel moeilijker worden. Dat is zelfs niet tegengesproken.

De heer Roessingh wil ook de 2 deciliter niet. Hij acht het beter dat in de slijterijen gesloten flesschen, kruiken of kannen drank verkrijgbaar zal zijn in elke hoeveelheid. Daar is iets voor te zeggen, vergeleken met het stelsel van 2 deciliters in het wetsontwerp. Wij hebben herhaaldelijk betoogd, dat 2 deciliters te weinig en te veel is. Ik geloof dat, wanneer wij de keus hadden tusschen 2 deciliter en het amendement van den heer Roessingh, dit laatste de voorkeur zou verdienen. Dan zal ten minste niemand een dubbelmaatje te gelijk nemen, als hij eigenlijk nog tegen zulk een borrel opziet. Doch met het amendement-Roessingh vervalt het stelsel van splitsing volkomen. Als de Minister het stelsel blijft handhaven, dan behoort er een niet te laag minimum bij; dat is althans een geheel; zoo werd het door mij de vorige week aanbevolen en is het nu in ons amendement belichaamd. Omdat wij voor dat stelsel van splitsing wel iets voelen, willen wij de 2 deciliter wegnemen. O, ik weet het wel, ook tegen onze 5 deciliter zijn bezwaren in te brengen, waarvoor wij niet blind zijn. In arbeidershuisgezinnen en kleine burgergezinnen zullen de menschen die jenever in huis willen hebben, nu $^1/_2$ liter moeten halen, dat is wellicht meer dan ze anders zouden doen. Dit is een bezwaar, wij ontkennen het niet, maar veel erger is die stille snoeperij in al die gevallen, de vorige week genoemd. Die zal niet in die mate plaats hebben, wanneer het minimum 5 deciliters wordt; dan zal men niet elk oogenblik de slijterij kunnen binnenwippen. Menigeen zal daardoor worden teruggehouden.

Het is nog niet zoo lang geleden dat de Regeering dit zelf inzag. Het is wel merkwaardig: er is haast geen enkel punt in het debat opgeworpen, of we kunnen de verdediging er van in de Memorie van Toelichting der Regeering vinden. In de Memorie van Toelichting van het eerste ontwerp werd dan verklaard, dat de Regeering die 5 deciliter zelf als minimum aannam, ongeveer om dezelfde redenen als door mij zijn ontvouwd. En Vrijdag heeft ze verklaard, zich te zullen schikken in een wijziging, als die werd voorgesteld. De Regeering heeft ons dus als het ware het amendement in de pen gegeven.

Nu is het aldus gesteld, dat het heele art. 1, gelijk het thans vóór ons ligt, ons niet meer warm of koud maakt, maar wanneer het stelsel van splitsing gehandhaafd blijft, dan behoort, meenen wij, ons amendement er bij. In dat verband heeft ons amendement groote waarde. Wanneer wij het dus in de aandacht der Kamer aanbevelen, doen wij dat in de hoop, dat het met de splitsing zal worden aangenomen.

Mocht dit het geval niet zijn, mochten de 2 deciliter in het wetsontwerp gehandhaafd blijven, dan zien wij niet in, dat de splitsing door de Regeering voorgesteld nog iets anders is dan de bloote naam. Dan zullen wij genoodzaakt zijn tegen het eerste artikel van deze wet te stemmen. Ik zeg er oogenblikkelijk bij „tegen het eerste artikel", omdat ik hier aan den aanvang van de behandeling der artikelen nog eenige hoop heb — en ik spreek hier namens mijn partijgenooten — dat er van de verschillende goede dingen, die in het wetsontwerp zitten, nog iets kan terechtkomen. Die hoop is sedert gisteren niet levendiger geworden, dat is waar. Maar wij zullen afwachten en onderwijl zelf ons best doen. Wij willen dus ons stemmen tegen het eerste artikel voorloopig niet opgevat hebben als een votum tegen de gansche wet. Dat zullen wij uitspreken in goedkeurenden of in afkeurenden zin aan het einde van het debat, wanneer het bekend zal zijn of het met nog veel quaesties op dezelfde wijze zal gaan als het gisteren is geloopen met die der sociëteiten. Op dit oogenblik — en daarvan getuigt ons amendement — staan wij nog op het drankbestrijdersstandpunt, dat wij altijd gaarne innemen. Wij willen medewerken met de Regeering en met de drankbestrijders om uit dit wetsontwerp, al is onze groote sympathie weg, te halen wat er in zit. Maar als de Minister doorgaat, zooals bij dit eerste artikel het geval is geweest, met te spelen, met ieder oogenblik nieuwe belangrijke wijzigingen in te dienen en den eenen dag af te breken wat den vorigen dag is opgebouwd, dan verklaar ik, ook namens mijn partijgenooten, dat wij weigeren daaraan mee te doen; dat wij te veel respect voor ons zelf hebben, om met de Regeering comedie te spelen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement is voorgesteld door zes leden behoeft het niet nader te worden ondersteund.

De heer **Michiels van Verduynen**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over de wijzigingen door de Regeering aangebracht en over de rede van den Minister. Dat woord is in de eerste plaats een dankbetuiging aan de Regeering voor de tegemoetkomende houding die zij heeft aangenomen ten opzichte van de splitsing. Door de wijzigingen, welke de Regeering heeft aangebracht, wordt grootendeels aan mijn bedenkingen te gemoet gekomen. Van onbillijkheid en onrechtvaardigheid, waarop ik heb gewezen, en die mijn groote grief was, is nu geen sprake meer.

Ten opzichte van de bezitters van gecombineerde tapperijen en slijterijen zal hetzelfde systeem gelden als voor de vergunninghouders, namelijk het uitstervingssysteem.

Blijft over de doelmatigheid van het voorstel. Zal ik nu zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister mij geheel heeft overtuigd van de noodzakelijkheid van dien maatregel, die nu alleen van toepassing zal zijn in de toekomst en niet zal werken voor de bestaande inrichtingen? Ik zou dat niet durven beweren, maar waar de Minister heeft verklaard, dat de splitsing beheerscht de geheele structuur van het wetsontwerp, zelfs in die mate, dat zij die niet kan loslaten, en waar de Regeering zich bereid heeft getoond tot groote en belangrijke concessiën, waarvoor ik haar erkentelijk ben, wil ik wel verklaren, dat ik mij tegen de doelmatigheid van haar voorstel niet zal blijven verzetten.

Voor het platteland geldt de spliting niet, van onrechtvaardigheid is geen sprake meer en de werking zal zich eerst in de verre toekomst doen gevoelen. Indien er misschien nog eenige aarzeling overbleef, de rede van den heer de Klerk moest strekken om dien twijfel op te heffen.

Waar de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer de Klerk, zijn amendement verdedigend en aanbevelend, ons komt verklaren, dat het wel een halve eeuw zal duren vóór dat die maatregel in werking zal komen, geloof ik werkelijk, dat het bezwaar niet zoo groot en overwegend is. Dit zal de heer de Klerk wel toegeven, dat vóór dat een halve eeuw zal zijn verstreken de Drankwet nog wel eens zal zijn herzien, gewijzigd en verbeterd.

Voor een tweede wijziging ben ik de Regeering ook erkentelijk, ofschoon ik met deze wijziging niet geheel tevreden ben. Dat geldt de verandering van 3 in 2 d. L., een zaak, door sommigen van onbeduidenden aard geacht, maar niet zoo beschouwd door den heer ter Laan en zijn vrienden. Met hun conclusie kan ik mij echter niet vereenigen. Ik sta op een ander standpunt. Ik blijf van meening, dat de nu bestaande toestand beter is dan de thans door de Regeering voorgestelde regeling. En in die meening ben ik versterkt na de rede van den Minister. Ik herinner aan hetgeen de Regeering heeft verklaard in de Memorie van Antwoord, n.l.: „den inhoud der flesschen vrij te laten of nog lager te stellen zou bedenkelijk zijn, vermits te vreezen is, dat alsdan flesschen, bevattende den inhoud van weinig meer dan één glas, in den handel zouden komen."

Nu zou ik de vraag willen stellen wat er bedenkelijks in gelegen is, dat er flesschen komen van kleineren inhoud, en in overeenstemming worden gebracht met het maatje, dat nu in huis wordt gebracht. Indien men nu weet dat de gewoonte bestaat om b.v. een maatje voor den werkman thuis te hebben om hem op die wijze uit de tapperij te houden, een maatregel die m. i. pleit voor het goed en gezond oordeel van de huisvrouw, om welke reden moet men dan gedwongen worden meer drank in huis te halen dan men zelf verlangt. De Regeering heeft verklaard, dat 3 d. L. een hoeveelheid is, die de werkman doorgaans voor huiselijk gebruik kan inslaan, een mededeeling, die ik voor mij niet terstond kan aannemen, maar waarom moet deze veronderstelling, ik hoop dat het een onjuiste veronderstelling is, hier door de wet worden gesanctionneerd? Om het misbruik te bestrijden, zou men m. i. het minimum juist lager moeten stellen, dan kan men ten minste minder dan 2 deciliter in huis brengen. Als het alcoholfleschje toch in huis moet komen, zie ik het liever van 1 dan van 2 deciliter. Uit de rede van den Minister hebben wij gehoord, dat hij minder gevaar ducht van gebruik in huis dan in de tapperij, een stelling, waarover hier verschillend wordt gedacht, maar waarbij ik meer sta aan de zijde van de Regeering. Van haar standpunt kan de Regeering tegen verlaging m. i. geen bezwaar hebben en op dien grond zal ik ook aan het amendement van den geachten afgevaardigde uit Emmen mijn stem geven.

Ten slotte de opmerking, dat ik niet durf beweren, dat na de hier gehouden uitvoerige debatten de zaak mij duidelijker is geworden. Zeker niet een gevolg van den toon, die daarbij zou hebben geheerscht, een critiek, een verwijt, door den Minister aan de Kamer gericht, die mijns inziens onverdiend was. Maar het is opvallend, dat de strijd niet gevoerd wordt door voor- en tegenstanders van Staatsinmenging, maar door drankbestrijders die het dwingend ingrijpen van de wet niet alleen wenschelijk, maar beslist noodzakelijk achten.

Ik wensch op een paar voorbeelden te wijzen.

De splitsing hebben wij hooren verdedigen door den Minister en door den heer Talma juist op grond van het bestrijden van het drankmisbruik; omtrent de splitsing heeft de Regeering zelf verklaard dat zij met de behandeling van het wetsontwerp niet verder zal kunnen doorgaan wanneer de splitsing niet wordt aangenomen. Van den anderen kant hebben wij de splitsing krachtig hooren bestrijden door den heer Goeman Borgesius en hem zelfs dien maatregel hooren schetsen als verderfelijk en noodlottig, ook in verband met de bestrijding van het drankmisbruik. Welk een verschil van inzichten! De strijd loopt niet over het meer of minder doelmatige van den maatregel, maar hier wordt gesteld misbruikbestrijding aan den eenen, tegenover bevordering van den anderen kant.

Ik wil ook nog wijzen op een ander punt, de quaestie van de gecombineerde winkelnering en de slijterij. Deze was niet voorgesteld in het oorspronkelijk ontwerp; maar bij de Memorie van Antwoord zijn de winkelnering en de slijterij vereenigbaar verklaard en in het ontwerp gebracht en nu wederom losgelaten. Hoe kan de Regeering met zulk een bepaling komen, zegt de heer Goeman Borgesius; tot elken prijs moeten die winkelnering en slijterij uit het ontwerp. En wat hooren wij van den heer Talma, van den man die een bijzondere studie van dit wetsontwerp heeft gemaakt, van den geheel-onthouder, die door zijn ambt persoonlijk zooveel heeft gedaan en nog doet voor de drankbestrijding; wat hooren wij van hem? Met overtuiging, met warmte zelfs is de gecombineerde winkelnering en slijterij door hem verdedigd, en hij eindigde zijn rede met te verklaren, dat wij hier te doen hebben met een zijns inziens gelukkige poging om het doel dat de wet zich voorstelt des te beter te bereiken.

Hoe is de zaak nu?

De gelukkige poging, om het doel dat het wetsontwerp beoogt, des te beter te bereiken, wordt door de Regeering verijdeld; want de combinatie van slijterij en winkelnering wordt niet meer gehandhaafd.

Dat bij zooveel verschil van inzicht het voor hem, die, zooals ik, wenscht mede te werken tot het tot stand komen van de wet, niet gemakkelijker gemaakt wordt een beslissing te nemen, is zeker. Waar nu onder de besliste drankbestrijders zooveel verschil van meening en inzicht is, wordt ik, wat betreft de maatregelen die getroffen moeten worden om het drankmisbruik te bestrijden, in mijn meening en conclusie versterkt, dat, wanneer niet op afdoende en overtuigende gronden de noodzakelijkheid van dergelijke bepalingen aangetoond wordt, op mijn steun niet zal kunnen gerekend worden.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! De vorige geachte spreker heeft een woord van protest uitgebracht tegen het verwijt, dat de Minister Donderdag jl. bij den aanvang van zijn rede aan de Kamer gedaan heeft; ik wensch mij allereerst bij dat protest aan te sluiten.

De Minister heeft aan de Kamer een vermaning toegediend; zelfs heb ik in het verslag van een der dagbladen gelezen, dat de Minister aan de Kamer een formeel standje gegeven heeft.

De Minister heeft den toon van het debat over de splitsing-quaestie een lustigen toon genoemd; de Minister heeft beweerd dat niet de ernst betracht was die bij een zoo ernstige zaak behoorde betracht te worden, en heeft zelfs de vraag geopperd, of het aanging om bij de behandeling van de zaken der kroeg, den toon die daar heerscht, in de Kamer over te brengen. Ik heb door ons amendement tot het debat aanleiding gegeven, ik heb bij mijn toelichting van het amendement het debat geopend en het ligt dus in de allereerste plaats op mijn weg om tegen 's Ministers verwijten op te komen. Ik heb ons amendement op zuiver zakelijke gronden verdedigd en de sprekers die na mij zijn gekomen, hebben dat evenzoo gedaan. Die gronden mag men zeer onjuist achten en bestrijden, maar men heeft het recht niet van een lustig en niet ernstig debat te spreken. En daarbij geloof ik dat de Minister wel allerminst recht had aan de Kamer gemis van ernst voor de voeten te werpen. De Minister zelf kan toch zich er niet op beroemen deze zaak werkelijk ernstig te hebben behandeld.

Wat toch hebben wij zien gebeuren? Bij het oorspronkelijk ontwerp werden in de eerste alinea's van art. 1 definitiën gegeven van sterke en gegiste dranken. Nadat bij het Voorloopig Verslag bezwaren tegen de definitiën waren ingebracht, gaf de Minister bij de Memorie van Beantwoording geheel andere definitiën. Nu zou men verwachten dat die nieuwe definitiën die gegeven werden goed overdacht, goed voorbereid en bestudeerd waren, dat zij ten minste te verdedigen waren. Maar neen, na een half uur debat over de nieuwe definitiën, gaf de Minister weder nieuwe, geheel andere definities, terwijl tijdens het debat daarover er nog een overgangsbepaling aan werd toe gevoegd. Is dat nu — ik vraag maar en geef op die vraag geen antwoord — een ernstige wijze van behandeling van de basis van het wetsontwerp? Immers de definities vormen de basis van het ontwerp, waarop verder het ontwerp is voortgebouwd.

Zou men niet gerechtigd zijn te zeggen — niet dat deze gewichtige zaak in te lustigen vorm — maar wel dat zij in wat te luchtigen vorm behandeld is?

Wat de splitsing betreft, deze heeft in den tijd van één week zoo vele methamorphoses ondergaan, dat men bijna niet meer weet hoe zij er uitziet; hoe de bepalingen daaromtrent luiden. Eerst was de splitsing toepasselijk op alle gemeenten; bij de Memorie van Beantwoording werd zij beperkt tot gemeenten boven de 2000 zielen; hangende het debat werd zij weer beperkt tot gemeenten boven de 5000 zielen en werd de toepasselijkheid voor hen die tegenwoordig vergunninghouders zijn, uitgesloten, terwijl bij de laatste Nota van Wijziging nog andere wijzigingen daarop zijn toegevoegd.

En wat de quaestie van de fleschjes betreft, die de slijters mogen verkoopen, eerst waren het fleschjes van een inhoud van

5 deciliters, daarna van een inhoud van 3, toen 2 deciliter en ten slotte zeide de Minister: „als men die 2 deciliters er uitneemt, is het ook goed".

Ik geloof dat men hier niet kan denken aan een goed voorbereid, wel doordacht, goed bestudeerd ontwerp. Als ik nog een voorbeeld zou mogen noemen van de ernstige wijze van behandeling dezer zaak door den Minister, zou ik er op willen wijzen, dat de Minister in zijn ontwerp is afgeweken van het ontwerp-Borgesius ten aanzien van de slijters, die geen vergunning hebben, dat zijn de slijters boven de 2 liters; die zouden volgens het ontwerp-Borgesius alleen een vergunning krijgen voor het slijten boven de 2 liters en volgens het ontwerp van den Minister werd hun een vergunning gegeven ook voor den verkoop beneden de 2 liters. Bij het debat verklaarde de Minister, dat de grieven die tegen die afwijking van het ontwerp-Borgesius waren ingebracht hem gegrond voorkwamen en dat hij die afwijking dus zou terugnemen, doch hij had daartoe eenige gegevens noodig, welke hij eerst nog moest opvragen. Het wil mij toeschijnen dat, als de Minister bij de Kamer met een bepaling komt, hij zijn gegevens reeds moet bijeen hebben, en hij die gegevens niet moet gaan verzamelen nadat de bepaling reeds bij de Kamer is ingediend.

Ik geloof dus dat de Kamer het oordeel van den parlementairen geschiedschrijver over deze debatten met gerustheid kan afwachten, maar of de Minister het oordeel van dien geschiedschrijver met even groote gerustheid kan te gemoet zien, waag ik te betwijfelen.

En nu spreke de Minister niet van gemeen overleg met de Kamer. Ik zal de eerste zijn om het op prijs te stellen wanneer de Regeering bereid is tot gemeen overleg, wanneer de Regeering één deel van haar voorstel wil opofferen, om het goede dat zij beoogt, althans ten deele, te bereiken. Maar men kan niet van gemeen overleg spreken, wanneer de Regeering allerlei definitiën achter elkander opgooit, om ze den een na den ander onmiddellijk weder terug te nemen. Men kan niet van gemeen overleg spreken, wanneer van een vorig ontwerp wordt afgeweken, terwijl de gegevens daarvoor nog moeten worden opgevraagd; wanneer lepelsgewijze als het ware dagelijks nieuwe beperkingen van het oorspronkelijk voorgestelde worden ingediend. Dat is, naar mijn bescheiden meening, een luchtige wijze van behandeling van zoo gewichtige zaak.

De geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft verleden Vrijdag voorgesteld om het ontwerp naar de afdeelingen terug te zenden; ik heb dit voorstel daarna nog eenigszins geaccentueerd. Wij deden dat niet uit een zucht tot obstructie, maar het sproot voort uit den wensch, om er voor te zorgen, dat, wanneer een wet tot stand komt, die wet zoo goed mogelijk zij.

Wanneer men een drankwet maakt, die zoo ingrijpt in allerlei toestanden in het volksleven, dan dient men er voor te waken, dat de eene bepaling past bij de andere, dat de wet een geheel wordt en dat de draad, die er door loopt, niet verbroken wordt. Men kan echter het geheel niet meer overzien wanneer er elken dag nieuwe Nota's van Wijzigingen komen van den meest ingewikkelden aard.

Wij hebben echter gezien dat de Kamer van het terugzenden van het ontwerp naar de afdeelingen niet wil weten. Wij zullen er dus niet meer op terugkomen; wanneer de Kamer wil voortsukkelen, dan moet men het weten. Maar wanneer wij ten slotte een wet krijgen die vastloopt en niet uitvoerbaar blijkt, dan zullen de heer Rink en ik daarvoor niet aansprakelijk zijn, omwij daartegen hebben gewaarschuwd.

En nu ter zake.

De Minister heeft, nadat hij de gegrondheid van de meeste bezwaren die tegen splitsing waren aangevoerd, had moeten erkennen en nadat hij zijn splitsingstelsel daarom beperkt en gewijzigd en het, voor het oogenblik althans, tot niet veel meer dan een rammelend geraamte had gereduceerd, ons amendement, dat strekt om de splitsing geheel te doen vervallen, onaannemelijk verklaard. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer het amendement onaannemelijk wordt verklaard, wij ons omtrent het lot van dat amendement geen illusiën meer maken, en dat niettegenstaande den steun, dien dit amendement van alle zijden van de Kamer heeft mogen ontvangen. In dit nu voor ons een aanleiding om dit amendement terug te nemen? Mijn medevoorstellers en ik vinden daartoe geen aanleiding en wel daarom niet, omdat het splitsingsysteem, na de wijzigingen die de Minister er in gebracht heeft, wel niet voor het oogenblik, maar voor de toekomst nog veel slechter en bedenkelijker geworden is dan het was.

Wat is er van het stelsel overgebleven? De Minister heeft in de gewisselde stukken verklaard, dat dit splitsingstelsel een groote zaak was, een noodzakelijk iets, waarvan niets mocht worden afgenomen; ook voor de bestaande vergunninghouders kon niets te dien opzichte worden toegegeven. Er mochten geen concessiën worden gedaan. En wat is het nu geworden? Ik ben het met den Minister eens dat het hier geen politiek beginsel geldt, maar de Minister deelt ons nu mede dat het in het geheel geen beginsel is; het is alleen de structuur van het ontwerp, waaraan de Minister hecht. De structuur van het ontwerp wordt in die mate door de splitsing beheerscht, dat de Regeering haar onmogelijk kan terugnemen.

Wat beteekent de structuur van het ontwerp? Voor zoover ik die uitdrukking begrijp, beteekent zij, dat wanneer het amendement werd aangenomen het wetsontwerp eenigermate zou moeten worden omgewerkt. Ziet dan de Minister, die ons reeds zoovele Nota's van Wijziging deed toekomen, nu in eens zoo sterk tegen een omwerking van het ontwerp op? Er komt bij, dat die omwerking werkelijk niet zoo omvangrijk zou behoeven te zijn. Ik heb reeds nagegaan, welke bepalingen zouden moeten worden gewijzigd, indien de splitsing geheel kwam te vervallen, en die wijzigingen zijn eenvoudig en zouden zeer gemakkelijk bij de behandeling der volgende artikelen kunnen worden aangebracht.

Zooals de Minister het splitsingstelsel nu ten slotte in het ontwerp opneemt, zal de splitsing voor de kleine gemeenten beneden de 5000 zielen niet gelden; ja, de Minister gaat zelfs verder en bepaalt dat de splitsing niet toepasselijk zal zijn voor gemeenten, waarvan alleen de bebouwde kom door minder dan 5000 zielen wordt bewoond. Voorts zal de splitsing niet gelden voor de tegenwoordige vergunninghouders in de groote steden. De splitsing zal dus hoogstens van toepassing kunnen worden in 200 gemeenten; vermoedelijk is het nog een kleiner aantal, maar met het oog op de bepaling van de bebouwde kom is het aantal moeilijk met zekerheid te bepalen. In die grootere gemeenten, waar de splitsing van toepassing kan worden, is men overal nog ver boven het maximum vergunningen. Het zal dus stellig ongeveer een menschenleeftijd duren, vóór er nieuwe vergunningen kunnen worden gegeven en vóór dat de splitsing in toepassing kon komen

En nu vraag ik: heeft het zin dat men bepalingen maakt, wetten vaststelt, die eerst over een menschenleeftijd in werking zullen komen?

In het algemeen schijnt het mij niet te verdedigen dat men wetten maakt, die niet voor den tegenwoordigen tijd of voor de naaste toekomst, maar die eerst voor een verre toekomst kunnen dienen.

Men heeft in den laatsten tijd op wetgevend gebied allerlei proefnemingen gedaan. Wanneer men met een regeling vast zat, maakte men een regeling, die niet bevredigde en voegde er een bepaling aan toe, dat de regeling binnen zekeren tijd zou worden herzien; wanneer men een bepaling niet wist te formuleeren, liet men haar over aan een maatregel van bestuur en verklaarde dat het binnen zekeren tijd nader bij de wet moest worden geregeld.

Bij de Beroepswet is een regeling voor de benoeming der leden van de raden van beroep gemaakt, die binnen twee jaren moet worden herzien.

Hier gelast de Regeering bij de definitie een algemeenen maatregel, waarvoor binnen drie jaar een wettelijke regeling in de plaats zal moeten komen.

Ik geloof dat een dergelijke wijze van wetgeven geen aanbeveling verdient, want in den regel komt na den termijn die gesteld is, de nieuwe wettelijke regeling niet tot stand en blijft men dus met de proefregeling zitten. Maar hier wordt iets in de wet gebracht wat nog slechter en nog bedenkelijker is. Hier wordt een wet gemaakt, die pas over 30, wellicht 40 jaren toepassing zal vinden, dus een wet, vastgesteld voor toestanden die men niet kent en nog niet kan beoordeelen. Men weet niet hoe die toestanden zijn zullen, welke omstandigheden zich dan zullen voordoen, welke dan de eischen zullen zijn.

De heer de Visser, die zich een voorstander verklaarde van het beginsel van de splitsing, voegde aan zijn desbetreffende verklaring toe, dat het hem beter scheen om haar op dit oogenblik nog niet in de wet vast te leggen, omdat zij nog niet voldoende van alle kanten is bekeken en men zich van de gevolgen dus nog geen goede voorstelling kan maken. Ik deel dat gevoelen volkomen en vereenig mij geheel met de door dien geachten afgevaardigde geopperde bezwaren. En is er niet meer aanleiding om met de wettelijke bepalingen betreffende de splitsing voorloopig te wachten, nu toch van toepassing daarvan in den eersten tijd geen sprake zal zijn?

Ik heb zooeven verklaard dat door de wijziging die de Regeering heeft aangebracht, de zaak nog bedenkelijker is geworden en ik ben verplicht dit met een enkel woord toe te lichten.

Wanneer men het denkbeeld der splitsing bij het volk ingang wil doen vinden, dan moet men ook zorgen dat bij het volk post vat de overtuiging, dat het tappen in slijterijen en het slijten in tapperijen afkeuring verdient. Maar als wij het stelsel van het ontwerp aannemen, dan zal het volk daarvan niet overtuigd worden. Want wat bepaalt het ontwerp, zooals het nu geworden is? In de groote gemeenten zal de bepaling van toepassing worden, in de kleinere gemeenten echter niet. In den Haag zal bijv. als het zoover is, dat men beneden het maximum is en er dus nieuwe vergunningen kunnen worden uitgegeven, het gecombineerde bedrijf verboden zijn, maar in al de omliggende kleine gemeenten zal de combinatie weer geoorloofd zijn. En dit wordt nog erger, wanneer men nagaat wat er gebeuren zal in de overgangsperiode, wanneer dan de splitsing in de groote gemeenten in toepassing zal worden gebracht. Wanneer over 30 of 40 jaren in de groote steden de splitsing dan zal gaan werken, zullen er langzamerhand nieuwe vergunningen komen, maar het spreekt vanzelf dat daarnaast ook nog zullen blijven bestaan tal van oude vergunningen. Dan zal bijv. in een straat een nieuwe vergunning worden verleend, waar het gecombineerd bedrijf zal verboden zijn, maar een straat verder of wellicht in dezelfde straat, zal nog een oude vergunning bestaan, waar dat gecombineerd bedrijf wel geoorloofd zal wezen. In de eene gelegenheid zal men hetzij niet mogen tappen, hetzij niet mogen slijten, en bij overtreding daarvan strafbaar zijn, en in de andere gelegenheid, welke er naast ligt, zal men straffeloos beide mogen doen. Gelooft men werkelijk, dat op die wijze bij de bevolking het begrip zal ontstaan, dat het verkeerd is te tappen en te slijten in dezelfde inrichting?

Neen, op die wijze zal het ontduiken nog sterker worden aangemoedigd, het overtreden van de wet nog meer worden aangewakkerd. Er is over het scheppen van overtredingen en over de ontduikingen al genoeg gezegd, maar met deze regeling zal, en vooral in den overgangstijd, dat nog veel bedenkelijker worden. En het is daarom dat ik van oordeel ben, dat door de aangebrachte wijziging de toestand in de toekomst nog minder goed zal worden dan hij zou zijn, indien aan het oorspronkelijk voorstel ware vastgehouden. Ik zal nu niet meer in den breede op die zaak ingaan. Ik geloof niet dat de Minister overtuigend heeft aangetoond, dat inderdaad de splitsing noodzakelijk en doelmatig is. Ik ben het met den vorigen geachten spreker geheel eens, dat de Minister ons daarvoor geen overtuigende gronden heeft aangegeven. De Minister heeft ons allerlei interessante mededeelingen gedaan, en belangrijke beschouwingen gegeven. De Minister heeft de maatschappij verdeeld in drie groepen: de alcoholisten, de matige gebruikers en de alcoholvrijen; de Minister heeft gesproken van de propoganda van de alcoholvrijen en de alcoholisten en de Minister heeft betoogd, dat het stil drinken thuis een minder kwaad is dan het drinken in een tapperij.

Ik geloof dat al die beschouwingen voor de splitsing weinig bewijzen. Ik meen het ook te mogen betwijfelen of men van een propaganda der alcoholisten kan spreken, ik heb altijd gemeend dat de alcoholisten zich veeleer schamen en zich dus, zooveel het kan, schuil houden. En wat het stille drinken thuis betreft, ik houd vol dat dit veel gevaarlijker is dan het drinken in een tapperij.

In het „Van dag tot dag" in het *Algemeen Handelsblad* van eergisteren, komt daaromtrent een merkwaardige mededeeling voor. En ik stem geheel in met hetgeen de schrijver aan het slot van zijn beschouwing zegt: „Het is met het drinken als met de roodvonk. Wanneer men het belet uit te komen, slaat het naar binnen, naar de binnenkamer". En dat is veel gevaarlijker.

De Minister heeft ons verder tal van zaken verteld betreffende de toestanden in het buitenland, en als altijd bleek de Minister van die buitenlandsche toestanden uitstekend op de hoogte. Zooals bij de wet op het hooger onderwijs de Minister aanstonds ons wist mede te deelen, hoe vele rechtsgeleerde hoogleeraren er in Tokio waren en hij bij het technisch hooger onderwijs ons wist te vertellen, hoeveel allerlei artikelen in Siberië kosten, zoo weet de Minister ons nu bij de Drankwet uiteen te zetten, hoe de regeling is in Noorwegen, Zweden, Engeland enz.

Wanneer ik echter een opmerking ter zake mag maken, dan is het deze, dat, wanneer wij nu bij de Drankwet de toestanden beschouwen in landen, die niet zoover van ons verwijderd zijn, die toestanden weinig voor de splitsing bewijzen, wat de Minister daarvan ook moge zeggen.

De Minister heeft gesproken over the off- en van de on-licences van de Engelsche wet van 1874, maar de Minister heeft vergeten, dat volgens die regeling dezelfde persoon zoowel een off- als een on-licence kan verkrijgen, als hij er maar voor wil betalen. Van splitsing, zooals hier wordt voorgesteld, is dus geen sprake; dezelfde persoon mag beide bedrijven uitoefenen. De Engelsche regeling bewijst daarom niets voor de hier voorgestelde regeling.

Verder zou ik er op willen wijzen, dat de regeling, die in de Nota van Wijziging gegeven is ten aanzien van de bebouwde kommen, niet beantwoordt aan hetgeen de Minister in de Memorie van Antwoord als zijn bedoeling heeft aangegeven.

De bedoeling was, dat op het platteland de combinatie van de bedrijven geoorloofd zal zijn, maar in de steden niet. Spreekt men nu van gemeenten, waarin bebouwde kommen zijn met meer dan 5000 inwoners, dan zal het gevolg zijn, dat in het plattelandsgedeelte van groote gemeenten de splitsing wel zal gelden. Zoo zal in Rotterdam aan den kant van Charlois, het plattelandsgedeelte, de splitsing gelden, en dat staat toch volkomen gelijk met het platteland elders: daarvoor bestaat geen reden.

De beide geachte afgevaardigden, die de eenige bestrijders waren van het amendement, de heeren Talma en Okma, hebben zich door de wijzigingen de gronden voor hun bestrijding zien ontnemen. De heer Talma heeft betoogd, dat de combinatie van een slijterij en een winkelnering zoo voortreffelijk was, dat die combinatie eigenlijk het mooie was van het geheele systeem, en dat hij daarom, werd een amendement voorgesteld om die combinatie te doen vervallen, zich daartegen zou verzetten. Welnu, de Minister, erkentelijk voor den steun, dien hij van dien geachten afgevaardigde ontving, heeft onmiddellijk die combinatie uit de wet doen vervallen en de vereeniging van slijterij en winkelnering niet meer geoorloofd verklaard. Die geachte afgevaardigde zal dus nu van een bestrijder een voorstander van het amendement zijn geworden.

De heer Okma heeft het beginsel der splitsing verdedigd op grond van een soort van compensatierecht. Die geachte afgevaardigde heeft verklaard, dat aan de tegenwoordige vergunninghouders op allerlei wijze voordeelen worden toegekend; daartegenover moest dan staan een equivalent, er moest hun iets afgenomen worden en daarom was naar zijn meening het splitsing-systeem zoo goed. Maar nu na de wijziging de splitsing niet meer van toepassing is op de tegenwoordige vergunninghouders, heeft dus ook de heer Okma zijn grond voor de bestrijding van het amendement zien vervallen. Nu is van het door hem bedoelde equivalent geen sprake meer; de tegenwoordige vergunninghouders behouden alle voordeelen, ja zij krijgen er nog een bij.

Wij zijn erkentelijk aan de Kamer voor den grooten steun, dien ons amendement van alle zijden heeft mogen ontvangen. Aan den anderen kant begrijp ik, dat er nu na de onaannemelijkverklaring weinig stemmen ten gunste van het amendement zullen worden uitgebracht. De motieven, waarom verschillende leden, die oorspronkelijk met dit amendement medegingen, nu hun stem daartegen zullen uitbrengen, zal ik niet beoordeelen. Maar ik meen te moeten wijzen op hetgeen wij daaromtrent in het dagblad *De Tijd* hebben gelezen. Daar lazen wij een paar dagen geleden, dat aan de leden dezer Kamer moest worden aangeraden om niet met het amendement meer mede te gaan, want nu is het grootendeels een academische quaestie geworden, en verdere mogelijke bezwaren zijn, lang vóór zij ernstig dreigen,

nog altijd af te weren in de toekomst, m. a. w. wij maken wel een wet, waaraan bezwaren verbonden zijn, maar die wet geldt eerst over tal van jaren en vóór zij toegepast wordt, kunnen wij haar altijd nog intrekken.

Of dit de motieven zijn, die sommige leden zullen bewegen tegen het amendement te stemmen, ik weet het niet, maar het komt mij voor dat het op die wijze een wettenmakerij wordt, waarmede men zich toch kwalijk kan vereenigen. Ik kan mij niet vereenigen met een wettenmakerij, waarbij men bepalingen maakt die voor een verre toekomst zullen gelden, met de bedoeling, om ze, vóór ze in werking zullen treden, weer in te trekken. Dit is een wettenmakerij beneden de waardigheid van de Volksvertegenwoordiging, die zooal niet in de kroeg, dan toch hoogstens in de sociëteit thuis behoort.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een enkel woord mijn stem te motiveeren over het splitsings-amendement. De Regeering heeft, toen zij de splitsing voorstelde, gezegd dat dit was een van de hoofdpunten van het ontwerp. Tot mijn leedwezen is die splitsing noch in de Memorie van Toelichting, noch in de Memorie van Antwoord veel toegelicht, zoodat ik eerst niet heb begrepen waarom die zaak zoo belangrijk was. Maar nu heeft de Minister en evenzeer de heer Talma ons in de vorige week een beschouwing gegeven, waaruit dan eigenlijk die volstrekte noodzakelijkheid moest blijken. Tot mijn leedwezen zouden die beschouwingen mij er toe leiden met het amendement mede te gaan, want ik kan mij niet vereenigen met de stelling, dat het voor de drankbestrijding beter is dat eerst de drank in huis gebracht wordt uit de tapperij, omdat men in de huizen beter de drankgewoonte zou kunnen bestrijden.

Ik geloof dat het verschil van inzicht tusschen den Minister en mij hieruit ontstaat, dat wij de geheele zaak van de drankbestrijding uit een verschillend oogpunt bezien. Wanneer inderdaad de hoofdzaak was de bestrijding van misbruik van sterken drank, kan ik mij eenigszins het standpunt van de Regeering begrijpen, omdat ergerlijke tooneelen van dronkenschap misschien meer voorkomen in de tapperij dan in huis, maar in mijn oogen is dit niet de hoofdzaak, want wanneer wij de werking der Drankwet nagaan, letten wij niet op het aantal dronken menschen, maar hoeveel liter sterke drank per hoofd wordt gedronken, en daarnaar oordeelen wij of al dan niet nationale alcoholvergiftiging plaats heeft. Dit laatste schijnt mij het juiste standpunt. Degenen die weten welke ellende voor de gansche natie voortvloeit juist uit het dagelijksch gebruik van alcohol, in den vorm van sterken drank; die nagaan op welke onverantwoordelijke wijze tal van menschen zelfs bij matig gebruik een veel te groot gedeelte van hun inkomen, soms $^1/_{20}$ of $^1/_{10}$, gebruiken voor sterken drank; die weten hoe langzamerhand, ook door de slechte qualiteit van de waar, de geheele natie bij regelmatig gebruik vergiftigd wordt; hoe de prikkel slechts is een kunstmatige prikkel, die niet eens dient om vroolijkheid teweeg te brengen, omdat men ook bij maaltijden even vroolijk kan zijn, wanneer men geen, dan wanneer men wèl alcohol heeft gebruikt; die weten, dat het een bijgeloof is te meenen, dat alcohol noodig is, om in een vroolijke stemming te geraken, — zij kunnen niet anders dan tot de overtuiging komen, dat diegenen het bij het rechte einde hebben, die de drankgewoonten bestrijden en al hun best doen de menschen duidelijk te maken, dat zij het gebruiken van sterken drank geheel moeten nalaten.

Dit is het standpunt, waarop ik sta. Nu geloof ik, dat de drankgewoonte niet komt door de tappers of de fabrikanten van alcohol, maar dat zij juist onstaat in de huisgezinnen, doordat de zoons, de kinderen, hun ouders en hun vrienden zien drinken. Evenzeer als het gebruik van tabak geschiedt ter voldoening aan een prikkel, die men zich kunstmatig heeft eigen gemaakt, ten gevolge daarvan dat men ouderen ziet rooken, zoo gaat het ook met het drankgebruik; ook daarvan is het ongelukkige gevolg, dat, wanneer men eenmaal aan dien prikkel is gewoon geraakt, hij regelmatig blijft voortwerken.

Nu zeg ik: wanneer men overtuigd is, dat het verkeerd is, de drankgewoonte op te wekken, hoe kan men er dan toe komen te zeggen: laat ons beginnen den drank te brengen in de huizen, waar de kinderen van jongs af gewend worden te zien wat drinken is.

Het ware veel beter op ieder huis te schrijven: „de sterke drank is het gemeenste wat ooit op Gods aardbodem is uitgevonden".

Ik ontken niet, dat het, wanneer men te doen heeft met een dronkaard, in een speciaal geval een voordeel kan zijn, dezen te kunnen houden buiten de kroeg, maar dan toch altijd onder deze voorwaarde, dat de vrouw medewerkt. Maar dit gebeurt niet altijd; wanneer de drank komt in huis, is er veel kans, dat het gezin mee gaat drinken en wanneer dat gebeurt, is er niets meer aan te doen.

Zal ik nu de verwaandheid hebben, mijn gevoelen te stellen tegenover dat van den Minister en den heer Talma?

Ik zou dit niet durven doen. Wij zullen elkaar trouwens op dit punt toch niet kunnen overtuigen; ieder heeft zijn eigen inzicht. Maar blijkt hier alweder niet uit, hoe verkeerd het is, de wetgeving te willen gebruiken ter verbetering van het menschdom. Kunnen wij niet het moraliseeren overlaten aan de maatschappij? Wij anti-revolutionnairen, die altijd er zoo op gesteld zijn geweest onze eigen vrije school te hebben, moeten er nog meer waarde aan hechten om volwassen menschen niet te brengen onder een wet, die voor hun moreele opvoeding zorgt. Hoe zal ik nu over dit amendement stemmen?

De Minister heeft tot mijn leedwezen gezegd, dat hij, wanneer dit amendement wordt aangenomen, de wet zou intrekken. Hij heeft er echter bijgevoegd, dat wij hier niet te doen hadden met een politiek beginsel, integendeel, dat wij hier in het geheel niet met een beginsel te doen hebben, maar alleen met een quaestie van structuur van de wet.

Thans vraag ik of het in dezen stand der zaak niet beter was geweest, dat de Regeering een eenigszins ander standpunt had ingenomen.

Mij dunkt, wanneer een Regeering in deze zaak een maatregel voor den besten houdt, zij dezen met hand en tand kan verdedigen, desnoods tegen alle kamerleden, maar de Kamer harerzijds volkomen vrij moet laten te zeggen: ik ben het met dit inzicht niet eens. De Kamer en de Regeering hebben dan beide haar plicht gedaan. Het is mogelijk, dat er dan geen maatregel tot stand komt, die de Regeering wenscht, maar zij kan zeggen: ik wasch mijn handen in onschuld; maar zij mag niet van de leden der Kamer vergen, waar het geen algemeene politieke beginselen geldt, dat ze zich voor een maatregel verklaren, welken ze niet doelmatig achten.

De Regeering heeft gezegd, dat ze tegenover de Kamer toeschietelijk is geweest en vraagt nu dat de Kamer het op haar beurt zal zijn. Wanneer wij te doen hadden met een quaestie van wederzijdsche welwillendheid, dan zou ik daarin kunnen komen; maar ik vraag van de Regeering in deze zaak geen toeschietelijkheid. Beter acht ik het dat zij zich op het door haar ingenomen standpunt blijft handhaven, en ons vrijlaat.

Nu echter de Regeering heeft verklaard dat, indien het amendement wordt aangenomen, de wet zal worden ingetrokken, moet ik mij de vraag stellen of de splitsing inderdaad dat gevolg zal hebben dat de Minister zich voorstelt; nl. dat het drinken van de tapperij naar het gezin zelf zal worden overgebracht. Ware dat zoo, dan zou ik moeten kiezen tusschen twee kwaden, en liever de wet helpen verwerpen. Maar ik geloof niet dat de splitsing dat gevolg zal hebben. De zaak zal vrij wel blijven zooals ze was; wij zullen houden tappers, slijters en clandestiene verkoopers, en het publiek zal van alle drie gebruik maken.

Bovendien, herhaaldelijk is er de aandacht reeds op gevestigd, de maatregel zal eerst veel later in zijn volle kracht werken; ik merk hier terloops op, dat het niet opgaat, te beweren, zooals de heer Fock doet, dat de maatregel niet terstond kan werken, want hij kan in enkele gevallen reeds terstond werken. Welnu, als de maatregel verkeerd blijkt te werken, dan zullen wij gelegenheid genoeg hebben om daarop terug te komen. Het betreft hier een verschil van inzicht, en wanneer de Regeering blijkt niet goed te hebben gezien en de wet demoraliseerend dreigt te werken, dan zullen wij, als goede paedagogen, een anderen weg moeten inslaan.

Ook meen ik dat eenvoudige aanneming van het amendement-Fock ook tot verkeerdheden leidt. Het maximum wordt verhoogd tot 10 liter en nu zouden door aanneming van het amendement misverstanden ontstaan waarin door het amendement niet wordt voorzien.

De hoofdreden evenwel waarom ik meen dat ik, ondanks

mijn bezwaren tegen de beschouwingen der Regeering, moet stemmen tegen het amendement, is hierin gelegen dat, zooals de Minister heeft opgemerkt, geheel de structuur der wet met de splitsing verband houdt. Nu meen ik dat intrekking dezer wet haar bedenkelijke zijde zou hebben, niet om de politieke gevolgen, want de Minister zelf heeft gezegd dat de intrekking niet zou geschieden om eenig politiek of ander beginsel; maar omdat wij nu eenmaal een wet moeten hebben, vermits moet worden voorzien in den toestand, die door de wet van 1881 is ontstaan. Trok men deze wet in, dan zou de Kamer toch kort daarop voor een nieuw ontwerp moeten worden geplaatst. Zou het nu wenschelijk zijn om, na deze langdurige debatten, nog meer tijd te vermorsen aan een geheel nieuw wetsontwerp?

Na de laatste wijzigingen, welke de Regeering heeft aangebracht, meen ik wel tegen het amendement te kunnen stemmen.

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! De wijze, waarop in de Kamer gesproken is over hetgeen ik omtrent de splitsing in de zitting van verleden week heb gezegd, geeft mij aanleiding tot een enkel woord van repliek en verduidelijking.

Voordat ik daartoe overga, wensch ik echter, zeer in het kort, iets te antwoorden aan den heer ter Laan. Toen deze in de zitting van 5 Mei deze woorden gebruikte. „Ook de drankbestrijders zullen dezen Minister van Binnenlandsche Zaken met al zijn groot vertoon van drankbestrijding en met al zijn Christendom niet dankbaar zijn", heb ik mij een interruptie veroorloofd, die den geachten afgevaardigde heenwees naar den inhoud van de adressen, van de drankbestrijders bij de Kamer ingekomen. En nu herhaal ik, ook na het door den heer ter Laan gezegde, dat nog uit geen enkel van die adressen, ook niet uit die ingekomen zijn, nadat de Regeering haar oorspronkelijk ontwerp had gewijzigd, iets gebleken is van een dergelijken toon als de heer ter Laan hier op dat oogenblik aansloeg. Integendeel kan ik hem verklaren dat nog dezer dagen een paar geheel-onthouders, die vooraan staan waar het de bestrijding geldt van het drankmisbruik, mij positief hebben verzekerd dat, ook wanneer alleen deze twee bepalingen door de Kamer werden aangenomen: 1°. die van de verhooging van 2 tot 10 liters: 2°. de bepaling omtrent de kinderen beneden 18 jaar, een zeer groote winst zou zijn binnengehaald. En als men van die zijde reeds van een zeer groote winst spreekt met het oog op die twee bepalingen, dan kan de uitspraak, dat men in die kringen den Minister niet dankbaar zou zijn, niet worden geaccepteerd.

In de tweede plaats wensch ik nu op de hoofdzaak, namelijk de splitsing, iets nader in te gaan.

Ik heb de vorige week, met betrekking tot die splitsing, twee beginselen op den voorgrond gesteld:

1°. dat die zaak in de kringen van de deskundigen in ons vaderland een novum moet worden genoemd;

2°. dat, omdat de zaak niet voldoende is doordacht, het gevolg wel eens het tegenovergestelde kon zijn van hetgeen men zich aanvankelijk daarvan voorstelde.

Wat nu het eerste aangaat, hebben sommigen mij misverstaan, alsof ik de splitsing in het algemeen iets nieuws had genoemd, Dit heb ik bedoeld noch gezegd. Maar ik beweerde, dat de idee van de splitsing in ons vaderland werkelijk een nieuw denkbeeld is. En dit is niet weersproken en kan niet weersproken worden. Maar tevens heb ik niet zonder grond gesproken van een vrees, die bij mij leeft, dat een dergelijke maatregel het tegenovergestelde gevolg kan hebben van hetgeen men er zich van voorstelt. En nu wensch ik, om het recht tot die uitspraak nog nader te vindiceeren, te antwoorden op eenige bedenkingen, die de Minister van Binnenlandsche Zaken inzonderheid tegen mij heeft te berde gebracht, met een beroep op het buitenland.

De Minister heeft het buitenland aangehaald, als bewijs dat dáár die splitsing bestaat. Natuurlijk heeft in dit debat die aanhaling alleen beteekenis, wanneer blijkt, dat die splitsing in het buitenland goed werkt. Wanneer het tegenovergestelde kan worden aangetoond, verliest het beroep op het buitenland op dit punt alle waarde. Nu begin ik reeds terstond te zeggen, dat het beroep op Engeland, hier gehoord, mij bescheiden voorkomt ten eenenmale misplaatst te zijn. Als ik toch de regeling in Engeland goed inzie, is dáár de bestaande toestand deze. Iemand, die zich het recht wil verzekeren om een bepaalde vergunning te verkrijgen, vraagt een justice-licence, een soort certificaat, waarop staat aangegeven, welke licence hij begeert. Dan begeeft hij zich naar de bekende commissie, die genoemd wordt de commissioners of inland revenue and costum duties. Aan hen vraagt hij een on-licence of een off-licence.

En nu is het de practijk sinds jaren, dat hij, een on-licence vragende, er altijd een off-licence bij krijgt. Dientengevolge is in Engeland bijna iedere tapper een slijter, maar niet iedere slijter een tapper. Om deze reden kan men Engeland onmogelijk in deze materie aanhalen als een voorbeeld, noch voor de deugdelijkheid van de splitsing, noch voor de waarde van de splitsing, zooals die hier wordt voorgesteld.

Dit wegvallen van Engeland als voorbeeld zou op zich zelf echter nog zonder beteekenis zijn, wanneer de splitsing in andere landen ons niet tot groote behoedzaamheid noopte en het is om die reden, dat ik, hoewel het in beginsel eens zijnde met die splitsing, om straks te noemen redenen, verleden week tot voorzichtigheid aanmaande bij haar toepassing. Toen namelijk in 1889 het congres van geheelonthouders te Parijs plaats had, wees reeds de afgevaardigde uit Petersburg, waar het stelsel der splitsing bestaat, op de bezwaren, welke dat stelsel in de practijk aankleven, maar zeide hij tevens, dat het stelsel nog te kort werkte om reeds nu daarover een definitief oordeel te vellen. Maar geheel anders kwam de zaak te staan, toen twee jaren later het congres te Weenen werd gehouden. Wat werd toch in 1901 op dat congres gezegd over de resultaten van het splitsingstelsel in Rusland? Het volgende:

„Ein Theil des früheren Consums in der Schenke ist in „die Familie" übergesiedelt. Doch ist dieser Theil unbestimmbar, jedenfalls gleicht er aber lange nicht den Theil aus, der auf die Strasse und an den Arbeitstisch übergegangen ist. Hieher aber sind gerade die kleine Typen der Flaschen, in denen der Branntwein verkauft wird, im Volke bekannt unter den Namen — „Mersavotschik", dat wil in het Hollandsch zeggen — „Gruweltje" die dem früheren Accisesystem unbekannt waren, gewandert. Der Trunk — en nu komt datgene, waarop ik wijzen wil — auf der Strasse hat im grossem Grade zugenommen. Bei uns, in der Hauptstadt, ist dies am Morgen zu sehen, wenn die Hausknechte das Trottoir vor den Branntweinboden noch nicht gereinigt haben. Das Trottoir ist mit Pfropfen besät, und die Sockel der in der Nähe befindlichen Häuser, sind vom Pech wie mit rother Farbe angestrichen. In der Provinz ist es noch trauriger."

Dit wat Rusland betreft. En nu — Oostenrijk, waarop de Minister zich beriep! In de Januari-aflevering van het tijdschrift *Die Alcoholfrage* van dit jaar, staat een mededeeling van een bekend Oostenrijker, die het alcoholvraagstuk, vooral uit sociaal oogpunt, onderzoekt, namelijk dr. Wlassak. Hij zegt dáár over de resultaten van de splitsing in Oostenrijk:

„Ist der Kaufmann nun besonders gewissenhaft oder ist er eben mit der so und so vielten Ordnungstrafe wegen unbefugten Ausschanks belegt worden, so muss der Käufer met der Schnapsflasche vor die Thür. Rasch ist der Verschluss der Flasche — eine Papiermarke — entfernt, mit den einen Hand hält er noch die Thürklinke des Ladens, mit der andern führt er die Flasche an den Mund. Ohne absusetzen wird der Inhalt hinunten gegossen, die Thür geöffnet und die neue Flasche geholt."

En verder: „Ueberall trifft man Frauen, Kinder und junge „Schlepper" die den Familienbedarf einkaufen."

Ik ga niet verder, maar meen toch met het oog op deze gegevens het recht te hebben tot de uitspraak, die ik in de zitting van de vorige week deed, dat de werking van een dergelijke bepaling wel eens het tegenovergesteld gevolg kan hebben van wat men zich voorstelt Ik heb vooral aanleiding gevonden tot deze mededeelingen, omdat tegenover mij in het debat een beroep op andere Rijken in Europa was gedaan. Ik wenschte daarom de gronden die ik voor mijn uitspraak had, eens duidelijk aan te voeren.

Mijn conclusie is dus deze, dat de practijk niet het goed recht van de splitsing vindiceert. Ten minste — en daarop komt het nu aan — wanneer zij op één oogenblik op groote schaal wordt ingevoerd, zooals in genoemde Rijken geschiedde en zooals de Minister oorspronkelijk hier wilde doen. Nu echter, na de wijziging door de Regeering aangebracht, staat de zaak anders. Sporadisch, zeer langzaam zal zij thans gaan werken. Daarmede verminderen de gevaren en de vraag wordt dus, of de voordeelen

daartegen opwegen. Niet te loochenen is het groote voordeel, waarom de splitsing ook door de drankbestrijders wordt aanbevolen, dat, al is het langs een omweg, het aantal tapperijen er in de toekomst aanzienlijk door wordt beperkt. Dit argument is in de zitting van verleden Vrijdag te recht door den heer van der Zwaag op den voorgrond gesteld. Dat groote voordeel kan niet worden betwist en is ook niet betwist geworden.

Op grond van dat moreel aanvaard ik de splitsing, zooals zij volgens het gewijzigd ontwerp zal komen te werken. Want ja, als de splitsing opeens overal werd doorgevoerd, dan zou het gevolg zijn, dat in bepaalde buurten alleen slijterijen overblijven, en op straat de ergerlijke tooneelen van Rusland voorvallen. Maar dat kan, ten gevolge van wat de Regeering nu voorstelt, hier niet geschieden.

Wèl ben ik het niet met den heer Fock eens, als hij zegt, dat al deze bepalingen alleen in een onafzienbare toekomst kunnen werken. Want ik wijs er op, dat als in een gemeente waar het maximum niet is bereikt, een vergunninghouder sterft en een nieuwe vergunning wordt aangevraagd, deze alleen onder conditie van de splitsing zal kunnen worden verkregen, en ook dat bij het verkrijgen van één vergunning voor twee andere de splitsing in werking treedt. Maar deze langzame werking heeft juist het voordeel, dat de gevaren niet groot kunnen zijn en een voorzichtige proef wordt genomen.

Om deze reden moet ik de groote vraag, of de nadeelen, van de splitsing in andere landen ondervonden, zich ook ten gevolge van dit ontwerp hier zullen kunnen voordoen, ontkennend beantwoorden. Daartegenover staat het voordeel waarop ik straks wees, van de langzame beperking der tapperijen. Hierom zal ik, afgezien van politieke constellaties of redenen, voor- en nadeelen tegenover elkander in de weegschaal leggende, oprecht kunnen stemmen tegen het amendement van den heer Fock.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de laatste om het te betreuren dat ik thans in tweeden termijn het woord voerende over dit artikel wederom sta voor een geheel andere regeling dan die voor ons lag bij mijn eerste rede. Ik heb geen reden om dit te betreuren, maar veeleer alle reden om erkentelijk te zijn, omdat, zooals het de Kamer bekend is, tal van wijzigingen door de Regeering zijn aangebracht ter tegemoetkoming aan o. a. door mij ontwikkelde bedenkingen.

Op één punt door mij besproken heeft de Regeering haar artikel ongewijzigd gelaten, maar dat is ook juist het punt waarop ik geen wijziging heb gewenscht. Ik bedoel natuurlijk de quaestie van de tien liter. Ik heb reeds in mijn eerste rede gezegd dat ik dat deel van het regeeringsvoorstel toejuich.

Intusschen heb ik bij de bespreking van dat onderwerp eenige inlichtingen gevraagd en de Regeering is in gebreke gebleven die te geven, zoodat ik de vrijheid neem op dit punt nog even terug te komen. Ik heb aan de Regeering gevraagd: zal de minimum hoeveelheid, die men zonder vergunning mag verkoopen, niet slechts in naam maar ook in werkelijkheid 10 liter zijn — of blijft gij bij uw voorstel om door het maken van uitzonderingen, door het geven van dispensatie onder voorwaarden, waaraan de meergegoeden zeer gemakkelijk kunnen voldoen, feitelijk dat minimum in volgende artikels voor zeer velen weer tot 3 liters te verlagen? Ik had daarbij het oog, zooals men weet, op de uitzondering voor wijnkoopers, zooals die in een volgend artikel voorkomt. Ik meen te hebben aangetoond, dat van die uitzonderingsbepaling zeer velen, die anders er niet aan zouden denken wijnkoopers te worden, gebruik zullen en kunnen maken, en ik heb aan de Regeering gevraagd: gevoelt gij niet dat daardoor uw voortreffelijke bepaling van artikel één daardoor grootendeels van haar kracht wordt beroofd en dat op die wijze het door u beoogde doel onmogelijk kan worden bereikt?

De Minister heeft daarop geantwoord: die zaak komt later aan de orde; thans wil ik mij daarover niet uitlaten.

Dat versta ik niet, Mijnheer de Voorzitter. Dit punt toch maakt een integreerend deel uit van de regeling die thans aan de orde is. Als de uitzonderingsbepaling voor wijnkoopers behouden blijft, dan zou het derde lid van dit artikel eigenlijk aldus moeten luiden: Onder kleinhandel in sterken drank verstaat de wet verkoop bij niet meer dan 10 liter, behalve als de verkoop door wijnkoopers geschiedt, want dan zal reeds de verkoop bij drie liters vrij zijn. Ik meen dus alle recht te hebben om aangaande dit punt reeds bij dit artikel inlichtingen aan de Regeering te vragen.

Nu de quaestie van de splitsing.

Voordat ik tot de bespreking van dit onderdeel overga, wensch ik zoo kort mogelijk een persoonlijk incident af te doen met den heer Talma; ik zeg: zoo kort mogelijk, omdat ik zelf gevoel dat vooral bij deze langdurige beraadslagiug discussie over persoonlijke incidenten al heel weinig in den smaak der Kamer zal vallen. En ik kan des te korter zijn, omdat de Minister zelf, niet door woorden, maar door een daad, mij tegenover den heer Talma volkomen in het gelijk gesteld heeft.

Wat toch is de zaak?

De heer Talma betwistte mij het recht met kracht op te treden tegen het oorspronkelijke art. 25 *c* en er den Minister een grief van te maken, dat hij te mild geweest was voor de bestaande slijters, want dat ik in 1900 zelf bepalingen had voorgedragen, die op dit punt als twee droppelen water op die van dit wetsontwerp geleken. Toen kwam de Minister aan het woord, en deze heeft, in plaats van zich bij den heer Talma aan te sluiten, verklaard dat hij na ernstige overweging moest erkennen dat mijn bedenking tegen het door hem voorgedragen artikel juist waren, en dat hij daarom zijn oorspronkelijk art. 25 *e* geheel zou wijzigen in den geest van de bepalingen, door mij in 1900 voorgedragen. En zóó is het geschied. Op één uitzondering na — waarover later — heeft de Minister de bepalingen uit het wetsontwerp van 1900 bijna geheel overgenomen, zoodat nu zelfs evenals toen zal worden voorgeschreven dat de slijters aan hun deurposten zullen moeten schrijven: verkoop bij minder dan 2 liter verboden.

Ik meen dat daarmede alle verdere redeneering ophoudt, en ik zou dan ook niet op het incident teruggekomen zijn, indien de heer Talma rondweg amende-honorabel had gemaakt. Maar nu die geachte afgevaardigde integendeel gepoogd heeft te verdedigen wat m. i. absoluut onverdedigbaar is, maakt hij het nog erger. Zelfs de eigenaardige rol, die de heer Talma bij dit wetsoutwerp op zich heeft genomen, kan in deze niet tot verontschuldiging strekken.

Wij waardeeren voorzeker allen den moed, waarvan die geachte afgevaardigde blijk geeft, door zelfs voor onderdeelen van dit wetsontwerp in de bres te springen, die de Minister zelf niet meer verdedigen wil, maar dat geeft hem toch nog niet het recht om tegenstanders zoo schromelijk onbillijke verwijten naar het hoofd te slingeren.

Nu de zaak zelf.

De Minister heeft meer gedaan dan mij tegenover de heer Talma in het gelijk te stellen. Hij heeft tevens een welsprekend dementi gegeven aan zijn vrienden buiten de Kamer, die durfden beweren dat bij dit artikel vuile politiek gedreven werd door de linkerzijde, want dat ons het niet te doen was om de zaak zelf, maar alleen om den Minister het leven lastig te maken en dat met verloochening zelfs van beginselen, waarvoor wij als drankbestrijders jaren hebben gestreden. Welnu — aan alle vrienden die zóó zich uitlieten — en zelfs *De Standaard* heeft zich daartoe verlaagd — heeft de Minister een welsprekend dementi gegeven, door bijna op alle puuten waartegen de oppositie bedenkingen had ingebracht, wijziging aan te brengen en daardoor zelf te erkennen, dat de oppositie, tegen onderdeelen van het ontwerp gevoerd, volkomen gegrond was, en dus de bewering alsof hier politiek in het spel was, als laster moest worden beschouwd.

En waar nu de Minister aan zoo vele gewichtige bedenkingen, van deze zijde van de Kamer, maar ook wel degelijk van de andere zijde, van rechts vernomen, zoo mild is te gemoet gekomen, daar is er m. i. geen reden om ons over enkele van overprikkeling getuigende uitdrukkingen in 's Ministers rede als casuïstiek en te groote lustigheid te zeer te ergeren. Mij dunkt, die minder lieve ontboezemingen tegenover de Kamer kunnen wij wel op den koop toe meenemen, maar wij staan voor het heuglijke feit dat geheel onaanemelijke bepaliugen van dag tot dag als sneeuw voor de zon uit het wetsontwerp verdwijnen. Maar in het bijzonder is in mijn oog de regeling van de splitsing in tapperijen en slijterijen door de veranderingen bij de tweede Nota van Wijziging aangebracht veel verbeterd.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De **Voorzitter**: Zou ik den geachten spreker mogen verzoeken zijn rede thans af te breken en die na de pauze voort te zetten?

De heer **Goeman Borgesius**: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Daar het morgen Hemelvaartsdag is, zal de Kamer morgen niet vergaderen.

Het was mijn voornemen geweest aan de Kamer voor te stellen om, wanneer de beraadslagingen over dit artikel heden afloopen, op Vrijdag a. s. geen vergadering te houden.

Van verschillende kanten is echter het verzoek tot mij gekomen om nu reeds te beslissen of er Vrijdag al of niet vergadering zal gehouden worden. Daar vele leden groot bezwaar maken voor dien dag over te komen, en zeer prijs stellende op een trouwe opkomst der leden, bestaat er bij mij geen bezwaar aan de Kamer voor te stellen aanstaanden Vrijdag niet te vergaderen, maar wel zou ik aan de Vergadering het verzoek willen doen om, als het eenigszins mogelijk is, heden de beraadslaging over art. I te doen afloopen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede:

1°. dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag omtrent het wetsontwerp houdende bepalingen omtrent het ondernemen van droogmakerijen en indijkingen. (17)

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld;

2°. dat door de Centrale Afdeeling besloten is nog gedurende de behandeling van het ontwerp, dat thans in beraadslaging is, op een nader te bepalen dag, in de afdeelingen te doen onderzoeken, de volgende wetsontwerpen van spoedeischenden of eenvoudigen aard:

toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van een spoorweg van Lichtenvoorde—Groenlo naar Zeddam (168);

nadere bepalingen omtrent den accijns op het gedistilleerd (169);

afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar, Hoorn en Purmerend (170);

wijziging en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (171);

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor de verbetering van de rivier de Vecht in Overijssel, in de gemeenten Stad-Hardenberg, Ambt-Hardenberg en Gramsbergen (172);

aanvulling der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139), houdende regeling betreffende de toelating als schipper op koopvaardijschepen en het aan boord daarvan in dienst hebben van stuurlieden en machinisten (173);

bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij, ter vervanging van die bekrachtigd bij de wet van 6 December 1898 (*Staatsblad* n°. 261) (174);

in beheer en onderhoud nemen van een gedeelte boord met jaagpad van het Groot Noordhollandsch kanaal bij het Rijk (177).

De beraadslaging over het wetsontwerp wordt hervat.

De heer **Goeman Borgesius** zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeide reeds zoo straks, dat naar het mij voorkomt door de laatstelijk aangebrachte wijziging het onderdeel van het Regeeringsvoorstel, dat op de splitsing betrekking heeft, zeer is verbeterd; m. i. is het ons aller plicht om het nieuwe voorstel in zijn nieuwste gedaante geheel objectief te onderzoeken en te beoordeelen. Ik weet wel dat zij die wel toestemmen dat verbeteringen zijn aangebracht maar die of in de splitsing absoluut geen voordeelen, en uitsluitend nadeelen zien, of althans van oordeel zijn, dat de nadeelen de voordeelen verre zullen overtreffen, en die in dit voorstel zien een niet gerechtvaardigde beperking van de vrijheid van de ingezetenen, waarom zij principieel zijn, — dat, zeg ik, de leden die er zoo over denken, bezwaarlijk, welke wijzigingen ook nog verder mogen aangebracht worden, hun stem aan het splitsingsvoorstel kunnen geven. Het is echter reeds uit mijn eerste rede gebleken, dat ik op dat standpunt niet sta. Met den heer Schaper heb ik erkend, dat indien slechts de uitwerking van het beginsel goed is, in het beginsel der splitsing werkelijk een goede keus steekt. In dit stadium van het debat zal ik echter niet het goede dat ik daarin zie, in bijzonderheden schetsen. Ik zal ook laten liggen de redeneering die wij van de Ministerstafel hebben gehoord, dat het goede der splitsing daarin zou gelegen zijn, dat daardoor de verkoop voor gebruik in huis zou worden bevorderd en het kroegbezoek tegengegaan. Ik wil alleen dit er nog van zeggen, dat voor mij het goede van het verbod van combinatie hierin is gelegen, dat bij combinatie van tapperij en slijterij, die het mogelijk maakt naar de kroeg te gaan om sterken drank in te slaan voor huiselijk gebruik, velen — vooral vrouwen — aan de verleiding van de tapperij worden blootgesteld, aan het bezoek van de kroeg gewend raken en zoodoende allicht van kwaad tot erger vervallen.

De Minister is echter blijkbaar bevreesd, dat de argumenten ten gunste van de splitsing niet zwaar genoeg wegen om zijn voorstel er door te halen, want in plaats van de Kamer in de beslissing geheel vrij te laten, is hij begonnen met te zeggen: als het amendement tot schrapping van dit onderdeel van art. 1 wordt aangenomen, trek ik het wetsontwerp in.

Men zal waarschijnlijk zeggen: op wie dat argument ook indruk moge maken, zeker niet op u, die behoort tot de linkerzijde, tot de oppositie. Toch, Mijnheer de Voorzitter, vergist men zich daarin. Ditmaal heeft het woord „onaannemelijk", schoon ik dat woord liever niet uit den mond van den Minister had vernomen, wel indruk op mij gemaakt.

En waarom? Omdat ik het met den heer Lohman eens ben, dat het op onzen weg ligt om, als dit maar eenigszins mogelijk is, te trachten door gemeen overleg van dit wetsontwerp nog iets tot stand te brengen. De herziening van de Drankwet is reeds jarenlang urgent geweest; de overgangstoestand *moet* geregeld worden; tegen den clandestienen verkoop moeten strengere maatregelen genomen worden. En op dat standpunt zou ik het betreuren, wanneer ten gevolge van verschil over de splitsingsquaestie — een quaestie die door de aangebrachte wijzigingen zeer veel van haar gewicht heeft verloren — reeds bij het eerste artikel het geheele ontwerp werd teruggenomen.

Zeker, dat ben ik geheel eens met den heer Michiels, dat wanneer men een bepaling absoluut verkeerd vindt, men zich niet door een bedreiging met intrekking mag laten terughouden om naar overtuiging te stemmen, te minder als men overtuigd is, dat de Minister eigenlijk geen recht heeft op een quaestie van structuur de quaestie van intrekking te stellen; maar ik zeide reeds, dat ik het voorstel in zijn nieuwe gedaante, al heb ik nog bedenkingen die ik nader zal ontwikkelen, niet zoo verwerpelijk vind.

Door de aangebrachte wijzigingen is het wetsontwerp in vierderlei opzicht verbeterd. Vooreerst had ik aangedrongen op strengere strafbepalingen. Gedeeltelijk, maar ook slechts gedeeltelijk is de Minister daaraan te gemoet gekomen. De Minister heeft in zijn nieuwe regeling, dat zal men wel algemeen erkennen, veel beter omschreven de strafbare feiten. Bij de nieuwe redactie der strafbepalingen is er nu meer waarborg, dat zij die, om slechts een voorbeeld te noemen, in een slijterij waar niet getapt mag worden, clandestien schenken, strafrechtelijk kunnen vervolgd worden. Maar dat is slechts een deel van deze materie.

Ik had gehoopt en ik hoop nog dat de Minister niet alleen een vollediger, nauwkeuriger omschrijving zal willen geven van de strafbare feiten, maar dat hij ook de bedreigde straffen zal verscherpen, en dat hij b.v. tot het inzicht zal komen, dat het niet aangaat om eerst nadat twee veroordeelingen zijn uitgesproken, het mogelijk te maken, dat de vergunningen of het verlof wordt ingetrokken. Vóór alles is het m. i. noodig dat reeds na eerste veroordeeling schorsing kan volgen. De Minister verlieze toch niet uit het oog, dat zijn gecompliceerde en kunstmatige regeling van tal voor punten, die, als ze wordt overgenomen, alleen wordt aangenomen om de noodige herziening niet geheel

schipbreuk te doen lijden, uit den aard der zaak er nog toe leiden om den clandestienen verkoop nog te bevorderen en het constateeren van overtredingen moeilijker te maken. Daarom is het te meer noodig tegen den clandestienen handel, tegen de overtredingen die *wel* geconstateerd worden, strenge straffen te bedreigen.

Komt deze wet zoo tot stand, dan zullen wij *tien soorten* van vergunningen en verloven krijgen: 1°. de gewone vergunningen *a* en *b*; 2°. de vergunning voor *a*; 3°. idem voor *b*; 4°. sociëteitsvergunningen: 5°. de vergunning voor logementhouders alleen aan logeergasten; 6°. vergunningen voor kruidenierswinkels; 7°. verlof voor schenken, verkoop van wijn en bier: 8°. verlof voor verkoop van andere, ook niet alcoholhoudende dranken; 9°. bijzondere vergunningen voor bestaande slijters, en eindelijk nog de bijzondere regeling voor wijnkoopers.

Men denke zich nu in de positie van den politieagent, die bij al die verschillende soort vergunninghouders en verlofhouders de overtredingen moet opsporen. Wat bij den een verboden is zal het bij den ander weer niet zijn. Het is reeds een reuzenwerk om precies te weten welke soort van vergunning er is in elke localiteit waar hij binnentreedt, maar nog veel moeilijker is het precies te weten aan welke strafbare overtredingen elk van die drankverkoopers zich kan schuldig maken. Door al die complicaties en bijzondere voorwaarden wordt de contrôle zeer bemoeilijkt. En toch, zal de clandestiene drankverkoop in zijn verschillende vormen verdwijnen, dan moet de schrik er in worden gebracht, en dat is alleen mogelijk als de overtreders weten, dat, indien zij clandestien gaan verkoopen en het wordt ontdekt, zij er terstond aan bloot staan, dat zij de uitoefening van hun bedrijf aldus tijdelijk moeten staken.

Bovendien moet men niet vergeten, dat men in dezelfde plaats jaren en jarenlang zal hebben naast elkander vergunninghouders die mogen tappen en slijten, en vergunninghouders, die òf niet mogen tappen òf niet mogen slijten — en te recht heeft reeds de heer Fock gewezen op de moeilijkheden, die daaruit voor het constateeren van overtredingen zullen voortvloeien. Die moeilijkheden zullen te grooter zijn, omdat niet zóó gemakkelijk een tapper tot het besef zal zijn te brengen dat hij iets heel ergerlijks doet als hij ook eens een flesch of een kruik jenever verkoopt. En het publiek, dat nu reeds den gewonen clandestienen handel niet zoo bijzonder strafwaardig vindt, zal nog minder iets ernstigs zien in den verkoop van een kruik in een inrichting, die toch met vergunning voor tapperij is bestemd. Op denzelfden grond zou ik bezwaar hebben tegen een stelsel, zooals bij de algemeene beschouwingen door den heer Lohman is aangegeven, waarvan het gevolg zou moeten worden, dat jeneververkoopers strafrechtelijk vervolgd werden wegens verkoop van limonade, thee, enz. Dat zou in de volkszeden als onrecht worden beschouwd. Intusschen wordt — zij het ook slechts in de toekomst — de splitsing doorgevoerd, dan moet ze ook streng gehandhaafd worden, want anders zal de wet werkelijk een bespotting worden. Ook om die reden is verscherping der strafbepalingen alsnog dringend noodig.

In de tweede plaats heeft de Minister zijn voorstel verbeterd door thans weg te laten de combinatie van slijterij en winkelnering. Het was voor den Minister hier een moeilijk geval. Nog den vorigen dag was dit onderdeel van het wetsontwerp door een den Minister zeer bevriende zijde hier zeer warm — ik kan echter niet zeggen zeer krachtig — verdedigd geworden, maar te meer moeten wij, die juist dit onderdeel in hooge mate bedenkelijk vonden, het waardeeren, dat de Minister, eenmaal overtuigd geworden dat de door hem voorgestelde combinatie verderfelijk zou werken, geen oogenblik aarzelde haar over boord te gooien.

In de derde plaats heeft de Minister een radicale wijziging gebracht in het door mij bestreden slijtersartikel: art. 25 *c*. Die wijziging — ik zeide het straks reeds — is geheel in mijn geest, maar op één punt moet, naar ik meen, ook het nieuwe artikel nog een wijziging ondergaan. Immers volgens het voorstel, zooals het daar vóór ons ligt, zal een slijter, die alleen bij hoeveelheden van 2 liter en meer verkoopt en er ook niet aan denkt sterken drank te schenken, straks, zoodra in zijn gemeente het maximum geen beletsel meer is, een gewone vergunning kunnen krijgen niet alleen als slijter maar ook *als tapper*, indien hij woont in een plaats, waar volgens art. 1 de splitsing niet wordt toegepast. Ik twijfel niet, of de Minister zal op zijn standpunt het met mij eens zijn, dat er zelfs geen grond van billijkheid aanwezig is om op die wijze zonder noodzaak het aantal tapperijen nog te vermeerderen, of laat ik liever zeggen, bestaande slijterijen in tapperijen om te zetten.

In de vierde plaats is de Minister te gemoet gekomen aan den, ik zou bijna zeggen, algemeen uitgesproken wensch om bij behoud van het beginsel der splitsing het terrein, waarover de vrijstelling van splitsing zal loopen, uit te breiden. Die vrijstelling zal zich nu uitstrekken tot alle gemeenten waarin geen bebouwde kom is met meer dan 5000 inwoners. Is er in een gemeente wel een bebouwde kom met meer dan 5000 zielen, dan zal de vrijstelling op die geheele gemeente van toepassing zijn.

De heer Fock heeft het reeds met een enkel woord gezegd: de bedoeling van die nieuwe bepaling moge goed zijn, ik geloof niet, dat door de nieuwe redactie zelfs aan de bedoeling van de Regeering zou worden beantwoord. Ik ben dit geheel met dien geachten afgevaardigde eens en wensch nader aan te toonen waarom ik de voorgedragen regeling onvoldoende acht. In iedere provincie vindt men groote uitgestrekte gemeenten, waar men wel een kom aantreft van 5000 zielen, maar waar men ook — dikwijls op verren afstand van die kom — vindt kleinere kommen, dorpen, gehuchten, buurtschappen enz., die volgens de redactie van dit artikel alle onder de splitsing zouden vallen alleen en uitsluitend omdat er in diezelfde gemeente ook een kom is met meer dan 5000 zielen. Nu vraag ik: is de splitsing in die dorpen en gehuchten wel uitvoerbaar, omdat er misschien op twee uur afstand een kom is, terwijl zij volgens de eigen erkentenis van den Minister daar anders niet uitvoerbaar zou zijn?

De bepaling beantwoordt ook volstrekt niet aan hetgeen de Minister zelf in zijn vorige rede als wenschelijk heeft betoogd, namelijk dat het geheele platteland buiten de splitsing moet vallen. Wordt het vijfde lid van art. 1 niet gewijzigd, dan zal nog een vrij groot deel van het platteland wel onder de splitsing vallen.

Nu had ik gemeend, dat het beter was eerst het antwoord van den Minister af te wachten en eerst dan een amendement voor te stellen, indien de Minister niet kon besluiten zelf nog een wijziging aan te brengen, maar nu ik weet, Mijnheer de Voorzitter, dat gij er prijs op stelt dat heden de behandeling van dit artikel nog zal afloopen, heb ik ter bespoediging en opdat de leden nog tijdig van de wijziging kunnen kennis nemen, de vrijheid genomen reeds nu een amendement ter griffie te deponeeren en mag ik, wat ik er thans van gezegd heb, zeker wel beschouwen als de toelichting van dat amendement.

Juist omdat ik met den Voorzitter hoop, dat deze discussie nog heden zal afloopen, heb ik mijn amendement zoo eenvoudig mogelijk ingekleed en mij zooveel mogelijk bij de Regeeringsredactie aangesloten. Ik stel namelijk voor het vijfde lid van art. 5 aldus te lezen: „Het vierde lid is niet van toepassing op den verkoop in voor het publiek toegankelijke localiteiten, buiten bebouwde kommen met meer dan 5000 inwoners, behalve op den verkoop in een logement alleen voor logeergasten."

Intusschen, al bepaal ik mij in dit stadium tot de ééne toegelichte wijziging, ik wensch er op te wijzen, dat de bepaling eigenlijk ook nog in een ander opzicht een aanvulling behoorde te ondergaan. Mijns inziens behoort de splitsing ook toepasselijk te zijn op *alle* localiteiten waarvoor volgens art. 25 *c* een gewone vergunning wordt gegeven aan bestaande slijters, die thans alleen bij groote hoeveelheden mogen verkoopen.

Mocht de Minister op dit punt thans geen wijziging aanbrengen, dan denk ik daarop terug te komen bij de behandeling van art. 25 *c*.

Ik heb nu, Mijnheer de Voorzitter, de voornaamste wijzigingen nagegaan, die de Regeering in haar ontwerp heeft aangebracht en die, al hebben zij mij niet geheel bevredigd, mij toch gunstiger doen gestemd zijn voor het Regeeringsvoorstel, zooals het thans vóór ons ligt.

Ik heb echter nog enkele bedenkingen, die ik thans zal ontwikkelen, in de hoop daaromtrent nog geruststellende verklaringen van de Regeering te zullen ontvangen.

Hedenmorgen heeft men kunnen hooren, dat er zelfs leden zijn die vinden dat het voorstel in zijn nieuwe gedaante eigenlijk nog minder aannemelijk is, dan het oorspronkelijke voorstel.

Daarbij heb ik in het bijzonder op het oog den heer de Savornin Lohman. Deze vreesde, dat in overeenstemming met de

bedoeling van de Regeering het resultaat der splitsing zou zijn, dat het veel gemakkelijker zou worden sterken drank te krijgen voor huiselijk gebruik en dat daardoor het gebruik in den huiselijken kring — wat hij juist het meest verderfelijk vindt — in omvang zal toenemen.

Over de quaestie in abstracto wat bedenkelijker is: drinken in een herberg of tapperij of drinken in huis in privaten kring is te allen tijde heel veel geredeneerd, maar al die redeneeringen hebben dat vraagstuk al heel weinig verder gebracht, omdat ze meestal niet gebouwd zijn op te controleeren feiten en cijfers, maar op persoonlijke appreciatie. Mij wil het voorkomen, dat de vraag ook zoo algemeen niet te beantwoorden is, maar dat veel afhangt van plaatselijke toestanden.

Komt men bij voorbeeld in een havenstad, waar het helaas dikwijls regel is, dat werklieden, die de eene week bijna niets, in de andere daarentegen zeer hooge loonen verdienen, niet meer dan $^1/_3$ soms niet meer dan $^1/_4$ van hun loon afstaan aan de vrouw en het overige niet in huis, maar in de kroeg verteren, daar kan men gerust zeggen dat het daar de tapperijen en niet de slijterijen zijn, die het meeste kwaad stichten — maar daartegenover staan ook weer andere streken, waar het kroegloopen niet zóó erg is, maar waar het gebruik van sterken drank in huis en op het werk treurige verhoudingen heeft aangenomen.

Ik blijf nog altijd van meening, dat in die streken — en zoo zijn er toch gelukkig in ons land nog vele — waar als regel de vrouw op den man en op het gezin een goeden invloed uitoefent, dat dáár het drinken van een borrel te huis minder verderfelijk is dan het geregelde kroegloopen, waar de verleiding veel grooter is om van kwaad tot erger te vervallen.

Maar bij dit punt treedt een andere vraag op den voorgrond en wel deze: kan de Minister in ernst volhouden, dat door zijn systeem, zooals het thans is uitgewerkt, de tapperijen meer zullen verminderen dan bij niet splitsing en daarentegen de gelegenheden om sterken drank in te slaan voor huiselijk gebruik zullen toenemen? Deze vraag mag wel eens ernstig onder de oogen gezien worden. En nu beweer ik, dat al had de heer de Savornin Lohman volkomen gelijk dat, wat de Minister beoogt, als het in de practijk werd verwezenlijkt, in hooge mate verderfelijk zou zijn, dat er dan toch geen reden zou zijn ons daarover ongerust te maken, want dat het doel hetwelk den Minister voor oogen schijnt te staan, door deze splitsing, zooals zij thans wordt voorgedragen, in geen enkel opzicht kan bereikt worden. Juist bij combinatie van tapperij en slijterij is er veel, zeer veel gelegenheid om sterken drank in te slaan voor huiselijk gebruik, want in tal van tapperijen kan men ook wel jenever koopen voor gebruik elders dan ter plaatse. Maar bij de toepassing der splitsing zal dat in de toekomst geheel anders worden. Als ik mij de uitwerking van 's Ministers stelsel goed voorstel, dan zal daarvan het gevolg worden, dat er heel weinig minder tapperijen, herbergen, koffiehuizen zullen komen door de splitsing, maar dat juist het aantal verkoopplaatsen van sterken drank voor huiselijk gebruik aanmerkelijk zal verminderen, ja dat dientengevolge zelfs hier en daar ongelegenheid zal ontstaan, omdat men ver zal moeten loopen voordat men een slijterij vindt, waar per flesch of kruik wordt verkocht. Dus juist het omgekeerde van hetgeen de Minister zich voorstelt. Ik zal uiteenzetten waarom ik zoo positief meen te durven verzekeren, dat dit het gevolg zal zijn van de voorgestelde splitsing.

Ik heb eens den toestand hier te 's Gravenhage nagegaan; ik heb aan verschillende koffiehuishouders en tappers de vraag laten doen, waaraan zij, moetende kiezen tusschen tapperij en slijterij, de voorkeur zouden geven; en op één uitzondering na — en die ééne verklaring was nog zeer gereserveerd — kreeg ik van allen ten antwoord, dat zij, voor die keuze gesteld, natuurlijk liever de tapperij zouden voortzetten. En waarom? Vooreerst, omdat — de Minister zal dit ook niet ontkennen — bij gecombineerde bedrijven het schenken, het tappen in den regel het hoofdbedrijf is, en in de tweede plaats, omdat hun localiteiten voor tapperij zijn ingericht en zij, de slijterij kiezende, met de localiteit verlegen zouden zitten.

Nu zal men allicht zeggen: dat moge waar zijn voor de bestaande tapperijen, maar daarop zal nu volgens het gewijzigd ontwerp de splitsing niet worden toegepast — en de toekomstige drankverkoopers zullen allicht in een andere positie zijn en voor een groot deel de slijterij kiezen.

Men vergist zich. Ook in de toekomst zal het gaan als ik het heb geschetst, en waarom?

Als er door uitsterving 10 verkoopplaatsen worden opgeruimd, dan kan men gerust voorspellen, zelfs in groote steden, dat er van die tien wel negen tapperijen zullen zijn. Welnu, als er dan, zoodra men beneden het maximum komt, voor de elfde drankgelegenheid die verdwijnt, weer één nieuwe bijkomt, dan is het zoo goed als zeker, dat deze ook weer de tapperij kiest, omdat de kans het grootst is, dat men in dat bedrijf een goed bestaan zal vinden.

Maar er is meer. Men mag verwachten dat de wet zoo zal worden ingericht, dat de bestaande inrichtingen straks, als het aantal drankgelegenheden beneden het maximum zal zijn gedaald, de preferentie zullen krijgen boven andere aanvragers — dat bij de beslissing aan wie de vergunning zal worden gegeven, het niet uitsluitend zal afhangen van de vraag, wie zich het eerst bij den burgemeester aanmeldt, maar dat men zooveel mogelijk bestaande inrichtingen, die aan de wettelijke eischen voldoen en geen reden tot klagen geven, zal willen handhaven.

Op al deze gronden is het te verwachten, dat het aantal verkoopplaatsen voor huiselijk gebruik zeer zal verminderen. Nu zal dat in een stad als 's Gravenhage zeker geen ongelegenheid geven; daar zullen toch altijd genoeg plaatsen overblijven waar men sterken drank in het klein kan koopen voor gebruik elders dan ter plaatse. Maar hoe zal het gaan in een gemeente van bijv. 6000 zielen? Daar heeft men tappers in overvloed; in den regel ook nog wel kruidenierswinkels gecombineerd met verkoop van sterken drank, maar eigenlijke slijters, die niet tappen, óf niet óf heel weinig. Nu zal in den overgangstoestand de sterke-drankverkoop in kruidenierswinkels verdwijnen, en bij toepassing der splitsing zullen de tappers moeten ophouden met verkoop bij de flesch. Dan zal er in zulk een gemeente allicht wel iemand zijn, die, als hij bemerkt dat er bijna geen slijters overblijven, over al de bezwaren die aan slijters in den weg worden gelegd, heenstapt en een slijterij kiest, maar dat zal toch uitzondering zijn. De Minister, zijn stelsel ontwikkelende, ging uit van de onderstelling, dat op de honderd 50 de tapperij en 50 de slijterij zullen kiezen, maar dat is zuiver theorie; in de practijk zal het heel anders gaan, en zal men in een kleine stad in de toekomst slechts zeer enkele slijterijen krijgen. Wat ook heel natuurlijk is, omdat men geen bedrijf zal kiezen dat geen bestaan oplevert. In een plaats nu van 6000 inwoners kunnen, helaas! in den regel nog wel 15 tot 20 vergunninghouders in de tapperij een bestaan vinden, maar als men vraagt: hoeveel slijters zullen er in de slijterij alleen een voldoend bedrijf kunnen vinden, dan zal het antwoord luiden: niet meer dan één of twee. Voldoende om te doen zien, dat de heer Lohman zich niet bevreesd behoeft te maken, dat de tapperijen te veel voor slijterijen zullen plaats maken, maar dat veeleer de vrees gewettigd is, dat het omgekeerd zal plaats vinden.

Om dat te voorkomen had dan ook de Minister eerst expediënten, zij het dan ook zeer verderfelijke expediënten, in de wet opgenomen als de combinatie met winkelnering en het in het leven roepen van slijters boven het maximum; maar nu die expediënten zijn weggenomen, moet ik den Minister ernstig de vraag stellen: Is het niet wenschelijk in plaats van de losgelatene andere expediënten in uw wet op te nemen?

Daarbij kom ik vanzelf — ik zal niet veel meer van het geduld der Vergadering vergen — op de quaesties der deciliters en de daarop voorgestelde amendementen.

Ik zal waarschijnlijk stemmen vóór de 5 deciliter, omdat het mij, zooals uit mijn eerste rede reeds is gebleken, leed heeft gedaan, dat de Minister daarop is teruggekomen en het cijfer van 5 tot 2 decilter heeft verlaagd, maar in het systeem van den Minister heeft, dat erken ik, die 5 deciliter toch ook een schaduwzijde. Want hoe meer belemmeringen aan de slijters in den weg worden gelegd, des te minder zullen er straks zijn die bij de toepassing der splitsing een slijterij boven een tapperij zullen verkiezen.

Intusschen, er is een ander en beter middel om het kiezen van de slijterij te bevorderen, en dat middel is hierin gelegen, dat in de wet wordt bepaald, dat, als meerderen een vergunning vragen, A die een slijterij kiest eerder in aanmerking zal komen dan B, die een tapperij vraagt. Op die wijze zou nog iets van hetgeen de Minister beoogt verwezenlijkt kunnen worden. Ik vraag

op dit oogenblik geen positief antwoord van den Minister, maar zou gaarne zien, dat hij dit punt nog eens in ernstige overweging zou willen nemen.

Ziedaar in het kort mijn meening, Mijnheer de Voorzitter! Waar ik mij niet principieel tegen de thans bij het gewijzigd ontwerp voorgestelde splitsing verzet, zal ik niet meewerken om door verwerping van de splitsing reeds bij het eerste artikel de geheele drankwetsherziening te doen pericliteeren. Maar waar ik zelf tot inschikkelijkheid bereid ben en bedenkingen, die nog bij mij zijn overgebleven, niet te zwaar zal doen wegen, daar hoop en verwacht ik ook van den Minister, dat hij, geheel in den geest als dezen morgen door den heer Michiels van Verduynen is gesproken, zal voortgaan om nog meerdere in mijn oog bedenkelijke en voor de drankbestrijding zelfs schadelijke bepalingen uit zijn wetsontwerp te verwijderen of zich althans niet te zeer te verzetten, indien uit den boezem der Kamer aan den éénen kant de noodige amputatie wordt beproefd, aan den anderen kant de noodige verscherping wordt aangebracht. Doet hij dat niet, dan zie ik aankomen, dat het wetsontwerp op zijn gekunstelde en al te gecompliceerde bepalingen zal schipbreuk lijden. Met aanneming der splitsing zal het wetsontwerp nog geenszins zeker zijn in een veilige haven aan te landen. De grondfout van dit wetsontwerp bestaat daarin, dat de Regeering de hoofdzaak, die bij dit wetsontwerp op den voorgrond moest staan, door allerlei bijzaken te veel uit het oog heeft verloren. Als de Minister straks bij de verdere behandeling toont het gemeen overleg te willen bevorderen in dien zin, dat hij niet op bijzaken het hoofdgewicht legt, maar vóór alles wil meewerken om krachtig den clandestienen handel tegen te gaan, dan zal het hem zeker ook niet aan steun ontbreken; maar als hij, zooals bij art. 1 is geschied, voortgaat amendementen zelfs om de structuur van het wetsontwerp onaannemelijk te verklaren, dan durf ik voorspellen, dat er niets van terechtkomt. De heer Michiels van Verduynen heeft straks wel gezegd, dat, indien de Minister zegt, dat de structuur zijner wet een zeker amendement niet toelaat, hij bezwaarlijk anders kan doen dan daarvoor te zwichten, dan zeg ik van mijn kant: neen — die reden der onaannemelijkverklaring is in geen enkel opzicht gemotiveerd — daarvoor zwicht ik niet.

De heer **Michiels van Verduynen**: Gemeen overleg en dit kan niet van één kant komen.

De heer **Goeman Borgesius**: Volkomen juist — het gemeen overleg kan niet van één kant komen, en ik meen dan ook door hetgeen ik over en naar aanleiding van het voorstel in het midden heb gebracht, duidelijk te hebben doen zien, dat ik voor mij tot gemeen overleg bereid ben, maar ik spreek nu voor het oogenblik ook over de verdere behandeling, en dan is het mijn besliste overtuiging, dat het te veel van de leden der Kamer gevergd is van hen te verlangen, dat zij bepalingen, welke zij in den grond afkeuren, zouden aannemen op grond dat de Minister er tegen opziet verandering te brengen in de structuur van zijn wetsontwerp. Zeker, als in casu het amendement-Fock werd aangenomen, dan zouden eenige volgende artikels redactiewijziging moeten ondergaan — maar dat mag toch niet overwegend zijn. Daarvoor zou dan de Minister zijn ambtenaren aan het werk moeten stellen. Was de structuur der wet het hoofdbezwaar, dan had de Minister aan zijn Departement reeds dagen te voren een concept kunnen laten maken van al de wijzigingen, die van aanneming van het amendement-Fock het uitvloeisel zouden zijn — en dit concept had dan na eventueele aanneming nog denzelfden avond aan de leden der Kamer kunnen zijn rondgedeeld. Hoofdzaak is en moet blijven, de essentieele inhoud der hoofdbepalingen, en niet de structuur, die, daarbij vergeleken, van ondergeschikt belang is. Dat de Minister dit bij de behandeling van dit artikel uit het oog heeft verloren, betreur ik, en daarom heb ik de vrijheid genomen de hoop uit te spreken, dat zich een dergelijk incident bij de verdere behandeling van dit wetsontwerp niet meer zal voordoen.

De **Voorzitter**: Door den heer Goeman Borgesius wordt een amendement voorgesteld, strekkende om het vijfde lid van onderart. 1 aldus te lezen:

„Het vierde lid is niet van toepassing op den verkoop in voor het publiek toegankelijke localiteiten buiten bebouwde kommen met meer dan 5000 inwoners, behalve op den verkoop in een logement alleen aan logeergasten."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Ketelaar, Ferf, Schaper en Helsdingen, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van den Heuvel**: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van het indienen van mijn amendement was, om de gelegenheid te openen elken drankverkoop in het klein met een vergunningsrecht te belasten, daarbij iedereen de volkomen vrijheid latende, het tappersbedrijf uit te oefenen.

Het toezicht op den clandestienen verkoop van sterken drank werd daardoor overbodig, de vrijheid van elk staatsburger bleef onaangetast en gelijk recht gewaarborgd voor iedereen.

Nu heeft Zijn Excellentie de Minister mij geantwoord, dat het amendement niet in dit wetsontwerp kan worden ingelascht, omdat dit wetsontwerp handelt over den kleinhandel in sterken drank, en dat men bij het laten vallen van het woord „sterken" niet langer zou hebben een herziening van een bestaande wet, maar iets geheel anders.

Ik geef dit Zijn Excellentie in zooverre gaarne toe, doch ik stel dan de vraag of — door te bepalen dat onder verkoop van drank in het klein verstaan wordt verkoop bij hoeveelheden van 10 liter — daaronder de verkoop van sterken drank niet begrepen zou zijn? In dit wetsontwerp wordt toch ook gegiste drank vernoemd en de verkoop daarvan onderworpen aan een verlofsrecht, waarvan in het wetsontwerp van 1881 ook geen sprake was.

Ik zal hier echter niet verder op ingaan. Intusschen dank ik Zijn Excellentie den Minister, dat hij niet beslist mijn denkbeeld heeft afgewezen. Zijn Excellentie zeide immers, dat hij niet *geloofde*, dat de Regeering van haar zijde daarin zou kunnen treden.

Het bleef dus bij een geloof, doch ik blijf hopen, dat de Regeering alsnog een practischer weg zal inslaan dan zij thans doet. De mildere bepalingen reeds, wat aangaat de splitsing, versterken mij in die hoop en maken mij het Regeeringsvoorstel in art. I aannemelijker.

Het is daarom, Mijnheer de Voorzitter, dat ik bij deze mijn amendement terugneem.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer van den Heuvel is ingetrokken, maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal zeer in het kort mededeelen, waarom ik mijn amendement handhaaf. De reden daarvan is hierin gelegen, dat de Minister in zijn eerste spreken mij niet heeft overtuigd, dat een minimum van 2 deciliter beter is dan van 3 deciliter. Voor den dronkaard, den slaaf van den alcohol, is het hetzelfde of het minimum op 2, 3 of 5 deciliter bepaald wordt. Meent men dezen nog eenigszins te kunnen belemmeren dan zou het minimum moeten klimmen tot 1 of 2 liter, zoodat de man niet bij machte is het te koopen. Maar de groote meerderheid van hen die dranken met eenig alcoholgehalte gebruiken, de groote groep tusschen alcoholisten en alcoholvrijen, zooals de Minister het uitdrukte, en waarvan zeer velen hetzij soms, hetzij dagelijks een borrel wenschen, zal de bepaling dat men niet minder dan 2 deciliter kan koopen met weeneude oogen aanzien. Zij wenschen niet meer dan een borrel, doch door deze bepaling zullen velen verleid worden telkens 2 deciliter te koopen en zoo langzamerhand tot alcoholisten worden gemaakt. In de volksgewoonte is het koopen van 2 deciliter nog niet zoo ingeworteld, dat de wet aanleiding moet geven dat dit het minimum wordt.

Nog eens herhaal ik, dat het verkeerd is in de volksopinie het begrip te doen wortelen dat de wettelijk geoorloofde normaalborrel 2 deciliter bedraagt. De drankbestrijders kunnen daarmede geen vrede hebben, en de wetgever mag zulk een verderfelijke openbare meening niet steunen.

De Minister heeft de beslissing over de aanneming van ons

amendement aan de Kamer overgelaten, maar tevens er bij gevoegd. dat de Regeering ter wering van zeer kleine fleschjes de minimumgrens van 2 deciliter wil behouden. Dat was m. i. geheel in strijd met het betoog van den Minister dat splitsing van de tapperijen en slijterijen tot gewenscht gevolg zou hebben dat de aankoop van sterken drank in de slijterij meerder zou worden en het aantal tapperijbezoekers dientengevolge sterk zou verminderen.

Want als nu de betrekkelijk matige man die een borrel wenscht te huis, doch niet meer wenscht dan noodig is, dezen in de slijterij wegens de minimummaat niet kan krijgen, is hij er dan niet slechter aan toe, ook volgens den Minister, als hij naar de kroeg gaat, waar de alcoholisten hun propaganda vaak drijven en dien matigen man langzamerhand tot onmatigheid verleiden? Zoodoende zal de bepaling van den Minister niet dienen tot drankbestrijding, maar tot bevordering van hetgeen ongeoorloofd is, en dit zal evenzeer, ja in hoogere mate het geval zijn wanneer de bepaling van het amendement van den heer ter Laan c. s. het minimum tot 5 d.L. verhoogd wordt. Als naar de meening van den Minister het koopen van 2 d.L., meest binnen het bereik van den werkman is, dan zal dit natuurlijk meest niet het geval zijn met het minimum van 5 d.L., en tot gevolg hebben meerder bezoek van de tapperij.

Ik ontken niet dat een bezwaar bestaat dat, indien de minimumbepaling wegvalt, zooals ons amendement bedoelt, er fleschjes in den handel zullen kunnen komen van zeer geringen inhoud. Doch tot nu toe — en de mogelijkheid daarvoor laat de wet thans toch ook toe — geschiedt dit niet, althans niet veel.

Maar ik zou nog liever zien dat fleschjes van 1 deciliter verkocht werden dan fleschjes van 2 deciliter inhoud. Men wijst er op dat dan jongelieden in de verleiding zullen komen om in slijterijen kleine fleschjes van 1 deciliter of minder te koopen om die in den zak mede te nemen en die op het werk of op de straat te ledigen. Maar precies hetzelfde kan immers ook met die van 2 deciliter inhoud geschieden.

Doch ik erken dat bezwaar. Het ligt in de bepaling van het 6de lid van dit artikel omtrent de wijze van verkoop. En ik meen dat het kan worden weggenomen en zou dit wel wenschen, doch wil gaarne het oordeel van den Mintster daarover vernemen en geef daarom het denkbeeld in overweging. Ten gevolge van de loslating van de combinatie van winkelnering en slijterij bij de wijziging die wij ontvangen hebben, is, dunkt mij, een belangrijke bron voor fraude gestopt. Bij die combinatie was het noodig, ten einde den kooper in den winkel niet in de gelegenheid en verleiding te stellen tevens een borrel te gebruiken, voorschriften te hebben omtrent de sluiting der flesschen en kruiken. Doch nu die bron van verleiding en fraude wegvalt, kan hem die sterke drank bij een kleine hoeveelheid in een slijterij voor gebruik niet ter plaatse wenscht te koopen, de volledige vrijheid gegeven worden omtrent de wijze waarop dat geschieden zal, en den slijter tevens.

Veel beter acht ik het dat zulk een handel juist niet geschiedt in kleine fleschjes die men zoo gemakkelijk kan medenemen, maar dat men uit het huis, waar men kleine hoeveelheden meent noodig te hebben, zelf het karafje of de flesch ter vulling medeneemt. De jonge menschen zullen er dan niet zoo ligt toe komen om sterken drank te koopen. De moeder, de huisvrouw kan er dan beter het oog op houden wat gekocht wordt en dit acht ik een zaak van beteekenis.

Volledige vrijheid omtrent de wijze van verkoop voor gebruik niet ter plaatse acht ik dus, nu de Minister voorstelt de combinatie van winkelnering en slijterij te doen vervallen, ook in het belang van de drankbestrijding, verre te verkiezen boven een bepaling van minimum grens met al de lastige bepalingen omtrent de wijze van sluiting der flesschen enz., dat het gevaar met zich brengt van een handel in zeer kleine gesloten fleschjes, die dan mogelijk wel niet ter plaatse en ook niet in huis maar wel op straat of werkplaats geledigd worden.

Bij het wegvallen van de minimum grens van 2 deciliter, geef ik dit denkbeeld den Minister in overweging. Het amendement van den heer ter Laan c. s., dat de minimum grens tot 5 deciliter verhoogt, zal natuurlijk wel het slijtersbedrijf doen inkrimpen maar tevens, hetgeen zij zeker toch niet wenschen, het kroegbezoek bevorderen. Ik zie hier een grooter gevaar dan bij het wegvallen van elke grens, ja zelfs dan bij het blijven bestaan van die van 2 deciliter en zal dus daaraan mijn stem niet kunnen geven.

Verder merk ik op dat, wanneer ons amendement wordt aangenomen, de laatste zin van het 6de lid van het artikel vervallen kan. Daar het 7de lid thans weggenomen is, is die wijziging noodig en een gevolg van de laatste Nota der Regeering.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik op dit oogenblik afwijk van de gewoonte en mij met een enkel woord in de discussie meng, nadat de Regeering het woord gevoerd heeft, meen ik daarvoor een excuus te mogen vinden in de houding die de Regeering zelf inneemt, door geheel af te wijken van den adat in het Parlement. Ik heb gewacht op een verklaring van de Regeering, omdat ik meende dat, na het ernstig woord in de Memorie van Toelichting en daarna in de Memorie van Beantwoording, de Minister van Binnenlandsche Zaken er althans rekenschap van gegeven zou hebben waarom hij de voor hem zoo bijzonder belangrijke quaestie van de splitsing practisch feitelijk opgegeven heeft. Ik had verwacht dat de Regeering tot de Kamer zou gezegd hebben: wij hebben ons ook hierin vergist; de splitsing is niet zulk een zaak van groot belang, zij kan voor ons doel gemist worden, althans voor het thans levend geslacht.

Maar wat hebben wij gehoord? Juist het tegendeel. De Minister heeft zich verstoord getoond over de geringschatting der Kamer op dit stuk en gezegd: denkt men dan misschien dat die splitsing maar zoo op een goeden avond uitgedacht is? Allerminst; in de wet van '81 was het beginsel opgenomen en in de buitenlandsche wetgeving vindt zij toepassing met succes.

Hij hield een uitvoerige rede om het groote gewicht van deze bepaling aan te toonen.

Die houding verbaast mij ten eenenmale.

Me Minister verwijt aan de Kamer gebrek aan ernst. Een van de geachte sprekers, de heer Fock, heeft er met nadruk op gewezen, dat dit absoluut ten onrechte was en ik sluit mij daarbij aan.

De Regeering verwijt aan de Kamer gebrek aan ernst', daar waar zij hetzelfde toont door de wijze waarop zij art. 1 heeft ontzield. Ik vraag, heeft de Regeering nog eenig recht te spreken van ernst, waar zij optredende om de drankzucht te bestrijden, geen oogenblik bewezen heeft te weten wat zij wil? Alles is letterlijk teruggenomen of gewijzigd wat zij had voorgesteld als noodzakelijke voorwaarde om haar doel te bereiken. De heer Goeman Borgesius heeft er op gewezen dat door de wijzigingen die de Regeering heeft aangebracht, nu de splitsing niet van toepassing zal zijn voor gemeenten van 5000 zielen en daar beneden, niet minder dan drie-vierde van de gemeenten buiten de bepaling vallen.

Een wijziging die ten eenenmale onverklaarbaar is.

Maar dit is niet het eenige.

De splitsing, die door de Regeering van zoo groote beteekenis werd geacht, zal nu zelfs niet gelden voor alle bestaande vergunningen en straks zal deze bepaling nog worden uitgebreid ten voordeele van de weduwen en kinderen van de thans bestaande vergunninghouders.

Klinkt het niet als spot en blijkt het nu niet inderdaad dat de Regeering geen recht heeft om te spreken van niet te willen teruggaan, van standhouden en te willen handhaven het beginsel van drankbestrijding in deze wet neergelegd en van de structuur van de wet, nu de splitsing niet gelden zal voor het grootste deel der vergunninghouders? Haar concessiën zullen tot in het tweede geslacht gelden voor alle bestaande vergunninghouders. Er is blijkbaar totaal gebrek aan vastheid van beginsel in de samenstelling van de wet.

Zelfs op de hoofdpunten staat de overtuiging van de Regeering blijkbaar geheel los. De middelen tot bestrijding van de drankzucht zijn zoo weinig overwogen, dat ze een belaching worden. De Regeering komt door haar houding in zeer ernstig conflict met haar eigen verklaringen.

In het eerste ontwerp stelde zij allerlei maatregelen voor, die aanstonds moesten werken om te komen tot uitsnijding van het gevaarlijk gezwel dat het organisme heeft aangetast. Ik kon mij met die maatregelen uitstekend vereenigen.

Maar later nam zij alles terug of wijzigde ze tot in het onein-

dige en dan lezen wij heel laconiek op bladz. 1836 van de *Handelingen*, deze woorden van den Minister van Binnenlandsche Zaken: „Wanneer men nu zegt, dat een Drankwet, die alleen werkt voor nieuwe vergunningen, vrijwel waardeloos is, dan antwoord ik daarop, dat een wetgever in deze aangelegenheid eerst dan kras radicaal en doortastend kan worden, indien het misbruik in het land algemeen zóó sterk is toegenomen, dat de publieke opinie, verontrust, een Kamer hier brengt, die bereid is tot krasse maatregelen over te gaan. Dat is in Zweden gebeurd; men heeft toen maatregelen genomen, die met de bestaande rechten niet rekenden, eenvoudig afmaakten wat moest worden afgemaakt, en waardoor plotseling een geheele nieuwe toestand werd geschapen.

„Zoolang wij in ons land nog niet een zoo algemeene Entrüstung hebben, zal de hoop niet kunnen gekoesterd worden, dat er in deze Kamer een meerderheid zou te vinden zijn, ook zelfs voor eenigszins radicale voorstellen."

Wist de Regeering dat dan niet bij de indiening van het eerste wetsontwerp?

En wanneer zij wist dat de Kamer is samengesteld, zooals dat nu eenmaal het geval is en dat de publieke opinie nog niet voldoende ontrust was door de drankellende, waarom heeft zij dan het eerste wetsontwerp aldus ingediend?

Moest dat zijn misschien een reclame, zoodat wij later hooren: het Ministerie w lde wel, dat hebt gij kunnen zien, maar de Kamer was niet bereid haar te volgen?

Mijnheer de Voorzitter! Zulk een opzet zou ik ook uit een politiek oogpunt zeer bedenkelijk achten. En ik verzet mij daartegen, omdat dit een daad is van ernstige politieke beteekenis voor de toekomst.

Ik constateer dat de houding van de Regeering bij dit wetsontwerp in eerste instantie ten gevolge heeft, dat wij nu reeds zeer lang bezig zijn den nati.nalen tijd vrijwel te vermorsen.

De Regeering wist hoe de Kamer was samengesteld en bij die wetenschap had zij met het eerste wetsontwerp niet moeten komen en niet mogen komen.

Dat ontwerp en die toelichting past niet op deze Kamer, en evenmin op de bevriende meerderheid.

Wat zal nu van de splitsing binnen enkele jaren terecht komen?

Er zal, een van de vorige geachte sprekers heeft er reeds op gewezen, een zeer onregelmatige toestand ontstaan.

Binnen een jaar of 5 of 10 zal men in dezelfde gemeente hebben tappers en slijters, die de beide bedrijven gezamenlijk uitoefenen en daarnaast anderen, die dat niet zullen mogen doen. Dat zal, bij de exceptie bovendien voor een zoo groot aantal gemeenten, een grooten administratieven omslag geven en bezien uit een oogpunt van drankbestrijding zal dit alles niets baten en absoluut tot niets leiden.

Dit is geen maatregel meer, die iets beteekent. Het is *schijn* en niets anders. Ik wil wel verklaren, dat ik zeer vóór de splitsing was, zooals die in het eerste wetsontwerp door de Regeering was voorgesteld, maar dan ook generaal toegepast over het geheele land en met de bepaling er bij dat in slijterijen alleen hoeveelheden van 5 d.L. mochten verkocht worden. Wanneer de maatregel zóó ware toegepast, dan zou zij uitstekend gewerkt hebben. Ik voel er voor, dat de drinkgewoonte in de tapperij wordt bestreden, desnoods door den sterken drank te brengen onder de scherpe contrôle van het gezin.

Er is daar straks gezegd, dat dit zeer gevaarlijk was en ik geef dat toe, maar ik wijs er op dat binnen het gezin een uitmuntende contrôle kan worden uitgeoefend door de vrouw, en nu moge men beweren, dat dit de vrouw zal verleiden tot drinken, de practijk des levens leert dat dit gevaar niet zóó groot is als men het hier voorstelde. Het meest wordt door de mannen buitenshuis gedronken, door mannen die voor hun vrouwen niet weten willen, dat zij drinken. Die niet gaarne zouden durven zeggen hoeveel zij aan drank uitgeven.

Men voert mij toe, Mijnheer de Voorzitter, dat door het overbrengen van den sterken drank naar het gezin, de kinderen voor den drank zullen worden opgevoed en ik gevoel veel voor dit argument, want het is mijn innige overtuiging — ik zou voor de juistheid daarvan voorbeelden kunnen aanhalen uit mijn naaste omgeving, dat het uitstekend werkt, wanneer de drank volstrekt niet in het gezin komt, maar toch schuilt daarin niet het grootste gevaar. Het is het voorbeeld van den vader dat werkt op het kind om het even of deze drinkt in huis of daarbuiten. Daarom hecht ik zoozeer aan de contrôle van de vrouwen, die voor verreweg het grootste deel een afschuw hebben van den drank. Werd de splitsing absoluut toegepast, dan ben ik overtuigd dat zij de toeneming van het gebruik van sterken drank óók in het gezin sterk zal doen afnemen. De Minister heeft met voorbeelden uit het buitenland aangetoond, hoe zelfs bij een vermindering van gebruik in de tapperijen, ik meen met 55 pct., dat in de slijterijen slechts verhoogde met 6 pct. ruim. Ik kan mij dat voorstellen; maar waar thans de Regeering dezen maatregel niet toepast op alle bestaande vergunningen, ja, dien maatregel zelfs in het tweede geslacht niet van toepassing zal worden, komt mij voor, dat het niet anders zal zijn dan een plagerij, een doellooze plagerij voor enkelen.

Ik ben bereid ter wille van een groot algemeen belang ook mede te werken desnoods tot maatregelen waardoor de belangen van enkele particulieren zouden worden geschaad, maar door deze bepaling worden de belangen van enkelen bemoeilijkt en geschaad, terwijl er absoluut geen algemeen belang door wordt bevorderd. En daarom kan ik niet medegaan met wat de Regeering thans van haar eerste artikel heeft gemaakt. Het is verschuiven van een oplossing, zooals de vorige wetgever deed en waardoor wij thans in moeilijkheden kwamen.

Nu zegge men niet, dat, mochten meerdere mijn voorbeeld volgen, het Kabinet in gevaar zou kunnen komen, want dan antwoord ik: de beste vrienden van het Ministerie hebben zich voor dat gevaar niet bevreesd getoond.

Zij hebben zich niet ontzien de Regeering te dwingen tot maatregelen, tot het innemen van een standpunt waardoor zij zich op dit oogenblik volkomen blameert en belachelijk maakt voor heel het land.

Hiermede, met deze concessiën te doen vóór nog de Kamer zich heeft uitgesproken, toonde de Regeering haar zwakheid en onvastheid bij dit zoo hoogst gewichtig stuk van wetgeving. De Regeering regeerde niet, maar werd geregeerd.

De heer Michiels van Verduynen heeft zoo straks gezegd, dat hij der Regeering zeer erkentelijk en dankbaar was voor hetgeen zij had toegegeven. Ik begrijp volkomen, dat de heer Michiels zoo spreekt, hij heeft alle reden tot zeer groote tevredenheid en ik neem hem dit allerminst kwalijk. Zijn standpunt is niet dat der Regeering; wanneer dan nu maar niet op deze wet de stempel worde gedrukt, alsof wij hier te doen zouden hebben met een maatregel tot drankbestrijding. Ik constateer wat ik in mijn eerste rede heb gezegd, dat de meerderheid van deze Kamer, en ook deze Christelijke coalitie, niet in staat is een drankwet tot stand te brengen de drankzucht, die volkszonde, te bestrijden. Want men is er nog niet. Elk element van drankbestrijding zal nog verwijderd worden. Al die maatregelen door de Regeering voorgesteld, als het weren van jongelieden van onder de 18 jaren uit de tapperijen, de commissiën, het vervallen van de gordijnen enz., van dat alles voorspel ik dat niets zal overblijven. Alle bestanddeelen van eenige beteekenis, dat durf ik wel profeteeren, zullen uitgelicht worden.

De heer Talma moge dan nog spreken van een succes, ik kan niet anders dan een nederlaag constateeren, een nederlaag waarvan de gevolgen voor de drankbestrijding in Nederland zeer bedenkelijk zullen zijn. Men zal hebben een wetsontwerp dat schijn geeft in plaats van wezen. Het zal een nederlaag zijn voor de drankbestrijding van ver reikende gevolgen, een nederlaag, die, in verband met de eerst ingenomen positie der Regeering, ook dit Kabinet en de partijen rechts zal treffen, een nederlaag die er toe zal leiden, dat de drankzonde bevorderd wordt.

De Regeering heeft getoond, en wel op de meest sprekende wijze, niet te weten welke middelen noodig zijn om de drankzonde te beteugelen of den kop in te drukken. En in verband met die houding, die een slag in het aangezicht is van de drankbestrijding, zullen de drinkers en de dronkaards in Nederland jubelen en juichen over hetgeen hier is gebeurd.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Er liggen thans twee amendementen voor ons ten aanzien van de minimum hoeveelheid, die zal mogen verkocht worden, het een van den heer ter Laan c. s. om die grens te brengen op 5 deciliter, het

andere van den heer Roessingh om de bepaling der hoeveelheid geheel uit de wet te doen vervallen.

Aangezien ik tegen beide amendementen ernstige bezwaren heb, wil ik er een kort woord over zeggen.

Het amendement van den heer ter Laan zal m. i. den drank meer in huis brengen, dat van den heer Roessingh meer op de straat, en daarin ben ik versterkt door de rede van den heer de Visser van hedenmorgen.

De heer ter Laan c.s. wil door vermeerdering van de hoeveelheid het aantal drankkoopers in slijterijen verminderen; maar wie bekend is met de woningtoestanden in groote steden zal inzien, dat de gebruikers zich zullen combineeren, en zoo zij dit al niet doen bij het inkoopen, zullen zij een voudig aan elkaar drank leenen. Dit nu acht ik nog erger dan wanneer men den drank rechtstreeks in kleinere hoeveelheden zal kunnen bekomen.

En nu het amendement van den heer Roessingh. De bepaling van het ontwerp dat alles in gesloten over kurk en bovenrand van den hals door metalen doppen of lak omsloten flesschen zal moeten verpakt zijn, zal voor den handel in de slijterijen grooten omslag en ook kosten teweegbrengen. Men zal de hieraan verbonden nadeelen trachten te neutraliseeren en bij aanneming van het amendement van den heer Roessingh zal men om het debiet te vermeerderen zelfs fleschjes kunnen gaan verkoopen, die niet meer dan een halven deciliter bevatten; meer dan vijf cents behoeft zulk een hoeveelheid niet te kosten en, zooals men in een sigarenwinkel voor een stuiver sigaren gaat halen, zal men er niets in gaan zien om in een slijterij een stuiver sterken drank te koopen.

Dit gevolg zou ik zoo verderfelijk achten, dat ik hoop, dat de geachte afgevaardigde zijn amendement zal intrekken.

Mocht hij voorstellen de flesschen niet te capsuleeren of te lakken, den toestand dus te laten als hij thans is, dan zou ik er voor kunnen zijn, omdat ik toegeef, dat het bezwarender is en men er niet zoo spoedig toe overgaat een fleschje bij zich te steken om dat in een slijterij te doen vullen, dan uit een nette uitstalling, die de verleiding zooveel grooter maakt, een gereed liggend, smakelijker uitziend fleschje te gaan koopen.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in mijn vorige rede reeds gezegd, dat ik een voorstander was van de splitsing, zooals die in het vierde lid van art. 1 wordt voorgesteld. Ik heb gezegd, dat ik in het stelsel der Regeering die splitsing een zeer geschikt en noodzakelijk equivalent achtte voor de versterking, die men aan de vergunning gaf. De vergunninghouders, die door de nieuwe wet de bevoegdheid zullen krijgen om hun bedrijf uit te breiden, om aan hun weduwen het bedrijf over te dragen, die een machtige bestrijding van den clandestienen verkoop zullen krijgen, moeten, wanneer men het monopolie niet al te sterk wil maken waardoor het nog meer in strijd komt met het belang van het land, de schade van een equivalent, als nu in het 4de lid is voorgesteld, lijden. Ik dank de Regeering dat zij dit stelsel meer heeft afgerond, want wanneer de vergunninghouders niet profiteeren van de emolumenten van het nieuwe ontwerp, zouden zij volgens het eerste ontwerp toch vallen onder het equivalent van het 4de lid van art. 1. En dat is nu voorkomen door de gewijzigde overgangsbepaling.

Wat het 5de lid van art. 1 aangaat, meen ik dat de Regeering in haar concessie te ver is gegaan. Dit kan mij niet bevredigen. Men heeft hier het gevaar, dat men in een gemeente den „ontzaglijken last" zal hebben dat men in de gemeente zelf geen drank aan huis kan krijgen en ze een half uur verder in een naburige gemeente zal moeten halen. In het 4de lid van art. 1 wordt voor dat nieuwe gevaar een uitzondering gesteld. Het gevaar geldt slechts in weinig gevallen. Ik heb nagegaan uit de lijst, die ons in 1900 is overgelegd bij het wetsontwerp-Borgesius, hoeveel vergunningen in iedere gemeente van ons vaderland bestaan. Destijds waren er slechts 7 gemeenten waar geen enkele vergunning bestond, 21 waar er één was, en 55 waar er twee bestonden. In al die gemeenten, zeer kleine gemeenten, kan het gevaar over 5 of 10 jaren ontstaan; in de andere gemeenten, die drie of meer vergunningen hebben, zal dit gevaar vooreerst niet ontstaan, omdat de bestaande vergunninghouders volgens de overgangsbepaling de bevoegdheid om te tappen en te slijten behouden.

De Regeering stelt nu voor om al de gemeenten waar geen kom is van 5000 of meer inwoners, te stellen buiten de werking van het equivalent. Dit beteekent voor Friesland, dat de splitsing alleen doorgaat voor Leeuwarden, Franeker, Harlingen, Bolsward, Sneek en Dragten. In Friesland heeft men gemeenten met 100, 80 en 70 vergunningen, waar de splitsing niet zal doorgaan.

Is nu het voorbehoedmiddel niet buiten proportie groot in vergelijking met het gevaar dat men met dat voorbehoedmiddel wil voorkomen?

Het is, naar het mij voorkomt, niet de juiste methode, om hier in de behoefte, die men op het oog heeft, te voorzien.

Ik heb in mijn eerste rede gezegd, dat het mij voorkwam, dat men de aanwijzing der plaatsen, waar de splitsing niet zal kunnen doorgaan, moest overlaten aan den gang van het bedrijf. Ik kan dit nu niet meer zeggen, omdat op de keuze van den belanghebbende, of hij een slijtersvergunning, of een tappersvergunning zal aanvragen, van grooten invloed was de combinatie van winkelnering en slijterij.

Toch komt het mij voor, dat men een betere regeling kan krijgen.

In art. 2 worden aan de Kroon op initiatief van den gemeenteraad verschillende bevoegdheden gegeven. Die bevoegdheden zijn hierop gegrond, dat men in de wet niet dadelijk de daar bedoelde regelingen kon vastleggen, omdat die regelingen doelen op toekomstige toestanden.

Wanneer wij nu hier denzelfden gedachtengang volgden en het 5de lid op dezelfde wijze voor de hierbedoelde toekomstige toestanden redigeerden, geloof ik, dat wij beter het beoogde doel zouden bereiken.

Men moest dan in het artikel opnemen de bevoegdheid van de Kroon, om, op initiatief van den gemeenteraad, bij Koninklijk besluit gemeenten aan te wijzen, waar gedurende een zeker getal jaren aan tappers de bevoegdheid werd gegeven om te slijten en aan slijters om te tappen. Dat zou dan verband houden met toestanden, die men nu niet kent en ook niet kennen kan, want niemand weet, of er op dit oogenblik behoefte is aan het 5de lid van art. 1.

Vermoedelijk zal deze behoefte in de eerste zes jaren niet ontstaan, want men mag de plaatselijke behoeften, die men hier op het oog heeft niet vereenzelvigen met de behoeften van de tappers. Deze toch zijn meestal tegenstrijdig. Hoe minder er plaatselijke behoefte is aan drankgebruik, hoe meer doet zich de behoefte gelden om tapperij en slijterij te vereenigen.

Wil men nu den door mij aangegeven weg niet kiezen, dan blijft de vraag, hoe moet men handelen met de uitbreiding der bevoegdheid, die in het ontwerp gegeven wordt aan de vergunninghouders.

Ligt het niet in het stelsel der wet om in gemeenten, waar men de splitsing niet laat doorgaan, ook niet toe te staan de bevoorrechting van verplaatsen en verbouwen van vergunningen en, tegen inlevering van twee oude, een nieuwe vergunning te kunnen krijgen.

Ligt het niet in mijn gedachtengang, te zorgen, dat wanneer wordt aangenomen, wat in het vijfde lid van art. 1 staat, dan ook bepalingen in het wetsontwerp worden opgenomen, waarbij wordt gesteld dat de bepalingen betreffende de verplaatsing van vergunningen enz. alleen van kracht zijn in de gemeenten, waar de splitsing doorgaat. Dan houdt men in alle andere gemeenten den toestand dien wij thans hebben, d. w. z., dan zullen wij niet in strijd met het belang van den Staat het monopolie van den vergunninghouder gaan versterken zonder dat daartegenover staat een equivalent. Ik ben er niet zoo zeer op gesteld dat dit het equivalent juist de splitsing moet zijn, maar eenig equivalent is toch noodig.

Ten aanzien van deze quaestie ben ik dus plus royaliste que le roi, en ik zou den Minister willen uitnoodigen zich niet te sterk te kanten tegen wegneming van net vijfde lid. Het zou zijn stelsel zeer versterken en ligt ook op de lijn zijner eigen plannen, want in het eerste wetsontwerp was het vijfde lid niet opgenomen.

De Regeering heeft een zeer belangrijke en in het systeem der wet zeer juiste concessie gedaan aan hen die tegen de doorvoering der splitsing thans voor alle bestaande vergunninghouders bezwaar hadden, maar ik meen dat het niet noodig is verder te gaan dan in de overgangsbepaling door de Regeering is geschied, dat dus met name het vijfde lid van art. 1 in den

gedachtengang der Regeering niet noodig is. Die concessie gaat mij te ver. Nu rijst voor mij de vraag hoe ik een afzonderlijke stemming over het vijfde lid kan verkrijgen.

Ik zou, Mijnheer de Voorzitter, u daarom vragen of u het amendement van den heer Fock c.s. niet gesplitst in stemming zou willen brengen, en als dit verworpen wordt, of u dan over het vijfde lid van het artikel afzonderlijk zou willen laten stemmen.

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat de Voorzitter niet het recht heeft wijzigingen in een amendement aan te brengen.

Wanneer de geachte spreker afzonderlijke stemming over het vijfde lid wil hebben, dan zal hij bij wijze van amendement moeten voorstellen dat lid te doen vervallen.

Is dit de bedoeling van den geachten spreker?

De heer **Okma**: Neen, Mijnheer de Voorzitter! Het is niet mijn bedoeling dat ik zelf een amendement voorstel.

De heer **Troelstra**: Ik wensch mijn standpunt ten aanzien van de voornaamste amendementen nog eens kortelijk uiteen te zetten.

Vooreerst het amendement van den heer Rink c.s. op de eerste en tweede alinea van art. 1.

Wij waren in beginsel voorstanders van opneming eener definitie van sterken drank en gegiste dranken in de wet en alles wat principieel ten voordeele van dergelijke opneming door den Minister is medegedeeld, wordt door ons onderschreven; maar wij deelen tegen de eerste en tweede alinea, zooals die gewijzigd door de Regeering zijn voorgesteld, de overwegende bezwaren, van den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell.

Nu rijst dus de vraag in hoever de Regeering er in geslaagd is, bij de in uitzicht gestelde overgangsbepalingen aan die bezwaren te gemoet te komen. Het wil ons voorkomen, dat dit doel van de Regeering niet is bereikt. Ik wensch hier de vraag te stellen waarom de Regeering in deze alinea's van het artikel haar toevlucht neemt tot een algemeenen maatregel van bestuur. Het doel van zulk een algemeenen maatregel van bestuur is toch om zaken, die niet vatbaar zijn voor regeling door de Wetgevende Macht, of die uit den aard der zaak tot de bevoegdheid van de Uitvoerende Macht behooren, aan de Regeering over te laten.

De **Voorzitter**: Mag ik den spreker doen opmerken dat de discussie over de eerste twee alinea's van het artikel gesloten is?

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Dat was mij ontschoten. Ik dien dus van dit onderwerp af te stappen en wensch alleen te zeggen, dat ik vóór het amendement van den heer Rink c. s. zal stemmen.

Wat nu betreft de derde alinea van dit artikel; wij zijn voorstanders van de strekking dier alinea, hoewel de inhoud daarvan althans mij absoluut niet bevredigt. Ik meen, dat dezelfde clandestiene verkoop, die tegenwoordig voorkomt in slijterijen waar boven 2 liter verkocht kan worden, in het vervolg zal voorkomen in slijterijen waar boven de 10 liter mag worden verkocht. Maar wanneer ik desalniettemin toch geen bezwaar heb met deze alinea mee te gaan, is dit vooral hierom: omdat het althans een stap is in de goede richting.

Het doel, dat, naar ik meen, door bepalingen als deze op den duur moet worden bereikt is, dat alle inrichtingen waar sterke drank verkocht wordt, in welke hoeveelheid dan ook, onder de bepalingen der Drankwet worden gebracht en onder het maximum vallen, omdat daardoor beter dan thans de gelegenheid zal bestaan om ontduiking der wet te kunnen constateeren.

Thans de 4de alinea, de splitsing. Ons standpunt daaromtrent is bekend. Wij zijn in beginsel vóór de splitsing, en de wijziging, door de Regeering aangebracht, waardoor de slijterij onvereenigbaar wordt verklaard met winkelnering, heeft ons voornaamste bezwaar tegen deze alinea doen vervallen. Ik heb dus de vraag te bespreken, wat onze houding zal zijn ten opzichte van het amendement-Fock c. s. Wij zullen, wanneer het amendement in stemming wordt gebracht vóór ons amendement, tegen dat amendement moeten stemmen, omdat wij liever hebben splitsing dan geen splitsing. Maar wij willen dan ook een reëele, geen schijnsplitsing. Voor ons is het criterium dus, of wij meenen, dat ons door de Regeering een reëele splitsing geboden wordt, en zooals op dit oogenblik de alinea's 4 en 6 luiden, meenen wij, dat dit geen reëele splitsing is. De redenen voor deze meening zijn uitvoerig genoeg door mijn vriend ter Laan in het midden gebracht. Ik behoef ze niet te herhalen, maar wensch er alleen de aandacht op te vestigen, hoe door de mededeelingen van den heer de Visser gebleken is, dat de toestand, zooals de heer ter Laan zich dien als gevolg van de hier voorgestelde regeling denkt, allerminst als een nachtmerrie of droombeeld mag worden beschouwd. Wij hebben immers van den heer de Visser gehoord, hoe het door bepalingen als deze kan voorkomen, ja zelfs voorkomt — ik voeg er bij „onder bepaalde omstandigheden" — dat de drank, welke anders wordt gebruikt in de slijterij, op straat wordt verorberd. Intusschen meen ik, dat de mededeelingen van den heer de Visser niet geheel volledig zijn geweest. Ben ik wel ingelicht, dan bestaat er in Rusland niet een regeling zooals hier in uitzicht wordt gesteld. Hier wordt eenvoudig in uitzicht gesteld een verschil tusschen tapperij en slijterij, maar ik meen, dat in Rusland kunstmatig de verkoop van sterken drank grootendeels naar slijterijen is overgebracht en het behoeft geen betoog, dat waar dat het geval is, er veel grooter gevaar bestaat, dat het drankgebruik naar de straat wordt overgebracht dan wanneer er een voldoend aantal tapperijen zijn, waar men den drank binnenshuis kan gebruiken.

Bovendien schijnt op het congres te Weenen, waar deze zaak is besproken, bedenking te zijn gemaakt tegen de conclusiën, die ons door den heer de Visser zijn voorgelezen. Er schijnt op gewezen te zijn, dat moet worden aangenomen, dat het de reeds bestaande gewoonte-drinkers zijn, die reeds verslaafd zijn aan het voortdurend gebruiken van drank, die het drankgebruik op straat overbrengen. Nu is de bedoeling van deze wet absoluut niet — zij kan dat niet zijn — om gewoonte-drinkers van hun gewoonte af te brengen; het hoofddoel van deze wet is te maken, dat personen die nog niet aan het voortdurend gebruiken van sterken drank zijn verslaafd, niet in verleiding worden gebracht om dat te doen.

Daarmede vervalt nog wel volstrekt niet het bezwaar, waarop de heer de Visser de aandacht vestigde, dat, wanneer men in de slijterijen drank kan krijgen in een hoeveelheid, geschikt voor directe consumtie, die men daar niet mag consumeeren, men doodeenvoudig de flesch mede op straat neemt of naar een inrichting in de onmiddellijke nabijheid en dat men daar naar binnen gaat slaan, wat men in de slijterijen niet kan verorberen.

Dat gevaar, dat ons door den heer de Visser uit de practijk is geschetst, hangt echter ten nauwste samen met de minimum hoeveelheid, welke in de slijterijen verkrijgbaar wordt gesteld. Hiermede kom ik op ons eigen amendement. Nu wil ik wel beginnen met toe te geven, dat, wanneer men ook tegen dat amendement bezwaren van practischen aard gaat aanvoeren, wij de eersten zullen zijn om te erkennen, dat wij met ons minimum van 5 deciliter allerminst den steen der wijzen hebben gevonden.

Er blijft altijd over dat wanneer men de minimum hoeveelheid, die beschikbaar wordt gesteld, bij de wet vastgestelt, degene die toch drank gaat koopen, dat doet in een grootere hoeveelheid dan zonder wettelijk minimum, welk bezwaar grooter is naarmate het minimum hooger is gesteld. Er zullen echter dikwijls eenerzijds bezwaren bestaan tegen bepalingen waaraan anderzijds groote voordeelen verbonden zijn. Hier moet ik weder komen op de bedoeling van deze wet.

De bedoeling van deze wet is om de drankverleiding tegen te gaan; zij kan niet zijn om personen, bij wie de prikkel naar drank reeds eenige beteekenis heeft verkregen, van drankgebruik af te houden. Voor personen die bepaald door dien prikkel worden gedreven, kan beperking van drankgelegenheden absoluut niet baten. Of er een of 10 drankgelegenheden zijn, of men verplicht is veel geld te gelijk te betalen of weinig, of er hinderpalen van allerlei aard worden bedacht, dat helpt voor dezen niet.

Men kan alleen iets doen voor hen bij wien die prikkel nog niet of slechts in zeer geringe mate aanwezig is. Dat toegepast op ons amendement, wil dat zeggen: wij leggen door verhooging van het minimum den drankkooper, den drankgebruiker een hinderpaal in den weg, hierin bestaande, dat op een bepaald oogenblik meer geld voor drank moet worden betaald dan hij er voor zal kunnen of willen uitgeven. Wij meenen, dat

degenen die per se drank willen hebben, zelfs zij die reeds in lichten graad door de ziekte zijn aangetast, dat die zich door dezen hinderpaal niet zullen laten weerhouden; maar dat de door ons voorgestelde bepaling een gedeelte van het publiek, dat nog niet door de ziekte aangetast is, zal weerhouden drank te gaan koopen, daar zij aldus zullen redeneeren: ik moet zooveel te gelijk koopen en ben niet van plan zooveel te gelijk te gebruiken; ik moet zooveel geld te gelijk uitgeven en kan dat beter gebruiken. Ik wijs er hierbij op, dat door de drankbestrijders, getuige de ingekomen adressen, algemeen een verhooging van het minimum tot 5 d.L. met instemming is begroet. De heer Lohman vreest dat door de voorgestelde bepaling de drank zal worden overgebracht naar huis, maar wij hebben gehoord, dat de gelegenheid om bij kleine hoeveelheden drank te verkrijgen ten gevolge heeft, dat er veel drank op straat zal worden gebruikt, en daarom hebben wij ons amendement ingediend.

Wanneer mocht gebeuren wat ik hoop, nl. dat het amendement van den heer Fock in stemming wordt gebracht na ons amendement, dan zal voor ons de keuze loopen tusschen het artikel, al dan niet aangevuld met ons amendement en het amendement van den heer Fock. Wij meenen dat de voorgestelde splitsing althans iets ten goede kan uitwerken, wanneer daaraan verbonden wordt een flink hoog minimum. Wij meenen dat het nadeel van een minimum grooter is naarmate het minimum geringer is en dat het voordeel dat door de splitsing kan worden verwacht, grooter is naarmate het minimum, dat verkrijgbaar wordt gesteld in de slijterijen, hooger is gesteld.

De beperking van den drankverkoop in slijterijen tot een minimum van een dubbelmaatje doet een slijterij in het wezen van de zaak in niets van een gewone tapperij verschillen; daarbij gaat elke gunstige werking verloren en wordt alleen maar de gelegenheid gegeven en de zucht opgewekt, om de verboden verrichtingen clandestien te doen plaats hebben. Wij meenen dus, dat het doel dat de Regeering zich voorstelt alleen kan worden bereikt wanneer zij zich vereenigt met ons amendement.

Wij hebben van de Regeering gehoord welke groote beteekenis zij hecht aan deze splitsing. Als dat waar is, dan ligt het allereerst op den weg van de Regeering om elke poging te steunen, waardoor de splitsing tot een reëel feit wordt gemaakt. En waar wij vroeger van den Minister hebben kunnen hooren dat hij misschien voor verandering van het minimum vatbaar zou zijn, daar spreek ik de hoop uit, dat de Minister ons amendement zal willen overnemen, en ik hoop ook dat de Kamer zich met ons amendement zal vereenigen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Van meer dan één zijde is in de Kamer protest opgegaan tegen de wijze, waarop ik mij veroorloofd heb — ik meen 11. Vrijdag — een woord van critiek uit te oefenen over hetgeen in de Kamer gebeurd was. Er bestaat daarover blijkens het gesprokene door den heer Fock en anderen, een beslist misverstand.

Ik veroorloofde mij alleen de vraag te stellen, of een debat, dat men gequalificeerd had als lusteloos, niet begon al te lustig te worden. Uit deze woorden blijkt reeds, dat men ze geheel verkeerd heeft opgevat door ze te laten slaan op het geheele debat, hier in de Kamer gevoerd. Zij *konden* alleen slaan op hetgeen daaraan onmiddellijk voorafging. En wat ging daaraan onmiddellijk vooraf? Nadat de bestrijders van het Regeeringsvoorstel van alle zijden opkwamen en rustig, zonder dat van een enkele zijde een poging gedaan was om hun het spreken te bemoeilijken, het woord gevoerd hadden, kwam ten slotte de president der Commissie van Rapporteurs aan het woord, die in zulk geval — als ik het zoo noemen mag — de aangewezen pleitbezorger is van het ontwerp, zooals het ingediend is.

In gewone omstandigheden, wanneer er een „working majority" in de Kamer is, is het regel — ik zeg niet, dat daarop geen uitzonderingen zijn — is het „adat" bij elk Parlement, dat de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, uit de „working majority" gekozen, vóór het wetsontwerp pleit; dan is hij de persoon, die het meest in de zaak doorgedrongen is en spreekt ten gunste van het Regeeringsvoorstel.

Toen nu de president der Commissie van Rapporteurs het woord voerde, heeft zich een kring om hem heen gevormd, welke hem, zoo al niet het spreken onmogelijk maakte, dit toch zeer belemmerde. En daar de Regeering er recht op heeft, dat degene, die als verdediger van haar wetsontwerp optreedt, ook gehoord worde en het effect daarvan niet verbroken worde, meen ik, dat het ook het recht der Regeering is, om, wanneer gevaar ontstaat, dat haar dat recht ontnomen wordt, daartegen op te komen, opdat dit recht van verdediging haar niet ontga.

De uitdrukking die ik bezigde: „de toon van de kroeg", beduidde in het minst niet, dat ik bij de leden zekere stemming meende waar te nemen alsof zij te veel genoten zouden hebben, maar dit, dat er naar mijn meening een stemming was als in een herberg, waar allen door elkander spreken, zoodat men elkander niet verstaan kan en geregeld spreken belemmerd wordt.

Ik moet er nadrukkelijk op wijzen, dat hetgeen ik zeide alleen daarop sloeg.

Meent men echter, dat ik in dat gezegde te ver gegaan ben en daardoor blijk gegeven heb van zekere prikkeling, dan wil ik gaarne het toen gesprokene terugnemen.

In de tweede plaats is er de Regeering van meer dan één zijde een verwijt van gemaakt, dat het nu wordt een spel, een comedie, omdat het Kabinet met wijzigingen gekomen is en die nogmaals door andere wijzigingen vervangen heeft.

Toen ik daarover de eerste maal gesproken heb, heb ik verwezen naar het gebeurde bij het tot stand komen van de wet van 1881.

Ik wil nu nader mededeelen wat toen gebeurd is, en knoop daaraan vast de vraag, of iemand het recht heeft dit Kabinet dergelijk verwijt te maken, waar het lang zoo ver niet gaat, als men in 1881 ging.

In het oorspronkelijk wetsontwerp van den Minister Modderman was in hoofdzaak dit voorgesteld: bij plaatselijke verordening zou een maximum worden bepaald, waarvoor de wet alleen een minimum zou vaststellen; het maximum zou niet lager mogen zijn dan twee; de plaatselijke verordening zou gelden voor ten hoogste tien jaar, twee jaren na het in werking treden der wet zouden de duizenden overtollige vergunningen moeten vervallen.

Van dat oorspronkelijk voorstel is geen letter wet geworden. Alinea op alinea is er uit geschrapt en gewijzigd; alleen de cijfers zijn gebleven, maar niet als minima van de door de gemeenteraden te bepalen maxima, maar als wettelijke maxima.

Bij de Memorie van Antwoord heeft de toenmalige Minister nog verder reikende wijzigingen voorgesteld. In de eerste plaats zouden de gemeenteraden het recht erlangen om het maximum te verlagen, en niet de Kroon, zooals het later geworden is; in de tweede plaats verviel de bepaling nopens de geldigheid voor 10 jaar; in de derde plaats werd een vergunningsrecht voorgesteld; in de vierde plaats zou de vergunning telkens voor één jaar worden verleend, een beperking, die het eerste ontwerp niet kende; in de vijfde plaats zouden logementen buiten de wet vallen; en in de zesde plaats werd de overgangstijd gebracht van 2 op 5 jaren.

Toen het ontwerp in behandeling kwam is de hoofdaanval gekomen tegen art. 2 en ondanks de krachtige verdediging, die toen gevoerd is geworden, is het gewijzigde wetsontwerp nogmaals ondersteboven gekeerd. In de eerste plaats is toen de groote concessie gedaan dat de overgangstijd die eerst 2 jaar en toen 5 jaar zou zijn, geworden is levenslang. Ik wil er op wijzen, dat het toen met de klimming en daling precies eveneens is gegaan als thans. Maar daarbij is nog gekomen de overdracht gedurende 20 jaar, zoodat het niet alleen werd levenslang, maar er bovendien nog 20 jaar bij kwam. En zelfs die 20 jaar waren zóó weinig vast bepaald, dat er later onzekerheid is gerezen, waardoor die overgedragen vergunningen levenslange vergunningen zijn geworden. Toen is de grondslag van het vergunningsrecht gewijzigd, en zelfs toen, zoo schrijft de heer Goeman Borgesius in zijn kort maar zaakrijk historisch overzicht, is het aldus gewijzigde ontwerp niet ongewijzigd uit den smeltkroes te voorschijn gekomen. Ingevolge het amendement Röell is opgenomen de bepaling dat niet alleen verlagingen, maar ook verhoogingen van het maximum zouden kunnen worden vastgesteld, en dat die niet zouden worden overgelaten aan de gemeenteraden, maar zouden geschieden door de Kroon. Verder is het amendement-van Gennep aangenomen, waardoor de vergunningen boven het

maximum mogelijk werden, wat, zooals de heeren weten, ten gevolge heeft gehad, dat er een duizend vergunningen bij gekomen zijn.

Voorts is er bij gekomen de bepaling, die in verband met art. 135 van de Gemeentewet, het recht gaf aan de gemeenteraden om enkele speciale voorschriften te maken en niet alleen dit, maar ook de overgangsbepaling, die eerst gevonden werd in art. 28*a* en later art. 26 geworden is, werd niet aangenomen, zooals zij door de Regeering was ingediend, maar in gansch anderen vorm. Na tijdens de beraadslaging over art. 2, d. i. na tweede wijziging, te zijn ingediend, werd zij eerst bij de behandeling zelf en daarna in 1885 wederom gewijzigd. Ook op onderscheiden andere punten is het oorspronkelijk ontwerp bij de Memorie van Antwoord, tijdens de beraadslaging en daarna gewijzigd; zoo is ook de regeling betreffende de winkelnering er later bij gekomen.

Wanneer men nu dit alles nagaat; wanneer men bedenkt, dat er destijds gewijzigd werd en nog eens gewijzigd met nog een wijziging daaroverheen, en zelfs op de hoofdzaak het maximum, zóó, dat dit hoofdbeginsel thans na bijna een menschenleeftijd nog bij lange na niet is doorgevoerd en dat bovendien op het gewichtigste punt, art. 26, de legislatieve kunst zóó zeer te kort schoot, dat de bedoeling des wetgevers niet te verwezenlijken is zonder de woorden geweld aan te doen, dan vrage men, of toen óók gesproken is van comedie en van een spel. Men gelieve dan de *Handelingen* maar eens na te slaan, men zal nergens een dergelijke kwetsende uitdrukking vinden.

Ik vraag dan ook, of men er thans het Kabinet een grief van mag maken, dat het niet in ééns geslaagd is, maar door schikken en plooien tracht te komen tot iets, dat op de instemming van de Kamer zou mogen rekenen.

Ik kom nu tot de zaak zelve. Daar over de definitie het debat is gesloten, komt terstond aan de orde de bepaling betreffende de maximale grens van den verkoop op 10 L. Naar aanleiding daarvan heeft de heer Goeman Borgesius mij nogmaals gevraagd, hoe het stond met de wijnkoopers. Ik blijf weigeren daarop thans in te gaan, want dan moeten wij de geheele zaak van die wijnkoopers gaan behandelen.

Men kan als het betrekkelijk artikel aan de orde komt, daartegen oppositie voeren en dan zullen wij zien, hoe het daarmede staat en kunnen wij ook de positie bezien van de distillateurs der 2de klasse.

Ik kom dus nu tot het amendement van den heer Fock. Wat de splitsing betreft, is door den geachten afgevaardigde, dr. de Visser, er op gewezen, dat men daarmede niet overhaast te werk moest gaan, omdat die splitsing in andere landen wel gedeeltelijk voordeel, maar ook ernstig gevaar had opgeleverd. Hij heeft ten betooge daarvan in de eerste plaats gewezen op Rusland. Wat hij daarvan gezegd heeft, is volkomen waar, maar — een van de vorige sprekers heeft er reeds te recht op gewezen — in Rusland is de zaak niet ingevoerd als hier; daar heeft men een monopolie ingesteld en — de Russische Regeerings-commissarissen hebben er op het congres op gewezen — daarbij heeft men op zóó overhaaste wijze het aantal drankgelegenheden, en met name dat van de tapperijen, beperkt, dat metterdaad in vele streken bijna geen gelegenheid tot het verkrijgen van sterken drank meer bestond. Wanneer men de cijfers in verhouding tot de bevolking nagaat, dan zal men zien, dat het aantal drankgelegenheden daar verre blijft beneden het maximum, dat wij hier hebben; het natuurlijk gevolg van een en ander is dan ook geweest, dat, men kan bijna zeggen, gewelddadige pogingen zijn aangewend tot ontduiking. Als men te scherpe maatregelen neemt, kan men het kwaad toch niet bedwingen, want dan worden andere uitwegen gezocht. Bovendien moet bedacht worden, dat men te doen heeft met het Slavische ras, waar de gewoonte bestaat, sterken drank bij groote hoeveelheden in eens te gebruiken.

In de tweede plaats is gewezen op de in Engeland bestaande regeling van de „off-" en „on-licences". Ik zou die regeling in den breede moeten uiteenzetten om haar duidelijk te maken, en daarvoor is de tijd te ver heen; maar ik wijs er op, dat daar in de wet het beginsel van de splitsing op dezelfde wijze is opgenomen als hier, maar scherper, want art. 5 van de Engelsche wet verbiedt niet alleen, dat degene, die een *off-licence* heeft, drinken toelaat in zijn lokaal, maar ook, dat hij dit doet in een nabij gelegen lokaal, dat hem toebehoort of waarover hij de beschikking heeft, of op den openbaren weg bij zijn lokaal. Hieruit blijkt, dat het wel degelijk de bedoeling is geweest om een zoo scherp mogelijke scheiding te maken. Wat is evenwel het geval geweest?

Er bestaan *justices licences* en *excise licences*, die men beide noodig heeft: daarbij is bepaald, dat de *Wholesale-spirit-dealers*, de personen die groothandel in sterken drank drijven, kunnen krijgen een *off-licence*, maar alleen voor den verkoop bij ten minste een *quart bottle*. Nu dekken de regeling van de *justices licences* en die van *excise licences*, waarvan de eerste posterieur is aan de laatste, elkaar niet volkomen, en die verschillende regelingen zijn nu zóó getroffen, dat aan sommige personen, aan wie eenmaal een licence was toegekend, de verkoop „on" en „off" is veroorloofd. Daar heeft men dus te doen met een uitdrukkelijke bepaling, waardoor de ééne regeling ten deele krachteloos gemaakt werd, maar die ontsproot uit een geheel anderen wortel. De splitsing is evenwel toch in die mate doorgevoerd, dat er onderscheidene afzonderlijke *off-licences* bestaan en vele zijn gegeven aan *grocers*, kruideniers. Juist omtrent die *grocers-licences* zijn van alle kanten bij de enquêtecommissie van 1897 de meest gunstige getuigenissen afgelegd. Die Engelsche toestand bewijst niets tegen dit wetsontwerp, omdat wij hier niet te doen hebben met die dubbele regeling.

De mededeeling betreffende Oostenrijk is volkomen juist, maar daar staat tegenover, dat de toestand in Oostenrijk zóó weinig georganiseerd en geregeld is, dat men kwalijk op de ervaring daar een beroep kan doen.

Men heeft overal te rekenen met nationale gebruiken, wanneer men de ervaring raadpleegt. Zoo bestaat ook in Denemarken, waar het gebruik groot is, de nationale gewoonte van het zoogenaamde *smörbröd;* iedereen, dame of heer, gaat vóór het eten naar een apart tafeltje om daar het een of ander te nemen. Dergelijke volksgewoonten kan men niet plotseling veranderen, maar evenmin kan men, waar dergelijke eigenaardige toestanden bestaan, constateeren, dat nadeelige gevolgen dáár ook hier en ten gevolge van dit ontwerp zullen voorkomen. Te minder nog, omdat door het Kabinet concessies zijn gedaan, waardoor plotselinge overgangen vermeden zullen worden en men, naar de heer Goeman Borgesius opmerkte, hier allerminst te vreezen heeft voor gebrek aan tapperijen.

De heer Lohman heeft een uitdrukking gebezigd, die mij rechtigt tot het beweren, òf dat hij de door mij gegeven voorstelling van het doel der splitsing niet geheel juist heeft begrepen òf dat ik bij de uiteenzetting daarvan niet geheel helder ben geweest. De geachte afgevaardigde heeft het zóó voorgesteld, alsof ik bedoelde, dat de menschen buiten de tapperij in huis zouden gaan drinken.

Dat heb ik niet gezegd, en dat heeft ook niet in de strekking van mijn betoog gelegen. Die strekking was deze, dat, waar er een brug ligt tusschen het huisgezin en den alcoholistenkring, men goed doet te zorgen, dat het zoo moeilijk mogelijk worde gemaakt om buiten het huis naar de kroeg te gaan. De strekking van mijn betoog is niet geweest, dat het huiselijk gebruik moest vermeerderen, maar wel om te zorgen, dat zij, die gewoon zijn zich met een matig gebruik thuis te contenteeren, niet al te gemakkelijk over de brug gaan, in de tapperij drinken en daar in aanraking komen met de door den alcohol geheel bedorven wereld.

Zóó opgevat is het geheel iets anders, dan de menschen naar huis drijven om daar te drinken. Wanneer er in de splitsing ook maar de minste aanleiding was, om het huiselijk gebruik te doen toenemen, en dus het kwaad in het gezin en van den man op de vrouw en op de kinderen over te brengen, dan zou ik voor de splitsing teruggedeinsd zijn. En wanneer men zegt: zoo zal het toch gaan, dan meen ik hier ook uit eigen ervaring te kunnen medespreken. Vijftig jaren lang heb ik in verschillende betrekkingen, in verschillende toestanden zoowel in groote als kleine steden en op het platteland in allerlei kringen van de maatschappij het leven in de gezinnen kunnen gadeslaan, en ik meen het recht te hebben, om, wat ik met eigen oogen heb gezien, ook als een feit aan te nemen. Welnu, ik kan niet anders zeggen, dan dat de toestand metterdaad is, zooals ik dien oorspronkelijk geschilderd heb en dat de groote voordeelen van de splitsing daarin liggen, dat zij den overgang uit den stillen

huiselijken kring naar de tapperij, naar het kroegleven kan voorkomen.

De geachte afgevaardigde, de heer Lohman, heeft ook gezegd, dat hij niets zoo verderfelijk vindt als dat de drankgewoonte in huis ontstaat; dit ben ik geheel met hem eens. Ik heb ook niet gesproken van een drankgewoonte, die wij moesten invoeren, maar van een bestaanden toestand.

Ik heb gesproken van de gewoonte, die in het huisgezin bestaat; de veranderingen daarin moeten een gevolg zijn van moreele invloeden; daar moeten werken de propaganda, de Kerk, de school. Ik heb het niet voorgesteld, alsof het genoeg was, de menschen van de kroeg af te sluiten; ik heb er bij gevoegd, dat van den anderen kant krachtige propaganda moest worden geoefend om ook het matig gebruik te bestrijden; maar dit laatste is niet het doel van de wet. Niet tegen het gebruik, maar tegen het misbruik keert zich de wet. Ik kan ook niet genoeg herhalen, dat de wet niet bedoelt eenig persoon in zijn persoonlijke vrijheid aan te tasten of op hem persoonlijk in te werken Zij geeft alleen voorschriften om te beletten, dat de Overheid medewerkt ten kwade in al die kringen, gelegenheden en inrichtingen, waarvoor zij, vooral nu zij vergunning verleent, zedelijk verantwoordelijk is.

Men heeft gevraagd of, als hierbij naar mijn overtuiging geen beginsel en geen politiek beginsel in het spel was, ik dan wel het recht had om te verklaren, dat het Kabinet, indien het amendement van den heer Fock werd aangenomen, bezwaar zou moeten maken om met de behandeling van het ontwerp door te gaan. Men heeft gezegd: gij hebt u alleen beroepen op de structuur van het ontwerp. Het zij mij veroorloofd te herinneren, dat ik gezegd heb: het geldt niet een beginsel, veel min een politiek beginsel, maar een keuze tusschen de verschillende middelen en maatregelen, die uitgedacht zijn en aanbevolen om het kwaad te bestrijden. En daarna heb ik gezegd: de Regeering moet, als zoodanig eenmaal tot indiening van een wet geroepen, een keuze tusschen die middelen doen; maar als de Regeering eenmaal een keuze gedaan heeft, kan zij, wanneer men er een van die gekozen middelen uitneemt, dat als een draad door het geheele ontwerp heenloopt, met de verdediging van het ontwerp niet voortgaan, wanneer de Kamer een geheel andere keuze van middelen heeft dan de Regeering.

De bepaling, die nu in het vijfde lid is opgenomen omtrent de plaatsen, waar het vierde lid niet van toepassing zal zijn, is van de eene zijde goedgekeurd, van de andere zijde bestreden; met name de geachte afgevaardigden, de heeren Fock en Borgesius, hebben er deze bedenking tegen geopperd, dat ook volgens het Regeeringsvoorstel altijd de moeilijkheid blijft bestaan, dat er gemeenten kunnen zijn, die wel een kom van 5000 inwoners of meer hebben, maar om welker kom kleine gehuchten liggen, die niet een stedelijk, maar een landelijk karakter dragen.

Men heeft de vraag opgeworpen, of het niet mogelijk was, het beginsel nog zuiverder uit te werken, zoodat ten slotte alles wat een dorpskarakter draagt, buiten toepassing van het vierde lid zou blijven.

Ik geloof, dat men te ver gaat, wanneer men aan elke bepaling, die hier wordt voorgedragen, den eisch stelt, dat in alle mogelijke kleine excepties voorzien wordt. Nu heeft de geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, gezegd: als gij de regeling, zooals ik die heb voorgedragen, overneemt, ontkomt gij aan die moeilijkheid. Ik ontken dat niet. Men kan altoos wel een bepaling vinden om aan een ongelegenheid een einde te maken, maar dan duikt, en dat geschiedt ook hier, weer een andere ongelegenheid op Wanneer men op het denkbeeld van den heer Borgesius ingaat, ligt deze ongelegenheid voor de hand, dat vlak bij de kom van een gemeente gelegenheden opkomen, dat bewoners van de kom een tapperij er buiten oprichten, waardoor zij weer vrij zouden zijn. Zoodoende zou men om die kom een batterij van plaatsen met vergunning krijgen, die aan de beperkende bepalingen van de wet zouden ontsnappen. Daarom blijf ik, die twee ongelegenheden tegenover elkander stellende, de een dat een enkel dorp onder stads-régime zou komen, de andere dat zich om een kom gecombineerde gelegenheden zouden vormen, van meening, dat uit de wijziging, door den heer Borgesius voorgesteld, ernstiger bezwaren zouden voortvloeien dan uit die, door de Regeering voorgesteld. Ik geef daarom aan de bepaling, zooals zij nu in het ontwerp staat, de voorkeur.

Door den heer Okma is opgemerkt, dat de bepaling nu wel wat ruim is. Hij heeft gewezen op Friesland, waar met al de groote plattelandsgemeenten enkele steden onder de splitsing vallen. Dit is altijd de moeilijkheid. Maakt men een uniforme regeling voor het geheele land, dan komt men voor Limburg met bezwaren, die men in Noordholland niet kent en maakt men een regeling met onderscheiding van gemeenten, dan stuit men op Friesland met zijn vroegere grietenijen. Nu meent de geachte spreker, dat er wel een middel zou wezen om die moeielijkheid te ondervangen, nl. delegatie niet aan den maatregel van bestuur, maar aan de Kroon, op voorstel van den gemeenteraad, na advies van Gedeputeerde Staten. Al de bezwaren die gerezen zijn tegen het eerste delegatie-voorstel der Regeering, zouden in nog sterker mate rijzen tegen dit voorstel. Het beste zal zijn, de bepaling te houden zooals zij is, al stem ik toe, dat ze voor Friesland bezwaar zal opleveren. Het eenige, dat men zou hebben kunnen doen, zou geweest zijn, het maken van een exceptie voor enkele gemeenten in Friesland.

Bij het zesde lid geldt het de vraag, of men verkoop door slijters, tot iedere hoeveelheid of tot een minimum van 2—5 d.L. of misschien nog hooger zal toestaan.

Over die quaestie heb ik mij de vorige week duidelijk uitgesproken; ik zal er niet veel aan toe voegen. Waar de Regeering eerst zelve 5 deciliter had voorgesteld, is het van haar niet te verwachten, dat voor haar een amendement in gelijken zin onaannemelijk zou zijn. Zooals de zaak op het oogenblik staat, moet ik 2 deciliter stellen boven ontstentenis van een grens. Het is algemeen erkend en ook niet tegen te spreken, dat, wanneer men $^1/_2$ of $1^1/_2$ liter als minimum nam, het gevaar zou ontstaan dat sommigen meer zouden koopen dan anders, maar tevens ook, dat anderen naar de kroeg zouden gaan. Deze twee bezwaren bestaan tegen elk minimum.

Is er echter geen minimum, dan ontstaat het groote gevaar, waarop reeds gewezen is, dat men allerlei kleine fleschjes krijgt en de spot gedreven wordt met het eigenaardig karakter van een slijterij. De voorbeelden, die de heer de Visser aanhaalde, maken de bezwaren nog ernstiger. Daarom moet ik de Kamer ten sterkste aanraden, de minimale grens van 2 deciliter aan te nemen.

Wanneer men nu vraagt, of bij die grens het drankmisbruik niet in de hand zal worden gewerkt, dan merk ik op, dat menschen, die 2 deciliter ineens opdrinken, waarvan er, zooals hier gezegd is, nog duizenden zijn, in huizen tot verbetering onder vrijheidsberooving dienen te worden opgesloten; voor dergelijke elementen kan men toch een wet als deze niet maken. Daarentegen is de inkoop bij 2 deciliter de normale, zooals die door de vrouw, wanneer zij voor haar gezin koopt, in den regel wordt gedaan. Een huisgezin, waar men dit doet, mag, nu er toch gedronken wordt, m. i. gelukkig genoemd worden. Te recht is er op gewezen en daarop kan niet genoeg nadruk worden gelegd, dat er van de vrouw in deze een groote moreele kracht uitgaat. Wie des avonds door de groote steden gaat en dan langs plaatsen loopt, waar tapperijen zijn, kan gedurig zien, hoe de vrouwen daar staan te gluren, of zij iets kunnen ontdekken van man of zoon. Het is de zorg van vrouw en moeder, die in deze de Overheid zeer zal steunen.

Nu heeft de heer Goeman Borgesius, die overigens het denkbeeld zelf der Regeering niet verwerpelijk acht, gezegd: gij zult zien in welke moeilijkheden gij zult komen, want alles zal tapperij willen wezen en niets slijterij.

Ik zou daarop willen antwoorden: die dan leeft, die dan zorgt. Ik zou deze bedenking haast durven noemen een fantasia borgesiana, en daar met goed vertrouwen mijn eigen verwachting tegenover stel.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het geduld der Kamer niet lang op de proef stellen, maar ik wensch een zeer kort woord te zeggen naar aanleiding van hetgeen de Minister geantwoord heeft op het protest tegen het verwijt, hetwelk de Minister aan de Kamer had gedaan.

De Minister is begonnen te zeggen, dat er een misverstand was. Hij is er op teruggekomen, want hij heeft ten slotte verklaard, dat hij het verwijt en de woorden daarbij gesproken

terugnam. Welnu, ik dank den Minister daarvoor en constateer dit laatste gaarne.

Verder nog een enkele opmerking.

De Minister heeft in antwoord op mijn opmerkingen over den weinigen ernst, waarmede in deze zaak door hem, Minister, is gehandeld, verwezen naar hetgeen geschied is bij de behandeling der wet van 1881 en zich beroepen op de houding, toen door den Minister Modderman aangenomen. Maar ik wensch van mijn kant den Minister er op te wijzen, dat de Minister Modderman anders gesproken had dan hij, Minister, heeft gedaan.

De Minister Modderman verklaarde destijds, dat hij hoopte dat van het toen door hem ingediende ontwerp iets zou kunnen worden terechtgebracht en dat men moest trachten door gemeen overleg althans iets te verkrijgen. Maar deze Minister heeft in de Memorie van Antwoord verklaard dat hij van het daarbij ingenomen standpunt niet verder kon afwijken. Dat is wel een eenigszins andere wijze van spreken. De gevallen staan dus volstrekt niet gelijk. Bovendien was het in 1881 een volkomen nieuwe materie, terwijl het nu een materie geldt, ten aanzien waarvan men reeds meer dan 20 jaren praktijk heeft.

Overigens zal ik op dit late uur niet meer repliceeren.

De heer **Roessingh**: Ik heb niet gehoord dat de Minister bezwaar had tegen het denkbeeld om, als de minimum-grens wordt weggenomen, tevens te doen vervallen de bepaling omtrent het sluiten der flesschen met capsules, lak, kurken enz. Althans de Minister besprak het niet. Wel heb ik bemerkt dat Zijn Excellentie zijn voorstel beter bleef achten dan ons amendement. Nu wil ik gaarne een poging doen om te voorkomen het gevaar dat sommige leden duchten in het wegvallen van de minimum-grens van 2 d. L., namelijk het verschijnen in den handel van zeer kleine fleschjes, dat mijns inziens samenhangt met den eisch van de sluiting der flesschen. Doch dan sluit dit in zich een poging om het geheele 6de lid te doen vervallen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik trek, ten gevolge van den nauwen samenhang tusschen de bepalingen van minimum-grens en die omtrent de wijze van verkoop in gesloten flesschen met lak, capsules enz. thans ons amendement in, en stel voor het zesde lid van dit artikel in zijn geheel te doen vervallen.

De **Voorzitter**: Door den heer Roessingh wordt, met intrekking van zijn vroeger amendement, voorgesteld het zesde lid te doen vervallen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Klerk, Lieftinck, Bos en Willinge, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijn verwachting dat de Minister geen bezwaar zou hebben mijn amendement over te nemen, omdat het geheel in de lijn lag, door hem zelf verdedigd, is tot mijn leedwezen niet verwezenlijkt.

De Minister erkent dat door mijn amendement een bezwaar tegen de door hem voorgestelde bepaling wordt weggenomen. Hij stemt toe dat bij aanneming van dit amendement niet alleen vrij zullen worden van splitsing die gemeenten, waar geen bebouwde kom is met meer dan 5000 zielen, maar ook die gedeelten van gemeenten, waar wel een bebouwde kom met meer dan 5000 zielen is, welke buiten die kom van meer dan 5000 zielen liggen. De Minister erkent, dat door mijn voorstel het geheele platteland vrij wordt van de splitsing — en door zijn voorstel niet, terwijl de Minister toegeeft dat het wenschelijk zou zijn dat de vrijstelling voor het platteland wel algemeen was.

Intusschen — de Minister beweert, dat bedoeld voordeel, dat ook volgens zijn eigen erkenning het amendement schenkt, slechts van weinig beteekenis is, omdat het slechts enkele gehuchten en buurtschappen zouden zijn, die volgens mijn voorstel wèl en volgens het voorstel der Regeering niet vrij zouden komen van de splitsing.

Tegen die bewering des Ministers moet ik ten stelligste protesteeren. Vrij van de splitsing zullen door mijn amendement worden niet alleen enkele gehuchten, maar tal van dorpen, ook groote dorpen zelfs, als ze zich bevinden in een gemeente waar een groote kom met meer dan 5000 inwoners is. Ik maakte mij te meer de illusie, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister mijn amendement zou overnemen, omdat hij zelf eenige dagen geleden uitdrukkelijk verklaard heeft, zelf tot de overtuiging gekomen te zijn dat op plaatsen met minder dan 2000 zielen de splitsing onmogelijk uitvoerbaar zou zijn. Wordt nu een splitsing in een dorp van 1000 zielen meer uitvoerbaar, omdat in dezelfde gemeente, misschien op twee uur afstand van dat dorp een groote kom of een groote stad ligt?

De Minister zeide verder: ik erken dat er aan uw amendement een voordeel is verbonden, maar daartegenover staat ook een nadeel, en dat nadeel is hierin gelegen, dat zich in uw systeem vlak buiten de groote kom weder gecombineerde bedrijven — tapperij met slijterij — kunnen vestigen.

Mijnheer de Voorzitter! De juistheid van die bedenking kan ik niet toegeven. Vooruit merk ik op, dat volgens het Regeeringsvoorstel dat bezwaar, zoo het er één is, zich evenzeer zal voordoen. Ik neem bijv. de gemeente 's Gravenhage. Daar zal volgens het voorstel der Regeering de splitsing worden toegepast, terwijl de aan de bebouwde kom van den Haag grenzende gemeente Rijswijk van de splitsing vrij zal zijn. Er zullen dus onder den rook van den Haag toch noch gecombineerde drankgelegenheden kunnen blijven; maar indien dat in het voorstel der Regeering geen bezwaar geeft, waarom dan wel in het mijne? Den Haag noem ik slechts als voorbeeld. Als ik verder naar Delft ga vind ik denzelfden toestand.

Bovendien vergeet de Minister, dat men volgens de tegenwoordige Drankwet en ook volgens de thans voorgestelde Drankwet maar niet naar goedvinden drankgelegenheden kan vestigen, noch buiten noch binnen een kom. Wel is waar wil de Minister de mogelijkheid openen om een vergunning naar een andere plaats, naar een andere localiteit over te brengen, maar elk verzoek van dien aard kan geweigerd worden, en het zou zeker geweigerd worden als men bijv. een slijterij in de kom wilde overbrengen buiten de kom, om er daarna een gecombineerde nering van te maken.

Tegenover het voordeel, dat mijn amendement aanbrengt, staat dus geen enkel nadeel. Vóór alles is toch noodig dat de splitsing niet wordt toegepast dan waar ze uitvoerbaar is.

Ik blijf dus mijn amendement handhaven. Intusschen heb ik van verscheidene leden vernomen, dat zij ter wille van de duidelijkheid liever zouden zien, dat ik de redactie in plaats van negatief positief maakte. Ik heb dat niet gedaan, Mijnheer de Voorzitter, omdat ik, in de onderstelling dat de Minister mijn amendement wel zou overnemen, mij zooveel mogelijk heb aangesloten bij de redactie van de Regeering. Nu de Regeering echter de aanneming ontraadt en ik ongaarne zou zien, dat deze wijziging, welke ik zakelijk een groote verbetering acht, op een quaestie van vorm schipbreuk leed, geloof ik beter te doen aan den tot mij gerichten wensch gevolg te geven en ik stel nu voor het vijfde lid aldus te lezen: „Voor zoover betreft den verkoop in voor het publiek toegankelijke localiteiten is het vierde lid slechts van toepassing op bebouwde kommen met meer dan 5000 inwoners."

Dan komen de logementen er niet bij, en dit is m. i. ook werkelijk nog een verbetering. Volgens den Minister is een afzonderlijke bepaling voor logementen gewenscht, om te zorgen dat op de vergunningen voor logementen alleen voor verkoop aan logeergasten, de splitsing overal in het geheele land wordt toegepast. Dat is echter geheel onnoodig, want waar alleen aan logeergasten mag worden geschonken, daar is zeker het gevaar al heel gering, dat men aan een logeergast ook nog een flesch of kruik zal meegeven.

Met vertrouwen beveel ik mijn amendement aan in de gunstige overweging mijner medeleden.

De **Voorzitter**: Door den heer Goeman Borgesius is een wijziging in zijn amendement gebracht, waardoor het nu strekt om het 5de lid te lezen:

„Voor zoover betreft den verkoop in voor het publiek toegankelijke localiteiten, is het 4de lid slechts van toepassing op bebouwde kommen met meer dan 5000 inwoners."

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar oordeel over de amendementen mede te deelen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Voordat ik namens de Commissie haar meening over de inge-

diende amendementen mededeel, zij het mij veroorloofd, krachtens het verlof mij zooeven door u verleend, nog een zeer kort woord te zeggen naar aanleiding van hetgeen mij dezen morgen is toegevoegd door den geachten afgevaardigde uit Zutphen, de heer Goeman Borgesius. Deze heeft gezegd, dat hij het betreurde, dat ik niet, na hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken gewijzigd heeft in de regeling omtrent de tegenwoordige slijters boven de 2 liter gebruik gemaakt had van een interruptie om tegenover hem amende honorable te doen.

Ik kan mij voorstellen, dat een lid van de overzijde de natuurlijk voor mij — ik behoef dat niet nader uit te werken — eenigszins onaangename positie waarin ik mij Vrijdagmorgen bevond, toen de Minister meende, met het oog op het belang van het tot stand komen der wet, verschillende posities te moeten prijs geven, die door mij Donderdag waren verdedigd; ik kan mij voorstellen, dat een lid van de overzijde zich de kans niet laat ontgaan op die positie nog eens te wijzen en de Kamer met de herinnering er aan te vermaken. Maar ik ontzeg den afgevaardigde het recht om, waar ik gemotiveerd heb, waarom ik meen dat hetgeen door hem gezegd was omtrent art. 25, niet vatbaar was voor eenige andere uitlegging dan die door mij daaraan was gegeven, een dergelijke verwijzing als tegenbewijs te laten dienen. Bovendien er zijn door mij twee beschuldigingen tegenover den heer Borgesius ingebracht van volkomen gelijken aard, terwijl hij alleen op één punt mij van antwoord heeft gediend, zoodat, gesteld dat ik in het eene punt rondweg ongelijk had, dat tweede altijd bleef bestaan.

Ik meen daarom, dat de geachte afgevaardigde mij hedenmorgen geen enkele reden heeft gegeven om amende honorable te doen ten opzichte van het incident, dat tusschen hem en mij is voorgevallen in de voorlaatste week.

Dat ik niet kan onderdrukken een woord van leedwezen, dat iets dergelijks van de zijde van den afgevaardigde uit Zutphen niet is geschied, na hetgeen de vorige week tusschen ons is voorgevallen, zal ieder begrijpen, die deze zaak van nabij kent.

Nu nog een enkel woord over de amendementen namens de Commissie van Rapporteurs. Ik geloof te kunnen volstaan met de herinnering, dat de aanneming van het amendement van den heer Rink door drie leden der Commissie wordt ontraden, terwijl een der leden de aanneming daarvan aanraadt; dat de aanneming van het amendement van den heer van Idsinga door al de leden der Commissie wordt ontraden.

Wat de andere amendementen betreft, waarover het oordeel der Commissie de vorige week nog niet kon worden medegedeeld, moet ik verklaren, dat aanneming van het amendement van den heer Fock tot wegneming der splitsing door drie leden der Commissie wordt ontraden, terwijl één lid op de bekende gronden de aanneming er van aanraadt. De drie leden wenschen er de aandacht van de Kamer op te vestigen, dat door de geachte voorstellers met geen enkel woord aangegeven is de wijze, waarop zij zouden willen voorzien in de gevolgen, welke de aanneming van hun amendement natuurlijkerwijs zou moeten hebben voor de regeling van de positie van de tegenwoordige slijters.

Wat het amendement van den heer Goeman Borgesius betreft, ontraden drie leden de aanneming daarvan. Zij meenen, dat zooals de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gezegd, zoowel voor het Regeeringsvoorstel als voor het amendement een en ander is te zeggen, en dat beide door bezwaren worden gedrukt. Zij meenen echter, dat de bezwaren, die zich bij het amendement opdoen, van grooter gewicht zijn dan die, welke op het voorstel der Regeering drukken. Het andere lid der Commissie is van tegenovergesteld gevoelen.

Het amendement van den heer Roessingh had voordat het gewijzigd was en voordat het de strekking had om het zesde lid van het artikel te laten vervallen, den steun van twee leden der Commissie, maar nadat het is gewijzigd, meenen al de leden der Commissie, dat het onaannemelijk is geworden, omdat het natuurlijk niet aangaat om de splitsing aan den eenen kant aan te nemen en te gelijker tijd iets, dat een integreerend gedeelte dier splitsing uitmaakt daaruit weg te nemen.

Ten opzichte van het amendement, dat nog overblijft, van de 5 deciliter, staat de Commissie van Rapporteurs op dit standpunt: een der leden stelt voor de aanneming van het amendement; de andere leden ontraden de aanneming daarvan en ik wil even zeggen waarom. Ik behoor o. a. tot de leden die de aanneming ontraden, omdat deze bepaling omtrent de 2 deciliter het resultaat is geweest van het overleg tusschen de Regeering en de Kamer. De Regeering heeft uit eigen beweging 5 deciliter voorgesteld, maar zij is langzamerhand teruggedrongen tot 2 deciliter en nu is er geen enkele waarborg, dat wanneer de 5 deciliter tegen den uitdrukkelijken wil van de groote meerderheid der Kamer, welke gebleken is bij de eerste behandeling dezer wet, nu in de wet zou worden gebracht, dat de verdere behandeling van het wetsontwerp niet zou belemmeren. Ik zou zeggen, dat daarop de te meer de nadruk mag worden gelegd, omdat het artikel in zijn tegenwoordigen vorm reeds meerdere dagen aan de orde is geweest en eerst gisterenavond het nieuwe amendement, dat die zes heeren hebben ingediend, ons heeft bereikt.

Wanneer men overtuigd was geweest, dat de behandeling van het artikel had moeten geschieden ook met het oog op dit amendement, dan zou de indiening daarvan op een vroeger tijdstip noodig zijn geweest. Nu kan men niet nagaan welke gevolgen uit de aanneming van het amendement kunnen voortvloeien.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! Na gehoord te hebben den president van de Commissie van Rapporteurs, na gehoord te hebben den Minister van Binnenlandsche Zaken, na gehoord te hebben dat de heer Roessingh zijn amendement intrekt, heb ik de eer het amendement van den heer Roessingh over te nemen.

De **Voorzitter**: Door den heer Lieftinck is voorgesteld een amendement om in de 6de alinea van art. 1 weg te doen vallen de woorden „inhoudende ten minste twee deciliter". Mag ik vragen of de heer Lieftinck ook overneemt om de 2de alinea van het 6de lid ook te laten vervallen?

De heer **Lieftinck**: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dit amendement strekt dus om in het 6de lid te laten vervallen de woorden: „inhoudende ten minste twee deciliter. Bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden bepaald, welke bitters en dergelijke alcoholhoudende dranken, die alleen na toevoeging aan anderen sterken drank worden gebruikt, bij geringere hoeveelheid dan twee deciliter verkocht kunnen worden."

Dewijl het oorspronkelijk amendement van den heer Roessingh vroeger is ondersteund, behoeft het amendement van den heer Lieftinck geen nadere ondersteuning.

De Commissie van Rapporteurs heeft ook reeds haar meening over dat amendement medegedeeld.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Alsnu zal het eerst in stemming komen het amendement van den heer Rink c. s., om de eerste twee alinea's te doen vervallen. Indien dat amendement wordt aangenomen, dan is daardoor vervallen het amendement, voorgesteld door den heer van Idsinga. Wordt het echter verworpen, dan komt in stemming het amendement van den heer van Idsinga.

Daarna zal in stemming komen het amendement, voorgesteld door den heer Fock c. s., om de alinea's 4, 5 en 6 van artikel I te doen vervallen. Wordt dat aangenomen, dan vervallen alle verdere amendementen. Wordt het niet aangenomen, dan komt in stemming het amendement, voorgesteld door den heer Borgesius op de 5de alinea.

Alsdan komt in stemming het amendement van den heer Roessingh om de geheele 6de alinea te doen vervallen. Wordt dat aangenomen, dan vervallen daardoor de overgebleven amendementen. Wordt het verworpen, dan komt in stemming het amendement, voorgesteld door den heer Lieftinck. Wordt dat aangenomen, dan is daardoor vervallen het amendement van den heer ter Laan c. s. Wordt het verworpen, dan komt in stemming het amendement van den heer ter Laan c. s.

Het amendement van den heer Rink c. s. wordt aangenomen met 44 tegen 43 stemmen.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Voor hebben gestemd de heeren Verhey, Mees, Fock, Zijlma, Bos, Smeenge, Willinge, Nolting, van der Vlugt, Smidt, Michiels van Verduynen, Roessingh, van Wassenaer van Catwijck, de Savornin Lohman, Hennequin, Cremer, Drucker, Goeman Borgesius, Röell, van Raalte, van Kol, van der Zwaag, de Ram, van Styrum, Ketelaar, Lieftinck, van Limburg Stirum, Rink, van Karnebeek, den Tex, Ferf, de Klerk, Goekoop, Janssen, van Gijn, van den Heuvel, Merckelbach, Helsdingen, van Dedem, Troelstra, Melchers, Hugenholtz, Schaper en ter Laan.

Tegen hebben gestemd de heeren Staalman, Fruytier, van de Velde, Bijleveld, Sluis, Schokking, van Heemstra, van Vliet, van Bylandt, Lucasse, de Visser, van Wijnbergen, van Wichen, van Asch van Wijck, van Idsinga, Krap, Travaglino, Talma, van Nispen tot Sevenaer, Pompe van Meerdervoort, Raymakers, Nolens, Heemskerk, Kolkman, van Sasse van Ysselt, van den Berch van Heemstede, Aalberse, de Vries, Passtoors, de Waal Malefijt, Beckers, Mutsaers, Bolsius, van Vlijmen, Friesen, Brants, Arts, de Ridder, Okma, Duymaer van Twist, van Alphen, van Löben Sels en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Ten gevolge van de aanneming van het amendement van den heer Rink c. s., is het amendement van den heer van Idsinga vervallen.

Het amendement van den heer Fock c. s. wordt verworpen met 66 tegen 22 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Vliet, van Bylandt, Lucasse, de Visser, van Wijnbergen, van Wichen, Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, van Idsinga, Krap, Travaglino, Talma, van Wassenaer van Catwijck, de Savornin Lohman, van Nispen tot Sevenaer, Pompe van Meerdervoort, Raymakers, Nolens, Drucker, Goeman Borgesius, Heemskerk, Röell, Kolkman, van Sasse van Ysselt, van den Berch van Heemstede, van Kol, van der Zwaag, Aalberse, de Ram, Lieftinck, de Vries, van Limburg Stirum, van Karnebeek, Passtoors, de Waal Malefijt, Goekoop, Janssen, Beckers, Mutsaers, van den Heuvel, Bolsius, Merckelbach, van Vlijmen, Friesen, Brants, Helsdingen, Arts, de Ridder, van Dedem, Okma, Troelstra, Melchers, Duymaer van Twist, van Alphen, Hugenholtz, Schaper, ter Laan, van Löben Sels, Staalman, Fruytier, van de Velde, Bijleveld, Sluis, Schokking, van Heemstra en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Willinge, Nolting, van der Vlugt, Smidt, Roessingh, Hennequin, Cremer, van Raalte, van Styrum, Ketelaar, Rink, den Tex, Ferf, de Klerk, Hubrecht, van Gijn, Verhey, Mees, Fock, Zijlma, Bos en Smeenge.

Het amendement van den heer Goeman Borgesius wordt verworpen met 52 tegen 36 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, Krap, Travaglino, Talma, van Wassenaar van Catwijck, de Savornin Lohman, van Nispen tot Sevenaer, Pompe van Meerdervoort, Raymakers, Nolens, Heemskerk, Kolkman, van Sasse van Ysselt, van den Berch van Heemstede, van der Zwaag, Aalberse, de Ram, de Vries, van Limburg Stirum, van Karnebeek, Passtoors, de Waal Malefijt, Janssen, Beckers, Mutsaers, van den Heuvel, Bolsius, Merckelbach, van Vlijmen, Friesen, Brants, Arts, de Ridder, van Dedem, Okma, Duymaer van Twist, van Alphen, van Löben Sels, Staalman, Fruytier, van de Velde, Bijleveld, Sluis, Schokking, van Heemstra, van Vliet, Lucasse, de Visser, van Wijnbergen, van Wichen en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Roessingh, van Idsinga, Hennequin, Cremer, Drucker, Goeman Borgesius, Röell, van Raalte, van Kol, van Styrum, Ketelaar, Lieftinck, Rink, den Tex, Ferf, de Klerk, Goekoop, Hubrecht, van Gijn, Helsdingen, Troelstra, Melchers, Hugenholtz, Schaper, ter Laan, Verhey, Mees, Fock, Zijlma, Bos, Smeenge, Willinge, van Bylandt, Nolting, van der Vlugt en Smidt.

Het amendement van den heer Roessingh c. s. wordt verworpen met 70 tegen 18 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Melchers, Duymaer van Twist, van Alphen, Hugenholtz, Schaper, ter Laan, van Löben Sels, Staalman, Fruytier, van de Velde, Bijleveld, Sluis, Mees, Schokking, van Heemstra, Bos, van Vliet, van Bylandt, Lucasse, de Visser, van Wijnbergen, van Wichen, Smidt, Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, van Idsinga, Krap, Travaglino, Talma, van Wassenaer van Catwijck, de Savornin Lohman, van Nispen tot Sevenaer, Pompe van Meerdervoort, Raymakers, Nolens, Drucker, Goeman Borgesius, Heemskerk, Röell, Kolkman, van Sasse van Ysselt, van den Berch van Heemstede, van Raalte, van Kol, van der Zwaag, Aalberse, de Ram, Ketelaar, de Vries, van Limburg Stirum, van Karnebeek, Passtoors, de Waal Malefijt, Goekoop, Janssen, Beckers, Mutsaers, van den Henvel, Bolsius, Merckelbach, van Vlijmen, Vriesen, Brants, Helsdingen, Arts, de Ridder, van Dedem, Okma, Troelstra en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Verhey, Fock, Zijlma, Smeenge, Willinge, Nolting, van der Vlugt, Roessingh, Hennequin, Cremer, van Styrum, Lieftinck, Rink, den Tex, Ferf, de Klerk, Hubrecht en van Gijn.

Het amendement van den heer Lieftinck wordt met 60 tegen 27 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Mutsaers, van den Heuvel, van Vlijmen, Friesen, Brants, Helsdingen, Arts, Okma, Troelstra, Melchers, Duymaer van Twist, van Alphen, Hugenholtz, Schaper, ter Laan, van Löben Sels, Staalman, Fruytier, van de Velde, Bijleveld, Sluis, Verhey, Mees, Schokking, van Heemstra, van Vliet, van Bylandt, Lucasse, de Visser, van Wijnbergen, van Wichen, van Asch van Wijck, van Idsinga, Krap, Travaglino, Talma, van Wassenaer van Catwijck, de Savornin Lohman, van Nispen tot Sevenaer, Pompe van Meerdervoort, Raymakers, Nolens, Drucker, Goeman Borgesius, Heemskerk, Röell, Kolkman, van Sasse van Ysselt, van den Berch van Heemstede, van Raalte, van Kol, van der Zwaag, Aalberse, de Vries, van Limburg Stirum, van Karnebeek, de Waal Malefijt, Goekoop, Beckers en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Bolsius, Merckelbach, van Dedem, Fock, Zijlma, Bos, Smeenge, Willinge, Nolting, van der Vlugt, Smidt, Michiels van Verduynen, Roessingh, Hennequin, Cremer, de Ram, van Styrum, Ketelaar, Lieftinck, Rink, den Tex, Ferf, de Klerk, Passtoors, Hubrecht, Janssen en van Gijn.

Het amendement van den heer ter Laan c. s. wordt met 77 tegen 11 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Mees, Verhey, Schokking, Fock, van Heemstra, Zijlma, Bos, Smeenge, Willinge, van Vliet, van Bylandt, Lucasse, de Visser, Nolting, van der Vlugt, van Wijnbergen, van Wichen, Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, Roessingh, van Idsinga, Krap, Travaglino, Talma, van Wassenaer van Catwijck, de Savornin Lohman, van Nispen tot Sevenaer, Hennequin, Pompe van Meerdervoort, Raymakers, Cremer, Nolens, Drucker, Heemskerk, Röell, Kolkman, van Sasse van Ysselt, van den Berch van Heemstede, van Raalte, Aalberse, de Ram, van Styrum, Ketelaar, Lieftinck, de Vries, van Limburg Stirum, Rink, van Karnebeek, den Tex, Ferf, de Klerk, Passtoors, de Waal Malefijt, Goekoop, Hubrecht, Janssen, van Gijn, Beckers, Mutsaers, van den Heuvel, Bolsius, Merckelbach, van Vlijmen, Friesen, Brants, Arts, de Ridder, van Dedem, Okma, Duymaer van Twist, van Alphen, van Löben Sels, Fruytier, van de Velde, van Bylandt, Sluis en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Smidt, Goeman Borgesius, van Kol, van der Zwaag, Helsdingen, Troelstra, Melchers, Hugenholtz, Schaper, ter Laan en Staalman.

82ste VERGADERING. — 11 MEI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingn tot regeling von den kleinhandel in sterken drank, enz.

Het gewijzigde *art. I* wordt in stemming gebracht en met 57 tegen 31 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Lucasse, de Visser, van Wijnbergen, van Wichen, Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, van Idsinga, Krap, Travaglino, Talma, van Wasseraer van Catwijck, de Savornin Lohman, van Nispen tot Sevenaer, Pompe van Meerdervoort, Raymakers, Cremer, Nolens, Drucker, Goeman Borgesius, Heemskerk, Röell, Kolkman, van Sasse van Ysselt, van den Berch van Heemstede, Aalberse, de Ram, de Vries, van Limburg Stirum, van Karnebeek, Passtoors, de Waal Malefijt, Goekoop, Janssen, Beckers, Mutsaers, van den Heuvel, Bolsius, Merckelbach, van Vlijmen, Friesen, Brants, Arts, de Ridder, van Dedem, Okma, Duymaer van Twist, van Alphen, van Löben Sels, Fruytier, van de Velde, Bijleveld, Sluis, Schokking, van Heemstra, van Vliet, van Bylandt en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Nolting, van der Vlugt, Smidt, Roessingh, Hennequin, van Raalte, van Kol, van der Zwaag, van Styrum, Ketelaar, Lieftinck, Rink, den Tex, Ferf, de Klerk, Hubrecht, van Gijn, Helsdingen, Troelstra, Melchers, Hugenholtz, Schaper, ter Laan, Staalman, Verhey, Mees, Fock, Zijlma, Bos, Smeenge en Willinge.

De verdere behandeling van het wetsontwerp wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

83ste VERGADERING. — 17 MEI 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

83ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 17 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. verzoekschriften; 4°. verklaring van adhaesie; 5°. missives; 6°. boekwerken. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling en aanneming van art. IV; aanvang van behandeling van art. V. — Verslag uitgebracht over Regeeringsbescheiden.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

Talma, van Wichen, Krap, Melchers, van de Velde, Nolens, Rink, Brants, Kolkman, van der Borch van Verwolde, de Savornin Lohman, van Foreest, van der Vlugt, van Vliet, Bijleveld, Schokking, Mees, Fock, Verhey, ter Laan, van der Zwaag, Sluis, Roessingh, Passtoors, Nolting, Hugenholtz, Ketelaar, den Tex, Smeenge, van Bylandt, Pompe van Meerdervoort, van Nispen tot Sevenaer, van Asch van Wijck, van Kol, van Dedem, Duymaer van Twist, Troelstra, Schaper, de Ram, van Idsinga, van den Berch van Heemstede, Cremer, Hubrecht, Travaglino, van Wassenaer van Catwijck, van Veen, van Gijn, Dolk, Drucker, Ferf, Michiels van Verduynen, de Waal Malefijt, van Wijnbergen, van Löben Sels, Helsdingen, van Alphen, Tydeman, Heemskerk, Janssen, van Karnebeek, Bolsius, Raymakers, Mutsaers, Röell, van Raalte, Arts, van Heemstra, de Boer, Lieftinck, Smidt, Bos, van Vlijmen, van Styrum, Okma, de Ridder, Goeman Borgesius, de Vries, Fruytier, de Visser, Goekoop en Friesen,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Marine en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer van Limburg Stirum wegens sterfgeval in zijn familie, mogelijk ook volgende dagen; van den heer Brummelkamp, omdat hij nog niet in staat is de vergadering bij te wonen, misschien ook de eerstvolgende dagen; van den heer Seret, omdat hij nog niet geheel hersteld is, hoogstwaarschijnlijk ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Middelharnis, noodig voor den aanleg van een haven c. a. aldaar, ten behoeve van een stoombootveerverbinding tusschen Hellevoetsluis en Middelharnis, in verband met den ontworpen spoorweg op de eilanden in Zuidholland;

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Stellendam, noodig voor het maken van een aanlegplaats c. a. in den mond der haven van Stellendam, ten behoeve van een stoombootveerverbinding Hellevoetsluis—Goeree—Overflakkee, in verband met den ontworpen spoorweg op de eilanden in Zuidholland.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld, de wetsontwerpen zullen worden verzonden naar de afdeelingen;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van het bestuur der Vereeniging van eigenaren van en belanghebbenden van huizen met vergunning, te Deventer;

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van:

de afdeelingen Krabbendijke en Oostelijk Schouwen van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap;

een, van het hoofdbestuur der Vereeniging voor vrouwenkiesrecht te Amsterdam, betreffende het verleenen van kiesrecht aan vrouwen;

een, van E. M. Harsveldt, adjudant-onderofficier van het Nederlandsch-Indische leger, in garnizoen te Batavia, houdende verzoek de gagementsregeling voor het Indische leger meer in overeenstemming te brengen met die voor het leger hier te lande, en, zoo dat niet mogelijk is, hem te willen detacheeren bij het Nederlandsch-Indische leger;

een, van J. van Leyden, kapitein bij het 17de bataljon infanterie, in garnizoen te Padang, houdende verzoek om uitbetaling van huishuurindemniteit.

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissiën van Rapporteurs of naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van: de afdeeling Smilde—Norg van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende missives:

een, van het bestuur der Predikanten-Geheelonthoudersvereeniging, houdende mededeeling, ten vervolge op zijn missive van 5 dezer, van op zijn request dd. 9 April jl. in zake de Drankwet ontvangen verklaringen van adhaesie;

een van H. Peeters, fung. voorzitter der afd. 's Hertogenbosch van de Pensioenvereeniging van burgerlijke Rijksambtenaren, ten geleide van een door 53 burgerlijke ambtenaren onderteekende verklaring van adhaesie aan het adres van het bestuur der Pensioenvereeniging, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende boekwerken:

van dr. J. van Deventer Szn, te Meerenberg, het verslag betreffende het gesticht „Meerenberg" over het jaar 1903;

„De Nederlandsche Bank. Bankoctrooi van 1904. Parlementaire bescheiden, wetten en statuten."

Deze boekwerken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van Lambert Hendrikus Hunink, Bernard Ignatz Hemmelder, Johannes Bloemink en Johannes Teunus Locht, de drie eersten wonende te Deventer, de laatste te Diepenveen en ten deze handelende als te zamen uitmakende het bestuur der Vereeniging van eigenaren van en belanghebbenden bij huizen met vergunning, die der Kamer verschillende opmerkingen maken over het gewijzigd ontwerp van wet, van ongeveer dezelfde strekking als vorige bij de Kamer ingekomen adressen.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Beraadslaging over ART. IV, luidende:

„In art. 1 *a*, derde lid, worden na het woord: „bevat" ingevoegd de woorden:

„voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, eene opgave voor welken verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of *b*, zij verlangd wordt; het bevat voorts."

In dat lid worden na het woord: „opgave" ingevoegd de woorden: „met vermelding van de oppervlakte".

In dat lid wordt voor „localiteiten" gelezen: „localiteit" wordt voor: „localiteiten zijn of waarbij die behooren" gelezen: „localiteit is, of waarbij die behoort"; en worden vóór: „bewonen" ingevoegd de woorden: „gedurende de uitoefening van het bedrijf zullen".

Aan dat lid worden toegevoegd de volgende woorden: „Indien de verzoeker niet in de gemeente woont, kiest hij bij zijn verzoekschrift aldaar woonplaats".

Het vierde lid van art. 1 *a* wordt het zevende lid.

In art. 1 *a* worden na het derde lid een vierde, vijfde en zesde lid ingevoegd, luidende:

„Het verzoekschrift om eene vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten bevat de uitdrukkelijke verklaring van den verzoeker, dat hij van de vergunning geen gebruik zal maken dan voor den verkoop aan hen, die naar redelijk inzicht als logeergasten in dat logement te beschouwen zijn.

Bij het verzoekschrift om eene vergunning voor den verkoop in de localiteit van eene societeit worden overgelegd een afschrift of afdruk van de statuten en van het reglement of, bij gebreke van statuten, van het reglement. Gedeputeerde Staten kunnen opgave vorderen van de namen en woonplaatsen der leden.

Van een aan burgemeester en wethouders gericht verzoek om vergunning wordt vanwege dat college aan den verzoeker op aanvrage een bewijs van ontvangst uitgereikt, vermeldende den dag, waarop het verzoek is ingekomen."

De **Voorzitter**: Op dit artikel was een amendement voorgesteld door de heeren ter Laan, Melchers, Schaper, Troelstra en van Kol, om het 5de lid van onderart. 1 *a* te doen vervallen. Door verwerping van het amendement dier heeren op art. III is dat op art. IV vervallen.

Verder zijn op art. IV door de heeren Rink, Willinge. Ferf, Hubrecht en den Tex voorgesteld drie amendementen, strekkende:

1°. om in het 3de lid van art. 1 *a* voor „localiteit" te lezen: „localiteit of localiteiten",

en voor „localiteit is, of waarbij die behoort" te lezen: „localiteit is of localiteiten zijn of waarbij die behoort of behooren";

2°. om in dat lid de woorden „gedurende de uitoefening van het bedrijf zullen" te doen vervallen;

3°. om in het 4de lid van art. 1 *a* de woorden „naar redelijk inzicht" te doen vervallen.

De heer **Rink** ontvangt het woord tot toelichting van de door hem en vier andere leden voorgestelde amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Op art. IV van dit wetsontwerp hebben vier mijner geachte medeleden en ik zich veroorloofd drie amendementen voor te stellen. Het zij mij vergund een enkel woord te spreken tot toelichting van elk dier amendementen.

In de bestaande wet lezen we in art. 1, dat degene die vergunning wenscht te bekomen, in zijn request moet opnemen een nauwkeurige opgave van de localiteiten waarin hij sterken drank in het klein wenscht te verkoopen.

Bij art. 4 van het tegenwoordig wetsontwerp wordt dat meervoud veranderd in enkelvoud en wordt voorgeschreven, dat hij, die vergunning vraagt, zal moeten geven een nauwkeurige opgaven van *de localiteit*, waar hij sterken drank in het klein wenscht te verkoopen. Ik heb altijd geleerd, dat wanneer men een wet wijzigt en men wil de zaak, waarover het gaat, niet veranderen, men goed doet ook de woorden niet te wijzigen. In dit geval wil men de zaak niet veranderen. Ook voortaan zal iemand die voor drie localiteiten in hetzelfde huis vergunning vraagt, slechts één vergunning noodig hebben. Waarom dan evenwel het meervoud veranderd in het enkelvoud? Het kan slechts tot misverstand aanleiding geven. Wanneer in het artikel staat, dat diegene, die vergunning vraagt, een nauwkeurige opgave zal doen van de oppervlakte van „*de* localiteit", waarin hij sterken drank wil verkoopen, dan zou dat tot de meening kunnen leiden dat hij voor elke localiteit, waarvoor hij vergunning vraagt, een request moet indienen. Dat is evenwel de bedoeling niet. Maar indien dat de bedoeling niet is, waarom dan hier een uitdrukking gebezigd, die zeer licht tot het door mij genoemde misverstand aanleiding zou kunnen geven?

Te minder is er reden om hier het enkelvoud in plaats van, althans zonder bijvoeging, het meervoud te gebruiken, omdat daardoor de elegantie van de wet schade lijdt. In de artikelen namelijk, welke direct correspondeeren met dit artikel, wordt niet het enkelvoud alleen, maar naast het enkelvoud ook het meervoud gebruikt. Ik neem de vrijheid te wijzen op art. 5, zesde lid, waar ik lees:

„Indien de vergunning wordt verleend, wordt in de akte eene omschrijving opgenomen van de localiteit of de localiteiten, waarvoor zij is verleend, met vermelding van de oppervlakte van elke localiteit."

Dit artikel sluit zich geheel aan bij art. 1 *a*, en daarom is het wenschelijk en noodig, dat de terminologie van beide artikelen dezelfde zij.

In art. 8, eerste lid, lees ik: „De vergunning geldt uitsluitend voor de in de akte van vergunning vermelde localiteit of localiteiten." Ook dit artikel sluit zich nauw aan bij art. 1 *a*, want in de akte van vergunning zal uiteraard de omschrijving van het request overgenomen worden.

Waar nu in de artikelen, die over de akte handelen, voorkomt de uitdrukking „localiteit of localiteiten", eischt het verband tusschen de akte en het request, ook in dit artikel te spreken van „localiteit of localiteiten".

Ik meen hiermede te kunnen volstaan om het eerste amendement voor de Kamer aannemelijk te maken.

Ik kom dus tot het tweede amendement. In art. 1 van de bestaande wet staat, dat de verzoeker in zijn request om vergunning tevens moet opgeven de namen, voornamen, ambten, beroepen en bedrijven, zoowel van hem zelf als van hen die het huis, waarin de localiteiten zijn of waarbij die behooren, bewonen en ouder zijn dan 16 jaar. Aan dat voorschrift zal door den verzoeker gemakkelijk zijn te voldoen.

In het Voorloopig Verslag evenwel werd het lumineuze denkbeeld geopperd, dat de verzoeker hiermede niet kon volstaan en dat hij behoorde op te geven de namen van hen die gedurende de uitoefening van het bedrijf in zijn woning *zullen* wonen. En, mirabile dictu, de Regeering toonde zich aanstonds bereid bij het gewijzigd ontwerp dat denkbeeld over te nemen. Maar

nu wil ik gevraagd hebben: zal het aan den verzoeker mogelijk zijn daaraan te voldoen? Hij zal in zijn request moeten opgeven, stel dat hij dat indient in 1904, de personen die gedurende de uitoefening van het bedrijf in huis zullen wonen. Dit kan een lange reeks van jaren zijn, misschien 25 jaar, en het request, in 1904 ingediend, zou dus moeten vermelden welke meiden of knechts of kelners hij misschien in 1910 of 1920 in zijn huis zal hebben. Ik geloof, dat dit een onmogelijke eisch is.

Maar verder wordt geëischt, dat die personen ouder zijn dan 16 jaar. Daar wordt dus de tegenwoordige en niet de toekomende tijd gebruikt. Daarmede kan niet anders bedoeld zijn, dan dat de personen 16 jaar moeten zijn op het oogenblik dat de aanvrage gedaan wordt. Als dat de bedoeling is, volgt daaruit, dat hij aan den eersten eisch niet kan voldoen. Praesens en futurum op deze wijze, in één zin gecombineerd, vloekt. Wanneer men het slot in overeenstemming wil brengen met het begin, moet het luiden: die ouder *zullen* zijn dan 16 jaar gedurende de uitoefening van het bedrijf. Maar hoe is het mogelijk bij voorbaat in zijn request opgave te doen van de personen, die in de toekomst ouder dan 16 jaar zullen zijn? Ik geloof daarom, dat men moet terugkeeren tot de redactie van het oorspronkelijk wetsontwerp, waarbij werd voorgeschreven een opgave van de personen die in huis wonen en ouder zijn dan 16 jaar. Aan dien eisch kan worden voldaan. Ik meen, wat het tweede amendement betreft, met dit korte woord te kunnen volstaan.

Ik neem echter de vrijheid op te merken, dat de redactie van het tweede amendement eenigszins vervolledigd dient te worden. De woorden van het wetsontwerp: „en worden voor „bewonen" ingevoegd de woorden:" moeten namelijk ook vervallen. Ik heb de gewijzigde lezing reeds aan den Voorzitter ter hand gesteld; de heeren zullen bemerken, dat het amendement zijn strekking behoudt, maar de redactie meer in overeenstemming met die van het wetsontwerp wordt gebracht.

Eindelijk het derde amendement. In het voorstel, dat voor ons ligt, wordt bepaald, dat een verzoekschrift om een vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten, moet bevatten de uitdrukkelijke verklaring van den verzoeker, dat hij van de vergunning geen gebruik zal maken dan voor den verkoop aan hen die naar redelijk inzicht als logeergasten in dat logement te beschouwen zijn. Ik neem de vrijheid voor te stellen de woorden „naar redelijk inzicht" te doen vervallen. In het oorspronkelijke ontwerp stond: „te goeder trouw". In het Voorloopig Verslag is reeds opgemerkt, dat dit een vage, niets zeggende uitdrukking is, zonder practisch gevolg. De Regeering heeft daarvoor nu in de plaats gesteld „naar redelijk inzicht", en er bijgevoegd, dat deze uitdrukking meer bruikbaar was. In welk opzicht verklaar ik niet te begrijpen. Precies dezelfde bezwaren als tegen „te goeder trouw" zijn ingebracht, kunnen en moeten ook worden ingebracht tegen de uitdrukking „Naar redelijk inzicht". Naar redelijk inzicht van wien? Natuurlijk van den logementhouder, die de aanvraag doet. Maar wat zal het beteekenen of hij in zijn request zegt dat hij van zijn vergunning geen gebruik zal maken dan ten behoeve van hen die naar zijn redelijk inzicht als logeergasten in zijn logement te beschouwen zijn? Wanneer de man eventueel vervolgd wordt en hij volhoudt dat de persoon aan wien hij schonk naar zijn redelijk inzicht op dat oogenblik zijn logeergast was, zal hij dan niet strafbaar zijn? Immers neen. Hij is alleen dan niet strafbaar indien hij naar het redelijk inzicht van den rechter geschonken heeft aan logeergasten.

Nu beroept de Regeering zich op art. 16, waarin die uitdrukking ook voorkomt, maar daarmede wordt haar zaak niet sterker. Want ook in art. 16 moet die uitdrukking vervallen, omdat men in strafbepalingen een dergelijk subjectief element niet moet neerleggen. Men verzwaart daardoor slechts de taak van het openbaar ministerie en men opent de deur voor allerhande uitvluchten en exceptiën.

Wij meenen dus dat hier de woorden „naar redelijk inzicht" overbodig en gevaarlijk zijn en dat zij daarom moeten worden weggenomen. Ik meen hiermede ook ons derde amendement voldoende te hebben toegelicht.

De **Voorzitter**: Door de voorstellers is een wijziging gebracht in hun tweede amendement, in dien zin, dat nu voorgesteld wordt om in het 3de lid van onderart. 1 *a* te doen vervallen de woorden: „en worden vóór: „bewonen" ingevoegd de woorden: „gedurende de uitoefening van het bedrijf zullen"."

De drie amendementen, voorgesteld door vijf leden, behoeven niet nader te worden ondersteund.

De heer **Melchers**: Het derde lid van art. 1 *a* geeft mij aanleiding tot de vraag, of de redactie daarvan niet behoort te worden gewijzigd. Daar wordt voor het aanvragen van vergunning geëischt, dat in het verzoekschrift zal voorkomen de opgaaf van de personen die ouder dan 10 jaar zijn. Ik geloof dat die bepaling in verband staat met die van art. 15 *i*, waarin, volgens het gewijzigd ontwerp, verboden is personen beneden de 18 jaar zonder geleide toe te laten. In de oorspronkelijke redactie van dit ontwerp was dat 16 jaar.

De vraag rijst nu of hier niet eveneens 18 jaar moet staan. Natuurlijk hangt dat af van de bedoeling waarmede die leeftijdsgrens gekozen is. Is het te doen dat de politie zal weten wie in dat lokaal aanwezig mag zijn zonder in strijd te komen met art. 15 *i* dan moet het 18 jaar zijn. Maar is de bedoeling een andere en houdt zij verband met de leeftijdsgrens in het Wetboek van Strafrecht genoemd, dan zou waarschijnlijk de leeftijdsgrens van 16 jaar wel te verdedigen zijn. Gaarne zag ik dat de Regeering zich daaromtrent verklaarde.

Vandaar mijn vraag of hier in plaats van 16 jaren niet 18 jaren moet gelezen worden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Rink heeft te recht gezegd, dat zijn eerste amendement niet een zakelijke, maar alleen een vormelijke verandering beoogt. De bedoeling van de wet en van het wetsontwerp is, dat voor een complex van localiteiten slechts één vergunning noodig zal zijn. Of die bedoeling weergegeven zal worden met de woorden die de geachte afgevaardigde voorstelt, of met die, welke nu in de wet voorkomen, of wel met die van het wetsontwerp, is slechts een quaestie van vorm.

Nu is het woord „localiteit" hier niet onverbeterlijk. Het Fransche woord „localité" heeft niet de beteekenis, die daaraan in deze wet gegeven is. Wij hebben dus met een zeer speciaal gebruik van een woord van eenigszins onvaste beteekenis te doen. En het wordt nog erger, doordat het woord in de wet van 1881 in tweeërlei beteekenis voorkomt, wat in een wet altoos bedenkelijk is.

In die wet komt het namelijk zoowel voor in den zin van een complex als van een enkel vertrek. In art. 6, tweede lid, waar gesproken wordt van het vergunningsrecht, staat:

„Als grondslag voor de berekening van het vergunningsregt wordt aangenomen de jaarlijks te schatten huurwaarde, die de localiteit, in verband met den omvang van het bedrijf, waarvoor de vergunning strekt, kan geacht worden te bezitten."

In deze bepaling, die rechtstreeks terugslaat op art. 1, waarin het woord „localiteit" als vertrek gebruikt is, wordt er mede bedoeld een complex en niet een enkel vertrek.

Art. 6, 4de lid, luidt:

„Het bedrag wordt met vijf en twintig ten honderd verminderd voor de localiteiten waar geen sterke drank verkocht noch geschonken wordt" . . . enz.

Hier wordt het meervoud in precies denzelfden zin gebruikt als het enkelvoud in het tweede lid. En nog zonderlinger is, dat het woord localiteiten in het meervoud gebezigd wordt in den zin van meer complexen, zooals in art. 26.

Wanneer men vraagt: wat is de oorzaak geweest, dat men zulk een vreemd woord en datzelfde woord in dezelfde wet in wisselende beteekenis gebruikt heeft? — dan komt het mij voor, dat het vermoeden voor de hand ligt, dat men noch het woord lokaal noch het woord vertrek wilde bezigen. Men heeft, volgens den uitleg van den Minister Modderman, de bedoeling niet gehad om de vergunning te verleenen voor de binnen vier muren besloten ruimte, maar voor alles, wat samenhing met en annex was aan het vertrek, zooals een veranda, een binnenplaats, een tuin enz.

De Minister Modderman heeft zich in dien zin uitgelaten in zijn schrijven aan den procureur-generaal te 's Hertogenbosch van 30 Juni 1881, waarin hij erkende, dat het woord tweeërlei

beteekenis had. In dat schrijven wordt medegedeeld, dat het woord localiteit de beteekenis heeft, dat er de ruimten bij begrepen zijn, die er mede samenhangen. Ook in het schrijven aan burgemeester en wethouders van 's Gravenhage van 21 September 1882, wordt vermeld, dat onder het woord localiteit ook begrepen zijn de daarbij gelegen open ruimten, stoepen, veranda enz., die te zamen de localiteit uitmaken. De Hooge Raad heeft zich bij arrest van 18 December 1882 ook in dier voege uitgesproken, dat het woord localiteit in het algemeen de inrichting beteekent, waarvoor de vergunning gegeven wordt.

Ik geloof dus, dat wij bij deze herziening, die niet bedoelt om een meer eenvormige uitdrukking in de wet te brengen, goed hebben gedaan, het dubbele gebruik van „localiteit" te laten staan. Met opzicht tot art. 1 zijn twee vragen te beantwoorden. De eerste is deze, of het woord „localiteit", zooals het hier voorkomt, op zich zelf aanleiding tot twijfel zou geven; de tweede is of dit woord hier met den usus daarvan in de geheele wet overeenstemt.

Nu dunkt mij, dat, wanneer men bij dit artikel vergelijkt art. 5, 6de lid, alle twijfel opgeheven is, want in dit laatste artikel staat, dat, indien de vergunning verleend wordt, in de akte een omschrijving wordt opgenomen van de localiteit of de localiteiten, waarvoor zij is verleend, met vermelding van de oppervlakte van elke localiteit. Dat slaat natuurlijk terug op het aanvragen van vergunning en er kan dus geen quaestie zijn — de geachte afgevaardigde heeft dit toegegeven — of het woord „localiteit" in art. 1*a* zou beteekenen een complex van lokalen of een enkel lokaal. En nu stem ik toe, dat, wanneer men te doen heeft met een reeks van artikelen, die onderling rechtstreeks samenhangen, het zeer wenschelijk is, dat daar althans de woorden in dezelfde beteekenis worden genomen, maar ik heb reeds aangetoond, dat dit in de tegenwoordige wet ook niet het geval is, want daar komt in art. 1 het woord localiteiten voor, terwijl in art. 6, tweede lid, het enkelvoud „localiteit" voorkomt.

Vraagt men, of er voor de Regeering eenige aanleiding bestond om een verandering voor te stellen en niet eenvoudig de bestaande uitdrukking te behouden, dan is het antwoord, dat wijziging is voorgesteld, om te voorkomen een opeenhooping van uitdrukkingen, die de lezing van het artikel zou hebben bemoeilijkt; wat de geachte afgevaardigde nu voorstelt, nl.: localiteit of localiteiten, zou natuurlijk ook in de met dit artikel rechtstreeks samenhangende bepalingen moeten opgenomen worden en dit kwam ons niet gewenscht voor uit een oogpunt van welstand.

Wanneer de geachte afgevaardigde nu opmerkt, dat het toch wenschelijk is om hier in het artikel, dat de aanvragen voor de vergunning regelt, expressis verbis te zeggen, dat zij voor de verschillende vertrekken moet geschieden, dan antwoord ik, dat aan die opmerking te gemoet zou worden gekomen, en wel zonder dien omhaal van woorden, door hier te spreken van *elke* localiteit. Wanneer het bezwaar van den geachten afgevaardigde daarmede is op te heffen, ben ik bereid die wijziging aan te brengen.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde er op gewezen, dat volgens de geldende wet opgaaf moet gedaan worden van de personen, die op het oogenblik van de aanvraag het huis bewonen, waarvoor de vergunning zal gelden, en dat volgens de voorgestelde wijziging opgaaf zal moeten geschieden van de personen, die het huis zullen bewonen gedurende de uitoefening van het bedrijf.

De geachte afgevaardigde heeft daarbij, naar het mij voorkomt, iets uit het oog verloren, n.l. dat men in 1881 zeker was, dat in de eerste maanden 36000 aanvragen om vergunning zouden inkomen, behoudens enkele uitzonderingen, alle ingediend door personen, die reeds sterken drank verkochten, en gevraagd voor het huis waarin zij met anderen reeds woonden; waar nu deze bepaling strekte om het karakter te kunnen beoordeelen van den kring, waarin de aanvrager verkeerde, was zij toereikend.

Maar in dien toestand van de zaak verkeeren wij op dit oogenblik niet meer. Het artikel krijgt nu een geheel andere strekking; het zal alleen effect sorteeren, wanneer een nieuwe vergunning wordt gevraagd, en daarbij zal zich veelvuldig het geval voordoen, dat de verzoeker, na de vergunning verkregen te hebben, in een ander huis gaat wonen, om daar zijn bedrijf uit te oefenen. Laat mij nu eens stellen, dat de man daarvoor heeft gekozen een huis, dat te slechter naam bekend staat, waarvan gezegd wordt, dat het is een publiek huis; wanneer de man nu de bedoeling heeft om bijv. met 1 Mei hetzij als eigenaar of als huurder, alles wat op de oude zaak betrekking heeft, uit dat huis te verwijderen, en het te gaan bewonen met zijn eigen familie en personeel, wat ter wereld zou de administratie er dan aan hebben, of zij al wist, wie er op den dag van de aanvraag in dat huis woonden, want op het oogenblik dat de zaak een aanvang neemt, zijn die personen er niet meer in. Die bepaling houdt dus thans een onpractischen eisch in. Daarom heeft de Regeering voorgesteld, de bepaling te wijzigen. Mij dunkt, dat de wenschelijkheid van wijziging niet twijfelachtig is; het verlangen van den geachten afgevaardigde om de oorspronkelijke bepaling te herstellen zou ons geen stap verder brengen. De geachte afgevaardigde heeft verder tegen het woord „gedurende" bezwaar geopperd; dat bezwaar acht ik juist. Het woord „gedurende" is een van die uitdrukkingen in onze taal, die metterdaad tot misverstand aanleiding kunnen geven en zou kunnen brengen tot de opvatting, dat de man zou moeten opgeven, wie tot 1930 of langer in zijn huis zouden wonen. Ik geloof niet, dat die eisch mag gesteld worden; *ultra posse nemo tenetur*. Dat woord „gedurende" maakt de zaak onduidelijk en daarom wensch ik in deze nog een wijziging aan te brengen en de woorden „gedurende de uitoefening" te vervangen door „bij den aanvang van het bedrijf" en na „en" in te voegen de woorden „en alsdan 16 jaar oud zijn". Daardoor krijgen wij wat noodig is.

Ten slotte heeft de geachte afgevaardigde voorgesteld om de woorden „naar redelijk inzicht" hier te doen vervallen. Als de geachte afgevaardigde dit deed, omdat in art. 16, 9°., dezelfde woorden voorkomen en zij dus hier overbodig zijn, zou ik mij met zijn gevoelen kunnen vereenigen; maar nu de geachte afgevaardigde die woorden principieel heeft bestreden, kan ik met zijn amendement niet medegaan.

Het komt mij niet geheel onverschillig voor of men, waar iemand een onderteekende verklaring afgeeft, van hem het klare en heldere bewustzijn verlangt, dat hij voor zijn opvatting redelijke gronden moet aanvoeren. Had de uitdrukking „redelijk inzicht" slechts een subjectieve beteekenis, dan zou de geachte afgevaardigde ten deele gelijk kunnen hebben, maar dit is volstrekt niet het geval. De man is er niet af met te zeggen: naar mijn redelijk inzicht is het zoo. Neen, wanneer daar zijn eenerzijds de beklaagde en anderzijds de rechter, dan moeten er gronden worden aangevoerd, en over de redelijkheid dier gronden moet een oordeel plaats hebben. Een redelijk inzicht moet steunen op redelijke gronden. En nu mogen ook niet als redelijke gronden beschouwd worden gronden, die dit zijn naar het gevoelen van A en misschien niet naar dat van B, neen, in het begrip „redelijk" ligt wel degelijk een objectief criterium opgesloten, waarnaar moet worden geoordeeld. Wegneming van de woorden ook uit de strafbepalingen ontmoet dan ook bij mij bezwaar.

De geachte afgevaardigde de heer Melchers heeft gevraagd of het cijfer „16" niet moest worden veranderd in „18". Ik beantwoord die vraag ontkennend. De ouderdom van 16 jaar is hier gesteld, omdat men oordeelde, dat personen beneden de 16 jaar personen zijn, die nog niet een moreel of immoreel karakter bezitten, en om nu te kunnen opmaken of de man immoreele elementen in zijn familie, kring of huis heeft, koos men de leeftijdgrens van 16 jaar. Nam men den leeftijd van 18 jaar als grens, dan zou men groot gevaar loopen onder de personen, tusschen de 16 en de 18 jaar, allerlei menschen te hebben, wier karakter wel degelijk een indice zou kunnen zijn voor het geheele element, dat in de tapperij of slijterij vóór zou zitten.

Ik meen hiermede mijnerzijds de drie amendementen voldoende te hebben besproken.

Acht men het beter in de plaats van „de" te lezen „elke", dan heb ik daartegen geen bezwaar.

Wil men lezen „localiteit of localiteiten", dan bestaat daartegen alleen het bezwaar, dat men een opeenhooping van uitdrukkingen krijgt, die men zou kunnen vermijden. „Gedurende" wordt vervangen door „bij den aanvang van".

De woorden „redelijk inzicht" wil ik hier niet met hand en tand handhaven, maar ik kan ze niet principieel loslaten.

83ste VERGADERING. — 17 MEI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt een wijziging gebracht in onderart. 1 *a*, derde lid, zoodat voor „gedurende de uitoefening van het bedrijf" zal moeten gelezen worden: „bij den aanvang van het bedrijf".

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft het tweede amendement: de opgave der personen, die in het huis zullen wonen gedurende de uitoefening van het bedrijf, is de critiek op dit voorschrift door mij uitgeoefend, door den Minister als juist erkend.

Indien het artikel dadelijk geluid had als nu wordt voorgesteld, namelijk, dat een opgaaf moet worden gedaan van de personen die bij den aanvang van het bedrijf in huis wonen en ouder zijn dan 16 jaar, zou het amendement niet door ons zijn voorgesteld, al acht ik zoodanige bepaling van weinig beteekenis, daar zij natuurlijk zeer weinig zal baten. Indien toch de betrokken persoon op 1 Mei, naar waarheid, opgeeft wie bij hem inwonen, kan daarin reeds den 1sten Juni verandering gekomen zijn.

In elk geval echter wordt den man zoodoende niet iets onmogelijks voorgeschreven, en na de verandering door de Regeering aangebracht, verklaar ik dan ook dit amendement in te trekken.

Wat het eerste amendement betreft, komt het mij voor, dat juist wat door den Minister is aangevoerd, aantoont, dat het amendement te recht is voorgesteld. Ten slotte zijn betoog resumeerende, zeide de Minister dan ook, dat alleen dit bezwaar tegen het amendement overbleef, dat daardoor in het artikel zou komen een te groote opeenhooping van woorden. Dit is evenwel geen overwegend bezwaar, indien de wet daardoor duidelijker wordt en minder tot misverstand aanleiding zal geven, doordat de uitdrukking, hier gebruikt, in overeenstemming zal worden gebracht met die, welke in de andere correspondeerende artikelen gebezigd wordt.

Wanneer nu: localiteit, veranderd wordt in: elke localiteit, gelijk de Minister in uitzicht stelde, geef ik toe, dat het bezwaar van mogelijk misverstand zeer verminderd wordt, maar het bezwaar, dat het artikel dan niet in overeenstemming komt met de correspondeerende artikelen en wij dus een onelegante wet tot stand brengen, blijft bestaan.

In neem de vrijheid nogmaals te verwijzen naar art. 5, 6de lid, dat onmiddellijk terugslaat op het artikel thans in behandeling, en waarin staat, dat in de akte de omschrijving wordt opgenomen van de localiteit of de localiteiten, waarvoor de vergunning is verleend; terwijl ook in art. 8 staat, dat de vergunning uitsluitend geldt voor de in de akte van vergunning vermelde localiteit of localiteiten.

Waar die artikelen die uitdrukking bezigen, moet noodzakelijk in overeenstemming daarmede in art. 1 hetzelfde gezegd worden. Verschil van uitdrukkingen zou hier tot allerlei quaesties aanleiding kunnen geven. Ik meen dus dit amendement te moeten handhaven.

Ook het derde wensch ik te handhaven. De Minister heeft gezegd, dat er geen bezwaar bestaat de door mij bestreden woorden „naar redelijk inzicht" hier te doen vervallen, maar dat hij wel bezwaar zou maken om ze in art. 16, 9de lid, te schrappen.

Nu, om geheel oprecht te zijn, wil ik wel mededeelen, dat indien wij over eenige — dagen had ik bijna gezegd, maar ik zal maar zeggen — weken, gekomen zullen zijn aan dat artikel, ik mij alsdan tegen het behoud van die woorden zal verzetten; maar ik geloof, dat wij dien strijd bij dit artikel niet behoeven uit te vechten, nu de Minister zelf toegeeft, dat de woorden hier in elk geval overbodig zijn, zoodat de strijd over het principe thans nog niet aan de orde is. Al kan worden toegegeven dat bij art. 16, n°. 9, de beslissing over het redelijk inzicht in handen van den rechter wordt gelegd, en in dien zin dus een soort van objectieve uitspraak daaromtrent verkregen wordt, in dit artikel wordt het woord niet anders gebruikt dan met het oog op het subjectief inzicht van den logementhouder zelf. Hij kan toch niet anders verklaren, dan omtrent zijn eigen inzicht. Die verklaring is echter geheel waardeloos en overbodig, want hij bindt zich slechts aan zijn eigen oordeel, dat voor den rechter niet bindend zal zijn.

Trek ik dus mijn tweede amendement in, het eerste en het derde moet ik handhaven.

De **Voorzitter**: Daar de heer Rink het tweede amendement heeft ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de aangebrachte Regeeringswijzigingen en de amendementen mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover de Commissie thans aanwezig is, heeft ze geen bezwaar tegen de Regeeringswijzigingen, behalve voor zooveel aangaat de wijziging van de voorlaatste zinsnede van alinea 3 van art. 1. De Regeering stelt nu voor die passage aldus te lezen „die het huis, waarin de localiteit is of waarbij die behoort bij den aanvang van het bedrijf zullen bewonen en ouder zijn dan 16 jaar."

De Regeering onderstelt hier blijkbaar dat het in werking treden van de vergunning is de aanvang van het bedrijf. Dat is over het algemeen niet zeker en zeer beslist onjuist bij een zeer groot getal vergunningen die verleend moeten worden onmiddellijk bij de inwerkingtreding der wet.

Thans immers worden voor het eerst onder de wet gebracht de logementhouders. Niemand zal nu kunnen beweren, dat een logementhouder die krachtens de bepalingen dezer wet een vergunning gaat vragen, van plan is een bedrijf aan te vangen. Zijn bedrijf wordt in denzelfden vorm voortgezet. Daarom moet ons inziens de Regeeringswijziging luiden: „die het huis, waarin de localiteit is of waarbij die behoort bij de inwerkingtreding der vergunning, zullen bewonen en ouder zijn dan 16 jaar".

Uit het debat is wel gebleken, dat met het brengen dezer wijziging deze zaak nog niet in het geheel is gebracht, want iedereen gevoelt, dat de ratio voor deze bepaling is, dat de Overheid er belang bij heeft om te weten wie er zullen wonen. Maar ditzelfde belang blijft bestaan ook na het verleenen der vergunning. Daarom zullen wij bij de behandeling van art. 7 hebben te overwegen of het niet wenschelijk is een aanvulling op te nemen, waarbij bepaald wordt, dat, evenals de man ieder jaar zijn vergunningsrecht betaalt, hij ieder jaar bij het gemeentebestuur indient de wijzigingen, welke in de vermelding der namen noodig zijn geworden. Aldus wordt het doel, dat de Regeering zich voorstelt, volledig bereikt en anderzijds worden de bezwaren van den heer Rink geheel ondervangen.

Wat aangaat het amendement tot schrapping der woorden „naar redelijk inzicht", ik meen dat na hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gezegd, er aan het behoud dier woorden thans niet veel gelegen is.

De Minister verklaart zich volkomen tevreden met het behoud dier woorden in art. 16, waarover wij naderhand kunnen stemmen, terwijl de heer Rink blijft meenen, dat die woorden hier een al te subjectieve beteekenis hebben.

Waar eenerzijds de Regeering geen overwegend bezwaar heeft tegen het amendement en het nu blijkt dat deze woorden een lezing toelaten, waardoor een verklaring gevraagd wordt, welke niet aan het beoogde doel beantwoordt, meen ik, dat er voor de Kamer aanleiding is, ik meen hier te spreken in overeenstemming met de andere leden der Commissie, om die woorden uit deze alinea te schrappen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben onder den indruk geweest, dat de Regeering pertinent verklaard had, dat zij zou willen wijzigen de woorden: „elke localiteit". Wordt die wijziging niet voorgesteld, dan zou de Commissie, ten einde alle onduidelijkheid te vermijden, de aanneming aanbevelen van het amendement strekkende om te lezen: „localiteit of localiteiten", opdat op die wijze art. 1 *a* in overeenstemming gebracht worde met art. 8, dat daarmee correspondeert.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft, mede namens zijn medevoorstellers, gezegd, dat, ook al werd gelezen: „elke localiteit", nog niet elke bedenking zou wegvallen, omdat die uitdrukking nog niet genoegzaam correlaat is aan de uitdrukking, gebezigd in art. 6. Het blijkt, dat het hier dus alleen de quaestie geldt of men de elegantie der wet daarin zal vinden, dat in correlate artikelen dezelfde uitdrukking wordt gebezigd, of wel, dat men in die artikelen zal vermijden een stilistische hobbeligheid, die de geachte afgevaardigde niet zal ontkennen, dat er komt.

Nu meen ik het best te doen, ook om de Kamer een stemming

te besparen, terwijl mij de zaak onverschillig is, de uitdrukking „localiteit of localiteiten" over te nemen.

De uitdrukking „redelijk inzicht" kan ik insgelijks laten vervallen, mits wel verstaan zij — en dit meen ik, dat duidelijk genoeg is gezegd — dat dit van de zijde der Regeering, niet van die van den geachten afgevaardigde, in het minst niets praejudicieert omtrent hetgeen nu voorgesteld wordt in art. 16. Na de opmerking van de Commissie van Rapporteurs geloof ik metterdaad, dat het, met het oog op de logementen, beter is om de door de Commissie voorgestelde lezing over te nemen: „bij de inwerkingtreding der vergunning".

De **Voorzitter**: Door de Regeering zijn overgenomen de beide overgebleven amendementen, voorgesteld door den heer Rink c. s., terwijl bovendien het derde lid van onderart. 1 *a* aldus is gewijzigd, dat in plaats van: „bij den aanvang van het bedrijf" gelezen zal worden: „bij de inwerkingtreding van de vergunning".

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord naar aanleiding van de voorgestelde wijzigingen.

De Regeering heeft nu overgenomen het amendement van den heer Rink c. s., waardoor zullen vervallen de woorden „naar redelijk inzicht", maar dan meen ik, dat ook zal moeten vervallen de uitdrukking „te beschouwen". Deze uitdrukking toch is gekozen in verband met de eerste, die thans vervalt, en wordt dus nu overbodig. Erkent men dit, dan zou dit artikel veel eenvoudiger kunnen worden gelezen: „Het verzoekschrift om eene vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten bevat de uitdrukkelijke verklaring van den verzoeker, dat hij van de vergunning geen gebruik zal maken dan voor den verkoop aan logeergasten."

Ik geef dus de Regeering in overweging het artikel op die wijze te lezen.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkele opmerking te maken over het voorstel van den heer van Idsinga.

Ik begin eenigszins te twijfelen of het wel mogelijk zou zijn dat „redelijk inzicht" er geheel en al uit te nemen, ofschoon ik het met den heer Rink eens ben. Ik geloof, dat wij met een eenigszins lastige quaestie te doen hebben. Het geldt hier de materie van politieovertredingen, waarbij gewoonlijk het opzet buiten beschouwing kan blijven. Nu hebben wij het geval, dat een tapper schenkt aan iemand, die zegt logeergast te zijn, maar na gebruikt te hebben wat hij besteld heeft, zich bedenkt en dus geen logeergast blijkt te zijn. De wet wordt op die wijze onderkropen. Het is echter nooit of hoogst zelden absoluut bewijsbaar dat de tapper wist dat zijn gast geen logeergast zou zijn. Dat kan hij nooit zeker weten, zoodat m. i. de wet zelf zekere latitude moet geven aan den rechter om met de omstandigheden te rekenen. Wij kunnen ons zeer goed voorstellen, dat den rechter volkomen duidelijk is, dat zulk een tapper iets beweert, dat hij wel wist volstrekt niet juist te zijn. Indien er bij voorbeeld iemand in de tapperij komt, die in de buurt zijn huis met vrouw en kinderen heeft, en tot den tapper zegt „ik kom bij u logeeren", terwijl hij na het bestelde gebruikt te hebben weer weg gaat, dan zal ieder verstandig rechter tot den tapper zeggen, dat hij dien man niet als een logeergast had te beschouwen, al kan de tapper nooit met absolute zekerheid weten, dat die man geen logeergast zou zijn.

Bij wien moet dat redelijk inzicht bestaan? Dat moet bij den rechter bestaan, ook volgens de bedoeling der wet, want anders zouden wij weder in de onmogelijke bewijsvoering komen dat bij den tapper redelijk inzicht bestaan heeft. De rechter moet kunnen zeggen tot den tapper: gij hadt dat redelijk inzicht moeten hebben, er bestond daarvoor voldoende reden. Daarom behoeft noch in de strafbepaling noch in dat artikel van het redelijk inzicht melding te worden gemaakt Ook niet in de strafbepaling, want de rechter bezit altijd redelijk inzicht, behoort dat althans te bezitten. De rechter moet beoordeelen met zijn redelijk inzicht, of zulk een persoon door den tapper was te beschouwen als een logeergast. Laten wij echter het woord „beschouwen" er uit, dan zou de rechter moeten veroordeelen telkens als blijkt dat de persoon geen logeergast geweest is. Dit ware onredelijk. Ik geloof daarom dat de woorden „te beschouwen" in het artikel moeten blijven. Ik wensch nu niet verder op de behandeling van art. 16 vooruit te loopen, maar meende toch op deze moeilijkheid te moeten wijzen.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding mede van hetgeen door den laatsten geachten spreker werd in het midden gebracht, wensch ook ik een kort woord te zeggen. Het wil mij, zooals ik de zaak thans inzie, voorkomen, dat hier ter plaatse en in deze bepaling redelijkerwijs van den logementhouder geen andere verklaring gevraagd behoort te worden dan deze, dat hij van de vergunning alleen gebruik zal maken tegenover logeergasten in zijn logement. Die verklaring moet hij afleggen in geweten en naar waarheid, met de bedoeling om ze na te komen.

Nu wordt het echter een gansch andere vraag, of hij in een bepaald concreet geval die verklaring heeft gestand gedaan, ja dan neen; of hij in een bepaald geval met zijn afgelegde belofte al dan niet te lichtzinnig is omgesprongen. Dat is een quaestie, die de rechter heeft uit te maken en waarbij wel degelijk de vraag of de logementhouder *naar redelijk inzicht* een zeker persoon als logeergast heeft kunnen beschouwen, gewicht in de schaal behoort te leggen. Want zou men met het bloote feit, zonder meer, rekening houden, dan zou het kunnen voorkomen, dat iemand veroordeeld werd, die volstrekt niet verdient veroordeeld te worden. Vandaar dat het redelijk inzicht naar mijn bescheiden meening een moment is, dat niet hier, maar zonder twijfel wel in de strafbepaling moet worden opgenomen.

Ik zou dan ook thans, bij dit artikel verder geen woord over de quaestie zeggen en alle verdere besprekingen verschuiven naar art. 16, ware het niet, dat de geachte sprekers die mij voorafgingen, zich ook reeds hadden begeven in beschouwingen over die strafbepaling. Ik wil er daarom reeds nu op wijzen, dat de uitdrukkingen „naar redelijk inzicht" en „redelijkerwijs" (welke uitdrukkingen geheel synoniem zijn) niet iets nieuws zijn in onze wetgeving en volstrekt niet voor het eerst met dit ontwerp daarin haar intrede doen. Indien wij bij voorbeeld opslaan art. 6 van de Leerplichtwet, zullen wij daarin vinden dat de al of niet strafbaarheid in het speciaal aldaar omschreven geval afhankelijk is gesteld van de vraag of „de voor het nakomen der verplichting aansprakelijke persoon het *redelijkerwijs* mogelijke deed om het schoolverzuim te voorkomen". Dat is een volmaakt gelijksoortige uitdrukking als in art. 16 van dit ontwerp voorkomt en die gebezigd wordt geheel in dezelfde beteekenis. Nu hoor ik in mijn nabijheid zeggen, dat de Leerplichtwet geen gelukkige keuze is om voorbeelden aan te ontleenen. Daarom zal ik, daargelaten wat daarvan is, nog een ander voorbeeld aanhalen uit een andere wet, die wel omnium consensu voor het ontleenen van voorbeelden beter geschikt zal zijn, nl. het Wetboek van Strafrecht.

Daar lezen wij in art. 450, handelende over het in den steek laten van hulpbehoevenden: „Hij die, getuige van het oogenblikkelijk levensgevaar waariu een ander verkeert, nalaat dezen die hulp te verleenen of te verschaffen die bij hem, zonder gevaar voor zich zelven of anderen *redelijkerwijs* te kunnen duchten, verleenen of verschaffen kan, wordt gestraft enz. Dus ook hier wederom, evenals in het andere voorbeeld, een objectieve maatstaf voor den rechter, een norm waarnaar hij heeft te beoordeelen, in casu of de overtreder gehandeld heeft zooals in de gegeven omstandigheden van hem redelijkerwijs mocht worden geëischt, dan wel of hij zich door onredelijke vrees van het verleenen van hulp heeft laten terughouden en diensvolgens strafbaar is.

De heer **de Savornin Lohman**: Dan moet hier ook „redelijkerwijs" gezet worden.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Of de uitdrukking zal luiden: „naar redelijk inzicht" of „redelijkerwijs" is van ondergeschikt belang; wat ik beweer op dezen oogenblik is, dat zij in de strafbepaling (daargelaten in welken vorm) niet kan gemist worden.

Nog een ander voorbeeld zou ik kunnen aanhalen. Als de heeren indertijd kennis genomen hebben van de door mijn ambtsvoorganger ingediende novelle op het Wetboek van Strafrecht, hebben zij daarin in 4 achtereenvolgende bepalingen de uit-

drukking „naar redelijk inzicht" kunnen lezen, geheel in dezelfde beteekenis als waarin die uitdrukking nu voorkomt in art. 16 van dit ontwerp, n. l. in de artt. 42 en 43, luidende:

Art. 42. Niet strafbaar is hij die een feit begaat, dat *naar redelijk inzicht* strekt ter uitvoering van een wettelijk voorschrift.

Met het wettelijk voorschrift zelf wordt gelijkgesteld het voorschrift dat *naar redelijk inzicht* voor wettelijk kan worden gehouden.

Art. 43. Niet strafbaar is hij, die een feit begaat, dat *naar redelijk inzicht* strekt ter uitvoering van een ambtelijk bevel, gegeven door het bevoegd gezag. Met bevoegd gezag wordt gelijkgesteld het gezag, dat *naar redelijk inzicht* voor bevoegd kan worden gehouden.

Ook hier wederom een objectieve norm voor den rechter, waarnaar hij de al dan niet strafbaarheid eener bepaalde handeling heeft te beoordeelen. Het is mij niet bekend, dat de opneming dezer uitdrukking in de novelle bij iemand afkeuring heeft gevonden.

Ik resumeer, en meen als mijn gevoelen te mogen uitspreken, vooreerst, dat, terwijl de meening van den geachten afgevaardigde uit Goes, dat het de voorkeur zou verdienen de uitdrukking „naar redelijk inzicht" in dit art. 1 *a* te behouden, door mij niet wordt gedeeld, ik de redactie, aangegeven door den geachten afgevaardigde den heer van Idsinga beter acht; en in de tweede plaats, dat het behoud van de uitdrukking „naar redelijk inzicht" in art. 16 mij niet alleen wenschelijk, maar noodzakelijk voorkomt.

De **Voorzitter**: Ik doe opmerken, dat de vraag in hoeverre de uitdrukking „naar redelijk inzicht" gewenscht is in art. 16, bij dat artikel zal worden besproken, daar de heeren voorstellers van het amendement hebben verklaard, dat bij dit artikel de quaestie niet principieel wordt uitgemaakt en ten aanzien van art. 16 niets wordt geprejudicieerd, en het dus nu enkel de vraag is of die uitdrukking al of niet in art. 1 *a* moet worden opgenomen.

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Na de rede van den Minister van Justitie kan ik zeer kort zijn; ik sluit mij geheel aan bij hetgeen door Zijn Excellentie is gezegd. Ik meen ook, dat het door den geachten afgevaardigde uit Goes te berde gebrachte alleen toepasselijk is op de strafbepaling, nl. daar waar uitgemaakt moet worden of iemand al of niet strafbaar is of niet. Hier echter is er sprake van een verklaring van den persoon zelf, en het behoeft, vooral na de woorden van den Minister, geen betoog, dat daartegenover het argument van den geachten afgevaardigde uit Goes geen kracht heeft. Daarom heb ik de eer om wat ik straks in overweging gaf nu voor te stellen als amendement, strekkende om in het 3de lid van art. 1 *a*, in plaats van de woorden: hen, die naar redelijk inzicht als logeergasten in dat logement te beschouwen zijn", te lezen: de logeergasten".

De **Voorzitter**: Door den heer van Idsinga wordt als amendement voorgesteld, om in het vierde lid van onderart. 1 *a*, in plaats van de woorden: „voor den verkoop aan hen, die naar redelijk inzicht als logeergasten in dat logement te beschouwen zijn", te lezen: „voor den verkoop aan logeergasten".

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering heeft geen bezwaar de door den heer van Idsinga voorgestelde redactie over te nemen.

De **Voorzitter**: Heeft de Commissie van Rapporteurs bezwaar tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging?

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Neen, Mijnheer de Voorzitter.

Het gewijzigd *art. IV* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. V, strekkende om na onderart. 1 *a* een nieuw onderart. 1 *b* in te voegen, komt in behandeling.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de verschillende nummers van het nieuw onderart. 1 *b* afzonderlijk in beraadslaging te brengen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over 1°. van onderart. 1 *b*, luidende:

„Het eerste lid van art. 1 *a* is niet van toepassing op verkoop van sterken drank:

1°. door wijnkoopers, welke ingevolge art. 13 van de wet van 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 127) een verlengbaar crediet hebben, voor zoover zij sterken drank bij hoeveelheden van ten minste drie liter te gelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop",

en het amendement van de heeren Verhey en Smeenge, strekkende om in onderart. 1 *b* op te nemen een nieuw sub 2, van den volgenden inhoud:

„door distillateurs 2de klasse voor de door hen vervaardigde likeuren, bitters en andere dergelijke gedistilleerde dranken voor zoover zij die dranken bij hoeveelheden van ten minste drie liter te gelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop;"

De heer **Verhey** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en den heer Smeenge voorgesteld amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het doel van dit amendement is om den handel niet meer te bemoeilijken dan in het bijzonder voor de richtige uitvoering der wet noodig is, en dus een bepaling in het leven te roepen, die meer vrijheid van beweging toelaat voor de distillateurs 2de klasse.

Distilleerderijen zijn volgens de accijnswet stokerijen, waarin alleen moutwijn of ander gedistilleerd door overhaling gezuiverd of tot drank wordt gestookt, terwijl in distilleerderijen 2de klasse alleen veraccijnsd gedistilleerd wordt bewerkt. Daarom is door ons de bepaling opgenomen dat daarin likeuren en dergelijke bepaaldelijk moeten worden gefabriceerd

Door de verhooging van de grens van verkoop tot 10 L. worden de distillateurs 2de klasse in hun bedrijf belemmerd, omdat likeuren, bitters of andere dergelijke dranken in kleinere hoeveelheden door hen worden verkocht. Die verkoop wordt voor hen belemmerd, maar niet belet, omdat tusschenpersonen dat deel van het bedrijf zullen overnemen. Bovendien — de heer Bos wees er reeds op — kan de distillateur zich door verlengbaar krediet als wijnhandelaar, het voor dezen voorgestelde voordeel bezorgen.

Het een noch het ander komt ons voor ook maar eenigszins gewenscht of noodig te zijn om de wet tot haar recht te doen komen. Het kan de bedoeling van de wet toch niet zijn onnoodig belemmering op te leggen.

Art. 25 *c* maakt het mogelijk dat distillateurs 2de klasse een vergunning of bijzondere vergunning voor den verkoop boven 2 liters wordt gegeven; maar dan zijn zij ook onderworpen aan deze wet, terwijl dat voor zoover hun bedrijf betreft, waarlijk evenmin noodig is als voor de wijnkoopers. Wij stellen ook slechts voor den verkoop boven 3 liters toe te staan voor likeuren en dergelijke dranken, niet voor onvermengde dranken. Willen zij die beneden 10 liters verkoopen, dan zouden zij een vergunning volgens art. 25 *c* moeten aanvragen.

Ons voorstel gaat dus nog niet zoo ver als dat van de Regeering voor de wijnkoopers.

Het beoogt slechts den bestaanden toestand, die tot geen moeilijkheden of ongewenschte toestanden aanleiding gaf, te handhaven. Wij stellen als criterium voor het verleenen van het verlof, overeenkomstig de Accijnswet, het vervaardigen van de in het amendement genoemde dranken.

De omschrijving der dranken werd mede door ons ontleend aan art. 2 der Accijnswet.

Hiermede, Mijnheer de Voorzitter, achten wij ons amendement voldoende toegelicht.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Hugenholtz, Hubrecht, Roessingh en Lieftinck, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Of het wenschelijk is dit amendement aan te nemen, betwijfel ik; ik heb daartegen formeele en materieele bedenkingen.

Eerst de formeele.

Het amendement betreft de distillateurs 2de klasse.

De vraag ontstaat: wie zijn dat? Wanneer ik de wetgeving betreffende den accijns op het gedistilleerd naga, is mij dat begrip volkomen duidelijk. Slaat men art. 6 der wet van 21 Juli 1862 (*Staatsblad* n°. 62) op, dan bevindt men dat daar de distilleerderijen worden onderscheiden in twee klassen, namelijk in die der eerste en die der tweede klasse. In die beide soorten van distilleerderijen wordt hetzelfde product vervaardigd; beide bewerken gedistilleerd als grondstof. Maar de distillateurs der eerste klasse verwerken grondstoffen waarvoor geen accijns betaald is, omdat zij dat onder genot van doorloopend krediet inslaan, terwijl die der tweede klasse gedistilleerd bewerken of vermengen, waarvoor wèl accijns betaald is; ziedaar het verschil.

Wanneer ik dus een verzameling der verschillende wetten die den accijns op het gedistilleerd beheerschen ter hand neem, dan vind ik daarin het begrip distillateur 2de klasse volkomen duidelijk aangegeven, doch alleen voor zoover het gebied betreft waarop die wetten zich bewegen. Maar zoodra als wij buiten het terrein der fiscale wetten treden, geeft de benaming geen stellig begrip meer aan.

De heer Hugenholtz roept mij toe: men kan den naam op de deuren van al deze distilleerderijen lezen! Zeker, dat is mij bekend. Maar het geschiedt juist ter voldoening aan de voorschriften van diezelfde accijnzen-wetten.

Trouwens wij behoeven naar een voorbeeld hoe de formuleering behoort te geschieden niet ver te zoeken.

In het eerste lid wordt gesproken van wijnkoopers, die een verlengbaar krediet hebben. Ook deze uitdrukking wordt hier gebezigd in den specialen zin van de regeling van den wijnaccijns en het artikel vermeldt dan ook: „ingevolge art. 13 van de wet van 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 127)".

Wanneer men het amendement aannemen wilde, dan zou men desgelijks ook hier op de eene of andere wijze naar de accijnswet moeten verwijzen.

Mijn tweede formeele bezwaar is dit: dit voorstel betreft niet het geheele bedrijf van de distillateurs 2de klasse, het betreft alleen dat deel van hun bedrijf dat bestaat in de vermenging of distilleering voor zoover dat in de door hen geëxploiteerde inrichtingen zelf geschiedt. Maar indien nu, zooals veelal, de distillateurs 2de klasse tevens slijters zijn die gedistilleerd verkoopen, dat zij zelf niet hebben vervaardigd, doch van anderen betrekken, dan zou daarvoor volgens het amendement de ontheffing van de voorschriften der Drankwet niet gelden. Hierdoor zullen groote moeilijkheden en gevaar van ontduiking ontstaan. Men moet geen onderling verschillende bepalingen voor éénzelfde bedrijf vaststellen.

Nu het materieele bezwaar. Op dit oogenblik zijn er vele distillateurs 2de klasse die een vergunning hebben. Zij zijn dus niet alleen distillateurs, maar tevens oefenen zij uit enkelen de tapperij, velen de slijterij. Die personen die dus thans reeds een vergunning hebben zullen er prijs op stellen die vergunning te behouden. Voor hen treft de bepaling dus geen doel, is zij onnoodig. Derhalve blijven alleen over de distillateurs 2de klasse die op het oogenblik enkel hoeveelheden slijten van twee liter en meer en die dus volgens de bestaande wet geen vergunning noodig hebben.

Een van de grondslagen van het ontwerp is, dat de bepalingen van de wet toepasselijk worden gemaakt ook op den verkoop bij hoeveelheden van twee liter en meer tot tien liter. Op zich zelf beschouwd wordt daarmede in de afbakening van het begrip kleinhandel een willekeurige greep gedaan. Het is willekeurig om te zeggen, de kleinhandel zal eerst eindigen bij een verkoop van 10 liter en eerst daar zal de groothandel of en-gros-handel een aanvang nemen. Een vorige Regeering stelde die grens bij 5 liters.

Maar die uitbreiding van het begrip kleinhandel is noodig ter bereiking van het doel van dit wetsontwerp. De noodzakelijkheid is gebleken om, zal de Drankwet tot haar recht komen, de contrôle op den verkoop van sterken drank verder dan tot nu toe uit te strekken.

De Kamer heeft zich hiermede reeds vereenigd. Wanneer er in art. 1 niets anders gestaan had dan de uitbreiding der regeling tot 10 liter, dan zou ik er niet tegen gestemd hebben en mij met het Regeeringsvoorstel hebben vereenigd.

Maar nu moet men zorgen, dat bij art. 1 *b* niet aanstonds weder teruggenomen worde wat bij art. 1 *a* zoo pas in de wet is gebracht. Dit zou men doen in het systeem van den heer Verhey.

Voor de wijnkoopers geldt het nog een quaestieus geval. Voor de uitzondering te hunnen behoeve laat zich nog zeggen, dat voor den bona fide wijnkooper de verkoop van gedistilleerd een bijzaak is, maar voor de distillateurs is dit inderdaad anders.

Men moet bovendien niet vergeten, dat het niet moeilijk is om distillateur 2de klasse te worden. Men heeft eenvoudig aan te koopen en in zijn slijterij te stellen een kleine distilleerketel van 5 liter inhoud en daarvan aan de administratie aangifte te doen; men schrijft dan aan zijn deur: distillateur 2de klasse en men is gereed. Derhalve, wanneer men deze bepaling in de wet brengt, wordt menigeen distillateur 2de klasse en daardoor zou een bron van moeilijkheden worden geschapen, wat niet wenschelijk kan worden geacht.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Na de opmerkingen, door den heer van Raalte gemaakt, behoef ik over het door de heeren Verhey en Smeenge ingediende amendement niet veel meer te zeggen. Wij hebben het thans van onze zijde alleen te bezien uit het oogpunt van den kans op ontduiking. Ik geef aan de voorstellers toe, dat, wanneer men de distillateurs 2de klasse in de beteekenis neemt van hen, die groote installaties hebben, om likeuren te stoken en uit wier bergplaatsen zelfs hoeveelheden van een liter niet mogen worden uitgeslagen zonder geleide-biljet, men zou kunnen meenen, dat het amendement geen kwaad zou doen. Ik geloof evenwel, dat de zaak niet zóó onschuldig is, en vrees, dat men door deze bepaling distillateurs bij massa zal scheppen. Er waren er in 1903 259, maar, wanneer het amendement wordt aangenomen, sta ik er niet voor in dat het bij de 2000 zal blijven, want dan zullen er een massa slijters zijn, die hun andere zaken aan kant zullen doen en eenvoudig distillateur 2de klasse worden; met een machine van 5 L., die niet meer dan 50 à 60 gulden kost, is men klaar en daar kan men heel lang mee toe. Nu moet men niet vergeten, dat de distillateur 2de klasse steeds veraccijnsde grondstoffen verwerkt, zoodat van gestadige contrôle van fiscale ambtenaren, zooals bij de distillateurs 1ste klasse, die onveraccijnsde grondstoffen in voorraad hebben, geen sprake is. Bovendien moet men wel in het oog houden, dat likeur en bitter niet scherp bepaalde begrippen zijn, zoodat bijv. jenever, waarvan één liter met een glas pommerans wordt vermengd, feitelijk in de eigen distilleerderij is bewerkt.

Erger nog is, dat er geen middel bestaat om het oog te houden op hetgeen de distillateur 2de klasse werkelijk zelf heeft gedistilleerd en wat niet. Hij kan groote voorraden in zijn localiteit hebben, waarvan wellicht een enkele liter van eigen fabrikaat is. Er zou dus voortdurend toezicht moeten gehouden worden, of de aanwezige voorraad door hem zelf is gedistilleerd, wilde men ten minste een goede contrôle hebben, die nu ten eenenmale ontbreekt. Wanneer men deze bepaling in de wet opnam, zou dus metterdaad de geheele bedoeling van de wet worden verijdeld. Ik kan den geachten afgevaardigde niet ernstig genoeg in overweging geven om het amendement in te trekken.

Ik wensch thans nog een opmerking te maken over de wijnkoopers. Zij zijn hier opgenomen na sterken aandrang hunnerzijds bij de Regeering, om voor hen, daar zij in een exceptioneele positie verkeeren, ook een exceptie in de wet te maken, en aan dien drang is gevolg gegeven, omdat het ontwerp, zooals het oorspronkelijk luidde, inderdaad voor hen te bezwarend was, vooral ten gevolge van de bepaling, dat zij zouden moeten wonen in het huis, waar hun zaak wordt uitgeoefend.

Op een enkele uitzondering na wonen de wijnhandelaars in den regel niet in de kelders of in de huizen, waar zij het bedrijf uitoefenen. Die menschen nu allen te verplichten te gaan wonen in het huis, waar zij hun bedrijf uitoefenen, zou een groote onrechtvaardigheid zijn geweest. Daarbij kwam het mij voor, dat het met het oog op de bevolking, die door de wijnkoopers wordt bediend, aanbeveling verdiende, om die daar te laten en niet rechtstreeks in aanraking te brengen met den exclusieven handel in sterken drank.

Nu is bij de algemeene beraadslaging door den heer Bos en later ook door den heer Borgesius gezegd, dat men wel de tegenwoordige wijnhandelaars kent, weet wie dat zijn, en dat daaronder op een enkele uitzondering na, niet zooveel kwaden zijn, maar dat men dat niet weet van de wijnhandelaars, die er zullen komen. Dat hangt af van de opvatting van de bepaling in de wet omtrent het verlengbaar krediet. Ik stem toe, dat er niet zooveel geld voor noodig is om verlengbaar krediet te krijgen; een voorraad van 50 hectoliter van bijv. Algerijnschen wijn, mag gesteld worden op eenige duizenden guldens; wanneer nu die wijnkoopers daarbij kunnen krijgen den vrijdom om 3 liter te verkoopen, dan zou men het gevaar gaan loopen, dat daardoor de bedoeling van de wet geheel werd verijdeld. Nu evenwel door ons is voorgesteld te bepalen, dat de verplichting van het wonen in het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend, niet zal gelden voor de slijters; nu ook bepaald is, dat bijzondere vergunningen van 2—10 L. kunnen worden verleend, geloof ik, dat het metterdaad raadzaam zal zijn, wijnkoopers niet uit te zonderen; voor de bestaande wijnkoopers, die op 1 Mei 1904 een wijnhandel met verlengbaar krediet dreven, kan dan desnoods bij overgangsbepaling een uitzondering worden gemaakt.

Het eerste nummer van het artikel vervalt dus, terwijl ik de aanneming van het amendement van de heeren Verhey en Smeenge ontraad.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is een wijziging gebracht in het artikel en wel om de voorgestelde bepaling onder 1°. te doen vervallen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal na hetgeen de Minister gezegd heeft slechts kortelijk ingaan op hetgeen door den heer van Raalte is gesproken naar aanleiding van ons amendement. Zooals de Minister ook reeds heeft aangegeven, zou in het formeele bezwaar van den geachten afgevaardigde kunnen voorzien worden door een kleine aanvulling; maar de heer van Raalte overschat m. i. de portée van het amendement. Wij willen eenvoudig aan de *bona fide* distillateurs 2de klasse geven wat zij thans hebben, en de geachte afgevaardigde is hoofdzakelijk ingegaan tegen hen die nu tevens slijter zijn. Juist de verwarring van de distillateurs 2de klasse met de distillateurs die op het oogenblik reeds een slijtersvergunning hebben, doet hem bezwaren in ons amendement zien, die niet bestaan. Het voordeel om niet minder dan 3 liters likeur te mogen verkoopen, is toch zoo groot niet dat anderen dan fabrikanten en grossiers van de uitzonderingsbepaling profijt zullen kunnen hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Wij achtten de basis van ons amendement gelegen in hetgene in het artikel ten aanzien van de wijnkoopers voorkomt. Nu de Regeering dat heeft teruggenomen, vervalt daarmede de reden van bestaan voor ons amendement en trekken wij het in. Ik voeg er evenwel voor mij zelf aan toe, dat, indien de Regeering een overgangsbepaling mocht maken voor de wijnkoopers, die dit op een bepaalden datum waren, zij ook voor de distillateurs 2de klasse een dergelijke overgangsbepaling in het leven zal willen roepen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De commissie van Rapporteurs kan zich geheel vereenigen met de Regeeringswijziging. Zij wenscht er op te wijzen, dat o. a. de bezwaren te berde gebracht in het adres, dat de wijnkoopers tijdens het bestaan van het eerste ontwerp bij de Kamer hebben ingezonden, ontvangen zijn door de op enkele punten aangebrachte wijzigingen, zoodat zij geen aanleiding vindt de uitzondering te handhaven, die in het ontwerp voor de wijnkoopers gemaakt is.

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Voor vele leden der Kamer was het een groote verrassing, dat zoo plotseling alinea 1 van dit artikel werd teruggenomen.

De Regeering toch heeft zelf gezegd, dat zij tot deze uitzondering gekomen was door den drang, welke vanwege de wijnkoopers is uitgeoefend, omdat deze groote belemmering in hun bedrijf en in het algemeen in den geheelen handel van de bepalingen der wet duchtten.

Zijn nu die bezwaren in eens opgeheven?

Ik, Mijnheer de Voorzitter, voel voor deze alinea zeer veel en vele leden met mij, en doe daarom het voorstel haar wederom in het ontwerp op te nemen.

Het amendement van den heer Ferf, strekkende om 1°. te herstellen, wordt ondersteund door de heeren Raymakers, den Tex, Dolk en Mees, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Ferf stelt voor om de uitzondering voor de wijnkoopers te handhaven en vraagt: zijn de bezwaren dier menschen, welke zij ons hebben medegedeeld, nu in eens ondervangen?

Ik zou meenen, dat de heer Ferf had kunnen doen, wat ik ook gedaan heb. Toen namelijk hedenmorgen het gerucht ging: de wijnkoopers gaan er misschien uit, heb ik het adres van de griffie laten komen en wat bleek mij daaruit?

Dat de wijnkoopers hadden twee materieele bezwaren:

1°. dat er bij den eersten vorm van art. 25*b* sprake van kon zijn, of de verkoop van een zekere hoeveelheid boven de 10 liter niet strafbaar was voor hen, die minder dan 10 liter verkochten, en

2°. dat de wijnkoopers niet wilden wonen in de huizen waar zij hun bedrijf uitoefenen.

Verder staat er in het adres niet anders dan beschouwingen, waarin wordt uiteengezet, dat een wijnkooper het drankmisbruik niet in de hand werkt en daarom in het algemeen in deze wet niet thuis behoort.

Deze beschouwingen nu laten wij daar intact, maar de materieele bezwaren zijn door de latere wijzigingen der Regeering opgeheven.

Wanneer nu de heer Ferf zijn amendement wil handhaven, moet hij mededeelen, welke andere bezwaren bij de wijnkoopers bestaan. Zij hebben deze aan ons niet medegedeeld, maar misschien afzonderlijk aan den heer Ferf.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer **de Waal Malefijt** brengt verslag uit namens de Commissie, in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op de adressen van de directie der Zuid- en Noordhollandsche Stoomvaartmaatschappij te Rotterdam e. a., in zake de tolheffing door het heemraadschap van den Amstel en Nieuwer-Amstel (**76**).

[Zie het Verslag in de *Bijlagen*.]

Het verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

De beraadslaging over *art. V* van het wetsontwerp wordt voortgezet.

De heer **Goeman Borgesius**: Na de discussie van verleden week zal de Kamer het niet vreemd vinden dat ik hedenmorgen met genoegen de verklaring van de Ministerstafel vernam, dat de alinea betreffende de wijnkoopers werd ingetrokken. Ik geloof, dat de Minister het met mij eens zal zijn dat hij de indiening van het nu ingetrokken amendement-Verhey en deze geheele discussie had kunnen vermijden, als hij de vorige week op mijn tot twee malen toe herhaalde vraag betreffende dit onderdeel eenige inlichting had willen geven.

Intusschen, ik verheug mij dat deze alinea nu althans uit het artikel is verdwenen. Wel poogt de heer Ferf bij nieuw amendement de alinea weder in de wet te doen opnemen, maar ik meen dat de geachte spreker, die dit punt waarschijnlijk nog nader wil behandelen, ten slotte goed zal doen het amendement terug te nemen.

Vooreerst, omdat de zaak in een geheel andere positie is gekomen na de op andere punten aangebrachte Regeeringswijzigingen, en verder omdat het behoud van het privilege voor wijnkoopers uit het oogpunt van rechtsgelijkheid, door mijn geachten vriend Ferf, te allen tijde zoo warm voorgestaan, niet te verdedigen valt.

Ik had mij kunnen begrijpen dat men met het oog op de moeilijkheden, welke wijnverkoopers en andere categorieën van drankverkoopers in de toekomst zullen ondervinden, bezwaar had gemaakt tegen uitbreiding van de twee liter tot 10 liter, maar nu deze bepaling bij art. 1 is aangenomen, zal men het met mij eens zijn dat het minimum van 10 liter nu ook effectief moet zijn en niet door uitzonderingen in volgende artikels mag worden verzwakt.

Om die redenen hoop en verwacht ik, dat de heer Ferf alsnog termen zal kunnen vinden zijn amendement in te trekken.

De heer **Ferf**: Een enkel woord vooraf aan den heer Talma. Deze heeft tot mij het verwijt gericht, dat, indien ik rekening had gehouden met het gerucht, dat hedenmorgen reeds door de Kamer verspreid werd, ik inzage zou genomen hebben van het adres, ingediend door de Vereeniging van Nederlandsche wijnhandelaren, dat op de griffie was gedeponeerd.

De geruchten, welke aan de ministerieelen bekend zijn, zijn uit den aard der zaak niet zóó bekend aan hen, die minder dicht bij de Regeering staan. Mij was niets bekend van geruchten omtrent de wijziging van dit artikel. Voor mij bestond dus geen reden naar de griffie te loopen, doch ik heb thans de pauze benuttigd om van dat adres kennis te nemen.

Nu heeft de heer Talma mij tegengeworpen dat aan de verzoeken welke daarin sub 2 en 3 vanwege dien bond zijn gedaan, door de Regeering is te gemoet gekomen. Aangenomen, Mijnheer de Voorzitter, doch juist de thans door de Regeering ingetrokken alinea, en waarop mijn voorstel betrekking heeft, komt uitsluitend te gemoet aan hetgeen sub 1 door dien bond wordt verzocht. Dat verzoek betreft niet minder dan de twee volgende verzoeken het belang van hun bedrijf, en door de terugneming van die alinea wordt het voorrecht, om bij drie liter — onder zekere voorwaarden — te verkoopen, plotseling geschrapt.

De uitzondering op den algemeenen regel van art. 1 gemaakt, had voor mij iets aanlokkends, omdat, waar de wet in het algemeen aan zoovele personen onnoodige en ongerechtvaardigde lasten oplegt, deze alinea voor een zekere categorie van handelaren, de wijnhandelaren, mildere bepalingen behelsde.

Als tegenstander van die wettelijke belemmering der vrijheid van bedrijf lachte mij een grootere mildheid, al was het dan slechts voor één categorie van personen, toe. Ik erken echter volkomen, en ik had het mijn buurman, den geachten spreker die mij voorafging, reeds voor hij het woord nam, gezegd, dat het handhaven van mijn amendement zou zijn in strijd met het beginsel, in art. 1 neergelegd en in strijd met de rechtsgelijkheid voor allen. Op deze gronden, ook ontwikkeld door mijn buurman, en tevens omdat het mij duidelijk is geworden dat het lot daarvan niet twijfelachtig is, trek ik mijn amendement in.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer Ferf is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Beraadslaging over onderart. 1 *b*, 2°., luidende:

„ Het eerste lid van art. 1 *a* is niet van toepassing op verkoop van sterken drank:

2°. op of in openbare middelen van vervoer, voor zoover zij uitsluitend worden gebezigd in internationaal verkeer, aan reizigers."

Op dit onderdeel is door den heer Rink een amendement voorgesteld, strekkende om te doen vervallen de woorden: „voor zoover zij uitsluitend worden gebezigd in internationaal verkeer".

De heer **Rink** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In het tweede lid van art. 1 *b*, dat thans in behandeling is, wordt een stukje nieuw recht voorgesteld, waartegen mijnerzijds bezwaar bestaat.

In het oorspronkelijk wetsontwerp kwam in art. 1 *a* deze bepaling voor: „Het eerste lid van dit artikel is niet van toepassing op drankverkoop op of in openbare middelen van vervoer, uitsluitend voor reizigers." Zoo zou, met handhaving van het bestaande recht, de Drankwet niet van toepassing zijn op den drankverkoop in openbare middelen van vervoer ten behoeve van reizigers. Bij het gewijzigd wetsontwerp is die vrijstelling in een hoogst belangrijke mate beperkt. Thans toch wordt voorgesteld dat het eerste lid van art. 1 *a* niet van toepassing zou zijn op verkoop van sterken drank in of op openbare middelen van vervoer — nu komt de beperking — voor zoover zij uitsluitend worden gebezigd in internationaal verkeer.

Nu wil ik in de eerste plaats gevraagd hebben: zijn er middelen van vervoer, die uitsluitend in internationaal verkeer worden gebruikt? Welke middelen van vervoer worden daarmede bedoeld? Ik meen, dat eenzelfde trein, die in internationaal verkeer gebezigd wordt, ook dienst doet voor het nationaal verkeer en dat treinen uitsluitend voor internationaal verkeer eigenlijk niet bestaan.

Maar ik wil daarop niet verder ingaan. Het is een quaestie van redactie, maar ik kom nu op een andere quaestie, een quaestie van beginsel. Hier worden dus de middelen van vervoer, voor zoover zij niet uitsluitend worden gebruikt in internationaal verkeer en dus voor zoover zij gebezigd worden voor nationaal verkeer, gebracht onder de Drankwet en aangezien art. 3, 5°. inhoudt, dat door burgemeester en wethouders geen vergunning mag gegeven worden om sterken drank te verkoopen in een ten dienste van het publiek bestemde localiteit van een openbaar middel van vervoer, volgt daaruit, dat voor de middelen van vervoer in nationaal verkeer geen vergunning kan worden gegeven, dat de bestaande vrijdom daarenboven vervalt en dus een absoluut verbod om sterken drank te verkoopen wordt ingevoerd.

Zooals den heeren bekend is, wordt in art. 15 der bestaande wet de drankverkoop op vaartuigen aan opvarenden geheel buiten de wet gesteld. Ten gevolge van de twee bepalingen, welke ik zooeven noemde, zal nu voortaan op de middelen van vervoer en verkeer — ik heb speciaal het oog op stoombooten, omdat deze de belangrijkste categorie van verkeersmiddelen vormen — drankverkoop niet meer kunnen plaats vinden. Dat is een zeer belangrijke wijziging van het bestaande recht, welke in het oorspronkelijke wetsontwerp niet werd voorgesteld.

Waarom werd die wijziging in het tegenwoordige wetsontwerp aangebracht? Omdat in het Voorloopig Verslag voorkwam een betoog, waarin gewaarschuwd werd tegen drankverkoop, speciaal op stoombooten en m. i. in zeer overdreven termen afgeschilderd werden dronkemanstooneelen, welke daar zouden worden afgespeeld. Ik heb van mijn vroege jeugd aan het water gewoond, waar tal van stoombooten aankomen en vertrekken. De menschen die in die streek wonen, reizen meer per stoomboot dan per trein en ook ik heb steeds veel per stoomboot gereisd, maar ik moet verklaren van dronkemanstooneelen als waarvan in het Voorloopig Verslag wordt gesproken, nooit iets te hebben gezien. Ik geloof niet, dat te bewijzen zou zijn, dat aan boord van stoombooten misbruik van sterken drank in die mate voorkomt, dat een absoluut verbod van den verkoop daardoor gewettigd zou zijn. Het komt mij voor, dat het een geoorloofd gebruik is, wanneer een reiziger, met een stoomboot reizende, in ons klimaat van tijd tot tijd een borrel drinkt. Ik kan daarin niets ongeoorloofds ontdekken en ik schaam mij geen oogenblik dat als mijn meening uit te spreken. Ik acht dit verbod een bepaalde overdrijving, waartegen ik opkom. Ik vind het een dier bepalingen, welke ik op het oog had, toen ik bij de algemeene beraadslaging sprak van bepalingen, die nabij komen aan plagerij. Er is geen voldoend motief om iemand, die op een stoomboot sterken drank wil gebruiken, dat absoluut te verbieden.

Ik merk daarenboven op, dat de bepaling practisch van groote gevolgen zal zijn. Immers, op dit oogenblik is de drankverkoop op vaartuigen vrij en heeft algemeen plaats. De buffetten zijn er op verpacht, of waar dat niet het geval is, is er bij het traktement van den hofmeester op gerekend. Nu zal zonder eenige overgangsbepaling eenvoudig het afmakingssysteem op dien verkoop worden toegepast. Op den dag, dat deze wet wordt ingevoerd, zal de drankverkoop aan boord van stoombooten niet meer mogen plaats hebben. De loopende contracten zullen niet veranderd worden, maar de belanghebbende personen zullen groote schade lijden en de maatschappijen, waaraan de stoombooten behooren, insgelijks. En ik vraag met welk nut? Indien de stoombooten inderdaad de plaatsen waren waar dronkemans-

tooneelen worden afgespeeld; dan zouden wij scherpe maatregelen moeten nemen, maar ik herhaal dat ik de overtuiging en de ondervinding daarvan niet heb. Het komt mij dus voor dat er geen voldoende reden is om dit verbod, dat de Regeering in den aanvang zelf niet heeft voorgesteld, alleen als gevolg van de periode in het Voorloopig Verslag thans in de wet te brengen, en ik zou wenschen, dat de vrijdom, nu alleen gegeven aan vervoermiddelen in internationaal verkeer, in algemeenen zin bleef gehandhaafd.

Het amendement van den heer Rink wordt ondersteund door de heeren Ferf, van Raalte, Nolting, van Styrum en den Tex, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Wassenaer van Catwijck**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat n. 2 van art. 1 *b* niet bepaalt, wat het wenscht te bepalen. Het is toch een feit, dat een internationale trein, b.v. van Vlissingen naar Duitschland, ophoudt in Utrecht en Arnhem, zoodat deze ook gebezigd wordt voor het binnenlandsch verkeer. Zulk een trein kan dus niet gezegd worden *uitsluitend* te worden gebezigd voor internationaal verkeer. Daarom meen ik dat de redactie anders moet zijn dan ze hier wordt voorgesteld. De bedoeling is, dat in internationale treinen, die restauratiewagens hebben, de verkoop van sterken drank aan de reizigers geoorloofd zal zijn. Het zal wel bij niemand opkomen om in een bommeltrein Arnhem—Emmerik, dat ook een internationale trein zou kunnen genoemd worden, sterken drank te verkoopen. En ik geloof, dat de Regeering ook wel middelen zou weten te vinden om de spoorwegmaatschappijen dit te beletten. Om den verkoop in zulke internationale treinen als bedoeld zijn, mogelijk te maken, moet het woord uitsluitend dus niet staan op de plaats waar het thans staat, en men zou bijv. kunnen lezen: „op of in openbare middelen van vervoer uitsluitend voor zoover deze worden gebezigd in internationaal verkeer, aan reizigers".

Ik wensch nog iets te zeggen over het amendement Rink. De heer Rink wil de bestaande vrijheid van drankverkoop op stoombooten en andere vaartuigen niet doen vervallen en noemt het verbod een afmakingssysteem, dat in strijd is met het systeem der wet. Ik begrijp niet goed waarin die afmaking zit. Door het verbod vernietigt men niet het bedrijf der stoombooten, en ook niet het bedrijf van den restaurateur. De menschen zullen er niet om wegblijven, want zij komen om te reizen, en die op de booten zijn zullen wel meestal, wanneer ze geen sterken drank kunnen krijgen, wat anders nemen. Vernietiging van het bedrijf heeft dus niet plaats. Verder geloof ik, dat al hebben er op stoombooten geen dronkenmanstooneelen plaats, er toch uit verveling veel gedronken wordt; boeren die naar de markt gaan, zitten zich te vervelen en nemen een borrel. Het verbod is een bepaling niet zoozeer tegen het grove misbruik dan wel tegen de drinkgewoonte, die ik meen dat wij juist bestrijden moeten, willen wij het misbruik voorkomen.

De heer **Melchers**: Het is mogelijk dat het in de kajuiten en booten waarin de heer Rink reist anders is toegegaan dan in de gelegenheden waarvan ik gebruik heb gemaakt, maar het betoog van den heer Rink, om te bewijzen het onschuldige van het verstrekken van sterken drank op booten, heeft mij niet overtuigd en is niet geheel overeenkomstig de werkelijkheid zooals ik die heb waargenomen. Ik heb ettelijke malen met de boot gereisd, maar dan zeker niet in de klasse, waarin de heer Rink reist, dus in een lagere, en dan heb ik op marktdagen, op druk bezochte booten bij heel veel marktgangers altijd kunnen opmerken, dat het werk dat in de kroegen in de marktstad was begonnen op de boot werd voortgezet. Evenzoo gaat het op feestdagen en bij buitengewone gelegenheden. Dan komen die halfdronken personen in den toestand die tot velerlei ongewenschte gevolgen kan leiden. Want het is duidelijk dat voor een publiek dat daar samengedrongen zit, omdat het niet anders kan, omdat er dikwijls ook geen spoor is en omdat de boot meestal goedkooper is dan de spoor en dat bovendien bestaat uit kinderen en vrouwen, het verkeer en verblijf in de tegenwoordigheid van menschen die onder den invloed van sterken drank staan hoogst onaangenaam moet zijn. Wordt dat drinken dan bovendien voortgezet omdat op de boot sterke drank te verkrijgen is, dan komt er onder die drinkers vaak een stemming die aanleiding moet geven tot allerlei tooneelen, die, al zouden zij op straat nog geen politiebemoeiing uitlokken, toch uit het oogpunt van fatsoen en zedelijkheid min wenschelijk zijn in de kajuit van een boot. Zoo'n kajuit is ook niet gelijk te stellen met een wachtkamer van een station, want daar kan men desnoods nog op het perron gaan wandelen; maar bij slecht weder, bij regen, moet men op de boot wel in de kajuit blijven en daar zitten in een dranklucht die niet heel aangenaam is. Ik zeg dat niet omdat ik als geheelonthouder voor mij zelf alleen de lucht zoo onaangenaam vind of mij aan het drinken zoo erger. Ik als geheelonthouder kan er nog al tegen; uit ervaring heb ik geleerd, dat wij geheelonthouders meer gelaten, zij het dan met leedwezen, een ander een borrel kunnen zien drinken dan de drankgebruikers ons een glas kwast Gewoonlijk vinden deze daarin aanleiding om met gewilde belangstelling te informeeren naar den toestand van onze ingewanden. Ik zeg dit echter met het oog op het publiek dat met de boot moet medereizen en waarlijk niet verplicht is uit eerbied voor de vrijheid der drankgebruikers die tooneelen bij te wonen, die dranklucht in te ademen.

Het komt mij dan ook uitstekend voor dat de Regeering te gemoet is gekomen aan het verzoek uit de Kamer gekomen om op de booten het tappen te verbieden. Om deze redenen van publiek belang ontraad ik reeds het aannemen van dit amendement.

Er kan een vraag rijzen: wordt hier niet op groote schaal het afmakingssysteem toegepast?

Als ik nu eens het voorbeeld van heeren juristen volgde zou ik aldus kunnen redeneeren: Er zijn vergunningen die afgemaakt kunnen worden, omdat er geen vergunning behoeft gevraagd te worden en er juridisch dus geen vergunning is. Maar aldus wil ik de quaestie niet stellen. De vraag is of het bestaan van die menschen, de hofmeesters, er onder zou lijden indien er er geen vergunning was.

De heer van Wassenaer van Catwijck heeft de zaak reeds uit dit gezichtspunt beschouwd, en is tot de conclusie gekomen dat dit niet het geval zal zijn. Ik kan mij wat dat aangaat met zijn betoog vereenigen. Een buffet aan boord van een boot is niet gelijk te stellen met een gewone tapperij. De laatste moet rekenen met een concurrent die niet veraf woont. Dat behoeft op een boot niet. Men zal wat anders gebruiken; men kan immers niet bij een buurman terecht, gelijk te land het geval is; hier moeten de menschen aan boord van het schip blijven; in behoeften die noodzakelijk bevredigd moeten worden, moet aan boord van het schip voorzien worden. En voor zoover het behoeften betreft die niet noodzakelijk zijn, maar begeerten betreffen, die door de verleiding gewekt worden, behoeven wij het niet te betreuren dat voor de bevrediging daarvan geen gelegenheid is. Dan is het integendeel zaak de verleiding tegen te gaan. En dat beoogt deze wet toch ook. De hofmeester zal dus, als de passagiers wat lang aan boord zijn, zijn bestaan evengoed kunnen vinden in het verkoopen van andere dranken.

Vandaar dat ik de aanneming van het amendement van den heer Rink ten zeerste ontraden moet.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! In afwijking van den vorigen geachten afgevaardigde wensch ik het amendement van den heer Rink te steunen, en ter aanbeveling daarvan een woord in het midden te brengen.

Uit hetgeen ik zooeven aangevoerd heb, is gebleken dat ik niet, gelijk wellicht met vele geachte medeleden het geval is, vijandig sta tegenover dit wetsontwerp.

Ik ben geneigd met dit wetsontwerp mede te gaan — ik treed niet terug in de algemeene beschouwingen, Mijnheer de Voorzitter — voor zooverre het voortgaat in de lijn, sedert 1881 aangevangen, namelijk beperking van de eigenlijke drankgelegenheden, maar met verscherping van de maatregelen tot wering van den clandestienen verkoop, niet enkel door strenger strafbepalingen, maar ook door invoering van een geheel stelsel van contrôle, waardoor onder meer ook de bier- en wijnhuizen onder de wet betrokken zullen worden.

Met die grondslagen van het wetsontwerp kan en zal ik mij vereenigen, mits aan den anderen kant verschillende draconische

uitwassen, die bij het wetsontwerp voorgesteld worden, weggenomen of verzacht worden. Dergelijke toevoegsels — hoe men ze dan wil qualificeeren — acht ik in strijd met de grondgedachte van het wetsontwerp, dat zich keert tegen het misbruik van sterken drank met al de ellendige gevolgen daarvan; niet tegen het gebruik. In mijn schatting staat matiging in het gebruik, uit zedelijk, uit ethisch oogpunt, hooger dan geheelonthouding, in zooverre dit dikwijls toch slechts een voorbehoedmiddel is tegen eigen zwakheid. Ik stel de zelfbeheersching die ter matiging van het gebruik noodig is, hooger; maar dit neemt niet weg, dat in de geheelonthouding een element is, dat ik waardeer en waarvoor ik allen eerbied koester. De geheelonthouder is tot op zekere hoogte een propagandist van de daad. De geheelonthouder predikt door zijn voorbeeld, door de feiten; hij getroost zich een offer in het algemeen belang. Men moet daarvoor eerbied hebben, maar het ontleent zijn waarde juist hieraan, dat het voortkomt uit den vrijen wil. De geheelonthouding is geen beginsel dat men door middel van dwang aan de bevolking kan opleggen. De wetgeving moet er niet op gericht zijn om de geheele bevolking langzamerhand tot geheelonthouders te maken. De wet moet gericht zijn tegen het misbruik, niet tegen het gebruik. In dien gedachtengang behoort de bepaling welke wij thans bezig zijn te behandelen in het ontwerp niet tehuis. Dit heeft van den aanvang af ook niet in de bedoeling gelegen. Ik weet wel, ik wil het niet verzwijgen, dat de Regeering, volgens de Memorie van Toelichting, er reeds aanstonds over gedacht had om een bepaling als nu voorgesteld is, in de wet te doen opnemen en dat zij verklaarde dit te hebben nagelaten om de practische bezwaren, maar in ieder geval heeft zij deze bepaling aanvankelijk niet voorgesteld.

Nu vraag ik met den heer Rink: hoe is de Regeering er toe gekomen om in dit opzicht van batterij te veranderen? De heer Rink heeft reeds medegedeeld dat dit geschied is naar aanleiding van opmerkingen in het Voorloopig Verslag, waar wij het volgende lezen: „Waar vooral op kleine stoombooten op marktdagen het misbruik van sterken drank zeer in de hand gewerkt en op deze middelen van vervoer vrouwen en kinderen gedwongen toeschouwers van de dronkemanstooneelen zijn, scheen deze oplossing den leden de meest gewenschte."

Afgescheiden nu van de subtiele, om niet te zeggen chicaneuze onderscheiding tusschen de vervoermiddelen uitsluitend in internationaal verkeer gebezigd en andere, hetgeen slechts een vraag van vorm is, is bij mij het bezwaar hierin gelegen, dat men datgene niet treffen zal wat men wenscht te treffen. Men wenscht de dronkemanstooneelen die op de stoombooten van de binnenvaart voorkomen tegen te gaan. In hoeverre de schildering die men daarvan geeft juist of overdreven is, ik kan het niet uit eigen wetenschap beoordeelen. Ik wil echter gaarne aannemen op gezag van de heeren die ons dat mededeelen, dat die dronkemanstooneelen voorkomen, maar die zullen door deze bepaling niet worden tegengegaan. Menschen die gewoon zijn zich in dit opzicht te buiten te gaan op de stoombooten, zullen, als zij geen drank meer op de boot zelf kunnen krijgen, dien drank vooraf medenemen en dien aan boord gebruiken, want het gebruik wordt aan boord niet verboden. Het verbieden van den verkoop aan boord zal dus de dronkemanstooneelen niet verhinderen, integendeel, zij zullen er erger door worden.

Wanneer men nu de quaestie concreet voor zich stelt, en daartegen nu een middel wil aanwenden, dat rechtstreeks tegen het kwaad is gericht, dan moet men een andere bepaling maken; dan moet men bij de eerste novelle op het Strafwetboek, die hier aan de orde komt, de bepaling van art. 453, die nu alleen geldt voor het zich in kennelijken staat van dronkenschap bevinden op den openbaren weg, uitbreiden tot de openbare middelen van vervoer. En wanneer men niet wachten wil tot zoodanige novelle hier aan de orde is, dan kan men nu in dit wetsontwerp zoodanige bepaling opnemen, onder voorbehoud om die later over te nemen in het Strafwetboek.

Ik zal geen amendement daartoe voorstellen; de Regeering kan zoodanig voorstel zelf doen, wanneer zij voor het denkbeeld iets gevoelt; maar ik zou toch der Regeering en speciaal den Minister van Binnenlandsche Zaken wel willen verzoeken om ditmaal niet aanstonds tegen dit amendement zijn non possumus te laten hooren.

Van bezwaren ontleend aan de structuur van het ontwerp kan in dit geval geen sprake zijn, en nog minder van eenig ministerieel amour propre d'auteur, daar wij immers — dit feit is nu eenmaal niet weg te cijferen — van den Minister een voorstel hebben ontvangen, waarin het aangevallen voorschrift niet voorkwam. Ik zou dus meenen, dat de Regeering wel zou doen met hen die, gelijk ik, niet onverzoenlijk staan tegenover dit wetsontwerp, te bewegen om zich daarmede te vereenigen, doch daarom zal het noodig zijn, dat deze en soortgelijke bepalingen uit het ontwerp verdwijnen.

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! Nu dit amendement tot mijn verwondering in deze Kamer niet slechts vindt één verdediger, maar zelfs twee, acht ik het noodig mijn stem te paren aan die van hen welke zich zoo krachtig mogelijk tegen de aanneming zullen verzetten.

De heer Rink is steeds zoo gelukkig geweest om, reizende met stoombooten, niets te bespeuren van ergerlijke tooneelen, welke aan boord plaats vinden ten gevolge van het daar toelaten van drankverkoop. De heer Melchers en ik zijn zoo gelukkig niet geweest, want wij zijn af en toe wel eens getuige geweest van zeer ergerlijke tooneelen. Tot goed verstaan in dezen diene dat ik het niet alleen ergerlijk noem als enkele menschen op een stoomboot stom bezopen zijn, maar ook wanneer mannen die zich daaraan anders niet schuldig zouden maken, door den sterken drank zoo los van tong worden, dat zij zich zeer onkiesche uitdrukkingen veroorloven aan het adres van vrouwen en meisjes, die — dit vergete men niet — daarbij gedwongen zijn om in dezelfde ruimte met hen plaats te nemen.

Trouwens de heer Rink was niet zoo heel zeker, dat er geen misbruik van sterken drank aan boord van dergelijke booten als waarvan hier de rede is, plaats heeft, maar meende alleen dat er niet zóóveel misbruik plaats heeft dat een absoluut verbod noodig zou zijn. Mij dunkt echter dat hij beter gedaan zou hebben om de zaak om te keeren en te zeggen: wanneer er geconstateerd is dat misbruik plaats heeft, dan moet bewezen worden dat de bepaling desniettegenstaande tòch noodig is èn voor de reizigers èn voor de ondernemers van de middelen van vervoer.

Nu heeft de heer Rink even getracht dat te doen. Hij heeft gezegd, dat er in ons klimaat nu en dan behoefte bestond aan een borrel. Ik zou willen vragen: wanneer? In den zomer, wanneer men verbazend warm aan boord komt, heeft men dan behoefte aan een borrel tot afkoeling? Of in den winter om warm er van te worden? Want dat is juist het eigenaardige van sterken drank, dat zij in beide gevallen dienst doet; in den winter om warm te worden, in den zomer om koel te worden. Ik heb mij nooit kunnen voorstellen, dat een dergelijke werking aan één drank verbonden kon zijn. Ik kan mij voorstellen, dat een drank uitstekend is voor de warmte, maar dan deugt hij niet in den winter en omgekeerd.

Bovendien hebben de ondernemers van dergelijke middelen van vervoer, wanneer de reizigers in den zomer behoefte hebben aan afkoeling en in den winter aan verwarming, middelen genoeg te hunner beschikking om aan die behoefte te voldoen: dan kunnen zij in den winter zorgen voor warme koffie of andere alcoholvrije verwarmende dranken en in den zomer voor verkoelende dranken; dan bereikt men volkomen het voorgestelde doel.

Dat het drankgebruik op stoombooten tamelijk groot is, heeft de heer Rink verder bewezen, want hij heeft gezegd, dat de maatregel in de practijk tot zéér groote gevolgen zou leiden. Wanneer nu het drankgebruik op de booten niets heeft te beteekenen, dan kan de maatregel ook geen groote gevolgen hebben. Trouwens even later heeft hij ook gezegd, dat het drankverbruik algemeen plaats vindt, en dat het eigenlijk een hoofdbron is voor de hofmeesters voor hun inkomen. Alweder dus een bewijs dat op stoombooten veel wordt gedronken, en dat het meer dan ooit noodig is om daaraan paal en perk te stellen. De heer van Raalte heeft zelf de voorgestelde bepaling gerangschikt onder de „draconische uitwassen". Een dergelijke uitdrukking begrijp ik volstrekt niet. Wellicht zal ik aanstonds nog wel de gelegenheid hebben er op te wijzen, welke de gevolgen kunnen zijn van een dergelijke taal, hier gevoerd, op het publieke leven.

En ofschoon het niet in het minste verband staat met het

wetsontwerp of met de voorgestelde bepaling, heeft de heer van Raalte er ook nog de geheelonthouders bij gehaald en gezegd, dat de matige gebruikers zedelijk hooger stondeu dan de geheelonthouders, omdat de laatsten de geheelonthouding gebruiken als een hulpmiddel tegen eigen zwakheid. Nu zou ik echter willen vragen of het geen deugd is, om, wanneer men zich zwak gevoelt, daartegen alle hulpmiddelen aan te wenden die men daartegen kan bezigen. Staat men naar het oordeel van den heer van Raalte inderdaad zedelijk hooger als men dit *niet* doet en maar toegeeft aan die zwakheid? Ik kan het van hem niet gelooven. Maar aan den anderen kant heeft de heer van Raalte de geheelonthouders toch ook weer geprezen om hun voorbeeld.

Welnu, wanneer men hecht aan het geven van een goed voorbeeld, wanneer men dus meent dat goede voorbeelden inwerken vooral op zwakke naturen, dan vraag ik of men ook niet vierkant tegen het amendement moet zijn, want wanneer dat amendement wordt aangenomen, en het drankgebruik dus op stoombooten doorgaat, dan zal het drankgebruik dáár juist ten gevolge hebben, dat het voorbeeld van de drinkers anderen, die anders misschien geen gebruik zouden maken van sterken drank, tot het koopen van één ot meer borrels zou leiden. Velen vinden het toch op reis fatsoenlijk om niet al te krenterig te zijn, en wanneer zij een ander een borrel zien nemen, zien zij er een soort gierigheid in wanneer zij het ook niet doen.

Nu is het zeer eigenaardig in den heer van Raalte, dat hij toch ook voor drankmisbruik op stoombooten vreest, want, zegt hij, dat misbruik zal grooter worden, wanneer de maatregel door de Regeering voorgesteld er door komt. Dan zullen de menschen die van de markt komen, vóór zij zich op de boot begeven zich eerst voorzien van een fleschje sterken drank en dat aan boord gebruiken, waardoor het misbruik zelfs nog veel grooter zal worden, zooals de heer Nolting meende.

Die beide heeren hebben daardoor echter ten duidelijkste blijk gegeven, dat zij van de practijk van het leven in deze materie geen duit afweten. Ik mag wel zeggen, dat ik verscheidene marktbezoekers van haver tot gort ken, maar ik heb nog nooit gezien, dat een van hen voor hij aan boord ging van een boot, waar geen gelegenheid was om sterken drank te krijgen, eerst een fleschje kocht om dit leeg te drinken aan boord. Dat heb ik zelfs nooit gezien van kooplieden, hoe sommigen hunner overigens dikwijls misbruik van sterken drank maakten. Aan opzettelijk medenemen van drank komen de menschen niet spoedig toe, maar aan meedrinken, als de gelegenheid er is, wel.

Dus wat die heeren hebben voorgesteld zal in de practijk zeer zelden voorvallen; het zijn eenvoudig schrikbeelden, die nooit of bijna nooit in werkelijkheid te voorschijn zullen komen.

De heer van Raalte heeft er op aangedrongen, dat er dan komen zou een wijziging van het Wetboek van Strafrecht, maar het tegenwoordig Wetboek van Strafrecht doet, meen ik, reeds middelen aan de hand om dronken personen uit openbare middelen van vervoer te weren; althans spoorweg- en tramwegmaatschappijen hebben niet alleen het recht, maar zelfs den plicht om dronken personen te verwijderen. Of dit ook betrekking heeft op stoombooten weet ik niet. Maar dit weet ik wel: omdat ik zooveel ellende heb gezien van den verkoop van drank, óók aan boord van stoombooten, zal ik mij zoo sterk mogelijk verzetten tegen het amendement van den heer Rink.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het amendement niet bespreken, maar ik wensch een inlichting aan de Regeering te vragen in verband met de quaestie der openbare middelen van vervoer. Blijkens bladz. 8 van de Memorie van Antwoord heeft de Regeering verklaard, dat zij gevolg wenschte te geven aan den in het Voorloopig Verslag opgenomen wenk en daarom de bepaling, die wij nu behandelen, heeft geformuleerd. Dan lees ik verder: „ingevolge art. 3, 4°. zal een openbaar middel van vervoer geen vergunning kunnen krijgen". De bedoeling der Regeering is dus, dat aan een openbaar middel van vervoer nooit een vergunning zal kunnen worden gegeven, terwijl volgens de tegenwoordige wet openbare middelen van vervoer geen vergunning behoeven, omdat die vervoermiddelen buiten de tegenwoordige wet vallen. Nu lees ik echter in art. 15*m*, sub 2:

„Het is verboden, sterken drank toe te dienen of te verstrekken op of in een, niet uitsluitend in internationaal verkeer gebezigd, openbaar middel van vervoer aan reizigers.",

en volgt daarop dan sub 3°.:

„Het tweede lid is niet van toepassing, voor zoover op of in een openbaar middel van vervoer krachtens vergunning sterke drank in het klein aan reizigers wordt verkocht."

Daarom is mijn vraag: welke vergunning wordt in dit derde lid van art. 15*m* bedoeld? Volgens het ontwerp kan, zooals ook uitdrukkelijk in de Memorie van Antwoord te lezen staat, geen vergunning worden gegeven aan een openbaar middel van vervoer in binnenlandsch verkeer en hebben de middelen van vervoer in internationaal verkeer geen vergunning noodig. En volgens de tegenwoordige wet kan er van een dergelijke vergunning evenmin sprake zijn, zoodat aan een overgangsbepaling ter zake geen behoefte bestaat.

Wat heeft de Regeering dus in het derde lid van art. 15*m* op het oog?

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wensch een enkele inlichting aan de Regeering te vragen. Is er — vraag ik — overwegende reden om hier een uitzondering te maken voor openbare middelen van vervoer in internationaal verkeer en in dergelijke vervoermiddelen den verkoop van sterken drank wel toe te staan? In de Memorie van Antwoord wordt eenvoudig gezegd, dat deze uitzondering wenschelijk is, maar ik zou gaarne vernemen, of voor die uitzondering — de Kamer wil blijkbaar bij deze wet zoo weinig mogelijk uitzonderingen op vastgestelde regels toelaten — gewichtige motieven zijn aan te voeren. Ik vermoed dat men vooral het oog heeft op de restauratiewagens in de treinen naar het buitenland; maar is het wel noodig in die wagens den verkoop van sterken drank toe te staan? Als men hier in den Haag in een trein met restauratiewagen naar Duitschland gaat, dan ziet men daar een kaart van dranken en spijzen, waarop ook de Nederlandsche „Schiedammer" prijkt, maar met de bijvoeging: „alleen in Holland". In Duitschland kan men dus geen Hollandsche jenever meer bekomen. Wijst dit er niet op, dat zonder bezwaar ook op Nederlandsch terrein de verkoop zou kunnen worden verboden?

Wordt de bepaling, welke thans aan de orde is, ongewijzigd aangenomen, dan zal men op een stoomboot, die alleen naar Terneuzen gaat, geen sterken drank mogen verkoopen, maar gaat diezelfde stoomboot door naar Antwerpen, dan mag op het geheele traject, ook naar Terneuzen, wel sterke drank verkocht worden. Ik vraag of dat rationeel is.

De Minister zal misschien antwoorden: in het artikel staat, dat verkoop in vervoermiddelen alleen zal geoorloofd zijn, indien deze „*uitsluitend* worden gebezigd voor internationaal verkeer", maar hoe moet men dat woord „uitsluitend" hier opvatten? Dezelfde wagons, welke den eenen dag worden gebruikt voor internationaal verkeer, worden den volgenden dag voor het nationaal verkeer gebezigd. Ik neem aan dat daarop uitzonderingen zijn, maar deze zijn zeker niet talrijk.

En als de Minister mocht antwoorden: de uitdrukking *uitsluitend* internationaal verkeer moet zoo worden opgevat, dat in wagons, die ook wel eens in nationaal verkeer worden gebruikt, de verkoop van sterken drank verboden zal zijn, dan moet ik er toch op wijzen, dat contrôle in deze schier onmogelijk zal zijn.

Ik herhaal dus mijn vraag: Zijn er overwegende redenen om op den regel, dat sterke drank op treinen en stoombooten verboden zal zijn, een uitzondering te maken voor vervoermiddelen in internationaal verkeer?

Zoo neen, dan geloof ik, dat de Minister in den geest der Kamer zal handelen, wanneer hij die uitzondering terugneemt en ook hier het beginsel van gelijkheid toepast.

Gaarne zal ik op die vraag eenig antwoord van den Minister bekomen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Er is één argument gebruikt door den heer van Raalte, dat mij aanleiding geeft een enkel woord te zeggen. Voor het overige ben ik het in alle opzichten eens met hetgeen door de heeren Melchers, van Wassenaer en van der Zwaag is gezegd. De heer van Raalte heeft gezegd: deze wet wordt uitsluitend gemaakt om misbruik van

sterken drank tegen te gaan en alle maatregelen, die niet direct naar dit doel streven, zijn draconisch of uitwassen.

Daartegen kom ik op. Deze wet is niet uitsluitend gericht tegen het drankmisbruik, maar ook tegen de drank*verleiding*. Men denke hierbij slechts aan het verbod van de combinatie van winkelnering en slijterijen; aan het niet toelaten, zonder geleide, van de jeugd enz.

Dit alles wijst er op, dat niet alles, wat tot geen misbruik aanleiding geeft, buiten de wet valt.

Neen, de strekking gaat verder. Daarom betreur ik het, dat bij deze bepaling zulk een verzet ontstaat en zij zelfs aanleiding gaf tot de verklaring van den heer van Raalte: Maak het ons nu toch mogelijk vóór het ontwerp te stemmen.

Ik kan daarentegen wel zeggen, dat, wanneer al dergelijke bepalingen worden uitgelicht, dit juist voor anderen een reden kan zijn om tegen het ontwerp te stemmen.

Deze bepaling, die de heer Rink thans wil schrappen, ligt in de lijn van het wetsontwerp. Er is alles voor te zeggen en bitter weinig tegen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het voorstel hier gedaan, berust op deze overwegingen: 1°. dat men personen, die niet onaangenaamheden zich willen zien overkomen ten gevolge van het drankgebruik van anderen, daartegen dient te beveiligen en 2°. dat men personen, die zelf geen drank gebruiken, niet tegen hun wil en zin in gezelschap, korter of langer tijd, moet doen verkeeren met dezulken, die wel sterken drank niet alleen gebruiken, maar zelfs misbruiken. Het eerste geldt beveiliging van personen tegen onaangenaamheden, het tweede tegen verleiding.

Nu kan men, waar het gewone tapperijen en slijterijen geldt, dit in eens afsnijden door te zeggen: als gij geen last wilt hebben, ga er dan niet heen; of ook: wanneer gij u niet wilt blootstellen aan verleiding, blijf dan thuis en zorg, dat uw vrouw en kinderen er niet heengaan.

Maar wanneer men heeft te doen met openbare middelen van vervoer, dan doet zich hetzelfde geval voor als bij voorbeeld in een plaats, waar maar één logement of herberg is, waar men nachtverblijf kan vinden, dat wil zeggen: men heeft bij reisgelegenheden, waarvan er niet 2, 3 of 4 te gelijk beschikbaar zijn, geen keuze, men *moet* er van gebruik maken.

Nu ben ik den heer Rink erkentelijk er voor, dat hij juist het Regeeringsvoorstel m. i. zoo krachtig ondersteund heeft door, waar allicht de meesten alleen zouden gedacht hebben aan de spoorwagens met restauratie bij het internationaal verkeer, de aandacht te vestigen op het groote kwaad van het drankgebruik op de stoombooten. De Regeering kan er hem niet dankbaar genoeg voor zijn, dat hij dit met ernst en kracht op den voorgrond heeft geplaatst.

Hij heeft er te recht op gewezen, dat in een land, door groote en kleine wateren doorsneden als het onze, met een waterplas als de Zuiderzee in het midden, het stoombootverkeer een zeer groote plaats in het nationaal verkeer inneemt. Nu kan men zeggen, dat dit verkeer op stoombooten geen aanleiding geeft tot minder goede tooneelen, zoodat ieder vrij daarbij kan tegenwoordig zijn. Ik kan dat verstaan van iemand als de geachte spreker, die waarschijnlijk uitsluitend in een eerste klasse gaat zitten, die zich met een boek isoleert, zich in lectuur verdiept en niet verder om zich ziet en niet weet, wat er aan boord gebeurt. Ik acht het dan ook ondenkbaar, dat, wanneer de geachte spreker met zijn speurenden geest, de vele keeren dat hij aan boord van een stoomboot kwam, eens zich de moeite had getroost om te zien naar de tweede en derde klassen, en de tooneelen daar had gadegeslagen, hij in staat zou zijn geweest het getuigenis van Hollandsche soberheid af te leggen, gelijk hij dat thans heeft gedaan.

Het ligt dan ook wel in den aard der zaak, zooals reeds is opgemerkt, dat niets zóózeer verleidt tot het gebruik van sterken drank voor hen, die eenmaal daaraan doen, dan juist een langdurig verblijf op dergelijke boot. Niet iedereen, die op de boot reist, is met idealen in zijn geest bezig, maar de meesten zitten er te turen en zitten er vrij onnoozel bij. Dan komt de een of ander en zegt: laten wij er eens eentje pakken. Daarna zegt een ander, die op de markt goede zaken gedaan heeft en wiens buidel goed gespekt is: ik tracteer. Een volgende wil niet onderdoen en al maar tracteerende brengt men elkander, wel niet in kennelijken staat, want men behoeft niet te loopen op de boot en men kan het zittende lang volhouden, maar toch in zoodanigen staat, dat bij het afgaan van de boot vaak assistentie moet worden verleend aan dezen en genen, ten einde hem behouden over de loopplank op den wal te brengen. Eenmaal daar zijnde, bemerkt men maar al te dikwijls, dat men vrij ver gegaan is.

De heer Rink zeide nog, dat, wanneer het Regeeringsvoorstel aangenomen wordt, er zooveel verloren gaat voor de maatschappij en de pachters, en het bedrijf geknakt zou worden. Daarmede geeft de geachte afgevaardigde juist aan hoe groot het verbruik aan boord is. Juist ten gevolge daarvan ontwikkelen zich daar dikwijls tooneelen, en wordt een taal gesproken, die noch voor kinderen noch voor vrouwen noch ook voor mannen geschikt is, want een man moet evenmin gedwongen worden gemeene taal aan te hooren. Men *moet* met de boot mede; want als men midden op de Zuiderzee is, kan men er niet af, en de reizigers der 2de en 3de klasse kunnen niet, evenals die der eerste klasse, zich vrijelijk door het geheele schip bewegen.

Daarom, als men het gebruik van sterken drank toelaat op de stoombooten, waarop men lange trajecten moet varen, dan doet men niet alleen last, maar ook geweld en overlast aan fatsoenlijke lieden, die gekwetst worden door hetgeen hen hindert in hun zedelijk gevoel.

Ik geloof dus, dat men hier niet het gebruik, maar bepaald het misbruik bestrijdt, omdat de gelegenheid, die zich voordoet, van dien aard is, dat zij tot misbruik uitlokt, en omdat er meer dan één is, die juist op een stoomboot van een nuchter mensch een alcoholist is geworden en in die booze gewoonte is voortgegaan.

Nu heeft men gezegd: de maatschappijen en de man van het buffet zullen er zooveel bij verliezen, maar dit argument is, dunkt me, reeds volledig weerlegd. De menschen kunnen niet naar een buurman gaan, ze zijn aan boord, ze hebben behoefte om iets te drinken, en er is maar één buffethouder, en wanneer ze nu geen sterken drank kunnen krijgen, nemen ze hetzij thee, hetzij limonade, hetzij koffie; de pachter zal dus geen verlies hebben.

Er komt nog bij, dat, wanneer men het gebruik op de openbare middelen van vervoer, en met name op de stoombooten, vrijlaat, dan, meer nog dan dusver, pleiziertochtjes op zulke openbare middelen van vervoer met het doel eens naar hartelust te drinken, georganiseerd zullen worden. Op het oogenblik geschiedt dat minder, omdat de tegenwoordige Drankwet niet zoo straf is, als ze nu worden zal, maar wanneer, gelijk in dit wetsontwerp wordt voorgesteld, ze wat meer wordt aangeschroefd, zal ook meer de begeerte ontstaan om, als de gelegenheid bestaat om drank te gebruiken buiten bereik der wet, aan de neiging tot drinken toe te geven.

Nu heeft men gezegd: ja, maar de menschen zullen in hun zak sterken drank meenemen en dien aan boord gebruiken. Andere leden hebben gezegd: dat zal niet gebeuren. Soit; maar wanneer het mocht zijn, dat bij den geachten afgevaardigde, den heer van Raalte, daarvoor vrees bestaat, dan kan hij, is dit artikel aangenomen, bij de strafbepaling er een straf op voorstellen. En dan moet ik weer vragen: wie zal aan boord die bepaling executeeren? De man kan later worden aangeklaagd, maar daar aan boord heeft men toch de groote moeilijkheid, die de geachte afgevaardigde zelf erkent, dat er menschen zijn in kennelijken staat van dronkenschap, en dat is op dat oogenblik voor die medepassagiers hoogst onaangenaam. Het zal ook den kapitein moeilijk zijn daar paal en perk aan te stellen en het kwaad te weren. Ik geloof dus, dat dergelijke hulpmiddelen ondoeltreffend zouden werken en dat men vooral preventief moet werken.

Nu heeft de heer van Raalte gezegd: ik ben wel vóór deze wet, ik wil daar wel vóór stemmen, maar maak degenen, die dat willen doen, het niet te moeilijk door er bepalingen in op te nemen, welke ons onaangenaam zijn. Mijnheer de Voorzitter! Laat ik nu eens vragen: indien al de honderd leden van de Kamer zoo spraken, indien de een zeide: ik wil wel voor de wet stemmen, maar dan moet gij er dit uitnemen en de ander: ik zal er vóór stemmen, maar dan moet gij er dat uitnemen, wat zou er dan van de wet overblijven? Ik geloof, dat dit standpunt moeilijk zou kunnen worden ingenomen.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer Fock heeft gevraagd, wat beduidt in art. 15 *m* de bepaling: „Het tweede lid is niet van toepassing, voor zoover op of in een openbaar middel van vervoer krachtens vergunning sterke drank in het klein aan reizigers wordt verkocht."

Ik heb laten vragen, of er misschien voor openbare middelen van vervoer vergunningen bestonden — dat slaat niet op stoombooten, want die zijn uitgezonderd — maar op die vraag kon geen zeker antwoord gegeven worden. Ik heb daarom veiligheidshalve deze bepaling opgenomen, ten einde niet in botsing te komen met bestaande rechten. Indien wij tot dit artikel genaderd zijn, zal ik misschien nadere inlichtingen en een nader antwoord kunnen geven.

De heer Goeman Borgesius heeft gevraagd, of de uitzondering voor het internationaal verkeer niet kon worden weggenomen. Overwegend bezwaar zie ik daartegen niet; ik stem volkomen toe de juistheid van hetgeen door den geachten afgevaardigde is gemoveerd; wanneer men over de grenzen komt, begint men te merken, dat men in die restauratiewagens er tweeërlei soort van loketten voor den verkoop van sterken drank en wijn op na houdt, voor elk land één, bijv. in de treinen die naar Duitschland gaan, één voor Nederland en één voor Duitschland en in de treinen die naar Frankrijk gaan, één voor Nederland en één voor België en Frankrijk; zoodra men aan de grenzen komt, wordt het eene loket afgelood, zoodat er niet meer uit getapt mag worden, terwijl het andere dan opengaat. Maar men moet voor ons land met het internationaal verkeer voorzichtig zijn. Wij hebben ondernemingen in het internationaal verkeer, die zich nog wel kunnen in stand houden, maar die toch met groote concurrentie hebben te kampen. En nu heeft voor ons deze overweging gegolden, dat men niet door het opnemen van deze bepaling zou veroorzaken, dat het internationaal verkeer in ons land op verschillende wegen schade zou lijden. Het is een eenvoudige poging om het vreemde publiek, dat tot nog toe een reis deed op onze lijnen en met onze booten, zoo min mogelijk af te stooten. Ik moet echter zeggen, dat er mijns inziens geen overwegend bezwaar zou bestaan de bepaling als zoodanig te laten glippen. Ik wensch dat echter niet te doen uit eigen beweging. Ik meen dat metterdaad de bevordering van het internationaal verkeer bij ons veel te veel eischt tot in stand houden dier ondernemingen om deze noodeloos moeilijkheden in den weg te leggen, waardoor misschien de reizigers aan het verkeer over andere lijnen de voorkeur zouden geven.

Ten slotte de vraag van de redactie. Men heeft er op gewezen — dat is volkomen juist — dat, wanneer van hier een trein gaat naar Antwerpen, daarin ook reizigers kunnen zitten, die niet in internationaal verkeer reizen, die bijv. te Rosendaal uitstappen. Datzelfde geldt van booten, die een enkele tusschenplaats aandoen. Ik moet er op wijzen, dat het al meer en meer in zwang komt de treinen in internationaal verkeer zoo weinig mogelijk tusschenplaatsen te laten aandoen en dat er niet in de gewone wagons wordt verkocht, maar alleen in de restauratiewagon.

Nu geloof ik, dat de uitdrukking „uitsluitend in internationaal verkeer" beter te vervangen ware door de woorden „uitsluitend, voor zoover zij gebezigd worden in internationaal verkeer".

Ik wil intusschen eerst afwachten, of de heer van Wassenaer, die deze zaak ook heeft besproken, een andere lezing voorstelt, maar ik zou meenen, dat door verplaatsing van het woord „uitsluitend" aan de gemaakte bedenking wordt te gemoet gekomen.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Het onderwerp waarover wij thans debatteeren, is een van die onderwerpen die niet alleen tot groot verschil van meening aanleiding kunnen geven, maar waarbij men elkaar ook niet overtuigt. Dat komt daar van daan, dat het doelmatige of niet doelmatige van bepalingen als hier worden voorgesteld, beoordeeld wordt in verband met opvattingen die diep geworteld zijn in elks overtuiging en welker juistheid of onjuistheid voor strikt bewijs niet vatbaar zijn. Wanneer een geheelonthouder het gevoel heeft, dat elk gebruik van sterken drank een verkeerde daad is, zal ik hem niet kunnen overtuigen, dat dit schromelijke overdrijving is. Evenmin zal hij mij kunnen overtuigen, dat matig gebruik van drank geen geoorloofde zaak is en dat men daartegen met alle middelen den strijd moet aanbinden. Men kan over en weder blijven betoogen en lange geleerde en diepzinnige verhandelingen houden, maar ieder blijft ten slotte toch op zijn eigen standpunt staan.

In verband hiermede moet ik zeggen, dat het mij verwonderd heeft thans van den heer Minister te hooren zulk een warme verdediging van hetgeen in het gewijzigd wetsontwerp is voorgesteld, in zoover als dit neerkomt op een krasse bestrijding van hetgeen door denzelfden Minister was voorgesteld in het oorspronkelijk wetsontwerp Want hetgeen nu door mij wordt voorgesteld, is aanvankelijk voorgesteld door de Regeering; dit schijnt Zijn Excellentie zooeven te hebben voorbijgezien. Hij had immers bij het indienen van het wetsontwerp de quaestie die het hier geldt reeds onder de oogen gezien en zich zelf afgevraagd, of een absoluut verbod noodig was en hij had na rijp beraad die vraag ontkennend beantwoord. Dat alles weten wij, omdat het staat in de Memorie van Toelichting. Daarin toch lees ik, dat de Regeering wel degelijk over deze quaestie heeft nagedacht, maar tot de slotsom is gekomen, dat er te veel practische bezwaren aan het algeheele verbod, dat nu toch wordt voorgesteld, verbonden zouden zijn. Ik verbaas mij er over, dat de Minister deze „oude plunje" thans zoo absoluut verwerpt en mijn voorstel met zulke krasse argumenten is komen bestrijden, zelfs hier en daar met behulp van een grap, waarvan ik de verdediging liever niet op mij zou nemen, alles blijkbaar om de Kamer in de stemming te brengen, dat dit amendement moet worden verworpen, omdat daarvan zou afhangen, of de reizigers voortaan beschermd zullen zijn tegen verleiding en allerhande verschrikkelijk onaangename tooneelen.

Ik gevoel voor dat alles inderdaad niets. Wat ik straks gezegd heb moet ik herhalen: ik heb veel op stoombooten gereisd, niet altijd uitsluitend in de 1ste klasse; ik heb ook in de 2de klasse zeer dikwijls een blik geworpen en daar ook wel menschen aangesproken, die ik er ontmoette, maar van de ergernis waarvan hier zoo hoog opgegeven wordt, heb ik nooit iets opgemerkt. Dat er wel eens iemand die te veel gedronken had aan boord was, dat ontken ik niet; maar hoe kwam dat? Dat wordt door deze wet allerminst onmogelijk gemaakt. Dat kwam omdat de man vooraf op de markt of elders te veel gebruikt had. Maar ik herhaal het, op de boot zelf heb ik al zeer weinig misbruik waargenomen, allerminst in die mate dat het een dergelijke draconische bepaling als hier wordt voorgesteld noodzakelijk zou maken.

Ik heb nog nooit gezien, zeide de heer van der Zwaag, dat iemand drank aan boord medenam. Maar dit is juist een van de gevolgen die een absoluut verbod van verkoop zal hebben. Men wil het kwaad tegengaan en langs een anderen weg sluipt het naar binnen. Juist deze bepaling zal hetgeen de heer van der Zwaag wil keeren in de hand werken; juist omdat iemand die wat gebruiken wil, het niet meer aan boord kan krijgen zal hij vooraf in een slijterswinkel zijn inkoopen gaan doen en drank meenemen. En wat heeft men dan gewonnen? Immers niets! Dan krijgt men dezelfde mogelijkheid van misbruik toch; dan heeft men andere menschen die geen misbruik van drank maken geplaagd, het bedrijf benadeeld; en heeft men het misbruik tegengegaan?

De Minister zegt: Wij moeten de menschen tegen verleiding beschermen, den menschen onaangename tooneelen besparen. Wie zal in haar algemeenheid een dergelijke uitspraak niet beamen? Maar juist omdat het argument te algemeen is gaat het te ver, streeft het zijn doel voorbij. Onder dat motto zou men haast alles kunnen verbieden.

Indien men dien weg wil opgaan zou men de geheele maatschappij in een keurslijf van enge bepalingen moeten vastsnoeren, de menschen moeten maszregelen, en hen moeten dwingen om deugdzaam te zijn en zich te onthouden van het bijwonen van alles wat verkeerd is. Maar als men dat doet, maakt men zulk een geweldige inbreuk op de persoonlijke vrijheid, dat een onduldbare toestand geboren zou worden. Dergelijke bepalingen komen in menigte in dit wetsontwerp voor, één er van is de bepaling die nu in behandeling is.

Hier wordt voorgesteld iets te verbieden wat altijd heeft plaats gehad; niet het keeren van een misbruik, maar het verbieden van een geoorloofd gebruik, is de strekking van dit voorstel. Is nu de ondervinding, die men ten deze opgedaan heeft, van dien aard, dat dergelijk verbod noodzakelijk geacht moet worden?

Ik voor mij zelf kan die vraag niet anders dan ontkennend beantwoorden, terwijl de meeningen die ik daaromtrent door anderen heb hooren ontvouwen, niet in staat zijn om mij van ongelijk in deze te overtuigen.

Ik blijf het een plagerij achten voor de matige gebruikers, en daarenboven een onnoodige belemmering van het bedrijf der stoombootmaatschappijen.

Men heeft gezegd: als gij zoo hoog opgeeft van de schade, welke de stoombootmaatschappijen zullen lijden, is dit wel een bewijs dat er zeer veel drank gebruikt wordt. Daarmede is echter niet bewezen dat er drankmisbruik plaats heeft. Wanneer van de stoomboot veel gebruik gemaakt wordt, zal er naar evenredigheid ook veel gebruikt worden. Een feit is het, dat de buffetten met vrijheid van drankverkoop verpacht of de hofmeesters daarop gehuurd zijn. In zooverre had ik dus recht te spreken van een afmakingssysteem, als er plotseling inkomsten afgesneden worden, een gedeelte van het bedrijf onmogelijk gemaakt wordt.

Dergelijk stelsel wordt in deze wet overigens niet gehuldigd; daarom beweer ik dat het hier voorgestelde in strijd met het stelsel der wet is.

Op alle andere onderdeelen heeft men overgangsbepalingen gemaakt, ten einde te voorkomen dat schade zou worden geleden, terwijl hier het verbod onmiddellijk in werking zou treden, hetgeen onvermijdelijk materieele schade zal moeten veroorzaken.

Het bewijs van het noodzakelijke van dezen maatregel is m. i. niet geleverd: ik kan daarom met de voorgestelde bepaling niet medegaan.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de Kamer niet lang ophouden, maar acht mij toch verplicht om in het belang van het behoud van deze bepaling een enkele opmerking te maken.

In de eerste plaats moet ik zeggen, dat het mij leed doet, dat de Minister in zijn verdediging overmoediger scheen dan voor de verdediging der bepaling noodzakelijk en gewenscht was; ik vrees, dat het sarcasme van den Minister de toon waarop hij sprak tegen den heer Rink, de stemming over de bepaling in gevaar zou kunnen brengen.

In de tweede plaats een korte bespreking van hetgeen in het debat gebracht is.

De heer van Raalte heeft de stelling verkondigd, dat bij hem de matigheid hooger staat dan de geheelonthouding en dat de geheelonthouders de alcoholische dranken mijden uit vrees voor eigen zwakheid.

Ik kan kort zijn in mijn beantwoording van die opmerkingen, omdat van der Zwaag er reeds op ingegaan is. Ik acht mij intusschen verplicht den geachten afgevaardigde te verzekeren dat hij zich in deze meening vergist.

Dat blijkt reeds daaruit dat er geheelonthouders zijn, die nooit dronkenschap gekend hebben en die dus niet uit eigen belang, maar uit hooge moreele overwegingen, omdat medegevoel voor hun medemenschen zeer sterk sprak, gebroken hebben met de drinkgewoonte. Niet dus omdat hun de wilskracht ontbrak om eigen lusten te beheerschen, maar juist omdat zij genoeg wilskracht bezaten om de moeilijkheden te trotseeren die het gevolg zijn van het breken met de drinkgewoonte hebben zij gehoorzaamd aan den gewetensdrang die bij hen sprak. Zij hebben niet gerekend met zich zelf alleen, gelijk de heer van Raalte blijkt te doen, maar met hun medemenschen. Juist met het oog daarop, omdat de doorsnee-mensch zwak van wil en vaak erfelijk belast is, en om dezen een voorbeeld te geven, dat hen in de goede richting zou vooruithelpen, zijn zij geheel-onthouders geworden. Het woord van den apostel Paulus, dat de sterkeren schuldig zijn om de zwakheden der zwakkeren te dragen en die daarom, hoewel hij daar voor zich zelf geen bezwaar tegen had, in der eeuwigheid geen vleesch at, is hier volkomen van toepassing.

Ik geloof dat de heer van Raalte nooit een propaganda-vergadering der geheel-onthouders heeft bijgewoond — de geachte afgevaardigde voegt mij toe: gelukkig niet; maar ik betreur het — anders zou hij van de zelfbeheersching in verband met de geheelonthouding en de geheel-onthouders een geheel ander denkbeeld verkregen hebben. Dat betreur ik ook daarom, omdat, nu de geheel-onthouders in den lande tevens zullen zien dat de heer van Raalte een standpunt bestrijdt waarvan hij de zedelijke motiveering niet kent en argumenten gebruikt die op hun talrijke propaganda-vergaderingen al herhaaldelijk gebezigd en weerlegd zijn.

Het lijkt oppervlakkig heel fraai om zich zoo in de zelfbeheersching te oefenen bij het gebruik van alcoholische dranken. Maar die fraaiheid verdwijnt direct, als men niet meer om zich zelf alleen, maar ook om zijn medemenschen denkt.

Wanneer gij, die zoo fatsoenlijk matig drinkt weet, dat diezelfde gewoonte voor vele menschen nadeelig is, dan beweer ik dat gij die u beheerschen kunt, wreed doet tegenover degenen die zwak zijn, die uw beheersching niet bezitten en door uw voorbeeld verleid worden tot het meedoen aan een gewoonte die hen ten verderve kan zijn.

Thans nog een woord tot den heer Rink.

Toen ik hier straks gesproken heb deed ik dit niet in de verwachting dat ik andersdenkenden zou overtuigen. Het standpunt van de geheelonthouders is door mij niet in het debat gebracht, maar door den heer van Raalte, en dit heeft aanleiding gegeven tot repliek. Ik heb bij de beoordeeling van den maatregel door de Regeering in haar gewijzigd ontwerp voorgesteld gesproken naar aanleiding van de ervaringen die ik in het maatschappelijk leven heb opgedaan.

Die ervaring nu geeft mij aanleiding om mij met dien maatregel volkomen te vereenigen, om nu nog eens kortelijk het betoogde te herhalen. In ons maatschappelijk verkeer en vooral op marktdagen zijn er tal van aanleidingen om elkaar zooals men dat noemt te tracteeren. Men doet dit om den handel beter te doen vlotten en een gesloten koop te bezegelen, enz. Komen die lui dan van de markt weer op de boot, dan wordt dat drinken voortgezet tot hinder van het overige publiek. Zoo'n man gaat dan in zijn hoek zitten, kaart of domineert met zijn confraters en wordt hoe langer zoo luidruchtiger. Van die tooneelen, en nu noem ik nog niet eens het ergste, gaat een kracht van verleiding op de omstanders. De publieke moraliteit lijdt daaronder. Menschen die het niet wenschen zijn getuigen van tooneelen, die zij gedwongen zijn bij te wonen. De drinker is letterlijk de meester van de kajuit. En dat waar men door den nood gedwongen is bij elkaar te blijven. Ik meen daarom dat dit voldoende gronden zijn om op de booten geen gelegenheid te geven om sterken drank te schenken.

Ik blijf mijn bezwaar tegen het amendement van den heer Rink handhaven en wensch de Kamer met klem aan te raden om met het voorstel van de Regeering mede te gaan.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik niet reeds als resultaat van levenservaring tot de overtuiging ware gekomen, dat matiging in alle dingen in hooge mate wenschelijk is, dan zouden de woorden van den heer Melchers, daareven vernomen, geschikt zijn om die overtuiging bij mij te vestigen. Matiging is ook noodzakelijk bij de parlementaire gedachtenwisseling, evenals — ter wille van een aangename behandeling van zaken in deze Vergadering — bij de bejegening van anderer meening.

Ik wensch nog een enkel woord tot den Minister te spreken.

De Minister zeide: Op uw standpunt zoudt gij een voorstel moeten doen tot verscherping van de bepaling en moeten voorstellen om ook het gebruik van sterken drank aan boord van de stoomschepen te verbieden.

Dit is een tegenwerping, die mij niet juist voorkomt, want ik ben uitgegaan van de stelling, dat de bepalingen van deze wet moeten gericht zijn tegen het misbruik en niet tegen het gebruik. En wanneer men van die stelling uitgaat, kan men geen verbodsbepalingen wenschen, gericht tegen het gebruik aan boord van schepen.

De Minister zeide: Wanneer ik uw expedient opvolgde en een bepaling voorstelde, om art. 453 van het Wetboek van Strafrecht uit te breiden, zoodat het voorschrift betreffende het zich in kennelijken staat van dronkenschap bevinden op den openbaren weg, ook zou gelden voor het zich in dien staat bevinden op of in een openbaar middel van vervoer, hoe zou men dan overtredingen van dat verbod moeten constateeren?

Ik zou den Minister op mijn beurt wel willen vragen: hoe zult gij de overtredingen van het verbod van verkoop aan boord kunnen constateeren? Maar het antwoord is gemakkelijk. Een

van de aanbevelenswaardige voorschriften van dit wetsontwerp is, dat wij zullen krijgen inspecteurs en adjunct-inspecteurs, belast met het toezicht op de naleving dezer wet. Wanneer het nu waar is, wat ik op gezag van anderen aangenomen heb, hoewel ik het uit eigen wetenschap niet kan bevestigen, dat in het bijzonder op marktdagen, aan boord van de booten, waarvan hier de rede is, vaak dronkemanstooneelen plaats hebben, dan zullen die inspecteurs en op hun aanbeveling de ambtenaren van politie daarop speciaal toezien en de overtredingen constateeren.

In de derde plaats heeft de Minister mij gevraagd, hoe hij mijn recept zou moeten opvolgen, wanneer elk lid der Kamer verklaart dat hij zal tegenstemmen, wanneer de een of andere bepaling behouden blijft, hoe hij dan zou moeten doorzeilen tusschen al die aangeboden akkoorden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dergelijk transigeeren tusschen de Regeering en de Kamerleden niet verlangd, maar ik heb iets anders aanbevolen. Ik begrijp dat men de vitale deelen van een wetsontwerp, de grondslagen waarop het is opgebouwd, handhaaft, maar ik meen dat men het degenen die met de Regeering op die punten medegaan niet te moeilijk moet maken door hen te stellen voor de keus om ook daarnevens met de toevoegsels zich te vereenigen, die ik straks schetste, of tegen het wetsontwerp hun stem uit te brengen.

Ook op die punten zal het voor hen aankomen, wanneer men bij de eindstemming de voor- en nadeelen van het ontwerp nauwgezet tegenover elkander plaatst.

De heer **van Wassenaer van Catwijck**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg den Minister dank voor de welwillende wijze waarop hij mijn opmerkingen heeft gerescontreerd en wensch nu als amendement voor te stellen, ingevolge hetgeen Zijn Excellentie heeft gezegd, om art. 1 *b* 2°. te lezen: „op of in openbare middelen van vervoer uitsluitend voor zoover deze worden gebezigd in internationaal verkeer, aan reizigers".

De **Voorzitter**: Door den heer van Wassenaer van Catwijck wordt voorgesteld om onderart. 1 *b* sub 2°. te lezen:

„2°. op of in openbare middelen van vervoer uitsluitend voor zoover deze worden gebezigd in internationaal verkeer, aan reizigers."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, van Veen, Brants, van der Zwaag en van Asch van Wijck, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van der Zwaag**: Ik ben het volkomen eens met den heer Rink, dat men in een geval als dit elkander toch nooit overtuigen kan. Ik wil het zelfs nog verder uitstrekken; ik heb het nog nooit bijgewoond, dat men elkander bij een debat overtuigde; dat genoegen heb ik nog nooit gehad. Toch heeft een openbaar debat veelal wel uitwerking naar buiten, en daarom wensch ik nog een enkel woord te richten aan het adres van den heer Rink. De heer Rink geeft toe, dat hij wel eens menschen aan boord van booten heeft ontmoet, die dronken waren, maar die hadden dan niet te veel aan boord gedronken, maar waren reeds op de markt dronken geworden en dus in opgewonden toestand aan boord gekomen.

Ik wensch te vragen, of het dan geen verschil maakt of hij aan boord dan zijn roes nog wat kan aandikken, of dat hij daar gelegenheid vindt om te ontnuchteren. Bovendien is de drankverkoop aan boord dan nog veel gevaarlijker dan elders. Een kastelein weigert een beschonken persoon te tappen; hij kan zeggen: de wet verbiedt het mij en desnoods de politie requireeren om den dronken persoon, die tòch drank wil hebben en dus opspeelt, te verwijderen. Maar een hofmeester aan boord zal allicht, om geen last te krijgen met een half beschonken persoon, aan zijn verlangen om sterken drank zonder tegenwerping voldoen, terwijl wanneer die persoon als hij weet dat er aan boord niets te krijgen is, het den hofmeester ook niet lastig zal maken.

De heer Rink zegt verder nog, dat wanneer er aan boord niet getapt wordt, sterke drank meegebracht wordt. Dat ik dit niet heb gezien, verwondert hem niet, omdat men nu aan boord sterken drank kan krijgen en hem dus niet behoeft mede te brengen. Ik heb er echter bij gevoegd, dat ik die een enkele maal wel eens gereisd heb, ter wille van de waarheid voeg ik er aan toe „een enkele maal", omdat op de meeste booten getapt wordt, — op een boot waar niet getapt werd en de passagiers 3 à 4 uur moesten zitten zonder dat één van die passagiers drank had medegebracht. Wel is het geval mij bekend, dat een kapitein van een stoomboot, een waarop ook getapt werd, een paar jaar geleden den verkoop van sterken drank op zijn boot weer deed ophouden, omdat zijn personeel daardoor aan den drank was gekomen, terwijl hij nu nòch met dat personeel, nòch met de passagiers eenig last heeft, wat hij vroeger wel eens met beide had ondervonden. Om de door de Regeering voorgestelde bepaling goed en juist te kunnen beoordeelen, moet men het volk van nabij kennen. Er bestaan soms bij het volk, vooral ten opzichte van het drankgebruik, zeer eigenaardige opvattingen. Ik heb wel eens gezien dat personen *in een trein* sterken drank medebrachten (voor enkele jaren echter meer dan tegenwoordig), maar het is wel eigenaardig, dat wanneer zulks geschiedde, de andere passagiers dit afkeurden; de publieke opinie was hier bijna altijd tegen. Dat is juist het eigenaardige in de volksopvatting: medebrengen van drank, om in spoortrein of stoomboot te gebruiken, acht men een afkeuringswaardige hebbelijkheid; nemen waar hij te koop is, zeer geoorloofd, ja soms haast plicht. Personen dus die aan boord van booten waar niet getapt wordt toch sterken drank zouden medebrengen, zouden onmiddellijk staan onder contrôle van de publieke opinie, en die moet men vooral in deze niet te gering schatten. Men moet de menschen niet dwingen om deugdzaam te zijn, zegt de heer Rink. Maar wanneer de heer Rink wil dat de menschen altijd in de gelegenheid moeten zijn om *niet* deugdzaam te zijn, dan moet hij er vóór zijn dat ook in de wachtkamers van gemeentehuizen, of in de wachtkamers van rechtbanken, waar de menschen ook dikwerf zeer lang moeten wachten voor dat zij aan de beurt komen, sterke drank te koop wordt gesteld. Dat is de logische gevolgtrekking van het betoog van den heer Rink.

Wij hebben, zegt hij verder, overal overgangsbepalingen in de wet; waarom er ook hier niet een gemaakt. Nu verliest de geachte afgevaardigde weer uit het oog, dat die overgangsbepalingen gemaakt zijn, daar *waar het geheele bedrijf* der menschen gevaar zou loopen; maar van meer dan één kant is erkend, dat het bedrijf der stoomvaartmaatschappijen niet zal bedreigd worden wanneer de gelegenheid om drank te tappen hun wordt ontnomen. Maar al *was* dit zoo, dan zou de heer Rink toch weer in het gedrang komen, want dan bleek immers dat het eigenlijk bedrijf van die maatschappijen niet de stoomvaart, doch de drankhandel was en dan zou het dus te meer noodig zijn om hieraan paal en perk te stellen.

Waarom acht ik nu ten slotte dit amendement nog bijzonder gevaarlijk? Omdat het den indruk moet maken, dat sterke drank een levensbehoefte is, waar de menschen zelfs niet enkele uren buiten kunnen. Wanneer de heeren nu zeggen, dat de geheelonthouders zoo sterk overdrijven, dan antwoord ik daarop, dat *zij* in allen gevalle overdrijven als zij den sterken drank een levensbehoefte achten, waar men niet enkele uren buiten kan. Dit is zelfs van matigheidsstandpunt schromelijke overdrijving.

De heer van Raalte heeft gezegd: matiging is in alles goed. Hij werd zeer ter snede geïnterrumpeerd met de woorden: „ook in het kwade?" Matig gebruik van vergiften toch is mijns inziens niet aan te bevelen. De geachte afgevaardigde zeide eerst recht de noodzakelijkheid van matiging geleerd te hebben door het betoog der geheelonthouders hier. Wij hebben dan van elkander geleerd, maar ik hoop, dat de heer van Raalte ook zijn matigings-principe op zich zelven zal laten doorwerken, door niet meer van den onschuldigen Regeeringsmaatregel te spreken als van een „draconischen uitwas".

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de beide amendementen mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is eenstemmig in haar advies aan de Kamer om het amendement van den heer Rink niet aan te nemen. De gronden daarvoor zijn in de debatten reeds ten overvloede te berde gebracht. Er is zelfs zooveel tegen

dit amendement gezegd, dat er aanleiding zou kunnen zijn om een stap verder te gaan en het denkbeeld, door den heer Borgesius ter sprake gebracht, te overwegen, om de internationale middelen van vervoer ook buiten de wet te zetten. Maar dit kan moeilijk, o. a. omdat het internationaal verkeer ten onzent bediend wordt door verschillende maatschappijen van verschillende herkomst. Zoo wordt het verkeer tusschen Nederland en Engeland bediend door een Engelsche maatschappij en een Hollandsche. De drankverkoop op Hollandsche booten van Vlissingen wordt dan beheerscht door Hollandsche en die op de Harwichbooten door Engelsche wetten. En nu zou het zeker in dezen tijd niet geschikt zijn deze Nederlandsche maatschappij onder bemoeilijkende bepalingen te stellen.

Deze bezwaren gelden echter niet voor andere middelen van vervoer, en ons heeft niet overtuigd het betoog van den geachten voorsteller, dat de zaak in den ouden toestand gelaten wordt. Dit acht ik niet juist.

In de wet staat: drankverkoop aan boord van vaartuigen aan opvarenden. Nu is men er langzamerhand toe gekomen, om onder opvarenden ook te rekenen passagiers, maar gewoonlijk is dit toch niet de bedoeling. Verder zijn alle middelen van vervoer die geen vaartuigen zijn, niet opgenomen. De heer Rink weet, evengoed als ik, tot welke moeilijkheden dit aanleiding heeft gegeven bij de restauratiewagens die men tegenwoordig op onze spoorwegen heeft.

Nu gevoel ik, als geheelonthouder, veel voor de buitengewone zorg die de heer van Raalte voor ons heeft, waar hij zeide, dat het goede voorbeeld der geheelonthouders van geen invloed meer zoude zijn, wanneer er geen sterke drank meer mocht worden verkocht.

Ik kan den heer van Raalte echter de verzekering geven, dat de geheelonthouders die gelegenheid tot het geven van een voorbeeld gaarne opofferen, voor het feit, dat voortaan de openbare middelen van vervoer drankvrij zullen zijn.

Ten slotte wensch ik den heer van Raalte dit te doen opmerken. Hij heeft gezegd, dat deze bepaling behoort tot een reeks van bepalingen, die — worden zij in de wet opgenomen — zijn stem zouden bepalen over het wetsontwerp. Nu heeft dezelfde geachte afgevaardigde met bijzonderen nadruk er bij den Minister op aangedrongen, om toch vooral, wanneer er voorstellen worden gedaan, niet te veel te zeggen: ik ga van mijn voorstel en mijn denkbeelden daaromtrent niet af. Wanneer men deze bepaling aanneemt, komt deze wet niet tot stand.

Dienzelfden raad zou ik den heer van Raalte willen geven. Wanneer de Kamer niet steeds stemt overeenkomstig uw advies, laat dit dan niet ten gevolge hebben, dat de wet naderhand uw stem zal moeten missen.

Wat het amendement van den heer van Wassenaer betreft, zoo onderschrijft de Commissie de bedoeling daarvan. Zooals het artikel nu luidt, zou men zeer strikt interpreteerend kunnen zeggen: alleen zoodanige middelen van vervoer worden buiten de wet gesloten, die voor niets anders dienen dan internationaal verkeer, zoodat, wanneer zij locale reizigers vervoeren, zij zouden vallen buiten de bepaling van dit artikel.

Nu kan de Commissie niet verklaren, dat het artikel buitengemeen fraai zou worden door het omzetten van het woord uitsluitend en dit komt waarschijnlijk omdat het woord „uitsluitend" niet noodzakelijk is.

Ik zou zeggen: wanneer er eenvoudig staat: aan reizigers in of op een openbaar middel van vervoer, ten dienste van het internationaal verkeer, dan is men er en ligt daarin vanzelf opgesloten, dat men bedoelt in geen enkel ander geval. Het gebruik van het woordje „uitsluitend" is derhalve geheel overbodig.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De heer van Raalte heeft zeer te recht opgemerkt, dat, ook wanneer iemand aan boord van een stoomboot in kennelijken staat verkeert, dit zeer wel te constateeren is. Natuurlijk, want er zijn getuigen bij, maar dat betwistte ik niet. Ik betwistte, dat op een stoomboot mogelijk was, wat op straat gebeurt, dat n.l. iemand, die in kennelijken staat verkeert, door de politie wordt gearresteerd en dat aldus wordt weggenomen de hinder, die anderen aangedaan werd.

Wanneer een man, als door den heer van Raalte ten tooneele is gevoerd, aan boord wil komen, dan heeft de kapitein het recht te zeggen — hij kan althans van zijn maatschappij die macht krijgen: ge komt er niet op. Hij is niet verplicht een dronken man aan boord toe te laten; maar wanneer nu zoo iemand half in kennelijken staat aan boord komt, en hij kan, wat de heer van Raalte wil, dat proces van dementatie voortzetten, dan geraakt hij aan boord in kennelijken staat. Dergelijke menschen worden vaak lastig en nu ontstaat de vraag: wie zal op dat oogenblik den man onschadelijk maken voor zijn medereizigers?

De heer Rink is nogmaals teruggekomen op het woord „afmaking". Ik begrijp, dat hij dit woord heeft gebezigd, omdat het is een woord, dat, als men het zoo hoort, een indruk van wreedheid en onbarmhartigheid maakt en van spelen en spotten met iemands recht. Nu is hij nog altoos in gebreke gebleven aan te wijzen, wat afgemaakt wordt. Dusver is het woord gebezigd in dezen zin, dat een vergunning bestond en dat men die vergunning, een bedrijf representeerende, ging afmaken. Maar hier bestaat geen vergunning en waar geen object is, dat afgemaakt kan worden, is ook het woord „afmaking" hier niet toepasselijk.

Nu zegt de geachte spreker: ik heb dat woord gebezigd om meer indruk te maken, maar het is toch waar, dat er materieele schade ontstaat; maar de geachte spreker is in gebreke gebleven ook dat te bewijzen.

Mijnerzijds heb ik opgemerkt, dat er niet minder reizigers aan boord zullen komen, omdat de menschen daar niet komen om te drinken, maar om te reizen, en voorts dat, wanneer die menschen aan boord komen en een tijdlang daar zitten en dorstig zijn, zij toch iets gaan gebruiken. Wanneer ze dan gebruiken de andere dranken, welke gelukkig in steeds breederen kring ingang vinden, als koffie, kwast enz., dan wordt daaraan niet minder verdiend dan aan den sterken drank.

Nu is het mij onbegrijpelijk hoe men hier met zulk een warmte en energie er voor kan strijden, dat de menschen sterken drank zullen kunnen krijgen, als ze dat willen.

Men heeft gezegd: nu gaat ge niet alleen het misbruik keeren maar ook het gebruik bestrijden. Ik merk op, dat ik niet gezegd heb, dat het geheele wetsontwerp uit dit ééne beginsel van misbruik wel en gebruik niet bestrijden is opgetrokken, maar ik heb vanmorgen er uitdrukkelijk op gewezen, dat ook het beginsel is opgenomen om te weren de schade en overlast en verleiding ten aanzien van anderen.

Nu hebben wij hier te doen met omstandigheden, waarbij het niet van iemands wil afhangt, of hij er al dan niet in zal verkeeren. Hij *moet*; hij moet van de eene plaats naar de andere; er is geen andere gelegenheid om er te komen. Het geldt hier, als ik het zoo mag uitdrukken, metterdaad een stuk van het openbaar terrein. Wanneer ik mij van de eene plaats naar de andere heb te begeven, bijv. van hier naar Rijswijk, dan moet ik mij begeven over den publieken weg, en zoo is ook de reisgelegenheid een stuk van het openbaar terrein. Het is een stuk terrein, dat men niet mijden kan, dat men niet bij voorkeur kan nemen; men moet kunnen komen, waar men wil, zonder in de locomotie belemmerd en gehinderd te worden. En daar nu de geachte afgevaardigde het met mij eens is, dat het verkeer niet kan worden gemist en dus ook niet de middelen van verkeer, — en waar er geen weg is over het water, moet men wel van een stoomboot, een schuit, desnoods een trekschuit, gebruik maken om van de eene plaats naar de andere te komen —, zoo kan hij niet ontkennen, dat zulk een reisgelegenheid een stuk van het openbaar terrein is, waarop men zich *moet* begeven om voortbewogen te worden en te komen, waar men wil zijn.

Ik zie dus niet in, dat met deze bepaling iets verder gegaan wordt, dan gedoogd wordt door mijn eenmaal ingenomen standpunt. Juist is de opmerking van den heer van der Zwaag, dat het hier niet geldt een lange reis naar de Oost, maar een binnenlandsche vaart, gedurende welke men slechts een korten tijd op de boot verblijft, en nu mag men toch vragen, of het voor de heeren een zaak van zoo groot gewicht is vooral te zorgen, dat in dien korten tijd de verleidelijke gelegenheid bestaat om te drinken. Men heeft van overdrijving gesproken, maar ik geloof inderdaad, dat hier overdrijving is. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt: gij hebt eerst zelf na overleg een ander standpunt ingenomen, dan zou ik hem willen vragen

of, als men daarna tot een beter inzicht van de zaak komt, men dan niet gerechtigd is ook dat betere inzicht met klem en kracht te verdedigen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over onderart. 1 *b* 3°., luidende:

„ Het eerste lid van art. 1 *a* is niet van toepassing op verkoop van sterken drank:

3°. aan militairen op marsch, in legerplaatsen, of in localiteiten, aan het militair gezag onderworpen, door hen, aan wie dit door de militaire overheid wordt toegestaan."

Op dit onderdeel is een amendement voorgesteld door de heeren ter Laan, Helsdingen, Hugenholtz, van Kol, Melchers, Schaper en Troelstra, strekkende om het lid vermeld onder n°. 3 te doen vervallen.

De heer **ter Laan** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en zes andere leden voorgesteld amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Indien de aanwezigheid van de heeren Ministers van Oorlog en van Marine ook maar gedeeltelijk is toe te schrijven aan de uitnoodiging, door u op mijn verzoek tot hun Excellenties gericht, dan begin ik met mijn erkentelijkheid te betuigen voor de tegenwoordigheid der hoofden van de beide Departementen, die het hier in de eerste plaats betreft. Die erkentelijkheid zal zooveel te grooter zijn, indien mocht blijken, dat beide Ministers zouden willen medewerken om, nu de Drankwet wordt herzien, de oorlogsschepen, de kazernes en de andere militaire inrichtingen waar nog altijd sterke drank wordt geschonken, drankvrij te maken. Er bleek in dit opzicht van de beide Ministers, die de stukken hebben geteekend, weinig te verwachten. Zij handhaafden het standpunt van den wetgever van 1881.

De Ministers van Oorlog en Marine kunnen geacht worden in deze zaak meer thuis te zijn, en van hen hoop ik, dat zij de maatregelen willen nemen, die onze tijd eischt. Zij zullen niet meer beweren, dat de drank noodig is voor den soldaat of den matroos. Intusschen mag ik niet verzuimen te verklaren, dat dr. Kuyper heden een uitstekende bondgenoot voor ons is gebleken te zijn, toen hij met zijn gewone welsprekendheid, vol overtuiging en geestdrift zijn denkbeelden verkondigde omtrent de drankvrijheid op de openbare middelen van vervoer, in stoombooten en wachtkamers. Daarbij kwam het mij in de gedachten, hoe precies datzelfde betoog ook slaat op de gelegenheden voor drankverkoop in de kazernes, de kampementen en aan boord van de oorlogsschepen. Dr. Kuyper was vandaag een ander en een beter man dan toen hij de Memorie van Antwoord schreef. Nu hij den drank gebannen houdt uit de stoombooten, zal hij hem niet langer toelaten kunnen in de soldatenverblijven. Het was van den Minister van Binnenlandsche Zaken inderdaad niet te verwachten, dat hij tegen den drank met zooveel vuur zou spreken, wanneer men let op hetgeen voorkomt op bladz. 18 van de Memorie van Antwoord, waar ik lees:

„Ter zake van den verkoop van sterken drank aan militairen op specifiek militaire plaatsen vereenigt de Regeering zich met het gevoelen van hen, die meenen, dat het wenschelijk is, de regeling van dien verkoop over te laten aan de militaire overheid, vermits daarin voldoende waarborgen aanwezig mogen worden geacht tegen bevordering van drankmisbruik."

Dit is alles wat er over dit zoo bijzonder belangrijke onderwerp gezegd wordt.

Wij krijgen hier eenvoudig den raad van de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie, om de regeling dezer zaak over te laten aan de militaire overheid; deze zal het wel weten. Waarom? Omdat er waarborgen genoeg aanwezig zijn tegen bevordering van het drankmisbruik. Met die zes regels van de Memorie van Antwoord hebben wij tevreden te zijn. Bewijs van de uitgesproken bewering schijnt zelfs overbodig geacht te worden. Gelooven is de boodschap.

De kazerne en het oorlogsschip worden buiten de wet gesteld en het kampement en alles wat met het militair verder te maken mocht hebben. Het is zonderling, maar zoodra het een militaire zaak betreft, dan trekt de wetgever zich dadelijk terug. Aan dat heilige huisje raakt hij niet. De militaire overheid zal het wel goedmaken Zoo is het nu altijd. Ik zal daarvan geen andere voorbeelden aanhalen; zij zijn bekend. Zoodra de militaire overheid met voldoende gezag, met voldoende brutaliteit hoor ik hier achter mij zeggen, optreedt tegen den burgerlijken wetgever, dan zal deze al heel spoedig zwichten. In dit geval was het de Regeering volledig bekend, dat zij stand moest houden en een taak te vervullen had.

De Memorie van Toelichting, die met zooveel groote woorden en stellige verzekeringen verschillende middelen tot drankbestrijding bepleit, is ook in dit opzicht zoo duidelijk mogelijk. Zij is heel wat beter dan de Memorie van Antwoord. Ik lees bijv. in de Memorie van Toelichting:

„De maatschappelijke opvatting in zake den sterken drank is, zooals hiervoor reeds betoogd werd, thans een geheel andere dan in 1881. Kon men toen nog zeggen, dat gelegenheden voor maatschappelijk verkeer niet mogelijk waren, zonder dat sterke drank kon worden verstrekt, thans heerschen andere denkbeelden; niet langer zijn gelegenheden voor maatschappelijk verkeer in zoo volstrekten zin als vroeger afhankelijk van den alcohol; in steeds ruimer wordende kringen beschouwt men dezen veeleer als zeer wel misbaar of zelfs als schadelijk, en wordt hij, zoo al nog geduld, toch ook niet zelden geweerd."

Datzelfde geldt natuurlijk ook ten opzichte van de denkbeelden omtrent het drankgebruik en -misbruik in de kazernes. Ja, ik aarzel niet te zeggen, dat het algeheele verbod van drankverkoop in de militaire inrichtingen, meer nog dan elders, noodzakelijk is te noemen. Wij hebben hier grootendeels te doen met jongelieden, welke zich in die verblijven bevinden. Ik bepaal mij nu nog slechts tot de gewone miliciens van 19, 20 en 21 jaar en zal nog dadelijk niet eens spreken over de kinderen, die ten gevolge van de Nederlandsche droevige kinderwerving een plaats in het leger en op de vloot vinden.

Een pakkend argument werd gebezigd door dr. Kuyper, toen hij sprak over het vervoer op de booten. Hij zeide: op die booten moet ieder komen. En daar moet hij dan dulden, wat de onaangename gevolgen zijn van het drankmisbruik. Dat moet worden voorkomen, want wie op een boot is kan er niet afloopen. Ook deze jongelieden zijn gedwongen in die verblijven te komen.

Zij zijn ook niet in staat weg te loopen en zijn ook dikwijls gedwongen vuile taal aan te hooren, hetgeen ik uiterst verderfelijk acht voor jongelieden in militairen dienst. De Minister vond het reeds voor een man te veel, dat hij alles maar aan te hooren had, wat een half dronken gezelschap er soms wel eens uitgooit. Zeer juist. Wij zijn dat volkomen met hem eens. Maar dat geldt alweer in niet mindere mate in de militaire inrichtingen. Dr. Kuyper houden wij hier aan zijn woord. Dat mogen, ja dat moeten wij doen. Wanneer de Minister niet met ons medegaat, zijn Memorie van Antwoord niet in den steek laat en in deze niet handelt overeenkomstig de maatregelen, die hij voorschrijft omtrent de openbare middelen van vervoer, waar blijft dan de consequentie? Het zit hem, gelijk bekend is, niet alleen in de openbare vervoermiddelen. Er zijn veel meer plaatsen waar geen drankverkoop meer wordt toegelaten. Geen drank meer in eigendommen van Rijk en gemeente; geen drank in gemeentehuizen; geen drank op de plaatsen waar verkiezing is, enz. Overal waar men gedwongen zal zijn te komen, moet de jenever niet zijn; dat is een goed standpunt. Maar in een van de eenvoudigste gevallen, waarbij de Staat volkomen de macht heeft om den drank te weren, wordt er van afgeweken, tegen het geheele stelsel van de wet in. Dat gaat toch niet aan!

Ook in ander opzicht is de Memorie van Antwoord zeer merkwaardig. Daarin staat, dat de militaire overheid wel waken zal tegen *het bevorderen van drankmisbruik*. Stel u eens voor dat dit niet het geval was; dat het drankmisbruik in dienst door de militaire overheid bevorderd werd; dat zou de spuigaten uitloopen. Maar ik vraag of de militaire overheid nog niet wat anders te doen heeft dan te zorgen, dat het misbruik niet bevorderd wordt; ik vraag of het niet de taak van die overheid is, het misbruik beslist tegen te gaan. De Minister van Oorlog knikt; er is dus nog hoop. Ik vraag meer: rust niet op de Regeering de onafwijsbare plicht alle oorzaken van drankverleiding voor de militairen weg te nemen? De Minister van

Binnenlandsche Zaken zal dit nu misschien met mij eens zijn, maar de Minister van Oorlog en Marine ook? Sedert 1881 is in de maatschappij een krachtige beweging tegen drankgebruik en die is ook doorgedrongen in de kazernes. Er wordt niet meer zoo'n misbruik gemaakt als vroeger en velen zijn de geheelonthouding toegedaan. Die beweging moet bevorderd worden, gelijk omgekeerd zij het den Ministers mogelijk maakt, krachtig door te tasten.

Sommige officieren begrijpen hun taak in deze. Ik weet niet of het waar is, maar in de bladen stond een paar weken geleden, dat de commandeerende officier in Groningen den verkoop van sterken drank verboden had. In veel kazernes is drank slechts verkrijgbaar op bepaalde uren. Zoo in den Haag een half uur voor het eten en 's avonds nog een uur; voor de onderofficieren na 3½ uur; maar de officierscantine tapt er den geheelen dag.

Zoo te Middelburg en elders. Het goede begin is er. Alleen weet de Minister van Oorlog misschien niet, dat die goede maatregelen door clandestienen verkoop nog al eens worden ontdoken. De regeling is echter niet algemeen. Hieruit blijkt, dat er geen sprake kan zijn van „*de*" militaire overheid; de eene commandeerende officier doet anders en dikwijls geheel anders dan de ander. Dus blijkt, hoe noodig het is, dat de Regeering in deze den regel aangeeft.

Hoe de drankverleiding werkt, kan blijken uit een brief, door mij ontvangen van een mijner vrienden hier in de Oranjekazerne naar aanleiding van de opkomst der lichting 1904. „Als katten in een vreemd pakhuis scharrelen ze rond, zoekende naar de compagnie waar ze ingedeeld zijn.

't Is eerst een heele warwinkel, al die deuren en gangen. Korporaals, escouade-commandanten werden verzocht de jonge miliciens zooveel mogelijk in alles behulpzaam te zijn.

Wanneer telkens een nieuw groepje aankomt, beijvert de korporaal zich in alles even voorkomend te zijn; natuurlijk wordt de cantine het eerst met een bezoek vereerd. Korporaal gaat voor. Hier is het jeneverbuffet. „Geef je er eentje?" vraagt de korporaal; „'t kan beter van de stad dan van 't dorp". En de jonge soldaten tracteeren dat het een aard heeft. Korporaal kan drinken zooveel hij wil, hij is hun escouadebaas en hem tot vriend te houden is lang niet slecht."

Ik zal volstrekt niet beweren dat dit een algemeen verschijnsel is, maar dat zoo iets gebeurt, daarvoor staat mij niet alleen de waarheidsliefde van den briefschrijver borg, maar ik heb het ook zelf gezien, en ieder die in de kazerne verblijf heeft gehouden, zal hetzelfde hebben ondervonden. En zijn het niet de korporaals, dan zijn het soldaten van een vorige lichting of vrijwilligers.

Dat is het begin. Nu behoef ik de beide Ministers, wien dit voornamelijk aangaat, niet te herinneren, hoe in de kazernes en nog meer op de oorlogsschepen tal van jongens in dienst zijn. De cantine is voor hen maar al te vaak verderfelijk. De Minister van Binnenlandsche Zaken wil geen jongelieden in de herberg toelaten, eer ze 18 jaar zijn. Hier zijn ze niet ouder dan 15 of 16 jaar. Hoe moet de drank- en kroegverleiding — want ik stel de cantines in vele opzichten gelijk met gewone kroegen — door dr. Kuyper veroordeeld worden. En volkomen te recht. Een enkel voorbeeld. Een tamboer, een jongen van nog geen 16 jaar, kwam de kazerne binnen in den tijd toen ik als milicien mijn dienst vervulde. Hij had nog geen drinken geleerd. Ik zie nog het vieze gezicht, dat hij trok, toen hij den eersten borrel naar binnensloeg. Er waren miliciens, die, als ik, getracht hebben dien jongen voor drankmisbruik te bewaren. Maar de anderen waren sterker dan wij. Het staat ook zoo ferm voor een vrijwilliger, — hoe jonger, hoe fermer; wij konden er niets aan doen. In enkele maanden was de kleine baas volleerd.

Op zekeren dag kwam hij zoo dronken als een kartouw de kazerne binnen; dat was de eerste, doch niet de laatste keer. Zoo iets zal steeds weer het gevolg zijn, als de Minister zijn stelsel handhaaft. De jonge soldaat zal vaste beenen moeten hebben, om voor dronkenschap bewaard te blijven.

Het getal van hen die wegens drankmisbruik te gronde gaan is niet gering. En zeer groot is het aantal, die door den drank allerlei straffen oploopen. Men zal mij te gemoet voeren, dat ook buiten de kazerne gedronken wordt.

Ik weet dit zeer goed; ik weet ook, dat wel drank in de kazerne binnengesmokkeld wordt; maar is dat een argument, om het schenken van sterken drank in de cantine te handhaven? Het is juist andersom: de soldaat leert in de cantine drinken. En als hij het daar geleerd heeft, dan doet hij het elders ook, dat ligt voor de hand. Dat is de drankverleiding, die daarom vóór alles moet worden voorkomen.

De militaire autoriteiten, die zoo van nabij bekend zijn met de noodlottige werking van den alcohol, moesten daarnaar streven met alle middelen. Maar helaas! zij verdedigen het gebruik van den sterken drank in de cantine, omdat zij daardoor willen voorkomen, dat de soldaat zich elders van sterken drank voorziet. Heeft de ervaring hen dan niet ieder jaar opnieuw geleerd, dat dit middel een averechtsche uitwerking heeft? Of is de oude sleur zoo sterk, dat men haar niet te breken waagt?

Voor iedereen die de zaken neemt gelijk zij zijn, is het duidelijk, dat in de kazerne de verleiding tot drinken zeer groot is. Daarom wordt immers ook slechts gedurende enkele uren verkocht. Maar ik vraag: welk voordeel geeft toch dat zoogenaamd matig gebruik, dat toegelaten is?

Wetenschap en ervaring spreken beide dezelfde taal. Zij getuigen, dat er van voordeel geen sprake is. De drank werkt in het leger als daar buiten: hij brengt schade aan het lichaam, schade aan verstand en hart, schade ook aan de krijgstucht, waarvoor men anders altijd zoo uiterst bezorgd is.

In het buitenland is men er wel van overtuigd.

Ik zal geen aanhalingen doen. Het mag volstaan, dat ik herinner aan twee bekende mannen uit het Engelsche leger, Roberts en Kitchener. Beiden verklaren, dat er voor den soldaat in oorlogszoowel als in vredestijd geen grooter vijand is, dan de sterke drank. En zij handelden er naar. Op hun krijgstochten bleef de sterke drank thuis, ja ook het bier, en zij hebben daarvan geen berouw gehad.

In het Engelsch-Indische leger zijn zeer vele officieren die dezelfde overtuiging toegedaan zijn. Daar zijn 25 000 geheelonthouders onder de soldaten.

Zoover zijn wij nog niet. Wij doen nog altijd het tegengestelde: wij verkoopen aan onze soldaten als vanouds den borrel. Voor ons bestaat de wetenschap nog niet.

Konden de hoofden van onze militaire Departementen nu maar besluiten den alcohol uit hun gebied te verwijderen, dan zou daarmee echter een groote schrede voorwaarts gedaan zijn. Aan ervaring op dit punt zal het hun zeker niet ontbreken.

Er is nog iets anders, dat krachtig voor den maatregel pleit. Wie dronken is, wie mankeert op het appèl, wie zijn goed niet in orde heeft, wat dikwijls het gevolg is van dronkenschap, wordt gestraft.

Menig officier houdt zijn ondergeschikten voor oogen, dat het voor den soldaat even slecht is als voor den gewonen burger, zich te bedrinken.

Dit is de theorie, maar die moet door de daad bekrachtigd worden, zal ze waarde verkrijgen.

De Regeering mist hier elk zedelijk recht, om straf op te leggen. Zij is in het kwade voorgegaan!

De Regeering mag niet daar staan als de verleider.

De Minister van Binnenlandsche Zaken wil het publiek beschermen tegen „de sluwe winzicht" van den kroeghouder; zoo heette het in de Memorie van Toelichting althans. Zou men niet veiliger zoo iets kunnen zeggen als men al vast zelf eens begon den soldaat te beschermen tegen de cantine? In elk geval ware dit doel heel wat gemakkelijker te bereiken.

De Regeering treedt op als kroegbaas. Op feestdagen, op den verjaardag der Koningin, wordt er veel jenever verkocht. Maar ook op gewone dagen staat het verbruik niet stil. Elke dag brengt nieuw geld in het laatje en de Regeering weet wel, dat daar een luchtje aan is. Dat kunnen wij in de Memorie van Antwoord lezen: De Regeering acht het beneden de waardigheid der overheid, geldelijk profijt te trekken, door in een haar toebehoorende localiteit het bedrijf van tapper of koffiehuishouder met vergunning, dat tot misbruik leiden kan, te laten uitoefenen (bladz. 7). Acht zij het dan ook niet beneden hare waardigheid, dat er winst van de jenever wordt gemaakt in de cantine? Geldt dit fiere woord hier niet? Zeker, die winst wordt gebruikt ten voordeele van de miliciens; hun worden eenige versnaperingen verschaft; goochelaars en andere speciaiiteiten treden op, maar dat doet niets ter zake. Als dat niet van de winst der cantine gebeurde, dan zou dit uit 's Rijks kas

moeten betaald worden; er moet toch iets gedaan worden voor de soldaten.

De kazerne drankvrij maken — of haar fiere uitspraak intrekken, wat zal de Regeering doen?

Wat is de toestand op de chambrée? Het is onmogelijk voor soldaten en korporaals, als zij hun werk afhebben, daar te blijven zitten; lezen of schrijven kunnen zij daar niet. Wat wordt er gedaan voor de soldaten? Wat doet men in het belang van de volwassenen, wat voor de jongens van 15—19 jaar in het Nederlandsche leger, om hen uit de kroeg te houden, ook uit de eigen kroeg van de Regeering? Men geeft een beetje schoolonderwijs aan degenen die geheel ongeletterd zijn. Maar wat doet men voor de ontwikkeling der overigen? Welke soort bibliotheken heeft men in de kazerne? Hoe weinig wordt het gebruik daarvan dan aangemoedigd! Wat wordt er des avonds gedaan? Zijn er gezellige zalen in de kazerne met bladen en tijdschriften en boeken? Zijn er drankvrije lokalen? Neen.

Er is niets anders dan de cantine en in de cantine is drank. Dit is de toestand. Dezelfde reden die den armen man naar de kroeg drijft, drijft ook den soldaat naar de kroeg: het is in zijn woning zoo onhuiselijk en ongeriefelijk. Het is in de chambrée voor hem niet uit te houden; dus gaat de soldaat naar de cantine of de kroeg in de stad.

Er komt een kentering. Uit de kringen der soldaten zelf komt een roep tot de Regeering om hulp. Ik behoef er niet aan te herinneren hoe de Bond van Marinematrozen krachtig heeft gestreden tegen het drankmisbruik, ja reeds tegen het gebruik. Ook uit het landleger gaan steeds talrijker stemmen op. Een adres is tot den Minister van Oorlog gericht door het comité „tot verwijdering van alcoholische dranken uit de cantines".

Daaruit treft mij vooral het volgende: „Het comité meent, dat de cantines voor vele militairen plaatsen der verleiding zijn. Allereerst voor degenen die pas hun ouderlijk huis verlieten en als nieuwelingen bij de korpsen zijn ingedeeld.

„Zonder ervaring, zooals de meesten hunner zijn, zich bevindende in een kring, hun gansch onbekend, geven zij zich gaarne over aan de leiding van andere kameraden. Deze laatsten brengen hen reeds aanstonds in de cantine, waar immers de soldaat zijn benoodigdheden tegen billijken prijs kan bekomen," en verder:

„Elken dag toch bevinden zich onze jonge mannen, wie zij ook zijn mogen, in de gelegenheid om te drinken. En gelijk gelegenheid tot stelen den dief maakt, zoo ook maakt de gelegenheid tot drinken den drinker. Velen gaan gewis naar de cantine zonder de gedachte, zonder het voornemen, om te drinken, maar die door de gelegenheid, door het zien drinken ook, er toe gebracht worden. Zij zonden aan geen borrel denken, zoo ze dezen niet zagen verkoopen, maar juist door dat ze znlks zien, is de verleiding groot."

Het is een eenvoudig korporaal, die dat schrijft, iemand, die, zoover ik weet, aan geen politiek doet, maar die deze dingen heeft gezien in zijn soldatenleven, die heeft opgemerkt, hoe het drinken van jenever in de cantine menigeen op het slechte pad brengt en die nu het hart van zijn oppersten chef, den Minister van Oorlog, tracht te verteederen.

Ook de Bond van miliciens, hun organisatie, is bij deze gelegenheid met een adres bij de Kamer gekomen. Daarin lees ik: „Wij zijn overtuigd door onze eigen ervaring en door die van zeer velen onzer leden, dat dit verbod zeer noodzakelijk is; niets werkt nadeeliger voor de soldaten, dan dat hun gelegenheid wordt gegeven om te drinken.

„Wij hopen, waar in zakboekjes en „Inwendige dienst" er op gewezen wordt, dat wanneer soldaten dronken zijn, dit een schande is voor het leger, en dronkenschap zelfs strafbaar gesteld is, dat regeering en Kamer door een algeheel verbod van drankverkoop in cantines en kampementen niet langer als het ware tot drinken zullen uitlokken.

„Vele soldaten", zoo gaat het adres voort, „helaas! kunnen de drankverleiding niet weerstaan. Nog veel meer vinden het gebruik een teeken van mannelijk optreden en zeggen: als het niet goed was, dan werd er geen sterke drank in de cantines verkocht."

Is dit niet zoo eenvoudig als dat $2 \times 2 = 4$? Moeten de menschen niet denken dat het jenever drinken in de cantine goed is, omdat het daar wordt toegelaten? Immers, anders zou men het daar niet gedoogen!

Het adres is ernstig van toon. De zaak is van zoo groot belang. Het hoofdbestuur van den Militiebond verklaart verder:

„In den letterlijksten zin mogen wij zeggen, dat aldus de Regeering onze jongens tot drinken aanspoort. Wij zijn dan ook ten volle overtuigd, dat, wanneer er op bovengenoemde plaatsen geen gelegenheid zal zijn om te drinken, het drankmisbruik onder de soldaten veel verminderen zal."

Hier is nu het eigen initiatief, waarop deze Regeering in vele gevallen zoo hoog prijs stelt. Ik weet niet hoeveel handteekeningen op het adres van korporaal Bink voorkomen, maar ik ben overtuigd dat, wanneer de adressant de gelegenheid krijgt, om het in de kazernen ter teekening te leggen, dit aantal zeer groot zal zijn. „Kom over en helpt ons!" zoo spreken de soldaten. De besten onder hen gevoelen, dat van den drankverkoop geen enkel voordeel te wachten is. Het gebruik van jenever verlaagt den mensch, het voert menigwerf tot daden van geweld en geeft aanleiding tot moeilijkheden ten aanzien van de discipline, terwijl er niets goeds tegenover staat. Als de Minister van Oorlog de strafregisters nagaat, zal hij zien, dat de grootste helft van de overtredingen zoo niet onmiddellijk dan toch middellijk het gevolg zijn van het gebruik van alcohol.

Wij willen den soldaat die zuiver staat tegenover den alcohol teruggeven aan de maatschappij, zooals hij in de kazerne gekomen is; wij willen het niet op ons geweten hebben, dat zoo menige jonge man bedorven wordt in den dienst.

Het is daarom, dat wij deze zaak van zoo groot belang achten.

Daarom vragen wij de Ministers, om met ons mede te werken.

Wij vragen dat in het belang van vele duizenden jonge mannen en kinderen; wij weten, dat wij spreken naar het hart van tallooze ernstige ouders.

Welke bezwaren kan de Regeering dan toch nog hebben? En zoo die er al zijn, zijn ze onoverkomelijk? Laat de oude sleur gebroken worden; het is tijd; het is hoog tijd.

De Minister is een groot voorstander van een gezond en krachtig, van een sterk en vaardig leger Wij houden ook van gezonde en krachtige, sterke en vaardige soldaten en het is daarom juist zoo noodig, dat de cantine hen niet langer tot drinken verleidt.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door zeven leden is voorgesteld behoeft het niet nader ondersteund te worden.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch ook mijnerzijds een paar opmerkingen te maken betreffende het amendement van de heeren ter Laan c. s. en over het artikel dat aan de orde is. Al aanstonds verklaar ik daarbij, dat ik wat het beginsel van het amendement betreft, daarmede instem. Echter alleen met het beginsel, Mijnheer de Voorzitter, en gedeeltelijk met de toelichting. Wat echter die toelichting betreft, deze klopt niet op het amendement zooals dat is voorgesteld. De geachte afgevaardigde heeft een amendement voorgesteld, waarin wordt gesproken over militairen op marsch, legerplaatsen en localiteiten aan het militaire gezag onderworpen; terwijl in de mondelinge toelichting alleen maar gewag gemaakt is van den verkoop van sterken drank in de cantines. Met geen enkel woord wordt daarbij gesproken over den verkoop op marsch of in legerplaatsen.

Nog eens, de geachte afgevaardigde heeft zich uitsluitend beperkt tot het bespreken van den verkoop in localiteiten aan het militair gezag onderworpen, en dan nog maar alleen zich bepaald tot de cantines. Met de beginselen in het amendement neergelegd, stem ik dus, zooals ik zeide, in; en dat zou, Mijnheer de Voorzitter, ook niet anders kunnen, waar ik menigmaal toch van deze plaats het verkoopen van sterken drank in de cantine heb afgekeurd. Het ligt niet in mijn bedoeling daar thans bij vernieuwing op in te gaan en de bezwaren aan te geven, die bij mij tegen dien verkoop bestaan. Alleen wil ik voor dit maal het feit constateeren. Ik zeide, Mijnheer de Voorzitter, dat door mij bij meer dan een gelegenheid aangedrongen is den verkoop van sterken drank in de militaire cantines te verbieden. Verder ben ik nooit gegaan.

Ik heb de aandacht van den Minister van Oorlog nimmer

gevestigd op den verkoop van sterken drank op marsch en in legerplaatsen, omdat het mij voorkwam, dat men hier een terrein betreedt vol voetangels en klemmen.

Hoe gaarne ik ook hier mijn stem had willen doen hooren, ik besefte helaas te goed welke bezwaren verbonden zijn aan het stellen van een generale regel. Kan men bijv. voor een niet-geheelonthouder bij alle bijzondere gelegenheden het gebruik van sterken drank verbieden? want men zal moeten toegeven, dat het buitengewone gelegenheden zijn, als de militair zich voor geruimen tijd bevindt op marsch of in legerplaatsen of in localiteiten als forten en vestingen. Gaat het nu bijv. aan, om van hem die geen geheelonthouder is te eischen dat hij zich geheel en al van sterken drank zal onthouden? Ik wijs daarbij op officieren en onderoffieieren en de gehuwde minderen; kan men dezen het gebruik ontzeggen door op ver van bewoonde oorden gelegen afstanden allen verkoop te verbieden?

Ik had, Mijnheer de Voorzitter, gaarne een amendement willen indienen van gelijke strekking als dat van de heeren ter Laan c. s., als ik voor die moeilijkheden niet was teruggedeinsd. Tot mijn leedwezen heb ik dan ook van het indienen van een dergelijk amendement moeten afzien.

Wat nu het ingediende amendement betreft, dit ondervangt tot op dit oogenblik niet mijn bezwaren die ik tegen een generale uitsluiting van den verkoop van sterken drank heb, aan militairen in buitengewone omstandigheden; want wordt het amendement aangenomen, zooals dit thans is voorgesteld, dan zal toch nimmer, in geen enkel geval, hetzij op marsch, hetzij in legerplaatsen, ooit sterke drank voor militairen kunnen verkrijgbaar gesteld worden.

Het slot der schriftelijke toelichting op het amendement is m. i. dan ook een ijdele klank. De voorstellers zeggen daarin: „Ook wanneer men nog wil aannemen, dat de militaire inrichtingen niet drankvrij behooren te zijn, is er geen enkele reden, om ze buiten de wet te stellen."

Hoe nu de verkoop mogelijk is onder de regelen der wet, wordt niet toegelicht. Naar het mij voorkomt is het onmogelijk, zonder belangrijke wijzigingen in andere artikelen, regelen voor buitengewone omstandigheden in de wet te stellen. Gesteld men is in een legerplaats gelegerd, bijv. in de gemeente Apeldoorn, maar ver van de kom verwijderd, waar het maximum is bereikt, en men zou daar voor zes of acht weken een vergunning aanvragen, dan zou dit naar de regelen van het ontwerp ten eenenmale onmogelijk zijn. De voorstellers van het amendement zeggen echter van tegenovergesteld gevoelen te zijn, maar lichten dit niet toe.

Voor gewone omstandigheden acht ik den verkoop niet noodig en niet wenschelijk, maar er moet een weg zijn, om in *bijzondere* omstandigheden aan de militaire autoriteiten te vergunnen den verkoop te regelen. Liet het amendement dien weg open, dan zou ik mij over het amendement verheugd hebben, doch thans is het mij vooralsnog niet mogelijk er mij voor te verklaren. Ik acht dit amendement bovendien zonder wijziging van andere artikelen niet aanneembaar. Ik wijs op het verlof. Den verkoop van bier in de legerplaatsen en localiteiten aan het militair gezag onderworpen zal men niet willen uitsluiten, en laat men dien toe, dan zal de cantine aan de straat moeten gelegen zijn, met welke omstandigheid men bij den bouw van nieuwe kazernes zal hebben te rekenen. Ditzelfde geldt ook bij legerplaatsen en forten. Feitelijk sluit dus de aanneming van het amendement ook den verkoop van bier uit.

Wat nu ten slotte het amendement betreft, Mijnheer de Voorzitter, ik zou mij kunnen verklaren voor een sub-amendement, waarbij de verkoop van sterken drank in de cantine aan de militaire autoriteiten niet werd toegestaan; eveneens zou ik kunnen stemmen voor een voorstel, waarbij aan de militaire overheid alleen in buitengewone omstandigheden in algemeenen zin vergund werd den verkoop van sterken drank te regelen.

Het verheugt mij, Mijnheer de Voorzitter, de Ministers van Oorlog en van Marine hier tegenwoordig te zien, en vooral van den eerstgenoemde hoop ik een toezegging te ontvangen dat de Minister bereid is een aanschrijving uit te vaardigen, waarbij het drankverkoop binnen de meest nauwe grenzen wordt beperkt.

Ik kom thans tot het artikel zelf en wenscht mij daarbij te bepalen tot een tweetal vragen aan de Regeering.

De eerste vraag betreft de redactie van het desbetreffend lid van het artikel.

Wat is te verstaan onder de woorden: „aan militairen op marsch, in legerplaatsen, of in localiteiten, aan het militair gezag onderworpen"? Bedoelt men daarmede de drie op zich zelf staande begrippen gelegen in 1°. militairen op marsch; 2°. legerplaatsen; 3°. localiteiten enz.; of heeft men te lezen dat de verkoop is toegestaan aan militairen, hetzij op marsch, hetzij in legerplaatsen of hetzij in localiteiten aan het militair gezag onderworpen?"

Waarom ik deze vraag stel, Mijnheer de Voorzitter? Omdat de redactie van dit artikel gelijkluidend is aan die, welke voorkomt in de wet van 1881. In art. 15 der wet van 1881 wordt gezegd, dat de artt. 1—14 niet van toepassing zijn:

3°. op drankverkoop door marketentsters aan militairen op marsch, in legerplaatsen of in localiteiten aan het militair gezag onderworpen."

Maar wat zag men nu, Mijnheer de Voorzitter, gebeuren? Dat menigmaal, in cantines, in legerplaatsen ook druk verkocht en geschonken werd aan burgers.

Ik heb 't persoonlijk meermalen bijgewoond, Mijnheer de Voorzitter, dat in legerplaatsen, waar op Zon- en feestdagen de burgerij kwam, men de legerplaats beschouwde, als was men op de soeiëteit. 't Zelfde ziet men gebeuren in cantines, waar bijv. jongelieden, die zich in de kazerne in den wapenhandel oefenen, des avonds na afloop in de cantine zich een borrel verschaffen.

Waar de redactie van art. 15 der wet van 1881 hier niet duidelijk schijnt te zijn, en de bedoeling is om alleen maar militairen in de gelegenheid te stellen sterken drank te koopen, daar zou ik den Minister een andere redactie in overweging wenschen te geven, namelijk, om den aanhef van het artikel te doen luiden: aan militairen, hetzij op marsch, hetzij in een legerplaats, hetzij in een localiteit aan het militair gezag onderworpen, enz.

Mijn tweede vraag geldt den verkoop aan personen beneden de 18 jaar.

Het ontwerp, zooals het voor ons ligt, gaat van het mijns inziens juiste standpunt uit, dat personen beneden de 18 jaar, zonder geleide van een oudere, niet worden toegelaten in inrichtingen, waar sterke drank verkoeht wordt. Hoe zal dit gaan in het leger? Bestaat bij den Minister het plan om bij ministerieele aanschrijving te bepalen, dat aan personen beneden de 18 jaar geen sterke drank mag worden verkocht?

Wanneer men zegt: dit moet worden overgelaten aan de militaire autoriteiten, dan gaat dit niet op.

De geachte afgevaardigde uit Hoogezand meent wel, dat de militaire autoriteit hier geheel vrij is, maar dit is niet juist; haar bevoegdheid strekt zich volgens het artikel alleen maar uit voor militairen tot den verkoop op marsch: in legerplaatsen, of in localiteiten aan het militair gezag onderworpen, doch verder niet. Op alle andere terreinen bezit dus de militaire autoriteit geen vrijheid in de regeling van den verkoop. Wil men bijv. bij een of andere gelegenheid buiten de kazerne een feest organiseeren, dan zou men niet vrij zijn daar den verkoop van sterken drank toe te staan. Met dit voor oogen kunnen er dus geen bezwaren zijn het recht der militaire overheid te beperken, ook niet dus waar het geldt de vaststelling van de leeftijdsgrens voor diegenen aan wie sterke drank verkoeht mag worden.

In verband hiermede zou ik dan ook de Regeering in overweging willen geven om aan mijn tweeërlei wensch te gemoet te komen.

Art. 1 *b* in dier voege te wijzigen dat:

Het 1ste lid van art. 1 *a* is niet van toepassing op verkoop van sterken drank.

3°. Aan militairen boven 18 jaar hetzij op marsch, hetzij in legerplaatsen, hetzij in localiteiten, aan het militair gezag onderworpen, door hen, aan wie dit door de militaire overheid wordt toegestaan.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten

84ste VERGADERING. — 18 MEI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

84ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 18 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. nota van inlichtingen op een adres; 3°. verzoekschriften; 4°. en 5°. adhaesieverklaringen; 6°. een boekwerk. — Verslag over verzoekschrift. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling en aanneming van art. V[; aanvang van behandeling van art. VI. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 88 leden, te weten de heeren:

Ferf, Mutsaers, de Boer, van Gijn, Janssen, Beckers, Bolsius, van der Borch van Verwolde, Raymakers, Sluis, Arts, Talma, Hubrecht, van Vlijmen, Friesen, Helsdingen, van Vliet, de Waal Malefijt, Brants, van Asch van Wijck, Merckelbach, van Foreest, Mees, Fock, Verhey, Pompe van Meerdervoort, Roessingh, van Alphen, van Wassenaer van Catwijck, van der Vlugt, Ketelaar, Hugenholtz, Nolens, van Heemstra, Michiels van Verduynen, van Idsinga, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, van Bylandt, van de Velde, de Visser, Staalman, Nolting, van der Zwaag, Fruytier, Smidt, Bijleveld, van Dedem, Melchers, ter Laan, Lucasse, Bos, Krap, van Nispen tot Sevenaer, Schaper, Cremer, Hennequin, Röell, van Veen, de Ram, Drucker, van Karnebeek, Schokking, Travaglino, van Wichen, de Savornin Lohman, van Löben Sels, Dolk, Troelstra, van den Berch van Heemstede, Kolkman, van Raalte, Willinge, Goekoop, Goeman Borgesius, Aalberse, Rink, Tydeman, Lieftinck, de Vries, Smeenge, Okma, Zijlma, van Styrum, de Ridder, van Kol en den Tex,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Marine en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer den Tex, dat hij door ambtsbezigheden verhinderd is de vergadering in den aanvang bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Staat, Minister van Oorlog, ten geleide van een Nota van Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden kapitein der infanterie W. J. H. Feber, reserve-kapitein bij het 6de regiment infanterie, in verband met den datum van ingang van het aan hem in 1903 verleend pensioen.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van: de voorzitters en secretarissen van de Vereeniging „Bierhuishoudersbond", gevestigd te Rotterdam, en van de Bierhoudersvereeniging „Vooruit", gevestigd te Amsterdam;

een, van F. H. van Zevenhuyzen, te Amsterdam, handelende over rechtpositie en pensioen van het personeel der voormalige Ned. Rhijnspoorwegmaatschappij, dat geen afstand van rechten heeft gedaan, en terugkomende op zijn vorig adres om uitbetaling van hem naar zijn beweren toekomende gelden en houdende verzoek hem een voorloopigen onderstand te verleenen;

een, van M. van Straaten en P. J. Dekker, particuliere nachtwakers te Amsterdam, betrekkelijk een tegen hen ingebrachte aanklacht wegens smaad;

een, van G. Nijdeken, te Apeldoorn, betrekkelijk een rechtszaak;

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissie van Rapporteurs of naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

4°. een missive van het bestuur der afdeeling Rotterdam der „Pensioenvereeniging", ten geleide van zeven verklaringen van adhaesie van burgerlijke ambtenaren aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

5°. 123, van een aantal handteekeningen voorziene, machtigingen op het „Christelijk Drankwet-comité" te Rotterdam, om een adres ten gunste van het ontwerp-Drankwet bij de Kamer in te dienen.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. van het Departement van Marine, afd. Hydrographie, blad 49 der Schetskaarten van Ned.-Indië; bladen 277, 278 en 279 der Indische en blad 206 der Nederlandsche Zeekaart.

Dit stuk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (**83**).

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs betreffende het wetsontwerp tot herziening van de Drankwet, brengt, namens deze, het volgende verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van de voorzitters en secretarissen der Vereeniging „Bierhuishoudersbond" te Rotterdam en der Vereeniging „Vooruit" te Amsterdam.

Zij geven aan de Kamer te kennen, dat zij uit de algemeene beschouwingen hebben bemerkt, dat door eenige leden der Kamer terdege kennis is genomen van de wenschen, in reeds vroeger ingediende requesten door requestranten gesteld, als behoorende te worden verwezenlijkt in een goede Drankwet. Deze wenschen waren onder meer: dat elk Nederlander, die aan de vereischte der wet voldoet, het recht worde verleend,

sterken drank in 't klein te verkoopen, of althans, vond uw Kamer dit niet gewenscht, werd verboden de verkoop van sterken drank en andere dranken in éénzelfde localiteit.

Requestranten vermeenen voldoende te hebben gewezen op de billijkheid van dezen wensch, alsmede op het feit, dat, wordt genoemde splitsing bevolen, daardoor juist paal en perk wordt gesteld aan het misbruik van sterken drank, daar toch aan het gebruiken van bier, wijn en dergelijke, niet het gevaar verbonden is, als aan het gebruiken van sterken drank, dat niet tot dorst lesschen bestemd en geschikt is.

Redenen weshalve zij zich tot uw Kamer wendt, met het allereerbiedigst verzoek, dat het Uw Kamer moge behagen het thans in behandeling zijnde ontwerp tot herziening der wet van 21 Juni 1881 niet aan te nemen dan nadat in dat ontwerp zoodanige wijzigingen zijn gebracht, dat daarin bovenstaande wenschen zijn verwezenlijkt.

Uw Commissie stelt voor dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De beraadslaging wordt hervat over art. V, en in het bijzonder over onderart. 1 *b*, 3°., met het daarop door den heer ter Laan c. s. voorgesteld amendement.

De heer **van Vlijmen**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het beoordeelen van amendementen moeten wij goed in het oog houden het intitulé van dit wetsvoorstel: beteugeling van dronkeuschap, beteugeling van misbruik van sterken drank. Er staat niet: regeling van de *afschaffing* van sterken drank, maar van de *beteugeling* van dronkenschap.

Als men nu amendementen gelijk het onderhavige leest, rijst onwillekeurig de herinnering aan den tijd der revolutie van 1789, toen men eenvoudig alle instellingen en inrichtingen wilde afschaffen, die niet in den smaak vielen, in plaats van den weg der evolutie te volgen, in plaats van in die inrichtingen noodzakelijke verbeteringen aan te brengen. En dat deden niet alleen de revolutionnairen, de republikeinen, maar zelfs de koningsgezinden. De Minister Turgot schafte met één pennestreek de gilden af, omdat het recht van vereeniging als een kwaad werd beschouwd, het recht van vereeniging, dat nu bij ons zoo hoog wordt gehouden, zoowel door de Katholieken als door hun tegenvoeters, de sociaal-democraten.

Maar dit in het voorbijgaan. Wanneer wij dit voorstel van de heeren sociaal-democraten beschouwen, vragen wij in de eerste plaats: wat is de strekking daarvan? En dan is die strekking eenvoudig deze: afschaffing van het gebruik van sterken drank in legerplaatsen, op marsch en in de cantines, dus zoowel in tijd van oorlog als in tijd van vrede.

Is het nu nuttig en noodig? Mijn antwoord luidt beslist „neen". Ik ben een voorstander van de evolutie. Ik zie met groot genoegen de kentering in de zeden op dat stuk, de kentering zoo juist genoemd door den geachten afgevaardigde, onzen gewaardeerden veteraan Lieftinck. Die kentering heeft plaats in alle rangen en standen van onze maatschappij, ook in den militairen stand. De evolutie is werkende; wij zien het elken dag door de vereenigingen die bestaan tot beteugeling van de drankzonde en de drankzucht. In den militairen stand is het gebruik merkbaar verminderd gedurende de laatste kwart eeuw. Ik heb het zelf kunnen constateeren in den tijd dat ik nog de eer had in de gelederen te staan en de militaire bevelhebbers zullen zeker op den huidigen dag mijn beweren onderschrijven.

Dit nu vaststaande, is het voorstel der heeren sociaal-democraten geen verbetering, integendeel, het is een motie van wantrouwen in de wijsheid van de Ministers van Oorlog en van Marine, niet alleen van dezen, maar van de Ministers van Oorlog en Marine in het algemeen; een motie van wantrouwen in het beleid en de oordeelkundige handelingen van de bevelvoerende officieren.

Ik zeg dus, dat afschaffing noch nuttig noch noodig is. Beteugeling van de dronkenschap en van het gebruik van sterken drank moet worden geregeld door de bevelvoerende officieren, die de zware verantwoordelijkheid op hun schouders voelen voor het moreele en materieele welzijn van hun ondergeschikten, die volkomen bevoegd en in staat zijn om die verantwoordelijkheid te dragen en dat, Mijnheer de Voorzitter, zoowel in tijd van oorlog als in tijd van vrede. Laten de fanetieke afschaffers toch niet vergeten, dat er bekwame geneeskundigen van grooten naam zijn in ons vaderland, die matig gebruik van sterken drank voor den volwassen man niet alleen niet schadelijk, maar onder zekere omstandigheden zelfs nuttig oordeelen.

Wie zijn dat, vraagt de heer Melchers. Ik behoef hier geen namen te noemen — de heer Melchers begint a priori met mijn bewering te loochenen — maar ik zou kunnen beginnen met aan te halen professor Pel, die zeker niet de eerste de beste is.

Ik zeide dan, dat èn in tijd van vrede èn in tijd van oorlog het gebruik van sterken drank nuttig en noodig kan zijn en dat afschaffing overbodig is. In tijd van oorlog. Toen wij in 1868 op Bali gedurende een maand op het strand bivakkeerden en daar veel last hadden van de regens, wijl de regenmoesson was ingevallen, zoodat de cholera ons dagelijks eenige krijgsmakkers naar het graf deed dragen, was een teug cognac en jenever ons niet onwelkom.

In tijd van vrede; toen wij op Borneo vertoefden en de beri-beri dagelijks een paar manschappen van mijn detachement deed sterven, terwijl er 20 van de 50 man aan die vreeselijke ziekte leden, oordeelde de geneesheer een weinig arak met een dosis warm water, heilzaam voor ons, gezonde menschen.

Er wordt hier gevraagd, wanneer dat was. Dat doet er niet toe: het is iets uit mijn ervaring, maar ik zeg er bij, dat daar geen misbruik van drank werd gemaakt. Ofschoon er een cantine bestond, werd er nooit misbruik gemaakt en heb ik nooit iemand behoeven te straffen wegens misbruik. Generaal van Heutsz heeft bij krijgstochten de koffie geprefereerd en den sterken drank, althans in den regel, achtergesteld.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter! ziedaar dan ook de evolutie, die in deze reeds plaats heeft. Maar ondanks dat, blijf ik toch beweren, dat, zoo in oorlogs- als in vredestijd, een teug sterken drank vaak nuttig kan zijn. Ik zou dat nog kunnen illustreeren met voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis, maar zal dat opzettelijk niet doen, omdat onze tijd zeer kostbaar is, omdat er al lang over deze zaak is gesproken.

De conclusie is dus, dat in tijd van oorlog de regeling aan de bevelvoerende officieren moet worden overgelaten en ook in tijd van vrede.

Mijnheer de Voorzitter! Ik blijf gewoonlijk buiten het gesammel over de cantines, maar moet er nu opzettelijk wel een woord over zeggen. Hoewel misbruik nog maar sporadisch voorkomt onder de militairen, moet worden geconstateerd, dat de regeling van het *gebruik* in de cantines gunstig werkt tot beteugeling van het *misbruik* daar buiten, dank zij de oordeelkundige voorschriften van het Departement van Oorlog en de oordeelkundige handelwijze van de bevelvoerende officieren. Afschaffing zou dus ten huidigen dage verkeerd zijn. Ook bij marschen en in legerplaatsen moet de regeling geheel onder de verantwoordelijkheid van de commandeerende officieren blijven. Ook hier is evolutie aan te wijzen; de zoogenaamde marketentsters zijn verdwenen, en gelukkig ook zeg ik er bij. Het is mij voorgekomen, dat ik reeds bij het begin van een manoeuvre straffen heb moeten uitdeelen wegens gebruik van sterken drank, toen de marketentsters er nog waren. Maar ik blijf toch zeggen, dat het bij ongunstig weer in ons land van mist en kouden regen bij lange marschen soms nuttig kan zijn een teug sterken drank te gebruiken. Mijn conclusie is dus deze: laten wij vertrouwen stellen in de oordeelkundige leiding der bevelvoerende officieren. De Regeering heeft door haar voorstel blijk gegeven ten volle op die leiding te vertrouwen en dat verheugt mij.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik teleurgesteld ben, is het zeker over de bepaling, door de Regeering opgenomen bij dit artikel. Ik zal die bepaling bestrijden om zoo mogelijk met de voorstellers van het amendement te komen tot het verbieden voor goed en voor altijd van den verkoop van sterken drank in cantines, kampementen enz. Ik had gehoopt, dat, vooral na de prijzenswaardige houding van den Minister van Marine, die is opgetreden tegenover het alcoholvraagstuk van zijn standpunt met moed van beteekenis, de Regeering eindelijk zou besloten hebben tot het nemen van maatregelen bij deze wet die konden voeren tot algeheel verbod van wat voor onze militairen is — ik zeg niet te veel — de pest.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De Minister van Oorlog schijnt dat eenigszins te betwijfelen, maar wanneer hij nagaat de statistiek en de strafregisters, zal hij zien hoe velen in dienst door gebruik, later tot misbruik geworden, van sterken drank, in een allerontzettendsten toestand zijn gekomen, vooral ook omdat men in dienst het misbruik zoo zwaar straft, en dan geloof ik, dat de Minister zal moeten toegeven, dat de alcohol in de kazerne een zeer gevaarlijk element is.

De Overheid moet naar mijn gevoelen vooral hier een voorbeeld geven. En nu komt het mij allermerkwaardigst voor, dat de Regeering, die nog dezer dagen heeft gewezen met zooveel nadruk op het groote gevaar, dat gelegen is in het brengen van den alcohol binnen het gezin — en meerdere leden van de Kamer deden dit even zeer — om daar niet te worden het middel waardoor anderen worden verleid. Het komt mij onbegrijpelijk voor, dat de Regeering niet schijnt in te zien welke ontzettend groote beteekenis het heeft wanneer men den sterken drank in de kazerne absoluut zou pogen te verbieden. In dat huis, waarin de Overheid de jonge burgers van ons vaderland brengt, waarin zij verplicht worden te komen, zij moeten daar zijn, ontzeg ik de Overheid het recht om mijn zoon, dien ik zoolang onder mijn leiding had en dien ik mede heb weten af te houden van den sterken drank en die ik gewezen heb op het ontzettend gevaar dat in de verleiding tot den sterken drank, juist in den sterken drank schuilt — ik ontzeg de Overheid eigenlijk het recht om mijn kind te brengen in een omgeving waarin het aan die verleiding is bloot gesteld. Ik begrijp niet hoe de Regeering dat standpunt zal kunnen verdedigen, ook niet uit een nuttigheidsoogpunt.

Ik weet wel, het standpunt van den Minister van Oorlog is — en het is bij vorige algemeene beraadslagingen over zijn begrootingen gebleken — dat hij het beter oordeelt sterken drank in de cantines te verkoopen, dan dat de soldaten daarbuiten gaan in kroegen van minder allooi.

Maar mag ik er op wijzen, dat het niet zijn de miliciens van 19 à 20 jaar die de betrekkelijk kleine hoeveelheid liters over het geheel gerekend in de cantines opdrinken; die miliciens zijn niet de menschen die geregeld per dag gewoon zijn borrels te drinken. Maar wie verbruiken dien sterken drank? Dat zijn voornamelijk de drinkers, de echte pooiers, die buiten de kazerne 2 à 3 borrels drinken en die daarna in de kazerne er nog 2 à 3 bijpakken. En juist die menschen vormen in de kazerne dat onhebbelijk element dat bestreden moet worden en dat door den Minister van Binnenlandsche Zaken in het burger samenleven zoozeer als kwaad geschetst is.

Wanneer ik nu naga wat de Minister van Binnenlandsche Zaken gisteren gezegd heeft over het gebruik aan boord van stoombooten, dan zou ik willen vragen: is dat alles niet even zeer van toepassing, en nog beter, op de kazerne? Tot mijn leedwezen kon ik door ongesteldheid het debat hierover gisteren niet volgen, maar de Minister heeft er, meen ik, op gewezen, dat hij door den te nemen maatregel de passagiers op de stoombooten wilde behoeden voor de verlokking van drankgebruik, zoowel als voor overlast van anderen.

Dit is voor den soldaat immers evenzeer het geval; hij staat aan de verleiding bloot om in de cantine drank te gebruiken, want hij *moet* in de kazerne vertoeven. Hij moet verkeeren te midden van soldaten, die te veel drank gebruiken en in de periode verkeeren van dronkaard te worden en ten gevolge daarvan naar de klasse van discipline te worden gezonden, die in de cantine allerlei liederlijke en schandelijke taal uitbraken.

Wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken zegt: op de stoombooten mag men iemand er niet aan blootstellen dergelijke tooneelen bij te wonen, omdat men daar *moet* zijn, dan zeg ik: in de kazerne is dit hetzelfde. De Minister zeide: op de stoomboot tracteert men elkander. Dit gebeurt in de kazerne eveneens; het verblijf in de cantine op zulke dagen is dan gedurende enkele uren vaak onmogelijk voor een ieder die daar wil lezen of schrijven of op fatsoenlijke wijze, zonder alcohol-jool zijn vrijen tijd wil doorbrengen.

Op de stoombooten, zeide de Minister, wordt tot drinken uitgelokt.

In de kazerne wordt dit eveneens gedaan door hen, die bezig zijn alcoholist te worden.

De Minister is er niet af met er op te wijzen dat er zulk klein getal liters per hoofd en per jaar gebruikt worden; want wanneer hij ons zou willen voorleggen hoeveel manschappen in de kazerne drank gebruiken, dan zou hij tot een belachelijk klein cijfer komen. Het zijn voornamelijk de oudere miliciens en korporaals die de cantine vaak tot een plaats maken, waar men onmogelijk vertoeven kan. Zij vormen dat gevaarlijk bestanddeel dat moet worden uitgesneden en verwijderd.

De Minister van Binnenlandsche Zaken zeide ook dat het verwijderen van boord van dronken lieden niet voldoende is. Men heeft genoeg last van die personen vóór zij verwijderd zijn. Ook dit is zoo voor de kazerne en de cantine. Niet door het verwijderen van lastige menschen bereikt men zijn doel.

Er heerscht in de cantines maar al te veel zekere kroegtoon, die maakt dat de fatsoenlijke militairen haar ontloopen; en wanneer de kazerne niet op al te grooten afstand van de stad is, vertoont men zich liefst niet in de cantine en zoekt men zijn ontspanning in een andere rustiger gelegenheid.

De heer Duymaer van Twist heeft er op gewezen dat het amendement van den heer ter Laan niet zou opgaan voor het verstrekken van drank in kampementen en op marsch.

De heer van Vlijmen heeft doen hooren dat het uit medisch oogpunt noodzakelijk kan zijn aan soldaten, die vermoeid zijn, drank te schenken. Ik ben geen medicus en zal mij op dat terrein niet wagen. Ik zou het aan den geneesheer bij den troep willen overlaten te beslissen of er al dan niet zal geschonken worden uit een oogpunt van gezondheid, omdat ik vermoed dat geneesheeren die zulks zouden voorschrijven binnen niet langen tijd wel verdwenen zullen zijn. De geachte spreker noemde het jaar 1878; sedert vermindert het getal der menschen, ook van doktoren, die drank nuttig of noodig achten, steeds.

Ik heb hoop dat binnenkort dit getal zoo zal geslonken zijn, dat er weinig of geen dokters meer zullen overblijven, die sterken drank als geneesmiddel voorschrijven.

Ik zou mij daarbij desnoods willen nederleggen, maar hoe het mogelijk is, dat de Regeering zelfs zonder vergunning recht wil geven om sterken drank te verkoopen in de kampementen, dat is mij een raadsel. In de kampementen wordt op een ontzettende manier gedronken niet alleen, maar daar wordt heel vaak gezopen. Ik heb daar zelf een week of zes of acht verbleven. Wanneer men in de keuken des avonds om een uur of half tien komt en men ziet een half uur daarna die enkelen daar binnen komen, die zich in de cantine hebben bedronken, dan kan ik de verzekering geven, dat het allesbehalve benijdenswaardig is in gezelschap te moeten zijn van zulke menschen.

In de tent, waar zich twaalf of zestien man bevinden, komt dan een met sterken drank volgeladen man binnen; hij zakt tusschen zijn kameraden in, hij vraagt niet op welke manier hij komt te liggen. De Minister schijnt dit te betwijfelen, maar het is inderdaad zoo. De man komt de tent binnen, kan het stroo niet vinden, hij vraagt er ook niet naar, maar laat zich zakken en valt tusschen de soldaten in en doet dan verder wat dronken menschen gewoon zijn te doen. Heb ik voor mijn zoon, dien ik in dienst moet sturen, niet het recht te vorderen van de Overheid, dat zij hem van zulk een schandelijken en onteerenden overlast vrijware door den verkoop van sterken drank in de kampementen, waar de verleiding juist zoo sterk is, te verbieden? Wanneer de Overheid sterken drank in de cantines en in de kampementen wil verkoopen, dan is zij verplicht de groote voordeelen die daaraan verbonden zijn aan te toonen en te bewijzen dat die groote voordeelen opwegen tegen de ontzettende nadeelen. Indien dit gebeurt, dan zal ik mij wel gewonnen moeten geven, ofschoon ik de Overheid den plicht en het recht absoluut ontzeg.

Maar die voordeelen heb ik niet hooren schetsen, geen enkel Minister van Oorlog is nog opgestaan om de voordeelen van den verkoop van sterken drank in de cantines en in de kampementen aan te toonen.

Ik zal het hierbij laten. Ik behoef niet te zeggen, dat ik zeer steun het amendement door de sociaal-democraten ingediend en mij nog niet kan voorstellen dat er in deze Kamer onder deze omstandigheden een Christelijke meerderheid kan te vinden zijn, die zou durven verdedigen een standpunt tegen dit amendement, dat in zijn gevolgen van zoo groote beteekenis is en onzen militairen inderdaad tot grooten zegen zal strekken.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Bergansius**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement dat gisteren door den geachten afgevaardigde uit Hoogezand, den heer ter Laan, is toegelicht, heeft de strekking om bij dit wetsontwerp te doen uitmaken dat op marsch, in legerplaatsen en in localiteiten aan het militair gezag onderworpen, de verkoop van sterken drank ten eenemale zal worden verboden.

Het wil mij toeschijnen, dat het stellen van een dergelijk verbod niet in overeenstemming zou zijn met den geest en de strekking die in dit wetsontwerp heerscht en ik sluit mij dan ook geheel aan bij hetgeen daaromtrent door de Regeering in de Memorie van Antwoord (Gedrukte Stukken 1903—1904, 82, n°. 8) onder § 8 is gezegd, waarbij zij verklaart de meening te deelen, uitgedrukt in de laatste alinea van § 8 van het Voorloopig Verslag (Gedrukte Stukken 1903—1904, 82, n°. 7) nl., dat de beslissing omtrent den al of niet verkoop van sterken drank op marsch of in de localiteiten zooeven genoemd, behoort te blijven aan de bevoegdheid van de militaire autoriteit. Ditzelfde standpunt is reeds in 1880 en 1881 ingenomen en was ook het standpunt van de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie bij de voorgestelde herziening van 1900/1901. Bij dit voorstel tot herziening hebben die beide Ministers dit standpunt zelfs zoo sterk geacht, dat zij, zooals zij destijds in de Memorie van Antwoord ad art. XVIII hebben verklaard, op dien grond geen aanleiding hadden gevonden om daaromtrent overleg te plegen met de Ministers van Oorlog en van Marine. (Gedrukte Stukken 1900—1901, 25, 1.)

Ik zal overigens het amendement voor zoover het de strekking heeft om art. 1 *b* te wijzigen niet verder bespreken; het komt mij voor dat dit verreweg het beste zal kunnen geschieden door den Minister van Binnenlandsche Zaken, die ook de evenbedoelde verklaring in de Memorie van Antwoord heeft neergeschreven.

De vraag die ik bij deze discussie zal hebben te beantwoorden, is m. i. deze, of de militaire autoriteit van de bevoegdheid haar gegeven, van het vertrouwen haar in 1881 geschonken, al of niet een oordeelkundig en goed gebruik heeft gemaakt, en dan begin ik met op den voorgrond te stellen, dat de heeren ter Laan en Staalman het drankgebruik in de cantine geschetst hebben in kleuren, die uit den aard der zaak geschikt waren om aan hun beweringen kracht bij te zetten en de kansen voor het amendement te verbeteren, maar waaromtrent men mij de meening gunne, dat zij daarbij in zeer sterke mate hebben overdreven.

Verder zal ik de drie punten die in art. 1*b* voorkomen achtereenvolgens behandelen, en dan kom ik in de eerste plaats tot den verkoop van sterken drank op marsch.

De feitelijke toestand is, dat dit al sedert enkele jaren niet meer plaats heeft. De bevoegdheid, die tot nu toe de wet verleende, was om dit door marketentsters te doen geschieden; overigens was het verleenen van een bijzondere vergunning tot verkoop van sterken drank aan troepen op marsch niet toegelaten. Nu zijn de waschvrouwen verdwenen en de marketentsters afgeschaft, en sedert 1902 ligt het niet in de bedoeling om deze weer in dienst te stellen, ook niet bij mobilisatie. Daaruit blijkt duidelijk, dat de militaire autoriteit de meening is toegedaan, dat in gewone omstandigheden beslist geen verkoop van sterken drank aan militairen op marsch moet plaats hebben, althans dat zij harerzijds niet aan bepaalde personen de vergunning moet geven tot dergelijken verkoop. Intusschen bestaan er redenen om de woorden „op marsch" in art. 1*b* n°. 3 te behouden, omdat er inderdaad buitengewone omstandigheden kunnen zijn, die het wenschelijk of noodzakelijk maken om op den algemeenen regel een uitzondering te doen plaats hebben. Ik constateer echter met nadruk, dat het geheel ligt in de gedragslijn der laatste jaren om van die bevoegdheid niet anders dan in zeer buitengewone omstandigheden gebruik te maken.

In de tweede plaats de bevoegdheid tot verkoop van sterken drank in de legerplaatsen.

Vooral de heer Staalman heeft daarop zooeven een heftigen aanval gericht en hij heeft ons medegedeeld, dat hij, in een legerplaats vertoevende, had moeten ondervinden dat beschonken personen in zijn tent kwamen.

Mijnheer de Voorzitter! Dergelijke gevallen zullen wel voorgekomen zijn en in de toekomst ook wel blijven voorkomen, helaas; maar is dat een gevolg daarvan dat in de cantines gelegenheid wordt gegeven om gedurende enkele uren sterken drank te verkoopen? Of is het een gevolg daarvan — het zal toch wel eenige jaren geleden zijn, dat de heer Staalman is overkomen wat hij mededeelt —, dat op andere wijze drank wordt binnengebracht? En hier kom ik nu wat de legerplaatsen betreft min of meer op de evolutie waarvan de heer van Vlijmen sprak.

Wat was de vroegere toestand? Degenen die in vroegere jaren in kampen zijn geweest, zullen het nog wel weten. Toen werd in den regel, omdat men geen eigen gebouw had, aan een burger het recht gegeven om sterken drank te verkoopen en niet alleen sterken drank, maar van alles. In dergelijke cantines, gedreven door een man die niet onder het militair toezicht stond, en die er het meeste belang bij had om zooveel mogelijk te verkoopen, ook aan drank, was er veel meer aanleiding tot misbruik maken van sterken drank dan wanneer het gebruik van drank geschiedt in militaire cantines onder toezicht en waar die verkoop slechts op enkele uren van den dag plaats heeft.

Bovendien werd in dien tijd, hoewel daartegen ook voorschriften bestonden, het clandestiene gebruik van sterken drank in de hand gewerkt door de marketentsters. De waschvrouwen gingen dan veelal als marketentsters mede naar de legerplaatsen, hadden daar een tent en mochten daar koffie verkoopen aan de soldaten. Maar in vele gevallen, dat weet ik uit ervaring, werd door die waschvrouwen behalve koffie, ook sterke drank verkocht.

Als waschvrouwen waren zij in de legerplaats niet meer noodig en als bevorderaarsters van den clandestienen verkoop van sterken drank konden zij best gemist worden.

Overigens heeft de militaire autoriteit door allerlei maatregelen getracht mede te werken om, zonder het stelsel van geheelonthouding te volgen, daarnaar te streven, dat het gebruik van sterken drank wordt beperkt en alleen plaats heeft onder streng toezicht en slechts op bepaalde uren van den dag, terwijl het clandestiene gebruik zooveel mogelijk wordt tegengegaan.

Men moet niet te licht denken over een algeheel verbod van verkoop van sterken drank in een legerplaats. Ik heb 10 zomers, telkens gemiddeld 5 maanden, in een legerplaats doorgebracht. In een cirkel van een half uur was er geen gebouw of iets van dien aard te vinden. En zou men nu denken, dat in een dergelijke omgeving, met een verzameling mannen van verschillenden leeftijd, soms 500 à 600 bij elkander, het wenschelijk zou zijn geen sterken drank verkrijgbaar te stellen? Ik zou er mij in verheugen wanneer zulks het geval ware. De heer Hugenholtz zegt, dat geen verbod van drinken in het kamp bedoeld wordt.

Maar wanneer er nu in het kamp geen gelegenheid is om drank te verkrijgen, dan staat dit toch gelijk met een verbod van drinken. Dan moet de man als hij een borrel wil gebruiken, in strijd met de voorschriften, het kamp verlaten, en een half uur of verder loopen, of wel moet drank worden binnengebracht.

Men moet toch niet voorbijzien, dat de menschen in den regel op werkdagen geen verlof kunnen krijgen om buiten het kamp te gaan. Dit kan meestal alleen des Zondags worden toegestaan. In de week is ook geen tijd daarvoor; althans te Oldebroek begint het werk vroeg in den morgen en duurt het meestal tot in den avond.

Waar kunnen die mannen nu beter blijven dan onder goed toezicht in een cantine? Ik ben het dus eens met den heer Duymaer van Twist, dat men voor legerplaatsen het verbod niet kan uitvaardigen.

Diezelfde toestand bestaat ongeveer in de legerplaats bij Harskamp en in het geniekamp van Zeist, ook kampen van meer blijvenden aard. Daar zijn de cantines geheel en al ingericht overeenkomstig het Reglement op den inwendigen dienst, waar alleen op bepaalde uren drank van goede qualiteit is te verkrijgen. Bovendien moet het beheer der cantine er op zijn ingericht, dat andere dranken, als bier, melk, koffie enz. zoo goedkoop mogelijk — zooveel doenlijk zonder winst — kunnen worden verstrekt.

De ervaring van 50 à 55 maanden heiverblijf heeft mij geleerd, dat dit gunstig werkt, terwijl vooral ook het clandestiene inbrengen van drank daardoor, zooal niet geheel buitengesloten dan toch zeker zeer beperkt wordt.

In de eerste twee jaren van mijn verblijf te Oldebroek was

de toestand anders; toen was de cantine nog in zoogenaamd particulier beheer en dit gaf aanleiding tot verkoop van sterken drank in groote hoeveelheden, wat thans totaal is uitgesloten.

In de derde plaats de cantines in de kazernen. Daarover heb ik meermalen in deze Kamer gesproken, voor het eerst op 18 December 1888. Ik heb toen betoogd, dat die aangelegenheid moest blijven ter beoordeeling van de betrokken commandeerende-officieren, bekend met de locale toestanden. Zij kunnen den drankverkoop toelaten onder beperkende bepalingen.

Deze bepalingen heb ik destijds nader vastgesteld bij circulaire van 4 Januari 1889, zooals zij nog in hoofdzaak voorkomen in art. 142 van het Reglement op den inwendigen dienst.

Na kennisneming van het amendement heb ik mij echter nogmaals gewend tot de hoogste militaire autoriteiten in het leger, de inspecteurs van de verschillende wapens en van den geneeskundigen dienst, met verzoek om op grond hunner ervaring mede te deelen, of naar hun meening ten aanzien van de cantines in de kazernes de bestaande toestand al dan niet moest worden gehandhaafd.

Deze autoriteiten zijn allen van meening, dat die toestand moet blijven gehandhaafd, maar tevens, dat er naar gestreefd moet worden om door beperkende bepalingen aan de daaruit voortvloeiende bezwaren, zooveel doenlijk, te gemoet te komen.

Mij op dit standpunt plaatsende, wensch ik enkele punten te bespreken die door de heeren zijn genoemd. Zoo heeft o. a. de heer ter Laan er op gewezen, dat in enkele cantines de verkoop gebeurt op enkele uren. Dit is minder juist: het gebeurt in *alle* cantines binnen bepaalde uren. Dit is geheel in overeenstemming met hetgeen in de reglementen op den inwendigen dienst is voorgeschreven, en waarin verder o. a. is bepaald, dat de verkoop van sterken drank alleen mag plaats hebben per glas en bij contante betaling: dat alleen mag verkocht worden aan militairen en onder streng toezicht. Verder moet er, zooals ik straks reeds zeide bij het bespreken van de cantines van de legerplaatsen, naar gestreefd worden andere dranken dan sterken drank, zonder winst, te verkoopen. Dat hier de hand aan wordt gehouden, kan ik dadelijk bevestigen uit de opgaven die ik onlangs heb verkregen uit cantines. Door den „Volksbond", Vereeniging tegen drankmisbruik, was de vraag gesteld, of hij een onderzoek mocht instellen naar de regeling van het verbruik van sterken drank in de cantines. Ik heb dit in zoover ingewilligd, dat ik verzocht heb de vraagpunten te stellen. Na ontvangst daarvan heb ik een onderzoek doen instellen en aan den Bond de verlangde gegevens verstrekt. Wat het gebruik aangaat is hierdoor o. a. het volgende gebleken:

In de 63 cantines — waarover het onderzoek heeft geloopen — was het gemiddeld verbruik van sterken drank per man en per dag: in 9 cantines van 1- tot 4-duizendste L., in 17 van 4- tot 8-duizendste L., in 8 van 8- tot 10-duizendste L., in 15 van 10- tot 20-duizendste L. en in 8 van 20- tot 30-duizendste L. Nu weet men dat 50-duizendste L. ongeveer één borrel is, zoodat het verbruik per man en per dag slechts een breuk daarvan is.

Bij de 4 bataljons van het 6de regiment infanterie te Breda werd gebruikt 5 duizendste liter sterken drank per man en per dag: terwijl daarbij in September 1903 door 1640 man gebruikt werden 3431 L. melk en 7380 koppen thee, dus in die maand ruim 2 liter melk en 4½ kop thee per hoofd. Bij de 4 bataljons van het 5de regiment infanterie te Amersfoort bedraagt het gemiddeld gebruik van sterken drank per man en per dag 2 duizendste liter, terwijl van 1 October 1902—ult. September 1903 55 002 liter melk werden gebruikt, of gemiddeld per dag en per man 0,145 liter melk en voorts gemiddeld 0,53 gram thee en 0,108 gram koffie, zonder de koffie die van Rijkswege wordt verstrekt.

Dit is toch zeker een bewijs, dat er in de cantines, behalve sterke drank, andere dranken in groote hoeveelheden worden gebruikt.

Nog sprekender is het voorbeeld bij de 5 bataljons grenadiers en jagers, waar het gemiddeld gebruik van Juli en Augustus 1903 (een tijd waarin het regiment op zijn grootste sterkte is) wordt aangeduid als volgt:

Per 30 man 1 glas ($^1/_{23}$ liter) sterke drank.
„ 12 „ 1 „ bier.
„ 4 „ 1 kop koffie of thee.
„ 2 „ 1 glas melk.

Bij dit regiment werd het gebruik van alcoholische dranken van Augustus 1902 tot Juli 1903 met 16 pct. verminderd, en dat van alcoholvrije dranken met 26 pct. vermeerderd. Daaruit blijkt, dat gaandeweg beperking plaats heeft.

De heer ter Laan heeft er op gewezen, dat bij den Minister van Oorlog een verzoekschrift is ingekomen van het Comité tot verwijdering van alcoholische dranken uit de cantines.

Dit is zoo: het werd 4 Mei ontvangen en draagt omtrent 580 handteekeningen, bijeengebracht uit verschillende plaatsen van het land.

Ik heb doen onderzoeken hoe dit adres is tot stand gekomen.

Daardoor is mij gebleken, dat de hoofdpersonen zijn geheelonthouders, voor wier persoonlijke gedragslijn ik de hoogste achting heb, al geloof ik, dat het nog wel lang zal duren voordat hun denkbeelden door de geheele maatschappij, of in ruimeren kring zullen zijn overgenomen. Deze menschen nu willen nog verder gaan en ook het gebruik van bier in de cantines doen verbieden.

Nu is mij echter verder gebleken — en ook anderejaren heb ik wel eens dezelfde ervaring opgedaan — dat velen dit adres hebben geteekend zonder eigenlijk te weten wat er in stond. Wat mij overigens bevreemdt, is dat dit, aan mij gerichte adres, gisteren door den heer ter Laan aan de Kamer is voorgelezen uit een exemplaar van het blad *De Milicien*.

Nu zegt de heer ter Laan wel, dat er volstrekt geen politiek bij is. Dit wil ik wel gelooven, want onder elke politieke partij vindt men voor- en tegenstanders van drankgebruik en geheelonthouders, maar ik vind toch een zeer sterke familietrek tusschen dit adres en den Bond van miliciens. Anders zou ik mij niet kunnen verklaren dat dit adres, bijna te gelijker tijd bij mij is ingekomen en in het blad van dien bond is gepubliceerd.

De heer **ter Laan**: Dat stond er al in December in.

De heer **Bergansius**, Minister van Oorlog: Dat maakt de zaak nog sterker. Ik wensch alleen te constateeren, dat juist het voorlezen door den heer ter Laan de waarde van het request bij mij zeer heeft doen verminderen.

In de tweede plaats heeft de heer ter Laan gezegd, dat ook een adres van den Bond van miliciens en oud-miliciens bij de Kamer is ingekomen om hetzelfde doel te bereiken.

Dit is mogelijk, maar in het Gedrukte Stuk 83, n°. 13, waarin de bij de Kamer ingekomen adressen betreffende de Drankwet zijn afgedrukt, heb ik het niet kunnen vinden. Over den inhoud en de strekking er van kan ik dus niet oordeelen, maar wat ik wel kan doen is mededeelen dat er ook zijn die anders over de zaak denken.

Blijkens een onlangs ontvangen verslag van den „Volksbond", Vereeniging tegen drankmisbruik, is namelijk een onderzoek ingesteld naar de vraag, of het al dan niet gewenscht is aan te dringen op afschaffing van het gebruik van sterken drank in de cantines. Van de 15 afdeelingen welke antwoord inzonden, was er één voorwaardelijk voor afschaffing, onthielden twee zich van een oordeel en meenden 12, op grond van zeer betrouwbare inlichtingen, verkregen na een in haar omgeving ingesteld onderzoek, dat daarvoor geen aanleiding bestond.

Dit is voor mij wel van eenige waarde. Wanneer een bond, die zich drankbestrijding tot taak heeft gesteld, tot zoodanig resultaat komt, dan mag daaruit afgeleid worden, dat de verkoop van sterken drank in de cantine niet die gevaarlijke strekking heeft, welke de heeren ter Laan en Staalman er aan toeschrijven.

Nu zeggen die heeren: wijs op de daaraan verbonden voordeelen! Dat kan ik niet; ik geef dadelijk toe dat als er niet gedronken werd, dit een zegen voor de manschappen zou zijn, maar daarom gaat het niet. Het is hier de quaestie, of de schaduwzijde welke daaraan verbonden is, niet door de lichtzijde wordt overtroffen. Het gaat hierom, of het niet beter is hen die behoefte aan een borrel hebben, in de gelegenheid te stellen dien in de cantine onder behoorlijk toezicht te verkrijgen, dan wel hen te noodzaken daarvoor in een kroeg te gaan, waar zij niet alleen drank vinden, maar ook gezelschap dat dikwijs nog minder past, of gevaarlijker is dan de drank zelf.

Ik ben een weinig ouder dan de heeren, en ik heb toestanden om de kazernen gekend, in welke gelukkig door den bouw van vele nieuwe kazernen gaandeweg veel is verbeterd. De kroegen waren om zoo te zeggen aan de kazernen vastgekleefd en waren de pest voor den soldaat en de geheele omgeving aldaar en zijn

het, helaas, hier en daar nog. Juist het streven om de manschappen uit zulke gelegenheden te houden, is een der oorzaken geweest dat men het tappen in de cantine heeft toegestaan.

Nu kan men zeggen, dat het in vele gevallen om die reden niet meer noodig is, omdat de nieuwere kazernen veelal ver van andere gebouwen verwijderd zijn; dat is zoo, maar daartegenover staat, dat er door dien grooteren afstand niet minder aanleiding is de manschappen gelegenheid te geven in de cantine een voldoend verblijf te bezorgen en ze zooveel mogelijk thuis te houden.

Het gebruik van sterken drank buiten de kazerne is daardoor wel verminderd. Ik breng in herinnering, dat ik reeds op 18 December 1888 mededeelde, hoe ik een request had ontvangen van drankverkoopers in de nabijheid van zekere kazerne, met verzoek toch vooral den drankverkoop in de cantine te verbieden, omdat adressanten daardoor zoo aanmerkelijke schade leden.

Ook is gesproken over de groote verleiding waaraan de menschen blootstaan en de groote straffen welke ze oploopen door het gebruik van sterken drank.

Binnen zekere grenzen is het juist, dat aanzien doet gedenken en dat dus ook de drankverkoop in de cantine aanleiding kan geven dat iemand die anders geen borrel zou drinken, er wel toe komt, maar daarom gaat het alweder niet. De heer ter Laan sprak over de jongelieden die den eersten dag in de kazerne komen en door den korporaal worden medegenomen naar de cantine en daar onthaald worden op een borrel. Dat gebeurde vroeger ook, maar toen gingen ze naar de kroeg. Ik erken, dat kunnen ze nog doen, maar er bestaat minder aanleiding om het nu te doen, en als zij het doen in de cantines, is het gevaar minder groot, dan dat zij gebracht worden op plaatsen waar die jonge mannen dikwijls, behalve den drank, ook zeer slecht gezelschap vinden.

De gevolgen van het drankgebruik in het leger zijn zeer zeker nadeelig, maar ook daarbij maken de heeren zich aan schromelijke overdrijving schuldig, als zij beweren, dat meer dan de helft van de straffen wegens dronkenschap of ten gevolge van dronkenschap worden uitgedeeld. Dat toont alleen dat de heer ter Laan er geen flauw begrip van heeft hoe de strafregisters er uitzien. Ik, die er zoovele onder het oog heb gehad en nog krijg, kan constateeren, dat die bewering niet alleen ten eenemale onjuist is, maar dat ze kant noch wal raakt. Ja, er zijn strafregisters, waar herhaaldelijk dronkenschap op voorkomt, maar er zijn er gelukkig tal van andere, ja de overgroote meerderheid waar men met den scherpsten bril geen straf wegens dronkenschap op kan vinden, ook niet wegens de gevolgen van het drankgebruik.

In dit opzicht moet mij nog dit van het hart. De heer van Vlijmen heeft gesproken van een evolutie, die bestaat op het gebied van drankgebruik. Juist, Mijnheer de Voorzitter, die evolutie bestaat en niet alleen in de burgermaatschappij, maar ook in het leger. Als ik terugdenk aan de toestanden die ik in verschillende kringen gekend heb, toen ik, nu bijna 50 jaar geleden, als officier in het leger trad, en ik die toestanden vergelijk met die van heden, dan moet men zeggen: dat is een verschil als tusschen nacht en dag. Ik wil er wel bij voegen, dat die vroegere toestanden thans ook niet meer mogelijk zouden zijn.

De heer **Hugenholtz**: Is dat een gevolg van de cantines?

De heer **Bergansius**, Minister van Oorlog: Niet enkel van de cantines, maar ook daarvan, dat, zoo niet algemeen in de maatschappij, dan toch in uitgebreiden kring het streven is opgekomen om het drankmisbruik tegen te gaan en zich in het gebruik daarvan te matigen. Verder is het ook een gevolg van de cantines, maar ik had een veel ruimer blik bij wat ik zooeven zeide. Hierop komt de zaak neer: ook in de inrichting der kazernen heeft een evolutie plaats gehad. Hoe waren toen ik in het leger kwam, de kazernen ingericht? Toen was er geen sprake van cantines, zelfs was er veelal geen waschinrichting: er was alleen een slaapgelegenheid, en de man kon in den regel op den rand van zijn bedkrip zittende, zijn eten gebruiken.

Ik heb de stukken nog eens nagelezen over de wet van 1881, en daarin wordt zelfs nog gewezen op de noodzakelijkheid van het verbeteren der kazernen en het inrichten van behoorlijke cantines, zooals te voren meermalen plaats had. Zoo kreeg ik o. a. dezer dagen in handen een *Militaire Spectator* van 1849, waarin met nadruk de wenschelijkheid werd bepleit om in de kazernen een verwarmd lokaal te krijgen, waar de soldaat een behoorlijk verblijf kon hebben buiten de uren van dienst. En nu beweer ik, dat in dit opzicht zeer veel is gedaan, en daarvoor is men ook de Kamer dank verschuldigd, voor zoover zij daartoe heeft medegewerkt.

In die richting moet m. i. voortgegaan worden, omdat de betere inrichting der kazernen in vele opzichten nuttig werkt.

Overigens ben ik — zooals ik zeide — van oordeel, dat het verbieden van sterken drank in de kazernes een groot nadeel zou wezen, omdat daardoor het verblijf in kroegen en herbergen zou bevorderd worden. Dat daarin een grond van waarheid ligt, heb ik toevallig aangetroffen in *Löbell's Jahresberichte*, over 1903. Daarin komt een mededeeling voor over den toestand in Amerika, waar bij de wet van 2 Februari 1901 de verkoop van sterken drank in de militaire cantines is verbodeu. Nu wordt daarover gezegd: „De buiten de kazernen bevredigde drankzucht treedt sedert dien, met al de daaraan gepaard gaande nadeelige gevolgen, sterk aan het licht, zoodat een machtige beweging op touw is gezet om afschaffing van het verbod te verkrijgen."

Precies het omgekeerde van wat de geachte afgevaardigde met zijn medevoorstellers zouden wenschen.

Hetzelfde is ervaren in 1903. Toen de militairen buitengewoon onder de wapenen waren geroepen, is er dezerzijds een circulaire uitgevaardigd, waarin er op werd gewezen, dat het wellicht wenschelijk zou kunnen zijn in bepaalde gevallen het verkrijgbaar stellen van sterken drank tijdelijk te schorsen. Die circulaire is hier en daar opgevat als een lastgeving, als een bepaald verbod. In rapporten die ik later heb ontvangen, komt o. a. het volgende voor. Het eerste meldt: „Het tijdelijk verbod om aldaar — in de cantine — sterken drank te verkoopen werkt echter nadeelig op het aantal cantinebezoekers, waarvan velen thans de voorkeur geven aan kroegen in de stad." Het tweede eindigt: „Een zeer groot deel van de miliciens blijft 's avonds in de cantine, maar toch is dit aantal verminderd door het verbod tot het schenken van sterken drank. De kroeghouders verheugen zich over dien maatregel. Over eenig misbruik van sterken drank is echter niet te klagen."

Het derde zegt hetzelfde, namelijk, dat het verbod nadeeligen invloed heeft gehad op het bezoek aan de cantines en voordeelig is geweest voor de kroegen buitenaf en zooals hierbij wordt gezegd, kroegen, welke van zoodanig allooi zijn, dat zij door militairen geheel moesten worden vermeden.

De heer **Troelstra**: Men kan het bezoeken van die kroegen verbieden.

De heer **Bergansius**, Minister van Oorlog: De geachte afgevaardigde zegt, dat ik het bezoeken van zulke kroegen kan verbieden, maar als men dat doet, krijgt men onmiddellijk tien adressen om het niet te doen. Het is gemakkelijker gezegd dan gedaan, want men moet voor een dergelijk verbod goede gronden hebben. Men kan een dergelijk verbod uitvaardigen, wanneer er bijv. in een kroeg vechtpartijen plaats hebben, maar zonder een aanleiding is het niet mogelijk.

Nu nog iets over hetgeen de heer Duymaer van Twist in het midden heeft gebracht.

Die geachte afgevaardigde voelt voor het amendement voor zoover het betreft de cantines in de kazernen, maar niet voor het verbieden van den verkoop aan militairen op marsch of in legerplaatsen. Overigens heeft hij verzocht, dat het daarheen zou worden geleid, dat alleen aan militairen zou worden verkocht. Dit is geheel de bedoeling van het wetsontwerp. Zooals echter thans de redactie van het wetsartikel luidt kan er daaromtrent twijfel bestaan. Art. 15, 3°., der bestaande wet zegt: „op drankverkoop door marketentsters aan militairen op marsch, in legerplaatsen of in localiteiten aan het militair gezag onderworpen" enz. Hier kan twijfel bestaan of dat woord „militairen" ook op de twee, in de laatste plaats genoemde gelegenheden moet worden toegepast. Om daaraan te gemoet te komen, werd bij de ontwerp-wijzigingswet van 1900 het woord „militairen" vooraan gezet, zoodat alle twijfel werd weggenomen,

en ook thans is in het wetsontwerp die redactie gevolgd, en staat er: „op verkoop van sterken drank aan militairen op marsch, in legerplaatsen of in localiteiten aan het militair gezag onderworpen" enz. Dat het de bedoeling is thans duidelijk uit te drukken, dat de drankverkoop enkel aan militairen mag plaats hebben, is m. i. buiten twijfel. In de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp van 1900 wordt het ook uitdrukkelijk gezegd (Gedrukte Stukken 1899—1900, **193**, n°. 3).

De geachte afgevaardigde zegt: het gebeurt toch. Ik heb gezegd: komt de wet tot stand, dan staat het vast, dat er geen twijfel is, dat het niet mag geschieden. Doch ook nu mag het in de cantines niet plaats hebben. De geachte afgevaardigde zal, al is hij non-actief, het Reglement op den inwendigen dienst nog wel eens in handen nemen. Welnu, in de 4de alinea van art. 142 staat: „In de cantines wordt uitsluitend verkocht aan militairen. Verkoop aan personen buiten de kazerne wonende, evenals aan gezinnen van gehuwde militairen, ook wanneer zij in de kazerne gehuisvest zijn, is verboden."

Maar daar staat een noot bij, luidende: „Van deze bepalingen kan nochtans worden afgeweken in cantines in legerplaatsen en forten, bijaldien zulks door den commandeerende-officier wenschelijk of noodig wordt geoordeeld."

Voor cantines in de kazernes is er dus ook nu een bepaald verbod voor het verkoopen aan burgers. Wanneer de geachte afgevaardigde dus zegt, zooals hij gisteren heeft gedaan, dat het is voorgekomen, dat in een kazerne jongelieden, die de voorbereidende militaire oefeningen hadden bijgewoond, naar de cantine zijn gegaan en drank hebben gekocht, dan is gehandeld uitdrukkelijk in strijd met het Reglement op den inwendigen dienst. En aangezien ik dit nogal ernstig vind, zal ik er prijs op stellen, wanneer de geachte afgevaardigde mij vertrouwelijk wil mededeelen waar en wanneer dat heeft plaats gehad, opdat ik het kan nagaan en het noodige kan verrichten. Maar de noot moet ik nog even verklaren. Die heeft niet betrekking op den sterken drank, maar op geheel andere zaken. Ik heb reeds — omdat ik daarmede bekend ben — over de cantine te Oldebroek gesproken. Daar wordt niet enkel sterke drank verkocht; ook petroleum, steenkolen, rijst, in één woord bijna alle huishoudelijke artikelen, omdat men daar $^3/_4$ uur of verder van alles af is. Het eerste jaar betaalde men bijv. voor de petroleum, die in het kamp gebracht werd 16 cent per liter, later in de cantine maar 7, en zoo was het met andere artikelen, en op verkoop van dergelijke aan burgers slaat de noot.

Het is intusschen niet de bedoeling te verbieden, dat aan een burger die in de cantine komt en die geen geheelonthouder is, een borrel wordt aangeboden. Maar de burger zelf kan er geen koopen.

De geachte afgevaardigde uit Steenwijk is geëindigd met te wenschen, dat dit artikel eenigszins zou worden gewijzigd. Hij wenscht te lezen: „aan militairen boven de 18 jaar, hetzij op marsch, hetzij in legerplaatsen, hetzij in localiteiten, enz.".

Mijnheer de Voorzitter! Ik laat in het midden in hoeverre dat woord „hetzij" noodig is na de bepaalde verklaring die is afgelegd, dat alleen verkoopen aan militairen zal toegestaan zijn. De nadere beschouwing daarvan moet ik aan den Minister van Binnenlandsche Zaken overlaten, aangezien ik niet behoor tot de onderteekenaars van het wetsontwerp en dus ook geen wijziging kan voorstellen.

Maar wat de leeftijdsgrens van 18 jaar betreft, ik meen dat dit daar niet geplaatst moet worden, maar dat dit aan de militaire autoriteiten kan worden overgelaten. Ik verklaar mij bereid in overweging te nemen, om in het Reglement voor den inwendigen dienst nadere voorschriften daaromtrent te geven, evenwel na eerst te hebben nagegaan hoeveel jongelieden beneden de 18 jaar in dienst zijn. De niet-gegradueerden beneden de 18 jaar zullen echter in elk geval worden uitgesloten.

Intusschen moet ik er bij aanteekenen, dat daar waar de groote hoeveelheid van jongelieden beneden de 18 jaar bijeen is, dat is bij het instructie-baltaljon, bij de instructie-compagnie, de instructie-batterij en bij de Inrichtingen voor militair onderwijs geen cantines zijn waar sterke drank wordt verkocht. Resumeerende merk ik op, dat op marsch voor den gewonen tijd verder is gegaan dan zelfs de heeren van Vlijmen en Duymaer van Twist wenschelijk achten, maar dat een verbod voor de legerplaatsen en in cantines der kazernen bepaald is te ontraden.

Mij op dit standpunt stellende, ben ik overtuigd te mogen rekenen op de medewerking van de autoriteiten in het leger bij het handhaven van streng toezicht en het gaandeweg streven naar meerdere beperking. Wellicht zal het zoodoende langs geleidelijken weg eenmaal zoover kunnen komen, dat wij den sterken drank zoo niet in alle, dan toch in de meeste cantines zullen kunnen missen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De houding, door de voorstellers van dit ontwerp ten opzichte van het amendement aan te nemen, ligt voor de hand.

Bij het ontwerpen van dit voorstel rees vanzelf de vraag, of de bepalingen van dit wetsontwerp al dan niet geschikt waren om toegepast te worden ook op gelegenheden van militairen aard.

Die vraag kon niet anders dan ontkennend beantwoord worden. Men heeft bij de militairen te doen met een mobiel element, een element, dat nu eens hier, dan weer daar kan zijn; met personen, die in kazernes, in kampementen zijn; in ieder geval met personen, die verkeeren in abnormale toestanden, geheel verschillend van die in de gewone burgermaatschappij.

Wanneer nu het amendement werd aangenomen, zou het bepaalde in dit wetsontwerp op de militaire wereld worden toegepast, en zou het gevolg zijn, dat de facto, feitelijk, de verkoop van sterken drank uit de militaire gelegenheden verdween.

Men staat hier voor deze keuze: òf in het wetsontwerp een aparte regeling voor de militaire gelegenheden op te nemen òf wel een afzonderlijke regeling achterwege te laten, maar dan zou niet openlijk en met ontrolde vlag, maar op zijdelingsche, bedekte wijze iets gerealiseerd worden, dat men kan wenschen, maar dat niet in deze wet behoort.

De vraag of het goed zou zijn, nu of later alle verstrekking van drank op militair terrein van overheidswege te verbieden, is een belangrijke vraag, voor welker bevestigende beantwoording zeer zeker sterke argumenten zijn aan te voeren, gelijk er in dit debat aangevoerd zijn; maar wanneer men dit doel bereiken wil, moet men het doen, niet bedektelijk, maar openlijk door een expresse regeling, waarin wordt bepaald, dat op militair terrein de verkoop van sterken drank verboden is.

Zoo is het gedaan in België en in Amerika. En wanneer de Kamer daartoe niet het initiatief nam, maar de Regeering daartoe een voorstel deed, zou dat moeten uitgaan niet van den Minister van Justitie of van Binnenlandsche Zaken, maar van de Ministers van Oorlog en Marine. Maar nu de Regeering er niet toe kan medewerken, op bedekte wijze een doel te bereiken, dat alleen kan en mag bereikt worden in een daartoe opzettelijk voorgesteld ontwerp, daar kan dit amendement door ons niet worden aanvaard.

Nu vraagt men, en ik versta dit: wanneer gij dan toch, wat stoombooten betreft, van oordeel zijt, dat de verkoop van sterken drank moet verboden zijn aan personen die gedwongen zijn gebruik te maken van die gelegenheid, moet gij dan niet, om consequent en logisch te zijn, hetzelfde toepassen op militair terrein? Ook daar, zegt men, is men niet vrijwillig bij elkander, maar gedwongen. Dit is volkomen juist, maar de gevallen zijn overigens geheel ongelijk. Men is op een stoomboot, 1, 2, 3 uren gedwongen in een gezelschap; in het leger is men dit voortdurend. In het leger heeft men de onaangenaamheden van slechte elementen volstrekt niet op het oogenblik, dat zij in de cantine sterken drank gebruiken, maar die heeft men er ook, al is de verkoop van sterken drank verboden. Men krijgt in het leger een reflex van de burgermaatschappij.

Of het beweerde, acute kwaad, dat voor de jonge menschen kan ontstaan uit gebruik in de cantine, kan worden gekeerd door de cantine drankvrij te maken en slechts in een afzonderlijk lokaal voor degenen, die het doen willen, de gelegenheid tot het koopen van sterken drank te geven, laat ik daar. In elk geval kan niet ontkend worden, dat men hier te doen heeft met een gedwongen samenzijn dag in dag uit en met de inwerking van slechte elementen, die blijft bestaan, ook al wordt er geen druppel sterken drank gebruikt.

Ik wijs er ook op dat men op een stoomboot te doen heeft met een terrein, waar geen mensch aanwezig is, die een dwingenden invloed kan uitoefenen, die kan arresteeren en straf kan op-

leggen, terwijl men in de kazerne die drie elementen aanwezig vindt.

Zeer zeker wordt, wie in dienst treedt, blootgesteld aan het gevaar van verkeerde invloeden, maar dit gevaar bestaat volstrekt niet alleen ten opzichte van sterken drank. Dit bestaat ten opzichte van liederlijke taal, van vlocken en spotternij evenzeer als ten opzichte van den sterken drank.

Nu is in onze wetgeving in den regel datgene, wat op militair gebied betrekking heeft, niet in de gewone wet opgenomen of men heeft in die gewone wet altoos door een afzonderlijke regeling den eigen aard van het militair gezag geëerbiedigd. Zoo is in de Veiligheidswet en andere soortgelijke wetten aan het militair gezag een eigen zeggenschap gegeven. Ik zeg niet, of men dit moet goed- of afkeuren, maar men kan het in ieder geval niet afschaffen, dan nadat men de wenschelijkheid daarvan, uit algemeen oogpunt beschouwd, behoorlijk heeft onderzocht.

Waar men nu op dit oogenblik niet zou krijgen een afzonderlijke beslissing over de hoofdzaak, maar slechts de bedekte invoering van iets, dat niet behoorlijk is overwogen en onderzocht, daar geloof ik, dat het vanzelf spreekt, dat de Regeering aan de Kamer moet ontraden om het amendement aan te nemen.

Ik voeg er bij, dat de hier bestreden bepaling niet door ons voor het eerst wordt voorgesteld, maar reeds in de wet voorkomt. In 1881 hebben de Ministers, die toen de verantwoordelijkheid hadden, haar voorgedragen; in het ontwerp tot wijziging der Drankwet van een daarna opgetreden Kabinet, niet van onze richting, werd hetzelfde standpunt ingenomen, zonder dat men daarom mag veronderstellen, dat bij die Kabinetten minder aversie tegen het misbruik van sterken drank bestond dan bij ons; integendeel, in dat opzicht hebben de elkander opvolgende Kabinetten één lijn getrokken en niets liever gewenscht, dan het gebruik van sterken drank zooveel mogelijk te beperken; zij zouden allen gejuicht hebben op den dag, waarop tot afschaffing kon worden overgegaan. Wij zouden het evenwel onvoorzichtig achten en niet fair om, door deze bepaling te schrappen, bedektelijk een beslissing te nemen, die niet hier maar elders en dan slechts na ampele voorbereiding behoort te vallen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! In dezen stand van het debat zij het mij geoorloofd nog een kort woord over het amendement te zeggen. Uit de mededeelingen van den Minister van Oorlog is voldoende gebleken dat het gebruik van sterken drank in de cantine per hoofd gering is en dat er dus in het algemeen van misbruik van sterken drank geen sprake is. Evenwel heeft de Minister door zijn mededeelingen als het ware een pleidooi geleverd voor een sterkere beperking van de uren van gebruik in de cantines en tot het doen van een volgenden stap, dat is de algeheele afschaffing van den verkoop van sterken drank in de cantines.

Door de beperking toch, die nu ten aanzien van dien verkoop bestaat, wordt hij alleen toegelaten op een of een paar uur per dag.

Vreest men nu dat algeheele afschaffing van den drankverkoop in de cantines een nadeeligen invloed zal hebben op het gedrag der manschappen en op het gebruik van sterken drank in het algemeen buiten de kazerne, dan zou zich, zij het dan ook in mindere mate, hetzelfde verschijnsel moeten voordoen, als men de drankuren beperkt; want wanneer een militair in de kazerne niet te allen tijde voldoen kan aan zijn neiging om drank te gebruiken, dan zou daarvan ook het gevolg moeten zijn, dat hij de kazerne verlaat, en ook dit zou dan nadeelig moeten werken op zijn gedrag. Door den Minister van Oorlog is echter gememoreerd — en ik heb dezelfde ervaring, dat de beperking van de drankuren zeker geen nadeeligen invoed heeft op het gedrag en het drankgebruik. Zoodra ik daartoe in de gelegenheid was toen ik een zelfstandig commando bekleedde, heb ik van de mij geschonken bevoegdheid om de uren van den verkoop van sterken drank in de cantine te regelen, gebruik gemaakt om den drankverkoop tot een half uur daags te beperken. Van nadeelige gevolgen daarvan heb ik nooit iets ontdekt; wel heb ik daarvan het goede gevolg gezien, dat namelijk zwakke broeders, die om de een of andere reden in de kazerne moesten blijven of bleven, niet in de verleiding worden gebracht om meer te drinken dan dienstig was, want het is inderdaad het zwakke punt van den drankverkoop in de cantine, reeds door vorige sprekers is dat gezegd, dat de menschen gemakkelijk in de gelegenheid zijn om te drinken. Daarom acht ik groote beperking van den tijd waarop in de cantine sterke drank verkrijgbaar is, zoo uitstekend.

Indien ik dus mag aannemen dat die beperking niet nadeelig werkt, dan wordt het slechts een quaestie van tactiek of en hoe men zal geraken tot algeheele afschaffing.

Nu wenscht de heer ter Laan die afschaffing op eens.

Ik eerbiedig het schoone streven van den heer ter Laan, en den strijd dien hij heeft aangebonden tegen het gebruik van sterken drank, maar de methode die hij op dit oogenblik daarbij volgt, acht ik niet aanbevelenswaardig.

De heer Minister van Binnenlandsche Zaken heeft reeds op een bezwaar gewezen, dat ook ik gevoel, dat namelijk door een omweg het drankverbod in de wet zou worden gebracht, terwijl dat wel degelijk eerst ampele bespreking en zeker schriftelijke voorbereiding zou verdienen. Naar mijn meening is het echter de militaire overheid die gestadig op den weg van beperking van drankgebruik moet voortschrijden, in verband met de plaatselijke omstandigheden, terwijl op plaatsen waar de gelegenheid daartoe gunstig is, die overheid zelfs een proef moet nemen met geheele afschaffing. In elk geval moet echter de overheid de zaak in handen houden, om naar gelang van omstandigheden te kunnen handelen, en hooger moet het worden geschat, wanneer door vervorming van de toestanden zelf, door de heilzame inwerking van de autoriteiten en de drankbestrijders in en buiten het leger en de vloot, het gebruik van sterken drank in de cantines geheel verdwijnt, dan wanneer zulks zon geschieden op de wijze als door den heer ter Laan wordt gewenscht.

Ook wat betreft het gebruik van sterken drank in legerplaatsen en op marsch, dient de militaire overheid geheel vrij te blijven. De Minister van Oorlog heeft dit naar mijn meening op juiste gronden aangetoond. Ook in legerplaatsen echter zal men door gestadige beperking van den tijd, waarop sterke drank verkrijgbaar is, moeten trachten te weten te komen of de gezegende toestand van algeheele afschaffing ook in de cantine aldaar zal kunnen worden verkregen.

Mijnheer de Voorzitter! De aanneming van het amendement van den heer ter Laan c. s. zou ik niet durven aanbevelen, maar ik voeg er dadelijk bij, dat ik dan mijnerzijds er op reken, dat de belofte door den Minister van Oorlog aan het einde van zijn rede afgelegd, zal worden gestand gedaan; niet alleen door den Minister van Oorlog, maar ook door den Minister van Marine. Ik vertrouw dat de beide Ministers krachtig zullen medewerken om het gebruik van sterken drank in de cantines zooveel mogelijk te beperken, en dat in de garnizoensplaatsen, waar dit het best kan geschieden, een proef zal worden genomen met geheele afschaffing, om dan naar gelang van de uitkomst van die proef, voort te gaan met geleidelijke afschaffing, en op die wijze te komen tot den toestand door den heer ter Laan en ook door mij wenschelijk geacht. Dan zou het doel worden bereikt langs geleidelijken weg en zonder dat voor mislukking behoefde te worden gevreesd. Ik zou hier nog willen bijvoegen, dat het zeker niet moet voorkomen, dat de winsten op den sterken drank gemaakt, als het ware de kurk zijn waarop de cantine drijft, en als zoodanig ook verschaffen moeten de gelden om aan de militairen buiten dienst afleiding en ontspanning te verschaffen. Het kan toch niet ontkend worden dat in den eersten tijd vooral de cantines tot bloei werden gebracht door de goede uitkomsten van den verkoop van sterken drank. Ik meen wel dat die toestand hoe langer hoe meer zich wijzigt, maar hij moet geheel verdwijnen; de verkoop van sterken drank mag niet zijn de grondslag van het bestaan der cantine.

De heer **van Bylandt**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier meer dan éénmaal gesproken over de wenschelijkheid om den jenever uit de cantine te doen verdwijnen; en evenzoo van de oorlogsschepen; en nu zullen de voorstellers van het amendement het misschien wonderlijk vinden, dat ik niet voor hun amendement zal stemmen. Ik hond er van mijn opinie open mede te deelen en daarom zal ik zeggen, waarom ik tegen dit amendement ben. Het is geheel iets anders aan te dringen op een jeneververbod voor de cantine als een positief verbod van den jenever in de wet op te nemen. De Minister van Oorlog heeft

in zijn rede — waarvan de geheele strekking mij aangenaam was aan te hooren — duidelijk gezegd, dat dit een zaak is van beleid der hoofdofficieren, die de verantwoordelijkheid dragen voor den gang van zaken in de kazerne, en die verantwoordelijkheid wil ik laten aan den Minister, aan de hoofdofficieren en eveneens aan den Minister van Marine. Mochten de officieren en onderofficieren ten deze het goede voorbeeld geven voor de onthouding van sterken drank. Toch blijf ik aandringen op de wenschelijkheid de jenever in de cantines te weren. Men heeft gesproken van splitsing der cantine in een deel gewijd aan de gezelligheid, en een ander deel bestemd voor de drinkebroers. Ik weet niet of dit denkbeeld kan worden verwezenlijkt, maar ik beveel het zeer in de overweging van den Minister aan.

Ik zal stemmen tegen het amendement en hoop zelfs, dat de voorstellers het zullen intrekken omdat een verwerping met groote meerderheid zeker een slechten indruk zou maken. De grondgedachte van het amendement zal wel bij velen instemming vinden, maar ik wil de verantwoordelijkheid laten waar zij behoort.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Vergadering voor Donderdag 26 Mei, des morgens te elf uren, over te gaan tot het opmaken van de voordracht ter vervulling eener vacature in den Hoogen Raad.

Tevens heb ik de eer voor te stellen het onderzoek der wetsontwerpen, die in de afdeelingen zullen worden onderzocht en waarvan reeds mededeeling is gedaan aan de leden, te doen plaats hebben a. s. Vrijdag des namiddags te 2 uren precies.

Daartoe wordt besloten.

Verder deel ik mede, dat de Centrale Afdeeling besloten heeft alsdan in de afdeelingen ook te onderzoeken het wetsontwerp tot verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Middelharnis, noodig voor den aanleg van een haven c. a. aldaar, ten behoeve van een stoombootveerverbinding tusschen Hellevoetsluis en Middelharnis, in verband met den ontworpen spoorweg op de eilanden in Zuidholland. (178).

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Een paar opmerkingen mogen voorafgaan, eer ik den Minister van Oorlog beantwoord. De heer Duymaer van Twist heeft gisteren de opmerking gemaakt, dat ik mij bij de verdediging van ons amendement alleen bepaald zou hebben tot een deel daarvan, n.l. tot de cantines. Ik ben dit met den geachten afgevaardigde niet eens. Ik heb de zaak in het algemeen opgevat, als omvattende het drinken in cantines en elders, in elke localiteit die onder het militair gezag staat, niet alleen wat het leger, maar ook wat de vloot aangaat, de oorlogsschepen daarbij inbegrepen.

Ons standpunt is, dat het der Regeering verboden moet zijn om sterken drank te verkoopen. Daarom komt het er bij ons amendement niet op aan, op welke plaats of welken tijd, te land of ter zee, de drank verschaft wordt. Wij achten het verkeerd, dat, waar ook, door de Regeering tot de miliciens of matrozen gezegd wordt: wilt gij drank, ik geef u gelegenheid te drinken.

Waar wij op dit standpunt staan, kon elke verdere onderscheiding wegvallen. Wanneer leden in deze Vergadering met een deel van ons amendement medegaan en met een ander deel niet, staat het aan hen om door middel van een sub-amendement uit ons amendement te lichten wat hun niet bevalt. Op onzen weg ligt het niet.

Het heeft mij dan ook in dit debat gespeten en verwonderd, dat wij niet het genoegen hebben gehad het oordeel van Zijn Excellentie den heer Minister van Marine over deze zaak te vernemen. Al heeft ook de heer Staalman dezen Minister zijn dank betuigd over de verbetering die op de oorlogsschepen is aangebracht, het blijkt dat men daar en elders onder het beheer van het Departement van Marine nog niet drankvrij is. Ik heb hier bijv. voor mij een opgave over de cantine te Soerabaja in Februari 1902. Daar werd voor een bedrag van f 1224 aan jenever verstrekt op het gezag van den Minister van Marine. Dit is vrij zeker niet eens al de jenever die gebruikt werd, want het vermoeden bestaat, dat ook clandestien nog veel werd gedronken. Dit is echter nog altijd f 41 per dag. Waar het zoo staat, komt het mij voor, dat zoolang de drankverkoop bij de marine niet afdoende is verboden en de schepeling nog steeds in de gelegenheid is, groote hoeveelheden te verkrijgen, dat het zeer noodig is dat ook de Minister van Marine nadere stappen doet. Ik noodig hem uit ons zijn oordeel over deze zaak te kennen te geven, dan weten wij wat wij in dit opzicht aan den nieuwen bewindsman hebben.

Op marsch en in de legerplaats achtte de heer Duymaer van Twist het verstrekken van sterken drank noodig. De Minister wees er reeds op, dat op marsch heelemaal geen sterke drank wordt verkocht, althans niet in gewone gevallen. Daar gaat de Minister dus reeds verder dan de geachte afgevaardigde, die nog wel geheelonthouder is.

De heer van Twist zegt, dat dit laatste niet het geval is; dat spijt mij voor hem. Doch hij doet zich toch voor als drankbestrijder en nu blijkt het terstond, dat deze drankbestrijder den drank nog noodiger acht dan de Minister zelf. Wij hebben dit in het oog te houden bij het oordeel van den geachten afgevaardigde over den drankverkoop in de legerplaatsen.

Ik kom straks, wanneer ik de opmerkingen van den heer Bergansius behandel, daarop terug, maar wensch nu reeds den heer Duymaer van Twist in herinnering te brengen, wat hem beter bekend moet zijn dan mij, hoe juist in de legerplaats de verleiding veel grooter is dan elders, omdat men dan meer vermoeid is; of, zooals de heer van Vlijmen zich uitdrukken zou, natter is ten gevolge van ons klimaat; dat werkt in alle opzichten mede, zooals bekend is, zoowel bij gloeiende hitte als in den regen. Maar voornamelijk omdat men dan meer zakgeld heeft, wordt er in de kampementen veel meer gedronken dan gewoonlijk in de cantine. Wij kunnen dus in geen geval met den heer Duymaer van Twist medegaan, door de legerplaatsen uit ons amendement weg te laten.

De heer van Vlijmen deed ons opmerken, dat het hier niet te doen was, om de bestrijding van het drankgebruik, maar uitsluitend om den strijd tegen het drankmisbruik. Ik geloof voldoende te hebben aangetoond, dat juist het drankmisbruik voortvloeit uit het verstrekken van sterken drank in de cantine.

Zeer eigenaardig blijkt uit het optreden van dezen afgevaardigde wederom het militaristische standpunt, dat de hoogere officieren in den regel innemen.

De heer van Vlijmen zegt: wij moeten het amendement van de sociaal-democraten niet aannemen, want dat zou zooveel zijn als een motie van wantrouwen tegen den Minister van Oorlog.

Van militair standpunt is dat juist. Alles wat wij hier in de Kamer regelen, kan op deze wijze beschouwd worden als één motie van wantrouwen; de geheele Militiewet is niets anders dan één dergelijke motie. Waarom zulke zaken ook maar niet overgelaten aan den Minister? Die zal het wel goedmaken.

Elke wet die wij maken, is een beperking van de absolute macht der Regeering; zoolang het gewone onderwerpen betreft vinden de heeren dat volkomen in orde, maar van het heilige militaire huisje heet het onmiddellijk: handen thuis; de Minister van Oorlog moet het weten.

Verder heeft de heer van Vlijmen medegedeeld, dat onder zijn bewind op Bali cognac en op Sumatra arak werd verschaft. Ik heb dit met belangstelling vernomen, ofschoon het een weinig is uit de oude doos, maar aan die mededeeling ontbreekt toch iets. De geachte afgevaardigde wil dit misschien nog wel wat aanvullen. Hij heeft ons verzwegen, waarom hij op het eene eiland zijn toevlucht nam tot cognac en op het andere tot arak. Misschien is het voor de tegenwoordige bevelhebbers van belang dat verschil te weten, want toch niet geheel zonder reden zal de heer van Vlijmen dit onderscheid gemaakt hebben, waarvan het heil afhing van de manschappen die onder zijn leiding stonden.

De heer van Vlijmen behoeft zich met zijn niteenzetting niet al te zeer te haasten. We hoorden immers van hem zelf, dat de tegenwoordige opperbevelhebber, de heer van Heutsz, die op dit oogenblik in Indië meegeteld mag worden, noch cognac, noch arak, maar koffie geeft. Dit als het gevolg van de evolutie der denkbeelden.

De heer van Vlijmen, die verder gesproken heeft over het

„gesammel" over de cantine, heeft daardoor echter getoond, dat hem van die evolutie niet veel is aangewaaid, dat er althans niet veel is blijven hangen. In dit opzicht klinken de stemmen zoowel van de Regeeringstafel als van mijn overige medeleden geheel anders. Alle sprekers hebben blijk gegeven — hoe verschillend ieders standpunt overigens ook moge wezen — dat zij erkennen, dat dit onderwerp van buitengewoon groot belang is.

Nu het door den heer van Vlijmen aan de orde is gebracht, is het niet meer dan plicht, eens te wijzen op de ervaring, die in andere landen omtrent dit punt is opgedaan. Ik zal hiertoe slechts een enkel voorbeeld noemen. In de September-aflevering van 1899 van *De Wegwijzer* vind ik de volgende voorbeelden:

Ik noem vooreerst de Red-river-expeditie der Engelschen in 1870 in Canada, waar de grootste moeilijkheden van terrein en klimaat overwonnen werden, niet met alcoholgebruik, maar met het gebruik van thee. De gezondheidstoestand was uitstekend. (Kapitein G. L. Huyske.)

In de tweede plaats de ervaring van Sir Garnet Wolseley in 1874 opgedaan in den Ashanti-oorlog, — vooral belangrijk met het oog op de malaria. (C. A. Parkes.)

Ten derde de ervaring opgedaan in den Amerikaansehen oorlog bij de Potomac-armee in 1862. Ook hier zijn praehtige resultaten bereikt, vooral ten aanzien van de malaria, welke men meende met whiskey te kunnen bestrijden, wat weldra een dwaling bleek te zijn. (*Military Surgery*, blz. 70.)

In de vierde plaats de toeht van Kitehener in Soedan in 1898. Het leger van dezen generaal onthield zich volkomen van alcohol, zelfs het gebruik van bier was verboden.

Dit alles wijkt dus geheel af van het gevoelen van den heer van Vlijmen en ook van de houding die de Minister nog altijd niet wil laten varen. Ik bepaal mij tot deze vier aanwijzingen; dezelfde aflevering van dit vertrouwbare tijdschrift geeft nog een groot aantal andere voorbeelden van legertochten in verschillende landen en tijden, in verschillend klimaat, alle zonder alcohol, althans zonder sterken drank. Het zijn proefnemingen, die overal hebben voldaan.

Thans kom ik tot hetgeen de Minister heeft gesproken. Deze is begonnen met ons te beschuldigen van overdrijving. Ik heb feiten genoemd en die zijn door den Minister niet weersproken, behalve wat betreft het getal straffen die het gevolg zouden geweest zijn van dronkenschap, maar hierop kom ik straks terug.

De Minister heeft dus mijn betoog laten staan en dat kan zooveel te gemakkelijker, omdat de hoofdzaak van het betoog hierin lag, dat wij de cantine met sterken drank beschouwen als een plaats van verleiding. Of wat meer of minder sterke feiten zijn aangehaald, dat doet er minder toe; van ons standpunt moet de drank buiten de kazerne blijven, omdat in het verstrekken van drank het gevaar ligt. De Regeering keurt aldus het drankgebruik openlijk goed, moedigt daartoe aan en de Regeering is in gebreke gebleven, aan te toonen welk voordeel die drank haar leger toch wel geeft. Wij treden daarom des te krachtiger op tegen den drank in de kazerne.

Ik kan dit met te meer overtuiging doen, omdat ik steun op de gegevens en op de wenschen van de belanghebbenden, die dag in dag uit in de kazerne zien wat er gebeurt; die de ernstigste mannen van het leger zijn en zich aan mijn zijde bevinden.

Wat doet nu de Minister om zijn beschuldiging van overdrijving eenigszins te staven? Hij had moeten aantoonen welke voordeelen uit militair, of gezondheidsoogpunt als anderszins aan het voortgaan met het verstrekken van sterken drank in de cantines verbonden zijn. Dat heeft hij allerminst gedaan. Hij handelde juist andersom. Als een geslagen generaal die zijn terugtocht zoo goed mogelijk tracht te bedekken, zieh nu eens verwerende, dan weder terugtrekkende, moest hij feitelijk erkennen, dat de drankbestrijders het bij het reehte eind hebben.

Daarom, zeide de Minister, hebben wij reeds in uw geest beperkingen voorgesteld; daarom laten wij den drankverkoop niet meer over aan het particulier inzieht van den garnizoenscommandant; in 1888 is reeds een order van mij zelf uitgegaan om den drankverkoop in de cantines te beperken. Ook beloofde de Minister, dat hij dien nog meer zon beperken; dat in alle gevallen soldaten beneden de 18 jaar geen drank meer zullen kunnen krijgen.

De heer Verhey stelde zich daarmede tevreden. Wij zijn wat voorzichtiger; zóó gemakkelijk tevreden te stellen zijn wij niet.

De Minister geeft dus telkens wat toe; alleen geeft hij niet toe waar het op aankomt: hij wil niet den drank wegnemen uit de cantines; hij wil niet met één slag den knoop doorhakken en dien grooten dienst bewijzen aan soldaten en leger. In theorie is hij tegen den drank, in de practijk wil hij niet. Is hij dan nog niet — met al zijn ervaring — geheel overtuigd van de sleehtheid van den drank voor het leger? Of is het, omdat hij niet op kan, niet op wil of niet op durft tegen de autoriteiten in het leger, die den ouden sleur wensehen te volgen? In elk geval heeft hij niet het recht, ons van overdrijving te beschuldigen.

Zijn eigen slotsom past niet op de redeneering. Hij heeft verschillende gevallen nagegaan en telkens is dat gebleken. Op marsch zal in gewone omstandigheden geen drank worden verstrekt. Dat is dus weer een stap in onze richting. Maar wil de Minister nu ook eens zeggen: wat zijn gewone omstandigheden, wat buitengewone, en welk voordeel — ik kom steeds op mijn vraag terug — kan de Minister er in zien, om in sommige buitengewone omstandigheden drankverkoop toe te laten? Dezelfde vraag die ten opzichte van de cantines gesteld wordt, moet ook hier worden gehandhaafd.

In de tweede plaats. De Minister zegt: wij hebben in de legerplaats, een half uur van de bewoonde wereld of nog verder, drank noodig. Hij zwicht daarvoor. En wie hebben hem noodig? De soldaatjes? Neen, die vragen zelf afschaffing. En bovendien, al hadden zij hem noodig, ze hebben zooveel andere dingen noodig, die ze wel wenschen, en ook niet krijgen; zij hebben zooveel wenschen, waarin ze gedwarsboomd worden, dat men waarlijk om hen zich niet van zijn beginsel zou laten afbrengen.

Voor wie is dan die drank? Voor officieren en onderofficieren? Ik zou zeggen: de beroepsmilitairen mogen inderdaad, wanneer zij op het veld zijn, voor hun vak wel een en ander overhebben. De ervaring van alle generaals uit het buitenland, die wat beteekenen, die aan een effectieven oorlog in Afrika, in Engelsch-Indië, in Amerika hebben deelgenomen in den laatsten tijd, laat geen twijfel over. Eenstemmig is hun veroordeelend vonnis omtrent het drankgebruik op marsch. De militairen die eenige weken het spel van den oorlog beoefenen, kunnen dus wel zoo lang achter elkaar den drank ontberen. En aan den anderen kant, als de officieren dat zelfs niet kunnen doen, met welk recht geeft de Minister hun dan weer zooveel vertrouwen, als ze op de cantines der minderen moeten toezien? In ieder geval is er in geen enkel opzicht reden het drankgebruik toe te laten in kampementen en legerplaatsen. Wij willen in de eerste plaats dat onze jongelieden, wier ouders hen dikwijls met zorg in den dienst zien gaan, niet blootgesteld worden aan verleiding; wat het zwaarst is, moet het zwaarst wegen. Wij willen op zich zelf niemand dwingen om geheelonthouder te zijn. Maar hier kunnen wij niet wijken voor de drankzucht van officieren en onderofficieren.

De Minister meent, dat dan de drank clandestien zal worden binnengesmokkeld. Hier blijkt weer het groote verschil, dat er bestaat tussehen den Minister en een geheelonthouder. De ervaring van zooveel jaren heeft blijkbaar den Minister nog niet geleerd, dat juist het verstrekken van sterken drank in dienst de oorzaak is, dat de behoefte aan clandestien gebruik ontstaat.

In het buitenland blijkt hoe langer hoe meer, dat waar uit het leger zelf de drank wordt weggenomen, de behoefte daaraan vermindert. Juist omdat elken dag de drank aan onze miliciens onder den neus wordt gehouden, bij tractaties, bij het vergoeden van kleine diensten aan elkander, of aan een korporaal of een onderofficier; juist omdat de milicien ieder oogenblik zedelijk genoodzaakt wordt in de cantine drank te gebruiken, blijft de behoefte daaraan bestaan en indien men dan niet op regelmatige wijze aan die behoefte kan voldoen, vervult men haar langs clandestienen weg.

Schaft de Minister van Oorlog in alle kazernes en in alle kampementen en de Minister van Marine op al zijn sehepen en in al de gebouwen welke onder zijn Departement staan, den sterken drank af, dan zullen zij van het binnensmokkelen van drank weldra zooveel last niet meer hebben.

De Minister heeft zich beroepen op Amerika en nu ben ik zoo gelukkig juist over hetzelfde onderwerp een uitspraak te bezitten van een zeer hooggeplaatst militair, een uitspraak van later datum dan het stuk door den Minister aangehaald. *De*

Wegwijzer van Februari 1904 zegt: „Onlangs heeft de bekende dr. Ross, directeur van den geneeskundigen dienst op de Amerikaansche vloot — het is dus niet de eerste de beste kwajongen — een belangwekkende rede gehouden over deze quaestie. Hij verklaarde, dat het verbod van het biergebruik in de marine gunstig heeft gewerkt. Alleen oude zeewolven, die aan den alcohol gewend waren, hebben er zich in den beginne tegen verzet, doch naarmate zij vervangen zijn door jongere matrozen, zijn de klachten verminderd en thans zou niemand meer van de wederinvoeriug van het oude regime in de marine durven spreken.

„De voorstanders van het bier, zeide dr. Ross, beweren, dat het bierverbod in havenplaatsen en in militaire kampen het ontstaan heeft veroorzaakt van verdachte kroegen, die voor de soldaten veel noodlottiger zijn dan de bierverstrekking of verkrijgbaarstelling. Maar de ervaring leert, dat juist sedert het verbod de onthouding en de matigheid verblijdende vorderingen hebben gemaakt. Bovendien" — dit vooral tegenover de opmerkingen van den Minister — „heeft de militaire overheid het recht dergelijke gelegenheden te sluiten en krachtige maatregelen te nemen, om de opening er van te voorkomen."

Er hangen in vele kazernes reeds lijsten van kroegen, waar het niet netjes toegaat en ik ben er den Minister van Oorlog dankbaar voor, dat hij de miliciens op die manier waarschuwt. Er zijn plaatsen waar de militairen niet moeten komen. Blijkt het nu, dat in zekere kroegen dicht bij de kazerne tooneelen van dronkenschap voorkomen; blijkt het, dat aldaar de soldaten onbekwaam worden, waarom dan niet opgetreden? Is het noodig om politieke doeleinden, dan is de Minister niet zoo schuw, niet zoo bevreesd om het bezoeken van gebouwen te verbieden. Het geheelonthouders-koffiehuis te 's Gravenhage, de Toekomst te Groningen, gebouwen te Haarlem, te Vlissingen en in andere plaatsen zijn verboden geweest of nog verboden. Wanneer er een gewone vergadering van den „Bond van Miliciens" wordt gehouden, wordt een schildwacht, ja soms een geheele gewapende macht voor de deur gezet. De Nederlandsche Minister van Oorlog is niet zoo bang om localiteiten voor militairen te sluiten. Als hij zelf zijn kazernes drankvrij maakt, dan behoeft hij zeker niet bevreesd te zijn, om krachtig op te treden tegen de drankverleiding.

De Minister van Oorlog zal moeten erkennen, dat dr. Ross hem de Amerikaansche argumenten uit de handen heeft geslagen, welke hij tegen ons amendement heeft willen aanhalen.

En nu in de derde plaats de drank in de cantines. Laat den verkoop maar over aan de commandanten, zeide de Minister; die schrijven voor, dat die verkoop slechts op bepaalde uren mag plaats hebben. De Minister weet misschien niet, dat er ook clandestien in de kazernes gedronken wordt. Ik heb hier weer een brief uit de kazerne, waarin ik lees: „Maar nu de werkelijkheid. Als om ± 12 uur de flesschen gevuld met cats en jenever in de buffetten komen in de soldatencantine, dan blijven ze daar tot het sluitingsuur, 's avonds 10 uur, zoodat men geregeld in de gelegenheid is er eentje te wippen.

„En ook in de onderofficierscantine is het meermalen gebeurd, dat een borrel werd verkocht vóór het vastgestelde uur, wel eens 's morgens om 10 uur."

Verder zegt de Minister, dat er streng toezicht is. Moeten de onderofficieren dat toezicht houden? Een ander schrijft uit een andere kazerne: „De onderofficierscantine is een echte kroeg. Daar zitten de heeren adjudanten, majoors, foeriers, sergeanten (de meerderen dus met minderen in hetzelfde drinkgelag, hetwelk anders streng gestraft wordt) broederlijk hun Catsje te gebruiken, wat natuurlijk niet altijd bij één blijft."

Moeten die heeren toezicht houden? Moeten de officieren dat doen? Welk een zonderlinge toestand heerscht er bij het militair!

Hier in de Oranjekazerne is een cantine voor onderofficieren en een voor soldaten; ik vind dat uitstekend, behalve de aanwezigheid van sterken drank. De soldaten en veel onderofficieren wonen in de kazerne. Maar er is ook een cantine voor officieren, en daarin is nog wel den geheelen dag sterke drank verkrijgbaar. Deze heeren wonen niet in de kazerne. Breng dat nu eens over in de burgermaatschappij; stel u voor, dat in een groote inrichting de chefs, die in dezelfde stad wonen, het noodig achten, een apart lokaal te hebben met vergunning, nog wel onttrokken aan de wet! Dat achten de officieren noodig, en aan zulke menschen vertrouwt men het toezicht op het drankgebruik van anderen!

De Minister zegt, dat het drankgebruik zeer gering is en afwisselt van $^{1}/_{1000}$ L. per dag tot $^{33}/_{1000}$. Dat zegt niets; dat is duidelijk door den heer Staalman in het licht gesteld. Er zijn tal van soldaten, die zeer matig zijn, maar er zijn ook gewoonte-drinkers, die veel meer gebruiken dan goed voor hen is. Laat men diezelfde redeneering eens toepassen op de burgers. De Nederlander gebruikt gemiddeld per hoofd 8 L. per jaar, dat is, als ik het in de gauwigheid goed uitgerekend heb, $^{22}/_{1000}$ L. per hoofd en per dag, dat is dus minder dan in verschillende kazernes. De Minister van Oorlog kan dus eigenlijk wel zeggen: wat doen wij hier een Drankwet te maken; $^{22}/_{1000}$ L. per dag is nog minder dan wat in sommige cantines gebruikt wordt en waartegen ik geen maatregelen noodig acht. De Minister van Binnenlandsche Zaken wordt zoo door zijn college van Oorlog uitgenoodigd, dit ontwerp maar in te trekken. Omgekeerd, als de Minister van Oorlog gelijk heeft en het drankgebruik in de cantines zoo weinig beteekent, dan is er geen enkele reden, om het niet voor goed af te schaffen. Ik wijs echter nog eens op de cijfers van het gebruik in de cantine te Soerabaja, om te doen zien, hoeveel er soms toch wel gedronken wordt.

Ik zou hiermede kunnen eindigen, maar het is mij niet mogelijk, omdat de Minister van Oorlog bij het bespreken van het Goudsche adres met de 550 handteekeningen iets in het debat gemengd heeft, dat ik niet onweersproken kan en wil laten.

De Minister zegt, dat hij voor die beweging onder de soldaten wel wat gevoelt.

En inderdaad, 550 mannen die niet alleen den sterken drank, maar ook het bier uit de kazerne willen verwijderen, dat getuigt van een ernstig streven dat groote waardeering verdient. En bij krachtiger aansporing zou het getal zeer veel grooter geweest zijn; slechts weinigen hebben zich er voor ingespannen. Maar nu de Minister bemerkt, dat het adres in *De Milicien* heeft gestaan en nog wel, vóór dat het hem bereikt had, deugt het niet meer; nu is alle goede indruk daarvan weg.

Ik heb gezegd, dat de Minister zich vergist. Het adres stond in *De Milicien* heeft de Minister gedacht, en daarom is het een adres van den Bond van miliciens, misschien wel een sociaal-democratisch adres. In het belang van de personen — anders zou ik er niet op ingaan, het schijnt toch, dat zij bij onze militaire overheid niet veilig zijn — wil ik den Minister wel deze verklaring geven, dat ik dat Comité van Gouda, noch korporaal Bink, noch een der andere bestuurders persoonlijk ken, of in het minst met hen te maken heb. Ik heb nooit met dat Comité in eenige verbinding gestaan, dan dat het mij het adres aangeboden heeft ter onderteekening en dat ik als oud-milicien er mijn naam heb onder gezet. Het stond in *De Milicien*. Dat is nu eenmaal het vakblad en alles wat onder de militairen omgaat, wordt daarin behandeld.

Toen men dit adres opzond was er voor mij geen reden om het te weigeren, te meer daar ik als drankbestrijder dit streven bij den soldaat met groote vreugde heb gezien. Doch ik weet niet eens tot welke partij Bink en zijn medeleden behooren. Ik geloof zelfs niet dat hij is lid van den Bond van miliciens; ook denk ik, dat hij volstrekt geen lid is van onze partij. De adressanten zijn geheelonthouders; zij gevoelen veel voor de drankbestrijding, daar zij leven te midden van de gevolgen van het drankgebruik. Zij vragen nu eerbiedig den Minister: neem dien last uit ons midden weg. Er is dus geen enkele reden om hen te „zoeken". Maar al waren zij sociaal-democraten — die meer in het leger zijn dan den Minister van Oorlog, naar ik denk, wel belieft — wat doet dat tot de zaak af?

Ik vraag, wanneer men ingenomenheid gevoelt voor een zaak, wat is het dan voor een houding van den Minister om te zeggen: Nu zij met den afgevaardigde uit Hoogezand in verbinding staan, is de waarde van hun adres voor mij veel verminderd. Dr. Kuyper heeft ons buiten de gemeenschap gesteld der natie. Wanneer wij daaraan herinneren, zegt deze Minister tegenwoordig: neen, dat heb niet ik gedaan, maar gij hebt u zelf buiten de gemeenschap des volks gesteld.

De Minister van Oorlog heeft ten minste de prijzenswaardige eigenschap, om ronduit te zeggen, als wij met iets goeds komen, dat het niet goed kan zijn, omdat het van sociaal-democratische zijde komt.

Maar wat beteekent dergelijke uiting in den mond van een Minister, die immers buiten de partijen staat? Zijn dit woorden

die een Regeering uiten mag tegenover duizenden van burgers?

Er is nog een ander punt, waarin de Minister het niet precies met mij eens is en waaromtrent hij ook kras zijn meening gezegd heeft. Dit betrof het strafregister.

Voor dat ik daarop inga, wenschte ik echter aan den Minister van Oorlog te vragen, of hij ons zou willen opgeven welke het totaal bedrag is van het drankgebruik in de cantines. Gaarne hoor ik, dat de Minister dit zoodra mogelijk deed; dan kan ik op dit punt bij de behandeling der Staatsbegrooting terugkomen, zoo het noodig mocht blijken.

Ik heb er den Minister van Binneulandsche Zaken op gewezen, dat de Regeeriug winst maakt uit het drankgebruik in eigen inrichtingen. Hij heeft het in de stukken streng afgekeurd, de Regeering staat daarvoor te hoog. Maar nu het hem blijkt, dat het toch gebeurt, nu antwoordt hij niet.

Ik doe derhalve de pertinente vraag aan de Miuisters van Oorlog en Marine: hoeveel wordt er in de cantines op de jenever verdiend?

De Minister van Binnenlandsche Zaken zal dau zien, dat die winst een hoog cijfer bereikt.

Ik kom nu aan het strafregister. De Minister zeide dat ik daarvan geen flauw begrip had; dat mijn beschouwing in dit opzicht kant noch wal raakte.

Dit is kras gezegd; want de Minister heeft alleen te beschikken over de strafregisters van het leger in Nederland.

Ik heb beweerd, dat minstens de helft der straffen het gevolg zijn van misbruik vau sterken drank. Ik sprak daarbij in het algemeen, had niet alleen het leger hier te lande, doch ook de vloot en het Indische leger op het oog en mede wat mij bekend was van het buitenland. En ik zal aantoonen, dat ik niet te veel heb gezegd.

Ik begrijp niet waarom hier te lande openbaarheid in militaire zaken zoo geschuwd wordt; in het buitenland ziet men er geen been in, daaromtrent mededeelingen te doen.

Ik heb hier voor mij het jaarverslag van „The British Army Temporance Association". Dit verslag is zeer betrouwbaar, daar in het Engelsche leger de hooge bevelhebbers de leidiug hebben van de beweging tegen den alcohol, vooral in Britsch-Indië. In dat rapport voor 1897 staat, dat veroordeeld zijn door den krijgsraad: 5 geheelonthouders op 1000 man, tegen 34 niet-onthouders; in 1898: 4 geheelonthouders tegen 36 niet-onthouders. In 1897 werden per 1000 man 36 geheelonthouders veroordeeld tot summiere straffen tegen 74 niet-onthouders. Voor 1898 zijn deze cijfers 39 en 92. Deze cijfers spreken boekdeelen.

Ik heb hier ook een tabel van dergelijke opgaven van het leger in Nederlandsch-Indië.

Nu komen wij al een beetje dichter bij huis.

Ik zou verlof willen verzoeken om het staatje, dat ik hier bij mij heb in de *Handelingen* te mogen doen afdrukken.

De **Voorzitter**: Ik stel voor den heer ter Laan het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten. (1)

De heer **ter Laan**: Ik dank de Kamer voor het verleende verlof en ik beveel deze enkele cijfers aan in de aandacht van die leden dezer Kamer, die nog niet overtuigd zijn van de ellende, die de alcohol in het leger teweegbrengt. En ik behoef nu slechts een enkel voorbeeld te noemen.

Uit het staatje blijkt, dat gedurende 1893—1894 van het 3de bataljon op Atjeh gegeven zijn 966 strafdagen bij de 1ste compagnie en 752 dagen straf bij de 4de compagnie wegens dronkenschap. Wegens mankeeren zijn gegeven bij de eerste compagnie 534 dagen straf en bij de vierde compagnie 637 dagen. Ik geloof de meesten die wegens mankeeren gestraft zijn, wel te mogen rekenen tot hen die wegens dronkenschap straf opliepen. De Minister zal mij dit wel willen toegeven. Maar ik heb het voor mijn betoog niet eens noodig, dat de gestraften wegens mankeeren worden medegerekend als gestraften wegens dronkenschap. Ik zal ze buiten beschouwing laten.

Wegens dronkenschap zijn er in het geheel bij beide compagnieën uitgedeeld 1718 strafdagen en wegens alle andere redenen te zamen 1034 dagen.

Deze cijfers zijn van Wanrooy, doch door de militaire overheid gecontroleerd en juist bevonden.

Wanneer dit dan zoo is, dan is het zeer sterk van den Minister van Oorlog, om te spreken zooals hij deed.

De **Voorzitter**: Mag den geachten spreker doen opmerken, dat de Minister van Oorlog gesproken heeft over het strafregister hier te lande. De straffen waarover de geachte afgevaardigde nu spreekt, vallen onder het ressort van den Minister van Koloniën.

(1)

Om welke redenen.	Cachot.		Provoost.		Politiekamer.		Totaal.		Toelichtingen.
	Aantal.								
	Manschappen.	Dagen.	Manschappen.	Dagen.	Manschappen.	Dagen.	Manschappen.	Dagen.	
Dronkenschap.									
1ste compagnie	26	172	58	614	16	180	100	966	Deze straffen zijn van de 1ste en 4de compagnie 3de bataljon in Atjeh 1893—1894.
4de „	17	108	40	430	18	214	75	752	
Mankeeren.									
1ste compagnie	„	„	3	30	59	504	62	534	
2de „	1	8	7	62	65	567	73	637	Gemiddelde sterkte:
Totaal . . .	„	„	108	1136	158	1465	310	2889	1ste compagnie 100 man. 4de „ 95 „
Om andere redenen.									
1ste compagnie	4	20	15	122	85	438	104	580	
4de „	1	4	14	106	50	344	65	454	
Totaal . . .	5	24	29	228	135	782	169	1034	

De heer **ter Laan**: Ik was juist van plan, den Minister van Oorlog te verzoeken, een uittreksel uit het strafregister over te leggen. Ik geloof, dat de werking van den alcohol hier te lande èn in Indië niet zoo geheel uit elkander loopt. Dat uittreksel zal ons doen zien, welke rol in ons leger de dronkenschap speelt op het strafregister. Tot zoolang meen ik mij aan de mij ten dienste staande gegevens te mogen houden.

De Minister deelde mede, dat er vroeger geen tafels in de verblijven der manschappen aanwezig waren, dat er geen waschlokalen bestonden, dat er nog in het geheel geen cantine was, enz. Hij wilde daarmede zeggen, dat we toch in een halve eeuw al mooi vooruitgegaan waren. En dat is zeer zeker het geval. Maar mag de Minister dien vooruitgang posten op het tegoed van de militaire overheid? Of is het juist andersom? Wie heeft zich altijd zoolang mogelijk tegen dergelijke verbeteringen verzet? Het waren telkens hooge officieren, zooals zij het weer zijn, die op dit oogenblik van den vooruitgang niets moeten hebben. Zij leven bij de oude sleur. En zij moeten gedwongen worden tot het nieuwe.

Thans moet ik nog een woord spreken tot den Minister van Binnenlandsche Zaken. Deze zeide: gij wilt den drank uit de kazerne verwijderen, maar gij moet dat niet bedekt doen. Geen verwijt aan ons adres heeft minder recht. Wij hebben van het begin der behandeling van deze Drankwet op dit onderwerp gewezen. In het Voorloopig Verslag staan onze wenschen opgenomen. Het is toch onze schuld niet, dat de Minister zich met zes regels van de taak afmaakte in de Memorie van Antwoord. De Regeering kan dus niet zeggen, dat wij nu op een ongelegen tijdstip komen.

De Minister zou verschillende leden, die anders met dit amendement zouden medegaan, daarvan willen terughouden, omdat het vraagstuk hier niet behoort te worden beslist. Dat steunt op geen goeden grond. Wij hebben deze quaestie behandeld bij de beraadslaging over de begrooting van het Departement van Oorlog. Toen was zij natuurlijk alleen aan de orde, voor zoover het militaire gezag invloed uit kan oefenen op den drankverkoop. De Minister van Oorlog weigerde dien te verbieden.

Nu spreekt het toch vanzelf, dat wij er heden wel op terug moeten komen, omdat nu een principieele beslissing staat te worden genomen, die ons voor lange jaren zal binden. Wanneer dr. Kuyper nu de meening uitspreekt, dat deze zaak eerst later kan worden uitgemaakt, dan begrijpen wij daarom die houding wel.

Hij is thans de wetgever voor alle burgers, ook voor de militairen, die hij niet beschouwen mag als burgers tweede of derde klasse. Bijna elk motief, dat hij gisteren heeft aangevoerd ten bate van zijn voorstel, om het verkoopen van sterken drank op de stoombooten tegen te gaan, geldt ook voor het verbod van drankverkoop in de cantines. Dr. Kuyper is het in den grond van de zaak met ons eens. Dat heeft hij niet ontkend en dat zal hij niet kunnen ontkennen. En toch laat hij de militairen aan hun lot over. Hij strekt zijn beschermende hand niet over hen uit. Zoodra de meeningen van de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Oorlog verschillen, tracht de eerstgenoemde nu maar door uitstel af te komen van de zaak. En als de heer Kuyper den drankverkoop nog in bescherming wil nemen, dan handelt hij onmiddellijk in strijd met zijn eigen beginselen. Vloeken en spotternijen, zegt de Minister van Binnenlandsche Zaken bijv., moet men in de kazernen ook wel verdragen. Het is zoo, Mijnheer de Voorzitter, er moet heel wat verdragen worden in de kazernen. Maar ik mag vragen, of hier en daar in de kazernen lokalen zijn, waar les gegeven wordt in het vloeken en spotten, zooals dat met het drinken het geval is?

Doch ik zal er niet verder op ingaan. 's Ministers eenige grond was, dat de militaire overheid wel zou zorgen, dat het drankmisbruik niet werd in de hand gewerkt.

Die grond is hem onder de voeten weggezonken.

Drankverleiding moet worden weggenomen in het leger; drankverleiding kan nergens gemakkelijker en vollediger worden weggenomen. Wordt dit daarom gedaan? Neen. De militaire groote wereld wil niet. Dat is afdoende, naar het blijkt. Steeds wijkt de Regeering voor de militaire autoriteiten. Het is weer duidelijk geworden uit het ontwerp tot wijziging van de militaire rechtspleging, waarbij Minister Loeff zich heeft nedergelegd bij allerlei dingen, die hij anders niet zou hebben aanvaard. En nu beleven wij hier het treurig verschijnsel, dat Minister Kuyper ten believe van de militairen de zedelijke beginselen over boord werpt, die hij bij zijn ontwerp op den voorgrond heeft gesteld. Hij ook wijkt voor het gekletter van de sabel. Nu wij het alzoo bij de Regeering verliezen, beroepen wij ons op de leden dezer Kamer en handhaven wij ons amendement met alle kracht.

De heer **Staalman**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement is geoordeeld en ik zal mij daarom tot een zeer kort woord bepalen, omdat ik wil protesteeren tegen de wijze waarop ik van het gevechtsterrein werd gedrongen.

Men heeft aangevoerd, dat het niet wel aangaat om bij gelegenheid van de behandeling van dit wetsontwerp te komen tot een algeheel verbod van drankverkoop in de cantines, maar, de voorstellers hebben het in hun toelichting wel geschreven, dat dit is de strekking of het gevolg van dit amendement, doch feitelijk is dat niet zoo. Het amendement strekt er feitelijk alleen toe om die cantines onder de wet te brengen, zoodat daarvoor vergunning zou moeten worden gevraagd als men er sterken drank wil verkoopen. Zij zouden dan onderworpen zijn aan deze wettelijke bepaling. Er wordt hier opgemerkt, dat ten gevolge daarvan o. a. art. 10 dan zeer belangrijk zou moeten worden gewijzigd. Ik geef dit dadelijk toe. In menig opzicht zou dit artikel bij aanneming van het amendement moeten worden gewijzigd, maar met dat al is toch niet gezegd, dat het amendement, zooals het daar ligt tot absoluut gevolg zal hebben, het verbod van sterken drank in cantines, in kampementen, op marsch enz.

Nu komt het mij voor, dat de Regeering hier een uitstekend middel had kunnen vinden om te verkrijgen wat de Minister van Oorlog dezen morgen zelf heeft verdedigd. Wanneer het waar is dat vooral bij sommige kazernes zich allerlei kroegen ophoopen, waar de soldaten heengaan, dan zou men moeten zeggen: wij geven speciaal voor die kazernes vergunning. Maar waar wij te doen hebben met kazernes, zooals bij voorbeeld de kazerne „de Erfprins" te den Helder, die minstens een kwartier van elke kroeg verwijderd is, daar vraag ik: waarom zou daar een vergunning moeten worden gegeven? Zeker kan daartoe niet de vrees strekken, dat de soldaten anders zullen gaan naar een nabijgelegen kroeg. Zoo zijn er in den laatsten tijd tal van kazernes gekomen, en de Regeering had dus gelegenheid kunnen vinden om te komen tot wat zij zelf bedoelt: de vergunning te beperken tot die gelegenheden waar dit volgens haar absoluut noodzakelijk is, omdat anders de soldaten naar de nabijgelegen kroegen gaan.

De Regeering is dan ook feitelijk afgeweken van de bedoeling van deze wet en van het standpunt door haar ingenomen, ook bij de verdediging van deze geheele wet. Deze wet strekt tot herziening van de wet van 1881, houdende wettelijke bepalingen betreffende den verkoop van sterken drank en tot beteugeling van openbare dronkenschap. Waarvoor zijn nu de vergunningen in het leven geroepen? Toch immers, zooals de Minister in zijn eerste rede heeft aangetoond, om te beteugelen de openbare dronkenschap en om het drankmisbruik tegen te gaan heeft zij de wet op het punt der vergunning verscherpt. Daarvoor is deze geheele wet in het leven geroepen. En nu vraag ik: waarom dan hier voor de militairen een uitzondering gemaakt? Dat had de Regeering niet behoeven te doen en niet mogen doen, ook niet van haar eigen ingenomen standpunt. Zij had dan maatregelen moeten nemen dat art. 10 zoo ware gewijzigd, dat vergunning had kunnen worden gegeven aan militaire inrichtingen. Ik heb aan den Minister van Oorlog gevraagd: schets mij de voordeelen van het gebruik van sterken drank voor militairen.

Daarop heeft de Minister geantwoord: dat kan ik niet. Dat was een openhartige bekentenis, waartoe intusschen de Minister was gedwongen, want niemand kan die voordeelen schetsen. De Minister heeft zich ook niet gewaagd aan de verdediging van één borrel, zelfs niet van één enkelen borrel per dag, aan den militair; hij heeft alleen gezegd, dat hij de voordeelen niet kon opnoemen. Maar is nu niet de schaduwzijde, zoo vroeg de Minister, aan een algeheel verbod van verkoop van sterken drank in de cantine verbonden te groot, tegenover de lichtzijde die per slot van rekening dan toch in de strekking van het amendement is gelegen? Zie, zoo redeneert de Minister van Oorlog,

wanneer verschillende kroegen bij sommige kazernes worden gevonden en de soldaten daarheen gaan, dan komen zij daardoor in slechter conditie en ik verminder die door verkoop in de cantines enz. toe te laten.

Een dergelijke verdediging van dit Kabinet bij deze gelegenheid heeft mij zeer verbaasd. Ik heb, toen de Minister van Oorlog had gesproken, van verschillende zijden gehoord: dat is een rede waaruit spreekt gezond verstand.

Ik kan mij dit wel voorstellen, maar toch niet van leden van de rechterzijde die ernstig van plan zijn de Regeering te steunen bij het wetsontwerp tot wering van de Staatsloterij op de gronden door haar aangegeven. Want hierop komt het aan, en daarop leg ik dan ook den vollen nadruk, dat de Overheid als zoodanig niet het recht, ik spreek nu niet eens van den plicht, maar het recht heeft om sterken drank te doen verkoopen in inrichtingen waar de zonen van ons volk worden gedwongen te komen om te vervullen hun dienstplichten. Dat recht betwist ik aan de Overheid, en dat blijf ik bestrijden zoolang het niet wordt verdedigd op betere en overtuigender gronden dan tot nog toe is geschied.

Wat de Minister van Oorlog daaromtrent heeft aangevoerd zijn slechts utiliteitsgronden. Maar wanneer bij de Staatsloterij gezegd wordt: gij moet haar niet afschaffen, want dan gaat men spelen in buitenlandsche loterijen, en dit is nog verderfelijker, dan antwoordt de Regeering: daarmede kunnen wij ons niet inlaten; de Overheid, en daarop komt het aan, mag die loterij niet houden. Daarom betreur ik het, dat zij die bij de loterij op mijn standpunt staan en dit krachtig willen handhaven, bij deze gelegenheid een geheel tegenovergestelde houding aannemen. Dat betreur ik niet alleen, maar ik acht dit uit een oogpunt van beginsel volstrekt onhoudbaar.

Ik eindig met ernstig te protesteeren tegen de wijze waarop de Regeering volhoudt, dat het de plicht is van de Overheid om op gronden van nuttigheid sterken drank te verkoopen aan de militairen en niet aarzelt daarvoor zelfs de beteekenis van dit wetsontwerp te verwringen.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met een woord van dank aan den Minister van Oorlog voor zijn toezegging om een ministerieele aanschrijving te richten tot het leger, waarbij zal worden verboden aan ongegradueerden beneden 18 jaar drank te verkoopen.

Mijn redactie-wijziging echter meen ik te moeten handhaven, ook na de rede des Ministers. In de vigeerende wet vinden wij dezelfde redactie als in het ontwerp en wat heeft men tot op nu toe kunnen zien geschieden. Laat ik dit nogmaals met een paar woorden mogen uiteenzetten, Mijnheer de Voorzitter!

In het door den Minister van Oorlog aangehaalde artikel uit den Inwendigen Dienst voor de infanterie, art. 142 staat: „In de cantines wordt uitsluitend verkocht aan militairen. Verkoop aan personen buiten de kazerne wonende, evenals aan gezinnen van gehuwde militairen, ook wanneer zij in de kazerne gehuisvest zijn, is verboden."

Volgens dit artikel mag dus in de cantines o. a. geen sterke drank verkocht worden aan burgers. Doch wat in dit artikel verboden wordt, wordt in de tegenwoordige wet weer ongedaan gemaakt. Daar toch wordt gezegd: „Van deze bepaling kan worden afgeweken in cantines van legerplaatsen en forten" en dit zonder eenige uitsluiting voor den verkoop van sterken drank. Sterke drank kan dus daar met toestemming verkocht worden aan burgers. De Minister zegt wel, dat dit alleen b. v. den verkoop van petroleum en cokes geldt, maar dit staat er niet bij. De noot geldt voor verkoop *van alle artikelen*. Er staat duidelijk: van deze bepalingen kan worden afgeweken in cantines in legerplaatsen en in forten. Met die interpretatie — dat de verkoop van *alle* artikelen aan burgers kan plaats hebben — is men er onder de bestaande wet toe gekomen in legerplaatsen de gelegenheid voor *ieder* open te stellen tot den aankoop van sterken drank in het klein.

Nu is de bedoeling der Regeering, dat alleen zal worden verkocht aan militairen op marsch, aan militairen in legerplaatsen, en aan militairen in localiteiten, enz. Welk bezwaar kan er nu zijn om, waar de tegenwoordige wet niet schijnt begrepen te zijn geworden, duidelijker in het thans voor ons liggend ontwerp voor te schrijven wat men bedoelt. Daartoe stel ik de Regeering voor te lezen: den verkoop van sterken drank toe te laten aan militairen, hetzij op marsch, hetzij in legerplaatsen, hetzij in localiteiten aan het militaire gezag onderworpen, enz.

Een enkel woord nog aan den geachten afgevaardigde uit Hoogezand. Ik blijf er bij, Mijnheer de Voorzitter, dat de toelichting van het amendement niet klopt op den inhoud daarvan; en ook dat die geachte afgevaardigde in gebreke is gebleven de mogelijkheid aan te toonen van het brengen van den verkoop van sterken drank onder de regelen der wet, gelijk die afgevaardigde dit in zijn schrittelijke toelichting schreef onder deze bewoordingen:

„Ook wanneer men nog wil aannemen, dat de militaire inrichtingen niet drankvrij behooren te zijn, is er geen enkele reden, om ze buiten deze wet te stellen."

Ik blijf dan ook eenerzijds met de Regeering overtuigd, dat de wet voor *buitengewone* omstandigheden den weg moet openlaten, om sterken drank in het leger verkrijgbaar te stellen, maar anderzijds persisteer ik bij mijn meermalen verkondigde meening, dat in cantines die drankverkoop *moet* uitgesloten zijn.

De Minister heeft gezegd, dat het niet verkoopen in de cantines zal leiden tot groote nadeelen. Dit begrijp ik niet, waar in ons leger meerdere cantines bestaan waar geen sterke drank wordt verkocht.

Ik zal het hierbij laten, Mijnheer de Voorzitter, doch ik wensch ten slotte het voorstel om duidelijk te doen uitkomen, dat in geen geval en bij geen enkele gelegenheid sterke drank aan burgers mag worden verkocht, in een amendement te belichamen. Ik heb daarom de eer, Mijnheer de Voorzitter, aan de Kamer voor te stellen het 3de lid van het artikel te lezen:

„3°. aan militairen, hetzij op marsch, hetzij in legerplaatsen, hetzij in localiteiten" en verder zooals het artikel thans luidt.

De **Voorzitter**: Door den heer Duymaer van Twist is een amendement voorgesteld, strekkende om 3. van onderart. 1 *b* te lezen als volgt:

„3°. aan militairen, hetzij op marsch, hetzij in legerplaatsen, hetzij in localiteiten", enz.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Staalman, van Asch van Wijck, van Heemstra en Krap, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende, om, namens deze, haar gevoelen over de amendementen mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is van oordeel, dat het op gronden door de Regeering ontwikkeld geen aanbeveling verdient om de uitzondering voor verkoop van sterken drank aan militairen, door personen wien dit door het militair gezag is opgedragen, uit deze wet weg te nemen. Zij meent ook dat aanneming van het amendement moeilijkheden zou teweegbrengen, waarin door de voorstellers van het amendement absoluut niet is voorzien. De bepalingen die verder in de wet voorkomen en waaromtrent door de voorstellers geen meening is uitgesproken, in verband met de militaire voorschriften, zouden ten gevolge hebben dat niet alleen de verkoop maar zelfs het drinken van sterken drank in de cantines niet meer zou plaats hebben. Ik geloof dat men vóór men een dergelijke beslissing moet nemen, de gevolgen heeft te overzien en duidelijker heeft te zeggen wat men wil of niet wil.

In de tweede plaats is de Commissie aangaande het amendement-Duymaer van Twist van oordeel, dat de uitdrukkelijke verklaring van den Minister van Oorlog en ook de verklaring die daaromtrent in de vroegere stukken voorkomt, voldoende aanwijst, dat hetgeen de heer Duymaer van Twist door zijn wijziging bedoelt, in de tegenwoordige redactie reeds staat uitgedrukt. Daarom acht de Commissie aanneming van dit amendement volkomen overbodig.

De heer **Ellis**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer ter Laan heeft instantelijk verzocht de meening van den Minister van Marine over dit onderwerp te hooren. Hij heeft daarbij verwezen naar hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Staalman heeft aangevoerd.

Maar voor mij bestond er geen reden het woord te voeren naar aanleiding van hetgeen de heer Staalman had gezegd, want dit betrof alleen de afschaffing van het oorlam aan boord, de afschaffing van een dagelijksch genotmiddel, waarbij ik meende, dat de Overheid zich niet moet plaatsen op het weinig moreele standpunt van menschen, bij het bereiken van hun 20ste jaar dagelijks een borrel aan te bieden. Om geheel iets anders gaat het hier. Hier is het de quaestie om aan de schepelingen binnengaats, wanneer zij vertoeven op een plaats, met zeer weinig ressources, waar zij weinig of niets kunnen vinden tot veraangenaming van het leven, een gezellige recreatie-gelegenheid te geven waarin wèl sterke drank verschaft wordt onder scherp toezicht en contrôle. En nu geloof ik, dat het niet menschkundig zou zijn tegen deze menschen, die aan boord gewoon waren een oorlam te drinken te zeggen: Gij kunt in de cantine geen borrel krijgen.

Voor mij lag het zwaartepunt der zaak in het slot der rede van den Minister van Oorlog, waar deze toezegde, dat het streven zal zijn het gebruik van drank in de cantines te doen verminderen en alle middelen zullen worden aangewend, die daartoe kunnen leiden, daarbij evenwel menschkundig te werk gaande, daar wij de menschen willen verbeteren, doch niet de cantines doen ontvluchten.

Waar verder de geachte afgevaardigde uit Hoogezand eenigszins pathetisch er op wees, dat het zoo ongelukkig was, dat jongens op jeugdigen leeftijd, bij de opleiding komende, werden gebracht in een omgeving waar gedronken wordt, was hij niet juist. Die jongens komen noch in Amsterdam noch in Hellevoetsluis in de cantines in aanraking met anderen die sterken drank gebruiken. Zij worden in de cantine in een afzonderlijk lokaal gebracht.

Wat nu de mariniers-cantines betreft, moet ik herhalen wat de geachte afgevaardigde, de heer Verhey, heeft medegedeeld omtrent de cantine te Rotterdam. Deze goede toestand bestaat daar nog. Slechts een half uur per dag mag in die cantine sterke drank worden getapt. De jenever wordt er in een gesloten flacon, waarin een afgepaste hoeveelheid van ongeveer twee borrels per man — en meer mag een persoon niet koopen — op de toonbank gesteld. Van drinkgelagen kan dus geen sprake zijn. Na ommekomst van het half uur gaat de taptoe en wordt de flacon weggesloten in een kast en is er verder geen quaestie van tappen.

Aan militairen beneden de 20 jaren wordt bij deze afdeeling waar zich de recruten-school bevindt geen sterke drank in de cantine verkocht.

Intusschen is betere en uniforme regeling der cantines van de zeemacht volstrekt niet uitgesloten. Dit alles is bij de marine gemakkelijker dan bij Oorlog, omdat er bij de marine maar 5 en bij Oorlog meer dan 100 cantines zijn. In de cantines, en ik zal mij gemakshalve als voorbeeld bij het thans besprokene bepalen, wordt per man en per dag geschonken $^1/_3$ borrel. Nu zegt dit op zich zelf niet alles — de opmerking is trouwens reeds gemaakt — omdat velen niet mededrinken, doch voldoende om het jenevergebruik niet groot te mogen noemen.

Er zijn daar gemiddeld 150 onderofficieren en minderen, de borrel groot 0,05 liter kost 6 cent; en er wordt f 30 winst gemaakt op de 100 liter jenever. De geachte afgevaardigde is met die gegevens in staat de noodige berekeningen te maken.

Thans een en ander naar aanleiding van de opmerking van den geachten afgevaardigde over het jeneververbruik in de marine-cantine te Soerabaja, waarbij die geachte afgevaardigde verkeerdelijk beweerde dat daar jenever wordt verkocht op order van den Minister van Marine.

Toen ik als Minister optrad werd in het Voorloopig Verslag er op gewezen, naar aanleiding van courantenberichten, dat er voor f 500 per dag verkocht zou zijn in die cantine.

Ik heb onmiddellijk inlichtingen gevraagd, omdat ik niet gaarne de reputatie van den marine-schepeling aangetast zie en omdat ik de overtuiging had dat dit cijfer bijv. door drie gedeeld meer de werkelijkheid zou benaderen.

Er is nu inderdaad gebleken, ook uit de uitvoerige rapporten welke, door tusschenkomst van den commandant der zeemacht in Oost-Indië, de cantinecommissie, waarvan een hoofdofficier voorzitter is, uitbracht, dat ik mij in die veronderstelling niet vergiste. Ik heb de stukken aan de Kamer ter kennisneming aangeboden.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde de heer ter Laan toch twijfel gaat uitspreken over het juist teruggeven der toestanden in die marinecantine zonder bewijzen aan te voeren, dan meen ik daartegen te moeten protesteeren, dan wordt dit geen debat meer, en zou ik naar aanleiding zijner opmerking den geachten afgevaardigde kunnen toevoegen: wendt u bij voorkomende gelegenheden met opmerkingen en vragen over deze materie in eerste instantie tot den Minister van Koloniën. Want het is bezwaarlijk, op grond van de in het Indisch Regeeringsreglement vastgelegde verhouding tusschen den Minister van Marine en den commandant der zeemacht, te vergen dat ik u zal opgeven hoeveel jenever er op een zekeren dag van zekere maand in zeker jaar werd verkocht in de cantine op het marine-etablissement te Soerabaja, over welke cantine de Minister van Marine niets te zeggen heeft.

De heer **Bergansius**, Minister van Oorlog: Het ligt niet in mijn bedoeling over de eigenlijke materie van het drankgebruik in de cantine nog een woord te zeggen. Ik heb van morgen die toelichtingen gegeven welke mij waren gevraagd. Echter een paar punten kan ik niet geheel onbesproken laten.

Vooreerst het adres van het Comité te Gouda.

Ik heb gezegd, dat, toen ik ontwaarde dat het request uit het blad *De Milicien* werd voorgelezen, daardoor de waarde van het request voor mij zeer was verminderd. Het woord „sociaal-democraat" heb ik niet gebezigd; ik heb alleen beweerd dat er in zekeren zin een familieband bestaat tusschen het adres en dat blad, iets wat ik als Minister van Oorlog en als militair slechts kan afkeuren.

Ik had gedacht, dat, wanneer het Comité zich tot den Minister wendt met een verzoek, het zou begonnen zijn met blijk te geven van vertrouwen, dat de Minister het zou hebben overwogen, ook zonder dat het hier eerst door derden werd ter sprake gebracht of op andere wijze wereldkundig werd gemaakt. Nu het Comité anders gehandeld heeft, is voor mij het request van karakter veranderd en de waarde er van zeer verminderd.

Voorts de quaestie van het straffen.

Ik heb gesproken over de straffen in het Nederlandsche leger; want wanneer gesproken wordt over het schenken van drank in onze cantines, in zoodanige mate dat de grootste helft der straffen met het drinken in verband staat, dan kan ik het niet anders opvatten dan dat bedoeld zijn de straffen, opgelegd in het Nederlandsche leger. Dat heb ik tegengesproken en daarbij blijf ik. Geen tiende deel der straffen in ons leger is een gevolg van het drinken.

Ik stel er prijs op dit te constateeren tot eer van het Nederlandsche leger en vooral ook van onze jonge miliciens.

De vergelijking met het Britsch-Indisch leger of met een bataljon op Atjeh, hetwelk geheel uit vrijwilligers bestaat, gaat in het geheel niet op.

Ik zou nog over meer andere punten kunnen uitweiden, maar wensch mij verder tot het volgende te bepalen. De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat het gemiddeld gebruik per dag en per inwoner in Nederland is 0,0022 L. Daar is hij toe gekomen, door de 8 L. die in Nederland per inwoner wordt gebruikt te deelen door 365, maar die berekening faalt; de geachte afgevaardigde rekent zelfs de kinderen in de wieg mee. Maakt men ze, zooals behoort, per gezinshoofd, dan komt men tot 0,110 L., terwijl in de cantines het gemiddelde in slechts enkele 0,02 tot 0,03 L. bedraagt en overigens veel lager is.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens wij overgaan tot de stemming over dit artikel en de daarop voorgestelde amendementen, zou ik de vrijheid willen nemen een enkele vraag tot de Regeering te richten, waaromtrent ik bij deze discussies geen licht heb ontvangen.

Indien dit artikel wordt aangenomen, zal dus voor de gevallen, in dit artikel bedoeld, een vergunning niet worden verleend. Volgens art. 15 der nieuwe wet evenwel zal ter plaatse waar geen vergunning verleend is, ook geen andere drank, noch gegiste, noch alcoholvrije, verkocht mogen worden zonder verlof. Mijn vraag aan de Regeering is dus of ik goed begrepen heb, dat de bedoeling van de Regeering is, dat noch op stoombooten in internationaal verkeer, noch in treinen, noch in cantines . . . . .

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker doen opmerken, dat nu alleen aan de orde is 3°. van onder-art. 1 *b* en dat de beraadslaging over den verkoop van sterken drank op middelen van vervoer gesloten is.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik spreek niet speciaal over dit nummer, maar in het algemeen over de gevallen, in dit artikel bedoeld. Daaromtrent wensch ik te vragen of ik goed begrepen heb, dat het de bedoeling van de Regeering is, dat ook in die gevallen gegiste en alcoholvrije dranken niet verkocht zullen kunnen worden zonder verlof.

Ik merk, als die vraag bevestigend wordt beantwoord, reeds dadelijk op, dat de bepalingen van het ontwerp omtrent het verlof van dien aard zijn, dat dit in de meeste gevallen niet zal kunnen verleend worden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Duymaer van Twist, heeft als amendement voorgesteld om drie keer „ hetzij " in dit lid in te voegen. Ik begrijp de bedoeling, waarmede de geachte afgevaardigde dat gedaan heeft, maar meen hem de verzekering te mogen geven, dat, naar goede Hollandsche syntaxis, de opvatting, die hij vreest, dat men zou kunnen hebben, niet mogelijk is; om die opvatting mogelijk te maken, moest juist omgekeerd geamendeerd worden: „ Aan militairen op marsch en mede aan anderen in de cantines enz. " Zoolang er niets bij staat, worden de drie momenten beheerscht uitsluitend door hetgeen vooraf gaat: „ Aan militairen ".

Bovendien, waar hier geen enkele andere opinie door iemand verdedigd is, en het artikel van de zijde der Regeering niet anders is opgevat, geloof ik, dat alle vrees kan wegvallen, dat ooit een andere interpretatie aan het artikel zou kunnen worden gegeven; ik meen dus, dat er voor den geachten afgevaardigde alle reden bestaat om zijn amendement terug te nemen.

De heer Rink heeft gevraagd of de bedoeling van de Regeering was, dat in alle cantines — hij heeft er ook bij gevoegd de middelen van vervoer — ook niet zou kunnen worden geschonken wijn, bier of andere gegiste drank zonder een verlof. Mijnheer de Voorzitter! Die quaestie is, dunkt mij, beter te behandelen, wanneer wij aan dat verlof toe zijn, omdat wij dan komen aan een geheel nieuwe materie en er gelegenheid bestaat om, indien daarbij ter opheffing van onzekerheid nog iets te regelen en te voorzien is, dat te doen.

De heer ter Laan heeft mijn spreken opgevat, alsof ik bedoeld had, dat de heeren alleen daarin fout gingen, dat zij op ongelegen tijd met die quaestie kwamen. Daarvan heb ik geen woord gezegd. Ik heb gezegd, dat, wanneer men iets dergelijks wil, men dat niet op een bedekte wijze moet trachten te verkrijgen, maar moet voorstellen een bepaald verbod in de wet op te nemen, en dat er, indien een dergelijk voorstel wordt gedaan, vanzelf aanleiding zal zijn, alle gegevens bijeen te verzamelen, welke men voor een juiste beoordeeling van dit vraagstuk noodig heeft. Of de heeren nu komen met een enkel cijfer, dat als uitkomst in Britsch-Indië of elders is verkregen, wat zegt dat? Hoe zijn de cijfers, welke hier worden voorgelezen, geverifieerd? Onder welke omstandigheden zijn die uitkomsten verkregen? Wanneer men komt te staan voor een beslissing in deze hoogst aangelegen quaestie voor ons land, dienen èn van de zijde der Kamer èn van de zijde der Regeering die gegevens bij elkander te worden gebracht, welke noodig zijn, zal men op goeden grondslag een juiste beslissing kunnen nemen.

Intusschen, ik zal mij in het algemeen niet verder over deze quaestie uitlaten. Op verzoek van den geachten afgevaardigde zijn de Ministers van Oorlog en Marine in de Kamer gekomen, niet om deze quaestie uit te maken, maar om, voor zoover aan de orde kwamen bedenkingen tegen hetgeen op dit oogenblik onder militaire administratie geschiedt in deze, daarover de noodige inlichtingen te geven. Welnu, uit die inlichtingen is gebleken, dat zoowel het Departement van Oorlog als van Marine wel verre van eenigszins misbruik van sterken drank te willen verontschuldigen of te verschoonen, integendeel er op bedacht is, het gebruik daarvan te beperken en alle misbruik stelselmatig tegen te gaan.

Dit punt is hiermede afgedaan en ik behoef er niet op terug te komen. Een enkele opmerking nog. Wanneer op dit oogenblik gezegd wordt, gij moet dat aparte militaire opnemen in de gewone civiele regeling, dan mag men niet uit het oog verliezen, dat daarachter schuilt de zeer gewichtige vraag, of een legerorganisatie, opgenomen in de gewone civiele administratie, in de gewone civiele regeling, wel zou kunnen behouden dat innerlijk verband en die innerlijke kracht, zonder welke het leger niets waard is.

Nu zeg ik niet, dat ik die quaestie niet wil decideeren, maar wel, dat men het recht mist haar incidenteel, terloops tot een beslissing te brengen. Ik herhaal daarom, wat ik zooeven heb gezegd: wil men een verbod, welnu — de heeren zeggen, dat het bij mij uitstellen is — evengoed als zij nu een amendement hebben voorgesteld, kunnen zij het initiatief nemen tot een wetsvoorstel, dat zeer zeker van hoogst eenvoudigen vorm kan wezen. Dat is geen beletsel en als men er toe wil komen, laat men het dan openlijk en royaal doen, nadat de zaak zóó bekeken is, als zij bekeken behoort te worden.

De heer **Duymaer van Twist**: Na hetgeen de Minister heeft gezegd, ben ik er volkomen van overtuigd, dat mijn amendement overbodig is. Ik heb daarom de eer het in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer Duymaer van Twist is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Duymaer van Twist en de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs hebben mij beiden de vraag gesteld, om een weg aan te wijzen, waardoor, als ons amendement werd aangenomen en de militaire inrichtingen onder de gewone wet kwamen te staan, de verkoop van verschillende andere dranken mogelijk zou blijven. Ik ben zoo vrij daarop niet in te gaan. Wij hebben als ons beginsel verdedigd, dat het niet aangaat van Rijkswege drank in de kazernes te verkoopen. In onze toelichting hebben wij er bij gevoegd, dat in allen gevalle er geen reden is, de militaire inrichtingen te plaatsen buiten de Drankwet. Wie van oordeel is, dat de drank nog wel thuis hoort in de cantine, kan ons amendement evenzeer aannemen. Bij dit amendement worden immers de cantines gebracht onder de gewone wet. Wij meenen, dat de cantines zich dan ook evenals andere inrichtingen met vergunning naar de wet zouden moeten schikken. Wij geven aan geen enkelen vergunninghouder den weg aan, hoe hij dat heeft te doen; hij zal de wet hebben uit te voeren. Waarom zouden we dan een uitzondering maken voor den grooten vergunninghouder, voor den Staat? De heer Duymaer van Twist heeft gezegd, dat hij het met ons eens was in zake den drankverkoop in de cantines.

Het ware dan veel beter geweest, indien hij in plaats van met zijn amendement over een geringe redactie-wijziging, gekomen was met een sub-amendement, om in allen gevalle de cantines te houden buiten de Drankwet. Dat was niet mogelijk, zegt de geachte afgevaardigde. Dat was gemakkelijker geweest, antwoord ik, dan, de wanhoopige poging die hij nu aangewend heeft. Misschien zijn er andere leden in deze Kamer, die in allen gevalle de cantines willen vrij houden van den drank en een sub-amendement indieren. Wij kunnen dat niet doen, doch wie nog iets redden wil, vindt hier een taak.

De Minister van Marine heeft nu meegedeeld, dat er f 30 op de 100 liter verdiend wordt. Het doet mij een zeker genoegen, dat te vernemen, want het bewijst volledig mijn stelling, dat de cantines in hoofdzaak winst maken uit den sterken drank.

Ik kan nu, bij dezen stand van het debat, op al de opmerkingen van de Regeering niet meer ingaan. Doch nog even kom ik terug op die geschiedenis te Soerabaja. De Minister wil, dat men zijn becijferingen voor goede munt aanneemt en dat men niet aan clandestienen verkoop gelooven zal. Ik zou dat ook gaarne willen doen, maar in *Het Anker*, dat den Minister van Marine even dierbaar is als den Minister van Oorlog *De Milicien*, heeft gestaan, op welke wijze de Minister aan zijn cijfers is gekomen. En dat is een zeer bijzondere wijze, die in mijn oogen de gegeven opgave zeer onbetrouwbaar maakt. Ik zal daarop nu niet ingaan. Ook niet op de antipathie van den Minister van Oorlog tegen *De Milicien*; de Minister moest voor zijn beweringen eenige argumenten bijbrengen. Nu schermt hij

in de lucht. Wat heeft hij ingebracht tegen het adres van den Miliciensbond? Niets.

Nooit zijn ook door den Minister van Oorlog feiten, die in *De Milicien* zijn opgenomen, weersproken kunnen worden. En wat het Goudsche adres betreft, vergist de Minister zich nogmaals. Dat is niet eerst aan mij gezonden en toen aan den Minister. Wat mij gezonden is, was een blanco afdruk, om opgenomen te worden in het orgaan, om handteekeningen te winnen en bekendheid te geven aan de zaak. De heer Minister is een naijverig Minister; doch hij zal nu toch inzien, dat hij niet is voorbijgegaan. Het is aan hem en aan hem alleen gezonden en de onderteekenaars hebben hem alle verschuldigde eer bewezen, waarop hij als hun opperste chef recht had.

Ten slotte een woord tot den Minister van Binnenlandsche Zaken. Dr. Kuyper heeft nogmaals aan ons het verwijt gericht, dat wij optreden op een bedekte wijze, niet ferm, niet open. Hij heeft gezegd: als gij dit wilt doen, kom dan met een voorstel van wet, houdende verbod tot verkoop van sterken drank in de militaire inrichtingen. De Minister keert hier de geschiedenis om. Dat behoeven wij niet te doen. Dat voorstel hebben wij voor ons.

Immers is bij de Drankwet verboden aan het Rijk en aan de gemeentevergunning te houden. Nu dit verboden is, en blijkens art. 10 van dit ontwerp verboden blijft, nu komt de Minister met een voorstel, om de kazernes van dien algemeenen regel uit te sluiten. De algemeene regel is: alle gebouwen van Staat en gemeente zijn drankvrij; de Minister schept de uitzondering. En daarom was hij verplicht, de volledige redenen van die uitzondering op te geven. Niet wij, doch hij zelf had de stukken moeten overleggen. En wanneer de Minister nu geen betrouwbare cijfers heeft, is het, omdat hij zelf niet op tijd er voor gezorgd heeft.

Daarmede sluit ik. Al het andere laat ik nu daar wat bewezen moest worden, dat de drank nuttig is in de kazernes; dat is niet bewezen; wel staat ook volgens het getuigenis van de groote meerderheid der sprekers hier, zijn ellendige uitwerking, vast. Wij hebben hiermee onzen plicht vervuld en laten nu het oordeel over aan de leden der Kamer.

De heer **Rink**: Na het antwoord dat ik van den Minister van Binnenlandsche Zaken ontvangen heb, wensch ik alleen te constateeren, dat bij ongewijzigde aanneming van dit wetsontwerp in de gevallen bij dit artikel bedoeld geen bier of wijn, geen koffie of thee, in het algemeen geen gegiste noch alcoholvrije dranken verkocht zullen kunnen worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Rink, strekkende om uit sub 2° van onder-art. 1 *b* te doen vervallen de woorden: „voor zoover zij uitsluitend worden gebezigd in internationaal verkeer" wordt in stemming gebracht en met 79 tegen 16 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Janssen, Beckers, Bolsius, van der Borch van Verwolde, Raymakers, Sluis, Arts, Talma, van Vlijmen, Friesen, Helsdingen, van Vliet, de Waal Malefijt, Brants, van Asch van Wijck, Merckelbach, Mees, Verhey, Pompe van Meerdervoort, Roessingh, van Alphen, van Wassenaer van Catwijck, van der Vlugt, Ketelaar, Hugenholtz, Nolens, van Heemstra, Michiels van Verduynen, van Idsinga, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, van Bylandt, van de Velde, de Visser, Staalman, van der Zwaag, Smidt, Bijleveld, van Dedem, Melchers, ter Laan, Lucasse, Bos, Krap, van Nispen tot Sevenaer, Schaper, Cremer, Röell, van Veen, Drucker, van Karnebeek, Schokking, Travaglino, van Wichen, de Savornin Lohman, van Löben Sels, Troelstra, van den Berch van Heemstede, Kolkman, Goeman Borgesius, Aalberse, Lieftinck, de Vries, Okma, Zijlma, de Ridder, van Kol, Mutsaers, de Boer en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Gijn, Hubrecht, van Foreest, Fock, Fruytier, Hennequin, de Ram, van Raalte, Willinge, Goekoop, Rink, Tydeman, Smeenge, van Styrum, den Tex en Ferf.

Het amendement van den heer van Wassenaer van Catwijck, strekkende om sub 2°. van onderart. 1 *b* te lezen als volgt „2°. of in openbare middelen van vervoer uitsluitend voor zoover deze worden gebezigd in internationaal verkeer, aan reizigers", wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het amendement van den heer ter Laan c. s. om sub 3°. van onderart. 1 *b* te doen vervallen, wordt verworpen met 77 tegen 8 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Merckelbach, van Foreest, Mees, Fock, Verhey, Pompe van Meerdervoort, Roessingh, van Alphen, van Wassenaer van Catwijck, van der Vlugt, Ketelaar, Nolens, van Heemstra, Michiels van Verduynen, van Idsinga, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, van Bylandt, van de Velde, de Visser, Fruytier, Smidt, Bijleveld, van Dedem, Lucasse, Bos, Krap, van Nispen tot Sevenaer, Cremer, Hennequin, Röell, van Veen, de Ram, Drucker, van Karnebeek, Schokking, Travaglino, van Wichen, de Savornin Lohman, van Löben Sels, van den Berch van Heemstede, Kolkman, van Raalte, Willinge, Goekoop, Goeman Borgesius, Aalberse, Rink, Tydeman, Lieftinck, de Vries, Smeenge, Okma, Zijlma, van Styrum, de Ridder, den Tex, Ferf, Mutsaers, de Boer, van Gijn, Janssen, Beckers, Bolsius, van der Borch van Verwolde, Raymakers, Sluis, Arts, Talma, Hubrecht, van Vlijmen, Friesen, van Vliet, de Waal Malefijt, Brants, van Asch van Wijck en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Hugenholtz, Staalman, van der Zwaag, Melchers, ter Laan, Troelstra, van Kol en Helsdingen.

Het gewijzigde *art. I* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. VI, luidende:

„In art. 2, eerste lid, vervallen de woorden: „te verleenen", en worden na het woord: „vergunningen" ingevoegd de woorden: „uitgezonderd die voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten".

Art. 2, tweede lid, wordt vervangen door een nieuw tweede lid, luidende:

„Door Ons kan, te beginnen in 1904 en verder ieder zesde jaar, op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord:

1°. voor eene gemeente eene verlaging van het maximum der vergunningen worden vastgesteld;

2°. worden bepaald, dat in eene gemeente door burgemeester en wethouders vergunningen, voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, niet meer verleend mogen worden;

3°. worden bepaald, dat de vergunningen, door burgemeester en wethouders na 1 Mei 1904 verleend, voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, vervallen, en nieuwe vergunningen niet verleend mogen worden."

Het derde lid van art. 2 wordt het eerste lid van een nieuw art. 2*a*.

Aan art. 2 wordt na het tweede een nieuw derde lid toegevoegd, luidende:

„Een besluit, als bedoeld in het tweede lid, 1°. of 2°., treedt in werking op 1 Januari: een besluit, als bedoeld in het tweede lid, 3°., treedt in werking op 1 Mei van het jaar, volgende op dat, waarin het is genomen. Het is geldig voor vijf jaren en kan telkens in de jaren, bedoeld in den aanhef van het tweede lid, worden verlengd of gewijzigd voor gelijk tijdvak".

Het vierde lid van art. 2 wordt vervangen door een nieuw art. 2*c*."

Op dit artikel zijn voorgesteld de volgende amendementen:

a. een van de heeren ter Laan, Melchers, Schaper, Troelstra en van Kol, strekkende om den aanhef van het tweede lid van onderart. 2 te lezen:

„Door Ons kan, te beginnen met 1904 en verder ieder zesde jaar, op verzoek van de meerderheid der meerderjarige ingezetenen of op voorstel van den gemeenteraad," enz.;

b. een van den heer Goeman Borgesius strekkende om den aanhef van hetzelfde tweede lid te lezen:

„Door Ons kan, te beginnen in 1905 en verder ieder zesde jaar, op voorstel van Gedeputeerde Staten, den gemeenteraad gehoord:"

De **Voorzitter**: Door de Regeering zijn in 2°. van onderart. 2, tweede lid, alsnog de volgende wijzigingen gebracht:

in den tweeden regel wordt vóór het woord: „voor" ingevoegd: en;

„in den derden regel na: is, wordt ingevoegd „die", zoodat dit lid zal luiden:

„2°. worden bepaald, dat in eene gemeente door burgemeester en wethouders vergunningen, en voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, die voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, niet meer verleend mogen worden."

De heer **Schaper** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement voorgesteld door de heeren ter Laan c. s. en zegt: De strekking van dit amendement is reeds bij de algemeene beschouwingen in het licht gesteld. De Kamer zal zich herinneren, dat toen in het bijzonder door mij het denkbeeld is verdedigd, dat niet slechts hetgeen hier in art 2 wordt voorgesteld zou moeten worden aangewend tot bestrijding van het drankgebruik, maar dat de vermindering van het maximum der vergunningen ook moest kunnen geschieden op initiatief van de ingezetenen zelf. De bestrijding van de drinkgewoonte moet opkomen van uit het volk zelf, zooveel mogelijk van onderop, zal daarvan goede vrucht worden gezien.

Nu zouden wij nog wel verder willen gaan.

Eigenlijk diende in een wetsontwerp als dit ook te zijn opgenomen wat men met een vreemden term noemt de *local option*, de plaatselijke keuze, die de Regeering tot ons leedwezen slechts „in studie" heeft willen nemen, maar niet heeft willen opnemen in het wetsontwerp. Zeer gaarne hadden wij nu voorgesteld om de plaatselijke keuze betrekkelijk het verbod van den verkoop van sterken drank op te nemen, maar wij vreezen dat dit zal afstuiten op onoverkomelijke bezwaren van technischen aard. Wanneer wij hier de Regeering ter wille hadden, er zijn reeds zoo ontzaggelijk veel Nota's van Wijziging gekomen en er is nu weer een wijziging aangekondigd, zij het ook in bedekte termen, dan zou ook ten aanzien van deze materie zeer gemakkelijk in het ontwerp een wijziging kunnen worden gebracht. Maar als de Regeering ons niet ter wille is, dan wordt het wat anders. Voor leden van de Kamer is het niet zoo gemakkelijk om dergelijke ingrijpende wijzigingen in het ontwerp te doen opnemen. Men heeft dan te kampen met allerlei min of meer gezochte bezwaren van de oppositie, in dit geval van de Regeering zelf, en is het vrijwel onmogelijk voor een lid om daarmede te beginnen. Daarom alleen zal een dergelijk voorstel door ons niet worden gedaan. Een zoodanig voorstel zou zóó ingrijpen, dat de ambtenaren, die het wetsontwerp hebben samengesteld, aan de inpassing zouden moeten helpen, en zeker is het, dat tal van artikelen zouden moeten worden gewijzigd. Wij zullen dus met een dergelijk voorstel niet komen, omdat het zou afstuiten op den onverzettelijken wil van de Regeering, anders zouden wij er grooten prijs op stellen, de Kamer in de gelegenheid te stellen zich uit te spreken over dit inderdaad goede, democratische en zedelijke beginsel.

Doch geheel in het wetsontwerp past wel wat nu door ons wordt voorgesteld, om niet slechts de gemeenteraden, maar ook om de ingezetenen over de beperking van het maximum te doen oordeelen, terwijl het gaat in de richting van local option. Bij den vorm van het wetsontwerp kan het zeer goed in het ontwerp worden ingevoegd. En mocht men van oordeel zijn, wat ik echter niet kan inzien, dat een algemeenen maatregel van bestuur voor de nadere regeling noodig zou zijn, dan zou er in het wetsontwerp nog wel gelegenheid zijn om die bevoegdheid er in te lasschen, of een zeer eenvoudige regeling voor te stellen.

Staatsrechtelijk is het ook niets nieuws. Staatsrechtelijk kennen wij reeds dat petitionnement, al is dit dan op kleine schaal. Voor eenige jaren is hetzelfde beginsel opgenomen in de wet op de Volkshuisvestiging, art. 12, eerste lid; van die wet lezen wij: „Indien drie of meer meerderjarige ingezetenen eener gemeente bij het gemeentebestuur een met redenen omkleed bezwaarschrift indienen, betreffende een of meer woningen, die, blijkens persoonlijk onderzoek, enz. . . . . wint het gemeentebestuur, met overlegging van het ingediende bezwaarschrift, onverwijld het advies van de gezondheidscommissie in."

Met andere woorden: in onze wetgeving is reeds opgenomen het instituut, dat een openbaar lichaam gehouden is te reageeren op verzoekschriften van meerderjarige ingezetenen. Het is altijd goed wanneer men op een dergelijk precedent kan wijzen, vooral omdat een staatsrechtelijk bezwaar nog al zwaar weegt bij een Minister, wanneer hij het niet voorzien heeft op een voorstel. Maar het beginsel is dus reeds neergelegd in de wetgeving. Volgens de bestaande wet kan een gemeenteraad handelen, zooals hier wordt voorgesteld: volgens de bestaande wet hadden de gemeenteraden reeds zekere bevoegdheden ten aanzien van de beperking van het maximum, maar wij weten allen dat door de gemeenteraden van dat recht geen gebruik is gemaakt.

De heer de Waal Malefijt zegt: „ja zeker". Welnu, hij kan het beter weten dan ik, maar de geschiedenis der Drankwet vermeldt ons bitter weinig omtrent de handelingen van den gemeenteraad tot scherpe toepassing der Drankwet.

De colleges van burgemeester en wethouders hebben steeds de Drankwet zeer zwak toegepast en men kan dus niet zeggen, dat de bevoegdheid der gemeenteraden voldoende is. Welnu, wanneer in zekere gemeente een sterke strooming heerscht, die sterker en sterker wordt, om het drankgebruik te beperken door inkrimping van het maximum, dan moeten die gemeentenaren zich doorover kunnen uitspreken. Het gebeurt nu in een gemeente, waar het maximum bereikt is, dat de ingezetenen gaarne vergunning zouden weigeren en dat toch het gemeentebestuur dit noodgedwongen doen moet, omdat men het niet kan weigeren.

Uit een gemeente is mij van recenten datum bekend, dat daar het maximum bereikt was. Het gemeentebestuur van Raalte kocht eene herberg op om de beschikking te krijgen over een terrein, en daardoor was er een herberg minder dan het maximum. De bevolking verheugde er zich reeds over, dat in die streek geen herberg zou zijn, maar toen er een aanvraag om vergunning kwam, had het gemeentebestuur geen recht die te weigeren. Dit bericht is afkomstig van een geestelijke uit die gemeente; het is dus onverdacht, ik bedoel niet van een geestverwant van ons, voorstellers. Had de bevolking het in de macht gehad het maximum te verlagen, dan zou zij het volgens de overtuiging van dien geestelijke zeker hebben gedaan.

Ons voorstel wil nu in gemeenten, waar het maximum bereikt is, de bevolking de gelegenheid geven om met een verzoekschrift tot de Kroon te komen, die dan beslist, Gedeputeerde Staten gehoord.

Ik heb bij de algemeene beschouwingen reeds betoogd, dat dit voorstel ook dit voordeel heeft, dat men bij de gemeenteraadsverkiezingen niet meer te rekenen zal hebben met elementen van drankbestrijding of tappersbegunstiging. Ik zeg niet, dat ik een gemeenteraad zou willen hebben, die de herbergiers door dik en dun wil helpen, maar drankbestrijding is een zaak van bijzonderen aard, die zich beweegt op neutraal terrein. Wij hebben in deze Kamer ook drankbestrijders van verschillende politieke richting; het is dus ook niet wenschelijk de drankpolitiek te mengen in de algemeene politiek.

Men heeft in gemeenteraden goede raadsleden — ik hoop dat de heer Talma nu weer geen kleinzielige aanmerking op mijn woorden zal maken — die niet zijn bepaalde drankbestrijders en die dus voor een ingrijpend voorstel ten aanzien van het maximum misschien niet zonden zijn te vinden, en die toch in andere opzichten de gemeentezaken goed behartigen.

Om nu niet de gemeenteraadsverkiezingen te gaan vertroebelen met een meer neutrale quaestie zou het goed zijn zoo deze zaak op andere wijze, bijv. door medewerking der ingezetenen, zou kunnen geregeld worden.

Ik hoop, dat ons amendement van de Regeeringstafel geen bestrijding van beteekenis zal ondervinden.

Mij dunkt dat het ligt in het systeem van de Regeering om gevolg te geven aan het verzoek van drankbestrijders als het

Volksbond-comité en van deze zaak geen groote politieke quaestie te maken, door haar met klem af te slaan.

Het amendement ligt in de lijn van ieder drankbestrijder, in de lijn van de democratie door middel van „self-government", een denkbeeld, zoo uiterst geliefd in de literatuur van de heeren anti-revolutionnairen.

Ik hoop dat de Regeering en de Kamer zich met dit voorstel zullen kunnen vereenigen.

De **Voorzitter**: Voorgesteld door vijf leden behoeft het amendement niet nader te worden ondersteund.

De heer **Goeman Borgesius** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De toelichting kan zeer kort zijn. De strekking van mijn amendement is geen ander dan om te voorkomen dat de drankwetpolitiek de gemeenteraadverkiezingen zal gaan beheerschen en bederven. Reeds bij de algemeene beschouwingen is ook door de voorstanders van het door den Minister aangenomen systeem op dit gevaar gewezen. Om dit gevaar te voorkomen wensch ik dat het initiatief niet uitga van den gemeenteraad, maar van Gedeputeerde Staten.

Ik zou dit voorstel niet hebben gedaan indien de regeling van art. VI zich bepaald had tot 1 en 2, regelingen die geen nieuw recht betreffen; maar nu er bijgekomen is het bepaalde sub 3°., waar te lezen staat, dat op voorstel van den gemeenteraad door den Koning kan worden bepaald, dat niet alleen geen nieuwe vergunningen zullen worden verleend, maar dat tevens alle vergunningen die gegeven zijn na 1 Mei 1904 alle zullen komen te vervallen. nu wordt de zaak geheel anders. In kleine gemeenten. in kleine plaatsen zal een besluit tot vervallingverklaring van na 1904 verleende vergunningen niet anders beteekenen dan het ontnemen van het bedrijf aan zeer enkele personen, soms waarschijnlijk aan één enkel persoon, en daarbij zal het persoonlijk element allicht zeer op den voorgrond treden. Reden te meer om een voorstel tot vervallingverklaring niet te doen uitgaan van den gemeenteraad, maar van Gedeputeerde Staten. Indien mijn amendement wordt aangenomen. dan belet niets om in practijk te brengen wat de voorstellers van het eerste amendement wenschen, nl om door het indienen van verzoekschriften een beslissing uit te lokken in de door adressanten gewenschte richting. Die adressen zullen alsdan moeten worden ingediend bij Gedeputeerde Staten, die zeker bij de overweging of er termen zijn een voorstel in te dienen zullen letten op de wenschen der ingezetenen.

Op bovenbedoelde gronden meen ik mijn amendement in de gunstige overweging mijner medeleden te mogen aanbevelen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Willinge, Verhey, van Raalte, Ketelaar en Rink, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Karnebeek**: Ik wensch de aandacht van de Regeering en de Kamer te vestigen op een quaestie die bij dit artikel te pas komt, maar waarvan de portée zich uitstrekt over een aantal andere artikelen van dit wetsontwerp. Het geldt hier iets dat in zekeren zin kan beschouwd worden als een bint in de constructie van de nieuwe wet. Ik hoop daarom, dat u, Mijnheer de Voorzitter, mij zult veroorloven bij de opmerkingen, die ik hier wensch te maken, ook verschillende andere artikelen ter sprake te brengen.

De quaestie geldt de distinctie tusschen de oude en de nieuwe vergunningen en de vraag welke bepalingen op beide, welke slechts op de nieuwe vergunningen toepasselijk zijn. De reden. waarom ik die quaestie bij dit artikel ter sprake breng, is, dat zij in de Memorie van Antwoord bij dit artikel is behandeld.

Ik lees daar toch op bladz. 12: „ De Drankwet onderscheidt scherp tusschen het verleenen van nieuwe vergunningen en het stilzwijgend verlengen van reeds verleende vergunningen. Overal, waar in de wet en in het ontwerp gesproken wordt van het verleenen van vergunningen (of ook van het vergunnen), heeft men uitsluitend te denken aan nieuwe vergunningen."

Wij moeten dus wel opletten bij de verschillende bepalingen van dit wetsontwerp, of wij te doen hebben met een zoogenaamde verlengde vergunning dan wel met een nieuwe, en dan rijst dadelijk de vraag: onder welke categorie te rangschikken zijn de gewijzigde vergunningen waarvan sprake is bij de verschillende overgangsbepalingen, onder andere in art. 25*a* en *a*[1], en ook onder welke categorie moeten worden gerangschikt de bijzondere vergunningen, waar sprake is in art. 25*c*.

Na de uitlating in de Memorie van Antwoord zal telkens de beantwoording van deze vraag afhankelijk zijn van de terminologie, die in het artikel gebruikt wordt. Daarop valt dus in de redactie van de verschillende artikelen bijzonder te letten.

Wij moeten hierbij in het oog houden, dat bij deze quaestie verscheidene verbodsbepalingen en strafbepalingen betrokken zijn; dat het er dus bijzonder op aan komt de wet, wat die punten aangaat, op klare wijze te redigeeren. Wij weten bij ondervinding, hoe vindingrijk men is bij de toepassing der Drankwet in het interpreteeren der bepalingen op de wijze die het best in ieders kraam te pas komt. Het is daarom wenschelijk dat de Regeering hierop nauwkeurig lette.

Bij voorbeeld art. 15*i* luidt aldus:

„Het is verboden, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere, en personen in kennelijken staat van dronkenschap toe te laten."

Volgens de aangehaalde uitspraak der Memorie van Antwoord zouden wij hier uitsluitend te denken hebben aan nieuwe vergunningen, want het verbod van art. 15*i* geldt, luidens de bewoordingen waarin het vervat is, voor localiteiten waarvoor door burgemeesters en wethouders vergunning is verleend.

Legt men de uitspraak der Memorie van Antwoord en art. 15*i* naast elkander, dan zal men moeten zeggen, dat art. 15*i* alleen geldt voor nieuwe vergunningen, maar niet voor de zoogenaamde verlengde.

Hetzelfde is te zeggen van de artikelen 15*k* en *l*, waarin weder dezelfde terminologie gebezigd wordt, nl.: „localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouder eene vergunning is verleend".

Ik twijfel echter of dat de bedoeling der Regeering is geweest; ik zou denken dat zij de artt. 15*i*, 15*k* en 15*l* wel toepasselijk wil doen zijn op de reeds bestaande vergunningen.

Is dit zoo, dan schijnt het wenschelijk de bewoordingen dezer artikelen eenigszins te wijzigen.

Bij art. 15*m* stuiten wij op hetzelfde bezwaar, maar hier is het toch niet twijfelachtig of de Regeering heeft bedoeld dat dit artikel op de bestaande vergunningen toepasselijk zal zijn, want anders — het betreft de middelen van vervoer in niet-internationaal verkeer — zou het derde lid van het artikel geen *raison d'être* hebben; daar toch wordt juist gedacht aan bestaande vergunningen.

Wat art. 15*n* aangaat: uit het tweede lid blijkt duidelijk, dat de Regeering het toepasselijk wil doen zijn op de bestaande vergunningen.

Maar als dat zoo is, dan klopt dit niet goed met den reeds aangehaalden passus in de Memorie van Antwoord.

Het artikel toch begint aldus: „Het is verboden, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning ..... is verleend." Bij de redactie van dit artikel is dus met het scherpe onderscheid. dat de Regeering in de Memorie van Antwoord gesteld heeft, geen rekening gehouden.

Verder is mij ook niet duidelijk geworden welke der strafbepalingen, bijv. van art. 16 en art. 16*a* toepasselijk zullen zijn op de verlengde vergunningen en welke niet. Van sommige spreekt dat wel vanzelf, maar omtrent andere kan twijfel bestaan.

Het wetsontwerp spreekt zich daaromtrent niet duidelijk uit, en ik wijs er nogmaals op, dat het toch van groot belang is dat die onduidelijkheid worde opgeheven, dat vaststa voor den rechter en voor de belanghebbenden, wat de bedoeling der Regeering is.

Er is in dit opzicht nog iets anders waarop ik de aandacht der Regeering wensch te vestigen.

Behalve de verbods- en strafbepalingen is een krachtig middel van repressie in de wet gelegd door de mogelijkheid te scheppen van het intrekken der vergunningen. Daarover handelt art. 9, dat zegt, dat die vergunningen kunnen worden ingetrokken, „wanneer omstandigheden zich voordoen op grond waarvan,

waren ze vroeger aanwezig of bekend geweest, zij krachtens art. 3, 1ste lid, n°. 2—20, of krachtens art. 3*a*, 1ste of 2de lid, 2°.—6°, zouden zijn geweigerd;" en dan volgt daarop dit voorbehoud: „voor zoover het daarin bepaalde kracht van wet had op het tijdstip waarop de vergunning verleend werd."

Nu komen onder de hier aangehaalde nummers van art. 3, bijv. onder n°. 14 en 15, verschillende bepalingen voor, waardoor voorzien wordt in herhaalde overtreding van de artt. 15 *i*, *k*, *l*, *m* en *n* en 16, die ik reeds heb besproken.

Het lijdt, dunkt mij, geen twijfel, dat die bepalingen, waarvan ik toch geloof dat de Regeering ze wel degelijk wil doen gelden voor de oude vergunningen bij invoering van de nieuwe wet geen kracht van wet hadden op het tijdstip waarop de oude vergunning werd verleend. En dan volgt daaruit, dat in geen van de in die bepalingen omschreven gevallen de intrekking der vergunning als middel van repressie zal kunnen worden toegepast, niettegenstaande dat toch in die gevallen straf, boete of gevangenis zal kunnen worden toegepast. Ik vraag, is dat nu de bedoeling der Regeering?

Deze zaken zijn misschien eenigszins ingewikkeld, evenals het geheele wetsontwerp, en mijn doel met het ter sprake brengen van deze quaestie is niet om nu reeds terstond een gedetailleerd antwoord van de Regeering te ontvangen. Ik vestig er alleen haar aandacht op, opdat, indien zij misschien, na de zaak overwogen te hebben, bevond, dat mijn opmerkingen niet ongegrond waren, zij daarin wellicht aanleiding zou kunnen nemen om in verschillende van de door mij genoemde artikelen, alsnog, wanneer wij aan de behandeling van die artikelen toe zijn, de redactie van de wet eenigszins te wijzigen, zoodat meer duidelijkheid, klaarheid en eenheid in het wetsontwerp ontsta.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Mijn geachte medeafgevaardigde uit Utrecht, de heer van Karnebeek, heeft aan het slot van zijn betoog er te recht op gewezen, dat het hier een ingewikkeld wetsontwerp geldt. Ik neem dit over met de bijvoeging, dat het uit den *aard der* zaak een ingewikkeld wetsontwerp is, waar het een geheele omwerking betreft der bestaande wet, in die wet zelf; en het is naar aanleiding daarvan dat ik een enkele opmerking wil maken, schijnbaar van weinig gewicht, maar toch onmiddellijk samenhangend met de toepassing — ik zal nu niet zeggen de structuur — de techniek van de wet.

Indien daaromtrent geen duidelijke oplossing is te vinden, loopt de wet gevaar op verscheidene punten niet tot een goede toepassing te kunnen komen. Wij vinden in art. VI, tweeden zin, eerste alinea: „Door Ons kan, te beginnen in 1904 en verder ieder zesde jaar" enz. en dezelfde uitdrukking komt voor in art. 5*e* in het gewijzigd artikel XV (stuk n°. 33), waar eveneens gesproken wordt van: „verder ieder zesde jaar". De vraag nu is bij mij gerezen, wat is te verstaan onder „verder ieder zesde jaar".

Laat ik nu eens beginnen met art. VI. Ik neem aan dat de eerste regeling geschiedt in 1904. Dan ware naar mij voorkomt te tellen: 1905 is het eerste jaar, 1906 het tweede, 1907 het derde, 1908 het vierde, 1909 het vijfde en 1910 het zesde jaar na 1904; het besluit, dat in 1904 het eerst genomen is, mag dus opnieuw genomen worden in het 6de jaar na 1904, en alzoo in 1910. Noemt men daarentegen 1905 reeds het tweede jaar, dan ware het hetzelfde of men zegt: „elk jaar" of „elk tweede jaar", en dat acht ik, uit een taalkundig oogpunt, wel wat vreemd. Nu kan gemelde opvatting wellicht kloppen met een deel van dit artikel, d. w. z. met de toepassing van 3°. Wij zien, dat volgens het voorlaatste lid een dergelijk besluit als bedoeld in 3°. in werking treedt op 1 Mei van het jaar volgende op dat waarin het is genomen. Is zoodanig besluit dan genomen in 1904, dan treedt het in werking 1 Mei 1905. Dat besluit geldt vijf jaren, en nu tel ik weder: 1906 is het eerste jaar, 1907 het tweede, 1908 het derde, 1909 het vierde, 1910 het vijfde, zoodat gemeld besluit ophoudt te werken op 1 Mei 1910. Tusschen 1 Januari en 1 Mei 1910 zoude dus nog gelegenheid bestaan om het besluit van 1904 te hernieuwen. Met de bepaling van 1°., aangaande de verlaging van het maximum loopt men echter, als ik wèl zie, vast. Volgens het voorlaatste lid vervalt zoodanig besluit, dat genomen is in 1904 met 1 Januari 1910, terwijl eerst in den loop van het jaar 1910 een nieuwe regeling zou kunnen getroffen worden. Maar die komt dan te laat.

Hetzelfde vindt men bij de toepassing van artikel 5*e* in het gewijzigd art. XV, waar in het eerste lid ook voorkomt: „verder ieder zesde jaar". Naar de bovenvermelde opvatting van die uitdrukking zoude dus, wanneer een lijst is vastgesteld in 1904, dat niet weder kunnen geschieden dan in den loop van 1910. De regeling, die in 1904 is gemaakt, treedt echter in werking op 1 Januari 1905 en vervalt na 5 jaren, dus met 1 Januari 1910. Men komt dus ook in dat geval met een hernieuwing te laat.

Men zal zeggen: het is vreemd, dat gij in uw eigen amendement ook de uitdrukking „ieder zesde jaar" hebt opgenomen. Ik heb dat evenwel moeten doen, omdat ik mij moest aansluiten bij de redactie van de Regeering, zoolang ik niet wist, wat met dat zesde jaar werd bedoeld. Wanneer men dus aanneemt, dat na 1904 het zesde jaar is 1910, dan moest „ieder zesde jaar" veranderd worden in „ieder vijfde jaar na 1904", als wanneer men dus reeds in 1909 een nieuwe regeling zou kunnen maken.

Alleen met betrekking tot het art. VI, 2de lid, sub 3°., zou dus, wellicht, geen moeilijkheid behoeven te ontstaan, omdat men dáárbij dus nog vier maanden tijd zoude hebben om een nieuwe regeling te maken; welke tijd echter wel wat beperkt ware.

Maar met betrekking tot art. VI 1°. en 2°. en tot art. 5*e* van het gewijzigd art. XV ducht ik moeilijkheid. Ik heb gemeend, dit betrekkelijk onbeduidende ter sprake te moeten brengen ten einde er de aandacht van de Regeering op te kunnen vestigen, die dan allicht, zij het ook niet heden, dan toch op een anderen dag, daarop zou kunnen antwoorden. Het eenvoudigste, in aansluiting overigens aan de redactie der Regeering, zou misschien zijn te lezen „en verder ieder vijfde jaar na 1904" met de verklaring van de Regeering, dat met het 5de jaar na 1904 bedoeld wordt 1909.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een vraag te doen aan den Minister over de uitlegging van art. 2, 3de lid. Dat luidt: „Door Ons kan, te beginnen in 1904 en verder ieder zesde jaar, op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, worden bepaald, dat de vergunningen, door burgemeester en wethouders na 1 Mei 1904 verleend, vervallen en nieuwe vergunningen niet verleend mogen worden."

Ik lees alleen datgene voor, waarop de aandacht van de Kamer moet gevestigd worden. Uit dit artikel volgt, dat na 1 Mei 1904 elke vergunning afhankelijk is van het goedvinden der Regeering. De Regeering kan elke vergunning doen vervallen. Dat begrijp ik niet. Er zijn veel bepalingen, waarin nauwkeurig geregeld wordt in welke gevallen vergunning geweigerd of niet geweigerd mag worden en nu komt ineens de Regeering en zegt: ik heb bovendien het recht elke vergunning te laten vervallen. De vergunning wordt dus een zeer precair bezit voor de tappers. Ik zou dat op zich zelf nog niet zoo erg vinden, wanneer hier niet een zekere willekeur bij mogelijk was. Wanneer er gezegd werd, dat als het aantal vergunningen wordt verlaagd bij verordening, alsdan tevens een eind gemaakt kan worden aan de vergunningen, boven het laatstelijk bij verordening bepaalde aantal, kan ik mij dit nog voorstellen. Maar ik begrijp niet dat men zonder meer bepaalt, dat geen houder van een na 1 Mei 1904 verleende vergunning zich meer kan beroepen op zijn verkregen recht.

Gesteld dat wij hebben een eenigszins willekeurig handelende Regeering en een dito gemeenteraad — wij mogen dit onderstellen, omdat de wet juist regelen tegen willekeur maakt — en dat deze gemeenteraad wenscht, dat een tapperij of een tapper in zekere straat verdwijnt. De gemeenteraad kan dan aan de Regeering voorstellen, de vergunning eenvoudig te doen vervallen en als die raad goede connecties heeft met den Minister zal daaraan allicht gevolg worden gegeven. Dat is toch niet billijk; er moet toch een reden van algemeen belang zijn om een vergunning te doen vervallen.

Ik zeide dat indien men 3°. in verband brengt met 2°., ik het artikel begrijpen zou. Indien er een verordening is gemaakt waarbij het aantal vergunningen verminderd wordt, kan het wenschelijk zijn die onmiddellijk toe te passen op de reeds bestaande vergunningen. Maar dan zou ik toch meenen, dat er een zekere

regeling moet worden gemaakt ten aanzien dier te vervallen vergunningen, anders zou men een aantal vergunningen plotseling kunnen doen verdwijnen zonder uitstervingssysteem en zonder eenige vergoed.

Had men bij voorbeeld een regeling voorgesteld, waarbij de overblijvenden een zekere vergoeding zouden moeten geven aan hun concurre nten die verdwijnen, dan zou ik daarvoor iets gevoelen. Nu komt het mij echter voor dat dit geen billijke regeling is, en wanneer daaromtrent geen goede oplossing gegeven wordt zou ik moeten voorstellen om 3. te doen verdwijnen uit dit artikel.

Het voorstel om ingezetenen van de gemeente daarover te hooren zou ik nog bedenkelijker vinden. Dus voor het amendement van den heer ter Laan c.s. zooals dit nu luidt zal ik ook niet kunnen stemmen.

De heer **Smidt**: Naar aanleiding van het gesprokene door den heer Röell wensch ik een kort woord ter ondersteuning van het door hem opgemerkte te zeggen. Het wil mij ook voorkomen dat zoowel in het aan de orde zijnde artikel als in het andere door den heer Röell genoemde artikel en eveneens in de amendementen van dien geachten afgevaardigde en van den heer Goeman Borgesius, „het zesde" moet luiden: „het vijfde". Door den heer Röell werd echter een exceptie gemaakt ten opzichte van 2°. sub 3. In het derde lid staat: „Een besluit, als bedoeld in het tweede lid, 1°. of 2°., treedt in werking op 1 Januari; een besluit, als bedoeld in het tweede lid, 3°., treedt in werking op 1 Mei van het jaar, volgende op dat, waarin het is genomen." Dus — aldus redeneerde de heer Röell — wanneer het zesde jaar zou zijn 1910, zou van 1 Januari tot 1 Mei 1910 een nieuw besluit kunnen worden genomen en dus met het woord: „zesde" het doel zijn bereikt. Het komt mij voor dat dit niet juist is, maar ook hier „zesde" moet worden veranderd in: „vijfde", omdat er is bijgevoegd dat het nieuwe besluit in werking zal treden in het jaar, volgende op dat waarin het is genomen; zoodat, wanneer tusschen Januari en Mei 1910 het besluit genomen zou zijn, het pas in werking zou kunnen treden met Mei 1911. Ten opzichte ook van dit nommer moet „zesde" veranderd worden in „vijfde". Ik meen aan de Regeering deze wijziging in ernstige overweging te moeten geven, omdat anders de zaken niet zoo zouden marcheeren als de Regeering wel zou wenschen.

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te beginnen met een korte opmerking bij dit artikel te maken.

Het tweede lid wordt voorgesteld aldus te doen luiden:

„Door Ons kan, te beginnen in 1904 en verder ieder zesde jaar, op voorstel van den gemeenteraad, Ged. Staten gehoord", enz.

Ik meen dat hier met die woorden: „op voorstel van den gemeenteraad" wel wat te ver gegaan wordt, want zoodanige voorstellen van den raad zullen bijzonder ingrijpende gevolgen hebben. Het zou kunnen gebeuren dat in een gemeenteraad van bijv. 11 leden, zoodanig besluit genomen werd om een voorstel te doen met een meerderheid van slechts één stem, zoodat, wanneer er eens 4 leden afwezig waren, slechts 4 leden van de elf in zulk gewichtig belang zouden beslissen. Dit geldt evenzoo bij gemeenteraden met meerder aantal leden. Nu kan men zeggen, dat dergelijke handelwijze van den gemeenteraad door onthouding der Koninklijke goedkeuring zonder gevolg kan blijven; ook door ongunstig advies van Gedeputeerde Staten in zoodanig geval; maar dan weet de gemeenteraad niet waaraan hij zich te houden heeft; welk getal stemmen de Kroon voldoende zal achten en welk getal niet.

Ook gevoel ik zeer goed de moeilijkheid om te bepalen, dat zoodanig besluit alleen in een voltallige gemeenteraadsvergadering met medewerking van alle raadsleden moet genomen worden, omdat dan één raadslid — gesteld dat ik dergelijke handeling van een raadslid onderstellen mag — het in de hand zou hebben dergelijk besluit tot het doen van een voorstel te verhinderen, door afwezig te blijven en zoodoende de vergadering opzettelijk onvoltallig te maken. Dit neemt echter niet weg dat het hoogst wenschelijk is dat hier een bepaling opgenomen worde in dezen zin, dat tot het besluit om een voorstel te doen eenige leden meer dan de grootste helft van het getal gemeenteraadsleden, in artikel 4 der Gemeentewet bedoeld, zullen moeten medewerken, zoodat wanneer er bijv. 11 leden zijn, zich daarvan minstens 8 of 9 vóór het voorstel moeten verklaren, wil het als aangenomen beschouwd worden.

Ik geef der Regeering daarom in overweging om in dit opzicht eenige meerdere waarborgen te eischen bij de totstandkoming van het besluit van den gemeenteraad om een voorstel te doen, dat voor belanghebbenden zoo belangrijke rechtsgevolgen heeft.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *de Savornin Lohman*: bladz. 1874, kol. 1, reg. 25 v. b., staat: met het amendement; lees: niet met het amendement.

In de redevoering van den heer *Roessingh*: bladz. 1880, kol. 2, reg. 12 v. o., staat: weenende; lees: vreemde.

85ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 19 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: een verzoekschrift. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; voortzetting der behandeling van art. VI.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 89 leden, te weten de heeren:

Merckelbach, Mutsaers, Krap, Nolens, Bolsius, Talma, Schokking, Melchers, Janssen, den Tex, van Vlijmen, van der Borch van Verwolde, Beckers, Raymakers, Arts, Troelstra, Michiels van Verduynen, Okma, Lucasse, Staalman, Brants, de Ridder, de Boer, van de Velde, Mees, van Löben Sels, Fock, van der Zwaag, Zijlma, Verhey, van Dedem, van Foreest, Roessingh, van Alphen, Ketelaar, Nolting, Hugenholtz, van Bylandt, van Idsinga, Sluis, Bijleveld, Friesen, van der Vlugt, van Wijnbergen, Hubrecht, van Asch van Wijck, Tydeman, de Savornin Lohman, van Heemstra, van Veen, Willinge, Fruytier, ter Laan, Schaper, Kolkman, Pompe van Meerdervoort, van Nispen tot Sevenaer, van Karnebeek, Bos, Röell, Drucker, Hennequin, van Wassenaer van Catwijck, de Visser, Goeman Borgesius, Travaglino, Helsdingen, Dolk, van Kol, de Ram, van Raalte, van den Berch van Heemstede, Aalberse, Lieftinck, van Limburg Stirum, van den Heuvel, Duymaer van Twist, van Gijn, Heemskerk, Rink, Smeenge, Ferf, Smidt, van Styrum, de Klerk, Cremer, de Vries en van Sasse van Ysselt,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat is ingekomen:

een verzoekschrift betrekkelijk het wetsontwerp, houdende bepalingen tot bescherming van den arbeid, van J. A. Monchen en anderen, allen banketbakkers te 's Gravenhage en andere gemeenten.

Dit adres zal worden gezonden aan de voor dat wetsontwerp te benoemen Commissie van Rapporteurs;

B. dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag over het wetsontwerp tot instelling van landbouwraden (12).

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De beraadslaging wordt hervat over ART. VI, na de wijziging daarin door de Regeering gebracht, luidende:

„In art. 2, eerste lid, vervallen de woorden „te verleenen", en worden nà het woord: „vergunningen" ingevoegd de woorden: „uitgezonderd die voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten".

Art. 2, tweede lid, wordt vervangen door een nieuw tweede lid, luidende:

„Door Ons kan, te beginnen in 1904 en verder ieder zesde jaar, op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord:

1°. voor eene gemeente eene verlaging van het maximum der vergunningen worden vastgesteld;

2°. worden bepaald, dat in eene gemeente door burgemeester en wethouders vergunningen, en voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, die voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, niet meer verleend mogen worden;

3°. enz.",

en de daarop voorgestelde amendementen: 1°. van den heer ter Laan c. s.; 2°. van den heer Goeman Borgesius.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik ga trachten de verschillende opmerkingen, die gisteren naar aanleiding van het tweede lid van dit artikel zijn gemaakt, kortelijk te beantwoorden. Ik kom daarbij in de eerste plaats tot de opmerkingen van meer algemeene strekking, gemaakt door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer van Karnebeek, die op een passage op bladz. 12 van de Memorie van Antwoord wees en de vraag stelde, of hetgeen daar is geschreven wel klopt met de artt. 15 *i*, *k*, en andere, die hij citeerde.

Het komt mij voor, dat die opmerking op een misverstand berust. In de voorgelezen woorden werden tegenover elkander gesteld nieuw te verleenen en reeds verleende vergunningen, en wordt gezegd: overal waar in het ontwerp gesproken wordt van het verleenen van vergunningen heeft men uitsluitend te denken aan nieuwe vergunningen. Wij hebben dus deze tegenstelling, dat als in de wet gesproken wordt over het verleenen van of over te verleenen vergunningen, er niets bepaald wordt omtrent een reeds verleende vergunning.

In al die artikelen, waarop de geachte afgevaardigde wijst, wordt gesproken van een vergunning, die door burgemeester en wethouders verleend is: daar wordt dus niet gehandeld van nieuw te verleenen, maar van reeds verleende vergunningen.

De geachte afgevaardigde heeft aan zijn opmerking toegevoegd de vraag, of wat voorkomt in art. 8 *a* omtrent het wijzigen van een vergunning en hetgeen voorkomt in art. 25 *c* omtrent bijzondere vergunningen, hiermede niet in conflict zou komen. In art. 8 *a* is geen sprake van het verleenen van een vergunning, maar van het wijzigen van de akte van een vergunning, en in het vierde lid van het artikel wordt geregeld, op welke gronden die wijziging zou kunnen worden geweigerd. In art. 25 *c* is sprake van bijzondere vergunningen. Reeds die qualificatie van „bijzondere" duidt aan, dat zij zonder meer niet onder de algemeene regeling vallen, en uitdrukkelijk is dan ook opgegeven, in welke gevallen de nieuwe bepalingen van dit wetsontwerp op de bijzondere vergunningen van toepassing zullen zijn.

Het komt mij daarom voor — wij kunnen de zaak, als wij aan de artikelen komen, nader bezien —, dat het door den

geachten afgevaardigde opgemerkte metterdaad geen bezwaar zal opleveren.

Wel dank ik daarentegen den geachten afgevaardigde voor hetgeen hij opmerkte naar aanleiding van art. 9, 1°., omdat — al heb ik de zaak slechts vluchtig kunnen nagaan — het mij metterdaad voorkomt, dat daar een kleine aanvulling wenschelijk kan zijn.

Ik kom nu tot het tweede lid en ontmoet daar in de eerste plaats den anderen geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer Röell, die gevraagd heeft, of de uitdrukking: telkens in het zesde jaar, hier wel juist aangeeft wat bedoeld wordt.

Mijnheer de President, omtrent die bedoeling mag natuurlijk geen onzekerheid bestaan; bedoeld is om de vijf jaren, derhalve 1904, 1909, 1914 enz. De vraag is derhalve alleen of de uitdrukking als zoodanig juist of onjuist is en te dien aanzien veroorloof ik mij de opmerking, dat de voorgestelde redactie voor precies en nauwkeurig weergeven van de bedoeling wel degelijk ook door goede schrijvers gebruikt is.

Ik wijs al dadelijk op een chronologisch voorbeeld van beteekenis. De Olympische spelen werden gehouden om de vier jaar; de chronologen rekenden den tijd naar die Olympische spelen. Welnu, die werden gehouden, zooals men het uitdrukte: quinto quoque anno. Een gelijksoortige uitdrukking, die den geachten afgevaardigde wel bekend is, hebben wij ook in het Hollandsch, n.l. waar gesproken wordt van „ten derden dage opgestaan". Het is met tijdsberekeningen altijd een lastige zaak, waar verschil van meening bijna niet te voorkomen is, en de gewoonte veel beslist. Men weet, hoe bij het intreden van de nieuwe eeuw het een vraag is geweest, of de 20ste eeuw begon met het jaar 1900 of met 1901; terwijl wij hebben aangenomen het jaar 1901, is daarvoor in een nabnrig Rijk gesteld het jaar 1900. Zoo hebben wij de uitdrukkingen: over 8 dagen, wanneer wij bedoelen over een week, in het Fransch heeft men „ nne quinzaine ", „ une huitaine " enz.

Ik meen nu, dat deze uitdrukking metterdaad weergeeft, wat er mede bedoeld wordt. Wanneer echter de geachte afgevaardigde meent, dat de bedoeling beter kan worden uitgedrukt op een andere wijze, dan wil ik een wijziging van de redactie, wanneer de geachte afgevaardigde een voorstel daartoe doet, gaarne in overweging nemen, en zoo mogelijk ook overnemen.

De heer van de Velde heeft gewezen op de onbillijkheid, die er zou kunnen ontstaan, wanneer in een vergadering van den gemeenteraad, die zeer slecht bezocht werd, met de meerderheid van één stem, zelfs met de minderheid van het getal leden van den raad, een zoo gewichtig besluit werd genomen. Ik geef toe, dat zulk een feit zich zou kunnen voordoen, maar ik veroorloof mij er toch op te wijzen, dat, wanneer een verzoek inkomt, de Regeering wel niet zal nalaten te informeeren hoe dat raadsbesluit luidt en hoe het tot stand is gekomen. Wanneer nu mocht blijken, dat aan het voorstel van den gemeenteraad zóó weinig waarde zou zijn toe te kennen, dan zou, waar hier alleen een *bevoegdheid* aan de Kroon wordt toegekend, en waar Gedeputeerde Staten moeten worden gehoord, waarschijnlijk geen gevolg aan het voorstel worden gegeven.

De heer Goeman Borgesius heeft een amendement voorgesteld op den aanhef van het tweede lid. Dat is een amendement waarvoor ik veel sympathie gevoel. In de eerste plaats wil de geachte afgevaardigde 1904 in 1905 veranderen. Hij heeft die wijziging niet toegelicht, maar de bedoeling zal wel deze zijn, dat, naar de meening van den geachten afgevaardigde, deze wet in 1904 zóó laat tot stand zal komen, dat waarschijnlijk in de eerste vijf jaren geen gebruik zou kunnen worden gemaakt van deze bevoegdheid. Ik acht daarom deze wijziging een verbetering. In de tweede plaats stelt de geachte afgevaardigde voor om niet den gemeenteraad het voorstel te laten doen, maar Gedeputeerde Staten, en den gemeenteraad te hooren. Hij dringt dit aan met deze twee motieven. Ten eerste, dat daardoor de drankquaestie niet zoo indringt in de gemeentepolitiek, en ten tweede, dat men op deze wijze een natuurlijken weg opent voor het petitionnement van diegenen in de gemeente, die een verlaging van het maximum wenschen.

Men kan niet zeggen, dat daarmede in alle gevallen de verlaging, hier toch hoofddoel, bevorderd zou worden. De geachte afgevaardigde weet ook wel, — hij heeft dit genoeg bij ervaring geleerd — dat er wel Gedeputeerde Staten zijn, die, als ik het zoo noemen mag, drankvast zijn en nog al veel den drankverkoop de hand boven het hoofd houden. Dit blijkt genoegzaam daaruit, dat van de bepaling, die door het amendement-van Gennep in de wet is gekomen en die uitsluitend doelde op zeer exceptioneele gevallen, met medewerking van Gedeputeerde Staten al reeds in een klein duizendtal gelegenheden gebruik is gemaakt.

Men kan dus moeilijk zeggen, dat men door het voorstel van Gedeputeerde Staten te laten uitgaan zeker is, verlaging te bevorderen. Daartegenover staat, dat in provinciën, waar Gedeputeerde Staten wel geneigd zijn om in de richting van dit artikel mede te werken, er gemeenten kunnen zijn, die dit niet zouden doen. Het wordt hier dus de vraag, of meer medewerking te wachten is van Gedeputeerde Staten dan van de gemeenteraden; voor dezen blijft het vergunningsrecht altijd een struikelblok, vooral in kleinere gemeenten, waar de financiën heel krap zijn en men nog al gauw let op een kleine verhooging van de inkomstenheffing. Stelt men deze overwegingen nu tegenover elkander, dan is het misschien lood om oud ijzer, hoewel er wellicht nog iets meer te zeggen is voor het denkbeeld van den geachten afgevaardigde. Het zou wellicht nog zekerder zijn, beide mogelijkheden te behouden en te zeggen: hetzij op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, hetzij van Gedeputeerde Staten, den gemeenteraad gehoord. Maar ik geloof niet, dat men aldus behoeft af te dalen in kleinigheden en wanneer de geachte afgevaardigde van gevoelen is, dat zijn amendement beter kans biedt, dan zal ik mij niet op een ander standpunt stellen en de beslissing gaarne aan de Kamer overlaten.

Ik kom nu tot het voorstel van den heer ter Laan c. s., strekkende om den aanhef te lezen: „ Door Ons kan, te beginnen met 1904 en verder ieder zesde jaar, op verzoek van de meerderheid der meerderjarige ingezetenen of op voorstel van den gemeenteraad " enz. De geachte voorstellers ontkennen niet, dat hiermede door hen wordt ingevoerd een staatsrechtelijk novum. Natuurlijk is het petitionnement vrij, ook al schrijft men daarover niets in deze wet, maar zooals zij het voorstellen, wordt door het petitionnement een uitgangspunt gesteld voor handelingen van de Kroon.

Nu heeft de geachte afgevaardigde, de heer Schaper gezegd, dat hij meende in de Woningwet een antecedent gevonden te hebben, maar ik moet dit toch betwisten. Art. 12 van de Woningwet bepaalt, dat drie ingezetenen, wanneer zij ontdekt hebben, dat een behuizing niet geschikt is ter bewoning, een bezwaarschrift kunnen indienen bij den gemeenteraad en dat de gemeenteraad dit moet verzenden aan de gezondheidscommissie. De geachte afgevaardigde zal mij toegeven, dat het daar voorgeschrevene, dat niets is dan een zekere politiemaatregel, toch niet in vergelijking kan komen met hetgeen hier wordt voorgesteld; hij heeft dit voorbeeld dan ook zeer op den achtergrond gehouden, als iets, dat een zekere analogie oplevert.

Wat hij bedoelt, is, het volkspetitionnement, dat individueel voor een ieder vrij staat, te organiseeren; maar hoogst opmerkelijk is, dat die organisatie door hem niet wordt gegeven. Alleen wordt gezegd, dat de meerderheid der meerderjarige ingezetenen zulk een verzoek kan doen, waarop de Kroon een besluit kan nemen. Nu weten de geachte voorstellers, dat het denkbeeld, dat zij op het oog hebben, *local option*, de sympathie heeft van het Kabinet. In de Memorie van Toelichting is op bladz. 2 verklaard: „ De ondergeteekenden hebben gemeend een zoodanig voorstel niet te moeten opnemen in dit wetsontwerp, dat beoogt te regelen, hetgeen na 1 Mei 1904 rechtens zal zijn. Het denkbeeld, waarvoor de Regeering sympathie koestert, blijft in overweging. Te zijner tijd zal de uitkomst dezer overweging afzonderlijk aan de orde kunnen worden gesteld."

Nu komen zij niet met een voorstel tot *local option*, maar met een voorstel tot het toekennen van een staatsrechtelijk gevolg aan een petitionnement, dat van de meerderheid der meerderjarige ingezetenen eener gemeente uitgaat, iets, dat naar hun inzien den weg voor *local option* baant.

Al betuig ik sympathie voor dit denkbeeld, is daarmede gezegd, dat het amendement aannemelijk en uitvoerbaar is? Stel,

het wordt aangenomen. De stad Utrecht zal hebben een goede 50 duizend meerderjarige ingezetenen, mannen en vrouwen; daar moeten dus de helft van 50 000, dat is 25 000, plus 1 handteekeningen op het petitionnement staan. Nu komt dit bij Binnenlandsche Zaken in. Wat moet de Minister doen? Constateeren of de handteekeningen, die er op staan alle zijn van 1°. ingezetenen; 2°. meerderjarigen en 3°. hoe groot het totaal aantal meerderjarige ingezetenen is, dus of tusschen hen, die wel en hen, die niet hebben geteekend, het verschil bestaat van één stem. Nu is het bekend, dat bij de benoeming van raadsleden, meestal bekende personen, meermalen de vraag rijst, of iemand ingezetene is; wanneer nu vanwege het Ministerie van Binnenlandsche Zaken aan burgemeester en wethouders van Utrecht die stukken worden gerenvoyeerd met het verzoek, om de bovengenoemde punten te onderzoeken, dan zouden burgemeester en wethouders zeggen: dat is geen begonnen werk, wij hebben geen gegevens; wij zouden geheel afzonderlijke lijsten van de bevolking moeten opmaken en voor ieder afzonderlijk een onderzoek moeten instellen.

Dit niet alleen; het zou ook de vraag zijn, op welken dag men het aantal meerderjarige ingezetenen moest nemen, want de helft plus 1 is natuurlijk in elke groote gemeente een cijfer, dat dagelijks wisselt. Er zou dus bepaald moeten worden, op welken dag men het zielental zou nemen, en dan zou het gemeentebestuur van Utrecht moeten constateeren, hoe de toestand op die drie punten was.

Bovendien zou het nog zeer de vraag zijn, wanneer die stukken ter tafel kwamen, of daaraan werkelijk het karakter zou mogen worden toegekend van een petitionnement van die onderteekenaren. Bij de stembus is men er zeer op uit, om het geheim van de stembus en daardoor de vrijheid van degene, die stemt, te bewaren, maar als men hier krijgt al deze onderteekeningen, waarvan natuurlijk de overgroote massa zijn van personen, die men niet kent, dan zou men die handteekeningen eerst moeten gaan verifieeren en moeten gaan vragen aan die menschen: hebt gij wel geteekend en zoo ja, hebt gij dit met vrijen wil gedaan. Een dergelijk onderzoek schijnt mij eenvoudig onmogelijk.

Afgezien van dit alles zou men aan den wil van de helft plus één van de meerderjarige ingezetenen een zeker staatsrechtelijk effect toekennen ook voor de andere helft min één; maar wanneer over korten tijd die zwakke meerderheid verdwenen was, hetzij doordat eenige onderteekenaars van meening veranderd waren, hetzij door afsterven, dan zou men billijkheidshalve toch weer gelegenheid moeten geven om in contra te handelen.

Men heeft overal, waar *local option* is ingevoerd, niet de helft plus één als voldoende meerderheid genomen, maar geëischt $^2/_3$, $^3/_5$ of nog meer van de ingezetenen, in elk geval zóó, dat men een zekere overmaat heeft, waardoor de gestadige wisseling van opinies wordt voorkomen. Ook dan alleen heeft men waarborg voor richtige naleving. Daarom komt het mij voor, dat ook in dit opzicht een nadere regeling moet aangegeven worden.

Ten slotte meen ik, dat over een dergelijk petitionnement ook de gemeenteraad gehoord zou moeten worden.

Nu heeft de geachte afgevaardigde gezegd: wanneer er, wat de uitvoering betreft, leemten bestaan, ben ik bereid om er nog bij te voegen, dat een algemeene maatregel van bestuur dit zou kunnen regelen, maar ik moet tot mijn leedwezen zeggen, dat ik geen kans zou zien, om op enkele gegevens, die hier aan de hand worden gedaan, een algemeenen maatregel van bestuur te doen ontwerpen.

De geachte afgevaardigde zal dus, dunkt mij, in zijn voorstel moeten veranderen het begrip van absolute meerderheid en hij zal dan tevens een nieuwe reeks van artikelen moeten indienen, waarin deze zaak, hoe summierlijk ook, dan toch zóó geregeld wordt, dat verschillende punten vaststaan, en dan zouden wij moeten zien, of het mogelijk was, de verdere uitwerking te doen plaats vinden bij algemeenen maatregel van bestuur. Maar zooals het amendement thans luidt, kan ik het, ik moet het tot mijn leedwezen zeggen, niet aanvaarden.

Ten slotte kom ik tot hetgeen de heer de Savornin Lohman heeft gesproken.

Vooraf wil ik nog even toelichten de kleine wijziging, welke gebracht is in 2°., waar de woordjes „en" en „dio" zijn ingevoegd. Deze wijziging is een gevolg van de bepaling, dat het platteland voortdurend buiten toepassing van art. 1, 4de lid, blijft. Die bepaling kwam niet voor in het oorspronkelijk wetsontwerp en bij het aanbrengen der wijzigingen is mij ontgaan, dat ook hier wijziging wenschelijk was. De redactie sub 2 hield in, dat kan „worden bepaald, dat in een gemeente door burgemeester en wethouders vergunningen, voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, niet meer verleend mogen worden."

De bedoeling is, te voorkomen, dat — er is reeds bij de vroegere debatten op gewezen — de slijterijen na de splitsing in getal verminderd zouden worden en daardoor de werking van het vierde lid bezwaar zal ondervinden.

Waar nu de splitsing voor het platteland niet zal gelden, moet worden uitgedrukt, vooreerst dat kan worden bepaald, dat in een gemeente door burgemeester en wethouders in het algemeen geen vergunningen meer kunnen worden verleend, — dit geldt dan voor het platteland —, en ten tweede, dat, voor zoover art. 1, 4de lid, van toepassing is, voor tapperijen, of voor tapperijen en slijterijen, maar dan met uitsluiting van slijterijen afzonderlijk, geen vergunning meer mag verleend worden.

Nu heeft de heer de Savornin Lohman in zake het tweede lid, 3°. opgemerkt, dat hier toch een groote hardheid ontstaat, want dat, zooals het hier staat, zij die een nieuwe vergunning gekregen hebben, eenvoudig uit hun zaak worden gezet.

Het zij mij vergund op den voorgrond te stellen, dat dit een van de slentels is van het geheele wetsontwerp. De ellende, waarvoor men dusver bij elke wijziging der Drankwet gestaan heeft, is altoos geweest, dat men te rekenen had met bestaande rechten, welke dan in privaatrechtelijken zin werden opgevat, en dat men zeide: moogt ge de rechten, die men nu eenmaal bezit, zoo maar ontnemen; moogt ge dat afnakingssysteem toepassen en moet ge, als ge dat doet, dan niet een vergoeding geven? Van den man is men gekomen op de weduwe en er zijn ook stemmen opgegaan om te komen van de weduwe op de kinderen. Zoo doende krijgt men wat genoemd is, een tappersmajoraat, dat wil zeggen, geperpetueerden, en staat de wetgever ten slotte altoos machteloos om in te grijpen.

Daarom is het, dunkt mij, absoluut noodzakelijk, om, waar wij nu tot wijziging der wet overgaan, te zorgen, dat wij, wat nieuwe vergunningen betreft, nooit meer op die moeilijkheid stuiten. Voor die moeilijkheid komt men niet te staan, wanneer duidelijk in de wet wordt geschreven, dat nieuw verleende vergunningen geen privaat recht creëeren, maar zijn op te vatten als een publiekrechtelijke concessie, die opzegbaar is.

Kan men nu zeggen, dat daarin hardheid of onrechtvaardigheid gelegen is? Laat mij iets nemen op privaatrechtelijk terrein. De postadministratie geeft het rondrijden van de facteurs voor een zeker aantal jaren aan een rijtuigverhuurder. Die man moet daarvoor koetsiers en paarden aanschaffen, heeft dus vrij groote uitgaven te doen, en toch weet hij dat, wanneer het contract is afgeloopen en de jaren om zijn, waarvoor hij het op zich heeft genomen, alles uit is. Het is met het huren van een huis evenzoo. Men kan een drankwinkel hebben in een gehuurd huis; men kan er veel klanten hebben, zoodat de geheele zaak aan dat huis hangt. En wanneer nu de eigenaar van dat huis het contract opzegt, is hij in zijn recht, moet de huurder uit het huis en verliest deze zijn zaak.

In dit geval zal men zeggen: het is wel hard, maar men heeft het van te voren geweten, en daarop komt het aan. Wanneer nu bij het verleenen van de concessie, bij het geven van de licence, den man bekend was, dat volgens de wet de Overheid zich het recht voorbehoudt, om na verloop van zekeren tijd die vergunning op te zeggen, dan is dit precies hetzelfde geval en is er geen sprake van onbillijkheid of onrechtvaardigheid.

Toch voel ik, dat er een bedenking is, die tegen het voorstel, gelijk het daar ligt, misschien niet zonder grond zou kunnen worden aangevoerd. Men zou kunnen zeggen: het kan zijn, dat zulk een vergunning is toegestaan — laten we een jaar noemen — in 1908, en dat reeds in 1909 een besluit komt, waarbij zij opgezegd wordt. Dan heeft de man slechts een half jaar genot er van. Nu kan men zeggen: hij heeft het toch geweten, maar men zal mij toestemmen, dat er dan toch iets hards in is. Ik zou daarom meenen, dat er gronden van billijkheid voor kunnen pleiten om de opzegbaarheid van een ver-

gunning te binden aan de voorwaarde, dat zij ten minste 5 jaar van kracht is geweest. Dan moet de man zelf weten, of hij in die 5 jaar kans ziet de onkosten te dekken. Voor een voorstel in dien zin zou ik dus te vinden zijn, maar deze bepaling te schrappen en den bestaanden toestand te bestendigen, ontmoet bij mij groot bezwaar. Men zou er dan nooit toe kunnen komen, het maximum af te schaffen, waar de heer Lohman wel vóór was, of om andere wijzigingen in de wet aan te brengen; men zou in de zaak der Drankwet nooit die vrijheid van beweging verkrijgen, die voor den wetgever in 's lands belang noodzakelijk is.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een enkele opmerking in het midden brengen over een paar punten betreffende redactie en over een paar materieele punten, die in dit artikel aan de orde komen.

In de eerste plaats zal ik mij aansluiten bij hetgeen de Minister gezegd heeft over hetgeen in 3°. van het tweede lid is opgenomen, omtrent de vergunningen, die voortaan niet meer ad vitam, maar bepaaldelijk voor een termijn van vijf jaar zullen worden verleend. Ik geloof, dat dit een van de bepalingen is, die ons een wenschelijke stap vooruit laten doen en ik hoop van harte, dat de Minister bij nader bedenken nog eens zal overwegen wat hij het laatst gezegd heeft. Hij heeft namelijk gezegd, dat hij bereid zou zijn een wijziging in het systeem van 3°. aan te brengen in dien zin, dat wanneer een dergelijk besluit zou worden genomen bijv. in 1909, dat vervallen niet zou werken voor de vergunningen, die na 1904 zijn verleend dan in zooverre zij vijf jaren zouden zijn genoten door den vergunninghouder, zoodat een vergunninghouder, die in 1908 zijn vergunning gekregen had, ook bij het nemen van een dergelijk besluit in 1909 tot 1913 in het genot zou blijven van die vergunning. Ik geloof, dat, wanneer de Minister zich de zaak practisch voorstelt, hij zal zien, dat met deze tegemoetkoming de zaak moeilijker zou worden, want gesteld dat iemand in 1909, nadat het besluit genomen is — immers hij kan zelfs nadat een besluit genomen is een vergunning vragen en krijgen, omdat het besluit eerst in werking treedt op 1 Mei van het volgende jaar — een vergunning vraagt: hij blijft dan in het bezit van die vergunning gedurende vijf jaren, dus tot 1914 — ik neem aan tot 1 October.

Nu treedt voor hem in werking het besluit van 3°., tweede lid, en zoo moet hij zijn vergunning verliezen. Maar het kan zeer goed zijn, dat op dat oogenblik de gemeenteraad zich tot de Kroon heeft gewend en gezegd: dat systeem is in de gemeente niet recht geslaagd, zoudt gij er niet op terug willen komen, en wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken besloten heeft het besluit in dien zin te wijzigen, dan heeft de vergunninghouder een vacantie van drie maanden. Wij zijn allen voor vacantie, wanneer het loontrekkende menschen geldt, maar als een vergunninghouder op eens buiten zijn schuld drie maanden zijn zaak zou moeten staken, zou dat een storing geven, welke niemand wenschelijk kan vinden.

Daarom geloof ik, dat de Minister de bepaling zou moeten houden, zooals zij nu in 3°. staat. Maar de Minister moet zich ook niet te ver naar den anderen kant laten drijven.

Ik kan mij voorstellen, dat er leden in de Kamer zijn, die zeggen: indien gij wilt doen wat gij zegt, doe het dan ruiterlijk en zeg, dat gij een vergunning voor vijf jaren verleent. Indien dat gebeurt, zal iedereen begrijpen, dat men ontzettende moeilijkheden krijgt. Stel, dat er in een gemeente 50 vergunningen zijn, die in hetzelfde jaar vervallen, dan rijst de moeilijkheid, naar welken maatstaf die vijftig vergunningen moeten worden geredistribueerd. Distribueert men ze aan dezelfde menschen die ze gehad hebben, dan kan men het systeem der wet niet houden. Gaat men ze bij opbod verkoopen, dan wordt men onbillijk.

Ik geloof, dat wat hier staat is een eenvoudige en practische bepaling. Voortaan weet iedereen, die een vergunning krijgt, dat hij er op moet rekenen die na vijf jaren weder te kunnen verliezen. En dit is het voordeel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik erken ruiterlijk dat ik de eerste jaren niet zoo bijzonder veel verwacht van besluiten van gemeenteraden om die vergunningen te laten vervallen. Ik geloof niet, dat er zooveel gemeenteraden in Nederland zijn, die zich daarvoor zullen laten vinden. Maar dan zeg ik: dan hebben wij toch gewonnen, dat wanneer wij dit artikel hebben aangenomen, ook de toekomstige wetgever, die deze zaak zal hebben te regelen, zal weten, dat hij telkens wanneer de datum in 1909, 1914, 1919 aanbreekt, te maken heeft met een aantal vergunningen, die op dat oogenblik vervallen, welk aantal hij uit de statistiek kan kennen, en dat hij ze af kan snijden zonder dat hij op eenige verkregen rechten inbreuk maakt.

Een tweede punt breng ik hier met eenige aarzeling ter sprake, omdat ik bang ben een debat te heropenen, dat bij art. 1*a* uitvoerig is geweest, maar ik geloof toch, dat het even ter sprake moet worden gebracht. Dat is, dat in 2°. en 3°. bij beide besluiten, die door de Kroon genomen zullen worden, gesproken wordt van vergunningen, verleend door burgemeester en wethouders; met andere woorden, dat wij bepalen dat in den zin van deze wet dergelijke besluiten alleen van toepassing zullen zijn op tapperijen en niet op sociëteiten. Nu is het merkwaardig dat sub 1°. op beide van toepassing is en dat is ook in het systeem van de tegenwoordige wet geheel juist. Bij het oorspronkelijk ontwerp stonden de sociëteiten buiten het maximum, maar bij de wijziging van het ontwerp zijn de sociëteiten gebracht binnen het maximum. Nu zal dus ook, wanneer het besluit den inhoud heeft als hier wordt voorgesteld sub 1°., wanneer het maximum verlaagd wordt, de stichting van sociëteiten worden bemoeilijkt. Maar zoodra de Kroon niet doet wat in sub 1°. staat, maar doet wat veel verder strekt, namelijk het bepaalde sub 2°. en sub 3°., wordt de zaak geheel anders. Dan blijft het maximum geheel ongedeerd, maar zegt de Kroon: in die gemeente vervallen de vergunningen die na 1 Mei 1904 zijn gegeven aan tapperijen of aan tapperijen en slijterijen gezamenlijk, en voortaan worden er geen vergunningen meer verleend voor tapperijen of tapperijen en slijterijen, maar sociëteiten kunt gij wel oprichten. Ik kan mij voorstellen, dat de heer Lohman, die een pleidooi gevoerd heeft dat hij aan sociëteiten de voorkeur geeft boven tapperijen en slijterijen, dit goed acht, maar ik heb niet gemerkt, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken op dit standpunt staat en ik geloof dat het daarom juister zal zijn de woorden burgemeester en wethouders er uit te lichten. Dan zou moeten worden voorzien in de zaak logementen, want niemand kan bedoelen, dat de logementen, die een speciaal karakter hebben, op denzelfden voet zullen worden behandeld als de andere verkoopplaatsen van sterken drank. Daarom zal een alinea moeten worden toegevoegd, dat de bepaling in dit artikel niet van toepassing is op een vergunning, verleend voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten.

Dat zijn de twee materieele dingen, die ik wilde zeggen. In de tweede plaats een paar redactioneele opmerkingen. Ik zal mij niet mengen in de discussie over de vraag, of „ieder zesde jaar" uitdrukt wat ieder begrijpt dat er mede bedoeld wordt. Ik geloof dat niemand in de Tweede Kamer betwijfelt, dat bedoeld is 1904, 1909, 1914, 1919 enz. Ik geloof dat „ieder zesde jaar" bij machte is om dat uit te drukken. Ik geloof, dat het vaststaat, dat wanneer men het Latijnsche quoque sexto anno letterlijk vertaalt, men deze woorden verkrijgt. Nu is de vraag of dat behoorlijk Hollandsch is. Ik wil daarover nog gaarne de debatten aanhooren, maar de Minister van Binnenlandsche Zaken is in mijn oog iemand die nog al zijn taal verstaat.

En daarom is het waarschijnlijk dat wanneer geen andere argumenten daartegenover kwamen te staan, ik op zijn autoriteit, trots de heeren die meenen dat ik hem te slaafs volg, zal aannemen dat het zuiver Hollandsch is. Waar overigens de heeren het er niet allen over eens zijn, is het misschien veiliger te zeggen, telkens na vier jaren, dan bereikt men ook het doel, daar dan telkens vier opvolgende jaren vallen tusschen de beide jaren waarin het besluit genomen wordt, dus 1904 tot 1909. Men voegt mij nu wel toe: neen, dat is zoo niet; maar zegt men telkens na 5 jaren, dan wordt het 1904 tot 1910. Het is alweder duidelijk na deze kleine opmerking, die ik eenvoudig gemaakt heb naar de regels die, ik zou haast zeggen, reeds op de bewaarschool geleerd worden, namelijk dat wanneer men tusschen twee cijfers op het rekenbord er vier vrij laat, men altijd 5 verder komt — hoe moeilijk het is omtrent taalvormen niet alleen, maar zelfs over feitelijke dingen het eens te worden wanneer het de redactie betreft.

Wat het tweede lid betreft, moet ik zeggen dat de wijziging door den Minister aangebracht de zaak nog niet bijzonder helder

maakt. Ik zou meenen dat eigenlijk veel eenvoudiger was om dat 3°. aldus te lezen: „worden bepaald, dat in een gemeente vergunningen voor den verkoop bedoeld in het 3de lid of onder litt. *a* van het 4de lid van art. 1 niet meer verleend mogen worden". In dat derde lid wordt eenvoudig gezegd: de kleinhandel in sterken drank is de verkoop beneden 10 L., en in het 4de lid wordt een onderscheid gemaakt van tapperij en slijterij. Wat de Minister bedoelt in *a* en *b* is samengevat in het derde lid; hetgeen de Minister bedoelt in *a*. wordt hier speciaal aangewezen. Ik geloof dat een dergelijke lezing eenvoudiger is en de zaak gemakkelijker verstaanbaar maakt.

Nog een enkele opmerking over het 3de lid: In de tweede zinsnede daarvan staat, dat het besluit geldig is voor 5 jaren en telkens in de jaren bedoeld in den aanhef van het tweede lid verlengd of gewijzigd kan worden voor gelijk tijdvak. Ik kan mij niet anders voorstellen dan dat de Regeering heeft bedoeld dat die verlenging en wijziging niet kan geschieden dan op voorstel van den gemeenteraad, want anders zou de gemeenteraad door eens een voorstel aan de Kroon te doen om een wijziging in den toestand te brengen, daarmede de Kroon verder de vrije hand geven om dat voorstel van den gemeenteraad na vijf jaren naar goedvinden te wijzigen, uit te breiden en in te krimpen. Daarom geloof ik dat hier moet ingelascht worden: op voorstel van den gemeenteraad.

In de tweede plaats geloof ik dat voorzien moet worden in deze moeilijkheid.

Stelt men zich de zaak voor zooals die is, dan zullen in 1909 een aantal besluiten komen te vervallen die in 1904 genomen zijn, daar zij slechts voor 5 jaren geldig zijn. Het kan gebeuren dat besluiten vervallen buiten den eigenlijken wensch van gemeenteraad en Regeering. De gemeenteraad heeft een voorstel gedaan; de Regeering aarzelt nog; men onderhandelt, zoodat de termijn van 31 December vervallen is. Wanneer er geen besluit is, dan vervalt niet alleen het vorige besluit, maar is het in de eerste 5 jaren niet mogelijk een nieuw besluit te verkrijgen. Daarom zou ik het wenschelijk achten om in plaats van de woorden: „is geldig voor 5 jaren" te schrijven: „is geldig voor *ten minste* 5 jaren". De zinsnede zou dan moeten luiden: „Het is geldig voor ten minste 5 jaren en kan telkens in de jaren bedoeld in den aanhef van het tweede lid op voorstel van den gemeenteraad worden ingetrokken of voor ten minste gelijk tijdvak gewijzigd."

Zijn dan de 5 jaren voorbij, zonder dat er nog een nieuw besluit genomen is, dan blijft het vorige besluit gelden en blijft de bedoeling uitgedrukt, dat het iedere 5 jaar gewijzigd kan worden, maar dat, wanneer het nog niet ingetrokken is, het geacht wordt verlengd te zijn. Zoodoende wordt in elk geval voorzien.

Ik hoop dat de Regeering deze wijziging in overweging zal nemen en bij de repliek zal aanbrengen.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft de opmerkingen, die ik mij gisteren veroorloofd heb te maken — althans voor zoover die niet betrof art. 9, waarvan hij erkende dat er bepaald een kink in den kabel was — toegeschreven aan een misverstand — een misverstand omtrent hetgeen te lezen staat in den passus op bladz. 12 Memorie van Beantwoording, door mij aangehaald en als uitgangspunt van mijn beschouwingen genomen. Het is mogelijk dat ik mij vergist heb in het lezen en dat de Minister iets anders bedoeld heeft; ik wil daarover niet twisten. De Minister heeft natuurlijk het recht om aan hetgeen hij in de Memorie van Beantwoording nederschreef, een nadere uitlegging te geven, al komt die niet geheel overeen met den letterlijken zin.

Heb ik thans den Minister goed begrepen, dan heeft hij bedoeld, in plaats van: „overal waar in de wet en in het wetsontwerp gesproken wordt van het verleenen van vergunningen" te zeggen: „overal waar gesproken wordt van te verleenen vergunningen", dat zijn: vergunningen, die nog verleend moeten worden.

Ik heb er vrede mede, maar veroorloof mij de opmerking dat dan hetgeen er in de Memorie van Antwoord geschreven is eenvoudig een tautologie is, waarvan het de vraag is of het de moeite waard was haar in een officieel stuk op te nemen. Het spreekt toch vanzelf dat een vergunning die te verleenen is, een vergunning is die nog verleend moet worden.

Intusschen komt hetgeen in de Memorie van Antwoord staat er per slot van rekening niet zoo veel op aan als wat er staat in het wetsontwerp zelf.

En als ik nu den heer Minister goed begrepen heb, en ik hoop dat er nu niet weder een misverstand tusschen ons bestaat, dan wil hij de woorden: „die localiteiten waarvoor door burgemeester en wethouders een vergunning is verleend", die telkens voorkomen in verschillende artikelen van het wetsontwerp, verstaan hebben in dezen zin: dat daarmede bedoeld worden: alle vergunningen, onverschillig het tijdstip waarop zij verleend zijn, dus zoowel oude als nieuwe.

Daarentegen zal dan daar waar in de wet de uitdrukking: „wordt verleend" gebruikt wordt natuurlijk uitsluitend te denken zijn aan nieuwe vergunningen, die bij de invoering van de nieuwe wet nog niet verleend waren. Dat zal dus, na hetgeen wij van den heer Minister vernomen hebben, den zin zijn van de terminologie, die in het wetsontwerp zelf wordt gebruikt.

Daartegen verzet zich natuurlijk uit taalkundig oogpunt niets. Alleen zou ik willen vragen: indien dit nu de beteekenis is van de terminologie van het wetsontwerp, hoe is dat dan te rijmen met art. 26? Dat artikel slaat — niemand zal het ontkennen — op de oude vergunningen, de vergunningen van 1881, die nu ook uitgestrekt worden tot de overlevende echtgenooten van die oude vergunninghouders. Nu wordt in art. 26 gezegd, dat deze vergunningen niet kunnen geweigerd worden.

Het spreekt d. m. vanzelf dat, als men zegt, dat iets geweigerd kan worden, dat iets geldt dat nog verleend moet worden, dat nog niet verleend is.

Sterker nog: in het tweede lid van dit artikel wordt ten aanzien van de overlevende echtgenooten gesproken van een vergunning verleend ingevolge het eerste lid. Daaruit blijkt dat uit het eerste lid het verleenen van vergunningen volgt.

Dit nu klopt d. m. niet met het stelsel door den heer Minister ontwikkeld aangaande de terminologie van het wetsontwerp. Ik geloof dus dat de terminologie van het wetsontwerp, zelfs na de nitlegging die de heer Minister ons hedenochtend gegeven heeft, het verband tusschen de verschillende wetsbepalingen niet behoorlijk waarborgt.

Indien ik den heer Minister wel verstaan heb, heeft hij thans vast willen stellen dat waar in het wetsontwerp gesproken wordt van *gewijzigde* vergunningen, wij te denken hebben aan oude vergunningen, die niet meer verleend behoeven te worden.

De heer Minister sprak van art. 8 en bedoelde waarschijnlijk art. 8 *a*, maar er zijn nog andere artikelen waar gesproken wordt van *gewijzigde* vergunningen. Daartegen zullen de *bijzondere* vergunningen van art. 25 *c*, indien ik den heer Minister wel begrepen heb, te beschouwen zijn als nieuwe vergunningen, aangezien die vergunningen zonder twijfel nog zullen moeten verleend worden.

Mijnheer de Voorzitter, het is niet mijn bedoeling moeilijkheden te maken, maar alleen om moeilijkheden bij de toepassing van de wet te voorkomen. Wij hebben te sterk sprekende ervaring van de groote vindingrijkheid, die wordt ontwikkeld om aan de toepassing van de Drankwet te ontkomen, om niet overtuigd te zijn van de noodzakelijkheid om in die wet een behoorlijk kloppende terminologie te bezigen, opdat niet voor den rechter de bedoeliug van Regeering en Kamer groote kans hebbe te worden verijdeld.

Ten slotte nog een enkel woord over het denkbeeld, dat de Minister hedenmorgen heeft aangegeven om sub 3°. van art. 2 nog een bepaling in te lasschen, waarnit zou volgen dat de daar beoogde nieuwe vergnnninghouders in elk geval dan toch een termijn van vijf jaren zouden hebben om daarvan te genieten.

Ook om een andere dan de door den heer Talma daartegen aangevoerde redenen, lacht dat denkbeeld mij niet toe. Ik voorzie namelijk, dat wij veel kans zullen hebben van telkens aandrang te krijgen om die periode van vijf jaren te verlengen.

Met de practijk der Drankwet hebben wij in dit opzicht een ervaring opgedaan, die mij huiverig maakt om nu een nieuw veld te openen voor dergelijken aandrang.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een zeer kort woord nog van repliek.

Ik ben het met den heer Minister geheel eens dat vooral omtrent termijnen in een wetsontwerp als dit geen onzekerheid mag bestaan en daarom juist meen ik alsnog nader op verduidelijking te mogen aandringen. Immers, al zou ik gaarne den bij mij zelf gerezen twijfel van minder beteekenis achten, het feit dat iemand als de geachte afgevaardigde uit Veendam, de heer Smidt, die zoolang als officier van justitie geroepen is geweest om proces-verbalen te doen vervolgen, de juistheid van de door mij aangevallen uitdrukking vooral niet minder dan ik zelf betwijfelt, geeft mij vrijheid toch met eenigen grond te mogen aannemen, dat aan de duidelijkheid daarvan iets hapert.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft ons nu hedenmorgen opnieuw een bewijs gegeven van zijn klassieke opleiding en ik moet erkennen dat dat voorbeeld door hem aangegeven, mij niet voor oogen stond. Ik zal echter op dat voorbeeld geen aanmerking maken, maar wel heeft het mij getroffen, dat het door Zijne Excellentie aangehaalde voorbeeld was ontleend aan het paganistische tijdperk en wellicht is het juister om een voorbeeld te nemen dat duidelijker verstaanbaar is, omdat het in de Hollandsche taal is uitgedrukt. Wanneer het stelsel dat de Minister aangaf het ware is, dan zou b. v. wanneer in 1904 een besluit werd genomen 1905 het *tweede* jaar zijn en dan zou het dus b. v. dezelfde beteekenis hebben of men zeide: deze verordening moet elk jaar worden herzien of elk *tweede* jaar. Zoodanige gelijkstelling nu zou iemand, die gewoon Hollandsch verstaat, toch niet in de gedachte komen

Maar hoe dit zij, nu de Minister zelf te kennen gegeven heeft, dat hij tegen verduidelijking van de redactie geen bezwaar heeft zou ik hem in overweging willen geven om te lezen: „Door Ons kan, te beginnen in 1905" en dan, en hierop vestig ik de aandacht van den heer Talma, te laten volgen: „en verder na afloop van elke 5 jaren" enz.

Hoe zal daardoor de toestand worden?

Dan zal na afloop van elke 5 jaren, na voorafgaand besluit door de Kroon genomen, een nieuw besluit kunnen worden genomen.

Stel, dat de Kroon 1 November 1905 een besluit neemt, dan zal 1 November 1906 het eerste jaar voorbij zijn, 1 November 1907 het tweede jaar, 1 November 1908 het derde jaar, 1 November 1909 het vierde jaar en 1 November 1910 het vijfde jaar. Het besluit dat den 1sten November 1905 genomen werd, blijft van kracht tot 1 Januari 1911, en van 1 November tot 31 December 1910 bestaat er dus tijd om een nieuw besluit te nemen. De tijdsbepaling van 1 November is natuurlijk geheel willekeurig, men kan daarvoor elke tijdsbepaling nemen, bijv. 1 Augustus.

Het komt mij voor, dat op deze wijze geen twijfel kan bestaan aan de bedoeling van hetgeen de wet wil; ik geef daarom deze redactie-wijziging aan de Regeering in overweging.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te zeggen over tertium van het tweede lid.

Doch vooraf een paar woorden over de zoogenaamde local option, door den heer ter Laan zoo verdedigd, omdat het mij voorkomt, dat sommigen ten onrechte van meening zijn, dat wij hier evenals sub 3°. te doen hebben met een soort van local option.

Ik heb mij vroeger voor local option verklaard, maar zóó dat op geenerlei wijze aan de ingezetenen het recht van medebesturen werd gegeven, doch dat het gemeentebestuur alleen zou kunnen handelen, indien, op de eene of andere wijze, het grootste deel van de ingezetenen, bijv. $^3/_4$ bleek, inderdaad volstrekt geen drank te willen; dan zou de gemeenteraad bevoegd zijn alle drankhuizen op te heffen. Maar dat is geheel iets anders dan hetgeen hier staat. Ik sprak daar alleen van een feit, nl. een algemeenen wensch, waarvan afhankelijk zou zijn de bevoegdheid van het gemeentebestuur om een zekere handeling te doen.

Wat hier wordt voorgesteld is niet de local option, het geldt hier niet het opheffen van alle drankgelegenheden, maar alleen het beperken daarvan. Dit is een geheel andere zaak. Wanneer in een gemeente worden opgeheven alle drankgelegenheden, dan worden alle die het restauratiebedrijf uitoefenen op gelijke wijze behandeld; dan wordt geen onrechtvaardigheid begaan. Dan wordt gezegd: hier kan geen jenever worden gebruikt, maar wel koffie, brood enz.

Het gevolg daarvan is, dat niemand zich verongelijkt zal gevoelen. Slechts zal dan de voorraad jenever, die er is, moeten worden geëxporteerd, maar aangezien jenever een nogal coulante waar is, zal men dien voorraad wel van de hand kunnen zetten. Ik laat nu verder de *local option* daar.

Hier geldt het echter een geheel andere zaak. Bij het verdwijnen van het embryo van local option uit het ontwerp is er iets anders voor in de plaats gekomen, iets, waarvan ik aanvankelijk den voorzitter der Commissie van Rapporteurs verdacht heb den uitvinder te zijn. Maar deze onderstelling vervalt nu de Minister verklaard heeft, dat dit systeem de sleutel is van het ontwerp. Bij deze laatste qualificatie kan ik mij echter niet nederleggen. De bepaling is er eerst na het Voorloopig Verslag ingekomen; het is dus een nieuwe bepaling en kan daarom moeilijk de sleutel van het ontwerp zijn. Men schijnt aldus geredeneerd te hebben: als wij geen local option kunnen krijgen, willen wij iets anders invoeren, maar men heeft dit zoo verborgen, dat zelfs zeer scherpzinnige leden der Kamer niet bemerkt hebben wat hier de zaak was, zoodat gisteren nog iemand tot mij zeide: het artikel bedoelt, dat de Regeering alle vergunningen na 1904 verleend te gelijker tijd kan doen vervallen, de oude van vóór 1904 moeten blijven bestaan, maar de nieuwe gaan alle weg. Maar m. i. is dit zoo niet. De Minister heeft mij heden gezegd: het geldt hier de invoering van een geheel nieuw stelsel, namelijk dit, dat voortaan alle vergunningen geen langer levensvatbaarheid zullen hebben dan vijf jaar, en in de Memorie van Antwoord lees ik: „De ervaring, en de tallooze bezwaren, aan verkregen rechten van de vergunninghouders ontleend, tegen bijna iederen stap, dien de wetgever op dit gebied wil doen, pleiten reeds voldoende voor deze bepaling. Zij geeft bovendien aan de gemeenten de gelegenheid om naar eigen stand van meeningen, het aantal vergunningen aanmerkelijk te beperken, zonder dat van krenking van verkregen rechten sprake kan zijn."

Het is inderdaad waar, dat die bezwaren zich voordoen waar men te doen heeft met bestaande inrichtingen. Maar ik meen, dat het toch hoogst onrechtvaardig zou zijn, enkel ter ontkoming aan die bezwaren, de Kroon elke vijf jaren de bevoegdheid te verleenen iedere vergunning te doen vervallen. Men houde wel in het oog, dat wij hier niet te doen hebben met plaatsen waar uitsluitend drank verkocht wordt, maar met een gansch bedrijf, restauratie, koffiehuis, enz., en dat het voor den houder van zulk een bedrijf een zeer groot nadeel is, als de buurman alles verkoopen kan en hij zelf niet. Doch juist deze bepaling brengt mee, dat de individueele vergunning van A kan worden opgeheven en die van B niet. Waar het noodzakelijk gevolg eener bepaling kan zijn, dat een zeer goede inrichting langzamerhand verloopt, ofschoon de eigenaar volstrekt geen reden geeft hem voor gevaarlijker te houden dan zijn buurman, terwijl te gelijk het monopolie van den buurman in dezelfde mate in waarde toeneemt, daar kan men niet van billijkheid spreken. Daarmede kan ik mij absoluut niet vereenigen.

Bovendien kan dit systeem aanleiding geven tot knoeierijen. Ieder weet hoe in kleine gemeenten soms een enkel individu in de geheele gemeente gehaat is om zijn politieke of godsdienstige geloofsbelijdenis. Het is volstrekt niet ondenkbaar dat een gemeenteraad met het oog daarop het aantal vergunningen vermindert. De slachtoffers kan men precies in de verordening aanwijzen, door te bepalen, dat in een aangewezen wijk of straat geen vergunning zijn mag; de wijk of straat wordt dan aangewezen waar de persoon woont dien men gaarne ziet verdwijnen. Nu zegt men misschien de Regeering ziet er op toe, maar men weet, dat, al hebben wij de onpartijdigste Regeering, zij nooit uit eigen oogen kan zien. In elk geval wensch ik geen bepaling in de wet, die kan leiden tot zeer groote onrechtvaardigheid.

Nu heeft de Minister gezegd: men mag niet van onrechtvaardigheid spreken, want de vergunninghouder wist het vooruit. Hij beriep zich hierbij op de contracten van de postadministratie met paard- en rijtuighouders. Ik moet hem toch opmerken dat dit een geheel andere zaak is. De postadministratie, of het Rijk, geeft iemand een opdracht voor een zeker aantal jaren voor een zekere functie, die de Staat alleen verricht; daar over zekeren termijn het contract afloopt, rekent de man daarop bij het aangaan van zijn contract; hij regelt zijn inschrijving daarnaar.

Hier echter geldt het menschen die een bedrijf uitoefenen en onderling moeten concurreeren, en die juist niet weten wanneer hun recht eindigt, want dat zal afhangen van zekere regeeringshandeling. Beter was het dan nog om de 6 jaren een nieuwe inschrijving open te stellen voor allen, al zou daardoor het monopolie van de tegenwoordige vergunninghouders nóg onrechtvaardiger en grooter worden tegenover de nieuwe houders dan het nu reeds is. Het gemeentebestuur zou alle 6 jaren de bevoegdheid om te schenken kunnen verpachten, dan weet ieder wat hij er voor geven wil. Maar nu zegt de wet, telkens om de zes jaren kan de Overheid zeggen tot den een: gij kunt blijven tappen, en tot den ander, u neem ik de vergunning af. Geheel het bedrijf wordt daardoor onzeker. Ik houd mij overtuigd, dat, wanneer de Minister dit zal hebben overwogen, hij zal inzien dat dat niet kan blijven.

De Regeering had in elk geval, indien zij dit stelsel wilde, het niet moeten zetten in 3°. van art. 2, maar deze materie afzonderlijk moeten regelen, hetzij zóó dat alle vergunningen zonder onderscheid slechts zekeren termijn zullen duren, of zóó dat, wanneer sommige vergunningen vervallen, door schadeloosstelling tegen onbillijkheid gewaakt worde. In de verordening zelf zou kunnen worden voorzien in de regeling der vergoeding aan de houders van vervallen vergunningen uit te keeren.

Dit echter is een onrechtvaardig stelsel.

Wij hebben het dikwijls van den Minister ondervonden, dat hij een onrechtvaardigheid herstelt, zoodra hij die inziet, zoodat ik niet kan betwijfelen of hij zal ook mijn bezwaar erkennen. Mocht dit echter niet het geval zijn, dan blijft mij niets over dan een amendement voor te stellen op dit artikel, strekkende om 3°. van dit artikel te doen vervallen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch vooraf te constateeren, dat de bestrijding van den heer de Savornin Lohman voorbij ons amendement gaat. Zijn bezwaren tegen dit artikel gelden niet ons amendement. Men kan zijn voorstander van ons amendement en tegenstander van 3°. van dit artikel. De nadruk wordt door ons gelegd op de stelselmatige verlaging van het maximum.

Nu zijn daartegen ook bezwaren aangevoerd.

Bij de algemeene beschouwingen heb ik aangetoond, dat het geheele systeem van de wet vicieus is; dat de verlaging van het maximum niet doeltreffend is, niet absoluut goed, zonder althans dat wij hebben een strenge bestrijding van den clandestienen verkoop.

Wanneer tegen den clandestienen drankhandel geen strenge bepalingen kunnen worden gemaakt, dit geef ik natuurlijk toe, dan vervalt voor ons de ratio van het geheele ontwerp. Daarop moet alles steunen. Wanneer men een monopolie schept, wanneer men kunstmatig een beroep beperkt tot een zeker getal, moet daartegen overstaan, dat men het monopolie behoorlijk beschermt. Anders doet men niets dan onrecht.

Maar dit alles heeft met deze zaak niets te maken. Hier is de quaestie, art. 2 zoo goed mogelijk in te richten. Nu heeft de heer de Savornin Lohman gesproken over local option en ik twijfel er aan, of dit niet meer of min gericht was tegen ons amendement. De heer de Savornin Lohman heeft bij de algemeene beschouwingen gezegd, dat hij voorstander is van local option. Nu beteekent dat niet veel, want de heer de Savornin Lohman heeft ook gezegd bij de algemeene beschouwingen, dat hij is voor een *rechtvaardige* drankwet en toch heeft hij gestemd tegen ons amendement, om de bevoorrechting van de sociëteiten af te schaffen. Dus aan de verklaringen van den heer de Savornin Lohman hebben wij niet veel. Maar de heer Lohman betoogde dat local option niet de ingezetenen tot wetgevers moet maken, en ik wensch er den nadruk op te leggen, dat local option door ons hier meer is bedoeld als een verzoek van de ingezetenen en niet als een recht van wetgeving; een verzoek waarmede door de bevoegde macht rekening moet worden gehouden, hetzij in afwijzenden, hetzij in toestemmenden zin.

Tegen dit soort local option kan de heer de Savornin Lohman geen bezwaar maken; ik geloof dan ook niet, dat hij het heeft bestreden.

Ik kom thans tot de betrekkelijke bestrijding van den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ik constateer met voldoening dat de ontvangst van dit amendement van den kant des Ministers zeer welwillend was.

Dit kan ook niet anders, want — het is ronduit door den Minister in herinnering gebracht — in de Memorie van Toelichting heeft de Regeering sympathie betuigd met het beginsel en waar nu ons voorstel gaat in de richting van local option, spreekt het vanzelf, dat dit amendement de sympathie van dit Kabinet moet hebben.

Ik heb dit begrepen en mij daarom niet warm gemaakt in de bestrijding van den heer Talma — de „natuurlijke steun" van dit Kabinet inzake de Drankwet, zooals de Minister in goed Hollandsch gezegd heeft. De heer Talma heeft dit bestreden en gezegd: dan komen de ingezetenen te spoedig met hun verzoek en deze hebben daarmede niets te maken. De gemeenteraden moeten dit doen en men moet, als de ingezetenen vermindering verlangen, in den raad maar geheel-onthouders kiezen.

In dit opzicht is de heer Talma het dus niet eens met de Regeering, of liever heeft de Regeering haar standpunt gehandhaafd, zonder inachtneming van de bezwaren, door den heer Talma te berde gebracht.

De Regeering heeft natuurlijk sympathie voor ons amendement, want inderdaad ons amendement gaat in de richting der local option en niet onmiddellijk, dus juist, wat de heer Talma wenscht: langzaam maar zeker.

Men kan, mits Gedeputeerde Staten gehoord, bij de Kroon aandringen op verlaging van het maximum en zoo het maximum voortdurend inkrimpen en dan kan er een tijd komen dat niet alleen het zoo geliefkoosd stelsel van den Minister van Binnenlandsche Zaken, het Gothenburger stelsel, maar ook de local option veel beter zal kunnen toegepast worden.

De Minister had echter bezwaren.

Vooreerst voerde hij aan dat wij een novum voorstellen. Betrekkelijk is dit waar, maar betrekkelijk ook niet, want het beginsel is reeds in embryo — zooals het geloof ik in de ontwikkelingsleer heet — in de Woningwet opgenomen. Nu wil de Minister geen imperatieve bepaling, maar een facultatieve en hij beweert, dat in de Woningwet het laatste het geval is. Maar dit is geheel onjuist. Het eerste lid van art. 12 dier wet, zegt uitdrukkelijk:

„Indien drie of meer meerderjarige ingezetenen eener gemeente bij het gemeentebestuur een met redenen omkleed bezwaarschrift indienen . . . . wint — dus niet kan inwinnen, maar „wint" — het gemeentebestuur, met overlegging van het ingediende bezwaarschrift, onverwijld het advies van de gezondheidscommissie in". Hier wordt dus wel degelijk een imperatieve last gegeven en het is een petionnement, veel krasser dan wij voorstellen.

De Minister heeft dat bezwaar dan ook zeker niet ernstig bedoeld. Maar de heer Minister maakt ook de vergelijking met de Woningwet, omdat het in die wet meer een politiemaatregel is en in ons amendement niet.

De Minister neme mij niet kwalijk, maar in dergelijke onderscheidingen kan ik alleen op zijn gezag niet gelooven.

Wij hebben gisteren een uitval van hem gehoord, die ons herinnerde aan zijn vroeger ambt, nl., toen hij sprak van artikel zooveel der Strafwet, zooveelste „vers". Wil de Minister als oud-theoloog, ons — ik zou haast zeggen — overbluffen met de opmerking, dat het een „politiemaatregel" is, met alle respect voor zijn enorme capaciteiten op ander gebied, wij kunnen zijn autoriteit op Staatsrechtelijk en juridisch terrein niet aanvaarden. Ik zie het verschil niet in, in beide gevallen geldt het het petitie-recht aan een officieel college.

De bezwaren van den Minister zijn van formeelen en van technischen aard.

Aan de technische bezwaren zijn wij langzamerhand bij de behandeling van dit wetsontwerp gewend geraakt. Geen artikel, geen alinea is besproken of zoodanige bezwaren deden zich gelden. Zooeven nog zeide de heer Talma dat er een nieuw alineatje moet komen en gaf de Minister aan den heer Röell te kennen dat iets verbeterd kan worden. Wanneer men dus niet over technische bezwaren wil heenstappen, dan had men vóór eenige weken reeds het wetsontwerp naar de afdeelingen moeten terugzenden of had het moeten ingetrokken worden. Met het wetsontwerp raakt het in technisch-wetgevend opzicht kant noch wal. De heer van Karnebeek zeide heden morgen: het klopt niet.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, hier klopt *niets*. Alles moet hier in de Kamer in elkander gehaspeld worden. Dat is geen schande; het is een zeer moeilijk wetsontwerp, maar ik wil alleen zeggen dat men met technische bezwaren ons amendement niet uit de wereld praat. Er is iets op te vinden; dat is tot nog toe gebleken.

Wat de bezwaren betreft, local option, zegt de Minister, is iets anders; daarvoor zou een afzonderlijk wetsontwerp moeten komen.

Ik geef toe, dat het formeel verschil is dat men bij local option zich altijd voorstelt een stemming, ingericht als het referendum in Zwitserland, maar dit is geen overwegend bezwaar tegen het voorstel zelf. Er moet in het voorstel zelf iets liggen, waardoor het onuitvoerbaar is.

Nu heeft de Minister een aantal bezwaren opgenoemd: zijn alle onderteekenaren meerderjarig? zijn allen wel ingezetenen? is er wel minstens één stem meerderheid? en dergelijke meer. Zeker, dat zijn dingen die moeten worden uitgemaakt. Maar is dat nu zoo onmogelijk? Zou dat niet te doen zijn? En om te bewijzen hoe ver de Minister die bezwaren wel voert: hij zegt zelfs: voor welk tijdstip moet het gelden? Dat is toch, dunkt me, zoo natuurlijk mogelijk het tijdstip van de indiening. Maar bovendien, er staat immers in het wetsontwerp: iedere vijf jaar; er zijn immers termijnen in het wetsontwerp gesteld; wat is er nu voor bezwaar tegen het tijdstip? Mij dunkt, dat verstaat zich vanzelf.

De Minister zegt verder: ja, maar wanneer nu over een maand of een paar weken de meerderheid verplaatst is? De Minister neemt het wel zeer nauw, ik stel mij zoo voor: de menschen zullen er wel voor zorgen, dat het niet op één stem aankomt. Ook — het is wel een zonderlinge geschiedenis — kan het geval zich voordoen, dat over een bepaalden tijd de meerderheid in de gemeente is verschoven, door vermeerdering der bevolking. Maar is dat nu een argument? Dat geldt immers voor elke verkiezing. En dat niet alleen. Hier wordt voorgesteld: op advies van Gedeputeerde Staten, op voorstel van den gemeenteraad, kan de Kroon iets doen. Welnu, men kan ook zeggen: de andere maand is de positie veranderd: dan moeten er misschien raadsleden bijkomen en is de meerderheid verschoven. Dat is toch geen argument! Het is goed, als men iets zoeken *wil*, maar dat kan ik mij van den Minister niet voorstellen, want hij heeft zijn sympathie met ons voorstel betuigd. Voor local option geldt dat bezwaar trouwens ook.

Er moet een tijdstip zijn; men kan dat wel zoo inpikken, dat het goed loopt, want het tijdstip doet zich vanzelf voor. Is het nu zoo onmogelijk, dat men aan burgemeester en wethouders de handteekeningen stuurt om na te gaan of misschien ook minderjarigen geteekend hebben? Wanneer in een gemeente de zaak der onthouding reeds zóó ver gevorderd is, dan begrijpt men toch, dat in zoo'n gemeente al een volksbeweging, een zekere agitatie is ontstaan; er kan dan al gevraagd zijn aan den gemeenteraad of die het niet doen wil, maar die heeft geweigerd; het gemeentebestuur vestigt er dus de aandacht op — kan men dan niet nagaan of de menschen wel te recht geteekend hebben?

Ook zou men onder de strafbepalingen er een kunnen opnemen, waarbij verboden wordt dat een minderjarige wordt toegelaten tot het teekenen op een lijst. Waarop komt het ten slotte neer? Er moet meer geregeld worden. In ons voorstel is niets georganiseerd, zegt de Minister, dat moet worden verbeterd. Eerst moet die meerderheid er uit, en dan zouden we moeten komen met een reeks nitvoerige artikelen om dit in het wetsontwerp te doen passen. Maar nu vraag ik mij toch met verbazing af: hoe kan men in dit verband een uitvoerige reeks artikelen van ons vorderen? Pas hebben wij van den Minister een voorstel gehad nopens een algemeenen maatregel van bestuur, waarbij de Koningin zal hebben te beslissen over Pomeranz, Catz-elixer, enz. Ik las gisteren in een anti-revolutionnair blaadje uit het Noorden: hoe is het mogelijk! hoe kunnen ze dat in den Haag brouwen; dat lijkt wel een heel groote centralisatie: nu zal de Koningin moeten beslissen voor Groningen, voor Maastricht: is dat Pomeranz, is dat Catz? Een Minister van Binnenlandsche Zaken, die zóó weinig bang is voor een algemeenen maatregel van bestuur, moet die dan bang zijn om deze zaak bij algemeenen maatregel te regelen? Ik kan dat onderstellen van een Minister, die het niet wil in beginsel, maar hij wil het in beginsel wel, en moeten wij nu nog wachten op die langwijlige studie welke is toegezegd? Ik begrijp dat niet, maar neem aan, dat het niet gaat met een algemeenen maatregel van bestuur — ik ben van een andere opinie en ik zal dat straks bewijzen — en dat een reeks van wetsartikelen noodig zijn. De machinerie van de wetgeving zal op de bureau's voortdurend in werking zijn. Dat moet, de machine loopt altijd door met deze wet.

Nu weet de Minister, hoe het gaan kan. Er is een Regeering geweest, die een ongevallenwet voorstelde en toen die eenmaal werd verworpen, kwam er een nieuwe editie. De heeren Lohman, Kuyper en de Visser stelden een amendement voor met „Staatshulp".

De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid zeide: als gij komt met een amendement, zal ik zorgen, dat de zaak op de bureau's in orde wordt gesteld, dan zal ik mijn ambtenaren aan het werk stellen, dan zal ik zorgen, dat een ontwerp gereed ligt, waaraan uw amendement ten grondslag ligt, zoodat wij dan geen gehaspel krijgen over de techniek. Deze Minister kent dus de slagen van de zweep; hij heeft zelf geprofiteerd van de „Staatshulp". Is het nu onbillijk te zeggen: gij ambtenaren, moet een serie wetsartikelen in gereedheid brengen? Dat is toch niet te veel gevergd van de bekwame ambtenaren, die deze wet in elkaar hebben gezet?

Men lacht daarom, men schijnt te meenen, dat ik hier aan ironie denk. Ik behoef dat zeker niet te bevestigen of te wraken: maar als het zoo was, indien er aan de bekwaamheid van die ambtenaren iets mankeert, laat dan de Minister er zijn oogen over doen gaan en zorgen, dat dit amendement, waarvoor hij sympathie gevoelt, beliehaamd wordt in een aantal artikelen, zoodat het in deze wet kan worden opgenomen.

De behandeling van dit ontwerp duurt nog een tijdje. Er komen nog vele artikelen en wij behandelen wellicht één artikel per dag. Er is dus voor den Minister alle tijd en gelegenheid aan ons verzoek te voldoen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik meen, dat bij algemeenen maatregel van bestuur deze zaak best kan worden geregeld. Het is daarvoor een zaak bij uitnemendheid. Ik beweer, dat er niet veel te regelen valt, maar ik wil mij gaarne stellen op het standpunt van den Minister, dat de quaestie niet zoo eenvoudig is.

Ik heb daarom de eer, mede namens mijn politieke vrienden, voor te stellen om toe te voegen aan art. 2 — mede in verband met ons amendement — van het ontwerp een vierde lid, luidende: „Bij algemeenen maatregel van bestuur worden regelen gesteld omtrent hetgeen tot uitvoering van het tweede lid van dit artikel wordt noodig geacht." Het bezwaar is dan uit den weg geruimd; men kan de zaak dan behoorlijk onderzoeken en dan zal men zeer gemakkelijk iets kunnen vinden om het petitionnement te doen loopen.

Nog een enkel woord over het amendement van den heer Goeman Borgesius. Ik kan mij tot mijn leedwezen daarmede niet vereenigen. Ik geloof dat het de zaak in plaats van te versterken, zal verzwakken. Dat Gedeputeerde Staten de Drankwet zoo scherp zouden willen toepassen is niet gebleken en kan ook moeilijk worden staande gehouden. Uit democratisch oogpunt — democratisch in den zin van hetgeen daaronder steeds is verstaan door de anti-revolutionnairen, namelijk van zelf-Regeering, van *self-Government* — acht ik de aanneming van het voorstel van den heer Goeman Borgesius niet gewenscht. Moeten Gedeputeerde Staten van boven af met dat verzoek komen om het maximum te verlagen? Waarom zal dan de gemeenteraad, het bestnrend lichaam van de gemeente, dat daarop toch veel meer invloed heeft, dat niet doen?

De heer Goeman Borgesius zegt, dat zij bij Gedeputeerde kunnen adresseeren. Maar waarom niet bij den gemeenteraad? Dat men Gedeputeerde Staten hooren zal, daarvoor voel ik iets. De vraag, of er in een gemeente meer of minder herbergen zullen zijn, kan niet slechts een gemeentelijke, maar ook een provinciale quaestie zijn. Ik heb op het oog handelsplaatsen met vaste marktdagen, waar dan veel volk komt. Het is mogelijk, dat daar behoefte bestaat om herbergen te houden. Ik laat dat in zijn waarde, ik wil dat nu niet beoordeelen, maar het is wenschelijk, dat het provinciaal bestuur wordt gehoord. Maar om nu het provinciaal bestnur de macht en het initiatief te geven, daarvoor zie ik geen reden. Dit is lijnrecht tegenovergesteld aan wat door ons is voorgesteld, en dit moet toch ook

85ste VERGADERING. — 19 MEI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

eenigermate kunnen bogen op de sympathie van den heer Borgesius.

De **Voorzitter**: Door den heer ter Laan c. s. wordt voorgesteld aan hun amendement op het tweede lid van onderart. 2 toe te voegen de opneming van een nieuw vierde lid, luidende:

„Bij algemeenen maatregel van bestuur worden regelen gesteld omtrent hetgeen tot uitvoering van het tweede lid van dit artikel wordt noodig geacht."

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon ik trachten zal zoo kort mogelijk mijn denkbeelden samen te vatten, zal ik iets langer moeten spreken dan bij de eerste toelichting van mijn amendement. Men mag niet vergeten dat het hier, voornamelijk wat het hoofdpunt n°. 3 betreft, geldt een nieuw voorstel, dat nog niet in de afdeelingen is geweest en daarom uit den aard der zaak meer bespreking behoeft dan anders wellicht het geval zou geweest zijn.

Intusschen wat mijn amendement betreft, de Minister heeft mijn taak al zeer gemakkelijk gemaakt; hij heeft niet alleen mijn amendement niet bestreden, maar er geen bezwaren tegen in het midden gebracht, het goed er in erkent en bij slot van rekening de beslissing gaarne aan de Kamer overgelaten.

De Minister heeft bij de bespreking de vraag gesteld, welke autoriteit zal in meer gevallen het initiatief nemen tot toepassing van één van de bepalingen van dit artikel: Gedeputeerde Staten of wel de gemeenteraden?

Die vraag was door mij bij de toelichting van mijn amendement in het geheel niet gesteld; ik zal er ook thans weinig van zeggen, want ik ben het eens met de conclusie, waartoe de Minister ook zelf gekomen is, dat het niet vooraf is te zeggen, dat aan den eenen kant allicht Gedeputeerde Staten schroomvalliger zullen zijn, maar dat aan den anderen kant ook moet bedacht worden, dat de meeste gemeenteraden uit het vergunningsrecht gaarne zooveel mogelijk geld slaan voor de gemeentekas en op dien grond niet gaarne een deel van de vergunningen, nl. die na 1904 verleend, zullen laten vervallen. De Minister erkent echter, dat, afgescheiden van bovengestelde vraag, het goede van mijn amendement hierin is gelegen, dat het de drankwetpolitiek buiten de gemeenteraadsverkiezingen zal houden.

Ik heb echter tot verdediging van mijn amendement nog een ander argument aangevoerd, waarop de Minister geen acht heeft geslagen. Ik heb beweerd en beweer nog, dat als men het doen van een voorstel als bedoeld sub 3°. van dit artikel opdraagt aan de gemeenteraden, het dan te vreezen is dat het persoonlijk element te veel op den voorgrond zal treden, vooral in kleine gemeenten, waar een besluit tot vervallenverklaring van vergunningen dikwijls slechts één of twee personen zal treffen.

Dit laatste argument is nog zeer versterkt door hetgeen de heer Lohman in het midden heeft gebracht. Deze geachte afgevaardigde zeide o. a.: het gevaar van de bevoegdheid die men aan de gemeenteraden wil toekennen, is ook hierin gelegen, dat als de verschillende partijen zoo kras tegen elkander overstaan, het volstrekt niet onmogelijk is dat de ééne partij de andere partij zal trachten te benadeelen door vergunningen van hoofdmannen der tegenpartij tot vervallenverklaring voor te dragen.

Of nu de politieke hartstochten in vele gemeenten wel zoo hoog gestegen zijn als de heer Lohman vermoedt, zoodat men zich uit partijbelang tot onrechtmatige benadeeling van tegenstanders zou laten meesleepen, dat betwijfel ik wel eenigszins. Maar er dreigt een ander gevaar, waarop de heer Lohman niet gewezen heeft en waarop mijns inziens nog wel eens nadrukkelijk de aandacht mag worden gevestigd.

Er zijn gemeenten, waar niet alleen één wethouder, maar zelfs twee wethouders of leden van den raad zelf vergunningen hebben. Wanneer men nu voorstelt de vergunningen, na 1904 verleend, te doen vervallen, dan zal het maar al te dikwijls gebeuren dat meerdere raadsleden of wethouders er persoonlijk financieel belang bij hebben die vergunningen te doen verdwijnen. Immers als de nieuwe vergunningen verdwijnen, dan zullen de houders van oude vergunningen daarvan profiteeren, omdat hun monopolie sterker en van grooter waarde wordt, naarmate het aantal vergunningen in de gemeente kleiner wordt. Reden te meer om in deze het initiatief niet op te dragen aan de gemeenteraden.

Heb ik zoo straks gezegd dat de Minister mij mijn taak zeer gemakkelijk gemaakt heeft, er is aan deze zijde der Kamer zoo straks een lid opgestaan om mijn amendement te bestrijden, n. l. de heer Schaper. Dat de heer Schaper aan zijn eigen amendement verre de voorkeur geeft boven het mijne, dat vind ik zeer natuurlijk, maar hij is verder gegaan en heeft gezegd, dat hij ook het Regeeringsvoorstel nog beter vindt dan het mijne, hetwelk wil voorkomen, dat het initiatief uitgaat van den gemeenteraad; van wien ik dergelijke redeneering verwacht had, zeker niet van den heer Schaper, die immers in zekere mate te beschouwen is als de geestelijke vader van mijn amendement. Hij is toch de eerste geweest die reeds bij de algemeene beschouwingen gewezen heeft op het gevaar dat bij aanneming van het Regeeringsvoorstel, de gemeenteverkiezingen bedorven zullen worden door de drankwetpolitiek. En, zooals ik reeds zeide, juist om dat gevaar te voorkomen heb ik mijn amendement ingediend.

Om te bewijzen dat ik recht heb aldus te spreken, heb ik slechts enkele woorden uit de rede van den heer Schaper aan te halen. Die geachte afgevaardigde zeide op 22 April bij de eerste rede, die hij bij de algemeene beschouwingen gehouden heeft, zeer kort, maar zeer duidelijk o. a. het volgende: „De gemeenteraad zou volgens het ontwerp iets kunnen doen, maar tot nu toe hebben de gemeentebesturen weinig medewerking verleend, en bovendien is het niet goed om de drankpolitiek in de gemeenteraden te brengen."

Hij keurt het dus af dat aan de gemeenteraden het initiatief in deze wordt opgedragen, niet alleen omdat hij de drankwetpolitiek zooveel mogelijk buiten de gemeenteraden wil houden, maar ook op dezen grond, dat de gemeenteraden tot nu toe zoo weinig getoond hebben tot medewerking bereid te zijn. En desniettemin bestrijdt hij thans mijn amendement, op grond dat van gemeenteraden meer medewerking is te verwachten.

Nu zou men allicht meenen dat de heer Schaper tijdens de discussie overtuigd werd, dat hij ten onrechte had gewezen op het gevaar, dat er aan verbonden is om op de wijze als de Regeering dit wil de gemeenteraden er rechtstreeks in te betrekken. Immers de heer Talma heeft het Regeeringsvoorstel ook op dit punt tegenover den heer Schaper verdedigd, en het kon zijn, dat die argumentatie den geachten afgevaardigde uit Hoogezand tot een andere meening had gebracht. Maar dit is niet het geval geweest. Nadat toch de heer Talma den heer Schaper bestreden en betoogd had dat het niet verkeerd was in deze het initiatief aan de gemeenteraden op te dragen, antwoordde de heer Schaper in zijn repliek: Sophisterij noem ik het wanneer de heer Talma zegt: „laat de gemeenteraad het doen en laat men alleen geheel-onthouders in den gemeenteraad kiezen." Dit zou een fanatieke geheel-onthouding zijn, die ik verkeerd acht.

Er kunnen heel flinke menschen in den gemeenteraad zijn, die, zondaars in sommiger oogen als zij zijn, wel eens een glaasje drinken, maar die toch nuttig kunnen zijn in ander opzicht, om de maatschappij op gemeentelijk gebied voornit te helpen. Zulk een man heb ik liever dan een geheel-onthouder, zooals er wel zijn, en ook hier in de Kamer, die de Regeering onvoorwaardelijk steunen bij de invoering van een zoo slappe wet als deze. Ik voor mij heb veel liever een vooruitstrevenden matigheidsman dan een conservatieven geheel-onthouder. Welnu, waar dit het geval is, vervalt geheel het denkbeeld van den heer Talma om de drankpolitiek in den gemeenteraad te brengen. Het is niet noodig, dat bij elke gemeenteraadsverkiezing een tappers-element of een geheel-onthouders-element op den voorgrond treedt. Ik ben zelf lid van den gemeenteraad, maar ik zou in afzienbaren tijd mijn stem als raadslid niet aan een plaatselijk verbod voor de gemeente Groningen geven, want dit zou zijn een zegenen van bovenaf, dat niet anders dan kwaad zou stichten."

Hier wordt dus nog een nieuw argument aangevoerd voor mijn voorstel. Te recht heeft de heer Schaper er op gewezen, dat als men het initiatief laat aan de gemeenteraden, het maar

al te dikwijls zal gebeuren, dat men alleen om toepassing te verkrijgen van de bepalingen van het artikel, mannen tot candidaat zal verkiezen voor den gemeenteraad, wier eenige verdienste is, dat zij geheel-onthouders zijn, maar die overigens in den gemeenteraad volstrekt niet op hun plaats zullen zijn.

Had ik daar niet het recht, Mijnheer de Voorzitter, om te zeggen, dat eigenlijk de heer Schaper zelf als de geestelijke vader van mijn amendement kon worden aangemerkt?

Wat nu het amendement van den heer Schaper betreft, ik geloof te mogen zeggen dat door de laatste toevoeging dit amendement inderdaad technisch is verbeterd. Daardoor toch is de mogelijkheid geopend om het petitierecht bij algemeenen maatregel van bestuur te regelen, en ik wil dan ook wel zeggen, dat, indien de heer Schaper de gemeenteraden uit zijn amendement licht, ik vóór zijn voorstel zal stemmen, hoewel ik natuurlijk aan mijn eigen amendement de voorkeur geef. Blijft hij echter voorstellen, dat ook de gemeenteraden bevoegd zullen zijn het initiatief te nemen, dan heb ik bezwaar met hem mede te gaan, want dat is het juist wat ik ook in het Regeeringsvoorstel bedenkelijk acht.

Wanneer ik zeg, dat ik onder zekere voorwaarde geneigd zou zijn om te stemmen vóór het amendement van den heer Schaper c. s., dan blijkt daaruit reeds, dat ik den Minister zal steunen, waar hij tegenover de oppositie van den heer de Savornin Lohman zijn voorstel sub 3°. krachtig wil handhaven.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft gezegd, dat, wanneer de Minister dit onderdeel van het voorstel niet terugneemt, hij dan een poging zal doen om de Kamer te bewegen dat onderdeel te verwerpen. Op één punt ben ik het met den heer Lohman eens. Die geachte afgevaardigde heeft volkomen gelijk, wanneer hij zegt, dat de Minister niet het recht heeft om dit voorstel, dat eerst bij de Memorie van Antwoord in het wetsontwerp is gebracht, de sleutel van dit ontwerp te noemen. Trouwens — zóó heeft de Minister het ook niet gezegd. Zijn Excellentie zeide, dat het één van de sleutels van het wetsontwerp was. Er schijnen dus ook nog andere te zijn. Maar hoe dit zij, met den heer Lohman hoop ik, dat de Minister de Kamer ook bij de beslissing over dit punt geheel vrij zal laten en geen pressie zal uitoefenen. Alleen zakelijke gronden moeten in deze den doorslag geven, en nu wil het mij voorkomen, dat inderdaad deugdelijke gronden voor het Regeeringsvoorstel kunnen worden aangevoerd. Het valt toch niet te ontkennen — en het is door den heer de Savornin Lohman dan ook niet tegengesproken — dat bij de bestaande Drankwet juist het ontbreken van een regeling, zooals thans bij dit artikel wordt voorgesteld, in de practijk tot groote moeilijkheden aanleiding heeft gegeven, en dat men allerlei kunstmiddelen heeft te baat moeten nemen om de klip te ontzeilen, die gelegd was door in de wet te bepalen, dat vergunningen eens gegeven niet dan om bepaalde redenen kunnen worden ingetrokken en van jaar tot jaar stilzwijgend worden verlengd.

Hoeveel onaangename discussiën zouden ons niet zijn gespaard gebleven, indien de wet aan de vergunninghouders geen aanspraak had gegeven op voortdurend behoud van hun vergunning. Daarom acht ik het met den Minister wenschelijk, dat de wet thans zoo wordt ingericht, dat — ik laat nu den vorm der regeling daar — geen vergunninghouder kan klagen over onrecht, indien zijn vergunning over eenige jaren op een bij de wet te bepalen wijze komt te vervallen. Of men nu een termijn van 5 of van 10 jaar moet aannemen als de termijn, waarbinnen de vergunning niet kan worden ontnomen, dit laat ik in het midden, maar ik kom op voor het beginsel, dat men aan nieuwe vergunninghouders geen onherroepelijk recht op behoud der vergunning moet geven. De heer de Savornin Lohman vindt dergelijke regeling als thans wordt voorgesteld hard en onbillijk, maar wanneer een vergunning gegeven wordt onder de uitdrukkelijke bepaling, dat men niet langer dan 5 jaar recht op de voortzetting daarvan kan laten gelden, dan kan ik er niets onbillijks in zien, zoo in deze of gene gemeente van het recht om na 5 jaar die vergunning weer te doen vervallen, ook gebruik wordt gemaakt.

Er wordt niet gezegd, dat na vijf jaar alle nieuwe vergunningen weer zullen vervallen, integendeel er wordt waarborg gegeven dat niet tot vervallenverklaring zal worden overgegaan, tenzij ook de hoogere autoriteiten van oordeel zijn, dat die vervallenverklaring in een bepaalde gemeente door het algemeen of gemeentelijk belang wordt geëischt — maar de mogelijkheid om tot het verminderen van het aantal vergunningen over te gaan, moet open blijven. Als de wetgever in zake de beperking van het aantal drankgelegenheden na eenige jaren nog een stap verder wil gaan, dan moet hij daarin niet te zeer belemmerd worden door verkregen rechten.

Men zegt: maar niet bij Koninklijk besluit moet de vervallenverklaring kunnen worden uitgesproken.

Mijnheer de Voorzitter! Het één staat met het andere in nauw verband. Voor mij is echter de hoofdzaak dat de toekomstige wetgever vrijer zal zijn. Ik beweer niet, dat dit juist de beste regeling is; ik verdedig hier alleen het beginsel. Wanneer de heer van Raalte, die mij interrumpeert, straks komt met een amendement om te bepalen dat de nieuwe vergunningen niet zullen gelden voor altijd, maar dat alleen de wet de vervallenverklaring kan uitspreken, dan is dit een denkbeeld, dat zeer zeker overweging verdient, maar zoolang een dergelijk voorstel niet geformuleerd vóór ons ligt, kunnen wij het niet beoordeelen. Ik herhaal dus: wat ik hier thans verdedig, dat is alleen het beginsel der voorgedragen regeling.

Ten slotte nog dit. De Minister heeft mijn amendement zeer welwillend bejegend; hij heeft de beslissing geheel aan de Kamer overgelaten, maar hij heeft het toch niet willen overnemen. Dat is natuurlijk zijn recht, maar ik neem de vrijheid den Minister te vragen: Zou het voor een zuivere stemming over de hoofdzaak niet veel beter zijn het amendement, dat gij niet wilt bestrijden, nu ook maar over te nemen? Als straks wordt voorgesteld om het bepaalde sub 3°. te doen vervallen, dan stel ik mij voor, dat er leden van de Kamer zullen zijn, die aldus redeneeren: indien de gemeenteraad als het college dat het initiatief moet nemen er uit gaat, dan willen wij met de regeling van de Regeering wel medegaan, maar als de drankpolitiek in de gemeenteraden wordt gebracht, dan willen wij veel liever het bepaalde sub 3°. schrappen. Ik verzoek den Minister dit nog eens te overwegen, want ik zou het met hem betreuren indien de mogelijkheid van vervallenverklaring geheel uit het artikel werd weggenomen.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om een enkele bedenking te opperen tegen sub 2 van art. 2.

Vooraf echter wil ik mijn instemming betuigen met hetgeen door den Minister is verklaard, dat wij in dit artikel te doen hebben met een der sleutels van het ontwerp, en de hoop uitspreken, dat de Kamer het met den Minister eens zal worden, dat deze sleutel er in moet blijven.

Wat mijn bezwaar betreft tegen sub 2, dit ligt in den tusschenzin: „en voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, die voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*." Afgezien van de vraag of de redactie nu na de wijziging in art. 1 gebracht, niet meer klopt op dit artikel, heb ik daartegen nog dit bezwaar, dat wij hier in dit artikel terugtreden in het debat over de splitsing. Wij hebben de splitsing in art. 1 aangenomen, maar daarbij niet aangenomen, dat er in een gemeente zal moeten zijn een zekere evenredigheid, een zekere verhouding tusschen de vergunningen *a* en *b*.

Nu komt het mij voor, dat in deze alinea een poging wordt gedaan om datgene wat niet in de wet is gesteld, toch in de practijk te bereiken door een Koninklijk besluit.

Wat toch is het geval? Volgens dezen tusschenzin kan een gemeenteraad en de Koningin, dus bij Koninklijk besluit, bepalen, dat burgemeester en wethouders geen vergunningen *a* meer mogen verleenen, dus wel vergunningen *b*. Dat wil dus zeggen, dat wanneer naar het oordeel dier autoriteiten de splitsing niet dien loop neemt in een bepaalde gemeente, dien zij zouden wenschen, zij dan de bevoegdheid hebben om in de regeling in te grijpen, zonder dat in de wet eenige maatstaf voor dit ingrijpen wordt aangegeven.

Bij de discussie over de splitsing heb ik het denkbeeld aan de hand gedaan de splitsing over het geheele land door te voeren, en in dit art. 2 een bepaling op te nemen, dat in sommige gemeenten bij Koninklijk besluit, op voorstel van den gemeenteraad, kan worden bepaald, dat daar de splitsing niet zou doorgaan. Toen heeft de Minister mij toegevoegd, dat dit een be-

denkelijke delegatie van macht zou zijn ; maar ik vraag : hebben wij hier dan niet een nog bedenkelijker delegatie van macht dan in mijn gedachtengang lag opgesloten ? In strijd met hetgeen wij hebben vastgesteld bij art. 1, zal nu de splitsing, voortvloeiende uit een wettelijke bepaling, weer onder de klem worden gesteld van gemeenteraden en Koninklijke besluiten. Dat is niet consequent. In elk geval is dit in strijd met het door den Minister gegeven antwoord aan mij, betreffende de splitsing. Hetzelfde geldt voor dezen tusschenzin in sub 3°. van art. 2. Ik zou den Minister in overweging willen geven dien tusschenzin te doen vervallen en te bepalen, dat bij Koninklijk besluit kan worden vastgesteld, dat in een gemeente door burgemeester en wethouders vergunningen niet meer verleend mogen worden met of zonder vervallenverklaring van de vergunningen die na 1 Mei 1904 zijn verleend.

Ten aanzien van deze vergunningen bestaat m. i. een misverstand. Uit de rede van den geachten afgevaardigde uit Goes heb ik den indruk gekregen, dat deze, wijzende op een ongelijkheid, die tot onrechtvaardigheid zou leiden, daarbij het oog had op de ongelijke positie, eenerzijds van de oude en anderzijds van de nieuwe vergunninghouders. Ik ben evenwel door dien geachten afgevaardigde ingelicht, dat dit zijn bedoeling niet geweest is, maar bij andere leden schijnt toch dezelfde indruk van zijn rede, als bij mij bestond, gevestigd te zijn.

Hierin vind ik aanleiding te verklaren, dat bij mij geen andere opvatting van deze bepaling bestond dan deze, dat de vervallenverklaring ten opzichte van de nieuwe vergunningen uitsluitend en alleen kon plaats hebben en bloc en dus niet voor een gedeelte, met onderscheiding van straat, tijdstip van verleening, enz., zoodat men met die vergunningen niet anders zou kunnen doen dan òf ze en bloc te laten vervallen òf ze te laten bestaan.

Het heeft mij genoegen gedaan van den geachten afgevaardigde uit Goes te vernemen, dat, zoo dit inderdaad de interpretatie dezer alinea was, zijn bezwaar zou vervallen zijn, omdat dan de door hem bedoelde onrechtvaardigheid niet bestaan zou.

Ik meen dat dit juist is. Wanneer ik een nieuwe vergunning vraag onder vigueur van de bepaling, dat zij elk oogenblik kan worden ingetrokken, dan doe ik dit vrijwillig. Meen ik, dat dit te bezwarend is, dan vraag ik geen vergunning. Wil ik een stalhouderij of restauratie oprichten en ik meen, dat die zaak niet kan bestaan zonder vergunning, dan zal ik daarvan afzien als ik die vergunning niet kan krijgen, of voorzie ik dat binnen korten tijd een besluit als hier bedoeld is, zal vallen, dan zal ik voor dergelijke restauratie of stalhouderij minder geld geven dan anders. In geen geval kan men zeggen, dat ik tegenover de oude vergunninghouders onrecht lijd bij een Koninklijk besluit als hier is bedoeld. Wat ik deed, het aanvragen eener nieuwe vergunning, was een geheel vrijwillige handeling, gegrond op de overtuiging, dat zij, in weerwil van de bepalingen van de wet, toch in mijn belang was.

Wanneer de Regeering de interpretatie deelt, dat men de vergunningen, na 1 Mei 1904 verleend, slechts en bloc mag opheffen, is het misverstand, door den geachten afgevaardigde uit Goes geopperd, mijns inziens uit den weg geruimd.

Thans een enkel woord over het amendement van den heer Goeman Borgesius. Ik moet bekennen dat ik daarvoor niet veel gevoel. Ook bij andere sprekers heb ik vernomen een zekere vrees voor het brengen der drankaangelegenheden in de gemeentepolitiek. Ik begrijp niet te best wat men daaronder verstaat. Wanneer men zegt dat Gedeputeerde Staten het voorstel zullen moeten doen om in een bepaalde gemeente de vergunningen vervallen te verklaren of het maximum te verlagen, hoe zullen Gedeputeerde Staten er dan achter moeten komen of de toestand van de gemeente of de drinkgewoonte van de gemeentenaren van dien aard zijn, dat men dergelijk besluit bereidwillig zal willen aanvaarden ? Men zegt : den gemeenteraad gehoord, maar als de gemeenteraad zelf anders nooit iets hoort over de drankaangelegenheden, verwacht ik van het hooren van den gemeenteraad niet veel resultaat.

Bovendien vermoed ik dat Gedeputeerde Staten wel zooveel te doen zullen hebben dat zij niet uit liefhebberij zich tot taak zullen stellen te onderzoeken of hier of daar het maximum kan worden verlaagd of vergunningen vervallen verklaard, en aldus de rol van inspecteur op zich te nemen. Hier komt nog bij, dat in de wet zelf wordt voorgesteld, speciale inspecteurs te benoemen voor de Drankwet. Het zou dus m. i. geen zin hebben het initiatief ten deze van de gemeente te verplaatsen naar een college dat in de gemeente niet de beslissing van zaken heeft. Wil men in het artikel opnemen : „den inspecteur gehoord", ik zou er geen bezwaar tegen hebben, maar door de aanneming van het amendement-Borgesius, vrees ik, dat de behartiging van het drankvraagstuk schade zou lijden.

De **Voorzitter**: Door den heer Röell is een amendement ingediend, strekkende om den aanhef van het tweede lid van onderart. 2 te lezen :

„Door Ons kan, te beginnen in 1905, daarna in 1910 en vervolgens eveneens om de vijf jaren, enz.",

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord tot toelichting kan misschien tot bekorting der discussie leiden.

Ik heb mij den tijd die mij overbleef ten nutte gemaakt om te zien, of wij in onze wetgeving een uitdrukking konden vinden gelijksoortig aan de door de Regeering voorgestelde, maar dit is mij niet mogen gelukken.

Er is echter een wet, die in dezen eenigszins tot richtsnoer kan dienen, namelijk de wet van 22 April 1879 (*Staatsblad* n°. 63) tot wettelijke regeling der tienjarige algemeene volkstellingen, waarvan art. 1 luidt : „In het jaar 1879 en vervolgens telkens na tien jaren wordt in het Rijk eene algemeene volkstelling gehouden."

Dit nu is in de practijk aldus opgevat, dat op 31 December 1879 de eerste, op 31 December 1889 de tweede en zoo vervolgens telkens de volkstelling werd gehouden.

Hierin nu heb ik gemeend een kleine wijziging te moeten brengen, omdat het van belang wordt geacht, dat men ook, wanneer een zeker besluit is genomen, bijv. op 1 Augustus 1905, de bevoegdheid hebbe om in *den loop* van het jaar 1910, al is dat dan ook vóór 1 Augustus van dat jaar, een dergelijk besluit te herhalen.

Men zoude anders meer aan een bepaalden datum verbonden zijn dan — althans naar het inzicht des Ministers — raadzaam ware.

Het komt mij voor, dat dan de zaak geheel los loopt. Men zal dus, de voorgestelde redactie aannemende, bij voorbeeld een besluit nemende op 1 Augustus 1905 de bevoegdheid hebben om in den geheelen loop van 1910 een dergelijk besluit te nemen en dit te herhalen in den geheelen loop van 1915.

Dit strookt met den levensduur die de wet aan het betrokken besluit toekent, daar deze, in het gesteld geval, volgens het voorlaatste lid steeds later — bijv. 1 Januari of 1 Mei 1911 — zal zijn ; zoodat men altijd genoegzaam tijd zal overhouden, om, voordat die levensduur afloopt, een nieuwe regeling te maken, die voor het vervolg handhaven zal wat op het punt staat te vervallen. Ik meen, dat met deze redactie aan de inzichten van den Minister van Binnenlandsche Zaken tevens kan worden voldaan.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Troelstra, Ketelaar, Schaper en Drucker, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund naar aanleiding der aanvallen op dit artikel en van het door ons ingediend amendement, enkele woorden te spreken.

Ik vraag mij af, of de Kamer wel het groote belang inziet, wat dit artikel heeft voor de beteekenis van het ontwerp.

Toen in 1881 de bestrijding van de openbare dronkenschap is ter hand genomen, heeft men gemeend zekerheid te moeten hebben, dat over een bepaald getal jaren het getal drankgelegenheden een zeker maximum zou hebben bereikt. Van dat oogenblik af was er dus een beweging naar een beperkt maximum getal drankgelegenheden.

Dit getal is niet bereikt. In een betrekkelijk klein getal gemeenten wel ; in een betrekkelijk groot getal gemeenten is men nog steeds bezig dit punt te naderen. Nu heeft het mij altijd gespeten, dat onze drankbestrijders zich tegen den tijd, dat de termijn van 20 jaren was afgeloopen, zoo hebben blindgestaard op de overgangsbepalingen, noodig om het bestaand maximum terstond in te voeren.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Voor mij was de vraag, wanneer het maximum werkelijk zou zijn bereikt, bijzaak; voor mij was de hoofdzaak: de beweging naar het maximum en, om een dergelijke beweging ook voor de toekomst te behouden, de verdere verlaging van het maximum

Wanneer wij bij deze gelegenheid — en dat had dan bij dit artikel moeten gebeuren — niets anders hadden gedaan dan weder een tijdperk van 20 jaren nemen en vaststellen, dat over 20 jaren het maximum bij voorbeeld tot op de helft zou zijn verlaagd, dan was daardoor een voortdurende beweging naar een kleiner getal drankgelegenheden gewaarborgd, en die eene bepaling zou dan voor mij veel grooter beteekenis gehad hebben, dan alle mogelijke andere voorgestelde bepalingen in dit ontwerp.

De drankbestrijders echter zelf hebben eenige jaren geleden een ontwerp-drankwet opgesteld, waarin een dergelijke verlaging niet voorkwam.

Het behoeft dus niet te verwonderen, dat in het Regeeringsvoorstel evenmin zoodanige bepaling voorkomt.

Laat ik er evenwel op wijzen, dat de drankbestrijders blijkbaar thans in verschillende adressen wel op verlaging van het maximum hebben aangedrongen.

In art. 2 wordt thans het maximum van 1881 gehandhaafd; maar in het tweede lid tracht de Regeering althans eenigszins in den door mij gewenschten geest te werken. Zij stelt niet voor, dat in een bepaald jaar over het geheele land het maximum lager zal zijn; maar ze geeft de gelegenheid in bepaalde gemeenten om daar althans op gezette tijden tot een verlaging van het maximum over te gaan.

Het wil mij voorkomen dat deze bepaling, al geeft zij slechts gedeeltelijk van wat ik wenschelijk acht, indien zij maar niet een doode letter blijft, zelfs nu nog een der belangrijkste bepalingen, zoo niet de belangrijkste van het wetsontwerp is

Verlaging van het maximum drankgelegenheden begint volgens de daarmede opgedane ervaring eerst dan te werken, wanneer die verlaging zeer ver is voortgeschreden; wanneer het maximum een zeer kleinen omvang heeft bereikt, en daarop moeten wij dus aansturen.

Nu is tegen de wijze waarop de Regeering in deze richting wil werken bezwaar gemaakt door den heer de Savornin Lohman, en wel vooral tegen het tweede lid, 3°., van art. 2. Hij acht het bedenkelijk om, wanneer men vergunning geeft aan bepaalde personen, die vergunning na zeker aantal jaren weer te kunnen ontnemen. Hij wees op de onzekerheid van het recht van hen, die volgens het tweede lid, 3°., na 1 Mei 1904 vergunning hebben gekregen, daar zij niet eens zekerheid hebben, of de vergunning over vijf jaar al dan niet zal worden verlengd.

De heer **de Savornin Lohman**: Dat is mijn bezwaar niet, maar dit, dat men de eene vergunning kan opheffen en de andere niet.

De heer **Troelstra**: De heer Lohman zegt, dat dit zijn bezwaar niet is, maar dat dit hierin is gelegen, dat men de eene vergunning kan opheffen, de andere niet. Maar ik lees, dat „de" vergunningen, door burgemeester en wethouders na 1 Mei 1904 verleend enz., kunnen vervallen. „De" vergunningen. Ik lees niet, dat er „vergunningen" kunnen worden ingetrokken; ik lees: dat „de" vergunningen kunnen vervallen. Het wil mij dus voorkomen dat, wanneer men de bepaling leest zooals die er op het oogenblik staat, voor de vrees van den heer Lohman geen aanleiding bestaat.

Maar dit laat ik daar; ik meen toch den heer Lohman wel degelijk te hebben hooren spreken over de onzekerheid waarin de personen, die na 1 Mei 1904 vergunning krijgen, zullen verkeeren. Daarvoor voel ik ook iets, maar de bedoeling van deze wet is nu eenmaal het aantal drankgelegenheden te beperken, en nu is het mij niet duidelijk waarom er bezwaar is om, wanneer personen na totstandkoming dezer wet vergunningen krijgen, men niet kan zeggen: die vergunning krijgt gij maar voor een bepaalden tijd. Het komt toch zoo dikwijls voor, dat concessies, verloven en vergunningen verleend worden voor een bepaalden tijd. Degene die van zoo'n vergunning wil gebruik maken, heeft zelf te beoordeelen of hij meent, dat de voordeelen, die voor hem daaraan verbonden zullen zijn, kunnen worden aanvaard met het risico, dat de wet aan een dergelijke vergunning verbindt. En wanneer de onzekerheid waarin die personen zullen verkeeren, zóó groot is, dat zij bezwaar zullen maken om na dezen tijd nieuwe vergunningen aan te vragen, geloof ik, dat wij dat, met het oog op het doel dezer wet, moeten toejuichen. Op die wijze kan juist die onzekerheid een reden zijn om te verhinderen, dat nieuwe vergunningen zullen worden aangevraagd.

Het wil mij daarom voorkomen, vooral in het licht bezien van de bedoeling dezer wet, dat de bezwaren van den heer Lohman, ten minste wanneer ik ze juist heb gevat, niet van groot gewicht geacht kunnen worden, en dat van schadevergoeding niet de minste sprake mag zijn. Men stelle zich toch voor, waar het publiek gezag vergunning geeft voor een bepaalden tijd om geld te verdienen, dat, als die tijd verloopen is, men ook nog verplicht zou zijn de waarde te betalen van het tijdelijk monopolie, dat door het publiek gezag aan dien man is verleend!

Thans een enkel woord over ons amendement, en vooral een antwoord aan den heer Borgesius.

Ik neem nota van de verklaring van den heer Borgesius, dat naar zijn meening door onze toevoeging aan het amendement, de technische bezwaren, door den Minister geopperd, vrijwel zijn vervallen. Ik geloof dat dit ook wel degelijk het geval is. De algemeene maatregel van bestuur, die voor ons de uitweg was om de oplossing der technische moeilijkheid mogelijk te maken, is er een die doet, wat maatregelen van bestuur in het algemeen plegen te doen, nl. quaestiën van practische uitvoering overlaten aan het uitvoerend gezag. Er zijn wel andere maatregelen van bestuur in de aangenomen artikelen, waarbij zaken aan het uitvoerend gezag worden opgedragen, die eigenlijk zijn van wetgevenden aard, waar de algemeene maatregel van bestuur voor de Regeering eenvoudig is geweest een uitweg om zich af te maken van een moeilijkheid van wetgeving, waarop zij blijkbaar op dat oogenblik niet voldoende was voorbereid. Dit is met onzen algemeenen maatregel niet het geval. Er kan niet het minste bezwaar zijn om met deze toevoeging op technische gronden ons amendement aan te nemen.

Nu heeft de heer Goeman Borgesius een ander amendement ingediend en gezegd, dat de heer Schaper eigenlijk de geestelijke vader van dat amendement moet worden genoemd. Dat begrijp ik niet goed. Ik geef den geachten afgevaardigde volkomen toe, dat door den heer Schaper bezwaar is gemaakt om deze zaak geheel aan den gemeenteraad over te laten, op grond dat daardoor de drankpolitiek de algemeene gemeente-politiek zou kunnen bederven; maar, wanneer de heer Borgesius dat bezwaar deelt, dan vraag ik mij af, of de geachte afgevaardigde dan moest komen tot de oplossing, welke hij in zijn amendement aan de hand doet. De heer Goeman Borgesius heeft met eenige andere heeren ter voorkoming van de moeilijkheid, door den heer Schaper genoemd, eenzelfde oplossing aan de hand gedaan als thans in ons amendement is vervat.

Het is natuurlijk een weinig lastig om te verwijzen naar dat adres van de commissie van den Volksbond, want wij hebben al eens gehoord, dat de heer Goeman Borgesius, wanneer naar dat adres wordt verwezen, zegt, dat hij het niet heeft onderteekend. De naam van den heer Goeman Borgesius staat er in elk geval boven.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde zal antwoorden, dat daaruit niet blijkt, dat alles wat in dit adres wordt gezegd, ook persoonlijk door hem is goedgevonden, dan accepteer ik dat.

Ik mag niet uit het feit, dat dit adres is uitgegaan van een commissie, waarin de heer Goeman Borgesius zitting heeft gehad, concludeeren, dat elke zinsnede van het rapport de persoonlijke opinie van dien geachten afgevaardigde weergeeft. Maar er is toch een vermoeden, dat de oplossing van de moeilijkheid, waarvan ik sprak, zooals die in het adres van de commissie van den Volksbond aan de hand wordt gedaan, toch zal zijn de oplossing, die allereerst door den heer Goeman Borgesius wordt gewild. Welke is die oplossing? De Commissie dringt aan op de opneming van een bepaling, krachtens welke een besluit, waarbij een lager maximum wordt vastgesteld of bepaald, dat geen nieuwe vergunningen zullen worden verleend, ook kan worden genomen op voorstel van de meerderheid van de ingezetenen eener gemeente. „*Ook* kan worden genomen" staat er.

Het ontwerp zegt, dat de gemeenteraad het initiatief neemt. De commissie uit den Volksbond meent, dat het bezwaar,

dat de gemeentepolitiek met de drankwetpolitiek wordt bedorven, zal worden ondervangen, indien ook de gelegenheid wordt geboden het initiatief te doen nemen door de meerderjarige ingezetenen der gemeente.

Wij hebben ons dus aan dat adres te houden en juist het bezwaar tegen het uitsluitend optreden van den gemeenteraad, door den heer Schaper vroeger reeds genoemd, trachten wij te ondervangen door dit niet te maken tot de eenige oplossing, maar daarnaast te geven een petitierecht aan de meerderjarige ingezetenen eener gemeente. Ik wil er op wijzen, dat eenzelfde verzoek is gedaan door het uitvoerend Drankwetcomité. Dat verzoek is ingezonden 18 April 1904 en is onderteekend door de heeren van der Meulen en Dan. Ook dat comité wenscht aan de meerderjarige ingezetenen eener plaats het recht toe te kennen den drankhandel te beperken of te doen verbieden.

En waarom meen ik nu voor onze oplossing van deze quaestie den steun van den heer Borgesius te kunnen vragen? Omdat hierin nog iets anders ligt dan de vraag, of men hier of daar in een bepaalde gemeente een paar vergunningen minder zal krijgen. Omdat de groote beteekenis van het georganiseerde petitionnement deze is, dat daardoor het volk er toe wordt gebracht om zich met de regeling van deze zaak te bemoeien.

De Regeering heeft zelf ook ingezien, dat dit gewenscht is. Op bladz. 7 van de Memorie van Toelichting zegt dan ook de Regeering, dat de tijd daar is, om een stap verder te gaan en de gelegenheid te openen tot een speciale, rechtstreeksche medewerking van het publiek aan de verwezenlijking van des wetgevers bedoeling, en op die medewerking zelfs een beroep te doen.

Of deze wet er al of niet komt, dit is de meening van velen in en buiten de Kamer, beteekent op zich zelf bitter weinig, zoo goed als niets. Wanneer wij ooit de zekerheid hebben gekregen, dat dit groote zedelijke sociale euvel niet wordt bestreden door dorre reglementaire bepalingen, maar dat daarvoor noodig is de medewerking en een actief optreden van de bevolking zelf, is dat geschied bij de behandeling van deze wet. Er is ook gezegd, dat deze wet de bedoeling heeft, de drankbestrijders bij hun optreden te steunen. Welnu, men kan dezen geen grooter steun geven dan door de mogelijkheid te scheppen, dat zij hun actie kunnen richten op één concreet punt. Alle propaganda — dit zal ook de Minister van Binnenlandsche Zaken, die zooveel propaganda gemaakt heeft, toegeven — heeft er behoefte aan, uit de algemeenheden weg te komen en zich te richten op een speciaal practisch punt, waarbij men een tastbaar resultaat kan bereiken. Wanneer ons amendement wordt aangenomen, krijgt de propaganda der drankbestrijding in verschillende gemeenten zulk een vast punt, waarop zij zich richten kan, waardoor zij nu en dan haar krachten eens kan meten, en ik ben er zeker van dat het daardoor verkregen voordeel grooter is dan het voordeel dat van andere bepalingen van dit ontwerp kan worden verwacht. Daarom meen ik, dat door een drankbestrijder ten aanzien van dit amendement andere vragen moeten worden gesteld dan die door den heer Borgesius gesteld worden.

Of nu van Gedeputeerde Staten meer kan worden verwacht ten opzichte van de beperking van het maximum dan van de gemeenteraden, ik voor mij meen dat het initiatief in deze niet eigenaardig behoort aan Gedeputeerde Staten. En wel om deze reden, dat het allereerst is een locale zaak. Gedeputeerde Staten zullen toch, als zij willen beoordeelen of in een bepaalde gemeente het maximum moet worden verlaagd, zich tot de gemeenteraden moeten wenden, en als deze bezwaar maken, moet er van Gedeputeerde Staten al een krachtigen aandrang tot drankbestrijding uitgaan om tot beperking over te kunnen gaan. Daarom meen ik, dat het bezwaar, dat de gemeenteraad het alleen zal doen, beter wordt ondervangen doordat in de gemeenten de drankbestrijding op practische punten wordt gericht. Dit zal ook meer zijn overeenkomstig de bedoeling van de wet.

Nu doet het mij leed dat de heer Goeman Borgesius een afzonderlijk amendement heeft voorgesteld op dit artikel. Wanneer hij het verkeerd vindt dat wij naast dat initiatief van de meerderheid der mannelijke ingezetenen laten staan ook het initiatief van de gemeenteraden; wanneer hij het initiatief van de gemeenteraden er uit wil hebben en daarvoor in de plaats dat van Gedeputeerde Staten, behoefde hij geen afzonderlijk amendement voor te stellen, maar dan had hij meer in het belang der zaak gehandeld door een sub-amendement op ons amendement voor te stellen, hierop neerkomende, dat in plaats van gemeenteraad daarin gelezen zal worden Gedeputeerde Staten. Mocht de geachte afgevaardigde misschien door deze opmerking nog tot de conclusie kunnen komen, dat de door mij aangegeven weg in deze wenschelijk was, dan staat hem nog de gelegenheid open om zijn amendement in te trekken en het in den vorm van sub-amendement op het onze alsnog voor te stellen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Karnebeek heeft toegegeven, dat ieder de beste uitlegger is van zijn eigen woorden. Ik meen dus het debat over het door hem gemoveerde te kunnen laten rusten.

Naar aanleiding van de opmerking van dien geachten afgevaardigde, dat volgens art. 26 de vergunning niet kan geweigerd worden aan de daar genoemde personen, wijs ik er op, dat daar het woord „verleenen" niet voorkomt. Daar wordt alleen bepaald, dat zekere personen te allen tijde de vergunning kunnen verkrijgen, ook wanneer zij het bedrijf een tijd lang gestaakt hebben.

De heer Röell heeft bij zijn eerste spreken een poging gedaan om een betere redactie van de uitdrukking: „ieder zesde jaar" te verkrijgen. In die poging was veel goeds; maar hij zelf heeft het bezwaar gevoeld dat, wanneer men den termijn bindt aan een bepaalden datum, een volgend besluit niet kan genomen worden vóór dat die datum verstreken is.

Dat een wijziging van het amendement is voorgesteld, bewijst, dat de kunst van juist omschrijven van tijd moeilijker is dan schijnt. De wijziging ondervangt het bezwaar van het oorspronkelijk amendement; en al houd ik vol, dat mijn redactie niet tot moeilijkheden zou leiden, — de oude Latijnsche juristen waren niet zoo dwaas, onbegrijpelijkelijke uitdrukkingen te gebruiken —, ben ik bereid, niet om de meer of mindere elegantie of wegens minder correcten vorm, maar omdat de voorgestelde wijziging der redactie geen bezwaar ontmoet, die over te nemen.

De heer Okma heeft gevraagd, of het niet beter was, de letters *a* en *b* uit 2°. en 3°. te schrappen, omdat hij meende, dat men daarbij zekere richting aan de splitsing ging geven, waartoe de Overheid het recht niet zou hebben.

Ik geloof dat dit overdreven is.

Er is reeds uitvoerig gesproken over het gevaar, dat juist geboren zou worden door de tapperijen, en niet door de slijterijen, een moeilijkheid, die de werking der wet zou belemmeren. De bepaling zooals zij nu luidt kan dat keeren; daarom moet de voorgestelde formuleering behouden blijven.

De heer Schaper heeft wijziging gebracht in zijn amendement.

In zooverre hij staatsrechtelijke theorieën verkondigd heeft, zal ik daarop niet ingaan, omdat zijn amendement reeds onaannemelijk is wegens den vorm, waarin het geredigeerd is. Het is gemakkelijk in een amendement te schrijven: bij algemeenen maatregel wordt geregeld wat in het amendement niet geregeld is, maar daarmede is de Regeering niet geholpen.

Ik voeg er bij dat ik dien geachten afgevaardigde instantelijk verzoek, hier niet op de wijze, als hij gedaan heeft, te spreken over ambtenaren van mijn Departement. Niet de ambtenaren, maar ik ben verantwoordelijk voor de ontwerpen, die ik hier verdedig. Wanneer hij dus iemand wil afborstelen, moet hij het mij doen, maar hij moet de ambtenaren ongemoeid laten.

Ik verklaar mij onbekwaam om te voldoen, aan hetgeen gevraagd wordt; als bij dit amendement sprake was van een stemming, zou ik kunnen nagaan, of het mogelijk was, die bij algemeenen maatregel van bestuur te regelen, maar waar hier sprake is van een petitie-recht, is mij dat ten eenemale onmogelijk. Ik acht het onuitvoerbaar en kan er de verantwoordelijkheid niet voor op mij nemen. Het is dus noodeloos, hierop verder in te gaan. Ik acht het zeer nuttig, dat het publiek in actie worde gesteld, maar dan moet dit geschieden op een wijze, die acceptabel is.

De geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, heeft mij gevraagd, of ik het amendement, dat door hem is voorgesteld, zou kunnen overnemen. Ik heb straks gezegd, dat het voor mij als oud lood om oud ijzer is. Aan den eenen kant pleiten er argumenten vóór, aan den anderen kant pleiten er argumenten tegen, en waar voor mij de balans vrijwel in evenwicht is en

in de gewone constructie van staatsrechtelijken samenhang tusschen de verschillende machten het meest natuurlijke is, dat men zich voor gemeentelijke zaken richt tot den gemeenteraad, meen ik dat er voor mij geen reden, is mijn voorstel los te laten.

Ik erken dat er bezwaren kunnen zijn, maar als de Gedeputeerde Staten laksch zijn, komt men geen stap verder.

Ik heb gezegd, dat ik mij niet verzetten zal tegen het amendement, ik heb er zelfs sympathie voor, doch zal de beslissing aan de Kamer overlaten.

De heer de Savornin Lohman heeft nogmaals den nadruk gelegd op de moeilijkheid, die door de uitvoering van 3. zou kunnen rijzen. Nu schijnt hier, zooals gebleken is, verschil van opvatting te bestaan.

Men schijnt de opvatting te zijn toegedaan, alsof men willekeurig sommige vergunningen zou kunnen laten bestaan en andere laten vervallen. Dat is de bedoeling van het voorstel zeer zeker niet. De bedoeling is zeer stellig, dat, wanneer men tot vervallenverklaring overgaat, die vervallenverklaring toepasselijk is op alle vergunningen, die na 1 Mei 1904 zullen verleend worden. Dit ligt, dunkt mij, vast genoeg opgesloten in het bepalend lidwoord dat vóór vergunning staat. Er staat niet „vergunningen", maar „de vergunningen": dit, dunkt mij, kan niet anders verstaan worden, dan in dien zin, dat te gelijker tijd moeten vervallen *alle* de na 1904 uitgegeven vergunningen.

Nu heeft de geachte afgevaardigde opgemerkt, dat toch altijd een aantal vergunningen zal blijven bestaan. Dit stem ik toe, want men zal in dezelfde plaats oude vergunningen hebben, die doorgaan en dus zullen profiteeren van de vergunningen, die na 1904 zijn verleend, en vergunningen, die zullen vervallen.

Doch daar kan men op dit oogenblik niets aan doen. Men heeft nu eenmaal te rekenen met oude toestanden. Er zijn menschen, die groot voordeel van deze wetswijziging zullen hebben; de menschen, die thans vergunning bezitten. Dit is genoegzaam gebleken. Hieraan zou alleen te gemoet te komen zijn door, zooals men in Engeland doet, groote schadeloosstellingen te geven.

De geachte afgevaardigde zal moeten toestemmen, dat, wanneer men een vergunning aanvraagt, men dan ook maar weten moet op welke conditiën men die verkrijgen kan en onder welk servituut men komt. Een ieder moet zelf weten wat een vergunning, met het servituut, hem voor het oogenblik waard is. Zijn de bezwaren te groot, dan neme men de vergunning niet. Heeft men evenwel, kennende de bezwarende voorwaarde, een vergunning gevraagd en verkregen, dan kan ik niet wel zien, dat er ooit van onrechtvaardigheid sprake zou kunnen zijn, indien men naderhand den last van die voorwaarde ondervindt. Ik merk hierbij op, dat het volstrekt de bedoeling niet is om nu eens met den sikkel onder deze menschen te gaan maaien, als de bepaling er eenmaal is. Ik heb vanmorgen reeds gezegd en herhaal het thans, ofschoon door den heer Goeman Borgesius er reeds de nadruk op is gelegd, dat de hoofdzaak is om nu te maken, dat, wanneer de wetgever later deze wet weer gaat herzien, hij niet opnieuw komt te staan voor dezelfde onoverkomelijke moeilijkheid, waarvoor wij nu staan.

Ik moet daarom den geachten afgevaardigde uit Goes nog eens zeer op het hart binden, of hij vindt, dat hier zóó stellig onrecht zou worden gepleegd, dat deze bepaling zou moeten wegvallen, ook waar daardoor voor een toekomstige herziening een hoogst ernstig bezwaar zou blijven bestaan.

De heer Talma heeft de vraag gedaan, of men niet op de sociëteiten hetzelfde recht van vervallenverklaring der vergunning zou kunnen toepassen. Ik heb vroeger over de sociëteiten als zoodanig mij reeds uitgesproken en vind, dat elke bepaling ook op de sociëteiten moet worden toegepast, ten aanzien waarvan blijkt, dat de sociëteit in gelijke conditie verkeert als elke andere tapperij of slijterij. Het hangt er maar van af, of men zeggen kan, dat het winst is voor een dorp, dat er een sociëteit is en geen enkele slijterij of tapperij, dan wel dat er geen sociëteit, maar enkel tapperijen of slijterijen zijn; te dien aanzien kan ik niet anders dan mijn gevoelen handhaven, dat ik een sociëteit een minder schadelijken vorm vind om te voldoen aan de behoefte naar sterken drank, dan een tapperij of slijterij, en daarom meen ik, dat hier gelijkstelling van sociëteiten met tapperijen en slijterijen niet gemotiveerd is. Ik zeg echter niet, dat het niet zou kunnen, want ook ik zou liever zien, dat uit iedere sociëteit de sterke drank werd gebannen, maar ik meen, dat het niet in het stelsel van dit wetsontwerp behoort, dat niet het gebruik maar het misbruik wil keeren.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde gevraagd — en in dit opzicht kan ik meer met hem meegaan — of in het slot van het derde lid niet beter zou worden gesproken van een tijdvak van ten minste vijf jaren. Hij zegt — en dit stem ik toe — dat, zooals het er nu staat, elk besluit na 5 jaar vervalt. Wanneer er vanwege de Regeering actief gehandeld wordt, zal men natuurlijk zorgen, dat, eer de vijf jaren om zijn, een nieuw besluit, waarbij het eerste verlengd wordt, gereed is; maar men moet toegeven, dat het mogelijk is, dat men in de bureau's niet verdacht is op het afloopen van den termijn en te laat komt met zijn voorstel; dan zou het eens genomen besluit ophouden te werken en eerst na vijf jaren tijd hernieuwd kunnen worden.

Dit bezwaar kan ondervangen worden door het slot van het derde lid van art. 2 te lezen: „Het is geldig voor ten minste vijf jaren en kan telkens in de jaren, bedoeld in den aanhef van het tweede lid, op voorstel van den gemeenteraad, worden ingetrokken of voor ten minste een gelijk tijdvak gewijzigd". Ik geloof dat daarmede metterdaad een verbetering is aangebracht en neem die redactie gaarne over.

De **Voorzitter**: Daar het amendement voorgesteld door den heer Röell, door de Regeering is overgenomen, maakt het verder geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

Tevens heb ik de eer mede te deelen, dat de heeren ter Laan en Goeman Borgesius mij hebben te kennen gegeven, dat door de wijziging welke door de Regeering nu in art. VI is gebracht, ook in den aanhef van hun amendementen die wijziging moet worden aangebracht.

Verder is door de Regeering een wijziging gebracht in den laatsten zin van het derde lid, ten gevolge waarvan deze zin zal moeten gelezen worden: „Het is geldig voor ten minste vijf jaren en kan telkens in de jaren, bedoeld in den aanhef van het tweede lid, op voorstel van den gemeenteraad worden ingetrokken of voor ten minste gelijk tijdvak gewijzigd."

De heer **de Savornin Lohman** vraagt en verkrijgt voor de derde maal het woord en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb maar een kort antwoord te geven op hetgeen door den Minister is gezegd en enkele opmerkingen te maken naar aanleiding van hetgeen door leden van de Kamer is gesproken over mijn bezwaar.

Mijn bezwaar is niet hierin gelegen, dat er een ongelijkheid ontstaat tusschen de vergunninghouders van vóór 1904 en van na 1904; ik erken dat wij in een overgangstijdperk zijn en ik weet niet hoe wij daaruit zullen geraken, als niet de nieuwe vergunninghouders slechts een opzegbaar recht krijgen. Mijn bezwaar geldt alleen de vergunningen na 1 Mei 1904. Ik meen dat de houders daarvan op gelijke wijze moeten worden behandeld. Maar nu blijkt uit de Memorie van Antwoord, dat dit niet de bedoeling is, want daar wordt gezegd, dat het gemeentebestuur door toepassing van dit artikel het aantal drankgelegenheden zal kunnen beperken. Laat ons ons voorstellen dat al de oude vergunningen verdwenen zijn; dat de toestand na 1 Mei 1904 geschapen voor allen geldt. Dan kan, althans zooals ik de wet lees, de Regeering den eenen vergunninghouder doen verdwijnen, den anderen behouden. Nu kan men wel zeggen, zooals ook door den heer Okma is geschied, dat weten die menschen vooruit, al de vergunninghouders na 1 Mei 1904 weten, dat zij kans hebben hun recht te verliezen. Doch nu behoef ik den Minister van Binnenlandsche Zaken toch zeker niet te zeggen, dat niet elke voorwaarde die de menschen vooruit weten, reeds daarom alleen geoorloofd is. Er zijn ook onzedelijke voorwaarden. Waarom maakt men een sociale wetgeving? Om te zorgen, dat de voorwaarden waaronder de arbeiders moeten werken, per slot van rekening niet onredelijk zijn.

Daarom bepaalt de wet welke voorwaarden wel en welke niet mogen worden gemaakt. Nu acht ik een voorwaarde onzedelijk, als zij aan den een voordeel geeft ten koste van een ander; als zij opheft de vergunning van den een, waardoor de vergunning van den ander meer waard wordt. Dit is te erger, waar de vergunning hier een deel uitmaakt van het geheele

bedrijf, en de opheffing der vergunning het te niet gaan van het geheele bedrijf kan ten gevolge hebben. Tegenover hen, die dit betwisten, houd ik dus vol, dat men wel degelijk moet nagaan of de voorwaarde op zich zelf zedelijk of onzedelijk is.

Ik zeide reeds, dat de Memorie van Antwoord mij in de meening gebracht heeft, dat waar gelezen wordt „de vergunningen", niet bedoeld wordt „alle vergunningen". Men moet dit artikel ook in verband beschouwen met art. 2*c* van de wet, waar staat, dat de gemeenteraad bij plaatselijke verordening enkele wijken, buurten of straten kan aanwijzen, waarin door burgemeester en wethouders vergunningen niet of niet dan onder bij die verordening vastgestelde voorwaarden verleend mogen worden.

Nu stel ik mij voor, dat een gemeenteraad een zoodanige verordening gemaakt heeft dat bijv., om in den Haag te blijven, is bepaald, dat in het Noordeinde geen tapperijen mogen zijn; dan kan de Regeering aan dit artikel de bevoegdheid ontleenen om de in die straat bestaande vergunning te doen vervallen, indien deze valt onder de vergunningen, verleend sedert 1 Mei 1904. Dit behoeft geen willekeur te zijn; men kan aannemen, dat de gemeenteraad die bepaling heeft gemaakt in het algemeen belang. Nu moet m. i. uit de wet zelf blijken, dat dit niet de bedoeling is, te meer, omdat de Memorie van Antwoord niet geheel strookt met de toelichting, die wij nu vernomen hebben.

Wordt nu in plaats van „de vergunningen" gelezen „alle vergunningen", dan zou ik tegen dit artikel minder bezwaar hebben.

De moeilijkheid, waarop ik wees, is dan weggenomen.

Mocht de Regeering deze wijziging willen aanbrengen, dan leg ik mij bij het artikel neer; anders zal ik voorstellen het geheele 3°. uit het artikel te nemen, wat ik eigenlijk het beste vind.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen door mijn partijgenoot Troelstra is gezegd, kan ik kort zijn. Allereerst iets over het standpunt van den heer Borgesius en in verband hiermede iets over het adres van het Volksbond-comité, nu ook door den heer Troelstra aangehaald. Ik zal er iets van zeggen om te voorkomen dat de indruk gevestigd wordt alsof men, als men eenige maanden te voren in een comité een adres heeft verzonden, dan ook in de Kamer gehouden was, die zelfde denkbeelden van a tot z te verdedigen. Hier was geen quaestie van meerderheid of minderheid, ik geloof niet dat het precies zoo gegaan is, maar het spreekt vanzelf dat ook in commissie onmiddellijk in October het voorbehoud is gemaakt, dat men den verderen loop van zaken moest afwachten. Ik zal bij een komende gelegenheid ook een enkelen keer afwijken van een vroegere opinie. Bij een gedachtenwisseling die maanden en maanden duurt kan niemand weten hoe het ontwerp er ten slotte zal uitzien en hoe men dan zal oordeelen. Ik kan het den heer Borgesius dan ook niet ten kwade duiden dat hij van opinie is veranderd, maar ik meen alleen dat hij die verandering van opinie een beetje had moeten aannemelijk maken. Ik geloof dan ook dat hij beter doet een sub-amendement op het onze voor te stellen, dan om zijn eigen amendement te handhaven.

Nu heeft de heer Borgesius wel gezegd dat ik de vader ben van zijn amendement, maar hij kan dit niet zoo volstrekt meenen. Hij heeft gesproken van het mengen van de drankwetpolitiek in de gemeenteraadsverkiezingen, maar neemt nu zijn toevlucht tot een grooter kwaad. Hij zou ook de Gedeputeerde Staten er uit kunnen nemen en de zaak alleen aan de Kroon overlaten. In plaats van een veel grooter kwaad verkiezen wij dus liever het kleine kwaad.

In dit artikel hebben wij ook de quaestie van de sociëteiten. Wij hebben indertijd voorgesteld bij art. 1*a* om in eens de bevoorrechte positie van de sociëteiten weg te nemen, maar dit amendement is verworpen, maar wat merken wij nu? Dat bij veel artikelen de sociëteitenquaestie terugkeert. Wij krijgen nu wellicht een amendement-Talma om hier de sociëteiten er uit te nemen. Op die manier kunnen wij wel aan den gang blijven. De behandeling van het wetsontwerp zal noodzakelijk nog langer duren en het is zeer de vraag of de Kamer telkens dien weg op zal willen gaan.

De Minister is verder duidelijk geweest. Het amendement van ons sociaal-democraten is, ondanks de wijziging, *onaannemelijk*. Daarmede is het lot van het amendement natuurlijk beslist. Voor ons is, indien het wordt verworpen, de fleur en kleur van het wetsontwerp vrijwel af. Wanneer wij niet de medewerking kunnen krijgen van de bevolking voor de propaganda, wanneer alle de toch al gebrekkige wettelijke bepalingen er van boven af worden ingebracht, wil ik wel verklaren, dat voor ons het wetsontwerp in het geheel niet aannemelijker wordt.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een kort woord. Men heeft opnieuw ter sprake gebracht het adres van den Volksbond. Toen de heer Talma dit onlangs ook deed, heb ik er niet op geantwoord, omdat ik het geheel overbodig vond mij te verdedigen tegen de beschuldiging dat mijn houding in zake de splitsingsquaestie niet strookte met hetgeen in dat adres staat te lezen. Die de moeite wil nemen na te gaan wat daarvan in het adres voorkomt en wat ik er hierover in de Kamer heb gesproken, zal moeten toestemmen, dat ik op dat punt juist geheel en al het standpunt van de Volksbondcommissie heb verdedigd.

Nu is echter de heer Troelstra op die zaak teruggekomen en naar aanleiding van deze discussie heeft die geachte afgevaardigde gezegd, dat ik dan toch in zake het petitionnement wel degelijk een geheel ander standpunt heb ingenomen dan de Commissie van den Volksbond, waartoe ik heb behoord.

Nu wil ik er in de eerste plaats dit van zeggen. Meer dan ooit ben ik er nu van overtuigd, dat kamerleden beter doen in dergelijke commissies geen zitting te nemen. Ik heb dan ook eerst positief geweigerd om lid van die commissie te worden, maar mijn vrienden hebben er mij toe overgehaald, omdat ik vroeger reeds van deze zaak veel studie gemaakt heb en men daarom op mijn voorlichting prijs stelde. Maar ik erken, dat ik beter zou hebben gedaan bij mijn weigering te volharden.

Men schijnt er thans veel prijs op te stellen te weten welk aandeel ik aan het adres heb gehad. Toen de heer Talma onlangs zeide, dat ik het adres mede-onderteekend had, heb ik hem gezegd dat dit niet juist was. Tot die interruptie meende ik recht te hebben, omdat het niet toevallig was, dat ik, hoewel ik aan het adres meewerkte, het adres niet persoonlijk onderteekende. Juist toch op grond van mijn kamerlidmaatschap had ik bezwaar gemaakt het te onderteekenen. En nu zegt men wel: dat komt op hetzelfde neer, want uw naam komt toch voor in den aanhef van het adres, want ik meende en meen nog, dat er toch wel eenig verschil is. Ik zeg dit echter niet, noch om te ontkennen, dat ik aan het adres, waarmede ik mij wat de hoofdzaken betreft uitstekend kan vereenigen, een werkzaam aandeel heb genomen, noch om mij te verontschuldigen, dat ik hier afwijk van hetgeen in dat adres te lezen staat. Voor dat laatste bestaat te minder aanleiding, omdat ik ook in de quaestie, die ons thans bezighoudt, geheel spreek in den geest van de Volksbondcommissie, die ook afkeurt de drankwetpolitiek in de gemeenteraden te brengen. Neen, zegt de heer Troelstra, gij wijkt af van het adres, want gij wilt niet vóór ons amendement betreffende het volkspetitionnement stemmen, indien het recht van initiatief ook blijft bij de gemeenteraden, en de Volksbondcommissie heeft gezegd, dat de toepassing van dit artikel *ook* mogelijk gemaakt moet worden door een petitionnement van de meerderheid der ingezetenen, uit welk woordje „ook" hij dan concludeert, dat bedoelde commissie naast het initiatief door middel van een petitionnement ook het initiatief der gemeenteraden wel wilde laten bestaan.

Daarop wil ik alleen dit antwoorden. De heer Troelstra erkent zelf, dat het te ver zou gaan te verlangen, dat alle leden der commissie elk woord van het adres tot het hunne zouden maken. En nu wil hij mij toch vangen op een enkel woord. Ik erken ronduit, dat het mij was ontgaan dat het woordje „ook" in het adres voorkwam. Maar ik wil er dit nog bijvoegen. Ik ben niet gewoon om bij mijn studiën over de artikelen van dit wetsontwerp telkens na te gaan wat er daarover in het adres staat. En al heb ik tot heden toevallig op alle punten geheel gesproken in den geest van het adres, ik wil volstrekt niet beloven, dat dit altijd het geval zal zijn, en als men mij daarover aanvalt zal ik er niet meer op antwoorden.

Dit betreffende het persoonlijke incident

Wat nu de zaak zelf betreft: mijn amendement is bestreden door den heer Okma. Deze geachte afgevaardigde heeft gezegd: de gemeenteraad behoort in de zaak gekend te worden, en deze

wordt er niet in gekend als het amendement-Borgesius wordt aangenomen. Hij vergist zich. Volgens mijn voorstel moet de gemeenteraad worden gehoord, en bovendien zal de gemeenteraad het recht hebben, om, wanneer hij meent dat daartoe termen zijn, een petitie te richten tot Gedeputeerde Staten, ten einde dat college uit te noodigen een voorstel te doen. De bestrijding van den heer Okma berust dus op een misverstand.

Nu nog een woord tot de voorstellers van het andere amendement. De heer Troelstra heeft mij gevraagd: waarom hebt gij niet liever een sub-amendement op ons amendement ingediend dan met een zelfstandig amendement te komen?

Mijn antwoord is: als ik dat gedaan had en na aanneming van mijn sub-amendement was het voorstel van den heer Troelstra en zijn vrienden verworpen, dan zou het Regeeringsvoorstel, waartegen ik bedenking heb, ongewijzigd blijven, terwijl ik nu kans heb, dat, na verwerping van het meer ingrijpende amendement-Troelstra c. s., mijn amendement toch nog wordt aangenomen.

En als de voorstellers mij misschien antwoorden: Gij hadt een sub-amendement kunnen voorstellen op ons amendement en toch ook uw eigen zelfstandig amendement als amendement op het Regeeringsartikel kunnen handhaven, dan moet ik er op wijzen, dat, zooals het amendement der heeren Troelstra c. s. is geredigeerd, het mij niet mogelijk is daarop een sub-amendement voor te stellen, omdat zij enkele woorden in het artikel laten staan, die er bij uitwerking van mijn denkbeeld uit ver vallen moeten.

Op al deze gronden blijf ik mijn amendement handhaven en in de welwillende beoordeeling van de Kamer aanbevelen.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om een enkele inlichting te ontvangen.

Is namelijk de bepaling, die voorkomt in art. 2, alinea 3, waarin staat, dat een vergunning gegeven wordt voor 5 jaren, ook toepasselijk op art. 2*a*, alinea 2, waar gesproken wordt van het verkrijgen van een vergunning door het opkoopen van 2 andere.

Het komt mij voor, dat indien dit waar is, niet veel vergunningen zullen worden opgekocht.

Wij allen vinden in deze wet iets goeds en ik voor mij vind het zeer mooi, dat men, wetende voor zijn zaak een klein sommetje te kunnen krijgen, deze kan overdoen, maar het staat bij mij als een paal boven water dat men die niet zal koopen, als men de vergunning slechts voor vijf jaren kan krijgen.

Ik vertrouw dat de Minister bereid zal zijn mij inlichtingen daaromtrent te geven.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! De bepaling sub 3°. komt ook mij zeer onbillijk voor en ik hoop nog altijd dat een voorstel zal gedaan worden om haar uit de wet te lichten. In de onderstelling echter dat ze mocht aangenomen worden, zou ik toch twee vragen tot de Regeering willen richten.

De Minister heeft straks als argument voor de bepaling aangevoerd: ieder die een vergunning vraagt onder vigueur dezer wet, weet dat zijn vergunning slechts een tijdelijk karakter kan dragen en daarom is er niets onbillijks in.

Het argument gaat te ver, zooals de heer de Savornin Lohman reeds aantoonde, maar aangenomen dat het opgaat, is het dan logisch en billijk in de wet te schrijven 1 Mei 1904? Immers op 1 Mei 1904 bestond de wet die wij nu trachten te maken nog niet; na dien datum kunnen reeds vergunningen verleend zijn of nog worden, en zij die ze aangevraagd hebben, leefden toch zeker niet onder een wet welke dit zwaard boven hun hoofd hing.

Ik zou dus in de eerste plaats willen vragen, of niet 1 Mei 1904 moet veranderd worden in 1 Mei 1905 of in een lateren datum.

In de tweede plaats wil ik vragen of deze bepaling niet zeer onvolledig is.

Bij Koninklijk besluit kan op voorstel, hetzij van den gemeenteraad, hetzij van Gedeputeerde Staten, bepaald worden, dat de bestaande vergunningen, die na 1 Mei 1904 of 1 Mei 1905 verleend zijn, zullen vervallen, maar de mogelijkheid wordt geopend dat dit besluit na een aantal jaren weder herroepen wordt.

Nu vind ik in de wet niet een regeling van hetgeen dan gebeuren zal, wanneer het besluit, waardoor die vergunningen vervallen zijn, herroepen mocht worden. Wat zal dan rechtens zijn? Zullen dan de vervallen vergunningen van rechtswege weder in het leven treden? Zullen de houders moeten concurreeren met hen, die zich onmiddellijk hebben mogen aanmelden? Zal het Koninklijk besluit de gevolgen regelen of hoe stelt de Regeering zich voor dat het dan moet gaan? Want met de intrekking van het besluit tot vervallenverklaring is de zaak niet uit.

Tot dusver heb ik in de wet te vergeefs naar een bepaling gezocht, welke den alsdan intredenden toestand regelt.

Ik wenschte daarom aan de Regeering te vragen wat zij zich voorstelt dat, nadat zoodanig besluit tot vervallenverklaring is herroepen, recht zal zijn?

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Er is door den geachten afgevaardigde, den heer Schaper, te kennen gegeven, dat uit de wijze, waarop de Regeering de laatste maal het door hem en zijn mede-voorstellers ingediend amendement beoordeeld heeft, gebleken was, dat, laat ik nu maar zeggen, niet zoozeer onvermogen als wel gebrek aan goeden wil in het spel was. Ik vraag: kan de heer Schaper mij voorleggen een regeling bij een andere zaak, het doet er niet toe welke, waarbij de mogelijkheid geopend is, ik zeg niet voor een stemming, maar voor het uitoefenen van een petitierecht onder de bepaling, dat de meerderheid, d. w. z. de helft plus 1, van de meerderjarige ingezetenen der gemeente zou kunnen beslissen? Wanneer mij dat nu niet bekend is en ik geen vindingrijkheid genoeg in mij zelf heb, om zoo'n geheel nieuw probleem op te lossen, was het dan niet de plicht van dien geachten afgevaardigde geweest om op dit punt zijn amendement zóó te maken, dat de quaestie precies en concreet werd uitgewerkt? Waar het hier toch een geheel nieuwe zaak betreft, waarvan mij geen voorbeeld bekend is, moet ik verklaren, geen kans te zien de zaak technisch in orde te brengen.

De heer Nolting heeft gevraagd of de bepaling sub 3°. ook zou gelden voor menschen, die een vergunning krijgen voor twee vroeger bestaande vergunningen. Die vraag is geen vraag. De bepaling is algemeen, en volgens art. 2*a* zal er een nieuwe vergunning worden gegeven. Wanneer het nu den geachten afgevaardigde voorkomt, dat daarmede aan de doorwerking van het beginsel, dat in art. 2*a*, 2de lid, is neergelegd, te veel bezwaren worden in den weg gelegd, moet hij dit ter sprake brengen, als we aan die bepaling toe zijn, en dan vragen of daar een exceptie kan worden gemaakt.

De geachte afgevaardigde, de heer de Savornin Lohman, heeft mij nu een toelichting van zijn oorspronkelijke bedoeling gegeven, die ik billijken kan. Hij heeft gezegd: ik heb mij in de strekking der bepaling eenigszins vergist; maar zij laat m. i. toch toe, dat op één van onderscheiden vergunningen een servituut ligt, en dat zou onbillijk zijn; als Overheid moet men niets onzedelijks doen. Daarmee ben ik het eens, maar, gelijk ik straks zeide, is de bedoeling van de woorden „de vergunningen" geen andere andere dan „*al* de vergunningen". Ik heb er dan ook geen bedenking tegen om „de" in „al de" te veranderen, want dat drukt mijn bedoeling even goed uit.

De geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft gevraagd, of niet 1 Mei 1904 kon veranderd worden in 1 Mei 1905. Wanneer wij in ons land te doen hadden met idiote beheerders van kroegen, zou ik er niets tegen hebben, maar daar die heeren getoond hebben nog al sluw te zijn, ligt het in den aard der zaak, dat, als men in de wet zet, in plaats van 1904, 1905, nieuwe vergunningen van dat uitstel zouden profiteeren. En waar men de gemakkelijkheid kent, waarmee Gedeputeerde Staten toestemming verleenen, daar ben ik overtuigd, dat wij van 1 Mei 1904 tot 1 Mei 1905 gezegend zouden worden met minstens 500 nieuwe vergunningen. Nu kan ik mij niet begrijpen hoe, wanneer de heer Rink ernstig wil medewerken om beperking in het leven te roepen, hij zulk een voorstel kan doen. Het is zelfs de vraag of het bekend worden van den datum van 1 Mei 1904 niet hier en daar heeft doen opkomen een enkele nieuwe vergunning, die anders niet zoo overhaast in het leven geroepen zou zijn.

Men moet natuurlijk bij het bepalen van dergelijke termijnen altijd denken aan het misbruik, dat daarvan kan worden gemaakt.

De geachte afgevaardigde heeft verder gevraagd, wat rechtens zal zijn, wanneer een besluit als in 3°. bedoeld, na eenigen

tijd gegolden te hebben, later weder wordt ingetrokken. Wanneer een besluit om een vergunning vervallen te verklaren is genomen, is die vergunning als het ware dood en kan zij evenmin als dooden weder in het leven worden geroepen; het spreekt vanzelf dat, wanneer men een nieuwe vergunning wil hebben, men die op de wijze, die het ontwerp voor alle nieuwe vergunningen bepaalt, heeft aan te vragen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is een wijziging gebracht in het artikel, namelijk om in 3°. in plaats van „de vergunningen", te lezen „alle vergunningen".

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de wijziging der Regeering en over de voorgestelde amendementen en zegt:

Ik heb, ten einde de Kamer niet op te houden, een enkel woord, dat ik voor mijn eigen rekening te zeggen had, laten wachten, totdat ik namens de Commissie van Rapporteurs het woord moest voeren.

De Regeering heeft gezegd bezwaar te hebben tegen het opnemen van de wijziging, die ik haar in overweging gaf, namelijk om in 2°. en in 3°. te laten wegvallen de woorden „door burgemeester en wethouders", m. a. w. om de sociëteiten onder dezelfde bepaling te laten vallen als de slijterijen en tapperijen. Ik geloof, dat het groote argument, dat de Minister heeft aangevoerd voor het bepaalde in 3°., dat nu niet in de eerste plaats allerlei gemeenteraden, die van Amsterdam voorop, in 1909 aan de Kroon zullen vragen om al de tapperijen na 1 Mei 1904 verleend te laten vervallen, en geen nieuwe vergunningen meer te verleenen, maar dat de groote beteekenis van dit nummer hierin bestaat, dat voortaan de wetgever, staande voor een nieuwe regeling van deze zaak en voor nieuwe hervormingen, tegenover al de tapperijen, welke zijn ontstaan na 1 Mei 1904, geheel vrij staat, evenzeer geldt voor de sociëteiten. Daarom meen ik, dat hier eigenlijk in het geheel geen reden is om een dergelijk ernstig optreden van den gemeenteraad als in 2°. en 3°. wordt bedoeld, alleen te doen gelden voor tapperijen en slijterijen; wanneer de Kroon op voorstel van den gemeenteraad heeft bepaald, dat geen vergunningen meer zullen worden verleend, zon dat volgens de Regeering beteekenen, dat er bij het vrijvallen van een plaats geen tapperij of slijterij zou bijkomen, maar die plaats zou kunnen worden ingenomen door een sociëteit. Ik meen niet dat die exceptie voor de sociëteiten redelijk is en moet worden behouden. Ik heb daarom de eer voor te stellen in 2°. en in 3°. te doen vervallen de woorden „door burgemeester en wethouders".

Mijnheer de Voorzitter! Te gelijker tijd heb ik den droevigen plicht als voorzitter van de Commissie van Rapporteurs mede te deelen, dat de aanneming van dit amendement slechts door twee leden der Commissie aan de Kamer kan worden aanbevolen en door twee andere leden ten ernstigste wordt ontraden. Ik zal de motieven, welke voor dat ontraden worden bijgebracht, niet uitwerken; waar die beide heeren zich vertegenwoordigd hebben gezien door den Minister, geloof ik, dat ik diens betoog slechts zou verzwakken door er iets aan toe te voegen.

Nu de beide andere amendementen. Het amendement van den heer Schaper c. s over het petitierecht in de eerste plaats. De Commissie van Rapporteurs is eenstemmig in haar oordeel, dat dat amendement niet kan worden aangenomen. Er zijn in dat amendement allerlei fouten, o. a zou dit mijns inziens een overwegende fout zijn, dat in een dergelijke zaak als het hier geldt, de regeling van den drankverkoop. die in zoo sterke mate in deze wet gemaakt wordt tot een onderwerp van bemoeiing voor het gemeentebestuur, de Kroon het recht zou hebben om te beslissen dat er geen vergunningen meer zullen worden verleend en andere decisies te nemen, niet gehoord den gemeenteraad maar gehoord Gedeputeerde Staten, terwijl de wet alle mogelijke andere decisies aan burgemeester en wethouders of aan de gemeenteraden opdraagt. Ik geloof, dat dit een principieel bezwaar is tegen dit amendement, dat ik aan de andere bezwaren kan toevoegen.

De aanneming van het amendement-Borgesius wordt door de Commissie van Rapporteurs eenstemmig ontraden. De bezwaren van de Commissie zijn ten aanzien van dit amendement minder groot dan ten opzichte van het amendement-Schaper.

Wij staan eenigszins op het standpunt van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die sprak van lood en oud ijzer, maar wij meenen dat er eenig verschil in waarde is tusschen lood en oud ijzer en dat het voorstel van de Regeering lood en dat van den heer Borgesius oud ijzer is, want het is rationeel den gemeenteraad op te laten treden als dengene. die het initiatief neemt. Nu zegt de heer Borgesius, dat de politiek er buiten gehouden moet worden. Ik meen dat het evident is dat wanneer de Kroon weigert op voorstel van Gedeputeerde Staten te handelen en het maximum te verlagen of het verleenen van vergunningen te verbieden, het publiek weet, dat de gemeenteraad er over gehoord is en dat deze er tegen geadviseerd heeft.

Wat zal dus in het systeem Borgesius het geval zijn? Dat men zorgt dat men in den gemeenteraad menschen heeft, die, wanneer Gedeputeerde Staten den gemeenteraad hooren, gunstig adviseeren. Daarom is hetgeen de heer Borgesius voorstelt een kleine verzwakking van het bezwaar, terwijl daartegenover staat de moeilijkheid dat Gedeputeerde Staten in het geheim vergaderen, zoodat hun overwegingen onttrokken zijn aan de contrôle van het publiek, en de heer Borgesius zal het met mij eens zijn, dat voor een dergelijk besluit jnist noodig is een krachtige publieke opinie. Daarom meen ik, dat ook het amendement-Borgesius deze zaak minder goed regelt en adviseert de Commissie dit te verwerpen.

Tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging heeft de Commissie geen bezwaar.

De **Voorzitter**: Door den heer Talma wordt voorgesteld een amendement, strekkende om in onderart. 2 sub 2 en 3 te laten vervallen de woorden: „door burgemeester en wethouders".

Dit amendement wordt ondersteund door de heeren Schaper, Troelstra, Brants en van der Zwaag, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Zooals het amendement van den geachten afgevaardigde uit Tietjerksteradeel daar ligt, kan het door hem wel niet bedoeld zijn. Daardoor toch sluit hij op een gegeven oogenblik ook alle vergunningen van de logementen; die zijn daar ook onder begrepen. Ik kan mij voorstellen, dat hij het door hem voorgestelde op 2°. toepast; maar op 3°. kan het niet. Want stel dat dit gebeurt en een sociëteit vandaag wordt gesloten, dan herleeft die morgen weer krachtens het bepaalde betreffende de overdracht. Dit kan de bedoeling van den geachten afgevaardigde niet zijn. Ik geloof dus, dat het amendement in dezen vorm in geen geval zijn bedoeling uitdrukt.

Wat het amendement zelf betreft, het is natuurlijk niet een zaak van zooveel gewicht, maar ik kan niet inzien, dat de drankbestrijding er werkelijk mede wordt gebaat, indien men het bestaan van sociëteiten op dit terrein meer bemoeilijkt. Ik blijf de voorkeur geven aan gesloten gezelschappen onder den naam van sociëteiten, onder de voorwaarden van deze wet, boven het gaan zitten in een kroeg.

De heer **van Idsinga**: Ik betreur het ten sterkste, dat noch de geachte afgevaardigde uit Goes noch die uit Arnhem tot het besluit zijn gekomen, het voorstel te doen om bij amendement n°. 3 uit dit artikel te lichten. Ik wensch de Kamer in de gelegenheid te stellen om over dit punt een beslissing te nemen en stel dus thans als amendement voor om n°. 3 geheel uit het artikel te laten vervallen. Het spreekt vanzelf dat na de gevoerde discussiën ik geen reden heb om dit amendement in een lang betoog toe te lichten. Alleen wensch ik aan de bezwaren tegen dit onderdeel van het artikel geopperd nog toe te voegen, dat ik voornamelijk daartegen bedenking heb, omdat ik in n°. 3 van dit artikel zie een poging om door een zijdeur in de wet te brengen een nieuw vergunningsstelsel dat eigenlijk niet past in het kader van de wet. Dat dat stelsel niet strookt met het eigenlijke systeem der wet kan reeds dadelijk blijken, indien men let op de bepaling in art. 9, waar die bevoegdheid om een vergunning in te trekken aan zekere voorwaarden is gebonden. Thans zouden wij nog wel in een onderdeel van een artikel, in de wet brengen een geheel nieuw vergunningsstelsel, hetwelk toegepast zal kunnen worden op de

vergunningen verleend na 1 Mei 1904 en waarbij zonder eenige voorwaarde het intrekkingsrecht wordt gegeven aan de Kroon, op voordracht van den gemeenteraad. Het komt mij voor dat dit, afgezien van het al of niet aannemelijke van zulk een nieuw stelsel, een zoo gewichtig punt is, dat het afzonderlijk had moeten worden geregeld in een der artikelen, dat dan de geheele wet had moeten beheerschen.

Het is een volkomen nieuw vergunningssysteem en de vraag of en waar het in toepassing moet worden gebracht is een punt, dat zou moeten worden uitgemaakt door den wetgever en gevestigd in de wet.

Hier wil men echter het systeem door een zijdeur in het wetsontwerp brengen en men wil bij Koninklijk besluit, op voorstel van gemeenteraden, laten beslissen of het in toepassing zal worden gebracht; hier wèl, daar niet. Tegen een dergelijke regeling heb ik principieel bezwaar.

Het eenige waaraan ik mijn stem zou kunnen geven, om te gemoet te komen aan het bezwaar, door den geachten afgevaardigde, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, vermeld, nl. het bezwaar dat een nieuwe wetgeving telkens stuit op een beroep op verkregen rechten, is het volgende.

Ik stel geen amendement ten deze voor, maar zou meenen, dat een bepaling in dier voege in het ontwerp opgenomen zou kunnen worden: „Alle vergunningen, door burgemeester en wethouders na 1 Mei 1904 verleend, voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, kunnen bij een wet op een in die wet bepaald tijdstip, maar niet vroeger dan één jaar na het in werking treden dier wet, vervallen worden verklaard."

Als een dergelijke bepaling in de wet werd opgenomen, zou men van te voren weten dat geen vergunning, die na 1 Mei 1904 verleend is, aanspraak geeft op eenig verkregen recht. Aan het bezwaar van den heer Talma zou dan te gemoet gekomen zijn, maar het zou de wetgever zijn die in deze de beslissing zou nemen.

Met een dergelijk artikel zou ik mij kunnen vereenigen, maar onder geen voorwaarde met n . 3 van het thans voorgestelde art. 6.

De **Voorzitter**: De heer van Idsinga stelt voor uit onderart. 2, tweede lid, de bepaling sub 3°. te laten vervallen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Raalte, Nolting, Bos en Ferf, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ook de heer Talma heeft iets over mijn amendement gezegd, als voorzitter der Commissie van Rapporteurs. Hij deed opmerken dat in ons systeem de gemeenteraden voorbijgegaan werden, en dat dit niet opging; alsof dus, als de ingezetenen zelf zijn gehoord, de gemeenteraad ook nog gehoord zou moeten worden.

Het komt mij voor, dat de heer Talma beter gedaan had zijn groote scherpzinnigheid aan zijn eigen amendementje te besteden. Ik heb hem al gezegd: het zal niet gemakkelijk zijn telkens een amendement tegen de bevoorrechting der sociëteiten in te dienen; de heer Talma heeft het nu gedaan, maar het loopt nu al vast.

Ons amendement had dit voor, dat het in eens wegnam wat noodig is, de logementen ter zijde latende. Het wordt nu een geknoei opnieuw bij elk artikel.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft iets aangeroerd, waarover ik mij zeer verbaasd heb. Hij heeft namelijk gezegd, dat het onmogelijk voor hem was, ons amendement zonder nitvoerige uitwerking van het denkbeeld te accepteeren, dat het onaannemelijk was wegens den vorm. De Minister trachtte zich te verdedigen tegen de beschuldiging van onwil tegenover dit voorstel.

Ik geloof niet dat het hem gelukt is dit aan te toonen. De Minister wil nu als 't ware een „groot amendement", uitvoerig uitgewerkt in artikelen, hebben.

Dr. Kuyper moest de laatste zijn dit te eischen. Als afgevaardigde uit Sliedrecht heeft hij zelf indertijd, bij de behandeling der Ongevallenwet, een zoogenaamd groot amendement ingediend, dat er eerst goed uitzag, doch door den toenmaligen Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid zoo uiteengerafeld is, dat er niets van overgebleven is. Hij weet dus zelf te goed, dat men voor dergelijk groot voorstel geroutineerd hulppersoneel noodig heeft. Hij zal het zich nog wel herinneren: het zal genoeg indruk op hem gemaakt hebben.

Het gaat niet aan om te zeggen: komt gij nu met een groot amendement, dan zullen wij eens zien hoe gij dit maakt.

Het komt mij, ronduit gezegd, belachelijk voor, dat men naar aanleiding van deze eenvoudige zaak tegen ons zegt: geeft gij een voorbeeld van het systeem dat gij opgenomen zoudt willen zien in de wet. Men heeft tegen dat „meerderjarig" bezwaar en meent niet den leeftijd te kunnen bepalen. Alsof er nu ook geen *kiezerslijsten* zijn! Die zijn van 25-jarigen, zegt men.

Maakt het dan zulk een essentieel onderscheid of men spreekt van 21, 23 of 25 jaar? Is dit zulk een groote technische moeilijkheid? Is het niet eenvoudig te dwaas om te beweren dat dit niet kan?

Maar bovendien, heeft dan de Minister ons om den tuin geleid toen hij op bladz. 4 van de Memorie van Antwoord schreef: „Ook van beschouwingen over *local option* of over een organisatie van het petitierecht, meenen de ondergeteekenden zich te kunnen onthouden, wijl een voorstel tot invoering daarvan thans niet aan de orde is. Mochten later voorstellen in dien geest in studie worden genomen, dan zal van de hier gegeven wenken dankbaar gebruik worden gemaakt."?

Op het standpunt van den Minister had men moeten zeggen: dat petitierecht is onmogelijk en steeds onaannemelijk, want dat is niet uitvoerbaar, nu niet en nooit. Het daar geschrevene is dus ongerijmd.

Het heeft er veel van of men in die regels de Kamer met een kluitje in het riet heeft willen sturen.

Het amendement ware aannemelijk, wanneer de Regeering van goeden wil ware geweest om het stelsel in de wet op te nemen.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Het is inderdaad noodig nog de alinea aan mijn amendement toe te voegen, die ik bij mijn eerste rede reeds heb medegedeeld. Aan artikel 2 zal natuurlijk de bepaling moeten worden toegevoegd, dat het artikel niet van toepassing is op vergunningen in logementen. De reden waarom ik die toevoeging niet heb opgenomen, is, omdat ik van meening was dat de zaak bij art. 4 kan worden geregeld.

De Minister heeft gezegd, dat er moeilijkheden zouden ontstaan wanneer werd vermeld de mogelijkheid in art. 86 geopend, om een vergunning over te schrijven op een inrichting van maatschappelijk verkeer of een sociëteit. Dit artikel zou dus aldus moeten worden aangevuld, dat gelezen werd aan het slot van artikel 2, tweede lid, sub 2°. en 3°.: een aanwijzing als bedoeld in artikel 8*a* niet mag worden aangebracht.

Ik heb de eer mijn amendement hiermede aan te vullen, dat niets anders bedoelt dan de Kamer te laten uitspreken, dat een Koninklijk besluit genomen volgens dit artikel niet alleen op tapperijen en slijterijen, maar ook op sociëteiten van toepassing zijn zal.

De **Voorzitter**: Door den heer Talma wordt een wijziging gebracht in zijn amendement, zoodat het thans strekt:

om in het eerste lid van onderart. 2 te doen vervallen de woorden: en worden na het woord „vergunningen" ingevoegd de woorden: „uitgezonderd die voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten.";

om in het tweede lid van onderart. 2, sub 2°. en 3°. te doen vervallen de woorden: „door burgemeester en wethouders";

en om aan onderart. 2 toe te voegen een nieuw vierde lid, luidende:

4°. Het bepaalde in dit artikel is niet van toepassing op een vergnnning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het amendement van den heer van Idsinga en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats moet ik den wensch overbrengen van een der leden van de Commissie van

Rapporteurs, waarmede ik mij volkomen vereenig, om de stemmingen over dit artikel en de daaraan voorafgaande over de amendementen uit te stellen tot morgen bij den aanvang der vergadering.

Ten aanzien van het amendement van den heer van Idsinga heb ik mede te deelen, dat de meerderheid de Commissie daartegen is, op de gronden die wij zooeven hebben ontwikkeld ten aanzien van de beteekenis die artikel 3 heeft voor de geheele werking van de wet.

De heer van **Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Indien de Kamer gehoor geeft aan den wensch van de Commissie van Rapporteurs om de amendementen te laten drukken, alvorens tot de stemming wordt overgegaan, wensch ik er nog de aandacht op te vestigen, dat, indien mijn amendement mocht worden aangenomen, natuurlijk een wijziging moet worden gebracht in het volgende lid, waar de verwijzing naar n°. 3 moet worden geschrapt. Bovendien zal door die aanneming eigenlijk ook de reden vervallen waarom in den aanvang van het artikel van een periodieke herziening gesproken wordt. Dit zou dus kunnen vervallen en daardoor het artikel aanzienlijk worden vereenvoudigd.

Voorts zou de slotzinsnede van het zooeven genoemde lid van art. 2 eveneens eenvoudiger gelezen kunnen worden dan in het door de Regeering overgenomen amendement, nl. aldus:

Het besluit kan niet binnen vijf jaar nadat het genomen of gewijzigd is, weder worden gewijzigd of ingetrokken.

Ten slotte wensch ik mede te deelen, dat indien mijn amendement mocht worden aangenomen, ik als slotbepaling van het wetsontwerp het artikel zal voorstellen, dat ik straks heb voorgelezen.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Ik meen verplicht te zijn de Kamer toch ernstig te waarschuwen om bij de behandeling van de artikelen van dit wetsontwerp niet op het laatste oogenblik, als de langdurige discussie haar einde nadert, nog ingrijpende amendementen in te dienen. Wanneer zulks nu een gevolg is van bezwaren of bedenkingen die zich opdoen naar aanleiding van eerst bij het einde der discussie aangebrachte wijzigingen, dan is daartegen niet veel in te brengen, maar hier is dit niet het geval. Hier worden op het allerlaatste oogenblik amendementen ingediend ter tegemoetkoming aan bezwaren, die reeds bij het begin der discussie te berde hadden kunnen gebracht worden. Wanneer daaraan vroeger uiting ware gegeven en de amendementen ter tafel hadden gelegen vóór of bij den aanvang der discussie, dan zou dit aan een degelijke behandeling van het artikel ten goede zijn gekomen.

Ik meen mijn verzoek aan de leden der Kamer te moeten herhalen, om amendementen, waarvan de indiening reeds vroeger kan geschieden, tijdig in te dienen; het wordt anders voor den Voorzitter inderdaad zeer bezwaarlijk om deze discussiën naar behooren te leiden.

De heer **de Savornin Lohman**: Gij hebt, Mijnheer de Voorzitter, de beraadslagingen gesloten. Nu is mijn vraag: zou het niet wenschelijk zijn, dat wij, vóór dat wij tot stemming overgingen, de amendementen gedrukt voor ons hadden?

De **Voorzitter**: Het was juist mijn voornemen na de sluiting van de discussie, met een voorstel te komen om de amendementen te doen drukken, hedenavond rond te deelen en dan morgen over te gaan tot de stemming.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon ik het geheel eens ben met den wensch van den heer Lohman, wil ik toch vragen of het wel gewenscht is thans de discussie absoluut te sluiten.

Het amendement van den heer Talma, zooals dit nu in tweede redactie ter tafel is gebracht, hebben wij volstrekt niet onder de oogen gehad. Het zou kunnen zijn dat ook de Minister daaromtrent nog opmerkingen had te maken. Mijns inziens kunnen wij eerst beoordeelen of het debat over dit artikel en de daarop voorgestelde amendementen kan worden gesloten, indien wij al de amendementen en de wijzigingen, door de Regeering aangebracht, gedrukt onder de oogen hebben. Ik zou u daarom in overweging geven om de amendementen te doen drukken en ronddeelen en zoo noodig morgen de discussie voort te zetten.

De **Voorzitter**: Mijn voorstel was om nu de discussie te sluiten, de amendementen te doen drukken, hedenavond te doen ronddeelen en dan morgen de stemming te doen plaats vinden. Dat neemt echter niet weg, dat, wanneer morgen een lid der Kamer of de Regeering, naar aanleiding van de amendementen, nog het woord wenscht te voeren, altijd het verzoek kan worden gedaan om de discussie te heropenen. Ik deed echter mijn voorstel tot sluiting van het debat nu, om daardoor tot eenige beperking te komen, en ik hoop dat dan ook slechts bij de hoogste noodzakelijkheid een verzoek tot heropening van de debatten zal worden gedaan.

De beraadslaging wordt alsnu door mij gesloten.

Ik stel nu vervolgens voor om de verschillende amendementen te doen drukken, die hedenavond rond te deelen en morgen de stemming te doen plaats vinden.

Verder meen ik dat het nu beter is, niet met de volgende artikelen voort te gaan, maar de verdere debatten te verdagen tot morgenochtend te 11 uren.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Nu de Kamer morgen slechts een halven dag kan vergaderen, stel ik voor om in plaats van te 11 uren, de vergadering aan te vangen te 10 uren.

De **Voorzitter**: Door den heer Duymaer van Twist wordt het voorstel gedaan om morgen te 10 uren de vergadering aan te vangen, omdat de Kamer reeds te 2 uren in de afdeelingen moet vergaderen.

Wat mij betreft bestaat daartegen geen overwegend bezwaar.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Bij mij bestaat tegen het voorstel van den heer Duymaer van Twist een practisch bezwaar. Wanneer dat voorstel wordt aangenomen, dan heeft de post aan ons Amsterdammers, de stukken, waaronder ook de gedrukte amendementen, nog niet kunnen bezorgen; wij hebben dus, wanneer wij hier komen, daarvan nog geen kennis kunnen nemen.

De **Voorzitter**: De heer Duymaer van Twist deelt mij mede, dat hij zijn voorstel niet wenscht te handhaven, ten gevolge waarvan dit vervalt en de vergadering dus aanvangt op het gewone uur, te 11 uren.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Rink*:

bladz. 1894, kol. 2, reg. 15 v. b., staat: 4; lees: IV;

aldaar, reg 37 v. b., staat: bijvoeging, het meervoud; lees: bijvoeging van het meervoud.

86ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 20 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerp; 3°. verzoekschriften; 4°. adhaesieverklaring; 5°. boekwerk. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling en aanneming van artt. VI en VII.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, van Gijn, Ferf, Raymakers, Beckers, Friesen, Talma, Arts, Melchers, ter Laan, Hugenholtz, Troelstra, van Kol, Janssen, van Vlijmen, Schaper, van den Heuvel, Bos, van der Borch van Verwolde, van Alphen, Zijlma, Brants, Okma, Sluis, de Ridder, Hubrecht, Michiels van Verduynen, van Foreest, van Asch van Wijck, de Boer, van de Velde, Verhey, Schokking, Fock, Mees, Staalman, de Klerk, van Styrum, de Vries, den Tex, Ketelaar, van Wassenaer van Catwijck, Roessingh, Pompe van Meerdervoort, van der Vlugt, Fruytier, van Raalte, Lucasse, Nolting, van Limburg Stirum, Willinge, van der Zwaag, Nolens, Röell, van Heemstra, van Wijnbergen, Bolsius, Krap, Travaglino, Goeman Borgesius, Duymaer van Twist, Smidt, Dolk, Hennequin, van Sasse van Ysselt, Drucker, Kolkman, Tydeman, van Nispen tot Sevenaer, Goekoop, Helsdingen, van den Berch van Heemstede, de Waal Malefijt, van Dedem, Cremer, van Idsinga, de Savornin Lohman, de Ram, Smeenge, Heemskerk, van Veen, van Karnebeek, Aalberse, van Löben Sels en van Bylandt,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Rink, wegens dringende bezigheden; van den heer van Bylandt, wegens het bijwonen van een begrafenis, althans in den aanvang.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet tot beschikbaarstelling van gelden, wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen, voor den dienst van 1904.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld; het wetsontwerp zal naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, van G. W. Bruggink, schilder, wonende te Apeldoorn, houdende verzoek om schadeloosstelling voor verlies in zijn zaken, geleden ten gevolge van een hem in militairen dienst overkomen ongeval.

Dit adres zal worden verzonden naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

twee, van H. E. Leith, gepensionneerd deurwaarder der directe belastingen, wonende te Amsterdam, houdende verzoek om verhooging van pensioen en uitbetaling van een hem, naar zijn beweren, toekomende belooning van f 172 over het jaar 1903.

Deze adressen worden, als ongezegeld, ter zijde gelegd;

4°. een missive van de Kamer van arbeid voor de voedings- en genotmiddelen te Rotterdam, houdende betuiging van instemming met het adres aan de Tweede Kamer gezonden door verschillende bakkers-patroons- en gezellenvereenigingen, betreffende art. 266, litt. *a*, van het ontwerp-Arbeidswet.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. het een en twintigste jaarverslag (1903) der Deli-Spoorwegmaatschappij, gevestigd te Amsterdam.

Dit stuk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De **Voorzitter**: Thans wordt overgegaan tot de stemming over de op art. VI voorgestelde amendementen.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag heropening van het debat.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, overeenkomstig het verzoek van den heer Troelstra, de beraadslaging over art. VI te heropenen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt hervat over ART. VI, na de wijzigingen door de Regeering in dit artikel gebracht, luidende:

„In art. 2, eerste lid, vervallen de woorden: „te verleenen", en worden nà het woord: „vergunningen" ingevoegd de woorden: „uitgezonderd die voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten".

Art. 2, tweede lid, wordt vervangen door een nieuw tweede lid, luidende:

„Door Ons kan, te beginnen in 1905, daarna in 1910 en vervolgens eveneens om de vijf jaren, op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord:

1°. voor eene gemeente eene verlaging van het maximum der vergunningen worden vastgesteld;

2°. worden bepaald, dat in eene gemeente door burgemeester en wethouders vergunningen, en voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, die voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, niet meer verleend mogen worden;

3°. worden bepaald, dat alle vergunningen, door burgemeester en wethouders na 1 Mei 1904 verleend, voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a* of letter *a* en *b*, vervallen, en nieuwe vergunningen niet verleend mogen worden."

Het derde lid van art. 2 wordt het eerste lid van een nieuw art. 2*a*.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Aan art. 2 wordt na het tweede een nieuw derde lid toegevoegd, luidende:

„Een besluit, als bedoeld in het tweede lid, 1°. of 2°., treedt in werking op 1 Januari; een besluit, als bedoeld in het tweede lid, 3°., treedt in werking op 1 Mei van het jaar, volgende op dat, waarin het is genomen. Het is geldig voor ten minste vijf jaren en kan telkens in de jaren, bedoeld in den aanhef van het tweede lid, op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, worden ingetrokken of voor ten minste gelijk tijdvak gewijzigd".

Het vierde lid van art. 2 wordt vervangen door een nieuw art. 2c."

Op dit artikel zijn thans voorgesteld de volgende amendementen:

1°. van den heer ter Laan c. s., strekkende:

om den aanhef van het tweede lid van onderart. 2 te lezen als volgt:

„Door Ons kan, te beginnen in 1905, daarna in 1910 en vervolgens eveneens om de vijf jaren, op verzoek van de meerderheid der meerderjarige ingezetenen of op voorstel van den gemeenteraad", enz.

Verder aan onderartikel 2 toe te voegen een nieuw vierde lid, luidende:

„Bij algemeenen maatregel van bestuur worden regelen gesteld omtrent hetgeen tot uitvoering van het tweede lid van dit artikel wordt noodig geacht.";

2°. van den heer Goeman Borgesius, strekkende om de alinea, beginnende met de woorden: „Door Ons kan", te lezen:

„Door Ons kan, te beginnen in 1905, daarna in 1910 en vervolgens eveneens om de vijf jaren, op voorstel van Gedeputeerde Staten, den gemeenteraad gehoord:";

3°. van den heer Talma, strekkende:

om in het eerste lid van onderart. 2 te doen vervallen de woorden: „en worden na het woord „vergunningen" ingevoegd de woorden: „uitgezonderd die voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten".";

om in onderart. 2, tweede lid, sub 2°. en 3°., te doen vervallen de woorden: „door burgemeester en wethouders";

om aan onderart. 2 toe te voegen een nieuw vierde lid, luidende:

4°. Het bepaalde in dit artikel is niet van toepassing op een vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten;

4°. van den heer van Idsinga, strekkende:

om in het nieuwe tweede lid van onderart. 2 te doen vervallen de bepaling sub 3°.;

om in het nieuwe derde lid te doen vervallen de woorden: „een besluit, als bedoeld in het tweede lid, 3°., treedt in werking op 1 Mei van het jaar, volgende op dat, waarin het is genomen".

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het kan wezen, dat ik mij vergis, maar wanneer ik de redactie van het artikel sub 3°. vergelijk met die sub 2°., rijst bij mij de vraag, of de wijziging door de Regeering in sub 2°. aangebracht, en waarover ik mij niet wensch uit te laten, ook niet behoort te worden aangebracht in sub 3°.

De Regeering heeft het wenschelijk geacht achter het woord „vergunningen" in te voegen het woordje „en".

Ik meen dat de bedoeling daarvan is, om te maken, dat omtrent de bedoeling van het artikel, namelijk, dat het van toepassing is op alle soorten van vergunningen, gesplitste zoowel als ongesplitste, geen twijfel mogelijk zou zijn.

Nu komen in het artikel sub 3°. dezelfde woorden voor en is door de Regeering aldaar dezelfde wijziging niet aangebracht. Oppervlakkig — en ik heb de opinie van verschillende leden daarover gevraagd — begrijp ik niet, dat tusschen die twee eenig verschil bestaat.

Bestaat er nu een reden, waarom de Regeering de oorspronkelijke redactie van sub 3°. heeft gehandhaafd? Daaromtrent zou ik gaarne eenig antwoord van den Minister vernemen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! In 2°. was die wijziging noodig, omdat daar het woord „vergunningen" onmiddellijk voorafging aan de daarop volgende beperking, en alzoo de meening kon ontstaan, dat die beperking uitsloot alle andere vergunningen, die niet aan dien tusschenzin beantwoorden.

In 3°. is het een gansch ander geval; daar is geen sprake van eene beperking, maar daar zijn de woorden: „voor zoover artikel 1 enz." eenvoudig een tusschenzin, die geheel los en op zich zelf staat

Er is dus geen enkele reden, om in 3°., al moeten er eveneens de vergunningen, èn die gesplitst èn die niet gesplitst zijn, onder verstaan worden, dezelfde wijziging aan te brengen. Uit het oogpunt van syntaxe is daarvoor geen enkele reden. Het lidwoord *de* voor vergunningen wijst de zaak uit.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet toegeven, dat niet dezelfde reden bestaat om in sub 3°. dezelfde wijziging aan te brengen als in sub 2°., maar aan den anderen kant geloof ik, dat er, na de duidelijke verklaring der Regeering, voor mij geen termen zijn om dezelfde wijziging bij amendement in sub 3°. voor te stellen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer ter Laan c. s. wordt met 70 tegen 8 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Fruytier, van Raalte, Lucasse, Nolting, van Limburg Stirum, Willinge, Nolens, Röell, van Heemstra, van Wijnbergen, Bolsius, Krap, Travaglino, Goeman Borgesius, Duymaer van Twist, Smidt, Dolk, Hennequin, van Sasse van Ysselt, Drucker, Kolkman, Tydeman, van Nispen tot Sevenaer, Goekoop, van den Berch van Heemstede, de Waal Malefijt, van Dedem, Cremer, van Idsinga, de Savornin Lohman, Mutsaers, van Gijn, Ferf, Raymakers, Beckers, Friesen, Talma, Arts, Janssen, van Vlijmen, van den Heuvel, Bos, van der Borch van Verwolde, van Alphen, Zijlma, Brants, Okma, Sluis, de Ridder, Hubrecht, Michiels van Verduynen, van Foreest, van Asch van Wijck, de Boer, van de Velde, Verhey, Schokking, Fock, Mees, Staalman, de Klerk, van Styrum, de Vries, den Tex, Ketelaar, van Wassenaer van Catwijck, Roessingh, Pompe van Meerdervoort, van der Vlugt en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van der Zwaag, Helsdingen, Melchers, ter Laan, Hugenholtz, Troelstra, van Kol en Schaper.

Het amendement van den heer Goeman Borgesius wordt met 46 tegen 35 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bos, van der Borch van Verwolde, van Alphen, Zijlma, Brants, Okma, Sluis, van Foreest, Mees, Staalman, de Klerk, van Styrum, de Vries, den Tex, Ketelaar, Pompe van Meerdervoort, van der Vlugt, Lucasse, Nolting, van der Zwaag, van Heemstra, Bolsius, Krap, Duymaer van Twist, Smidt, Hennequin, Drucker, Kolkman, Tydeman, Goekoop, Helsdingen, de Waal Malefijt, van Idsinga, Heemskerk, Ferf, Raymakers, Beckers, Talma, Melchers, ter Laan, Hugenholtz, Troelstra, van Kol, Janssen, Schaper en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren de Ridder, Hubrecht, Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, de Boer, van de Velde, Verhey, Schokking, Fock, van Wassenaer van Catwijck, Roessingh, Fruytier, van Raalte, van Limburg Stirum, Willinge, Nolens, Röell, van Wijnbergen, Travaglino, Goeman Borgesius, Dolk, van Sasse van Ysselt, van Nispen tot Sevenaer, van den Berch van Heemstede, van Dedem, Cremer, de Savornin Lohman,

de Ram, Smeenge, Mutsaers, van Gijn, Frieseu, Arts, van Vlijmen en van den Heuvel.

Het amendement van den heer Talma wordt met 43 tegen 40 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, van de Velde, Verhey, Mees, de Klerk, van Wassenaer van Catwijck, Pompe van Meerdervoort, Fruytier, Lucasse, van Limburg Stirum, Nolens, van Heemstra, van Wijnbergen, Krap, Travaglino, Smidt, van Sasse van Ysselt, Kolkman, Tydeman, van Nispen tot Sevenaer, Goekoop, van den Berch van Heemstede, van Dedem, van Idsinga, de Savorniu Lohman, de Ram, Heemskerk, van Veen, van Karnebeek, Mutsaers, Raymakers, Beckers, Friesen, Arts, van Vlijmen, van den Heuvel, van Alphen, Zijlma, Okma, Sluis, de Ridder en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Foreest, de Boer, Schokking Fock, Staalman, van Styrum, de Vries, den Tex, Ketelaar, Roessingh, van der Vlugt, van Raalte, Nolting, Willinge, van der Zwaag, Röell, Bolsius, Goeman Borgesius, Duymaer van Twist, Dolk, Hennequin, Drucker, Helsdingen, de Waal Malefijt, Cremer, Smeenge, van Gijn, Ferf, Talma, Melchers, ter Laan, Hugenholtz, Troelstra, van Kol, Janssen, Schaper, Bos, van der Borch van Verwolde, Brants en Hubrecht.

Het amendement van den heer van Idsinga wordt met 50 tegen 33 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Okma, Sluis, de Ridder, Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, van de Velde, Verhey, Schokking, Staalman, de Vries, Ketelaar, Pompe van Meerdervoort, Lucasse, van der Zwaag, Nolens, Röell, van Heemstra, van Wijnbergen, Bolsius, Krap, Travaglino, Goeman Borgesius, Duymaer van Twist, van Sasse van Ysselt, Drucker, Kolkman, van Nispen tot Sevenaer, Goekoop, Helsdingen, van den Berch van Heemstede, de Waal Malefijt, van Dedem, Cremer, Heemskerk, van Veen, van Karnebeek, Mutsaers, Friesen, Talma, Melchers, ter Laan, Hugenholtz, Troelstra, van Kol, van Vlijmen, Schaper, van der Borch van Verwolde, van Alphen, Brants en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Hubrecht, van Foreest, de Boer, Fock, Mees, de Klerk, van Styrum, den Tex, van Wassenaer van Catwijck, Roessingh, van der Vlugt, Fruytier, van Raalte, Nolting, van Limburg Stirum, Willinge, Smidt, Dolk, Hennequin, Tydeman, van Idsinga, de Savornin Lohman, de Ram, Smeenge, van Gijn, Ferf, Raymakers, Beckers, Arts, Janssen, van den Heuvel, Bos en Zijlma.

Het gewijzigd *art. VI* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. VII, luidende:

„Het eerste lid van art. 2 *a* wordt gelezen als volgt:

„Door Ons kan, op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, aan burgemeester en wethouders machtiging worden verstrekt, om voor eene localiteit, welke deel uitmaakt van eene buitengewone inrichting voor maatschappelijk verkeer, eene vergunning boven het vastgestelde maximum te verleenen".

Aan art. 2 *a* worden een tweede, derde en vierde lid toegevoegd, luidende:

„Burgemeester en wethouders kunnen, zoolang in hunne gemeente het aantal vergunningen het vastgestelde maximum overschrijdt, eene vergunning verleenen, indien één of meer vergunninghouders bij schriftelijke, door hen onderteekende verklaringen afstand doen van twee te hunnen name verleende vergunningen, onder vermelding van de localiteit, waarvoor op dat oogenblik iedere van die vergunningen geldt.

Vergunningen voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten blijven buiten aanmerking bij de toepassing van het vorige lid.

De vergunningen, verleend ingevolge het tweede lid van dit artikel, worden mede geteld bij de beslissing, of het aantal vergunningen in eene gemeente overeenstemt met het vastgestelde maximum.

Het verleenen van vergunningen ingevolge dit artikel geschiedt bij met redenen omkleed besluit, dat in de *Nederlandsche Staatscourant* wordt geplaatst."

Op dit artikel zijn voorgesteld twee amendementen:

1°. van de heeren ter Laan, Melchers, Schaper, Troelstra en van Kol, strekkende om het eerste lid van onderart. 2 *a* te doen vervallen. Het tweede, derde, vierde en vijfde lid worden onderscheidenlijk het eerste, tweede, derde en vierde, en in den eersten regel van het tegenwoordige vierde lid wordt het woord tweede vervangen door eerste;"

2°. van den heer van der Zwaag, strekkende om de voorgestelde eerste alinea van onderart. 2 *a* te laten vervallen.

De heer **ter Laan** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en vier andere leden voorgestelde amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na den strijd dien wij gevoerd hebben tegen de bevoorrechting van de sociëteiten, kan ik met mijn toelichting kort zijn. Het geldt hier immers eenzelfde soort van bevoorrechting. Het betreft nu de vergunningen, die men met den schoonen naam genoemd heeft van „buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer". In beide gevallen is een bevoorrechting in het spel, waarvoor geen enkele grond aanwezig is en die op dezelfde gronden van billijkheid moet worden verworpen. Toch bestaat er tusschen de sociëteiten en deze inrichtingen wel zoo groot verschil, dat ook in het bijzonder op deze laatste het volle licht mag valleu. En dan zal blijken, dat er hier nòg minder redeu is, om ze bij gewone vergunningen voor te trekken; kon men bij de sociëteiten nog met eenigen grond volhouden, dat het besloten gezelschappen waren, die niet om winst, doch voor de gezelligheid werden in stand gehouden, hier is er niets dan winstbejag in het spel en hier zijn het openbare huizeu.

In de oude wet was in art. 2 aangegeven, hoe op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, in de verschillende gemeenten naar aanleidiug van de plaatselijke omstandigheden het maximum kon worden verlaagd.

Van die goed bedoelde bepaling is bij mijn weten nooit gebruik gemaakt. Daarentegen zooveel te meer van een andere bepaling, die in hetzelfde art. 2 der oude wet voorkomt, misschien meer dan van eenige andere bepaling. Ik bedoel de volgende zinsnede: „Vergunningen boven het vastgestelde maximum kunnen *in bijzondere gevallen* door burgemeester en wethouders eener gemeente, na machtiging van Gedeputeerde Staten, worden verleend bij gemotiveerd besluit in de *Staatscourant* te vermelden."

Wij weten, wat dit zoogenaamde motiveeren in de *Staatscourant* beteekent; gedurig zien wij, hoe fraai de nieuwe „bijzondere gevallen" worden toegelicht. Als er iets in de nieuwe wet verbeterd moest worden, dan was er hier aanleiding toe. Dit oude art. 2 was met zijn „bijzondere gevallen" tot een bespotting van de Drankwet geworden. En op het eerste gezicht schijnt er ook een verbetering te zijn aangebracht.

Er is één waarborg meer in het wetsoutwerp opgenomen: de Kroon verkrijgt de beslissing, die tot heden Gedeputeerde Staten hadden. En de Memorie van Antwoord doet het voorkomen, alsof wij bij de woorden: „buitengewone inrichting voor maatschappelijk verkeer", slechts aan een zeer enkel geval te denken hebben; een geval dat zich bij hooge uitzondering slechts voordoet.

Inderdaad, naar den schijn worden er heel wat waarborgen gegeven. Eerst moet de gemeenteraad bij meerderheid van stemmen aannemen, de vergunning toe te kenneu aan zulk een buitengewone inrichting; daarna moeten Gedeputeerde Staten gehoord worden, voordat de Kroon beslist, en eerst wanneer dit alles achter deu rug is, komt de machtiging voor burgemeester en wethouders.

Oppervlakkig schijut het eeu heele toer, om dergelijke vergunning te verkrijgen, maar in de practijk zal het volstrekt niet zoo'n reuzenzwaai zijn. De oude wet heeft ons in dit opzicht heel wat geleerd; wij zijn zeer voorzichtig geworden: de onder-

vinding van bijna een kwart eeuw, met de Drankwet opgedaan, geeft er honderdmaal aanleiding toe.

Ik geloof niet te veel te beweren, wanneer ik zeg, dat ook in de toekomst volgens de bepalingen van dit artikel samenwerking tusschen gemeenteraden en Gedeputeerde Staten wel verkregen worden zal. En als dat eenmaal zoo is, dan zijn er middelen genoeg om de Regeering te bewegen, niet al te hardvochtig te zijn. De vergunning aan alle grootere inrichtingen zal verleend kunnen worden op deze wijze; met een beetje goeden wil is er heel wat onder de „buitengewone inrichtingen" te brengen. Ook het woord „maatschappelijk verkeer" is van bijzonder ruimen inhoud.

Wanneer er dan ook in de toekomst veel van die vergunningen worden uitgereikt, behoeft men nog niet eens aan een minder nauwgezette uitvoering der wet te denken; de woorden zelf geven er aanleiding toe.

Wij krijgen dus weer dezelfde „bijzondere gevallen" als we tot onze ellende beleefd hebben onder de onde wet.

De heer Rink heeft bij een vorige gelegenheid daaromtrent merkwaardige opgaven gedaan, die ik niet herhalen zal, van allerlei bijzondere gevallen, waarin tegenwoordig vergunning boven het maximum verleend wordt; van inrichtingen in groote steden of heel ver gelegen van een stad, op een plaats, waar bijna geen menschen te zien zijn, inrichtingen gelegen aan veren, kruiswegen, bij kerken enz. De *Staatscourant* geeft nog doorloopend het bewijs, dat al dergelijke inrichtingen door Gedeputeerde Staten gerekend worden onder de buitengewone gevallen.

Op de medewerking van burgemeester en wethouders en van Gedeputeerde Staten kan iemand, die een vergunning zoekt machtig te worden, dus allicht rekenen. Maar nu komt de Regeering er bij in het spel! Jawel, en dan blijft het nog hetzelfde. Waar de raad en de Gedeputeerde Staten het eens zijn geworden, daar kan men het den Minister niet kwalijk nemen, als hij bij zooveel roerende eensgezindheid de derde in den bond wordt. De zaak is dan ook, dat de uitzonderingsbepaling zelf geheel en al dient te vervallen. Wij hebben aan het maximum, dat in de wet is opgenomen, meer dan genoeg. Men moet niet vergeten, dat er nog altijd ongeveer 7000 vergunningen boven het maximum zijn. Wij willen onder geenerlei voorwendsel vergunningen geven boven het maximum. Maar in de wet en in hetzelfde artikel dat wij nu behandelen, wordt de gelegenheid geopend, om een vergunning te krijgen, wanneer er twee bestaande worden opgekocht. Die overdracht is niet naar onzen zin, doch in het stelsel dezer wet, en daarvan ga ik uit, maakt zij elke buitengewone vergunning onnoodig en daarom te onrechtvaardiger. Wie vergunning hebben wil, kan die krijgen door twee andere op te koopen; dat geldt voor allen. Wat wil men dan nog meer? Moeten dan juist de groote inrichtingen, die over genoeg kapitaal beschikken, boven de gewone vergunninghouders voorgetrokken worden? Dat schijnt weer zoo; neen, dat is weer het geval. Wij wenschen niet mede te doen aan die bevoorrechting van groote inrichtingen. Wij zeggen: gelijke monniken, gelijke kappen.

Wij hebben een adres ontvangen van de vereeniging „Vergunning" met memorie van toelichting. Als is het waar dat deze op verschillende plaatsen getuigt van een onbillijk vooroordeel tegenover de drankbestrijders, welke op onwaardige manier worden verdacht gemaakt; aan den anderen kant moet worden toegegeven dat deze vereeniging van belanghebbenden, zoolang zij zakelijk blijft, op menig punt van haar adres blijk geeft van een scherpen blik. In dit adres staat ook het een en ander omtrent de buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer. De vereeniging „Vergunning" zegt: „Het is om de oogen niet te gelooven, als men dit leest! De heele zaak komt neer op een bevoordeeling van het groot-kapitaal, dat den alcohol tot object heeft gekozen, en dat in de Memorie van Toelichting", dit zegt de vereeniging zeer ter snede, „zoo menige veer moest laten. Want wie zal ons betwisten, dat zulke inrichtingen als zaak niet veel zouden beteekenen, als de alcoholverkoop er in verboden werd? Niemand zeker. En zoo er nog iemand mocht zijn, dan zouden we hem op vele andere dergelijke groote inrichtingen willen wijzen, die eerst winst gingen opleveren, toen ze met veel moeite de vergunning hadden gekregen. De grooten wel, de kleintjes niet. Waarom niet? Zijn die gewone koffiehuizen en tapperijen minder nette zaken? Om bij Krasnapolsky te blijven, daar komen op Zondagen en 's avonds dezelfde burgers en buitenmenschen, die als ze niet uit, maar in hun gewone doen zijn, de gewone koffiehuizen en tapperijen bezoeken."

Behalve dat gemakkelijke voorrecht om vergunning te verkrijgen, waartegen wij opkomen, geeft men aan diezelfde inrichtingen nog andere voordeelen, die alweder door de Kroon kunnen worden toegekend. Op verdiepingen mag een gewone tapper geen drank schenken, in kelders evenmin; maar voor de buitengewone vergunningen ziet de Regeering daarin geen bezwaar, evenmin als bij de sociëteiten. Het zijn zeker ook wel zeer „bijzondere" inrichtingen van maatschappelijk verkeer, waar het noodig is, om in den kelder vergunning te hebben. De Regeering hecht veel aan die voorzorgsmaatregelen, voorzoover het de gewone tappers betreft. Dan is een gordijntje goud waard.

Al deze maatregelen die zij noodzakelijk acht voor de drankbestrijding zijn niet noodig voor de buitengewone inrichtingen. Ook het voorschrift van het vrije inzicht, dat voor de vergunningen zoo onontbeerlijk is volgens den Minister, wordt weggelaten. Wij hebben bij de sociëteiten te vergeefs aan den Minister gevraagd, of wij de reden mochten weten, waarom wat noodzaak heet bij den een, geheel en al overbodig is bij den ander. Wij zullen de vraag nu maar niet meer stellen. Het is het ontzien van de grooten, daarmee uit. Dan geeft men geen reden meer. Maar hiermede is de bevoorrechting van de groote inrichtingen helaas nog niet ten einde. Wij lezen in art. 8*b*, dat op schriftelijk verzoek aan de Koningin een akte van vergunning zal kunnen worden overgeschreven, evenals voor sociëteiten het geval zal zijn, ook ten name van een „buitengewone inrichting". Op alle wijzen worden ze dus beschermd en voorgetrokken. En daarom wensch ik te vragen: welke zijn dan toch die inrichtingen van maatschappelijk verkeer dat zij aldus zoo goed wegkomen?

Beslist kan de Minister hier niet op antwoorden; hij zegt: het is niet noodig die zaak verder duidelijk te maken, het hangt hier van omstandigheden af, maar ieder begrijpt het toch zoo wel.

Een enkel voorbeeld wil de Minister wel aan de hand doen: het wandelhoofd te Scheveningen, een concertgebouw, dat zijn voorbeelden van die inrichtingen van maatschappelijk verkeer. En in het algemeen kan men wel zeggen, dat het die inrichtingen zullen zijn, waarbij het kroegbezoek geen hoofddoel is en de lokalen met vergunning niet meer dan een deel van de inrichting innemen, zoodat deze aan den drankverkoop haar karakter niet ontleent. Zoo oordeelt de Minister. Maar de Vereeniging „Vergunning" beweerde reeds, dat tal van die inrichtingen alleen konden bestaan, toen zij vergunning kregen, zoodat men opnieuw een jacht naar vergunningen zal zien. En juist, doordat de Minister er niet in is kunnen slagen, precies te zeggen, wat zulk een inrichting is, heeft ieder evenveel recht, zijn kans te beproeven. Elke gelegenheid, die van oudsher in stad en land als een middelpunt van verkeer, als uitspanning voor de plattelandsbevolking heeft bekend gestaan, elke plaats, waar de stedelingen zich gaarne verzamelen, zal zonder kwade bedoeling onder de inrichtingen van maatschappelijk verkeer kunnen worden gerekend.

De Minister erkent dat zelf, waar het gaat om art. 15*a*, 4de lid. Dat loopt niet meer over de vergunningen, maar over de verlofshuizen, voor zoover dit ook „inrichtingen van maatschappelijk verkeer" zijn, kunnen hier ook weer voordeelen gegeven worden, die niet worden toegekend aan gewone koffiehuizen. De Minister zegt toch op bladz. 15 van de Memorie van Antwoord — misschien laat hij zich daar wel zoo duidelijk uit, omdat hij niet het oog heeft op de vergunning —: „De redactie is in dier voege gewijzigd, dat binnen de termen vallen localiteiten, die deel uitmaken van een inrichting voor maatschappelijk verkeer. De bierhuizen in engeren zin vallen er buiten. Beoogd zijn in het bijzonder localiteiten van grootere koffiehuizen, die voor onschuldig verkeer worden gebezigd, en waarvan de kastelein gemeenlijk te hoog staat, om de hand te leenen tot wetsontduiking." Hier wordt de zaak duidelijker, maar daarom niet aannemelijker.

Hier ziet men het dus; het geldt de grootere inrichtingen, precies hetzelfde als bij art. 2 van de oude wet, volgens hetwelk in bijzondere gevallen vergunningen werden verleend boven het maximum.

Het adres van Vergunning heeft dus gelijk: groote inrichtingen zullen vergunning krijgen, de kleinere niet.

De Minister zegt kort en bondig, dat de grooten te fatsoenlijk zijn, om clandestien drank te gaan verkoopen en sluit daarom de kleine maar vast uit.

Als de Minister eenig bewijs voor deze bewering had aangevoerd, zou het gelooven wel zoo gemakkelijk zijn gevallen.

De kleintjes zullen den Minister dankbaar zijn.

Wij zien geen reden, dat er juist in buitengewone inrichtingen voor maatschappelijk verkeer drank verkrijgbaar dient te worden gesteld. Wij zouden ze veel hooger schatten, als ze bleken juist aan haar doel te beantworden zonder den horrel. Maar wij willen niemand bij een ander achter stellen. Hebben zij de vergunning noodig, dan zullen zij die kunnen aanvragen — net als een ander. Dat is de heele zaak.

De Minister beweert, dat de drankbestrijding reeds zooveel veld heeft gewonnen, dat een inrichting van dezen aard ook wel haast kon bestaan zonder vergunning, in allen gevalle daarvan veel minder afhankelijk is dan vroeger. Wij zouden dan zeggen: geef ze dan niet *meer* rechten dan een gewone vergunninghouder. Maar daarop luidt het antwoord: dat men niet in botsing komen mag met de sociale levensuitingen; hetwelk overgezet zijnde, beteekent: geeft vergunningen, wanneer zij gevraagd worden; geeft vooral een vergunning aan die inrichtingen, die bezocht worden door menschen uit de gegoede klassen. De bevoorrechting aan de sociëteiten is nu eenmaal in de wet opgenomen: laten wij daarnaast geen tweede bevoorrechting plaatsen.

Hiermede beveel ik ons amendement in de overweging van de Kamer aan.

De **Voorzitter**: Daar het amendement is voorgesteld door vijf leden, behoeft het niet nader te worden ondersteund.

De heer **van der Zwaag** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na de toelichting zooeven door den heer ter Laan van het amendement gegeven, door hem en de andere leden ingediend, kan ik zeer kort zijn.

Het onderscheid tusschen het amendement door mij ingediend en dat door de heeren ter Laan c. s. ingediend, zit meer in de toelichting dan in het amendement zelf, of liever, ik erken het, zit geheel in de toelichting. Het is mijn bedoeling, dat de maatschappijen tot exploitatie van buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer, als zoodanig geen vergunning zullen kunnen krijgen.

Bij ons eerste gezamenlijk amendement, dat wil zeggen nadat ik het mijne had ingetrokken, is de opmerking gemaakt, dat wij een amendement hadden ingediend, zonder dat werd aangegeven welke wijzigingen daarbij in volgende artikelen zouden moeten worden aangebracht. Ik heb daarom voorloopig mijn amendement nu maar niet ingetrokken, omdat, wanneer een dergelijke opmerking weer mocht worden gemaakt bij het amendement-ter Laan c. s., mijn amendement dan toch nog altijd overbleef, in de toelichting waarvan wordt aangegeven wat bij aanneming m. i. in volgende artikelen zou moeten worden gewijzigd.

Bij de verdediging zooeven door den heer ter Laan gevoerd, wensch ik nog te voegen, dat een van de grootste nadeelen aan het verleenen van buitengewone vergunningen hierin is gelegen, dat de contrôle over dergelijke maatschappijen nooit zoo goed kan zijn als over natuurlijke personen. Men weet dat dergelijke maatschappijen een macht kunnen zijn in de maatschappij; de practijk heeft geleerd en meer dan eens, dat dergelijke maatschappijen het college van Gedeputeerde Staten en burgemeester en wethouders volkomen naar hun hand kunnen draaien.

Daarbij komt nog dat, wanneer men spreekt over inrichtingen waar gelegenheid wordt gegeven aan onderscheidene hartstochten om zich te ontketenen, het zeker die buitengewone inrichtingen zijn van maatschappelijk verkeer; daar vallen zaken voor die evenmin het daglicht kunnen zien dan in de gewone kroegen. Daar vallen zelfs nog heel andere dingen voor; ik herinner bijv. aan het jeu de poule, waaraan voorloopig niets schijnt te doen te zijn.

Nu is men tegen ons eerste amendement opgekomen met de bewering, dat het zou zijn een belemmering van de vrijheid van bepaalde kringen van personen, die als zoodanig worden een intiemen kring, die min of meer op dezelfde lijn mag gesteld worden als het huisgezin.

Maar ditzelfde kan niet gezegd worden van de zaak die het hier geldt; in deze inrichtingen zal elk die geld voor de daar te maken verteringen heeft, toegang hebben, evenals in elke herberg.

Wat voor mij de hoofdzaak is bij dit amendement is dit — het wordt algemeen erkend —: dat de wet zelf heel weinig kan doen tot beteugeling van het drankmisbruik; de wet kan niets anders zijn dan een zwakke steun voor de propaganda van de geheelonthouding of voor de matigheid. En nu meen ik dat de wet alleen dien steun kan verleenen, wanneer in haar het denkbeeld wordt neergelegd, dat de wetgever den sterken drank beschouwt als een zeer schadelijk iets, wanneer men het al niet noemen wil een vergift, waarvan de verkoop alleen wordt toegelaten, omdat men voorloopig geen kans ziet het geheel uit het maatschappelijk leven weg te nemen, maar dan ook alleen wordt toegelaten onder zekere bepalingen en voorwaarden; en wanneer nu door een bepaling als deze al weer de schijn wordt gegeven, alsof de sterke drank niet is een schadelijk iets, maar een bestanddeel dat niet kan worden gemist in het gezellig verkeer, dat zelfs daarvoor noodzakelijk is, zoodat, wanneer de wet een belemmering mocht opwerpen tegen het verkrijgen van een vergunning, men dadelijk een achterdeurtje moet openen om dan een buitengewone vergunning, nog wel buiten het maximum, te geven, dan kan ik mij daarmede niet vereenigen. Als een voordeel van het verleenen van vergunning aan sociëteiten en dergelijke inrichtingen, werd door de Regeering aangevoerd, dat zij niet dienen om kapitaal rentegevend te maken en dat er dus geen buitengewone dingen gebeuren om tot drinken aan te zetten. Wanneer een buitengewone inrichting voor maatschappelijk verkeer niet kan bestaan zonder verkoop van sterken drank, dan zal dat dus hier wèl gebeuren.

In de Memorie van Toelichting noemt de Regeering het als een voordeel van het verleenen van vergunning aan natuurlijke personen, dat die personen in den regel zelf bij hun zaak zijn en dus, als er zich minder goede tooneelen mochten afspelen, die tooneelen bijwonen en daardoor misschien zullen worden getroffen. Welnu, ook dit heeft hier niet plaats. In een dergelijke inrichting zal wel een zetkastelein zitten en de aandeelhouders zullen in den regel van hetgeen daar gebeurt wel geen getuige zijn, en daardoor dan ook wel niet getroffen worden. Met een gerust hart zullen ze hun dividenden opstrijken.

Om deze reden heb ik mijn amendement ingediend, en om de redenen die ik straks heb genoemd, handhaaf ik het nog vooreerst, maar mochten chicanes, als tegen het vroegere amendement zijn aangevoerd thans uitblijven, dan ben ik bereid mijn amendement in te trekken om de Kamer een stemming te besparen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren ter Laan, Melchers, Troelstra en Hugenholtz en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ten gevolge van de wijziging, ingediend door de Regeering, (stuk 33) zal in plaats van „Aan art. 2 *a* worden een tweede, derde en vierde lid toegevoegd", moeten gelezen worden: „Aan art. 2 *a* worden een tweede, derde, vierde en vijfde lid toegevoegd."

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Al zullen de voorstellers het wel met mij eens zijn, dat bij den geest, die bij de meerderheid dezer Kamer heerscht, dit amendement weinig kans van slagen heeft, toch wensch ik een woord ten voordeele van dit amendement te spreken. Wij hebben, dit erkent de Regeering, groote ellende beleefd met de bestaande bepaling betreffende de buitengewone vergunningen.

Ik meen dat dan ook deze Regeering gaarne zou zien dat het mogelijk was van die buitengewone vergunningen, waarvan zooveel misbruik is gemaakt, geheel af te komen. Is het nu heslist noodzakelijk ook bij dit wetsontwerp het stelsel van buitengewone vergunningen, zij het ook zeer beperkt, te handhaven? Daarop antwoord ik, dat, zooals dit wetsontwerp nu voor ons ligt, dit volstrekt niet noodzakelijk is. De Kamer heeft zich bij de behandeling van de thans aangenomen artikelen op dit standpunt

geplaatst, dat op een in de wet gestelden regel zoo weinig mogelijk uitzonderingen voor sommige categorieën moeten worden toegelaten, want dat men anders allicht schadelijke bevoorrechting in het leven roept. Welnu, m. i. is er hier geen reden voor het maken van een uitzondering ten behoeve van enkele groote inrichtingen, omdat het wetsontwerp reeds meer dan genoeg gelegenheid geeft om voor localiteiten, zooals men hier op het oog, heeft een vergunning te krijgen. Vooreerst wordt de gelegenheid opengesteld om een vergunning van de eene localiteit naar de andere over te brengen. In de tweede plaats wordt in de tweede alinea van het artikel dat wij thans behandelen, gezegd, dat men boven het maximum een nieuwe vergunning kan krijgen door overlegging van het bewijs, dat twee bestaande vergunninghouders van hun vergunning afstand doen. Ik vraag, Mijnheer de Voorzitter, of al die zoo vrijgevige bepalingen nog niet voldoende zijn ook voor hen die de Regeering door een uitzonderingsbepaling als opgenomen in het eerste lid van dit artikel, willen helpen?

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, ik ben een tegenstander ook van de tweede alinea van dit artikel, de opkoopingsalinea, maar ik zal geen poging doen die alinea er uit te krijgen, omdat ik weet dat het mij toch niet zou baten en ik geen lust heb met het hoofd tegen den muur te loopen. Ik blijf die bepaling betreffende het opkoopen echter niet alleen verkeerd, maar ook immoreel vinden. Ik zie daarin niets anders dan het lokken van een zwerm roofvogels naar tappers in *extremis*. Wanneer een vader op sterven ligt, weet zijn zoon, dat hij de vergunning niet kan overnemen als de vader sterft, tenzij hij kan aantoonen, dat twee vergunninghouders van hun recht afstand doen. Welnu, zijn zieke vader is natuurlijk gaarne bereid afstand te doen. Maar dat is niet voldoende, hij moet er nog een bij hebben. En om die te verkrijgen zal hij bij voorkeur aankloppen bij iemand, die ook niet lang meer denkt te leven en door zijn dood toch de vergunning zou verliezen. Ziedaar de weg geopend voor ergerlijke misbruiken. Nu zegt de Minister wel: als er twee vergunningen vervallen en er komt maar één voor in de plaats, dan is dat winst, dan komt men op die wijze spoediger tot het maximum, maar dat is niets dan fictie en schijn, Mijnheer de Voorzitter. Er gaan er twee weg, die toch over enkele dagen of weken zouden verdwijnen, en de nieuwe die er voor in de plaats komt, blijft voor goed. Er is dus geen sprake van dat door deze bepaling het misbruik van sterken drank zal worden tegengegaan — wel het tegendeel. Het is een bepaling, die in het belang is van sommige vergunninghouders, maar ten koste van het doel, door dit wetsontwerp beoogd.

Bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp wees de Minister er reeds op, dat er in dit wetsontwerp zoovele bepalingen voorkomen, die voordeelig zijn voor de vergunninghouders en hun positie versterken. Dat was zoo wat het eenige wat hij bij die discussie ten gunste van zijn ontwerp aanvoerde. Nu ben ik er volstrekt niet tegen dat ook tegenover de vergunninghouders recht en billijkheid wordt betracht, maar wel dat hun monopolie wordt versterkt ten koste van de zaak der drankbestrijding.

Ik weet zeer goed dat velen juist daarom deze bepaling zoo toejuichen, omdat daardoor de vergunningen nog meer in waarde stijgen — maar ik vraag of het op dien grond geoorloofd is een in mijn oog immoreele bepaling in de wet op te nemen. Intusschen, ik zeide het reeds, ik zal het laten bij een kort protest, want het voorstellen van een amendement zal mij toch niet baten. Nu echter de tweede alinea in het artikel blijft, is er ook geen enkele reden om de eerste alinea, de uitzonderingsbepaling ten behoeve van inrichtingen voor maatschappelijk verkeer, in de wet te behouden.

Ik wensch nog een inlichting aan de Regeering te vragen, en wel deze. Er staat in deze bepaling, dat buitengewone vergunningen kunnen gegeven worden. Maar in een artikel, dat reeds aangenomen is staat zeer in het algemeen, dat geen vergunning mag geweigerd worden dan in de gevallen in de wet genoemd. Nu is mijn vraag deze: geldt die laatste bepaling niet voor de vergunningen, volgens dit artikel te verleenen? Zullen deze vergunningen om redenen, ter beoordeeling van de bevoegde autoriteit, altijd geweigerd kunnen worden? De wet laat nu ook in dit opzicht aan duidelijkheid te wenschen over, en daarom zou ik gaarne op deze vraag van de Regeering een pertinent antwoord ontvangen.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gisteren reeds de opmerking gemaakt, dat, wanneer een vergunning in de plaats kwam van twee andere, die opgekocht waren, en op deze nieuwe vergunning was van toepassing, dat zij voor vijf jaren verleend werd, zoodat zij na dien tijd kon worden ingetrokken, dit geen maatregel zou wezen om den clandestienen verkoop tegen te gaan.

Ik ben het volstrekt niet eens met den heer Goeman Borgesius, dat hier gestreden wordt voor de tappers, maar waar deze wet gekant is tegen het misbruik van sterken drank en in hoofdzaak tegen den clandestienen verkoop, daar meen ik, dat juist dit artikel in de wet is gekomen, om daaraan te gemoet te komen.

Bij de algemeene beschouwingen is er op gewezen, dat in een stad als Amsterdam geheele gedeelten zijn, waar men geen vergunningen kan krijgen, maar waar zeer nette bierhuizen zijn, waar de clandestiene verkoop van sterken drank welig groeit.

Toen het denkbeeld in de afdeelingen werd besproken om daaraan te gemoet te komen door de mogelijkheid te openen door het opkoopen van twee vergunningen op een andere plaats één vergunning te kunnen krijgen, werd dit denkbeeld zeer gunstig ontvangen. Maar ik meen dat voor de verwezenlijking van dit denkbeeld een groot struikelblok zal wezen, wanneer men de kans loopt, na vijf jaren zich zijn vergunning weder te zien ontnomen. Daarom zou ik wenschen, dat op die vergunningen, welke natuurlijk vóór 1 Mei 1904 bestonden, deze bepaling niet van toepassing was.

Het krijgen van één vergunning in de plaats van twee andere, acht ik een voordeel, omdat er telkens een door vervalt.

Ik heb daarom de eer voor te stellen achter het derde lid van art. 2*a* in te voegen:

„Op deze vergunningen is niet van toepassing het bepaalde bij art. 2, tweede lid, sub 3°."

De **Voorzitter**: Door den heer Nolting wordt voorgesteld achter het vierde lid van art. 2*a* in te voegen: „Op deze vergunningen is niet van toepassing het bepaalde bij art. 2, 2de lid, sub 3°."

Dit amendement wordt ondersteund door de heeren Ketelaar, de Klerk, Smeenge en van Raalte, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **van Idsinga**: Het denkbeeld van den heer Nolting is zeer zeker de overweging waard, maar ik wensch met een enkel woord dien geachten spreker op te merken, dat hij, in zijn toelichting wel gezegd heeft, het oog te hebben op de vóór 1 Mei 1904 verleende vergunningen, maar dat hij dit niet in zijn amendement heeft uitgedrukt. Het amendement is zoo algemeen gesteld, dat het ook van toepassing zou zijn in de gevallen dat de twee vergunningen, waarvan afstand wordt gedaan, verleend zijn na 1 Mei 1904. Dit is toch niet de bedoeling van den geachten spreker en daarom zou ik hem dus in overweging willen geven in het amendement de voorwaarde op te nemen dat die vergunningen van vóór 1 Mei 1904 moeten dateeren. Het amendement zou dan aldus moeten luiden: „Indien de twee vergunningen, waarvan afstand is gedaan, zijn verleend vóór 1 Mei 1904, dan wordt de nieuwe vergunning beschouwd als een op 1 Mei 1904 verlengde vergunning."

De heer **Nolting**: Zeer dankbaar maak ik gebruik van den wenk van den heer van Idsinga. Ik stel thans voor mijn amendement te lezen als die geachte spreker heeft aangegeven.

De **Voorzitter**: Door den heer Nolting wordt het door hem voorgesteld amendement aldus gewijzigd: „Indien de twee vergunningen, waarvan afstand is gedaan, zijn verleend vóór 1 Mei 1904, dan wordt de nieuwe vergunning beschouwd als een op 1 Mei 1904 verlengde vergunning."

De heer **Okma**: Indien ik redelijkerwijze de verwachting moest koesteren, dat met de buitengewone vergunningen in

het vervolg zal omgesprongen worden als tot nog toe is geschied, dan zou ik mij kunnen vereenigen met het amendement, om de mogelijkheid tot het verleenen van dergelijke vergunningen uit de wet te schrappen. Ik meen echter, dat in het wetsontwerp en in de toelichting daarvan in de Memorie van Antwoord, genoegzaam redenen zijn te vinden voor de verwachting, dat in het vervolg de buitengewone vergunningen slechts zeer zelden zullen voorkomen en zij dus hun buitengewoon karakter zullen behouden.

Te recht hebben de voorstellers van het amendement er op gewezen, dat men, als men boven het maximum is in de gemeente door inlevering van 2 bestaande vergunningen één nieuwe vergunning kan krijgen, zoodat men dus in groote gemeenten, waar zeer veel vergunningen zijn, zoolang die blijven boven het maximum, niet een dergelijke buitengewone inrichting van maatschappelijk verkeer in moeilijkheden zal brengen.

Te recht is er op gewezen, dat door de mogelijkheid van overschrijving, in art. 8*b* gegeven, ten name van iemand die de vergunning zal uitoefenen in een gewone inrichting van maatschappelijk verkeer, sommige van die inrichtingen zich uit de ongelegenheid kunnen redden. Dit neemt niet weg, dat bijv. in een kleine gemeente als Schiermonnikoog, waar het maximum der vergunningen is 3 en waar tevens is een badhotel — en juist dergelijke inrichtingen zal men hier moeten beschouwen — men aan die bestaande vergunningen een enorm monopolie geeft, een gelegenheid om er veel geld uit te trekken tegenover het hoofd van een dergelijke inrichting van maatschappelijk verkeer. Nu zijn het juist dergelijke inrichtingen, die het ontwerp bedoelt. Dat lees ik op bladz. 9 der Memorie van Antwoord, bij de toelichting van art. 8*b*. Daar immers worden inrichtingen als Krasnapolsky begrepen niet onder de buitengewone, maar onder de gewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer.

Het is dus zeer ten onrechte, dat de heer ter Laan heeft opgemerkt, dat men volgens de bedoeling dezer wet deze inrichtingen als buitengewone zou moeten beschouwen. Integendeel.

Wanneer deze dus niet onder de buitengewone vallen, dan houden wij alleen over inrichtingen als een Kurhaus, en nu meen ik, dat het gevaar voor misbruik van deze bepalingen, gelijk dit in het verleden is gemaakt, voor de toekomst is uitgesloten. Juist die bepaling, dat men de mogelijkheid opent een vergunning overgeschreven te krijgen ten name van een ander, zal ons een waarborg geven, dat niet alleen volgens deze Regeering Kurhausen buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer zijn, maar dat ook toekomstige Regeeringen van die opvattingen niet zullen afwijken. Het komt mij dus voor, dat er geen aanleiding bestaat het amendement aan te nemen en de mogelijkheid om een buitengewone vergunning te verleenen uit de wet te schrappen. Integendeel, juist in de gevallen waarvoor het is bedoeld, speciaal waar het een kleine gemeente geldt, zou het tot een bevoorrechting van 1 of 2 tappers leiden; die zouden in hun macht kunnen krijgen een heel badhôtel, voor zoover dat van het houden eener vergunning afhankelijk is, en er zou dus niet gehandeld worden in den geest en volgens de bedoeling der wet.

Wat het amendement van den heer Nolting aangaat, het komt mij voor, dat, juist als men in een uitgestrekte gemeente aan het plaatselijk bestuur wil overlaten het houden van toezicht op de geleidelijke vermindering van het aantal drankgelegenheden in de gemeente, het niet past in het stelsel der wet om door verruiling voor 2 vergunningen één nieuwe te krijgen, die men toch als een oude zal beschouwen. Dan blijft men hangen aan die oude vergunning, terwijl het juist wenschelijk is andere toestanden te krijgen. Die verruiling zal het meest voorkomen in gemeenten waar de splitsing geldt. En nu vraag ik: wat bedoelt men? Dat, waar de splitsing bestaat en men richt een tapperij op, dit eenvoudig als een overschrijving beschouwd zal worden van de oude volledige vergunning? Zoo niet, en ik meen dat dit in de wet ligt, dan heeft het geen zin om in deze bepaling te zeggen, dat het geen nieuwe vergunning zal zijn, omdat juist in die gemeenten, waar de splitsing geldt, het meest de ruiling zal voorkomen.

Bovendien versterkt men aldus het bezwaar van den heer Goeman Borgesius. Die geachte afgevaardigde heeft te recht opgemerkt, dat onder sommige omstandigheden deze inruiling van twee vergunningen tegen één niet zal leiden tot vermindering van het drankgebruik. Maar wanneer men van deze ruiling afneemt het voordeel, dat men krijgt, doordat de nieuwe vergunning een nieuwe vergunning wordt, dan wordt het bezwaar van den heer Goeman Borgesius versterkt. Het komt mij voor, dat niet alleen bij mij, maar ook bij andere leden der Kamer, bezwaar zal bestaan tegen de beschouwingen van den heer Nolting en tegen diens amendement. Maar indien de heer Goeman Borgesius zegt, dat wij bij deze buitengewone vergunningen met tappersbepalingen te doen hebben, dan geloof ik, dat hij daarin mis ziet. Ik ben niet voor tappersbepalingen. Ik heb reeds opgemerkt, dat in kleine gemeenten door de aanneming van dit amendement het belang van zeer enkele tappers zou worden gebaat.

Maar er komt nog meer bij. Wij hebben van verschillende heeren in de Kamer dit wetsontwerp hooren bestrijden. Wij hebben telkens van den heer Goeman Borgesius vernomen een sterken aandrang om den clandestienen verkoop den kop in te drukken. Nu vraag ik: komt het van den geachten afgevaardigde te pas hier te spreken van tappersartikelen, wanneer hij de man is, die zoo krachtig heeft aangedrongen op de bestrijding van den clandestienen verkoop, welke in eerste instantie den tapper ten goede komt. Met dergelijke argumenten kan men elk artikel van dit wetsontwerp en van dat van dien geachten afgevaardigde zelf bestrijden, want in dat laatste zijn de buitengewone vergunningen eveneens gehandhaafd.

Waar wij staan in het licht van de geschiedenis die achter ons ligt, geloof ik dat wij dit amendement zakelijk moeten toetsen aan de toestanden waaronder het zal werken. Ik meen, dat er dan niet veel voor het amendement is te zeggen, omdat het dergelijke inrichtingen als ik noemde, in verschillende gemeenten zal overleveren in handen van twee of drie tappers. Ik noemde reeds Schiermonnikoog, en op Ameland heeft men hetzelfde, waar het maximum der vergunningen negen bedraagt; ook daar zal het bezwaar van het amendement zich doen gelden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De heer Goeman Borgesius heeft gevraagd of de hierbedoelde vergunningen vallen onder de bepaling, dat zij niet kunnen geweigerd worden dan volgens de bepalingen der wet. Natuurlijk, want hier wordt de bepaling in de wet gegeven, dat zij *kunnen* verleend, en dus ook kunnen *niet* verleend worden. De wet bepaalt alzoo dat ze ook kunnen geweigerd worden. Wat gegeven *kan* worden, *kan* ook worden geweigerd.

Er zijn twee amendementen voorgesteld, om het eerste lid van het artikel te schrappen.

Mijnheer de Voorzitter, het geldt hier een bepaling die indertijd niet door het Kabinet Modderman was voorgesteld, maar op sterken aandrang uit de Kamer onder leiding van den toenmaligen afgevaardigde, den heer van Gennep, in de wet gebracht is. Wanneer men nu tot herziening van de wet overgaat, ligt het in den aard van de zaak, dat men eenige omzichtigheid betracht tegenover een op aandrang van de Staten-Generaal in de wet gebrachte bepaling. Vraagt men nu, of de ervaring met de thans bestaande bepaling opgedaan, een gelukkige is geweest, dan schaar ik mij, gelijk ik reeds één- of tweemaal gezegd heb, geheel aan de zijde van den heer Borgesius.

De ervaring is metterdaad een zeer droevige geweest. Terwijl de heer van Gennep destijds bedoelde, dat zij slechts bij hooge uitzondering zou worden toegepast, is er misbruik van gemaakt, door een bijna wekelijksche toepassing in gewone gevallen. Ik heb er op gewezen, dat het aantal van de ingevolge deze bepaling verleende vergunningen in den loop der jaren tot bijna 1000 geklommen is. Daaruit volgt, dat ik voor mij geen vrijheid zou hebben gevonden de bepaling onveranderd te laten. Derhalve zijn wijzigingen aangebracht, ten eerste hierin bestaande, dat, terwijl in de wet eenvoudig gesproken wordt van een bijzonder geval, thans dat bijzondere geval nader wordt omschreven, en ten tweede hierin, dat de beslissing van burgemeester en wethouders en Gedeputeerde Staten wordt overgebracht bij de Kroon. Het kwam ons voor, dat, wanneer de Kroon in deze had te beslissen, men niet had te vreezen eenigen plaatselijken invloed, en dat men van de raadsleden der Kroon, die in deze zouden hebben te adviseeren, mocht verwachten dat zij misbruik niet in de hand zouden werken. Maar, zoo vraagt men nu, is het noodig deze bepaling te behouden, nu gij de gelegenheid

openstelt voor sommige inrichtingen om zich op andere wijze te redden. Men wijst op art. 2 *a*, 2de lid, en op de artt. 8 *a* en 8 *b*, die overdracht van localiteit en persoon zullen toelaten. Het komt mij voor, dat geen Minister een machtiging, als hier bedoeld is, zal helpen verleenen, indien niet is gebleken, dat de belanghebbende partij de middelen waarover zij beschikt volgens art. 2 *a*, 2de lid, en 8 *a* en *b*, heeft uitgeput. Wij hebben in de Lager-onderwijswet een bepaling, dat een tijdelijke vacature van een onderwijzer, die er anders moest zijn, buiten aanmerking blijft bij de berekening van het subsidie, indien blijkt dat het schoolbestuur ernstige pogingen heeft aangewend om in de vacature te voorzien.

Nu kon ik mij voorstellen, dat zij die met het eerste lid van dit artikel matig zijn ingenomen, hadden voorgesteld een soortgelijke bepaling op te nemen, dat namelijk de machtiging zou kunnen worden verleend alleen indien bleek, dat de middelen, geboden in het tweede lid van dit artikel en in art. 8 *a* en *b* niet hadden kunnen leiden tot het verkrijgen van een vergunning. Maar ook zonder zoodanige bepaling bedenke men dat aan de Kroon slechts een *bevoegdheid* wordt gegeven, geen plicht wordt opgelegd; en waar het alzoo staat, zal zeer zeker de Regeering dat punt vooraf te onderzoeken hebben, en indien blijkt dat in de behoefte van zulk een inrichting voorzien kan worden langs anderen weg zal ze die machtiging ook niet geven.

Maar, zegt men, dat zal altoos het geval zijn; altijd zal een maatschappij die een dergelijke inrichting heeft, wel iemand kunnen vinden. Als dit zoo ware, als men zekerheid daarvan had, dan, ik geef dit volkomen toe, zou er geen enkele reden bestaan om het eerste lid te handhaven. Maar juist dat betwijfel ik. Men moet hierbij niet uit het oog verliezen, dat de vergunningen een gemeentelijk karakter bezitten. Wanneer zij over het geheele land konden genomen worden, zou er natuurlijk geen bezwaar zijn, maar een vergunning is *gemeentelijk*, dat wil zeggen alles, wat hierover handelt is beperkt tot den kring van eenzelfde gemeente. Het zou dus niets helpen of zoodanige inrichting die behoefte had aan een vergunning, in andere plaatsen, bijv. te Amsterdam of waar ook bij massa's vergunningen kon krijgen: neen, zij moet die twee vergunningen kunnen vinden in de plaats zelf.

Nu is het niet te ontkennen, dat juist soms in zeer kleine gemeenten de behoefte aan een zoodanige vergunning kan opkomen — er is reeds gewezen op Ameland en Schiermonnikoog, ik wijs op Egmond aan zee — wanneer men op een dergelijke badplaats een badhuis wenscht in te richten of uit te breiden. Welnu, in zulk een badhuis heeft men aan zoodanige vergunning behoefte. Ik zeg niet, dat het ook niet zou kunnen zonder, maar dat is mijn persoonlijk gevoelen, waardoor ik mij hier niet mag laten leiden.

Ik kan mij dan ook niet stellen op het standpunt van den heer van der Zwaag, die zegt: het is gif, het moet altijd kunnen geweerd worden; ik stel mij als Minister op dit standpunt: wij gaan tegen het misbruik in, niet tegen het gebruik. En nu is de vraag, of in zulk een kleine gemeente, waar dergelijke inrichting moet komen, waar men slechts enkele vergunningen heeft, men niet in ongelegenheid zal komen. Men zegt wel, dat zulk een maatschappij rijk genoeg is om vergunningen te koopen, maar men mag niet vergeten, dat bij een klein aantal vergunningen exorbitante eischen kunnen worden gesteld wanneer van een vergunning de oprichting van zulk een zaak afhangt. En dit zal meer klemmen, naarmate het aantal vergunningen daalt.

Om die reden alleen hebben wij gemeend, dat een bepaling als de voorgestelde niet mocht ontbreken. Wanneer men, gelijk ik zeide, de bepaling te ruim acht, niettegenstaande zij facultatief is en een juistere omschrijving geeft van de gevallen waarin zij toegepast mag worden, dan had men een amendement moeten indienen om beperkingen aan te brengen.

Wat het tweede lid betreft, heeft de heer Borgesius zeer juist aangetoond, dat de mogelijkheid niet zou uitgesloten blijven, dat er schandelijk misbruik van het artikel gemaakt zou kunnen worden.

Ik geef dit volkomen toe. Maar heeft men iets bewezen tegen een artikel, als men aantoont dat het in sommige gevallen ook tot iets verkeerds zou kunnen leiden?

De geachte afgevaardigde verlieze niet uit het oog, dat het een facultatieve bepaling is; wanneer voor twee oude vergunningen één nieuwe verleend *moest* worden, zou het een andere quaestie zijn. Blijkt het der Overheid, dat zij met een misbruik te doen heeft, dan zal zij de vergunning niet geven. Maar gesteld, dat aan de eene zijde misbruik plaats had, dan staat aan de andere zijde daartegenover de groote kans dat het getal vergunningen vermindert en daardoor zouden wij wel degelijk vooruit komen.

De heer Nolting heeft gezegd, dat de toepassing van art 2, 2de lid, 3°. op deze nieuwe vergunningen voor hem een bezwaar is. Mijnheer de Voorzitter, juist het feit, dat de vergunning weer kan vervallen, is oorzaak dat voor de twee vergunningen minder zal betaald worden; werd het denkbeeld van den heer Nolting aangenomen, en die nieuwe vergunning beschouwd als een verlengde vergunning, ad vitam, dan zouden juist die twee vergunningen te groote waarde bezitten, en niet van de hand worden gedaan.

De Regeering ontraadt dan ook aan de Kamer, zich met die wijziging te vereenigen. Indien men meent, dat de aantrekkelijkheid *al* te gering zou worden onder vigueur van het nu aangenomen art. 2, dan zou men de oplossing hierin moeten zoeken, dat de bepaling van art. 2, 2de lid, sub 3°, ten deze niet van toepassing zou zijn, dan nadat de vergunning b.v. vijf jaar had bestaan.

Dit zou een wijziging zijn, waarin men zou kunnen treden, maar de aanneming van het voorstel van den heer Nolting, om eenvoudig die vergunning als een verlengde vergunning te beschouwen, zou het doel dat wij voor oogen hebben, verijdelen, De bedoeling is juist, om de nieuw te verleenen vergunning te onttrekken aan de privileges, die de oude vergunningen bezitten en ze over te brengen naar het nieuwe terrein, waarbij die privileges vervallen.

Er is nog een amendement op dit artikel, ik meen door den heer van der Zwaag om onder het derde lid ook de vergunningen van het eerste lid op te nemen. Daartegen zou bij mij geen bezwaar bestaan; dat is iets waarin men kan treden.

Wat het eerste lid betreft, merk ik op, dat de buitengewone vergunning valt onder 3°. van het 2e lid van art. 2.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Toen wij ons amendement voorstelden deden wij dit in den gedachtengang van het geheele ontwerp, dus in het oog houdende dat een ieder, ook deze inrichtingen van maatschappelijk verkeer, door het opkoopen van twee bestaande vergunningen in de gelegenheid zal zijn, om zich een vergunning te verschaffen.

In het stelsel van deze wet is er geen reden, om anders te handelen ten aanzien van deze buitengewone inrichtingen. Dit stel ik nogmaals voorop. Nu is tevens het tweede lid van dit artikel, het stelsel van opkoop van twee oude voor een nieuwe vergunning, in debat gekomen en wil ik daar ook met een enkel woord over spreken. Dat is voldoende, daar wij hieromtrent hetzelfde standpunt innemen als de heer Goeman Borgesius heeft gedaan. De overdracht van twee oude vergunningen op een nieuwe is geheel in strijd met het stelsel der Drankwet. Op deze wijze zal het maximum niet vlugger, doch de helft langzamer worden bereikt.

Bij de verdediging van ons amendement, zoowel bij de schriftelijke als mondelinge toelichting, hebben wij dit in het midden gelaten. Daar gold het alleen de wegneming van een alleronrechtvaardigst voordeel voor die groote inrichtingen met haar mooien, nieuwen naam Een bevoorrechting, die zooveel te minder zin heeft, naarmate het gemakkelijker wordt gemaakt in de wet zelf, om een vergunning te verkrijgen.

Tot de leden, die voor het tweede lid van het artikel zijn en die dus het opkoopen van twee vergunningen willen toestaan, zou ik zeggen: gaat dan met ons amendement mede; schaft de bevoorrechting af; laat de gevallen alle gelijk zijn; dan is er althans nog eenige reden voor die overdracht.

Niet, dat in onze oogen die reden afdoende zou zijn. Dat stelsel, waarbij een nieuwe vergunning wordt verleend, omdat er twee oude vervallen, wordt ook nu reeds onder de oude wet in verschillen le gemeenten in toepassing gebracht. Het is een van de befaamde „bijzondere gevallen" van het oude art. 2. En de ervaring leert, dat het volkomen juist is, wat de heer Goeman Borgesius daaromtrent heeft aangevoerd. Zoo is het bijv. hier in den Haag, een gemeente waar het dus niet om een of twee of drie ver-

gunningen gaat. Hier vindt het stelsel van het geven van één nieuwe voor twee oude vergunningen al sedert jaren toepassing. Wat zijn de gevolgen? In 's Gravenhage werd op 1 Dec. 1902 het wettelijk maximum nog zeer ver overschreden. Er waren toen 585 vergunningen; het maximum is 445.

Er waren dus 140 te veel. En nu zie ik op bladz. 27 van het Gemeenteverslag, dat er ook juist 140 vergunningen verleend zijn boven het maximum krachtens machtiging van Gedeputeerde Staten. Wanneer dat stelsel van overdracht dus niet had bestaan, datzelfde stelsel, hetwelk de Regeering nu in de wet wil vastleggen, dan waren wij hier nu juist op het maximum, d. w. z. op het *hoogste* getal, dat er volgens de wet wezen mag. De Regeering maakt nu een drankwet, maar zet er tevens een artikel in, waarvan te voren vaststaat, dat het de uitvoering van die zelfde wet onmogelijk maakt.

Dat kan de bedoeling zijn, doch is het dan maar niet veel eenvoudiger, in het geheel geen drankwet te maken?

Ik kom nu op de bevoorrechting der bijzondere inrichtingen terug.

De heer Okma verwachtte, dat men voortaan niet meer zoo met de wet zou omspringen, dat zijn zijn eigen woorden, als tot nu toe, maar welke waarborgen heeft hij daarvoor? Het zijn toch op dit oogenblik ook onze edelachtbare leden van het dagelijksch bestuur der gemeente, onze nog edelachtbaarder leden van de colleges van Gedeputeerde Staten, die handelden, zooals zij gehandeld hebben. Wanneer nu iemand van de richting van den heer Okma die edelachtbaren te recht beschuldigt, met de wet te hebben „omgesprongen", welken waarborg heeft hij dan, om van dezelfde personen en dezelfde colleges in de toekomst te verwachten, dat zij daaraan zich niet meer zullen schuldig maken?

De Minister zegt, dat nu de Kroon tusschenbeide zal komen en plaatselijke invloeden er buiten zal houden, maar dit is ook niet meer dan een bewering. Hij weet niet eens hoe zijn naaste opvolger over de zaak zal denken. Maar bovendien, er is nog iets anders wat de overtuiging van de heeren Okma en dr. Kuyper zal moeten logenstraffen.

Uit den aard der zaak is men genoodzaakt, wanneer men eenmaal één stap op dezen weg heeft gezet, daarop voort te gaan.

Stel, dat er ergens een buitengewone inrichting voor maatschappelijk verkeer bestaat, die zoo gelukkig is geweest, de spitsroeden te hebben doorloopen. Gemeenteraad, Gedeputeerde Staten, de Kroon, burgemeester en wethouders zijn allen van oordeel, dat in het geval dat het hier geldt, een vergunning noodig is.

Dit kan geheel te goeder trouw gebeuren.

Maar nu komt er een tweede geval met ongeveer dezelfde omstandigheden, maar waarvan de evidentie iets geringer is; — er is een voorbeeld; men kan niet al te rechtvaardig zijn; — en dus ook hier moet de vergunning gegeven.

In een derde geval zijn de gronden al weer wat minder klemmend; maar men geeft toe. Eenmaal op dien weg, het ligt geheel in den aard der zaak, zal men niet meer kunnen eindigen.

Zoo is het ook gegaan met de bijzondere gevallen van art. 2 der oude wet. Ook die zijn in het eerst niet zoo algemeen geweest; in den eersten tijd keek men ook wel uit zijn oogen, maar langzamerhand heeft men zoo ongeveer elk geval wel „bijzonder" moeten noemen.

Juist omdat men hier en daar begonnen was, een vergunning te verleenen, was men in een analoog geval wel genoodzaakt op gelijke wijze te handelen. Zoo is men eindelijk gekomen tot den toestand, waarin wij nu verkeeren. Ik ben de eerste geweest, die over dien toestand den staf heb gebroken; ik heb gezegd, en ik meen dat zelfs de Minister dit heeft bevestfgd, dat dit een van de slechtste artikelen van de oude Drankwet was. Maar ik ben ook de eerste om te zeggen, dat Gedeputeerde Staten in vele gevallen per slot van rekening niet anders hebben kunnen handelen, wilden zij niet onbillijk worden tegenover dezen, omdat zij eenmaal aan genen reeds vergunning hadden hadden gegeven. De wet zelf moet elke uitzondering onmogelijk maken en anders wordt vanzelf de uitzondering regel.

Het zal zelden meer voorkomen, zegt de heer Okma verder, omdat de bepaling alleen van toepassing zal zijn op inrichtingen, als bijv. een badhuis. De heer Okma zal wel doen, nog eens te letten op de Memorie van Antwoord, bladz. 15, daar straks reeds door mij aangehaald. Daar sluit de Minister alleen uit de gewone bierhuizen; hij zegt daar, dat de inrichtingen, die grooter zijn, in aanmerking komen, om te worden betiteld met dien fraaien naam van buitengewone inrichtingen voor maatschappelijk verkeer. En waar de Minister dit zelf zegt, daar is voor den heer Okma toch werkelijk geen reden, om zooveel vertrouwen te stellen in de zeldzaamheid der gevallen.

De heer Okma beroept zich op het eiland Schiermonnikoog, waar het badhuis zonder deze bepaling geen alcohol zou kunnen verkoopen. Nu, ik zou zoo zeggen, dat de wereld wel niet zal vergaan, wanneer op Schiermonnikoog in het badhuis geen sterke drank verkrijgbaar zal zijn. Dan moet men maar gaan naar de daar bestaande vergunningen, of het badhuis moet de vergunning dan maar wat duurder aankoopen. De kasteleins van het dorp zullen dan van die omstandigheid gebruik maken, zegt de heer Okma. Ja, dat zullen de kasteleins op Schiermonnikoog niet alleen doen; dat geschiedt overal, en wanneer er inderdaad op den alcohol zooveel is te verdienen, dan moet men ook maar wat meer betalen. De kasteleins hebben dan gelijk, dat zij nemen wat zij krijgen kunnen. Dat doen andere menschen ook.

Dergelijke overwegingen gaan ons echter ook minder aan. Wij zijn persoonlijk tegen het gebruik van alcohol, maar in de wet willen wij gelijk recht voor grooten en kleinen. En voor een enkel badhuis zullen wij zeker niet wijken. De heer Okma beroept er zich op, dat er ook op het eiland Ameland wel eens een badhuis kan komen; hij kan zich wel gaan beroepen op een badhuis op Schokland.

Wij blijven staan op het standpunt, dat waar en wanneer ook, de inrichtingen van maatschappelijk verkeer niet mogen worden bevoordeeld boven de gewone vergunningen; zij verkoopen allen sterken drank; zij staan dus alle onder dezelfde wet. Gelijk recht voor allen, dat is de hoofdzaak. En juist die hoofdzaak heeft de Minister geen enkel antwoord waardig gekeurd, terwijl hij toch allerlei bijzaken heeft aangeroerd. Waarom is hij dat hoofdmotief voorbijgegaan?

Waarom heeft de Minister zelfs geen moeite gedaan om te bewijzen, dat wij ons vergisten en dat met deze bepaling geen rechtsongelijkheid wordt geschapen?

Dat heeft de Minister aan te toonen, wanneer hij wil dat wij ons amendement zullen terugnemen. Hij bleef in gebreke bij de sociëteiten; hij zwijgt hier met een stilzwijgen, dat zeer welsprekend is. De Minister kan het onrecht niet ontkennen.

En wat de Minister nog tegen ons amendement heeft aangevoerd, dat namelijk wanneer de Kroon de leiding van de zaak in handen heeft, plaatselijke invloeden buiten spel blijven, dit gaat stellig niet op. Ik zou er anders niet over begonnen zijn, maar nu de Minister gesproken heeft van de wet op het lager onderwijs, als bewijs, dat de Kroon plaatselijke invloeden kan weren, daar vind ik juist in diezelfde wet het bewijs, dat de invloed van de Kroon zich niet laat gelden in vele gevallen, waar dit juist wel noodig zou zijn.

De Regeering hecht dan in eens veel waarde aan het oppergezag in eigen kring, zooals het in dergelijke gevallen heet.

Ja, dit ligt voor een deel voor de hand. Ik wees er zelf reeds op, wanneer gemeenteraad en Gedeputeerde Staten het samen eens zijn, dat in een gemeente een bijzondere inrichting voor maatschappelijk verkeer vergunning hebben moet, dan is het moeilijk voor de Kroon te zeggen, dat dit niet gebeuren zal. De toepassing van de Onderwijswet levert daarvoor tal van bewijzen. Wij hebben bij het lager onderwijs gezien, hoe in Hilversum en den Helder onderwijzers werden ontslagen en dat dit ontslag werd goedgekeurd door Gedeputeerde Staten. Toen was het de taak geweest van de Minister van Binnenlandsche Zaken om te zeggen: die plaatselijke invloeden, die kleine overwegingen, waardoor men in den Helder en Hilverzum zich laat leiden, die bekrompen inzichten van de gemeenteraadsleden duld ik niet, want hier staat het algemeen belang op het spel en ik zal tusschenbeide komen. Maar neen, de Kroon stond toen niet boven de plaatselijke invloeden; de Minister ging mede.

Ik herinner aan de zaak van de ontslagen onderwijzers te Oosterhesselen en Bourtange, die zelfs zonder inzage van stukken

genad te hebben, zijn ontslagen. De Kamer zal zich daarbij het woord van dr. Kuyper herinneren. De Minister zeide toen: „deze zaak heeft mij geen oogenbilk opgehouden."

Zoo zal het ook in de toekomst gaan en daarom kan ik den waarborg, die ons hier wordt geboden, niet als afdoende aanvaarden. Het blijft een bevoorrechting van grootere inrichtingen en daaraan doen wij niet mede. En wil de Regeering hier als bij de sociëteiten volhouden, dan herinner ik aan het woord van den Minister van Justitie gesproken bij de behandeling der sociëteiten: de Drankwet is er niet voor, om een protector te zijn voor de mores van het volk. Mijnheer de Voorzitter! Langzamerhand kom ik er achter wat de Drankwet dan wel is: een beschermer, een protector voor de grooten en een middel om aan de kleinen mores te leeren.

Maar zoo behoort het niet te zijn.

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! Door den heer Okma, dien ik tot mijn leedwezen niet in de Kamer zie, is tegen onze amendementen aangevoerd, dat er met de buitengewone vergunningen onder deze wet niet zoo zal worden omgesprongen als onder de tegenwoordige wet. Maar, mij dunkt, dat de heer Okma goed zal doen zich te spiegelen aan den heer van Gennep, die door den Minister is ten tooneele gevoerd, en aan wien wij te danken hebben, dat in de wet het stelsel der buitengewone vergunningen is neergelegd. Het was ook toen de bedoeling dat het zouden blijven buitengewone gevallen, maar wij hebben gezien wat het resultaat daarvan geweest is en hoeveel misbruik er van gemaakt is. En ook in dit wetsontwerp vind ik niet de noodige bepalingen om dit misbruik tegen te gaan.

Trouwens, al ware dit zoo, dan ben ik toch in beginsel tegen deze bepaling. De Minister heeft gezegd, dat de buitengewone gevallen thans al heel goed waren omschreven. Maar waar vinden wij een omschrijving in de wet? Ik heb er haar niet in kunnen vinden!

De Minister heeft verder gezegd, dat de faculteit om buitengewone vergunningen te verleenen is overgebracht bij de Kroon. Maar wat gebeurt er bij dergelijke gelegenheden?

Als buitengewone inrichtingen voor maatschappelijk verkeer een buitengewone vergunning aanvragen, dan hebben dergelijke menschen doorgaans vermogende vrienden. En wat zullen dan de raadslieden van de Kroon doen? Zij zullen advies vragen bij Gedeputeerde Staten, die het voorstel tot het verleenen der buitengewone vergunning indienen, zoodat het er eigenlijk weinig toe doet of de beslissing bij de Kroon of bij Gedeputeerde Staten ligt.

Nog iets wilde ik over die tweede alinea ter sprake brengen. De Minister heeft gezegd: wij zullen nu langzamerhand op het maximum komen en het kunnen verlagen. Met welke bedoeling is dit dan in de wet gelegd? Deze wet keert zich niet alleen tegen het misbruik van sterken drank, gelijk telkens beweerd wordt, maar wil ook het gebruik aan zekere voorwaarden binden en het maximum langzamerhand doen dalen. Sterke drank wordt dus althans eenigermate beschouwd als schadelijk. Zal men nu naast de bedoelde verlaging van het maximum nieuwe gelegenheid scheppen om boven het maximum vergunningen te verleenen? Het een neutraliseert dan het ander.

Wat is verder de bedoeling van die tweede alinea. Er staat: „Burgemeester en wethouders kunnen, zoolang in hunne gemeente het aantal vergunningen het vastgestelde maximum overschrijdt, eene vergunning verleenen, indien een of meer vergunninghouders bij schriftelijke, door hen onderteekende verklaringen afstand doen", enz. enz. Nu staat er niet bij, in welke gemeente die vergunninghouders moeten wonen, zoodat er ten slotte alle aanleiding is die alinea meer duidelijk te maken, om ze te doen beantwoorden aan de uitgesproken bedoeling van den Minister, dat de twee verdwijnende vergunningen in dezelfde gemeente gelegen moeten zijn.

Nu nog een enkel woord aan den heer Nolting. Die tweede alinea zou ik, evenals de heer Borgesius, wel uit de wet willen laten verdwijnen. Wanneer echter mocht worden aangenomen wat de heer Nolting, of de nieuwe politieke combinatie van Idsinga-Nolting, wil, dan zou het geheele artikel voor mij beslist onaannemelijk worden. Dan zouden de oude vergunningen, die op uitsterven liggen en weinig waarde hebben, voor de helft weer worden vastgelegd voor altijd.

De heer Nolting zegt: dan worden die vergunningen opgeruimd, die wij het liefst willen zien verdwijnen. Ik geloof dit niet. De inrichtingen van twijfelachtig zedelijk karakter, die zich hebben weten te handhaven onder de bestaande wet, zullen dit ook wel weten te doen onder de nieuwe en deze zijn juist in den regel zeer winstgevende. Men zal er niet zoo heel gemakkelijk toe komen die van de hand te doen. Vergunningen op afgelegen plaatsen zullen worden overgebracht naar nieuwe centra, welke tot heden officieel niet waren blootgesteld aan het nadeel van den alcohol. Nu zal de heer Nolting misschien zeggen: juist! Officieel niet! Maar er was veel clandestiene verkoop en dien zal men weren, wanneer men de menschen in de gelegenheid stelt vergunningen te krijgen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dan doen wij het beste deze geheele wet niet te behandelen en alleen te zeggen: het is aan een ieder geoorloofd sterken drank te verkoopen; clandestiene verkoop is dan geheel uitgesloten.

Mijnheer de Voorzitter! Omdat in allen gevalle, wat ik bedoel, n.l. dat buitengewone inrichtingen voor maatschappelijk verkeer in 't geheel als zoodanig geen buitengewone vergunningen zullen kunnen krijgen, nog bij andere artikelen kan worden te berde gebracht en er nu geen aanmerkingen zijn gemaakt als bij mijn eerste amendement, trek ik dit thans in, omdat het natuurlijk te gek zou zijn tweemaal over dezelfde zaak te stemmen.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet terugkomen op hetgeen tegen mijn amendement is aangevoerd. Ik zou echter den heer van der Zwaag zeer goed kunnen bewijzen, dat er juist vaak die kroegen zijn opgekocht, welke wij zoo gaarne zien verdwijnen.

Ik heb wel vermoed, dat mijn amendement, zooals het is ingediend, al is het dan door de Regeering niet onaannemelijk verklaard, toch weinig kans heeft om aangenomen te worden. Ik geloof daarom, dat ik goed doe mijn amendement in te trekken en in de plaats daarvan voor te stellen:

„Op krachtens het 2de lid van dit artikel te verleenen vergunningen kan de bepaling van art. 2 sub 3°. niet worden toegepast, tenzij 10 jaren verloopen zijn, sedert het verleenen dier vergunningen."

De **Voorzitter**: Met intrekking van zijn vorig amendement, stelt de heer Nolting thans het volgende amendement voor:

„Op krachtens het 2de lid van dit artikel te verleenen vergunningen kan de bepaling van art. 2, sub 3°., niet worden toegepast, tenzij tien jaren verloopen zijn, sedert het verleenen dier vergunning".

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Na de rede van den heer Okma en na hetgeen ik gehoord heb van den Minister is het mij niet duidelijker geworden, wat verstaan moet worden onder localiteit, welke deel uitmaakt van een buitengewone inrichting voor maatschappelijk verkeer. Zoowel in de rede van den heer Okma, als in die van den Minister hebben de badplaatsen een groote rol gespeeld en voornamelijk Scheveningen schijnt het voorbeeld geweest te zijn, hetwelk deze alinea heeft doen ontstaan.

Daarom vraag ik, of niet alleen voor badplaatsen, maar ook voor grootere en kleinere plaatsen deze bepaling van toepassing zal zijn, daar wij toch een wet maken voor het geheele land.

Ik heb het oog op kleine gemeenten of onderdeelen eener grootere gemeente, waar zich vaak, in vereeniging met een kolfbaan of kegelbaan, niet meer dan één gelegenheid bevindt tot het houden van bijeenkomsten, vergaderingen, muziek- en tooneeluitvoeringen, repetities, enz. Zullen dergelijke inrichtingen in zoodanige gemeenten of onderdeelen daarvan onder deze bepaling vallen, en moet daaraan niet die beperkte opvatting toegekend worden welke op te maken is uit de rede van den Minister, in afwijking van hetgeen in de Memorie van Antwoord is te kennen gegeven?

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Na de metamorphose welke het amendement van den heer Nolting heeft ondergaan, bestaat er bij de Regeering geen bezwaar het amendement over te nemen.

De vraag van den heer Ferf beantwoord ik aldus, dat naar de bedoeling der Regeering inrichtingen als hij op het oog had, niet onder deze bepaling begrepen zijn. Uitsluitend zijn bedoeld gelijk er staat, *buitengewone* inrichtingen d. w. z. inrichtingen van een gansch *exceptioneel* karakter.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, en zegt: De Commissie is eenstemmig van oordeel, dat het amendement niet kan aangenomen worden. Ik behoef daarover niet uit te weiden, want de Minister heeft de zaak uitvoerig toegelicht.

Iets langer moet ik spreken over de wijziging der Regeering, omdat de meerderheid der Commissie zeer groot bezwaar had tegen het amendement van den heer Nolting, ook in gewijzigden vorm en daarom de overneming van dat amendement door de Regeering ten zeerste betreurt.

Het gevolg zal zijn dat telkens om de tien jaar de vergunninghouders, die komen te staan onder de bezwarende bepalingen dezer wet, zoowel wat betreft de splitsing als wat betreft de vigueur der vergunning voor 5 jaar, door het bijkoopen van een vergunning aan al die bepalingen kan ontkomen.

In een gemeente als Amsterdam zullen, als daar vele vergunningen boven het maximum zijn, allen die een zaak willen oprichten op eenigen grooten voet en daarvoor eenige kapitaalkracht hebben, telkens iedere 10 jaren door het bijkoopen eener vergunning de geheele werking van deze bepalingen der wet van zich kunnen afwentelen.

Ik meen dat de Kamer eenmaal als compromis heeft aanvaard, dat bij het maken der nieuwe bepalingen, de bestaande tappers zooveel mogelijk daarbuiten zouden gehouden worden, ter vermijding van moeilijkheden. Wij moeten ons nu daaraan stipt houden en niet aan menschen die eenvoudig over meer geld te beschikken hebben, de gelegenheid geven hun vergunningen aan de bepalingen der wet te onttrekken.

Ook het amendement in zijn gewijzigden vorm acht de meerderheid der Commissie een belemmering voor de goede werking der wet en daarom moet ik tot mijn leedwezen de Regeering verzoeken om terug te komen op die wijziging, omdat, wanneer de Regeering daarop niet terugkomt, ik mij genoodzaakt zou zien een amendement voor te stellen, waarbij de Kamer het laatste lid van art. 2*a* schrapt.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Door den heer Talma, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, is gezegd, dat de Minister uitvoerig tegen ons amendement in het veld was getrokken. Ik kan dat niet toegeven. De grond van ons amendement is door den Minister ook in zijn tweede rede niet aangeroerd. De rechtsongelijkheid heeft Zijn Excellentie niet behandeld en dat had de voorzitter der Commissie van Rapporteurs dus gernst voor zijn rekening kunnen nemen. Ik noodig hem alsnog daartoe uit. Het eenige wat ik van den Minister tot bestrijding van ons amendement gehoord heb was het denkbeeld, hem door den heer Okma aan de hand gedaan, dat in zeer kleine gemeenten van ons land badhuizen zouden zijn, die misschien geen vergunning zouden kunnen krijgen en die er toch niet buiten konden.

Om den Minister ook dit laatste argument te ontnemen, wil ik even vragen, of die badhuizen op Schiermonnikoog, te Egmond aan Zee en in dergelijke gemeenten ten opzichte van de badgasten niet te beschouwen zijn als logementen, zoodat zij aan logeergasten kunnen tappen en of dus daarmee het eenige, wat de Minister aanvoert, nog niet wegvalt. Want degenen, die daar een dag komen vertoeven, kunnen evengoed naar de dorpsherberg gaan.

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Na het antwoord van den Minister zal ik stemmen vóór het amendement-ter Laan.

Deze wet springt, naar mijn meening, zeer vreemd om met recht en billijkheid, en waar nu duidelijk gebleken is, dat hier uitsluitend een bijzonder soort van inrichtingen vallen onder het begrip „verblijfplaatsen voor maatschappelijk verkeer", en opnieuw een privilege wordt geschapen, wensch ik tot het behoud van deze alinea niet mee te werken.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het door den heer ter Laan gesprokene, wensch ik dit te doen opmerken: In een badhuis komen samen niet alleen de logeergasten, maar allen uit den omtrek die een uitstapje naar zee maken.

De opmerking van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs kan mij niet doen inzien, dat de Regeering met de overneming van het amendement-Nolting verkeerd heeft gedaan. Zijn voorstelling, alsof daarmee metterdaad een zekere groote teruggang en verzwakking der wet zou worden teweeggebracht, kan ik niet beamen. Dit voorstel toch geldt alléén de bepaling van art. 2, 2de lid, 3°., niet het geheele artikel. Er wordt dus niets anders bepaald dan dat de vervallenverklaring op een alsdan verkregen vergunning onder zekere omstandigheden niet van toepassing zou zijn. Waar het op aankwam, was, dat voor dengene die de vergunning gekregen en er voor betaald had, eenige zekerheid bleef bestaan. Ik zie niet in, dat daartegen eenig bezwaar kan zijn.

De heer **Talma**: Om de zaak geheel en al zuiver te kunnen stellen, moet ik erkennen mij op één punt zooeven te hebben vergist, namelijk ten opzichte van de splitsing. Deze staat buiten de strekking van het amendement van den heer Nolting na de wijziging daarvan. Maar aangaande 3°. van het tweede lid van art. 2 staat vast, dat de Minister — en daarin ben ik het met hem geheel eens — gezegd heeft, dat daarin een van de sleutels van het ontwerp ligt. Dat is werkelijk een zeer krachtige bepaling en nu staat het vast, dat de Minister dien sleutel van het ontwerp te koop stelt voor de vergunninghouders in een bepaalde gemeente tegen de marktwaarde, welke in die gemeente één of volgens sommigen twee vergunningen hebben.

Ik hoorde toch iemand, aan wiens oordeel ik veel hecht, zeggen, dat uitgesloten is de mogelijkheid dat de man begint met afstand te doen van zijn eigen vergunning. Ik heb het echter aldus opgevat: de man kan afstand doen van zijn eigen vergunning en als hij nu nog een ander vindt, die van zijn vergunning afstand wil doen, dan kan hij met die beide afstandsverklaringen bij den burgemeester komen en dan heeft deze het recht om aan hem, en mij dunkt in ieder geval aan zijn vrouw, een vergunning te geven.

Men zegt hier, dat de burgemeester dat *kan* doen. Natuurlijk, maar de heer Nolting gaat toch uit van de gedachte, dat het gebeuren zal en dat juist zou ik betreuren.

Daarom heb ik de eer bij amendement voor te stellen om art. VII in dien zin te wijzigen, dat het laatste lid van art. 2, zooeven door de Regeering aangebracht, vervalt.

De **Voorzitter**: Door den heer Talma wordt bij amendement voorgesteld om de laatste door de Regeering in het artikel gebrachte wijziging, zijnde het overgenomen amendement van den heer Nolting, weer uit het artikel te doen vervallen.

Dit amendement wordt ondersteund door de heeren van Nispen tot Sevenaer, Goeman Borgesius, Troelstra en van Kol, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Goeman Borgesius**: De Minister heeft met betrekking tot het eerste amendement van den heer Nolting gezegd, dat hij zeer ernstige bezwaren daartegen moest maken, omdat het zijn stelsel — de sleutel van gisteren — aantastte. Welnu, ik gelooof, dat, als de Minister de quaestie die het hier geldt nog eens ernstig overweegt, hij met den heer Talma tot de conclusie zal komen, dat het tweede amendement van den heer Nolting, hetwelk de Minister zoo op eens heeft overgenomen, zijn systeem, ik zal niet zeggen geheel omverwerpt, maar dan toch zeker halveert. Wat toch is het geval? Laten wij ons de zaak eens concreet voor de oogen stellen.

Er is bij voorbeeld in de een of andere gemeente een groote beweging om de toepassing te krijgen van 3°. van artikel 2, dat wil zeggen, om de nieuw verleende vergunningen weer vervallen te doen verklaren. De tappers van na 1904 worden dan natuurlijk reeds benauwd, dat zij hun vergunning weer zullen moeten verliezen. Nu zal tapper A, die behoort tot de nieuwe vergunninghouders en over voldoend kapitaal beschikt, in het door den Minister overgenomen amendement-Nolting een middel vinden om zelf aan die vervallenverklaring te ontkomen. Hij

behoeft slechts nog één vergunning op te koopen — met de zijne er bij heeft hij er dan twee die hij als afstand doende op het gemeentehuis kan vertoonen. Dan kan hij, als het gemeentebestuur hem wil helpen, in de plaats van die twee een nieuwe vergunning krijgen, die, wat er ook verder gebeure en welke vergunningen om hem heen ook vervallen worden verklaard, ten minste tien jaren van kracht zal blijven. En het opkoopen van een vergunning zal hem niet eens heel veel kosten, want de andere vergunninghouders die de vervallenverklaring zien aankomen, zullen gaarne bijtijds hun vergunning te gelde maken. En gelukt het kunstje, dan zal de nieuwe vergunninghouder die langs een omweg zich zelf heeft gesauveerd, allicht een groot voorstander worden van het doen vervallen der anderen, want hoe meer er vervallen des te sterker wordt zijn monopolie.

Men zegt: dat monopolie wordt hem dan toch volgens de nieuwe redactie slechts verzekerd voor ten minste 10 jaren. Maar of het 10 of 20 jaar is of voor goed, dat doet er weinig toe, want de machinerie die ik zooeven in werking heb gesteld, zal de persoon in quaestie ook na tien jaar weer in werking kunnen stellen. Na verloop van de tien jaren kan hij het kunstje herhalen en alsdan opnieuw een vergunning opkoopen, waardoor hij dan weer opnieuw voor 10 jaren gesauveerd zal zijn. Dat kost hem dan een beetje meer geld, maar dat is ook het eenige verschil. Als dus de Minister zoo overwegend bezwaar had tegen de eerste redactie van den heer Nolting, dan is het mij geheel onbegrijpelijk, dat hij niet alleen geen bezwaar maakt tegen het tweede, dat eigenlijk op hetzelfde neerkomt, maar dat hij dit zelfs overneemt. Met genoegen heb ik daarom gezien, dat de heer Talma een poging doet om de bepaling, door den Minister overgenomen, weer uit het artikel te schrappen, en ik zal dan ook gaarne stemmen voor het amendement van dien geachten afgevaardigde.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het doel waarom ik het woord gevraagd heb, was om ongeveer dezelfde opmerkingen te maken als door den geachten afgevaardigde den heer Goeman Borgesius in het midden zijn gebracht. Ik kan mij dus ontslagen rekenen het amendement-Nolting nog te bespreken, en sluit mij aan bij hetgeen door de heeren Talma en Borgesius is gezegd. Maar ik moet er mijn leedwezen over uitspreken, dat de Regeering alleen door de zucht om aan de oude vergunninghonders als het ware in perpetuum een hooge waarde van hun vergunningen te waarborgen, zich laat verleiden een dergelijke concessie te doen.

Verder kan ik mij uitstekend voorstellen, dat zelfs iemand als de heer Ferf, die allesbehalve een drankbestrijder is, niet kan meegaan met de verklaring die de Minister gegeven heeft van „middel van maatschappelijk verkeer". Men mag zich werkelijk wel afvragen, wat de beteekenis daarvan zal zijn. Wanneer er ergens een badhuis is, waarvan de Regeering zelf toegeeft dat het als logement de gasten van jenever kan voorzien, dan vindt de Regeering het noodzakelijk, dat personen die niet tot de gasten behooren, in een dergelijk badhuis een borrel jenever kunnen koopen, en wil daarvoor een uitzonderingsbepaling maken. Maar ik vraag of het op dat standpunt niet veel noodzakelijker is dat, waar men op een kleine plaats maar één inrichting van maatschappelijk verkeer heeft, die door haar isolement feitelijk tot de uitzonderingen kan worden gerekend, dat deze onder de uitzonderingsbepaling zal vallen.

Nu hooren wij van de Regeering, dat die gevallen niet als buitengewone gevallen worden beschouwd, terwijl zij als buitengewone inrichtingen wel beschouwt inrichtingen, waar toch reeds, omdat zij als logement onder de uitzonderingen vallen, jenever te verkrijgen is. Ik begrijp er niets meer van, dat een Regeering zoo zwak is, dat zij de wet op alle manieren laat verslappen door amendementen als van Nolting—Smeenge c. s.

Na de toelichting van de Regeering, wat deze wet met inrichtingen van maatschappelijk verkeer bedoelt, meen ik dat zelfs zij, die tegenstanders zijn van wat wij met ons amendement bedoelen, niet aan het voorstel van de Regeering hun sanctie mogen verleenen.

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer Talma kan ik niet steunen. Ik vind het inderdaad onzedelijk, dat de wet in het eene artikel bepaalt, dat men kan krijgen een vergunning, wanneer men er 2 opkoopt, terwijl in het voorafgaande wordt gezegd: wij kunnen u die ontnemen als wij willen.

Voorts wil ik zeggen, dat ik de beschuldiging van den heer Troelstra, dat ik niet behoor tot de drankbestrijders, niet aanvaard, maar ik behoor niet tot de drankbestrijders in dien geest, dat ik mijn stem geef aan een wet, waaromtrent ik de overtuiging heb dat zij niet tot het doel leidt, en welke indruischt tegen mijn begrippen over recht en gelijkheid.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer ter Laan c. s. wordt verworpen met 52 tegen 21 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Beckers, Friesen, Talma, Janssen, van Vlijmen, van Alphen, Sluis, de Ridder, Hubrecht, Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, van de Velde, Verhey, Fock, Mees, van Styrum, de Vries, den Tex, van Wassenaer van Catwijck, Roessingh, Pompe van Meerdervoort, Fruytier, Lucasse, van Limburg Stirum, Willinge, Nolens, Röell, van Heemstra, van Wijnbergen, Bolsius, Krap, Travaglino, Duymaer van Twist, Smidt, Dolk, Hennequin, van Sasse van Ysselt, Kolkman, Tydeman, van Nispen tot Sevenaer, de Waal Malefijt, van Dedem, van Idsinga, de Savornin Lohman, Smeenge, van Veen, van Karnebeek, Aalberse, van Löben Sels, van Bylandt, Raymakers en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Melchers, ter Laan, Hugenholtz, Troelstra, van Kol, Schaper, Brants, van Foreest, Schokking, Staalman, de Klerk, Ketelaar, van der Vlugt, van Raalte, Nolting, van der Zwaag, Goeman Borgesius, Drucker, Helsdingen, van Gijn en Ferf.

Het amendement van den heer Talma wordt verworpen met 40 tegen 33 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Janssen, van Vlijmen, van Alphen, Hubrecht, Michiels van Verduynen, van Foreest, van de Velde, Verhey, Schokking, Fock, Mees, de Klerk, van Styrum, den Tex, Ketelaar, Roessingh, Pompe van Meerdervoort, Fruytier, van Raalte, Nolting, van Limburg Stirum, Willinge, Nolens, Röell, van Heemstra, van Wijnbergen, Travaglino, Smidt, Hennequin, Drucker, Kolkman, Tydeman, van Dedem, van Idsinga, Smeenge, van Gijn, Ferf, Raymakers, Beckers en Friesen.

Voor hebben gestemd de heeren Melchers, ter Laan, Hugenholtz, Troelstra, van Kol, Schaper, Brants, Sluis, de Ridder, van Asch van Wijck, Staalman, de Vries, van Wassenaer van Catwijck, van der Vlugt, Lucasse, van der Zwaag, Bolsius, Krap, Goeman Borgesius, Duymaer van Twist, Dolk, van Sasse van Ysselt, van Nispen tot Sevenaer, Helsdingen, de Waal Malefijt, de Savornin Lohman, van Veen, van Karnebeek, Aalberse, van Löben Sels, van Bylandt, Talma en de Voorzitter.

Art. VII, op verzoek van den heer ter Laan in stemming gebracht, wordt met 55 tegen 14 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Lucasse, Nolting, van Limburg Stirum, Willinge, Nolens, Röell, van Heemstra, van Wijnbergen, Bolsius, Krap, Travaglino, Duymaer van Twist, Smidt, Dolk, Hennequin, van Sasse van Ysselt, Drucker, Kolkman, Tydeman, van Nispen tot Sevenaer, de Waal Malefijt, van Dedem, van Idsinga, Smeenge, van Veen, Aalberse, van Löben Sels, van Bylandt, van Gijn, Raymakers, Beckers, Friesen, Talma, Janssen, van Vlijmen, van Alphen, Brants, Sluis, de Ridder, Michiels van Verduynen, van Asch van Wijck, van de Velde, Verhey, Schokking, Fock, Mees, van Styrum, de Vries, den Tex, Ketelaar, van Wassenaer van Catwijck, Pompe van Meerdervoort, Fruytier, van Raalte en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Zwaag, Goeman Borgesius, Helsdingen, Ferf Melchers, ter Laan, Hugenholtz, Troelstra, van Kol, Schaper, van Foreest, Staalman, de Klerk en van der Vlugt.

De **Voorzitter**: Ik stel voor aanstaanden Dinsdag geen vergadering te houden, maar de beraadslaging te hervatten Woensdag aanstaande te 11 uren.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! De behandeling van dit wetsontwerp schiet heel slecht op; de reden is aan de Kamer volledig bekend. Om nu den geheelen Dinsdag te verliezen, komt mij overbodig voor. Ik geef dus in overweging om aan te vangen Dinsdag te half twee uur. Dan verliezen wij slechts een halven dag.

De **Voorzitter**: Indien ik vermoedde dat de behandeling van het wetsontwerp eenigszins zou opschieten door Dinsdag te vergaderen, dan zou ik daartoe wel het voorstel hebben gedaan. Maar wat is het geval. Op den dag na Pinksteren, is het, zoo als meer voorkwam, zeer moeilijk om het vereischte getal leden bij elkander te hebben, doordat òf de leden dien dag niet opkwamen, òf doordat de treinenloop veel vertraging ondervond. Daarom kwam het mij voorzichtiger en veiliger voor, om eerst op Woensdag te vergaderen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Dan zal ik geen voorstel doen om Dinsdag te vergaderen, ofschoon het mij leed doet, dat wij weder een halven dag moeten verliezen.

De vergadering wordt gesloten.

87ste VERGADERING. — 25 MEI 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

87ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 25 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerp; 3°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin; 4°. verzoekschriften; 5°. adhaesieverklaringen; 6°. lijsten met handteekeningen; 7°. boekwerken. — Verslag uitgebracht over een wetsontwerp. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling en aanneming van artt. VIII en IX; aanvang van behandeling van art. X. — Mededeeling van de benoeming van commissiën van rapporteurs.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten de heeren:

Smidt, van Gijn, Cremer, Melchers, ter Laan, Rink, Brants, Helsdingen, Sluis, Schaper, Talma, Passtoors, van Vliet, van Kol, van de Velde, Hugenholtz, van der Vlugt, Nolens, Roessingh, Mees, Fock, de Ridder, van Veen, Verhey, Smeenge, van Bylandt, van Styrum, Nolting, van Foreest, Okma, Michiels van Verduynen, Arts, de Visser, Pijnacker Hordijk, Willinge, Hubrecht, Duymaer van Twist, Krap, van Idsinga, van Dedem, Goeman Borgesius, Röell, Dolk, van Limburg Stirum, Travaglino, Pompe van Meerdervoort, van den Berch van Heemstede, van Wassenaer van Catwijck, Drucker, van Wijnbergen, van Löben Sels, van Alphen, Hennequin, Kolkman, de Waal Malefijt, Raymakers, Bolsius, Janssen, van Raalte, Mutsaers, Tydeman, Ketelaar, de Ram, Staalman, de Klerk, van Sasse van Ysselt, Lieftinck, Beckers, Merckelbach, van Heemstra, van Nispen tot Sevenaer, de Vries, Aalberse, Fruytier, van Vlijmen, Lucasse, Zijlma, Heemskerk en Goekoop,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van de heeren Ferf, van der Borch van Verwolde en Bos wegens andere bezigheden, van den heer van der Kun, wegens verblijf in het buitenland om redenen van gezondheid, ook volgende dagen; van den heer Brummelkamp, omdat hij nog niet in staat is de vergaderingen bij te wonen, van den heer van Asch van Wijck, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijke boodschap, ten geleide van een ontwerp van wet tot verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904.

Deze stukken zijn reeds gedrukt en rondgedeeld; het wetsontwerp zal naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. 29 missives van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende kennisgeving, dat Hare Majesteit heeft goedgekeurd even zoovele voorstellen van wet, door de Staten-Generaal aangenomen.

Deze missives, welke betreffen de wetsontwerpen aangenomen in de vergaderingen der Eerste Kamer van 22 en 23 April 1904, worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van:

de Kamer van arbeid voor de confectiebedrijven te Groningen;

den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging van zoutzieders te Zwijndrecht en drie anderen;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Jongelingsverbond;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der provinciale wet, van het bestuur der Maatschappij ter bevordering van landbouw en nijverheid in het Westerkwartier der provincie Groningen;

een, van ten Dam en Manschot, fabrikanten van hoornen haarkammen en andere hoornartikelen, te Aalten, houdende verzoek niet mede te werken tot het heffen van een invoerrecht op horens;

een, van H. J. Ch. Janssen, oud-hoofdofficier van het Oost-Indisch leger, te Amsterdam, houdende verzoek hem een geldelijke schadeloosstelling te verleenen en hem recht te verschaffen.

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissiën van Rapporteurs of naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Ned. Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van: den voorzitter en den secretaris van de afd. „Scheemda e. o." van den Bond van Ned. Onderwijzers;

b. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren enz., van: J. A. Smits, inspecteur der registratie en domeinen te Leeuwarden, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

c. aan het adres van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van: den voorzitter en den 1ste secretaris van de afd. Nijmegen van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. twee lijsten met handteekeningen, behoorende bij het adres van F. U. Schmidt, J. H. Z. Koch en J. Postma, bestuurders van het Amsterdamsch Drankbestrijders-comité in zake het wetsontwerp tot herziening der Drankwet.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende boekwerken:

van het Departement van Marine, afd. Hydrographie, het aanvullingsblad n°. 1 van den Zeemansgids, deel 3;

van het Nationaal bureau van vrouwenarbeid, het derde jaarverslag (1903/4) van de Nationale vereeniging voor vrouwenarbeid.

Deze stukken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer;

B. dat het verslag gereed is van de Commissie van Rapporteurs over het wetsontwerp tot verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**149**).

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (**83**).

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van het hoofdbestuur van het Nederlandsch Jongelingsverbond, gevestigd te Amsterdam.

Het hoofdbestuur geeft te kennen:

dat het met instemming heeft kennis genomen van een adres tot de Kamer gericht door het bestuur der Predikanten-Geheelonthoudersvereeniging, houdende het verzoek, dat door de Kamer worde gehandhaafd het vroeger voorgestelde in betrekking tot den verkoop van drank op den rustdag, luidende de bedoelde bepaling: „In zoodanige localiteit wordt die verkoop des Zondags tot twee uur gestaakt";

dat het, vooral met het oog op de Zondagviering, het een groote zegen voor heel het volk zoude achten, indien deze bepaling in de Drankwet werd opgenomen;

dat adressant, geroepen om het geestelijk en zedelijk belang van de zonen van ons volk te bevorderen, voor zoover dit in zijn vermogen is, vermeent verplicht te zijn aan het adres van gemelde Predikanten-Geheelonthoudersvereeniging zijn adhaesie te betuigen.

Redenen waarom adressant de Kamer verzoekt van zijne algeheele instemming acte te nemen, en alsnog de bovenomschreven bepaling in de Drankwet op te nemen.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen, dit adres te deponeeren ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Beraadslaging over ART. VIII, luidende:

„Na art. 2 *a* wordt een nieuw artikel ingevoegd, luidende:

Art. 2 *b*. Bij algemeenen maatregel van bestuur worden met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching eischen gesteld, waaraan eene localiteit moet voldoen, om voor eene, door burgemeester en wethouders te verleenen, vergunning, met uitzondering van die voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*, in aanmerking te kunnen komen.

Bij plaatselijke verordening kan bovendien de gemeenteraad eischen stellen, waaraan eene localiteit moet voldoen, om voor eene, door burgemeester en wethouders te verleenen, vergunning, met uitzondering van die voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*, in aanmerking te kunnen komen.

Verordeningen, ingevolge het tweede lid van dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand aan Gedeputeerde Staten medegedeeld."

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van dit artikel mijnerzijds een enkele opmerking.

Hier wordt vooreerst voorgesteld, dat bij algemeenen maatregel van bestuur eischen zullen gesteld worden met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching, waaraan een localiteit met vergunning moet voldoen.

In het daaraan toegevoegde tweede lid wordt bepaald, dat bij plaatselijke verordening bovendien de gemeenteraad eischen kan stellen, waaraan zoodanige localiteit moet voldoen.

Deze bepaling is uit de oude wet overgenomen, maar nu het nevens het eerstgenoemde voorschrift is opgenomen, rijst de vraag wat bedoeld wordt met de in het tweede lid genoemde eischen.

Moeten die ook betrekking hebben en kunnen ze alleen betrekking hebben op ruimte, licht en luchtverversching, of kunnen ze van veel verdere strekking zijn? Is het eerste het geval, dan meen ik dat dit niet uit de bewoordingen van het artikel blijkt en dan zal dus een redactie-wijziging moeten plaats hebben. Is het daarentegen de bedoeling dat die eischen zoo ruim mogelijk kunnen zijn, dan wensch ik op te merken dat het voorschrift van zeer ver gaande strekking is en dat hier aan de gemeenteraden een buitengewoon groote bevoegdheid wordt gegeven. Dan is daaronder immers vrijwel alles begrepen.

Ik wil dit met een voorbeeld vragenderwijze duidelijk maken.

Wanneer het amendement van den heer Bolsius c. s. op art. X wordt aangenomen en hieruit dus nos. 8—10 vervallen, blijft de gemeenteraad dan toch bevoegd dergelijke eischen te stellen?

Vervalt n°. 8 van art. X, dan zal het volgens de wet niet verboden zijn, dat een tapperij op een verdieping gevestigd is. Mag dan de gemeenteraad weder bij verordening bepalen dat een tapperij niet anders dan op den beganen grond mag gelegen zijn?

Vervalt n°. 9 van art. X, dan zal een tapperij ook elders dan aan den openbaren weg mogen liggen. Mag de gemeenteraad echter vaststellen dat zij slechts aan den openbaren weg mag gevestigd zijn?

Ten aanzien van n°. 10 van art. X rijst dezelfde vraag. Wordt dit nommer uit het artikel gelicht, dan behoeft de tapperij niet van den openbaren weg af volledig inzicht te geven. Kan de gemeenteraad bij plaatselijke verordening wederom dat voorschrift van n°. 10 van kracht maken?

Tot deze en dergelijke vragen geeft het artikel aanleiding, als men het zoo ruim mogelijk opvat. Ik zou daarom aan den Minister willen vragen wat de bedoeling is van hetgeen in het tweede lid van dit artikel wordt voorgesteld.

Is de bedoeling, dat die eischen alleen betrekking mogen hebben op ruimte, licht en luchtverversching, of zijn die eischen van algemeene strekking? Indien het eerste het geval is, is het dan niet noodig de redactie met de bedoeling in overeenstemming te brengen? Is het tweede het geval, dan zou ik wel willen vragen of hier aan de gemeenteraden niet een veel te groote bevoegdheid wordt toegekend.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord op de vraag, door den geachten afgevaardigde, den heer Willinge, gedaan, kan uiterst kort en eenvoudig zijn. Deze bepaling is van dezelfde strekking als die, welke nu reeds in de wet staat. Het eerste lid is er nu bijgevoegd, omdat er in zeer vele gemeenten op deze zaak niet gelet wordt, en het daarom wenschelijk voorkwam, dat aan de Kroon de bevoegdheid werd gegeven, om bij algemeenen maatregel van bestuur althans enkele bepalingen te maken en wel ten opzichte van ruimte, licht en luchtverversching. Waarom moet nu de gemeentelijke bevoegdheid daarnaast blijven bestaan? Omdat natuurlijk de bepalingen, die bij algemeenen maatregel van bestuur gemaakt worden, niet anders kunnen zijn dan van zeer algemeenen aard; zij kunnen niet zóó in détails afdalen, dat voldoende gerekend kan worden met plaatselijke omstandigheden. En zelfs wat ruimte, licht en luchtverversching betreft, kunnen er in dien algemeenen maatregel van bestuur slechts eenigszins vage bepalingen worden opgenomen, bepalingen, hier en daar met zóó weinig effect, dat een gemeenteraad het wenschelijk kan vinden ook in dit opzicht iets verder te gaan. Het eerste lid beperkt dan ook niet het tweede, en ook ten opzichte van ruimte, licht en luchtverversching kan de gemeenteraad nadere bepalingen maken.

Het is dus niet de bedoeling, aan de bepalingen die nu reeds

in de wet staan een anderen of meer beperkten zin te geven. Daardoor toch zouden we achteruit gaan en de macht der gemeenteraden verkorten.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij uit het antwoord van den Minister gebleken, dat hier onder „eischen" moet worden verstaan alle mogelijke eischen en dat hier dus geen sprake is van een beperking tot hetgeen in het 1ste lid wordt bepaald, maar van een zeer ruime algemeene bepaling.

Ik meen dus dat dergelijke eischen als in art. X zijn voorgesteld, al worden zij hier nu geschrapt, wederom door de gemeenteraden kunnen gesteld worden. Ik wensch dit uitdrukkelijk te constateeren; zij zullen daartoe bevoegd zijn.

De Minister zegt: die bevoegdheid hebben de gemeenteraden nu ook. Ik meen echter dat van die bevoegdheid tot nog toe in velerlei opzicht weinig gebruik is gemaakt, en dat die verordeningen juist meer betrekking hebben op licht, ruimte en luchtverversching. Wanneer dit nu bij algemeenen maatregel van bestuur wordt geregeld, zullen in dat opzicht de verordeningen wel niet veel behoeven te bevatten.

Iets anders zal het nu echter worden. Nu worden de gemeenteraden attent gemaakt op de zaak. Door de Regeering toch zijn tal van bepalingen met velerlei voorwaarden voorgesteld.

Wanneer nu al de algemeene wetgever van die bepalingen laat vervallen, dan kunnen gemeenteraden daarin aanleiding vinden — juist omdat ze zijn voorgesteld en niet doorgegaan — haar toch door te voeren. Zij zijn er nu op attent gemaakt, hoever zij mogen gaan. Ik zal geen voorstel doen, Mijnheer de Voorzitter, om het tweede lid te laten vervallen, maar ik meende toch een en ander te moeten constateeren.

De heer **Talma**: Ik heb alleen een kleine redactiewijziging aan de Regeering in overweging te geven. In het derde lid van art. 2*b* staat: „Verordeningen, ingevolge het tweede lid van dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand aan Gedeputeerde Staten medegedeeld." De bedoeling is volkomen duidelijk, maar ik ben er opmerkzaam op gemaakt — en die opmerking was, meen ik, juist — dat het artikel vollediger zou zijn, indien er stond „worden binnen eene maand, nadat zij door den raad zijn vastgesteld, aan Gedeputeerde Staten medegedeeld."

Het is een zuiver redactioneele wijziging. Zij is in overeenstemming met de formule, die, voor een analoog geval, voorkomt in art. 167 van de Gemeentewet.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het met den Minister eens, dat ook waar thans in het artikel bepaald wordt, dat bij algemeenen maatregel van bestuur eischen zullen worden gesteld omtrent ruimte, licht en luchtverversching, de bepaling van het tweede lid toch noodzakelijk blijft. Immers bij algemeenen maatregel van bestuur — en daarom hecht ik ook aan dergelijken maatregel niet bijzonder veel — zal men wel verplicht zijn die eischen zeer laag te stellen, want het zullen moeten zijn eischen, geldig voor het geheele land, en als men nu bedenkt dat die eischen zoodanig moeten zijn, dat ze ook nog kunnen gelden voor een kleine tapperij in een arme buurtschap, waar men alleen huisjes heeft van turf of plaggen opgetrokken en waar uit den aard der zaak ook een kroegje niet heel veel beter kan zijn, daar spreekt het vanzelf, dat bijv. voor een gemeente als den Haag die algemeene eischen, bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen, niets, letterlijk niets kunnen beteekenen.

Het geldt hier precies dezelfde quaestie die ook bij de Woningwet is behandeld. Toen werd gevraagd, of de Regeering niet bereid was minimum eischen in de wet op te nemen. Mijn antwoord was — en daarmede heeft de geheele Kamer zich vereenigd — dat dit niets zou geven, omdat die eischen dan toch zoodanig zouden moeten zijn, dat ze zelfs voor de kleinste en minste gemeenten niet te hoog waren. Ik ben daarom niet tegen het eerste lid van dit artikel, maar ik beweer, dat als de gemeenteraden van het tweede lid geen gebruik maken, dat er dan met betrekking tot de inrichting der localiteiten zeer weinig in den bestaanden toestand zal veranderen.

Te recht heeft echter de heer Willinge gezegd, dat thans, nu de bijzondere aandacht der gemeenteraden op deze bepaling, deze bevoegdheid gevestigd wordt, dit wel eens ten gevolge kon hebben, dat die bepaling, ook in de bestaande wet opgenomen, geen doode letter blijft. Wij moeten er dus op rekenen, dat de gemeenteraden in de toekomst van die bevoegdheid meer gebruik zullen maken. Nu begrijp ik, dat de Minister zegt: de bevoegdheid der gemeentebesturen wil ik in geen geval beperken; het eerste geldt alleen de eischen van ruimte, licht en luchtverversching, maar volgens het tweede lid zullen de gemeentebesturen evenals vroeger bevoegd zijn voor de localiteiten ook nog andere eischen te stellen. Dat neemt echter niet weg, dat hier een zeer ruime bevoegdheid aan de gemeenteraden wordt gegeven, een bevoegdheid te grooter, omdat de goedkeuring van Gedeputeerde Staten op de te stellen eischen niet wordt gevorderd en dus die verordeningen — als zij al te dwaas zijn — alleen kunnen worden vernietigd.

Vernietiging op grond van strijd met de wet zal echter nooit mogelijk zijn, want volgens de wet zelf kunnen de gemeentebesturen al die eischen stellen die zij noodig achten. Er blijft alleen over, dat de verordeningen vernietigd kunnen worden op grond van strijd met het algemeen belang. Maar het spreekt vanzelf, dat de vastgestelde eischen, zelfs karikatuur-eischen, althans bijzonder overdreven moeten zijn, zal men daarop het vernietigingsrecht op grond van strijd met het algemeen belang gaan toepassen. Daarom heeft de heer Willinge volkomen gelijk, dat het zeer gewenscht is op de groote beteekenis van deze schier onbegrensde bevoegdheid de aandacht te vestigen. De heer Willinge heeft aangetoond wat een gemeentebestuur zoo al zou kunnen doen bij aanneming van het amendement-Bolsius op een volgend artikel. Maar laat ons eens voor een oogenblik aannemen, dat het amendement-Bolsius wordt verworpen en dus de eischen betreffende inzicht, openbaren weg enz. in de wet blijven, wat zal dan de bevoegdheid der gemeentebesturen zijn? Dan zal men niet behoeven te bepalen, dat de localiteiten moeten gelegen zijn aan den openbaren weg — want dat staat dan reeds in de wet —, maar dan zal b. v. een gemeentebestuur kunnen bepalen, dat ze alle moeten gelegen zijn aan straten van een zekere breedte. Maar dan komt men in den vreemden toestand, dat van de bepaling betreffende ligging van den openbaren weg onder zekere omstandigheden dispensatie kan worden verleend, terwijl in het tweede lid van dit artikel het dispensatierecht niet uitdrukkelijk is opgenomen. Ik wensch daarom den Minister te vragen, of naar zijn meening de raad bevoegd is een zoodanige regeling te maken, dat in bijzondere gevallen burgemeester en wethouders dispensatie kunnen geven van de in de verordening te stellen eischen. Zooals de redactie thans luidt is dit m. i. twijfelachtig, en het is wenschelijk dat dienaangaande alle onzekerheid wordt weggenomen.

Ik geloof, dat de Minister het wel met mij eens zal zijn, dat het gewenscht is, dat in deze het dispensatierecht niet behoort te zijn uitgesloten. Ik hoop dan ook omtrent dit punt alsnog een bevredigende verklaring van de Regeering te mogen ontvangen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil slechts een enkel woord spreken om er even de aandacht op te vestigen, dat wij hier in dit artikel weer de quaestie hebben van de sociëteiten Hier wordt bij algemeenen maatregel van bestuur en plaatselijke verordening iets voorgesteld voor een vergunning, door burgemeester en wethouders te verleenen. Volgens het systeem Talma—Brants—Kuyper zullen wij in elk artikel die bevoorrechting moeten wegnemen. Ik wacht met belangstelling af, wat van de zijde van deze heeren zal gebeuren. Zij hebben het amendement in het algemeen bij het betrokken artikel niet aangewild, maar ik verwacht, dat zij deze bevoorrechting hier alsnu zullen wegnemen. Na de ervaring, den vorigen keer opgedaan, ben ik niet van plan op elke slak zout te leggen, en zal dit artikel met rust laten, maar bij een volgend zien wat te doen, als de heeren er nu niet zelf mede komen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De heer Talma heeft gevraagd, of het niet gewenscht zou zijn in het derde lid van art. 2*b* te lezen: „worden binnen eene maand, nadat zij door den raad zijn vastgesteld, aan Gedeputeerde Staten medegedeeld." Ik geloof, dat ook zonder die woorden het artikel niet anders gelezen kan worden, maar zij doen geen kwaad, en wanneer men het helderder en

duidelijker vindt, heb ik mijnerzijds tegen de opneming geen bezwaar.

De geachte afgevaardigde, de heer Borgesius, heeft gevraagd, of de bepaling in het 2de lid zoo bedoeld is, dat in de plaatselijke verordening aan burgemeester en wethouders bevoegdheid gegeven kan worden, om van de algemeene bepalingen dispensatie te geven. Wanneer dat de bedoeling is geweest van de bepalingen, gelijk zij nu in de wet staan, welnu, dan is dat nu ook de bedoeling er van. Ik wensch aan verschillende bestaande bepalingen in de wet niets te veranderen, noch wat de uitdrukking noch wat de strekking betreft.

Er zullen zich natuurlijk vragen kunnen voordoen; maar wanneer dat recht thans aan de gemeenten toekomt, dan zullen zij het behouden. Wij brengen in dit opzicht geen enkele verandering aan.

Op de opmerking van den heer Schaper over de sociëteiten wensch ik mijnerzijds dit te antwoorden. Men maakt een bepaling om een kwaad te keeren, en wanneer nu door den heer Schaper aangetoond wordt, dat dit kwaad ook bij sociëteiten bestaat, dat ook daar slechte lokalen zijn met slecht licht en slechte lucht, dan zouden zij zeer zeker ook hier moeten opgenomen worden. Maar wat is het geval? De man, die een tapperij houdt, heeft er dikwijls belang bij, om in de kleinst mogelijke localiteit, waarvoor hij weinig huur betaalt en waarvoor het vergunningsrecht dus lager is dan voor een grootere, de menschen te bedienen, terwijl een sociëteit geregeld wordt door de leden zelf, die er belang bij hebben ruim en fatsoenlijk te zitten. Wanneer evenwel ook van die zijde bezwaren bestaan, zou ik er niets tegen hebben om op de sociëteiten dit artikel toe te passen; maar ik zie nog niet in, dat er op dit oogenblik de minste aanleiding toe bestaat.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is een wijziging gebracht in het artikel, strekkende om in den voorlaatsten regel achter „eene maand" in te voegen de woorden: „nadat zij door den raad zijn vastgesteld".

De heer **van Idsinga**: Bij de discussie tusschen den Minister en den geachten afgevaardigde uit Assen heeft de Minister een uitlegging gegeven aan art. 2*b*, waarmede ik mij heel goed kan vereenigen, en waarmede ik geloof dat ook de heer Willinge zich zeer goed zal kunnen vereenigen. Maar ik vestig de aandacht van de Regeering hierop, dat die uitlegging niet in overeenstemming is met de woorden van het artikel. Indien dus de Regeering inderdaad meent dat het hier de bedoeling is den gemeenteraad de bevoegdheid te geven om regelend op te treden ook ten opzichte van die punten waaromtrent in het eerste lid van het artikel voorbehouden is de regeling bij maatregel van bestuur te treffen, dan zal dit duidelijker in het artikel moeten worden uitgedrukt, omdat het eerste lid tot de meening aanleiding geeft dat door de regeling bij algemeenen maatregel van bestuur de bevoegdheid der gemeenteraden ten aanzien van deze punten beperkt zou worden.

Ik geef der Regeering daarom in overweging om het tweede lid aldus te lezen: „Bij plaatselijke verordening kan, behalve met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching, de gemeenteraad ook nog andere eischen stellen, waaraan eene localiteit moet voldoen, om voor eene, door burgemeester en wethouders te verleenen, vergunning, met uitzondering van die voor den verkoop bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*, in aanmerking te kunnen komen."

Dan is de interpretatie door de Regeering gegeven werkelijk in het artikel neergelegd.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mij gevraagd, wat bij dit artikel vóór het gelijkstellen van sociëteiten met andere gelegenheden waar sterke drank in het klein verkocht wordt, te zeggen was. Ik zal hem daarop zeer gaarne van bescheid dienen.

Wij zullen namelijk in de toekomst verscheidene sociëteiten krijgen, waarop men niet gerekend heeft; zoodat de rechter, wanneer hij zal moeten uitmaken, of men al of niet te doen heeft met een pseudo-sociëteit, of slechts met een opgemaakt standje van een kroeghonder, zal moeten verklaren dat het een sociëteit is. Maar aangenomen, dat dit laatste kan worden voorkomen — wat ik nog niet geloof —, men zal allerlei sociëteiten van minder allooi oprichten om de lastige bepalingen der wet te ontgaan. En nu reeds is er quaestie van schijnsociëteiten

Ziehier wat ik dezer dagen las in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant:*

„Voor den Hoogen Raad werd heden gepleit in de zaak van een achttal notabelen uit Beek, door het kantongerecht te Sittard veroordeeld ieder tot geldboete van f 1, subs. 1 dag hechtenis, wegens het na 11 uur 's avonds in de herberg vertoeven zonder dat het sluitingsuur door den burgemeester was verlaat.

„De beklaagden hielden in die herberg sociëteit, in een achterkamer, alleen voor de leden en introducés toegankelijk.

„De kantonrechter had echter overwogen dat deze op 28 October 1903 opgerichte sociëteit „de Vereeniging" slechts was een schijnsociëteit, opgericht om de verordening op het sluitingsuur te ontduiken.

„In de bedoelde achterkamer lagen nl. geen couranten ter leziug." (Dit schijnt dus het criterium van een sociëteit te zijn voor een kantonrechter!)

„De leden verwijderden zich na 11 uur uit de gelagkamer der herberg en gingen naar de achterkamer. De bewoners van Beek mochten tweemaal per jaar geïntroduceerd worden.

Tegen de beslissing van den kantonrechter werden door mr. J. P. de Maak, advocaat te 's Gravenhage, vijf cassatiemiddelen aangevoerd."

Ik laat een paar weg als van meer juridischen aard, maar voorts „had de kantonrechter met het oog op de ten processe vaststaande omstandigheden, naar plciters inzien, ten onrechte de achterkamer niet beschouwd als een sociëteitslokaal naar het spraakgebruik en in den zin van de verordening van Beek.

„In ieder geval mocht met het oog op het Koninklijk besluit van 3 December 1896 (*Staatsblad* n°. 177) het gebruik van niet voor het publiek toegankelijke localiteiten niet worden verboden of beperkt.

„Overigens bleek niet dat de requiranten in de herberg als „bezoekers" in den zin der verordening aanwezig waren geweest."

Wil de Minister dus dat dit artikel effect zal sorteeren, dan moet hij de sociëteiten er bij betrekken. Dit is klaar als de dag.

En waar nu de Minister verklaard heeft in deze gelijkstelling te zullen berusten, geef ik de Kamer in overweging het zekere voor het onzekere te nemen en aan ons verlangen te voldoen.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Voor eigen rekening wenschte ik eerst iets te zeggen, in antwoord op de vraag van den heer Schaper, die er zijn verbazing over te kennen gaf, dat ik niet eveneens als bij art. 2, bij 2*b* voorstelde ook de sociëteiten en andere gelegenheden voor verkoop van sterken drank in het klein onder de werking dezer bepalingen te brengen.

De reden waarom ik geen amendement voorgesteld heb is, omdat volgens de mededeeling van leden der overzijde in mijn voorstel tot wijziging van art. 2 een reactie zou gelegen zijn tegen de beslissing bij amendement genomen bij art. 1*a*.

Ik heb het daarom beter geacht den geheelen strijd uit te stellen tot de behandeling van art. 3*a*.

Voorts heb ik nog mede te deelen dat er bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar bestaat tegen de wijziging die door de Regeering is aangebracht.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn twee gevallen mogelijk: òf de pseudosociëteiten die de heer Schaper bedoelt, hebben een vergunning, en dan vallen zij onder de wet, òf zij hebben geen vergunning, en dan vallen zij niet onder de wet.

Wat de geachte afgevaardigde verder heeft aangevoerd zullen wij bespreken, als wij tot de sociëteiten gekomen zullen zijn.

De heer **Schaper**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Nu begrijp ik er niets meer van. Ik denk dat de Minister van Binnenlandsche Zaken totaal in de war is De heer Minister zegt mij: wanneer de sociëteiten geen vergunning hebben, dan vallen zij onder de wet, en zoo voorts. De sociëteiten zullen echter trachten een vergunning te krijgen van Gedeputeerde Staten; voor hen

is alles daaraan gelegen en dan zijn zij onafhankelijk van de bepalingen die in de wet voorkomen.

Het kan aan mij liggen, maar ik begrijp de redeneering van den Minister niet.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Alleen dan zou de redeneering van den geachten afgevaardigde juist zijn, indien de sociëteiten volgens dit voorstel bleven op den voet, waarop zij op dit oogenblik staan, maar waar voorgesteld wordt, dat zij niet anders vergunning zullen krijgen dan als rechtspersoon, daar gaat de redeneering niet op, want de eisch, dat de vergunning wordt verleend aan rechtspersonen strekt juist om oprichting van pseudo-sociëteiten te voorkomen.

De meening van den heer van Idsinga, dat in het tweede lid de bemoeiïng van den gemeenteraad uitgesloten zijn zal, zou juist zijn, wanneer niet het tweede lid in zoo algemeen mogelijke bewoordingen was gesteld. Ik geloof niet, dat zijn opmerking ten aanzien van de onderwerpen van het eerste lid, gegrond is.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd *artikel* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. IX, luidende:

„Art. 2*c* wordt gelezen als volgt:

Bij plaatselijke verordening kan de gemeenteraad, onverminderd zijn bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet:

1°. enkele wijken, buurten of straten aanwijzen, waarin door burgemeester en wethouders vergunningen niet of niet dan onder bij die verordening vastgestelde voorwaarden verleend mogen worden;

2°. voor enkele wijken, buurten of straten een maximum van aldaar door burgemeester en wethouders te verleenen vergunningen vaststellen, onafhankelijk van het getal bewoners van die wijken, buurten of straten;

3°. uren bepalen, gedurende welke voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend, gesloten moeten zijn, met dien verstande, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald;

4°. dagen bepalen, waarop wegens omstandigheden, op grond van welke misbruik van sterken drank te vreezen is, in de gemeente of in bepaalde wijken of buurten voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend, gesloten moeten zijn hetzij gedurende den geheelen dag, hetzij gedurende bepaalde uren.

Verordeningen, ingevolge dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand aan Gedeputeerde Staten medegedeeld."

Op dit artikel is een amendement voorgesteld door de heeren de Ridder, Pompe van Meerdervoort, Aalberse, van Asch van Wijck en van Veen, strekkende om achter de zinsnede: „Art. 2*c* wordt gelezen als volgt:" in te voegen het navolgende nieuwe lid:

„Bij plaatselijke verordening bepaalt de gemeenteraad, onverminderd zijne bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet, de uren gedurende welke voor het publiek toegankelijke localiteiten waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, gesloten moeten zijn, met dien verstande, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald."

Voorts het in het artikel onder 3°. voorgestelde te doen vervallen en aan het slot van het door de Regeering voorgestelde artikel de volgende zinsnede toe te voegen:

„Bepalingen als bedoeld in het 1ste lid van dit artikel moeten uiterlijk binnen een jaar na de inwerkingtreding dezer wet bij verordening zijn vastgesteld."

De heer **de Ridder**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt:

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de vrijheid nemen een enkel woord in het midden te brengen over het amendement dat door mij en vier geachte medeleden is ingediend op art. IX.

Ik wil herinneren dat, ingevolge de oppositie daartegen gevoerd, de Regeering de belangrijke bepaling van art. 15*m*, waarbij in de wet een sluitingsuur wordt voorgesteld, heeft ingetrokken.

Dat is een zeer belangrijke concessie van de Regeering, waar deze er in de Memorie van Toelichting uitdrukkelijk op gewezen had, dat de gemeentebesturen, wat het vaststellen van het sluitingsuur betreft, gebonden zijn aan velerlei plaatselijke invloeden, die hun kracht verzwakken, en dan aldus vervolgt: „Hier en daar schijnt men tegenover de zaak te lauw, om met de noodige kracht op te treden. De Rijkswetgever, staande boven plaatselijke invloeden, is alleen bij machte hier de noodige grenzen te trekken; hij is daartoe ter wille van het gestelde doel te eerder genoopt, nu hij, zooals boven werd opgemerkt, zich de zaak in meer dan één opzicht en actiever dan dusver ter harte gaat nemen. Daarom wordt voor localiteiten met vergunning een algemeen uur voor aanvang en beëindiging van den verkoop van sterken drank voorgesteld. Binnen die grenzen kunnen de gemeenten desgewenscht verder beperken."

Dat inderdaad het sluitingsuur een gewichtige factor is, waar het geldt beperking van het drankgebruik en het drankmisbruik, behoeft zeer weinig betoog. Men heeft alleen maar het oog te slaan op de resultaten van een vervroegde sluiting des avonds en van het later openen der herbergen des morgens, waardoor de verleiding wordt weggenomen voor het volk dat naar de fabriek gaat, om dit zonder meer te gevoelen.

Ook het Uitvoerend Drankwet-comité zegt uitdrukkelijk in zijn adres, dat door de regeling van de sluitingsuren ook des morgens een groote bron van verleiding zal zijn weggenomen. Echter, blijkens het Voorloopig Verslag, waren vele leden daartegen.

Met het oog op dit alles zouden verscheidene leden willen, dat de gemeentebesturen ten aanzien van de uren van opening en sluiting niet alleen aanvullende bevoegdheden zouden hebben, maar aan deze besturen zou worden overgelaten het punt in zijn geheel, met inachtneming van plaatselijke gebruiken en omstandigheden, te regelen. Ten aanzien van het openingsuur zou dan bijv. rekening kunnen worden gehouden met het bestaan in de gemeente van dag- en nachtploegen bij de werklieden en met het plaatselijk verschillend schaftuur.

Het bezwaar tegen de uniforme regeling is inderdaad een belangrijk punt. Er bestaat groot verschil in levenswijs en gebruiken tusschen het platteland en de grootere steden; maar dat bezwaar ware toch wel te overwinnen geweest. Intusschen ik laat dit daar. De Regeering heeft in plaats van art. 15*m* art. IX opgenomen, waarin wij o. a. lezen dat de gemeenteraad bij plaatselijke verordening de uren zal kunnen bepalen gedurende welke voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend, gesloten moeten zijn, met dien verstande dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald."

De motiveering daarvan vinden wij in de Memorie van Antwoord, waar wij lezen:

„Art. 15*m* is geschrapt en vervangen door eene bevoegdverklaring van den gemeenteraad, welke is opgenomen in art. 2*c*.

„De Regeering wordt bij nader inzien hiertoe geleid door deze twee overwegingen: 1°. dat in de meeste gemeenten reeds een sluitingsuur, zij het ook soms een veel later dan zij beoogde, is vastgesteld, en 2°. dat aan een algemeen vervroegd sluitingsuur het bezwaar van te groote uniformiteit is verbonden. Een bezwaar dat vooral weegt bij eene aangelegenheid, die zoo sterk afhankelijk is van plaatselijke gewoonten."

Nu heb ik mij afgevraagd of die „nadrukkelijke bevoegdverklaring van den gemeenteraad noodig is en ik moet daarop ontkennend antwoorden.

Art. 135 der Gemeentewet is steeds zoo opgevat, dat het vaststellen van sluitingsuren voor drankgelegenheden valt onder die zaken, die de gemeenteraad krachtens dat artikel bij openbare verordening kan regelen en dit is zoo waar, dat onder vigueur van de vroegere Patentwet, waarvan art. 2, al. 1, de vrijheid van bedrijf waarborgde, bij arrest van 18 November 1878 heeft uitgemaakt, dat, als uitvloeisel van art. 135 Gemeentewet, de gemeenteraad dergelijke verordeningen kan geven. Naar mijn meening is dus het voorschrift van art. IX overbodig. Indien men nu beoogt om de gemeenteraden aan te moedigen om meer dergelijke verordeningen vast te stellen, dan geloof ik dat de verwachting ijdel is dat men daarin zal slagen, want men kan

overtuigd zijn, dat, waar men de sluitingsuren niet heeft vastgesteld, de zaak wel is overwogen, maar men niet gewild heeft.

Er is meer. Tijdens ik in het noorden des lands een andere functie bekleedde, is mij gebleken dat er aldaar een beweging gaande was om het sluitingsuur hoe langer zoo meer te doen vervallen, dat is voor verschillende gemeenten tot stand gekomen ongeacht het verzet van het hoofd der politie. Ook is de tusschenkomst van den Commissaris van de Koningin wel ingeroepen en gevraagd vernietiging krachtens art. 153 der Gemeentewet op grond van het algemeen belang, omdat een dergelijk besluit inging tegen het algemeen belang. Ik geloof niet dat dit destijds onder de oude Drankwet opging; wel is het zeker strijdig met de openbare orde. De adressant van Dijk e. a. die zich den 12den Januari 1904 tot de Kamer hebben gewend met een adres, denken er anders over. Zij verklaren:

„In eenige gemeenten onzer provincie is het sluitingsuur der kroegen uit het politiereglement genomen, en alles vrij gelaten, met het gunstig gevolg, dat er minder aanrakingen met de politie zijn dan vroeger. Hieruit blijkt onzes inziens voldoende hoezeer het volk van Nederland zijn vrijheid op prijs stelt en dwangwetten als de nu voorgestelde Drankwet het zullen prikkelen tot verzet en ontduiking."

Adressanten bedoelen vermoedelijk dat er minder aanrakingen met de politie zullen plaats hebben, omdat er dientengevolge geen bekeuring zal kunnen plaats hebben wegens het te laat zitten in de herberg.

Ik vraag echter of dit wel zoo erg is, want in den regel worden daarvoor kleine geldboeten opgelegd, die bijna steeds worden betaald.

En wat het sluitingsuur aangaat, het staat vast dat daardoor orde en rust worden bevorderd. Men is eenstemmig van oordeel dat het sluitingsuur, wat de nachtrust betreft, bevorderlijk is voor de handhaving van die rust en het drankgebruik vermindert. En wat het sluitingsuur der morgens betreft, dat is van grooten invloed op het drankgebruik bij de fabrieksbevolking, want in de Memorie van Toelichting zegt de Regeering: „Onder den invloed van den tijdgeest streven gemeentebesturen er naar, met name verlokking van tapperijen die de arbeider des morgens op weg naar zijn werk ontmoet en de nachtelijke verlokking en de tooneelen waartoe zij aanleiding geven, te beperken."

Ik meen hiermede ons amendement voldoende te hebben toegelicht; de strekking er van is duidelijk. De gemeenteraad zal de verplichting krijgen om bij verordening vast te stellen een sluitingsuur. En vraagt men wellicht of te dien aanzien geen precedenten bestaan, dan liggen die precedenten voor de hand. Ik wijs op art. 28 van de Begrafeniswet, waarbij aan den gemeenteraad de verplichting is opgelegd om bij verordening regelen te stellen omtrent de orde en de gezondheid op de begraafplaatsen. Ik wijs verder op art. 6 van deze wet, dat gebiedt aan den gemeenteraad het maken van een verordening omtrent het heffen van een vergunningsrecht, wat in zoover opmerkelijk is, dat de Regeering, waar sommige gemeentebesturen soms hebben verklaard, dat er in hun gemeente geen tapperij bestond, toch geen vrijstelling van die verplichting heeft willen geven.

Ook in de Woningwet wordt een belangrijk precedent gegeven. Het beginsel blijft wel dat de gemeenteraad de noodige verordeningen kan vaststellen, maar waar de volkshuisvesting zaak is geworden van het Rijk, daar moeten de gemeentebesturen als agenten van het Rijk beoordeelen wat noodig is tot bereiking van het doel, dat de Rijkswetgever zich met de wet heeft voorgesteld.

En bij de Drankwet, nu de drankhandel tot een zaak van het Rijk wordt gemaakt, moet de uitvoering geschieden door de gemeente. Aan de gemeenteraden zal dus de verplichting kunnen worden opgelegd om een sluitingsuur vast te stellen. In dat opzicht alleen is de bepaling imperatief; de gemeenteraad kan nog meerdere beperkingen, nog andere regelingen voorschrijven, bij voorbeeld wat de sluiting op Zondagen betreft; ook krijgt men meerdere vrijheid om verschillende sluitingsuren wat de verschillende jaargetijden betreft vast te stellen, terwijl aan den burgemeester de bevoegdheid kan gegeven worden om af te wijken van het sluitingsuur.

Men heeft daaromtrent eenigen twijfel geopperd, maar hier heb ik een arrest van den Hoogen Raad van 22 Maart 1897 dat zegt:

„Overwegende dienaangaande, dat op de macht, den gemeenteraad in de artt. 134 en 135 der Gemeentewet toegekend, om in het belang der openbare orde, zedelijkheid en gezondheid verordeningen — waaronder hier zijn te verstaan algemeen werkende, door afkondiging ter algemeene kennis te brengen voorschriften — vast te stellen, niet door ongeoorloofde delegatie inbreuk wordt gemaakt, indien van zekere in die verordeningen geldende verbods- of gebodsbepalingen door het daarbij aangewezen gezag in bijzondere gevallen eene al of niet aan bepaalde voorwaarden gebonden vrijstelling, ontheffing of dispensatie wordt verleend; dat immers die vrijstelling, waar zij krachtens een voorschrift der verordening wordt verleend, *is eene daad van uitvoering*, die, ingevolge art. 188 der Gemeentewet, waar het betreft de politie over herbergen, tapperijen en soortgelijke, behoort tot de bevoegdheid van den burgemeester."

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben de redactie van de Regeering zooveel mogelijk gevolgd. In één opzicht zijn wij verder gegaan: wij wenschen voor te schrijven, dat de gemeenteraad, ook voor de localiteiten waarvoor *verlof* is verleend, de sluitingsuren bepaalt, maar in het belang van eene goede behandeling der wet hebben wij ons amendement gesplitst, zoodat deze zaak later kan worden besproken.

Twee bezwaren kunnen tegen ons amendement worden aangevoerd. Men zal vragen: wat gebeurt er, wanneer de gemeenteraad in strijd met het belang dat door den Rijkswetgever wordt beoogd, bespottelijke sluitingsuren vaststelt? Dan kunnen Gedeputeerde Staten krachtens art. 153 der Gemeentewet dergelijke verordening ter vernietiging voordragen als strijdig met het algemeen belang. Het geven van de regels, in strijd met het doel, door de wet gesteld, dat de wetgever nastreeft, is in tal van Koninklijke besluiten geconstateerd als in strijd met het algemeen belang. Met het algemeen belang is bedoeld Rijksbelang. Indien sluitingsuren worden vastgesteld in strijd met het belang, dat de Rijkswetgever zich voor oogen stelde, de beperking van het drankgebruik, dan zullen Gedeputeerde Staten vernietiging van de desbetreffende verordening aan de Kroon moeten voordragen.

Indien gemeentebesturen nalatig zijn, zullen zij overeenkomstig de bepalingen van artt. 126 en 127 der Gemeentewet tot hun plicht kunnen worden gebracht, een opvatting die niet betwijfeld kan worden en die ten overvloede nog uitdrukkelijk is geconstateerd bij de wijziging van de Schoolwet in 1889, bij monde van den Minister Mackay, die zeide: Is de raad nalatig, dan treedt het dagelijksch bestuur en bij gebreke de Commissaris des Konings op om te doen wat des gemeenteraads is.

Ik geloof dat ik hiermede ons amendement voldoende heb toegelicht. Het is een amendement, dat allerminst heeft een afbrekend karakter. Het heeft een opbouwend karakter. Het ligt geheel in de lijn van de Regeering en ik meen, dat de Regeering met ons voorstel kan medegaan.

Men heeft er op gewezen, dat de redactie van ons amendement zich niet aanpast aan art. IX. Daarom nemen wij de vrijheid in ons amendement een wijziging aan te brengen, die ik op uw tafel, Mijnheer de Voorzitter, zal deponeeren.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer de Ridder c. s. luidt thans als volgt:

Het eerste lid van art. 2*c* wordt gelezen als volgt:

„Onverminderd zijne bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet, bepaalt de gemeenteraad bij plaatselijke verordening de uren, gedurende welke voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, gesloten moeten zijn, met dien verstande, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald, en kan hij bovendien:

1°. enkele wijken, buurten of straten aanwijzen, waarin door burgemeester en wethouders vergunningen niet of niet dan onder bij die verordening vastgestelde voorwaarden verleend mogen worden;

2°. voor enkele wijken, buurten of straten een maximum van aldaar door burgemeester en wethouders te verleenen vergunningen vaststellen, onafhankelijk van het getal bewoners van die wijken, buurten of straten;

3°. dagen bepalen, waarop wegens omstandigheden, op grond van welke misbruik van sterken drank te vreezen is, in de ge-

meente of in bepaalde wijken of buurten voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend, gesloten moeten zijn hetzij gedurende den geheelen dag, hetzij gedurende bepaalde uren."

en vervolgens in te voegen een nieuw tweede lid, luidende:

„Bepalingen als bedoeld in het 1ste lid van dit artikel moeten uiterlijk binnen een jaar na de inwerkingtreding dezer wet zijn vastgesteld."

als derde lid:

„Verordeningen, ingevolge dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand aan Gedeputeerde Staten medegedeeld."

Daar het amendement is voorgesteld door vijf leden, behoeft het niet nader te worden ondersteund.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch mij een korte uiteenzetting te veroorloven, waarom ik, althans vooralsnog, bezwaar zou hebben mijn stem voor dit amendement uit te brengen.

Ik hoop dit evenwel in beknopten vorm te doen en daarbij niet verder op algemeene regelen van administratief recht in te gaan dan noodzakelijk schijnt.

Laat ik beginnen met een reden te noemen, waarom ik *niet* mijn adhaesie aan dit artikel zal weigeren, en ofschoon het wellicht overbodig zou kunnen worden geacht om uiteen te zetten, welke redenen iemand *niet* leiden tot een daad, komt het mij toch voor, in verband met hetgeen omtrent gelijksoortige quaesties is in het midden gebracht, dat het misschien niet geheel overbodig is, om ook daaromtrent een enkel woord in het midden te brengen.

Ik ontken niet principieel, dat de wet de gemeenteraden kan verplichten om met betrekking tot sommige onderwerpen gemeentelijke verordeningen te maken.

Wanneer men daarbij dan slechts in het oog houdt — en dat is met betrekking tot sommige gevolgen van belang — dat men dan daarbij niet verkeert in het geval van art. 144 van de Grondwet, eerste lid, regelende het overlaten der regeling van de huishouding der gemeenten aan den gemeenteraad maar van art. 144, 3de en 5de lid, waarin de raad kan worden opgeroepen om, wanneer de wet, algemeene maatregel van bestuur of provinciale verordening dit vordert, mede te werken tot uitvoering daarvan.

Het komt mij voor, dat onder die verplichting, om als agent van het Rijksgezag op te treden, als de wet het vordert, ook de verplichting om verordeningen te maken kan worden begrepen, en dit volgt, dunkt mij, ook duidelijk, wanneer men vergelijkt het gelijksoortige art. 135 van de Grondwet omtrent de Provinciale Staten en art. 151 der Provinciale Wet. In art. 135 der Grondwet staat: „Wanneer de wet of de algemeene maatregel van bestuur het vorderen, verleenen de Staten hunne medewerking tot uitvoering daarvan". Hetzelfde dus als het derde lid van art. 144 en als uitvloeisel daarvan bepaalt de Provinciale Wet van Thorbecke in art. 151, 2de lid, dat de Staten in dat geval de daartoe noodige verordeningen maken en die aan Onze goedkeuring onderwerpen.

Tusschen beide gevallen bestaat dus analogie, en ik meen dus, dat de medewerking, die volgens de Grondwet van de gemeentebesturen in sommige gevallen kan worden gevorderd, ook kan insluiten de bevoegdheid voor den wetgever hun de verplichting op te leggen om de tot uitvoering noodige, bepaald aangewezene, verordeningen te maken.

Dit heeft in enkele opzichten ook een gunstige zijde, daar anders, evenals bijv. in andere landen het geval is, de uitvoering der Rijkswetten soms niet aan de gemeentebesturen zou kunnen worden opgedragen, maar bijv. aan hoogere of lagere ambtenaren, terwijl het toch in het belang der zaak is en ook in dat van het zelfbestuur — wat iets anders is dan de autonomie — der gemeenten, dat de raad zelf met de uitvoering Rijkswetten belast worde.

De geachte afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede, de heer de Ridder, heeft reeds verschillende voorbeelden aangehaald. De door hem opgenoemde voorbeelden uit de Begrafeniswet wil ik voorbijgaan, omdat die uit een later tijdperk onzer wetgeving dagteekenen, maar ik wil wijzen op de talrijke gevallen, welke in de Gemeentewet van Thorbecke zelf voorkomen, waarbij aan den gemeenteraad de verplichting tot het maken van verordeningen is opgelegd, als bijv. met betrekking tot het verdeelen der gemeente in afdeelingen (art. 4); de vaststelling van roosters van aftreding, voor den gemeenteraad (art. 28); de instructie voor de vaste commissiën (art. 55); de indeeling der gemeente in wijken voor de bevolkingsregisters (art. 140); enz.

Kan het dus in sommige opzichten gewenscht zijn, dat de verplichting tot het maken eener verordening aan den raad wordt opgelegd, het maakt toch altijd eenigermate inbreuk op de autonomie der plaatselijke besturen. Immers, was de verplichting tot het maken dier verordeningen niet voorgeschreven, dan zou de bevoegdheid daartoe facultatief aan de gemeentebesturen zijn gelaten. Nu breide men den kring der door de gemeentebesturen verplicht gestelde verordeningen dan ook niet te zeer uit, en doe dit niet zonder bepaalde noodzakelijkheid. Anders toch wordt het gevoel van eigen verantwoordelijkheid, van plichtsbesef, bij de gemeentebesturen in meerdere of mindere mate verlamd.

Het denkbeeld zou dan allengs post gaan vatten: och de hooge heeren te 's Gravenhage weten het toch beter dan wij, of en welke verordeningen noodig zijn, wij zullen ons daarmede het hoofd maar niet breken. De kostelijke bevoegdheid den gemeentebesturen bij de Grondwet toegekend, om naar eigen inzicht verordeningen te maken, zou dan gevaar loopen hoe langer hoe minder in het oog gehouden te worden.

Men kan dus maar niet zoo willekeurig gaan zeggen: die verordeningen zal ik nu maar eens verplicht gaan stellen en daardoor de gemeentebesturen maken tot agent van het Rijksgezag.

De reden waarom men het maken eener verordening verplichtend wil stellen moet duidelijk en klaar hierin zijn gelegen, dat het algemeen belang zulks vordert, en nu vind ik de motiveering van het daartoe strekkend amendement nog al opmerkelijk. Enkele gemeentebesturen, — zoo wordt gezegd — zijn weigerachtig gebleven en hebben het niet in hun belang geacht, een dergelijke verordening te maken; nu moet maar dadelijk over alle gemeenten de zweep gelegd worden en zij dus gedwongen worden die verordening te maken.

Maar men behoort toch in het oog te houden dat, wanneer het werkelijk *verplichte* verordeningen zullen kunnen zijn, het algemeen belang moet gebieden, dat die verordeningen gemaakt worden. Dan kan men niet volstaan met te zeggen: ik had liever gezien, dat enkele gemeentebesturen anders gedaan hadden, meer in mijn geest hadden gehandeld, en nu dit niet geschied is, neem ik dit deel van hun autonomie maar weg, en zal ik hun een verplichting opleggen, als agent van het Rijk — er moet hier worden bewezen, dat men hier inderdaad te doen heeft met een algemeen belang.

Nu is dit wel vaak moeilijk te onderscheiden, maar dan trekt dit toch de aandacht dat, indien ik mij althans niet bedrieg — ik laat daar het vergunningsrecht, waarop de geachte afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede wees, omdat dit een corrolarium is van het verkrijgen eener vergunning — in deze geheele wet geen ander voorbeeld voorkomt van een verplichte gemeenteverordening. Anders is het bij de Woningwet. Nu zou ik wel willen vernemen waarom juist met betrekking tot *dit* punt alleen die verplichting imperatief aan de gemeentebesturen moet worden opgelegd. Integendeel, men zou het met evenveel recht op andere onderdeelen van art. 2*c* kunnen toepassen. Het bewijs moet geleverd worden, dat men hier te doen heeft met een zóó kapitalen eisch van algemeen belang, dat men, met terzijde-stelling der oeconomie van de wet, deze ééne verordening verplichtend aan de gemeentebesturen zal opleggen.

De geachte afgevaardigde zeide, dat het amendement geen afbrekend karakter had; natuurlijk, de Minister zal er zijn wetsontwerp niet om intrekken. Maar een feit is het, dat het terugkomt op een wijziging, door den Minister zelf in het eerste ontwerp gemaakt, waar hij destijds meende, dat het algemeen belang medebracht, dat van Rijkswege soortgelijke bepalingen gemaakt werden, een standpunt, waarop in de Memorie van Antwoord werd teruggekomen. Ik heb het betoog, waaruit zoude moeten volgen, dat het hier niet eenvoudig geldt een bloot gevoel van teleurstelling over het niet handelen van sommige gemeentebesturen, maar dat het hier een kapitaal belang geldt, met belangstelling gevolgd, maar niet afdoende bevonden.

Wanneer men de oorspronkelijke voorbeelden van verplichte gemeente-verordeningen van de Gemeentewet nagaat, dan ziet men verder, dat de ontwerper daarvan maar niet zoo te hooi en

te gras enkele onderwerpen tot een bepaalde verplichting voor de gemeentebesturen heeft gemaakt, maar dat deze een uitvloeisel waren van voorafgaande bepalingen. Het zou dus in elk geval een betere redactie zijn geweest — maar dan zou ook het ondoelmatige er van meer in het licht zijn getreden — wanneer bijv. in het 1ste lid ware verklaard: In het geheele Rijk zullen gedurende een zeker aantal uren de herbergen gesloten moeten zijn, en dan het 2de lid had bepaald, dat het aanwijzen van die uren bij plaatselijke verordening zoude geschieden.

Mijn hoofdbezwaar is en blijft echter dit: dat zonder afdoende reden hier een stuk van de autonomie, de zelfwetgeving van de gemeenten wordt afgenomen, en daaraan dus afbreuk wordt gedaan. Er zijn nu nog enkele punten van meer specialen aard, die ik even wil ter sprake brengen.

Wat beteekent de uitdrukking in het amendement, die nu eenigermate gewijzigd is: „onverminderd de bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet"? De geachte afgevaardigde heeft omtrent n°. 3 verklaard, dat, zooals het thans luidt, het eigenlijk in zeker opzicht overbodig ware te achten, omdat ook als het niet in de wet ware opgenomen, de gemeenteraden toch de bevoegdheid zullen hebben die bepalingen te maken. Dat is echter nog niet zoo zeker; de redactie van art. 2 der Drankwet waarin de verwijzing naar art. 135 der Gemeentewet bij de behandeling was opgenomen, diende wel, om aan te geven de bevoegdheid van de gemeentebesturen tot regeling, b.v. van de sluitingsuren van de herbergen. Daarom is juist de bijvoeging van art. 135 der Gemeentewet in het bestaande art. 2 *c* aangebracht; maar ook daarna bleef die bevoegdheid niet geheel onbestreden.

Maar ik vraag: wat beteekent in het gegeven verband „onverminderd zijne bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet"? Dit is, als ik mij niet bedrieg, het éénige voorbeeld in onze geheele wetgeving, dat bij een *verplichte* verordening die woorden er bijgevoegd zijn. Bij facultatieve verordeningen vindt men ze verscheidene malen, maar bij de *verplichte* verordeningen ken ik geen tweede voorbeeld daarvan. Dat is ook vrij natuurlijk, want dáár zet men dan naast elkander twee ongelijksoortige bevoegdheden. Men legt dan verband tusschen de bevoegdheid van den raad als agent van het Rijksgezag, en de bevoegdheid, welke dien raad toekomt krachtens de Gemeentewet, om haar eigen huishouding te regelen. Dat zijn twee gehcel niteenloopende verhoudingen, welke men niet wèl in één redevcrband kan samenvoegen.

Evenwel, wanneer de geachte afgevaardigde er mede wil uitdrukken, dat de bepaling van 3°. niet wegneemt, dat de raad ook omtrent andere onderwerpen den kleinhandel in sterken drank betreffende, bepalingen kan maken, dan vind ik de bedoelde nevenstelling van uitdrukkingen niet elegant, maar dan heb ik er toch geen bezwaar tegen. De redactie van art. 45 der Woningwet ware dan, in elk geval, m. i. verkieslijker geweest. Ik vermoed echter, dat die woorden op iets anders betrekking hebben — en een paar uitlatingen van den geachten afgevaardigde bevestigen mijn vermoeden — namelijk op het dispensatierecht van de gemeentebesturen ten opzichte van deze verordeningen; en dan meen ik, dat men in dat opzicht inderdaad voorzichtig moet zijn. Wij hebben in de laatste jaren meermalen de vraag zien behandelen of ten aanzien van de facultatieve verordeningen — die welke het uitvloeisel zijn van art. 144, 1ste lid, der Grondwet — de gemeentebesturen het recht van dispensatie zouden kunnen verleenen of niet. Daaromtrent bestaan beslissingen van den Hoogen Raad, van niet zeer ouden datum, die deze vraag ontkennend beantwoorden.

Wij hebben bijv. gehad een verordening van den raad van Zwolle, waarin, mede met het oog op art. 188 der Gemeentewet, aan den burgemeester de bevoegdheid werd gegeven dispensatie te verleenen van de verordeningen omtrent de sluitingsuren der herbergen, De Hooge Raad heeft toen echter beslist, dat dit een ongeoorloofde delegatie was. Ik zou meenen, dat die opvatting te eng was.

Die vraag heeft zich voorgedaan bij de behandeling van de Grondwet van 1848. Men kan het vinden bij mr. Belinfante, deel III, bladz. 90, waar te lezen staat in de Memorie van Antwoord der Regeering omtrent art. 43 (thans art. 69), dat „in provinciale en gemeentelijke verordeningen of in de reglementen van polderbesturen, aan mindere autoriteiten, evenals nu, de bevoegdheid tot dispensatie kan worden gegeven."

Wanneer het een gewone gemeenteverordening geldt krachtens art. 135 der Gemeentewet ter uitvoering van art. 144, eerste lid, der Grondwet, dan geloof ik, dat de dispensatie-bevoegdheid aan burgemeester en wethouders of in het bijzonder aan den burgemeester krachtens art. 188 der Gemeentewet bij gemeenteverordening wel kan worden gegeven.

Maar hier verkeeren wij in een ander geval. Hier geldt het een verordening, die verplicht aan de gemeentebesturen is opgelegd ter uitvoering van een Rijkswet, als agent van het Rijksgezag volgens art. 144, 3de lid, der Grondwet. Nu geloof ik niet dat de bloote verwijzing naar art. 135 der Gemeentewet zoude volstaan om aan de gemeentebesturen de bevoegdheid toe te kennen om de verplichting die bij de Rijkswet aan hen is opgelegd, door toekenning van het recht van dispensatie, ten deele feitelijk aan anderen over te dragen. Men moet dan den weg uitgaan — en daartegen zou ik minder bezwaar hebben — welke is gevolgd bij de Woningwet. Daarbij heeft men ook verplichte verordeningen ter uitvoering dier wet aangewezen, maar art. 6 verklaart uitdrukkelijk: „Voor zoover eene verordening met betrekking tot gebouwen burgemeester en wethouders daartoe uitdrukkelijk bevoegd verklaart, kunnen zij vrijstelling verleenen van het voldoen aan in die verordening bepaaldelijk omschreven eischen", enz. enz.

Dat dispensatierecht ten opzichte van de verplichte verordeningen is in de Woningwet dus uitdrukkelijk in art. 6 gegeven. Het wil mij dus voorkomen, dat, indien die woorden: „art. 135 van de Gemeentewet" slaan op de bevoegdheid om dispensatie te verleenen, dat het dan beter is daarvoor een andere uitdrukking te kiezen volgens het voorbeeld, dat te dien aanzien in de Woningwet is gegeven.

Ik zal hierop echter niet verder ingaan. Ik ben het met den geachten afgevaardigde overigens eens, dat indien de gemeente onwillig is om een dergelijke verordening te maken, door toepassing van artt. 126 en 127 der Gemeentewet daarin zou kunnen worden voorzien. Men vindt daaromtrent, met betrekking tot art. 8 van de Begrafeniswet, in het bekende werk van mr. Hoog het volgende: „Wordt de medewerking van den raad tot de vaststelling van die plaatselijke verordeningen welke ter uitvoering dezer wet gebiedend voorgeschreven zijn, geweigerd, dan voorzien burgemeester en wethouders daarin volgens art. 126, 2de lid, der Gemeentewet, en stellen dezen dus de verordeningen vast. Wanneer burgemeester en wethouders daarvoor niet of niet behoorlijk zorgen, is art. 127 dier wet toepasselijk."

Dat bij een toepassing van deze bepaling, geheel in strijd met de bedoeling van de Drankwet, art. 153 van de Gemeentewet zou kunnen worden toegepast, zonde ik wel niet bepaald willen ontkennen, maar dan moet de miskenning der wet toch al zeer duidelijk zijn.

Het is echter waar, dat de woorden: „algemeen belang" rekbaar zijn, en er zijn voorbeelden van, dat als algemeen belang werd opgevat wat bijster veel van bijzonder gemeentebelang had.

Mijn conclusie is dus deze. Ik betwist niet principieel de bevoegdheid van den wetgever om het maken van verordeningen verplichtend te stellen; en laat nu daar, of daarbij dan bepaald kan worden, dat deze ter goedkeuring moeten worden aangeboden aan Gedeputeerde Staten, omdat dit hier niet, ofschoon in de Woningwet wel, voorgesteld wordt.

Wel komt het mij echter voor, dat bij het opleggen van de verplichting tot het maken eener gemeente-verordening altijd eenigermate wordt afgeweken van het heilzaam beginsel van zelfwetgeving van de gemeentebestuuren, zoodat daarvoor een afdoende aanleiding moet bestaan. Aangezien ik nu echter in de stukken en de toelichting vruchteloos naar een zoodanige reden heb gezocht, op grond waarvan nu op eenmaal in strijd met de verdere structuur van de wet, dit speciale punt zoo belangrijk zou moeten worden geacht dat daarvoor uitzondering zou moeten worden gemaakt op de gewone facultatieve wetgevingsbevoegdheid van den raad, zal ik, behoudens nadere toelichting, mijn stem aan het amendement onthouden.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik moet stemmen

tegen het amendement van den heer de Ridder, die wil dat elk gemeentebestuur *verplicht* wordt een sluitingsuur vast te stellen. Reeds in het algemeen zou ik mij daartegen verzetten op de door den heer Röell aangevoerde gronden, maar daarenboven is er nog een practische reden. De heer de Ridder heeft gezegd, dat er in het noorden van Groningen gemeenten zijn, waarin het sluitingsuur is afgeschaft, en dat het meer en meer dien weg opgaat. Dat is juist en het is van belang, dat er een proef genomen is met de afschaffing van het sluitingsuur. Over de zaak zelf heb ik nog geen vaste opinie, maar daar er zedelijke motieven aangevoerd zijn voor de afschaffing van het sluitingsuur, zou ik ongaarne zien, dat de Staten-Generaal voor het geheele land voorschreef, dat een sluitingsuur *moet* worden ingesteld. Nu heb ik geïnformeerd in het district Appingedam. Men leest in de *Appingedammer Courant* van 4 November 1903 een artikel uit Fivelingo: „Terwijl tot nu toe bij festiviteiten, vergaderingen en publieke verkoopingen zonder eenig bezwaar verlof gegeven werd aan de logementhouders om langer te tappen, wijzen adressanten er op, dat door het tegenwoordige hoofd van de politie zoodanig verzoek reeds tot eenige malen toe geweigerd werd."

Dat is één motief; het motief om niet geheel onder de plak te komen en te blijven van den burgemeester. Men bezorgt nu een gemeente, meerendeels bestaande uit liberalen of anderen, anti-revolutionnaire burgemeesters. Dan komen er van die jonge broekjes en willen alles „zedelijk" maken naar hun zin. En zoo heeft deze burgemeester van de gemeente 't Zandt volwassen menschen gesteld onder de plak, zoodat zij bij festiviteiten en vergaderingen als kwajongens of schoolkinderen naar huis gestuurd worden. Het is zoo erg, dat de burgemeester wederrechtelijk — en ik hoop er bij de behandeling van de begrooting op terug te komen — in een zaal, waarin een besloten vereeniging vergaderde over deze quaestie, twee veldwachters heeft geplaatst om te hooren wat men van den burgemeester wel durfde te zeggen.

Het is begrijpelijk dat men tracht onder het juk van zulke mannetjes weg te komen, door het sluitingsuur af te schaffen. Doch dat is op zich zelf geen afdoend motief. Ik lees echter verder: „Ook uit een zedelijkheidsoogpunt achten adressanten — het betrof hier nl. een tot den raad gericht adres — het gewenscht, dat het sluitingsuur eenvoudig worde afgeschaft. Dan gaan de menschen die een herberg bezoeken geleidelijk naar huis en het kabaal maken op straat, dat nu nog wel eens plaats heeft, zal geheel verdwijnen. Dit heeft ook de ervaring geleerd in de gemeenten Loppersum, Ten Boer, Bafloo, Usquert en Warffum, waar bedoelde sluitingsuren met het beste resultaat werden afgeschaft. Om al deze redenen doen adressanten bovenstaand verzoek."

Het is mij nu nog zooeven door mijn vriend Melchers verzekerd, dat hij bij een spreekbeurt in Warffum zeide, dat sedert het vervallen van het sluitingsuur, het daar 's avonds en 's nachts veel rustiger is dan vroeger.

Verder lees ik in het even aangehaalde stuk: „Toen wij voor enkele weken de politie in de gemeente Loppersum naar het resultaat daarvan vroegen, kon zij ons het meest gunstig resultaat er van mededeelen. Terwijl vroeger de Zondagavond voor haar nog al eens drukte en moeilijkheden gaf, kon zij zich nu meestal rustig thuis houden en mede genieten van den avond van den wekelijkschen rustdag. Van straatrumoer en nog minder van straatkabaal was nooit meer sprake. Ook de kasteleins waren er best mee content." Dat is nu misschien een motief, aan welks kracht men twijfelen kan, en de heer de Ridder maakt zich zichtbaar blij, denkende: dat is een voor mijn voorstel gunstig argument. Maar, er volgt op: „Van „plakkers" hadden zij zelden of nooit last." Ik heb geen bepaalde kennis aan kasteleins, maar het schijnt dat het niet allen maar om drinken te doen is, maar dat zij ook liefst behoorlijk publiek, en „plakkers" liefst niet hebben. Nu, van plakkers hebben zij daar dus geen last meer.

In het artikel wordt over den raad van de gemeente Ten Boer het volgende geschreven:

„Nadat enkele opmerkingen waren gemaakt en er de aandacht op was gevestigd, dat anders vaak de verordening in 't geniep ontdoken werd, deelde de voorzitter nog mede, dat de Drankwet in deze nog altijd eenigen waarborg geeft, omdat die kroegen, waardoor de openbare rust en orde verstoord mocht worden, als drankhuizen zullen kunnen vervallen."

En van een van mijne kennissen aldaar in de buurt ontving ik een brief, gedateerd 5 Mei 1904, dus van jongeren datum dan dit artikel, van November 1903, waarin ik lees: „Herhaaldelijk vraag ik aan onze veldwachters, hoe het er mee gaat in onze gemeente en telkens luidt het antwoord weer: uitstekend."

Ik matig mij in deze volstrekt geen oordeel aan, maar vraag alleen of wij het recht hebben dwingend op te treden tegen gemeenten waarin de meerderheid der ingezetenen te goeder trouw zegt, dat afschaffing van het sluitingsuur in het belang is van de zedelijke en maatschappelijke orde.

Nu nog een zaak, waarover ik kort kan zijn; zij betreft het bevoorrechten van sociëteiten.

Hier wordt voorgesteld de meest krasse bevoorrechting van sociëteiten. Bij plaatselijke verordening zullen burgemeester en wethouders, ook wat het sluitingsuur betreft, allerlei maatregelen kunnen nemen tegen de gewone herbergen.

Stel dat burgemeester en wethouders verordenen, dat op lotingsdagen de herbergen moeten gesloten blijven. De goede, solide burgers zullen zich dit — naar ik vertrouw — gaarne in het algemeen belang getroosten om op zoo'n enkelen dag geen sterken drank in de herberg te gebruiken. Maar wat moeten diezelfde burgers wel denken, wanneer de sociëteit open blijft, en zij de heeren daar bittertjes zien drinken voor de open spiegelruiten of zelfs op de straat? Dit zou in de oogen van het publiek een zoo erge bevoorrechting geacht worden, dat het den maatregel zeer impopulair zou maken. Hetzelfde bezwaar geldt natuurlijk het sluitingsuur.

Het is om die reden, om te beproeven aan die grove bevoorrechting paal en perk te stellen, dat wij een amendement ontworpen hebben, hetwelk gedrukt wordt en na de pauze rondgedeeld zal kunnen worden. Ik kan het echter ook wel terstond indienen.

De **Voorzitter**: Door de heeren Schaper, Helsdingen, van Kol, ter Laan en Melchers is een amendement ingediend, strekkende om:

n°. 3 van art. 2 *c* te lezen als volgt:

„3°. uren bepalen, gedurende welke localiteiten, waarvoor vergunning is verleend, gesloten moeten zijn. Met dien verstande, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald";

in n°. 4 van dit artikel te doen vervallen de woorden: „door burgemeester en wethouders";

en in te voegen een nieuw tweede lid, luidende:

„Het bepaalde in de nrs. 3 en 4 blijft buiten toepassing voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten."

Het tegenwoordige tweede lid wordt het derde lid.

Dit amendement behoeft geen nadere ondersteuning omdat het door vijf leden is voorgesteld.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat door de afdeelingen tot rapporteurs zijn benoemd voor de wetsontwerpen:

toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van een spoorweg van Lichtenvoorde—Groenlo naar Zeddam (**168**);

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor de verbetering van de rivier de Vecht in Overijssel, in de gemeenten Stad-Hardenberg, Ambt-Hardenberg en Gramsbergen (**172**);

aanvulling der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139), houdende regeling betreffende de toelating als schipper op koopvaardijschepen en het aan boord daarvan in dienst hebben van stuurlieden en machinisten (**173**);

bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche

Handelmaatschappij, ter vervanging van die bekrachtigd bij de wet van 6 December 1898 (*Staatsblad* n°. 261) (**174**);

in beheer en onderhoud nemen van een gedeelte boord met jaagpad van het Groot Noordhollandsch Kanaal bij het Rijk (**177**);

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Middelharnis, noodig voor den aanleg van een haven c. a. aldaar, ten behoeve van een stoombootveerverbinding tusschen Hellevoetsluis en Middelharnis, in verband met den ontworpen spoorweg op de eilanden in Zuidholland;

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Stellendam, noodig voor het maken van een aanlegplaats c. a. in den mond der haven van Stellendam, ten behoeve van een stoombootveerverbinding Hellevoetsluis—Goeree-Overflakkee, in verband met den ontworpen spoorweg op de eilanden in Zuidholland (**178**),

de heeren Krap (voorzitter), Talma, Roessingh, van Asch van Wijck en van Gijn;

nadere bepalingen omtrent den accijns op het gedistilleerd (**169**);

afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij art. 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar, Hoorn en Purmerend (**170**);

wijziging en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**171**),

de heeren Röell (voorzitter), van Idsinga, van Sasse van Ysselt, Ferf en van de Velde.

De beraadslaging over het *wetsontwerp* wordt voortgezet.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering kan vooralsnog niet de theorie aanvaarden, dat wegneming van elke bepaling over een sluitingsuur bevorderlijk zou zijn aan het tegengaan van het misbruik van sterken drank en van burengerucht. De Regeering heeft daarvan doen blijken door haar eerste voorstel, waarbij in de wet zelf een bepaling aangaande het sluitingsuur werd opgenomen. Zij is echter daarop teruggekomen, omdat zij meende te moeten zwichten voor de opmerking, dat bij de verschillende toestanden in de onderscheidene gemeenten en deelen van gemeenten in het land een uniforme bepaling niet doeltreffend zou zijn.

Daartegenover stellen de geachte afgevaardigden nu voor, om aan de gemeentebesturen den plicht op te leggen, een sluitingsuur vast te stellen. Wij hebben daar op zich zelf niets tegen. Vóór de indiening van de Memorie van Antwoord is de vraag reeds overwogen, of het niet beter ware dit voor te stellen, maar wij kwamen tot de conclusie, dat het met onwillige honden slecht hazen vangen is. Wanneer men te doen heeft met een gewilligen gemeenteraad, is een imperatieve bepaling niet noodig, en heeft men met een onwilligen gemeenteraad te doen, dan loopt men gevaar, dat de bepalingen zóó gemaakt worden, dat zij toch geen effect sorteeren. Nu heeft de geachte verdediger van het amendement wel gezegd, dat men dan met het oog op het algemeen belang zulk een verordening zou kunnen vernietigen, maar men kan de bepalingen van een dergelijke verordening altijd wel zoo maken, dat bezwaarlijk tot vernietiging kan worden overgegaan. Vraagt men dus, of ik geloof, dat dit amendement, wanneer het wordt aangenomen, metterdaad effect zal sorteeren, dan meen ik, dat het effect gering zal zijn. Ik stem toe, dat hier een kleine beperking van de autonomie der gemeenten wordt aangebracht, maar ik kan ook niet toegeven, dat in zake van de woningen dit meer noodig zou zijn dan hier. Wanneer men het kwaad van het alcoholisme op zijn lichtst gaat tellen, dan kan dit zijn; niet, wanneer men de gevolgen nagaat van het drankmisbruik, ook uit een financieel oogpunt, voor het Rijk, ten aanzien van het onder dak brengen en voorthelpen van de slachtoffers van den drank.

Ik laat dus de zaak gaarne aan de Kamer over. Ik meen dat de bedenking ten opzichte van art. 135 der Gemeentewet gemakkelijk zou kunnen worden ondervangen, wanneer de formule werd geplaatst achter de woorden: „kan hij".

Wat het voorstel van den heer Schaper betreft, om de woorden „burgemeester en wethouders" te schrappen, en al de bepalingen van toepassing te verklaren ook op de sociëteiten — zooals de zaak nu voor mij ligt, kan ik niet toegeven, dat wij metterdaad recht zouden doen. Wanneer men al de zaken, die ongelijk in aard zijn, gelijk wil gaan behandelen, dan begaat men dikwerf onrecht. Wanneer men niet kan verdragen, dat, waar een sluitingsuur voor tapperijen en kroegen is voorgeschreven, de menschen in sociëteiten blijven zitten, moet men ook verder gaan en verbieden, dat de menschen in eigen huiselijken kring een gezelschap hebben en daar tot laat in den nacht bijeen blijven. Bovendien zouden de bepalingen toch niet helpen, wanneer in een sociëteit geen sterke drank werd verkocht, maar alleen bier of wijn. Voor zoover ik weet, is nog nooit van sociëteiten het kwaad te duchten geweest, waartegen deze bepalingen zich keeren. Ik heb nog nooit gehoord, dat de gevaren van burengerucht, wanordelijkheden enz., die een gevolg zijn van tapperijen en kroegen, zich ook voordoen bij sociëteiten. Verder moet men ook niet vergeten, dat sociëteiten niet zijn plaatsen voor het groote publiek toegankelijk; het is een soort van middending tusschen het huisgezin en den publieken kring. Het gaat niet aan die twee zaken over één kam te scheren.

Wat betref het weren van de sociëteiten uit bepaalde buurten, — ik heb nog nooit gehoord, dat in eenige buurt bezwaar is gemaakt tegen het hebben van een sociëteit, wel tegen de aanwezigheid van kroegen.

Intusschen, deze zaak acht ik van zóó weinig gewicht, dat ik de beslissing aan de Kamer overlaat.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Over de beide amendementen zou ik gaarne eenige woorden in het midden willen brengen.

Wat het eerste amendement betreft, stel ik er prijs op reeds nu het een en ander te zeggen, in de hoop dat de geachte voorstellers, wanneer zij straks nader hun amendement zullen verdedigen tegen de gemaakte bedenkingen, zij te gelijk ook rekening zullen willen houden vooral met de opmerkingen van redactioneelen aard door mij nu gemaakt.

Ik geloof dat uit de discussie twee dingen gebleken zijn: ten eerste dat de uitwerking die de aanneming van het amendement zou hebben, zeer gering zou zijn. Iedereen voelt het — en de Minister heeft het uitdrukkelijk gezegd — dat het heel gemakkelijk is voor den gemeenteraad zoodanige bepalingen te maken, dat de bedoeling, waarmede dit in de wet wordt gezegd niet wordt bereikt en de gronden, om deze verordening voor vernietiging voor te dragen, uiterst zwak zouden zijn. Een grooter bezwaar is echter dit: Ik zal mij niet als rechter opwerpen in het geschil, dat gerezen is tusschen twee curatoren eener Rijksuniversiteit, of in een dergelijke verordening plaats zou zijn voor dispensatie-bepalingen, waarbij bevoegdheid daartoe werd gegeven aan burgemeester en wethouders of aan den burgemeester.

Dezer dagen is gezegd door menschen die met de toepassing van dergelijke verordeningen vertrouwd zijn: de Kamer doe wat zij wil, doch laat zij vooral niet raken aan de eenigszins arbitraire macht, die op dit oogenblik feitelijk in de meeste gemeenten bij burgemeester en wethouders of bij den burgemeester berust ten opzichte van de sluitingsuren van tapperijen. Wanneer de burgemeester dit verliest, verliest hij een krachtig en eenvoudig middel, waardoor hij orde weet te houden bepaaldelijk in die soort bedrijven die heel vaak aanleiding geven tot verstoring van orde en rust. Uit Amsterdam zijn mij sterke voorbeelden genoemd van dien aard, zoodat iedere mogelijkheid dat de bevoegdheid van den raad om dispensatiën bevoegdheid te geven aan burgemeester en wethouders of den burgemeester, in gevaar zou komen, voor mij een aanleiding zou zijn om tegen het amendement te stemmen. Tegenover dit bezwaar zou een te kleine winst zijn.

In de tweede plaats zou ik den voorstellers in overweging willen geven den vorm van hun amendement te wijzigen, opdat niet, wanneer het zou zijn aangenomen, deze te wenschen overliet. Hier staat: door burgemeester en wethouders een vergunning is verleend, terwijl volgens de terminologie van het ontwerp er zou moeten staan in de wet: „vergunning is verleend. Dat „eene" moet er uitvallen. Verder staat aan het slot:

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

„Bepalingen als bedoeld in het 1ste lid van dit artikel moeten uiterlijk binnen een jaar na de inwerkingtreding dezer wet bij verordening zijn vastgesteld."

De woorden: „bij verordening" zijn overbodig, waar blijkens het voorgaande deze bepalingen alleen bij verordening kunnen worden vastgesteld. Vervolgens zijn de woorden: „binnen een jaar na de inwerkingtreding dezer wet" in art. 2*c* niet op hun plaats, want deze wet is de Drankwet van 1881 en deze was reeds in 1882 een jaar in werking getreden. De bepaling moet dus naar het slot worden overgebracht, in art. XLIII*ter*, b.v. dat dan zou luiden: „Bepalingen als bedoeld in art. 2*a*, 1ste lid, moeten uiterlijk binnen één jaar na het in werking treden dezer wet worden vastgesteld." Aan het formeele bezwaar zou dan te gemoet zijn gekomen.

Ook zou ik den voorstellers in overweging willen geven uit hun amendement te laten vervallen: onverminderd zijne bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet. Ik geloof dat vaststaat na de discussie dat op dit punt de bevoegdheid van den gemeenteraad wordt verminderd. Op dit oogenblik heeft hij bevoegdheid verordeningen te maken of niet te maken.

Nu wordt de bevoegdheid om de verordening niet te maken, bij dit voorstel weggenomen, en het is dus zonderling om te zeggen, dat dit gaat: onverminderd die bevoegdheid. Ik geloof, dat dit een bepaling is, die ironisch zal klinken in de ooren van die gemeentebesturen in Groningen, welke, zooals wij van den heer Schaper hebben gehoord, te rade zijn gegaan uit een oogpunt van wat zij beschouwen als gemeentebelang, om het sluitingsuur te laten vervallen.

Over de zaak zelf zal ik niet veel meer spreken. Ik geloof, dat er is wat er voor, en wat er tegen pleit, en met het oog daarop zou ik op dit oogenblik een decisie van de Kamer, dat in elke gemeente, onder welke omstandigheden ook, een sluitingsuur moet zijn, niet zeer gewenscht achten.

Het tweede amendement ligt op dit oogenblik nog niet gedrukt voor ons, maar ik geloof mij niet te vergissen, wanneer ik zeg, dat de heer Schaper bedoelt om onder 2 van de 4 bepalingen, die in art. 2 *c* voorkomen, de sociëteiten te laten vallen.

1°. bepaalt de wijken, buurten en straten, waar verkoop niet zal plaats hebben;

2°. die, waar een maximum zal worden vastgesteld;

3°. handelt over de sluitingsuren; en

4°. over de sluitingsdagen.

Nu zou ik zeggen, dat in de beide eerste gevallen voor die bepalingen geen grond bestaat, krachtens welke onderscheid gemaakt zou moeten worden tusschen sociëteiten en andere verkoopplaatsen van sterken drank. Ik zal er niet lang over spreken, omdat het in de lijn ligt van hetgeen door mij is opgemerkt bij art. 2.

Ik geloof, dat, wanneer wij wel beperking opleggen aan verkoopplaatsen, maar geen teugel aanleggen voor het oprichten van sociëteiten, wij een prikkel geven voor dit laatste, welke ik niet gewenscht acht. Daarom heb ik mij afgevraagd, waarom eigenlijk in het geheele artikel 2 *c* de woorden voorkomen: door burgemeester en wethouders.

Nu wil ik eerlijk zeggen, dat ik anders dacht over de twee bepalingen door den heer Schaper vastgesteld over de sluitingsuren en de sluitingsdagen. Het is merkwaardig, dat de heer Schaper weg moet nemen niet alleen de woorden, die in verband met den opzet der wet hier staan: „door burgemeester en wethouders", maar te gelijker tijd voorstelt, dat geschrapt worden de woorden: „voor het publiek toegankelijk". Hij zegt dus niet: ik wil voor alle vergunningen gelijk recht hebben, maar hij zegt: Zoodra er een vergunning is bestaat voor alle localiteiten, of zij voor het publiek toegankelijk zijn of niet, hetzelfde recht.

De heer Schaper zal zeker wel bijzonderen prijs stellen op het behoud van de woorden, die anders overbodig konden schijnen, over de onverminderde bevoegdheid krachtens art. 135. Hij zal gevoelen, dat er van openbare orde en zedelijkheid geen sprake meer is. Het zijn geen openbare gelegenheden, maar het zijn gesloten localiteiten. Ik geloof, dat men door het sluitingsuur toe te passen op sociëteiten, iets doet wat onbillijk is.

Waarom zouden wij het doen? Wij hebben het verleden week gehoord en ook nu vandaag weer, dat het zoo verschrikkelijk is dat, wanneer gewone burgers ter wille van enkele lotelingen zich voor enkele uren moesten getroosten geen borrel te drinken, zij wanneer zij sociëteiten voorbij komen de menschen daar wel zien drinken.

Maar dat kan immers toch. Gesteld het is een sociëteit zonder vergunning, dan kan men zich toch voorstellen, dat diezelfde burgers in de sociëteiten port en sherry zien drinken. Zullen zij daar dan niet jaloersch van worden? Ik geloof, dat wanneer wij hier een wet willen maken in Nederland, waarbij niemand jaloersch wordt op een ander, wij iets beginnen waarbij wij geen rekening houden met die eigenaardige stemming, welke altijd bij de meerderheid der menschen heerscht. Daaraan is niet te ontkomen en wij moeten ons daardoor niet laten leiden. Dergelijke bepaling zal niet populair zijn, maar van af den beginne, sedert deze wet is ingekomen, heb ik gevoeld dat wij moeten zorgen niet ter wille van zekere algemeene min of meer populaire gevoelens en inzichten lichtvaardig te handelen met rechten welke niet zonder beteekenis zijn.

Toen bij de bespreking over de sociëteiten zoo bekwame juristen als de heer van Raalte en de Minister van Justitie het onderling oneens waren over het karakter van een sociëteit, bleek voor ons leeken één ding zeer duidelijk, namelijk dat het uiterst moeilijk is het oogenblik te bepalen, dat een sociëteit uittreedt uit den kring van het particuliere leven, dat de Overheid heeft te ontzien, en dat zij komt binnen den kring van het openbaar leven, waar de Overheid het eigenaardig terrein harer bemoeiing vindt.

Volkomen te recht is nu in dit artikel op den voorgrond gesteld het element, dat de localiteit moet zijn voor het publiek toegankelijk. Ik zou het daarom beter achten indien uit het artikel verviel het criterium „door burgemeester en wethouders verleend". Dan zou de Kamer eenvoudig zeggen: wij leggen die bepalingen in zake het sluitingsuur en de sluitingsdagen niet op aan de sociëteiten, niet omdat de bezoekers daarvan een privilege moeten bezitten, maar omdat wij hier te maken hebben met localiteiten, niet voor het publiek toegankelijk, waarmede verordeningen, die met het publieke leven zullen te maken hebben, zich niet hebben te bemoeien.

Daarom zou ik der Regeering in overweging willen geven in nos. 1°., 3°. en 4°. van dit artikel te doen vervallen de woorden: „waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend" en in 2°. „door burgemeester en wethouders te verleenen", en aan het artikel toe te voegen: „Het bepaalde in dit artikel is niet van toepassing op eene vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten."

Er komt bij, dat, zooals de wet oorspronkelijk was opgezet, er voor de uitzondering der sociëteiten van het bepaalde sub 1°. en 2°. een duidelijke grond was; de sociëteiten werden namelijk geheel afzonderlijk behandeld en waren niet onder het maximum gebracht. Thans is dit wel geschied, en nu is het niet juist om, wanneer in een gemeente het bepaalde maximum kan worden verlaagd, hetzij voor de geheele gemeente, hetzij voor een wijk of buurt, in het eene geval wel en in het andere niet gelijkelijk te treffen alle gelegenheden, zoowel tapperijen als sociëteiten.

Om dit te verduidelijken wijs ik op een voorbeeld.

Wanneer men denkt aan de groote gemeenten in Friesland, dan kan men zich voorstellen dat de gemeenteraad van Achtkarspelen of Leeuwarderadeel voor een bepaald deel van de gemeente een bepaald maximum vaststellen; dat maximum zou dan volgens het Regeeringsvoorstel niet strekken voor sociëteiten, maar alleen voor tapperijen en slijterijen. Maar wanneer datzelfde deel van de gemeente in andere streken des lands een eigen gemeente vormde, zou de Regeering in haar voorstel het volkomen juist vinden, dat voor precies hetzelfde complex der bevolking een bepaald maximum werd gesteld, dat verlaagd kon worden en zou gelden voor sociëteiten en voor tapperijen en slijterijen.

Ik geloof niet, dat dit juist is, en daarom zou ik meenen, dat er alle aanleiding is, ten einde te zorgen, dat ook de strijd over de quaestie of het sluitingsuur ook op sociëteiten van toepassing moet wezen, een zuiver karakter drage, dat uit de 4 leden van het artikel de woorden: „door burgemeester en wethouders" werden gelicht. Dan zou de Kamer hebben te beslissen over deze simpele quaestie: niet of een privilege behoort gegeven te worden aan de sociëteiten, maar of de Kamer, dergelijke verordeningen, die betrekking hebben op de openbare orde, en

wil men het wat verder uitstrekken, op de openbare orde, gezondheid en zedelijkheid, ook van toepassing wil verklaren op localiteiten, die niet voor het publiek toegankelijk zijn.

De heer **de Ridder**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de verschillende bezwaren, door eenige geachte sprekers tegen ons amendement uitgebracht, wensch ik het een en ander in het midden te brengen.

De heer Röell heeft zich eenigszins gereserveerd over het amendement uitgelaten en niet bepaald verklaard er tegen te zullen stemmen. Ik zal trachten dien geachten spreker zoo mogelijk te overtuigen, dat hij zelf, zich plaatsend op het door hem ingenomen standpunt, zijn stem aan ons amendement kan geven.

De geachte afgevaardigde is begonnen met te verklaren, dat hij zich zeer goed kan stellen op het standpunt dat de wetgever vaststelt een verplichting van het gemeentebestuur om in deze op te treden, maar, zegt hij, er moet voldoende aanleiding bestaan, dat deze inbreuk op de gemeentelijke autonomie een dergelijk voorstel rechtvaardigt. Dit komt hem voor hier niet het geval te zijn. Hij wijst er op dat, wanneer telkens en telkens door den wetgever aan de gemeentebesturen de verplichting tot het vaststellen eener verordening wordt opgelegd, de energie der gemeentebesturen zal verminderen, en nu vraagt hij: zal men nu, omdat enkele gemeenten geen sluitingsuur willen vaststellen, als wetgever zeggen: gij zult een sluitingsuur bepalen? Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde vergeet dat het algemeen belang, dat er toe moet leiden om in deze den Rijkswetgever te doen ingrijpen, volgens de uitspraak der Regeering zelf, is gelegen in de aanleiding tot beperking van het drankgebruik, meer dan andere voorschriften in art. 2*c* genoemd. Nu zegt de geachte afgevaardigde wel: er zijn meer bepalingen in art. 2*c*, die ook met evenveel recht imperatief voorgeschreven zouden kunnen worden. Deze kunnen echter, wat het doel betreft, niet in vergelijking komen met deze bepaling. Want of de gemeenteraad al enkele buurten en wijken kan aanwijzen waarin voorwaardelijke vergunningen mogen zijn; of, onafhankelijk van het getal inwoners, in die buurten en wijken maxima kunnen aangewezen worden, of kan bepaald worden, dat er zijn omstandigheden, die sluiting voor bepaalde uren motiveeren, dit alles is niet van zooveel gewicht waar het betreft den grooten factor van deze wet: de beperking van het drankmisbruik, dat m. i. hier een ingrijpen van den Rijkswetgever motiveert. De Regeering zelf heeft in haar Memorie van Toelichting uitdrukkelijk gezegd, dat speciaal het vaststellen van het sluitingsuur in deze een groote factor is, dat het een heilzamen invloed zou uitoefenen, en de verleiding zou verminderen, waaraan vooral arbeiders zouden blootgesteld zijn.

Ik meen dus, dat de geachte afgevaardigde uit deze omstandigheden wel aanleiding kan nemen tot de onderstelling dat in deze de Rijkswetgever wel imperatief mag optreden.

Nu heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, wat ik bedoel met de uitdrukking „onverminderd de bevoegdheid krachtens art. 135 van de Gemeentewet", omdat ik gezegd heb, dat het overbodig was hier die bevoegdheid aan de gemeentebesturen te geven, aangezien die uit de Gemeentewet voortvloeide. Het antwoord is zeer gemakkelijk te geven. Wij willen combineeren de bevoegdheid, die de gemeentewetgever, wanneer hem een stuk van zijn macht is ontnomen, toch behoudt. Indien dit wet zal worden, dan kan de gemeentewetgever bijv. blijven bepalen, dat in drankgelegenheden op bepaalde tijden geen muziek mag worden gemaakt of geen danspartijen mogen plaats hebben. Dit is de bedoeling van de verwijzing naar art. 135 der Gemeentewet.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: kan het ook uw bedoeling zijn om in staud te houden de bevoegdheid van den burgemeester om in speciale gevallen dispensatie te verleenen, terwijl juist nu de verplichting wordt opgelegd aan de gemeenteraden om de sluitingsuren vast te stellen, derhalve het dispensatierecht daardoor komt te vervallen? Ik heb er in mijn eersten termijn uitdrukkelijk op gewezen, dat dit de bedoeling niet kan zijn. Ik heb een arrest van den Hoogen Raad, van veel jongeren datum dan de beslissingen door den geachten afgevaardigde genoemd, aangehaald om te bewijzen, dat geen bevoegdheid tot het verleenen van dispensatie casu quo door den gemeentewetgever, den burgemeester, wordt verleend. Het geldt hier eenvoudig een daad van uitvoering, die in het algemeen, wat de verordeningen betreft, krachtens art. 179*a* berust bij burgemeester en wethouders, maar, speciaal wat herbergen aangaat, krachtens art. 188 der Gemeentewet, berust bij den burgemeester. Waar de bevoegdheid van den gemeentewetgever om uitvoering te laten geven aan de verordeningen intact blijft, blijft eveneens onaangeroerd de bevoegdheid van den gemeenteraad om den burgemeester dispensatie te doen geven van de sluitingsuren, m. a. w. het recht om vrijstelling te geven van de bepaling omtrent de sluitingsuren. Om toe te staan, dat men in sommige gevallen later dan anders sluit, is een bevoegdheid, die voortvloeit uit de Gemeentewet en kan de raad ook in ons geval uitoefenen. — Waar de Gemeentewet in art. 179*a* zegt, dat de verordeningen, door den raad vastgesteld, zullen uitgevoerd worden door burgemeester en wethouders, daar blijft de bevoegdheid van den burgemeester om die verordeningen wat betreft tapperijen en dergelijke, nit te voeren, hier intact.

Ik kom thans tot enkele opmerkingen van den heer Schaper. Ik heb tot mijn verbazing gehoord, dat die geachte afgevaardigde zich tegen het amendement heeft verklaard. Ik heb voor mij liggen een nitvoerig stuk van het „Uitvoerend Drankwet-comité", onderteekend door de heeren van der Menlen en van der Wonde; in de toelichting op dat stuk wordt op den voorgrond gesteld, dat het zoo heilzaam is, bij de wet begin- en einduren voor den verkoop van sterken drank te bepalen. De stellers van dat stuk hebben de Regeering geprezen, omdat zij in het eerste ontwerp een bepaling in dien geest heeft opgenomen en zij zeggen, dat nit al de oorspronkelijk voorgestelde bepalingen blijkt, dat de Regeering een juist inzicht heeft in het wezen der drankverleiding.

En wat heeft de Regeering in de Memorie van Toelichting gezegd — hetgeen door niemaud is tegengesproken? Dit, dat een bepaling omtrent den tijd, waarop drankverkoop mag plaats hebben, zoo heilzaam is, o. a. omdat de arbeiders, voordat zij naar de fabrieken gaan, dan geen gelegenheid hebben sterken drank te koopen. Ik begrijp niet, hoe de heer Schaper tegen een dergelijk voorschrift, door zijn partijgenooten zoozeer geprezen, kan opkomen. Indien de geachte afgevaardigde voor de redeneering, dat de afschaffing der sluitingsuren zóó heilzaam is, goede motieven had aangevoerd, zou er misschien nog iets voor te zeggen zijn, maar wat heeft hij aangevoerd? Hij heeft aangehaald een artikel uit de *Appingedammer Courant*, waarin gewaagd wordt van een veldwachter, die beweert, dat het, nu de sluitingsnren zijn afgeschaft, zoo goed gaat. Uit ervaring moet ik als oud-ambtenaar van het openbaar ministerie in het Noorden daartegen opkomen.

Ik weet, dat unaniem door de hoofden van plaatselijke en Rijkspolitie geklaagd wordt over de afschaffing der sluitinguren; het is dan met hun rust gedaan en zij moeten den geheelen nacht surveilleeren, omdat dronken personen den geheelen nacht den weg onveilig maken. Als er een sluitingsuur is, is men zeker, dat de menscheu, dronken of niet, althans op een bepaald uur naar huis gaan. Hoe men zeggen kan, dat de afschaffing van het sluitingsuur de orde en veiligheid bevordert is mij een raadsel. Alleen enkele tappers en herbergiers juichen; met reden, want dan kan men net zoo lang als men wil in de herberg vertoeven en drinken zoo lang men maar wil.

In verscheidene gemeenten van het arrondissement, waar ik het laatst officier van justitie geweest ben, ik noem Warffum, Usquert, Baflo, Aduard, 't Zand enz., is het sluitingsuur afgeschaft onder heftig verzet van den burgemeester en de politie, niet enkel anti-revolutionnairen, juist met het oog op de orde en veiligheid. Maar wat was het geval? Verschillende gezeten boeren verkozen niet op sluitingstijd nit de herberg gezet te worden evenals de arbeiders en hebben zelf of door middel van familieleden in den gemeenteraad zich verzet tegen de verdere handhaving van het sluitingsuur. Dit is de geheele geschiedenis en daarom moet ik eerlijk zeggen, dat ik van het standpant van den heer Schaper dit opkomen voor de afschaffing van het sluitingsuur, dat strekt in het belang der groote boeren, niet begrijp.

Wat de bezwaren van den heer Talma betreft, zijn wij bereid te gemoet te komen aan zijn bezwaar, betreffende de redactie en het woord „ééne" vóór vergunning laten vervallen.

Het andere bezwaar, dat de slotbepaling zon moeten verhuizen, omdat deze wet bedoelt de wet van 1881, kan ik niet deelen.

Als ik zie, dat art. 30 *b* wordt gelezen: „Deze wet kan worden aangehaald onder den titel van „Drankwet", wordt daar bedoeld de wijzigingswet die voor ons ligt, die trouwens denzelfden titel heeft als de wet van 1881. Beide worden aangehaald als „Drankwet" en het maakt dus geen verschil.

Wij zullen nog nader decideeren, of wij ons amendement zullen handhaven of niet. Eén argument heeft ons wel getroffen, dat wij zoowel van de Regeeringstafel als van de Commissie van Rapporteurs hebben gehoord, dat het voorschrift weinig effect kan hebben, omdat een onwillige gemeenteraad wel uren kan vaststellen, die de bedoeling van de wet verijdelen, terwijl de verordening toch moeilijk op grond van strijd met het algemeen belang vernietigd kan worden. Mocht in den loop der discussie blijken, dat meerdere leden dit bezwaar deelen, en wij geen argument daartegenover kunnen stellen, dan zullen wij overwegen of wij ons amendement zullen intrekken. Vooralsnog vinden wij daartoe geen termen.

De **Voorzitter**: In het amendement van den heer de Ridder c. s. is een wijziging gebracht, waardoor in plaats van „een vergunning" gelezen wordt „vergunning".

In het amendement van den heer Schaper c. s. is een drukfout geslopen: In plaats van „moeten zijn. Met dien verstande" moet gelezen worden: „moeten zijn, met dien verstande".

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund om met een paar woorden te wederleggen de bezwaren, die door den Minister en den heer Talma tegen ons amendement zijn aangevoerd. En dan kom ik in de eerste plaats bij den heer Minister.

Ik behoef niet te bespreken de bewering van den Minister, dat de opheffing van het sluitingsuur niet goed zou zijn om het drankmisbruik te beteugelen. Dat is door mij met geen enkel woord betoogd. Ik heb gezegd, dat ik op dit punt geen gevestigde opinie had; dat ik mij in deze quaestie geheel onzijdig, neutraal houd. Ik voeg er bij dat, wanneer deze zaak morgen in den gemeenteraad van Groningen behandeld moest worden, ik die opnieuw en nauwkeurig zou moeten overwegen. Maar ik heb *dit* gezegd, dat in sommige gemeenten, mede ook uit een zedelijkheidsoogpunt, betoogd wordt, dat het wenschelijk is het sluitingsuur te laten vervallen, en ik heb het recht ontzegd aan de Staten-Generaal en aan de Regeering om voor het geheele Rijk dergelijk imperatief voorschrift te decreteeren. Wij hebben hier niet te zeggen of dit goed of niet goed is; er zijn zaken die aan het bijzonder inzicht van de gemeenteraden of de gemeentenaren kunnen en moeten worden overgelaten.

Maar ten opzichte van de sociëteiten is de zaak anders. Ik behoef er niet veel van te zeggen, er is herhaaldelijk uitvoerig over gesproken. Het komt hierop neer, dat de Minister heeft verklaard, dat hij niet begrijpt dat er recht mede gedaan wordt, wanneer sociëteiten aan dezelfde bepalingen worden onderworpen als de gewone vergunningen. Van het rechtsgevoel van den Minister van Binnenlandsche Zaken heb ik, ik moet het eerlijk zeggen, tegenwoordig niet meer het juiste begrip. Ons rechtsgevoel is zeker niet gelijk. Het rechtsgevoel van den Minister schijnt bij de Drankwet nog al een kapitalistisch rechtsgevoel te zijn. Er valt niet tegen te redeneeren. Wanneer men een maatregel invoeren wil is het eenvoudig naar mijn inzicht boven alles onrechtvaardig, dat men zekere inrichtingen uitsluit en de vrije hand geeft, en de gewone instellingen aan banden legt. Daar valt niet over te redeneeren, het is een quaestie van rechtsgevoel, voorzeker van *gevoel*! Ik wil er evenwel op wijzen dat er een tijd geweest is, dat de Minister er anders dan nu over dacht. Het is waar, het is „oude plunje", dat geef ik gaarne toe; maar een plunje die, als zij in het licht komt en wat afgeborsteld wordt, nog wel te gebruiken is.

Ik lees in *Ons Program*, in het boek van dr. Kuyper, in een hoofdstuk over „De publieke eerbaarheid" deze fraaie zinsnede, op bladz. 768 en 769:

„Dat de houders van deze kroegen elke aanspraak zouden verbeuren op politieke rechten, wezen we vroeger reeds aan; waarom hier nog slechts zij opgemerkt, dat deze license den Zondag geheel behoorde uit te sluiten; alsmede dat sociëteiten of uitspanningen, met gesloten ledencirkel, die sterken drank verkoopen wilden, o. i. zonder zweem van zwakheid, tot zelfs de sociëteit der hoogst adellijke lieden, aan dezelfde strenge bepalingen onderworpen moest zijn, zoodra ze bij dien verkoop een vast tantum per lid en per jaar overschreden."

Het blijkt dus, dat het rechtsgevoel van den Minister van Binnenlandsche Zaken een klein beetje verdoezeld, veranderd is! Met zoo iets voor oogen valt niet te betoogen, is elke redeneering overbodig; ik zal mij dus niet afgeven met verdere beschouwingen over rechtsgevoel aan het adres van den Minister.

De Minister heeft aangevoerd — een bewijs van zijn zwakheid in argumentatie — dat de menschen in de sociëteit toch sherry en bier kunnen drinken; maar dit kan men immers elders ook doen; het is wel verboden in *vergunning*-huizen — de Minister schijnt in zijn eigen wet niet best thuis te zijn — maar niet in de verlofs-huizen te drinken; die inrichtingen blijven open.

Als de burgers dus sherry en bier in de sociëteit zien drinken, zullen zij niet in hun rechtsgevoel geschokt worden. Maar tot zulke ongerijmdheden in de argumentatie komt men, als men zulke rechtvaardige voorstellen wil bestrijden.

De Minister heeft gezegd, dat hij zich echter niet ernstig tegen de wijziging verzette en de beslissing daarover aan de Kamer overliet.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat moest er nog maar bijkomen dat de Minister bijv. met intrekking van het wetsontwerp gedreigd had, indien deze wijziging werd aangebracht! Doch de Kamer kan het vrij aannemen.

De Minister zegt: zij kunnen in huis ook jenever drinken. Ja, dat spreekt vanzelf; maar zij zullen dit dan niet kunnen doen in huizen waar het publiek in- en uitloopt.

Ik zal verder niet spreken over de pseudo-sociëteiten. De Minister schijnt er waarde aan te hechten, dat de sociëteiten *rechtspersoon* moeten worden; maar men moet niet altijd van pseudo-sociëteiten spreken in dien zin, alsof het eenvoudig los-opgemaakte dingetjes zullen zijn. Maar ten gevolge van deze bepaling zullen meer en meer sociëteiten als rechtspersonen gevormd worden, welke redelijkerwijze niet geweigerd kunnen worden, ten einde te ontkomen aan al de bezwarende bepalingen die men in het algemeen belang wenscht op te leggen.

De heer Talma had ook bezwaar tegen ons voorstel. Daaruit blijkt de ernst van zijn oppositie tegen ons voorstel op art. 2 *b*. Bij de behandeling van ons amendement op dit artikel heette het: ik ben ook tegen bevoorrechting, maar daartegen moet gezorgd worden bij de betrekkelijke artikelen.

Nu wij met een amendement komen om bevoorrechting weg te nemen, heet het: het is niet noodig, want hier is geen bevoorrechting. Slechts ééns heeft hij in een helder oogenblik ook een dergelijk voorstel gedaan.

De heer Talma zegt ook dat wij niet ver genoeg zijn gegaan, dat wij de n°s. 1 en 2 er bij hadden moeten trekken.

Wil hij een amendement in dien geest voorstellen, zullen wij er waarschijnlijk gaarne vóór stemmen, maar wij hebben ons amendement niet aan de quaestie willen koppelen van de beslissing over de vergunning aan sociëteiten, door Gedeputeerde Staten verleend.

Passen wij ons voorstel ook dáárop toe, dan zou de gemeenteraad gaan heerschen over Gedeputeerde Staten. De gemeenteraad kan moeilijk voorwaarden verbinden aan een vergunning door Gedeputeerde Staten verleend. Ik zou er niet zoo tegen zijn, maar meen dat dergelijk voorstel weinig kans zou hebben aangenomen te worden; daarom hebben wij die quaestie niet willen aanvatten, hoewel mijn politieke vrienden met mij er niet tegen zullen zijn. Wij hebben het meest eenvoudige en bereikbare gevraagd, namelijk wegneming der tastbare bevoorrechting, in de nummers 3 en 4 vervat.

Ik geloof dat ik hiermede voldoende ons amendement nader heb verdedigd.

Nu heeft de heer Talma gezegd, dat er hier heeren in de Kamer zijn, die het als een reactie zouden beschouwen wanneer een dergelijk amendement werd aangenomen, omdat reeds bij art. 2*b* een dergelijk voorstel is verworpen. Is dit zoo, dan is hiermede de gedragslijn veroordeeld, die de heer Talma aanbevolen heeft bij de verdediging van art. 2*b*.

Hieruit kan men zien hoe deugdelijk het zou geweest zijn, wanneer men in één keer alle bevoorrechting had weggenomen, dan had men niet telkens daarover weder behoeven te bespreken.

Ik begrijp niet dat de aanneming van ons amendement in dier voege reactie zou zijn. Het is een reactie in ruimen zin, wanneer men een dergelijke bevoorrechting handhaaft. Het gaat hier als bij het Bijbelwoord ; men legt zware lasten op de schouders van anderen en roert ze zelf met de pink niet aan. Regeering en wetgevers willen de krasse bepalingen niet opleggen op de sociëteiten, waarmee zij zich afsluiten, die zij wel oplegt op de groote menigte.

Ik hoop dat men aan die reactie niet zal mededoen, maar ons amendement zal aannemen.

Nu nog een woord tot den heer de Ridder.

De heer de Ridder is met grof geschut gekomen tegen mijn bestrijding van zijn amendement. Hij heeft zich „verbaasd". Och, Mijnheer de Voorzitter, ik heb mij bij de behandeling van dit wetsontwerp zoo dikwijls verbaasd! Dat verbazen verleert men wel, wanneer men de handelingen van de zoogenaamd Christelijke heeren ziet bij de bespreking van dit ontwerp. Wij moeten onze wederzijdsche verbazing maar niet te veel luchten, want dat zou spoedig vervelen.

De heer de Ridder heeft gezegd, dat mijn partijgenooten van der Meulen en van der Woude hadden gevraagd wat ik bestrijd. Of die twee heeren *partijgenooten* van mij zijn, betwijfel ik zeer; maar al waren dit zoo, ik sta hier toch niet om alles te doen wat eenige mijner partijgenooten verlangen dat ik doen zal. Kwam ik met de redeneering: ik sta dit of dat voor, want mijn partijgenooten vragen het, dan zou men wel zeggen, dat dit is een rare opvatting van de taak als volksvertegenwoordiger.

Als de heer de Ridder zijn partijgenooten tot richtsnoer wilde nemen, zou hij nog geheel iets anders moeten doen, want zijn Christelijke partijgenooten-drankbestrijders gaan veel verder in hun adressen en wij hebben maatregelen verdedigd, ook door hen gevraagd, maar hier door heeren kerkelijken verworpen.

De heer de Ridder zegt, dat hij door zijn ervaring als officier van justitie zoo op de hoogte is van de drijfveeren van degenen die een sluitingsuur verlangen. Het zou nl. boerentrots zijn tegenover de arbeiders. Ik geloof niet dat de geachte afgevaardigde zulk een kenner is van sociale drijfveeren en zoo op de hoogte is van de bedoelingen van boeren en van arbeiders. De opheffing van het sluitingsuur geldt boeren en arbeiders beiden. Ik ga toch ook wel met menschen om en niemand heeft mij gezegd, dat de zaak zóó staat.

De maatregel is in dit opzicht democratisch, hij geldt voor de arbeiders en de boeren en dus geldt het argument niet. Ik kan derhalve niet maar zoo klakkeloos aannemen, wat de heer de Ridder, met of zonder ervaring als officier van justitie, heeft meenen op te merken.

De tappers willen het graag, zegt de heer de Ridder, maar daarbij verdraait hij mijn bewering.

Ik heb uit dat artikel aangetoond, dat de tappers het niet wenschten om meer jenever te verkoopen, maar omdat zij dan ontslagen werden van de plakkers, die precies blijven tot het sluitingsuur en geen minuut eerder weggaan. Als er geen grens is zullen er menschen zijn, die zwichten voor een betere aandrift, en zullen zeggen: er is nu toch geen grens op een vastgesteld uur en ik vertrek dus tijdig. Ik herhaal: ik begeef mij niet in de quaestie, wat hier het zwaarste weegt; maar ik meen dat men hier op de aangegeven motieven geen algemeen verbod mag opnemen.

De heer **Röell**: De Kamer veroorlove mij nog slechts een zeer kort woord; de quaestie is genoegzaam toegelicht, zoodat ik met enkele korte opmerkingen meen te kunnen volstaan. Zijn Excellentie, de heer Minister van Binnenlandsche Zaken, verklaarde mij niet te kunnen toegeven, dat bij de Woningwet een meer algemeen belang zou zijn betrokken dan bij de Drankwet.

Mijnheer de Voorzitter! Het zal waarschijnlijk aan een minder duidelijke uiteenzetting mijnerzijds te wijten zijn, maar dat heb ik ook niet beweerd of althans niet willen beweren. Ik erken gaarne dat men voor de Drankwet evenzeer een algemeen belang kan aanvoeren als bij de Woningwet; maar ik heb beweerd ten aanzien van het amendement van den geachten afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede, den heer de Ridder, dat voor de verplichting tot vaststelling van een verordening ten aanzien van het sluitingsuur van herbergen niet dezelfde redenen van algemeen belang zijn aan te voeren als voor de verordeningen die de Woningwet heeft voorgeschreven, omdat met die verordeningen de Woningwet stond of viel, en zulks met deze verordeningen — het blijkt genoegzaam uit de houding der Regeering zelf, — niet het geval is.

De geachte afgevaardigde, de heer de Ridder, meende zich te mogen vleien met de hoop, dat ik mijn stem aan het amendement zou kunnen geven — wat ik tot mijn leedwezen niet zal kunnen doen —, meenende dat ik de verplichting op zich zelf voor de gemeentebesturen erkend zou hebben om dergelijke verordeningen te maken als waarvan hier sprake is.

Dit is echter niet het geval; ik heb eenvoudig in beginsel de bevoegdheid van den wetgever erkend om het vaststellen van dergelijke verordeningen als staatsrechtelijke verplichting op te leggen, maar ook, al ware de thans behandelde verplichting mijns inziens voor de gemeentebesturen als een zedelijke te erkennen, dan nog zou mijn oordeel omtrent de wettelijke verplichting niet anders zijn geweest.

De geachte afgevaardigde heeft verder het belang aangevoerd, dat bij deze zaak betrokken is, maar dit geldt evenzeer ten aanzien van het 4de punt, namelijk de sluiting op lotingsdagen en dergelijke. Zoodanige waardeering van het betrokken belang is echter, ik erken dit, altijd, eenigszins subjectief. Intusschen is mij nu duidelijk geworden, wat de bedoeling is van de verwijzing in het amendement naar art. 135 der Gemeentewet, maar dan veroorlove mij de geachte afgevaardigde de opmerking — die ik reeds zoo aanstonds maakte — te herhalen, dat het in zijn stelsel verkieslijker ware geweest, om het voorbeeld van art. 45 der Woningwet te volgen, dat zegt:

„De bevoegdheid, den gemeenteraad toekomende ingevolge art. 135 der Gemeentewet, blijft ten aanzien van het onderwerp, waarin deze wet voorziet, gehandhaafd, voor zoover de door hem te maken verordeningen niet met de bepalingen dezer wet in strijd zijn."

Nu toch krijgt men in hetzelfde artikel de samenvoeging van de vermelding van de verplichte verordeningen van den raad als agent van het Rijksgezag en van de facultatieve als vertegenwoordiger van de gemeente, aan wie, volgens art. 144, 1ste lid, der Grondwet, de regeling van de huishouding der gemeente is overgelaten.

Ik meen dus, dat wanneer dit de bedoeling is geweest, de vorm van de Woningwet beter ware geweest. Nu blijft er echter nog een bepaald verschil van meening bestaan tusschen den geachten afgevaardigde en mij omtrent het recht van dispensatie.

De geachte afgevaardigde heeft onder aanhaling van het arrest van den Hoogen Raad betoogd, dat het recht van dispensatie ook in dat geval zou blijven bestaan, maar hij heeft niet geantwoord op mijn opmerking, dat dit arrest sloeg op de *facultatieve* verordeningen van den Raad en niet op de *imperatieve*. Uit de geschiedenis der herziening van de Grondwet heb ik aangetoond, dat bij een dergelijke facultatieve verordening, de macht die de verordening maakt, ook de bevoegdheid heeft aan te wijzen, wie dispenseeren kan, al ontken ik niet, dat er anderen zijn die daarover anders oordeelen.

Hier staan wij echter niet op het terrein van de facultatieve verordening, maar van de verplichte verordening. En wanneer den raad eenmaal de verplichting is opgelegd een verordening vast te stellen waarbij geregeld worden de uren van sluiting, dan acht ik het betwistbaar of in een dergelijke verordening wel een bepaling kan worden opgenomen, waarbij die regeling, krachtens het recht van dispensatie, feitelijk ten deele aan anderen wordt overgedragen, tenzij, zooals in art. 6 der Woningwet geschiedde, die bevoegdheid in de wet uitdrukkelijk wordt erkend. Op bovengenoemde gronden meen ik dus te moeten blijven bij mijn voornemen om te stemmen tegen het amendement.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Over de vraag, of hier metterdaad een rechtskrenking door de Regeering wordt voorgesteld, zal ik niet lang twisten met den geachten afgevaardigde. Hij heeft inderdaad geheel te recht opgemerkt, dat zijn rechtsgevoel ten deze anders spreekt dan het mijne. De vraag loopt alleen hierover, of, waar men te doen heeft met ongelijksoortige elementen, die ongelijksoortige gevaren opleveren, het al dan niet een rechtskrenking is, die over één kam te scheren.

De heer Talma heeft er op gewezen, dat in 3°. en 4°. ge-

sproken wordt van „voor het publiek toegankelijke localiteiten", terwijl er bijgevoegd is: „waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend". En dit niet, omdat het op zich zelf noodzakelijk was de sociëteiten uit te sluiten, maar omdat daardoor werden uitgesloten de logementen, die alleen vergunning hadden voor hun logeergasten. In die opmerking is zeker veel waars. Het hoofdmoment in 3°. en 4°., het al dan niet toegankelijk zijn voor het publiek, komt door de redactie in de tweede orde, terwijl de bepaling aan klaarheid van bedoeling zou winnen, indien de woorden „door burgemeester en wethouders" vervielen. De daardoor ontstane ongelegenheid zou kunnen worden ondervangen door een afzonderlijke bepaling, dat dit artikel niet van toepassing is op de vergunningen verleend aan logementen voor den verkoop alleen aan logeergasten. Die door den geachten afgevaardigde voorgestelde verbetering trekt ons zeer aan en ik neem haar dan ook over.

Ik heb mitsdien de eer de volgende wijzigingen aan te brengen. In 3°. en 4°. vervallen de woorden: „door burgemeester en wethouders". En verder zal aan het slot een nieuwe alinea worden toegevoegd: het bepaalde sub 3 en 4 van dit artikel is niet van toepassing op vergunningen voor logementen voor den verkoop alleen aan logeergasten; tevens zal in plaats van „binnen eene maand" aan het slot moeten worden gelezen: „binnen eene maand nadat die verordeningen door den gemeenteraad zijn vastgesteld".

Uit het eerste en tweede nummer zou ik vooralsnog de woorden: „door burgemeester en wethouders" niet willen wegnemen. Wel stem ik toe, dat het mogelijk is twee plaatsen met elkander te vergelijken van gelijken omvang en een gelijk aantal inwoners, in ééne waarvan de beperking zou zijn toegepast, omdat zij één kring vormt, in de andere niet; maar ik merk op, dat wat het tweede nummer betreft, zelfs van straten sprake is, zoodat het mij niet noodig voorkomt, de beperking op te leggen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is art. IX gewijzigd:

1°. in sub 3 en sub 4 moeten vervallen de woorden „door burgemeester en wethouders";

2°. aan het artikel wordt toegevoegd een alinea, luidende:

„Het bepaalde sub 3 en sub 4 van het eerste lid van dit artikel is niet van toepassing op eene vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten";

3°. aan het slot in te voegen achter „een maand" de woorden: „nadat zij door den raad zijn vastgesteld".

Ten gevolge van deze wijziging moet het amendement van den heer Schaper c. s. wijziging ondergaan.

Het strekt nu alleen om in 3°. te doen vervallen de woorden: „voor het publiek toegankelijke".

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister is niet verder ingegaan op het debat betreffende het rechtsgevoel. Ook mijnerzijds zal dat niet gebeuren. Ik herhaal, dat het groote verschil in rechtsgevoel tusschen den Minister en mij van later datum is, zooals ik uit het bekende boek aantoonde. Het zou van mij onbillijk zijn hierover lang te spreken, waar de Minister ons heeft pogen te gemoet te komen. De Minister heeft dat gedaan onder den naam van den heer Talma als een beleefdheid tegenover zijn „natuurlijken steun" in de Commissie van Rapporteurs, maar hij heeft het zoo ver gebracht dat, naar het schijnt, ons amendement voor een goed deel vervalt. Wat is nu echter de bedoeling van den Minister? Is het schijn of werkelijkheid? Is de Minister overtuigd, zoo niet door mij, dan door een zinsnede uit *Ons Program*, dat het niet mag? Door den Minister is herhaaldelijk betoogd, dat de sociëteit niet was een „voor het publiek toegankelijke" localiteit, en dat woord blijft in het artikel staan. De Minister zegt: het blijft zooals het is. Dat is een reden voor ons om ons amendement te handhaven.

Wat de wijzigingen door den Minister voorgesteld aangaat: wat nu eigenlijk verbeterd is, ontgaat mij. De zaak wordt mij hoe langer hoe onduidelijker en tusschen twee haakjes zou ik den Minister wel in overweging willen geven, of het niet goed zou zijn, na al die Nota's van wijzigingen en verbeteringen, ons vanavond te doen toekomen een nieuw wetsontwerp, opdat wij alsdan op één stuk papier kunnen zien, hoe de zaak staat. Ik ben nog nooit zoo verdronken geweest onder de paperassen als bij deze wet. Het is niet om uit te houden. Mogelijk wil de Minister ons dan ook verschaffen een nieuwe bijlage, zooals er de nieuwe wet in haar geheel zal uitzien.

Er zou eigenlijk reden zijn om schorsing aan te vragen, ten einde van dit artikel alles te kunnen overzien, want ik weet wezenlijk de draagkracht van het artikel op het oogenblik niet te beoordeelen. Ik aarzel echter uitstel te vragen, maar, mocht een der andere Kamerleden dit doen, dan zal ik het gaarne steunen. Ik wil de behandeling van deze wet niet gaarne vertragen, maar waar de discussie zoo moeilijk wordt door wijzigingen, al of niet in schijn, is er wel reden te verlangen alles gedrukt voor zich te zien.

Ik hoop, dat de Kamer nu niet halverwege zal blijven staan, maar men zal hier nu te kiezen hebben voor of tegen de brutale bevoorrechting, welke hier aan de sociëteiten wordt gegeven. Laat de Kamer zich nu niet met een kluitje in het riet laten sturen door de overneming der voorstellen van den heer Talma, maar zich thans uitspreken door een stemming, of de last, die aan de burgerij wordt opgelegd op Oranjedagen — want ook dan is het nuttig en noodig —, loterijdagen enz., ook niet moet worden opgelegd aan de leden van sociëteiten.

De heer **de Ridder**: Straks heeft de Minister reeds, ofschoon hij zoo vriendelijk was om de beslissing over ons amendement aan de Kamer over te laten, gezegd, dat, al werd het aangenomen, de maatregel bij onwillige gemeentebesturen weinig zou uitrichten.

Met het oog daarop en ook om den weinigen steun, welken blijkbaar het amendement bij de Kamer mocht ondervinden, geloof ik, dat het beter is, dat wij ons amendement intrekken, en heb ik dan ook bij deze de eer zulks te doen, mede namens mijn medevoorstellers.

De **Voorzitter**: Daar het amendemement door den heer de Ridder c s. is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was niet van plan te spreken over de amendementen op dit artikel, maar over het artikel zelf en voornamelijk over het daarin bepaalde sub 3.

Begrijp ik die alinea goed, dan is de bedoeling de bevoegdheid der gemeentebesturen uit te breiden, maar ik zie daarin juist een beperking van bevoegdheid, en wel in tweeërlei opzicht.

Niemand kan betwisten, dat de gemeenteraad thans reeds bevoegd is om sluitingsuren vast te stellen bij gemeenteverordening.

Dit geschiedt nu reeds in honderden gemeenten en ik heb nooit hooren beweren dat een gemeentebestuur daardoor zijn bevoegdheid overschrijdt. Om dus deze bevoegdheid aan de gemeenteraden te verleenen is deze alinea volkomen overbodig, maar, zooals ik reeds zeide, is het bepaalde sub 3°. niet vrij van bedenking, omdat het een *beperking* van bevoegdheid in het leven roept in tweeërlei opzicht.

In sub 3°. wordt gezegd dat de gemeentebesturen bevoegd zijn sluitingsuren vast te stellen niet voor alle localiteiten, maar alleen voor localiteiten voor het publiek toegankelijk — dat wil zeggen, wel voor gewone vergunningslokalen maar niet voor sociëteiten.

Dat is ongetwijfeld een beperking van bevoegdheid. Immers, vervalt n°. 3°. van dit artikel, dan zullen de gemeentebesturen bevoegd zijn en blijven sluitingsuren vast te stellen, ook voor de sociëteiten.

Voorts wordt in n°. 3 uitdrukkelijk gezegd, dat de gemeentebesturen bevoegd zullen zijn sluitingsuren vast te stellen voor localiteiten, waarvoor *vergunning* is verleend. Ook dit is een beperking van de algemeene bevoegdheid, zooals die thans bestaat. Door speciaal bevoegdheid te geven met betrekking tot localiteiten met vergunning en niet met betrekking tot localiteiten met verlof, wordt het quaestieus of een gemeentebestuur ook nog bevoegd zal zijn sluitingsuren vast te stellen, bijv. voor koffie- en bierhuizen met verlof, voor dranklokalen zonder vergunning.

Thans zal niemand beweren dat dit op grond van art. 135 der Gemeentewet ongeoorloofd is, maar als men in de wet zegt: voor localiteiten met vergunning bestaat die bevoegdheid

maar men zwijgt van localiteiten met verlof, dan zal er reden zijn aldus te redeneeren. Als de wetgever zelf voor localiteiten waar sterke drank wordt geschonken, het opnemen van een bepaling tot toekenning van het recht om sluitingsuren vast te stellen, noodig heeft geacht, maar daarbij niet spreekt van sluitingsuren voor localiteiten waar geen sterke drank wordt verkocht en geschonken, dan geeft de wetgever daardoor te kennen, dat hij de bevoegdheid tot het vaststellen van sluitingsuren alleen heeft willen geven voor localiteiten met vergunning. Ik kan er ten minste niets anders in lezen. Als tot verzekering van het minst betwistbare recht een speciale bepaling in de wet wordt opgenomen, dan zou zulk een bepaling nog te meer noodig zijn tot verzekering van diezelfde bevoegdheid voor koffiehuizen — een bevoegdheid die in het stelsel van den Minister evenzeer noodig is en door de uitzonderingsbepaling voor de localiteiten met vergunning zeer betwistbaar wordt.

Ik geef daarom den Minister ernstig in overweging om n°. 3 alsnog uit dit artikel weg te nemen. Wenscht de Minister daartoe niet over te gaan, dan zal ik een amendement indienen.

De **Voorzitter**: Door den heer Schaper is medegedeeld dat hun amendement strekt om zoowel uit 3°. als uit 4°. te doen vervallen de woorden: „voor het publiek toegankelijke".

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Het derde nummer is in dit artikel opgenomen om er tegen te waken, dat, waar deze materie een zaak van Rijksbelang was geworden, geen twijfel zou rijzen aangaande de bevoegdheid der gemeentebesturen, om voor de localiteiten met vergunning een sluitingsuur vast te stellen. Nu zegt de geachte spreker: ge gaat toch in tweeërlei opzicht die bevoegdheid beperken, want ge brengt zoodoende de sociëteiten er buiten en ook ten aanzien van de bierhuizen wordt de zaak quaestieus.

Ik laat daar de vraag, of een gemeente bevoegd is een sluitingsuur voor een sociëteit te bepalen, maar indien ze het heeft, zal dat recht precies hetzelfde blijven. Immers, bij deze wet wordt niet het sociëteitswezen, als zoodanig, geregeld, maar alleen wat is de verkoop van sterken drank. Wanneer dus, afgezien van de quaestie van den sterken drank, de sociëteiten thans onder dergelijke gemeentelijke regeling kunnen vallen, zal dat voortaan zoo blijven.

Hetzelfde geldt van de bierhuizen en andere drankgelegenheden; daar geschiedt geen kleinhandel in sterken drank; zij vallen dus niet onder de regeling van dien kleinhandel. Wanneer ten aanzien van bierhuizen de bevoegdheid in twijfel kan getrokken worden, dan zou dat niet zijn ten gevolge van deze voordracht, maar zou die twijfel uit anderen hoofde bestaan.

Ik kan dus niet inzien, dat hier eenige beperking ontstaat.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Het spreekt vanzelf, dat ik door het antwoord van den Minister niet bevredigd ben. Ik begrijp niet, waarom de Minister aan den éénen kant deze bepaling wil handhaven *met* een uitzondering ten behoeve van sociëteiten en er zich ten sterkste tegen verzet als men die uitzondering voor de sociëteiten er uit wil nemen, en aan den anderen kant beweert: als deze bepaling ongewijzigd wordt aangenomen, dan zullen de gemeentebesturen toch bevoegd blijven ook sluitingsuren voor sociëteiten vast te stellen.

Deze bepaling — zoo redeneert de Minister — regelt uitsluitend de bevoegdheid der gemeentebesturen met betrekking tot localiteiten met vergunning en heeft dus met sociëteiten als zoodanig niets te maken. Die redeneering begrijp ik niet. Ik had natuurlijk in mijn eerste rede ook alleen het oog op sociëteiten *met* vergunning. En die worden in n°. 3 van dat artikel uitdrukkelijk uitgesloten door te spreken van localiteiten, voor het publiek toegankelijk. Die redeneering van den Minister gaat dus in de verste verte niet op.

Evenmin gaat op de bewering des Ministers, dat, als deze wet uitdrukkelijk en speciaal de gemeentebesturen bevoegd verklaart sluitingsuren vast te stellen voor localiteiten met vergunning, daardoor niet zou worden te kort gedaan aan de bevoegdheid der gemeentebesturen om ook sluitingsuren vast te stellen voor localiteiten met verlof. Wat ik dienaangaande gezegd heb zal ik niet herhalen, maar blijft geheel van kracht.

Maar mijn hoofdvraag was: waarvoor is deze alinea noodig? Op die vraag heeft de Minister geen antwoord gegeven. Ik blijf dan ook van meening, dat n°. 3 behoort te vervallen, en heb de eer, Mijnheer de Voorzitter, in dezen zin een amendement voor te stellen.

De **Voorzitter**: Door den heer Goeman Borgesius wordt als amendement voorgesteld uit onderart. 2*c* het bepaalde sub 3°. te doen vervallen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Ketelaar, Verhey, Smidt en Drucker, en komt mitsdien in behandeling.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De Gemeentewet kent aan de gemeentebesturen de bevoegdheid toe, regelingen ten behoeve van de openbare orde, dus rakende openbare aangelegenheden, te maken. En nu heeft de geachte afgevaardigde straks beweerd, dat de gemeentebesturen daaraan het recht konden ontleenen voor sociëteiten het sluitingsuur vast te stellen. *Ik* heb dat niet gezegd, maar de geachte afgevaardigde, en nu heb ik, mij op zijn standpunt stellende, gezegd, dat verandering daarvan door deze bepaling nooit te vreezen is: het was dus een *argumentum ad hominem*.

Ik blijf volhouden, dat, wanneer de gemeente het recht bezit om regelingen te maken voor bierhuizen, zij dezelfde bevoegdheid behoudt, geheel afgezien van deze bepaling, welke niet die materie maar uitsluitend de materie van den kleinhandel in sterken drank regelt. En waarom moet men deze bepaling behouden? Ik heb ook die vraag wel degelijk beantwoord: omdat daar, waar de wet eenmaal de regeling van den kleinhandel in sterken drank aan het Rijk trekt, de bedenking zou kunnen ontstaan, of daardoor aan de gemeenteraden de bevoegdheid, om sluitingsuren voor dien kleinhandel vast te stellen, is ontnomen.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft nu geantwoord: waar de Drankwet deze materie, den verkoop van sterken drank regelt, zou wel eens beweerd kunnen worden, dat de gemeentebesturen de bevoegdheid om sluitingsuren vast te stellen missen, indien niet uitdrukkelijk in deze wet die bevoegdheid aan de gemeentebesturen gegeven wordt.

Ik begrijp dat niet, Mijnheer de Voorzitter! Reeds 20 jaar lang is deze materie, de verkoop van sterken drank, bij de Drankwet geregeld, maar nog nooit is in dien tijd de bevoegdheid der gemeentebesturen betwist.

Onder de vigueur van de bestaande Drankwet zijn, niet alleen in honderden, maar in de overgroote meerderheid der gemeenten reeds sluitingsuren vastgesteld, en nooit is er van vernietiging van dergelijke bepalingen sprake geweest. Waarom zou dan nu onder een gewijzigde Drankwet die bevoegdheid uitdrukkelijk in de wet moeten worden vastgelegd? En waarom is dat dan niet noodig voor de huizen met verlof, welke materie in deze Drankwet ook geregeld wordt.

In den gedachtengang van den Minister wordt n°. 3 van dit artikel des te bedenkelijker, want op zijn standpunt zou men betreffende de bevoegdheid der gemeentebesturen nog veel meer uitdrukkelijk in de wet moeten opnemen. Door de ééne bevoegdheid in de wet vast te leggen en een andere even onmisbare en met het onderwerp evenzeer in nauw verband staande bevoegdheid *niet*, wordt de toestand geheel onzeker en schept men onnoodig verwarring.

Wat de sociëteiten betreft, zoo zegt de Minister nu: bewijs mij dat het voor de openbare orde noodzakelijk kan wezen, dat sociëteiten op bepaalde uren gesloten worden.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik meen dat het volstrekt niet moeilijk is aan te toonen, dat sluiting ook van sociëteiten met het oog op de openbare orde noodig kan zijn. Bij samenscholingen en twisten — ik herinner mij een zeer sprekend geval — kan het zelfs zeer dringend noodig zijn, dat niet alleen de tapperijen maar ook de soms aanstoot gevende sociëteiten gesloten worden. Maar dat is niet het eenige geval. Stel dat het laat open zijn van de een of andere sociëteit telkens tot dronkemanstooneelen aanleiding geeft, kan dat geen voldoende aanleiding zijn om voor een dergelijke sociëteit een sluitingsuur vast te stellen?

87ste VERGADERING. — 25 MEI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Trouwens uit hetgeen de Minister zoo straks zeide, maak ik op, dat het ook niet zijn bedoeling was in dit opzicht de bevoegdheid der gemeentebesturen te beperken, en waar dit bij behoud van deze alinea zeer zeker zal geschieden, daar blijf ik de aanneming van mijn amendement zeer gewenscht achten.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de wijziging der Regeering en over de beide amendementen, en zegt: In de eerste plaats wensch ik mede te deelen, dat de Commissie van Rapporteurs in het algemeen geen bezwaar heeft tegen de wijziging, welke in het artikel is gebracht, met deze reserve, dat voor een lid blijkens zijn oordeel over de voorgestelde amendementen, het oordeel over de wijziging ook wordt beheerscht.

Wat de amendementen betreft, is de meerderheid — drie leden — der Commissie van Rapporteurs tegen de aanneming van het amendement van den heer Schaper c. s. Een van de leden raadt de aanneming van dat amendement aan. Na de lange discussie geloof ik, dat het niet noodig is de nadere gronden voor die verschillende adviezen aan te geven.

Wat het amendement van den heer Goeman Borgesius aangaat, daarvan wordt de aanneming door één lid aangeraden op de gronden welke voorsteller in den breede heeft ontwikkeld. Drie leden ontraden de aanneming van dat amendement, omdat de heer Goeman Borgesius door zijn amendement iets doet, waarvan de portée op dit oogenblik niet kan worden overzien. De geachte afgevaardigde heeft zooeven verklaard, dat sinds de meer dan 20 jaren dat de Drankwet in werking is, er nooit eenige twijfel heeft bestaan over de vraag, of de gemeenteraden bepalingen omtrent de sluitingsuren kunnen vaststellen. Zou de geachte afgevaardigde durven verklaren, dat hetzelfde zoo gezegd zou kunnen worden, namelijk dat vast zou staan dat de gemeenteraden de bevoegdheid zouden hebben om een verschillend sluitingsuur te bepalen voor gelegenheden, waar vergunning is voor den verkoop van sterken drank in het klein en voor gelegenheden waarvoor die vergunning niet is verleend? Of is het niet zoo, dat de bevoegdheid waarvan de geachte afgevaardigde spreekt, een bevoegdheid is die niet uitgeoefend wordt speciaal ten opzichte van de gelegenheden waar de sterke drank in het klein wordt verkocht, maar in het algemeen ten opzichte van, zooals ik dat wel eens heb zien staan, tapperijen en huizen waar men gelagen zet.

Hier gaat in het laatste punt de Regeering wel degelijk een stap verder, dan wat tot nu toe gold. Dit ontwerp geeft aan de gemeenteraden het recht, om, behalve het algemeene sluitingsuur voor tapperijen en gelegenheden waar men gelagen zet, een bepaling van vroeger sluitingsuur vast te stellen voor de gelegenheden waar sterke drank in het klein wordt verkocht. In dat opzicht geloof ik, dat de Regeering een grootere bevoegdheid geeft aan de gemeenteraden, dan deze op dit oogenblik bezitten.

Dan wordt verder voorgesteld, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald. Ik geloof, dat dit zijn oorsprong vindt in de bepaling in het eerste ontwerp, dat Zondags vóór 2 nur geen verkoop werd geduld. Toen is opgemerkt, dat een dergelijke bepaling zeker voor sommige streken van het land zou leiden tot beperking van drankgebruik, maar voor andere moeilijkheden van het verkeer ten gevolge zou hebben.

Wordt dit artikel aangenomen, dan staat het vast, dat de gemeenteraad bijv. met betrekking tot den Zondag bepalingen mag maken, die het drankgebruik ten zeerste beperken. Ik geloof niet, dat de gemeenteraad den drankverkoop op Zondag geheel kan verbieden, maar wel, dat de raad de macht zou hebben den tijd waarop de vergunningen open mogen zijn, zeer te beperken. Zou de geachte afgevaardigde uit Zutphen meenen, dat dat nu ook reeds mogelijk is? Ik denk aan hetgeen indertijd geschied is, toen een gemeenteraad besloten had, dat het verboden was te tappen gedurende de uren aan de openbare godsdienstoefening gewijd. Er werd gezegd: die gemeenteverordeniug treedt op het gebied van art. 31 van de wet van 1815. Dit verklaarde de Minister van Justitie in 1881 blijkens mededeeling van Gedeputeerde Staten van Zeeland, en ditzelfde was de leer van een Koninklijk besluit van 15 Mei 1885.

De zaak is dus niet zoo eenvoudig als de geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft voorgesteld. Wanneer het artikel, zooals het door de Regeering is voorgesteld, wordt aangenomen, dan is het boven elken twijfel verheven, dat de gemeenteraad een dergelijke verordening kan maken. Daarom geloof ik, dat het gevaarlijk zou zijn wanneer de Kamer, ten einde aan de moeilijkheid van de beslissing over de amendementen te ontkomen, zich niet volkomen bewust van de gevolgen, het derde lid van art. 2 *c* zou gaan schrappen. Ik geloof, dat ik voldoende heb toegelicht waarom de Commissie van Rapporteurs de aanneming van het amendement van den heer Borgesius ten sterkste ontraadt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Goeman Borgesius wordt met 44 tegen 29 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren de Ridder, van Veen, van Bylandt, Okma, Michiels van Verduynen, Arts, de Visser, Duymaer van Twist, Krap, van Idsinga, van Dedem, Röell, van Limburg Stirum, Travaglino, Pompe van Meerdervoort, van den Berch van Heemstede, van Wassenaer van Catwijck, van Wijnbergen, van Löben Sels, van Alphen, Kolkman, de Waal Malefijt, Raymakers, Bolsius, Janssen, Mutsaers, de Ram, Staalman, van Sasse van Ysselt, Beckers, Merckelbach, de Vries, Aalbersse, van Vlijmen, Lucasse, Heemskerk, Brants, Sluis, Talma, Passtoors, van Vliet, van de Velde, Nolens en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Fock, Verhey, van Styrum, Nolting, van Foreest, Pijnacker Hordijk, Willinge, Hubrecht, Goeman Borgesius, Dolk, Drucker, van Raalte, Tydeman, Ketelaar, de Klerk, Lieftinck, van Nispen tot Sevenaer, Fruytier, Zijlma, Smidt, van Giju, Melchers, ter Laan, Rink, Helsdingen, Schaper, van der Vlugt, Roessingh en Mees.

Het amendement van den heer Schaper c. s. wordt met 46 tegen 28 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Brants, Sluis, Talma, Passtoors, van Vliet, van de Velde, Nolens, de Ridder, van Veen, van Bylandt, van Styrum, Okma, Michiels van Verduynen, Arts, Duymaer van Twist, Krap, van Idsinga, van Dedem, Röell, van Limburg Stirum, Travaglino, Pompe van Meerdervoort, van den Berch van Heemstede, van Wassenaer van Catwijck, van Wijnbergen, van Löben Sels, van Alphen, Kolkman, de Waal Malefijt, Raymakers, Bolsius, Janssen, Mutsaers, Tydeman, de Ram, van Sasse van Ysselt, Beckers, Merckelbach, van Heemstra, van Nispen tot Sevenaer, de Vries, Fruytier, van Vlijmen, Lucasse, Heemskerk en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Gijn, Melchers, ter Laan, Rink, Helsdingen, Schaper, van der Vlugt, Roessingh, Mees, Fock, Verhey, Noltiug, van Foreest, de Visser, Pijnacker Hordijk, Willinge, Hubrecht, Goeman Borgesius, Dolk, Drucker, van Raalte, Ketelaar, Staalman, de Klerk, Lieftinck, Aalberse, Zijlma en Smidt.

Het gewijzigd *art. IX* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de heeren Smeenge en Hennequin bericht hebben verhinderd te zijn het tweede gedeelte van de vergadering bij te wonen, wegens het bezoeken van de vergadering van het Landbouwcomité, waar behandeld wordt de vraag of het gewenscht is ook de gezamenlijke landbouwbedrijven in de ongevallenverzekering op te nemen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Thans is aan de orde de behandeling van art. X. Ik heb de eer voor te stellen de behandeling van dit artikel te splitsen en wel de alinea's 1, 2 en 3 met de nommers 3 tot en met 12 te beschouwen als sub-artikel, waarover afzonderlijk zal worden gestemd.

Voorts stel ik voor de verschillende nommers 3—12 van alinea 3 afzonderlijk te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

Over de alinea's 1 en 2 wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over alinea 3, 3°., luidende:

„wanneer zij wordt gevraagd voor eene localiteit in een huis, toebehoorende aan het Rijk, eene provincie. eene gemeente of een waterschap;"

Op dit nummer is een amendement voorgesteld door de heeren Fock, Hubrecht en Rink, strekkende om het bepaalde onder n°. 3 te doen vervallen.

De heer **Fock**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Volgens dit voorschrift zal geen vergunning kunnen worden gegeven voor een localiteit in een huis toebehoorende aan het Rijk, een provincie, een gemeente of een waterschap. Aanvankelijk bij het oorspronkelijk ontwerp was deze bepaling algemeen geldende en kon daarop geen uitzondering worden gemaakt. Wat is er echter gebeurd? Toen in het Voorloopig Verslag was opgemerkt, dat daardoor moeilijkheden zouden ontstaan ten opzichte van schouwburgen, opera's met foyers, en ten opzichte van inrichtingen zooals het Kurhaus te Scheveningen, heeft de Regeering in art. 4, sub 3, bij het gewijzigd ontwerp een nieuwe bepaling opgenomen, waarbij aan de Kroon de bevoegdheid wordt gegeven om van de algemeene verbodsbepaling af te wijken en toestemming te geven, om voor dergelijke localiteiten vergunning te verleenen. In de Memorie van Toelichting wordt gezegd, dat het voor kan komen, dat in het bijzonder de gemeentelijke overheid een huis verhuurt en daarvoor een hoogeren huurprijs bedingt door de mogelijkheid van den verkoop van sterken drank in dit huis. De Overheid mag voor dergelijke mercantiele overwegingen niet uit den weg gaan; zij mag van zoodanige overwegingen haar hooge zedelijke roeping niet uit het oog verliezen.

Ik kan mij niet vereenigen met deze argumentatie, waarbij de verbodsbepaling wordt gebaseerd op de hooge zedelijke roeping der Overheid. Maar ik wensch op te merken, dat zij die met deze argumentatie medegaan, dat toch alleen kunnen volhonden wanneer het verbod altijd en onveranderlijk wordt toegepast. Immers, wanneer de hooge zedelijke roeping van de Overheid niet toelaat, dat men voor dergelijke overheidshuizen, zal ik ze nu maar noemen, vergunning verleent, dan mag daarop voor geen enkel geval uitzondering worden toegelaten, dan moet het verbod steeds voor alle gevallen gelden. Waarom in het eene geval de hooge zedelijke roeping der Overheid het verleenen van vergunniug voor een dergelijk huis wel zou toelaten en in het andere niet, is mij niet duidelijk. Het is hiermede als met alle dergelijke moraliseerende bepalingen. Men maakt regels, die men hoog opzet, en wanneer men dan bemerkt, dat die hoog opgezette regels schadelijk zijn voor inrichtingen die door velen worden bezocht, zooals schouwburgen, een Kurhaus en dergelijke, dan zet men het verbod voor die inrichtingen ter zijde.

Ik meen dat men consequent moet zijn en men dus met dergelijke moraliseerende regels thuis moet blijven of ze moet doorzetten steeds en in alle gevallen.

De Regeering zegt in de Memorie van Antwoord, dat in foyers van schouwburgen en opera's en in een Kurhaus de drankverkoop in elk geval slechts een ondergeschikte plaats inneemt.

Het komt mij voor, dat het geen verandering brengt of de drankverkoop is hoofd- of bijzaak. Als de hooge, zedelijke roeping der Regeering zich tegen een vergunning in een overheidshuis verzet, dan is het onverschillig of de vergunning al of niet een ondergeschikte plaats inneemt.

Maar ik zie niet in, hoe de hooge zedelijke roeping van de Overheid zich kan verzetten tegen een vergunning voor een dergelijk overheidshuis. De hooge zedelijke roeping der Overheid verzet er zich toch evenmin tegen, dat vergunningsrecht wordt geïnd noch dat men van 's Rijks schatkist geld trekt uit den accijns op het gedistilleerd. Werd de Overheid zelf vergunninghoudster, dan zou ook ik daartegen bezwaar hebben, maar daarvan is geen sprake. Ook wanneer men mocht verlangen dat de vergunningen voor dergelijke huizen niet zouden medetellen bij de berekening van het maximum, zouden daartegen bedenkingen bestaan, maar dat is het geval niet. Deze vergunningen tellen mede bij de berekening van het maximum evengoed als alle andere gewone vergunningen. Het is precies hetzelfde of de vergunning wordt verleend voor een verhuurd overheids- of voor welk particulier huis ook. En zooals in het Voorloopig Verslag te recht is opgemerkt, in een huis toebehoorende aan Rijk, provincie, gemeente of waterschap kan contrôle worden uitgeoefend, dat de vergunning behoorlijk door den huurder wordt geëxploiteerd.

Het schijnt dus veeleer wenschelijk, dat de vergunning wordt geëxploiteerd in zulk een huis dan in dat van een particulier, waarop men zulk een scherpe contrôle niet kan hebben. De gemeente heeft het in haar macht zoodanige bepalingen en voorwaarden bij de huurovereenkomst te maken, dat daardoor misbruik streng wordt tegengegaan. Men late het dus aan de gemeenteraden over, en make geen algemeene verbodsbepaling.

Wij meenen op die gronden dat de verbodsbepaling moet vervallen en bevelen ons amendement dus aan de Kamer aan.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Klerk, Lieftinck en Goekoop, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Waar men te doen heeft met gebouwen, toebehoorende aan het Rijk, de provincie, de gemeente of een waterschap, kan men niet zeggen, dat altoos eenzelfde regel moet gelden.

Er zijn gebouwen, die het Rijk of de gemeente zelf gebruiken; er zijn andere gebouwen die door het Rijk of de gemeente verhuurd worden.

Ook kan men niet zeggen, dat de verkoop van sterken drank in die gebouwen, hetzij zij van de gemeenten of van het Rijk zijn, hetzij zij door die lichamen worden verhuurd aan anderen, altijd draagt hetzelfde karakter. Wanneer een lokaal of een lokaal in een gebouw, dat toebehoort aan een publiek lichaam, wordt verhuurd opzettelijk voor de inrichting van een tapperij, dan staat in die tapperij de verkoop van sterken drank op den voorgrond, terwijl bij gelegenheden als het Kurhaus te Scheveningen, wanneer zulk een gebouw behoort aan de gemeente, en gesteld dat de exploitatie door de gemeente rechtstreeks geschiedde, de verkoop van sterken drank bijzaak zou zijn; de voordeelen, daaruit verkregen, tellen bij de opbrengst van het bedrijf bijna niet mede. Door dit verschil wordt de dispensatie gerechtvaardigd. Als regel moet gesteld worden, dat niet in gebouwen die behooren aan Rijk, gemeente, provincie, waterschap of ander publiek lichaam, kleinhandel in sterken drank wordt gedreven; want door de „vergunning" wordt de huursom hooger; en de huurder zal om zijn kosten goed te maken, het gebruik van sterken drank aanmoedigen. De hooge opbrengst van het huis wordt dan door de publieke lichamen genoten ten gevolge van een bedrijf, dat krachtens zijn aard niet alleen geen waarborgen oplevert tegen drankmisbruik, maar waarbij dat misbruik zelfs wordt aangemoedigd. En wanneer men dat eenmaal toestaat, dan zou het kunnen voorkomen, dat een gemeente eigendommen ging koopen om die te verhuren aan inrichtingen met een dergelijk doel, om daardoor de inkomsten van de publieke kas te verhoogen.

Waar de Overheid optreedt om het drankmisbruik te bestrijden, daar moet ook gezorgd worden, dat in de gemeentekas geen gelden vloeien, althans niet in ruimere mate, door inrichtingen waardoor het kwaad, dat de Overheid bestrijdt, wordt aangemoedigd. Daaruit volgt echter nog niet, dat er geen dispensatie zou mogen worden gegeven aan inrichtingen, die niet onder die termen vallen, en waarbij van het aanmoedigen van misbruik geen sprake is. Daarom is eenerzijds de regel en anderzijds de dispensatie zeer goed te verdedigen.

Men kan niet zeggen, dat, wanneer het in strijd is met de positie van de Overheid om hoogere winsten te genieten uit iets dat tot misbruik aanleiding kan geven, dit dan ook niet mag geschieden in een gelegenheid, waar de verkoop van sterken drank slechts bijzaak, en misbruik niet te duchten is.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de Minister een voorstelling van de zaak geeft, die niet geheel en al juist is. Ik geloof niet dat men spreken kan van gemeenten die eigendommen zullen gaan aankoopen om die te verhuren voor den verkoop van sterken drank; dat zal zich niet voordoen.

Men mag echter ook niet vergeten, dat de verkoop van sterken drank — men moge er nu nog zooveel van zeggen — is een door de wet gelijkt bedrijf; het is wettelijk erkend, de Overheid geeft daarvoor vergunning.

Waarom zou men nu voor een huis dat toevallig aan de gemeente behoort, de vergunning niet toelaten en in zulk een huis het gebruik van sterken drank verbieden? Het komt mij voor dat daarvoor geen reden bestaat.

De Minister zegt, dat er uitzonderingen moeten gemaakt worden met het oog op de bijzondere gevallen die zoo straks zijn genoemd. De Minister ziet daarbij echter over het hoofd, dat in de bepalingen omtrent de dispensatie niet is aangegeven, om welke redenen de dispensatie kan worden verleend. Het gevolg daarvan zal zijn een volkomen willekeurige toepassing van de dispensatie; het zal er van afhangen wie toevallig aan het bewind is of al of niet in het een of in het andere geval dispensatie zal worden gegeven.

In Rotterdam is een gelegenheid bij het Park, die aan de gemeente toebehoort, waar een koffiehuis is, dat vergunning heeft; daarin doen zich nooit minder goede tooneelen voor; maar dat is niet een foyer van een schouwburg noch een Kurhaus, welke door de Regeering genoemd zijn. Zal daar wordeu toegestaan om vergunning te verleenen, ja dan neen? Dergelijke gelegenheden zijn er, maar niet in zoo groote hoeveelheid; het is dus beter het geheel over te laten aan den gemeenteraad en geen verbodsbepaling in de wet te schrijven. Wij meenen daarom het amendement te moeten handhaven.

De heer **Melchers**: Het gaat hier om een bepaling, die ik met ingenomenheid in het ontwerp heb begroet, omdat er, naar mijn meening, een beginsel in zit.

Door den Minister is in de verschillende Memoriën nadrukkelijk betoogd, dat de Staat heeft stelling te nemen tegenover het drankkwaad. Wie dat doet kan niet te gelijker tijd die drinkgewoonte exploiteeren en daaraan verdienen. Wie de drinkgewoonte — en ik zal mij wegens het karakter van de wet bepalen tot het gebruik van sterken drank — wil bestrijden, ziet daarin een gevaar voor het publiek en moet niet beginnen het zelf in de hand te werken. Te recht heeft de Minister gezegd: wij hebben te doen met een artikel dat verleidt tot misbruik. Ik had wel gewild dat de Minister bij de algemeene beschouwingen het daarmede bedoelde karakter van dau alcohol en het in de eigenschappen van den alcohol liggende gevaar in het oog had gehouden, dan was zijn houdiug consequenter, zijn geheele standpunt sterker geweest. Men moet letten op de eigenschappen van den alcohol, die met zich brengt dat men bij de zwakheid die velen eigen is en de verleiding die het leven met zich brengt tot misbruik komt. Wij kunnen echter uiet terugkomen op hetgeen achter den rug is. Met verbazing heb ik intusschen den heer Fock gehoord. Ik geloof dat het argument dat bij hem deu doorslag geeft bij zijn verzet tegen deze bepaling, is het feit dat de gemeente Rotterdam een eigendom heeft, waarin een vergunning is gevestigd.

De stad Leeuwardeu, in mijn district, heeft deu Prinsentuin waarin ook een inrichting met vergunuing is gevestigd, maar dat is voor mij absoluut geen reden om mij tegen een dergelijke bepaling te verzetten. Ik blijf integendeel op het standpunt staan dat Rijk, provincie en gemeente principieel sterk moeten staan tegenover het drankgebruik.

Bepalingen als deze kunnen een weldadigeu steun in de goede richting geven voor de drankbestrijders Want niet altijd zijn gemeenteradeu zich voldoende bewust van de verantwoordelijkheid die in dit opzicht op hen rust. Op het platteland vergaderen de gemeenteraden vaak in iurichtingen die vergunning hebben. Voor de vergaderingen begiuneu de leden het noodige in te nemen, gedurende de pauze of de zitting laten die leden zich, dank zij de aanwezigheid der verguuning, bedienen.

De discussies hebben dan plaats onder den weinig verheffende, maar veeleer meer neerdrukkenden invloed van alcoholhoudende dranken van jenever of brandewijn.

Dit werkt schadelijk en bederft de publieke opinie.

Nu heeft de heer Fock aan de Regeering gebrek aau consequentie verweten, omdat zij in een ander artikel ontheffingen van het hier bepaalde voorstelt.

Dit laatste onderschrijf ik en de Regeering zou consequenter geweest zijn, wanneer zij buitengewone inrichtingen, zooals bijv. een kurhaus, wanneer zij aan een gemeente behooren, om die reden het verkrijgen eener vergunning onmogelijk gemaakt had.

Inrichtingen toch zooals de heer Fock ten opzichte van Rotterdam en ik ten opzichte van Leeuwarden den Prinsentuin op het oog heb, worden altijd, ook al hebben zij geen vergunning, druk bezocht. Dat danken zij aan haar bijzondere ligging en haar inrichting. Het is dus niet consequeut de bepaling ten deze opzichte te laten vervallen.

Wanneer dit echter aan de orde komt zouden de heeren kunnen medewerkeu, om dergelijke buitengewone vergunningen niet te verleenen. Dat ware een betere soort van consequentie, een die vooruitstuwt, dan wat de heer Fock daar straks wilde.

Daarom reeds kan ik mij niet vereenigen met het amendement-Fock Voorts heeft de heer Fock gezegd, dat deze wet den verkoop van sterken drank heeft gelijkt en het daarom niet aanging dien verkoop in eigendommen toebehoorende aan Rijk, proviucie en gemeeute te weren of te verbieden.

Ook deze redeneering brengt het publiek op een dwaalspoor. De verkoop, de handel wordt niet goedgekeurd door het Rijk, wordt door deze wet niet als zedelijk geoorloofd voorgesteld. De zaak zal veeleer zijn dat een handel, waarin gevaar schuilt voor het publiek wordt geregeld om dit kwaad te voorkomen.

Wanneer nu de verkoop in dit ontwerp wordt toegelaten, is dit noodig omdat de maatschappij nog niet rijp is voor een absoluut verbod. Naarmate echter de publieke opinie daarvoor ontvankelijker zal zijn, zal men verder kunnen gaan. Ik heb dau ook het doel en de taak van den wetgever steeds zoo opgevat, dat met ziju medewerking de tijd wordt voorbereid waarin de drankhandel, mede doordat de bepalingen van de Drankwet in al haar consequenties zullen zijn doorgezet, geheel zal verdwijnen.

Thans nog een enkele vraag. Er wordt in dat artikel gesproken van een localiteit in een *huis*, toebehoorende enz. Nu verstaat men onder huis gewoonlijk een gebouw samengesteld uit eenige muren vaststaande op den grond. Vroeger echter zijn er ook wel vergunningen gegeven voor vaartuigen waarin brugwachters en dergelijken woonden.

Het zou mij aangenaam zijn van den Minister te vernemen of de woorden van het artikel in dien zin moeten worden opgevat, dat vaartuigen er niet onder begrepen zijn. In verband met het bepaalde in het volgende lid, waarin staat dat de vergunning geweigerd wordt als ze gevraagd wordt voor elders dau een huis euz., kan ik dan beoordeelen of het noodig is door amendeering de zekerheid te verkrijgen dat in een vaartuig geen vergunning kan worden gevestigd.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord outvangen hebbende, om, nameus deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie, voor zoover hier aanwezig, is eenparig van oordeel, dat dit amendement moet worden verworpen. Wat hier is voorgesteld is eigeulijk geheel in overeenstemming met den geheelen geest der wet. Het heeft mij getroffeu, dat de heer Fock zoo schamper, ik zou bijua zeggen, neerziende, heeft gesproken over de meening dat verkoop van sterken drank iets minder eervol is.

Ik heb altijd gezegd, dat ik van heu die dit bedrijf uitoefeneu, geen kwaad wil zeggen, omdat zij thuis hooren in onze maatschappij, zooals wij die keunen, maar ieder ziet toch, dat deze wet, en te recht, uitgaat vau het gevoelen, dat dit bedrijf gevaar oplevert voor het algemeen welzijn.

Wanneer de heer Fock dus een dergelijke uitdrukkiug bezigt om zijn ameudement aannemelijk te maken, zegt hij op hetzelfde oogenblik, dat het amendement niet past in het kader van de wet.

Wanneer de uitzonderingsbepaliug niet in art. 4 stond, geloof ik, dat deze bepaling, hoezeer ik haar ook toejuich, op dit oogenblik in dit ontwerp niet te handhaven zou zijn. Nu de Regeeriug voor de mogelijkheid van dispensatie gezorgd heeft, geloof ik dat de Kamer door het aanuemen van het voorgestelde zich niet schuldig maakt aan miskenuing der werkelijkheid, maar in deze bepaliug te recht rekening houdt met de bij velen heerschende opvatting omtreut de roeping der Overheid.

Wij moeten ook nooit vergeten, dat, wanueer de bevoegdheid, die nu in art. 2 aan den gemeenteraad is gegeven, zou moeten

worden toegepast, een beslissing van den raad allicht zou worden gevitieerd door het bewustzijn, dat onmiddellijk de gemeentekas zou worden getroffen, niet alleen door vermindering van het vergunningsrecht, maar ook door vermindering in waarde van iets dat aan de gemeente toebehoort.

Bovendien zou de geheele verhouding van het gemeentebestuur, dat op de uitvoering dezer wet zooveel invloed heeft, ten aanzien van den pachter dier vergunning, onwillekeurig een andere zijn dan wel behoorde.

Daarom acht ik het wenschelijk dat dergelijke band niet bestaat en dat het amendement verworpen worde.

De heer **Fock**: De heer Melchers heeft een toespeling gemaakt op mijn kiesdistrict en ik ben daarom verplicht daarop even te antwoorden.

Bedoelde inrichting bij het Park te Rotterdam, welke ik noemde, ligt niet in mijn district, maar verre daarvan verwijderd. Het is dan ook niet geweest met het oog op districtsbelangen dat ik sprak, maar dat voorbeeld schoot mij toevallig te binnen.

De geachte spreker sprak van vergunningen in localiteiten waar gemeenteraadsvergaderingen plaats hebben, maar hij zag daarbij over het hoofd, dat art. 3, sub 2°, uitdrukkelijk bepaalt dat vergunningen niet mogen worden verleend voor localiteiten voor den openbaren dienst gebezigd.

Ik verklaar nogmaals niet te begrijpen, welke bezwaren men tegen ons amendement kan hebben. Men vergeet blijkbaar geheel, dat het getal vergunningen niet verandert, en of nu een vergunning wordt uitgeoefend in een huis, aan de gemeente toebehoorende, dan wel in een particulier huis, het verandert niets. Er zal geen druppel sterken drank meer om gedronken worden. Mij is niet duidelijk waarom aan een huis dat toevallig aan de gemeente behoort geen vergunning mag worden gegeven.

De heer Melchers zeide nog, dat hij hoopt, dat ik, wanneer mijn amendement wordt verworpen, met hem zal medegaan, om de dispensatie in art. 4, sub 3. bepaald, uit de wet te lichten. Bij verwerping van mijn amendement zal ik daartoe gaarne medewerken, indien dan een dergelijk amendement door den heer Melchers wordt voorgesteld. Er moet gelijkheid zijn en er mogen geen uitzonderingen worden gemaakt, die tot allerlei willekeurige toepassing zullen leiden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Over de dispensatie zullen wij kunnen spreken als wij aan art. XII zijn.

Ik wensch nu den laatsten geachten afgevaardigde te beantwoorden, die mij vroeg wat met „huis" bedoeld werd en of daaronder ook kan verstaan worden een vaartuig.

Mijn antwoord kan niet anders zijn dan: neen. Een huis kan niet een vaartuig zijn.

De heer **Melchers**: De heer Fock heeft mij iets in den mond gelegd, dat ik niet gezegd heb.

Hij zeide dat van mij nu kon worden verwacht dat ik zou voorstellen de bepalingen waarin ontheffing van het hier voorgestelde wordt mogelijk gemaakt te schrappen, maar dat is de bedoeling niet. Hij kwam aanzetten met een beroep op consequentie. Daarom wees ik er op dat zijn consequentie gaat in de verkeerde richting. Hij redeneert, als we het doel dezer wet in het oog houden, achteruit en niet vooruit. Als zijn consequentie is dat dit artikel moet worden geschrapt omdat elders de mogelijkheid is gelaten daarvan ontheffingen te verleenen, dan zeg ik van mijn standpunt: strek uw consequentie in andere richting; vraag niet om schrapping van dit artikel, maar laat de gelegenheid tot het verleenen van ontheffingen vervallen. Nu zie ik niet in waarom ik, den heer Fock voor dat betoog stellende, nu verplicht ben een amendement van dien aard voor te stellen. Als hij met dergelijk voorstel komt zal ik de zaak echter nader overwegen. Ik kan er dit nog bijvoegen dat ik de door hem bedoelde ontheffingen juist beschouw als een gelegenheid om te ontkomen aan moeilijkheden als de heer Fock ten aanzien van dit artikel aanwees; ik begrijp dan ook niet waarom verzet zijnerzijds tegen het hierbedoelde nog noodig is.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over alinea 3, 4°., thans luidende:

„wanneer zij wordt gevraagd voor den verkoop elders dan in een huis of in de gebouwde aanhoorigheid van een huis".

De **Voorzitter**: Door de Regeering is een wijziging gebracht in dit onderdeel, ten gevolge waarvan vervalt het op die alinea voorgestelde amendement van den heer ter Laan c. s.

De heer **Rink**: Ten aanzien van n°. 4 hebben wij heden morgen een Nota van Wijziging gekregen. De lezing van die Nota heeft mij evenwel de zaak niet volkomen duidelijk gemaakt, en ik ben zoo vrij den Minister ten deze inlichtingen te vragen.

In het oorspronkelijk artikel stond, dat de vergunning niet gegeven mag worden „wanneer zij wordt gevraagd voor den verkoop elders dan in een huis, dan in de aanhoorigheid van een huis, of dan op den openbaren weg bij het huis, waarin het bedrijf zal worden uitgeoefend". Nu is „de openbare weg bij het huis" vervallen, en in plaats van „aanhoorigheid" staat er nu „gebouwde aanhoorigheid". Als ik het goed begrepen heb, is die wijziging in het artikel aangebracht, omdat de Regeering de materie van den drankverkoop op den openbaren weg afzonderlijk wenscht te regelen in een nieuw geformuleerd art. 4*a*, waarin staat:

„De gemeenteraad bepaalt bij plaatselijke verordening, of verstrekken van sterken drank in het klein door een vergunninghouder op den openbaren weg langs het huis, waarin hij het bedrijf uitoefent, geoorloofd is, en indien het veroorloofd wordt, onder welke voorwaarden."

Nu is mij evenwel niet duidelijk, of, indien de gemeenteraad bij plaatselijke verordening het verkoopen van sterken drank op den openbaren weg veroorloofd verklaart, zulks dan voortaan zal geschieden zonder vergunning. Immers de vergunning kan, blijkens de bepaling zooals ze nieuw geformuleerd is, alleen gegeven worden voor de gebouwde aanhoorigheid en strekt zich dus niet uit tot den openbaren weg. Maar nu zal bij plaatselijke verordening permissie gegeven worden om toch op den openbaren weg te verkoopen. Begrijp ik het goed, dat dit zal zijn zonder vergunning?

En in de tweede plaats: begrijp ik het goed, dat de voorwaarden, door den raad te stellen, geheel ongelimiteerd zijn, d. w. z., dat daarbij dus geheel afgeweken kan worden van de regelingen betrekkelijk het vergunningsrecht, zooals die in de wet zijn opgenomen, dat daarvoor bij voorbeeld een veel lager of hooger cijfer genomen kan worden?

Bij de aanvankelijke doorlezing van het artikel is mij dit niet geheel duidelijk geworden, en vóór wij tot het volgend nummer overgaan, zou het mij zeer aangenaam wezen, indien de Minister mij daaromtrent nader zou willen inlichten.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Deze wijziging is een gevolg van de wijziging, die in het eerste artikel aangebracht is op initiatief van den geachten afgevaardigde, den heer Rink.

Oorspronkelijk was door de Regeering voorgesteld daar te lezen: „localiteit", in het enkelvoud. Dat is een complex; maar nu staat er „localitei*ten*", en is er sprake van vertrekken. Volgens de oorspronkelijke bedoeling, bij het complex, kunnen in aanmerking komen drie elementen: 1°. de vertrekken binnenshuis; 2°. de aanhoorigheid van het huis, tuinen, terrassen, gelijk dat vroeger opgesomd is door den Minister Modderman; 3°. de openbare weg langs het huis.

In het stelsel zooals het oorspronkelijk in het ontwerp was neergelegd, de localiteit als complex, komt het er op aan, de drie elementen, waaruit het complex kan samengesteld zijn, afzonderlijk op te nemen. Nu daarentegen „localitei*ten*" gelezen wordt, is daarvan geen sprake meer, nu moet datgene wat er bij komt, evenals in het stelsel der tegenwoordige wet, volgens de verklaringen van den heer Modderman verstaan worden als een appendix, dat in het woord zelf is begrepen; zoo heeft de heer Modderman dan ook herhaaldelijk gezegd, dat daaronder begrepen is, hetgeen zich bevindt aan de overzijde van den openbaren weg, wanneer degene, die daar is en koopt, toegang heeft tot de localiteiten.

Nu wordt bepaald, dat het vertrek of de vertrekken alleen kunnen zijn in een huis — wat uitsluit een wagen, een kiosk, enz. — maar aan den anderen kant drukt het uit, dat zulk een localiteit ook kan zijn in een tuinhuis, een gebouw, dat gezet is op de aanhoorigheid van een huis, zoodat de localiteit, waarvoor de vergunning gevraagd wordt, òf kan zijn in het huis zelf, òf kan bestaan in bijv. een zomerlokaal, dat bij het huis behoort.

Dat sluit in het minst niet uit, dat daaronder begrepen kan worden een terras, een balcon of een stoep en wat verder door den heer Modderman onder localiteit begrepen werd, maar de vraag, of casu quo er ook onder begrepen kan zijn een deel van den weg langs het huis, is iets dat zal afhangen van toestemming van den gemeenteraad. En als de geachte afgevaardigde nu vraagt, of er sprake van zou kunnen zijn, dat de gemeenteraad een vergunningsrecht regelde, dat geheel staat naast het vergunningsrecht van de wet, dan zeg ik: „neen, er is niets in de wet, waaraan hij die bevoegdheid zou kunnen ontleenen."

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de Regeeringswijziging, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft geen bezwaar tegen de wijziging door de Regeering in het artikel gebracht.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over alinea 3, 5°., luidende:

„wanneer zij wordt gevraagd voor den verkoop in eene ten dienste van het publiek bestemde localiteit van een openbaar middel van vervoer."

De **Voorzitter**: Op dit nummer is een amendement voorgesteld door de heeren Rink, Fock, Smeenge, Hubrecht en Willinge, strekkende om het bepaalde onder n°. 5 te doen vervallen.

De heer **Rink** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en vier andere leden voorgestelde amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Blijkens de toelichting die door de Regeering gegeven is van n°. 5 van dit artikel, is de hoofdstrekking van hetgeen hier bepaald wordt, den verkoop van sterken drank in het klein te verbieden in de wachtkamers toebehoorende aan hen, die openbare middelen van vervoer exploiteeren, laat ik het kortelijk noemen, in de wachtkamers van de stations. Wij hebben voorgesteld dat verbod te doen vervallen. Ik wil op den voorgrond stellen, dat ik niet ben een vriend van napleiten en wanneer een beslissing eenmaal door de Kamer genomen is, ik in den regel daarin zal berusten. Indien de quaestie die wij hier behandelen dezelfde was als die welke wij verleden week hebben behandeld, namelijk de vraag, of de drankverkoop op stoombooten geoorloofd zou zijn, dan zou ik op die zaak derhalve hier niet nader zijn teruggekomen. Het komt mij evenwel voor, dat verkoop van drank in spoorwegstations inderdaad een geheel andere zaak is dan verleden week beslist is ten aanzien van de stoombooten. Herinner ik mij goed, dan is toen het dezerzijds voorgestelde amendement hoofdzakelijk bestreden op twee gronden: ten eerste op grond dat — gelijk geachte medeleden mededeelden en dus moest worden aangenomen dat waar is — hier en daar ernstig drankmisbruik op stoombooten plaats had, en ten tweede, dat de reizigers op een stoomboot gedurende een betrekkelijk lang tijdsverloop genoodzaakt zijn zich te bevinden in het gezelschap van hen, die zich aan misbruik van sterken drank schuldig maken. Ik geloof wel, dat dit de twee hoofdargumenten waren, die tegen het amendement zijn ingebracht. Maar nu meen ik, dat die twee argumenten hier niet gelden. Ik geloof niet, dat iemand op goede gronden kan beweren, dat speciaal in spoorwegstations misbruik van sterken drank plaats heeft. Ik geloof niet, dat er leden zullen opstaan in deze Vergadering, die kunnen verklaren daarvan getuige te zijn geweest.

En ten tweede wat het gedwongen samenzijn betreft, dat argument valt hier ook weg. Het samenzijn in de wachtkamer van een station is van zeer korten duur, en iemand, die zich al te zeer ergert kan zich begeven naar een andere wachtkamer, het perron of de vestibule. Er is dus geen reden daarom den verkoop van sterken drank te verbieden.

En waar dus die twee hoofdredenen niet gelden, vraag ik, waarom wij wijziging zouden gaan brengen in den thans hier bestaanden toestand en het verbod gaan invoeren. Ik begrijp niet, waarom het noodig is personen en ondernemingen die vervoermiddelen exploiteeren, op deze wijze nadeel toe te brengen en begrijp ook niet waarom het noodig is dat deel van het reizend publiek, dat gebruik wil maken van sterken drank, daarin te belemmeren en het alzoo te plagen. Ik voor mij geloof, dat het beter is het verbod uit de wet te lichten.

Ik neem nog de vrijheid er op te wijzen, dat, wanneer de Regeering werkelijk wil, wat zij in de Memorie van Toelichting zegt, het mij voorkomt, dat de redactie van dit artikel niet gelukkig is. Er staat op dit oogenblik: „wanneer zij wordt gevraagd voor den verkoop in een ten dienste van het publiek bestemde localiteit van een openbaar middel van vervoer." Dat zijn restauratiewagens of kajuiten van stoombooten, maar niet de gebouwen die toebehooren aan den persoon of de onderneming, die het middel van vervoer exploiteert, en welke gelegen zijn langs de lijn waarover het vervoermiddel zich beweegt. Ik meen dus dat de redactie foutief is, maar zal daarop thans niet dieper ingaan. De zaak zelf komt mij voor een onnoodige belemmering te zijn en ik hoop, dat de Kamer thans liever dan verleden week met ons zal medegaan en deze bepaling eenvoudig uit dit wetsontwerp zal schrappen.

Het amendement, voorgesteld door vijf leden, behoeft niet nader te worden ondersteund.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef haast niet te betoogen, dat ik mij met dit amendement niet kan vereenigen. Er is wel iets waars in hetgeen de heer Rink zegt, dat ten opzichte van het verblijf in wachtkamers niet hetzelfde geldt als voor dat in kajuiten van stoombooten. Men heeft meer vrijheid van beweging en kan als men zich ergert in een andere wachtkamer, in de vestibule of op het perron gaan.

Ik vind het dan ook zeer vriendelijk van den heer Rink dat hij op deze wijze getracht heeft de bezwaren tegen zijn amendement te ondervangen. Het komt mij intusschen voor, dat, wanneer het reizend publiek in de wachtkamer getuige moet zijn van alcoholgebruik, wanneer vrouwen en kinderen bloot staan aan de lucht en de tooneelen die men bij het bijwonen van drankgelagen gratis te genieten krijgt, aan het zien van menschen die rondom de tafel gezeten hun borrels ledigen al zwetsende en schreeuwende, men al weinig over heeft voor het niet drinkend publiek als men geen anderen raad geeft dan dat het zich maar in de tochtige vestibule of op het koude perron moet begeven. Vooral bij winterdag is dat verre van aangenaam Er is door den heer Rink een vorige maal een beroep gedaan op ons klimaat. Welnu, ik zou met het oog daarop willen vragen: gaat het aan het publiek, omdat er sterke drank wordt verstrekt in de wachtkamers, voor een deel althans te verdrijven naar tochtige vestibules en koude perrons waar zij blootstaan aan regen of wind, sneeuw en hagel?

Er is nog een andere overweging waarover in de stukken niet gesproken is en ook niet door den heer Rink.

Ik heb verleden jaar, om dezen tijd, bij de behandeling van de interpellatie-Troelstra over de spoorwegstaking, er op gewezen dat door de vakorganisatie het misbruik van sterken drank onder het spoorwegpersoneel sterk was bestreden Dat is een argument dat in dit verband wel eens mag worden herhaald. De spoorwegmaatschappijen kunnen het drankgebruik nog zoo nadrukkelijk verbieden, desnoods bepalen dat de buffethouders aan het personeel geen sterken drank mogen schenken, men zal toch zeer moeilijk kunnen tegengaan dat niet ter sluiks deze of gene een slippertje gaat maken om over de toonbank een wippertje te nemen.

Ik heb ruim een jaar dienst gedaan op een station waarop het op één dag in de week, den marktdag, bijzonder druk was en daarom een buffet werd gehouden. En nu kan ik verzekeren dat er onder het personeel enkelen waren die, overigens flink genoeg, veelal als het druk en hun hulp het meest noodig was,

voor den dienst minder geschikt waren, juist door de aanwezigheid van het buffet waar sterke drank werd verkocht.

Ik weet niet hoe op het oogenblik de toestand is bij het personeel van de spoorwegen, want deze herinnering is van zestien jaar terug, terwijl er verleden jaar na de staking vele mutatiën hebben plaats gehad. Toch acht ik het hoogst nuttig dat ter bestrijding van het drankgebruik en misbruik door het personeel op de stations geen vergunning voor het schenken van sterken drank verleend worde. Waar de stations dikwijls op verren afstand van de kommen der gemeenten of dorpen gelegen zijn en er dus in de naaste omgeving geen drank te bekomen is, wordt het gebruik daarvan door het personeel vrijwel onmogelijk gemaakt. Ik acht dit van het grootste belang zoowel voor de reizigers als voor personeel. Het reizend publiek zal het reizen waarlijk niet meer vermoeiend en afmattend vinden als het niet in de gelegenheid is zich te bedwelmen terwijl de veiligheid van het verkeer zeer zeker zal worden verhoogd wanneer remmers rangeerders, wisselwachters en het personeel der tractie, machinisten enz. niet langer tot drankgebruik verleid worden, doordat de stations er toe bijdragen om de menschen aan drankgebruik en misbruik bloot te stellen.

Ik wijs er verder op dat in een naburig land, in België, de verkoop van sterken drank op de stations verboden is, dat daarover geen klachten gerezen en de menschen er aan gewend zijn, en dat men den maatregel volstrekt niet beschouwt als plagerij.

Ik raad der Vergadering derhalve ten ernstigste aan te stemmen tegen het amendement van den heer Rink.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

88ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 26 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen. — Opmaking van een voordracht ter vervulling eener vacature in den Hoogen Raad. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling van art. X.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 86 leden, te weten de heeren:

Janssen, Merckelbach, Beckers, Mutsaers, Arts, Bolsius, van der Borch van Verwolde, Hennequin, Raymakers, van Löben Sels, van Nispen tot Sevenaer, van Wijnbergen, van Vlijmen, van Veen, Helsdingen, Nolens, Fruytier, Verhey, van Bylandt, Brants, Melchers, Zijlma, Fock, Mees, van Asch van Wijck, Sluis, van Raalte, Aalberse, Talma, van Foreest, Lieftinck, van Styrum, den Tex, Smidt, Goekoop, Hugenholtz, Bijleveld, van der Vlugt, de Klerk, van Gijn, Roessingh, de Boer, Krap, Hubrecht, Travaglino, Schaper, de Ram, Nolting, van Vliet, van Alphen, van Kol, Rink, de Savornin Lohman, van Sasse van Ysselt, Pijnacker Hordijk, Lucasse, Ferf, Kolkman, Schokking, Duymaer van Twist, Tydeman, Dolk, van den Berch van Heemstede, van Wassenaer van Catwijck, van Limburg Stirum, Okma, Drucker, van Idsinga, Willinge, Troelstra, Pompe van Meerdervoort, van de Velde, van Dedem, Röell, Heemskerk, Passtoors, Friesen, ter Laan, de Vries, Smeenge, van Heemstra, Ketelaar, van den Heuvel, Bos en van Karnebeek,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Cremer, heden; van den heer van der Zwaag, wegens onvermijdelijke andere bezigheden gisteren en om dezelfde reden ook heden en waarschijnlijk morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904;

wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen gezonden worden.

Aan de orde is:

I. OPMAKEN VAN EEN VOORDRACHT TER VERVULLING EENER VACATURE IN DEN HOOGEN RAAD (175).

De **Voorzitter** benoemt tot stemopnemers de heeren Tydeman, Merckelbach, Schaper en van Vliet.

Bij de stemming voor den eersten candidaat, waaraan 71 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. W. J. Karsten, raadsheer in het gerechtshof te 's Gravenhage, 52, P. C. 't Hooft, raadsheer in het gerechtshof te Arnhem, 8, S. Gratama, rechter in de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, 5, Th. Heemskerk, lid van de Tweede Kamer, 3 stemmen, en G. Wttewaall, raadsheer in het gerechtshof te Arnhem, 1 stem, terwijl 2 niet ingevulde briefjes in de bus worden gevonden.

Daar de heer mr. **W. J. Karsten** de volstrekte meerderheid der stemmen op zich vereenigd heeft, zal hij als eerste candidaat op de voordracht geplaatst worden.

Bij de stemming voor den tweeden candidaat, waaraan 72 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. S. Gratama 53, P. C. 't Hooft 10, J. C. de Vries, advocaat te Amsterdam 3 stemmen, terwijl 6 niet ingevulde briefjes in de bus worden gevonden.

Daar de heer mr. **S. Gratama** de volstrekte meerderheid van stemmen op zich heeft vereenigd, zal hij als tweede candidaat op de voordracht worden geplaatst.

Bij de stemming voor den derden candidaat, waaraan 67 leden deelnemen, verkrijgen de heeren mrs. J. H. van Goor, raadsheer in het gerechtshof te Amsterdam, 43, P. C. 't Hooft 12, J. C. de Vries 4 en G. Wttewaal 2 stemmen, terwijl 6 niet ingevulde briefjes in de bus worden gevonden.

Daar de heer mr. **J. H. van Goor** de volstrekte meerderheid van stemmen op zich heeft vereenigd, zal hij als derde candidaat op de voordracht worden geplaatst.

De **Voorzitter**: Ik betuig, namens de Kamer, dank aan de heeren stemopnemers voor de genomen moeite.

Aangezien H. M. de Koningin niet in de residentie aanwezig is, zal de voordracht, ingevolge art. 112 van het Reglement van Orde, schriftelijk aan Hare Majesteit worden toegezonden.

II. Behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De beraadslaging wordt voortgezet over art. X, alinea 3, 5°., luidende:

„wanneer zij wordt gevraagd voor den verkoop in eene ten dienste van het publiek bestemde localiteit van een openbaar middel van vervoer";

met het daarop door den heer Rink c. s. voorgestelde amendement, strekkende om het bepaalde onder 5°. te doen vervallen.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Rink, heeft de bedenking geopperd, of de uitdrukking „openbaar middel van vervoer" wel de gedachte juist weergeeft. Ik deel die bedenking niet. De woorden „openbaar middel van vervoer" hebben in de Hollandsche taal tweeërlei beteekenis; ten eerste het middel waarmede men vervoert, en ten tweede de onderneming die den vervoerdienst onderhoudt. En waar die tweeërlei beteekenis vaststaat, zie ik geen reden, het wetsontwerp op dit punt te wijzigen.

Wat nu de zaak zelf betreft, meen ik, dat men de stations als zoodanig moet brengen onder den algemeenen regel, die in het wetsontwerp is doorgevoerd, een regel, die het gebruik van sterken drank vrijlaat in inrichtingen, waar men vrijwillig komt, doch dit gebruik niet vrijlaat daar, waar men verplicht is te komen, bijv. als reiziger. Die regel is ook gevolgd ten aanzien van de stoombooten.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat bij de stoombooten alleen een decisie gevallen is ten opzichte van het ergerlijke misbruik. Dit betwist ik; dat misbruik moge de zaak geaggraveerd hebben, maar ook daarbij gold de regel, dien ik zooeven aangaf. Men komt in stations en wachtkamers, omdat men reiziger is en niet omdat men drinken wil. Nu zegt de geachte afgevaardigde: laat dan de reiziger die niet drinken wil, elders gaan, in de vestibule of in de buitenlucht; maar dit gaat m. i. niet aan. Wanneer men verkeer wenscht, dan moet men de reizigers als zoodanig ook eeren, en hun in de wachtkamer gelegenheid geven om te vertoeven; dan moet men niet zeggen, dat degenen, die geen drank wenschen, maar ergens anders heen moeten gaan.

Bovendien komt het mij voor, dat de geachte afgevaardigde ten opzichte van de gevolgen van het drankgebruik daar ter plaatse te zacht heeft geoordeeld. In de tweede klasse moge het vrij goed toegaan, men verlieze de derde niet uit het oog. En bovendien mag men niet vergeten, dat er vele kinderen, die in andere plaatsen scholen bezoeken, 's morgens en 's middags aan de stations verkeeren, zoodat ook met het oog op die jeugdige personen wel degelijk voorzorg noodig is.

Ook voor het personeel en de veiligheid van het verkeer is het niet zonder bedenking, het gebruik van sterken drank te laten doorgaan. Ik voeg er aan toe — en mij dunkt, dit moet bij den geachten afgevaardigde zwaar wegen — dat voor die reizigers, die drinken willen, niet altoos drinkgelegenheden aan de stations bestaan. Bij de Hollandsche spoor zijn er onder al de stations slechts 30, waar gelegenheid is sterken drank te drinken; bij de Staatsspoor met haar overgroot aantal stations slechts 45. Het geldelijk belang schijnt niet zoo zwaar te wegen, want bij inschrijvingen werd voor een gelegenheid met vergunning voor f 10 200 ingeschreven, voor diezelfde gelegenheid zonder vergunning voor f 9000. Daarbij komt, dat hetzelfde systeem, dat wij hier nu voorstellen, wordt toegepast in andere landen, in België, Zweden en Noorwegen en de Prohibition States van Noord-Amerika en daar nooit aanleiding heeft gegeven tot ernstige klachten. Ik geloof daarom, dat ik de aanneming van het amendement van den geachten afgevaardigde ten ernstigste aan de Kamer moet ontraden.

De heer **Bolsius**: Bij de algemeene beschouwingen heb ik als mijn meening te kennen gegeven dat het verbod van het verleenen van vergunning aan de wachtkamers van de stations te diep zou ingrijpen in de persoonlijke vrijheid. Nu in behandeling is gekomen het amendement van den heer Fock c. s. om 3°. uit dit artikel te doen vervallen — een amendement waarmede ik niet kan medegaan — heb ik mij rekenschap gegeven van het verband, dat bestaat tusschen 3°. van het artikel en 5°., dat thans in behandeling is. Alle stations der Staatsspoorwegen en sommige stations der Hollandsche Spoorwegmaatschappij zijn namelijk eigendom van het Rijk, en kunnen dus reeds op grond van 3°. van dit artikel geen vergunning krijgen. Nu meen ik dat men dus komt te staan voor een keuze tusschen twee consequentiën: namelijk dat men òf wel in gebouwen toebehoorende aan het Rijk geen verkoop van sterken drank in het klein wil toelaten, maar dien verkoop dan ook niet kan toelaten in stations die niet eigendom zijn van het Rijk, òf wel, wanneer men wil dat aan wachtkamers wel vergunning zal worden verleend, er toe moet komen om ook de 3de alinea van dit artikel te doen vervallen. Waar ik sta voor de keuze tusschen deze twee consequentiën, aanvaard ik liever de eerste, namelijk het behouden van de beide alinea's in het artikel, omdat, zooals bij de discussiën over het amendement-Fock is gebleken, in 3°. van dit artikel een beginsel ligt, dat mijn instemming heeft. Waar ik daaraan de voorkeur geef, kan ik aan het doen vervallen van 5°. van dit artikel, waarvoor ik mij aanvankelijk heb verklaard, niet medewerken, en zal ik stemmen tegen de amendementen-Fock en Rink.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik mag er bij deze zaak wel aan herinneren, dat hetgeen nu door mij en mijn geachte medevoorstellers verdedigd wordt, hetzelfde is als hetgeen de Regeering oorspronkelijk heeft voorgestaan.

De Minister, zooeven ons amendement „ernstig" aan de Kamer ontradende, heeft misschien een oogenblik vergeten, dat hij zelf in de Memorie van Toelichting uitdrukkelijk neerschreef, dat, hetgeen ik nu voorstel, op practische gronden geraden was; hij schreef in dat Staatsstuk zelfs, dat het niet aanging iemand te belemmeren in zijn vrijheid om sterken drank te gebruiken en dat hij op die gronden voor het absoluut verbod, dat hij thans verdedigt, niet te vinden was.

Het is een verschijnsel, dat herhaaldelijk in dit debat voorgekomen is, dat de Minister, binnen korten tijd nadat hij het eene standpunt verdedigd heeft, het andere gaat verdedigen, en ernstig ontraadt mede te gaan met hetzelfde, wat hij eerst zelf voorstond. Op die wijze is een debat met den Minister in deze zaak aan eigenaardige bezwaren onderhevig.

Wanneer de Minister bijv. ons amendement bestrijdt op grond dat ook de schooljeugd in de stations komt, dus er aan zou wennen menschen te zien, die sterken drank gebruiken, neemt hij aan den anderen kant gordijntjes, blinden en andere middelen die het inzien beletten, weg en geeft zoodoende aan diezelfde schooljeugd gelegenheid te zien wat er binnen gebeurt.

Dergelijke tegenstrijdigheid in de heden en gisteren door den Minister gebruikte argumenten is opmerkelijk.

Niemand zal het ontgaan, dat dit voorstel uitgaat van het standpunt, waarover de meest consequente geheelonthouders strijd voeren en dat dan ook gisteren door den heer Melchers is verdedigd, het standpunt dat niet slechts moet worden gestreden tegen drankmisbruik, maar dat de wetgever moet optreden als zedemeester en de menschen moet verdedigen tegen kwade invloeden.

Ik sta op dit standpunt niet en wensch daartoe niet mede te werken. Ik kan niet ontkennen, dat het bij mij een gevoel van onveiligheid opwekt, wanneer ik zie, dat in deze materie de uiterste linker- en de uiterste rechterzijde hand aan hand gaan. Ik vrees, dat, wanneer zich dit meer herhaalt, het er in de wetgeving met onze individueele vrijheid slecht zal gaan uitzien.

Toen ik onlangs hetzelfde standpunt verdedigde, is mij te gemoet gevoerd: uw partij wil toch ook de persoonlijke vrijheid nog al eens inperken; hebt gij dus wel het recht om zóó te spreken? Elk stelsel heeft echter zijn grenzen en deze worden hier, naar mijn oordeel, overschreden. Het was dengenen die zoo spreken, daarenboven ontgaan, dat er principieel verschil bestaat tusschen het belemmeren van de onbeperkte contractsvrijheid, waar die leidt tot het maken van misbruik van de oeconomische onvrijheid van anderen, en het belemmeren van de individueele vrijheid, waardoor men de menschen, met behulp van de wet, wil braaf maken.

Op dit laatste gebied is zelfbeperking van den wetgever nog veel noodiger dan op het eerste.

Waarmede is nu het amendement bestreden? Is, hetzij door den Minister, hetzij door den heer Melchers, aangetoond, dat er ergerlijk misbruik op de stations te aanschouwen is? Allerminst. Integendeel, van de zijde der ministerstafel is toegegeven, dat daar geen misbruik plaats heeft, in zooverre althans, dat de Minister er op wees, dat bij de verpachting het verschil tusschen vergunning of geen vergunning zeer gering gebleken is. Welnu, dan kan het gebruik van sterken drank op de stations ook niet zoo aanzienlijk zijn.

Trouwens, uit statistieke gegevens, te mijner beschikking gesteld, is mij gebleken, dat aan de groote stations in ons land het gebruik van sterken drank steeds afneemt. Dit neemt niet weg dat er prijs op moet worden gesteld de vrijheid om sterken

drank te verkoopen te behouden. Het is duidelijk, dat, als een station geen vergunning heeft, allicht een gezelschap, ter wille van één of enkelen, die sterken drank willen gebruiken, het stationscafé zullen voorbijgaan, waardoor de exploitatie der buffetten schade zal lijden. Daarom zijn ongetwijfeld materieele belangen bij deze zaak betrokken.

Wat de moreele zijde van de zaak aangaat, er kan hier van werkelijke verleiding toch geen sprake zijn. Het publiek vertoeft in de stations zeer kort. De meesten komen op het allerlaatste oogenblik; een enkele zeer bange huismoeder komt wel eens een kwartiertje te vroeg, uit vrees dat de trein weg zal zijn, maar het meerendeel der reizigers vertoeft slechts enkele oogenblikken in het station. Is er nu onder die omstandigheden reden zoo groote beperking der individueele vrijheid in de wet op te nemen als hier worden voorgesteld?

De heer Melchers heeft gezegd: ge moet niet vergeten dat het personeel aan de verleiding wordt blootgesteld en dientengevolge zou gevaar voor de veiligheid kunnen ontstaan.

Ik breng in herinnering, dat volgens contract en dienstorders het schenken aan het spoorwegpersoneel streng verboden is. De maatschappijen, welke zich belasten met de exploitatie der buffetten, hebben in haar gedrukte bepalingen opgenomen, dat de pachter aan het personeel niet op krediet mag verkoopen en in geen geval door hem of zijn bedienden aan het spoorwegpersoneel sterke drank mag worden verkocht. Hetzelfde is opgenomen in de door de maatschappijen goedgekeurde instructiën voor de kasteleins der buffetten, waarin ik lees: „Het is hem en zijn personeel uitdrukkelijk verboden om sterken drank te verkoopen of te schenken aan het stations-, weg- en treinpersoneel". Doch hij is verplicht aan de beambten en bedienden der maatschappij in de 3de klasse-wachtkamer tegen den halven prijs te verschaffen koffie, thee, bier en broodjes met kaas.

De vrees van den geachten afgevaardigde is dus m. i. hersenschimmig.

Waar nu vaststaat, dat de hoofdargumenten, welke aangevoerd zijn tegen ons amendement, dat mogelijk wilde maken sterken drank op stoombooten te verkoopen, hier niet kunnen gelden en waar de zaak neerkomt op een groote beperking der vrijheid, gelijk ook in de Memorie van Toelichting zelfs op den voorgrond is gesteld, daar meen ik, dat er geen termen zijn deze bepaling te handhaven en dat er alleszins reden is zoowel deze bepaling als de bepaling van n°. 3°., — want ik geef toe dat tusschen beide verband bestaat — te schrappen.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Rink zeide daar straks in den aanvang zijner rede een waar woord, waarmede ik mij geheel kan vereenigen, namelijk, dat dit voorstel in dit lid van art. X uitgaat van het standpunt der geheel-onthouding. Toen de heer Rink dat uitsprak, en daarop het door hem geleverde betoog deed volgen, heb ik direct gevoeld het groote verschil in standpunt tusschen den heer Rink en de drankbestrijders waartoe ik mij reken.

De heer Rink beziet de zaak aldus: waar het maar even mogelijk is zonder dat de uitspattingen te groot worden, moet de drankgewoonte blijven voortbestaan, wil de heer Rink die gewoonte blijven handhaven. Dat doet hij dan met een beroep op de vrijheid. Maar als drankbestrijder sta ik op dit standpunt: waar die drinkgewoonte kan worden beperkt en teruggedrongen naar die huizen met vergunning, die er nu eenmaal moeten zijn, omdat de publieke opinie nog niet tot meer ingrijpende maatregelen rijp is, moeten wij in die richting voortgaan.

Het voornaamste, zoo niet het eenige argument, dat de heer Rink kan aanhalen, is dan dat beroep op de vrijheid, een beroep, dat, als bij zoovele gelegenheden, dienst moet doen om allerlei te verdedigen, dat eigenlijk niet te verdedigen is. Er wordt hier opgemerkt, dat dit niet het geval is. Evenwel de heeren zullen toch ook wel weten, dat vroeger met een beroep op die vrijheid zaken zijn verdedigd waarover men zich later geschaamd heeft. Met een beroep op de vrijheid is indertijd verdedigd de schromelijke uitbuiting van de arbeidende klasse, waarmede de opkomst der kapitalistische productiewijze gepaard ging en die nog de oorzaak van allerlei ellende is. Met een beroep op de vrijheid worden nog de mannelijke volwassen arbeiders onbeschermd gelaten tegenover de winstzucht van ondernemers. En zoo zou ik kunnen voortgaan.

Wanneer men zulke ervaringen heeft opgedaan, geloof ik, dat men met een beroep op de vrijheid wat voorzichtiger moet wezen. Vrijheid is een betrekkelijk begrip. Wanneer de kennis van 's menschen wegen van de stoffelijke en maatschappelijke omstandigheden die zijn leven beheerschen, van de wetten der erflijkheid en vooral van de gevolgen van het alcoholgebruik meer doordringt, zal men gaan inzien, dat vooral bij een wet als deze met een beroep op de vrijheid niet alles goedgepraat kan worden.

De heer Rink heeft gezegd, dat, wanneer hij ziet hoe de drankbestrijders van de uiterste linker- en rechterzijde hier samengaan, hij over zich krijgt een gevoel van onveiligheid, omdat de persoonlijke vrijheid in gevaar zou zijn. Als ik echter denk aan het drankkwaad in de maatschappij en aan al de ellende, die uitgaat van het bestaan der drinkgewoonte, en dan denk aan de mogelijkheid dat de heer Rink en zij die van zijn zienswijze zijn, dat kwaad zouden moeten tegengaan, dan krijg ik over mij een gevoel van groote onveiligheid met het oog op de belangen van hen, die aan de verleiding van de drinkgewoonte zijn blootgesteld. De individueele vrijheid zou in gevaar zijn bij een maatregel als deze! Maar wij hebben hier niet alleen te denken aan de individueele vrijheid van hen die aan de drinkgewoonte meedoen, maar ook aan de vrijheid van hen die er tegenstander van zijn, en van die velen voor wie die gewoonte een doorloopend gevaar voor verleiding is. Zooals ik zei, vrijheid is een betrekkelijk begrip. Wie spreekt van vrijheid, denkt aan menschen met een fieren vrijen wil. Maar wie zou daarvan durven spreken, in het bestaan van zulke zedelijk hoogstaande individuen kunnen gelooven, als hij gezien had en wist hoe de menschheid in het algemeen, hoe ook ons volk onder den invloed van den alcohol is gekomen? Men mag niet zeggen — ik overdrijf ganschelijk niet — dat ons volk is gealcoholiseerd, maar het feit, dat die drinkgewoonte van vroeg tot laat en bij allerlei gelegenheden bestaat, brengt met zich, dat bij de geboorte erfelijk belast is met drankzucht, dat anderen weinig weerstandsvermogen tegen verleiding hebben en dat er dus een groot percentage wordt gevonden dat, meedoende aan die drankgewoonte, veroordeeld is in een richting voort te gaan, die voor velen verkeerd is en hen ten slotte ten verderve zal voeren. Met het oog op dien feitelijken toestand komt het mij toch ongerijmd voor maar altijd een beroep te doen op een vrijheid die maar weinigen kunnen verdragen. Nu staat voor mij de zaak zoo: ik vraag mij niet af: waar kan ik die gewoonte zooveel mogelijk onbeperkt laten voortgaan, maar: wat moet ik doen om die gewoonte zooveel mogelijk terug te dringen in die gelegenheden, die daarvóór met het oog op het nog niet rijp zijn der publieke opinie nu eenmaal moeten zijn? Van dat standpunt de zaak beziende, meen ik, dat hetgeen de heer Rink tegenover dezen maatregel heeft aangevoerd, inderdaad de juistheid van mijn standpunt bewijst.

Waarvoor geven wij deze Drankwet? Niet om uit te zoeken waar nog zonder gevaar voor uitspattingen de drankgewoonte onbeperkt mag voortgaan. Maar om aan den drankhandel regelen te stellen; om maatregelen te treffen, die een opvoedende kracht hebben voor ons volk, waardoor ons volk zedelijk en maatschappelijk kan vooruitgaan. De wetgever kan hier alleen ten goede werken, wanneer hij het streven der drankbestrijders, die op vermindering van drankverleiding aansturen en aandringen, steunt; wanneer hij maatregelen neemt die dien strijd en daarmede het volk verder brengen. Anders heeft de wet geen waarde en kan zij niets doen. En dan pogen wij niet, dan gaan wij niet uit van de zucht om op te treden als zedemeesters, neen, wij gaan uit van ons inzicht in hetgeen in het belang van het volk is. Dat doen op hun beurt de heer Rink en de zijnen eveneens. Indien de heeren hier zoo vaak maatregelen nemen zonder op de hoogte te zijn van hetgeen het belang van het volk eischt, wat doen zij dan anders dan optreden als zedemeesters?

Het is ruim een jaar geleden, dat met medewerking van de partij van den heer Rink een aanval werd gedaan op de individueele vrijheid der arbeiders aan de spoorwegen. Toen heb ik van een beroep op de vrijheid dier arbeiders van den heer Rink niets gehoord en de geachte afgevaardigde heeft niet geschroomd aan dergelijke wetten zijn stem te geven. Dat vrijheidsargument doet dan ook alleen dienst naarmate het den heeren in hun

kraam te pas komt. Komt het hun niet gelegen, dan hebben zij op hun beurt maling aan de vrijheid. Voor mij nu staat de zaak zoo: Indien er iets goeds is tot stand te brengen, dan acht ik mij gelukkig, dat ik in de Kamer de gelegenheid heb een dergelijken maatregel in het belang van het volk tot stand te brengen. Als wij geen zedenmeester mogen spelen, mogen wij ook geen wetten maken en behoort het volk aan zich zelf te worden overgelaten. Dan doet men beter anarchist te worden.

Er is gevraagd: hoe is het met het drankgebruik aan de stations gesteld? Ik moet herhalen, dat aan vele stations, waar sterke drank wordt verkocht, de toestand op de meeste dagen der week, voor zoover mijn ervaring gaat, niet onbevredigend is, terwijl er enkele drukke dagen, uren, oogenblikken vooral op marktdagen en bij kruispunten, zijn, dat de toestand treurig is.

Ik reis geregeld derde klasse en zie er dus geen bezwaar in de derde-klasse-wachtkamer binnen te gaan; toch moet ik verklaren dat er wachtkamers derde klasse zijn, waar ik liever niet inga, niet omdat de menschen die daar zitten voor mij te min zijn, maar omdat de reuk die er heerscht bewijst dat er jenever geschonken en gedronken is. Men ziet ze dan vooral op marktdagen in troepjes zitten rondom de tafels met borrels voor zich, zwetsende en schreeuwende en tooneelen opleverende welke ik zelf niet wil bijwonen en waar ik ook mijn vrouw en kinderen geen toeschouwers van zou willen maken.

Het komt mij voor, dat zij, die dergelijke tooneelen niet wenschen te zien, op de jeneverlucht niet gesteld zijn, evenveel recht hebben om een beroep te doen op de individueele vrijheid als zij die meedoen aan de drinkgewoonte. Ja, ik geloof zelfs, dat dat beroep, waarbij voor velen een beginsel in het spel is en waarbij een voor het algemeen belang en den vooruitgang hoogere soort van vrijheid gevraagd wordt, veel meer waard is en veel meer aanspraak heeft ingewilligd te worden dan het beroep van den heer Rink op de individueele vrijheid van hen die aan de stations sterken drank wenschen te gebruiken.

Naar aanleiding van hetgeen de Minister heeft aangevoerd over het verschil in de pachtsommen, welke worden betaald naar gelang er al of niet sterke drank wordt verkocht aan een station, zeide de heer Rink, dat die cijfers bewezen, dat het gebruik van sterken drank aan de stations dan niet zoo belangrijk was. Ik zou uit die cijfers liever een andere gevolgtrekking maken en meen daarom dat wij er zeer na aan toe zijn, dat zonder hinder maatregelen kunnen genomen worden, die zijn te achten in de richting van den vooruitgang, van de bestrijding der drankgewoonte, dat is de opheffing van den verkoop van sterke dranken aan de stations.

Er is gezegd, dat voor het personeel de verleiding niet zoo groot is, omdat er in de contracten der buffethouders en in de dienstorders van het personeel allerlei bepalingen voorkomen, waarbij de drankverkoop en het drankgebruik worden verboden. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, dat was mij bekend en in mijn eerste rede heb ik mijn oordeel daarover reeds gezegd. Ik zou echter den heer Rink, die het voor ons liggende ontwerp eenmaal noemde „een aantal bepalingen op het papier niet voor het leven geschikt", willen vragen of hij nu meent dat dergelijke voorschriften in de practijk iets anders zijn dan papieren voorschriften. De bepalingen worden, zooals ik uit eigen ervaring weet, omdat ik het zelf heb bijgewoond, veelvuldig ontdoken. Het feit intusschen dat men dat verbod heeft uitgevaardigd, bewijst juist de noodzakelijkheid van het voor ons liggend voorschrift, het bewijst dat men in de aanwezigheid van die vergunningen een gevaar ziet voor de veiligheid van het verkeer. Indien wij dus het doel, dat door dat verbod wordt beoogd, willen bereiken, kunnen wij dat gemakkelijker en met meer zekerheid doen door geen vergunningen aan de stations te verleenen. Daarom ook juich ik dezen maatregel toe als een dergene, die genomen zijn om deze wet een opvoedende kracht te geven en om de drinkgewoonte te bestrijden zooveel als dat mogelijk is bij de bestaande volksovertuiging.

De heer **van Raalte**: Ik heb het woord gevraagd, hoofdzakelijk om den Minister te verzoeken een nadere inlichting te verstrekken. Wanneer wij namelijk opslaan art. XXII van het wetsontwerp, dan vinden wij daar, dat, evenals zulks reeds thans het geval is, de vergunning volgens art. 9 der wet kan worden ingetrokken, wanneer zich feiten voordoen, die, waren zij reeds vroeger bekend geweest, aanleiding zouden hebben gegeven tot het weigeren der vergunning. Maar daarbij wordt nu een beperking voorgesteld. De verwijzing naar de redenen van wetgeving opgesomd in het artikel thans in behandeling, wordt nl. gebonden aan de voorwaarde: „voor zoover het daarin bepaalde kracht van wet had op het tijdstip, waarop de vergunning werd verleend."

Nu is mij niet bekend, welke de juiste feitelijke toestand is. Ik weet niet of de spoorwegmaatschappijen zelf vergunning hebben, dan wel de maatschappijen of de bijzondere personen, die de buffetten pachten. Het is moeilijk voor ons een bepaling te maken terwijl de feitelijke toestand, waarin zulk een bepaling zal ingrijpen, ons niet bekend is, en daarom verzoek ik den Minister nadere inlichtingen.

Zoowel indien de vergunningen staan ten name der spoorwegmaatschappijen zelf, als ook indien zij staan ten name der pachters, zal, in het laatste geval zoolang althans het pachtcontract duurt, de toestand aan de stations ingevolge art. XXII blijven zooals hij is, ondanks hetgeen bij art. 3, sub 5°., zou worden bepaald. En ook na afloop van het pachtcontract zal er geen verandering komen, indien ondernemingen als de Buffetmaatschappij of E pluribus unum opnieuw pachters worden, hetgeen allicht mogelijk is, daar zij in het bezit eener vergunning hoogere pacht kunnen bieden dan hun mededingers. Ik zou dus gaarne willen weten hoe de toestand is, ten einde te kunnen beoordeelen of wij niet ook hier weder een bepaling zouden maken, die pas na een menschengeslacht in werking zal treden.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het ingediende amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik zeer kort kan zijn. Ik kan mij geheel aansluiten aan het reeds door een der leden van de Commissie, den heer Bolsius, geleverde betoog. De beide andere leden der Commissie, hier op dit oogenblik tegenwoordig, zijn het in dat opzicht geheel en al met hem eens, al bestaat er tusschen ons verschil over de wenschelijkheid van het verbod op zich zelf. Ik moet verklaren het verbod zelf toe te juichen, terwijl de heer Bolsius het verbod op zich zelf eigenlijk niet zou begeeren.

Ik heb nog een enkel woord te zeggen over de vraag, die zooeven reeds door den heer van Raalte is te berde gebracht. Ik geloof dat het na het eigenaardig karakter, dat het votum over dit nummer zal hebben, eenigszins zonderling zou zijn wanneer bij verwerping van het amendement de vergunning eenvoudig gecontinueerd zou worden tot aan den dood van den toevalligen pachter of tot 1925.

Wat de vergunningen betreft meen ik dat in vele gevallen de Hollandsche Spoorwegmaatschappij zelf vergunning heeft, maar dat ook wel een buffetmaatschappij of een pachter vergunning heeft. Ik meen, dat dit punt niet hier aan de orde is, maar dat wij bij de overgangsbepalingen moeten nagaan, in hoever de verschillende overgangsbepalingen gemaakt voor de vennootschappen en andere vergunninghouders, ook kunnen geacht worden te moeten worden toegepast op degenen die vergunning hebben voor den verkoop in wachtkamers.

Ik meen dat de beslissing daaromtrent moet vallen niet hier, maar bij de behandeling van de overgangsbepalingen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: In antwoord op de vraag van den heer van Raalte kan ik mededeelen, dat bij de Hollandsche Spoorwegmaatschappij in 8 stations de maatschappij zelve de vergunning heeft en dat de vergunningen voor de overige stations staan op den naam van de Maatschappij E Pluribus unum, aan welke de buffetten onderhands verpacht zijn voor onbepaalden tijd, met opzeggingstermijn van drie maanden; dat bij de Staatsspoor als vergunninghouders optreden de restaurateurs of pachters, die voor een jaar de pacht hebben telkens met stilzwijgende verlenging voor een jaar, behoudens opzegging 3 maanden te voren.

De heer Rink heeft het hoofdmotief, dat in deze ons leidt, laten liggen. Weder is hij gekomen op het misbruik. Dat begrijp ik wel, omdat hij den regel, die hier wordt voorgesteld, liever op zijde zet; die regel is: waar eenmaal de Overheid de regeling van den verkoop van sterken drank op zich heeft genomen, is

zij ook verantwoordelijk voor de wijze, waarop die verkoop geschiedt. Men kan niet zeggen: ge moet maar verder zien, hoe het gaat. In die gevallen evenwel, waar het geldt gelegenheden, die men niet bezoekt uit vrijen wil, maar omdat men er uit anderen hoofde zijn moet, daar moet de aanleiding tot de drinkgewoonte worden afgesneden.

Nu heeft de heer Rink gezegd, en ik gun hem gaarne dat genoegen, dat de Minister op het oogenblik verdeedigt datgene, wat hij eerst bestreden heeft; hij vindt dat zoo vreemd. Wanneer de geachte spreker van welk omvangrijk wetsontwerp ook wil vergelijken, hetgeen gezegd is in de Memorie van Toelichting met hetgeen na het schriftelijk overleg met de Kamer bij de Memorie van Antwoord is voorgedragen, dan zal hij, wanneer hij historische nasporingen wil doen, zich in ruime mate hetzelfde genot in historischen zin kunnen verschaffen.

Bovendien heeft de geachte afgevaardigde, toen hij zeide, dat ik bij het oorspronkelijk wetsontwerp den verkoop van sterken drank in de wachtkamers zou verdedigd hebben, hetgeen ik toen geschreven heb, niet juist weergegeven. Ik heb gezegd: laat er buiten de wachtkamers een aparte gelegenheid zijn, waar geen reiziger behoeft te komen, en waar alleen degenen kunnen gaan, die drank willen gebruiken. Ik begrijp niet, dat, wanneer men bij nadere informatie inziet, dat er in een wetsontwerp een verbetering kan gebracht worden, het een bewijs van wispelturigheid zou zijn, als men die wijziging aanbrengt.

De heer Schaper vroeg in verband met de aangebrachte wijzigingen, of de Regeering niet een wetsontwerp zou kunnen gereed doen maken, waarin de aangebrachte wijzigingen zijn opgenomen. Dit is iets, wat ik ernstig zal overwegen; ik heb willen wachten, tot beslist zou zijn over, hetgeen ik kortweg noemen zal, de quaestie van de gordijntjes, omdat het doen vervallen van die bepalingen in art. 3 een aantal wijzigingen noodzakelijk zou maken.

Ook wil ik er den geachten spreker nog op wijzen, dat, terwijl het ontwerp-Modderman slechts 30 artikelen had, dit wetsontwerp er 60 heeft, die bijna alle zeer gecompliceerd zijn; dat de Minister Modderman 3 malen een gewijzigd wetsontwerp heeft ingediend, eerst onder stuk n°. 6, toen onder stuk n°. 24, en ten slotte onder n°. 30. Daar is op zich zelf niets tegen dat, wanneer men tot het inzicht komt, dat bepalingen verbeterd kunnen worden, die verbeteringen ook aangebracht worden. Ik zou het afkeuren in een Minister, wanneer hij op het laatste oogenblik zag, dat iets in een wetsontwerp beter geformuleerd kon worden, en die verbetering niet aanbracht.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat ik het misbruik ten deze geheel ontkend zou hebben. Hij zal zich herinneren, dat ik dit niet gezegd heb, maar wèl, dat het in de 1ste en 2de klassen, op enkele uitzonderingen na, betamelijk toegaat, maar dat er in de 3de klasse nu en dan dingen voorkomen, die wel degelijk misbruik genoemd kunnen worden.

Nu is er een voorname omstandigheid, die ik niet kende, toen ik aan dit ontwerp begon, nl., dat op de kleine stations zeer weinig gelegenheid tot drankgebruik bestaat; dit feit neutraliseert de bewering van den geachten afgevaardigde geheel. Hij zal toch toestemmen, dat, waar hij spreekt uit overweging van zekere noodzakelijkheid, die er zou bestaan om hier niet in te grijpen, die noodzakelijkheid veel meer zou bestaan bij kleine stations, waar de menschen veelal van verre komen, dan op de groote stations, vlak bij de groote steden gelegen, waar men gemakkelijk met de tram komen kan. Wil hij dan beweren, dat de drankgelegenheden op de kleine stations toegelaten moeten worden?

De heer Bolsius wees er op, dat de quaestie niet op zich zelve staat. Dit is eenigszins het geval door het feit, dat de Staatsspoorstations goeddeels eigendom van het Rijk zijn. Ik wijs nog op iets anders, dat men wel mag bedenken. Wanneer de heer Rink er tot mijn leedwezen in mocht slagen de Kamer over te halen, zijn gevaarlijk amendement aan te nemen, zou daarmede gepraejudicieerd zijn het vraagstuk dat van alle paedagogische zijden met zooveel ernst op den voorgrond is gesteld, nl. dat geen jongelieden beneden de 18 jaar zullen worden toegelaten, iets wat met de bestemming van wachtlokaal, waar alle reizigers komen, niet te vereenigen zou zijn.

Ik meen te moeten volharden bij mijn raad aan de Kamer, om dit amendement van den heer Rink in geen geval aan te nemen.

Nu heeft de heer van Raalte gevraagd, en dit begrijp ik zeer wel, of, zooals het hier staat, de vergunningen, die eenmaal gegeven zijn, niet een permanent karakter hebben, daar zij zullen gelden voor een termijn van 25 jaar of tot den dood. Dit moet volkomen worden toegegeven, want hier wordt alleen gesproken van nieuwe vergunningen, die geweigerd moeten worden. De vraag, of, wanneer men dit noodig acht, de zaak op een andere wijze zal moeten geregeld worden, staat, zooals de heer Talma te recht opmerkte, in verband met de overgangsbepaling; daarbij kan ook de quaestie van de Rijksgebouwen en het toelaten van jongelieden besproken worden.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb den heer Minister dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen. Wij weten dus nu welke de toestand is bij de Staatsspoor en bij de Hollandsche spoor. Maar, zooals het meer gaat, ik ben nog niet voldaan. Er zijn nog andere spoorwegondernemingen in ons land. Ik noem bijv. de Noordbrabantsch-Duitsche, en de Centraal-spoorwegmaatschappij, waaromtrent wij ook thans nog in het onzekere verkeeren.

Ik meen dat het als een grief mag worden aangerekend aan de schriftelijke toelichting van dit ontwerp, dat wij over de quaestie hebben te beslissen, zonder dat wij zoo volledig als wenschelijk ware op de hoogte zijn van den feitelijken toestand.

Wat de zaak zelf betreft, zal bij voorbeeld voor de acht stations van de Hollandsche Spoorwegmaatschappij, waarvoor deze maatschappij ten eigen name vergunninghoudster is, de toestand deze zijn, dat n°. 5 van art. 3 krachtens de overgangsbepalingen tot 1925 niet van toepassing zal wezen. En hetzelfde zal voor langer of korter tijd ook gelden voor gevallen, waarin de vergunningen ten name staan van pachters der buffetten.

Ik wensch nog een woord hierbij te voegen naar aanleiding van de beschouwing van den heer Talma, die gewezen heeft op de noodzakelijkheid om dit artikel op zich zelf te beoordeelen, onafhankelijk van den verderen inhoud van het wetsontwerp, maar die tevens deed doorschemeren, dat wat nu in het wetsontwerp is voorgedragen, weder veranderd zal worden als wij tot de betrokken overgangsbepalingen zullen zijn genaderd. Dit nu is de Kamer inderdaad, als ik het zoo zeggen mag, voor grooter moeilijkheden plaatsen dan noodig is. Wat mij betreft, ik moet bezwaar maken den Minister en den heer Talma op dien weg te volgen. Ik kan mijn oordeel over het artikel alleen vestigen in verband met hetgeen de Minister ons bij het wetsontwerp zooals het thans voor ons ligt heeft voorgedragen. Ik kan geen rekening houden met hetgeen de Minister wellicht nader zal voorstellen, met verrassingen die ons wellicht nog te wachten staan.

Resumeerende is de toestand deze, dat wanneer de Kamer n°. 5 van art. 3 aanneemt, de verkoop niettemin in de stations der spoorwegmaatschappijen nog geruimen tijd zal blijven geschieden. Dit is het eenige wat ik in het licht heb willen stellen vóór dat wij tot de stemming overgaan.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het debat over dit punt niet langer rekken, ook om de reden, die ik verleden week bij de verdediging van een ander amendement heb aangevoerd, n.l. dat wij in deze elkander toch niet overtuigen. Het zij mij echter vergund nog drie korte opmerkingen te maken.

In de eerste plaats wensch ik den Minister te antwoorden, dat ik het hem niet euvel duid, indien hij in den loop der beraadslaging over een zoo ingewikkeld wetsontwerp als dit, van tijd tot tijd van opinie verandert, maar dat mijn grief hiertegen is gericht, dat hij thans gevaarlijk noemt, dat hij thans ten ernstigste ontraadt, bepalingen die hij zelf eerst heeft voorgesteld.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik heb in mijn eerste ontwerp zulke bepalingen juist *niet* voorgesteld.

De heer **Rink**: Ik bedoel het absolunt verbod, waarvan de Minister in de Memorie van Toelichting gezegd heeft en gemotiveerd, dat hij het niet kon voorstellen, terwijl dat thans wel door hem wordt voorgesteld.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Wat de eigenlijke gelagkamers betreft, is het precies hetzelfde gebleven als in het eerste ontwerp.

De heer **Rink**: Ik antwoord hierop nogmaals, dat bij de

Memorie van Toelichting uitdrukkelijk gezegd is en op principieele en utilistische gronden gemotiveerd, dat een bepaling als nu wordt voorgesteld, niet in de wet moest komen. Nu zoodanige bepaling toch wordt voorgesteld, gaat het niet aan en bemoeilijkt het het debat, wanneer de Minister thans van hetzelfde wat hij vroeger voorstond, verklaart dat de aanneming hoogst gevaarlijk zou zijn, en daarom ernstig moet worden ontraden.

Daartegen ben ik opgekomen. Men moet ook bij de verdediging van zijn inzichten een geopend oog houden voor de gevoelens van zijn tegenpartij en bij de verdediging van hetgeen men voorstelt, zooveel mogelijk eenzijdigheid vermijden.

In de tweede plaats wensch ik te doen opmerken, dat de vraag gedaan door den heer van Raalte, niet alleen gesteld kan worden bij dit n°. 5, maar evenzeer bij al de talrijke nummers van art. X, want voor al die voorschriften geldt hetzelfde, maar juist omdat ik niet weet, speciaal ten aanzien van deze zaak, wat nog komen zal, hetzij van de Regeering, hetzij van de Kamer, en welke overgangsbepalingen de Regeering zal voorstellen of de Kamer goed zal vinden aan te nemen, acht ik het noodzakelijk bij dit artikel, dat het recht voor de naaste toekomst regelt, op te passen, dat geen te belemmerende bepalingen worden gemaakt, geen al te groote inbreuk wordt gepleegd op de individueele vrijheid.

En hiermede kom ik als vanzelf tot mijn derde opmerking, die gericht is tot den heer Melchers.

Deze geachte afgevaardigde heeft door zijn rede volledig bewezen, dat ik het standpunt, waarvan hij uitging en dat het mijne niet is, volkomen juist heb gekenschetst als het standpunt van hen, die meenen dat de wetgever als zedenmeester moet optreden en dat de Staat door zijn wetten moet afhouden van alle kwaad en door vrijheidsbeperking moet opvoeden tot hooger peil van zedelijkheid.

Het komt mij voor, dat dit de eigenaardige roeping van den wetgever niet is, en wanneer de heer Melchers zegt, dat elke wet tot op zekere hoogte een beperking van de vrijheid ten gevolge heeft en dat ik, wanneer ik op mijn standpunt blijf, tot geen wet meer moet medewerken, maar anarchist worden, dan gevoelt een ieder, dat dit argument het doel ver voorbijschiet, dat de geachte spreker hier elk onderscheid uit het oog verliest en dat hier grenzen moeten worden gesteld, die niet behooren te worden overschreden. Die grenzen nu worden bij dit wetsontwerp naar mijn oordeel wel degelijk overschreden, en met deze aantasting der persoonlijke vrijheid, waarvoor mij de noodzakelijkheid niet is gebleken, ga ik dan ook niet mede.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord nog van repliek op hetgeen de heer van Raalte tot den Minister en mij heeft gezegd, om er hem op te wijzen, dat hij mij niet met den Minister mag verbinden in dit opzicht.

Wat toch heb ik gedaan? Juist hetzelfde wat de heer van Raalte deed.

Hij heeft gezegd, dat wij de bepaling die het hier geldt, moesten beschouwen in het licht van de overgangsbepaling. Ik ben hem als spreker opgevolgd en heb mij daarmede vereenigd.

Wanneer ik vóór hem had gesproken, zou ik ook gezegd hebben, dat naar mijn meening deze beslissing door de Kamer niet kon worden genomen, zonder dat daarvan het gevolg zou moeten zijn een wijziging van de overgangsbepalingen.

Nu meen ik, dat het voor mij niets anders zou geweest zijn dan dubbel werk, wanneer ik, voordat de Kamer in principe had uitgemaakt, dat zij den verkoop van sterken drank in wachtkamers niet wenschte, reeds was gekomen met een amendement om de overgangsbepalingen te wijzigen. Daarom heb ik gedaan, wat niet anders van een lid der Kamer kan gevraagd worden, namelijk, indien noodig, voordat hij zijn stem over een bepaalde zaak uitbrengt, te verklaren, dat zijns inziens deze beslissing noodwendig moet medebrengen een wijziging van de overgangsbepalingen.

Er is dus geen enkele reden om de wijziging, die uit de principieele beslissing moet voortvloeien, reeds vóór die beslissing aan te brengen. Daarom recuseer ik het verwijt van den heer van Raalte, alsof ik de Kamer tot iets zou willen brengen, dat niet geheel en al open voor haar ligt. Ik beweer dat, naar zijn stelsel niemand over art. 3 sub 5 zal kunnen stemmen, want hoe kunnen wij nu weten wat in de overgangsbepalingen zal staan? Dittoch is niet beslist door een wijziging, die de Regeering zou aanbrengen. Immers niets zal den heeren die het zoo vreeselijk vinden, dat er geen sterke drank wordt verkocht, verhinderen te zeggen: de naamlooze vennootschappen sterven in 1925 uit, maar de menschen die in de wachtkamers verkoopen, die aan zoo diep gewortelde behoefte van het Nederlandsche volk willen blijven voldoen, die als wachters van de individueele vrijheid staan, die geven wij er nog 25 jaar bij. Wanneer eenmaal door de Kamer het verbod van den verkoop van sterken drank in de wachtkamers zal zijn aangenomen, dan staat het absoluut nog niet vast, welke wijzigingen de Regeering in de overgangsbepalingen moge brengen, hoe deze ten slotte in de wet zullen komen. Daarom meen ik, dat de Kamer eerst niet anders kan doen, dan in principe uit te spreken welke beslissing zij wenscht te nemen; de practische gevolgen uit die beslissing voortvloeiende kunnen dan naderhand worden bepaald, wanneer wij aan de overgangsbepalingen toe zijn.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de heer van Raalte zich inderdaad geen rekenschap geeft, waarover de discussie nu loopt. Waaraan zijn wij nu toe? Wij zijn nu bezig te regelen de wijze, waarop iemand, die een vergunning in de toekomst verlangt, die zal kunnen verkrijgen, en in welken zin in de bestaande regeling van dit punt wijzigingen kunnen worden aangebracht. Wij zijn dus uitsluitend bezig met de behandeling van zaken van de toekomst. Maar bij die regeling voor de toekomst staan wij telkens voor een groote moeilijkheid, een moeilijkheid, die niet aan ons is te wijten, maar die daaruit geboren wordt, dat bij de bestaande wet rechten zijn toegekend, die een historisch verloop nemen, en die maken dat men voortdurend staat voor de lastige vraag, wat wij met die verkregen rechten zullen moeten doen. Dat is een moeilijkheid die niet uit deze wet voortvloeit, die ook niet door ons is opgeworpen, maar die eenvoudig een consequentie is van de bestaande Drankwet. Nu kan men wel zeggen: wij willen consequent met die bestaande wet voortgaan; dat is de bedoeling van den heer Rink. Ik vestig er de aandacht op, dat dit bezwaar voor de toekomst voor goed zal zijn uitgesloten door de bepaling van art. 2, 2de lid, 3°., die in perpetuum verkregen rechten voor de toekomst uitsluit.

Nu moeten wij bij dit ontwerp twee dingen scherp onderscheiden: ten eerste de regeling van de rechten en plichten van de nieuwe vergunninghouders, en daarmede en met niets anders zijn wij op dit oogenblik bezig; en ten tweede de vraag, in hoeverre hetgeen wij reeds hebben vastgesteld, invloed kan hebben op den tegenwoordigen toestand en inbreuk kan maken op de thans geldende rechten. Dit laatste nu kan hier niet worden behandeld, maar wel bij de overgangsbepalingen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over 6°, luidende:

„wanneer zij wordt gevraagd voor eene localiteit, waarvoor reeds eene vergunning is verleend.

„Wanneer gelijktijdig voor eenzelfde localiteit meer dan één vergunning wordt gevraagd, wordt slechts één vergunning voor die localiteit verleend.".

Op 6°. is een amendement voorgesteld door de heeren Rink, Fock, Smeenge, Hubrecht en Willinge, strekkende om voor „reeds eene vergunning" te lezen: „reeds eene vergunning, met uitzondering van die voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten".

De heer **Fock**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement is van zeer eenvoudigen aard en geheel in overeenstemming met het Regeeringsontwerp, zooals dit thans na de Nota's van Wijziging luidt. In de nos. 6 en 7 is bepaald dat voor eenzelfde localiteit maar één vergunning kan worden verleend en dat eenzelfde persoon maar één vergunning kan krijgen. Na het Voorloopig Verslag heeft de Regeering echter een wijziging gebracht van dien aard, dat hij, die een zoogenaamde logementsvergunning heeft, gelijktijdig nog een andere vergunning kan krijgen.

Nu heeft de Regeering in n°. 7, hetwelk den persoon betreft, wel de ter zake noodige verandering aangebracht, maar niet in n°. 6, waarin van de localiteit sprake is. Ik vermoed evenwel, dat de Regeering bereid zal zijn alsnog ons amendement op n°. 6 over te nemen, omdat uit de door de Regeering aangebrachte verandering in n°. 7 ook moet volgen de door ons gewenschte verandering van n°. 6.

De **Voorzitter**: Daar het amendement is voorgesteld door vijf leden, behoeft het niet nader ondersteund te worden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement, door den geachten afgevaardigde den heer Fock toegelicht, kan ik, zooals het daar ligt, tot mijn leedwezen niet overnemen.

Ik gevoel zeer goed, welk bezwaar hij weg wil nemen, maar ik verzoek hem er wel op te letten, dat het woord „localiteit" hier niet beteekent „vertrek", maar meer den zin heeft van complex van lokalen. Dit volgt reeds uit de woorden: „wanneer zij wordt gevraagd voor eene localiteit, waarvoor reeds eene vergunning is verleend". De vergunning kan hier worden gevraagd niet voor één vertrek, maar voor het ensemble. Localiteit beteekent hier dus complex van lokalen, waarvoor de vergunning gevraagd wordt. Wat is nu dit complex bij een logement? Het geheele logement, alle kamers en vertrekken. Wanneer ik nu zeg, dat uitgezonderd wordt de localiteit van een logement, waar de verkoop alleen geschiedt aan logeergasten, dan zou het zijn het geheele gebouw. Wanneer een gewone vergunning wordt gevraagd door den logementhouder, dan is dat alleen voor het café, dat hij heeft bij zijn logement. Volgens de redactie die de geachte afgevaardigde voorstelt, zou dus de uitzondering van het complex van logementslokalen verder gaan dan noodig en wenschelijk is.

Meent echter de geachte afgevaardigde, dat het noodig is een toevoeging op te nemen, dan zou hij zijn amendement eenigszins moeten wijzigen en zou dit moeten luiden:

„Het sub 6°. bepaalde is niet van toepassing, indien de localiteit deel uitmaakt van een logement, waarvoor eene vergunning tot verkoop, alleen aan logeergasten, is verleend."

Noodzakelijk acht ik het echter niet, want ik meen, dat de bepaling sub 7 voldoende in dit geval voorziet.

De heer **Fock**: Het was mij aangenaam te hooren, dat de Minister geen bezwaar heeft tegen de strekking van ons amendement. Ik geloof dat het bezwaar, dat de Minister tegen de formuleering heeft geopperd, niet geheel gegrond is. Het is waar: de localiteit van een logement omvat het geheele complex, alle kamers van het logement, maar dat doet niet ter zake, want in de kamers van het logement komen alleen de logeergasten, terwijl het publiek daar geen toegang heeft. Ons amendement geldt, zooals vanzelf spreekt, alleen het café dat een logementhouder in zijn logement inricht. Wanneer de Minister er echter prijs op stelt dat wij ons amendement wijzigen, dan zijn wij daartoe gaarne bereid, daar ook met de formuleering welke de Minister ons in overweging geeft onze bedoeling volkomen bereikt wordt.

Wij wijzigen dus ons amendement op de door den Minister aangegeven wijze.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer Fock c. s. wordt in dier voege gewijzigd, dat thans wordt voorgesteld.

Aan 6°. een derde alinea toe te voegen, aldus luidende:

„Deze bepalingen zijn niet van toepassing indien de localiteit deel uitmaakt van een logement, waarvoor een vergunning voor den verkoop alleen aan logeergasten is verleend."

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende, om, namens deze, haar gevoelen over het gewijzigde amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft geen bezwaar tegen het amendement, door de heeren voorgesteld.

Ik zou alleen den Minister een nadere verklaring wenschen te vragen. Ik geloof, dat de Minister reeds gezegd heeft, dat het amendement onnoodig was en daar is, meen ik, iets voor te zeggen.

Nu heeft echter, heb ik wel verstaan, de Minister deze bewijsvoering gebruikt: Wanneer in een logement, dat reeds vergunning heeft, voor een of twee zalen een tappersvergunning wordt gevraagd, dan zijn die twee zalen een andere localiteit dan waarvoor de logementsvergunning verleend was; deze toch was verleend voor het geheele logement.

Uit dit betoog zou iets anders voortvloeien ten opzichte van de twee vergunningen van tapperij en slijterij, dat ik even wil aanwijzen.

Ik stel mij voor, dat men heeft een groot koffiehuis, bestaande uit verschillende lokalen; voor die localiteit, dat complex van lokalen, is een tappersvergunning verleend.

Nu wordt door iemand, die maatschap heeft gesloten met den koffiehuishouder, want deze kan het zelf niet doen, voor een der lokalen waarvoor reeds tappersvergunning is verleend, slijtersvergunning gevraagd.

Nu zou men volgens hetzelfde systeem moeten zeggen, dat deze localiteit dezelfde localiteit is waarvoor de tappersvergunning was verleend, en dat dus de slijtersvergunning niet zou kunnen worden geweigerd. Men versta mij wel. Ik heb niets tegen het amendement, ook niet tegen de wijziging door den Minister aangebracht, maar tegen de motiveering. Ik meen, dat deze naderhand kan aanleiding geven tot moeilijkheden, wanneer de vraag rijst of een slijtersvergunning kan worden verleend voor een lokaal, dat onderdeel was van een localiteit, waarvoor een tappersvergunning is verleend.

Op dit punt is de bedoeling van het ontwerp volkomen duidelijk, en om misverstand te voorkomen zou ik gaarne een nadere verklaring van den Minister ontvangen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Zooeven zeide ik, dat het niet noodig was een amendement op te nemen, zooals de heeren dat wenschen. Ik wil aangeven, waarom ik dit meen.

Wanneer aangenomen wordt art. 8 *a*, waar het recht van wijziging wordt gegeven, dan zou een logementhouder, die in het bezit was van een vergunning alleen voor verkoop van sterken drank aan zijn logeergasten, en die een gewone vergunning voor een kamer in zijn huis verlangde, slechts het volgende hebben te doen om een koffiehuis-vergunning te verkrijgen. Hij zou hebben op te geven, dat hij wijziging verlangde in zijn logementsvergunning door die twee zalen daarvan uit te zonderen.

Uit dien hoofde heb ik gezegd, dat ik het amendement overbodig achtte, maar dat het bij aanneming geen kwaad kon. Ik wees er alleen op — dat bedoelt de heer Talma —, dat een vergunning voor verkoop aan logeergasten alleen geen effect meer kan hebben in een zaal, waarvoor de man tevens het recht van schenken aan iedereen heeft.

Daarom meen ik, dat hier geen exceptie behoeft gemaakt te worden; als art. 8 *a* wordt aangenomen, dan heeft men steeds het middel om zijn doel te bereiken.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over n°. 7°., luidende:

„wanneer den verzoeker reeds eene vergunning, met uitzondering van die voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten, is verleend.

Wanneer een verzoeker gelijktijdig meer dan ééne vergunning vraagt, wordt hem slechts ééne vergunning verleend."

De **Voorzitter**: In deze alinea is door de Regeering een wijziging gebracht, nadat de schriftelijke behandeling gesloten was. Ik veronderstel dat de Commissie van Rapporteurs tegen die wijziging geen bezwaar heeft.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Juist, Mijnheer de Voorzitter!

De beraadslaging wordt gesloten.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de nos. 8, 9 en 10 gelijktijdig in behandeling te nemen, ook omdat een amendement is ingediend, dat de strekking heeft deze drie nommers te doen vervallen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over n°. 8, 9 en 10, luidende:

„8°. wanneer de localiteit, waarvoor zij wordt gevraagd, zich bevindt op eene der verdiepingen van het huis of beneden den beganen grond;

„9°. wanneer de localiteit, waarvoor zij wordt gevraagd, niet aan de zijde van den openbaren weg gelegen is;

„10°. wanneer de localiteit, waarvoor zij wordt gevraagd, niet van den openbaren weg af volledig inzicht geeft.

„Wanneer de vergunning wordt gevraagd voor onderscheidene, aan elkander grenzende localiteiten van eenzelfde huis, wordt zij geweigerd, indien niet ten minste ééne dier localiteiten voldoet aan de eischen, gesteld in nrs. 9 en 10, en er tusschen die localiteiten niet zoodanige gemeenschap bestaat, dat ook in de andere localiteiten voldoende inzicht van den openbaren weg af onbelemmerd is."

Door de heeren Bolsius en Janssen is een amendement ingediend, strekkende om deze nummers te doen vervallen.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Van deze Regeering, die het minder bevredigend resultaat der wet van 1881 voor een groot deel daaraan wijt, dat die wet te eenzijdig haar heil heeft gezocht in beperking van het aantal drankgelegenheden, zonder voldoende aandacht te schenken aan wat de Regeering noemt: de subjectieve zijde van den drankverkoop, kan ik het begrijpen, dat zij aan de inrichting der localiteiten, waar drankverkoop geoorloofd zal zijn, bijzondere aandacht besteedt.

Ik deel die meening der Regeering volkomen, en zal haar te gereeder in haar voornemen om, door regeling van dat subjectieve element, het drankgebruik te doen verminderen en den clandestienen verkoop tegen te gaan, steunen, omdat een strengere regeling van die subjectieve zijde van den drankverkoop m.i. geheel ligt in de lijn der wet van 1881.

Het gewicht der voorstellen die hier worden gedaan, zie ik uit dat oogpunt beschouwd zeer goed in; de doelmatigheid dier voorschriften wil ik ook geenszins ontkennen; en ik wensch dus terstond te verklaren, dat ik die voorschriften volstrekt niet beschouw of qualificeer als plagerijen, zooals sommige geachte leden dezer Vergadering daarin schijnen te zien. Van de ernstige en bekwame mannen die dit ontwerp hebben onderteekend, mag ik plaagzucht niet veronderstellen. Zij zijn daar ver boven verheven.

Zij hebben ook herhaaldelijk verklaard, en zoowel bij de schriftelijke behandeling als bij deze discussiën blijk gegeven, van rekening te willen houden met de eischen van het maatschappelijk verkeer. Maar nu is het juist daaraan dat ik mijn bezwaren ontleen, en daarop dat ik de aandacht wil vestigen.

Is bij deze voorstellen met bestaande toestanden, in de steden zoowel als ten platten lande, wel genoegzaam rekening gehouden? Ik geloof van niet.

Gebouwen en localiteiten zijn vaste, blijvende zaken. Zij laten zich niet, of alleen met aanzienlijke kosten, veranderen of verplaatsen. Vooral ten platten lande, waar de bouwlust gering is omdat de bevolking zich weinig of niet wijzigt of vermeerdert, is hetzelfde huis, en zijn vooral de meer aanzienlijke huizen, die voor het houden eener fatsoenlijke herberg door ligging en inrichting geschikt zijn, bestemd om geslacht op geslacht te huisvesten, zonder dat zij eenige merkbare verbouwing of uitbreiding ondergaan. In de steden is dit in geringere mate, maar toch ook in zekere mate het geval. Ik ken inrichtingen, en stel mij voor dat de heer Minister er ook zal kennen, die haar aantrekkelijkheid en tevens haar besten waarborg voor de ordelijkheid en de betamelijkheid van den drankverkoop die er geschiedt, juist ontleenen aan het cachet van onderwetschheid dat zij met groote zorg bewaren.

Zou de wetgever nu wel genoegzaam rekening houden met deze omstandigheden, indien hij voor het vervolg een aantal van die woningen — want in het vervolg moeten alle huizen met vergunning tevens woning zijn — voor het houden van herberg ongeschikt verklaarde? De bestaande vergunningen zullen wel is waar de inrichting van haar localiteiten kunnen behouden zooals die nu is, maar voor nieuw te verleenen vergunningen worden door deze voorstellen van wet aan de localiteiten, niet alleen wat haar interne inrichting, maar ook wat haar ligging betreft, eischen gesteld, waaraan in een aantal bestaande huizen, en die bestemd zijn om nog tal van jaren, ingericht zooals zij zijn, te blijven bestaan, niet, of niet dan met aanzienlijke schade kan worden voldaan. En daartegen heb ik bedenking.

Indien ik eenige voorbeelden zou mogen noemen: in de streken, waar ik meer bijzonder bekend ben, en naar ik verneem ook in Gelderland en andere deelen van ons land, bestaan een aantal uitspanningen, vooral op dorpen, die behooren niet alleen tot de aanzienlijkste huizen, maar ook tot de van ouds bekende herbergen, waar bijna ieder bezoeker afstapt.

Die uitspanningen zijn voor een deel althans gelegen op een afstand van 10, 50 en soms meer meters van den openbaren weg en hebben haar localiteiten niet altijd aan de zijde van de openbare straat, maar soms aan een binnenplaats, laan den voorhof, of in ieder geval aan een zijde van het gebouw, waar men van af den openbaren weg geen inzicht heeft.

Indien ik hier in den Haag en in Amsterdam gelegenheden zou willen noemen, die aan ieder van de leden dezer Kamer waarschijnlijk wel bekend zijn, dan zou ik bijv. wijzen op „Centraal" in den Haag en op het „Paviljoen" in het Vondelpark te Amsterdam. Dat zijn inrichtingen, die, krijgen deze bepalingen kracht van wet, bij het vervallen van de thans geldende vergunning niet meer voor een nieuwe vergunning in aanmerking komen, terwijl zij toch bestemd zijn om ook in de toekomst gelegenheden te blijven, waar sterke drank in het klein zal, en naar ik meen, ook zonder bezwaar kan worden verkocht.

De mogelijkheid is niet uitgesloten, dat in een gemeente op een gegeven oogenblik geen enkele localiteit te vinden is, die aan de hier gestelde eischen voldoet.

De Regeering zal mij te gemoet voeren, zooals zij elders heeft gedaan, dat deze bewering van overdrijving moeilijk is vrij te pleiten. Nu, overdrijving kan een geschikt en geoorloofd middel zijn om de juistheid van een argument te doen erkennen. En zou de Regeering in staat zijn bij benadering op te geven, hoeveel procent der gebouwen in hoeveel gemeenten door deze bepalingen van alle kans op vergunning voor het vervolg zouden worden uitgesloten? En is zij er zeker van dat het inderdaad die gebouwen zijn, waar drankverkoop niet zonder bedenking geschieden mag? En rechtvaardigt dan de begeerte om de subjectieve zijde van den drankverkoop vollediger te regelen, een begeerte die ik deel, een zoo ingrijpend voorschrift, dat gelden zal voor het geheele land en onder alle omstandigheden? Is het in alle of in verreweg de meeste gevallen zeker, dat een gelijkvloers aan de zijde van den openbaren weg gelegen inrichting zooveel minder gevaar oplevert van te zijn een kroeg in den slechten zin van het woord, dan een inrichting welker localiteit aan den voorhof of op een verdieping gelegen is?

Indien dat niet in de meeste gevallen zoo is, geloof ik dat het gevaar oplevert bepalingen te maken, die algemeen voor alle omstandigheden en alle plaatsen gelden. En na het antwoord, door den Minister aan den geachten afgevaardigde, den heer Willinge, gegeven, geloof ik, dat aan dergelijke algemeene voorschriften ook geen dringende behoefte bestaat.

De gemeenteraad kan immers krachtens art. 26 bij plaatselijke verordening soortgelijke eischen stellen, als hier gesteld zouden worden bij de wet. En ook 1°. van het eerste lid van art. 2*c* geeft voldoende bevoegdheid om, waar plaatselijke omstandigheden het noodig maken, dergelijke eischen aan de localiteiten te stellen. Die alinea nl. houdt in, dat de gemeenteraad bij plaatselijke verordening enkele wijken, buurten of straten mag aanwijzen, waarin door burgemeester en wethouders vergunningen niet of niet dan onder bij die verordening vastgestelde

voorwaarden verleend mogen worden. Onder die voorwaarden zou dan ook kunnen worden opgenomen, dat de localiteiten gelegen moeten zijn aan den openbaren weg of gelijkvloers.

De Regeering doet wel is waar meer dan eens een beroep op de bevoegdheid tot dispensatie, die aan de Kroon of aan Gedeputeerde Staten is verleend. Maar, Mijnheer de Voorzitter, is die bevoegdheid wel zoo ruim, dat daarmede aan alle eischen van het maatschappelijk verkeer kan worden voldaan? De Kroon kan dispensatie verleenen als de localiteit die aan deze eischen niet voldoet, deel uitmaakt van een buitengewone inrichting van maatschappelijk verkeer. Een duidelijke voorstelling van zoodanige inrichting heb ik niet, maar ik koester de hoop, dat de practijk deze nieuwigheid zal ontraadselen. Gedeputeerde Staten hebben bevoegdheid tot dispenseeren, als de gebrekkige localiteit uitsluitend dient tot het houden van open tafel. Ik betwijfel evenwel, of daardoor voldoende rekening is te houden met de eischen van het maatschappelijk verkeer.

Dispensatie, door Gedeputeerde Staten verleend, geldt uitsluitend voor een zeer bepaald in de wet aangewezen geval, nl. voor localiteiten waar open tafel wordt gehouden, en van dispensatie door de Kroon zal naar ik hoop niet een zoodanig gebruik worden gemaakt, dat daardoor de bedoeling van deze voorschriften voor een goed deel zal worden verijdeld. Ik hoop dat bij het verleenen van die dispensatiën anders dan tot nu toe bij het verleenen van buitengewone vergunningen geschiedde, gehandeld zal worden, en dat inderdaad op het woord „buitengewone" de nadruk zal worden gelegd.

De eenige uitkomst die ik zie, maar die ik vrees, is, dat in localiteiten welke aan deze eischen niet voldoen, een sociëteit zal gevestigd worden. Maar dat is juist voor mij een reden te meer om uit hoofde van die uitzondering den regel niet te stellen. Ik heb vroeger reeds betoogd, dat ik dit uitzonderingsrecht voor sociëteiten niet kon goedkeuren, omdat ik er ontduikingen van verwacht op groote schaal, waardoor het prestige der wet geschaad en de bedoeling dezer voorschriften verijdeld zullen worden.

Met het voorschrift betreffende het geven van volledig inzicht van af den openbaren weg is het eenigszins anders gesteld. Voor localiteiten, die eenmaal gelijkvloers en aan de zijde van den openbaren weg gelegen zijn, levert het verwijderen der gordijntjes geen nadeel van ernstigen aard op. Maar met dat voorschrift zou een element in de wet worden gebracht, dat tot nu toe daar buiten is gehouden, en dat wij m. i. beter doen er voorloopig nog buiten te laten, namelijk dat de drinkers zelf onder toezicht worden gesteld. Ik erken, dat de Regeering dit niet wil als doel, maar alleen als middel om den clandestienen verkoop te kunnen tegengaan. Daartegen mag ik vooreerst de opmerking maken, dat dit voorschrift hier wordt voorgesteld voor localiteiten, waarin met vergunning sterken drank in het klein mag worden verkocht, en dus geen clandestiene verkoop plaats heeft. En dan, is het in het algemeen wel raadzaam dat ieder, die een herberg wil bezoeken, genoodzaakt wordt zich te onderwerpen niet alleen aan het toezicht der politie, die voor de handhaving der wettelijke voorschriften moet waken, maar ook aan de contrôle van zijn vrouw of zijn huisgenooten of van derden, die met allerlei oogmerken zijn gangen willen nagaan? Mij dunkt, dat dit voor het goede humeur der huisvrouwen en voor den goeden vrede in de huisgezinnen een te duur verworven profijt zou zijn.

Dat voor de bestrijding van den clandestienen verkoop deze voorschriften doelmatig kunnen zijn, en dat ik daarom zeer goed kan begrijpen en waardeeren, dat de Regeering deze voorstellen heeft gedaan, heb ik straks reeds betoogd. Wat de Regeering noodig heeft voor de bestrijding van den clandestienen verkoop, ben ik gaarne bereid voor te staan, ook wanneer zij verder wil gaan dan nu in dit gewijzigd ontwerp door haar is voorgesteld; de clandestiene verkoop moet er onder, anders zal deze heele wet niet kunnen voldoen. Vindt de Regeering het daartoe noodig de bevoegdheden der politie nog uit te breiden, ik zal haar steunen. Wil zij de strafbepalingen verscherpen, goed, ik zal met haar medegaan. Ik geloof dat zij in dit opzicht inderdaad verder kan gaan en maatregelen kan voorstellen, die voor de bestrijding van den clandestienen verkoop evengoed en misschien beter zullen werken, dan de voorschriften omtrent ligging en inzicht die hier zijn gegeven. Ik zal bij voorbeeld den heer Minister gaarne steunen als hij in plaats van deze voorschriften de verbodsbepaling van art. 16, 7°, absoluter zou willen stellen, door te verbieden het in voorraad hebben van sterken drank niet alleen in de localiteit waarvoor verlof is verleend, maar in het geheele huis van den verlofhouder. Zulke bepaling is streng, maar in zich zelf niet onrechtvaardig, en heeft voor, dat zij voor de politie het constateeren der overtreding gemakkelijker maakt, dan wanneer haar het volledigste inzicht in de localiteiten gegeven wordt. Wordt dan tegen die overtreding schorsing en intrekking van het verlof mede als straf bedreigd, dan geloof ik dat aan den clandestienen verkoop de nekslag gegeven is en dus het doel is bereikt waar het ook hier om gaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan voor de toelichting van ons amendement hiermede volstaan. De amendementen op de andere artikelen door ons voorgesteld, zijn voor het meerendeel slechts consequentiën, die geen nadere toelichting zullen vereischen, tenzij misschien dat op art. 15*a*, dat dan later bij het verlof kan besproken worden. Ik beveel op deze gronden de aanneming van ons amendement aan de Kamer aan.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Ram, Merckelbach en Ferf. en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb maar een kort woord te zeggen.

Wij hebben hier te doen met de quaestie van de verdiepingen, van het „volledig inzicht" en dergelijke zaken.

Ik heb reeds gezegd dat, wat mij betreft, die zaak voor mij niet meer dat belang heeft, welke zij voor eenige maanden voor mij had, toen ik voor dat volledig inzicht enz. iets meer gevoelde.

Ik heb toegejuicht — en juich dit nog toe — dat de Regeering zich bemoeit met de inrichting der localiteiten en de geheimzinnigheid daarvan wil wegnemen. Er is dan ook een bepaling aangenomen, waardoor maatregelen van bestuur en verordeningen in het leven geroepen kunnen worden, ter regeling van de inrichting dier localiteiten. Maar speciaal het volledig inzicht met de wegneming der gordijntjes en de zaak van de verdiepingen, beschouwen wij — en ik spreek nu ook namens mijn politieke vrienden — thans uit een ander oogpunt.

Er zijn tegen deze bepaling zekere bezwaren. Ik heb bij de algemeene beschouwingen in het licht gesteld het gevaar van den clandestienen verkoop. Daar is een schaduwzijde aan verbonden, nl. deze, dat, wanneer men de gewone herbergen volledig openstelt, zoodat een ieder er in te kijk zit, de menschen particuliere huizen, geen verlofshuizen, zullen opzoeken. In den zelfden brief dien ik reeds aanhaalde, wordt gezegd dat in den omtrek van den schrijver in particuliere woningen jenever en bier verkocht wordt. De schrijver zegt zelfs, dat de politie er komt uitrusten en daar gebruikt wat zij wil. Ik wil dit niet alles onderschrijven, ik vertel alleen wat mij bericht is. De clandestiene verkoop zal hier dus door bevorderd worden. Ook de gewoonte om in donker te zitten, zal aangewakkerd worden. Wanneer men geen licht opsteekt dan wordt de geheele bepaling illusoir of men zou moeten gelasten dat er licht zal worden opgestoken.

Deze bezwaren worden door mij en mijn partijgenooten zeer gevoeld, doch de hoofdzaak is het volgende. Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen gezegd, dat, wanneer men van deze bepalingen een zekere klasse van openbare huizen uitsluit, dan wordt het niets anders dan plagerij.

Wanneer men in de wet zekere voorschriften wil geven, goed, maar dan moeten die voorschriften ook voor allen gelden en mogen zekere inrichtingen, in casu de sociëteiten, niet uitgesloten worden. De maatregelen worden daardoor impopulair en te recht, en wij wenschen daaraan niet mede te doen.

Nu stelselmatig telkens en telkens onze pogingen zijn verijdeld om ten opzichte van de sociëteiten gelijkstelling te verkrijgen; nu zelfs een amendement van Christelijke zijde, namelijk het amendement van den heer Talma, dat trouwens minder beduidend was dan het onze van gisteren, is verworpen, nu zullen wij niet mededoen aan, wat volgens ons in dit licht het karakter draagt van plagerij.

Bovendien zit er eenige inconsequentie in deze geheele geschiedenis. Men wil bijv. uit de stations de vergunningen weren

om de jeugd en de vrouwen niet in de verleiding te brengen, en dan is het onlogisch om de herbergen open te stellen en de dronkemanstooneelen te kijk stellen voor de prille jeugd.

Maar, en daar kom ik nog eens op terug, want dat geeft den doorslag, nu men alle dergelijke gelegenheden niet over één kam scheert, zullen mijn politieke vrienden en ik niet mededoen om ten opzichte hiervan bepalingen in het leven te roepen. Men zou een uitzondering kunnen maken ten opzichte van de *kelders*.

Inderdaad vind ik het kwaad dat in dikwijls diepe en donkere kelders, in spelonken, herberg wordt gehouden. Wanneer op den duur aan kelders speciaal de vergunning werd onthouden, dan zou dit door ons in ernstige overweging worden genomen, maar ten opzichte van de verdiepingen en het volledig inzicht weigeren wij onze stem aan het Regeeringsvoorstel te geven en zullen wij stemmen voor de amendementen, die ten doel hebben deze bepaling er uit te lichten.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Toen de Regeering den maatregel dien het hier geldt, in het oorspronkelijk wetsontwerp voorstelde, zijn daartegen in het Voorloopig Verslag ernstige bedenkingen geopperd, maar de vorm, waarin het Verslag daarvan mededeeling deed aan de Regeering, was niet die, welken men gewoonlijk in een dergelijk stuk vindt, indien de groote meerderheid der Kamer tegen een maatregel gekant is. Men leest dan gemeenlijk op zijn zachtst uitgedrukt, dat zeer veel leden die of die bedenking opperden. Daarentegen stond hier in het Voorloopig Verslag, dat tegen het voorstel vele leden ernstige bedenking opperden. Daaruit viel niet af te leiden, dat tegen den voorgestelden maatregel zoo algemeen in de Kamer, bij alle groepen, zoo rechts als links, tegenstand bestond, en het is dientengevolge, dat de Regeering, hoewel erkennende, dat het hier een maatregel geldt, waarvoor men ook een ander in de plaats kan stellen, gemeend heeft, bij het oorspronkelijk voorgestelde te kunnen volharden.

Het voorstel van de Regeering, het behoeft niet veel betoog, is in hoofdzaak gericht tegen den clandestienen verkoop en zoekt een middel te vinden, om de bedekking, waarachter die clandestiene verkoop zich in den regel, vooral in de bierhuizen, poogt te verschuilen, weg te nemen.

De clandestiene verkoop in de bierhuizen is metterdaad wel een van de ergste, envelen waartegen wij in dit wetsontwerp maatregelen te nemen hebben. Nu kan men tegen dat euvel meerdere maatregelen treffen. De Regeering heeft gemeend, dezen te moeten voorstellen, niet alsof zij van oordeel was, dat dit de eenig mogelijke is, maar omdat zij meende, dat deze maatregel, die van den eenen kant een krachtig middel in de hand van de politie zou zijn om den clandestienen verkoop tegen te gaan, te gelijk aan den anderen kant een middel aan de hand deed om het kroegleven, het herbergleven op een hooger peil te brengen.

Deze uitdrukking wordt door sommige leden begroet met een zekeren glimlach; dit noodzaakt mij dit eenigszins nader uit te leggen.

Wanneer men het leven van degenen, die drinken in een groote stad, mag onderscheiden in de verschillende lagen des volks, dan vindt men bij de burgerij en bij de meer gegoede standen de gewoonte om zich te begeven niet naar een kroeg, een slijterij of een herberg, maar naar een koffie- of een bierhuis en het kan niet ontkend worden, dat die soort huizen alle en te allen tijde open uitzicht hebben, en zelfs zich tot op de straat voor het huis uitbreiden.

Men merkt in die lagen van de maatschappij niets op van de zucht om te gaan zitten in een hoekje waar men door niemand kan gezien worden. Integendeel! Men is er op gesteld om vooral des zomers in die gelegenheden te gaan zitten, waar men behalve frissche lucht, ook het genot heeft van te kunnen zien, wat er op straat voorvalt.

Dat ziet men niet alleen in ons land, maar eveneens in het buitenland. En wat is nu het gevolg van dat open hof houden? Dat het drinkleven, als ik het zoo noemen mag, in die soort van gelegenheden nooit iets oplevert, wat het daglicht niet mag zien, wat met het fatsoen of de goede orde in strijd is. Men handelt daar evenals men tehuis handelt; daar is van een eenigszins verkeerde, booze, lage uiting van het leven zoo goed als niets te vinden.

Nu heeft men beneden die klasse van de maatschappij een andere klasse, die ook zoekt naar een gelegenheid om iets te drinken en met anderen gezellig samen te zijn. Onder die klasse vindt men tweeërlei inrichtingen; de eene, die niets heeft te verbergen, die, al is het door de wet niet geboden, duidelijk wil laten zien wat er binnen gebeurt, omdat er niets kwaads is te verbergen; maar daarnaast staat een ander soort, waarbij voor afsluiting van den openbaren weg en afsluiting van alle inzicht zóó zorgvuldig wordt gewaakt, dat zelfs wanneer het gordijn voor het venster niet volkomen de breedte van het raam bedekt, het overblijvende reetje nog wordt bedekt en waarbij achter de deur een gordijn wordt gehangen, opdat, wanneer deze opengaat, niet zal kunnen worden gezien, wat er binnen gebeurt. Zoo is het ook in het buitenland. En wanneer men aan de politie vraagt, of de inrichtingen, die zoo geheimzinnig voor een goede afsluiting zorgen, de beste inrichtingen zijn, dan ontvangt men ten antwoord, dat dit juist de slechtste zijn; dat dit de gelegenheden zijn waar de drinkebroers samen komen en waar de geheime prostitutie wordt bedreven. Nu heb ik altijd deze opmerking gemaakt, een opmerking die door de leden van de Kamer, die met het voorstel van de Regeering niet zijn ingenomen, niet anders dan kan worden toegestemd, dat, wanneer men de menschen, die deze gelegenheden van de laatste soort bezoeken, brengt in het openbaar, die lieden zich zeer fatsoenlijk gedragen en een houding aannemen, waarop geen aanmerking is te maken.

Het is dus niets vreemd, dat de Regeering zich de vraag stelde, of, wanneer in die schuilhoeken, waar de werken der duisternis geschieden, het daglicht binnentreedt, niet zal bereikt worden, dat op dezelfde fatsoenlijke wijze zal worden opgetreden als in de café's met openstaande deuren en vensters; daardoor zou inderdaad het leven in die kringen worden gebracht op een hooger peil. Ik hoop na deze uitlegging, dat de heeren zullen toestemmen, dat wat ik zooeven zeide, op zich zelf nog niet zoo belachelijk is.

Nu intusschen heeft men tegen het voorstel van de Regeering, met die dubbele bedoeling gedaan, bedenkingen geopperd.

De geachte afgevaardigde, de heer Bolsius, die dit amendement heeft toegelicht, heeft er in de eerste plaats en met nadruk op gewezen, dat aan vele inrichtingen moeilijkheden zullen worden bezorgd. Hij heeft erkend, dat deze bepaling niet op de bestaande vergunningen zal worden toegepast, maar hij stelt het geval van een familie, die in een dorp een herberg heeft, waar na overlijden van vader en moeder de zoon de zaak zal voortzetten. Deze moet dan een nieuwe vergunning aanvragen en dan zou de zaak moeten worden verbouwd en veranderd.

Ik stel op den voorgrond, dat wij dus ook hier te doen hebben met nawerking van oud zeer. Ook bij deze bepalingen, die zullen regelen, onder welke voorwaarden vergunning zal worden verleend of geweigerd, hebben wij te kampen met de nawerking van het bestaande en vooral van het feit, dat men vroeger zulke zwakke maatregelen heeft getroffen.

Nu zou ik kunnen begrijpen, dat de geachte afgevaardigde aldus redeneerde: er zijn hier wel dispensatiën voorgesteld, die òf alleen buitengewone inrichtingen van verkeer gelden òf alleen de gelegenheden, waarvoor Gedeputeerde Staten haar kunnen verleenen, de restauraties; laat ons nu ook een bepaling opnemen voor de inrichtingen, waarop ik wees. Maar het gaat wat ver, dat men, waar men de vergunning voor een geheel nieuwen gang van zaken regelt, nu als bezwaar aanvoert, dat zij, die een nieuwe vergunning zullen krijgen, hun inrichtingen ook zullen moeten veranderen. Ik acht dit bezwaar niet zóó afdoende, dat men daarom de zaak zou moeten laten varen.

De geachte afgevaardige, de heer Schaper, is nogmaals teruggekomen op de sociëteiten. Ik zal niet altoos weer op ditzelfde debat ingaan, want het is steeds van hetzelfde laken een pak en daarmede komen wij niet verder. Maar ik herinner er nogmaals aan, dat deze maatregel wordt voorgesteld ten einde zoowel den clandestienen drankverkoop als den in die inrichtingen heerschenden toon te verbeteren, en waar van die beide gevaren in sociëteiten geen sprake is, is er ook geen *ratio sufficiens* om deze bepaling op sociëteiten toe te passen.

De heer **Hugenholtz**: U heeft een groote vereering voor de sociëteiten en het leven daarin.

De heer **Kuyper**. Minister van Binnenlandsche Zaken: Misschien dat juist mijn onbekendheid met sociëteiten daarvan de oorzaak is; maar ik blijf altoos dit standpunt innemen, dat ik een besloten gezelschap van eenige burgers minder gevaarlijk acht dan een voor het geheele publiek openstaande kroeg.

Nu is, wat het psychologisch vraagstuk aangaat, in het Voorloopig Verslag en ook nu weer de bedenking geopperd, dat, wanneer men dit leven te kijk laat komen, degenen, die zich op straat bewegen, tooneelen te zien krijgen, die het beter was, dat zij niet zouden zien. In de lijn van gedachten, die ik zooeven ontwikkeld heb, is dat niet het geval; naar mijn overtuiging zullen zulke tooneelen niet voorkomen.

Maar, zegt men, wanneer gij te doen krijgt met de ergste alcoholisten, de ruziemakers en vechters, krijgt gij toch deze tooneelen. Volkomen juist: maar als het zóó ver gaat, zet iedere kastelein de heeren buiten de deur en zullen degenen, die zich op straat bewegen, toch alles zien wat er gebeurt. Er zijn zekere wijken in al de groote steden, en vooral de havensteden, die in hun leven niet zijn aan te zien of zij geven ergernis, maar in mijn sustenu zouden de kinderen dit niet zien, omdat juist het middel het effect zou hebben die tooneelen te doen verdwijnen. Ik geef toe, dat wij hiermede komen op het terrein van psychologische appreciatiën, waarop de een zus, de andere zoo redeneert. Men geraakt hier op den weg der profetiën: de een profeteert dit en de ander dat gevolg.

Nu ligt het in den aard der zaak, dat, waar men op dit terrein komt, het geen Regeering voegen zou om, wanneer de meerderheid van het Parlement er anders over denkt, op haar stuk te willen blijven staan. Dit zijn quaestiën, die men natuurlijk aan de beslissing van de Kamer kan overlaten; maar ik moet er dit bij zeggen: waar dit mogelijk is bij moreele en psychologische appreciatiën, is het niet mogelijk bij den clandestienen verkoop. Wanneer dit middel door de Kamer niet geagreëerd wordt en de macht om dien clandestienen verkoop te fnuiken aanmerkelijk zou verminderd worden, zal de Regeering bedacht moeten zijn op compensatie. De heer Bolsius heeft dit gevoeld en erkend, en heeft zijn medewerking toegezegd om, wanneer een voorstel in dien geest door de Regeering mocht worden gedaan, haar te steunen.

Vóór wij aan art. 9 toekomen en niet eerst bij de strafbepalingen, zal ik, zoodra de Kamermeerderheid haar adhaesie aan dezen maatregel niet schenkt, genoodzaakt zijn tusschen art. 8*a* en art. 9 een anderen maatregel voor te stellen, die, ik erken het gaarne, kras zal zijn en nog meer afdoende het kwaad zal kunnen tegengaan, maar dan wordt, en dit is voor mij een zaak van geen gering gewicht, de ernstige moreele werking, die ik van den maatregel, dien wij thans bespreken, zou verwachten, toch gemist.

Ik meen mij duidelijk genoeg te hebben uitgedrukt om te doen gevoelen, welke de redenen zijn, waarom de Regeering alsnog op dezen maatregel blijft prijsstellen en tevens, dat de Regeering dit beschouwt als een van de maatregelen, waartusschen keuze mogelijk is en die gecompenseerd kunnen worden door andere, waarmede men toch de wet kan houden op hetzelfde diapason. Daarom laat de Regeering de beslissing over dezen maatregel aan de Kamer over.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund een oogenblik over het amendement van den heer Bolsius c. s. het woord te voeren.

Ik zou echter, voordat ik dit doe, een enkel woord willen zeggen tot den Minister, naar aanleiding van een aanmerking die hij heeft gemaakt op den inhoud van het Voorloopig Verslag op dit punt.

Ik heb gezien, dat de Minister formeel gelijk heeft, er wordt gesproken van: vele leden. Maar wanneer de Minister niet alleen naar die woorden had gezien, maar te gelijker tijd had opgemerkt, dat een zeer breede plaats daar gewijd is aan alle mogelijke argumenten tegen het voorgestelde ingebracht, terwijl de eigenlijke verdediging van die bepaling geheel achterwege is gebleven, dan geloof ik, dat de Regeering juister had gedaan, wanneer zij het Voorloopig Verslag zoo had geïnterpreteerd, dat deze bepalingen in den eersten tijd niet een zeer diepen indruk op de Kamer hebben gemaakt, zoodat alleen verschillende leden hun bezwaren hebben te berde gebracht, maar geen diepgaande discussie in de afdeelingen heeft plaats gehad.

Ik geloof, dat dit het historisch feit is en dat dit juist is blijkt mede uit hetgeen wij zooeven den heer Schaper hebben hooren zeggen, dat er namelijk leden waren, die eerst voorstanders van dergelijke bepalingen waren, maar bij nader inzien en ook gedurende de discussie van deze dagen van gedachten hieromtrent zijn veranderd.

Thans zou ik nog een enkel woord willen zeggen tot bestrijding van het amendement en ter aanbeveling van de bepalingen bij dit artikel voorgesteld. Ik geloof, dat men zich de zaak, waarom het hier gaat aan den eenen kant te licht, aan den anderen kant te zwaar voorstelt.

De geachte afgevaardigde, die het eerst het amendement heeft geteekend, heeft ons gesproken van alle oude gebouwen en inrichtingen die niet zijn ingericht naar deze voorschriften en op het oogenblik ongerept worden gelaten, maar wanneer er later vergunning moest worden verleend, niet in staat zouden zijn te voldoen aan de eischen, die hier gesteld worden.

De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat het bij hem in de buurt zoo was.

Ik zou daar een andere ervaring, hier in den Haag opgedaan, tegenover kunnen stellen.

Wij hebben hier in den Haag lange straten, die indertijd gebouwd zijn voor gewone gesloten heerenhuizen, maar waar thans bijna huis aan huis winkelhuizen zijn gemaakt. Daaruit ziet men, dat zoodra er een winstgevend bedrijf is, het enkel verbouwen van een geveltje, op geen enkel ernstig bezwaar stuit.

Zoolang dus de kleinhandel in sterken drank een winstgevend bedrijf blijft, zoo lang geloof ik, dat een kleine verbouwing, om een vergunning te kunnen krijgen, geen bezwaar zal opleveren.

Ik geloof, dat men zich aan den anderen kant de zaak te licht voorstelt. Het heeft mij getroffen dezer dagen van iemand gehoord te hebben, die ook lid der Kamer is, in het algemeen een tegenstander dezer bepaling, die mij zeide: ik vind die bepaling zeer dwaas, maar een ding vind ik goed; en dat ééne was niet de bepaling omtrent de kelderwoningen, welke de heer Schaper goedkeurde, maar omgekeerd het voorschrift aangaande de verdiepingen. Hij keurde dat voorschrift goed, omdat een aantal kroegen van minder allooi gevestigd zijn op verdiepingen, en daardoor voor het politietoezicht grooten overlast opleveren.

Hier komt dus uit hoe twee leden, die voor het amendement-Bolsius zullen stemmen, elk voor een deel van 8°. zijn.

Zoo zou men over verschillende punten dezer bepalingen dergelijke opmerkingen kunnen maken.

Wat staat nu daarnaast? Men heeft dezer dagen voortdurend hier in debat gebracht de vraag, in hoever het bedrijf van den drankverkooper al dan niet eerbaar is. De beantwoording hiervan hangt natuurlijk onmiddellijk samen met de vraag in hoeverre het drinken van sterken drank al dan niet een behoorlijke daad is.

Nu kan deze Kamer zich niet stellen op het standpunt van geheelonthouding. Zij zegt niet: het drinken van sterken drank is verkeerd op zich zelf, want anders zou natuurlijk de overheid nooit inrichtingen kunnen laten bestaan, waar vergunning gegeven wordt om iets te doen wat zij zelf verkeerd vindt.

Er is echter wel een drinken van sterken drank, dat niet alleen in de kringen der geheelonthouders, zelfs daar niet in de eerste plaats, maar door alle kringen der bevolking, welke prijs stellen op een behoorlijk, fatsoenlijk leven, wordt afgekeurd.

Dat is echter niet het onmatig drinken voor één keer; dat wordt niet in alle kringen afgekeurd. Er zijn een aantal gezinnen, waar men een zoon, die student of soldaat is, of die geloot heeft, en dan te veel heeft gedronken, den volgenden dag niet eens zuur zal aanzien. Men bekommert zich daarom niet of telt het licht.

Maar wel wordt in alle kringen der bevolking afgekeurd, dat de kostwinner van het gezin een onbehoorlijk deel van zijn verdiensten besteedt aan sterken drank.

Dezer dagen vroeg ik aan een paar arbeiders, die niet geheelonthouders en niet geestverwanten van mij zijn, wat zij er van dachten. Zij gebruikten allen wel eens een borrel, maar meenden, dat deze bepaling verstandig was; want, zoo redeneerden zij, als wij bij een feestelijke gelegenheid uitgaan vinden wij er geen

been in onder de oogen van het publiek een borrel te gebruiken. Wanneer echter een werkman, na zijn loon ontvangen te hebben, met zijn gereedschap uren in de kroeg blijft hangen, terwijl zijn vrouw op het geld staat te wachten, dan heeft hij gordijntjes noodig van boven naar beneden om weg te schuilen. Dan weet hij zeer goed dat zijn kameraden het een schandaal vinden, wanneer hij het loon, dat tenauwernood voldoende is voor de eerste behoeften van vrouw en kinderen, staat te verdrinken.

Nu kan men mij, zooals de heer Troelstra reeds vroeger gedaan heeft, toeroepen, dat wij er toch niet zijn om voogd te spelen.

In dit opzicht stel ik mij eenigszins op het standpunt van den heer Melchers. Wanneer ik bemerk, dat het een practische en billijke maatregel is, dan getroost ik mij het verwijt alsof wij voogd zouden spelen over anderen.

Ik geloof dat wij hier een maatregel hebben, waarbij wij niemands individueele vrijheid te na komen. De eenige vrijheid die geschonden wordt, is die welke, naar ik mij meen te herinneren door den geachten afgevaardigde uit Tiel, bij de algemeene beschouwingen ter sprake is gebracht, toen hij zeide, dat iemand wel behoefte kon hebben aan ik weet niet precies meer hoe hij het zeide — aan de eenzame gezelligheid of de gezellige eenzaamheid, dat was het, dat bedreigd zou worden, wanneer de gordijntjes van de ramen van een koffiehuis zouden afgaan. Maar niemand kan toch in ernst betoogen, dat men de individueele vrijheid te na komt, wanneer de drankhuizen open zijn. En daarom, er wordt hier niets gedaan waardoor de Overheid uit haar eigen sfeer zou treden.

Daarentegen weten wij, dat dit de onmiddellijke werking van deze bepaling zal zijn, dat een groot deel van het drankverbruik, dat in de oogen van de geheele wereld beschonwd wordt als iets afkeurenswaardigs, daardoor zal worden getroffen en binnen enger grenzen gebracht.

Nu nog een woord over het bezwaar, dat de heer Schaper vanmorgen reeds heeft besproken. Ook de Minister heeft er reeds een enkel woord over gezegd; n.l. het bezwaar van de verleiding die uit die open dranklokalen zou uitstralen naar buiten.

Ik zou meenen, dat, als de drankverkoopers gingen denken dat het open hebben van hun lokalen zou bijdragen tot de aanwakkering, de aanmoediging van het drankgebruik, alle kroegen open zouden zijn, want die menschen zijn overtuigd, — dat moeten wij aannemen — dat zij een eerbaar bedrijf uitoefenen. Zoodra zij gelooven hetgeen de heeren die vóór het amendement spreken ons vertellen, gaan de gordijntjes weg en is het doel van den Minister bereikt. Zoo ziet men naar mijn overtuiging, terwijl de heeren bezig zijn het publiek te beschermen tegen de drankverleiding, hen door hun betoog het drankgebruik beschermen.

Daarop zal het neerkomen, en daarom hoop ik van harte, dat de Kamer deze bepalingen zal aannemen Wij hebben het voordeel, dat die bepalingen nu niet morgen aan den dag op alle vergunningen moeten worden toegepast. Het gaat van lieverlede.

We kunnen daarvoor afwachten hoe ze zullen werken, en dan hebben we nog alle gelegenheid om wijziging er in aan te brengen. Daarom zou ik zeggen: laten wij zien of niet inderdaad hetgeen hier voorgesteld is een juiste en practische maatregel is. De Minister heeft zooeven gezegd: het is zoo moeilijk, wij kunnen niet profeteeren; de een zegt: het zal goed, de ander: het zal kwaad gaan. Maar ik zou de leden der Kamer wel in overweging willen geven, te bedenken, dat die toekomst, die in het leven treedt, langzamerhand werkelijkheid zal worden, de moeilijkheden, die er uit zouden kunnen voortvloeien, zich geleidelijk zullen voordoen en dan immers gemakkelijk kunnen worden ondervangen.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft zooeven een paar woorden gesproken, die mijn volkomen sympathie hebben. Zijn Excellentie zeide nl, dat de eene profeet over de werking dezer artikelen zus dacht, de andere profeet zoo.

Ik zal in dezen den profeet Bolsius volgen, omdat naar mijn bescheiden meening er meer uitzicht bestaat dat hij zal blijven profeteeren in denzelfden geest, en ik daarvoor bij den Minister de zekerheid mis.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb een eerwaardig boek vóór mij, door dr. Kuyper geschreven — ik behoef niet te zeggen hoe het heet. Men vraagt het te noemen, welnu 't is natuurlijk „Ons Program". Wat lees ik daarin ten opzichte van het open en aan den weg liggen van tapperijen enz.? „Dat geen vrouwen een kroeg mochten binnentreden, noch ook minderjarige mansperonen. En dat niet slechts de vertrekken van den verkoop of het gebruik van sterken drank van den straatkant verwijderd, maar ook de huizen zelf waarin deze vertrekken zich bevinden, ten genoegen der politie, als zoodanig voor het oog onkenbaar moesten zijn."

Hoe moest er dan dat licht, dat heerlijke zonnelicht in schijnen, waarvan de Minister zooeven sprak, een licht dat niet getemperd worden mag door gordijn of franje? Ik maak den Minister van die verandering van inzicht volstrekt geen verwijt. Ik geloof, dat men — ik zie hier iemand glimlachen, maar ik meen het ernstig, Mijnheer de Voorzitter — wanneer men niet eens terug kan komen en terugkomt op zijn denkbeelden van vroeger, niet heeft geleefd in den waren zin van het woord en daarom ook weinig heeft geleerd. De Minister weet op dit oogenblik zeer nauwkeurig, hoe men de gordijntjes voor de herbergen dicht maakt; elk kiertje is aan zijn speurend oog gebleken en als hij nu zegt, dat hij tot een andere overtuiging is gekomen dat n.l. de tapperijen aan den openbaren weg gelegen moeten, zijn, en er overal vrij moet kunnen worden in en door gekeken, dan mag men hem daarvan geen verwijt maken, maar dan is de critiek op het standpunt, waarop de Minister tegenwoordig staat, natuurlijk vrij en dan kan en moet men de argumenten, welke nu door de Regeering worden bijgebracht om haar stelsel in dit wetsontwerp aangenomen te verdedigen, aan zijn eigen ervaring en aan zijn eigen inzichten toetsen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is vooral in deze materie zeer noodig. Zoo was er in mijn sectie een lid — ik zal uit de sectiën niet spreken en geen naam noemen — die, toen over het een of ander punt in dit wetsontwerp groot verschil van gevoelen bleek, zeide: ik wil dat wel toegeven, dat door mij de zaken in de Kamer wel eens te veel van het standpunt van een stadsman, van iemand, die in een stad woont, worden bezien. Ik antwoordde hem, dat hij volkomen gelijk had, en dat men dan wel eens eenzijdig wordt.

Dat is volkomen juist, Mijnheer de Voorzitter, maar wanneer men zoowel in de steden als op het platteland bekend is, komt men ten opzichte dezer artikelen tot een geheel andere conclusie, dan die de Regeering meent te mogen trekken.

Wat toch is op het platteland meestal het geval? Het huisgezin woont beneden; daar zijn de bedsteden getimmerd in de bedschutting. Daarin slapen de kastelein, zijn vrouw en zijn kinderen. Uit een hygiënisch oogpunt verdedig ik dat niet, maar zoo is het veelal. Op de verdieping is „het zaal". Daar staat ook meestal het biljart. Daar zijn de vergaderingen.

Men vindt dat zoowel in Zuidholland als in Zeeland, Drenthe, Friesland en Overijssel. De gaande en komende man kan even in de woon- en gelagkamer beneden een borrel of iets anders nemen, maar een koopman bijv., die wil uitrusten, of iemand — dat keurt de Minister ook niet af — die eens wel met anderen wil spreken over de dingen van den dag of een partij biljart spelen, gaat naar „het zaal". Het is dus onmogelijk om, terwille van het toezicht op den clandestienen verkoop, dien toestand te veranderen. Al is een politieagent nog zoo lang en nog zoo scherpziende, hij kan niet op een tweede verdieping of om een hoek kijken en aan zijn surveillance heeft men niets. Wil men het uitoefenen van het bedrijf daar onmogelijk maken of verbieden, daarover kan men ten minste spreken en desnoods stemmen, maar dit stelsel der Regeering is door en door onpractisch. Degene die deze wet in elkaar gezet heeft, ik ken zijn naam niet, kan zoo knap zijn als hij wil, een practisch man is het zeker niet: hij heeft er geen steek van begrepen, hoe de toestanden op het platteland zijn.

Voordat de Regeering dergelijke wetten indient, moest zij eerst eens bij de plattelandsburgemeester — zij moeten natuurlijk niet te oud zijn — hun licht opsteken. Burgemeesters die dezen toestand flink onder de oogen kunnen zien, die zelf Zondags dikwijls surveilleeren en als hoofd van de politie de herbergen rondgaan, kunnen hierbij practische, goede wenken geven. De Regeering kan dan zeggen: wij weten hoe het in de steden is, maar geeft gij advies voor het platteland. Dan zou men met betere wetsontwerpen in de Kamer komen en zou ook den Minister menig onaangenaam uur worden bespaard.

Wat het argument van den Minister betreft, dat de menschen,

als zij open en bloot zaten, zich zouden geneeren, daar geloof ik niets van. Plattelandsbewoners zijn meestal niet zoo schuchter en hebben de eigenaardigheid, dat zij vaak koppig zijn. Daaruit kan karakter voortkomen, maar ook stijfhoofdigheid en als de politie zegt, dat zij in de herberg open en bloot moeten zitten zouden zij er na twee Zondagen doorheen zijn. Mijnheer de Voorzitter, in mijn jeugd heb ik nog het te pronk staan gezien, maar ook daarom gaf men niets meer; het deed geen pijn. Zoo zal het ook met dat te pronk *zitten* gaan. Als de Minister zou willen overgaan tot brandmerken of geeselen, dat zou misschien afdoende zijn!! Maar te pronk stellen geeft niets; het verhardt en verbittert. Het schaamtegevoel gaat verloren.

De Minister wil zijn wetsontwerp op de gewenschte diapason houden, en weert dus de amendementen min of meer hevig af. Maar, mijnheer de Voorzitter, de diapason van deze wet zit reeds diep onder de diepste bas. Men hoort nog slechts een dof gebrom in de verte, en hier en daar een fausetje er door. Laat ons zien nog eenige melodie te redden. Laten wij aannemen wat practisch is en het tegenovergestelde verwerpen. Als de profetie van den heer Bolsius uitkomt geloof ik dat dit goed zal zijn.

Deze wet wordt, als deze artikelen worden aangenomen, nog minder populair bij alle partijen. En wanneer de Minister zegt dat het „zeer velen" uit de afdeelingen nog niet op ernstigen tegenstand duidt, mag dit mijns inziens voor den verdediger van deze wet beteekenen: „algemeen was mijn oordeel". Ik wil den Minister ten minste wel verzekeren, dat in mijn sectie de tegenstand algemeen was.

Het doet mij genoegen, dat dit amendement gekomen is van de overzijde, wel een bewijs dat men de practische gevolgen van het voorstel vreest. De Minister heeft reeds gezegd, dat hij zich niet ernstig verzetten zal tegen de aanneming van dit amendement. Wat mij betreft zal ik er een middel in zien om misschien meer toenadering bij de eindstemming te betoonen als mij op dit oogenblik nog mogelijk is.

Ik raad de Kamer op practische gronden aan het amendement van den heer Bolsius aan te nemen.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! De bestrijding van ons amendement door den Minister geeft mij geen aanleiding tot uitvoerige repliek. De Minister heeft als reden waarom hij deze voorstellen heeft gedaan, aangegeven, dat zij strekken ten eerste tot het tegengaan van clandestienen verkoop, en verder tot veredeling van het herbergleven.

Ik heb er reeds de aandacht op gevestigd, dat bij dit artikel geen beroep kan worden gedaan op de noodzakelijkheid der bestrijding van den clandestienen verkoop, omdat het hier betreft localiteiten waaraan vergunning wordt verleend, en waarin dus clandestiene verkoop niet kan plaats hebben. Dat deze voorschriften niet zullen gelden voor bestaande gelegenheden is eer een nadan een voordeel. Immers wat zal het gevolg daarvan zijn? Dat men in een en dezelfde straat inrichtingen krijgt van geheel verschillenden aard. De een zal een localiteit mogen hebben op een verdieping en de gordijnen gesloten mogen houden, en de andere er vlak naast zal gedwongen zijn zijn lokalen beneden te hebben gelijkvloers aan den openbaren weg en zonder gordijnen. Daardoor wordt een verschil gemaakt tusschen de localiteiten waar verkoop van sterken drank in het klein met vergunning plaats heeft, zeer ten nadeele van de nieuwe vergunningen, die onder deze bezwarende bepalingen hare inrichtingen moeten openen.

Wat betreft de veredeling van het herbergleven, ik geloof dat het geoorloofd is daaromtrent met den Minister van opinie te verschillen. Ik wil de aandacht van den Minister vestigen op een adres dat tot de Kamer is gericht, onderteekend door de heeren Snijder van Wissekerke en van Gijn, van den Volksbond, vereeniging tegen drankmisbruik, waarin er op gewezen wordt, dat deze voorschriften juist een gevaarlijke zijde hebben voor het drankgebruik en het kroegleven. Daarin komen voor de volgende zinsneden: „Vooreerst zullen de bepalingen, die ten doel hebben om de geheimzinnigheid bij den drankhandel te verbieden, er toe leiden, dat personen, die, om welke reden ook, de openbaarheid van de geoorloofde inrichtingen schuwen, de opkomst bevorderen van inrichtingen zonder vergunning, bij welke geheimzinnigheid niet verboden is, ja in den aard der zaak ligt. Met andere woorden, de bepalingen omtrent het inzicht van buitenaf, maken een belangrijk, en wel het minst waardige deel van de herbergbezoekers tot den natuurlijken bondgenoot van de tappers zonder vergunning".

Ik geloof dat deze vrees inderdaad gegrond is en dat, al erken ik de waarheid van hetgeen de Minister zegt, dat er altijd een aantal personen is die in het verborgen wèl doen wat zij in het openbaar zouden nalaten, aan den anderen kant aan deze voorschriften bezwaren zijn verbonden van ernstiger aard dan het voordeel dat er uit zou worden verkregen.

Ik wil er bijvoegen dat juist het open hof voor menigeen soms aanleiding is om drank te gebruiken, dien hij anders niet zou gebruiken. Ik kan mij voorstellen, dat, wanneer iemand in een herberg een bekende ziet zitten, hij zich aangetrokken gevoelt binnen te gaan en er toe komt drank te gebruiken, waarvan hij zich anders zou onthouden hebben Er is vóór deze bepalingen iets te zeggen, gelijk ik bij de toelichting van ons amendement reeds erkend heb, maar er is ook onbetwistbaar tegen te zeggen.

De heer Talma zeide, dat het voor de bestaande inrichtingen zoo erg niet is, en hij vestigde daarbij de aandacht op den Haag, waar men de nieuwe gelegenheden wel kan bouwen naar deze voorschriften, als de drankverkoop maar winstgevend is; maar daar staat tegenover dat niet overal de bouwlust zoo groot is als in den Haag. Voor het platteland gaat het argument van den heer Talma niet op. En het is daarom dat wij ons amendement handhaven.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende, om, namens deze, haar oordeel over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Van de Commissie zijn op het oogenblik 3 leden tegenwoordig, 2 leden meenen dat het amendement behoort te worden verworpen; het 3de lid heeft welsprekend gezegd op welke gronden hij de aanneming er van aan de Kamer aanraadt.

Ik geloof dat de zaak voldoende toegelicht is en zal dus, om de discussie niet te rekken, niet ingaan op enkele punten uit het debat, die mij anders tot spreken wel zouden uitlokken.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had verwacht, van den Minister te zullen hooren, dat hij afzag van zijn oorspronkelijk voorstel. Had de Minister zich daartoe bepaald, dat ware m. i. voor zijn positie beter geweest, dan hetgeen hij daar straks gezegd heeft.

Het geeft mij aanleiding om een zeer korte, maar ernstige opmerking te maken. Ik geloof, dat, waar de Minister de innerlijke roerselen heeft blootgelegd die zijn wetgevend gemoed tot dit voorstel bewogen hebben, dit voor velen — althans voor mij is dit het geval geweest — een openbaring was van de manier waarop deze Minister meent volkseuvelen, een zedelijk kwaad, te kunnen bestrijden.

Een voorbeeld — ik aarzel niet het zoo te noemen — van slecht wetgevend dilettantisme, hierin bestaande, dat men een uiterst klein puntje, een onderdeeltje zoekt van iets wat niet anders is dan een verschijnsel van een diepgaande sociale oorzaak, denkende dat men, door dat weg te nemen, het euvel zelf getroffen heeft.

De Minister durft hier verklaren — het woord past misschien slecht bij de figuur van den Minister, maar ik wil het toch zeggen — met een naïviteit die verbazing moet wekken, in dien kleinen maatregel dat in de kroegen de gordijntjes open moeten zijn, een middel te zien om den zedelijken toon van het volksleven te verhoogen. Hoe is het mogelijk, hoe moet iemand zich hebben ingewerkt in een systeem van onpractische gedachten, om hier in de Wetgevende Vergadering van Nederland, ten aanhoore van het geheele volk, een dergelijke onnoozelheid te durven verkondigen! Daartegen mag toch zeker wel een enkel woord gezegd worden, opdat niet later kan worden beweerd dat de Volksvertegenwoordiging een dergelijke openbaring van verkeerd wetgevend inzicht zonder protest heeft laten voorbijgaan. Daarom zij het hier gezegd, dat, wanneer men een zedelijk euvel wil bestrijden, men niet den buitenkant moet gaan aanvallen, maar in den grond van het euvel moet doordringen, wat door bepalingen als de Minister heeft voorgesteld, niet wordt gedaan. Verschillende sprekers, waaronder vrienden van den Minister, hebben verklaard, dat het kwaad daardoor slechts

zal worden verplaatst; ik ben van meening, dat het op veel erger wijze zal voortwoekeren.

In de tweede plaats moet ik opkomen tegen een andere wijze van handelen van den Minister, en dit is voor mij een zaak van conscientie. De Minister verdeelt het volk steeds in verschillende deelen, dat is een eigenschap van hem. Hij verdeelt ditmaal het volk in een klasse, die niet achter gordijntjes behoeft te drinken, die goede, brave menschen, die in groote gelegenheden gaan en niet schromen daar hun bittertje of glas sherry ten aanzien van het publiek te gebruiken, en een ander gedeelte, dat naar de kleine kroegen gaat, waar niet alleen gedronken wordt, maar waar ook geheime prostitutie wordt gepleegd.

Ik kom met alle kracht op tegen die verdeeling van het volk. Ik zie onzedelijkheid in alle kringen van het volk en niet het minst in de kringen die groote restaurants met spiegelruiten en sociëteiten bezoeken. Er mag wel eens op gewezen worden, dat het niet de minst gegoeden zijn die in de gelegenheden der geheime prostitutie hun lusten botvieren en daarvoor groote sommen uitgeven.

De Minister heeft gezegd, dat hij op het verwijt van mijn vriend Schaper in zake de sociëteiten niet zou ingaan. Ik versta dit, maar aan den anderen kant mag daarover wel duidelijk worden gemaakt, dat dit punt oorzakelijk met de quaestie van de sociëteiten samenhangt. Dat blijkt weer uit de redeneering van den Minister zelf. De Minister heeft namelijk gezegd: in de sociëteiten gebeuren geen dingen die het volle daglicht niet mogen zien. Daartegenover zeg ik, dat de sociëteiten inrichtingen zijn waar men vaak komt, wanneer andere inrichtingen gesloten zijn. Zeer velen maken gebruik van de sociëteit, wanneer zij zich in de kroeg reeds een flink stuk in den kraag hebben gedronken om daar hun bachanaliën voort te zetten en zich aan het kansspel te wagen. Nu zegt de Minister: van hetgeen in de sociëten gebeurt weet ik niet veel, ik kom er niet. Maar als de Minister niet weet wat er in de sociëteiten gebeurt, weet hij dan wel wat er gebeurt in de kleine inrichtingen met de gordijntjes, in de kroegen waar men zich wijdt aan de geheime prostitutie?

De Minister zal omtrent de laatste evengoed zich zelf een brevet van onvermogen moeten uitreiken als ten opzichte van de sociëteiten. Ik meen, dat, als een Minister hier komt met wetsvoorstellen, die diep ingrijpen in het volksleven, hij zich voor geen enkele inrichting, waarover gesproken wordt, kan afmaken met te zeggen: ik weet niet, wat daar gebeurt. Hij is in de gelegenheid om zich op de hoogte te stellen, maar al wat wij van den Minister hierbij hebben gehoord, toont, dat hij niet op de hoogte is van de practijk der zaak die het geldt en het is mede ten gevolge daarvan, dat deze wet geen knip voor den neus waard zal zijn.

De beraadslaging over nr. 8, 9 en 10 wordt gesloten.

Over nr. 11 wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over nr. 12, luidende:

„wanneer de verzoeker niet is een natuurlijk persoon, of wanneer de vergunning door onderscheidene personen gezamenlijk wordt gevraagd."

Door de heeren Rink, Fock, Smeenge, Hubrecht en Willinge is een amendement voorgesteld, strekkende om het bepaalde onder nr. 12 te doen vervallen.

De heer **Smeenge**, het woord bekomen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Voor de toelichting van dit amendement behoef ik de Vergadering gelukkig niet lang op te houden. Het voor en tegen is voldoende bekend: waar wij de aanneming van nr. 12 zouden betreuren, is ons doel over dit punt de leden hun meening te laten uitspreken.

In de Memorie van Toelichting wordt gezegd, dat men wil terugkeeren tot het oorspronkelijk stelsel van den wetgever van 1881, volgens den Minister te kwader ure verlaten.

In het Voorloopig Verslag worden tegen deze gedachte bedenkingen ingebracht, terwijl naar mijn meening daar te recht op den voorgrond is gesteld wat het doel is van dit wetsontwerp en dat met het oog daarop een terugkeer tot vroeger zou zijn te betreuren.

Het wetsontwerp bedoelt toch het drankmisbruik te bestrijden en de slechte kroegen zooveel mogelijk op te ruimen. De Minister heeft het goede van deze gedachte zooeven nog eens nadrukkelijk geconstateerd, door, sprekende over de sociëteiten, te zeggen: „besloten gezelschappen van burgers vind ik minder gevaarlijk dan bijeenkomsten in kroegen". Welnu, Mijnheer de Voorzitter, wat is mede de aanleiding geweest, om naast de physieke personen ook rechtspersonen toe te laten tot het vragen van vergunningen? Naar ik meen dit, dat groote inrichtingen van maatschappelijk verkeer konden worden in het leven geroepen. En nu staat vast, in het Voorloopig Verslag is dit ook duidelijk gezegd, in die groote inrichtingen is van aanmoediging tot drankmisbruik geen sprake. Ook meent men, dat die inrichtingen van maatschappelijk verkeer tegenwoordig nog alleen met kans op succes kunnen worden in het leven geroepen en gehouden, indien zij ook vergunning hebben.

Dit is in de stukken dan ook niet betwist. Vast staat verder dat juist door het in het leven roepen van zulke groote inrichtingen als bij voorbeeld Krasnapolsky en Americain te Amsterdam betere gelegenheden zijn ontstaan, waar zij, die meenen op gezette of ongezette tijden met elkander van gedachten te moeten wisselen, onder het genot van deze of gene soort drank kunnen bijeenkomen.

De Minister is er op gewezen, dat het toch niet best gaat, waar die maatregel in 1885 is tot stand gekomen, nu in eens voor dergelijke gelegenheden een minder goede toekomst te scheppen.

Wat antwoordt nu de Minister? Hij zegt:

„Het betoog, in het Verslag gevoerd ten gunste van rechtspersonen, heeft de Regeering niet geschokt in haar overtuiging, dat het noodig is, hen van dit terrein te weren, zal het aan wetgever en samenleving gelukken, met beter gevolg dan dusver, den strijd tegen de drankzucht aan te binden."

Het aanbinden van den strijd tegen de drankzucht blijft dus grondgedachte. Welnu, Mijnheer de Voorzitter! Ik herhaal: in het Voorloopig Verslag is gezegd, en het is niet tegengesproken, dat in dergelijke inrichtingen het drankgebruik niet wordt aangemoedigd. De vergunning behoort daar alleen tot het complex van dat wat men noodig heeft om een dergelijke inrichting met kans op succes te drijven. En nu zegt de Minister wel dat door rechtspersonen en vereenigingen van personen te weren de strijd tegen de drankzucht beter kan worden aangebonden, doch daarvoor ontbreekt het goede bewijs. Het gevolg zou zijn dat deze personen nooit sterven.

Mijnheer de Voorzitter, als het een kwaad is, dan is dat te keeren door een dergelijke vergunning niet langer dan voor zekeren tijd te verleenen. Van dit middel, in het Voorloopig Verslag aangegeven, zegt de Minister alleen dit: „Vergunningen aan corporatiën te verleenen gedurende een zeker aantal — genoemd wordt 30 — jaren, zou het kwaad niet ondervangen".

Welk kwaad? Dat er gelegenheid zal zijn om sterken drank te gebruiken? Mijnheer de Voorzitter, ik meen dat niemand gelooft dat die toekomst spoedig zal aanbreken, en waar dit juist het geval is, daar kan het niet onverschillig zijn in welke gelegenheden het langst en het laatst drank kan worden gebruikt. Aan die geef ik de voorkeur en dat zal de Minister wel met mij eens zijn, die de meeste waarborgen bieden dat het drankgebruik er tot een minimum zal zijn beperkt. De totstandkoming van dergelijke inrichtingen te bevorderen, is ook strijden tegen drankmisbruik. En die inrichtingen krijgt men niet, indien ook zij geen vergunning kunnen krijgen.

Ik meen met deze toelichting te kunnen volstaan en hoop dat de Kamer door stemming zal uitmaken dat zij niet wil terug keeren tot 1881, maar behouden het stelsel dat in 1885 in het leven is geroepen. Juist, nu men in deze wet heeft gebracht de gelegenheid om voor 2 oude, 1 nieuwe vergunning te kunnen krijgen, is het kunnen geven van vergunning aan rechtspersonen of vereenigingen van beteekenis.

De **Voorzitter**: Voorgesteld door vijf leden, behoeft het amendement niet nader te worden ondersteund.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: De Commissie is eenstemmig van oordeel dat het amendement niet moet worden aangenomen. De leden der Commissie zijn niet geheel eenstemmig in de motieven, die tot het advies leiden, maar omtrent één motief zijn de leden der Commissie eenstemmig, en dat is dit, dat de zaak niet wordt geregeld door dit amendement. De geachte voorstellers nemen een bepaling weg, zonder dat zij in de noodzakelijke gevolgen, die daaruit voortvloeien, voorzien. Zij zeggen dat de bepaling vervallen moet, maar wanneer de verzoeker is een rechtspersoon, krijgt men de moeilijkheid dat er van geen uitsterven sprake is. Nu heeft de heer Smeenge wel gezegd dat, toen een regeling aan de Regeering werd aangeboden, de Regeering deze niet voldoende vond, maar de voorstellers komen nu niet bij de Regeering, maar bij de Kamer. Nu moeten zij [dus niet aan de Kamer zeggen: Schrap dit nu maar, dan zullen wij later wel zien, hoe de zaak kan worden geregeld met de rechtspersonen, maar — zoo zij de zaak afdoende willen regelen — moeten zij, indien deze bepaling vervalt, een voorstel doen omtrent de wijze waarop de zaak kan worden geregeld, zonder dat de bedoeling der wet wordt geschaad. Dit hebben zij niet gedaan; daarom meent de Commissie, dat het amendement onvolledig is en de Kamer zeer onverstandig zou doen het aan te nemen.

Hierover is de Commissie eenstemmig. Een lid der Commissie zou, wanneer de zaak bevredigend geregeld werd, voor het uitlichten van 12'. te vinden zijn.

De zaak zelf is naar mijn meening door den heer Smeenge niet in het juiste licht gesteld. Alles wat hij opnoemde zou ten slotte hierop neerkomen, dat inrichtingen als Krasnapolsky en dergelijke slechts mogelijk zijn door vergunning aan rechtspersonen.

Dit is niet juist, want zooals de zaak bij dit ontwerp geregeld is, kunnen dergelijke inrichtingen altijd vergunning krijgen, immers, de Regeering heeft er voor gezorgd, dat wanneer dergelijke inrichtingen hun vergunning zouden verliezen, ook wanneer het maximum nog niet is bereikt, zij door overschrijving toch vergunning kunnen krijgen.

Ik zou zeggen, dat iemand die dit bevoorrechting van groote inrichtingen vond, hiertegen op zou kunnen komen, maar dit is blijkbaar niet het standpunt van den geachten afgevaardigde. Hij heeft zelfs de regeling der Regeering niet aan critiek onderworpen, maar eenvoudig gezegd: ik wil dit niet hebben, want alleen als n'. 12 er wordt uitgelicht, kunnen dergelijke inrichtingen ontstaan, bloeien en zich handhaven.

Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde den feitelijken toestand heeft uit het oog verloren, en vergeten heeft, wat op dit oogenblik in het ontwerp wordt voorgesteld.

De Commissie meent dus de aanneming van het amendement te moeten ontraden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Smeenge, heeft niet weersproken de bewering, dat Minister Modderman, bij de verdediging van zijn wet, wel terdege dit standpunt heeft ingenomen, dat men altijd te doen zou hebben met physieke personen en niet met rechtspersonen.

Nu heeft men in art. 23 later de woorden „vennootschap" en „firma" opgenomen en daardoor dit element in de wet gebracht.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat men dit deed met een goed doel, namelijk om de kleine kroegen, waar veel kwaad schoot, op te ruimen en daarvoor in de plaats te doen komen flinke degelijke inrichtingen, die de bezwaren, waaraan de kleine kroegen onderhevig zijn, niet opleveren.

Het is altijd moeilijk de motieven van een of ander besluit te beoordeelen, maar als dit het doel was, dan is het niet bereikt, want het is volkomen waar, dat sedert dien tijd groote inrichtingen van maatschappelijk verkeer zijn tot stand gekomen, maar onjuist is de bewering, dat daarin is gegaan het publiek, dat vroeger in de kleine kroegen kwam. Degenen, die deze inrichtingen nu bezoeken, zijn voor een groot deel burgers, die vroeger thuis bleven; thans zijn die gelegenheden echter zoo aanlokkelijk geworden, dat men met vrouw en kind daarheen gaat en met groote massa's die lokalen vult. Of dit al dan niet goed is, laat ik daar. Ik constateer slechts dat, indien het doel geweest is de bevolking, welke vroeger in de kleine kroegen drankgenot zocht, in betere gelegenheden te brengen, dat doel niet bereikt is.

Nu zegt de geachte afgevaardigde — en dat is ook de strekking van het amendement —: het zou zoo jammer zijn, als die inrichtingen òf niet zouden kunnen voortbestaan, òf, door het verlies van vergunning, in ongelegenheid zouden geraken òf niet in meerdere mate hier en daar zouden kunnen optreden.

Ik moet even terugkomen op de discussie gevoerd over art. 2*a*, waarbij bepaald werd, dat aan buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer te allen tijde een vergunning boven het maximum zou kunnen gegeven worden.

Toen heeft de heer Ferf zich tegen het Regeeringsvoorstel kras uitgelaten, op grond dat, wat daar bepaald werd, niet sloeg op gewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer, als localiteiten waar rederijkersvereenigingen samenkomen, muziek- en tooneeluitvoeringen plaats vinden enz. Bij die gelegenheid heeft men voorgelezen uit de Memorie van Toelichting en uit de Memorie van Antwoord, wat bij art. 8*b* geschreven stond, maar men verloor daarbij uit het oog, dat bij art. 8*b* van geheel andere inrichtingen sprake is dan bij art. 2*a*. In art. 8*b* is sprake van inrichtingen van maatschappelijk verkeer en in art. 2*a* van buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer. De bepaling van art. 8*b* slaat zeer zeker ook op de buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer, omdat deze ook zijn inrichtingen van maatschappelijk verkeer, terwijl in art. 2*a* bedoeld zijn inrichtingen van een zeer hooge uitzondering, van zoodanige uitzondering, dat het gewenscht was, daarvoor een afzonderlijke bepaling te maken. En nu zijn juist in art. 8*b* bedoeld de inrichtingen, die de heer Smeenge op het oog heeft.

Nu vraag ik, in welke ongelegenheid die inrichtingen zouden komen.

Gesteld, dat ze thans vergunning hebben, dan zullen ze die 25 jaar blijven behouden, en wanneer de vergunning dan vervalt, geeft art. 8*b* gelegenheid een kastelein aan te stellen.

Nu zal men zeggen, dat men dan afhankelijk van den kastelein wordt, maar men kan daartegen in het contract waken.

Vraagt men nu, of het denkbeeld om aan een vennootschap, aan een kapitalistische inrichting de vrijheid te geven, een vergunning te bezitten, op zich zelf zoo kwaad is, dat men daartegen in elk geval moet opkomen, dan zeg ik, dat het er van afhangt, hoe men het regelt. Als men met voldoende waarborgen de bepaling maakt, dat de vergunning bijv. 10 of 15 jaar mag loopen — in dergelijk tijdvak kan het kapitaal terugverdiend worden —, dan verschilt het niet zooveel met een physiek persoon, die 15 of 20 jaar leeft.

Maar nu aan den anderen kant: wat zullen de gevolgen zijn? Wanneer men eenmaal de rechtspersonen toelaat zonder noodzaak — want ik heb aangetoond, dat men zich zeer goed redden kan — dan, en dit verliest de geachte afgevaardigde geheel uit het oog, staat men bloot aan den ontzaglijken invloed, dien het kapitaal, hoe meer het zich werpt op de drankzaak, gaat oefenen op het sociale leven, waardoor het mettertijd aan den wetgever steeds moeilijker zal worden datgene te doen, wat hij in het belang van het land noodig acht. Dat is in alle landen gebleken; ik herinner hier aan het woord van lord Roseberry, dat moet uitgemaakt worden of het drankkapitaal zal komen onder de macht van de Overheid of de Overheid onder de macht van het drankkapitaal.

Wil dus de geachte afgevaardigde zijn stelsel volhouden, dan moet hij aantoonen, dat die soort van gelegenheden, waarop hij het oog heeft, zich niet behoorlijk kunnen redden. Ik beweer, dat zij dit wel kunnen doen, dat er geen noodzaak bestaat om ze als vergunninghoudsters te laten optreden, en dat, waar dit het geval is, de aanslibbing van het kapitaal steeds meer beteekenis zal krijgen, te meer bij de daling van het aantal vergunningen.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal ook bij mijn repliek kort kunnen wezen. Veel spreken zal mij toch niet baten nu de Commissie van Rapporteurs, die in deze Kamer groot gezag heeft, voor zoover aanwezig, eenstemmig is in haar

oordeel, dat dit amendement niet moet worden aangenomen. Alleen een enkel woord.

De heer Talma heeft gezegd — en de Minister is het daarmee eens —: „zooals de heeren het voorstellen, kan het in geen geval. Wilt gij voorstellers dat ook de rechtspersoon, enz., vergunning kan krijgen, dan dienen, juist om te voorkomen, dat dergelijke vergunningen eeuwigdurend zijn, vooraf de voorwaarden ter zake te worden vastgesteld. Gij hebt toch niet alleen te doen met de Regeering, maar met ons, de Kamer, en wij hebben recht te weten wat gij wilt."

De Minister voegde daar aan toe: gij hebt aan te toonen, dat de door u bedoelde inrichtingen, door de voorgedragen bepalingen niet voldoende worden geholpen, wat naar 's Ministers meening wel het geval is.

Wat het eerste punt betreft, ik geloof, dat de heer Talma ons daar eischen stelt die te ver gaan. Hij verliest uit het oog, dat de rechtspersonen en vereenigingen hier bedoeld, die op het oogenblik reeds vergunning hebben, die behouden tot 1935, doch dat het hier alleen gaat over nieuw te verleenen vergunningen beneden het maximum. Vervallen deze, dan zal men tòch stellig even goed als dat een physieke persoon sterft, daarvoor een nieuwe verleenen. Een bepaling omtrent duur zou, al ontkent de Minister het ook in de stukken, zeker nut hebben.

Gelukkig, de Minister heeft gezegd: wanneer de heeren nu nog spraken van het verleenen van vergunningen over een 10- of 15-tal jaren, dan zou ik daar zoo'n gevaar niet in zien.

Na deze mededeeling wijs ik er op, nu men er zoo over denkt, moet men zich tegen de aanneming van ons amendement stellig niet verzetten. Gaat toch het Regeeringsvoorstel eerst door, dan zal datgene waartegen de Minister zegt geen bezwaar te hebben, niet meer mogelijk zijn. Schrapt men echter sub 12, dan kan men later zien, wat er gebeuren moet om het gevaar der voortduring te ontgaan. Men zal daarmee dan nog rekening kunnen houden, terwijl anders de kans verkeken is.

Wanneer nu de Minister er bij voegt, dat het nut van dergelijke groote inrichtingen in verband met het opruimen van krotten, hem niet bekend is — ik kom er nader op terug — dan begrijp ik dat niet; waar zijn Excellentie zelf de omgeving zoo hoog stelt.

De Minister heeft verder herinnerd aan een uitspraak van een groot Engelsch staatsman — hij deed dit ook reeds bij de algemeene beschouwingen — en gevraagd, of zijn tweede bezwaar dat wij zouden komen te staan onder het drankkapitaal niet zwaar weegt. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat de Minister wel zal begrepen hebben, dat ik zoo straks het vormen van dergelijk kapitaal niet op het oog had, toen ik het voor de rechtspersonen opnam.

Wat ik trachtte te betoogen was dit:

„Het in 't leven roepen van goede inrichtingen van maatschappelijk verkeer dient te worden bevorderd, ook om het misbruik van sterken drank tegen te gaan.

In die inrichtingen dient tegenwoordig sterke drank te koop te zijn, ten einde hen die daarvoor naar openbare gelegenheden gaan, te kunnen helpen, daar zij anders het zoeken in minder goede gelegenheden.

Voor het in het leven roepen van groote inrichtingen — het hoofddoel — is, getuige het Hotel en Café Americain en Kras, veel kapitaal noodig, de drankverkoop is bijzaak en dient om de hoofdzaak te bevorderen."

Nu heeft de Minister weder gezegd: of het de bedoeling van den wetgever van 1885 is geweest, om door te bepalen, dat ook rechtspersonen enz. vergunning kunnen krijgen, de stichting van bedoelde inrichtingen ter vervanging van slechte gelegenheden in de hand te werken, weet ik niet, maar wel dat die inrichtingen niet hebben getrokken de bevolking uit de kroegen, die zoowel hij als ik willen wegnemen. De bevolking van Krasnapolsky en het American hotel bijv. is een andere en bestaat uit hen die vroeger niet gingen naar gelegenheden waar ook drank werd verkocht. Mijnheer de Voorzitter, ik betwijfel dat sterk, ik kan mij niet denken, dat iemand, die niet gewoon was om 4 of 5 uur hier of daar te gaan om bijv. een bittertje te drinken, door de schoone gelegenheid van Krasnapolsky of het Americain hotel er toe wordt gebracht om sterken drank te gebruiken. In die beide inrichtingen zijn immers wel andere dranken te krijgen, dranken die nòch door den heer Talma nòch door den Minister worden veroordeeld.

Mijnheer de Voorzitter! De bezoekers van deze inrichtingen kwamen vroeger elders, al waren dat geen koffiehuizen van het slechtste soort en niet onmogelijk is het, dat in hun plaats, anderen uit weer mindere gelegenheden kwamen, wat dan toch niet anders dan goed is te noemen.

Men hecht immers aan den aard van de inrichting, getuige de voorschriften die men stelt, veel. Het geldt hier vooral ook de vraag, of, wanneer ook rechtspersonen vergunningen zullen kunnen krijgen, in de toekomst door opkoop niet meer slechte gelegenheden zullen verdwijnen. Waar vaststaat, dat in de toekomst het aantal drankgelegenheden zal verminderen en de gelegenheid om vergunning te krijgen geringer zal worden, daar zal men het, dunkt ons, mogelijk moeten maken, dat dergelijke inrichtingen steeds kunnen worden in het leven geroepen en dat zal het best kunnen, indien ook aan rechtspersonen en vereenigingen vergunning kan worden verleend. Al is de kans op succes uiterst gering, in de hoop dat de Regeering nog van inzicht zal veranderen en de meerderheid zich aan onze zijde scharen, ten einde niet voor altijd het onmogelijk te maken, blijven wij ons amendement handhaven.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats een woord over het eerste punt, door den heer Smeenge aangeroerd. De geachte afgevaardigde heeft namelijk gezegd, dat het niet aan hem was om aan te geven, hoe hetgeen hij voorstelde nader in het ontwerp kon worden geregeld, maar, Mijnheer de Voorzitter, de geachte afgevaardigde zal wel niet vergeten, dat hij eigenlijk niets voorstelt, maar alleen iets afbreekt en dat hij zich wel degelijk de vraag heeft te stellen, of daardoor geen leemten ontstaan, waarvoor hij in zekeren zin de verantwoordelijkheid heeft te dragen. De geachte afgevaardigde kan niet zeggen: breek nu eerst maar af, dan zullen wij straks zien, of er niet op een verstandige manier opgebouwd worden kan.

Ik zou den nadruk willen leggen op datgene, waarop ook door de Regeering is gewezen, namelijk dat door deze bepaling onmogelijk is gemaakt de overmacht van het groot-kapitaal in de drankquaestie. Nu ontkent de heer Smeenge dat, maar ik zou hem willen vragen, of niet het maken van een naamlooze vennootschap zeer gemakkelijk is, al komen in dezelfde vennootschap dezelfde menschen of rechtspersonen voor. Wij weten het uit de adressen: er zijn groote drankfabrikanten, die reeds beschikken over 70 à 80 vergunningen, en in Engeland treft men brouwerijen aan, die de huizen, waarover zij te beschikken hebben, tellen bij duizenden. Wat zal, wordt het amendement aangenomen, de groote fabrikanten hinderen voor iedere tapperij of slijterij een vennootschap op te richten, waarvan zij de leiding beheerschen?

Mijnheer de Voorzitter! Hoe kunnen wij een dergelijke ontwikkeling keeren? Ik geloof op de zeer eenvoudige wijze hier voorgesteld, maar ook alleen op die wijze. Men vergete niet art. 2*a*, 2de lid. Die naamlooze vennootschappen zullen juist omdat er kapitaalkracht achter zit het eerste gebruik kunnen maken van de bepaling, de vorige week in het ontwerp gebracht, nl. het opkoopen van vergunningen en het vestigen van nieuwe, en wij kunnen er zeker van zijn, dat juist de groote inrichtingen, die dat doen om geregelden afzet te hebben, op die manier de hand zullen leggen op het surplus van vergunningen, die nu boven het maximum zijn verleend. Ik geloof, dat het amendement van den heer Smeenge c. s. werkelijk de ontwikkeling van den drankhandel in die m. i. verkeerde richting ten zeerste zou versterken. En waar de heer Smeenge met geen enkel woord zelfs heeft willen aanduiden op welke wijze hij meent, dat de zaak zou moeten worden geregeld wanneer zijn amendement werd aangenomen, geloof ik met de meeste kracht de aanneming van dit amendement te moeten ontraden.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte spreker van zooeven heeft niet ontkend en ook niet kunnen ontkennen, dat degenen, die niet la mort sans phrase over de rechtspersonen willen uitspreken, maar ook niet een onbeperkt voortleven van de vergunningen van rechtspersonen zouden kunnen goedkeuren, toch moeten beginnen met het absolute verbod, dat in dit artikel staat, te schrappen. Eerst dan kan voldaan worden aan

hetgeen de Minister verklaard heeft, dat bij hem geen bepaalde tegenstand zou ontmoeten, n.l. dat bepaald worde dat de vergunning van een rechtspersoon slechts 10 of 15 jaar zal duren.

Onder die omstandigheden meen ik dat het voor de leden, op dat standpunt staande, van belang zou kunnen zijn, dat ik namens mijn medevoorstellers de toezegging doe, dat als het absoluut verbod wordt geschrapt, door ons een voorstel zal worden gedaan de vergunningen aan een rechtspersoon te verleenen, aan een bepaalden termijn te binden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Smeenge, heeft niet kunnen aantoonen en het ook niet gepoogd, dat metterdaad juist was zijn bewering, dat de groote inrichtingen voor het meerendeel gevuld zijn met personen, die vroeger scholen in de kroegen. Daarmede valt de grond van het geheele betoog weg. Ten tweede heeft hij niet aangetoond, dat het voortbestaan van die inrichtingen niet behoorlijk verzekerd is in art. 8 *b*. Zoolang dat niet is aangetoond, blijven alle van den andereu kant aangevoerde bezwaren met volle kracht gelden.

De geachte afgevaardigde moet niet vergeten, dat, zelfs als men een rechtspersoon bindt aan een bepaalden termijn, de macht van het kapitaal toch blijft. De heeren moeten mij een opmerking ten goede houden. Wanneer de geachte afgevaardigde, de heer Rink, weer met kracht opkomt, dan kan men zich herineren, dat wij toch niet hem hebben mogen tellen onder die leden der Kamer, die het ijverigst hebben medegedaan om zooveel mogelijk den drankhandel in te perken, maar die steeds, en met groot talent, zich op den voorgrond hebben gesteld, om de nieuwe banden zooveel mogelijk slap te houden.

Het geval ligt aldus: wanneer men aantoont de noodzakelijkheid de rechtspersonen toe te laten, dan kan men ook nagaan, of er niet een middel te vinden is, gelijk ik straks aangaf; maar te dien aanzien hebben wij niets dan een vage belofte, als die van den heer Rink, dat een voorstel zal worden gedaan. En bovendien is het nog de vraag, of dat voorstel zulke precauties zal geven, dat het kwaad, het opkomen van kapitalen, geconcentreerd onder een bestuur van een massa vennootschappen, die zouden representeeren een groote organisatie, of men dat machtige kwaad zou kunnen keeren.

Ik moet de aanneming van dit amendement ten ernstigste aan de Kamer ontraden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter** deelt mede dat de heer Smidt bericht heeft dat hij door ongesteldheid zijner echtgenoote eenige dagen buitenslands moet verblijven.

Het amendement van den heer Fock c. s., om het bepaalde onder n°. 3 te doen vervallen, wordt in stemming gebracht. De uitslag dezer stemming is, dat 41 leden *voor* en 41 leden *tegen* zich verklaren.

Voor hebben gestemd de heeren Fock, Mees, van Raalte, van Foreest, Lieftinck, van Styrum, den Tex, Goekoop, van der Vlugt, de Klerk, van Gijn, Roessingh, de Boer, Hubrecht, de Ram, Nolting, Rink, de Savornin Lohman, Pijnacker Hordijk, Ferf, Tydeman, Dolk, van Wassenaer van Catwijck, van Limburg Stirum, Drucker, van Idsinga, Willinge, van de Velde, van Dedem, Röell, Passtoors, Smeenge, Ketelaar, van den Heuvel, Bos, Janssen, Merckelbach, Beckers, Hennequin, van Vlijmen en Verhey.

Tegen hebben gestemd de heeren van Bylandt, Brants, Melchers, Zijlma, van Asch van Wijck, Sluis, Aalberse, Talma, Hugenholtz, Krap, Travaglino, Schaper, van Vliet, van Alphen, van Kol, van Sasse van Ysselt, Lucasse, Kolkman, Schokking, Duymaer van Twist, van den Berch van Heemstede, Okma, Troelstra, Pompe van Meerdervoort, Friesen, ter Laan, de Vries, van Heemstra, van Karnebeek, Mutsaers, Arts, Bolsius, van der Borch van Verwolde, Raymakers, van Löben Sels, van Nispen tot Sevenaer, van Wijnbergen, van Veen, Helsdingen, Nolens en de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Ten gevolge van het staken der stemmen over het amendement van den heer Fock c. s. zal de herstemming, alsmede de stemming over de amendementen op de andere nommers, morgen plaats hebben.

De verdere behandeling wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

89ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 27 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling en aanneming van de artt. X, XI en XII; aanvang van behandeling van art. XIII.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 87 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, van den Heuvel, Merckelbach, Beckers, Raymakers, Hugenholtz, Talma, ter Laan, van Asch van Wijck, Janssen, van Gijn, Arts, Krap, Roessingh, Schaper, Troelstra, Melchers, Bolsius, de Waal Malefijt, Rink, Zijlma, Helsdingen, de Boer, Passtoors, Lucasse, Goekoop, van Vlijmen, van Foreest, van Alphen, de Ridder, van Bylandt, Friesen, Staalman, Pompe van Meerdervoort, van der Vlugt, Willinge, Okma, Mees, Fock, Verhey, Brants, van Raalte, de Klerk, Ferf, Schokking, den Tex, van Styrum, Drucker, Aalberse, Smeenge, Ketelaar, Nolting, van Vliet, van Dedem, van de Velde, Michiels van Verduynen, Bijleveld, de Vries, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, Sluis, van Idsinga, Lieftinck, Cremer, van Heemstra, van Kol, van Karnebeek, van Sasse van Ysselt, Hennequin, Röell, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius, de Ram, van Löben Sels, Hubrecht, Nolens, van Nispen tot Sevenaer, Dolk, van Limburg Stirum, Tydeman, van den Berch van Heemstede, Bos, van Veen, van Wassenaer van Catwijck, Kolkman en Marchant,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de heeren de Savornin Lohman en van der Borch van Verwolde, dat zij wegens ambtsbezigheden de vergadering niet kunnen bijwonen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van het bestuur van „de Friesche Bond van Hotel-, Café- en Sociëteitshouders", gevestigd te Leeuwarden;

een, van F. van Vloten, land- en boschbouwer te Nunspeet (gemeente Ermelo), betrekkelijk de belangen van grondeigenaren bij de betaling van registratierecht ter zake van gekochte gronden.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissie van Rapporteurs of aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

B. dat de verslagen gereed zijn van de Commissiën van Rapporteurs over de wetsontwerpen:

bepalingen omtrent bevloeiingen (24);

verbetering van de rivieren de Schipbeek en de Regge (118).

Deze verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Ik heb de eer voor te stellen om, te beginnen met aanstaanden Woensdag, in het vervolg des Woensdags, Donderdags en Vrijdagsmorgens de vergadering te doen aanvangen te tien uren en alsdan eenige nader aan de orde te stellen wetsontwerpen te behandelen tot omstreeks half twaalf of twaalf uur, terwijl daarna de behandeling van de Drankwet zal worden hervat.

Daartoe wordt besloten.

Ik heb de eer voor te stellen om a. s. Woensdag en volgende dagen in de ochtenduren aan de orde te stellen de volgende wetsontwerpen:

voorstel van wet van den heer van Raalte c. s. tot wijziging der bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering betreffende het getuigenverhoor (23);

wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1904, maatregelen in het belang van den landbouw in Nederlandsch-Indië (138);

wijziging van art. 37 der wet op de Vermogensbelasting en van artikel 62, § 2, der wet op de personeele belasting (114);

aanvulling en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (146);

verklaring van het algemeen nut der onteigening voor het maken van bovengrondsche werken ten behoeve van de mijn bij Koninklijk besluit van 8 Januari 1903 (*Staatsblad* n°. 4) voor ontginning van Staatswege aangewezen (Staatsmijn B), daaronder begrepen de aanleg van een spoorwegaansluiting aan den ontworpen zijtak van Heerlen naar den mijn Carl van den spoorweg Sittard—Herzogenrath (160);

wijziging der Jachtwet (121);

verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (149);

bepalingen omtrent het ondernemen van droogmakerijen en indijkingen (17).

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van den Frieschen bond van hotel-, café- en sociëteithouders, gevestigd te Leeuwarden, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 18 Januari 1897 n. 23, die verklaart zich gedrongen te gevoelen om bij de thans in behandeling zijnde Drankwet nog eens met een gemoti-

veerd request tot de Kamer te komen, om met nadruk er op te wijzen, welke rampzalige gevolgen het na zich zal slepen, wanneer gehandhaafd wordt dat vergunningen zullen worden verleend op den persoon en niet op het pand. Het adres geeft ten bewijze daarvan het volgende voorbeeld:

„Een pachter van een groot café-restaurant te Leeuwarden moest, naar zijn bewering ten gevolge van te hooge pachtsom, het perceel op 12 Mei verlaten, evenwel vraagt hij, volgens verordening, op tijd de vergunning aan, hetgeen hem door burgemeester en wethouders der gemeente Leeuwarden is verleend. Zijn opvolger, welke het perceel 12 Mei zal betrekken, vraagt ook op tijd de vergunning aan, doch zijn verzoek wordt van de hand gewezen. Nu vraagt de eigenaar van de vergunning een groote som gelds, dan kan zijn opvolger de zaak op zijn naam doorzetten (dergelijke zaken zijn hier meer, dat de vergunning op een anderen naam wordt gedreven)."

Het adres voert verder aan dat, toen in 1881 de Drankwet in werking kwam, vele perceelen in waarde zijn gestegen, altijd ten gevolge van die wet, en eveneens dikwijls veranderd zijn van huurders en eigenaars, ook al wegens tijd en omstandigheden en meent dat, indien de perceelen sedert dat tijdstip niet van eigenaar veranderd waren, niets eenvoudiger zou zijn dan hier thans het eigenlijke eigendom weer te ontnemen wat hun toen is toegekend, maar dat sedert dat bedoelde tijdstip minstens 80 pct. dier zaken door verkoop enz. verwisseld zijn en bij verkoop bijna altijd het recht van vergunning in den vorm eener verhoogde koopsom door den nieuwen eigenaar betaald is.

De Bond meent ten slotte, dat, wanneer de Kamer het systeem der Regeering blijft handhaven, zijnde vergunning op den persoon, zulks voor de eigenaren groote financieele nadeelen kan hebben en dringt er ten sterkste op aan het afkoopingsin plaats van het uitstervingssysteem toe te passen.

De Commissie stelt aan de Kamer voor dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De behandeling van *art. X* wordt hervat.

De beraadslaging wordt heropend over alinea 3, 12°., van *art. X*

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen de heer Minister van Binnenlandsche Zaken gisteren aan het slot van de vergadering opmerkte, wensch ik thans mede te deelen, dat de voorstellers van het amendement n°. 12 de daad bij het woord hebben gevoegd en een amendement hebben ingediend om den duur van de vergunningen van rechtspersonen te beperken tot een tijdvak van 15 jaar. Zij hebben dit amendement ingediend op art. XVIII, dat over de verlenging handelt; zij wenschen aan art. 7 toe te voegen een zesde lid, luidende: op vergunningen door burgemeester en wethouders verleend aan rechtspersonen of aan onderscheidene personen gezamenlijk is het tweede lid slechts gedurende 15 jaren nadat de vergunning is verleend van toepassing.

Ik meen voor het oogenblik met deze mededeeling te kunnen volstaan.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de wijziging door den heer Rink in uitzicht gesteld niet anders zal uitwerken, dan dat de lichamen die zich inrichten met het doel om de overtollige vergunningen in een gemeente op te koopen en zelf te exploiteeren, daardoor eenige meerdere akten en wat meer moeite zal bezorgd worden. Wanneer in een gemeente, zooals waarin ik woon, 80 vergunningen zijn, terwijl er volgens het wettelijk maximum slechts 40 mogen zijn, dan zouden die overtollige 40 kunnen worden opgekocht door bijv. 3 personen, die zich in 20 verschillende naamlooze vennootschappen gaan organiseeren. Men kan daarom lachen, maar het is toch geheel juist. Nu stellen de voorstellers voor om den duur van dergelijke vergunningen te bepalen op 15 jaar. Wat geeft dit echter, wanneer men slechts zorgt voor de noodige reserve, d. w. z. de noodige aanvragen door dezelfde drie personen, maar die dan weer andere lichamen vormen. De zaak blijft dan ook na die 15 jaar geheel in stand.

Ik heb hierop willen wijzen omdat het mij voorkomt dat dit amendement moordend is voor de wet.

Men brengt daardoor de kansen van het tot stand komen van de wet ernstig in gevaar, omdat velen met mij overtuigd zullen zijn, dat men moet zorgen dat er niet kome een kapitatistisch monopolie voor den verkoop van sterken drank. Ik meen dat zulk een monopolie voor den Staat zeer gevaarlijk zou zijn. Alle monopolies zijn, wanneer zij niet berusten op den aard van de zaak, bedenkelijk voor de belangen van den Staat, maar zooveel te meer een monopolie van den verkoop van sterken drank. De Minister heeft reeds in zijn betoog gewezen op het voorbeeld van Engeland; daar is de kapitalistische ontwikkeling van den drankhandel van dien aard geworden, dat Roseberry zeide, dat het de vraag werd, of de Staat in handen van het drankkapitaal zou komen, of wel, dat de Overheid de overhand zou krijgen. Dat gevaar moet hier te lande worden voorkomen.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Het kan wel niet uw bedoeling zijn reeds nu een discussie toe te laten over een amendement, dat eerst op een later artikel is voorgesteld. Ik zal dus hetgeen door den heer Okma is aangevoerd thans niet bestrijden, ofschoon dat betoog mij geheel onjuist voorkomt. Nadat de Minister had gezegd, dat hij niet genoeg had aan de vage beloften van den heer Rink, hebben wij de daad bij het woord meenen te moeten voegen en een amendement ingediend.

Indien dit gebreken heeft, dan kan daarover beraadslaagd worden wanneer het amendement aan de orde is. Op dit oogenblik wilden wij alleen het bewijs leveren, dat het ons ernst was met onze toezegging, gegeven in aansluiting aan hetgeen de Minister zelf heeft gezegd, nl. dat het geen ernstig bezwaar zou opleveren aan rechtspersonen vergunning te verleenen, indien deze slechts aan een bepaalden termijn werd gebonden. In die richting hebben wij nu een amendement voorgesteld.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer Rink is thans niet in discussie, maar de heer Okma heeft, meen ik, willen aantoonen, dat het verbod in n°. 12 opgenomen, moet blijven bestaan, want dat wat ook in de plaats van deze bepaling zal worden gesteld omtrent den korteren duur van dergelijke vergunningen, het euvel, dat zal ontstaan door het wegvallen der bepaling, daardoor niet zal worden verholpen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet anders, dan den heer Rink mijn dank betuigen voor de ontsluiering zijner verdere plannen, want juist door die ontsluiering blijkt, dat het gevaar, waarvoor ik gisteren vreesde, in vollen omvang zal worden gerealiseerd. Het is dus juist op grond van het zooeven medegedeelde, dat ik nog ernstiger dan gisteren de aanneming van het amendement aan de Kamer moet ontraden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De amendementen komen in stemming.

Het amendement van den heer Fock c. s., strekkende om het bepaalde onder n°. 3 te doen vervallen, waarover gisteren de stemmen gestaakt hebben, wordt verworpen met 44 tegen 42 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Raymakers, Hugenholtz, Talma, ter Laan, van Asch van Wijck, Arts, Krap, Schaper, Troelstra, Melchers, Bolsius, de Waal Malefijt, Zijlma, Helsdingen, Lucasse, van Alphen, de Ridder, van Bylandt, Friesen, Staalman, Pompe van Meerdervoort, Okma, Brants, Schokking, Aalberse, van Vliet, Bijleveld, de Vries, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, Sluis, van Heemstra, van Kol, van Karnebeek, van Sasse van Ysselt, Goeman Borgesius, van Löben Sels, Nolens, van Nispen tot Sevenaer, van den Berch van Heemstede, van Veen, Kolkman, Mutsaers en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Merckelbach, Beckers, Janssen, van Gijn, Roessingh, Rink, de Boer, Passtoors, Goekoop, van Vlijmen, van Foreest, van der Vlugt, Willinge, Mees, Fock, Verhey, van Raalte, de Klerk, Ferf, den Tex, van Styrum, Drucker,

Smeenge, Ketelaar, Nolting, van Dedem, van de Velde, Michiels van Verduynen, van Idsinga, Lieftinck, Cremer, Hennequin, Röell, Pijnacker Hordijk, de Ram, Hubrecht, Dolk, van Limburg Stirum, Tydeman, Bos, van Wassenaer van Catwijck en van den Heuvel.

Het amendement van den heer Rink c. s., strekkende om in art. 3 te doen vervallen het bepaalde onder n°. 5, wordt met 45 tegen 41 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren de Waal Malefijt, Zijlma, Helsdingen, Lucasse, van Alphen, de Ridder, van Bylandt, Friesen, Staalman, Pompe van Meerdervoort, van der Vlugt, Okma, Schokking, Aalberse, van Vliet, van Dedem, Bijleveld, de Vries, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, Sluys, van Heemstra, van Kol, van Karnebeek, van Sasse van Ysselt, van Löben Sels, Nolens, van Nispen tot Sevenaer, van Limburg Stirum, van den Berch van Heemstede, van Veen, van Wassenaer van Catwijck, Kolkman, Mutsaers, Raymakers, Hugenholtz, Talma, ter Laan, van Asch van Wijck, Krap, Schaper, Troelstra, Melchers, Bolsius en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Rink, de Boer, Passtoors, Goekoop, van Vlijmen, van Foreest, Willinge, Mees, Fock, Verhey, Brants, van Raalte, de Klerk, Ferf, den Tex, van Styrum, Drucker, Smeenge, Ketelaar, Nolting, van de Velde, Michiels van Verduynen, van Idsinga, Lieftinck, Cremer, Hennequin, Röell, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius, de Ram, Hubrecht, Dolk, Tydeman, Bos, van den Heuvel, Merckelbach, Beckers, Jansen, van Gijn, Arts en Roessingh.

Het amendement van den heer Rink c.s., om aan n°. 6 een nieuwe alinea toe te voegen betreffende den verkoop van sterken drank in logementen, wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het amendement van de heeren Bolsius en Janssen, om de nrs. 8, 9 en 10 te doen vervallen, wordt met 64 tegen 22 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van der Vlugt, Willinge, Mees, Fock, Verhey, van Raalte, de Klerk, Ferf, den Tex, van Styrum, Drucker, Aalberse, Smeenge, Ketelaar, Nolting, van Dedem, van de Velde, Michiels van Verduynen, van Wijnbergen, van Idsinga, Lieftinck, Cremer, van Kol, van Sasse van Ysselt, Hennequin, Röell, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius, de Ram, Hubrecht, van Nispen tot Sevenaer, Dolk, van Limburg Stirum, Tydeman, van den Berch van Heemstede, Bos, van Wassenaer van Catwijck, Kolkman, Mutsaers, van den Heuvel, Merckelbach, Beckers, Raymakers, Hugenholtz, ter Laan, Janssen, van Gijn, Arts, Roessingh, Schaper, Troelstra, Melchers, Bolsius, Rink, Zijlma, Helsdingen, de Boer, Passtoors, Goekoop, van Vlijmen, van Foreest, van Bylandt, Friesen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Okma, Brants, Schokking, van Vliet, Bijleveld, de Vries, Duymaer van Twist, Sluis, van Heemstra, van Karnebeek, van Löben Sels, Nolens, van Veen, Talma, van Asch van Wijck, Krap, de Waal Malefijt, Lucasse, van Alphen, de Ridder, Staalman en Pompe van Meerdervoort.

Het amendement van den heer Rink c.s., strekkende om te doen vervallen het bepaalde onder n°. 12, wordt met 67 tegen 18 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Hugenholtz, Talma, ter Laan, van Asch van Wijck, Janssen, Arts, Krap, Roessingh, Schaper, Troelstra, Melchers, Bolsius, de Waal Malefijt, Helsdingen, Passtoors, Lucasse, van Alphen, de Ridder, van Bylandt, Friesen, Staalman, Pompe van Meerdervoort, van der Vlugt, Okma, Verhey, Brants, van Raalte, de Klerk, Schokking, Drucker, Aalberse, Ketelaar, Nolting, van Vliet, van Dedem, van de Velde, Michiels van Verduynen. Bijleveld, de Vries, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, Sluis, van Idsinga, van Heemstra, van Kol, van Karnebeek, van Sasse van Ysselt, Hennequin, Röell, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius, de Ram, van Löben Sels, Nolens, van Nispen tot Sevenaer, van Limburg Stirum, van den Berch van Heemstede, Bos, van Veen, van Wassenaer van Catwijck, Kolkman, Mutsaers, van den Heuvel, Merckelbach, Beckers, Raymakers en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Gijn, Rink, de Boer, Goekoop, van Vlijmen, van Foreest. Willinge, Mees, Fock, Ferf, den Tex, van Styrum, Smeenge, Lieftinck, Cremer, Hubrecht, Dolk en Tydeman.

De **Voorzitter**: In de slotzinsnede van de derde alinea van artikel X zullen, ten gevolge van het aannemen van het amendement van den heer Bolsius c. s., de nummers gewijzigd worden.

De alinea's 1, 2 en 3 van *art.* X worden alsnu zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor ook de verdere nommers, begrepen in art. X, als een onderartikel te beschouwen en elk nommer afzonderlijk te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over art. 3, 14°. en 15°., gewijzigd luidende:

„wanneer:

a. binnen de laatste vijf jaren tweemaal de verzoeker onherroepelijk is veroordeeld wegens een der feiten, omschreven in art. 15 *k*, eerste lid, *m*, *n*, eerste lid, *o*, eerste of vierde lid, art. 16, eerste lid, 1°., 3°., 4°., 7°., 10°., of art. 17, van deze wet, in art. 184, voor het geval het feit betrekking heeft op een bevel, eene vordering of handeling, krachtens deze wet of de bij deze wet bedoelde plaatselijke verordeningen gedaan, of in de artt. 252, 426, 453 en 454 van het Wetboek van Strafrecht;

b. binnen de laatste tien jaren viermaal de verzoeker onherroepelijk is veroordeeld wegens een der feiten, omschreven in art. 15 *i*, *l*, eerste of tweede lid, art. 16, eerste lid, 2°., 5°., 6°., 8°., 9°., 11°., van deze wet,

„Met onherroepelijke veroordeeling wordt gelijkgesteld betaling van de opgelegde boete."

Art. 3, 15°., wordt gelezen als volgt:

„wanneer de verzoeker van één of meer rechten, vermeld in art. 28 van het Wetboek van Strafrecht, bij rechterlijke uitspraak is ontzet, zoolang het gemis van dat recht tengevolge van die ontzetting voortduurt".

De **Voorzitter**: Deze artikelen zijn door de Regeering gewijzigd, nadat het schriftelijk debat is gesloten. Ik geef het woord aan den heer Talma om, namens de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel over deze wijzigingen mede te deelen.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van oordeel, dat door deze wijziging de redactie juister is geworden, en heeft daarom tegen deze gewijzigde bepaling geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over n°. 16, luidende:

„wanneer de verzoeker of het hoofd van het gezin, waarvan hij lid is, tot het plegen van ontucht gelegenheid biedt, of uit anderen hoofde te kwader naam en faam bekend staat".

Op dit onderdeel is een amendement voorgesteld door de heeren ter Laan, Melchers, Schaper, Troelstra en van Kol, strekkende om in n°. 16 te doen vervallen de woorden: „of uit anderen hoofde te kwader naam en faam bekend staat".

De heer **Schaper** ontvangt het woord tot toelichting van het amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Volgens dit nummer kan de vergunning door burgemeester en wethouders geweigerd worden, „wanneer de verzoeker of het hoofd van het gezin, waarvan hij lid is, tot het plegen van ontucht gelegenheid biedt, of uit anderen hoofde te kwader naam en faam bekend staat".

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De bedoeling van dit voorstel is ongetwijfeld goed, maar de uitvoering zal, naar wij vreezen, aanleiding geven tot moeilijkheden in groote willekeur. Er zijn niet veel woorden noodig om dit te betoogen; ook reeds in de afdeelingen is, blijkens het Voorloopig Verslag, tegen deze vage uitdrukking opgekomen. Mij dunkt, dat dit niet te verdedigen is. Wat is: „te kwader naam en faam bekend staan"? Dit is een zeer rekbaar begrip, en vooral op dorpen kan deze bepaling aanleiding geven tot willekeur, als daar bijv. menschen in opspraak komen door een handeling, die in een stad onbeduidend zou worden geacht. Daarin zouden dan burgemeester en wethouders aanleiding kunnen vinden om die menschen de vergunning te weigeren. Door een dergelijke vage uitdrukking levert men die lieden over aan de luimen van dorpshoofden of gemeentebesturen, en dat kan en mag de bedoeling van den wetgever niet zijn.

Ik geloof dat het veel beter is om die woorden er uit te nemen. „Tot het plegen van ontucht gelegenheid bieden" is iets tastbaars; die uitdrukking is duidelijk. Een bordeel kan geen vergunning krijgen.

Er wordt hier opgemerkt, dat er niet bij staat, dat er gestraft moet zijn, maar de gelegenheid geven tot het plegen van ontucht is ten minste een feitelijkheid, maar wat is te kwader naam en faam bekend staan? Socialist zijn, is dat ook te kwader naam en faam bekend staan? Indien men volgens de rethorica van den Minister van Binnenlandsche Zaken „de zedelijke grondslagen van ons Staatsleven ondermijnt" — en dat doen de socialisten immers — staat men te kwader naam en faam bekend. Het is de vraag, of een socialist vergunning zal vragen, want in de volksgebouwen is geen vergunning, maar het strekt zich ook uit tot de liberalen, want volgens het anti-revolutionnaire spraakgebruik zijn liberalen en socialisten immers menschen van het zelfde slag. Zij komen allen uit den „wortel van het ongeloof", zooals het heet — ik weet niet precies hoe het genoemd wordt — zij zijn bezield met „den geest des verderfs". Waar men steeds meer gemeentebesturen, en vooral burgemeesters van anti-revolutionnairen bloede krijgt, is het zeer goed mogelijk, dat die tot iemand van een andere politieke richting zegt: gij zult aan de stamtafel propaganda maken voor uw richting, gij staat te kwader naam en faam bekend.

Misschien zal het niet zóóver gedreven worden, maar in alle andere opzichten kan deze maatregel toegepast worden en aanleiding geven tot groote willekeur.

De heer Lieftinck herinnert aan de dorpspraat. Men weet, hoe het op de dorpen soms gaat; er is slechts een kleinigheid noodig om iemand in opspraak te brengen. Ik zou daarom den Minister in overweging willen geven — met alle waardeering voor zijn goede bedoeling — ons amendement over te nemen en deze vage bepaling in elk geval uit de wet te schrappen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement is voorgesteld door vijf leden, behoeft het niet nader te worden ondersteund.

De heer **Talma**: Ik wil een paar opmerkingen maken over hetgeen de heer Schaper ter verdediging van zijn amendement heeft aangevoerd. Het heeft mij getroffen, dat eigenlijk zijn geheele betoog op twee punten neerkomt. In de eerste plaats, dat de beoordeeling van de vraag, of iemand te kwader naam en faam bekend staat, wordt overgelaten aan de mogelijk willekeurige beslissingen van de gemeentebesturen en in de tweede plaats, dat hij meent, dat appreciaties van politieke partijen kunnen komen binnen de sfeer van deze woorden.

Ik zou zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat het eerste geheel en al buiten rekening stelt de bepalingen van het ontwerp, welke daarin allerwaarschijnlijkst wel zullen worden gehandhaafd en waarin wordt gezegd, dat bij weigering van vergunningen beroep op Gedeputeerde Staten open staat. De geachte afgevaardigde had dus niet moeten zeggen, dat het gemeentebestuur is onder den indruk van dorpspraat, maar hij had moeten spreken van provinciale praat, want hij moet tot de provinciale autoriteiten doordringen om dat vermoeden van willekeur aannemelijk te kunnen maken.

Het tweede punt betreft de politieke partijen. Ik erken, dat op dat punt wel eenig bezwaar bestaat. De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat onzerzijds meermalen bedenking wordt ingebracht tegen de zedelijke werking van de socialistische prediking. Ik geloof dat de geachte afgevaardigde zijn betoog had kunnen uitbreiden en zeggen: stel u voor, dat er een socialistische gemeenteraad was, die had te maken met menschen, die, naar de meening van den raad, „satanische huichelaars" waren, zooals onder socialisten wel eens geoordeeld wordt over menschen die behooren tot een andere partij. Hier is dus wel bezwaar. Maar nu is de vraag, of wij niet onder elkander konden vaststellen, dat tot nog toe nooit iemand een ander, die tot een andere partij behoorde dan hijzelf, beschouwd heeft als te kwader naam en faam bekend staande. Dat is een gewone Hollandsche uitdrukking, welke een vrijwel vaststaande strekking heeft en wanneer een gemeenteraad een dergelijke uitdrukking in den zooeven aangegeven zin zou wringen, geloof ik, dat er geen sprake van zou kunnen zijn, dat Gedeputeerde Staten zulk een weigering zouden goedkeuren.

Ik geloof dat er alle aanleiding is om deze woorden in de wet op te nemen. De heer Schaper meent, dat men niet voor bezwaren behoeft te vreezen wat betreft het eerste de gelegenheid geven tot ontucht, omdat dat gemakkelijk te constateeren was. Ik vond het zeer merkwaardig dat door dien geachten afgevaardigde te hooren zeggen, maar ik ben zeker, dat, wanneer hij bij de politie-autoriteiten niet alleen in grootere, maar ook in kleinere steden kwam met de vraag: weet gij niet een groot aantal inrichtingen aan te wijzen waarvan uw politieagenten de overtuiging hebben dat daar geregeld gelegenheid geboden wordt tot ontucht, maar waarvoor zij absoluut geen kans zien een veroordeeling wegens koppelarij als anderzins van den rechter te verkrijgen, geloof ik dat hij een heele lijst zou ontvangen. In de woorden „ter kwader naam en faam" is een element van appreciatie zeer juist. Maar waar het geven van vergunning zoo omkleed is met waarborgen als in dit ontwerp, daar geloof ik, dat wij best deze redactie kunnen aannemen, terwijl de heer Schaper geen enkel bewijs heeft gegeven om aan te toonen, dat het er niet op aankomt welk gehalte de menschen zullen hebben aan wie vergunning verleend wordt. Toch zijn wij het zeker allen in deze Kamer eens dat, wanneer dat gehalte komt zedelijk beneden de grens, het juist voor de prikkeling tot drankgebruik zoo gevaarlijk wordt. Daarom moet ik ernstig bezwaar tegen dit amendement maken.

De heer **Goeman Borgesius**: De voorsteller van het amendement heeft het reeds gezegd: deze bepaling is zeker met de beste bedoeling opgenomen, maar aan den anderen kant zal er ook wel niemand in deze Kamer zijn die zelfs het vermoeden zou willen opperen alsof zij die tegen deze bepaling zullen stemmen, dat doen omdat zij gaarne zouden zien, dat personen die werkelijk slecht ter naam en faam zijn, toch een vergunning kunnen krijgen. Dat is hier de quaestie niet. De vraag is, of wij hier in deze wet als unicum zullen opnemen een bepaling, waarbij de voogdij van de gemeentebesturen over de ingezetenen, die niet wegens eenig strafbaar feit veroordeeld zijn, zoo ver zal gaan, dat deze zullen kunnen zeggen: wij zullen A of B uit zijn beroep stooten, omdat wij vinden dat zij te slechter naam en faam bekend staan. De vraag is, of het wenschelijk is aan burgemeester en wethouders zoo groote macht te geven.

Nu zegt de heer Talma: maak u daarover niet ongerust, want wanneer burgemeester en wethouders van die bevoegdheid gebruik maken, dan kan de persoon die zich onbillijk bejegend acht, daartegen in beroep komen bij het provinciaal bestuur, hetwelk de zaak objectief zal beoordeelen.

Maar gevoelt men niet, Mijnheer de Voorzitter, dat, wanneer b.v. in een kleine gemeente aan één der burgers door burgemeester en wethouders de smet wordt aangewreven, dat hij te slechter naam en faam bekend staat, dat zulk een persoon, ook dan wanneer Gedeputeerde Staten hem in het gelijk stellen, toch, al krijgt of behoudt hij ook de vergunning, in dien kleinen kring waarin hij leeft, bijna zedelijk dood zal zijn? Zal niet de hem door burgemeester en wethouders aangewreven smet hem in veler oogen verdacht doen blijven? De practijk geeft op die vragen een bevestigend antwoord. Wanneer een persoon wegens een ergerlijk feit voor den strafrechter heeft terechtgestaan, dan moet zoo iemand, ook al wordt hij vrijgesproken, zich toch dikwijls uit de plaats waar hij woonde, verwijderen, omdat men hem er toch op blijft aanzien.

Daarom ben ik vóór het amendement van den heer Schaper c. s., maar nog liever zou ik deze bepaling geheel zien verdwijnen.

Zeker — ik weet het wel — de bepaling dat de vergunning geweigerd zal worden als iemand verdacht wordt gelegenheid tot het plegen van ontucht te geven, betreft meer concrete feiten, maar één van beide: òf het is weinig meer dan een praatje — en dan mag dat geen reden zijn om iemand te veroordeelen en uit zijn bedrijf te stooten, want de eer van de burgers mag niet lichtvaardig worden aangerand — òf er wordt werkelijk gelegenheid tot ontucht gegeven, maar dan kan op dien grond een strafvervolging ingesteld worden.

De heer van Alphen voegt mij toe, het is meestal niet te bewijzen. Die interruptie, Mijnheer de Voorzitter, betreft de kern der quaestie en bewijst juist op welk gevaarlijk terrein men zich hier beweegt.

Wat toch is hier het geval? Zeker, de mogelijkheid is niet uitgesloten dat iemand strafrechtelijk vervolgd wordt wegens het gelegenheid bieden tot ontucht, maar dat het bewijs niet kan geleverd worden en daarom vrijspraak volgt. Maar kan men het in een dergelijk geval goedkeuren, dat burgemeester en wethouders die uitspraak beantwoorden met weigering of intrekking der vergunning, op grond dat zij aan 's mans schuld toch gelooven?

Op die wijze betreedt men een gevaarlijken weg. Zelf zal ik niet met een amendement komen, maar gaarne voor dat van den heer Schaper c. s. stemmen. Al wil ieder van ons gaarne de slechte elementen onder de kroeghouders weren, daarom behoeft men nog niet elk middel dat wordt voorgesteld om dat doel te bereiken, aannemen. Ik hoop dat de Minister zelf nog zal inzien, dat het middel door hem voorgesteld, verkeerd is.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft gezegd, dat ik hier iets nieuws in onze wetgeving zou wenschen in te voeren, want dat aan burgemeester en wethouders het oordeel zou gegeven worden over een persoon, terwijl van dat oordeel juist zou afhangen de vraag, of hij al of niet eenig bedrijf zou kunnen uitoefenen. Is dat juist? Is het ook dien geachten afgevaardigde niet bekend, dat er in onze wetgeving tal van bepalingen zijn, waarbij geëischt wordt het vertoonen van een bewijs van goed zedelijk gedrag als voorwaarde voor toelating tot het dingen naar een betrekking? En aan wien is de afgifte van dat bewijs van goed zedelijk gedrag opgedragen? Niet alleen niet aan burgemeester en wethouders, als college, maar eenvoudig aan den burgemeester, en dan nog wel zonder beroep.

Is nu de vraag, of iemand is van goed zedelijk gedrag, niet ook een zaak van geheel subjectieven aard? En kan men niet zeggen, dat, als de burgemeester een bewijs van goed zedelijk gedrag weigert, het aan den eenen kant voor iemand onmogelijk is gemaakt, te dingen naar een betrekking, die hij begeert, en aan den anderen kant, dat men hier ook te doen heeft met een voor den belanghebbende uiterst gewichtige beslissing, waartegen niet eens beroep openstaat?

De quaestie of de burgemeester dit doen mag is, zooals aan den geachten afgevaardigde bekend is, in debat geweest en steeds is beweerd geworden, dat de burgemeester daaromtrent geen rekenschap verschuldigd is.

Ik moet in de eerste plaats op dien grond betwisten, dat wij hier staan voor een novum. Wat de zaak zelf betreft, hebben de heeren gezegd, dat zij de goede bedoeling in deze van de Regeering niet betwijfelden. Ik wil niet vragen of het noodig was, dit er bij te voegen. Ik heb er nooit aan gedacht, dat men bij de Regeering kwade bedoelingen veronderstelde, wanneer zij een of ander artikel voorstelde. De bedoeling is, om het verkeerde drankgebruik, de bevordering van de drankzucht tegen te gaan. Zeer gevoelig dus voor die qualificatie van vertrouwen, die ik van de heeren heb ontvangen, moet ik zeggen, dat voor mij zelf de zaak geheel dezelfde zou gebleven zijn, ware die qualificatie weggebleven.

Nu de zaak zelf. In het Voorloopig Verslag is er met klem op gewezen, dat de groote kracht van de subjectieve, phychologische zijde van de quaestie gelegen is in de bepalingen, die er toe zullen medewerken om de slechte sujetten, die dusver als tappers optraden, uit te sluiten. De zorg, dat aan het hoofd van de inrichtingen geen slechte sujetten zullen staan, is geen bijzaak, die men desnoods had kunnen weglaten, neen, het geldt hier inderdaad een moment van gewicht, ook volgens degeuen, die in het Voorloopig Verslag van meening waren, dat de Regeering in het zoeken van subjectieve middelen te ver ging. Van die zijde is er den nadruk opgelegd, dat de vraag, of men slechte sujetten weren kan, een van de gewichtigste momenten is, om in deze den goeden weg uit te gaan.

Nu kan men bij de beoordeeling van slechte sujetten tweeërlei standpunt innemen. Men kan de slechtheid alleen toetsen aan een of ander vonnis, of wel men kan zeggen: ook die slimme vogels behooren tot de slechte sujetten, die de kunst verstaan om te blijven buiten bereik van den strafrechter.

Het is onjuist, te beweren, dat iemand, alleen wanneer hij gelegenheid tot ontucht geeft, een slecht sujet zou zijn; de man kan zijn een ruziemaker, een vechtersbaas, hij kan zijn een man, die vloekt en raast en tiert: een man, die gewoon is allerlei liederlijke gesprekken te houden: hij kan zijn een alcoholist, die er zóó aan toe is, dat hij nooit in kennelijken staat komt, maar die altijd in een toestand verkeert, die voor de omgeving, waarvan hij het middelpunt uitmaakt hoogst ongunstig en verderfelijk werkt. En nu is de vraag, of men voor die soort van personen, die ik juist voor veel gevaarlijker houd dan hen, die wegens deze of gene overtreding met den strafrechter in aanraking kwamen, de mogelijkheid zal openen, om een vergunning te verkrijgen. Dit moge men niet uit het oog verliezen: als deze bepaling uit het ontwerp wordt genomen, dan kan de vergunning niet geweigerd worden; en als dan zoo'n man, van wien burgemeester en wethouders innig overtuigd zijn, dat hij een verderfelijken invloed zal hebben, de vergunning vraagt, moet zij hem toch verleend worden. Dat zal de toestand zijn, als het amendement van den heer Schaper wordt aangenomen, een toestand, dien hij zelf zou betreuren.

Nu heeft de geachte afgevaardigde er op gewezen, dat men hier wel rekening moest houden met de dorpstoestanden en de heer Goeman Borgesius heeft daarop nog wat den nadruk gelegd; hij heeft er op gewezen, dat men, in een groote stad wonende, allerlei verkeerde dingen doen kan, zonder dat men daarom met den vinger zal worden nagewezen, maar dat men op een dorp dezelfde dingen niet kan doen zonder door de publieke opinie daarvoor te worden terechtgewezen en zijn goeden naam te verliezen.

Nu zou ik den geachten afgevaardigde willen vragen: blijkt daaruit, dat het zedelijk leven op het dorp hooger of later staat dan in de stad? En mij dunkt, dan kan het antwoord niet anders luiden, dan dat het zedelijk leven hooger staat op het dorp.

De heer **Schaper**: Dat is de vraag.

De heer **Kuyper**: Minister van Binnenlandsche Zaken: Wanneer hier sprake is van dingen, die iemand qualificeeren als een slecht sujet en die dingen gaan er in de stad mee door, maar worden op het dorp gewraakt door de publieke opinie, dan meen ik, dat de standaard van het zedelijk leven op het dorp hooger staat dan in de stad.

De geachten afgevaardigde heeft ook de quaestie van den invloed der staatkundige overtuiging op het weigeren van de vergunning ter sprake gebracht, en, al schijnt het ook overbodig, toch wil ik naar aanleiding daarvan uitdrukkelijk verklaren, dat wie van de woorden van dit ontwerp ooit zou willen gebruik maken, om iemand een vergunning te weigeren op grond van zijn staatkundige beginselen, van welke staatkundige, godsdienstige of sociale overtuiging ook, vierkant in strijd met de bedoeling van dit ontwerp zou handelen. Daarover mag en kan geen de minste twijfel bestaan en wie dat anders opvatte, zou aan de Wetgevende Macht een blaam aanwrijven, die haar niet aangewreven mag worden.

Waar dat dus geheel geëarteerd is, vraag ik: wanneer nu eenmaal de levensstandaard in een dorp anders is dan die in de stad; wanneer men weet, hoe in onderscheidene plattelandsgemeenten de bevolking stil en rustig leeft, en men daar herbergen heeft, die in handen zijn van fatsoenlijke menschen, laat men zich dan eens afvragen, wat het gevolg zal zijn, wanneer men in zoo'n dorp niet kan, maar moet geven de gevraagde vergunning aan het een of ander slecht sujet, aan een liederlijk persoon, die, eenmaal daar genesteld, veel kwaad zal kunnen aanrichten?

Mag de Wetgevende Macht, Mijnheer de Voorzitter, die op het oogenblik bezig is om over die zaken te beslissen, dergelijken toestand mogelijk maken? Ik herhaal: wanneer het amendement wordt aangenomen, dan is het niet de vraag of men de vergunning geven zal of niet, maar dan moet de gevraagde vergunning, als zij beschikbaar is, worden gegeven en mag zij niet worden geweigerd.

Wanneer men nu zegt, dat de uitdrukking „te kwader naam en faam" niet gelukkig gekozen is, dan zou ik zeggen: hadden de heeren gedurende den langen tijd, dien deze discussiën ons nu reeds bezighouden, zich dan eens beijverd om een betere uitdrukking te zoeken; dan zouden zij een goed werk gedaan hebben. Ik stem toe, dat de uitdrukking niet heel gelukkig is, maar het is hoogst moeilijk om hier het juiste woord te treffen; men moest vaag blijven of men moest speciaal elk geval noemen, dat men bedoelde, en dit kon natuurlijk niet.

Vermits nu de voorstellers tegen de uitdrukking „te goeder naam en faam" overwegend bezwaar hebben, vraag ik hen, of zij ook bedenking hebben tegen de uitdrukking: „of niet is van goed zedelijk gedrag"? Dat is een uitdrukking die in onze wetgeving overal voorkomt, en die dus een vaste beteekenis heeft. Wat overigens door de heeren Schaper en Borgesius is aangevoerd, heeft mij geen oogenblik verzwakt in mijn overtuiging, dat, als men aan een liederlijk sujet het recht geeft op een vergunning, men dan kwaad doet.

De heer **Schaper**: De Minister heeft een oogenblik gepoogd, om ons min of meer bang te maken, door te zeggen: als dan in een zeker dorp aan een liederlijk sujet een vergunning wordt gegeven, dan is dat de schuld van de heeren Schaper en Borgesius.

Dit dreigement heeft echter niet veel indruk op mij gemaakt. Stel dat op een dorp, door aanneming van ons amendement, werkelijk een slecht sujet een vergunning krijgt, dan is het voor mij altijd nog een troost, dat men daardoor dan toch voorkomt het groote kwaad, dat men anders zou plegen ten aanzien van eerlijke en goede burgers, die door de een of andere omstandigheid den stempel dragen van niet te goeder naam en faam bekend te staan. Ik troost er mij verder mede, dat op zulke zedelijke dorpen, waar de zedelijke standaard, volgens den Minister, zoo hoog is, de menschen de kroeg, die door zulk een slecht sujet wordt gehouden, wel niet zullen bezoeken. Op zulke zedelijke dorpen behoeft men niet bang te zijn, dat de menschen zullen komen in een vergunning die verleend is aan een persoon, die niet te goed bekend staat. Als er in zoo'n dorp slechts drie onverlaten zijn, die het durven wagen in zulk een kroeg te gaan, dan weet dadelijk het heele dorp het en dan worden die menschen ter dege „afgeborsteld"; dan wordt er spoedig gezegd: dat is ook niet veel zaaks!

De heer Talma zegt, dat er nu de gordijntjes voor zijn. Ik weet niet of de heer Talma op dorpen heeft gestaan, en zoo ja, dan zal hij wellicht toch niet veel met die klassen van menschen hebben omgegaan. In elk geval toch, moet men toch om in de herberg en achter de gordijntjes te komen, eerst de deur van de herberg ingaan en dat wordt gezien.

Verder zeide de Minister, dat het niet noodig was hem goede bedoelingen toe te schrijven. Ik weet niet van welke gemoedsstemming dit getuigt, maar de Minister zal mij toch ten goede moeten houden, als ik niet steeds, bij alle artikelen, hem een volkomen goede bedoeling toeschrijf. De Minister zeide, dat de heele indiening wel van een goede bedoeling getuigt; maar bij de behandeling van de quaestie van den openbaren weg zal ik wellicht iets zeggen, dat van een andere opvatting mijnerzijds getuigt. Na hetgeen de Minister echter heeft gezegd tot bestrijding van ons amendement, zou ik er bijna toe komen om die oorspronkelijke bewering, dat de bedoeling van den Minister goed is, weer in te trekken. Wij hebben gehoord, dat de Minister vreest, dat dan aan slechte sujetten een vergunning zal moeten worden gegeven. Ik begeer ook niet dat aan slechte sujetten een vergunning zal worden gegeven of zelfs een verlof. Maar wat zegt de Minister verder? Zoo iemand kan zijn een onruststoker en ruziemaker, hij kan vloeken en tieren en van allerlei ter sprake brengen in zijn café, zelf te veel drinken enz. Maar wat is nu een onruststoker? Daar is men reeds op de glijbaan! Wanneer in een of ander dorp iemand een wat onafhankelijken geest heeft en hij ligt wellicht wat overhoop met den veldwachter of agent van politie, die een echte verbaaljager is, dan zal zoo iemand allicht den naam krijgen van te zijn een „onruststoker" of „ruziemaker". Om die reden staat hij dan niet te goeder naam en faam bekend en kan derhalve geen vergunning krijgen.

En wat het vloeken betreft, wat is vloeken? Een anti-revolutionnair schoolopziener in het Noorden zegt dat ik vloek, wanneer ik het woord „waarachtig" bezig. Uit het gebruiken van de woorden „almachtig" en „waarachtig" spreekt volgens dien schoolopziener de geest des verderfs. De uitdrukking vloeken is dus een niet tastbaar begrip, maar bovendien zijn er tal van omstandigheden, waarin men naar den maatstaf des Ministers iemand uit zijn brood zal kunnen stooten of hem zijn broodwinning kunnen weigeren, en dit gaat niet aan.

Oneerbare gesprekken! Maar wat is oneerbaar? Een lid van de Eerste Kamer heeft een reeks uittreksels gegeven van uitspraken van hoogleeraren, waarnit men den maatstaf der rechterzijde leert kennen. Over de vraag wat eerbaar of oneerbaar, slecht of niet slecht is, verschillen de begrippen nu eenmaal. Als iemand in zijn koffiehuis ter lezing legt boeken van Couperus of Borel, die de zaken nog al realistisch en soms plat kunnen voorstellen, en daarnit nu en dan een stukje voorleest, dan zal dat „oneerbaar" heeten: maar dat noemen misschien anderen en die schrijvers *natuur* en *waarheid*. Dat is een bewijs, dat men niet huichelt en de dingen bij den waren naam noemt.

Als de Minister zegt, dat er in een dorp spoedig opspraak komt, dan ziet hij daarin een bewijs, dat men in dat dorp zedelijk hooger staat. Dat stem ik hem niet onvoorwaardelijk toe. Mijnheer de Voorzitter! de zedelijkheid zit bij mij niet zoozeer aan de oppervlakte. Als in zulk een dorp een benepen naaijuffrouw zegt, dat iemand „onzedelijk" is, terwijl men elders zegt, dat daarvan geen sprake is, dan is het zedelijkspeil in dat dorp daarom nog niet hooger; dit kan eenvoudig benepenheid zijn. In zeker dorp bracht een getrouwd man weleens een meisje naar huis om bijv. 12 uur 's avonds, en toen ging men maar beweren, dat die zaak niet in orde was. Dat was reeds een aanwijzing van onzedelijkheid! De heer Ketelaar schijnt te vermoeden wat ik bedoel. Als die man een vergunning vroeg, zou hem die geweigerd worden?

Gedeputeerde Staten zullen natuurlijk hun inlichtingen inwinnen bij dorpsgrootheden en zij zullen moeilijk op dien afstand kunnen oordeelen over de zaak. En zelfs als zulk een man „vrijgesproken" wordt — want het is eigenlijk een rechtspraak — zal hij toch gedupeerd zijn, want wil hij fatsoenlijke menschen in zijn herberg krijgen, dan moet hij van onbesproken gedrag zijn; maar hem is intusschen een blaam opgelegd, waardoor zijn eer naar de maan is.

Ik hoop, dat de Kamer het amendement zal aannemen. Het spijt mij, dat het invloedrijkste lid van de rechterzijde, die in de afdeeling, waarin ook ik zitting had, op de hem eigen vinnige wijze deze bepaling bestreden heeft, afwezig is. De uitdrukking „van goed zedelijk gedrag", ons door den Minister in overweging gegeven, bevalt mij ook niet, als te gevaarlijk. Ik wensch niet te knoeien met andere definities, omdat deze altijd gevaarlijk zijn. Een burgemeester kan ook soms een bewijs van goed zedelijk gedrag weigeren op zeer onbegrijpelijke gronden.

Ofschoon ik erken dat het misschien beter zou zijn, kan ik daarmede toch niet medegaan, omdat het dezelfde aanleiding zou geven tot willekeur. Ik zou tot den Minister willen zeggen: tracht niet bij deze Drankwet alles te regelen en alles, wat zedelijkheid aangaat, te decreteeren, want ontduiking is toch altijd mogelijk en ten slotte gaat niet alles zooals de Minister het zich voorstelt. De kastelein kan wel een stamgast hebben, die te slechter naam en faam bekend staat en dan komen de bezoekers toch in aanraking met dit slechte sujet. De Minister zou dan moeten verbieden, dat iemand slecht bekende personen in zijn inrichting toelaat. Het komt niet aan op den kastelein, maar op de personen waarmede men in een herberg in aanraking komt.

Ik herhaal dus — afgescheiden nu daarvan, dat de Minister zeer ver gegaan is bij het te kwader naam en faam bekend zijn, b. v. van ruziestokers — de bedoeling moge goed zijn geweest, het gaat niet aan om deze bedoeling in de wet toe te passen.

De heer **Ketelaar**: Vóór de heer Schaper het door hem genoemde geval aanhaalde, had ik er ook aan gedacht. De heer Talma heeft gezegd: er bestaat voor zulk een geval hooger beroep op Gedeputeerde Staten, en de Minister heeft gezegd: wij hebben van verschillende bewijzen van goed zedelijk gedrag, afgegeven door den burgemeester, niet eens hooger beroep. Van de bewijzen van goed zedelijk gedrag, die de onderwijzers moeten hebben, bestaat hooger beroep bij den Commissaris der Koningin. In het door mij bedoelde geval waren een onderwijzer en onderwijzeres beiden ontslagen. De onderwijzer wenschte een bewijs van goed zedelijk gedrag over de laatste twee jaren overeenkomstig art. 27 der Lageronderwijswet, en dit werd hem geweigerd. De onderwijzer ging in hooger beroep bij den Commissaris der Koningin, en deze, die natuurlijk ingelicht werd door het gemeentebestuur, weigerde eveneens dit bewijs van goed zedelijk gedrag. De onderwijzer kon dus niet solliciteeren naar een andere plaats en was nu feitelijk broodeloos. Thans zijn de twee jaar sinds het ontslag verleend is, nog niet verstreken, maar nu burgemeester en wethouders in ongelegenheid zitten omdat er aan die school een vacature is, gaan burgemeester en wethouders dienzelfden onderwijzer, die geen bewijs van goed zedelijk gedrag kon krijgen, als tijdelijk onderwijzer aan dezelfde school in die gemeente aanstellen. Een bewijs wat wij kunnen verwachten als dorpsautoriteiten dergelijke beslissingen nemen moeten. Ik haal dit aan als een sprekend voorbeeld hoe men in een dorp door allerlei praatjes gemakkelijk niet te goeder naam en faam bekend kan staan en dus geen vergunning zal kunnen krijgen.

De heer **Goeman Borgesius**: De Minister begon met te zeggen: mijn goede bedoeling behoeft gij niet uitdrukkelijk te constateeren, want het spreekt vanzelf, dat ik met alle bepalingen, door mij voorgesteld, een goede bedoeling heb.

Mijnheer de Voorzitter, waar ik straks uitdrukkelijk van 's Ministers goede bedoeling melding maakte, daar was het alleen om te doen uitkomen, dat ik het op het standpunt van den Minister het alleszins verklaarbaar vindt, dat hij, het hooge belang inziende om zooveel mogelijk onzedelijke elementen uit de tapperswereld te verwijderen, naar een middel heeft gezocht om dat doel te bereiken. Dat wilde ik op den voorgrond stellen voordat ik ging aantoonen, dat het middel door den Minister gekozen, ondeugdelijk is en tot willekeur aanleiding zal geven.

Door hetgeen de Minister thans ter verdediging heeft aangevoerd, ben ik niet overtuigd, dat zijn bepaling wèl deugdelijk en houdbaar is. Integendeel, ik geloof te kunnen aantoonen, dat de Minister door zijn rede mijn argument nog heeft versterkt. Wij hebben van den Minister gehoord, 1°. dat zijns inziens deze bepaling anders zal moeten worden toegepast in steden dan in dorpen, want dat daar de standaard, de maatstaf van zedelijkheid verschillend is. Ziet men niet in, dat op dat standpunt het gevaar voor willekeur nog veel grooter wordt? Op die wijze hangt immers alles af van persoonlijke appreciatie in de verschillende streken van het land.

In de tweede plaats heeft de Minister gezegd: deze bepaling opent de gelegenheid om aan hen die wel eens tieren, vloeken en ruziestoken de vergunning te weigeren.

Door dergelijke toelichting wordt de bepaling nog veel bedenkelijker.

Toen ik zoo straks mijn eerste rede hield, dacht ik niet, dat het in de bedoeling lag op grond van iets dergelijks iemand broodeloos te maken. Ik meende dat de Minister meer het oog had op onzedelijk levensgedrag, maar nu blijkt het dat de redenen, waarom men naar 's Ministers meening op grond van deze bepaling de vergunning moet weigeren, zich al zeer ver uitstrekken. Het gaat toch niet aan iemand de uitoefening van zijn beroep onmogelijk te maken op grond dat hij een ruziemaker is.

Nu zal men zeggen: Dat geldt in elk geval alleen voor de toekomst. Voorloopig moeten toch bijna overal de vergunningen nog geweigerd worden op grond dat het maximum nog is overschreden.

Maar dan moet ik er op wijzen, dat deze bepaling een veel meer ingrijpende beteekenis heeft, want in een volgend artikel wordt bepaald, dat, wanneer zich omstandigheden voordoen, die, waren zij vroeger bekend geweest, tot weigering zouden hebben geleid, dat dan de vergunning moet worden ingetrokken. Men staat er dus wel degelijk aan bloot om op de gronden, door den Minister aangegeven, uit het bedrijf te worden gezet.

Dat ik met bijzondere klem tegen deze bepaling opkom, komt ook hiervan, dat ik uit eigen ervaring weet hoe in Duitschland dergelijke bevoegdheden van het administratief gezag misbruikt worden. Daarvoor zal ik een enkel voorbeeld aanhalen.

Ik was met mijn overleden vriend Hartogh op reis om een onderzoek in te stellen naar de inrichting van arbeidshuizen en in een groote Duitsche stad knoopten wij bij een bezoek aan een werkhuis, waar het verplicht om in te gaan werd toegepast, een gesprek aan met een verpleegde, een schrijnwerker, die daar was opgesloten. En terwijl de directeur en de Stadtrath of wethouder er bij stonden, zeide die man tot ons: Ik ben veroordeeld om hier twee jaren dwangarbeid te verrichten en heb het hier slechter dan in een gevangenis, zonder dat mij ooit eenig feit is ten laste gelegd. Wij vroegen daarop aan den wethouder wat daarvan waar was en het antwoord luidde: Dat zijn niets dan praatjes. Hij is een ruziestoker en een socialist van de slechtste soort, en daarom heb ik bevolen hem geruimen tijd in deze inrichting op te sluiten en dwangarbeid te laten verrichten.

De heer Hartogh, die bij mij was, zeide toen ironisch: Als ik mij hier vestigde en gij vondt mij een lastig man en een ruziestoker, zoudt gij dan ook het recht hebben mij hier op te sluiten en te laten werken.

Zeer zeker — was het antwoord — het recht zou ik daartoe hebben, maar natuurlijk zou ik niet zoo dwaas zijn om tegenover u van dat recht gebruik te maken, omdat gij niet in de termen zoudt vallen.

Natuurlijk maakte een dergelijke ontmoeting indruk op ons en wij verheugden ons, dat dergelijke willekeur in Holland onmogelijk was. Maar laat men dan toch voorzichtig zijn en aan de besturen niet te veel macht geven. Dit hoop ik in elk geval te hebben aangetoond, dat zelfs op het standpunt, dat liederlijke sujetten geweerd moeten worden, toch de redactie van de bepaling, welke wij thans behandelen, noodzakelijk wijziging behoeft. Ik meen, dat de Minister beter zou zijn gebleven in de lijn van de bestaande wetgeving, waarop hij zich zoo straks heeft beroepen, indien hij als criterium had genomen het zedelijk levensgedrag en bepaald had, dat de vergunning geweigerd wordt aan hen die bekend staan van slecht levensgedrag te zijn.

Ik zeg niet dat ik dit zou beschouwen als de meest wenschelijke oplossing, maar in dien vorm zou de bepaling althans minder bedenkelijk zijn. Als men zoover gaat om er niets onbillijks in te zien, dat een vergunning wordt ingetrokken op grond dat de houder te veel tiert of als ruziestoker bekend staat, dan is het nog maar een kleine stap om te komen tot het gevaar, waarop de heer Schaper wees, n.l. dat in streken, waar de partijen zeer heftig tegen elkaar overstaan, ook bij het weigeren of toestaan van vergunningen de politieke of godsdienstige richting een rol gaat spelen.

Ik weet dat de Minister dat niet wil, maar hij weet toch nog beter dan ik, dat er leiders zijn die de verschillende deelen der bevolking tegen elkander opzetten, en den volke verkondigen, dat het ééne deel is de partij Gods en het andere deel staat buiten de Christelijke gemeenschap en aangetast is door den geest des verderfs. En waar sommige leiders zóó voorgaan, is het daar wonder dat eenvoudige dorpsburgemeesters daardoor allicht in den waan komen, dat het volstrekt niet ongeoorloofd is, ook bij de uitvoering van een wet als deze, de mannen die volgens hun leiders door den geest des verderfs zijn aangetast, zooveel mogelijk op zij te zetten?

Nog eens — ik zou liever deze geheele bepaling zien vervallen —; alle andere redenen van weigering hebben bepaalde feiten ten grondslag en hier is het geheel persoonlijk appreciatie; maar wil men een dergelijke bepaling behouden, dan behoort m. i. in elk geval de redactie te worden gewijzigd in den door mij aangegeven geest. Geschiedt dit niet, dan hoop en vertrouw ik, dat de groote meerderheid der leden zal stemmen vóór het amendement-Schaper c. s. en tegen het Regeeringsartikel.

De heer **Schokking**: De oppositie tegen het Regeeringsvoorstel zoowel van den heer Schaper als van den heer Goeman Borgesius heeft mij eenigszins verwonderd.

Intusschen wil ik dienaangaande alleen opmerken, dat op de wijze als de heer Schaper gemeend heeft dat te moeten bestrijden, tal van bepalingen van het Strafwetboek kunnen bestreden

worden. Het gansche instituut van de preventieve hechtenis zou, indien de redeneering van den heer Schaper juist was, eenvoudig uit de wet moeten worden gelicht.

Ik zal hierop echter niet verder ingaan, maar wil, in aansluiting aan een opmerking van den Minister, trachten door een andere formuleering de bezwaren welke sommigen misschien tegen de voorgestelde mochten hebben, te ondervangen en de bedoeling der bepaling alzoo te redden. Ik stel dan voor te lezen: „Wanneer de verzoeker of het hoofd van het gezin, waarvan hij lid is, tot het plegen van ontucht gelegenheid biedt of een bekend slecht levensgedrag leidt."

Ik heb, na hetgeen door den heer Schaper is gezegd, geen groote verwachting, dat ook hij zich hiermee zal kunnen vereenigen; maar ik geef de Kamer toch in ernstige overweging te bedenken, dat indien van eenige bepaling gezegd kan worden, dat zij geheel in overeenstemming is met de gedachte, waarvan dit wetsontwerp uitgaat, dat met de nu besprokene het geval is. Het ontwerp berust op het stelsel van het verleenen van vergunning, waarin ligt uitgesproken, dat de Overheid het gebruik van sterken drank niet zonder meer wil verbieden, maar het drankmisbruik tegengaan en daarom controleeren. En is dan nu niet een der beste middelen van contrôle, dat wordt toegezien, aan wien vergunning gegeven wordt? Wij behoeven ons niet te verliezen in allerlei casuïstiek, om te bewijzen, dat zich hierbij moeilijkheden kunnen voordoen. Die zullen altijd wel uitgevonden kunnen worden. Waar intusschen gezegd is, dat men niet bedoelt in het algemeen de inrichtingen te treffen, waar sterke drank verkocht wordt, maar inzonderheid beoogt de besmettingshaarden op dit gebied tegen te gaan, dan zal men die juist daar vinden, waar tappers zijn, over wie de, laat mij nu eens zeggen, achtbare tappers zelf zoo dikwijls in hun adressen geklaagd hebben.

Zou men in het algemeen willen beweren, dat de tappers op zoodanige wijze hun bedrijf uitoefenen, dat zij aanspraak kunnen maken op een goeden naam als ieder ander Staatsburger, — er zijn er, helaas, ook anderen onder. Er zijn er, die niet alleen hun bedrijf in een kwaden reuk brengen, maar er ook naar streven, dat op de slechtste wijze misbruik van sterken drank wordt gemaakt.

Nu meen ik, dat de Regeering door de voorgestelde bepaling juist deze tappers in de toekomst wil weren. Daar ik het zeer betreuren zou, wanneer die bedoeling werd verijdeld, heb ik mijn voorstel gedaan, hopende daardoor sommiger bezwaren te ondervangen.

De **Voorzitter**: Door den heer Schokking wordt als amendement voorgesteld om in art 3, sub 16, aan het slot in plaats van: „of uit anderen hoofde te kwader naam en faam bekend staat", te lezen: „of een bekend slecht levensgedrag leidt".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Ridder, Duymaer van Twist, Fock, Verhey en Melchers en komt mitsdien in behandeling.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar oordeel over de amendementen mede te deelen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats zou ik, voordat ik verder ga, den heer Schokking willen vragen, of hij niet zijn amendement zou willen aanvullen met drie woorden, namelijk: „uit anderen hoofde", want hij zal wel met mij meenen, dat ook iemand, die gelegenheid tot het plegen van ontucht biedt, iemand van slecht levensgedrag is. Ik bedoel bij wijziging van vorm de strekking der bepaling te bewaren. Hier wordt gezegd: de vergunning wordt geweigerd aan dengene die te kwader naam en faam bekend staat, maar nu wordt specifiek aangewezen degene die gelegenheid biedt tot het plegen van ontucht. Die behoort tot de algemeene categorie, en zoo is het ook in het voorstel van den heer Schokking: de algemeene categorie zijn degenen die van bekend slecht levensgedrag zijn, en de species, afzonderlijk genoemd, zijn degenen die gelegenheid geven tot het plegen van ontucht.

Eenstemmig is de Commissie van Rapporteurs van oordeel, dat het amendement van den heer ter Laan c. s. behoort te worden verworpen. Ten opzichte van het amendement van den heer Schokking is zij van oordeel, dat, indien het mogelijk zou wezen daardoor deze bepaling in de wet te handhaven, tot aanneming van dit amendement zou moeten worden geadviseerd. Maar zij spreekt het nadrukkelijk uit, dat, naar haar meening, de bepaling zooals ze hier staat, gerust kan worden gehandhaafd.

Ik zou nog een enkel woord willen zeggen over hetgeen door den heer Goeman Borgesius over deze zaak is in het midden gebracht.

Na de eerste rede van den heer Borgesius had ik eigenlijk verwacht, dat wij in zijn tweede rede een amendement zouden krijgen, nl. om niet alleen het tweede stuk van deze alinea, maar ook het eerste te schrappen. Het betoog van den heer Borgesius over deze alinea had deze strekking: dat het zoo uiterst gevaarlijk was vergunning te weigeren aan den verzoeker of het hoofd van een gezin, die tot het plegen van ontucht gelegenheid biedt, want, zoo betoogde de heer Goeman Borgesius uitvoerig, het is zoo treurig, wanneer iemand daarvan beschuldigd wordt, en hem een vergunning wordt geweigerd, want als hij dan later bij Gedeputeerde Staten komt en hij krijgt de vergunning toch, dan heeft hij toch een blaam. Indien de geachte afgevaardigde dat argument aanvoert ter verdediging van het amendement van den heer ter Laan c. s., zou hij dat amendement in die richting moeten uitbreiden. Maar ik geloof, dat de zaak volkomen is toegelicht door den Minister en door den heer Schokking. Het komt er op aan om door deze bepaling aan de Overheid de gelegenheid te geven personen te treffen, van wie iedereen weet, dat zij geen vergunning moeten hebben en die niet onder de andere bepalingen vallen.

De heer Schaper heeft zich uitsluitend bepaald tot het platteland, maar hij had ook eens moeten denken aan de groote steden, bijv. Amsterdam. Daar zijn een massa personen die geen vergunning behooren te hebben zonder znlk een misdrijf te hebben begaan, dat zij tot een jaar gevangenisstraf zijn veroordeeld en daardoor voor vijf jaar voor het verkrijgen van vergunning zijn uitgesloten.

De heer Schaper weet, dat er een reeks van personen is van wie ieder weet, dat zij niet deugen, die anderen prikkelen tot het doen van verkeerde dingen, zonder dat zij tot een jaar gevangenisstraf zijn veroordeeld.

Die kringen van personen, die, om te bewijzen dat zij van goed gedrag zijn, zich uitsluitend hierop kunnen beroepen, dat zij nog nooit „hebben gezeten", zijn kringen, waarvan ook de heer Schaper wel weet, dat zij gevaar opleveren wat hun invloed op anderen betreft. Ik juich het daarom toe, dat de Minister iets verder gaat.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik houd veel van het gebruiken van voorbeelden, maar dan moet er gelegenheid zijn dat relaas van die voorbeelden volledig te krijgen en te verifieeren. Nu betreft hetgeen de heer Ketelaar heeft gezegd een geval, waarvan ik alles weet, maar om dat voorbeeld toe te lichten, zou men allerlei feiten moeten exponeeren, en daartoe biedt dit debat niet de gelegenheid.

Het geval, door den heer Goeman Borgesius medegedeeld, is uit vroegeren tijd bijgebleven en zooals het gaat, men kan zoo iets op een gegeven oogenblik kleuren en voorstellen, zooals men wil. Ik zal nu niet zeggen, dat de geachte afgevaardigde het onjuist heeft medegedeeld, maar men zou eerst dien wethouder en dien man moeten hooren en die bepaling moeten kennen, om te kunnen beslissen, of de wetsbepaling, waarop die wethouder zich beriep, eenige overeenkomst heeft met hetgeen hier wordt voorgesteld.

Ik moet er den heer Goeman Borgesius op wijzen, dat hij een uitdrukking, die hij van mij overnam, vervalscht heeft door er iets aan toe te voegen, — ik gebruik het woord „vervalschen" niet in dien zin, alsof de geachte afgevaardigde het opzettelijk had gedaan, — waardoor de beteekenis er van omgekeerd is. De geachte afgevaardigde heeft beweerd, dat iemand, die weleens vloekte of ruzie maakte door mij zou betiteld zijn als een slecht sujet. Dat heb ik niet gezegd. Ik heb gesproken van een slecht sujet en over vloeken, razen en tieren, maar de geachte afgevaardigde zal begrijpen, dat ik niet bedoel iemand, die wel eens vloekt.

Intusschen hebben wij nu van den heer Schaper gehoord, dat een tapper, die in zijn tapperij realistische, sexueele dingen aan zijn bezoekers zou voorlezen, niets verkeerds zou doen.

Er bestaat tusschen dien geachten afgevaardigde en mij een

principieel verschil van meening over hetgeen in deze verkeerd is. Ik wil daarover met hem niet strijden, maar ik blijf beweren, dat men in steden en dorpen alles moet doen wat men kan, om te voorkomen, dat de slechte sujetten in die pestholen de mannen worden, die de leiding van zaken in handen hebben.

En waar komt de geheele strijd, dien we thans voeren eigenlijk op neer? Dat nu de tappers op zijn best worden genomen en de burgemeesters op zijn slechtst. Van tappers wordt gezegd, dat men van hen geen kwaad zal hebben te vreezen, en van de plaatselijke autoriteiten, van de burgemeesters, wordt voortdurend gesproken op een wijze, alsof zij altijd misbruik van macht zouden maken. Een dergelijke voorstelling is, het behoeft geen betoog, schromelijk overdreven. Men heeft er geen recht toe, al zou men ook meenen, dat nu en dan een burgemeester een bewijs van goed zedelijk gedrag ten onrechte had gegeven of geweigerd.

Tegen het amendement van den heer Schokking behoeft, naar ik geloof, wanneer de Kamer daaraan de voorkeur geeft, van de zijde der Regeering geen bedenking te bestaan.

Met de opmerking van den heer Talma, dat de woorden „uit anderen hoofde" er weder in zouden moeten, ben ik het niet geheel eens, omdat men niet verstaat onder slecht levensgedrag, dat men een ander een slecht levensgedrag laat leiden. Derhalve moet m. i. „uit anderen hoofde" er buiten blijven. Overigens blijf ik aan het voorstel der Regeering de voorkeur geven, maar als de Kamer het amendement-Schokking aanneemt, dan zal de Regeering zich daar niet tegen verklaren.

De heer **Schaper**: Ik wil beginnen met te zeggen, dat de redactie van den heer Schokking mij en mijn vrienden veel beter voorkomt; ik zelf heb geen poging willen doen om een betere redactie te vinden in mijn stelsel. Nu het van een andere zijde gedaan wordt met een uitdrukking die ook de toelichting van den Minister te niet doet, en beter houvast geeft, wil ik verklaren, dat, als het artikel zoodanig gewijzigd wordt, er voor ons geen reden zal zijn om een nieuw amendement in te dienen. Daarom betreur ik het, dat de Minister niet royaal weg het voorstel van den heer Schokking heeft overgenomen. Ik vind dat dit een betere weg was, en de heer Schokking heeft blijkens het voorstellen eener betere lezing zelf gevoeld, dat de door den Minister gekozen uitdrukking wat zwak is.

De heer Talma heeft gesproken over de steden; ik sprak van de dorpen; maar ik weet wel dat ook in de steden misbruik van zulk een bepaling gemaakt wordt. Zoo heeft bijv. eens een burgemeester van Groningen herhaaldelijk aan een man verlof geweigerd om tot 2 uur te mogen tappen, terwijl anderen in zijn nabijheid dit was toegestaan. Toen ik vroeg hoe dit kwam, antwoordde men mij dat de man en de herberg te slechter naam bekend staan. Mij en anderen was daarvan echter niets bekend; het is ook best mogelijk dat de burgemeester op dit punt gelijk had; maar ik meen van niet en er kan misbruik gemaakt worden van die bepaling, en dat wordt er ook van gemaakt.

Ik beweer dat het veel beter is om in vredes naam een enkele keer eens aan een slecht sujet een vergunning te verleenen, dan het gevaar te doen ontstaan, tal van burgers in hun broodwinning te benadeelen.

De Minister heeft mij iets in de schoenen geschoven, waaraan ik mij niet schuldig gemaakt heb. Hij beweerde namelijk, dat ik zou verklaard hebben, dat de moderne literatuur, waarin de zaken zeer realistisch behandeld worden, aan mijn zedelijkheidsgevoel zou beantwoorden en ik dat „natuur en waarheid" acht. Dit heb ik echter niet gezegd; ik heb — vergis ik mij niet — verklaard dat er groot verschil is van zedelijkheidsbegrippen, dat de moderne schrijvers en anderen meenen, dat zij weergeven natuur en waarheid; maar daaruit volgt niet dat ik al hun geschrijf voor mijn rekening neem, hoewel ik erken, dat die moderne literatuur in eerlijkheid gunstig afsteekt bij de naaimeisjes-literatuur van sommige zoogenaamde Christenen.

Ik zou den Minister wel willen vragen, of, wanneer men uit den Bijbel voorleest de geschiedenis van Juda en Thamar of van de dochters van Loth, of men dan ook zondigt tegen de eerbaarheid. Ik hoor dit hier door een „Christelijk" man ontkennen en ik beweer ook, dat men van zulke zaken zeer goed kan kennis nemen, zonder er bij te blozen, en men kan dus ook in allen ernst boeken lezen, waarin ernstig en open zekere zaken worden behandeld. Maar de quaestie is, dat verhinderd moet worden dat eenig anti-revolutionnair burgemeester met een dito stel wethouders daarover anders denken en de vergunning kunnen weigeren op grond dat iemand ter lezing heeft liggen moderne literatuur. Wij zijn reeds ver genoeg op dien weg. Wij behoeven waarlijk niet verder daarop voort te gaan.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking over het amendement-Schokking. Wat zou vastgesteld worden, wanneer dat amendement onveranderd werd aangenomen? Dat iemand die gelegenheid geeft tot het plegen van ontucht, niet zou zijn van een bekend slecht levensgedrag. Dit is een leer, naar ik vernam, die o. a. uitgesproken is door het gerechtshof te Arnhem.

Ik geloof niet dat het aangaat hier dergelijke doctrine, misschien juridisch zeer juist, een wettelijke sanctie te geven. En waar deze leer noch door hem, noch door velen hier zal worden gehuldigd, stel ik den heer Schokking voor zijn amendement te wijzigen, en aldus te lezen: „of ook in ander opzicht van bekend slecht levensgedrag is". Dan blijft de zaak in haar geheel.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet lang spreken over de vraag, of de eerst door mij voorgestelde redactie niet geheel juist was. Want ik kan mij ook zeer goed vereenigen met de wijziging door den heer Talma voorgesteld, zoodat mijn amendement thans als volgt wordt geredigeerd: „of ook in ander opzicht van bekend levensgedrag is".

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer Schokking is gewijzigd, zoodat het nu strekt om de slotwoorden van n°. 16 te vervangen door: „of ook in ander opzicht van een bekend slecht levensgedrag is".

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat het amendement, op de wijze zooals het thans is geredigeerd, door de Regeering kan worden overgenomen. Ik kan dus aan de Kamer een stemming besparen. Na de nadere explicatie, daaraan gegeven, blijkt mij, dat het amendement werkelijk dezelfde strekking heeft als wat in het ontwerp was voorgesteld en het middel aan de hand geeft om slechte sujetten te weren.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer Schokking door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit. Door de Regeeringswijziging vervalt het amendement van den heer ter Laan c. s.

De beraadslaging wordt gesloten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

Over n°. 17 wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over nummer 18, na de wijziging daarin door de Regeering gebracht, thans luidende:

Art. 3, 18°., wordt gelezen als volgt:

„wanneer zij wordt gevraagd voor eene localiteit, waarin eene andere winkelnering of het bedrijf van kapper of barbier wordt uitgeoefend, loten worden verkocht in de Nederlandsche Staatsloterij of in eene andere loterij, of die met zoodanige localiteit binnen'shuis gemeenschap heeft.

Onder andere winkelnering wordt, behalve voor zooveel betreft eene vergunning voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*, niet verstaan het bedrijf van restaurateur, logement-, stal-, billart-, open-tafelhouder en dat van den houder van een verlof, als bedoeld in art. 15."

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, en zegt: De Commissie heeft geen bezwaar tegen de wijziging door de Regeering aangebracht.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over nommer 19, luidende:

„In art. 3, 19°., wordt voor „sluismeester of sluisknecht", gelezen: „sluismeester, sluisknecht, scheepsbevrachter of stevedore".

Op dit onderdeel is een amendement voorgesteld door de heeren Schokking, de Ridder en van Veen, strekkende om in art. 3, n°. 19, in plaats van „of stevedore", te lezen: „stevedore of sleepagent".

De heer **Schokking** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De toelichting van dit amendement kan zeer kort zijn. Het bedoelt niet anders dan een uitbreiding te geven aan de gedachte der Regeering met betrekking tot de groep van personen die het hier geldt en daaraan toe te voegen de sleepagenten, die de tusschenpersonen zijn tusschen de kapiteins of de eigenaren van sleepbooten en de schippers die behoefte hebben aan een boot om gesleept te worden. Immers het komt maar al te veel voor, dat het bedrijf van sleepagent gecombineerd wordt met dat van het houden van een herberg, waardoor zij, die van de tusschenkomst van deze personen moeten gebruik maken, niet alleen gedwongen worden in de herberg te komen, maar ook te drinken.

Daar het amendement dus dezelfde strekking heeft ten aanzien van de sleepagenten als het Regeeringsvoorstel met betrekking tot de daarin genoemde categorieën van personen, meen ik met deze korte toelichting te mogen volstaan.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, van Vlijmen en Okma en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **de Ridder**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel ik een der onderteekenaars ben van het amendement, wensch ik daarover thans niet te spreken, maar alleen naar aanleiding van n°. 19 een vraag te doen aan de Regeering.

In het Voorloopig Verslag is de vraag gedaan, of er ook geen aanleiding bestond om te spreken van veerhuizen als localiteiten waarvoor geen vergunning kon worden verleend, en de Regeering antwoordde daarop, dat daarvoor geen reden aanwezig was, o. a. omdat het begrip „veerhuis" vaag is en tot bezwaren aanleiding kan geven. Ik deel dit bezwaar niet: veerhuis beteekent woning met een overzetveer verbonden en te gelijk daarmede in gebruik bij den veerman.

Nu meende ik dat het wellicht aanbeveling verdiende hier te lezen veerman of veerknecht, omdat dit geheel overeenkomt met de ratio van de bepaling waarom de vergunning ook wordt geweigerd aan sluismeesters. In het gewijzigde ontwerp echter is de omschrijving in art. 3, 5°., zoo geworden, dat een lokaal van een veerman ook zou kunnen vallen onder de localiteiten van een openbaar middel van vervoer, zoodat op dien grond de vergunning kan worden geweigerd.

Nu is een veerhuis een plaats waar de menschen die wenschen te worden overgezet dikwijls noodgedrongen moeten waehten, totdat de veerpont hen overzet, zoodat de bedoeling der wet medebrengt, ook deze lokalen drankvrij te maken.

Ik wensch nu de Regeering de vraag te doen, of ik hierin wel heb gezien, en dat de veerhuizen zullen worden beschouwd als te vallen onder localiteiten van openbare middelen van vervoer, bestemd voor het publiek. Is dit zoo, dan behoeft geen aanvulling te worden voorgesteld.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Er bestaat bij de Regeering geen bezwaar om het amendement van den heer Schokking over te nemen.

Wat de vraag van den heer de Ridder betreft, die vindt zijn beantwoording in het vijfde lid zelf, waar sprake is van openbare middelen van vervoer. Het kan niet ontkend worden, dat, wanneer men te doen heeft met een veerhuis, dat als waehtkamer van een openbaar middel van vervoer moet worden beschouwd, dit veerhuis ook onder de bepaling valt, wanneer nl. in het veerhuis een afzonderlijke wachtkamer is.

De heer **de Ridder**: Ik dank den Minister voor het gegeven antwoord. Al moge ik niet in elk opzicht bevredigd zijn, omdat niet overal afzonderlijke wachtlokalen zullen aanwezig zijn, toch zal in vele gevallen in het door mij geopperde bezwaar zijn voorzien. Daarom zal ik geen amendement voorstellen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer Schokking door de Regeering is overgenomen, maakt het verder geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

Ik geef thans het woord aan den heer Talma, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, om haar meening te kennen te geven omtrent de door de Regeering in het artikel gebrachte wijziging.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is eenstemmig van oordeel, dat de wijziging door de Regeering aangebraeht juist is.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Thans is aan de orde het amendement door den heer Talma ingediend, om na 19°. een nieuw nummer 20°. in te voegen, luidende:

20°. wanneer bij de aanvrage eener vergunning ingevolge art. 2*a*, tweede lid, blijkt, dat een der beide vergunningen, waarvan afstand is gedaan, stond ten name van den verzoeker".

De heer **Talma**: De bedoeling van dit amendement is alleen om een interpretatie van wat door den heer Nolting verleden Vrijdag is voorgesteld en wat door de Regeering na wijziging in het ontwerp is opgenomen, in het ontwerp vast te leggen.

Bij die gelegenheid heb ik het bezwaar geopperd, dat de vergunninghouder, door één vergunning aan te koopen, zich het recht op de vergunning voor langeren tijd kan verzekeren. Ik merkte toen, dat naar het oordeel van meerderen het bezwaar uit de lucht gegrepen was. Naar hun meening stond het vast, dat twee vergunningen noodig waren, maar uit de woorden blijkt niet, dat mijn opvatting onjuist is, en daarom meen ik, dat het verstandig is om hier door de opneming van dit nummer te zorgen, dat vaststaat, dat een dergelijk geval zich alleen kan voordoen, wanneer twee vergunninghouders afstand doen van hun vergunning en een ander daardoor een vergunning vestigt. Dit is de eenige bedoeling van mijn amendement, dat, hoop ik, de Kamer zal aannemen om haar votum van l.l. Vrijdag in den door haar bedoelden zin volledig te maken.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, de Ridder, Brants en van Vlijmen en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik dit amendement onder de oogen kreeg, begreep ik zeer goed, dat het sloeg op wat hier l.l. Vrijdag was geschied. Maar bij aanneming van dit amendement zullen de vergunninghouders van vóór Mei 1904 niet in de gelegenheid zijn met goedvinden van burgemeester en wethouders door het opkoopen van één vergunning een andere vergunning over te plaatsen naar elders. Willen zij dit doen, dan zullen zij eerst hun eigen vergunning moeten opheffen en daarna twee vergunningen moeten opkoopen. Men moest juist in het belang van de opruiming van enkele zaken aan enkele personen de gelegenheid geven hun zaak over te brengen naar een wijk, waar geen vergunning is. Daardoor kan de clandestiene verkoop getroffen worden en op dien grond is ook mijn amendement door den Minister overgenomen. En nu ben ik overtuigd, dat het amendement van den heer Talma ingaat tegen mijn bedoeling en daarom geef ik de Kamer in overweging het te verwerpen.

De heer Talma onderstelde ll. Vrijdag dat bij aanneming van mijn amendement een vergunninghouder, die eenmaal van burgemeester en wethouders een overplaatsing had verkregen, later maar één vergunning zou hebben op te koopen om weer voor eenige jaren een nieuwe vergunning te krijgen. Maar dit was mijn bedoeling niet en is ze nog niet. Mijn amendement sloeg alleen op de vergunninghouders van vóór 1904. Wordt het amendement aangenomen, dan zullen burgemeester en wethouders niet in de gelegenheid zijn een vergunning te geven aan een tapper, die zich wil verplaatsen. Ik ontraad daarom het amendement.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Melchers**: Het komt mij voor, dat de heer Nolting geheel in de war is en verschillende zaken dooreen haalt die niets met elkaar te maken hebben. In de verplaatsing van een vergunning bij voorbeeld van een dicht bebouwd gedeelte naar een nieuw gebouwd gedeelte eener stad wordt voorzien door art. 8*a*. Wanneer burgemeester en wethouders de verplaatsing naar een andere localiteit toestaan is dat geen nieuwe vergunning, en heeft de vergunning dus niets te maken met de bepalingen die thans aan de orde zijn. Het is eenvoudig een verplaatsing, door de wet geoorloofd gemaakt. Nu begrijp ik niet, hoe de heer Nolting kan vreezen dat datgene wat verleden Vrijdag is bereikt, verloren kan gaan door deze bepaling. Door het niet te begrijpen en de beide bepalingen te verwarren verzwakt de heer Nolting natuurlijk de oppositie die hij tegen het amendement voert. Voor mij is de strekking van het amendement veeleer deze: de gemeenteraad kan het besluit nemen de vergunningen na 1 Mei 1904 verleend op te heffen. Nu zal een vergunninghouder, bang dat hem de vergunning ontgaat, er twee opkoopen om een nieuwe te scheppen, waardoor hij aan dat besluit ontkomt. Dit wil de heer Talma voorkomen. Van de twee vergunningen die opgekocht zijn en waarvan afstand gedaan wordt mag daarom geen enkele in het bezit zijn van hem die de aanvrage doet.

Mij dunkt dat dit amendement nog al van eenvoudige strekking en dat het doel daarvan duidelijk is. Ik kan mij daarmede geheel vereenigen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: In art. 8*a* wordt in het 4de lid bepaald, in welke gevallen de wijziging wordt geweigerd. Wanneer het amendement van den heer Talma wordt aangenomen, wordt 20 21, zoodat de gemaakte opmerking, al is zij formeel volkomen juist, reëel niets te beteekenen heeft.

Tegen het amendement zal ik mij niet verzetten. Het komt mij zeer gewenscht voor, dat pogingen worden aangewend om misbruik van de bepaling van het 2de lid van art. 2*a* te voorkomen. Aangezien het hier de plaats is, de weigering, die burgemeester en wethouders kunnen doen gelden, te regelen, komt het der Regeering voor, dat het amendement metterdaad aanbeveling verdient.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer Talma door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Over n°. 20°. (oud) wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over het voorstel om aan art. 3 na nummer 20 een tweede lid toe te voegen, luidende:

„Ten aanzien van eene vergunning, welke ingevolge art. 5*c* en voor de localiteit, waarin de overleden echtgenoot het bedrijf uitoefende, gevraagd wordt, komt het bepaalde in het eerste lid, nrs. 3-11, 18, 19, 20 voor zooveel nr. 19 betreft, slechts in aanmerking, voor zoover het kracht van wet had op het oogenblik, dat de vergunning aan den overleden echtgenoot werd verleend, tenzij reeds vóór zijn overlijden het bedrijf werd uitgeoefend in overeenstemming met de in die bepalingen vervatte eischen."

De **Voorzitter**: Op dit lid was een amendement voorgesteld door de heeren ter Laan c. s., dat vervallen is door de Regeeringswijziging in het artikel gebracht. Ik geef het woord aan den heer Talma, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, om haar meening over de Regeeringswijziging mede te deelen.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Tegen de wijziging, die onmiddellijk samenhangt met die door de Regeering in 18°. gebracht, bestaat bij de Commissie geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De verandering van de nummering zal in het artikel worden aangebracht.

De nummers 14—20 van art. 3 en daarna *art. X* worden zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. XI, luidende:

Na art. 3 wordt een nieuw artikel ingevoegd, luidende:

„Artikel 3*a*. „De vergunning wordt door Gedeputeerde Staten geweigerd:

1°. in de gevallen, vermeld in art. 3, eerste lid, nrs. 2—6, 13—19, 20; 2°. indien zij wordt gevraagd voor een anderen verkoop dan dien, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *a*.

De vergunning voor den verkoop in de localiteit van eene sociëteit wordt bovendien geweigerd:

1°. in de gevallen, vermeld in art. 3, 1°., voor zooveel betreft de bepalingen van art. 2, eerste lid, en een besluit, door Ons genomen ingevolge art. 2, tweede lid, 1°.;

2°. wanneer niet voldaan is aan het voorschrift van art. 1*a*, vijfde lid, of aan eene krachtens die bepaling gestelde vordering;

3°. wanneer de sociëteit niet rechtspersoon is;

4°. wanneer in de statuten of in het reglement niet is bepaald:

a. dat inwoners van de gemeente of van aangrenzende gemeenten tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit slechts worden toegelaten, indien zij leden van de sociëteit zijn;

b. of inwoners van andere gemeenten, die niet leden van de sociëteit zijn, tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit worden toegelaten, en op welke voorwaarden die toelating geschiedt;

5°. wanneer de sociëteit niet te goeder trouw sociëteit kan worden geacht;

6°. wanneer de vergunning wordt gevraagd ten name van eene andere dan de rechtspersoon."

Op dit art. 2 zijn voorgesteld de volgende amendementen:

een door den heer Talma, strekkende om na 2°. in te voegen:

„indien binnen de laatste vijf jaren tweemaal een vroegere vergunning, den verzoeker verleend, werd ingetrokken op grond van art 9, 6°.";

een door de heeren Duymaer van Twist, van Vliet, Aalberse, Schokking, Brants en van Asch van Wijck, strekkende om aan 4°. van het tweede lid toe te voegen:

„*c*. dat personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere niet in de sociëteit worden toegelaten.";

een door den heer van Limburg Stirum, strekkende om:

In *art. XI*, art. 3*a*, sub 4°. *a*, te doen vervallen de woorden: „of van aangrenzende gemeenten";

en art. 3*a*, sub 4°. *b*, te lezen als volgt:

„*b*. dat tusschen aanmelding voor het lidmaatschap en toelating daartoe ten minste tweemaal vier en twintig uur moeten zijn verloopen;

c. of niet-leden van de sociëteit tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit worden toegelaten, en op welke voorwaarden die toelating geschiedt;".

De heer **Talma**, het woord ontvangen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van dit amendement is om te voorkomen, dat in plaatsen waar een vergunning verleend wordt door Gedeputeerde Staten en het bedrijf wordt uitgeoefend niet door een vergunninghouder, maar door een gérant, telkens overtredingen zouden kunnen plaats hebben die eenvoudig ten gevolge hadden, dat de eene gérant na den andere verwijderd werd, omdat zij niet zouden vallen onder de bepalingen der Drankwet. Daarom meen ik, dat het aanbeveling verdient om tusschen 2 en 3 een nieuw 2 te plaatsen, waarin staat: „indien binnen de laatste vijf jaren tweemaal een vroegere vergunning den verzoeker verleend, werd ingetrokken op grond van art. 9, 6°.

Art. 9, 6°., luidt: „Wanneer hij die het bedrijf uitoefent voor den vergunninghouder verkeert in een der gevallen, vermeld in art. 3, n°. 13—16 of 19.

Wanneer nu iemand die het bedrijf voor den vergunning-

houder uitoefent, verkeert in een van die gevallen, wordt de vergunning ingetrokken, maar dan kan dadelijk de vergunninghouder dien man laten vervangen door een andere en onmiddellijk weer vergunning krijgen.

Bij logementen toch is men niet aan een maximum gebonden. Op die manier zouden de logementen kunnen spelen met de bepalingen der wet en daarom is het wenschelijk weigering noodzakelijk te verklaren wanneer binnen 5 jaren tweemaal een vergunning is ingetrokken. Het zal zelden voorkomen, maar ik geloof dat een dergelijke repressieve maatregel niet mag ontbreken.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, Bolsius, Melchers en de Waal Malefijt en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Duymaer van Twist** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na de schriftelijke toelichting kan ik mij tot dit korte woord bepalen. In het ontwerp is een leeftijd bepaald onder welken men zonder geleide van een oudere niet mag komen in een lokaal, waar sterke drank in het klein wordt verkocht. Aanvankelijk was die leeftijd bepaald op 16 jaar, thans is deze in het gewijzigd ontwerp gesteld op 18 jaar.

Nu zijn de voorstellers overtuigd, dat, waar de leeftijdsgrens geldt voor inrichtingen, die vergunning krijgen van burgemeester en wethouders, deze grens eveneens van toepassing moet zijn voor sociëteiten.

Dit te bereiken beoogt, Mijnheer de Voorzitter, het amendement.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat na de schriftelijke toelichting, ik het bij deze korte toelichting kan laten.

Voorgesteld door zes leden, maakt het amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Limburg Stirum** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van mijn amendement is om de bepalingen ten opzichte van sociëteiten te verscherpen.

Ik ontleen de bepalingen aan de Engelsche wet, die dezelfde materie regelt, welke nu aan de orde is. Gelijk in Engeland zooveel, is ook deze materie zeer practisch en vrij eenvoudig geregeld; voornamelijk practisch. Aan den eenen kant zoo min mogelijk beperking van de persoonlijke vrijheid — Engelschen geven minder om gelijkheid dan wel om vrijheid voor hun persoon — maar daartegenover, opdat van de vrijheid geen misbruik worde gemaakt, strenge bepalingen, op welker naleving vrij zware straffen staan.

De Engelsche wet kent geen vergunning voor sociëteiten, zooals onze wet die kent. Voor den Engelschman is een *club* als een tweede tehuis. Maar dat neemt niet weg dat clubs aan bepalingen zijn onderworpen. Zij moeten worden ingeschreven in een register, door de daartoe aangewezen autoriteit te houden, die naar gelang van plaats of streek een andere is. In het algemeen is het „the clerk to the justices", voor Oxford „the registrar of the court of the chancellor of the university"; voor de City of Londen „the clerk of special sessions". Wil een club geregistreerd worden, dan moet door den secretaris van de club aan de bevoegde autoriteit opgegeven worden: het doel en den naam van de club; het aantal leden; de bepalingen in zake introductie, contributie, uren van opening en sluiting, enz. Van de registers kan de politie, ook een ambtenaar der belastingen — aldus vertaal ik „an officer of the inland revenue" — inzage krijgen, desverlangd; maar ook iedereen (any person), mits tegen betaling van een fee.

De verlangde opgaven moet de secretaris ieder jaar verstrekken. Verzuimt hij dat, dan kan hij gestraft worden met een boete van ten hoogste 20 p. st.; bij tweede verzuim tot een maand dwangarbeid. Doet de secretaris willens en wetens valsche opgaven, dan kan hij gestraft worden met 3 maanden dwangarbeid en 50 p. st. boete.

Het merkwaardigste in de Engelsche wet zijn de bepalingen, regelend de gevallen waarin een club van het register kan worden geschrapt. Ik voor mij zou er — als ik de uitdrukking mag gebruiken — geen been in zien dergelijke bepalingen ook in dit ontwerp op te nemen, maar ik vrees dat men ze te gestreng zou vinden; ook weet ik niet waar ze „onder te brengen".

Zoo wordt een club van het register geschrapt, als deze minder dan 25 leden telt; als er veelvuldige dronkenschap in de club wordt waargenomen; wanneer het verstrekken van sterken drank niet onder contrôle staat van het bestuur der club; als er herhaaldelijk en gemeenlijk niet-leden worden toegelaten, enkel met het doel, daar sterken drank te kunnen gebruiken.

Ten slotte de bepaling waaraan ik mijn amendement ontleen: een club wordt geschrapt, wanneer niet 48 uren verloopen zijn tusschen de „nomination" (het voorstellen tot het lidmaatschap) en de toelating. Dit komt mij voor een zeer goede bepaling te zijn, die ik zeer gaarne in de wet zou zien opgenomen, omdat ze veel beter dan de bepaling zooals ze nu luidt, de oprichting en het bestaan van pseudo-sociëteiten zou kunnen tegengaan.

Wat nu mijn amendement betreft, zoo moge ik er op wijzen, dat het voorschrift gegeven sub litt. *a* sub 4° van art. 3*a*, opgenomen in art. XI, — het is niet mijn schuld, dat ik zoo omslachtig ben; hoe gunstig steken daarbij de practische bepalingen van den Engelschen wetgever af, waaraan wij wel eens een voorbeeld mochten nemen! — die bepaling dan komt niet voor in het eerste wetsontwerp, maar is in het gewijzigd wetsontwerp opgenomen. De toelichting, die de Regeering daarvan geeft in de Memorie van Antwoord, is uiterst sober, terwijl de nieuwe bepaling, dat uitgesloten zullen worden van introductie inwoners van aangrenzende gemeenten, in het geheel wordt toegelicht. Het komt mij zelfs voor, dat er eenige tegenstrijdigheid is tusschen de Memorie van Antwoord en het artikel. In het gewijzigd artikel worden ook de inwoners van aangrenzende gemeenten uitgesloten van introductie, maar in de Memorie van Antwoord wordt over hen niet gesproken. Is dit misschien vergeten? Gaarne zou ik nog van den Minister inlichting dienaangaande ontvangen.

Ook is op het oogenblik niet heel duidelijk wat de Minister met zijn bepaling bedoelt. Wel gevoel ik, dat de Regeering er mee wil trachten te weren pseudo-sociëteiten, vooral daar waar men aan de grenzen der gemeenten herbergen vindt. Ik geloof echter, dat de Regeering met deze bepaling haar doel niet zal bereiken; zij legt daarmede een onnoodige beperking op aan *bona fide* sociëteiten, zonder pseudo-sociëteiten te kunnen weren. Indien deze bepaling gehandhaafd blijft, zal ik bij voorbeeld den geachten afgevaardigde uit Delft (die in Loosduinen woont) niet in een sociëteit alhier kunnen introduceeren. Wat mij betreft, doet het er niet veel toe; ik heb betrekkelijk weinig menschen in een sociëteit geïntroduceerd.

Omtrent hetgeen moet staan in de statuten eener sociëteit, gelijk in de Engelsche wet wordt geëischt, komt in dit artikel niets voor. Er wordt alleen verlangd, dat het een *bona fide* sociëteit moet zijn en rechtspersoon; dan nog de bepaling omtrent introductie. De Engelsche wet vraagt veel meer. In het gegeven geval kan dus een herbergier, die een pseudo-sociëteit wil oprichten, een reglement maken, maar hij behoeft geen contributie te vragen. Hij kan een bepaling maken, dat men binnen den tijd van een kwartier lid is. Men komt binnen, men wordt voorgehangen en men is lid. Tot wering van ingezetenen van aangrenzende gemeenten helpt dit niets; die worden eenvoudig ook lid. Indien deze nieuw „ingelegde" bepaling — een uitdrukking aan het spoorwegwezen ontleend — de strekking heeft pseudo-sociëteiten te weren, geloof ik, dat dit doel niet zal worden bereikt. Wèl geloof ik daarentegen, dat de door mij voorgestelde bepaling, dat er een zekere tijd moet verloopen tusschen het voorhangen en het toelaten, zal kunnen strekken om pseudo-sociëteiten te weren. Ik denk hier eenerzijds aan een tapper of herbergier, die door het oprichten van een pseudo-sociëteit aan de bepalingen der wet wil ontkomen en aan den anderen kant aan een drinker, een vriend van een borrel, die naar die sociëteit gaat, niet om de *Revue des deux Mondes* of *the Fortnightly Review* te lezen, maar om te drinken.

Nu komt zoo iemand daar, maar krijgt tot bescheid: mijnheer, het is hier een sociëteit. Kan ik dan geen lid worden? vraagt dan de bezoeker? Ja, is het antwoord, maar daar zijn 48 uren mee gemoeid. De bezoeker draait zich dan eenvoudig om en gaat naar een inrichting, waar hij dadelijk een borrel kan krijgen.

Ik meen voldoende de portée van mijn amendement te hebben

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

toegelicht. Het spreekt vanzelf dat in art. 3*a* sub 4*b* de woorden „inwoners van andere gemeenten" moeten vervallen. Indien mijn amendement mocht worden aangenomen, dan vervalt ook de tegenstelling tusschen „aangrenzende gemeenten" en „andere gemeenten". Er behoeft dan alleen van „niet-leden" gesproken te worden.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Ridder, Duymaer van Twist, van Veen en van Wassenaer van Catwijck en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van dit artikel zou ik gaarne aan den Minister een inlichting vragen en wel betreffende de vergunningen te verleenen aan logementen. Volgens de vigeerende wet hebben logementen geen vergunning noodig. Hij die clandestien wil gaan tappen en de bepalingen omtrent het sluitingsuur wil ontduiken, kan trachten zich te vrijwaren door het beroep van logementhouder te gaan uitoefenen, terwijl het van algemeene bekendheid kan genoemd worden, dat men meermalen met pseudo logementen te doen heeft. Het voorschrift van art. 438 van het Wetboek van Strafrecht, waarbij is bepaald, dat hij die er zijn beroep van maakt aan personen nachtverblijf te verschaffen, een doorloopend naamregister moet aanhouden van de bezoekers, kan niet als een criterium worden aangemerkt. Dat is voldoende gebleken en is mij ook door personen, die zeer bevoegd zijn tot oordeelen, verzekerd. En een eigenaardige illustratie daarvan vond ik in een blaadje, dat ons heden morgen werd toegezonden *De Blauwe Vaán*, waarin een artikel voorkomt overgenomen uit de *Haagsche Courant*. Men leest daar, dat iemand, die als bierhuishouder terechtstond wegens overtreding, werd vrijgesproken, omdat werd overwogen dat als een bezoeker te kennen geeft te willen blijven logeeren, hem drank mag worden toegediend, zonder dat daaraan iets wordt veranderd door het feit, dat de klant daarna toch weer vertrekt.

Nu bevat het wetsontwerp zeker een verbetering van den bestaanden toestand, voor zoover de verkoop van sterken drank in logementen gebonden zal worden aan een vergunning, welke door Gedeputeerde Staten moet worden verleend. Maar een bepaald criterium voor de weigering van een dergelijke vergunning wordt niet gegeven. Wel wordt in art. 3*a* een deel der voorschriften van art. 3 toepasselijk verklaard en de verkoop elders dan ter plaatse uitgesloten; maar die bepalingen betreffen den verkoop in de logementen als zoodanig niet.

Voor de weigering van de vergunning aan de sociëteiten geeft het tweede lid speciale bepalingen om misbruik van sociëteiten tegen te gaan, maar bepalingen betreffende de logementen als zoodanig ontbreken geheel.

Dat lijkt mij ten opzichte van de bedoeling dezer wet een ongunstige toestand. Welken maatstaf zullen Gedeputeerde Staten aanleggen bij de beoordeeling van de aanvraag? Wat zal het criterium zijn, waaraan zij die aanvragen hebben te toetsen? Feitelijk zou men alleen op grond van het eerste lid van dit artikel een vergunning kunnen weigeren, maar die bepalingen hebben met een aanvrage voor een logement als zoodanig niets te maken. In allerlei vormen kunnen zich logementen voordoen; dat zal ik niet in den breede behoeven aan te toonen. Localiteiten met een voldoende aantal slaapvertrekken of afzonderlijke slaapplaatsen, maar ook zeer primitieve slaapgelegenheden op den vloer, op zolder, op stoelen en dergelijke; zij alle zullen zich ten slotte als logementen komen aanmelden; maar daaronder zijn er zeker, die door een vergunning, die hen als het ware aan de contrôle doet ontsnappen, ten aanzien van het drankmisbruik en clandestien gebruik al zeer verderfelijk zullen blijven werken. Eigenlijk zou men tot de slotsom moeten komen dat men de bijzondere vergunningen omtrent logementen niet in de wet had moeten schrijven, dat de verkoop aan logeergasten niet had moeten zijn toegestaan. Maar daarop kan niet worden teruggekomen; alleen zal men nu tegen misbruiken zeer streng moeten waken.

In het algemeen mag wel worden aangenomen dat de politie voor een groot deel op de hoogte is van hetgeen in de logementen omgaat en verdachte inrichtingen haar zeer goed bekend zijn. Het wil mij daarom voorkomen dat Gedeputeerde Staten in elk voorkomend geval zich tot de plaatselijke overheid om advies dienen te wenden en wanneer dat gunstig is, gunstig zullen kunnen beslissen. Zoodoende kan althans iets worden bereikt. Zelfs zou deze gedachte m. i. in de wet uitdrukking kunnen vinden, door bijv. een regeling aan te nemen in art. 3*a*, inhoudende dat de verkoop aan logeergasten wordt geweigerd als het logement als zoodanig niet door het gemeentebestuur wordt erkend. Een analoge bepaling zou in art. 9 ten opzichte van intrekking der vergunning kunnen voorkomen.

Ik veroorloof mij den Minister beleefd te verzoeken over een en ander zijn meening wel te willen kenbaar maken en evenzoo hoe hij zich voorstelt dat in deze door Gedeputeerde Staten zal moeten worden gehandeld.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een korte opmerking te maken over het amendement van den heer Talma. Die geachte afgevaardigde wenscht in te voegen een nieuwe bepaling, luidende:

„indien binnen de laatste vijf jaren tweemaal eene vroegere vergunning, den verzoeker verleend, werd ingetrokken op grond van art. 9, 6°, 3°."

Begrijp ik deze bepaling goed, dan komt zij hierop neer, dat, wanneer de vergunning wordt ingetrokken, reeds den volgenden dag door den persoon in quaestie een nieuwe vergunning kan worden aangevraagd en dat op die aanvrage geen weigering mag volgen, — en dat eerst, wanneer tweemaal een verleende vergunning binnen de laatste vijf jaren ingetrokken is, de verzoeker er aan bloot staat om op zijn aanvrage om een nieuwe vergunning een weigerend antwoord te krijgen.

Men zal gevoelen dat hier iets vreemds, iets zonderlings in ligt. Ik weet wel, dat de geachte afgevaardigde er op gewezen heeft, dat als zijn amendement niet wordt overgenomen, de logementhouder altijd na de intrekking zijner vergunning terstond weer een nieuwe vergunning zal kunnen krijgen, ook al is zijn vergunning tien maal ingetrokken in enkele jaren — maar dat bewijst nog niet, dat zijn amendement voldoende in die leemte voorziet. Op het rechtsgevoel van den man moet het toch al een heel zonderlingen indruk maken, dat, wanneer zijn vergunning om geldige redenen ingetrokken is, hij den volgenden dag weer een nieuwe vergunning kan aanvragen, die hem verleend *moet* worden. De heer Talma kon er op wijzen, dat er meer dergelijke vreemde bepalingen in de wet voorkomen, maar er is toch geen enkele, waarbij die zonderlinge regeling van rechtspositie zoo duidelijk uitkomt als juist hier. Zou het niet veel beter zijn te bepalen, dat, indien een vergunning om een geldige reden ingetrokken is, de vroegere vergunninghouder gedurende een zekeren tijd geen nieuwe vergunning meer kan krijgen? Maar er komt nog iets bij. Het amendement verwijst naar art. 9, 6°. Welnu daar is onder andere bepaald, dat intrekking ook zal plaats vinden als een vergunninghouder gelegenheid geeft tot het plegen van ontucht of van slecht levensgedrag is.

Wordt nu de vergunning ingetrokken op grond dat de persoon in quaestie is van slecht levensgedrag, dan zal in een dergelijk geval, als de intrekking voor den eersten keer geschiedt, de volgende dag na de intrekking weer opnieuw een vergunning kunnen worden aangevraagd en die vergunning zal niet geweigerd mogen worden.

Mogelijk vergis ik mij; de heer Talma voegt mij toe: natuurlijk vergist gij u, maar ik zou dan wel eens willen weten in welk opzicht ik mij vergis. Sluit naar zijn meening de bepaling, waar gesproken wordt van n°. 13 tot 16, n°. 16, waarop ik doelde, niet in? Intusschen — het is mogelijk dat ik de strekking van het amendement niet goed heb begrepen. Ik meen de wet nog al goed bestudeerd te hebben, maar er komen voortdurend zoo vele wijzigingen en amendementen, dat men steeds weer opnieuw moet beginnen met alles na te gaan; en daarbij heel gemakkelijk iets over het hoofd kan zien. Het zou toch ook eigenlijk al te vreemd zijn, dat, wanneer een vergunning is ingetrokken wegens slecht levensgedrag, den volgenden dag bij het indienen van een nieuwe aanvrage aan dienzelfden persoon weer een nieuwe vergunning zou moeten worden verleend.

De heer Talma geeft te kennen dat hij dit niet met mij eens is; maar is hij het dan ook niet met mij eens, dat als bijv. een vergunning wordt ingetrokken op grond van een gepleegd misdrijf, dan toch daarna weer terstond een nieuwe vergunning kan worden verkregen?

Ik herhaal, dat ik gaarne zou zien, dat in een algemeene bepaling — ik weet wel dat een deel der wet dan weer een weinig omgewerkt zal moeten worden, maar het is toch geen overwegend bezwaar — de zaak zoo werd geregeld, dat indien een vergunning om geldige redenen werd ingetrokken, men althans een half jaar of een jaar zou moeten wachten vóór dat men weder een nieuwe vergunning kon krijgen. Zelfs al mocht de heer Talma kunnen aantoonen, dat ik de strekking van zijn amendement niet goed heb gevat, dan zou ik toch in elk geval dergelijke aanvulling wenschelijk achten.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op, omdat mijn amendement zoo onduidelijk schijnt te zijn geformuleerd en toegelicht, dat de heer Goeman Borgesius mijn amendement en mijn toelichting absoluut niet begrijpt, om mijn amendement nogmaals toe te lichten vóór dat de heer Minister er toe zou kunnen komen om onder den invloed van het betoog van den heer Goeman Borgesius mijn amendement te ontraden, hetgeen mij veel leed zou doen.

De heer Goeman Borgesius zegt: het is allervreemdst, dat, wanneer iemand een vergunning krijgt en die vergunning wordt hem ontnomen omdat hij is van slecht levensgedrag, hij een volgend oogenblik die vergunning weder zou kunnen krijgen. Maar daar gaat het hier niet om.

Wat heb ik voorgesteld?

Er staat niet: „indien binnen de laatste vijf jaren tweemaal eene vroegere vergunning, den verzoeker verleend, werd ingetrokken." Er staan een paar woorden bij en die heb ik er niet voor de aardigheid er bijgezet, maar omdat zij er in behooren, namelijk, „op grond van art. 9, 6°. En wat staat in art. 9, 6°.? Ik heb het zooeven ook voorgelezen: „Wanneer hij, die het bedrijf uitoefent voor den vergunninghouder verkeert in een der gevallen vermeld in art. 3, nrs. 13—16 of 19.

Hier is dus het geval dat niet de vergunninghouder zelf iets doet dat verkeerd is, maar dat hij een gérant heeft die iets doet waardoor de vergunning moet worden ingetrokken. Daarom stel ik voor „tweemaal". Wanneer een gérant bijv. van een hotel te Scheveningen zijn ontslag gekregen heeft, dan zou hij kunnen zeggen: ik zal de heeren wel krijgen, ik zal onmiddellijk nadat ik mijn ontslag gekregen heb, dingen doen onder de oogen van de politie, waardoor men verplicht zal zijn om de vergunning in te trekken en dan zou de vergunninghouder geen vergunning meer kunnen krijgen; dat zou onbillijk zijn en daarom heb ik voorgesteld, dat, wanneer tweemaal binnen vijf jaren iets dergelijks gebeurt, degene die het hotel heeft, de man die blijkbaar zoo slecht gezorgd heeft bij de keuze van den gérant, zal worden gestraft.

Het geheele betoog van den heer Goeman Borgesius zou volkomen juist zijn, wanneer de drie laatste woorden niet in mijn amendement stonden, maar omdat zij er wel in staan en er den eigenlijken inhoud van vormen, is het betoog van den geachten afgevaardigde onjuist.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Verhey, heeft ten opzichte van het laatste lid een vraag gedaan in verband met de regeling ten opzichte van de logementen. Ik zal die vraag in de eerste plaats behandelen.

De geachte afgevaardigde heeft gewezen op het groote gevaar van de pseudo-logementen, waar vrij getapt zou kunnen worden. Hij heeft erkend, dat het wetsontwerp in den bestaanden toestand verbetering aanbrengt in zoover, als nu de logementen onder de wet zullen vallen. Hij heeft ook erkend, dat door aan Gedeputeerde Staten op te dragen het verleenen of weigeren van de vergunning aan logementen, er meerdere waarborg gegeven wordt, omdat, wanneer het verleenen ook van deze vergunningen was opgedragen aan burgemeester en wethouders, allicht, nu niet in steden als den Haag of Amsterdam, maar in kleinere plaatsen, locale invloeden zich bij het dagelijksch bestuur te veel zouden kunnen gelden; maar hij meent, dat nu het groote gevaar zou bestaan, dat zich onder den vorm van logementen, inrichtingen, als hij bedoelde, van een vergunning zouden meester maken, te meer daar deze niet onder het maximum zullen vallen, terwijl zij eigenlijk toch geen hotels zijn. De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, of het niet mogelijk zou zijn, een bepaling op te nemen, waardoor dit kwaad zooveel mogelijk zou worden afgesneden. Hij zeide, dat Gedeputeerde Staten niet veel kennis hebben van locale toestanden, en stelde de vraag, of het dus niet beter zou zijn voor te schrijven, dat zij bij de plaatselijke besturen inlichtingen moeten inwinnen en dan dat advies moeten volgen.

De geachte afgevaardigde houde mij ten goede, maar wij hadden even goed de beslissing dadelijk kunnen opdragen aan burgemeester en wethouders, als Gedeputeerde Staten binden aan het advies van dat college. Het wetsontwerp heeft ter wering van het gesignaleerd kwaad echter naar een ander middel gegrepen en het heeft mij eenigszins verwonderd, dat de geachte afgevaardigde daarop niet gekomen is; in art. 16, 9°, staat, dat gestraft zal worden met hechtenis van ten hoogste drie weken of geldboete van ten hoogste honderd gulden, „hij, die in een logement, waarvoor geene andere vergunning is verleend dan een voor den verkoop alleen aan logeergasten, sterken drank in het klein verkoopt of in het klein te koop aanbiedt aan anderen dan hen, die naar redelijk inzicht als logeergasten in dat logement zijn te beschouwen."

Dat is de bepaling, waarmede de Regeering gemeend heeft, dat men met te meer zekerheid het kwaad zou kunnen keeren. Op het oogenblik, daarin heeft de geachte afgevaardigde gelijk, kan men zich alleen beroepen op het nachtregister, maar hier is een bepaling opgenomen, ten gevolge waarvan de rechter beoordeelen zal of wie zich logeergasten noemen, dit wezenlijk zijn. Het komt mij voor dat dit een goede waarborg biedt. De eisch, dat de politie een lijst van de goede logementen zal houden en dat alleen wie daarop staat, de vergunning zal krijgen, gaat te ver; daardoor zou men aan den chef der politie, vooral in kleinere plaatsen, waar deze alles te zeggen heeft, de macht geheel in handen geven.

Men zou kunnen vragen waarom ook hier niet bepaald is, dat Gedeputeerde Staten de vergunning weigeren, wanneer het niet geldt een bona fide logement. Mij komt dit niet noodzakelijk voor, omdat Gedeputeerde Staten toch moeten beoordeelen of zij met een logement te doen hebben, en zij daarbij zeer zeker het gemeentebestuur en het hoofd van de politie zullen hooren. Meent nu de geachte afgevaardigde, dat het beter zou zijn een bepaling in te voegen, dat de vergunning kan worden geweigerd, wanneer het niet geldt een bona fide logement, dan kan daartegen, dunkt mij, geen groot bezwaar bestaan.

De heer Talma heeft voorgesteld om nog in te voegen „indien binnen de laatste vijf jaren tweemaal een vroegere vergunning, den verzoeker verleend, werd ingetrokken op grond van art. 9, 6°". Wat den verzoeker zelf betreft, voorziet de bepaling sub 1. De geachte afgevaardigde wil niet alleen met den verzoeker, maar ook ook met dengeen, die feitelijk het bedrijf voor hem uitoefent, rekening houden. Ook na het gesprokene door den heer Borgesius, zie ik niet in, dat daartegen overwegend bezwaar kan bestaan. De heer Borgesius heeft gevraagd, of, wanneer de vergunning is ingetrokken, dezelfde man weer dadelijk een vergunning moet kunnen krijgen. Is de vergunning voor de eerste maal ingetrokken op grond van den persoon van den gerant, dan kan terstond een nieuwe met succes gevraagd worden. Ik geloof niet, dat hierin iets onredelijks is gelegen. Meent de geachte afgevaardigde evenwel, dat men gedurende een zekeren tijd de vergunning zou moeten weigeren, dan kan hij daaromtrent een voorstel indienen; eerst wanneer een concreet voorstel is gedaan, kan ik mij over dit denkbeeld uitspreken.

In de derde plaats is een amendement voorgesteld door den heer Duymaer van Twist, strekkende, om personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere niet in de sociëteit toe te laten. Dat de Regeering dat niet heeft voorgesteld, is een gevolg van haar meening, dat een sociëteit is een vereeniging sui generis, en dat zij naar dien maatstaf ook moet worden beoordeeld. De beoordeeling, of iemand lid van een sociëteit kan worden, hangt meer af van het bestuur van de sociëteit en van de ouders van den minderjarige. Wanneer echter de geachte afgevaardigde meent, dat door de voorgestelde wijziging iets verkeerds zou kunnen worden voorkomen, dan zie ik ook niet in, dat daartegen overwegend bezwaar bestaat.

De heer van Limburg Stirum heeft een amendement ingediend, om te doen vervallen de woorden: „of van aangrenzende gemeenten", en daarentegen een bepaling op te nemen, dat

niemand lid kan worden, dan nadat hij eerst tweemaal 24 uren heeft voorgehangen. Ik dank den geachten afgevaardigde voor de mededeeling van hetgeen in Engeland ten aanzien van het clubwezen geschiedt. Maar hij zal mij wel willen toegeven, dat de ontwikkeling van het clubleven in Engeland veel precieser regeling noodig maakt dan hier te lande.

Tegen schrappen van de woorden „of van aangrenzende gemeenten" bestaat metterdaad bedenking. De sociëteiten zijn van tweeërlei aard. Wanneer men heeft te doen met een sociëteit, die geen vergunning vraagt, maar door de consumtie in de contributie te laten betalen, poogt, aan de wet te ontkomen, dan geloof ik, dat daartegen gewaakt wordt door art. 16, 4°.

In verband met dit punt heb ik onlangs de vraag gesteld, of de sociëteiten onder de wet vielen. De heer van Raalte heeft toen gezegd, dat dit vaste jurisprudentie was, maar daarmede was ik er niet, want al vallen sociëteiten met vergunning onder de wet, de andere, die geen vergunning aanvragen, blijven er buiten en voorzien op andere wijze in de consumtie. En dat is het gevaar. Daarom was een afzonderlijke regeling noodig voor de sociëteiten en moest art. 16, 4°, een bepaling bevatten, waardoor men dezen pseudo-vorm van sociëteiten kan treffen.

Maar er is nog een andere vorm van pseudo-sociëteiten. Als een tapper aan zekere wetsbepalingen wil ontkomen, maakt hij van zijn tapperij een sociëteit met statuten en reglement, waarin hij echter precies als een gewone kroegbaas te werk gaat, doch waardoor hij ontkomt aan de bepalingen, waaraan een andere kroegbaas onderworpen is. Tegen dezen vorm nu waakt deze bepaling. Het moet in de eerste plaats zijn een rechtspersoon. Welk verschil maakt dit? Stelt men denzelfden van rechtspersoon niet, dan maakt de chef van een tapperij in overleg met zijn klanten van zijn zaak een sociëteit; hij vraagt de vergunning en blijft er de baas als vroeger. Hij heeft de sociëteit dan voortdurend in zijn macht. Maar wordt de vergunning alleen verleend aan een rechtspersoon, dan hebben de bestuursleden der sociëteit den tapper in hun macht en kunnen zij hem elken dag ontslaan. Dit is een zóó groot onderscheid, dat men niet behoeft te vreezen, dat die vorm van pseudo-sociëteiten zal opkomen.

Ook tegen het tweede kwaad, de introducé's, moest gewaakt worden. Wanneer iedereen in een sociëteit mag geïntroduceerd worden, dan kan men haar toegankelijk noemen voor iedereen; dan kan zelfs de tapper introduceeren. Dit kwaad is alleen te keeren door introducé's uit de gemeente zelf en uit de aangrenzende gemeenten — den geheelen veiligheidskring om de gemeente — uit te sluiten. Nu weet ik wel, dat er buiten dien kring nog introducé's kunnen komen, doch dit is een exceptioneel geval. De veiligheidskring om de gemeente maakt een groot getal dier introducé's onmogelijk. Daarom is het hoogst bezwaarlijk de bepaling omtrent de aangrenzende gemeenten te laten vervallen.

In de derde plaats is nog een gevaar mogelijk. De geachte afgevaardigde wees er te recht op, dat men met het aannemen van leden zóó los kan omspringen, dat iedereen, die binnenkomt, als lid wordt opgeschreven. Om dit kwaad te keeren stelt nu de geachte afgevaardigde voor, dat een zekere termijn zal moeten verloopen tusschen de aanmelding en de toelating. Hiertegen kan de Regeering natuurlijk geen bezwaar hebben, maar ik moet den geachten afgevaardigde er op wijzen, dat hij niet moet denken, dat onder die stichters van zulke pseudo-sociëteiten slimme vogels zullen ontbreken, die er wat op weten te vinden om de bepaling te ontduiken. Zijn bepaling is niet afdoende; ik acht haar niet genoeg.

Het komt mij beter voor, aan de bepaling van het ontwerp na „geschiedt" toe te voegen: „en op welke wijze en onder welke voorwaarde het lidmaatschap kan worden verkregen".

De hoofdquaestie ligt hierin: Gedeputeerde Staten zijn vrij de vergunning te weigeren, wanneer zij van oordeel zijn, dat zij niet met een bona fide sociëteit te doen hebben.

Hoe zal de behandeling bij Gedeputeerde Staten zijn? Wanneer zij in de statuten en het reglement de wijze, waarop, en de voorwaarden, waaronder men lid wordt, nagaan en van oordeel zijn, dat pogingen worden aangewend, om slechts den schijn van sociëteit te geven, dan kan dit er toe leiden dat men zijn poging opgeeft, of de vergunning geweigerd wordt. Vraagt men geen vergunning, dan kan men onder de strafbepaling van art. 16, 4°., vallen; en is de vergunning verleend, dan kan art. 9, 7°., worden toegepast, volgens welk voorschrift, indien in strijd met de statuten wordt gehandeld, de aan de sociëteit gegeven vergunning wordt ingetrokken.

Ik zou daarom den geachten afgevaardigde in overweging willen geven het eerste deel van zijn amendement, de bepaling omtrent de aangrenzende gemeenten, te laten vervallen; in *b* in plaats van 2 × 24 uur, liever 5 dagen te nemen, en in *c* op te nemen de bepaling dat in de statuten moet worden opgenomen op welke wijze en onder welke voorwaarden het lidmaatschap kan worden verkregen.

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Het laat mij koud of in deze wet een onzinnige bepaling meer of minder voorkomt. Daarom wensch ik niet te twisten over de quaestie of te prefereeren is dat jongelieden van 16 of 17 jaar langs de straat loopen, dan wel met hun vrienden bijv. in een buiten-sociëteit zitten en er 's zomers van de muziek genieten; noch over de vraag of het beter is de jeugd een vrije opvoeding te geven, hetgeen m. i. zal leiden tot de vorming van meer zelfstandigheid, dan wel om de jongelieden wanneer zij bijna den leeftijd hebben bereikt waarop zij volgens de wet mogen huwen, naar de sociëteit te laten gaan aan de hand of onder geleide van een dienstmeisje dat slechts eenige weken ouder is doch den 18-jarigen leeftijd heeft bereikt. De hoofdquaestie over den leeftijd zal m. i. worden uitgevochten bij art. 15 *i*, maar ik vrees dat wanneer het amendement-Duymaer van Twist in de wet wordt gelascht, deze incidenteele beslissing invloed zal kunnen uitoefenen op die, te nemen bij art. 15 *i*, en alsdan dengenen die zich tegen die bepaling verzetten, zal worden tegengeworpen, dat feitelijk de leeftijdsgrens, in beginsel reeds is vastgesteld.

Het is daarom, dat ik tegen dit amendement opkom, te meer omdat de Minister, volkomen in strijd met zijn verdediging van de positie der sociëteiten in den loop der debatten, thans als het ware dit amendement vrij aannemelijk heeft verklaard.

Op dat bezwaar wensch ik te wijzen, omdat ik overtuigd ben, dat bij art. 15 *i* meer principieele bezwaren tegen dien leeftijd zullen worden te berde gebracht, ook met betrekking tot en met het oog op het platteland.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den heer Talma erkentelijk voor zijn inlichting en ik erken gaarne, dat ik de portée van zijn amendement niet goed heb begrepen. Intusschen het bezwaar, door mij ontwikkeld — de Minister heeft dit zeer goed begrepen — wordt toch door zijn nadere toelichting niet opgeheven.

Wat toch is het geval? Een vergunning wordt ingetrokken op grond dat een persoon, die het bedrijf voor den vergunninghouder uitoefent, zich schuldig maakte aan een misdrijf of van een slecht levensgedrag was of zoo iets dergelijks. En is het dan toch niet vreemd, dat dezelfde vergunninghouder, wiens vergunning werd ingetrokken — hij moge zich dan niet zelf aan een misdrijf hebben schuldig gemaakt, maar wien dan toch de vergunning werd ontnomen, omdat hij verantwoordelijk is voor de gestie van den man dien hij aanstelde — onmiddellijk daarop, onmiddellijk na de intrekking, weer een nieuwe vergunning kan bekomen?

Ik blijf er bij dat het beter was in de wet te bepalen dat er een zekere tijd moet verloopen vóór dat hij weer een nieuwe vergunning kan krijgen, want anders beteekent de intrekking niets.

Nu zegt de Minister, dat ik dan maar een amendement in dien geest moet indienen, maar ik zal dit niet doen, want dan zouden weer tal van andere wijzigingen noodig zijn en ik meen dat het op den weg van den Minister ligt de wet zóó in te richten, dat dergelijke leemten zich niet voordoen. Is de Minister het niet met mij eens dat een regeling zooals ik wensch rationeel zou zijn, waarom draagt hij die dan niet zelf voor?

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen de Minister gezegd heeft meen ik te moeten doen opmerken, dat het niet in mijn bedoeling gelegen heeft, dat Gedeputeerde Staten imperatief zouden moeten opvolgen de adviezen van het gemeentebestuur, maar wel dat zij dat advies moesten inwinnen en zich in elk geval zooveel mogelijk daarnaar zouden moeten richten.

De Minister meende, dat de strafbepaling in art. 16. sub 9,

een voldoende waarborg zou zijn om pseudo-logementen te voorkomen. Ik heb die bepaling niet genoemd, omdat zij alleen repressief kan werken, terwijl het mijn bedoeling is, dat preventief wordt gewerkt, om niet de gelegenheid te openen dat verderfelijke inrichtingen vergunning erlangen.

Om te bewijzen dat iemand logeergast is in den zin, als de Minister bedoelt, zal in de practijk ook niet gemakkelijk zijn.

Ik heb dat reeds met een enkel woord toegelicht uit het door mij genoemde artikel en herhaal, dat een kantonrechter een bierhuishouder in overtreding heeft vrijgesproken, daarbij overwegende, dat wanneer een bezoeker te kennen geeft te willen blijven logeeren, hem drank mag worden toegediend, zonder dat aan het feit iets wordt veranderd, wanneer de klant zich daarna verwijdert; en dat feit staat niet alleen.

Nu heeft de Minister den weg aangegeven, die door Gedeputeerde Staten zou moeten worden bewandeld en ik erken dat daardoor de Minister wel eenige mijner bezwaren heeft weggenomen.

Ik zal daarop niet terugkomen; maar ik meen dat de sanctie op al deze onderzoekingen van Gedeputeerde Staten in de wet ontbreekt. In art. 3*a* worden de gevallen opgenoemd dat de vergunning door Gedeputeerde Staten mag geweigerd worden, maar zij hebben hoegenaamd geen betrekking op een vergunning voor een logement als zoodanig.

Het lijkt mij daarom wenschelijk, al hetgeen de Minister aangegeven heeft, door een bepaling in de wet als het ware te sanctionneeren, iets waartegen de Minister gezegd heeft op zich zelf geen bezwaar te hebben. Ik heb daarom de eer voor te stellen aan het artikel een alinea toe te voegen, luidende: „De vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten, wordt geweigerd wanneer het logement niet te goeder trouw als zoodanig is te beschouwen."

De **Voorzitter**: Door den heer Verhey wordt voorgesteld aan art. 3*a* de volgende alinea toe te voegen: „De vergunning voor den verkoop in een logement, alleen aan logeergasten, wordt geweigerd, wanneer het logement niet te goeder trouw als zoodanig is te beschouwen."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Klerk, ter Laan, Fock en Ferf en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **van Styrum**: De heer Verhey heeft aan het bezwaar, dat het zoo moeilijk was te beslissen wat een logement is, willen te gemoet komen door voor te stellen, dat als logement alleen beschouwd wordt wat als zoodanig te goeder trouw moet beschouwd worden.

Dit is een spelen met woorden, waarmede de zaak niet verder komt.

Men zegt mij hier, dat zoo iets ook voor de sociëteiten is bepaald in dit wetsontwerp, maar dat voorstel heb ik niet gedaan en ben dus daarvoor niet verantwoordelijk.

Men moet òf niets omschrijven òf een omschrijving geven, waaraan het college, dat te beslissen heeft, eenig houvast heeft.

Dit is in onze wetgeving niets nieuws. In de wet op de personeele belasting is bepaald, dat de huurwaarde van perceelen en gedeelten van perceelen, uitsluitend dienende tot uitoefening van het bedrijf van logementhouder, slechts voor de helft als belastbare huurwaarde wordt aangemerkt. Om nu te doen uitkomen wat onder logement te verstaan is, bepaalt art. 11, § 2, alinea 2: „Hieronder vallen alleen inrichtingen waar doorgaans voor reizigers gelegenheid is tot logies per nacht."

Aan dergelijke definitie hebben Gedeputeerde Staten iets, maar niet aan het voorstel van den heer Verhey. Acht hij een definitie wenschelijk, dat hij dan hetzij deze redactie, hetzij een andere voorstelle, die iets meer ter zake dienende is.

De heer **van Limburg Stirum**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel ik niet geheel en al de meening van den Minister deel omtrent het gevaar, waarop hij wees, dat ontstaan kan door toelating van niet-leden uit aangrenzende gemeenten in een sociëteit, moet ik eerlijk bekennen, dat op zich zelf die bepaling niet van zoo groot gewicht is, dat ik aan mijn amendement zou willen vasthouden. Nu de Minister mij te gemoet gekomen is en heeft gesproken van een wijziging, die in het artikel aangebracht zou kunnen worden, opdat door Gedeputeerde Staten kan worden beoordeeld of naar aanleiding van de bepalingen in het reglement der sociëteit, deze een bona-fide-sociëteit is, heb ik de eer — iets wat waarschijnlijk in de annalen van ons Parlement zelden vermeld is, daar gewoonlijk een Minister het amendement van een kamerlid overneemt — het „amendement" van den Minister over te nemen en voor te stellen aan art. 3*a*, 4°., sub *a*, toe te voegen: „en op welke wijze en onder welke voorwaarden het lidmaatschap van de sociëteit wordt verkregen". Dat geeft voldoenden waarborg. Mijn eerste amendement heb ik dus de eer in te trekken.

De **Voorzitter**: Door den heer van Limburg Stirum wordt in de plaats van zijn eerste amendement voorgesteld in art. 3*a* achter de woorden in sub 4°. *a*: „indien zij leden van de sociëteit zijn", te lezen: „en op welke wijze en onder welke voorwaarden het lidmaatschap van de sociëteit wordt verkregen".

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wensch ik mij te verklaren tegen het door den heer Verhey voorgestelde amendement.

Daargelaten, dat er in het ontwerp een bepaling in gelijken geest voorkomt met betrekking tot de sociëteiten, waaromtrent het mij toeschijnt dat er geen bezwaar zou bestaan die er eenvoudig uit te lichten, meen ik, dat wij in geen geval nog op dien weg verder moeten voortgaan. Er is te recht opgemerkt, dat bij deze wet vooral vaste lijnen moeten worden getrokken, waarnaar te beoordeelen is of een vergunning kan worden verleend of moet worden geweigerd. Nu is daarvan bij hetgeen door den heer Verhey wordt voorgesteld allerminst sprake; maar levert dit daarentegen het gevaar op, dat de hierin uitgesproken onderstelling, die eenvoudig vanzelf spreekt, juist in haar algemeene geldigheid wordt verzwakt. Het feit dat er een afzonderlijke vergunning is om alleen aan logeergasten sterken drank te verkoopen, brengt de noodzakelijkheid met zich om te onderzoeken, dat zoodanige vergunning voor geen andere doeleinden wordt gebruikt. Wanneer nu blijken mocht, dat toch in strijd daarvan wordt gehandeld, kan de strafbepaling van art. 16, 9°. worden toegepast.

Ik zie dus niet in welke de voordeelen zouden zijn van het voorgestelde amendement; het bevat een van die omschrijvingen, welke in de wet niet thuis hooren.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! De opmerking zooeven gemaakt door den geachten afgevaardigde, den heer Schokking, heb ik reeds vroeger trachten te rescontreeren met de opmerking, dat juist de groote moeilijkheid hierin bestaat, te bewijzen dat iemand geen logeergast is, en zooals ik ook reeds gezegd heb die strafbepaling van art. 16 werkt alleen repressief, terwijl het een heelen tijd duren kan vóór dat iemand werkelijk betrapt wordt op overtreding der wet, en dan de slechte gevolgen van het logement, dat vergunning heeft, reeds lang gewerkt hebben.

Wat betreft de opmerking van den heer van Styrum, die mij verwijst naar art. 11 van de wet op de personeele belasting, het komt mij voor, dat een dergelijke bepaling in dit geval niet zou kunnen voldoen, omdat wij hier juist te doen hebben met inrichtingen, welke een geheel ander karakter dragen als die, welke in de wet op de personeele belasting worden bedoeld. Het zijn juist de donkere, duistere inrichtingen, die ik onder de wet zou willen trekken.

Ik geloof dat het zeer moeilijk zou zijn een concrete bepaling in de wet op te nemen en wanneer men opkomt tegen het door mij voorgestelde, omdat dat eenigszins vaag is en „te goeder trouw" weinig beteekent, dan geloof ik toch wel te mogen zeggen, dat zij voldoende sanctionneert wat de Minister van Binnenlandsche Zaken ten aanzien van het onderzoek van Gedeputeerde Staten heeft verklaard noodig te zijn. Ondersteld, dat Gedeputeerde Staten na onderzoek tot de meening komen, dat er wat hapert, dan zullen zij m. i. de vergunning toch moeten geven, omdat volgens het eerste lid van dit artikel een vergunning alleen mag worden geweigerd in de gevallen, genoemd in art. 3, en in dat artikel juist geen enkele bepaling voorkomt, die slaat op logementen.

Daarom komt het mij voor dat in ieder geval een bepaling

zal moeten worden opgenomen — zij het ook een andere dan de door mij voorgestelde —, die voorschrijft, dat inrichtingen, welke niet als logementen zijn te beschouwen, geen vergunning kunnen erlangen.

De heer **Fock**: Ik wensch een opmerking te maken naar aanleiding van het amendement van den heer Duymaer van Twist. Ik zal over de quaestie, of kinderen beneden de 18 jaar zonder geleide al of niet in een sociëteit moeten worden toegelaten, niet spreken, maar ik wil er op wijzen, dat het amendement, zooals de geachte voorsteller het heeft ingediend, in geen geval kan noch mag worden aangenomen. Men vergete toch niet, wat er valt onder de uitdrukking „sociëteit". Daaronder zullen ook begrepen worden bijv. dierentuinen en dergelijke inrichtingen. Bij zulk een dierentuin of een dergelijke inrichting behoort niet alleen het restauratiegebouw dat men daarin aantreft, maar ook de tuin tot de sociëteit, en maakt het geheele complex, dat is tuin met alle gebouwen, de sociëteit uit. Zou de heer Duymaer van Twist nu wenschen, dat kinderen beneden de 18 jaar in zulke tuinen, die in den regel als speeltuinen worden gebruikt, niet zonder geleide kunnen worden toegelaten, en dat bij voorbeeld jongens van 13 of 14 jaar daar slechts met een kindermeisje mogen komen?

De geachte afgevaardigde zal zijn amendement daarom in ieder geval moeten veranderen. Ik wil hem er op wijzen dat in art. 1*a* ook niet gesproken wordt van de vergunning voor den verkoop in een sociëteit, maar van de vergunning voor den verkoop in de localiteit van een sociëteit, terwijl hij in zijn amendement kortweg spreekt van een „sociëteit". Hij zal zijn voorstel dus in dien geest moeten beperken, en ik geef den geachten afgevaardigde dus in overweging een zoodanige wijziging in zijn amendement aan te brengen.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de voorgestelde amendementen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats kan ik namens de Commissie van Rapporteurs verklaren, dat zij in het algemeen geen bezwaar heeft tegen hetgeen door den heer Duymaer van Twist c. s. is voorgesteld, maar zeer veel gevoelt de Commissie voor het bezwaar door den heer Ferf te berde gebracht, dat de Kamer incidenteel een quaestie zou beslissen, waarover zij bij art. 15 *i* ampel zal kunnen spreken. Daarom zou ik den heer Duymaer van Twist namens de Commissie van Rapporteurs in overweging willen geven zijn amendement in dien zin te wijzigen, dat het spreekt van „personen beneden den leeftijd, genoemd in art. 15 *i*"; dan kan bij voorbeeld, indien bij art. 15 *i* de leeftijd van 18 jaar tot 16 jaar wordt verlaagd, dezelfde verlaging hier gelden.

De bedoeling is, meen ik, om dezelfde bepaling, die voor een gewone tapperij geldt, ook op een sociëteit toepasselijk te verklaren. Deze bedoeling wordt bij deze wijziging volkomen gehandhaafd.

Bovendien zou dan het amendement zoo kunnen worden gewijzigd dat het slot luidt: „niet in de localiteit van een sociëteit waarvoor vergunning is verleend, worden toegelaten". Wanneer de geachte afgevaardigde die wijzigingen wil aanbrengen, dan worden de bezwaren, die door de heeren Ferf en Fock te berde gebracht zijn en die m. i. juist zijn, ondervangen.

Het amendement van den heer Verhey kan de Commissie niet aanbevelen; niet, natuurlijk, omdat de Commissie meent dat Gedeputeerde Staten vergunning behooren te verleenen aan logementen die dit niet te goeder trouw zijn, maar omdat zij zich niet kan voorstellen dat Gedeputeerde Staten niet zouden zeggen: hier krijg ik een aanvraag voor een logement om vergunning voor verkoop aan logeergasten, wil mij te gelijker tijd doen blijken dat de aanvraag gevraagd wordt voor een logement.

De heer Verhey zegt: dat mogen zij niet vragen. Maar waarvoor staat dan de bepaling in art. 1*a* omtrent de opgaven die gedaan moeten worden om vergunning te krijgen? Daar staat uitdrukkelijk, dat het verzoekschrift om vergunning moet bevatten: „en voorts eene nauwkeurige opgaaf, met vermelding enz."

Daaruit moet blijken welke plaatsen zij voor gemeenschappelijk verkeer, voor woning, voor slaapplaatsen zullen bestemmen, en verder of het een inrichting is bestemd voor logement, ja, of neen.

Daarom geloof ik dat hetgeen de heer Verhey wil bereiken bij dit ontwerp reeds voldoende bereikt is. Wanneer Gedeputeerde Staten door de ontvangen opgaven niet voldoende zijn ingelicht, kunnen zij op het feit dat de aanvrager deze vergunning vraagt voor een inrichting die geen logement is, de vergunning weigeren.

In de derde plaats moet ik rapporteeren over het amendement van Limburg Stirum. Na de laatste wijziging die daarin is gebracht door den geachten voorsteller op advies van den Minister, heeft de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar daartegen. De Commissie is ook eenstemmig in de aanbeveling van mijn amendement op art. 3 *a*.

De heer **Duymaer van Twist**: De geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft mij in overweging gegeven om in verband met de opmerkingen door de heeren Ferf en Fock gemaakt mijn amendement te wijzigen. Aan dien wenk gevolg gevende, wijzig ik mijn amendement in dien zin, dat ik nu voorstel aan 4°. van het 2de lid van art. 3 *a* toe te voegen: „*c.* dat personen beneden den leeftijd genoemd in art. 15 *i* zonder geleide van een oudere niet in localiteit der sociëteit, waarvoor vergunning is verleend, worden toegelaten".

De **Voorzitter**: De heer Duymaer van Twist heeft zijn amendement gewijzigd. Het luidt thans:

„*c.* dat personen beneden den leeftijd, genoemd in art. 15 *i*, zonder geleide van een oudere niet in de localiteit der sociëteit worden toegelaten."

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van art. 3*a* sub 4 1°. *a* wensch ik een opmerking te maken met het oog op plaatselijke omstandigheden.

Het geval doet zich niet alleen in den Haag, maar ook elders voor, dat de sociëteiten veelal bij uitzondering beschikbaar gesteld worden voor anderen, niet leden, vrouwen en kinderen, als er bijv. muziek-uitvoeringen plaats hebben in die localiteiten. Hier in den Haag hebben bijv. des zomers geregeld Woensdagavonds muziek-uitvoeringen in het bosch plaats vanwege de Witte Sociëteit, die door ingezetenen, vrouwen en kinderen der leden, maar zelf niet leden, plegen te worden bijgewoond.

In zulke gevallen moet het, dunkt mij, mogelijk blijven jeugdige personen toe te laten, ook al wilde men bepalen dat aan dezen geen sterke drank getapt zal worden.

Door de voorgestelde redactie van de Regeering kunnen dergelijke mijns inziens op werkdagen zeer geoorloofde uitspanningen in gevaar gebracht worden, als een nieuwe vergunning noodig is. Ik acht het beter dat feestvieringen waarbij ingezetenen, nietleden, vrouwen en kinderen van leden worden toegelaten, zooals bij den verjaardag der Koningin en andere buitengewone gelegenheden, plaats hebben in sociëteiten, dan in andere herbergen of kroegen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een zeer kort woord naar aanleiding van de laatste opmerking van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs.

De heer Talma heeft gezegd, dat door art. 3*a*, eerste lid, in verband met art. 1*a*, derde lid, voldoende voorzien was in het geval, door mij bedoeld. Ik blijf meenen dat dit niet zoo is. In punt 3 van art. 1*a* worden voorschriften gegeven die gelden voor vergunningen in het algemeen, voor vergunningen aan tappers en slijters als aan alle anderen. Voor sociëteiten heeft men nog noodig geacht afzonderlijke bepalingen te maken om te voorkomen dat er pseudo-sociëteiten zouden ontstaan. Is het dan niet rationeel voor de logementen, iets dergelijks te doen, ten einde te voorkomen dat er pseudo-logementen opgericht worden en waar het niet mogelijk is voor logementen concrete bepalingen als voor de sociëteiten te maken, daar komt het mij toch voor dat de woorden van den Minister van Binnenlandsche Zaken eenige sanctie in de wet moeten vinden, en hieraan komt mijn amendement te gemoet. Als blijkt dat er inderdaad termen zouden zijn om aan te nemen dat de aanvraag voor een logement niet te goeder trouw is, dan moet de wet duidelijk maken dat de vergunning op dien grond ook geweigerd wordt.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De **Voorzitter**: De heer Duymaer van Twist heeft zijn amendement nogmaals gewijzigd. Het zal nu aldus luiden:

„*c.* dat personen beneden den leeftijd genoemd in art. 15*i*, zonder geleide van een oudere niet in de localiteit, waarvoor vergunning verleend is, worden toegelaten."

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De opmerking, dat bij de logementen en bij de sociëteiten, evenals bij alle inrichtingen waar sterke drank zal verkocht worden, zooveel mogelijk moet getracht worden, eenzelfde gedrachtslijn te volgen, is volkomen juist, maar wanneer men bedenkt, dat ten opzichte van logementen en sociëteiten allerlei middelen zullen worden aangewend om de autoriteit van de wet te ontgaan en de bedoeling van de Overheid te dwarsboomen, dat zal men moeten erkennen, dat het zeer moeilijk is om een juiste, scherp belijnde omschrijving in de wet te geven van logementen en sociëteiten.

Wat de geachte afgevaardigde uit de wet op de personeele belasting voorlas geeft niets; of men al zegt, dat in het huis een gelegenheid moet zijn voor nachtverblijf voor reizigers, helpt niet.

Dat sociëteiten moeten zijn te goeder trouw is bepaald, opdat Gedeputeerde Staten zullen weten, dat, wanneer zij met bedriegers te doen hebben, geen bepaling van de wet hen dwingt om de autoriteit van de wet te verleenen.

Ik stem toe, dat men bij logementen niet te doen heeft met zóó gevaarlijke gelegenheden als de sociëteiten. De logementen zullen ook niet in die menigte opkomen als de sociëteiten.

Gelijk ik straks reeds gezegd heb en zooals uit het oorspronkelijke voorstel blijkt, acht ik de bepaling voor de logementen niet zoo noodzakelijk als voor de sociëteiten. Wanneer men een logement niet vertrouwt, kan men er onmiddellijk iemand heen zenden, en wanneer dan blijkt, dat de gewone toestand van een logement niet aanwezig is, dan kan men een klacht indienen; daardoor zal de liefhebberij om pseudo-logementen op te richten er gauw uit zijn.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer van Limburg Stirum door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

De amendementen komen in stemming.

Het amendement van den heer Talma wordt met 31 tegen 28 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Okma, Brants, Schokking, Aalberse, van Vliet, van Dedem, van de Velde, Bijleveld, de Vries, Duymaer van Twist, Slnis, van Heemstra, van Kol, van Karnebeek, Goeman Borgesius, van Limburg Stirum, van den Berch van Heemstede, van Veen, van Wassenaer van Catwijck, Talma, ter Laan, Krap, Schaper, Melchers, de Waal Malefijt, Helsdingen, van Alphen, de Ridder, van Bylandt, Pompe van Meerdervoort en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Mees, Fock, Verhey, van Raalte, de Klerk, Ferf, van Styrum, Drucker, Michiels van Verduynen, van Wijnbergen, van Idsinga, Lieftinck, Cremer, Pijnacker Hordijk, Hubrecht, Nolens, van Nispen tot Sevenaer, Kolkman, Marchant, Mutsaers, van Gijn, Roessingh, Rink, Passtoors, van Vlijmen, van Foreest, Friesen en Willinge.

Het *amendement* van den heer Duymaer van Twist c. s. wordt met 31 tegen 29 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Rink, Passtoors, van Vlijmen, van Foreest, van Bylandt, Friesen, Willinge, Mees, van Styrum, van Dedem, van de Velde, Michiels van Verduynen, van Idsinga, Lieftinck, Cremer, van Heemstra, van Kol, van Karnebeek, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius, Nolens, Dolk, van Limburg Stirum, van den Berch van Heemstede, van Wassenaer van Catwijck, Kolkman, Mutsaers, van Gijn, Roessingh, Schaper en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Melchers, de Waal Malefijt, Helsdingen, van Alphen, de Ridder, Pompe van Meerdervoort, Okma, Fock, Verhey, Brants, van Raalte, de Klerk, Ferf, Schokking, Drucker, Aalberse, van Vliet, Bijleveld, de Vries, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, Sluis, Hubrecht, van Nispen tot Sevenaer, van Veen, Marchant, Talma, ter Laan en Krap.

Het *amendement* van den heer Verhey wordt verworpen met 39 tegen 19 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Gijn, Krap, Roessingh, Rink, Passtoors, van Vlijmen, van Foreest, van Alphen, van Bylandt, Friesen, Pompe van Meerdervoort, Willinge, Okma, Schokking, van Styrum, Drucker, Aalberse, van Vliet, van Dedem, van de Velde, Michiels van Verduynen, Bijleveld, de Vries, van Wijnbergen, Sluis, van Idsinga, van Heemstra, van Kol, Hubrecht, Nolens, van Nispen tot Sevenaer, van Limburg Stirum, van den Berch van Heemstede, van Veen, van Wassenaer van Catwijck, Kolkman, Marchant, Talma en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Schaper, Melchers, de Waal Malefijt, Helsdingen, de Ridder, Mees, Fock, Verhey, Brants, van Raalte, de Klerk, Ferf, Duymaer van Twist, Lieftinck, Cremer, van Karnebeek, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius en ter Laan.

Het gewijzigde *art. XI* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In art. XII wordt door de Regeering een wijziging gebracht, omdat bij art. X een amendement is aangenomen, ten gevolge waarvan zijn vervallen 8, 9 en 10 van art. 3. Vandaar dat uit art. XII moeten vervallen de alinea's 4 en 5, terwijl het 6de lid moet worden gelezen: „De toestemming, bedoeld in het 1ste en 3de lid enz."

Het gewijzigde *art. XII* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. XIII, luidende:

Na art. 4 wordt een nieuw artikel ingevoegd, luidende:

Art. 4*a* wordt gelezen als volgt:

„De gemeenteraad bepaalt bij plaatselijke verordening, of verstrekken van sterken drank in het klein door een vergunninghouder op den openbaren weg langs het huis, waarin hij het bedrijf uitoefent, geoorloofd is, en indien het veroorloofd wordt, onder welke voorwaarden."

Op dit artikel is voorgesteld een amendement door de heeren ter Laan, Melchers, Schaper, Troelstra en van Kol, strekkende om na art. 4 een nieuw artikel in te voegen, luidende:

Art. 4*a*. Het is verboden aan den openbaren weg sterken drank in het klein te verkoopen.

De **Voorzitter**: Ik wensch aan de leden mede te deelen, dat ik zal voorstellen om vóór art. XIV eerst te behandelen art. 15*q*, begrepen in art. XXIX, omdat in art. 15*q* de commissiën in het leven worden geroepen, over wier werkkring reeds gesproken wordt in art. XIV. Het schijnt mij beter eerst het artikel te behandelen waarbij die commissiën in het leven worden geroepen.

De heer **Schaper** ontvangt het woord tot toelichting van het door den heer ter Laan c. s. voorgestelde amendement, en zegt: Het is bij de bestaande Drankwet altijd een quaestie geweest of op den openbaren weg ook sterke drank mag worden gedronken. Nu heeft de Minister bij een vorig artikel uitgemaakt, dat de verkoop aan den openbaren weg alleen zal worden toegestaan op *gebouwde* aanhoorigheden, maar in art. 4*a* wordt nu de gemeenteraad verplicht om bij verordening te bepalen of op den openbaren weg sterke drank in het klein mag worden verkocht en op welke voorwaarden. Ik betreur het, dat deze Regeering niet met dit wetsontwerp heeft gepoogd een einde te maken aan den geheelen verkoop van sterken drank op en aan

den openbaren weg. Op stoepen wordt ook vergunning verleend en de Minister heeft eergisteren nog gezegd, dat dit zoo blijft; hij heeft zelfs met opzet stoepen genoemd. Ik vind dat zeer verkeerd en ik kan de bedoeling der Regeering niet goedkeuren, dat voortaan aan den publieken weg, op de stoepen van herbergen sterke drank kan worden verkocht of geschonken.

Wanneer men aan stations den verkoop van sterken drank verbiedt, wanneer men dat doet op booten, wanneer men beneden de 18 jaar niet zonder geleide bij het drinken van jenever mag tegenwoordig zijn, moet men er ook tegen zijn, dat aan den weg sterke drank wordt gedronken, waar de jeugd langs loopt en langs loopen moet.

Ik betreur het, dat de Minister geen middel heeft kunnen vinden, daaraan paal en perk te stellen.

Nu heeft de Minister in de Memorie van Toelichting op bladz. 11 kort en krachtig gezegd, dat de verkoop niet langer moest worden geoorloofd.

„De wet heeft aanleiding gegeven tot twijfel aangaande de vraag, of verkoop van sterken drank in het klein op den openbaren weg geoorloofd is. Het is zaak, dien twijfel weg te nemen; dat dit in ontkennenden zin moet geschieden, zal geen nader betoog behoeven. Dit is de strekking van art. 3, n°. 4."

Het behoefde dus zelfs geen nader betoog.

Volkomen juist, Mijnheer de Voorzitter! Het is ergerlijk wanneer men hier over het Plein wandelt en men ziet op den openbaren weg op het Plein der gemeente, tafeltjes staan, waaraan de menschen jenever zitten te drinken. Wat helpt op die wijze elke poging om de verleiding tegen te gaan?

Waarvoor is dit noodig? Voor niets anders dan om zekere menschen gelegenheid te geven jenever te drinken, wáár zij maar willen.

Dit is niet goed. Ik zou gaarne nog verder gaan en allen verkoop van sterken drank op stoepen en terrassen, ook die het eigendom zijn der vergunninghouders, verbieden, maar omdat een poging daartoe toch niet zou lukken en men op den duur de maag vol krijgt van al die pogingen, vooral als er moeilijkheden kunnen rijzen van technischen aard, zullen wij het niet doen. Doch op den openbaren weg behoeft men het in geen geval toe te staan en daarin kan men de gemeenten gerustelijk verplichten. Bij een vorige gelegenheid heb ik het zelfstandig recht der gemeenten bepleit, omdat bij het sluitingsuur zedelijke motieven tegen de vaststelling werden aangevoerd.

Nu is *dit* echter een zaak, waarvoor geen enkel redelijk motief is bij te brengen en die zeer eenvoudig is. Er staat echter nog in ons amendement *aan* den openbaren weg. Ik vrees dat dit toch niet bereikbaar zal zijn en wijzig daarom het woordje *aan* in *op*.

Daarmede wordt aan den gruwel een einde gemaakt, dat er op openbare terreinen, die geen particulieren toebehooren, sterke drank kan worden gedronken.

Dat dit wel kan, strijdt tegen den geheelen geest der wet. Het wetsontwerp strekt — het is herhaaldelijk betoogd — niet alleen om misbruik tegen te gaan, maar ook om verleiding te weren. Deze wordt op schromelijke wijze bevorderd wanneer men toestaat op den openbaren weg jenever en brandewijn te drinken.

De Minister zou dus goed doen ons amendement over te nemen. Het zou dan wel de derde wijziging worden, maar als de Kamer daartegen zich niet heftig verzet, kan hij het gerust doen.

Zoo niet, dan hoop ik dat, als het amendement in stemming komt, de Kamer meer voltallig zal zijn en dat zoovelen, ook aan de rechterzijde zooveel zedelijk gevoel zullen bezitten, dat ze in vereeniging met de leden der linkerzijde die daarvoor te vinden zijn, het amendement zullen aanvaarden.

De **Voorzitter**: Door de voorstellers van het amendement is dit zoodanig gewijzigd, dat het thans luidt „Het is verboden op den openbaren weg sterken drank in het klein te verkoopen."

Voorgesteld door vijf leden, behoeft het amendement niet nader ondersteund te worden.

De beraadslaging wordt verdaagd.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen, dat berichten zijn ingekomen van leden die verhinderd zijn geweest het tweede deel der vergadering bij te wonen: van den heer de Ram, wegens dringende bezigheden, en van den heer Röell, uit hoofde van ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERING.

In de redevoering van den heer *Schaper:* bladz. 1979, kol. 1, reg. 26 v. o., staat: hij; lees: men hem.

90ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 31 MEI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. telegraafovereenkomsten; 3°. verzoekschriften: 4° verklaring van adhaesie; 5°. drukwerken. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling van de artt. XIII—XVI.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 81 leden, te weten de heeren:

Janssen, Talma, Melchers, van de Velde, Travaglino, de Savornin Lohman, Röell, Troelstra, Brauts, Helsdingen, Schaper, Nolens, ter Laan, Cremer, van Vliet, Sluis, van Kol, Hugenholtz, Dolk, van Bylandt, Pompe van Meerdervoort, van Veen, Roessingh, Mees, Schokking, Fock, Aalberse, Arts, van Foreest, Ferf, den Tex, Ketelaar, Nolting, de Visser, Pijnacker Hordijk, Verhey, van der Zwaag, van Idsinga, van Nispen tot Sevenaer, Hubrecht, van Gijn, Fruytier, Bos, van Dedem, Goeman Borgesius, van Wassenaer van Catwijck, Michiels van Verduynen, Kolkman, Duymaer van Twist, Drucker, van den Berch van Heemstede, van Alphen, van Raalte, de Waal Malefijt, van Löben Sels, Raymakers, Marchant, de Ram, Mutsaers, de Ridder, van Karnebeek, Bijleveld, Heemskerk, Rink, Lieftinck, Zijlma, Passtoors, de Klerk, Smeenge, van Asch van Wijck, Okma, van Vlijmen, de Boer, de Vries, Bolsius, Krap, Beckers, van Heemstra, van Styrum en Goekoop,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van der Vlugt wegens de jaarvergadering der Maatschappij tot bevordering van Welstand ook morgen; van den heer Merckelbach wegens ambtsbezigheden ook morgen; van den heer Tydeman wegens bezigheden elders, ook morgen; van den heer van de Velde, wegens de vergadering van Gedeputeerde Staten, heden voormiddag; van den heer Hennequin.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van een afdruk van:

a. de telegraafovereenkomst tusschen Nederland, België en Frankrijk, geteekend te Parijs, den 26sten Maart 1904;

b. de telegraafovereenkomst tusschen Nederland, België en Luxemburg, geteekend te Brussel, den 31sten Maart 1904.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van de Kamer van koophandel en fabrieken te Groningen;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van het dagelijksch bestuur der Vereeniging „Vergunning", gevestigd te Rotterdam;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet op het notarisambt, van het hoofdbestuur der Broederschap van candidaat-notarissen in Nederland en zijn koloniën;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot gedeeltelijke herziening en aanvulling der wet op de personeele belasting, van het dagelijksch bestuur van den Nederlandschen Hotelhoudersbond;

een, van dr. H. W. Middendorp, oud-hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Grouingen, betreffende het vraagstuk der tuberculose.

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissiën van Rapporteurs of naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

4°. een verklaring van adhaesie aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betreffende het wetsontwerp tot wijziging van de wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren enz., van J. K. van Loo en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78).

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, de laatst verschenen afleveringen en aanvullingsbladen van het „Bulletin international des Douanes";

van den directeur der Ned. Centraal-Spoorwegmaatschappij, het Verslag dier Maatschappij over 1903;

de Handelingen der Nederl. Juristenvereeniging, 1904, I;

het prae-advies van den heer A. H. Jannink over de vraag: Is wijziging van de handelspolitiek hier te lande wenschelijk;

Verslag over 1903 van de Kamer van koophandel en nijverheid te Samarang;

„Berichte" der Zwitsersche „eidgenössischen Fabrik- und Bergwerkinspektoren" over 1902 en 1903.

Deze drukwerken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* n°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* n°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* n°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* n°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* n°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* n°. 85) (83).

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs voor de herziening der Drankwet, brengt het volgende verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van de

dagelijksch bestuur der vereeniging „Vergunning", gevestigd te Rotterdam, inhoudende dat het, in aansluiting met vroegere door dat bestuur ingediende adressen, waarin het aandrong op betere regeling voor den aanslag van het vergunningsrecht, met bijzondere belangstelling heeft kennis genomen van het door ons medelid, den heer de Klerk, ingediende amendement op art. XVI der Drankwet, betreffende de heffing van het vergunningsrecht;

dat adressant zich echter veroorlooft omtrent dat amendement nog een toelichting onder de aandacht van de Kamer te brengen. De inhoud van die toelichting komt hierop neer, dat het amendement verbetering aanbrengt voor het tappersbedrijf, maar dat, indien er geen afzonderlijke regeling wordt gemaakt voor de slijters, het zou blijken, dat de slijter, door den grooteren omzet van gedistilleerd dan de tapper, bij gelijken omvang van bedrijf, schade zou hebben van deze regeling.

Adressanten zijn van meening, dat de voorsteller van het amendement bij de indiening daarvan speciaal het oog heeft gehad op het tappers- en niet op het slijtersbedrijf, daar anders toch zeer zeker tweeërlei grondslagen voor de vaststelling voorgesteld zouden zijn.

Adressanten meenen niet ernstig genoeg aan de Kamer het belang eener afdoende regeling van dit punt te kunnen aanbevelen. Zij achten het beroep op den gemeenteraad geen waarborg, daar toch steeds de bij gemeentelijke verordening geregelde herschatting als leidraad zal gelden.

Uw Commissie stelt voor dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De beraadslaging over *art. XIII* en het daarop voorgesteld gewijzigde amendement van den heer ter Laan c. s. wordt voortgezet.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement zal formeel in elk geval gewijzigd moeten worden, want zooals het daar ligt, drukt het het tegendeel uit van hetgeen de geachte voorsteller bedoelt.

De geachte voorsteller bedoelt immers, niet alleen den verkoop, maar ook het drinken van sterken drank op den openbaren weg te beletten. Waar de koop gesloten wordt, boezemt den geachten afgevaardigde minder belang in, wat hem hindert is, dat aan den openbaren weg menschen zitten, die sterken drank drinken, hetwelk op de menschen, die daar voorbijgaan, een verkeerden indruk maakt en hen tot drinken verleidt. Maar voor dat doel is het amendement nutteloos, want wanneer het werd aangenomen, zou iemand zich op den openbaren weg sterken drank kunnen laten brengen, en zoo hij dien kunnen drinken, indien hij maar binnenshuis besteld en betaald had.

De geachte afgevaardigde zal dus, wil hij zijn doel bereiken, in plaats van verkoopen moeten lezen: verstrekken.

Verbod van verkoop op den openbaren weg bestrijdt niet wat de geachte afgevaardigde wil bestrijden. Zooals het amendement nu luidt, omvat het niet verkoop op een stoep, en ook dien wil de geachte afgevaardigde toch weren.

De geachte afgevaardigde had daarvoor bij art. 3, waar sprake was van de aanhoorigheid van een huis, een amendement kunnen voorstellen. Naar de vaststaande jurisprudentie toch is onder localiteit ook begrepen het daarbij behoorende terras, balcon enz.; ook de stoep, voor zoover die geen openbaren weg is, en behoort bij het huis. Ik geloof dus, dat wanneer de geachte afgevaardigde zijn doel wil bereiken, hij zijn amendement in twee opzichten zal moeten wijzigen.

Afgezien van deze vormquaesties kan ik het amendement niet aanraden. In den Haag samenkomende, schijnt men wel eens te veel onder den indruk te verkeeren van wat op het Plein aanschouwd wordt, maar men moet niet vergeten, dat een bepaling in de wet ook zou gelden voor alle uitspanningen ten platten lande, veelal op kruiswegen, waar van alle kanten in den zomer rijtuigen aankomen. Men gaat daar bijna altoos op den openbaren weg zitten en bij uitzondering als het slecht weer is, in het lokaal. Ik geloof niet, dat de geachte afgevaardigde hierin verandering zou willen brengen; hij zou daardoor groote ongelegenheid veroorzaken. Ook zijn er nooit klachten vernomen dat het drinken bij zulke uitspanningen aanleiding gaf tot verkeerde tooneelen.

Wij hebben dus eenerzijds het feit, dat alle verkoop aan den openbaren weg toch niet kan verboden worden, tenzij een geheel andere bepaling in de wet wordt opgenomen, en anderzijds het feit, dat het toch niet de bedoeling kan zijn, aan uitspanningen ten platten lande den verkoop op den openbaren weg te verbieden. Het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde verkeerd doet met dit nu met alle kracht ineens te willen doorzetten.

Ik ontken niet, dat het mogelijk zou zijn eene regeling te treffen waarbij eenerzijds het minder schadelijke geoorloofd en aan den anderen kant het meer schadelijke verhinderd werd; integendeel, en het voorstel van de Regeering strekt juist om een eersten stap in die richting te doen; strekt om het niet per se ongeoorloofd te verklaren, maar om eerst door den gemeenteraad te laten beoordeelen of het geoorloofd zal zijn; door den gemeenteraad en niet door de wet, omdat men hier afhangt van allerlei plaatselijke omstandigheden waarmede alleen een gemeentelijke regeling rekening kan houden.

En in de tweede plaats, waar het geoorloofd kan worden, het niet vrij te laten, maar het te binden aan zekere voorwaarden. Hier wordt dus in tweeërlei opzicht een stap gedaan in de richting die door den geachten afgevaardigde gewenscht wordt. En nu blijf ik van meening, dat het bij zulk een punt beter is om langzamerhand te procedeeren en van stap tot stap verder te komen, zoodat de bevolking aan zulk een denkbeeld gewent, dan plotseling in te grijpen in, wat de Minister Modderman indertijd noemde „een oud-vaderlandsche gewoonte", waarmede men niet zoo op eens kan breken.

De heer **Schaper**: In de eerste plaats doe ik opmerken, dat de Minister, blijkbaar door het late uur waarin ik dit amendement Vrijdagavond heb moeten verdedigen, niet meer de onverzwakte aandacht bij mijn verdediging heeft gehad. Dat is niet iets dat den Minister ten kwade is te duiden; inderdaad, de discussiën over dit wetsontwerp zijn zeer afmattend; maar ik wil toch even constateeren dat uit de bestrijding van den Minister blijkt, dat hij niet gehoord heeft wat ik ter verdediging van dit amendement heb verklaard. Ik heb juist op den voorgrond geplaatst, dat het niet mogelijk was met dit amendement den verkoop *aan* den openbaren weg te beletten. Ik heb juist den Minister in verzuim gesteld, dat hij dit niet bij dit wetsontwerp heeft gedaan, waar het juist op zijn weg lag, omdat hij den verkoop verbiedt op stoombooten en stations. Daarom had hij moeten beginnen te verbieden, aan den openbaren weg, op een stoep, jenever en brandewijn te drinken. Dit heeft de Minister echter niet gedaan. Ik erken, dat het nu niet gemakkelijk meer in de wet gebracht kan worden; het had in elk geval bij een vroeger artikel moeten zijn voorgesteld. Maar ik heb gezegd, dat men ten minste dit kon doen en den verkoop *op* den openbaren weg kan verbieden. En al datgene wat de Minister nu daartegen aanvoert, komt in een zonderling licht tegenover de verklaring van bladz. 11 van de Memorie van Toelichting, dat dit wetsontwerp uitmaakt dat althans op den openbaren weg geen jenever mag verkocht worden en *„dat dit geen betoog behoeft"*!

De Minister was dus van het nuttige en noodige van dergelijke bepaling zóó overtuigd, dat hij in de Memorie van Toelichting geen betoog noodig achtte om dit denkbeeld aannemelijk te maken.

Daardoor vervalt m. i. de geheele bestrijding door den Minister heden geleverd. Van waar deze omkeering? Ik vraag het mij af, maar ik begrijp het niet.

De Minister heeft een technisch bezwaar aangevoerd. Hij zeide, dat de bepaling onuitvoerbaar zou zijn, omdat iemand binnen een borrel kan koopen en daarmede dan buiten kan gaan zitten, daar immers in ons amendement alleen het *verkoopen* wordt belet.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, het blijkt dat de Minister door het Verslag van het sectie-onderzoek der Kamer wat geleerd heeft.

In het eerste wetsontwerp stond namelijk, dat het na zeker uur verboden zou zijn sterken drank te verkoopen. In de sectiën is toen opgemerkt, dat, wanneer het uur bijv. op 11 uren 's avonds gesteld werd, men kwartier of vijf minuten voor elven eenige glazen jenever zou kunnen koopen en daarmede des noods tot 1 uur kon blijven zitten drinken. Dit argument doet thans de Minister zelf hier gelden.

Ik heb volstrekt de pretentie niet, hier alles te willen regelen. Het wetsontwerp strekt volgens de considerans om den *kleinhandel* in sterken drank te regelen; ons amendement kan dus waarschijnlijk alleen slaan op den drankverkoop.

De Minister zegt ook, dat het langzaam moet gaan, dat men niet op eens alles bereiken kan. Maar gevoelt hij dan niet, dat het een stap vooruit zou zijn, als het aan den openbaren weg althans verboden wordt een borrel te bestellen? Het gros van de menschen zal zich mogelijk schamen om naar de tapkast te gaan om den borrel te koopen, om dien daarna naar buiten te brengen om uit te drinken, en allicht liever bier, wijn, bessenwijn of kwast bestellen.

Ik geef den Minister toe, dat het zitten drinken op de stoep nu meer moeilijk te stuiten zal zijn, maar laat men vooreerst dan het kwaad op den openbaren weg wegnemen. Als hij toegeeft dat het verbod op stoombooten en stations noodig is, hoe kan hij dan beweren dat dit een verkeerd amendement zou zijn? Het ligt geheel in de lijn van het wetsontwerp. Het is ergerlijk dat de jeugd en vrouwen als 't ware op den openbaren weg te midden van den jenever rondwandelen. Ik heb hier niet alleen het oog op het Plein hier in den Haag, maar ook bijv. op het Rembrantsplein te Amsterdam. Hier is een verbod mijns inziens nog veel meer noodig dan op stoombooten en stations.

De Minister zeide, dat men ten platten lande bij feesten buiten gaat zitten drinken, dat ik dit bij voorkomende gelegenheden zelf ook wel zou doen. Welnu, komt dat voor, dan getroost men zich een kleine opoffering en neemt men geen jenever of cognac, maar bier of wijn of alkoholvrije dranken, dit is alles. Ook wijn.

Ik betreur het eigenlijk, dat door het volk in plaats van jenever, geen goedkoope en goede wijn gedronken wordt of kan worden; maar dit is een zaak die ik hierbij liever niet verder bespreek. Zooals ik zeide, wil ik niet alles op eens trachten te bereiken, volstrekt niet, maar het verbod van verkoop van drank op den openbaren weg is zoo eenvoudig, dat het m. i. hier moet opgenomen worden.

Het is waarschijnlijk dat dit amendement verworpen wordt. Het is mij zooeven opgemerkt door een lid van een andere partij: er is nog geen enkel amendement aangenomen dat deze wet werkelijk heeft versterkt. Het lot van dit amendement staat dus misschien ook wel vast. Het ware toch beter geweest, dat de Minister van zijn kant, die in het eerste ontwerp die richting uit wilde, het amendement verdedigd had. Hij had het niet behoeven over te nemen, maar had kunnen zeggen: ik laat de beslissing aan de Kamer over, het is een verbetering van het wetsontwerp. Ik hoop dat de Minister daar alsnog toe zal kunnen komen.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een zeer kort woord. De heer Schaper heeft reeds gezegd, dat hij zich weinig illusie maakte omtrent de aanneming van zijn amendement. Ik geloof, dat hij recht had te zeggen, dat nog geen enkel amendement tot verscherping, tot versterking van de wet is aangenomen. Ik ben het echter met hem eens, dat, indien er aanleiding is, om hier en daar althans eenige verscherping aan te brengen, dit wel in de eerste plaats noodig zal zijn in de richting door hem aangegeven. Wat toch is het geval? De Kamer heeft reeds het voorstel van de Regeering aangenomen, dat in geen enkele localiteit, aan een gemeente, provincie of het Rijk behoorende, sterke drank in het klein zal mogen worden verkocht, tenzij er dispensatie is gegeven.

Waarom heeft de Kamer dat voorstel aangenomen? Ik geloof te mogen zeggen, dat zij dit voornamelijk heeft gedaan om den moreelen indruk. Men wist wel dat er door die verbodsbepaling geen enkele drankgelegenheid minder zou komen, maar men wenschte dat de gemeenten, de provincie en het Rijk een voorbeeld zouden geven en hun eigen localiteiten niet voor drankverkoop beschikbaar zouden stellen.

Hier geldt het nu wel is waar geen gebouwde eigendommen van het publiek gezag, maar den publieken, den openbaren weg. Is daar het publiek gezag minder mede gemoeid? Het tegendeel is waar.

Er is nog meer reden om den verkoop op den openbaren weg te verbieden, dan b.v. in een huis van de gemeente, dat aan een particulier is verpacht. De Minister zegt wel: de gemeente kan voorwaarden stellen, als zij het verstrekken van sterken drank op den openbaren weg toestaat, maar daardoor wordt mijn bezwaar in één opzicht nog grooter. Ik stel mij voor, dat men hier en daar als voorwaarde zal stellen, dat voor het gebruik van den gemeentegrond voor dit doel een bijzondere vergoeding moet worden gegeven. En dat zal weer een verlokking te meer zijn om het drinken op den openbaren weg wel toe te staan. Ik zal dan ook stemmen vóór het amendement van den heer Schaper c.s.

Maar ik wil mij voor een oogenblik stellen op het standpunt dat het artikel wordt aangenomen, en dan wil het mij voorkomen, dat in elk geval, zooals het artikel thans luidt, het bezwaarlijk voor aanneming vatbaar is.

Hier wordt nu, evenals dit het geval was met het amendement van de heeren de Ridder c.s., hetwelk ten slotte door hen is ingetrokken, aan de gemeenteraden de verplichting opgelegd om zekere politieverordeningen te maken. Is voor het opleggen van een dergelijke verplichting hier een bijzondere reden? Ik kan het volstrekt niet inzien. Waarom zou aan de gemeenteraden niet overgelaten worden zelf te beslissen of er al of niet termen zijn om bij plaatselijke verordening den verkoop van sterken drank op den openbaren weg te regelen? Maakt de gemeenteraad op dit punt geen verordening, dan is de verkoop op den openbaren weg en ook het verstrekken van sterken drank op dien weg per se verboden, want een vergunning voor verkoop op den openbaren weg kan men niet bekomen. Legt men echter aan de gemeenteraden de verplichting op om een dergelijke verordening te maken en wordt het artikel der Regeering ongewijzigd aangenomen, dan komt men in allerlei moeilijkheden.

Eén van beiden: òf de gemeenteraad zal het verstrekken op den openbaren weg niet willen toestaan, en dan zal in de verordening niets anders komen te staan dan nu staat in het amendement-Schaper; òf hij acht het verstrekken op den openbaren weg gewenscht, en dan zal bij verordening verlof worden gegeven onder zekere reserves. Maar een derde is ook mogelijk, n.l. dat een gemeenteraad, ondanks de wettelijke verplichting, in verzuim blijft een verordening te maken, en hoe zal dan de toestand zijn? Zal dan het verstrekken verboden of niet verboden zijn? Dat blijft zeer twijfelachtig. Om al die redenen acht ik het veel beter in de wet te bepalen, dat de gemeenteraad kan bepalen, dat het verstrekken van sterken drank op den openbaren weg geoorloofd zal zijn. Wordt dat dan niet bepaald, dan is het verboden.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou wel een enkele opmerking willen maken alvorens de Minister aan het woord komt, omdat ik meen dat de discussie de zaak veel breeder voorstelt, dan zij inderdaad is. In art. 16 staat dat men geen sterken drank verkoopen mag zonder de vereischte vergunning. De verkoop op den openbaren weg kan dus alleen veroorloofd zijn, wanneer voor het bedoelde deel van den openbaren weg vergunning gegeven is en nu mag geen vergunning verleend worden volgens de bepalingen der wet voor een localiteit, die bestemd is voor den openbaren dienst, met andere woorden een localiteit die bestemd is voor den openbaren dienst, kan nooit uitmaken deel van de localiteit waarvoor vergunning is verleend.

Nu valt nummer 2°. van art. 3 onder die bepalingen die op de bestaande vergunningen niet van toepassing zijn, maar in de toekomst kan nooit een koffiehuis dat op het oogenblik bestaat, vergunning krijgen om sterken drank te gaan verkoopen op den openbaren weg, en na het in werking treden dezer wet kan ook niet ontstaan een nieuw koffiehuis of andere inrichting die sterken drank zou mogen verkoopen op den openbaren weg, en de verordeningen van den gemeenteraad, waarvan in dit artikel sprake is, kunnen dus alleen betrekking hebben op zoodanigen verkoop op den openbaren weg, als reeds plaats heeft.

Dit spreekt mijns inziens vanzelf, en nu meen ik, dat er in dit licht gezien, in het artikel van de Regeering een beperkende strekking is ten aanzien van den tegenwoordigen toestand, die niet in zijn vollen omvang wordt bevestigd en bestendigd, terwijl bij alles wat nieuw is verkoop op den openbaren weg natuurlijk uitgesloten wordt door art. 3, 2°. Voor den tegenwoordigen toestand kan alleen zoodanige vergunning bestendigd worden die strekt voor den verkoop langs het huis waar de vergunning gevestigd is. Ook wanneer de gemeenteraden bepalingen gelieven

te maken om verkoop op den openbaren weg toe te staan, want de verkoop op den openbaren weg, niet langs het huis, is door de wet verboden en kan niet door de verordening geoorloofd worden. Ik geloof dus, dat bij verordening geen vergunning kan worden verleend in dit opzicht, dan aan bestaande inrichtingen, die op dit oogenblik reeds vergunning hebben om het te doen, maar dat dit bij de nieuwe inrichtingen uitgesloten is door art. 3, n°. 2, al maakte de gemeenteraad ook honderd verordeningen. Voor het tegenwoordige wordt de bevoegdheid van den gemeenteraad ingekort, want op dit oogenblik schijnt die raad vergunning te kunnen geven voor den verkoop van sterken drank niet alleen langs het huis, maar ook aan den overkant van het huis. Dit zal voortaan niet meer kunnen en daarom heeft het artikel een beperkende strekking.

Ik zou dus aan de voorstellers in overweging geven om bij de verdediging van hun amendement rekening te houden met deze strekking van het Regeeringsvoorstel.

De heer **Brants**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet anders dan verklaren, dat, voor zoover ik de zaak nu kan overzien, ik met het gevoelen van den heer Schaper aangaande art. 4*a* medega. Het zoude mij spijten zoo dit artikel moest blijven bestaan. Mij dunkt, dat hier geen enkele noodzakelijkheid voor is, want er wordt door het amendement-ter Laan aan de drankliefhebbers niets anders gezegd, dan alleen dat, wanneer zij sterken drank willen gebruiken, zij dan in de dranklocaliteiten moeten gaan. Wat de Minister omtrent de uitspanningen buiten in dorpen heeft gezegd; wanneer de sterke drank een levensvoorwaarde ware, dan zou ik die zienswijze kunnen deelen, maar die gasten blijven vrij in hun drankgebruik. Wanneer zij maar iets anders dan sterken drank willen drinken, mogen zij zelfs wat mij aangaat, midden op den weg gaan zitten.

Ik weet wel dat er vele leden van de Kamer zijn die meenen dat ik hier spreek gedreven door de geheelonthoudersgedachte; maar deze heeft er werkelijk niets mede te maken, hoezeer men die er telkens gaarne bijhaalt. Het is mij hoe langer zoo meer gebleken, dat, wat ik in mijn eerste betoog heb gezegd, waar is, dat de geheelonthouding in de oogen van de leden der Kamer niet is een biconvexe lens, die het licht sterker op een punt concentreert, maar eer een holle spiegel, die tot karikatuurstanden aanleiding geeft. Dat is nu wellicht wat bloemrijk, maar ik heb de bewijzen dagelijks voor mij, dat wanneer in het debat de geheelonthouding voor den dag komt, men daardoor lichtelijk de zaak zelf schaadt. Ik wil dus aan de drankliefhebbers geheel de gelegenheid laten te drinken in hun localiteiten wat zij willen. Daar gaat het dus niet om. Ik stel enkel de vraag: wat zegt ons volk van het drinken op den openbaren weg?

Mag ik dit nog even aan de Kamer mededeelen. Ik weet wel dat het „Vox populi, vox dei" in onze dagen eenigzins heeft uitgediend, maar toch heb ik uit den volksmond een opmerking gehoord, die te merkwaardig is dan dat zij niet zou moeten worden opgeteekend.

Toen ik een dezer dagen bij een stortbui des middags het Plein passeerde, zag ik al de heeren die daar aan de tafeltjes zaten naar binnen draven, gevolgd door de kellners, en in de veilige Witte verdwijnen.

Terwijl ik hier naar keek, zeide een eenvoudige tramreiziger naast mij: „Wat de wet niet wil en het geweten niet kan, dat doet de regen." Ik keek den man eens aan en dacht: ik waag mij niet aan eene betere redactie! Maar als dan voor het vervolg de wet niet zal kunnen en het geweten niet zal willen getuigen tegen die drinkgebruiken, dan zal ik bij elken natten zomer dankbaar zijn, dat de pleinen althans worden schoongeveegd

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Vooral naar aanleiding van hetgeen door den heer Talma is gezegd, veroorloof ik mij een paar opmerkingen over het artikel in verband met het daarop ingediende amendement. Indien de voorstelling door den heer Talma gegeven juist ware, dan erken ik, dat het belang van deze zaak betrekkelijk gering zou zijn, maar ik moet de juistheid daarvan ten zeerste betwijfelen. Volgens de opvatting van dien geachten afgevaardigde zouden wij hier met niets anders te doen hebben dan met een overgangsbepaling voor de bestaande vergunningen, wat den verkoop op den openbaren weg betreft, waaromtrent door den gemeenteraad beperkende bepalingen kunnen worden gemaakt. Maar ik zou willen vragen, waarop dat steunt, terwijl het bevreemden moet op deze plaats slechts de regeling van een overgangstoestand te vinden.

Bovendien, wordt er gezegd, is een afzonderlijk verbod voor verkoop van sterken drank op den openbaren weg niet noodig, want deze valt onder de localiteiten voor den openbaren dienst, waarvoor geen vergunning verkregen kan worden. Wij moeten de verklaring van den Minister omtrent dit punt nog vernemen. Maar ik zou het zeer vreemd en ook verkeerd vinden, wanneer aan het begrip localiteit een zoodanige uitbreiding werd gegeven, dat daaronder ook viel de openbare weg. Ik weet wel, dat in dit wetsontwerp telkens wordt verwezen naar andere bepalingen, waardoor de duidelijkheid niet bevorderd wordt, maar ik zou vreezen voor de uitlegging van de geheele wet, wanneer daarbij een zoodanige uitbreiding van begrippen moest aangenomen worden, dat gezegd kon worden: er is geen sprake meer van verkoop op den openbaren weg, want dit is een localiteit voor den openbaren dienst.

Mocht de Regeering nu niettemin medegaan met de voorstelling van den heer Talma, dan, zooals ik reeds heb toegestemd, is de zaak van minder belang. Maar ook omgekeerd, indien de Minister haar onjuist noemt, dan wordt het anders en wensch ik daarom nog een oogenblik het amendement te bespreken.

Wat de formeele bezwaren van den Minister daartegen aangaat, erken ik de juistheid hiervan; doch de heeren voorstellers zullen die bedenking wel weten te ondervangen, al was het slechts door het woord „verkoopen" te vervangen door het woord „verstrekken". Maar overigens ga ik mede met de voorstelling van de verdedigers van het amendement, dat dit ligt in de lijn van het Regeeringsvoorstel. Men kan over de gedachte van het Regeeringsvoorstel denken zooals men wil, maar waar de wet noch het drankgebruik wil verbieden — anders zou zij den verkoop van sterken drank geheel moeten beletten —, noch zonder meer het misbruik wil tegengaan — want dan zou men hebben kunnen volstaan met strengere strafbepalingen voor degenen die misbruik maken, waar zij alleen het gebruik wil trachten te beperken, zooals dit ook uitdrukking vindt in het verbod van den verkoop van sterken drank op stoombooten en in de stations, daar ligt dit amendement geheel in de lijn van de wet. Nu zegt de Minister wel, dat men de menschen die een dagje buiten zijn, toch niet dwingen kan binnen te zitten, maar, Mijnheer de Voorzitter, hoe heb ik het nu? Deze wet is vol van belemmeringen tegen het drankgebruik. Wil men die belemmeringen niet, goed, maar dan moeten ook die andere bepalingen vervallen. Intusschen, waar de algemeene strekking van de wet vaststaat en wij thans bezig zijn die in artikelen uit te werken, acht ik voor het doel der wet zeer bedenkelijk, ten opzichte van de eene zaak deze, en ten opzichte van een andere zaak een andere lijn te volgen. Er is geen reden om welwillender te zijn tegenover menschen die een dagje uit zijn en op den openbaren weg sterken drank willen gebruiken dan tegenover menschen, die op stoombooten of in stations zijn. Er is zelfs nog meer te zeggen voor dit amendement dan voor de andere bepalingen; want de menschen, die uitgaan doen dit voor hun pleizier en de menschen, die op stoombooten en in stations zijn, moeten daar wellicht meerendeels voor hun zaken zijn. Nu vind ik het argument voor het verbod van verkoop van sterken drank op stoombooten en in stations, dat menschen die niet drinken daar anderen wel sterken drank zouden moeten zien drinken niet heel sterk. Vóór de bedoelde bepalingen heb ik dan ook gestemd op andere gronden. Maar indien dit argument daar gold, dan is het hier nog te meer het geval. De menschen die uit zijn en buiten op den openbaren weg zitten te drinken, laten dat aan alle voorbijgangers zien en kunnen hun daarom aanleiding geven om ook te drinken.

Voor mij is de sterkste grond van dit wetsontwerp, dat de Overheid niet ingrijpt in de persoonlijke vrijheid om sterken drank te drinken, maar op haar terrein het gebruik hiervan wil beperken; daarom mag geen sterke drank geschonken worden in de gebouwen voor den openbaren dienst bestemd; evenmin in de openbare middelen van vervoer, maar dan ook niet op den openbaren weg. Wie intusschen sterken drank wil gebruiken, ga eenvoudig naar binnen, en de anderen worden daardoor te

meer aangemoedigd om buiten in de vrije natuur te blijven onder het genot van andere verfrisschende dranken.

Het is om deze redenen dat ik mijnerzijds het amendement wensch aan te bevelen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Nu van meer dan één zijde ons amendement is verdedigd en ons in overweging is gegeven door een betere redactie sommige bezwaren te ondervangen, o. a. dat van het verstrekken, in plaats van verkoopen van sterken drank op den openbaren weg, ben ik zoo vrij, in overleg met mijn medevoorstellers, het amendement in dier voege te wijzigen, dat het thans luidt, in overeenstemming met de terminologie in art. 16, sub 3 en 4:

„Het is verboden op den openbaren weg sterken drank in het klein te schenken, toe te dienen of te verstrekken."

Ik dank verder den heer Schokking voor zijn steun. Wat den heer Talma betreft, zijn betoog was uiterst fijn, maar ik kan het niet beamen. Voor zoover ik het heb kunnen volgen, acht ik het onjuist. Ik geloof niet dat de openbare weg te beschouwen is als localiteit en ik meen dat de Minister het ook niet zoo heeft begrepen, anders was zijn heele betoog van zooeven bezijden het onderwerp geweest. Tegen het betoog-Talma is in ieder geval dit aan te voeren, dat dan in de geheele overgangsperiode — een menschenleeftijd — op den openbaren weg kon worden geschonken, want dan zou het een „verkregen recht" zijn. Nota bene, om op den publieken grond jenever te verkoopen!

Den heer Brants dank ik voor zijn steun. Ik hoop dat zijn vóór *pleiten* ditmaal ook zal beteekenen vóór *stemmen*. In verband met den heer Brants moet mij iets van het hart, dat een persoonlijke zaak betreft. De heer Brants heeft mij bij de algemeene beschouwingen verweten dat ik niet alleen was drankbestrijder maar drank*aanprijzer*. Later heeft hij mij onder vier oogen gezegd dat hij zich had vergist en dat die beschuldiging verviel, daar ik iets anders gezegd had dan hij meende. Ik had gehoopt dat de heer Brants in het openbaar die leelijke klad van mij zou hebben afgenomen en van zijn dankbaarheid jegens ons amendement zou hebben gebruik gemaakt om dit te doen. Mij dunkt dit eischt het fatsoen.

De **Voorzitter**: Door de voorstellers is een wijziging in hun amendement gebracht, ten gevolge waarvan het thans luidt:

„Het is verboden op den openbaren weg sterken drank in het klein te schenken, toe te dienen of te verstrekken."

De heer **Brants**: Ik wil gaarne doen wat de heer Schaper van mij verlangt en betuigen dat ik mij heb vergist in de qualificatie die ik hem gaf. Toen ik zooeven gesproken heb, dacht ik niet aan de quaestie die tusschen ons hangende was, anders had ik dit wel aanstonds gezegd.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de discussie niet ophouden door mij in deze bespiegelingen te mengen. Ik kan mij met het amendement vereenigen, maar ik heb ook bezwaar tegen het artikel, bij welks uitlegging allerlei moeilijkheden zullen voorkomen. Ik meen dat het artikel in vele gevallen moeilijk kan worden toegepast en men tot allerlei spitsvondigheden zal komen betreffende de uitdrukking „op den openbaren weg langs het huis". De uitlegging van den heer Talma, dat de openbare weg is een localiteit, bestemd voor den openbaren dienst, lijkt mij eenigszins gewaagd. Hoe dit zij, wij kunnen de gemeenteraden vrijlaten. De gemeentebesturen kunnen vergunningen verleenen, en die moeten ook uitmaken op welke gedeelten van den openbaren weg kan gedronken worden. Wij moeten hen daarin geheel en al vrijlaten.

Het is daarom, Mijnheer de Voorzitter, dat ik u wil vragen, ook het artikel zelf in stemming te brengen, ten einde gelegenheid te geven daartegen te stemmen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Het verkoopen van sterken drank in het klein is, met exceptie alleen van het bepaalde in art. 1 *b*, volgens dit wetsontwerp niet geoorloofd zonder vergunning, en deze wordt geweigerd tenzij zij wordt gevraagd voor een huis of de gebouwde aanhoorigheid van een huis, volgens art. 3, 4°.

De opmerking van den heer Talma is dus niet moeilijk te vatten en volkomen juist, namelijk dat in de vergunning zou moeten besloten zijn verkoop op of aan den openbaren weg, om dien volgens dit ontwerp mogelijk te maken.

Wanneer men nu nog eens een afzonderlijke bepaling ging maken, dat de verkoop op den openbaren weg of iets dergelijks niet geoorloofd is, dan zou dit in het stelsel van dit wetsontwerp geen beteekenis hebben.

Bij de uitlegging welke gegeven is door Minister Modderman en ook naderhand door den rechter, heeft het algemeen complexbegrip van localiteit aanleiding gegeven tot allerlei moeilijkheden. Zoo deed zich het volgende voor.

Op het platteland bevindt zich vaak aan de eene zijde van den openbaren weg de herberg, maar ligt aan de overzijde nog een deel daarvan. Toen is de vraag gerezen of men dat gedeelte van den openbaren weg, dat daartusschen ligt, moest uitsluiten en daarop heeft de Minister Modderman beslist dat, wat aan de overzijde is, ook onder de vergunning begrepen is, mits steeds zij die toegang hebben tot het buffet aan den eenen kant, dien ook hebben aan den anderen kant en de vergunning één geheel uitmaakt.

Die onzekerheden hebben ten gevolge gehad, wat wij hier te 's Gravenhage op het Plein en te Amsterdam op het Rembrandtplein zien, namelijk dat op een deel van den openbaren weg langs de huizen sterke drank wordt toegediend, omdat in de opgave van hetgeen bij de vergunning moest worden opgegeven de aanhoorigheid beschouwd werd zich min of meer aan die zijde van het huis uit te strekken.

Dit is nu voor de toekomst totaal afgesneden, doordat hier uitdrukkelijk staat, dat de zetel der vergunning alleen kan zijn een huis of de gebouwde aanhoorigheid van het huis.

Nu blijft nog deze vraag over: als verkoop niet kan plaats vinden, bereikt men dan zijn doel? Stellig niet. Wat de heer Schaper daartegen ook moge zeggen, het is niet juist, dat hij bedoelt enkel den verkoop te verbieden, maar hij wil juist, dat op den publieken weg niet zal *gedronken* worden, dat men niet op straat zal zien gebeuren, wat in vele van die localiteiten gebeurt en wat — en dit zeg ik zonder iemand in zijn privaat leven te veroordeelen — ook op mij altoos een weerzinwekkenden indruk maakt.

Nu geldt het hier niet den verkoop, maar het verstrekken. De heer Schaper vergist zich, als hij meent, dat men het alleen als verstrekken moet beschouwen, wanneer men zelf zijn glas mee naar buiten neemt en gaat zitten drinken; neen, wanneer dat glas in huis besteld en betaald is, is de koop in huis gesloten en niet op den openbaren weg. Of men het glas nu zelf meeneemt of door een kellner laat brengen doet er niet toe: het glas wordt verstrekt, en men kan het drinken. Het geval, dat de heer Schaper bedoelt, wordt door het verstrekken dus niet uitgesloten.

Men moet dus wel verstaan: de poging, door de Regeering in dit artikel aangewend, geldt niet den verkoop, maar het verstrekken. Of men zelf den sterken drank naar buiten draagt of het door een ander laat brengen, dat zijn détails, waarin wij ons niet hebben te mengen, maar wat het kwaad is dat kan gebeuren en door deze wet, zonder deze bepaling, niet wordt uitgesloten, is het verstrekken.

In antwoord aan den geachten afgevaardigde, den heer de Savornin Lohman, moet ik er dan ook op wijzen, dat, wanneer dit artikel uit de wet valt, het verstrekken, toedienen en schenken op den openbaren weg geheel vrij zou blijven, mits men maar niet *verkoopt* aan den openbaren weg zelf; dan zou dus het drinken op den openbaren weg veel krasser optreden dan tegenwoordig. Daarom is de bedoeling der Regeering om, waar de verkoop reeds verboden is, nu hier ook opzettelijk het verstrekken te verbieden, maar voor dat verstrekken geen absoluut verbod te stellen, doch te zeggen, dat het verstrekken alleen dan geoorloofd kan worden, wanneer er een plaatselijke verordening voor bestaat. Zooals nu de bepaling in het Regeeringsartikel luidt, is het dus niet geoorloofd, wanneer het niet door een gemeenteverordening geoorloofd verklaard is.

Den geachten afgevaardigde, den heer Goeman Borgesius, moet ik zeggen, dat ik met het facultatief stellen niet gaarne zou meegaan, omdat gegadigden dan in onzekerheid blijven verkeeren; er moet zekerheid bestaan voor een zekeren duur van

tijd. Het is daarom, dat ik aan een imperatieve bepaling de voorkeur heb gegeven, en ik geloof, dat dit ook inderdaad verkieslijk is.

Met de opvatting, dat de openbare weg gelijk zou staan met het begrip „localiteit, aan het Rijk toebehoorende", kan ik niet meegaan. Al mocht de consequentie dit meebrengen, geloof ik toch, dat, als men dat deed, en het toedienen en verstrekken op den openbaren weg absoluut verbood, men de consequentie inderdaad te ver zou drijven. Analoog zijn de begrippen wel, maar ik geloof toch, dat men verkeerd zou doen met ze geheel te identificeeren.

De heer Schaper en zijn medevoorstellers zullen, dunkt mij, goed doen, wanneer zij in hun bepaling ook opnemen, dat ze alleen den vergunninghouder geldt; natuurlijk, voor de anderen is het vanzelf verboden. Wanneer men het echter zóó neemt, geheel onbepaald, dan zou het verboden zijn, aan iemand, die bij een feestelijkheid uit is of bij voorbeeld op een landelijken weg bivouakeerde, meegenomen drank te verstrekken. En waar er nu geen andere bepaling tegen den drinker in deze wet voorkomt, zoo geloof ik, dat wij beter doen, zoo een ook hier niet in te voegen.

De hoofdzaak blijft dit: wanneer het amendement, dat dan nu verstrekken uitsluit, wordt aangenomen, wordt niet alleen het verkoopen, maar ook het gebruiken en verstrekken op een openbaar terrein belet, en wanneer daarentegen het voorstel der Regeering wordt aangenomen, is het in principe niet geoorloofd, tenzij een plaatselijke verordening het geoorloofd zijn uitspreekt, en dan onder bepaalde voorwaarden.

Nu zou ik voor mij persoonlijk er niets tegen hebben, wanneer men nu reeds zoover ging, maar het komt mij voor, dat wij bij de opvatting van het publieke leven, die thans heerscht, niet moeten trachten den laatsten mijlpaal te bereiken.

Het is daarom, dat de Regeering er de voorkeur aan geeft geleidelijk voort te gaan, den toestand, die nu bestaat, nader te beperken, niet door een wettelijke bepaling voor het geheele land, maar door gemeentelijke verordeningen, waarbij men kan rekenen met speciale verhoudingen, welke in een gemeente bestaan, en het niet toe te staan dan onder zekere voorwaarden.

De heer **de Savornin Lohman**: Eén woord slechts om den Minister er op te wijzen, dat hij mijn bedoeling onjuist heeft weergegeven, toen hij zeide, dat, indien dit voorstel werd verworpen, daaruit naar mijn meening zou volgen, dat overal op de openbare wegen sterke drank zou kunnen worden geschonken. Mijn bedoeling is alleen geweest te doen uitkomen, dat men op dit punt de gemeenteraden moest vrijlaten zelf te beoordeelen, hoe men in een gegeven plaats deze quaestie wil regelen, omdat het mij voorkomt, dat wij in deze niet in staat zijn een beslissing te nemen, die past voor alle gemeenten. Voor de gemeenteraden zouden bij aanneming van dit artikel practische moeilijkheden kunnen ontstaan, die niet kunnen worden weggenomen, indien men deze wet wil uitvoeren in den geest als door den Minister zelf is aangegeven.

Ik acht het daarom veiliger tegen dit artikel te stemmen, in het midden latende, of het wenschelijk is sterken drank op den openbaren weg te schenken.

De heer **Schaper**: De uitlegging van den Minister omtrent het artikel en de zaak zelf in verband met het reeds aangenomen artikel betreffende gebouwde aanhoorigheden kan ik, geloof ik, laten rusten, want hoe men het keert en wendt, de Minister geeft toe, dat er iets ten opzichte van dit punt moet geregeld worden, hetzij men het te recht of ten onrechte uit de oude wet gehaald heeft.

Over de mogelijkheid van ontduiking wil ik nog iets zeggen. De Minister zegt, dat, als er in de wet gesproken wordt van „verstrekken" men altijd naar binnen kan gaan, daar sterken drank koopen en deze dan medenemen; dan wordt op die wijze de wet ontdoken. Datzelfde geldt van art. 4*a*, door de Regeering voorgesteld, waar ook gesproken wordt van „verstrekken". Wanneer men het zoover drijft, geldt hetzelfde van een gewoon verlofshuis. Wanneer ik drank ga koopen en ik ga een verlofshuis, waar geen drank mag worden verkocht, binnen, dan kan de houder van dat verlofshuis zeggen: ik verkoop of verstrek u dien drank niet, maar gij komt dien hier drinken. Indien men zoover gaat, kan men geen enkele wet maken.

Om echter alle bezwaren weg te nemen, wil ik even de redactie van ons amendement in zoover aanvullen, dat het zal gelezen worden: „Het is aan een vergunninghouder verboden op den openbaren weg sterken drank in het klein, enz." De redactie is dan in overeenstemming gebracht met die van art. 4*a*.

De **Voorzitter**: Door de voorstellers wordt een wijziging gebracht in hun amendement, zoodat in den aanhef in plaats van „Het is verboden", zal worden gelezen: „Het is aan een vergunninghouder verboden", enz.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats is door den Minister gezegd, dat, indien de bepaling van art. 4*a* niet in de wet komt, dat het dan algemeen geoorloofd zal zijn, om op den openbaren weg sterken drank te *verstrekken*, te drinken, toe te dienen, en dat dan alleen het verkoopen op den openbaren weg zal zijn verboden. Aangenomen, dat dit juist is, dan moet ik toch opmerken, dat in den regel de sterke drank, die op den openbaren weg wordt verstrekt, ook op den openbaren weg wordt gekocht. De gewoonte is niet, dat men binnen gaat om te bestellen, maar dat de kellner of bediende rondgaat om te vragen of men iets gebruiken wil.

Maar er is meer. Indien het waar is, dat bij afstemming van dit artikel verstrekken en toedienen op den openbaren weg algemeen geoorloofd zal zijn, dan zal het bij aanneming van dit artikel ook geoorloofd zijn, zoolang er in een gemeente nog geen plaatselijke verordening op dit punt bestaat. En nu weten wij allen dat al schrijven wij in de wet, dat de gemeentebesturen verplicht zijn een dergelijke verordening te maken, sommigen het toch in het geheel niet zullen doen en anderen althans jaren daarmede zullen wachten. Dat was de reden, waarom de heer de Ridder er onlangs in zijn amendement bijvoegde, dat die verordeningen binnen een jaar moesten zijn vastgesteld en dat anders het hooger gezag tusschenbeide zou treden. Maar in dit artikel der Regeering mist men dergelijke aanvulling om te maken, dat de opgelegde verplichting effect krijgt.

Is dus te wachten, dat in tal van gemeenten de verordeningen lang op zich zullen laten wachten, dan zal op die wijze gedurende langen tijd een toestand worden gecreëerd, dien de Minister zelf niet wil. Daarom geef ik den Minister nog met meer nadruk dan in mijn eerste rede in overweging om de bepaling facultatief te maken. Waar de Minister zegt, dat ook de redactie, door mij in overweging gegeven, nog niet duidelijk genoeg uitdrukt hoe de toestand zal zijn, als er geen verordening is, daar meen ik dat dit bezwaar geheel kan worden ondervangen door de bepaling aldus te lezen; „Het verstrekken door een vergunninghouder van sterken drank in het klein op den openbaren weg is verboden, tenzij het uitdrukkelijk bij plaatselijke verordening is toegestaan." Mij dunkt, dat op die wijze alle onzekerheid wordt weggenomen. Men zou daaraan dan nog de volgende regelen kunnen toevoegen: „Bij die verordening worden tevens de voorwaarden gesteld, onder welke het verstrekken mag geschieden; onder die voorwaarden mag niet zijn begrepen het heffen van een bijdrage voor het verleende verlof."

Ik hoop dat de Minister thans zal willen toegeven, dat dergelijke redactie verre boven de zijne de voorkeur verdient.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne bekennen, dat in de lijn van de wet en de tot dusver aangenomen bepalingen een bepaling als in het amendement van den heer Schaper en anderen kon worden verwacht, maar toch zal ik er mijn stem niet aan geven. Deze wet bevat al zooveel plagerige artikelen, dat ik er geen ander, in de uitwerking niet het minst plagerige, wil bijvoegen. Indien het hier het scheppen van een nieuwen toestand gold was het nog iets anders, maar er zijn nu tal van gelegenheden, waar geen misbruik van sterken drank wordt gemaakt en ook niet te vreezen is, waar het gebruik plaats vindt op den openbaren weg ten aanschouwe van het publiek en welke men nu noodeloos moeilijkheden in den weg legt.

En waar komt per slot van rekening het bezwaar op neer? Dat men niet wenscht te zien dat iemand heeft voor zich staan

een glas sterken drank, maar dat het bezwaar onmiddellijk vervalt wanneer er madera, wijn of bier in dat glas zit. Dat acht ik zoodanige huichelachtigheid, dat ik er niet toe wil medewerken zoo iets in de wet te brengen. Wanneer men zich op dien weg verder gaat bewegen zal men voor vele menschen zeer hinderlijk zijn zonder eenig voordeel voor de drankbestrijding er van te kunnen verwachten.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen omtrent het amendement mede te deelen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over mijn interpretatie, die blijkbaar bij allen zoo groote verbazing heeft opgewekt. Ik vestig er de aandacht op, dat in de bestaande wet een bepaling voorkomt die, wanneer de uitdrukking „localiteit" niet van toepassing zou zijn op „openbaren weg", alle verkoop op den openbaren weg, die wij nu waarnemen, tot een onverklaarbaar iets zou maken. In art. 1 van de bestaande wet toch leest men: „Het verzoekschrift om vergunning bevat een nauwkeurige opgave van de localiteiten waar men sterken drank in het klein wenscht te verkoopen." Het staat dus volgens de bestaande wet absoluut vast, dat buiten die localiteiten iedere verkoop van sterken drank verboden is. Dus al die menschen die op het oogenblik verkoopen op den openbaren weg, doen dat omdat het in hun vergunning staat, dat zij op dat deel van den openbaren weg mogen verkoopen. Dat deel van den openbaren weg behoort dus in dien zin tot de localiteiten in den zin van de wet. Dus de openbare weg kan in dien zin behooren tot een localiteit.

Nu heeft de Regeering dat woord localiteit met zijn algemeen karakter omkleed met een aantal specifieke bepalingen, die aan den algemeenen term zijn toegevoegd.

Nu dit gebeurd is, meen ik dat het verleenen van vergunningen voor den verkoop op den openbaren weg in de toekomst absoluut uitgesloten is. En wanneer voor een deel van den openbaren weg geen vergunning verleend kan worden, dan kan ook niet krachtens een gemeentelijke verordening bij vergunning verleend volgens de nieuwe bepalingen der wet, sterke drank aan den openbaren weg worden verkocht of verstrekt.

Dit voert mij tot een woord over het tegenwoordig amendement van den heer Schaper.

Hij stelt voor, dat op den openbaren weg niet zal mogen worden toegediend, verstrekt en geschonken sterke drank; met andere woorden: hij neemt over de bepaling, voorkomende in art. 16, waarin gezegd wordt dat dit in een voor het publiek toegankelijke localiteit niet geschieden mag.

Ik zou zoo zeggen, dat het dus vanzelf spreekt dat het op den openbaren weg niet mag. Daarom geloof ik dat, al wordt het amendement verworpen, het verbod toch in de wet blijft. Wat de Regeering doet is echter iets anders; zij houdt rekening met bestaande toestanden, maar wil de bevoegdheid der gemeenteraden beperken.

Voortaan zal bij het verleenen van nieuwe vergunningen niet meer vermeld mogen worden dat de vergunning zich zal uitstrekken over een deel van den openbaren weg, en voor de oude vergunningen zal de vergunning niet meer kunnen gelden voor dat deel van den openbaren weg, dat niet gelegen is langs het huis, waaraan de vergunning verleend is. Welke gemeenteverordening er ook geldt, zal het gebruik van drank alleen kunnen geschieden op den openbaren weg langs het huis en aan den anderen kant van den weg. Daarom meen ik dat het Regeeringsvoorstel de voorkeur verdient boven het amendement.

Ik moet zeggen dat ik wel wat gevoel voor het amendement, door den heer Borgesius aangekondigd, omdat het doet, wat de Regeering ook doet, namelijk het aan den gemeenteraad geven van een grondslag, waarop hij handelen kan.

Daarom heb ik de eer namens de Commissie van Rapporteurs de aanneming van het amendement van den heer Schaper te ontraden, en der Regeering in overweging te geven het artikel te wijzigen, zooals de heer Borgesius aangegeven heeft.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over het amendement, door den heer Borgesius aangekondigd.

Voor zoover het de bedoeling van dien geachten spreker is iets beters te leveren dan de Regeering voorstelt, kan men aan het amendement zekere verdienste niet ontzeggen, maar wanneer het strekken moet om ons amendement te verdringen, dan zou het een zeer slecht amendement genoemd moeten worden. Men kan toch op zijn vingers uitrekenen dat de gemeenten bitter weinig gebruik zullen maken van die gelegenheid om den verkoop van drank op den openbaren weg verboden te laten, omdat zij daarbij geldelijk belang hebben. Waarom de zaak niet resoluut aan te pakken en tot een Rijkszaak gemaakt, zoodat het verbod zich over het geheele land uitstrekt? Men moge het amendement van den heer Borgesius practisch noemen, het komt toch hierop neer, dat de zaak wel zal blijven zooals zij thans is. Ik hoop daarom dat zij, die iets voor ons amendement gevoelen, voet bij stuk zullen houden en zich niet zullen laten afleiden door het voorstel van den heer Borgesius.

De heer Talma heeft beweerd dat hetgeen wij willen „vanzelf spreekt" en reeds in de wet wordt uitgedrukt, zoodat de zaak hetzelfde blijft, ook al wordt ons amendement verworpen.

Ik begrijp er niets van; en ik sta niet alleen in mijn onmacht om te begrijpen; ook anderen zijn in dat geval. Wat de heer Talma gezegd heeft, is absoluut onjuist, dat het verbod reeds in de wet zou staan. Wat zal het gevolg zijn? als ons amendement verworpen wordt? Dat men weer aan het schikken en plooien zal gaan, en zelfs vrij wat erger dan thans onder de geldende wet het geval is; men zal weer gaan zeggen: de openbare weg is geen localiteit, en heeft dus geen vergunning noodig.

De Minister betwijfelt ook niet of deze bepaling noodig is.

Ik heb mij verbaasd over de oppositie van den heer Bos.

De heer Bos noemt het amendement een vermeerdering van de plagerijen en vond het zelfs een huichelachtig amendement. Maar dan kan men een arbeidswet of een belastingwet ook wel plagerij noemen. Wanneer men het zoover wil drijven, dan is een belastingwet bij uitstek een plagerij, maar daarom heft men ze niet op.

Ik kom er met kracht op dat de heer Bos ons amendement een huichelachtig amendement noemt. Daartegenover valt niet te redeneeren. Maar wanneer men niet onderscheiden kan tusschen de bedoeling om de openbare verleiding tegen te gaan en tusschen een zekere huichelachtige manier om het kwaad te bedekken, dan moet ik zeggen dat men door deze afmattende drankwetbehandeling zijn helderheid van oordeel langzamerhand verloren heeft. Ik weet er geen andere oplossing voor.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog even, vóór dat wij een beslissing gaan nemen, de aandacht te vestigen op de zonderlinge toestanden, die in het leven zullen geroepen worden als dit artikel onveranderd wordt aangenomen. Bij art. 3 n°. 4, zooals het nu laatstelijk luidt, is nu bepaald, dat de vergunning wordt geweigerd wanneer zij wordt gevraagd voor den verkoop elders dan in een huis of in de *gebouwde* aanhoorigheid van een huis. Wanneer men zich nu voorstelt het ons Nederlanders allen wel bekende Heerenlogement te Velp, dan bevindt men, dat wij daar hebben: het logement, voorts den openbaren weg en aan de overzijde van den openbaren weg den bekenden tuin. Volgens artt. 3 en 4 zal nu in een zoodanigen tuin, daargelaten den overgangstijd, niet kunnen worden verkocht en ook niet kunnen worden verstrekt, maar nu krijgt men de zonderlinge regeling, dat volgens een plaatselijke verordening van de gemeente waartoe Velp behoort, wel sterke drank zal kunnen worden verstrekt op den openbaren weg, die gelegen is tusschen het huis en de aan de overzijde van den openbaren weg gelegen tuin. In den privaten tuin zal dus niet mogen worden verstrekt, maar op den openbaren weg daar voor wel. Dit is een zoo zonderlinge toestand, dat ik den Minister in overweging zou willen geven dit artikel aan te houden en het in het licht van deze en dergelijke onmogelijkheden, welke uit het verband tusschen het artikel en het bepaalde bij artikel drie voortspruiten, nader te bezien.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde uit Appingedam, die een zeer druk aandeel in deze discussiën heeft genomen, misschien daardoor niet goed op mijn woorden heeft gelet, anders had hij niet zulk een scherp oordeel uitgesproken als hij gedaan heeft. Ik heb niet gesproken van een huichelachtig amendement, maar ik heb gezegd dat ik het huichelachtig vind wanneer men zich ergert wanneer menschen op den openbaren weg zitten met een glas jenever of

cognac en men zich niet ergert wanneer het is sherry, bier of iets dergelijks. Dat is heel iets anders dan de strekking van het amendement huichelachtig te noemen. Overigens wil ik wel verklaren, dat het mij eenigszins verbaasd heeft, dat de geachte afgevaardigde uit Appingedam dit voorstel heeft gedaan, wanneer ik daarmede vergelijk den indruk dien de belangrijke rede op mij gemaakt heeft, welke hij bij de algemeene beschouwingen gehouden heeft, toen hij met kracht en klem is opgekomen tegen plagerijen in het wetsontwerp, terwijl hij nu krachtig er toe medewerkt om bepalingen in het leven te roepen, waarvan ik niets anders zeggen kan, dan dat zij plaagachtig zijn.

Bij deze discussie heeft men voortdurend de uitspanningen voor oogen waar men voor het huis zit en drinkt, maar er zijn ook andere gevallen. Ik denk b.v. aan een herberg op het platteland, waar personen met hun paard en rijtuig voorbijkomen. Wil zoo iemand, als het slecht en koud weder is, een glas cognac gebruiken, dan wordt hij, wanneer het voorstel van den geachten afgevaardigde wordt aangenomen, al weer door de wet genoodzaakt de paarden aan een ander over te geven en het huis binnen te treden om een borrel te nemen.

De **Voorzitter**: Door den heer Goeman Borgesius is een amendement ingediend om onder art. 4*a* te doen luiden als volgt:

„Het verstrekken door een vergunninghouder van sterken drank in het klein op den openbaren weg is verboden, tenzij het uitdrukkelijk bij plaatselijke verordening is toegestaan. Bij die verordening worden tevens voorwaarden gesteld onder welke de verstrekking mag geschieden. Onder die voorwaarden mag niet zijn begrepen het heffen van eene bijdrage voor het verleende verlof."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Idsinga, de Ridder, van Veen en van Dedem, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Schaper**: Ik wenschte den heer Bos even te doen opmerken, dat ik bij de algemeene beraadslaging niet elken maatregel tegen het gebruik van sterken drank plagerij heb genoemd, maar die maatregelen, waarvoor men niet over één kam scheerde, herbergen en sociëteiten. Dan werd het plagerij. Maar deze bepaling zal voor iedereen gelden en dus niet den een plagen en den ander vrijlaten. Het voorbeeld door den heer Bos aangehaald, schijnt mij overigens al zeer zwak, want als men met een paard voor een herberg stil houdt, is er altijd iemand bij de hand om het vast te houden, en kan dus de bezoeker naar binnen gaan.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De opmerking van den heer van Raalte, dat hij te Velp een heerenlogement kent, waar zich zekere gelegenheid voordoet, die hier tot ongelegenheid zou leiden, is een opmerking, die wanneer men bezig is aan wetgevenden arbeid, weinig kracht heeft.

Wanneer men aanwijst, dat een zekere plaats, zekere inrichting in allerlei varieteiten in het land voorkomt en dat een der bestaande toestanden met een voorgedragen bepaling in strijd komt, dan is dat het stellen van den eisch dat nieuwe bepalingen in een wet zóó gemaakt moeten worden, dat zij passen op alle bestaande toestanden, en dat is toch een hersenschimmige eisch, want dan zou elke bepaling met zooveel bijvoegingen, omschrijvingen en nevenbepalingen moeten aangevuld worden, dat men een wet kreeg, die niets veranderde in den bestaanden toestand.

Men kan bij een wetsontwerp als dit hoogstens den eisch stellen, dat men met de meest gebruikelijke omstandigheden rekening houdt, maar ook dan nog kan men niet altijd den eisch stellen, dat de wet zich geheel daarnaar zal voegen of daarvoor wijken.

De heer Goeman Borgesius is teruggekomen op zijn denkbeeld om de bepalingen facultatief te maken en heeft nu een amendement ontworpen, luidende:

„Het verstrekken door den vergunninghouder van sterken drank in het klein op den openbaren weg is verboden, tenzij dit uitdrukkelijk bij plaatselijke verordening is toegestaan. Het wordt aan voorwaarden verbonden, doch onder deze voorwaarden mag niet voorkomen het heffen van geld voor het verleende verlof."

Daarmede wordt hetzelfde doel bereikt wat wij in ons voorstel beoogen.

Er is dit verschil met ons voorstel, dat er in wordt gesproken over het verstrekken van sterken drank op den openbaren weg in het algemeen. Nu rijst deze vraag: Bedoelt de geachte afgevaardigde, dat aan een vergunninghouder zal kunnen worden toegestaan, niet alleen vlak langs zijn huis, maar ook verderop aan den openbaren weg te verkoopen, dan drukt zijn amendement dit metterdaad uit. Bedoelt hij daarentegen, dat hem alleen zal vergund kunnen worden vlak langs zijn huis te verstrekken, dan zou er bij moeten: langs het huis, waarin hij het bedrijf uitoefent.

Dat „langs" kan wel weer tot moeilijkheden aanleiding geven, maar wanneer het geheel wordt weggelaten zet het op den duur de deur open voor allerlei ontduikingen. Verder stelt het amendement voor toe te voegen: bij die verordening worden tevens de voorwaarden gesteld onder welke het verstrekken mag geschieden. Dat is een bepaling, waarmede ik instem, want zij zal voorkomen, dat men er van zal gaan maken een extra vergunning, een misbruik, waartoe de toestand van vele gemeentelijke kassen aanleiding kan geven.

Aan het einde van het amendement echter wordt voorgesteld te lezen: onder de voorwaarden mag niet zijn begrepen het heffen van een bijdrage voor het verleende verlof.

Die uitdrukking acht ik in deze wet bedenkelijk, omdat *verlof* hier nu eenmaal een technische beteekenis heeft en de opvatting zou kunnen ontstaan, dat men dan hier ook te doen had met een bierverlof. Ik zie ook niet in dat die toevoeging noodig is.

Overigens geloof ik dat, wanneer men de lezing door den geachten afgevaardigde aangegeven volgt, hetzelfde doel bereikt wordt, dat in het artikel wordt beoogd, maar dat men dan eenigszins secuurder gaat, en daarom heb ik de eer dat amendement over te nemen.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister erkentelijk dat hij mijn amendement overneemt. Van mijn kant heb ik geen bezwaar om de woorden „voor het verleende verlof" uit de laatste alinea van mijn amendement weg te laten.

De **Voorzitter**: Door den heer Goeman Borgesius is het door hem voorgestelde amendement gewijzigd in dien zin, dat aan het slot wegvallen de woorden: „voor het verleende verlof."

Het gewijzigd amendement is door de Regeering overgenomen, en maakt verder geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **van Raalte**: Voorbeelden hebben het groote voordeel, dat zij in enkele trekken soms den geheelen toestand in het licht stellen, zonder dat daarvoor verder veel woorden noodig zijn.

Zoo heb ik het voorbeeld van het Heerenlogement gebezigd, omdat dit de werking der bepalingen met één trek illustreert voor een reeks van gevallen en aan de Vergadering daarmede deze toestanden aanstonds voor oogen staan. Het is echter niet meer dan een voorbeeld. Maar het geldt overal waar men heeft een tuin, een private stoep of iets dergelijks voor een huis tegen den openbaren weg aan. Het heerenlogement is een type en zelfs nog een gecompliceerd type.

Maar overal waar men heeft voor het huis, waarin vergunning gegeven is, een tuin of een emplacement en daarna den openbaren weg, gaat het bezwaar waarop ik wees, in zijn volle kracht op. Wij zullen dan dezen zonderlingen wetgevenden maatregel treffen, dat er niet mag worden verkocht noch mag worden verstrekt in den privaten tuin, liggende, vóór het huis, maar wel mag worden verstrekt op den openbaren weg, die dan weer op den tuin volgt. Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor hier zeggen, dat dit juist het aardige is. Wanneer wij hier bijeen waren om aardigheden in de wet te brengen, zou het argument iets beteekenen, maar waar het hier gaat om een ernstige

zaak, moet men trachten van deze moeilijkheid een oplossing te vinden voor wij overgaan tot stemmen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer ter Laan c. s. wordt in stemming gebracht en met 49 tegen 17 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Röell, Nolens, Cremer, van Vliet, Dolk, van Bylandt, Pompe van Meerdervoort, van Veen, Roessingh, Mees, Fock, Arts, van Foreest, den Tex, Ketelaar, Nolting, de Visser, Pijnacker Hordijk, Verhey, van Idsinga, Hubrecht, van Gijn, Fruytier, Bos, van Dedem, van Wassenaer van Catwijck, Michiels van Verduynen, Kolkman, Drucker, van den Berch van Heemstede, van Alphen, van Raalte, Raymakers, Marchant, de Ram, Mutsaers, de Ridder, van Karnebeek, Bijleveld, Heemskerk, Rink, Lieftinck, Zijlma, Passtoors, Janssen, Talma, Travaglino, de Savornin Lohman en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Troelstra, Brants, Helsdingen, Schaper, ter Laan, Sluis, Hugenholtz, Schokking, Aalberse, Ferf, van der Zwaag, van Nispen tot Sevenaer, Goeman Borgesius, Duymaer van Twist, de Waal Malefijt, van Löben Sels en Melchers.

Het gewijzigde *art. XIII* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Zooals ik verleden Vrijdag mededeelde, stel ik nu voor eerst te behandelen art. 15*q*, te vinden onder art. XXIX. Tevens stel ik voor de verschillende artikelen van art. XXIX te beschouwen als onderartikelen en daarover afzonderlijk te beraadslagen en te stemmen. De amendementen, strekkende om die onderartikelen te doen vervallen, behoeven niet te worden voorgesteld, daar men het doel kan bereiken door tegen het onderartikel te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

Beraadslaging over onderart. 15*q*, begrepen in ART. XXIX, luidende:

„In iedere gemeente met meer dan 10 000 inwoners worden één of meer commissies van meerderjarige ingezetenen ingesteld. In gemeenten met minder dan 10 000 inwoners kunnen één of meer zoodanige commissies worden ingesteld. Indien in eene gemeente meer dan één commissie wordt ingesteld, bepalen burgemeester en wethouders, over welk deel der gemeente de bemoeiingen van iedere commissie zich uitstrekken.

Die commissies dienen de Overheid van raad, zoowel desgevraagd als uit eigen beweging, omtrent alles, wat betreft de bereiking van het doel van deze wet.

Het aantal leden dier commissies wordt bepaald door Onzen Commissaris in de provincie, burgemeester en wethouders gehoord.

De leden worden benoemd door Onzen Commissaris in de provincie. Zij treden volgens een door Onzen Commissaris in de provincie op te maken rooster af, met dien verstande, dat geen lid, behoudens herbenoeming, langer dan drie jaren zitting heeft.

Burgemeester en wethouders stellen eene instructie vast, waarin worden geregeld de verkiezing van een voorzitter en een secretaris, de vergaderingen en de werkwijze.

De instructie is onderworpen aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten. Indien geene overeenstemming wordt verkregen, geschiedt de vaststelling van de instructie door Gedeputeerde Staten.

Den secretaris van de commissie kan uit 's Rijks kas een door Ons vast te stellen vergoeding van bureaukosten worden toegekend.

De gemeenteraad stelt een, zoo noodig verwarmd en verlicht, lokaal ter beschikking voor de vergaderingen der commissie."

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Het is tot haar leedwezen aan de Regeering niet mogen gelukken, ook met de grootste inspanning niet, het geheele gewijzigde wetsontwerp reeds gisterenavond aan de Kamer voor te leggen en nu komt juist art. 15*q* voor in het nog niet verschenen deel; Het is wel reeds ter Landsdrukkerij, maar het heeft de Kamer nog niet kunnen bereiken.

Ik wensch daarom nu mede te deelen welke wijziging de Regeering in dit artikel aanbrengt.

De eerste twee zinsneden van de eerste alinea vervallen en in plaats daarvan wordt gelezen: „Door Ons kunnen in eene gemeente, op voorstel van den raad, één of meer commissiën van meerderjarige ingezetenen worden ingesteld."

De verandering komt hierop neer, dat, terwijl in het oorspronkelijk voorstel die commissiën in zekere categorie van gemeenten obligatoir waren en facultatief in een andere categorie van gemeenten, zij thans geheel facultatief worden gesteld, en wel verbonden aan het initiatief van den gemeenteraad.

De Regeering heeft ontwaard, dat er in onderscheidene gemeenten, ook boven de 10 000 zielen, bedenking daartegen bestaat, en wanneer het in die gemeenten te veel tegenstand vond, dan zou de zaak, in plaats van goed, kwaad doen. Daarom is de Regeering te rade geworden het nu zóó voor te stellen, dat het afhangt van het initiatief van den gemeenteraad, en dat dan door Koninklijk besluit de commissiën worden ingesteld.

Wanneer het geschiedt op initiatief van den gemeenteraad, dan mag men vertrouwen, dat er in de gemeente zelve genoegzame sympathie bestaat om de zaak te doen slagen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is het artikel in dien zin gewijzigd, dat de twee eerste zinsneden van de eerste alinea vervallen en in de plaats daarvan wordt gelezen: „Door Ons kunnen in eene gemeente op voorstel van den gemeenteraad één of meer commissies van meerderjarige ingezetenen worden ingesteld."

De heer **Janssen**: Mijnheer de Voorzitter! Toen Vrijdag ll. door den geachten afgevaardigde uit Roermond en door mij een amendement op dit artikel werd ingediend, was ons nog niet bekend, dat art. 15*q* zou behandeld worden vóór art. XIV, evenmin dat de behandeling zoo zou geschieden, dat een amendement op dit onderdeel van art. XXIX niet noodig was.

Wij moesten daarom reeds bij art. XIV aanstonds stelling nemen tegen de instelling van commissiën, zoodat die in het wetsontwerp voorkwam.

Ons bezwaar tegen de commissiën is door de thans in art. 15*q* door de Regeering aangebrachte wijziging aanmerkelijk ondervangen. De instelling dier commissiën had onze bijzondere sympathie niet en heeft die thans nog evenmin. Toch zijn wij bereid met de facultatief-stelling dier commissiën genoegen te nemen. Het zou toch een eenzijdige beoordeeling ook van deze nieuwigheid in het ontwerp zijn, indien men meende dat ze overal en altijd slechts nadeel zou toebrengen. Wij kunnen het nut niet ontkennen, dat in deze of gene gemeente door zoodanige commissiën, mits natuurlijk behoorlijk samengesteld, kan worden gesticht.

De mogelijkheid van dat nuttig werken moet de gemeenteraad beoordeelen en wij willen dus daartoe gaarne gelegenheid geven.

Bovendien hebben wij de overtuiging, dat de gemeenteraden niet al te spoedig zullen overgaan tot het doen van een voorstel om dusdanige plaatselijke commissiën in te stellen.

Zooals de Minister reeds zooeven zeide, een gemeenteraad zal eerst dan daartoe overgaan, wanneer werkelijk in die gemeente niet alleen de noodzakelijkheid blijkt van medewerking, maar ook de omstandigheden er naar zijn om dusdanige commissiën nuttig te doen werken. Men zal natuurlijk het verstandigst doen de beoordeelieg van dit alles over te laten aan het oordeel van den gemeenteraad zelf.

Nu heeft de Minister bij zijn wijziging het onderscheid tusschen gemeenten boven en beneden de 10 000 zielen laten vervallen. Toch meen ik, dat er voor dat onderscheid ook nu nog iets te zeggen is, nl. dat men, als het instellen van die plaatselijke commissiën ook al facultatief wordt gesteld, dit doet voor plaatsen alleen boven 10 000 zielen en voor plaatsen beneden de 10 000 zielen geheel laat vervallen.

Wat het ongewenschte, door ons gezien in die commissiën,

en dat de heer Bolsius bij de algemeene beraadslagingen zoo duidelijk heeft in het licht gesteld, geldt het meest de kleinere plaatsen. Daar zijn de commissiën tevens minder noodig, omdat men mag onderstellen, dat get college van burgemeester en wethouders, dat de vergunningen verleent en intrekt, reeds voldoende op de hoogte is van den plaatselijken toestand en van de localiteiten waarin vergunning wordt verleend en van de personen der vergunninghouders of vergunningvragenden. Ik zou daarom de Regeering alsnog in overweging willen geven zelfs dat facultatieve alleen te laten gelden voor gemeenten boven de 10 000 inwoners.

Wanneer de heer Bolsius en ik, die een amendement hadden voorgesteld om de plaatselijke commissiën te doen vervallen, thans medegaan met de bepaling dat dergelijke commissiën kunnen worden ingesteld alleen op voorstel van den raad, dan wenschen wij daarmee toch niet onmiddellijk tee te geven, dat wij ook de bevoegdheden, in volgende artikelen van het ontwerp aan die commissiën gegeven, geheel goedkeuren. In den verderen loop der discussiën zullen wij zien of wij onze amendementen, speciaal wat betreft dat op art XXIII of art. 10, zullen handhaven. Voor het oogenblik is, door facultatief-stellen der instelling van plaatselijke commissiën, afhankelijk van een beslissing van den gemeenteraad, voor ons een groot bezwaar vervallen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het oorspronkelijk voorstel ging uit van het denkbeeld, dat metterdaad ten opzichte van dit punt een verschil bestond tusschen groote en kleine gemeenten. Daarmee werd toegegeven, dat iets wat in groote gemeenten niet alleen noodig kan zijn, maar ook geen hatelijk karakter kan dragen, in kleinere gemeenten allicht dit hatelijk karakter wel heeft. Wij zien echter niet in, dat het daarom noodig is thans nog een exceptie voor gemeenten onder de 10 000 zielen op te nemen, omdat, indien de gemeenteraad het initiatief neemt, een gemeenteraad gekozen door de burgerij, in dien gemeenteraad een organisatie van de burgerij optreedt, die over de plaatselijke toestanden oordeelen kan.

Meent men daarentegen anderzijds, dat een dergelijke exceptie moet gemaakt worden, dan zullen wij een voorstel in dien zin afwachten, en wanneer dat mocht komen, de toelichting hooren en zien welk oordeel wij daarover hebben te vellen.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de wijziging door de Regeering in het artikel gebracht, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik de wijziging van de Regeering begrepen heb. Zij heeft hetgeen in het oorspronkelijke artikel bepaald was voor kleine gemeenten, namelijk dat de benoeming van de commissiën facultatief was, uitgebreid tot alle gemeenten en er aan toegevoegd, dat die benoeming zal plaats hebben op voorstel van den gemeenteraad.

Ik geloof dat die wijziging zeer eenvoudig is en de Commissie van Rapporteurs heeft dan ook geen bezwaar daartegen, maar nu het blijkt, dat er een aantal leden in de Kamer zijn, die de portée van deze wijziging niet geheel en al overzien, zou ik u, Mijnheer de Voorzitter, willen voorstellen om de stemming over dit artikel aan te houden totdat de wijziging der Regeering gedrukt voor ons ligt.

De **Voorzitter**: Ik stel voor te voldoen aan het verzoek van den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs. Het gevolg daarvan zal zijn, dat de stemming over art. 15 *q* zal plaats hebben morgenochtend bij de hervatting der behandeling van dit wetsontwerp, wanneer wij de wijziging der Regeering gedrukt voor ons zullen hebben.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik stel voor ook art. XIV aan te houden.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor, dat gij meent, dat er aanleiding zou bestaan ook artikel XIV aan te houden, maar ik zou wel uw aandacht willen vestigen op het feit, dat, zooals reeds uit het amendement van de heeren Bolsius en Janssen bleek, de bepalingen omtrent de commissiën zeer gemakkelijk uit de artikelen gelicht kunnen worden, zonder dat de constructie van die artikelen daaronder lijdt. Dat spreekt ook vanzelf, want die bepalingen moesten zóó gemaakt worden — omdat de commissiën facultatief waren in de kleine gemeenten — dat de overblijvende bepalingen, wanneer er geen commissiën werden ingesteld, toch behoorlijk konden loopen.

Er is dan ook absoluut geen grond om niet door te gaan met de behandeling van deze artikelen en wordt morgen onverhoopt dit artikel, zooals het door de Regeering is gewijzigd, verworpen, dan kan zeer gemakkelijk uit de alsdan behandelde artikelen gelicht worden wat op de commissiën betrekking heeft. Indien de heeren zich het amendement van de heeren Bolsius en Janssen herinneren zullen zij dat inzien.

De **Voorzitter**: Ik zou daartegen geen bezwaar hebben, maar meen, dat het beter is de behandeling van art. XIV aan te houden totdat beslist is over art. 15 *q*. Wij kunnen doorgaan met art. XV, maar kunnen de beslissing over art. 5 *d*, waar ook sprake is van de commissies, aanhouden tot morgen.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik merk op, dat, als wij thans doorgaan met het behandelen van de artikelen, waarin ook van den werkkring der commissie gesproken wordt, het morgen niet meer mogelijk zal zijn omtrent de regeling van dien werkkring wijzigingsvoorstellen te doen. Daarom komt mij uw primitieve voorstel logischer voor.

De **Voorzitter**: Ik stel nu voor art. XIV aan te houden en thans over te gaan tot de behandeling van art. XV en de artt. 5 *a*, 5 *b* enz. te beschouwen als onderartikelen en daarover afzonderlijk te beraadslagen en te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

In behandeling komt ART. XV, strekkende om na art. 5 vijf nieuwe artikelen in te voegen:

Beraadslaging over onderart. 5 *a*, luidende:

1. De namen van hen, wier vergunning vervalt ingevolge een besluit, als bedoeld in art. 2, tweede lid, 3°., en die binnen eene maand na de dagteekening van Ons besluit een daartoe strekkend verzoek doen, en de namen van hen, op wier verzoek om eene vergunning afwijzend wordt beschikt uitsluitend op grond, dat het vastgesteld maximum bereikt is en die binnen twee weken na de dagteekening van de beschikking een daartoe strekkend verzoek doen, worden geplaatst op eene daartoe bestemde lijst, met dien verstande, dat de namen van hen, wier vergunning is vervallen, gezamenlijk vóór de namen der andere personen worden geplaatst; dat de namen van eerstbedoelde personen worden geplaatst in volgorde van de dagteekeningen der besluiten, waarbij de vervallen vergunningen zijn verleend, en die van laatstbedoelde personen in volgorde van de dagen, waarop hun verzoeken om vergunning inkwamen; en dat, voor zoover besluiten eenzelfde dagteekening dragen of verzoeken op denzelfden dag inkwamen, de in leeftijd oudere vóór gaat.

2. Van die lijst wordt aan de personen, bedoeld in het eerste lid, op verzoek inzage verstrekt.

De **Voorzitter**: Nadat de schriftelijke gedachtenwisseling is gesloten, is door de Regeering in dit onderartikel wijziging gebracht. Ik geef het woord aan den heer Talma, om het gevoelen van de Commissie van Rapporteurs over die wijzigingen mede te deelen.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Het betreft hier wijzigingen van materieelen en van redactioneelen aard. De eerste heeft de strekking te gemoet te komen aan het bezwaar voor hen wier vergunningen zouden vervallen door een besluit, genomen krachtens art. 2, tweede lid; 3°. daarna is nog een wijziging aangebracht ter wegneming van bezwaren, die konden rijzen tegen de redactie. Het artikel is hierdoor fraaier geworden. Noch tegen de materieele, noch tegen de formeele wijziging, bestaat bij de Commissie bezwaar.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van de laatste bijvoeging van: „binnen een maand" en „binnen twee weken" is deze, om te voorkomen, dat aan den vervallen vergunninghouder absoluut het recht wordt toegekend altoos het eerst op de lijst te komen en daartoe eindeloos het recht te blijven behouden. Anders zou hij, als hij verzuimt zich op de lijst te doen plaatsen, zich na 5 jaar, als de mogelijkheid van nieuwe vergunningen gecreëerd wordt, kunnen schuiven tusschen andere verzoekers. Daarom wordt voorgesteld om dat recht van voorrang van plaatsing op de lijst te binden aan een termijn. Voor gewone verzoekers is die gesteld op twee weken. Voor den vervallenverklaarde is wat langer termijn genomen, omdat men bij een nieuw verzoek zijn gegevens aanstonds gereed kan hebben, maar door een vervallenverklaring overvallen kan worden. Het komt daarom billijk voor, in dit geval een langeren termijn te stellen.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou de Regeering willen vragen, of onder art. 5 *a* ook vallen de sociëteiten? Het artikel schijnt mij toe uitsluitend te slaan op physieke personen; het woord „personen" wordt er herhaaldelijk in genoemd.

Nu zou men nog kunnen zeggen: een sociëteit is een rechtspersoon en een rechtspersoon is ook een persoon. Maar als ik dan verder lees van „de in leeftijd oudere", dan is dat moeilijk toe te passen op een rechtspersoon. Daarom vraag ik aan de Regeering, of bij dit artikel werkelijk wel gedacht is aan sociëteiten? Ook voor die lichamen zal toch deze bepaling dienen te gelden.

De heer **Goeman Borgesius**: Naar aanleiding van dit artikel wensch ook ik aan de Regeering een vraag te stellen, en die vraag toe te lichten met een concreet voorbeeld.

Ik stel mij voor een gemeente waar men door het vervallen van een vergunning beneden het maximum daalt. Nu neem ik verder aan, dat de vervallen vergunning betreft een localiteit, een herberg, waar een flinke, solide zaak is gevestigd, die men gaarne zou behouden. Als dergelijke vergunning vervalt doordat de vader komt te sterven, dan zal de zoon, indien deze aan het bedrijf verbonden is, in den regel gaarne het bedrijf van zijn vader willen voortzetten. Nu is mijn vraag: opent het artikel, dat wij thans behandelen, daartoe de gelegenheid? Ik geloof dat die vraag ontkennend moet worden beantwoord. Immers die zoon kan niet eens op de lijst komen der verzoekers, die in de eerste plaats in aanmerking komen om bij het vervallen van de eene vergunning een nieuwe vergunning te krijgen. Immers wie komen — afgescheiden van de vervallen vergunninghouders volgens art. 2 n°. 3 — op de lijst? Zij, die zich het eerst hebben aangemeld, en die — hierop komt het aan — op een vroeger verzoek om vergunning een weigering hebben gekregen uitsluitend op grond dat het maximum nog niet was bereikt. Welnu, juist die laatste bepaling maakt het voor den zoon in quaestie onmogelijk op de lijst te komen. Als hij van te voren een vergunning vraagt voor de localiteit van zijn vader, dan zal hij een weigering ontvangen niet op grond dat het maximum nog niet is bereikt, maar op grond dat voor die localiteit reeds een vergunning is afgegeven. En wacht hij met het vragen van een vergunning totdat zijn vader is overleden, dan is het te laat, want dan moeten andere verzoekers, die reeds op de lijst staan, vóórgaan. Zoodoende zal men in tal van gemeenten allerlei nieuwe vergunningen krijgen voor localiteiten, vroeger nog niet voor drankverkoop ingericht, terwijl de vergunningen in de bestaande localiteiten langzamerhand zullen vervallen. Zal dit, vraag ik, een wenschelijke toestand zijn? Men krijgt op die wijze geen enkele vergunning minder, maar de zaken moeten naar andere localiteiten, in handen van andere familiën, worden overgebracht. Mijns inziens is het in hooge mate gewenscht, dat de voorgestelde regeling nog in dien zin wordt gewijzigd, dat dit zooveel mogelijk worde voorkomen.

Ik neem alsnog de mogelijkheid aan dat ik mij in de interpretatie van het artikel vergis of dat de Regeering argumenten heeft die mij tot het inzicht brengen dat het wenschelijk en billijk is ter wille van nieuwe aanvragers de oude bestaande drankgelegenheden achter te stellen, en zelfs de zoons van bestaande vergunninghouders vrijwel de gelegenheid te ontnemen om ooit bovenaan op de lijst der verzoekers te komen, maar vooralsnog komt het mij voor, dat de voorgestelde regeling, op grond van de door mij aangevoerde bezwaren, alsnog een wijziging of aanvulling behoort te ondergaan.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord aan den heer Rink of bij dit artikel ook de sociëteiten begrepen zijn, luidt: dat de Regeering gelegenheid aan de sociëteiten wenscht te geven op andere wijze in haar behoefte te voorzien, t. w. door art. 8*b*.

Aan den heer Borgesius kan ik antwoorden, dat het geval zich metterdaad voordoet, zooals hij het geteekend heeft.

De bedoeling is dat, wanneer de vader sterft, aan den zoon in diezelfde localiteit ex lege geen vergunning en geen bijzonder recht op plaatsing op de lijst zal gegeven worden. Een andere vraag is, of hij niet een verzoek tot het verkrijgen van vergunning in een andere localiteit kan doen, om zich dan later door art. 8 *a* te helpen. Dit kan hij natuurlijk doen. Maar de geachte afgevaardigde vergete niet, dat in de practijk bij het sterven van den vergunninghouder een ander de zaak huurt of koopt, en dat dan de zoon en verdere familie in het voordeel deelen dat dit afwerpt.

Op zich zelf zou, wanneer de geachte afgevaardigde een amendement, mits onder de noodige waarborgen, in dien geest wilde voorstellen, waardoor aan den zoon zoodanige voorkeur van op de lijst bovenaan geplaatst te worden, zou gegeven worden, bij mij geen onoverkomelijk bezwaar bestaan; maar die waarborgen zal hij niet licht formuleeren kunnen, want men houde in het oog dat wanneer het geslacht, het ras der vergunninghonders voortdurend gehandhaafd wordt, het voor anderen des te moeilijker zal worden mede te dingen, en in de zaken te komen.

De voorstelling van de zaak door den heer Borgesius gegeven, is echter juist. De bedoeling is om, wanneer er meer mededingers zijn, den zoon geen voorrang te geven.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb den Minister dank te zeggen voor de duidelijkheid van het antwoord, dat hij mij gegeven heeft; maar het komt mij voor dat hetgeen de Minister wil in hooge mate onbillijk is.

Deze serie artikelen regelt hoe nieuwe vergunningen kunnen verkregen worden, wanneer men beneden het maximum is gekomen. Dat zal niet anders gaan dan doordat de sollicitant staat op een lijst en wanneer dan een vergunning beschikbaar wordt, geven burgemeester en wethouders aan degenen die boven op de lijst staan kennis en zijn deze in de gelegenheid om vergunning te verkrijgen. Dit zal nu voor een ieder gelden, maar, zegt de Minister, dat zal alleen niet voor sociëteiten gelden, waaruit dus volgt, dat nieuwe sociëteiten langs dezen weg geen vergunning zullen kunnen krijgen, ook wanneer het maximum niet meer is bereikt. De remedie, zegt de heer Minister, is gelegen in art. 8*b*, waar ik geregeld heb een wijze waarop een vergunning kan worden overgeschreven op een sociëteit. Zeker, maar dat is een geheel andere regeling, die geen verband houdt met de regeling van art. 5 *a* en volgende. Daarbij wordt wel de gelegenheid geopend om, ook wanneer het maximum nog overschreden is, en natuurlijk tegen betaling, voor een sociëteit de overschrijving te verkrijgen, maar daarbij wordt volstrekt niet geregeld de toestand die intreedt wanneer in een gemeente het getal vergunningen beneden het maximum is gedaald en de normale weg om alsdan in het bezit van een vergunning te geraken. Nu wil ik het aan de ernstige overweging van de Regeering overlaten, of het aangaat om sociëteiten uit te sluiten, want daarop komt het feitelijk neder, van het recht om langs den hier in art. 5*a* omschreven regelmatigen weg in het bezit te komen van een vergunning.

Ik zou aan de Regeering wel willen verzoeken het artikel op die wijze aan te vullen, dat de sociëteiten niet van het gemeene recht uitgesloten werden, omdat daarvoor inderdaad geen redelijke grond bestaat.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft met zoovele woorden erkend, dat mijn bezwaar volkomen gegrond is en dat bezwaar is, mijns inziens, door den Minister wat al te ligt geschat. Immers, ik heb volstrekt niet alleen gepleit voor de zonen van bestaande vergunninghouders. Het kan zijn, dat de zoon er groot belang bij heeft

het bedrijf van zijn vader te kunnen voortzetten, maar van meer beteekenis is het, dat het voortzetten van hetzelfde bedrijf in dezelfde localiteit ook dikwijls zal zijn zeer in het belang van de omgeving van de gemeente zelf. In kleine gemeenten heeft men dikwijls maar één vergunninghouder, die te gelijk logementhouder, herbergier-stalhouder is, kortom, die daar de meest nette en fatsoenlijke herberg heeft, waar ook vergaderingen worden gehouden enz. — een inrichting en localiteit met vergunning, die niemand in de omgeving gaarne zou zien verdwijnen. En nu heeft de Minister zelf erkend, dat er bij de door hem voorgestelde bepaling groot gevaar bestaat dat voor die inrichting bij den dood bij voorbeeld van den vader de vergunning niet behouden zal blijven, maar naar elders zal worden overgebracht, want dat volgens de redactie van dit artikel de zoon niet alleen geen voorrecht heeft boven den vreemde, maar dat hij geheel zal zijn uitgesloten en niet op de lijst van verzoekers kan worden geplaatst. Het bezwaar zit hem voornamelijk in de woorden: „op wier verzoek om een vergunning afwijzend wordt beschikt uitsluitend op grond, dat het vastgestelde maximum bereikt is". Daar zit de kneep. Die woorden zijn veel te beperkt. Als er bij stond, dat ook op de lijst konden komen diegenen die reeds vroeger op hun aanvrage een weigering ontvingen, op grond dat voor de localiteit, door hen opgegeven reeds een vergunning was verleend, dan zou in het door mij gestelde geval de zoon ten minste kunnen meedingen. Wel zou ook met die bijvoeging het artikel nog niet aan al mijn wenschen beantwoorden, maar het zou toch een groote verbetering zijn. In dat verband zou dus ook moeten worden aangehaald art. 3, n°. 6.

Ik acht de zaak van genoeg belang om, als de Minister zich nog eens wil beraden, de behandeling van dit artikel thans uit te stellen. Allicht kan de zaak nog beter en vollediger geregeld worden dan ik zoo straks aangaf.

Het expedient, dat de Minister aangeeft om in de zaak te voorzien, kan in de meeste gevallen geen dienst doen. Zijn Excellentie heeft gezegd, dat de vreemde in de buurt, van wien ik sprak, als hij de vergunning krijgt, wel naar den zoon van den overleden vergunninghouder zal gaan om het perceel waarin de zaak van den vader gevestigd was, van hem te koopen. Als de Minister zich een oogenblik goed in de zaak indenkt, zal hij toestemmen, dat dit in 9 van de 10 gevallen niet zal gaan. Om een flink beklante, groote herberg te koopen, daarvoor is veel geld noodig en daarover zal de nieuwe vergunninghouder uit de buurt in den regel niet beschikken. Meestal zal hij ook reeds een andere, zij het ook kleinere localiteit, in uitzicht of in eigendom hebben. Dat expedient zal dus bijna nooit kunnen baten.

Ik herhaal, Mijnheer de Voorzitter, dat ik de zaak van zoo groot gewicht acht, dat het mij verkieslijk schijnt om dit artikel tot morgen uit te stellen, opdat de Minister nog eens ernstig kan overwegen op welke wijze het best aan het zelf door hem erkende bezwaar kan worden te gemoet gekomen.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund twee korte opmerkingen te maken, een naar aanleiding van het gesprokene door den heer Rink en een in verband met de rede van den heer Goeman Borgesius.

Wat de sociëteiten betreft, geloof ik dat de heer Rink vergeet, dat, wanneer het maximum niet bereikt is, de sociëteit komt bij Gedeputeerde Staten en deze de vergunning eenvoudig zullen verleenen, met andere woorden, hetgeen in art. 8*b* staat werkt alleen en behoeft alleen te werken, wanneer het maximum niet bereikt is.

Wanneer Gedeputeerde Staten een aanvraag om vergunning krijgen, geven zij daarvan kennis aan burgemeester en wethouders; berichten dezen dat het maximum bereikt is, dan weigeren zij, zoo niet, dan verleenen zij vergunning. Is nu het maximum bereikt, dan weet de sociëteit dat zij art. 8*b* moet gebruiken. Ik kan daarin geen terugstelling zien van de sociëteiten, eer is hier van een privilege sprake.

Bovendien betwijfel ik of de geachte spreker zich wel goed heeft voorgesteld wat deze lijst is. Deze lijst is er alleen, zoolang er meer aanvragen zijn dan beschikbare vergunningen, dus zoolang de maximum-bepaling werkt.

De heer Goeman Borgesius heeft gesproken van een zoon die zijn vader zou willen opvolgen en zes jaar voor hij aan de beurt is, vergunning zou vragen; maar kan men zich een sociëteit voorstellen, die eenige jaren te voren zich vormt, die leden aanneemt, een bestuur kiest, statuten vaststelt enz. om over 6 of 7 jaar sterken drank te gaan verkoopen?

Ik kan mij een dergelijke wijze van ontstaan van een sociëteit niet indenken.

Wat het tweede denkbeeld, dat van den heer Goeman Borgesius aangaat, zou ik willen opmerken, dat daarmede de zaak niet geholpen is.

Dat middel helpt niet; volgens zijn voorstel zal de zoon vergunning kunnen vragen voor de localiteit waar de vader op het oogenblik de vergunning uitoefent en desnoods zou men dat kunnen bereiken door de aanhaling van art. 3, 6°., ofschoon natuurlijk de strekking van art. 3, 6°., veel verder gaat, want daar zit de splitsing ook in; maar stel dat die ampliatie er hier in komt, wat zal dan het gevolg zijn? Dat de zoon boven aan de lijst komt. Is daarmee de zaak in orde? Immers neen. Stel dat niet het eerst de vergunning van zijn vader open komt, maar eerst de vergunning voor een kroegje ergens in het dorp. De burgemeester komt den zoon nu vragen of hij de vergunning wil. Neen, antwoordt deze, ik kan op het oogenblik die vergunning nog niet gebruiken. Het gevolg is dat hij van de lijst wordt afgevoerd en op een nieuwe aanvraag onderaan de lijst wordt geplaatst. Waar de geachte afgevaardigde dus zegt, dat het zoo bezwarend is, dat, wanneer de zoon bij het overlijden van den vader onderaan op de lijst wordt geplaatst, daar vergeet hij, dat door een tusschenkomend sterfgeval van een anderen vergunninghouder precies hetzelfde gebeuren kan.

De geachte afgevaardigde zegt, dat dit in volgende artikelen geregeld kan worden; dat is het juist waarop ik wilde wijzen. Wanneer men deze nieuwe zaak, dit soort van erfrecht, in de wet wil brengen, dan is dit iets van zoo ver strekkende gevolgen, dat daarvoor tal van andere artikelen zullen moeten worden omgewerkt. Daarom zou ik zeggen, dat deze zaak niet kan worden beslist op dit amendement, zonder dat wij eerst een overzicht hebben van de verdere gevolgen die aanneming van het amendement met zich zal brengen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik meen, dat de heer Talma ons duidelijk heeft doen zien, dat het expedient van den heer Borgesius ons niets verder brengt tot het doel, dat hij zich voorstelt. Dat doel is, om, evenals dit voor de weduwen is gedaan, ook aan den zoon van een overleden vergunninghouder een zeker recht te geven om in de plaats van zijn overleden vader te treden.

Men kan zulk een standpunt innemen, maar dan moet dat recht van den zoon, evenals dit is geschied bij de weduwen, ook afzonderlijk worden geregeld.

Hij houde mij de opmerking ten goede, wanneer men een zoo geheel nieuw element in de wet wil brengen, dan moet men dit niet doen plotseling bij de bespreking van een artikel, maar dan ware het billijk geweest, dat de Regeering vooraf een voorstel had ontvangen, waardoor dat novum in de wet kon worden werd gebracht en de gevolgen daarvan geregeld.

De Regeering heeft gemeend reeds ver te gaan door aan de weduwe van den vergunninghouder het recht te geven om in de plaats van haar overleden man als houdster van de vergunning op te treden. Nu wenscht de geachte afgevaardigde dat recht ook te geven aan den zoon. Ik zou willen vragen, waarom ook niet aan al de kinderen; al de kinderen staan toch volgens onze wet in dezelfde verhouding tot den overleden vader. En zoo de heer Borgesius wil, dat men ook voor de andere kinderen zal zorgen, dan had men moeten bepalen, welke zoon de vader in de vergunning zou opvolgen. De oudste wellicht, en dat deze dan een deel der winsten aan zijn broeders en zusters moet afstaan. Doch dan kan weer die oudste allicht de minste geschikte zijn. Men komt met dit alles in een geheel nieuwe gedachtenwereld, en in allerlei moeilijkheden en bezwaren, die in de Kamer op dit oogenblik niet goed overwogen kunnen worden.

De geachte afgevaardigde noemt mijn argument niet klemmend; hij wees op gevallen, waarin het wenschelijk kan zijn, dat bij het overlijden van een vergunninghouder, wanneer er geen weduwe is, de zoon de zaak kan voortzetten. Er zijn dorpen, zegt hij, waar geheele familiën altijd met cere en op goede wijze een logement hebben gehouden. Dit is ook zoo, maar de geachte

afgevaardigde mag niet uit het oog verliezen, waar hij met het plan komt om dit voorrecht ten behoeve der gemeente aan den zoon van een deugdelijk herbergier te schenken, hij dit zelfde voorrecht dan ook moet toekennen aan alle zoons, ook aan de verloren zoons van slechte kroeghouders, die men dan eerst op den goeden weg zou moeten terugbrengen. Want eenmaal dit stelsel aangenomen, zal het ook voor de kleinkinderen gelden, en gaat dit recht over van den een op den ander. En wanneer de geachte afgevaardigde zich er tevreden mede wil stellen, dat de zoon op de lijst wordt geplaatst, dan geeft dit toch nog niets, of hij moet de zekerheid geven, dat wanneer diens aanvraag aan de orde komt, deze die bepaalde herbergen als localiteit kan aangeven. Natuurlijk bedoelt hij niet, dat aan dien zoon een vergunning in het algemeen moet worden gegeven, maar hij wil dit hebben voor die bepaalde localiteit, maar dit wordt alleen bereikt wanneer men aan den zoon het recht geeft op een bepaalde localiteit. Bovendien zal dan tevens geregeld moeten worden de verhouding van den zoon tot zijn moeder en moeten bepaald worden, of het recht voor den zoon ingaat onmiddellijk na het intreden van den dood des vaders, of pas na zijn moeders dood.

In één woord, daarvoor moet een gansche regeling in de wet gebracht worden, en dat is niet afdoende te regelen door een korte insertie.

De heer **Goeman Borgesius** ontvangt voor de derde maal het woord, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mij in de eerste plaats geantwoord, dat ik met mijn opmerkingen over en mijn critiek op dit artikel niet zoo onverwachts had moeten komen. Ik wijs er echter op, dat ik de vorige week reeds tweemalen zeer nadrukkelijk dit punt heb besproken en dat ik toen meer in het bijzonder de verwachting heb uitgesproken, dat de Minister bij nadere wijzigingen, die hij nog zou aanbrengen, zeker niet in gebreke zou blijven om althans deze bepalingen in dien geest te wijzigen, dat men voor de bestaande localiteiten althans zou kunnen medeconcurreeren.

Waar de Minister dit niet gedaan heeft, had ik van mijn kant schriftelijk een amendement kunnen indienen, maar tot mijn verontschuldiging moet ik zeggen, dat het niet te verwachten was dat dit artikel heden reeds aan de orde zou komen.

Wat nu de zaak zelf betreft, zoo is de redactie-wijziging, die ik in overweging heb gegeven, inderdaad nog niet volledig afdoende; dit erken ik; maar hij zou toch niet van zoo weinig beteekenis zijn als de heer Talma het heeft voorgesteld. En waarom niet? Vooreerst, omdat dan toch zou worden uitgemaakt, dat men ook voor bestaande localiteiten, waarvoor reeds vergunning is verleend, zou kunnen mededingen om op de lijst te komen, maar in de tweede plaats, omdat in het door den heer Talma onderstelde geval, de zoon van den vergunninghouder, als hij bovenaan op de lijst stond, dan toch ook, als er een andere vergunning vrijkwam, eerst een vergunning zou kunnen krijgen voor een andere localiteit en dan later bij den dood van zijn vader zou kunnen beproeven permissie te krijgen om de vergunning van de eene localiteit naar de andere over te brengen.

Verder heeft de Minister veel te veel den nadruk gelegd op het belang van den zoon. De zoon deed alleen dienst in het door mij aangehaalde voorbeeld om de zaak duidelijk te maken, maar ik meen uitdrukkelijk gezegd te hebben, dat voor mij hoofdzaak is, niet dat de zonen hun vader in het bedrijf kunnen opvolgen, maar dat goede drankgelegenheden kunnen blijven bestaan en niet behoeven te verdwijnen alleen omdat A of B er het eerst bij geweest is om vergunning te vragen voor een andere allicht veel slechtere localiteit.

Ik weet niet of de Minister dit bezwaar gevoelt. Voor mij echter is dit hoofdzaak. Ik zie er niets geen heil in, dat men gedwongen wordt het goede dat bestaat te vernielen voor iets nieuws, waarvan nog zal moeten blijken of het goed is. Dit stem ik toe, dat het door mij besproken punt ook nog wel in volgende artikelen geregeld kan worden, maar geschiedt het ook daar niet, dan zal het bij de uitvoering der wet blijken, dat de wet dwingt niet alleen tot het plegen van onbillijkheid, maar ook tot het nemen van beslissingen, die lijnrecht indruischen tegen het belang der gemeente.

De heer **Okma**: Ik geloof dat de wijziging door den heer Borgesius bedoeld niet noodig is. De inwonende zoon kan een localiteit in de gemeente opgeven en dan op de lijst geplaatst worden. Doet zich nu het geval voor, dat de vader het eerst overlijdt van de vergunninghouders, dan kan de zoon volgens art. 5 *b* 2de lid, bij het volharden bij zijn aanvrage om vergunning opgeven de localiteit, waarin zijn vader overleed en de zaak is in orde. In elk geval zal de zoon voorzichtig doen om een andere localiteit dan die van den vader in reserve te houden, ook op het standpunt van den geachten afgevaardigde. Want wanneer een ander vergunninghouder dan de vader overleed, zou de zoon òf van zijn aanvrage afstand moeten doen en dus lager op de lijst geplaatst worden, òf van art. 5 *b* 2de lid toch gebruik moeten maken, en daar er geen twee vergunningen in dezelfde localiteit mogen zijn, een reserve-localiteit moeten hebben om daarin zoolang het bedrijf uitoefenen. Na het overlijden van zijn vader zou hij dan gebruik moeten maken van het art. 8 *a*, waarin staat dat de vergunning verplaatst mag worden.

Het komt mij daarom voor dat de door den heer Borgesius gewenschte wijziging niet noodig is om de goede werking van het artikel, want bij de door hem bedoelde wijziging zal de belanghebbende persoon hetzelfde moeten doen als wanneer het artikel blijft zooals het is.

Ik acht het niet wenschelijk om voor een enkel geval, dat men geen andere localiteit zal kunnen vinden, een zoo ingrijpende wijziging in de wet te maken, waardoor een tappersmajoraat wel niet rechtstreeks zou worden gedecreteerd, maar toch iets dat er sterk naar riekt.

De heer **Rink**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Zutphen in overweging werd gegeven, namelijk de behandeling van dit artikel nog aan te houden, zou ik wel willen ondersteunen, ook met het oog op hetgeen door mij is in het midden gebracht. Inderdaad, ik meen dat de zaak niet goed zal loopen indien de wet tot stand komt zoo als in art. 5*a* wordt voorgesteld. Hetgeen door den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs is aangevoerd heeft mijn bezwaren niet ontzenuwd, en daarenboven een ander aan het licht doen treden. In deze serie artikelen is namelijk niet geregeld hoe het gaan moet indien een vergunning vrij komt beneden het maximum en op den dag waarop dit gebeurt een vergunning voor een sociëteit wordt gevraagd aan Gedeputeerde Staten. Burgemeester en wethouders hebben een lijst, waarvan de eerste naam aangeeft wie recht heeft op vergunning. Wie gaat nu voor? Degeen die burgemeester en wethouders bovenaan op de lijst hebben staan, of de sociëteit die aanvrage doet bij Gedeputeerde Staten? Die moeilijkheid kan men ontgaan door de sociëteiten niet van de lijst uit te sluiten

In mijn stelsel, waarin ieder zijn vergunning krijgt langs den weg van de lijst en dan ook iedereen op de lijst moet komen, zou zich geen moeilijkheid kunnen voordoen. Nu de Minister de sociëteiten niet op de lijst wil hebben en zij zich uitsluitend kunnen wenden tot Gedeputeerde Staten, ontstaat de door mij geconstateerde moeilijkheid, waarin de wet niet voorziet. De ontwerper van de wet heeft blijkbaar niet aan dat geval gedacht en het door mij geschetste conflict zal zich nu herhaaldelijk kunnen voordoen, terwijl de wet niet den weg aanwijst, waar langs het zal opgelost worden.

De heer Talma zeide, dat hij zich niet kan denken een sociëteit, die reeds bij voorbaat, wanneer het maximum nog overschreden is, vergunning vraagt, maar mij dunkt dat dit zich bij een sociëteit juist meer zal voordoen dan bij een natuurlijk persoon, die daarmede zijn zaak moet beginnen en dus zoolang te voren niet aanvraagt; een sociëteit echter kan bestaan, ook al mag er geen sterke drank verkocht worden en zal dus bij voorbaat vergunning vragen om wanneer men beneden het maximum gekomen is, de vergunning te krijgen.

Dit wordt nu hier onmogelijk gemaakt zonder aannemelijk motief, terwijl daarenboven daaruit het conflict kan ontstaan dat door den heer Talma — die heeft de eer daarvan — aan het licht gebracht is.

Zou het onder deze omstandigheden niet beter zijn, indien

wij, terwijl nog andere artikelen aangehouden zijn, de behandeling ook van dit artikel schorsten en de Regeering beleefdelijk verzochten dit punt nog in nadere overweging te nemen?

De heer **Kuyper**. Minister van Binnenlandsche Zaken: De heer Goeman Borgesius heeft te recht opgemerkt, dat hij dit vraagstuk bij de algemeene beraadslaging ter sprake gebracht en daarop de aandacht der Regeering gevestigd heeft, maar het terloops ter sprake brengen in het algemeen debat is geheel iets anders dan een geheel nieuw element in een wetsontwerp te willen inbrengen, wanneer dat novum een geheel afzonderlijke en breede regeling noodig heeft.

Verder is de geachte spreker eerst uitgegaan van de voorstelling alsof het in hoofdzaak hier de quaestie was om te zorgen voor de familie en de zoons, en daarmede verbonden het belang der gemeente, maar thans laat hij de zoons en de familiebelangen loopen en wijst uitsluitend op de belangen van de gemeenten in verband met de localiteit.

Daarmede komen wij precies op dezelfde quaestie als gedurende de behandeling der wet van 1881 bij art. 26 — toenmaals art. 28. Toen werd voorgesteld, zeker recht te verbinden aan de localiteit, wat men gewoonlijk noemt een zakelijk recht, maar Minister Modderman zeide, dat men niet anders dan een persoonlijk recht kon geven met zakelijk karakter.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde bedoelt, dat in eenzelfde huis of localiteit altijd de vergunning zal bestaan, dan moet hij een voorstel doen in denzelfden geest als art. 26; maar dat zou evenzeer een geheel nieuw element in de wet brengen.

Van hetgeen in art. 26 geregeld is, heeft Minister Modderman zelf verklaard dat het niet als regel was bedoeld.

Nu bestaat bij mij de vrees van den geachten spreker niet. Hij kan niet ontkennen, dat, als men het recht aan den persoon bindt, men eenerzijds het doel bereikt dat men het voor de familie behoudt, maar anderzijds het gevaar ontstaat, dat elders allerlei verkeerde personen hetzelfde recht zullen erlangen. Neemt hij echter de localiteit, dan zou hij zekere kenmerken moeten geven, en die nauwkeurig in de wet moeten omschrijven, ten einde het alleen op die onmisbare herbergen te doen slaan; maar geeft hij niets dan een generale definitie, dan zou het op alle localiteiten slaan, ook op de gemeenste kroegen.

De Regeering vreest in het minst niet, dat de zaak naar luidt het artikel spaak zal loopen; ook niet zooals het nu voorgesteld is, omdat, wanneer eenmaal zulk een herberg bestaat, zooals de geachte afgevaardigde bedoelt, deze dan een kapitaalwaarde vertegenwoordigt, en het in strijd is met alle ervaring, dat zoo'n familie, wetende dat die zaak die kapitaalwaarde heeft, niet ten volle bereid zou zijn, ze tegen den hoogst mogelijken prijs aan een ander te verkoopen.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde zegt: ja, maar zulk een zoon kan wel eens weinig geld hebben, dan weet hij ook wel, wanneer men geen geld heeft, zijn er allerlei voorschotbanken, die zich om strijd aanbieden, om zulk een persoon in een zoodanig geval te hulp te komen, omdat er pand is.

De geachte afgevaardigde, de heer Rink, is teruggekomen op de zaak van de sociëteiten. Ook daarbij kan men theoretisch alle denkbare gevallen voorzien, waartegen een zeker verweer zou zijn te vinden, maar de hoofdzaak blijft, of het practisch denkbaar is, dat een sociëteit, als ze werd opgericht en *verlangde* sterken drank te verkoopen, dan niet onmiddellijk gebruik zou maken van art. 8 *b* om een vergunning op te koopen en zoo te zorgen, dat zij een vergunning kreeg. Ik aanvaard dan ook zonder eenige bedenking de verantwoordelijkheid van wat ten opzichte van de sociëteiten wordt voorgesteld.

En wat betreft de bedenking, dat er een conflict zou kunnen komen tusschen Gedeputeerde Staten en burgemeester en wethouders naar aanleiding van het ontnemen eener vergunning — wanneer alle denkbare conflicten voorkomen moeten worden, laat men dan alle wetten gaan herzien, want de geheele administratieve wetgeving is vol daarvan en men kan niet voor alle gevallen een voorziening treffen.

Ik zie dus niet in, dat, wanneer dit voorkomt, het zich niet uitnemend administratief zal oplossen. Het zal niet de minste moeilijkheid opleveren.

De beraadslaging wordt gesloten en art. 5*a* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 5 *b*, luidende:

„1. Telkens, wanneer het aantal vergunningen, uitgezonderd die voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten, beneden het maximum is gedaald, zenden burgemeester en wethouders binnen tien dagen, nadat dit te hunner kennis is gekomen, schriftelijk bericht, dat er eene vergunning beschikbaar is, aan zooveel personen, ingeschreven op de lijst, bedoeld in art. 5*a*, als er vergunningen beschikbaar zijn. Dat bericht wordt onder bijvoeging van een afschrift van dit artikel aan die personen gezonden naar de volgorde, waarin zij ingeschreven zijn.

2. Verklaart hij, aan wien dat bericht is gezonden, schriftelijk binnen tien dagen na de verzending, dat hij bij zijn verzoek om eene vergunning volhardt, dan is van den dag van ontvangst dier verklaring af wederom art. 5 van toepassing. Bij die verklaring worden wederom gedaan de opgaven, voorgeschreven in art. 1*a*, derde lid.

3. Telkens, wanneer die verklaring achterwege blijft; van hem, aan wien het bericht, bedoeld in het eerste lid, is gezonden, binnen de gemeente geene woonplaats bekend is; of de vergunning is geweigerd, wordt de naam van den belanghebbende van de lijst geschrapt, en het bericht, bedoeld in het eerste lid, gezonden aan wie naar de volgorde van inschrijving daarvoor in aanmerking komt.

4. Voor zoover er eene vergunning beschikbaar is, welke niet kan worden verleend aan een op de lijst ingeschreven persoon, wordt ter openbare kennis gebracht, dat er eene vergunning beschikbaar is.

5. Indien daarna meer verzoekers zich aanmelden, dan er vergunningen beschikbaar zijn, komt het eerst in aanmerking, wie zich het eerst aanmeldt, met dien verstande, dat, voor zoover aanmeldingen op denzelfden dag geschieden, de in leeftijd oudere verzoeker voorgaat.

6. Op hen, wier verzoeken niet meer in aanmerking kunnen komen, is art. 5*a* van toepassing."

De **Voorzitter**: In dit artikel zijn door de Regeering eenige wijzigingen aangebracht nadat de schriftelijke gedachtenwisseling was gesloten. Ik geef het woord aan den heer Talma, om, namens de Commissie van Rapporteurs, haar oordeel mede te deelen over die wijzigingen.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft tegen de door de Regeering aangebrachte wijzigingen geen bezwaar.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van art. 5 *b* zou ik een inlichting aan de Regeering willen vragen.

Bij art. 5 *b*, eerste lid, wordt voorgeschreven, dat telkens wanneer het aantal der vergunningen beneden het maximum is gedaald, burgemeester en wethouders binnen 10 dagen schriftelijk bericht zenden aan den persoon, die bovenaan op de lijst staat. Nu is in art. 5*a* aangenomen, dat op die lijst ook zullen gebracht worden de personen, wier vergunningen vervallen zijn volgens een besluit, bedoeld in art. 2, lid 3°. Maar nu is in art. 5 *b* niet opgenomen een voorschrift, dat waarborgt dat onder alle omstandigheden aan die personen dat bericht zal gezonden worden, waardoor zij in het bezit van hun vergunning terugtreden.

Toch is dat laatste de bedoeling, want alleen met die bedoeling zijn ook zij in art. 5*a* genoemd. De vraag rijst dus of art. 5 *b* niet moet worden aangevuld met de bepaling, dat aan die personen steeds de kennisgeving en uitnoodiging moet gedaan worden?

Immers hier wordt alleen genoemd dit geval, dat de vergunningen beneden het maximum gedaald zijn. Maar hier wordt niet voorzien in alle gevallen die zich kunnen voordoen met de menschen, die vroeger in het bezit van vergunningen zijn geweest, doch deze verloren hebben krachtens het Koninklijk besluit tot vervallenverklaring. Ook aan de laatsten moet onder alle omstandigheden de gelegenheid geboden worden om, bij intrekking

van het Koninklijk besluit, weder in het bezit te treden van hun oude vergunningen. Mij dunkt, dat daartoe een nader voorschrift in art. 5 *b* noodzakelijk is.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: In art. 5 *b*, 1, wordt voorgeschreven, dat aan al de personen, die op de lijst staan, een kennisgeving wordt gezonden. Nu staan op de lijst zoowel de vervallen vergunninghouders als ook de namen van de nieuwe verzoekers, wier verzoek eerst geweigerd was, omdat het maximum bereikt was. Daar nu de toekenning van de vergunningen volgens de lijst moet gaan, zie ik niet, wie anders er belang bij zou hebben een mededeeling te ontvangen. De geachte afgevaardigde ziet bezwaar in dit artikel, maar ik begrijp niet waarop dat steunt.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat dit artikel ook toepassing moet kunnen vinden in een gemeente, waar het maximum overschreden is en waar bestaande vergunningen vervallen verklaard zijn, maar waar het besluit tot vervallenverklaring na eenigen tijd weder wordt ingetrokken. In dat geval moet toch de oude toestand hersteld worden; dat is de duidelijke bedoeling der wet en nu wordt hier alleen voorzien in het geval, dat het aantal vergunningen beneden het maximum is gedaald, terwijl het geval van art. 2, tweede lid, 3°., zich toch ook kan voordoen, waar het maximum is overschreden. Daarom acht ik art. 5 *b* niet volledig; bij dat artikel is niet voorzien in alle gevallen die zich kunnen voordoen.

De heer **Talma**: De geachte afgevaardigde houde het mij ten goede, maar ik geloof, dat hij zich vergist. Het besluit dat hier genoemd is, heeft alleen kracht bij vergunningen die verleend zijn na 1 Mei 1904 en heeft dus alleen beteekenis voor nieuwe vergunningen. Die nieuwe vergunningen worden verleend, wanneer door uitsterven en op andere wijze langzamerhand gedaald is het aantal vergunningen tot beneden het maximum, en op die nieuwe vergunningen is alleen de vervallenverklaring van toepassing. Nu zou het kunnen voorkomen, dat het Koninklijk besluit genomen werd alleen voor vergunningen ontstaan krachtens art. 2 *a*, maar dan spreekt het vanzelf, dat, zoolang het maximum niet is bereikt, er geen enkele reden is opnieuw aan die menschen een vergunning te verleenen, want deze nieuwe ampliatie van art. 5 *b* is er niet ingekomen — dit is de uitdrukkelijke verklaring van den Minister — om aan die menschen een recht tot uitoefening van het bedrijf te geven, maar uitsluitend om te voorkomen dat anderen hun kunnen voorgaan en dit geval zou zich dan niet kunnen voordoen.

Andere menschen kunnen hun niet voorgaan. De geachte afgevaardigde moet het zich aldus voorstellen, dat er bijv. 100 vergunningen zijn in een gemeente, waar het maximum 50 bedraagt. Dan zal het Koninklijk besluit tot vervallenverklaring wel een langen tijd op zich laten wachten, want het zou alleen betrekking hebben op vergunningen die niet verleend worden, omdat het maximum is overschreden en dus alleen op enkele vergunningen op grond van art. 2 *a* verleend. Dat gevoelt iedereen.

Het bezwaar van den heer Rink kan zich dus alleen voordoen, wanneer het aantal vergunningen, dat nieuw verleend is, niettegenstaande het maximum nog niet is bereikt, zoo groot is, dat een Koninklijk besluit tot vervallenverklaring wezenlijken grond heeft. Ik kan mij niet voorstellen, dat dat geval zich kan voordoen, vooral in verband met de bepaling van het vierde lid.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderart. 5 *b* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 5 *c* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Op onderart. 5 *d* is een amendement voorgesteld door de heeren Janssen en Bolsius, strekkende om dit onderartikel ten deele te doen vervallen, voor zoover het betrekking heeft op de commissies, bedoeld in art. 15 *q*. Het komt mij voor, dat het niet noodig is dit amendement afzonderlijk te behandelen, omdat het verband houdt met de beslissing die morgen zal genomen worden over onderart. 15 *q*. Mocht dat artikel niet worden aangenomen, dan zou in onderart. 5 *d* nog wijziging moeten worden gebracht. Daarom stel ik voor onderart. 5 *d* thans te behandelen, maar de beslissing aan te houden tot na de stemming over onderart. 15 *q*.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Nadat de schriftelijke gedachtenwisseling was afgeloopen, is door de Regeering wijziging in onderart. 5 *d* gebracht. Ik geef het woord aan den heer Talma, om het gevoelen van de Commissie van Rapporteurs over die wijziging mede te deelen.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is van meening, dat door de toevoeging, welke in art. 5 *d* heeft plaats gehad, de zaak beter zal worden geregeld en heeft dus geen bezwaar tegen de wijziging.

De beraadslaging over onderart. 5 *d* wordt gesloten, doch de beslissing over dit onderartikel aangehouden tot morgen.

Beraadslaging over onder art. 5*e*, luidende:

1. Gedeputeerde Staten stellen, te beginnen in 1904, daarna vóór 1 Juli 1909 en vervolgens telkens om de vijf jaren vóór 1 Juli, eene lijst vast van de gemeenten, bedoeld in art. 1, vijfde lid. Deze lijst wordt van toepassing met 1 Januari, volgende op die vaststelling en blijft geldig gedurende vijf jaren. Als grondslag voor de vaststelling van de lijst wordt genomen het aantal inwoners op 1 Januari, voorafgaande aan die vaststelling.
2. Indien eene gemeente niet geplaatst is op de voor de eerste maal vastgestelde lijst, geven burgemeester en wethouders daarvan binnen eene maand, nadat die lijst van toepassing is geworden, schriftelijk kennis aan de houders van door hen verleende vergunningen.
3. Dezen verklaren binnen eene maand na ontvangst van die kennisgeving schriftelijk, voor welken verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *a* of *b*, zij de vergunning wenschen voort te zetten.
4. Met den 1sten Mei, volgende op die verklaring, wordt de vergunning geldig voor den daarin genoemden verkoop. Hiervan geschiedt aanteekening op de akte van de vergunning en op het afschrift, bedoeld in art. 13. Bij gebreke van zoodanige verklaring of bij gebreke van tijdige aanbieding van het afschrift der akte tot plaatsing dier aanteekening, vervalt de vergunning met den 1sten Mei, volgende op den termijn, gesteld voor het indienen der verklaring.
5. Indien eene gemeente, welke voorkomt op de geldende lijst, niet geplaatst is op de nieuw vastgestelde lijst, geven burgemeester en wethouders daarvan binnen eene maand, nadat die lijst van toepassing is geworden, schriftelijk kennis aan de houders van door hen verleende vergunningen. Het derde lid van dit artikel is van toepassing.
6. Indien eene gemeente, welke niet voorkomt op de geldende lijst, geplaatst is op de nieuw vastgestelde lijst, geven burgemeester en wethouders daarvan binnen eene maand, nadat die lijst van toepassing is geworden, schriftelijk kennis aan de houders van door hen verleende vergunningen.
7. De aldaar door burgemeester en wethouders verleende vergunningen voor den verkoop, bedoeld in artikel 1, vierde lid, letter *a* of *b*, worden met den 1sten Mei, volgende op die kennisgeving, geldig voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter zoowel voor gebruik ter plaatse van verkoop als elders. Hiervan geschiedt aanteekening op de akte van de vergunning en op het afschrift, bedoeld in art. 13. Bij gebreke van tijdige aanbieding van dat afschrift tot plaatsing dier aanteekening blijft de eerste zinsnede van dit lid ten aanzien van die vergunning buiten toepassing.

Op dit onderartikel is een amendement voorgesteld door den heer Röell, voorkomende op stuk n°. 35, gewijzigd bij stuk n°. 54.

De heer **Röell** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou een enkel

woord willen zeggen tot nadere toelichting van het amendement. dat ik de eer had aan de Kamer voor te stellen en de Regeering in overweging te geven en dat bereids op stuk n°. 35 en n°. 54 is afgedrukt. Ik begin evenwel met mij te verontschuldigen tegenover de Kamer, dat ten deele naar aanleiding van het gewijzigde ontwerp, dat ons gisteren heeft bereikt (stuk n°. 60 en 62,) een nadere wijziging van mijn reeds gewijzigd amendement noodig is, zonder dat ik die tijdig in druk konde overleggen.

Ik begin dus met eenvoudig de meening te herhalen, dat het geraden moet worden geacht om van het besluit van Gedeputeerde Staten, tot vaststelling van de lijst, bedoeld in art. 1, 5de lid, beroep op de Kroon toe te laten, ter beslissing van de feitelijke vraag, of een gemeente een kom heeft van meer dan 5000 inwoners. Dit kan voor de vergunninghouders van groot belang zijn. En waar nu, zooals ik reeds bij de toelichting van mijn oorspronkelijk amendement — stuk n°. 35 — deed uitkomen, ook, onder andere, bij de wet op de begraafplaatsen (wet van 10 April 1869, *Staatsblad* n°. 85), de bevoegdheid is gegeven bij geschillen omtrent „de kom" eener gemeente in beroep te komen bij de Kroon, kwam het mij gewenscht voor dat zoodanig beroep ook hier zou worden toegelaten.

Nu zal ik verder enkele wijzigingen toelichten, die ik zou wenschen aan te brengen in het amendement voorkomende op stuk 35, zooals dit gewijzigd is volgens stuk 54. Ten einde het echter voor mijn geachte medeleden gemakkelijker te maken was het mijn voornemen heden avond het geheele artikel, zooals het na overneming van mijn redactie zou luiden, gedrukt aan de leden te doen ronddeelen, om dit dan, met intrekking der vorige redactiën, als amendement in te dienen en te doen behandelen. De meerdere spoed dien de loop van zaken heden heeft genomen, en die gisteren niet te voorzien was, heeft echter tot mijn leedwezen dat voornemen verijdeld.

Ik merk al dadelijk op dat in de redactie van de Regeering volgens stuk 60 en 62 in art. XV sub art. 5*e*, andere termijnen worden genomen als in art. VI van het ontwerp voorkomt. Het komt mij echter voor, dat er geen bepaald bezwaar tegen bestaat, want ik geloof dat de artt. 15 en 6 naast elkander loopen, zonder elkander te raken. In ieder geval vertrouw ik dat de Regeering bij haar jongste wijzigingen van het ontwerp dit punt behoorlijk en nauwkeurig zal hebben onderzocht en bezien, en dan is het wellicht, met het oog op eenige overgangsbepaling, niet ongewenscht om de redactie van de Regeering aan te nemen. Ik doe echter nog opmerken, dat in vroegere Regeeringsontwerpen in de artt. 15 en 6 dezelfde termijnen waren aangenomen (zie bij voorbeeld art. VI in stuk n. 9; en art. XV, 5*e*, in stuk n°. 33) zoodat, indien thans hier van wordt afgeweken, moet vaststaan, dat dit klopt. Ik heb het zoover mogelijk nagegaan, en geen bepaald beletsel daartegen ontdekt, maar laat de verantwoordelijkheid voor de wijziging aan de Regeering over die haar voordroeg.

Ik zou nu het eerste lid aldus wenschen te lezen:

„Gedeputeerde Staten stellen, te beginnen in 1904, daarna vóór 1 Juli in 1909 en vervolgens eveneens om de vijf jaren vóór 1 Juli, eene lijst vast van de gemeenten, bedoeld in art. 1, vijfde lid, en doen die onverwijld in het *Provinciale Blad* opnemen."

Nu is er de aandacht op gevestigd dat èn in het oorspronkelijk Regeeringsvoorstel, èn in het amendement ontbrak de bepaling op welk tijdstip eigenlijk de berekening van het aantal inwoners moest plaats hebben.

Het zal dus geraden zijn die bepaling aldus te lezen:

„Als grondslag voor de vaststelling van de lijst wordt genomen het aantal inwoners op 1 Januari, voorafgaande aan die vaststelling", zooals in de laatste Regeeringswijziging (stuk 60 en 62) wordt voorgesteld.

Neemt men 1 Juli als uitersten termijn aan, dan ware in het bijna niet denkbaar geval, dat Gedeputeerde Staten nalatig bleven, voor den Commissaris der Koningin ruim de tijd over om volgens art. 129 der Provinciale wet, handelend op te treden, te dien effecte, dat, volgens het beginsel van het Koninklijk besluit dd. 22 Juli 1877 (Raad van State, deel XVII, bladz. 413 en volgende) diens besluit dezelfde kracht en uitwerking zoude hebben als dat van Gedeputeerde Staten.

In het tweede lid zou ik de bepaling van 14 vrije dagen willen wijzigen in 21 vrije dagen, omdat in de practijk bij het vaak eenigszins vertraagd ronddeelen van het *Provinciaal Blad*, de gemeenteraad zich anders niet voldoende op de hoogte zou kunnen stellen van de zaak om in beroep te komen.

Het tweede lid zou dan aldus luiden:

„2. Binnen 21 vrije dagen na de dagteekening van het Provinciale Blad waarin het besluit van Gedeputeerde Staten tot vaststelling der lijst is opgenomen, kan daarvan bij Ons in beroep worden gekomen door Onzen Commissaris in de provincie, en door den gemeenteraad. Gedeputeerde Staten wijzigen de door hen vastgestelde lijst naar Onze uitspraak, indien deze daartoe strekt, onverwijld nadat zij te hunner kennis is gebracht, en doen die wijziging in het Provinciale Blad opnemen."

Nu is echter, zoowel bij de Regeering, als ook bij Kamerleden, de vraag gerezen, of het niet wenschelijk kon zijn dat ook belanghebbenden, houders van vergunningen, in beroep konden komen. Ik meen dat dit niet dringend noodzakelijk is, omdat de Commissaris der Koningin geroepen kan worden geacht voor de handhaving van het objectieve recht te waken.

Nu zulks echter van bevoegde zijden wordt gewenscht, stel ik voor die bepaling aldus te doen luiden, dat wordt ingevoegd: „alsmede door elken belanghebbenden houder eener vergunning in die gemeente", terwijl tevens wordt bepaald, dat op de beroepen bij één besluit wordt beslist.

Ik meen verder dat als de lijst, vastgesteld in 1904, geldt tot 1 Januari 1910 en als vóór 1 Juli 1909 de nieuwe lijst moet worden vastgesteld, alle beroepen tijdig kunnen worden afgedaan. Het is eigenlijk niet aan te nemen dat de Koninklijke beslissing, den Raad van State gehoord, in een zaak van zuiver feitelijken aard, niet zal kunnen genomen worden tusschen 1 Juli 1909 en 1 Januari 1910.

Voor het geval echter dat in die vijf maanden toch geen beslissing kan genomen worden wegens ingewikkeldheid van de zaak, stel ik toch maar voor er bij te voegen: dat de lijsten ook na 1 Januari 1910 blijven gelden totdat de termijnen, bij beroep, zijn verloopen. Op die wijze zal de zaak in elk geval geheel rond loopen.

Ik wensch er verder op te wijzen dat het, gelijk ik op stuk 54 sub III heb aangegeven, niet geheel onnoodig is in lid 2 en in lid 4 (oud) te lezen: in plaats van „vastgestelde lijst", „vastgestelde of gewijzigde lijst", omdat het voor Gedeputeerde Staten noodzakelijk kan worden in sommige gevallen de lijst te moeten wijzigen in verband met de uitspraak der Kroon. Dit is echter meer een quaestie van vorm. Ik meen hiermede te kunnen volstaan.

Zooals reeds uit mijn mededeelingen is gebleken, heb ik dankbaar gebruik gemaakt van wenken, die door de Regeering mij zijn gegeven of die mij door geëerde leden zijn in overweging gegeven, zoodat ik dit amendement niet langer als geheel zelfstandig, door mij gemaakt werk, wensch beschouwd te zien.

Ik stel dus nu voor om art. XV, sub art. 5*e* aldus te lezen:

1. Gedeputeerde Staten stellen, te beginnen in 1904, daarna vóór 1 Juli in 1909 en vervolgens eveneens om de 5 jaren vóór 1 Juli eene lijst vast van de gemeenten, bedoeld in artikel 1, vijfde lid, en doen die onverwijld in het Provinciale Blad opnemen. Als grondslag voor de vaststelling van de lijst wordt genomen het aantal inwoners op 1 Januari voorafgaande aan die vaststelling.

2. Binnen 21 vrije dagen na de dagteekening van het Provinciale Blad, waarin het besluit van Gedeputeerde Staten tot vaststelling der lijst is opgenomen, kan daarvan bij Ons in beroep worden gekomen door Onzen Commissaris in de provincie, door den gemeenteraad, alsmede door elken belanghebbenden houder eener vergunning in die gemeente.

„Op beroepen door meerderen afzonderlijk ingesteld wordt bij één besluit beslist.

„Gedeputeerde Staten wijzigen de door hen vastgestelde lijst naar Onze uitspraak, indien deze daartoe strekt, onverwijld nadat zij te hunner kennis is gebracht en doen die wijziging in het Provinciale Blad opnemen.

„3. De lijst wordt van toepassing:

met betrekking tot de gemeenten, ten opzichte van welke van

het besluit van Gedeputeerde Staten niet in beroep is gekomen, met 1 Januari van het jaar volgende op dat waarin zij door Gedeputeerde Staten is vastgesteld;

met betrekking tot de gemeenten, ten opzichte van welke van dit besluit wel in beroep is gekomen, ingeval het beroep door Ons is afgewezen acht dagen na de dagteekening van Onze uitspraak; en ingeval het beroep door Ons is toegewezen, acht dagen na de dagteekening van het Provinciale Blad, waarin het besluit van Gedeputeerde Staten tot wijziging der lijst overeenkomstig het bepaalde in het tweede lid, derde zinsnede, van dit artikel is opgenomen, doch in beide gevallen niet vóór den 1sten Januari van het jaar volgende op dat, waarin zij door Gedeputeerde Staten is vastgesteld.

„4. De lijst blijft geldig tot den 1sten Januari van het vijfde jaar volgende op dat waarin zij van toepassing is geworden. Met betrekking evenwel tot gemeenten ten opzichte waarvan beroep is ingesteld, blijft zij, indien op voormelden datum nog niet de termijnen zijn verloopen in het vorige lid vermeld, geldig totdat die termijnen verloopen zijn."

Dan volgen de leden van stuk n°. 62, 2, 3, 4, 5, 6 en 7; als leden 5, 6, 7, 8. 9 en 10, met dien verstande, dat ik, ofschoon het niet bepaald noodig is, maar om alle moeilijkheden te voorkomen, in het nieuw 5de, 8ste en 9de lid zoude willen lezen in plaats van: „vastgestelde lijst", „vastgestelde of gewijzigde lijst".

Ik meen dat dan de zaak op bevredigende wijze is geregeld, maar houd mij aanbevolen voor eventueele opmerkingen ten goede.

Het gewijzigd amendement wordt ondersteund door de heeren Goekoop, van Karnebeek, van Raalte, Bos en Lieftinck en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet spreken over het ingediende amendement, al ware het alleen maar om deze reden, dat dit mij op dit oogenblik niet mogelijk is. Ik zal wel niet de eenige zijn in deze Kamer, die niet in staat is over de gewijzigde redactie van het amendement reeds thans een oordeel uit te spreken. Wij kennen echter allen de nauwkeurigheid van den geachten voorsteller en indien wij met de behandeling van zijn voorstel thans toch doorgaan en daarover wellicht straks ook reeds zullen stemmen, dan is dit op zich zelf reeds een hulde aan den geachten afgevaardigde uit Utrecht.

Ik wensch een enkel woord te zeggen over het artikel zelf. Hier staan wij voor het artikel dat ten doel heeft om uitvoering te geven aan art. 1, voor zoover de splitsing betreft. Het komt mij voor, dat de Minister wat de regeling van dit punt betreft, gelukkig is geweest en dat deze regeling er vrij wat beter uitziet dan de oorspronkelijk voorgestelde, maar toch is er, naar ik meen, nog een leemte in, waarop ik de bijzondere aandacht van Regeering en Kamer wensch te vestigen, een leemte, die zou kunnen worden weggenomen door aan het eerste lid toe te voegen deze woorden: Gedeputeerde Staten hebben het recht tevens gedeelten van andere gemeenten op de lijst te brengen, met dien verstande, dat daaronder niet mogen worden begrepen kommen met meer dan 5000 zielen.

Men zou kunnen zeggen dat de aanvulling, door mij gewenscht, niet uitsluitend betreft een zaak van uitvoering, maar in zekere mate een uitbreiding van art. 1 is.

Formeel is dit juist, maar het is dan toch een uitbreiding, die hier wel op haar plaats is, indien men speciaal aan Gedeputeerde Staten de bevoegdheid wil geven ook nog buiten de gevallen van het vijfde lid van art. 1 dispensatie van de splitsing te geven. Maar ook al ware de aanvulling hier minder goed op haar plaats, ik meen, dat nog van meer gewicht is de vraag, of die aanvulling, wat de zaak betreft, gewenscht zou zijn. En dan wil het mij voorkomen, dat het *zakelijk* in de wet een groote verbetering zou brengen. Wat toch is het geval? Indien een dergelijke bepaling hier niet wordt opgenomen, dan moet de splitsing worden toegepast in tal van streken waar zij niet toegepast kan worden. Er zijn niet enkele, maar tal van gemeenten waar men op één, twee, drie uur afstand van de groote kom met meer dan 5000 zielen heeft kleine kommen, dorpen, buurtschappen, waar de splitsing niet uitvoerbaar is om de eenvoudige reden, dat in een dergelijken kleinen kring van ingezetenen niet kan bestaan een drankverkooper, die alleen moet leven van drankverkoop voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop. Ik heb dit ook reeds vroeger betoogd, maar toen heeft de Minister aan het einde van het debat zonder acht te slaan op de door mij aangevoerde bewijzen er zich eenvoudig afgemaakt door te zeggen: dat is phantasia Borgesiana. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat is geen phantasia Borgesiana, maar dat is de werkelijkheid waarvoor de Minister geen oog schijnt te hebben. Er zijn in ons land, voor zoover ik heb kunnen nagaan, niet minder dan 40 of 50 gemeenten die in het door mij geschetste geval verkeeren.

Die gemeenten komen meerendeels voor in de provinciën Groningen, Noordholland en Gelderland, maar ook in andere provinciën ontbreken ze niet, en in al die gemeenten zal men bij de uitvoering der wet op groote moeilijkheden stuiten, als geen aanvulling in den door mij bedoelden zin wordt opgenomen. Of zou de Minister willen beweren, dat op kleine plaatsjes van bijv. 200 à 300 zielen toch wel met kans op een voldoend bestaan zich een slijter kan vestigen die niet mag tappen?

Maar is het dan zoo erg dat op dergelijke plaatsen geen sterke drank voor huiselijk gebruik te koop zal zijn? zal de Minister wellicht vragen. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat geeft in de practijk aanleiding tot groot bezwaar, juist en vooral op het standpunt door den Minister ingenomen. Door de zaak der splitsing onvoldoende te regelen, bevordert men in hooge mate den clandestienen verkoop — den verkoop in strijd met de wet. Ik zal dit met een voorbeeld toelichten.

Neem bijv. de gemeente Apeldoorn. Op een uur afstand heeft men daar kleine buurtschappen. Komt daar nu geen drankverkooper volgens letter *b*, wat zal dan de toestand zijn? Op een gegeven oogenblik wenscht men voor gebruik in huis, er is bijv. bezoek gekomen, eenigen sterken drank te hebben. Maar als men daarvoor eerst een uur ver moet loopen naar Apeldoorn, dan zal in dien tusschentijd het bezoek wel weer verdwenen zijn. Het gevolg zal zijn dat men beproeft den tapper in de buurt over te halen toch maar eenige maatjes sterken drank te verkoopen. Al is het door de wet verboden, de tapper zal er onder die omstandigheden allicht niet veel gevaar in zien om zijn clienteele ter wille te zijn. Op die wijze wordt de clandestiene verkoop schromelijk in de hand gewerkt.

De Minister heeft vroeger al toegegeven, dat in een kom met minder dan 5000 zielen de splitsing reeds bezwaarlijk uitvoerbaar is, maar hoe zal ze dan uitvoerbaar zijn in veel kleinere kommen, in kommen van 200 of 300 zielen? Al die bezwaren vervallen, als men in zake de al of niet splitsing aan Gedeputeerde Staten maar een ruime bevoegdheid geeft.

Waar het niet noodig is zullen Gedeputeerde Staten ook van de splitsing geen dispensatie geven, maar dit is juist een voordeel. Ik vermoed ook dat zij bij de uitvoering wel gedachtig zullen zijn aan de woorden van den Minister, dat vlak naast een kom met meer dan 5000 zielen geen gelegenheid moet worden gegeven voor de vestiging van gecombineerde bedrijven. Wordt dit artikel gewijzigd en aangevuld in den door mij bedoelden zin, dan bestaat daarvoor geen bezwaar. Ik meen dus dit punt aan de ernstige overweging van den Minister te moeten aanbevelen, want vóór alles moeten de bepalingen der wet uitvoerbaar zijn.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Over het amendement van den geachten afgevaardigde, den heer Röell, zal mijn geachte ambtgenoot van Justitie spreken.

Ik heb dus alleen te spreken over de vraag van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, den heer Goeman Borgesius, of niet in den geest door hem aangegeven zou kunnen worden ondervangen het bezwaar, door hem reeds te berde gebracht bij art. I. Het komt mij voor, dat bij art. I deze zaak beslist is en dat het niet aangaat, daarop in anderen zin thans terug te komen, tenzij men een afzonderlijke overgangsbepaling of exceptie opnam, en daarbij ook een behoorlijke regeling gaf.

Ook in het stelsel van den geachten afgevaardigde zou men met dezelfde bezwaren kunnen komen, want in een groote stad zijn nog wel grootere afstanden dan die waarop een kleine kom van een grootere kom als in Apeldoorn ligt, en ook daar heeft men buurten, waar geen slijterij is, en ook daarvoor zou men dus een uitzondering moeten maken. Dan kreeg men een uitzondering op een

uitzondering. Dan wordt de beslissing, bij art. I gevallen, onderstboven gehaald. Ik zou dit niet zeggen, als de geachte afgevaardigde niet zelf bij art. I een amendement had ingediend; maar om nu dit verworpen is, daarop nu weer terug te komen, ten einde langs een zijweg hetzelfde doel te bereiken, komt mij niet geoorloofd voor.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een zeer kort woord te zeggen over het amendement van den geachten afgevaardigde, den heer Röell. Het is mij aangenaam te kunnen verklaren, dat de Regeering daartegen thans, zooals het zooeven gewijzigd is, geen bezwaren meer heeft.

Het is thans inderdaad in meer dan één opzicht, naar het oordeel der Regeering, verbeterd.

Vooreerst zijn verschillende redactie-verbeteringen aangebracht en is in het eerste lid bepaald naar welken grondslag de berekening aldaar bedoeld, moet plaats hebben.

De verbeteringen van materieelen aard bepalen zich voornamelijk tot deze twee: vooreerst, dat naast den gemeenteraad en naast den Commissaris der Koningin nu ook appèlrecht is toegekend aan den belanghebbenden vergunninghouder zelf.

Dit acht ik een gewichtige verbetering van het amendement, omdat de vergunninghouder, de werkelijk belanghebbende bij deze regeling, nu niet meer kan zeggen: er wordt hier beslist *de me sine me*. Het appèlrecht is nu niet meer, wat het eerst was: een theoretisch appèlrecht zonder veel practische waarde. Aangenomen zelfs, dat de gemeenteraad en de Commissaris der Koningin wel reeds voldoende zullen waken voor de rechtmatige belangen der vergunninghouders, komt het mij toch van zeer veel gewicht voor, dat door de nu aangebrachte wijziging voor den vergunninghouder het bewustzijn dat hem recht wordt gedaan, het gevoel van rechtszekerheid, zoo zeer wordt verhoogd.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde als materieele wijziging aangebracht, dat hij thans niet meer voor alle gemeenten zonder onderscheid aan de geldigheid der lijst een einde maakt met den 1sten Januari van het vijfde jaar nadat zij van toepassing is geworden. Met betrekking toch tot die gemeenten, ten opzichte waarvan geappelleerd is, blijft die lijst thans gelden na de 5 jaren, ook na den 1sten Januari, wanneer het appèl nog niet definitief is beslist of de termijnen daarna nog niet zijn verloopen. Mij komt die wijziging, ook nu de termijn in het eerste lid is vervroegd, toch nog zeer gewenscht voor, al ware het alleen omdat men aan de Kroon moeilijk kan voorschrijven, dat zij binnen een bepaalden termijn haar beslissing moet hebben gegeven. Buitendien, men vergete niet, dat het hier geldt quaestiën, waarin de Raad van State niet alleen moet worden gehoord, maar geschillen van bestuur, waarover de afdeeling contentieux haar advies heeft uit te brengen, wat tijd vordert. Het is bovendien niet onmogelijk, dat de leden dier afdeeling zich nu en dan ter plaatse zelf wenschen te vergewissen hoe het met zulke gemeentekom geschapen staat. Op grond van een en ander bestaat er bij de Regeering, die gelegenheid had de wijzigingen, door den geachten afgevaardigde zooeven voorgesteld, nauwkeurig na te gaan, thans geen bezwaar meer het amendement, met de strekking waarvan zij reeds aanstonds was ingenomen, over te nemen, en in het ontwerp in te voegen.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering het amendement van den heer Röell heeft overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Röell**: Ik begin met de Regeering dank te zeggen voor de welwillendheid die zij met betrekking tot mijn amendement aan den dag heeft gelegd.

Ik mag den lof dien de geachte afgevaardigde uit Zutphen mij heeft gebracht — en waarvoor ik overigens op zich zelf dankbaar ben — echter niet aannemen; integendeel, ik heb in mijn eersten termijn reeds doen uitkomen, dat dit amendement wel verre van nog te zijn oorspronkelijk werk van mij, door de opmerkingen en aanwijzingen zoowel van de Regeering als van de leden der Kamer — waarvan door mij dankbaar gebruik is gemaakt — moet worden beschouwd als een collegiale arbeid van Regeering en Kamer beide.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is van oordeel, dat de wijziging, wat haar strekking betreft, wel aanbeveling verdient, maar ik geloof niet, dat het van goede manieren zou getuigen, wanneer de Kamer deze uitvoerige wijziging volkomen ongezien zou aannemen. Ik heb o. a. de opmerking gehoord — hoewel ik er niet aan denk tegenover het groote vertrouwen van den heer Borgesius in den voorsteller twijfel te wekken — of het wel juist is beroep toe te kennen aan de belanghebbende vergunninghouders, daar men meende, dat toch alle vergunninghouders belanghebbenden zijn. Daarom zou de Commissie, hoewel zij geen bezwaar heeft tegen de wijziging, willen voorstellen de stemming aan te houden.

De **Voorzitter**: Het was mijn voornemen om nadat de debatten waren gesloten, voor te stellen de stemming aan te houden tot wij de wijziging gedrukt voor ons hebben

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik stel nu voor de stemming over het artikel morgen te doen plaats hebben.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over ART. XVI, luidende:

Art. 6, eerste lid, wordt gelezen als volgt:

„1. De vergunning, met uitzondering van die voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten, heeft geen kracht vóór de betaling van een gemeentelijk vergunningsrecht, door den gemeenteraad vast te stellen."

Art. 6, derde lid, wordt gelezen als volgt:

„3. Het recht voor eene vergunning is niet lager dan vijf gulden en niet hooger dan twaalf gulden vijftig cents voor elke vijftig gulden huurwaarde of gedeelte daarvan, met dien verstande, dat het recht niet lager dan vijf en twintig gulden zij."

Het vierde lid van art. 6 vervalt.

Op dit artikel zijn voorgesteld de volgende amendementen:

1°. een van den heer de Klerk, strekkende om het tweede lid van art. 6 te lezen als volgt:

„Als grondslag voor de berekening van het vergunningsrecht wordt aangenomen de jaarlijks te schatten omzet van het gedistilleerd overeenkomstig de verificatie volgens de wet van 20 Juni 1862."

het derde lid te lezen als volgt:

„Het recht voor eene vergunning verleend door burgemeester en wethouders is niet lager dan vijf en twintig gulden voor de eerste duizend liter gedistilleerd en niet hooger dan vijf en twintig gulden voor iedere duizend liters meer omzet of gedeelte daarvan, met dien verstande, dat het recht niet lager dan vijf en twintig gulden zij."

2°. een van de heeren Duymaer van Twist, van Vliet, Aalberse, Schokking, Brants en van Asch van Wijck, strekkende om aan het slot van het 3de lid van artikel 6 toe te voegen:

„Dit recht wordt met vijftig ten honderd verminderd voor de localiteiten, waarin geen sterke drank in het klein verkocht of geschonken wordt tusschen Zaterdag-avond zes uur en Maandagmorgen acht uur."

De heer **de Klerk** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het betreft hier een ingewikkelde en zeer moeilijke quaestie en wanneer ik haar in den Rotterdamschen gemeenteraad, waarvan ik de eer heb deel uit te maken, niet reeds eenige malen onder de oogen gezien had, zou ik het amendement niet ingediend hebben. De bedoeling van mijn voorstel is den thans geldenden willekeurigen grondslag der schatting, zooals de Minister die ook wil behouden, te vervangen door een juisteren grondslag.

Thans heeft de schatting plaats ten aanzien van de huurwaarde in verband met het bedrijf, de huurwaarde, niet zooals ze is maar zooals de schatters haar schatten.

Dat dit willekeurig is, heeft men reeds aangevoerd toen men de wet van 1881 behandelde. Ik lees namelijk: „Een minder positief antwoord werd gegeven op de vraag, in welke verhouding die beide elementen, (huurwaarde en omvang) bij de schatting in aanmerking genomen moeten worden en hoe een gelijkmatige heffing en invordering over het geheele land kunnen bevorderd worden."

Van de Regeeringstafel werd geantwoord: „de wijze van schatting, met inachtneming van de in deze wet gestelde regelen kan men gerust aan de schatters overlaten, die wel eens voor moeilijker vragen stonden."

Dit was wel een antwoord, om zich van de zaak af te maken, maar niet afdoend.

Op die wijze mag geen belasting geheven worden, en dat de gevolgde handelwijze niet goed is, blijkt uit de adressen, gericht aan den Rotterdamschen gemeenteraad, waarin verzocht wordt eens duidelijk te maken naar welken grondslag de schatting eigenlijk plaats vindt.

In een adres dat heden de Kamer bereikte, lees ik aan het slot: „Adressanten meenen niet ernstig genoeg Uw hooge vergadering het belang eener afdoende regeling van dit punt te kunnen aanbevelen; waar de Memorie van Antwoord, erkennende de onvolmaaktheid der thans geldende grondslagen, deze voorshands toch maar onveranderd laat, en nadere herziening bij regeling der gemeente-financiën toezegt. Ook het beroep op den gemeenteraad achten belanghebbenden geen waarborg, daar toch steeds bij de gemeentelijke verordening geregelde herschatting als leidraad zal gelden.

„Zij teekenen krachtig protest aan tegen de bewoordingen der Memorie, als zoude het tappersbedrijf zich naar het voorschrift geschikt hebben; steeds toch bleek bij herschatting het gemis aan verband der tot grondslag dienende elementen."

Waartoe leidt art. 6 zooals het thans luidt? Wanneer er een goede inrichting is, waar weinig jenever verkocht wordt en welker huurwaarde hoog is, dan zal die meer moeten opbrengen dan een of andere kroeg, met weinig huurwaarde, maar waar veel jenever wordt verkocht.

Het gaat niet overeenkomstig den inslag van den tapper ten aanzien van zijn vergunningsrecht, maar eenvoudig naar een willekeurige schatting. Het stuitende is, dat belanghebbenden zelf niet weten naar welken grondslag de schatting heeft plaats gehad.

Niemand minder dan de wethouder van financiën te Rotterdam, de heer Hintzen destijds, heeft geantwoord op een opmerking van een der leden van den raad dat geen uitleg aangaande de schatting aan belanghebbenden kon gegeven worden. Of men voor- of tegenstander is van de Drankwet, of men geheel-onthouder is of niet, het komt mij voor, dat ieder het zeker wel van groot belang acht, dat er voor de belastingen, die de burgers moeten betalen, goede grondslagen zijn, en dat geen willekeurige dingen worden aangenomen en door de schatters vastgesteld.

Of ik nu door mijn amendement den steen der wijzen heb gevonden, zou ik niet durven beweren, maar het kan in ieder geval een begin zijn van een juister grondslag dan wij tot dusver hebben. Ik wensch, dat men zich zal bepalen bij hetgeen de tappers inslaan, dat is ook in verband met het woord „vergunningsrecht", dat, hoeveel jenever men verkoopt, de grondslag van dien verkoop zal genomen worden. Nu rijst de moeilijkheid: hoe komen wij tot de zekerheid van de hoeveelheid verkoop van gedistilleerd; hoe weet men dat?

In 1881 werd in de stukken medegedeeld, dat het niet zoo moeilijk was tot die zekerheid te komen. Daarin toch lezen we: „Ook de vraag, of er wel de noodige gegevens zijn om den omvang van het bedrijf te beoordeelen, werd toestemmend beantwoord. „De colleges van zetters", zeide de Minister, „hebben tal van gegevens om tot de taxatie van het gebied te geraken voor iedere tapperij. Geen wiskundig zekere bepaling van het aantal liters, maar een taxatie, gegrond op verschillende gegevens die hun worden verstrekt. Die gegevens voor den aanslag in het patentrecht zullen ongetwijfeld ook ter beschikking zijn van hen die belast zullen worden met de schatting, welke de grondslag zal wezen van het [vergunningsrecht, thans in dit ontwerp voorgedragen."

Men heeft dus destijds reeds gemeend hetgeen ik in mijn amendement wensch voor te stellen, nl., dat het mogelijk was tot de zekerheid te komen hoeveel jenever er werd ingeslagen. Burgemeester en wethouders van Rotterdam hebben als antwoord aan adressanten, die vroegen of zij mochten weten hoe het bedrijf gerekend werd, medegedeeld, dat zij dit niet konden zeggen, maar dat dit college moeite zou doen de medewerking van de Rijks-administratie te krijgen om tot de zekerheid te geraken hoeveel liters er werden ingeslagen.

De Minister heeft verder in zijn Memorie van Antwoord — als ik het zoo eens mag uitdrukken — er zich van afgemaakt. Hij erkent, dat het niet deugt, maar hij wenscht op dit oogenblik er niets aan te veranderen; hij zegt:

„Zonder de tegenwoordige grondslagen voor het vergunningsrecht als bijzonder gelukkige te beschouwen, meenen de ondergeteekenden die voorshands onveranderd te moeten laten. Wordt het geheele vraagstuk van het vergunningsrecht bij de toekomstige, nadere regeling der gemeentefinanciën onder de oogen gezien en afdoende geregeld, dan zal ook dit speciale punt nader onderzocht moeten worden."

Wanneer ik nu hier dit stuk van den Minister en het antwoord van burgemeester en wethouders van Rotterdam bezie, dan verwijst de een naar den ander en de ander naar den een, en het eigenaardige van het geval is dit, dat de belanghebbenden daardoor steeds moeilijkheden ondervinden, en dat een willekeurige belasting op hen wordt gelegd, waarvoor geen goede grondslagen in de wet worden aangegeven.

De Minister zegt: wij zullen het later wel vinden. Maar wij zijn nu bezig met de herziening der wet en waarom zullen wij dit punt nu ook niet beter regelen?

Daarom heb ik gemeend mijn amendement te moeten inzenden en als grondslag voor de heffing van het vergunningsrecht daarbij te moeten nemen den verkoop van het gedistilleerd. Mijn amendement strekt om het tweede lid van art. 6 te lezen als volgt:

„Als grondslag voor de berekening van het vergunningsrecht wordt aangenomen de jaarlijks te schatten omzet van het gedistilleerd overeenkomstig de verificatie volgens de wet van 20 Juni 1862."

en om het derde lid te lezen als volgt:

„Het recht voor eene vergunning verleend door burgemeester en wethouders is niet lager dan vijf en twintig gulden voor de eerste duizend liter gedistilleerd en niet hooger dan vijf en twintig gulden voor iedere duizend liters meer omzet of gedeelte daarvan, met dien verstande, dat het recht niet lager dan vijf en twintig gulden zij."

Ik wensch ten slotte de opmerking te maken, dat een kleine vergissing in het derde lid is ingeslopen. In den tweeden regel moet worden gelezen in plaats van „is niet lager dan vijf en twintig gulden: „is niet hooger dan vijf en twintig gulden".

De **Voorzitter**: Door den heer de Klerk is een wijziging gebracht in zijn amendement om in het derde lid in plaats van „lager" te lezen: hooger.

Het gewijzigde amendement wordt ondersteund door de heeren Smeenge, Verhey, ter Laan en Nolting, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Duymaer van Twist** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en vijf andere leden voorgestelde amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In de wet van 1881 wordt wat betreft het vergunningsrecht verschil gemaakt tusschen degenen die gedurende de geheele week sterken drank verkoopen en hen die des Zaterdagsavonds en Zondag dien verkoop staken. In art. 6 worden van de laatstgenoemde vergunningen het vergunningsrecht met 25 ten honderd verminderd, een bevoorrechting, die de vergunninghouder bezit, die op Zaterdagavond en Zondag sluit boven dengene die op die dagen ook verkoopt.

De vorige Regeering huldigde in haar ontwerp hetzelfde beginsel, namelijk dat er een bevoorrechting moet zijn van den

een boven den ander, met dien verstande echter, dat zij het vergunningsrecht voor hen die de gansche week sterken drank verkochten, verhoogde, in stede van het, zooals in de vigeerende wet het geval is, te verlagen.

Een oogenblik ter zijde stellende de vraag, welke methode van bevoorrechting moet gelden, die van verhooging of die van verlaging, kan dit geconstateerd worden, dat èn in de vigeerende wet èn in het ontwerp van den heer Goeman Borgesius als Minister van Binnenlandsche Zaken in het vorig Kabinet het beginsel der bevoorrechting werd gehuldigd.

De voorstellers van het amendement gaan nu uit van de meening dat de bevoorrechting die in de bestaande wet is gelegen, ook in het ontwerp dat wij thans bezig zijn te behandelen dient te worden opgenomen en zij meenen als verklaring van de vraag, waarom deze regeling in dit ontwerp wordt gemist, te moeten aannemen, dat, waar de Regeering aanvankelijk, d. i. bij het eerste ontwerp, wel gerekend had met afzonderlijke bepalingen betreffende den verkoop op Zondag, zij dit punt bij het gewijzigd ontwerp over het hoofd heeft gezien.

Wat nu betreft de vraag, welke wijze van bevoorrechting moet gevolgd worden, het stelsel der vigeerende wet of het stelsel van verhooging van het vergunningsrecht, voor den verkoop gedurende de geheele week, meenen de voorstellers het stelsel der vigeerende wet te moeten volgen: verlaging van het vergunningsrecht voor hen, die op Zaterdagavond en op Zondag den verkoop staken, echter met dien verstande, dat, waar zij toegeven, dat de vermindering van vijf en twintig ten honderd voor het niet verkoopen weinig resultaat heeft opgeleverd, die vermindering op vijftig ten honderd dient gesteld te worden. Waarom is nu het stelsel der vigeerende wet behouden?

Drieërlei reden gaf daartoe aanleiding. Ten eerste is het standpunt juister als men redeneert: een vergunninghouder die op Zaterdagavond en Zondag sluit, geniet een voordeel van lager vergunningsrecht dan degene die op die tijdstippen wel sterken drank verkoopt. Men stelt een norm voor het vergunningsrecht en geeft aan hen die in zijn verdienste wordt benadeeld reductie van dat te betalen recht. Dat is billijk; de man lijdt schade en daarom ontvangt hij vergoeding.

Al komt het op hetzelfde neer, wat betreft de bevoorrechting, anders staat het echter wanneer men dengene die op Zaterdagavond en Zondag verkoopt hooger recht laat betalen. Men int dan een afzonderlijk recht voor den Zondag en ontvangt dus geld uit een zaak, die men niet begeert.

Een tweede reden die aanleiding geeft om het systeem van de vigeerende te handhaven ligt hierin, dat er vergunninghouders zijn, die reeds reductie op het vergunningsrecht genieten en het niet billijk zou zijn deze op het normale vergunningsrecht te brengen.

In de derde plaats wordt bij de verhooging van het recht voor verkoop op Zaterdagavond en Zondag een nauweren band gelegd tusschen de gemeente-financiën en den sterken drank, hetgeen niet wenschelijk mag worden geacht.

Drieërlei reden dus, Mijnheer de Voorzitter, die ons deed besluiten het systeem van de vigeerende wet in deze te behouden, doch dan met dit onderscheid, dat in stede van 25 ten honderd 50 ten honderd reductie wordt gegeven.

Dat tot op heden het succes dat de wetgever van 1881 zich voorstelde mislukte, moet onzes inziens toegeschreven worden aan het geringe voordeel dat de vergunninghouders hadden die op Zaterdagavond en Zondag niet tapten.

Het is, Mijnheer de Voorzitter, dat op die gronden ons amendement aan de Regeering en Kamer wordt aanbevolen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door zes leden is voorgesteld, behoeft het niet nader te worden ondersteund.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Bij het amendement van den heer de Klerk doet zich de eigenaardigheid voor, dat de voorsteller, als het tot stemming komt, er zelf zijn stem tegen zal moeten uitbrengen. Ik geloof niet, dat er veel woorden noodig zullen zijn om de noodzakelijkheid daarvan aan te toonen. De geachte voorsteller beoogt, dat er zou komen een geheel andere grondslag dan wij nu hebben, en die steunen zou op de verificatie van de wet van 1862. Nu wil het geval dat art. 112, par. 2, litt. *l*, van die wet zegt: „of de afteekening van het geleibiljet door ambtenaren al dan niet moet geschieden bij den uitslag, bij het vertrek uit de gemeente, op de daartoe aan te wijzen kantoren of posten onder weg, en bij den inslag."

Die verificatie is dus niet iets dat in den regel gebeurt, maar waarvan alleen gebruik kan worden gemaakt, indien men het noodzakelijk vindt. Die noodzakelijkheid is geheel ter beoordeeling van de ambtenaren. En wanneer men nu vraagt, hoe de practijk daarvan is, dan kan ik den geachten afgevaardigde mededeelen, dat mij na onderzoek bij het Ministerie van Financiën deze mededeeling is gedaan, dat de verificatiën niet steeds, maar *bijna nooit* plaats hebben, uitgezonderd aan de kringen van de grenzen en die om de branderijen. Die verificatiën zijn dus exceptiën. Hoe wil men nu op iets dat bijna nooit plaats heeft zijn berekening baseeren?

Nu zou de geachte afgevaardigde kunnen zeggen: maar laten zij dan het voortaan doen. Dat ben ik met hem eens, maar dan zou hij eerst moeten komen met een wijziging van art. 112 der wet van 1862. Hoe zou hij hier nu bij amendement een voorstel tot wijziging van die wet kunnen doen? Dan zou men toch het geheele verband van die wet en wat daarmede samenhangt moeten overzien. En dit ware nog niet genoeg, want dan zou hij ook moeten voorstellen om op de begrooting van Financiën geld uit te trekken voor de aanstelling van minstens 500 nieuwe ambtenaren. Wanneer die verificatiën zoo zelden geschieden, is dat niet uit aardigheid, maar omdat er geen personeel is. Men dient wel te begrijpen wat onder verificatiën verstaan wordt; elke uitslag moet eerst opgenomen worden, en de man die er voor aangewezen is, moet medegaan tot de plaats van bestemming.

En niet alleen in dezelfde plaats, ook bij export naar andere plaatsen zou het moeten gebeuren; de man zou per spoor, per schuit en per wagen den drank verzellen moeten tot aan den inslag. Dat is niet te doen. Ik vraag: hoe kan men zulk een verificatie nu aannemen als basis voor een berekening.

De grondslag dien wij thans hebben is zeer zeker niet gelukkig, maar die welken de geachte afgevaardigde aangeeft, strijdt met alle beginselen van billijkheid en recht.

Men schat thans in verband met den omvang van het bedrijf; maar volgens het voorstel van den geachten spreker zou het klein bedrijf even zwaar als het groot bedrijf getroffen worden. Hij gevoelt toch wel, dat het een geheel andere zaak is of men met slijters, dan wel met tappers te doen heeft.

In de tapperijen wordt gemakkelijk 70, 75 tot 80 pct. winst gemaakt; in de slijterijen 15 pct. Het spreekt dus vanzelf dat, als het vergunningsrecht berekend werd naar den inslag, het voor de slijters een onmogelijke toestand zou worden.

Ik voeg er nog bij dat de heer de Klerk opgetreden is voor de groote heeren — ik zeg dit, omdat het zijn bedoeling wel niet zal geweest zijn, daar hij anders altijd tegen hen opkomt.

Wat is het geval? In groote inrichtingen verkoopt men vaak slechts enkele honderden liters, wijl andere consumtie daar hoofdzaak is. Bij gewone tappers daarentegen is de hoofdzaak hetgeen per glas verkocht wordt; dat gebeurt in kleine tapperijen tegen 5 cent, in de groote gelegenheden tegen 10, 15 cent per glas. Wat zou dus het gevolg zijn, indien het denkbeeld van den heer de Klerk in uitvoering kwam? Dat op de gewone tapperij met heel kleine winst, en op de groote inrichtingen, niet met een winst van 75 of 80, maar van 220 pct. gelijke lasten zouden worden gelegd, waardoor de kleine tappers naar verhouding veel te zwaar belast zouden worden. En dat terwijl de geachte afgevaardigde het tegendeel beoogt. Bovendien zou het totaal bedrag voor de gemeentelijke inkomsten dalen, en zouden de gemeente-financiën schade lijden.

Ik meen hiermede genoeg gezegd te hebben, maar wil er toch nog iets bij voegen.

Het denkbeeld van verificatie is aardig gevonden; de geachte spreker heeft het waarschijnlijk van zijn vrienden, die er wel een belang bij zullen hebben. Maar de grondslag van de verificatie berust op de wet, welke bepaalt, dat uit- of inslag van ten minste één kan niet mag plaats hebben, dan behoorlijk gedocumenteerd en onder behoorlijk toezicht.

Maar als nu de tappers zeggen: dat doe ik niet, ik neem geen kan of liter, maar een gewone wijnflesch, welke slechts

7½ deciliter bevat, dan is het immers onmogelijk die te documenteeren en wordt alle verificatie ondoenlijk, wijl het valt buiten de wet.

Het stelsel dat de geachte afgevaardigde wenscht in te voeren, is metterdaad in de practijk onuitvoerbaar, terwijl het desorganisatie in de financiën der gemeenten zou brengen. Ik meen niet beter te kunnen doen, om tijd aan de Kamer te sparen, dan den geachten afgevaardigde aan te raden zijn amendement in te trekken.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, het tweede amendement, dat op dit artikel is ingediend en wel door de heeren Duymaer van Twist c. s. Zij stellen voor om de Zondagsbepaling weder in te voeren. Daartegen heeft de Regeering geen bezwaar.

Maar waarom heeft de Regeering die Zondagsbepaling weggelaten? Omdat zij er geen effect van verwacht.

Het geldt hier eenvoudig een rekensom. Zoodra 52 maal de normale verdiensten op Zondag en Zaterdagavond minder bedragen dan 50 pct. van wat voor de vergunning betaald wordt, sluiten zij allen. Wanneer daarentegen dit minder bedraagt, dan blijven zij allen doorgaan. Maar, en dit stem ik den geachten afgevaardigde toe, het kan zijn, dat er menschen zijn, die uit beginsel op Zondag sluiten, wijl zij het niet geoorloofd achten om zulk een handel op Zondag te drijven, en nu zit er in hun voorstel dit, dat men aan die menschen, die door hun principe buiten staat zijn aan die Zondagsverdiensten mede te doen, een kleine vergoeding zal geven; als zoodanig zit er iets in het voorstel, dat mij aantrekt en laat ik de beslissing gaarne aan de Kamer over.

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met te beantwoorden wat de Minister het laatst heeft gezegd.

Hij meende dat het mijn bedoeling was om de groote heeren te verdedigen, maar even te voren was hij opgekomen voor de slijters die met honderden liters per dag afleveren.

Nu rangschikte de Minister hen die met groote hoeveelheden in eens afleveren onder de groote heeren, en hen die per borrel verkoopen onder de kleinen.

Na het gezegde van den Minister laat ik te zijner beantwoording over of het juist is, dat ik buiten eenige bedoeling de belangen van de groote heeren verdedigde.

Ik begon met mijn meening uit te spreken, dat ik geloofde den steen der wijzen niet gevonden te hebben in deze zeer moeilijke quaestie. Maar het is naar mijn opvatting de moeite waard geweest een zoodanig amendement als het mijne in te dienen nu ik het antwoord van achter de groene tafel gehoord heb. En wat kan uit het antwoord van den Minister worden afgeleid? Dat het duidelijk en klaar is, dat er niet de minste grondslag en regel is waarop de tapper wordt aangeslagen en dat is in ieder geval niet goed te keuren. Dientengevolge moet de Minister uit zijn wetsontwerp schrappen de bepaling „in verband met het bedrijf", want het blijkt nu dat het juist gezien is, dat de menschen niet behoorlijk worden aangeslagen en dit is onbillijk en onredelijk. Met verbazing nam ik kennis van het antwoord van den Minister van Financiën, dat verificatie niet plaats heeft. En dit moet nu een der grondslagen uitmaken waarnaar de tappers volgens art. 6 geschat worden. Ik geloof dat als mijn amendement alleen dit heeft aan het licht gebracht, de indiening daarvan toejuiching verdient.

Nu wij uit den mond der Regeering hebben vernomen, dat de uitdrukking „in verband met het bedrijf" niet den minsten maatstaf geeft, komt het mij voor, dat het voorstellen van mijn amendement reeds een goed effect heeft gehad.

Ik begrijp, Mijnheer de Voorzitter, dat, waar de Minister mijn amendement zoo afwijzend heeft bejegend, de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs straks wel denzelfden weg zal bewandelen — wij zijn dat gewoon bij dit wetsontwerp —, en dat het amendement dus niet zal worden aangenomen. Daar ik mijn doel echter bereikt heb, zal ik zoo vrij zijn mijn amendement thans in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer de Klerk door den voorsteller is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het amendement van den heer Duymaer van Twist, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is van oordeel, dat de bepaling van het amendement, wanneer zij in de wet wordt opgenomen, evenals in het verleden ook in de toekomst op weinig plaatsen van toepassing zal zijn, maar waar dit wel het geval zal zijn, is zij gewenscht, zoodat de Commissie meent de aanneming van het amendement te mogen aanraden.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik den Minister goed heb begrepen, dan is door hem verklaard, dat de aanslag voor het vergunningsrecht alleen geldt voor den verkoop van sterken drank.

Mij is echter meermalen medegedeeld, dat de aanslag voor het vergunningsrecht te Amsterdam aldus plaats vindt, dat men bij de berekening van den omvang van het bedrijf óók mederekent het bierdebiet. Waar nu geconstateerd mag worden, dat dit naar het oordeel der Regeering niet juist is — waarmede ik geheel instem — wensch ik er de aandacht op te vestigen, dat wij bij de regeling van het verlofrecht voor bierhuizen met het door mij aangewezen gebruik in conflict zullen komen.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Het schijnt mij gevaarlijk, dat men op dit late middaguur terloops allerlei gaat constateeren omtrent hetgeen al of niet in de wet staat ten opzichte van de grondslagen voor de vaststelling van het vergunningsrecht.

Ik herinner er nu aan, dat, wanneer dit wetsontwerp zal zijn aangenomen, er ook zal zijn een verlofrecht voor bierhuizen en dat een vergunninghouder geen verlof noodig zal hebben om bier te mogen verkoopen. In dat stelsel mag men dus van het totale debiet niet het bierverbruik aftrekken om het vergunningsrecht te bepalen. Ik geloof echter dat het niet gewenscht kan zijn om thans dit punt af te handelen, maar dat het beter is om het te reserveeren, tot dat wij over de zaak van het verlofrecht hebben gesproken.

De heer **Bos**: Ik geloof dat de zaak waarom het hier gaat, het leggen van een grondslag voor een belangrijke gemeentebelasting, wel van zooveel gewicht is, dat men er eenige aandacht aan mag wijden.

Over het algemeen is zonder twijfel de wijze, waarop het vergunningsrecht thans wordt vastgesteld, aan veel bedenking onderhevig, maar dit zal nog veel erger worden, wanneer dit wetsontwerp wet wordt; immers wij krijgen nu nieuwe vergunningen van grossiers, distillateurs, wijnkoopers en dergelijke. Wanneer men deze personen gaat aanslaan naar de huurwaarde van hun gebouwen in verband met hun debiet ook als distillateur en als wijnkooper, terwijl zij slechts weinig sterken drank in het klein verkoopen, dan krijgt men een grove onbillijkheid. Dit zou in de hand worden gewerkt, indien de opvatting van den heer Talma opging, dat als het ware rekening moest worden gehouden met het geheele bedrijf in het gebouw waarin het is gevestigd. De heer Talma heeft dit niet met zooveel woorden gezegd voor deze gevallen, maar doordat hij op dit punt den heer Nolting tegensprak ten aanzien van den bierverkoop, zou het toch den schijn kunnen hebben alsof hij het ook hier zoo bedoelde. Ik geloof dat wanneer men een goede regeling van deze gemeentelijke belasting zou willen verkrijgen, men eerst zou moeten vaststellen den omvang van de winst met den verkoop van sterken drank in het klein verkregen.

Ik heb er over gedacht of het mogelijk zou zijn iets van dien aard in de wet te brengen, maar ik zie daartoe geen kans, want wanneer men als grondslag van het vergunningsrecht wil aannemen de winst verkregen met den verkoop van sterken drank in het klein, dan zou er onmiddellijk worden gevraagd hoe die winst dan moet worden geschat. Of men daaronder moet verstaan de bruto winst, de opslag op den inkoopsprijs, of de onkosten moeten worden afgetrokken enz.

Daarom acht ik geen andere bepaling op dit oogenblik te maken. Maar dat deze bepaling dikwijls slecht en willekeurig zal werken, speciaal ten opzichte van wijnkoopers, distillateurs

en dergelijken, dit staat bij mij vast, en dit heb ik even gemeend in het licht te moeten stellen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik thans het stilzwijgen bewaarde, zou de heer Nolting wellicht daarnit afleiden, dat het door hem beweerde dezerzijds als een juiste opvatting werd aanvaard. Ik wensch daarom nu te antwoorden, dat met opzet deze materie door ons buiten de herziening is gelaten, omdat wij overtuigd zijn, dat deze materie, waarvan de bestaande regeling ook ons allerminst bevredigt, een nieuwe regeling behoeft, maar die regeling is van zooveel omvang, dat zij niet te gelijk met andere regelingen kan plaats hebben, maar apart zal dienen te geschieden. Maar omdat dit punt niet in de herziening is opgenomen, spreekt het vanzelf dat de tot dusver gevolge jurisprudentie door ons intact wordt gelaten.

Naar aanleiding van het gesprokene door den heer Bos wensch ik mij nog een enkele opmerking te veroorloven. Die geachte spreker sprak over het denkbeeld om het vergunningsrecht alleen te bepalen naar de verkregen winst op den verkoop van sterken drank.

Die regeling zou echter in groote plaatsen tot onbillijkheden aanleiding geven.

Wanneer men heeft een groote zaak op breeden grondslag, die geen vergunning kan krijgen, en er komt daarnaast een ander, die wel vergunning kan krijgen, dan heeft deze laatste boven zijn concurrent een ontzaglijk voordeel, en dat is niet alleen te danken aan de winst, verkregen met den verkoop van sterken drank, maar het feit alleen, dat die inrichting vergunning heeft, geeft daaraan een veel hoogere waarde.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Duymaer van Twist c. s. wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigde *art. XVI* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De verdere behandeling wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de redevoering van den heer *Schokking:* bladz. 2019, kol. 2, reg. 25 v. b., staat: levensgedrag; lees: slecht levensgedrag.

91ste VERGADERING. — 1 JUNI 1904.

23. Voorstel-van Raalte c. s. tot wijziging der bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende het getuigenverhoor.

91ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 1 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerp; 3°. verzoekschrift; 4°. verklaring van adhaesie. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen, — Behandeling van het voorstel van den heer van Raalte c. s. tot wijziging der bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende het getuigenverhoor. — Verzoek tot het houden eener interpellatie over de ongunstige werking van den Velserpont. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling van onderart. 15*q* van art. XXIX, artt. XIV, XV, XVII—XXVIII.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 87 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, Beckers, van Gijn, Arts, Helsdingen, de Boer, Janssen, Talma, Cremer, van der Borch van Verwolde, Zijlma, Okma, ter Laan, van Nispen tot Sevenaer, van Vliet, Mees, Fruytier, Fock, van Bylandt, van Raalte, van Foreest, Roessingh, Ketelaar, Nolting, van Dedem, van Alphen, Pijnacker Hordijk, Verhey, Raymakers, Troelstra, Bolsius, van Vlijmen, Brants, Willinge, de Ridder, van Heemstra, Krap, de Savornin Lohman, de Waal Malefijt, Pompe van Meerdervoort, Sluis, Nolens, van Asch van Wijck, Rink, van Sasse van Ysselt, van Kol, van der Zwaag, Drucker, van Veen, van Löben Sels, Michiels van Verduynen, Dolk, Röell, van Limburg Stirum, van Styrum, Bijleveld, van Wassenaer van Catwijck, Staalman, den Tex, Travaglino, Aalberse, Lucasse, Melchers, de Visser, Hennequin, van den Berch van Heemstede, van de Velde, Goekoop, de Klerk, Kolkman, Schaper, Bos, de Ram, Passtoors, van Karnebeek, Goeman Borgesius, van Idsinga, Smeenge, Hugenholtz, van den Heuvel, Marchant, Friesen, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, Lieftinck en Schokking,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Financiën en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer Ferf, dat hij wegens ambtsbezigheden verhinderd is de vergadering bij te wonen, ook de volgende dagen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschap ten geleide van een ontwerp van wet houdende goedkeuring van het op 12 Februari 1904 te Kopenhagen tusschen Nederland en Denemarken gesloten algemeen arbitrageverdrag en voorbehoud der bevoegdheid om de in artikel 2 van dat verdrag bedoelde overeenkomsten te sluiten.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en het wetsontwerp naar de afdeelingen gezonden worden;

3°. verzoekschrift van het bestuur van den Nederlandschen Klompenmakersbond, betreffende invoerrecht op klompen.

Dit verzoekschrift zal worden gesteld in handen van de te benoemen Commissie van Rapporteurs voor het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet;

4°. verklaring van adhaesie van de Kamer van arbeid voor het schoenmakersbedrijf te Waalwijk, aan het adres van de Kamer van arbeid voor de katoen-industrie te Enschedé, betreffende de Tariefwet.

Deze verklaring wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen;

tot onteigening voor de verbetering van de rivier de Vecht in Overijssel, in de gemeenten Stad-Hardenberg, Ambt-Hardenberg en Gramsbergen (**172**); en

tot het in beheer en onderhoud nemen van een gedeelte boord met jaagpad van het Groot Noordhollandsch Kanaal bij het Rijk (**177**).

Deze verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van:

I. VOORSTEL VAN WET van den heer van Raalte c. s. tot wijziging der bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende het getuigenverhoor (**23**).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Ridder**: Mijnheer de Voorzitter! De strekking van dit wetsontwerp is om de gelegenheid te openen dat getuigenverhooren niet uitsluitend voor de rechtbank behoeven gehouden te worden, maar voor den door de rechtbank benoemden rechter-commissaris. Dit is een voorstel van wijde strekking en niet zonder bedenking. Het is voor ieder die ooit vonnis heeft moeten wijzen op getuigen-verhoor, duidelijk, dat de viva vox van den getuige vaak beslissend is voor het vonnis; dat de houding van den getuige, de stelligheid van het gegeven antwoord, zijn eventueel aarzelend optreden, in één woord alles wat betreft de appreciatie van den getuige en het getuigenis, bedoeld in art. 1945 Burgerlijk Wetboek als de geloofwaardigheid van den getuige, ter beoordeeling van den rechter, van het hoogste gewicht is. In dit wetsvoorstel nu zal het van hen die vonnis te wijzen hebben, alleen de rechter-commissaris zijn tot wien deze waardeering doordringen kan; de beide anderen zullen alleen het proces-verbaal van de verhooren vóór zich hebben en niets anders kunnen observeeren dan de doode letter. Omtrent de overtuiging van den rechter-commissaris aangaande de verklaringen en getuigenissen omtrent zijn indruk, vernemen zij alzoo niets, want dit wordt niet gerelateerd, gezwegen nog dat die indruk zuiver persoonlijk blijft.

Ik geef toe dat er getuigenverhooren zijn, waarbij het op de waardeering van den getuige niet al te zeer aankomt. Er zijn zaken loopende over terreinkennis, cijfers, data, waarbij op de appreciatie van de houding in rechte van den getuige niet veel aankomt; maar er zijn veel andere zaken, bijv. waar het geldt curateele, nietigverklaring van een testament op grond van gemis van verstandelijke vermogens, echtscheiding en scheiding van tafel en bed, alles wat den burgerlijken staat betreft, enz. waar het anders staat. Bij deze zaken komt ontzettend veel aan op de waardeering van getuigen en getuigenissen. In het voorstel ontsnapt die waardeering aan twee van de rechters die

vonnis hebben te vellen. Er is door de voorstellers aangevoerd dat in veel gevallen bij druk bezette rechtbanken tusschen het getuigenverhoor en het wijzen van het vonnis zeer langen tijd verloopt, zoodat de indruk van de persoonlijke waarneming van degenen die vonnissen wijzen, teloorgaat; maar ik wijs er op, dat, na een lang intermezzo, tusschen de getuigenverklaring en het wijzen van het vonnis de indruk van de houding van den getuige ook wel blijft bestaan. Ik heb bijgewoond bij kleinere rechtbanken — en ook wel bij groote — dat de rechters, zonder het proces-verbaal van het getuigenverhoor af te wachten, zelfstandig aanteekeningen maakten, om die te raadplegen als zij later vonnis wijzen. Ook zelfs wanneer er dus een half jaar of een jaar verloopen was en de rechter raadpleegt zij aanteekeningen, dan staat de zaak hem weer voor den geest even levendig als toen de getuigen deponeerden.

Bovendien, wanneer men zegt dat de rechter-commissaris zijn indrukken heeft te vestigen, en deze kan mededeelen, dan zullen deze bij hem toch evenzeer kunnen verloren gaan als er een lang tijdsverloop is tusschen het getuigenverhoor en het wijzen van het vonnis, evenals bij de rechters, zoodat dit argument der voorstellers voor mij niet veel gewicht in de schaal legt. Het bewijst te veel en daardoor niets.

Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat wij eigenlijk in deze te doen hebben met een uitzonderingswet ten behoeve van de berechting van zeezaken en wel speciaal bij de rechtbank te Rotterdam.

Ik heb veel respect voor de verschillende leden, die het voorstel mede hebben onderteekend, maar ik geloof toch niet te kort te doen aan waardeering der andere voorstellers, wanneer ik beweer, dat de eerste voorsteller, de curator intellectualis, zijn suggestieve kracht heeft doen werken op de medeonderteekenaars, en dus de belangen van de Rotterdamsche rechtbank primeeren.

Indien het echter een bezwaar is, als sommige getuigen zich op een zeereis bevinden, en het daarom spoedshalve gewenscht is, om het verhoor niet aan de rechtbank op te dragen, dan geldt dit bezwaar evenzeer bij de proceedures van den Raad van Tucht voor de koopvaardij, waar men steeds met zeezaken te doen heeft en de behandeling van zaken ook vaak moet worden uitgesteld, omdat getuigen op een zeereis zijn. En daar heeft men nooit gehoord van de moeilijkheden, die hier worden op den voorgrond gesteld.

De voorstellers hebben gewezen op de moeilijkheid ontleend aan art. 203 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, waarbij gezegd wordt dat rechters, die de enquête niet hebben bijgewoond, het vonnis niet mogen wijzen; maar dit artikel is zeer elastisch, gelijk te recht is opgemerkt, om de toegelaten uitzonderingen op den regel.

Nu is in de gewisselde stukken een expedient aangegeven, daar mijns inziens wel iets voor te zeggen valt, dat, namelijk, reeds bij het vonnis de dag der contra-enquête bepaald wordt. Art. 104 Rechtsvordering zou dan kunnen worden verscherpt.

Het komt mij voor, dat dit expedient stellig een bezwaar ondervangt dat de voorstellers zeer deden gelden, namelijk de lange duur, welke verloopt tusschen enquête en vonnis. Dit is zoodoende vervallen, want enquête en contra-enquête op denzelfden dag kunnen onmiddellijk door pleidooi gevolgd worden.

Mijn ervaring toch is deze, dat een conclusie na de enquêtes in 99 van de 100 gevallen overbodig is, want het rechtspunt is gefixeerd bij het interloeutoir en wat nu zal de conclusie anders kunnen inhouden, dan dat de eene partij zegt: alles is bewezen, terwijl de partij, die bestrijden moet, beweert dat niets is bewezen. En dit behoort bij de mondelinge toelichting.

Bovendien maakt het houden van een contra-enquête op denzelfden dag vruchtbare confrontatie van getuigen pro en contra mogelijk, wat ik mij niet kan voorstellen dat op een andere wijze ooit zou kunnen geschieden.

Men kan toch de eischende partij niet verpliehten de getuigen opnieuw te dagvaarden, wanneer de contra-enquête op een lateren dag plaats heeft. En daarbij, tenzij dit stante pede plaats heeft, beteekent confrontatie niets.

Nu hebben de voorstellers gezegd, dat zij hiertoe niet kunnen medewerken, omdat de praktizijn in de gelegenheid moet zijn, om, wanneer uit de enquête de feitelijke toestand anders te voorschijn komt, terstond nieuwe getuigen bij te brengen. Maar ik vraag: is in het interlocutoir het rechtspunt niet reeds zoo omschreven, dat degene die bewijzen moet op alles kan zijn voorbereid?

Het komt mij dus voor, dat dit argument er niet tegen pleit om in te gaan op het aangegeven expedient. Nu de voorstellers echter niet tot het voorstellen van verscherping van art. 104 zijn overgegaan, en bepaling bij het vonnis ook van den dag der contra-enquête wel nimmer zal geschieden, als tot nu toe, wil ik mij verder slechts bezighouden met de mérites van het voorstel, zooals het hier voor ons ligt.

Mijn eerste bezwaar is reeds toegelicht. Maar men vergete ook niet, dat de getuigen er licht toe zullen overgaan een verhoor voor den rechter-commissaris in civili te gaan assimileeren met een verhoor voor den rechter-commissaris in strafzaken, waar men het nog eens over moet doen in de zitting. Men zal mij toevoegen dat voor den rechter-commissaris in civili de eed wordt afgelegd, maar het is een opvatting, die onbewust zou kunnen insluipen en op de getuigen invloed uitoefenen en het verhoor schaden. Een verhoor bij de rechtbank imponeert veel meer.

Maar — zie hier een vraag — welke wordt nu de positie van het openbaar ministerie bij het verhoor voor den rechter-commissaris? Het openbaar ministerie is in vele zaken gevoegde partij, heeft dus de rechten van een partij en is toch bij het verhoor voor den rechter-commissaris, als zijnde geen terechtzitting, niet aanwezig; kan niet concludeeren. En toch, iedere partij, ook de gevoegde, moet gehoord worden op gestelde wrakingen; en nu schijnt mij het openbaar ministerie niet tegenwoordig zijnde bij het verhoor voor den rechter-commissaris, in zaken, waar het volgens de wet gevoegde partij is, ook geen conclusie te kunnen uitspreken.

Daarbij komt, dat in alle zaken bij verschillende rechtbanken, het verhoor van het openbaar ministerie op wrakingen als vereischt wordt beschouwd, als een zaak van openbare orde, dus ook waar het openbaar ministerie niet partij is. Bij die rechtbanken wordt aldus door het voorstel de weg afgesneden dien volgens sommigen de wet heeft aangewezen, wanneer het verhoor voor den rechter-commissaris plaats heeft en het openbaar ministerie niet op de wrakingen gehoord wordt.

Hoewel ik dus zeer vele bezwaren heb tegen het voorstel, zoo moet ik toch zeggen, dat ik nog niet vast bepaald ben daar tegen te zullen stemmen.

Ik kan niet ontkennen, dat bij zeer druk bezette rechtbanken de tegenwoordige toestand aanzienlijke vertraging van het geding veroorzaken kan. En wel hierom, omdat het personeel aan zeer druk bezette rechtbanken niet voldoende schijnt, gelet vooral op art. 203 Reehtsvordering; en daarin ligt een argument om naar remedie te zoeken.

Nu is aangemerkt, dat er dan maar meer personeel moet komen, maar, als het in deze iets wil geven, dan zou men tot zoodanige uitbreiding van het personeel moeten komen, dat plaatsen moesten bezet worden, waarvan de vervulling kan genoemd worden een „halve sineeure".

Om de wille van den loop van zaken bij enkele zeer drukke rechtbanken, zou ik, wanneer ik omtrent enkele punten nadere geruststellende inlichtingen kreeg, mijn stem aan het voorstel kunnen geven. Wordt het voorstel aangenomen, dan hoop ik ten minste dat niet druk zal gebruik gemaakt worden van de hier gegeven bevoegdheid, en, indien de advocaten het al doen, dan vertrouw ik dat de rechtbank, zoo het niet om urgente reden noodig is, het niet zal toelaten.

Ik wijs nog op een verbetering, die de geachte voorstellers in hun voorstel gebracht hebben. Volgens de eerste lezing stond het aan één partij om verhoor voor den rechtercommissaris te vragen, maar thans, volgens de nieuwe lezing, kan het alleen op verzoek van partijen worden toegestaan. Soortgelijke uitdrukking, hoewel in een andere materie, vindt men in art. 142 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, waar echter gesproken wordt van „op *eenparig* verzoek van partijen".

Toen indertijd, bij de wet-Hartogh, de vraag werd besproken, of nadat tweemalen geconcludeerd was, nog een derde conclusie kon worden toegelaten, heeft — geloof ik — de heer Willinge voorgesteld, dat het kon geschieden op eenparig verzoek van partijen. Deze uitdrukking is scherper geaccentueerd dan de formule in dit voorstel en verdient aanbeveling. Wat is nu echter in de praetijk het gevolg der aanneming van dat amendement

geweest? Dat, bij mijn weten, nog nooit eenig procureur geweigerd heeft dat de andere partij voor de derde maal concludeerde. Verkorting der procedure is dus niet bereikt. Ik vrees, dat de in het voorstel aangebrachte verbetering ook niet zeer veel zal geven; iets in ieder geval wel, want de rechter kan altijd nog weigeren.

Ik heb gezegd dat ik gaarne nog eens inlichting van de geachte voorstellers zou ontvangen, en eerst daarna zal bepalen of ik, ongeacht mijn vele bezwaren, mijn stem aan hun wetsvoorstel zal kunnen geven. Art. 823 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering blijft gelukkig bestaan. Dus in geval van echtscheiding en scheiding van tafel en bed blijft het verhoor voor de rechtbank in pleno noodig. Ik zeg: gelukkig, want in dergelijke processen hangt inderdaad alles af van de appreciatie der getuigenissen, van den geheel subjectieven indruk dien de verhooren teweegbrengen, en daarbij moet men dus wel zeggen, dat overwegend is de persoonlijke indruk dien het verhoor van de getuigen op den rechter maakt.

Ik zou het inderdaad strijdig achten met een deugdelijke rechtspraak, indien in zake echtscheiding en scheiding van tafel en bed het verhoor bij een rechter-commissaris zou kunnen geschieden. Daar is een verhoor voor alle rechters onmisbaar. Alleen zij die over de enquêtes zaten, behooren daar vonnis te wijzen. Blijft dus in geval van echtscheiding en scheiding van tafel en bed het verhoor voor de rechtbank *in pleno* bestaan, en wordt het voorstel niet gewijzigd op dit punt, dan zou ik, behoudens nadere toelichting, wel bereid kunnen gevonden worden mijn stem aan deze wetsvoordracht te geven, zij het dan ook niet van heeler harte.

De heer **Pompe van Meerdervoort**: Goed recht, snel recht en goedkoop recht, Mijnheer de Voorzitter, zijn de eischen die gesteld worden aan de tegenwoordige rechtspleging. Jammer maar, dat de oplossing van dien *puzzle*, als ik het zoo noemen mag, nog niet is gevonden. Goed recht en snel recht, men kan het krijgen, *mits* men er genoeg geld voor over heeft, maar om die beide te krijgen en tevens goedkoop recht, ik vrees, dat het nog lang zal duren eer de formule voor die oplossing gevonden zal zijn. En waar ik voorzie, dat dit nog lang zal duren, kan ik niet anders dan elken stap toejuichen, die ons althans op één van die onderdeelen iets nader tot het doel brengt.

Nu geloof ik, dat de algemeene indruk is, en het is ook niet wel tegen te spreken, dat het wetsvoorstel dat ons thans bezighoudt, in één opzicht een stap vooruit is, nl. dat er sneller recht zal worden gedaan. De geachte spreker van zooeven heeft dit ook toegegeven. Rest dus alleen de vraag of, tegenover dien stap vooruit, bezwaren staan grooter dan het voordeel en die ons dien stap toch moeten doen afraden.

Nu is het eenige bezwaar, dat ik hier heb hooren aanvoeren en dat ik ook in de stukken heb gevonden, vooral, dat het wenschelijk is, dat alle rechters altijd persoonlijk de getuigen hooren en een eigen indruk van de getuigen meenemen. Dat er te veel van dien indruk zou verloren gaan, wanneer het onderzoek alleen voor den rechter-commissaris plaats heeft.

Nu moet ik erkennen, dat, wanneer in burgerlijke zaken, evenals in strafzaken, de rechter onmiddellijk zijn vonnis velt na het verhoor van de getuigen, er dan zeker zeer zeker veel voor zou te zeggen zijn. Maar als men nagaat hoe het in burgerlijke zaken gaat, dat er 6, 8 maanden, ja soms een jaar of zelf meer verloopt tusschen het gehouden getuigenverhoor en de beslissing der zaak, dan is mijn overtuiging van zoo vele jaren, dat de indruk van het getuigenverhoor veelal geheel verloren gaat, ja, ik durf een stap verder gaan: ik geloof, dat, juist wanneer het getuigenverhoor wordt opgedragen aan een rechter-commissaris, men minder gevaar loopt, dat de indruk verloren gaat. De keeren toch dat vroeger in mijn ambtelijke betrekking aan mij werd opgedragen een getuigenverhoor te houden, had ik steeds de gewoonte, telkens wanneer zich eenige eigenaardigheid in het afleggen van het getuigenverhoor voordeed, wanneer men bij voorbeeld een getuige als het ware de woorden uit de keel moest halen; wanneer hij niet dan na lang aarzelen er toe kon besluiten een besliste verklaring af te leggen; wanneer hij een beslissend feit had genoemd, doch zieude de uitwerking er van of deze daarvan vreezende, het trachtte te verzachten, dan, Mijnheer de Voorzitter, had ik altijd de vaste gewoonte een dergelijke buitengewone omstandigheid in mijn proces-verbaal op te nemen. Indien echter het getuigenverhoor voor de volle rechtbank, *in pleno*, gebeurt, geloof ik niet, dat er sprake zal zijn van het opteekenen van dergelijke buitengewone omstandigheden.

De geachte spreker van zooeven heeft gezegd: dat kan alles waar zijn, maar er zijn vele procedures, waarbij de indruk van den getuige zooveel afdoet. Hij wees op de procedure van curateele, op die tot nietigverklaring van een testament, op echtscheiding enz., of wel wanneer het openbaar ministerie in een zaak conclusie moet nemen. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, er kunnen omstandigheden zijn, waarbij zich dat voordoet, maar dan meen ik den geachten afgevaardigde, den heer de Ridder, toch opmerkzaam te mogen maken, dat hij niet moet vergeten, dat de rechtbank niet *gehouden* is om het verhoor aan den rechter-commissaris op te dragen, maar het slechts *kan* doen, zoodat, wanneer er zich een toestand voordoet als door den geachten spreker werd bedoeld, de rechtbank het altijd in haar hand heeft zelf het getuigenverhoor af te nemen.

Verder wees de heer de Ridder er op, dat een andere uitweg bestaat om tot bespoediging van de rechtspraak te komen, namelijk de uitbreiding van het personeel der rechtscolleges; maar die geachte afgevaardigde merkte reeds zelf op, dat die vermeerdering dan in die mate zou moeten plaats hebben, dat, naar ook ik vrees, deze Vergadering daaraan niet spoedig haar goedkeuring zou hechten.

Nu is door dien spreker van zooeven nog gewezen op een omstandigheid, welke reeds behandeld was in de stukken, namelijk dat de rechtspraak zeer kon bespoedigd worden door te bepalen dat de contra-enquête te gelijk met de enquête wordt gehouden. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat dit in de practijk bijna een onmogelijkheid zou zijn. Wat toch is het geval? Zeer te recht wees de heer de Ridder er op, dat de feiten, die moeten bewezen worden, in het interlocutoir vonnis moeten zijn uitgemaakt, maar wanneer nu de eischer bij zijn getuigenverhoor voor sommige dier feiten voor een of meer onderdeelen van zijn eisch hoegenaamd geen bewijzen heeft aangevoerd, dan heeft de gedaagde ook geen contrabewijs omtrent die feiten te leveren. Wanneer echter reeds dadelijk de dag voor een contra-enquête op denzelfden dag als de enquête wordt bepaald, dan zou ook reeds bij voorbaat zijn uitgemaakt, dat de gedaagde — niet wetende hoe sterk het bewijs van den eischer zal zijn — zich voor elk onderdeel gereed moest maken om een contrabewijs te leveren op al hetgeen door den eischer werd gesteld, onverschillig of deze het door hem gestelde al of niet heeft bewezen. Daardoor zou een gedaagde genoodzaakt zijn getuigen op te roepen, die blijkens het enquête-verhoor geheel onnoodig zouden zijn en zou dit tot een omslachtige, geheel overbodige uitbreiding van het proces leiden. Tal van getuigen, alleen uit voorzichtigheid opgeroepen, voor het geval de eischer werkelijk een vermoeden voor zijn gestelde feiten heeft geleverd, zouden bij gebreke van dit laatste geheel overbodig blijken.

Op al deze gronden kan ik verklaren dit voorstel met genoegen en instemming te hebben ontvangen en er mijn stem voor te zullen uitbrengen. Ik hoop dat het slot van deze beraadslaging zal zijn, dat ook de geachte spreker van zooeven met mij in denzelfden geest zal kunnen stemmen.

De heer **van Styrum**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van dit wetsvoorstel in de afdeelingen heb ik behoord tot hen die daartegen zeer ernstige bezwaren hadden. Inderdaad hecht ik in principe veel aan het hooren van de getuigen door de rechtbank in pleno, en als zoodanig blijf ik van oordeel, dat het voorstel niet is een stap in de goede richting. Maar sedert de behandeling van het voorstel in de afdeelingen hebben de voorstellers in hun voorstel een zeer belangrijke wijziging gebracht, nl. dat voortaan het getuigenverhoor alleen aan den rechter-commissaris kan worden opgedragen op eenparig verzoek van alle partijen. Ik acht dit een zeer belangrijke verbetering, waarmede aan zeer vele bezwaren wordt te gemoet gekomen. Immers, waar wij in civilibus over het algemeen den stelregel huldigen, dat de rechter lijdelijk is, zij het ook dat hij niet geheel lijdelijk is in de materie van de rechtsvordering, daar mag men in burgerlijke zaken veel overlaten aan het inzicht

23. Voorstel-van Raalte c. s. tot wijziging der bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende het getuigenverhoor.

van de litigeerende partijen. Daarbij komt nog, dat volgens het voorstel, zooals het thans luidt, de rechtbank niet verplicht is aan het verzoek van die partijen gevolg te geven, doch wanneer zij daartoe termen vindt eenvoudig kan gelasten dat de rechtbank in pleno toch de getuigen zal hooren.

Nu stel ik mij in de practijk van dit wetsontwerp niet veel voor. Ik stel mij voor, dat bij niet zoo heel veel colleges dat verzoek eenparig door de litigeerende partijen zal worden gedaan. Men moet niet wegcijferen, dat in vele gevallen de partijen tegenovergestelde belangen hebben, en dat waar de een belang heeft bij spoed, de andere dikwijls belang heeft bij langzame behandeling van de zaak. Maar als beide partijen het er over eens zijn, dat spoed in hun beider belang is, dan moet ik erkennen dat er veel voor te zeggen is, dat er gelegenheid bestaat om de getuigen door den rechtercommissaris te doen hooren. Wordt dit wetsvoorstel aangenomen, dan wordt te gemoet gekomen aan de bezwaren, die gelden voor Rotterdam en misschien ook andere colleges, en bij colleges waar tot nog toe die aandrang niet bestond, zal men een proef kunnen nemen om te zien hoe het in de practijk bevalt. Valt deze gunstig uit, dan zal men het uitbreiden, valt zij ongunstig uit, dan zal men zich haasten er op terug te komen. Ik geloof echter, dat bij de meeste rechtscolleges in ons land de partijen de voorkeur zullen geven aan het getuigenverhoor door de rechtbank in pleno, doch hoe dit zij, alleen wanneer de partijen het daarover eens zijn zal het door den rechtercommissaris geschieden.

Ten slotte iets naar aanleiding van de opmerkingen van den geachten afgevaardigde, den heer de Ridder. De redactie, zooals zij nu luidt, komt mij voor niet geheel juist te zijn. Er wordt gezegd: „op verzoek van partijen". Hoe moet men dat interpreteeren? Dat zoodra meer dan een partij het verzoek doet de rechter het kan toestaan? Maar er zijn processen met drie of vier partijen, terwijl in de Memorie van Antwoord uitdrukkelijk wordt gezegd, dat het de bedoeling van de voorstellers is dat het alleen zal geschieden op verzoek van alle partijen. Dat moet men dan ook in het wetsontwerp neerleggen, en zooals de heer de Ridder heeft opgemerkt zal „eenparig verzoek van partijen" zich aansluiten aan de redactie in andere artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Daarom wil ik den voorstellers in ernstige overweging geven hun voorstel in dien geest te wijzigen, dat het alleen kan geschieden op eenparig verzoek van de partijen.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik mag wel beginnen met namens de voorstellers onze dankbaarheid uit te spreken voor de wijze waarop dit voorstel door de Kamer heden is ontvangen. Drie sprekers hebben zich doen hooren, de een, een bestrijder wel is waar, maar een zoo welwillend bestrijder, dat hij aan het eind van zijn betoog ons in uitzicht stelde de mogelijkheid, zoo niet zelfs de waarschijnlijkheid, dat hij zich bij de stemming vóór de aanneming zal verklaren; en voorts twee andere leden die het ontwerp zooals het nu luidt steun hebben verleend.

Wat betreft de laatste opmerking van den heer van Styrum, geloof ik niet dat het aan eenigen twijfel onderhevig kan zijn, dat waar de wet spreekt van partijen, daarmede bedoeld worden alle partijen, zoodat ik niet kan inzien — te minder nog in verband met de toelichting — dat het noodig is daaromtrent wijziging aan te brengen.

Wat was de hoofdbedenking van den heer de Ridder? Deze: dat het in het algemeen zoo goed is dat de rechter, die uitspraak doet over de uitkomsten van het getuigenverhoor, ook zelf de getuigen hebbe gezien, gehoord en waargenomen. Er zal wel niemand zijn die niet met dien geachten spreker de wenschelijkheid daarvan erkent. Niemand zal betwisten, dat in het algemeen gesproken en voor vele gevallen de bepaling van art. 203 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering een nuttige bepaling is. Maar er zijn ook vele andere gevallen — en die hebben wij op het oog — waaromtrent het nut van dit voorschrift slechts schijn is, waarin het niets goeds uitwerkt, en alleen voor die gevallen wenschen wij de partijen, en dan nog wel onder contrôle van den rechter, den uitweg te openen, dien wij hier voorstellen. Want wat bedoelt het voorschrift, dat de getuigen voor de volle kamer van het rechtscollege moeten gehoord worden, en dat de rechters, die het getuigenverhoor niet hebben bijgewoond, ook niet mogen medewerken tot het vellen van het eindvonnis? Wat is van die op zich zelf zoo heilzame bepaling het merg, de pit? Immers juist de onderstelling, dat den rechter, op het oogenblik waarop hij zijn oordeel velt, nog levendig voor den geest staat wat hij bij het getuigenverhoor heeft ervaren, dat hij op dat oogenblik nog ten volle verkeert onder den indruk, dien het getuigenverhoor op hem persoonlijk gemaakt heeft.

Wanneer men nu echter nagaat hoe deze bepaling in de practijk veelal werkt, dan zal men bevinden dat, gegeven het eigenaardige van onze burgerlijke procedure, gegeven de trage gang die ons burgerlijk proces toch reeds kenmerkt, het voorschrift van art. 203 niet tot zijn recht kan komen. Maar ook, en wat erger is, dat het voorschrift ook zelf weder oorzaak is, dat de bezwaren tegen onze burgerlijke procedure zich in nog sterker mate doen gevoelen, haar trage gang nog trager en de lange duur van het geding nog langer wordt. De voorbeelden daarvan zijn voor het grijpen.

Wij hebben er in de stukken reeds op gewezen hoe de verschillende deelen, de verschillende étappes van het geding ver uit elkander liggen, hoeveel tijd daarmede telkens gemoeid is; en sedert dit ontwerp aanhangig is, komen nieuwe feiten dit bij voortduring in het licht stellen.

Ik zal, om niet al te uitvoerig te worden, wat absoluut onnoodig is, ter wille van de leden die met deze zaken niet zoo dagelijks bekend worden, twee voorbeelden noemen.

Het eerste geval — dat een zeer eigenaardige bijdrage levert tot de werking van art. 203 — is dit: Op 20 Februari 1902 heeft de rechtbank te Alkmaar uitspraak gedaan in een aanvarings-proces; de verliezende partij is in hooger beroep gekomen bij het gerechtshof te Amsterdam; de verdere loop van het jaar 1902 is, zooals gebruikelijk is, voorbijgegaan met de schriftelijke behandeling. Op 23 Januari 1903 is de zaak zoo ver gevorderd dat partijen bij het gerechtshof bepaling van den dag voor de mondelinge toelichting verzochten en toen werden de pleidooien bepaald nota bene op 3 December 1903.

Toen eindelijk die dag was aangebroken, betoogde de appellant met klem van redenen, dat het vonnis verkeerd gewezen was, en met niet minder nadruk hield de wederpartij staande dat het vonnis de wijsheid zelf was; het hof bepaalde de uitspraak op 15 Januari 1904. Toen is het arrest gewezen, waarvan een afschrift vóór mij ligt en dat in het kort hierop neerkomt: de beide getuigenverhooren hebben te Alkmaar plaats gehad voor den president en dezelfde twee rechters, doch het eindvonnis is gewezen door den president en twee andere rechters. Het hof overweegt, dat volgens art. 203 van de afwijking van den regel en de oorzaak daarvan in de uitspraak wordt melding gemaakt, maar de noodzakelijkheid der afwijking uitsluitend stond ter beoordeeling der rechtbank. In het vonnis was echter niet vermeld, dat en waarom van den regel was afgeweken en — hoe voor de hand liggend die reden ook moge zijn — het hof had daarover niet te oordeelen. Onder die omstandigheden, zoo besliste het hof, was dus recht gedaan door onbevoegde rechters, zoodat de zaak terug werd verwezen naar de rechtbank te Alkmaar, waardoor het geding weder kwam in de positie waarin het was in het laatst van 1901.

Dit is een exceptioneel geval, zal men zeggen. Voorzeker, maar niet exceptioneel is het dat de termijn, die verliep tusschen den dag waarop de pleidooien bij het gerechtshof bepaald werden en den dag waarop zij plaats hadden, ongeveer een jaar bedroeg. En daarin ligt het verband met het onderwerp dat ons bezighoudt. Ook bij het gerechtshof te Amsterdam wordt in den loop van een jaar een aantal getuigenverhooren gehouden, die plaats hebben op de terechtzitting van de volle kamer. Gesteld dat het afnemen daarvan aan een raadsheer-commissaris buiten de gewone zittingdagen kon worden opgedragen, hoe aanmerkelijk zou niet de lange termijn, waarop de pleidooien gesteld worden, kunnen worden ingekort.

Het tweede voorbeeld waarop ik wijzen wilde, is hetgeen zich herhaaldelijk voordoet bij de rechtbank te Rotterdam. Bij de handelskamer van die rechtbank is het een gewoon verschijnsel dat het getuigenverhoor wordt bepaald op een termijn van 6, 7, ja 8 maanden na de uitspraak van het vonnis waarbij het wordt bevolen.

De heeren die dit wenschen te controleeren hebben bijv. slechts in te zien *het Weekblad van het Recht* n°. 7999. En voorts

staan de zaken bij die rechtbank zoo, dat er thans reeds bij de handelskamer een contra-enquête bepaald is op 4 Januari 1905. Hier wordt dus de loop van een getuigenverhoor zoodanig onderbroken, dat tusschen den afloop van de enquête en den aanvang van het tegenverhoor, 7 à 8 maanden verloopen. Is het te ontkennen, dat onder den samenloop van zulke omstandigheden, eerst het lange tijdsverloop tusschen vonnis en verhoor, dan de lange duur van het verhoor zelf, het getuigenverhoor als bewijsmiddel zijn beteekenis verliest? Waarbij dikwerf nog komt, dat ten dage voor het verhoor bestemd, slechts een deel van de opgeroepen getuigen aanwezig is en eerst het verhoor, vervolgens het tegenverhoor herhaaldelijk worden uitgesteld. Dat alles moet immers wel ten gevolge hebben, dat als de getuigen eindelijk gehoord worden, de feiten waarover zij verklaring hebben af te leggen reeds zoo ver in het verleden liggen, dat zij de details, waarop het dikwijls juist aankomt, niet meer voor den geest hebben.

Maar bovendien ontstaat het nadeel, en daarop moet hier de nadruk vallen, dat, wanneer de rechter uitspraak moet doen omtrent de uitkomsten van het verhoor, zijn persoonlijke indrukken van dat verhoor totaal zijn uitgewischt. Dat kan ieder begrijpen, die in aanmerking neemt, dat diezelfde rechters tusschen het oogenblik, waarop de getuigen worden gehoord in een bepaalde zaak en dat waarop zij in die zaak het vonnis wijzen, nog een menigte andere getuigen in andere dingen voor zich hebben zien verschijnen.

Het is inderdaad een onmogelijkheid voor den rechter — en dit in antwoord aan den heer de Ridder — om af te gaan op zijn persoonlijke indrukken in zoodanige gevallen als ik schetste. En dit meen ik tegenover den geachten afgevaardigde te mogen staande houden op grond van de ervaringen van leden van rechterlijke colleges, wier gezag ook de heer de Ridder ongetwijfeld erkent.

Laat ik wijzen, Mijnheer de Voorzitter, op de stukken in het *Weekblad van het Recht* van jhr. mr. L. van Meeuwen, den president van de rechtbank te 's Hertogenbosch, en van mr. S. Gratama, rechter in de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, die nog dezer dagen door de Kamer waardig is gekeurd op de voordracht voor het lidmaatschap van den Hoogen Raad te worden geplaatst. Beide deze rechters spreken het onomwonden uit, dat van hun persoonlijke indrukken bij de getuigenverhooren, vaak niets meer bij hen overgebleven is, wanneer zij moeten beslissen, terwijl mr. van Meeuwen zelfs zegt, dat hij het gevaarlijk zou achten op zulke verflauwde indrukken af te gaan. Boven twijfel verheven mag het dus worden geacht, dat in vele gevallen recht wordt gedaan uitsluitend op de processenverbaal.

Waar dat zoo is, mag gevraagd worden, of in zulke gevallen het nut van het voorschrift van art. 203 wel iets anders is dan schijnbaar en of het niet noodzakelijk is, wanneer partijen zelf het verlangen, behoudens contrôle dan nog van den rechter, haar toe te laten, dat ter wille van een spoediger behandeling het verhoor plaats hebbe voor een rechter-commissaris, liever dan onvoorwaardelijk te blijven vasthouden aan de geldende regeling.

Nu kan de heer de Ridder wel betoogen, dat de loop van het proces zeer zou worden bekort, wanneer enquête, contra-enquête en pleidooi elkander onmiddellijk opvolgden, maar men kan evengoed zeggen: laten wij onze civiele procedure grondig veranderen. Het zou zeker een goede daad zijn als de wetgever in Nederland de gansche burgerlijke procedure met loslating van de oude Fransche traditie, van meet af regelde en hervormde, maar zoover zullen wij in een afzienbare toekomst niet komen.

De heer de Ridder meent verder, dat bij het interlocutoir vonnis meestal het rechtspunt al beslist is, zoodat bij het eindvonnis nog slechts het feitelijke geschil uit te maken zoude blijven op grond van hetgeen uit het getuigenverhoor is gebleken. Maar zoo is het juist in vele gevallen niet. Veelal wordt juist getuigenverhoor gevraagd in den aanvang van het proces, nadat zich de loop van het geschil heeft ontwikkeld en het komt herhaaldelijk, zoo niet in de meeste gevallen, voor, dat de rechter, voor het oogenblik al het overige in het midden latende, zijn interlocutoir uitspreekt op dezen grond, dat vóór alles, het wenschelijk is feiten, waaromtreut partijen verschillen en die tot de beslissing kunnen leiden, door een getuigenverhoor tot klaarheid te brengen.

Er wordt dan over de gansche zaak nog niets beslist en dikwijls blijkt — ook de oude regel: l'interlocutoire ne lie pas le juge wijst daarop — bij de beslissing, dat het getuigenverhoor van geen belang is geweest of van minder belang dan men zich aanvankelijk had voorgesteld. Als regel kan men dan ook allerminst aannemen, dat bij het interlocutoir het geding in hoofdzaak reeds is beslist.

Het is dus gegeven dit alles noodzakelijk, dat aan partijen zelf worde overgelaten, want het geldt hier, zooals de heer van Styrum te recht opmerkte, hun belang en zij moeten beoordeelen of zij in een gegeven geval den voortgang van hun zaak hooger stellen dan de opvolging van art. 203, om verhoor voor den rechter-commissaris te wenschen.

Men moet daarbij ook niet vergeten, dit strekke eveneens ten antwoord aan den heer de Ridder, dat nog altijd de rechter zelf, wanneer hij daartoe aanleiding vindt, het verzoek van partijen kan weigeren. Het voorstel moet door partijen gezamenlijk gedaan worden, en de rechter is niet verplicht aan het verzoek te voldoen.

Ziedaar de eenvoudige proportiën van het voorstel, dat, naar ik hoop, den bijval van de Kamer zal vinden. Wat betreft de opmerking van den heer de Ridder, omtrent de echtscheiding, wij hebben in de stukken reeds gezegd, dat vóór het jaar 1896, dus vóór de wijziging die laatstelijk in de procedure is gemaakt, toen dus in het ordinair proces de rechter besliste of het getuigenverhoor ter terechtzitting zou plaats hebben dan wel voor een rechter-commissaris, ten aanzien van de echtscheiding was bepaald, dat het getuigenverhoor steeds moest plaats hebben ter terechtzitting. Waarom dit zoo was, is niet geheel duidelijk. Het is, geloof ik, een gevolg van het voorschrift dat het openbaar ministerie moet worden gehoord in zaken van echtscheiding en scheiding van tafel en bed en dat het openbaar ministerie ter terechtzitting aanwezig is. Maar daar het voorschrift reeds bestond vóór 1896, lag het niet op den weg van de voorstellers om thans te dien aanzien verandering voor te dragen. Wij hebben dit niet gedaan en zullen het ook niet doen. Wanneer echter uit den boezem van de Kamer een dergelijk voorstel mocht komen, dan zullen wij ons daartegen niet verzetten.

Wat betreft de opmerking van den heer de Ridder, dat het wenschelijk kan zijn, dat het openbaar ministerie tegenwoordig zij bij het verhoor voor den rechter-commissaris, dat behoeft hier niet geregeld te worden: dat behoeft alleen te gebeuren, maar spreekt dan ook vanzelf, in zaken waarin het openbaar ministerie moet worden gehoord.

Men moet bij dit geheele voorstel nooit uit het oog verliezen, dat, zooals het ontwerp thans luidt, verhoor voor den rechter-commissaris alleen plaats heeft wanneer beide partijen daarom verzoeken, terwijl dat verzoek altijd kan geweigerd worden. En ook de verlangde tegenwoordigheid van het openbaar ministerie zou kunnen in aanmerking komen onder de redenen die er den rechter toe kunnen leiden er de voorkeur aan te geven, om het verhoor ter terechtzitting te doen plaats hebben.

De heer **de Ridder**: Mijnheer de Voorzitter! Na de gehoorde toelichting en nu de heer van Raalte niet in uitzicht heeft gesteld een uitbreiding van het voorstel tot de procedures in zake echtscheiding en scheiding van tafel en bed, is er geen overwegende reden voor mij, om, wanneer er bij de artikelen geen amendementen in dien geest worden voorgesteld, mijn stem tegen het ontwerp uit te brengen.

Met belangstelling heb ik de opmerking gehoord betreffende het tegenwoordig zijn van het openbaar ministerie bij den rechter-commissaris; opgelost echter is dit mijn bezwaar niet. Ik wil nu maar hopen, dat de rechterlijke colleges zullen inzien, dat er bij verhoor voor den rechter-commissaris moeilijkheden zullen kunnen ontstaan, waar het openbaar ministerie daarbij niet pleegt tegenwoordig te zijn, ook niet waar het gevoegde partij is, en dat zij in die gevallen de verhooren bij de rechtbank laten.

Wat betreft mijn opmerking, dat het meer in overeenstemming zou zijn met de techniek van de wet, wanneer gelezen werd „op eenparig verzoek van de partijen", begrijp ik niet, welk bezwaar

er tegen is, om deze wijziging, door den heer van Styrum gestemd, aan te brengen. Daaruit volgt, duidelijker dan thans, dat, wanneer er meer dan twee partijen zijn, het verzoek eenstemmig van allen moet uitgaan, terwijl daardoor deze bepaling ook in overeenstemming gebracht wordt met de redactie in een ander voorschrift van het wetboek.

Ik zal geen amendement voorstellen, maar had gaarne die verandering alsnog aangebracht gezien.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over ART. I, luidende:

„Achter artikel 200 van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering wordt gevoegd een nieuw artikel, luidende:

Artikel 200 *A*. Bij het vonnis, waarbij een getuigenverhoor wordt bevolen, kan, doch alleen op verzoek van partijen, worden bepaald, dat het verhoor zal plaats hebben voor eenen regter-commissaris.

In dat geval zal het vonnis, behalve de daadzaken, welke moeten worden bewezen, inhouden de benoeming van eenen regter-commissaris alsmede de bepaling van de plaats, den dag en het uur, waarop de getuigen zullen worden gehoord en moeten de volgende regelen worden in acht genomen.

Dadelijk na afloop van het verhoor der voor het bewijs gehoorde getuigen bepaalt de regter-commissaris, voor zoover zulks niet reeds bij het vonnis is geschied, op het verzoek der wederpartij de plaats, den dag en het uur, waarop het getuigenverhoor voor tegenbewijs zal plaats hebben. Hij doet daarvan melding maken in het proces-verbaal.

Indien een der partijen verlenging van een der bovenbedoelde termijnen verzoekt, zal dit incident dadelijk, zonder eenige voorziening daartegen, door den regter-commissaris beslist worden.

De bepalingen van de artikelen 105 tot en met 109, 111, 113 tot en met 118, 119, eerste lid, en 120 zijn mede van toepassing op het getuigenverhoor voor den regter-commissaris, met dien verstande, dat van het getuigenverhoor altijd procesverbaal wordt opgemaakt en dat de in artikel 106 bedoelde overgifte van afschrift van het vonnis zal geschieden, ook al is de procureur der wederpartij bij het uitspreken van het vonnis tegenwoordig geweest.

Aan het regterlijk collegie verblijven de bevoegdheden bij het derde lid van artikel 200 en het derde lid van artikel 119 verleend."

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met opzet bij de algemeene beraadslaging over dit wetsontwerp niet het woord gevraagd. Ik meen, dat ik, ten opzichte van een wetsontwerp, hetwelk zijn ontstaan dankt aan het initiatief van leden dezer Kamer, mij mijn algeheele vrijheid moet reserveeren en dat ik dus in het algemeen over de mérites van een zoodanig ontwerp, vóór dat het advies van den Raad van State daarover is uitgebracht, mij niet mag uitlaten. Dit neemt niet weg, dat ik met zeer groote belangstelling heb kennis genomen zoowel van de uitvoerige en belangrijke schriftelijke gedachtenwisseling, als van de thans te dezer plaatse gevoerde discussiën. Nu de bespreking van de artikelen aan de orde komt en ik mij in staat acht eenige wenken ter verbetering van de redactie en dus van de techniek te geven, wensch ik dat advies niet aan de geachte voorstellers van het wetsontwerp te onthouden.

Mocht hetgeen ik te dien aanzien in het midden zal brengen, in het oog van sommigen den indruk maken van kleinigheden te zijn, dan wijs ik er op, dat op het terrein waarop wij ons thans bewegen, eigenlijk van kleinigheden geen sprake mag wezen, en dat aldaar de beste wetgever hij is, die het minst gelijkt op den praetor, van wien gezegd wordt, dat hij *de minimis non curat*. Die in de practijk bekend is, weet bij ondervinding, dat juist kleinigheden vaak aanleiding geven tot groote moeilijkheden en quaestiën. Daarom zou ik met bescheidenheid aan de geachte voorstellers ten opzichte van art. 1 een paar vragen willen doen, en, in de onderstelling dat die vragen een bevestigend antwoord zullen ontvangen, daaraan een bescheiden advies willen verbinden.

In het tweede lid van art. 200 A wordt gezegd, dat het vonnis, behalve de daadzaken, welke moeten worden bewezen, zal inhouden de benoeming van eenen rechter-commissaris alsmede de bepaling van de plaats, den dag en het uur, waarop de getuigen zullen worden gehoord.

Wanneer men naast dit voorschrift het derde lid van het artikel beschouwt, waarin onderscheiden worden, en tegenover elkaar worden gesteld, de enquête en contra-enquête, dan wordt men tot de opvatting geleid, dat in het 2de lid imperatief is voorgeschreven, dat het vonnis zal inhouden de bepaling van de plaats, den dag en het uur, waarop de getuigen, zoowel voor de enquête als voor de contra-enquête, zullen worden gehoord.

Ik weet wel, dat dit de bedoeling niet is van het voorstel, maar de woorden geven steun aan de opvatting, die in strijd met de bedoeling is, en zij wordt versterkt door de tegenstelling, die in het 3de lid een plaats heeft gevonden. Ik verlies hier niet uit het oog, dat het 3de lid, waar het den rechter-commissaris de bepaling van dag en uur van de contra-enquête opdraagt, het voorbehoud bevat: „voor zoover zulks niet reeds bij het vonnis is geschied", maar dit voorbehoud maakt voor den lezer de zaak niet duidelijker, integendeel, doet nog meer uitkomen, dat er is een strijd tusschen het 2de en 3de lid. De oplossing van de moeilijkheid wordt gevonden, wanneer men er op let, dat de zooeven door mij aangehaalde woorden van het 3de lid in het oorspronkelijk ontwerp niet voorkwamen, maar voor het eerst een plaats hebben gevonden in het gewijzigd ontwerp, toen men te kennen wilde geven, dat de facultatieve bevoegdheid bestaat om bij het, in het 2de lid genoemde vonnis, ook dag, plaats en uur te bepalen voor de contra-enquête.

Incidenteel en toevallig heeft men nu deze facultatieve bevoegdverklaring een plaats gegeven in het derde lid, terwijl zij eigenlijk thuisbehoorde in het tweede. Plaatst men in het 2de lid, naast het imperatief voorschrift betreffende den dag voor de enquête, het facultatieve ten aanzien van de contra-enquête, dan is de zaak in orde en kan de redactie tot geen moeilijkheid aanleiding geven. Het derde lid kan dan blijven luiden gelijk het thans in het gewijzigd ontwerp is geredigeerd.

Ten opzichte van het 4de lid heb ik nu, in verband met het 2de lid, nog een opmerking. Eerstgenoemd lid zegt, dat, wanneer een der partijen verlenging van een der bovenbedoelde termijnen verzoekt, dit incident dadelijk, zonder eenige voorziening daartegen, door den rechter-commissaris beslist zal worden.

Men heeft zich hier het geval te denken, dat bij het vonnis bepaald is een dag voor de enquête, of dat bij hetzelfde vonnis, of door den rechter-commissaris, ook is bepaald de dag voor de contra-enquête. Eene der partijen nu wenscht verlenging van dien termijn

De vraag is: Hoe zal zij tot die verlenging geraken?

Geeft de voorgestelde regeling geen aanleiding tot moeilijkheden?

Volgens het 4de lid kan die partij, althans wanneer de wederpartij het niet met haar eens is, en de zaak in der minne wordt geregeld, alleen ter terechtzitting van den rechter-commissaris verlenging van dien termijn vragen en dat kan — vergis ik mij niet zeer — aanleiding geven tot zeer groote moeilijkheden.

Ik stel het volgende geval.

Een praktizijn stelt er zeer grooten prijs op, dat bij de enquête zijn client tegenwoordig is, omdat deze aanwezig weet, hoe de zaak, waarover het proces loopt, zich heeft toegedragen en het dus van groot belang kan zijn voor hem om met dezen te confereeren en inlichtingen van hem te ontvangen gedurende het verhoor.

Indien die client nu, wegens ziekte of ten gevolge van andere omstandigheden, in de onmogelijkheid is op den bepaalden dag te verschijnen, zal de procureur van die partij zich in verbinding stellen met dien der andere partij om, in der minne, te trachten dezen over te halen gezamenlijk met den rechter-commissaris een anderen dag te bepalen voor die enquête. Gesteld nu echter, dat de procureur van de wederpartij, wellicht op goede gronden, zich tegen dien wensch meent te moeten verzetten. De procureur van de partij, die ziek en niet in de mogelijkheid is om te verschijnen, weet natuurlijk niet in welken zin het incident zal worden beslist. Hij moet dus, om niet het proces te verliezen en alsnog in de gelegenheid te zijn een enquête te houden,

handelen alsof het vaststaat dat de enquête op den bepaalden dag zal doorgaan.

Hij moet dus de getuigen oproepen en alle maatregelen nemen voor de enquête, dus kosten, soms groote kosten, maken.

Hij draagt nu ten bepaalden dage voor den rechter-commissaris zijn bezwaren voor en de mogelijkheid bestaat, dat deze die bezwaren gegrond acht. De enquête wordt dan verdaagd tot een naderen dag en dan zijn alle kosten tevergeefs gemaakt, alles ten gevolge van deze omstandigheid, dat het verzoek tot verlenging van den termijn alleen kan worden voorgebracht op de voor de enquête bestemde terechtzitting van den rechter-commissaris.

Ik geloof inderdaad, dat de geachte voorstellers hun voorstel zeer belangrijk zouden verbeteren, wanneer zij de mogelijkheid openden om dit incident te doen beslissen, niet alleen op de voor de enquête of contra-enquête bestemde terechtzitting van den rechter-commissaris, maar ook bij een eenvoudige comparitie voor dien rechter-commissaris.

Dit zou, meen ik, op eenvoudige wijze aldus kunnen gevonden worden, dat de oproeping voor den rechter-commissaris van den procureur der eene partij door dien der andere zou kunnen geschieden bij eenvoudige akte van procureur tot procureur; bij de comparitie zou dan het incident kunnen worden onderworpen aan het oordeel van den rechter-commissaris en deze zou dan wederom, zonder dat daartegen hoogere voorziening mogelijk is, het incident beslissen. Aldus wordt het bezwaar dat ik zooeven genoemd heb, geheel voorkomen.

De conclusie van hetgeen ik tot dusverre de eer had mede te deelen, is derhalve deze: dat ik in de eerste plaats aan de geachte voorstellers de vraag doe, of zij, ten aanzien van de twee door mij gememoreerde punten, het niet met mij eens zijn, dat door wijziging in dien zin verbetering in hun voorstel zou worden gebracht; en zoo ja, of dan die verbetering niet gevoegelijk zou kunnen worden aangebracht in dezen zin, dat in het tweede lid van art. 200 A, in den vierden regel, achter het woord „getuigen" worde ingevoegd „voor het bewijs". Zoodoende wordt in het artikel duidelijk vermeld, dat daar alleen sprake is van de getuigen der enquête. In dienzelfden regel achter het woord „gehoord" worde geplaatst een punt, en daarop zou dan kunnen volgen deze zinsnede: „Het vonnis kan" — en dit is dan de tegenstelling met „zal" — „tevens inhouden de bepaling van de plaats, den dag en het uur, waarop het getuigenverhoor voor tegenbewijs zal plaats hebben. Wijders worden de volgende regelen in acht genomen."

Zoodanige redactie van het tweede lid van art. 200 A zou het eerste bezwaar, dat ik memoreerde, geheel opheffen. Het tweede bezwaar, gelegen in het vierde lid van gemeld artikel, zou, bedrieg ik mij niet, zijn te ondervangen door in den tweeden en derden regel te schrappen de woorden „zonder eenige voorziening daartegen", en door aan dat lid toe te voegen het volgende: „Zulk incident kan ook vóór den dag, voor een getuigenverhoor bepaald, bij eenvoudige akte van procureur tot procureur aan zijn oordeel worden onderworpen. Tegen zijn beslissing bestaat geenerlei voorziening." Deze laatste woorden worden aan het slot van het lid geplaatst, om te doen uitkomen, dat zij slaan op de beide gevallen, waarin de beslissing van den rechter-commissaris wordt ingeroepen.

Wanneer de Regeering in een geval als dit, de bevoegdheid had amendementen voor te stellen, dan zou ik natuurlijk niet hebben nagelaten tijdig deze lezing in handen van de leden der Kamer te stellen. Nu zij intusschen slechts heeft te adviseeren, restte mij geen andere weg om van mijn meening ten deze te doen blijken.

Ik neem dan ook de vrijheid de twee door mij gememoreerde vragen aan de voorstellers ter hand te stellen en hun in overweging te geven, de bedoelde wijzigingen, welke mijns inziens verbeteringen zijn, alsnog in het voorstel aan te brengen. Ik doe dat natuurlijk onder de uitdrukkelijke reserve, die ik noemde in den aanvang mijner rede.

De heer **van Raalte**: Ofschoon, zooals ik straks uiteenzette, het niet bepaald noodig is, bestaat er toch bij de voorstellers niet het minste bezwaar in het eerste lid, overeenkomstig den wensch van sommige leden, tusschen „op" en „verzoek" te voegen het woordje „eenparig".

Wat nu betreft de opmerkingen van den Minister van Justitie, de voorstellers begrijpen volkomen de reserve die Zijn Excellentie in het algemeen ten aanzien van dit wetsontwerp in acht neemt. Zij begrijpen volkomen dat, waar het een ontwerp geldt, uit het initiatief van de Kamer voortgekomen, de Minister wien het betreft een voorbehoud moet maken tot op het oogenblik dat hij geroepen zal zijn de Kroon over goedkeuring of onthouding van goedkeuring te adviseeren. Maar de Minister zal het den voorstellers toch niet euvel duiden, als zij verklaren, dat zij goed augureeren omtrent hetgeen te zijner tijd de houding van den Minister zal zijn, na gehoord te hebben de nadere opmerkingen van den Minister en na te hebben waargenomen de belangstelling, door den Minister in dit wetsontwerp betoond. Zij waardeeren het dan ook zeer, dat de Minister zoo goed is geweest eenige verbeteringen in den tekst van dit ontwerp aan te bevelen en nog meer, dat de Minister de welwillendheid heeft gehad die reeds voor eenige dagen aan ons mede te deelen, zoodat wij in staat zijn onmiddellijk omtrent de door den Minister gewenschte wijzigingen ons te verklaren.

Er bestaat niet het minste bezwaar om in het 2de lid van het artikel de wijziging aan te brengen, door den Minister gewenscht. Het is inderdaad slechts een wijziging van redactie, maar de Minister heeft gelijk, dat die tusschenzin in het 3de lid: „voor zoover zulks niet reeds bij het vonnis is geschied", op zich zelf genomen wel eenigszins staat op een verkeerde plaats. Maar dit is nu eenmaal het gevolg van iets dat wij dezer dagen overvloedig hebben kunnen ondervinden; de tekst van een wetsontwerp wordt opgebouwd op een zekeren grondslag en als men dan later, in den loop der discussiën, gelijk in dit geval de schriftelijke, een ander denkbeeld in het wetsontwerp invoegt, loopt men licht gevaar de symetrie, althans de elegantie eenigszins uit het oog te verliezen. Die inelegantie wordt bij de door den Minister aangegeven redactie, al is zij iets uitvoeriger, vermeden. Er bestaat dus geen bezwaar om de wijziging in het 2de lid door den Minister voorgesteld, over te nemen.

Hetzelfde geldt van de wijziging, door den Minister wenschelijk geacht in het vierde lid. Het kan inderdaad voorkomen — reeds in het geval, door den Minister genoemd, maar er zijn ook andere dergelijke gevallen — dat reeds op een tijdstip, namelijk lang voorafgaande aan den dag waarop partijen voor den rechter-commissaris hebben te verschijnen, te voorzien is, dat het getuigenverhoor geen voortgang zal kunnen hebben, hetzij doordien partijen zijn verhinderd of de getuigen dan niet voorgebracht zullen kunnen worden. Wanneer men nu, zooals volgens het voorstel het geval zou zijn, wachten moet tot den dag waarop het verhoor is bepaald, zou men toch de getuigen moeten dagvaarden en zich de kosten en omslag moeten getroosten, die daaraan zijn verbonden. Het is dus wenschelijk mogelijk te maken dat het incident omtrent verlenging van den termijn kunne worden beslist reeds vóór den dag voor het verhoor voor den rechter-commissaris bepaald. Dit wordt op deze wijze zeer practisch geregeld.

Nu heb ik echter op mijn beurt een klein amendement op het amendement van den Minister. Zooals de tekst nu zou luiden, volgens hetgeen de Minister in overweging geeft, zou in dit ontwerp de nadruk zoozeer worden gelegd op verlenging van den termijn, dat de vraag zich wel eens zou kunnen voordoen, die zich minder licht voordeed bij den oorspronkelijken tekst, of niet ten eenenmale uitgesloten is de mogelijkheid van verkorting van den termijn. Om daaraan te gemoet te komen, zou men in het 4de lid kunnen lezen, „in plaats van: „zulk een incident", zooals de aanhef van de door den Minister aanbevolen zinsnede luiden zou: „In dat geval, gelijk mede indien een der partijen verkorting van een der bovenbedoelde termijnen verzoekt, kan het incident ook," — en verder zooals de Minister aangaf. Het slot der alinea zou dan luiden: „Tegen de beslissingen van den rechter-commissaris bestaat geenerlei voorziening."

De voorstellers verklaren de wijzigingen van den Minister gaarne over te nemen, en behoudens de daarin gebrachte verandering, waarmede de Minister, naar wij vertrouwen, zich wel zal kunnen vereenigen, hun voorstel in dien zin te wijzigen.

De **Voorzitter**: Door de voorstellers zijn de volgende wijzigingen gebracht in hun voorstel, namelijk om in het eerste lid van art. 200 A in plaats van „op verzoek" te lezen „op eenparig

verzoek". In het tweede lid worden achter het woord „getuigen" ingevoegd de woorden „voor het bewijs"; achter het woord „gehoord" wordt een punt geplaatst, terwijl de rest dier zinsnede wordt vervangen door de volgende woorden: „Het vonnis kan tevens inhouden de bepaling van de plaats, den dag en het uur, waarop het getuigenverhoor voor tegenbewijs zal plaats hebben. Wijders worden de volgende regelen in acht genomen". In het vierde lid vervallen de woorden „zonder eenige voorziening daartegen" en aan dat lid wordt de volgende zinsnede toegevoegd:

In dat geval, gelijk mede indien een der partijen verkorting van een der bovenbedoelde termijnen verzoekt, kan het incident ook vóór den dag voor eenig getuigenverhoor bepaald, bij eenvoudige acte van procureur tot procureur aan zijn oordeel worden onderworpen. Tegen de beslissingen van den regtercommissaris bestaat geenerlei voorziening."

Ik stel voor die wijzigingen, door de voorstellers aangebracht, te doen drukken en morgen met de behandeling van het wetsontwerp voort te gaan.

Daartoe wordt besloten en de behandeling van het wetsontwerp geschorst.

II. het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De **Voorzitter**: Thans is aan de orde de stemming over onderart. 15*q*, begrepen in art. XXIX.

Onderart. 15*q* wordt met 44 tegen 33 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Vliet, Fruytier, van Bylandt, van Alphen, Raymakers, Troelstra, Bolsius, van Vlijmen, Brants, de Ridder, van Heemstra, Krap, de Waal Malefijt, Pompe van Meerdervoort, Sluis, Nolens, van Asch van Wijck, van Sasse van Ysselt, van Kol, van Veen, van Löben Sels, Bijleveld, Staalman, Travaglino, Aalberse, Lucasse, Melchers, de Visser, van den Berch van Heemstede, van de Velde, Kolkman, Schaper, van Karnebeek, Goeman Borgesius, Mutsaers, Beckers, Helsdingen, Janssen, Talma, van der Borch van Verwolde, Okma, ter Laan, van Nispen tot Sevenaer en de Voorzitter

Tegen hebben gestemd de heeren Mees, Fock, van Raalte, van Foreest, Roessingh, Ketelaar, Nolting, van Dedem, Pijnacker Hordijk, Verhey, Willinge, de Savornin Lohman, Rink, Drucker, Michiels van Verduynen, Dolk, Röell, van Limburg Stirum, van Styrum, van Wassenaer van Catwijck, den Tex, Hennequin, Goekoop, de Klerk, Bos, de Ram, Passtoors, van Idsinga, van Gijn, Arts, de Boer, Cremer en Zijlma.

De **Voorzitter**: Aan de orde is nu art. XIV, waarvan de behandeling ook gisteren is aangehouden. Op dit artikel was een amendement voorgesteld door de heeren Janssen en Bolsius, stuk n°. 57. Wordt dit amendement door de voorstellers gehandhaafd na de aanneming van onderart. 15*q*?

De heer **Janssen**: Mijnheer de Voorzitter! Na de zooeven gehouden stemming, waarbij de plaatselijke commissies, zij het ook als facultatieve instelling, in het wetsontwerp zijn behouden, kan er geen reden zijn om ons amendement op dit artikel te handhaven.

Waar aan een ieder in art. XIV, derde lid, het recht wordt gegeven om bezwaren tegen het verleenen van vergunning bij burgemeester en wethouders in te brengen, daar bestaat onzerzijds geen bezwaar om een commissie eventueel van bericht en raad te laten dienen.

Daarom trekken wij ons amendement op dit artikel in.

Art. XIV wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Nog is aangehouden onderart. 5*d*, begrepen in art. XV. Ook op dit onderartikel was door de heeren Janssen en Bolsius een amendement voorgesteld, dat door aanneming van art. 15*q* is vervallen.

Onderart. 5*d* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Alsnu is aan de orde de stemming over onderart. 5*e*, zooals het na overneming van het amendement van den heer Röell is gewijzigd. Er zijn in die wijzigingen evenwel twee drukfouten ingeslopen. De eerste twee alinea's moeten aldus gelezen worden:

„1. Gedeputeerde Staten stellen, te beginnen in 1904, daarna vóór 1 Juli 1909, en vervolgens eveneens om de 5 jaren vóór 1 Juli, eene lijst vast van de gemeenten, bedoeld in artikel 1, vijfde lid, en doen die onverwijld in het provinciale blad opnemen. Als grondslag voor de vaststelling van de lijst wordt genomen het aantal inwoners op 1 Januari, voorafgaande aan die vaststelling.

2. Binnen 21 vrije dagen na de dagteekening van het provinciale blad, waarin het besluit van Gedeputeerde Staten tot vaststelling der lijst is opgenomen, kan daarvan bij Ons in beroep worden gekomen door Onzen Commissaris in de provincie, door den gemeenteraad, alsmede door elken belanghebbenden houder eener vergunning in de gemeente. Op beroepen door meerderen afzonderlijk ingesteld wordt bij één besluit beslist. Gedeputeerde Staten wijzigen de door hen vastgestelde lijst naar Onze uitspraak, indien deze daartoe strekt, onverwijld nadat zij te hunner kennis is gebracht, en doen die wijziging in het provinciale blad opnemen.

3. De lijst enz."

Het gewijzigd onderart. 5*e* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTIKELEN XVII, XVIII, XIX en XX worden achtereenvolgens, zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Op art. XXI was een amendement voorgesteld door de heeren Bolsius en Janssen, dat vervallen is door aanneming van onderart. 15*q*.

ART. XXI, strekkende om drie nieuwe artikelen na art. 8 in te voegen, komt in behandeling.

Beraadslaging over art. 8*a*, luidende:

„1. In de vermelding der localiteit in de akte van eene vergunning en in het afschrift, bedoeld in art. 13, eerste lid, kan op schriftelijk verzoek wijziging worden gebracht. Deze bepaling is niet van toepassing op eene vergunning, verleend ingevolge art. 2*a*, eerste lid.

2 Indien die wijziging strekt tot vermelding van eene localiteit in een ander huis, kan zij slechts geschieden met den aanvang van een nieuw vergunningsjaar.

3. De wijziging wordt aangebracht door burgemeester en wethouders, of, indien zij strekt ter vermelding van de localiteit van een logement, waarin de verkoop alleen geschiedt aan logeergasten of van de localiteit van eene sociëteit, door Gedeputeerde Staten.

4. De wijziging wordt door burgemeester en wethouders geweigerd in de gevallen, vermeld in art. 3, eerste lid, nr. 1, voor zooveel betreft eene verordening, als bedoeld in art. 2*c*, 1°. of 2°.; nrs. 2—6, 11, 18, 19 en 21, voor zooveel nr. 19 betreft.

5. De wijziging wordt door Gedeputeerde Staten geweigerd:

1°. in de gevallen, vermeld in art. 3, eerste lid, nrs. 2—6, 18, 19 en 21, voor zooveel nr. 19 betreft;

2°. wanneer zij strekt tot vermelding van de localiteit van eene sociëteit, en die sociëteit ten tijde van het verzoek om wijziging niet eene vergunning heeft of door toepassing van art. 8*b* verkrijgt.

6. Indien de wijziging door Gedeputeerde Staten wordt aangebracht, wordt tevens in de akte van de vergunning en in het afschrift, bedoeld in art. 13, vermeld, dat de vergunning

alleen geldt voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *a*.

7. Art. 4 is van toepassing.

8. Op het verzoek om wijziging wordt binnen eene maand beschikt.

9. Het in art. 5 *d*, met uitzondering van het zesde lid, bepaalde ten aanzien van de weigering van eene vergunning is mede van toepassing ten aanzien van de weigering van eene wijziging."

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van dit artikel wensch ik aan de Regeering een vraag te doen omtrent het verband tusschen dit art. 8 *a* en de overgangsbepaling, voorkomende onder art. 25 *a*.

Bij dit art. 8 *a* wordt den vergunninghouders toegestaan hun vergunning over te brengen naar een ander pand, zonder dat daarbij de minste voorwaarde gesteld wordt.

In art. 25 *a* daarentegen wordt de niet-toepasselijkheid van de bepaling omtrent de splitsing voor gezamenlijke vergunningen opgeheven bij verplaatsing en wanneer het pand, waarvoor de vergunning dient, buiten zekere proportiën wordt uitgebreid.

In art. 25 *a* plaatst de Regeering zich dus op een ander standpunt dan in art. 8 *a*. Het is dus mogelijk dat men eerst een kleine localiteit heeft met vergunning en daarna overgaat naar een pand dat 5 of 10 maal grooter is, zonder dat er iets verandert.

Wanneer ik de aandacht op deze inconsequentie vestig, is het niet om een wijziging voor het stellen. Ik gevoel mij volstrekt niet geroepen mijn hand in dit wespennest te steken.

Ik wensch den Minister slechts te vragen, of ook hij niet vindt dat hier een inconsequentie bestaat.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij dit artikel aan den Minister een vraag te doen.

Volgens dit artikel kan wijziging in de localiteit worden gebracht, kan aan een vergunninghouder worden toegestaan zijn tapperij naar een andere localiteit over te brengen. Ieder vergunninghouder kan een dergelijk verzoek indienen, maar tevens worden hier de gevallen genoemd waarin moet worden geweigerd. Nu heeft de Minister bij een vorige gelegenheid gezegd: wanneer er in de wet staat dat een vergunning *kan* worden verleend, dan beteekent dit, dat de autoriteit die te beslissen heeft, ook weigeren kan zelfs buiten de gevallen waarin volgens de wet een weigering *moet* volgen.

Nu is mijn vraag deze: hoe moet ik dit hier verstaan?

Zullen burgemeester en wethouders bevoegd zijn het overbrengen van een vergunning naar een andere localiteit te weigeren ook als er geen der redenen aanwezig is, waarom geweigerd *moet* worden? Het komt mij zeer gewenscht voor, dat aan burgemeester en wethouders die bevoegdheid niet wordt onthouden. De Minister zal wel erkennen dat er zich omstandigheden kunnen voordoen waarin het zeer ongewenscht zou zijn, dat in buurten waar nog geen drankgelegenheden zijn, op die wijze nieuwe drankgelegenheden worden in het leven geroepen.

Ik noem als voorbeeld een deel van 's Gravenhage: Duinoord. In die wijk, door duizenden bewoond, vindt men geen enkelen vergunninghouder en daar is ook weinig of geen sprake van clandestienen verkoop. Nu zou ik het zeer wenschelijk vinden als burgemeester en wethouders ten minste *konden* weigeren, dat naar Duinoord vergunningen uit de oude stad werden overgebracht. Ik vermoed, dat de Regeering dit geheel met mij eens is, maar gaarne zou ik toch van de Regeeringstafel omtrent dit punt een pertinente verklaring ontvangen.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd naar aanleiding van de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Zutphen. Ik geloof dat in het geval door hem gesteld een dergelijke handeling van burgemeester en wethouders zeer incorrect zou zijn, want er staat in de wet een artikel waarbij de gemeenteraad bepaalt in welke wijken, buurten en straten geen vergunningen mogen worden gevestigd en burgemeester en wethouders hebben dus om dat doel te bereiken, een voorstel te doen aan den raad; nu zou het niet aangaan dat, wanneer het dagelijksch bestuur bij den raad was gekomen om voor te stellen daarvoor Duinoord aan te wijzen, en de raad weigerde, dat dan burgemeester en wethouders zouden zeggen: wij hebben u eigenlijk niet noodig, want het artikel betreffende de overschrijving geeft ons het middel om in strijd met uw votum hetzelfde toch te bereiken.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Voordat de Minister het woord neemt, wensch ik naar aanleiding van hetgeen de heer Talma gezegd heeft een enkele opmerking te maken. Wat is het geval? Op het oogenblik bestaat ook volgens de bestaande wet de bevoegdheid voor den gemeenteraad om enkele wijken aan te wijzen waar geen tapperijen mogen worden gevestigd. Maar ook zonder dat de gemeenteraad van die bevoegdheid gebruik maakt, kan er toch — zooals de wet thans luidt — geen enkele drankgelegenheid in Duinoord gevestigd worden, tenzij met speciale machtiging van Gedeputeerde Staten. Maar bij deze wet zal die toestand geheel anders worden, juist door de invoeging van dit artikel. De mogelijkheid zal dan volstrekt niet zijn uitgesloten, dat voordat er nog gebruik werd gemaakt door den gemeenteraad van zijn bevoegdheid om bepaalde wijken aan te wijzen, waar geen tapperijen mogen zijn, reeds verschillende vergunninghouders uit de oude stad, eigenaars van lokalen waarin bijna geen clandisie meer is, hun zaak naar het florissante Duinoord gingen overbrengen. En dat zouden burgemeester en wethouders niet kunnen verhinderen, indien zij niet bevoegd zijn een desbetreffend verzoek te weigeren.

Nu was de hoofdstelling van mijn eerste rede — en dat schijnt de heer Talma niet begrepen te hebben — deze: zekerheid te erlangen omtrent de vraag of het woordje „kan" in dit artikel ook de beteekenis heeft, dat burgemeester en wethouders vrij zijn om het overbrengen van vergunningen, waar zij dit bedenkelijk achten, te verhinderen door een weigering. De heer Talma schijnt van meening dat het woordje „kan" hier dezelfde beteekenis heeft alsof er stond „wordt", maar ik hoop en vertrouw, dat de Minister dit niet met hem eens zal zijn.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! Nu de heer Goeman Borgesius weer terugkomt op hetgeen hij straks mededeelde omtrent vroegere verklaringen van den Minister, wensch ik er de aandacht op te vestigen, dat het vroegere geval, waar het betrof het weigeren van een vergunning, niet gelijk staat met dit, waar het geldt het wijzigen van de akte van vergunning, waardoor deze kan worden verplaatst.

In art. 1 *a*, 7, staat uitdrukkelijk: „De vergunning wordt alleen geweigerd in de gevallen bij de wet vermeld."

Heeft men dus te doen met het verleenen van een vergunning door de wet toegelaten, dan staat *kunnen* met *moeten* gelijk, maar dat geval hebben wij hier niet, wij hebben hier te doen met de verandering van de akte van vergunning, waardoor deze kan verplaatst worden en nu staat nergens in de wet, dat zulke verandering niet mag worden geweigerd, anders dan in de gevallen bij de wet bepaald. Hier is dus plaats voor een vrijere interpretatie.

Daarop meende ik de aandacht van den Minister te mogen vestigen.

In de tweede plaats wenschte ik op te merken, dat het mij voorkomt, dat de heer Goeman Borgesius gelijk heeft, dat dit art. 8 *a* nog al een krasse bepaling bevat.

Wanneer het althans een recht is van den vergunninghouder om overal in elke gemeente zijn bedrijf te verplaatsen waarheen hij verlangt, dan meen ik, dat zekere perken in de wet zouden behooren gesteld te worden voor sommige gemeenten. Wanneer wij gemeenten hebben waar de splitsing geldt in tapperijen en slijterijen, dan zal daar volgens de overgangsbepaling bij de overplaatsing van het bedrijf de splitsing ingaan, en heeft men tegenover de verplaatsing dit equivalent, dat het bedrijf niet in dien omvang wordt uitgeoefend. Daarentegen waar de splitsing niet geldt, heeft men dit equivalent niet.

Dit vind ik nu in gemeenten waar het wettelijk maximum bereikt is, niet zoo bedenkelijk, want daar heeft men, als men zich op een legaal standpunt stelt, een min of meer bevredigenden toestand, maar in gemeenten waar het wettelijk maximum verre wordt overschreden, b.v. ten platten lande, zou het kunnen voorkomen, dat veel van die kleine kroegen, die niets meer beteekenen, wat het drankdebiet aangaat, naar een ander punt

werden verplaatst, waardoor hun debiet aanmerkelijk zou toenemen door bevordering van het drankgebruik. Is het daarom niet wenschelijk om te bepalen, dat die verplaatsing in de gemeenten, waarin de splitsing niet geldt, alleen mogelijk zal zijn, wanneer het wettelijk maximum bereikt is?

Dan heeft men niet weer, althans niet in erge mate, het gevaar, waarop de heer Borgesius wees. Gaarne zou ik hierover de meening van den Minister willen vernemen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De opmerking van den heer Troelstra is juist, dat in 25*a* een zekere beperking wordt gesteld voor verbouwing en verandering van localiteit, die niet in 8*a* is opgenomen. Hij acht dit inconsequent. Ik kan die inconsequentie niet inzien: het zou inconsequent zijn, wanneer de twee gevallen gelijk behandeld werden, want zij staan in het geheel niet gelijk. In 8*a* is sprake van een regeling in het algemeen, daarentegen in 25*a* van een exceptie, van een gunst, een exceptie op den regel. Waar iemand zulk een belangrijk privilege ontvangt, dat men zijn bestaan onaangeroerd laat, daar mag daar tegenover toch wel staan, dat men hem niet geeft het volle recht, om onder vigueur van dat privilege, alle faciliteiten, door de wet gegeven, te genieten.

De vraag, door den heer Borgesius aan de orde gesteld, betreft niet eenzelfde geval als geregeld is in art. 2*a*. Zooals de heer Okma reeds heeft opgemerkt, slaat art. 1*a* niet op dit geval.

De bedoeling is metterdaad, dat de wijziging alleen zou kunnen worden geweigerd in de gevallen van lid 4 en 5. Wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat het toch beter is, een zekere faciliteit te houden, zou ik meenen, dat men beter zou doen, dit niet voor onbeperkten tijd aan de willekeur van burgemeester en wethouders over te laten, maar daarbij in acht te nemen een zekeren termijn, bijv. totdat de gemeenteraad een plaatselijke verordening heeft gemaakt.

Ik stem toe, dat het geval denkbaar is, dat wanneer de wet in werking treedt, onmiddellijk door een zeker getal personen daarvan gebruik wordt gemaakt. Er is een tijd gesteld van 4 weken, waarbinnen beslist moet worden over de wijziging. Wanneer de gemeenteraad binnen dien tijd niet gereed zou kunnen komen met het maken van een plaatselijke verordening, dan zou het kunnen zijn, dat geschiedde, wat voorkomen zou zijn, ware die verordening vroeger gereed geweest.

Wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat in deze iets moet worden gedaan, dan zal dit moeten geschieden bij de overgangsbepalingen. Men kan dan een termijn van bijv. een jaar stellen om aan het bezwaar te gemoet te komen, want het gevaar is niet geheel denkbeeldig. Het is evenwel niet de bedoeling, verplaatsing te beperken. Juist het opsluiten van bestaande vergunningen binnen een kleinen kring bij uitbreiding van een stad, is een van de groote oorzaken geweest van den clandestienen verkoop. Wanneer dit stelsel wordt losgelaten, dan zal dat bezwaar ondervangen worden.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats constateer ik, dat de Minister in dit artikel aan het woord „kan" een anderen uitleg geeft dan aan hetzelfde woord bij een ander artikel. Toen heeft de Minister uitdrukkelijk gezegd: waar staat, dat burgemeester en wethouders iets „kunnen" doen, hebben zij per se het recht, om redenen voor hen overwegend, het niet te doen, in casu te weigeren. Hier daarentegen, waar hetzelfde woordje „kan" wordt gebruikt, wordt dit nu door den Minister zóó uitgelegd, dat het de bepaalde bedoeling is, dat burgemeester en wethouders niet zullen kunnen weigeren, tenzij één van de gevallen aanwezig is, uitdrukkelijk in de wet genoemd, en dat dus de vergunninghouder een zeker recht op overplaatsing van zijn vergunning kan doen gelden.

Nu meen ik in de eerste plaats te moeten opmerken, dat het tot moeilijkheden kan leiden, als aan dezelfde woorden in dezelfde wet door den Minister, die de wet verdedigt, een zoo verschillende beteekenis wordt gehecht. De uitlegging van een Minister is wel is waar, waar de woorden duidelijk zijn, voor den rechter en voor de autoriteiten niet beslissend, maar heeft toch altijd groote kracht; en door den uitleg, dien de Minister thans aan dit artikel heeft gegeven, is het voor mij nog minder aannemelijk geworden dan het reeds was.

De Minister — nu kom ik tot het fond van de zaak — vindt het voortreffelijk, dat, als er in een bepaalde buurt veel kroegen zijn, aan deze althans voor een deel de gelegenheid wordt gegeven zich te verplaatsen en te verspreiden over de geheele gemeente, in de eerste plaats naar die wijken waar vroeger nog geen of heel weinig kroegen waren. Daardoor — zoo is zijn redeneering — kan de clandestiene verkoop beter tegengegaan worden. Nu zal ik niet beweren, dat daarin niet een kern van waarheid steekt. Maar vooreerst geldt het alleen voor de buurten, waar de clandestiene tapperij welig tiert, en in de tweede plaats meende ik, dat het de bedoeling was den geheimen drankhandel te bedwingen door strenge maatregelen, door strenge strafbepalingen, maar niet door er gelegitimeerde kroeghouders heen te zenden.

Maar hoe dit zij — in elk geval vergeet de Minister dat er een groot kwaad tegenover staat, nl. dat de plaatsen, de buurten die nog niet gealcoholiseerd zijn, door het overbrengen derwaarts van kroegen, ook gealcoholiseerd zullen worden. Dat gevaar, dat kwaad, acht ik zoo groot, dat ik op dit punt aan de bestaande wet de voorkeur geef en ik dit artikel zeer bedenkelijk acht.

Ik wil nog wijzen op een ander bezwaar. Zooals de Minister het artikel nu interpreteert, zal de huurder den eigenaar volkomen in zijn macht hebben. Immers, wanneer die eigenaar die het huis met vergunning bezit, niet in elk opzicht de wenschen van den huurder inwilligt, zal deze het recht hebben de vergunning over te brengen naar een andere localiteit, waardoor de eigenaar de vergunning verliest. Ik zie niet in, dat dit wenschelijk kan zijn. De Minister schijnt het zoo'n groot kwaad niet te vinden, dat de huurder den eigenaar geheel in zijn macht krijgt, maar ik zie het voordeel daarvan niet.

De Minister vindt echter toch mijn bezwaren niet geheel ongegrond en wil daaraan te gemoet komen bij de overgangsbepalingen. Welnu, Mijnheer de Voorzitter! als men geen groote concessies kan krijgen, moet men dikwijls met kleine genoegen nemen, en ik houd den Minister dus aan zijn woord. Evenwel dit geheele artikel acht ik een teruggang en komt het in stemming, dan zal ik tegen stemmen. Ik zal evenwel geen stemming vragen, omdat ik weet dat het toch met groote meerderheid zou worden aangenomen.

De heer **Okma**: Ik zal niet terugkomen op de interpretatiequaestie. Ik heb straks reeds gezegd dat het hier een andere zaak gold dan het weigeren van een vergunning. De Minister heeft dit erkend en ik zal er niet verder op ingaan. De opmerking van den heer Borgesius is echter van meer gewicht dan door den Minister wordt toegegeven. Ik sta op het standpunt dat ik een voorstander ben van de verplaatsbaarheid van de vergunning en kan mij vereenigen met het uitgangspunt van den Minister, maar de heer Borgesius heeft gelijk, wanneer hij meent dat met het oog op de drankbestrijding, die verplaatsbaarheid tot andere resultaten kan leiden dan de Regeering verwacht. Zou het niet mogelijk zijn met handhaving van de verplaatsbaarheid van de vergunning aan dat bezwaar te gemoet te komen? Dit was mijn bedoeling, toen ik den Minister vroeg of het niet wenschelijk zou zijn de verplaatsbaarheid der vergunningen te beperken tot de gemeenten, waar de splitsing geldt of waar het wettelijk maximum is bereikt. Dan zou aan het bezwaar van den heer Borgesius grootendeels te gemoet zijn gekomen. Gaarne zie ik een antwoord van den Minister op die vraag te gemoet. Indien een amendement wordt ingediend, ben ik vooralsnog bereid, mijn stem daaraan te geven.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De heer Borgesius heeft opgemerkt, dat door deze bepaling, wanneer zij ongewijzigd wordt aangenomen, de eigenaar tegenover een huurder minder gunstig komt te staan. Dit is juist; maar wanneer hij zegt: de huurder heeft den eigenaar geheel in zijn macht, dan merk ik op dat op, dit oogenblik de eigenaar den huurder in zijn macht heeft, zoolang de vergunning gebonden is aan de localiteit. Wanneer nu het voorrecht voor den eigenaar minder wordt, wat krijgen wij dan anders, dan dat het gewone recht geldt? Wanneer wij een huurhuis hebben, heeft de eigenaar op ons en hebben wij op den eigenaar zekere macht. Hij kan er ons uitzetten, wat ons moeite en kosten veroorzaakt, en wij kunnen het huis ver-

laten, waardoor de verhuurder misschien geen huurder of een even goed betalenden huurder kan krijgen. Het zijn de gewone kansen van huur en verhuur.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: dan gaat de vergunning weg. Dit is ook zoo; m. a. w. dan komen eigenaar en huurder te staan in de gewone verhouding van eigenaar en huurder; het privilege, dat de eigenaar heeft, doordat de vergunning aan zijn localiteit gebonden is, gaat weg. De eigenaar heeft al die jaren van dit groote voorrecht geprofiteerd op een wijze, die zeer voelbaar was voor de huurders. Het gewone recht zal nu terugkeeren.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat het inconsequent is, in eenzelfde wet eenzelfde woord in verschillenden zin te bezigen. Dat dit in deze wet voorkomt, heb ik reeds toegegeven; de geachte afgevaardigde verliest evenwel uit het oog, dat hier bepaald worden aangegeven de gevallen van weigering, wat in het vroegere artikel niet het geval was.

De geachte afgevaardigde heeft ten slotte opgemerkt, dat verspreiding van nu opeengehoopte vergunningen over een nieuw gedeelte der stad, waar die vergunningen op het oogenblik niet zijn, aan den eenen kant een goede, maar aan den anderen kant een verkeerde uitwerking zal hebben. Welnu, daartegen, geeft de bepaling van art. 2*c* een middel; de gemeenteraad kan, wanneer hij meent, dat er in een wijk te veel komen, daartegen waken.

Wat nu de geachte afgevaardigde wil, om nl. het geheel van de goedkeuring van burgemeester en wethouders afhankelijk te stellen, kan men bepalen; maar daartegen bestaat het bezwaar, dat dit aanleiding zou kunnen geven tot allerlei willekeurige handelingen.

De heer Okma heeft gezegd, dat hij, ofschoon het idée van verplaatsing beamende, toch van zijn zijde bedenking heeft tegen de geheele vrijlating en meent, dat beperking zou kunnen gevonden worden, door de bepaling, dat het artikel alleen geldt in gemeenten, waar de splitsing doorgaat. Wanneer er nu een oorzakelijk verband bestond tusschen splitsing en niet-splitsing eenerzijds en overplaatsing anderzijds, zou ik er misschien meer licht in zien, maar ik begrijp niet, wat dit uitstaande heeft met de vraag, of een vergunning in de eene of in de andere straat is. Ik geloof, dat, wanneer men de overplaatsing wil beperken, men zal moeten zoeken naar een maatregel, waardoor een beperkte arbitraire macht aan burgemeester en wethouders zou worden gegeven. Dit zou op verschillende wijzen te vinden zijn en wanneer hier een amendement in dien geest werd voorgesteld, zou ik dat in overweging willen nemen.

De wijziging afhankelijk te maken van de vraag, of het maximum overschreden is of niet, zou eenige beperking kunnen geven, maar tevens ten gevolge hebben, dat verplaatsing in zeer veel aanzienlijke gemeenten in de eerste 25 jaren buiten toepassing zou blijven, daar, nu het uitstervingssysteem en de weduwe in de wet is opgenomen, het maximum niet zoo spoedig zal zijn bereikt.

De heer **Okma** verkrijgt voor de derde maal het woord en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wat het verband betreft tusschen de verplaatsing van vergunningen en de splitsing, komt het mij voor, dat men niet meer heeft te vragen naar een oorzakelijk verband, tusschen deze twee, omdat in het ontwerp zelf dat verband reeds gelegd is.

De Minister zegt, dat door een amendement de absolute macht van burgemeester en wethouders zou kunnen worden beperkt.

Wanneer een amendement in dien geest wordt ingediend, zal ik het zeer gaarne steunen voor zoover het betreft de gemeenten, door mij bedoeld.

Nu zegt de Minister, dat met het oog op het weduwenvoorrecht het uitstervingssysteem in afzienbaren tijd daar niet zal brengen tot het maximum, maar ik merk op dat met uitzondering der overgangsbepaling het weduwenvoorrecht alleen geldt, wanneer het maximum, en dan nog wel het geldende maximum, is bereikt, nl. het maximum dat voor de gemeenten geldt, hetzij ingevolge de wet, hetzij ingevolge Koninklijk besluit, waarbij het wettelijk maximum is verlaagd.

Dergelijk weduwenvoorrecht zal dus, behoudens de overgangsbepaling, waarover wij later nog moeten handelen, geen invloed hebben op den langen duur van het surplus der vergunningen. Zelfs wanneer de gemeenten een weinig ernst gaan maken met deze wet, dan zal toch de eerste stap wel zijn de verlaging van het maximum en dan vervalt daar, ook waar het wettelijk maximum is bereikt, het weduwenvoorrecht weg, totdat opnieuw het geldend maximum zal zijn bereikt.

Erken ik dus eenerzijds, om te resumeeren, de groote waarde van de verplaatsbaarheid der vergunningen, anderzijds erken ik dat vooral ten platten lande ernstige bezwaren daartegen kunnen bestaan, met name in die plattelandsgemeenten, waarin een overvloed van vergunningen is. Neem eens gemeenten met 20 à 30 dorpen en gehuchten; de kleine kroegen uit die gehuchten zullen langzamerhand naar de twee of drie centra verplaatst worden, en men zal daar een opeenhooping van kroegen krijgen. Men zal zoo handelen omdat men het drankdebiet van de uithoeken der gemeente behoudt, wijl hij zoowel slijten als tappen mag en tevens het profijt heeft van de grootere centra.

De beraadslaging wordt gesloten en onderart. 8*a* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartt. 8*b* en 8*c* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. XXI wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. XXII komt in behandeling.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de onderdeelen achtereenvolgens in behandeling te nemen.

Daartoe wordt besloten.

Over sub 1°. van het artikel wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over sub 2°., luidende:

„In art. 9 worden na nummer 1 twee nieuwe nummers ingevoegd, luidende:

2°. wanneer de vergunninghouder langer dan drie maanden in het vergunningsjaar niet woont in het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend.

Deze bepaling is niet van toepassing op eene vergunning, verleend voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten of in de localiteit van eene sociëteit; op eene vergunning voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*; op eene vergunning, verleend voor eene localiteit, welke slechts gedurende een gedeelte van het jaar, doch niet langer dan zes maanden, voor het publiek toegankelijk is; op eene vergunning, welker houder op 1 Januari 1904 woonde buiten het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend; en op eene vergunning, aan eene weduwe verleend ingevolge art. 5*c* of art. 26, eerste lid, letter *b*, voor zoover de overleden echtgenoot woonde buiten het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend."

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Bij mij bestaat groot bezwaar tegen dit voorstel.

Wanneer een vergunninghouder zijn zaak eenigen tijd verlaat, hetzij omdat hij ziek is, hetzij omdat hij met vacantie gaat, dan levert dat geen bezwaar op. Wanneer hij echter om de een of andere reden gedwongen is naar een andere woning om te zien, dan zou hij volgens het nu voorgestelde, de vergunning kwijt raken.

Iemand, oud en gebrekkig geworden, die jaren lang voor zijn zaak heeft geleefd, maar geen geld genoeg heeft om uit de zaak te gaan, is gedwongen in hetzelfde perceel te blijven wonen, al is dit nog zoo ongezond, althans wanneer hij zijn broodwinning niet wil verliezen.

Nog een ander voorbeeld, dat ik te Amsterdam meermalen heb aanschouwd.

In Amsterdam heeft men heel mooie café's en tapperijen, kleine paleisjes, maar komt men in de woning van zoo'n vergunninghouder, dan ziet men dat het grootste gedeelte daarvan wordt gebruikt voor het bedrijf, terwijl het gezin woont in een kelder, in een krot, in één of twee kamertjes. Nu komt het mij voor, dat dit gedeelte van het artikel een zeer groot bezwaar bevat. Wat toch is er het gevolg van? De vergunninghouder

woont met zijn gezin, dikwijls een groot aantal kinderen, in een kelder, of op een zeer klein kamertje bijeen. Ik ken enkele vergunninghouders, die dat niet behoeven te doen, en die met het gezin een bovenhuis kunnen betrekken, afgescheiden van de woning waarin het bedrijf wordt uitgeoefend. Dat gedeelte van de woning dat niet bewoonbaar is, wordt dan gebruikt voor vaten, tonnen enz.

Nu vraag ik: wanneer dit deel van het artikel aangenomen wordt, zou dit dan niet een groot bezwaar opleveren met het oog op de zedelijkheid, wil de vergunninghouder zijn zaak niet kwijt zijn?

Daarom wensch ik dit met een enkel woord onder de aandacht van den Minister te brengen, in de hoop dat hij dit gedeelte van de wet zal terugnemen.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! In aansluiting aan hetgeen de heer Passtoors vóór mij betoogd heeft, wil ik over deze zelfde quaestie ook een enkel woord zeggen.

Het komt ook mij voor, dat het niet noodig is, ook niet volgens de bedoeling van de Regeering, te eischen, wat hier van de eigenaars der vergunningen wordt verlangd, nl. hen te dwingen, dat ze minstens 9 maanden van het vergunningsjaar in de drankinrichting wonen. Wat was de bedoeling van het Regeeringsvoorstel? Er worden er 2 opgegeven, die feitelijk op hetzelfde neerkomen. In de eerste plaats dan heeft de Regeering gezegd: wij moeten het groot-kapitaal in den drankhandel zooveel mogelijk bestrijden. Mijn partijgenooten en ik hebben het Regeeringsartikel, waarbij het aan vennootschappen verboden werd, vergunninghouder te zijn, met onze stem gesteund en daardoor blijk gegeven, dat wij met de Regeering deze richting in willen.

Nu is het juist, dat door het verleenen van het recht, om in verschillende vergunningen zetbazen te plaatsen, nu niet meer aan vennootschappen en andere zedelijke lichamen, maar wel aan kapitalisten gelegenheid zou worden gegeven, de zaak in het groot op te zetten. Op die wijze zou het groot-kapitaal in den drankhandel meer invloed verkrijgen dan naar onze meening goed is. Wij zijn niet tegen de kapitalistische ontwikkeling van een bedrijf in het algemeen. Maar het is volstrekt niet noodzakelijk, dat dit gevaarlijke bedrijf in handen komt van het groot-kapitaal; integendeel, dat moeten wij voorkomen en tegengaan. In de naamlooze vennootschappen lag het grootste gevaar; dat is zooveel mogelijk weggenomen. Ook is reeds vastgesteld, dat één persoon niet meer dan één vergunning kan krijgen; een kapitalist kan dus in de toekomst niet meer een groot aantal kroegen door zijn zetbazen laten bedienen. Het kapitalistisch gevaar is hier dus zoo groot niet meer.

Doch veel meer gevoel ik voor het andere argument, dat de Minister heeft bijgebracht, al wil ik het niet met dezelfde krasse woorden zeggen als waarmede de Regeering dit heeft betoogd in de Memorie van Toelichting. Wie uit dit gevaarlijk bedrijf zijn levensonderhoud heeft, wie daaruit winst trekt — daarop kwam het neer — moet geen ander in zijn plaats stellen, moet zelf in dat bedrijf werkzaam zijn en de onaangename en nadeelige gevolgen van dat bedrijf zelf ondervinden. Hij mag de lasten en de nadeelen niet laten dragen door anderen. In zooverre gaan wij met den Minister mede; wij veroordeelen ook het stelsel van zetbazen.

Maar daarom is het nog niet noodig, dat de vergunninghouder in het bedrijf woont. Het is wel een uitzondering op den regel, maar het geval bestaat toch hier en daar, dat het gebouw, waarin vergunning is, onbewoond blijft; dat het zelfs onbewoonbaar is, daar de ruimte door de zaak in beslag genomen wordt.

En nu komen de practische bezwaren. De heer Passtoors heeft reeds voorbeelden aangehaald van woningen, die wel voor de zaak, maar niet als woonhuizen geschikt waren. Er zijn tal van voorbeelden, dat de huizen te klein of te ongezond zijn, om er in te wonen. Wanneer er nu mogelijkheid is voor het huisgezin, om een betere woning te krijgen, zouden wij die dan uitsluiten? Zeker niet. Zulk een gebouw moet onbewoond blijven. Er komt nog wat anders bij. Menig vergunninghouder, die immers ook door de maatschappelijke omstandigheden gedwongen is, dit bedrijf uit te oefenen, zou gaarne met zijn huisgezin elders wonen, ten einde zijn kinderen te beschermen tegen de nadeelige gevolgen van zijn eigen bedrijf. Moeten wij dat weer tegenwerken? Neen. Indien zulk een persoon in staat is, een andere woning te betrekken, is er geen enkele reden, om hem te dwingen, zijn kinderen met het drankgebruik, het misbruik en de drankellende in aanraking te brengen. Indien men de kinderen daarbuiten kan houden, is dat zeker aan te bevelen.

Met de quaestie van de zetbazen was een beginsel gemoeid, maar dat is niet het geval bij de vraag, of men een vergunninghouder zal dwingen, met zijn gezin in zijn zaak te wonen. Te meer niet, daar wij ook hier weder een bevoorrechting hebben van de sociëteiten. De vergunninghouder eener sociëteit behoeft ook niet in de zaak te wonen. Dus is er des te meer voor te zeggen, dat hetzelfde zal gelden voor een gewonen vergunninghouder. Ik wil eindigen met de uitnoodiging aan den Minister, om, met behoud van zijn bedoeling, den dwang voor de vergunninghouders weg te nemen. Wanneer er maar bepaald wordt, dat er geen zetbazen in de vergunningen mogen wonen, dan is die bedoeling reeds bereikt.

De heer **Talma**: Ik zou één element, dat aan deze bepaling vast hangt en door de vorige sprekers niet is te berde gebracht, gaarne even onder de aandacht van de Regeering willen brengen, vóór dat deze antwoordt.

De geachte afgevaardigde uit Beverwijk heeft getoond, dat hij den toestand goed kent, maar ik zou hem wel eens willen vragen, welk middel hij er op weet om wanneer aan zijn wensch wordt te gemoet gekomen, het volgende bezwaar te ondervangen: bij een enquête dezer dagen te Amsterdam gehouden, is gebleken, dat er een aantal vergunningen stonden ten name van personen, die er niets meer mede te maken hadden, die hun vergunningen ondershands hadden verkocht aan anderen, die thans het bedrijf uitoefenen en alle risico dragen; alleen staan nog bij burgemeester en wethouders die vergunningen op den oorspronkelijken houder.

Nu wordt hier gezegd, dat iemand, die uit zijn bedrijf gaat, zijn vergunning verliest, maar wat zal er gebeuren, indien de heer Passtoors zijn zin krijgt? Een vergunninghouder is bijv. 60 jaar, hij kan zijn vergunning niet verkoopen, maar hij kan wel tot iemand anders, die een vergunning wil hebben, zeggen: gaat gij maar in dat huis wonen, betaal ieder jaar op de secretarie uit mijn naam het vergunningsrecht en oefen het bedrijf dan maar uit; gij zult mij daarvoor als pacht zooveel per jaar moeten betalen.

De geachte afgevaardigde uit Apeldoorn vraagt, of ik dat zoo verschrikkelijk vind. Ik vind het niet verschrikkelijk, wanneer het in de wet staat. Indien men den vergunninghouder het recht wil geven zijn recht op privilege te verkoopen, dan moet men dat in de wet uitwerken. Maar dit mag niet langs een omweg en als bij ongeluk worden ingevoerd. Komt de politie in het lokaal en zegt deze: „gij zijt de tapper, de andere man zie ik nooit", dan zegt hij: „die heeft last van zijn borst en kan niet tegen de rook". Hoe dat te bewijzen? Waar dit in Amsterdam reeds op groote schaal gebeurt, geloof ik dat in het tegengaan van dergelijk misbruik mede een ratio voor deze bepaling gelegen is. Wordt deze door een andere bepaling vervangen, dan zou de zaak in de war worden gestuurd en iets worden bereikt, dat wij niet bereiken willen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Indien in het ontwerp een bepaling was opgenomen, die vervanging verbiedt en verplichtend stelt, dat de vergunninghouder zelf het bedrijf uitoefent, dan zou de bepaling, die hier is voorgesteld, overbodig zijn. Nu daarentegen de vergunninghouders de bevoegdheid hebben, zich te laten vervangen door een ander, ontstaat dit wezenlijk ernstig bezwaar, dat menschen van geen hooge levensopvatting, maar die in het bezit zijn van een aanzienlijk kapitaal, een vergunning aankoopen, en door een ander het bedrijf laten uitoefenen. Nu komt het mij voor, dat dit inderdaad een kwaad is, waartegen gewaakt moet worden. Men kan tegen den persoon van den vergunninghouder krachtens art. 3 scherp optreden en de vergunning weigeren, indien hij niet aan de gestelde eischen voldoet. Maar al staat er nu bij, dat ook de vervanger aan die eischen moet voldoen, het spreekt vanzelf, dat deze een veel meer mobiel element is; hij kan telkens plaats maken voor een ander. En zoo krijgt men met een soort personen te doen op wier moreele qualiteiten men weinig aan kan, terwijl het bevordert, dat de man met zeker kapitaal van den drank kan leven, de uitoefening

van het bedrijf aan anderen overlatende. Nu zijn er uitzonderingen gemaakt, om de minder aangename gevolgen van het wonen in het huis weg te nemen voor diegenen, voor wie het eenigszins kan, bijv voor de slijters.

Het komt mij voor, dat aan degenen, die op 1 Januari 1904 buitenshuis woonden, dat recht moet worden gelaten. Zoo zijn er meer excepties. Maar wanneer men wil, wat de heer ter Laan aangeeft, moet men deze bepaling er niet uit wegnemen, maar haar niet van toepassing verklaren, zoolang de vergunninghouder zelf het bedrijf uitoefent. Ik stem volkomen toe, dat het, als wij de zekerheid hebben, dat de man zelf het bedrijf uitoefent, niet noodig is hem te noodzaken in de beperkte ruimte van het huis te wonen, hetgeen voor zijn gezin ongezond, en vooral voor het moreel zijner kinderen verkeerd kan zijn.

Het doel dat beoogd wordt, wordt dan volkomen bereikt, namelijk dat men de zaak niet overlaat aan een zetbaas.

Ik wil in de pauze zeer gaarne een wijziging van de bepaling overwegen, waardoor het doel bereikt en het bezwaar van de heeren ondervangen wordt.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Passtoors die het gevraagd heeft.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag verlof aan de Kamer om een vraag te mogen richten aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid in verband met de ongunstige werking van de Velser pont.

De **Voorzitter**: Ik stel voor den heer Passtoors het gevraagde verlof te verleenen, en den dag van de behandeling van zijn interpellatie later te bepalen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede dat de heer Nolting bericht heeft het tweede gedeelte der zitting niet te kunnen bijwonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De beraadslaging over sub 2°. van *art. XXII* wordt voortgezet.

De heer **Kuyper**: Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Om aan de geopperde bedenkingen te gemoet te komen en toch te behouden, wat de heeren beoogen, wordt de aanhef van 2°. aldus gewijzigd, dat deze zal luiden:

„Wanneer de vergunninghouder, die zich in de uitoefening van het bedrijf door een ander laat vervangen, zelf langer dan drie maanden" . . . . . enz.

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt voorgesteld 2°. aldus te doen luiden:

„Wanneer de vergunninghouder, die zich in de uitoefening van het bedrijf door een ander laat vervangen zelf langer dan drie maanden in het vergunningsjaar niet woont in het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend." enz.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Nu met behoud van het afschaffen van het stelsel van zetbazen, het aan de vergunninghouders mogelijk gemaakt wordt, elders te wonen, in de onderstelling dus dat zij zelf het bedrijf uitoefenen, meen ik, voor zoover ik de aangebrachte wijziging in verband met het artikel zoo spoedig kan nagaan, dat hetgeen wij bedoelen, volkomen bereikt wordt en dat wij dus van verder debat op dit punt kunnen afzien.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de aangebrachte wijziging, die ook ik slechts vluchtig heb kunnen doorlezen, wenschte ik een vraag aan den Minister te doen.

Als iemand door ziekte, door uitbreiding van zijn gezin, of door welke omstandigheid ook, in een ander huis of op een bovenhuis gaat wonen, is er dan geen gevaar dat hem de vergunning afgenomen wordt? Dat wensch ik precies te weten. Als de vergunninghouder ziek is, kan het gebeuren dat een ander hem vervangt, bijv. iemand van zijn gezin. Ik wenschte gaarne zekerheid te hebben dat in dergelijk geval de vergunning behouden blijft.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Moeilijkheden en bedenkingen hebben zich in massa voortdurend in de practijk voorgedaan ten opzichte van het bepaalde sub 4°. van art. 9:

„Wanneer van eene verleende vergunning gedurende drie maanden achtereen opzettelijk niet wordt gebruik gemaakt".

Ik heb er wel over gedacht het woord „opzettelijk" ook hier op te nemen, maar de qualificatie, die bij 4°. reeds zooveel moeilijkheden gaf, zou hier nog veel meer moeilijkheden geven.

De bedoeling van deze regeling is, dat, wanneer bijv. ten gevolge van ziekte of brand de vergunninghouder niet in het huis kan wonen, deze bepaling geen toepassing zal vinden. Dit behoeft er niet bij te staan; dat spreekt vanzelf. Steeds geldt, dat met overmacht rekening wordt gehouden. De man zal dus in dergelijke gevallen zijn vergunning niet verliezen.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar oordeel over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft geen bezwaar tegen de wijziging die door de Regeering is aangebracht in art. 9. Een opmerking nog.

Hier zal vastgesteld worden, dat een vergunninghouder zijn bedrijf door een ander zal kunnen laten uitoefenen zonder daarom in strijd te komen met de bepalingen van de wet. Dit is in de wijziging zeer uitdrukkelijk vastgesteld. Maar het is wenschelijk, dat vaststa, dat hierin geen uitbreiding gegeven worde van hetgeen op dit punt in dit ontwerp en in de bestaande wet reeds voorkomt. Er staat in art. 3, sub 21, reeds: „wanneer de verzoeker is de tusschenpersoon van iemand die in een der onder nos. 13—17, 19 en 20 vermelde gevallen verkeert". Staat dat vast, dan wensch ik nog op te merken dat daaruit tevens blijkt, dat in ieder geval, volgens de bedoeling van de wet aan burgemeester en wethouders, wanneer het bedrijf door een ander wordt uitgeoefend, de naam van den persoon altijd bekend moet zijn, anders kunnen burgemeester en wethouders art. 3, sub 21, niet toepassen. Daar het vaststaat dat burgemeester en wethouders de volle contrôle daarover blijven houden, heeft de Commissie ook in dit verband tegen de wijziging geen bedenking.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb straks reeds namens de Regeering de meening uitgesproken, dat, om het nu maar kort te zeggen, de zetbaas valt onder de contrôle-bepaling van art. 3, zoodat dientengevolge, wanneer men zich laat vervangen, daarvan kennis moet worden gegeven en daardoor wordt de zetbaas onderworpen aan het oordeel van de gestelde machten.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister in overweging willen geven om de woorden „buiten noodzaak" in het artikel op te nemen. Ik geloof dat daardoor duidelijker wordt gemaakt wat de wet bedoelt, dan door de Regeeringsredactie.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het denkbeeld door den geachten spreker aan de hand gedaan, beaam ik ten volle, maar wanneer men „buiten noodzaak" zonder eenige nadere bepaling hier invoegt, dan komt er een subjectief arbitrair element in het artikel, waarvan gebruik zal gemaakt worden om de bepaling op allerlei manier te ontduiken.

Wanneer de geachte afgevaardigde het bindt aan den persoon heb ik geen bedenking, maar de noodzaak mag dan ook alleen in den betrokken persoon gelegen zijn, anders krijgt men met allerlei dingen te maken, die hier buiten moeten blijven.

Ik heb er geen bezwaar tegen, wanneer de vergunninghouder ziek is, voortdurend krankzinnig is of verhinderd, dat hij dan de zaak door zijn vrouw laat waarnemen; maar men moet zoo weinig mogelijk ruimte laten voor arbitraire beslissingen.

De heer **Passtoors**: Ik ben het volkomen eens met de uitlegging van den Minister en wensch niet verder te gaan, maar trachten te houden wat ik nu heb gekregen en wil mij dus niet blootstellen aan het gevaar om de zaak opnieuw te verzwakken.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik weet niet wat op het oogenblik de juiste inhoud is van het artikel, waarover wij beraadslagen.

De Minister heeft zoo straks 2°. aldus gewijzigd, dat het nu, zoover mij bekend is, aldus luidt: „wanneer de vergunninghouder, die zich in de uitoefening van het bedrijf door een ander laat vervangen, zelfs langer dan drie maanden in het vergunningsjaar niet woont in het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend", maar daardoor is niet geheel elke zwarigheid ondervangen, waarop straks door den heer Passtoors is gewezen. Het kan zijn, dat iemand langer dan drie maanden het bedrijf niet waarneemt; wanneer dit nu buiten noodzaak geschiedt, kan dit een reden zijn voor de toepassing van deze bepaling, maar anders niet. Het is waar, dat er in die uitdrukking „buiten noodzaak" wat subjectiefs ligt, maar dat kan in een wet als deze niet hinderen. De administratie heeft dikwijls uit te maken, wat noodzakelijk is en wat niet, en wanneer de woorden „buiten noodzaak" niet in het artikel worden opgenomen, wordt de termijn van drie maanden absoluut de uiterste termijn.

Dat vind ik gevaarlijk.

De invoeging van „buiten noodzaak" laat de mogelijkheid open zich langer te laten vervangen dan drie maanden, om dan later toch het bedrijf voort te zetten.

Ik stel dus voor om tusschen de woorden: „zich" en „in de uitoefening van het bedrijf" te voegen de woorden „buiten noodzaak".

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat door de wijziging door den heer Lohman voorgesteld, de zaak toch niet in het gereede komt, want de zaak waarom het hier gaat is niet of de persoon die zich laat vervangen al dan niet door persoonlijke omstandigheden daartoe is genoodzaakt geworden, maar de vraag is of wanneer iemand langer dan drie maanden niet in het huis woont, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend, of dan daarvoor dringende redenen bestaan. Wanneer dus aan het bezwaar van den heer Passtoors zou moeten worden te gemoet gekomen, dan zou de heer Lohman moeten voorstellen om achter het woord „vergunningsjaar" te plaatsen: „buiten noodzaak", want de moeilijkheid zit juist in het niet wonen.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Het is natuurlijk altijd lastig een amendement voor te stellen op een wijziging die men nog niet behoorlijk voor zich heeft, maar ik wil gaarne gevolg geven aan den wenk van den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs en dus mijn amendement in zoover wijzigen, dat de woorden „buiten noodzaak" zullen worden geplaatst achter het woord „vergunningsjaar".

De **Voorzitter**: Door den heer de Savornin Lohman wordt voorgesteld om achter het woord „vergunningsjaar" te voegen „buiten noodzaak", zoodat de redactie dan luidt: „Wanneer de vergunninghouder, die zich in de uitoefening van het bedrijf door een ander laat vervangen zelf langer dan drie maanden in het vergunningsjaar buiten noodzaak niet woont in het huis, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, van Wassenaer van Catwijck, Passtoors en de Waal Malefijt en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Nu de woorden „buiten noodzaak" slaan op het wonen, heb ik tegen die bijvoeging geen bedenking, en neem ik die voorgestelde wijziging over.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door de Regeering is overgenomen maakt het verder geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging uit.

De beraadslaging over het gewijzigde sub 2°. wordt gesloten.

Over sub 3°.—6°. wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over sub 7°., luidende:

„7°. wanneer zij strekt voor den verkoop in de localiteit van eene sociëteit, en in strijd met de bepalingen van de statuten of het reglement, gelijk die zijn overgelegd ingevolge art. 1*a*, vijfde lid, wordt gehandeld, of niet voldaan wordt aan het bepaalde in art. 13, laatste lid.

Voor de bepalingen, overgelegd ingevolge art. 1*a*, vijfde lid, treden gewijzigde bepalingen voor de toepassing van n°. 7 slechts in de plaats, indien zij binnen eene maand na haar vaststelling aan Gedeputeerde Staten zijn overgelegd."

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben tegen een bevoorrechting van de sociëteiten, en daarom heb ik dan ook gestemd vóór alle amendementen, welke strekten om tegen die bevoorrechting op te komen. Maar ben ik aan den eenen kant tegen een bevoorrechting van de sociëteiten boven de inrichtingen van andere vergunninghouders, aan den anderen kant meen ik toch, dat de sociëteiten niet bij die andere inrichtingen mogen worden achtergesteld. En dit laatste zou inderdaad het geval zijn, wanneer dit n°. 7 onveranderd werd aangenomen.

Immers de gewone vergunningen, die verleend zijn door burgemeester en wethouders worden ingetrokken, wanneer zich omstandigheden voordoen op grond waarvan, waren ze vroeger aanwezig of bekend geweest, zij krachtens art. 3, eerste lid, nrs. 2—21 of krachtens art. 3*a*, eerste lid, of tweede lid, 2°.—6°. zou zijn geweigerd.

Om tot de intrekking van een gewone vergunning, door burgemeester en wethouders verleend, te kunnen overgaan, is het dus noodig (art. 3, sub 14), dat de vergunninghouder tweemaal binnen 5 jaren of viermaal binnen 10 jaren onherroepelijk veroordeeld is ter zake van de feiten daar genoemd. Wat wordt evenwel ten aanzien van sociëteiten voorgesteld? Dat als een sociëteit handelt in strijd met de statuten, aanstonds haar vergunning wordt ingetrokken. Dus wanneer op de sociëteit iemand binnenkomt die geen lid is, dan moet de vergunning worden ingetrokken.

Er staat niet, dat Gedeputeerde Staten dit kunnen doen, integendeel, zij zijn, zooals het geformuleerd is, er toe verplicht. Dit kan, meen ik, toch niet gehandhaafd worden. Wij komen met die sociëteiten toch werkelijk in een zeer vreemden toestand. De statuten moeten vermelden, dat inwoners der gemeente niet worden toegelaten, wanneer zij geen leden van de sociëteit zijn, maar het is bekend, dat bijv. in studentensteden bij feestelijkheden de studenten-sociëteit wordt opengesteld voor alle ingezetenen. Dat zal bij het nu voorgestelde niet meer mogelijk zijn. Wordt hetgeen voorgesteld is aangenomen, dan zal bij toelating van één professor op de studenten-sociëteit de vergunning door Gedeputeerde Staten moeten worden ingetrokken.

En hoe moet het gaan met dierentuinen, ééns of een paar malen per jaar, waar vaak schoolkinderen onder geleide van een onderwijzer tot een bezoek worden toegelaten, iets wat, dunkt mij, zeer goed is en wat wij eer moeten aanmoedigen dan afkeuren? Ook dit zal voortaan volgens dit ontwerp niet meer mogelijk zijn, want dikwijls zijn de onderwijzers leden van dien tuin en in geen geval behooren de kinderen tot de leden. Daar ik meen, dat uit dit een en ander blijkt, hoezeer wij met de sociëteiten op een minder goeden weg zijn, zou ik van den Minister gaarne willen vernemen, of hij niet bereid is te dezen aanzien wijziging aan te brengen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De opmerkingen van den geachten afgevaardigde, den heer Fock, zijn hier niet ter plaatse; zij moesten zijn aangebracht bij de behandeling van art. 3*a*.

Nu zou men, ter voldoening aan het bezwaar van den geachten afgevaardigde kunnen bepalen, dat een paar maal in het jaar van de statuten zou mogen worden afgeweken. Maar de geachte afgevaardigde zal zelf niet willen, dat het zal worden vrijgelaten of al dan niet gehandeld mag worden in strijd met de statuten. Dit gaat toch niet. Nu kan de geachte afgevaardigde een verzachting trachten aan te brengen door te zeggen, dat éénmaal per jaar van het artikel mag worden afgeweken,

maar dit zal ook niet helpen. want zoodra dan tweemaal een professor op de sociëteit komt, wordt een vergunning toch verloren.

Aan den anderen kant zal de geachte afgevaardigde gevoelen, waar hij opkomt voor zekere latitude voor de sociëteiten, dat het toch niet aangaat, ze geheel vrij te laten, daar dan de pseudo-sociëteiten als paddestoelen uit den grond zouden rijzen. De bepaling is juist gemaakt, om dit kwaad te voorkomen. Op dit punt zou ik alleen in overweging kunnen nemen een bepaling, strekkende om bijv. de vergunning in te trekken, wanneer tweemaal overtreding heeft plaats gehad, maar verder zou ik niet kunnen gaan. Wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat ten opzichte van de sociëteiten aan burgemeester en wethouders machtiging moet worden gegeven om toe te staan, dat bij algemeene feesten, reünies enz. andere personen dan leden worden toegelaten, moet dit afzonderlijk geregeld worden.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik erken wat de Minister heeft betoogd, dat het laatste deel mijner opmerkingen meer ter plaatse ware geweest bij het artikel 3 *a*, dat reeds uw hamer is gepasseerd, en dat het moeilijk is daarin thans verandering te brengen. Mag dit nu echter een aanleiding zijn om bepalingen te handhaven, ten aanzien waarvan iedereen toch moet erkennen dat zij niet zoo kunnen blijven? De Minister heeft mij in overweging gegeven een nieuwe bepaling voor te stellen, waardoor hetgeen gepasseerd is, kan verzacht worden. Wanneer de Minister bereid is mij aan te wijzen waar die nieuwe bepaling dan moet worden ingevoegd, ben ik bereid te trachten een dergelijke bepaling te formuleeren een zoodoende een wijziging aan het oordeel der Kamer te onderwerpen. Wat aanleiding gaf tot mijn opmerking was echter op dit oogenblik niet misplaatst. Ik houd vol dat het niet aangaat voor te schrijven dat de vergunning aan een sociëteit zal worden ontnomen na één enkele overtreding van de statuten, terwijl het bij andere inrichtingen eerst na twee of vier onherroepelijke overtredingen kan geschieden. In overeenstemming met hetgeen in art. 3, 14°., is geschied, zou men hier althans kunnen bepalen, dat de bestuurders van sociëteiten zooveel malen onherroepelijk moeten veroordeeld zijn ter zake als in art. 3, sub 14, is vermeld, vóór de vergunning kan worden ingetrokken, ten einde aldus een gelijkstelling te verkrijgen tusschen sociëteiten en inrichtingen van andere vergunninghouders. Het is echter moeilijk het op dit oogenblik aanstonds te formuleeren.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de wijzigingen, door de Regeering in het artikel gebracht nadat de schriftelijke gedachtenwisseling was gesloten, zegt: De Commissie heeft geen bezwaar tegen de door de Regeering aangebrachte wijzigingen.

De heer **Goeman Borgesius**: Waar de Minister zelf erkent dat dit artikel wijziging behoeft, maar daar het zeer moeilijk is zoo op eens een goede redactie te ontwerpen, stel ik voor de behandeling van dit artikel aan te houden.

De heer **Talma**: Wanneer ik iets van het debat begrepen heb, heeft men bezwaar tegen art. 3 *a*. Wanneer de heer Borgesius in verband hiermede een voorstel wil doen, moet hij voorstellen, dat de Kamer terugkomt op haar besluit, waarbij art. 3 *a* is aangenomen, en wordt dat aangenomen dan kan een amendement op dat artikel worden voorgesteld. Door dit artikel kan art. 3 *a* nooit van inhoud veranderen. Wij kunnen hier niet bepalen, dat de statuten niet behoeven te worden nageleefd. Het zou allerverwonderlijkst zijn, wanneer wij hier een bepaling gingen opnemen als in de Leerplichtwet, alwaar wettelijk is vastgesteld, dat iemand tweemaal in de twee maanden zijn kinderen de school kan laten verzuimen. Men kan hier toch niet opnemen de bepaling, dat een sociëteit twee- of driemaal per jaar de statuten, Koninklijk goedgekeurde statuten, waaraan de rechtspersoon hangt, mag overtreden. Bovendien, wanneer uitdrukkelijk gezegd werd, dat bij twee of drie overtredingen in hetzelfde jaar de strafbepaling eerst werd toegepast, zou wettelijk bepaald worden, dat iemand een- of tweemaal mag overtreden, zonder gestraft te worden. Hoe zal, tenzij door een veroordeeling, telkens de herhaling te constateeren zijn. Dat is allerzonderlingst.

Mij dunkt dat het eenige, wat kan gebeuren, is, op de een of andere wijze een wijziging in art. 3 *a* tot stand te brengen, maar hetgeen hier is voorgesteld staat buiten de quaestie, die door den heer Fock is ter sprake gebracht.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet mij tegen de bedenking van den heer Borgesius beslist verzetten. De hier ontworpen voorschriften zijn reeds weken te zijner kennis. Nu begrijp ik niet, waarom men, wanneer deze bepaling zóó in het oog loopend onhoudbaar is, niet met een wijziging is gekomen. Nu terug te treden in de behandeling van art. 3 *a*, waarbij die opmerking niet gemaakt is, acht ik verkeerd. Men kan naderhand de zaak in orde maken, maar niet bij dit artikel, want daarin kan het nooit gevonden worden.

Het eenige, wat hier zou kunnen gebeuren, is — en daarmede kan misschien aan de bedenkingen worden te gemoet gekomen — dat men leest: „herhaaldelijk gehandeld wordt in strijd met". Dit is een wijziging, waartegen ik geen principieel bezwaar heb. De autoriteit heeft het dan in haar macht de pseudo-sociëteiten er toch onder te krijgen. Wanneer de overtreding slechts tweemaal heeft plaats gehad, kan zij zeggen: dat is herhaaldelijk; daarentegen kan zij dan voor sociëteiten, waartegen zij geen bezwaar heeft, het woord „herhaaldelijk" eerst toepassen, wanneer de zaak al te erg wordt.

De heer **Schokking**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer wij het voorstel van den heer Borgesius aannemen, ligt daarin opgesloten, dat de moeilijkheid, waarvoor wij staan, wel bij dit artikel ondervangen kan worden. Op welke wijze die moeilijkheid anders ontgaan moet worden, laat ik even daar; maar het bij deze bepaling te doen zal het gevolg hebben, dat zij in haar eigenlijke bedoeling zeer wordt verzwakt. Wij gaan dan den weg op, door den heer Talma zoo straks aangegeven en te recht afgekeurd, om in verband met enkele moeilijkheden, die thans blijken en reeds vroeger voorzien hadden moeten worden, tal van latitudes te laten met betrekking tot het al of niet opvolgen van de bepaling.

Wij moeten zorgen, dat de bepaling uitvoerbaar is, maar niet op zoodanige wijze dat er telkens overtredingen door de vingers zullen moeten worden gezien.

Ik ben daarom tegen het voorstel van den heer Borgesius. Mogelijk kunnen wij later bij de slotbepaling die moeilijkheden waarvan gesproken is, ondervangen; thans bij dit artikel gaat het niet.

De heer **Troelstra**: Ik begrijp niet goed hoe de vorige geachte spreker tot de conclusie kan komen dat wij moeten medegaan met het door den Minister ontwikkeld denkbeeld. Immers, daardoor wordt de grootste willekeur geschapen. Met opzet wordt dan een woord gekozen, waarvan gezegd wordt dat het in het eene geval anders zal worden uitgelegd als in het andere. Zoodoende wordt elk denkbeeld van recht op losse schroeven gezet, en dat is in geen enkel opzicht te accepteeren.

Wij hebben hier telkens gepleit voor gelijkstelling van de sociëteiten met gewone drankgelegenheden in het klein. Wij willen die gelijkstelling zoowel in het een als in het andere . . .

De **Voorzitter**: Ik doe den geachten spreker opmerken, dat wij thans bezig zijn aan het voorstel van den heer Goeman Borgesius, tot schorsing der behandeling van n°. 7.

De heer **Troelstra**: De vorige geachte spreker heeft zich daaraan ook niet geheel gehouden.

De **Voorzitter**: De heer Schokking toonde aan, dat het bezwaar, dat men had, niet kan opgelost worden door wijziging van n°. 7.

De heer **Troelstra**: Dan ondersteun ik ten sterkste het voorstel om tot schorsing der behandeling van n°. 7 over te gaan. Het zou dan goed zijn als ook art. 3 *a* nogmaals in behandeling genomen werd. Dan kunnen wij de zaak rustig voorbereiden.

De **Voorzitter**: Er is nog geen voorstel om art. 3*a* weder in behandeling te nemen en ik zou de Kamer daartegen ook ten ernstigste moeten waarschuwen. Het zou hoogst bedenkelijk zijn op een artikel, dat reeds is aangenomen, terug te komen, vooral bij een wet als deze. Verkieslijker zou het zijn door een nieuwe bepaling te gemoet te komen aan hetgeen men meent dat nog voorziening behoeft.

De heer **Goeman Borgesius**: Hoewel daartoe min of meer door den heer Talma uitgenoodigd, zal ik toch geen voorstel doen de discussie te heropenen over art. 3*a*. Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon gij u verklaard hebt tegen zoodanige heropening, zoo meen ik toch dat gij, natuurlijk gaarne met ons willende medewerken de wet zoo goed mogelijk te maken, het op uw standpunt zoudt moeten toejuichen indien de Minister, die in dit opzicht natuurlijk veel vrijer is dan de leden der Kamer, en die zooeven erkend heeft dat de hoofdfout in het reeds aangenomen artikel zit, zelf voorstelde de discussie over bedoeld artikel te heropenen. Dit is echter tot nu toe niet geschied, en de Kamer moet daarin wel berusten.

Nu mijn voorstel. Toen ik zoo straks het voorstel deed om de discussie over dit voorstel te schorsen, hadt gij, Mijnheer de Voorzitter, reeds den hamer in de hand om tot stemming over te gaan. Welnu, het sedert gevoerde debat heeft het duidelijk bewijs geleverd hoe noodig het was dat toen iemand opstond om te zeggen: het artikel deugt volgens de erkenning der Regeering zelf niet; laat ons dus, totdat een betere redactie zal zijn gevonden, de behandeling schorsen. Doen wij dat niet, dan zal allicht straks ook weer na aanneming heropening van discussie over dit artikel noodig worden.

De Regeering en de Kamer zijn het eens dat dit artikel of liever n°. 7 van dit artikel, niet zóó kan blijven.

Als ik dit zoo pertinent uitspreek, dan doe ik dat ondanks de bewering van den heer Talma dat in dit artikel geen verbetering mogelijk is, omdat de fout schuilt in het reeds aangenomen artikel over de sociëteiten. Opmerkelijk was het dat de Minister in zijn rede ongeveer met dezelfde verklaring begon, maar die zelfde rede eindigde met te zeggen: Eenige verbetering van dit artikel is toch wel mogelijk, namelijk door invoeging van het woord „herhaaldelijk".

De heer Troelstra zeide zooeven, dat dit geen verbetering zou zijn, want dat het woord „herhaaldelijk", te vaag, te subjectief was, tot te veel willekeur aanleiding zou geven.

Ik daarentegen zou invoeging van dat woord wel als een verbetering beschouwen. In meerdere wetten is bepaald, dat een zekere handeling alleen dan een bepaald effect zal hebben, als ze bij herhaling wordt gepleegd. Ik wijs bijv. op het Wetboek van Koophandel en op hetgeen daar voorkomt omtrent kooplieden en handelszaken. Niet elke verkoop stempelt een burger tot handelaar.

Waar ik derhalve de wijziging, door de Regeering in overweging gegeven, een verbetering acht, daar zou er voor mij geen voldoende aanleiding meer zijn om mijn voorstel van dit artikel aan te houden, te handhaven, indien de Regeering bedoelde wijziging aanbracht. Maar dit moet dan ook eerst vaststaan. Brengt de Regeering die wijziging niet aan, dan kan ik niet besluiten mijn voorstel in te trekken.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat, nu eenmaal het voorstel door den heer Goeman Borgesius gedaan is, ook alleen dàt voorstel besproken kan worden. Men kan er op dit oogenblik niet allerlei andere quaesties bij halen en gaan vragen wat de Minister in dit of dat geval zeggen of doen zal. Nu de heer Borgesius zijn voorstel niet heeft ingetrokken, is dunkt mij, alleen deze vraag aan de orde: zullen wij met de beraadslaging over dit punt voortgaan of niet?

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel van den heer Goeman Borgesius, om de behandeling van sub 7°. te schorsen, wordt in stemming gebracht en met 44 tegen 33 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Fruytier, Fock, van Bylandt, van Raalte, van Foreest, Roessingh, Ketelaar, Pijnacker Hordijk, Verhey, Troelstra, Willinge', Krap, de Savornin Lohman, de Waal Malefijt, Rink, van der Zwaag, Drucker, Michiels van Verduynen, Dolk, Röell, van Limburg Stirum, van Styrum, van Wassenaer van Catwijck, Staalman, Melchers, de Visser, Hennequin, van de Velde, Goekoop, de Klerk, Bos, de Ram, Goeman Borgesius, van Idsinga, Hugenholtz, Marchant, Lieftinck, van Gijn, Helsdingen, Janssen, Cremer, Zijlma, ter Laan en Mees.

Tegen hebben gestemd de heeren van Dedem, van Alphen, Raymakers, Bolsius, van Vlijmen, Brants, van Heemstra, Pompe van Meerdervoort, Sluis, Nolens, van Asch van Wijck, van Sasse van Ysselt, van Löben Sels, Bijleveld, Travaglino, Aalberse, Lucasse, van den Berch van Heemstede, Passtoors, van den Heuvel, Friesen, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, Schokking, Mutsaers, Beckers, Arts, Talma, van der Borch van Verwolde, Okma, van Nispen tot Sevenaer, van Vliet en de Voorzitter.

Over sub 8 wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over ART. XXIII, luidende:

„Artikel 10 wordt vervangen door een nieuw artikel, luidende:

1. Eene commissie, als bedoeld in art. 15*q*, kan, voor zooveel het deel der gemeente betreft, waarover zich haar bemoeiingen uitstrekken, eene met redenen omkleede aanwijzing doen van vergunningen, die ingevolge art. 9 voor intrekking in aanmerking komen. De burgemeester doet gelijke aanwijzing.

2. Binnen eene maand na ontvangst van eene aanwijzing, als bedoeld in het vorige lid, wordt door het college, dat tot intrekking bevoegd is, een besluit genomen, waarvan afschrift wordt gezonden aan bovenbedoelde commissie, en, indien het besluit door Gedeputeerde Staten is genomen, aan burgemeester en wethouders.

3. Is binnen den gestelden termijn geen besluit genomen, dan wordt de intrekking geacht te zijn geweigerd.

4. Intrekking geschiedt bij met redenen omkleed besluit, dat den belanghebbende in gesloten omslag wordt uitgereikt.

5. Uitreiking van een besluit van Gedeputeerde Staten aan belanghebbende geschiedt door tusschenkomst van burgemeester en wethouders".

De **Voorzitter**: Op dit artikel is een amendement voorgesteld door de heeren Janssen en Bolsius, strekkende om art. 10, eerste lid, te lezen:

„De burgemeester kan eene met redenen omkleede aanwijzing doen" enz. en om in art. 10, tweede lid, te doen vervallen de woorden „aan bovenbedoelde commissie en".

De heer **Janssen** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en den heer Bolsius ingediende amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon noch de instelling van de plaatselijke commissies zelf, noch de taak van deze in het algemeen de sympathie had van mijn geachten medevoorsteller en mij, hebben wij toch na de wijziging, gisteren door de Regeering aangebracht, medegewerkt tot het in de wet brengen van die commissiën, zij het dan ook als facultatief. Wij hebben hedenmorgen ook medegewerkt tot de aanneming van bepalingen, waarbij de taak van die commissiën uitsluitend als adviseerend lichaam is omschreven. De daarop voorgestelde amendementen zijn door ons ingetrokken, maar datzelfde kunnen wij niet doen met het amendement op dit artikel door ons voorgesteld. Het onsympathieke, dat voor ons aanvankelijk gelegen was in de plaatselijke commissiën en de daaraan opgedragen taak en bevoegdheden concentreert zich wel voornamelijk in dit artikel XXIII. Het odieuse, indien ik het zoo noemen mag, van de bepaling komt aan het licht, indien men dat artikel slechts aandachtig leest. Daarin wordt aan de commissiën de bevoegdheid gegeven om een met redenen omkleede aanwijzing te doen van vergunningen, die ingevolge art. 9 voor intrekking in aanmerking komen met het gevolg, dat die aanwijzing een besluit dienaangaande noodzakelijk maakt. Nu hebben wij tegen de bevoegdheid, aan de plaatselijke commissie opgedragen en te adviseeren in verschillende zaken, die met de Drankwet in ver-

band staan, geen bezwaar. Maar waar dat adviseeren den vorm zou aannemen van denunciceren van feiten en gedragingen van personen, moeten wij daartegen wel degelijk bezwaar maken. Wij wenschen de commissiën niet aan te sporen tot het verrichten van speur- en informatiediensten. Immers, indien de commissie in het geval van dit artikel wil adviseeren, hoe zal zij zich dan de gegevens, de feiten verschaffen, die zij zal moeten aanhalen in de met redenen omkleede aanwijzing?

Nu begrijp ik zeer goed, dat de Regeering niet bedoeld heeft de commissies een taak op te leggen, die gelijk zou staan met politiediensten. De Regeering heeft dan ook bij de Memorie van Antwoord teruggenomen de in art. 15*q* voorkomende woorden „mede belast met het toezicht op de naleving van deze wet", en daardoor bedoeld te voorkomen dat de plaatselijke commissies zich zouden gaan beschouwen als politie en politiediensten zouden gaan verrichten in den vorm van naspeuringen of informaties. Of echter door de hier verleende bevoegdheid, met het daaraan in het tweede lid verbonden gevolg, die niet bedoelde handelingen toch niet zullen worden verricht, is een vraag, waarop wij gaarne het antwoord van de Regeering zullen hooren. Ons komt het voor, dat als de aanwijzingen in het verzoekschrift van de commissie dwingend als gevolg zullen hebben een beslissing of een besluit van het college waaraan het verzoekschrift wordt gericht, dit onvermijdelijk zal medebrengen, dat zij gaan doen aan speur- en informatiediensten, waartoe wij de commissiën niet gaarne zouden brengen.

Zooals die commissiën samengesteld zullen worden, zullen zij die aansporingen tot het ontwikkelen van veel ijver in het constateeren van overtredingen dezer wet inderdaad niet noodig hebben. Immers, het zullen bij voorkeur zijn menschen, die reeds ijver genoeg aan den dag leggen wat betreft de bestrijding van drankgebruik en drankgelegenheden.

Maken de commissiën derhalve gebruik van de haar in dit artikel verleende bevoegdheid, dan zal die opsporing van feiten, die informatiedienst gelden, in het eene geval het particuliere leven der vergunninghouders en in een ander geval hetgeen voorvalt in de localiteit met vergunning. Voorbeelden heb ik daartoe niet te geven, als wij zien in art. 10, dat die commissiën zullen kunnen geven aanwijzingen met redenen omkleed van vergunningen, die ingevolge art. 9 voor intrekking in aanmerking komen en dan in art. 9 lezen, dat niet alleen daaronder vallen de 20 redenen van intrekking voorkomende in art. 3, maar daarenboven de gevallen vermeld in art 9. Daaruit zal ongetwijfeld volgen dat indien die commissiën van hun bevoegdheid tot aanwijzing gebruik maken, hetgeen zij natuurlijk gaarne zullen willen doen, zij noodwendig zullen moeten treden in een beoordeeling van het particuliere leven der vergunninghouders op het gebied van den politiedienst door informeeren naar en opsporen van feiten en gedragingen. Ik geloof echter dat het niet wenschelijk is dat de commissieleden daartoe door een wetsbepaling worden aangewakkerd.

Dat zijn bevoegdheden die meer speciaal en eigenaardig behooren en ook moeten blijven behooren tot de taak der politie. Het komt ons dus voor dat, lettende op den ijver der te benoemen commissieleden, het gevolg van deze bepaling onvermijdelijk zal zijn, dat zij zich tot het adviseeren niet zullen bepalen en dat zij zullen treden op het gebied van de politie. Daar wij dit willen vermijden hebben wij een amendement voorgesteld, strekkende om aan een aanwijzing door een commissie geen meerder gevolg te verbinden, dan aan elke andere aanwijzing. Wat dus over de commissiën in dit artikel is bepaald, kan gevoegelijk daaruit vervallen.

Op deze gronden beveel ik ons amendement bij de Kamer aan.

Het moet nu aldus luiden:

„Art. 10, eerste lid, wordt gelezen: De burgemeester kan eene met redenen omkleede aanwijzing doen enz."

In art. 10, tweede lid, vervallen de woorden „aan bovenbedoelde commissie en".

De **Voorzitter**: De voorstellers hebben een wijziging in hun amendement gebracht, en wel om in het eerste lid de slotwoorden: De burgemeester doet gelijke aanwijzing", te doen vervallen.

Het amendement wordt ondersteund door heeren van Foreest, van den Heuvel, van den Berch van Heemstede en Bos, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft nu in zijn amendement, zooals hij het voorlas, een tweede element opgenomen, dat hij met geen woord toegelicht heeft en waardoor het artikel buiten de commissiën aanmerkelijk gewijzigd zou worden.

Er stond: „De burgemeester *doet* eene met redenen omkleede aanwijzing." Heb ik goed gehoord, dan wenscht de geachte afgevaardigde dit te veranderen in: „De burgemeester *kan* . . ."

Ik zou wel willen weten, of dit de bedoeling is; en, zoo ja, daarvan gaarne eenige toelichting hebben.

De heer **Janssen**: Mijnheer de Voorzitter! Er is een vergissing in de redactie. De bedoeling is, dat de burgemeester de aanwijzing zal doen, gelijk de Regeering in haar ontwerp bepaald heeft. Het amendement wordt dus gelezen: „De burgemeester doet een met redenen omkleede aanwijzing", enz.

De **Voorzitter**: Het amendement is opnieuw gewijzigd. De aanhef moet gelezen worden: „De burgemeester doet eene met redenen omkleede aanwijzing van vergunningen enz", terwijl de slotwoorden: „De burgemeester doet gelijke aanwijzing" vervallen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij niet gelukt, uit de toelichting van het amendement de reden te ontdekken, waarom deze wijziging verlangd wordt.

Gelijk de geachte afgevaardigde weet, heeft men in de latere jaren in onze administratieve regelingen meer en meer het beginsel van „self-government" opgenomen door de medewerking van de burgerij te hulp te roepen, terwijl nu op eens, nu het geldt het inroepen van de medewerking der burgerij tot het tegengaan der drankzucht en wat daarmede samenhangt, de bezwaren daartegen zoo hoog worden uitgemeten.

Ik behoef slechts te herinneren, hoe in andere wetten aan de burgerij bevoegdheden van veel ingrijpender aard verleend zijn. Bij het college van zetters bijv. heeft men een commissie uit de burgerij, die indringt tot in de diepste geheimen der financieele positie, waarin de medeburgers verkeeren.

Daar heeft men niet gevraagd: hoe kunnen zij dat doen, hoe hebben zij de gegevens daarvoor; men heeft daar niet gezegd: dan moeten zij speur- en informatiediensten gaan verrichten; maar men heeft begrepen, dat het college van zetters, zonder nader onderzoek, zekere gevallen beoordeelen kan, omdat zij zekere kennis van zaken heeft, die tot het vestigen van een oordeel kan leiden.

Men heeft bij de Ongevallenwet een soortgelijke commissie ingesteld, die men zelfs de bevoegdheid heeft gegeven om op te komen tegen een te hooge rente, die aan een arbeider, die een ongeluk heeft bekomen, is toegekend. Nu kan men vragen: is er hatelijker ding denkbaar, dan te moeten onderzoeken of de rente, die aan een werkman is toegekend, en waarmede hij in zijn schik is, niet te hoog is en dus lager moet gesteld worden? Men kan zeggen: neen, het geldt hier eenvoudig het doen van recht; evenzeer als er pogingen zullen kunnen worden aangewend om de rente te verhoogen, moet men er voor op kunnen komen om ze te verlagen.

Hetzelfde vindt men bij de Leerplichtwet; ook bij die wet zijn commissiën ingesteld, die zelfs het recht van citatie hebben, ten einde de schuldigen voor zich te kunnen doen komen, hen te ondervragen, contrôle over hen uit te oefenen en hen onder zekere verplichtingen te stellen. Hetzelfde heeft men bij de Woningwet, waarbij zelfs drie burgers het recht hebben verkregen om allerlei dingen te gaan onderzoeken omtrent de gesteldheid van de woningen, het getal personen, die daar in wonen en om, wanneer zij zekere bevindingen in dit opzicht hebben bekomen, daarvan rapport te maken, waarmede men rekening moet houden, opdat aan de verkeerde toestanden een einde worde gemaakt. Bij de Gezondheidswet hebben wij commissiën gekregen met zeer ver gaande bevoegdheden, die

zij niet kunnen uitoefenen zonder zekere kennis te hebben gekregen.

Nu zou ik willen vragen: waar de wetgever dien weg heeft betreden, en wel uit dit motief, dat de autoriteiten eensdeels te zeer bezet zijn en anderdeels niet over alle noodige gegevens kunnen beschikken, waarom vindt men nu in dit voorstel iets, dat met kracht moet worden bestreden?

Ik had verwacht, dat de geachte afgevaardigde ons daaromtrent nader zou hebben ingelicht. Zooals ik het nu versta, klinkt het vreemd, dat men in een Kamer, die herhaaldelijk dergelijke commissiën zonder tegenspraak heeft laten doorgaan, toen het betrof de particuliere financiën, ongevallen, leerplicht, nu zoo vreesachtig zou zijn, waar het alleen geldt, de wet tegen het misbruik van sterken drank beter te doen werken.

Ik begrijp dit te minder, omdat hetgeen in dit artikel aan die commissiën wordt gegeven, een bevoegdheid is, die lang zoo ver niet gaat als de bevoegdheid, die aan de andere commissiën is gegeven. Het geldt hier een uiterst kleine, geringe bevoegdheid. Er staat niet, dat de commissiën aanwijzingen *moeten* doen, maar dat zij aanwijzingen *kunnen* doen. Waar de commissie geen obligo heeft, daar kan de facultatieve bevoegdheid geen andere beteekenis hebben dan deze: dat de commissie, indien zij beschikt over gegevens, die, wanneer zij maar op het stadhuis bekend waren, den burgemeester zouden nopen om een aanwijzing te doen bij burgemeester en wethouders tot intrekking der vergunning, die dan ook ter kennis van burgemeester en wethouders moet brengen.

Nu zeggen de geachte afgevaardigden, dat hierdoor de commissie toch weer een politie-commissie zal worden; maar dat is tegen de uitdrukkelijke bedoeling van dit artikel, want juist waar eerst een politietoezicht aan deze commissiën was toegedacht en daarom de vrouwen waren uitgesloten van het lidmaatschap, is daarna dat politietoezicht uitdrukkelijk weggenomen en is ook de beperking weggelaten, dat alleen mannelijke personen in de commissie zitting mogen hebben.

Waaruit leiden nu de geachte afgevaardigden af, dat deze commissiën toch dergelijke speurdiensten zullen moeten doen?

De bevoegdheid, die deze commissiën krijgen, strekt zich niet verder uit dan om, wanneer zij kennis krijgen van gegevens, deze, niet lichtvaardig, maar met redenen omkleed, ter kennisse te brengen van de autoriteit, die de macht heeft tot intrekking der vergunning.

Daar dus noch van politiedaden, noch van speurdiensten van verre sprake is, maar alleen van het verleenen van zekere hulp vooral in zoodanige gemeenten waar, door de uitgestrektheid noch de burgemeester, noch burgemeester en wethouders steeds ten volle in staat zijn om aan de hun opgelegde verplichting te voldoen, — wat zal daar van het amendement het gevolg zijn? Dat, òf in onderscheidene gevallen de intrekking eenvoudig een doode letter blijft, omdat burgemeester en wethouders geen kennis van zaken hebben, òf wel dat de gemeente in het leven zal moeten roepen een soort van inspecteurs om onderzoekingen te doen en dat men daarop zal moeten afgaan of op de mededeelingen van de politieagenten; en dan vraag ik, of dit altijd de meest gewenschte personen zijn, waarop men met genoegzaam vertrouwen kan afgaan. En als geen van beide gebeurt, dan zal door burgemeester en wethouders dikwijls niet kunnen gehandeld worden. Daarom komt het mij voor, dat een kleine steun aan den burgemeester en aan burgemeester en wethouders om het artikel betrekkelijk de intrekking van de vergunning meer tot zijn recht te doen komen, in dezen uiterst zachten vorm aan geen bedenking onderhevig kan zijn, als men ernstig den weg van het opruimen van verkeerdheden op wil.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te spreken ter bestrijding van het amendement van de heeren Janssen en Bolsius. Ik begrijp absoluut niet wat er in dat amendement zit. Ik zou aan de heeren toch wel eens willen doen opmerken, dat wij hier vanmorgen hebben aangenomen, dat deze commissiën de Overheid van raad zullen dienen, zoowel des gevraagd als uit eigen beweging, omtrent alles, wat betreft de bereiking van het doel van deze wet, en nu geloof ik toch wel niet, dat de voorstellers hier zullen komen verklaren, dat daaruit niet voortvloeit dat wanneer die commissiën kennis hebben van vergunningen, die voor intrekking in aanmerking komen, zij haar mandaat zouden vervullen wanneer zij die niet onder de aandacht brachten van het college, dat het recht van intrekking heeft.

Het intrekken van de vergunningen toch behoort evenzeer tot de naleving der wet als het verleenen. En nu is het eenige wat in dit artikel staat dat, wanneer de commissie in zake intrekking handelend optreedt, burgemeester en wethouders niet kunnen zeggen: wij hebben hier een grooten prullemand en daar stoppen wij de mededeeling der commissie in, maar dat zij fatsoenlijk antwoord hebben te geven, dat zij binnen een maand een beslissing hebben te geven, ja dan neen; dat zij aan de heeren van de commissie hebben te zeggen: gij hebt u vergist of gij hebt gelijk. Waarin nu al dat gewelddadige kan zitten, dat den heeren aanleiding geeft om bij al de bepalingen, waarin de regeling wordt uitgewerkt, te zeggen: dat kan in het ontwerp blijven; en bij deze: dat moet er uit, dat vat ik niet. Wanneer het nagaan van deze vergunningen behoort tot de naleving van de wet, behoort het geven van advies daarover tot de taak van de commissie, en wanneer de vervulling van de taak van de commissie haar brengt tot de kennis van tal van vergunningen die door onwetendheid van burgemeester en wethouders niet zijn ingetrokken, maar die voor intrekking in aanmerking komen, dan doet de commissie haar plicht niet, wanneer zij die vergunningen niet aan burgemeester en wethouders of aan Gedeputeerde Staten signaleert. Dit artikel doet niets anders dan aan het hedenmorgen aangenomen beginsel toe te voegen, dat èn burgemeester en wethouders èn Gedeputeerde Staten zullen verplicht zijn om aan die commissiën, die vrijwillig haar taak vervullen, fatsoenlijk antwoord te geven, wanneer zij in dat opzicht aan de Overheid eenig advies geven. Daarom versta ik dit amendement niet. Er zal natuurlijk wel wat achter zitten, een groot mysterie. Dat begrijp ik uit het amendement op het tweede lid. De commissie krijgt bericht wanneer een vergunning is aangevraagd, zij krijgt bericht wanneer die wordt geweigerd, zij krijgt bericht wanneer die wordt verleend, in al die gevallen krijgt de commissie daarvan bericht, maar de voorstellers van het amendement waken er zorgvuldig voor, dat zij van de intrekking geen bericht krijgt. Ik heb onmiddellijk gezegd, dat ik niet begreep welk motief de heeren voorstellers voor het amendement hadden; er zit, zooals ik reeds zeide, zeker een groot geheim achter, en ik zou daarom den heeren voorstellers wel eens willen vragen, of zij dat geheim nu eens willen onthullen.

De heer **Janssen**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik reeds bij de toelichting heb aangetoond, gaat ons amendement tegen het aansporen van de vermoedelijk toch reeds ijverige commissiën, tot het doen van met redenen omkleede aanwijzingen, die tot gevolg hebben een verplicht besluit als staat in het tweede lid van dit artikel. Immers op zulke aanwijzing moet volgen een besluit van burgemeester en wethouders of van Gedeputeerde Staten.

De heer Talma stelt het wat al te naïef voor, wanneer hij zegt: zij krijgen binnen een maand slechts beleefdheidshalve een bericht met ja of neen. Mijnheer de Voorzitter, er moet volgen een besluit van den gemeenteraad of van Gedeputeerde Staten. Wanneer de commissie nu weet dat er een met reden omkleed besluit van burgemeester en wethouders of van Gedeputeerde Staten moet volgen op elke door haar gedane aanwijzing, dan zal zij daarin gereedelijk aanleiding vinden om zich gaarne alle inlichtingen te verschaffen, en zich op de hoogte te stellen zoowel van de gedragingen van den vergunninghouder zelf, als van hetgeen er voorvalt in deze of gene localiteit met vergunning.

Nu zal men ons kunnen tegenvoeren: maar wanneer uit alinea 1 wordt weggenomen, wat gij wenscht, dan heeft de commissie toch altijd nog de bevoegdheid. Die bevoegdheid heeft de commissie zeer zeker, omdat wij door aanneming van art. 15*q* hebben uitgemaakt, dat zij kan adviseeren in alle zaken die in betrekking staan tot deze wet. Maar ik herhaal, wat ik reeds zooeven heb gezegd, wanneer burgemeester en wethouders of Gedeputeerde Staten op die aanwijzing moeten nemen een besluit dan heeft dit tot gevolg dat de commissies veel meer haar werkkring zullen zoeken in het doen van dergelijke aanwijzingen.

Individueel kan natuurlijk een ieder, ook zonder lid te zijn van een commissie, aanwijzingen doen ter plaatse waar dit gevolg kan hebben, doch dat gevolg moet niet bij de wet bepaald worden.

De heer Minister is begonnen te zeggen, dat wij hier in deze wet de medewerking van de burgerij dus niet wenschen, en dat wij het beginsel van selfgovernment, in menige andere wet voorkomende, hier niet willen opnemen. Doordat wij dezen morgen ons verzet tegen het voorgestelde art. 15*q* hebben laten varen, hebben wij wel degelijk medegewerkt tot het opnemen van het selfgovernment ook in deze wet; maar wat de uitvoering daarvan betreft, hebben wij ook dan nog het recht ons te verzetten tegen hetgeen daaromtrent is bepaald in dit artikel.

De Minister heeft verder deze commissie en haar taak vergeleken met het college van zetters, met de commissiën van de Ongevallenwet, de Leerplichtwet en de Woningwet, en gevraagd waarom wij nu hier bezwaar maken. Maar deze zaken zijn m. i. niet te vergelijken. Het geldt hier het doen van aanwijzingen door een commissie, die tot gevolg kunnen hebben, dat iemand uit zijn bedrijf zal worden gezet. Dit gaat heel wat verder dan wanneer een college van zetters zorgt voor gelijkmatigen aanslag in de belasting en gelijkmatige werking daarvan, en ook heel wat verder dan wanneer een commissie ingevolge de Leerplichtwet medewerkt, na de gegevens ontvangen te hebben van den arrondissements-schoolopziener, tot de goede uitvoering der wet. Die commissie toch zorgt niet zelf voor de gegevens, gaat niet zelf op informatie uit, doch ontvangt die, en handelt dienovereenkomstig.

Nu zegt de Minister, dat hier absoluut niet kan bedoeld zijn het verrichten van speurdiensten door de commissie zelf in te voeren. Dit geloof ik gaarne; daarom heeft zij ook de woorden: „mede belast met het toezicht op de naleving van deze wet" doen vervallen, maar ondanks haar bedoeling zullen de gevolgen dezelfde blijven, omdat deze aanwijzingen door de commissie niet te doen zullen zijn zonder eigen onderzoek, informatie en opsporing. Ook beroep ik mij hiertoe op een zinsnede uit de Memorie van Antwoord. Daar zegt de Minister in antwoord op het gemaakte bezwaar, dat er in de commissie geen vrouwen konden zitting nemen, dat hij dit aanvankelijk niet had gedaan, omdat het voor de vrouwen minder geschikt is door te dringen in de beruchte buurten. Indien het werkelijk zoo staat met den werkkring der commissiën, komen wij dan de speurdiensten niet zeer dicht nabij? Hoe goed de bedoeling der Regeering ook moge zijn, deze bepaling zal wel degelijk tot gevolg hebben, dat vooral de ijverige leden der commissie verder zullen gaan dan het geven van advies en dat zij diensten zullen verrichten, die eigenaardig behooren bij de politie. En daartegen geldt ons bezwaar.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben over het algemeen een zeer sterk tegenstander van het genus van menschen, dat men noemt delatores, en hadden wij hier te doen met het opdragen van speurdiensten aan particulieren, dan zou ik beslist zijn voor het amendement. Het selfgovernment kunnen wij hier buiten beschouwing laten. Tusschen de voorbeelden van den Minister en wat hier wordt voorgesteld zijn punten van overeenkomst, doch ook van groot verschil. Maar ik bepaal mij uitsluitend bij het artikel en dan meen ik, dat de daartegen aangevoerde bedenkingen niet van overwegenden aard zijn.

Men moet dit artikel lezen in verband met het vorig art. 9, waarnaar het verwijst. Er wordt gezegd: „eene met redenen omkleede aanwijzing van vergunningen, die ingevolge art. 9 voor intrekking in aanmerking komen". Dit zijn zeer precies omschreven gevallen, grootendeels voor ieder zichtbaar of gemakkelijk na te gaan en waarvoor geen bijzonder onderzoek noodig is, althans geen politiedienst.

Alleen in een paar gevallen is zulk een onderzoek van wat in de tapperij geschiedt wel noodig, o. a. wanneer zich in de localiteit feiten hebben voorgedaan die de vrees wettigen dat de voortduring der vergunning een gevaar zou opleveren voor de openbare orde of veiligheid. Dit zijn echter exceptioneele gevallen en er zal niet veel gevaar zijn dat een commissie van particulieren zich daarmede heeft in te laten. De openbare orde wordt niet zoo heel licht bedreigd. Toch zou het kunnen zijn dat een kroeg gevaar opleverde voor de openbare orde, dat de politie te veel door de vingers zag, althans zich bij gebrek aan tijd nooit ter plaatse vertoonde. De commissie, die wellicht voor zoo'n geval meer tijd heeft, zou dan een aanwijzing kunnen doen aan het bestuur. De andere gevallen geven geen aanleiding tot een speciaal onderzoek naar overtredingen; waar een zoo beperkte opdracht aan de commissie wordt gegeven, kan ik geen reden vinden om mede te gaan met het amendement-Janssen c.s. Dit zou wel het geval zijn wanneer wij te doen hadden met delatores zooals aanvankelijk was voorgesteld. Nu echter dit artikel zoo sterk afwijkt van de oorspronkelijke regeling, kan ik met het ontwerp wel medegaan.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De geachte afgevaardigde, die het amendement toelichtte, heeft verwezen naar de Memorie van Antwoord en gezegd, dat daar staat, in verband met het opnemen van vrouwen in de commissie, dat vrouwen minder geschikt zijn om in achterbuurten den stand van zaken op te nemen. Hij ziet echter voorbij, dat juist, omdat die taak niet aan de commissie wordt opgedragen de vrouwen er wel in kunnen zitting nemen. De aanhaling pleit dus niet vóór, maar tegen hem en versterkt, wat ik gezegd heb.

De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat bij het college van zetters, bij de commissie in de Leerplichtwet en in de Ongevallenwet niet zulke aanmerkelijke belangen betrokken zijn, omdat intrekking ten gevolge heeft, dat iemand zijn brood verliest. Volkomen juist; maar de geachte afgevaardigde verliest uit het oog, dat de commissie opkomt voor recht en gerechtigheid, en dat degeen, die nu zijn brood verliest, het anders zou houden tegen het recht en tegen de wet en een ander, die aan de beurt is om de broodwinning te krijgen en daartoe gerechtigd is, er buiten blijft. Dit soort van opkomen voor iemands broodwinning is een opkomen voor de broodwinning van iemand, die er niet toe gerechtigd is en onthouding van de broodwinning aan hem, die er al lang op wacht.

Nu moet de geachte afgevaardigde niet uit het oog verliezen, dat, wanneer de commissie optreedt en een aanwijzing doet, de man nog niet zonder broodwinning is. Het advies zal getoetst en onderzocht worden, en wanneer blijkt, dat de aanwijzing verkeerd is, zal zij geen effect hebben. Ik vraag, of de geachte afgevaardigde, wanneer bleek, dat de aanwijzing juist was, en men dus met een verkeerden persoon te doen had, de bescherming van dien persoon tegen het recht in, op zich zou willen nemen?

Ik heb er zooeven op gewezen dat voor de besturen van grootere gemeenten de volledige uitvoering van deze wet met de gewone organen, die hun ten dienste staan, geen lichte taak is, en dat zij dus, wanneer er geen andere middelen komen, om hen te helpen, zich allicht gedrongen zouden zien, om, evenals men dat te Amsterdam met het lager onderwijs doet, afzonderlijke gemeentelijke inspecteurs aan te stellen om voor het opsporen van deze zaken te zorgen. Maar laat men niet uit het oog verliezen dat, wanneer de geachte voorstellers van meening zijn, dat ten deze geen bevoegdheid aan een commissie moet worden toekend, en er dus inspecteurs voor worden benoemd, het getal Rijks-inspecteurs, dat de Regeering zich nu als zeer klein voorstelt, allicht grooter zal moeten zijn.

Laat ons toch niet vergeten, dat, wat de wet van '81 juist afbreuk heeft gedaan, was, dat aan de uitvoering niet de hand is gehouden. Waar het voor de toekomst op aan komt, is dan ook niet alleen om nu een wet te maken, maar om daarin zulke bepalingen op te nemen, dat, wanneer het ontwerp wet wordt, deze ook zal worden uitgevoerd en opgevolgd. Nu is de geachte afgevaardigde in gebreke gebleven eenigermate aan te toonen, dat wanneer deze hulp niet aan de autoriteiten gegeven wordt, deze evengoed in staat zullen zijn voor de handhaving der wet te waken.

Ik herhaal, wat ik zooeven gezegd heb: er is geen speurdienst. De heer Lohman heeft er op gewezen, hoe de aard van de bepalingen van art. 9 dit uitsluit, maar bovendien wordt het uitgesloten door het facultatieve der bevoegdheid. Daarom begrijp ik niet, hoe men, waar bij zooveel andere wetten de hulp der burgerij gretig wordt aanvaard, nu tracht op te komen voor de belangen niet van rechtvaardige vergunninghouders, maar van hen die tegen recht en rede in handelen.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie adviseert in haar meerderheid voor het amendement. De minderheid, die uit niemand bestaat dan mij zelf, adviseert er tegen. Ik geloof, dat de gronden voor en tegen voldoende zijn toegelicht, zoodat het voor mij overbodig zal zijn dit nog eens te herhalen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement wordt in stemming gebracht en verworpen met 44 tegen 36 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Zwaag, van Veen, van Löben Sels, Michiels van Verduynen, van Wassenaer van Catwijck, Staalman, Aalberse, Lucasse, Melchers, de Visser, van den Berch van Heemstede, Kolkman, Schaper, van Karnebeek, Goeman Borgesius, Friesen, Duymaer van Twist, van Wijnbergen, Schokking, Mutsaers, Helsdingen, Talma, van der Borch van Verwolde, ter Laan, van Nispen tot Sevenaer, van Vliet, van Bylandt, van Dedem, van Alphen, Raymakers, Troelstra, van Vlijmen, Brants, van Heemstra, Krap, de Savornin Lohman, de Waal Malefijt, Pompe van Meerdervoort, Sluis, Nolens, van Asch van Wijck, van Sasse van Ysselt, van Kol en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Drucker, Dolk, Röell, van Limburg Stirum, van Styrum, Travaglino, Hennequin, van de Velde, Goekoop, de Klerk, Bos, de Ram, Passtoors, van Idsinga, van den Heuvel, Marchant, Lieftinck, Beckers, van Gijn, Arts, Janssen, Cremer, Zijlma, Okma, Mees, Fruytier, Fock, van Raalte, van Foreest, Roessingh, Ketelaar, Pijnacker Hordijk, Verhey, Bolsius, Willinge en Rink.

Art. XXIII wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Op art. XXIV was een amendement voorgesteld door de heeren Janssen en Bolsius, dat echter vervallen is door de verwerping van het amendement op art. XXIII.

ART. XXIV wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

ART. XXV wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. XXVI, luidende:

„In art. 13, eerste lid, worden vóór het woord: „gewaarmerkt" ingevoegd de woorden: „of, indien het eene door Gedeputeerde Staten verleende vergunning geldt, door den griffier der Staten"; wordt voor: „afschrift der vergunning" gelezen: „afschrift van de akte van de vergunning"; en wordt voor: „duidelijk leesbaar" gelezen: „beide duidelijk leesbaar en niet hooger dan twee meter boven den vloer".

Van art. 13 eerste lid, vervalt nummer 3.

In art. 13 worden na het eerste lid een nieuw tweede en derde lid ingevoegd, luidende:

„2. Indien de vergunning is verleend voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*, wordt naast of onder het woord „*Vergunning*" geplaatst: „niet voor verkoop per glas".

3. Indien de vergunning strekt voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten of in de localiteit van eene sociëteit, wordt naast of onder het woord: „*Vergunning*" geplaatst: „voor logement" of „voor sociëteit".

In art. 13, tweede (nieuw: vierde) lid wordt voor „moet" gelezen: „wordt", en vervalt telkens het woord: „worden".

Aan art. 13, vierde lid, worden de volgende woorden toegevoegd: „Indien dat woord niet binnen den gestelden termijn is weggenomen, doen burgemeester en wethouders het wegnemen ten koste van den nalatige."

Aan art. 13 wordt toegevoegd een vijfde lid, luidende:

„5. Indien de vergunning strekt voor den verkoop in de localiteit van eene sociëteit, is in die localiteit steeds aanwezig eene door de handteekening van ten minste twee leden van het bestuur onder bijvoeging van dagteekening, afgesloten lijst van de leden, welke op verzoek wordt vertoond of waarvan op verzoek een afdruk of afschrift wordt verstrekt aan een ambtenaar, belast met het opsporen van overtredingen van deze wet".

De **Voorzitter**: In dit artikel is een schrijffout ingeslopen. In den vijfden regel van n° .5, moet „of" veranderd worden in „en".

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft geen bezwaar tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging.

Ik zou de Regeering nog wel willen vragen, of in het eerste lid van art. 13 niet een bepaling is opgenomen uit de vorige wet, die na deze wetswijziging een andere strekking zal hebben en allicht bezwaren zal kunnen opleveren. Er staat namelijk, dat in elke inrichting waar krachtens vergunning sterke drank in het klein wordt verkocht „een door den gemeente-secretaris, of, indien het een door Gedeputeerde Staten verleende vergunning geldt, door den griffier der Staten gewaarmerkt afschrift van de akte van vergunning, alsmede een gedrukt exemplaar van de wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling van openbare dronkenschap, beide duidelijk leesbaar, en niet hooger dan twee meter boven den vloer zijn opgehangen."

Ik geloof dat, wanneer iemand zich voorstelt welken omvang dat gedrukt exemplaar van de wet zou moeten hebben dat, 2 meter boven den vloer opgehangen, duidelijk leesbaar aan het publiek zou moeten vertoonen al de bepalingen dezer geheele wet, hij dit wel een buitengewone wijze van versiering dier vergunningslokalen zal vinden.

Waarvoor staat deze bepaling in de wet? Niet opdat al die bepalingen bekend zouden zijn aan de bezoekers of herinnerd zouden worden aan den vergunninghouder, maar opdat die bepalingen, die betrekking hebben op hetgeen daar mag gebeuren en het verblijf houden aldaar herinnerd worden. Daarom geloof ik, dat het aanbeveling zou verdienen niet in het algemeen te zeggen: „een gedrukt exemplaar van de wettelijke bepalingen tot regeling enz.", maar dat er zou staan: „een gedrukt exemplaar van door Ons aan te wijzen artikelen van deze wet". Wanneer dat er voor in de plaats kwam, zou bij Koninklijk besluit een extract gemaakt worden van de voornaamste wetsbepalingen, die dan in de vergunningslokalen kunnen worden opgehangen.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wensch ik te ondersteunen den wensch, zooeven uitgesproken door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs. De voldoening van dien wensch zal ook dit voordeel hebben, dat men dan die bepalingen, die meer in het bijzonder ter kennis van de bezoekers moeten komen, kan uitkiezen, en dat het op die wijze allicht een meer leesbaar stuk zal worden dan wanneer men de geheele wet in het lokaal ophangt

Ik wensch den Minister ook nog te vragen of, indien hij aan den wensch van den heer Talma gehoor geeft, het niet wenschelijk zal zijn er bij te bepalen, dat ook zullen worden bijgevoegd de door den Minister aan te wijzen artikelen van het Strafwetboek. Wij weten allen, dat de strafbepalingen op de openbare dronkenschap eerst in de Drankwet zijn opgenomen, maar later naar het Strafwetboek zijn overgebracht. En die strafbepalingen zijn juist voor het de herbergen bezoekend publiek van bijzonder belang, veel meer dan de meeste artikelen van de Drankwet. Op dien grond zou ik dergelijke aanvulling zeer op prijs stellen.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met gedeeltelijke instemming vernomen, hetgeen de geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs gezegd heeft over het ophangen van een exemplaar der wettelijke bepalingen op den kleinhandel in sterken drank in de localiteit waaraan vergunning is verleend. Nu die wettelijke bepalingen een zooveel grooter omvang nemen als het gevolg zal zijn van deze wijzigingen, zou ik aan de Regeering willen vragen, of zij er ernstig bezwaar tegen zou hebben, indien het voorschrift omtrent het ophangen van die bepalingen in die localiteiten, geheel uit de wet verviel. In dergelijke localiteiten vindt men gewoonlijk onder vele andere twee schilderijen, één, waarop de regelen van de biljartkunst

zijn aangegeven, en één, waarop voorkomen de voorschriften tot regeling van den verkoop van sterken drank; maar ik geloof, dat van al de versierselen in die localiteiten geen minder de aandacht trekken dan juist die twee en dat die daarom zonder schade geheel konden gemist worden.

Indien de Regeering geen ernstig bezwaar heeft om dit gedeelte uit het artikel te nemen, zou ik wel geneigd zijn in dien geest een voorstel te doen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnde Voorzitter! Het geldt hier een bepaling, die niet thans in het ontwerp is gebracht, maar uit de bestaande wet is overgenomen. Bij de voorbereiding van dit ontwerp heb ik mij de vraag gesteld, welk effect het zou hebben, indien een exemplaar werd opgehangen aan den muur zóó, dat het niet meer dan twee meters hoog hing, maar het kwam mij voor, dat uit deze bepaling volstrekt niet zou volgen, wat de heer Talma meent. Die geachte afgevaardigde stelt het voor, alsof die wet in haar geheel, in twee, drie of vier kolommen opgehangen moest worden op een groot gedrukt vel. Mij dunkt, wanneer dat het geval was, kon men gerust zeggen met den laatsten geachten spreker, dat het een volkomen nutteloos iets is; men zou er dan bij moeten bepalen, dat men niet lager mag dalen dan 1 Meter; anders ware het even onleesbaar als wanneer het te hoog hing.

Ik heb mij voorgesteld, dat deze zaak eenvoudig ware te vinden. Voor internationale treinen bestaan ook verplichtingen, dat enkele gegevens aanwezig moeten zijn. Men heeft daar in boekvorm, de statuten of reglementen gedrukt, en in een leeren omslag aan een koord ophangen. Wanneer men dat doet, kan men de geheele wet in een heel dun boekje en in een behoorlijke enveloppe van leer ophangen aan een koord op een hoogte van twee meter zonder iemand te hinderen. Indien men den omslag mooi maakt, is het een sieraad van het vertrek en indien men het zóó maakt, dat men het van den wand kan nemen, kan het een zeer nuttige lectuur worden voor hen, die zich in die localiteiten komen ophouden; maar ik betwijfel — en dat ben ik met den heer Talma eens — of dat eigenlijk wel beantwoordt aan het doel, waarmede oorspronkelijk deze bepaling in de wet is gebracht.

Dat brengt mij vanzelf op het voorstel van den heer Goeman Borgesius, die er zeer te recht op wees, dat, wanneer eenmaal de bepalingen van de Drankwet er moeten hangen, er voor het minst ook die bepalingen van de Strafwet dienen opgehangen te worden, waarmede menigeen meer in aanraking komt dan met de bepalingen der Drankwet, want de laatste zijn niet bestemd voor de gebruikers, voor de bezoekers der localiteit, doch voor de vergunninghouders en hun vervangers.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, aan zijn denkbeeld vasthoudt, zou ik willen raden, deze bepaling onveranderd te laten. Het kan zoo gevonden worden, dat het geen hinder geeft en het is gemakkelijk voor de politie. De agenten kunnen ook niet altijd de wet bij zich hebben of het moet in zoo kleinen druk zijn, dat het niet te lezen is. Maar er zou een bepaling aan toegevoegd kunnen worden, dat in elk lokaal moet opgehangen zijn in officieel vastgestelden vorm een kleiner stuk, waarin zoowel de bepalingen, die voor de verbruikers van belang zijn, als de betrokken bepalingen van de Strafwet worden opgenomen. Dat kan nut hebben, maar deze bepalingen te gaan veranderen vind ik overbodig; daar zij uit de bestaande wet is overgenomen, zou ik wenschen haar te laten staan.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet eerlijk erkennen, dat de door den Minister gevonden oplossing om n.l. een fraai ingebonden boekske aan een koord niet hooger dan 2 meter te hangen, niet met de woorden van dit artikel strijdt, maar toch niet geheel en al beantwoordt aan de bedoeling. Ik moet echter ook bekennen, dat ik geen kans zie het daarna door den Minister ontwikkelde denkbeeld hier à l'improviste te formuleeren; daarom geloof ik dat het het beste is deze zaak maar te laten rusten en aan de practijk over te laten, hoe deze bepaling bij de uitvoering zal werken. Ik geloof ook niet, dat de ervaring gedurende de 24 laatste jaren een overweldigenden invloed van de ophanging van de bepalingen der wet heeft doen kennen; dus, dat de vraag, welke bepalingen al of niet opgehangen zullen worden, niet overbelangrijk is.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigde *art. XXVI* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. XXVII wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over artikel XXVIII, luidende:

Artikel 15 wordt vervangen door een nieuw artikel, luidende:

„1. Het is verboden, in eene localiteit, waarvoor niet de vereischte vergunning voor den verkoop van sterken drank in het klein, of, voor zoover art. 1, vierde lid, van toepassing is, voor den verkoop, bedoeld aldaar onder letter *a*, is verleend, anderen drank te verkoopen voor gebruik ter plaatse van verkoop zonder verlof.

2. De verkoop van anderen dan sterken drank voor gebruik ter plaatse van verkoop wordt onderscheiden in:

a. verkoop van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank;

b. verkoop uitsluitend van alcoholvrijen drank.

Het verlof voor den verkoop van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank, geldt tevens voor den verkoop van alcoholvrijen drank.

3. Het verlof wordt gevraagd aan burgemeester en wethouders der gemeente, binnen welke de verzoeker het bedrijf wenscht uit te oefenen.

4. Het in art. 1*a*, derde en zevende lid, bepaalde ten aanzien van de vergunning is mede van toepassing ten aanzien van het verlof."

De **Voorzitter**: Op dit artikel was een amendement voorgesteld door den heer de Ridder c. s., dat vervallen is door intrekking van een amendement van diezelfde heeren op art. IX.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Met dit artikel begint de behandeling eener reeks van artikelen waarin de verkoop van alcoholische dranken, andere dan sterke dranken, aan contrôle wordt onderworpen. Die contrôle is noodig voor het tegengaan van clandestienen verkoop van sterken drank. De Regeering is dien weg alleen opgegaan, omdat dat noodig was voor het bereiken van het voornaamste doel dezer wet, het tegengaan van den clandestienen verkoop van sterken drank. De Regeering heeft dus niet principieel, zooals dat bij den tegenwoordigen stand der wetenschap mogelijk en noodig zou geweest zijn, stelling genomen tegenover het alcoholisme, maar zich eenzijdig beperkt tot de bestrijding van het misbruik van sterke dranken. Wij zullen dus zien gebeuren, dat eenerzijds de gelegenheden met vergunning geleidelijk worden beperkt, maar daarnaast ontstaan een voortdurend grooter aantal gelegenheden, waar met „verlof" alcoholische, maar dan niet bepaald sterke, dranken worden verkocht. Ik mag hier niet herhalen wat ik reeds bij de algemeene beschouwingen heb gezegd; ik kan mijn oordeel over het onvoldoende van deze regeling samenvatten met te verwijzen naar een plaats in het Nieuwe Testament, waar gesproken wordt van de vrouw, die één duivel uitdreef, die echter terugkwam met zeven andere, sterker nog dan hij, en het laatste van dezelven was erger dan het eerste. Zoo zal het, vrees ik, ook met de bierdrinkgewoonte gaan.

Ik heb er maar op te wijzen dat in die landen waar het biergebruik algemeen is, zooals Beieren, verklaard wordt dat het bierkwaad al even groot is als het jeneverkwaad. Ik heb maar te herinneren aan de zuidelijke provinciën van ons land, Limburg en Noordbrabant, van waar reeds enkele malen jammerkreten zijn uitgegaan naar deze Kamer over het kwaad door het biergebruik veroorzaakt en ook aan hetgeen de Minister bij de algemeene beschouwingen heeft aangetoond, omtrent de kwaal waaraan Normandië lijdt, een kwaal door hem in zoo schrille kleuren geschetst, die echter zeer zeker in de eerste plaats veroorzaakt is door het gebruik van gegiste dranken, als appelwijn, cider enz.

Ik zal op deze beschouwingen en dit vraagstuk niet verder ingaan, omdat ik niet wil terugkomen op en napleiten over een

verloren zaak. Ik volsta bij dit artikel met mijn leedwezen te betuigen, dat de strekking van de Drankwet, aan welker voorbereiding heel wat verstand, denkvermogen en spitsvondigheid is besteed — ik laat nu het resultaat in het midden — niet in die richting is gegaan, dat degenen die zich hebben ingelicht van en zich kunnen vereenigen met hetgeen door de wetenschap in de laatste jaren omtrent de oorzaken van het alcoholisme is aangetoond, daarmede tevreden kunnen zijn. Ik zal niet verder gaan dan den Minister te herinneren aan de verzoeken uit Noordbrabant en Limburg, die door middel van verschillende adressen tot ons zijn gekomen. Daarin wordt uitdrukkelijk gevraagd om beperking van het aantal bierhuizen, in de eerste plaats voor het tegengaan van den clandestienen verkoop die daarin plaats heeft Het ligt voor de hand dat hoe grooter het aantal bierhuizen wordt hoe uitgebreider en moeilijker de contrôle wordt op den clandestienen verkoop in dergelijke gelegenheden. Die beperking wordt verder gevraagd, omdat over en door het bier de menschen komen tot den sterken drank, ook dus, omdat het bier kwaad doet, en daar een oorzaak van groote ellende wordt gevonden. Men herinnere zich maar de tooneelen die daar tot heden plaats gehad hebben bij de verkiezingen.

Uit de verschillende adressen tot ons gekomen blijkt, dat het aantal bierhuizen daar enorm toeneemt en dat daar het biergebruik zulk een omvang heeft aangenomen, dat over een bierkwaad wordt geklaagd. In *Het Volk* van 26 Mei ll. komt opnieuw een klacht voor, thans speciaal gericht tot de leden dezer Kamer die voor de provincie Limburg zitting hebben.

Ik verwacht dat van dien kant, maar vooral van die leden die krachtig aan de drankbestrijding deelnemen, daarmede rekening zal gehouden worden.

In *Het Volk* van 26 Mei lees ik: „De Provinciale Bond van Kruisverbonden in Limburg, overwegende, dat voor Limburg de wettelijke bestrijding van drankmisbruik van weinig beteekenis is, indien in de nieuwe drankwet niet opgenomen worden bepalingen, waarbij de bierhuizen (clandestiene drankgelegenheden) in aantal worden beperkt, spreekt de hoop uit, dat de voor Limburg ter Tweede Kamer afgevaardigde volksvertegenwoordigers, met het bovenstaande rekening zullen houden."

Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, mij ernstig afgevraagd, of het niet op mijn weg lag pogingen te doen, een of meer amendementen te ontwerpen, waardoor beperking van het aantal bierhuizen, of juister verlofhuizen voor den verkoop van gegiste dranken, zou worden bereikt.

Evenwel het is voor een lid der Kamer ondoenlijk om door middel van amendementen een dergelijke regeling te ontwerpen. Bovendien rijst de vraag, of het wenschelijk is voort te gaan in het systeem van deze wet, omtrent welks waarde en doeltreffendheid ik door de behandeling in de laatste dagen nu niet bepaald meer overtuigd ben geworden. Integendeel, ik kom meer en meer tot de overtuiging, dat wij geheel op den verkeerden weg zijn en dat de eenige wijze waarop in deze doorgetast en met kracht ingegrepen zou kunnen worden, is, dat de Staat de schatkist aanspreekt om tot onteigening te kunnen overgaan. Ik ga daarop echter niet verder in, omdat dit thans niet aan de orde is.

Ook heb ik er over gedacht om bij dit artikel een motie voor te stellen, waardoor de Kamer gelegenheid zou krijgen zich er voor uit te spreken, dat nader bij de wet zou worden geregeld de verhouding tusschen het getal huizen met verlof waar men gegiste dranken kan verkrijgen en de bevolking van iedere gemeente, benevens de wijze waarop de dan overtollige verlofhuizen zouden moeten worden opgeruimd.

Ik ben echter tot de overtuiging gekomen, dat dit noch in den vorm van een motie noch in dien van een amendement kan. Daarom bepaal ik mij er toe deze vraag tot den Minister te richten: hoe denkt de Regeering front te maken tegenover het bierkwaad, waarover vooral uit Noordbrabant en Limburg klachten tot de Kamer gekomen zijn? Denkt de Minister metdertijd — ik noem geen termijn — met een voorstel te komen, waarbij ook tegenover dit deel van het alcoholisme, voor zoover dit mogelijk is, stelling genomen zal worden?

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een kleine opmerking te maken.

Er moet verlof gevraagd worden volgens art. 15, sub 2, voor den verkoop van gegisten en van alcohol-vrijen drank en voor den verkoop uitsluitend van alcohol-vrijen drank.

In alinea 4 wordt geregeld de wijze waarop de vergunning zal aangevraagd worden en wel bij verzoekschrift.

Nu is het een vaste gewoonte dat dergelijke verzoekschriften op zegel behooren te geschieden.

Ik vind dit zegelrecht billijk voor aanvragen van vergunning, en ook tot zekere hoogte voor de aanvrage van verkoop van gegisten en van alcohol-vrijen drank, maar ik acht dit zegelrecht niet billijk voor aanvragen van verkoop uitsluitend van alcohol-vrijen drank, die kosteloos geschiedt.

Ik stel op dit oogenblik geen amendement voor, maar geef den Minister in overweging, het artikel aldus te wijzigen:

„Het verzoekschrift houdende aanvrage tot verlof van verkoop uitsluitend van alcohol-vrijen drank en de beschikking daarop zijn vrij van zegelrecht."

Het amendement is niet gedrukt aan de leden rondgezonden, omdat wij heden zulk een mooi eind in de wet zijn doorgejaagd, wat ik niet verwachtte.

Als precedent van een vrijstelling van zegelrecht in een wet kan ik mij onder vele voorbeelden op de Gemeentewet zelf beroepen, waarin midden in de wet zoodanige bepaling staat ten aanzien van reclames bij den hoofdelijken omslag en de beschikkingen daarop in art. 266 Gemeentewet.

Het komt mij voor dat, wanneer bij de invoering dezer wet door zoovele menschen te gelijk aanvragen zullen moeten worden gedaan om verlof tot verkoop uitsluitend van alcohol-vrijen drank, het voor de administratie der gemeenten gemakkelijker zal zijn als die aanvragen niet op zegel zullen behoeven geschreven te zijn, waarbij ik voeg, dat de last om die aanvragen te moeten doen aan al die menschen wordt opgelegd in het belang van den Staat, die den clandestienen handel ook langs dezen weg wil weren.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts een zeer korte opmerking te maken. Het komt mij voor, dat de bepalingen waaraan wij nu bezig zijn niet kloppen met het intitulé van de wet. De nieuwe wet, die wij nu krijgen, zal hetzelfde intitulé dragen als de oude wet, n.l. van de wet houdende bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling van openbare dronkenschap. Ik meen dat dit intitulé onmogelijk kan behouden blijven, daar er bepalingen in de wet voorkomen, die toepasselijk zijn op een geheel ander gebied.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds bij de algemeene beschouwingen over dit ontwerp als mijn gevoelen te kennen gegeven, dat, althans voor sommige streken van ons land, een van de gewichtigste bepalingen, die in het wetsontwerp voorkomen, het nieuwe art. 15 is, waarin wordt voorgeschreven, dat voor den verkoop van andere dan sterke dranken een verlof noodig zal zijn.

Bij dit artikel vind ik geen aanleiding om daarop nu terug te komen; ik juich die bepaling zeer toe, en ik geloof, dat, al zal het intitulé van deze wet hetzelfde blijven als van de vroegere wet, deze voorschriften volkomen in het kader der wet passen, want niet alleen vermeldt het intitulé dat door deze wet de kleinhandel in sterken drank geregeld wordt, maar ook dat de wet nog steeds dienen moet tot beteugeling van openbare dronkenschap. Nu zijn wel de bepalingen die aanvankelijk in de drankwet voorkwamen meer bijzonder ter bestrijding van de openbare dronkenschap, inmiddels overgebracht naar het nieuwe Wetboek van Strafrecht, maar dat neemt toch niet weg, dat in het intitulé van deze wet ook dat gedeelte is blijven staan, en dat dus bepalingen als deze, die eenerzijds zullen dienen om den clandestienen drankverkoop beter te kunnen treffen, en anderzijds ten gevolge zullen hebben beteugeling van openbare dronkenschap, volkomen in het kader van deze wet en onder haar intitulé passen. Uit een formeel oogpunt geloof ik dus niet, dat als een bezwaar kan worden aangevoerd, dat deze bepalingen strijdig zouden zijn met het intitulé en de considerans der wet. Die bedenking zal dan ook geen reden voor mij zijn om mij te verzetten tegen deze bepalingen, die ik zeer noodig acht voor de zaak waarom het gaat.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Met den heer Melchers, die zooeven gesproken heeft over een motie, welke aangenomen is in een vergadering van den Provinciale Bond van Kruisverbonden in Limburg, stem ik in zoover in, dat het mij wenschelijk voorkomt maatregelen te treffen waardoor het getal bierhuizen kan worden beperkt. Ik voor mij heb er over gedacht bij amendement analoge bepalingen voor te stellen als die welke voorkomen in art. 2 van deze wet, waar een maximum wordt vastgesteld voor het getal vergunningen.

Ik deel echter tot op zekere hoogte de bezwaren die tegen het systeem van zoodanig wettelijk maximum bij vele leden dezer Kamer bestaat.

Het is mij bovendien bekend, dat bij zeer vele leden der Kamer die bezwaren hier in sterkere mate gelden, en dat daarvan zou blijken, wanneer bij amendement werd voorgesteld om dergelijk maximum ook toe te passen op de verloven. Ik heb daarom van dat voornemen afgezien, omdat ik van te voren zeker ben, dat dergelijk amendement geen kans van slagen zou hebben; maar ik meen toch dat op andere wijze eenigszins kan bereikt worden, wat in de bedoeling heeft gelegen van de vergadering der Limburgsche Kruisverbonden.

Daarom is het mijn voornemen twee amendementen voor te stellen, om op de bierhuizen van toepassing te verklaren de voorschriften van art. 2 *b* en 2 *c* van dit wetsontwerp.

Die amendementen zien er nog al uitvoerig uit, maar zij zijn eenvoudig een herhaling van de genoemde artikelen.

Daar ik echter meen, Mijnheer de Voorzitter, dat verschillende leden der Kamer die amendementen gaarne gedrukt voor zich zullen zien, zal ik ze schriftelijk bij u indienen, zoodat ze van avond kunnen rondgedeeld worden. Ik zal ze dan zoo noodig morgen nog eenigszins nader toelichten.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Nu wij bezig zijn met de regeling van de materie der verloven, wensch ik den Minister te vragen, of niet nog enkele bepalingen op localiteiten met vergunning betrekking hebbende, ook hier van toepassing zullen worden verklaard. Ik heb daarbij meer in het bijzonder het oog op de bevoegdheid der gemeenteraden in zake het vaststellen van sluitingsuren.

Toen eenige dagen geleden in behandeling was de bepaling van dit wetsontwerp, waarbij aan den gemeenteraad de bevoegdheid wordt gegeven om sluitingsuren vast te stellen voor de localiteiten met vergunning, heeft de Minister op een vraag van mij, waarom dat eigenlijk noodig was, daar die bevoegdheid van de gemeenteraden immers nu reeds vaststaat, geantwoord: Die bevoegdheid uitdrukkelijk in dit wetsontwerp te constateeren is noodig, omdat de materie van den kleinhandel in sterken drank, van de vergunningen in deze wet wordt geregeld, en op dien grond de bevoegdheid van de gemeentebesturen zonder uitdrukkelijk vermelding in dit wetsontwerp later wel eens betwist zou kunnen worden.

Mij plaatsende op het standpunt van den Minister, meen ik, dat waar hier de verkoop van andere dranken — het stelsel van verlof — geregeld wordt, dezelfde overweging er toe moet leiden om bij deze materie ook een bepaling op te nemen, waarbij aan de gemeenteraden de bevoegdheid wordt gegeven sluitingsuren vast te stellen voor localiteiten met verlof. Ik heb deze opmerking thans nog in het midden gebracht, omdat de Minister waarschijnlijk hedenavond de gelegenheid zal hebben om na te gaan, of aanvulling met een dergelijke bepaling niet beslist noodig is.

De behandeling wordt geschorst en de vergadering gesloten.

92ste VERGADERING. — 2 JUNI 1904.

23. Voorstel-van Raalte c. s. tot wijziging der bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende het getuigenverhoor.

92ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 2 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. wetsontwerpen; 3°. verzoekschriften. — Behandeling en aanneming van het voorstel van den heer van Raalte c. s. tot wijziging der bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende het getuigenverhoor. — Aanvang van behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1904. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling van de artt. XXII, XXVIII en XXIX.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 90 leden, te weten de heeren:

van Wichen, Mutsaers, van Gijn, Beckers, van den Heuvel, Krap, van Foreest, Janssen, Friesen, Cremer, van Styrum, Talma, Staalman, van Alphen, Passtoors, Zijlma, Bolsius, Arts, Mees, Fock, van Raalte, Ketelaar, Pijnacker Hordijk, Verhey, Smeenge, Röell, Bos, Brants, de Savornin Lohman, van Wijnbergen, Raymakers, van Bylandt, van Kol, Nolens, Lucasse, Helsdingen, Roessingh, van Vliet, Goeman Borgesius, van Dedem, van Nispen tot Sevenaer, van der Vlugt, van Sasse van Ysselt, ter Laan, Michiels van Verduynen, Okma, de Ridder, Goekoop, Sluis, Dolk, van Wassenaer van Catwijck, van Idsinga, Ferf, Willinge, van de Velde, Troelstra, van Heemstra, Pompe van Meerdervoort, Kolkman, van Vlijmen, Schokking, van der Zwaag, van Limburg Stirum, Nolting, den Tex, Aalberse, de Vries, Bijleveld, van Löben Sels, Fruytier, Hennequin, van den Berch van Heemstede, Tydeman, Drucker, Hugenholtz, Melchers, Schaper, de Klerk, de Visser, Rink, Hubrecht, Duymaer van Twist, van Karnebeek, de Ram, Lieftinck, de Waal Malefijt, Merckelbach, van Asch van Wijck en Marchant,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer van der Borch van Verwolde, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen, ook morgen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen:

2°. Koninklijke boodschap ten geleide van acht ontwerpen van wet houdende naturalisatie van A. W. Goekus en zeven anderen.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen verzonden worden;

3°. een verzoekschrift betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van de Nederlandsche Banketbakkers-vereeniging, gevestigd te Amsterdam.

Dit adres zal worden gezonden aan de voor het wetsontwerp te benoemen Commissie van Rapporteurs.

Aan de orde is de behandeling van:

I. Het VOORSTEL VAN WET van den heer van Raalte c. s. tot wijziging der bepalingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering betreffende het getuigenverhoor (23).

Beraadslaging over het gewijzigde ART. I, luidende:

„Achter artikel 200 van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering wordt gevoegd een nieuw artikel, luidende:

Artikel 200 A. Bij het vonnis, waarbij een getuigenverhoor wordt bevolen, kan, doch alleen op eenparig verzoek van partijen, worden bepaald, dat het verhoor zal plaats hebben voor eenen regter-commissaris.

In dat geval zal het vonnis, behalve de daadzaken, welke moeten worden bewezen, inhouden de benoeming van eenen regter-commissaris alsmede de bepaling van de plaats, den dag en het uur, waarop de getuigen voor het bewijs zullen worden gehoord. Het vonnis kan tevens inhouden de bepaling van de plaats, den dag en het uur, waarop het getuigenverhoor voor tegenbewijs zal plaats hebben. Wijders worden de volgende regelen in acht genomen.

Dadelijk na afloop van het verhoor der voor het bewijs gehoorde getuigen bepaalt de regter-commissaris, voor zoover zulks niet reeds bij het vonnis is geschied, op het verzoek der wederpartij de plaats, den dag en het uur, waarop het getuigenverhoor voor tegenbewijs zal plaats hebben. Hij doet daarvan melding maken in het proces-verbaal.

Indien een der partijen verlenging van een der bovenbedoelde termijnen verzoekt, zal dit incident dadelijk door den regter-commissaris beslist worden. In dat geval, gelijk mede indien een der partijen verkorting van een der bovenbedoelde termijnen verzoekt, kan het incident ook, vóór den dag voor eenig getuigenverhoor bepaald, bij eenvoudige acte van procureur tot procureur aan zijn oordeel worden onderworpen. Tegen de beslissingen van den regter-commissaris bestaat geenerlei voorziening.

De bepalingen van de artikelen 105 tot en met 109, 111, 113 tot en met 118, 119, eerste lid, en 120 zijn mede van toepassing op het getuigenverhoor voor den regter-commissaris, met dien verstande, dat van het getuigenverhoor altijd procesverbaal wordt opgemaakt en dat de in artikel 106 bedoelde overgifte van afschrift van het vonnis zal geschieden, ook al is de procureur der wederpartij bij het uitspreken van het vonnis tegenwoordig geweest.

Aan het regterlijk collegie verblijven de bevoegdheden bij het derde lid van artikel 200 en het derde lid van artikel 119 verleend."

De heer **van Styrum**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog een paar opmerkingen te maken naar aanleiding van art. 200 A, opmerkingen evenwel van ondergeschikt belang, meer van taalkundigen aard. In art. 1 komen een paar punten voor die mij oorspronkelijk zijn ontsnapt

In alinea 2 komt tweemaal en in alinea 3 eenmaal voor de

uitdrukking: de bepaling van de plaats, den dag en het uur, waarop het getuigenverhoor zal plaats hebben. Daarvoor zal mijns inziens moeten gelezen worden: van de plaats waar en den dag en het uur waarop het getuigenverhoor zal plaats hebben. Wanneer men die redactie overneemt, dan handelt men geheel in overeenstemming met de redactie van het laatste lid van art. 103 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Op de drie door mij aangeduide plaatsen zal dus achter „plaats" moeten worden ingelascht „waar en".

Verder heb ik nog een kleine opmerking te maken naar aanleiding van alinea 4. Daar staat in de laatste zinsnede: „Tegen de beslissingen van den regter-commissaris bestaat geenerlei voorziening". Deze uitdrukking is niet fraai en evenmin in overeenstemming met de terminologie van onze wet, en ik zou daarom aan de voorstellers wel in overweging willen geven, die zinsnede te lezen: „Tegen de beslissingen van den regter-commissaris staat geenerlei voorziening open."

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! De taalkundige opmerkingen van den heer van Styrum zijn volkomen juist. De voorstellers nemen daarom de aangegeven wijzigingen in art. I van het ontwerp over.

De **Voorzitter**: Door de voorstellers worden wijzigingen gebracht in art. 1 van het voorstel, zoodat de tweede, derde en vierde alinea's zullen luiden:

„In dat geval zal het vonnis, behalve de daadzaken, welke moeten worden bewezen, inhouden de benoeming van eenen regter-commissaris alsmede de bepaling van de plaats waar, den dag en het nur, waarop de getuigen voor het bewijs zullen worden gehoord. Het vonnis kan tevens inhouden de bepaling van de plaats waar, den dag en het uur, waarop het getuigenverhoor voor tegenbewijs zal plaats hebben. Wijders worden de volgende regelen in acht genomen.

Dadelijk na afloop van het verhoor der voor het bewijs gehoorde getuigen bepaalt de regter-commissaris, voor zoover zulks niet reeds bij het vonnis is geschied, op het verzoek der wederpartij de plaats waar, den dag en het uur, waarop het getuigenverhoor voor tegenbewijs zal plaats hebben. Hij doet daarvan melding maken in het proces-verbaal.

Indien een der partijen verlenging van een der bovenbedoelde termijnen verzoekt, zal dit incident dadelijk door den regter-commissaris beslist worden. In dat geval, gelijk mede indien een der partijen verkorting van een der bovenbedoelde termijnen verzoekt, kan het incident ook, vóór den dag voor eenig getuigenverhoor bepaald, bij eenvoudige acte van procureur tot procureur aan zijn oordeel worden onderworpen. Tegen de beslissingen van den regter-commissaris staat geenerlei voorziening open."

De heer **Pompe van Meerdervoort**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de wijzigingen mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is eenparig van oordeel, dat de aangebrachte wijzigingen verbeteringen zijn en zij beveelt derhalve de aanneming daarvan aan.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde *art. I* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. II en III en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *voorstel* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer den heer van Raalte, door de voorstellers daartoe aangewezen, op te dragen het voorstel in de Eerste Kamer schriftelijk en mondeling te verdedigen.

II. Het wetsontwerp tot WIJZIGING EN VERHOOGING PER BEGROOTING VAN UITGAVEN VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1904. MAATREGELEN IN HET BELANG VAN DEN LANDBOUW IN NEDERLANDSCH-INDIË (138).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Kol**: Ik wil al dadelijk erkennen, dat, ofschoon ik een vurig voorstander ben van verbetering van den inlandschen landbouw, hetgeen dringend noodzakelijk is, daar deze in een toestand van verwaarloozing verkeert, ik een ernstig tegenstander ben van de wijze waarop men daarin wil voorzien door de oprichting van een geheel nieuw en zelfstandig departement. Dat het onze plicht is, na de „inzinking" van den oeconomischen toestand der Javanen, het oeconomisch peil van den inlander te verhoogen, een ieder zal daarmede instemmen. Dat daarvoor wetenschappelijke bestudeering van den inlandschen landbouw onmisbaar is, niemand zal dat ontkennen, en evenmin dat op dit gebied practische proeven moeten worden genomen, wat men reeds jaren lang maar al te veel verzuimde. Waarom toch is men niet reeds sedert veel vroeger in die richting werkzaam geweest? Wij hebben, al sedert 1817, een dure instelling in 's lands plantentuin; waarom heeft deze niet de noodige onderzoekingen gedaan en de noodige proeven genomen om te leeren den inlandschen landbouw op een meer rationale wijze te drijven? Nog altijd weet men niet eens welke grondsoorten het meest geschikt zijn voor elk soort van cultuur; hoeveel water de verschillende gewassen noodig hebben gedurende de verschillende perioden van den aanplant. Nog altijd heeft men niet onderzocht in hoever de irrigatie invloed heeft op de opbrengst van den bodem. Gedurende al die jaren heeft de plantentuin nog niet gezocht naar een betere wijze om te oogsten, noch naar een middel om het product beter te bewerken dan nu, op welke wijze van de rijst 40—50 pct. als gruis gedeeltelijk verloren gaat; er is niet aan gedacht om voor betere afzetmarkten voor de Java-rijst te zorgen.

Reeds in 1871 heeft de heer Holle op vele leemten gewezen, en de heer van Gorkom is er in zijn standaardwerk in 1884 nog eens op teruggekomen.

Al jaren lang is bij voorbeeld geklaagd over het uitleggen van halmen in plaats van te zaaien met korrels en over de mogelijkheid of het plukken halm voor halm met een snijmesje, niet zou kunnen worden vervangen door maaien met de zeis of met een sikkel; doch 's lands plantentuin heeft ter verbetering van die gebrekkige toestanden zoo goed als niets gedaan. In het Voorloopig Verslag is dan ook gewezen op de verzuimen van 's lands plantentuin, door zich niet meer met de verbetering van de inlandsche cultures bezig te houden; de tegenspraak daarop in de Memorie van Antwoord van den Minister lijkt mij zeer zwak.

Natuurlijk, er is wel iets gedaan. In 1900 is men begonnen op zeer geringe schaal kiemingsproeven te nemen in verband met de rijstcultuur. Het voornaamste wat men na dien tijd heeft gedaan is het wetenschappelijk onderzoek door dr. Breda de Haan ingesteld, naar de ama mentek, de bekende rijstziekte, toen de nood in Semarang zoo hoog was gestegen dat men wel verplicht was in te grijpen.

Meermalen is reeds beweerd, dat de irrigatie de ziekte van het rijstgewas in de hand werkt: 's lands plantentuin heeft geen enkele poging in het werk gesteld om dit op afdoende wijze te onderzoeken.

Het schijnt — althans de merkwaardige studie over inlandschen landbouw door den controleur de Bie buiten den plantentuin om verricht, wijst er op — dat in sommige gevallen bemesting nadeelig is voor de rijstvelden; dat daarom de inlanders, door de practijk geleerd, al doen zij het op een verkeerde wijze, afkeerig zijn van bemesting onder de tegenwoordige voorwaarden. 's Lands plantentuin heeft daarnaar geen onderzoek ingesteld. Het eenige wat deze instelling op dat gebied gedaan heeft, is een lange lijst op te maken van allerlei ziekten die op de sawahs kunnen heerschen.

Er groeit op Java uitnemende rijst, die de dubbele waarde heeft van de massa's rijst, die geteeld worden; in Krawang en Indramajoe b.v. worden deze waardevolle soorten gevonden.

Of diezelfde soorten, die meestal op particuliere landerijen worden aangeplant, niet eveneens met voordeel door de inlanders kunnen worden geteeld en waar, had de plantentuin al lang moeten onderzoeken, maar dat heeft hij niet gedaan.

De katoenteelt schijnt, nu er periculum in mora is, ofschoon de plantentuin in die richting reeds een kwart eeuw eerder had moeten onderzoeken, nu eindelijk onderhanden genomen te zullen worden. Het wordt tijd, want nog altijd heeft men niet onderzocht, welke variëteiten op Java en elders moeten worden aangeplant, welke grondsoorten daarvoor het geschiktst zijn, welke plantwijdte moet worden gekozen, enz.; zaken, die voornamelijk bij de tegenwoordige trustvorming in Amerika, zeer urgent zijn en van het hoogste belang voor Indië en Nederland.

De plantentuin heeft al zijn aandacht gewijd aan de Europeesche cultures, maar den Javaanschen landbouw, waarvan $^{99}/_{100}$ der millioenen inwoners moeten leven, heeft de plantentuin bijna geheel verwaarloosd.

Suiker, koffie, indigo, tabak, thee, al de culturen waar de Europeaan belang bij heeft, zijn daarentegen nauwkeurig onderzocht. Ook is het eigenaardig, dat blijkbaar wel eens meer werd gelet op het succes, dat door theoretische en wetenschappelijke onderzoekingen in het buitenland was te behalen, dan op de belangen van de inboorlingen zelf.

Nu zal er eindelijk, naar ik hoop, door de richting in de laatste jaren schoorvoetend ingeslagen, aan die verwaarloozing van den inlandschen landbouw een einde komen. En dan ligt het voor de hand, dat de plantentuin op het gebied van wetenschappelijke ondernemingen een zeer nuttige rol kan vervullen; maar de groote vraag is: moet daarvoor al of niet een afzonderlijk departement worden opgericht, dan wel kon deze bemoeienis gebracht worden onder de een of andere afdeeling van een bestaand departement, en zou deze laatste regeling niet tot betere resultaten aanleiding geven dan het wetsontwerp zal opleveren?

In deze gewichtige quaestie nu, welke ons scheidt, is de Minister wel ietwat luchthartig — ik zou bijna zeggen hoogmoedig — geweest. Terwijl de Kamer recht heeft, ik zou zeggen zelfs verplicht is, goede inlichtingen te vragen, heeft de Minister, ondanks herhaalden aandrang der Commissie van Rapporteurs, nog bij het opmaken van het Eindverslag, alle nadere inlichtingen geweigerd.

In de Nota van den Minister staat het volgende:

„Het door den ondergeteekende in de vergadering der Tweede Kamer van 20 November 1902 (*Handelingen* bladz. 152) ingenomen standpunt, dat de Volksvertegenwoordiging niet heeft te doen met de ambtenaren in Indië maar met den Minister, acht hij ook thans nog het eenige juiste."

Hiermede echter kan ik mij in de verste verte niet vereenigen.

Het is nu eenmaal zoo — al kan men er bezwaren tegen aanvoeren — dat hier in het Nederlandsche Parlement beslist wordt over de wetgeving van Nederlandsch-Indië, en zoolang wij die zware verantwoordelijkheid dragen, moeten wij in staat worden gesteld om over alle inlichtingen die verkrijgbaar zijn, te beschikken.

Wij moeten als kamerleden bij elk wetsontwerp weten de bezwaren der tegenstanders en de argumenten der verdedigers er van en wij hebben het volle recht des noodig alle mogelijke adviezen ter inzage te vragen, in plaats van enkele weinige mededeelingen van den Minister, die maar al te vaak onvolledig, zoo niet gebrekkig zijn, waar het Indië geldt.

Eerst dàn zullen wij in staat zijn een oordeel te vellen, wat thans voor velen uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk is.

En vooral thans, bij dit wetsontwerp, was er alle aanleiding voor den Minister de overlegging dier adviezen niet te weigeren.

Met diep leedwezen heb ik dan ook bemerkt, dat thans ook deze Minister — die zich vroeger gunstig onderscheidde van sommige zijner voorgangers en tot heden aan de Kamer geen enkele inlichting heeft onthouden — thans voor de eerste maal een stap in de richting zet, welke reeds voor Indië treurige resultaten heeft opgeleverd, en die natuurlijk ten gevolge heeft, dat, waar feiten en onwraakbare gegevens ontbreken, men op gissingen moet steunen.

Er was thans te meer aanleiding volledige adviezen over te leggen, omdat wij hier te doen hebben met een geheel nieuw voorstel, waarover de meesten onzer zich geen oordeel kunnen vormen; met een zeer onverwacht voorstel, dat uit de lucht is komen vallen, en dat zoowel in de Indische als in de Nederlandsche bladen veel bestrijding heeft ondervonden.

Doch die geheimhouding is nu eenmaal een voldongen feit, en waar volledige inlichtingen ons ontbreken, moeten wij trachten ons met gissingen te behelpen.

In de Indische bladen komen ongunstige oordeelvellingen voor over de totstandkoming van dit wetsontwerp, van personen, die tusschen de regels door laten lezen dat ze eenigszins in de geheimen van het sérail waren ingewijd.

Zoo las ik in de *Javabode* van 10 Maart 1904 het volgende:

„Ware, vóór de indiening van het ontwerp, de meening gevraagd van de, tot adviseeren in deze geroepen hoofdambtenaren, in stede de zaak als een onder-ons je te behandelen tusschen professor Treub, den Gouverneur-Generaal en den Minister van Koloniën, dan zou het stuk vermoedelijk nimmer den Haag hebben bereikt, want dan zou door deze adviseurs gemakkelijk zijn aangetoond, dat niet waar is wat in de Memorie van Toelichting wordt beweerd: „dat het belang van Nederlandsch-Indië vordert dat besloten wordt tot een uitgave in eens van f 123 500 en jaarlijks van f 177 117, omdat dit zal strekken tot bevordering van landbouwindustrie, handel en nijverheid, tot verhooging van de welvaart enz."

Wil het Parlement een goede beslissing kunnen nemen, dan moet het volledige gegevens hebben, en deze zijn ons geweigerd. Waar de Minister gemeend heeft die aan de Kamer te moeten onthouden, daar meen ik toch gerechtigd te zijn hem te vragen of al dan niet naar aanleiding van de oprichting van dit nieuwe departement — een ingrijpende maatregel — de adviezen ingewonnen zijn van de daarbij het naast betrokken hoofdambtenaren, nl. van den hoofdinspecteur der culturen, van den directeur der gouvernements-kinaonderneming en van den hoofdinspecteur van het boschwezen. En zoo ja, of die adviezen het Departement van Koloniën bereikt hebben en of de Minister in het kort kan mededeelen het advies dier tot oordeelen bevoegde en verplichte ambtenaren.

Een andere quaestie betreft het volgende:

In het Voorloopig Verslag was er op aangedrongen niet te knutselen met partieele regelingen, waarvan de gevolgen niet te overzien zijn, maar flinkweg te streven naar een rationeele indeeling der departementen van algemeen bestuur. Vrij uitvoerig werd de noodzakelijkheid daarvan toegelicht en zelfs is een poging gewaagd om aan te geven op welke grondslagen dit zou kunnen geschieden.

In antwoord daarop verklaart de Minister in de Memorie van Antwoord op bladz. 3, dat het hem „hoogst gevaarlijk voorkomt om zonder zeer dringende redenen in te grijpen in de bestaande organisatie der departementen, die zich langs historische lijnen ontwikkeld heeft". Een drietal regels, om dat gewichtige idee, in het Voorloopig Verslag opgeworpen, te weerleggen, een drietal regels, die regel voor regel onjuist en in strijd met de werkelijkheid zijn.

De Minister grijpt zelf in „zonder zeer dringende reden", want waarom, indien 's lands plantentuin zijn taak naar behooren vervulde en hem meer middelen verschaft werden, waarom zou dan niet een afdeeling van het departement van binnenlandsch bestuur hetzelfde werk kunnen verrichten dat thans aan een nieuw departement is opgedragen? Waar de Minister zegt, dat de tegenwoordige departementen zich ontwikkeld hebben volgens historische lijnen, kon ik een glimlach niet weerhouden, daar toch ieder weet op welk een treurige, irrationeele wijze de tegenwoordige indeeling der departementen is tot stand gekomen.

Hoe de toestand was — en ik ben wel verplicht, het is een gevolg van de schaarsche argumenten en mededeelingen, die wij in de Memorie van Antwoord hebben ontvangen, er wat uitvoeriger op in te gaan — hoe de toestand van de departementen was vóór de Comptabiliteitswet, behoeft eigenlijk niet te worden besproken. Toen was van een bestuur nog geen sprake. Onze koloniën waren een melkkoe, en de indeeling der departementen geeft er het bewijs van. Men had een departement van culturen, een van producten en van magazijnen, die niets anders ten doel hadden dan de saldo's ten bate van de Nederlandsche schatkist op te drijven en het beheer van de winsten, door de berooving der koloniën verkregen, zoo goed mogelijk te maken. Eerst in 1867 kan men van een werkelijke organisatie der departementen spreken, maar een, waarvan erkend wordt door een man als prof. de Louter, een autoriteit, die door den Minister niet zal worden gewraakt, dat „die organisatie meer lette op den omvang van het beheer dan op een logische indeeling".

In 1869 heeft de Gouverneur-Generaal reeds verklaard, dat men „met veel inspanning er eindelijk in geslaagd was een dragelijken toestand" te verkrijgen, en wanneer men leest de scherpe critiek destijds door den Minister van Koloniën de Waal over die departementen uitgeoefend, zal men moeten erkennen, dat van een rationeele indeeling van die takken van algemeen bestuur geen sprake kan zijn. Het is een ware „dooreenschudding", zegt die Minister, „van de verschillende takken van dienst". Reeds in 1870 spreekt een directeur in de memorie van de „heersehende verwarring" en een „ontzaggelijken achterstand".

In deze Kamer heeft men in Augustus 1866 op humoristische wijze gewezen op de zonderlinge dooreenhaspeling van het departement van onderwijs, en werd met dat mozaïkwerk den draak gestoken. Het departement van justitie, een zaak van het hoogste gewicht, bestond aanvankelijk niet; het werd eerst in 1870 opgericht, en nog zijn verschillende werkzaamheden, die men oorspronkelijk aan het departement van binnenlandsch bestuur heeft opgedragen, daar gebleven, ofschoon ze meer bij justitie thuis behooren. In 1891 leest men in verschillende officieele stukken tal van grieven, en wordt geklaagd dat men „nog steeds niet tot een rationeele indeeling is gekomen".

Zooals ik zeide, daar de Minister de opmerkingen in het Voorloopig Verslag gemaakt, eigenlijk met een Franschen slag heeft ter zijde geschoven, wil ik thans nader die klaehten over de onlogische samenstelling der departementen met enkele feiten toelichten.

Het departement van binnenlandsch bestuur had oorspronkelijk zeer veel politioneele bevoegdheden. In den tijd dat er alleen heerendiensten en cultuurdiensten bestonden, was dat onvermijdelijk, maar nu de heerendiensten aanzienlijk zijn verminderd en de cultuurdiensten gaan verdwijnen, zou een andere regeling door de veranderde toestanden noodzakelijk zijn.

Om het departement van onderwijs een tamelijken omvang te geven werd de nijverheid er bij gevoegd, maar de vischvangst en het boschbedrijf, de veeteelt en de landbouw, alle belangrijke onderdeelen van de nijverheid, bleven bij binnenlandsch bestuur.

Wat het departement van financiën betreft, is men zoo dwaas geweest om aan dat departement het verslag van den handel en de scheepvaart, benevens de uitgifte der zeebrieven op te dragen, waarvan de directeur van financiën absoluut niets weet, omdat hij er niet mede in aanraking komt.

In één woord — ik zou nog meerdere voorbeelden kunnen aanhalen — het is een geheele dooreenschudding van de takken van dienst, een grillige indeeling dier takken bij de versehillende departementen. En hoe gevaarlijk het is om een nieuw departement, zoo als nu geschiedt, zoo maar klakkeloos in te lasschen, is gebleken bij de oprichting van het departement van justitie; in 1872 wees de Gouverneur-Generaal Mijer er in zijn afscheidsrede op, dat door de oprichting van het nieuwe departement van justitie een groote achterstand in alle werkzaamheden was gekomen.

Ik zou tal van zaken kunnen noemen, welke door den loop der omstandigheden bij het departement van binnenlandseh bestuur zijn blijven hangen, hoewel zij er absoluut niet thuis behooren. Dat departement heeft zelfs nog enkele fiscale bemoeiingen; bijv. bij de verpachting der nipabosschen; het heeft de contrôle over de Paketvaart, van de schutterij, van de landsdrukkerij; het is belast met het maken van keuren, alle zaken die bij een goede indeeling niet bij dat departement behooren, maar er toch bij zijn gelaten.

Het bouwen van triangulatie-pilaren, toch zeker beter aan het departement van openbare werken toevertrouwd, is ingedeeld bij binnenlandsch bestuur. De districtspost, die toch behoort bij posterijen, is aan datzelfde departement opgedragen.

Ik zou nog verder kunnen gaan en in staat zijn een scherpe critiek op de indeeling der departementen van algemeen bestuur uit te oefenen. De Minister verdedigt die indeeling en wijst er op, dat zij langs historische lijn is tot stand gekomen, maar ik meen voldoende te hebben aangetoond, dat zij op een zeer dwaze wijze is ontstaan. Ik begrijp echter niet, hoe de Minister de tegenwoordige organisatie der departementen kan verdedigen, want ik durf gerust zeggen, dat men onder de tot oordeelen bevoegde personen geen enkelen verdediger daarvan zal vinden.

Ik heb straks reeds gewezen op de critiek, door verschillende personen uitgeoefend op de indeeling. Zoowel de Ministers de Waal als Fransen van de Putte, evenals de kamerleden Bool en Levyssohn Norman, als ook de oud-directeur van onderwijs, de heer van der Kemp, hebben met klem van redenen aangedrongen op een geheele wijziging van de bestaande regeling der departementen van algemeen bestuur. Ik meende dan ook op grond van de bestudeering dier verschillende voorstellen, die achtereenvolgens zijn gedaan, alle recht te hebben in het Voorloopig Verslag aan de Regeering in overweging te mogen geven nu eens den moed van den hervormer te toonen en niet langer te knutselen, maar een rationeele indeeling van de departementen tot stand te brengen. Eerst dan kunnen de belangen van den landbouw op afdoende wijze worden behartigd; zulke volledige reorganisatie van een verkeerde regeling zou toch verre verkieslijk zijn boven het hangen van nieuwen ballast aan een raderwerk, dat toch al zoo gebrekkig marcheert.

Doch nu verder. Hoe was al die jaren de houding van het Nederlandsch-Indisch bestuur tegenover den inlandschen landbouw? Ik aarzel niet, en ik meen dat het mijn plicht is dat rondweg te zeggen, dat de houding van het Indisch bestuur tegenover den inlandschen landbouw eenvoudig treurig was en als plichtsverzuim moet worden gekenschetst. Thans wil ik bij de toelichting van die aanklaeht geen enkele oordeelvelling van mij zelf er bij voegen, maar mij alleen beroepen op woorden en gegevens, welke bij dit enkele wetsontwerp in de Memorie van Toelichting en elders van dezen Minister zijn gehoord.

In de Memorie van Toelichting lezen wij reeds in den aanvang: „Wordt behartiging van den landbouw in bijna alle landen tot een gewichtig onderwerp van Staatszorg gerekend, in Nederlandsch-Indië is hetgeen tot dusver van Regeeringswege ten behoeve van den landbouw wordt gedaan geenszins evenredig aan de beteekenis welke aldaar, en in het bijzonder op Java, aan den landbouw als allesbeheersehende bron van inkomsten toekomt. Hoe groot die beteekenis is springt in het oog als men overweegt dat het bestaan en de welvaart van de inlandsche bevolking geheel worden beheerscht door de uitkomsten van haren landbouw, terwijl daarnaast zoowel voor het gouvernement, als voor de zich steeds uitbreidende particuliere industrie overwegende belangen met den landbouw zijn gemoeid. Handel, bankwezen, industrie, verkeer en vervoer, alles beweegt zich eigenlijk alleen om die ééne spil; welvaart, vooruitgang en ontwikkeling — en direct of indireet de verzekering van behoorlijke Staatsinkomsten — hangen ten slotte af van hetgeen van den landbouw wordt verkregen."

En wat deed de Regeering voor die allesbeheerschende bron van inkomsten en die spil, waarom het lief en leed, de oeconomische welvaart en achteruitgang van den Javaan draait? Ik wil, om dit voorgoed te boekstaven, een bloemlezing geven uit de Memorie van Toelichting. Wij zien al dadelijk, dat met de instelling van het departement van landbouw „beoogd wordt aan de ondeskundige bemoeiingen met den landbouw een einde te maken."

Die ondeskundige bemoeiingen zijn die van het departement van binnenlandsch bestuur, dat al die jaren zulk een ingrijpenden invloed, haast oppermacht over den inlandschen landbouw heeft gehad, terwijl de Minister verklaart, dat bij dat departement „geen sprake is van deskundige behandeling van den landbouw als tak van Staatszorg". Het binnenlandseh bestuur was verantwoordelijk voor den landbouw, doch dit „miste deskundig personeel".

Wij lezen op bladz. 2 van de Memorie van Toelichting: „In de praetijk komt de bestaande regeling hierop neer, dat alle quaestiën, die zich op landbouwgebied voordoen worden behandeld en beoordeeld door de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, die, het behoeft nauwlijks te worden gezegd, noch door hunne opleiding, noch door hunne latere ontwikkeling in staat kunnen geaeht worden om over landbouw-wetenschappelijke vraagstukken een oordeel uit te spreken. In hoogste instantie beschikt de directeur van binnenlandsch bestuur dan over den hoofdinspecteur der cultures om hem in dergelijke quaestiën voor te lichten, doch ook voor laatstgenoemde baseert zich die voorlichting enkel en alleen op hetgeen hij in zijn loopbaan, gewoonlijk bij het binnenlandsch bestuur, heeft kunnen waarnemen."

Ten aanzien van de visseherij staat op bladz. 9: „In het midden latende in hoever grond bestaat voor de herhaaldelijk

uitgesproken bewering dat de visscherij en met name de zeevisscherij der inlandsche bevolking van Java in de laatste decennia belangrijk zou zijn achteruitgegaan, toch blijft het een feit dat weinig of niets is gedaan om dezen tak van volksnijverheid tot ontwikkeling te brengen en middelen te beramen om de uitoefening van dit bedrijf in grootere mate dan thans een bron te doen zijn van inkomsten en van welvaart voor de inlandsche bevolking."

Maar dat men die bron van inkomsten en welvaart voortaan ernstig ter hand zal nemen, blijkt tot heden niet, ook niet uit dit wetsontwerp.

Op bladz. 13 lezen wij omtrent den hoofdinspecteur der culturen: dat „de eischen die voor eene benoeming tot die betrekking worden gesteld, geenerlei waarborg opleveren dat degeen die als hoofdinspecteur fungeert inderdaad een deskundige op landbouwgebied is. Voor eene dergelijke betrekking nu is in het departement van landbouw, dat vóór alles betoogt om aan ondeskundige bemoeiingen met den landbouw een einde te maken, — gelijk vanzelf spreekt — geen plaats.

„De betrekking van hoofdinspecteur der cultures zal in haar tegenwoordigen vorm in elk geval moeten vervallen." En elders: „Wat tot dusver ten bate van den inlandschen landbouw is gedaan was onvoldoende", de Minister erkent dat zelf. De primitieve wijze, waarop de landbouw door den inlander gedreven wordt, waardoor „de productie minimaal" is, en in „steeds slechter verhouding tot de sterk toenemende bevolking". Daarin ligt dus voor geen gering deel de oorzaak van de ellende, die Java teistert, terwijl men zelfs de oorzaken van de misoogsten en ziekten van het gewas niet eens heeft bestudeerd. De „irrigatiewerken kwamen niet tot hun recht", al zijn er tientallen millioenen voor uitgegeven, zij voldoen niet aan de uit een landbouwwetenschappelijk standpunt te stellen eischen. En verpletterend is de conclusie op bladz. 3 van de Memorie van Toelichting: „in den hier geschetsten toestand kan niet langer worden berust".

Het is dan ook een onuitwischbare schande, dat Kamer en Regeering in Indië en Nederland een levensbelang voor de overgroote massa der inlandsche bevolking door ondeskundige leiding zoodanig hebben verwaarloosd. Wil men eindelijk de hand aan den ploeg slaan, dan is er heel wat achterstand in te halen; men plant inferieure kwaliteiten; de wijze van bewerking der padi tot rijst is gebrekkig; de transportmiddelen naar goede afzetmarkten zijn onvoldoende. Door de armoede der bevolking wordt de oogst, terwijl deze nog te velde staat, verpand en valt hij tegen spotprijzen in handen der woekeraars; doch landbouwkrediet en de daarvoor noodige banken ontbreken.

Op dergelijke wijze wordt van Regeeringszijde zelf geboekstaafd, dat door onoordeelkundig beheer en ik aarzel er niet bij te voegen plichtsverzuim jaarlijks tientallen millioenen guldens voor den Javaan verloren gaan, die door dergelijke verwaarloozing gedwongen werd telkens den buikriem wat strakker aan te halen. Met de rijstcultuur, waarmede de economische welvaart van den inlander staat of valt, is het dus treurig gesteld, een afdoend bewijs dat de Regeering in de laatste jaren haar plicht tegenover den Javaan niet heeft verricht.

Wat deed de Regeering dan wel?

Op papier heeft zij iets gedaan. In het *Staatsblad* van 1867, n°. 114, kunnen wij vinden een uitvoerige Instructie aan residenten, regenten en districtshoofden. De residenten krijgen daarbij eenvoudig een papieren opdracht om „te zorgen voor voldoende voedingsgewassen", en voor „de keuze der geschikte tijdstippen" voor de cultuur (art. 32).

Aan de regenten wordt nog meer opgedragen, namelijk de gebreken van den landbouw te bestudeeren en de middelen ter verbetering aan te wijzen; zij moeten (zonder geldelijke middelen) zorgen voor genoegzame en goede zaden, en tegengaan dat er voorschotten worden gegeven op het rijstgewas (art. 25), iets wat in elk district van Java in ergerlijke mate voorkomt. Alles dus, instructiën op papier, maar men onthield dien personen de noodige gegevens en heeft hun altijd onthouden de middelen om eenigszins in de richting door de instructie aangewezen werkzaam te zijn. De rijstbouw heeft men dus eenvoudig over de geheele lijne verwaarloosd. Zelfs den bodem, waarvan de Javaan moet leven, heeft men door devastatie der bosschen laten verarmen. Verminderde regenval was daarvan 't gevolg, terwijl rijke humusgronden in dorre alang-alang-vlakten werden herschapen.

Wat de koffie betreft, benoemde men een wetenschappelijk adviseur, doch aan diens adviezen behoeven blijkbaar de residenten zich niet te storen.

De kina staat rechtstreeks onder toezicht van den resident van de Preanger. Bij mijn komst aldaar op Java bleek dat in tal van jaren nooit een enkele resident een voet op de onderneming had gezet.

De veestapel werd in genoemde instructie aan de aandacht van de districtshoofden aanbevolen, die „voor de vermeerdering moesten zorgen en tegen ziekten waken" (art. 26).

Hoe het met de veeteelt staat kunnen wij in de gister ontvangen bladen lezen, daar op een vergadering van suikerfabrikanten de veearts Schat op 2 Mei l.l. heeft verklaard, dat op dat gebied alle Staatszorg wordt gemist, en dit terrein „geheel braak ligt".

Bemoeiïng ter bevordering van de visscherij bestaat er absoluut niet: De Minister zegt in de Memorie van Beantwoording dat daaraan „weinig of niets gedaan" wordt, maar zij had gerust kunnen zeggen, dat daaraan niets gedaan wordt. Het eenige wat wij in deze gehad hebben, is een zeer interessant rapport, door den controleur de Bie uit eigen initiatief samengesteld, maar de personen die verplicht waren tot ingrijpen hebben in deze niets gedaan. Hoe gering hun belangstelling was voor deze bron van inkomsten voor den inlander, blijkt uit het feit, dat in 1883 een commissie benoemd is, bestaande uit de controleurs de Zaaijer en van Lawick van Pabst; dat dezen in 1884 een belangrijk rapport hebben uitgebracht, de vrucht van hun moeizaam onderzoek, doch dat is eerst in 1903 (bijna 20 jaar later!) ter Landsdrukkerij openbaar geworden.

Met de Europeesche cultures ging het beter; daarvoor had de Regeering wel een open oog, en deze konden zich redden door de meerdere financieele krachten, waarover particuliere planters beschikken. Ik kan dus gerust zeggen dat met betrekking van de Europeesche cultures, suiker, koffie, indigo, tabak en thee, wetenschappelijke onderzoekingen hebben plaats gehad of nog in vollen gang zijn, maar dat de inlandsche landbouw op ergerlijke wijze verwaarloosd is.

De Minister wees er op in zijn Memorie van Toelichting, dat de toestand veranderen moet. Niemand zal dit ontkennen — maar hoe? En dan is het mijn vaste overtuiging dat dit niet gelukken zal langs den weg door dit wetsontwerp ingeslagen.

In het Voorloopig Verslag is er op gewezen dat het beter ware dergelijke taak eenvoudig op te dragen aan een afdeelingschef, met het benoodigde personeel; deze zal dan steeds een deskundige moeten zijn.

In de Memorie van Beantwoording wordt daarop gerepliceerd met een verwijzing naar bladz. 3 der Memorie van Toelichting; en zooals het gewoonlijk in dergelijke gevallen gaat, wanneer men van links naar rechts en van rechts naar links gewezen wordt, komt men ten slotte te recht bij inlichtingen, die eigenlijk geen inlichtingen genoemd kunnen worden; wij lezen toch op bladz. 3 der Memorie van Toelichting:

„De Regeering behoeft — gelijk boven is aangevoerd — een orgaan, dat in zich zelf volkomen deskundig is en waaraan zij de behartiging van al wat op den landbouw betrekking heeft in den ruimsten zin des woords kan toevertrouwen. Aan dezen eisch beantwoordt alleen een zelfstandig departement van algemeen bestuur, want door te willen beproeven alle landbouwaangelegenheden samen te brengen onder een der bestaande departementen, zou men het doel geenszins bereiken."

Een deel van hetgeen hier gezegd wordt, is juist; doch de conclusie faalt. Zeker een „volkomen deskundig orgaan" is noodzakelijk; maar zou door een goed in te richten afdeeling van het departement voor binnenlandsch bestuur niet hetzelfde te bereiken zijn, wanneer daar precies dezelfde personen werden aangesteld? Dan zouden de landbouwaangelegenheden wèl „in één hand" komen, wat geenszins het geval zal zijn volgens dit wetsontwerp. Niet eens de meest belangrijke zaken zullen bij de aanneming daarvan naar het nieuwe departement gaan, maar de gewichtige maatregelen ten bate van den landbouwer te nemen, zullen blijven bij het binnenlandsch bestuur. Alle raadgevingen toch zullen doelloos zijn, hoe goed zij ook mogen wezen, wanneer niet gezorgd wordt dat de inlander geldelijk in staat is daaraan gevolg te geven; en dat kan alleen

geschieden door het vestigen van landbouwkrediet, dat aan het oude departement van binnenlandsch bestuur opgedragen blijft. Regeling der cultuur op zoodanige wijze, dat bij den minsten arbeid de meeste productie verkregen wordt, zal onmogelijk zijn, wanneer het grondbezit niet beter geregeld worde en de agrarische wetgeving herzien. Waar aan de eene zijde den bodem veel te veel versnipperd wordt en dwergbedrijf ontstaat, ziet men aan de andere zijde te veel concentratie van bezit in handen van enkelen.

Is het niet treurig dat ondanks dat men weet hoe aan den Javaan langzamerhand zijn grond ontnomen wordt door de samentrekking van zijn bezittingen door de hoofden, hadjies en woekeraars, de Regeering niet eens in staat is dit met statistieken aan te toonen. Zulk onderzoek naar de verdeeling van het grondbezit had sinds jaren reeds lang geleden moeten geschieden, en zijn bijgehouden. Een meer intensieve cultuur, en allerlei theorieën die van Buitenzorg uit worden verkondigd, kunnen niet worden toegepast, zoolang de landrente niet verlaagd wordt, en de Javaan meer vruchten geniet van zijn arbeid. Men moet den Javaan vóór alles de middelen verschaffen om zijn grond beter te kunnen bewerken; zoolang men dat niet doet geeft men hem steenen voor brood.

Eerst na sterke inkrimping van de heerendiensten, van de cultuurdiensten en der dessa-diensten, waarover het binnenlandsch bestuur beschikt, zal de Javaan al zijn krachten kunnen wijden aan de bewerking van zijn eigen grond. De vitale belangen van den landbouw blijven dus bij het binnenlandsch bestuur, en toch zegt de Minister, dat alles in den ruimsten zin van het woord bij het nieuwe departement van landbouw zal komen.

Men kan den Javaan wel goeden raad geven, hem zeggen dat hij dieper ploegen moet, maar daarvoor zijn betere gereedschappen noodig en een sterker veeras, en daarvoor mist hij het geld. Niets zal hem afdoende baten als men niet eerst zijn oeconomisch weerstandsvermogen grooter maakt en als dat in latere jaren verkregen is zal men er wellicht over kunnen denken om over te gaan tot de oprichting van een op westerschen voet geschoeid landbouwdepartement.

Wat men thans doet is niets anders dan het spannen van de paarden achter den wagen. Diepingrijpende hervormingen moeten voorafgaan vóór dat men op moderne wijze een departement kan oprichten in een uitgemergeld land.

Dit wordt ook erkend door een man die ons in deze dagen zeer belangrijke geschriften heeft toegezonden, ik bedoel den houtvester van Braam.

„Het lijdt toch geen twijfel, lezen wij daar, of de diep ingrijpende en omvangrijke hervormingen onder I en II genoemd behooren onder den werkkring van het binnenlandsch bestuur. Immers het zonde niet mogelijk zijn in Java uitvoering te geven aan de eischen voor en toezicht te houden op de vrijheid van verkeer, inlandsche erfpachtsrechten, landrenteïnning, ontzettingen, gemeenschappelijke veldrechten, samensmelting van bouwgrond, deelbaarheidsbeperkingen, erfovergangen, landbouwcrediet, kadaster, registratie, woeker, ontginningen, en emigratie zonder het binnenlandsch bestuur."

Al de zaken waarop het voornamelijk aankomt blijven dus bij binnenlandsch bestuur en komen niet onder het departement van landbouw. Weldra zal uit de ervaring blijken dat dit aanleiding zal geven tot wrijving en verwikkeling: dit zal niet te vermijden zijn, al zijn de ambtenaren met de beste gevoelens bezield.

Het dienen van twee heeren is een moeilijke eisch en zal ook hier onwillekeurig moeten leiden tot botsingen ook bij een besten wil om ze te vermijden. Vooral nu dit departement zal worden het departement-Treub heb ik daartegen groot bezwaar, omdat ik vrees dat het een uitsluitend theoretisch karakter zal krijgen, want door studie en levensloop is die geleerde maar al te veel opgegaan in die richting. Een bekend deskundige op dit gebied, nu wijlen de hoogleeraar G. J. Mulder, die zelf een baanbreker op het gebied van den wetenschappelijken landbouw is geweest, verklaarde dat de landbouwer „gaarne de wetenschappelijke toelichtingen ontvangt, maar ten slotte toch alleen rekening houdt met de vruchten der ervaring." En hoe zal men nu hier ervaring opdoen?

Men moet niet vergeten, hoewel het uit de stukken nauwlijks blijkt, dat het hier niet geldt den landbouw van Java alleen, maar dien van alle eilanden van het werelddeel, dat door onze Indische koloniën wordt gevormd, en zal men nu overal nieuw personeel aanstellen om de ervaringen op landbouwgebied te controleeren en te verzamelen? Dan zal dit ontzaglijk veel geld kosten. Men zal zeker ook willen beschikken over de diensten der inlandsche hoofden en ook dit zal weer zeer licht aanleiding geven tot wrijving met de ambtenaren van het inlandsche bestuur. Zou men daarentegen de proefnemingen beperken tot Buitenzorg, dan zijn de resultaten daarvan voor de meeste oorden van den Indischen Archipel genoegzaam van nul en geener waarde.

De particuliere industrie heeft dit reeds lang begrepen. Terwijl oorspronkelijk alle proefnemingen waren gecentraliseerd in den plantentuin, hebben de koffieplanters gezorgd voor de oprichting van proefstations in Malang, de tabaksplanters in Deli en de suikerplanters in den Oosthoek. Waar men nu den landbouw wenscht te ontwikkelen in dit geheele werelddeel zal men in alle deelen daarvan proefstations moeten oprichten.

Bovendien, waar van dit nieuwe departement door mij weinig heil wordt verwacht voor den practischen landbouw, vrees ik dat zelfs de groote naam, dien de plantentuin te Buitenzorg op zuiver wetenschappelijk en theoretisch gebied heeft veroverd, zal verminderen.

De heer Treub, een man van zeldzaam talent en kennis, is de spil waarom de geheele werkzaamheid in den plantentuin draait, aan hem is het te danken, dat daar onderzoekingen zijn gedaan en gelukt, die op het gebied van de theorie van den landbouw aan de onder zijn beheer staande instelling een wereldvermaardheid hebben geschonken. Waar dus het wetenschappelijk karakter van den tuin thans zeer hoog staat, vrees ik dat dit zal lijden, wanneer den directeur allerlei beslommeringen worden opgelegd ten aanzien van zaken waarover hij wellicht nooit heeft gedacht, wanneer hij overladen wordt met bezigheden van anderen aard en dat hij dan de wetenschappelijke en theoretische werkzaamheden wel zal moeten verwaarloozen.

Juist voor dit departement vrees ik het ergste van een centralisatie, die reeds zoo onnoemelijk veel rampen over de koloniën heeft uitgestort, omdat juist voor een verbetering van de landbouwtoestanden een plaatselijk optreden een noodzakelijke eisch is. Men zal dus gewestelijke, plaatselijke en zelfs districtsambtenaren niet kunnen missen.

Daarenboven acht ik het in het leven roepen van dit departement onder de tegenwoordige omstandigheden en bij de tegenwoordige economische ontwikkeling in elk opzicht voorbarig, ook wegens de persoonlijke invloeden die zich hierbij deden gelden. Zeer zeker, het is niet aangenaam, wanneer men zich verplicht ziet om in deze Vergadering personen te bespreken en waar het kan, moet dit worden vermeden, maar waar het zulke groote belangen geldt, wanneer de volksbelangen van millioenen daarbij gemoeid zijn, dan moet men zich weten heen te zetten over de gevaren eener gemakkelijk te uiten critiek of de protesten, die daardoor van de Ministerstafel zullen worden uitgelokt. Ik sta ook niet in, en kan dat natuurlijk niet doen, voor de juistheid van de inlichtingen die ik heb ontvangen, maar toch zou ik wel deze vragen aan den Minister willen stellen. Het antwoord daarop zal wellicht den Minister moeilijk vallen, hij kan dan het antwoord wel nalaten, maar ik meen hem toch opmerkzaam te moeten maken op gegevens die mij zijn verschaft, en die op het tot stand komen van het nieuwe departement een verkeerden invloed kunnen uitoefenen.

Is het juist wat wij gedurende mijn reis in Indië en ook daarna is medegedeeld, dat de man dien men gerust kan zeggen, dat de Urheber is van dit nieuwe departement van landbouw, de heer Treub, iemand is die, hoe verdienstelijk ook in sommige opzichten, toch bezield is door een groote heerschzucht, die doodend is voor elk particulier initiatief? Zijn er geen bewijzen aan te halen, waaruit blijken zou dat bij hem het wetenschappelijk karakter steeds domineert boven de practische belangen en theoretische beschouwingen den doorslag gaven? Want wanneer men even nagaat de meeste werkzaamheden, die tot nog toe in 's lands plantentuin te Buitenzorg zijn verricht, dan blijkt het dat er meer is gelet op reclame voor het buitenland en de vreemden, dan op de behartiging van onze eigen belangen, de belangen van de millioenen inboorlingen. Is het niet diep treurig dat wij jarenlang een peperdure instelling hebben gehad op Java, die betaald werd door de Javanen, en waarvan zij tot

op heden nog niet of althans bitter weinig voordeel hebben getrokken?

Het is een publiek geheim dat het tot stand komen van het departement van landbouw het werk is van den heer Treub; het is al een paar jaar geleden dat ik, op Java reizende, vernam, dat de heer Treub met die plannen rondliep, en „wanneer hij iets in zijn hoofd heeft", voegde men er bij, „dan heeft hij genoeg invloed bij den Gouverneur-Generaal om te zorgen dat het ook wordt doorgevoerd". Hoe het zij, men moet hopen dat persoonlijke invloeden niet den doorslag hebben gegeven bij het nemen van deze gewichtige beslissing. En daarom wil ik nogmaals de vraag stellen: is het noodig het aantal departementen met nog een te vermeerderen?

Ik meen dat wij daarop rondweg *neen* moeten antwoorden, al was het alleen maar hierom, dat aan het hoofd van elk departement van algemeen bestuur steeds hoogere eischen zullen moeten worden gesteld, omdat deze personen zulke gewichtige belangen hebben te behartigen. En waar nu het aantal uitmuntende, bekwame personen in Indië blijkbaar gering is, daar zal het steeds moeilijker worden om geschikte hoofden voor al de departementen te vinden, die voldoen aan de hooge eischen die men hun kan en moet stellen.

Wat de specialiseering betreft, wat het technische betreft, kan dit best worden overgelaten aan de chefs der verschillende afdeelingen, wanneer slechts de directeur de algemeene leiding heeft.

Wanneer men dit standpunt inneemt, dan zal aan alle eischen die men voor de behartiging van den inlandschen landbouw kan stellen, evengoed en beter worden voldaan, door het stichten eener nieuwe afdeeling, dan door het in het leven roepen van een nieuw departement van landbouw.

Ook de decentralisatie, het stokpaardje van vroeger, waaromtrent wij een wetsontwerp hebben zien tot stand komen, waarvan de treurige resultaten reeds nu tot ons zijn doorgedrongen, ook die decentralisatie wordt hier met voeten getreden.

Decentralisatie van boven af aan, was toch de leuze, en die eischt een goede regeling van den werkkring zoowel van den Gouverneur-Generaal als van de directeuren en van de afdeelingschefs bij de verschillende departementen. Wij zullen moeten hebben een Gouverneur-Generaal die regeert, terwijl hij nu slechts administreert. Als Gouverneur-Generaal kan hij alleen regeeren wanneer hij voeling houdt met de personen die zich op de departementen op de hoogte van de zaken houden, dus door geregeld te vergaderen met een raad van directeuren, waarop al zoo dikwerf is aangedrongen, waarop het Regeeringsreglement hem in de gelegenheid stelt, maar van welke bevoegdheid slechts eenmaal, lange jaren geleden, is gebruik gemaakt.

De directeur moet dirigeeren: hij moet letten op de economische belangen in ruimen zin opgevat en alles wat de techniek betreft overlaten aan de deskundige afdeelingschefs. Voor deze afdeelingschefs zal men moeten nemen mannen van de practijk en geen bureau-ambtenaren, die heen en weer geworpen worden en in het belang van traktement en promotie aan het hoofd gesteld worden van takken van dienst, waarvan zij geenerlei studie hebben gemaakt. Voert men aldus de decentralisatie van boven af door, dan zal men kunnen beschikken over deskundige ambtenaren; de directeur zal met de details geen last hebben en de chefs maken voor hem gereed wat tot de technische onderdeelen behoort.

Is het verder wel wenschelijk door nog een nieuw departement te stichten, de reeds zoo hooge uitgaven nog hooger op te drijven? Ik heb de moeite genomen sedert 1865 de departementale uitgaven op te tellen, die voor den directeur en zijn bureau en voor de inspecteurs zijn gedaan.

In 1865 werd uitgegeven. . . .	f	708 000
„ 1880 „ „		1 186 000
en dit jaar		1 762 000.

of om een gemakkelijker overzicht te hebben, zijn de departementale uitgaven gestegen van 100 : 167 : 248, of 2½ maal meer geworden dan zij in 1865 bedroegen.

Nu legt voor mij het geld in den regel weinig gewicht in de schaal. De heer Treub en zijn aanzienlijke verdiensten zou men desverlangd even goed kunnen beloonen door hem als afdeelingschef een hooger traktement te geven, maar het belang van den landbouw zal door de oprichting van het nieuwe departement m. i. eer worden geschaad dan gebaat.

De heer Treub, die den geheelen landbouw moet doen herleven, heeft waarschijnlijk bitter weinig of geen verstand van vele belangrijke zaken, waarover hij als deskundige autoriteit het beheer in handen krijgt, als bij voorbeeld van veeteelt, visscherij en boschwezen, en ook hij zal dus op de adviezen van anderen moeten steunen. Ook waren de resultaten van zijn theoretisch en practisch werken in sommige opzichten niet onbeperkt te roemen.

Toen bij voorbeeld het boschwezen enkele jaren geleden de getah-pertja-ondernemingen van den heer Treub moest overnemen, waren deze in treurigen toestand, want zij waren niet op deskundige wijze beheerd. De geheele kina-cultuur, die een roemrijk verleden heeft op Java, zal een onderkomen vinden bij het nieuwe departement, maar ook dit acht ik gevaarlijk. Enkele jaren geleden is op aandrang van de Regeering aan 's lands plantentuin een onderzoek opgedragen naar de plaats waar het kina-alcoloïd zich bij voorkeur vormt, onderzoekingen werden onder leiding van den heer Treub te Buitenzorg ingesteld. Een rapport daarover komt voor in een der mededeelingen van 's lands plantentuin; later bleek echter dat de practijk geheel in strijd was met de theorie, en dat op dit gebied de zuivere wetenschappelijke en theoretische beschouwingen onbetrouwbaar waren.

Kort geleden verscheen een rapport van dr. Breda de Haan, over de drijfrijst, en — al herinner ik mij op 't oogenblik niet juist meer de détails — ook daar schijnt men te doen te hebben gehad met een vergissing, getuigende van onpractischen geest.

De nieuwe directeur zal als verantwoordelijk persoon eensklaps geheele takken van dienst onder zich krijgen, waarmede hij nooit aanraking heeft gehad, waarvan hij geen studie heeft gemaakt en geen ervaring heeft, en het is te vreezen, als de karakterschets juist is, dat de gevolgen daarvan niet zullen uitblijven. Zelfs waar het het meer beperkte gebied van den inlandschen landbouw en de rijstcultuur betreft, vrees ik dat men bij aanneming van dit wetsontwerp op tal van moeilijkheden zal stuiten, de bedoeling van den Minister niet zal worden bereikt en alles op teleurstelling zal uitloopen.

Dat het wetsontwerp zal worden aangenomen durf ik gerust voorspellen. Elk Minister van Koloniën verkeert in de zeldzaam gunstige omstandigheid dat een groot deel van de Kamerleden onverschillig is, daar het Nederland toch geen geld kost, dat een ander deel onkundig is, zoodat, wat ook verschillende Ministers van allerlei kleur en van allerlei tendenz hebben voorgesteld, meestal met een meer of minder groote meerderheid werd aangenomen. Ook in Indië is men zoo vast van de aanneming van dit wetsontwerp overtuigd, dat, indien de berichten juist zijn, nu reeds bij voorbaat maatregelen zijn genomen om het departement met 1 Juli a. s. in het leven te roepen. Mocht dit zoo zijn, dan wensch ik een krachtig protest te doen hooren tegen deze minachting van de wetgeving in Nederland en hoop ik dat de Indische Rekenkamer, een der weinige onafhankelijke lichamen aldaar, in hun verslag over 1904 dergelijke handeling, in strijd met de Comptabiliteitswet begaan, naar behooren zal weten te beoordeelen.

Het landbouw-departement heeft bestrijding gevonden in tal van bladen. De heer van Braum noemde het „voorbarig" en „een onverantwoordelijke verspilling van tijd en geld". Ik wil er bijvoegen, dat ik ook vrees, dat het departement eer ten nadeele dan ten voordeele van de oeconomische ontwikkeling van den Javaan zal strekken. Het is, wat wij door dezen zelfden Minister reeds zoo scherp hoorden veroordeelen, op een te Westersche leest geschoeid voor Oostersche toestanden. In een land waar men niet eens geld heeft voor een meer intensieve cultuur, gaat men een landbouw-departement oprichten op het voorbeeld van het kapitaalkrachtige Amerika, waar men millioenen uitgeeft voor proefstations enz. De toestanden in Indië zijn daarvoor nog niet rijp. Het ware beter om eerst over een eenvoudige organisatie tot verbetering van den landbouw eens ernstig na te denken, dan een nieuw rondsel in te schakelen in het raderwerk der Indische Regeering, waardoor dit nog stroever dan thans zal gaan werken.

Wat noodig is, laat zich ten slotte aldus samenvatten:

1°. vermindering van de lasten, die op den Indischen landbouwer drukken, en versterking van zijn oeconomisch weerstandsvermogen;

2°. een goede verdeeling van het grondbezit, een betere regeling voor het gebruik van den bodem, een verbetering van de politie, opdat de vruchten van zijn arbeid en wat er gespaard kan worden, den inlander niet langer door dieven of woekeraars zullen worden ontnomen.

In de derde plaats zal verbetering van de cultuur-techniek, het oprichten van proefstations en onderwijs in den landbouw noodig zijn, en daarbij een nuttige werkkring voor den plantentuin zijn aangewezen.

In de vierde plaats zal men met ruime hand geldelijken steun moeten geven voor de bevordering van den landbouw, de veeteelt en de visscherij. En intusschen kan men zich den tijd ten nutte maken voor een behoorlijke indeeling der departementen van algemeen bestuur. Alsdan zal men kunnen verkrijgen het doel waarnaar de Minister streefde, dat alle landbouwbelangen in één hand zal hebben bijeengebracht. En dan, maar ook eerst dan, mogen wij hopen, dat de verbetering van den inlandschen landbouw krachtdadig zal kunnen bijdragen tot verbetering van het droeve lot der meerderheid van de inlandsche bevolking.

De verdere behandeling wordt geschorst.

III. Het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De beraadslaging wordt hervat over ART. XXII, 7°., luidende:

7°. wanneer zij strekt voor den verkoop in de localiteit van eene societeit, en in strijd met de bepalingen van de statuten of het reglement, gelijk die zijn overgelegd ingevolge art. 1 *a*, vijfde lid, wordt gehandeld, of niet voldaan wordt aan het bepaalde in art. 13, laatste lid.

Voor de bepalingen, overgelegd ingevolge art 1*a*, vijfde lid, treden gewijzigde bepalingen voor de toepassing van n°. 7 slechts in de plaats, indien zij binnen eene maand na haar vaststelling aan Gedeputeerde Staten zijn overgelegd.

Op dit onderdeel is een amendement voorgesteld door de heeren Fock en Goeman Borgesius, strekkende om te laten vervallen de woorden: „in strijd met de bepaling van", en in plaats van de woorden: „wordt gehandeld", te lezen: „niet behoorlijk worden nageleefd".

De heer **Fock**, het woord ontvangen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Na de opmerkingen die gisteren door mij te dezer zake zijn gemaakt, geloof ik niet, dat ik dit amendement nog uitvoerig behoef toe te lichten. Ons bezwaar is, dat voor societeiten intrekking van de vergunning wordt voorgesteld, wanneer slechts één kleine onbeduidende overtreding der statuten heeft plaats gehad.

De Minister heeft gisteren het door mij aangevoerd bezwaar tegen zijn voorstel erkend en in overweging gegeven om in te voegen het woord „herhaaldelijk". Aanvankelijk lachte mij dat toe, maar er zijn bezwaren daartegen geopperd, die mij niet ongegrond schijnen. Er is opgemerkt, dat het zou leiden tot groote willekeur, te meer na de toelichting door den Minister gegeven, dat dan bij de eene societeit na twee malen de vergunning zou kunnen worden ingetrokken en men bij de andere societeit meerdere lankmoedigheid zou kunnen toonen. Wij zijn dus tot de conclusie gekomen, dat het beter is te zoeken naar een andere formuleering. En wij stellen dus voor dat de vergunning wordt ingetrokken wanneer de statuten of het reglement niet behoorlijk worden nageleefd.

Wordt ons voorstel aangenomen dan staat vast dat één overtreding der statuten van weinig beteekenis geen aanleiding geeft tot intrekking, maar dat de intrekking slechts plaats zal vinden als tegen den geest der statuten gehandeld wordt, als blijkt dat de vergunninghouder de statuten geheel ter zijde zet en zich daaraan absoluut niet houdt.

Hiermede kan ik voor het oogenblik volstaan. Het spreekt vanzelf dat met dit amendement niet wordt te gemoet gekomen aan de bezwaren welke ik gisteren geuit heb ten aanzien van het bepaalde bij art. 3*a*. Het komt ons echter voor, dat bij art. 9 die bezwaren niet zijn weg te nemen.

De Minister heeft ons gisteren in overweging gegeven te dien aanzien een andere zelfstandige bepaling voor te stellen. Ik ben dan ook van plan een amendement in te dienen, strekkende om het volgende artikel in te voegen: „In afwijking van art. 3*a*, 2, 4°., kan de vergunning voor den verkoop in de localiteiten van eene sociëteit door Gedeputeerde Staten worden verleend, wanneer in de statuten of in het reglement is bepaald, dat de sociëteit in bepaalde gevallen voor inwoners van de gemeente of van aangrenzende gemeenten, niet-leden der sociëteit, toegankelijk is en dat de echtgenooten en kinderen van de leden beneden 18 jaren toegang tot de sociëteit hebben, met dien verstande, dat de statuten of reglementen overigens aan het bepaalde van art. 3*a* moeten voldoen."

De **Voorzitter**: Ik behoef wel niet op te merken dat dit aangekondigde amendement nu geen onderwerp van beraadslaging kan uitmaken.

Het amendement van de heeren Fock en Goeman Borgesius op 7°. wordt ondersteund door de heeren van Limburg Stirum, Dolk en Nolting, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen en zegt: De Commissie van Rapporteurs meent de aanneming van het amendement aan de Kamer te moeten ontraden, geheel en al in overeenstemming met de strekking der discussie van gisteren.

Ik meen dat gisteren algemeen in de Kamer het besef zeer levendig was, dat de bepaling van art. 9, 7°., zeer streng is. Een sociëteit kan door een enkele overtreding der statuten haar vergunning verliezen, maar een sociëteit zal, wanneer het Regeeringsvoorstel wordt aangenomen, ten minste alleen dan haar vergunning verliezen, wanneer bewezen kan worden, dat de statuten waren overtreden.

De geachte voorstellers van het amendement schijnen daaraan niet voldoende te hebben; het is hun niet voldoende dat de statuten worden nageleefd, maar ze moeten behoorlijk worden nageleefd. Met andere woorden, Gedeputeerde Staten kunnen, wordt dit voorstel aangenomen, ook dan de vergunning intrekken, wanneer die statuten wel nageleefd zijn, maar als naar het oordeel van Gedeputeerde Staten de naleving van die statuten niet behoorlijk is. Ieder gevoelt toch, dat „behoorlijk" heeft de werking van een attribuut, m. a. w. de naleving blijft buiten sprake. Nageleefd moet er worden, maar de wijze waarop wordt nageleefd moet behoorlijk zijn.

Ik vermoed, dat aan de heeren bij het stellen van het amendement iets anders heeft voorgezweefd. Zij hebben gezegd: Gedeputeerde Staten moeten het toezicht behoorlijk uitoefenen, en niet op allerlei kleinigheden vallen. Wanneer zij dat in hun amendement hadden ingevoegd, zou er iets voor te zeggen zijn geweest, maar op het oogenblik staat de zaak anders. Ik stel mij voor, dat wanneer bijv. iemand is directeur van een naamlooze vennootschap en hij niet had nageleefd de statuten, en bij zijn aandeelhouders komt en zegt: Mijn heeren, ik heb de statuten wel geschonden, maar ik begreep, dat een behoorlijke naleving voldoende was, de aandeelhouders zeggen: dat zij in die nietnaleving onmogelijk een behoorlijke naleving konden ontdekken.

Wanneer nu dat „behoorlijk" er in komt, zou de bepaling, ik zou haast zeggen onbehoorlijk verscherpt worden. Daarom zou ik het veel beter vinden haar te laten zooals ze is en er geen nieuwe verscherping, waarschijnlijk in strijd met de bedoeling der voorstellers, aan toevoegen.

Ten opzichte van het voornemen van den heer Fock, hebt u opgemerkt, Mijnheer de Voorzitter, dat dit op dit oogenblik geen

onderwerp van beraadslaging uitmaakt. Ik zou anders wel willen opmerken, dat er voor een deel der Kamer absoluut geen aanleiding is om in deze richting te doen. . . . .

De **Voorzitter**: Mag ik opmerken, dat het beter is over dit voorstel te spreken nadat het ingediend zal zijn?

De heer **Talma**: Dan zal ik het laten, Mijnheer de Voorzitter bij het afkeurend advies over het amendement-Fock-Goeman Borgesius.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Welke bestrijding ik ook van ons amendement verwacht had, zeker niet een bestrijding als thans geleverd is door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs. Deze tracht het amendement zoo uit te leggen — hij weet natuurlijk dat het tegendeel is bedoeld — alsof het zou zijn een verscherping, terwijl de voorstellers niets anders op het oog hebben dan deze al te straffe bepaling minder scherp te maken en de heer Fock duidelijk heeft aangetoond, dat dit ook werkelijk het geval zal zijn. Nu zegt de heer Talma — als ik hem goed heb begrepen, maar heb ik hem goed verstaan, dan heeft die geachte afgevaardigde zich bij de interpretatie van ons amendement aan een chicane schuldig gemaakt — nu zegt de heer Talma: naleving der statuten zal volgens het amendement niet voldoende meer zijn om tegen intrekking gewaarborg te zijn, neen, de statuten moeten zelfs *behoorlijk* worden nageleefd. Het woord „behoorlijk" heeft hier echter geen andere beteekenis, dan dat men niet naar willekeur met de statuten mag omspringen. Ook in andere wetten komt het woord voor in dezelfde beteekenis als waariu wij het hier gebruiken. Ik wijs bijv. — ik weet niet of de heer Talma het zich herinnert — op de Ongevallenwet, waarin staat, dat de loonlijsten *behoorlijk* moeten worden bijgehouden. Natuurlijk, want als men loonlijsten bijhoudt, maar zóó slordig en verkeerd, dat die lijsten niet voor de contrôle kunnen dienen, dan heeft men er niets aan. Vandaar een strafbepaling op het niet *behoorlijk* bijhouden der lijsten. Wil dat nu zeggeu, dat de werkgever strafbaar is als er eens een fout in de lijst gemaakt wordt? Natuurlijk niet, maar wel is hij strafbaar als die lijsten zóó worden gehouden, dat aan de bedoeling van den wetgever niet meer wordt voldaan.

Wat is nu de bedoeling van ons amendement? Die is, dunkt me, zoo duidelijk mogelijk uitgesproken. Wij willen een zekere latitude laten aan Gedeputeerde Staten, zoodat zij de vergunning nog niet behoeven in te trekken, als eens van de een of andere bepaling wordt afgeweken, maar alleen als de statuten als zoodanig niet behoorlijk worden nageleefd, als de bedoeling op den voorgrond treedt om de wet te ontduiken, om tegen de bedoeling van den wetgever in een vergunning te behouden voor een pseudo-sociëteit.

Zooals ik reeds zeide, het is moeilijk de redactie zoo te formuleeren, dat er niets tegen in is te brengen, maar hoe de heer Talma durft zeggen — in strijd trouwens met hetgeen de Minister heeft aangevoerd — dat het artikel best zoo kan blijven zooals het is — dat begrijp ik niet. Immers, indien het artikel ongewijzigd blijft, komt men in een onmogelijken toestand. Dan zijn Gedeputeerde Staten niet bevoegd, maar verplicht om in te trekken de vergunning, indien er ook maar van één enkele bepaling, zelfs van de minst beteekenende, der statuten wordt afgeweken.

Er komen immers in de statuten van een sociëteit, die overgelegd zijn, ook tal van niet intrensieke bepalingen voor, bepalingen die men evengoed anders had kunnen formuleeren, maar die nu moeten worden opgevolgd, omdat zij eenmaal zoo geformuleerd en aan de Regeering overgelegd zijn. Maar wie onzer kan in ernst willen — en als het artikel zoo blijft als het nu luidt, zal het toch geschieden — dat bij elke afwijking van eenige bepaling der statuten die vergunning moet worden ingetrokken? Ik heb vertrouwen genoeg in Gedeputeerde Staten om aan te nemen, dat wanneer ons amendement wordt aangenomen, het ook zal worden toegepast in den geest als het door de voorstellers is toegelicht.

. Al beelden zich de voorstellers volstrekt niet in een redactie gevonden te hebben, welke niet voor verbetering vatbaar is en al willen zij gaarne afwachten of nog een betere formuleering gevonden kan worden, ik heb het woord gevraagd om aan te toonen dat de bestrijding van het amendement niets is dan een chicane en dat het artikel in geen geval ongewijzigd kan worden aangenomen.

De heer **Troelstra**: Uit de discussiën, gisteren en heden gehouden over het aanhangige artikel, blijkt duidelijk, dat de Kamer met de uitzonderingspositie, welke zij geschapen heeft ten gunste van de sociëteiten, iets onmogelijks heeft willen tot stand brengen. Wij zijn door den tegenstand, welken ons voorstel om geen verschil te maken tusschen een sociëteit en andere gelegenheden, waar sterke drank in het klein wordt verkocht, in de Kamer heeft ondervonden, op dit oogenblik in een impasse geraakt.

Zeer verleidelijk voor ons, sociaal-democraten, is zeker de gelegenheid om te trachten de Kamer weder terug te laten komen op de beslissing, tegen onze ernstige waarschuwing in door haar bij een vroegere gelegenheid genomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er vrijwel van overtuigd, dat, wanneer onzerzijds het voorstel werd gedaan om op die beslissing alsnog terug te komen, wij daarvoor in de Kamer geen meerderheid zouden verwerven. Er zijn er, ook onder hen die het met ons eens zijn geweest ten opzichte van de sociëteitenquaestie, die van het onjuiste beginsel uitgaau, dat wanneer men heeft gedwaald, men die dwaling ruiterlijk erkent en er op terugkomt, men zich daarmede blameert.

Ik heb van ter zijde gehoord, dat men van meening is, dat wij niet op art. 2*a* en art. 3*a* kunnen terugkomen, omdat de Kamer zich daarmede zou blameeren.

Zoo denk ik er niet over, maar ik zal het voorstel niet doen, want het wordt toch niet aangenomen. Wij hebben bij deze gelegenheden reeds zooveel voorgesteld, dat, hoewel met de beste bedoeling ingediend, toch werd verworpen, dat ik die voorstellen niet wensch te vermeerderen.

Ik wil echter toch constateeren den toestand waarin wij thans verkeeren. Die is deze: men heeft wettelijk willen vaststellen het begrip van sociëteit, omdat men practisch aan zekere inrichtingen voorrechten wilde verleenen, en nu blijkt, dat het onmogelijk is dat begrip wettelijk vast te stellen, dat men zijn eigen bedoeling gaat tegenwerken, dat men in plaats van de sociëteiten te bevoorrechten, ze nu en dan benadeelt, dat men in gevallen komt als in het onderhavige, waarbij het onmogelijk is om menschen, die men behoorde te kunnen medenemen, werkelijk mede te nemen.

Wanneer men nu niet wil terugkomen op de gevallen beslissing, zal het het beste zijn, dat men althans medewerkte om de aangenomen bepaling althans uitvoerbaar te maken, en het voorstel van de Regeering leidt, dat is door den heer Fock duidelijk aangetoond, tot den onmogelijken toestand, dat men zijn eigen familie niet kan medenemen.

Nu wil ik wel zeggen, dat dit mij en mijn vrienden vrij koud laat; wij zouden kunnen zeggen: „de Kamer is den verkeerden weg opgegaan, laat zij nu de gevolgen aanvaarden".

Wat mij betreft, het kan mij volstrekt niets schelen, als de tegenstand van den heer Talma en de Regeering tegen het voorstel van den heer Fock de overwinning in de Kamer mocht behalen. De heeren hebben de pap op het vuur gezet en moeten er hun eigen mond maar aan branden.

Aan den anderen kant heb ik er echter geen pleizier in om mij te blameeren door het medewerken aan onmogelijke dingen, wat de strekking ook moge zijn; en daarom ben ik van plan mijn stem aan het amendement van de heeren Fock en Borgesius geven.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel mij natuurlijk op het standpunt van het ontwerp, gelijk het hier nu aangenomen is. Wij behoeven dus niet meer over de sociëteiten te spreken; dat punt is uitgemaakt en er kan niet meer op worden teruggekomen. Het is nu alleen de vraag, of eenige gevolgen van de hier genomen beslissing eenigszins gewijzigd kunnen worden. Dat zal misschien voor andere bepalingen ook wel noodig blijken. Ik geloof, dat dit heel goed mogelijk is en juich daarom zeer toe het plan van den heer Fock om later nog een amendement in te dienen, ten einde uitdrukkelijk te doen uitkomen wat de bevoegdheden van een sociëteit zijn. Daar

zit toch eigenlijk de quaestie: art. 3*a* is te absoluut gere ligeerd, en wij hebben een bepaling noodig, die toelaat eenigszins af te wijken van de bepaling, dat inwoners van de gemeente of van aangrenzende gemeenten tot het verkeer of tot het gebruiken van dranken in de localiteit slechts worden toegelaten, indien zij leden van de sociëteit zijn. Maar zulk een bepaling is nog niet voorgesteld en wij kunnen is er dus niet over spreken. Intusschen is het nu de vraag, of het voorstel van de heeren Fock en Borgesius de gerezen moeilijkheid wegneemt. Ik ben het eens met den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, dat daardoor geen verandering in den bestaanden toestand gebracht wordt; het zou de bepaling verscherpen, vooral nu het een bepaling geldt, die uitdrukkelijk in de wet staat; uit de wet volgt uitdrukkelijk, dat in de statuten behoort te staan, dat inwoners niet mogen worden geïntroduceerd; die dat wel doet leeft dus de statuten juist op het punt waarop de wetgever den nadruk legt niet behoorlijk na. Daarom geloof ik niet dat de aanneming van het amendement de gewenschte verandering zal brengen.

Nu kan men zeggen, dat de discussie wel heeft uitgemaakt wat de bedoeling is, maar de discussie staat niet in de wet; de vraag is eenvoudig of de bepaling der wet duidelijk is.

Bij andere leden en bij mij is intusschen de vraag gerezen of het niet gevonden kan worden door art. 9 zelf niet imperatief maar facultatief te maken.

Wanneer gehandeld wordt in strijd met de statuten, is het nog niet noodzakelijk daarom reeds terstond in alle gevallen verplicht te zijn de vergunning in te trekken. Ik wijs op art. 10 van de wet op de vereeniging en vergadering, waar uitdrukkelijk staat: „De afwijking van goedgekeurde statuten geeft aan het openbaar ministerie de bevoegdheid om bij den burgerlijken rechter de vervallenverklaring der vereeniging van hare hoedanigheid van rechtspersoon te vorderen". Men laat daar dus een zekere ruimte aan het openbaar gezag. Wanneer men de bepalingen van art. 9 nagaat, geloof ik, dat men zoodanige ruimte ook laten moet voor de overige bepalingen die in dat artikel zijn opgenomen.

Ik wijs bij voorbeeld op 2°., waarin gezegd wordt, dat de vergunning wordt ingetrokken wanneer de vergunninghouder langer dan drie maanden in het vergunningsjaar niet woont in het huis waarin het bedrijf wordt uitgeoefend. Ziedaar een quaestie waarvan de beoordeeling toch altijd moet worden overgelaten aan het subjectief oordeel van Gedeputeerde Staten.

Verder staat in 3°.: „Wanneer niet is voldaan aan het voorschrift van art. 8*c*, eerste lid." Het voorschrift van dat eerste lid bevat eenige bepalingen omtrent de verbouwing of herbouw van localiteiten; van die verbouwing of herbouw moet uiterlijk één maand vóór het einde van het vergunningsjaar, waarin de verbouwing of herbouw is aangevangen, onder overlegging van het plan, kennis worden gegeven aan burgemeester en wethouders.

Welnu, het is immers allerminst de bedoeling om, wanneer er eenig verzuim heeft plaats gehad, onverbiddelijk te zeggen: gij moet de vergunning verliezen. En ook wanneer gedurende drie maanden achtereen opzettelijk geen gebruik wordt gemaakt van de vergunning, kan het zijn dat er geen voldoende reden is om de vergunning op te heffen. Het kan toch zijn, dat iemand gedurende zekeren tijd geen gebruik maakt van zijn vergunning juist met het doel om daar ter plaatse het drankverbruik te doen verdwijnen; toch zou volgens de wet de vergunning direct opgeheven moeten worden, en gevolgd door een nieuwe vergunning, niettegenstaande dat zij wellicht gekocht is door drankbestrijders.

Onder 5°. staat: „wanneer zich in de localiteiten feiten hebben voorgedaan, die de vrees wettigen, dat de voortduring der vergunning een gevaar zou opleveren voor de openbare orde of veiligheid", enz.

Ziedaar alweer een bepaling waarbij Gedeputeerde Staten geheel subjectief moeten oordeelen; het eene college zal zoo, het andere anders oordeelen. Het komt mij voor dat hier verschillende gevallen zijn, waarin aan Gedeputeerde Staten toch vanzelf een groote ruimte gelaten wordt voor hun oordeel.

Ik zou daarom der Regeering in overweging willen geven aan Gedeputeerde Staten slechts de bevoegdheid te geven de vergunning in te trekken in de gevallen bij art. 9 gesteld. De heer Drucker vraagt: in alle gevallen van art. 9? Ik antwoord daarop: ja, ik heb de meeste gevallen reeds besproken; ik heb enkele gevallen niet behandeld, omdat het noodeloos zou ophouden; maar bij die welke ik niet besprak is er geen quaestie van of Gedeputeerde Staten zullen altijd gebruik maken van hun bevoegdheid; de gevallen die ik voorlas zijn echter gevallen, waarbij men het aan Gedeputeerde Staten moet overlaten of zij de vergunning al dan niet zullen intrekken.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De poging, door den heer Borgesius aangewend, om nummer 7 zóó te wijzigen, dat de noodige speelruimte zou verkregen worden voor Gedeputeerde Staten om, wanneer de zaak niet ernstig was, haar door de vingers te zien, en wanneer zij ernstig was, te treffen, is waarschijnlijk uitgelokt door de vraag, die ik mij gisterenmorgen veroorloofde, namelijk, of de moeilijkheid misschien opgeheven zou kunnen worden door het inlasschen van het woord: „herhaaldelijk".

Daartegen is de bedenking gerezen, dat door zulke bepaling, vooral wanneer die door den een zus, door den ander zoo zou uitgelegd worden, ongelijke behandeling zou ontstaan. Dit kan ik niet toegeven. Wanneer men een bepaling maakt, om het valsche wezen van een pseudo-sociëteit te treffen, volgt daaruit niet, dat men onrecht doet, wanneer men haar niet in al haar gestrengheid handhaaft ten opzichte van een inrichting, waaromtrent een vermoeden van misbruik zelfs niet rijzen kan. Maar toch ben ik tot de overtuiging gekomen, dat het woord „herhaaldelijk" hier niet mag en niet kan ingelascht worden, op een grond, die van zelf medebrengt, dat ook het woord „behoorlijk" evenmin kan opgenomen worden.

De zaak is deze, dat deze bepaling slechts zal gelden voor die sociëteiten, welke onder vigueur van art. 3*a*, 4°., een nieuwe vergunning hebben gekregen of wel door overdracht in het bezit van een vergunning zijn gekomen. Maar wanneer een andere vergunning of een overdracht gevraagd wordt, dan kan dit alleen geschieden ten name van de rechtspersoon; zij vallen dan toch als vereeniging onder de wet van 1855 en dan heeft het openbaar ministerie de bevoegdheid om bij afwijking van de statuten een verzoek te doen om die vereeniging deswege te castigeeren. Er zou dan deze conditie ontstaan, dat men kreeg twee autoriteiten, de een de rechterlijke, de andere de administratieve, die in hetzelfde geval tot inmenging aangewezen waren.

Mijn overtuiging blijft dan ook dezelfde, als ik gisteren in de eerste plaats heb uitgesproken, dat de zaak alleen te vinden is door de inlassching van een nieuw artikel, dat dan zou moeten komen na art. XXXVI van het wetsontwerp; men zou dan art. XXXVII kunnen maken tot een artikel *bis* en het artikel, dat ik nu op het oog heb, inbrengen tusschen de tegenwoordige artikelen XXXVI en XXXVII.

Nu is door den geachten afgevaardigde, den heer Goeman Borgesius, een opmerking gemaakt, waarvan men de juistheid niet betwisten kan, namelijk deze, dat de bepaling, zooals zij nu voorgesteld is, verplichten zou tot intrekking, ook al ware slechts overtreden of niet nageleefd een niets beteekenende bepaling van de statuten, die met de wet niets te maken heeft. Maar aan die bedenking wordt geheel tegemoet gekomen, indien in dit nummer 7 achter de woorden: 5de lid, worden ingevoegd de woorden: „voor zoover deze strekken ter voldoening aan de bepaling van art. 3, 2de lid, 4°." De bepaling wordt dan zoo gelezen: „wanneer zij strekt voor den verkoop in de localiteit van eene sociëteit en in strijd met de bepalingen" — niet van alle bepalingen dus — „van de statuten of het reglement, gelijk die zijn overlegd, voor zoover deze bepalingen strekken ter voldoening aan het bepaalde in art. 3, 2de lid, 4°."

Dan slaat het alleen op de al of niet aanneming van de leden en vallen kleine fouten, die een secretaris of een portier zou kunnen maken en die niets met de zaak te maken hebben, er geheel buiten.

Bij slot van rekening blijft de moeilijkheid dan alleen hierin bestaan, dat in art. 3, 2de lid, sub 4°., een exceptie moet worden gemaakt; die kan daar evenwel nu niet worden aangebracht; maar zij kan zeer wel aangebracht worden op de wijze, die ik heb aangegeven. De Regeering is bereid daartoe mede te werken en zal waarschijnlijk zelf het voorstel daartoe doen. Er is geen bezwaar om bij tweede lezing de exceptie naar art. 3*a* over te brengen, zoodat alles per slot van rekening in orde

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

komt. Wij hebben hier niet te doen met een nieuwe wet, maar met een wijzigingsontwerp, zoodat wij op alle artikelen wijzigingen kunnen aanbrengen.

Ten slotte wensch ik dit nog aan het door mij gesprokene toe te voegen. Men moet niet vergeten, dat het amendement Goeman Borgesius—Fock volstrekt onaannemelijk is geworden juist door de toelichting van den heer Fock, die letterlijk heeft gezegd — ik heb het uit zijn mond opgeteekend — „dat het alleen toepasselijk zou worden bij een geheel ter zijde zetten van de wet en een absoluut zich niet houden aan de bepalingen".

Waar dat eenmaal als toelichting gegeven is, gevoelt ieder, dat men daarmede te ver gaat. Dit is dus een wonde, die de toelichting aan de beteekenis van het amendement heeft toegebracht; ik meende goed te doen met hierop te wijzen, opdat men wel wete, wat de strekking van het voorstel is.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft de vraag gedaan, of de zaak niet zoo zou kunnen worden gevonden, dat men eenvoudig niet alleen voor Gedeputeerde Staten, maar ook voor burgemeester en wethouders de verplichting tot intrekking veranderde in een bevoegdheid. Daar bestaat zeer zeker ten aanzien van het punt, door den geachten afgevaardigde behandeld, op zich zelf geen overwegend bezwaar tegen. Het is volkomen waar, wat hij heeft gezegd, dat, hoe men ook gepoogd heeft in de wet van 1881 alle subjectief oordeel uit te bannen en bepaald heeft, dat de vergunning niet mag geweigerd worden dan in de gevallen in de wet omschreven, er toch een subjectief element in gebleven is, bijv. de beoordeeling of er vrees bestaat, dat in een dranklokaal dingen zullen voorkomen, gevaarlijk voor de openbare orde en rust. Dat is iets, dat in hooge mate afhangt van het subjectieve oordeel van hen, die beslissen; maar wanneer nu de geachte afgevaardigde de omzetting der verplichting in bevoegdheid wil laten slaan op het geheele artikel, dan valt daaronder ook 1°. en dat kan niet, want daar worden alle gronden van weigering van art. 3 samengevat en daarin zit de groote kracht. Daarbij komt, dat door de verplichting in een bevoegdheid te veranderen een aanmerkelijke schrede achteruit zou worden gedaan, want in de tegenwoordige wet staat reeds de verplichting en door die in een bevoegdheid te veranderen, zou de geheele praktijk, die zich reeds gevormd heeft, op losse schroeven komen te staan.

Ik begrijp, hoe de geachte spreker tot aanprijzing van het denkbeeld gekomen is, waar het geldt Gedeputeerde Staten; maar het zal ook slaan op burgemeester en wethouders, en nu mag ik vragen, wat van de uitvoering der wet zou terechtkomen, wanneer het obligatoire karakter van de bepaling was weggenomen, en dus burgemeester en wethouders ook van de kleinste gemeente alleen rekening te houden hadden met hun subjectief oordeel bij het nemen van een beslissing, die de invloedrijkste ingezetenen in hun geheele positie kan schaden. Ik acht, dat de geachte afgevaardigde bij nadere overweging zelf zal inzien, dat dit verder zou gaan, dan hij bedoelt.

Iets anders zou het zijn, wanneer de geachte afgevaardigde voorstelde, dit nummer uit het ontwerp te lichten en een ander artikel in te lasschen, dat niet zoo ver ging, maar zich beperkte tot wat ik aangaf; doch daarmede zou aan de sociëteiten een exceptioneele toegevendheid worden betoond, die haar bedenkelijke zijde heeft.

Met de wijziging, die ik straks heb aangegeven, schijnt mij de geheele quaestie echter practisch opgelost en beperkt tot handhaving van een of twee bepalingen in de statuten. Wanneer voor die bepalingen in de statuten bij een later artikel nog een exceptie wordt gegeven, die voor deze gelegenheden bij bijzondere dagen noodig is, dan geloof ik, dat metterdaad al de bedenkingen zijn vervallen, en dat men het artikel, zooals het hier staat, kan aannemen. Ik heb dus de eer de volgende wijziging aan te brengen: achter de woorden „vijfde lid" in de eerste alinea in te lasschen deze woorden: „voor zoover deze bepalingen strekken ter voldoening aan het bepaalde in artikel 3, tweede lid, 4°."

De **Voorzitter**: Door de Regeering is een wijziging gebracht in het artikel, strekkende om in de eerste alinea achter de woorden: „vijfde lid", in te lasschen de woorden: „voor zoover deze bepalingen strekken ter voldoening aan het bepaalde van art. 3*a*, tweede lid, 4°."

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Voor alle zekerheid zou ik nog aan den Minister een vraag willen doen, een vraag omtrent de beteekenis van de ons in uitzicht gestelde wijziging. Ik geloof het best te doen om een concreet voorbeeld aan te halen. In de stad mijner inwoning is een sociëteit, die geregeld toelaat volksconcerten tegen een lagen entréeprijs, die bezocht worden door honderden menschen die geen leden zijn van die inrichting. Die menschen komen niet alleen in den tuin, maar ook soms in het lokaal. De sociëteit beschikt over de grootste concertzaal in de stad; wil men een groot concert geven, dan moet die zaal daarvoor gebruikt worden. Nu is mijn vraag of het de bedoeling is van die ons in uitzicht gestelde wijziging, dat het verbod niet meer zal gelden voor die bezoekers, niet leden.

De Minister vraagt hoe dikwerf per jaar die zaal voor dergelijke doeleinden wordt gebruikt. Dat kan tienmaal per jaar zijn maar ook vaak meer, dat is zoo in eens niet te schatten.

Ook groote politieke meetings worden in die zaal gehouden. En wanneer de bepaling blijft zooals zij nu is, dan zal dit onmogelijk zijn.

En nu zou ik den Minister willen vragen hoe hij dit wil regelen, want aan een cijfer van 10 of een ander cijfer kan men zich niet houden.

Wat de oplossing betreft, door den heer Lohman aan de hand gedaan, ik geloof dat de groote meerderheid van de Kamer wel met mij van oordeel zal zijn, dat dit geen oplossing is. Er is al eens gezegd, dat dit ontwerp is een geplukte kip; ik zou verder willen gaan en zeggen, dat het is een kip, die stelselmatig zijn veeren laat vallen; maar als het denkbeeld-Lohman ingang zou vinden, dan was de kip ten slotte dood, dan wordt het een lijk. Dan beteekent de wet niets meer.

De **Voorzitter**: Mag ik verzoeken om niet verder in te gaan op voornemens die er bestaan om naderhand wijzigingen aan te brengen. De wijziging op art. 3*a* aangekondigd is nu niet aan de orde; er is alleen gebleken van het voornemen om die wijziging voor te stellen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nu alleen te verklaren, dat het mijn voornemen is om een artikel in te dienen, dat een zeer groote speelruimte zal laten. De Regeering kan dit doen, omdat het eenige doel van het artikel is om de pseudo-sociëteiten te weren, en die pseudo-sociëteiten blijven geweerd, al waren er 50 dagen als grens gesteld.

Men behoeft inderdaad niet te vreezen, dat onnoodige beperking zal worden aangebracht. De pseudo-sociëteiten kunnen alleen bestaan, als zij beschikken kunnen over ruimte van dagen. Zoolang dit getal van dagen beperkt blijft, zijn de autoriteiten genoegzaam tegen haar gewaarborgd.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Bij nadere overweging komt het mij voor, dat voor eenige bezwaren, door den Minister aangevoerd, wel iets te zeggen valt, nl. dat het onvoorzichtig zou zijn in alle door mij bedoelde gevallen de bevoegdheid van burgemeester en wethouders facultatief te stellen. De tegenwoordige wet bevat alleen de imperatieve bepaling: „wanneer omstandigheden zich voordoen op grond waarvan, waren ze vroeger aanwezig of bekend geweest, de vergunning krachtens art. 3, nrs. 2—10 zou zijn geweigerd". Daarvoor is nu 1. in de plaats gekomen; ik wil daaraan niet tornen. Toch blijft de vraag of het niet wenschelijk is niet alleen voor de sociëteiten, maar ook in de andere gevallen, de bepaling van art. 9 facultatief te maken. Van de nieuw aangebrachte nummers is er nog een overgenomen uit de bestaande wet, nl. dit: wanneer daarvan (van een vergunning) gedurende drie maanden achtereen opzettelijk niet wordt gebruik gemaakt. Wat voor bezwaar kan er tegen zijn, ook dit facultatief te maken? Ik zou het juist naar den zin der drankbestrijders achten, als gedurende drie maanden achtereen van een vergunning geen gebruik wordt gemaakt. Hoe langer er geen gebruik van gemaakt wordt des te beter. Dit behoeft op zich zelf dus geen reden te zijn, die vergunning in te trekken en daardoor de gelegenheid open te stellen voor anderen om een vergunning te vestigen. Er kunnen echter ook omstandigheden zijn, waarin het beter is

de vergunning wel op te heffen. Ik zou daarom het artikel wel willen behouden, maar burgemeester en wethouders en Gedeputeerde Staten willen laten oordeelen naar omstandigheden.

Verder is nog overgenomen 3°. uit de bestaande wet: „wanneer zich in de localiteiten ten gevolge van dronkenschap feiten hebben voorgedaan, die de vrees wettigen, dat de voortduring der vergunning een gevaar zou opleveren voor de openbare orde of veiligheid." Maar voor deze bepaling is het absoluut onverschillig of aan Gedeputeerde Staten of aan burgemeester en wethouders de faculteit wordt gegeven dan wel de verplichting wordt opgelegd, want als zij geen lust hebben de vergunning op te heffen, dan zullen zij zeggen, dat die feiten die zich hebben voorgedaan niet zoo erg zijn of wel niet herhaald zullen worden. Voorts heb ik er straks op gewezen, dat er werkelijk omstandigheden kunnen zijn, dat het zeer onbillijk zou wezen de vergunning op te heffen, vooral wanneer niet volkomen correct voldaan wordt aan het voorschrift van art. 8 *e*. Het is goed, dat die bepaling in de wet staat, ten einde de bedoeling van art. 8 *c* te kunnen bereiken, maar die bedoeling kan niet zijn bij de minste overtreding onherroepelijk de vergunning in te trekken, en dit zou toch volgens het ontwerp moeten geschieden. Ook moet ik nog het geval bespreken, dat iemand het bedrijf uitoefent en daarbij zijn huis openstelt voor ontucht. In art. 3, 16°., staat: „wanneer de verzoeker of het hoofd van het gezin, waarvan hij lid is, tot het plegen van ontucht gelegenheid biedt, of ook in ander opzicht van bekend slecht levensgedrag is". Ook dit is onderworpen aan het subjectief oordeel van burgemeester en wethouders. Als zij het niet zoo erg vinden, gebeurt er toch niets. Er is dus voldoende reden om bij de wet zelf zekere ruimte te laten. Het is beter de bevoegdheid in de wet te geven, dan de wet zoo streng te maken, dat de met de uitvoering belaste ambtenaren liever, tegen de wet in, de zaak door de vingers zien.

Om die reden zou ik wenschen voor te stellen een amendement, dat wel wat lang schijnt, maar toch doodeenvoudig is, nl. om het artikel in tweeën te splitsen, zoodat art. 9, 1°., blijft, en voor de nummers 2°., 3°., 4°., 5°., 7°. en 8°. staat: „De vergunning kan door burgemeester en wethouders of voor zooveel betreft eene vergunning voor den verkoop in een logement alleen aan logeergasten of in de localiteit van eene sociëteit door Gedeputeerde Staten wordt ingetrokken." 2°. wordt dan 1°., 3°. wordt 2°. enz. Alleen nummer 6 zou ook imperatief moeten luiden en dus onder het eerste lid worden gebracht. Het eerste deel van het artikel, waaronder 1°. en 6°., wordt dan imperatief, het tweede deel facultatief.

Ik meen dat daardoor aan de bezwaren omtrent sociëteiten en aan de andere bezwaren zou zijn te gemoet gekomen.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn enkele opmerkingen die ik wensch te maken naar aanleiding van den loop der discussie.

In de eerste plaats zou ik den heer de Savornin Lohman die zijn amendement nog niet heeft ingediend, vóór het indienen een enkele opmerking willen maken.

Hij heeft gezegd, dat de gedachten, die hij heeft uitgesproken, niet reactionnair zijn tegenover de bestaande wet, terwijl hij toch de intrekking van de vergunning alleen verplichtend wil stellen, in omstandigheden die zich vroeger niet voordeden.

De heer de Savornin Lohman heeft daarbij alleen gelezen art. 9, 1°., maar in 2°. staat uitdrukkelijk een bepaling, dat wanneer de vergunninghouder langer dan drie maanden in het vergunningsjaar niet woont in het huis waarin het bedrijf wordt uitgeoefend, de vergunning moet vervallen.

Dit tot nog toe imperatief, wordt nu volgens het amendement facultatief gesteld.

In de tweede plaats wordt facultatief gesteld wanneer zich in het lokaal feiten hebben voorgedaan, die de vrees wettigen, dat de voortduring der vergunning een gevaar zou opleveren voor de openbare orde en veiligheid.

Ik geloof werkelijk, dat wij de hoop moeten uitspreken, dat de heer Lohman zijn amendement niet indient, want wij brengen daardoor een element in het debat, wat wij op het oogenblik niet kunnen overzien. Het eenig resultaat van de indiening van het amendement zou zijn, dat de Kamer verplicht zou wezen de behandeling van dit artikel weer te verdagen.

In de tweede plaats zou ik iets willen zeggen over den loop der zaken in verband met de sociëteiten. De heer Troelstra heeft gezegd, dat de leden dezer Kamer zich in een wonderlijke impasse hebben gesteld bij de stemming over de sociëteiten.

Ik ben dit geheel met hem eens, maar toen de heer Troelstra dat zeide, zag hij den verkeerden kant uit. Toen wij stemden bij art. 1 over de sociëteiten, kon toch alleen sprake zijn van de sociëteiten waarvan de bepaling nauwkeurig omlijnd in het ontwerp stond, niet allerlei andere inrichtingen, die men er thans onder verstaat, o. a. inrichtingen voor publieke vermakelijkheden enz. De heeren Fock en Goeman Borgesius hadden toen geen enkel bezwaar om alle sociëteiten, ook die waarover zij nu klagen, te brengen onder de algemeene wet.

Al die inrichtingen, waar de heeren nu voor pleiten, zijn, zooals wij van den heer Schaper konden hooren toen hij sprak over een sociëteit in Groningen, welke over de grootste zaal der stad beschikt, behalve gewone sociëteiten ook nog ondernemingen van publieke vermakelijkheden. Wat zou men anders doen met zulke zalen, die de leden der sociëteit voor hun verkeer niet kunnen gebruiken, dus welke alleen gebruikt worden om concerten enz. te geven, waarbij ook niet-leden verwacht worden?

De zaak staat nu zoo, dat al deze sociëteiten op dit oogenblik vergunning hebben en welke vergunning. Immers de gewone, de vergunning die ik ook hier zou willen aanduiden als een tappersvergunning.

Wanneer deze nog altijd stond op de sociëteit als rechtspersoon, kan er bezwaar komen, maar de heeren weten wel beter. In zeer veel sociëteiten wordt het bedrijf volkomen voor eigen rekening uitgeoefend door den kastelein, door den pachter; het is dan een gewone tappervergunning, volkomen gelijk aan een andere, maar met zekere beperking omtrent de klanten.

Wat verhindert nu dergelijke sociëteiten, dierentuinen, concertsociëteiten enz. daarmede voort te gaan? Gaat de pachter weg, dan bestaat nog art. 8 *b*; de sociëteit is een inrichting van maatschappelijk verkeer en dan kan voor deze inrichting evengoed als voor Krasnapolsky en andere groote inrichtingen onmiddellijk een vergunning worden overgeschreven.

En nu zegt men wel dat het niet kan, maar de Kamer heeft toch bij de behandeling van art. 8 *b* verondersteld, dat alle dergelijke groote inrichtingen thans wel geholpen zullen kunnen worden.

Waarom zal nu bijv. een inrichting als Seinpost wel gebruik moeten maken van art. 8 *b* en een inrichting als de Witte Sociëteit niet? Sociëteiten als waarvoor de heeren het zoo opnemen verschaffen zich eenvoudig een tappersvergunning en de zaak blijft zooals ze is.

Met sociëteiten heeft de wet uitdrukkelijk op het oog de clubs, die gelegenheid geven aan bepaalde menschen uit bepaalde kringen om samen te komen en elkander geregeld te ontmoeten. Die te houden buiten de inmenging van allerlei politiebepalingen, heb ik steeds correct gevonden.

Nu is het merkwaardig dat de heeren Fock, Goeman Borgesius en anderen, die stemden tegen het amendement om de echte sociëteiten te houden buiten de werking van politiebepalingen die voor de andere vergunningen noodig zijn, thans met een ijver, waarvan ik de verklaring nog niet gevonden heb, alle mogelijke vrijheid vragen voor inrichtingen, die men wel sociëteiten kan noemen, maar die daarmede slechts den naam gemeen hebben en allerlei andere dingen onder haar bedrijf opnemen.

Toenmaals heb ik uitdrukkelijk gewaarschuwd: stemt niet over de sociëteiten, vóór dat ge het begrip van sociëteit goed nagegaan hebt. Hadden de heeren daarnaar geluisterd, dan zouden zij zelf ingezien hebben dat de zaak met algemeene woorden niet is af te doen. Maar men moet nu na de beslissing niet allerlei bezwaren maken.

Gisteren hoorden wij dat het zoo dwaas was dat een professor niet mocht komen op een studenten-sociëteit, op een kroegjool, dat zou te gek zijn. Maar ik zou kunnen zeggen: gij maakt het voor de professoren en de studenten al niet veel beter. Wanneer de sociëteiten gebracht waren onder het algemeene recht, dan zou daarvoor ook het sluitingsuur gelden. Op dezelfde wijze zou men kunnen zeggen: is het niet belachelijk, dat, wanneer studenten aan het joolen zijn, om 11 uren naar huis te moeten. Ze hebben dan nog geen slaap. Met dergelijke argumenten bewijst

men niets. Men heeft over de sociëteiten willen handelen, zonder na te gaan, wat de sociëteit in deze wet was, en alle betoog van de overzijde, vooral van den heer Troelstra en zijn partijgenooten, kwam hier op neer, alsof deze zaak opgezet was om een bepaalde klasse der bevolking bijzonder te privilegieeren. Terwijl nu blijkt, dat de heeren buiten het voorgestelde om redeneerden, immers zij spraken nu niet van privileges maar van onmogelijken last.

Wanneer die heeren gedaan hadden wat ik heb aanbevolen bij art. 3 *a*, dan was de zaak in orde gekomen.

Thans is de geheele stemming valsch geweest en nu blijkt dat er een aantal leden zijn, die nu een privilege verlangen voor al dergelijke inrichtingen, maar die indertijd, toen het er op aankwam om tegenover de natie het odium op zich te laden van een afzonderlijke regeling voor sociëteiten, zich wel gewacht hebben het rationeele, verstandige voorstel van de Regeering te steunen.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet ingaan op al de recriminatiën — ik weet er geen ander woord voor — van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs. Indien ik zijn bedoeling goed heb begrepen, strekte zijn betoog niet om op te komen tegen wat eigenlijk reeds in confesso is, om aan te toonen, dat Regeering en Kamer de zaak verkeerd inzien en dat dit artikel geen wijziging behoeft en dat ook niet behoeft te worden teruggekomen op het reeds aangenomen artikel betreffende de sociëteiten. Al heeft hij zich tegen wijziging van die bepalingen lang verzet, hij ziet wel dat overigens allen het eens zijn, en dat straks met algemeene stemmen zal geschieden wat hij gaarne had zien voorkomen. Maar in plaats van zich daarbij neer te leggen, treedt hij thans in allerlei recriminatiën, en leest hij allen die het niet met hem eens zijn de les, omdat zij bij de behandeling van art. 3 *a* niet op hun qui vive zijn geweest, omdat zij niet vroeger getracht hebben bestaande fouten weg te nemen, omdat zij de vermetelheid hadden niet in alles het advies van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs op te volgen.

Maar dit alles ligt geheel buiten de zaak die wij thans behandelen. Over de zaak zelf is bij artikel 3 *a* wel degelijk in denzelfden geest als het thans geschiedt een verstandig woord gesproken, juist door een geestverwant van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, den heer van de Velde, maar toen werd ook door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs aan dat verstandig woord in het geheel geen gewicht gehecht; noch van de Regeeringstafel, noch van den heer Talma heeft de heer van Velde toen op zijn zeer ter zake dienende vraag eenig antwoord bekomen. En nu moge het waar zijn, dat men met eenig recht kan zeggen: toen bij de behandeling van het sociëteitsartikel hadt gij allen, die nu bezwaar maakt meer op uw qui vive moeten zijn — maar dat is toch een zuiver formeele quaestie, maar dat mag toch geen reden zijn om iets wat blijkbaar verkeerd is in de wet te laten staan. Ons aller bedoeling is immers de wet zoo goed mogelijk te maken en te trachten fouten en vergissingen die zijn ingeslopen, alsnog weg te nemen.

Ik zal dus op al die recriminatiën — ook gij, Mijnheer de Voorzitter, scheent er zoo over te denken toen gij den heer Talma tot de orde riept — niet ingaan. Dit wil ik er echter nog bij voegen: als de bedoeling van den heer Talma geen andere geweest is dan om de Kamer te overtuigen dat het feit, dat nu en dan zelfs op reeds aangenomen bepalingen moet worden teruggekomen, dit niet in de eerste plaats zijn schuld is, want dat hij getracht heeft de Kamer bij elk artikel zooveel mogelijk in de goede richting te sturen, als dus de zooeven uitgesproken rede alleen moet beschouwd worden als een zelfverdediging van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, dan kunnen wij gerust zeggen: Schwamm d'rüber. Maar er is langzamerhand in dit debat een onderwerp aan de orde gekomen, dat veel belangrijker is dan het amendement Fock-Borgesius, veel belangrijker ook dan de wijziging, door de Regeering reeds aangebracht en alsnog voor later door de Regeering toegezegd, nl. het voornemen van den heer Lohman om een ingrijpend amendement op dit artikel voor te stellen in dien geest, dat de intrekking in de meeste gevallen niet verplichtend maar facultatief zal zijn. Daarom wil ik ook een enkel woord in het midden brengen. Met dat deel van de rede van den heer Talma, dat aan de rede van den heer Lohman gewijd was, ben ik het geheel eens Ik heb er prijs op gesteld over deze quaestie nog het woord te nemen vóór de Minister aan het woord kwam, omdat ik, met den heer Talma, den heer Lohman ernstig wil afraden het aangekondigde amendement in te dienen.

Dat zou wel zijn het meest ingrijpend geïmproviseerd amendement dat bij deze wet nog is voorgedragen. Wat toch is het geval? Hier hebben wij wel degelijk te doen, niet alleen met de structuur van de wet, maar met een der voornaamste sleutels van het ontwerp. Ik vind het — om slechts een voorbeeld te noemen — vanzelf sprekend, dat, wanneer burgemeester en wethouders werkelijk overtuigd zijn, dat de vrees gewettigd is, dat de een of andere kroeg gevaar zal opleveren voor de openbare orde of veiligheid, de vergunning ook *moet* ingetrokken worden. De heer Lohman zou echter wenschen, dat burgemeester en wethouders in dergelijk geval toch bevoegd bleven de vergunning te laten behouden.

Een tweede voorbeeld. Als men onder de bestaande wet wilde verbouwen, moest men daarvoor de goedkeuring van burgemeester en wethouders hebben, maar thans behoeft men slechts het plan van verbouwing over te leggen en van de verbouwing kennis geven aan het bestuur. Doet men dat niet, dan wordt de vergunning ingetrokken. Dat is mijns inziens volkomen rationeel. Maar de heer Lohman wil alweer de mogelijkheid open laten om een vergunninghouder, die aan een dergelijk, alleszins redelijk voorschrift niet voldoet, toch de vergunning te laten behouden. En zoo zou ik meer voorbeelden kunnen aanhalen, waarin de verplichte intrekking alleszins rationeel is.

Ik dacht trouwens dat er nu alleen nog maar sprake was van n°. 7 van dit artikel.

De Minister heeft den geachten afgevaardigde eenigermate zelf in de pen gegeven om n°. 7 facultatief te maken. Wilde de heer Lohman zich daartoe bepalen, ook mijnerzijds zou daartegen geen bezwaar bestaan, maar de geachte afgevaardigde wil, als ik hem goed heb verstaan, zoover gaan om alleen de no's 1 en 6 obligatoir te laten, doch al de andere facultatief te maken. Indien een dergelijk amendement werd voorgesteld en aangenomen, dan geloof ik, dat zelfs velen van hen die niet zoo bijzonder gesteld zijn op een scherpe Drankwet, het met mij eens zouden zijn, dat dat toch te ver zou gaan, want dat op die wijze de grondslagen der wet zouden worden ondermijnd. Ik ben dan ook overtuigd, dat wij straks van den Minister zullen vernemen, dat hij zich met een dergelijk amendement in geen geval zou kunnen vereenigen.

De heer **Fock**: De groote papiermand, waarin al de ingetrokken Regeeringsbepalingen en al de ingetrokken amendementen terechtkomen, is, hoop ik, nog niet vol. De Regeering heeft haar woord „herhaaldelijk", dat zij gisteren in overweging heeft gegeven, te recht in die mand geworpen. Het is nu de vraag, of wij met ons woord „behoorlijk" dat voorbeeld zullen volgen. Ik geloof, dat de bezwaren, welke daartegen zijn ingebracht, niet gegrond zijn; indien er stond dat intrekking plaats heeft, indien een der bepalingen van de statuten niet behoorlijk wordt nageleefd, zou er misschien grond kunnen bestaan voor de gemaakte opmerkingen, maar men vergeet, dat wij in ons voorstel niet spreken van een der bepalingen der statuten of van het reglement, maar dat wij zeggen, dat de statuten of het reglement niet behoorlijk moet worden nageleefd om intrekking te rechtvaardigen. En dat is in overeenstemming met de door mij gegeven toelichting van het amendement, die door den Minister is gecritiseerd. Mijn bedoeling is, dat alleen dan intrekking mogelijk is wanneer de statuten geheel op zijde worden gezet en men zich aan de bedoeling van de statuten niet houdt. Ik hoop, dat men alle bezwaren zou hebben kunnen doen vervallen door het woord „behoorlijk" te vervangen door „klaarblijkelijk niet"; maar nu de Regeering op andere wijze ons bezwaar heeft weggenomen, en nu wij dus ons doel hebben bereikt, ben ik bereid — de heer Goeman Borgesius is het daarmede eens — het amendement terug te nemen. Wij hechten niet aan de door ons voorgestelde woorden, mits hetgeen wij bedoelen er maar in staat.

De heer Talma heeft zooeven, dunkt mij, een volkomen ongemotiveerden uitval gedaan. Ik zal zijn voorbeeld niet volgen en niet buiten de orde gaan. Ik wil hem er alleen aan herin-

neren, dat mijnerzijds volstrekt niet de bedoeling heeft voorgezeten, om sociëteiten te bevoorrechten, zooals hij het nu heeft gelieven voor te stellen. Ik ben gisteren begonnen met te zeggen, dat ik de sociëteiten niet wil bevoorrechten. En ik heb dan ook daarom mijn stem gegeven aan al de amendementen, die strekken om de bevoorrechting der sociëteiten weg te nemen. Maar ik wil de sociëteiten niet achter stellen bij gewone inrichtingen die vergunning van burgemeester en wethouders hebben. Voor de laatste inrichtingen kan alleen dan de vergunning worden ingetrokken, wanneer de vergunninghouder ter zake van bepaalde feiten twee maal in vijf jaar of vier maal in tien jaar is veroordeeld. En voor sociëteiten stelde de Regeering voor om de vergunning te doen intrekken, wanneer eenmaal, zelfs maar een onbeteekenende bepaling der statuten wordt overtreden; bij ons voorstel was dus geen sprake van een streven naar bevoorrechting, maar wij komen op tegen een ongerechtvaardigde achterstelling.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van de heeren Fock en Goeman Borgesius is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Troelstra**: De heer Talma heeft een poging gedaan om de schuld van de moeilijkheden waarin wij thans verkeeren, te wijten aan ons, die onze stem hebben onthouden aan art. 1*a*, waaruit deze moeilijkheden feitelijk voortvloeien.

Mijnheer de Voorzitter, de heer Talma heeft beschouwingen gehouden over de verschillende soorten van sociëteiten, maar wanneer de heer Talma dezelfde beschouwingen had gehouden bij de behandeling van art. 1*a* en daaruit de noodige conclusies had getrokken, dan zou hij ons amendement op dat artikel indertijd hebben gesteund en zouden wij op dit oogenblik over deze zaak niet behoeven te spreken. Dan waren de sociëteiten niet als zoodanig in de wet opgenomen; dan waren het geworden inrichtingen waar sterke drank in het klein wordt verkocht en vielen zij als zoodanig onder de gewone bepalingen voor tapperijen.

Nu wordt door den heer Talma de zaak zoo voorgesteld alsof men oorspronkelijk bij de behandeling der vorige artikelen zich niet zou hebben voorgesteld, dat de sociëteiten iets anders zouden zijn dan inrichtingen van maatschappelijk verkeer. Maar de heer Borgesius heeft er zeer te recht den heer Talma aan herinnerd, dat de heer van der Velde juist de functie van verschillende sociëteiten ter sprake heeft gebracht, die moeilijkheden opleveren. Niet alleen hier in den Haag en Groningen, maar vooral in kleinere gemeenten is de sociëteit het lichaam, dat de groote zaal voor maatschappelijk verkeer exploiteert. Nu meent de heer Talma, dat de moeilijkheid misschien zou kunnen worden opgelost, dat sociëteiten behalve een sociëteitsvergunning, daarnaast zouden kunnen krijgen een gewone tappersvergunning en deze zouden kunnen vragen als inrichting van maatschappelijk verkeer. Ten eerste geloof ik, dat uit het antwoord, indertijd door den Minister den heer Ferf gegeven, blijkt, dat in den regel sociëteiten, die groote lokalen exploiteeren, niet kunnen gerekend worden tot de buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer. Maar indien wel, dan zou ik den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs willen wijzen op het in art. 3, 6°. bepaalde, waar staat dat de vergunning door burgemeester en wethouders wordt gewijzigd als zij wordt gevraagd voor een localiteit, waarvoor reeds een vergunning verleend is, ook als die vergunning verleend is door Gedeputeerde Staten. Wanneer dus door de Regeering aan burgemeester en wethouders machtiging wordt verleend om aan een sociëteit, behalve een sociëteitsvergunning, nog een vergunning te verschaffen als buitengewone inrichting van maatschappelijk verkeer, dan zouden burgemeester en wethouders gracielijk voor die opdracht bedanken met beroep op art. 3, 6°. Daarom kan de uitweg, door den heer Talma aangewezen, ons volstrekt niet uit deze moeilijkheid redden.

Deze discussie is hiermede niet afgeloopen. De quaestie zal in vollen omvang aan de orde komen tusschen de artt. 36 en 37, als de Regeering komt met de wijzigingen die zij in uitzicht heeft gesteld. Dan zal blijken — de belanghebbenden kunnen zich er daarom op voorbereiden — dat daar vrij wat gewijzigd moet worden, misschien met terugkoming op reeds aangenomen bepalingen, om de zaak op voldoende wijze te regelen.

Met de heeren Borgesius en Talma spreek ik de hoop uit, dat de heer Lohman zijn amendement niet zal indienen, tot schade van de zaak. Als dit bloed er ook nog door den heer Lohman wordt afgetapt, zal het ontwerp nog levenloozer worden dan het nu reeds is.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik zeide dat mijn amendement doodeenvoudig was, had ik het oog op het stuk n°. 60, waarin de wet is opgenomen, zooals die zal luiden als dit wetsontwerp zal zijn aangenomen.

Inderdaad zou op het betreffende artikel de wijziging gemakkelijk zijn aan te brengen, maar ik wil niet ontkennen dat het ontwerpen van een correct amendement nog al vele moeilijkheden zou medebrengen, omdat het zou moeten worden ingepast in het zeer gecompliceerde stuk dat wij als wetgever nu te behandelen hebben, en dat alleen formeel ten grondslag kan worden gelegd; ik erken dat daartoe een zóó uitvoerig amendement zou moeten worden ingediend, dat op dit oogenblik zelfs daarover niet terstond zou kunnen worden beraadslaagd, al is het, wat de zaak zelf betreft, eigenlijk hoogst eenvoudig. Ik heb mij daarom de vraag gesteld, of het wel de moeite waard is om na de wijziging aangebracht door den Minister, ter wille van de door mij aangewezen bezwaren, deze moeilijkheid te veroorzaken. Ik blijf er intusschen bij dat het mij leed doet, dat de zaak niet op andere wijze geregeld wordt, voornamelijk met het oog op het geval waarop ik zooeven wees, dat van 3°. wanneer niet is voldaan aan het voorschrift van art. 8*c*, eerste lid. Ik vind het zeer onbillijk dat iemands vergunning moet worden opgeheven enkel wegens een daad, die inderdaad niets dan een verzuim kan zijn. Men moet toch aannemen dat een onwillekeurig verzuim mogelijk is. Er zijn dikwijls omstandigheden, waardoor zeer gemakkelijk een termijn niet wordt nageleefd. Ieder die met administratieve bepalingen in aanraking komt weet dat. Gevolg daarvan moet nu altijd zijn onmiddellijke intrekking van de vergunning. Ik vind dit te betreuren.

Maar nu zulk een felle redeneering gehouden is door de heeren Talma en Goeman Borgesius, ben ik zoo vrij te zeggen: dat de heeren volstrekt niet geluisterd schijnen te hebben naar hetgeen ik gezegd heb.

Groote woorden zijn door den heer Borgesius gebezigd; er is niets van aan dat door mijn amendement de wet zou worden verzwakt. Dat is alleen zoo in de verbeelding van den heer Goeman Borgesius, die meent dat als de wet niet precies zoo wordt ingericht als hij het voorstelt, er geen goede drankwet mogelijk is. Het is geenszins zooals hij het voorstelde.

Er staat nu o. a., sub 5°., dat een vergunning moet worden opgeheven wanneer de voortdurende vergunning gevaar zou opleveren voor de openbare orde of veiligheid; maar dat is een volkomen subjectieve beslissing. In zulk een geval is het voor burgemeester en wethouders onverschillig of er staat dat zij bevoegd zijn de vergunning in te trekken, of wel dat zij daartoe verplicht zijn. En zoo is het met de overige nummers waarop ik reeds de aandacht vestigde.

Ja, wanneer alle ambtenaren die aan het hoofd staan van Staat en gemeenten, alsook Gedeputeerde Staten, schobbejakken zijn, dan zou het verleenen van bevoegdheid tot opheffing, in plaats van de verplichting daartoe, misschien tot verkeerde toepassing der wet kunnen leiden; maar wanneer wij, gelijk ik aanneem, te doen hebben met eerlijke menschen, ontken ik dat de aangegeven wijziging tot iets anders zou leiden dan tot meerdere billijkheid, hetgeen weer zal leiden tot meerdere waardeering van de wet.

Het is toch hoogst onaangenaam als zij die de wet moeten toepassen, komen te staan voor een geval, waarin zij moeten zeggen: het is onrechtvaardig, maar het staat in de wet; de Staten-Generaal hebben de zaak zoo goedgekeurd, zij hebben zich blind gestaard op het idee om het drankmisbruik te bestrijden en daarbij al het andere over het hoofd gezien.

Ook wat betreft 4°., luidende: „wanneer van een verleende vergunning gedurende drie maanden achtereen anders dan door overmacht, niet wordt gebruik gemaakt", heb ik er reeds op gewezen dat het zeer wenschelijk kan zijn als iemand, een drankbestrijder bij voorbeeld, een vergunning koopt en dan er geen gebruik van maakt; om dien toestand te bestendigen. In het oog van de drankbestrijders is dat goed. Maar de heer Talma is nu

zoo doctrinair geworden, dat hij beweert dat dit niet mag; nu de wet in art. 2 zegt hoeveel drankgelegenheden er ten hoogste mogen zijn, mag op dat maximum geen inbreuk gemaakt worden door toedoen van een particulier persoon.

Als ik beweer dat men de gelegenheid niet moest benemen om die door drankbestrijders opgekochte vergunningen waarvan geen gebruik wordt gemaakt, in mindering te doen komen van het totaal getal vergunningen, omdat dan weer het aantal zou moeten worden aangevuld, zegt de heer Talma, dat hij dit schrikkelijk vindt van den heer Lohman; voor hem schijnt het aantal in art. 2 genoemd een heilig getal, waaraan niet mag worden geraakt. Ik moet eerlijk zeggen dat ik voor die vreeslijkheid niets gevoel, en er geen kwaad in zie, dat hier of daar een kroeg door toedoen van een particulier verdwijnt, mits de Overheid het heft in handen houde om te grooten ijver te weren.

Ik heb echter geen lust een uitvoerig amendement in te dienen, maar heb toch een woord van protest willen richten tot degenen, die ons een drankwet willen opdringen, zonder genoegzaam de gevolgen te doorzien, die door die opgedrongen drankwet te voorschijn zullen komen.

De beraadslaging wordt gesloten en *art. XXII* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de Commissie van Rapporteurs gereed is met haar verslag over het wetsontwerp tot nadere regeling en aanvulling der wet van 18 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 109), tot regeling der pensioenen van de mindere geëmployeerden enz., op daggeld werkzaam bij de inrichtingen van 's Rijks zee- en landmacht (112).

Dit verslag zal worden gedrukt en rondgedeeld.

De beraadslaging wordt hervat over *art. XXVIII.*

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts een vraag te doen aan den heer Minister die in verband staat met ons amendement op art. 15*c*.

In art. 15, voorkomende in art. XXVIII, komt tweeërlei verlof voor:

a. verkoop van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank;

b. verkoop uitsluitend van alcoholvrijen drank.

Nu is mijn vraag aan den heer Minister: stel dat ons amendement wordt aangenomen en er dus voor verlof letter *a* niet betaald behoeft te worden, is dan tweeërlei verlof nog noodig? Is dat niet het geval, dan komt het mij voor dat ons amendement op art. 15*c* eerst in behandeling en in stemming moet komen vóór dat over art. 15 kan worden gestemd, anders komt men in moeilijkheid.

Heeft de heer Minister tweeërlei verlof toch noodig al wordt het verlofsrecht niet aangenomen, dan kan men met de gewone volgorde voortgaan.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een paar korte opmerkingen te maken over het artikel dat ons thans bezighoudt. Vooraf verklaar ik gaarne in te stemmen met de regeling die in het ontwerp wordt aangegeven voor wat betreft het „verlof". Naar het mij voorkomt is de clandestiene verkoop van sterken drank alleen dan in al zijn kracht tegen te gaan, wanneer de bierhuizen worden gecontroleerd. Staat dit dus bij mij vast, eveneens geloof ik echter, dat hier een generale regel zonder eenige uitzondering te ver zal gaan.

Om den clandestienen verkoop van sterken drank tegen te gaan, brengt men — en dit is zeer juist — de bierhuizen onder toezicht. Daar kan, naar 't mij voorkomt, niemand iets tegen hebben, maar hoe zal 't gaan wanneer de regeling over haar geheel zal werken; men zal dan niet alleen den clandestienen verkoop bemoeilijkt hebben, maar tevens ook allerlei inrichtingen die met den clandestienen verkoop niets te maken hebben, daaronder saamgevat hebben. Ik heb hier het oog b.v. op inrichtingen van zedelijken aard, zooals zeemanshuizen, militaire tehuizen, jongelingsvereenigingen en dergelijke, wanneer deze een eigen gebouw bezitten met buffet.

En hoe zullen die inrichtingen, die vrijwel alle van giften en gaven leven, wanneer men deze onder de wet begrijpt, — om maar een enkel voorbeeld te noemen — staan ten opzichte van het verlofsrecht? Zal men ook van die inrichtingen dit recht heffen?

Dit zou m i., Mijnheer de Voorzitter, onbillijk zijn. Ik zou daarom den Minister in overweging willen geven om bij de regeling van het verlof uitzonderingen toe te laten voor die lichamen van zedelijken aard, die met den clandestienen verkoop van sterken drank niets te maken hebben en geen eigenlijke bierhuizen zijn. Dit zou dan kunnen geschieden door in het wetsontwerp een bepaling op te nemen ongeveer van dezen inhoud: „Bij algemeenen maatregel van bestuur worden die inrichtingen aangewezen, die geen verlof behoeven voor den verkoop van gegiste en alcoholvrije dranken", of wel door te bepalen dat een afzonderlijke regeling zal worden gemaakt, waarbij die vereenigingen van zedelijke strekking, bij besluit van de Kroon van het „verlof" kunnen vrijgesteld worden.

Uit een en ander zal men begrepen hebben, dat zoolang een generale regeling van het verlof blijft gelden, ik in geen geval instemming zal kunnen betuigen met het amendement van den heer Bolsius. Dit amendement is echter nog niet aan de orde en ik ga daarop dus thans niet in.

Ik bepaal mij er thans toe er met nadruk op te wijzen, dat tal van inrichtingen, die in den eigenlijken zin des woords geen bierhuizen zijn, onder de regelen van de bierhuizen gebracht zullen worden.

De heer de Savornin Lohman vraagt me, wat dat hindert. Ik wijs hem er op, dat aan dergelijke inrichtingen tal van hinderlijke bepalingen in den weg zullen worden gelegd, wat mijns inziens onnoodig en ook onbillijk is. Ik vestig daarbij onder andere de aandacht van dien afgevaardigde op de bepaling waarbij verlof moet aangevraagd worden voor de „localiteit", alwaar bier zal mogen worden geschonken. Alleen voor die localiteit zal dan 't verlof gelden. Waarom moet dit bijv. voor een militair tehuis? Zulk een bepaling zal tot groot ongerief leiden, daar men in zulk een tehuis alle lokalen gebruikt, soms ook de woning verstrekt aan den huisvader.

Ik geloof dat, wanneer de Minister deze zaak nog eens overweegt, ook hij zal moeten toegeven, dat er veel tegen is om de inrichtingen die ik aanwees onder het „verlof" te brengen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van art. 1*b* is door den heer Rink de opmerking gemaakt, dat ten aanzien van het verlofsrecht geen uitzonderingsbepaling in de wet was opgenomen. De Kamer zal zich herinneren, dat bij art. 1*b* vrijstelling verleend werd van het vragen van vergunning o. a. voor den verkoop aan militairen op marsch, in legerplaatsen of localiteiten aan het militair gezag onderworpen, door hen aan wie dit door de militaire overheid wordt toegestaan.

De Regeering antwoordde daarop, dat de behandeling van het verlof toen niet aan de orde was, en dat daarover nader kon worden gesproken, wanneer dat wel het geval was.

Nu zou ik aan den Minister de vraag willen doen, of niet bij art. 15 of althans in een volgend artikel, uitzonderingsbepalingen moeten worden gemaakt, voor het verlof, evenals dit het geval was ten aanzien van het vragen van vergunning in art. 1*b*, sub 3.

Ten andere heeft de Regeering gemeend in dit artikel verandering te moeten maken en niet te spreken van gegisten drank, maar van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank. Nu was het mij voorgekomen, ook omdat in de verschillende definities, die wij achtereenvolgens hebben ontvangen bij het ontwerp van wet, het gewijzigde ontwerp en de daarna weer voorgestelde wijzigingen, gegiste drank altijd beschouwd is als een alcoholhoudende drank, dat men hier zou kunnen blijven volstaan met te spreken van gegisten drank, omdat gegiste drank toch ook altijd is een alcoholhoudende drank en daarop komt het alleen aan. De vraag doet zich nu voor, of de definitie zooals de Minister die thans heeft voorgesteld „alcoholhoudende drank, andere dan sterke drank", de mogelijkheid nog insluit, dat gemengde dranken als bij voorbeeld advocaat, likeuren enz. zullen kunnen gebracht worden onder het verlof, dan wel of het de bedoeling is die dranken te blijven beschouwen als sterke dranken. Wanneer dit laatste het

geval is, dan zou men, meen ik, in dit artikel moeten blijven bij de uitdrukking „gegiste drank".

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De heer de Klerk heeft mij een vraag gedaan van formeelen aard, nl. de vraag of, wanneer het amendement door hem en den heer Ferf voorgesteld, om het verlofsrecht voor bier- en wijnhuizen te doen vervallen, werd aangenomen, niet de geheele splitsing, die hier is voorgesteld, overtollig, wijl doelloos zou worden. Daaruit zou voortvloeien, naar de meening van den geachten afgevaardigde, dat de zaak van het verlofsrecht eerst zou moeten worden behandeld, of wel, wanneer het artikel dat daarover handelt, 15 c, door de Kamer overeenkomstig het amendement mocht worden verworpen, dit artikel weer zou moeten worden herzien.

Ik laat de quaestie van het verlofsrecht op dit oogenblik geheel rusten, maar wel wil ik zeggen, dat de splitsing haar beteekenis en bedoeling blijft behouden, ook al mocht het verlofsrecht uit de wet verdwijnen. Dat hangt samen met het geheele doel, waarom de Regeering deze reeks van artikelen heeft voorgesteld.

De heer de Savornin Lohman heeft de opmerking gemaakt, dat ten gevolge van de voorgestelde regeling ten aanzien van bier-, wijnhuizen en melksalons de considerans en het intitulé van de wet zou moeten worden veranderd, omdat er nu niet alleen zijn bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en beteugeling van den openbaren dronkenschap, maar ook tot regeling van den handel in andere dranken, zoodat in de considerans en in het intitulé het woord „sterke" geschrapt zou moeten worden.

Die opmerking zou juist zijn, indien de Regeering bij deze wet een poging deed om de bierhuizen onder een vasten regel te brengen, om het misbruik van bier te bestrijden. Maar de Regeering staat niet op dat standpunt, integendeel, zij heeft dit afgewezen. Daar het hier niet gold een nieuwe wet, maar de herziening van een bestaande wet, moest in de eerste plaats gezorgd worden, dat de strekking, het doel van de wet bleef, wat het was. Indien dan ook de bierhuisverkoop niet rechtstreeks samenhing op eenigerlei wijze met den verkoop van sterken drank, zouden deze artikelen geen *raison d'être* hebben en uit het wetsontwerp moeten verdwijnen; maar nu in de practijk een zeer nauwe band bestaat tusschen den verkoop van sterken drank en bier- en wijnverkoop, en wel deze, dat juist in de huizen, waar die verkoop geschiedt, het groote kwaad van den clandestienen verkoop schuilt, moet den autoriteiten eenige macht over de bierhuizen gegeven worden, om daar den clandestienen verkoop in het hart te treffen, en worden die bierhuizen uitsluitend in zooverre onder de wet gebracht, als noodig is om den clandestienen verkoop van sterken drank beter tegen te gaan. Hadden wij tegen de bierhuizen willen optreden, of den kleinhandel in wijn of melksalons regelen, dan had dit moeten geschieden bij afzonderlijke wet en dan hadden wij met deze bepalingen ook niet kunnen volstaan, maar een geheel andere regeling moeten ontwerpen. Ik moet dus thans ook pertinent recuseeren elk vermoeden, toegedicht aan de Regeering, alsof het doel was tegen het misbruik van bier op te treden of den verkoop van bier en wijn per glas aan te tasten. Er kan dus geen sprake van zijn in de considerans of in het intitulé een verandering te brengen. Wanneer, als ik dit als voorbeeld gebruiken mag, dit wetsontwerp in hoofdstukken was ingedeeld en elk dier hoofdstukken een afzonderlijken titel droeg, dan zou er een moeten zijn, dat den titel droeg „bestrijding van den clandestienen verkoop van sterken drank", en dan zouden deze bepalingen onder dien titel moeten voorkomen. Voor verkoop van bier of wijn zou geen afzonderlijke titel kunnen voorkomen. Hoe wenschelijk het dan ook moge zijn, voor den bierverkoop een maximum te stellen, dit zou toch in de lijn van dit ontwerp ondenkbaar zijn. Wanneer men de bierhuizen slechts in zooverre in de macht der autoriteiten brengt, dat men daardoor den clandestienen verkoop van sterken drank kan tegengaan, spreekt het vanzelf, dat de quaestie van het maximum hierbij niet te pas komt; daargelaten de vraag, of bij een eventueele nieuwe wet een maximum voor het bier moet worden opgenomen. Bij het bepalen van het maximum voor den verkoop van sterken drank heeft men te doen gehad met zooveel verkregen rechten, moest men zooveel specieuse bepalingen maken, dat het zeer de vraag is, of de weg van het maximum wel raadzaam is. Maar in de gedachte, waarin het wetsontwerp is opgesteld, kan daarvan geen sprake zijn. Doch juist, nu het brengen van de bier- en wijnhuizen en melksalons onder de wet uitsluitend ten doel heeft, om een middel in de hand te hebben om den clandestienen verkoop tegen te gaan, kwam het ons voor — en dit in antwoord aan den heer de Klerk — dat de splitsing in alcoholhoudende- en alcoholvrije dranken beslist noodzakelijk is, en wel om deze reden. Wanneer men niet splitst, moet de contrôle loopen over al die gelegenheden samen, en nu moet men niet vergeten dat, wanneer men aan de politie het terrein voor onderzoek zoo groot maakt, dit ten gevolge heeft, dat er niets aan gedaan wordt. Men zegt: „*à l'impossible nul n'est tenu*; hoe wil ik er mede beginnen". Een goede regel voor zulke gevallen is het *divide et impera*, verdeel en heersch. Splitst men die groote groep in tweeën, en geeft men verlof voor alcoholvrije dranken, dan heeft men reeds een verdeeling verkregen, die in den regel veroorlooft het verlof te beperken tot de eerste categorie. Ik zeg in den regel, want als men vraagt, waarom de tweede categorie niet weggelaten en alleen de eerste genomen, dan antwoord ik, dat men daardoor gevaar zou loopen, dat het kwaad van de eerste naar de tweede categorie zou overspringen.

De heer **Schaper**: Dan moet de contrôle ook gelijk zijn.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Wanneer de geachte afgevaardigde burgemeester was van een groote gemeente en chef van de politie, zou hij spoedig genoeg de overtuiging krijgen, dat van een contrôle, gelijk bij de Arbeidswet, met gelijke kracht en continuïteit over alle bedrijven gaande, geen sprake kan zijn. Door de ontworpen bepaling wordt niet de bedoeling veranderd en de contrôle uitgesloten, maar de contrôle vergemakkelijkt.

Nu begrijp ik zeer goed, dat bij sommige leden teleurstelling is gewekt ten gevolge van de abnormale toestanden in Limburg en Noordbrabant, en naar de mededeelingen, die mij kort geleden uit Limburg zijn toegekomen, is metterdaad een misbruik van bier ontstaan in die mate en in zulk een omvang, dat ik uitstekend begrijp het dringend verlangen, dat in die provincie heerscht om te zeggen: help ons daar een eind aan maken. Ik zeg niet, dat het daartoe niet zal moeten komen; alleen mogen de geachte afgevaardigden uit Limburg, in deze Kamer vertegenwoordig, bedenken, dat, wanneer men een wet maakt op de bierhuizen, die Limburg afdoende helpt, men die regeling generaal zou moeten toepassen op het geheele land en niet op Limburg alleen; en dan zou men voor de moeilijke vraag komen te staan, of men de andere provinciën, waar dit misbruik in de verste verte die beteekenis niet heeft, zou moeten onderwerpen aan de bepalingen, die noodig zijn om het misbruik in Limburg in het hart te treffen.

Nu meen ik, dat dit wetsontwerp de heeren in Limburg in zóóver te gemoet komt en zij in zóóver hulpe ontvangen, dat, waar het groote bierverbruik in Limburg nog schromelijker en ergerlijker wordt, doordat in die bierhuizen de clandestiene verkoop van sterken drank zoo groot is, hier juist in dit wetsontwerp een middel wordt gevonden om daartegen met eenigen ernst op te komen en er ten deele een einde aan te maken. Maar de zaak zóó te regelen, dat in elk opzicht aan hun verlangen wordt voldaan, schijnt mij in deze wet niet wel mogelijk.

Wanneer U het mij veroorlooft, Mijnheer de Voorzitter, in dit verband een enkel woord te spreken over het door de heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt ingediende amendement, wensch ik dit te zeggen, dat reeds uit het door mij gesprokene voortvloeit, hoe ik daarover denk.

Ik moet deze zaak wel hier bespreken, omdat de heer Goeman Borgesius naar aanleiding van die quaestie een vraag heeft gedaan.

De heer Borgesius heeft gevraagd, of door deze regeling van de verloven het onderwerp der bierhuizen Rijkszaak geworden is, zoodat de gemeentebesturen niet meer ten opzichte van die bierhuizen zouden kunnen optreden en of in dien gedachtengang hier niet bepalingen moeten worden opgenomen, analoog aan art. 2 *b* en *c*.

Ik wensch hierover even te spreken, omdat ik het in het kort kan afdoen.

De opvatting der Regeering is, in consequentie van wat ik

zooeven zeide, dat de regeling van biergelegenheden of wijnhuizen hierbij niet wordt Rijkszaak, dan uitsluitend voor zooveel de enkele bepalingen betreft, hier voorgesteld, en dat aan de gemeentebesturen blijft dezelfde bevoegdheid die zij op het oogenblik bezitten, zoodat de gemeenteraden, waar zij krachtens art. 135 der Gemeentewet bevoegd zijn verordeningen te maken voor de openbare orde, zedelijkheid en gezondheid ten opzichte van bier- en wijnhuizen, dezelfde bevoegdheid behouden, en ook de burgemeester aan art. 188 der Gemeentewet dezelfde bevoegdheid blijft ontleenen als nu.

Daaruit volgt, dat er voor de Regeering geen aanleiding bestond, om hier gelijksoortige artikelen in te voegen als in 2*c*; zij zou anders het standpunt hebben ingenomen, dat de bierhuizen Rijkszaak werden. Wat betreft daarentegen het voorstel van den geachten afgevaardigde om bepalingen, als in 2*b*, ook hier toepasselijk te verklaren, dat geldt een algemeenen maatregel van bestuur en daartegen zou op zich zelf geen bedenking bestaan.

Ik zal het tweede amendement, waartegen ik meer bezwaren heb, bespreken, als wij daaraan toe zijn.

De heer van de Velde heeft gevraagd, of het niet goed zoude zijn om hier vrijdom te geven van zegel. Overwegend bezwaar bestaat daartegen niet, maar ik zou alleen willen vragen, voordat hij aan de Kamer dit denkbeeld in overweging geeft, of het goed zoude zijn in een wet, waar van vergunning en van verlof sprake is, slechts een van de twee vrij te stellen van zegel.

Ik elk geval zou men kunnen zeggen, dat het eischen van verlof een last medebrengt, dien men niet zwaarder moet maken, dan hij al is: maar van den anderen kant is het, wanneer men eenmaal het verzoekschrift heeft ingediend, niet zoo overwegend bezwaar daarbij een zegel te gebruiken, dat men daarvoor een bepaling in de wet zou behoeven op te nemen.

De geachte afgevaardigde, de heer Verhey, heeft gevraagd, of hier niet ter sprake gebracht moest worden de quaestie, opgeworpen bij art. 1*b*, of de militaire cantines verlof noodig hebben, om bier, kwast of limonades te verstrekken. Er is in art. 15 opzettelijk een wijziging aangebracht; waar vroeger stond: „vergunning verleend is", wordt nu gelezen: „vereischte vergnnning verleend is". Acht de geachte spreker de zaak hiermede niet voldoende geregeld, dan ben ik bereid daartegen bedenkingen aan te hooren en te overwegen, op welke wijze verbetering aan te brengen is.

Wat betreft de quaestie van de alcoholhoudende en gegiste dranken, staat de zaak aldus. In het oorspronkelijk wetsontwerp was opgenomen een definitie eenerzijds van sterken drank, en anderzijds van gegisten drank, welke definitie ingevolge het amendement-Rink uit het wetsontwerp verdwenen is. Daardoor verloor de uitdrukking in art. 15 van gegisten drank, die anders vaste beteekenis had, haar vastheid, en het kwam ons voor, dat, nu in de eerste afdeeling gehandeld is van den sterken drank en krachtens besluit der Kamer de definitie van het begrip is overgelaten aan den rechter, ook hier die uitdrukking niet meer behoorde voor te komen.

Waar er nu overblijft een zeker gebied, waar men slechts heeft alcoholvrije dranken, daar moet gesproken worden van alcoholhondenden drank, met bijvoeging van „anderen dan sterken drank". Volgens de opvatting der Kamer staat het begrip van sterken drank vast in de jurisprudentie, en daarom zal de hier gekozen uitdrukking ook vastheid hebben.

De heer **van de Velde**: Het denkbeeld dat ik ter overweging aanbeval, munt niet uit door belangrijkheid, ik erken dit, maar ik deed het in het belang der populariteit der wet zelf.

Ik wees er reeds op dat de wet in dit artikel aan zeer vele personen een last oplegt, eigenlijk aan allen die onschadelijken drank verkoopen, zelfs aan hen die in het kleinste winkeltje de geringste hoeveelheid alcoholvrijen drank willen verkoopen, en dat uitsluitend in het belang van den Staat om den clandestienen handel te weren.

Nu beperke men bij dien last dien men oplegt zooveel mogelijk iedere kosten en make de wet niet hatelijk, door de menschen 25 tot 75 cent te laten betalen voor een verzoekschrift, en misschien weder 75 cent voor een beschikking daarop. Dit is niet een zoo klein bedrag bij eerste aanvraag of later.

Wanneer men de biljetten der bedrijfsbelasting inziet, dan ziet men dat een aanslag van f 1 à f 1,50 in de bedrijfsbelasting reeds een zeker inkomen vertegenwoordigt. Op dien grond moet ik het volgend amendement aan het oordeel der Kamer onderwerpen om als 5de lid aan art. 15 toe te voegen. Op verzoek van eenige leden in mijn omgeving staande, breid ik dezen vrijdom van zegelrecht uit tot alle aanvragers van verlof zoowel voor verkoop van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank, als voor verkoop uitsluitend van alcoholvrijen drank. Het amendement, zooals het ten slotte door mij voorgesteld wordt, luidt alzoo: „Het verzoekschrift waarbij het verlof wordt gevraagd, en de beschikking daarop, zijn vrij van zegelrecht."

De **Voorzitter**: Door den heer van de Velde wordt als amendement voorgesteld om als 5de lid aan dit artikel toe te voegen: „Het verzoekschrift, waarbij het verlof wordt gevraagd, en de beschikking daarop zijn vrij van zegelrecht.

Het amendement wordt onderstennd door de heeren de Klerk, Duymaer van Twist, Melchers, Schokking en van Dedem, en komt dus in behandeling.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mij niet ontgaan, dat de Regeering bij Nota van Wijziging in het eerste lid van art 15 het woord „vereischte" geplaatst heeft voor „vergunning", maar het kwam mij voor dat door die bijvoeging nog scherper aan den dag kwam, dat bedoeld werd de door de wet vereischte vergnnning van art. 1*a*, 1ste lid. Nu blijkt echter, dat de Minister van oordeel blijft, dat door de bijvoeging van het woord „vereischte" volkomen duidelijk is, dat militaire cantines, omdat ze geen vergunning behoeven, vanzelf ook geen verlof noodig hebben.

Het was mijn meening niet, maar indien de Regeering oordeelt dat daaruit inderdaad later geen moeilijkheden kunnen ontstaan, ligt het niet op mijn weg daaromtrent thans een nader voorstel te doen.

De heer de **Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch even op te merken, dat ik toch niet geloof, dat heel juist is wat de Minister gezegd heeft, dat deze wet niet in meerdere of mindere mate dient tot regeling van den drankverkoop in het algemeen. Ik wijs slechts op de verschillende bepalingen van art. 15, waarin het verlof wordt geregeld en die niets te maken hebben met den clandestienen verkoop. Art. 15*e*, 4, handelt over de verbonwing der localiteiten; daarvan zon men misschien kunnen zeggen, dat het dient om beter te kunnen controleeren waar clandestiene verkoop plaats heeft. Maar in art. 15*f* staan verschillende bepalingen waarbij het verlof kan worden geweigerd alleen om de persoonlijkheid van den man die bier verkoopt.

Ik heb er niets tegen, dat deze bepaling in de wet is opgenomen, maar ik zou toch meenen, dat het intitulé veranderd moet worden. En dat kan heel gemakkelijk wanneer men eenvondig weglaat „sterken".

Ik wensch er nog mijn vrengde over uit te spreken, dat de Minister uitdrukkelijk verklaard heeft zich te plaatsen op het standpnnt, dat hij deze wet niet wil doen strekken tot beperking van den bierverkoop. Ik geloof dat dit zeer jnist gezien is, want al wilde men die beperking, dan zon toch die zaak op een heel andere wijze moeten worden geregeld. Wanneer wij genaderd zijn tot de quaestie van het heffen van het verlofrecht, zal het van zeer veel belang zijn te weten, dat dit verlofrecht in elk geval niet de strekking heeft het misbrnik van bier tegen te gaan. Daarvan wil ik nu reeds acte nemen.

De heer **Goeman Borgesius**: Na hetgeen zooeven door den geachten afgevaardigde nit Goes is in het midden gebracht, kan ik zeer kort zijn in antwoord aan den Minister, omdat ik mij in hoofdzaak bij het betoog van den geachten spreker kan aansluiten.

Er is onlangs gezegd, dat men van verbazing bij deze wet niet meer mag spreken, maar toch heeft het mij in hooge mate verbaasd, dat de Minister ontkent, dat bij deze wet zon geregeld worden de verkoop in het klein van bier. Wat is dan de beteekenis van deze artikelen, welke wij thans behandelen, als het niet is de regeling van den verkoop van bier? Jawel, zegt de Minister, dat ontken ik niet, maar de bedoeling van die

regeling is toch niet om het misbruik van bier te bestrijden, doch alleen om den clandestienen verkoop tegen te gaan.

Daardoor verandert de zaak echter niet. Wat de bedoeling van de bepalingen betreffende den verkoop van bier enz is doet niets ter zake; de vraag is alleen of deze materie hier in een algemeene wet geregeld wordt. En die vraag kan niet anders dan bevestigend worden beantwoord. Maar bovendien is de bewering des Ministers onjuist, dat geen der voorgestelde bepalingen beoogt het biermisbruik tegen te gaan. De heer Lohman heeft er reeds op gewezen — en ik doe het nog eens nadrukkelijk — dat er tal van bepalingen in dit deel van het wetsontwerp voorkomen, die alleen te verklaren zijn, indien de bedoeling voorzit om ook het misbruik van bier te bestrijden. Ik wijs er bijv. op, dat het verboden zal zijn personen beneden de 18 jaar zonder geleide van een oudere toe te laten in een herberg en dat ook beperkende bepalingen zijn opgenomen met betrekking tot het hebben van vrouwelijke dienstboden in bierhuizen. Met het tegengaan van clandestienen verkoop hebben die bepalingen niets uit te staan. Er is meer. Het voorschrift dat ieder bierhuishouder verlof moet hebben staat zonder twijfel in verband met het tegengaan van den clandestienen verkoop, maar waar bepaald wordt, dat allen ook voor dat verlof moeten betalen, daar heeft men wel degelijk te doen met een poging om het oprichten van bierhuizen te beperken, met bestrijding van biermisbruik dus, want er zullen velen zijn, die voortaan geen bierhuis zullen kunnen houden, omdat zij het verlofsrecht niet kunnen betalen.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker herinneren, dat de betalingen zullen worden behandeld bij art. 15 *c*.

De heer **Goeman Borgesius**: Indien gij mijn betoog hadt gevolgd, Mijnheer de Voorzitter, zoudt gij bemerkt hebben, dat ik dit punt moest aanroeren om aan te toonen, dat het hier niet alleen geldt een regeling van de materie van den verkoop van bier enz., maar dat die bepaling ook wel degelijk de strekking heeft het misbruik van bier tegen te gaan. Om den clandestienen verkoop te bestrijden is het voldoende, dat men om bier te schenken een verlof moet hebben en dat dit verlof weder wordt ingetrokken indien men clandestien ook sterken drank gaat verkoopen. De bepaling echter, dat de verlofhouders bovendien voor hun verlof moeten *betalen*, is een middel om af te schrikken, om de oprichting van te veel bierhuizen te voorkomen. Dat was dan ook de reden, waarom in het Voorloopig Verslag op het heffen van een verlofsrecht door sommige leden werd aangedrongen. Door daaraan toe te geven is de Minister verder gegaan op den weg van bestrijding van biermisbruik dan hij eerst wenschelijk vond. Ik zou zoo kunnen voortgaan. Ik zou er op kunnen wijzen dat ook de bepalingen, die regelen in welke gevallen men geen verlof kan krijgen en in welke gevallen behalve, in het geval van clandestienen verkoop, het verlof moet worden ingetrokken, al heel weinig te maken hebben met bestrijding van den geheimen drankhandel, maar ten doel hebben volledige contrôle op den bierverkoop uit te oefenen, slecht befaamde personen daaruit te weren, te groote verleiding te voorkomen — kortom, dat die bepalingen hier zijn opgenomen om dezelfde reden waarom zij ook voorkomen in het eerste deel van het wetsontwerp, dat op de vergunninghouders betrekking heeft.

Ik meen dan ook gisteren met het volste recht te hebben beweerd, dat als het waar is, dat zonder een uitdrukkelijke wetsbepaling in het eerste deel van het ontwerp burgemeester en wethouders niet bevoegd zouden zijn sluitingsuren voor vergunningshouders vast te stellen, omdat de verkoop van sterken drank in het klein, de zaak der vergunningen, geregeld wordt bij de wet, dan ook zeer zeker op denzelfden grond hier moet worden opgenomen een bepaling om burgemeester en wethouders uitdrukkelijk bevoegd te verklaren sluitingsuren vast te stellen voor bierhuizen, voor huizen met verlof.

Dat ik de vrijheid heb genomen dit op dit oogenblik nog eens duidelijk in het licht te stellen, vindt hierin zijn oorzaak, dat ik het zeer zou betreuren indien de heeren Bolsius en van Sassen van Ysselt, naar aanleiding van hetgeen de Minister over dit punt heeft in het midden gebracht, dit deel van hun amendement weder gingen intrekken.

De heer **Melchers**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb den Minister gisteren een vraag gedaan, waarop ik geen antwoord heb ontvangen. Wel heb ik vernomen, hoe de Minister ten aanzien van deze wet staat. Wij weten nu duidelijk, dat de Minister niet verder wil gaan dan voor de bereiking van wat in den titel van deze wet wordt genoemd. Maar al wil de Minister niet verder gaan, de zaak waarom het gaat weegt bij mij er niet minder zwaar om en ik kan naar aanleiding van het antwoord van den Minister niet anders dan mijn diep leedwezen uitspreken, dat de Minister zich op dat verkeerde standpunt heeft gesteld. Al redeneert de Minister logisch, van zijn standpunt uit, dat neemt niet weg dat ik dat standpunt als veranderd qualificeer. Mijn vraag is geweest, of de Regeering voornemens is binnenkort, met het oog op de beteekenis van de zaak, deze quaestie ter hand te nemen en het alcoholisme, voor zoover de wetgever dat kan, in vollen omvang aan te vatten.

Verder wensch ik nog een vraag te doen. In art. 16, 8°, wordt gezegd, dat met hechtenis van ten hoogste 3 weken of geldboete van ten hoogste f 100 gestraft wordt hij die in een localiteit, waar uitsluitend verlof is voor den verkoop van alcoholvrijen drank, gegisten drank in voorraad heeft. Dat sluit in zich een soortgelijke contrôle op den bierverkoop als op de sterke dranken, want als iemand bier verkoopt is hij strafbaar, met dit onderscheid, dat het aantal verloven niet door een maximum is beperkt. Waar de Regeering dien kant uitgaat, waardoor zeer zeker een nieuwe reeks moeilijkheden uit ontstaat, rijst bij mij de vraag waarom zij in deze richting voortgaat. Nu zij eenmaal in deze richting een stap heeft gedaan, geloof ik dat zij van haar standpunt in die richting moet voortgaan, en, door de ervaring geleerd, zelf zal erkennen, dat wat ik gezegd heb, wel degelijk reden van bestaan heeft; dat er dus wel degelijk reden is om misbruik van bier te weren door soortgelijke bepalingen als die dienen om misbruik van sterken drank tegen te gaan. Ik voeg hierbij, dat dit mijn persoonlijke meening is, waarvoor niet de overige leden mijner fractie verantwoordelijk kunnen worden gesteld.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De vraag, door den heer Melchers gedaan, kan ik niet anders beantwoorden dan in dezen zin, dat de Regeering op dit oogenblik geen toezegging kan doen voor de indiening van een wetsontwerp, gelijk hij verlangt. Daarmede is intusschen niet uitgesproken, dat de zaak niet in overweging kan worden genomen; maar een toezegging, een bindende belofte kan niet worden afgelegd.

De heer Duymaer van Twist heeft zooeven nog een vraag gedaan, waarop het mij door vergetelheid op het oogenblik niet aanstonds gegeven was te antwoorden. De vraag was deze, of, waar nu een verlof voor bierhuizen en melksalons wordt ingevoerd, het niet billijk was van deze bepaling uit te sluiten zedelijke lichamen, die in beperkten kring met een meer goede bedoeling opgericht, ook dergelijke dranken in hun verg ideringen laten gebruiken?

Voor dat denkbeeld gevoel ik wel iets, en wanneer de geachte spreker in dien zin een voorstel tot wijziging aan de Kamer wil doen, dan wil ik hem vooraf wel verzekeren, dat het door de Regeering in ernstige en gunstige overweging zal genomen worden. Ik geloof intusschen, dat het gedaan zou moeten worden in dezen zin, dat dat verlof alleen toepasselijk werd verklaard op zoodanige localiteiten, die voor het publiek toegankelijk zijn en men niet zou moeten spreken van zedelijke lichamen. Maar tevens moet ik den geachten afgevaardigde er op wijzen, dat dan ook een afzonderlijke regeling getroffen zou moeten worden voor sociëteiten, die als niet voor het publiek toegankelijk, anders het recht van verkoop van bier zouden missen.

De heeren de Savornin Lohman en Goeman Borgesius zijn nogmaals teruggekomen op de positie, die de Regeering heeft ingenomen tegenover de bepalingen, hier in zake bier- en wijnhuizen voorgesteld, en hebben beiden opgemerkt, dat een bepaling wordt voorgesteld, die met wering van den clandestienen verkoop niets te doen heeft. Wanneer de geachte afgevaardigden bij de later volgende artikelen zulks verlangen, zullen wij dit punt, als wij daaraan toe zijn, bespreken; maar de zaak op zich zelf kan daarmede niet veranderd worden. De Regeering

dient het wetsontwerp zóó — en met de nader uiteengezette bedoeling — in; willen nu de heeren er een andere strekking aan geven, dan moeten zij dit niet alleen in het intituté, maar ook in het ontwerp zelf vinden.

Daar, waar de Regeering het standpunt heeft ingenomen, dat het hier een wet geldt tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, mogen wij den verkoop van andere dranken niet anders regelen, dan voor zoover dit noodig is om den clandestienen verkoop van sterken drank te voorkomen of te beletten, en ligt het in den aard der zaak, dat de Regeering het standpunt van den heer Borgesius niet kan innemen, die meent, dat aan den gemeenteraad het recht moet worden toegekend. om een sluitingsuur voor bier- en dergelijke huizen vast te stellen.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord bekomen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie is van oordeel, dat het amendement verdient aangenomen te worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer van de Velde wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigde *art. XXVIII* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het *voorstel* van de heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt om na art. XXVIII in te voegen een nieuw art. XXVIII *bis*, luidende:

„Na art. 15 worden twee nieuwe artikelen ingevoegd, luidende:

Artikel 15 *bis*. 1. Bij algemeenen maatregel van bestuur worden met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching eischen gesteld, waaraan eene localiteit moet voldoen, om voor een verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter *a*, in aanmerking te kunnen komen.

2. Bij plaatselijke verordening kan bovendien de gemeenteraad eischen stellen, waaraan eene localiteit moet voldoen, om voor een verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter *a*, in aanmerking te kunnen komen.

3. Verordeningen, ingevolge het tweede lid van dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand, nadat zij door den raad zijn vastgesteld, aan Gedeputeerde Staten medegedeeld.

Artikel 15 *ter*. 1. Bij plaatselijke verordening kan de gemeenteraad, onverminderd zijne bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet:

1°. enkele wijken, buurten of straten aanwijzen, waarin door burgemeester en wethouders een verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter *a*, niet of niet dan onder bij die verordening vastgestelde voorwaarden verleend mag worden;

2°. uren bepalen, gedurende welke voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter *a*, is verleend, gesloten moeten zijn, met dien verstande, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald;

3°. dagen bepalen, waarop wegens omstandigheden, op grond van welke misbruik van alcoholhoudenden drank te vreezen is, in de gemeente of in bepaalde wijken of buurten voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter *a*, is verleend, gesloten moeten zijn hetzij gedurende den geheelen dag, hetzij gedurende bepaalde uren.

2. Verordeningen, ingevolge dit artikel vastgesteld, worden binnen eene maand, nadat zij door den raad zijn vastgesteld, aan Gedeputeerde Staten medegedeeld."

De heer **Bolsius**, het woord bekomen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet erkennen dat het gelui, dat ik zooeven uit den ministerieelen klokkentoren heb vernomen over ons amendement, mij niet als feestgebeier in de ooren heeft geklonken. Of het was het klokgebrom dat het welkom riep in het grafgesteente, wil ik nog eens hooren, en zien, of in dezen schijndoode nog eenig leven komen zal.

Na hetgeen ik gisteren reeds over de strekking van dit amendement gezegd heb, behoef ik thans gelukkig niet uitvoerig te zijn.

De bedoeling van beide amendementen is duidelijk; ik meen dat slechts de onderdeelen een enkel woord van nadere toelichting behoeven, omdat daartegen ook door sommige leden reeds bedenkingen zijn aangevoerd, vóór dat ik ter verdediging aan het woord ben gekomen.

De strekking van art. 15 *bis* is om eischen te stellen aan de localiteiten waarin bier en andere gegiste dranken zullen worden verkocht.

Het eerste lid beoogt voor de bierhuizen eischen te stellen die gelden kunnen over het geheele land, op gelijke wijze als artikel 2, *b*, 1°., voor localiteiten waarin sterke drank in het klein zal worden verkocht. Die eischen kunnen en moeten daarom gesteld worden bij algemeenen maatregel van bestuur.

Nu spreekt het vanzelf, dat het de bedoeling van de voorstellers van dit amendement niet is, dat ieder voorschrift met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching voor de bierhuizen volkomen hetzelfde moet zijn als voor de tapperijen. Daarvoor kunnen verschillende eischen worden gesteld, en ik hoop dat, wanneer ons amendement mocht worden aangenomen, de voorschriften van dezen algemeenen maatregel met plaatselijke toestanden voldoende rekening zullen houden, want het is ons verlangen allerminst om belemmeringen te scheppen, waardoor een zeer groot getal van de tegenwoordig bestaande gelegenheden zou komen te vervallen. Maar wel geloof ik, dat dezelfde overwegingen, die gegolden hebben voor het stellen bij algemeenen maatregel van zekere eischen aan de tapperijen, ook gelden ten opzichte van de bierhuizen. Indien de gebrekkigste die nu bestaan, ten gevolge van de eischen die wij aan iedere drankgelegenheid gesteld wenschen te zien, moeten worden opgeheven, dan zal ik dat veeleer een zegen dan een nadeel achten. De gelegenheden die overblijven zullen dan, wat ruimte en inrichting betreft, althans aan zoodanige eischen voldoen, dat haar localiteiten geschikt zijn om voor het publiek toegankelijk te worden gesteld. Ik acht dergelijke voorschriften heilzaam en noodzakelijk, omdat een aantal inrichtingen die tegenwoordig bestaan, aan minimum eischen in dit opzicht niet voldoen. Wie bekend is in de streken waar de voorstellers van deze amendementen wonen, die weet bij ervaring dat soms huizen, kotten, die aan geen enkelen eisch voldoen, tot bierhuizen worden ingericht, en dat de woonvertrekken in die huizen tevens worden gebezigd voor gelagkamers, die toegankelijk zijn voor een ieder Dergelijke toestanden achten wij niet wenschelijk voor de moraliteit der bewoners en bezoekers, en moeten worden tegengegaan, vooral ook met het oog op de bestrijding van den clandestienen verkoop.

De tweede alinea is slechts een aanvulling van de eerste. Wanneer het noodig is dat, behalve de eischen bij algemeenen maatregel gesteld wegens plaatselijke toestanden, strengere voorschriften op de localiteiten worden gemaakt, dan kan dit door den gemeenteraad bij verordening geschieden. Ik herhaal, wat ten opzichte van tapperijen geldt, geldt ook hier: het is noodzakelijk dat ook voor bierhuizen waarborgen worden gegeven van fatsoenlijke ruimte en localiteit.

Dit eerste artikel is door den Minister met welwillendheid ontvangen. Ons is echter reeds te verstaan gegeven, voordat wij deze amendementen hadden toegelicht, dat het tweede artikel op tegemoetkoming van de zijde der Regeering niet heeft te rekenen. Bemoedigend is dit niet, en daarom doet het mij genoegen, dat wij zooeven reeds een krachtigen steun van den heer Goeman Borgesius hebben ontvangen ter aanbeveling ook van dit art. 15*ter*. De bedoeling van dit artikel kan voor geen der leden van de Kamer twijfelachtig zijn.

De eerste alinea van art. 2 *c* is aanbevolen, omdat de gemeenteraad daardoor de bevoegdheid kreeg om te zorgen voor een regelmatige verspreiding der tapperijen over de gansche gemeente. En nu meen ik, dat dezelfde overwegingen, die dat wenschelijk deden voorkomen, ook gelden ten opzichte van de bierhuizen.

Welnu, de eerste alinea van art. 15 *ter* heeft de strekking om door een plaatselijke verordening de gelegenheid te openen om de verspreiding van bierhuizen over een gemeente te regelen.

Daardoor kan bovendien worden belet, dat ver af, eenzaam gelegen huizen tot bierhuis worden ingericht, waar dan de clandestiene verkoop van sterken drank welig tiert, en ook andere ongerechtigheden worden bedreven. En eindelijk zullen eigenaars en bewoners van sommige buurten, die er niet op gesteld zijn, dat daar bierhuizen, evenmin als tapperijen, gevestigd worden, zich op deze bepaling kunnen beroepen, en bij den gemeenteraad een verzoek kunnen indienen, om in die buurten, straten of wijken geen verlof te verleenen.

Er is, meen ik, vroeger gesproken over de buurt Duinoord hier ter stede; welnu, ik kan mij voorstellen dat de bewoners van dergelijke buurten er niet op gesteld zijn om daar bierhuizen te krijgen; door dit voorschrift zullen zij geholpen worden.

Het 2°. van art. 2*c* hebben de voorstellers gemeend uit dit art. 15*ter* te moeten weglaten, omdat daar de bevoegdheid wordt gegeven om voor enkele wijken, buurten en straten een maximum aantal vergunningen vast te stellen, onafhankelijk van het getal bewoners dier wijken; wij meenden dat het voorschrift daar wel past bij het algemeen maximum-stelsel, dat geldt ten opzichte van de vergunningen, maar niet in dit amendement, omdat voor de verloven nu eenmaal geen maximum kan worden voorgeschreven.

In de tweede alinea wordt voorgesteld aan de gemeenteraden de bevoegdheid te geven om ook voor de bierhuizen een sluitingsuur vast te stellen. De Minister meent, dat dit overbodig is. De heer Goeman Borgesius daarentegen heeft reeds als zijn meening te kennen gegeven, dat dit ook voor de bierhuizen behoort te geschieden.

Hoe dit zij, ik zou geen reden kunnen vinden, waarom een gemeenteraad wel een sluitingsuur zou moeten vaststellen voor vergunningen, maar niet voor bierhuizen. Nu heeft de Minister daaromtrent gezegd, dat de geheele verkoop van sterken drank is gemaakt tot Rijkszaak, en dit niet het geval is met dien van gegiste en andere dan sterke dranken, en dat daarom regeling te dezen aanzien daar wel, maar hier niet noodig is. Overtuigend is dit voor mij niet, en blijkbaar ook niet voor andere leden der Kamer, want reeds heeft de heer Goeman Borgesius omtrent de juistheid van die meening twijfel uitgesproken, en ik hoor hier in mijn omgeving nog door anderen gelijken twijfel opperen. Voor mij zal het voldoende zijn, indien ik slechts zekerheid krijg, dat het sluitingsuur ook op de bierhuizen kan worden voorgeschreven, want als de bierhuizen werden opengelaten, nadat krachtens de in art. 2*c* bedoelde verordening de tapperijen gesloten zijn, dan ligt het voor de hand dat de clandestiene verkoop daar als het ware wordt uitgelokt.

In de derde alinea is het dezelfde quaestie. Daar wenschen wij de bevoegdheid te geven aan den raad om bepaalde dagen aan te wijzen, waarop niet alleen tapperijen, maar ook bierhuizen zullen gesloten zijn. Het ligt al weer voor de hand, dat indien de tapperijen gesloten moeten zijn en de bierhuizen open konden blijven, clandestien sterke drank in die bierhuizen zou worden verkocht.

Als een voordeel dat deze alinea van het amendement nog zal opleveren, wil ik er nog op wijzen, dat daardoor ook is voorzien in den wensch, die door sommige andere leden van de Kamer bij amendement is te kennen gegeven, namelijk om op verkiezingsdagen tapperijen en bierhuizen te kunnen sluiten. Zooals dat amendement daar ligt, geloof ik, dat het wel aan eenige bedenking onderhevig is. In plaatsen echter, waar op die dagen sluiting noodig is, kan door het voorschrift van deze door ons voorgestelde alinea daarin op voldoende wijze worden voorzien. Nu is door den heer Duymaer van Twist het bezwaar geopperd, dat door deze voorschriften zouden worden belemmerd instellingen als de Militaire Tehuizen, volksbonden, jongelingenvereenigingen, enz. Ik geloof dat de geachte afgevaardigde zich daarin vergist. Immers in 2 en 3 van artikel 15*ter* wordt uitdrukkelijk gezegd, dat die voorschriften van den gemeenteraad alleen zullen gelden voor localiteiten die voor het publiek toegankelijk zijn, en een Militair Tehuis is naar mijn meening niet voor het publiek toegankelijk. En dit is zeker het geval niet met Jongelingenvereenigingen en Volksbonden. Om in hun localiteiten te worden toegelaten moet men òf lid der vereeniging zijn òf door een lid worden geïntroduceerd. Dat bezwaar van den geachten afgevaardigde is dus, meen ik, ondervangen.

De geheele regeling, zooals die door ons wordt voorgesteld, wordt verder overgelaten aan den gemeenteraad, omdat die met de plaatselijke toestanden bekend is en rekening kan houden. En de bedenking van den Minister tegen ons amendement, dat het voorschriften zou geven die gelden zouden voor het geheele land, kan, geloof ik, niet daartegen worden aangevoerd. De regeling zal juist geheel plaatselijk zijn.

Nu heeft de Minister gezegd, dat naar zijn meening reeds art. 135 van de Gemeentewet aan de gemeenteraden de bevoegdheid geeft om dezelfde voorschriften te maken die hun hier nu uitdrukkelijk bij deze wet zouden worden opgedragen; maar daaromtrent veroorloof ik mij toch eenigen twijfel te koesteren. Wat betreft het vaststellen van een sluitingsuur zou dit wel zoo kunnen zijn, maar zeker is dit niet het geval met het aanwijzen van bepaalde wijken, buurten of straten waarin geen verlof mag worden verleend; ik geloof niet dat gezegd kan worden, dat het geven van dergelijke exclusieve voorschriften valt onder art. 135 van de Gemeentewet, als rakende zaken die verboden kunnen worden in het belang van de openbare orde, zedelijkheid of gezondheid. In elk geval zou ik den Minister de vraag willen doen, of naar zijn meening, wanneer deze bevoegdheden niet uitdrukkelijk bij deze wet aan den gemeenteraad worden toegekend, zij die bevoegdheden toch reeds hebben krachtens art. 135 van de Gemeentewet.

Verder heeft de Minister in het algemeen tegen deze amendementen aangevoerd, dat hij niet maakt wat men kan noemen een Bierwet, dat hij geen regelen wil stellen op den bierverkoop. Dat willen wij ook allerminst, en ik recuseer dan ook wat de heer Melchers gisteren heeft toegezegd, als zou het ter bestrijding van het biergebruik of regeling van den bierverkoop noodzakelijk zijn de bierhuizen te beperken. Neen, wat wij met deze amendementen beoogen is het tegengaan van den clandestienen verkoop van sterken drank. En uit dit oogpunt beschouwd meen ik, dat deze voorstellen alle aanbeveling verdienen. Overigens geloof ik, dat het gebezigde argument, dat men zich met een regeling van den bierverkoop bij deze wet niet mag inlaten, niets bewijst, omdat het te veel bewijst.

Immers nu eenmaal art. 15 door de Kamer is aangenomen, waardoor de verkoop van bier en andere dranken aan een verlof zal zijn onderworpen, en dus de Kamer, met welk oogmerk dan ook, zich wel heeft ingelaten met den bierverkoop en de bierhuizen, nu kan niet meer worden gezegd ter bestrijding van onze amendementen, dat deze om die reden zouden vallen buiten het kader van deze wet, nu komt dit argument tegen onze amendementen in ieder geval te laat. En wanneer het noodzakelijk is met het oog op het tegengaan van den clandestienen verkoop, den handel in andere dranken onder contrôle te stellen, en daarom een verlof voor bierhuizen wordt ingevoerd, dan kan het verleenen van dat verlof ook aan zekere voorwaarden worden onderworpen, zonder dat daarmede buiten het kader der wet wordt gegaan. Dat is geen quaestie van beginsel, maar alleen een quaestie van min of meer.

Den clandestienen verkoop aan te tasten door de bierhuizen aan een verlof, en het verlof aan een verlofsrecht en andere beperkende voorwaarden te binden, dat is ook de strekking van het adres van den Bond van Limburgsche Kruisverbonden, dat tot de Kamer is gekomen. In dat adres is een overzicht gegeven van het aantal drankhuizen in 87 gemeenten van Limburg, en daaruit blijkt, dat in sommige gemeenten op de 3, 4 of 5, en gemiddeld op de 7 huizen een drankhuis bestaat.

Ligt het nu niet voor de hand, dat, waar een enkele veldwachter in verreweg de meeste van die gemeenten het toezicht moet houden op al die drankhuizen, de clandestiene verkoop daar vrij en onbelemmerd tieren moet? Te meer omdat vele dier gemeenten zeer uitgestrekt zijn, en de verste gehuchten evengoed door dien eenen veldwachter bewaakt moeten worden als de kom der gemeente? Het is voor dien eenen politieman niet mogelijk op al die huizen bij avond, nacht en morgen goed toezicht uit te oefenen.

Ik kan niet begrijpen, hoe het mogelijk is, dat iemand in ernst den clandestienen verkoop wil aantasten, en toch kan verlangen dat het aantal bierhuizen onbeperkt blijft. Het gewilde en gelukkige gevolg onzer amendementen zal, evenals van het verlofsrecht zijn, dat met de beperking van het aantal bierhuizen een begin wordt gemaakt, zoo goed en zoo kwaad als deze wet dat

gedoogt. Juist om dit gevolg is het ons te doen, en door de aanneming dezer amendementen zal mijns inziens gehandeld worden in den geest van de wet, zonder strijd met haar intitulé en considerans.

Op deze gronden bevelen wij die amendementen aan.

Wij zullen echter het amendement op art. XXVIII*bis* splitsen in twee amendementen, zoodat een afzonderlijke stemming mogelijk is over de artt. 15*bis* en 15*ter* mocht; dan bij de Regeering overwegend bezwaar bestaan tegen art. 15*ter*, dan zal daardoor niet tevens het lot van art. 15*bis* zijn in gevaar gebracht.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Melchers, Troelstra, van Nispen tot Sevenaer, Michiels van Verduynen en van Vlijmen, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, in overeenstemming met den wensch der voorstellers, de artt. 15 *bis* en 15 *ter* afzonderlijk in stemming te brengen.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u willen voorstellen over de beide artikelen te zamen te mogen spreken.

De **Voorzitter**: Ik stel voor aan het verzoek van den geachten afgevaardigde te voldoen en gelegenheid te geven over de artt. 15 *bis* en 15 *ter* te gelijk te beraadslagen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn leedwezen zal ik vooralsnog niet met de beide amendementen van den heer Bolsius c. s. kunnen medegaan. Het bezwaar dat ik bij art. 15 ontwikkelde tegen het „verlof" voor vereenigingen van zedelijken aard gelden in de voorgestelde amendementen in veel ernstiger mate.

Zoo bijv. in art. 15 *bis* sub 2°.

„Bij plaatselijke verordening kan bovendien de gemeenteraad eischen stellen, waaraan eene localiteit moet voldoen, om voor een verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter *a*, in aanmerking te kunnen komen."

Niet alleen is er verlof noodig, maar bovendien krijgen wij hier nog overheidsbemoeiing.

Ik heb er bezwaar tegen, dat de gemeenteraad zich gaat bemoeien met inrichtingen, waarmede hij zich tot dusverre nog niet heeft bemoeid, gelijk dit nu voor allerlei inrichting zoo worden zal, want deze inrichtingen zullen nu ook onderworpen worden aan plaatselijke verordeningen en aan eischen en voorschriften door den gemeenteraad te stellen; zoo ook zal dit gelden ten aanzien van art. 15*ter*, dat aldus aanvangt:

„1. Bij plaatselijke verordening kan de gemeenteraad, onverminderd zijne bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet:

1°. enkele wijken, buurten of straten aanwijzen, waarin door burgemeester en wethouders een verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter *a*, niet of niet dan onder bij die verordening vastgestelde voorwaarden verleend mag worden;"

Wat houdt deze bepaling nu in?

Wanneer bijv. iemand aan een zedelijk lichaam een huis in een hier genoemde wijk zou vermaken, zou bijv. het bestuur van een militair tehuis of een andere inrichting vallende onder het verlof van art. 15, 2de lid, letter *a*, zulk een huis niet kunnen aanvaarden om het bedrijf uit te oefenen, omdat dan de verordening het bekomen van een verlof verbood.

Maar ook wat onder sub 2 voorkomt is onaannemelijk waar gezegd wordt: Bij plaatselijke verordening kan de gemeenteraad „uren bepalen, gedurende welke voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor verlof voor den verkoop bedoeld in artikel 15, tweede lid, letter *a*, is verleend, gesloten moeten zijn, met dien verstande, dat voor verschillende dagen verschillende uren kunnen worden bepaald".

Nu heeft de heer Bolsius wel gezegd dat dit betreft localiteiten voor het publiek toegankelijk en dat bijv. een militair tehuis niet voor het publiek toegankelijk is, maar dit is onjuist. Een militair tehuis is voor het publiek toegankelijk. Voor zulk een inrichting zal dus bij aanneming van het amendement al de bepalingen gelden in sub 2 van het art. 15 *ter* genoemd.

Dezelfde bezwaren mijnerzijds gelden ook het sub 3 van art. 15 *ter*, waar de gemeenteraad het recht heeft dagen te bepalen, „waarop wegens omstandigheden, op grond van welke misbruik van alcoholhoudenden drank te vreezen is, in de gemeente of in bepaalde wijken of buurten voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor verlof voor den verkoop bedoeld in art. 15, tweede lid, letter *a*, is verleend, gesloten moeten zijn hetzij gedurende den geheelen dag, hetzij gedurende bepaalde uren".

In dit sub *ter* 3° heeft men in het bijzonder op het oog de de lotingsdagen, doch op lotingsdagen moeten juist de militaire tehuizen open zijn om de jongelieden gelegenheid te geven daar iets te gebruiken, waaraan gelijk de ervaring leert, groote behoefte bestaat. Ik zou gaarne vóór de amendementen hebben gestemd, Mijnheer de Voorzitter, maar meen het om de redenen die ik hier ontvouwde, niet te kunnen doen.

De heer **Janssen**: Mijnheer de Voorzitter! De geachte voorstellers willen hier hebben overgenomen de bepaling omtrent de localiteiten met vergunning, voorkomende in art. 2 *b*, dat bij algemeenen maatregel van bestuur eischen worden gesteld met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching. Nu is daar aangenomen dat bij dien algemeenen maatregel van bestuur geen eischen kunnen worden gesteld ten aanzien van vergunningen, die thans bestaan, daar deze niet opnieuw verleend worden, maar geacht worden verlengd te zijn. Op dit oogenblik bestaan echter nog geen verloven, zij worden door dit wetsontwerp ingevoerd, zoodat, indien het amendement wordt aangenomen, die algemeene maatregel van bestuur in dit artikel toepasselijk zou zijn ook op de bestaande localiteiten, waarvoor een verlof noodig wordt.

Nu kan ik absoluut geen reden vinden, waarom voor deze localiteiten met verlof reeds aanstonds strenger bepalingen moeten worden gesteld dan voor localiteiten met vergunning.

Ik heb geen overwegend bezwaar tegen de beide amendementen, indien de daarin vervatte bepalingen slechts treffen de verloven voor thans nog niet bestaande inrichtingen, maar zou dan gaarne zien, dat de voorstellers dit verduidelijkten en aan mijn wensch van een overgangsbepaling voldeden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan in de bespreking van het amendement der heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt kort zijn. Ik heb zooeven gezegd, dat het eerste door hen ingediende amendement, namelijk bij algemeenen maatregel van bestuur eischen te laten stellen voor ruimte, licht en luchtverversching, voor mij geen overwegend bezwaar zou opleveren. Alleen wijs ik er op, dat het niet, zooals de heer Janssen heeft gezegd, *kan* gebeuren, maar dat het voorstel luidt, dat het *geschiedt*, zoodat, wanneer het amendement wordt aangenomen, deze bepaling zal *moeten* worden uitgevoerd.

Nu is mijn bedenking tegen het amendement alleen deze: wanneer men dergelijke bepalingen in een algemeenen maatregel van bestuur stelt, moet men ze zóó maken, dat zij ook van toepassing kunnen zijn voor kleine gelegenheden; doordat men daardoor laag in zijn eischen moet blijven, beteekent de bepaling weinig. Maar, gelijk gezegd, op zich zelf bestaat er geen bezwaar.

Wel echter tegen het tweede amendement. Vooreerst doe ik opmerken, dat in primo de woorden: „door burgemeester en wethouders" kunnen vervallen. Verloven worden niet anders dan door burgemeester en wethouders verleend.

Maar in de tweede plaats heb ik deze hoofdbedenking. Wanneer men nummer 1 zoo neemt, als de heeren voorstellen, geeft men absoluut aan de gemeentebesturen het recht om allen verkoop van bier in een gemeente te verbieden. Dat die bepaling bij de vergunningen kon opgenomen worden, was mogelijk, doordat daar een minimum en een maximum bestaat. Hier echter bestaat geen minimum en maximum en is er dus voor de inperkingsmacht der gemeentebesturen geen grens te geven.

De geachte voorstellers zullen dit ook wel gevoelen en moeten hierin dus een wijziging brengen. Hoe zij daarnaar nu ook zoeken, zij zullen altijd aan de gemeenteraden de bevoegdheid moeten geven, om zelf een minimum en maximum te decreteeren. Nu

zeg ik niet, dat ik daar op zelf tegen zou zijn, maar men mag niet vergeten, dat toen de wet van '81 tot stand is gekomen, over de vraag, of de zaak aan de gemeenteraden zou worden overgelaten, een heftige strijd gevoerd is en dat men toen tot de slotsom gekomen is, dat het, vooral bij verhoudingen in kleine dorpen tot zoodanige willekeur en misbruik zou leiden, dat ook de Minister het desbetreffend voorstel terugnam, de bepaling van het maximum in de wet heeft opgenomen en de verdere beschikking over het maximum gehouden heeft aan de Kroon.

Ik zal nu afwachten, of de heeren kans zien uit die impasse te komen. Ik heb de zaak ook onderzocht, maar ik acht een goede regeling niet mogelijk.

Ten tweede heeft de heer Jansen er reeds op gewezen, dat wanneer het amendement wordt aangenomen, vooral na de toelichting van den heer Bolsius, het gevolg zal zijn, dat de gemeenteraden alle bestaande inrichtingen van dien aard, welke niet beantwoorden aan hetgeen zij wenschen, zullen kunnen vernietigen als bierhuizen. De heer Bolsius zeide immers uitdrukkelijk, dat men van die geïsoleerde huisjes had, waar nog al vele ongerechtigheden gebeuren, en dat het gewenscht is, die op te ruimen. De Kamer moet goed weten voor welken toestand men zou komen te staan. Men zou aan alle gemeenteraden in het land een absolute macht geven om met allerlei bepalingen de bestaande inrichtingen van dien aard te treffen.

Nu komt men daarmede in dezelfde quaestie als in 1881 de heer Modderman; toen heeft men den uitweg gevonden, dat in art. 26 juist aan de bestaande localiteiten, waar de vergunning toenmaals zonder strijd met wet of verordening bestond, levenslange exceptie werd gegeven. Zoo iets zal ook thans moeten geschieden.

Hun doel kan toch niet zijn aan de gemeenteraden eenvoudig de macht te geven het doodvonnis over de meeste inrichtingen te vellen. Ik gevoel zeer goed hun bedoeling en ik waardeer deze ten zeerste, maar men moet zorgen dat men daarbij niet in strijd gerake met de eerste beginselen van recht en billijkheid, met de beginselen dezer geheele wet.

Wat het tweede en derde lid aangaat, ik meen dat de leden die van gevoelen zijn dat door deze verlofsregeling het onderwerp Rijkszaak is geworden, en den gemeenteraden de bevoegdheid zou zijn ontnomen, een sluitingsuur voor de bierhuizen te bepalen, natuurlijk moeten medegaan met het amendement.

Niemand zal wel mij de bedoeling toedichten, dat, als de vergunninghuizen zijn gesloten, men naar de bierhuizen zou gaan om daar clandestien te drinken. Ik heb uitdrukkelijk gezegd, dat van mijn standpunt de gemeenteraden het recht bezitten het sluitingsuur voor bierhuizen vast te stellen. Voor mij kan er dus geen noodzakelijkheid bestaan, hun dat recht te geven; wat men heeft, kan men niet meer ontvangen.

De quaestie, of, wordt deze wet aangenomen, de gemeenteraden het recht zullen hebben te besluiten, in spannende oogenblikken een algemeene sluiting te bevelen enz., hangt geheel hiervan af, hoe men de zaak opvat. De Regeering vat het nu zoo op, dat de regeling van den bier- en wijnhandel in het klein hier geen Rijkszaak wordt, dat die blijft, wat hij op dit oogenblik is. Hier worden alleen regelingen getroffen, in zoover ze noodzakelijk zijn om den clandestienen verkoop van den sterken drank tegen te gaan. Er staat geen artikel in deze wet van zoodanige strekking, dat de regeling van den bierhandel Rijkszaak zou worden. Welnu, degenen, die de wet zóó opvatten, dat de gemeenteraden het recht zouden verliezen om de sluitingsuren voor bierhuizen vast te stellen, moeten meegaan met het amendement. Daarentegen zullen diegenen, die met de Regeering van oordeel zijn, dat het bier niet tot Rijkszaak gemaakt wordt en de bevoegdheid aan de gemeenteraden blijft, die ze nu hebben, niet, door vóór dit amendement te stemmen, in de wet iets moeten brengen, dat overbodig is.

De geachte afgevaardigde heeft opgemerkt, dat tegen zijn amendement niet geldt mijn zeggen, dat, zoo men deze zaak wil regelen, men dit moet doen voor het geheele land. Dat heb ik niet gezegd met het oog op zijn amendement, maar met het oog op hetgeen ik vroeg: waarom niet voor het geheele land dat biermisbruik tegengegaan? En wanneer nu de geachte afgevaardigde zegt: bij ons is het zóó erg, dat soms in het 4de à 5de huis een gelegenheid is om bier te gebruiken — en gelegenheid tot biergebruik beteekent dan juist bij de groote menigte ook gelegenheid tot gebruik van sterken drank —, dan moet ik opmerken, dat daar de contrôle, vooral in kleinere gemeenten, waar maar één veldwachter is, onmogelijk is. De geachte afgevaardigde zal mij toestemmen, dat dit alleen te vinden is, als men een wet maakt van die strekking en met dat doel, en dan zal blijken, dat dit doel toch inderdaad niet zal kunnen worden bereikt.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord tot repliek. De geachte afgevaardigde uit Maastricht heeft tegen art. 15*bis* een bezwaar te berde gebracht, dat door sommige andere leden schijnt te worden gedeeld, namelijk dat het 1ste lid van toepassing zal zijn ook op de bestaande bierhuizen. Wat mij betreft, wanneer slechts de eischen, bij algemeenen maatregel te stellen, met een zekere matiging gesteld worden, zou ik dat volstrekt zoo erg niet vinden.

Wanneer het verlofrecht, dat de Regeering voorstelt, zal geheven worden, geldt dat ook voor al de bestaande bierhuizen, en zal ook daarvan het gevolg zijn, dat een aantal van die gelegenheden, omdat ze dat verlofrecht niet kunnen opbrengen, zullen komen te vervallen. Ik zal echter, als wij aan de stemming over dat artikel toe komen, dit niet doen gelden als een bezwaar tegen dit verlofrecht; dit is juist het goede, dat ik er van verwacht, en nu hoopte ik, dat het goede van deze voorschriften bij algemeenen maatregel, mits met matiging gegeven, ook zou zijn, dat ten gevolge daarvan reeds aanstonds een aantal van de slechtste gelegenheden niet meer zou kunnen bestaan.

Voor mij geldt dit bezwaar dus niet in zoo hooge mate, maar ik kan begrijpen, dat voor sommige andere leden, die bestaande bierhuizen, hoe gebrekkig dan ook ingericht, willen sparen, dat bezwaar wel geldt, en daarom hebben de voorstellers van deze amendementen er niet op tegen om later, bij de overgangsbepalingen — ik geloof dat dit geschieden kan bij art. 25*f* — een voorschrift op te nemen, waardoor de thans bestaande inrichtingen van de toepasselijkheid van dien algemeenen maatregel worden uitgesloten. Het spreekt vanzelf, dat ik op dit oogenblik niet in staat ben die overgangsbepaling reeds terstond te formuleeren en aan u, Mijnheer de Voorzitter, over te leggen, maar wij verbinden ons om, voordat die overgangsbepaling in behandeling zal komen, een dergelijke beperking voor te stellen.

De heer Duymaer van Twist blijft vreezen, dat zoowel in art. 15*bis* als in art. 15*ter* aangetast worden de belangen van de Militaire Tehuizen, die hem boven alles ter harte gaan. De geachte afgevaardigde heeft ter motiveering daarvan volgehouden, dat de localiteiten dier Tehuizen voor het publiek toegankelijk zijn, omdat deze en gene daar eens kan gaan kijken. Indien men dat moest aannemen als criterium voor wat al of niet een voor het publiek toegankelijke localiteit is, dan zouden zelfs de zalen in het paleis van de Koningin aan het Noordeinde voor het publiek toegankelijke localiteiten zijn. Ik geloof niet, dat de geachte afgevaardigde in ernst dat bezwaar tegen ons amendement kan aanvoeren.

Ik herhaal dat er uitdrukkelijk staat, dat die bepalingen alleen zullen gelden voor localiteiten, die voor het publiek toegankelijk zijn, en evenals bij het debat over de sociëteiten door de Regeering zelf is gezegd, dat die woorden er op duiden, dat sociëteiten niet onder die bepalingen vielen, geloof ik, dat ook hier met een beroep op dezelfde rationeele interpretatie van die woorden de bedenking van den geachten afgevaardigde voldoende is weerlegd.

De Minister heeft ons gevraagd, hoe wij meenen, het bezwaar, door hem tegen 1°. van het eerste lid van art. 15*ter* aangevoerd, nl. dat de gemeenteraad alle buurten, wijken en straten zou kunnen uitsluiten en op die wijze absoluut verbieden, dat er ook slechts één bierhuis in de gemeente was, te kunnen ondervangen.

Maar er staat uitdrukkelijk in ons amendement, evenals in art. 2*c*, dat de gemeenteraad slechts „enkele" wijken, buurten of straten kan aanwijzen. Dat woord „enkele" sluit de mogelijkheid uit, dat de regeling voor de geheele gemeente kan gelden. Indien men bladz. 10 van de Memorie van Toelichting naslaat, leest men daar:

„In beide nommers is sprake van „enkele" wijken, buurten of straten. Stond het den raad vrij, ten aanzien van alle

wijken enz. de bevoegdheden uit te oefenen, dan zou hij in conflict kunnen komen met een besluit van de Kroon."

Daar is dus duidelijk door den Minister zelf uitgesproken, dat deze bepaling niet voor de geheele gemeente gelden kan.

Ik meen hiermede te kunnen volstaan voor de beantwoording van hetgeen de verschillende sprekers tegen ons amendement hebben aangevoerd. Wanneer de beide artikelen afzonderlijk in stemming kunnen komen, dan kunnen de leden die met den heer Goeman Borgesius en ons van oordeel zijn, dat ook 15 *ter* in de wet moet worden opgenomen, nu art. 2 *c* daarin is gebracht, hun stem vóór dat artikel uitbrengen.

De Minister herhaalde, dat hij de regeling van den bierhandel niet tot een Rijkszaak wil maken. In zijn eerste rede heeft de Minister er bij gevoegd „behalve dat daarop enkele voorschriften gegeven worden". Er is dus toch iets in deze bepalingen dat door gedeeltelijke regeling den bierhandel wel min of meer tot een Rijkszaak maakt en waardoor de algemeene wetgever zich den bierhandel wel op eenigerlei wijze, al was het slechts ter bestrijding van den clandestienen verkoop van sterken drank, heeft aangetrokken. Ik meen derhalve dat, indien het noodig was om die reden art. 2 *c* in de wet op te nemen, het om dezelfde reden noodig is, dat dezelfde bepaling ook hier in de wet wordt gebracht, en ik beveel daarom ook de aanneming van art. 15 *ter* aan de Kamer aan.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den voorsteller van de amendementen, die te recht zooeven heeft opgemerkt dat ik een warm voorstander ben van n°. 2 van hun tweede amendement, in overweging willen geven om uit dat amendement alsnog weg te laten n°. 1 van art. 15 *ter*. Wat toch is het geval? Het is waar, wat de heer Bolsius heeft opgemerkt: men behoeft bij dit artikel niet te vreezen, dat bij aanneming een geheele gemeente van alle gewone koffie- en bierhuizen zal worden beroofd of uitgesloten. Er staat toch uitdrukkelijk „enkele buurten". Maar ook dit gaat mij te ver. En waarom? Wij hebben de vorige week al een bepaling aangenomen, waarbij de vergunninghouders het recht krijgen om naar beurten waar nog geen localiteiten met vergunning zijn hun tapperijen of kroegen over te brengen, enkel en alleen met de bedoeling om daardoor den clandestienen verkoop beter te kunnen tegengaan. Al was de Minister ook niet blind voor het gevaar, dat daardoor ook nog buurten, thans zonder of weinig drankgelegenheden, in de toekomst zouden kunnen worden gealcoholiseerd, hij vond toch dergelijke bepaling noodig, omdat anders de clandestiene verkoop allicht niet voldoende zou kunnen worden beteugeld. Maar als de wet nu zoo wordt ingericht, dat er zelfs buurten zullen komen, waar geen enkel koffie- of bierhuis kan worden opgericht of blijven bestaan, dan wordt dat natuurlijk veel erger, dan zullen waarschijnlijk de strengste maatregelen niet voldoende zijn om het kwaad van den geheimen drankhandel te keeren. Ik weet wel dat burgemeester en wethouders bij aanneming van n°. 1 van het amendement niet verplicht zullen zijn buurten aan te wijzen, waar geen bierhuizen of koffiehuizen mogen worden gevestigd, maar als men dergelijke bepalingen opneemt moet men natuurlijk ook wenschen dat er gebruik van gemaakt zal worden.

Op dit oogenblik zal ik nog geen sub-amendement indienen, maar ik geef den voorstellers in overweging n°. 1 van art. 15 *ter* terug te nemen.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Om te gemoet te komen aan de bedenking van den geachten afgevaardigde, den heer Borgesius, zijn de voorstellers van het amendement bereid om uit art. 15 *ter* het primo terug te nemen en dus alleen daarin te behouden secundo en tertio. Het gevolg zal zijn, dat in het op art. XXIX voorgestelde amendement het 1°. ook zal komen te vervallen.

De **Voorzitter**: Door de heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt is een wijziging gebracht in hun amendement, waardoor in art. 15 *ter* de bepaling sub 1°. zal vervallen.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement van de heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Namens de Commissie van Rapporteurs moet ik mededeelen, dat deze in haar gevoelen over dit voorstel in zijn geheel verdeeld is, niet zoozeer ten opzichte van het eerste dan wel het tweede punt. De Commissie gevoelt wel veel voor de belangen die hiermede gemoeid zijn, en begrijpt dat door een algemeenen maatregel van bestuur eischen kunnen worden gesteld, die op den duur het gehalte van de bierhuizen zullen kunnen verbeteren.

Nu is er verschil tusschen de commissieleden over hetgeen hier in verband staat, nl. het vooruitzicht dat de voorstellers hebben geopend van het voorstellen bij art. 25 *f* van een overgangsbepaling, waarbij deze eischen niet van toepassing verklaard zouden worden op bestaande bierhuizen. Een der Commissieleden, die bereids de vergadering heeft verlaten, heeft mij verzocht mede te deelen dat hij zeer beslist tegen die overgangsbepaling bezwaren heeft: dat hij het eerste artikel wel wil aanvaarden, maar daarmede absoluut niet implicite geacht wil worden in te stemmen met het voornemen om later deze bepaling niet van toepassing te verklaren op de bestaande bierhuizen. Met die reserve van een der leden wordt overigens de aanneming van het eerste artikel aan de Kamer door de Commissie aangeraden.

Na hetgeen bij art. 15 *ter* is gewijzigd zijn twee leden — van één lid is het gevoelen natuurlijk bekend — van oordeel, dat er nu eigenlijk in het geheel geen reden meer is om de quaestie waarover tusschen den Minister en verschillende leden gedebatteerd is, namelijk in hoeverre de bevoegdheid die hier wordt voorgesteld, aan den gemeenteraad te verleenen, nu reeds aan den gemeenteraad toekomt, bij stemming uit te gaan maken. Daarom meent de meerderheid der Commissie dat er geen aanleiding bestaat het tweede deel van het artikel aan te nemen. Wat in 2°. staat, is reeds in verschillende gemeenten werkelijkheid en bepalingen als sub 3 zijn herhaaldelijk, zonder dat iemand er bezwaar tegen maakte, gemaakt en toegepast. De meerderheid der Commissie adviseert dus art. 15 *ter* te verwerpen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Na de wijziging, die het tweede amendement ondergaan heeft, behoef ik op de quaestie van het maximum niet terug te komen. Maar toch, waar de geachte spreker zegt, dat het woord „enkele" genoegzaam waarborg oplevert, moet ik doen opmerken, dat dat wel waarborgen oplevert, wanneer er een maximum en minimum zijn, dus een grens gesteld is, maar dat het woord „enkele" veel te vaag van zin is om ooit op den duur te beletten, dat men met enkele uitzonderingen zou gaan heerschen op een wijze, waarop een gemeenteraad niet heerschen mag.

De geachte spreker is teruggekomen op het standpunt, dat de Regeering ingenomen heeft.

Ik bemerk tot mijn leedwezen, dat daarover door enkele leden, laat ik maar zeggen: wat luchtig heen gegleden wordt. Men verlieze toch niet uit het oog, dat wij thans bezig zijn een quaestie te behandelen, voor het administratief recht van de hoogste beteekenis.

Wij hebben in de Gemeentewet art. 151, dat luidt: „De bepalingen van plaatselijke verordeningen, in wier onderwerp door eene wet, een algemeenen maatregel van inwendig bestuur of eene provinciale verordening wordt voorzien, houden van regtswege op te gelden".

Goed; maar nu is er voortdurend allerlei strijd gevoerd over de grenzen. Wanneer wij in dit wetsontwerp zeker getal bepalingen opnemen, waarbij aan provinciale besturen en gemeenteraden het recht verleend wordt zich met die zaak in te laten, zou daardoor de autonomie van provincie en gemeente in groot gevaar gebracht en het terrein van provincie en gemeente geducht beperkt worden, en zou de vraag zelfs gesteld moeten worden, of niet allerlei bestaande verordeningen zouden moeten vervallen.

Dezelfde quaestie — ik moet er even bij stil staan, omdat het een gewichtig onderwerp is en dezelfde vraag voor vele andere gevallen geldt — is door den Minister Modderman in 1881 hier behandeld. Ook toen is de vraag met nadruk gesteld of, wanneer in de wet, die enkel regelt den kleinhandel in sterken drank, dergelijke bepaling opgenomen werd, de gemeenteraden dan het recht zouden verliezen om de sluitingsuren vast te

stellen. Toen heeft de Regeering uitdrukkelijk verklaard en de Kamer heeft daarin berust, dat dit in het minst niet het geval was, omdat het engere onderwerp van de sluitingsuren niet in deze wet geregeld werd.

Dit is een gezonde opvatting van het terrein der provinciale en gemeentelijke autonomie. Gaat men die verlaten, en in dit amendement wordt uitdrukkelijk uitgesproken dat, wanneer een wet zich ook maar in enkele bepalingen met zekere materie bemoeit, de overige besturen zich daar geheel buiten hebben te houden — de Kamer moet wel weten welke beslissing zij hier neemt —, dan maakt men inbreuk op hetgeen dusver steeds gegolden heeft, en beperkt men de autonomie van provincie en gemeente, wier besturen, gelijk niet alleen de Kamer erkend heeft, maar ook de practijk leert, steeds voortdurend over de sluitingsuren beschikt hebben — een inbreuk, dien ik van hoogst bedenkelijken aard acht.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitdrukkelijke verklaring van den Minister, dat het aan geen twijfel onderhevig is of de gemeenteraden hebben en behouden de bevoegdheid om verordeningen vast te stellen, gelijk wij hun bij art. 15*ter*, 2°. en 3°. willen opdragen, en omdat door het uitlokken eener stemming de zrak die wij willen bevorderen, misschien eer benadeeld dan voortgeholpen zou worden, meen ik, in overleg met mijn mede-voorsteller, beter te doen die stemming te vermijden, en neem ik dus het geheele art. 15*ter* terug.

De **Voorzitter**: Het amendement van de heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt is gewijzigd, zoodat art. 15*ter* thans geheel vervalt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van de heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt, thans strekkende tot opneming van art. 15*bis*, wordt aangenomen met 44 tegen 38 stemmen.

Voor hebben gestemd de heeren van Alphen, Bolsius, Arts, van Raalte, Ketelaar, Pijnacker Hordijk, Bos, Brants, van Wijnbergen, Raymakers, Nolens, Lucasse, Helsdingen, Roessingh, Goeman Borgesius, van Nispen tot Sevenaer, van Sasse van Ysselt, ter Laan, Michiels van Verduynen, Troelstra, van Heemstra, Pompe van Meerdervoort, Kolkman, van Vlijmen, van der Zwaag, Aalberse, de Vries, Fruytier, Drucker, Hugenholtz, Melchers, Schaper, de Klerk, de Waal Malefijt, Merckelbach, Marchant, van Wichen, Mutsaers, Beckers, van den Heuvel, Krap, Janssen, Friesen en Talma.

Tegen hebben gestemd de heeren Zijlma, Mees, Smeenge, Verhey, Röell, de Savornin Lohman, van Bylandt, van Vliet, van Dedem, van der Vlugt, Sluis, Dolk, van Wassenaer van Catwijck, van Idsinga, Ferf, Willinge, van de Velde, Schokking, van Limburg Stirum, Nolting, den Tex, Bijleveld, van Löben Sels, Hennequin, van den Berch van Heemstede, Tydeman, de Visser, Rink, Hubrecht, Duymaer van Twist, van Karnebeek, de Ram, Lieftinck, van Asch van Wijck, van Gijn, Cremer, van Styrum en de Voorzitter.

Art. XXIX, strekkende om na art. 15 in te voegen zestien nieuwe artikelen, komt in behandeling.

De **Voorzitter**: Ik moet den heeren doen opmerken, dat bij de behandeling van de verdere artikelen van dit wetsontwerp als grondslag moet worden genomen het gewijzigde wetsontwerp stuk n°. 60, waarin alle wijzigingen, door de Regeering in het wetsontwerp gebracht, zijn opgenomen en welk stuk dus thans de officieele tekst is

Op onderart. 15*a* is een amendement voorgesteld door de heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt, dat door de voorstellers in dier voege gewijzigd wordt, dat het strekt om den aanhef van art. 15*a* te lezen als volgt:

„Het verlof wordt geweigerd:

1°. wanneer de localiteit, waarvoor het wordt gevraagd, niet voldoet aan de eischen, gesteld krachtens art. 15*bis*;

2°. wanneer de verzoeker enz. (als in het Regeerings-voorstel)."

Deze wijziging wordt door de Regeering overgenomen en de Commissie van Rapporteurs heeft daartegen geen bezwaar.

Het gewijzigde art. 15*a* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 15*b* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 15*c* luidende:

„1. Het verlof voor den verkoop, bedoeld in art. 15, tweede lid, letter *a*, heeft geen kracht vóór de betaling van een gemeentelijk verlofsrecht, door den gemeenteraad vast te stellen.

2. Het in art. 6, tweede, derde en vierde lid, bepaalde ten aanzien van het vergunningsrecht is mede van toepassing ten aanzien van het verlofsrecht, met dien verstande, dat het recht voor een verlof vijftig ten honderd bedraagt van het recht, bepaald in art. 6, derde lid. Het in art. 6*a* bepaalde ten aanzien van den aanslag in het vergunningsrecht is mede van toepassing ten aanzien van den aanslag in het verlofsrecht."

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn thans genaderd tot de vraag, of een verlofsrecht zal worden geheven van de inrichtingen in dit art. 15*c*, eerste lid, bedoeld, en ik wil wel erkennen dat ik tegen die heffing, behoudens betere voorlichting, bezwaren heb. Ik zal mij veroorloven te ontwikkelen welke die bezwaren zijn.

Ik begin dan met op te merken dat wij hier weer staan voor een wijziging, die bij de Memorie van Beantwoording voor het eerst in het wetsontwerp is aangebracht.

Bij de eerste voordracht van het wetsontwerp was van een verlofs*recht* geen sprake.

Het is natuurlijk niet te denken dat, toen de Regeering haar ontwerp maakte en het vergeleek met de wet van 1881, zij niet op goede gronden tot de meening is gekomen, dat de heffing van een verlofs*recht* in deze geen reden van bestaan had, althans niet in den vorm waarin zij het ontwerp met betrekking tot bierhuizen en andere dergelijke inrichtingen heeft gekleed.

Toen is door, enkele of meerdere, leden in het Verslag, min of meer en passant, de opmerking gemaakt, dat men eigenlijk wel een verlofsrecht zou kunnen heffen, waartegen echter andere leden reeds dadelijk hebben verklaard bedenkingen te zullen hebben, hetgeen achteraf zeer voorzichtig blijkt te zijn geweest.

De Regeering heeft bij de Memorie van Antwoord zich gevoegd naar den wensch van eerstgemelde leden, zonder, naar mijn beseheiden oordeel althans, voldoende motiveering; en wij staan dus voor het feit, dat het gewijzigd ontwerp principieel een ander karakter draagt dan het oorspronkelijke. Men vergete toch niet, dat men hier te doen heeft met een *belasting*heffing. Wat is een belastingheffing? Dat is het krachtens het recht van den sterke, desnoods versterkt door den sterken arm, eischen van bijdragen van de burgers van den Staat voor de publieke huishouding.

Het geldt dus hier niet een onverschillige, maar wel degelijk een principieele zaak, waartoe men niet mag overgaan, zonder dat het goed wordt gemotiveerd en dengdelijke gronden voor dien maatregel worden aangevoerd. Men heeft in vroegere tijden wel eens hooren spreken van gens taillables et corvéables à merci, laat er ons voor waken, dat, onder veranderde omstandigheden, niet aan den wetgever van ons land kan worden ten laste gelegd, dat hij ons volk óók in dien zin beschouwt.

Na deze inleiding wensch ik in de eerste plaats te kennen te geven, dat in de Memorie van Antwoord de mededeeling van elken redelijken en dus zedelijken grondslag aan dit verlofsrecht — voor zoover al is gepoogd dien te verstrekken, — mij toeschijnt te ontbreken. Waarop toch wordt het verlofsrecht gebaseerd? Op bladz. 14 van de Memorie van Antwoord wordt gezegd: „Het verlof is op zich zelf, wijl voorwaarde voor geoorloofde uitoefening van bedrijf, een privilege, waarvoor de Overheid een recht kan

heffen." Die zin trof mij, Mijnheer de President, en wanneer ik zeg, dat die zin op een misverstand moet berusten, dan druk ik nog zacht uit wat mijn meening in dat opzicht is. De Regeering moet toch de consequentie eens nagaan van hetgeen zij hier beweert. Wanneer volgens de bepalingen van de Hinderwet vergunning wordt gevraagd voor de oprichting van een of andere inrichting, dan is dit, wanneer die vergunning wordt gegeven, volgens de Regeering, een privilege, wijl voorwaarde voor geoorloofde uitoefening van bedrijf, „waarvoor de Overheid een recht kan heffen". Wanneer men volgens de bepalingen van de wet op de stoomtoestellen verlof ontvangt tot het in werking brengen van een stoomtoestel, dan is dit óók: „een privilege wijl voorwaarde voor de geoorloofde uitoefening van bedrijf" en kan daarvoor betaling worden verlangd.

Er is nu een beweging gaande tegen het vervangen van menschenkracht door stoommachines; welnu, er zou wellicht later eens een meerderheid kunnen worden gevonden die zeide: het gebruiken van een stoomtoestel is immers een privilege; laat ons daarvoor een goede som doen betalen. Het komt mij voor, dat de Regeering bij eenig nadenken, mij zal moeten toestemmen, dat die uiting wel wat ondoordacht was.

De tweede reden voor de heffing was deze: „dat een verlofsrecht het instituut vollediger en dus ter wering van wetsontduiking doeltreffender zal maken."

Ik wijs er in de eerste plaats op, dat de Regeering in de Memorie van Toelichting zeide, toen het verlofsrecht er dus nog niet was „afdoende verbetering kan slechts worden verkregen door den bierverkoop enz. te binden aan een verlof". Het eischen van verlof werd toen dus afdoende geoordeeld en ik kan mij niet voorstellen hoe iets nog afdoender kan zijn dan afdoende. Ik begrijp werkelijk niet op welken grond aan wetsontduiking ontleend, dit verlofsrecht er nu aan wordt toegevoegd. Waarop komt het toch hier neder? Op een brandschatting van *alle* bierhuishouders en verkoopers van anderen alcoholhoudenden drank dan sterken drank, omdat er onder hen *zijn*, die van hun positie misbruik maken om de Drankwet te ontduiken; terwijl reeds alleen het eischen van een *verlof „afdoende"* konde geoordeeld worden, om dit tegen te gaan, volgens de eigen verklaring der Regeering in haar Memorie van Toelichting.

Nu weet ik, dat bij de Drankwet ter aanbeveling van het license-recht werd gezegd: „dit license-recht moet een schatting zijn voor een als noodzakelijk kwaad toegelaten bedrijf", en ik weet ook, dat de Regeering in de Memorie van Toelichting veel bierhuishouders (en slijters van sterken drank) vindingrijke wetsontduikers noemde". Maar nu vraag ik toch, of het bedrijf van bierhuishouder en andere daarmede gelijk te stellen bedrijven gegeneraliseerd mogen worden onder den naam van min of meer onoorbare bedrijven. Al zijn er die misbruik maken, de wetgever mag daarom toch niet allen over één kam scheren, en gelijkelijk brandschatten.

Is mijn eerste bezwaar dan dat een redelijke grondslag aan de heffing ontbreekt, mijn tweede bezwaar is, dat wij hier scheppen een gevaarlijk antecedent, dat rechtstreeks ingaat tegen de vrijheid van nering en bedrijf. Wij hebben de Patentwet van 1819 met zijn „Niemand zal vermogen eenigen handel, beroep, nering enz. uit te oefenen zonder te zijn voorzien van een patent" afgeschaft; en ik acht het een van de groote voordeelen van de wet op de bedrijfsbelasting, dat met dit beginsel gebroken is, en dat is gehandhaafd de regel, dat de vrijheid van nering en beroep ongeschonden moet blijven. Maar, zegt men, omdat er van zekere nering misbruik gemaakt kan worden, door bevordering van wetsontduiking, moet er maar eens een recht van geheven worden. Weet men dan, tot welke consequentie men komt? Hoe staan in het buitenland de kapperswinkels, de confiserieën, de theelokalen bekend? Ik weet niet of dit hier te lande ook het geval is; maar in denzelfden gedachtengang zou men morgen daarvan ook een verlofsrecht kunnen heffen, omdat men vreest, dat die inrichtingen strekken tot overtreding of ontduiking van de Strafwet of andere wetten.

Mijn derde bezwaar is, dat het eenige motief, dat het verlofsrecht rechtvaardigt — voor zoover het natuurlijk niet een fiscale wet betreft — is ter zijde gelaten; het verlofsrecht is dus alleen gewettigd, als er tevens een maximum wordt bepaald van vergunningen. Nu heeft de Minister op bladz. 14 van de Memorie van Antwoord gezegd: „dat het heffen van een recht met het toekennen van een monopolie door vaststelling van een maximum gepaard zou moeten gaan, kan niet worden toegegeven".

Ik heb grooten eerbied voor de bekwaamheid en het doorzicht van de Regeering, maar ik heb de wet van 1881 medegemaakt, en dan is het buiten quaestie, dat het eenige motief, waarop het heffen van een verlofsrecht werd gebaseerd, was de gelijktijdige bepaling van een maximum. Het eerste ontwerp kende óók niet de heffing van een verlofsrecht. Nu werd in het Voorloopig Verslag van de wet van 1881 ter rechtvaardiging en aanprijzing van zoodanig verlofsrecht gezegd: „Door het invoeren van een licenserecht reserveert de Staat of de gemeente zich een deel van de monopolie-waarde, wat volkomen billijk is, omdat het monopolie door wet of verordening is gecreëerd."

De Regeering erkende ook: „dat het bij het license-recht geldt het reserveeren van een deel van de monopolie-winst van den Staat".

De Minister van Justitie zeide — zitting 16 Mei 1881, bladz. 1428 — „Behoud van het maximum is noodig, omdat het licenserecht tot grondslag heeft een monopolie. En ook deze Kamer zelf heeft dat in haar Voorloopig Verslag omtrent dit ontwerp (bladz. 34) zoo duidelijk uiteengezet, dat ik er niets heb bij te voegen, toen zij verklaarde: „Het vergunningsrecht is, als het ware, de vergoeding aan de Overheid voor het verleende monopolie van drankverkoop." " En als ik mijn nederigen persoon er ten slotte mag bij voegen, ik heb in de zitting van 16 Mei 1881 gezegd: „De vaststelling van het maximum is verder noodig, omdat het den onmisbaren grondslag uitmaakt van het licenserecht."

Waar ik dus hier te kiezen heb tusschen het stelsel van dezen Minister, en dat van Minister Modderman en van de Kamer van 1881, daar kies ik het laatste

Het heffen van een verlofsrecht, met een strekking als hier wordt beoogd, kan alleen gemotiveerd worden doordat de Staat of de gemeente zich een deel van de monopolie-waarde wil reserveeren, maar wanneer geen maximum voor de verloven wordt bepaald en dus niet voor de gebeneficieerden een bijzonder monopolie in geldelijk voordeel om te zetten, wordt geschapen, valt voor mij iedere reden voor een verlofsrecht in den thans bedoelden zin, weg. Overigens zie men hierbij ook het volgende niet over het hoofd. De Minister Modderman zeide al verder, in 1881:

„Wanneer men bij het bestaan van een license-recht de concurrentie onbepaald vrij laat, zou daarvan het natuurlijk gevolg zijn, dat nog meer dan tegenwoordig reeds geschiedt, jenever wordt vervalscht, om op deze wijze het license-recht terug te verkrijgen."

Stel nu in plaats van het woord jenever, andere dranken, en voeg er bij, dat het ook juist een prikkel zal zijn om uit winstbejag wèl sterken drank te verkoopen, dan geloof ik, dat, wat toen gezegd werd, ook nu behoort te worden overwogen.

Een vierde bezwaar is, dat wij door dit stelsel ingaan tegen de richting, die in de laatste jaren is gevolgd. Wij hebben gepoogd volkskoffiehuizen op te richten, inrichtingen waar alleen limonade wordt geschonken. Zal men daarvan nu een extra bijdrage heffen? Mij dunkt, dat dit in strijd is met de richting die wij den laatsten tijd zijn uitgegaan.

Men merkt mij op, dat volkskoffiehuizen, namelijk als daar geen bier of andere alcoholhoudende dan sterke drank wordt verkocht, niet onder het verlofsrecht zullen vallen. Mijnheer de Voorzitter, ik laat dit dan in dat geval ter zijde, en bepaal mij tot verkoop van anderen alcoholhoudenden drank dan sterken drank.

Eindelijk zoude het heffen van een verlofsrecht feitelijk vallen buiten het kader dezer wet, daar het iets ten gevolge zal hebben, dat de Minister uitdrukkelijk heeft verklaard met zijn wet *niet* te beoogen.

Door de heeren Bolsius en Goeman Borgesius is verklaard, dat het noodzakelijk gevolg zal zijn, dat de kleinere inrichtingen vervallen en dat dit goed is, omdat die inrichtingen het meest kwaad doen. In 1881 heb ik de vraag geopperd, of dit niet eenigszins een anti-democratisch karakter zou dragen en „of het wel aangaat een speciaal bedrijf in naam voor de publieke mededinging open te stellen, doch dit feitelijk door een hoog licenserecht alleen voor de meer bemiddelden te doen".

Nu heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken echter met den meesten nadruk betoogd, dat het de strekking en bedoeling

van het ontwerp volstrekt niet is de bierhuizen of het bierverbruik te verminderen, maar alleen den clandestienen verkoop van sterken drank te keeren. Indien het waar is, waar door het verlofsrecht juist de kleine inrichtingen het sterkst zullen getroffen worden tot ondergang toe, dan gaat het verlofsrecht rechtstreeks in tegen de strekking die de Minister zelf aan de wet heeft gegeven.

Ik zal niet meer van het geduld der Kamer vergen. Belastingheffing is voor mij een ernstige zaak en zij die in de practijk belast zijn die rechten te innen, zullen vaak moeilijke oogenblikken hebben, waar zij ervaren hoe dit dikwijls met guldens en kwartjes moet worden bijeengebracht. Voor mij ontbreekt de zedelijke en redelijke grondslag voor de nu voorgedragen belasting. Ik zie er niets anders in dan een vrucht van de moraliseerende politiek, die in den tegenwoordigen tijd hoe langer hoe meer op den voorgrond treedt en waarmede ik tot op zekere hoogte wil medegaan, doch waarmede ik niet wensch te treden op het gebied der belasting.

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Nu u ieder onderdeel van artikel XXIX in stemming laat komen, is daarmede ons amendement op art. 15 *c* vervallen en al zou het misschien aanbeveling hebben verdiend wanneer de onderteekenaars van het amendement iets vroeger daarmede in kennis waren gesteld, willen zij zich toch gaarne bij uw zienswijze neerleggen? Wat het verlofsrecht aanbelangt, kan ik na de uitvoerige rede van den geachten afgevaardigde den heer Röell, bij wiens betoog ik mij gaarne aansluit, zeer kort zijn.

Ik wensch er alleen bij te voegen, dat ik het heffen van verlofsrecht in strijd vind met de bedoeling van de wet, welke is: misbruik van sterken drank tegen te gaan. Destijds heeft men in de plaats van jenever een anderen volksdrank aangewezen en nu gaat men dezen bemoeilijken door er belasting voor te heffen. Bovendien bemoeilijkt men door het heffen van verlofsrecht de volkskoffiehuizen, inrichtingen van den Volksbond tegen misbruik van sterken drank.

Het schijnt mij niet anders toe dan dat men op bedekte wijze een belasting in het leven wil roepen voor gemeenten. Daar kom ik sterk tegen op en ook de Kamer van koophandel te Amsterdam heeft daar ernstig tegen gewaarschuwd.

Daar de heer Röell de bezwaren tegen het heffen van verlofsrecht voldoende uiteen heeft gezet, kan ik verder volstaan met te verklaren, dat ik tegen dit artikel zal stemmen.

De verdere beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

93ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 3 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. missive van den Minister van Oorlog: 4°. raming van de huishoudelijke uitgaven der Kamer in 1904; 5°. verzoekschrift; 6°. boekwerk. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1904. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling van art. XXIX, onderart. 15 *c*—*i*.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 87 leden, te weten de heeren:

Beckers, Fruytier, Mutsaers, van Wichen, van Gijn, Ferf, van den Heuvel, Merckelbach, Janssen, Cremer, Okma, Arts, van Bylandt, Zijlma, van Alphen, van Foreest, Pijnacker Hordijk, van Vliet, de Savornin Lohman, Verhey, Mees, Friesen, Fock, Bolsius, van Wijnbergen, Raymakers, ter Laan, van Kol, de Waal Malefijt, van Asch van Wijck, van Sasse van Ysselt, Brants, Helsdingen, Sluis, Roessingh, van Dedem, Nolens, Krap, Drucker, van der Vlugt, van Löben Sels, van Wassenaer van Catwijck, Pompe van Meerdervoort, de Klerk, Schaper, van Nispen tot Sevenaer, Troelstra, Tydeman, Dolk, Michiels van Verduynen, van der Zwaag, Melchers, Schokking, den Tex, Travaglino, Nolting, Ketelaar, Passtoors, van Idsinga, Hugenholtz, Hennequin, de Ridder, Hubrecht, Bos, Willinge, Duymaer van Twist, Aalberse, van Raalte, van den Berch van Heemstede, Lucasse, Kolkman, Lieftinck, van Karnebeek, de Ram, Rink, van Heemstra, Bijleveld, Smeenge, van Styrum, de Vries, Marchant, Goeman Borgesius, van Veen, Talma, van de Velde en Röell,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Goekoop, wegens ambtsbezigheden; van den heer van Limburg Stirum, uit hoofde van plotseling opgekomen ongesteldheid; van den heer Röell, wegens het bijwonen eener begrafenisplechtigheid, het eerste deel der vergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschap, ten geleide van negen ontwerpen van wet, houdende naturalisatie van K. Ph. Eggen en acht anderen.

Deze stukken zullen gedrukt en rondgedeeld en de wetsontwerpen naar de afdeelingen gezonden worden;

3°. een missive van den Minister van Staat, Minister van Oorlog, houdende mededeeling, dat door hem, in overeenstemming met het door de Kamer ondersteunde verlangen der betrokken Commissie, maatregelen genomen zijn, om de aandacht van belanghebbenden te vestigen op het bepaalde bij art. 10 van het Koninklijk besluit van 5 Januari 1903 (*Staatsblad* n°. 2), betrekkelijk bevoegdheid tot het aanvragen van een herhaald geneeskundig onderzoek.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. een missive van de Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden der Kamer, ten geleide van de raming der voor de Kamer benoodigde uitgaven in 1905.

De raming, welke met de daarbij behoorende stukken alleen voor de leden is gedrukt en reeds rondgedeeld, zal worden verzonden naar de afdeelingen;

5°. een verzoekschrift betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der wet op het lager onderwijs en der burgerlijke pensioenwet, van den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Assen van het Nederlandsch onderwijzersgenootschap.

Dit adres zal worden gezonden naar de betrokken Commissie van Rapporteurs;

6°. Verslag over 1903 van de Nederlandsch-Westfaalsche Spoorwegmaatschappij.

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen:

verhooging en aanvulling van het zesde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**167**);

afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar, Hoorn en Purmerend (**170**).

Deze verslagen zijn reeds gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van de volgende wetsontwerpen:

1. WIJZIGING EN VERHOOGING DER BEGROOTING VAN UITGAVEN VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1904. MAATREGELEN IN HET BELANG VAN DEN LANDBOUW IN NEDERLANDSCH-INDIË (**138**).

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Pijnacker Hordijk**: In tegenstelling met de meening van den heer van Kol, die gisteren het debat geopend heeft, heb ik met ingenomenheid en zelfs met eenige voorliefde van dit wetsontwerp kennis genomen. Met ingenomenheid, omdat ik er den ernstigen wil in zie van de Regeering om het hoofdbedrijf der inlandsche bevolking, haar landbouw en wat daaraan annex is, de, zooals die in de Memorie van Toelichting te recht is genoemd, allesbeheerschende bron van inkomsten, tot meerdere ontwikkeling te brengen; m. i. een daad van grooter beteekenis dan welke maatregel ook die in den laatsten tijd in het belang van de inlandsche bevolking is genomen. En met zekere voorliefde, omdat ik van den aanvang af dat ik in deze Kamer zitting heb, bij herhaling heb gewezen op het

groote oeconomische belang van een verbeterden landbouw en veeteelt in Indië, gewezen heb ook op de dringende behoefte aan deskundige voorlichting en leiding, en op voorziening heb aangedrongen.

De heer van Kol heeft gisteren de voorspelling gedaan, dat dit wetsontwerp zal worden aangenomen niet om zijn verdiensten op zich zelf, maar omdat de meerderheid dezer Kamer òf onverschillig, òf onwetend is ten aanzien van Indische zaken.

Ik meen in deze mij te mogen rangschikken onder de minderheid van de leden, dat zijn dus zij, die volgens den heer van Kol niet onverschillig zijn voor de koloniale belangen, en ook geacht kunnen worden er iets van te weten. In het bijzonder bij dit onderwerp meen ik recht van meespreken te hebben, omdat ik een groot deel van mijn leven heb doorgebracht te midden van de inlandsche bevolking en ik, zelf landbouwer, in de gelegenheid was waar te nemen, hoe primitief en onmethodisch zij haar landbouw drijft, eensdeels wegens volslagen gemis van natuurwetenschappelijke kennis en voorlichting, anderdeels wegens gebrek aan het voor een meer intensief gedreven landbouw benoodigde kapitaal. Aan bevattelijkheid ontbreekt het den inlandschen landbouwer niet, en hij kan in dat opzicht best de vergelijking doorstaan met zijn westerschen confrater. Maar toch is het een niet te weerleggen feit, dat, afgescheiden van de natuurlijke voordeelen van irrigatie, de opbrengst van het padigewas per eenheid, in de laatste 50 jaren, misschien wel langer, stationnair is gebleven, en de opbrengst van de zoogenaamde droge gronden — palawidjo — is afgenomen, terwijl daarentegen bij de cultures voor de Europeesche markt, de rietsuiker-cultures bijv., de productie gestadig is gestegen. Waar 40 jaren geleden een productie van 50 pikols suiker per bouw het maximum was, kan men nu wijzen op oogsten van 150 pikols en meer; en ook bij de padi-cultuur op de particuliere landerijen en in enkele streken van Java, waar meer intensief wordt gewerkt, bijv. in de Preanger regentschappen, waar indertijd de verdienstelijke Karel Holle een verbeterde grondbewerking en plantwijze heeft ingevoerd, is de productie belangrijk toegenomen.

Het is nog niet zoo lang geleden, dat het onderzoek naar de oorzaken van de vele ziekten in het padi-gewas, die jaarlijks den oogst van duizenden bouws doet mislukken, en naar de middelen ter bestrijding van die ziekten, tot de vrome wenschen behoorde. Eerst in den laatsten tijd is daarin eenige verbetering gekomen en, zij het dan ook bij stukken en brokken, zijn enkele maatregelen genomen in het belang van den inlandschen landbouw: de uitbreiding van het personeel bij 's lands plantentuin met een paar wetenschappelijk onderlegde mannen, enkele demonstratie-velden en een eerste stap op het gebied van land- en tuinbouw-onderwijs. Vergis ik mij niet, dan hebben wij die maatregelen te danken aan het initiatief, of althans aan den aandrang van den verdienstelijken directeur van 's lands plantentuin, het aangewezen hoofd van het nieuwe departement.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ik hier 's lands plantentuin noem, meen ik met een enkel woord te moeten opkomen tegen de beschuldigingen, die gisteren door den heer van Kol tegen die zoo nuttige instelling zijn ingebracht. Die geachte afgevaardigde gat een opsomming van allerlei onderzoekingen in het belang van den inlandschen landbouw, die hadden moeten zijn gedaan, maar die zijn nagelaten. Hij weet die nalatigheid aan 's lands plantentuin. Ik ben het met dien geachten afgevaardigde geheel eens, dat er veel meer gedaan had moeten zijn, maar ik betwist, dat de schuld aan 's lands plantentuin zou zijn te wijten. De geachte afgevaardigde richt zijn beschuldiging aan een verkeerd adres.

Allereerst toch rijst de vraag, of die onderzoekingen wel behoorden tot de taak van 's lands plantentuin en of de directeur van dien tuin daartoe gemachtigd was. En, zoo ja, of hij over voldoende wetenschappelijke krachten kon beschikken om die onderzoekingen te bewerkstelligen. De directeur van 's lands plantentuin zoowel als zijn ondergeschikt personeel hebben in de laatste jaren getoond, dat het hun ernst is om, afgescheiden van hun wetenschappelijken arbeid in den plantentuin, ook werkzaam te zijn op het gebied van de cultuurgewassen. Maar hij is niet almachtig en niet bevoegd om op eigen gezag zijn personeel aan te vullen. En evenzeer als die van zijn personeel, is ook zijn werkkracht begrensd. Indien er werkelijk reden tot verwijtingen is dan moeten die de Regeering treffen, maar niet een onderdeel van het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

Consequent vond ik het bovendien niet dat de heer van Kol, waar hij er 's lands plantentuin een verwijt van maakt, dat deze zoo weinig in het belang van den inlandschen landbouw heeft gedaan, niet practisch heeft gewerkt, later zeide, dat de verheffing van dien tuin tot een zelfstandig departement, zooveel beslommeringen en zooveel werk zou geven, dat de tuin zijn oorspronkelijk karakter niet zou kunnen handhaven.

Wat betreft de insinueerende vragen door den heer van Kol gesteld, en die den directeur van 's lands plantentuin gelden, het is niet aan mij daarop te antwoorden, maar ik mag toch mijn meening niet verzwijgen, dat een algemeen gewaardeerd man als professor Treub, èn als mensch èn als wetenschappelijk man te hoog staat voor dergelijke aantijgingen.

Het is volkomen waar — ik ben het in dit opzicht geheel met den heer van Kol eens — dat de maatregelen, die tot nog toe genomen zijn in het belang van den inlandschen landbouw, volstrekt onvoldoende zijn. Met dit wetsontwerp staan wij echter voor een degelijk en grondig uitgewerkt plan, voor een goed afgerond geheel; de Memorie van Toelichting geeft een heldere uiteenzetting van hetgeen de Regeering met de instelling van het nieuwe departement bedoelt. De behoeften van den landbouw, van de veeteelt en van de visscherij zijn daarin duidelijk uiteengezet. Ik behoef slechts te wijzen op den aanhef van die Memorie. En ook de visscherij, een belangrijke tak van de volksnijverheid, zal zich nu in de toekomst, onder deskundige leiding, krachtig kunnen ontwikkelen.

Het spijt mij dan ook, dat de heer van Kol het nut van een afzonderlijk departement van landbouw niet kan inzien en zelfs het Regeeringsvoorstel bestrijdt. Ook hij acht meerdere Regeeringszorg voor den inlandschen landbouw dringend noodig. Hij heeft dat gisteren duidelijk doen uitkomen. Zijn bezwaren tegen dit wetsontwerp zijn dan ook uitsluitend gericht tegen het nieuwe departement. Hij zou er de voorkeur aan geven dat voor *al* de landbouwaangelegenheden, *al* wat met landbouw in betrekking staat, een afzonderlijke afdeeling aan een der departementen werd ingesteld. De argumenten die hij gisteren voor die meening heeft aangevoerd, hebben mij niet alleen niet overtuigd, maar zijn mij ook niet duidelijk. De geachte afgevaardigde heeft er zelfs herhaaldelijk op gewezen, dat de inlandsche landbouwer veel schade heeft geleden door de ondeskundige bemoeiing met zijn bedrijf van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur. Zou hij nu verwachten, dat door het brengen van den landbouw onder een afzonderlijke afdeeling van het departement van binnenlandsch bestuur de niet-deskundige bemoeiingen zullen worden voorkomen? Ik moet dat betwijfelen. Volgens het Voorloopig Verslag vreesde men, dat de bemoeiingen van het departement van landbouw met allerlei zaken die in den oeconomischen toestand van de bevolking ingrijpen, veel wrijving en moeilijkheden zouden geven, en dat dit departement bij de ambtenaren van binnenlandsch bestuur een leidelijken tegenstand en gebrek aan samenwerking zou ontmoeten.

Het wil mij voorkomen, dat in de Memorie van Antwoord de ongegrondheid van die vrees duidelijk is aangetoond. Ik begrijp ook niet waarom tusschen dat departement en het departement van binnenlandsch bestuur geen samenwerking mogelijk zou zijn. Die samenwerking is voorgeschreven, is noodig en bestaat ook bij de andere departementen. Ook burgerlijke openbare werken heeft medewerking noodig van binnenlandsch bestuur; justitie eveneens. Dat er enkele ambtenaren van binnenlandsch bestuur zijn die ongaarne afstand doen van hun gezag in landbouwaangelegenheden is wel mogelijk, dat hebben wij indertijd ook gezien, toen een deel van hun taak werd overgedragen aan de rechterlijke ambtenaren. Men verwachtte daarvan de schromelijkste gevolgen; het prestige van de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur zou er door geschaad worden; maar die profetieën zijn niet bewaarheid. En toen de kleinere waterwerken werden overgebracht bij burgerlijke openbare werken, werd dat ook afgekeurd, maar nu zal niemand dat meer misprijzen.

De heer van Kol — van hem, die de toestanden in de binnenlanden van Java ook kent, kon ik niet anders verwachten — is ook overtuigd dat de inlandsche bevolking deskundige leiding

en voorlichting noodig heeft voor haar landbouw, en drong dan ook krachtig op voorziening aan.

Wat mij betreft zou ik zelfs niet opzien tegen een zachten dwang, mits zeer voorzichtig en verstandig toegepast en vrij van alle zelfzuchtige bijbedoelingen, en alleen dan, wanneer die uitgaat van of gecontroleerd wordt door deskundige mannen, en niet, zooals tot nog toe geval is, van ambtenaren die niet wetenschappelijk op landbouwgebied zijn onderlegd en zelfs de ervaring en de ondervinding missen die de inlandsche landbouwers wel hebben.

De heer van Kol heeft er reeds op gewezen, dat zelfs in de instructiën van de regenten en de residenten bepalingen voorkomen, waarbij hun de verplichting wordt opgelegd, zich te bemoeien met den landbouw van den inlander.

Ik ben overtuigd dat daardoor, zij het dan ook met de beste bedoelingen, veel kwaad is gesticht en aan den inlandschen landbouw groote schade is berokkend.

Ik herinner mij, dat indertijd met de op zich zelf voortreffelijke voorschriften voor de padi-cultuur van den verdienstelijken Karel Halle, proeven werden genomen over geheel Java, onder leiding van niet-deskundige ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, ook op gronden die daarvoor in het geheel niet geschikt waren. Het spreekt vanzelf, dat het de bevolking was die het gelag betaalde voor die onoordeelkundige proefnemingen.

En dat de gouvernements-koffiecultuur zoo gehaat is bij de bevolking, is mijns inziens vooral te wijten aan de niet-deskundige leiding van de bestuursambtenaren en aan de dikwijls onberedeneerde voorschriften. Elkander afwisselende inspecteurs — de een een geheel andere cultuurwijze voorstaande dan de andere — veranderden telkens van stelsel, tot groote schade en last van de bevolking. Dit alles in aanmerking genomen, ben ik overtuigd, dat het meest afdoende middel om verbetering te brengen in den agrarischen toestand van de bevolking, de regeling is die de Regeering in dit wetsontwerp voorstelt. De landbouw moet zooveel mogelijk vrij worden gemaakt van het binnenlandsch bestuur, althans wat het technische gedeelte betreft. De technische voorlichting en de technische bemoeiing moet komen van deskundige mannen en niet van ambtenaren, die minder verstand hebben van landbouw dan de inlander zelf.

Toen indertijd de opleiding der bestuurs-ambtenaren hier in behandeling was, heb ik er op aangedrongen daarvoor zooveel mogelijk gebruik te maken van de Rijkslandbouwschool te Wageningen, of althans de candidaat-ambtenaren desnoods in de gelegenheid te stellen zich de noodige landbouwkennis elders eigen te maken, opdat zij in hun ambtelijken werkkring in Indië ook als *deskundigen* op landbouwgebied den inlander zouden kunnen voorlichten. Ik herinner mij dat destijds de heer Cremer dit denkbeeld bestreden heeft en daartegenover de meening stelde: wanneer bemoeiing met den landbouw van den inlander noodig is, dan moeten daarvoor speciale ambtenaren worden aangesteld, geheel afgescheiden van het binnenlandsch bestuur. Nu dit in het vooruitgezicht gesteld wordt, geef ik mij gaarne gewonnen.

Ik zal den heer van Kol niet volgen in zijn breedvoerig betoog betreffende de reorganisatie der verschillende departementen van algemeen bestuur. Ik erken gaarne dat ik daarop niet voorbereid ben, en ik ben overtuigd dat de meerderheid, ja zelfs de minderheid der Kamerleden, op dit oogenblik nog geen studie van dit onderwerp gemaakt heeft. Ik acht het daarom beter die zeker belangrijke zaak te laten rusten tot dat er meer gelegenheid en tijd beschikbaar zal zijn om die grondig te behandelen.

Ik heb nog een opmerking naar aanleiding van de redevoering van den heer van Kol, die mij zooeven ontgaan was.

De geachte afgevaardigde maakte er 's Rijks plantentuin een verwijt van, dat daar wel gelet was op de belangen van den Europeeschen, maar niet van den inlandschen landbouw. De geachte afgevaardigde vergist zich daarin. Het is waar dat voor den Europeeschen landbouw proefstations opgericht zijn; maar dit is geschied geheel voor rekening van de belanghebbenden. De plantentuin heeft daartoe alleen medegewerkt door het beschikbaar stellen van zijn laboratoria, boekerij enz. en door van advies te dienen.

De geachte afgevaardigde sprak van de koffie-cultuur als gold deze alleen een particulier belang. Neen, Mijnheer de Voorzitter — ik behoef het niet te zeggen — de koffie-cultuur is ook een belang van de inlandsche bevolking en niet minder van het gouvernement.

Het is mij steeds een ergernis geweest dat die cultuur, die een plaag was voor de bevolking, maar groote winsten afwierp voor de schatkist, zoo onwetenschappelijk werd behandeld; geen proefstations van Regeeringswege en een wetenschappelijk adviseur op wiens wenken en adviezen geen acht werd geslagen. De Regeering kwam eerst tot een beter inzicht, toen particulieren reeds proefstations hadden opgericht voor suikerriet, tabak en meer andere gewassen.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de stem die ik vóór dit wetsontwerp zal uitbrengen, met een enkel woord te motiveeren. Ik ben overtuigd, dat de Minister de tegen het ontwerp ingebrachte bezwaren afdoende zal wederleggen, en het was dan ook aanvankelijk mijn voornemen niet over deze zaak het woord te voeren. Maar waar de heer van Kol gisteren gezegd heeft, dat de Kamer dit wetsontwerp uit onverschilligheid wel zal aannemen, vraag ik een oogenblik van onzen kostbaren tijd, om te toonen, dat het mijnerzijds geen onverschilligheid is, als ik straks mijn stem aan dit wetsontwerp geven zal, doch dat ik uit volle overtuiging tot dit wetsontwerp wil medewerken. Ik behoor tot die leden dezer Vergadering, die reeds bij de behandeling van de Indische begrooting voor het loopende jaar, blijkens het Voorloopig Verslag, hebben aangedrongen op hetgeen met dit wetsontwerp wordt bedoelt: het spreekt dus vanzelf, dat ik de indiening van dit wetsontwerp met ingenomenheid heb gezien.

De landbouw is nu eens het hoofdbestaansmiddel van de inlandsche bevolking, en dat zal nog jaren lang zoo blijven. Wij moeten, naar mij voorkomt, de inlandsche nijverheid trachten te bevorderen, en ik hoop, dat de Minister zooveel mogelijk in die richting werkzaam zal zijn. Maar welke maatregelen te dier zake ook genomen worden, er zal nog veel tijd moeten verloopen, vóór dat te dien opzichte eenig resultaat zal zijn bereikt.

Waar wij het er nu allen over eens zijn, dat de landbouw inderdaad het hoofdbestaansmiddel van de inlandsche bevolking is en voorloopig blijven zal, daar zullen zonder twijfel alle maatregelen, die kunnen strekken om den landbouw te bevorderen, om de resultaten daarvan te verbeteren, bij een ieder instemming moeten vinden. De vraag die wij op het oogenblik te beantwoorden hebben is dus deze, of de landbouw door de instelling van een landbouwdepartement inderdaad zal worden bevorderd; of wij met die instelling van het departement in de door allen gewenschte richting werkzaam zullen zijn. Ik aarzel niet die vraag bevestigend te beantwoorden.

Wanneer wij die vraag overwegen, moeten wij de toestanden in Indië nemen zooals zij zijn, moeten wij nagaan wat de inlandsche bevolking bij de uitoefening van haren landbouw noodig heeft, wat die bevolking behoeft. Welnu, de inlandsche bevolking heeft bij de uitoefening van haar landbouw een goede en deskundige leiding noodig. Niet licht zal de inlandsche bevolking uit eigen beweging bij voorbeeld tot een betere plantmethode overgaan, niet licht zal de inlandsche bevolking uit zich zelf eenige verbetering, welke ook, op landbouwgebied aanbrengen; van het eigen initiatief van de bevolking in die richting is niet veel te verwachten. Daarom moet er zijn een inmenging van het bestuur in den landbouw der bevolking, een bestuursbemoeienis, zelfs een eenigszins ingrijpende bestuursbemoeienis.

Ik wil den heer van Kol gaarne toegeven, dat tot nu toe de bestuursbemoeienis met den landbouw bijna uitsluitend gegolden heeft de Europeeschen en gouvernements-cultures, dat zij hoofdzakelijk betrekking had op datgene wat direct ten voordeele van de schatkist strekte, en dat tot nu toe de inlandsche landbouw niet de aandacht getrokken heeft die hij verdiende, maar dat alles moet juist een grond zijn om thans mede te gaan met hetgeen ons voorgesteld wordt. De heer van Kol heeft een scherpe critiek geleverd over de tekortkomingen van ons Indisch bestuur ten aanzien van den inlandschen landbouw. Ik wil niet alles onderschrijven wat de heer van Kol daarover heeft gezegd, maar zonder twijfel ligt daarin een grond van waarheid; dit moest hem echter mijns inziens er toe leiden om in te stemmen met datgene wat ons thans wordt voorgedragen.

De heer van Kol heeft gewezen op de instructiën voor de residenten en de regenten, vervat in het *Indisch Staatsblad* 1867, n°. 114. Daaruit blijkt, dat men altijd heeft gevoeld en begrepen, dat de bevolking, wat haren landbouw betreft, niet aan eigen inzicht kan nog mag worden overgelaten. Immers, zooals de heer van Kol te recht heeft aangehaald, zegt een der bepalingen van de instructie voor de residenten, dat de residenten moeten zorgen voor den aanplant van de voedingsgewassen, ten einde dit geschiede op de daarvoor meest geschikte tijdstippen. De residenten hebben dus in te grijpen: zij hebben er op te letten, dat de geschikte tijdstippen voor den aanplant worden gekozen.

Zooals de heer van Kol te recht heeft gezegd, is de instructie van de regenten nog sterker op dit punt. Daarin vindt men bepaald, dat de regenten zich steeds van alle gebreken bij de uitoefening van den inlandschen landbouw op de hoogte moeten houden, en in die gebreken zooveel mogelijk verbetering moeten aanbrengen; dat zij hebben te zorgen, dat de aanplant op de meest geschikte tijdstippen plaats vindt; voorts moeten zij, volgens de instructie, in het algemeen hun bijzondere aandacht aan den landbouw wijden.

De heer van Kol zeide, dat die voorschriften papieren voorschriften zijn; welnu, is dat zoo, dan moeten wij doen wat mogelijk is om te bewerken, dat die voorschriften in den vervolge niet slechts zullen zijn papieren voorschriften, maar dat zij werkelijk effect hebben. En wij moeten er naar streven, dat, wanneer die voorschriften worden toegepast, zij zoodanig worden toegepast, dat de inlandsche bevolking niet van het rechte spoor worde afgeleid. Wanneer men daarvoor niet waakt, bereikt men het omgekeerde van hetgeen men bereiken wil.

En nu is het een vaststaand feit, dat de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur niet zijn en niet kunnen zijn landbouwkundigen, niet zijn landhuishoudkundigen. De ambtenaren van het binnenlandsch bestuur hebben een hoogst omvangrijken werkkring en zij moeten dus reeds voor allerlei vakken worden opgeleid, zoodat het onmogelijk is bij hun opleiding ook voor de studie van de kennis van den landbouw een plaats in te ruimen. Is het nu onder die omstandigheden niet ten zeerste gewenscht, een zoodanige regeling te maken, dat de ambtenaren van binnenlandsch bestuur, die direct met de bevolking in aanraking komen, voor den landbouw staan onder deskundige leiding en dat zij daarvoor een deskundige voorlichting ontvangen? Dat nu is alleen te verkrijgen wanneer men een zelfstandig deskundig orgaan instelt, hetwelk aan die ambtenaren juiste en degelijke instructiën zal geven. Niets is zoo gevaarlijk en werkt zoo slecht als een oppervlakkige landbouwkennis, ik zou haast zeggen een halve landbouwkennis, die aanleiding geeft tot het in toepassing brengen van allerlei fantasieën en liefhebberijen, die schadelijke gevolgen moeten hebben,

Dat moet worden voorkomen, en daarom ben ik een groot voorstander van een zelfstandig landbouw-departement, dat kan optreden met de autoriteit van den deskundige, en dat met die autoriteit werkzaam kan zijn in het belang der bevolking door het geven van goede en juiste wenken en instructiën op landbouwgebied.

De geachte afgevaardigde uit Enschedé, de heer van Kol, meent dat het beter zou zijn om niet een zelfstandig departement van landbouw in te stellen, maar om een technische afdeeling voor landbouwaangelegenheden bij het departement van binnenlandsch bestuur in te richten.

Daarmede zou echter het goede doel niet bereikt worden; want daarmede zou men niet krijgen den zelfstandigen deskundigen adviseur van de Regeering, de zelfstandige deskundige voorlichting voor de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur. En bovendien, wat is tot nu toe steeds de fout geweest? De fout is geweest en is nog, dat men allerlei ambtenaren heeft, die op landbouwgebied ieder op zich zelf instructiën geven, instructiën die niet met elkander in overeenstemming zijn en zoodoende de ambtenaren in onzekerheid brengen en dus de landbouwbelangen schaden; men heeft den hoofdinspecteur der cultures, den hoofdambtenaar van de koffiecultuur enz., die allen op zich zelf handelen, terwijl de directeur van het binnenlandsch bestuur niet is een deskundige en dus het gezag mist, dat noodig is, om die verschillende hoofdambtenaren tot elkander te brengen, en zoodoende eenheid en harmonie tussehen de verschillende instructiën te verkrijgen.

Daarvoor moet men hebben een zelfstandig, deskundig orgaan, dat is dus een zelfstandig departement en geen afdeeling van een ander departement. De oprichting van een technische afdeeling aan het departement van binnenlandsch bestuur zou bovendien aanleiding geven tot vermeerdering van den administratieven omslag, wat toch in Indië allerminst gewenscht kan zijn; die omslag is daar reeds meer dan voldoende. Wanneer men een technische afdeeling voor den landbouw aan het departement van binnenlandsch bestuur instelde, zou iedere zaak eerst moeten worden behandeld door den specialen ambtenaar voor den tak van landbouw dien het geldt, dan zou de zaak moeten gaan naar den chef van de technische afdeeling om dan nog te komen bij den directeur van binnenlandsch bestuur.

Bij een zelfstandig departement van landbouw daarentegen zal de directeur de zaak direct afdoen met den betrokken specialen ambtenaar en heeft men dus een schakel minder in den administratieven keten, dat is, minder administratieven omslag.

De heer van Kol heeft er gisteren aan herinnerd, dat in Indië door tal van personen bezwaren tegen dit voorstel zijn ingebracht, maar de vorige geachte spreker, de heer Pijnacker Hordijk, heeft daarvan reeds een verklaring gegeven, waarmede ik mij volkomen vereenig.

Toen ongeveer 30 jaren geleden de scheiding tusschen de rechterlijke macht en het administratief gezag is doorgevoerd, heeft men hetzelfde gezien. De toestand in Indië was van dien aard, dat de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur zich beschouwden als de eenige autoriteiten in Indië, en zij zich niet konden voorstellen, dat er nog andere ambtenaren, andere takken van dienst, van hen onafhankelijk konden bestaan. Toen de rechtsgeleerde presidenten van de landraden werden aangesteld en de scheiding tusschen rechterlijke macht en administratief gezag dus definitief en volledig tot stand kwam, werd van de zijde van het binnenlandsch bestuur allerlei bedenking daartegen geopperd. Maar nu die scheiding is tot stand gekomen en reeds zoovele jaren heeft gewerkt, ben ik overtuigd, dat alle ambtenaren van het binnenlandsch bestuur zullen erkennen, dat de scheiding goed is en men daarop niet zou kunnen noch mogen terugkomen.

Op dit oogenblik doet zich hetzelfde voor, zij het dan ook niet in zoo sterke mate; wanneer er zelfstandige ambtenaren van landbouw komen, onafhankelijk van het binnenlandsch bestuur, dan zien de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur hun terrein weer eenigermate beperken. Maar hoe dat zij, ik ben er zeker van, dat de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur zullen blijken verstandig te zijn en dat, wanneer dit ontwerp doorgaat, zij zullen begrijpen, dat het nieuwe departement, met het oog op het hoofdbestaansmiddel der bevolking, van nut kan zijn en dus heilzaam kan werken. Er is nog door den heer van Kol gewezen op het feit, dat ook van de zijde van het boschwezen bezwaren tegen de oprichting van dit departement zijn aangevoerd. Dat verzet van het boschwezen is voor mij een reden te meer om de instelling van het departement aan te bevelen. Want wat wij in den laatsten tijd van het boschwezen hebben gezien, kan ons toch geen aanleiding zijn om te verlangen, dat voor het boschwezen de regeling die wij nu hebben, gehandhaafd blijve. Ik herinner aan hetgeen bij de behandeling der nu loopende begrooting van het boschwezen is gebleken; ik heb toen uitvoerig over de toestanden van het boschwezen gesproken en ik behoef daarop thans niet terug te komen. Inderdaad is het, naar het mij voorkomt, zeer gewenscht, dat de ambtenaren van het boschwezen de min of meer zelfstandige positie die zij nu hebben, niet behouden, maar dat zij komen onder de leiding van een deskundig chef.

Ik meen er nog op te moeten wijzen, dat in deze zaak het persoonlijk element wat te veel op den voorgrond is getreden. Dat is echter min of meer de schuld van de Regeering, die in haar Memorie van Toelichting heeft verklaard, dat de heer Treub de directeur moet worden van het nieuw op te richten departement.

De Kamer heeft zich echter met de vraag wie tot directeur zal worden aangesteld, niet in te laten, dat is de zaak van den Gouverneur-Generaal en deze blijft, als dit ontwerp wordt aangenomen, volkomen vrij om aan te stellen wie hem goed dunkt. Ik wil echter wel verklaren, dat ik hoop, dat, wanneer het departement tot stand komt, de heer Treub tot directeur zal worden benoemd, want ik acht het een groot voordeel, wanneer

wij aan het hoofd van het nieuwe departement krijgen een man, die niet is opgegroeid en vastgeroest in den omslachtigen gang der Indische administratie, maar die daar geheel buiten staat. En ik houd mij overtuigd dat de heer Treub, als hij directeur wordt, niet slechts is een degelijk en bekwaam geleerde, maar dat hij ook een flink en goed directeur van het nieuwe departement zal blijken te zijn. En wat de kosten betreft, die kosten zullen toch voor het grootste deel moeten worden gemaakt. De kosten welke verbonden zullen zijn aan de oprichting van een zelfstandig departement, mogen iets meer bedragen dan de kosten zouden zijn wanneer een technische afdeeling aan een ander departement werd opgericht, maar dit zal geen noemenswaard hooger bedrag zijn. Op dit oogenblik wil ik echter gaarne acte nemen van de verklaring van den Minister, die wij in de Memorie van Antwoord hebben gevonden, dat de kosten niet op te gunstige wijze zijn voorgesteld, maar dat zij zijn berekend zooals zij werkelijk zullen moeten uitvallen, zoodat wij mogen vertrouwen, dat geen nieuwe uitgaven uit dien hoofde zullen worden voorgesteld; ik acht het niet ongewenscht dit op dit oogenblik uitdrukkelijk te constateeren.

Wanneer ik nu een bedenking tegen de bijzonderheden van het voorstel mag opperen, dan wil ik verklaren, dat het mij aangenaam zou zijn geweest, wanneer de Minister de opmerkingen omtrent het landbouwkrediet en de emigratie niet zoo absoluut had verworpen als het in de Memorie van Antwoord is geschied. De Minister zegt, dat het landbouwkrediet niet onder dit departement thuis behoort, omdat het in verband staat met de agrarische wetgeving, en dat dit krediet voorts veeleer strekt tot opbeuring van het individu dan tot bevordering van den landbouw. Het is waar, dat het landbouwkrediet in verband staat met de agrarische wetgeving, maar dit behoeft nog geen reden te zijn om het niet onder het departement van landbouw te brengen, want het staat even goed en mijns inziens meer in verband met den landbouw.

En wat het tweede argument betreft, het landbouwkrediet strekt werkelijk tot opbeuring van het individu, maar het hoofddoel van het landbouwkrediet is toch om te zorgen, dat de bevolking over de noodige middelen zal beschikken, om haren landbouw naar eisch te kunnen drijven.

Het is echter niet mogelijk daarin bij amendement verandering te brengen. En ik zou allerminst wenschen de zaak daarop te doen stranden. Ik wil dus daarin berusten: er komt bij, dat de Minister heeft verklaard, dat bij de toepassing van het landbouwkrediet het departement van landbouw niet zal worden voorbijgegaan.

Alleen vestig ik er nog de aandacht op, dat het anders wordt dan het tot nu toe was, want het landbouwkrediet ressorteert nu onder de afdeeling landbouw van het departement van binnenlandsch bestuur en het wordt niet bij het landbouwdepartement overgebracht.

Ten aanzien van de emigratie geldt hetzelfde. De emigratie, waarmede ik hoofdzakelijk het oog heb op de ontwikkeling van de Buitenbezittingen door er emigranten heen te brengen, ware mijns inziens ook beter op haar plaats geweest onder het landbouw-departement, maar de Minister erkent ook te dezen opzichte dat het landbouw-departement bij de emigratie een gewichtige rol zal hebben te vervullen en daarin steeds zal worden gekend.

Mijn conclusie is dus, dat ik gaarne mijn stem aan dit ontwerp geef en dat ik van dit nieuwe departement veel goeds verwacht. Ik ben hierbij in goed gezelschap, in de eerste plaats in dat van den vorigen geachten spreker, die als landbouwer zelf deskundig is en die dan ook gezag heeft, maar in de tweede plaats wensch ik het oordeel aan te halen van een man, wiens meening zeker ook voor ons allen groote waarde heeft, namelijk het oordeel van mr. N. P. van den Berg. Deze schrijft:

„Ik heb eerbied voor wat Treub aandurft en in het belang van Java hoop ik, dat hij slaagt. Hij aanvaardt een moeilijke taak, waarin hem verbazend veel tegenwerking wacht, vooral latente tegenwerking van het binnenlandsch bestuur, dat op Java zoo oppermachtig is. De opvoeding van den inlandschen landbouwer en zijn economische opheffing zijn door ons besturen maar al te zeer verwaarloosd geworden en werd er op gewezen, dan werden heeren ambtenaren kregelig en eerst recht kribbig. Zij alleen kenden den Javaan en niet-ambtenaren deden beter zich niet met hen te bemoeien. Wat dr. Treub thans gaat ondernemen is de voortzetting van wat Karel Holle steeds voor den geest heeft gestaan en waarvoor hij gestreden heeft tot zijn laatsten snik."

Ik twijfel niet, of een dergelijk oordeel van een zoo bekwaam man zal hier wegen. En ik eindig met de hoop uit te spreken, dat, wanneer wij straks komen tot de maatregelen tot hulpverschaffing van de zijde in Nederland ten behoeve van de inlandsche bevolking, het landbouw-departement dan zal medewerken om die maatregelen zooveel mogelijk te doen strekken in het belang en tot heil van de inlandsche bevolking.

De heer **Cremer**: Mijnheer de Voorzitter! Toen in het najaar van 1897 bij de behandeling van de Indische begrooting uitvoerig ter sprake kwam de inrichting van de departementen van algemeen bestuur, geschiedde dit laatstelijk door den heer van Asch van Wijck, later Minister van Koloniën, die toen nog in de Eerste Kamer zitting had, en mijn antwoord als Minister op het door hem in het midden gebrachte was, dat ik zijn opmerkingen niet aan den Gouverneur-Generaal zou mededeelen, omdat ik overtuigd was, dat de Indische regeering kennis nam van alle belangrijke uitingen in de Kamers, en omdat ik wenschte op te volgen den raad, mij door Indische veteranen in diezelfde Kamer gegeven, om niet te veel naar Indië te schrijven.

Ten tweede zeide ik toen, dat op het gebied van de bestuursinrichting in Indië de actie mijns inziens moest uitgaan van Buitenzorg en niet van het Plein; en ik heb dan ook met genoegen gezien, dat deze Minister in zijn Memorie van Beantwoording, bladz. 3, zegt, dat hij het hoogst gevaarlijk zou achten om in te grijpen in die organisatie, zooals die zich langzamerhand heeft gevormd.

Aangezien nu dit voorstel gekomen is uit Indië, niet is ingegeven door wenschen van hier, maar ginds door bekwame mannen uitgewerkt is, is dit voor mij een eerste reden om gunstig ten opzichte van dit wetsontwerp te denken.

Een tweede reden daartoe is, dat ik, de heer Pijnacker Hordijk heeft er aan herinnerd, altijd heb gestreden tegen halve of kwart-wetenschap ten opzichte van het landbouwbedrijf.

Dit heeft mij indertijd geleid tot de bestrijding van het voorstel van de Ministers van Houten en van Dedem, om uit Indisch geld een cursus in Indisch landbouwonderwijs aan de landbouwschool te Wageningen te openen en het heeft mij ook gebracht om er mij, bij de behandeling van de opleiding der Indische ambtenaren, tegen te verzetten om aan die ambtenaren een vernis van kennis van den Indischen landbouw hier te lande te laten opdoen.

Ik ben het met de vorige geachte sprekers geheel eens, dat nu de bevolking in Indië genoeg heeft geleden onder de toepassing van die halve kennis van hen wier bevelen zij gewend zijn te volgen.

Ook daarvoor ben ik gunstig gezind voor dit wetsontwerp, dat ik een flinke schrede vooruit acht op den weg van wetenschappelijke voorlichting van den inlandschen landbouw, dien wij in den laatsten tijd hebben ingeslagen. Ik ben het niet geheel eens met wat de eerste spreker over dit onderwerp gisteren heeft gezegd, dat van die betere wetenschappelijke aanraking van 's lands plantentuin met den inlandschen landbouw weinig of niets gebleken is. Integendeel, wanneer wij nagaan het verslag van 's lands plantentuin over 1902, bladz. 143 en volgende, dan zien wij een uitvoerige beschrijving van wat op elk van de demonstratievelden voor den indischen landbouw waartoe in 1899 is besloten, geschied is. Niet alleen voor de rijst, maar ook voor andere gewassen zijn de door dien spreker noodig geoordeelde proeven genomen, onder de wetenschappelijke leiding van den deskundige jhr. C. de Savornin Lohman, aan den plantentuin toegevoegd, op zeven verschillende plaatsen van Java: Lembang, Gombong, Setjang, Beton, Kertoredjo, Poespot (sedert opgeheven) en Ngadisari, plaatsen die in gewesten van Java gelegen zijn.

De resultaten van dit onderzoek zijn dikwijls verrassend; door het kiezen van de rijstsoorten en de betere bewerking van den grond heeft men tot boven de 60 pikols per bouw verkregen, terwijl ook bij lagere producties, de Indische landbouwers onder dezelfde omstandigheden dikwijls niet tot de helft van het verkregen cijfer waren gekomen. Dit had volgens het verslag ten gevolge dat b.v. de regent van Ponorogo, van wien steeds de

meeste belangstelling ondervonden werd, zijn eigene, naar ons voorbeeld voor demonstratie bestemde sawahs met 4 vermeerderde en dus dat getal op 6 bracht. Dit is één bewijs uit meerdere, dat die demonstratievelden op den inlandschen landbouw haar werking gaan uitoefenen. Het is niet te ontkennen, dat er — met alle nieuwigheid gaat het zoo, vooral in Indië — plaatsen zijn, waar niet op die medewerking kan gerekend worden, waar de navolging uit gemakzucht uitblijft.

Nu is wel gezegd ten opzichte van hem die naar de mededeeling van de Regeering dit departement zal leiden, dat dr. Treub geen practicus kan zijn.

Een hem kenschetsende uiting in het verslag heeft echter mijn sympathie voor hem bevestigd en mij vertrouwen geschonken in zijn opvatting van den landbouw in Indië. Zij gaat eenigszins in tegen wat de geachte afgevaardigde uit 's Gravenhage heeft gezegd, dat zelfs zachte dwang, als hij maar wetenschappelijk is, wel — zeer voorzichtig — op den inlander mag worden uitgeoefend, want zelfs daartegen is die geachte geleerde gekant en ik ben dit geheel met hem eens, om de redenen die hij daarvoor opgeeft.

Hij zegt, sprekende over de omgeving van een ander demonstratieveld, waar de resultaten minder gunstig zijn en denkende aan de goede resultaten die elders reeds zijn verkregen: „dat men onder zulke omstandigheden wel eens neiging gevoelt om door bevelend ingrijpen naar een gunstigen invloed op den landbouw der bevolking te streven, is niet onverklaarbaar. Toch blijft ondergeteekende sterk gekant tegen elke poging om, zij het ook slechts gedeeltelijk, tot het vroegere „prentah"-systeem tegenover den landbouw der bevolking terug te komen, omdat het naar zijn overtuiging: primo, ongeoorloofd is, en, secundo, slechts in schijn tot het doel voert, doch in werkelijkheid er van verwijdert."

Waar de man die dit departement zal moeten leiden, met zulke gezonde principes van wal steekt, zouden die ruimschoots opwegen tegen dit gebrek aan practijk; maar ik ontken ook overigens gebrek aan practijk bij dien persoon en meen ten bewijze daarvan mij er op te kunnen beroepen — het is reeds meer gezegd — dat juist de leiders van particuliere landbouwondernemingen in Indië zich met de hoofdleiding van hun proefstations en andere kostbare maatregelen die zij nemen, om voor hun ondernemingen tot betere resultaten te komen, door de uitkomsten der wetenschap daarop toe te passen, juist tot dien man wenden, omdat zij in hem niet alleen zien een wetenschappelijk man, maar in de eerste plaats ook een practicus.

Niet te ontkennen is, dat tot nu toe voor den inlandschen landbouw niet veel rechtstreeks gedaan is, maar waar dit erkend wordt, kunnen wij er een kleine verontschuldiging aan toe voegen, namelijk, dat de overtuiging, dat de uitkomsten der wetenschap op het bedrijf van den eenvoudigen landbouwer, op dat van den boer hier en van den dessaman op Java, moeten worden toegepast, een overtuiging is, waartoe men eerst in de laatste jaren is gekomen.

Ik behoef den leden dezer Kamer, die zich hier te lande met de landbouwzaken hebben beziggehouden, niet te zeggen, dat hier de landbouwzorg der Regeering slechts een product is van den laatsten tijd. Wij zien daarvan de schitterende resultaten, maar het is nog niet lang geleden dat het principe gold, dat men den boer hier maar zijn gang moest laten gaan, evenzeer als dat men te goeder trouw de meening voorstond, dat, wanneer men den inlander zijn sawah naar eigen overtuiging liet bebouwen, hij er het best aan toe was; die man wist het veel beter dan de Europeesche geleerde. Nu is in den laatsten tijd de meening daaromtrent veranderd. Er zijn eerst schuchtere, later krachtiger schreden op dien weg gezet en deze schrede nu — welke ik met den heer Pijnacker Hordijk, een zeer belangrijke noem —, wensch ik niet tegen te werken, en ik zal daaraan met volle overtuiging mijn stem geven.

Ik doe dit ook, omdat ik vertrouwen heb in de duurzaamheid en consequentie der raadgevingen die op deze wijze zullen worden gegeven. Het is bekend, dat de zuivere practicus zijn overtuiging grondvest op hetgeen hij onlangs, in zijn eigen omgeving, waargenomen en gezien heeft en dan denkt: dat is het beste; maar de wetenschap is geroepen om de kennis van de verschillende practici bij elkander te voegen, systematisch te verwerken, er een geheel van te maken, om hun ondervinding, op verschillende plaatsen en onder verschillende omstandigheden opgedaan, te schiften of tot een geheel te maken; zij zal derhalve veel minder in het gevaar komen om een raad te geven voor een zeker geval, die op een andere plaats, maar onder andere omstandigheden, goed heeft gewerkt. Aan den anderen kant, daar de wetenschap steeds voortschrijdt en de eene wetenschappelijke steunt op den andere, zal, wanneer de eerste ons ontvalt een tweede in dezelfde richting voortwerken, wat bij practici minder dikwijls zal voorkomen, want daar werkt meer ieder voor zich zelf.

Nu vrees ik ook niet dat, als — te eeniger tijd — aan het nieuwe departement de eerste directeur ontvalt, er niet een opvolger zal komen, die zijn voetstappen zal drukken en zich zal bewegen in de richting die daaraan thans gegeven zal worden en die ik op goede gronden mag aannemen dat een juiste zal zijn. De opvolger zal het voordeel hebben van het krachtige organiseerende talent van den voorganger.

Met de beide vorige sprekers ben ik ook niet zoo bevreesd voor tegenwerking of wrijving of botsing met het departement van binnenlandsch bestuur, het drukste departement in Indië. Reeds uit vroeger tijd was mij bekend, dat het steeds een moeilijke taak van den Gouverneur-Generaal was, voor dat departement een geschikt hoofd te kiezen, omdat het zooveel omvat. Thans staat aan het hoofd een man, dien wij hier uit de stukken meermalen van gunstige zijde hebben leeren kennen, een man die niet alleen een goeden naam heeft in Indië, maar ook blijken geeft van groote kennis, van groote werkkracht, en vooral ook van groote toewijding voor de belangen der Indische bevolking. Het is de heer van Rees.

Ik schat dien man zóó hoog, dat ik mij niet zou kunnen voorstellen dat van hem — die zelf hoogstaande, niet jaloersch zal zijn op de hoogte die een ander bereikt — tegenwerking is te verwachten. Is dit juist, dan ben ik voor de rest ook niet bang. Anders kunnen de Europeesche ambtenaren, die leiding en leering moeten geven aan de Indische, in dit opzicht in de leer gaan bij den regent, dien ik zooeven noemde, die, overtuigd van de goede uitkomsten der demonstratievelden, de bevolking is voorgegaan zonder te vragen of de taak hem werd opgelegd door het binnenlandsch bestuur dan wel of het voorbeeld kwam van den plantentuin, welke nog ressorteert onder het departement van eeredienst, onderwijs en nijverheid. De *bekwame* ambtenaren van het binnenlandsch bestuur zullen blijde zijn ontheven te worden van dat deel van hun werkkring, waarvan zij met de hand op het hart zullen moeten verklaren niet op de hoogte te zijn.

Ik zal over dit punt niet veel meer zeggen, omdat de beide vorige sprekers reeds aangetoond hebben hoe ook de instructie der residenten en regenten geheel er op ingericht is om te werken met andere departementen dan juist met dat van binnenlandsch bestuur.

Ik ben het dus geheel eens met den Minister, waar hij op bladz. 4 der Memorie van Antwoord zegt te verwachten, dat de ambtenaren van binnenlandsch bestuur „blijk zullen geven van hoog genoeg te staan om een open oog te hebben voor hetgeen met behulp van de deskundige leiding van het departement van landbouw in het belang der inlandsche bevolking kan worden tot stand gebracht."

Ik ben het ook eens met de beide vorige geachte sprekers, waar zij zeiden, dat het allerminst tot schade van het prestige van het binnenlandsch bestuur zal leiden. De taak van het binnenlandsch bestuur blijft nog omvangrijk en schoon genoeg, al was het alleen maar omdat de instructie aan de residenten, evenals het Regeeringsreglement aan den Gouverneur-Generaal, opdraagt de bescherming van den inlander tegen willekeur van wien ook.

Wanneer wij denken aan het voorheen en thans, dan kan ik mij op den duur niet voorstellen een gezonden landbouw, in staat de toenemende bevolking van Java steeds te voeden zonder deskundige leiding of voorlichting.

Zooals ik zeide, zijn de eerste resultaten van de demonstratievelden op dit punt reeds verrassend geweest, en evenals de particuliere ondernemers in Indië, die vroeger ook niet van die wetenschap gediend waren — zij wisten het zelf zooveel beter! — door den nood gedwongen, tot die wetenschap zich richtten, evenzeer ben ik er van overtuigd, dat ook de dessaman, geleerd door wat hij naast zich ziet, gegeven zal hen die hem middelen tot verbetering zijner primitieve cultuur zullen weten te brengen.

Ik vind dus in de oprichting van dit departement een logische ontwikkeling van wat nu gaande is, hetzij onder de tropen, hetzij in meer gematigde luchtstreken, en dan meen ik ook dat, willen wij dien weg op, dit een departement moet zijn waarvan, zooals in de Memorie van Toelichting staat, kracht moet uitgaan, dat niet zijn adviezen moet zien gaan over de vele rollen die er in Indië reeds zijn, dat niet dit departement moet bemoeilijkt worden door de circumlocutie, waartegen wij in Indië toch reeds zooveel te strijden hebben.

Dit doende zal men mijns inziens niet — wat de heer van Kol gisteren noemde — de paarden achter den wagen spannen. Ik meen dat men werkelijk de paarden vóór den wagen spant, als men niet *eerst* gaat maken allerlei regelingen op dit gebied: landbouwleeraren gaat benoemen, inrichtingen schept omtrent het landbouwkrediet en afbakent de grens tusschen de techniek der cultuur en de oeconomie daarvan enz., maar als men, om de zaken goed te regelen, begint met een deskundig departement op te richten. Hij beschouwde, als ik hem wel begrepen heb, dit departement als le couronnement de l'édifice; ik zou het willen noemen: den grondslag voor het gebouw dat men wil oprichten.

En wanneer dit nu het geval is, zullen de kosten er van mij ook niet afschrikken. Die kosten — wij hebben het gehoord — liggen niet zoozeer in de oprichting van het departement zelf. Of men de uitgaven voor den landbouw in de toekomst zal moeten vermeerderen, is natuurlijk een vraag die nader gesteld zal moeten worden.

Zeker zullen krachtige maatregelen voor dat belang groote kosten kunnen veroorzaken, waar natuurlijk inkomsten tegenover zullen staan; maar de vraag is nu eenvoudig, of dit Departement zooveel meer zal kosten dan wanneer de inrichting een afzonderlijke afdeeling van een bestaand departement werd; dit nu is niet het geval.

Zooals gezegd, zie ik wel, en dat hoop ik ook, dat een gevolg van deze bemoeiingen met den Indischen landbouw zal zijn, dat daar grootere sommen voor gevraagd zullen worden, maar evenzeer ben ik overtuigd, dat dan verkregen zullen worden de resultaten die wij reeds in het klein hebben gezien, dat de productie van den inlandschen landbouw rijst.

Wat dat beteekent, ook voor de schatkist, hebben wij in de laatste paar jaren gezien; toen de oogsten onvoldoende waren, zijn onmiddellijk de inkomsten van het Indische budget gedaald, zoodat zelfs Nederland te hulp moest komen. En nu wij staan voor een beteren oogst, wat zien wij nu? Dat de, volgens mijn meening dikwijls overdreven, pessimistische inzichten van toen, plaats maken voor optimistische beschouwingen. Wanneer wij aan den toestand zooals die nu, na één goeden oogst, geworden is, aanleggen den thermometer van het verkeer — die m. i. altijd een goede thermometer is voor de welvaart — dan zien wij, dat na dit éène gunstige oogstjaar er al sprake is van een opleving in Indië. Ik heb juist gisterenavond de verslagen gezien van de drie stoomtrammaatschappijen, de Samarang—Joana, de Samarang—Cheribon en de Serajoedal; zij zijn alle gesteld in den meest optimistischen toon en ook de dividenden hebben de gevolgen van den vooruitgang ondervonden. Het is te interessant om niet een korte vermelding te geven van wat b.v. de stoomtrammaatschappij Samarang—Cheribon, in het verslag over 1903 zegt:

„Een bijzonder goed geslaagde oogst, zoowel van rijst als van tweede gewassen, bracht omstreeks het midden van het jaar 1903 in het verkeersgebied der lijnen en aangrenzende streken een ommekeer teweeg in den ongunstigen toestand der bevolking en in de gedrukte stemming van den handel.

„Een toenemend reizigersverkeer op alle lijnen, grootere koopkracht, meerdere omzet in den tweedehands- en kleinhandel waren de verschijnselen, die als onmiddellijke gevolgen der herlevende welvaart konden worden opgemerkt."

Hetzelfde wordt gezegd in de verslagen der evengenoemde ondernemingen, die in andere gewesten werken; en ook het verslag van de handelsvereeniging te Soerabaja spreekt van die opleving.

Nu versta men mij wel: ik zeg dit in het minst niet om te beweren, dat de zaken weder in elk opzicht goed gaan en wij dus alles bij het oude moeten laten, dat hoegenaamd niet; maar ik geloof, dat, wanneer men de zaken met een weinig vertrouwen gaat bezien en eenig optimisme herleeft, wij verder zullen komen met onze plannen tot verbetering van den landbouw in Indië dan indien wij ons door pessimisme laten leiden. Ik heb de vaste overtuiging, dat men dan met meer kracht de hand aan den ploeg zal durven slaan, omdat men er zeker van kan zijn, dat de vruchten daarvan zullen worden geplukt, zoowel door de bevolking als door de Regeering, die in zoovele nooden en behoeften heeft te voorzien.

De **Voorzitter**: De verdere behandeling van het wetsontwerp wordt verdaagd tot a. s. Woensdag te 10 uur.

II. Herziening van de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 97), houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling van openbare dronkenschap, zooals die wet is gewijzigd bij de wetten van 23 April 1884 (*Staatsblad* n°. 54), 16 April 1885 (*Staatsblad* n°. 78), 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64), bij art. 2 van de wet van 31 December 1887 (*Staatsblad* n°. 265) en bij de wet van 27 April 1901 (*Staatsblad* n°. 85) (83).

De beraadslaging over onderart. 15 *c*, begrepen in art. XXIX, wordt voortgezet.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had grootendeels hetzelfde willen zeggen wat door den heer Röell gisteren in het midden is gebracht, en zal mij dan ook kunnen beperken tot hetgeen ik over dit artikel te zeggen heb. Ik meen, dat er geen behoorlijke rechtsgrond nòch een grond van billijkheid nòch een utiliteitsgrond voor de invoering van deze bepaling bestaat. Reeds is er op gewezen — maar het mag nog wel eens gezegd worden, omdat vele kamerleden dat niet terstond schijnen te gevoelen — dat er een groot verschil is tusschen verlof en vergunning, omdat de vergunning is een recht, dat betaald wordt ter wille van het monopolie, zoodat het in mijn oog zelfs in hooge mate onrechtvaardig zou zijn, indien het vergunningsrecht niet geheven werd, want dan zou het monopolie geheel en al zijn een privilege. Maar voor verlof geldt geen monopolie en daarom mag niet gesproken worden van betaling daarvoor; het verschilt principieel van vergunning.

Wat de billijkheid aangaat komt het mij voor, dat ook deze niet te rijmen is met het voorstel. Wat is eigenlijk het geval? Waarom onderwerpt men de verkoopers van bier, melk en koffie alleen aan de verplichting om verlof te vragen? Enkel en alleen om te kunnen tegengaan den clandestienen verkoop van sterken drank. Deze last wordt dus aan alle verkoopers van drank opgelegd, dus omdat men een strop noodig heeft ten einde daaraan de clandestiene verkoopers van sterken drank te kunnen ophangen. Ik heb er niet op tegen, dat zulk een strop wordt aangelegd, maar mij schijnt het toch wat hard die menschen nu ook nog te laten betalen voor het aanschaffen van dien strop Dat is te meer onbillijk, omdat die strop wordt aangelegd aan allen gelijkelijk, en dat dus degenen, die nooit sterken drank hebben verkocht of van plan zijn dit te doen, dus niet verdienen opgehangen te worden, toch moeten betalen; dat men alzoo de goeden en kwaden over een kam scheert.

Het voorstel schijnt zijn eigenlijken grond te vinden in hetgeen voorkomt in het Voorloopig Verslag ten aanzien van het verdwijnen van bierhuizen, vooral in de zuidelijke provinciën, nl.:

„Wil men tot deze zoo gewenschte opruiming geraken, dan moet men, meenden deze leden, niet alleen het hebben van een verlof eischen van alle inrichtingen, waar dranken worden verkocht voor verbruik ter plaatse, maar bovendien voor de inrichtingen, bedoeld in art. 15, sub *a*, de betaling, hetzij jaarlijks, hetzij — om niet een ongewenscht, voortdurend verband te doen ontstaan tusschen den drankhandel en de openbare geldmiddelen — in eens, van een verlofsrecht. Zooals bierhuizen en soortgelijke inrichtingen na de afschaffing der Patentwet in sterke mate — in sommige gemeenten met 50 tot 100 pct. — zijn toegenomen, zoo zouden zij na de invoering van een verlofsrecht weer in even sterke mate in aantal verminderen."

Men wil — dit schijnt het motief te zijn — een betere contrôle op de bierhuizen, en in mijn sectie is ook een droevig tafereel opgehangen, niet zoozeer dat er in Brabant en Limburg

te veel bier gebruikt werd, maar dat in al die bierhuizen clandestien sterke drank werd verkocht.

Nu zal daaraan echter een eind gemaakt worden door de invoering van het verlofstelsel. Maar dat stelsel blijft hetzelfde of men de menschen al dan niet voor dat verlof laat betalen.

Neen, zegt men, dat ziet gij niet goed in; als er voor verlof moet worden betaald zullen vele van die kleine bierhuizen verdwijnen, en daar is het om te doen; dan is de contrôle veel gemakkelijker; hoe minder huizen waarin bier wordt verkocht, hoe minder plaatsen waar de politie moet komen kijken. Maar zou men die redeneering ook willen toepassen bijv. op fabrieken, waar gefraudeerd kan worden, door te zeggen: het is lastig voor het Gouvernement zooveel fabrieken te controleeren, laten daarom de kleine fabrieken verdwijnen, dan is er alleen toezicht noodig op de groote. Er zijn misschien leden die dat goed vinden; dat hangt er van af of men zich stelt op het standpunt dat alleen hij die wat heeft het goed moet hebben in de wereld, maar dat men het de kleine lieden, die niet hebben en toch ook gaarne leven willen, moeilijk moet maken. Mag men nu zeggen: gij hebt niets, gij zijt niet in staat iets te verdienen, gij zijt arm, voor u zou het wel een kleine verdienste zijn wanneer gij aan een voorbijganger nu en dan een „glaosken bier" kunt verkoopen, maar gij moogt dat niet, want gij zijt te arm om verlofrecht te betalen? Waarom niet? Men mag handelen in ons land in lucifers, in potlooden, in alles wat men wil, waarom mag men dan ook geen bier verkoopen? Waartoe die inbreuk op de vrijheid van bedrijf?

Maar er is meer. Ik meen dat de bepaling geheel verkeerd zal werken, want juist die kleine lieden zullen zich moeten onthouden van het vragen van verlof, omdat zij de enkele guldens daartoe noodig niet hebben. Zij zullen niettemin bier en wellicht sterken drank verkoopen, en wanneer zij geen verlof gevraagd hebben zijn zij beter af dan wanneer zij dat wel hadden gedaan. Zij zullen zeggen: wanneer ik verkoop zonder verlof, dan betaal ik geen verlofrecht en betrapt men mij, dan betaal ik de boete, maar het verlof kan men mij niet afnemen. Dus menschen zonder verlof zijn er beter aan toe dan menschen met verlof.

Maar nu neem ik aan dat al die kleine bierhuizen — althans in Noordbrabant, waar ik evenwel dacht dat men nog al veel van bier hield — verdwijnen zullen. Wie zullen er dan het meest van profiteeren? De drankverkoopers. Natuurlijk willen de menschen blijven bier drinken. Als dus de bierhuizen zijn verdwenen, zal het bier verkocht worden in de drankhuizen. Maar de sterkedrank-verkoopers behoeven niet te betalen voor verlof en zullen dus meer winst maken dan vroeger. Hun monopolie zal in waarde toenemen. Ook zullen de menschen, die vroeger in een bierhuis gingen waar geen sterke drank verkocht werd, als al die bierhuizen verdwenen zijn, moeten gaan in een drankhuis, waar ook sterke drank verkocht wordt en aldus in de gelegenheid komen om aan den drank te geraken.

Ik geloof dat er sommige kamerleden zijn — men heeft hier met allerlei richtingen te doen — die zeggen: gij moet ook het bier treffen. Het drankverbruik bestaat uit drie deelen; het beste deel is melk, koffie en water; wanneer gij dat gebruikt hebt gij niets aan het Rijk te betalen. Gebruikt gij bier, dat minder goed is dan de evengenoemde dranken, dan moet gij de helft, gebruikt gij sterken drank, dan het geheel van de vergunning betalen. Zoo wordt de Nederlandsche natie langzamerhand opgevoed in de juiste keuze van zijn drank.

Nu doet het mij zeer veel genoegen dat de Minister van Binnenlandsche Zaken hier uitdrukkelijk en zoo duidelijk mogelijk verklaard heeft, dat dit zijn stelsel niet is, en dat is gelukkig; indien men de natie volstrekt ten goede wil opvoeden, moet men toch betere, meer afdoende maatregelen nemen; een maatregel als deze helpt niets: de natie zal zich aan zulk een klein stootje van de verbeteraars van het menschelijk geslacht volstrekt niet storen.

Men mag echter zoo terloops niet een bierbestrijding invoeren zonder met het gebruik van bier, of met het misbruik daarvan, of met de hygiënische gevolgen van het te veel bier gebruiken bekend te zijn. Ik neem aan dat veel biergebruik slecht is; ik geloof dat van bier misbruik gemaakt kan worden en ik zal het gebruik er van niet aanbevelen; maar dat neemt niet weg dat wij eerst meer moeten weten van het biergebruik, alvorens te trachten ter sluiks maatregelen te nemen om het gebruik den kop in te drukken.

Er is nog een oogpunt waaruit deze zaak beschouwd kan worden, namelijk uit het oogpunt van de vraag of wij hier met een belasting te doen hebben.

De heer Roëll heeft gisteren gezegd, dat het zou zijn een onbillijke belasting, omdat wij sedert de afschaffing van het patent vrij bedrijf gekregen hebben.

Beschouwt men het verlofsrecht als een belasting op het bedrijf, dan schijnt zulk een belasting op één enkel bedrijf onbillijk: bovendien zou het een „bis in idem" zijn, want zij, die verlof hebben, betalen bedrijfsbelasting; zoo wordt voor dezelfde zaak nog een tweede belasting geheven.

Dit geldt niet voor vergunningen, omdat de vergunning een vergoeding is voor het monopolie aan den drankverkooper verleend; daarom doet het er ook minder toe hoe de vergunning berekend wordt; het geldt hier eenigermate het sluiten van een overeenkomst tusschen eenerzijds het gezag, anderzijds den drankverkooper, die moet weten wat de vergunning hem waard is.

Zoodra men echter komt op het gebied van belastingen komt zulk een overeenkomst niet te pas.

Ik geloof ook niet dat het opgaat te zeggen: de bierverkooper betaalt zekere som als debietrecht.

Een debiet kan zijn Rijksmonopolie; men kan bijv. bepalen dat sigaren alleen door het Rijk zullen verkocht worden; doch dat is het voorgestelde verlofsrecht niet. Gemeentelijke monopolie is het ook niet; want er wordt niet bepaald dat men in de gemeente alleen bier mag drinken tegen betaling van zekere som aan de gemeente; het is dus geen door de gemeente gegeven monopolie. Men kan het beschouwen als „droit de debit" maar dan is het gemeentebelasting, en moet de gemeente zelf weten of zij die belasting al dan niet zal opleggen; men moet niet in een Rijkswet zeggen dat de gemeente zekere som moet heffen op eenig object. Met de vergunning is dat iets anders, omdat de betaling daarvan geschiedt ter voldoening aan een Rijksbelang; het Rijk kan naar believen de opbreugst aan de gemeente geven of wel in eigen zak steken; dit staat buiten het gebied van de belastingheffing.

Wat zal echter de grondslag van deze belasting zijn? Dezelfde die voor de vergunning geldt. Nu heeft de Minister toegegeven dat dit eigenlijk een verkeerde grondslag is, omdat hij met het debiet, het eigenlijke gebruik, niets te maken heeft. Dat hindert minder, gelijk ik zeide, voor het vergunningsrecht. Maar wel als het verlofsrecht als debietrecht beschouwd wordt. Dan moet het debiet, niet de waarde van het bedrijf, de grondslag zijn voor de berekening der belasting. Daarbij komt nog dit, dat de vergunninghouder, al verkoopt hij ook bier, geen verlofsrecht zal betalen. Is het een debietrecht, dan zou de vergunninghouder, behalve voor de vergunning die hij alleen voor sterkendrankverkoop verkreeg, ook voor het verkoopen van bier behooren te betalen.

Ik geloof dat er op grond van deze overwegingen alle reden is dit artikel niet aan te nemen. Maar ik meen dat er nog een speciale reden voor de Regeering is om dit voorstel terug te nemen.

Ik kan mij begrijpen dat de jammerklachten die uit het zuiden zijn opgestegen over het misbruik van bier op den Minister een grooten indruk hebben gemaakt en ik geloof dat dit dan ook eenigermate ten grondslag heeft gelegen aan deze bepaling, maar gisteren is het amendement van de heeren Bolsius en Janssen aangenomen, en nu zijn in dat amendement, dat een deel van de wet geworden is, bepalingen opgenomen waardoor de gemeente in staat zal zijn om al die kleine gelegenheden, waar eigenlijk liever maar geen bier moest worden verkocht, op te heffen, door bepalingen te maken waaraan biergelegenheden moeten voldoen. Ook kan daartoe meewerken de maatregel van bestuur die eenige bepalingen zal bevatten waaraan huizen waar bier verkocht wordt, moeten voldoen. Nu deze veranderingen in de wet gekomen zijn, komt het mij voor, dat er voor de Regeering weinig reden kan zijn om deze bepaling te behouden. Indien de Regeering echter van een andere opinie mocht zijn, zal ik mij verplicht zien om tegen dit artikel te stemmen.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! De sprekers die mij bij dit artikel zijn voorafgegaan, hebben zich tot nog toe

allen verklaard tegen het nieuwe verlofrecht. Waar ik tot dezelfde slotsom kom, zou het niet noodig zijn, om over dit artikel het woord te vragen, ware het niet dat ik deze zaak uit een ander standpunt wenschte te beschouwen, namelijk uit het standpunt van de drankbestrijders.

Wij hebben van den heer Röell een uitvoerige en nauwkeurige uiteenzetting gehad van dit artikel, gezien van het standpunt van den belastingwetgever. De heer de Savornin Lohman heeft de zaak bezien uit een oogpunt van billijkheid en recht. Op dit gebied zal ik mij dus niet bewegen.

Ik heb mij slechts af te vragen: zal de drankbestrijding gediend worden met het verlofsrecht? zoo ja, dan is dit in het belang van ons volk; zoo neen, dan moeten wij het krachtig bestrijden.

In het Voorloopig Verslag kwam de opmerking voor, dat er wel een verlofsrecht in denzelfden geest als het vergunningsrecht zou kunnen worden geheven; dat zou naar de meening van verschillende leden het aantal bierhuizen doen verminderen.

Te gelijker tijd kwamen daartegen bedenkingen van verschillende zijden, die men eveneens vinden kan in het Voorloopig Verslag.

Er waren dus twee meeningen en nu is het eigenaardig, dat de Regeering, die medegaat met de voorstanders van het te heffen verlofrecht, dat doet zonder een woord van uiteenzetting.

Het betreft hier een van die helaas zoo talrijke verslechteringen, die in het oorspronkelijk wetsontwerp zijn aangebracht. En hier is het een zeer ernstig geval, waarmee een groot beginsel is gemoeid. En toch, het wordt voorgesteld, alsof het hier slechts een kleinigheid betreft. Het eenige, wat eigenlijk in de Memorie van Antwoord over de zaak wordt gezegd is dit: „Bij nadere overweging erkent de Regeering, dat een verlofsrecht het instituut volledieger en dus ter wering van wetsontduiking, doeltreffender zal maken." Wat nu eigenlijk die „nadere overwegingen" zijn geweest, waarom het stelsel in het wetsontwerp is opgenomen en de Regeering haar eigen standpunt verliet, dit wordt ons niet medegedeeld. Om verschillende redenen zou dit toch wel wenschelijk zijn geweest. Hoewel ik van plan ben, mij te bepalen tot de vraag, of het verlofsrecht de drankbestrijding al of niet in de hand werkt, moet ik hier toch één enkele opmerking maken over dit nieuwe recht als belasting.

De heer de Klerk heeft een poging gedaan, en die poging is door mij ondersteund, om bij deze wet het vergunningsrecht op een beteren grondslag te vestigen. Dit is mislukt; het vergunningsrecht zal in de toekomst op de oude wijze berekend worden.

Maar toch heeft de Minister bij de bestrijding van het voorstel van den heer de Klerk erkend, dat het stelsel van de wet, dat behouden zal blijven, niet deugt; ja, dat het zoo slechts is, dat het onmogelijk bleek, om het bij deze wijziging afdoende te verbeteren. Wanneer zulke woorden van de Regeeringstafel zelf gesproken worden, dan moet er wel veel aan haperen.

Wij hebben dus van den Minister de belofte gekregen, dat te zijner tijd dat stelsel grondig zal worden veranderd en verbeterd.

De heer de Savornin Lohman vond het voor de vergunninghouders nog zoo erg niet; zij betalen voor hun monopolie en daarbij kwam het er volgens dien geachten spreker minder op aan. Ik ben dit niet met hem eens, maar ik kan dat daar laten: immers hij zelf verklaarde bezwaar te hebben het stelsel uit te breiden ook tot den verkoop van bier en andere gegiste dranken. Ik vraag den Minister of hij het nog voor zijn verantwoording kan nemen.

In het Voorloopig Verslag is ook sprake geweest van het heffen van een hoog intreerecht. Verschillende leden der Kamer, die zich met een verlofsrecht niet zouden kunnen vereenigen, waren daar wèl voor. Zij wilden medewerken om de kleine gelegenheden op te heffen en te beletten, dat vooral in het zuiden elk jonggetrouwd paar, dat er een paar centen bij wil verdienen, een bierhuisje kan oprichten. Als de Regeering dat wil beproeven, kan men beginnen met een recht te heffen van bijv. f 100.

Ik zal niet zeggen, dat wij, wanneer dat voorstel wordt gedaan, er tegen zullen zijn, maar heel warm voel ik er toch niet voor.

Het is zoo, in Noordbrabant en Limburg, en niet alleen daar, verrijzen de bierhuizen als paddestoelen uit den grond. Wanneer mocht kunnen worden voorkomen, dat in het vervolg aan alle kruiswegen een bierhuis is of wordt gevestigd, wanneer inderdaad het aantal belangrijk daalde, dan zou dat een groote vooruitgang zijn. De proef zou te nemen zijn, maar veel verwachting heb ik er niet van. Want zoo'n intreerecht — en met het verlofrecht zal het wel hetzelfde zijn — zal eenvoudig betaald worden door de brouwerijen die haar afzet willen uitbreiden in de dorpen, waar zij nog geen klanten hebben.

Intusschen het voorstel is niet gedaan en zal door ons niet worden gedaan.

Ik wil thans de aandacht van den Minister vestigen — en hiermede kom ik tot mijn eigenlijk onderwerp — op de practijk, die het gevolg zal zijn van de invoering van het verlofsrecht. En daar komt het dan toch in hoofdzaak op neer. De Minister heeft gezegd — en dat is zijn sterkste argument geweest tot nog toe —: laat mij maar doorgaan met de bepalingen, die ik voorstel, laat mij mijn drankwet maar afwerken, gij moogt er zooveel op aan te merken hebben als gij wilt, één ding zit er in: namelijk de kracht, om den clandestienen drankhandel in te perken. Ik ben op dit punt al zeer ongeloovig, want tot nog toe is elke bestrijding van het clandestien mislukt of liever nog nooit heeft de Overheid zelfs maar ernst gemaakt met de bestrijding daarvan. Ook dr. Kuyper niet, die zooveel van de nieuwe wet verwacht en die *dan*, als hij die nieuwe wet maar eerst heeft, eerst recht krachtig de ontduikers te lijf zal gaan.

Ik verwacht daar niet veel van. Waarom voert de Minister *nu* de wet niet uit? Hij heeft er nu toch ook de noodige bepalingen in, om den clandestienen handel te bestrijden.

Maar in de toekomst dan, met deze nieuwe wet, zal het zijn.

Ik zou tot den Minister zeggen: maak dan uw taak niet noodeloos moeilijker; door het verlofsrecht, dat ge gaat eischen van de bierhuizen, zullen de moeilijkheden en bezwaren in hooge mate worden vermeerderd. Er komt nu een geheele afdeeling clandestiene drankhandel bij, een afdeeling niet minder groot dan wij op het oogenblik reeds kennen. Tegenwoordig moet er toezicht worden gehouden op de huizen, die geen vergunning hebben, dat daar geen sterke drank wordt verkocht. Dat is één soort van clandestienen verkoop, die zich wel op verschillende plaatsen, tijden en wijzen openbaart, maar dan toch maar één soort. Nu krijgt men er bij, dat men zal moeten toezien, dat er geen bier wordt verkocht in huizen, die geen verlof hebben. Wanneer dat verlof om bier te verkoopen, kosteloos wordt gegeven, dan zal de Regeering haar taak voor de helft zien vergemakkelijkt. Wie dan een geheelonthoudersverlof begeert, zal dit nemen; en wie bier wenscht te verkoopen, zal dit kunnen doen. De Regeering verklaart zelf, dat de strijd tegen den verboden verkoop haar hoofdtaak zal zijn. Welnu, zij heeft voorloopig aan den verboden verkoop van sterken drank genoeg.

Er is van het standpunt van de drankbestrijders nog een ander en grooter bezwaar tegen dit voorgestelde verlofsrecht. De vergunning is een privilege. Het is een monopolie van weinigen. Nu hoort men over dat vergunningsrecht de belastingschuldigen, de vergunninghouders, wel mopperen; zij willen de regeling van de vergunning billijker en beter hebben, maar ten slotte betalen zij het vergunningsrecht gaarne. Zij betalen, en dus verkrijgen ze rechten. Zij hebben ons bij de behandeling van deze wet duidelijk doen zien, dat zij dit wel degelijk weten. Zij laten hun verkregen rechten zoo zwaar mogelijk gelden, en van hun standpunt doen zij dat te recht. En vooral de Regeering, die het geld opstrijkt, heeft die rechten te eerbiedigen, voor zoover zij ze immers zelf heeft verleend.

De Regeering moet echter ook het volk tegen de drankverleiding beschermen. Maar het bleek reeds, hoe moeilijk de strijd tegen de vermeende of werkelijk verkregen rechten is, die in ons land nog niet langer dan een kwart eeuw bestaan.

Ik zou willen vragen, of het wel gewenscht is, om op dezelfde wijze ook door het verlofsrecht nieuwe rechten te gaan scheppen. 's Rijks schatkist en de kassen van de gemeenten zijn nu reeds te zeer afhankelijk van den verkoop van den sterken drank, zoowel wat betreft den accijns als het vergunningsrecht. De 27 millioen, die de drankhandel aan het Rijk opbrengt en het millioen, dat ten gevolge van de vergunningen in de kasssen der gemeenten vloeit, vormen juist voor hen die de Regeering in de bestrijding van den drank willen helpen, het

groote struikelblok. Wij staan niet meer vrij tegenover het drankverbruik. Toen de Minister nog in de Memorie van Toelichting een hoogen toon kon aanslaan, toen hij ook nog als bestrijder van den drank opkwam, toen maakte hij een toespeling op den toestand waarin men nu in Engeland was gekomen. In die Memorie van Toelichting haalt hij het gevoelen aan van lord Roseberry in het jaar 1895, hierop neerkomende: als de Staat niet spoedig den drankhandel in zijn macht krijgt, zal de drankhandel den Staat in zijn macht krijgen. Op dezelfde bladzijde haalt de Minister nog aan de meening van Viscount Peel, die ook zegt: het is de vraag wie de baas zal zijn, en die vraag moet thans worden beslist tusschen den drankhandel en den Staat. Nu wijst de Minister op Engeland, omdat daar het grootkapitaal in den drankhandel zoo machtig is. Op zich zelf is die verwijzing volkomen juist. Als men maar niet gelooft, dat het hier veel beter is. Het gaat niet aan, om van dien Engelschen drankhandel als van een splinter te spreken, maar men is toch geneigd te vragen: Ziet de Minister wel den splinter in een andermans oog en niet den balk in eigen oog?

Al moge de Staat hier niet zoo afhankelijk zijn van het kapitaal in den drankhandel als in Engeland, maar de Staat is toch ook hier ten eenenmale machteloos, om flink tegen den drank op te trekken. De Minister van Financiën kan niet buiten de 27 millioen, die elk jaar door den drankverkoop worden opgebracht.

Deze omstandigheid maakt wettelijke drankbestrijding grootendeels tot een droombeeld. De Regeering kan zich wel voorstellen, nu eens ferm door te pakken, maar als ze zich goed bedenkt, dan rijst onmiddellijk de vraag: wie vult dan de schatkist?

Zoo houdt de drank de Regeering des lands nu reeds in slavernij.

Er is zelfs bij de Regeering geen oogenblik ernstig sprake geweest, den drankhandel aan banden te leggen. Als een drankwet waarlijk iets beteekent, dan moet er toch minder gedronken worden. Anders kunnen wij alle moeite wel sparen. En als de Regeering daarvoor weet te zorgen, dat het verbruik vermindert, dan daalt de opbrengst van den accijns op het gedistilleerd. De 27 millioen worden 26, worden 25, ze dalen.

Laat ik met weinig tevreden zijn; laat ik aannemen, dat de Regeering althans zooveel heil ziet komen van de nieuwe drankwet, dat de accijns 1 millioen gulden minder opbrengt. Dat is niet veel op de 27, maar dat ware een begin. Maar dan hadden wij hier den Minister van Financiën wel gezien, om ons de middelen aan te geven tot goedmaking van de mindere opbrengst van den drankaccijns. De Regeering denkt er zelfs niet aan. Maar als er dan toch even veel gedronken moet worden; als de Staat dat geld toch niet missen kan, kan men dan sterker bewijs hebben, dat wat wij hier doen maar larie is? Ik wil wel zeggen, dat ik althans bij deze wet de hoop gekoesterd heb, dat het drankverbruik zou kunnen beteugeld worden. Maar daar is weinig van overgebleven.

De **Voorzitter**: Maar wij behandelen thans het verlofsrecht.

De heer **ter Laan**: Ik wilde aantoonen, dat de Staat wat minder afhankelijk moest worden van de inkomsten uit den drankhandel, terwijl dit artikel aan het volk een nieuwe drankbelasting oplegt. Ik meende daarom binnen de orde te zijn; maar ik zal de kortheid betrachten.

Wij kunnen bij deze gelegenheid de opbrengst van den drankaccijns niet verminderen, en zelfs geen poging doen, om de gemeenten onafhankelijk te maken van de opbrengst der vergunningen. Wij zien het tegengestelde: de banden tusschen den drankhandel en de gemeentelijke overheid worden nauwer aangehaald. De gemeenten, die thans reeds voor een millioen bij den drankhandel in het krijt staan, zullen dit bedrag nog met één millioen zien vermeerderen, wordt dit artikel wet.

In het Voorloopig Verslag wordt gevraagd, de opbrengst der vergunningen aan het Rijk en niet meer aan de gemeenten te geven. Dat ware bereikbaar geweest, nu reeds. Daardoor had de gemeenteraad den strijd tegen het drankmisbruik beter kunnen aanbinden. Maar door dit artikel zullen de gemeenten den drankhandel voortaan nog meer naar de oogen hebben te zien. In de gemeenten van Limburg zijn volgens de ingekomen adressen van de Kruisverbonden op 1000 vergunningen ongeveer 4000 biergelegenheden; het aantal verlofshuizen zal daar dus viermaal zoo groot zijn als het aantal vergunningen.

Het is van algemeene bekendheid, dat het niet in het geheele land zoo gesteld is, maar wel zullen er gemiddeld twee verloven zijn tegen eene vergunning. Het verlofsrecht zal de helft bedragen van het vergunningsrecht; dus zullen de gemeenten aan het bier in de toekomst evenveel verdienen als nu aan de jenever. Ze zullen één millioen er bij krijgen.

Ik sta anders tegenover de zaak dan de heer Lohman, die zich zooeven min of meer laatdunkend uitliet tegenover de drankbestrijders, en die voor het Nederlandsche volk van hun optreden geen heil verwacht.

Bij mij staat het vast, dat ook het biergebruik tot biermisbruik leidt en voor ontelbaar velen tot misbruik van sterken drank. Tal van menschen worden ongelukkig door het biermisbruik en dat weer niet alleen in Limburg.

Onder een beter stelsel van wetgeving zou er aan te denken zijn, om ook het biermisbruik te keer te gaan, en dan zou ik dit gaarne doen. Maar nooit zal een drankbestrijder wien het ernst is, een maatregel steunen, waarbij de gemeentelijke overheid nog sterker dan vroeger van den drankhandel zal worden afhankelijk gemaakt.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Nadat van zoo geachte zijde in deze Kamer het stelsel van het verlofsrecht, dat door de Regeering in dit artikel wordt voorgesteld, bestrijding heeft ondervonden, en nadat de geachte afgevaardigde uit Goes de onderstelling heeft uitgesproken, dat de aandrang, die in het Voorloopig Verslag werd uitgeoefend, om behalve het verlof ook een verlofsrecht in te voeren, uit de zuidelijke provinciën moest zijn gekomen, moet ik ter verdediging van dit verlofsrecht een enkel woord spreken.

Er is door den heer Röell op gewezen, dat naar het schijnt dit voorstel voortspruit uit de toenemende zucht om in de wetgeving moraliseerende voorschriften op te nemen om het peil van het volksleven te verheffen, althans voor zinken te bewaren. Die bedenking is zooeven door den heer de Savornin Lohman onderstreept; maar nu maakt dit bezwaar juist bij deze wet op mij niet zoo een grooten indruk. In de stukken heeft de Regeering zelf uiteengezet dat zij niet den zedenmeester wil spelen, omdat dit niet behoort tot de roeping van den wetgever, maar bij deze wet, die vaak voorschriften geeft en geven moet, welke juist beoogen de moraliteit van het volksleven op peil te houden of te verheffen, is een dergelijke bedenking minder op haar plaats.

Het is voor mij voornamelijk een quaestie van feiten. Is het een feit dat het biergebruik zoodanige proportiën aanneemt, en dat door onbeperkte vermeerdering van het aantal bierhuizen de clandestiene verkoop van sterken drank zoozeer toeneemt, dat daarop geen oog te houden is, dan kan het heilzaam en noodig zijn daartegen voorschriften in de wet op te nemen, ook al is aan die voorschriften misschien een moraliseerend tintje te bespeuren. Nu geloof ik, dat dit feit inderdaad bestaat. De geachte afgevaardigde uit Goes heeft gezegd: wij zijn niet bekend, noch met het aantal bierhuizen, noch met den omvang, dien het bierverbruik heeft genomen. Hij was zoo welwillend te erkennen dat onmatig bierverbruik nadeelige gevolgen kan hebben voor de openbare welvaart, moraliteit en gezondheid. Welnu, ook zonder juist in cijfers uitgedrukt te weten hoeveel bierhuizen over het geheele land bestaan, en hoeveel het bierverbruik per hoofd bedraagt, ben ik in staat te constateeren, dat het aantal bierhuizen en het bierverbruik te hoog is, en dat, ook waar het gemiddeld jeneververbruik per hoofd geringer is, in verhouding het bierverbruik grooter is en nadeelige gevolgen heeft, en ook dat daardoor het toezicht op den clandestienen verkoop — en daarop moet den nadruk worden gelegd — onmogelijk wordt gemaakt.

Ik geloof dan ook, dat een voorschrift als hier is gegeven een voorschrift is van zuiver practischen aard, dat zeer gunstige resultaten kan opleveren, en ik meen dat aan die practische voordeelen toch ook wel eenige aandacht mag worden geschonken, en dat het niet aangaat op de theoretische nadeelen een te fel licht te laten vallen, zonder aan de practische waarde eenig recht te doen wedervaren.

Ik heb het heffen van een verlofsrecht gisteren reeds toege-

juicht. Het is noodig om den clandestienen verkoop te kunnen weren, daar de vrije toeneming van het aantal bierhuizen het toezicht daarop onmogelijk maakt. Daartegen wordt nu door den heer ter Laan zooeven aangevoerd, dat een geheel nieuwe tak van clandestienen verkoop wordt in het leven geroepen; maar ik meen dat deze bedenking niet kan worden aangevoerd tegen het heffen van het verlofsrecht, maar te laat is gekomen, want zij betreft het verlof zelf, dat reeds door de Kamer is goedgekeurd.

Het verplicht stellen van het verlof zelf kan clandestienen verkoop van bier ten gevolge hebben, ook zonder het heffen van een verlofsrecht, waartegen de heer ter Laan nu dezen pijl gericht heeft.

Dat het hier een belasting zou gelden, waaraan iedere redelijke grondslag en ook iedere utiliteiteitsgrond ontbreekt, kan ik niet toegeven.

Door den heer Röell is gezegd, als bedenking tegen deze belasting, dat daartegenover geen prestatie staat van de zijde van den wetgever, en de heer de Savornin Lohman heeft, om een tegenstelling te maken tusschen vergunningsrecht en verlofsrecht, betoogd, dat een zoodanige contrapraestatie wel bestaat bij de vergunningen, omdat daar een monopolie wordt gegeven, maar niet bij de verloven, die onbeperkt zijn.

Ik voor mij zie niet in, dat het noodig is voor het rechtvaardigen van een belasting, dat er een contrapraestatie zij aan te wijzen. Indien ik een vergelijking zou mogen maken, welke hier wel niet erg vleiend is, zou ik willen wijzen op de heffing der hondenbelasting.

Van de hondenbelasting kan men niet zeggen, dat zij een contrapraestatie geeft, en ook niet dat zij uitsluitend is aan te merken als een weeldebelasting. De bedoeling dier belasting is wel degelijk om door het heffen van een recht tegen te gaan, dat het getal honden zich zoo zal vermeerderen, dat zij tot een plaag voor de bevolking worden. Wanneer dit nu van die belasting waar is, geloof ik, dat hetzelfde hier kan aangevoerd worden ter rechtvaardiging van het heffen van dit verlofsrecht.

Dat is een redelijke grondslag, die reeds aanvaard is door den wetgever, en die, naar ik mag veronderstellen, ook door den geachten afgevaardigde uit Goes niet onredelijk zal worden genoemd.

Dat er ook een utiliteitsgrond is, heb ik reeds betoogd. Voor mij bestaat de utiliteit van het voorschrift daarin, dat het getal bierhuizen zal verminderen.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft ook nog gezegd, dat het hier geldt een bis in idem, en dat dit hier niet mag, omdat daartegenover niet staat een monopolie, zooals bij de vergunning wel het geval is.

Er is gisteren een uitvoerig debat gevoerd tusschen den Minister eenerzijds en de heeren de Savornin Lohman en Goeman Borgesius anderzijds over de vraag, of door de voorschriften welke nu in deze wet zijn opgenomen, de bierverkoop Rijkszaak is geworden. De Minister heeft dit ontkend; de heeren de Savornin Lohman en Goeman Borgesius hebben dit met klem van redenen bevestigd; en ik voor mij geloof, salva majore, dat de argumenten door de heeren de Savornin Lohman en Goeman Borgesius aangevoerd, om in het licht te stellen, dat de bierverkoop door deze voorschriften wel Rijkszaak is geworden, argumenten zijn welke zich in kracht met de ontkenning des Ministers kunnen meten.

Wanneer nu de bierverkoop wel Rijkszaak is geworden, en op dien verkoop beperkende voorschriften zijn gesteld, waarom zou dan het heffen van een vergunningsrecht, dat, zooals de heer de Savornin Lohman zeide, geoorloofd is, uit hoofde van een Rijksbelang, wel redelijk en geen bis in idem zijn, en daarentegen het Rijksbelang niet medebrengen, dat het hier voorgesteld verlofsrecht wordt geheven?

Ik moet tot mijn leedwezen erkennen, dat de Minister, door zoo pertinent te verklaren, als hij gisteren deed, dat hij den bierverkoop niet tot Rijkszaak wil maken, de kans voor het aannemen van dit artikel niet heeft verbeterd. Daartegen beroep ik mij op de argumenten, tot bestrijding daarvan door de heeren Goeman Borgesius en de Savornin Lohman aangevoerd.

Met het oog op de heilzame practische gevolgen verdient het heffen van een verlofsrecht aanbeveling. Daarbij denk ik niet aan het bedrag dat moet worden geheven. Het zal voldoende zijn, indien slechts ten gevolge van zoodanig verlofsrecht beperking van het getal bierhuizen kan worden verkregen.

Het is op grond van deze bij uitstek practische overwegingen, dat ik nog hoop dat de meerderheid der Kamer het artikel zal willen behouden.

De heer **Goeman Borgesius**: Het voorstel der Regeering tot heffing van een verlofsrecht heeft tot dusver in de Kamer weinig verdediging gevonden.

Het is waar, de vorige geachte spreker heeft daarvan een verdediging ten beste gegeven; maar of nu de Minister met die verdediging bijzonder is ingenomen, dat meen ik te mogen betwijfelen.

Immers, de geachte spreker is begonnen met te zeggen: wanneer het een feit is, dat het biermisbruik in de zuidelijke provinciën zeer ernstige proportiën heeft aangenomen, is het dan niet alleszins rationeel bij deze wet daartegen ook maatregelen te nemen?

De Minister moet daarop wel antwoorden: non tali auxilio. Gisteren heb ik immers zoo duidelijk mogelijk gezegd, dat er bij mij geen quaestie van kan zijn in deze wet maatregelen op te nemen tegen het biermisbruik, en hoe kunt gij nu, die als verdediger van het Regeeringsvoorstel zijt opgetreden, mij mijn taak zooveel moeilijker maken, door juist te zeggen dat ik hier een bepaling heb tot bestrijding van het biermisbruik?

Ik wil mij bij de bespreking van dit artikel stellen op het standpunt gisteren door den Minister aangenomen, dat bij deze wet volstrekt geen maatregelen moeten worden genomen tot bestrijding van het biermisbruik. Die bewering is wel niet geheel juist, want er zijn reeds bepalingen aangenomen, die eenigermate de strekking hebben het biermisbruik tegen te gaan, maar dit neemt niet weg, dat het standpunt gisteren door den Minister verdedigd, althans voor een deel van het land, zeer wel verdedigbaar is. De Minister heeft reeds zelf gezegd, maar ik wil er nog eens nadrukkelijk de aandacht op vestigen, dat wij bij de behandeling van deze artikelen niet uitsluitend het oog vestigen moeten op één of twee provinciën, maar op het geheele land. En als men dat doet, komt men tot een eenigszins andere conclusie dan de geachte afgevaardigde uit Noordbrabant. Ik ben sedert 25 jaren voorzitter en later eere-voorzitter en werkend bestuurslid van den Volksbond, en wij, Volksbonders, meenen, dat wij zelfs in de Volksbondsinrichtingen, de Volksbondskoffiehuizen, die wij in massa in het land hebben, in Amsterdam alleen 30, beter doen bierverkoop — verkoop van licht bier — toe te laten. Daardoor meenen wij het misbruik van sterken drank meer tegen te gaan dan door in die inrichtingen het biergebruik uit te sluiten. En de ervaring heeft ons geleerd, dat deze maatregel over het algemeen gunstig werkt. In het Noorden is eigenlijk van biermisbruik nog geen sprake en zien wij gaarne dat het gebruik van sterken drank door gebruik van licht bier wordt vervangen.

Maar er is meer. De vorige geachte spreker heeft zooeven m. i. zeer te recht gezegd: men zal toch reeds op bezwaren stuiten bij de uitvoering van de wet, doordat de Minister gisteren zoo pertinent geweigerd heeft hier een bepaling op te nemen, dat de gemeenteraden bevoegd zijn in de localiteiten met verlof, in de bierhuizen, sluitingsuren vast te stellen en wel verschillende uren op verschillende dagen. De geachte afgevaardigde heeft met zooveel woorden gezegd: ik geloof, dat de heeren Lohman en Borgesius gelijk hebben, dat die bepaling er in had moeten komen, want straks zal men zeggen: de bierverkoop is evenzeer in de wet geregeld als de verkoop van sterken drank, en waar men nu met betrekking tot de localiteiten met vergunning het noodig heeft geacht aan den gemeenteraad uitdrukkelijk bij deze wet de bevoegdheid te geven om voor vergunninghuizen sluitingsuren vast te stellen daar had men zonder eenigen twijfel evenzeer een dergelijke bepaling op te nemen met betrekking tot de huizen met verlof, daar had men eveneens ook de gemeenteraden de bevoegdheid moeten geven om sluitingsuren vast te stellen voor de bierhuizen. De Minister — wij weten het — is echter van een andere meening en zegt: als er ook voor de huizen met verlof evenals voor de huizen met vergunning een maximum werd vastgesteld dan zoudt gij gelijk hebben, maar dit is niet het geval. Maar nu beweer ik, dat het vrijwel op hetzelfde neerkomt of men een maximum vaststelt dan wel of men een andere bepaling in de wet opneemt, die ten doel heeft op andere wijze het

aantal bierhuizen toch te verminderen. Met andere woorden, als het verlofsrecht in de wet blijft, dan begint het er nog niet op te lijken, dat werkelijk de bierverkoop tot Rijkszaak is gemaakt, en dan wordt het nog te meer waarschijnlijk, dat als deze wet wordt aangenomen en in het *Staatsblad* wordt opgenomen, het al zeer spoedig zal blijken, dat er een nieuwe wet moet komen om aan de gemeenteraden de bevoegdheid te geven ook sluitingsuren vast te stellen voor localiteiten met verlof.

Dit zullen wij allen wel eens zijn, dat de gemeenteraden niet alleen in het zuiden van ons land, maar ook in het noorden, ja in het geheele land de bevoegdheid moeten hebben om sluitingsuren vast te stellen ook voor huizen met verlof. En nu leidt het m. i. geen tegenspraak, dat, als het thans door zoovele leden bestreden artikel blijft bestaan, de bevoegdheid voor de gemeenteraden om sluitingsuren vast te stellen, nog veel meer dubieus wordt.

Als straks de Minister aan het woord komt, zal hij natuurlijk — dat hebben wij gisteren al gemerkt — zijn voorstel verdedigen niet op grond dat daardoor het biermisbruik wordt tegengegaan, maar op grond dat de clandestiene verkoop dan beter kan worden bestreden. Inderdaad, in die bewering schuilt een kern van waarheid De Minister redeneert aldus: Door het heffen van een verlofsrecht zullen tal van kleine bierhuizen verdwijnen; want tal van kleine bierhuishouders zullen het verlofsrecht niet kunnen betalen, omdat het noodige geld ontbreekt. En naarmate er meer bierhuizen worden opgeruimd, des te gemakkelijker zal het zijn op de overblijvende voldoende contrôle uit te oefenen. Verdwijnen er in het geheel geen bierhuizen, dan wordt het aantal zoo groot, dat de contrôle zeer bezwarend wordt.

Mijnheer de Voorzitter, daarin ligt een kern van waarheid, maar het is reeds door anderen opgemerkt, die contrôle, hoe moeilijk zij moge zijn als zij over een zeer groot aantal inrichtingen loopt, zij wordt nog veel moeilijker indien zij moet loopen over een groot aantal gelegitimeerde inrichtingen en daarnaast over een groot aantal niet gelegitimeerde inrichtingen, waar bier verkocht wordt zonder verlof.

Hoe meer ik deze zaak heb overdacht, hoe meer ik tot de conclusie ben gekomen, dat gevaar, dat de menschen, die het vergunningsrecht niet kunnen betalen, zich toch eenige flesschen bier zullen aanschaffen, toch stoelen en tafeltjes beschikbaar zullen stellen en trachten met den bierverkoop een klein winstje te maken, dat, zeg ik, dit gevaar ten slotte het zwaarst moet wegen. Dat gevaar — de heer Lohman wees er te recht op — is des te grooter, omdat men in verschillende streken van het land er heel weinig kwaad in zal zien om zonder verlofsrecht — een recht dat velen niet zullen kunnen betalen — toch bier of wijn te verkoopen. En hoe minder men voor dergelijken draconischen maatregel de publieke opinie op zijn zijde kan krijgen, des te moeilijker zal het worden den clandestienen verkoop van wijn of bier tegen te gaan.

Nu zegt de heer Bolsius: dat gevaar ontken ik niet. maar het spruit reeds voort uit de verplichting om een verlof aan te vragen; dat gevaar wordt misschien iets grooter door in de wet ook de heffing van een verlofsrecht verplichtend te stellen, maar dat spruit reeds voort uit het instituut van het verlof als zoodanig. Dit nu ben ik niet met den geachten afgevaardigde eens. Wanneer deze bepaling uit de wet vervalt en het verlof dus geen geld kost, zal iedereen verlof nemen, omdat hij anders gevaar loopt met den strafrechter in aanraking te komen. Nu weet ik wel dat iemand, die een slecht levensgedrag lijdt of meermalen veroordeeld is, toch van het verkrijgen van verlof zal zijn uitgesloten, maar dat aantal is zoo gering, dat daarop nauwlijks behoort te worden gelet.

Indien nu de Minister had voorgesteld om van een localiteit met verlof geen jaarlijksche contributie te heffen, maar daarentegen voor eens f 5 of f 10 te heffen, dan zou men daarover kunnen redeneeren en ik zou zulk een voorstel niet als bedenkelijk hebben gequalificeerd, maar het voorstel zooals het thans voor ons ligt is geheel onaannemelijk, al ware het alleen omdat het verlofsrecht 50 pct. van het vergunningsrecht zal bedragen.

Mijn standpunt is derhalve dit: zooals het voorstel thans voor ons ligt, is het bezwaarlijk voor aanneming vatbaar. Begrijp ik de stemming van de Kamer goed, dan zou zij het in den Minister apprecieeren, indien hij haar op dit punt een stemming bespaarde.

Wij hebben gisteren reeds aangenomen, dat eischen kunnen worden gesteld omtrent ruimte, licht en inrichting van bierhuizen. Welnu, laat ook de Minister zich daarmede tevreden stellen. Dit artikel is inderdaad voor aanneming niet vatbaar. Daarom is er — de heer Lohman heeft het zeer juist opgemerkt — voor den Minister niet de minste reden dit voorstel zoo bijzonder kras te handhaven. Wil de Minister de beslissing aan de Kamer overlaten, dan geloof ik, dat de groote meerderheid der Kamerleden het voorstel niet zal aannemen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Laat mij beginnen mogen met een klein misverstand weg te nemen, dat gisteren bij den geachten afgevaardigde uit Utrecht bleek te bestaan ten opzichte van de werking van deze bepaling. Het komt herhaaldelijk voor in deze discussie, dat de sprekers een bepaling, die toch, meen ik, op zich zelve duidelijk is, anders lezen dan zij er staat. Zoo merkte gisteren de geachte afgevaardigde, de heer Goeman Borgesius, op, dat het verlof wel degelijk ernstige beperking stelde, omdat het verboden zou zijn personen beneden 18 jaar toe te laten in localiteiten met verlof. Inzage van art. 15 *i* toont, dat dit niet juist is. Art. 15 *i* spreekt alleen van gelegenheden, waarvoor vergunning voor den verkoop van sterken drank is verleend; van verlof is daarbij geen sprake. En nu merkte gisteren de geachte afgevaardigde, de heer Röell, op, dat men herhaaldelijk poogt van philantropische zijde inrichtingen in het leven te roepen, waar limonaden en dergelijke worden verkocht en dat die inrichtingen nu gechargeerd zouden worden met een verlofsrecht. Dit is een misverstand; in het voorstel wordt uitsluitend bepaald, dat de a's — als ik ze zoo mag noemen — dat verlof zullen moeten betalen. Ik zal mij, wat den geachten afgevaardigde uit Utrecht betreft, niet lang ophouden bij de vraag, of in de Memorie van Antwoord een genoegzaam duidelijke toelichting van dit voorstel gegeven is. In die Memorie is de eenige bedoeling aangegeven, waarmede deze bepaling in het voorstel is opgenomen. Nu zegt men, dat dit breeder uitgewerkt had kunnen worden. Maar dan merk ik daartegenover op, dat men juist van verschillende zijden in de Memorie van Antwoord heeft geprezen, dat zij aan het eindelooze voortloopen van onze parlementaire stukken een einde maakte en het voorbeeld gaf van korte afdoening van zaken. Ik meen, dat het gevolg daarvan is, dat veel door de leden der Kamer begrepen wordt en zich bij de algemeene beraadslaging de gelegenheid voordoet, om, wanneer nadere toelichting verlangd wordt, daarop aan te dringen. En of dit artikel nu duidelijk of niet duidelijk is toegelicht, zal voor niemand een reden zijn om het te verwerpen of goed te keuren. Ik meen, dat deze quaestie verder buiten het debat kan blijven.

Wat opgemerkt is aangaande de vraag of wij, dit artikel aannemende, in de toekomst op dezen weg verder zouden moeten gaan, hieromtrent zal thans hoegenaamd niet beslist worden, en wanneer van de zijde der Regeering voorstellen van die strekking gedaan worden, zijn de Staten-Generaal volkomen vrij er over te oordeelen.

Ik laat dat alles loopen als minder ter zake dienende en kom terstond tot de hoofdstelling van den geachten afgevaardigde, die, wanneer zij juist ware, dit voorstel onverdedigbaar zou maken. Is het waar dat er geen sprake van heffing kan zijn, tenzij er een maximum bestaat? Is dit zoo, dan kan natuurlijk, want hier is geen maximum, geen voorstel gedaan worden tot de heffing van een recht.

Nu is het zeer zeker een niet gemakkelijke taak, wanneer men een geheel andere studie en levensverleden achter zich heeft, om zich op zulk een punt in debat te begeven met een man van gezag en talent, zooals aan den heer Röell door een ieder wordt toegekend. Maar al is het ook, dat ik niet dan met bescheidenheid daartegen op moet komen, hij kan het mij niet euvel duiden, maar zal zelf van oordeel zijn, dat het mijn plicht is, zijn hoofdstelling aan te tasten, wanneer ik die niet houdbaar acht.

Met het oog daarop zou ik in de eerste plaats deze opmerking willen maken. Wanneer men meent, dat een recht, als hier wordt voorgesteld, alleen verdedigbaar is wanneer er een maximum bestaat, dan ligt daaraan deze gedachtengang ten grondslag: de Staat mag alleen heffen uit winst; dat doet de Staat

wat den normalen winst betreft door de bedrijfsbelasting, maar hier komt een extra-winst bij van monopolie en daarvan kan de Staat een deel tot zich nemen. Dat is de stelling door den heer Röell verdedigd.

Deze vraag wensch ik daartegenover te stellen. Geheel gelijksoortige rechten worden veel meer dan in ons land geheven in Frankrijk, Engeland, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika; zij worden evenzoo geheven in Rusland, Pruissen, Rumenie en elders. Is in die verschillende landen nu sprake van een maximum? Voor zooverre ik meen de wetgeving op dit punt te kennen, wacht ik met volkomen vertrouwen de aanwijzing af, dat zulk een maximum elders zou bestaan. En wanneer geconstateerd kan worden, dat in al die landen, die ik noemde, een gelijksoortig recht geheven wordt, zonder dat er van een maximum sprake is, waarop baseert de verdediger van die stelling dan zijn bewering, niet dat die bijzondere eigenschap van dat recht moet voortvloeien uit Nederlandsche toestanden of uit bepalingen der Grondwet, maar dat als algemeene theorie voor alle landen geldt, dat het heffen van het recht zonder maximum niet verdedigbaar is?

Ik kom tot mijn tweede opmerking. Ik kan kort zijn in de toelichting daarvan, omdat de heer Borgesius reeds een meening geuit heeft, welke de hoofdstelling van den geachten afgevaardigde uit Utrecht in het hart tast. Hij heeft gisteren doen opmerken, dat een „licence" op zich zelf beperking schept; en daar het monopolie bij het maximum alleen geboren wordt uit beperking, spreekt het vanzelf dat het monopolie, zij het op andere wijze, door heffing van „licence" *eo ipso* ontstaat.

Ik behoef niet te zeggen, dat, wanneer in de *high-licences-states* van Amerika geen vergunning te verkrijgen is dan bijv. tegen duizend dollars, door het heffen van zoodanig hoog recht, toegang tot het bedrijf *eo ipso* afgesneden wordt voor de concurrenten, die dat recht niet betalen kunnen. De uitkomst toont aan, dat ten gevolge van de „high licences" het getal beperkter blijft dan wij door het maximum ooit hebben kunnen verkrijgen.

Het is — het zij met bescheidenheid gezegd — volkomen onjuist, hetgeen in 1881 beweerd is, dat eerst door een maximum beperking van het getal debitanten en daardoor monopolie zou ontstaan.

Ik kom tot mijn derde opmerking. De geachte afgevaardigde heeft het reeds in 1881 en ook gisteren wederom door hem ingenomen standpunt verdedigd op dezen grond: het is geen belasting; een belasting moet op een redelijken grondslag berusten; die redelijke grondslag is hier niet aanwezig, omdat die alleen daarin gevonden kan worden, dat men rekene met verkregen winst.

Mijnheer de Voorzitter! Als dit waar is, hoe heeft de geachte afgevaardigde dan in 1881 kunnen medewerken tot de invoering van het vergunningsrecht?

Men zal toch toegeven, dat bij elke belasting uit winst geheven, zeker recht moet gegeven worden, bij voorbeeld van reclame, van beroep.

Welnu, in de wet, tot welker totstandkoming ook de geachte afgevaardigde medegewerkt heeft, wordt zulk recht van reclame niet gegeven.

En verder: wanneer uit winst belasting moet betaald worden, zal er eerst winst moeten zijn. Hier is voorgesteld prenumerando te betalen.

Men kan verschillen over de vraag, of dit wenschelijk is of niet. Maar volgens de wet van 1881 wordt, wanneer de man, die het recht betaald heeft, sterft, niets terugbetaald.

Nu vraag ik: bij welke belasting, die naar winst berekend wordt, wordt aldus gehandeld? Wij hebben hier te doen met een belasting, die uit de winst komt, maar die geheven wordt van den man, die de winst niet gemaakt heeft; want dit is de strekking van de wet van 1881. Het is buiten quaestie, dat de eigenaar van de localiteit de winst maakt en niet de vergunninghouder, die geheel in diens macht staat. Honderden menschen zijn gestorven, die niet geprofiteerd hebben ten gevolge van het maximum, en die toch tot hun stervensdag hebben moeten betalen.

Ik zou op meer kunnen wijzen, maar het is genoeg om aan te toonen, dat, als men zich stelt op het standpunt, dat het vergunningsrecht is een belasting op gemaakte winst, de uitvoering geheel in strijd is met het uitgangspunt waarop men zich stelt. Aan het stelsel van den geachten afgevaardigde ligt natuurlijk ten grond een algemeene opvatting omtrent de wijze, waarop de fiscale regeling tot stand is gekomen, en nu zal niemand mij tegenspreken, dat het uitgangspunt van het stelsel van den geachten afgevaardigde geen ander is dan het uitgangspunt, dat in de vorige eeuw gedurende lange jaren de algemeene opinie beheerschte en dat men gewoon is te indiceeren als het individualistische, privaatrechtelijke standpunt.

Maar is nu toch niet, zoo zou ik willen vragen, in het laatste vierde gedeelte van de vorige eeuw en daarna de houdbaarheid van dit standpunt op wetenschappelijk terrein, zoowel in Duitschland en Italie als ten onzent — in Frankrijk vindt het meer verdedigers — dermate aangetast, dat men werkelijk zeggen kan, dat tegenwoordig in wetenschappelijke kringen daarvoor het historisch-organisch standpunt, het publiekrechtelijk, in de plaats is getreden? En al meent nu de geachte afgevaardigde, wat natuurlijk volkomen zijn recht is, op het vroegere standpunt te moeten blijven staan, dan kan daaruit niet geargumenteerd worden tegen de Regeering, wanneer zij meent uit die praemisse van vroeger niet meer te moeten argumenteeren.

Er is, dunkt mij, geen tegenspraak mogelijk, wanneer men zegt, dat niet alle belastingen over één kam geschoren moeten worden, dat er verschillende soorten van belasting zijn en dat men dus ook niet met een algemeene theorie over de rechtvaardigheid van een belasting kan beslissen.

De vraag is dus, of men het recht heeft om al of niet naast de straks bedoelde belasting ook te poneeren een andere soort, die met de geheele zaak van de winst niets te maken heeft.

De geachte afgevaardigde, de heer Bolsius, heeft gewezen op de hondenbelasting, als eene, die met winst niets te maken heeft. Ik geloof dat dit zeer ad rem was voor het standpunt, dat men geen belasting mag heffen of zij moet gegrond zijn op middel, om het gevaar, dat uit een te groot aantal voor winst; van dat standpunt kan men de hondenbelasting niet goedkeuren. Zoowel Oppenheim als Treub verdedigen haar als een middel om het gevaar, dar uit een te groot aantal voor de openbare veiligheid zou kunnen ontstaan, te keeren. Welnu, precies dezelfde gronden die worden aangegeven voor de hondenbelasting in het wetenschappelijk debat door degenen, die zich daarover hebben uitgelaten, gelden voor het licence-recht, dat zich in de andere landen volstrekt niet beperkt tot den verkoop van sterken drank in het klein, maar, vooral in Frankrijk, een veel uitgebreider beteekenis heeft.

Dat licencerecht heeft een historische beteekenis en wordt voortdurend besproken; en telkens, wanneer het aan de orde komt, blijkt, dat men daarbij volledig erkent, dat de volle vrijheid van het bedrijf als zoodanig daardoor niet onaangetast wordt gelaten. Dit erken ik, maar desniettemin meen ik, dat men in het licence-recht toch niet anders moet zien dan een politiemaatregel, een middel van contrôle.

Zoo zegt bijv. prof. Adolf von Wagner in zijn Finanzwissenschaft (III, p. 331): „Das Britische Lizenzsystem dient hier zugleich als passender Controlmittel und eignet sich ausserdem dazu, andere gewerbe-polizeiliche und sitten-politische Zwecke mit erfüllen zu helfen."

Max von Heckel zegt daarvan: „Lizenzen sind eine Form der Besteuerung welche einen doppelten Charakter tragen, indem sie teils zu den Aufwandsteuern hinneigen, teils gewerbesteuerartige Abgaben sind. Sie haben sich regelmässig aus dem Staatlichen Koncessionswezen auf dem Gebiete des Gewerberechts entwickelt; z. b. für den Klein-Absatz mit Getränken.

Grundsätzlich mit dem Systeme der Gewerbefreiheit unvereinbar, haben sie sich dennoch als Konsequenz der rechtlichen Stellunggewiszer Gewerbebetriebe als durchaus berechtigte Ergänzungen der Steuer-Systeme bewährt. Endlich können die Lizenze Hilfsmittel der Kontrolle sein."

Wanneer men nu vraagt, of de Regeering, waar geen maximum is, het recht had om met een voorstel tot het heffen van een recht te komen, dan meen ik, dat uit hetgeen ik aanvoerde, duidelijk blijkt, dat dit aan de Regeering niet kan betwist worden. Wanneer men zegt: de onvrijheid van bedrijf treedt hier eenigermate naar voren, dan had men alle bepalingen moeten afwijzen, die over de weigering van een verlof voorgedragen

zijn, want die attaqueeren ook de vrijheid van bedrijf. Immers in alle andere bedrijven kan ieder optreden die wil, al heeft hij ook misdreven in andere zaken.

Wanneer men, voorstellende een ontwerp als dit, om den clandestienen drankverkoop te weren, het verlof invoert, dan ontstaat de vraag, welke werking dit zal hebben, en nu voorzie ik hier en daar van de invoering van dat verlof op zich zelf dit gevolg, dat ieder, die van goed zedelijk gedrag is en als zoodanig geen belemmering heeft, zich veiligheidshalve alvast van een verlof voorziet. Niets belet het hem; hij heeft het maar te vragen en het kan niet worden geweigerd. Ik zou zelfs de mogelijkheid niet uitgesloten achten, dat men het verlof onder de huwelijksgiften meenam; men kan niet weten waar het goed voor is, en als men het eenmaal heeft, dan geldt het voor het leven lang. En wanneer het woord „verlof" nu maar eenmaal op de deur staat, dan maakt men er gebruik van om zooveel mogelijk bier te gaan verkoopen.

Gaat men in steeds uitgebreider kring bier tappen, dan is natuurlijk te duchten, dat in afgelegen streken en plaatsen het onmogelijk zal zijn, om behoorlijke contrôle uit te oefenen op het gebruik van sterken drank in die inrichtingen, waardoor het verbruik van sterken drank weer zal toenemen. Nu heb ik gisteren gezegd en ik zeg dit nog: strijd tegen het biergebruik wenschen wij allerminst aan te binden. Maar iets anders is het, of men het bestaande wil beperken, dan of men door een maatregel een uitbreiding wenscht te verhoeden, en die zou het gevolg kunnen zijn van het invoeren van een eenvoudig verlof. Daarom is in de Memorie van Antwoord gezegd, ter completeering van het instituut en ter voorkoming van wetsontduiking, het wenschelijk was, deze bepaling te hebben, een bepaling waarbij het er niets op aankomt of men het recht stelt op 50 pct. of hoeveel ook van het vergunningsrecht, maar waarbij het eenvoudig de vraag is, of men een middel heeft om eenige uitbreiding, die ten gevolge van het instituut zou kunnen ontstaan, tegen te gaan. Nu is er intusschen gisteren in de wet bij amendement een bepaling gebracht, die de Regeering niet had voorgesteld, maar waatregen zij geen bezwaar had. Wat zal het effect zijn van die bepaling?

Vooreerst dat het Rijk bij algemeenen maatregel van bestuur eischen kan stellen voor de localiteiten; maar, gelijk ik gisteren reeds heb opgemerkt: het Rijk kan dit slechts in zoo beperkte mate doen, dat het weinig effect zal hebben. Bovendien wordt echter aan de gemeenteraden de bevoegdheid gegeven om zoodanige bepalingen te maken, en daardoor kunnen zij veel dieper ingrijpen dan ooit het verlofsrecht had kunnen doen.

Ik vraag nu niet, of de bevoegdheid aan de gemeenteraden gegeven, wellicht niet te ver gaat, maar in elk geval gaat die bevoegdheid zóóver, dat men daardoor kan tegengaan een verkeerde uitbreiding.

Waar dit op aandrang van de Kamer is geschied en de Regeering gevoelt, dat, blijkens het gesprokene door verschillende leden, de Kamer met het voorstel van de Regeering niet is ingenomen, daar bestaat er geen bedenking om te doen wat gisteren door den heer Lohman is aangegeven, en thans het artikel 15*c* terug te nemen, gelijk ik bij deze de eer heb te doen.

De **Voorzitter**: Daar onderart. 15*c* door de Regeering is ingetrokken, maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede:

1°. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen:

toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van een spoorweg van Lichtenvoorde—Groenlo naar Zeddam (168);

bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij, ter vervanging van die bekrachtigd bij de wet van 6 December 1898 (*Staatsblad* n°. 261) (174);

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Middelharnis, noodig voor den aanleg van eene haven c. a. aldaar, ten behoeve van eene stoombootveerverbinding tusschen Hellevoetsluis en Middelharnis, in verband met den ontworpen spoorweg op de eilanden in Zuidholland;

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Stellendam, noodig voor het maken van eene aanlegplaats c. a. in den mond der haven van Stellendam, ten behoeve van eene stoombootveerverbinding Hellevoetsluis—Goeree—Overflakkee, in verband met den ontworpen spoorweg op de eilanden in Zuidholland (178).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

2°. dat de heer Tydeman bericht heeft het tweede gedeelte der vergadering niet te kunnen bijwonen wegens een vergadering van de Staatscommissie voor eene regeling der electrische geleidingen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt, ten gevolge van de intrekking van onderart. 15*c*, ook onderart. 15*d* ingetrokken.

Beraadslaging over onderart. 15*e*, luidende:

„1. Het verlof geldt uitsluitend voor de in de akte van het verlof vermelde localiteit en voor den persoon des verzoekers.

2. In de vermelding der localiteit kan op schriftelijk verzoek door burgemeester en wethouders wijziging worden gebracht. Die wijziging wordt geweigerd in het geval, vermeld in art. 15*a*, 4°.

3. Op het verzoek om wijziging wordt binnen eene maand beschikt.

4. Van verbouwing of herbouw van eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, wordt binnen drie maanden, nadat daarmede is aangevangen, onder overlegging van het plan, kennis gegeven aan burgemeester en wethouders.

5. Van verandering van eene localiteit of van haar oppervlakte geschiedt vermelding in de akte van het verlof en op het afschrift, bedoeld in art. 15*h*, eerste lid.

6. Van de kennisgeving, bedoeld in het vierde lid, wordt op verzoek een bewijs van ontvangst uitgereikt, vermeldende den dag, waarop zij is geschied.

De heer **Bolsius**: Mijnheer de Voorzitter! Ten gevolge van de aanneming van ons amendement op art. XXIX (art. 15*a*) moet in het tweede lid van artikel 15*e*, achter 15*a* worden ingelascht „1°. en". Het slot van die tweede alinea wordt dan gelezen: „vermeld in art. 15*a*, 1°. en 4°.".

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat dan achter „1°." nog moet worden gevoegd „(nieuw)".

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de wijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Tegen deze wijziging bestaat bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar.

De **Voorzitter**: De Regeering deelt mij mede, dat de wijziging door haar in dit artikel wordt aangebracht.

Het gewijzigd onderart. 15*e* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 15*f*, luidende:

„Het verlof wordt door burgemeester en wethouders ingetrokken:

1°. wanneer omstandigheden zich voordoen, op grond waarvan, waren ze vroeger aanwezig of bekend geweest, het krachtens art. 15*a* zou zijn geweigerd;

2°. wanneer hij, die voor den houder van het verlof het bedrijf uitoefent, verkeert in een van de gevallen, vermeld in art. 15*a*, nrs. 1, 2, 3 en 6;

3°. wanneer niet voldaan is aan het voorschrift van art. 15*e*, vierde lid;

4°. wanneer zich in de localiteit feiten hebben voorgedaan, die de vrees wettigen, dat de voortduring van het verlof een gevaar zou opleveren voor de openbare orde of veiligheid;

5°. wanneer eene schriftelijke, door den houder van het verlof onderteekende verklaring wordt overgelegd, dat deze afstand doet van het verlof."

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Bij art. 15*f* wordt geregeld de intrekking van het verlof. De bezwaren die gisteren geopperd zijn tegen het imperatieve voorschrift van intrekking, doen zich hier in nog sterker mate gelden dan waar het de vergunning betreft, omdat het aantal verloven natuurlijk veel grooter zal zijn dan dat van de vergunningen. Bepaaldelijk komt het mij voor dat het voorschrift bijzonder streng is, wat het 3de puut betreft. Daar staat: „Het verlof wordt door burgemeester en wethouders ingetrokken. . . . . 3°. wanneer niet voldaan is aan het voorschrift van art. 15*e*, vierde lid.

In dat vierde lid van art. 15*e* staat:

„4. Van verbouwing of herbouw van eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, wordt binnen drie maanden, nadat daarmede is aangevangen, onder overlegging van het plan, kennis gegeven aan burgemeester en wethouders."

Nu kan ik mij zeer gemakkelijk voorstellen, dat dit voorschrift onwillekeurig door onbekendheid met de wet of een verzuim wordt overtreden en het zou hard zijn indien het verlof dan dadelijk moest worden ingetrokken. Mij dunkt, het zou een behoorlijke straf zijn indien men, na herinnerd te zijn aan het voorschrift, en zich daaraan niet gestoord hebbende, het verlof zag intrekken. Daarom zou ik aan de Regeering willen vragen of zij er bezwaar tegen zou hebben, art. 15*f* 3°. eenigszins te verzachten, door er aan toe te voegen de woorden: „na aanmaning", zoodat het artikel dan gelezen zou worden: 3°. „wanneer, na aanmaning, niet voldaan is aan het voorschrift van art. 15*c* vierde lid". Ik geloof dat het voorschrift dan beter aan den eisch der billijkheid zou voldoen.

De heer **Talma**: Ik zou den geachten afgevaardigde willen opmerken, dat in het geval door hem genoemd, het intrekken van het verlof eigenlijk alleen is een administratieve maatregel, die alleen wanneer hij herhaald wordt onaangename gevolgen voor den man heeft. Art. 15*a*, 5°, bepaalt: Het verlof wordt geweigerd:

5°. Wanneer binnen de laatste vijf jaren een vroeger verlof, den verzoeker verleend werd ingetrokken krachtens art. 15*f* 1°. of 4°.

Art. 15*f* luidt:

Het verlof wordt door burgemeester en wethouders ingetrokken:

1°. wanneer omstandigheden zich voordoen, op grond waarvan, waren ze vroeger aanwezig of bekend geweest, het krachtens art. 15*a* zou zijn geweigerd;

4°. wanneer zich in de localiteit feiten hebben voorgedaan, die de vrees wettigen, dat de voortduriug van het verlof een gevaar zou opleveren voor de openbare orde of veiligheid;".

Verder staat in 15*a*, 4°.: Het verlof wordt mede geweigerd, wanneer binnen de laatste vijf jaren *tweemaal* een vroeger verlof, den verzoeker verleend, werd ingetrokken krachtens art. 15*f*, 2°. of 3'.; 3'. is het geval bedoeld door den heer Rink.

Wanneer dus krachtens art. 15*f* 3°. het verlof wordt ingetrokken kan de man onmiddellijk een ander verlof krijgen. Eerst wanneer binnen de vijf jaren tweemaal dezelfde nalatigheid is voorgekomen, zou de intrekking voor hem worden een reëele schade. Wanneer hij de eerste maal nalatig is zou hij alleen opnieuw het verlof moeten vragen en een paar dagen last hebben.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de intrekking van het verlof op zich zelf wel degelijk zeer onaangenaam is voor dengeen dien het treft, niet alleen omdat de kans op onherstelbare intrekking zooveel grooter wordt, maar ook omdat de man dadelijk zijn kostwinning verliest. Hij kan een nieuw verlof aanvragen, maar inmiddels staat zijn affaire stil. Als hij verkoopt is hij strafbaar en als hij niet verkoopt, lijdt zijn gezin gebrek.

Het komt mij dus voor, dat het wel degelijk een strenge straf is, waartegen bij mij veel bezwaar bestaat, zoolang de man niet getoond heeft opzettelijk te hebben overtreden.

Wanneer de woorden „na aanmaning" hier worden ingelascht, is daaraan bovendien dit voordeel verbonden, dat, bij tweede lezing, in art. 9 dezelfde verandering kan worden aangebracht, zoodat de groote hardheid ook uit dat artikel wordt weggenomen.

Ik blijf dus op de verandering aandringen en beveel haar in de gunstige overweging van den Minister aan.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Op zich zelf is er iets voor te zeggen, dat de straf, hier gesteld op het niet voldoen aan deze bepaling, tamelijk ernstig is. De geachte afgevaardigde heeft echter niet ondervangen een minstens even ernstig bezwaar, dat tegen zijn denkbeeld rijst.

Wanneer het bestuur van een stad, op welke wijze dan ook, altijd wist, wanneer er een verbouwing plaats had, zou het een kleine maatregel van besogne zijn om van de secretarie even een aanmaning te zenden.

Maar wat is het geval? Wanneer men zich een groote stad denkt, waar men bij de duizenden gelegenheden vindt, hoe weet men dan aan de secretarie, of de verbouwing plaats heeft of niet. Die kan gebeuren aan straat en dan kan men den wijkmeester of politieagent last geven daarop te letten; maar zij kan ook geschieden binnenshuis en zulke verbouwingen maken juist de gelegenheid tot ontduiking veiliger. Daarom is het van veel belang voor de Overheid daarvan kennis te dragen.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde een middel anngeeft, om te zorgen, dat men dit op de secretarie weet en dus tot aanmaning in staat is, dan zou er geen bedenking tegen zijn voorstel bestaan, maar wij zien zulk een middel niet.

Feitelijk komt nu het voorstel van den geachten afgevaardigde hierop neer, dat de last voor den man, die vergeet kennis te geven van de verbouwing, wordt overgebracht op het bestuur der stad, want men vergete niet, dat wanneer deze woorden worden ingelascht, niemand meer uit zich zelf van een verbouwing zal kennis geven; men zal wachten op een aanmaning en daarom moet ik tegen het voorstel van den geachten afgevaardigde bezwaar maken.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij toch voor, dat de bezwaren door den Minister geopperd, niet bestaan.

De Woningwet en de verordeningen uit de Woningwet voortspruitend, schrijven immers voor, dat verbouwing niet mag plaats hebben zonder verlof van of kennisgeving aan het dagelijksch bestuur.

En waar dergelijke voorschriften nog niet mochten bestaan — maar ik geloof niet, dat dit veel zal voorkomen — staat het de gemeenten vrij — na aannemiug van deze wet — haar verordeningen in dien geest te wijzigen of aan te vullen.

Ik wensch dus thans voor te stellen in 3°. achter het woord: „wanneer" in te voegen de woorden: „na aanmaning".

De **Voorzitter**: Door den heer Rink wordt voorgesteld in 3°. achter „wanneer" in te voegen „na aanmaning".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Dolk, Fock, Smeenge, en Ferf, en komt mitsdien in behandeling.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De heer Rink heeft verwezen naar een bepaling der Woningwet, dat iemand niet tot verbouwing mag overgaan zonder daartoe vooraf verlof gevraagd en verkregen te hebben. Daar heeft men dus een verplichting evenals hier.

Nu zie ik niet in, waarom deze verplichting moeilijker zou zijn dan de eerstgenoemde. Ik zou het bepaald een verzwakking der wet achten zoo geen straf werd gesteld op verbouwen zonder kennisgeving.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem de vrijheid nog op te merken, dat het overtreden van de bouwverordening ten gevolge zal hebben, dat de overtreder een boete krijgt, terwijl hier de straf is intrekking van het verlof tot uitoefening van het bedrijf. Deze laatste straf is veel te streng en de beide gevallen zijn dan ook geenszins gelijk te stellen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Dat verergert juist den stand van zaken.

Wanneer de straf op overtreding der verordening volgens de Woningwet zooveel zwakker is, dan bestaat er veel kans, dat overtreding zal plaats vinden.

Uit het denkbeeld van den geachten spreker zou volgen, dat men zoodoende, door zich bloot te stellen aan de mindere straf, het middel zal vinden om te ontkomen aan de hoogere straf.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, en zegt: De Commissie van Rapporteurs, voor zoover tegenwoordig, is eenstemmig van oordeel dat de toevoeging overbodig is, omdat h. i. de eerste toepassing van de intrekking van het verlof niet de ernstige beteekenis heeft, die de geachte spreker daaraan wil toekennen.

Wanneer iemand binnen 5 jaren twee malen, de tweede maal nadat reeds eens zijn verlof is ingetrokken, precies hetzelfde doet, dan zal hij daarmede zoodanige minachting voor de wet toonen, dat hij daarvoor straf verdient.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement wordt in stemming gebracht en met 34 tegen 33 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Helsdingen, Sluis, van Dedem, Krap, van Löben Sels, Pompe van Meerdervoort, Troelstra, Michiels van Verduynen, van der Zwaag, Melchers, Schokking, Travaglino, Hugenholtz, de Ridder, Duymaer van Twist, Aalberse, Kolkman, van Heemstra, Bijleveld, de Vries, Goeman Borgesius, van Veen, van Wichen, van den Heuvel, Merckelbach, Okma, van Alphen, van Vliet, Bolsius, van Wijnbergen, ter Laan, van Sasse van Ysselt, Brants en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Roessingh, Drucker, van der Vlugt, van Wassenaer van Catwijck, de Klerk, Dolk, den Tex, Passtoors, van Idsinga, Hennequin, Hubrecht, Bos, Willinge, van Raalte, Lieftinck, de Ram, Rink, Smeenge, van Styrum, Marchant, van Gijn, Ferf, Janssen, Cremer, van Bylandt, Zijlma, van Foreest, Pijnacker Hordijk, de Savornin Lohman, Verhey, Mees, Fock en de Waal Malefijt.

Onderart. 15 *f* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De onderartt. 15 *g*, 15 *h* en 15 *h* 1 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 15 *i*, luidende:

„Het is verboden, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere, en personen in kennelijken staat van dronkenschap toe te laten."

De **Voorzitter**: Op dit onderartikel is door de heeren Ferf en Zijlma een amendement voorgesteld, strekkende om te doen vervallen de woorden: „personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere, en".

De heer **Ferf** ontvangt het woord tot toelichting van het door den heer Zijlma en hem voorgestelde amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord is m. i. slechts noodig tot toelichting van ons amendement, dat strekt om uit onderartikel 15 *i* weg te nemen de woorden: „personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere, en". Het komt mij voor, dat wij hier opnieuw te doen hebben met een dier plagerijbepalingen welke niet alleen zullen strekken tot verhooging der impopulariteit dezer wet, maar ook ter bevordering der onuitvoerbaarheid; bepalingen, welke groote moeilijkheden opleveren om de richtige nakoming te verzekeren. Opvallend is het ook weer hier, dat in het oorspronkelijk wetsontwerp de leeftijd van 16 jaar was bepaald en dat zonder dat eenige opmerking omtrent die leeftijdsgrens was te berde gebracht, in het gewijzigd ontwerp van wet, dat bij de Memorie van Antwoord werd ingediend, die 16jarige leeftijd in den 18jarigen werd veranderd. Hoe hooger hier de leeftijdsgrens wordt opgevoerd, des te moeilijker zal — dat ligt in den aard der zaak — de naleving van deze bepalingen zijn.

Een algemeen bezwaar heb ik in de eerste plaats tegen deze bepaling. De opvoeding der kinderen behoort m. i. aan de ouders en berust niet bij den Staat. De Staat behoeft en mag niet op zoodanige wijze de zorg op zich nemen om te verhinderen dat kinderen geen plaatsen bezoeken, waar zij wegens hun jeugd niet thuis behooren. Die zorg dient moreel en wettelijk bij de ouders te verblijven. Die zorg kan gerustelijk aan de ouders worden overgelaten, want zoo slecht is het goddank in Nederland niet gesteld als wel de steller van de Memorie van Toelichting den indruk wil geven, waar men leest dat personen beneden de zestien jaar, wier plaats elders is dan in de kroeg, menigmaal een deel van de bezoekers vormen. Dat ontken ik ten sterkste. Als zich dat bijv. ten platten lande al eens voordoet, geschiedt dat op een enkelen dag, des Zondags, en gedurende enkele uren, en dan niet in gezelschap van ouderen, van wier omgang men kwaad kan vreezen, maar in gezelschap van hun bijna even oud zijnde vrienden, en dan is het niet met de bedoeling om sterken drank te gebruiken, doch om dat lokaal, bij gebreke van een ander, tot het binnentreden dikwijls genoodzaakt, omdat men niet buiten kan vertoeven wegens slecht weer, louter en alleen als uitspanningsplaats te doen dienen. Dat is dunkt mij toch geen zonde. Ieder huis biedt de jeugd geen ruimte voor gezellig verblijf aan. En dat is toch beter dan dat de jeugd gedwongen is die uren op straat te slijten, waar zij kwaad gaan uitoefenen uit tijdverdrijf. Daarom kan ik die te ver reikende Staatszorg niet goedkeuren.

Verder heb ik tegen deze bepaling nog verschillende bezwaren van practischen aard. Alle menschen — en van mijn standpunt zeg ik: „gelukkig", want daardoor zal de zelfstandigheid bij de jonge personen worden aangewakkerd, waardoor zij meer beveiligd zijn tegen de gevaren, die hen van verschillende zijden in de maatschappij bedreigen — hebben wegens hun middelen of uit principe geen kindermeid disponibel om hun kinderen te doen vergezellen. Wij zien nu, dat er dikwijls bijv. wandeltochten of fietstochten door jongelieden worden ondernomen, niet begeleid door kindermeiden of ouderen van dagen. Die tochten worden ondernomen door jongens en jongelieden in troepjes, alle min of meer beneden den leeftijd van 18 jaar, doch zeker dikwijls die grens naderend, welke, zoo bereikt, den jongeling — en voor de meisjes is die leeftijd zelfs 16 jaren — de bevoegdheid geeft om een huwelijk aan te gaan, en al de plichten, uit die verbintenis voortvloeiende, op zich te nemen. Welnu, als die jongelui op hun tocht overvallen worden door een regenbui, zullen zij, tenzij een goedhartige ziel zich hunner ontfermt, in den regen moeten blijven vertoeven, omdat de herberg waarin vergunning is, voor hen vooralsnog de eenige schuilplaats is, en voorloopig wel zal blijven.

En als ik nu denk aan een kermis ten platten lande, dan zullen de jongelieden zelfs niet in de gelegenheid zijn een dansje te maken, wat bij die gelegenheid ieder zonder onderscheid gaarne doet, tenzij men den leeftijd van 18 jaar heeft bereikt, of wanneer een meisje van boven de 18 jaar zoo vriendelijk is de hand te accepteeren van een jongeling die bijna dien leeftijd heeft bereikt, dan kan ook die jongeling zich dat genot verschaffen, en omgekeerd.

Die wijze van kennismaking wordt, de huwbare dochter en bijna huwbare jongeling, ten minste beschermd door een dak, en omringd van vrienden en magen, door de aanneming van het amendement door continuatie mogelijk gemaakt.

Ik wensch niet meer voorbeelden aan te halen, waar toch zoo duidelijk in het oog springt, dat deze bepaling is in strijd met het practisch leven in onze maatschappij en als zoodanig, dunkt mij, moet men deze bepaling als overdreven veroordeelen.

Maar ook nog van een ander standpunt. Overdreven bepalingen kunnen in geen geval medewerken om eerbied af te dwingen voor de wet. Zoodanige bepalingen die dusdanig in strijd zijn met het practische leven, dwingen, noodzaken tot overtreding. Die bepalingen werken ten gevolge daarvan immoreel, en ook van dat standpunt zijn ze niet te dulden. Ik ga nog verder in

mijn bewering. Van welk standpunt ook bezien, men stuit op bezwaren en moeilijkheden, welke de overdrevenheid bewijzen en tot excessen aanleiding zullen geven.

De „kleine luyden" zullen zich als het ware bij die bepaling moeten neerleggen en kunnen de middelen niet vinden om die bepaling van de wet illusoir te maken. Maar zoo enkele groote restaurants voorbijgaand, waar men zich de luxe permitteert van een portier te hebben, kwam het idee bij mij op: wanneer men dien portier een band om de pet doet, waarop: „geleider van minderjarigen of van personen beneden de 18 jaar", dan kan deze die personen in dat café binnenleiden, optredend als het geleide door de wet voorgeschreven. En als dat binnenleiden niet voldoende wordt geacht, in verband met het wettelijk voorschrift, welnu, dan zet men in dat lokaal desnoods bovendien een persoon, onder wiens hoede men die personen beneden de 18 jaar stelt, als zij zonder geleider boven de vereischte jaren zijn, en dan is m. i. zeker aan de wet voldaan.

Men zal tot ontduiking komen, omdat de bepaling indruischt tegen hetgeen in de practijk regel is, omdat dwang en vooral noodelooze dwang tot verzet prikkelt.

Ik heb mij afgevraagd: waartoe is dat noodig, vooral als men zich op mijn standpunt plaatst, dat deze zorg en de zorg voor de opvoeding in het algemeen aan de ouders moet overgelaten worden. Aan de ouders blijve de zorg dat hun kinderen beneden de 16 jaren niet op die plaatsen komen, want ik voor mij ben het eens dat het voor hen de plaats daar niet is. Maar al ben ik sterk tegen het gebruik van sterken drank zelfs op een leeftijd die hooger gaat dan 18 jaren, zoo vraag ik toch: waarom thans verder te gaan, dan in de wet van 1881 aangenomen is en van kracht verklaard is geworden in het Wetboek van Strafrecht; nl. de bepaling dat het verboden is aan personen beneden 16-jarigen leeftijd sterken drank toe te dienen. Tegen die bepaling, zelfs tegen bepaling van een hoogeren leeftijd heb ik geen bezwaar. De vrijheid van den persoon en op een leeftijd, dat hij tot oordeel des onderscheids gekomen is, wordt daardoor niet aangetast. Maar een bemoeizucht zoo overdreven als in deze alinea van dit artikel voorgesteld wordt, gaat mij te ver, en veroordeel ik ten sterkste, op de gronden die ik ontwikkeld heb.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Smeenge, Lieftinck, Roessingh en van Foreest, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! De gedachte die aan dit artikel ten grondslag ligt, heeft mijn sympathie. Ik moet er echter onmiddellijk bijvoegen, dat de wijze, waarop die gedachte in dit artikel uitgewerkt is, m. i. zóó zeer aan bezwaren onderhevig is, dat, wanneer het artikel niet op verschillende punten gewijzigd wordt, ik tot mijn leedwezen mijn stem daaraan niet zal kunnen geven.

De grondgedachte van het artikel, die mijn sympathie heeft, is de wenschelijkheid om zeer jonge personen buiten de localiteiten te houden die het hier geldt, tenzij zij die localiteiten bezoeken in gezelschap van ouders, voogden, andere natuurlijke verzorgers of vrienden, die deze zorg tijdelijk overgenomen hebben.

Zal echter die bepaling in het werkelijk leven doorgevoerd kunnen worden en niet afstuiten op den tegenzin of de bespotting van het publiek, dan moet zij 1°. niet al te zeer ingrijpen in maatschappelijke toestanden, en 2°. zoo ingericht zijn, dat het doel hetwelk men nastreeft, daardoor inderdaad bereikt kan worden.

Het komt mij voor, dat in beide opzichten art. 15*i* niet is, zoo als het moest wezen.

Wat het eerste punt betreft, het te zeer ingrijpen in maatschappelijke toestanden, wil het mij voorkomen, dat de leeftijd van 18 jaren te hoog gegrepen is. Het geldt hier niet het verbod van het toedienen van sterken drank — dat vinden wij in het Strafwetboek — en ik voor mij zou er niet het minste bezwaar tegen hebben wanneer bij een wijziging van het Wetboek van Strafrecht die leeftijd van 16 jaar werd gebracht op 18.

Hier geldt het echter, zooals ik zeide, niet het toedienen van sterken drank, maar het bezoeken van zekere lokalen, lokalen die men in dit verband allicht kroegen of krotten zou kunnen noemen, maar waaronder ook vallen verschillende soorten van uitspanningen, café-restaurants en buitengelegenheden, plaatsen waar dergelijke jongelieden eerder zullen gaan dan naar de eigenlijke kroegen. Nu komt het mij voor, dat het met het oog op onze maatschappelijke toestanden te ver gaat, wanneer men aan jongelieden van 17, $17^1{}_2$, ja $17^3{}_4$ jaar wil verbieden, een café te bezoeken anders dan onder geleide. Ik wil er op wijzen, dat in vele kringen van onze samenleving jongelieden van 17 jaar doorgaan voor volwassenen; zij zijn arbeiders, doen zaken, wanneer het bedrijf dit medebrengt, zij verkeeren op marktplaatsen buiten hun woonplaatsen; zij kunnen, zooals hier te recht wordt opgemerkt, gehuwd zijn. Dan is het toch inderdaad belachelijk, hen te verbieden om bijv. te Amsterdam bij Krasnapolsky te gaan zitten.

In de tweede plaats merk ik op, dat, al verkeeren jongelieden van 17 jaar niet altijd in bedrijf of handel, zij toch ook in andere kringen zelfstandig zijn in het ondernemen van uitstapjes. Zij gaan soms eenige uren per fiets buiten de woonplaats, en nu zullen zij niet altijd als zij vermoeid zijn of dorst hebben of voor den regen schuilen willen, een localiteit kunnen vinden, waar geen sterke drank verkocht wordt. Het is trouwens reeds bij de bekende discussie over de sociëteiten door den heer Talma toegegeven, dat er wel iets voor zou zijn, den leeftijd hier van 18 jaar op 16 te brengen.

Ik zal niet zeggen, dat wanneer de leeftijd van 18 op 16 jaar werd gebracht, er niet toch nog eenig ongerief zou kunnen worden ondervonden, want de fietstochtjes die ik noemde, worden ook wel ondernomen door jongeren dan 16 jaar, maar waar men een goed doel beoogt moet men zich eenige opoffering getroosten. Wanneer de leeftijd op 16 jaar werd gebracht, of liever het oorspronkelijk voorstel werd hersteld, zooals de heer Ferf te recht heeft opgemerkt, dan zou men niet al te zeer in de maatschappelijke toestanden ingrijpen.

Ik kom nu tot het tweede punt.

Eisch bij een dergelijk artikel schijnt mij, dat men het doel dat men nastreeft, ook inderdaad bereikt. Nu is het doel dat men nastreeft dit, dat jonge personen de bedoelde lokalen niet anders zullen bezoeken dan wanneer zij vergezeld zijn van hun ouders of andere min of meer natuurlijke verzorgers. Maar dat staat er niet; daar staat veeleer iets, dat zich zou leenen tot een bespreking, die bij den ernst van deze zaak niet zou passen en die ik dan ook niet zal trachten te gieten in een humoristischen vorm. Wanneer men dit wilde, zou er alle aanleiding voor zijn. Maar laat ik liever kortweg herinneren wat het artikel zegt: de jongelieden zullen die lokalen mogen bezoeken onder „geleide van een oudere", dat wil dus zeggen van iemand die ouder is dan den van te voren genoemden leeftijd.

Wat is nu het geval? Wanneer een jongen pas 18 jaar geworden is, dan kan hij in een café 25, 50, desnoods 100 jongens geleiden van welken jongen leeftijd ook, en nu vraag ik, of dat niet is een carricatuur?

Men zal misschien zeggen, dat dit gezocht is of een fictie, maar ik meen dit te mogen ontkennen. Immers, jongens, die een uitstapje maken, plegen te gaan in troepjes, en wanneer nu, hetzij bij toeval, of — na invoering dezer wet — opzettelijk, er maar één bij is, die even den leeftijd heeft overschreden, is dit een vrijbrief voor alle anderen, hoe jong ook, om de lokalen te bezoeken die men niet goed voor hen acht.

Wanneer ik een veertienjarigen zoon had, dan zou ik onder omstandigheden hem nog liever alleen laten gaan dan onder „geleide" van vrienden van 18 of 19 jaar.

Ik meen dus dat uit een menschkundig oogpunt verkeerd is gezien, wat hier wordt bepaald.

Nu kan er ook wezen — en daarop heeft de geachte vorige spreker reeds gezinspeld — ander geleide, opzettelijk voor deze gelegenheid zich aanbiedende of opgezocht, hetzij een welwillend voorbijganger, die op verzoek van den jongere hem even binnenleidt; dan is aan den eisch voldaan, hetzij — en ook dit is niet uitgesloten — een geleider met dit doel voor de deur opgesteld. De vraag rijst zelfs, of het gevaar daarvoor niet het grootst is, waar men de jongens wil lokken en waar zij het minst behooren binnen te gaan.

Nu meen ik, dat, wanneer men een artikel heeft als dit, waarvan men verwacht een zedelijk effect op de maatschappij,

men dat niet zóó moet inrichten, dat het zich leent tot bespotting, en ontduiking uitlokt.

Ik zou dus den Minister wel willen verzoeken, die uitdrukking: „zonder geleide van een oudere", te vervangen door een andere, die dergelijk misbruik, ik zal niet zeggen, geheel keert, maar toch voor een groot deel onmogelijk maakt.

Wanneer men bijv. las — ik laat het natuurlijk liever aan den Minister over om een passende formule te kiezen —: niet anders dan in gezelschap van een meerderjarige, of iets dergelijks, dan zou het „geleiden" ophouden en zou men terugkeeren tot hetgeen hier is het natuurlijk begrip, namelijk dat er moet zijn een gezelschap, waartoe de minderjarige behoort, van meerderjarige personen.

Wanneer de Minister kon goedvinden aan den eenen kant het artikel te maken minder indruischende tegen de maatschappelijke toestanden door 18 jaar te vervangen door 16, en aan den anderen kant de slecht gekozen woorden: zonder geleide van een oudere, te vervangen door een meer doeltreffende uitdrukking, dan zou ik bereid zijn mijn stem aan het artikel te geven, maar zooals het nu luidt, zal mij dit niet mogelijk zijn.

De heer **Troelstra**: Er wordt dikwijls aan de aanhangers van mijn partij verweten, dat zij de opvoeding uit de handen van de ouders willen overbrengen in die van den Staat.

Dit verwijt houdt verband met een zeer belangrijk vraagstuk, dat te diepgaande en te uitgebreid is, om de juistheid er van thans na te gaan en, indien het al in zeker opzicht juist mocht wezen, hier thans de beteekenis daarvan te bespreken. Ik wil er daarom alleen op wijzen, dat maar al te dikwijls een caricatuur wordt gemaakt van wat de sociaal-democraten te dien opzichte van de ontwikkeling der maatschappij verwachten. Het wil mij echter voorkomen, dat ons tegenwoordig Ministerie in het artikel dat thans aan de orde is, druk bezig is te naderen tot die caricatuur; want wij hebben hier te doen met een staaltje van Staatsopvoeding en wel een zeer slecht staaltje. Het geldt hier niet meer een politiemaatregel, maar dat wij hier hebben te doen met een staaltje van opvoeding, blijkt uit de paedagogische overwegingen, waarmede het artikel, zooals het oorspronkelijk werd voorgesteld, is gemotiveerd op bladz. 18 van de Memorie van Toelichting. Immers wij lezen daar:

„Personen beneden 16 jaar, zij wier plaats elders is dan in de kroeg, vormen menigmaal een deel van de kroegbezoekers. Daar geschiedt de kennismaking met den alcohol onder verderfelijke omstandigheden; de navolgingszucht jegens een omgeving van volwassenen, eerzucht van den schooljongen, niet voor anderen onder te doen, menigmaal nog door tarting geprikkeld, dat alles vormt de alcoholgewoonte."

Dat zijn overwegingen van zuiver paedagogischen aard en op deze gronden wil de Regeering, dat de Staat het binnentreden van elke localiteit waar sterke drank wordt verkocht, aan jongelieden zal verhinderen.

Er is daar straks door een enkel lid gezegd, wat hij ten opzichte van zijn kinderen ten deze al dan niet zou wenschen. Ik wil wel dit zeggen, dat ik voor mijn jongen wensch, dat hij in dergelijke gelegenheden kan binnentreden; ik heb steeds mijn best gedaan om hem ten opzichte van den sterken drank zulk een opvoeding te geven, dat ik hem met vertrouwen die gelegenheden kan laten binnengaan, wetende dat hij, mocht er al verleiding bestaan, het noodige weerstandsvermogen heeft om aan die verleiding weerstand te bieden. Het komt mij voor dat dit de meest afdoende wijze is om tegen deze verkeerde gewoonte van de jongelieden op te komen en ik wensch de taak, die ik ten deze als ouder heb te vervullen, niet aan den Staat over te laten. Ik wensch die taak niet over te doen, omdat het voor den Staat onmogelijk zal zijn het beoogde doel te bereiken. Dat jongelieden geen alcohol drinken, dat wensch ik met den Minister, maar wat de verleiding betreft, moet ik er op wijzen, dat de Minister in deze zeer inconsequent is geweest. Iemand die de jenever toelaat op de publieke straat, die brengt daardoor de jongelieden zelf in verleiding. Wanneer zij zich op straat bewegen, dan zien zij daar het gebruik van jenever en zijn al die overwegingen, door mij uit de Memorie van Toelichting aangehaald, van toepassing. De Minister heeft die gelegenheid om de jeneververleiding te verminderen ongebruikt laten voorbijgaan.

Waar het dus ongewenscht is op zich zelf, dat jongelieden jenever gebruiken, vraag ik mij af, of door de bepaling die hier wordt voorgesteld, iets van belang in die richting zal worden verkregen. Wij hebben indertijd een request ontvangen van de heeren van der Meulen en van der Woude namens het Uitvoerend Drankwetcomité. Die heeren en andere drankbestrijders hebben op een bepaling als deze aangedrongen, en dat heeft waarschijnlijk geen geringen invloed uitgeoefend op het besluit der Regeering, om den 16jarigen leeftijd, in het oorspronkelijke artikel voorgesteld, te veranderen in den 18jarigen leeftijd. Maar de heeren zullen, door wat de Regeering thans heeft voorgesteld, allerminst bevredigd zijn. Immers in het request, waarin zij met instemming constateeren, dat de Regeering in art. 15 *i* den leeftijd van jeugdige personen heeft bepaald op 18 jaar, beklagen zij er zich over, dat die bepaling tevens niet geldt voor sociëteiten, en in dat gebrek is niet voorzien. Verder zeggen zij, en daarop zou ik de aandacht van den Minister wel willen vestigen: „Eindelijk zal — hoeveel door het verbod van het onvergezeld betreden van drank- en bierhuizen ook verkregen mag worden — de jeugd eerst dan van Overheidswege afdoende beschermd zijn, als naast dit verbod nog komt de bepaling, dat aan de jeugd, indien onder behoorlijk geleide in drank- of bierhuis aanwezig, in geen geval alcoholhoudende dranken (zoo sterke als gegiste dranken) mogen verstrekt worden."

Wat doet nu de Regeering? Zij zegt: ik heb liever, dat gij niet in een drankgelegenheid komt; maar wanneer gij er komt en gij zijt tusschen de 16 en de 18 jaar oud, dan laat het mij koud, of u daar jenever geschonken wordt Maar juist dit laatste is van veel meer belang dan het eerste. Meent de Regeering, dat op dezen weg iets bereikt kan worden, dan dient zij een stap verder te gaan, zooals ook door de heeren van het Uitvoerend Drankcomité is gevraagd.

Zijn zij er eenmaal, dan mogen de jongelieden dus naar hartelust drinken. Wij hebben in het Strafwetboek ten opzichte van het verstrekken van drank aan jeugdige personen twee artikelen; ten eerste wordt in art. 252 straf bedreigd tegen hem die een kind beneden den leeftijd van 16 jaar dronken maakt en ten tweede is in art. 454 strafbaar gesteld „de verkooper van sterken drank of zijn vervanger, die in de uitoefening van het beroep aan een kind beneden de zestien jaar sterken drank toedient of verkoopt", enz.

Had de Regeering dit bestaande verbod uitgebreid tot den 18-jarigen leeftijd, dan was zij gebleven in de lijn der wetgeving en dan zou zij meer gedaan hebben tot bestrijding van het misbruik dan de vrij illusoire bepalingen zullen doen, die ons thans worden voorgesteld. De vorige geachte spreker heeft er op gewezen, dat reeds in vele gelegenheden portiers aanwezig zijn, die als geleiders dienst kunnen doen, en voor inrichtingen waar geen portiers zijn, zullen de jongelieden licht een kruier of dienstman vinden, die als geleider optreedt. Bovendien zullen de kroegen, die gesteld zijn op het bezoek van jongelieden, wel voor een geleider zorgen en hebben wij in zekere gelegenheden thans reeds de „uitsmijters", weldra zullen wij „insmijters" of „geleiders" zien opdagen.

De Minister richt een klein hekje op voor de kroegen, maar euvelen die iets beteekenen, maken geen front voor zulke kleine beletselen.

Bovendien zal het verbod niet alleen illusoir zijn, maar het zal juist in de verkeerde richting werken. Fatsoenlijke houders van drankgelegenheden zullen, als deze bepalingen in de wet zijn opgenomen, ze toepassen, terwijl de minderwaardige elementen, waartegen de Minister iets wil doen, zich er niet aan zullen storen.

Het gevolg zal zijn, dat jongelieden niet toegelaten worden in de fatsoenlijke gelegenheden en dan tegen elkaar zullen zeggen: ik weet wel een gelegenheid, waar men als jong mensch kan komen; die kastelein maalt niet om de wet; hij staat met de politie op een goeden voet, enz. Wij weten allen wat de drankwetuitvoering thans is. Voor zoover de bepaling werkt, zal zij ten gevolge hebben, dat de jongelui van de fatsoenlijke gelegenheden verplaatst worden naar de minder fatsoenlijke. De uitwerking zal dus averechts zijn.

Om deze reden kunnen mijn partijgenooten en ik ons met deze bepaling niet vereenigen. Wil de Minister van Justitie, die hier tegenwoordig is, in overweging nemen in hoever het

mogelijk is, den leeftijd in art. 454 gesteld van 16 jaar op 18 te brengen, het zou een goede maatregel zijn. Wanneer dit artikel verworpen wordt — en dat zal wel gebeuren — en de Regeering niet tot wijziging van art. 454 wil overgaan, zullen wij overwegen, of het wenschelijk is, van ons recht van initiatief gebruik te maken. Wij willen gaarne in deze richting iets doen en hebben getoond, alles wat werkelijk beteekenis heeft, gaarne te willen steunen. Deze Minister — men vond het merkwaardig in de pers — heeft viermaal zijn maatregelen met onzen steun er door moeten krijgen. Wij, buiten de zedelijke gemeenschap des volks geplaatsten, willen den Minister, waar hij iets voor de zedelijkheid doet, gaarne de behulpzame hand bieden. Op ons troepje uitgeslotenen is de hoop van den Minister nu en dan gevestigd geweest. Wij willen alle goede dingen, zelfs indien zij van Minister Kuyper komen, steunen; maar te dezen opzichte kunnen wij hem onzen steun niet verleenen.

De heer **Zijlma**: Ik wensch nog iets toe te voegen aan hetgeen door mijn geachten medevoorsteller en de andere sprekers is gezegd. Mijns inziens betreft het hier een van de zonderlingste en moeilijkst uitvoerbare bepalingen van het geheele ontwerp. Het ging mij als den heer Ferf, het heeft mij zeer bevreemd dat de Regeering er zoo gemakkelijk toe overgegaan is deze bepaling van het oorspronkelijk ontwerp nog te verscherpen. Er stond in het Voorloopig Verslag dat sommige leden er op aandrongen, niet eens vele. Dit verwondert mij niet, daar meermalen gebleken is, dat sommige leden in hun drankbestrijdingsmanie alle maatschappelijke toestanden voorbijzien, maar dat de Regeering, zonder overwegend motief, daartoe is overgegaan heeft mij zeer bevreemd. Jongelieden beneden de 18 jaren zijn geen kinderen meer; men zal de bepaling vooral ten platten lande niet kunnen uitvoeren. In de steden heeft men melkinrichtingen en bierhuizen, maar in de dorpen hebben de huizen die voor het publiek openstaan alle vergunning. Men kan er niet buiten. De jongelieden gaan er niet altijd binnen om sterken drank te drinken, maar om iets te gebruiken of een oogenblik te vertoeven. Jongelieden beneden de 18 jaren zijn de grootste liefhebbers van fietsen en schaatsenrijden: moeten zij nu dorst lijden, of uit een sloot drinken of sneeuw in den mond nemen, wanneer zij geen openbaar huis mogen binnengaan?

Bovendien heeft men er zich wat de onderwijsinrichtingen betreft, op toegelegd, dat jongelieden daar per spoor kunnen komen; de tarieven zijn er voor verlaagd. Hoe wil men dezen nu sluiten buiten de wachtkamers, waar vergunning is? Moeten zij dan in de vestibule blijven staan? Nu weet ik wel, dat is voorgesteld om wachtkamers geen vergunning te geven, maar er is reeds een amendement, om den tijd, waarop dit zal ingaan, te bepalen op 1915. Men denkt naar het schijnt, dat de jongelieden alleen voor hun genoegen daar komen, maar dat is volstrekt niet waar. Dikwijls worden zij uitgezonden om boodschappen te doen en moeten er dan wel binnengaan. Vaak komen zij per rijtuig en moeten uitspannen in een gelegenheid waar vergunning is. Moeten zij dan het paard op stal brengen en er bij blijven staan of anders op straat blijven?

Wanneer ik naar huis ga, wordt ik ook steeds met een rijtuig aan het laatste tramstation gehaald, en wacht het rijtuig mij dan in de stalling van den vergunninghouder. Dikwijls gebeurt dit door een mijner kinderen, ook toen zij nog geen 18 jaar waren, of door een knecht beneden dien leeftijd; zou zoo iemand nu maar buiten of in den stal moeten blijven wachten?

De heer Troelstra heeft er reeds op humoristische wijze op gewezen, boe men deze bepaling zal ontduiken, en ik stem toe dat deze maatregel aanleiding zal kunnen geven tot het bezoeken door jongelieden van veel slechter gelegenheden dan een fatsoenlijke herberg.

Bovendien, met het bestaande voorschrift, dat den verkoop aan kinderen beneden de 16 jaren verbiedt, bereikt men veel meer dan door deze bepaling. Wanneer zij toch, met geleide dan, onder deze bepaling zijn binnengebracht, zouden zij mogen drinken wat zij willen, want dat verbiedt de bepaling niet.

Bovendien heb ik nog een bezwaar tegen dit artikel. Er staat, dat personen in kennelijken staat van dronkenschap niet door de vergunninghouders mogen worden toegelaten. Deze bepaling kan te goeder trouw zeer dikwijls worden overtreden, want het is best mogelijk, dat iemand, die bepaald dronken is, zich zoo goed weet te houden, dat men niet dadelijk bemerkt dat hij dronken is. Eerst later merkt men dit en wanneer nu een politieagent had gezien dat die man in kennelijken staat van dronkenschap verkeerde, zou de vergunninghouder zich onwillig aan een overtreding van deze bepaling hebben schuldig gemaakt.

Voor alles echter beveel ik ons amendement bij de Kamer aan, omdat de bepaling, zonder deze wijziging, vooral ten platten lande onuitvoerbaar is.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet zoozeer het woord gevraagd om hetgeen hier wordt voorgesteld, al heeft het mijn instemming, te verdedigen, maar om, vóór dat de Minister spreekt, naar aanleiding van het gesprokene, een paar opmerkingen te maken.

Ik wil wel zeggen, dat ik vooral in het betoog omtrent de redactie van den geachten afgevaardigde uit Groningen veel vond, dat behartigenswaardig is.

Ik geloof, dat de vervanging der woorden: zonder geleide van een ouderen, door: anders dan in gezelschap van een meerder arige, inderdaad een verbetering is. Verder wil ik opmerken, dat bij elk dezer artikelen een aantal bezwaren te berde gebracht worden, waarbij niet voldoende rekening gehouden wordt met het feit, dat het leven zich naar dergelijke bepalingen ook eenigszins schikt, en dat men ook bezwaren opwerpt, die tegen bestaande bepalingen evenzeer gelden.

Zooeven hoorden wij, dat het zoo moeilijk te constateeren zal zijn of iemand 18 jaar is, maar thans is reeds in het Wetboek van Strafrecht bepaald, dat aan een persoon beneden de 16 jaar geen sterke drank mag worden geschonken. Daarbij is van opzet en dergelijke dingen geen sprake. Waarom zou nu een leeftijdsbepaling, wanneer zij in een dergelijk, slechts eenigszins gewijzigd verband voorkomt, in eens zoo gevaarlijk worden? Wanneer in het Wetboek van Strafrecht de bepaling wordt opgenomen, die aanbevolen is, dat aan personen beneden de 18 jaren niet geschonken mocht worden, dan zou precies hetzelfde bezwaar rijzen.

De heer Troelstra heeft mijns inziens te recht gezegd, dat het toejuiching zou verdienen wanneer althans in het vooruitzicht kon worden gesteld dat wijziging zal komen, ook in de leeftijdsgrens, welke in het Wetboek van Strafrecht genoemd is. Daarom zou ik het op hoogen prijs stellen wanneer door den Minister van Justitie eenig vooruitzicht kon worden gegeven, dat in verband met de reeds aangekondigde wijzigingen van genoemd wetboek, een wijziging van art. 454 zal overwogen worden.

Ik hoop hartelijk, dat de Kamer zich door de geopperde bezwaren niet zal laten afschrikken. Er zijn wel allerlei bezwaren aan deze bepaling verbonden, maar daarnaast zijn, met het tot stand komen daarvan, zeer gewichtige belangen gemoeid.

Toen de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken zijn wetsontwerp had ingediend, is een agitatie ontstaan om een dergelijke bepaling op te doen nemen; de geheele publieke opinie sprak zich daarvoor uit; in de meest verschillende kringen. door personen van de meest onderscheiden richtingen werd gevraagd haar op te nemen. Er was toen geen tegenspraak.

De heer Zylma sprak van spoorleerlingen, maar ik herinner er aan, dat leeraren van gymnasia en hoogere burgerscholen, directeuren van ambachtsscholen, dus personen die voortdurend verantwoordelijkheid hebben voor de opvoeding van kinderen van dezen leeftijd, en die toch ook weten, hoe het met deze kinderen staat, hebben verzocht dat het verboden zou worden de jongens toe te laten in de gelegenheden waarover wij hier handelen.

Nu zegge men niet: daar is het leven nog niet op ingericht. Neen, dat weet ik ook wel. Het leven zal er zich ook wel niet naar schikken, zoolang zij er niet is. En wanneer iemand als bezwaar opwerpt, dat deze bepaling niet zonder overtreding zal blijven, dan antwoord ik, dat dat het geval is met zeer vele bepalingen van het Wetboek van Strafrecht. Ons geheele heirleger van rechters en advocaten bestaat alleen omdat de Strafwet zooveel daden strafbaar stelt, die allerlei menschen toch maar aldoor blijven verrichten. Men behoeft dus tegen deze bepaling niet aan te voeren, dat zij ook zal overtreden worden.

De heer Zijlma zeide: Wanneer ik aan het station in de plaats mijner inwoning afstap, dan word ik vaak afgehaald door iemand beneden de 18 jaar. Moet die nu maar in den stal blijven?

Neen, het spreekt vanzelf, dat zal hij niet doen. Maar wat zal wel gebeuren? Wat ik zelf gezien heb o. a. in mijn vroegere woonplaats, in Arnhem. In Arnhem hadden wij een volkskoffiehuis, waar geen sterke drank en geen bier werd geschonken, en als nu iemand om 12 uur daar kwam, vond hij er een heirleger van jongens van buiten, die in Arnhem school gingen en in dat volkskoffiehuis koffie dronken. Ze wachtten daar op den trein; ze waren er door hun ouders besteld; er werd daar voor hen gezorgd. Wat zal er nu gebeuren, wordt het voorgestelde wet? De herbergier, die op dit oogenblik er geen enkel belang bij heeft om in zijn huis af te zonderen een bepaalde localiteit, waar hij geen sterken drank schenkt, zal ook in de verschillende dorpen, wanneer hij een eenigszins ruime gelegenheid heeft, er onmiddellijk belang bij krijgen een localiteit in zijn huis in te richten waar hij geen sterken drank schenkt. Niet iedereen heeft daartoe de gelegenheid, maar er zijn er een aantal die wel degelijk een localiteit hebben, die ze op het oogenblik voor hun bedrijf gebruiken, maar die zij kunnen afzonderen, en m. i. is er geen twijfel aan of zij zullen zoo'n bepaalde localiteit van het andere gedeelte van het huis afscheiden, wanneer zij maar zien, dat dit hun en hun bedrijf te pas komt.

Ik geloof dat het er inderdaad op aankomt hier door te tasten. De heer Troelstra heeft nog een opmerking gemaakt, waarin hij m. i. niet consequent is. Hij zegt: wanneer gij jongelieden beneden 18 jaar in vergunningen niet toelaat, dan zullen ze naar die vergunningen gaan, die hen wel oogluikend toelaten en dat zijn de slechtste. Ik geef dat toe. Dat is zoo bij drank, en bij ontucht zien wij hetzelfde: als het eenmaal in die jongens zit en ze hebben niet een opvoeding genoten als de heer Troelstra aan zijn kinderen kan geven, dat ze genoeg weerstandskracht bezitten tegen anderer verleiding, dan vinden ze dergelijke wegen wel. Maar precies hetzelfde bezwaar blijft, wanneer de Minister van Justitie den zin wilde doen van mij en van den heer Troelstra en de leeftijdsgrens van 16 jaar in het Wetboek van Strafrecht bracht op 18 jaar. Dan vinden de jongens die dat zoeken, ook wel den vergunninghouder, die er geen bezwaar in ziet in strijd met de bepaling van dat wetboek een borrel te schenken aan iemand beneden 18 jaar. Dat bezwaar kan men maken tegen al dergelijke regelingen, waarbij men op iets anders let dan wat er gebeurt op de openbare straat en onmiddellijk te constateeren valt. Dit bezwaar kan echter niet gelden voor den heer Troelstra, die een bepaling als deze niet om haar te verre strekking, maar om haar verkeerde werking afkeurt.

Ik zou ten slotte nog een enkel woord willen zeggen ter rectificatie. De heer Drucker heeft, ik weet niet juist meer in welke bewoordingen, te kennen gegeven, dat hij een opmerking van mij bij de behandeling van het amendement-Duymaer van Twist zoo had opgevat, alsof ik toen verklaard had, dat ik geen bezwaar zou hebben tegen de verlaging van den leeftijd in dit artikel van 18 tot 16 jaar.

Nu wil ik om te beginnen zeggen, dat wanneer wij een ruil konden maken, zoodat in het Strafwetboek 16 18 werd en hier 18 16, ik dit als een voordeeligen ruil zou beschouwen, omdat de zaak, waarom het mij te doen is onder mijns inziens nog krachtiger wettelijke contrôle zouden stellen, maar dien ruil kunnen wij voorshands nog niet doen.

Maar ik moet eerlijk bekennen, dat, vóórdat ik dit den heer Drucker hoorde uiteenzetten, dus ook bij de bespreking van het amendement-Duymaer van Twist, ik aan die mogelijkheid niet heb gedacht. Maar op het oogenblik dat dit amendement aan de orde was, heb ik over niets anders gedacht en gesproken dan over het bezwaar van den heer Ferf, die tot den heer Duymaer van Twist zeide: gij stelt een amendement voor, waarbij wij incidenteel moeten beslissen over de leeftijdsquaestie, waarvan de bespreking bij art. 15 *i* thuis behoort. Toen heb ik dat bezwaar gesteund en den heer Duymaer van Twist aangeraden, niet om er den 16-jarigen leeftijd in te zetten, maar om eenvoudig in het amendement te vermelden den leeftijd, die in art. 15 *i* zou worden bepaald, ten einde bij die gelegenheid de beslissing geheel zuiver te houden.

Ik heb ten slotte de eer aan de Regeering nog eens te vragen hoe het staat met de mogelijkheid van een eventueele wijziging van art. 454 van het Wetboek van Strafrecht en in de tweede plaats neem ik de vrijheid om aan de Regeering met nadruk aan te bevelen de wijziging, die door den heer Drucker in het tweede stuk van deze bepaling ten opzichte van de woorden „zonder geleide van een oudere" aan de Regeering in overweging is gegeven.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik zal niet terugtreden in de beschouwingen, die over dit artikel gehouden zijn, maar wensch slechts een enkele opmerking te maken naar aanleiding van hetgeen de heer Talma omtrent die leeftijden heeft gezegd.

Het is waar, dat in het Wetboek van Strafrecht onder de politie-overtredingen een enkele voorkomt die onderstelt dat de dader den leeftijd van den persoon met wien hij handelt kent, maar naar mijn meening is dat altijd een fout, omdat bij politie-overtredingen geen onderscheid kan worden gemaakt tusschen opzet en schuld. Het is absoluut onmogelijk in alle gevallen te weten, hoe oud iemand is. Intusschen is in het art. 454 van het Wetboek van Strafrecht, waarop gedoeld is, de zaak niet van zoo groot belang; de tapper moet een daad doen tegenover den jeugdigen persoon, met wien hij in aanraking komt, en kan dan nog eens vragen, hoe oud die persoon is. Hier zou men aan tal van personen, die binnenkomen telkens moeten vragen, van welken leeftijd zij zijn. Hoe vaak ontmoet men bonken van jongens van 17 jaar, die men voor 20 jaar zou aanzien. Men kan zich licht vergissen.

Daarbij komt, dat wanneer iemand tweemaal een overtreding begaat, het opleggen van hechtenis verplichtend is volgens dit ontwerp. Bij het Wetboek van Strafrecht komt eenigermate dezelfde quaestie voor, die wij hier hebben, en wel in het boek, dat handelt over de misdrijven, namelijk het bevorderen van ontucht bij minderjarigen. Daarbij is de quaestie ampel besproken, of niet het woord „opzettelijk" in de wet moest worden gevoegd. Dat is toen geschied, omdat men moest toegeven, dat men vaak niet weet, of de persoon, die tot het plegen van ontucht in de gelegenheid wordt gesteld, al of niet 23 jaar oud is. Het moet redelijkerwijs bewezen worden, dat de beklaagde dat wist: daarom is het woord „opzettelijk" in de wet opgenomen. Maar het woord „opzettelijk" staat niet in bepalingen betreffende politie-overtredingen en het moet er m. i. ook niet in staan. Ik vind het daarom een bezwaar dergelijke bepalingen in politie-overtredingen op te nemen; verbodsbepalingen, voorgeschreven om een goed doel te bereiken, moeten zoo omschreven zijn, dat men precies weet wat wel en wat niet geoorloofd is. Want slechts dan kan de vraag of er opzet dan wel verzuim aanwezig was buiten beschouwing blijven.

Ik heb dit onder de aandacht der Regeering willen brengen met het oog op bepalingen, waar de strafbaarheid afhangt van den leeftijd van den persoon, met wien de dader in aanraking kwam.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Er is naar aanleiding van dit artikel in de eerste plaats een principieele vraag gesteld. De bewering is geuit, dat de Regeering met dit voorstel de opvoeding der kinderen van de ouders afneemt en overbrengt bij den Staat.

Nu versta ik die opmerking van die leden van de Kamer, die zeggen, dat de bepaling in het Strafwetboek omtrent het toedienen van sterken drank aan jongelui geschrapt moet worden, en dat hier elke bepaling omtrent de jongelui moet wegblijven. Maar in de eerste plaats al degenen, die hetgeen nu in het Strafwetboek bepaald is, gehandhaafd willen zien; ten tweede de leden die wenschen, dat die bepaling worde verscherpt door het brengen van 16 op 18 jaar en eindelijk degenen, die mee kunnen gaan met de bepaling hier, als 18 in 16 jaar wordt veranderd, zijn, wat dit punt betreft, met de Regeering in beginsel homogeen. Dat wil zeggen, dat zij allen aannemen, dat er metterdaad een zekere verplichting, een zekere wenschelijkheid bestaat om eenige beperking aan de jongelui op te leggen.

Nu rijst de vraag, of dat werkelijk is het overbrengen van opvoeding van ouders naar den Staat. Dat ontken ik; dat geschiedt hier niet. Noch in het Strafwetboek, noch hier is sprake van de overneming van de zorg van de ouders. Wanneer er ouders zijn, die het goed vinden, dat de jongelui sterken drank drinken, belet het Strafwetboek hen dat in het geheel niet; zij kunnen het thuis of bij hun vrienden doen, wanneer zij zoo onverstandig zijn. Daaraan is niets te doen. Maar wat is

het geval. Onder de ouders in Nederland bestaat, dat durf ik vrij zeggen, nog bij de groote meerderheid de overtuiging, dat de jongelui op dien leeftijd geen sterken drank moeten drinken; een deel is die overtuiging toegedaan, omdat zij als onthouders voor hun kinderen niet willen, wat zij zelf niet wenschen, en een ander deel, omdat blijkens alle medische adviezen de slechte gevolgen van het alcoholgebruik op jeugdigen leeftijd in dubbel sterke mate werken, wijl, wanneer het physische organisme tot rijpe ontwikkeling komt, de nadeelige gevolgen van den alcohol zooveel dieper ingrijpen, en ten tweede omdat, wanneer de jongelui komen op den leeftijd, waarop zich de groote metamorphose in hun persoon voltrekt, die hen van jongen tot man maakt, de gevaren van dronkenschap door de opwinding en de sterke aanzetting tot een sanguinisch leven dubbel gevaarlijk zijn.

Nu houden ouders die het opvoeden van hun kinderen goed begrijpen, niet daarom altoos de jongens bij moeders pappot; zij weten, dat de jonge man, en ook het jonge meisje, verder moet gaan dan het huiselijk leven en met de maatschappij kennis moet maken, en het is onmogelijk hen daarbij steeds onder hun oogen en toezicht te houden. Dat kunnen zij niet en velen behoeven dat ook niet. Ik stem den heer Troelstra volkomen toe, dat er ouders zijn, die genoeg invloed hebben op hun kinderen, en hen in de eerste jaren zoo vormen, dat men ze vrij aan de verleiding wagen kan. Maar men vergete niet, en de heer Troelstra vergete ook niet, dat niet allen van hetzelfde temperament en denzelfden physieken aanleg zijn. Men heeft jongelieden van een aanleg, dat men hen overal kan heensturen en dat zij geen kwaad zullen doen; maar er zijn er ook van zoodanigen aanleg, dat zij door een kleinigheid geëxalteerd kunnen worden en dan van het een tot het ander komen. Nu is het eenige wat goede ouders wenschen en tot den Staat zeggen, dit: wanneer ik van mijn zijde doe, wat ik kan; als ik mijn kinderen een goede opvoeding geef, laat dan op die plaatsen, die gij door uw vergunning toestaat en waar mijn kind in dien leeftijd bedorven zou worden, door u als Overheid gezorgd worden, dat mijn kind voor de verleiding gespaard blijft; gij hebt als Staat de verantwoordelijkheid voor die inrichtingen op u genomen, want gij geeft de vergunning en al wat daarvan het gevolg is, komt voor uw rekening en verantwoording.

Wanneer men dat vraagt van den Staat, dan vraag ik in ernst, of voldoening aan dat verlangen er eenigermate toe leidt, dat de opvoeding van de ouders overgebracht zou worden op de Overheid?

Nu heb ik allerlei mededeelingen gehoord, dat men zoodanige bepaling voor de jongelieden ongewenscht keurt. Maar wat staat daar tegenover? Dat de breede kring van mannen, die juist met jongelieden van dien leeftijd te doen hebben, die hen gadeslaan, die zelven een deel hebben bijgedragen tot hun vorming en hun opvoeding, bijna eenparig verklaren: help ons daarin; dat is inderdaad wat gedaan moet worden om veel kwaad in hun leven te keeren, omdat juist op dien leeftijd het gevaar voor alcoholistenvorming het sterkst en het machtigst is. En waar nu zulk een stem tot ons komt, kan men daar zeggen, dat enkel het verbod van toedienen voldoet? Heeft dan uitsluitend het verbod van het drinken de macht en den invloed om tegen te gaan, wat zoo gevaarlijk is? Is er niet een omgeving, een zeker gezelschap, een zekere toon des levens, die langzaam incorporeert, die er toe brengt om opgenomen te worden in dat leven? Wanneer men zegt: er zijn heel fatsoenlijke en goede inrichtingen, dan wil ik dat gaarne toestemmen; er zijn vele gelegenheden, vooral grootere in steden en ook enkele hoogst fatsoenlijke dorpsherbergen, waar men zeer veilig een kind of jongman in kan laten gaan, zonder dat hij daar een omgeving vindt, die hem ten verderve zou leiden.

Wanneer men een bepaling maakt — welke ook —, vraagt men altijd een offer van enkelen ten bate van meerderen; en eerst wanneer men kon aantoonen dat zij, die vroeg in zulk een omgeving ingelijfd worden, op zich zelf geen bezwaar voor de massa opleveren, zou men gelijk hebben.

Raadpleegt men de politie in de groote steden over het gehalte der jongelui van dien leeftijd, dan hoort men, welk tobben en welk een moeite men in toenemende mate met dezen heeft, en gevoelt men, dat het niet anders kan, of hoe meer men in die kringen en huizen de jongelui toelaat, het kwaad des te meer wordt aangemoedigd.

Over den leeftijd van 16 en 18 jaar kan men natuurlijk in het algemeen van meening verschillen, maar wanneer men komt op de practische bezwaren, zooals bij voorbeeld dat, als men per fiets komt, men toch onder dak moet kunnen komen en dergelijke, dan gelden die bezwaren evengoed tegen het een als tegen het ander.

Men kan alleen zeggen, dat er een graadverschil is; dat jongelui onder 16jarigen leeftijd de verleiding lichter dragen, dan jongelieden op 17- of 18jarigen leeftijd, op welken leeftijd zich meer omstandigheden voordoen, die de verleiding grooter maken.

Dit was de reden waarom in het oorspronkelijk wetsontwerp de 16jarige leeftijd voorgesteld was. Maar toen is van de onderwijzers, welke het beste over jongelieden kunnen oordeelen, van alle kanten een roep gekomen om dit te veranderen. Zij zeiden: het helpt niet genoeg; wanneer gij het doel wilt bereiken moet gij den leeftijd op 18 jaar brengen, want dit is juist de gevaarlijke leeftijd, waarop men zich vol gaat gevoelen Daarom is 16 jaar in 18 jaar veranderd

Nu heeft men aanstoot gevonden in de uitdrukking: onder geleide van een oudere. Natuurlijk kan men bij dergelijke uitdrukking humoristisch gestemd zijn; maar m. i. heeft de heer Drucker den juisten toon aangeslagen, toen hij zeide, dat de humoristische toon bij dit onderwerp niet paste, dat wij niet moeten spreken over kindermeisjes en dergelijke opmerkingen, maar alleen vragen, of de uitdrukking: „onder geleide van een oudere" juist de bedoeling weergeeft. De Regeering heeft niet bedoeld daaronder te verstaan, dat, wanneer een jongmensch met een oudere binnenkomt, de zaak daarmede uit zou zijn. De bedoeling van de Regeering is, dat de jongere den tijd, waarin men in de herberg was, met den oudere saam moest blijven. Opmerkingen over portiers en anderen als geleiders doen hier dus niets ter zake; dezelfde aanmerkingen kan men op alle uitdrukkingen maken.

De heer Ferf deed ook opmerken, dat, wanneer er staat „oudere", het voldoende is, iemand als geleider te hebben, die slechts 18 jaar + 1 week oud is. Op zich zelf vind ik dat dit niet afdoende is. Leest men „een meerderjarige", dan geef ik toe, dat het verschil meer beduidend is. Ik ken echter vele jongelui van 18 tot 21 jaar, die op het oog, als ik ze vergelijk, wel iets, maar niet veel in leeftijd verschillen.

Maar hoe men het wende of keere, dit bezwaar zal altijd bestaan. Intusschen, wat dat betreft, hecht ik niet aan de uitdrukking: „geleide van een oudere", hoewel ik niet inzie, dat een andere uitdrukking de bezwaren, die men er tegen inbrengt, zal kunnen wegnemen. Ik stem toe, dat de uitdrukking: „in gezelschap van" hetzelfde bedoelt als wat de Regeering wil. De uitdrukking „in gezelschap van een meerderjarige" wil ik gaarne overnemen; dan behoeft over dit punt geen verschil te bestaan. De vraag om den 18-jarigen leeftijd weder in den 16-jarigen leeftijd te veranderen laat ik liever aan de beslissing van de Kamer over. Ik blijf prijsstellen op den 18-jarigen leeftijd; niet uit eigen overtuiging, want ik ben niet genoeg bekend in de verschillende kringen om te kunnen zeggen, dat men 16, 17 of 18 jaar moet nemen. Geen Regeering is in staat om zulk een vraag afdoende te beantwoorden; maar ik heb de voorkeur gegeven aan den 18-jarigen leeftijd, omdat van de zijde der onderwijzerswereld, die naar mijn innige overtuiging het best over die zaak kan oordeelen, er zoo op aangedrongen is om de leeftijdsgrens op 18 jaar te stellen. Wil men bij amendement daar 16 jaar voor in de plaats stellen, dan zal ik daartegen, wanneer de Kamer het beter vindt, geen overwegend bezwaar maken. Ik heb dus de eer om de woorden: „onder geleide van ouderen" te veranderen in: „in gezelschap van meerderjarigen".

Den heer Zijlma merk ik op, dat in art. 25*h* reeds een uitzondering is gemaakt voor de wachtkamers.

Er is nog op gewezen, en ik geef dit tot op zekere hoogte toe, dat, wanneer men deze bepaling heeft, er altijd personen zullen gevonden worden om haar illusoir te maken. Men kan geen bepalingen van dezen aard maken, die niet zullen ontdoken worden; er zullen altijd, laat ik zeggen, duivelsche menschen gevonden worden, die den slechten invloed, dien zij uitoefenen, nog zullen trachten uit te breiden.

Wanneer men uit dien hoofde bepalingen zou willen schrappen, zou men het kwaad meer uitbreiden, dan men het zou stuiten.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne, voor dat de discussie zich verder uitbreidt, antwoord willen geven op de vraag, die gesteld is door den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs en door den geachten afgevaardigde, den heer Troelstra. Voor het denkbeel om den leeftijd van 16 jaar, zooals die voorkomt in art. 454 van het Wetboek van Strafrecht, te wijzigen in dien van 18 jaar, voel ik op zich zelf zeer veel. Of dat denkbeeld meer of minder gemakkelijk verwezenlijkt zal kunnen worden, zal natuurlijk ook voor een gedeelte afhangen van de beslissing die door de Kamer in deze staat genomen te worden

Tusschen de te nemen beslissing en den door verschillende geachte leden uitgedrukten wensch toch bestaat onmiddellijk verband. Ik kan mij op dit oogenblik dus nog niet met beslistheid uitlaten, te minder waar ik verplicht ben ook buitendien daarbij een kleine reserve te maken, namelijk deze, dat het moet blijken ook bij nadere overweging van de zaak, dat geen zwaarwichtige bedenkingen, die op dit oogenblik noch den geachten sprekers noch mij voor den geest staan, daartegen rijzen. Onder die reserve hoop ik, wanneer het eindresultaat dezer discussie mij daartoe tevens aanleiding geeft, het denkbeeld, waarvoor ik sympathie gevoel, te zullen kunnen verwezenlijken.

Nu wensch ik nog een zeer korte opmerking te maken naar aanleiding van hetgeen gezegd is door de geachte afgevaardigden, de heeren Zijlma en de Savornin Lohman, ten opzichte van den in dit artikel vermelden leeftijd.

Ik twijfel eenigszins of ik den geachten afgevaardigde uit Goes wel geheel begrepen heb. Was zijn bedoeling alleen, bezwaar te maken tegen het strafbaar stellen van overtredingen, zonder dat bij den overtreder de wetenschap geëischt wordt van den leeftijd van den persoon, tegen wien de overtreding wordt gepleegd, en stelde hij daartegenover misdrijven in het algemeen, waarbij hij zulke strafbaarstelling wel geoorloofd acht? Of was de opmerking van den geachten afgevaardigde deze, dat men in het algemeen, zoowel bij misdrijven als bij overtredingen, ten deze niet te voorzichtig kan zijn en dat het afkeuring verdient in het algemeen, daden, die strafbaar zijn wanneer de gepleegd worden tegenover personen beneden een bepaalden leeftijd, strafbaar te stellen ook zonder dat de dader de wetenschap heeft van dien leeftijd? Ik meen, dat de geachte afgevaardigde bedoelde te zeggen, hetgeen ik in de eerste plaats aangaf, maar ook in het andere geval zou ik daartegen wel iets hebben aan te voeren. De geachte afgevaardigde heeft uit het Strafwetboek een voorbeeld aangehaald, nl. art. 250, en inderdaad in dat artikel wordt bij den dader, om strafbaar te zijn, geëischt de wetenschap van den leeftijd, maar naast dat artikel staan tal van andere artikelen, waarbij die wetenschap niet gevorderd wordt. Aan dat art. 250 gaan vooraf verschillende artikelen, die betrekking hebben op misdrijven tegen de zeden en die den dader strafbaar stellen ook dan wanneer hij den leeftijd van de persoon, tegen wie hij het strafbaar feit pleegt, niet zou hebben geweten. Ik wijs op art. 244, waar sprake is van een leeftijd van 12 jaar, op art. 245, waar gesproken wordt van een leeftijd van 12—16 jaar, op art. 247 waar een leeftijd van 16 jaar is vermeld; in al die gevallen handelt de overtreder *suo periculo*, evenals bijv. in het geval van art. 180, een geval van anderen aard, waar het geldt verzet tegen een ambtenaar in de rechtmatige uitoefening zijner bediening. En wat men nu vindt bij de misdrijven, vindt men ook bij de overtredingen, getuige artikel 454 zelf, dat ik zoo straks besprak. De zaak ligt dus zoo, dat èn op het gebied van de overtredingen èn op het terrein van de misdrijven men voorbeelden heeft dat de dader reeds dàn strafbaar is, wanneer hij het materieele feit pleegt, zonder dat zijn opzet mede was gericht op, of dat hij de wetenschap heeft van den leeftijd van den persoon tegenover wien hij misdoet.

Het komt mij dus voor, dat het bezwaar door den heer Zijlma tegen het in bespreking zijnde artikel geopperd, en dat naar ik meen door den heer de Savornin Lohman gedeeld wordt tot zekere hoogte, inderdaad, met het oog op de bepalingen die ook thans reeds in ons Wetboek van Strafrecht zijn aan te wijzen, niet zwaar behoeft te wegen. Wij wijken met het voorschrift van dit artikel niet af van de lijn, die wij tot dusver hebben gevolgd.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Er is door den Minister tot ondersteuning van zijn voorstel verwezen naar de wenschen die door tal van paedagogen ten aanzien van deze zaak zijn geuit. Dat is voor mij een goede gelegenheid om even een woord te zeggen over de beteekenis, die door ons kan worden gehecht aan de wenschen van de drankbestrijders in het algemeen.

Die beteekenis moet zeer groot zijn ten opzichte van het doel, dat door hen wordt beoogd, maar de practische vraag, in hoever de middelen, daartoe door de wet gebezigd, in elk bijzonder geval afdoende kunnen worden geacht, dat is een vraag waarvoor nog iets anders noodig is dan inzicht in de drankbestrijding.

Ik hecht heel veel aan het oordeel van de paedagogen waar zij den wensch uitspreken dat jongelieden beneden een zekeren leeftijd geen sterken drank zullen gebruiken en dat zij zooveel mogelijk verre zullen blijven van de gelegenheden van drankverleiding. Maar de vraag, in hoever dat doel door het voorgestelde artikel zal worden bereikt, dat is een vraag waarover men anders dan die heeren kan denken, en het zou mij niet verwonderen, dat de meesten van hen, die aangedrongen hebben op deze bepaling, wanneer zij kennis nemen van de bezwaren daartegen in de discussie geopperd ten opzichte van haar practische gevolgen, daardoor van hun voorliefde voor het stelsel van den Minister zullen terugkomen.

De Minister is, naar het mij voorkomt, in zijn antwoord niet bijzonder consequent geweest De Minister heeft er toch met klem van redenen op gewezen, hoe slecht het is, dat jongelieden drank gebruiken; hoe verkeerd dat gebruik werkt op jongelieden tusschen 16 en 18 jaar.

Dat nu zijn wij met den Minister eens, maar mijn groote grief tegen het voorstel van den Minster was juist, dat hij wil aanbrengen een kleine hinderpaal door het onbegeleid binnentreden van de drankgelegenheden te verbieden; maar dat hij, wanneer zij eenmaal in die gelegenheden zijn, hen volkomen vrijlaat om sterken drank te gebruiken. Ik heb er reeds op gewezen, dat door de drankbestrijders, wier oordeel ik daar straks heb aangehaald, van nog meer belang dan het verbod van het binnentreden zonder geleide, wordt geacht het verbod om hun sterken drank toe te dienen. Wanneer ik een logische conclusie wil trekken uit hetgeen de Minister daar straks heeft aangevoerd, dan behoorde de Minister niet den nadruk te leggen op het binnentreden met geleide, maar op het niet schenken van drank aan dergelijke jongelieden.

De Minister heeft zich ook verdedigd tegen hen die meenen, dat hier toch eigenlijk wordt afgeweken van de beginselen, steeds door hem en zijn vrienden verkondigd, namelijk dat de opvoeding van de kinderen de taak moet zijn van de ouders.

Ik zou niet gaarne willen dat wat ik daar straks over dit punt heb gezegd, verkeerd werd uitgelegd. Ik heb er natuurlijk niet het minste bezwaar tegen, ik acht het ook in speciale gevallen mogelijk, dat door medewerking van den Staat de opvoeding van de jeugd wordt bevorderd. Door Staatshulp kunnen betere sociale toestanden worden geschapen, door Staatshulp kan het onderwijs worden bevorderd, door Staatshulp kan ten aanzien van reinheid van zeden ook wel iets worden gedaan — dat alles zal de opvoeding van de jeugd ten goede komen. Maar ik heb daar straks voornamelijk gesproken over het onderhavige artikel. En nu meen ik, dat het stelsel van den Minister het middel voor de opvoeding absoluut zal falen, en ik heb straks mijn redenen daarvoor aangegeven. De Minister zeide, dat de Staat moest zorgen dat in inrichtingen waaraan door den Staat concessie wordt verleend, geen verleiding kan worden uitgeoefend op jeugdige personen; maar wil de Minister dat doel bereiken, dan moet hij elk binnentreden van dergelijke inrichtingen door jeugdige personen verbieden. Door het binnentreden onder geleide wordt het doel niet bereikt; dit doel is nu eenmaal niet te bereiken; men moet liever trachten de kinderen zooveel mogelijk tegen de verleiding op andere wijze te wapenen.

Nu heeft de heer Drucker in overweging gegeven de woorden „onder geleide van" te veranderen in „in gezelschap van"; daardoor zou zeker iets verbeterd worden; maar dan zou ik niet

gaarne zien, dat de Minister den leeftijd van „het gezelschap" bepaalde op de meerderjarigheid, aangezien dit in de practijk tot onmogelijke toestanden zal leiden.

Ik ken in een dorp in Friesland een geheelonthouders-jongelings-vereeniging, van jongelieden omstreeks de 18 jaar; dit is een flinke vereeniging met een goed doel, die geen andere gelegenheid heeft om te vergaderen dan een gelegenheid met vergunning. Nu zullen misschien die jongelieden daar kunnen vergaderen; maar wordt de wijziging aangenomen, dan moeten zij steeds bij hun vergaderingen een 23-jarig persoon uitnoodigen, want doen zij dit niet, dan mag de kastelein hen niet toelaten.

Die verandering zal dus het voorstel nog onaannemelijker maken dan het nu is.

Met belangstelling heb ik van den Minister van Justitie gehoord, dat hij veel gevoelt voor een verhooging van den leeftijd, waarop sterke drank mag worden geschonken. Ik heb mij niets aan te trekken van het verwijt omtrent het onlogische van zich aan den eenen kant te plaatsen op het standpunt van de Staatsopvoeding en aan den anderen kant van verhooging van den leeftijd, waarop mag worden geschonken, te minder waar de Minister heeft betoogd, dat men daardoor de jongelieden niet verbiedt den drank te drinken, maar wel aan vergunninghouders om in hun localiteit aan jeugdige personen drank toe te dienen.

Ik hoop, dat de Minister van Justitie bij nader inzien geen bezwaar zal hebben tegen die verandering; en wordt die wijziging aangebracht in het Strafwetboek, dan zullen wij ook zonder bepalingen als deze meer gewonnen hebben, dan wanneer deze bepaling tot stand komt zonder dat de gevraagde verandering wordt aangebracht in het Wetboek van Strafrecht.

De heer **Drucker**: In de eerste plaats ben ik een korte opheldering schuldig aan den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs. Inderdaad herinner ik mij niet, welk woord ik precies heb gebruikt, toen ik straks zeide, dat de heer Talma in de vergadering van 27 Mei reeds had voorzien de mogelijkheid, dat de leeftijd van 18 op 16 jaren zou worden gebracht. Het is nooit mijn bedoeling geweest te zeggen, dat de heer Talma dat denkbeeld zou hebben aanbevolen: de juiste woorden waren, meen ik, dat de heer Talma als voorbeeld aangaf de mogelijkheid van die verlaging.

Ik heb met genoegen vernomen, dat de heer Minister de uitdrukking „geleide" heeft gewijzigd in „gezelschap". Ik kan er mij ook mede vereenigen, dat de persoon die fungeert als gezelschap moet zijn meerderjarig. Ik begrijp niet hoe daartegen, juist door leden die hier voortdurend trachten de wet verscherpt te krijgen, bezwaar wordt gemaakt. Een van beide: òf men zegt: dat een jongmensch in deze localiteiten niet moet kunnen komen zonder gezelschap, òf men acht het voorschrijven van zoodanig gezelschap niet noodig. Wenscht men, dat zulk een jongmensch in dergelijke localiteiten alleen komt in gezelschap van anderen, dan moet het zijn een serieus gezelschap, en dan is de leeftijd van 21 jaar — dit zal de leeftijd der meerderjarigheid zijn, als weldra de nieuwe wet wordt ingevoerd — waarlijk geen overdreven eisch.

Na de aangebrachte wijziging is het echter des te noodiger, den leeftijd van de personen die mogen komen zonder gezelschap, te brengen op 16 jaar. Nu de eisch aangaande het gezelschap eenigszins is verscherpt, is er te meer aanleiding om te zeggen, dat 16- en 17-jarigen dit gezelschap niet noodig hebben.

Wanneer de 18-jarige leeftijd behouden blijft, zou ik met dit artikel niet kunnen medegaan. Nu zou ik een amendement kunnen indienen, om 18 te veranderen in 16, maar daartegen bestaat een practisch bezwaar; het doel wordt daardoor niet bereikt. Een amendement om den leeftijd van 18 jaar te brengen op 16 zou in stemming komen nà het amendement Ferf-Zijlma, want dit laatste is van verdere strekking. Wij zouden moeten stemmen over het amendement-Ferf-Zijlma, voordat wij wisten, of de leeftijd die weggelaten zou worden, 16 of 18 jaren was. En nu zou ik — en anderen in deze Kamer zijn ook van die meening — genoodzaakt zijn om te stemmen vóór het amendement-Ferf-Zijlma, omdat wij zoo overwegend bezwaar hebben tegen den 18-jarigen leeftijd, dat wij, wanneer wij niet wisten of het 18 of 16 jaar was, de bepaling zouden moeten laten vervallen. Ik zou in die omstandigheden wenschen, dat de Minister, die toch reeds verklaarde de beslissing aan de Kamer te willen overlaten, alsnog den leeftijd van 18 op 16 jaren bracht. Anders zou ik moeten stemmen vóór het amendement-Ferf-Zijlma.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik wensch den heer Minister van Justitie nog even mijn meening te verduidelijken. Ik meen dat, waar sprake is van een leeftijd, in het algemeen de eisch moet worden gesteld, dat de persoon die het misdrijf pleegt, bekend is met den leeftijd van den persoon, als daarvan de strafbaarheid afhangt. Nu heeft de Minister gewezen op eenige bepalingen, waar toch niet vereischt wordt dat de bedrijver den leeftijd kende, maar dit zijn alle feiten, waarbij de dader, onverschillig welke de leeftijd van den persoon is tegen wien hij het misdrijf pleegde, verkeert in re illicita.

De misdrijven waarop de Minister wees, zijn alle misdrijven tegen de zeden, als ontucht met geweld, verkrachting enz., en nu wordt iemand die een dergelijk feit pleegt jegens een persoon van meerder of minder leeftijd, minder of zwaarder gestraft, onverschillig of hij den juisten leeftijd kende, maar afgescheiden van dien leeftijd weet hij, dat het feit niet mag worden gepleegd. Hetzelfde geldt bij misdrijven tegen ambtenaren; de dader wordt alleen dan gestraft wegens misdrijf tegenover ambtenaren, als hij weet of veronderstellen moet, dat hij met een ambtenaar te doen heeft.

Maar nu het geval hier met den tapper. De tapper moet eerst onderzoek doen naar den leeftijd van den persoon die binnenkomt en voorts naar dien van hem die gezelschap houdt. Hij moet dit onmiddellijk kunnen zien, of wel telkens bij een ieder naar zijn leeftijd vragen. Dit is toch wel wat heel moeilijk, waar vele personen te gelijker tijd binnenkomen.

Intusschen, men kan er anders over denken. Maar wanneer men stemt vóór het amendement van den heer Drucker, wordt de zaak m. i. nog moeilijker, want men zou dan moeten kunnen zien, of iemand meerderjarig is. In elk geval zou ik dan den Minister aanraden den leeftijd van 18 jaar weer op 16 jaar te brengen, anders toch zou men dezen zonderlingen toestand krijgen, dat iemand van even beneden 18 jaar in gezelschap komt van een vrouw van 22 jaar, hetgeen niet altijd een waarborg is van goed gezelschap. Bepaalt men den leeftijd op 16, dan is hiervoor minder gevaar.

Intusschen blijf ik het bedenkelijk vinden een overtreding te laten afhangen van de omstandigheid, of zeker persoon een bepaalden leeftijd bereikt heeft.

De overtreding kan ernstige gevolgen hebben, niet alleen wegens de verplichte hechtenis, maar ook wegens de mogelijkheid van intrekking der vergunning. Geschiedt dit, dan kan dit het verlies van des daders geheel bestaan ten gevolge hebben, en dat is toch wel wat erg, wanneer de dader zich omtrent den leeftijd vergist heeft.

De heer **Zijlma**: Mijnheer de Voorzitter! De voorzitter van de Commissie van Rapporteurs neemt het — het is niet voor het eerst — al zeer gemakkelijk met de uitvoerbaarheid.

Nu is de uitvoerbaarheid niet alleen door mij betwijfeld, maar ik heb zelfs duidelijk de onmogelijkheid in het licht gesteld.

De heer Talma zegt: er zullen overtredingen komen ten gevolge van deze bepaling, maar die komen er zoo veel. Ik daarentegen meen, dat men de bepalingen zoo moet maken, dat zij niet overtreden behoeven te worden.

Het zal niet alleen te goeder trouw gebeuren, maar ook gedwongen: men kan er niet buiten en men zal er iets op vinden.

De heer Talma meent dat mijn bezwaar, dat ten platten lande jongelieden wel in vergunninghuizen moeten gaan, kan worden ondervangen door oprichting van volkskoffiehuizen. Te Arnhem, zóo zeide hij, wordt van dergelijke inrichting veel gebruik gemaakt. Ik antwoord, dat wat men te Arnhem heeft, nog niet op ieder dorp wordt gevonden; ik ken geen enkel dorp waar zoo iets is.

Wat de heer Talma aanvoerde over de localiteiten, men zal ten platten lande al evenmin het stelsel kunnen toepassen dat men in de gewone herberg een localiteit heeft met vergunning en een andere localiteit voor geheelonthouders en jongelieden. 's Winters zal men daarvoor geen verwarmd locaal kunnen krijgen.

De Minister en de heer Talma wezen er op, dat de verscherping der bepaling juist aan de hand was gedaan door onderwijzers en leeraren. Ik kan mij echter haast niet voorstellen dat het

leeraren bij het middelbaar onderwijs zijn geweest. Zij weten toch dat velen hunner leerlingen per spoor of fiets de onderwijsinrichtingen bezoeken en daarom vaak niet buiten inrichtingen met vergunning kunnen.

Wat mijn bezwaar omtrent de wachtkamers betreft, de Minister meent dat het niet geldt, omdat volgend jaar de vergunningen daar vervallen; maar het is mogelijk dat een overgangsbepaling wordt ingevoegd. Ik zal daarom hierop niet verder ingaan, maar opgeheven is het bezwaar echter niet.

Wat de heer Drucker in het midden bracht over den leeftijd, dat bezwaar deel ik niet geheel.

Men vindt de quaestie van het een dag ouder zijn overal, ook in de Kieswet. En het wordt geen haar beter door de wijziging der Regeering, dat de persoon in gezelschap moet zijn van een meerderjarige. Het verandert er niets door, of iemand 18 jaar dan wel meerderjarig is.

Het artikel is mijns inziens niet uitvoerbaar. Wij handhaven daarom ons amendement, met de wijziging, door de Regeeringswijziging noodig geworden.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, en zegt: Namens de Commissie heb ik de eer aan de Kamer te adviseeren het amendement-Zijlma te verwerpen.

Met het oog echter op de stemming van een groot aantal leden die deze voorgestelde bepaling alleen dan zouden willen aanvaarden, wanneer 18 veranderd werd in 16, een beslissing die eerst kan vallen na het amendement-Zijlma, zou ik der Regeering in overweging willen geven alsnog die wijziging aan te brengen.

Van den beginne af aan ben ik groot voorstander geweest van de verhooging van den leeftijd van 16 tot 18. Het heeft mij zeer verblijd dat de Regeering er toe heeft kunnen komen 18 te zetten voor 16, maar nu blijkt dat er meerdere leden zijn die zeggen: ik zal stemmen voor het amendement-Zijlma, wanneer ik niet vooruit de zekerheid heb dat de leeftijd op 16 jaar bepaald wordt, meen ik dat het gewicht der bepaling zelf te groot is om voor die 2 jaren haar plaats in het ontwerp in de waagschaal te stellen.

Nog is er een opmerking gemaakt door den heer Troelstra, die, geloof ik, aanleiding kan geven om voor alle zekerheid nog een andere toevoeging in het artikel aan te brengen.

De heer Troelstra heeft gezegd, dat, wanneer hier staat „toegelaten", dit dan beteekent dat, wanneer iemand toegelaten is, hij verder mag blijven en drinken in het lokaal zooveel hij wil. Ik heb enkele juristen gevraagd, of zij meenen, dat dit zoo kan worden gelezen; gewone menschen zouden namelijk lezen dat, wanneer zoo iemand niet toegelaten mag worden, hij er niet in mag blijven ook. Maar ik heb gehoord dat, naar zeer strikte uitlegging, inderdaad gelezen kan worden, zoo als de heer Troelstra dit doet, en dat misschien zelfs zonder chicane deze uitlegging er aan gegeven zou kunnen worden tegenover den rechter.

Waar dit nu zoo is, zou het mijns inziens aanbeveling verdienen, wanneer men aan de woorden van art. 15*i* toevoegde: „of laten vertoeven". Staat er dat, dan is het ernstig bezwaar van den heer Troelstra ondervangen.

Ten slotte dit: wordt 18, 16, dan is er teruggang, maar dan heeft die lezing van het artikel ten minste dit ééne voordeel, dat niemand tegen kan stemmen op grond van de bezwaren die het constateeren van den 16jarigen leeftijd kan hebben. Zoodra de persoon in quaestie een borrel wil hebben, moet de kastelein die het jongemensch toelaat, toch evenzeer constateeren of hij 16 jaar is of niet, wil hij niet in gevaar van overtreding komen.

Daarom zou ik der Regeering deze wijziging en aanvulling van het artikel wel in overweging willen geven.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een zeer kort woord. Ik wensch er mijn teleurstelling over te betuigen, dat de Minister de lezing van den heer Drucker heeft overgenomen.

Ondanks al onze bezwaren had ik voor de regeling van het *eerste* ontwerp wel sympathie, en ik had, met eenige mijner politieke vrienden, over die bezwaren wel willen heenstappen, nl. als de leeftijdsgrens was verlaagd van 18 op 16 jaar zonder meer. Maar hoe zal men het nu maken? De bepaling wordt mij thans te draconisch. Indien nu de Minister den 16jarigen leeftijd overneemt, dan zal een jongen van even beneden 16 jaar, in gezelschap van een meerderjarige — het is ook reeds door den heer Troelstra aangevoerd — een uitstekend lokaal, waar echter óók sterke drank wordt geschonken, niet mogen binnentreden; dan moeten bij voorbeeld jongelui van ongeveer 16, 17, 18, 19 jaar, op een fietstochtje buiten, de nog niet 16-jarigen buiten het lokaal laten; die mogen niet mee. Het kan zelfs voorkomen, dat een jongen van beneden 16 jaren een minderjarigen broeder heeft, die in dienst is, die „zijn vaderland dient", en die soldaat mag dan niet met dien jongeren broeder naar binnengaan!

Mijnheer de Voorzitter! Dat gaat toch niet; het spijt mij zeer, maar nu is voor mij de bepaling, ondanks alles, onmogelijk gemaakt.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De opmerking is gemaakt, dat, als men leest „meerderjarige", het voor jongelieden nog veel moeilijker wordt. Natuurlijk begint men met het eene bezwaar er tegenaan te voeren en als dat bezwaar is weggenomen, komt men van den tegenovergestelden kant met een ander bezwaar. De vraag, waar het op aankomt is, of geheelonthoudersvereenigingen in een dorp een localiteit zonder vergunning kunnen vinden om te vergaderen; thans vergaderen zij in een localiteit met vergunning, maar als deze bepaling wet wordt, waar moeten zij dan een localiteit vinden om te vergaderen? Ik heb er reeds meermalen op gewezen, hoe onmogelijk het is, bij een zoo gecompliceerde wet als deze, een bepaling te maken, die overal, ook in de kleinste gemeente, past op den bestaanden toestand.

De vraag van den heer Drucker, of de Regeering alsnog zou kunnen besluiten om het cijfer van 18 in 16 te veranderen, is een vraag die eigenlijk niet geheel vrij is.

Ware het zoo, als een goede gang van zaken moest medebrengen, dan behoorde de Kamer in de gelegenheid te zijn zich over zulk een vraagstuk afzonderlijk uit te spreken. Nu ligt de zaak intusschen zoo, dat het amendement van den heer Ferf van verdere strekking is en het dus volgens het Reglement van Orde van de Kamer het eerst in stemming moet komen. Dat maakt de positie onvrij, en daar de Regeering oorspronkelijk het cijfer 16 had voorgesteld, maar het om den aandrang, die van verschillende zijden gekomen is, heeft verhoogd tot 18 jaar en, zooals zij zooeven verklaard heeft, in een beslissing van de Kamer zou berusten, zou het gevolg kunnen zijn, dat een vasthouden aan het in het ontwerp geschreven cijfer oorzaak werd, dat men niets kreeg. Daarom blijft er voor de Regeering niets anders over dan het cijfer 18 in 16 te veranderen.

De heer Talma heeft er op gewezen, dat het woord „toelaten" een uitlegging zou kunnen krijgen, waarbij eenvoudig werd geconstateerd, dat het begin van binnenkomen niet mocht worden geduld, maar dat, wanneer men er eenmaal in gezelschap gezeten was, men er verder kon blijven. Ik zie op zich zelf niet in, dat voor een dergelijke chicane — zoo moet men het toch noemen — een zoo ernstige vrees behoeft te bestaan. De bedoeling van de Regeering is natuurlijk geen andere, dan dat onder het verbod van toelating *in* de localiteit wordt verstaan, dat zulk een persoon daar niet mag zijn dan in dat gezelschap. Wat voor het eerste oogenblik geldt, geldt ook voor het tweede, voor het derde en voor het vierde. Elk oogenblik, dat die man daar zit, kan het niet anders of hij is daar toegelaten en daarom zie ik de noodzakelijkheid niet in om dat woord „toelaten" te veranderen, mits het duidelijk geëxpliceerd is. Ik meen mijn Hollandsche taal toch ook nog wel te verstaan; ik kan niet toegeven dat aan den term „toelaten in" een beperkter zin zou kunnen worden gegeven dan deze, dat men iemand toelaat ook op elk oogenblik dat hij binnen is.

Ik heb de eer het cijfer 18 te veranderen in 16.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is een wijziging gebracht in het artikel, waardoor in den derden en vierden regel, in

plaats van: „personen beneden 18 jaar zonder geleide van een oudere", zal gelezen worden: „personen beneden 16 jaar anders dan in gezelschap van een meerderjarige".

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft door de leeftijdsgrens thans van 18 op 16 jaar te brengen een blijk van toenadering gegeven.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, wil het mij voorkomen, en velen met mij, dat desniettemin toepassing van het artikel, zooals het thans luidt, in sommige streken van ons land en vooral op het platteland, nog tot groote moeilijkheden aanleiding zal geven. Ik zal niet herhalen wat meer in het bijzonder door den heer Zijlma in het midden is gebracht, maar dit wil ik toch zeggen, dat, waar in verdere artikels met het verschil tusschen de steden en het platteland voldoende rekening wordt gehouden, dit hier in het geheel niet het geval is. Waar bijv. in de artikelen, waarin sprake is van toelating van vrouwelijke dienstboden, gezegd wordt, dat deze bepaling alleen van toepassing zal zijn in door Ons aangewezen gemeenten, daar meen ik dat dezelfde ratio-beperking ook hier van toepassing behoort te zijn. Ik heb daarom de eer met de heeren de Savornin Lohman en Bolsius een amendement voor te dragen en aan het woord: „verboden" toe te voegen: „in door Ons aangewezen gemeenten".

De **Voorzitter**: Door de heeren Goeman Borgesius, de Savornin Lohman en Bolsius is een amendement voorgesteld, strekkende om na het woord „verboden" in te voegen: „in daarvoor door Ons aangewezen gemeenten".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Bylandt, Michiels van Verduynen en van Raalte, en komt mitsdien in behandeling.

De **Voorzitter**: Ik moet nogmaals aan de leden verzoeken, niet aan het eind van een discussie, wanneer reeds lang over een artikel is beraadslaagd, nog te komen met geïmproviseerde amendementen. Wanneer dit amendement een gevolg ware van de gevoerde discussiën, zou ik dit niet zeggen, maar uit de gegeven toelichting meen ik te moeten opmaken, dat zulks reeds had kunnen en dus behooren te geschieden vóór of bij den aanvang der discussiën over het artikel. Het gevolg is, dat wij nu weer deze discussie moeten verdagen.

Ik stel nu voor dit amendement te doen drukken en rondeelen en de verdere discussie te verdagen tot aanstaanden Dinsdag te elf uren.

Daartoe wordt besloten en de vergadering opgeheven.

VERBETERINGEN.

In de redevoeringen van den heer *Janssen*:

bladz. 2039, kol. 2, laatsten regel, staat: wat; lees: want;

bladz. 2040, kol. 1, reg. 4 v. b., staat: get; lees: het;

bladz. 2068, kol. 2, reg. 2 v. o., staat: en te; lees: om te.

In de redevoering van den heer *Fock*:

bladz. 2067, kol. 1, reg. 20 v. b., staat: uw hamer; lees: onder uw hamer;

aldaar, reg. 28 v. b., staat: een zoodoende; lees: om zoodoende;

aldaar, reg. 34 v. b., staat: overtredingen; lees: veroordeelingen.

94ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 7 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. regeeringsverslag; 4°. verzoekschriften; 5°. boekwerken. — Behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling van de onderartt. *i—p* van art. XXIX. — Verslagen uitgebracht omtrent Regeeringsbescheiden.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

van Vlijmen, Brants, Helsdingen, van de Velde, Cremer, Ferf, de Boer, Rink, Staalman, Hugenholtz, Dolk, Zijlma, ter Laan, Fock, Schokking, Talma, van Bylandt, Mees, Verhey, Roessingh, van Foreest, van Styrum, den Tex, Ketelaar, Nolting, Sluis, van Asch van Wijck, van Raalte, van der Vlugt, van Vliet, Willinge, Okma, Nolens, Goeman Borgesius, van der Zwaag, Travaglino, van Idsinga, Duymaer van Twist, de Ram, Fruytier, de Savornin Lohman, Pompe van Meerdervoort, van Gijn, de Visser, Hubrecht, van den Berch van Heemstede, Michiels van Verduynen, van Wassenaer van Catwijck, Röell, Drucker, Troelstra, van Löben Sels, van Wijnbergen, van Alphen, Bos, van Limburg Stirum, Pijnacker Hordijk, Raymakers, Aalberse, Tydeman, Janssen, van Veen, Arts, van Karnebeek, Bijleveld, van Heemstra, Smeenge, de Vries, Lieftinck, de Klerk, de Waal Malefijt, Melchers, Schaper, van Dedem, van Nispen tot Sevenaer, Bolsius, Krap, Goekoop, Marchant, Kolkman en Heemskerk,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer Melchers, wegens uitstedigheid in den aanvang der vergadering; van de heeren de Ridder, Mntsaers, van de Velde en van der Borch van Verwolde, wegens ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

regeling aangaande den voor pensioen geldigen diensttijd van personeel der zeemacht, belast met de bewaking van gebouwen van het Nederlandsch gezantschap en Nederlandsche consulaten in China;

regeling van:
1°. den rechtstoestand van het reserve-personeel der landmacht;
2°. de bevordering, het ontslag en de non-activiteit van de officieren behoorende tot dat personeel;
3°. het op pensioen stellen van de officieren, de onderofficieren en de mindere militairen behoorende tot het reserve-personeel der landmacht, alsmede het verleenen van pensioen aan hunne weduwen en kinderen;

regeling van de bevordering, het ontslag en de non-activiteit van de militie-officieren en van de officieren bij de landweer;

wijziging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904;

verhooging van het IVde hoofdstuk der begrooting van Staatuitgaven voor 1904.

Deze wetsontwerpen, welke met de daarbij behoorende stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover dit niet reeds is geschied, zullen worden gezonden naar de atdeelingen;

3°. eene missive van den Minister van Financiën, ten geleide van de krachtens art. 9 der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 130) door den muntmeester en den controleur-generaal van 's Rijks munt opgemaakte verslagen, betreffende de muntwerkzaamheden over het jaar 1903, met daarbij behoorende bijlagen.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling van een nieuwe Tariefwet, van:

het burgerlijk armbestuur;

het Roomsch-Catholiek parochiaal armbestuur, het bestuur der Ned. Hervormde diaconie en dat van den Heilige Vincentius a Paulo, alle gevestigd te Druten;

J. A. de Bruine en anderen, zich noemende: „de comités ter bestrijding eener verhoogde tabaksbelasting";

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot gedeeltelijke herziening en aanvulling der wet op de personeele belasting, van:

het dagelijksch bestuur van de Hanze, Roomsch-Catholieke vereeniging van neringdoenden in het bisdom van Breda;

een, van D. Okhuizen, ingenieur voor het stoomwezen op non-activiteit, te Breda, houdende verzoek hem recht te doen geschieden, onder andere door herstel in zijne vroegere functie.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

5°. de volgende kaarten en boekwerken:

van het Departement van Koloniën, de op de Topographische Inrichting te Batavia vervaardigde kaart van Noord-Sumatra, schaal 1 : 900 000;

van den voorzitter der Vereeniging ter bevordering van de Nederlandsche visscherij;

een ontwerp-wet regelende de zeevaardigheid van de Zeevisschersvaartuigen, zooals dit door het hoofdbestuur aan de algemeene vergadering der vereeniging is aangeboden;

van mr. J. van Drooge, griffier bij den raad van beroep te Dordrecht, een overdruk van zijn artikel in het Rechtsgeleerd Magazijn: „De eerste kennismaking met de Ongevallenwet 1901";

het Verslag 1903 van de Koninklijke Paketvaartmaatschappij;

de Verslagen 1903 van de stoomtram-maatschappijen Samarang-Cheribon, Serajoedal, Oost-Java en Samarang-Joana.

Deze kaarten en boeken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De beraadslaging wordt voortgezet over onderart. 15 *i*, dat nader door de Regeering gewijzigd is, en thans luidt:

„1. Het is verboden in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, personen beneden 16 jaar anders dan in gezelschap van een meerderjarige, en personen in kennelijken staat van dronkenschap toe te laten.

2. Door Ons kan ten aanzien van eene gemeente op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, ontheffing worden verleend van dit verbod, voor zooveel betreft het toelaten van personen beneden 16 jaar."

Op dit onderartikel zijn voorgesteld de volgende amendementen:

1°. van de heeren Zijlma en Ferf, strekkende tot het doen vervallen uit het eerste lid van de woorden: „personen beneden 16 jaar anders dan in gezelschap van een meerderjarige, en";

2°. van de heeren Goeman Borgesius, de Savornin Lohman en Bolsius, strekkende om onderart. 15 *i* te lezen:

„1. Het is verboden, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, personen in kennelijken staat van dronkenschap toe te laten.

2. Het is verboden, in daarvoor door Ons aangewezen gemeenten, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, personen beneden 16 jaar anders dan in gezelschap van een meerderjarige toe te laten."

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Wijziging van het amendement komt mij niet noodig voor, omdat in de wijziging, door de Regeering aangebracht in het wetsontwerp, dezelfde woorden voorkomen, welke oorspronkelijk in art. 15*i* opgenomen waren, namelijk de woorden: „personen beneden 16 jaar anders dan in gezelschap van een meerderjarige". Ons amendement, door de splitsing van het artikel in twee alinea's, heeft echter thans alleen betrekking op de eerste alinea van art. 15*i*.

Wij hebben van de Regeering een Nota van Wijziging ontvangen, die zoodanig ingekleed is, dat de studie van de wet er niet gemakkelijker door geworden is, zoodat ik de vrijheid neem aan de Regeering te vragen, of zij niet genegen is, aan de Kamer gedrukt den tekst der wet over te leggen, zooals zij thans, met inachtneming dier wijzigingen, luidt. De wijziging van het artikel heeft den heer Zijlma en mij niet doen besluiten ons amendement in te trekken, want ons principieel bezwaar wordt door de verandering van de leeftijdsgrens van 18 in 16 niet opgeheven.

De Minister heeft Vrijdag ll. gezegd, dat noch in het Strafwetboek, noch hier sprake is van het ontnemen van de zorg voor de kinderen aan de ouders. Ik blijf in deze met den Minister van meening verschillen. De vergelijking toch van de bepaling in het Strafwetboek met de bepaling hier in dit wetsontwerp gaat niet op. De Strafwet verbiedt aan derden het toedienen van sterken drank aan jongelieden beneden de 16 jaar, terwijl dit wetsontwerp de vrijheid van beweging van de personen beneden dien leeftijd belemmert, en als het ware verbiedt, want daarop komt toch de bepaling neer, het zelfstandig binnentreden in localiteiten waar vergunning is gevestigd, dat wil zeggen met andere woorden, dat in honderden kleine plaatsen van ons vaderland gezellig verkeer aan dergelijke jongemenschen wordt ontzegd in elk lokaal dat voor het publiek toegankelijk is, want in die plaatsen zullen vooralsnog alleen localiteiten voor het publiek toegankelijk worden gevonden, waarin vergunning is gevestigd.

En in deze bepaling ligt toch gedecideerd opgesloten, dat het verboden is, zelfs wanneer de ouders zich tegen het binnentreden niet verzetten, zelfs wanneer de ouders het nuttig en noodig oordeelen, dat een jongmensch van dien leeftijd onder vrienden zijn ontspanning in het lokaal vindt, omdat zij dit voor zijn practische ontwikkeling en vorming meer geschikt achten dan het blijven zitten bij moeders pappot. Hulpverleening, heeft de Minister Vrijdag deze bepaling genoemd, aan de ouders. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik ben van die hulpverleening niet gediend en mij dunkt, het zou er toch treurig uitzien, indien die hulpverleening werkelijk noodzakelijk was, met het oog op de opvoeding welke onze jongelingschap in het algemeen ten deel valt. Gelukkig — de heer Troelstra heeft daarop gewezen — is het zoo bedroevend met de jongelingschap van 16 jaren niet gesteld, en bezit deze zelfstandigheid genoeg om het onderscheid te weten tusschen goed en kwaad en in het algemeen den juisten weg te vinden zonder wettelijke bescherming.

De Minister heeft zich beroepen op de onderwijzerswereld en op den aandrang van die zijde op hem uitgeoefend, die er hem toe gebracht heeft om den oorspronkelijken leeftijd van 16 jaar te verhoogen tot dien van 18. Indien de Minister mij niet nader inlicht, dan neem ik met alle bescheidenheid de vrijheid om te gelooven dat die onderwijzerswereld slechts vertegenwoordigd wordt door een groep dweepzieke ijveraars, die door het publiek met den naam wordt aangeduid van: dronken geheel-onthouders.

Onderwijzers ten platten lande werkzaam en met de toestanden aldaar bekend, wenschen dezen wettelijken drang niet, en de onderwijzers der Christelijke school doen dit zeker wel het minst, omdat volgens de anti-revolutionnaire beginselen de opvoeding van het kind behoort aan de ouders. En onbegrijpelijk is het mij dan ook dat deze Minister zich door den op hem uitgeoefenden drang zoover heeft laten drijven. Hij toch heeft bij de behandeling der Leerplichtwet in de zitting van 2 Maart 1900 als kamerlid deze woorden gesproken: „Maar de Minister van Binnenlandsche Zaken zal toch niet beweren dat hij aan de Overheid het recht toekent om op te treden in het huisgezin, en te zeggen: dit mogen de kinderen lezen en dat niet; in dit gezelschap mogen zij verkeeren en in dat van anderen niet. Zooveel nu wel en zooveel niet. Zoo oud wel en zoo oud niet."

Over de practische bezwaren tegen de voorgestelde bepaling ingebracht, is mijns inziens vooral de heer Talma zeer gemakkelijk heengestapt. Die geachte afgevaardigde heeft zijn phantasie laten werken, Arnhem vergeleken met het platteland en het heirleger van schoolgaande kinderen van uit de stad overgebracht op het platteland, want daar bestaat geen heirleger van schoolgaande kinderen van buiten afkomende, en zijn bewering, dat indien het belang van den herbergier het medebrengt, deze wel zal zorgen voor een zaal, waarin geen sterke drank getapt wordt, zal ook, wegens gebrek aan ruimte, wel tot de vrome wenschen blijven behooren. Drankpaleizen vindt men op het platteland niet; de woningruimte in de herbergen daar is gemeenlijk zoo beperkt, dat men daarvan nog geen lokaal kan afstaan voor dat doel. Bovendien, het houden van een herberg op het platteland is op zich zelf geen broodwinning; het is gewoonlijk een bijzaak door den houder wordt gewoonlijk nog een ander beroep daarbij uitgeoefend. De inkomsten uit den verkoop van sterken drank verkregen mogen eenigszins dienen tot versterking van de andere inkomsten, zij maken slechts een onderdeel van die inkomsten uit.

Met phantaseeren komt men inderdaad niet ver; men moet bij zijn besprekingen, en vooral bij het vervaardigen van wetten, rekening houden met de werkelijkheid.

Gehinderd heeft mij ook in het betoog van den heer Talma, dat hij als het ware zoo lichtvaardig en luchthartig oordeelt over de overtredingen. Bij mij weegt juist dit bezwaar nog al ernstig. Een wet die zoovele personen kweekt tot overtreders, heeft voor mij, welke zedelijke strekking zij verder moge hebben, toch inderdaad een immoreele zijde, die ik niet zoo gemakkelijk als de heer Talma kan wegcijferen. Hij moge het den jongelieden tot een zonde aanrekenen, wanneer zij in een localiteit binnentreden waar sterke drank wordt verkocht, ik geloof werkelijk dat het veel immoreeler zal inwerken op de jongelieden, wanneer

zij moeten verschijnen voor den kantonrechter en in aanraking komen met den strafrechter.

De nadeelige gevolgen daarvan vrees ik voor mij veel meer.

De wijziging door de Regeering aangebracht geeft wel blijk, dat zij eenigszins met die practische bezwaren rekening wil houden. Ik vraag echter: waar blijven de beginselen, wanneer in een gemeente jongelieden beneden de 16 jaar een localiteit waar sterke drank wordt verkocht mogen binnentreden, terwijl dit voor hen in een andere gemeente is verboden? Dat is een transigeeren met beginselen, dat op de ontwikkeling van het rechtsgevoel van het volk inderdaad niet gunstig kan werken.

Bovendien door Ons „kan", zoo staat in het artikel. Welke gronden zullen nu moeten worden aangevoerd, om die ontheffing die in de tweede alinea mogelijk wordt gemaakt te verkrijgen, en welke gronden zullen bij de Regeering ingang kunnen vinden, waar de Regeering geheel en al de bevoegdheid tot het geven of niet geven van de ontheffing aan zich houdt? Zal men onderscheid maken tusschen Zuid en Noord? Zal men onderscheid maken tusschen jongelieden die in gemeenten op zandgrond of in kleistreken zijn opgegroeid? Welk criterium stelt de Regeering zich voor, dat aanwezig moet zijn om van deze gunstige bepaling te profiteeren?

De Minister heeft verleden Vrijdag aan het slot van zijn rede gezegd, dat er wel altijd duivelsche menschen zullen worden gevonden, die den slechten invloed welken zij uitoefenen, nog zullen trachten uit te breiden. Mijn conclusie is deze, dat als men duivelsche wetten maakt, zooals deze, de wet de schuld draagt, dat die duivelsche menschen opstaan en zich vermenigvuldigen.

Van de zedelijke actie, niet alleen tegen het misbruik, maar ook tegen het gebruik van sterken drank, verwacht ik oneindig meer heil dan van alle wetten ter wereld. Maar behoudt men in deze wet alle mogelijke dwangbepalingen, de zoogenaamde plagerij-bepalingen, dan zal die zedelijke actie daardoor zeker niet worden gesteund, omdat dwang prikkelt tot verzet.

Ook daarom blijf ik het amendement aan de Kamer aanbevelen, te meer, nu door de wijziging, door de Regeering overgenomen: „in gezelschap van een meerderjarige", die bepaling nog drukkender is geworden en meer tot overtreding zal leiden.

De **Voorzitter**: Mag ik den voorstellers van het amendement doen opmerken, dat daarin nog een wijziging zal moeten worden gebracht en dat door hen ook zal moeten worden voorgesteld om, behalve wijziging van het eerste lid, ook het tweede lid te doen vervallen.

De heer **Ferf**: Ik meende, dat bij aanneming van het voorgesteld amendement alinea 2 uit den aard der zaak kwam te vervallen, doch op uw advies breng ik gaarne de door u aangegeven aanvulling aan.

De **Voorzitter**: Door de voorstellers wordt een wijziging in hun amendement gebracht, strekkende om ook het tweede lid van onderart. 15 *i* te doen vervallen.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts een korte opmerking te maken. In de vorige vergadering hebben de voorstellers van het amendement de terechtwijziging, die zij van u ontvingen, zooals betamelijk is, zonder murmureeren aangenomen en aanvaard, maar tot verklaring van de late indiening van ons amendement wil ik toch dit opmerken. De voorstellers van het amendement — althans de heer Borgesius en ik, van den heer Bolsius weet ik dit niet, — waren van plan te stemmen tegen het artikel, zooals het luidde, maar toen de Regeering den leeftijd van 18 jaar veranderde in 16 jaar, ontstond voor ons de aanleiding tot de indiening van ons amendement. De bedoeling daarvan is niet om de wet te verzwakken, maar om de uitvoering daarvan te verzekeren, nl. om, als hier of daar de uitvoering onmogelijk is, te zorgen, dat het de Regeering zelf is, die dit verklaart, en niet de ingezetenen met oogluiking van de locale autoriteiten, omdat dan met het artikel zou worden gespot.

Intusschen heeft nu de Regeering een voorstel ingediend, dat dezelfde strekking heeft. Naar onze meening zou de Regeering bevoegd zijn om alle gemeenten in een provincie aan te wijzen en daarvan, mocht het noodig zijn, uit te zonderen, wie het verlangde, en ik meen, dat er redenen zijn om dit voor het beste stelsel te houden. De Regeering echter wil liever het omgekeerde doen, namelijk den regel in de wet schrijven en verzoeken om uitzondering uitlokken bij de gemeenten. Ik heb hiertegen geen bezwaar, omdat het hier niet betreft een beginsel van wetgeving, maar eenvoudig de simpele quaestie of de wet op een bepaalde plaats voor uitvoering vatbaar is. Wanneer de gemeenteraad bijv. zegt: wij kunnen de wet niet uitvoeren, want wij hebben maar één herberg in de geheele gemeente en die herberg heeft vergunning, wat zullen wij nu doen met menschen die onder dak gebracht moeten worden, wanneer er volstrekt geen herberg zonder vergunning is?

Het is om die reden dat wij, ter bekorting der discussiën en om de Kamer een stemming te besparen, ons amendement intrekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer Goeman Borgesius c. s. door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Troelstra**: Er zijn gedurende de behandeling van deze wet drie verschillende middelen beproefd om schijnbepalingen te doen aannemen. Het eerste middel, wanneer men in verlegenheid was geraakt, was het verwijzen naar een algemeenen maatregel van bestuur; het tweede het aanbrengen van een overgangsbepaling of andere bepaling, waardoor de uitvoering van de eerste bepaling *ad calendas graecas* werd verschoven, en de derde manier was, eerst een artikel aan te nemen en er dan bij te schrijven, dat later zullen worden aangegeven de gemeenten waar het artikel wel en waar het niet zal worden toegepast. Ik laat de vraag daar, of een dergelijke manier van wetgeving in het algemeen wenschelijk moet worden geacht. Het laatste middel is toegepast in navolging van de heeren Goeman Borgesius c. s. op het onderhavige artikel. Mijn vrienden en ik zijn van meening, dat het artikel in dezen vorm van bitter weinig beteekenis is, omdat in de practijk veel gebruik zal worden gemaakt van de gelegenheid, om het in verschillende deelen des lands niet toe te passen. Eigenlijk zou ik willen zeggen: zooals het artikel thans luidt, is het niet de moeite waard om er vóór en ook niet om er tegen te stemmen. Dat was de algemeene indruk van de leden van de politieke partij waartoe ik behoor, maar ten opzichte van de vraag welke houding tegen het nu krachteloos gemaakte artikel zal worden aangenomen bestaat in onze fractie verschil van meening. Sommigen zeggen: het kan nog goed werken en zullen hun stem aan het artikel geven; anderen, waartoe ik behoor, wenschen dat niet te doen, daar zij zich niet geroepen gevoelen aan dergelijke schijnbepalingen hun sanctie te verleenen. Zij zullen dus stemmen tegen het artikel. In één geval echter zouden ook zij toch nog hun stem aan dit artikel geven, nl. ten gevolge van een nadere verklaring van den Minister van Justitie. Den Minister van Justitie is in de vorige vergadering door mij en andere leden gevraagd of hij de door ons gewenschte wijziging in het Wetboek van Strafrecht zou willen voorstellen. Hij heeft zich daarover sympathiek uitgelaten en gezegd: „Onder die reserve hoop ik, wanneer het eindresultaat dezer discussie mij daartoe tevens aanleiding geeft, het denkbeeld, waarvoor ik sympathie gevoel, te zullen kunnen verwezenlijken."

Nu zou het kunnen wezen, dat de Minister de vraag, of hij tot de verwezenlijking van het denkbeeld het initiatief zal nemen, afhankelijk zou stellen van den uitslag van de stemming over dit artikel. Dat bijv., wanneer het artikel mocht worden verworpen, de Minister van Justitie aldus oordeelde: de Kamer heeft tot het denkbeeld niet willen medewerken, en nu gevoel ik ook geen roeping, om de wijziging, waarop is aangedrongen, in het Wetboek van Strafrecht op te nemen, terwijl, wanneer het artikel door de Kamer wordt aangenomen, dat voor den Minister een vingerwijzing zou zijn, om nu wel tot indiening van een dergelijk voorstel over te gaan.

Als het laatste het geval mocht zijn, zou ook ik mijn stem om die reden aan het artikel willen geven; niet dus om hetgeen in het artikel staat, maar om datgene, wat wij, door de aanneming van het artikel, van de Regeering te verwachten hebben.

Het zou mij zeer aangenaam zijn, wanneer de Minister van Justitie daarover misschien nog zijn meening zou willen zeggen.

Ik heb ten slotte een zeer kort woord te zeggen naar aanleiding van hetgeen de heer Ferf heeft in het midden gebracht. De heer Ferf deed een beroep op mij tot illustratie van zijn meening, dat jongelieden beneden de 16 jaren zóó vast in hun schoenen staan, dat men hen gerust overal kan vertrouwen. Ik heb in een vorige vergadering over mijn jongen gesproken en een vader kan zich over het hem dierbare pand ook vergissen, dat wil ik allereerst toegeven; maar bovendien heb ik mij allerminst uitgelaten over jongelieden, beneden de 16 jaren in het algemeen, en ook heb ik den vorigen keer toegegeven, dat wel degelijk de Staat door wettelijke bepalingen, door sociale maatregelen voornamelijk, bij de opvoeding der jongelieden helpend kan optreden. Doch, waar de heer Ferf meent zich op mij te beroepen, dien ik, om misverstand te voorkomen, tegen de uitbreiding van mijn gezegden, buiten de grenzen die ik zelf heb bedoeld, mij daartegen te verzetten. Ik sta niet op het standpunt, dat wanneer men over zijn eigen omgeving gerust kan zijn, men daarom niet zou moeten medewerken, om toestanden te bestrijden, die in andere kringen der maatschappij bestaan. Dit zou indruischen tegen het standpunt dat ik gewoon ben in deze Kamer in te nemen.

Ik heb mij een vorige maal tegen deze bepaling verzet voornamelijk op practische gronden. Onder andere om deze reden, en daaromtrent is geen tegenspraak gevolgd, dat als de bepaling werkelijk iets beteekende in de practijk, de jongelieden niet in de betere café's, waar men er zich aan zal storen, zouden worden toegelaten, zoodat de jongelui, als zij uitgaan, zich zullen afvragen: waar kunnen wij terecht en waar niet. En als zij dan wel ergens terecht konden, zou dit wezen in mindere kroegen; dit nu is een zeer groot bezwaar.

Verder heeft de heer Ferf, naar het mij voorkomt, zich niet wel uitgelaten over de adressanten, onderwijzers die op bepalingen als deze hebben aangedrongen; hij heeft ze allen in een grooten pot gegooid en dweepers genoemd.

Daartegen zou ik mij met kracht willen verzetten. Ik heb mij een vorigen keer in dier voege uitgesproken, dat, wanneer velen dier adressanten kennis hadden genomen van de bezwaren, aan de practische uitvoering van dit denkbeeld verbonden, zij misschien niet zouden hebben geadresseerd om het systeem der Regeering te steunen. Ik heb er ook op gewezen, dat door de adressanten nadruk is gelegd op het verbod van schenken, wat zij krachtiger beschouwden dan het verbod om te worden toegelaten, maar ik moet er tegen op komen, dat ernstige mannen, die een mooie beweging op touw hebben gezet om de jeugd te bewaren tegen de drankverleiding, met den naam van dweper worden bestempeld.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de door de Regeering in het artikel aangebrachte wijzigingen mede te deelen en zegt: Het zij mij vergund vooraf enkele korte opmerkingen in het midden te brengen, in antwoord op hetgeen door den heer Ferf gezegd is naar aanleiding van mijn rede van 11. Vrijdag.

Vooreerst maakt hij bezwaar, dat ik mijn phantasie zou hebben laten werken. Ik zal geen verder debat uitlokken, anders zou ik den heer Ferf vragen, welk ander vermogen in den mensch kan werken, wanneer men tracht zich voor te stellen de gevolgen welke de aanneming en uitvoering eener wetsbepaling in het leven zal hebben. Hij zal voor zijn betoog evengoed zijn phantasie noodig gehad hebben als ik.

Voorts merk ik op dat de heer Ferf mij niet heeft hooren zeggen en mij nooit zal hooren zeggen, dat het binnentreden in een lokaal, waar sterke drank getapt wordt voor kinderen beneden 18 of 16 jaren zonde is. De geachte spreker heeft hier zijn phantasie laten werken, maar nu ten onreehte, want zijn phantasie moet wel werken bij voorstellingen omtrent de toekomst, maar niet omtrent het verleden. Uit de *Handelingen* kan de heer Ferf zich overtuigen dat hij zich hierin vergist.

Ten derde zou ik den geachten spreker nog willen geruststellen. Uit deze bepaling kan niet voortvloeien dat jeugdigen voor den rechter gebracht worden, want er is niet verboden dat jeugdige personen binnentreden, maar alleen dat ze worden toegelaten.

Wat het door den heer Troelstra gesprokene aangaat, zijn bewering omtrent de werking dezer bepaling is wel degelijk door mij weersproken met deze opmerking, dat tegen een verbod, als hij wil opgenomen zien in het Wetboek van Strafrecht, precies hetzelfde bezwaar zal gelden als thans door hem is in het midden gebracht tegen deze bepaling.

De Commissie van Rapporteurs, voor zoover aanwezig, heeft geen bezwaar tegen de wijzigingen door de Regeering in het artikel gebracht. Zij meent echter dat de redactie tot eenige onzekerheid aanleiding kan geven en nu wilde zij daaromtrent van de Regeering een nadere verklaring.

In het tweede lid staat: „Door Ons kan ten aanzien van eene gemeente op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord, ontheffing worden verleend van dit verbod, voor zooveel betreft het toelaten van personen beneden 16 jaar.

Hoe zal nu dat Koninklijk besluit worden ingetrokken? Staat het vast, dat het kan geschieden niet op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten niet gehoord, of geldt hier ook de reehtsregel, dat iets op dezelfde wijze wordt ingetrokken als het tot stand komt, zoodat de intrekking zal moeten plaats hebben op voorstel van den gemeenteraad, Gedeputeerde Staten gehoord?

Gaarne vernam ik hieromtrent eenige nadere inlichting van de Regeering.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik wil op het debat met den heer Ferf niet ingaan. Het is genoeg, wanneer hij eenerzijds zijn meening zegt en ik anderzijds mijn meening daartegenover stel. Wij weten bij dergelijke quaesties toch, dat men elkander niet overtuigt.

De eenige vraag, welke door mij te beantwoorden blijft, is deze, naar welk criterium hier zal moeten gehandeld worden. Als criterium zal, zooals de geachte spreker uit Goes reeds aangaf, moeten gelden het antwoord op de volgende vraag: is de bepaling in een zekere gemeente onuitvoerbaar, omdat er geen andere gelegenheid voor onderkomen bestaat? Is dat zoo, dan zal ontheffing moeten worden verleend.

De geachte afgevaardigden, de heeren Goeman Borgesius, de Savornin Lohman en Bolsius, hebben hun amendement teruggenomen: ik heb mij dus over de quaestie wat beter is, het amendement of het voorstel der Regeering, niet meer uit te laten.

De opmerking van den heer Troelstra, dat hier weer één van drie middelen zou worden aangegrepen om uit de moeilijkheid te komen, nl. òf een maatregel van bestuur, òf dispensatie, òf buiten werking stellen voor enkele gemeenten, is een opmerking, die hij dikwijls had kunnen maken. Zonder eenig verschil wordt ook bij andere wetten dikwijls van zulk een middel gebruik gemaakt.

De vraag van den heer Talma geeft mij niet veel aanleiding tot bespreking. Waar het de hoogere macht is, die het besluit neemt, en deze niet gebonden wordt aan het voorschrift voor het tot stand komen van het besluit, kan ook zonder een voorstel van den gemeenteraad daarop worden teruggekomen. Geldt het zoo in reehten, het is tot in de kleinste kleinigheden, die ten opzichte van de gemeenten aan de Departementen worden beslist, altoos regel, de gemeenten en Gedeputeerde Staten te hooren; er is geen reden om nu daarvan af te wijken. Maar te zeggen, dat intrekking niet kan gebeuren, dan op voorstel van den gemeenteraad, dat zou een bepaling worden, waardoor men eenigszins in strijd zou komen met de bestaande usantiën en de verhoudingen van het recht.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb geen bezwaar een antwoord te geven op de vraag, mij gesteld door den geachten afgevaardigde, den heer Troelstra. Natuurlijk, wanneer het artikel zoo wordt aangenomen, zou er voor de Regeering, *ceteris paribus*, eerder aanleiding zijn om het initiatief te nemen tot wijziging in den bedoelden geest van het Wetboek van Strafrecht. Maar ik voeg er bij, dat verwerping op zich zelf voor de Regeering niet voldoende aanleiding zou zijn om het initiatief niet te nemen. De zaak is op zich zelf wel van zoodanig gewicht, dat zij ook beschouwing verdient buiten verband met de al of niet verwerping van dit artikel.

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding der replieken van de heeren Troelstra en Talma een enkel woord.

Gaarne erken ik bij nadere lezing, dat ik in mijn uitleg buiten de grenzen ben getreden wat aangaat de beteekenis der woorden door den heer Troelstra in de zitting van Vrijdag jl. gebruikt. Dit neemt niet weg, dat ik mij nu nog op het standpunt plaats, dat ik inderdaad den jongelieden van 16 jaar de bevoegdheid toeken en ook door de wet wensch toegekend te zien, daar zij genoegzaam in staat zijn het onderscheid tusschen goed en kwaad zelfstandig te overwegen, om zich vrijelijk te bewegen.

De heer Talma heeft mij verweten, dat ik mijn phantasie heb laten werken, en o. a. gezegd zou hebben, dat hij als zonde beschouwde het binnentreden van de localiteiten waar sterke drank getapt wordt. Ik erken, dat woord is niet door den heer Talma gebezigd, maar waar hij mij beschuldigde van de woorden der wet om te keeren, heb ik, meen ik, in mijn rede uitdrukkelijk doen uitkomen, dat, naar mijn meening het niet toelaten gelijkstaat met het niet mogen binnentreden. Het komt, dunkt mij, vrijwel op hetzelfde neer of men iemand niet toelaat, of, als hij eenmaal is binnengetreden, hem er uitzet.

Mijnheer de Voorzitter! Verder heeft de heer Talma gezegd, dat men zijn phantasie moet laten werken om de gevolgen te berekenen, welke de bepaling van een wet eventueel ten goede zullen uitwerken. Ik geef dat volkomen toe, maar dan moet men toch die redeneering bouwen op den reëelen toestand, welke bestaat en moet men ook kunnen verwachten dat de goede gevolgen, die men zich in zijn phantasie voorstelt, inderdaad werkelijkheid kunnen worden. Dat is wat ik met het oog op den bestaanden toestand op het platteland heb betwijfeld en bij dat gevoelen blijf ik voorloopig volharden.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Na de verklaring van den Minister van Justitie, waarvoor ik Zijn Excellentie dank zeg, ben ik van plan mijn stem te geven aan het amendement van de heeren Ferf en Zijlma.

Wat door den heer Talma aan mij is geantwoord, zal nader ter sprake kunnen komen bij de behandeling van de in uitzicht gestelde wijziging van het Strafwetboek zelf. Maar ik meen toch den heer Talma opmerkzaam te moeten maken op het groote verschil dat er is, of een jongmensch weet dat hij op een bepaalde plaats geen jenever kan drinken of wel, dat hij daar in het geheel niet terecht kan. De zucht om toch ergens terecht te kunnen is veel grooter als de toegang onmogelijk is gemaakt, dan wanneer men ergens wel kan komen, maar er geen drank kan gebruiken.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van de heeren Zijlma en Ferf wordt met 40 tegen 29 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Staalman, Hugenholtz, ter Laan, Schokking, Talma, van Bylandt, Ketelaar, Sluis, van Asch van Wijck, van Raalte, van Vliet, Okma, Nolens, Goeman Borgesius, van der Zwaag, Duymaer van Twist, de Savornin Lohman, Pompe van Meerdervoort, de Visser, van den Berch van Heemstede, Michiels van Verduynen, van Wassenaer van Catwijck, Röell, Drucker, van Löben Sels, Wijnbergen, van Alphen, van Limburg Stirum, Raymakers, Aalberse, Janssen, van Veen, Arts, van Karnebeek, Bijleveld, van Heemstra, de Vries, van Vlijmen, Brants en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Dolk, Zijlma, Fock, Mees, Verhey, Roessingh, van Foreest, van Styrum, den Tex, Nolting, van der Vlugt, Willinge, van Idsinga, de Ram, Fruytier, van Gijn, Hubrecht, Troelstra, Bos, Pijnacker Hordijk, Tydeman, Smeenge, Lieftinck, de Klerk, Helsdingen, Cremer, Ferf, de Boer en Rink.

Onderart. 15 *i* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 15 *k*, luidende:

„1. Het is verboden, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, of in eene localiteit, die daarmede binnen's-huis gemeenschap heeft, arbeidsloonen uit te betalen, of toe te laten, dat arbeidsloonen in zoodanige localiteit uitbetaald worden.

2. Onder arbeidsloonen worden niet verstaan loonen, verschuldigd voor werkzaamheden, die zijn verricht in de localiteit of ter zake van het bedrijf, dat daarin wordt uitgeoefend."

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Met leedwezen hebben zeker tal van belanghebbenden kennis genomen van het antwoord der Regeering op de vraag in het Voorloopig Verslag gedaan, om naast het verbod tot uitbetaling van arbeidsloonen in tapperijen, ook het verbod te stellen van het sluiten van scheepsbevrachtingscontracten in dergelijke inrichtingen. De Regeering antwoord op de desbetreffende vraag:

„Het sluiten van een contract is eene handeling, die zóó weinig uiterlijk waarneembaar kan geschieden, dat een verbod dienaangaande geen doel zou treffen."

Dit antwoord, Mijnheer de Voorzitter, heeft teleurgesteld, omdat thans voor den vervolge de schipperij aan de willekeur van den meest grievenden aard van de zijde der scheepsbevrachters zal blijven blootgesteld; een willekeur die hier had getemperd kunnen worden.

Ik wil de goede scheepsbevrachters niet te na komen, Mijnheer de Voorzitter, maar een feit is het, dat de schipperij, aan handen en voeten gebonden, door vele scheepsbevrachters wordt geëxploiteerd.

Tegen wil en dank wordt de schipper gedwongen sterken drank te drinken. Ja zelfs dikmaals zijn laatsten gulden te laten in handen van den herbergier, terwijl het gezin honger lijdt. De Regeering moest eens weten welk een ellende door de schipperij geleden wordt. Ik heb meermalen, Mijnheer de Voorzitter, deze zaak met andere geachte medeleden ter sprake gebracht, zoodat ik met de constateering van dien toestand kan volstaan.

Wat had men nu, Mijnheer de Voorzitter, van de Regeering in deze verwacht? Dit, dat ook bij de herziening der wet van 1881 op deze aangelegenheid zou zijn ingegaan geworden.

Gedeeltelijk is de Regeering nu wel aan de grieven der schipperij in deze te gemoet gekomen, door in art. 3 sub 19°. de scheepsbevrachters uit te sluiten van hen die voor een vergunning kunnen in aanmerking komen, maar hiermede is nog niets bereikt; alleen het kwaad verplaatst. De scheepsbevrachter gaat nu zijn bedrijf uitoefenen in een andere tapperij. Wil men de schipperij ter wille zijn en haar uit de ellende in deze verlossen, dan moet men het sluiten van scheepsbevrachtingscontracten in tapperijen strafbaar stellen.

Deze vraag werd in het Voorloopig Verslag gedaan en welk was het antwoord daarop van de Regeering? Dat „het sluiten van een contract een handeling is, die zoo weinig uiterlijk waarneembaar kan geschieden, dat een verbod geen doel zou treffen."

Het zij mij vergund, Mijnheer de Voorzitter, hierover nog een korte opmerking te maken. En dan doe ik dit met volkomen vertrouwen in deze Regeering, die zoo menigmaal getuigd heeft met belangstelling te luisteren naar hetgeen hier ter plaatse in het belang der schipperij wordt gesproken en ook met hoop op succès, nu de Regeering in haar antwoord niet gezegd heeft, dat hier voor haar onoverkomelijke bezwaren bestonden om gevolg te geven aan het verzoek in het Voorloopig Verslag gedaan.

De Regeering zegt: Het sluiten van een contract is uiterlijk weinig waarneembaar.

Is deze meening der Regeering juist?

Ik geloof het niet, Mijnheer de Voorzitter. De scheepsbevrachting geschiedt in tapperijen op de meest publieke wijze. En zou de Regeering denken, dat de tapper niet weet dat de contracten bij hem gesloten worden? Hij kent de scheepsbevrachters en ook de schippers.

Maar bovendien, hecht de Regeering hier niet aan de preventieve werking der wet en aan het meer scherpe toezicht dat van de aanneming dezer wet het gevolg zal zijn?

Ik zou dan ook nog een poging bij de Regeering willen wagen ter wille van die duizenden schippers, die den dag zullen zegenen, waarop zij niet meer gedwongen zullen worden sterken drank te drinken. Men zou om aan mijn wensch gevolg te willen geven, het artikel aldus kunnen lezen:

„Het is verboden in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, of in eene localiteit die daarmede bin-

nenshuis gemeenschap heeft, scheepsbevrachtingscontracten te sluiten, arbeidsloonen uit te betalen, of toe te laten dat in zoodanige localiteiten scheepsbevrachtingscontracten gesloten, of arbeidsloonen uitbetaald worden."

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De aangelegenheid, waarop door den geachten afgevaardigde uit Steenwijk de aandacht gevestigd is, is er een, die blijkens de Memorie van Antwoord op de Staatsbegrooting reeds bij de Regeering in ernstige overweging is; het is een onderwerp, dat niet alleen voor ons, maar ook voor onzen geachten ambtgenoot van Waterstaat, Handel en Nijverheid zijn beteekenis heeft en het ligt in het voornemen der Regeering om ook dit kwaad, want wij rekenen dat hier een kwaad schuilt, te stuiten.

Wanneer nu de heer Duymaer van Twist meent, dat de opmerking in de Memorie van Antwoord, dat het sluiten van een contract een handeling is, die zoo weinig uiterlijk waarneembaar kan geschieden, dat een verbod dienaangaande geen doel zou treffen, geen hout snijdt en van oordeel is, dat deze handeling openlijk plaats heeft, zoodat men haar kan waarnemen, en de kastelein de menschen wel kent, dan meen ik daartegen te mogen opmerken, dat aldus de toestand moge zijn, nu er geen bepaling is, die het verbiedt, dus zoolang men geen reden heeft om de zaak te bemantelen, maar dat de opmerking van de Regeering in de Memorie van Antwoord niet den tegenwoordigen toestand betreft, maar dien welke ontstaan zal, als een verbod zal zijn uitgevaardigd.

Wordt zulk een verbod uitgevaardigd, dan hebben zoowel de tapper als de slijter van het contract er natuurlijk belang bij, om dit op niet-waarneembare wijze te doen. De geachte afgevaardigde zegt: de tappers kennen de menschen wel. Dat is zoo; maar dit helpt niet, want het is niet de vraag, of zij de menschen kennen, maar of men het bewijs kan leveren, dat men het sluiten van een contract van dien aard heeft toegelaten. Wanneer het sluiten van een contract gebeurt op een wijze, dat er geen pen, geen inkt, geen papier, geen handslag of iets dergelijks bij voorvalt, geen uiterlijke omstandigheden zijn, waardoor kan blijken van het sluiten van een contract, dan vordert men niets. Ik geloof daarom, dat dit ontwerp een minder geschikte plaats is om het beoogde doel te bereiken; wanneer men een maatregel wil nemen, dan moet hij ook doel treffen, anders gaat men inslapen. Wanneer men dit kwaad wil bestrijden, dan moet men het doen op de nadere wijze, die als resultaat van de verdere overwegingen der Regeering aan de Kamer te zijner tijd zullen worden aangeboden.

De heer **Duymaer van Twist**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Regeering voor de bereidwilligheid waarmede zij nogmaals verklaard heeft mede te willen werken tot alles wat kan strekken in het belang van de schipperij. Alleen zou ik nog willen vragen of het mogelijk is in de voorstellen die door de Regeering zijn aangekondigd, een bepaling op te nemen van dien aard, dat daardoor ook het kwaad wordt ondervangen van het sluiten van bevrachtingscontracten in tapperijen. Wanneer dit niet het geval is, dan heeft men te dien opzichte aan de gedane toezeggingen niet veel. In verband nu met mijn opmerkingen betreffende het Regeeringsantwoord heeft de Minister gezegd, dat de schippers die contracten sluiten dit op een wijze zullen doen dat men het niet ziet. Ik meen met de Regeering hieromtrent te moeten verschillen. Het sluiten van de contracten gaat niet geheim, maar tal van schippers zijn er in betrokken. De zaak loopt dus niet tusschen twee personen af, maar bovendien zijn er steeds verschillende personen bij tegenwoordig. En als men nu de commissiën heeft, waardoor het scherpere toezicht wordt uitgeoefend en men bovendien moet rekenen met de preventieve werking, zal de Minister mij wel willen toegeven, dat een wijziging in het artikel, als ik de eer had aan te geven, mede moet werken tot beperking van het drankgebruik en zeker nimmer kan schaden. Is dit juist, dan zou ik willen vragen waarom dan de redactie door mij voorgesteld niet kan worden overgenomen, welke redactie tevens tot het gewenschte doel leiden zal.

Waar de Minister dus zal moeten toegeven, dat de bepaling niet schadelijk kan werken, daar zou ik wel in overweging willen geven om ze alsnog op te nemen. Ik zou den Minister althans wel willen vragen of een amendement in dien geest op steun der Regeering zou kunnen rekenen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Wanneer deze zaak tot nadere uitwerking komt, dan zal natuurlijk ook op deze zijde van het kwaad de aandacht van de Regeering gevestigd zijn. Het ligt in den aard van de zaak, dat de Regeering het kwaad inziende, geen poging zal nalaten ter bestrijding.

De beraadslaging wordt gesloten en onderart. 15 *k* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 15 *l*, luidende:

„1. Het is verboden, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, kansspelen toe te laten.

2. Het is verboden, in daarvoor door Ons aangewezen gemeenten, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, of in de aanhoorigheid van zoodanige localiteit zonder toestemming van den burgemeester muziek, vertooningen of andere verrichtingen ten vermake van het publiek toe te laten. Deze bepaling is niet van toepassing op eene localiteit, waarvoor eene vergunning is verleend ingevolge art. 2 *a*, eerste lid.

3. De toestemming, bedoeld in het vorige lid, wordt telkens voor niet langer dan vijf jaren gegeven en kan te allen tijde worden ingetrokken. Intrekking geschiedt bij met redenen omkleed besluit."

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund naar aanleiding van dit artikel een paar vragen aan de Regeering te doen.

Volgens de eerste alinea is het verboden in een voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders vergunning is verleend, kansspelen toe te laten.

Mijn eerste vraag is deze. Is het naar de meening van de Regeering voldoende wanneer men het kwaad van het hazardspel wil weren, om hier alleen te spreken van kansspelen? De Kamer zal begrijpen waarom ik die vraag doe. De Hooge Raad heeft uitgemaakt, dat spelen zooals althans ten vorigen jare nog voorkwamen op Scheveningen op de pier en andere plaatsen, niet waren hazardspelen maar behendigheidsspelen. Ik laat daar of die beslissing juist is, maar ik meen, dat, wanneer dergelijke spelen zijn veroorloofd, ook al zijn hazardspelen verboden, het weinig beteekent of men hazardspelen zonder meer verbiedt. De vraag rijst, of het niet beter ware, juist met het oog op hetgeen in Scheveningen is voorgevallen, te lezen: kansspelen en andere door Ons daarmede gelijk te stellen spelen, waaronder men dan de zoogenoemde behendigheidsspelen zou kunnen begrijpen.

Ik verlies niet uit het oog, Mijnheer de Voorzitter, dat hier in dit artikel niet gesproken wordt van hazardspelen, maar van kansspelen, en het is wel mogelijk, dat men juist met het oog op hetgeen in Scheveningen is voorgevallen een ander woord heeft gekozen, maar het is zeer de vraag, of men door hier van kansspelen te spreken niet weer op een andere klip zal stuiten. Ik vrees dat men daardoor aan den éénen kant spelen als het jeu de poule niet zal weren en aan den anderen kant spelen als het dominospel en het dammen zal gaan verbieden, want het begrip „kansspel" is zeer ruim.

Een tweede opmerking. Hazardspelen als vroeger plaats vonden in Ostende en Spa, wil men in elk geval hier verbieden, maar alleen in localiteiten met vergunning. Ik vraag: waarom die beperking? In art. 15 *o* worden de bepalingen omtrent vrouwelijke bediening ook toepasselijk verklaard op lokalen met verlof, en nu is er, mijns inziens, nog meer reden om bedoelde hazardspelen ook niet toe te laten in localiteiten waar bier, wijn, sherry, enz. verkocht wordt dan er reden is om in dergelijke localiteiten vrouwelijke dienstboden te weren.

In de derde plaats een redactie-opmerking. In het tweede lid staat „of in de aanhoorigheid van zoodanige localiteit". Nu wordt in art. 3 gesproken niet van de „aanhoorigheid", maar van de „gebouwde" aanhoorigheid. Nu is mijn vraag, of het woord „gebouwde" nu ook hier niet moet worden bijgevoegd.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde, de heer Borgesius, heeft drie vragen gedaan. Laat mij mogen beginnen met de laatste. In den derden regel van het tweede lid staan de woorden: of in de aanhoorigheid van zoodanige localiteit. Moet, zoo vroeg de geachte afgevaardigde, hier ook niet staan de „gebouwde" aanhoorigheid?

Ik meen, dat dit niet kan. In art. 3 is bepaald, waar de zetel van een vergunning moet zijn, nl. in een huis of wel, wanneer in dat huis zelf geen sterke drank verkocht wordt, maar er in den tuin een lokaal is gebouwd, in dat lokaal in den tuin, zonder dat het huis in de localiteit is opgenomen.

Hier daarentegen is geen sprake van een op zich zelf staande, zelfstandige gelegenheid, maar van een gelegenheid, die annex is aan een localiteit, hetzij dan in een huis of in een gebouwde aanhoorigheid. De aanhoorigheid beteekent dus niet de gebouwde aanhoorigheid, maar alleen wat men daaronder verstaat volgens de uitlegging van den heer Modderman, zooals warandes, terrassen, tuinen, enz. Men zou dus desnoods kunnen zeggen: laat die geheele bijvoeging van de aanhoorigheid weg, omdat onder de localiteit die aanhoorigheid is begrepen.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde de vraag gesteld, of hier niet de huizen met verlof zouden moeten genoemd worden onder de localiteiten, waar dergelijke spelen verboden zijn, waar die huizen toch wel genoemd worden in art. 15*o* bij het verbod van vrouwenbediening. De bepalingen, die aangaande het verlof hier voorkomen, hebben uitsluitend de strekking om de geheime ontduiking van het verbod van sterkendrankverkoop te weren. Nu is het bekend, dat in de gelegenheden, waar de geheime prostitutie heerscht, de ontduiking van het verbod van sterkendrankverkoop groot is. Het is dus niet te doen om het zedelijk kwaad, uit het verlof voortkomende, te keeren, want den wijn- en bierhandel wordt niets in den weg gelegd, maar het verlof heeft men noodig om het verkoopen van sterken drank in het geheim te keeren. Wanneer de geachte afgevaardigde meent dat het toelaten van hazardspelen in verlofhuizen zou strekken om daar den verkoop van sterken drank in strijd met de bepalingen der wet te doen plaats hebben, kan ik dit niet toegeven. De zedelijke invloed door die hazardspelen uitgeoefend, leidt naar mijn meening niet tot dat gevolg en is daarom hier niet aan de orde.

In de derde plaats is gevraagd, of het woord „kansspel" niet een woord is, dat aanleiding kan geven tot min gewenschte interpretaties. Gelijk in de Memorie van Antwoord naar aanleiding van het Voorloopig Verslag is gezegd, was eerst gebezigd het woord „hazardspel". Nadat door de interpretatie van den Hoogen Raad daaraan een beperkte duiding was gegeven, is het woord kansspel genomen, om een begrip te hebben, dat meer omvatte. Nu geef ik den geachten afgevaardigde gaarne toe, dat bij het gebruik van zulke woorden een ander gevaar dreigt, nl. dat er te veel onder begrepen wordt. Dam- en schaakspel, kaartspel, kan men, als men het heel ver wil uitstrekken, er onder begrijpen. Het is moeilijk, een voldoend bepaald woord te nemen; de woorden, die onze taal voor deze zaak heeft, leenen zich niet voor de onderscheidingen, die wij op het oogenblik moeten maken. Intusschen geloof ik niet, dat het woord „kansspel" door den rechter toepasselijk verklaard zal worden op kaartspel en dergelijke, maar alleen op die soort spelen, die men hier poogt te weren. Nu vraagt de geachte afgevaardigde of het, indien men op deze wijze niet tot zekerheid komt, niet beter zou zijn bij Koninklijk besluit of bij algemeenen maatregel van bestuur de spelen te laten opnoemen.

Daar is iets vóór te zeggen. Enumeratie door de Kroon biedt dit voordeel, dat men aan de hand van de practijk kan weren, wat men beoogt te weren. De geachte afgevaardigde zal mij evenwel toestemmen, dat zij ook het gevaar oplevert dat elk jaar nieuwe spelen verzonnen worden. Bij de huiselijke spelen komen ook ieder jaar nieuwe spelen op, waaraan men een anderen naam geeft. Ik geloof daarom, dat men, als men de bedoeling van den geachten afgevaardigde wil bereiken, dan veel liever ongeveer dezen weg zou moeten uitgaan, dat men bijv. bepaalde, dat het verboden is spelen toe te laten, waarbij, ook al heeft eenige geoefendheid of behendigheid invloed op den uitslag, toch de kans voor den uitslag overwegend is. Dan heeft men de twee elementen van kans en behendigheid en is bepaald, dat alleen die spelen zijn verboden, waarbij, al wordt er eenige behendigheid of geoefendheid bij te pas gebracht, toch het fortuite als zoodanig is de overwegende factor.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Over de quaestie van gebouwde of niet gebouwde aanhoorigheid zal ik thans niet meer spreken. Misschien zal bij de strafbepalingen daarop nog worden teruggekomen.

Wat mijn tweede vraag betreft, of het niet wenschelijk zou zijn hazardspelen als de roulette ook niet toe te laten in huizen met verlof, antwoordde de Minister, dat waar in artikel 15*o* een verbodsbepaling is opgenomen met betrekking tot vrouwelijke bediening voor dergelijke localiteiten, dit alleen en uitsluitend is geschied om daardoor den clandestienen verkoop van sterken drank tegen te gaan en niet om in dergelijke gelegenheid onzedelijkheid en prostitutie te bestrijden, terwijl daarentegen het al of niet toelaten van hazardspelen of kansspelen niets met den clandestienen verkoop te maken heeft. Die verklaring van de regeeringstafel is niet zonder gewicht, want art. 15*o* krijgt daardoor een veel meer beperkte beteekenis dan velen zullen hebben gedacht.

Waar toch de burgemeester volgens dat artikel bevoegd zal zijn om vrouwelijke bediening toe te laten, indien daarvoor termen zijn, daar blijkt nu, dat, volgens 's Ministers bedoeling, de burgemeester op een dergelijk verzoek alleen dan afwijzend zal beschikken, indien hij bevreesd is dat door het toelaten van vrouwelijke bediening het gevaar voor clandestienen verkoop van sterken drank zal toenemen.

Tot dusver meende ik en velen met mij, dat deze bepaling een veel ruimere beteekenis had, namelijk om in de drankhuizen de prostitutie zooveel mogelijk tegen te gaan. Intusschen — dat erken ik — bij een zoo beperkte uitlegging van art. 15*o* is er geen reden om de verbodsbepaling, die thans in behandeling is, ook van toepassing te maken op localiteiten met verlof.

Blijft over het verbod van kansspelen in localiteiten met vergunning. De Minister heeft mij toegegeven, dat, door hier het woord „kansspelen" in plaats van het woord „hazardspelen" te gebruiken, daardoor het gevaar ontstaat, dat ook hoogst onschuldige spelen, zooals domino, dammen en zelfs een whistje, per se — hier is geen dispensatie mogelijk — in localiteiten met vergunning geweerd zullen kunnen worden. En aan den anderen kant stemt de Minister toe, dat, ook al wordt het woord „hazardspelen" door „kansspelen" vervangen, daardoor nog volstrekt niet de waarborg wordt verkregen, dat de Hooge Raad, weer geroepen wordende om over het jeu de poule uitspraak te doen, niet andermaal een arrest zou wijzen, waarbij verklaard wordt dat het jeu de poule geen kansspel is.

De Minister heeft dan ook geen bezwaar een andere redactie in overweging te nemen en Zijn Excellentie heeft zelfs reeds een andere redactie voorgelezen. En ofschoon ik die nieuwe redactie niet woordelijk heb kunnen opschrijven, zoo wil het mij toch voorloopig voorkomen, dat het een verbetering zou zijn. Heb ik het goed verstaan, dan komt die gewijzigde redactie hierop neder, dat verboden zullen worden de kansspelen, waarbij de kans meer dan de behendigheid een hoofdrol speelt.

Welnu, ik zou niet durven beweren dat door een dergelijke redactie reeds de steen der wijzen is gevonden, maar waar ik ze een verbetering acht, meen ik toch den Minister in overweging te moeten geven die wijziging in het artikel aan te brengen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ik gaf zooeven den geachten spreker toe, dat het woord „kansspel" in deze kan opgevat worden, alsof onschuldige spelen daardoor zouden zijn uitgesloten. Ik voegde daarbij — en ik herhaal het thans —, dat ik mij niet kan voorstellen — en de geachte spreker ook wel niet —, dat ooit door den Hoogen Raad aan het woord dergelijke duiding zou gegeven worden.

Wij hebben gezien, dat zelfs het woord „hazardspel", tegen veler verwachting in zooveel beperktere zin is geduid, dat zelfs het *jeu de poule* daarbuiten viel. Zou men nu meenen, dat diezelfde rechterlijke macht, die er zoo op bedacht is dergelijke uitdrukking in haar meest beperkte duiding te nemen, juist bij het woord „kansspel" zou zeggen, dat het zoo uitgebreid mogelijk moet genomen worden? Ik meen van niet.

Wanneer nu hier uit de discussiën duidelijk genoeg gebleken is, dat het metterdaad niet zoo bedoeld is, dan zal die engere duiding daardoor versterkt worden.

Blijft de geachte spreker echter van meening, dat het desniettemin beter is de redactie in dien zin te wijzigen, dan wil ik hem gaarne de redactie, zooals ik haar in eersten termijn aangaf, nog eens voorlezen.

Mijn bedoeling was, dat dan voor „kansspelen toe te laten" gelezen zou worden: spelen toe te laten, waarbij, ook al oefent de behendigheid invloed op den uitslag, toch de kans voor den uitslag overwegend is".

Ik zie echter de noodzakelijkheid van wijziging niet in. Het woord „kansspel" zal niet licht in te engen zin worden gebezigd. Men komt met het bezigen van stadhuiswoorden veel verder dan met breede omschrijvingen.

De heer **de Savornin Lohman**: Het spijt mij dat ik mij weder in het debat moet mengen.

Ik had het woord „kansspel" niet anders opgevat, dan in de beteekenis van „hazardspel", maar nu ik zie, dat andere spelen ook daarin begrepen worden en niet bedoeld wordt hazardspel in zijn engeren vorm, maar ook in ruimeren zin, komt het mij voor, dat het zeer gevaarlijk is het woord „kansspel" te laten staan. Het is mogelijk, dat men geen middel kan vinden om jeu de poule uit te zonderen, maar dan moet men het maar laten staan. Met deze bepaling echter sluit men alle spel uit, en niet alleen zuiver hazardspel, want al is men nog zulk een fijn speler, als men geen goede kaarten heeft, verliest men. Met domino en dergelijke spelen is hetzelfde het geval.

Voor menigeen is het aangename van het spel natuurlijk de vlugheid in het spelen. Zeker, men moet niet om winst spelen, maar feitelijk — dit kan, dunkt mij, ook de Hooge Raad niet betwisten — speelt bij alle spelen de kans op winst de hoofdrol. Daarom zou ik in overweging willen geven het woord „hazardspel" te laten staan. Nu kan de Hooge Raad zeggen, dat jeu de poule daaronder niet begrepen is, daar is niets aan te doen, zoolang men geen betere grens kan vinden. Men kan toch de boeren niet verbieden te domineeren; dan komt er oproer!

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord „kansspel" nooit anders opgevat dan als een spel, waarvan men de uitkomst, wanneer het een zeer groot aantal gevallen betreft, langs mathematischen weg met zekerheid kan voorspellen. Wanneer er wordt gespeeld met de roulette, weet men hoeveel gevallen zich kunnen voordoen die den speler gunstig en ongunstig zijn, en dan kan men van te voren langs mathematischen weg aantoonen, wat na een zeker groot aantal spelen moet zijn het verlies en de winst aan den eenen en aan den anderen kant. Wanneer een spel op die wijze is georganiseerd, draagt het mijns inziens den naam van kansspel.

Precies hetzelfde zien we bij het dobbelspel. Als men speelt, zooals men dikwijls op het ijs door kinderen kan zien doen, met drie dobbelsteenen „beneden negen of boven twaalf", dan kan men ook daar voorspellen wat na een zeker aantal spellen het verlies of de winst voor den houder van het spel of de deelnemers moet zijn. In dien zin moet mijns inziens het woord kansspel worden opgevat, maar niet in dezen zin, dat daaronder ook valt elk spel met kaarten, waar steeds het toeval op het krijgen van goede kaarten invloed uitoefent.

Ik geloof dan ook dat volkomen juist is wat zooeven door den heer Lohman is gezegd, dat men geen kansspel moet noemen een spel dat de zooeven door mij aangegeven beteekenis niet heeft.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Nu tegen het begrip van „kansspel" bedenkingen zijn gerezen, waarvan men de oplossing niet meent te mogen toevertrouwen aan de rechterlijke macht, zal er ter voorkoming van deze moeilijkheid weinig anders overschieten, dan het woord „kansspelen" weer te vervangen door het woord „hazardspelen", omdat dit reeds in onze wetgeving voorkomt en een min of meer omlijnd begrip is, iets dat van „kansspelen" niet kan gezegd worden. Leest men „hazardspelen", dan zal men geen gevaar loopen, dat daaronder ooit zal worden verstaan dominospel en dergelijke. Maar dan zou, na de beperkte interpretatie, die van het begrip „hazardspelen" gegeven is, een nadere bepaling moeten volgen, waarbij wordt uitgesproken, dat onder hazardspelen wordt begrepen elk spel, waarbij wel in het algemeen de kans op winst van het toeval afhangt, doch die kans toeneemt met de meerdere geoefendheid of de grootere behendigheid van den speler. Door deze toevoeging wordt van het begrip hazardspel een verklaring gegeven, waardoor spelen als het jeu de poule en dergelijke er onder vallen. Wanneer van de zijde van degenen, die bedenkingen hadden, geen amendement wordt voorgesteld, is de Regeering bereid die wijziging aan te brengen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is in onderart. 15*l* wijziging gebracht, ten gevolge waarvan in de eerste alinea in plaats van „kansspelen", wordt gelezen: „hazardspelen", terwijl een nieuwe tweede alinea wordt ingevoegd, luidende:

„Onder hazardspel wordt begrepen elk spel, waarbij wel in het algemeen de kans op winst van het toeval afhangt, doch die kans toeneemt met de meerdere geoefendheid of de grootere behendigheid van den speler."

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Mijns inziens is met de redactiewijziging, die de Regeering nu voorstelt, toch de moeilijkheid niet uit den weg geruimd. Volgens mijn opvatting moet onder kansspel feitelijk precies hetzelfde worden verstaan, als onder hazardspel, namelijk een spel, waarbij de kans op winst uitsluitend van het toeval afhangt. Nu krijgen wij, dat onder hazardspel zullen worden begrepen de spelen, waarbij de kans op winst niet uitslnitend van het toeval afhangt, maar toch min of meer. Welke spelen zullen nu daaronder in het vervolg niet gerangschikt kunnen worden? Wanneer men afstand doet van de bepaling, dat de uitslag van een spel uitsluitend moet afhangen van het toeval, is er geen grens, en kan biljartspel en elk kaartspel onder de redactie van de Regeering vallen. Daarom zoude ik gaarne zien, dat de Regeering zich bepaalde tot de eerste wijziging van het woord kansspel in hazardspel en de verdere toevoeging achterwege bleef.

De heer **de Savornin Lohman**: De bedoeling van de Regeering begrijp ik wel; door haar worden hazardspelen eerst opgevat in den strengen zin door den Hoogen Raad daaraan gehecht, maar nu wordt een zekere uitbreiding daaraan gegeven, en daarbij zijn dezelfde woorden gebruikt die de Hooge Raad heeft gebezigd in de quaestie van het jeu de poule. Maar het is niet te ontkennen dat hier eigenlijk alle spelen onder vallen.

Het komt mij voor, dat men iets anders wil beletten dan hetgeen in dit artikel staat, namelijk dit, dat degeen die een tapperij of een andere onderneming heeft, daaraan toevoegt een gelegenheid, een inrichting om te spelen. Wanneer men dat kon verbieden, dan zou ik dat zeer gaarne uitgebreid zien tot alle soort van kansspelen. Maar wat men niet wil, en ook niet moet verbieden, is hetgeen de bezoekers in de tapperij doen; die moeten vrij blijven; die mogen natuurlijk niet op openbare plaatsen hazardspelen spelen, want dan vallen zij onder de algemeene bepalingen van het Strafwetboek. Men heeft zich tot nog toe in deze wet niet bemoeid met de bezoekers, maar alleen met de tappers. Het is een gevaarlijk gebied dat men gaat betreden als men zich gaat bemoeien met de bezoekers. Zoo stuit men al dadelijk op deze moeilijkheid, dat men voor de vraag komt te staan: wie zal het moeten beoordeelen in de tapperij; moet de tapper beoordeelen welk soort spel tusschen de bezoekers gespeeld wordt? Ik kan op dit oogenblik niet alle strafbepalingen nagaan, maar hoogst waarschijnlijk zal de tapper worden gestraft omdat zulke spelen in zijn herberg worden gespeeld. En nu is het, als men geen precies omschreven begrip heeft, zeer moeilijk na te gaan, of hetgeen gespeeld wordt hazard is. Zelfs in sociëteiten hebben commissarissen zelden dat spelen kunnen tegenhouden, waar dit verboden was. En het zal nog veel moeilijker worden in die openbare gelegenheden.

Mij dunkt, dat het eenvondigst zou zijn te laten staan hazardspel, met de door de Regeering voorgestelde bijvoeging, en dan duidelijk te doen uitkomen, dat het artikel alleen betrekking

heeft op de spelen die uitgaan van en gehouden worden door den houder van de vergunning; dan zou ik er geen bezwaar tegen hebben. Ook het bekende jeu de poule is een onderneming van iemand die er werk van maakt en gelegenheid geeft aan de bezoekers van een restauratie zich daar te wijden aan het spel. Zulk een spel spelen de spelers niet onderling. Ik weet wel dat men er misbruik van kan maken; dat er personen te vinden zijn die onder den schijn van als gewone bezoekers te spelen, den bezoekers gelegenheid bieden tot spelen. Maar dit is een zaak, die de rechter in elk speciaal geval zal moeten uitmaken. Daar waar als het ware vaste croupiers zijn, kan het gemakkelijk worden uitgemaakt dat aldaar het spel uitgaat van den ondernemer zelf.

Een amendement zal ik niet voorstellen, maar met het artikel, gelijk het nu luidt, kan ik niet meegaan.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet eerlijk bekennen dat ik de oppositie, welke gevoerd wordt tegen de zooeven door de Regeering opgenomen bijvoeging, niet recht begrijp. Wat toch is de zaak? In ons Strafwetboek is sprake van hazardspelen. Nu dacht ik dat wij het er zoowat allen over eens waren, dat de zeer strenge beteekenis die ten gevolge van de bekende uitspraak van den Hoogen Raad het begrip „hazardspelen" heeft gekregen, verruiming behoeft.

Wij betreuren het, zoo dacht ik, dat sommige ergerlijke kansspelen door de jurisprudentie niet onder dat begrip van hazardspel gebracht zijn kunnen worden. Nu er dus een gelegenheid is, om, in afwachting van de toegezegde Novelle, dat eng begrensde begrip alvast hier uit te breiden, bestaat daartegen, naar ik meen, geen bezwaar. Immers, dus handelende doen wij hetzelfde wat de vroegere wetgever in meer dan één artikel van den Negenden Titel van het Eerste Boek van het Wetboek van Strafrecht gedaan heeft omtrent andere begrippen.

En hoe doen wij dit nu?

Wij begrijpen volmaakt, dat er spelen zijn, waarbij het toeval uitsluitend een rol of bijna uitsluitend een rol speelt. Wij begrijpen dat daarnaast spelen bestaan, waarbij behendigheid uitsluitend of bijna uitsluitend een rol speelt.

Nu moeten wij met onze uitbreidende omschrijving tusschen deze beide uitersten doorzeilen; wij moeten daarbij natuurlijk veel overlaten aan het goed inzicht van den rechter; maar we behooren toch in onze uitbreidende omschrijving den rechter richtsnoer te geven. We bereiken m. i. dit doel door aan de uitdrukking „hazardspel" een nadere bepaling toe te voegen, waarbij het begrip, zonder van aard te veranderen, toch eenigszins verruimd wordt naar den kant van de behendigheid, maar stellig zonder de grens te overschrijden, die in acht genomen moet worden. Immers, wanneer men let op de duidelijke bewoordingen der uitbreidende bepaling, overgenomen uit het bekende arrest van den Hoogen Raad betreffende het „jeu de poule", blijkt voldoende, dat de natuurlijke beteekenis van hazardspel ook in de uitbreidende bepaling op den voorgrond blijft staan, en dat met het zuivere hazardspel slechts gelijk gesteld worden — niet, zooals de heer Lohman zeide — alle spelen, maar alleen die spelen waarbij, ofschoon ze niet zuiver hazardspel zijn, toch ook in het algemeen de kans op winst van het toeval afhangt, met dien verstande, dat die kans toeneemt met de meerdere geoefendheid of behendigheid van den speler.

Wordt nu deze bepaling wet, dan zullen er derhalve zeker zoodanige gevallen in de toekomst voorkomen, ik noem b.v. het jeu de poule en dergelijke, waarbij de rechterlijke macht, met deze uitbreidende beteekenis in de hand, zal uitmaken, dat wij te doen hebben met hazardspelen.

Hoever alsdan het uitgebreide begrip zal gaan, zal de rechter voor elk bijzonder geval hebben uit te maken. Maar daarin ligt niets vreemds, want dergelijke quaestiën heeft hij voor ons Strafwetboek duizenden malen per jaar te beslissen. En vrees, dat hij allerlei onschuldige spelen onder het begrip zal trekken, behoeft daarbij m. i. niet te bestaan. Ik zie derhalve geen reden waarom deze bijvoeging op dit terrein niet voldoende zou te gemoet komen aan den wensch van degenen die het begrip hazardspel eenigermate althans willen verruimen, terwijl het mij voorkomt dat daartegen evenmin overwegende practische bezwaren bestaan.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof toch inderdaad dat de Minister van Justitie moeilijk zal kunnen volhouden wat hij zooeven gezegd heeft. Ik ben zeer geneigd om mede te gaan, wanneer een goede redactie kan worden gevonden, maar er staat nu: elk spel, waarbij wel in het algemeen de kans op winst van het toeval afhangt, doch die kans toeneemt met de meerdere geoefendheid of de grootere behendigheid van den speler.

Nu vraag ik iedereen die het spel van domino kent — ik noem dit, omdat het veelal in de herbergen gespeeld wordt — of daar de winst niet afhangt van het toeval? En hetzelfde kan men zeggen van bijna alle kaartspelen. De kans op winst neemt daar echter ook toe bij de grootere behendigheid of meerdere geoefendheid van den speler. De meest geoefende zal met slechte steenen of met slechte kaarten soms toch nog wel winst maken, maar de hoofdzaak is of men gelukkig speelt. Dat weet iedereen die die spelen kent en daarom wensch ik te vragen of in het artikel wel staat, wat de Minister bedoelt.

Ik zie geen kans om de juiste grens te vinden, omdat ik niet geloof dat die er is. Men kan zeggen, dat het jeu de poule niet goed is, maar ik vind het verbazend moeilijk, indien het waar is, dat de uitkomst van het jeu de poule ook afhangt van de behendigheid van den speler, een principieel verschil aan te geven tusschen het jeu de poule en bijv. het dominospel. Practisch zou het zijn, wanneer men het onderscheid hierin zocht of het spel uitgaat van den huurder van de tapperij of het bierhuis.

Men zou dan misschien kunnen lezen — ik zal mij echter onthouden van het voorstellen van een geïmproviseerd amendement —: „Het is verboden in een voor het publiek toegankelijke localiteit hazardspelen te houden of te laten houden."

In mijn oog is kansspel hetzelfde als hazardspel, maar ik houd mij aan de laatste uitdrukking, omdat door den Hoogen Raad daaraan nu een welomschreven beteekenis is gegeven.

De bepaling is, zóó geredigeerd, wel niet heel mooi, maar zij geeft misschien een oplossing, want dan bereikt men den vergunninghouder en den persoon door wien hij het hazardspel laat houden.

Met het voorstel, zooals het thans door de Regeering is gedaan, kan ik mij moeilijk vereenigen.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de redeneering van den geachten afgevaardigde niet vrij is van inwendige tegenspraak.

Volgens den geachten spreker zou het kaartspel een hazardspel zijn. Maar dan vraag ik, Mijnheer de Voorzitter, wat schaadt dan in die redeneering de bijvoeging, want dan is het kaartspel reeds hazardspel, ook zonder haar. Doch die meening van den geachten afgevaardigde is nu juist in strijd met het gevoelen van den Hoogen Raad, die niet alleen niet het kaartspel, maar zelfs niet het jeu de poule beschouwt als hazardspel. Op dat standpunt nu hebben wij practisch ook ons te stellen bij de beoordeeling der toevoeging. We hebben daarbij, het zij mij vergund het te zeggen, meer te maken met de opvatting van de jurisprudentie dan met de individueele opvatting van den geachten afgevaardigde of van wien ook. Ook volgens de aanvulling zal, evenals bij het *zuiver* hazardspel, de kans op winst van het toeval moeten *afhangen*, daarin ligt het begrip hazardspel. Dat moet de geachte afgevaardigde in het oog houden, wanneer hij spreekt over kaart- en dominospel en dergelijke spelen en — mijns inziens ten onrechte — meent, dat deze onder de uitbreidende bepaling zouden zijn te brengen. Immers aan dat begrip wordt door de uitbreidende bepaling niets veranderd, maar slechts iets toegevoegd, namelijk dit, dat de kans op winst, die van het toeval afhangt, toeneemt met de meerdere geoefendheid en de grootere behendigheid van den speler. Ik moet dus, Mijnheer de Voorzitter, blijven verklaren, ook na den geachten afgevaardigde te hebben gehoord, dat ik bij mijn oorspronkelijke opvatting volhard.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Op gevaar af een geïmproviseerd amendement in te dienen, zou ik toch willen voorstellen om de tweede zinsnede door den Minister aan het artikel toegevoegd, weder uit het artikel weg te nemen. Daardoor zal

dan de uitbreiding van het begrip hazardspel, door den Minister gegeven, weder vervallen.

Ik geloof toch inderdaad dat men anders gevaar loopt, dat de strafbepaling ook zal worden toegepast op ieder die in zijn herberg toe laat het gewone kaartspel. Het is volkomen te recht door den heer Lohman gezegd, dat de definitie van den Minister op dit gewone kaartspel ook van toepassing zal zijn.

In de eerste plaats beslist het toeval over de distributie van de kaarten, en in de tweede plaats neemt de kans op winst toe met de meerdere behendigheid en de grootere geoefendheid van den speler. Het verbod van het toelaten van deze spelen is dus een gevolg van deze bepaling.

Ik stel dus voor om uit het artikel weder te schrappen de woorden zooeven door de Regeering in het artikel gebracht.

De **Voorzitter**: Door den heer Bos is een amendement voorgesteld, strekkende om de nieuwe tweede alinea, zooeven door de Regeering voorgesteld, uit het artikel te doen vervallen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Idsinga, Verhey, den Tex, Nolting en Ketelaar, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de door de Regeering aangebrachte wijziging en het amendement door den heer Bos voorgesteld, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging geen bezwaar, en zij vindt daarom dan ook reden om aan de Kamer de aanneming van het amendement van den heer Bos te ontraden.

Toch geloof ik, dat er in de redactie iets is, dat deze onduidelijker maakt dan zij behoeft te zijn. Er staat: onder hazardspel wordt begrepen spel waarbij wel in het algemeen de kans op winst van het toeval afhangt, doch die kans kan toenemen met de meerdere geoefendheid van den speler of met zijn grootere behendigheid.

Waarop heeft dit „in het algemeen" nu betrekking? Men zou kunnen zeggen, dat „in het algemeen" beteekent dat voor de meeste menschen de kans van het toeval afhangt, maar dat bij bijzondere geoefende of behendige menschen die kans niet meer van het toeval afhangt. En dat is waarschijnlijk niet de bedoeling. Wanneer nu in de eerste plaats het woordje „wel" werd weggenomen en „doch" werd vervangen door „ook wanneer", dan zou men deze redactie krijgen: onder hazardspel wordt begrepen een spel waarbij in het algemeen de kans op winst van het toeval afhangt, met andere woorden, spelen worden dan alleen als hazardspelen beschouwd, wanneer in het algemeen de kans op winst van het toeval blijft afhangen. Dit is dan de eigenlijke bepaling. Nu de toevoeging. Maar die kans kan toenemen bij meerdere geoefendheid of grootere behendigheid van den speler.

Of hierdoor het spel ophoudt te behooren tot de hazardspelen moet afhangen van het antwoord op de vraag: Is bij dit spel in het algemeen de kans op winst afhankelijk van het toeval? Is het antwoord op die vraag neen, dan is het spel geen hazardspel in den zin dezer wet, ook wanneer in vele gevallen de kans op winst van het toeval afhangt. Dit is beter uitgedrukt, wanneer men „doch" vervangt door „ook wanneer".

Ik meen, dat met deze twee wijzigingen de bedoeling van de invoeging beter uitkomt. Wordt dan bewezen voor de rechtbank, dat het mogelijk is door oefening de kansen te laten toenemen, dan blijft het spel toch in den zin dezer wet hazardspel, wanneer maar in het algemeen de kans op winst afhangt van het toeval.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering is niet zoozeer gehecht aan de preciese bewoordingen harer eigen redactie, dat zij niet zou kunnen inzien, dat de wijzigingen, aangegeven door den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs, inderdaad een kleine verbetering bevatten. Zij neemt derhalve die wijzigingen beide over.

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt een wijziging gebracht in de nieuwe tweede alinea van het artikel en wel, dat het woord „wel" vervalt en dat het woord „doch" vervangen wordt door „ook wanneer".

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord. Wij trachten nu met allerlei bijvoegingen en schrappingen het artikel draaglijk te maken, maar toch is er nog een ondnidelijkheid in. Wat is nl. „toeval"? Een gewoon mensch kan het misschien weten, maar van Christelijke zijde zou ik gaarne een definitie van het woord „toeval" ontvangen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Bos wordt in stemming gebracht en met 35 tegen 33 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Vliet, Okma, Nolens, van der Zwaag, Travaglino, Duymaer van Twist, Fruytier, Pompe van Meerdervoort, van den Berch van Heemstede, van Wassenaer van Catwijck, Troelstra, van Löben Sels, van Alphen, Raymakers, Aalberse, van Veen, Arts, Bijleveld, van Heemstra, de Vries, de Waal Malefijt, Schaper, van Dedem, Krap, Brants, Helsdingen, van de Velde, Staalman, Hugenholtz, ter Laan, Schokking, Talma, Sluis, van Asch van Wijck en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van der Vlugt, Willinge, Goeman Borgesius, van Idsinga, de Ram, de Savornin Lohman, van Gijn, de Visser, Hubrecht, Michiels van Verdnynen, Röell, Drucker, Bos, van Limburg Stirum, Pijnacker Hordijk, Janssen, Lieftinck, de Klerk, Goekoop, Ferf, de Boer, Rink, Dolk, Zijlma, Fock, van Bylandt, Mees, Verhey, Roessingh, den Tex, Ketelaar, Nolting en van Raalte.

Onderart. 15 *l* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van de heeren Hugenholtz, Helsdingen, van Kol, ter Laan, Melchers en Troelstra, strekkende om na onderartikel 15 *l* een nieuw onderartikel 15 *l bis* in te voegen, luidende als volgt:

„Het is verboden in gemeenten waar en op dagen waarop stemmingen en herstemmingen plaats hebben voor leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, der Provinciale Staten en van den gemeenteraad, in voor het publiek toegankelijke localiteiten waarvoor vergunning is verleend, uitgezonderd die in een logement alleen aan logeergasten, sterken drank in het klein te verkoopen, te schenken, toe te dienen of te verstrekken."

De heer **Hugenholtz** ontvangt het woord tot toelichting van het amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De zaak welke tot dit amendement heeft aanleiding gegeven, is tot mijn leedwezen niet besproken in de gewisselde stukken, ofschoon zij in de afdeelingen wel is ter sprake gebracht. Schijnbaar is deze zaak dus onvoorbereid, maar het kwaad dat wij door dit amendement trachten te beperken is urgent en ook notoir genoeg, om de zaak hier te bespreken.

Het kan niet ontkend worden, dat juist op verkiezingsdagen het drankmisbruik door de verkiezingen sterk in de hand wordt gewerkt, zoowel indirect als direct en dat omgekeerd de verkiezingen en dus het politiek leven in gevaar wordt gebracht door den drank.

De indirecte invloed van den sterken drank op de verkiezingen volgt uit de opwinding, welke op dergelijke dagen bestaat. Men wenscht de kansen voor en tegen te overwegen, en doet dit in opgewonden stemming en gaat daardoor licht over tot het gebruik en misbruik van sterken drank.

Maar vooral op het platteland, waar men groote afstanden heeft af te leggen om ter stembus te komen en waar men gedwongen is om bij de stembus eenigen tijd zich op te houden, is aanleiding om tot drankgebruik en daaruit voortvloeiend drankmisbruik te komen.

Nu de directe invloed van de verkiezingen op het drankmisbruik.

Wij hebben daarvan in de afgeloopen jaren zeer sterke staaltjes gehoord, voornamelijk afkomstig van de zuidelijke provinciën, maar toch niet alleen daar.

Ik mag wel zeggen, dat wat er in het vorig jaar bij de gemeenteraadsverkiezingen op het platteland en ook bij de laatste

verkiezing voor de Tweede Kamer in het district Sittard is voorgevallen, alle menschen van goeden wil heeft aangegrepen en dat voornamelijk van de Zuidelijke provinciën zelf noodkreten zijn opgegaan om toch te zorgen dat de kiesdistricten voortaan niet meer zouden worden bezoedeld door den invloed van den sterken drank.

Ik heb hier voor mij liggen een bericht uit de Noordbrabantsche Courant van het laatst van Mei 1903, waarin voorkomt deze zinsnede: „Op tal van plaatsen dronkemanstooneelen — kiezers van de eene naar de andere vergunning getrokken, want voor elken candidaat waren bepaalde herbergen], waar gratis werd getapt en gezwolgen, o, zoo stichtend!"

Uit dezelfde courant een bericht uit het district Heusden, waaruit ik alleen voorlees: „Het is schandelijk, ergerlijk toegegaan; er is gezopen."

Een bericht uit het *Dagblad van Noordbrabant* omtrent de gemeenteraadsverkiezing in Woensdrecht, waaruit ik deze passage aanhaal: „Ook de lieve schooljeugd, overal, maar vooral op dit punt vertegenwoordigd, waar het gemeentehuis en de gemeenteschool elkanders vis à vis zijn, profiteerde van de gelegenheid; drong de herbergen binnen of wel werd door kennissen getracteerd, zoodat een groot aantal kinderen 's middags dronken in de school zat. Ik zelf had een tiental leerlingen, die bepaald dronken waren, en zelfs was er één kind zoo bedwelmd, dat het op het speelplein neer lag als een krachteloos wezen."

In *De Maasbode* wordt — en dit kenschetst den invloed van de verkiezingen op het gebruik van sterken drank en omgekeerd — medegedeeld, dat van de 4942 uitgebrachte stemmen niet minder dan 204 ongeldig waren, wel een bewijs hoevelen blijkbaar onder den invloed van sterken drank hun stem hadden uitgebracht.

Pastoor Wijnen komt dan ook in *De Tijd* verklaren, dat de candidaten in Limburg op een vloed van jenever en bier de Kamer binnengeloodst worden.

Het is echter niet alleen in Limburg en Noordbrabant zoo. Ik heb hier een motie, aangenomen door de afdeeling Tiel van de Nederlandsche Vereeniging tot afschaffing van alcoholhoudende dranken, welke motie aldus luidt: „De afdeeling Tiel der Nederlandsche Vereeniging enz., in kennis gesteld van het feit, dat bij de laatst gehouden gemeenteraadsverkiezing alcoholische dranken hebben moeten dienen om kiezers naar de stembus te drijven, spreekt daarover hare sterke afkeuring uit."

In Sas van Gent schijnt hetzelfde geschied te zijn.

Van 1901 wordt gemeld, dat daar de kiezers in een café bij het stadhuis door de stemwervers der beide candidaten werden aangeklampt, dat ze konden drinken naar hartelust; dat ze, daarna naar de stembus geleid werden en terugggekeerd, weer gingen drinken en ijveren voor den candidaat die ze onthaald had.

Ik zal niet meer staaltjes opnoemen, want het zou zijn, balken naar Noorwegen dragen. Ieder is er van overtuigd dat bij de verkiezingen sterke drank een al te groote rol speelt.

Het is met deze aanhalingen niet mijn bedoeling geweest eenige blaam te werpen op een politieke partij, want het kwaad zit dieper. Het is niet kunstmatig opgezocht door de leiders van verkiezingscampagnes, maar zit ingeworteld in sommige deelen der bevolking zelf, welke helaas nog een zeer lage opvatting van het politiek leven hebben. Die kiezers stemmen niet op den candidaat, omdat zij in hem vertegenwoordigd vinden een zekere richting of partij, waaraan zij hun adhaesie hebben betuigd, maar om hem persoonlijk een pleizier te doen, omdat het zoo'n goede kerel is, omdat hij in de buurt veel invloed heeft. Zij meenen nu dat, als zij voor een persoon ijveren, die persoon er ook direct belang bij heeft om gekozen te worden, dat daar moet gelden de regel: voor wat, hoort wat. Zij denken: als wij onze stem geven aan den candidaat, dan moet hij ons ook een borrel of een glas bier geven.

Die verkeerde gedachte is zoo diep ingeworteld in sommige deelen van het land, dat de politieke leiders de grootste moeite hebben zich daartegen te verzetten. Het is bekend hoe bij de verkiezing van een onzer geachte medeleden dat lid uitdrukkelijk verklaarde, dat hij geen sterken drank in zijn verkiezingscampagne wenschte te zien toegelaten en toch werd ook bij die verkiezing zijns ondanks sterke drank aangeboden. De *Nieuwe Limburger courier* trachtte dat goed te praten, en zeide: is het nu zoo erg, als ge met een ergen stomkop te doen hebt die voor geen ander argument vatbaar is? Dan geeft men hem toch een borrel? Zie, ook daar weer datzelfde: de borrel moet altijd nog dienst doen als verkiezingsargument.

Nu geloof ik, dat dit zeker wel behoort tot de minst edele politieke motieven die kunnen worden gebruikt en het komt mij voor, dat de Volksvertegenwoordiging er grooten prijs op moet stellen, dat op geen harer leden de verdenking rusten kan dat hij door toedoen van den sterken drank zijn zetel in deze Kamer zou hebben ingenomen. Welnu, die verdenking kan van ons allen worden afgeweerd, wanneer door deze Kamer althans een poging wordt gedaan om dat kwaad te fnuiken. Geheel nieuw is deze materie niet. In 1883 is reeds in de Canadeesche Drankwet opgenomen een bepaling waarin gezegd wordt — ik heb alleen de Duitsche vertaling voor me —: „An Wahltagen ist der Verkauf innerhalb der Wahlbezirke untersagt". Met andere woorden: wanneer wij een dergelijken maatregel hier nemen, behoeven wij niet te denken, dat wij daarmee komen aan de spits van de drankbestrijding, want reeds in 1883 is dat land aan de overzijde van den Oceaan ons daarin voorgegaan.

Wat nu het amendement zelf betreft, wil ik, wat mij persoonlijk aangaat, wel zeggen, dat het mij spijt, dat ik er het bier niet onder heb kunnen brengen. In Limburg en Noordbrabant toch zou het verbod van bierschenken op verkiezingsdagen hoogstwaarschijnlijk grooter invloed oefenen dan het verbod van sterken drank in het klein. Nu weet ik wel, dat door sommigen onzer geachte medeleden is beweerd, dat dit wetsontwerp ook wel degelijk tracht te regelen het gebruik en het misbruik dat van bier gemaakt wordt, maar van de Regeeringstafel is dit nadrukkelijk ontkend, en is pertinent gezegd, dat het bier in deze wet alleen wordt genoemd voor zoover dit in verband staat met den clandestienen verkoop, zoodat ik niet den moed heb gehad, behalve het verbod van den sterken drank, ook dat van het bier in het amendement op te nemen.

Ook wordt in ons amendement niet gevraagd om op stemmingsdagen de verschillende localiteiten te sluiten. Dat is wel de eisch van den provincialen bond van „Kruisverbonden" in Limburg, die op zijn onlangs gehouden jaarvergadering den eisch heeft gesteld, dat de bierhuizen op verkiezersdagen zouden gesloten worden. Dat komt mij voor te zijn een maatregel, die beter bedoeld is dan geformuleerd. Immers, vooral op het platteland zou het sluiten van dergelijke gelegenheden tot de grootst mogelijke moeilijkheden aanleiding geven. Wanneer men een langen marsch achter den rug heeft en men is verhit — de meeste verkiezingen vallen bij ons in den zomertijd — heeft men er behoefte aan hier of daar te gaan uitrusten, en zijn nu al die gelegenheden gesloten, dan is men verstoken van die zeer gezoorloofde rust. Bovendien, op het platteland, waar men verspreid woont, is de tijd vóór de verkiezingen een zeer geschikte gelegenheid om met elkaar te beraadslagen over de wijze waarop men zijn stem zal uitbrengen. Het sluiten van die gelegenheden zou dus een draconische maatregel zijn, die niet eens zou kunnen worden gehandhaafd en in elk geval niet goed zou zijn. In ons amendement vragen wij alleen dat op stemmingsdagen de verkoop van sterken drank in het klein zal verboden worden, en dat alleen in voor het publiek toegankelijke localiteiten, m. a. w. de logementen en sociëteiten vallen er buiten. Niet omdat wij de sociëteiten wat meer zouden willen bevoorrechten dan nu reeds geschiedt, maar omdat het geen zin zou hebben. Immers, de sociëteiten kunnen uit den aard der zaak nooit zijn gelegenheden waarin het kiezersvolk gelokt wordt om het met sterken drank te bewerken.

Eindelijk, Mijnheer de Voorzitter, spreken wij van den stemdag. Het heeft bij ons een punt van overweging uitgemaakt voor te stellen, het verbod van verkoop van sterken drank te beperken tot de uren waarop de stembussen zijn geopend. Maar daardoor keert men niet het drinken vóór de opening van de stembussen, hetgeen noodig is om te voorkomen dat kiezers beschonken op het stembureau komen, terwijl ook na afloop de gelegenheid tot verkoop niet behoort te zijn toegelaten, omdat in verschillende plaatsen van ons land de overwinnende candidaat met een groote volksmassa achter zich van kroeg tot kroeg gaat, terwijl men daarbij alleen die kroegen aandoet, waarvan men weet, dat zij tot de overwinning hebben medegeholpen. Er wordt als het ware een belooning gegeven voor het werk, wat overdag is geschied en een premie gesteld op het verrichten

van dergelijk verkiezingswerk. Laat men toe, dat de menschen in den roes van de verkiezing na afloop meegetroond worden naar de kroeg, dan beteugelt men het kwaad niet.

Nu kan men mij wijzen op een bepaling in dit wetsontwerp waarbij deze quaestie reeds gedeeltelijk geregeld is. De gemeenteraad kan nl. volgens art. 2*c*, 4°., op grond van vrees voor misbruik van sterken drank in bepaalde wijken, op bepaalde dagen en uren de kroegen sluiten. Ja, doch dat is hier niet van toepassing. Ten eerste zal zeer weinig gebruik van deze bepaling worden gemaakt; zij is nl. voornamelijk bedoeld met het oog op lotingsdagen, wanneer in een bepaalde localiteit in de gemeente het gevaar voor misbruik groot is. Maar als men die bepaling gaat bezigen bij een verkiezing, waarbij het gevaar verspreidt is op verschillende punten, zou men moeten overgaan tot het sluiten van alle kroegen en dit zou onbillijk zijn, want waarom zou men een vergunninghouder verbieden op stemdagen niet-alcoholische dranken te verkoopen? Hem zoo te benadeelen wordt niet door de omstandigheden geëischt. Het is voldoende, dat verkoop van sterken drank verboden wordt. De gemeenteraden maken dus òt van de bevoegdheid zeer weinig gebruik, òf men komt tot onmogelijke toestanden. Mij is medegedeeld, dat in een Friesche gemeente deze bepaling eens op een stemdag is gebruikt, maar dat toen de ergerlijkste toestanden op de openbare straat zijn voorgevallen.

Daarbij komt, dat een verkiezing een geheel andere zaak is dan een loting. Loting is geconcentreerd op één plaats in een gemeente, een verkiezing strekt zich over de geheele gemeente uit. Bovendien is het in het belang van alle partijen en van het geheele Nederlandsche volk, dat de verkiezingen zooveel mogelijk worden vrijgehouden van den invloed van sterken drank en daarom meen ik, dat de Rijkswetgever deze zaak dient te regelen en dat niet moet overlaten aan het initiatief der gemeenteraden.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door zes leden is voorgesteld, behoeft het nader niet ondersteund te worden.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over het voorgestelde amendement mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik een enkel woord te zeggen over hetgeen de heer Hugenholtz in het begin zijner rede zeide. Hij verklaarde namelijk, dat hij in zijn afdeeling de zaak wel ter sprake gebracht had, maar dat zijn opmerking niet overgebracht was. Bij nader doorlezen van de stukken zal de geachte spreker zien, dat zijn opmerking wel overgebracht is en ook door de Regeering is beantwoord. De opmerking is overgebracht op bladz. 23 van het Voorloopig Verslag, waar aan de Regeering gevraagd is, hoe het stond met de politieke stemmingen. Daarop is geantwoord op bladz. 10 van de Memorie van Antwoord, waar de Regeering gezegd heeft, dat niet gedacht is aan dagen waarop politieke stemmingen gehouden worden. De Regeering meent dat ons volk nog te hoog staat enz. Ik stel er prijs op dit te verklaren, opdat de geachte afgevaardigde niet meene, dat een dergelijke opmerking door de Commissie van Rapporteurs zoo licht wordt geacht, dat zij niet overgebracht zou worden.

Nu een enkele opmerking tot adstructie van het advies der Commissie om dit amendement niet aan te nemen.

De geachte spreker heeft in zijn toelichting eigenlijk zelf reeds gezegd, wat practisch het hoofdbezwaar is. Hij zeide: wij doen dit voorstel op grond van berichten die tot ons zijn gekomen; het zijn niet zoozeer dingen die hij beleefd en gezien heeft in zijn omgeving, maar dingen die tot hem zijn gekomen van uit de verte. Hij heeft gezegd, dat in die berichten er bij stond dat de menschen niet zoozeer sterken drank dronken, maar bier. Maar zou het verstandig zijn verbodsbepalingen te maken omtrent misbruiken die men niet ten volle kan beoordeelen en die men eigenlijk niet treft? De geachte afgevaardigde zal zich herinneren dat ten opzichte van Sittard tegenspraak is gekomen, die hij niet heeft vermeld, en dat in het Zuiden een aantal districten zijn waar wel heel weinig bier zal geschonken worden, eenvoudig omdat er ten minste voor de Kamer al heel weinig stemmingen plaats hebben.

In al die districten zou de bepaling niet werken, en waar zij moet werken, werkt zij ook niet, omdat de menschen getracteerd worden op bier in plaats van jenever.

De geachte afgevaardigde denke aan het resultaat van zijn amendement.

Stel dat in een der buitendistricten van Amsterdam een raadslid of lid van Provinciale Staten moet gekozen worden, dan zullen de menschen in de eigenlijke stad zich daarvan niet veel aantrekken en er niet veel van bemerken, behalve dat zij in de couranten er eenige dagen mede verveeld zijn. Zij gaan naar een koffiehuis en bestellen een borrel.

Neen mijnheer, klinkt het hun te gemoet, er wordt heden geen drank verkocht, want het is verkiezingsdag. Zullen zij dan niet bij zich zelf denken, dat zij die de Drankwet gemaakt hebben, bij het maken dezer bepaling even in de war waren? Ik geloof dat dergelijke bepaling niet practisch is. Ik herinner mij hetgeen ik zelf gezien heb, toen ik door het district Schoterland reed op een verkiezingsdag. Een kiezer, die niet wist wie ik was, heeft mij toen verteld dat ook hij met anderen in dat district naar de stembus gebracht werden en getrakteerd waren op boterhammen en koffie en zelfs een borrel kregen. Ik zeg er dadelijk bij, dat dat niet werd gedaan door het verkiezings-comité voor de candidatuur-van der Zwaag; aan het stemhokje gekomen had deze kiezer, zooals meer gebeurt, toch op den verkeerden candidaat gestemd. Maar indien nu in deze richting misbruiken zijn raakt deze bepaling ze ternauwernood aan.

Immers wat de geachte afgevaardigde met geen enkel woord heeft kunnen waar maken, is dit, dat er één district zou zijn waar de verkoop van sterken drank in het klein tot misbruik aanleiding gegeven heeft.

Verder wensch ik den geachten afgevaardigde nog op een zaak te wijzen, waardoor zijn geheele voorstel in eens ontzield wordt.

Wanneer eenig verkiezings-comité tot zulke middelen zijn toevlucht wenscht te nemen, wat zou dan eenvoudiger zijn dan dat zulk comité geen zitting gaat nemen in een kroeg, maar in een gewoon huis, daar wel de verkoop van drank in het klein onder deze bepaling valt, maar niet het geven van borrels.

Ik voeg er aan toe, dat, waar wij bijna aan het einde zijn van de bepalingen, voorafgaande aan de overgangsbepalingen, het voor mij een bron van bevrediging is dat van uit de partij, waartoe de heer Hugenholtz behoort, erkend wordt, dat er in deze wet een bepaling is, waaromtrent zelfs door de socialisten billijk geacht wordt, dat zij wel geldt voor tapperijen en niet voor sociëteiten. Ik ben dankbaar dat het voorstellen van het amendement tot die erkenning aanleiding gegeven heeft.

De heer **van der Zwaag**: Het spijt mij wel, Mijnheer de Voorzitter, maar ik moet dit amendement van mijn geestverwanten bestrijden, niet omdat ik de door hen voorgestelde bepaling op zich zelf draconisch vind — want ik zou zelfs voor de meest draconische bepalingen in deze materie niet terugschrikken, indien zij maar doel troffen — maar dit laatste is het juist, wat ik niet van dit amendement kan gelooven. Ik kan niet aannemen, dat dit amendement, werd het aangenomen, doel zou treffen, of liever, ik geloof, dat men een ander doel er mede zou bereiken, tegenovergesteld aan dat hetwelk de voorstellers er mede beoogen. Daarvan heb ik reeds een voorbeeld in de practijk gezien, dat waarschijnlijk hetzelfde is als waarop de heer Hugenholtz het oog had Hij heeft er op gewezen, dat de gemeenteraden reeds nu de bevoegdheid hebben om op lotingsdagen de gelegenheden, waarin sterke drank wordt verkocht, gedurende zekere uren van den dag te sluiten. Van die bevoegdheid is verleden jaar gebruik gemaakt in een gemeente in Friesland, met het gevolg dat men nooit te voren zooveel dronken lotelingen heeft gezien als op dien dag.

Het spreekt toch haast wel vanzelf, dat die menschen, door het verbod geprikkeld, eenvoudig met een fleschje jenever in den zak den tocht naar het lotingslokaal aanvaarden, waarvan zij dan reeds op straat den inhoud opdronken, of even over de grens van de gemeente gingen, waar het gebod niet gold, zoodat zij in die naburige gemeente naar hartelust jenever konden koopen en drinken.

Bovendien, de heer Talma heeft zooeven gewezen op Amsterdam; maar het door hem besproken voorbeeld geldt niet alleen voor de groote gemeenten, maar ook voor het platteland.

Wij hebben aanstaande week verkiezing voor de Provinciale

Staten in het district Schoterland, waartoe ook behoort de gemeente Opsterland. In die gemeenten zijn 15 dorpen, maar in slechts 5 daarvan is voor deze verkiezing een stembus geplaatst, en nu zou, omdat in die 5 dorpen op een der dagen van de volgende week stemlokalen geplaatst zijn, het tappen van sterken drank in al die 15 dorpen verboden zijn.

Nog sterker, het plaatsje Gorredijk is een nog al druk handelscentrum, dat door zeer velen van elders wordt bezocht, en nu zouden a. s. Donderdag over een week al die menschen, die daar van elders komen, uit de herbergen met vergunning moeten blijven, omdat er verkiezing is in Schoterland. De heer Talma heeft er ook reeds op gewezen, dat het trakteeren even goed elders zal kunnen gebeuren. Als men de kiezers dronken wil maken, is er niets aan te doen. Men kan dan jenever in particuliere huizen laten brengen en daar de kiezers binnen roepen om ze te tracteeren. Bovendien, hoe moet men de naleving van het verbod controleeren?

Gorredijk heeft 10 vergunningen, dat wil zeggen 10 herbergen, en maar één gemeentelijken politie-agent, terwijl er bovendien een brigade marechaussee is, die misschien ook in actie kan worden gezet; maar die menschen zouden om de contrôle op iets te doen gelijken, dan den geheelen dag in de herbergen moeten surveilleeren., en dat is natuurlijk iets onmogelijks.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, ik gevoel er veel voor, dat men zooveel mogelijk de kiezers nuchter ter stembus wil doen komen, maar dat zal men langs een anderen weg moeten trachten te bereiken, namelijk door in de Kieswet te bepalen dat het stembureau geen kiezer in kennelijken staat tot de stembus mag toelaten. Daardoor zou men het doel veel rationeeler bereiken dan door het voorgestelde amendement.

Omdat ik dus zie dat het amendement niet het doel zal bereiken wat men zich daarmede voorstelt, dat daardoor integendeel de reactie zal worden opgewekt, dat, werd dit amendement aangenomen, wellicht velen die het anders niet doen zouden, door een soort van baloorigheid gedrongen, nu een extra borrel zouden gaan drinken, nu meen ik in het belang juist van de drankbestrijding, aan dit amendement mijn stem te moeten onthouden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering heeft alle waardeering ook voor het doel, waarmede het amendement is ingediend. Toch komt het ons voor, dat het noch is genoegzaam gemotiveerd, noch goed genoeg geformuleerd, noch ten doel kan leiden.

Niet genoegzaam gemotiveerd, omdat wij toch een kwaad als dit met zoo krasse middelen eerst dan mogen gaan bestrijden, als het den geheelen toestand dreigt aan te tasten. Nu heeft de geachte afgevaardigde, die toch wel naar bewijsmateriaal zal hebben gezocht, niets anders kunnen doen dan enkele voorbeelden aanhalen uit een viertal door hem genoemde gemeenten, voorbeelden, waarvan de meeste nog, zoo zij niet nader worden geadstrueerd, niet voldoende zijn om daarop te kunnen afgaan. En daarbij was nog niet eens uitsluitend sprake van het misbruik maken van sterken drank, maar trad zelfs in hooge mate het misbruik van bier op den voorgrond. Het schijnt dus geheel ongemotiveerd om iets, dat in enkele plaatsen voor bestrijding vatbaar zou zijn, te gaan bestrijden door een maatregel, die het geheele land binden zou. En dat niet alleen bij een hoog opgezette verkiezing, maar bij elke verkiezing voor Kamer, Provinciale Staten of gemeenteraad.

In de tweede plaats schijnt het amendement niet goed geformuleerd. Er is reeds op gewezen, dat het zóó niet zou gaan. Men kan niet, wanneer er in een district van Amsterdam een verkiezing is voor den gemeenteraad, in geheel Amsterdam den verkoop van sterken drank voor dien dag stilzetten. In elk geval zou het amendement dus, wat de redactie betreft, een aanmerkelijke verbetering moeten ondergaan.

In de derde plaats komt het der Regeering voor, dat zoo al een dergelijke bepaling gewenscht ware, de zaak toch geheel anders zou moeten worden aangevat. Zooals het amendement de zaak nu wil regelen, zou het geen doel treffen; de bepaling zou telkens worden ontdoken.

Wanneer vroeg of laat het euvel op electoraal gebied, dat zich in Frankrijk en in den laatsten tijd ook in België voordoet, bij ons ook mocht doordringen, wanneer ook bij ons de *politique de cabaret* mocht de overhand krijgen, dan zou — dit is de overtuiging van de Regeering — daartegen een maatregel moeten worden voorgesteld niet bij deze wet, maar bij de Kieswet.

De heer **Hugenholtz**: Mijnheer de Voorzitter! De bestrijding die ons amendement heeft ondervonden, heeft mij niet verbaasd; ik was daarop wel eenigszins voorbereid, geleerd door alles wat van Regeeringswege goeds is voorgesteld, maar van de zijde der Kamer zoo dikwerf bestrijding heeft ondervonden. Ik deel dus in dat opzicht het lot dat de Regeering heeft ondervonden.

Toch zijn er enkele argumenten aangevoerd bij die bestrijding, die mij wel vreemd voorkwamen en die bij mij niet den indruk hebben gevestigd van grooten ernst.

Wanneer bijv. gezegd wordt door den heer van der Zwaag, dat juist in het belang der drankbestrijding dit amendement moet worden bestreden, omdat anders de menschen uit pure baloorigheid zullen gaan drinken op verkiezingsdagen, terwijl zij het nu niet doen, dan acht ik dit geen steekhoudend argument.

Een dergelijk argument zou men kunnen verwachten van iemand die per se van al deze bepalingen niets weten wil en tegen het misbruik van drank ook niets doen wil, maar niet van iemand die zich als drankbestrijder heeft doen kennen.

De Minister heeft in enkele woorden samengevat wat de andere sprekers tegen het amendement hebben ingebracht. Het amendement is niet genoeg gemotiveerd, omdat de toestand nog niet zoo erg is en het alleen het biermisbruik geldt. Dit laatste kan ik echter niet toestemmen. Zeker wordt er in de zuidelijke provinciën meer bier gedronken dan jenever, maar in de noordelijke provinciën wordt meer jenever gebruikt.

Voorts heeft de Minister het amendement niet voldoende geformuleerd genoemd en daarbij het voorbeeld van den heer Talma herhaald, dat bij voorbeeld tijdens een verkiezing in één district te Amsterdam de tapperijen in alle districten zouden moeten gesloten worden. Ik erken dit bezwaar, maar dit zou wel te ondervangen zijn bij voorbeeld door de toevoeging: voor zooverre betreft het kiesdistrict, waarin de stemming plaats heeft.

Maar ik begrijp wel, dat men de zaak zelf niet wil en ik zal dan ook geen stemming uitlokken, omdat ik van te voren weet wat het lot van het amendement zal zijn. Ik zal mij tevreden moeten stellen met deze gedachte, dat ik getracht heb in dit stel van bepalingen, die voor het overgroote gedeelte een wassen neus zijn, een enkele bepaling in te lasschen, waarvan ik meende te mogen verwachten, dat zij meer hout zou snijden.

Echter, de Kamer schijnt daarover anders te denken; ik zal dus geen stemming uitlokken, maar eenvoudig het amendement intrekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Beraadslaging over onderartikel 15 *m*, luidende:

„1. Het is verboden, sterken drank in het klein te verkoopen, te schenken, toe te dienen of te verstrekken in eene localiteit, waarvoor eene vergunning is verleend, tijdens het houden daarin van zitdagen voor het publiek door ambtenaren van het Rijk, eene provincie, eene gemeente of een waterschap, of van openbare verkoopingen, verhuringen of verpachtingen.

2. Het is, behoudens het bepaalde in art. 1 *b*, 2°., verboden, sterken drank toe te dienen of te verstrekken op of in een openbaar middel van vervoer."

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit artikel heeft de Regeering een loffelijke poging gedaan om het drankmisbruik en drankgebruik, waartoe ons stelsel van openbare verhuringen en verpachtingen op het platteland aanleiding geeft, zooveel mogelijk te doen vervallen. Dit doel juich ik van harte toe en wanneer de Regeering er in slaagt deze werkzame oorzaak van het drankmisbruik ten platten lande te doen verdwijnen zou daarmede op zich zelf reeds genoeg gedaan zijn om deze wet te rechtvaardigen.

Ieder die eenigermate bekend is met de omstandigheden waaronder die verpachtingen en verhuringen worden gehouden, zal mij toegeven, dat daarin een groote bron van drankmisbruik schuilt en dat dit misbruik zeer wordt in de hand gewerkt door

de verkeerde gewoonte van vele notarissen om die verhuringen en verpachtingen een uur of anderhalf uur later te doen intreden dan bepaald is, en in de tweede plaats door het immoreele stelsel van de plokgelden, die vooral bij verpachting van kleine perceelen na afloop van de verkooping worden verteerd. Maar juist omdat ik instem met de bedoeling van de Regeering, heb ik mij de vraag gesteld of door de bepaling, zooals zij thans luidt, het doel wel zou worden bereikt, en dan vrees ik, dat als niet eenige uitbreiding aan het artikel wordt gegeven, dit in de verste verte niet het geval zal zijn. Bij dit artikel wordt verboden sterken drank in het klein te verkoopen, te schenken, toe te dienen of te verstrekken tijdens verkoopingen enz. Al dadelijk merk ik op dat het drinken niet verboden is; men kan dus met een groot glas jenever voor zich zitten drinken tijdens de verkooping. Maar zelfs al doet men dit niet, dan is er nog weinig gewonnen, want gewoonlijk wordt gedurende de verkooping het minst gedronken. Met de woorden „tijdens de verkooping" zal toch wel bedoeld zijn: de tijd tusschen het voorlezen van de veilconditiën en het toewijzen van het laatste perceel. In die periode is er te veel belangstelling voor het bieden en voor het geheele verloop der verkooping of verhuring en door die afleiding staat natuurlijk de nering van den kastelein tijdelijk stil. Het meest wordt er gedronken vóór de verkooping begint, als de notaris lang laat wachten, en na de verkooping, als de strijkgelden worden verteerd. Daarom moest bepaald worden dat op den dag waarop verkoopingen en verhuringen worden gehouden, in zulk een lokaal geen sterke drank mocht worden verstrekt. Ik hoor eenige zuchten en uitroepen van schrik, alsof dit in de practijk moeilijk uitvoerbaar zou wezen, maar ik acht er geen enkele practische moeilijkheid aan verbonden. De eigenaar zal voor een lokaal de noodige huur vragen en ik ben er niet ongerust over of de notaris zal dit wel op de pachters of koopers weten te verhalen. De eigenaar heeft alleen uit te rekenen: wat is voordeeliger, op dien dag sterken drank te verkoopen of mijn lokaal beschikbaar te stellen voor verkoopingen?

Een ander voordeel zou zijn dat, wanneer de kastelein niet zoo groot belang heeft bij het gebruik van sterken drank, omdat hij ze niet mag verkoopen, zullen de verkoopingen en verpachtingen, die thans soms 4 à 5 uren duren — hetgeen mij soms doet denken dat de notaris met den kastelein een akkoord heeft aangegaan — vlugger kunnen afloopen, terwijl men dan tevens de verschillende verkoopingen en verpachtingen door de corporatiën te houden op één enkelen dag zal weten te combineeren. Nu houdt men soms 4, 5, 6 dagen achtereen verpachtingen, dan eens voor deze dan voor die, de eene dag verhuurt deze polder zijn dijken, een andere dag dat waterschap de bermen van zijn wegen, dan weer eens een weeshuis een paar perceeltjes land en al die dagen worden de kleine boertjes in de herberg gelokt tot schade van hun bedrijf, om van andere nadeelen nog niet te spreken.

Ik heb dus de eer voor te stellen aan de Regeering, om in het artikel de woorden: „tijdens het houden daarin van" te lezen: „op den dag dat daarin worden gehouden".

De **Voorzitter**: Door den heer de Boer wordt voorgesteld een amendement, strekkende om in plaats van de woorden: „tijdens het houden daarin van" te lezen: „op dagen waarop daarin worden gehouden".

Dit amendement wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, ter Laan, Melchers, Zijlma en de Vries, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den geachten afgevaardigde, den heer de Boer, voor de opbouwende critiek, die hij gegeven heeft op het eerste lid van artikel 15 *m*. Hij heeft de bedoeling goed begrepen en daarvoor waardeering betoond, maar zijn bedenking is, dat, wanneer men leest „tijdens het houden daarin van zitdagen", het misbruik, waartegen het artikel zich keert, zich daarvóór en daarnà juist in veel ernstiger mate zou voordoen, dan gedurende de handelingen, waaronder het misbruik volgens hem niet zoo sterk is.

Nu heeft de geachte afgevaardigde voorgesteld om daarvoor in de plaats te lezen: „op de dagen", maar ik moet er den geachten afgevaardigde op wijzen, dat de uitdrukking: „tijdens het houden daarin van zitdagen voor het publiek", reeds door de uitdrukking „zitdagen" een ander begrip aangeeft, dan hij daarin ziet. Het houden van een zitdag toch is iets anders, dan het houden van een zitting. Maar ook zou ik vragen: wanneer men zijn lezing aanneemt, wordt dan niet een noodelooze beperking gemaakt, die men kan vermijden? Hij stelt het voor, alsof verschillende corporaties, eigenaars of verpachters gezamenlijk 1 of 2 dagen zouden kunnen kiezen om te verpachten, maar, waar is de waarborg, dat dit zal geschieden? Wanneer die nu niet gevonden wordt, zou het dan aangaan, om voor een geheele reeks van dagen te verbieden, in die lokalen drank te verkoopen?

Ik zou daarom den geachten afgevaardigde willen vragen, of niet de correctie, die hij heeft aangegeven en die ik erken, dat niet overbodig is, daarin zou kunnen bestaan, dat men bepaalde, dat het schenken van sterken drank verboden werd gedurende den tijd, beginnende 2 uren vóór den aanvang van zulk eene verpachting of verkoop of verhuring, en eindigende 2 uren na afloop daarvan.

Het doel van den geachten spreker zou dan toch bereikt zijn en tevens zou de vrijheid van den drankverkooper, die daarvoor eenmaal zijn zaak heeft, niet noodeloos worden beperkt.

De heer **de Boer**: Hoewel ik volstrekt niet overtuigd ben, dat de bezwaren tegen mijn voorstel onoverkomelijk zijn, en ik er bij blijf dat het voor den eigenaar eenvoudig de quaestie is meer lokaalhuur te vragen, zoo wil ik toch, nu de Regeering mijn opmerkingen zoo welwillend heeft ontvangen, toonen dat ik niet ongevoelig ben voor het bewandelen van den weg van gemeenschappelijk overleg.

Ik wensch daarom mijn amendement aan te vullen in den geest als de Minister aangeeft.

Wat betreft het bezwaar dat men zou kunnen opperen, n.l. dat de notaris den verkoop ondershands kan schorsen, — ik meen dat dit een te ruime opvatting zou zijn van het begrip „einde en aanvang van den verkoop".

Ik ben dus, Mijnheer de Voorzitter, bereid mijn amendement in den door de Regeering aangegeven zin te wijzigen, maar vrees dat ik voor een goede redactie wel eenige oogenblikken zal noodig hebben.

De **Voorzitter**: Ik meen dat de Kamer het er tamelijk wel over eens is, dat de door den heer de Boer aangegeven wijziging van zijn amendement wenschelijk is. Daar het echter op het oogenblik moeilijk is de juiste redactie te vinden, heb ik de eer voor te stellen de behandeling van dit artikel aan te houden tot morgen, bij den aanvang der hervatting van dit wetsontwerp.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over onderart. 15*o*, luidende:

„1. Het is verboden, in daarvoor door Ons aangewezen gemeenten, in eene localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning, of waarvoor een verlof voor den verkoop, bedoeld in art. 15, tweede lid, letter *a*, is verleend, zonder toestemming van den burgemeester vrouwelijke personen gedurende de uitoefening van het bedrijf dienst te laten doen of vanwege den houder van de vergunning of van het verlof aanwezig te doen zijn.

2. Die toestemming wordt telkens voor niet langer dan vijf jaren gegeven en kan te allen tijde worden ingetrokken. Intrekking geschiedt bij met redenen omkleed besluit.

3. Het bepaalde in het eerste lid is niet van toepassing op de inwonende echtgenoote en op inwonende dochters van den houder van eene vergunning of van een verlof.

4. Het is verboden personen beneden 18 jaar dienst te laten doen hetzij in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, gedurende de uitoefening van het bedrijf in die localiteit, hetzij ter zake van den verkoop van sterken drank in het klein voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop."

Op dit onderartikel is door den heer van Raalte een amen-

dement voorgesteld, strekkende om het eerste, tweede en derde lid te lezen als volgt:

„In daarvoor door Ons aangewezen gemeenten kan de burgemeester bij met redenen omkleed besluit verbieden, in eene daarbij aangeduide localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning, of waarvoor een verlof voor den verkoop bedoeld in art. 15, tweede lid, letter *a*, is verleend, vrouwen gedurende de uitoefening van het bedrijf in die localiteit dienst te laten doen of vanwege den houder van de vergunning of van het verlof aanwezig te doen zijn.

Het besluit van den burgemeester in het eerste lid bedoeld, wordt den houder der vergunning of van het verlof in afschrift medegedeeld en treedt in werking met ingang van den dag op dien der mededeeling volgende.

Het stelt den termijn vast voor welken het verbod gelden zal. Die termijn is van ten minste één jaar en ten hoogste vijf jaren, behoudens de bevoegdheid van den burgemeester om het verbod tusschentijds in te trekken, alsmede om den termijn telkens met een nieuwen, van gelijken duur als voormeld, te verlengen. Deze verlenging geschiedt bij nader besluit, waarop het bepaalde bij het tweede lid van toepassing is."

De heer **van Raalte** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement zegt: Sedert de indiening van mijn amendement zijn door de Regeering in een harer jongste edities van het ontwerp eenige kleine redactiewijzigingen in het artikel, waarop het amendement betrekking heeft, aangebracht. Daar nu mijn amendement voor een groot deel den tekst van het artikel volgt, spreekt het vanzelf, dat ook in het amendement die kleine redactiewijzigingen, welke niet van dien aard waren dat zij een herdruk van het amendement schenen noodig te maken, dienen te worden overgenomen.

De Vergadering zij dus zoo goed om, overeenkomstig het Regeeringsartikel, in het 1ste lid in plaats van „vrouwen" te lezen: „vrouwelijke personen", en in datzelfde lid achter „bedrijf", waar nu voorkomt de uitdrukking „in die localiteiten", deze woorden te laten vervallen.

Er wordt hier gevraagd: waarom? Omdat de tekst nu precies aansluit aan den gewijzigden tekst van de Regeering. Nu weet ik wel niet waarom de Regeering die woorden heeft weggelaten, maar ik vermoed: omdat ze volkomen overbodig waren.

Wanneer ik nu gebruik maak van de gelegenheid om eenigszins nader de bedoeling van dit amendement toe te lichten, stel ik op den voorgrond dat, wat de gedachte betreft die aan het artikel ten grondslag ligt, tusschen het Regeeringsvoorstel en het amendement geen verschil bestaat; beide staan op hetzelfde standpunt.

Wat is de bedoeling van de Regeering? Niet om alle vrouwelijke bediening en alle tegenwoordigheid van vrouwen in localiteiten als waarvan hier sprake is tegen te gaan, maar om te treffen die geafficheerde, als uithangbord gebezigde „damesbediening", die in de stukken wordt beschreven. En waarom wil de Regeering daartegen ingaan? Ik geloof niet, dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen, daareven sprekende, de bedoeling der Regeering juist heeft geïnterpreteerd; ik geloof niet, dat wij hier te doen hebben met een maatregel, speciaal gericht tegen den clandestienen verkoop. De heer Borgesius moge in hetgeen de Minister in den loop van dezen dag gezegd heeft aanleiding gevonden hebben om aldus de meening van de Regeering te verklaren, wanneer men leest wat de Regeering ten aanzien van dit artikel in de Memorie van Toelichting zegt en in de Memorie van Antwoord nader uiteenzet, is het volkomen duidelijk, dat het doel der Regeering is meer speciaal de damesbediening, waar zij als lokaas geëxploiteerd wordt, te treffen. Mij dunkt, de Regeering heeft daarin gelijk. Men zal moeilijk kunnen ontkennen, dat de bediening door deernen, in sommige van de hier bedoelde localiteiten, dat haar tegenwoordigheid in die localiteiten, uit een commercieel oogpunt door den ondernemer gewild, strekt tot bevordering van verkeerde drankgewoonten en tot aanmoediging van het drankmisbruik, waartegen deze wet gekeerd is. En men zal met de Regeering moeten toestemmen, altijd wanneer men op deze categorie van vrouwelijke bediening het oog blijft vestigen, dat een bepaling als deze in een wet, die het misbruik van sterken drank poogt te beteugelen, op haar plaats is.

Tot zoover gaan voorstel en amendement volkomen samen; het verschil ontstaat eerst bij de wijze waarop aan het denkbeeld uitvoering zal worden gegeven. Volgens het Regeeringsvoorstel zal in de wet zelf worden opgenomen een algemeen verbod van bediening door en van aanwezigheid van vrouwen; een volstrekt verbod, dat wel niet zal gelden in alle gemeenten van ons land, doch alleen in de grootere, nader bij Koninklijk besluit aan te wijzen gemeenten; maar een verbod, dat in die gemeenten algemeen zal zijn, dat niet alleen treft de localiteiten met vergunning, maar ook die met verlof, voor zoover de laatstbedoelde alcoholhoudende dranken verkoopen. Op dien algemeenen regel zal alleen deze uitzondering zijn toegelaten, dat met toestemming van den burgemeester afwijking zal kunnen plaats hebben; een toestemming die alleen gegeven kan worden voor een tijd van vijf jaren, behoudens het recht van intrekking tusschentijds, indien daartoe gronden zijn. Daarentegen zal volgens het amendement niet een zoodanig algemeen verbod worden opgenomen in de wet, maar zal aan den burgemeester de bevoegdheid worden gegeven zulk een verbod ten aanzien van speciaal door hem aan te wijzen inrichtingen uit te vaardigen.

Ik meen inderdaad, dat een algemeen verbod te ver gaat, verder dan noodig is om het euvel te treffen, dat men bestrijden wil en daarom verder dan wenschelijk is. Is het goed, dat de wet op deze wijze als uitgangspunt vooropstelt, dat bijv. alle buffetjuffrouwen moeten worden beschouwd als onwaardigen en als met een zwarte kool de inrichtingen moeten worden geteekend, waarin zij werkzaam zijn? Denk bijv. aan de buffetjuffrouwen in de stations, waar de vergunningen vroeger of later zullen vervallen, maar het „verlof" niet. Mag de wet aldus te werk gaan, waar het onschuldige werkzaamheden geldt, die uit den aard der zaak juist het best aan vrouwen worden opgedragen, het gereed zetten van spijzen en dranken, het reinigen van het servies en dergelijke?

Er bestaat dus mijns inziens geen reden voor het innemen van een dergelijk standpunt door den wetgever. Men mag niet op deze wijze tot kwaad stempelen, wat geen kwaad is en wat ook de Regeering geen kwaad acht. Want niet alleen zal, gelijk ik reeds opmerkte, ook volgens de Regeering het verbod slechts in sommige gemeenten van toepassing zijn, maar volgens haar eigen opvatting zal de burgemeester met het verleenen van toestemming tot afwijking niet moeilijk zijn. Zijn toestemming zal zijn het normale geval en de weigering zal slechts bij uitzondering plaats hebben. Maar dan is het ook duidelijk, dat het voor ons liggende artikel strijdig is met deze bedoeling. Volgens dit artikel is verbod regel en toestemming uitzondering, terwijl naar de bedoeling der Regeering juist het omgekeerde beoogd wordt; de tekst drukt dus den wil van den wetgever niet uit.

Daarbij komt nog het practische bezwaar, aan de door de Regeering voorgestelde regeling verbonden, namelijk dat de burgemeesters bestormd zullen worden met aanvragen om toestemming. En deze zullen, hoe conscentieus zij ook te werk gaan, niet kunnen ontkomen aan het gevaar, dat zij door den een toestemming te verleenen en deze een ander te onthouden onbillijk schijnen en geacht zullen worden bepaalde personen te begunstigen.

Al die bezwaren verdwijnen, als wij den weg volgen aangegeven door het amendement. Ten eerste zal de wet dan, rechtstreeks afgaande op het doel, rechtstreeks weren het kwaad dat men treffen wil, namelijk niet het bedienen door vrouwen op zich zelf, maar alleen in die gevallen, waarin dit ontaardt in den zin als wij hier op het oog hebben. En in die speciale gevallen zal het verbod door den burgemeester kunnen geschieden. Een zoodanig verbod krachtens wettelijk voorschrift is al aanstonds volkomen in overeenstemming met de positie van den burgemeester volgens de Gemeentewet.

Volgens art. 188 der Gemeentewet immers is de politie over de herbergen en tapperijen aan den burgemeester opgedragen. Het is volkomen in overeenstemming dus met zijn politierechtelijke functie — om het zoo eens te noemen — zooals die in art. 188 is geregeld, wanneer men aan den burgemeester de bevoegdheid verleent om aan te wijzen die bepaalde door hem te noemen

localiteiten waar vrouwenbediening en haar aanwezigheid vanwege den ondernemer verboden zal zijn.

In de tweede plaats zal de regeling volgens het amendement geheel in overeenstemming zijn met de bedoeling van de Regeering zelf, en eindelijk in de derde plaats zal het gevaar voor schijn van willekeur, waarvan ik sprak, door het stelsel van het amendement worden voorkomen. Immers moet er een of ander speciale aanleiding zijn die den burgemeester leidt tot het uitvaardigen van het verbod.

Welnu, die aanleiding zal het hoofd der politie vinden in de rapporten van de politie. De burgemeester als hoofd der politie weet wat in de gemeente omgaat, en hem zal niet onbekend blijven, omtrent welke localiteiten het noodig is van zijn bevoegdheid tot verbod gebruik te maken.

Gevaar voor den schijn van bevoorrechting zal er dan niet zijn. Daarentegen moet ook de schijn van willekeur vermeden worden bij de uitoefening van het recht van verbod. Daarvoor is voldoende gezorgd in het amendement, door den duur van het verbod te binden aan een bepaalden termijn, die wordt gesteld op niet minder dan één jaar en niet langer dan 5 jaar, behoudens het recht van den burgemeester om den termijn weder in te korten, wanneer de omstandigheden de verandering wettigen, maar ook, om indien daartoe termen zijn, nadat de eerste termijn is afgeloopen dien weder te verlengen.

Ten slotte. Het komt mij voor, dat hier de positie van den burgemeester beter geregeld wordt dan naar het stelsel van het ontwerp het geval zoude zijn. De burgemeester bevindt zich op een meer objectief standpunt, wanneer hem ter oore komende feiten hem aanleiding geven tot het verbod, een veel beter en scherper afgebakend standpunt, dan door hem zou worden ingenomen, indien hij op groote schaal toestemming tot afwijking van het wettelijk verbod heeft te verleenen.

Ik meen dan ook het amendement te mogen aanbevelen aan de Vergadering niet alleen, maar ook aan de Regeering.

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer van Raalte wordt aldus gewijzigd: in den 6den regel van het eerste lid wordt in plaats van het woord „vrouwen", gelezen: „vrouwelijke personen", terwijl in denzelfden regel achter het woord „bedrijf" vervallen de woorden: „in die localiteit".

Verder geef ik den voorsteller in overweging, in den aanhef in plaats van: „het eerste, tweede en derde lid van art. 15*o* te lezen als volgt:", te lezen: „het eerste en tweede lid van art. 15*o* worden vervangen door de volgende bepalingen:".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Ketelaar, Bos, Lieftinck en Verhey, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Nolting**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch iets te zeggen over het 4de lid van art. 15*o*, luidende:

„Het is verboden personen beneden 18 jaar dienst te laten doen hetzij in een voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, gedurende de uitoefening van het bedrijf in die localiteit, hetzij ter zake van den verkoop van sterken drank in het klein voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop."

Nu hedenmorgen beslist is omtrent het toezicht op personen van 16 jaar, moet nu niet, in overeenstemming daarmede, ook dit artikel gewijzigd worden? Belanghebbenden hebben tegen dit artikel zeer groot bezwaar.

Tegen den leeftijd van 16 jaar in het oorspronkelijk wetsontwerp aangenomen, had men minder bezwaar, maar nu die leeftijd in den 18jarigen veranderd is, rijzen er onoverkomelijke bezwaren, welke ook ik gevoel.

Men zal toestemmen, dat ook voor het tafeldienen in een café-restaurant zekere opleiding noodig is om in dat vak bedreven te worden; en nu zou bij ongewijzigde aanneming van dit artikel met het oog op personen die noodig zijn voor flesschen spoelen en boodschappen doen, groote stagnatie in dat bedrijf ontstaan, want het is mij bekend dat honderden personen beneden den 18jaren leeftijd in dergelijke inrichtingen werkzaam zijn. Ik zou den Minister daarom in overweging wenschen te geven om in het vierde lid van dit artikel het cijfer 18 te veranderen in 16. Meent de Regeering hierop niet te moeten ingaan, dan zal ik de vrijheid nemen een amendement daarop voor te stellen.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een woord te zeggen tot ondersteuning van het verzoek van den heer Nolting aan den Minister. Wij hebben met instemming geconstateerd dat de Minister bij dit wetsontwerp zijn aandacht ook gewijd heeft aan jeugdige personen in dienst bij drankgelegenheden; het doel dat de Minister daarbij beoogt, wenschen ook wij te bereiken. Het is voor die jeugdige personen van het grootste belang dat zij niet te vroeg met den sterken drank in aanraking komen; maar er is een nog grooter belang, namelijk dat die bescherming tegen de drankverleiding niet op zoodanige wijze geschiedt, dat daardoor het bedrijf onmogelijk wordt gemaakt en het voor zeer vele jongelieden bovendien onmogelijk wordt om zich voor de betrekking te bekwamen, waarin zij nu eenmaal ten gevolge van den toestand waarin zij geplaatst zijn, hun brood moeten verdienen.

Jongelieden uit de arbeidende klasse plegen reeds lang vóór hun 18de jaar in een vak te worden geplaatst om zich daarin te bekwamen en dat geldt zeker niet het minst voor het koffiehuishouders- en het tappersbedrijf.

Wij hebben te dezen aanzien gemeend ons tot de eerstbelanghebbenden bij deze zaak te moeten wenden, namelijk tot de organisatiën van de personen, die in deze bedrijven werkzaam zijn, om te hooren wat hun meening over deze bepaling is. Wij hebben daarop een officieel schrijven ontvangen namens den Geneefschen bond, O. H., den Nederlandschen bond, O. B. en de Union Ganymed, D. K. B., de drie belangrijkste organisatiën in het kellnersbedrijf hier te lande, waarin ons verzocht wordt te willen medewerken, dat de in deze bepaling gestelde leeftijd van 18 worde verlaagd tot 15 of desnoods tot 16 jaar.

Als reden voor dat verzoek geven belanghebbenden aan, dat door de bepaling, zooals zij thans luidt, de Hollandsche kellner geheel verdrongen zal worden door buitenlanders, vooral Duitschers, die tot hun 15de jaar theoretisch hun opleiding ontvangen op de Berlitz-school en daarna practisch in het bedrijf werkzaam zijn, totdat zij door de organisaties op hun 18de jaar kunnen worden opgenomen als volslagen vakman.

Die kellners-organisatiën zien ook wel in, hoe groot de noodzakelijkheid is om de jeugd zooveel mogelijk te behouden voor de drankverleiding; maar zij meenen — en ik geloof te recht — dat daarvoor door hen voornamelijk gestreefd moet worden naar verbetering van de arbeidsvoorwaarden, een meer geregelden toestand in het bedrijf, en speciaal naar een vermindering van den thans gebruikelijken schandelijk langen arbeidsduur.

Het bestuurslid van de kellners-organisatiën, dat ons het schrijven, waarvan ik sprak, deed toekomen, schreef daaronder:

„Gelieve niet op schrift en stijl van dit schrijven te letten, daar het is gedaan na een arbeid van hedenmorgen 8.30 tot tot 2 uur in den nacht."

Wanneer wij eerlang bezig zullen zijn aan de behandeling der Arbeidswet, dan hopen wij den Minister te ontmoeten en zijn steun te erlangen, om in dit bedrijf ook voor de jeugd betere toestanden in het leven te roepen.

„Wat de Regeering in de Drankwet beoogt", zoo zegt het schrijven ten slotte, „de verleiding der jeugd tegen te gaan, zoo geven wij u de verzekering, dat door het zich meer en meer ontwikkelen der organisatie der hotel- en café-geëmployeerden, deze op meer moreel standpunt komen te staan dan ooit te voren en dit komt vooral hieruit voort, dat men een doel voor oogen heeft, namelijk een meer menschwaardig bestaan. Dit nu is voor het opkomende geslacht (leerlingen) een opvoedende kracht."

Ik wil hopen dat de pogingen van de organisatiën zullen slagen, maar ik meen, dat het in het belang der arbeiders zal zijn, indien de Minister gevolg geeft aan den wenk van den heer Nolting.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel moge op wie het buiten verband met de wet leest, den indruk maken alsof hier een poging werd gedaan om een zeker soort van prostitutie te bestrijden; dit

kan natuurlijk de bedoeling van het artikel niet zijn. In de Drankwet zou het nastreven van zulk een doel geheel misplaatst zijn; het doel van die wet kan geen ander zijn dan het misbruik van sterken drank te keeren en geen artikel van de wet mag een ander doel hebben.

Nu heeft de heer van Raalte opgemerkt, dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen dezen morgen mijn bedoeling verkeerd had geïnterpreteerd, door die op te vatten, alsof het hier uitsluitend gold den clandestienen verkoop van sterken drank tegen te gaan.

De heer van Raalte houde het mij ten goede, wanneer ik zeg, dat de geachte afgevaardigde uit Zutphen zeer juist de bedoeling heeft weergegeven. Hij heeft het niet gezegd, voor zoover het de vergunninghouders betreft, maar voor zoover het betreft de verlofhouders. Dat is volkomen juist; de verlofhouders zijn hier in het algemeen opgenomen om den clandestienen verkoop tegen te gaan.

Het standpunt, dat men ten deze moet innemen, is, dat men te doen heeft met lokmiddelen, en dat door openbare of geheime prostituées het gebruik van sterken drank wordt bevorderd, al was het eenvoudig daardoor, dat men de personen, die anders even de herberg zouden inloopen en dan weer weggaan, door die vrouwen langer houdt.

In de tweede plaats mag men ook niet vergeten het ergerlijk misbruik van sterken drank, dat door die vrouwen zelven plaats heeft. Die vrouwen zitten daar toch den geheelen dag om anderen tot drinken aan te zetten en het is natuurlijk, dat zij zelf dan ook moeten drinken en op den duur daardoor geheel te gronde gaan. Op die beide elementen moet worden gelet, en nu is het doel van de Regeering, een maatregel in het leven te roepen, waardoor dit misbruik kan worden afgesneden. De geachte voorsteller van het amendement is het dan ook met die bedoeling van de Regeering geheel eens, maar volgens hem is de wijze, waarop de Regeering dat doel wil bereiken, niet de meest voor de hand liggende. Dit ben ik weder geheel met hem eens.

Wanneer men vraagt hoe, buiten andere overwegingen om, zulk een maatregel zou moeten worden ingericht, dan is het buiten kijf, dat hetgeen de geachte voorsteller wil, den normalen weg volgt en dat hetgeen door de Regeering wordt voorgesteld van dien normalen weg afwijkt.

Ik geef hem ook toe, dat, wanneer men den weg van zijn amendement inslaat, men de suppositie vermijdt, alsof in de aangewezen gemeenten alle inrichtingen waar vrouwen dienen, gevaarlijke vrouwen waren. Al stem ik dus toe, dat de gewone weg zou zijn geweest te doen zooals het amendement voorstelt, toch zal de geachte afgevaardigde ook wel gevoelen, dat er voor de Regeering bepaalde redenen zijn geweest, waarom zij van dezen meest gebruikelijken weg is afgeweken.

Welke waren die redenen? De Regeering vreest, dat, wanneer men den gewonen weg volgt, er van hetgeen men beoogt, weinig zal komen en dat daarentegen op de wijze zooals de Regeering voorstelt — wij stellen ons er niet te veel van voor — er meer van zal terecht komen. Waar nu naar de meening van de Regeering op deze wijze het doel, dat men beoogt beter zal worden bereikt, daar behoeft de kleine afwijking van den normalen weg in deze den wetgever niet te weerhouden.

Waarom zullen wij nu met het amendement van den geachten afgevaardigde het doel minder goed bereiken? Omdat hier het initiatief van den burgemeester zal moeten uitgaan, terwijl in het Regeeringsvoorstel dit initiatief uitgaat van den verzoeker en de burgemeester gedwongen wordt een beslissing te nemen. Wordt het denkbeeld van den geachten afgevaardigde overgenomen, dan zal een burgemeester allicht denken: dit is een wespennest, waarin ik liever niet mijn hand steek; ik moet een inrichting gaan attaqueeren en ik moet daarna verklaren, dat ik het vrouwelijk personeel in die inrichting als verdacht beschouw. Want de geachte afgevaardigde wil ook bepalen, en dat is tegen zijn voorstel niet de minst ernstige bedenking, dat het verbod met redenen omkleed moet zijn. Wordt nu door de politie den burgemeester bericht, dat het in een huis verkeerd toegaat, dan zal de burgemeester zijn besluit met redenen moeten omkleeden en dit is geen geringe moeilijkheid. Want gaat het in die inrichting zonder burengerucht en zóó stil toe, dat men er buitenaf niet veel van merkt, dan zal het voor den burgemeester zeer moeilijk zijn om te constateeren, welke redenen er aanwezig zijn om op die inrichting den maatregel toe te passen, terwijl omgekeerd naar het denkbeeld van de Regeering de burgemeester niet voor die verantwoordelijkheid staat. Integendeel heeft hij daar te beoordeelen of degene, die zich presenteert, genoegzame waarborg aanbiedt.

De weg, door den geachten afgevaardigde aangegeven, is dus formeel juist, maar het Regeeringsvoorstel zal het den burgemeester heel wat gemakkelijker maken en minder gevaar opleveren, dat hij denkt: *in dubiis abstine*. Evenwel bij beide voorstellen heeft de burgemeester de beslissing, en heeft men nu een burgemeester, die de zaak ernstig wil, dan levert het middel van den geachten afgevaardigde ook op, wat noodig is. En heeft men een burgemeester, die wat laksch is, dan zal deze met het geven van toestemming wat mild kunnen zijn, zoodat de bedoeling der wet niet voldoende bereikt wordt.

Wanneer dan ook de geachte afgevaardigde de moeilijke bepaling van het met redenen omkleeden van het besluit er uit ligt, dan zou ik de beslissing aan de Kamer kunnen overlaten. Er is voor beide voorstellen iets te zeggen: het hangt per slot van rekening van den burgemeester af.

Door den heer Nolting is gevraagd of niet, nu in art. 15*i* 18 in 16 veranderd is, hier ook reden is om 18 in 16 te veranderen en dit denkbeeld is nader aangedrongen door den heer Troelstra, die zeide, dat vooral in de kringen der kellners hierop prijs werd gesteld. Wat het laatste argument betreft, moet ik er op wijzen, dat, vergeleken met het geheele bedienend personeel in gelegenheden met vergunning, het aantal van de kellners die een bepaalde school doorloopen en daarna een hoogere opleiding zoeken in het kellnersvak, niet groot is en men verkeerd doet met uitsluitend te denken aan de kellners. Het geldt hier het geheele bedienend personeel in kroegen, slijterijen enz., het geheele personeel, mannelijk en vrouwelijk, dat bij den kleinhandel in sterken drank betrokken is. Men mag niet vergeten, dat het met het oog op dat uitgebreide personeel stellig iets vóór had om den leeftijd te stellen op 18 jaar, maar nu men bij art. 15*i* heeft beslist, dat men boven de 16 jaar het aanwezig zijn in dergelijke inrichtingen niet meer acht op te leveren psychologisch gevaar, ontbreekt voldoende grond voor de hier voorgestelde grens van 18 jaar. Er komt nog bij, dat bij personen uit dezen stand voortkomende, de beroepskeuze niet te laat gedaan kan worden; 16 jaar is al laat genoeg. Het is daarom, dat ik, nu bij art. 15*i* de beslissing gevallen is, er niet tegen heb hier ook 18 jaar in 16 jaar te veranderen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is in het vierde lid een verandering gebracht, ten gevolge waarvan „18 jaar" wordt veranderd in „16 jaar".

De heer **van Raalte**: De bestrijding van mijn amendement door den Minister, als hier van bestrijding mag gesproken worden, was van dien aard, dat wij eigenlijk vernamen een pleidooi vóór het amendement. Het is gebleken, dat wij het vrijwel met elkander eens zijn. Waar dit zoo is zal ik van mijn kant niet blijven staan op het behoud der woorden: „bij met redenen omkleed besluit", waartegen de Minister bezwaar opperde.

Voor ik echter tot executie van die woorden overga, wil ik er op wijzen, dat zij mij waren gesuggereerd door het artikel van de Regeering zelf. Daarin wordt ook bepaald: „Intrekking geschiedt bij met redenen omkleed besluit." Ook volgens het Regeerings-artikel zal de burgemeester het initiatief hebben te nemen, zij het dan tot intrekking van de eenmaal verleende toestemming en de redenen, die hem daartoe noopten, zal hij bij zijn besluit hebben te vermelden.

Nu ik heb medegedeeld, dat ik hier slechts het voorbeeld der Regeering volgde, heb ik geen bezwaar die woorden „met redenen omkleed", in het 1ste lid, 2den regel, te doen vervallen. Ik geloof, dat het niet noodig is verder op de wenschelijkheid van het amendement aan te dringen, na de wijze waarop de Minister de beslissing aan de Kamer overliet, en ik acht het zelfs mogelijk dat de Minister, om de Kamer een stemming te besparen, het amendement alsnog zal overnemen.

De **Voorzitter**: Door den heer van Raalte is een wijziging gebracht in zijn amendement, waardoor in het eerste lid, tweeden regel, de woorden: „met redenen omkleed" vervallen.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement en de wijziging door de Regeering in het artikel gebracht mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op de wijzigingen, die de Kamer bij vorige artikelen aangenomen heeft omtrent den leeftijd, heeft de Commissie geen bezwaar tegen de door de Regeering aangebrachte wijziging, in dien zin, dat in plaats van 18 zal worden gelezen 16. Wat het amendement van den heer van Raalte betreft, is de Commissie van oordeel, dat het de voorkeur verdient om de redactie der Regeering te handhaven. Ik wil niet verbergen, dat het betoog van den geachten voorsteller indruk op mij maakte, toen hij aanwees, hoe de door hem voorgestelde wijze van handelen voor den burgemeester was de meer normale, theoretisch de meest juiste, maar bij abnormale dingen kan men niet altijd normale regelen gebruiken, en nu is het verschijnsel, waarmede wij hier te doen hebben: café's met damesbediening, zoo iets eigenaardigs, dat ik geloof, dat wanneer men hieraan iets wil doen, men meer moet vragen naar doeltreffendheid, dan naar theoretische juistheid, en nu gevoelt iedereen, dat het een enorm verschil maakt of de burgemeester den man bij zich krijgt, die bij hem moet bepleiten, dat het geen kwaad kan, wanneer in zijn inrichting dames bedienen, of wel, dat de burgemeester zijn beambte moet zenden, om te zeggen, dat daar en daar damesbediening aanleiding geeft tot verkeerdheden.

Van hetgeen ik er over gehoord heb, heb ik den indruk gekregen, dat deze bepaling niet voor vergunningsinrichtingen in de eerste plaats zal noodig zijn. In de meeste vergunningen zullen toestanden, als de Minister hier bestrijden wil, wel niet voorkomen.

Het groote kwaad zit in de bierhuizen en voor het grootste gedeelte in dezulke, die door de burgerij tot in de hoogste kringen bezocht worden, zonder dat iemand daarin iets vindt. Waar nu voor een groot gedeelte het vrouwelijk personeel aldaar zoo is, dat niet tijdens de uitoefening van het bedrijf, maar na de uitoefening van het bedrijf de prostitutie plaats heeft, is het voor den burgemeester uiterst moeilijk uit zich zelf te komen en de feiten te constateeren, die daarmede in verband staan, terwijl de geheele wereld weet, en de man zelf het wel uit zijn hart zal laten tegen te spreken, dat die inrichtingen aanleiding geven tot verkeerdheden.

Daarom geloof ik, dat de redactie der Regeering de positie van den burgemeester, die toch al zoo moeilijk is bij deze soort gevallen, zeer zal vergemakkelijken en daarom is de commissie van oordeel, dat het amendement van den heer van Raalte niet behoort te worden aangenomen.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog wensch ik te zeggen, namelijk, dat de Commissie van Rapporteurs uit het oog schijnt te verliezen de preventieve kracht, welke ligt in de regeling, zooals die door mij wordt voorgesteld. Wanneer die regeling tot stand komt, weet een ieder dat op het oogenblik, waarop de wet in werking treedt, bediening door vrouwen, of de aanwezigheid van vrouwen vanwege den ondernemer, kan worden verboden in die localiteiten met vergunning of met verlof, waar daartoe aanleiding wordt gegeven.

Vandaar reeds, dat de meening, dat uit een practisch oogpunt het Regeeringsvoorstel de voorkeur zou verdienen, mij niet juist voorkomt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement wordt in stemming gebracht en met 51 tegen 28 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren de Savornin Lohman, Pompe van Meerdervoort, de Visser, van den Berch van Heemstede, Michiels van Verduynen, van Wassenaer van Catwijck, Troelstra, van Löben Sels, van Wijnbergen, van Alphen, van Limburg Stirum, Raymakers, Aalberse, Janssen, van Veen, Arts, Bijleveld, van Heemstra, de Vries, de Klerk, de Waal Malefijt, Melchers, Schaper, van Dedem, van Nispen tot Sevenaer, Bolsius, Krap, Kolkman, Heemskerk, Brants, Helsdingen, van de Velde, Staalman, Hugenholtz, ter Laan, Schokking, Talma, van Bylandt, Sluis, van Asch van Wijck, van der Vlugt, van Vliet, Okma, Nolens, van der Zwaag, Travaglino, van Idsinga, Duymaer van Twist, de Ram, Fruytier en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Gijn, Hubrecht, Röell, Drucker, Bos, Pijnacker Hordijk, Tydeman, van Karnebeek, Lieftinck, Goekoop, Marchant, Cremer, Ferf, de Boer, Rink, Dolk, Zijlma, Fock, Mees, Verhey, Roessingh, van Foreest, den Tex, Ketelaar, Nolting, van Raalte, Willinge en Goeman Borgesius.

Onderart. 15*o* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 15*p*, luidende:

„Onder de bevelen van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken wordt het toezicht op de naleving van deze wet mede opgedragen aan inspecteurs of adjunct-inspecteurs, die door Ons worden benoemd, geschorst en ontslagen, en wier werkkring door Ons wordt geregeld."

De heer **van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn nu genaderd tot een artikel waarbij aan de Regeering de bevoegdheid wordt gegeven tot het aanstellen van inspecteurs en adjunct-inspecteurs.

In het Voorloopig Verslag is gevraagd of de Regeering ook eenige inlichtingen zou kunnen geven omtrent het aantal van die ambtenaren, die zij meent noodig te hebben tot handhaving dezer wet. Daarop is door de Regeering geantwoord, dat dit aantal zeer beperkt zou kunnen zijn, indien de commissiën in het wetsontwerp gehandhaafd bleven. Welnu, die commissiën zijn, facultatief althans, in de wet gebleven, en nu zou ik gaarne van de Regeering willen weten hoeveel ambtenaren zij denkt noodig te hebben.

Een andere vraag is deze: welke soort van ambtenaren heeft men voor de uitvoering dezer wet noodig?

Het spreekt vanzelf, dat bij een wet als de Arbeidswet, waar de inspecteurs kennis moeten hebben van fabrieken en werkplaatsen, men noodig heeft wetenschappelijk ontwikkelde menschen; maar voor een wet als deze geloof ik, dat juist een doctorstitel niet een bijzondere aanbeveling is voor den man, die tegen haar overtreding moet waken. Ik zou meenen dat een slimme politieagent wel zoo goed is als een ambtenaar met een wetenschappelijken graad.

Hoe dit zij, ik geloof, dat men op dit oogenblik reeds een zeer groot aantal ambtenaren heeft die voor de uitvoering dezer wet kunnen zorgen. Als ik mij niet bedrieg, zijn er o. a. ± 850 Rijksveldwachters en rechercheurs; voorts een korps van 13 à 1400 man marechaussee's; en eindelijk eenige duizende gemeente-politieagenten en -veldwachters, die voor de uitvoering van deze wet moeten zorg dragen.

Voor het geval, dat dit nog niet genoeg is, is in het Voorloopig Verslag er op gewezen, dat er nog een zeer groot aantal kommiezen van de invoerrechten en accijnzen zijn, die naar veler oordeel bijzonder geschikt zijn om op de uitvoering van deze wet te letten, omdat zij juist weten wie sterken drank inslaat en waarheen die drank vervoerd wordt. Zij zijn dus als het ware aangewezen om op de uitvoering dezer wet toezicht te houden.

De Minister heeft hierop geantwoord, dat hij na aanneming dezer wet met zijn ambtgenoot van Financiën in overleg zou treden over de vraag of het mogelijk zou zijn deze ambtenaren — het zijn er, wat betreft de 1ste-, 2de-, 3de- en 4de-klasse-kommiezen te zamen 2340 — met het toezicht op de uitvoering dezer wet te belasten. Ik geloof echter, dat het beter is dat overleg met den Minister van Financiën reeds vóór de aanneming der wet te plegen; anders zie ik er niet veel van komen.

Ik zou daarom wenschen, dat die ambtenaren reeds nu werden opgenomen onder hen die met het toezicht op de uitvoering dezer wet worden belast. Ik geloof dat het verkeerd gezien is om voor de verschillende wetten met verbodsbepalingen die wij tegenwoordig krijgen, bijzondere ambtenaren te benoemen. Dit zal het aantal ambtenaren oneindig vermeerderen en zullen wij langzamerhand naderen tot een verdeeling van het volk in controleurs en gecontroleerden. Ook zal het ongelooflijk veel geld kosten, een factor waarmede men ook rekening moet houden.

Ik zou dus den Minister in overweging willen geven om vóór het aannemen van dezen wet met zijn ambtgenoot van Financiën in overleg te treden, opdat ook de kommiezen met het toezicht op deze wet kunnen worden belast.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne voldoen aan de vraag van den geachten afgevaardigde, den heer van Dedem, en omtrent de instelling van het inspectoraat in nadere bijzonderheden treden. Ik merk dan in de eerste plaats op, dat blijkens art. 25, deze inspecteurs niet zullen worden belast met het opsporen van overtredingen. Het is niet de bedoeling aan de vele politieambtenaren, die op allerlei wijzen op overtreding toezien, die inspecteurs toe te voegen. Die inspecteurs zijn bestemd een gansch anderen werkkring te vervullen. De zaak is n.l. deze, dat bij het ontwerpen van deze wetsvoordracht de Regeering in groote moeilijkheid heeft verkeerd, hoe zij omtrent de wijze, waarop de wet feitelijk wordt uitgevoerd, het noodige licht kan ontvangen. Bijna uitsluitend is de Regeering daarvoor aangewezen op de jaarlijksche verslagen van de Commissarissen der Koningin, waarvan de een meer, de ander minder den nadruk legt op de uitvoering van de bepalingen der Drankwet. Het gevolg is, dat men door de verslagen naast elkander te leggen wel hier en daar een kijk op de dingen kan krijgen, maar niet bekend wordt met den toestand over het geheele land. Nu kan men zich wenden tot Gedeputeerde Staten en door dezen navraag laten doen bij de burgemeesters, maar ik behoef niet te zeggen, dat, waar juist de administratieve uitvoering van de Drankwet sedert 1881 zooveel te wenschen heeft overgelaten, het moeilijk is, door die mededeelingen, ook al zijn de feiten volkomen juist, een inzicht te krijgen in den geheelen toestand. En nu is het toch voor de Regeering, zal zij met deze zaak ernst kunnen maken, beslist noodig, dat zij kennis draagt van den stand van zaken in het land. Dat is de Regeering met de hulpmiddelen, die haar op dit oogenblik ten dienste staan, metterdaad niet mogelijk. Daarom is toen de vraag opgekomen, of niet een orgaan kan worden geschapen om daarin te voorzien. De bedoeling is niet, een inspectoraat in te stellen, dat het gansche land doorreist op de wijze van de inspecteurs van den arbeid, maar ter beschikking van de Regeering te stellen een drietal inspecteurs, desnoods met elk bij zich een adjunct-inspecteur, die door de Regeering zouden kunnen gebezigd worden om zich voortdurend op de hoogte van den toestand te stellen en na te gaan wat geschiedt.

De geachte spreker heeft ook gevraagd, uit welk soort personen de inspecteurs zullen worden genomen. Ik ben het geheel met hem eens, dat men in de verste verte niet denken moet aan doctoren, aan wetenschappelijk hoog ontwikkelde personen. Neen, het zal er op aankomen om mannen te kiezen, die getoond hebben in hun verleden, de gaven te bezitten om de toestanden op te nemen, en daarbij genoeg prestige en autoriteit in hun persoon medebrengen, dat zij niet aan worden gezien voor een soort speurhonden, maar die optreden als representeerende het Gouvernement. Het is daarom de bedoeling, wanneer de Kamer dit voorstel aanneemt en de noodige gelden worden toegestaan, om aan te stellen een drietal personen, die als zoodanig werkelijk het doel der wet zullen kunnen helpen bereiken.

Wat de kosten betreft, moet men zich niet voorstellen, dat daarmede een groote somme geld gemoeid zou zijn. Wanneer men nagaat, dat er drie inspecteurs zullen zijn elk met een adjunct, kan reeds uit dien hoofde die som niet hoog loopen. Maar dit stel ik mij wel voor, dat die inspecteurs zoodanige salarissen zullen moeten ontvangen, dat men de beschikking kan krijgen over mannen van zekere positie, die zullen kunnen beantwoorden aan datgene wat de Regeering van hen eischt. Men zal die traktementen dan in geen geval lager kunnen stellen dan het maximum der traktementen van andere inspecteurs.

Ik hoop, dat ik hiermede den geachten spreker een bevredigend antwoord gegeven zal hebben en dat de Kamer met dit voorstel zal willen medegaan.

De heer **van Dedem**: Het antwoord van den Minister heeft mij in één opzicht wel bevredigd, namelijk dat hij slechts 3 inspecteurs en 3 adjunct-inspecteurs zal noodig hebben. Maar ik kan mij toch niet best voorstellen dat met die zes man het doel van den Minister zal worden bereikt, want de Minister wil op de hoogte komen van de toestanden in het geheele land. Hoe hij dat met zes personen zal bereiken is mij niet recht duidelijk.

Er zijn in der tijd bij de invoering van de Arbeidswet 3 inspecteurs aangesteld. Reeds thans is dat korps, nadat ook de Veiligheidswet er bij gekomen is, tot 35 gestegen, behalve nog de noodige klerken, schrijvers en verder personeel. Ik ben derhalve bevreesd dat het zal blijken dat deze zes personen op verre na niet toereikend zullen zijn om den Minister op de hoogte te brengen van de toestanden in het geheele land. Hij zal daarvoor andere middelen moeten aanwenden.

Op mijn vraag omtrent de kommiezen heeft de Minister niet geantwoord, een zaak van groot belang bij het nakomen van deze wet.

Deze zaak behoort, gelijk de Minister zegt, eigenlijk bij art. 25. Wil de Minister die zaak liever behandelen bij art. 25, dan heb ik daar vrede mede en zal ik het er thans bij laten.

De beraadslaging wordt gesloten en onderart. 15 *p* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik herinner dat onderart. 15 *q* reeds behandeld en aangenomen is.

De verdere behandeling van het wetsontwerp wordt verdaagd.

De heer **Kolkman** brengt verslag uit namens de Commissiën in wier handen zijn gesteld:

1°. Inlichtingen op het adres van J. K. J. Chambry, arts, te Batavia, betrekkelijk het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 20 November 1901, tot tijdelijke intrekking van adressant's akte van toelating tot uitoefening der genees-, heel- en verloskundige praktijk (78), en

2°. Inlichtingen op het adres van E. Voormeulen, ontslagen godsdienstonderwijzer aan de strafgevangenis te Arnhem, houdende verzoek om een nader onderzoek ter zake van het hem gegeven ontslag (79).

[Zie de Verslagen in de *Bijlagen*.]

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

Op bladz. 2078, kol. 1, regel 27 en 28, regel 30 en regel 36 v. b., staat: plaats waar, den dag en het uur, waarop; lees: plaats waar en den dag en het uur waarop.

In de redevoeringen van den heer *van Raalte*:

bladz. 2057, kol. 1, reg. 25 v. b., staat: dingen; lees: gedingen;

aldaar, reg 5 v. o., staat: nadat; lees: voordat;

bladz. 2059, kol. 2, reg. 10 v. b., staat: augueeren; lees: augureeren.

In de redevoering van den heer *Cremer*:

bladz. 2107, kol. 2, reg. 25 v. o., staat: daarvoor; lees: daardoor;

aldaar, reg. 14 v. o., staat: 1899; lees: 1897;

aldaar, reg. 8 v. o., staat: die in gewesten; lees: die in verschillende gewesten.

Mededeeling van ingekomen stukken.

BIJEENKOMST

VAN

WOENSDAG 8 JUNI 1904.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

De **Voorzitter**: Meer dan een kwartieruurs is verloopen na den voor de vergadering van heden vastgestelden tijd. Daar het vereischte getal leden niet tegenwoordig is, open ik deze bijeenkomst en verzoek den heer griffier de namen van de aanwezige leden voor te lezen.

Uit de voorlezing van de lijst blijkt, dat tegenwoordig zijn met den Voorzitter de heeren:

Janssen, van Gijn, de Boer, van der Borch van Verwolde, Okma, Cremer, Talma, Sluis, van Bylandt, Raymakers, van Foreest, van de Velde, van Kol, Zijlma, van Alphen, Brants, Fock, Pijnacker Hordijk, Verhey, van Vliet, Mees, Bolsius, Arts, van Vlijmen, van Asch van Wijck, van Wijnbergen, van Dedem, Drucker, van der Vlugt, de Waal Malefijt, Krap, Roessingh, ter Laan, Röell, Pompe van Meerdervoort, Dolk, van Wassenaer van Catwijck, Nolens, van Nispen tot Sevenaer, van der Zwaag, van Limburg Stirum, Michiels van Verduynen, Passtoors, Lucasse, Schaper, van Löben Sels, de Ridder en van Wichen.

Afwezig zijn de heeren: Bos, Smidt, Willinge, Melchers, Schokking, Lieftinck, van Veen, Hugenholtz, Duymaer van Twist, Smeenge, Aalberse, Marchant, Helsdingen, Goeman Borgesius, Kolkman, Rink, Travaglino, Tydeman, van Karnebeek, van Heemstra, Ferf, Staalman, Hubrecht, de Visser, Troelstra, Ketelaar, den Tex, Heemskerk, Nolting, Bijleveld, van Styrum, de Vries, van Idsinga, Brummelkamp, de Klerk, van Raalte, Goekoop, Seret, Hennequin, de Savornin Lohman, Fruytier, de Ram, van den Berch van Heemstede, van der Kun, Mutsaers, van den Heuvel, Merckelbach, Beckers, de Stuers, Friesen en van Sasse van Ysselt.

De **Voorzitter**: De vergadering wordt uitgesteld tot heden middag 12 uur.

95ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 8 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 12 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschrift 3°. boekwerk. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling van onderart. 15*m* van art. XXIX; art. XXX onderart. 16, 1°.—6°.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 80 leden, te weten de heeren:

Janssen, van Gijn, de Boer, van der Borch van Verwolde, Okma, Cremer, Talma, Sluis, van Bylandt, Raymakers, van Foreest, van de Velde, van Kol, Zijlma, van Alphen, Brants, Fock, Pijnacker Hordijk, Verhey, van Vliet, Mees, Bolsius, Arts, van Vlijmen, van Asch van Wijck, van Wijnbergen, van Dedem, Drucker, van der Vlugt, de Waal Malefijt, Krap, Roessingh, ter Laan, Röell, Pompe van Meerdervoort, Dolk, van Wassenaer van Catwijck, Nolens, van Nispen tot Sevenaer, van der Zwaag, van Limburg Stirum, Michiels van Verduynen, Passtoors, Lucasse, Schaper, van Löben Sels, de Ridder, van Wichen, Troelstra, Willinge, Tydeman, van Idsinga, Staalman, Fruytier, van Veen, van den Berch van Heemstede, Hennequin, Kolkman, Helsdingen, Aalberse, de Ram, Travaglino, Goeman Borgesius, Hubrecht, van Raalte, Smeenge, de Savornin Lohman, van Heemstra, Marchant, Lieftinck, van Karnebeek, Friesen, Rink, Duymaer van Twist, de Klerk, van den Heuvel, de Vries, Bijleveld en Beckers,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering en van de Bijeenkomst van dezen morgen worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van de heeren Ferf, den Tex en Mutsaers, wegens ambtsbezigheden, de laatste ook de volgende dagen dezer week; van den heer van de Velde, wegens het bijwonen van een begrafenis elders, des voormiddags.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een verzoekschrift van de Vereenigingen van Gemeenteveldwachters in Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Overijssel, betrekkelijk de regeling van de salarissen der gemeenteveldwachters.

Dit adres zal worden verzonden naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

3°. van de commissie van advies voor 's Rijks geschiedkundige publicatiën, ingevolge opdracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, het „Overzicht van de door bronnenpublicatie aan te vullen leemten der Nederlandsche geschiedkennis".

Dit boekwerk zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (**83**).

De beraadslaging wordt hervat over onderart. 15 *m*, luidende:

„1. Het is verboden, sterken drank in het klein te verkoopen, te schenken, toe te dienen of te verstrekken in eene localiteit, waarvoor eene vergunning is verleend, tijdens het houden daarin van zitdagen voor het publiek door ambtenaren van het Rijk, eene provincie, eene gemeente of een waterschap, of van openbare verkoopingen, verhuringen of verpachtingen.

2. Het is, behoudens het bepaalde in art. 1 *b*, 2°., verboden, sterken drank toe te dienen of te verstrekken op of in een openbaar middel van vervoer."

Op dit onderartikel is door den heer de Boer een amendement voorgesteld, strekkende om het te lezen als volgt:

„Het is verboden, in eene localiteit waarvoor eene vergunning is verleend, op dagen waarop daarin, hetzij zittingen voor het publiek door een ambtenaar van het Rijk, eene provincie, eene gemeente of een waterschap, hetzij eene openbare verkooping, verhuring of verpachting wordt gehouden, gedurende den tijd tusschen twee uur voor het begin en twee uur na den afloop daarvan, sterken drank in het klein te verkoopen, te schenken, toe te dienen of te verstrekken."

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat in den aanhef van het amendement zal moeten worden gesteld: dat het strekt om het 1ste lid van onderart. 15 *m* te lezen als volgt:.

De heer **de Boer**: Mijnheer Voorzitter! Behalve de door u gemaakte verbetering, heb ik het bij nader inzien nog wenschelijk geacht een kleine wijziging aan te brengen, nl. om in den tweeden regel in plaats van de woorden „op dagen waarop", te lezen: „wanneer".

Met deze opmerking meen ik voorshands te kunnen volstaan, en wensch ik mij verder te refereeren aan hetgeen ik gisteren tot aanbeveling van mijn amendement heb gezegd, verder afwachtende de eventueele bezwaren die door mijn geachte medeleden mochten in het midden worden gebracht.

De **Voorzitter**: Door den heer de Boer is nog een wijziging gebracht in zijn amendement, strekkende om in den tweeden regel in plaats van de woorden „op dagen waarop" te lezen „wanneer".

De heer **de Waal Malefijt**: Mijnheer de Voorzitter! De strekking van het amendement vindt bij mij instemming, maar toch meen ik dat de geachte voorsteller ten onrechte gelijk heeft gesteld het zitting houden van een ambtenaar van Rijk, provincie, gemeente of waterschap met het houden van een openbare verkooping.

Het artikel luidt nu, dat gedurende den tijd tusschen twee uur vóór het begin en twee uur na den afloop van een openbare verkooping, verhuring of verpachting geen sterke drank mag worden geschonken. Maar te gelijker tijd dat dit ook niet mag plaats hebben twee uur vóór en twee uur na het houden van een zitting door een ambtenaar van het Rijk, een provincie, een gemeente of een waterschap. Het komt mij voor, dat ten onrechte deze beide zaken gelijkgesteld worden. Misbruik van sterken drank is wel te vreezen vóór en na een verkooping, maar volstrekt niet vóór en na een zitting, gehouden door een ambtenaar voor het ontvangen van belastingen of polderlasten. Ik geloof, dat de geachte voorsteller aan dit bezwaar zou kunnen te gemoet komen, wanneer hij de woorden: „gedurende den tijd tusschen twee uur vóór het begin en twee uur na den afloop daarvan" alleen laat slaan op het houden van verkoopingen, verhuringen en verpachtingen en niet ook op de eerstbedoelde zittingen. Ik geef dus den geachten afgevaardigde in overweging deze wijziging aan te brengen.

De heer **de Boer**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel ik wel eenigermate gevoel voor de juistheid van de opmerkingen van den geachten voorgaanden spreker, komen zij mij nog niet van zóóveel gewicht voor, dat ik thans reeds bereid zou zijn voor de derde maal mijn amendement te wijzigen. Ik zal afwachten of er nog gewichter bedenkingen tegen mijn redactie worden aangevoerd en gaarne overwegen of ik met de bedenkingen van den geachten spreker kan meegaan wanneer hij mocht goedvinden deze in den vorm van een sub-amendemt te kleeden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den geachten afgevaardigde, den heer de Boer, heeft een strekking, waarmede de Regeering zich vereenigen kan. Indien de bedenkingen, geopperd door den geachten afgevaardigde, den heer de Waal Malefijt, die, schoon niet zwaarwichtig, toch wel eenige beteekenis hebben, zouden moeten worden ondervangen, dan ware dit misschien het gemakkelijkst te vinden, door het Regeeringsartikel, zooals het thans luidt, onveranderd te laten en daaraan toe te voegen: „alsmede gedurende den tijd tusschen twee uren vóór het begin en twee uren na den afloop van laatstgenoemde handelingen". Dan zou het amendement alleen slaan op verpachtingen, verhuringen en verkoopingen. Nu durf ik niet zeggen, hoe het in het algemeen in het land bij dergelijke zitdagen toegaat. Ik geloof wel, dat na den afloop van zulk een zitdag de menschen spoedig huiswaarts gaan, maar het zou toch kunnen zijn, dat zij te voren gedurende eenigen tijd samen waren en dat dit aanleiding gaf tot misbruik van sterken drank; maar de heer de Waal Malefijt wilde, meen ik, zeggen, dat de ambtenaren wel nimmer drank verstrekken of tot drinken aanmoedigen zullen, doch dat dit wel voorkomt bij verpachtingen, verhuringen en verkoopingen.

Ik geloof dus, dat hetgeen de Regeering voorstelt, zou kunnen blijven staan, n.l. de woorden der eerste alinea; „Het is verboden sterken drank in het klein te verkoopen, te schenken, toe te dienen of te verstrekken in eene localiteit, waarvoor eene vergunning is verleend, tijdens het houden daarin van zitdagen voor het publiek door ambtenaren van het Rijk, eene provincie, eene gemeente of een waterschap, of van openbare verkoopingen, verhuringen of verpachtingen", en dat daaraan moet worden toegevoegd de zinsnede: „alsmede gedurende den tijd tusschen twee uren vóór het begin en twee uren na den afloop van laatst genoemde handelingen."

De heer **de Waal Malefijt**: Ik geloof, dat het inderdaad aanbeveling verdient om de wijziging ons nu door de Regeering aan de hand gedaan, in het artikel aan te brengen; anders zullen de ambtenaren ook zeer moeilijk lokalen kunnen krijgen voor zitdagen. Wanneer twee uren daarvóór en twee uren daarna niet getapt mocht worden zullen vergunninghouders niet licht bereid bevonden worden de noodige localiteit beschikbaar te stellen, tenzij op zeer bezwarende voorwaarden.

Ik heb dus de eer voor te stellen aan de eerste alinea van het artikel, zooals die nu luidt, toe te voegen: „alsmede gedurende den tijd tusschen twee uren vóór het begin en twee uren na den afloop der laatstgenoemde drie verrichtingen".

De **Voorzitter**: Door den heer de Waal Malefijt wordt als amendement voorgesteld aan het slot van de eerste alinea van onderart. 15 *m* van het Regeeringsvoorstel te lezen: „; alsmede gedurende den tijd tusschen twee uren vóór het begin en twee uren na den afloop der drie laatstgenoemde verrichtingen".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Savornin Lohman, Michiels van Verduynen, Zijlma en van Nispen tot Sevenaer, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Boer**: Na de indiening van een amendement, dat nog beter dan het mijne de bedoeling aangeeft van hetgeen door mij wordt beoogd, heb ik de eer mijn amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer de Boer door den voorsteller is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Aangezien dezerzijds thans geen bedenking tegen het amendement bestaat, heb ik geen bezwaar het over te nemen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer de Waal Malefijt door de Regeering is overgenomen, maakt het als zoodanig geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd onderart. 15*m* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Art. XXIX wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de verschillende nummers van artikel XXX afzonderlijk te behandelen, met dien verstande, dat bij n°. 1 tevens gelegenheid zal zijn te spreken over de strafbepalingen in het algemeen en ook om opmerkingen te maken, verschillende onderdeelen van dit artikel in onderling verband rakende.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over ART. XXX, luidende:

Art. 16 wordt gelezen als volgt:

„1. Met hechtenis van ten hoogste drie weken of geldboete van ten hoogste honderd gulden wordt gestraft:

1°. hij, die zonder de vereischte vergunning sterken drank in het klein verkoopt, in het klein te koop aanbiedt, of in voorraad heeft ten verkoop in het klein;

2°. hij, die zonder het vereischte verlof alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank, of alcoholvrijen drank voor gebruik ter plaatse van verkoop verkoopt of te koop aanbiedt, of voor dien verkoop in voorraad heeft;

3°. hij, die in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor niet de vereischte vergunning is verleend, sterken drank schenkt, toedient of verstrekt;

4°. hij, die in eene localiteit van eene societeit, waarvoor geene vergunning is verleend, sterken drank schenkt, toedient of verstrekt;

5°. hij, die sterken drank uit eene localiteit, waarvoor eene vergunning voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *a*, is verleend, uitdraagt naar eene andere plaats dan vermeld is in de akte van de vergunning voor die localiteit;

6°. hij, die:

a. in eene localiteit, waarvoor eene vergunning voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*, is verleend, sterken drank anders dan op de wijze, omschreven in art. 1, zesde lid, in voorraad heeft;

b. in zoodanige localiteit sterken drank anders dan op de wijze, omschreven in art. 1, zesde lid, verstrekt;

c. in zoodanige localiteit het drinken van sterken drank toelaat;

d. in eene localiteit, die met zoodanige localiteit binnen 's huis gemeenschap heeft, sterken drank verstrekt aan of toelaat het drinken van sterken drank door anderen dan zijne huisgenooten;

7°. hij, die in eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, of in eene localiteit, die met zoodanige localiteit binnen 's huis gemeenschap heeft, sterken drank aanwezig heeft;

8°. hij, die in eene localiteit, waarvoor een verlof voor den verkoop uitsluitend van alcoholvrijen drank is verleend, gegisten drank in voorraad heeft;

9°. hij, die in een logement, waarvoor geene andere vergunning is verleend dan eene voor den verkoop alleen aan logeergasten, sterken drank in het klein verkoopt of in het klein te koop aanbiedt aan anderen dan hen, die naar redelijk inzicht als logeergasten in dat logement zijn te beschouwen;

10°. hij, die in eene localiteit, waar sterke drank in het klein verkocht wordt, op eenigerlei wijze aan koop van dien drank een kans op winst verbindt;

11°. hij, die eene der handelingen, in de vorige nummers, met uitzondering van nr. 6, letter *c* en letter *d* voor zooveel betreft het toelaten van drinken van sterken drank, omschreven, in zijne woning of zijne localiteiten toelaat, voor zooveel betreft die in de nrs. 5, 6, letter *a* en *b*, 7 en 8 omschreven, alleen voor zoover degene, die deze pleegt, een lid van zijn gezin of in zijnen dienst is.

2. Indien tijdens het plegen van de overtreding, omschreven in het vorige lid nog geen twee jaren zijn verloopen, sedert eene vroegere veroordeeling van den schuldige wegens eene dier overtredingen of wegens overtreding van art. 252, 2°. of 3°. van het Wetboek van Strafrecht, onherroepelijk is geworden of de opgelegde boete is betaald, wordt hij gestraft met hechtenis van ten hoogste eene maand.

3. De strafbepalingen van dit artikel zijn toepasselijk bij overtreding van de nrs. 1, 2, 3, 4, 9 of 10, onverschillig, wie het feit gepleegd heeft: bij overtreding van de nrs. 5, 6, 7 of 8 alleen, indien de schuldige is het hoofd van het bedrijf, of degene, die hem als zoodanig vervangt".

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! De opmerkingen, die ik aan de aandacht van de Regeering en van de Vergadering wensch te onderwerpen, hebben niet betrekking op één speciaal nummer van het nieuwe artikel 16, maar betreffen verscheidene nummers. Wij staan hier aan het begin van de strafbepalingen, en wanneer het nu ooit wenschelijk is, dat over de beteekenis van een wetsartikel geen twijfel bestaat, is dit zeer zeker het geval ten aanzien van de strafbepalingen. Daar behooren de ingezetenen precies te weten, wat deze bepalingen inhouden; wat zij dus mogen doen en wat zij hebben na te laten.

Nu is er evenwel ten aanzien van een niet onbelangrijk punt, naar aanleiding van de discussie in de laatste weken gevoerd, naar het mij bescheidenlijk voorkomt, ernstige twijfel overgebleven.

Ik lees in 3°. van art. 16, dat het verboden is sterken drank te schenken, toe te dienen of te verstrekken in een voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor niet de vereischte vergunning is verleend, terwijl in 5°., volgens de nieuwe wijziging op stuk 72, verboden wordt het uitdragen van sterken drank uit localiteiten, waarvoor vergunning is verleend, naar een andere plaats dan vermeld is in de akte van vergunning voor de localiteit.

Met het oog onder andere op deze beide nummers is het absoluut noodig te weten, voor welke localiteiten men vergunning heeft of kan krijgen en nu is het, na de hier gevoerde discussie — ik zou bijna zeggen: door de hier gevoerde discussie — ten aanzien van een groot getal localiteiten in Nederland onzeker, of onzeker geworden, of men daarvoor vergunning heeft en kan krijgen.

Ik doel hier op de tuinen, die als annexen van café's of restaurants op tal van plaatsen in ons land worden gevonden. Ten einde de zaak eenigermate te verduidelijken, wijs ik, behalve op tuinen in plaatsen als Zeist en Velp, onder andere op eenige localiteiten hier en te Amsterdam.

Hier ter stede wensch ik als voorbeeld de aandacht te vestigen op den bekenden tuin van het hotel en café aan den Scheveningschen weg „de Promenade" en op dergelijke gelegenheid „de Witte brug", aan den anderen weg naar Scheveningen gelegen.

Voor Amsterdam wijs ik op de zeer bekende inrichting in het Vondelpark, op den grooten tuin aan de overzijde van het IJ: „het Tolhuis", en op den tuin van Krasnapolsky.

Ik noem deze verschillende voorbeelden, omdat men daaruit ziet, dat de tuinen gelegen zijn soms aan den openbaren weg vóór het gebouw, soms aan den openbaren weg ter zijde van het gebouw, maar een anderen keer ook meer afgescheiden

van den openbaren weg achter het gebouw, zooals bij Krasnapolsky te Amsterdam het geval is.

Nu kan er, naar mijn bescheiden meening, nauwelijks twijfel bestaan bij iemand, of voor dergelijke tuinen moet evengoed een vergunning te verkrijgen zijn als voor een zaal of kamer, en wanneer men die vergunning heeft, mag het verkoopen, schenken, verstrekken en toedienen aldaar niet strafbaar wezen.

Voor den stedeling speciaal zijn dergelijke tuinen inderdaad een weldaad. Naarmate de bevolking zich in onze steden ophoopt en genoodzaakt wordt genoegen te nemen met een bescheiden kwartier, vaak op een tweede, derde of vierde étage, is het voor den stadsbewoner iets waarnaar hij verlangt, wanneer hij zich, na een warmen zomerdag, althans eenigen tijd in dergelijken tuin kan verpoozen.

Het geldt hier niet de wenschen of belangen van een bepaalden stand in de maatschappij; zelfs lieden met bescheiden middelen, wanneer ze althans over eenige middelen beschikken, maken nu en dan van dergelijke gelegenheid gebruik.

Zoolang wij nu de menschen niet willen verbieden te drinken — en het is toch het standpunt dezer wet, dat wij hen daarin vrijlaten, — kan ik niet inzien, welke reden er zou kunnen bestaan, de menschen te beletten in dergelijken tuin sterken drank te drinken en wel toe te staan dat zij dit doen in een kamer of kamertje.

Wanneer men spreekt van misbruik, dan wil het mij voorkomen, dat daarvoor in dergelijke tuinen minder gevaar zal bestaan, dan in localiteiten binnenshuis gelegen.

Nu is het toch ook de bedoeling der Regeering geweest, dat een vergunning voor dergelijke tuinen niet zou zijn uitgesloten.

Ik acht het voorloopig niet noodig, dit te staven met talrijke citaten uit de stukken en uit de redevoeringen, aan de Ministerstafel gehouden; maar ik herinner er alleen aan, dat wij nog gisteren bij de behandeling van art. 15 *l* van den Minister van Binnenlandsche Zaken een uitspraak in dien geest mochten vernemen.

Nu is het evenwel niet zeker, of de tekst der wet, zooals die thans luidt, na de vaststelling van de verschillende artikelen en na de wijzigingen, die de verschillende artikelen in den loop der beraadslaging hebben ondergaan, in overeenstemming is met hetgeen iedereen wenscht en wat ook de bedoeling der Regeering geweest is.

Zoo hebben wij in art. 16, n°. 5, een zeer scherp geformuleerde uitdrukking. Daar staat, dat sterke drank niet mag worden uitgedragen naar een andere plaats, dan „vermeld is in de akte van de vergunning voor die localiteit". Wij worden daardoor verwezen naar art. 8, eerste lid, waar staat, dat de vergunning uitsluitend geldt voor de localiteit of localiteiten, in de akte van vergunning vermeld.

Nu moet hij, die een vergunning vraagt, volgens art. 1*a*, derde lid, mededeelen, in welke localiteiten hij die vergunning wenscht uit te oefenen en hij moet zelfs de oppervlakte dier localiteiten vermelden.

Wanneer dus iemand een vergunning wil hebben om te schenken in een tuin, dan zal hij — zoo kan men redeneeren — volgens deze artikelen dien tuin moeten opgeven, en die moet in de akte van vergunning worden vermeld.

Maar wat zegt art. 3, n°. 4? Dat de vergunning wordt geweigerd, wanneer ze wordt gevraagd voor den verkoop elders dan in een huis of in de gebouwde aanhoorigheid van een huis.

Nu heeft de heer Minister van Binnenlandsche Zaken dat gisteren zóó uitgelegd, dat, wanneer slechts „de zetel der vergunning" is in een huis, men dan den tuin ook wel als annex daarvan mag beschouwen. Maar ik ben niet zeker, dat er niet colleges van burgemeester en wethouders in sommige gemeenten zullen zijn, die zich vastklampen aan art. 3, n°. 4, zooals het nu luidt, en een vergunning voor een tuin zullen weigeren, omdat art. 3, n°. 4 alleen noemt de gebouwde aanhoorigheid van een huis.

Het zou kunnen wezen, dat burgemeester en wethouders zich gingen begeven in een scherpzinnig, misschien wel in een subtiel onderzoek, of er in dien tuin ook was gebouwd een vloer, een hek, een leuning of iets anders gebouwds, om althans den tuin te kunnen proclameeren tot een gebouwde aanhoorigheid. Evenwel, Mijnheer de Voorzitter, mij dunkt, dat dit niet wenschelijk is; mij dunkt, dat het geraden is de geheele wet zóó te redigeeren, dat men in dergelijke spitsvondige onderscheidingen en subtiele onderzoekingen niet behoeft te komen, maar dat de wet duidelijk zegt datgene, wat blijkbaar is de bedoeling van de Regeering en van ons allen: dat, wanneer iemand regelmatig heeft verkregen een vergunning voor zijn huis, die vergunning zich ook mag uitstrekken tot de daarbij behoorende vrije ruimte in den tuin.

Dit een en ander geeft mij aanleiding tot de Regeering deze twee vragen te richten:

Is het ook niet de overtuiging van de Regeering, dat mogelijk moet blijven — en niet strafbaar moet zijn — het schenken van sterken drank met vergunning in den tuin van een huis, waarvoor vergunning is verleend? En wanneer die vraag bevestigend mocht worden beantwoord, zou ik in de tweede plaats van de Regeering willen vernemen, of zij bereid is, bij de revisie die de tekst der wet in tweede lezing zal hebben te ondergaan, ten einde de oneffenheden, die in dien tekst ontstaan zijn, weg te nemen, de artikelen nog eens na te gaan, en te zien of in de artikelen die wij achter den rug hebben, niet hier of daar een uitdrukking voorkomt, welke ten aanzien van de tuinen de bedoeling, die de Regeering gehad heeft, niet tot haar recht doet komen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund een enkele algemeene opmerking aan het oordeel van de Regeering te onderwerpen.

Het is mij voorgekomen bij het nagaan der verschillende overtredingen, in dit artikel genoemd, dat, hoewel ze op elkander gelijken, ze toch in zwaarte nog al van elkaar verschillen. Toch zijn zij alle gerangschikt onder één rubriek en kunnen alle gestraft worden met gevangenis van ten hoogste 3 weken of een geldboete van hoogstens f 100. Naar gelang van de zwaarte van het feit, kan de rechter wel straffen met de kleinste geldboete, òf met een of meer dagen hechtenis; maar voor zeer lichte overtredingen zou met geldboete moeten kunnen worden volstaan. Dit doet mij de meening uitspreken, dat er een splitsing zoude moeten gemaakt zijn tusschen de verschillende overtredingen. Ik wijs bijv. op punt 2, waarin hij die, zelfs al is het voor de eerste maal, „zonder het vereischte verlof alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank, of alcoholvrijen drank voor gebruik ter plaatse van verkoop verkoopt of te koop aanbiedt, of voor dien verkoop in voorraad heeft", volledig onder de strafbepaling is gesteld; of op punt 7 „waarin iemand, die in eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, of in eene localiteit, die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft, sterken drank aanwezig heeft", strafbaar wordt gesteld.

Het komt mij voor dat dergelijke overtredingen, wanneer ze namelijk al als overtredingen beschouwd moeten worden, met een lichtere straf moeten worden bedreigd, althans niet zwaarder dan met een geldboete.

Naar aanleiding van punt 1 zou ik de Regeering nog een vraag willen doen. Men leest daar, dat „hij, die zonder de vereischte vergunning sterken drank in het klein verkoopt, in het klein te koop aanbiedt, of in voorraad heeft ten verkoop in het klein" wordt gestraft. Nu wil ik er de Regeering op wijzen, dat er bijv. op stroom, op de rivier verkoop van sterken drank in het klein plaats heeft door kooplieden te water. Men noemt ze te mijnent „kistjesmannen"; zij verkoopen kruideniers-waren, groente als anderszins, maar in hun vaartuigjes waarmee ze langs de schepen gaan, bevindt zich ook meermalen sterke drank.

Zij verkoopen die aan de bemanningen en aan de werklieden, die op de schepen werkzaam zijn; den nadeeligen invloed daarvan behoef ik hier zeker niet te betoogen. Zij zullen geen drank mogen te koop aanbieden of ten verkoop in het klein in voorraad hebben, maar de groote moeilijkheid bestaat hierin, dat moet worden bewezen, dat de drank wordt verkocht of ten verkoop in voorraad aanwezig is. De bepaling van sub 3°. zou iets meer werkdadigen invloed kunnen hebben, omdat zij spreekt van schenken, toedienen of verstrekken van sterken drank; doch dit geldt alleen in een voor het publiek toegankelijke localiteit; en daaronder zullen deze kleine vaartuigen waarschijnlijk niet begrepen zijn; zij zullen wel niet beschouwd worden als een voor het publiek toegankelijke localiteit. Bovendien kan de

bestuurder in plaats van den sterken drank te bergen in het vaartuig zelf, die in den zak steken en dan aan boord van de schepen uitschenken.

Nu is mijn vraag, of de strafbepaling van sub 1°. voldoende voorziet in het door mij genoemde geval. Wanneer dat niet zoo is, geloof ik, dat daarin alsnog behoort te worden voorzien. Ik heb mij omtrent deze aangelegenheid geïnformeerd. Volgens de tegenwoordige wet staat ook straf op het in het klein verkoopen, te koop aanbieden en het ten verkoop in voorraad hebben van sterken drank en toch schijnt men de overtreding, welke ten opzichte hiervan wordt begaan, moeilijk of niet voldoende te kunnen bewijzen.

Iets dergelijks komt voor bij de zoogenaamde bierwagentjes, welke rondrijden langs de havens. Ook aan die wagentjes wordt sterke drank gesleten, ofschoon zij alleen bestemd heeten voor den verkoop van bier. Zou er om den verkoop in vaartuigjes en voor de bierwagentjes tegen te gaan, nu niet een bepaling mogelijk en noodig zijn, die straf stelt op het „met zich voeren" van sterken drank, al heet dat ook niet voor den verkoop in het klein te zijn. Ik geloof, dat een bepaling in dien geest krachtig zou medewerken om den verkoop van sterken drank aan schepen, die op de rivier of in de havens liggen, tegen te gaan en voor hen die voortdurend aan de kaden moeten vertoeven, deze gemakkelijke gelegenheid te benemen.

De heer **de Ridder**: Door de vorige sprekers is reeds opgemerkt, dat, nu wij gekomen zijn aan de strafbepalingen, er aanleiding bestaat om over het geheele hier voorgestelde strafstelsel een en ander in het midden te brengen. Ik wensch daarover ook iets te zeggen. In de Memorie van Antwoord heeft de Regeering gezegd, dat verscherping van straffen hoofdzakelijk gezocht moet worden in verscherping van de administratieve straffen. Men bedoelt daarmede, dat de weigering en de intrekking van het verlof en de vergunning aan strengere bepalingen onderworpen worden en vermoedelijk op die wijze beter doel zouden treffen.

Er is ook een verscherping in de strafbepalingen, waarop door de Regeering de nadruk is gelegd, namelijk dat in geval van recidive slechts hechtenis kan worden opgelegd, maar overigens zijn de maxima tamelijk wel dezelfde gebleven. Hierover thans niet meer.

Wat de administratieve straffen betreft, waarover thans nader, is verscherping ingevoerd en wel in dezen zin, dat wanneer sommige overtredingen dezer wet en eenige andere aangegeven strafbare feiten binnen vijf jaren voor de tweede maal zijn begaan, dit aanleiding moet geven tot het weigeren of intrekken van het verlof of de vergunning. Thans moet ook reeds, wanneer in een tijdsruimte van twee jaar voor de tweede maal zoodanige overtreding is geschied, dit aanleiding zijn om de vergunning in te trekken.

Dit is mijns inziens in de practijk de voornaamste reden die aanleiding kan geven tot het weigeren of intrekken van vergunningen, omdat zich die het meest kan voordoen. Maar, ben ik goed geïnformeerd, dan is nog nooit een vergunning op grond van dergelijke veroordeeling geweigerd of ingetrokken. Tot nog toe is de uitwerking van deze bepaling dan ook absoluut nul. Nooit is bij voorbeeld op grond van veroordeeling wegens clandestienen drankverkoop vergunning geweigerd of ook ingetrokken op grond van overtreding van art. 252 van het Strafwetboek, verbod van schenken aan kennelijk beschonken personen, of art. 254, verbod van schenken aan personen beneden de 16 jaar. Toch zijn dit feiten, die vrij veel voorkomen. Nu wil ik eens aannemen, dat die feiten alle vervolgd zijn, maar dat zij niet zijn voorgekomen bij denzelfden persoon voor de tweede maal binnen twee jaar en dat dit de reden is der niet-weigering of intrekking der vergunning. Maar in ieder geval staat vast, dat in deze hoegenaamd geen contact is geweest tusschen het openbaar ministerie en het administratief gezag, m. a. w. dat van zoodanige veroordeeling nimmer kennis gegeven is. En daarop komt het voor de werking van dit heilzame voorschrift aan.

Nu zal de weigering en intrekking van verlof en vergunning plaats hebben na een tweede overtreding *binnen de vijf jaar*. Dit is een verscherping. Het komt mij voor, dat deze weigering en intrekking als gevolg van tweede veroordeeling een van de sleutels is voor de werking van de Drankwet. Indien ooit de clandestiene drankverkoop kan worden tegengegaan, kan worden gefnuikt, dan is het door deze bepaling; geen bepaling bevordert zoo het hoofddoel van de wet, stuiting van den clandestienen verkoop, als deze. Met het oog op de ervaring met de bestaande wet opgedaan, vraag ik echter, of dit voorschrift een doode letter moet blijven. De Regeering zegt van niet en is blijkens verschillende passus in de Memorie van Antwoord er van doordrongen, dat meer doortastend moet worden opgetreden, omdat de toepassing dezer wet te slap was. Nu is het hoofdmiddel om dat te bereiken, te zorgen, dat het administratief gezag meer in contact komt met het openbaar ministerie. Hoe is dat te bereiken? Eenvoudig doordat het openbaar ministerie telkens als een veroordeeling plaats heeft, die ten aanzien van vergunning of verlof wettelijk gevolg heeft, daarvan kennis geve aan burgemeester en wethouders en ook aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken of aan de inspecteurs, die zullen worden benoemd, opdat de noodige kennisgeving zeker geschiede en des vereischt maatregelen kunnen worden genomen als het gemeentebestuur in gebreke blijft de wet in deze toe te passen. Na de invoering van de Drankwet van 1881 heeft de toenmalige Minister van Justitie den 16den Juni 1885 een circulaire in dezen geest aan de ambtenaren van het openbaar ministerie gericht en in den laatsten tijd zijn ook betreffende de naleving van de bepalingen van Stoomwet en Arbeidswet circulaires gericht tot het openbaar ministerie. Ik wensch hier slechts een vingerwijzing te geven aan de bewindslieden van Binnenlandsche Zaken en Justitie, door hen hierop indachtig te maken, omdat het een bestuurszaak betrett die ik veilig aan hen overlaten kan.

Eindelijk wensch ik naar aanleiding van het door de Regeering voorgestelde gewijzigde art. 16, 7de lid, nog een vraag te doen. Uit dat artikel, waarin verboden wordt aan de verlofhouders om in andere localiteiten dan vermeld in de verlofsakte sterken drank aanwezig te hebben, wordt voorgesteld te laten vervallen, dat het den houders ook verboden zal zijn toe te laten dat in dergelijke localiteiten sterke drank aanwezig is. Ik vat niet goed de reden waarom deze toevoeging zal moeten vervallen. Het komt mij voor, dat als het artikel blijft luiden zooals het was, de bepaling meer compleet is en ook voor alle mogelijke ontduikingen meer waarborgen zal geven. Ik wijs er op dat in het geval dat sterke drank gevonden wordt in een localiteit waarvoor verlof is gegeven, het duidelijk is dat de houder van het verlof strafbaar is, als vanzelf aansprakelijk voor het aanwezig zijn van den drank ter plaatse, maar wanneer het gebeurt in een localiteit elders dan waarvoor verlof is gegeven, dan is, wanneer het niet vaststaat wie den sterken drank daar ingevoerd heeft, heel moeilijk den verlofhouder aansprakelijk te stellen voor het aanwezig zijn van sterken drank aldaar, wanneer hij ontkent de wetenschap. Het komt mij voor dat de nu vervallen toevoeging in deze voorziening kon gegeven hebben. Indien dus in een opzicht de bepaling is verzwakt, zoo wijs ik in een ander opzicht op de verscherping van dat voorschrift.

Er wordt nu ook verboden om sterken drank aanwezig te hebben in localiteiten die „binnenshuis gemeenschap hebben" met localiteiten waarvoor verlof is gegeven. Nu is de administratieve opvatting van „gemeenschap" hier al zeer wijd. In een missive van het Departement van Justitie aan Financiën bij voorbeeld is uitgemaakt, „dat gemeenschap bestaat tusschen twee localiteiten, die zich onder één dak bevinden, zelfs dan wanneer zij gescheiden mochten zijn door verdieping, gang of andere ruimte, zoo slechts van de eene tot de andere localiteit *binnenshuis* toegang mogelijk is". In een hoofdartikel van de *Gemeentestem* (n°. 1595) wordt gezegd, dat deze bepaling wil, dat *geen mogelijkheid* van gemeenschap binnenshuis bestaat. Dit doelt op de bepaling van art. 3, nos. 2 en 10. Hier komt de uitdrukking voor in ander verband.

Wij kunnen dus hier hebben het geval dat wanneer een verlofhouder op een van de bovenverdiepingen of in den kelder van zijn woning voor huiselijk gebruik aanwezig heeft eenigen sterken drank, hij volgens 7°. van dit artikel strafschuldig is. Ik vraag den Minister van Justitie, of met die verbodsbepaling men hier niet àl te ver gaat? Neemt men de bepaling elders in deze wet als criterium, dan schept het zooveel kwaad niet, maar het gaat m. i. te ver hier absoluut te eischen dat de verlofhouder strafbaar is, als, waar dan ook, in zijn huis sterke drank aanwezig is.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Waar ik enkele opmerkingen wensch te maken over onderdeelen van dit artikel, wensch ik daaraan een zeer korte algemeene beschouwing te laten voorafgaan.

„Met hechtenis van ten hoogste drie weken of geldboete van ten hoogste honderd gulden wordt gestraft", zoo begint het artikel.

Hij die in onze strafwetgeving niet thuis is, zal allicht denken: drie weken hechtenis of geldboete van f 100, dat gaat nog al. Maar wij weten dat, overeenkomstig de regelen van ons Strafwetboek, deze bepaling zoodanig gesteld is, dat de rechter volstaan kan met een geldboete van 50 cents, en, als hij hechtenis noodig acht, met hechtenis van één dag.

Waarschijnlijk is de Regeering wel met mij van meening, dat, met het oog op de practijk en op de rechterlijke vonnissen in zake clandestienen verkoop, het wenschelijker en voor de uitvoering van de Drankwet beter zou zijn, indien de rechter genoodzaakt werd voor overtredingen in zake den geheimen drankhandel, door welke wetsontduiking in den regel veel winst gemaakt wordt, altijd een hoogere geldboete dan 50 cent op te leggen. Maar het baat natuurlijk niets te vragen om het artikel in dien geest te wijzigen, want men weet vooraf welk antwoord daarop zou volgen. Al zou dergelijke regeling in casu op zich zelf wenschelijk zijn, zal men zeggen, wij wijken in geen geval af van het algemeen minimum van het Strafwetboek.

Intusschen spreekt men anders als de belangen van den fiscus er mede gemoeid zijn. Wij hebben nog dezer dagen van de Regeering een wet ontvangen betrekkelijk den accijns op het gedistilleerd, waarin de minimum geldboete, die bij overtreding kan worden opgelegd bedraagt f 50, dus honderdmaal hooger dan het minimum dat hier en in andere wetten dienst doet. De Regeering zal daar tegen opmerken dat bij de fiscale strafwetgeving de algemeene regelen van het Strafwetboek in het geheel niet gelden.

Zeker, dat weet ik wel; maar waarom niet?

Omdat men bevreesd is dat, wanneer het algemeen minimum van het Strafwetboek ook in de fiscale wetten werd toegepast, dit den Staat op groote financieele verliezen te staan zoude komen, want dat deze belastingontduiking ontzaglijk zou toenemen.

Maar dan vraag ik: zijn de zedelijke belangen, die bij de uitvoering van de Drankwet betrokken zijn, voor den Staat dan minder groot dan de financieele belangen van den fiscus? Intusschen, men kan daarover lang spreken, maar het baat niet. Wij weten toch dat op dit punt voorloopig alles zal blijven zooals het is. Ik hoop echter den dag nog te beleven waarop men niet alleen voor de fiscale wetgeving, maar ook voor een groot deel van de andere strafwetgeving het algemeen minimum van het Strafwetboek zal laten varen.

Nu is de Regeering aan dit bezwaar eenigermate te gemoet gekomen door in dit artikel te bepalen dat bij recidive althans hechtenis *moet* worden opgelegd.

Dit is iets, maar de Regeering weet ook wel, dat, waar het den clandestienen verkoop van sterken drank betreft, het reeds heel moeilijk is om éénmaal een overtreding te constateeren en een veroordeeling uit te lokken, en de veroordeeling bij recidive gedurende een zekeren termijn meestal achterwege blijft, zoodat de strengere straf bij tweede veroordeeling niet zoo heel dikwijls zal worden toegepast.

Mijns inziens had de Regeering in ieder geval een stap verder kunnen gaan, door namelijk over te nemen het denkbeeld haar door tal van corporaties van drankbestrijders aan de hand gedaan, een denkbeeld dat hierop neerkomt, dat reeds bij eerste overtreding in zake clandestienen verkoop van sterken drank, schorsing in het bedrijf of wil men, tijdelijk intrekking van het verlof worde toegepast, al ware het maar voor een enkele maand. Dat zou veel meer helpen dan het opleggen van een kleine boete of een dag hechtenis.

De practijk toch is thans van dien aard — en ik vrees dat zij niet veranderen zal na de invoering dezer wet — dat maar al te dikwijls, wanneer met heel veel moeite eindelijk clandestiene verkoop geconstateerd is, de schuldige er met een paar gulden boete afkomt, ofschoon het duidelijk is, dat daardoor de schrik er niet inkomt, omdat de clandestiene drankverkooper die paar gulden boete gaarne betaalt uit de winst die hij uit den geheimen drankhandel weet te slaan.

Niet alleen echter dat op die wijze de clandestiene verkoopers niet afgeschrikt worden, maar het gevolg is — ook en dit is nog erger — dat bij de politie de lust er uitgaat om dergelijke vergrijpen te constateeren, omdat zij weten, dat er om dergelijke vonnissen gelachen wordt.

Ik heb echter reeds gezegd bij de algemeene beraadslaging, dat het zeer bezwaarlijk is op dit punt een amendement voor te stellen, omdat zich daartegen de structuur van het wetsontwerp verzet en ook acht ik de kans niet groot, dat de Regeering alsnog door een nieuwe Nota van Wijziging een aanvulling in den door mij gewenschten zin zal aanbrengen.

Ik zal mij dan ook verder bepalen tot de bespreking van enkele onderdeelen van het artikel, in de hoop dat het mij gelukken zal daarin eenige verbetering te krijgen. In de eerste plaats een woord over dat onderdeel in het artikel waarover ook reeds is gesproken door den heer Drucker.

Wat die geachte afgevaardigde heeft gezegd over alinea 5 in verband met de tuinen onderschrijf ik van a—z, en ik hoop en vertrouw dat de Regeering aan zijn mijns inziens uitstekend gemotiveerd verlangen zal te gemoet komen en zoo niet op dit oogenblik dan toch bij de tweede lezing het reeds aangenomen artikel over de omschrijving der vergunning in de akte en de bebouwde aanhoorigheid, alsnog in den door hem gewenschten zin zal wijzigen. Het wil mij echter voorkomen dat ook de 5de alinea van het artikel dat wij thans behandelen, niet zal kunnen blijven, zooals die alinea thans luidt, en wel om een andere reden. Wat toch is het geval?

De bedoeling van deze alinea, waarbij aan tappers het uitdragen van sterken drank naar plaatsen, waarvoor zij geen vergunning hebben, wordt verboden, is niet alleen verklaarbaar, maar m. i. ook zeer rationeel. Die bedoeling is geen andere dan door een krasse bepaling zooveel mogelijk te voorkomen, dat tappers ook slijters worden en den drank in flesschen en kruiken uit hun tapperij afleveren en uitdragen.

Die strekking — ik zeide het reeds — juich ik toe, maar de bepaling zooals zij thans luidt, gaat veel verder. Wat lezen wij toch in die alinea? Wij lezen: Gestraft wordt „hij die sterke drank uit eene localiteit waarvoor eene vergunning voor den verkoop bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *a*, is verleend, uitdraagt naar eene andere plaats dan vermeld is in de akte van de vergunning voor die localiteit."

Indien derhalve uit een tapperij eenige sterke drank — niet alleen bij flesch of kruik, maar ook als het een glas jenever is — uitgedragen wordt naar den openbaren weg — want dat is ook een andere plaats — dan is die uitdrager strafbaar. Immers wat is het geval? Men mag dien sterken drank niet uitdragen naar een plaats die niet in de akte van vergunning is vermeld. En de openbare weg kan of mag niet in de vergunning vermeld zijn, want voor verkoop op den openbaren weg mag in geen geval een vergunning worden gegeven.

Intusschen, al mag de openbare weg niet in de akte van vergunning worden vermeld, het verstrekken van sterken drank op den openbaren weg zal niet altijd verboden zijn, maar kan bij plaatselijke verordening door den gemeenteraad worden toegestaan.

En nu zal men, als de redactie van dit artikel ongewijzigd blijft, voor dezen vreemden toestand staan, dat in een gemeente, waar het verstrekken van sterken drank op den openbaren weg veroorloofd zal zijn, desniettemin de tapper, die een glas sterken drank naar den openbaren weg uitdraagt, daarvoor gestraft zal worden. Het ééne is met het andere in strijd en dat kan alleen worden gereduceerd door de redactie van deze alinea een kleine wijziging te doen ondergaan.

Ik wensch nu nog een enkel woord te zeggen over een paar onderdeelen van het artikel.

In de eerste plaats een opmerking over de redactie van nr. 8. Zelfs bij de laatste wijziging van die bepaling is nog het woord: „gegiste dranken" blijven staan. In verband met wijziging, in andere artikels aangebracht, moet dit woord ook hier verdwijnen.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker verzoeken dit punt te behandelen wanneer 8°. aan de orde is.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de opmerking alleen gemaakt, opdat de Minister reeds nu, voordat wij tot n°. 8 genaderd zijn, die wijziging kan aanbrengen.

Is het echter uw bedoeling, Mijnheer de Voorzitter, dat ik wat ik over andere onderdeelen van dit artikel nog te zeggen heb, te berde zal brengen straks bij de speciale behandeling der verschillende onderdeelen, dan zal ik mij natuurlijk gaarne bij uw wensch nederleggen.

De **Voorzitter**: Ik heb gezegd dat wanneer men verschillende punten in onderling verband wenschte te bespreken, dit kon geschieden bij 1°., maar om verder wat op elk nommer afzonderlijk betrekking heeft, te behandelen bij het nommer.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor niet tot degenen die, zooals de vorige geachte afgevaardigde, hebben toegejuicht, dat wij nu zullen krijgen een afwijking van het Wetboek van Strafrecht, waardoor bij recidive hechtenis verplicht zal worden.

Ik zal er nu niet tegen in verzet komen, noch lang over spreken, maar ik vind deze innovatie zeer te betreuren, waar toch het Wetboek van Strafrecht uitgaat van het beginsel, dat de rechter moet beoordeelen de omstandigheden waaronder het feit is gepleegd. Wanneer men de keus heeft tusschen twee straffen, dan moet aan den rechter de keus worden overgelaten. Het is niet juist, dat, wanneer een feit tweemaal is gepleegd, juist het laatste zóó bijzonder zwaar is, dat hechtenis moet worden toegepast. Het eerste feit kan op zich zelf veel zwaarder zijn dan het tweede.

Het wordt hier voorgesteld alsof het tappen in strijd met de wet een verschrikkelijke misdaad is: zij die zich bijzonder bemoeien met een of anderen tak van sociale hervorming, meenen, dat allen die op dit terrein niet precies handelen, zooals de wet het bepaalt, misdadigers zijn, die zwaar moeten worden gestraft. Geen straf schijnt zwaar genoeg om die menschen te bevredigen. Als eenmaal gezegd is, dat het zóó moet, dan moet het zóó en niet anders, het koste wat het wil.

Dit is overdreven.

Het schenken is niet altijd een verschrikkelijke misdaad, al is het in strijd met de wet; er kunnen zeer verzachtende omstandigheden bestaan. Als iemand er zijn werk van maakt te tappen in strijd met de wet, dan moet die man zwaar gestraft worden; maar wanneer bijv. onder een gezelschap van verschillende menschen die geen drank gebruiken, er een is die zegt: geef mij een glas sterken drank, of anders gaan wij allen weg, en de tapper zwicht dan om de andere klanten te behouden, dan vind ik dit niet zoo'n groote misdaad. Den man, die den tapper verleidt, vind ik veel grooter schelm dan den man die dan in strijd met de wet tapt; de eerste waagt er niets bij, en gaat vrij uit, terwijl hij iemand verleidt om iets te doen, waardoor deze zijn geheele bestaan er aan waagt. Ik zie dan niet in, waarom juist deze laatste zoo zwaar zou moeten worden gestraft.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: voor den fiscus is het wat anders; waar het het materieele belang van het Rijk geldt, is men streng; dit schijnt dus hooger te wegen bij de Regeering dan het zedelijk belang.

Maar m. i. moeten de fiscale overtredingen en de strafwetovertredingen scherp onderscheiden worden. De fiscale overtreder gaat een soort van kanscontract aan met den fiscus. De ontduiker waagt het er op; wordt hij betrapt, dan betaalt hij eenige malen wat hij schuldig is; maar dit beschouwt de wetgever niet als eene eigenlijke straf in den gewonen zin van overtreding. De fiscale overtreder moet maar weten wat hij wagen wil. Daarom gaat bij overtreding van belastingwetten in vele gevallen de straf over op de erfgenamen, wat ik zeer rechtvaardig acht. Men ontduikt de belasting om zijn eigen vermogen te vermeerderen ten nadeele van de andere belastingschuldigen. Nu zegt de fiscus: ik kan u dit niet beletten, maar betrap ik u, dan betaalt gij zooveel maal uw aanslag, en kan ik het niet op u verhalen, dan spreek ik de erfgenamen aan, wier belang gij boven het recht van den fiscus hebt gesteld.

Ik heb geen medelijden met personen die hun vermogensbelasting hebben trachten te ontduiken en wier erfgenamen dientengevolge eventueel een groote som moeten betalen; maar ik zou het verschrikkelijk vinden een erfgenaam ook maar één dag hechtenis te laten ondergaan of één gulden boete te laten betalen als straf voor een door den overledene begaan misdrijf of politie-overtreding.

Naar mijn meening is dit alles goed ingezien en daarom wil ik hier tegen opkomen, nu ik meen dat de heer Goeman Borgesius een nieuwe periode wil inleiden en ons langzamerhand wil afbrengen van het gezonde stelsel van het Wetboek van Strafrecht om de bepaling van het minimum geheel over te laten aan het oordeel van den rechter.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Door de geachte afgevaardigden die zoo straks het woord hebben gevoerd, zijn eenige algemeene opmerkingen gemaakt betreffende de strafbepalingen en eenige bepaalde vragen gesteld.

Het zij mij vergund, het eerst over te gaan tot beantwoording van de algemeene opmerkingen.

Daarbij ontmoet ik in de eerste plaats den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Verhey, die aan het artikel als grief toerekende, dat het onder één hoofd voor wat betreft de straffen, zooveel nummers vereenigde, die toch onderling nog al aanmerkelijk in zwaarte en in karakter verschillen.

Mijnheer de Voorzitter! De quaestie die de geachte afgevaardigde aanroerde, is inderdaad voor een goed deel een quaestie van appreciatie. Naar de meening der Regeering zijn in werkelijkheid hier samengebracht overtredingen, die onderling niet zoo heel veel in karakter en zwaarte verschillen en de Regeering heeft zich daarbij laten leiden door deze overweging, dat zij met eenige uitbreiding in dit nieuwe art. 16 kon opnemen hetgeen ook was samengebracht in het oude art. 16 van de wet.

In dit art. 16 heeft de Regeering samengebracht al die min of meer gelijksoortige overtredingen, waarvan de norm niet elders in de wet is te vinden, gelijk ook het geval was met het oude art. 16; daarin zijn eveneens verschillende overtredingen opgenomen, tusschen welke toen ook, ondanks haar gelijksoortig karakter, wanneer men scherp kijkt, werkelijk eenig verschil valt te constateeren. Waar nu de overtredingen, die in dit art. 16 zijn omschreven alle een zekere gelijkenis toonen, komt het der Regeering voor, dat er geen overwegende bezwaren tegen kunnen bestaan om hetzelfde straf-maximum daarop van toepassing te verklaren. Ik zeg hetzelfde maximum. Wanneer niet het algemeene straf-maximum op deze overtredingen van toepassing zou zijn, zonder de bezwaren van den geachten afgevaardigde natuurlijk zwaarder kunnen wegen en zou het wellicht de moeite hebben geloond om te onderzoeken of nog niet onderscheid zou moeten worden gemaakt tusschen de verschillende nummers van het artikel. Zooals de zaak nu ligt, acht de Regeering dit overbodig.

Een tweede algemeene opmerking is die van den heer de Ridder.

Deze geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat het effect van de strafbepalingen in haar terugslag op de administratieve voorschriften ten opzichte van weigering en intrekking tot dusver bij de oude wet nihil is geweest. Aan die opmerking heeft de geachte afgevaardigde de vraag verbonden, of dat nu in de toekomst zoo zou moeten blijven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop het niet en ik verwacht het niet. Wij staan nu toch ten opzichte van de Drankwet en hetgeen daarmede samenhangt, bij den aanvang van een nieuwe aera; en wij mogen hopen, dat daarin ook al degenen, die in aanraking komen met de Drankwet, ook de rechterlijke ambtenaren, ook de ambtenaren van het openbaar ministerie, die straf hebben te requireeren, om zoo te zeggen, een soort van verjongingskuur zullen ondergaan. Daartoe bij te dragen is ook — ik wil dit gaarne den geachten spreker toezeggen — voor zoover mijn macht daartoe reikt, beslist mijn voornemen. Ik zal niet nalaten, voor zoover mij bij nader onderzoek de juistheid mocht blijken van hetgeen de geachte spreker mededeelde ten opzichte van den toestand tot dusver, te pogen het daarheen te leiden, dat zulke toestanden onder de nieuwe wet, wanneer deze eenmaal in vigueur zal zijn, niet zullen voorkomen en dat aan de administratieve maatregelen, die op straffen moeten volgen, behoorlijk de hand zal kunnen worden gehouden.

Natuurlijk zal voor hetgeen ik daar mededeelde, in de eerste plaats in aanmerking komen het geven van eenige vingerwijzing bij wijze van circulaire.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer Goeman Borgesius is teruggekomen op een quaestie die niet voor de allereerste maal hier besproken is. Ik wil daarover daarom thans liever zwijgen.

Die geachte afgevaardigde heeft verder de opmerking gemaakt, dat het hem aangenaam zou zijn geweest, wanneer ook onder de administratieve maatregelen schorsing had kunnen worden opgenomen. Ik wil hem wel mededeelen, dat die vraag ook voor de Regeering een onderwerp van ernstige overweging is geweest, maar dat zij zich van het voorstellen van dien maatregel heeft laten terughouden door de groote bezwaren, die zij daaraan verbonden achtte.

Een dier bezwaren was, dat het zoo licht kon gebeuren, dat de werking der schorsing in de practijk een geheel andere zou zijn dan men zich bij invoering voorstelde. Ik bedoel, dat ten gevolge van een schorsing voor één of meer maanden gedurende dat tijdsverloop het bedrijf van den getroffene niet alleen zou stilstaan, maar geheel zou kunnen verloopen.

Dit is iets, dat de wetgever niet in zijn hand heeft en dat zeer gemakkelijk zou kunnen voorkomen; maar ten gevolge daarvan zou zulk een administratieve maatregel veel zwaarder drukken dan de geachte spreker en wij zouden hebben gewenscht.

De heer de Savornin Lohman verklaarde zich er niet mede ingenomen, dat volgens het wetsontwerp bij de recidive alleen hechtenis zal worden opgelegd en dat niet meer de rechter, zooals dat in het algemeen het stelsel van het Strafwetboek is, de keuze zal hebben tusschen hechtenis en geldboete.

Laat ik den geachten spreker — en dit tevens in antwoord aan den heer Goemen Borgesius — zeggen, dat ik mij tot het opnemen dezer bepaling niet heb laten bewegen dan na ernstig beraad. Bij de opneming van dit voorschrift heb ik voor mij zelf aan beginselen een concessie gedaan, welke ik niet juist acht.

En wanneer ik nu gemeend heb, die concessie toch in deze materie te mogen en moeten doen, is dat, omdat zij, door mij is gebracht in verband met een instituut, dat ik hoop, dat binnen korten tijd hier te lande in werking zal kunnen treden, nl. met de reeds zoo vaak beloofde en besproken voorwaardelijke veroordeeling, omgewerkt in een zoodanigen zin en onder zoodanigen naam — dit zeg ik tusschen haakjes er bij — dat ik hoop, dat de geachte afgevaardigde uit Goes er zich wel mee zal kunnen vereenigen. Mijn geachte ambtsvoorganger had in het voorstel betreffende dit instituut niet opgenomen de overtredingen, die liggen buiten het Strafwetboek. Ik heb gemeend, dat niet te moeten doen en ik had daarbij, ik mag wel zeggen mede in de eerste plaats, oog op de bepalingen, die hier nu worden voorgesteld betreffende de recidive. Mij dunkt, dat daardoor de preventieve kracht, die aan die bepalingen eigen is, niet wordt verzwakt, en dat tevens daardoor wordt ontgaan het bezwaar, dat uiteraard aankleeft aan de zeer frequente toepassing van korte vrijheidsstraf.

Ik heb nu nog te beantwoorden de vragen, door de verschillende sprekers tot mij gericht.

De geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer Drucker, heeft in een rede, met de strekking waarvan ook ik mij geheel kan vereenigen, gevraagd, of de Regeering niet van meening is, dat mogelijk moet zijn het schenken van sterken drank in tuinen, zijnde dependenties van huizen. Die vraag wordt door de Regeering beslist bevestigend beantwoord. En ook de vraag, die de geachte afgevaardigde aan die eerste heeft vastgeknoopt, namelijk of de Regeering dan niet bereid zou zijn bij revisie, in tweede lezing, de artikelen die met die vraag verband houden, na te gaan en te overwegen, of dan niet ter wille der duidelijkheid in het een of andere artikel nog een wijziging zou kunnen of behooren te worden aangebracht, is de Regeering bereid, in den bescheiden vorm waarin ze gedaan werd, bevestigend te beantwoorden, ofschoon de Regeering voor zich niet meent, dat de zaak zoo onduidelijk is, als de geachte afgevaardigde haar voorstelt. Ik zal daarop — het is zeker ook niet de bedoeling geweest van den geachten afgevaardigde om deze zaak in den breede ter sprake te doen komen — niet verder ingaan. Maar ik wil toch, naar aanleiding van wat de geachte afgevaardigde zeide, nog deze opmerking maken, dat de Regeering te gereeder een zoodanig advies volgt — dit slaat ook op hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Borgesius gezegd heeft — omdat bij deze wet, meer, geloof ik, dan bij welke wet ook, sprake is van een voortdurende *Wechselwirkung*, als ik het zoo mag noemen, tusschen latere en voorafgaande artikelen, omdat voortdurend, ten gevolge van wijzigingen en opmerkingen, die gemaakt worden ten opzichte van latere artikelen, het een of ander klein verband met een vorig artikel gevaar loopt verbroken te worden, en het dus hier meer dan bij andere wetten, waarbij dat verband niet zoozeer bestaat, mogelijk moet zijn, om bij revisie het een of ander nog te verbeteren. Ik geloof, dat de beide afgevaardigden, toen zij hun vraag tot de Regeering richten, van die gedachte zijn uitgegaan.

De heer Verhey heeft mij gevraagd, of n°. 1 van dit artikel wel ruim genoeg was geredigeerd. De geachte afgevaardigde heeft gewezen op een paar bepaalde categorieën van gevallen, waaruit zou blijken, dat zulks niet zoo was. Ik voor mij geloof, dat uitbreiding van deze bepaling niet gewenscht zou zijn, omdat, wat betreft den verkoop van sterken drank, alles daaronder valt, wat ingevolge de bepalingen dezer wet ongeoorloofd moet zijn. Zonder de vereischte vergunning is het te koop aanbieden of het in voorraad hebben van sterken drank ten verkoop in het klein verboden waar en wanneer dat ook geschiedt; dus ook op die plaatsen en bij die gelegenheden, welke de geachte afgevaardigde op het oog had. En wanneer het, zooals de geachte afgevaardigde mededeelt, op dit oogenblik moeilijk is de overtredingen te constateeren, dan wensch ik op te merken, dat n°. 1 van dat artikel niet meer luidt zooals in de oude wet, maar dat juist de daarin aangebrachte veranderingen ten doel hebben om hetgeen de geachte afgevaardigde op het oog had voor de toekomst te beletten of althans moeilijker te maken.

Daarbij komt — en dat dient de geachte afgevaardigde niet te vergeten — dat in art. 25 de bevoegdheid der politie zeer verruimd is en dat, nu de politie in beslag kan nemen hetgeen naar haar oordeel kan dienen tot bewijs van een overtreding en zij daarbij tevens den toegang heeft tot die plaatsen, waar zij redelijkerwijze vermoeden kan, dat overtredingen plaats hebben, natuurlijk de straffelooze overtreding ook van deze bepalingen, heel wat moeilijker zal zijn dan vroeger het geval was.

Een opmerking van bijzonderen aard is ook nog gemaakt door den heer de Ridder. Die geachte afgevaardigde heeft n°. 7 van dit artikel besproken en ten opzichte van die bepaling in de eerste plaats opgemerkt, dat zij volgens de laatste lezing naar zijn meening te zeer is verzwakt, en ten tweede, dat zij omgekeerd te zeer is versterkt. Verzwakt zou zij zijn doordat geschrapt is „de aanwezigheid van sterken drank toelaten". De reden daarvan is, dat volgens undecimo van dit zelfde artikel ook wordt strafbaar gesteld het toelaten van de handelingen, in de vorige nummers omschreven; daardoor zou er, waren die woorden hier niet geschrapt, collisie zijn ontstaan tusschen die beide bepalingen, en is de toevoeging in n°. 7 ook overbodig. Nu is van die verandering inderdaad een kleine verzwakking het gevolg, omdat uit undecimo van dit artikel in verband met het derde lid volgt, dat het toelaten, zooals het gestaan heeft in n°. 7, iets meer omvat dan thans, nu het in de algemeene bepaling van n°. 11 eenige beperking ondergaat. Maar ik meen, dat die kleine verzwakking niet geteld behoeft te worden, en het beter is die bepaling te laten ressorteeren onder het algemeene nummer, dat het toelaten regelt.

Wat betreft de verscherping van het voorschrift, heeft de geachte afgevaardigde gelijk; deze bepaling is verscherpt. De uitlegging die de geachte afgevaardigde heeft gegeven van het begrip „gemeenschap binnen'shuis", geldt ook werkelijk voor deze bepaling. Maar nu vergete men toch niet, dat deze bepaling is neergeschreven om tegen te gaan den clandestienen verkoop en dat in het bijzonder ter zake van de n°s. 6 en 7 voorkomen dient te worden, dat een slijterij of een localiteit, waarvoor verlof is verleend, tevens tapperij wordt. Nu is de redeneering van de Regeering deze geweest, dat waar het bedrijf wordt uitgeoefend in de voor het publiek toegankelijke localiteit, de andere localiteit, die binnenshuis met deze gemeenschap heeft, in zekere mate het karakter van semi-toegankelijkheid voor het publiek heeft. Het private leven, het familieleven is daarin niet zóó exclusief op zich zelf als dat elders het geval is. Ik wijs als analoog voorbeeld van hetgeen hier geschiedt, ten eerste op de bepalingen in dit ontwerp omtrent de winkelnering en ten tweede op meerdere plaatselijke verordeningen betreffende sluitingsuren, die bij uitdrukkelijk voorschrift meermalen toepasselijk zijn verklaard niet

95ste VERGADERING. — 8 JUNI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

alleen op de localiteit, die voor het publiek toegankelijk is, maar op de geheele woning, waarin zich een zoodanige localiteit bevindt. Doordat een zoodanige localiteit in een huis is, wordt — dat kan niet worden ontkend — het exclusief private karakter van de andere vertrekken verzwakt.

Wanneer men nu hier ziet, dat alleen ter wille van het tegengaan van den clandestienen verkoop ook een verlof wordt geëischt voor het verkoopen van andere dranken, dan heeft men daarin een precedent, naar ik meen, van veel verder strekking dan hetgeen nu hier in dit artikel wordt voorgeschreven. Ter oorzake van de bestrijding van den clandestienen verkoop wordt in dit ontwerp op de individueele vrijheid van bedrijf inbreuk gemaakt, voor zoover betreft den verkoop van welken drank ook, terwijl hier, in deze bepaling, niet wordt gegeven een voorschrift betreffende de inrichting van de huizen, waarin voor het publiek toegankelijke localiteiten zijn en waarin drank wordt verkocht, maar eenvoudig een voorschrift wordt gegeven ten opzichte van die localiteiten, die met die eerste localiteit in onmiddellijk verband staan, doordat er gemeenschap is binnenshuis.

Wanneer wij straks komen aan die twee bepalingen zelf en het mocht blijken, dat zij misschien iets te ver gaan, dan zou er natuurlijk geen bezwaar tegen bestaan, om, wanneer een geschikte redactie is te vinden, eenigszins de strengheid er van te temperen. Maar ik wijs er nu op, dat het beginsel, waarvan deze bepalingen uitgaan, geheel en al in de lijn van dit ontwerp ligt en dat, hetgeen reeds is aangenomen door de Kamer — dat is te zeggen: onvrijheid van bierhuizen en andere gelegenheden waar drank wordt verkocht ter wille van het tegengaan van den clandestienen verkoop — als beginsel reeds veel verder gaat dan hetgeen hier wordt geordonneerd.

De heer Goeman Borgesius heeft — ik wil dit, ofschoon ik het reeds met een woord heb aangegeven, nog even meer nauwkeurig omschrijven — ten opzichte van 5°. van art. 16 nog een aparte opmerking gemaakt. Hij zeide, dat deze bepaling ten gevolge van art. 4*a* niet onveranderd kan blijven. Dat artikel is door de aanneming van een amendement van dien geachten afgevaardigde in het wetsontwerp opgenomen. Ik betreur het daarom, dat die geachte afgevaardigde niet tevens aangegeven heeft, welke de consequenties van die wijziging zouden zijn. De Regeering is dien geachten afgevaardigde echter dankbaar, dat hij er thans de aandacht op gevestigd heeft. Met het oog op de wisselwerking tusschen de afgehandelde en de nog te behandelen artikelen, meen ik, dat dit punt — de heer Borgesius was van hetzelfde gevoelen als de heer Drucker; dit antwoord slaat dus ook op zijn vraag tot de Regeering gericht — niet bij dit artikel thuis behoort.

Zoude daarom de geachte afgevaardigde er geen genoegen mede kunnen nemen dat bij de tweede lezing rekening gehouden zal worden met de opmerkingen, door hem gemaakt?

Ik meen hiermede de verschillende opmerkingen beantwoord te hebben.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Evenmin als de Minister van Justitie zal ik terugkomen op de quaestie van het algemeene minimum. Waar intusschen de heer Lohman niet alleen dat stelsel van ons strafwetboek verdedigd heeft, maar er bij gevoegd heeft dat het zeer natuurlijk was dat men zich bij de fiscale strafwetgeving aan dat beginsel niet hield, omdat belasting-ontduiking eigenlijk viel te vergelijken bij een kansspel, daar hij, die zich aan overtreding van fiscale wetten schuldig maakt, zich aan den eenen kant zooveel mogelijk tracht te verrijken ten koste van de schatkist, maar aan den anderen kant de Staat ook op de loer ligt om, waar die ontduiking geconstateerd kan worden, den overtreder zóó gevoelig in zijn vermogen te treffen, dat dezen de lust vergaat het smokkelvak voort te zetten.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, die vergelijking met kansspel, gesteld ze ware hier juist toegepast, zou dan immers evenzeer gelden voor den clandestienen verkoop van sterken drank. De bierhuishouder bijv. is er op uit om door clandestienen verkoop binnen korten tijd zijn inkomsten zooveel mogelijk te vermeerderen, terwijl hij daarbij de kans overweegt wat hij zal moeten betalen, indien hij een enkelen keer betrapt en veroordeeld wordt. De conclusie van den heer Lohman zou dus eigenlijk moeten zijn, dat, indien er bij de fiscale wetgeving reden is om van het algemeen minimum af te gaan, die reden evenzeer bestaat voor overtredingen in zake clandestienen verkoop, want anders staan de kansen volstrekt niet gelijk. Als de clandestiene verkooper er bijna altijd met een kleine boete afkomt, is het kansspel — als het dat is — bijna altijd in zijn voordeel.

Ik weet dat er ook nog andere argumenten voor het behoud van een algemeen minimum zijn aan te voeren, argumenten die in dit debat niet genoemd zijn, maar, waar het op dit oogenblik niet de tijd is over het stelsel van het Strafwetboek in bijzonderheden te treden, heb ik toch tegen de argumentatie van den geachten afgevaardigde uit Goes gemeend met dit korte woord te moeten protesteeren.

De heer de Savornin Lohman heeft verder, dit artikel besprekende, gezegd: wat maken de warme drankbestrijders zich toch aan groote overdrijving schuldig! Is het dan zoo'n zware misdaad, dat iemand eens een enkelen keer clandestien een borrel verkoopt? Is het gerechtvaardigd daartegen zoo krasse maatregelen te nemen?

Mijn antwoord daarop is het volgende.

Ik kan mij uitstekend voorstellen dat iemand zich stelt op dit standpunt: de Drankwet is voor mij een ergernis, vooral omdat men om haar te handhaven zulke strenge maatregelen noodig heeft, waardoor de vrijheid der burgerij zeer wordt beperkt. De voordeelen van de zedelijke verheffing zijn in elk geval niet zoo hoog aan te slaan dat ze opwegen tegen het nadeel dat men aan zoovele burgers het leven lastig maakt en hen zoo dikwijls met den strafrechter in aanraking doet komen.

Dergelijk standpunt kan ik begrijpen, maar in het standpunt door den heer de Savornin Lohman ingenomen, kan ik mij minder goed indenken. Hij wil, dat heeft hij bij de algemeene beraadslaging gezegd, ten slotte een vrij krasse drankwet, zij het noode, aannemen, maar als men tot de strafbepalingen en de uitvoeringsbepalingen komt, dan wil hij die alle zoo zacht mogelijk maken en geen strenge maatregelen tegen clandestienen verkoop opnemen. Dit nu is bezwaarlijk met elkander te rijmen, en als de geachte afgevaardigde vraagt: waarin nu dat groote kwaad van den clandestienen verkoop bestaat en waarom die overtreding nu als van zoo bijzonder ernstigen aard moet worden beschouwd, dan antwoord ik, dat men door dien verkoop toe te laten, daartegen althans niet streng op te treden, de geheele basis van de wet omvergooit, zoodat er niets van overblijft. Als men niet kras optreedt tegen den geheimen drankhandel, dan weet men — dit is nu geen theorie, maar een ervaring opgedaan gedurende twintig jaren — dat de clandestiene verkoop van sterken drank in Nederland zoo groeit en zoo welig tieert, dat, zooals de Regeering in de Memorie van Toelichting reeds heeft gezegd, de geheele wet een bespotting wordt. En dan zeg ik: liever geen drankwet dan een wet, die niet wordt uitgevoerd en daardoor fictie wordt. Natuurlijk wordt de geheele basis van de wet niet ondermijnd, doordat hier of daar eens iemand een borrel verkoopt zonder vergunning, maar het gevaar zit hierin, dat als men dergelijke ontduiking niet bij tijds streng tegengaat, dat dan die clandestiene verkoop onmiddellijk verbazend toeneemt. Nu zal misschien de heer de Savornin Lohman zeggen: ik ben ook eigenlijk een tegenstander van de geheele wet, maar daarin zit juist de inconsequentie, want op dat standpunt behoorde hij met alle kracht zich tegen de wet te verzetten, maar niet de wet onder protest accepteeren en te gelijk zijn medewerking onthouden, om te zorgen dat de wet ook goed kan worden uitgevoerd.

En wanneer de heer de Savornin Lohman mij beschuldigt, dat ik, mij op een ander standpunt stellende, dit alleen maar doe, omdat ik daardoor toegeef aan een vooropgezet idée en aan den lust om met alle middelen het drankmisbruik te bestrijden, dan moet ik hem antwoorden, dat ik, geheel afgescheiden van de zaak der drankbestrijding, mijn standpunt objectief heb verdedigd.

Thans nog een enkel woord tot den Minister van Justitie, wiens redevoering ik met genoegen heb gehoord, maar wiens antwoord op mijn speciale vraag omtrent n°. 5 mij in geen enkel opzicht heeft bevredigd. Vooreerst heeft hij gezegd, dat art. 4*a* betreffende het verbod van verkoop van sterken drank, op den openbaren weg, door een amendement van mij is gewijzigd en dat, als het artikel dat wij nu behandelen, dien-

tengevolge thans daarmede in strijd is, ik ook op dit artikel een wijziging had moeten indienen om de overeenstemming te herstellen.

Mijnheer de Voorzitter! Als de Minister de discussie over art. 4*a* nog eens gelieft na te lezen, dan zal hij zien, dat de wijziging die ik thans wensch, niet het gevolg is van de wijziging welke op mijn initiatief in art. 4*a* is gebracht.

Ook op het oorspronkelijke artikel 4*a* paste niet de bepaling, welke wij thans behandelen. Ook bij de redactie van art. 4*a*, zooals zij hier in discussie kwam, werd bepaald, dat in sommige gemeenten het verstrekken van sterken drank op den openbaren weg veroorloofd zal zijn, in andere niet. En waar nu in een gemeente is toegestaan om op den openbaren weg sterken drank te schenken, daar gaat het toch niet aan om bij deze bepaling uit te maken, dat als men sterken drank uitdraagt naar den openbaren weg, dit strafbaar zijn zal.

Trouwens bij het aannemen van principieele amendementen door de Kamer, heeft de Regeering altijd daarna gewijzigde voorstellen ingezonden, om te trachten de volgende artikels met de aangenomen amendementen in overeenstemming te brengen. Waarom zou dus bij dit artikel een andere methode moeten worden gevolgd, zelfs al ware het juist, dat wijziging noodig is geworden door aanneming van een amendement van mij?

De Minister heeft verder gezegd: aangenomen dat gij gelijk hebt, en dat deze redactie niet meer in overeenstemming is met art. 4*a*, dan verzoek ik u toch beleefd dit artikel maar eerst aan te nemen, want bij tweede lezing kan dan wel een betere redactie worden voorgesteld. Met die opvatting kan ik mij niet vereenigen, Mijnheer de Voorzitter. Op die wijze zou langzamerhand de tweede lezing al een heel ruime strekking krijgen, en als wij op dien weg voortgaan, dan zal straks nog een derde lezing noodig worden.

Een wijziging van art. 4*a* kan trouwens mijn bezwaar tegen dit artikel niet opheffen. Neen, dit artikel, alinea 5 van de thans aan de orde zijnde strafbepalingen, moet zelf verandering ondergaan. Op de principieele beslissing van art. 4*a* zal de Kamer nu niet meer terugkomen, en daar zit ook de fout niet. Dat artikel is goed, maar de redactie van n°. 5 van dit artikel deugt niet. Wordt daarin thans geen wijziging gebracht, dan zal er later geen gelegenheid meer zijn om daarin nog verbetering te brengen.

Wanneer de Regeering op dit oogenblik geen goede nieuwe redactie kan vinden, dan is het veel beter om, zooals al meermalen bij dit ontwerp is gebeurd, het artikel aan te houden tot den volgenden dag.

Toch meen ik dat aan mijn bedenking heel gemakkelijk kan worden te gemoet gekomen. Mijn bezwaar is alleen — ik wensch dit nog eens te herhalen — dat onder het uitdragen naar een andere plaats ook begrepen is het uitdragen naar den openbaren weg, wat er niet onder begrepen kan worden. Zou er bezwaar zijn om het woord „plaats" te vervangen door „localiteit"? Onder localiteit zou zeker de openbare weg niet zijn begrepen.

Mocht de Minister niet alsnog met een wijziging komen, dan zou ik weer moeten voorstellen, om de behandeling van dit artikel uit te stellen tot morgen.

De **Voorzitter**: Ik merk op, dat noodige wijzigingen in de nommers kunnen worden aangebracht, wanneer het betrekkelijk nommer in behandeling is.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch even te antwoorden op de beweringen van den geachten afgevaardigde uit Zutphen, die mij niet schijnt te hebben begrepen, omdat ik niet wil te boek staan voor de meeningen die hij mij ten laste heeft gelegd. Ik heb niet beweerd, dat de kansberekening waarop ik doelde in eenig verband staat met het strafminimum. Wel heb ik beweerd, dat de op belastingovertreding gestelde straf berust op een soort van kansspel tusschen den fiscus en den overtreder. Ik beweer, dat de bestaande wetgeving de overtreding uit het oogpunt van kansberekening schijnt te bezien; anders kan ik niet begrijpen, waarom, in vele gevallen althans, zulke zware straffen en vaste boeten bij fiscale overtredingen worden opgelegd en waarom daarvoor zelfs het vermogen van den overledene aansprakelijk is. Beschouwde de wetgever die misdrijven uit het oogpunt van zedelijkheid, dan moest hij een ander strafstelsel aannemen. De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat men fiscale en politieovertredingen op één lijn behoort te stellen. Ik erken ten volle, dat er in fiscale overtredingen ook een ander element zit. De wetgever echter heeft zich daarbij in de meeste gevallen niet gesteld op het standpunt van handhaving der zedelijkheid; hij straft niet omdat het misdrijf in zijn oogen of in dat van het publiek zoo zwaar is, maar omdat het zoo moeilijk is een daad te ontdekken, en de dader dus de meeste kansen heeft zich door zijn daad te verrijken. Daartegenover moet een kleine kans van groot verlies staan.

Ook heb ik niet zoo bespottelijk geredeneerd, als de geachte afgevaardigde het voorstelde, ten opzichte van de Drankwet in het algemeen. Ik heb niet gezegd, dat clandestien tappen geen misdrijf is dat krachtig moet worden tegengegaan, nu eenmaal de wet op beperking van drankgelegenheden berust, maar dat herhaling niet altijd een zoo zwaar misdrijf is, dat men zich overtreders kan voorstellen, die men nog niet als zware overtreders mag beschouwen. Ik ben te dikwijls in aanraking geweest met overtreders van politie-overtredingen, om niet in sommige gevallen althans een weinig humaniteit te gevoelen voor menschen, die in strijd met de wet gehandeld hebben.

Maar daarom moet men het nu niet voorstellen alsof ik meen, dat de Drankwet niet streng behoeft te worden uitgevoerd. Ook beweer ik niet dat, als het op de uitvoering van de wet aankomt, men zeer zacht zal moeten handelen, maar wel met oordeel des onderscheids. Het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde dit oordeel des onderscheids niet altijd behoorlijk bezigt.

De heer **Drucker**: Mijnheer de Voorzitter! Den Minister van Justitie wensch ik een woord van dank te brengen voor zijn duidelijke en afdoende verklaring. Wij kunnen thans als vaststaande aannemen, dat naar de bedoeling der Regeering ook vergunning zal kunnen worden gegeven voor, en dus ongestraft sterken drank kan worden geschonken, in een tuin annex aan een gebouw. Wij mogen voorts vertrouwen, dat bij de tweede lezing van dit ontwerp, zoodanige wijziging in den tekst zal worden aangebracht als den Minister bij nadere overweging noodig zal blijken, opdat er geen verschil zij tusschen den tekst en de gegeven toelichting. Ik neem gaarne van de verklaringen van den Minister acte.

Nu wensch ik nog een enkel woord te zeggen over hetgeen de geachte afgevaardigde uit Zutphen heeft in het midden gebracht ten einde te bepleiten het afschaffen van het algemeen straf-minimum, of althans het toelaten van uitzonderingen op dat beginsel bij een wet als deze. Vooropstellen wil ik, dat het mij evenals dien geachten afgevaardigde vaak bedroeft te zien, dat er rechters zijn in ons land, die den vasten regel hebben, om bij wetten, die hun niet of weinig aanstaan, bij wijze van formule of vasten tax een geldboete van 50 cent op te leggen. Wij kunnen hier met de beste bedoelingen en ernstig streven een sociale wet tot stand brengen, maar wanneer de rechters, bij welke overtreding van die wet ook, uitspreken een boete van slechts 50 cent, wordt de werking van die wet verzwakt, ja vaak de bedoeling van de wet grootendeels verijdeld. Bij een wet als deze doen zich meermalen overtredingen van ernstigen aard voor, en al is die indruk door de tweede rede van den geachten afgevaardigde uit Goes eenigermate weggenomen, het kwam mij voor, dat die geachte afgevaardigde hedenmorgen over de meeste van die overtredingen wel wat heel vergoelijkend sprak. Bij het clandestien tappen, om daarbij te blijven, geldt het toch, behoudens mogelijke zachte gevallen, in den regel een overtreding, die begaan wordt zuiver uit winstbejag, waarbij dan nog in vele gevallen komt het hoogst onaangename element van oneerlijke concurrentie tegenover vakgenooten. Waar dit een en ander plaats heeft, past vaak eene ernstige castigatie en niet het toepassen van een altijd gelijke straf van 50 cent boete.

Moet men nu echter den weg opgaan, door den geachten afgevaardigde uit Zutphen aanbevolen, en een speciaal minimum voorschrijven? M. i. ware dit middel erger dan de kwaal. Op het oogenblik is het niet de gelegenheid, een diepgaand debat over deze quaestie te beginnen, maar ik wil er toch twee woorden over zeggen.

De geachte afgevaardigde uit Zutphen zal ook wel niet willen terugkeeren tot het theoretisch en practisch volkomen veroordeelde stelsel van de verzachtende omstandigheden. Wanneer men dit echter niet wil, zal men bij een speciaal minimum altijd moeten kiezen een laag minimum, laat het zijn f 5 of f 10 boete. Wat zal dan gebeuren? Voor werkelijk ernstige overtredingen zal dat nieuwe minimum toch altijd blijven een veel te lage boete en de rechters, die eenmaal gewend zijn het oog te richten op het minimun, zullen ook dat lage minimum weer beschouwen als de normale straf. Aan den anderen kant degenen op wie de heer Lohman meer in het bijzonder het oog had, die een overtreding begaan in een zeer zachten en verschoonbaren vorm, zullen te zwaar getroffen worden door dat verhoogd minimum. Men kan voor dit een en ander afdoende bewijzen vinden, wanneer men doorziet de verslagen van de inspecteurs van den arbeid. Al datgene wat ik daareven zeide vindt men er in verschillende nuances bevestigd.

Ik geloof dus, dat wij niet moeten doen wat de geachte afgevaardigde uit Zutphen wil, dat wij niet moeten terugkomen op het beginsel dat in het moderne strafrecht ingang heeft gevonden, het denkbeeld namelijk, dat ieder misdrijf en iedere overtreding zich kan voordoen in een zóó zachten vorm, dat een zeer kleine straf daarvoor voldoende is. Ik koester nog altijd het vertrouwen — dat gelukkig somtijds bewaarheid wordt — dat ook onze rechters meer en meer zullen doordrongen worden van de beteekenis van de sociale wetten die langzamerhand tot stand komen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Minister van Justitie deelt het bezwaar niet, dat ik geopperd heb tegen art. 16, dat namelijk zooveel verschillende overtredingen onder éénzelfde straf gebracht zijn.

De Minister verwijst mij naar art. 16 van de bestaande wet, waar dat ook het geval zou zijn met dit onderscheid alleen, dat in art. 16 van het wetsontwerp de gevallen zijn uitgebreid.

Niet alleen echter zijn de gevallen uitgebreid, maar er zijn er mijns inziens bij gekomen van eenigszins anderen aard.

In art. 16 der tegenwoordige wet wordt gesproken van overtreding begaan ten aanzien van het schenken, verstrekken of verkoopen van „sterken drank" en nu is in onze zeden eenmaal ingeleefd, dat wat in deze materie met sterken drank in aanraking komt, strafbaar is. Maar het wil er bij mij nog niet in, dat bij voorbeeld volgens art. 2 het verkoopen van een glas melk op het platteland, zonder verlof, aanleiding zou kunnen geven tot vervolging en bestraffing met boete of hechtenis; zelfs wanneer het tweemalen voorkomt tot het verplichtend opleggen van hechtenis leidt. Het blijft mij voorkomen, dat dit een algemeen maken van straffen is, die minder gewenscht is.

Ten aanzien van sub 1 heeft de Minister gezegd, dat de leemte, welke ik meende in dit punt te moeten aanwijzen, niet bestond, omdat de wijziging die de bestaande Drankwet te dier zake heeft ondergaan, reeds voldoende verruiming zoude geven.

Wanneer men de twee verschillende bepalingen met elkander vergelijkt, is er in zooverre alleen verschil van redactie merkbaar, dat de woorden: „in het klein", die in de bestaande wet alleen voorkomen aan het begin bij den verkoop in het klein, nu ook herhaald zijn bij het te koop aanbieden en bij het in voorraad hebben. Iemand zal dus strafbaar zijn, die iets verkoopt, te koop aanbiedt of in voorraad heeft, alles in het klein.

Stel nu bijv. dat iemand in zijn vaartuig wel sterken drank aanwezig heeft, maar niet in het vaartuig zelf, doch in den zak, heeft hij dien dan in voorraad? Hij behoeft den sterken drank verder niet eens te verkoopen, maar hij kan dien verstrekken of schenken en naderhand afrekenen, zoodat het mijns inziens altijd zeer moeilijk zal zijn om te bewijzen, dat de door mij bedoelde personen werkelijk sterken drank in voorraad hebben ten verkoop in het klein.

Ik heb den Minister ook gewezen op punt 3, waarin wordt gelezen, dat hij die in een voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor niet de vereischte vergunning is verleend, sterken drank schenkt, toedient of verstrekt, strafbaar is.

Dit schijnt op vaartuigen ook al weer niet van toepassing, want dit zijn, zooals ik reeds opmerkte, geen voor het publiek toegankelijke localiteiten. Ook niet en daarop heeft de Minister niet gereageerd, op bierwagentjes, die ook sterken drank slijten en die de verkoopers niet op hun wagens behoeven te bergen maar ook in den zak bij zich kunnen hebben.

De hoeveelheid welke zij bij zich hebben kan zoo gering zijn, dat zij geen geleibiljet behoeven, omdat zij telkens hun voorraad kunnen gaan bijvullen.

Ik hoop, dat, wanneer eventueel, zooals reeds werd voorgesteld, het artikel zal worden aangehouden, de Minister een voorziening alsnog in overweging zal willen nemen, ten einde aan mijn bedenkingen eenigermate te gemoet te komen.

Ik herhaal, dat mij bij informatie is verzekerd dat, ook als de strafbepaling geredigeerd blijft als thans wordt voorgesteld, een bekeuring van de door mij bedoelde personen door de politie niet wel mogelijk, althans uiterst moeilijk zal blijven.

De heer **de Ridder**: Ik wensch den Minister van Justitie te danken voor de tegemoetkomende wijze waarop hij beantwoord heeft mijn opmerking omtrent de verzekering der volledige uitvoering der Drankwet, speciaal van de zijde van het openbaar ministerie.

De heer Drucker wees er op dat wij hier wel goede wetten kunnen maken, sociale wetten, politiewetten, als deze wet, maar dat het zeer weinig geeft als geen behoorlijke straf wordt opgelegd voor overtredingen en dat hierin bij de toepassing der Drankwet de wondeplek is, waardoor die wet tot nog toe niet goed heeft kunnen werken.

Dit is zoo, maar zeer zeker bereikt de Drankwet eerst volkomen haar doel, wanneer de weigering en intrekking van vergunning en verlof behoorlijk tot haar recht komen en wanneer daarbij het noodige verband kan worden gehouden met veroordeeling door den rechter.

Wanneer dat geschiedt, wanneer, speciaal door maatregelen uitgaande van de Departementen van Justitie en Binnenlandsche Zaken, de nadruk daarop wordt gelegd en er meer contact komt tusschen justitie en administratie, een contact van de strekking als door mij gewenscht, zal deze wet, voor zooveel betreft de fnuiking van den clandestienen drankverkoop, meer doel treffen.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Tusschen den heer Goeman Borgesius en mij blijkt inderdaad een misverstand bestaan te hebben.

Ik had uit zijn rede begrepen, ook mede uit hetgeen hij zeide over en in verband met het gevoelen van den heer Drucker, dat hij in overweging gaf ten aanzien van dit punt denzelfden weg te volgen als de geachte spreker uit Groningen had aangeprezen.

Nu ik intusschen zie, dat zulks niet het geval is, bestaat er bij mij geen reden om niet te gemoet te komen aan den wensch van den geachten spreker. Ik meen, dat het niet kan geschieden op de wijze die hij aangaf, omdat het begrip „localiteit" ter vervanging van „plaats" niet juist zou zijn, daar bijv. tuinen en andere open gelegenheden daaronder weder niet zouden begrepen zijn, zoodat niet bereikt zou worden wat de geachte spreker wenscht.

Wel zou het doel van den geachten spreker bereikt worden, als aan 5°. van art. 16 deze eenvoudige bepaling werd toegevoegd: „Onder zoodanige andere plaats is niet begrepen de openbare weg, in gemeenten, waar, en voor zoover het verstrekken van sterken drank door een vergunninghouder is toegelaten."

Dan zijn daarin opgenomen dezelfde woorden en uitdrukkingen, als de geachte spreker destijds bezigde bij zijn amendement; ik meen, dat zijn bezwaar daardoor geheel wordt ondervangen. Ik heb derhalve de eer, die wijziging aan te brengen.

Wat betreft de opmerking van den heer Verhey, — het blijft ten slotte toch een vraag van appreciatie, en ook nu nog bestaat er naar het oordeel der Regeering geen bepaalde reden om art. 16 te splitsen in den zin, zooals de geachte afgevaardigde wenscht.

Wat nu betreft punt 1, moet ik den geachten afgevaardigde dit doen opmerken. Ik heb hem nu duidelijker begrepen dan straks; ik geloof, dat het bezwaar, waarop hij het oog had, vooral geldt het in voorraad hebben. Ik vestig de aandacht van den geachten afgevaardigde op het arrest van den Hoogen Raad van 11 October 1886. Daarbij is uitgemaakt, dat voor het strafbaar zijn in dit artikel, wat betreft het in voorraad hebben, niet

alleen noodig is, dat men in voorraad heeft ten verkoop in het klein, maar dat men ook *in het klein* in voorraad heeft; hieruit volgt, dat men de wet zou kunnen ontduiken door zijn voorraad steeds groot te houden en clandestien uit dezen grooten voorraad, die niet in het klein geconstateerd werd, te verkoopen.

Volgens de gewijzigde, in dit ontwerp voorgestelde bepaling, zal niet alleen iemand strafbaar zijn die voorraad in het klein heeft ten verkoop in het klein, maar ook iemand die voorraad in het groot heeft. Dat zal nu geconstateerd kunnen worden in gevallen, waarin dit vroeger onmogelijk was. Ik geloof dus, dat door de nu aangebrachte wijziging een der hoofdgrieven van den geachten afgevaardigde is komen te vervallen.

De beraadslaging over 1°. van onderart. 16 wordt gesloten.

Over 2°. en 3°. wordt geen beraadslaging gevoerd.

De **Voorzitter**: In 4°. is door de Regeering, nadat de schriftelijke behandeling is gesloten, een wijziging gebracht. Bestaat tegen die wijziging bij de Commissie van Rapporteurs bezwaar?

De heer **Talma**, Voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Neen, Mijnheer de Voorzitter.

Over 4°. wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over 5°.

De **Voorzitter**: In dit nommer is door de Regeering een wijziging gebracht. Daaraan wordt als 2de lid toegevoegd: „Onder zoodanige andere plaats is niet begrepen de openbare weg in gemeenten waar en voor zoover het verstrekken van sterken drank door een vergunninghouder is toegelaten."

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat de wijziging, door de Regeering thans in 5°. gebracht, inderdaad het bezwaar, waarop ik in mijn eerste rede wees, voldoende wegneemt. Intusschen wensch ik bij deze bepaling nog een opmerking te maken, niet om een nieuwe wijziging uit te lokken, maar om de Regeering opmerkzaam te maken op een andere leemte, die nog niet is besproken, en die toch m. i. straks bij de revisie ook onder de oogen zal moeten worden gezien.

Zooals de bepaling nu luidt, is, ik zeide het zooeven reeds, voldoende voorzien in de quaestie van den openbaren weg. De Minister zal ook — dat heeft hij beloofd aan den heer Drucker — bij de rivisie trachten zooveel mogelijk te gemoet te komen aan de bezwaren in zake den verkoop van sterken drank in tuinen. Maar er is nog een derde bezwaar. Zooals de redactie thans is geformuleerd, zal de tapper strafbaar zijn, als hij sterken drank uitdraagt uit zijn tapperij naar zijn woonkamer die niet in de vergunning is begrepen. Dat is natuurlijk niet de bedoeling van de Regeering, maar het staat er. En een eerste vereischte van een goede strafwet is, dat men niet strafbaar stelt, wat men niet strafbaar stellen wil. Ook uit dit oogpunt is derhalve nog wijziging noodzakelijk.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de door de Regeering aangebrachte wijziging, en zegt: Het zij mij vergund, alvorens over die wijziging der Regeering te spreken, een enkel woord te zeggen over n°. 5 van dit artikel. Iemand die art. 16 aandachtig leest zal onmiddellijk merken, dat de lezing van het eerste lid geen licht geeft over de strekking van de bepalingen, die daar worden voorgesteld, maar dat de strekking dier bepalingen alleen kan worden begrepen door hem, die met het eerste lid te gelijker tijd het derde lid overweegt, waar staat:

„De strafbepalingen van dit artikel zijn toepasselijk bij overtreding van de nrs. 1, 2, 3, 4, 9 of 10, onverschillig, wie het feit gepleegd heeft; bij overtreding van de nrs. 5, 6, 7 of 8 alleen, indien de schuldige is het hoofd van het bedrijf, of degene, die hem als zoodanig vervangt."

Indien iemand vraagt, wat in n°. 5 verboden wordt, is in het algemeen het antwoord: het uitdragen van sterken drank uit een localiteit, waarvoor vergunning is verleend. Wie draagt uit? Het antwoord op deze vraag beslist over de strekking van de bepaling. Een van de aanleidingen, welke de Regeering wel zal gehad hebben voor deze wijziging, zal waarschijnlijk geweest zijn de opmerking die bij de algemeene beraadslaging en daarna van verschillende zijden in deze Kamer gemaakt is, dat de splitsing zeer gemakkelijk is te ontgaan bij tapperijen, omdat hij, die sterken drank wil koopen voor gebruik elders, zich met een flesch naar de tapperij begeeft, zich borrels laat inschenken in zoo groote hoeveelheid als hij dat wenscht en die borrels leeg schenkt in de flesch; hij neemt die flesch dan mee, handelende in lijnrechten strijd met de bepalingen der wet, die splitsing maakt tusschen verkoop voor gebruik ter plaatse en verkoop voor gebruik elders. Maar wanneer men nu zou meenen, dat deze bepaling iets dergelijks onmogelijk maakt, vergeet men, dat hier het uitdragen geen betrekking heeft op de gasten, maar alleen op het hoofd van het bedrijf, blijkens het derde lid.

Nu zou er, mijns inziens, alles te zeggen zijn voor de stelling, dat het noodig is om het uitdragen van sterken drank niet toe te laten voor anderen en er zou, wilde men de strikte interpretatie volgen, die de heer Borgesius aan de hand heeft gedaan, alles voor zijn om aan het hoofd van het bedrijf wel toe te laten sterken drank te verwijderen uit de localiteit, waar hij gewoon is sterken drank te verkoopen.

Stelle men zich eens voor, dat een vergunninghouder in zijn localiteit, waar hij sterken drank in het klein verkoopt, verschillende soorten van sterken drank heeft. Ik ben niet zoo zeer thuis in de sterke dranken, maar ik vermoed, dat er soorten zijn, evenals onder andere dranken, die aan bederf onderhevig zijn. Nu heeft die man sterken drank in zijn localiteit gebracht met het doel dien daar in het klein te verkoopen in deu vorm van borrels, maar nu blijkt, dat die sterke drank niet geschikt meer is voor den verkoop en indien hij nu dien drank naar een andere localiteit uitdraagt, is hij strafbaar, want er staat uitdrukkelijk: „hij, die sterken drank uit een localiteit, waarvoor eene vergunning enz..... is verleend, uitdraagt naar een andere plaats" enz. en er staat tevens in het derde lid, dat n°. 5 van toepassing is op het hoofd van het bedrijf. Het hoofd van het bedrijf mag dus geen sterken drank uit de localiteit dragen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat dit artikel, zooals het daar staat, aanleiding zal geven tot groote moeilijkheden. Maar ik zeg er uitdrukkelijk bij, dat ik geen aanleiding vind hier een wijziging voor te stellen, omdat ik mij voorstel om, wanneer wij gekomen zijn aan het derde lid van dit artikel, de Kamer in de gelegenheid te stellen n°. 5 over te brengen van de tweede naar de eerste reeks. Dan is de zaak m. i. geheel en al in orde.

Wat nu de wijziging betreft, het oordeel daarover hangt eenigszins samen met de interpretatie van 5°. Volgens de wijziging zal onder zoodanige plaats niet begrepen zijn de openbare weg in gemeenten waar en voor zoover de verstrekking van sterken drank door een vergunninghouder is toegelaten.

Hier staan twee dingen; ten eerste, dat onder die andere plaats niet is begrepen de openbare weg in gemeenten, waar de verstrekking van sterken drank op den openbaren weg door een vergunninghouder is toegelaten, en ten tweede is er deze beperking „voor zoover het verstrekken van sterken drank door een vergunninghouder is toegelaten". Nu geloof ik, dat hier veel vertrouwen gesteld is op de kracht van het woordje „voor zoover". De bedoeling zal wel niet zijn hier incidenteel te beslissen een quaestie, die naar mijn meening zoo niet beslist worden kan. Ik houd vol wat ik gezegd heb bij art. 4*a*, dat door een verordening nooit kan worden uitgebreid iets, dat in de wet zelf vast ligt, namelijk dat een vergunning alleen strekt voor de localiteit, waarvoor zij verleend is, en dat dus niet bij nieuwe maar alleen bij de bestaande vergunningen sprake kan zijn van de verordeningen krachtens art. 4 *a* gemaakt.

Nu heeft deze strafbepaling natuurlijk niet alleen betrekking op de bestaande zaken, maar ook op de nieuwe. Ik geloof dat dit in verband met wat de heer Drucker gezegd heeft, nog wel mag worden herinnerd. Het komt mij voor, dat de strafbepaling geldt voor de oude en de nieuwe vergunningen en art. 3, 4°., alleen voor de nieuwe, zoodat wanneer de bepalingen van art. 3, 4°., en art. 16 niet geheel kloppen, men niet kan beweren, dat het in art. 16 bepaalde niet juist is.

Maar wanneer de Regeering er nu hier dit „voor zoover" inzet, heeft dat bij mij eenig bezwaar, en hierover zou ik gaarne den Minister van Justitie hooren, of „voor zoover" zonder eenigen twijfel alleen uitdrukt dat gedeelte van den openbaren weg, waarvoor aan een bepaalden vergunninghouder vergunning is verleend door een gemeentelijke verordening, m. a. w. dat er geen sprake van is, dat naderhand ook aan anderen het uitdragen op grond van het bestaan eener verordening zou zijn geoorloofd.

Ten tweede zou ik willen vragen of bij zijn interpretatie alsof uitdragen zou zijn de handeling van het hoofd van het bedrijf, in de woorden van deze bepaling geen bezwaar is gelegen. De man kan dan wel sterken drank in de localiteit brengen, doch wanneer blijkt, dat die sterke drank niet geschikt is of niet verkocht wordt, mag hij er deze niet uitdragen. Zooals het daar staat mag men er dus zoo veel sterken drank inbrengen als men wil, maar mag deze er slechts in de magen van de bezoekers uit. Ik geloof dat het gewenscht is, dat de Regeering, voordat wij van dit nummer afstappen, eenige opheldering geeft.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De heer Talma heeft gewezen op de strekking van n°. 5 van dit artikel, en de vraag geopperd, of nu daardoor eigenlijk niet minder was getroffen dan bedoeld is.

Mijnheer de Voorzitter! Laat ik daarop zeggen, dat de bedoeling niet was, om te treffen den kooper, die gekochten drank uitdraagt; die is niet strafbaar ingevolge dit n°. juncto het derde lid van het artikel. Ook niet om te treffen den verkooper, die toelaat, dat de kooper uitdraagt; — die is niet strafbaar ingevolge 11°. van het artikel: maar wel is strafbaar de verkooper die zelf uitdraagt, en wel is ook strafbaar de verkooper die toelaat, dat een lid van zijn gezin of een bediende uitdraagt. In die twee laatste gevallen bestaat strafbaarheid. Meent de geachte afgevaardigde, dat deze strafbaarheid te eng is, dan moet hij ter verruiming voorstellen dat n°. 5 geschrapt worde uit 11°. van het artikel en in het derde lid van de tweede reeks worde overgebracht naar de eerste.

Nu heeft de geachte afgevaardigde mij nog ten opzichte van dit n°. een nadere vraag gedaan, namelijk of uit de redactie van de nieuwe toevoeging en bepaaldelijk uit de woorden, daarin voorkomende „voor zoover" voldoende blijkt, dat nu enkel uitgezonderd is dat gedeelte van den openbaren weg, waar het den vergunninghouder krachtens de bepalingen van de verordening uitdrukkelijk vergund is sterken drank te schenken.

Mijnheer de Voorzitter! De uitdrukking is door mij gekozen juist met het oog op hetgeen de geachte afgevaardigde daar opmerkte.

Nu blijkt, dat de geachte afgevaardigde daaraan onmiddellijk dacht, toen hij de woorden las, lijdt het geen twijfel, of de bedoeling is juist weergegeven.

Nu is door den heer Borgesius en den voorzitter der Commissie van Rapporteurs nog een andere vraag gedaan, namelijk of de uitdrukking „naar eene andere plaats" geen bezwaar zou opleveren, daar men zoo veel drank als men wil in de localiteiten kan brengen, maar dien er niet weer kan uit brengen, zoodat de honder bijv. naar zijn particuliere vertrekken geen drank zou mogen medenemen.

Ik ben bij het stellen en de interpretatie van dit nummer van de gedachte uitgegaan, dat hetgeen strafbaar gesteld wordt steeds iets moet zijn, dat door iemand gedaan wordt *in zijn hoedanigheid van handelaar, van verkooper van sterken drank, of van vervanger van dezen.* Houdt men aan die beteekenis vast, dan meen ik, dat ten opzichte van de interpretatie van n°. 5 geen twijfel ontstaan kan, omdat het uitdragen enkel betrekking heeft op den in de localiteit zelf verkochten, geschonken, toegedienden of verstrekten drank; hetgeen niet wegneemt, dat ik den geachten afgevaardigde dankbaar ben voor de opmerking door hem gemaakt; daarmede zal bij de revisie ter verduidelijking rekening gehouden kunnen worden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over 6°.

De **Voorzitter**: Dit nommer is, nadat de schriftelijke behandeling gesloten is, door de Regeering gewijzigd.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord bekomen hebbende om, namens deze, haar oordeel over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Naar de Commissie meent is de aangebrachte wijziging een formeele, waardoor de lezing van het artikel gemakkelijker en duidelijker wordt.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Hier hebben wij een bepaling, waarbij de Regeering met zekere gestrengheid den clandestienen verkoop wil tegengaan — clandestienen verkoop in dien zin, dat men zoo veel mogelijk wil tegengaan dat slijters ook als tappers optreden. Van mijn standpunt kan ik dergelijke bepaling niet anders dan toejuichen.

De hoofdzaak — laat ik er dit bijvoegen ten einde niet verkeerd begrepen te worden — is echter voor mij niet gelegen in het streng optreden tegen vergunninghouders, maar in het streng optreden tegen hen, die sterken drank verkoopen zonder vergunning, dus in de beteugeling, in het tegengaan van den clandestienen verkoop in localiteiten met verlof. Hier geldt het alleen te voorkomen, dat hij die als tapper van sterken drank gelegitimeerd is, maar niet mag slijten, dus niet mag verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse, dit toch doet. Hier geldt het dus alleen te zorgen, dat de splitsing in tapperij en slijterij goed worde toegepast, niet worde ontdoken. Maar al ben ik voorstander geweest van die splitsing, nu die er eenmaal is, spreekt het vanzelf dat men ook moet meewerken haar in de practijk te handhaven. Uit dat oogpunt heb ik dan ook tegen maatregelen in die richting geen bezwaar.

Maar toch heb ik wel eenig bezwaar tegen deze bepaling, n°. 6 van dit artikel. En dat bezwaar komt hierop neer, dat ik vrees dat de last die bij deze bepaling aan slijters wordt opgelegd, nog meerderen, als zij kiezen tusschen *a* en *b*, tusschen tapperij en slijterij, zal afschrikken om *b*, de slijterij, te kiezen. En daardoor zal weer grooter worden het gevaar, waarop ik reeds bij herhaling heb gewezen, dat er nl. veel te weinig slijters zullen komen en veel te veel tappers.

Met een enkel woord wensch ik dit bezwaar nog nader toe te lichten.

De drankverkooper die kiest voor *b*, de slijterij, mag natuurlijk niet tappen, maar om zoo mogelijk te voorkomen dat hij dit toch doet, zegt de bepaling welke thans in behandeling is, dat hij niet alleen strafbaar zal zijn wanneer hij het drinken van sterken drank in zijn localiteit toelaat door anderen dan zijn huisgenooten, maar dat hij ook straf zal beloopen indien hij het drinken van sterken drank toelaat in zijn huiskamer, indien die huiskamer in gemeenschap staat met de eigenlijke slijterij.

Natuurlijk, wanneer de slijter een geheel-onthouder is, dan zal hem dat niet deren, want dan zal hij zeggen: daar onderwerp ik mij gaarne aan; zelfs aan mijn huisgenooten schenk ik geen sterken drank, en als er bezoek is, doe ik dat evenmin. In mijn huiskamer is dus per se sterke drank contrabande. Maar in Nederland zijn wij nu eenmaal nog zoover niet, dat reeds alle slijters geheel-onthouders zijn; er zijn nog velen die het heel natuurlijk vinden om als er bijv. vrienden op bezoek komen, ook een glas gedistilleerd te schenken, en zeer ongaarne van dat recht afstand zouden doen.

Welnu, met dergelijke feiten moet rekening gehouden worden. Doet men dat niet, dan lokt men verzet uit en verkeerde toestanden. Wil een slijter vrij blijven om in zijn woonvertrekken aan vrienden en bekenden drank te schenken, dan zal hij — blijft deze bepaling ongewijzigd — in vele gevallen moeten verbouwen, ten einde de gemeenschap tusschen slijterij en woonkamer op te heffen. Maar dat wordt zóó bezwarend, dat de meesten zullen zeggen: dan worden wij maar liever geen slijter, te meer omdat aan tappers zooveel last niet wordt aangedaan. En ziehier nu een groot gevaar. In kleine plaatsen zal er toch met de slijterij alleen meestal geen brood te verdienen zijn en zelfs op grootere plaatsen zal dat nog heel moeilijk gaan. En als men nu door zoo bezwarende bepalingen het oprichten van slijterijen nog belemmert, dan kan het gevolg geen ander zijn, dan dat men onwillens in plaats van clandestienen verkoop tegen te gaan, dien veeleer bevordert. Immers sterken drank voor huiselijk gebruik wil men koopen, en kan men die niet koopen in een slijterij, dan zal men ze trachten te krijgen in een tapperij, die niet slijten mag.

Als er nog bij stond dat dispensatie voor zulke lastige bepalingen mogelijk was, dan zou het gevaar, waarop ik wees, minder groot zijn, maar dispensatie wordt ook niet toegelaten. Eenigermate zou ook aan het bezwaar zijn te gemoet gekomen door, zooals de heer Rink mij influistert, te spreken niet van gemeenschap maar van „onmiddellijke" gemeenschap. Men bedenke toch wel, dat de Minister van Justitie het woord „gemeenschap" hier uitlegt in de meest ruime beteekenis: hij acht gemeenschap tusschen twee localiteiten ook dan nog aanwezig, wanneer die localiteiten zich op verschillende verdiepingen bevinden en er lange portalen en gangen tusschen liggen. Zonder verbouwing zal er dus bijna altijd gemeenschap zijn tusschen de slijterij en de woonvertrekken.

Om de redenen die ik aangaf hoop ik dat de Regeering alsnog een wijziging in deze bepaling zal aanbrengen.

Zegt de Regeering dat wijziging onnoodig is, dan kunnen wij daarover debatteeren, maar acht zij met mij wijziging beslist noodzakelijk, dan hoop ik — ik wensch dit reeds bij voorbaat te zeggen — niet te worden afgescheept met het bekende: de Regeering erkent dat de redactie niet deugt, maar dat zullen wij wel bij tweede lezing in orde brengen.

Wij zijn thans bezig aan de strafbepalingen waarbij het op elk woord en schier op elke letter aankomt; bij dergelijke bepalingen moet zoo weinig mogelijk aan tweede lezing of aan revisie worden overgelaten. Zeker, als ten gevolge van de een of andere tijdens het debat aangebrachte wijziging nog een fout of een vergissing in het artikel is ingeslopen, dan kan deze bij tweede lezing worden weggenomen, maar verder mag men ook niet gaan. Redacties aan te nemen die onhoudbaar zijn, in de hoop dat men bij tweede lezing wel een betere lezing zal vinden — dat is het paard achter den wagen spannen, dat is ook volgens het Reglement van Orde niet geoorloofd. Het doet er weinig toe of wij al een uurtje langer over een artikel spreken, als daardoor maar bereikt wordt, dat het artikel er bij de eindstemming zoo uitziet, dat het voor uitvoering vatbaar is en den toets der critiek kan doorstaan.

Nog een opmerking wensch ik hier bij te voegen. Mijn bezwaar tegen deze bepaling zou veel minder groot zijn, indien de Regeering slechts gevolg had gegeven aan mijn wensch om bij de slotbepalingen een nieuw artikel op te nemen, waarbij bepaald wordt, dat ook in gemeenten met een kom van 5000 zielen de splitsing niet zal worden toegepast op het plattelandsgedeelte van die gemeenten, op dorpen, gehuchten, buurtschappen buiten de groote kommen. Maar aan dien wensch is tot heden niet voldaan. Bij elke nieuwe Nota van Wijziging zoek ik of er ook zoodanige bepaling in voorkomt, maar telkens te vergeefs. En toch zou dit verreweg de beste oplossing van de moeilijkheid zijn.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde is begonnen met te verklaren, dat hij de strekking van deze bepaling toejuichte, iets, waaraan ik volstrekt niet heb getwijfeld. De geachte afgevaardigde heeft echter daaraan toegevoegd, dat die bepaling voor hem een groote schaduwzijde had, en hij heeft ons nader toegelicht, waarin die schaduwzijde was gelegen.

Nu mag ik mijnerzijds hier wel verklaren, dat het in deze materie uiterst moeilijk is om alle klippen zóó te ontzeilen, dat men overal juist midden door zeilt. Wanneer men in deze materie het eene wil bereiken, loopt men onmiddellijk gevaar, dat men iets anders, dat overigens ook van gewicht is, min of meer moet laten schieten.

En wat ik hier zeg, is dubbel waar ten aanzien van deze strafbepalingen in dit art. 16. Ik zeg uitdrukkelijk *deze* strafbepalingen, want de geachte afgevaardigde moet niet vergeten, dat, men hier niet, zooals bij andere strafbepalingen, een aparte norm heeft. Dat was ook niet het geval bij de oude wet, en wij hebben gemeend, ofschoon de quaestiën die zich hier voordoen, de zaak veel moeilijker maken, ten deze van de oude wet niet te moeten afwijken.

Wij hebben dus hier een strafbepaling zonder afzonderlijken norm, en vandaar dat ten aanzien van dergelijke zaken als de geachte afgevaardigde opmerkte, een oplossing als het geven van dispensatie voor het een of ander, uiterst moeilijk wordt.

Maar al erken ik de juistheid van het aangevoerde bezwaar, zoo zou toch misschien langs een anderen weg dan bij wijze van dispensatie zijn te verkrijgen, wat de geachten afgevaardigde wenscht, namelijk door een mitigatie van deze bepaling.

De bepaling van litt. *d* is streng, maar van die gestrengheid zou heel wat afgaan, wanneer die littera werd gelezen als volgt, dat strafbaar zal zijn hij die sterken drank aanwezig heeft in een localiteit, die met zoodanige localiteit gelijkvloers of op dezelfde verdieping is gelegen en binnenshuis gemeenschap heeft. Dan zou in die bepaling een aanzienlijke beperking zijn aangebracht en de moeilijkheden, die er in de practijk uit zouden voortvloeien, zouden voor een goed deel verdwenen zijn. Ik wijzig dus de littera *d* zóó, dat achter de woorden: „zoodanige localiteit", worden ingevoegd de woorden: „gelijkvloers of op dezelfde verdieping is gelegen en".

Het begrip van gemeenschap binnenshuis blijft dan natuurlijk bestaan; anders zou tegenover de mitigatie weer een verscherping staan.

De **Voorzitter**: Door de Regeering wordt een wijziging gebracht in 6°. en wel, dat *d* gelezen zal worden: „in eene localiteit, die met zoodanige localiteit gelijkvloers of op dezelfde verdieping is gelegen en binnenshuis gemeenschap heeft" enz.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik den Minister goed heb verstaan en ook de redactie door u, Mijnheer de Voorzitter, op het oogenblik aan de Kamer voorgelezen, dan bestaat de wijziging door den Minister in dit artikel gebracht, hierin, dat de slijter niet strafbaar zal zijn, indien hij het drinken toelaat in een andere localiteit dan waarvoor hij vergunning heeft, indien de beide localiteiten maar op verschillende verdiepingen zijn gelegen. Indien het huis van den drankverkooper heeft twee verdiepingen, en de benedenverdieping is slijterij en de woonkamers zijn boven, dan zal hij vrij zijn om in zijn bovenkamers aan bezoekers, al behooren zij niet tot de familie, sterken drank te verschaffen, ook al is er wel gemeenschap tusschen de onder- en bovenverdieping; maar indien zijn woning slechts heeft één verdieping, zoodat hij op dezelfde verdieping zijn slijterij en zijn woonkamer heeft, dan zal hij strafbaar zijn indien hij in die woonkamer het drinken toelaat. Welnu, mijnheer de Voorzitter, dat geeft iets, maar heel weinig. Bevredigen kan de aangebrachte wijziging mij niet. Vooreerst wordt de zaak nu nog gecompliceerder. Door al die subtiliteiten wordt de uitvoering nog moeilijker. Op de eene verdieping zal veroorloofd zijn wat op de andere is verboden. En zijn er in het huis nog kelders ook, dan zal men heelemaal niet meer weten waaraan zich te houden. Een practisch man bij uitnemendheid als deze Minister moest al die kleine onderscheidingen en complicaties trachten te vermijden.

Wat zal verder het gevolg worden van de wijziging, door den Minister met de beste bedoeling, wij weten het allen, aangebracht? Dit, dat, als men over eenig kapitaal beschikt en zich de weelde van 2 of 3 verdiepingen kan veroorloven, men van deze bepalingen geen last zal hebben, want het zal dan gemakkelijk zijn de slijterij te houden op een andere verdieping dan de woonkamer, — maar dat men, als men niet tot die bevoorrechten in de maatschappij behoort en zich niet de weelde van een huis met meerdere verdiepingen kan veroorloven, dan het kind van de rekening wordt.

Maar in de derde plaats, en dat is mijn hoofdbezwaar, heeft de Minister bij het aanbrengen der thans door mij besproken wijziging blijkbaar wel gedacht aan de steden — in de meeste steden vindt men wel drankwinkels met twee of drie verdiepingen — maar niet aan het platteland, waar de toestand geheel anders is en waar men niet noodig heeft bovenkamers te bouwen.

En daaruit volgt, dat door de verandering, thans in het artikel gebracht, de slijters op het platteland bijna nergens van gunstiger conditie zullen worden.

Dit zou nu niet zoo erg zijn, als het straks door mij ontwikkelde bezwaar in de eerste plaats de steden gold, maar het tegendeel is waar, — het bezwaar is juist het grootst voor het platteland, voor dat deel van het platteland, waar men de splitsing wil toepassen, en daar zal dus het bezwaar bijna even groot blijven. Op die wijze krijgt men niet de slijters, die men toch noodig heeft.

Al ben ik dus erkentelijk, dat de Minister van Justitie zich moeite heeft gegeven om aan mijn bedenkingen te gemoet te

komen, beleefdelijk moet ik hem toch uitnoodigen de zaak nog eens te overwegen en het niet bij deze eene wijziging te laten. Zou het, vroeg ik, geen overweging vinden het woord „onmiddellijk" alsnog in te voegen? Als dan twee localiteiten alleen door een deur zijn gescheiden, dan zal men in geen van die localiteiten sterken drank mogen drinken, maar als ze door een lange gang b.v. zijn gescheiden, dan zal er wel gemeenschap, maar geen „onmiddellijke" gemeenschap zijn en dus de slijter meer vrijheid van handelen krijgen. Gaarne zal ik van den Minister vernemen of hij bereid is in dien geest nog een beperking van het begrip „gemeenschap" op te nemen.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! Na hetgeen door den heer Goeman Borgesius is gezegd, neem ik de vrijheid nog een ander bezwaar in het midden te brengen.

Ik beaam, wat door dien geachten spreker is gezegd, dat door deze bepaling ingegrepen wordt in den maatschappelijken gang van de splitsing tusschen tapperij en slijterij. Het heeft steeds op mijn lijn gelegen om het aan de maatschappij en aan de maatschappelijke behoeften zelf over te laten of er zich in een plaats meer slijterijen dan tapperijen of omgekeerd zouden vestigen.

Door de bepalingen nu reeds aangenomen en voorgesteld, ontstaat, zooals de heer Borgesius te recht heeft opgemerkt, het nadeel, dat door de wet in dezen maatschappelijken gang wordt ingegrepen.

Wij hebben reeds aangenomen in art. 8*b*, dat de vergunningen *b* niet kunnen verkocht worden voor het overschrijven aan iemand, die de vergunning wil uitoefenen in een inrichting voor maatschappelijk verkeer of in een lokaal van een sociëteit. Vraagt men dus in plaats van een vergunning *a* een vergunning *b*, dan heeft men in de eerste plaats dit bezwaar, dat de handelswaarde van vergunning *b* niet opweegt tegen de handelswaarde van vergunning *a*.

Wij hebben in de tweede plaats aangenomen, dat iemand die een vergunning *b* heeft niet bevoegd is in die localiteit te verkoopen bier en wijn voor gebruik ter plaatse. Dit mag de vergunninghouder *a* weldoen.

Nu stond in het eerste ontwerp hiertegenover dit voordeel, dat de vergunninghouder *b* winkelnering mocht uitoefenen, maar dit voordeel is weggevallen, zoodat alleen dit voordeel behouden blijft, dat de localiteit, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend, niet behoeft te voldoen aan de eischen, daaromtrent bij algemeenen maatregel van bestuur enz. te stellen. Dit is het eenige voordeel dat hij heeft boven een vergunninghouder *a*.

Nu wordt daarenboven in dit artikel aan een vergunninghouder *b* niet toegestaan sterken drank op andere wijze in voorraad te hebben, dan zooals omschreven is in art. 1. Ook dit is voor het bedrijf zeer bezwarend.

Wanneer iemand om 2 deciliter sterken drank komt, dan vraagt men veelal niet om jenever, maar om jenever met bitter. De een zal vragen jenever met pommerans, de ander jenever met Catz, een derde jenever met oranjebitter, enz.

Nu gaat het toch niet aan van een slijter te vergen dat hij al die mengsels in de vereischte hoeveelheden in afzonderlijke flesschen, kruiken of kannen in voorraad zal hebben.

Ik acht het billijk, om deze categorie van personen in zooverre te gemoet te komen, dat ze in de slijterij zelf het mengsel kunnen gereed maken. Doet men dit niet, dan zal men volgens deze bepaling van de slijters eischen dat zij een andere localiteit, dan waarvoor zij vergunning hebben, disponibel hebben, om de door mij genoemde mengsels in allerlei hoeveelheden gereed te maken.

Ik zie niet in waarom de slijter het niet zou mogen doen in de localiteit waarvoor hij de vergunning heeft, maar wel in een andere localiteit in het zelfde huis of in de open lucht.

Wordt aldus geschrapt n°. 6 sub *a* van art. 16, dan zal daarin eenige tegemoetkoming liggen aan den slijter, om op regelmatige wijze te voldoen aan de behoeften der maatschappij, ten aanzien van den verkoop van sterken drank voor verbruik elders dan ter plaatse van verkoop. Hierdoor zal dan eenigermate getemperd worden de achterstelling van de slijterijen bij de tapperijen, welke voortvloeit uit enkele bepalingen dezer wet.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Ik meen dat aan den wensch van den heer Okma niet kan voldaan worden.

Wanneer toch één strafbepaling van dit ontwerp geëigend is om tegen te gaan dat een slijterij een tapperij wordt, is het juist dit voorschrift, dat in een localiteit, waar een slijterij wordt uitgeoefend, sterke drank niet anders dan op de wijze, omschreven in art. 1, 6de lid, in voorraad mag worden gehouden. Wanneer men die bepaling liet vervallen, zou men toch inderdaad voor clandestiene tapperijen de deur, naar mijn bescheiden meening, wagenwijd openzetten.

Wat nu betreft hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Zutphen is opgemerkt, hij heeft de bedoeling van mijn wijziging inderdaad juist begrepen. De geachte afgevaardigde heeft verklaard door die wijziging niet bevredigd te zijn en in de eerste en voornaamste plaats daartoe gewezen op de groote moeilijkheden, de subtiliteiten, waarin men zou moeten vervallen bij de uitvoering. Ik zal de laatste zijn om te ontkennen dat deze wet, ook voor wat betreft de toepassing van de strafbepalingen, aanleiding zal geven tot complicatiën, maar dit is een gevolg van het gecompliceerde der materie zelf. Wie in deze materie een eenvoudige regeling weet te maken en die weet te doen eerbiedigen door eenvoudige strafbepalingen — ik durf wel zeggen: die moet nog geboren worden. En wat wij nu hier zien is werkelijk niet iets nieuws. De geachte afgevaardigde heeft in zijn tijd ook wel meegewerkt aan regelingen, die inderdaad gecompliceerd waren en die moesten in stand gehouden en gesanctionneerd worden door zeer gecompliceerde strafbepalingen. Ik heb, tijdens wij bezig zijn met de behandeling dezer wet, mij er eens toe gezet om na te gaan, wat voor gecompliceerde regelingen en wat voor gecompliceerde toepassing van strafbepalingen men in onze laatste sociale wetten vindt. En nu zal ik niet wijzen op de Leerplichtwet en op andere wetten die vooraf zijn gegaan, maar ik wil alleen als voorbeeld noemen de bestaande Arbeidswet. Wanneer de geachte afgevaardigde nagaat, wat in die wet staat, al de normen en de wijzen, waarop die normen kunnen overtreden worden, dan zal, als ik mij niet zeer bedrieg, ook de geachte afgevaardigde niet ver blijven van het constateeren van zeer verschillende toepassingen, bij de strafbepalingen, van verschillende normen. Dat is ook een voorbeeld van complicaties, en nu rijst de vraag: verdient dit op zich zelf zoo groote afkeuring?

Neen, Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het sociale leven er aanleiding toe geeft, doordat het zelf zeer minutieuse verschillen in de practijk vertoont, dat de wetgever ook op al die kleine verschillen moet letten, dat hij niet zoo maar alles onder één bepaling vangt, maar zooveel mogelijk moet distingeeren, omdat hij zooveel mogelijk met alle belangen wil rekening houden, dan is daar op zich zelf zeer veel vóór te zeggen. Dan kan men komen tot deze conclusie: dat het een moeilijk werk is zoo iets te doen, maar dan mag men niet deze conclusie trekken: dat het maken van al die bepalingen en het letten hierop en daarop op zich zelf zoo verkeerd zou zijn. Naar mijn bescheiden meening, is juist het omgekeerde het geval.

Nu heeft de geachte afgevaardigde er op gewezen — en hier kom ik tot de toepassing — dat juist deze wijziging, daar het verschil dat wordt gemaakt tusschen de verdiepingen, aanleiding zou geven tot complicatiën. Dat is niet het geval; maar wat wel tot complicatiën aanleiding geeft is het in de wet opgenomen begrip van „gemeenschap binnenshuis".

Dat begrip zal en moet mijns inziens tot veel erger complicaties aanleiding geven dan hetgeen nu in de wijziging door de Regeering is opgenomen.

Wat betreft de andere bezwaren, welke de geachte afgevaardigde heeft aangevoerd, o. a. dat het een voordeel is voor dengene die een ruime woning heeft en een bezwaar voor het platteland, ik herhaal, dat het in deze materie eenvoudig onmogelijk is om alle klippen te vermijden.

De Regeering meent, dat zij, hoezeer bereid om rekening te houden met de bezwaren, die uit de Kamer zijn opgerezen, ten deze toch niet verder kan gaan dan zij op dit oogenblik gegaan is. Wil de Kamer verder gaan, welnu, dan moet de geachte afgevaardigde of een zijner medeleden daartoe het initiatief nemen door een amendement voor te stellen. Ik wil wel zeggen, dat ik niet geloof, dat de lezing, zooals de geachte afgevaardigde die zooeven in de Vergadering heeft geworpen, n.l. in dezen zin,

dat er sprake zou zijn van „onmiddellijke gemeenschap" recht bruikbaar is. Dat is een niet minder vaag begrip. Ik denk al dadelijk, wanneer men spreekt van „onmiddellijke gemeenschap", aan een localiteit, die — hetgeen in den regel het geval zal zijn — aan de gang ligt, en vraag me af, of „onmiddellijke gemeenschap" ook omvat een localiteit, die door de gang in verbinding staat met de localiteit, waarvoor vergunning is verleend, ja zelfs wellicht het geheele achterhuis, dat niet van de gang is afgesloten.

Het komt mij voor, dat dat begrip van „onmiddellijke gemeenschap" hier werkelijk niet van dienst kan zijn. Voor een amendement zou de geachte afgevaardigde dus iets anders moeten vinden dan dat begrip. Maar wat hiervan zij, de Regeering meent met deze wijziging zoover te zijn gegaan als zij kon en wenscht in ieder geval ten deze geen verdere stappen te doen.

De beraadslaging over 6°. wordt gesloten.

Beraadslaging over 7°.

De heer **de Ridder**: Bij de algemeene beschouwingen over de straffen en het strafstelsel is door mij terloops ter sprake gebracht een wijziging, welke mijns inziens noodig zou zijn in 7°. van art. 16. Ik heb er op gewezen — de Minister heeft daarop gedeeltelijk reeds geantwoord —, dat dit artikel een verscherping heeft ondergaan, omdat het aan den verlofhouder verboden is om niet alleen in een localiteit waarvoor een verlof is verleend, maar ook in een localiteit die met zoodanige localiteit *binnenshuis gemeenschap* heeft, sterken drank aanwezig te hebben, doch dat het voorschrift aan den anderen kant een verzachting heeft ondergaan door het vervallen van de woorden „of de aanwezigheid van sterken drank toelaat".

Nu heeft 11°. van art. 16, waarop de Minister wees, strafbaar gesteld voor den bewoner van het huis het toelaten van verschillende handelingen, o. a. van die in 7° omschreven, voor zoover degene die die handeling pleegt, een lid van het gezin of in dienst van den verlofhouder is. In de leemte, welke in het artikel sub 7°. ontstaan is, wordt dus voorzien, maar niet voor het geval, dat degene die de bedoelde handeling pleegt, dat is hier het aanwezig doen zijn van sterken drank, geen lid van het gezin of niet in dienst is van den verlofhouder. Voor dat geval is het bezwaar niet opgeheven en kan de verlofhouder zonder meer niet aansprakelijk worden gesteld voor het gepleegde feit.

Nu blijft de toepassing eenigszins incompleet, maar men kan zeggen: indien bij een verlofhouder sterke drank is gevonden elders dan in de localiteit en de politie wijst hem daarop en hij verwijdert dien sterken drank niet, zoodat de politie ten tweeden male de aanwezigheid constateert, dan zou wellicht straf kunnen volgen, dan kan de verlofhouder geacht worden den drank aanwezig te hebben.

Verder heb ik er op gewezen dat volgens de uitlegging die de Minister van Justitie gegeven heeft aan het binnenshuis gemeenschap hebben, daaronder ook zouden vallen de zolder en de kelder, zoodat de verlofhouder ook daar geen druppel sterken drank mag hebben. Hoezeer ik ben voor het tegengaan van den clandestienen verkoop, dit is mij toch te sterk. Ik zou daarom wenschen de bepaling eenigszins te verzachten. De Minister heeft in het vorige artikel een wijziging gebracht, die mijns inziens, als zij hier werd aangebracht, aan het bezwaar zou te gemoet komen. Indien hier gelezen werd „ of in eene localiteit, die gelijkvloers of op dezelfde verdieping met zoodanige localiteit gelegen is en daarmede binnenshuis gemeenschap heeft", dan geloof ik dat verzachting zou worden aangebracht en toch het doel van de wet zou worden bereikt.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat hier twee gevallen op gelijke wijze behandeld worden, die gescheiden behooren te worden. Er staat: „hij, die in eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, of in eene localiteit, die met zoodanige localiteit binnen's-huis gemeenschap heeft, enz". Het gevolg is, dat zoo iemand in zijn eigen huis geen druppel jenever zou mogen hebben. Dat is toch niet de bedoeling. Men kan toch niet iemand, die verlof heeft om niet-sterke dranken te verkoopen, verbieden in zijn eigen huis sterken drank te gebruiken. De bedoeling zal wel zijn: in voorraad hebben, en dat is iets geheel anders. Ik kan begrijpen, dat men iemand die verlof heeft, wil beletten sterken drank in voorraad te hebben.

De heer **Lieftinck**: Wanneer begint dan het in voorraad hebben?

De heer **de Savornin Lohman**: Als men groote kruiken of een vaatje of een aantal flesschen heeft, maar niet een enkele flesch. Daarom zou ik meenen dat men moest lezen:

„hij, die in eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, sterken drank aanwezig heeft, of in eene localiteit, die met zoodanige localiteit binnen'shuis gemeenschap heeft, sterken drank in voorraad heeft". Dat „in voorraad hebben" is een wettelijk begrip, dat in vele wetten, ook in dit ontwerp, voorkomt en waarvan ieder rechter weet wat het te beteekenen heeft. Dan blijft ieder vrij in zijn huis enkele flesschen te hebben, al of niet aangebroken, zooals dat in een huishonden voorkomt. Of iemand sterken drank „in voorraad heeft" is een vraag, die door den rechter moet worden beslist. In voorraad hebben mag bij den verlofhouder gehouden worden voor een bewijs dat hij van plan of gewoon is te verkoopen. Maar als iemand een of twee flesschen in zijn kast heeft staan om daaruit te schenken in zijn eigen huis, zal geen rechter oordeelen, dat dit is „in voorraad hebben",

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De eerste geachte spreker is teruggekomen op hetgeen hij bij de beraadslaging in het algemeen over art. 16 in het midden gebracht heeft. Op hetgeen hij gezegd heeft over de verslapping van dit artikel, wensch ik hem te antwoorden, dat die verslapping door de Regeering met opzet aangebracht is.

Wenscht de geachte afgevaardigde daarop terug te komen, dan moet hij voorstellen n°. 7 in 11°. te schrappen en het toelaten aan het nummer zelf toe te voegen; daardoor zal een verscherping ontstaan.

Wat de vraag aangaat van den geachten spreker betrekkelijk de gemeenschap binnenshuis, antwoord ik, dat het in de bedoeling van de Regeering ligt, hier dezelfde wijziging aan te brengen, welke het vorige nummer ondergaan heeft.

De heer Lohman heeft aanmerking gemaakt op de uitdrukking „aanwezigheid". Hij meent dat het gevolg daarvan zal zijn, dat de personen welke het hier betreft, in hun eigen huis geen druppel drank zullen mogen hebben.

Die meening is, zoo uitgesproken, niet geheel juist; want de persoon in quaestie heeft het in de hand de gemeenschap binnenshuis op te heffen en de localiteit waarin hij zijn bedrijf uitoefent, af te scheiden van zijn particuliere woning, waar hij natuurlijk vrij is zijn particulier leven te voeren en te doen wat hij wil. Ik herhaal — en ik meen dat dit niet tegen te spreken is — dat, wanneer verlof verleend is aan één localiteit in een huis voor den voorkoop van drank, wijn en bier, tenzij die localiteit *volstrekt* is afgescheiden van het overige deel van het huis, dat huis daardoor in zijn geheel een cachet verkrijgt om toegankelijk te zijn voor het publiek.

Ik noemde daar straks reeds als voorbeeld hetgeen in gemeenteverordeningen voorkomt omtrent de sluitingsuren van huizen, waar zich zulke localiteiten bevinden. De inbreuk welke door deze bepaling gemaakt wordt op het private leven, op de vrijheid, is lang zoo groot niet als die waarmede de Kamer zich vereenigd heeft, namelijk dat drank als wijn en bier niet vrij verkocht mag worden, maar gebonden is aan een „licence" der Overheid. En waar die band eenmaal is aangelegd, mag de Overheid voorwaarden stellen, die noodzakelijk, en dus consequenties van het beginsel zijn. Een vraag van rechtmatigheid doet zich bij deze quaestie niet voor; het kan slechts een quaestie van doelmatigheid zijn. Ik kan dus moeilijk aannemen dat wij in dit opzicht te ver gegaan zouden zijn. Welnu, aan de doelmatigheid is, meen ik, voldaan door de wijziging, die op verzoek van den heer de Ridder is aangebracht, ten gevolge waarvan de grief, die de geachte afgevaardigde had tegen deze bepaling, dat nl., wanneer de eigenaar geen verbouwing aanbrengt, hij zelfs in zijn eigen huis geen sterken drank zou mogen hebben, is ver-

vallen. Nu mag wel sterke drank aanwezig zijn in de lokalen die niet onder de wet vallen.

Ik meen dat de geachte afgevaardigde zich hierbij wel zal neerleggen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is in 7°. een wijziging gebracht, zoodat in den tweeden regel gelezen wordt: „of in eene localiteit, die gelijkvloers of op dezelfde verdieping is gelegen en met" enz.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de wijziging door de Regeering in 7°. aangebracht en die dezelfde is, welke is aangebracht in 6°., voor dit nummer 7 niet voldoende is. In 6°. geldt het personen die een vergunning hebben, waaraan nog bepaalde voordeelen verbonden zijn: maar bij 7°. geldt het personen die een verlof hebben gekregen o. a. om alcoholvrije dranken te verkoopen, koffie, melk enz., waaronder er zijn zullen op afgelegen en primitieve plaatsen en waaraan geen enkel voordeel verbonden is. Hoe is het nu mogelijk, dat, waar men eenvoudig aan die menschen heeft opgelegd de verplichting om een verlof te vragen, dat hun niet geweigerd mag worden, dat men hun ook nog oplegt om, zooals de zooeven aangebrachte Regeeringswijziging voorschrijft, gelijkvloers of op dezelfde verdieping in hun huis geen sterken drank aanwezig te mogen hebben en daartegen boete en hechtenis te bedreigen?

Het komt mij voor, dat de woorden vervat in de in 7°. aangebrachte wijziging moeten vervallen en dat men eenvoudig zoude moeten lezen: „hij, die in eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, sterken drank aanwezig heeft".

In de andere lokalen behoort het aanwezig zijn van sterken drank met strafbaar te zijn.

De heer **de Ridder**: In strijd met de meening van den vorigen geachten spreker acht ik de wijziging door de Regeering aangebracht, zeer toe te juichen.

De geachte vorige spreker meende, dat het niet aanging om aan de menschen die een verlof hebben gekregen, op te leggen de verplichting om in een andere localiteit dan die waarvoor het verlof geldt, gelijkvloers geen sterken drank aanwezig te hebben, maar hij vergeet dat hieronder vallen de bierhuizen, waar de clandestiene verkoop van sterken drank veelal welig tiert.

Het geldt hier eenvoudig een preventief voorschrift van politie, dat noodig is om te voorkomen dat in strijd met de wet sterke drank wordt getapt, en dat juich ik toe.

De opmerking van den Minister omtrent de verzwakking van het artikel zal mij er toe brengen om het artikel te amendeeren. Nu reeds is de verlofhouder uitteraard aansprakelijk voor de aanwezigheid in zijn localiteit van sterken drank, die door zijn bedienden of huisgenooten of wie ook is binnengebracht. Hij zal zich dus niet kunnen vrijmaken door te zeggen, dat hij het niet wist, maar wanneer het aanwezig is in een lokaal waarvoor het verlof niet is verstrekt, dan kan hij er mede uit, met te zeggen: ik wist niet dat daar sterke drank aanwezig was. Dan kan de politie hem daarop wijzen en zeggen dat, wanneer hij niet overgaat tot het verwijderen van dien sterken drank, hij blijkens de beginselen van strafrecht aansprakelijk is voor het aanwezig zijn van dien sterken drank. Dan is een tweede bezoek van de politie noodig, maar zoodoende is in elk geval dan — zooals ik zeide — voorzien in de leemte die in het artikel bestaat ten aanzien van door derden ingebrachten sterken drank.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij toch voor, dat de Minister van Justitie nu wat heel ver is gegaan met het trekken van de consequentie uit hetgeen door de Kamer is aangenomen, n.l. dat, omdat alle menschen die in het vervolg drank verkoopen, een zeker verlof noodig hebben, daaraan nu elke draconische bepaling gerust mag worden toegevoegd. Ik moet eerlijk erkennen, dat, wanneer een dergelijke bepaling werd aangenomen, ik moeilijk voor deze wet zou kunnen stemmen. Wij hebben hier niet te doen met drankverkoopers en clandestiene tappers, maar ook met de meest onschuldige bedrijven, met personen waartegen nooit iets is aan te merken geweest. Al die menschen die in het vervolg een verlof noodig zullen hebben, om bijv. melk of bier te verkoopen, vallen onder deze bepaling. Tegen die menschen wordt nu eenvoudig gezegd: gij moogt in uw huis geen druppel drank hebben, geen druppel jenever mag aanwezig zijn; zelfs mag bij een bezoek aan een verlofhouder deze zijn bezoeker geen enkel glas drank aanbieden, want dan valt hij onder deze bepaling.

Hoe kan een Minister van Justitie een dergelijke bepaling verdedigen? Ik geloof de Minister zelf niet inziet wat de beteekenis is van „aanwezig zijn".

Wanneer de Minister zegt: ik wil de clandestiene tapperijen tegengaan, dan wil ik gaarne daartoe medewerken, maar daarom wil ik niet de vrijheid van al die menschen zóó aan banden leggen; dat kan ik niet. Een goede oplossing zou wellicht zijn, wanneer men de woorden: „of in een localiteit die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft", liet vervallen.

Wij hebben bepaald, dat de personen die melk of bier verkoopen een verlof noodig hebben, niet ter wille van hen zelf maar ter wille van de tappers, maar daarnit volgt nog niet, dat men het geheele huisgezin van den verlofhouder moet gaan stellen onder deze dwingende bepaling.

Men moet òf deze geheele bepaling doen vervallen òf een andere bepaling opnemen, waarbij het verboden is een voorraad, bijv. een vaatje jenever, aanwezig te hebben. Daartegen kan geen bezwaar bestaan, want dan moet de vergunninghouder maar zorgen niet zooveel in voorraad te hebben. Maar om te bepalen dat de menschen geen half fleschje jenever in huis mogen hebben, dat gaat te ver, daartoe heeft de Regeering geen recht. Wanneer dus de heer Verhey voorstelt om die bepaling te doen vervallen, zal ik er voor stemmen, of anders zal ik zelf een amendement voorstellen, en wanneer dit niet mocht baten, dan zal ik stemmen tegen het geheele artikel. Dit artikel is voor een Nederlandsche Volksvertegenwoordiging niet aannemelijk.

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ook na de wijziging door de Regeering aangebracht blijft het bezwaar bestaan door de heeren Lohman en Verhey genoemd, waar ik mij bij aansluit. Ik ben daarom zoo vrij, mede om te trachten een einde aan de discussie te maken, het volgende amendement in te dienen:

In n°. 7 van art. 16 te laten vervallen: „of in eene localiteit, die gelijkvloers of op dezelfde verdieping is gelegen en met zoodanige localiteit binnen'shuis gemeenschap heeft".

De **Voorzitter**: Door den heer de Klerk wordt voorgesteld om uit 7°. te doen vervallen de woorden: „of in eene localiteit, die gelijkvloers of op dezelfde verdieping is gelegen en met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Fock, Smeenge, van der Vlugt, Hubrecht en Mees, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigden de heeren Verhey en Lohman hebben zich gekant tegen deze bepaling. De geachte afgevaardigde uit Goes, heeft een lans gebroken voor die meest onschuldige bedrijven, die hier in de verdrukking raken bij dit artikel. Nu herinner ik mij, dat die meest onschuldige bedrijven bijv. ook zijn onschuldige bierhuizen, waaruit overtredingen van de Drankwet tot dusverre bij duizenden en duizenden zijn voortgekomen. Deze woorden hebben in deze Vergadering meer dan eens weerklonken. Een van de voornaamste zaken, welke wij door dit ontwerp willen bereiken, is het tegengaan van het clandestiene schenken en daarvoor had men wat over, meer zelfs dan waarover de geachte afgevaardigde nu valt. Wanneer de geachte afgevaardigde zich nu zoo juridisch warm maakt over deze bepaling, dan vraag ik: waarom heeft die geachte afgevaardigde, toen er sprake was van het verlof voor de bier- en drankhuizen, alleen zijn stem verheven tegen het verlofsrecht en niet tegen het verlof zelf? Daarin ligt de inconsequentie van den geachten afgevaardigde. Het is een groote inbreuk op de vrijheid van den Nederlandschen burger — nu herhaal ik de woorden van den geachten afgevaardigde —, dat die meest onschuldige bedrijven als die van bierhuishouder, van schenker van sodawater, enz., nu worden gebracht onder de contrôle van de wet; dat niet meer iedereen in Nederland kan kiezen welk bedrijf hij wil, maar dat hij voor bepaald zeer onschuldige bedrijven

noodig heeft een licentie van de Overheid. Die stap hebben wij echter gedaan met het oog op het tegengaan van den clandestienen verkoop; maar wat hebben wij daaraan, als wij niet verder gaan? als de heeren, wanneer de Regeering met middelen komt, zeggen: wij willen wel den clandestienen verkoop bestrijden, want daarvan hebben wij een afkeer, maar uw middelen willen wij niet, want die maken inbreuk op de persoonlijke vrijheid?

Als het artikel wordt, zooals de geachte afgevaardigde de heer de Klerk het lezen wil, dan zal het inderdaad zoowat geen beteekenis hebben; misschien voor de localiteiten zelf, maar niet alleen daar dreigt groot kwaad.

Leest men: in voorraad hebben, dan ontstaat een ander bezwaar; wij weten namelijk allen hoe moeilijk het is, het bewijs te leveren. Daarom heeft de Regeering dat begrip veranderd in „aanwezig zijn". Van inbreuk op de persoonlijke vrijheid zou slechts dan met grond gesproken kunnen worden, wanneer men niet vrij was, het beroep al of niet te kiezen, en wanneer men niet door een kleine wijziging van de localiteit het absoluut private karakter van het overige deel van het huis kon herstellen en daardoor moeilijkheden voorkomen. Bezwaren zijn er altijd, maar wil men den clandestienen verkoop tegengaan, dan moet men er iets voor over hebben en niet bij ieder middel, dat aangegeven is, onmiddellijk juridieke bezwaren komen verkondigen, die met wat goeden wil niet dien grooten omvang zullen hebben, dien de geachte afgevaardigde zich voorstelt.

Ik wijs er op, dat hetgeen de heer Lohman heeft gezegd, al ware het juist, niet geldt voor het geheele huis, maar alleen voor wat valt binnen „dezelfde verdieping", binnen „gelijkvloers".

De heer **de Savornin Lohman**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een amendement voor te stellen in den geest als ik straks heb aangegeven. Ik kan toegeven hetgeen de Minister gezegd heeft aangaande het amendement-de Klerk, dat als men de bepaling heelemaal weglaat, het gevaar kan ontstaan dat de menschen die verlof hebben, van dat verlof misbruik maken, maar ik kom er ten sterkste tegen op, dat de Minister telkens zegt: gij zijt inconsequent geweest door toe te staan dat alle drankverkoopers gebracht worden onder de wet. Dat zou juist zijn, wanneer ik niet met den Minister had willen medewerken tot het tegengaan van den clandestienen verkoop Een van mijn partijgenooten heeft herhaaldelijk in de Kamer duidelijk te kennen gegeven, hoe groote bezwaren hij had tegen het licencerecht, maar ik heb mijnerzijds gemeend daartegen geen oppositie te moeten maken. Dit is echter geen reden om te zeggen: nu gij *a* hebt gezegd moet het heele alphabet volgen. De Minister zou wel kunnen zeggen dat men nu ook het recht heeft bij nacht en bij dag iemands woning binnen te treden, wanneer er maar een lichtje brandt.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Dat verbiedt de Grondwet.

De heer **de Savornin Lohman**: Naar mijn meening niet, vermits de Grondwet zegt, dat de wet mag bepalen onder welke voorwaarden men dat mag doen. De wetgever kan die machtiging naar believen uitbreiden.

Nooit zouden wij het verlof hebben gevorderd, wanneer het niet noodig was door het tegengaan van den clandestienen verkoop van sterken drank; maar wanneer iemand in zijn particuliere woning heeft een gewone flesch jenever voor dagelijksch gebruik, betwist ik het recht om te zeggen: gij hebt verlof, gij moogt dus die flesch in uw huis niet hebben Dat kan alleen als men zich plaatst op het standpunt van de geheelonthouders en dien man dwingt niet te drinken.

De Minister heeft niet aangetoond, dat de wetgever bevoegd is zoodanig verbod te geven. Ik hecht ook niet aan de verbetering van het artikel, door ook hier over te nemen de bepaling van de gelijkvloersheid. Op het platteland heeft men vaak geen huizen van twee verdiepingen; daar heeft de drankverkoop gemeenlijk in huizen van één verdieping plaats.

De Minister zegt, dat de verlofhouder zijn woning maar moet afsluiten, maar hij weet hoeveel moeite het gekost heeft de bepalingen omtrent de splitsing van het gewone bedrijf en den drankverkoop, het gecombineerd bedrijf, onder de wet van 1881 in uitvoering te brengen. Zal men nu aan menschen die een of anderen drank verkoopen, zoodra zij iets verkoopen binnenshuis verbieden één droppel jenever te hebben?

Nu zegt de Minister wel: men zal dit zoo niet uitvoeren, maar het staat er toch. Welke Minister van Justitie heeft het recht zijn ambtenaren te zeggen: gij moet de wet niet uitvoeren, zooals zij luidt, maar zooals ik haar opvat?

De ambtenaren hebben het recht de wet uit te voeren, zooals zij luidt en naar mijn meening heeft niemand het recht een ander, die in zijn eigen huis een glas jenever heeft, te zeggen: gij moogt dat niet hebben.

De Minister kan niet volhouden, dat deze bepaling goed is. In elk geval neem ik de vrijheid thans als amendement voor te stellen art. 16, 7°. aldus te lezen:

„Hij, die in eene localiteit, waarvoor verlof is verleend, sterken drank aanwezig heeft, of in eene localiteit, die met eene localiteit binnenshuis gemeenschap heeft, sterken drank in voorraad heeft."

De **Voorzitter**: Door den heer de Savornin Lohman wordt als amendement voorgesteld 7°. aldus te lezen: „hij, die in eene localiteit waarvoor een verlof is verleend, sterken drank aanwezig heeft, of in eene localiteit, die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft, sterken drank in voorraad heeft".

Dit amendement wordt ondersteund door de heeren van Limburg Stirum, van Raalte, van Wassenaer van Catwijck, de Ram en Duymaer van Twist en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende, om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging en de beide amendementen mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie zoude geneigd zijn de Regeering aan te bevelen het amendement van den heer de Savornin Lohman over te nemen, omdat het gewenscht is, dat er in de Kamer zoo min mogelijk strijd besta over den inhoud van een dergelijke bepaling en het ons op dit oogenblik nog niet gelukt is eenig beslist verschil te ontdekken tusschen hetgeen door den heer de Savornin Lohman is voorgesteld en hetgeen men hier in het artikel leest.

Het is wel waar, dat de termen „aanwezig hebben en in voorraad hebben" een andere beteekenis kunnen hebben, maar na de uitdrukkelijke verklaring van den Minister van Justitie wil hij die aanwezigheid buiten de localiteit eigenlijk alleen dan treffen, wanneer die gelijk staat met in voorraad hebben.

Waar nu uit de rede van den geachten afgevaardigde uit Goes is gebleken, dat hij ernstig bezwaar heeft tegen het voorstel der Regeering, zou de Commissie meenen, dat het overweging verdient, de beraadslaging over dit amendement in ieder geval tot morgen uit te stellen; maar voor zoover de Commissie op dit oogenblik de zaak kan overzien, zou zij er geen bezwaar in vinden de Regeering te verzoeken het amendement over te nemen, om de Kamer niet in de noodzakelijkheid te brengen tusschen voorstellen zoo fijn genuanceerd een keuze te moeten doen. Het amendement-de Klerk ontraadt de Commissie ten sterkste op de gronden door den heer de Savornin Lohman en den Minister van Justitie reeds ontwikkeld.

Ik geloof inderdaad, dat, wanneer dit amendement werd aangenomen, de bestrijding van den clandestienen drankverkoop uiterst zou worden bemoeilijkt.

De **Voorzitter**: Thans verdaag ik de verdere behandeling van dit wetsontwerp tot morgen, na de afdoening van het wetsontwerp tot wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1904.

Ik verzoek de leden dringend tijdig ter vergadering te komen; het was hoogst onaangenaam dat heden morgen de vergadering niet op tijd kon aanvangen.

De vergadering wordt gesloten.

96ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 9 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. verklaringen van adhaesie. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot wijziging en verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1904; aanneming van het wetsontwerp. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; aanneming van de artt. XXX—XXXVI*bis*.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 89 leden, te weten de heeren:

van Wichen, Janssen, Beckers, Merckelbach, Nolens, Cremer, van Heemstra, Raymakers, van Bylandt, Bolsius, van Asch van Wijck, Talma, van Alphen, Zijlma, Mees, Fock, Friesen, van Vlijmen, de Vries, Bijleveld, van der Borch van Verwolde, Brants, Arts, van Foreest, Pijnacker Hordijk, ter Laan, van de Velde, Sluis, Passtoors, Verhey, Krap, Hennequin, van Veen, van Wijnbergen, van der Zwaag, van Vliet, de Savornin Lohman, Fruytier, van Sasse van Ysselt, Röell, Duymaer van Twist, van Kol, van Karnebeek, Michiels van Verduynen, van Dedem, van der Vlugt, van den Berch van Heemstede, van Idsinga, Drucker, van Limburg Stirum, Kolkman, Roessingh, Pompe van Meerdervoort, Melchers, van Wassenaer van Catwijck, van Nispen tot Sevenaer, de Klerk, van Styrum, de Ridder, Schaper, Troelstra, Tydeman, Hugenholtz, den Tex, Ferf, Nolting, Ketelaar, Marchant, Schokking, Lucasse, Hubrecht, Travaglino, de Ram, de Visser, Aalberse, Helsdingen, Willinge, van Raalte, Staalman, van Löben Sels, Goekoop, Okma, Brummelkamp, Goeman Borgesius, Heemskerk, van Gijn, Lieftinck en de Waal Malefijt,

en de heeren Ministers van Koloniën, van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Gijn, althans het begin; van den heer Rink, wegens dringende bezigheden elders; van de heeren Smeenge en Dolk, ook morgen; van den heer van Löben Sels, het eerste gedeelte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van de Amsterdamsche Vereeniging van werkgevers in metaal- en houtbewerking;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van J. Bern. de Hoog, te Oosterhout, en drie anderen, allen koekfabrikanten.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de voor genoemde wetsontwerpen te benoemen Commissiën van Rapporteurs;

3°. verklaringen van adhaesie aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betrekkelijk de wetsontwerpen tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, enz., van:

dr. J. M. A. Kramps, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Roermond, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

F. Sinninghe, directeur van het postkantoor te Roermond, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van het volgende wetsontwerp: WIJZIGING EN VERHOOGING DER BEGROOTING VAN UITGAVEN VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR HET DIENSTJAAR 1904. MAATREGELEN IN HET BELANG VAN DEN LANDBOUW IN NEDERLANDSCH-INDIË (138).

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Zijlma**: Mijnheer de Voorzitter! Vreemd aan Indische toestanden, is het zeker iets ongewoons dat ik bij het thans in behandeling zijnde ontwerp het woord heb gevraagd.

Waar het echter een zaak betreft die mij hier bijzonder ter harte gaat, heeft dit ook voor Indië althans meer dan gewone belangstelling, omdat het beoogt een bedrijf op te beuren waarin ik hier mijn geheele leven werkzaam ben geweest.

Het is waar, ik heb Indië en zijn cultuur nooit met eigen oogen gezien, en ben overtuigd, dat men met Indië bekend en met zijn cultuur eenigszins op de hoogte moet zijn om het thans aanhangige punt naar eisch te kunnen beoordeelen.

Niettegenstaande dit heeft men echter als kamerlid zijn beslissing te nemen en dient men zich zelf althans eenigermate verantwoording te kunnen geven van zijn stem.

Nu meen ik naast de toelichting van den Minister en de bespreking van hiertoe in het bijzonder bevoegde leden der Kamer, dat ook vergelijking zeer bijdraagt om een bescheiden oordeel te vellen. Er zijn immers ook in deze materie van die algemeene waarheden en beginselen waarvan men moet uitgaan, die zoowel gelden voor Indië als Nederland.

Hoofdzaak die het hier betreft is toepassing der Staatszorg voor den landbouw in Nederlandsch-Indië.

En als zoodanig heeft het wetsontwerp mijn geheele instemming, op grond al dadelijk van de vergelijking met het nut, welke die Staatszorg voor den landbouw in het moederland heeft gehad.

Immers ik heb in mijn bedrijf door eigen ervaring kunnen opmerken tot welke heilzame gevolgen die Staatszorg voor den Nederlandschen landbouw heeft geleid.

Zij maakt het mogelijk dat de lessen der wetenschap in de practijk kunnen worden opgevolgd.

De resultaten der landbouwwetenschap hebben in vele streken van ons vaderland, — althans in die waar ik woon — een ware omwenteling gebracht op het gebied van de cultuur. Werd die cultuur gedreven op dezelfde wijze als ze nu veertig jaren geleden plaats vond, de akkerbouw zou bij de lage graanprijzen en verhoogden loonstandaard kwijnen en tot groote werkloosheid aanleiding geven, in stede van, zoo als nu de laatste jaren het geval is, vooruit te gaan en door een steeds meer toegepaste intensieve cultuur te kampen met gebrek aan arbeidskrachten.

Welken invloed dit kan hebben op den Indischen landbouw zal de tijd moeten leeren. De Minister is in elk geval van het

groote belang van den landbouw en de Staatszorg voor dezen tak van volksbestaan overtuigd, gelijk blijkt uit de Memorie van Toelichting, waar wij in den aanhef lezen:

„Wordt behartiging van den landbouw in bijna alle landen tot een gewichtig onderwerp van Staatszorg gerekend, in Nederlandsch-Indië is hetgeen tot dusver van Regeeringswege ten behoeve van den landbouw wordt gedaan geenszins evenredig aan de beteekenis welke aldaar, en in het bijzonder op Java, aan den landbouw als allesbeheerschende bron van inkomsten toekomt. Hoe groot die beteekenis is springt in het oog als men overweegt dat het bestaan en de welvaart van de inlandsche bevolking geheel worden beheerscht door de uitkomsten van haren landbouw, terwijl daarnaast zoowel voor het gouvernement, als voor de zich steeds uitbreidende particuliere industrie overwegende belangen met den landbouw zijn gemoeid. Handel, bankwezen, industrie, verkeer en vervoer, alles beweegt zich eigenlijk alleen om die ééne spil; welvaart, vooruitgang en ontwikkeling — en direct of indirect de verzekering van behoorlijke Staatsinkomsten — hangen ten slotte af van hetgeen van den landbouw wordt verkregen."

Betrof de zaak die ons thans bezighoudt Nederland, dan blijkt dat men indertijd, toen ze hier aan de orde was, ongeveer hetzelfde had kunnen zeggen. Er is dus in algemeene beschouwing groote overeenkomst.

Ik zou dan ook niet weten waarom die Staatszorg voor den kolonialen landbouw van minder beteekenis zal zijn dan wij in het eigen land hebben kunnen opmerken. Vele zaken toch die hier voor een wetenschappelijke cultuur van zooveel belang zijn zouden zonder Staatshulp niet tot hun recht zijn gekomen en kunnen het *daar* ook niet.

Om iets te noemen, een rationeele en voordeelige toepassing van kunstmeststoffen, die zoowel de opbrengst als de ontginning van den vaderlandschen bodem zoozeer heeft bevorderd, zou in de verte niet die vlucht hebben genomen, indien niet van Rijkswege proefstations waren opgericht.

Waarom zou het in Indië anders zijn? Naar de ervaring hier opgedaan zal men zich daar kunnen richten, en deze ervaring is tevens bemoedigend voor de toekomst, welke men daar te gemoet gaat. Om den Indischen landbouw te ontwikkelen zal het daar evenzeer als hier noodig zijn dat men te allen tijde kan beschikken over hulpmiddelen, die met het oprichten van proef- en contrôlestations zijn te verkrijgen.

Dat men die Staatszorg naar Indische behoeften zal moeten inrichten ligt voor de hand. Op welke manier is in bijzonderheden hier niet aan te geven. Verder dan aanschouwelijk onderwijs, bijv. door proef- en demonstratieveldjes, zal men bij de inlandsche bevolking wel niet kunnen gaan. Waar echter, zooals uit het Regeerings-reglement blijkt, sommige ambtenaren zich rechtstreeks hebben te bemoeien met de cultuur, aanplant van rijst, behoeft zeker niet in het licht te worden gesteld hoe noodzakelijk landbouwkennis voor die ambtenaren moet zijn.

Dit alles zal moeten worden overgelaten aan hen die met de uitvoering van die Staatszorg worden belast. Maar wel mogen we hier een oordeel vellen over de beginselen waarvan men uitgaat, welke de grondslag zal zijn van het gebouw dat men gaat oprichten.

En dan betuig ik aan dien eersten stap der Regeering mijn goedkeuring. Ze is in zekeren zin nog wel een zeer bescheiden stap, maar ze is naar ik meen gedaan op den goeden weg. Hier zou het misschien op die wijze verkeerd zijn, doch ik stel mij voor dat zoo iets in Indië moet komen van bovenaf en dat men dan moet beginnen met de oprichting van een departement. Het verwijt van den heer van Kol dat die Staatszorg voor den landbouw in Indië meer dan veertig jaren is verzuimd zou als bestrijdingsargument tegen deze wetsvoordracht al heel ongelukkig zijn, en zal ongetwijfeld ook niet als zoodanig door dien geachten spreker zijn bedoeld. Het maakt immers dit ontwerp des te meer aanbevelenswaardig en verhoogt de eer voor den Minister die het initiatief heeft genomen om dit verzuim goed te maken.

Van een beoordeeling in hoeverre 's lands plantentuin te Buitenzorg de kern kan zijn van het op te richten departement zal ik mij onthouden. Ik erken echter, dat het, oppervlakkig beschouwd, een vreemden indruk maakt. Een hoog wetenschappelijk man, met zijn geheel wetenschappelijke instelling plotseling dienstbaar te willen maken aan de practijk, zal gewis eigenaardige moeilijkheden opleveren.

Maar wel komt het mij voor dat, om nuttig en zelfstandig te kunnen werken, die Staatszorg voor den landbouw moet berusten bij een afzonderlijk departement, en dat het om tot zijn recht te komen niet ondergeschikt moet worden gemaakt aan het binnenlandsch bestuur en Indische bureaucratie.

Waar de heer van Kol enkel het oprichten eener afdeeling van landbouw heeft voorgestaan, heeft dit verschil van gevoelen eenige overeenkomst met de quaestie die ook hier wel eens is gevoerd tusschen afdeeling of departement, of met de leiding van die landbouwzaken zal worden belast een directeur-generaal of een Minister. Nu stel ik mij voor dat het voor Indië met zijn achterlijke inlandsche bevolking en een machtige regeering zonder volksvertegenwoordiging nog van veel grooter beteekenis is voor dezen tak van dienst een zelfstandig hoofdbestuur te hebben dan dit hier te lande het geval zou zijn.

Of de heer Treub voor deze nieuwe instelling de rechte man op de rechte plaats zal zijn, heeft de Regeering te beoordeelen. Toch wensch ik te verklaren, dat de bezwaren welke door den heer van Kol tegen den heer Treub als toekomstig chef van het op te richten departement zijn ingebracht al zeer weinig indruk op mij hebben gemaakt. Dat hij geen deskundige is op elk gebied en in elk vak waarover hij als autoriteit het beheer in handen krijgt doet niets te kort aan zijn geschiktheid. Nooit hoorde ik tegenover onzen vroegeren of tegenwoordigen directeur-generaal van landbouw de grief van mindere geschiktheid omdat zij met dit of dat vak hetwelk aan hun leiding was toevertrouwd niet volkomen bekend waren.

Zulk een eisch mag aan dien ambtenaar niet worden gesteld. Het komt er op aan of hij een organiseerend talent heeft, of hij een goeden gang in de zaken weet aan te brengen.

Nu het landbouwonderwijs, ook voor den kolonialen landbouw, hier reeds eenige jaren heeft gewerkt, zal het aan verder geschikt en bekwaam personeel zeker wel niet meer ontbreken, om hem ter zijde te staan.

Gebeurt dit, dan zal het andere vanzelf wel volgen. Aan goed en geschikt werk zal het voor het nieuwe departement zeker niet ontbreken, als men het maar weet op te merken.

Is de Indische landbouw in staat van achterlijkheid en verval, dan zullen door Staatszorg practische middellen moeten worden gezocht en gesteund om te ontwikkelen en op te heffen.

Den wensch, Mijnheer de Voorzitter, een herziening der agrarische wetgeving voor Indië aan de instelling van dit instituut te doen voorgaan, deel ik allerminst. Op die wijze had men ook hier te lande kunnen redeneeren. Was men hiermede doorgegaan, zonder den knoop maar eerst eens door te hakken, dan stel ik mij voor dat onze afdeeling van landbouw nog niet zou zijn tot stand gekomen, zonder dat men het met de oplossing der agrarische verhoudingen een haar verder had gebracht.

Bovendien zal het toch zeker zijn nut hebben dat, om tot doelmatige hervormingen op agrarisch gebied in Indië te komen, de Regeering zich door een bevoegd en bekwaam stel ambtenaren met landbouwkennis kan doen voorlichten.

Om al deze redenen zal ik met genoegen mijn stem aan deze wetsvoordracht geven.

De heer **Idenburg**, Minister van Koloniën: Bestrijding heeft het wetsontwerp dat ons op het oogenblik bezighoudt hier eigenlijk alleen gevonden van de zijde van den heer van Kol. Mijn wederwoord zal zich dus hoofdzakelijk tot hem hebben te richten. Steun vond dit wetsontwerp, de voorgenomen oprichting van een landbouwdepartement, zoowel bij de sprekers van jl. Vrijdag als bij den geachten afgevaardigde die zooeven het woord heeft gevoerd; een steun, die door mij op zeer hoogen prijs wordt gesteld, niet slechts omdat daardoor een tal van motieven is aangevoerd tot versterking van deze wetsvoordracht, maar ook wegens de autoriteit van de personen door wie die steun werd verleend; personen toch van nabij bekend met de behoeften van Indië, van nabij bekend met den landbouw, dan wel van nabij bekend met beide. Een dergelijke steun vergemakkelijkt de taak der verdediging belangrijk. Ik zal mij dus in hoofdzaak kunnen bepalen tot de bespreking van de bezwaren die bij den heer van Kol zijn gerezen en tot de beschouwing van hetgeen hij in de plaats van het voorgestelde departement van landbouw zou wenschen. Maar

vooraf vragen nog drie onderwerpen, die door dien geachten afgevaardigde zijn ter sprake gebracht, de aandacht.

Ik bedoel: het niet overleggen van de Indische adviezen; de onderstelling dat daadwerkelijk vooruit geloopen zou zijn op de aanneming van dit wetsontwerp; de beschuldiging van plichtsverzuim aan het adres van den plantentuin en van de Indische regeering.

Wat het niet overleggen betreft van de Indische adviezen, ik heb in de stukken de principieele reden aangegeven waarom ik aan den drang daartoe op mij uitgeoefend, niet voldaan heb. Ik meen dat daartoe in dit geval te minder aanleiding bestond, omdat ik kon mededeelen dat het wetsontwerp geheel zijn ontstaan te danken had aan het initiatief van de Indische regeering, en ik er niet aan twijfelde of iedereen was met mij van oordeel dat, zoo in eenige zaak, zeker in deze: aan welk soort adviezen behoefte bestaat en welke arbeidsverdeeling in het centrum der Regeering het wenschelijkst is, de Indische Regeering tot oordeelen bevoegd is.

Dit standpunt nu kan men billijken of afkeuren. Het recht tot laken wil ik aan niemand betwisten: maar wel bewist ik het recht om, indien men tegen dit standpunt opkomt, mij daarbij, zooals de geachte afgevaardigde uit Enschedé deed, woorden in den mond te leggen, die het tegenovergestelde zeggen van wat ik schreef.

De geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft, niet zonder nadruk, gezegd, dat ik, ook nadat in het Eindverslag door de Commissie van Rapporteurs op overlegging der Indische adviezen aangedrongen was, *alle nadere inlichtingen* geweigerd had. De Nota waarmede ik het Verslag der Commissie van Rapporteurs beantwoord heb, vangt echter aan met de woorden: „Volgaarne bereid om nopens de voorgedragen organisatie of eenig onderdeel daarvan alle inlichtingen te verstrekken die de Kamer nog mocht verlangen".

Ik heb dus niet gezegd dat ik inlichtingen weigerde; integendeel heb ik mij tot het verstrekken van alle mogelijke inlichtingen bereid verklaard. Het eenige waartegen ik bezwaar had en nog heb, is het overleggen van de adviezen, omdat door het publiceeren van niet voor het publiek bestemde adviezen m. i. de vrijheid van de adviseerende ambtenaren bij het stellen van de adviezen in de toekomst zou kunnen worden geschaad.

Uit de rede van den geachten afgevaardigde uit Enschedé is echter gebleken dat de drang tot overlegging van die adviezen voor een niet gering gedeelte in verband staat met een verhaal, voorkomende in een van de Indische couranten, waarbij het ontstaan van dit wetsontwerp geweten wordt aan een „onderonsje" tusschen den Gouverneur-Generaal, dr. Treub en mij.

Waar deze voorstelling van de zaak hier in de Kamer gebracht is en voor een niet gering deel invloed gehad heeft op de beschouwingswijze van den geachten afgevaardigde uit Enschedé, stel ik er prijs op mijnerzijds te verklaren hoe dit wetsontwerp ontstaan is.

In April 1902 schreef de Gouverneur-Generaal aan mijn ambtsvoorganger o. a. het volgende:

„Een onmisbaar vereischte om het landbouwbedrijf op de hoogte te brengen waarop het in het belang van land en volk staan moet, is eene krachtige en systematische leiding en voortdurend toezicht van deskundige zijde.

„Dit laat echter op het oogenblik veel te wenschen over.... De vraag is daarom *bij mij* gerezen, of het geen aanbeveling zou verdienen om een nieuw departement van algemeen bestuur in het leven te roepen voor de aangelegenheden van den landbouw.

„De directeur van 's lands plantentuin ondershands om advies gevraagd, heeft dat denkbeeld toegejuicht en in een nota voorloopig uitgewerkt."

In een telegram van Augustus 1902 deelde de Minister van Asch van Wijck aan den Gouverneur-Generaal mede, dat hij gaarne uitgewerkte voorstellen aangaande het landbouwdepartement ernstig zou overwegen.

Het in Indië opgemaakte avant-projet werd toen in beoordeeling gegeven bij de departementen, die met den landbouw en wat daarmede samenhangt bemoeienis hadden en in het laatst van 1902 zond de Gouverneur-Generaal de adviezen van de betrokken directeuren en van den Raad van Indië naar Nederland.

Op die adviezen werd het oordeel gevraagd van prof. Treub, die toen ter tijd hier in Holland was. Ik stel er prijs op, in verband met de couranten-verhalen daaromtrent, te verklaren, dat ik, gedurende den tijd dat prof. Treub hier was, hem slechts ééns heb gesproken en bij dat onderhoud met niet één enkel woord over de oprichting van het landbouw-departement is gehandeld.

Het advies van prof. Treub, waarvan ik zooeven sprak, werd uitgebracht in Maart 1903 en naar Indië gezonden met eenige inlichtingen die ter zake hier in Holland waren ingewonnen en in Augustus 1903 kon de Gouverneur-Generaal mij doen toekomen een definitief ontwerp voor de oprichting van een landbouw-departement in Indië met de adviezen van de betrokken directeuren en den Raad van Indië, in welk eindontwerp uit den aard der zaak rekening gehouden was met de op het vóór-ontwerp uitgebrachte adviezen. Er is dus aan de behandeling van deze zaak hoegenaamd niets vreemds en niets geheimzinnigs. Het denkbeeld van de oprichting van een landbouwdepartement is gerezen bij den Gouverneur-Generaal. Deze heeft een ontwerp doen opmaken, zich vergewist of hij kon rekenen op den steun van den Minister; nadat hij daarvan de verzekering had ontvangen, heeft hij gehoord wie er te hooren was, en zijn nut doende met de uitgebrachte adviezen, heeft hij een definitief ontwerp doen opmaken; dit is opnieuw behandeld en daarna is het hier gekomen.

Trouwens, zoo weinig geheimzinnig is de behandeling van deze zaak geweest, dat reeds in Juli 1902, de heer van Braam te Soekaboemi een brochure kon aanvangen met de woorden: „Het is algemeen bekend, dat bij de Indische regeering het voornemen bestaat om een departement van landbouw op te richten.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Enschedé mij andermaal gevraagd of de adviezen waren ingewonnen van de hoofdinspecteurs van de cultures en van het boschwezen en van den directeur van de Gouvernements kinaonderneming. Ik heb reeds in de Nota naar aanleiding van het Eindverslag medegedeeld, dat ik die vraag niet kon beantwoorden en dat die adviezen althans niet in mijn bezit waren. Ik kan te dien opzichte thans geen andere mededeelingen doen, maar ik houd het er voor, dat die adviezen niet zijn gevraagd, omdat het mij voorkomt dat die heeren in deze materie niets hebben te adviseeren gehad. Het gold hier toch een regeling die hun bevoegdheden, hun verplichtingen, de organisatie van hun diensttak volkomen onaangetast liet; hier werd alleen beoogd een verandering in de taak van de directeuren, die bovendien in onderwerpen als deze de aangewezen adviseurs der Regeering zijn.

Volledigheidshalve wensch ik hierbij te voegen dat de directeur van binnenlandsch bestuur in 1902 de afscheiding van de koffiecultuur, de kinaonderneming, het boschwezen en den veeartsenijkundigen dienst van zijn departement, om ze te zamen te brengen in één hand met den plantentuin en de andere takken van dienst, die in nauwe betrekking staan tot den landbouw, ten zeerste heeft toegejuicht.

Een tweede punt, dat nog een oogenblik de aandacht verdient, is de onderstelling dat daadwerkelijk vooruitgeloopen zou zijn op de aanneming van dit wetsontwerp.

Wat tot deze onderstelling aanleiding heeft gegeven is niet vermeld en is mij ook niet duidelijk. Het eenige waaruit ik een dergelijke onderstelling eenigermate zou kunnen verklaren in verband met een opmerking die ik eenigen tijd geleden in een Indisch blad las, is het volgende. Eenige maanden geleden kwam door toevallige omstandigheden in Buitenzorg op goede voorwaarden te koop een stuk land grenzende aan den plantentuin, en dat tot uitbreiding van dien tuin noodig zou zijn in elk geval, onafhankelijk van de oprichting van een departement van landbouw, indien men iets zou willen doen in het belang van de inlandsche cultures. Toen is met mijn voorkennis en toestemming gebruik gemaakt van de gelegenheid om dat stuk land ten behoeve van den plantentuin aan te koopen. Dat is het eenige wat ik mij kan voorstellen dat tot het opperen van de bedoelde onderstelling aanleiding kan hebben gegeven.

In de derde plaats is een beschuldiging van plichtverzuim gericht aan het adres van den plantentuin en aan het adres van de Indische regeering. De lijst van grieven door den heer van Kol tegen den plantentuin ingebracht is lang en de grieven zijn zwaar. Maar bij het stellen van die beschuldigingen heeft hij, het is reeds door de geachte sprekers die laatstleden Vrijdag het woord hebben gevoerd opgemerkt, ten eenenmale uit het oog verloren, wat de taak is van den plantentuin en hoedanig de

organisatie is van die instelling. De taak van den plantentuin werd omschreven in het tot 1890 van kracht geweest zijnde reglement van 1868, als een wetenschappelijke instelling „tot nut der koloniën, der botanische inrichtingen in Nederland en der wetenschap in het algemeen" en het reglement van 1890 zegt nagenoeg hetzelfde. Het wetenschappelijk personeel van die wetenschappelijke inrichting bestond dan ook uit een directeur en een hortulanus. In 1880 werd daaraan toegevoegd een adjunct-directeur, dr. Burck. Toen nu 15 jaar geleden een zeer merkbare kentering intrad in de omstandigheden waarin de koloniale landbouw verkeerde, omstandigheden waaronder de behoefte aan meer intensieve cultuur minder op den voorgrond was getreden, werden aan den plantentuin verbonden een tweetal natuuronderzoekers, speciaal ten behoeve van onderzoekingen in het belang van den kolonialen landbouw. Door den directeur van den plantentuin is dit genoemd „een maatregel van groote beteekenis als eerste schrede in een voor Buitenzorg nieuwe en veel belovende richting".

Het is er echter verre van daan dat van dien tijd af, de plantentuin zou zijn belast met de zorg voor den inlandschen landbouw. Integendeel! Die zorg was en bleef opgedragen aan het departement van binnenlandsch bestuur, dat slechts in bepaalde gevallen een beroep deed op de voorlichting van den plantentuin. Trouwens bij de behandeling van het ontwerp tot verhooging van de Indische begrooting voor 1889, waarbij de evenbedoelde reorganisatie van den plantentuin werd voorgedragen, is noch de wensch, noch de verwachting uitgesproken, dat van nu af aan die plantentuin zich zou gaan bezighouden met de zorg voor den inlandschen landbouw. Slechts zeer geleidelijk kreeg de plantentuin eenige bemoeienis met den inlandschen landbouw. En wanneer men nu in het oog houdt dat de plantentuin niet tot taak had de zorg voor den inlandschen landbouw, dat die instelling daartoe niet was georganiseerd, dat de directeur niets te zeggen had of heeft op het gebied van den inlandschen landbouw, dan komt het mij voor, dat voor een verwijt aan den plantentuin niet alleen geen plaats is, maar dat er integendeel alle aanleiding bestaat om te loven, dat ondanks dit, toch nog zooveel in het belang van den inlandschen landbouw is geschied. Men geve zich eens de moeite om na te gaan de „Mededeelingen van den Plantentuin" en de korte berichten voorkomende in het tijdschrift „Teysmannie"; men vestige, zooals de heer Cremer Vrijdag jl. deed, de aandacht op de demonstratievelden; men lette op hetgeen geschied is voor het landbouwonderwijs en tuinbouwonderwijs, en men komt tot de overtuiging, dat niet alleen verwijten misplaatst, maar integendeel erkenning en waardeering aangewezen zouden zijn.

In de tweede plaats vond de geachte afgevaardigde uit Enschedé het goed om op het oogenblik dat in behandeling is een wetsvoorstel, dat dan toch zeer zeker getuigt van groote belangstelling in den inlandschen landbouw, al uit zich die zijns inziens niet in de goede richting, in deze Vergadering openbaar te constateeren, dat „de houding van het Indisch bestuur tegenover den inlandschen landbouw eenvoudig treurig was en als plichtverzuim moet worden gekenschetst." Met welk doel hij deze beschuldigingen uitgesproken heeft is mij niet duidelijk geworden. Door den heer Fock is zeer te recht opgemerkt, dat de lijst zijner grieven verklaarbaar zou zijn, wanneer deze lijst hem er toe bracht een voorstander te zijn van de voorgenomen oprichting van het departement van landbouw. De beschuldigingen, tot de Indische regeering gericht, heeft de geachte afgevaardigde uit Enschedé trachten te staven met tal van aanhalingen uit de Memorie van Toelichting, waarin niets anders betoogd wordt dan dat tot nu toe de Indische regeering niet beschikte over de personen, geschikt om aan den landbouw deskundige leiding te geven. Het is niet waar, wat de geachte afgevaardigde zegt, dat de belangstelling van de Indische regeering voor den Indischen landbouw zich tot nu toe slechts geuit heeft op papier en in voorschriften. Integendeel, als de geachte afgevaardigde zich de moeite wil geven om de Koloniale Verslagen van de laatste dertig jaren te raadplegen, zal hij tal van daadwerkelijke bemoeienissen met den inlandschen landbouw geconstateerd vinden, bemoeienissen, die wel eens de vraag hebben doen rijzen, of men zich niet te veel daadwerkelijk met dien landbouw bemoeide, en die mijns inziens alleen daarom niet tot het gewenschte resultaat hebben geleid, omdat zij dikwijls niet geschiedden door deskundigen en niet steunden in degelijk wetenschappelijk vooronderzoek. Maar bovendien, de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Cremer, heeft er te recht op gewezen — en ook de heer Zijlma sprak in dien geest —, dat de overtuiging, dat aan de leiding en de leering van den practischen landbouw tot uitgangspunt moet strekken degelijk wetenschappelijk vooronderzoek, nog slechts sinds korten tijd de overtuiging is van hen, die in dergelijke zaken toch het eerst geroepen zijn tot oordeelen.

Nog op dit oogenblik zijn er niet weinigen van de practische landbouwers, die meenen, dat men aan ervaring of wat als zoodanig doorgaat, alleszins genoeg heeft. En gaat het dan aan om de Regeering, nu zij dien weg van deskundige voorlichting, die zij de laatste jaren geleidelijk is gaan bewandelen, met kracht op wil gaan, te verwijten, dat zij dien weg niet reeds veel eerder heeft betreden, in strijd met wat het oordeel was van deskundigen?

Komt het mij dus voor, dat het verwijt van plichtverzuim aan de Regeering niet slechts wel achterwege had kunnen blijven, maar ook niet gemotiveerd is, het moet mij van het hart, dat het mij uit den mond van den geachten afgevaardigde uit Enschedé ten hoogste heeft verwonderd. Er is toch j.l. Donderdag, naast den heer van Kol die de Indische regeering in staat van beschuldiging stelde, omdat zij tot nu toe het den Indischen landbouw aan deskundige voorlichting liet ontbreken, een andere heer van Kol aan het woord geweest, die ons heeft verklaard:

„Regeling der cultuur op zoodanige wijze dat bij den minsten arbeid de meeste productie verkregen wordt, zal onmogelijk zijn, wanneer het grondbezit niet beter geregeld worde en de agrarische wetgeving herzien. . . . . Een meer intensieve cultuur, en alle theorieën, die van Buitenzorg uit worden verkondigd, kunnen niet worden toegepast, zoolang de landrente niet verlaagd wordt en de Javaan meer vruchten geniet van zijn arbeid. Niets zal hem afdoende baten als men niet eerst zijn economisch weerstandsvermogen grooter maakt."

Niets zal hem dan afdoende baten, dus ook geen deskundige leiding. Wanneer men op het standpunt staat dat *niets* hem afdoende zal baten vóór dat eerst tal van andere maatregelen zijn genomen, mist men het recht om der Regeering te verwijten dat zij heeft nagelaten datgene wat naar eigen overtuiging zelfs nu nog niet kan helpen.

Met dit laatste meen ik gekomen te zijn tot het hoofdbezwaar van den geachten afgevaardigde uit Enschedé tegen dit voorstel. Hij meent de indiening van dit wetsontwerp te moeten noemen voorbarig en ontijdig, en dus waarschijnlijk meer schadelijk dan nuttig. Ontijdig en voorbarig, want de citaten uit zijn redevoering, die ik zooeven voorlas, wijzen er op dat hij meent dat verbetering van de bedrijfstechniek niet te verwachten en niet te krijgen is zonder afdoende verbetering van de bedrijfszelfstandigheid. Hij heeft zich hierbij beroepen op het gezag van den heer van Braam, die dezelfde stelling meer uitvoerig heeft toegelicht. Nu is echter zoowel de geachte afgevaardigde uit Enschedé als de schrijver van die brochure in gebreke gebleven om aan te toonen, niet dat er zeker verband bestaat tusschen de mate van bedrijfszelfstandigheid en de ontwikkeling van de bedrijfstechniek, maar om aan te toonen dat de toestand van den Javaanschen landbouwer van heden hem belet gebruik te maken van de lessen die hem voor de practijk in zijn bedrijf gegeven zullen worden door deskundigen.

De heer van Braam heeft, door polemiek gedreven, getracht dat te doen door te wijzen op sommige cijfers, ontleend aan het eindresumé van het onderzoek naar de rechten van den inlander op den grond, een onderzoek dat in het laatst van de zestiger jaren plaats had en waarvan het deel waarop men zich beroept, midden in de zeventiger jaren is verschenen. Maar een dergelijke bewijsvoering kan niet worden aanvaard. Wanneer men wil bewijzen wat men zich te bewijzen tot taak heeft gesteld, moet men aantoonen dat de mate van bedrijfszelfstandigheid, die de inlandsche landbouwer thans heeft, hem belet betere plantwijzen toe te passen, beter zaad te gebruiken, beter het water te gebruiken, beter ziekten te bestrijden, dat hij in één woord dermate in zijn bedrijfszelfstandigheid beperkt is, dat hij geen gevolg kan geven aan de vele lessen hem te geven voor de verbetering van zijn bedrijfstechniek.

De geachte afgevaardigde zal er niet in slagen met cijfers voor het heden dit bewijs te leveren. Bij deze geheele beschou-

wing heeft hij over het hoofd gezien het vele wat juist in de laatste 30 jaren geschied is tot vermeerdering van de bedrijfszelfstandigheid. De geachte afgevaardigde heeft er zelf op gewezen, hoe de heerendiensten belangrijk zijn verminderd, de cultuurdiensten belangrijk zijn ingekrompen, de dessadiensten in aantal verminderd. Op dit oogenblik maakt weer de omvang van die dessadiensten een onderwerp van onderzoek uit. Een nieuwe codificatie van het grondbezit is ontworpen, op een regeling van de waterverstrekking, is door den tegenwoordigen directeur van binnenlandsch bestuur met klem de aandacht gevestigd, de bestrijding van woeker en het verstrekken van landbouwkrediet is ter hand genomen; waarlijk de sociaal economische zijde van de zaak is niet en wordt niet uit het oog verloren en voortgaande op den weg, die in dit opzicht gedurende de laatste jaren is betreden, is het geen gewaagde voorspelling, maar een zeer gegronde verwachting, dat het landbouwdepartement een zeer vruchtbaar arbeidsveld zal vinden. Volkomen bedrijfszelfstandigheid — de geachte afgevaardigde uit Zuidhorn herinnerde er ook nog aan — is niet een noodzakelijke voorwaarde om te kunnen spreken van verbetering in de bedrijfstechniek.

Dit leert ons de ervaring in Europa.

Wanneer men het *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* onder „Ackerbau" raadpleegt, ziet men daar het volgende: „Diep ingrijpende verandering onderging de landbouw eerst in de tweede helft der achttiende en vooral in de negentiende eeuw, toen men begon met de toepassing op den landbouw van de in dien tijd gedane groote ontdekkingen op natuurwetenschappelijk gebied. Tot op dien tijd grondde de landbouw zich uitsluitend in ervaring; toen begon men met behulp van de natuurwetenschap uit de ervaring vaste algemeen geldende regels af te leiden: het vroeger zuiver *empirisch* landbouwbedrijf werd *rationeel*."

En dan leest men verder dat deze groote verbeteringen niet tot stand zouden kunnen zijn gekomen als niet *ongeveer gelijktijdig* sociale hervormingen hadden plaats gevonden, die tot vermeerdering van de bedrijfszelfstandigheid moesten leiden.

Hier in Europa heeft zich dus de landbouw ontwikkeld door *gelijktijdige* behartiging van twee groepen van factoren: eenerzijds die welke de bedrijfszelfstandigheid, anderzijds die welke de bedrijfstechniek beheerschen. Hetzelfde nu wil men in Indië en waar gearbeid is en gearbeid wordt aan hetgeen de economische zelfstandigheid van den landbouwer kan vermeerderen, meen ik, in strijd met het oordeel van den heer Kol, dat de indiening van dit wetsontwerp tot oprichting van een technisch landbouwdepartement, niet ontijdig is, doch juist integendeel te juister tijd aan de beraadslaging der Volksvertegenwoordiging is onderworpen.

In geen geval kan ik instemmen met de meening van den heer van Kol, dat men nu vooreerst zich schier uitsluitend zou hebben bezig te houden met die factoren, die de bedrijfszelfstandigheid bevorderen en dat men de oprichting van een technisch departement van landbouw zou kunnen uitstellen, tot vooraf een geheele reorganisatie van de departementen van algemeen bestuur was tot stand gebracht.

De geachte afgevaardigde geeft mij in overweging om „nu eens den moed van den hervormer te toonen en niet langer te knutselen, maar een rationeele indeeling van de departementen tot stand te brengen". Hij meent, dat ik in de gewisselde stukken de thans bestaande verdeeling van arbeid over de verschillende departementen heb verdedigd op grond van homogeniteit of logica.

Als hij de gewisselde stukken nog eens wil nalezen, zal hij zien, dat hij zich vergist. Ik ga verder. Ik ben het met den geachten afgevaardigde eens, wanneer men een vel wit papier neemt en men gaat daarop een verdeeling van den arbeid over de verschillende departementen ontwerpen en men streeft daarbij naar de betrachting van logica en men zoekt daarbij naar het vinden van homogeniteit, dan zal ongetwijfeld de departementale indeeling, die dan te voorschijn komt er anders uitzien dan die welke nu in *Staatsblad* en Regeeringsalmanak te vinden is. Ofschoon — dit moet ik er dadelijk bij zeggen — het ontwerpen van een geheel logische en homogene indeeling der departementen niet zoo eenvoudig is, als zij misschien schijnt: het schema daarvoor in het Voorloopig Verslag gegeven, geeft op zich zelf ook aanleiding tot veelvuldige critiek. Maar, wat ik in de gewisselde stukken beweerd heb en volhoud is dit: wij staan niet voor een braakliggend terrein, maar voor een departementale organisatie, die onder den drang der zich steeds wijzigende omstandigheden geworden is wat zij is, en die op de vervulling van haar taak is ingericht.

Nu zou het niet leiden tot verbetering, maar tot wanhopige desorganisatie en tot stremming van den departementalen arbeid gedurende langen tijd, indien men hetgeen nu onder den drang der wisselende omstandigheden is ontstaan, eenvoudig onder de leus van logica of homogeniteit ging ondersteboven halen. Waar door omstandigheden uitbreiding van of verandering in de inrichting der departementen noodig is, daar moet de eisch van homogeniteit in het oog worden gehouden; bij de inrichting van het departement van landbouw geschiedt dat in hooge mate, maar het gaat niet aan ter wille van dit streven de rem aan te zetten aan den geheelen gang van zaken in het centrum der Indische regeering.

De geachte afgevaardigde, die zelf herinnerde aan den achterstand, die het gevolg was van de oprichting van het departement van justitie — ik laat nu daar, of die achterstand wel daarvan het gevolg was en niet van de aanvankelijk minder goede organisatie van dat departement — zal voor mijn argument veel gevoelen; maar anders zou ik hem in herinnering willen brengen, dat juist de algeheele reorganisatie der departementale indeeling van 1866 een grooten en algemeenen achterstand deed ontstaan, welke, zooals de Minister de Waal bij het aanbieden der begrooting van 1870 zeide: „van lieverlede schier overal was ontsproten uit nieuwheid van taak en ontoereikendheid van personeel".

Van een reorganisatie als de heer van Kol wil, zou zeker niet iets beters het gevolg zijn.

Bovendien, als iets een zaak van de Indische regeering is — en in dit opzicht sluit ik mij geheel aan bij het betoog van den heer Cremer — dan is het toch wel de wijze waarop de taak verdeeld moet zijn over de verschillende departementen. Dit is veel meer een quaestie van practijk dan een van theorie.

Op theorie gebouwde aanwijzingen daarvoor van hier te geven, zou niet alleen zeer moeilijk zijn, maar ook zeer onverstandig.

Hoe dit alles echter zij, in geen geval kan ik medewerken om van het denkbeeld van algeheele reorganisatie der departementen een kapstok te maken, waaraan de oprichting van een noodzakelijk geacht departement van landbouw voorloopig wordt opgehangen.

Iets dergelijks moge passen in den gedachtengang van den geachten afgevaardigde uit Enschedé, die liever dit departement vooreerst niet ziet, het past niet in den mijnen.

Geenszins kan ik mij bovendien met zijn betoog vereenigen, dat de oprichting van dat departement een moeizamer gang van de machine zal veroorzaken. Integendeel, de oordeelkundige samenvoeging van hetgeen samen behoort, zal vermindering van administratieven omslag te weeg brengen en een coulanter wijze van afdoen van zaken in de hand werken.

Naast het hoofdbezwaar van den heer van Kol, dat verbetering van bedrijfstechniek pas aan de orde ware te stellen na afdoende vermeerdering der bedrijfszelfstandigheid, rees bij hem de bedenking, dat het voorgestelde departement niet alles in zich zou vereenigen, wat op den landbouw betrekking heeft, niet datgene, wat de geachte spreker noemt: de vitale belangen van den landbouw; niet de belangen, welke raken de agrarische wetgeving, de lasten, de diensten.

Er zijn twee groote groepen van factoren, welke de uitkomsten van het landbouwbedrijf beheerschen.

De eene groep omvat hetgeen betrekking heeft op de bedrijfstechniek en de andere groep heeft betrekking op hetgeen strekt tot bevordering van wat ik met één woord heb aangeduid als de bedrijfszelfstandigheid.

Beide groepen eischen zeer speciale kennis. De een van natuurwetenschappen en techniek, de andere van wetgeving en inlandsche huishouding; een complex van kennis, dat, zooal ooit, dan zeker bij zeer hooge uitzondering in slechts één persoon zal worden gevonden.

Hoe zal nu de Gouverneur-Generaal het best voor ieder van die groepen van factoren de voorlichting vinden, die hij noodig heeft? Hoe zal het best voorkomen worden, dat ter wille van de techniek de zelfstandigheid of ter wille van de zelfstandigheid

de techniek lijdt? Is het niet daardoor, dat men de bchartiging van die beide groepen opdraagt aan directeuren, die ieder voor zich te zijner zake volkomen deskundig zijn? Zeker komt het mij voor, dat deze bedenking niet ernstig kan wegen bij den ontwerper van het schema in het Voorloopig Verslag, daar, als ik het wel inzie, volgens dat schema de behartiging van de landbouwbelangen over alle departementen zou worden verdeeld, met uitzondering van het departement van defensie.

Een derde bezwaar door den geachten afgevaardigde uit Enschedé ter sprake gebracht, de wrijving die hij voorziet met de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, is door de sprekers van Vrijdag j.l. zóó deugdelijk gewogen en zóó eenstemmig te licht bevonden, dat het mij voorkomt, dat er niet veel woorden meer aan te besteden zijn. Ik wijs er slechts op, dat de residenten aanwijzingen van de directeuren ontvangen; dat zij, indien tegen die aanwijzingen bij hen bezwaren bestaan, de beslissing van den Gouverneur kunnen vragen. En ik herinner er aan, zooals ook de geachte afgevaardigde uit den Haag gedaan heeft, dat de ambtenaren van het civiel bestuur op dit oogenblik met alle departementen bemoeienis hebben, met financiën, met justitie, met burgerlijke openbare werken, met onderwijs, eeredienst en nijverheid en met marine. En eindelijk vestig ik er de aandacht op, dat het vereenigd zijn in één departement allerminst waarborgen oplevert tegen wrijving; wat bewezen wordt — ook de heer Fock heeft er op gewezen —, door de wrijving die wel eens wordt geconstateerd tusschen de onder hetzelfde departement behoorende ambtenaren van het binnenlandsch bestuur en van het boschwezen.

Een andere groep van bezwaren van den geachten afgevaardigde hield verband met zijn vrees, dat het wetenschappelijk peil van den plantentuin zou dalen en met de zucht tot centralisatie, die hij in deze voordracht meent te hebben opgemerkt.

De vrees en de bezorgdheid voor het wetenschappelijk karakter van den door den heer van Kol gesmaden plantentuin getuigt inderdaad voor zijn onpartijdigheid en het doet mij genoegen hem in dit opzicht te kunnen geruststellen, waar ik zoo aanstonds er nog met een enkel woord op hoop te kunnen wijzen, dat het voor dit nieuwe departement van landbouw niet mogelijk zal zijn zijn taak naar behooren te vervullen, tenzij het zich blijve wijden aan een degelijke beoefening der wetenschap.

Wat de opmerking aangaat ontleend aan de zucht tot centralisatie — oprecht gesproken, die opmerking is mij niet duidelijk. Wanneer men spreekt van centralisatie of decentralisatie, denkt men zich een lijn, waarop de plaatselijke besturen staan, daarboven een lijn van de gewestelijke besturen en daarboven als centrum den Gouverneur-Generaal met den Raad van Indië en met, als zijn handen, de directeuren door wie hij bestuurt. Wat nu eigenlijk de oprichting van dit departement, een andere verdeeling der taak in het centrum der Regeering met centralisatie of decentralisatie te maken heeft, ontgaat mij; maar nog meer ontgaat mij hoe de heer van Kol daarvan kan maken een bezwaar tegen dit voorstel, waar hij in de plaats van dit departement wil stellen een afdeeling bij een der bestaande departementen, wat toch zeker niet minder centralisatie zou zijn.

Eindelijk zijn de bezwaren van den geachten afgevaardigde uit Enschedé ontleend aan den persoon van dr. Treub.

De vraag, of de heer Treub de Urheber is van het departement van landbouw, heb ik zooeven reeds beantwoord, toen ik uiteenzette, hoe dit wetsvoorstel is ontstaan. Daaruit blijkt duidelijk, dat de gedachte aan de oprichting van een technisch departement van landbouw is ontstaan bij den Gouverneur-Generaal. De — ik zal, waar ik in het Parlement spreek, maar zeggen „eigenaarge" — vraag, of dr. Treub niet lijdt aan een heerschzucht, die er op gericht is om het particulier initiatief te dooden — een vraag, die niet werd omkleed met redenen, maar eenvoudig daar zoo heen werd geworpen — meen ik te mogen beantwoorden met datgene waarop door andere sprekers jl. Vrijdag reeds werd gewezen, namelijk dat juist de particulieren de voorlichting en leiding van dr. Treub zoeken.

Van meer gewicht zijn, naar ik meen, de twee andere bedenkingen, ontleend aan den persoon van dr. Treub; in de eerste plaats, dat hij te weinig oog zou hebben voor de practijk en in de tweede plaats, dat hij geen of weinig verstand zou hebben van tal van zaken, die bij het nieuwe departement aan zijn leiding zullen worden toevertrouwd. De in dit verband elders geciteerde schrijver van een levensbericht omtrent dr. Treub, dr. Lotsy, toont aan, hoe de eerste periode van dr. Treub's optreden als directeur van den plantentuin inderdaad er op gericht was om het wetenschappelijk karakter van die instelling te verhoogen, maar diezelfde schrijver wijst met de feiten aan, hoe in de volgende periode dr. Treub met ernst zich richtte op de bevordering van de belangen van den practischen landbouw. Van dien zin voor de practijk getuigt, wat ik zooeven reeds herinnerde, de toevoeging van speciale natuuronderzoekers ten bate van den kolonialen landbouw aan den plantentuin, die daardoor in 1890 eenigermate is omgezet in een proefstation: van dien blik voor de practijk getuigt de verbinding van tal van particuliere natuuronderzoekers aan den plantentuin; van dien blik getuigt de recente bestudeering van jute en katoen, getuigt de inrichting van demonstratie-velden, getuigt de bevordering van het landbouw- en tuinbouwonderwijs, getuigt de oprichting van een museum voor handels- en technische botanie, getuigt niet het minst het schema, dat door den heer Treub is gegeven voor den werkkring van het landbouwdepartement, een schema, waarvan een en ander in het kort in de Memorie van Toelichting is medegedeeld en waarvan ik den heer van Kol, indien hij dat wenscht, gaarne inzage wil geven.

Het andere bezwaar was, dat dr. Treub weinig of geen verstand zou hebben van tal van zaken, die aan zijn departement zouden worden toevertrouwd. Nu heeft de heer Zijlma er reeds op gewezen, dat het een onmogelijke en voor de practijk onnoodige eisch is, dat de directeur van een dergelijk departement in alle zaken, stuk voor stuk specialiteit zou zijn. Maar toch klinkt deze bedenking wel eenigszins zonderling, als men haar hoort staven door te noemen veeteelt, visscherij en boschwezen, onderwerpen die op dit oogenblik zijn toevertrouwd aan den dan toch zeker niet deskundigen directeur van binnenlandsch bestuur. Het komt mij dan ook voor, dat deze bedenking eigenlijk zich zelf wederlegt, wanneer men den toestand die staat geboren te worden, vergelijkt met den bestaanden toestand, maar ernstiger is het, dat de heer van Kol dit bezwaar waar heeft trachten te maken door een beroep op feiten, die als zoodanig door mij niet kunnen worden erkend.

De geachte afgevaardigde tracht aan te toonen dat prof. Treub inderdaad geen verstand heeft van belangrijke zaken, waarover hij het beheer in handen zal krijgen, door te zeggen: „Toen bijv. het boschwezen enkele jaren geleden de getah-pertja-ondernemingen van den heer Treub moest overnemen, waren deze in treurigen toestand."

Mijnheer de Voorzitter! Door deze mededeeling geeft de geachte afgevaarde blijk van een groote mate van lichtvaardigheid. In het begin van de tachtiger jaren trok de quaestie van de getahpertja-verschaffing bijzonder de aandacht. Door den adjunct-directeur van 's lands plantentuin, dr. Burck, werd een speciaal onderzoek ingesteld, dat tot het besluit leidde, dat de cultuur van getah-pertja leverende boomen op Java, van Gouvernementswege moest worden bevorderd. In 1885 werd een proefaanplant te Tjipetir in het leven geroepen, met de bedoeling om na te gaan, welke goede getah-pertja leverende boomen op Java zouden willen groeien en onder welke voorwaarden. In 1890 was men met dat onderzoek in zoover gereed, dat men voor vier goede getah-pertja leverende boomen had vastgesteld onder welke voorwaarden zij in het klimaat van Tjipetir goed konden groeien. Toen werd op voorstel van den directeur van 's lands plantentuin die proefaanplant overgegeven aan het boschwezen, met de uitdrukkelijk uitgesproken bedoeling, dat van die soorten, die bewezen hadden voor dien bodem en dat klimaat geschikt te zijn, zooveel en zoo spoedig mogelijk zou worden aangeplant.

Aan die bedoeling is niet voldaan; 10 jaren later was de aanplant maar zeer weinig vermeerderd en de hoofdinspecteur van het boschwezen schreef toen in 1900:

„De zaak van de producten wordt dagelijks gecompliceerder, omdat het er op aankomt, veel meer dan men vroeger dacht, op tal van afwijkingen in de gewassen zelve te letten en vooral omdat de tallooze opkomende bereidings- en winningsmethoden een onvoldoende chemische contrôle en critiek onvermijdelijk maken.

„De daarop betrekking hebbende onderzoekingen behooren natuurlijk in 's Lands plantentuin te geschieden; het chemisch

gedeelte in de laboratoria daar ter plaatse, maar daarenboven moet het botanisch gedeelte ook door deskundigen ter hand worden genomen.

„Door dr. van Romburgh, chef der IIIde afdeeling van 's Lands plantentuin, zijn reeds in de laatste jaren verschillende daarop betrekking hebbende quaesties grondig bestudeerd en is daardoor reeds een deugdelijke basis verkregen waarop wordt voortgebouwd.

„Aangezien nu het boschwezen in de houtvesters alleen geschikte personen voor de cultuur beschikbaar heeft, doch hun opleiding niet van dien omvang is, dat aan hen ook de onderzoekingen waarvan boven sprake is, kunnen worden opgedragen, zoo ben ik van oordeel, dat thans, nu een groot aantal boomen een voldoende ontwikkeling hebben verkregen, om met die onderzoekingen te kunnen beginnen, de tijd is gekomen dat die cultures weer eigenaardig onder het oppertoezicht van den directeur van 's Lands plantentuin te stellen."

Aldus geschiedde den 30sten April 1900. De zaak heeft zich dus geheel anders toegedragen dan de geachte afgevaardigde heeft medegedeeld.

Evenmin kan hetgeen hij mededeelde omtrent het onderzoek van de kina-alcaloïden strekken tot bewijs tegen dr. Treub, want dit onderzoek is niet ingesteld door dr. Treub of door 's Lands plantentuin, maar door den botanist van de Gouvernements-kina-onderneming.

En om dr. Treub te veroordeelen, zooals de geachte afgevaardigde doet, op vergissingen, die, zooals de geachte afgevaardigde zegt *naar het schijnt* voorkomen in een rapport van dr. van Breda de Haan, komt mij inderdaad wel wat heel sterk voor of liever wat heel zwak.

Ik meen dat hiermede de bezwaren van den heer van Kol zijn besproken. Voor ik nu overga om na te gaan wat hij in de plaats van het door hem afgekeurde landbouwdepartement zou willen stellen, wil ik met een enkel woord nota nemen van een paar opmerkingen die door den heer Fock zijn gemaakt.

Die geachte spreker is teruggekomen op den wensch, in de gewisselde stukken geuit, dat de regeling en behartiging van het landbouwkrediet en van de emigratie ook aan het departement van landbouw zouden worden toevertrouwd. Ik geef dien geachten afgevaardigde toe, dat er redenen zijn die voor dergelijke toevoeging pleiten, maar ik verwacht van hem, dat hij het ook met mij eens zal zijn, dat er evenzeer redenen zijn aan te voeren voor de wenschelijkheid om op dit oogenblik althans zoo min het landbouwkrediet als de emigratie onder het departement van landbouw te brengen. Afgezien van hetgeen zooeven reeds door mij is aangevoerd voor de noodzakelijkheid om de behandeling van economische vraagstukken als deze aan een speciaal daarvoor berekenden deskundigen directeur toe te vertrouwen, komt het mij voor dat hij de oprichting van het nieuwe departement alles wat niet zuiver technisch landbouwkundig is of niet uitsluitend in natuurwetenschappelijk onderzoek steunt, zooveel mogelijk daar buiten moet worden gehouden om de taak van de oprichting niet te verzwaren. Maar gaarne herhaal ik wat reeds in de stukken staat, dat het allermiust mijn bedoeling is dat voor deze onderwerpen niet zou worden partij getrokken van de adviezen van het departement van landbouw.

In de tweede plaats heeft die geachte spreker nota genomen van hetgeen door mij verklaard is in de Memorie van Antwoord, dat bij de raming van de kosten met alle bekende behoeften is rekening gehouden en geenszins het streven heeft voorgezeten om door voorloopige beperking der middelen, de financieele gevolgen in een te gunstig daglicht te stellen. Ik kan niet anders doen dan die verklaring herhalen. Bij de voordracht van dit departement is zoo weinig gestreefd om een onzuiver geldelijk beeld te geven, dat een tal van maatregelen die nu sedert eenige jaren al tijdelijk loopen en niet op de begrooting voorkomen, bij deze gelegenheid in cijfers uitgedrukt op de begrooting zijn gebracht, opdat men inderdaad zou krijgen een zuivere voorstelling van hetgeen wordt gedaan. Maar ik moet er bij voegen, en de heer Cremer heeft er reeds op gewezen, dat dit niet uitsluit dat, naarmate de bemoeienis met den landbouw — als tak van Staatszorg, zooals de heer Zijlma het noemde — zich uitbreidt, ook meer geld uit de schatkist daarvoor noodig zal zijn, maar, gelijk de heer Cremer zeide, die meerdere uitgaven worden gewenscht en zullen ook worden gedekt door meerdere inkomsten.

Thans kom ik tot de vraag: wat wil de heer van Kol stellen in de plaats van het door mij voorgedragene?

Het is mij uit zijn rede niet geheel duidelijk geworden; alleen dit heb ik goed begrepen, dat hij niet wil een departement, maar slechts een afdeeling van landbouw aan een bestaand departement.

Hoe zal die afdeeling er uitzien?

Daarvoor geeft hij de volgende gegevens. Op bladz. 2079 der *Handelingen* leest men: „indien 's Lands plantentuin zijn taak naar behooren vervulde en hem meer middelen verschaft werden, waarom zou dan niet een afdeeling van het departement van binnenlandsch bestuur hetzelfde werk kunnen verrichten, dat thans aan een nieuw departement is opgedragen?

Op bladz. 2081 leest men, na citeering uit de Memorie van Toelichting van de woorden: „De Regeering behoeft een orgaan, dat in zich zelf volkomen deskundig is en waaraan zij de behartiging van al wat op den landbouw betrekking heeft, in den ruimsten zin des woords kan toevertrouwen", de uitspraak „Zeker een „volkomen deskundig orgaan" is noodzakelijk; maar zou door een goed in te richten afdeeling van het departement voor binnenlandsch bestuur niet hetzelfde te bereiken zijn, wanneer daar precies dezelfde personen werden aangesteld?"

De geachte afgevaardigde wil dus dat aan den plantentuin meer middelen verschaft zullen worden, deze dus duurder zal worden, en dat daarnaast een afdeeling aan het departement van binnenlandsch bestuur worde opgericht, waaraan precies dezelfde personen geplaatst worden als aan het door mij voorgestelde departement van landbouw hun taak vinden. Goedkooper zou de door den geachten afgevaardigde gewenschte regeling dus zeker niet zijn, terwijl daardoor zeker ook niet bevorderd zou worden de eenheid van gedachte, de samenwerking tusschen hen die de bronnen openen en hen die er uit moeten putten en het verkregene moeten verspreiden.

De geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft over een uitdrukking in de Memorie van Toelichting heen gelezen. Ik heb daarin gezegd dat de Regeering behoefte heeft aan een orgaan, *dat in zich zelf* volkomen deskundig is; daarmede dit bedoelende: een orgaan dat leiding en leering geven kan op het gebied van den landbouw en de belangen van den landbouw behartigt, maar dat niet volstaat met het samenbrengen en verwerken van wetenschappelijke gegevens, die elders geconstateerd zijn, doch tevens in staat is om zich de wetenschappelijke gegevens te verschaffen, welke aan zijn arbeid voor de practijk ten grondslag moeten liggen.

Toen in Europa de belangen van den landbouw een beroep deden op den raad en de voorlichting van de natuurwetenschap vond men in de universiteiten en de hooger onderwijs-inrichtingen de bronnen waaruit men slechts te putten had.

Die universiteiten en hoogere inrichtingen van onderwijs ontbreken echter in Indië, zoodat het orgaan, belast met de behartiging van de belangen van den landbouw zelf de bronnen moet openen en daaruit moet putten en distribueeren. Schier elke eenigszins belangrijke vraag *eischt* voor haar oplossing langdurig en moeizaam wetenschappelijk onderzoek. Daarom is het zoo noodig dat in Indië, zij die de practijk leiden, nauw verbonden zijn en in goed verband samenwerken met hen die den wetenschappelijken voorarbeid verrichten, opdat er eenheid van gedachtengang en eenheid van methode zij.

Een zuiver theoretisch wetenschappelijke inrichting en daarnaast een afdeeling aan een departement, die voor de practijk werkt, is voor Indië een verwerpelijk denkbeeld.

Als de heer van Kol een afdeeling van een bestaand departement wil in de plaats van het voorgestelde departement van landbouw, dan moet hij wenschen dat die afdeeling er uit zal zien, zooals het door mij voorgedragen departement van landbouw, en hetgeen ik zooeven uit zijn rede citeerde, wijst er op, dat hij dit ook inderdaad bedoelde. Maar dan vraag ik in aansluiting aan hetgeen door de geachte sprekers van Vrijdag gezegd is, of toch de leiding van een departement, waarvan één afdeeling den omvang heeft, die door mij is geraamd voor dit departement van landbouw, niet inderdaad gaat boven de krachten van één persoon.

Ja, zegt de geachte afgevaardigde uit Enschedé, die voor dit bezwaar wel iets gevoelde, maar men moet dan ook de positie van de afdeelingschefs en die van de directeuren ver-

anderen: men moet de afdeelingschefs meer zelfstandig maken; „de directeur moet dirigeeren, hij moet letten op de economische belangen in ruimen zin en alles wat de techniek betreft overlaten aan de deskundige afdeelingschefs. De directeur zal met de détails geen last hebben en de chefs maken voor hem gereed wat tot de technische onderdeelen behoort."

Mijnheer de Voorzitter! Er is in die gedachte veel wat aantrekt; maar het komt mij voor, dat de tegenwoordige organisatie zich geenszins tegen de verwezenlijking van die opvatting verzet. Wat de directeur aan de afdeelingschefs kan overlaten is een quaestie van de persoonlijkheid van den directeur en van de afdeelingschefs, van hun capaciteiten en nauwgezetheid. Bedoelt echter de heer van Kol iets anders, nl. dat de directeur niet meer verantwoordelijk zou zijn voor de maatregelen en adviezen, die van zijn departement uitgaan, maar dat die verantwoordelijkheid zou worden overgebracht op de afdeelingschefs, zoodat dezen een soort van departementschefs zouden worden, die rechtstreeks de Regeering adviseeren en de directeuren een soort van administratieve figuren, noodelooze schakels in de inrichting der administratie, zou ik bijna zeggen, dan zou een geheele verandering van de administratieve machine noodig zijn, maar een verandering die naar mijn oordeel geen verbetering zou zijn.

Ik laat dit echter daar. Ook dan nog blijft mijn vraag, welk landsbelang kan vorderen om boven den deskundigen chef van dit orgaan voor landbouw een directeur te plaatsen, die volkomen ondeskundig moet zijn ten opzichte van de belangen, die bij dit orgaan zullen worden behandeld! Welk landsbelang kan er toe dwingen om de Regeering te verstoken van de rechtstreeksche voorlichting van dit orgaan?

De geachte afgevaardigde heeft gemeend dat het voorgedragen departement een kopie zou zijn van een Westersche inrichting. Uit hetgeen ik reeds heb opgemerkt, zal duidelijk zijn geworden, dat hij daarin dwaalt. Wat hier wordt voorgedragen, is de consolidatie, de regularisatie, de uitbreiding van hetgeen door de omstandigheden zeer geleidelijk gevormd en onmisbaar gebleken is. De geachte afgevaardigde zal dan ook in Europa geen departement ingericht vinden als dit, en op Amerika is alleen gewezen, omdat daar, waar de studie van de natuurwetenschappen op uitgebreide schaal aan de universiteiten nog van betrekkelijk recenten datum is, zoodat nog veel Amerikanen aan Duitsche universiteiten en laboratoria komen studeeren, onder soortgelijke omstandigheden als waarin men in Indië verkeert, een inrichting is ontstaan, waarvan het grondenkbeeld met het voorgedragen departement van landbouw groote overeenstemming vertoont.

Toen de voorbereiding van dit wetsontwerp in gang was, verscheen een zeer belangrijk boek, getiteld: „Naar Venezuela en de Antillen", waarin ik een beschrijving vond van het Agricultuur-departement voor de Britsche Antillen, waarvan de organisatie grondtrekken gemeen heeft met het voor Indië voorgestelde departement. In dit boek werd met zeer veel waardeering gesproken over hetgeen door dat departement gedaan was en nog gedaan wordt ter bevordering van den landbouw op die eilanden.

En de lezing van hetgeen door dien schrijver wordt medegedeeld, heeft mij niet weinig versterkt en bevestigd in de overtuiging, dat de oprichting van zulk een departement voor Nederlandsch Oost-Indië een zegen zou zijn. Ik beroep mij dan ook voor dit departement tegenover den geachten afgevaardigde uit Enschedé op den schrijver van bedoeld werk en ik doe dit met eenige voorliefde waar die schrijver is... de heer van Kol.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier weder een oude taak te vervullen, die op koloniaal gebied mij niet zelden te beurt valt, nl. dat ik weder alleen sta tegenover allerlei tegenstanders, en dat allen die over het wetsontwerp hebben gesproken, in hoofdzaak er zich toe hebben beperkt, niet om bezwaren op te werpen, nòch om te trachten in die wet verbeteringen aan te brengen, maar eenvoudig om de beweringen door den afgevaardigde uit Enschedé geuit, naar hun wijze van zien zoo goed mogelijk te bestrijden. Dat is ook nu weder geweest het werk van het bekende trio der mannen die onder de schaduw der palmen wandelden, waaraan zich nog heeft toegevoegd een zoon uit het barre Noorden, om het nieuwe departement van landbouw te verdedigen.

Ik denk wel eens dat die geachte afgevaardigden zich gelukkig moeten achten, dat de tegenwoordige afgevaardigde uit Enschedé hier aanwezig is, want wat zouden zij doen met hun Indische kennis, wanneer ik ze niet zoo veel stof leverde, om hier de een of andere redevoering te houden. Ook is het mij opgevallen, toen ik door mijn reis naar onze koloniën afwezig was, hoe een gewichtig wetsontwerp als de decentralisatie, dat zoo diep ingrijpt in het geheele Indische bestuur, in een paar bladzijden is afgehandeld, en niet is besproken met dien ernst en dien critischen geest, die het toch verdiende, en, zooals reeds gebleken is, noodig had.

De heeren maken het zich echter wel wat gemakkelijk en het wordt langzamerhand een afgezaagde methode, wanneer zij altijd hun kracht zoeken niet in het trachten naar verbeteringen in een wetsontwerp, maar eenvoudig in het protesten te doen hooren tegenover hetgeen door mij is geuit.

De heer Pijnacker Hordijk kwam met een nog al krachtig protest en de Minister heeft daaraan in meer bezadigde woorden nog iets aan toegevoegd, naar aanleiding van enkele woorden die door mij zijn gesproken ten aanzien van den heer prof. Treub.

De heer Fock heeft reeds te recht opgemerkt, dat het persoonlijk element dat zich bij de bespreking van deze zaak op den voorgrond heeft gedrongen, onvermijdelijk is geworden door de eigenaardige methode (een methode die voor zoover ik mij herinner nog nooit is voorgekomen bij den Nederlandschen wetgever), om dadelijk bij de oprichting van een nieuw departement den man aan te wijzen die als hoofd daarvan zal benoemd worden, ofschoon dit eigenlijk meer tot de taak behoort van de Indische regeering, dan van den Minister van Koloniën of van het Nederlandsch Parlement.

Het protest van den heer Pijnacker Hordijk had echter gerust achterwege kunnen blijven. Ik heb de redenen medegedeeld, waarom ik verplicht was in dit geval den persoon te bespreken die de spil is waarom alles draait. Want ondanks de mededeelingen van den Minister blijf ik nog altijd den heer Treub beschouwen als den Urheber van dit wetsontwerp, wat ik nader zal toelichten.

Wat overigens den persoon van den heer Treub betreft, ik geloof werkelijk dat ik in volle mate op wetenschappelijk gebied hem de verdiensten heb toegekend die hij op dat terrein bezit. Ik heb in dat opzicht met alle waardeering over hem gesproken, maar ik meende dat, vooral waar aandrang is uitgeoefend om het nieuwe departement op te richten met het oog op de practische landbouwkennis van den persoon die daarvoor is aangewezen, ik ook anderer oordeel moest doen hooren.

Waar ik toen met een paar voorbeelden trachtte aan te toonen, dat die hooggeroemde plantentuin, waar het geldt den practischen landbouw, verre van onfeilbaar bleek, heeft de Minister dit tegengesproken. Ik zou dit nader kunnen toelichten met mededeelingen van deskundige personen, die alleszins bevoegd zijn tot oordeelen, maar het is hier misschien de plaats niet om de vragen te bespreken of de getah-percha-onderneming vroeger goed werd beheerd en of de onderzoekingen naar de plaats van het kina-alcaloïd door 's lands plantentuin naar behooren zijn verricht. Een verwijt heb ik echter niet doen hooren, maar — ondanks de groote verdiensten van den heer Treub als wetenschappelijk man op het theoretisch gebied van den landbouw, — de vrees geuit, dat deze bij de practische leiding van het boschwezen, der kina- en koffiecultuur, enz. wellicht niet altijd aan de hoog gespannen verwachtingen zal voldoen.

De hoofdzaak echter zijn deze vragen: had ik al of niet het recht om er een grief van te maken aan 's lands plantentuin, dat hij niet meer heeft gedaan ten bate van den inlandschen landbouw? Was het billijk en rechtvaardig, dat ik een klacht heb geuit over het voor de kamerleden achterwege houden van de adviezen der Indische autoriteiten? Heeft er, vóór dat het wetsontwerp was aangenomen, al of niet reeds een en ander plaats gehad, waardoor is vooruitgeloopen op de beslissingen van de Staten-Generaal?

Mijn ernstige grief tegen 's lands plantentuin, dat de studie van de rijstcultuur en nog meer die van de tweede gewassen is verwaarloosd, is door niemand ontzenuwd.

De heer Fock heeft er op gewezen, dat meer gewerkt werd ten bate van de particuliere cultures en van de schatkist dan van den inlandschen landbouwer. De Minister heeft mij niet tegengesproken. Alleen de heer Pijnacker Hordijk meende, dat dit niet tot de taak van den plantentuin behoorde en dat de directeur, de heer Treub, niet gemachtigd was in die richting werkzaam te zijn.

Daartegenover wensch ik te vragen: is in al de jaren, dat de heer Treub als directeur van den tuin een machtigen invloed had te Buitenzorg, op officieele wijze wel ooit door hem aandrang uitgeoefend om den tuin in staat te stellen zijn eersten en voornaamsten plicht, bevordering van den inlandschen landbouw, te vervullen en daarvoor de noodige maatregelen te nemen? Dat de maatregelen, die genomen werden, onvoldoende waren, heb ik aangetoond ten aanzien van de rijst-cultuur. De heer Cremer heeft ter weerlegging een aanhaling gedaan uit de verslagen van 's lands plantentuin en de Minister heeft mij verwezen naar de publicatiën en de mededeelingen van die technische instelling. Dat men zich op de publicatiën van 's lands plantentuin beroept om aan te toonen, dat de inlandsche landbouw is gesteund en bevorderd, vind ik een gewaagde handeling. Ik heb meerdere verslagen doorgelezen, en als men nu de titels der geschriften nagaat, dan zal men zien dat meer voor het buitenland dan voor het binnenland werd gedaan, en steeds meer gelet is op de belangen van de Europeesche kapitalisten dan op die van den inlandschen landbouwer, waarvoor 's lands plantentuin bitter weinig heeft verricht. Een enkel werk, een uitstekend werk over inlandschen landbouw is geschreven buiten medewerking van 's lands plantentuin door het particulier initiatief van den controleur de Bie; doch wanneer men een paar jaarverslagen naziet, bv. van 1900, op bladz. 9 en 13 en van 1902 op bladz. 7 en elders, ziet men er een reeks van werken met zeer geleerde titels, die voor een niet-Latinist niet eens zijn uit te spreken, maar waarvan geen enkel in verband staat met den inlandschen landbouw. Men schreef over de „Nematoden-krankheit von kaffeepflanzen", over de „Pfilzen" van tropische cultuurplanten, over Philippijnsche pijlvergiften, over „Malaiische Orchideën", dan wel over „extramptialen Nectarien einiger Fagrea-arten", over de „Symbiose einer Cladophora"; het „organe femelle et l'embryo génèse dans le Ficus hirta Vahl", enz. enz.; alles zeer geleerd doch dat den Javaan geen korrel rijst verschafte.

Daarom beweerde ik dat de peperdure plantentuin, betaald uit de belastingpenningen van den Javaan, niet genoeg heeft gedaan voor den inlandschen landbouw.

Dat een grief — die niet de mijne was, maar die ik aanhaalde uit de *Javabode* — onjuist bleek, deed mij genoegen. De Minister zeide dat er geen quaestie van was dat men in Indië, nog vóór dat het wetsontwerp door de Staten-Generaal is aangenomen, voorbereidende maatregelen heeft genomen, noch dat men op Java, zeker van de aanneming van het wetsontwerp, gelden uitgaf, waartoe men geen recht had. Dat bezwaar schijnt dus te kunnen vervallen.

Over de totstandkoming van het wetsontwerp heeft de Minister enkele mededeelingen gedaan, die wij met dankbaarheid hebben gehoord; het is dus tot stand gekomen op initiatief van de Indische regeering. In het voorjaar van 1902 heeft de Gouverneur-Generaal het als zijn denkbeeld medegedeeld aan den Minister van Koloniën en eerst daarna is het advies van prof. Treub ingeroepen; en verder heeft de behandeling van het wetsontwerp den gewonen loop van zaken gehad. Eigenaardig is mij bij deze gelegenheid gebleken, dat ik een qualiteit bezit die ik te voren nooit ontdekt had, nl. die van een gedachtenlezer te zijn.

Reeds in den aanvang van 1902 wist ik, dat de heer Treub rondliep met het plan een nieuw departement tot stand te brengen, waarvan hij de leider zou zijn; nu hooren wij echter dat het dank zij een denkbeeld van den Gouverneur-Generaal, is tot stand gekomen. Waar bijna twee jaar geleden het plan in het brein van den Gouverneur-Generaal opkwam, waarom is dit wetsontwerp dan zoo onverwachts en haastig behandeld, waarom is geen voorontwerp bekend gemaakt en onderworpen aan de publieke opinie en oordeelvelling van de Nederlandsche en Indische pers?

Wij hebben nu alleen vernomen dat de directeur van binnenlandsch bestuur gaarne zijn departement ontlast zag van de werkzaamheden de koffie- en kina-cultuur en het boschwezen betreffende, maar naar de meening van hoofd-ambtenaren, die in dit geval niet hadden gepasseerd mogen worden, die van den directeur van de gouvernements-kina-onderneming, van den hoofdinspecteur der cultures en van het boschwezen en dergelijke autoriteiten, is in dit geval niet eens gevraagd. Is dit nu wel een goede wijze, om een wet tot stand te brengen?

Waar deze personen toch hun leven gewijd hebben aan deze takken van dienst, en willicht de eenigen in Indië zijn in deze volkomen bevoegd tot oordeelen, had men toch hun adviezen moeten hooren.

Waarschijnlijk heeft men het niet gedaan, omdat men verwachtte, dat zij er zich eenparig tegen zouden hebben verzet, althans wanneer waar is, wat wij er van hebben hooren verluiden.

Maar indien dan hun adviezen niet zijn gevraagd, welke heeft men dan wel gevraagd? Of hebben wij hier te doen met een denkbeeld, opgekomen in het brein van den Gouverneur-Generaal, en door hem alleen uitgebroeid? Voor mijn medeleden, die deelnamen aan dit debat, spijt het mij dat niemand hunner mij hierin steunde, om al ware het een zacht verwijt te doen hooren, wegens de weigering tot overleggen van de ingekomen adviezen, waardoor wij beter hadden kunnen oordeelen. De mededeelingen van den Minister daaromtrent zijn niet voldoende en waar hij in zijn Nota zich heeft bereid verklaard alle inlichtingen te willen verstrekken, weet de Minister zeer goed, dat de parlementaire usance niet medebrengt, dat, wanneer het Eindverslag is uitgebracht, de Commissie van Rapporteurs voor de derde maal nog eens schriftelijk om mededeelingen vraagt.

Waar nu echter de Minister zich bereid verklaard heeft alle gevraagde inlichtingen te zullen geven, heb ik gemeend, dat hij mijn verzoek mondeling zou inwilligen en daarom heb ik naar den inhoud der adviezen van sommige autoriteiten nogmaals mondeling gevraagd.

Het antwoord des Ministers is echter niet voldoende en waar nu de Staten-Generaal moeten beslissen, of al of niet, met het oog op de tegenwoordige agrarische, economische en administratieve toestanden, de tijd wel is aangebroken voor het oprichten van een nieuw departement, dan wel of niet langs een anderen weg hetzelfde doel beter had kunnen worden bereikt, daar eischte toch het gemeen overleg ons inzage te geven van alle adviezen, die dan toch wel geen geheimen zullen bevatten. Waar de Minister er steeds op wijst, dat hij met zijn persoonlijke verantwoordelijkheid de Indische ambtenaren moet dekken, hoop ik, dat het gehalte van dergelijke hoofdambtenaren hoog genoeg staat om manmoedig voor hun overtuiging te durven uitkomen en geen angst te hebben, dat publiek worde gemaakt, wat zij als hun eerlijk oordeel in deze hebben neergeschreven.

Verder heeft de Minister er mij een grief van gemaakt, dat ik de houding van het Indisch bestuur „treurig" heb genoemd. Hij zeide ter verontschuldiging, dat „het Indisch bestuur niet beschikte over deskundige personen" voor den inlandschen landbouw.

Wat is nu echter eenvoudiger, dan, waar jaar in en jaar uit hier bij de begrooting de gelegenheid wordt gegeven om geschikte personen aan te vragen, tijdig te zorgen, dat men althans eenige bekwame mannen heeft bijeengebracht waar het een levensbelang geldt van millioenen.

De Minister meende te moeten tegenspreken, dat het Indisch bestuur zich te weinig met den inlandschen landbouw had beziggehouden en zeide, dat eer te veel bemoeiingen plaats grepen, zij het op onverstandige manier.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, waar ik er op wees, dat de Indische regeering verplicht was zich met den landbouw te bemoeien, lag het voor de hand, dat ik er op rekende, dat zij wel zorg zou hebben gedragen dat dit op doelmatige wijze zou geschieden, wat haar geenszins onmogelijk was.

„Het nut van de wetenschap op landbouwtechniek wordt eerst in de laatste jaren ingezien", zoo luidde een andere verontschuldiging voor het Indisch bestuur.

Geheel juist is die opmerking niet.

Reeds gedurende meerdere, ja vele, jaren kent men het nut der wetenschap voor den Europeeschen landbouw; had men hieraan ook gedacht in het belang van den inlandschen landbouw, dan had men op dit gebied reeds heel wat verbetering kunnen aanbrengen, die nu achterwege bleef.

De Minister meent dat mijn bewering, dat afdoende verbetering van den inlandschen landbouw eerst mogelijk is wanneer tal van andere maatregelen zijn genomen tot versterking van den economischen toestand van den inlander, voorloopig elke verbetering der landbouwtechniek zou uitsluiten. Dat is geenszins het geval; integendeel ik keurde het af, dat men niet reeds jarenlang proeven heeft genomen, opdat men van de resultaten daarvan reeds nu had kunnen gebruik maken. Waarom niet reeds lang geleden een onderzoek ingesteld naar de cultuurvoorwaarden der inlandsche gewassen? Thans moet men daarmede grootendeels nog beginnen, en zoolang die langdurige proefnemingen niet tot afdoende resultaten hebben geleid, zal men voor den inlandschen landbouw weinig kunnen doen, ook al stelde men daarvoor met ruime hand gelden beschikbaar. Thans weet men aan 's lands plantentuin nog weinig of niets van de hoeveelheid water die de verschillende gewassen in verschillende perioden van hun groei noodig hebben; is de vraag of lichter bevloeiing met korte tusschenpoozen beter is dan een zwaardere en langdurige irrigatie nog onbeslist. De invloed van het slibgehalte en van de chemische samenstelling van het water, de beste wijze om het water op de velden te brengen is nog niet bestudeerd; de irrigatie bevat voor onze geleerden van 's lands plantentuin nog tal van geheimen.

De Minister achtte het minder juist te beweren, dat de inlander geen gevolg kan geven aan de raadgevingen, die hem vanwege het nieuwe departement moeten worden gegeven, indien hij niet daarvoor de noodige gelden tot zijn beschikking heeft. Doch ik herinnerde daaraan reeds in mijn eerste rede, men kan wijzen op de noodzakelijkheid van het gebruik van kunstmest, maar waar vandaan zal de inlander het geld krijgen? Men kan aandringen op diepere bewerking van den grond, op het gebruik van betere ploegen, maar wat helpt dat als de landbouwer krachtig ploegvee mist? Men kan aanwijzingen geven omtrent beteren afzet der producten, maar er is geen landbouwkrediet; de inlander moet zijn oogst, door gebrek gedreven, voor een spotprijs van de hand zetten, omdat hij geld noodig heeft, en zoodoende gaat een groot deel van zijn winsten verloren.

Diepingaande hervormingen op het gebied van agrarische wetgeving moeten dus plaats vinden, eer de inlander in staat zal zijn de raadgevingen van het nieuwe departement uit te voeren en een meer intensieve cultuur te drijven.

Dergelijke hervormingen moeten te gelijker tijd ingevoerd worden, zegt de Minister. Juist, maar waarom dan dergelijke zaken, welke elkander de hand reiken, aan verschillende autoriteiten opgedragen?

Waarom alles wat men sociaal-economisch kan noemen, overgelaten aan de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur en de uitvoering van hetgeen de wetenschappelijke landbouw ontdekt, aan een ander departement opgedragen?

Trouwens, wij hebben nu het voordeel dat wij in deze quaestiën op de ervaring kunnen wijzen van een naburig land; ik bedoel Japan, dat op landbouwgebied kort geleden veel overeenkomst had met het Java van thans.

Ik heb mij zoo goed mogelijk op de hoogte gesteld van de ontwikkeling van den landbouw aldaar in de laatste kwart eeuw. En dan treft het mij, dat men daar een 30-tal jaren geleden precies dezelfde toestanden vond als nu op Java: versnippering van grondbezit, verarming der bevolking, primitieve cultuur, geen goede of geen ploegen voor diepere grondbewerking. Het is in één woord alsof men een beschrijving leest van den Javaanschen landbouw zooals hij nu nog wordt gedreven. Het eenig verschil is, dat wat door de technische autoriteiten op Java nog moet worden onderzocht, of zaaien en maaien wenschelijk is, dit in Japan reeds lang geschiedde, terwijl dit op Java door velen nog minder doeltreffend wordt geacht.

Wat was de taak der Japansche Regeering na de revolutie van 1868? Zij besloot de oeconomische ontwikkeling van Japan krachtdadig in de hand te werken, en daarvoor bleek noodig een energiek ingrijpen, op revolutionnaire wijze zou ik haast zeggen, in het eigendomsrecht. In Japan bestond een gelijk eigendomsrecht als op Java: alle grond behoorde aan den Mikado, gelijk op Java aan den Nederlandschen Staat, de bebouwer bezat alleen het gebruiksrecht. Met een enkele pennestreek is door de Japansche Regeering het individueel eigendom geschapen en het verbod van verkoop van gronden opgeheven. En door zulke diep ingrijpende hervormingen van het grondbezit en het eigendomsrecht, benevens tal van andere maatregelen op sociaal economisch terrein, is men in Japan er in geslaagd den landbouw op meer intensieve wijze te doen drijven.

Wij vinden op Java gelijksoortige omstandigheden, en al kan ik thans niet op die zeer moeilijke quaestie van agrarische wetgeving ingaan, wij kunnen er op rekenen dat de Regeering in zake grondbezit moet ingrijpen, om den intensieven landbouw, waarvan de toekomst van Java afhankelijk is, mogelijk te maken. Eerst den Javaan — ik heb er in mijn eerste rede uitvoerig op gewezen — oeconomisch versterkt; eerst de zware lasten waaronder hij gebukt gaat, van hem afgenomen, hem ontrukt aan de handen der woekeraars en hem de noodige middelen verschaft, en eerst dan kan van verbetering van den landbouw sprake zijn. Die gewichtige opmerking heeft nauwelijks de aandacht getrokken van onze Indische specialiteiten. Toch moet men niet vergeten dat, indien eerst in het streven van dit wetsontwerp, als men het ernstig meent om den inlander door verbetering van den landbouw meerdere welvaart te verschaffen, onmisbaar zal blijken een met ruime hand geschonken landbouw-krediet en dat geregeld van Staatswege.

Ook verbetering van den veestapel en der visscherij zal veel geld kosten, als men werkelijk ingrijpende verbetering wil aanbrengen. Om één voorbeeld te noemen, herinner ik aan een artikel in het *Soerabaiasch Handelsblad*, waaruit blijkt, dat een verdubbeling van de Javaansche visschersvloot, die een 6000 booten telt, wat nog onvoldoende zou blijken om den invoer van gezouten visch uit Siam onnoodig te maken, minstens 6 millioen gulden zou eischen.

Geld is dus noodig om den inlander oeconomisch sterker te maken en de lasten waaronder hij gebukt gaat van hem af te nemen, die nu alle ontwikkeling van den landbouw onmogelijk maken. De inlander moet als landbouwer een drietal lasten dragen die op zijn grond rusten; behalve heerendiensten belemmeren in vele gevallen nog cultuurdiensten de vrije ontwikkeling van zijn bedrijf. Verder betaalt hij in den regel een veel te zware landrente, waardoor de netto opbrengst van het gewas voor hem niet zelden teloorgaat en hij er dus nauwelijks nog belang bij heeft den grond te bebouwen.

Een andere zaak waarom dit debat zich in hoofdzaak heeft bewogen, is de quaestie wat het best is: al dergelijke inlandsche landbouwbelangen over te laten aan een afdeeling, dan wel aan een geheel nieuw departement.

Dat aan de ondeskundige bemoeiingen met den inlandschen landbouw een einde moet komen, zal door niemand worden tegengesproken en spreekt vanzelf. Doch waarom zou de Regeering niet precies over dezelfde deskundige voorlichting op theoretisch gebied voor den landbouw kunnen beschikken, indien dr. Treub werd directeur-generaal van een of andere afdeeling, dan wanneer hij wordt directeur van een departement?

De heer Cremer heeft gewezen op het nut der demonstratievelden. Niemand zal dat tegenspreken, maar op geheel Java zijn er voor den rijstbouw slechts zes demonstratievelden, welke slechts een geringen invloed in een engen kring kunnen uitoefenen. Niet noemenswaardig is het heil, dat men van die demonstratievelden kan verwachten, omdat die velden lijden aan gebrek aan middelen en aan deskundig toezicht. Door den heer de Savornin Lohman wordt herhaaldelijk geklaagd, dat de mantri's die belast zijn met het toezicht op die velden — die meer proefvelden zijn dan een demonstreerend karakter dragen — geen deskundige personen zijn. Zal dat gebrek aan geschikt personeel zoo maar dadelijk worden opgeheven door de oprichting van een afzonderlijk departement voor den landbouw? Ik vrees dat daarop nog wel eenige tijd zal moeten gewacht worden.

De heer Zijlma heeft er aan herinnerd, dat de Staatsinmenging op het gebied van den landbouw in Nederland heilzame resultaten heeft afgeworpen. Welnu, in Nederland hebben wij juist geen departement van landbouw en waarom moet zulks dan wel het geval zijn voor Java, waar men toch, zonder zulk een departement, even goed proefvelden kan aanleggen en proeven kan nemen met het bemesten van verschillende gewassen, enz.

Nu vreest de heer Zijlma, dat een al te wetenschappelijk man minder oog voor den practischen landbouw zou hebben en hij meent, dat men in de eerste plaats moet zorgen voor bekwaam

personeel op landbouwgebied. Dat bekwame personeel is er echter niet, en moet nog gevormd worden.

Overigens heeft noch een der andere leden noch de Minister voldoende de aandacht gevestigd op de vraag, of er al of niet gevaar bestaat van wrijving tusschen verschillende autoriteiten in geval een nieuw departement wordt ingelascht in het bestaande raderwerk.

De heer Fock wees er op, dat bij de oprichting van de tegenwoordige rechterlijke macht in Indië eerst groote tegenstand werd ondervonden van het binnenlandsch bestuur, maar dat die scheiding der rechtspraak thans tot algemeene tevredenheid werkt. Ik meen dat — hier spreek ik uit mijn eigen ervaring als ambtenaar — beslist te moeten tegenspreken. Indien men werkelijk eenigen tijd in de ambtelijke wereld heeft verkeerd, weet men zeer goed, hoeveel wrijvingen en verwikkelingen steeds ten nadeele van het algemeen belang tusschen verschillende departementen en autoriteiten hebben plaats gehad. De heer Fock heeft zelf bij de laatste begrooting nog gewezen op de botsingen die voorkomen tusschen het boschwezen, dat bij onderwijs behoort, en de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur; en hoe vaak konden wij vernemen hoe er bijv. veelvuldige wrijving is tusschen tal van ambtenaren der rechterlijke macht en assistent-residenten en controleurs.

Uit eigen ervaring sprekende kan ik gerust verklaren, dat mijn leven over het algemeen niet van den meest kalmen aard is geweest, maar dat ik nooit zoo hardnekkig heb moeten vechten als toen ik als ingenieur van den waterstaat dikwijls met het binnenlandsch bestuur in aanraking kwam. Wie met het ambtelijk leven bekend is, weet dat tusschen de Indische ambtenaren maar al te veelvuldig botsing en wrijving voorkomt. Bijna overal, bijv. waar het militaire element in aanraking komt met burgerlijke ambtenaren, hoort men van ruzie over voorrang en ambtsbevoegdheid, die de kanker zijn voor het prestige van het Indisch bestuur. Zoo lees ik in de *Indische Gids*, die mij een paar dagen geleden bereikte, in een artikel van den resident Liefrinck, dat er ernstige moeilijkheden ontstonden bij de regeling van de landrente in de Preanger regentschappen en dat door de weinige samenwerking tusschen kadaster en binnenlandsch bestuur. En vooral na aanneming van dit wetsontwerp is, om de door mij Donderdag aangehaalde reden, verwikkeling te vreezen. De heer Fock haalde aan het eind zijner rede trouwens zelf de woorden van den heer N. P. van den Berg aan, die sprak van „de latente tegenwerking" en het „kribbig worden" van het binnenlandsch bestuur (bladz. 2107).

Een andere zaak van veel gewicht is door enkelen van de vorige sprekers behandeld en daarbij waren de heeren Fock en Pijnacker Hordijk voor zachten dwang of pressie op den inlander, terwijl de heer Cremer meende, dat daartegen moet worden gewaakt. Mijnerzijds meen ik, dat als leidraad voor het landbouwdepartement zal moeten gelden, zoo eenigszins mogelijk, om allen rechtstreekschen dwang te vermijden, die de cultuur zelfs van de eigen gewassen gehaat zou maken en wantrouwen tegen het nieuwe departement zou opwekken. Integendeel zal men bij den als gevolg van 300 jaren Nederlandsch bestuur slaafsche en gedweeë Javaan het persoonlijk initiatief moeten opwekken, hem zelfstandigheid van karakter geven, door hem niet langer als een kind aan den leiband te laten loopen. Niet dwang, doch leiding en leering, aanschouwelijk onderwijs is noodig, om den landbouw op te voeden, waarvoor de ontwikkeling van den Javaan voldoende is. Wanneer hij ziet, dat zijn land meer oogst kan opbrengen, zal hij de aangegeven verbeteringen in den landbouw wel vrijwillig doorvoeren. Ook de heer Pijnacker Hordijk erkent, dat de Javaan in dat opzicht niet minder is dan de Westersche boer, en in een van de verslagen van den plantentuin wordt door den heer de Savornin Lohman gezegd, dat de Javaansche landbouwer op het stuk van invoering van betere techniek minder conservatief is dan de landbouwer in andere landen van Europa. Vooral wanneer men hem duidelijk doet gevoelen, dat verbetering in de cultuur hem zelf ten goede komt en het voordeel niet aan den fiscus zal komen, behoeft men aan den Javaan niet te wanhopen. Als men door doeltreffende leiding en aanschouwelijk onderricht hem een betere wijze van padi zaaien, planten en oogsten zal leeren, kan men er zeker van zijn dat zonder dwang verbeteringen in de cultuur zullen worden doorgevoerd. Ik wijs hier op de in Bali opgedane ervaring, waar de bevolking door eigen ontwikkeling, zonder eenige pressie, maar door eigenbelang gedreven, de rijstcultuur drijft op een wijze, die men wellicht onder de leiding van het nieuwe departement op Java nog in geen jaren zal bereiken.

Op de reorganisatie van de verschillende departementen van algemeen bestuur wil ik thans niet meer ingaan. Ik heb getracht onder het noodige voorbehoud in het Voorloopig Verslag een soort schema te geven van de wijze waarop die reorganisatie zou kunnen plaats hebben. Den Minister geef ik volkomen toe dat het thans het oogenblik niet is om dergelijk ingewikkeld onderwerp uitvoerig te bespreken; maar vreemd vind ik het argument van den Minister dat door betere regeling van de departementen een desorganisatie zou tot stand komen, terwijl nu door dit wetsontwerp zoo maar klakkeloos een geheel nieuw departement zal worden ingesteld, gevormd uit gedeelten aan verschillende departementen ontnomen. Het is trouwens onjuist dat de bestaande regeling van de departementen te danken is aan een normalen groei, aan omstandigheden die zich op natuurlijke wijze hebben ontwikkeld; ik meen dit in mijn eerste rede voldoende te hebben aangetoond.

Dat men daarbij meer rekening moet houden met de practijk dan met theoretische beschouwingen. — ik zal de laatste zijn het te ontkennen. Maar het schema dat ik aangegeven heb, heb ik eenvoudig opgesteld na raadpleging van de ervaring elders in andere koloniën opgedaan, waaruit blijkt, dat daar een betere regeling van departementen bestaat dan op Java. De heer van Asch van Wijck, de bekende voorganger van dezen Minister, heeft reeds in December 1897 in de Eerste Kamer op het irrationeele, onverstandige en verkeerde der bestaande verdeeling van werkzaamheden gewezen en op verbetering aangedrongen; moge zijn opvolger die woorden overwegen. Juist met het oog op de belangen van landbouw en nijverheid heb ik mijn schema opgesteld in het Voorloopig Verslag bladz. 2, waar men kan lezen: „V. Departement van nijverheid en wetenschap, omvattende: landbouw (zoowel de gouvernements- als de particuliere cultures), veeteelt, jacht, visscherij, boschwezen, onderwijs, kunsten en wetenschappen, landsarchieven, landsdrukkerij, eeredienst".

Wanneer men de daar aangegeven indeeling volgt, eerst dan zal het doel van dit wetsontwerp, betere behartiging in de toekomst van de belangen van den landbouw, kunnen worden bereikt.

De heer Pijnacker Hordijk wenscht den landbouw vrij te maken van het binnenlandsch bestuur en de landbouwbelangen in één hand te brengen; maar ik heb reeds aangetoond dat geen van beide door de voorgestelde regeling gelukken zal, daar de verschillende landbouw-ambtenaren niet vrij van het binnenlandsch bestuur kunnen blijven, doch er voortdurend mede in aanraking moeten komen en de landbouw-belangen over twee departementen worden verdeeld.

De heer Fock sprak reeds over de emigratie, en daar wij hier te doen hebben met een wetsontwerp waarbij alle wijziging of amendeering is uitgesloten, dat wij moeten aannemen of verwerpen, gelijk het is, wil ik nog een enkele vraag aan den Minister stellen, die in het Voorloopig Verslag reeds terloops is gedaan: Welke zal de houding van het nieuwe departement zijn tegenover de irrigatie?

De heer Zijlma vreest dat, wanneer een al te wetenschappelijk man aan het hoofd van het departement geplaatst wordt, te veel geofferd zal worden aan de theorie. Dit bezwaar wil ik gaarne onderschrijven, en ter illustreering hoe men dit gevaar altijd goed onder de oogen moet zien, wil ik herinneren aan hetgeen met het mijnwezen is geschied.

In 1863 werd de afdeeling „Mijnwezen" opgericht, en gevoegd bij het departement voor openbare werken. Enkele jaren later, in 1866, werd deze afdeeling — daar het departement van onderwijs weinig te doen had — gevoegd bij het departement van eeredienst, onderwijs, zout, geneeskundigen dienst, enz., dus onder een directeur, met geheel andere zaken belast.

Het gevolg was dat er keurige publicaties kwamen op geologisch gebied, interessante studiën over de vulkanen in den Indischen Archipel enz., welke studiën in Europa zekere vermaardheid verkregen hebben, doch dat men volstrekt niet op de hoogte kwam van hetgeen hier de hoofdzaak moest zijn, namelijk welken rijkdom aan delfstoffen onze koloniën bevatten, practisch werk dus. Ja, toen de Regeering zelf den mijnbouw wilde uitoefenen

bij de Ombilin-steenkolenvelden o. a. moest een vreemde mijningenieur aan het hoofd worden gesteld, later door een ambtenaar der spoorwegen vervangen, alsof er geen Nederlandsch ingenieur beschikbaar was, die studie van het practische mijnwezen had gemaakt.

Ik wil het hierbij laten, en ik blijf mijn bezwaren tegen dit wetsontwerp handhaven, daar de landbouw op deze wijze niet in ééne hand zal komen — en daar deze regeling aanleiding zal geven tot botsingen tusschen verschillende autoriteiten. Ook zal, daar 's lands plantentuin nog niet op de hoogte is van de Indische cultures, men wel gedwongen zijn deze zaak alsnog te bestudeeren en tijdroovende proefnemingen te verrichten.

Reeds is gebleken dat residenten voorstellen gedaan hebben aan de Indische regeering om verbeteringen in de landbouwtoestanden in hun gewest tot stand te brengen, en dat het antwoord was: daarmede moet gewacht worden tot de oprichting van het nieuwe departement van landbouw zal zijn tot stand gebracht. Al weer uitstel dus waar dadelijk ingrijpen noodzakelijk ware. Het gevolg van een jarenlang verzuim zal zijn, dat de inlandsche landbouw zich in de eerste jaren nog niet behoorlijk zal kunnen ontwikkelen, en dat, indien deze reorganisatie mislukt, de inlander daarvan de nadeelige gevolgen nog lange jaren zal ondervinden.

Wij missen hier de grondslagen voor een diepgaande reorganisatie van de landbouw-techniek, ook ten aanzien van het landbouw-krediet en de rechten op den bodem, waardoor de inlander in staat zou kunnen worden gesteld om de deskundige wenken, die hem op landbouwgebied zullen worden gegeven, op te volgen: dit reddingsplan hangt in de lucht. En daarom vrees ik, dat het nieuwe departement voorloopig slechts weinig verbetering zal kunnen brengen in den economischen toestand van Java en de Buitenbezittingen en ook op het gebied van den practischen landbouw slechts weinig baat zal brengen.

De heer **Idenburg**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Nieuwe gezichtspunten zijn nit den aard der zaak door den geachten afgevaardigde voor mij niet geopend; hij heeft het standpunt verdedigd en volgehouden door hem in eersten termijn ingenomen en in mijn antwoord aan hem zou ik dus op mijn beurt niet anders kunnen doen dan weer toelichten, uitbreiden en nog eens met aandrang herhalen wat ik reeds tegen zijn beschouwingen heb ingebracht.

Ik meen mij daarvan te moeten onthouden en er mij toe te mogen bepalen om een paar zijner opmerkingen nog te rescontreeren en een paar vragen die hij gedaan heeft, te beantwoorden, want overigens geloof ik, dat het verschil in standpunt tusschen hem en mij voldoende scherp belijnd is om te mogen betwijfelen, dat ik zou kunnen hopen hem aan mijn zijde te zullen zien komen of dat hij zou kunnen verwachten, dat ik zijn standpunt zou kunnen deelen.

De geachte afgevaardigde nit Enschedé heeft, zich vasthakende aan een opmerking van den geachten afgevaardigde nit Rotterdam van den vorigen Vrijdag, gezegd, dat het de schnld was der Regeering of liever, hij heeft het iets sterker nitgedrukt, dat het na de handelwijze der Regeering onvermijdelijk was, dat de persoon van prof. Treub in het bebat werd gebracht. Het kan zijn, Mijnheer de Voorzitter, dat inderdaad de uitdrukking in de gewisselde stukken, waarbij werd medegedeeld, dat prof. Treub bestemd was om directeur te worden van dat nieuw op te richten departement, aanleiding heeft gegeven tot de bespreking van die persoonlijkheid en dus de Regeering inderdaad schuld daaraan draagt, maar toch betwijfel ik, of, indien die mededeeling niet in de stukken ware opgenomen, toch niet evenals in de pers geschied is, de persoon van prof. Treub hier zon zijn ter sprake gebracht. Ik wil echter wel zeggen, waarom is medegedeeld wie de eerste directeur zou worden van het departement van landbouw. Dit is geschied, omdat ik voorzag, dat anders gevraagd zou worden, of de Regeering wel beschikte over een man, voldoende op de hoogte van de belangen, die aan dat departement ter verzorging zouden worden opgedragen, om als organisator daarvan op te treden. Die vraag werd ondervangen door mede te deelen, dat inderdaad in den persoon van den tegenwoordigen directeur van den plantentuin een dergelijk talent van hoog wetenschappelijk gehalte aanwezig was.

De geachte afgevaardigde nit Enschedé heeft opnieuw gevraagd, of door dr. Treub, die dan toch als hoofd van den plantentuin grooten invloed kon uitoefenen te Buitenzorg, wel is aangedrongen op een wijziging van de inrichting van dien plantentuin die hem beter in staat zou stellen tot het vervullen van zijn taak, waarmede hij bedoelde de zorg voor den inlandschen landbouw. Nu heb ik zeer duidelijk aangetoond uit het Reglement van den plantentuin, dat dit niet de taak was van die instelling en men kan dit betreuren, het is nu eenmaal een feit, gelijk ook door de geachte afgevaardigden uit den Haag en Amsterdam is in het licht gesteld, en het is daarom zeer verklaarbaar dat er ook geen aandrang van den directeur is uitgegaan, om den plantentuin voor dat doel dat buiten zijn taak lag, toe te rusten. Had dergelijke aandrang wel plaats gehad, dan eerst zou men recht gehad hebben van te spreken van de heerschzucht van den heer Treub, die zich ongeroepen mengde in zaken, niet tot zijn roeping behoorende. De vraag van den geachten afgevaardigde schijnt mij overigens niet geheel duidelijk, want indien het waar is, wat de geachte afgevaardigde blijft volhouden ook na mijn toelichting van de wording van dit wetsontwerp, nl. dat de heer Treub is de Urheber van dit departement, dan ligt daarin een bevestigend antwoord op de vraag, of van hem aandrang is uitgegaan om den plantentuin zoo in te richten, dat ook gezorgd kan worden voor de belangen van den inlandschen landbouw, en dan is — ook in den gedachtengang van den geachten afgevaardigde — derhalve voor eenig verwijt geen plaats.

De geachte afgevaardigde meende, dat ik mij ten onrechte op de publicatiën van den plantentuin heb beroepen om aan te toonen, dat die inrichting wel degelijk werkzaam was in het belang van den inlandschen landbouw. Wanneer hij echter o. a. de in § 1 der Memorie van Antwoord opgenoemde publicatiën nagaat zal hij de juistheid mijner opmerking moeten erkennen.

De geachte afgevaardigde is in tweeden termijn ternggekomen op een in eersten termijn door hem nitgesproken bewering, die reeds door den heer Pijnacker Hordijk zeer te recht als onjuist werd aangewezen en waarover ik daarom het stilzwijgen heb bewaard. Ik bedoel zijn bewering dat de plantentuin, goed toegerust zijnde voor de zorg voor den kolonialen landbouw, de belangen van de inlandsche cultures met opzet verwaarloosde en daarentegen aan de cultunr van producten bestemd voor de Europeesche markt, met Europeesch kapitaal gedreven, al zijn aandacht wijdde. Dit is geheel en al een dwaling, want, gelijk de heer Pijnacker Hordijk te recht heeft gezegd, al de proefstations opgericht in het belang van de Europeesche cultures, zijn tot stand gebracht door particulieren met particulier kapitaal, en alleen door het ontstaan van deze particuliere proefstations werd het den plantentuin gaandeweg mogelijk tot op zekere hoogte werkzaam te zijn in het belang van den kolonialen landbouw.

De geachte afgevaardigde is weer teruggekomen op de vraag waar dan de oorsprong ligt van het denkbeeld tot oprichting van het departement. En indien dat denkbeeld oorspronkelijk van den Gouverneur-Generaal is uitgegaan, zegt hij, dan heb ik de gave van gedachtenlezen gehad.

De Gouverneur-Generaal heeft in April 1902 geschreven, dat het denkbeeld daarvan bij hem was opgekomen en dat bij daaromtrent het advies van den directeur van den plantentuin had ingewonnen en van dien directeur een schema had ontvangen.

In het voorjaar van 1902 was dus deze zaak al sedert eenigen tijd in voorbereiding in Indië en het is dus ook zonder dat men de gave van gedachtelezen heeft, zeer wel mogelijk, dat de heer van Kol daaromtrent het een of ander heeft vernomen.

Verder betreurt de geachte afgevaardigde het dat de pers niet in de gelegenheid is geweest zich omtrent deze zaak nit te spreken. Ik heb het altijd als een van de voordeelen van de regeling van Indische zaken bij de wet beschouwd, tegenover de groote nadeelen die daaraan verbonden zijn, dat de pers daardoor de gelegenheid heeft zich te doen hooren.

En ten opzichte van dit wetsontwerp heeft daartoe niet alleen de gelegenheid bestaan, maar heeft de pers ook in zeer ruime mate daarvan gebruik gemaakt; niet alleen in Indië maar ook hier.

De geachte afgevaardigde heeft mij gevraagd welke adviezen zijn ingewonnen en welke adviezen in mijn bezit zijn. Dit zijn de adviezen van den directeur van binnenlandsch bestuur, van den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid en van

den Raad van Nederlandsch-Indië. Ik herhaal dat ik niet weet of de adviezen van de personen die door den geachten afgevaardigde zijn genoemd, gevraagd zijn, maar ik doe opnieuw opmerken, dat daarvoor ook geen aanleiding bestond, omdat hun taak en de organisatie van hun dienst absoluut dezelfde blijven of zij staan onder den directeur van het departement van landbouw of onder den directeur van binnenlandsch bestuur.

De geachte afgevaardigde vroeg nog waarom niet eerder proeven zijn genomen in het belang van den inlandschen landbouw, dan had men van de resultaten nu reeds gebruik kunnen maken.

Moet ik daarop antwoorden, dan kan ik slechts zeggen: omdat er niet bestond een departement van landbouw. Ware er vroeger geweest een technisch behoorlijk ingerichte organisatie, die naar haar instructie de belangen van den inlandschen landbouw had te behartigen gehad, dan ware men thans reeds belangrijk verder gevorderd op den weg dien de geachte afgevaardigde den juisten acht.

De groote zaak welke den geachten afgevaardigde en de voorstanders van dit ontwerp scheidt, is de vraag: of inderdaad van technische verbetering van het bedrijf nut te verwachten is, zonder dat een grooter bedrijfszelfstandigheid aan den landbouw verzekerd is dan hij thans bezit. De geachte afgevaardigde zegt: gij kunt dit niet verwachten; de voorstanders zeggen: wij kunnen dit wel. Ik heb den geachten afgevaardigde gevraagd, zijn twijfel met feiten en bewijzen te staven, doch hij heeft dat ook in zijn tweeden termijn niet gedaan.

Waar nu de geachte afgevaardigde zegt, dat de inlander geen geld heeft om meststoffen aan te wenden, werktuigen aan te schaffen, en beter ploegvee te gebruiken, zou ik vooreerst willen vragen: is dan alleen hetgeen geld kost van waarde voor den inlandschen landbouw? Kan de inlander geen partij trekken van middelen tot bekamping van ziekten, van voorlichting tot betere plant- en oogstwijzen en van andere dergelijke zaken, al kost dit alles geen geld?

Maar bovendien, de uitspraak, dat de inlander geen geld heeft om zijn cultuur te verbeteren is in haar algemeenheid onjuist en niet te bewijzen. Zooeven nog zijn mij in handen gesteld een paar verslagen van de Semarang—Cheribon stoomtrammaatschappij en van de Internationale crediet- en handelsvereeniging Rotterdam, waarin met cijfers wordt aangetoond, dat wel degelijk geld bij de inlandsche bevolking beschikbaar is, wanneer niet de oogst aanhoudend tegenvalt.

En eindelijk wijs ik er op, dat juist onkostbare verbeteringen van de cultuur den inlander de middelen zullen verschaffen om de techniek van zijn bedrijf te verbeteren door toepassing van hetgeen hij thans nog niet kan bekostigen.

De redenen waarom de sociaal-oeconomische en technische zijden van de vraag niet in één departement zijn vereenigd, heb ik reeds in eersten termijn uiteengezet. De geachte afgevaardigde heeft zich thans beroepen op het voorbeeld van Japan en daaruit afgeleid, dat ook wij heil zullen moeten zoeken in beperking van de rechten van den Staat op den grond. Ik weet niet of de vooruitgang van den landbouw in Japan daaraan te wijten is en, zoo ja, of de bemoeienis van den souverein met den bodem ook daar van zoo nuttigen aard was als bij ons in Indië. De toestand van het grondbezit op Java is overigens belangrijk verbeterd in de laatste dertig jaren. Leverde het onderzoek van 1869 de uitkomst op, dat, zooals de heer van Braam het uitdrukte, ongeveer de helft van de gronden in dessa-sleur was gekluisterd, de laatste cijfers dienaangaande wijzen uit, dat niet meer dan één vijfde van de gronden communaal met wisselende aandeelen bezeten wordt. De zekerheid dus dat de vruchten van hetgeen aan den grond wordt ten koste gelegd, ook ten goede zullen komen aan hem, die daarvan kosten en arbeid heeft gedragen, is zeer belangrijk vermeerderd.

Evenzeer blijkt van grooten vooruitgang, wanneer wij ons rekenschap geven van de zeer belangrijke daling van de gepresteerde heerendiensten en ook van de gemeentelijke diensten, van de groote vermeerdering van vrijheid, zoowel wat de diensten als de beschikking over gronden aangaat, die het gevolg was van de opheffing van de gouvernements-suikercultuur, als men nagaat de vermindering van druk van de koffiecultuur, de reeds ten deele in werking gebrachte betere regeling der landrente en velerlei andere maatregelen betreffende den oeconomischen toestand der bevolking. Maar hoe dit zij, het blijft ten slotte een vraag tusschen den geachten afgevaardigde en mij, van ja en neen, een vraag die door mij zeer beslist bevestigend beantwoord wordt, nl. of de bedrijfszelfstandigheid van den inlandschen landbouwer hem niet in staat stelt gebruik te maken van de lessen die hem gegeven kunnen worden tot verbetering van de techniek van zijn bedrijf. Dat daarbij geen rechtstreeksche dwang moet worden uitgeoefend, — de geachte afgevaardigde uit Amsterdam heeft er reeds op gewezen — ligt ook in de bedoeling van professor Treub.

De geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft mij de vraag gesteld: waarom kan niet precies hetzelfde bereikt worden wat gij wilt, indien de heer Treub als chef van de organisatie die gij u denkt, niet wordt directeur van een departement van landbouw, maar directeur-generaal van een afdeeling landbouw? Die vraag beantwoordt zich zelf. Natuurlijk kan dan hetzelfde bereikt worden, mits dan de departementschef niet in de zaken van landbouw ingrijpt. Maar welk belang ter wereld kan vorderen dat het hoofd van zulk een deskundige organisatie gesteld wordt onder een niet-deskundigen directeur en dus niet wordt de rechtstreeksche voorlichter van de Regeering?

Uit hetgeen de geachte afgevaardigde heeft opgemerkt omtrent de demonstratievelden blijkt, dat hetgeen geschiedt tot bevordering van den inlandschen landbouw niet in de eerste plaats lijdt aan gebrek aan geld, maar aan gebrek aan geschikt personeel. En daarom wees ik in mijn eersten termijn met eenigen nadruk op den goeden, practischen blik van professor Treub, blijkende uit hetgeen hij gedaan heeft in het belang van de bevordering van tuinbouw- en landbouwonderwijs.

De geachte afgevaardigde vroeg eindelijk: welke verhouding zal er zijn tusschen het nieuwe departement en de irrigatie? De bedoeling is natuurlijk, dat de groote irrigatiewerken zullen worden uitgevoerd door ingenieurs en hun personeel, maar dat geen irrigatiewerken zullen worden ter hand genomen zonder dat het landbouwdepartement het nut van die irrigatiewerken uit landbouwkundig oogpunt zal hebben bezien. Zooals overigens blijkt uit de overbrenging van de gelden die zijn uitgetrokken voor de traktementen van het personeel van waterleidingen, sluizen, dammen, enz. naar het departement van landbouw, is het de bedoeling om het thans onder het departement van binnenlandsch bestuur ressorteerend toezicht op de irrigatie over te brengen naar het departement van landbouw.

Ik meen hiermede te hebben beantwoord hetgeen door den geachten afgevaardigde in tweeden termijn is in het midden gebracht.

De heer **van Kol**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik had een paar zaken vergeten naar aanleiding van de opmerkingen van den Minister. Wat de behartiging der landbouwbelangen op de Engelsche Antillen betreft, herinner ik er aan dat het „agricultural department" geheel iets anders is dan wat het hier geldt en wij dit niet met ons Indisch departement van landbouw kunnen vergelijken.

En in Amerika hebben wij juist datgene wat mijn bedoeling is ook voor onze kolonie door te voeren, niet zoo dadelijk, maar in de toekomst, wanneer het terrein is voorbereid en de toestanden rijp zijn geworden, namelijk het brengen van alles wat den landbouw en de nijverheid betreft in één hand. Voorloopig echter acht ik een landbouwafdeeling voldoende, in afwachting dat door een reorganisatie van alle departementen in Nederlandsch-Indië iets soortgelijks als in Noord-Amerika kan worden verkregen.

Het departement „van landbouw en handel", wat daar in 1902 is opgericht omvat visscherij, fabriekswezen, scheepvaart, handel, arbeid, immigratie, en is ingericht ongeveer op de wijze als door mij op bladz. 3 van het Voorloopig Verslag is aangegeven. In 1901 werd echter alleen voor het landbouwdepartement, dat toen nog een kleiner omvang had, uitgegeven het enorme bedrag van f 13 750 000.

Dit in antwoord aan den Minister, daar ik onwillekeurig verzuimd had, in te gaan op enkele zijner opmerkingen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 70 tegen 10 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Mees, Fock, Friesen, van Vlijmen, de Vries, Bijleveld, van der Borch van Verwolde, Brants, Arts, Pijnacker Hordijk, van de Velde, Sluis, Passtoors, Verhey, Krap, Hennequin, van Veen, van Wijnbergen, van Vliet, de Savornin Lohman, Fruytier, van Sasse van Ysselt, Duymaer van Twist, Michiels van Verduynen, van Dedem, van der Vlugt, van den Berch van Heemstede, Drucker, van Limburg Stirum, Roessingh, Pompe van Meerdervoort, van Wassenaer van Catwijck, van Nispen tot Sevenaer, de Klerk, van Styrum, de Ridder, Tydeman, den Tex, Nolting, Ketelaar, Marchant, Schokking, Lucasse, Hubrecht, Travaglino, de Ram, de Visser, Aalberse, Willinge, van Raalte, Staalman, van Löben Sels, Goekoop, Okma, Brummelkamp, Goeman Borgesius, van Wichen, Janssen, Beckers, Merckelbach, Cremer, van Heemstra, Raymakers, van Bylandt, Bolsius, van Asch van Wijck, Talma, van Alphen, Zijlma en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren ter Laan, van der Zwaag, Röell, van Kol, Melchers, Schaper, Troelstra, Hugenholtz, Ferf en Helsdingen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Ik heb de eer voor te stellen aan de orde onzer werkzaamheden toe te voegen:

de volgende wetsontwerpen:

in beheer en onderhoud nemen van een gedeelte boord met jaagpad van het Groot Noordhollandsch Kanaal bij het Rijk (**177**);

toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van een spoorweg van Lichtenvoorde—Groenlo naar Zeddam (**168**);

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Middelharnis, noodig voor den aanleg van eene haven c. a. aldaar, ten behoeve van eene stoombootveerverbinding tusschen Hellevoetsluis en Middelharnis, in verband met den ontworpen spoorweg op de eilanden in Zuidholland,

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Stellendam, noodig voor het maken van eene aanlegplaats c. a. in den mond der haven van Stellendam, ten behoeve van eene stoomboot-veerverbinding Hellevoetsluis—Goeree—Overflakkee, in verband met den ontworpen spoorweg op de eilanden in Zuidholland (**178**);

conclusie van het verslag omtrent de inlichtingen op de adressen van de directie der Zuid- en Noordhollandsche Stoomvaartmaatschappij te Rotterdam e. a. in zake de tolheffing door het heemraadschap van den Amstel en Nieuwer-Amstel (**76**);

het wetsontwerp tot verhooging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**167**);

conclusie van het verslag omtrent de inlichtingen op het adres van den gepensionneerden sergeant der mariniers J. T. C. Peschke, te 's Gravenhage, houdende verzoek om verhooging van zijn pensioen (**46**);

het wetsontwerp tot nadere wijziging en aanvulling der wet van 18 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 109), tot regeling der pensioenen van de mindere geëmployeerden enz., op daggeld werkzaam bij de inrichtingen van 's Rijks zee- en landmacht (**112**);

conclusie van het verslag omtrent den brief van den Minister van Oorlog, betreffende een nader geneeskundig onderzoek van den gewezen tijdelijk gepensionneerden soldaat W. Bergsma (**101**);

de wetsontwerpen:

bepalingen omtrent bevloeiingen (**24**);

verbetering van de rivieren de Schipbeek en de Regge (**118**);

verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor de verbetering van de rivier de Vecht in Overijssel, in de gemeenten Stad-Hardenberg, Ambt-Hardenberg en Gramsbergen (**172**);

nadere wijziging der wet van 27 April 1884 (*Staatsblad* n°. 96) tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen en van artikel 26 der wet van 28 Juni 1854 (*Staatsblad* n°. 100) tot regeling van het armbestuur (**71**);

verhooging en wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**145**);

afwijking van den regel omtrent plaatselijke belastingen, gesteld bij artikel 254, eerste lid, der Gemeentewet, ten behoeve van de gemeenten Alkmaar, Hoorn en Purmerend (**170**);

bekrachtiging eener overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij, ter vervanging van die bekrachtigd bij de wet van 6 December 1898 (*Staatsblad* n°. 261) (**174**);

conclusie van het verslag omtrent de inlichtingen op het adres van J. K. J. Chambry, arts, te Batavia, betrekkelijk het besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië van 20 November 1901, tot tijdelijke intrekking van adressant's akte van toelating tot uitoefening der genees-, heel- en verloskundige praktijk (**78**);

en daarop te doen volgen:

de interpellatie van den heer Fock omtrent de zalmvisscherij;

de interpellatie van den heer Passtoors omtrent de pont te Velsen.

Daartoe wordt besloten.

Verder heb ik de eer mede te deelen, dat, krachtens besluit van de Centrale Afdeeling, alsnog in de afdeelingen onderzocht zullen worden en wel a. s. Dinsdag des voormiddags te elf uren, de volgende wetsontwerpen van zeer eenvoudigen aard, die wellicht alle zullen kunnen worden afgedaan vóór de Kamer op reces gaat:

beschikbaarstelling van gelden, wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen, voor den dienst van 1904 (**180**);

verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**181**);

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**182**);

wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**183**);

goedkeuring van het op 12 Februari 1904 te Kopenhagen tusschen Nederland en Denemarken gesloten algemeen arbitrageverdrag en voorbehoud der bevoegdheid om de in artikel 2 van dat verdrag bedoelde overeenkomsten te sluiten (**185**);

naturalisatie van A. W. Goekes en zeven anderen (**186**);

naturalisatie van K. Ph. Eggen en acht anderen (**187**);

regeling aangaande den voor pensioen geldigen diensttijd van personeel der zeemacht, belast met de bewaking van gebouwen van het Nederlandsche gezantschap en Nederlandsche consulaten in China (**190**);

wijziging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**192**);

wijziging van het IVde hoofdstuk der begrooting van Staatsuitgaven voor 1903 (**193**) en

de raming der voor de Kamer benoodigde uitgaven voor het dienstjaar 1904 (**188**).

Na afloop van de aan de orde gestelde wetsontwerpen zal er nog een afdeelingsonderzoek plaats hebben. Door de Kamer is vroeger besloten dat nog zullen worden onderzocht de voorstellen tot herziening der Grondwet, door leden der Kamer ingediend.

Tevens zijn er verschillende wetsontwerpen die nog niet in de afdeelingen zijn onderzocht, namelijk:

wijziging van de Gemeentewet met de daarbij behoorende regeling van de zekerheidstelling door gemeente-ambtenaren;

bepalingen ter bescherming van den arbeid;

vaststelling eener nieuwe Tariefwet;

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904, uitgaven voor het zoogenaamde Technicum.

Nu moet ik opmerken, dat het op dit oogenblik niet doenlijk is door de Centrale Afdeeling daaromtrent een beslissing te doen nemen, omdat den 19den Juni de afdeelingen opnieuw moeten worden geformeerd en derhalve de nieuwe Centrale Afdeeling zal te bepalen hebben, of, en zoo ja, welke dezer wetsontwerpen in de afdeelingen zullen worden onderzocht. Er is echter wel reeds hierover gesproken door de tegenwoordige Centrale Afdeeling en dezen was van gevoelen, dat er bezwaar bestond om de wijziging der Gemeentewet en het zoogenaamde „Technicum" te behandelen, wat het laatste wetsontwerp betreft, omdat dit gewichtig ontwerp eerst de vorige maand is ingediend en ons bereikte, terwijl wij midden in andere werkzaamheden zaten, die een goed deel van den tijd der leden vorderde. Tevens was men van gevoelen, dat dat wetsontwerp wellicht beter zou kunnen behandeld worden tijdens de begrooting.

Dan blijven over de wetsontwerpen, houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid en houdende vaststelling eener nieuwe Tariefwet. Ik kan ten aanzien van die wetsontwerpen namens de Centrale Afdeeling geen voorstel doen, maar ik kan wel mededeelen, dat, terwijl men in de Centrale Afdeeling algemeen van gevoelen was, dat niet beide wetsontwerpen thans zullen onderzocht kunnen worden, de meeningen verdeeld waren over de vraag, welke dier beide ontwerpen het eerst onderzocht diende te worden. Een beslissing dienaangaande zal eerst door de nieuwe Centrale Afdeeling kunnen genomen worden na de volgende week.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de door u gedane mededeelingen zij het mij veroorloofd een enkele opmerking te maken. Ik vind onder de wetsontwerpen, die ter behandeling in de afdeelingen op aanstaanden Dinsdag aan de orde zijn gesteld, niet de wetsontwerpen tot wijziging der Grondwet. Ik moet zeggen, dat mij dat leed doet, te meer omdat den 19den Juni nieuwe afdeelingen zullen moeten worden gekozen en dus de tegenwoordige Centrale Afdeeling geen bepaald besluit meent te kunnen nemen. Het komt mij voor, dat het noodig is, dat eindelijk eens gebeurt, wat reeds zoo herhaalde malen in de Kamer is toegezegd, dat die wetontwerpen tot wijziging der Grondwet in behandeling worden genomen.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker opmerken, dat er bij hem een misverstand bestaat. De vraag of en wanneer de bedoelde wetsontwerpen in de afdeelingen zullen worden onderzocht, zal niet meer beslist behoeven te worden door de nieuwe Centrale Afdeeling, want ik heb medegedeeld, dat krachtens een reeds genomen besluit van de Kamer, die wetsontwerpen in behandeling zullen komen, nadat de wetsontwerpen, die thans aan de orde zijn, in openbare zitting zullen zijn behandeld. Ik heb alleen voorgesteld de kleinere wetsontwerpen aanstaanden Dinsdag in de afdeelingen te behandelen, in de hoop die nog te kunnen afdoen.

De heer **Troelstra**: Dan is mijn bezwaar te dien opzichte opgeheven. Bovendien hebben wij van u gehoord, dat het zal afhangen van een later te nemen besluit, of wij nog een van de beide belangrijke wetten, de Arbeidswet en de Tariefwet, en, zoo ja, welke in de afdeelingen zullen behandelen. Dat is voor de Kamer een lastig geval, dat daaromtrent op dit oogenblik nog niets bekend is. Wij hebben zeer drukke werkzaamheden achter den rug, want de behandeling van de Drankwet met de zee van amendementen en de telkens aangeboden Nota's van Wijziging hebben de leden der Kamer verplicht, behalve in de openbare zitting, geregeld samen te komen om de telkens weer ingediende wijzigingen te bestudeeren en daarom hebben wij in den afgeloopen tijd bitter weinig tijd gehad voor de voorbereiding van Arbeidswet en Tariefwet. Als wij nu op dit oogenblik, nu ik geloof dat de behandeling der Drankwet ons meer tijd zal laten dan in de afgeloopen weken het geval was, maar wisten, waarvoor dien tijd te gebruiken, Arbeidswet of Tariefwet. Het is in het belang van alle partijen van de Kamer en ook van de Regeering, dat die beide hoogst belangrijke wetten met den noodigen ernst en na voldoende voorbereiding in de afdeelingen worden behandeld. Wat het resultaat is, wanneer ingrijpende wetsontwerpen overhaast in de afdeelingen moeten worden afgedaan, hebben wij gezien bij de Drankwet, en ik zou het bijzonder treurig vinden, wanneer een dergelijke behandeling van die beide wetten op gemis van afdoende voorbereiding zou afstuiten. Daarom doet het mij bijzonder leed, dat wij nu niet weten voor welke wet wij ons nu moeten gaan voorbereiden. Beide wetten zijn zoo omvangrijk, dat het moeilijk gaat om beide in korten tijd gereed te maken. Daarom zou ik u willen vragen, of er mogelijkheid bestaat, dat wij hieromtrent binnen enkele dagen een nader besluit nemen.

De **Voorzitter**: Ik zie geen mogelijkheid om deze moeilijkheid op te lossen, tenzij de Kamer buiten de Centrale Sectie om een besluit neemt, welke van beide wetten zal worden behandeld. De tegenwoordige Centrale Sectie kan geen besluit nemen en de volgende is er nog niet en haar beslissing zal dan ook, zooals te recht is opgemerkt, nog eenigen tijd op zich laten wachten. Er schiet dus niet anders over, dan dat de Kamer zelf beslist. Dit behoeft niet op dit oogenblik te geschieden; het kan ook morgen of op een anderen dag geschieden, omdat de leden wellicht nog zullen verlangen die zaak nader met elkander te bespreken.

De heer **Troelstra**: Als u morgen weder de regeling der werkzaamheden aan de orde zoudt willen stellen, zou er misschien gelegenheid zijn voor de Kamer om tot een conclusie te komen.

De **Voorzitter**: Dan stel ik voor dit te beslissen morgen na de pauze; ik geloof, dat dit het meest geschikte oogenblik is.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De beraadslaging wordt voortgezet over het in ART. XXX voorkomende art. 16, 7°., luidende:

„7°. hij, die in eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, of in eene localiteit, die gelijkvloers of op dezelfde verdieping is gelegen en met zoodanige localiteit binnen's huis gemeenschap heeft, sterken drank aanwezig heeft;"

en de daarop voorgestelde amendementen:

1°. van den heer de Klerk, strekkende om te doen vervallen de woorden: „of in eene localiteit, die gelijkvloers of op dezelfde verdieping is gelegen en met zoodanige localiteit binnen's huis gemeenschap heeft;";

2°. van den heer de Savornin Lohman, strekkende om de bepaling aldus te lezen: „hij, die in eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, sterken drank aanwezig heeft of in eene localiteit, die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft, sterken drank in voorraad heeft;".

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn thans twee amendementen aanhangig op sub 7, een van den heer de Klerk, en een van den heer de Savornin Lohman. Het is ontegenzeggelijk, dat het amendement van den heer de Savornin Lohman een verbetering is, vergeleken bij de bepaling, zooals die door de Regeering wordt voorgesteld, maar of die verbetering groot

is, waag ik te betwijfelen. De heer Talma heeft gisteren gezegd, dat hij op dat oogenblik niet kon inzien dat er eigenlijk verschil was tusschen de bepaling van de Regeering en die voorgesteld door den heer de Savornin Lohman. Wanneer men echter diens voorstel nader beziet, dan blijkt in de eerste plaats, dat de heer Lohman de localiteit die door de Regeering beperkt werd tot de localiteiten gelijkvloers, eigenlijk weder tot het geheele huis heeft overgebracht; in het amendement van den heer Lohman leest men toch: „of in eene localiteit, die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft"; de Regeering spreekt alleen van localiteiten gelijkvloers of op dezelfde verdieping.

Verder wijzigt de heer Lohman het aanwezig zijn in het „in voorraad" hebben van sterken drank.

Gisteren heeft die geachte spreker bij de toelichting gezegd, dat die uitdrukking voldoende in zich sluit dat het een vrij aanzienlijke hoeveelheid moet zijn.

Wanneer dit zoo was, zou men er nog genoegen mede kunnen nemen; maar ik maak er der Kamer opmerkzaam op, dat, toen ik gisteren bij punt 1 den Minister van Justitie mijn bezwaren mededeelde ten aanzien van den verkoop van sterken drank in het klein op vaartuigen op de rivieren, de Minister geantwoord heeft, dat mijn bezwaar niet behoefde te wegen, omdat het in voorraad hebben, zou bedoelen elke hoeveelheid, hoe gering ook.

Men zou nu in hetzelfde artikel verschillende uitleggingen noodig hebben van den Minister van Justitie en van den heer Lohman van dezelfde uitdrukkingen, en dat zal toch moeilijk gaan.

Het komt mij daarom voor dat het amendement van den heer de Klerk meer aanbeveling verdient; het komt overeen met de formuleering, welke ik gisteren reeds aangegeven had en het is slechts een toevallige omstandigheid dat het niet door mij, maar door den heer de Klerk werd voorgesteld.

Ik meen dat, wanneer de strafbepaling beperkt wordt tot hetgeen in zijn amendement voorgesteld wordt, men voldoende gevrijwaard zal zijn, en dat wij redelijkerwijze ook niet verder mogen gaan.

Het is reeds elders opgemerkt dat de Regeering aanvankelijk dezelfde bepaling had voorgesteld als nu door het amendement wordt weergegeven. In de wijziging van 31 Mei is door de Regeering de bijvoeging aangebracht, waarvan thans sprake is, een wijziging die 6 Juni weder door een andere is gevolgd, zonder dat daarvoor eenig bepaald argument aangevoerd is, dan alleen dat die bepaling de goede naleving der wet beter bevorderen zou.

Mij komt het voor, dat de bevoegdheid, in art. 25 aan ambtenaren en politie gegeven, zoodanig verruimd is, dat bij aanneming van het amendement van den heer de Klerk het niet kunnen waken tegen ontduiking der wet niet te vreezen zou zijn.

Art. 25 van het wetsontwerp, 3de lid, zegt:

„De voormelde ambtenaren benevens de inspecteurs en adjunct-inspecteurs, bedoeld in art. 15*p*, hebben te allen tijde vrijen toegang tot alle localiteiten, waar verkoop van sterken drank in het klein of van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank, of alcoholvrijen drank voor gebruik ter plaatse van verkoop plaats vindt, of waar redelijkerwijze vermoed kan worden, dat die verkoop plaats vindt. Zij hebben mede vrijen toegang tot alle localiteiten en aanhoorigheden van localiteiten, waar redelijkerwijze vermoed kan worden, dat overtreding van eenige bepaling dezer wet plaats vindt."

In de vigeerende wet wordt in art. 25 alleen gesproken van „toegang tot alle localiteiten waar sterke drank in het klein wordt verkocht", zoodat de uitbreiding, die in dit artikel aan de bevoegdheden van de politie en aan de ambtenaren belast met de zorg voor de naleving der wet, wordt gegeven, waarlijk vrij groot is.

Het is waar, dat de bevoegdheden in het vierde lid van art. 25 eenigszins beperkt worden, omdat daar wordt gezegd, dat die localiteit, wanneer die tevens een woning is of alleen door een woning toegankelijk, niet tegen den wil van den bewoner kan worden betreden dan op schriftelijken last van den burgemeester, maar het komt mij voor, dat wanneer werkelijk redelijkerwijs de ambtenaren vermoeden kunnen, dat de wet niet wordt nageleefd, de burgemeester dien schriftelijken last wel niet zal weigeren. In elk geval zal de gegeven bevoegdheid ook preventieve werking hebben en daardoor mede tegen clandestienen verkoop worden gewaakt.

Het komt mij dus voor, dat het amendement van den heer de Savornin Lohman wel een kleine verbetering bevat, maar dat dat van de heer de Klerk meer aanbeveling verdient.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats doe ik opmerken, dat in den afdruk van 7°., zooals dat nu luidt volgens het Regeeringsvoorstel, een kleine fout is ingeslopen, doordat de door de Regeering gister ingevoegde woorden op een verkeerde plaats zijn terechtgekomen. 7°. moet dus niet gelezen worden, zooals het nu daar staat, maar als volgt: „hij, die in eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend of in een localiteit, die met zoodanige localiteit gelijkvloers of op dezelfde verdieping is gelegen en binnenshuis gemeenschap heeft, sterken drank aanwezig heeft". De verandering wijzigt natuurlijk aan de strekking van de bepaling niets en is van zuiver redactioneelen aard.

Ten opzichte van het amendement van den heer de Klerk moet ik, ook na den heer Verhey te hebben gehoord, persisteeren bij hetgeen ik gisteren heb gezegd.

Inderdaad vergist zich de heer Verhey, wanneer hij uit art. 25 een afdoend argument wil halen om te betoogen, dat hetgeen hier wordt voorgesteld, overbodig zou zijn. De bevoegdheden van de politie worden in art. 25, gelijk ik reeds opmerkte, zeer zeker wel aanmerkelijk uitgebreid, maar zij worden toch ook voor een groot deel slechts beter omschreven dan dit in de oude wet geschied is. Hetgeen de geachte afgevaardigde b. v. heeft aangehaald uit het derde lid van art. 25, waar sprake is van den vrijen toegang der politie-ambtenaren, ten bewijze van de uitbreiding van de bevoegdheid van de politie, voor het geval zij redelijkerwijze vermoedt, dat verkoop van sterken drank plaats heeft in strijd met de bepalingen der wet of dat eenige andere overtreding der wet wordt gepleegd, is veel meer een verduidelijking van hetgeen, volgens de jurisprudentie o. a. van den Hoogen Raad, thans reeds de oude wet inhoudt, dan een verruiming van bevoegdheid.

Waar nu echter daaromtrent toch altijd, ook na de bedoelde rechterlijke uitspraken, nog eenig dubium restte, heeft de Regeering door wijziging van de desbetreffende bepaling van art. 25 dezen twijfel voor het vervolg willen opheffen. Zeer zeker ligt in het tweede lid van art. 25, dat nieuw is voorgesteld, een verruiming van de bevoegdheid der politie, maar deze is op zich zelf allerminst voldoende om de bepaling van art. 16, 7°., die we thans bespreken, overbodig te maken.

Het amendement van den heer de Klerk kan dus — zooals ik zeide — door de Regeering niet worden aanvaard. Zij moet integendeel de aanneming daarvan aan de Kamer blijven ontraden.

Anders staat het met het amendement van den geachten afgevaardigde uit Goes. In het amendement van den heer de Savornin Lohman toch ligt in zeker opzicht, vergeleken met de lezing der Regeering, zelfs nog een kleine verscherping, in zooverre namelijk dat het verbod daarin niet is beperkt tot localiteiten met de localiteit, waarvoor verlof geldt, gelijkvloers of op dezelfde verdieping gelegen, terwijl in een ander opzicht daarin inderdaad een kleine verzwakking ligt, in zooverre namelijk dat het verbod nu niet treft het aanwezig hebben van sterken drank in localiteiten, die met de localiteit, waarvoor het verlof geldt, binnenshuis gemeenschap hebben, maar slechts het in voorraad hebben aldaar van sterken drank. Wanneer men nu de eene lezing weegt tegenover de andere, blijft naar het oordeel der Regeering de zaak vrijwel dezelfde en bestaat er dan ook bij haar tegen het amendement, zooals het door den geachten afgevaardigde is geformuleerd, niet alleen geen bezwaar, maar kan zij zelfs termen vinden om het over te nemen, hetgeen ik dan ook de eer heb bij deze te doen.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer de Savornin Lohman door de Regeering is overgenomen, maakt het verder geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Nog slechts een enkel woord tot den heer Minister van Justitie. De Minister heeft mij bij de behandeling van n°. 1, betreffende mijn toen ontwikkeld bezwaar omtrent het verschil in opvatting dat bestaan

kan omtrent de woorden „in voorraad hebben", geantwoord, dat het in voorraad hebben bedoelt tot zelfs de kleinste hoeveelheid en dat bezwaar dus kon wegvallen. Nu komen in het amendement van den heer Lohman eigenlijk precies dezelfde woorden voor. Daar staat toch ook „in voorraad hebben", al volgt er dan ook niet op „tot verkoop in het klein", zooals in sub 1 wel het geval was. Wanneer nu die woorden beteekenen zullen tot de kleinste hoeveelheid, dan wordt het amendement van den heer Lohman een verscherping van het regeeringsvoorstel, niet alleen op één punt, zooals de Minister dat aantoonde, maar over de strekking van het geheel. De goedkeuring van deze laatste wijziging wordt derhalve voor mij moeilijk, en dientengevolge moet ik de aanneming van het amendement van den heer de Klerk aanbevelenswaardig blijven achten.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de opmerkingen van den heer Verhey nog een enkel woord. De uitdrukking „in voorraad hebben" komt niet alleen hier voor, maar ook in andere bepalingen van de wet, zelfs in dit artikel. Wanneer de rechter moet oordeelen over „het aanwezig zijn", en het „in voorraad hebben", dan kan het niet twijfelachtig zijn, dat er voor het in voorraad hebben iets meer noodig is dan voor het aanwezig zijn. „Voorraad" kan niet toegelaten worden. De verlofhouder mag zich niet voorzien van een voorraad sterken drank, omdat men van hem mag onderstellen, dat hij daarmede een andere bedoeling heeft dan gebruik voor huishoudelijke doeleinden.

De rechter zal heel wel naar de omstandigheden kunnen beoordeelen, of iemand enkel voor huishoudelijk gebruik, sterken drank in zijn huis heeft. Het beoordeelen van de omstandigheid of men iets in voorraad heeft, dan wel voor dadelijk huiselijk gebruik zal niet vaak tot moeilijkheid aanleiding geven.

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Nu het amendement van den heer Lohman door de Regeering is overgenomen, moet er in mijn amendement een kleine wijziging plaats hebben; de strekking blijft echter geheel dezelfde. Het amendement zal dus nu luiden: „Hij die in eene localiteit waarvoor een verlof is verleend, sterken drank aanwezig heeft of de aanwezigheid van sterken drank toelaat."

De **Voorzitter**: Door den heer de Klerk is een wijziging gebracht in zijn amendement, zoodat dit nu strekt om 7°. te lezen: „hij die in een localiteit, waarvoor een verlof is verleend, sterken drank aanwezig heeft of de aanwezigheid van sterken drank toelaat."

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil naar aanleiding van hetgeen de heeren Verhey en de Savornin Lohman zooeven gezegd hebben, nog alleen dit verklaren, dat de bedoeling van de overneming van het amendement geen andere is geweest dan om nu ook in die localiteiten, waarvoor geen verlof is verleend, maar die met de localiteit, waarvoor het verlof is verleend, binnenshuis gemeenschap hebben, wel het aanwezig hebben van sterken drank toe te staan, maar te verbieden het aldaar in voorraad hebben van sterken drank. De bedoeling is dus straffeloos te houden het hebben van sterken drank aldaar voor — zooals ook de heer de Savornin Lohman zooeven zeide — *dadelijk* gebruik. Wat wordt verstaan door het in voorraad hebben zal de rechter in ieder bijzonder geval moeten uitmaken. De uitdrukking „in voorraad hebben" prejudicieert niet omtrent de hoeveelheid. Ook is in het algemeen geen grens aan te geven waarboven een hoeveelheid niet meer geacht kan worden aanwezig te zijn voor dadelijk gebruik. Alles hangt af van de omstandigheden in elk bijzonder geval.

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet gemakkelijk zoo telkens als er door de Regeering gewijzigd wordt, den gang der zaken te blijven volgen. Mijn amendement is daardoor nog niet goed geworden en moet nu luiden: „hij, die in eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, sterken drank aanwezig heeft".

De **Voorzitter**: Door den heer de Klerk wordt de laatste wijziging van zijn amendement teruggenomen; het strekt thans om 7°. te lezen: „hij die in eene localiteit, waarvoor een verlof is verleend, sterken drank aanwezig heeft."

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog even de Kamer in overweging te geven vóór dit amendement te stemmen. Ik doe dit, omdat er in het amendement een zeer juist beginsel ligt opgesloten en omdat — de heer Lohman houde mij dit ten goede — het amendement van dien geachten afgevaardigde, wat de Regeering nu heeft overgenomen, vierkant in strijd is met hetgeen hij zelf gisteren met zooveel ridderlijkheid en kracht heeft verdedigd. Ik heb mij inderdaad aangetrokken gevoeld gisteren, en ik wil niet ontkennen, dat mij dit meer overkomt, als hij zoo flink opkomt voor het recht, maar dat gevoel verdwijnt weer, als die geachte afgevaardigde, na met fierheid voor de vrijheid van den Nederlandschen burger te zijn opgekomen, even daarna hoorende, dat het niet goed is wat hij wil, het hoofd in den schoot legt en dan eindigt met te zeggen: ik ben het eens met de Regeering. Men houde het mij ten goede: als de heer Lohman rustig thuis zit in zijn studeerkamer en hij leest nog eens over wat hij gisteren met zulk een heftigheid heeft verdedigd, dan zal hij komen tot de conclusie: ik heb niet goed gehandeld door tegen het amendement-de Klerk te stemmen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Beraadslaging over 8°., luidende:

„hij, die in eene localiteit, waarvoor een verlof voor den verkoop uitsluitend van alcoholvrijen drank is verleend, gegisten drank in voorraad heeft:".

De **Voorzitter**: Ik merk op dat de tekst van 8°. in stuk n°. 60, dat wij als den officieelen tekst hebben aangenomen, niet is overeenkomstig stuk n°. 61. In stuk n°. 60 staat: „gegisten drank", in stuk n°. 61 „alcoholhoudenden drank, anderen dan sterke drank,". Ik geloof dat laatstgenoemde woorden de juiste zijn.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

Over 8°. wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over 9°., luidende:

„hij, die in een logement, waarvoor geene andere vergunning is verleend dan eene voor den verkoop alleen aan logeergasten, sterken drank in het klein verkoopt of in het klein te koop aanbiedt aan anderen dan hen, die naar redelijk inzicht als logeergasten in dat logement zijn te beschouwen;".

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals aan de Kamer bekend is, is beslist dat men voor een logement vergunning boven het maximum kan krijgen, onder voorwaarde dat men alleen sterken drank zal schenken aan logeergasten. Het spreekt vanzelf dat bij art. 16 nu een strafbepaling noodig is om te zorgen, dat in dergelijke logementen ook niet aan anderen dan logeergasten sterke drank zal worden geschonken. Daarvoor dient n°. 9°., dat thans in behandeling is.

Mijnheer de Voorzitter! Tegen hetgeen in n°. 9°. staat zal wel niemand op zich zelf bezwaar hebben. De vraag is alleen of wat hier bepaald wordt voldoende is dan wel of het moet aangevuld worden om het kwaad, dat men vreest, te voorkomen. Strafbaar zal alleen de vergunninghouder zijn, indien hij sterken drank *verkoopt* of *te koop aanbiedt* aan anderen dan logeergasten, maar juist de practijk heeft geleerd, dat het strafbaarstellen alleen van den verkoop onvoldoende is, want dat verkoop als zoodanig bijna nooit kan worden geconstateerd. Daarom is er ook reeds in de bestaande wet bijgevoegd: schenken, verstrekken en toedienen. Dat kan men dikwijls nog wel constateeren, maar niet dat er werkelijk verkoop heeft plaats gehad.

De quaestie waarom het hier gaat is niet van gewicht ontbloot. Wij hopen natuurlijk allen, dat de bepalingen die thans worden vastgesteld zooveel mogelijk den geheimen drankhandel

in gewone koffiehuizen en bierhuizen zullen beteugelen, maar wat zou dat alles baten, indien aan den eenen kant wel de clandestiene verkoop in gewone bier- en koffiehuizen beter wordt betengeld, maar daarentegen in nieuwe localiteiten met beperkte vergunning onder den naam van logementen, de clandestiene tapperij, bij gemis van voldoende strafbepalingen tegen misbruik, weer hoogtij zou kunnen gaan vieren.

Daarvoor ben ik bevreesd, indien men, in afwijking van andere bepalingen, zooals 4°., hier eenvoudig spreekt van verkoop of te koop aanbieden en *niet* van toedienen.

Op allerlei wijze kan dan clandestiene verkoop plaats hebben zonder dat van verkoop blijkt. Sommige logeergasten zullen bijv. zeggen: Gij kunt gerust verkoopen, maar wij zullen de betaling wel in orde maken. Maar in vele gevallen zal dergelijk kunstje in 't geheel niet noodig zijn. Als de logementhouder den verkoop ontkent, zal men hem meestal niet kunnen straffen.

Ik dacht dan ook eerst, dat er een vergissing was ingeslopen in dit nummer en dat enkele woorden waren uitgevallen, maar mij is gezegd, dat het gevaar, waarop ik wees, wel wordt erkend, maar dat men juist deze bepaling zoo beperkt heeft, omdat men in logementen eenige meerdere vrijheid wil laten om ook aan invités van logeergasten sterken drank te kunnen schenken en toedienen.

Gaat men dien weg op, dan schept men weer een nieuwe bron voor clandestienen drankhandel, en daarom zou ik den Minister wel in overweging willen geven, om in dit nummer een kleine wijziging aan te brengen door in te lasschen de woorden: *of toedient*. Ik geloof, dat het artikel door die wijziging zeer zal worden verbeterd.

!

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter, De bepaling, die de geachte afgevaardigde zooeven besprak is niet alleen een crux geweest nu voor ons, maar reeds indertijd voor onze voorgangers bij de eerste totstandkoming der wet. Het is speciaal bij deze bepaling zeer moeilijk om, wanneer men het eene doel wil bereiken, niet een ander mis te loopen.

Wanneer de geachte afgevaardigde wenscht dat de lezing, die hij voorstelt, in de wet wordt opgenomen, geef ik hem beleefdelijk in overweging, die lezing zelf voor te stellen.

De Regeering vindt daartoe harerzijds geen termen, o. a. ook op grond van het verband, dat er bestaat tusschen deze bepaling en die van het derde lid van dit artikel en 1°. van het eerste lid. Wanneer de geachte afgevaardigde het derde lid van dit artikel nog even overleest, zal hij zien, dat de aanvangswoorden van n°. 9°: „hij die" zóó moeten worden begrepen, dat daaronder verstaan wordt iedereen. Daaruit volgt, dat in logementen, die alleen een logementsvergunning hebben, niet alleen niet de logementhouder, maar niemand, ook niet de logeergast, sterken drank mag verkoopen aan wien ook. Uitgezonderd zijn alleen de werkelijke logeergasten. Aan deze mag de logementhouder verkoopen. In de voor het publiek toegankelijke localiteiten nu van het logement mag ingevolge 3°. van dit artikel de logementhouder ook wederom niet aan anderen dan logeergasten sterken drank schenken, toedienen of verstrekken en ingevolge 11°. ook niet toelaten, dat een ander zulks doet.

Wij hebben dus ten opzichte van de logementen in dezen samenhang wel degelijk een heel strenge beperking.

Wanneer men nu echter deze bepaling sub 9°. zoo zou gaan wijzigen, dat er ook „of toedient" bijgevoegd zou moeten worden, wat zou dan het geval zijn?

Dan zou, daar onder de woorden „hij, die" begrepen is iedereen, dus ook de logeergast, deze geen borrel mogen schenken op zijn eigen kamer aan degenen die aldaar bij hem zijn.

Dit was het bezwaar, dat de Regeering heeft weerhouden dergelijke bepaling op te nemen.

Moetende kiezen tusschen de lezing van den geachten afgevaardigde en haar eigen tegenwoordige lezing, geeft de Regeering aan de bepaling in haar tegenwoordigen vorm de voorkeur, ofschoon ze niet wil ontkennen, dat de mogelijkheid voor ontduiking daardoor wellicht niet geheel is weggenomen.

Het is der Regeering overigens voorgekomen dat misschien ook door administratieve maatregelen van gemeentebesturen of andere, op het stuk van de logementen, bijv. in den zin als de heer Verhey — bedrieg ik mij niet — onlangs aanprees, aan deze strafbepaling indirect wel eenige steun te verleenen zou zijn.

Wat hiervan zij, de Regeering vindt geen voldoende aanleiding om de door den geachten spreker aangegeven wijziging in het artikel op te nemen.

De heer **Goeman Borgesius**: De Minister zegt: als de geachte afgevaardigde uit Zutphen het artikel in den door hem gewenschten zin gewijzigd wil hebben, dan moet hij maar zelf een amendement voorstellen, want de Regeering wenscht geen wijziging aan te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn ervaring met betrekking tot amendementen, die een kleine verscherping beoogen, is, de Minister weet het zelf ook wel, niet gunstig. Als men daarbij niet de medewerking heeft van de Regeering en van de Commissie van Rapporteurs, dan worden al dergelijke amendementen met groote meerderheid verworpen. Geen wonder derhalve dat mijn lust om pogingen in dien geest te doen er niet grooter op is geworden.

Er is voor mij nog een andere reden, waarom ik niet zal voldoen aan de uitnoodiging der Regeering. Zij geeft aan n°. 3 van datzelfde artikel een zoodanige uitlegging, dat daardoor althans gedeeltelijk aan mijn bezwaar wordt te gemoet gekomen.

Heb ik de Regeering goed begrepen, dan legt zij n°. 3°. van dit artikel zoo uit, dat waar hier staat „hij, die in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor niet de *vereischte* vergunning is verleend, sterken drank schenkt, toedient of verkoopt", het woord „vereischte vergunning" in dien zin moet worden opgevat, dat een logementhouder, die in zijn voor het publiek toegankelijke localiteit sterken drank aan anderen dan logeergasten toedient, daardoor op grond van deze alinea reeds strafbaar is, omdat hij daarvoor de *vereischte* vergunning mist.

Ik voor mij had dit niet in die alinea gelezen, maar nu de Regeering zelf die interpretatie van het artikel geeft, nu is er voor mij te minder reden om een amendement voor te stellen op n°. 9°., want deed ik dit en werd het amendement verworpen, dan zou daaraan allicht de beteekenis worden gehecht, dat nu het toedienen van sterken drank aan anderen dan logeergasten niet strafbaar is.

Uit een oogpunt van tactiek zal ik mij derhalve bij de verklaring der Regeering nederleggen en geen amendement voorstellen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Over 10°. wordt geen beraadslaging gevoerd.

Beraadslaging over 11°., luidende:

„hij, die eene der handelingen, in de vorige nummers, met uitzondering van n°. 6, letter *c* en letter *d*, voor zooveel betreft het toelaten van drinken van sterken drank, omschreven, in zijne woning of zijne localiteiten toelaat, voor zooveel betreft die in de nrs. 5, 6, letter *a* en *b*, 7 en 8 omschreven, alleen voor zoover degene, die deze pleegt, een lid van zijn gezin of in zijnen dienst is;".

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de aangebrachte Regeeringswijziging mede te deelen en zegt: Door de wijziging der Regeering wordt van de bepaling van dit nummer uitgezonderd van alle nummers die hieraan voorafgaan „6, voor zoover betreft het daar bepaalde sub *c* en *d*". Dan wordt later in de lijst van vier nummers het cijfer 6 veranderd in: „6, letter *a* en *b*".

Nu laat ik geheel en al daar of niet, zooals ik wel vermoed, de tweede wijziging feitelijk verder strekt dan de bedoeling der Regeering. Er is reden tot twijfel wanneer men let op de bewoordingen van die verschillende letters. Maar ik zou de Regeering willen vragen of in ieder geval de tweede wijziging — om voor „6" te lezen: „6, letter *a* en *b*" — niet daarom overbodig is, omdat, wanneer hier eenvoudig blijft staan „6", n°. 6, letter *c* en *d* voor zoover uitgezonderd, reeds voldoende buiten de werking van dit nummer is gesteld.

Dan zou ik nog een andere regeling aan de Regeering in overweging willen geven, in verband met hetgeen gisteren gesproken is over het uitdragen. Ik zal nu natuurlijk de discussie

over de beteekenis van het woord „uitdragen" niet meer hervatten; ik geloof alleen, dat er bij de tweede lezing inderdaad alle aanleiding zal zijn om te zien of niet door een zuiverder formuleering is te vinden een zoodanige redactie van 5°., dat alle onzekerheid daaromtrent ophoudt. Maar hier wordt gezegd, dat hij gestraft wordt „die eene der handelingen, in de vorige nummers omschreven, in zijne woning of zijne localiteiten toelaat, voor zooveel betreft die in de nrs. 5, 6, 7 en 8 omschreven, alleen voor zoover degene, die deze pleegt, een lid van zijn gezin of in zijnen dienst is."

Nu heb ik gisteren al gewezen op het geval, dat iemand in een tapperij komt en zich daar jenever laat verschaffen in den vorm waarin die mag worden verstrekt, namelijk in een glas, die dan overschenkt in een flesch of een flesch in eens koopt, den gekochten drank uitdraagt en zoo die tapperij omzet in een slijterij. Door wegneming uit 11°. van het cijfer 5 is die heele zaak te verhelpen: dan mag de man niet alleen zelf niet uitdragen, maar ook niet toelaten dat een ander uitdraagt.

Ik geloof dus, dat ik de Regeering met eenigen aandrang mag verzoeken, vooral omdat in deze Kamer herhaaldelijk het genoemde als bezwaar tegen de geheele splitsing is te berde gebracht, om dat cijfer 5 hier te laten vervallen. Mocht de Regeering — ik heb het gisteren gevraagd en bemerkt, dat bij de Regeering een eenigzins andere opvatting van de beteekenis van 5 bestaat dan bij mij en vermoedelijk bij een groot deel der Kamer bestaat — mocht de Regeering er bezwaar tegen hebben om 5 weg te nemen, dan zou ik wel als amendement willen voorstellen om in het eerste lid onder 11°. te doen vervallen het cijfer 5.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De geachte spreker heeft mij twee vragen gedaan.

In de eerste plaats, of in n°. 11 van het eerste lid van dit artikel, zooals het is gewijzigd bij stuk 72, niet overbodig zijn de woorden: „en wordt voor „6" gelezen: „6, letter *a* en *b*". Na den geachten afgevaardigde gehoord te hebben, ben ik inderdaad van meening, dat die tweede toevoeging niet geheel noodig is. Ze schaadt wel niet, maar beslist noodzakelijk is ze ook niet. Vandaar dat ik geen bezwaar heb, op het verzoek van den geachten afgevaardigde, de woorden weder terug te nemen, zoodat in de Nota van Wijziging voorkomende op stuk 72, uit de wijziging van 11°. worden geschrapt de slotwoorden, waardoor dus in het artikel in plaats van „6, letter *a* en *b*", weder wordt gelezen „6".

Nu deed de geachte afgevaardigde nog een tweede vraag, namelijk of uit dat nummer 11°. niet behoort te worden gelicht het cijfer „5", welke vraag natuurlijk verband houdt met het door den geachten spreker reeds gister aangekondigde voornemen, om in het derde lid van dit artikel datzelfde cijfer 5 uit de tweede rubriek van artikelen aldaar genoemd, over te brengen naar de eerste rubriek. De toestand zou dan deze worden, dat een overtreder van 5°., onverschillig wie, niet alleen dan strafbaar zou zijn wanneer hij de handeling, daar omschreven, toeliet door een lid van zijn gezin of door iemand die in zijn dienst is, maar ook strafbaar was dan wanneer hij zulke handeling toeliet, onverschillig door wien ook. De handeling waarover het gaat in 5°, is niet zoozeer die waarover de geachte afgevaardigde sprak; het betreft daar niet zoozeer het inschenken van borrels, het overgieten daarvan in een flesch en het zich met deze verwijderen; immers, wie zoo iets als hoofd van het bedrijf doet of toelaat valt m. i. beslist onder de strafbepaling sub 1°., daar hij sterken drank verkoopt voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop, zonder daarvoor vergunning te hebben, zonder de *vereischte* vergunning dus; — maar het betreft veelmeer het zich verwijderen met een ingeschonken borrel naar een localiteit of een plaats waarvoor de tappersvergunning niet geldt. Nu is bij mij de vraag gerezen, of er werkelijk een voldoende aanleiding bestaat om ten opzichte van zoodanig feit het toelaten strafbaar te stellen, ook dan wanneer zoowel het toelaten als het feit zelf gebeurt door wien ook. Onder dien „wien ook" is bijv. ook begrepen de persoon voor wien de borrel is ingeschonken en die daarmede gaat naar een andere localiteit, waarvoor geen tappersvergunning is verleend.

Wanneer men de ratio nagaat voor deze bepaling, en andere daarmede analoge, dan is die deze, dat de persoon die de strafbare handeling toelaat, over dengene die de handeling pleegt, een zeker zeggenschap heeft. Van daar, dat „hij, die" in 5°, in verband met het derde lid van dit artikel, dan ook beteekent: het hoofd van het bedrijf of degene die hem vervangt. Zulke persoon toch heeft recht van spreken in de localiteit. Maar die persoon moet ook recht van spreken, zeggenschap, hebben over den persoon wien hij iets verbiedt. Bij personen over wie hij niets te zeggen heeft, kan voor hem van toelaten of verbieden moeilijk sprake zijn. Vandaar dat hij enkel, volgens de lezing der Regeering, dan strafbaar is, als hij iets in strijd met de wet toelaat aan iemand wien hij kan bevelen, d. w. z. aan de leden van zijn huisgezin of zijn bedienden.

Nu wil de geachte afgevaardigde in deze regeling wijziging brengen.

Maar dan vraag ik mij af, of het nu wel geheel concordeert met het begrip van zeggenschap, om dat nu ook toe te passen op zulk een persoon, voor wien een borrel is ingeschonken en die daarmede naar een localiteit zonder vergunning gaat of naar de straat? Wanneer kan de tapper geacht worden zoo iets toe te laten? Als hij het hem niet verbiedt? Als hij het hem niet verhindert, door bijv. de deur te sluiten? Wanneer het eerste reeds het geval zou zijn, welke kracht heeft dan het voorschrift voor den tapper die wil ontduiken? Volstrekt geene, mijns inziens. En wanneer toelaten in zulk geval gelijk staat met niet verhinderen, dan is toch inderdaad de strafbepaling te gestreng, tegenover iemand die over den klant niets te zeggen heeft en hem niet kan dwingen. Maar niet te streng is de bepaling in het ontwerp, zooals het nu luidt. Immers het hoofd van het bedrijf heeft voldoende zeggenschap over leden van zijn gezin en over personen die in zijn dienst zijn.

Ik heb nog een tweede bezwaar. Gaan wij, als de geachte spreker ook het cijfer 5 in het derde lid overbrengt naar de eerste rubriek en dus den bezoeker van een localiteit met vergunning, die het in 5°. omschreven feit pleegt, strafbaar stelt, niet een verkeerden weg op? Als wij een oogenblik verder zien, zou dan het inslaan van zulk een weg ten slotte er niet toe kunnen leiden, dat men bij voorbeeld ook strafbaar ging stellen het bezoeken van huizen van ontucht of het deelnemen in verboden loterijen en dergelijke, terwijl het er toch slechts om te doen is en moet zijn hen te straffen die dergelijke inrichtingen in het leven roepen en zulke gelegenheden openstellen en houden en geenszins de bezoekers en deelnemers. Ik geloof niet dat het aanbeveling zou verdienen dien weg op te gaan.

Dit zijn, Mijnheer de Voorzitter, de twee bezwaren, die ik voorshands heb tegen de door den geachten afgevaardigde aanbevolen lezing.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is wijziging gebracht in 11°., ten gevolge waarvan in den vijfden regel na „6" zullen vervallen de woorden „letter *a* en *b*".

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou op de twee opmerkingen van den Minister twee korte antwoorden willen geven. Wat het zeggenschap betreft, gevoel ik natuurlijk wel de kracht van dat argument, maar ik geloof, dat wij hier in een zeer speciale positie verkeeren. De man die verkoopt, waar de splitsing bestaat, en dat geval is alleen aan de orde, verkoopt feitelijk onder een zekere voorwaarde; hij heeft alleen verkregen vergunning voor den verkoop voor verbruik ter plaatse of vergunning voor den verkoop voor verbruik elders. Met andere woorden, iemand die komt in een tapperij of slijterij weet, dat hem daar niet anders kan worden verkocht, dan op voorwaarde dat hij koopt voor verbruik in de tapperij of voor verbruik buiten de slijterij. Daarom hebben tapper en slijter beiden een zeker zeggenschap over den man aan wien hij verkoopt, want hij kan zeggen: gij moogt het door u gekochte alleen op die plaats gebruiken, die aangewezen is in de voorwaarden die in den verkoop zelf ligt opgesloten. Want de verkoop heeft een speciaal karakter in een tapperij en een ander speciaal karakter in een slijterij. Daarom blijft er eenigszins verband tusschen den tapper en den slijter en den drank dien hij verkoopt, totdat die hetzij verbruikt, hetzij buiten zijn localiteit is gebracht.

Wanneer de Minister nu voorts zegt, dat wij hier gevaar loopen een verkeerd antecedent te stellen, moet ik verklaren,

dat ook ik dit principe van den Minister niet gaarne zou aantasten. Ik heb natuurlijk niet zoozeer de juridische overwegingen, die den Minister leiden, maar uit practische overwegingen meen ik, dat wij de naleving der wet beter verzekeren, wanneer wij zorgen, dat de getuigen die wij noodig hebben, ter constateering van overtreding, niet in verband met hetzelfde feit strafbaar worden. Daarom vind ook ik het in het algemeen juister alleen den man die het bedrijf uitoefent, te treffen. Maar staat de zaak hier niet eenigszins anders? Ieder gevoelt, dat wanneer de tapper anderen mag toelaten uit te dragen, het verbod om uit te dragen daardoor verbazend wordt verzwakt; wie al deze nummers, behalve 5, 6, 7, 8, die uitgezonderd zijn, overziet, bemerkt wel, dat ook de Regeering in verschillende gevallen het noodig heeft gerekend, het hoofd van het bedrijf ook strafbaar te stellen bij overtreding van een der bepalingen, omdat anders de bepaling niet voldoende werkt. Zoo geloof ik, dat hier ook moet gebeuren en ik meen dat de Minister bij deze zaak een beginsel op den voorgrond brengt, dat hier eigenlijk niet aan de orde is. Ik ben het volkomen met den Minister eens en heb op grond van het tweede argument door den Minister gebruikt, afgezien van mijn voornemen, om in het derde lid, 5 over te brengen van de tweede reeks cijfers naar de eerste. Maar hier blijft ten slotte altijd alleen de strafbare het bedrijfshoofd, dat toelaat dat anderen uitdragen. Daarom meen ik dat in ieder geval in n°. 11 zonder eenige schade voor de verschillende beginselen, die de Minister heeft uitgesproken en waarvan ik de wettigheid zeker erken, het cijfer 5 kan worden geschrapt. Ik doe daartoe dan ook het voorstel.

De **Voorzitter**: Door den heer Talma wordt een amendement voorgesteld, strekkende om uit 11°. te laten vervallen het cijfer „5".

Dit amendement wordt ondersteund door de heeren van Alphen, de Visser, Michiels van Verduynen, Kolkman en van den Berch van Heemstede, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Loeff**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet erkennen dat, na hetgeen de heer Talma heeft gezegd, het voornaamste van de beide door mij aangevoerde bezwaren is weggenomen, dat namelijk hetgeen ik in de tweede plaats heb aangevoerd. Ik meende tot dusver, met het oog op hetgeen de geachte afgevaardigde gister heeft te kennen gegeven, — maar de geachte spreker heeft mij thans beter geïnformeerd — dat hij verlangde dat ook het cijfer 5 zou moeten vervallen uit de tweede rubriek van cijfers in het met dit 11° correspondeerende derde lid van dit artikel en zou moeten worden overgebracht naar de eerste rubriek. Nu de geachte spreker zegt, dat dit niet het geval is, blijft dus steeds alleen strafbaar het hoofd van het bedrijf, of degeen die hem vervangt, die toelaat dat uitgedragen wordt, en wordt nimmer strafbaar de bezoeker zelf die uitdraagt. Thans blijft dus alleen nog slechts mijn eerste bezwaar. Dat eerste bezwaar intusschen, in verband met de omstandigheid, dat naar mijn meening in het door den geachten afgevaardigde besproken geval, 1°. voldoende voorziet, is door den geachten afgevaardigde niet zoo ontzenuwd, dat ik voldoende aanleiding vind om het amendement zonder meer over te nemen. Wel is mijn bedenking daartegen niet meer van overwegenden aard, zoodat ik, ofschoon ik het amendement niet overneem, gerust de beslissing daarover aan de Kamer kan overlaten.

De beraadslaging wordt gesloten.

Over het tweede en derde lid van onderart. 16 wordt geen beraadslaging gevoerd.

Het amendement van den heer de Klerk op 7°. wordt in stemming gebracht en met 56 tegen 21 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren ter Laan, van Veen, van Wijnbergen, van der Zwaag, van Vliet, de Savornin Lohman, van Sasse van Ysselt, Röell, van Kol, van Karnebeek, Michiels van Verduynen, van Dedem, van der Berch van Heemstede, Drucker, van Limburg Stirum, Kolkman, Pompe van Meerdervoort, Melchers, van Wassenaer van Catwijck, van Nispen tot Sevenaer, Schaper, Troelstra, Tydeman, Hugenholtz, Ketelaar, Marchant, Schokking, Travaglino, de Visser, Aalberse, van Raalte, van Löben Sels, Okma, Brummelkamp, Goeman Borgesius, Heemskerk, van Wichen, Janssen, Beckers, Merckelbach, Nolens, van Heemstra, Raymakers, van Bylandt, Bolsius, van Asch van Wijck, Talma, van Alphen, Friesen, de Vries, Bijleveld, van der Borch van Verwolde, Brants, Arts, Pijnacker Hordijck en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van de Velde, Passtoors, Verhey, Hennequin, van der Vlugt, van Idsinga, Roessingh, de Klerk, van Styrum, den Tex, Ferf, Nolting, Hubrecht, Willinge, van Gijn, Lieftinck, Cremer, Zijlma, Mees, Fock en van Foreest.

Het amendement van den heer Talma op 11°. wordt in stemming gebracht en met 41 tegen 38 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Arts, Passtoors, Verhey, Hennequin, van Wijnbergen, de Savornin Lohman, van Sasse van Ysselt, Röell, van Dedem, van den Berch van Heemstede, van Limburg Stirum, Roessingh, van Wassenaer van Catwijck, van Nispen tot Sevenaer, de Klerk, van Styrum, Tydeman, den Tex, Ferf, Nolting, Ketelaar, Hubrecht, Travaglino, de Ram, de Visser, Willinge, Heemskerk, van Gijn, Lieftinck, van Wichen, Janssen, Beckers, Merckelbach, Cremer, van Heemstra, Raymakers, van Bylandt, Zijlma, Mees, Fock en Friesen.

Voor hebben gestemd de heeren de Vries, Bijleveld, van der Borch van Verwolde, Brants, van Foreest, Pijnacker Hordijk, ter Laan, van de Velde, Sluis, van der Zwaag, van Vliet, Duymaer van Twist, van Kol, van Karnebeek, Michiels van Verduynen, van der Vlugt, van Idsinga, Drucker, Kolkman, Pompe van Meerdervoort, Melchers, Schaper, Troelstra, Hugenholtz, Marchant, Schokking, Aalberse, Helsdingen, van Raalte, van Löben Sels, Brummelkamp, Goeman Borgesius, Nolens, Bolsius, van Asch van Wijck, Talma, van Alphen en de Voorzitter.

Art. XXX wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. XXXI, luidende:

„Na art. 16 wordt een nieuw artikel ingevoegd, luidende:

„Artikel 16*a*. 1. Overtreding van een der voorschriften, gegeven in art. 15 *i*, *k*, eerste lid, *l*, eerste of tweede lid, *m*, *o*, eerste of vierde lid, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste vijf weken of geldboete van ten hoogste honderd vijftig gulden.

2. Verstrekken van sterken drank in het klein in strijd met art. 4*a* of met de bepalingen van eene plaatselijke verordening, als bedoeld in art. 4*a*, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie weken of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

3. Indien tijdens het plegen van eene overtreding, als bedoeld in het eerste en tweede lid van dit artikel, nog geen twee jaren zijn verloopen, sedert eene vroegere veroordeeling van den schuldige wegens die overtreding onherroepelijk is geworden of de opgelegde boete is betaald, wordt hij gestraft met hechtenis van ten hoogste twee maanden".

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd naar aanleiding van het eerste lid een korte opmerking te maken. Ik begin daarbij met een beroep te doen op uw lankmoedigheid, omdat hetgeen ik in het midden heb te brengen minder rechtstreeks in verband staat met de strafbepaling zelf als wel met de overtreding waarop de straf slaat. In dat eerste lid nu wordt o. a. strafbaar gesteld, overtreding van een der voorschriften gegeven in art. 15 *l*, eerste of tweede lid, met hechtenis van ten hoogste vijf weken of geldboete van ten hoogste honderd vijftig gulden. De gewone strafbepaling van art. 161 van de Gemeentewet is dus vervangen door een veel scherpere bepaling.

Wanneer ik nu naga het tweede lid van art 15 *l*, dan zie ik, dat daarin verboden wordt, in bij Koninklijk besluit aangewezen gemeenten, het doen van vertooningen in publieke localiteiten zonder toestemming van den burgemeester.

Naar aanleiding daarvan zou ik een opmerking aan de aandacht van de Regeering wenschen te onderwerpen, die overigens ook nog een meer algemeen karakter draagt. Uit voormelde artikelen volgt nu, naar ik meen, dat de bepalingen, voorkomende in gemeentelijke verordeningen omtrent publieke vertooningen, zullen vervallen. Immers, art. 151 van de Gemeentewet zegt met zoovele woorden: „De bepalingen van plaatselijke verordeningen in wier onderwerp door eene wet, een algemeenen maatregel van inwendig bestuur of eene provinciale verordening wordt voorzien, houden van regtswege op te gelden." Nu kan het nog wèl de vraag zijn of dit ook het geval zal zijn met betrekking tot soortgelijke verordeningen in de niet aangewezen gemeenten; daar valt vóór en tegen te zeggen; maar in ieder geval vervallen soortgelijke bepalingen in de wèl aangewezen gemeenten.

Op zich zelf is dat nog niet zoo erg, maar het is de vraag, of die gemeenteraden dan wel in de gelegenheid zullen zijn zelfstandige aanvullingsverordeningen te maken op de publieke vertooningen, enz., wegens de bepaling van art. 150, 1ste lid, Gemeentewet.

Ik wensch nu omtrent deze vraag geen debat uit te lokken, maar eenvoudig aan de Regeering te vragen of bij tweede lezing, of liever nog vóór dien tijd, geen aanleiding kan bestaan om — ook uit een wijder oogpunt dan alleen met betrekking tot dit speciale geval — een algemeene bepaling op te nemen, zooals bijv. in art. 45 van de Woningwet voorkomt, waarin gezegd wordt: de bevoegdheid, den gemeenteraad toekomende ingevolge art. 135 der Gemeentewet, blijft ten aanzien van het onderwerp, waarin deze wet voorziet, gehandhaafd, voor zoover de door hem te maken verordeningen niet met de bepalingen dezer wet in strijd zijn." Iets soortgelijks vindt men ook in art. 29 der wet op de besmettelijke ziekten.

Ik meen overigens dat het beter ware dit niet bij een tweede lezing te behandelen, omdat daardoor aan die tweede lezing een ruimere uitbreiding wordt gegeven, dan in de bedoeling lag in 1888 bij de herziening van het reglement. Ik heb wel eenig bezwaar in dien geest zelf een amendement voor te stellen, omdat ik op dit oogenblik niet genoeg kan overzien, of tegen een zoo algemeene bepaling bedenkingen zouden kunnen bestaan met het oog op andere artikelen van deze wet. Het was alleen mijn doel om de aandacht van de Regeering bij tijds op deze zaak te vestigen, want ik acht het niet onmogelijk, dat, wanneer geen voorziening wordt getroffen, de bevoegdheid der gemeenteraden, met betrekking tot art. 135 der Gemeentewet, door deze wet meer zal worden beperkt dan raadzaam is, en misschien ook in de bedoeling heeft gelegen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken. De Regeering is den geachten afgevaardigde uit Utrecht zeer dankbaar, dat hij reeds nu de opmerking heeft gemaakt, nu er nog tijd is om na te gaan in hoeverre bij de overgangsbepalingen het bezwaar, dat de geachte afgevaardigde vreest, kan worden ondervangen.

Ik hoop, indien het metterdaad noodig blijkt, te zorgen, dat, wanneer wij aan de overgangsbepalingen zijn gekomen, de Kamer daaromtrent een beslissing kan nemen. Ik ben het geheel eens met den vorigen geachten spreker, dat aan de tweede lezing geen uitbreiding moet gegeven worden, die eenigszins verder gaat dan absoluut noodig is.

De beraadslaging wordt gesloten en *art. XXXI* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De artt. XXXII tot en met XXXVI worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. XXXVI *bis* luidende:

„Inbreuk op de bepalingen, bedoeld in art. 3*a*, tweede lid, 4°., wordt niet geacht te bestaan:

a. wanneer in de statuten of in het reglement aan het bestuur de bevoegdheid is toegekend, om dagen aan te wijzen, het getal van dertig in het jaar niet te boven gaande, waarop inwoners van de gemeente of van eene aangrenzende gemeente, geen lid zijnde, tot het verkeer en het gebruiken van dranken in de localiteit dier sociëteit kunnen worden toegelaten, onder voorwaarde, dat van de aanwijzing van die dagen telkens ten minste drie dagen vooraf schriftelijk worde kennis gegeven aan Gedeputeerde Staten en aan den burgemeester;

b. wanneer in de statuten of in het reglement bepaald is, dat tot het verkeer en het gebruiken van dranken in de localiteit dier sociëteit ook de huisgenooten van de leden worden toegelaten."

Op dit artikel is een amendement voorgesteld door de heeren Fock, Rink, van Limburg Stirum, Hubrecht en Jaussen, strekkende om het artikel te lezen als volgt:

„In afwijking van artikel 3*a*, 2, sub 4, kan de vergunning voor den verkoop in de localiteit van een sociëteit door Gedeputeerde Staten worden verleend, wanneer in de statuten of in het reglement is bepaald dat de sociëteit in bepaalde gevallen voor inwoners van de gemeente of van aangrenzende gemeenten, niet leden der sociëteit, toegankelijk is, en dat de huisgenooten van de leden toegang tot de sociëteit hebben, met dien verstande, dat de statuten of het reglement overigens aan het bepaalde van artikel 3*a* moeten voldoen."

De heer **Fock**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef de Kamer niet te herinneren wat verleden week omtrent de sociëteitsquaestie is voorgevallen. Ik heb toen bescheidenlijk de aandacht er op gevestigd, dat art. 3*a* bezwaar opleverde met het oog op allerlei bijzondere gevallen, die zich ten aanzien van de sociëteiten kunnen voordoen. De Minister erkende, dat de aangevoerde bedenkingen gegrond waren en gaf ons in overweging een nieuwe bepaling te formuleeren, welke afwijking van art. 3*a* mogelijk zou maken. Daarop hebben wij ons eerste amendement ingediend.

Eenige dagen daarna is van de Regeering een Nota van Wijziging ingekomen, waarin ook een bepaling omtrent deze quaestie voorkomt. Had die bepaling ons in alle opzichten bevredigd, dan zouden wij ons amendement hebben teruggenomen; maar o. i. is die bepaling niet bevredigend. Daarom hebben wij ons amendement opnieuw eenigszins gewijzigd ingediend, daarbij dankbaar gebruik makende van de verbetering, welke de Regeering ons heeft aangegven ten aanzien van het tweede gedeelte. Waar wij spraken van de echtgenoote en kinderen benedeu den leeftijd van achttien jaar, heeft de Regeering daarvoor in de plaats gesteld het woord „huisgenooten"; en het wil ook ons voorkomen dat dit beter is.

Het verschil met de Regeering zit hierin, dat de Regeering in het eerste gedeelte voorstelt, dat in afwijking van de bepalingen omtrent sociëteiten ook niet-leden, ingezetenen, zullen kunnen worden toegelaten, als in de statuten of het reglement aan het bestuur de bevoegdheid is toegekend om dagen aan te wijzen, het getal van dertig in het jaar niet te boven gaande, waarop inwoners van de gemeente of van een aangrenzende gemeente, geen lid zijnde, tot het verkeer en het gebruiken van dranken in de localiteit dier sociëteit kunnen worden toegelaten.

Die bepaling gaat ons aan den eenen kant te ver, maar aan den anderen kant niet ver genoeg. Het gevolg zal zijn, dat alle sociëteiten in haar statuten de bepaling opnemen, dat aan het bestuur de bevoegdheid wordt verleend om 30 dagen per jaar niet-leden toe te laten, en dit achtten wij een ernstig bezwaar. Er zijn toch tal van sociëteiten, die een dergelijke bevoegdheid niet noodig hebben. Kleine sociëteiten op kleine plaatsen hebben geen behoefte aan toelating van niet-leden, ingezetenen; dit is alleen van belang voor studenten-sociëteiten, voor groote sociëteiten als de Doele te Rotterdam en de Harmonie te Groningen en voor dierentuinen en soortgelijke inrichtingen.

In de studenten-sociëteiten plegen bij feestelijke gelegenheden de ingezetenen te worden toegelaten.

Wanneer het echter alleen voor de feestelijke gelegenheden noodig was, zou het getal van 30 dagen per jaar voldoende kunnen zijn, maar op de studentensociëteiten komen tal van andere gevallen voor, waarop ik moet wijzen. In studentensteden heeft men debating-clubs en vereenigingen van wetenschappelijken aard, waarvan een hoogleeraar, voorzitter, eerelid of eerevoorzitter is; die hoogleeraar pleegt dan geregeld op de vergaderingen te komen. Deze vergaderingen worden dikwijls gehouden in de bovenlokalen van de studentensociëteit; en in

de pauze gaan de leden van het bestuur met den hoogleeraar naar het gewone vereenigingslokaal van de sociëteit. Dit kan verscheidene malen gebeuren en het is natuurlijk niet te zeggen, hoeveel malen dit kan en zal voorkomen.

Wanneer het nu 30 malen is voorgekomen, gaat het dan aan dat men de 31ste maal zegt: nu mag het niet meer, want de wet laat het maar 30 malen toe? Het is toch de 31ste maal volkomen hetzelfde. Bovendien stelt de Regeering de eisch, dat wanneer niet-leden toegelaten worden, daarvan kennis zal worden gegeven, drie dagen te voren, aan den burgemeester en aan Gedeputeerde Staten. Moeten nu die debating-clubs en wetenschappelijke vereenigingen telkens drie dagen van te voren kennis geven aan den burgemeester en aan Gedeputeerde Staten, dat er in de pauze van hun vergadering een professor in de sociëteit zal komen? Dit is een bepaling die toch wel wat zonderling is.

Behalve de studentensociëteiten heeft men de groote sociëteiten die ik noemde en waarvoor afwijking van art. 3*a* noodig is.

De Doelen te Rotterdam bij voorbeeld bestaat uit een complex van gebouwen en de bovenlokalen worden dikwijls, zooveel het kan, verhuurd. Wanneer een dergelijke sociëteit een deel harer lokalen verhuurt voor concerten of feestelijkheden of wat ook, zal dit dan niet meer dan 30 malen per jaar mogen geschieden? Ik zie niet in, dat zij geen vrijheid moeten hebben om dat te doen zooveel als zij het wenschen. In de dierentuinen laat men eens of tweemaal per jaar onderwijzers met de kinderen der scholen toe; dit moet natuurlijk op verschillende dagen plaats hebben daar het aantal scholen in de betrekkelijke steden zeer groot is, en men niet allen te gelijk kan laten komen.

Ik begrijp niet, hoe de Minister aan dat getal 30 is gekomen. Het is een geheel willekeurig getal; het maakt ruim éénmaal in de 14 dagen, maar waarop steunt dit?

Wanneer men echter de formuleering neemt zooals wij die hebben voorgesteld, hangt het geheel van Gedeputeerde Staten af, en zullen dezen kunnen beoordeelen of er werkelijk aanleiding bestaat dat aan een sociëteit de vergunning worde gegeven, om in bepaalde gevallen, die genoemd moeten worden, niet-leden ingezetenen toe te laten. Hierbij zal er geen misbruik zijn: Gedeputeerde Staten zullen de vergunning niet geven als er knoeierij in het spel is.

Op deze gronden meenen wij ons amendement aan de Kamer te mogen aanbevelen.

De **Voorzitter**: Voorgesteld door vijf leden, behoeft het amendement niet nader te worden ondersteund.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering heeft gepoogd, aan de geopperde bezwaren te gemoet te komen door voor te stellen een art. XXXVI *bis*.

De geachte voorstellers hebben toch gemeend hun amendement in gewijzigden vorm daartegenover te moeten handhaven. Hunnerzijds en van de zijde der Regeering is de bedoeling één, namelijk te zorgen, dat het gezonde, normale sociëteitsleven zich vrij bewegen kunne, maar omgekeerd ook, dat de pseudo-sociëteiten, dank zij deze bepaling, geen misbruik zullen kunnen maken en niet zullen kunnen optreden op een wijze, die de bedoeling der wet zou verijdelen.

Het hangt dus af, zoowel voor de geachte voorstellers, als voor de Regeering, van deze vraag, of door het eene of het andere voorstel eenerzijds genoegzaam voorzien wordt in de verlangde vrijheid en anderzijds genoegzaam geweerd wordt het kwaad, dat men weren wil.

Om nu daarbij geen verwarde discussie te krijgen, moet ik beginnen met uit het debat te verwijderen, wat er niet in thuis behoort, en wel ten eerste het laatste element, door den geachten afgevaardigde in het debat gebracht, namelijk, dierentuinen en soortgelijke inrichtingen, waar de gewoonte bestaat, om scholen met haar onderwijzers toe te laten en waar men tegen entréegelden bezoekers toelaat.

Ik wensch duidelijk uit te spreken, dat die soort inrichtingen niet onder het begrip van sociëteiten in den zin van deze wet vallen en onder de bepaling, welke thans aan de orde is, ook niet kunnen worden begrepen, en wel, omdat in dit wetsontwerp de sociëteiten voortdurend geponeerd zijn als voor het publiek niet-toegankelijke inrichtingen en alle inrichtingen waar men binnen kan komen tegen entréegeld, moeten beschouwd worden als voor het publiek toegankelijk.

In de tweede plaats wensch ik uit het debat te elimineeren de aan het besproken punt voorafgegane opmerking van den geachten afgevaardigde, dat er inrichtingen zijn, die de gewoonte hebben om localiteiten, hetzij boven, hetzij beneden, hetzij klein, hetzij groot te verhuren voor concerten, voor het houden van lezingen, van gezelschapsvergaderingen, voor bruiloften of maaltijden. Door de bepalingen van dit artikel wordt aan dit recht niets te kort gegaan. Wanneer deze lokalen voor een van die doeleinden worden verhuurd of tegen entrée worden opengesteld, vallen zij niet onder de sociëteits-bepalingen van dit ontwerp.

Blijft dus alleen dit over. In gewone sociëteiten bestaat nu en dan behoefte om behalve de leden ook toe te laten 1°. de familie of huisgenooten der leden en 2°. andere personen uit de gemeente.

Nu is in beide lezingen, gelijk vanzelf spreekt, opgenomen, dat huisgenooten niet zijn uitgesloten. Er bestaat tusschen de lezing der heeren en die der Regeering dit verschil, dat er volgens die van de heeren afwijking zou zijn van het bepaalde in art. 3*a* en er volgens die van de Regeering, geen inbreuk op die bepalingen zou geacht worden te bestaan.

De bedoeling is deze. De bepaling, welke in art. 3*a* is opgenomen, slaat alleen op zoodanige zelfstandige personen, die voor een lidmaatschap in aanmerking komen; daar nu de huisgenooten van een lid als zoodanig niet geacht kunnen worden in den regel voor een zelfstandig lidmaatschap in aanmerking te komen, kan het geen eigenlijke inbreuk op de bedoeling der bepaling worden geacht, wanneer voor de huisgenooten de toegang wordt opengesteld.

Daarover bestaat geen verschil. Nu komt men tot het laatste punt, nl. dat men wenscht, een soctëteit ook nu en dan gelegenheid te geven tot een ruimere introductie, waarbij men ontslagen wil zijn van de bepaling, dat men moet wonen buiten de gemeente of een aangrenzende gemeente.

Nu worden er twee middelen voorgesteld om dit bezwaar te ondervangen. De Regeering stelt voor, daarvoor aan te nemen een zeker getal dagen en de geachte afgevaardigde wil spreken van „bepaalde gevallen".

Laat ik eerst de redactie der Regeering bespreken.

De heer Fock heeft volkomen gelijk, als hij zegt, dat het getal 30 een geheel willekeurig cijfer is; reeds bij een vorige gelegenheid heb ik gezegd, dat dit getal op zich zelf niet bindend is.

De geachte spreker heeft slechts één voorbeeld aangehaald, waaruit bleek, dat men met het getal van 30 niet zou kunnen volstaan, n. l. een studentensociëteit.

Ik wil allereerst vragen, of het rationeel heeten kan een bijzondere groep van sociëteiten, die hoogstens 6 of 7 in getal zijn, hier als voorbeeld te nemen en ter wille van die groep de wet te verzwakken. Bestaat nu inderdaad het bezwaar van den heer Fock? De geachte spreker gevoelt zelf, dat het niet kan bestaan ten aanzien van de debating-clubs. Ik weet niet, of het regel is, dat een studentensociëteit een lokaal verhuurt, maar als ze het doet, dan valt ze, voor zooveel de verhuring van dat lokaal betreft, buiten de sociëteitsbepaling. Ook kan de sociëteit bij het aanvragen der vergunning een lokaal, dat daartoe gebezigd wordt, houden buiten de localiteiten waarvoor ze vergunning vraagt. Dan is het bezwaar vervallen.

Blijft dus alleen, dat de hoogleeraren, die wel eens in een debating-club aanwezig zijn, in de pauze in de eigenlijke kroeg zouden willen komen. Nu moet ik zeggen, dat dit op mij zeer weinig indruk maakt. De hoogleeraren hebben alle gelegenheid in het lokaal der debatingclub te blijven, zooals vele kleine gezelschappen wel genoodzaakt zijn in een lokaal te vergaderen en te blijven tijdens de pauze, omdat ze niet in een kroeg toegang hebben.

Wordt dus door de Regeeringsbepaling te gemoet gekomen aan een metterdaad bestaand redelijk bezwaar, anderzijds wordt het oprichten van pseudo-sociëteiten geheel afgesneden. Een pseudo-sociëteit, die zich in strijd met de wet zou willen handhaven, en daartoe noodig heeft en daarop berust, dat zij niet gebonden is aan de bepaling, dat men geen introducé's mag toelaten uit de gemeente zelf en de aangrenzende gemeenten, heeft er niets aan, of ze het doen mag 30 of 40 dagen. Wanneer

ze zich daarop wil inrichten en daarvan moet bestaan, dan moet ze doorgaande die faculteit hebben en heeft er niets aan, als het slechts enkele dagen kan.

Daarom meen ik, dat de regeling, zooals de Regeering die voorstelt, dat gevaar afsnijdt.

Aan de bepaling is toegevoegd, dat van de toelating 3 dagen vooraf kennis moet worden gegeven. Dit is noodig, omdat als geen kennisgeving gevraagd wordt, men bij die pseudo-sociëteiten elke contrôle mist om te weten of dat bepaalde getal inderdaad in acht wordt genomen.

Ik kom nu tot het amendement van de heeren en vraag, of het voldoet aan de eischen die moeten gesteld worden. Ik spreek ook nu niet over het tweede lid, waarbij de heeren met de Regeering homogeen zijn. Wat het eerste punt betreft, stellen de heeren voor, dat de vergunning kan verleend worden „wanneer in de statuten of in het reglement is bepaald dat de sociëteit in bepaalde gevallen voor inwoners van de gemeente of van aangrenzende gemeenten, niet leden der sociëteit, toegankelijk is, en dat de huisgenooten van de leden toegang tot de sociëteit hebben, met dien verstande, dat de statuten of het reglement overigens aan het bepaalde van artikel 3 *a* moeten voldoen."

Ik denk mij nu statuten, waarin bijv. staat: Art. 3: „Niemand mag als lid worden toegelaten dan onder die en die voorwaarden; niemand mag geïntroduceerd worden in de sociëteit, tenzij hij woont buiten de gemeente, waar de sociëteit gevestigd is en buiten de aangrenzende gemeenten." En dan art. 4: „In bepaalde gevallen mag van het voorgaande artikel worden afgeweken." Dan is dus geheel aan het voorstel van de heeren voldaan; dit is letterlijk wat zij voorstellen, maar dan zijn ook de pseudo-sociëteiten geholpen; dan kunnen de leden daar introduceeren, wie zij willen.

Nu zullen de heeren zeggen: dat hebben wij niet bedoeld. Dat is mogelijk, maar het staat er zoo. Maar laten we aannemen, dat de heeren hun amendement wijzigen in dien zin, dat in de statuten de gevallen moeten bepaald zijn, waarin de sociëteit voor niet-leden toegankelijk is.

Dan denk ik mij een sociëteit, die in haar statuten plaatst het eerste artikel, dat ik aangaf en daarbij een volgend artikel: „Van het bepaalde in het voorgaande artikel kan door het bestuur worden afgeweken in de volgende gevallen: 1°. wanneer een der leden jarig is." Men denke zich nu een sociëteit van 400, 500 leden; dan zou er dus gelegenheid zijn om geheel tegen de bedoeling der wet te handelen; „2°. wanneer een der leden een kind wordt geboren"; „3°. wanneer er een huwelijk in de familie van een der leden is". Zoo kan men een gansche reeks van gevallen opnoemen, waaruit dan door Gedeputeerde Staten zou moeten worden afgeleid, of die statuten aan de eischen voldoen. Formeel zou voldaan zijn aan de eischen, dat er bepaalde gevallen genoemd moeten zijn, en wanneer die sociëteit draagt het karakter van een vereeniging van vrienden, kan men er bezwaarlijk captie om maken.

Ik geloof dus dat, wanneer men het amendement neemt, zooals het daar ligt, het onbruikbaar is; ik moet daarom beslist de aanneming ervan aan de Kamer ontraden. Want ik ben er zeker van, dat wij met dat voorschrift zullen krijgen de pseudo-sociëteiten met een macht en van een omvang, waarvan de heeren zelf naderhand zullen zeggen: het spijt mij daartoe te hebben medegewerkt.

Wanneer men in de wet kon schrijven de gevallen, dan zou ik met de heeren akkoord gaan, en als de heeren er kans toe zien het amendement zoo in te richten, dat Gedeputeerde Staten een sociëteit mogen toelaten, wanneer in de statuten wordt opgenomen, dat ook niet-leden zullen worden toegelaten in die en die met name in de wet genoemde gevallen, dan, dit stem ik toe, komen wij iets nader tot de zaak. Maar ook dan zou ik er bezwaar tegen hebben, omdat, hoe men die gevallen ook in de wet omschrijft, het altoos mogelijk blijft er misbruik van te maken. Men kan die best zoo omschrijven, dat ook de slechtste sociëteiten de meest nette en keurige formuleering nemen om toch van de wet af te wijken. Men ondervangt dat bezwaar alleen, als men een cijfer neemt; een cijfer is iets, waaraan men niet kan tornen.

Ik moet dan ook de aanneming van het amendement zeer beslist aan de Kamer ontraden. Daarvoor kan, dunkt mij, alleen stemmen degene, die op dit oogenblik alleen bewogen wordt door het verlangen om den sociëteiten het leven zoo gemakkelijk mogelijk te maken en die er niets voor gevoelt om desnoods een lastigen maatregel te nemen, waardoor de pseudo-sociëteiten kunnen worden geweerd.

De heer **Fock**: De Minister heeft ons amendement onbruikbaar genoemd en zelfs gezegd, dat het „natuurlijk" onbruikbaar is. Ik kan mij voorstellen, dat een Minister, die een amendement bestrijdt, het onbruikbaar acht, maar wanneer vijf leden een amendement hebben ingediend en de Minister de daarvoor aangevoerde argumenten niet afdoende wederlegt, is er allerminst aanleiding om het amendement „natuurlijk" onbruikbaar te verklaren; dat is geen ernstige bestrijding. Misschien is het natuurlijk onbruikbaar, zoolang het in zijn oorspronkelijken vorm is, en er nog niet, zooals met alle Regeeringsbepalingen is geschied, een Nota van Wijziging is ingediend. Ik geef toe, dat de bij de Regeering gebruikelijke Nota van Wijziging van ons amendement nog ontbreekt, maar die komt aanstonds; want wij ontkennen niet, dat het amendement, wat de uitdrukking „bepaalde gevallen" betreft, beter kan worden geredigeerd.

De Minister decreteert, dat inrichtingen als dierentuinen buiten deze bepaling vallen, daar deze geen sociëteiten zijn. Nu kan echter de Minister dat wel verklaren, maar het is de vraag, of de rechter dat met hem eens is, en het is toch de rechter die het ten slotte heeft uit te maken.

De Minister beroept zich op rechterlijke uitspraken, die reeds zouden zijn gevallen. Er is inderdaad, als ik mij niet vergis, een arrest van den Hoogen Raad omtrent de vraag, of dergelijke inrichtingen als sociëteiten moeten worden beschouwd, maar wat daarvan zij omtrent de vraag, wat in het kader van deze wet onder het begrip „sociëteiten" valt, is nog niets beslist. Het is dus volkomen onzeker, of de rechter het gevoelen van den Minister zal deelen.

De Minister betoogt, dat die inrichtingen er buiten vallen, omdat zij steeds voor het publiek toegankelijk zijn. De meeste dergelijke inrichtingen zijn echter slechts voor enkele bepaalde dagen tegen betaling voor het publiek toegankelijk. Ik zou willen vragen, wat de rechtspositie van zulke inrichtingen zal zijn, wanneer zij niet als sociëteiten mogen worden beschouwd.

De Minister verklaart verder, dat wat inrichtingen als „De Doelen" te Rotterdam aangaat, de lokalen, die verhuurd worden voor het geven van concerten enz. niet onder de sociëteit vallen tijdens ze verhuurd zijn; maar hij geeft daarvoor geen argumenten. Wanneer „De Doelen" voor al zijn localiteiten vergunning heeft, waarom vervalt dan de vergunning voor die localiteiten die tijdelijk worden verhuurd? Ik zou daaromtrent wel eenige nadere inlichtingen van den Minister willen ontvangen.

Wat de studentensociëteiten betreft, heeft de Minister mij geantwoord, dat het een zaak van weinig belang is, omdat die professoren wel ergens anders heen kunnen gaan. Ik geef toe, dat de besturen van die debating-clubs tijdens hun pauzen of na afloop der vergaderingen ergens anders heen kunnen gaan, maar waartoe dient het nu, om aan de studentensociëteiten die met hun hoogleeraren vergaderen, volkomen noodelooze belemmeringen in den weg te leggen?

De Minister heeft de wijze waarop ons amendement is geformuleerd, eenigszins trachten te ridiculiseeren, maar hij zal zelf moeten erkennen, dat dit geen afdoende wijze van wederlegging is. Zijn Excellentie zegt, dat de sociëteiten wel in haar statuten kunnen schrijven, dat de localiteiten voor niet-leden toegankelijk zullen zijn, wanneer er bijv. een kind van een lid wordt geboren of wanneer een der leden jarig is, maar hij ziet bij deze voorstelling der zaak voorbij, dat wij niet wenschen de sociëteiten voor niet-leden open te stellen in al de gevallen welke in de statuten der sociëteiten mochten zijn opgenoemd.

De Gedeputeerde Staten hebben de bepalingen der statuten te onderzoeken en kunnen dus al of niet de vergunning geven. Ik ben nu overtuigd dat de colleges van Gedeputeerde Staten statuten waarin dergelijke dwaasheden staan, niet zullen goedkeuren en de vergunning dus voor zulke gevallen niet zal worden verleend. Waar dat dus ter beoordeeling aan Gedeputeerde Staten is overgelaten, behoeft men niet bevreesd te zijn voor knoeierijen van pseudo-sociëteiten. Daarvoor bestaat grooter vrees bij de bepaling zooals de Regeering haar heeft voorgesteld.

De Minister heeft zelf erkend, dat het door hem gekozen getal

van dertig geheel willekeurig is en dat men er evengoed veertig of vijftig of welk ander getal ook voor in de plaats kan stellen.

Waar dat het geval is, komt het mij veel beter voor, dat in de statuten de gevallen worden omschreven, opdat het vaststa in welke gevallen de sociëteit voor niet-leden toegankelijk is. Naar aanleiding van de bedenking, die de Minister tegen onze formuleering heeft gemaakt, wenschen wij de uitdrukking „bepaalde gevallen" te wijzigen en het amendement dus te doen luiden als volgt: „Wanneer in de statuten of het reglement is bepaald, dat de sociëteit in de in de statuten of in het reglement aangewezen gevallen voor inwoners van de gemeente of aangrenzende gemeenten, niet-leden van de sociëteit, toegankelijk is."

De **Voorzitter**: De voorstellers hebben wijziging gebracht in hun amendement, ten gevolge waarvan in plaats van „in bepaalde gevallen" zal worden gelezen: „in de in de statuten of het reglement aangewezen gevallen".

Ik maak er de Regeering op attent, dat de aanhef van art. XXXVI *bis* zal moeten luiden: „Na art. 3*a* wordt een art. 3*b* ingevoegd, luidende: enz." De aanhef van het amendement zal daarmede in overeenstemming moeten worden gebracht.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De vraag of een gelegenheid, waar bezoekers, die zich aanmelden, tegen entrée binnen kunnen komen, al of niet is een voor het publiek toegankelijke localiteit, is een quaestie, die natuurlijk in elk bijzonder geval door den rechter uit te maken is. Waar dergelijke quaestie dusver is voorgekomen, is steeds een zoodanige inrichting beschouwd als wel voor het publiek toegankelijk. Maar nu in deze wet de uitdrukking „voor het publiek toegankelijk" gebezigd is in dien zin, dat daardoor sociëteiten worden uitgesloten, kan de sociëteit als zoodanig er niet in begrepen zijn.

Wat het verhuren van lokalen betreft, — over een huis of een localiteit, die ik verhuurd heb, heb ik de beschikking verloren.

Wat nu de vraag betreft van de heeren, of het, nu zij hun amendement gewijzigd hebben, nog bezwaar zou opleveren, doe ik opmerken dat de heer Fock wel heeft beantwoord de eene bedenking, door mij geopperd, maar niet de andere. Hij heeft geantwoord op mijn opmerking dat men in de statuten wel een bepaling kon brengen die ridiculul is; en, dat in dat geval Gedeputeerde Staten de vergunning wel niet zouden verleenen. Ik ben daar nog zoo zeker niet van, maar laten wij het voorloopig aannemen, dan blijft toch nog de bedenking, die ik in de tweede plaats aanvoerde, dat, hoe men zulk een geval formuleert, men het wel niet zóó zal kunnen doen, dat niet iedere pseudo-sociëteit het overneemt om daarvan elk oogenblik misbruik te maken. Wanneer de geachte spreker zijn amendement aannemelijk wil maken, laat hij dan eens geven — en dan zullen wij elkander misschien nader kunnen verstaan — laat hij dan eens geven een lijstje van 4, 6 à 7 gevallen, waarmede hij meent, dat, als die opgenomen worden in de statuten, beantwoord zou worden aan zijn bedoeling. Ik vraag, dat hij ons zijn bedoeling duidelijk make met een paar voorbeelden. Ik verklaar geen kans te zien om bepaalde gevallen aan te geven, uitgezonderd een geval als van de debatingclub en de professoren, maar zulk een geval zou niet helpen voor de groote meerderheid van de sociëteiten. Laat de geachte afgevaardigde dus opnoemen de gevallen, waarin zou kunnen worden toegestaan de introductie, en laat hij die eens zoo formuleeren, dat pseudo-sociëteiten daarmede geen misbruik van de zaak zouden kunnen maken.

De heer **Fock**: De Minister heeft nu antwoord gegeven op de quaestie van het verhuren, maar het is mij toch nog niet recht duidelijk. Want als eenige lokalen van een sociëteit tijdelijk zijn verhuurd, blijven zij toch behooren tot de gezamenlijke localiteiten, waarvoor de vergunning is verleend. Men laat voor een bepaald doel in een der lokalen van de sociëteit menschen toe die geen lid zijn: men laat een bepaald gezelschap toe, dat een feest of een concert geeft; hoe staat het dan met die verhuurde lokalen?

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Dan is het daar geen sociëteit meer, want dan mogen de leden er niet komen.

De heer **Fock**: De Minister zegt nu: „dan is het daar geen sociëteit meer". Dus dan is er voor die lokalen, tijdens zij verhuurd zijn, geen vergunning. Moet men dan voor die lokalen voor het geval zij verhuurd worden, een speciale vergunning vragen?

Het komt mij voor, dat het op die wijze wat ver gaat, dan zou ieder gezelschap of iedere vereeniging, aan wie een der lokalen verhuurd wordt, telkens vergunning moeten aanvragen.

Bij de verdediging van n°. 5 van art. 3*a* heeft de Minister uitdrukkelijk betoogd, dat Gedeputeerde Staten de waarde der statuten van de societeiten te beoordeelen hebben. Het mag nu toch aangenomen worden, dat Gedeputeerde Staten die beoordeeling goed en met nauwgezetheid zullen behandelen en zij voor geen pseudo-sociëteit vergunning zullen verleenen.

De Minister heeft mij gevraagd eenige gevallen te formuleeren, om aan te toonen dat het mogelijk is bepalingen in de statuten op te nemen, die duidelijk zijn en voor werkelijke sociëteiten zullen kunnen worden toegepast zonder dat ze door pseudo-sociëteiten zouden kunnen worden misbruikt.

De Minister zal zelf toegeven dat dit nu zoo aanstonds en oogenblikkelijk niet gemakkelijk is, daar het met allerlei omstandigheden samenhangt; maar ik zal toch eenige gevallen noemen, bijv. het openstellen der sociëteit voor niet-ledenstadgenooten op nationale feestdagen of herinneringsdagen der sociëteit, bij gelegenheid van congressen, van vergaderingen van genootschappen of vereenigingen, van tentoonstellingen en zoo verder. Ik sta hier echter niet om statuten voor een sociëteit te maken, maar alleen om aan te toonen dat dergelijke gevallen wel degelijk te formuleeren zijn; ik behoef dus alle gevallen die in aanmerking kunnen komen, nu niet te noemen. Ik vertrouw volkomen op het verstandige oordeel van Gedeputeerde Staten over de eventueele opsomming van dergelijke gevallen.

Wij meenen derhalve ons amendement te moeten handhaven en blijven de aanneming daarvan dringend bij de Kamer aanbevelen.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord bekomen hebbende om, namens deze, haar meening over de Regeeringswijziging en over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft tegen hetgeen èn bij de Regeeringswijziging èn bij het amendement bedoeld wordt, geen bezwaar en meent dat daardoor aan de bezwaren, die later gerezen zijn bij het overdenken van de strekking van het bestaande art. 3*a* te gemoet gekomen zal worden.

Het blijkt dat de voorstellers van het amendement en de Regeering dicht bij elkander staan. Zij verschillen alleen daarin dat de voorstellers spreken van in bepaalde gevallen, en zich alzoo aan het soort van gelegenheden vastknoopen, terwijl de Regeering zich vastklampt aan het getal dagen waarvoor het toegestaan zal worden.

Het heeft mij getroffen dat de heer Fock, toen hij al die vreeselijke dingen vertelde welke zouden gebeuren wanneer art. 3*a* niet in dien zin uitgebreid werd en toonde zulk een diepen blik in het sociëteitsleven te bezitten op de vraag van den Minister om te formuleeren een nadere aanwijzing van de bepaling der gevallen niet geantwoord heeft met tot een algemeen begrip te herleiden een van al die zaken die volgens hem zouden kunnen gebeuren. Hij heeft echter voorgebracht andere bepalingen, waaronder er geen is, waarbij de bezwaren ondervangen zouden worden, die hij zelf te berde bracht; want die toelating van de schoolkinderen en professoren hangt niet samen met nationale feestdagen en andere gebeurtenissen.

De geachte spreker is ingegaan op de zaak van de dierentuinen en nu heeft de Minister verklaard dat deze als zoodanig geen sociëteiten zijn, omdat de dierentuin is een voor het publiek toegankelijke localiteit.

Ik zal op het oogenblik niet de vraag bespreken in hoever de begrippen: „sociëteit", en „niet voor het publiek toegankelijke localiteit" elkander dekken, maar ik stel mij voor het oogenblik geheel op het standpunt van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam en zeg ook, dat een dierentuin is een sociëteit. Nu is er een beroemde dierentuin in Nederland, dat is die te Amsterdam, welke in de maand September haar poorten opent voor de burgerij van Amsterdam. Is dit nu een bepaald geval? Hoe moet dat geformuleerd worden.

Moet dan in de statuten staan, dat dit gebeurt tegen dat de bladeren vallen of geel worden, of tegen den tijd dat de beuken kleuren of iets dergelijks? Wanneer de dierentuin het publiek alleen in September toelaat, dan is dat niet naar Hollandsch taalgebruik „in een bepaald geval".

Nu vindt de Commissie van Rapporteurs de Regeeringswijziging ook niet bijzonder fraai; dertig dagen is ook een eenigszins willekeurige periode, maar waar het aan den geachten voorsteller van het amendement niet gelukt is om een aannemelijke formuleering te ontwerpen, geloof ik, dat wij verstandig zullen doen om de wijziging, die de Regeering heeft aangeboden, aan te nemen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet aan twijfel onderhevig, of, wanneer een sociëteit een lokaal of meerdere lokalen voor een lezing, een maaltijd, een vergadering of een gezelschap verhuurt, de leden van die sociëteit als zoodanig gedurende den tijd der verhuring geen toegang hebben. Immers, door verhuring wordt de verhuurde localiteit voor den tijd van de huur onttrokken aan het sociëteitsverband; verliest de sociëteit, verliezen dus de leden als zoodanig, de beschikking over dat lokaal; daaruit vloeit vanzelf voort, dat de leden als zoodanig er geen toegang meer hebben.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, gevraagd of hij zoo goed zou willen zijn, om eens te laten zien hoe het mogelijk zou zijn om bepaalde gevallen in de statuten te formuleeren, opdat hij zoodoende ons zou kunnen geruststellen, dat pseudo-sociëteiten daarvan geen misbruik zouden kunnen maken, geantwoord — niet met dezelfde woorden, maar dat was dan toch de bedoeling — dat het een te krasse eisch was om dat zoo maar op staanden voet te doen.

Maar is die eisch werkelijk te kras? Mag, wanneer een lid der Kamer tegenover een voorstel van de Regeering een tegenvoorstel doet om in een bepaling te lezen: bepaalde gevallen, van zoodanig lid niet gevraagd worden, dat hij over de zaak hebbe nagedacht en de zekerheid kunne geven dat en hoever het mogelijk zal zijn om zulke gevallen zoodanig te formuleeren, dat pseudo-sociëteiten daarvan geen misbruik kunnen maken?

Nu blijkt, dat de geachte afgevaardigde dit niet ingedacht heeft, dat hij eenvoudig op het denkbeeld van een bepaald geval is afgegaan. En nu hem gevraagd wordt bepaalde gevallen te noemen, wat doet hij nu? Nu noemt hij eenige gevallen op, die de quaestie niet raken. De quaestie toch is niet deze, of niet op nationale feestdagen en dergelijke een uitzondering zal kunnen worden gemaakt, maar of datgene, wat de geachte afgevaardigde bedoelt, de vrijheid, die hij voor de sociëteiten eischt, zóó kan worden geformuleerd, dat daarvan pseudo-sociëteiten geen misbruik kunnen maken.

En nu had de geachte afgevaardigde ten minste moeten beproeven een voorbeeld te geven van de formuleering van een geval, niet ontleend aan een snel voorbijgaande gelegenheid, die de vrijheid, die hij wenscht, aan de sociëteiten zou geven, zonder dat de pseudo-sociëteiten er tevens door gebaat zouden worden. Wanneer hij nader wil verklaren, dat hij niet anders heeft bedoeld dan zulke gelegenheden als hij heeft genoemd, dan zullen wij elkander nader spreken.

Maar bedoelt hij een veel grootere vrijheid, dan is het vraag, of de geachte afgevaardigde het misbruik van de pseudo-sociëteiten wil keeren, want ook het vergaderen van genootschappen is niet een zeldzaamheid; dat komt in elk gedeelte van het jaar voor. Wat zal zulk een pseudo-sociëteit doen? Die gaat niet zelve eerst statuten maken, maar wacht, totdat een groote en nette sociëteit haar statuten heeft gemaakt, en dan weet de pseudo-sociëteit er wel achter te komen op welke wijze dit is geschied en formuleert zij haar statuten op precies dezelfde wijze. En wat zullen dan Gedeputeerde Staten doen? Wanneer zij aan de eene sociëteit vergunning hebben verleend, dan kunnen zij die moeilijk aan een andere, met statuten, gelijkluidend aan die van de eerste, weigeren.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van een opmerking van den Minister zou ik gaarne een vraag willen doen, ten einde de quaestie beter te kunnen beoordeelen. Wij hebben van den Minister gehoord, dat wanneer een sociëteit een lokaal verhuurt, dat lokaal op dat oogenblik niet meer is een lokaal van de sociëteit, maar van dengeen die dat lokaal van de sociëteit heeft gehuurd. Is dat zoo, dan volgt daaruit, dat, wanneer een sociëteit localiteiten heeft die zij nu en dan verhuurt, in die localiteiten, wanneer zij verhuurd zijn, geen sterke drank mag worden geschonken; dan geldt de vergunning alleen voor dat gedeelte van de sociëteit, dat bestemd is voor het onderling verkeer van de leden der sociëteit. Dit volgt uit de verklaring van den Minister. Is die verklaring niet juist, dan dient dit alsnog te worden geconstateerd. Ik wil wel zeggen, dat ik tegen de opvatting van den Minister volstrekt geen bezwaar heb, om de doodeenvoudige reden, dat ik toejuich het doel van deze wet, om namelijk het publieke leven zooveel mogelijk te zuiveren van den sterken drank.

Nu is er nog een ander geval mogelijk, namelijk, dat een sociëteit niet localiteiten verhuurt, maar dat de sociëteit zelf die localiteiten, of een gedeelte daarvan, exploiteert op een wijze die niet met het wezen van een sociëteit, het onderling verkeer van haar leden, samenhangt. Er is bijv. een dierentuin, die behalve de sociëteit nog andere inrichtingen exploiteert, ook den tuin, die men niet kan zeggen dat in verband staat met het onderling verkeer van de leden, maar alleen om de wilde dieren te exploiteeren.

Voor dergelijke zaken kan volgens het Regeeringssysteem geen sociëteitsvergunning dienen. Hoe staat het ten opzichte van die gedeelten, wat den verkoop in het klein van sterken drank betreft? Een persoon kan niet meer dan één vergunning krijgen; derhalve kan een dergelijke inrichting niet hebben voor de gebouwen waar zij een sociëteit heeft, een sociëteitsvergunning, en bovendien voor de terreinen buiten de sociëteitslokalen een gewone vergunning. Zoo vat ik de zaak op. Ik heb daartegen geen bezwaar, maar zou wel geconstateerd willen zien, of mijn opvatting juist is.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer een sociëteit een gedeelte van hare localiteit tijdelijk buiten het sociëteitsverband plaatst — en dit doet zij door verhuring daarvan aan een ander — dan kan daar natuurlijk geen sterke drank geschonken worden krachtens de vergunning, welke zij als sociëteit heeft.

Voor een dierentuin of iets dergelijks moet men niet vragen een sociëteitsvergunning, maar een gewone vergunning.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Daar blijft toch nog een vraag over. Wanneer een Dierentuin voor het publiek wordt opengesteld of een concertzaal van een sociëteit voor een concert of een vergadering van het gewone publiek wordt verhuurd, dan mag alleen gedurende dien tijd in dien tuin of dat lokaal op grond van de sociëteitsvergunning geen sterke drank worden verkocht. Dat is nu goed. Aangenomen, dat daarvoor dan een vergunning kan worden verkregen op grond dat het is een inrichting van maatschappelijk verkeer, maar zoo niet, dan wordt er eenvoudig geen sterke drank gebruikt. Maar nu het *verlof!* Zonder dat kunnen de menschen er zelfs geen thee of melk gebruiken. Men roept: dan niets! Maar men kan ze toch niet laten verdorsten? Kan er dus ten minste verlof worden verkregen voor zulk een zaal of tuin? Men zegt hier — en ook de Minister — ja! Welnu, is dat zoo, dan kan het in orde komen, doch het mag dan zeker wel goed vaststaan.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! De verhuurde lokalen eener groote inrichting als de meermalen aangehaalde Doelen, zullen, dunkt mij, tot de grootste moeilijkheden aanleiding geven als het Regeeringsartikel wordt aangenomen. De sociëteitsvergunning geldt er niet; het verleenen van twee vergunningen aan één persoon is in strijd met de wet, en hij die vergunning heeft, kan geen verlof bekomen.

Het gevolg is dus, dat men in dergelijke lokalen bij gelegenheid van concerten of feestelijkheden zelfs geen melk of spuitwater zal kunnen krijgen.

Nu heeft de Minister mij voor de voeten geworpen, dat het toch wel wat kras is om hier bepalingen van de Regeering te bestrijden en dan niet eens de gevallen die men zich denken kan, en die in de statuten moeten voorkomen, behoorlijk te formuleeren. Ik heb verleden week mijn bezwaren uiteengezet

en die waren zoo overtuigend en zoo klemmend, dat de Regeering zelf een wijziging heeft ingediend, en dus gaat het nu toch werkelijk niet aan dat mij van de Regeeringstafel een verwijt wordt gedaan, als zou ik deze quaestie niet ernstig genoeg hebben behandeld. Het spreekt vanzelf, dat men hier niet kan komen met een opgave van al de gevallen, die zich kunnen voordoen; ik kan volstaan met er eenige te noemen. De Minister heeft de door mij genoemde gevallen ter zijde gesteld en gezegd dat het bij nationale feestdagen en de andere door mij genoemde dagen vanzelf spreekt, maar als zonder beperking of uitzondering in de statuten staat dat niet-leden niet mogen worden toegelaten, dan mag het ook nooit geschieden, noch op nationale feestdagen, noch op welke feestdagen ook.

De heer Talma heeft nog opgemerkt, dat ik de gevallen die ik verleden week heb genoemd, nu niet heb herhaald. Waarom zou ik die nog eens hebben moeten herhalen? Ik heb van dierentuinen gewaagd, waar een of tweemaal per jaar de kinderen der scholen worden toegelaten en waar dat nu moeielijkheden zal geven. In Amsterdam schijnt het gewoonte te zijn dat de dierentuin opengesteld wordt voor het publiek tegen entrée in de maand September.

De heer Talma heeft nu gevraagd, of men daarvoor dan in de statuten zal moeten bepalen, dat de tuin voor niet-leden toegankelijk zal zijn als de bladeren vallen of iets dergelijks. Zoo kan men de zaak trachten belachelijk te maken; maar wat men daarover nu ook zegt, men kan niet volhouden dat het geen aanwijzing van een bepaald geval zou zijn, wanneer in de statuten gezegd wordt, dat gedurende één maand in het jaar de tuin ook voor niet-leden is opengesteld. Men kan allerlei chicanes bedenken, maar dat is geen behoorlijke wetsuitlegging.

De heer **Talma**: Ik zou nog een paar opmerkingen willen maken naar aanleiding van hetgeen door den heer Fock is opgemerkt. De heer Fock heeft gezegd, dat in het geval door den heer Schaper bedoeld, de man geen verlof kon krijgen. Ik zou den geachten afgevaardigde opmerkzaam willen maken op den inhoud van het ontwerp dat uitdrukkelijk noemt de gevallen, waarin het verlof geweigerd wordt en het eenige geval dat hiermede in aanraking staat is: „Het verlof wordt geweigerd, wanneer het wordt gevraagd voor den verkoop in een localiteit waarvoor een vergunning voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b* is verleend", m. a. w. alleen aan slijters aan wie vergunning is verleend, kan niet te gelijker tijd verlof worden verleend. De bedoeling is duidelijk. De wetgever heeft gewild dat waar een slijterij was, niet gedronken zou worden, opdat er geen prikkel voor clandestien drinken bij zou komen. Ik wil er den nadruk op leggen, dat nu duidelijk is gebleken, dat kraehtens de bepalingen van dit ontwerp, dat een aantal „sociëteiten" voor de practische uitoefening van hun bedrijf zullen moeten zijn inrichtingen voor maatschappelijk verkeer, die langs den weg van overschrijving van art. 80 zullen moeten komen aan hun vergunning en zullen hebben een gewone tappersvergunning, het eenige wat zij dan ook noodig hebben.

De heeren die tegen de uitzonderingsbepaling van de sociëteiten gestemd hebben, zullen het met de Regeering zeker eens moeten zijn, dat, wanneer dergelijke inrichtingen bedoelen het exploiteeren van allerlei zaken, voor al die uitzonderingsbepalingen toch niet de minste reden is.

Wat de bepaalde gevallen in September aangaat, heeft de heer Fock mij verkeerd begrepen. Ik heb hem niet gevraagd, waarom hij de gevallen niet genoemd heeft, maar waarom hij niet, toen hem dit gevraagd werd, een algemeenen regel heeft aangegeven, waaronder zulk een geval ware te betrekken De geachte afgevaardigde die dit niet kon, deed alsof hij het wel kon, maar overbodig vond. Wanneer hij maar even kans had gezien het te doen, had hij het natuurlijk niet nagelaten.

Ik moet hem opmerken wat September aangaat, dat, wanneer Gedeputeerde Staten zich stellen op het standpunt van den heer Fock, zij bij de statuten bij voorbeeld van een dierentuin, als Artis te Amsterdam, niet hebben te beslissen of er 1, 2 of 3 maanden vreemden mogen worden toegelaten uit dezelfde stad, maar eenvoudig zich zullen hebben af te vragen, wat de beteekenis is van de toelating. Wanneer gezegd wordt: met onze gewone contributie kunnen wij er niet komen en daarom moeten wij in de maanden, dat de vacantie voorbij is en er toch weinig bezoekers komen, het publiek wel tegen entrée binnenlaten, om zoodoende wat extra inkomsten te hebben, dan zou een dergelijke bepaling zijn in flagranten strijd met hetgeen de heer Fock gezegd heeft hier te willen inbrengen. Daarom meen ik te kunnen zeggen, tenzij men ons de mogelijkheid eener formuleering voorlegt, dat die bepaalde gevallen nooit zoo kunnen worden omschreven, dat kan gezegd worden, dat de bezwaren door den heer Fock genoemd worden ondervangen en er een richtsnoer blijft waarnaar toch moet worden beslist en om die reden blijf ik er bij, dat de Commissie van Rapporteurs het amendement moet ontraden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Rotterdam heeft niet kunnen voldoen aan een rechtmatig gestelden eisch. Ik herhaal, wanneer men in een ernstige zaak tegen een Regeeringsvoorstel opkomt met een eigen lezing, mag worden ondersteld en geëischt, dat dit voorstel werkelijk doordacht is en zoo geformuleerd is, dat het aan de bedoeling beantwoordt, en de gevallen, waar het om gaat, ook omvat.

Wanneer een pseudo-soeiëteit kwaad wil, gaat zij niet zelfde statuten maken, maar wacht tot een groote sociëteit dat gedaan en vergunning verkregen heeft en copieert daarna eenvoudig alles. Bij de uitvoering eerst komen de misbruiken.

De geachte afgevaardigde had dus onmiddellijk gevolg moeten geven aan mijn verzoek om de gevallen te omschrijven en ze desnoods in de wet moeten schrijven, maar hij weet zeer goed, dat niet daarin het eieren eten schuilt.

Het eieren eten schuilt in het feit, dat er nog andere gevallen zijn, die hij niet weet te formuleeren en ook niet kan formuleeren.

De **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wenseh alleen te protesteeren tegen het laatste gezegde van den Minister, dat ik niet zou hebben voldaan aan zijn verlangen. Ik heb wel degelijk bepaalde gevallen aangegeven; het is onnoodig daarop verder terug te komen. Maar de Minister voegt mij nu ook nog toe, dat ik de gevallen in de wet had moeten formuleeren.

Dit is echter eenvoudig onmogelijk, want welke gevallen zich kunnen voordoen, het hangt af van plaatselijke toestanden en omstandigheden. En ik zeg nog eens, dat ik Gedeputeerde Staten hoog genoeg acht om in elk geval te beoordeelen of er quaestie kan zijn van misbruik ja dan neen.

Ten slotte wil ik nog eens vragen, waarin het beginsel zit bij het voorstel van den Minister, hetwelk voor alle sociëteiten 30 dagen toegang aan niet-leden wil verschaffen.

Het komt mij voor, dat dit volkomen beginselloos is.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Fock wordt in stemming gebraeht en met 44 tegen 34 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bolsius, van Asch van Wijck, Talma, van Alphen, Friesen, van Vlijmen, de Vries, Bijleveld, van der Borch van Verwolde, Brants, Arts, ter Laan, van de Velde, Sluis, Passtoors, van Wijnbergen, van der Zwaag, van Vliet, van Sasse van Ysselt, Duymaer van Twist, Miehiels van Verduynen, van den Berch van Heemstede, Kolkman, Pompe van Meerdervoort, Melehers, van Nispen tot Sevenaer, Schaper, Troelstra, Schokking, Travaglino, de Visser, Aalberse, Helsdingen, van Löben Sels, Okma, Brummelkamp, Heemskerk, de Waal Malefijt, van Wichen, Beckers, Nolens, van Heemstra, Raymakers en van Bylandt.

Voor hebben gestemd de heeren Zijlma, Mees, Foek, van Foreest, Pijnacker Hordijk, Verhey, Hennequin, de Savornin Lohman, Röell, van Karnebeek, van der Vlugt, van Idsinga, Drueker, van Limburg Stirum, Roessingh, van Wassenaer van Catwijek, de Klerk, van Styrum, Tydeman, den Tex, Ferf, Nolting, Ketelaar, Marehant, Hubrecht, de Ram, Willinge, van Raalte, Goeman Borgesius, van Gijn, Lieftinck, Janssen, Cremer en de Voorzitter.

Art. XXXVIbis wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

97ste VERGADERING. — 10 JUNI 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Behandeling van de wetsontwerpen n°. 114 en 146.

97ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 10 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Koninklijk besluit; 3°. Regeeringsinlichtingen; 4°. verzoekschrift; 5°. verklaring van adhaesie. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling en aanneming van de wetsontwerpen: Wijziging der wet op de vermogens- en personeele belasting; Aanvulling en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor 1904; Onteigening voor het maken van bovengrondsche werken ten behoeve van de Staatsmijn B enz. — Aanvang van behandeling van het wetsontwerp tot wijziging der Jachtwet. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; behandeling van artt. XXXVI*ter* en XXXVII.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 83 leden, te weten de heeren:

van Gijn, van Wichen, van Wijnbergen, Cremer, Talma, van Heemstra, van Vlijmen, van Alphen, Zijlma, van der Borch van Verwolde, Mees, Fock, van Bylandt, Friesen, Bijleveld, Michiels van Verduynen, van der Zwaag, van Dedem, van Foreest, Röell, Duymaer van Twist, Raymakers, Passtoors, Nolens, Brants, Verhey, Goekoop, Roessingh, Hennequin, Arts, van den Berch van Heemstede, de Waal Malefijt, Krap, van Sasse van Ysselt, Sluis, ter Laan, Helsdingen, van de Velde, van Vliet, Schaper, Drucker, Pompe van Meerdervoort, van der Vlugt, van Asch van Wijck, Melchers, van Löben Sels, Tydeman, van Wassenaer van Catwijck, de Savornin Lohman, van Veen, van Karnebeek, Marchant, van Styrum, Ferf, van Nispen tot Sevenaer, Troelstra, van Idsinga, Hugenholtz, Willinge, Bolsius, Schokking, Aalberse, den Tex, van Kol, Okma, Lieftinck, Pijnacker Hordijk, Ketelaar, van Raalte, Brummelkamp, Travaglino, Hubrecht, Kolkman, de Ram, Goeman Borgesius, de Vries, Rink, Bos, de Klerk, Nolting, de Ridder en de Boer,

en de heeren Ministers van Financiën, van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren Merkelbach en Janssen, wegens ambtsbezigheden; van den heer Beckers, ook de volgende week, wegens familie-omstandigheden, en van den heer van Limburg Stirum, door onvoorziene omstandigheden, het begin, mogelijk ook de geheele vergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een Koninklijk besluit van 4 dezer n°. 36, houdende benoeming van mr. W. J. Karsten, raadsheer in het gerechtshof te 's Gravenhage, tot raadsheer in den Hoogen Raad der Nederlanden, ter vervanging van jhr. mr. B. C. de Jonge, eervol ontslagen.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. een missive van den Minister van Staat, Minister van Oorlog, houdende inlichtingen op een adres van den raad der gemeente Neede, houdende verzoek om uitbetaling van door het Rijk verschuldigde huur voor een lokaal ten behoeve van het voorbereidend militair onderricht in die gemeente.

Deze missive zal worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. een verzoekschrift betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van: het dagelijksch bestuur der vereeniging „Vergunning", gevestigd te Rotterdam.

Dit adres zal worden gesteld in handen der Commissie van Rapporteurs voor genoemd wetsontwerp;

5°. een verklaring van adhaesie aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake het in behandeling nemen van de beide bij de Kamer aanhangige voorstellen tot grondwetsherziening, van: den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Veenendaal en omstreken van den Bond van Nederlandsche onderwijzers.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen:

nadere bepalingen omtrent den accijns op het gedistilleerd (**169**);

wijziging en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**171**).

Deze verslagen zijn gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. WIJZIGING VAN ARTIKEL 37 DER WET OP DE VERMOGENSBELASTING EN VAN ARTIKEL 62, § 2, DER WET OP DE PERSONEELE BELASTING (**114**).

II. AANVULLING EN VERHOOGING VAN HET VIIDE HOOFDSTUK *B* DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (**146**).

De heer **Michiels van Verduynen**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen der Commissie van Rapporteurs over het wetsontwerp: Aanvulling en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting over het dienstjaar 1904 zijn gesteld drie adressen:
1°. van de Kamer van koophandel en fabrieken te Deventer;
2°. van den raad van de gemeente Winterswijk;
3°. van den raad van de gemeente Groenlo,
die allen instemming betuigen met het wetsontwerp en op aanneming aandringen.

De Commissie heeft de eer voor te stellen deze adresssn ter griffie neer te leggen ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

III. Verklaring van het algemeen nut der onteigening voor het maken van bovengrondsche werken ten behoeve van de mijn, bij Koninklijk besluit van 8 Januari 1903 (*Staatsblad* n°. 4) voor ontginning van Staatswege aangewezen (Staatsmijn B), daaronder begrepen de aanleg van eene spooraansluiting aan den ontworpen zijtak van Heerlen naar de mijn Carl van den spoorweg Sittard—Herzogenrath (160).

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. Wijziging der Jachtwet (121).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Passtoors**: Ik wensch mij tot een kort woord te bepalen. Ik zal niet alles wat met de Jachtwet in betrekking staat, overhoop halen. Ik zal toch wel door de Regeering verwezen worden naar de ingestelde commissie en den raad ontvangen het rapport dier commissie af te wachten. Ik zal daarop derhalve niet vooruitloopen en niet spreken over die commissie, omdat ik meen, dat deze reeds op den dag van haar instelling, door de wijze van samenstelling, grootendeels het vertrouwen in den lande heeft verloren, aangezien wij niet te doen hebben met een jachtcommissie, maar met een jagerscommissie. Een commissie die ons het juiste beeld geeft hoe een commissie niet moet worden samengesteld.

Ik betreur het in hooge mate, dat met deze wetswijziging zulk een groote haast is moeten gemaakt worden. Ik heb meermalen gehoord, dat de draak werd gestoken met partieele wetswijziging, maar ik geloof, dat deze hier op de spits is gedreven. Het geldt hier niet een wetswijziging, maar een verbod voor bepaalde categorieën van personen, en dan zou ik willen vragen, of de Regeering het recht heeft op die wijze op te treden.

Ik meen toch, dat het nog altijd een open vraag is of het heerlijk jachtrecht in ons vaderland wel ooit hersteld is geweest. Het spreekt vanzelf, dat ik als niet-jurist op deze quaestie niet verder zal ingaan, maar toch heb ik er met een enkel woord op willen wijzen. Wanneer ik nu tegen deze wetswijziging te velde trek, dan wil ik wel vooraf zeggen, dat ik niets hoegenaamd tegen de jagers heb. Het doet mij zelfs veel genoegen, wanneer ik de jagers zie met hun tasschen gevuld met snippen, patrijzen, enz.

Daarom gaat het hier ook niet, maar ik wensch niet, dat het jachtvermaak zal beoefend worden ten koste van den kleinen landbouwer, die toch reeds moeite genoeg heeft het hoofd boven water te houden.

Want evenals de jachtheer tal van gardes heeft om zijn terrein vrij te houden van stroopers, evenzoo heeft de boer het recht zijn terrein vrij te houden van schadeberokkenend wild.

Ik wensch te zeggen, dat het indienen van deze wetswijziging een slechten indruk heeft gemaakt in verschillende streken van ons vaderland, omdat geen rekening is gehouden met de verzoekschriften van verschillende boerenbonden — ik denk hier speciaal aan den Christelijken Boerenbond in Noordbrabant en verdere vereenigingen, die gevraagd hebben om een wildschadewet. Door het indienen van dit wetsontwerp heeft het allen schijn, dat in de eerste plaats rekening is gehouden met de belangen van de jagers. Wij zijn niet tegen de afschaffing van den lichtbak, integendeel, maar wij vragen gelijk recht in deze. Wij wenschen te herinneren aan de door den Minister gedane belofte om te komen met een wildschadewet, terwijl hij nu, na drie jaren, komt met een wetswijziging van strafbepalingen.

Het heeft er nu allen schijn van, of de Minister niet met een wildschadewet wil komen. Ik zou zelfs kunnen constateeren, dat door de indiening van dit wetsontwerp het indienen van een wildschadewet aanmerkelijk zal worden vertraagd en belemmerd. Het bewijs er van is, dat toen de Minister een wetsontwerp aankondigde betreffende de wildschade, de schrik den jagers om het hart sloeg en een zeldzame beweging in die dagen werd waargenomen. De krijgsklaroen schalde bij monde van den voorzitter van Nimrod; er werd gesproken, vergaderd en gerequestreerd, en zien wij nu het resultaat: het wetsontwerp, dat is ingediend, dan zeg ik: „de jagers hebben gewonnen". Het resultaat dier overwinning vinden wij terug in dit ongelukkige wetsontwerp. Maar de vraag is, of het er in dit geval beter op zal worden. Ik zal dat met een enkel voorbeeld aantoonen, namelijk hierdoor:

Wanneer dit wetsontwerp wet wordt, zal naar ik meen, de thans op het platteland bestaande ontevredenheid aanmerkelijk worden vermeerderd, vooral bij de scherpe toepassing, die in den eersten tijd zal plaats hebben, want wanneer er een jachtopziener iemand met kunstlicht in 't veld ziet bijv. op een voetpad, wat niet als zoodanig op den legger is gebracht, kan en zal zoo iemand wegens overtreding der jachtwet kunnen verbaliseerd worden, want een jachtopziener kan beweren dat zoo iemand tegen de wet gezondigd heeft.

Dat dit niet zal gebeuren, zooals sommigen beweren, daar kan men tegenover stellen dat herhaalde malen veroordeelingen zijn gevolgd, wanneer iemand met een hond over den publieken weg wandelt en deze hond den publieken weg verlaat en over het veld loopt. Het aantal onrechtvaardige veroordeelingen zal dus grooter worden, want de justitie is in deze niet vrij en lang niet onpartijdig. Het vorige jaar heb ik deze beschuldiging tegen de justitie uitgesproken en deze is door den Minister nog niet weersproken.

Dat kan de Minister trouwens ook niet, zoolang hier in Nederland een rechter recht mag spreken in eigen zaak. Dat is het geval bij de Jachtwet. Ik zal nu niet weder die konijnengeschiedenis ophalen van het vorige jaar, ik wil alleen zeggen dat er op die wijze van hooghouden van het gezag, vooral ten platten lande, weinig of geen sprake kan zijn. Er wordt herhaaldelijk geverbaliseerd en er wordt er maar op los gelogen.

Ik heb hier voor mij een kenschetsend staaltje in de *Limburgsche Koerier* van 5 Maart. Ik lees daar onder het opschrift: „Een geruchtmakend meineedsproces voor de rechtbank", het volgende:

„In de geruchtmakende zaak, welke j.l. Dinsdag voor de arrondissements-rechtbank te Roermond is behandeld, en waarbij één jaar gevangenisstraf tegen J. Op 't Veld, beschuldigd van meineed, werd gevorderd, legde volgens het verslag van jl. Donderdag de onbezoldigde rijksveldwachter Peters de volgende verklaring af:

Rechter: Bestaat er in Heel een vereeniging van stroopers?

Getuige (Peters): Ja, mijnheer, sinds ik onbezoldigd rijksveldwachter ben. Ik word van alle zijden benadeeld; ik kan geen kolen meer krijgen en de bakker kwam mij zeggen, dat hij niet meer voor mij wilde bakken.

Rechter: Dus denk je aan een samenspanning tegen jou?

Getuige: Ja, mijnheer."

En in de *Telegraaf* leest men enkele dagen daarna deze verklaring:

„Ondergeteekenden verklaren nooit gehoord te hebben, dat er te Heel c. a. een stroopersbond bestaan heeft of nog bestaat.

Chr. H. Houtackers, burgemeester; F. Scheepers, wethouder; H. Scheepers, wethouder; G. van den Goor, raadslid; J. Drabbels, kerkmeester; H. van Ass, raadslid; M. Gijsen, raadslid; H. H. van Acht, hoofd eener school; A. P. Kocken, hoofd der openbare school; P. M. H. Baeten, hoofdonderwijzer; F. C. H. Stultjens, onderwijzer; A. Aerts, gemeente-ontvanger; J. Rutten, kerkmeester."

Ik heb slechts deze twee voorbeelden willen te berde brengen, maar bijna dagelijks kan men in de couranten dergelijke dingen aantreffen, waaruit blijkt dat de justitie herhaalde malen te ver gaat. Nu wordt wel beweerd dat de statistiek aanwijst dat telken jare tal van aanslagen gebeuren, op grond waarvan men verscherping van de wet vraagt, maar ik meen dat juist dit pleit om te trachten daarvoor een wildschadewet in de plaats te stellen.

Ik meen dat dan veel kwaad zal voorkomen worden.

Ik kan honderden getuigenissen aanhalen, dat zeer veel schade aangericht wordt zoolang de wildschadewet uitblijft. Zooals de Minister heeft toegezegd, zou een wetsontwerp ingediend moeten zijn betrekkelijk het vergoeden van wildschade, dat zoowel de jagers als de boeren bevredigen zou.

Overal in den lande rijzen klachten over de slechte bepalingen van de Jachtwet, waarvan de strafbepalingen nu nog verscherpt worden.

Ik zal het hierbij laten, want ik wensch over dit wetsontwerp niets meer te zeggen. Ik wensch slechts te constateeren dat deze wet ongetwijfeld tot veel minachting voor den wetgever in het algemeen aanleiding geven zoude. Daarom richt ik dit verzoek

tot den Minister: trek dit wetsontwerp in, dat slechts tot groote ontevredenheid ten platten lande aanleiding zal geven.

De Minister late deze regeling liever rusten en geve ons de wildschadewet. Met een wildschadewet naast de strafbepalingen zal de landbouwer tevreden zijn.

De strafbepalingen *alleen* echter is zeer onpractisch en zal in hooge mate stemmen tot groote ontevredenheid.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor om verschillende redenen tot die leden, die verbaasd en teleurgesteld waren over de indiening van dit wetsontwerp.

In de eerste plaats herinner ik aan het gevoerde debat bij gelegenheid van de door mij voorgestelde motie op 6 en 7 Maart 1902. Die motie is toen niet door de Kamer aangenomen, maar ik meen toch te mogen zeggen, dat de geest, de gedachte, die daaraan ten grondslag lag, door de Kamer gedeeld werd en dat zoo niet partij-overwegingen der rechterzijde den doorslag gegeven hadden bij het bepalen der uit te brengen stemmen, de motie, een grondige herziening van de Jachtwet dringend noodzakelijk verklarende, wel degelijk aangenomen zou zijn. Dit is echter niet gebeurd; wel heeft de Kamer de motie van den heer Kolkman aangenomen, luidende:

„De Kamer,

van oordeel dat wijziging der Jachtwet noodzakelijk is, en dat wettelijke voorschriften behooren te worden gemaakt omtrent vergoeding van schade door wild veroorzaakt,

gaat over tot de orde van den dag."

In deze motie, die met groote meerderheid aangenomen is, werd aan de Regeering kenbaar gemaakt hoe de Kamer over wijziging der Jachtwet dacht.

Wanneer ik nu dit wetsontwerp naga, zie ik niet dat daarin bepalingen voorkomen, welke aan de in die motie uitgedrukte meening der Kamer beantwoorden.

Dit wetsontwerp strekt alleen om nieuwe strafbepalingen te stellen, maar mist geheel den grondslag in de motie aangegeven

In de tweede plaats heeft de Minister, voor zooverre hij aan het toenmalige debat deelgenomen heeft, eenige uitlatingen gedaan, welke reden gaven te onderstellen dat, indien hij eens zou komen met een wijziging van de Jachtwet, die wijziging zeker wel andere punten zou betreffen dan de nu ter hand genomene. De Minister heeft, onder andere, duidelijk een verklaring gegeven, dat het hem helder voor den geest stond dat een afdoende regeling van de Jachtwet, een afdoende herziening daarvan, niet mogelijk was zonder dat eerst de heerlijke rechten afgeschaft werden op de een of andere manier. Daaruit ontleende ik de gedachte, dat deze Minister dan ook allereerst die heerlijke rechten bij den kop zou nemen, waarover toen veel gesproken is.

Verder heeft de Minister in zijn rede dit gezegd: „Wellicht zou ik het zelfs aandurven om, behoudens bepalingen tegen het treden op de gronden van anderen, het jagen veel meer vrij te stellen dan tot nog toe geschiedt." Ook deze verklaring had, dunkt mij, reden gegeven om te verwachten dat de Minister al wederom met wat anders zou komen dan waarmede hij op het oogenblik is gekomen.

Een ander iets waardoor ik eenigszins verbaasd meen te mogen zijn over hetgeen de Minister in deze materie gedaan heeft, vond ik daarin, dat enkele maanden nadat de Kamer zich zoo beslist had uitgesproken door de aanneming van de motie Kolkman, dat toen de voorzitter van de Nederlandsche Jagersvereeniging „Nimrod", de heer van Tuyll van Serooskerke, reeds wist te vertellen, dat deze Minister van Waterstaat komen zou met een wet tot wijziging van de Jachtwet, waarbij het gebruiken en dragen van lichtbakken strafbaar zou worden gesteld. Dit was zeer kort nadat de motie door mij gesteld, was besproken en de motie Kolkman was aangenomen.

Nu heb ik mij afgevraagd, waar houdt de Minister zich nu eigenlijk aan? Aan het advies dat hij van de Kamer ontvangt of aan de belangen die de heeren jagers bij hem op het kantoor komen voordragen en wat is bij deze Regeering van meer invloed, een bepaald uitgesproken meening door de Tweede Kamer of het voordragen van belangen door heeren die voor eigen zaken komen pleiten bij den Minister?

Ik heb het eerst niet willen gelooven, dat de heer van Tuyll van Serooskerke met die mededeeling waarheid sprak. Toen ik het wetsontwerp voor mij kreeg, kreeg ik de overtuiging dat die zaak bekankelemiend was tusschen den Minister en den heer van Tuyll van Serooskerke, en dit is ook iets waarover ik mij met recht meen te mogen verbazen.

In het eerst door mij aangevoerde lag echter zeker geen reden om te verwachten, dat de Minister met deze wetswijziging zou komen en ik mag er bij zeggen, welke redenen de Regeering ook gehad hebbe om hiermede te komen, zij had de indiening van dit wetsontwerp niet noodig om te bewijzen dat dit Ministerie inférieure qualiteiten op wetgevend gebied bezit.

Daarvoor hadden wij reeds enkele wetten, die ons daarvan het overtuigend bewijs geleverd hadden. Ik noem het ook door dezen Minister ingediend wetsontwerp tot instelling van landbouwraden, ik noem de Beroepswet, waaraan wij hier gesmuld hebben in de Tweede Kamer en laat ik niet vergeten het wetsontwerp waarmede de Kamer nog niet klaar is, de Drankwet, waarmede deze Regeering zich een onverwoestbaar monument van slecht wetgevend beleid heeft opgericht. Het was dus niet noodig voor deze Regeering die mindere capaciteiten op wetgevend gebied door dit wetsontwerp nog duidelijker aan te toonen.

Ik heb dan ook tevergeefs naar de redenen gezocht waarom de Regeering dan wèl met dit wetsontwerp is gekomen.

Het is bekend dat reeds in December 1900 de Hooge Raad beslist heeft, dat het gebruik van den lichtbak niet strafbaar was; drie jaren vóór de indiening van dit wetsontwerp wist men dus reeds, dat men met de Jachtwet in de hand niet kon optreden tegen het gebruik van den lichtbak. Waarom moest dan de Regeering eerst al dien tijd voorbij laten gaan, alvorens te komen met dit voorstel?

De reden die aangegeven wordt in de Memorie van Toelichting en die in het Voorloopig Verslag door eenige leden wordt beaamd, is, dat door het straffeloos gebruik van den lichtbak het plegen van hoogst ernstige gewelddadigheden wordt in de hand gewerkt.

In het Voorloopig Verslag wordt zelfs medegedeeld, als de meening van verscheidene leden, dat het feit, dat de lichtbak straffeloos kan worden gebruikt, ten gevolge heeft, dat geheele benden bij nacht het veld afloopen en zich behalve aan strooperij, aan allerlei diefstallen met braak en kippendiefstallen schuldig maken, terwijl reeds menig politiebeambte of jachtopziener bij het nachtelijk surveilleeren op den lichtbak is gedood of gewond. Ja zelfs wijzen deze leden op de schade, die volgens hen de veehouders zouden lijden, doordat hun vee, ten gevolge van het felle licht verontrust, in prikkeldraad zich verwondt of in slooten verdrinkt. Wanneer het waar is, Mijnheer de Voorzitter, dat al die verschrikkelijkheden werkelijk het gevolg zijn van het gebruik van den lichtbak en niet alleen bestaan in de verbeelding van de heeren jachtliefhebbers, dan vraag ik: waarom heeft de Regeering dan daaraan niet eerder een eind trachten te maken, waarom heeft zij dan drie jaar lang de landbouwers aan de misdaden en gewelddadigheden van de stroopers ten prooi gelaten, waarom is zij dan niet eerder met dit wetsontwerp gekomen?

Voor mij zou dat wel geen reden geweest zijn om deze zéér partieele herziening van de Jachtwet goed te keuren, maar ik wijs toch op deze beschouwingen in het Voorloopig Verslag, ook omdat daarin zoo ontzaglijk veel overdrevens is op te merken.

Wanneer men hier spreekt over de schade die het wild toebrengt aan den landbouw, dan noemen de jachtliefhebbers dat gewoonlijk zeer overdreven en verklaren zij zelfs dat nooit goed bewezen is, dat het wild werkelijk schade doet, maar hier worden die verhalen van gewelddadigheden van de stroopers maar zonder meer als waarheid aangenomen.

Laten wij, Mijnheer de Voorzitter, een oogenblik aannemen, dat inderdaad de opsomming in het Voorloopig Verslag de volle waarheid bevat, dan wensch ik er toch de aandacht op te vestigen, dat ons Strafwetboek zoowel tegen gewelddadigheden als tegen diefstallen de noodige strafbedreigingen bevat, en dat het stroopen zelf ook reeds strafbaar is, zoodat het mij toeschijnt, dat de rechterlijke macht reeds voldoende gewapend is en men derhalve om die dingen te voorkomen, niet met dit wetsontwerp behoefde te komen.

Nog een enkele opmerking wensch ik te dezen opzichte te maken, en wel deze: Nu men de Jachtwet wil gaan verscherpen, want het karakter van deze wet is een verscherping van de Jachtwet, in het belang van de jachtliefhebbers, nu komt men

aandragen met de bewering, dat er bij het stroopen zooveel misdrijven gebeuren. Nu wil men dus met het voorhouden van dat groote getal misdrijven de wet er door drijven.

Toen echter indertijd de heer de Kanter bij de Kamer een adres indiende, toen heeft de Minister Ruys van Beerenbroeck in zijn toelichtingen op het adres-de Kanter gezegd, dat in dat adres werd beweerd, dat er ten gevolge van het stroopen zooveel misdrijven voorvielen, maar, zeide de heer Ruys van Beerenbroeck, dat wordt nu wel beweerd, maar in het jaar 1890 zijn op een getal van 3200 veroordeelingen slechts 67 veroordeelingen voorgekomen wegens het plegen van misdrijven als het gevolg van stroopen.

Met het oog daarop vraag ik mij af, of aan de Regeeringstafel geen gelegenheidsargumenten worden gebruikt, wanneer men het een of ander wil doordrijven. Geldt het bepalingen in het belang van de jachtliefhebbers, dan moet het groote getal misdrijven dienst doen in het belang van de heeren jagers, maar wanneer het geldt de belangen van den landbouw, dan wordt gezegd: die misdrijven zijn niet zoo erg, dat zijn er op de 3200 slechts 67. Men gebruikt dus gelegenheidsargumenten. Nu weet ik wel, dat de Minister in de toelichting van het ontwerp heeft gezegd, dat het hem aangenaam zou zijn geweest, indien hij ook andere wijzigingen had kunnen aanbrengen, maar dat dit niet zoo gemakkelijk is, en ik weet ook, dat de Regeering een commissie heeft ingesteld, waarover de heer Passtoors reeds enkele waardeerende woorden heeft gesproken, waarbij ik mij ook wel kan aansluiten.

Waarom ik echter met de instelling van die commissie niet veel opheb, zit niet alleen daarin, dat deze commissie op zoo zonderlinge wijze is samengesteld, en daarin het jachtliefhebberselement op zoo merkwaardige wijze is vertegenwoordigd, maar het zit ook hierin, dat, al ben ik ook geen ouwe rot, ik toch lang genoeg in het Parlement ben om te weten, dat, wanneer men de een of andere zaak aan den kapstok wil hangen, men daartoe een commissie benoemt. Het is dan ook zeer moeilijk te berekenen hoelang het wel zal duren vóór een wijziging van de Jachtwet als gevolg van het werk van deze commissie zal tot stand komen.

Ik vrees, dat men daarmede zal moeten wachten totdat bijv. de splitsing in de tapperijen is doorgevoerd, wat door den heer Fock op een dertig of veertig jaar is gesteld, of, zooals de heer Marchant te recht opmerkt, totdat de Staatsloterij zal zijn doodgemarteld. Maar wat hebben de tegenwoordige menschen er aan, als zij dertig of veertig jaar moeten wachten op een wijziging van de Jachtwet. In ons land zal nu nog eens onderzocht worden of de heerlijke rechten op een goede en behoorlijke wijze zijn te regelen. In verband daarmee wil ik er toch op wijzen, dat Nederland ongeveer het eenige land in Europa is, waar de heerlijke jachtrechten nog bestaan. In Duitschland, wat ons zoo dikwerf wordt voorgehouden als een land waar de toestanden minder zijn dan hier, zijn die heerlijke jachtrechten in 1848 al verdwenen, en grootendeels zonder schadeloosstelling. En hier moet nu nog eens onderzocht worden, of die rechten op de een of andere wijze behoorlijk kunnen worden geregeld.

Het is wel opmerkelijk, dat, wanneer het geldt rechten van andere menschen die niet behooren tot de hoogere klassen, men er spoediger raad mede weet. Ik herinner er aan, wat door den heer Lohman bij de begrootingsdiscussie van het vorige jaar is gezegd, toen hij ter sprake bracht de visscherij te Hoenza-Driel, waar de visschers, arme drommels, die daar wonen, een recht hadden om in de rivier vóór hun plaats de elftvisscherij uit te oefenen.

Wat heeft nu deze Regeering ten opzichte van die arme visschers gedaan? Zij heeft gemeene zaak gemaakt met den gemeenteraad van Driel en verpacht nu het water. Tevens heeft zij verklaard: als de visschers rechten hebben, moeten zij die voor de rechtbank maar bewijzen. Maar als de Regeering die rechten aanvechtbaar acht en die arme visschers dwingen wil voor de rechtbank hun rechten te bewijzen, dan durf ik wel zeggen, dat er onder de groote heeren die heerlijke jachtrechten hebben, nog veel meer zijn die niet in staat zijn voor de rechtbank te bewijzen, dat zij die rechten op rechtmatige wijze bezitten. Doch daartoe dwingt de Regeering hen niet. Zij laat die rechten bestaan en draagt aan een commissie op te onderzoeken op welke manier dit in orde kan gebracht worden. Zoo wordt verschillend omgesprongen met de rechten van grooten en van kleinen.

Nu zal de Minister wel zeggen, dat door de stroopers zoovele misdaden worden gepleegd. Het bestaan der stroopers is maar gelukkig voor de heeren jagers, want dit geeft dezen een middel om hun eigen belangen te behartigen. Niemand zal echter ontkennen, dat er onder de stroopers, zooals onder andere menschen, elementen voorkomen die men niet in bescherming zou willen nemen; maar men doet nu eenmaal met de stroopers als met de sociaal-democraten, men plaatst ze beiden buiten de zedelijke gemeenschap des volks. Stroopers zijn de grootste deugnieten die men zich denken kan. Gebeurt er ergens iets verkeerds, de stroopers hebben het gedaan. Is er hier of daar een koe in het water of in prikkeldraad geloopen, het zijn de stroopers die daarvan de schuld dragen. Wordt er een onecht kind geboren, de stroopers zijn de daders, want de liefhebbers van de jacht maken zich aan zoodanige buitensporigheid niet schuldig. Het zijn altijd de stroopers die het gedaan hebben. Evenwel wordt hier schromelijk overdreven, maar het kan niet ontkend worden, dat er bij het stroopen wel dingen gedaan worden die ook wij betreuren. Wanneer er iemand valt, het moge dan een strooper of een politiebeambte zijn, dan zal iedereen daarover leed gevoelen.

Maar wanneer een politiebeambte valt in een gevecht met stroopers, mag men hem dan noemen een slachtoffer van de strooperij? Ik zou hem veeleer noemen een slachtoffer van de tegenwoordige Jachtwet, die al lang had behooren te worden afgeschaft. In dit oordeel sta ik volstrekt niet alleen, maar word ik op merkwaardige wijze gesteund door een blad, waaruit ik een klein stukje wensch voor te lezen. Het is getiteld: *Ware kameraadschap*. Daarin lees ik:

„Een daad van een eenvoudig man en zonder gevaar voor hemzelven, maar zoo treffend, door de tragische omstandigheden waaronder ze plaats vond, en van zooveel liefde voor een gewonde getuigend, deelde dr. Pijnappel aan het *Handelsblad* mede:

Het gold den marechaussee Hoekstra, die bij Ommen gedood werd. Hij leed, toen het schot op hem was afgevuurd, zulke onlijdelijke pijnen, dat het liggen op den harden grond hem ondraaglijk was. Toen bood zijn kameraad de Lange, die met hem gesurveilleerd had, zich aan om onder hem te gaan liggen, om hem te steunen. En in die houding bleef hij. eerst op den grond en later op den wagen, tot de stervende gewonde in de kazerne was aangekomen. De man had toen zelf zulk een pijn, door de spanning waarin hij zijn spieren had moeten houden om zijn ongelukkigen kameraad tegen de schokken van den boerenwagen op den slechten weg te vrijwaren — alles en alles bij elkaar had hij zijn pijnlijke positie ruim een uur moeten volhouden —, dat hij den eersten tijd niet op de beenen kon staan. Er was geen sprake van dat hij zijn vriend kon redden, want het schot was raak geweest en overal, in longen, lever, nieren, werden hagelkorrels gevonden tot zelfs in het hart — het scheen een wonder dat de man zóó nog twee en een half uur had kunnen leven en de getroffene moest bezwijken als het zooveelste slachtoffer van een ellendige wet, die al lang had moeten afgeschaft zijn. Maar de Lange had hem gesteund en zijn lijden verlicht op een manier die weinigen hem na zouden kunnen doen en voor wat hij deed reikt men hem in gedachten de hand.

De marechaussee is een wapen waarop wij trotsch mogen zijn en mannen als hij en de verslagene verheffen den goeden naam dien het reeds heeft."

Is dit nu het dagblad *Het Volk* waarin de Jachtwet op deze wijze wordt betiteld? Neen, het is de *Politiegids* van September 1902, n°. 201, 17de jaargang. Gelukkig valt dit blad niet onder het toezicht van onzen Minister van Marine, anders geloof ik dat hij den Politiebond, die zoo iets in haar blad opneemt, even hard zou gaan bekampen als hij het den Matrozenbond heeft gedaan. Dit blad wordt geredigeerd door een commissaris van politie, als ik mij niet vergis, en deze noemt dus de Jachtwet een ellendige wet, die al lang had behooren te zijn afgeschaft. Dit oordeel van dien politiebeambte deel ik volkomen. Ik beweer ook, dat het grootste deel van wat er verkeerds is op dit gebied, het gevolg is van de tegenwoordige Jachtwet. Het stroopen is ook een gevolg van de Jachtwet, die op bevoorrechting berust, en in plaats van aan die bevoorrechting een eind te maken

zoekt men naar allerlei middelen om de gevolgen tegen te gaan, terwijl men de oorzaak laat bestaan.

Waar men echter de stroopers zoo hard aanvalt, heeft men nog niet bewezen dat de jagers zoo bijzonder braaf zijn. Ik heb hier voor mij een uittreksel uit de *Nieuwe Winterswijksche Courant*, waarin ik het volgende lees:

„In de buurtschap Vragender zijn in de laatste dagen alle losloopende honden gestorven doordien ze gegeten hebben van vleesch, dat in vergift gekookt was. Men heeft dit vleesch blijkbaar daar neergelegd om de honden van het wild af te houden, want van deze buurtschap is het jachtrecht in handen van eenige Arnhemsche heeren, die de langooren zooveel mogelijk binnen hun gebied willen houden. Naar ons van vertrouwbare zijde werd medegedeeld valt deze wijze om ongenoode gasten te weren niet in de termen om den dader in aanraking met den strafrechter te brengen."

Waar is nu de strooper, die zich aan dergelijke onrechtvaardigheden schuldig maakt; die thuis op zijn doode gemak vleesch laat kooken in vergif en op den openbaren weg neergooit in de hoop, dat de honden daaraan zich den dood zullen eten?

Is dit geen misdadig bedrijf? Hoe gemakkelijk zou het kunnen gebeuren, dat kinderen van arbeiders, die zelf zelden vleesch krijgen, een dergelijk stukje vleesch vonden en er de tanden in sloegen en zoodoende het slachtoffer werden van dit misdadig feit.

Als men verder spreekt over de schade welke de stroopers aanrichten, kan ik daartegenover wijzen op die, welke door de jagers zelf wordt veroorzaakt.

Ik heb hier voor mij liggen een adres van den voorzitter en afgevaardigden voor den boerenbond in Noordbrabant. Daarin lees ik: „Laten de heeren toch wel overwegen, dat hun jachtrecht den boeren een servituut oplegt, hetwelk reeds zwaar genoeg weegt op zich zelven.

Het zij hun voldoende, dat de boeren hun hazen, fasanten enz. moeten voeden en de spurrie, knollen en andere herfstvruchten door een aantal drijvers moeten laten vertrappen."

Hierin wordt den jagers ten laste gelegd, dat zij de veldvruchten vertrappen. De jagers zijn dus ook allesbehalve zonder zonden en waar de wetgeving nu zoo beslist werkt in het belang van een bepaalde groep personen, die liefhebbers zijn van de jacht, is het zeer natuurlijk dat antipathie tegen de wet ontstaat.

Behalve dat de wet in haar geheel een bevoorrechting is ten gunste van het jachtvermaak, is het ook haar toepassing die ontevredenheid wekt. De Minister heeft ons overgelegd een staatje van het groot getal buitengewone permissiën, dat gegeven is op het schadelijk gedierte te schieten.

Ik heb geen tijd gehad te onderzoeken of onder al die buitengewone machtigingen er ook zijn gegeven om overtollig wild op te ruimen, ten einde overlast van wild te voorkomen, wat gewoonlijk niet toegestaan wordt, en ook weder is in het belang van een grooten wildstand, maar in elk geval, al zijn er veel buitengewone machtigingen verleend, dan nog is het de groote vraag: aan wie.

Ik heb hier verscheidene brieven van landbouwers uit Limburg en Noordbrabant, die telkens om een machtiging hebben gevraagd, maar steeds een weigering ontvingen. Vroegen zij het echter voor den secretaris der gemeente, of voor den een of anderen heer, dan werd het terstond gegeven, maar aan hen persoonlijk niet.

Al deze dingen werken er toe mede, dat bij een ontzettende menigte een groote, ernstige, gerechtvaardigde antipathie tegen de Jachtwet bestaat.

Ik heb hier voor mij een ander staaltje van de toepassing der Jachtwet: een verslag van een zitting der rechtbank uit de *Deventer Courant*. Daarin lees ik: „Uit de voorgelezen akte van dagvaarding en het proces-verbaal van den brigadier der Rijksveldwacht Haukes uit Olst blijkt, dat beide beklaagden op 19 Maart 1904, ieder gewapend met een geladen schietgeweer, zich hebben bevonden op een stuk land van den landbouwer Langkamp, terwijl een hem vergezellende hond een haas heeft gegrepen, die daarna door den eersten beklaagde is vervoerd geworden. Bedoeld stuk land is met den grond, toebehoorende aan den heer Stoffel alhier, door gaas afgesloten.

Als verdediger trad op de heer mr. W. Cost Budde.

Beklaagden bekenden, doch meenden niet in overtreding te zijn geweest, omdat het terrein was afgesloten.

Uit het verhoor van den verbalisant Haukes bleek, dat het terrein over een breedte van ongeveer een meter bij de woning van den beklaagde N. tusschen een rijsmijt en een schuur niet door gaas was afgesloten; voor die opening was een plank gezet.

Op de desbetreffende vraag van den verdediger verklaarde Haukes, hoewel hij nooit een haas over een plank had zien springen, dat het wild wel over de niet al te breede plank zou kunnen springen en zich derhalve wel toegang tot het terrein kan verschaffen.

De heer ambtenaar van het openbaar ministerie, requisitoir nemende, betoogde dat het hem speet, dat de overtreding niet eenige dagen later was geconstateerd, n.l. op een tijd dat ook de in deze bedoelde opening van gaas was voorzien; alsdan had wellicht uitgemaakt kunnen worden of het terrein in casu afgerasterd met gaas van een hoogte, varieerende tusschen de 50 centimeter en 1 meter, zou gebracht kunnen worden onder een lust- of bouwhof of buitenplaats, door rasters geheel afgesloten, bedoeld bij art. 12 der Jachtwet. Het terrein was ten dage der overtreding echter niet geheel afgesloten, 't hek had te voren opengestaan en bovendien was er een opening, waardoor het wild op het terrein kon komen, zoodat de veroordeeling van beklaagden gevorderd moest worden. Tegen N. werden 2 geldboeten en tegen S. een geldboete van f 1 geëischt met verbeurdverklaring der in beslag genomen geweren.

De verdediger, de heer mr. Cost Budde, zeide op verzoek van den heer Bernard Stoffel op zich genomen te hebben, ter terechtzitting van heden beklaagden bij te staan. In een warm pleidooi schetste zijn edelgestrenge het groote nut van de kweekerij van naaldboomen van den heer Stoffel, die kosten noch moeite ontziet om hier onbekende soorten naaldboomen te kweeken om die tegen zeer matige prijzen voor houttelers beschikbaar te stellen.

De heer Stoffel heeft destijds voor deze kweekerij aangevraagd een machtiging om zijn tuinman N. die akelige, alles vernielende konijnen te mogen doen schieten. Doch deze machtiging is geweigerd, niettegenstaande de tuinman N. gunstig bekend staat, nooit van hem gebleken is, dat hij aan wildstrooperij deed, hoewel hij daartoe uit den aard zijner betrekking zoo ruimschoots in de gelegenheid was, niettegenstaande de Minister telkens en telkens in de Kamers met een stalen gezicht heeft beweerd, dat bij het verleenen van machtiging tot het schieten vau schadelijk gedierte groote vrijgevigheid zal betracht worden. Ten einde raad is de heer Stoffel moeten overgaan tot het omrasteren, wat hem zeer veel geld heeft gekost. Na het omrasteren zijn beklaagden hun werk begonnen om het op het terrein zich bevindende schadelijk gedierte te doen verdwijnen. Z. E. G. meent, dat ten opzichte van dit terrein wel degelijk sprake is van een afgesloten terrein in den geest der Jachtwet, al heeft de brigadier der Rijksveldwacht ook na een inspectie een plekje gevonden ter breedte van ongeveer driekwart meter, waarvoor nog niet het gaas was bevestigd.

Dit open plekje, gelegen tusschen schuur en rijsmijt, aan een breeden, openbaren zandweg, dus niet aan het jachtveld, was bovendien nog niet een vrije toegang, want er stond een plank voor.

Men kan zich niet voorstellen dat het wild dien weg ooit zal kiezen. Wel kan de verdediger zich voorstellen dat het wild op het afgesloten terrein gedreven door de beklaagden, uit angst dien uitweg zal kiezen en over de plank zal springen, doch dan is het aanwezig zijn dezer opening eer te prijzen dan te laken.

De verdediger concludeerde tot vrijspraak, subsidair verzocht Z.E.G. den heer kantonrechter wel bij het uitspreken van een veroordeelend vonnis het openbaar ministerie in zijn welwillende vordering te willen volgen. Ook verzocht de verdediger, nog niet de verbeurdverklaring der geweren te willen uitspreken, doch te bepalen dat ze teruggegeven zullen worden tegen de te taxeeren waarden."

Zoo past men de Jachtwet toe. De heer Stoffel kweekt daar in het belang van velen, zeldzame houtsoorten; men weigert zijn tuinman een machtiging om wild te verdelgen; hij gaat er toe over zijn terrein te omrasteren en de man doet het met veel kosten; alleen, er blijft een zeer klein plekje open. Zijn bedienden gaan het terrein zuiveren van wild en de politie maakt procesverbaal op.

Op die wijze wordt de Jachtwet antipathiek, zoowel door haar inhoud als door de uitvoering, welke er aan gegeven wordt.

Thans nog iets anders.

Dit wetsontwerp gaat tegen de stroopers en tegen de schade die ze aanbrengen. Er zijn echter nog andere stroopers dan die op twee beenen, waarvan de Minister ook wel eens gehoord zal hebben, n.l. de hazen en de konijnen en ander wild.

Wat doet nu de Minister tegen deze stroopers, die veel lastiger voor den landbouw zijn dan de stroopers, waarop in de stukken zoo wordt afgegeven? Niets, en toch wordt er door het wild heel wat meer schade aangericht, dan door de stroopers aangericht wordt.

In de raadsvergadering van 12 April jl. van de gemeente Arnhem — om enkele feiten te noemen — was de wethouder Everts genoodzaakt een voorstel van burgemeester en wethouders te verdedigen, strekkende om een stuk gemeentegrond, waarop jonge denneboomen gepoot waren, te omrasteren. En waarom? Omdat die dennenboomen beschadigd worden door de konijnen. Toen de heer Everts dat voorstel in den gemeenteraad verdedigde deed zich het eigenaardig geval voor, dat de heer van Tuyl, lid van den gemeenteraad, zich eenigszins geprikkeld gevoelde, omdat hij als de nabuur werd aangeduid, van wiens goed de konijnen kwamen, die de denneboomen der gemeente beschadigden. En toen had hij de aardigheid om te zeggen: als jullie maar deden als ik, had je er geen last van: geef ze maar goed te eten, dan zullen ze van de boomen wel afblijven.

Zoo werd door een jachtliefhebber gesproken, die zelf door zijn eigenaardige gewoonte de gemeente op kosten joeg; het slot was, dat de gemeente Arnhem genoodzaakt is geweest om die omrastering te doen aanbrengen.

Ook in het adres van den Boerenbond, dat ik zooeven heb besproken, wordt gewezen op de schade, door het wild aangericht. Ik lees hier dit: „Uit de mondelinge en schriftelijke verklaringen van verschillende gemeenten in Noordbrabant is ons gebleken, dat vele plaatsen door schadelijk gedierte geteisterd worden, dat dus Zijn Excellentie de Minister van Binnenlandsche Zaken alle reden had, door zijn missive van 5 Juni 1900 het bekomen van vergunningen te vergemakkelijken, waarvoor wij Zijn Excellentie onzen dank betuigen; dat echter de uitvoering of toepassing er van veel te wenschen heeft overgelaten."

Hier wordt dus ook weer gesproken van de groote schade, door het wild aangericht. En in het *Dagblad van Noordbrabant*, dato 26 Februari 1902, lezen wij onder andere: „O. i. dient vooreerst gewezen op de groote schade, die wild en schadelijk gedierte op vele plaatsen aanricht en op de gegronde klachten die allerwege daaromtrent geuit zijn en worden. Wij noemen voor deze helft van Noordbrabant slechts de Wouwsche Plantage, Beek bij Breda en Loon op Zand, waar de boeren benadeeld worden door hazen, konijnen, fazanten, enz., zooals wij onlangs deden uitkomen, door het openbaar maken van eenige mededeelingen onzer correspondenten."

In al deze mededeelingen wordt gesproken van de schade, die het wild aanricht, niet van de schade die door de stroopers aangericht wordt, en tegen *deze* schade gaat de Minister niet in. Zie, Mijnheer de Voorzitter, dat is niet *ad rem*. De motie-Kolkman sprak duidelijk van schadevergoeding.

De heer Kolkman is, dunkt me, scherpzinnig genoeg om, indien hij in zijn motie op iets anders de aandacht had willen laten vallen dan juist op die schadevergoeding, hij in die motie wat anders zou hebben gezet. Maar nu hij het er duidelijk heeft ingezet, had de Regeering daarmee rekening moeten houden en niet met dit wetsontwerp moeten komen. Deze motie is toen aangenomen met 59 tegen 4 stemmen, met medewerking van liberalen, vrijzinnig- en sociaal-democraten, anti-revolutionnairen en katholieken. De Minister wist dus, dat leden van alle partijen in deze Kamer er voor hadden gestemd, dat hij dus met goedvinden van de meerderheid der Kamer met een wetsontwerp van die strekking had moeten komen. De Minister heeft dat niet gedaan en om deze reden ben ik zeer teleurgesteld door deze wetswijziging.

Wat zullen wij nu tegenover dit wetsontwerp doen? Het best zou wezen, dat de Minister het terug nam, waarop ik echter niet veel hoop heb. Alleen dit wil ik nog zeggen: dat ik op dit oogenblik zonder meer niet heel veel lust heb mij bij dit wetsontwerp neer te leggen. In den grond der zaak is deze wetswijziging een verscherping der wet in het belang der jagers. Wel verdedigt de Minister zich in de Memorie van Antwoord daartegen, maar niettemin is dit het karakter der voorgestelde wijziging. Want als zij doel treft, dan zal het wild meer gespaard blijven, en al dat gespaarde wild zullen de landbouwers te eten moeten geven en daardoor zal natuurlijk een zwaardere last gelegd worden op den landbouw. Dit wetsontwerp is daardoor een bescherming van het jagersbelang en als zoodanig is deze wetswijziging reactionnair. Zij werkt ook reactionnair, omdat, als de heeren jagers hun zin krijgen en hun belangen gediend worden, er voor hen niet de minste reden meer bestaat om bij deze of de volgende Regeering aan te dringen op wijziging der wet, want hun belangen zijn gediend en de boeren moeten nu maar zien, dat zij aan het hunne komen. Een deel van de bevolking zal geholpen worden en een ander deel zal zelf maar moeten zorgen aan haar recht te komen. Daardoor wordt een afdoende wijziging der Jachtwet belemmerd en zullen de landbouwers zwakker staan. Van de kleinen blijven de belangen onbehartigd, de grooten zien hun belangen beschermd en daarom komen wij tegen deze wetswijziging op. Indien op dit oogenblik de kleinen niet geholpen worden en alvorens die hulp kan worden verstrekt, diepgaande onderzoekingen moeten plaats hebben, laten de heeren jagers dan ook maar zoolang wachten.

Daarmede zal een afdoende herziening der Jachtwet meer gebaat zijn, dan met het nu voorgestelde.

De heer **Arts**: In den aanhef van het Voorloopig Verslag van dit wetsontwerp wordt gezegd:

„Van verschillende zijden gaf men over de indiening van dit wetsontwerp zijne teleurstelling en verbazing te kennen. Men bracht in herinnering, dat deze Minister reeds bij de behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1902 heeft toegezegd, dat hij eene wijziging der Jachtwet in overweging zou willen nemen en wees er verder op, dat hij, nadat de behandeling op 7 Maart 1902 van de motie van orde van den heer Helsdingen hem met de wenschen der Tweede Kamer ten aanzien van de wijziging der Jachtwet had bekend gemaakt, van vrij bepaalde denkbeelden omtrent eene regeling van den afkoop der thans nog geldende jachtrechten heeft doen blijken en de verwachting heeft opgewekt, dat eene herziening der Jachtwet op vrij ruime schaal en wel zoo, dat het jagen voortaan veel meer vrij zou worden gesteld, al dadelijk ter hand zou kunnen worden genomen."

Welnu, ik wensch hier wel te verklaren, dat hoewel ook ik behoor tot de leden, die door de indiening van dit wetsontwerp werden teleurgesteld, mijn teleurstelling geenszins een terugslag was op blijde verwachtingen, bij mij opgewekt door 's Ministers rede bij gelegenheid van de behandeling der motie van den heer Helsdingen. Integendeel, die rede heeft op mij, vooral nadat ik haar nog eens aandachtig had overgelezen, geen anderen indruk kunnen maken dan dat deze Minister — en ik zeg het als grief — van den rijkdom onzer taal met groote virtuositeit weet gebruik te maken, om, in fraaie volzinnen, schijnbaar heel wat in uitzicht te stellen, zonder nochtans de geringste formeele toezegging te doen. De indruk dien ik van 's Ministers rede heb gekregen, is dat de Minister bij die gelegenheid zoowel de voorstellers der verschillende moties, die toen zijn behandeld, als de Kamer even wijs heeft gelaten over zijn inzichten en plannen als te voren en vrijwel heeft gehandeld alsof er geen moties in verband met de Jachtwet waren behandeld. Immers wij lezen in de rede van den Minister, gehouden op 7 Maart 1902, bladz. 995 der *Handelingen*:

„Als nu vaststaat, dat aan een afdoende herziening van onze Jachtwet niet te denken valt, zonder eerst den afkoop van ons heerlijk jachtrecht nader geregeld te hebben, dan meen ik dat het wel de plicht der Regeering zou kunnen zijn om het onderzoek omtrent die aangelegenheid eens recht ernstig ter hand te nemen."

En op bladz. 996 — de heer Helsdingen heeft er straks reeds op gewezen —, zegt de Minister: „Misschien zou al dadelijk ter hand kunnen worden genomen een herziening van de Jachtwet op andere punten, waaromtrent mij reeds nuttige wenken zijn gegeven. Wellicht zou ik het zelfs aandurven om, behoudens bepalingen tegen het treden op de gronden van anderen, het jagen veel meer vrij te stellen dan tot nog toe geschiedt."

Men zal moeten erkennen, Mijnheer de Voorzitter, dat in deze zinsneden van geen formeele toezegging sprake is; de voorzichtige wijze van uitdrukking en al de voorwaardelijke mogelijkheden maakten althans dat het mij ging als den Duitschen dichter in andere omstandigheden: „de woorden hoorde ik wel, maar de juiste zin ontging mij toch", tenzij de juiste zin deze was, dat bij dezen hoffelijken Minister de woorden dienden om voor vele leden, die misschien optimisten zijn, onaangename gedachten te verbergen.

Evenmin, Mijnheer de Voorzitter! heb ik in 's Ministers antwoord aan de heeren Passtoors, van Wichen en Helsdingen, toen bij de behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting van 1904 over dit wetsontwerp werd gesproken, eenige toezegging eener herziening der Jachtwet kunnen vinden. Wel heeft de Minister bij die gelegenheid gezegd, dat tot indiening van dit wetsontwerp heeft geleid een *ethisch motief*.

Ja, Mijnheer de Voorzitter! een ethisch motief behoort bij elk wetsontwerp het geheel te bezielen. Maar wanneer men dus het ethisch motief stilzwijgend mag veronderstellen, komt het er voor de gemeenschap meer op aan dat een wet een ethisch effect uitwerkt niet alleen, maar ook dat geheel het volk zoowel van het zedelijke der motieven als van het zedelijke der resultaten overtuigd zij, althans *kan* zijn en *moet* zijn.

Vooral bij het tornen aan wat der jacht is, klemt dit, omdat hier de tegenstelling van veler belangen zoo schril en scherp is.

In de Memorie van Toelichting voert de Minister als reden voor deze wijziging der Jachtwet aan het arrest van den Hoogen Raad van 3 December 1900, waarbij de Hooge Raad aannam, dat het gebruik van den lichtbak bij het jagen niet strafbaar is: „Dientengevolge," aldus lezen wij in de Memorie van Toelichting, „kan derhalve met gebruikmaking van bedoeld verlichtingstoestel straffeloos worden gestroopt, en aangezien daardoor, zooals de ondervinding leert, het plegen van hoogst ernstige gewelddadigheden wordt in de hand gewerkt, mag wettelijke voorziening ten deze niet uitblijven."

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet dat het juist is wat hier wordt beweerd. Ik meen dat het stroopen„ als zoodanig, evengoed strafbaar is wanneer het geschiedt met als zonder gebruikmaking van een lichtbak; alleen is door den Hoogen Raad aangenomen, dat niet strafbaar is het gebruik van den lichtbak *tot opsporing van wild*.

Ik laat verder de conclusie: „dat door het straffeloos stroopen het plegen van hoogst ernstige gewelddadigheden wordt in de hand gewerkt," maar rusten, te meer wijl ik aanstonds gelegenheid heb een soortgelijke meening te ontmoeten.

Blijkens het Voorloopig Verslag toch wordt deze gevolgtrekking door verscheidene leden, voorstanders van dit ontwerp, onderschreven, en zij laten er op volgen:

„Het feit toch, dat de lichtbak straffeloos kan worden gebruikt, heeft ten gevolge, dat geheele benden bij nacht het veld afloopen en zich behalve aan strooperij, aan allerlei diefstallen met braak en kippendiefstallen schuldig maken, terwijl reeds menig politiebeambte of jachtopziener bij het nachtelijk surveilleeren op den lichtbak is gedood of gewond. Met het oog op het nadeel, dat de landbouwers van deze diefstallen ondervinden en de schade die zij lijden, doordat hun vee, ten gevolge van het felle licht verontrust, in prikkeldraad zich verwondt of in slooten verdrinkt, mag zeker worden gezegd, dat dit wetsontwerp ook bestemd is om de belangen van landbouwers en veehouders te beschermen."

Het komt mij voor, dat zulk een beweren niet geheel op goede gronden van waarheid berust en evenmin van overdrijving is vrij te pleiten. Waaruit maakt men het op dat het straffeloos gebruik maken van den lichtbak tot zulke ongerechtigheden aanleiding geeft? In de eerste plaats zou dan met gezag van zekerheid zijn aan te toonen, dat sinds het arrest van den Hoogen Raad — vóór dien tijd was er toch van absolute straffeloosheid in het lichtbak dragen geen sprake — die nachtelijke kippendiefstallen en wat daarbij meer is genoemd, beduidend zijn toegenomen, en ten tweede zou met gezag van waarschijnlijkheid moeten worden bewezen dat die nachtelijke strooptochten gepleegd werden juist door die lichtbakdragers. En wat de ellendige stroopers-drama's betreft, waarin jachtopzieners of ook stroopers zelf — want ook het leven van een strooper heeft meer waarde dan alle hazen van Nederland — werden gewond of gedood, het komt mij voor, dat zij juist bewijzen, dat niet de wetenschap dat het dragen van den lichtbak straffeloos kan geschieden dergelijke criminaliteit in de hand werkt. Ik voor mij geloof althans zeker, dat vrees voor straf de beginnende oorzaak van gewapend verzet moet heeten. En zelfs schijnt het mij toe dat de „verscheidene leden" van het Voorloopig Verslag niet zoo geheel zeker zijn van hun eigen argumenten door het aarzelend „Hoe dit zij", waarmede de volgende zin aanvangt.

De Minister beaamt in de Memorie van Antwoord intusschen deze uitspraak en sluit zich tevens aan bij de opvatting welke door den heer van Wichen verkondigd werd in de zitting der Tweede Kamer van 24 December 1903, toen de geachte afgevaardigde uit Haarlemmermeer zeide: „Het jagen met een lichtbak is het werk van nachtelijke strooperijen, waardoor reeds vele en groote nadeelen aan de veehouders zijn toegebracht. Het is meermalen gebeurd, dat zij 's morgens hun vee zoodanig verwond vonden dat het moest worden afgemaakt."

Ik laat nu daar of de geachte afgevaardigde uit Haarlemmermeer zich hier niet minder juist heeft uitgedrukt. Of het in den Haarlemmermeer meermalen voorkomt dat de veehouders 's morgens hun vee moeten afmaken, omdat het 's nachts verwond werd, is mij niet bekend; dat zulks echter zou voorkomen ten gevolge van het jagen met een lichtbak, waag ik vooralsnog te betwijfelen.

De Minister schijnt echter het gevoelen van den geachten afgevaardigde te deelen; Zijn Excellentie verwacht zelfs dat met de strafbaarstelling van het gebruik van een lichtbak al deze ongerechtigheden tot het verledene zullen gaan behooren.

„Zoodra toch het straffeloos gebruik van den lichtbak ophoudt," aldus lezen wij in de Memorie van Antwoord, „zal ongetwijfeld een einde komen aan de in het Voorloopig Verslag nader aangegeven, ernstige gewelddadigheden en ergerlijke feiten, waartoe de nachtelijke strooperijen met dat voorwerp thans, tot groot nadeel en ongerief der landbouwende bevolking, op uitgebreide schaal aanleiding plegen te geven."

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop het van harte, maar gelooven doe ik het niet; en omdat ik het niet geloof, heeft het argument in mijn oogen weinig waarde. Er zal mijns inziens niets door dit wetje worden verkregen dan dat er bij strenge surveillance misschien enkele hazen minder worden gestroopt, maar ook, dat mogelijk de stroopers-drama's zullen toenemen. Ik spreek mij sceptisch uit, omdat ik niet aanneem dat de stroopers het stroopen bij nacht zullen laten, omdat er voortaan één man der bende meer dan voorheen strafbaar zal zijn.

Ook schijnt men zich niet altijd een juiste voorstelling te maken van de wijze waarop het jagen met behulp van den zoogenaamden lichtbak in sommige streken des lands geschiedt.

Dit is mij gebleken uit de mededeeling in het Voorloopig Verslag, hoewel slechts door enkele leden gedaan, die meenen dat kan worden opgemaakt hoezeer het gebruik van den lichtbak en dus de strooperij in de laatste jaren is toegenomen, uit het feit dat te Maarssen een fabriek van lichtbakken is opgericht, die tal van afnemers telt. Of die fabriek aan een groot aantal werklieden arbeid verschaft, en misschien reeds voor export werkt, wordt ons niet medegedeeld. Mocht dit wel het geval zijn, dan zou men hier te doen hebben met een nieuwen tak van Nederlandsche industrie, waarmede misschien bij de aanstaande behandeling der Tariefwet rekening kan worden gehouden.

Intusschen geloof ik dat òf wel de bedoelde fabriek van zeer bescheiden omvang zal zijn, òf wel dat hier sprake is van een fabriek van lantaarns, voorwerpen, waarmede men de verlichting beoogt van nog andere dingen dan nachtelijke jachtvelden. In onze streken althans behoort de ouderwetsche lichtbak reeds lang tot het verledene en gebruikt men bij voorkeur des nachts bij het stroopen een fietslantaarn en dan nog wel dikwijls een van de nieuwste soort, bij voorbeeld een acetyleen-verlichting.

Naar men mij verzekerde — en ik ontving mijn inlichtingen niet van stroopers maar van jachtopzieners — moet het effect van een dergelijke lantaarn dat van den ouderwetschen lichtbak verre overtreffen. Met dit alles wil ik echter niet geacht worden te bepleiten de wenschelijkheid, dat het stroopen met den lichtbak ongestraft moet kunnen geschieden. Maar, evenals

de heer Passtoors, had ik veel liever gezien dat deze Minister, in plaats van met zijn partieele wijziging der Jachtwet, thans met een wetsontwerp ware gekomen dat, behalve met de wenschen der heeren jagers, ook rekening had gehouden met de belangen der landbouwers.

Waarlijk, het heeft weinig te beteekenen of er eenige hazen meer of minder, met of zonder behulp van kunstlicht, ten gevolge van dit wetje zullen gestroopt worden; waar het meer op aankomt is, dat zoo spoedig mogelijk een einde worde gemaakt aan de ergerlijke misstanden, zooals die bij de tegenwoordige Jachtwet in vele deelen des lands heerschen en waarbij te weinig of geen rekening wordt gehouden met de rechten van grondeigenaars en pachters.

Nu verwacht ik wel dat Zijn Excellentie zal wijzen op de door hem, volgens de Memorie van Antwoord „uitgelokte" benoeming der Staatscommissie van landbouw-, jacht- en rechtsspecialiteiten, ingesteld bij Koninklijk besluit van 11 Maart jl. Ik voor mij vrees, met den heer Helsdingen, dat juist met de benoeming van deze commissie de zaak voor goed op de lange baan zal worden geschoven. Daarom ben ik het geheel eens met die leden dezer Kamer, die blijkens het Voorloopig Verslag van oordeel zijn, dat het aannemen van deze kleine wijziging der wet zal tegenhouden, dat andere wijzigingen, die ten slotte van veel grooter sociaal belang zijn, achterwege zullen blijven. Want of de neiging dergenen, die deze wijziging eenigszins met gejuich willen binnenhalen, ook zoo sterk zal zijn om later in de andere richting mede te werken, waag ik te betwijfelen.

Wat ik zou wenschen is: dat dit wetje kon worden teruggenomen, waartoe ik met klem bij Zijn Excellentie den Minister zou willen aandringen, dat met den meesten spoed bij de Kamer worde ingediend een wetsontwerp waarbij in de eerste plaats rekening wordt gehouden met de landbouwbelangen en daarnaast met de belangen der jagers, een wetsontwerp dat, onder meer, zou omvatten:

1°. splitsing van jacht en visscherij;

2°. afschaffing van het heerlijk jachtrecht, hetzij dan met geheele of gedeeltelijke schadeloosstelling;

3°. afkoopbaarheid van zakelijk jachtrecht, naar vasten maatstaf tot een vastgesteld maximum per hectare;

4°. ruime vergoeding van schade door wild of jagers veroorzaakt, met weinig kostbaar recht bij gegronde klacht.

Ik zal mijn gevoelen thans niet verder nader uiteenzetten, maar het voorloopig hierbij laten.

Ik twijfel er aan, Mijnheer de Voorzitter, of mijn wensch wel in vervulling zal gaan, maar wel durf ik de hoop koesteren dat de Minister ons de noodzakelijkheid van de thans aan de orde zijnde wetswijziging nader zal willen aantoonen. Daarbij zou ik gaarne een eenigszins duidelijk beeld van 's Ministers plannen voor een verdere herziening leeren kennen. Van 's Ministers antwoord zal het afhangen of ik mijn stem aan dit ontwerp zal kunnen geven.

De heer **Pompe van Meerdervoort**: Mijnheer de Voorzitter! De bezwaren die tegen dit wetsontwerp tot nog toe werden aangevoerd, bestaan volgens de stukken en ook volgens de geachte afgevaardigden die mij voorafgingen, vooral hierin, dat dit wetsontwerp niet een geheele herziening van de Jachtwet bevat.

Ik stem met die sprekers gaarne in, dat ook ik gehoopt heb en nog steeds hoop, dat de tijd aanstaande moge zijn, dat een herziening van de geheele Jachtwet zal worden ingediend. Ik ben meer dan iemand in deze Vergadering overtuigd van de schade, die onder de bestaande Jachtwet aan den landbouw wordt toegebracht. Ik heb dit trouwens zelf ondervonden. Er is een tijd geweest, dat ik wat aan den landbouw deed. Ik had toen eens twee hectaren met kool beplant voor den export, doch toen ik op zekeren dag ging kijken hoe het wel met de plantjes stond, vond ik er niet één meer. De lieve beestjes hadden alles opgegeten.

Ik wil er mijnerzijds dus gaarne mede op aandringen, dat zoo spoedig mogelijk de landbouw van dien schadepost worde verlost en dit kan, dunkt mij, alleen gebeuren wanneer de afkoop zoo gemakkelijk mogelijk wordt gemaakt. Wellicht ware de meest geschikte wijze daartoe, zooals de vorige geachte spreker opmerkte, afkoop door den Staat, maar dan ook — voeg ik er dadelijk bij — slechts tegen algeheele schadeloosstelling en niet tegen een slechts gedeeltelijke schadeloosstelling, waarmede de vorige spreker zich tevreden zou stellen.

Men moet niet vergeten, dat er bij deze quaestie twee rechthebbenden of belanghebbenden zijn, nl. de landbouwers in de eerste plaats en de eigenaars van jachtrechten in de tweede plaats en men mag hierbij ook niet vergeten, dat er jachtrechten zijn, wier waarde geschat wordt op f 10-, f 15-, ja f 20 000.

Nu kan men wel zeggen, dat anderen daar last van hebben, maar het gaat niet aan om daarom te beweren dat men daar dan maar een streep door zulk een recht moet halen. Naar het mij echter voorkomt hebben de tot nog toe geopperde bezwaren en wenschen niets met dit wetsvoorstel te maken. Dit wetsontwerp regelt iets geheel anders. Het is geen regeling van de tegenstrijdige belangen der landbouwers en der eigenaars van jachtrechten, maar een wetsontwerp waarbij een bestaande wet wordt gehandhaafd; waardoor het mogelijk wordt dat overtreders van een bestaande wet gestraft worden.

Vroeger was dit niet noodig; toen werd degene die het den jager mogelijk maakte om het wild onrechtmatig te bemachtigen, als mededader gestraft, doch eenige jaren geleden heeft de Hooge Raad uitgemaakt, dat alleen hij die het geweer droeg, strafbaar was en daardoor werden dus zij, die het wild onder het bereik van het geweer brachten, straffeloos. Dit is nu ook het geval met de dragers van den lichtbak en daarin moest dus voorzien worden.

Indien nu deze wetsvoordracht aan den eenen kant ten doel heeft om ook te waken voor de belangen van de jachteigenaars; om te voorkomen dat hun jachtvelden niet op onrechtmatige wijze worden uitgeroeid, van nog meer en grooter belang acht ik aan den anderen kant de aanneming in het belang van den landbouw.

De geachte spreker van zooeven is mijns inziens wel wat licht heen geloopen over de nadeelen, die voor den landbouw het gevolg zijn van den tegenwoordigen toestand, en heeft in twijfel getrokken de gegrondheid van de groote bezwaren, aangevoerd tegen het gebruik van den lichtbak. Het is bekend dat een der grootste bezwaren tegen den bestaanden toestand is, dat de jagers door de te velde staande gewassen heenloopen en die vertrappen, maar dit bezwaar bestaat ongetwijfeld ook en het wordt zeer zeker nog ontzaglijk vergroot, wanneer er 's nachts gejaagd wordt; dan ziet men niet waar men loopt en vernielt men dus veel meer.

De geachte afgevaardigde heeft ook betwijfeld dat aan de veehouders schade zou worden berokkend door het gebruik van den lichtbak; maar ik kan hem de verzekering geven, dat het herhaaldelijk voorkomt, dat het vee door het felle licht zóó verblind wordt en zóó schrikt, dat het in de sloot terechtkomt of in het prikkeldraad loopt en het gaat niet aan om den eigenaars van dat vee, die schade te laten lijden ten believe van de stroopers.

Ik verwacht overigens van de aanneming van dit wetsontwerp ook nog een zedelijk gevolg.

In mijn betrekking ben ik herhaalde malen in aanraking gekomen met stroopers en hun helpers en ik kan den heeren de verzekering geven, dat menigeen die als strooper begint als volslagen dief eindigt. Daarom ook acht ik elke poging om te voorkomen dat iemand strooper wordt wenschelijk.

Waar ik mij, Mijnheer de Voorzitter, dus aan den eenen kant volkomen aansluit bij die leden der Kamer, die den wensch hebben te kennen gegeven, dat ons spoedig een algeheele herziening van het jachtrecht zal bereiken, zal ik toch op de aangevoerde gronden gaarne mijn stem aan dit wetsontwerp geven.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de verdere behandeling van dit wetsontwerp te schorsen tot aanstaanden Woensdag te 10 uur, of wel wanneer de beraadslaging over het wetsontwerp tot wijziging der Drankwet vroeger mocht zijn afgeloopen, terstond na afloop van dat wetsontwerp.

Daartoe wordt besloten.

97ste VERGADERING. — 10 JUNI 1904.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

V. Herziening van de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* n°. 97), houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling van openbare dronkenschap, zooals die wet is gewijzigd bij de wetten van 23 April 1884 (*Staatsblad* n°. 54), 16 April 1885 (*Staatsblad* n°. 78), 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64), bij art. 2 van de wet van 31 December 1887 (*Staatsblad* n°. 265) en bij de wet van 27 April 1901 (*Staatsblad* n°. 85) (**83**).

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen van de Commissie van Rapporteurs is gesteld een adres van P. A. Cleerdin, voorzitter; S. Metskes, secretaris, en A. A. D. Dekkers, penningmeester; te zamen vormende het dagelijksch bestuur der Vereeniging „Vergunning", te Rotterdam.

Adressanten geven te kennen, dat zij tot hun groot leedwezen hebben gezien dat de heer de Klerk zich gedrongen heeft gezien om zijn amendement ingediend op art. XVI (2de en 3de lid, art. 6) betreffende de heffing van het vergunningsrecht, in te trekken: een amendement door adressanten zoozeer toegejuicht, als zijnde de beste oplossing om de schatting van het vergunningsrecht naar recht en billijkheid te doen geschieden.

Voorts geven adressanten een uitvoerige wederlegging van de verschillende argumenten door den Minister van Binnenlandsche Zaken tegen het amendement van de heer de Klerk ingebracht. Zij erkennen de wettigheid van het bezwaar door den Minister genoemd aangaande de slijters, zooals dit reeds in hun vorig adres is aangegeven, en zij zijn zoo vrij om een nieuwe redactie voor te stellen, ten einde een nieuw art. 6 in de wet in te voegen. Zij zouden het daarom ook wenschelijk achten, indien de Kamer de beraadslaging over art. XVI wilde heropenen, en dan meer aandacht wijden aan het amendement van den heer de Klerk, ten einde het betalen van de belastingpenningen op een eerlijken grondslag te doen geschieden.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Beraadslaging over het door den heer van Bylandt voorgestelde amendement om na art. XXXVI*bis* in te voegen een nieuw artikel XXXVI *ter*, luidende:

„Op voorstel van den gemeenteraad, kan door Ons, Gedeputeerde Staten gehoord, worden bepaald, dat het vierde lid van artikel 1 niet van toepassing zal zijn op een bepaald aangewezen deel van eene gemeente met eene kom van meer dan 5000 zielen, voor zoover dit deel ligt buiten bedoelde kom."

De heer **van Bylandt** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed, dat ik thans, nu wij reeds genaderd zijn tot de overgangsbepalingen, nog een amendement moet indienen. Waar wij gisteren intusschen een dag van „vernissage" gehad hebben, voor de verduidelijking van de quaesties der tuinen- en der sociëteitsquaestiën — welke laatste misschien nog niet ten volle schijnt opgelost — zij het mij geoorloofd met een verduidelijking te komen, waar de geachte afgevaardigde uit Zutphen reeds vroeger op gewezen heeft.

In art. 1 is aan de splitsing tusschen slijters en tappers toegevoegd, dat die splitsing niet zou gelden in gemeenten, waar de kom uit meer dan 5000 zielen bestaat. Toen heeft de geachte afgevaardigde uit Zutphen een algemeene uitzondering voorgesteld om die splitsing niet toe te passen op de gehuchten, die buiten de kleinere gemeenten liggen, welk voorstel evenwel is verworpen. Intusschen moet er mijns inziens voor een behoorlijke uitvoering van de wet toch iets op gevonden worden en daarom zou ik, zonder te reageeren tegen het aangenomen beginsel, een zeker dispensatierecht willen geven. Na bespreking met den president der Commissie van Rapporteurs bleek dat mijn amendement zooals het gedrukt is niet pasklaar is voor deze wet en heb ik een nieuw amendement opgesteld, dat op dit oogenblik evenwel nog ter drukkerij is. Om nu mijn amendement toe te lichten, kan ik het best een concreet geval noemen, al zijn er vele gemeenten in den lande die in dezelfde omstandigheden verkeeren. De kom van de gemeente Apeldoorn telt meer dan 5000 zielen en op respectievelijk anderhalf en drie uur afstand van Apeldoorn liggen de gehuchten Beekbergen en Hoenderlo. Beekbergen is een zelfstandige kerkelijke gemeente. Wordt nu de splitsing ook toegepast op Beekbergen, dan zal een tapper in die plaats geen flesch sterken drank mogen verkoopen, maar gedwongen zijn de menschen die daarom vragen, naar Apeldoorn of elders te zenden. Ik ben intusschen overtuigd, dat de man, om vrienden of klanten te gerieven, toch zulk een flesch zal vullen, al weet hij, dat hij zal worden gestraft als het uitkomt. En waar nu het doel van deze wet vooral ook is den clandestienen verkoop tegen te gaan, hoop ik, dat de Minister mij welwillend zal te gemoet komen om dit amendement pasklaar te maken voor de wet, ten einde voor een betere uitvoering der wet op dit punt te zorgen. Ik zou het dan ook zeer op prijs stellen, wanneer de Minister zijn opinie omtrent deze zaak wil zeggen, tenzij Zijn Excellentie het beter mocht achten dat eerst het amendement gewijzigd aan de Kamer worde rondgedeeld en wij het na de pauze behandelen. Tegen den zin der Regeering wensch ik in deze niet te handelen en zelfs niet den schijn aan te nemen alsof ik wil reageeren tegen een door de Kamer aangenomen beginsel.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! In den vorm, waarin de geachte afgevaardigde streeft naar zijn doel, heeft de Regeering daartegen geen principieel bezwaar, omdat het zoo geen reactie zal zijn tegen de beslissing, door de Kamer genomen. De geachte afgevaardigde zal echter zelf zien, dat het in dien vorm niet voor aanneming vatbaar is, omdat de gevolgen moeten geregeld worden ten aanzien van de lijst en de verdere bepalingen omtrent de aanwijzing en dergelijke meer.

Ik heb, toen ik het amendement ontving, mij er toe gezet om een volledige redactie gereed te krijgen en ik zal zoo vrij zijn, die aan den geachten afgevaardigde in overweging te geven. Mocht de geachte afgevaardigde die redactie willen aanvaarden en zou de Kamer goedvinden om deze redactie gedrukt aan de leden te doen ronddeelen, dan zou het wenschelijk zijn, dat de beraadslaging tijdelijk werd geschorst.

Het amendement zou dan moeten luiden:

„Na art. 5*e* wordt ingevoegd een nieuw artikel 5*f*, luidende:

1. Op voorstel van Gedeputeerde Staten kan door Ons op grond van bijzondere plaatselijke omstandigheden worden bepaald, dat het vierde lid van art. 1 niet van toepassing is op een bepaald aangewezen deel eener gemeente met eene bebouwde kom van meer dan 5000 inwoners, indien dat deel ligt buiten die kom en zelf geen bebouwde kom van meer dan 5000 inwoners bevat.

2. Gedeputeerde Staten kunnen een voorstel, als bedoeld in het eerste lid, alleen doen in de maand Juli van het jaar, waarin de lijst, bedoeld in art. 5*e*, eerste lid, wordt vastgesteld. Ons besluit wordt genomen vóór 1 Januari daaropvolgende.

3. De aanwijzing wordt van toepassing met 1 Januari, volgende op het voorstel van Gedeputeerde Staten en blijft geldig tot 1 Januari van het vijfde jaar, volgende op dat waarin zij van toepassing is geworden.

4. Het door Ons aangewezen deel eener gemeente wordt door Gedeputeerde Staten geplaatst op de lijst, bedoeld in art. 5*e*.

5. Voor de toepassing van art. 5*e*, met uitzondering van het tweede, derde en vierde lid, en van art. 8*a* wordt een deel van eene gemeente als eene gemeente beschouwd."

Zoover ik kan zien, past in dezen vorm de redactie geheel in het stelsel; voor het eerste jaar zal echter een overgangsbepaling moeten worden gemaakt.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de beraadslaging te schorsen en voort te gaan met de volgende artikelen, opdat er gelegenheid zij de wijziging te laten drukken en ronddeelen.

Daartoe wordt besloten.

Beraadslaging over artikel XXXVII, strekkende om na het woord „Overgangsbepalingen" en vóór art. 26, acht nieuwe artikel in te voegen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het manoeuvreeren met art. 1 *b*, zijn bij die manoeuvres de wijnkoopers over boord geraakt en ten gevolge van dat ongeval konden de passagiers, die wij — de heer Smeenge en ik — met het vaartuig mede wilden geven, ook het vaartuig niet bereiken.

Nu zwalken nog de wijnkoopers en distillateurs in het gezicht van het vaartuig rond, omdat de Minister in zekeren zin hun een reddingsboei heeft toegeworpen, hierin bestaande, dat Zijn Excellentie in de zitting van 17 Mei 1904 aan het einde van zijn rede gezegd heeft: dat hij geloofde, dat het metterdaad raadzaam zoude zijn, de wijnkoopers niet uit te zonderen, maar dat voor de bestaande wijnkoopers, die op 1 Mei 1904 een wijnhandel met verlengbaar krediet dreven, desnoods bij overgangsbepaling een uitzondering zou kunnen worden gemaakt.

Nu is de vraag, of de Minister straks een sloep zal willen uitzenden, om de drenkelingen aan boord te halen.

Wanneer dit niet het geval is, zullen zij natuurlijk voor goed de hoop om het vaartuig te bereiken, moeten opgeven, want wanneer nu bij overgangsbepaling niet een en ander wordt geregeld, blijft de zaak zooals zij bij art. 1 *b* geworden is.

Ik zou den Minister wel willen vragen of hij geneigd is een overgangsbepaling bij de Kamer aanhangig te maken, dan wel of de Minister een voorstel uit de Kamer verwacht en welke de houding dan van den Minister daartegenover zou zijn.

Wanneer de Minister meent, dat een voorstel van uit de Kamer moet geschieden en de Minister stelt er zich niet dadelijk lijnrecht tegenover, dan wil ik wel zeggen, dat ik een formuleering heb ontworpen waarin ik getracht heb aan de bezwaren die de Minister indertijd genoemd heeft, te gemoet te komen en die alleen zal gelden voor die wijnkoopers en die distillateurs die op 1 Januari 1904 in de termen vielen om als wijnkooper met verlengbaar krediet te worden beschouwd als distillateurs 2de-klasse in den zin der wet van 20 Juni 1862.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering heeft geen aanleiding gevonden, om op dit punt terug te komen. Indien het mocht zijn, dat uit de Kamer een poging werd gedaan om een dergelijke overgangsbepaling in de wet te doen opnemen, is zij gaarne bereid deze in welwillende overweging te nemen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den heer Minister zeer voor zijn welwillende toezegging en heb de eer mede te deelen dat ik na art. 25 *c* een nieuw artikel aan het oordeel der Regeering en der Kamer zal onderwerpen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Onderart. 25*a* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 25 *b*, luidende:

„1. Eene vóór 1 Mei 1904 verleende vergunning voor den verkoop in eene voor het publiek toegankelijke localiteit blijft, behoudens intrekken of vervallen, van kracht tot 1 Mei 1905 voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan twee liter.

2. Indien een houder van eene vergunning, als bedoeld in het eerste lid, het bedrijf na 30 April 1905 wenscht voort te zetten, wordt op een vóór 1 Maart 1905 tot burgemeester en wethouders te richten verzoek te zijnen name eene gewijzigde akte van vergunning, geldende voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter voor gebruik ter plaatse van verkoop of elders, opgemaakt en hem een afschrift daarvan uitgereikt.

3. Bij gebreke van een verzoek, als bedoeld in het tweede lid, vervalt de vergunning met 1 Mei 1905."

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Het is zeer zeker bij dit wetsontwerp van belang te weten wat oude en wat nieuwe vergunningen zijn.

De Minister heeft over deze quaestie reeds bij de behandeling van art. VI een debat gevoerd met den heer van Karnebeek en heeft toen een explicatie gegeven van de bewoordingen zooals ze in de verschillende artikelen voorkomen mijns inziens in overeenstemming met die bewoordingen zelf.

Waar toch in het wetsontwerp sprake was van verleende vergunningen, daar zou men te doen hebben met alle vergunningen; waar daarentegen werd gesproken van het verleenen van vergunningen of van te verleenen vergunningen, daar had men te doen met nieuwe vergunningen.

Ik zeide reeds, dat die explicatie in overeenstemming is met de bewoordingen van het wetsontwerp, maar nu is de quaestie bij dit art. 25 *b* iets anders.

Hier hebben wij te doen met het opmaken eener gewijzigde akte van vergunning. Het eerste lid bepaalt dat de vergunning die vóór 1 Mei 1904 is verleend blijft bestaan tot 1 Mei 1905, maar wil de houder van zoodanige vergunning het bedrijf voortzetten, dan moet hij vóór 1 Maart 1905 aan burgemeester en wethouders daartoe het verzoek doen en dan wordt opgemaakt een gewijzigde akte van vergunning en daarvan wordt afschrift uitgereikt. Hier is dus geen sprake van verleende vergunningen of van te verleenen vergunningen.

Nu kan de vraag rijzen, met welk soort van vergunning wij hier te doen hebben.

Zeker het is de bedoeling van den Minister en van de geheele Kamer waarschijnlijk dat wij hier te doen hebben met verlengde vergunningen; in de rechtspositie van den vergunninghouder van vóór 1 Mei 1904 zal geen verandering worden aangebracht, maar het is de vraag of dat uit de bewoordingen van het artikel duidelijk volgt, en dat acht ik aan eenigen twijfel onderhevig.

Toch meen ik, dat het uit het artikel duidelijk moet blijken, en daarom zou ik aan den Minister in overweging willen geven het tweede lid van dit artikel te verduidelijken in dien zin, dat een bepaling daaraan wordt toegevoegd, waardoor alle twijfel wordt weggenomen. Die bepaling zou dan aldus moeten luiden: „Voor de toepassing van de bepalingen dezer wet wordt deze vergunning geacht verleend te zijn op den dag, waarop ze vóór 1 Mei 1904 werd verleend."

Dan zou alle twijfel weggenomen zijn.

Ik merk bij voorbaat op, Mijnheer de Voorzitter, dat deze zelfde vraag zich ook zal voordoen bij art. 25 *c* ten aanzien van de sociëteiten; daar komt hetzelfde weer voor.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Over de quaestie, door den vorigen geachten spreker aangeroerd, zal ik op dit oogenblik niet uitwijden. Ik heb dit reeds bij een vorige gelegenheid gedaan, en zal afwachten wat de Minister nu daaromtrent zal zeggen.

Ik wil dit artikel echter niet laten voorbijgaan, zonder mijnerzijds een woord van protest. Begrijp ik het wel, dan zal het gevolg van deze bepaling wezen, dat een niet gering aantal personen die op dit oogenblik enkel slijten, ten gevolge van deze bepaling opgenomen zullen worden in het gilde der tappers, en dit acht ik zeer verkeerd. Ik weet wel, dat deze bepaling aan de Regeering als het ware opgedrongen is; dat de Regeering haar slechts noodgedwongen in de wet heeft gebracht Ik acht haar echter zóó verkeerd, dat ik niet aarzel te verklaren dat, wordt dit artikel in stemming gebracht, mijn stem tegen dit artikel zal luiden.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer metterdaad de Kamer van oordeel is, dat er eenige onzekerheid bestaat, of men hier te doen heeft met „oude vergunningen" — laat mij die korte uitdrukking mogen bezigen — of met nieuwe, dan is er natuurlijk geen bezwaar tegen, dat men dit verduidelijke. Maar ik moet zeggen: ik kan niet inzien, hoe hier eenige onzekerheid zou kunnen bestaan.

Er is hier sprake van een vóór 1 Mei 1904 verleende vergunning, niet van andere vergunningen. Wat er dus verder gezegd wordt van na 1905 kan niet ten opzichte van het verleenen gelden; indien het vergunningsrecht tijdig betaald is, wordt de vergunning geacht te zijn verlengd. Op dien regel wordt hier geen uitzondering gemaakt. Nu kan geen vergunning in werking treden, of er moet een akte uitgereikt zijn. De houders van de hierbedoelde vergunningen zijn dus in het bezit van een akte; als ze dat niet waren, zou er van wijziging der akte geen sprake zijn. Nu kan ik mij niet voorstellen hoe men zich zou kunnen denken dat, waar sprake is van *wijziging* der akte van vergunning, die akte niet zou blijven voortbestaan en hoe

men zich zou kunnen denken, dat waar een akte van vergunning bestaat en blijft voortbestaan, er geen vergunning zou bestaan en blijven voortbestaan.

Ik kan dus niet inzien, dat hier een leemte aanwezig is, maar wanneer een man als de heer Willinge zegt, dat er voor hem iets onduidelijks in is gelegen, kan ik er niets tegen hebben, indien de geachte afgevaardigde een poging aanwendt tot verduidelijking.

De opmerking van den heer van Karnebeek is metterdaad een opmerking van gewicht. Het is, gelijk hij zegt, dat nu een geheel nieuw korps van slijters onder de wet komen kan, in zoover zij worden gebracht op één lijn met de verleende vergunningen, nu daar een aparte bepaling voor gemaakt is. Nu kan men niet anders verleenen dan vergunningen, zooals de wet aangeeft, voor verkoop van sterken drank tot hoeveelheden van ten hoogste tien liter. Ik stem toe, dat er eenigen een tappersvergunning door zullen krijgen, maar er is op dit oogenblik niets aan te doen. Wanneer de heer van Karnebeek een poging wil doen, om daartegen te reageeren, zal ik die met veel belangstelling vernemen en er gaarne mijn oordeel over zeggen, maar ik kan de zaak niet anders inzien dan dat, indien een zaak vóór 1 Mei 1904 eenmaal bestaat — tenzij die man een slijter in het klein is — er op dit oogenblik niets aan te doen is. Men kan dien man krachtens de overgangsbepalingen zijn bedrijf laten uitoefenen, zooals hij te voren deed, en hem dan bij nadere regeling een vergunning geven overeenkomstig de wet.

De heer **Willinge**: Ik dank den Minister voor de tegemoetkomende houding, die hij heeft willen aannemen te mijnen opzichte. De Minister meent dat er geen twijfel bestaat en in zooverre blijf ik met hem van gevoelen verschillen.

Voor mij is de zaak niet geheel duidelijk. De Minister ziet mijns inziens te veel over het hoofd, dat moet worden uitgereikt een gewijzigde akte van vergunning, waarbij niet precies hetzelfde recht wordt verleend van vroeger, maar iets anders, nl. een verlof tot het verkoopen van sterken drank in het klein tot een hoeveelheid van 10 liter.

Nu zou de vraag kunnen rijzen, of men hier met een oude dan wel met een nieuwe vergunning te doen heeft en aangezien wij het er allen over eens zijn, dat het een oude vergunning moet zijn, is het wenschelijk, dat ook duidelijk in de wet te zeggen. Waar de Minister verder geen bezwaren in dat opzicht heeft gemaakt, heb ik de eer om art. 25 *b*, 2°., aldus aan te vullen:

„Voor de toepassing van de bepalingen dezer wet wordt deze vergunning geacht verleend te zijn op den dag, waarop zij vóór 1 Mei 1904 werd verleend".

De heer **Mees**: De Regeering heeft bij Nota van Wijziging in art. XLIII, onderartikel 30 *c*, voorgesteld, dat deze wet in werking zal treden „op een nader door Ons te bepalen tijdstip". Nu zou ik willen opmerken, dat het niet duidelijk is, hoe het noemen van data en jaartallen te rijmen is met de invoering der wet op een bij Koninklijk besluit eerst te bepalen tijdstip. Ik maak deze opmerking bij dit artikel, omdat daarin gesproken wordt van „een vóór 1 Maart 1905 tot burgemeester en wethouders te richten verzoek".

De **Voorzitter**: Door den heer Willinge is een amendement ingediend op onderartikel 25*b*, strekkende om aan het slot van de tweede zinsnede op te nemen: „Voor de toepassing van de bepalingen dezer wet wordt deze vergunning geacht verleend te zijn op den dag, waarop zij vóór 1 Mei 1904 werd verleend".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Ferf, Mees, van Foreest, Goekoop en Ketelaar, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Er bestaat bij aanneming van dit amendement een gevaar. Op dit oogenblik staan er in art. 25*b*, 2de lid, woorden, die volgens den Minister absoluut duidelijk zijn. En ook de voorsteller van het amendement, die het tweede lid wil verduidelijken, heeft geen bepaalde elementen in dat tweede lid kunnen aanwijzen, waardoor twijfel aan de beteekenis van dat artikel zijns inziens gerechtvaardigd zou zijn.

Ik geloof dus, dat, voor zoover de zaak op dit oogenblik besproken is, er hier in deze Kamer niemand is, die zegt dat hij twijfelt of op grond van het tweede lid de houder van een vergunning, in wiens huis na 1 Mei 1905 zal opgehangen zijn een afschrift van een gewijzigde akte van vergunning, geacht moet worden een nieuwe dan wel een oude vergunning te bezitten. Het is ongetwijfeld de oude, voortgezet. Er is voortdurend gesproken over het uitstervingssysteem en ieder weet, dat het doel is dat in de wet uit te drukken. En wanneer nu iemand kan zeggen: dit of dat woord is onjuist, wanneer men het uitstervingssysteem wil toepassen, dan zou dat woord moeten worden gewijzigd. Maar wanneer de geachte afgevaardigde en de Minister zeggen: het kon toch misschien geen kwaad; zoo kan men zorgen dat iedere twijfel omtrent de bedoeling hier afwezig blijft, dan zou ik willen, dat de Regeering het amendement overnam, opdat blijke dat degene die het artikel gesteld heeft en degene die een toevoeging voorstelt, hetzelfde willen, opdat niet door een stemming over het amendement van den heer Willinge de indruk zou kunnen worden gemaakt dat er twijfel kan bestaan omtrent de woorden van het tweede lid. Daarom zou ik, omdat ik overtuigd ben dat wat er staat duidelijk is, wel willen vragen dat de Minister het amendement van den heer Willinge overnam en dat anders de heer Willinge zijn amendement niet in stemming zou laten komen. Wanneer er over gestemd wordt, zouden de tegenstemmers kunnen worden geacht niet te willen, dat bij de gewijzigde vergunningsakte de oude vergunning geacht worde voort te bestaan, terwijl de eenige beteekenis van de toevoeging kan zijn nog eens te zeggen wat er reeds staat. Daarom kan men er eigenlijk niet over stemmen en zou ik er dan ook bedenking tegen hebben, dat de Kamer over dit amendement tot stemming overgaat.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering komt niet in de Kamer om uit pure welwillendheid haar voordracht te laten wijzigen; wanneer wijzigingen in het ontwerp zullen worden aangebracht, dan zal de ratio daarvoor moeten worden aangegeven. Ik zou den heer Willinge dus willen vragen, welke twijfel hier overblijft. Ik heb zooeven reeds gezegd: er is hier sprake van de wijziging van een akte van vergunning. Dat moet dus een bestaande akte van vergunning zijn, die in gewijzigden vorm blijft voortbestaan; de bezitter moet daarvoor zijn recht betaald hebben, anders vervalt de vergunning.

Ik kan niet inzien, wanneer de geachte afgevaardigde het niet duidelijker aantoont, dat hier ooit quaestie zou kunnen wezen of de vergunning, die vóór 1 Mei 1904 bestaan heeft, blijft bestaan.

Waarom hebben wij nu in hetgeen daarachter ligt, terug te gaan? Dat is een quaestie die hier geheel buiten valt. Het is hier een overgangsbepaling. De wet treedt in werking en op dat oogenblik moet rekening gehouden worden met de bestaande toestanden. Men kan niet alles dadelijk van kracht laten zijn.

Men begint eerst te zeggen: laat alles wat bestaat, blijven in den toestand tot een zekeren termijn; daarvoor moest genomen worden de termijn van 1 Mei 1904, want van een lateren termijn zou onmiddellijk misbruik worden gemaakt, er zou getracht worden, veelal met succes, nog tijdig eenige buitengewone vergunningen te krijgen. De vergunningen, die op 1 Mei 1904 bestaan, loopen eerst ongehinderd door op den tegenwoordigen voet tot 1 Mei 1905, en wanneer men daarna de vergunning wil behouden, moet een wijziging plaats hebben in de akte van vergunning, dat is de akte, die men moet bezeten hebben vóór 1 Mei 1904 en die men dan blijft bezitten na 1 Mei 1904. Ik ben volstrekt niet ongenegen, zooals ik reeds zeide, wanneer het werkelijk tot wezenlijke verduidelijking kan bijdragen, het amendement desnoods over te nemen, maar alvorens daarover te kunnen oordeelen, moet eerst duidelijk gemaakt worden het element van onzekerheid.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meende reeds voldoende aangetoond te hebben wat wordt bedoeld.

Bij een vorige gelegenheid heeft over dit onderwerp reeds een discussie plaats gehad, waaraan ik de eer had te herinneren.

heeft de Minister te kennen gegeven dat, waar sprake was van verleende vergunningen, wij te doen hadden met alle, met oude en nieuwe vergunningen, en dat, waar sprake was van te verleenen vergunningen, men te doen had met nieuwe vergunningen.

Hier is echter geen sprake van verleende of van te verleenen vergunningen. maar van een gewijzigde vergunning, waarbij nieuwe rechten worden verleend. Is daarom de vraag hier uitgesloten of het een oude of een nieuwe vergunning geldt?

Hetgeen de Minister gezegd heeft is tot zekere hoogte wel waar; men kan het er uithalen, maar er blijft toch twijfel over.

Hoe staat het met de hierbedoelde vergunning?

Wanneer men vergunning heeft voor 1 Mei 1904, blijft die tot 1 Mei 1905 doorloopen. Maar voor het vervolg wordt een regeling gesteld. De vergunninghouder moet vóór 1 Maart het verzoek doen om vergunning te hebben en dan moet de autoriteit een akte opmaken, waardoor de man opnieuw vergunning verkrijgt. Doet deze dit verzoek niet aan de autoriteit, dan vervalt de vergunning volgens het laatste lid van het artikel.

Hoe kan men nu, dit zoo zijnde, de vraag zoo misplaatst noemen of het hier een oude of nieuwe vergunning geldt.

Ik blijf dan ook meenen dat het nuttig en noodig is dit duidelijk in de wet te doen uitkomen. Ik neem gaarne aan dat daarover bij den Minister geen twijfel bestaat, maar voor mij bestaat die wel degelijk.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat er met het oog op andere bepalingen van dit wetsontwerp bezwaar bestaat tegen het amendement van den heer Willinge. Er wordt toch niet alleen in dit artikel gesproken van een gewijzigde akte van vergunning, maar ook in art. 8*a*, waar het geldt verplaatsing van vergunning. In dat artikel staat: „In de vermelding der localiteit in de akte van een vergunning en in het afschrift, bedoeld in art. 13, eerste lid, kan op schriftelijk verzoek wijziging worden gebracht. Deze bepaling is niet van toepassing op eene vergunning, verleend ingevolge art. 2*a*, eerste lid."

Nu zou door het amendement dit gevaar ontstaan, dat de opneming in het in behandeling zijnde artikel van een uitdrukkelijke bepaling, dat de gewijzigde akte zal beschouwd worden als een akte verleend vóór 1 Mei 1904, kan leiden tot een uitlegging van art. 8*a*, welke met de bedoeling van dat artikel in strijd is. Wil men dit artikel verduidelijken, wat op dit punt m. i. niet noodig is, dan moet de voorsteller van het amendement stellen bijv. dat de akte op te noemen punten gewijzigd wordt. In dier voege zal het gevonden kunnen worden. Men kan bij dit artikel de vraag stellen of het niet eenvoudiger geredigeerd had kunnen worden. Bepaald noodzakelijk is een dergelijke gewijzigde akte mijns inziens niet. Bij het oorspronkelijk wetsontwerp had het met het oog op de splitsing in de tapperij en slijterij raison d'être om te zeggen: er moet een gewijzigde akte zijn, anders kloppen de strafbepalingen niet met de akte van vergunning, maar nu is het niet noodig, omdat de strafbepalingen wel kloppen met de akte van vergunning zooals zij nu luidt.

Ik zie niet in dat men goed zou doen met de aanneming van het amendement-Willinge, integendeel, ik zie er bezwaar in. Ik geloof dat de redactie van de Regeering geen bezwaar zal opleveren bij de toepassing.

Hoewel ik meen dat de redactie van dit artikel eenvoudiger had kunnen zijn, zie ik daarin geen reden om een nieuwe redactie voor te stellen. Bepaald noodig toch is dit niet.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het is nu gebleken, dat de bedenking van den heer Willinge hierin ligt, dat hij meent, dat twijfel zou kunnen rijzen over de vraag of door de wijziging van de akte de vergunning geacht zou kunnen worden opnieuw verleend te zijn.

Waar de akte blijft voortbestaan, kan van een verleenen van de vergunning geen sprake zijn. Bovendien kan aan verleenen niet gedacht worden, wanneer men art. 8*a* leest.

Wanneer er echter bezwaren blijven bestaan, dan wil ik wel trachten daaraan te gemoet te komen, opdat alle onzekerheid worde opgeheven. Het is niet de moeite waard zich met zulk een kleinigheid zoo lang op te houden.

Wanneer bijv. gelezen werd: „wordt op een vóór 1 Maart 1905 tot burgemeester en wethouders te richten verzoek in zijn akte van vergunning de wijziging aangebracht, dat zij voortaan gelden zal voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter", dan zou, dunkt mij, de bedenking van den heer Willinge ondervangen zijn.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! De wijziging door den Minister zooeven voorgelezen, heft mijn bezwaar natuurlijk voldoende op en mijn bedoeling wordt volkomen bereikt.

Daar ik nu juist niet mijn eigen woorden in de wet begeer, heb ik de eer het amendement in te trekken.

De **Voorzitter**: De heer Willinge heeft zijn amendement ingetrokken. Dit maakt dus geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Door de Regeering is in het artikel een wijziging gebracht, waardoor in het tweede lid in den derden regel gelezen wordt: „wordt op een vóór 1 Maart 1905 tot burgemeester en wethouders te richten verzoek in zijne akte van vergunning de wijziging aangebracht, dat zij voortaan gelden zal voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter" en verder als in het artikel.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de wijziging mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat er eenig bezwaar ingebracht kan worden tegen de wijziging zooeven door de Regeering in het artikel aangebracht, want dit ontwerp kent een eigenaardig instituut, namelijk de vergrooting van de localiteit. Die vergrooting wordt zelfs in percenten uitgedrukt; om dus de bepaling omtrent de localiteit te kunnen toepassen, moet men precies de oppervlakte van de localiteit kennen.

Nu stond in de oude wet alleen: Het verzoekschrift bevat eene nauwkeurige opgave van de localiteiten, waar men sterken drank in het klein wenscht te verkoopen; maar in dit wetsontwerp wordt de eisch gesteld dat men de oppervlakte van de lokalen zal opgeven.

Men moet dus veronderstellen dat nu een aantal akten van vergunning wel inhouden nauwkeurige opgaven omtrent den toestand, maar niet precies de uitgestrektheid.

Nu zou ik op het oogenblik niet durven zeggen hoe ver dit bezwaar reikt en zou moeten leiden tot een wijziging. Daarom zou ik u, Mijnheer de Voorzitter, wel in overweging willen geven om de verdere behandeling tot na de gebruikelijke pauze uit te stellen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorziter! Afgescheiden van het amendement van den heer Willinge, is door den heer Mees de vraag gedaan, of het wel aanging termijnen te noemen, waar wordt voorgesteld om het tijdstip van het in werking treden van de wet te bepalen bij Koninklijk besluit.

Oorspronkelijk was dit niet voorgesteld, maar de moeilijkheid ligt hierin, dat wij niet kunnen spreken van een in werking treden van de wet bij een herzieningswet, omdat dit dan natuurlijk zou slaan op de wet van 1881. Daarom is bepaald, dat de inwerkingtreding zou geschieden bij Koninklijk besluit.

Nu kan men theoretisch zeer zeker zeggen, dat, wanneer de datum van het in werking treden van een wet niet vaststaat, ook data, die daarmede verband houden, niet kunnen worden genoemd. Maar zonder dit zijn de overgangsbepalingen niet te regelen. En waar dit niet kan, komt het mij voor, dat men te rade moet gaan met hetgeen men wel vrij zeker kan zeggen, dat gebeuren zal, nl. dat wanneer men aan de termijnen toe komt, het Koninklijk besluit tot in werking treden van de wet er ook wel zal zijn. Wanneer men dit niet wil, dan zou men moeten zeggen, dat ook de eerste aanwijzing op de lijst die in 1904 zal plaats hebben, niet kan bepaald worden, omdat men in theorie kan meenen, dat het Koninklijk besluit pas over drie of vier jaar zal komen. Maar op die wijze is de geheele behandeling onmogelijk. Kan de geachte afgevaardigde uit Rotterdam echter een andere oplossing aan de hand doen, waardoor een andere formule kan worden opgenomen, die niet terugwijst naar de wet van 1881, dan zal de Regeering niet alleen dien weg opgaan, maar zij zal zelfs daaraan de voorkeur geven,

omdat zij erkent dat daardoor de verschillende data beter zullen zijn geregeld.

Maar zooals ik reeds zeide, ik zie niet in, dat wij nu dat Koninklijk besluit kunnen missen, waar anders de inwerkingtreding terugslaat op de wet van 1881, terwijl het onmogelijk is zonder dat de overgangsbepalingen en data te regelen.

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft de moeilijkheid waarop de Minister wijst, en die aanleiding heeft gegeven om geen tijdstip van in werking treden der wet in deze wet op te nemen, wijs ik er op, dat dezelfde moeilijkheid, indien ze bestond, wat ik niet kan toegeven, ook zou bestaan bij het gewijzigd artikel.

Ook hierin wordt gesproken van het in werking treden van deze wet op een nader door Ons te bepalen wijze. Wat de zaak zelf betreft, ik blijf er bij, dat men niet aan de eene zijde in het onzekere kan laten wanneer een wet zal worden ingevoerd, en aan de andere zijde kan opnemen data en jaartallen, die van de onderstelling uitgaan, dat de wet vóór een zekeren termijn zal worden ingevoerd. Nu zegt de Minister dat het wel te voorzien is, dat deze wet op zulk een tijdstip zal kunnen worden ingevoerd, dat de data en jaartallen, die er in genoemd worden, er in zullen passen. Maar dan vraag ik: waarom dan ook niet in dit artikel een bepaald tijdstip genoemd?

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Zooals gisteren aan de Vergadering is medegedeeld, zou ik heden de Kamer in de gelegenheid stellen om te beslissen, welk van de twee wetsvoorstellen, het ontwerp tot bescherming van den arbeid of het ontwerp betreffende de Tariefwet, alsnog in de afdeelingen zal worden onderzocht. Het gemakkelijkste zou zijn, indien zóó kon worden gestemd, dat men zijn stem kan uitbrengen òf vóór de behandeling van de Arbeidswet of vóór die van de Tariefwet; maar daartegen verzet zich ons Reglement van Orde, dat hoofdelijke stemmingen slechts toelaat met *voor* of *tegen*. Nu weet ik niet beter te doen dan de behandeling van een dier ontwerpen voor te stellen en te bepalen, dat zij die daar vóór stemmen, geacht worden het door mij voorgestelde ontwerp te willen onderzoeken, en zij die tegen stemmen geacht worden hun stem te hebben uitgebracht voor de behandeling van het andere ontwerp. Ik moest nu natuurlijk een keuze doen en bepalen welk dezer twee ontwerpen zal worden voorgesteld en ik meende zoo onpartijdig mogelijk te handelen door daartoe het eerst ingediende ontwerp voor te stellen, zonder dat ik dit feit als argument zou willen gebruiken voor een vroeger onderzoek; dit ontwerp was de Arbeidswet Ik doe derhalve daartoe het voorstel.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren werd ons door u medegedeeld, dat na den 19den van deze maand ons een voorstel zou bereiken van de dan vernieuwde Centrale Sectie, om een van de beide belangrijke wetsontwerpen, de Tariefwet of de Arbeidswet, in behandeling te nemen. Ik zie in deze zaak twee quaestiën. De eerste is: is het mogelijk om, na afdoening van de nog te verrichten werkzaamheden, in de afdeelingen een groot wetsontwerp te behandelen, en de tweede is: indien het wel mogelijk en raadzaam is, welke van de beide door u genoemde wetsontwerpen dan behandeld zal worden.

Wat de eerste vraag betreft, moet ik zeggen, dat ik mij op dit oogenblik minder bevoegd acht uit te maken, of een zoo groote wet als de Arbeidswet en of een zoo ingrijpend, belangrijk en veel tijdvereischend ontwerp als de Tariefwet, na de landurige en vermoeiende werkzaamheden, die wij thans achter den rug hebben, in de afdeelingen, na den 19den Juni goed, grondig en ernstig door de Tweede Kamer zullen worden onderzocht. Ik had mij dan ook voorgesteld, dat wij door u voor een andere keuze zouden zijn gesteld, dat de quaestie niet aldus zou geformuleerd zijn: zullen wij na eenigen tijd in de afdeelingen nog een van de beide wetsontwerpen behandelen; maar, indien bij nadere overweging mocht blijken, dat van de Kamer verwacht mocht worden een grondige behandeling van een groot wetsontwerp in de afdeelingen, welk van de beide wetsontwerpen zal dan daartoe worden gekozen.

De vraag dus van de behandeling behoefde dan op dat oogenblik nog niet te worden beslist; daaromtrent zou een voorstel van de nieuw te benoemen Centrale Sectie worden afgewacht. De Kamer was dan in de gelegenheid, in elk geval hare krachten te wijden aan een bepaald vooraf aangeduid ontwerp, om, indien dit voorstel van behandeling door de nieuwe Centrale Afdeeling werd gedaan en aangenomen, niet haar krachten te hebben verspild aan een ontwerp dat niet in de termen zou vallen. Zóó had ik mij gedacht dat de quaestie door u zou worden gesteld, maar zoo wordt zij niet gesteld. Nu kan men niet verwachten, dat ik zal behooren tot de leden der Kamer die zich zonden verzetten tegen de behandeling der Arbeidswet, al wil ik er bijvoegen, dat het voor mij de vraag is of thans de Kamer reeds geschikt en in staat zal zijn het groote ontwerp naar den eisch in de afdeelingen te behandelen. Maar de tijd is beperkt; wij zullen met den tijd moeten woekeren; ik kan dus mijn adhaesie met uw voorstel betuigen Ik heb voornamelijk het woord gevraagd om aan te geven waarom ik meen dat van de beide ingediende ontwerpen de Arbeidswet het eerst moet worden behandeld. Er is door u reeds op gewezen, dat de Arbeidswet eerder is ingediend dan de Tariefwet. Zij is ingediend 6 Januari van dit jaar, de Tariefwet op 27 Februari van dit jaar, een belangrijk verschil in tijd dus. Bovendien is de Arbeidswet vanwege de Regeering uitvoeriger toegelicht, meer materiaal is ons bij die wet verschaft dan bij de Tariefwet en daarom zijn wij om die reden eerder in staat de Arbeidswet te behandelen. Liefst zag ik door u de quaestie aldus geformuleerd: indien nog een groot ontwerp in de afdeelingen zal worden behandeld, welk zal het dan zijn? Maar nu door u, Mijnheer de Voorzitter, de vraag zoo is gesteld: zullen wij de Arbeidswet nog vóór het recès in de afdeelingen behandelen? ben ik voornemens mijn stem aan dit voorstel te geven.

De **Voorzitter**: Mag ik opmerken, dat ik gisteren gezegd heb, dat wanneer wij willen wachten, zooals gebruikelijk is, op een voorstel van de Centrale Afdeeling, wij zouden moeten wachten tot na den 19den van deze maand, daar eerst dan een nieuwe Centrale Afdeeling optreedt en een voorstel kan doen. Daarop is opgemerkt, dat men gaarne zou weten welk wetsontwerp behandeld zou worden, omdat er dan nog tijd was het na te zien. Ik heb toen gezegd dat het, om die moeilijkheid te ontkomen, beter was nu reeds de Kamer zelf te laten beslissen, zoodat men geen beslissing van de Centrale Afdeeling nà 15 Juni had af te wachten. Ik meende dat het de algemeene opinie was, dat een van de beide wetsontwerpen zou worden onderzocht en daarom heb ik aan de orde gesteld de vraag welk van de beide wetsontwerpen zal worden onderzocht.

Ik zal thans mijn voorstel in stemming brengen.

Het voorstel van den Voorzitter wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Nu besloten is, dat het eerst in de secties zal worden behandeld het ontwerp-Arbeidswet, rijst de vraag, wat zal moeten gebeuren met het ontwerp-Tariefwet. Waarschijnlijk zal dit moeten worden behandeld, nadat de Kamer zal bijeengekomen zijn in September.

Nu is bij mij echter opgekomen de vraag — en ik meen dat verscheidene leden het met mij daarin eens zijn — of het niet wenschelijk zou zijn, dat gij, Mijnheer de Voorzitter, gebruik maakt van de bevoegdheid, u gegeven bij art. 36 van ons Reglement van Orde, om nu reeds een Commissie van Voorbereiding te benoemen voor het ontwerp-tariefwet.

Ik wil daar alleen bij doen opmerken, dat het mij daarbij niet te doen is om den politieken kant van dit ontwerp. Daarvoor hebben wij geen Commissie van Voorbereiding noodig; alle geleerdheid, welke in het Voorloopig Verslag zal worden ten toon gespreid, zal wel weinig invloed hebben op de individueele leden dezer Kamer en tot een transactie komen is ook in een zaak als deze onmogelijk.

Maar een tariefwet heeft ook haar technische zijde en voor alle partijen in deze Kamer is deze zijde van hetzelfde belang. Wanneer de Tariefwet eenmaal mocht zijn tot stand gekomen, hebben alle partijen er hetzelfde belang bij, dat de tarieven zoo juist mogelijk zijn geregeld. Dit nu kan niet gebeuren tenzij

men de zekerheid heeft, dat het ontwerp in al zijn details nauwkeurig is nagegaan en voeling wordt gehouden met de verschillende belangen die dit ontwerp raken.

Nu behoef ik wel niet te doen opmerken, dat wanneer een Commissie van Rapporteurs voortkomt uit de trekking der afdeelingen, niet de minste zekerheid bestaat, dat juist de meest geschikte leden in die Commissie zitting zullen nemen.

Heel veel leden in ons midden hebben wij niet die een bijzondere studie van dit onderwerp hebben gemaakt en dus is het mogelijk, dat in één sectie twee of drie deskundigen zitten en wij dus geen behoorlijk personeel in de andere afdeelingen hebben.

Nu kwam het mij voor — waar wij toch nog eenigen tijd zullen bijeen zijn — dat wij behoorden gebruik te maken van het recht om een Commissie van Voorbereiding samen te stellen, dan kunnen Kamer en Commissie zich tegen de zitting in September voorbereiden.

Ik geef dit natuurlijk alleen in overweging en verzoek thans van u, Mijnheer de Voorzitter, geen antwoord; de zaak is ook eigenlijk niet aan de orde, maar, omdat wij zooeven beslist hebben het ontwerp-Tariefwet thans niet in de afdeelingen te behandelen, neem ik de vrijheid dit weinige in het midden te brengen.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat het de bedoeling is van den heer de Savornin Lohman, om over de vraag of er voor de Tariefwet eene Commissie van Voorbereiding zal worden benoemd, thans reeds door de Kamer een beslissing te doen nemen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, van zijn kant heeft toch de heer Lohman dat denkbeeld zeer aangeprezen. Welnu, ik moet zeggen, dat, indien over die vraag heden een beslissing moest worden genomen, ik van mijn kant mij daartegen zou moeten verklaren.

Ik ben in het algemeen geen tegenstander van de methode van voorbereiding door een Commissie van Voorbereiding, maar waar het geldt een ontwerp als de Tariefwet, waaraan een politiek karakter niet kan worden ontkend, daar heb ik toch van een dergelijke commissie nooit veel goeds beleefd.

Ik heb mij vroeger te vergeefs verzet tegen het toenmalig voorstel van den heer de Savornin Lohman om een Commissie van Voorbereiding te benoemen voor het Vaccinewetje en ik meen, dat, wat later in zake dat wetje is voorgevallen of liever niet voorgevallen, mij volkomen in het gelijk heeft gesteld, want dat is uitgekomen wat ik toen voorspeld heb. Ik heb toen nl. voorspeld dat de benoeming van een Commissie van Voorbereiding voor dat ontwerp beteekende dat dan de zaak voor langen tijd van de baan geschoven werd.

Ik hoor hier zeggen, dat dit met betrekking tot de Tariefwet juist een voordeel zou zijn. Dat kan ik niet toegeven, Mijnheer de Voorzitter.

Of men voorstander dan wel tegenstander van de Tariefwet is, doet hier niets ter zake. Hierover toch zullen wij allen het wel eens zijn, dat het is een der belangrijkste wetsontwerpen, die door de Regeering zijn ingediend. En de kamerleden, hetzij zij voorstanders of wel tegenstanders van dat ontwerp zijn, mogen zich bij de vraag der voorbereiding niet laten leiden door overwegingen van sympathie of antipathie. De geheele Kamer toch is verplicht aan de behandeling en degelijke voorbereiding van zulk een belangrijk wetsontwerp mede te werken. Die er tegen is kan daarvan bij de stemming doen blijken, maar het van de baan te schuiven is ongeoorloofd.

Reeds om deze redenen, Mijnheer de Voorzitter, zou ik niet kunnen stemmen voor een voorstel om de Tariefwet in handen eener Commissie van Voorbereiding te stellen.

De **Voorzitter**: Uit het feit dat uit de Kamer eeu stem opgaat om bij den Voorzitter aan te dringen op de benoeming eener Commissie van Voorbereiding, kan men nog niet dadelijk afleiden, dat het reeds een gewillig oor bij hem heeft gevonden.

De Voorzitter dankt de leden voor de adviezen, welke hij nu heeft ontvangen, en hij zal nader overwegen of hij kan komen met een voorstel om voor het tariefontwerp een Commissie van Voorbereiding te benoemeu.

De heer **de Savornin Lohman**: Ik zal mij niet in een discussie begeven met den heer Goeman Borgesius, hoeveel lust ik er anders ook toe heb, omdat het mij duidelijk is dat gij, Mijnheer de Voorzitter, thans over deze quaestie liever geen debat wilt en ik mij verplicht acht mij daarnaar te voegen.

Het zou echter kunnen zijn, Mijnheer de Voorzitter, dat gij geen gebruik zoudt willen maken van het recht dat art. 36 van het Reglement van Orde u geeft. Ik zou n daarom alleen willen vragen om, zoo u van dat recht geen gebruik wilt maken, daarvan tijdig aan de Kamer mededeeling te doen, opdat vóór het trekken der afdeelingen een tiental leden der Kamer gelegenheid hebben zelf een voorstel te doen. Dan zal ik ook de gelegenheid hebben de Kamer zelf te laten oordeelen over de argumenten, die zooeven door den heer Goeman Borgesius zijn aangevoerd.

De Voorzitter: Ik zal tijdig aan de Kamer mededeeling doen van mijn voornemen in deze.

Tevens merk ik op, dat het onderzoek van het wetsontwerp geen verband houdt met de eerstdaags te trekken afdeelingen, want als dit ontwerp onderzocht wordt, zullen er weder andere afdeelingen zijn.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou niet gaarne den schijn hebben dat het voorstel werd gedaan met het oog op den uitslag vau de trekking van afdeelingen. Daarom zou ik wenschen dat het vóór die trekking geschiedde.

De Voorzitter: Het wetsontwerp zal worden onderzocht op zijn vroegst door de in September te trekken afdeeliugen.

De beraadslaging over onderart. 25*b* van *art. XXXVII* van de *Drankwet* wordt voortgezet.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Ik heb den tijd in de pauze gebruikt om te overwegen welke aanvulling er eigenlijk noodig zon zijn om eventueele bezwaren, voortkomende uit de Regeeringswijziging, te ondervangen, en te gelijker tijd het bezwaar, dat door den heer Willinge is gemaakt.

Ik meen, dat de zaak in orde zou zijn, door het tweede lid aldus te lezen: „Indien een houder van eene vergunning, als bedoeld in het eerste lid, het bedrijf na 30 April 1905 wensch voort te zetten, wordt op een vóór 1 Maart 1905 tot burgemeester en wethouders te richten verzoek — en nu komt de wijziging — „waarbij opgave wordt overgelegd van de oppervlakte der localiteiten" in zijne akte van vergunning de wijziging gebracht dat zij voortaan zal gelden voor den verkoop van minder dan 10 L. voor gebruik ter plaatse van verkoop of elders, met opgave van de oppervlakte der localiteiten.

Ik meen te weten, dat, wordt het artikel zoo gewijzigd, het bezwaar van den heer Willinge zou zijn ondervangen, en ik hoop, dat de Regeering er zich mee zal kunnen vereenigen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Er bestaat geen bezwaar om die ampliatie over te nemen.

Wat de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Mees, betreft, herinner ik er even aan, dat de moeilijkheid niet daarin is gelegen, dat de woorden der wet in de slotbepaling niet anders slaan kunnen dan op de herzieningswet, maar dat, wanneer men in een artikel spreekt van het in werking treden van deze wet, en dit artikel later in het lichaam der wet opgenomen wordt, het dan niet meer slaat op die herzieningswet, maar op de oorspronkelijke wet, die nu gewijzigd wordt.

Intusschen meen ik, dat aan de bedenking van den geachten afgevaardigde voldoende wordt te gemoet gekomen, indien de slotbepaling aldus wordt gelezen: „Deze wet treedt in werking op een nader door Ons uiterlijk vóór 1 October 1904 te bepalen tijdstip."

Ik heb met den geachten afgevaardigde er over gesproken, en hij heeft mij gezegd, dat alsdan geen bedenking zijnerzijds meer zou bestaan.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is nog een wijziging gebracht in het artikel, en wel om in het tweede lid na het woord „verzoek" te lezen: „waarbij opgave wordt overgelegd van de oppervlakte der localiteit in zijne akte van vergunning de wijziging aangebracht dat zij voortaan gelden zal voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan tien liter voor gebruik ter plaatse van verkoop of elders met opgave van de oppervlakte der localiteit."

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd onderart. 25*b* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 25 *b* 1, wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 25*c*, luidende:

„1. Eene op 1 Januari 1904 bestaande vergunning voor den verkoop in de localiteit van eene sociëteit blijft, behoudens intrekking of vervallen, tot 1 Mei 1905 van kracht voor den verkoop bij hoeveelheden van minder dan twee liter.

2. Indien de houder van eene vergunning, als bedoeld in het eerste lid, het bedrijf na dien dag wenscht voort te zetten, wordt op een vóór 1 Maart 1905 tot Gedeputeerde Staten te richten verzoek te zijnen name eene gewijzigde akte van vergunning, geldende voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *a*, opgemaakt en hem een afschrift daarvan uitgereikt.

3. Bij gebreke van een verzoek, als bedoeld in het tweede lid, vervalt de vergunning met 1 Mei 1905."

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Wij zitten met dit artikel weer in de quaestie der sociëteiten. Ik zal nu niet terugkomen op de beslissing die gisteren door de Kamer is genomen. Ik zal niet trachten te verkrijgen, wat geschied is ten aanzien van het amendement van den heer Goeman Borgesius op art. 1, hetwelk nu in een anderen vorm als amendement van een lid der rechterzijde terugkomt, en hetwelk nu door de Regeering wordt goedgevonden, terwijl het als amendement van den heer Borgesius door diezelfde Regeering ernstig werd bestreden. Ik meen, dat men niet moet vragen van welken kant een amendement komt, maar hoe het luidt en welke de strekking daarvan is.

Hier geldt het de sociëteiten die nu reeds bestaan. De vraag is: hoe zal het gaan, wanneer die sociëteiten vóór 1 Maart 1905, zooals bepaald is, een nieuwe vergunning aanvragen.

Wij verkeeren, dank zij de mededeeling van gisteren, in de meest absolute onzekerheid ten aanzien van het begrip sociëteiten, ten aanzien van de quaestie wat onder sociëteiten begrepen wordt.

De Minister heeft gisteren verklaard, dat een dierentuin geen sociëteit is, maar gesteld eens, dat een dierentuin vóór 1 Maart 1905 een aanvrage doet aan Gedeputeerde Staten om een sociëteitsvergunning, wat zullen dan Gedeputeerde Staten daarop antwoorden? Zullen zij zich dan houden aan de statuten van dien dierentuin, wanneer daarin zoodanige bepalingen voorkomen, dat de tuin volgens die bepalingen als een sociëteit moet worden beschouwd? Of zullen zij zich houden aan de verklaring van den Minister, die wij gisteren hebben gehoord, dat dergelijke inrichtingen geen sociëteiten zijn? Ik geloof, dat te dien aanzien tallooze moeilijkheden zich zullen voordoen, welke wij thans nog niet eens in den vollen omvang kunnen beoordeelen. De geheele fout schuilt m.i. hierin, dat wij onderscheid hebben gemaakt tusschen gewone en sociëteitsvergunningen, doch daaraan is na de door de Kamer genomen beslissingen niet meer te veranderen.

Toch zou ik wel aan de Regeering in overweging willen geven om, nu eenmaal, zeer tot mijn spijt, de onderscheiding tusschen die twee soorten van vergunningen is gemaakt, in de wet een omschrijving te geven van wat onder sociëteiten te begrijpen is. Want, indien een dergelijke omschrijving niet in de wet voorkomt, zal men komen te staan voor geheel verschillende beslissingen van de verschillende colleges van Gedeputeerde Staten en ook van de verschillende rechterlijke colleges, voor wie die quaestie vanzelf aanhangig zal worden gemaakt.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Waar van het hoofdbegrip, dat in deze wet regeling vindt, geen definitie is opgenomen, kan er veel minder aanleiding bestaan voor de Regeering om een ander begrip van secundairen aard in deze wet te gaan definieeren. Ik kan dus tot mijn leedwezen aan het verzoek van den geachten afgevaardigde niet voldoen.

De heer **Fock**: De Minister maakt zich van de quaestie af, door er op te wijzen, dat geen definitie is gegeven van sterke dranken en van alcoholhoudende, niet sterke dranken. Het komt mij voor, dat dat geheel wat anders is. Maar wat daarvan ook zij, dat is gemakkelijk, maar niet afdoend; waar de Minister niet heeft betwist, dat de quaestie der sociëteiten, dank zij de door de Kamer op voorstel van de Regeering genomen beslissing en de ten gevolge der verklaringen van den Minister onstane zekerheid, tot allerlei moeilijkheden aanleiding moet geven, komt het mij voor, dat de Regeering verplicht is te zorgen dat het begrip „sociëteit" behoorlijk in de wet is omschreven en dat zoodoende vaststaat wat onder dat begrip valt. De Regeering is blijkens het antwoord van den Minister daartoe niet bereid. En dus wanneer bij de uitvoering van deze wet er tal van moeilijkheden rijzen, die niet behoorlijk kunnen worden opgelost, zal de verantwoordelijkheid daarvoor zijn bij de Regeering en bij hen, die hebben gestemd voor het maken van een onderscheid tusschen gewone en sociëteitsvergunningen. Ik wensch dat uitdrukkelijk te constateeren.

De heer **Talma**: Ik wensch nog iets te zeggen over dit artikel, maar mijn opmerking behoeft geen aanleiding te geven tot debat. Ik veronderstel, dat de Regeering in art. 25*c* wel dezelfde wijziging zal brengen als zooeven in art. 25*b* is aangebracht, namelijk om ook hier te lezen: „wordt op een vóór 1 Maart 1905 tot Gedeputeerde Staten te richten verzoek, waarbij een opgave wordt overgelegd van de oppervlakte der localiteiten, in zijn akte van vergunning de wijziging aangebracht, dat zij voortaan zal gelden voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *a*, met opgave van de oppervlakte der localiteiten".

De woorden „na dien dag" zouden ook nog vervangen kunnen worden door „na 30 April 1905"; dan correspondeert het beter met de woorden „tot 1 Mei 1905" in het eerste lid van het artikel.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De eerste wijziging vloeit vanzelf voort uit de zoo straks aangenomene. Tegen de andere, om in plaats van „na dien dag" te lezen „na 30 April 1905" bestaat geen bedenking. Ik heb dus de eer die wijzigingen aan te brengen.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is wijziging gebracht in het artikel, zoodat in het tweede lid in den tweeden regel in plaats van „na dien dag" wordt gelezen „na 30 April 1905" en verder moet in verband met de wijziging van onderart. 25 *b* achter „verzoek" in den vierden regel worden gelezen: „waarbij opgave wordt overgelegd van de oppervlakte der localiteit in zijne akte van vergunning de wijziging aangebracht, dat zij voortaan gelden zal voor den verkoop bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *a*, met opgave van de oppervlakte der localiteit."

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Er is zooeven een wijziging gebracht in art 25 *b*, maar dit artikel is met zulk een snelheid aangenomen, dat ik geen gelegenheid gehad heb de portee dier wijziging goed te overzien. Nu wordt diezelfde wijziging ook gebracht in art. 25*c*. Als ik het goed begrijp, zal nu worden bepaald, dat in de akte van vergunning, die eigenlijk geen nieuwe vergunning zal geven, de vermelding van de oppervlakte de localiteit moet worden opgenomen. Nu zou ik den Minister willen vragen, wat de bedoeling hiervan is, daar zulk een voorschrift niet voorkomt in art. 8, handelende over de nieuwe vergunningen.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde vergeet, dat ook op de bestaande vergunningen, o. a. blijkens 25 *a*, bepalingen betreffende de uitbreiding van toepassing zijn; er wordt gesproken van uitbreiding met 20 pct. Men zal echter later niet kunnen vaststellen of uitbreiding van 20 pct. heeft plaats gehad als in de akte van vergun-

ning niet speciaal de oppervlakte wordt aangewezen. Wij moeten ons hier richten naar art. 1 *a*.

De heer **van Idsinga**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs voor zijn antwoord. Natuurlijk heb ik de vraag gesteld omdat ik vermoedde, dat dat het antwoord zou zijn; maar nu rijst de vraag of niet bij de revisie van dit wetsontwerp herziening moet plaats hebben van art. 8. Ik wensch de aandacht van de Regeering en van de Commissie van Rapporteurs daarop te vestigen. Dezelfde reden, die geldt voor opneming van de bepaling betreffende de oppervlakte in dit artikel, geldt ook voor art. 8. De geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verwees mij naar art. 1 *a*; maar in art. 1 *a* wordt alleen gesproken van het verzoekschrift en daar is inderdaad de bepaling opgenomen. In art. 8, waar juist eischen gesteld worden ten aanzien van den inhoud der vergunningsakte, ontbreekt de bepaling. Zij zal bij de revisie daaraan moeten worden toegevoegd.

De **Voorzitter**: Zulk een wijziging zou bij tweede lezing kunnen worden aangebracht.

De beraadslaging wordt gesloten en onderart. 25 *c* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 25 *c*1 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 25 *d*, luidende:

1. Hij, die op 1 Januari 1904 handel dreef in sterken drank alleen bij hoeveelheden van ten minste twee liter, kan daarmede doorgaan tot 1 Mei 1905.
2. Indien hij daarna sterken drank in het klein wenscht te verkoopen, dient hij binnen zes weken na het tijdstip, bedoeld in art. 30 *c*, overeenkomstig de bepalingen dezer wet een verzoek in om eene vergunning. Indien in de gemeente art. 1, vierde lid, van toepassing is, kan hem geene andere vergunning worden verleend dan die voor den verkoop, bedoeld aldaar bij letter *b*.
3. Deze vergunning wordt hem voor de localiteit, waarin hij op 1 Januari 1904 het bedrijf uitoefende, geweigerd, indien het vastgesteld maximum is bereikt en verder in de gevallen, vermeld in art. 3, eerste lid, nos. 4, 6, 12, 13—19 en 21, voor zooveel de nrs. 13—17 en 19 betreft. De vergunning wordt bovendien, indien hij het bedrijf wenscht voort te zetten in eene andere localiteit, geweigerd in de gevallen, vermeld in art. 3, eerste lid, nr. 1, voor zooveel betreft de vermelding daarin van eene verordening, als bedoeld in art. 2 *c*, eerste lid 1°. of 2°.; nrs. 2 en 3.
4. Indien die vergunning hem geweigerd moet worden uitsluitend op grond, dat het vastgestelde maximum bereikt is, of op grond van art. 3, eerste lid, nr. 12, wordt hem eene bijzondere vergunning verleend voor den verkoop bij hoeveelheden van twee tot tien liter op de wijze, omschreven in art 1, zesde lid. Onder het woord „Vergunning" boven of ter zijde van de buitendeur, die toegang geeft tot de inrichting, worden geplaatst de woorden: „Verkoop beneden 2 liter verboden."
5. Indien de houder van eene bijzondere vergunning sterft, kunnen de akte van de vergunning en het afschrift daarvan worden overgeschreven ten name van zijne overlevende echtgenoote, indien deze op 1 Mei 1904 met hem gehuwd was en bij hem inwoonde, en binnen eene maand na het overlijden een schriftelijk verzoek om overschrijving indient. Die overschrijving wordt geweigerd in de gevallen vermeld in art. 3, eerste lid, nrs. 13—17.
6. De namen van de natuurlijke personen, die ieder in het bezit zijn van eene bijzondere vergunning, worden vóór de namen der andere personen, bedoeld in art. 5*a*, geplaatst op de lijst, aldaar bedoeld, in de volgorde van de dagen, waarop hun verzoek om eene vergunning inkwam, met dien verstande, dat, voor zoover verzoeken op den zelfden dag inkwamen, de in leeftijd oudere vóór gaat. Art. 5*b*, eerste, tweede en derde lid, is van toepassing.
7. Het recht voor eene bijzondere vergunning, ingevolge art. 6, eerste lid, te betalen, bedraagt vijf en zeventig ten honderd van het bedrag, bepaald in art. 6, derde lid.
8. De bijzondere vergunning wordt ingetrokken: 1°. wanneer zich omstandigheden voordoen, op grond waarvan, waren zij vroeger aanwezig of bekend geweest, zij zou zijn geweigerd; 2°. in de gevallen, bedoeld in art. 9, nrs. 3—6; 3°. wanneer den houder eene vergunning, als bedoeld in het tweede lid, wordt verleend of een der gevallen, gesteld in art. 5*b*, derde lid, zich voordoen.
9. Eene bijzondere vergunning wordt gelijk gesteld met eene vergunning voor den verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *b*, voor de toepassing van de art. 2*b*; art. 3, nr. 18, tweede lid; art. 8*b*, eerste lid; art. 9, 2°., tweede lid; art. 15*a*, 4°.; en art. 16, 6°.

De **Voorzitter**: Op de oorspronkelijke redactie van onderart. 25 *c*, thans onderart. 25 *d*, was een amendement voorgesteld door de heeren Troelstra, Helsdingen, Hugenholtz, ter Laan, Melchers, Schaper en van Kol.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Bij afwezigheid van den heer Troelstra wil ik even verklaren, dat door een sinds genomen tijd door de Regeering aangebrachte wijziging, om aan het bezwaar van ons te gemoet te komen, voor het overgroote deel de ratio voor ons amendement is vervallen, en wij dit derhalve kunnen intrekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Verder is door den heer Talma voorgesteld een amendement om een 10de lid aan het artikel toe te voegen, luidende:

„Burgemeester en wethouders kunnen vóór 1 Mei 1906 aan den houder van eene bijzondere vergunning, zijnde een natuurlijk persoon, vergunning verleenen voor den verkoop bedoeld in art. 1, vierde lid, sub *b*, wanneer een vergunninghouder bij schriftelijke, door hem onderteekende verklaring, afstand doet van een te zijnen name verleende vergunning voor den verkoop van sterken drank in het klein."

De heer **Talma** ligt zijn amendement toe en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Art. 25 *d* bemoeit zich met die verkoopers van sterken drank die niet onder de oude wet vielen, omdat zij verkoopen beneden de 2 liter. Ik geloof, dat een aantal van die verkoopers bij den eigenaardigen aandrang, die door hun cliëntèle op hen werd uitgeoefend, groote moeite had zich aan de wet te houden.

Nu krijgen zij een bijzondere vergunning, omdat zij krachtens de bepaling, dat de verkoop tot 10 liter is verkoop van sterken drank in het klein, niet langer kunnen worden beschouwd uit te oefenen het bedrijf van den vrijen verkoop. Ik heb dit amendement ingediend op verzoek van enkele betrokken personen, die mij gezegd hebben dat zij er prijs op zouden stellen om, wanneer zij voortaan boven 2 liter kunnen verkoopen, ook wettig te kunnen uitoefenen het bedrijf van slijter in zijn vollen omvang. Wij begrijpen allen dat een slijter telkens een hoeveelheid beneden de 2 liter zal hebben te verkoopen, omdat een aantal soorten van sterken drank op enkele gevallen na in slijterijen bijna altijd alleen beneden de hoeveelheid van 2 liter wordt gevraagd.

Daarom is hier eenvoudig de bedoeling dezen menschen de gelegenheid te geven om gewoon vergunninghouder te worden. Maar ik heb er voor willen waken, dat zij het aantal verkoopers in het klein niet zouden vermeerderen, en daarom zullen zij alleen dan een vergunning krijgen, wanneer daartegenover staat dat een andere vergunninghouder afstand doet van zijn vergunning, zoodat doordat zij onder het korps vergunninghouders worden opgenomen het aantal vergunningen met geen enkele toeneemt.

Mij is medegedeeld door belanghebbende personen, uit verschillende plaatsen van het land, menschen, die ik persoonlijk in het geheel niet ken, dat zij er prijs op zouden stellen dat een dergelijke bepaling in de wet voorkwam, en dat een aantal slijters gebruik zouden maken van deze gelegenheid.

Door aanneming van dit amendement zou tevens worden bevorderd iets dat blijkens de discussies door de Regeering en ook door den heer Goeman Borgesius uitdrukkelijk gewenscht wordt,

namelijk dat niet alleen tappers maar ook slijters onder het korps vergunninghouders zouden komen. Hier hebben zij gelegenheid zonder voortaan in moeilijkheid te komen, om wanneer hun drank wordt gevraagd voor gebruik elders bij een hoeveelheid van minder dan 2 liter, de menschen te helpen zonder de wet te overtreden. Tegen een betrekkelijk gering geldelijk offer in verband met de uitbreiding die hun bedrijf krijgt, kan de geheele zaak legaal worden.

Ik geloof dat dit in verband met den toestand in dit bedrijf zeer gewenscht is. Ik neem de vrijheid mijn amendement aan de Regeering en de Kamer aan te beveleu.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Okma, Brants, Michiels van Verduynen en van Vlijmen, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wenschte een enkele vraag aan de Regeering te doen. In art. 25*d*, 7°., lees ik: „Het recht voor eene bijzondere vergunning, ingevolge art. 6, eerste lid, te betalen, bedraagt vijf en zeventig ten honderd van het bedrag, bepaald in art. 6, derde lid."

Bij de bespreking van het vergunningsrecht heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken, wanneer ik mij niet vergis, gezegd, dat bij de instelling van dat recht rekening moest gehouden worden met den omvang van het geheele bedrijf, zoodat voor vergunninghouders, die tevens andere dranken verkoopen, het gezamenlijk debiet gerekend wordt te vallen onder den omvang van het bedrijf, waarnaar het vergunningsrecht berekend wordt. Past men dat toe op dit artikel, dan bestaat de mogelijkheid dat vergunninghouders van 2 tot 10 liter, die ook drank verkoopen in hoeveelheden boven 10 liter, mede voor dat debiet zullen aangeslagen worden in het vergunningsrecht.

Dit zou voor grossiers, die veelal in hoeveelheden boven 10 liters uitslaan, den aanslag enorm doen stijgen.

Ik meen derhalve dat de bedoeling moet zijn dat het vergunningsrecht berekend zal worden alléén voor den sterken drank, die verkocht wordt in hoeveelheden tusschen 2 en 10 liters.

Wanneer de Regeering hierover even zoo denkt, zou het mij aangenaam zijn indien de Minister dat zou willen mededeelen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat de geachte afgevaardigde mij iets meer in den mond gelegd heeft, dan ik gezegd heb. Ik heb niet gezegd, dat bij de schatting van het vergunningsrecht rekening *moet* gehouden worden met het geheele bedrijf, maar ik heb alleen geconstateerd, dat de gemeentebesturen, aan wie deze regeling overgelaten is, de gewoonte hebben zoo te handelen. Daarbij heb ik de oorzaak daarvan aangewezen, namelijk dat, wanneer men beide inrichtingen tot verkoop van drank in het klein vergelijkt, de inrichting met en de inrichting zonder vergunning, het meerdere profijt van de inrichting met vergunning niet uitsluitend het resultaat is van den drankverkoop, maar wel degelijk van het meerdere gebruik in de geheele inrichting. Het komt mij derhalve voor, dat deze regeling opgenomen moet worden in de plaatselijke verordening op het vergunningsrecht.

Ik kan niet inzien welk meerder voordeel hier zou bestaan in het feit, dat heeren grossiers grootere hoeveelheden slijten en wat dit met het bedrijf zelf zou te maken hebben. Ik kan mij niet voorstellen, dat eenig gemeentebestuur dergelijke mijns inziens niet rechtvaardige beslissing zou nemen en iets te kort zou doen aan de regeling bij art. 6 gesteld, welke deze zaak aan het gemeentebestuur overlaat.

Wat het amendement van den heer Talma betreft, zie ik niet in, dat daartegen overwegend bezwaar zou kunnen rijzen.

Het groote bezwaar tegen het oorspronkelijke voorstel was, dat het getal vergunningen vermeerderen zou. Dit geschiedt volgens deze regeling niet, terwijl het voordeel ontstaat, dat door de aanneming van het amendement de bedoelde personen niet vergunning zouden krijgen voor het debiet ter plaatse van verkoop en elders, maar uitsluitend slijters-vergunningen zouden krijgen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Talma wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigde onderart. 25*d* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Onderart. 25*e* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onder-art. 25*f*, luidende:

1. Verkoop van alcoholhoudenden drank, anderen dan sterken drank, en van alcoholvrijen drank in eene localiteit, als bedoeld in art. 15, eerste lid, kan zonder verlof geschieden tot 1 Januari 1906.

2. Een verzoek om verlof voor de voortzetting van dien verkoop na 1 Januari 1906 wordt ingediend vóór 1 Januari 1905. Vóór 1 November 1905 wordt op het verzoek schriftelijk beschikt.

Op dit onderartikel is een amendement voorgesteld door de heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt, strekkende om aan dit onderart. een nieuw derde lid toe te voegen, luidende:

„3. Op verzoeken, ingevolge het tweede lid ingediend, is art. 15*a* eerste lid 1°. (nieuw), niet van toepassing, voor zoover de verzoeker op 1 Januari 1904 het bedrijf uitoefende in de localiteit, waarvoor het verlof wordt gevraagd. Het verlof wordt evenwel ingetrokken, indien die localiteit op 1 Januari 1916 niet voldoet aan de eischen, krachtens art. 15*bis* gesteld, voor zoover die eischen golden op het tijdstip waarop het verlof werd verleend."

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het verlof in werking begint te komen ontstaat er groot gevaar, dat de besturen van groote gemeenten overstelpt zullen worden door veel arbeid. Volgens de aangenomen regeling zal binnen een maand op de verzoeken moeten worden beschikt. Dit zal, vreest de Regeering, ten gevolge hebben, dat de ingekomen verzoekschriften zeer slordig behandeld worden en dat het onmogelijk is voor gemeentebesturen als van Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage om al die verzoeken zoo te toetsen, dat inderdaad met kennis van zaken zou kunnen worden geoordeeld. Daarom heeft de Regeering gemeend, voor de eerste maal, want dan doet dit bezwaar zich voor, een groote ruimte te moeten nemen voor de periode van onderzoek van de ingekomen verzoekschriften.

De heer **Bolsius**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ter toelichting van dit amendement kan ik met een zeer kort woord volstaan. Door de indiening daarvan komen de voorstellers de toezegging na, in de vergadering van 2 Juni l.l. gegeven, op aandrang van sommige leden, die tegen de toepassing van den algemeenen maatregel van bestuur en van de gemeentelijke verordeningen, waarbij aan de localiteiten van verlofhouders zekere eischen zullen gesteld worden, op bestaande localiteiten, bezwaar hadden. Ik heb toen reeds als mijn meening te kennen gegeven, dat dadelijke toepassing dier voorschriften op alle localiteiten zoo erg niet zou zijn; maar omdat bedoelde leden tot aanneming van ons amendement misschien hebben medegewerkt in het vooruitzicht dezer overgangsbepaling, en dit anders niet zouden gedaan hebben, moesten wij dit amendement voordragen.

De bedoeling daarvan is deze: In localiteiten, waarin op 1 Januari 1904 gegiste of alcoholvrije dranken werden verkocht, kan volgens het Regeeringsvoorstel met dien verkoop zonder verlof tot 1 Januari 1906 worden voortgegaan. Van dien datum af moet voor dien verkoop in die localiteiten verlof worden verleend. Vóór 1 Januari 1906 zal, naar wij mogen verwachten, de algemeene maatregel, waarbij ingevolge art. 15*bis* zekere eischen aan die localiteiten worden gesteld, uitgevaardigd zijn en zijn misschien ook enkele plaatselijke verordeningen gereed. Van af dien 1sten Januari 1906 willen wij nu aan de houders dezer verloven tien jaren tijd laten, tot 1 Januari 1916, om hun localiteiten, waarin zij op 1 Januari 1904 hun bedrijf uitoefenden, naar die eischen in te richten. Voldoen dan die localiteiten nog niet aan de eischen, bij algemeenen maatregel of gemeentelijke verordening gesteld, en geldende op het tijdstip waarop het verlof werd verleend, dan wordt het verlof inge-

trokken. Worden na het tijdstip waarop het verlof werd verleend, bij algemeenen maatregel of plaatselijke verordening eischen gesteld, die niet gelden op het tijdstip waarop het verlof verkregen werd, dan zal het niet voldoen aan deze eischen, naar ons voorstel, na 1 Januari 1916 geen intrekking van het verlof ten gevolge behoeven te hebben.

Ik vertrouw, dat op deze wijze aan de bezwaren der leden, die op een overgangsbepaling hebben aangedrongen, is te gemoet gekomen, en zal gaarne van de Regeering vernemen, of zij mede bereid is aldus die bezwaren op te heffen.

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Ik erken, dat de indiening van dit amendement was te verwachten; de heer Bolsius heeft zooeven gememoreerd dat de indiening was aangekondigd in zijn rede van 2 Juni jl. Ofschoon — het zij met alle hulde aan de voorstellers gezegd — de heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt de consequentie van hun voorstel ten volle wenschen te aanvaarden, geschiedde de indieniug toch om te gemoet te komen aan de bezwaren, die van andere zijde tegen het voorgesteld art. 15 *bis* werden ingebracht. Die bezwaren golden de strekking, dat de eischen welke bij algemeenen maatregel van bestuur met betrekking tot ruimte, licht en lucht gesteld zullen worden, aan de localiteiten, waarvoor de wet een verlof eischt om andere dranken dan sterken drank te verkoopen, van toepassing zouden zijn zoowel op de bestaande inrichtingen als op die welke nader zullen worden opgericht. Door het afleggen van de belofte, dat door een overgangsbepaling in dat bezwaar zou worden voorzien, is ook naar mijn meening art. 15*bis* met medewerking van leden van alle partijen aangenomen. En voor den Minister was dit m. i. een groot voordeel, omdat Zijn Excellentie de terugneming van het verlofsrecht rechtvaardigde op grond van de bepaling van art. 15*bis*. Dit is wel een compensatie die ik niet precies begrijp, want het verlofsrecht zou geheven worden van alle inrichtingen, dus ook van de bestaande, en dadelijk in werking treden, terwijl de toen reeds in uitzicht gestelde overgangsbepaling betreffende de eischen bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen aan de inrichtingen, waar andere dranken zullen worden verkocht dan sterke drank, uit den aard der zaak een veel latere inwerkingtreding zou inhouden.

Die termijn wordt thans voorgesteld op 1 Januari 1916. Een lange termijn, waartegen wel iets te zeggen valt, zooals principieel tegen meerdere termijnen in deze wet en daarom wensch ik in het algemeen een enkel woord te spreken tegen de concessiën welke krachtens dit amendement en krachtens andere overgangsbepalingen in deze wet zullen worden gegeven. Daardoor zullen vele bepalingen dezer wet eerst werken, wanneer de kiezen van vele voorstanders van het ontwerp geen pijn meer kunnen doen. Bepalingen die bewijzen dat zij niet, zooals de voorstellers van art. 15 *bis*, de consequentiën van deze wet ten volle durven aanvaarden.

Zoodanige overgangsbepalingen mogen de straffen en lasten welke aan velen door deze wet zullen worden opgelegd, verzachten, het aanbrengen dier verzachting is niet noodig voor degenen die van het goed recht van die bepalingen van de wet zijn overtuigd; en die verschuiving van de inwerkingtreding van zoovele bepalingen is in dit geval naar mijn meening zelfs niet gerechtvaardigd, waar ten gevolge van die overgangsbepalingen aan het Nederlandsche volk, in haar volle uitgebreidheid, de zegeningen welke de voorstanders van die bepalingen zich voorstellen, geruimen tijd zullen worden onthouden.

Indien de voorstanders van de wet de consequentiën van het stelsel durven aanvaarden, dan komt het mij voor, dat zij al die overgangsbepalingen moeten beschouwen als te zijn uit den booze. Het dadelijke in werking treden van bepalingen van recht behoeft men niet te vreezen, en zoo er onrecht in de bepalingen is gelegen, welnu, dan kan dat onrecht niet worden weggenomen door verloop van jaren.

De verschuiving van den tijd waarop de wet in al haar gestrengheid zal werken, roeit den wortel des kwaads niet uit. De wet van 1881 strekke ons tot voorbeeld. Het is gemakkelijk de moeilijkheden te verplaatsen naar later, gemakkelijk is het te zeggen „après moi le déluge", en dan zijn stem maar vóór het wetsontwerp uit te brengen, doch wanneer de toepasselijkverklaring van zoovele bepalingen dezer wet, zelfs van hoofdbeginselen, zooals de splitsing tusschen tapperij en slijterij, eerst na verloop van jaren en jaren zal plaats hebben, dan heb ik niet te veel gezegd, toen ik al die overgangsbepalingen noemde als te zijn uit den booze.

Het ligt niet op mijn weg, die eenmaal tegen deze wet ben en blijf gekant, om tegen dit amendement mijn stem uit te brengen, doch het zedelijk bezwaar tegen de aanneming van dit amendement, en alle andere bepalingen die ten doel hebben, om het zwaartepunt van de wet naar een ver verwijderd tijdstip over te brengen, en daardoor de verantwoordelijkheid van de uit te brengen stem nu minder te doen gevoelen is mijns inziens niet te miskennen, en de voorspelling is niet gewaagd, dat evenals wij gezien hebben bij de wet van 1881, de verschuiving van inwerkingtreding van zoovele bepalingen, in de toekomst zal zijn een bron van verwarring en krakeel. Men moge directelijk een wet op het papier krijgen waarvan de zedelijke strekking hoog wordt verheven, feitelijk doet men niets anders dan een wissel trekken op de zedelijkheid der toekomst.

Deze wet geeft, door de vele wijzigingen welke zij heeft ondergaan, en vooral door de overgangsbepalingen, waardoor beginselen en voorschriften eerst na verloop van jaren en jaren ten volle zullen werken, mijns inziens een beeld van getuigen, doch levert tevens een bewijs op van gemis aan zedelijken moed, tot daadwerkelijk en ingrijpend handelen.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik erken gaarne, dat de voorstellers van het amendement hun „Schuldigkeit" hebben gedaan, maar toch ben ik niet bereid om met dit amendement mede te gaan.

In de eerste plaats lijkt het mij eenigszins moeilijk toe om uit te maken, wie op 1 Januari 1904 het bedrijf van bierhuishouder uitoefende, als dit bedrijf soms in een eenvoudige arbeiderswoning wordt aangetroffen. Bij een Patentwet maakt het patent dit uit, maar als iemand in zijn huis een vaatje bier heeft en geeft daarvan af en toe een glas aan menschen die bij hem op de koffie komen, dan zal hij toch moeilijk kunnen beweren dat hij op 1 Januari 1904 houder van een bierhuis was in den zin van art. 15*bis*. In de practijk zal dit moeilijkheden opleveren.

Maar ik heb een tweede bezwaar.

In de Drankwet hebben wij een korps oude vergunninghouders, dat ons veel last bezorgd heeft bij de toepassing der Drankwet. Dit oude korps met oude rechten was tegen bijna elken wettelijken maatregel bestand. Zal nu, wanneer men die zoogenaamde bierhuishouders handhaaft tot 1916, die regeling niet belemmerend werken voor het verkrijgen van een goeden toestand? Ik meen van ja. Als men ten opzichte van de gelegenheden, waar wijn of bier gedronken worden, ook niet bepalingen maakt ten aanzien van licht enz., zal dit belemmerend werken op het ontstaan van inrichtingen, die men gaarne ziet ontstaan.

Ik heb dus tegen het amendement deze beide bezwaren: ten eerste dat het in de practijk niet gemakkelijk zal zijn uit te maken wie op 1 Januari 1904 het bedrijf van bierhuishouder uitoefende, en ten tweede, dat men met dit amendement belemmerend werkt op de goede gevolgen van het amendement, dat vroeger is aangenomen, en waarbij bepaald werd, dat er althans eenige eischen, hoe gering ook, zullen gesteld worden voor de localiteiten.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Toen wij aan de overgangsbepalingen toekwamen, is er gelegenheid geweest om in het algemeen daarover te spreken; maar het ligt niet op den weg der Regeering, waar de heer Ferf bij één overgangsbepaling het geheele vraagstuk aan de orde heeft gesteld, daarop in te gaan.

De geachte afgevaardigde heeft verder gezegd, dat er was een gebrek aan zedelijken ernst. Ik heb dusver altijd gemeend, dat onder zedelijken ernst ook behoorde het rekenen met verkregen en bestaande rechten, en waar de Regeering getoond heeft eenerzijds die rechten te willen eerbiedigen, en anderzijds te willen doen wat mogelijk is om langzamerhand tot een beteren toestand te komen, meen ik de qualificatie van gemis van zedelijken ernst te mogen afwijzen.

Het amendement van den heer Bolsius was te verwachten. Op zich zelf ware het meest gewenscht, dat men eenvoudig de be-

palingen van den algemeenen maatregel van bestuur terstond toepaste, maar er is wat voor uitstel te zeggen. Nu schuilt de moeilijkheid hierin, dat men wel in 1881 ten opzichte van de drankverkoopers een vast gegeven had in de Patentwet, maar dat men dit gegeven thans voor hen, die op een bepaalden dag bierhuishouders waren, mist. Onoverkomelijk zal dit bezwaar intusschen niet zijn.

Al zou ik nu op zich zelf liever hebben, dat de bepalingen onmiddellijk konden worden toegepast, ik geloof, dat men daarmede zeker geweld zou aandoen aan kleine inrichtingen, die volstrekt niet altoos vallen onder de qualificatie van te zijn een arbeiderswoning waarin drank wordt verkocht. Onderscheidene inrichtingen van dien aard, al zijn zij op kleine schaal, voorzien in een zekere behoefte. Wanneer men nu den eisch stelt, dat zij aan de te stellen bepalingen moeten voldoen, zouden zij vervallen.

Ik heb dus geen bezwaar om de beslissing aan de Kamer over te laten.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Ik verkeer als voorzitter der Commissie van Rapporteurs in een eenigszins droevigen toestand. Een van de leden van de Commissie heeft een amendement ingediend en een ander lid heeft het noodig gevonden dat amendement te bestrijden. Ik zal de Kamer niet ophouden met de breede uiteenzetting van overwegingen, die in dat geval niet zouden zijn overwegingen van de Commissie, maar van haren voorzitter. Daarom zal ik alleen zeggen dat ik voor mijzelf niet zooveel sympathie gevoel voor dit amendement. Waar echter gebleken is dat leden hun stem voor het brengen van den algemeenen maatregel van bestuur in de wet hebben uitgebracht, omdat zij gelegenheid zouden hebben bij de overgangsbepaling de tegenwoordige inrichtingen voor een deel aan den algemeenen maatregel te onttrekken, ligt het voor de leden, die den algemeenen maatregel van bestuur wenschten en alleen door den steun der zooeven genoemden de bepaling aangenomen zagen, voor de hand dit amendement aan te nemen. Voor de leden die van de goede werking van dien algemeenen maatregel niet veel verwachten en daarom tegen stemden is er geen reden deze bepaling aan te nemen.

De heer **Okma**: Naar aanleiding van het laatste deel van de rede van onzen geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs, moet ik opmerken, dat ik wel wil toegeven dat het juist is dat sommige leden van de Kamer hebben gestemd vóór het amendement op art. 15 *bis*, in het vertrouwen op een overgangsbepaling. Daartegenover staat, dat andere leden die hebben gestemd vóór het amendement, tegen zouden hebben gestemd, wanneer te gelijk met het amendement deze overgangsbepaling was voorgesteld.

Ik sta op dit standpunt: liever geen algemeenen maatregel van bestuur, dan een met een gebroken been, als hier wordt voorgesteld.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van de heeren Bolsius en van Sasse van Ysselt wordt in stemming gebracht en met 59 tegen 9 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heer Arts, van den Berch van Heemstede, de Waal Malefijt, van Sasse van Ysselt, Sluis, ter Laan, Helsdingen, van de Velde, van Vliet, Schaper, Drucker, van der Vlugt, van Löben Sels, Tydeman, van Wassenaer van Catwijck, de Savornin Lohman, van Styrum, Ferf, van Idsinga, Hugenholtz, Willinge, Bolsius, Schokking, Aalberse, den Tex, Lieftinck, Pijnacker Hordijk, Ketelaar, van Raalte, Brummelkamp, Travaglino, Hubrecht, Kolkman, de Ram, de Vries, Rink, Bos, de Klerk, Nolting, de Ridder, de Boer, van Gijn, van Wichen, van Wijnbergen Cremer, Talma, van Alphen, Mees, Fock, van Bylandt, Bijleveld, Michiels van Verduynen, van Foreest, Röell, Duymaer van Twist, Raymakers, Verhey, Goekoop en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Krap, Pompe van Meerdervoort, van Karnebeek, van Nispen tot Sevenaer, Okma, Goeman Borgesius, van Heemstra, van der Zwaag en Brants.

Het gewijzigd onderart. 25 *f* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 25 *g*, luidende:

„Vergunningen, vóór 1 Mei 1904, en bijzondere vergunningen, op grond van art. 25 *d*, verleend aan vennootschappen, zedelijke lichamen of aan de besturen van deze, vervallen, behoudens intrekken of vroeger vervallen, op 1 Mei 1925. Tot dat tijdstip blijft art. 9, nr. 2, buiten toepassing."

De heer **Rink**: Bij dit artikel wordt voorgesteld de vergunningen verleend aan vennootschappen, zedelijke lichamen of aan de besturen daarvan, te handhaven tot 1 Mei 1925.

Ik neem de vrijheid in herinnering te brengen, dat oorspronkelijk was voorgesteld deze vergunningen te handhaven tot 1935.

Bij de Memorie van Antwoord werd echter voorgesteld het jaartal te veranderen in 1925 en tot toelichting werd daarbij gezegd, dat dit geschiedde ingevolge een uitgesproken wensch in het Voorloopig Verslag.

Herinner ik mij goed, dan was die wensch echter niet in het Voorloopig Verslag uitgesproken, maar was daar alleen met instemming gewaagd van zeker adres, waarin genoemd werd het jaar 1928.

Hoe dit ook zij, tegenover hen die een korteren termijn wenschen, zijn er ongetwijfeld vele leden die prijs zouden stellen op handhaving van den oorspronkelijken termijn der Regeering.

Ik meen dat de zaak belangrijk genoeg is, om daarover een uitspraak der Kamer uit te lokken, al zal ik haar daarmede niet lang ophouden.

Op de gronden waarop de Regeering oorspronkelijk heeft voorgesteld het jaartal 1935 aan te nemen, heb ik de eer thans voor te stellen in dit artikel het jaartal 1925 te veranderen in 1935.

De **Voorzitter**: Door den heer Rink wordt als amendement voorgesteld het jaartal 1925 te veranderen in 1935.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Michiels van Verduynen, van Idsinga, Ferf en de Klerk, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Okma**: Nu nog gepoogd wordt den termijn van dit artikel tot 1 Mei 1935 te verlengen, krijgt mijn bezwaar tegen dit artikel te meer gewicht.

De zedelijke lichamen passen niet in een wet, waarbij het uitstervingssysteem als regel wordt aangenomen, want die lichamen sterven niet uit.

Bovendien bestaat nog het gevaar, dat zich in die zedelijke lichamen concentreert een zeker drankkapitaal, dat een macht wordt in den drankhandel en onder de personen die bij het drankbedrijf geïnteresseerd zijn, waardoor de werkzaamheid van het gezag, dat ten deze moet optreden, wordt belemmerd.

Welken termijn wij ook stellen, het is wenschelijk, dat, wanneer aan de vennootschappen een vergunning wordt verleend voor een aantal jaren, in elk geval op die vergunningen zal toepasselijk zijn de bepaling van het 2de lid van art. 2 sub 3°., d. w. z. de bepaling dat besloten kan worden, op intiatief van den gemeenteraad, dat in een gemeente niet meer vergunningen worden verleend en dat die verleend zijn na 1 Mei 1904 komen te vervallen.

Ik zou dus de Kamer in overweging willen geven aan dit artikel toe te voegen een alinea, aldus luidende: „Voor de toepassing van art. 2, 2de lid, n°. 3, worden zij geacht verleend te zijn na 1 Mei 1904", d. w. z. waar in dit art. 2 staat, dat een dergelijk Koninklijk besluit toepasselijk is op de vergunningen, verleend na 1 Mei 1904, een dergelijk besluit, voor zoover die gemeenten betreft, ook toepasselijk zal zijn op de vergunningen, die wij hier feitelijk in de wet decreteeren.

Ik heb dus de eer, ten einde de Kamer op dit punt te laten beslissen, dit amendement in te dienen: het is van zeer eenvoudigen aard en zeer gemakkelijk te begrijpen.

De **Voorzitter**: Door den heer Okma wordt als amendement

voorgesteld om aan onderart. 25 *g* toe te voegen een tweede lid van dezen inhoud:

„Voor de toepassing van art. 2, 2de lid, n°. 3 worden zij geacht verleend te zijn na 1 Mei 1904."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, van der Zwaag, de Ridder en de Vries, en komt dus in behandeling.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over het amendement van den heer Rink.

De toelichting van het amendement door den heer Rink was bijzonder sober, en dat komt mij wel verklaarbaar voor. Ik geloof, als de heer Rink aan het aantoonen was gegaan van de juistheid der strekking van het amendement, zou hij niet zeer sterk zijn geweest. Hij heeft er nu maar een slag in geslagen. De Minister stelde eerst voor 1935, in het tweede ontwerp werd dit 1925, en de heer Rink zegt: er zijn leden, die dien termijn liever verlengd zouden zien, stel dus maar voor: 1935. Maar waarom? Het is toch niet voldoende, dat de Minister het vroeger voorstelde? Wat de Minister vroeger voorstelde is al honderden keeren veroordeeld. Maar dit is de quaestie: wat is billijk? Dan weet men waarom het gaat: er moet een eind komen aan de verkregen rechten. Bij natuurlijke personen is dat gemakkelijk; sterft de man, dan is het uit, behoudens de bepalingen voor weduwe en kinderen. Bij een rechtspersoon daarentegen moet er een zekere leeftijd worden aangenomen. In haar eerste ontwerp stelde de Regeering voor den termijn tot 1935. Er werd toen in een bekend adres aangevoerd, dat de gemiddelde leeftijd van een 40-jarig man was nog 27 jaar. Dus moest het zijn 1928. De redeneering van den Minister klopte niet met het voorgestelde jaartal; toen is de Minister wat ver terug gegaan en heeft 1925 genomen. Wanneer ik mij nu houd aan deze berekening, dan hebben wij dus een motief, een cijfer, 27 jaar. Had de heer Rink voorgesteld 1930, dan zou ik daartegen geen oppositie gevoerd hebben, dan was dat een middenweg geweest, en was het niet de moeite waard geweest in deze laatste dagen van de behandeling der wet, daarover te gaan twisten. Ik zou mij daartegen niet hebben verzet, en ware zoo'n amendement in stemming gekomen, ik zou er niet tegen gestemd hebben. Maar wat de heer Rink wil, gaat veel te ver.

Er wordt mij toegevoegd: stel het dan als amendement voor. Ik weet niet of dit ernst dan wel luim is, maar als ik de heeren daarmee genoegen kan doen, wil ik den knoop van de quaestie wel doorhakken, en stel dus bij deze voor den leeftijdstermijn te stellen op 1930.

Wanneer ik dit amendement voorstel, doe ik dat, de geheime hoop koesterende, dat èn de Minister èn de heer Rink zich met dien termijn van 1930 zullen tevreden stellen, zoodat er geen gehaspel meer over komt.

De **Voorzitter**: Door den heer Schaper wordt als amendement voorgesteld om in het artikel in plaats van „1925" te lezen „1930".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Bos, van de Velde, Michiels van Verduynen en Lieftinck, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Rink**: Mijnheer de Voorzitter! Het is allerminst mijn bedoeling geweest een strijd over vijf jaar meer of vijf jaar minder uit te lokken. Tegenover het amendement van den heer Schaper trek ik dus het mijne in.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer Rink is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het geldt ten aanzien van het amendement van den heer Schaper een klein verschil in het cijfer. Ik geloof niet, dat het geraden is op dit oogenblik van de discussie daarover een breed debat op te zetten. De Regeering heeft dan ook geen bezwaar dat amendement over te nemen.

Het voorstel van den heer Okma daarentegen is van zeer ingrijpenden aard, want het zou aan de gemeentebesturen het recht geven een voorstel te doen, dat zou leiden tot vernietiging van plaatselijke inrichtingen, die toebehooren aan een zedelijk lichaam. Nu geldt het hier dezelfde vraag, die wij straks hadden, nl. of men de bestaande rechten, welke eenmaal zulk een zedelijk lichaam bezit, niet tot op zekere hoogte moet eerbiedigen en in de tweede plaats of het niet geraden is om, waar men zulk een gewichtig onderwerp regelt, althans hiervoor te zorgen, dat er gelijkheid van recht voor het geheele land bestaat. Welnu, volgens het voorstel van den heer Okma zal voor de verschillende gemeenten in den lande een geheel ongelijke toestand in het leven worden geroepen in de eene gemeente zullen die plaatselijke inrichtingen worden vernietigd, in de andere niet.

Het is uit dien hoofde, dat de Regeering het amendement van den heer Okma niet kan overnemen.

De **Voorzitter**: Daar de Regeering het amendement van den heer Schaper heeft overgenomen, maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de Regeeringswijziging en over het amendement van den heer Okma, en zegt: De Commissie van Rapporteurs moet zich wel neerleggen bij de wijziging die door de Regeering op aandrang van de heeren Rink en Schaper in het artikel is aangebracht. Er is natuurlijk alles voor te zeggen, dat ook de Commissie van Rapporteurs nogmaals de woorden zou overnemen, die de heer Rink tot den heer Schaper richtte: „op vijf jaar zal ik het nu niet laten aankomen" en tot de Regeering zeggen: laat de Kamer nu den verstandigen raad van den heer Rink volgen en geen wijziging in het oorspronkelijk Regeeringsvoorstel brengen, begrijpende dat het niet op vijf jaar aankomt. Maar ik zou dan de woorden van den heer Rink in een richting gebruiken, welke hij niet zou goedkeuren en dat wil ik niet doen in dit stadium van de beraadslagingen. Ik verklaar daarom, dat de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar heeft tegen de Regeeringswijziging.

Het voorstel van den heer Okma is inderdaad van zeer ingrijpenden aard. Ik geloof, dat het niet geheel en al billijk zou zijn om waar, zij het ook naar ik geloof, in strijd met den oorspronkelijken opzet van de wet van Minister Modderman, de naamlooze vennootschappen vergunning hebben gekregen zonder dat de wetgever ooit een poging heeft gedaan om de verdere toeneming van het aantal van dergelijke vergunningen te stuiten, zoodat zij wettelijke bezitters van vergunningen zijn geworden, een zoodanig onderscheid tusschen die twee soorten van vergunningen te maken, dat bij den eenen vergunninghouder door het Koninklijk besluit bedoeld in art. 2, zijn vergunning niet vervallen mag worden verklaard, en hij haar dus, tenzij hij zondigt tegen de wet, levenslang behoudt, de vergunningen, verleend aan naamlooze vennootschappen, te stellen onder de vigueur van art. 2, lid 3°. Ik geloof, dat de Kamer wezenlijk, na alles wat over art. 2, lid 3°, gesproken is, reactionnair tegen de daar genomen beslissing zou ingaan, door nu een deel van de oude vergunningen daaronder te brengen. De heer Okma moet begrijpen, dat een aantal leden niet zouden gestemd hebben vóór art. 2, lid 3°, indien zij hadden kunnen voorzien dat een groot deel van de bestaande vergunningen daaronder zou worden gebracht. Afgezien van de innerlijke merites van het voorstel van mijn geacht medelid van de Commissie van Rapporteurs, zou ik hem toch in overweging willen geven zijn amendement nu in te trekken.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had natuurlijk niet gedacht, dat mijn amendement door de Kamer zonder strijd zou worden aangenomen, maar ik had ook niet verwacht dat het door den Minister zoo zou worden bestreden als geschied is, namelijk dat de eene vergunning van een zedelijk lichaam bij een andere vergunning van een zedelijk lichaam zou worden ten achter gesteld, dat dus een vergunning van een zedelijk lichaam in de eene gemeente kan bestaan en in een andere gemeente vervallen. Ik had niet gedacht, dat dit aangevoerd zou worden als een onbillijke toepassing van de wet op dergelijke lichamen. Wat is het geval? Die lichamen hebben wel begrepen,

dat hun vergunning in de eene gemeente heel iets anders is dan hun vergunning in een andere gemeente. Zij hebben die vergunningen verkregen onder de vigueur van een wet, die een beslissende stem in deze overlaat aan de plaatselijke besturen.

Ook de tegenwoordige wet geeft aan de plaatselijke besturen de bevoegdheid om het maximum te verlagen. Als het drankgebruik vermindert en als een zedelijk lichaam in zoodanige gemeente een vergunning heeft, hecht het daaraan niet de waarde, die het hecht aan een vergunning, welke het bezit in een gemeente, waar het drankgebruik sterk is.

Wanneer men nu voortgaat in de lijn van de oude wet, kan toch niet gezegd worden, dat men de eene vergunning van zedelijke lichamen benadeelt tegenover de andere. Ik geloof dat dit argument niet opgaat.

En wat aangaat het argument van den heer Talma, dat men de vergunningen van zedelijke lichamen zou achterstellen bij de vergunningen van particulieren, daartegenover staat, dat men thans door deze bepaling niet op te nemen en niet art. 3, 2de lid, toe te passen, het omgekeerde doet.

Ik wil dus niet iets nieuws door dit amendement; ik wil voortgaan op de lijn van de oude wet, zooals die in het nieuwe wetsontwerp is doorgetrokken. Ik wil volstrekt niet, dat een vergunning die in handen is van particulieren en die volgens het standpunt van de wet, in het Staatsbelang in handen van particulieren moet blijven, zal worden achtergesteld bij een vergunning van een zedelijk lichaam, die eigenlijk in het belang van den Staat niet moest bestaan. Bovendien, wanneer wij hier vergunningen, waarvan wij erkennen dat zij zoo niet Staatsgevaarlijk zijn, dat toch kunnen worden, niettemin nog een leeftijd geven van 25 à 30 jaar, dan scheppen wij, ofschoon niet formeel, toch *metterdaad nieuwe* vergunningen, waarvan wij de hoop koesteren, dat zij in 1930 niet meer zullen bestaan. Nu zou ik de vraag willen stellen: wanneer wij niet de mogelijkheid openen, dat in zulke gemeenten het zwaard van Damocles, dat ligt in art. 2, 2de lid, sub 3°., ook deze vergunningen boven het hoofd hangt, welke prikkel bestaat er dan voor die zedelijke lichamen om te zorgen, dat zij in 1930 niet meer in het bezit van die vergunningen zijn?

Want wanneer wij terugdeinzen dit nu te doen, zal de wetgever van 1930 er ook voor terugdeinzen, wanneer zij dan nog in het bezit zijn van die vergunningen. Al staat het honderdmaal in de wet, dan zal die wetgever er voor terugdeinzen om al die vergunningen die in die gemeenten zoo nuttig werken, in eens te laten verdwijnen. Dan wordt het dus voor die vennootschappen niet een groote waaghalzerij, maar eenvoudig een klein risico, dat misschien de wetgever van 1930 levensverlenging zal weigeren. Ik meen, dat in de wet een prikkel gelegd moet worden voor die vennootschappen zich daaraan niet te wagen, of liever de toekomstige wetgever niet daaraan te wagen, maar dat in de wet een prikkel moet liggen dat die vennootschappen zorgen die vergunning kwijt te raken aan particulieren. Daaromtrent zijn in de wet verschillende wegen te vinden. En wanneer er ten slotte een gemeente mocht zijn waar zij de vergunning niet kwijt kon raken door verkoop, dan beweer ik, dat die dan ook weinig reëele waarde heeft, en dat in dit geval het geen groot verlies is, wanneer gezegd wordt, dat die vervallen verklaard wordt.

Waarom zal aan particuliere vergunningen, na 1 Mei 1904 verleend, het leven ontnomen kunnen worden en aan deze niet? Ik begrijp niet wat er tegen is. Ik wil toepassen op regelmatige evenredige wijze een bepaling van de wet, die reeds in de lijn van de oude wet ligt.

Ik doe dat niet om aan eenig vergunninghouder onaangenaam te zijn; ik maak geen onderscheid tusschen inrichtingen waar drank verkocht wordt, die aan vennootschappen of aan particulieren toebehooren. Maar ik doe het, omdat ik meen dat het in het belang van den Staat is te voorkomen, dat wij ooit weer in de positie komen, waarin wij op het oogenblik verkeeren, dat men op de naamlooze vennootschappen niet de geest en strekking van de wet durft toepassen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Okma wordt in stemming gebracht en verworpen met 65 tegen 5 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Bylandt, Bijleveld, Michiels van Verduynen, van Dedem, van Foreest, Röell, Raymakers, Nolens, Brants, Verhey, Goekoop, van den Berch van Heemstede, de Waal Malefijt, van Sasse van Ysselt, Sluis, ter Laan, Helsdingen, van de Velde, van Vliet, Schaper, Drucker, Pompe van Meerdervoort, van der Vlugt, van Asch van Wijck, van Löben Sels, Tydeman, van Wassenaer van Catwijck, de Savornin Lohman, van Veen, van Karnebeek, Marchant, van Styrum, Ferf, van Nispen tot Sevenaer, van Idsinga, Hugenholtz, Willinge, Bolsius, Schokking, Aalberse, den Tex, Lieftinck, Pijnacker Hordijk, Ketelaar, van Raalte, Travaglino, Hubrecht, Kolkman, de Ram, de Vries, Rink, Bos, de Klerk, Nolting, de Ridder, de Boer, van Gijn, van Wijnbergen, Cremer, Talma, van Heemstra, van Alphen, Mees, Fock en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van der Zwaag, Duymaer van Twist, Krap, Okma en Brummelkamp.

Het gewijzigde onderart. 25*g* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over onderart. 25*h* luidende:

„1. Vergunningen, verleend voor den verkoop in ten dienste van het publiek bestemde localiteiten van openbare middelen van vervoer, vervallen op 1 Mei 1906. Tot dat tijdstip blijft art. 9, n°. 2, en art. 15*i*, buiten toepassing.

2. Het bepaalde in art. 25*g* is ten aanzien van de vergunningen, bedoeld in het eerste lid, niet van toepassing."

De **Voorzitter**; Op dit onderartikel is een amendement voorgesteld door de heeren van Raalte, Fock, van Idsinga, Janssen en van Styrum strekkende om in het eerste lid:

1°. in plaats van: „1 Mei 1906" te lezen: „1 Mei 1915";

2°. te doen vervallen de woorden: „art. 9, n°. 1, voor zooveel betreft art. 3, eerste lid, n^rs. 5, 7 en 12".

De **Voorzitter**: Door de wijziging, die de Regeering in het artikel heeft gebracht, is het tweede gedeelte van het amendement waarschijnlijk vervallen.

De heer **van Raalte** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ons amendement bestond oorspronkelijk uit twee deelen; maar sedert het is ingediend, heeft de Regeering het tweede gedeelte, ik mag niet zeggen overgenomen, maar het chronologisch gesproken, gevoegd bij haar Nota van Wijzigingen, stuk n°. 72.

Dat tweede gedeelte heeft dus thans, nu de Regeering zelf de daarbij bedoelde wijziging heeft aangebracht, geen reden van bestaan meer, zoodat alleen het deel 1°. genoemde overblijft, namelijk om in dit art. 25*h* in plaats van „1 Mei 1906" te lezen „1 Mei 1915".

Alvorens ik tot de nadere motiveering van die voorgestelde verandering overga, moet mij de verklaring van het hart, dat ik de methode van behandeling die in dit geval door de Regeering is gevolgd, niet kan bewonderen. Wat is er gebeurd?

Toen wij beraadslaagden over art. 15, n°. 5, volgens hetwelk de vergunning wordt geweigerd als zij wordt gevraagd voor den verkoop van sterken drank in stations, kwam in het ontwerp ook reeds voor art. 9, n°. 1, dat is de bepaling volgens welke de intrekking eener vergunning kan geschieden om dezelfde redenen als tot weigering hadden kunnen leiden, mits — en dit is een beperking waarop wij wel moeten letten — mits de redenen van weigering reeds kracht van wet hadden op het oogenblik dat de vergunning werd verleend.

Het verbod van drankverkoop aan stations werd eerst ingevoerd bij deze wet en dus zal volgens art. 9, 1°. het verbod, wat betreft de bestaande vergunningen pas in werking treden te zijner tijd, dat is òf wel na het eindigen van de loopende pachtcontracten, òf na het sterven van de tegenwoordige vergunninghouders, òf, zooals bijv. bij de acht stations, waarin de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij de buffetten exploiteert in eigen beheer, in 1925, hetgeen na de daareven in het vorig artikel gebrachte wijziging zou zijn geworden: 1930.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

Zoo stond de zaak op het oogenblik dat wij art. 3, n°. 5, behandelden; te gelijk daarmede had de Regeering tevens voorgesteld art. 9, 1°.

Nu behoort het verband dat tusschen de verschillende bepalingen van een wetsontwerp bestaat, steeds in het oog te worden gehouden. De Minister van Justitie gewaagde gisteren — hij gebruikte een Duitsch woord, maar men kan het evengoed in het Hollandsch zeggen — te recht van de wisselwerking tusschen de verschillende bepalingen en wanneer wij geroepen zijn om over eenig artikel van een wetsontwerp een beslissing te nemen, dan mogen wij niet alleen, maar moeten wij dat verband, die wisselwerking nagaan en in acht nemen.

Nu weet ik wel dat de heer Talma bij de behandeling van art. 3 n°. 5 heeft doen doorschemeren, ja zelfs heeft aangekondigd, dat bij hem in overweging was een andere overgangsbepaling, meer speciaal ten aanzien van het verbod op stations, die dus afwijken zou van den regel van overgangsrecht, die ligt in art. 9 n°. 1, al heeft hij toen van 1906 niet gesproken en al is er wellicht niemand in de Vergadering geweest, die op dat oogenblik zich heeft voorgesteld dat het resultaat van die overwegingen zou zijn, dat de Regeering nu met dit voorstel is gekomen. Maar daartegen is toen aanstonds speciaal mijnerzijds protest aangeteekend.

Ik weet ook wel, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken toen is opgestaan en heeft gezegd: wij zijn nu bezig aan het maken van bepalingen voor de toekomst, wij zijn nu bezig aan dat deel van het ontwerp dat bepaalt om welke redenen in de toekomst de vergunningen zullen worden geweigerd; dat is het eenige waarbij wij thans onze aandacht hebben te bepalen; over de overgangsbepalingen spreken wij later. Doch ook dat standpunt van den Minister van Binnenlandsche Zaken was en blijft naar mijn meening een minder juist standpunt, dat ook ten aanzien van andere onderdeelen van dit ontwerp niet ingenomen is.

Hoe is het met name gegaan bij de fameuse splitsing tusschen tapperij en slijterij? De Vergadering heeft zich met die splitsing vereenigd, maar zij heeft dat niet gedaan dan nadat van de Ministerstafel — het is het eenige geval waarin dit bij de behandeling dezer wet is voorgekomen en het gold dus een zeer belangrijk punt — het „onaannemelijk" in de volle beteekenis, die dat woord in deze Vergadering heeft, was gebezigd

Desniettegenstaande heeft de Vergadering het beginsel der splitsing eerst aangenomen nadat in de wet was opgenomen de bepaling, dat die splitsing niet zou gelden voor ten minste $^9/_{10}$ van de Nederlandsche gemeenten. En het cijfer van $^1/_{10}$ van de gemeenten dat dan overblijft is nog te groot genomen en dat zal in nog sterker mate het geval zijn, wanneer over eenige dagen het stelsel van den heer van Bylandt zal doorgaan; want dan zal die fractie van het geheele getal der gemeenten wellicht worden $^1/_{20}$ of nog minder.

Wat meer is, de Vergadering heeft zich voorts met die splitsing slechts vereenigd — en hierop komt het aan, de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs gelieve dit wel in het oog te houden — nadat vaststond, dat dit voor de bestaande vergunninghouders nimmer zou gelden, dat voor die bestaande vergunninghouders alles zou doorgaan alsof die splitsing niet bestond. Eerst toen men de zekerheid had, dat de wet in haar finalen vorm er aldus uit zou zien, eerst toen heeft de Vergadering zich bij de slitsing nedergelegd. Welnu, daaruit blijkt, dat niet kan worden volgehouden dat iedere bepaling met verwaarloozing van de wisselwerking op zich zelf wordt beoordeeld.

En daaruit volgt ook, dat men volstrekt niet weten kan of, toen er gestemd werd over het uitsluiten van de vergunningen op stations, er niet leden zijn geweest, en hoevelen er zijn geweest, die daaraan hun stem hebben gegeven in de onderstelling, dat het mede door de Regeering voorgestelde art. 9 n°. 1 zou worden aangenomen.

Ik denk er niet aan de Regeering er van te beschuldigen dat zij hier een zeker tactisch opzet heeft aangewend. Ik wensch zeer uitdrukkelijk te verklaren, dat deze gedachte nog geheel vreemd is. Maar mijn gemis aan bewondering voor de thans gevolgde methode van behandeling spruit hieruit voort, dat wanneer later een Regeering of een lid der Kamer tot zulk een tactiek de toevlucht nam, men op de feiten van dit geval, afgescheiden van de intentie, zich zal kunnen beroepen als op een antecedent.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, komt daar nu nog bij, dat wij sedert ook art. 9, 1°., hebben aangenomen. Daarmede hebben wij reeds een bepaling van overgangsrecht vastgesteld. Het blijkt nu, dat toen wij dat art. 9, 1°. behandelden, de Regeering, te oordeelen naar wat zij nu voorstelt, heeft verzuimd, daarvan alle consequentiën te overzien, gelijk zij vóór haar allerlaatste wijziging in dit artikel 25*h* heeft over het hoofd gezien, dat reeds in art. 9, 1°. overgangsrecht lag opgesloten.

De Regeering stelt ons dus nu voor tot zekere hoogte terug te komen op een beslissing van de Kamer, bij art. 9, 1°., met medewerking der Regeering gevallen, ten aanzien van de stations.

Intusschen, de zaak ligt er nu toe; de Regeering stelt voor om met afwijking van art. 9, 1°., wat de stations betreft, de uitsluiting der vergunningen te doen in werking treden met 1 Mei 1906.

Er zijn onder de voorstellers van het amendement leden, die er de voorkeur aan zouden geven, dat de Regeering terugkeerde tot haar oorspronkelijke voorstel, zoodat het verbod van vergunning in de gebouwen der stations niet zou gelden voor de restauratiën, maar alleen voor de overige localiteiten, voor de wachtkamers en mits in het gebouw zoodanige wachtkamers voor alle klassen aanwezig waren. Dit is evenwel niet gebeurd en eenstemmig zijn de voorstellers van het amendement van oordeel, dat de thans door de Regeering voorgestelde termijn te kort is. Aldus wordt op eenigszins ruwe wijze in bestaande verhoudingen ingegrepen, met verkregen rechten niet zooveel rekening gehouden als wenschelijk is. De belanghebbenden, in het bijzonder de particuliere pachters van buffetten en restauraties aan de verschillende stations, zijn hierop niet voorbereid. Maanden en maanden lang is dit ontwerp aanhangig geweest; wij hebben nu reeds weken achtereen hierover gedebatteerd en nu komt plotseling op het laatste oogenblik dit voorstel voor den dag. De personen, die het hier geldt, en wier belang hiermede is gemoeid, zijn niet in de gelegenheid geweest zich te doen hooren, niet in staat gesteld ons de bezwaren voor oogen te stellen, die zij van deze bepaling zullen ondervinden. Men gunne dien belanghebbende althans een redelijken tijd zich voor de nieuwe bepaling te schikken, en men stelle den termijn althans zoo ruim, dat de toestanden zich aan de nieuwe regeling kunnen aanpassen.

Wat zal geschieden? Wij weten van den Minister, dat vele verpachtingen loopen van jaar tot jaar, met stilzwijgende verlenging, als zij niet worden opgezegd door een der partijen. Nu maakt in normale gevallen gewoonlijk geen van de partijen van dat recht van opzegging gebruik, doch de pachters, die gerekend hebben op hun vergunning, zullen de exploitatie naar de tegenwoordige pachtsom niet kunnen volhouden en zij zullen dus, blijft het Regeeringsartikel onveranderd, gedwongen zijn nu tot de uitoefening van het recht van opzegging over te gaan en dan zullen de spoorwegondernemingen opnieuw moeten uitbesteden. Dan is de vraag of dezelfde personen opnieuw pachters zullen worden voor lagere pachtsom.

De mededinging staat nu weder open en dan is het mogelijk dat zij geen pachters meer worden. Daar moet men niet licht over denken. Sommigen van die menschen hebben het tot een zekere positie gebracht en kapitaal in hun bedrijf gestoken, in de meening dat zij eenigen tijd dat bedrijf konden uitoefenen, en nu loopen zij gevaar plotseling uit hun bedrijf te worden gestooten en om zoo te zeggen op straat te worden gezet. Men beschouwe dit niet als overdrijving; van wel geïnformeerde zijde is mij verzekerd, dat aldus de loop der zaak zal zijn. Dit is een vorm van het aantasten van verkregen rechten, die aan de aandacht der Regeering blijkbaar is ontsnapt.

Was de aandacht der Regeering er op gevestigd, zij zou er voor gewaakt hebben, dat geen personen aldus uit hun zaken gezet werden of hun kapitaal, dat zij over eenigen tijd zich hadden voorgesteld te amortiseeren, verloren zouden zien gaan. De Regeering, die getoond heeft verkregen rechten te willen eerbiedigen, zou in dat geval den termijn niet zoo kort hebben gesteld.

En daarom hebben nu de voorstellers in hun amendement, een redelijken termijn willende waarborgen, den termijn op 10 jaren gesteld. Ik ontken niet dat de bepaling van een dergelijken termijn altijd eenigermate willekeurig is, maar wanneer men, ingrijpende in bestaande toestanden, met omzichtigheid te werk wil gaan, behoort het tijdsverloop niet te kort te worden

genomen; daarom vertrouwen wij dat de Vergadering den termijn van 1906 zal willen brengen op 1915

De **Voorzitter**: Voorgesteld door vijf leden, behoeft het amendement niet nader te worden ondersteund.

De heer **Talma**: Ik heb het woord gevraagd om eenige bezwaren in te brengen tegen het amendement van den heer van Raalte c. s. en tegen de toelichting die daarbij is gevoegd door den eersten onderteekenaar.

De geachte afgevaardigde heeft voortdurend gesproken van verkregen rechten en van belanghebbenden, maar ik vind het jammer dat de geachte afgevaardigde de eerste belanghebbenden niet heeft genoemd. Het zou toch tot de duidelijkheid bijzonder hebben medegewerkt, wanneer de geachte afgevaardigde deze zaak eenigszins principieel had opgezet en begonnen was te zeggen: bij deze zaak zijn de eerste belanghebbenden de spoorwegmaatschappijen. Afgezien van een paar onbeteekenende buffetten, die bijna niet meetellen, kunnen wij zeggen, dat de Staatsspoor en de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij de voornaamste belanghebbenden zijn. Het is mij niet gelukt uit de jaarverslagen der Staatsspoor na te gaan wat die maatschappij uit haar buffetten trekt, maar uit de verslagen der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij blijkt dat zij daaruit een inkomen trekt van f 50 000 's jaars. In het jaar 1901 was dit f 55 608 en niettegenstaande de zeer belangrijke pachtsom, uit te betalen aan de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, was het de buffetmaatschappij *E Pluribus Unum* nog gelukt een dividend van 6 pct. te maken.

De maatschappijen zijn de eerste belanghebbenden; die zullen een vrij belangrijke bron van inkomsten op den duur zien verminderen. De maatschappijen zijn bovendien belanghebbenden, omdat ik mij niet kan voorstellen, dat, terwijl het voor de spoorwegmaatschappijen volkomen duidelijk is, dat het bestaan van buffetten in de stations behoort tot een behoorlijke exploitatie van het vervoer, zij tegenover personen, die een noodzakelijk onderdeel van haar bedrijf verzorgen, de houding zouden aannemen, die de geachte afgevaardigde bij haar veronderstelt.

Volgens den geachten afgevaardigde toch zouden de maatschappijen zeggen: Gij hebt hier jaren in de stations gewerkt; gij hebt, door het publiek uitnemend te bedienen, uw bedrijf tot een grooten bloei gebracht, en daardoor te gelijker tijd mijn belangen gediend. Nu de wet tusschenbeide is gekomen, hebben wij geen rekening te houden en hebt gij de oude pachtsom te betalen of op te zeggen en met ieder ander opnieuw in te schrijven.

Ik zou zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat de geachte afgevaardigde niet het recht heeft om bij de groote spoorwegmaatschappijen een dergelijke illoyale houding tegenover haar pachters te onderstellen.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd: dat hij medelijden heeft, niet met de minderwaardigen onder de pachters, maar bepaaldelijk met degenen, die hun zaak keurig in orde hebben gehouden en tot een hoogen bloei gebracht, en nu beweer ik, dat die buffethouders zich dan verdienstelijk hebben gemaakt tegenover de maatschappijen.

Indien dus mag worden aangenomen, dat nu de maatschappijen niet zullen doen wat de geachte afgevaardigde, de heer van Raalte, verwacht, dat zij namelijk tegen de buffethouders zouden zeggen: wij weten, dat krachtens de nieuwe wet een gedeelte van uw bedrijf wegvalt, laat ons eens zien, welk een vermindering van pachtsom dit ten gevolge moet hebben, dan zijn bovendien deze menschen, en daarop heeft de geachte afgevaardigde verzuimd de Kamer opmerkzaam te maken, in een eigenaardige positie.

Hun bedrijf toch ondergaat niet dezelfde verandering als dat van anderen, wier vergunning wegvalt, want iemand die een stationsbuffet houdt, heeft onmiddellijk tal van klanten, die bij hem moeten komen, omdat zij zich niet van het station kunnen verwijderen. Daarom is eenvoudig te berekenen, hoeveel schade deze buffethouders lijden.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft bij de behandeling van deze zaak vermeld, wat voor een der buffetten van de Staatsspoorwegmaatschappij het verschil in pachtsom was met en zonder vergunning. Dit bleek te zijn f 10 500 en f 9000. Aan een ander buffet bleek het verschil f 9000 en f 4500.

Daaruit volgt dus niet, dat er geen inschrijving zou kunnen plaats hebben, maar alleen dat er eenig verschil is tusschen het verpachten met en het verpachten zonder vergunning.

De uitvoering der wet zal dus hierin resulteeren, dat de maatschappijen, wanneer zij tegenover de buffethouders de welwillende houding aannemen, welke ik onderstel, dat zij zullen doen, mindere inkomsten zullen hebben. Hierbij moet de geachte afgevaardigde echter in het oog houden, dat dit voor de Exploitatiemaatschappij is een schade, waarvan de Staat der Nederlanden een deel zal lijden, omdat, wanneer de schade 20 à 30 duizend gulden zou bedragen, dit voor de helft komt in mindering van het aandeel, dat de Staat heeft in het dividend, zoodra dit meer bedraagt dan, ik meen 4 pct.

De werking van het artikel bestaat dus eenvoudig hierin, dat de maatschappijen jaarlijks zooveel minder zullen trekken uit de buffetten en de buffethouders ongedeerd het bedrijf kunnen voortzetten en er, afgezien van de pacht, behoorlijk hun brood in kunnen verdienen. De geachte afgevaardigde moet dan nog waar maken, dat het geraden is gedurende 10 jaren de maatschappijen te laten in het bezit van haar meerdere inkomsten.

Het heeft mij verbaasd dat de geachte spreker gezegd heeft 10 jaren. Waarom niet, wanneer het geval hier gelijk staat met dat van de gewone naamlooze vennootschappen, voorgesteld het jaartal 1930?

De geachte spreker heeft te gelijk het verbod dat kinderen beneden 16 jaren mogen binnentreden, buiten werking moeten stellen voor die 10 jaren. De Regeering wil de zaak laten afloopen 1 Mei 1906 en dan zal het verbod slechts voor korten tijd buiten werking gesteld moeten worden. Wanneer het voorstel van den heer van Raalte wordt aangenomen, dan zou in het geheele land nergens in een vergunningslokaal iemand beneden de 16 jaren mogen komen, maar wel in de lokalen, welke de spoorwegmaatschappijen openstellen voor het publiek, waar verplicht zijn te komen een aantal buitenleerlingen van onze scholen, omdat zij alleen daar kunnen wachten.

Eindelijk wijs ik nog op een ander punt.

Wij hebben een bepaling gemaakt, die met de bepaling, die het hier geldt zeer sterke overeenkomst vertoont, namelijk, dat op de stoombooten geen drank meer zal kunnen geschonken worden; dit verbod treedt dadelijk in werking, maar het verbod tot drankverkoop in de wachtkamers der spoorwegmaatschappijen zou eerst over 10 jaar van kracht zijn. Terwijl wij nu bij de stoombooten te maken hebben met kleine, vaak financieel zwak staande maatschappijen, hebben wij thans te doen met twee groote spoorwegmaatschappijen, die nog de schade zullen kunnen deelen met den Staat.

Ik meen dat het votum der Kamer omtrent de wachtkamers is geweest een votum, waarbij de Kamer zich vooral heeft laten leiden door ethische overwegingen.

Men kan het nu af- of goedkeuren, maar het ligt daar, en ik meen dat het derven van eenigen winst gedurende 10 jaren door 2 groote spoorwegmaatschappijen geen reden voor de Kamer mag zijn om de werking dezer bepalingen 10 jaren uit te stellen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitvoerige bestrijding van het amendement door den heer Talma behoef ik niet terug te komen op hetgeen deze heeft aangevoerd.

De zaak staat, dunkt mij, niet, zooals de heer van Raalte aangeeft.

Volkomen juist is, dat men hier in menig opzicht belemmerd werd in zijn wil om verder door te tasten door verkregen en bestaande rechten, maar de strijd met deze rechten ontspon zich op dit punt, of men het aantal vergunningen al dan niet nu reeds zoo zou kunnen inkorten, als men wenschte.

Maar naast dit streven naar inperking van het aantal vergunningen komen in deze wet onderscheidene bepalingen voor, die niet uit dat motief, maar uit een geheel ander motief zijn voortgekomen, en wel uit het motief van voor een zeker publiek te waken, opdat dit geen schadelijke gevolgen zou ondervinden van den drankverkoop.

Wanneer bijv. bepaald is, dat arbeidsloonen niet meer zullen worden uitbetaald in de lokalen met vergunning, dan is dat geschied in het belang der arbeiders.

Nu moet de geachte spreker niet zeggen, dat daarmede verkregen rechten aangetast worden. Natuurlijk hadden de localiteiten, waar in den regel die loonen werden uitbetaald, daarvan groot voordeel.

Er is thans bepaald, dat bij publieke verpachtingen de drankverkoop zal ophouden. Nu zegt de geachte afgevaardigde, de heer van Raalte, dat daarmee verkregen rechten zijn aangetast. Zeker, de man die dusver dien verkoop had en daarmee veel had te doen, verliest daarmee, ondergaat daardoor ongetwijfeld eenige schade.

Wij hebben hier dus te doen met een geheel andere categorie van bepalingen, dan waarop de geachte afgevaardigde wees, nl. met die categorie van bepalingen, die uit een zedelijk oogpunt ter bescherming van anderen zijn genomen, en nu is de vraag in hoeveer daarbij moet gelet worden, niet op verkregen rechten, maar op zekere hardheid, die men zou kunnen begaan. Wanneer men stond voor het geval, dat die vergunningen, die op het oogenblik geëxploiteerd worden in stationslokalen, alle waren vergunningen, waaraan een broodwinning hing, dan zou men kunnen zeggen: gij maakt de menschen broodeloos; wanneer gij met die bepaling niet kwaamt, zouden zij rechtens verzekerd zijn tot hun dood toe van de bevoegdheid om daar op treden. Dan zou men er nog iets voor kunnen gevoelen, maar dit is het geval volstrekt niet. Wij hebben hier bijna uitsluitend te doen met personen, die een pachtcontract hebben aangegaan, hebben kunnen aangaan, omdat zij in het bezit zijn van een vergunning. Bij dat pachtcontract hebben zij zoo weinig hun eigen broodwinning verzekerd, dat dit contract slechts voor een jaar is aangegaan, met een wederzijds recht van opzegging met drie maanden.

Wanneer zij nu zoo tegenover de maatschappijen staan, dat die maatschappijen elk jaar, zonder opgave van reden, kunnen zeggen, 3 maanden van te voren: ik neem een ander; hoe kan men dan spreken van verkregen rechten? Die bestaan hier niet. Dat begrip van verkregen rechten geldt alleen enkele vergunningen, die in het bezit zijn van de spoorwegmaatschappijen zelf. Maar zou nu, waar wij hier te doen hebben met zulke maatschappijen, wier kapitaal, dat zij jaarlijks te verwerken hebben, loopt over millioenen, met het verlies van die enkele vergunningen de broodwinning teloorgaan?

Daarbij komt dat die menschen, die in het bezit zijn van een vergunning, door de bepalingen dezer wet de faculteit krijgen om in een andere localiteit die vergunning over te brengen, hetzelfde wat zij zouden verzocht hebben te doen, als de pacht werd opgezegd.

In de derde plaats is er hier in het minst geen sprake van, dat die menschen broodeloos zouden gemaakt worden; wanneer ze weer pachten, moeten ze dat doen voor een iets lagere som, laat mij zeggen 10 of 15 pct. lager. Dan zetten zij hun bedrijf op een andere wijze voort, en meenen zij, dat het niet meer genoeg zou opleveren, dan kunnen zij voor hun vergunning een andere localiteit zoeken.

Ik zie dus metterdaad niet in, dat hier sprake zou zijn van een krenking van rechten, en zelfs betwijfel ik of wij hier spreken kunnen van een zekere onbillijkheid. Ik geef toe: men moet niet alleen geen verkregen rechten krenken, maar men mag ook niet onbillijk zijn. Nu wil ik wel zeggen, dat de informatiën, die wij hebben ingewonnen, van dien aard zijn, dat zelfs degenen, die de pachters evenals de geachte afgevaardigde beschermen willen, het stellen van een termijn van 10 jaren in het minst niet noodig hebben geacht, zoodat, zelfs al ware het zoo, dat de geachte afgevaardigden meenden dat hier iets moest gedaan worden om zekere hardheid te voorkomen, die termijn van 10 jaren toch veel te lang zou zijn.

Het is daarom, dat ik moet zeggen, met leedwezen dit amendement van de geachte afgevaardigden te hebben gezien en meen, dat het niet behoort te worden aangenomen.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het hier inderdaad gold een belang van de spoorwegmaatschappijen als zoodanig, dan zouden wij dit amendement niet hebben voorgesteld en ik dit niet hebben verdedigd.

De bestrijding die het amendement van de zijde van den heer Talma heeft ondervonden, is een bestrijding die langs de zaak heen gaat. De geachte afgevaardigde doet hier wat wel meer geschiedt: hij ecarteert de quaestie die het geldt; hij geeft een voorstelling van hetgeen zijn tegenstander wil en gaat dan den strijd aanbinden niet tegen wat inderdaad beoogd wordt, maar tegen de voorstelling die hij daarvan geeft.

Zoo is schering en inslag geweest van de met zekeren gloed voorgedragen bestrijding van den heer Talma, de bewering, alsof dit amendement er een was ten gunste van de spoorwegmaatschappijen. Dat is het niet.

De geachte afgevaardigde is begonnen met te zeggen, dat als die pachters zich nu teleurgesteld zien in hun met recht gekoesterde verwachtingen, als zij inderdaad hun pachtcontracten opzeggen, het dan niet anders kan, of loyaal handelende spoorwegmaatschappijen zullen aan diezelfde personen de voorkeur geven voor een nieuwe verpachting.

Dit is blijkbaar onjuist, omdat de spoorwegmaatschappijen aan het stelsel van aanbesteding principieel gebonden zijn, evengoed, als gemeenten of andere groote inrichtingen, die veler diensten of leveringen noodig hebben. Of men volgt dat stelsel niet, maar dan ondervindt men al de bezwaren, die uit onderhandsche gunningen kunnen voortvloeien òf men volgt dat stelsel wel. Indien men echter eenmaal die keuze heeft gedaan en het belang inziet van het stelsel van aanbesteding, moet men zich daaraan ook houden.

Wanneer in de verschillende stations een aantal pachtcontracten te gelijk worden opgezegd, zal geen enkele spoorwegmaatschappij het stelsel van verpachting verlaten en een ander stelsel kiezen, niet om de enkele honderden of duizenden guldens, die zij in dit speciaal geval uit hoogere pachten genieten kunnen, maar om getrouw te blijven aan den eenmaal aangenomen stelregel.

Het gevolg van het voorstel der Regeering zou dus zijn, dat, wanneer verschillende pachtcontracten werden opgezegd, opnieuw een uitbesteding der buffetten zou plaats hebben en dan zal geschieden datgene, waarop ik reeds heb gewezen, dat personen, die onder andere omstandigheden zich niet in de noodzakelijkheid zouden hebben bevonden van deel te nemen aan een nieuwe inschrijving, dit nu zouden moeten doen op gevaar af van door mededingers overvleugeld te worden.

De redeneering van den geachten afgevaardigde, dat de buffetten aan de stations uit den aard der zaak het voordeel genieten, dat het publiek er moet komen, geldt zeker niet voor stations in de nabijheid waarvan zoogenaamde stations-koffiehuizen zijn gevestigd, zooals zoo vaak het geval is, niet enkel in het buitenland, maar ook bij ons, bijv. al aanstonde hier in den Haag bij het station der Hollandsche spoor, waar een aantal van dergelijke koffiehuizen te vinden zijn. Het valt dus zeer te betwijfelen, of de schildering, dat het publiek aan die buffetten moet komen, wel met de werkelijkheid overeenkomt.

Als ten slotte de heer Talma de opmerking maakt, dat als het amendement, zooals het nu luidt, werd aangenomen en het slot van de eerste alinea van het Regeeringsartikel onveranderd bleef, het gevolg daarvan zou zijn, dat bijv. de bepaling van art. 15*i* omtrent de toelating van jeugdige personen nog gedurende eenigen tijd ten aanzien van de staking buiten werking bleef, dan zou dit een reden kunnen zijn tot verandering van die slotwoorden, maar geen argument tegen hetgeen bij het amendement wordt voorgesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan nu nog met een enkel woord terugkomen op hetgeen door den Minister is gezegd. De Minister heeft beweerd dat van aantasting van verkregen rechten hier de reden niet zou zijn; doch dat in ieder geval deze bepaling noodzakelijk is. Maar wanneer deze bepaling van zoo overwegend belang is, dat alle consideratiën daarvoor wijken moeten, hoe moeten wij het dan verklaren, dat dit voorstel ons eerst heeft bereikt den 31sten Mei 1904? Gedurende zoo langen tijd reeds hebben de Regeering, de Commissie van Rapporteurs en allen die hun tijd aan dit werk hebben besteed, zich met de Drankwet beziggehouden, zonder dat een hunner de noodzakelijkheid heeft ingezien een bepaling als deze voor te dragen. Hoe komt het dat de Regeering op den allerlaatsten dag dit voorstel doet als het van zulk een overwegend belang is? En anders, hoe is het te verklaren, dat de Regeering zooveel waarde hecht aan een voorstel, dat zij eerst thans doet?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal van de aandacht van de Vergadering niet meer vragen. Ik ontvang van verschillende van mijn medevoorstellers den wenk ons amendement te wijzigen in dien zin, dat wij den termijn in plaats van op tien of vijf

jaren stelden, nu de Minister heeft doen gevoelen dat hij zich daarmede wellicht zoude kunnen vereenigen. Aan dien wenk meen ik geen gevolg te moeten geven. Iets anders zou het zijn, wanneer de Minister aanleiding zou kunnen vinden in zijn voorstel 1906 te veranderen in 1910. Dan zou voor ons de vraag ontstaan, of handhaving van het amendement nog noodig ware.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde zegt, dat als eenmaal het stelsel van aanbesteding wordt aangenomen, dat ook moet worden volgehouden. Sluit dat uit, dat een maatschappij met de tegenwoordige pachters, als hun positie door een wettelijk voorschrift wordt verslechterd, een akkoord maakt, waarbij de pachtsom wordt verminderd? Ik kan niet inzien, dat de maatschappij dan verplicht zou zijn de pacht op te zeggen en weer tot vrije verpachting over te gaan.

Waar de geachte afgevaardigde zegt, dat daarmede kapitaal gemoeid is, stem ik dit ten deele toe; men moet dat evenwel niet overdrijven. Zij, die eigen inrichtingen hebben, moeten een huis huren of koopen, meubileeren en alles inrichten op eigen risico, terwijl deze menschen geen localiteit hebben te huren of in te richten en te meubileeren en soms zelfs buffetten, en een deel van het daartoe behoorende van de maatschappij in bruikleen krijgen. Kan men dus zeggen, dat hier kapitaal van eenig belang mee gemoeid zou zijn?

De geachte afgevaardigde heeft verder een opmerking gemaakt over het late indienen van het voorstel; inderdaad had het voorstel vroeger gedaan kunnen worden, maar ik zie niet in, dat dit hier ter zake doet. Het heeft den geachten afgevaardigde toch niet belet, gegevens te zoeken om ter bestrijding van het Regeeringsvoorstel op te treden. Dat men bij een zoo gecompliceerd ontwerp als dit niet aanstonds op ieder punt alle licht heeft, en ten aanzien van een enkel punt later, wanneer men nader geïnformeerd heeft, zijn oorspronkelijk plan wijzigt, behoeft niemand verwondering te baren.

Wij hebben voorgesteld de vergunning te doen eindigen met 1906. De geachte spreker zegt: laat het 1915 worden. Ik heb reeds gezegd, toen wij over verlootschappen en zedelijke lichamen spraken, dat het altijd een willekeurige greep is, een zaak van geven en nemen.

Wanneer nu de geachte afgevaardigde verklaart dat hij, wanneer de Regeering het cijfer 1906 verandert in 1910, zijn amendement intrekt, ben ik daartoe bereid.

De heer **van Raalte**: Mijnheer de Voorzitter! Ik verklaar thans, ook namens mijn medevoorstellers, dat, wanneer de Regeering in haar voorstel den datum 1 Mei 1906 verandert in 1 Mei 1910, wij voor dat geval ons amendement terug nemen.

De **Voorzitter**: Daar de heer van Raalte het amendement heeft ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De Regeering heeft het artikel aldus gewijzigd, dat in plaats van 1906 gelezen wordt 1910.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord bekomen hebbende om, namens deze, haar oordeel over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Aangezien ik het eenige lid der Commissie ben hier tegenwoordig, zal ik namens de Commissie geen advies tegen de Regeeringswijziging uitbrengen; trouwens ik ben te zeer bij dit debat betrokken dan dat de kieschheid dit zou toelaten, maar ik blijf bij mijn gevoelen, dat er geen reden was voor het aanbrengen van de wijziging. Waar echter Regeering en voorstellers van het nu ingetrokken amendement het over een middelweg eens zijn, is er aanleiding om daarover op dit late uur geen stemming uit te lokken.

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd onderart. 25 *k* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de verdere behandeling van het wetsontwerp te schorsen tot Dinsdag a. s. te half twee uur precies.

Tevens stel ik voor in de volgende week de vergaderingen op Woensdag, Donderdag en Vrijdag te doen aanvangen te tien uren.

Daartoe wordt besloten en de vergadering opgeheven.

98ste VERGADERING. — 14 JUNI 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Benoeming van rapporteurs voor wetsontwerpen.

98ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 14 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 1½ UUR DES NAMIDDAGS.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. verzoekschriften; 4°. boekwerken. — Mededeeling van de benoeming van Rapporteurs over wetsontwerpen. — Verslag uitgebracht over een verzoekschrift. — Behandeling van het wetsontwerp tot herziening van de wet houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz.; aanneming van de artt. XXXVII—XLV; Verdaging der eindstemming. — Verslagen over wetsontwerpen.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 73 leden, te weten de heeren:

Melchers, ter Laan, van de Velde, Nolens, Cremer, van Styrum, Kolkman, Tydeman, van Vliet, Pompe van Meerdervoort, van Vlijmen, Mees, Aalberse, Michiels van Verduynen, Ketelaar, Hubrecht, Brummelkamp, van Idsinga, van Bylandt, van Veen, van Gijn, van den Berch van Heemstede, Heemskerk, Dolk, van Raalte, Sluis, de Savornin Lohman, van Nispen tot Sevenaer, Rink, Troelstra, de Klerk, van Wichen, Fock, Röell, van der Vlugt, Arts, van Limburg Stirum, van Heemstra, de Waal Malefijt, van Alphen, van Dedem, Brants, Mutsaers, Smidt, de Boer, Talma, Zijlma, den Tex, Smeenge, de Vries, Friesen, Bijleveld, Duymaer van Twist, Janssen, Lieftinck, Helsdingen, Travaglino, van Wijnbergen, Okma, Drucker, Ferf, van Karnebeek, Krap, Goeman Borgesius, van Wassenaer van Catwijck, van der Zwaag, Goekoop, Raymakers, Schokking, Marchant, Verhey en Passtoors,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren van Asch van Wijck en Bolsius, wegens ambtsbezigheden, de eerste ook volgende dagen; van de heeren Schaper en Merckelbach, deze week, en de heeren de Ram en van Löben Sels heden en morgen, de tweede wegens familie-omstandigheden, de derde wegens dringende bezigheden elders, de laatste wegens verblijf in het buitenland; van de heeren van der Borch van Verwolde en Hennequin, wegens ambtsbezigheden heden en andere bezigheden de overige dagen dezer week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

wijziging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903;

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van een stuk voormaligen vestinggrond te Bergen op Zoom aan de Roomsch-Katholieke parochie van O. L. Vrouw Hemelvaart, te Bergen op Zoom.

Deze wetsontwerpen, welke met de daarbij behoorende stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover zulks niet reeds is geschied, zullen worden gezonden naar de afdeelingen;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van K. Krooneman te Amsterdam, vertegenwoordiger voor Nederland der firma E. de Beukelaer en C°. te Antwerpen, fabrikanten van biscuit;

een, van het hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Politiebond, houdende verzoek om wijziging van art. 191 der Gemeentewet, tot regeling van de rechtspositie van de gemeentelijke politie-ambtenaren;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van het dagelijksch bestuur der Vereeniging „Vergunning", te Amsterdam;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent huur van dienstboden en werklieden, enz., van den president en den secretaris namens het dagelijksch bestuur van den Bond van Smeden-patroons in Nederland.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën;

een, van C. Jacobs te Arnhem, betrekkelijk zijn aanspraak op een nalatenschap.

Dit adres wordt, als ongezegeld, ter zijde gelegd;

4°. de volgende boekwerken:

het Verslag over 1903 der Locaal-spoorwegmaatschappij Enschedé—Oldenzaal;

de Praeadviezen, uitgebracht aan de Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek, over de vraag: Is wijziging der handelspolitiek hier te lande wenschelijk?

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de volgende ontwerpen van wet:

goedkeuring van het op 12 Februari 1894 te Kopenhagen met Denemarken gesloten algemeen arbritage-verdrag (185);

verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1904 (181);

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1904 (182);

wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1903 (183);

beschikbaarstelling van gelden, wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen, voor den dienst van 1904 (180),

de heeren van Karnebeek, van Idsinga, Melchers, van Raalte (voorzitter) en Drucker;

naturalisatie van A. W. Goekus e. a. (186);

naturalisatie van K. Ph. Eggen e. a. (187);

regeling aangaande den voor pensioen geldigen diensttijd van personeel der zeemacht, belast met de bewaking van gebouwen van het Nederlandsche gezantschap en Nederlandsche consulaten in China (190);

wijziging van hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting voor 1904 (192);

verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1903 (193),

de heeren van Veen, Dolk, ter Laan, van Nispen tot Sevenaer en van Gijn (voorzitter);

de raming der voor de Tweede Kamer benoodigde uitgaven in 1905 (188),

de heeren Röell (voorzitter), Dolk, Pompe van Meerdervoort, Heemskerk en Ketelaar.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* N°. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* N°. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* N°. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* N°. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* N°. 85) (83).

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen van de Commissie van Rapporteurs voor de Drankwet is gesteld een adres van G. J. Bartman, voorzitter, W. F. Ris, vice-voorzitter, A. C. N. Schmidt, secretaris, allen te Amsterdam, en F. L. W. Brouwer, penningmeester, te Rotterdam, samen vormende het dagelijksch bestuur der Vereeniging „Vergunning" te Amsterdam.

Adressanten verklaren dat zij na aanneming van art. 25*f* van het drankwetontwerp deerlijk zijn teleurgesteld;

dat, immers in art. 9, n°. 2, is vastgesteld dat alleen die vergunninghouders een zetkastelein kunnen stellen, welke vóór 1 Januari 1904 zich door een dusdanige lieten vervangen;

dat in art. 25*f* nu is aangenomen, dat dit art. 9, n°. 2, tot 1 Mei 1930 niet van toepassing is op vergunningen, verleend aan vennootschappen, zedelijke lichamen of aan besturen van deze;

dat adressanten nog steeds de hoop koesterden, dat dit artikel ook op alle physieke te goeder trouw geweest zijnde vergunninghouders van toepassing zou zijn verklaard;

dat, nu dit niet is geschied, hiermede een schreeuwend onrecht is gepleegd tegenover de vergunninghouders, die zich voortdurend hebben toevertrouwd aan het rechtsgevoel van den wetgever;

dat immers nu bevoorrecht worden de naamlooze en commanditaire vennootschappen tegenover de physieke personen;

dat adressanten er daarom met kracht en klem bij uw college met eerbied op aandringen, dat alsnog in de thans behandeld wordende overgangsbepalingen een bepaling worde opgenomen, waardoor de bestaande physieke vergunninghouders hetzelfde recht erlangen als reeds aan de zedelijke lichamen in art. 25*f* is toegekend.

De Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Beraadslaging over het amendement van den heer Verhey om na onderart. 25*h* van art. XXXVII een nieuw onderartikel *hi* in te voegen, luidende:

„Het eerste lid van art. 1 *a* is niet van toepassing op verkoop van sterken drank door wijnhandelaren, welke ingevolge art. 13 van de wet van 20 Juli 1870 (*Staatsblad* n°. 127) op 1 Mei 1904 een verlengbaar crediet hadden, of door distillateur 2de klasse, die op 1 Mei 1904 ingevolge de wet van 20 Juni 1862 (*Staatsblad* n°. 62) bij de administratie als zoodanig bekend waren, een en ander voor zoover zij sterken drank bij hoeveelheden van ten minste drie liter tegelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop."

De heer **Verhey**, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Verleden Vrijdag was de Minister zoo welwillend om een aanwijzing te geven in welken zin het door mij geopperde denkbeeld het best zou worden geformuleerd; ik heb dankbaar daarvan gebruik gemaakt en het amendement in dien geest opgesteld. Ik moet er echter bijvoegen, dat ik mij veroorloofde daaraan een toevoeging te doen. Was hetgeen de Minister mij in overweging gaf alleen een overgangsbepaling voor wijnkoopers, ik heb ook opgenomen de distillateurs 2de klassen, die op 1 Mei 1904 ingevolge de wet van 20 Juni 1862 (*Staatsblad* n°. 62) bij de administratie als zoodanig bekend waren. Over het amendement betreffende de wijnkoopers zal ik voorloopig althans mij van verdere bespreking onthouden; ik vind daartoe ook aanleiding in de welwillende wijze, waarop de Minister mij ten deze heeft bijgestaan.

Iets anders is het echter met de toevoeging van de distillateurs. Ik heb die aangebracht, omdat ik meende, dat het bezwaar van den Minister, bij de behandeling van art. 1*b* tegen de strekking van het amendement, toen door den heer Smeenge en mij ingediend, door de nu voorgestelde toevoeging in hoofdzaak vervallen is.

De Minister zeide toch in de vergadering van 17 Mei:

„Ik geef aan de voorstellers toe, dat, wanneer men de distillateurs 2de klasse in de beteekenis neemt van hen, die groote installaties hebben, om likeuren te stoken en uit wier bergplaatsen zelfs hoeveelheden van een liter niet mogen worden uitgeslagen zonder geleide-biljet, men zou kunnen meenen, dat het amendement geen kwaad zou doen. Ik geloof evenwel, dat de zaak niet zóó onschuldig is, en vrees, dat men door deze bepaling distillateurs bij massa zal scheppen. Er waren er in 1903 259, maar, wanneer het amendement wordt aangenomen, sta ik er niet voor in dat het bij de 2000 zal blijven, want dan zullen er een massa slijters zijn, die hun andere zaken aan kant zullen doen en eenvoudig distillateur 2de klasse worden."

Welnu, dit bezwaar, dat ik erken, is vervallen, wanneer aangenomen wordt de overgangsbepaling, dat alleen die distillateurs in aanmerking komen, die op 1 Mei 1904 bij de administratie als zoodanig bekend stonden. Ik meen dus, dat door het aanbrengen van deze beperking een hoofdbezwaar van den Minister zal moeten vervallen zijn.

En bovendien is er nog iets om mijn amendement aan te bevelen, n.l. dat de distillateurs (likeurstokers) evenals de wijnhandelaren hun bedrijf uitoefenen in pakhuizen, ook wel in kelders, en dus in localiteiten, die niet voor het publiek toegankelijk zijn. Er is daar geen toonbank, en daarachter geen bediende om direct de waren af te leveren. De klanten komen op het kantoor om hun orders te geven en dan wordt het bestelde naderhand thuis gebracht nadat eerst het noodige geleidebewijs voor het vervoer van gedistilleerd is gevraagd en verkregen; of wel reizigers nemen de orders op. Er is geen sprake van een winkel met uitstalling; slechts van een pakhuis, een niet voor het publiek toegankelijk lokaal.

Sprak ik zooeven over de beperking die aangebracht is door in de overgangsbepaling den datum van 1 Mei 1904 op te nemen, zoo moet ik nog opmerken dat waar de Minister het getal distillateurs, in 1903 op 259 stelde, men gerust kan zeggen, op grond van hetgeen ik in de plaats mijner inwoning waarnam, dat daarvan $^1/_4$ zou vallen onder de door mij voorgestelde bepaling en dat $^3/_4$ reeds vergunning heeft en dus de bevoegdheid om ook beneden 2 liter te verkoopen. De geheele bepaling zou zich over 60 à 70 personen uitstrekken en mij dunkt, dat er bij de waarborgen, die in het amendement gesteld zijn, ontduiking niet mogelijk is. Ik wil er bovendien op wijzen, dat op de distillateurs ook van toepassing wordt de strafbepaling van art. 16, 6°, wanneer zij niet worden uitgezonderd van de wet.

Ten gevolge van die strafbepaling zouden in de pakhuizen van de distillateurs lokalen moeten worden afgescheiden. In de

practijk zou van afscheiding echter geen sprake zijn, zoodat de eerbied voor de wet weder zal worden geschaad.

Het komt mij om al deze redenen voor dat ik het amendement aan de goedgunstige overweging van den Minister en van de Kamer mag aanbevelen. Ik maak nog de opmerking dat er twee drukfouten in het amendement zijn ingeslopen. In den aanhef moet in plaats van „*h*" gelezen worden „25 *h*" en in den 4den regel „distillateurs" in plaats van „distillateur".

De **Voorzitter**: Door den heer Verhey is eene wijziging in zijn amendement gebracht. In den aanhef moet in plaats van „artikel *h*" gelezen worden „artikel 25 *h*", terwijl in den vierden regel in plaats van „distillateur" moet gelezen worden „distillateurs".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Rink, Cremer, van Raalte en de Klerk en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De hulpe, die het Departement biedt aan een lid van de Kamer om een amendement in bruikbaren vorm te brengen, mag nooit worden beschouwd als een bewijs, dat de Regeering voor het amendement sympathie heeft. Dit is een hulpe, die men over en weer elkander bewijst: daar mag geen verder reikende beteekenis aan gehecht worden. Wat nu het amendement van den geachten afgevaardigde aangaat — hij heeft niet gevolgd de hulpe of handleiding door het Departement geboden; daardoor heeft hij zijn amendement voor het standpunt der Regeering slechter en veel minder aannemelijk gemaakt. Hij heeft in de eerste plaats de distillateurs 2de klasse er in opgenomen; daarvan was in het concept, dat ik den geachten afgevaardigde gaf, geen sprake. De Regeering kan daarmede ook niet medegaan. De geachte afgevaardigde heeft zeer juist opgemerkt, dat het hoofdargument, indertijd aangevoerd tegen zijn vroeger voorstel vervallen is, omdat het beperkt is tot degenen, die thans als distillateur 2de klasse zijn ingeschreven, maar daarmede is volstrekt niet alle bezwaar vervallen, zooals de geachte afgevaardigde meent.

Er blijft dit bezwaar, dat naar de inlichtingen, welke ik van het Departement van Financiën gekregen heb, zoo niet het grootste deel, dan toch een zeer groot deel, gewone slijters zijn, die zich slechts ter wille van den beteren klank van het woord distillateur 2de klasse noemen, zoodat men, door zulk een bepaling op te nemen, allerlei, ook door den geachten afgevaardigde zelf geenszins gewenschte vrijstellingen van de wet zou geven.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde niet alleen de distillateurs opgenomen, maar uit het amendement weggelaten een zeer belangrijk element, dat was opgenomen in het concept, dat ik de eer had den geachten afgevaardigde te geven. Toen ik van wijnkoopers sprak, bedoelde ik hen, die niet alleen op dit oogenblik verlengbaar crediet hebben, maar ook in het bezit daarvan blijven. Verviel de laatste eisch, dan zou iemand, wiens wijnhandel op een gegeven oogenblik niet goed gaat, dezen aan kant kunnen zetten en voortgaan met den verkoop van sterken drank boven drie liter. Dit gaat in geen geval.

Wil derhalve de geachte afgevaardigde zijn amendement zoo wijzigen, dat de Regeering de beslissing kan overlaten aan de Kamer, dan zal hij twee veranderingen daarin moeten aanbrengen. 1°. Er zullen uit geschrapt moeten worden de woorden: „of door distillateurs 2de klasse" en 2°. daarvoor zal in de plaats moeten komen: „zoolang zij dit onafgebroken houden en sterken drank niet anders dan bij hoeveelheden", enz.

De Regeering moet evenwel, al is het amendement in dien vorm gegoten, aanneming er van toch blijven ontraden.

Ik heb bij de behandeling van art. 1 *a*, toen ten aanzien van de slijters boven 2 liters nog een andere regeling was voorgesteld dan thans is aangenomen, gezegd, dat er voor de wijnkoopers desnoods een overgangsbepaling kon worden voorgesteld; maar gelijk nu de zaak staat door de in art. 25 *d* getroffen regeling ten aanzien van de slijters, is alle aanleiding vervallen om bij overgangsbepaling een privilege voor deze wijnkoopers te scheppen. Zij kunnen nu krijgen een bijzondere vergunning voor den verkoop van 2 tot 10 liter, waarvoor zij 75 pct. van het gewone vergunningsrecht betalen: en daar zij Zondags nooit zaken doen, wordt van dat bedrag nog 50 pct. afgetrokken, zoodat de f 25 slinken op ruim f 9.

Men zal toegeven, dat dit bedrag voor elken handelaar met eenigen omzet niets beteekent. Wanneer men nu zegt, dat er zooveel kleine handelaars zijn, voor wie deze f 9 een niet onbeteekenend bedrag vormen, dan zou ik daartegen willen aanvoeren, dat dit juist bewijst, dat deze vrijstelling verderfelijk zou kunnen worden, want zij zou dan, in strijd met de bedoeling, een privilege scheppen voor personen, die geneigd zouden zijn om den wijnhandel als bijzaak te beschouwen en van hun handel in sterken drank de hoofdzaak te maken.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft zooeven gezegd, dat, wanneer een Departement hulp verleent, dit nog niet wil zeggen, dat ook de Minister geneigd is, dit amendement te steunen; maar ik meen toch, dat de Minister verleden week ook heeft gezegd, dat hij het amendement in welwillende overweging zou nemen. Ik stem toe, dat ik het amendement heb uitgebreid; ik ben dan ook begonnen te zeggen, dat ik verder ben gegaan dan de Minister had geraden. De Minister raadt mij nu, om, wanneer ik wensch dat de beslissing over het amendement zal worden overgelaten aan de Kamer, de woorden betreffende de distillateurs, die ik er invoegde, er weder uit te lichten.

Veronderstel nu dat ik dit doe, dan zou de Minister, wanneer hij bleef bij hetgeen hij verleden week zeide, het amendement toch in welwillende overweging moeten blijven nemen; maar integendeel verklaarde hij zooeven ten slotte het dan nog te moeten ontraden.

Ik meen dat de verklaringen des Ministers niet direct met elkander verband houden, en ik houd mij dus liever aan de verklaring van verleden week, die mij juist er toe bewoog om een amendement in te dienen.

Volgens den Minister bestaat er geen enkele reden om een voordeel te geven aan deze wijnkoopers, nu deze bepalingen omtrent de bijzondere vergunningen gemaakt zijn, maar ik wijs dan weder op art. 16, 6°., waardoor het aan deze handelaren als het ware onmogelijk wordt gemaakt in hun pakhuizen te verwerken wat zij noodig hebben te doen. Dan moet een afzonderlijke localiteit gemaakt worden, die echter niet anders dan een fictie zal zijn, hetgeen toch onmogelijk bevorderlijk kan zijn aan den eerbied voor de wet.

In ieder geval wil ik toch gaarne gevolg geven aan den raad van den Minister en wijzig mijn amendement aldus, dat in plaats van „of door distillateurs 2de klasse, die op 1 Mei 1904 ingevolge de wet van 20 Juni 1862 (*Staatsblad* n°. 62) bij de administratie als zoodanig bekend waren, een en ander", gelezen worde: „zoolang zij dat onafgebroken behouden en".

Ik vertrouw dat het amendement in dezen vorm verder geen bezwaar zal ontmoeten.

De **Voorzitter**: Door den heer Verhey is het amendement in dier voege gewijzigd, dat in plaats van de woorden: „of door distillateurs 2de klasse, die op 1 Mei 1904 ingevolge de wet van 20 Juni 1862 (*Staatsblad* n°. 62) bij de administratie als zoodanig bekend waren, een en ander", gelezen worde: „zoolang zij dat onafgebroken behouden en".

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Onder welwillende bejegening van een amendement versta ik, dat men het oordeel daarover aan de Kamer overlaat. Dit laatste heb ik zoo straks gedaan; ik zie dus niet in, dat mijn houding van thans in strijd is met die van verleden week.

Zooeven zeide ik, dat het amendement zou moeten luiden: „zoolang ze dat onafgebroken behouden en sterken drank niet anders dan bij hoeveelheden enz. verkoopen".

De geachte spreker heeft volkomen gelijk, dat dit, althans voor zooveel betreft het woord: „zoolang", niet zoo in mijn concept stond, maar het kan zeer goed gebeuren, dat men naderhand inziet, dat er nog een kleinigheid te ondervangen is. Uit het woord „zoolang" in verband met „niet anders dan bij hoeveelheden van ten minste drie liter verkoopen", volgt, dat het privilege vervalt na een veroordeeling wegens verkoopen

zonder vergunning bij geringere hoeveelheden. Dit was in het concept niet met zooveel woorden uitgedrukt.

Nu oppert de geachte spreker bezwaar onder verwijzing naar art. 16 6°. Dit zou iets beteekenen, als het een bezwaar was, maar dat is het niet. Wanneer de wijnkoopers niet anders doen dan wat ondersteld wordt, dan leveren zij een bestelling wijn, cognac of dergelijke dranken af: daarvoor hebben zij niets anders noodig dan een kast of een klein vertrek waar zij die flesschen deponeeren. Zij behoeven geen vaten op te slaan en zelf te tappen, en doen dat in den regel ook niet; ze kunnen dus met een kleine localiteit volstaan.

Dat mijn bestrijding van het amendement, zooals de geachte afgevaardigde opmerkt, op het oogenblik krasser is dan zij Vrijdag zou geweest zijn, is een gevolg van de omstandigheid, dat ik Vrijdag er niet op bedacht was, dat de wijnkoopers zullen profiteeren van de verlaging van het vergunningsrecht, omdat zij op Zondag nooit verkoopen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ingevolge de opmerking van den Minister verzoek ik nog een kleine wijziging in het amendement te mogen aanbrengen en in plaats van: „voor zoover zij sterken drank bij hoeveelheden van ten minste drie liter te gelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop", te lezen: „sterken drank niet anders dan bij hoeveelheden van ten minste drie liters te gelijk verkoopen voor verkoop elders dan ter plaatse van verkoop".

De **Voorzitter**: Door den heer Verhey is een wijziging gebracht in zijn amendement, zoodat nu vervallen de woorden: „of door distillateurs 2de klasse, die op 1 Mei 1904 ingevolge de wet van 20 Juni 1862 (*Staatsblad* n°. 62) bij de administratie als zoodanig bekend waren, een en ander voor zoover zij sterken drank bij hoeveelheden van ten minste drie liter tegelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop." Daarvoor wordt gelezen: „zoolang zij dat onafgebroken behouden en sterken drank niet anders dan bij hoeveelheden van ten minste drie liter tegelijk verkoopen voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop."

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van meening, dat het amendement door de uitlichting van de distillateurs bepaald aannemelijker is geworden, omdat de zaak natuurlijk anders staat bij de wijnkoopers dan bij de distillateurs. Bij de wijnkoopers is de verkoop van sterken drank bijkomstig, bij de distillateurs hoofdzaak. Rationeel is, dat zij onder de wet vallen, nu de Kamer uitdrukkelijk heeft uitgemaakt, dat het begrip van verkoop van sterken drank in het klein moet uitgebreid worden tot den verkoop beneden 10 liter. Op het oogenblik dat de Kamer dat uitmaakte, heeft zij gezegd, dat het bedrijf van distillateur 2de klasse onder de wet valt.

Wat de wijnkoopers betreft, is, zooals het amendement op het oogenblik luidt, er wezenlijk alles voor om aan te nemen, dat de wijnkoopers niet minder zullen verkoopen dan 3 liter, wat maakt, dat zij eigenlijke concurrentie aan de slijters niet kunnen aandoen, en door deze bepaling zeer beslist beperkt blijven tot den verkoop van sterken drank dien zij op het oogenblik uitoefenen. Immers er komt een zeer scherpe bepaling voor de wijnkoopers bij, omdat zij later niet kunnen gebruik maken van art. 25 *d* en daarom, willen zij later vergunning vragen, tegen het maximum zullen stuiten. Wanneer zij de hier gemaakte bepaling overtreden en minder dan drie liter verkoopen, dan zal de wijnkooper zijn privilege, dat hij krachtens dit artikel bezit, verliezen en geen vergunning kunnen krijgen. Daarom is, zooals het amendement nu luidt, dit een privilege waartegen geen bezwaar gemaakt kan worden, terwijl dat privilege in een zoodanigen vorm wordt gegeven, dat, wanneer de heeren er misbruik van zouden maken, zij daarvoor een uiterst gevoelige straf zullen ontvangen.

In den tegenwoordigen vorm meent de Commissie van Rapporteurs het amendement van den heer Verhey te kunnen aanbevelen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van den heer Verhey wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigde *artikel XXXVII* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over het amendement van den heer van Bylandt strekkende om na artikel XXXVI *bis* in te voegen een artikel XXXVI *ter*, luidende:

„Na art. 5*e* wordt ingevoegd een nieuw artikel 5*f*, luidende:

1. Op voorstel van Gedeputeerde Staten kan door Ons op grond van bijzondere plaatselijke omstandigheden worden bepaald, dat het vierde lid van art. 1 niet van toepassing is op een bepaald aangewezen deel eener gemeente met een bebouwde kom van meer dan 5000 inwoners, indien dat deel ligt buiten die kom en zelf geen bebouwde kom van meer dan 5000 inwoners bevat.

2. Gedeputeerde Staten kunnen een voorstel, als bedoeld in het eerste lid, alleen doen in de maand Juli van het jaar, waarin de lijst, bedoeld in art. 5*e*, eerste lid, wordt vastgesteld. Ons besluit wordt genomen vóór 1 Januari daaropvolgende.

3. De aanwijzing wordt van toepassing met 1 Januari, volgende op het voorstel van Gedeputeerde Staten en blijft geldig tot 1 Januari van het jaar, volgende op dat, waarin zij van toepassing is geworden.

4. Het door Ons aangewezen deel eener gemeente wordt door Gedeputeerde Staten geplaatst op de lijst, bedoeld in art. 5*e*.

5. Voor de toepassing van art. 5*e*, met uitzondering van het tweede, derde en vierde lid, en van art. 8*a* wordt een deel van eene gemeente als eene gemeente beschouwd."

De heer **van Bylandt** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Een toelichting is eigenlijk niet noodig, daar de zaak genoegzaam is besproken; maar ik heb een kleine explicatie te geven. Ik heb namelijk het gewijzigd amendement, dat gedrukt was, niet aan de leden laten ronddeelen, omdat de Minister de vriendelijkheid had een wijziging aan de hand te doen. De Minister heeft dus bij de geboorte van het artikel welwillend zijn bijstand verleend.

Ik heb alleen nog een kleine wijziging in n°. 3 aan te brengen, waar in den derden regel in plaats van de woorden „van het jaar", moet worden gelezen: „van het vijfde jaar".

Verder is het noodig te bepalen, dat de overgangsbepaling in de wet zal worden geplaatst bij artikel XLI, Romeinsche letters en in de wet moet komen in artikel 29, als 29 II secundo.

Ik hoop dat de Minister nu mijn amendement zal willen overnemen ten einde een stemming te bespareu.

De **Voorzitter**: Door den heer van Bylandt wordt een wijziging gebracht in zijn amendement, strekkende om in het derde lid in plaats van „blijft geldig tot 1 Januari van het jaar", te lezen: „blijft geldig tot 1 Januari van het vijfde jaar".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Michiels van Verduynen, Mutsaers, Schokking, van Wassenaer van Catwijck en van Idsinga en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van der Zwaag**: Sprak de heer van Bylandt den wensch uit dat zijn amendement door de Regeering worde overgenomen, ik meen, dat er een ernstig protest van de zijde der Kamer tegen dat amendement dient op te gaan.

Toen er verleden week even over gesproken werd, dat het misschien goed zou zijn om de discussie over een zeker artikel te heropenen en dat artikel nog eens te herzien, hebt gij, Mijnheer de Voorzitter, daartegen ernstig gewaarschuwd, daar het volgens u een zeer bedenkelijk precedent zou scheppen. Ik ga daarin niet zoover als gij, Mijnheer de Voorzitter; ik meen, dat, wanneer eenmaal een artikel is aangenomen, maar later toch blijkt, dat het beter zou kunnen worden geredigeerd of wat ook, de Kamer niet te kort zou doen aan haar waardigheid door de discussie over zulk een artikel te heropenen en het weder te herzien, mits er de erkenning bijging, dat men zich vergist had en men werkelijk, die vergissing inziende, het spreekwoord toepaste: beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald.

De strekking van dit amendement nu is eenvoudig om feitelijk ook op een reeds aangenomen artikel terug te komen, om nog eens wat af te plukken van wat eens heette een der hoofdbeginselen van de wet, om daar het laatste nog van af te halen, wat er misschien van overgebleven mocht zijn. Men weet, dat de Regeering zeer gesteld was op de splitsing tusschen tapperijen en slijterijen. Welnu, door den heer van Raalte is er verleden week reeds op gewezen, dat die splitsing nu nog maar hoogstens zal doorgaan in een tiende deel van de gemeenten van ons land en hij heeft geprofeteerd, dat als dit amendement wordt aangenomen, er nog een belangrijk stuk af zal gaan. Dit is inderdaad waar; wanneer dit amendement wordt aangenomen, zal die splitsing eenvoudig alleen nog maar gelden voor de steden en dorpen boven de 5000 inwoners en misschien vindt men ook nog wel een achterdeurtje om die dorpen in stukjes te splitsen, waarvan men zegt: dat is geen bebouwde kom en dan geldt de splitsing ook daar weer in het geheel niet.

Toen ik dit amendement las, kwam ik in groote verzoeking een sub-amendement op dit amendement in te dienen. Dit zou dan hebben geluid: „Op voorstel van Gedeputeerde Staten kan door Ons op grond van bijzondere plaatselijke omstandigheden worden bepaald, dat het vierde lid van art. 1 niet van toepassing is waar het bezwaar geeft." Dan was men met alles klaar geweest, was de heele wet een wassen neus, had men er mee kunnen doen wat men wil. Ik heb echter het indienen van dit sub-amendement nagelaten, omdat ik werkelijk bevreesd was, dat de Regeering het zou overnemen. Want waar de Regeering, die zelf de splitsing een der hoofdbeginselen van deze wet noemt, daarvan reeds zooveel liet vallen en daarna haar toegevendheid, op verlangen van een lid van de Kamer, zoo ver uitstrekt als wij thans zien belichaamd in dit amendement, is het te verwachten, dat zij bij slot van rekening alles zal slikken. Daarom dient een woord van protest uitgesproken te worden, dient er op te worden gewezen dat, als dit amendement wordt aangenomen, de Kamer daarbij een stuk van haar waardigheid zal inschieten, omdat het alsdan is een bedenkelijk terugkomen op een eens genomen beslissing.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement van den heer van Bylandt mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gevraagd mijn meening te mogen mededeelen voordat de Minister zou spreken, omdat het zou kunnen zijn, dat de Minister het amendement overneemt, en wanneer hij dat deed zou ik een ding niet hebben kunnen zeggen, dat ik wel zou willen opmerken. De vorige week heeft de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, de heer Fock, de opmerking gemaakt, dat het amendement van den heer van Bylandt, wijl het van een lid van de rechterzijde komt, blijkbaar door de Regeering en door de Commissie van Rapporteurs gunstig is ontvangen, terwijl toen het amendement voorgedragen werd door den geachten afgevaardigde uit Zutphen, daartegen groot bezwaar rees.

Nu wil ik even constateeren, dat tegen het amendement van den geachten afgevaardigde uit Zutphen voornamelijk is ingebracht, dat door alleen de kom te bepalen als plaats waar de splitsing gelden zal er vlak om de kom heen vele onverplichte vergunningen zouden komen, die een scherpe concurrentie aan de gesplitste zouden aandoen, en wanneer de geachte afgevaardigde gevraagd had uitstel van de discussie om zijn amendement te wijzigen, had hij precies hetzelfde kunnen bereiken als de heer van Bylandt. Ik wil constateeren, dat ik uitdrukkelijk gezegd heb, dat ik aan den eenen kant aan het voorstel van de Regeering en aan den anderen kant aan het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Zutphen bezwaren zag, maar dat de bezwaren van het laatste overwogen en deze bezwaren zijn door de redactie van den heer van Bylandt ondervangen. De geachte afgevaardigde uit Zutphen weet zelf, en zal het den heer Fock kunnen zeggen, dat bij hem in den loop van de discussie er op is aangedrongen een dergelijk amendement in te dienen, maar dat hij er de voorkeur aan gaf dat een lid van de rechterzijde het deed.

Ik voor mij zou dat lid van de rechterzijde zeker afgeraden hebben om dat amendement in den geest van den heer Goeman Borgesius voor te stellen, wanneer ik had kunnen voorzien dat een dergelijke uitlegging aan dat feit had kunnen worden gegeven.

In de tweede plaats wensch ik iets te zeggen naar aanleiding van hetgeen de heer van der Zwaag heeft in het midden gebracht. Hij heeft zich beroepen op de autoriteit van den heer van Raalte, toen deze de vorige week opmerkte, dat de splitsing voor $^9/_{10}$ der gemeenten van Nederland niet zou werken. De heer van Raalte heeft bij die gelegenheid de zaak niet in het juiste licht gesteld. Het is volkomen waar, dat Rijswijk, Voorschoten en Voorburg drie gemeenten zijn en Amsterdam slechts een, maar een maatregel die werkt — en gros gezegd — in al de gemeenten boven de 20 000 zielen, betreft meer dan $^1/_3$ van de bevolking. En dat deze maatregel veel verder reikt behoeft geen nader betoog. Wanneer wij hier wetten maken, letten wij niet op het aantal burgemeesters, maar op het gedeelte der bevolking, zoodat in plaats van $^1/_{10}$ de heer van der Zwaag minstens had moeten spreken van $^1/_3$, had kunnen spreken van $^1/_2$.

Wat het amendement van den heer van Bylandt betreft, ik geloof inderdaad dat het te gemoet komt aan iets dat op het oogenblik van de stemming over het artikel in de Kamer vrij algemeen de meening was. Men meende, nadat door de concessie die de Regeering deed, n.l. dat de bepaling omtrent de splitsing niet van toepassing zou zijn in gemeenten beneden de 5000 zielen, het doel niet zou worden bereikt, bepaaldelijk in die gedeelten van gemeenten die feitelijk zijn platteland. Daarom meen ik dat het amendement — ook na de daarin gebrachte wijziging, die een verbetering is — door de Kamer kan worden aangenomen en dat zeer zeker steun verdient de aandrang van den voorsteller, dat de Regeering de Kamer een stemming zal besparen door het over te nemen.

De heer **van Bylandt**: Een enkel woord slechts tot den heer van der Zwaag, den geachten afgevaardigde uit Schoterland. Ik geloof dat dit amendement niet de minste reactie inhoudt tegen het beginsel van de wet. Het beginsel van de wet is om niet in toepassing te brengen de splitsing in de kleine kommen van gemeenten. Het was verzuimd die kommen aan te geven; onvoldoende is wat daaromtrent nu in de wet staat. Door aanneming van mijn amendement zal dus te gemoet gekomen worden aan een verzuim en ligt het geheel in de bedoeling van de wet, juist het tegendeel van hetgeen de heer van der Zwaag beweert. Hier is dus geen reactie tegen het beginsel der wet; bovendien is het amendement noodwendig om een betere uitvoering van de wet mogelijk te maken en om den clandestienen verkoop tegen te gaan.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Wat het formeele betreft, levert het amendement van den heer van Bylandt, nu hij in lid 3, „vijfde" ingevoegd heeft, geen bedenking.

Nu de geachte afgevaardigde reeds gesproken heeft over de overgangsbepaling, merk ik op, dat daarbij nog een fout overgebleven is en dat 1905 moet worden veranderd in 1904. Ik zou dit, wijl nog niet aan de orde, niet ter sprake gebracht hebben, indien de geachte spreker zelf dit niet gedaan had.

Het heeft ook mij niet aangenaam getroffen, dat ik in deze vergadering de meening heb hooren uitspreken, alsof een amendement, komende van de rechterzijde, anders zou beoordeeld worden dan een door de linkerzijde voorgesteld. Waar natuurlijk zeker verschil van sympathieën bestaat, kan van de Regeering niet gevergd worden dat zij daar, waar van hare overtuiging blijkt, haar hart geheel op zijde zou zetten.

Wat het zakelijke betreft, meen ik ter wederlegging van die beschuldiging nog het volgende te mogen releveeren.

Er is in de eerste periode, toen wij bezig waren aan de behandeling van art. 1, ten slotte door den heer Borgesius voorgesteld het vijfde lid aldus te lezen: „Het vierde lid is niet van toepassing op den verkoop in voor het publiek toegankelijke localiteiten buiten bebouwde kommen met meer dan 5000 inwoners, behalve op den verkoop in een logement alleen voor logeergasten."

Dit was een imperatieve bepaling, die „ubique semper", over het geheele land zou gelden. Ik heb daartegen aangevoerd, dat zij niet aangenomen kon worden; dat men zou krijgen een toe-

stand als te Parijs, waar zich een gordel van kroegen om de stad gevestigd heeft van zóó slecht allooi, dat de politie nergens elders in de stad zóó als daar te worstelen heeft met allerlei gespuis, dat zich daar ophoudt.

De geachte spreker is op 31 Mei op dit punt teruggekomen en toegevende, dat het niet zoo „semper ubique" toepasselijk zou moeten zijn, heeft hij, niet voorgesteld, maar in overweging gegeven, toe te voegen deze woorden: „Gedeputeerde Staten hebben het recht tevens gedeelten van andere gemeenten op de lijst te brengen, met dien verstande, dat daaronder niet mogen worden begrepen kommen met meer dan 5000 zielen."

Ik heb daarop geantwoord, dat ik de zaak zóó niet betrouwbaar achtte; ik eindigde met te zeggen op bladz. 2047 der *Handelingen:*

„Het komt mij voor, dat bij art. I deze zaak beslist is en dat het niet aangaat, daarop in anderen zin thans terug te komen, tenzij men een afzonderlijke overgangsbepaling of exceptie opnam, en daarbij ook een behoorlijke regeling gaf."

Wat heeft nu de geachte afgevaardigde, de heer van Bylandt, gedaan? Hij heeft eenvoudig gevolg gegeven aan de door mij gemaakte opmerking. Wat hij voorstelt is inderdaad een exceptie en een exceptie, voorzien van een behoorlijke regeling, waardoor de zaak loopen kan.

Wij vinden hier in de eerste plaats, dat het niet aan Gedeputeerde Staten is overgelaten, maar dat de beslissing berust bij de Kroon. In de tweede plaats, dat de uitzondering niet imperatief is, maar facultatief. In de derde plaats, dat zij niet op voorstel van den gemeenteraad, maar alleen op voorstel van Gedeputeerde Staten in overweging kan worden genomen. In de vierde plaats, dat alleen bijzondere plaatselijke omstandigheden als motief zullen kunnen gelden. In de vijfde plaats, dat alleen een gedeelte zal kunnen worden uitgezonderd, zoodat de Regeering het in haar macht heeft, zoodanige voorwaarden te stellen, dat altoos tusschen de bebouwde kom en het vrij gemaakte gedeelte een kring, een tusschenstrook overblijft, lang en breed genoeg, om de misbruiken waarop ik wees te keeren, en in de zesde plaats is er ook geen besluit, geen uitzondering voor onbeperkten tijd, maar een tijdelijke maatregel, die periodiek verlengd kan worden. In die omstandigheden meen ik, dat de geachte afgevaardigde, de heer van der Zwaag, zich volkomen vergist, als hij zegt, dat, als deze bepaling werd aangenomen, zou worden teruggekomen op een genomen beslissing.

Het beginsel, dat in het ontwerp aan deze zaak ten grondslag is gelegd, en waarop de heer Goeman Borgesius de aandacht heeft gevestigd, is, dat onder de eigenlijke plattelandsbevolking door de verstrooiing van het leven en door den eigenaardigen vorm, er zich moeilijk slijterijen kunnen ontwikkelen; er zouden op het platteland alleen tapperijen komen. Het platteland is dus minder geschikt om onder de bepalingen van de splitsing te worden opgenomen. Nu bleef nog over de omstandigheid, dat men, vooral tegenwoordig, bij de steden dikwijls geheele stukken, soms geheele buurten vindt, zooals dit te Rotterdam het geval is, die een plattelandskarakter dragen, waar de bevolking een plattelandsleven leidt. En nu is het volstrekt niet met het beginsel in strijd, om daar, waar zulke bijzondere omstandigheden bestaan, de deelen met een exceptioneelen toestand uit te zonderen. Over de vraag, of daardoor metterdaad het beginsel van splitsing tot niets zou worden gereduceerd, zooals door den heer van Raalte en nu door den heer van der Zwaag is gezegd, is reeds een en ander opgemerkt door den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs. Ik zal daar niets bijvoegen. Wanneer eenmaal deze wet is aangenomen en in werking getreden, dan zal wel blijken, dat dit niet het geval is.

Nu zou ik er niets op tegen hebben om dit amendement over te nemen, indien ik daardoor aan de Kamer een stemming kon besparen, maar daar de heer van der Zwaag medegedeeld heeft, dat hij toch stemming zou vragen, zou overnemen nutteloos zijn.

Ik laat dus de beslissing aan de Kamer over.

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij door het gesprokene door den heer van Raalte volstrekt niet in de war laten brengen en als de heer Talma begint te tellen, begin ik te meten en dan staat het als een paal boven water, dat bij aanneming van dit amendement het platteland geheel buiten de bepalingen van de wet valt, en hoe dan het beginsel gered is waarop de Regeering zoo stond, dat zij het als het hoofdbeginsel van de wet beschouwde, begrijp ik niet.

Nu zegt de heer Talma dat wat hier voorgesteld wordt vrij algemeen de meening van de Kamer bleek te zijn bij de aanneming van het artikel over de splitsing.

Ik zou den heer Talma wel willen vragen hoe hij dit weet; of hij gedachtenlezer is.

De heer **Talma**: Dat zal u zien wanneer de stemming over het amendement op uw verzoek zal afgeloopen zijn.

De heer **van der Zwaag**: De heer Talma zegt, dat ik dit zien zal wanneer de stemming over het amendement zal afgeloopen zijn, maar het zou de eerste keer niet zijn, vooral bij de behandeling van deze Drankwet niet, dat de Kamer zich inconsequent toonde vooral de rechterzijde, op voorgaan van de Regeering. Wanneer dan bij de stemming over art. 1 vrij algemeen de meening der Kamer was, zooals de heer Talma meende, waarom heeft men dan toen het artikel niet beter geredigeerd, of waarom heeft men het dan zoo aangenomen? Waar waren dan toen de bezadigdheid van de Kamer en haar wetgevend talent? De heer van Bylandt zegt zelfs dat de aanneming van dit amendement de uitvoering van de wet mogelijk zal maken. Dit is al weer een beschuldiging aan het adres der Kamer, want deze heeft dus, naar die meening van dien geachten afgevaardigde, een artikel aangenomen, waarvan de uitvoering onmogelijk was en eerst mogelijk zal worden door de aanneming van het amendement van den heer van Bylandt.

Dit zou dus de bezadigde Nederlandsche Tweede Kamer hebben gedaan, namelijk na lang en breed te hebben gediscussieerd over alle mogelijke dingen, een onmogelijk uitvoerbaar artikel hebben aangenomen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, zoo laag denk ik over deze Kamer in deze niet; ik geloof dat de uitvoering der Drankwet wel mogelijk zal zijn, ook al wordt het amendement niet aangenomen.

Is het dan voor het platteland zoo brood noodig, dat dit amendement wordt aangenomen? Is de jenever daar zulk een levensbehoefte, dat als iemand, wiens komst niet eenigen tijd te voren is aangekondigd, ten platten lande niet ontvangen kan worden als men geen jenever in huis heeft?

Als iemand ten platten lande onverwacht komt op bezoek en men kan hem geen warm eten aanbieden, dan is het zoo erg niet, dat men hem moet verzoeken met een koud maal genoegen te nemen: is het nu zulk een ramp, dat men hem geen jenever kan aanbieden? Is de jenever nu zelfs al meer dan voedsel geworden? Ik kan het mij niet voorstellen; maar bovendien als men maar een dag te voren weet, dat er een gast zal komen, dan kan men zich genoegzaam van jenever voorzien; er zijn overal vrachtrijders genoeg, die dien drank willen medebrengen van plaatsen waar dan wel slijterijen zijn.

De Minister zegt, dat deze bepaling facultatief is, maar ik acht haar meer imperatief te zijn. Wanneer het toch waar was wat de drie heeren zeggen, dat de uitvoering dezer wet niet mogelijk zal zijn zonder dat het amendement is aangenomen, dan moet dit overal werken. Anders is de uitvoering der wet immers volgens de heeren niet mogelijk! Dus is de bepaling imperatief. Dat klopt als een bus; overal waar een beroep wordt gedaan op de plaatselijke toestanden moet dan, volgens de redeneering der heeren zelf, het combineeren worden toegestaan.

Ik blijf er dus bij, dat dit amendement is een reactie op een eenmaal aangenomen artikel. Wanneer dat artikel niet deugt, dan had men fier en frank daarvoor uit moeten komen, heropening van de discussie over het artikel moeten vragen en dit wijzigen, maar men had niet moeten komen met een zoogenaamd aanvullingsamendement. Het schijnt meer en meer dat men bij de wetsontwerpen voortaan niet alleen zal krijgen overgangsbepalingen, maar ook nakomings- of reactiebepalingen, om op eenmaal genomen beslissingen weer terug te komen.

Wanneer wij dit amendement aannemen, waarbij inderdaad op een vroeger genomen beslissing wordt teruggekomen, waar is dan het einde?

Wanneer iemand uit zijn kiesdistrict misschien een paar ver-

zoekschriften heeft gekregen met de mededeeling dat als de aangenomen bepaling blijft zooals zij is, een paar menschen benadeeld worden in hun nering, dan.....

De heer **van Bylandt**: Ik heb geen verzoeken ontvangen.

De heer **van der Zwaag**: De heer van Bylandt zegt, dat hij geen verzoeken heeft ontvangen. maar wanneer zoo iets plaats had, wat zou er dan op zijn voorbeeld overal kunnen gebeuren? Dat men op alle reeds genomen artikelen op zulk een manier terug zou kunnen komen. Het kon toch voorkomen, althans in mijn district zijn ook tal van kleine dorpen, waar men geen slijterijen alleen kan hebben, maar wanneer zulk een verzoek mij bereikte, zou ik zeggen, dan moet gij maar zien dat gij het bij onverwacht bezoek zonder jenevergebruik klaar speelt.

De Minister heeft gezegd dat hij het amendement niet zou overnemen, omdat ik dan toch stemming zou vragen over het artikel. Dit is juist, maar nu zullen wij dan onze stem kunnen uitbrengen tegen het amendement—van Bylandt.

Ik hoop dat ook zij, die oorspronkelijk het artikel omtrent de splitsing wel anders, in den geest van dit amendement, geredigeerd hadden willen zien, zooveel prijs zullen stellen op beginselen en de waardigheid van de Kamer, dat zij hun stem zullen uitbrengen tegen dit amendement, al zouden zij er anders wellicht voor zijn.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet uitweiden over dit amendement; ik heb de bezwaren, die tot dit amendement moeten leiden, bij het betrokken artikel uiteengezet en ik kan mij dus met dit amendement vereenigen. Maar de heer Talma en de Minister zijn teruggekomen op hetgeen ik Vrijdag bij een ander artikel heb gezegd.

Ik heb Vrijdag opgemerkt, dat nu het amendement, dat door den heer Borgesius bij art. I was ingediend en toen door de Regeering werd bestreden, thans door een lid van de rechterzijde in een anderen vorm wordt ingediend en door de Regeering wordt gesteund.

De Minister en de heer Talma hebben daartegen geprotesteerd; en wanneer ik werkelijk in mijn opvatting daaromtrent had gedwaald, zou ik gaarne mijn opmerking van Vrijdag hebben ingetrokken. Maar ik meen dat ik niet heb gedwaald en dat ik dus het recht had te zeggen, dat hetzelfde amendement thans in anderen vorm tot ons is gekomen; het denkbeeld dat er aan ten grondslag ligt is precies hetzelfde.

De Minister zegt dat hij reeds bij de behandeling van art. I in den geest van het thans ingediend amendement heeft gesproken, maar ik vraag waarom de Minister dan toen niet aan den heer Borgesius in overweging heeft gegeven de redactie van zijn amendement te wijzigen, zooals die nu door den heer van Bylandt is voorgesteld. Immers de Minister doet dit telkens ten aanzien van allerlei amendementen.

En het is dus volkomen waar — ik ben het geheel eens met den heer van der Zwaag — dat wij hier terugkomen op een eenmaal genomen beslissing; maar ik zie niet op tegen dat terugkomen op de eens genomen beslissing, en daarom zal ik ook gaarne mijn stem aan het amendement geven.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Indertijd heb ik mij bij de behandeling van de splitsing in art. I daar voor verklaard, en in zoover sta ik op hetzelfde standpunt als de geachte afgevaardigde uit Schoterland. Maar door de Regeering is aan dat beginsel voor lange jaren alle kracht ontnomen, zoodat mijn partijgenooten ten slotte hun stem tegen het geheele art. I uitbrachten, om deze wijze van splitsing te voorkomen. Vooral ten opzichte van het platteland is er weinig van overgebleven. De splitsing zal alleen toegepast worden in dat gedeelte van het platteland, dat tot dezelfde gemeente behoort als een kom van 5000 zielen.

Nu komt het amendement van den heer van Bylandt, strekkende om het geheele platteland ten aanzien van de splitsing gelijk te stellen. De splitsing is voor alle gemeenten beneden de 5000 zielen afgeschaft; ook voor al die gemeenten, welke wel veel volkrijker zijn, doch geen groote kommen kunnen aanwijzen. Daar is het voor het overige platteland, dat toevallig behoort tot gemeenten met kommen boven de 5000 zielen, billijk dat het worde behandeld op dezefde wijze. En daarom gaan wij dan ook mede met het amendement van den heer van Bylandt. Het zou al te dwaas zijn, de splitsing door te voeren in de eene gemeente en weer niet in de andere, die daaraan grenst en daaraan geheel gelijk te achten is.

Ik deel dus het standpunt van van der Zwaag niet en hier spreek ik tevens namens enkelen van mijn partijgenooten, die ook, ofschoon voorstanders van de splitsing, toch medegaan met het amendement.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De heer Fock is begonnen met te verklaren, dat, wanneer hij inzag ongelijk te hebben, hij dan gaarne dat ongelijk zou erkennen. Ik wensch hem op dien weg te leiden.

De geachte afgevaardigde heeft namelijk gezegd, dat de heer Borgesius ongeveer hetzelfde reeds had voorgesteld, als nu de heer van Bylandt. Ik ontken dit. Tot den 31sten Mei heeft die geachte afgevaardigde geen amendement ingediend; en wat toen door den geachten afgevaardigde zoo losweg in de discussie aan de hand werd gedaan, voldeed niet aan de eischen, die men moest stellen.

De heer Borgesius, inziende dat hij zwak stond, heeft zich daarop teruggetrokken en nu beroept de heer Fock zich voor zijn bewering op het feit, dat de heer van Bylandt de hulpe genoten heeft van den Minister. Ik zou den geachten afgevaardigde echter wel willen vragen of dan de heer Verhey zooeven niet dezelfde hulpe heeft genoten en of hij dan misschien den heer Verhey ook rekent tot de rechterzijde? Mag ik in de tweede plaats doen opmerken, dat ik toch geen hulpe aan iemand geven kan, als hij geen amendement voorstelt; maar bovendien, wanneer de heer Borgesius bij mij was gekomen — laat mij het onmogelijke eens denken — en mij hulpe gevraagd had voor een amendement, dan zou ik gezegd hebben: lieve afgevaardigde, hoe heb ik het nu met u? Bij herhaalde gelegenheden poogt gij aan te toonen, dat gij zooveel meer verstand hebt van wetten maken dan ik, en hoe kunt gij nu naar mij komen om mij hulpe te vragen? Maar natuurlijk, een oud-Minister vraagt dit niet. Maar veel minder nog kon ik tot den heer Borgesius gaan om mijn hulpe aan te bieden; want ik denk, dat hij mij een beetje uit de hoogte zou hebben aangezien en hebben gezegd: denkt gij, dat ik uw hulp noodig heb! Daaraan heb ik mij niet gewaagd.

De heer **Fock**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mijn woorden blijkbaar minder goed gehoord en ze daardoor minder juist uitgelegd. Ik heb niet gezegd, dat de heer Borgesius aan den Minister hulp had moeten vragen, noch dat de Minister hulp aan den heer Borgesius had moeten aanbieden. Maar waar de Minister nu verklaart, dat het amendement van den heer van Bylandt wenschelijk is, waar hij dit amendement goedkeurt, had de Minister, toen deze zaak indertijd aan de orde was, aan de Kamer in overweging moeten geven dienovereenkomstig een wijziging aan te nemen. Dan zou toen voorkomen zijn de verwerping van het denkbeeld, dat thans ten slotte toch door de Kamer zal worden aangenomen.

Dit is mijn bedoeling.

De heer **Kuyper**: Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Nu neemt de geachte afgevaardigde weer een geheel ander standpunt in; het is nu reeds zijn derde. Hij komt nu vertellen, dat het niet daaraan ligt, dat ik geen hulp aan een lid van de linkerzijde had aangeboden, maar dat ik niet, als een lid van de linkerzijde een denkbeeld oppert, aanstonds met een goede uitwerking voor den dag kom. Hij zal toestemmen, dat van zijn oorspronkelijke klacht, alsof er bij de Regeering bleek van welwillendheid voor een amendement van de rechterzijde en van onwelwillendheid voor een amendement van de linkerzijde, nu zelfs schijn noch schaduw meer is overgebleven.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van den heer van Bylandt wordt in stemming gebracht en met 64 tegen 2 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Fock, Röell, van der Vlugt,

Arts, van Limburg Stirum, van Heemstra, de Waal Malefijt, van Alphen, van Dedem, Brants, Mutsaers, Smidt, de Boer, Talma, Zijlma, den Tex, de Vries, Friesen, Bijleveld, Duymaer van Twist, Janssen, Lieftinck, Travaglino, van Wijnbergen, Drucker, Ferf, van Karnebeek, Krap, Goeman Borgesius, van Wassenaer van Catwijck, Goekoop, Raymakers, Schokking, Marchant, Verhey, Melchers, ter Laan, Cremer, van Styrum, Kolkman, Tydeman, van Vliet, Pompe van Meerdervoort, Mees, Aalberse, Michiels van Verduynen, Ketelaar, Hubrecht, van Idsinga, van Bylandt, van Veen, van Gijn, van den Berch van Heemstede, Heemskerk, Dolk, van Raalte, Sluis, de Savornin Lohman, van Nispen tot Sevenaer, Rink, Troelstra, de Klerk, van Wichen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Helsdingen en van der Zwaag.

Beraadslaging over ART. XXXVIII, luidende:

In art. 26, eerste lid, wordt voor: „nos. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9 en 10" gelezen: „eerste lid, nrs. 2, 6, 13—17, 19 en 21, voor zooveel de nrs. 13—17 en 19 betreft".

In art. 26, eerste lid, wordt letter *b* gelezen als volgt:

„aan de overlevende echtgenoote van hem, die op 1 Mei 1901 daarin het bedrijf uitoefende, zoolang zij leeft, indien zij op 1 Mei 1904 met hem gehuwd was en bij hem inwoonde".

In art. 26, tweede lid, vervallen de woorden: „na 30 April 1885 wordt, tenzij de vergunning verleend is op grond van eene vrijstelling krachtens het tweede lid van art. 4"; en wordt na het woord: „hebben" ingevoegd het woord: „wordt".

Het derde lid van art. 26 wordt gelezen als volgt:

„3. Het eerste lid van dit artikel is niet meer van toepassing, indien de vergunning is ingetrokken op grond van art. 9, 8°."

Op dit artikel zijn voorgesteld de volgende amendementen:

1°. een van den heer Talma, strekkende om aan dit artikel toe te voegen een nieuw lid, luidende:

„Aan art. 26 wordt toegevoegd een nieuw lid, luidende:

4. Het bepaalde in art. 1, vierde lid, is niet van toepassing op eene vergunning verleend krachtens het eerste lid van dit artikel, sub *b*. Het bepaalde in art. 25*a*, tweede, derde en vierde lid, is van toepassing.":

2°. een van den heer de Klerk, strekkende om het tweede lid van art. XXXVIII te lezen als volgt:

In art. 26, eerste lid, wordt letter *b* gelezen als volgt:

„aan de overlevende echtgenoote of echtgenoot van hem of haar die op 1 Mei 1901 daarin het bedrijf uitoefende, zoolang zij of hij leeft, indien het huwelijk op 1 Mei 1904 nog bestond en de echtgenooten te zamen woonden".

De heer **Talma** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik vermoed, dat de leden de strekking van dit amendement terstond hebben doorzien, toen zij het in handen kregen.

Bij gelegenheid van de behandeling der splitsing is bij de Regeering door meer dan één lid aangedrongen op het maken van een overgangsbepaling ter wille van de weduwe.

De bepaling omtrent splitsing was niet toepasselijk verklaard op de bestaande vergunninghouders. Het kwam er op aan de weduwen, die in het stelsel van art. 26 speciale rechten krijgen, ook in een gunstiger positie te brengen ten opzichte van de splitsing. Mijn oorspronkelijk amendement bestond uit één zinsnede. Ik heb er thans aan toegevoegd: „Het bepaalde in art. 25*a*, tweede, derde en vierde lid, is van toepassing", omdat ik meende, dat bij de weduwen, evenals bij de vergunninghouders zelf zou moeten gelden, dat wanneer een bedrijf zich verplaatst, dit speciale privilege zou kunnen wegvallen. Ik heb de eer mijn amendement in de goedgunstige beoordeeling der Kamer aan te bevelen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Mutsaers, Krap, van Heemstra en van Bylandt en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Klerk** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Volgens dit artikel zal de vrouw bij overlijden van haar man het bedrijf kunnen voortzetten. Dat is zeer toe te juichen, omdat het gevaar voor plotselingen ondergang van haar en eventueel haar kinderen daardoor vervalt. Maar in enkele gevallen staat ook de vergunning op naam der vrouw en zou dus in dat geval, bij overlijden van de vrouw, de man en eventueel de kinderen op straat zijn gezet.

Waar hier de rechten der vrouw op den voorgrond treden, waartoe ik gaarne zal medewerken, moeten daartegenover de rechten van den man niet achteruit worden gezet.

Mijn amendement beoogt niets anders dan gelijk recht voor man en vrouw.

Bij deze korte toelichting meen ik het voorloopig te kunnen laten.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Ferf, Verhey, Rink en Ketelaar en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord over het artikel.

De Kamer heeft een adres gekregen, waarin zeer te recht wordt gewezen op het zonderlinge geval, waardoor zij, die het afmakingssysteem hebben willen ontloopen en zich hebben doen opnemen in vennootschappen er nu beter aan toe zijn dan de vergunninghouders die daartoe niet zijn overgegaan. Zij hebben nu het recht om tot 1930 een zetkastelein aan te stellen, terwijl de vergunninghouders, die niet hun vergunning in een vennootschap hebben ingebracht, dus eigenlijk zich aan de wet gehouden hebben, niet uit hun bedrijf kunnen.

Om nu laatstgenoemde vergunninghouders niet achter te zetten bij de vennootschappen, zou ik een nieuw art. XXXVIII*ter* willen voorstellen. Ik wensch echter eerst af te wachten het oordeel van den Minister.

De **Voorzitter**: Ik doe den geachten spreker opmerken, dat wij thans bezig zijn met de behandeling van art. XXXVIII, hetwelk bevat wijzigingen in art. 26 der Drankwet.

De heer **de Klerk**: Ik zal aanstonds, wanneer ik het gevoelen van den Minister vernomen heb, voorstellen een nieuw art. XXXVIII*ter* op te nemen van dezen inhoud: „De bepaling van art. 9, 2°., is niet van toepassing op een vergunning, verleend vóór 1 Januari 1904."

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! In een vorig stadium dezer lange discussie heb ik er de Regeering reeds opmerkzaam op gemaakt, dat de terminologie o. a. van dit artikel niet strookt met de structuur van dit wetsontwerp.

De Regeering verwees mij toen naar de behandeling van dit artikel, en ik kom er dus nu op terug.

Sedert ik die opmerking gemaakt heb, is de redactie van art. 26 eenigszins gewijzigd, maar dat heeft mijn bedenking geenszins weggenomen.

Zooals de Kamer zich wellicht zal herinneren, heb ik toen, voor zoover het noodig was, van de Regeering een verklaring uitgelokt omtrent het scherpe onderscheid dat zij maakt tusschen zoogenaamde oude en nieuwe vergunningen, een onderscheid, dat van belang is voor de toepasselijkheid van verschillende artikelen dezer wet en dat als een draad door de geheele wet loopt.

Die theorie van onderscheiding tusschen reeds verleende en nog te verleenen vergunningen hangt samen met de wetsinterpretatie, welke door de Regeering aanvaard is en welke het haar mogelijk gemaakt heeft — waarbij de Kamer zich heeft aangesloten — om aan de noodzakelijkheid van het indienen van een noodwet te ontkomen.

Ik kom daarop thans niet terug, maar merk op, dat die theorie van onderscheiding tusschen oude (reeds verleende) en nog te verleenen vergunningen belangrijke gevolgen heeft in het geheele stelsel van dit wetsontwerp.

Art. 8 zegt wel, dat een vergunning slechts voor één jaar verleend wordt, maar de Regeering legt het zoo uit — en daarbij heeft de Kamer zich aangesloten — dat de vergunning die een-

maal verleend is, niet telken jare opnieuw verleend wordt. Zij kan worden ingetrokken, zij kan vervallen, maar van het opnieuw telken jare verleenen van die vergunning kan geen sprake zijn.

Wat lezen wij nu echter in art. 26? Art. 26 betreft stellig oude vergunningen en wel de oudste die er bestaan, nl. de vergunningen van 1881. Daarvan wordt nu gezegd, dat die vergunningen niet kunnen geweigerd worden. Hoe kan er nu sprake zijn van iets te weigeren dat niet meer verleend behoeft te worden?

Het stelsel van de Regeering is, dat voor deze vergunningen, die in 1881 verleend zijn, geen verleening opnieuw noodig is; hoe komt zij er dan toe in art. 26 te schrijven, dat zoodanige vergunningen niet kunnen geweigerd worden? Men kan alleen iets weigeren, dat nog moet worden gevraagd; behoeft het niet gevraagd te worden, dan kan ook van weigering geen sprake zijn.

Nu zal men misschien zeggen: wat doet het er toe? Het is eenvoudig de bevestiging van het stelsel. Neen, want er staat in dit artikel, dat de vergunning niet geweigerd kan worden, tenzij in de speciale, in het artikel genoemde gevallen. Er staat dus in dit artikel eigenlijk, dat er gevallen zijn, waarin zoodanige reeds verleende vergunningen alsnog geweigerd kunnen worden, terwijl de theorie der Regeering, die door de gansche wet heenloopt, is, dat er van weigering of van opnieuw verleenen van die vergunningen geen sprake kan wezen. Het ligt dus voor de hand, dat de terminologie van dit artikel niet met het stelsel der Regeering klopt en gevaar doet ontstaan van, als er quaestiën ingevolge art. 26 voor den rechter komen, verwarring te doen ontstaan, en aanleiding te geven tot rechterlijke beslissingen die niet met de bedoeling van de Regeering strookten. Te meer komt dit uit, wanneer wij het artikel verder lezen en daarbij in het oog houden het volgend art. 27. Dan blijkt, dat die vergunningen, die toch ook door de Regeering wel zullen gerekend worden tot de vergunningen, van het verleenen waarvan geen sprake meer kan zijn, alleen zullen kunnen doorloopen, zoogenaamd verlengd worden, onder nieuwe voorwaarden, die in art. 26 genoemd worden en op overtreding waarvan in art. 27 speciale straffen worden bepaald.

Er is dus in de uitwerking van de bepaling, vervat in het 1ste lid in verband met art. 27, additioneele reden — daargelaten de in dat eerste lid gebruikte terminologie — om bij den rechter twijfel te doen rijzen of wij hier te doen hebben met een oude dan wel met een nieuwe vergunning, twijfel of de bepalingen der wet die alleen op de nieuwe vergunningen toepasselijk zijn, gelden voor de in art. 26 bedoelde vergunningen, of niet. Nog meer komt uit, dat dit artikel foutief is geredigeerd, wanneer wij er op letten, dat er nu is ingebracht een nieuwe soort van vergunning, nl. die voor de overlevende echtgenoote. Daarbij treedt een geheel nieuwe persoon op.

Het sterkst komt het uit, wanneer wij letten op het amendement, zoo juist ingediend door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs. Want indien wij hier in art. 26 inderdaad alleen te doen hebben met oude vergunningen, vergunningen die niet opnieuw te verleenen zijn, waartoe moet dan het amendement van den heer Talma dienen? Zulke vergunningen zijn reeds gedekt door art. 25 *a*. Dit amendement schijnt dus in het geheel niet noodig en kan, dunkt mij, alleen bestaan in de onderstelling, dat die vergunning, die de overlevende echtgenoote krijgt, niet is een vergunning, gedekt door art. 25 *a*, maar een nieuwe vergunning waarvoor het privilege van art. 25*a* speciaal in de wet moet worden vermeld; een bewijs te meer, dat bij de terminologie, die in art. 26 wordt gebezigd — vooral bij aanneming van het amendement van den heer Talma, waarvan de grondgedachte mij wel aantrekt — gevaar ontstaat, dat er allerlei quaesties kunnen beslist worden tegen de bedoeling, welke overigens in dit wetsontwerp is nedergelegd.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement, door den heer Talma voorgesteld, ontmoet bij de Regeering geen bedenking.

Anders staat het met het amendement van den heer de Klerk. Wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat er geen reden is, om, wanneer men aan de weduwe van een vergunninghouder een voorrecht geeft, dat niet ook te geven aan den weduwnaar van een vergunninghoudster, had hij daarmede niet nu pas moeten komen, maar had hij in dien zin een voorstel moeten doen, toen wij bij art. 5*a* en art. 25*d* bezig waren de positie van de weduwe van den vergunninghouder te regelen. Wanneer wij hier den weduwnaar gelijkstellen met de weduwe, scheppen wij een exceptioneel recht voor de menschen van 1881, en ik kan geen reden ontdekken, waarom die gelijkstelling van man en vrouw ten aanzien van de vergunningen van art. 26 wel, ten aanzien van de andere vergunningen niet noodig of wenschelijk zou zijn.

De Regeering heeft zich op dat standpunt van gelijkstelling niet geplaatst, maar is uitgegaan van de gedachte, dat een weduwe, die met kinderen overblijft, minder gemakkelijk dan een man een nieuwe broodwinning vinden kan. Waar dit niet, althans nagenoeg niet geldt ten aanzien van de weduwnaars, ligt het voor de hand, dat de Regeering bij dit artikel niet kon voorstellen, aan den weduwnaar hetzelfde recht als aan de weduwe toe te kennen. Acht men hier gelijkstelling van mannen en vrouwen noodig, dan geldt dat niet alleen voor dit artikel, maar ook voor de reeds behandelde artt. 5*a* en 25*d*. Meent men echter, zooals de Regeering, dat het alleen de hulpbehoevenheid van de vrouw is, die aanleiding geeft haar een bijzonder recht toe te kennen, dan is er van gelijk recht van man en vrouw geen sprake; maar dat motief geldt zoowel hier bij de vergunningen van art. 26, als bij alle andere vergunningen. De artt. 5*a* en 25*d* geven dan ook aan de weduwe ten aanzien van alle andere vergunningen een voorrecht. Intusschen, dit stem ik toe: het geldt hier een zoo klein aantal personen, dat de Regeering de beslissing over de vraag, of deze weduwnaars geholpen moeten worden, aan de Kamer overlaat.

De vraag van den heer van Karnebeek berust op een misverstand. De geachte afgevaardigde heeft namelijk gevraagd, hoe wij schrijven konden in dit artikel de woorden „mogen niet geweigerd worden". Wij hebben die woorden er niet ingeschreven; wij hebben die gevonden in het bestaande artikel en hebben nu, waar het geldt het recht van de menschen van 1881, gemeend aan dat gebouwtje niet te moeten wrikken en stooten, daar het rechten geldt, waaromtrent onderscheidene beslissingen zijn gegeven, zoodat het voorzichtig was daaraan niet te tornen.

Dit belet niet, dat men aan die lieden een voordeel te meer kon bezorgen door ook hun weduwen een recht te geven. Daartegen verzet zich niets. Vraagt nu de geachte afgevaardigde, of naar mijn overtuiging eigenlijk hier niet andere woorden gekozen hadden moeten worden, dan sta ik niet zoover van hem af. Ik meen ook, dat de uitdrukking „kan niet geweigerd worden" geen gelukkige is, omdat zij door de wijzigingen, die in 1881 in het oorspronkelijke art. 28 zijn aangebracht, een ruimere strekking heeft gekregen, dan waarschijnlijk bedoeld werd. De Minister Modderman bedoelde aanvankelijk, dat na het in werking treden der wet van 1881 aan allen, die toen sterken drank bij minder dan 2 liter verkochten, en die terstond een vergunning zouden moeten vragen, die vergunning slechts in enkele van de in art. 3 opgesomde gevallen geweigerd zou mogen worden. Art. 28 van de oude wet was dus niets dan een derogatie aan art. 3, maar een derogatie, die voor ééns zou gelden. Was de vergunning verleend, dan zou de jaarlijksche verlenging haar voortbestaan waarborgen. In zoover was er dus van den aanvang af goede reden voor de uitdrukking „mag niet geweigerd worden", te meer, daar de stilzwijgende verlenging slechts korten tijd zou duren.

Bij de latere wijziging van art. 28 werd het karakter van die uitdrukking veranderd. Immers door de aanmerkelijke verlenging van den termijn werd de beteekenis — en dat m. i. niet geheel in overeenstemming met de aanvankelijke bedoeling — deze, dat aan een man, die in 1881 een vergunning krachtens art. 28 gekregen had, b.v. in 1890 de zaak overdeed aan een ander en in 1895 weer in die zaak terug wilde komen, de vergunning niet kon geweigerd worden. Er werd dus aan de oude vergunninghouders het recht toegekend zich zoo dikwijls zij wilden, tijdelijk uit de zaken terug te trekken, en, als zij weer de beschikking over de localiteit konden krijgen, een vergunning te vragen, die hun, behoudens de enkele excepties, niet kon worden geweigerd. Men heeft enkele malen getracht, in zulk een geval met een beroep op de bedoeling van den wetgever, de vergunning te onthouden. Het besluit is evenwel als in strijd met de wet vernietigd.

In hetgeen ik aanvoerde ligt het motief opgesloten om aan dit gebouw niet te raken, maar het zoo te laten staan.

De geachte afgevaardigde is nu nogmaals teruggekomen op een opmerking in de Memorie van Antwoord over de te verleenen en de verleende vergunningen: hij heeft daaraan toegekend een gewicht alsof het een wetsbepaling gold. Hoezeer ik er prijs op stel, dat aan hetgeen in de Memorie van Antwoord staat, niet alle beteekenis wordt ontzegd, moet men toch die Memorie niet opvatten, alsof dat ware een wet van Meden en Perzen, boven de wet staande, haar geheel beheerschende.

De heer **van Karnebeek**: Mijnheer de Voorzitter! Dat er een misverstand bestaat tusschen de Regeering en mij, heeft de heer Minister reeds bij de vroegere discussie over dit artikel gezegd en nu heeft hij dat herhaald. Er bestaat inderdaad een misverstand, maar dat het aan mijn kant is meen ik te mogen betwijfelen. De Minister wijst er op, dat de uitdrukkingen waarop ik critiek heb uitgeoefend, reeds voorkomen in de bestaande wet. Dat is mij bekend. Maar indien de Minister meent daarmede mijn bedenkingen te ondervangen, is toch blijkbaar het misverstand aan zijn kant, want in de oude wet werd geen onderscheid gemaakt tusschen oude en nieuwe vergunningen; daar kwam het er niet op aan of een vergunning als een oud of een nieuwe te beschouwen is; maar voor deze wet is het van groot gewicht. Daarom past een terminologie, die bruikbaar was voor de oude wet, nog niet in deze wet.

De Minister zegt nu: gij geeft aan een uitdrukking die ik in de Memorie van Toelichting gebruikt heb, de kracht van een wetsbepaling, gij doet de Memorie van Toelichting en den Minister daarmede veel eer, maar toch is dat niet juist.

Mijnheer de Voorzitter! Zoo iets doe ik volstrekt niet, maar de Minister kan mij niet tegenspreken dat het absoluut noodzakelijk is voor de toepassing van een aantal bepalingen van dit wetsontwerp dat de rechter, de politie, de overheid wete of men te doen heeft met een oude of nieuwe vergunning. Daarom heb ik bij die vroegere discussie de vraag gesteld: wat heeft de Minister bedoeld met de uitlating in de Memorie van Toelichting? Ik beweer nu niet dat het een wetsbepaling is die hij gegeven heeft, maar hij heeft verklaard hoe op dit stuk de wet op te vatten is. Dit zal van waarde zijn voor den rechter en de overheden. Hij heeft verklaard dat overal waar staat „is verleend" bedoeld wordt een oude vergunning, en waar staat „wordt verleend" en „is te verleenen" wordt bedoeld een nieuwe vergunning. Ik heb mij bij die uitlegging neergelegd; ik geloof dat zij de moeilijkheden die anders zouden kunnen rijzen, zal kunnen ondervangen, maar ik moet den Minister ten zeerste waarschuwen, dat hij nu niet die eenig doeltreffende explicatie op het laatste oogenblik loslate en op losse schroeven zette. Aan die vroegere verklaring van de Regeering moet worden vastgehouden. Maar met die verklaring klopt niet de terminologie van art. 26; daardoor zal men vastloopen, en daarop heb ik gemeend de aandacht van de Regeering te moeten vestigen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Misverstand schuilt altijd aan den anderen kant; maar de heer van Karnebeek moet mij ten goede houden, als ik zeg, dat het misverstand nu bepaald aan zijn zijde is.

De geachte afgevaardigde heeft gevraagd of de woorden: „niet geweigerd worden", niet insluiten, dat wij te doen hebben met het vragen om vergunning. Natuurlijk, Mijnheer de Voorzitter, en waar een aanvrage om vergunning is, is natuurlijk sprake van een nieuw te verleenen vergunning; dat kan niet anders. Als de man 3 of 4 jaren uit zijn huis geweest en, na het weer betrokken te hebben, weder een vergunning vraagt, dan is dat niet een oude, maar een nieuw te verleenen vergunning. Als er nu niets bij stond, zou op die nieuw te verleenen vergunning toepasselijk zijn de geheele inhoud van art. 3; maar er wordt in art. 26 uitdrukkelijk — en er is daarbij geen zweem van onzekerheid — gederogeerd aan art. 3, in zoover uitdrukkelijk slechts enkele nummers van art. 3 toepasselijk verklaard worden, die grond van weigering kunnen opleveren voor die nieuw te verleenen vergunningen.

De geachte spreker denkt zich m. i. niet genoeg daarin: dat de uitdrukking: „mag niet geweigerd worden" niet ziet op één keer, maar telkens, zoo dikwijls men, na de vergunning te hebben laten vervallen, door vertrek uit het huis of waardoor dan ook, haar weer wenscht te verkrijgen, van toepassing is, zoodat men, zoo dikwijls men wil, de vergunning kan laten vervallen en met succes een nieuwe kan aanvragen, mits men haar natuurlijk vrage voor de localiteit van 1 Mei 1881 en niet valle onder een der in art. 26 genoemde nummers van art. 3.

Zoo is het volgens de thans geldende wet van den Minister Modderman; zoo zal het ook zijn, als dit ontwerp wet wordt.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord bekomen hebbende om, namens deze, haar oordeel over de voorgestelde amendementen mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund een opmerking aan den heer van Karnebeek te laten voorafgaan. Leest men art. 25*d*, dan ziet men dat in het 5de lid sprake is van iemand, die vergunning had en opgevolgd wordt door zijn weduwe. Daar wordt gebruikt de uitdrukking overschrijving. Daar is dus geen aanvrage van vergunning, dus ook geen sprake van verleenen of weigeren, daar blijft anders dan in art. 26 de vergunning de oude. Wat beide amendementen betreft, daarvan wordt de aanneming door de Commissie aanbevolen.

Ik ben het met den Minister eens waar hij zegt dat de opzet van het amendement—de Klerk niet in overeenstemming is met het stelsel van de wet; maar ik geloof dat dit bezwaar niet mag overwegen, waar het zeer speciale omstandigheden en een overgangsbepaling geldt.

Vóór 1 Mei 1901 hebben de vergunninghouders adviezen ingewonnen van onderscheidene advocaten met onderscheidene inzichten: de een heeft zijn zaak tot een vennootschap kunnen maken, de ander de zaak op zijn vrouw laten inschrijven; ik heb zelfs gehoord van een vergunninghouder, die van zijn zaak een coöperatieve vereeniging gemaakt zou hebben, omdat de tijd te kort was om er nog een vennootschap van te maken, enz.

En nu zou ik het door en door onbillijk vinden dat, wanneer de menschen, die toen een naamlooze vennootschap hebben gemaakt, bestaande bijv. uit zich zelf en hun vrouwen, zullen profiteeren van de bepalingen van deze wet tot 1930, daarentegen de menschen, die de vergunning op hun vrouwen lieten overschrijven, hetgeen ik nog braver vind, hier de dupe zullen worden.

Daarom geloof ik dat, niettegenstaande het niet fraai staat in deze overgangsbepaling, die overigens mettertijd buiten werking komt, men deze bepaling maar moet aannemen.

De heer **van Karnebeek**, voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet de Vergadering nog een oogenblik ophouden.

Door de explicatie die de Minister nu ten slotte gegeven heeft, volgt, dunkt mij, dat de vergunningen van art. 26 niet te beschouwen zijn als oude, maar als nieuwe vergunningen, want anders zou natuurlijk de explicatie van den Minister aan de oude wet gegeven, geen steek houden. De Minister onderstelt dat hier zijn vergunninghouders van vóór 1881 wier bedrijf is afgebroken geweest en die daarvan het bedrijf opnieuw in dezelfde localiteit willen opvatten. Nu zegt de Minister: natuurlijk zal dan daarvoor een nieuwe vergunning noodig zijn. Daaruit volgt dan ook dat rechter en overheid die vergunningen als nieuwe, waarop de bepalingen der nieuwe wet zonder uitzondering toepasselijk zijn, te beschouwen hebben. Ik voor mij beken roudweg dat ik aan art. 26 altijd een andere beteekenis heb gehecht, maar de interpretatie van den Minister kan ik voor lief nemen, want hoe meer nieuwe vergunningen er onder deze wet zullen komen, hoe liever het mij is.

De Minister zegt: hoe kunt gij er u aan stooten dat in art. 26 gezegd wordt dat de vergunningen niet geweigerd kunnen worden. Men heeft hier alleen het oog op oude, of liever vroegere vergunninghouders, die een tijdlang hun bedrijf niet hebben uitgeoefend en die hun bedrijf in dezelfde localiteit weder willen uitoefenen. Hier zal natuurlijk quaestie kunnen zijn van weigeren. Wanneer zulk een vergunning gevraagd wordt, dan kan zij geweigerd worden en indien dit gebeurt onder de nieuwe wet, dan is er quaestie van een nieuwe vergunning, dan is het een vergunning die niet verleend is maar te verleenen is.

83. Herziening van de wet, houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank, enz.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer Voorzitter! Ik ga geheel met den heer van Karnebeek akkoord, wanneer hij slechts één ding wil opmerken, dat, toen art. 28 oorspronkelijk in de wet werd geschreven, er sprake was van patenthouders, die geen vergunning hadden, en dat dus voor de eerste maal in 1881 aan al die patenthouders een vergunning nieuw moest verleend worden; maar nadat zij in 1881 eenmaal die vergunning hebben gekregen, zijn die vergunningen na dien tijd altijd krachtens art. 7 verlengd geworden, zoolang het vergunningsrecht telkens tijdig betaald is. Voor zoover dit het geval is geweest, geldt thans nog de vergunning, die in 1881 verleend is, en heeft deze bepaling, dat de vergunning „niet geweigerd mag worden" geen effect, vermits hier alleen sprake is van verlengen.

Deze bepaling van art. 26 kan alleen werken in het geval de belanghebbenden, na verlies van de vergunning bijv. door uittreding uit de zaak, een nieuwe vergunning vragen.

Ik ga volkomen akkoord met den geachten afgevaardigde, wanneer hij zegt, dat deze bepaling voortaan in de wet niets — ik zou liever zeggen: weinig — beteekent; zij beteekent slechts iets, voor zoover vroegere vergunninghouders die hun vergunning kwijt raakten, opnieuw voor hetzelfde lokaal een vergunning vragen; maar de geachte afgevaardigde verloor uit het oog, dat in 1881 deze bepaling een zeer groot effect heeft gehad door al die toenmalige patenthouders aan de vergunning te helpen onder de zachtere voorschriften, zoodat zij niet waren onderworpen aan alle weigeringsmomenten van art. 3, maar alleen aan de in art. 26 daarvan opgenoemde.

De heer **de Klerk**: Ik dank den Minister voor zijn tegemoetkomende houding, al zijn wij het ten opzichte van den grondslag waarop ik het amendement verdedigd heb, niet eens. De Minister heeft geen bezwaar tegen het amendement, zoodat hij het, hoop ik, zal overnemen of de Kamer het zonder stemming zal aannemen.

Dat is dus in orde of zal, naar ik vertrouw, in orde komen, maar met de uitbreiding der rechtsgelijkheid tusschen de vergunninghouders, die in een vennootschap zijn opgenomen en hen die dat niet hebben gedaan, ben ik niet verder gekomen . . . .

De **Voorzitter**: Dat behoort ook niet bij dit artikel thuis.

De heer **de Klerk**: Ik wensch een nieuw artikel XXXVIII*ter* voor te stellen.

De **Voorzitter**: Dat kunt gij straks doen, wij zijn nu bezig aan artikel XXXVIII.

De beraadslaging wordt gesloten.

De amendementen van de heeren Talma en de Klerk worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. XXXVIII *bis*, luidende:

„Na art. 8 wordt ingevoegd een nieuw art. 8*bis*, luidende:

„Behalve voor de localiteit of localiteiten, waarvoor de vergunning geldt ingevolge art. 8, 1ste lid, geldt zij mede voor de open aanhoorigheden van het huis, waarin zich die localiteit of die localiteiten bevinden, alsmede voor dat deel van den openbaren weg waarop het verstrekken van sterken drank in het klein ingevolge eene verordening, als bedoeld in art. 4*a*, is toegestaan."

De heer **Goeman Borgesius**: Bij dit artikel wordt een wijziging gebracht in het door de Kamer aangenomen art. 8. De Minister erkent zelf, dat als dit artikel wordt aangenomen, het met een redactioneele wijziging later zal moeten worden aangehecht aan art. 8. Ik weet wel dat in de laatste dagen reeds meermalen de methode is gevolgd om, als het bleek, dat een reeds aangenomen artikel wijziging behoefde, niet de discussie daarover te heropenen, en daarbij een nieuw voorstel der Regeering in overweging te nemen, maar dit bij de slotbepalingen te doen in een afzonderlijk artikel. Mij wil het nog altijd voorkomen, dat dit geen goede methode is. Ik zal mij daarbij echter neerleggen, maar bij de behandeling van dit nieuw voorgestelde en hedenmorgen ingediende artikel wil ik er op wijzen, dat dit voorstel wijziging brengt niet alleen in art. 8, maar ook in art. 4*a*. Immers wat is het geval?

In art. 4*a* staat, dat het verboden is op den openbaren weg sterken drank te verstrekken tenzij dit bij plaatselijke verordening is geoorloofd. Welnu, indien dit artikel wordt aangenomen, dan zal niet alleen het verstrekken van sterken drank op den openbaren weg, in die gevallen, dat het bij plaatselijke verordening wordt toegestaan, veroorloofd zijn, maar ook de verkoop, dus de kleinhandel in sterken drank. Immers de vergunning als zoodanig zal dan ook gelden voor den openbaren weg, en de vergunning geeft aan den houder het recht tot verkoop. Waar nu art. 4*a* alleen spreekt van verstrekken, daar vraag ik: waarom zoo terloops bij een wijziging die een deel zal uitmaken van art. 8, ook wijziging zal worden gebracht in art. 4*a*. Mocht ik mij vergissen, dan hoop ik terecht te worden gewezen, maar vooralsnog kan ik in het artikel niets anders lezen.

Zooals aan de Kamer bekend is zou ik liever hebben gezien, dat het oorspronkelijke voorstel van den Minister om den openbaren weg geheel vrij te houden van sterken drank, zoowel wat het verstrekken als den verkoop van sterken drank betreft, ware behouden. Dit is echter niet geschied. Regeering en Kamer hebben gemeend, dat de gemeenteraad het verstrekken moest kunnen toestaan, maar ook alleen het verstrekken. Ik meende en meen nog, dat daardoor althans de verkoop van sterken drank op den openbaren weg was uitgesloten, maar dan is ook dit artikel weer een stap achteruit. Nog iets. De Minister herinnert zich wel, dat hij mij bij de behandeling van art. 4*a* in overweging gaf om aan mijn amendement toe te voegen de woorden: „langs het huis". Ik heb echter gemeend dat niet te moeten doen en het artikel is aangenomen zonder die bijvoeging. Nu is echter dit artikel geredigeerd alsof die woorden wel in art. 4*a* waren opgenomen en dus de verstrekking van sterken drank bij plaatselijke verordening alleen zou kunnen worden toegestaan voor dat deel van den openbaren weg, dat loopt langs het huis van den vergunninghouder. Immers in het artikel, dat thans in behandeling is, staat te lezen, dat de vergunning zal gelden voor dat deel van den openbaren weg waarop het verstrekken van sterken drank in het klein ingevolge een verordening, als bedoeld in art. 4*a*, is toegestaan.

Die bepaling is te ruim nu de woorden „langs het huis" zijn weggelaten. Immers volgens art. 4*a* kan een gemeenteraad bepalen, dat het verstrekken van sterken drank langs den geheelen openbaren weg geoorloofd zal zijn — en volgens dit artikel zal dan elke vergunninghouder het recht krijgen overal op den openbaren weg in die gemeente sterken drank te verkoopen.

Ik geloof niet dat het de bedoeling van den Minister is geweest een zoo groote vrijheid te laten, maar het komt minder aan op de bedoeling dan wel op hetgeen in het artikel staat. Met het eerste deel van het artikel, betrekking hebbende op open aanhoorigheden en op tuinen, kan ik mij zeer goed vereenigen, maar tegen het laatste deel van het artikel heb ik bedenking. Ik hoop dan ook dat de Minister de opmerkingen, die ik daaromtrent in het midden heb gebracht, nog eens ernstig zal willen overwegen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den heer Borgesius voor den steun, verleend aan het eerste deel van het artikel. Wat zijn bedenkingen betreft tegen het laatste deel, geloof ik, dat zij eensdeels berusten op een misverstand, voor een ander deel op een verkeerde interpretatie van een Hollandsch woord. De geachte afgevaardigde zeide, dat ik hem bij de behandeling van art. 4*a* in overweging had gegeven om er aan toe te voegen de woorden: „langs het huis waarin het bedrijf wordt uitgeoefend", en dat hij daaraan geen gevolg heeft gegeven. Hij schijnt dus in de meening te verkeeren, dat die woorden in art. 4*a* niet voorkomen, maar die woorden staan er wel in.

In de tweede plaats verklaart de geachte afgevaardigde het woord „verstrekken" zoo, alsof nu verkoopen en te koop aanbieden op den openbaren weg geoorloofd zou zijn, terwijl hij bedoelde bij art. 4*a*, dat alleen het brengen van een glas met sterken drank aan iemand, die buiten zit, geoorloofd zou zijn,

niet ook het rondgaan en te koop aanbieden. Mijnheer de Voorzitter! Het begrip „verstrekken" is een algemeen begrip, dat ruimer is dan het begrip „verkoopen". Waar te koop aangeboden wordt op den openbaren weg, daar zal, wil dat aanbieden effect hebben, ook wel verstrekt worden; wordt niet verstrekt, wat deert dan dat aanbieden; wie zal dat dan doen? Het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde hier min of meer een *casus non dabilis* stelt. Ik kan dan ook niet begrijpen, hoe de geachte afgevaardigde een minjuiste redactie kan vermoeden. Gaarne zal ik intusschen vernemen welke redactie de geachte afgevaardigde beter vindt.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de leden der Kamer de *Handelingen* van den dag, waarop art. 4*a* is bediscussieerd en aangenomen, nog eens nagaan, dan zullen zij zien, dat ik het recht had te zeggen, dat het artikel is aangenomen door de Kamer zonder dat de woorden „langs het huis" zijn ingevoegd. Er waren leden die daaromtrent in twijfel verkeerden, maar die na in de *Handelingen* van de Kamer gelezen te hebben wat daarover is voorgevallen mij toegaven, dat die woorden, ofschoon door den Minister aanbevolen, zijn weggebleven. En het zijn alleen de *Handelingen* die hier het noodige licht kunnen geven. Als het artikel is aangenomen zonder die woorden, dan mogen ze ook in de nieuwe tekst der wet niet stilzwijgend worden bijgevoegd.

Wat het tweede punt betreft, zegt de Minister, dat „verstrekken" per se ook „verkoopen" in zich sluit, en dat hij er niet aan twijfelt, dat het ook door de rechters en andere autoriteiten, die de wet moeten uitleggen, zoo zal worden begrepen.

Het is zeer wel mogelijk, Mijnheer de Voorzitter, dat waar de Regeering thans aan het woord „verstrekken" deze ruime interpretatie geeft, de rechters hem daarin zullen volgen, maar ik acht dit toch nog zoo zeker niet. Ik meen ook wel eenige kennis van de Hollandsche taal te hebben, maar kan niet toegeven, dat verstrekken per se verkoopen insluit.

In art. 16 wordt zoowel het verkoopen als het verstrekken strafbaar gesteld. Toen art. 4*a* was aangenomen heb ik gemerkt dat verscheidene leden met mij van meening waren, dat het verlof, bij plaatselijke verordening te verleenen, zich moest bepalen tot verlof om sterken drank te verstrekken, en dat de gemeenteraad niet kon toestaan sterken drank op den openbaren weg te verkoopen. Tusschen beide is wel degelijk een groot verschil. Onder verstrekking versta ik het overbrengen, het bezorgen van reeds gekochten drank. Is daarentegen ook verkoop geoorloofd, dan sluit dit in ook de aanbieding tot verkoop op den openbaren weg — wat geheel iets anders is. Intusschen de Minister staat bekend als een degelijk kenner van de Nederlandsche taal, en het is dus mogelijk, dat hij in deze gelijk heeft. Mocht echter de rechter zijn uitlegging niet accepteeren, dan deugt ook weer dit artikel niet en zal het straks nog weer een nieuwe wijziging moeten ondergaan.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft geen bezwaar tegen de wijziging, die door de Regeering is aangebracht.

De beraadslaging wordt gesloten en *art. XXXVIII bis* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Door den heer de Klerk is als amendement voorgesteld na art. XXXVIII *bis* te laten volgen een art. XXXVIII *ter*, luidende:

„De bepaling van art 9, n°. 2, is niet van toepassing op eene vergunning, verleend vóór 1 Januari 1904."

De heer **de Klerk** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan alleen herhalen wat ik straks heb aangevoerd toen het artikel aan de orde werd gesteld en wel dat de vergunninghouders die zich hebben laten doen opnemen in vennootschappen, meer recht hebben dan de vergunninghouders die dit niet hebben gedaan. Immers kunnen tot het jaar 1930 de vennootschappen, zelfs schijnvennootschappen, de vergunning blijven behouden om een zetkastelein aan te stellen, terwijl nu volgens dit wetsontwerp — al is er door den heer Passtoors verbetering ingebracht — de vergunninghouders die zich niet hebben laten opnemen in vennootschappen in het huis waar de vergunning op staat moeten blijven wonen. De vennootschappen hebben dus veel voor en om nu de rechtsgelijkheid geheel door te voeren, stel ik mijn nieuw artikel voor.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Troelstra, Melchers, Smidt, Passtoors en Verhey en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement door den heer de Klerk ingediend komt mij billijk voor. Toen indertijd in de lucht was de verandering van de Drankwet, hebben verscheidene vergunninghouders hun vergunning overgedragen aan naamlooze vennootschappen. Brouwerijen en dergelijke hebben de vergunningen overgekregen, die tot dien tijd stonden op naam van particuliere personen. Dat was voornamelijk een schijnbeweging, om zooveel mogelijk tegen alle eventualiteiten van de wetgeving in, die vergunningen in stand te kunnen houden.

Toen zijn er ook vele vergunninghouders geweest die aan die schijnbeweging niet hebben willen mededoen en de vergunning op hun eigen naam hebben gehouden, zich niet kunnende voorstellen, dat er eenige wijziging in het wetsontwerp zou plaats hebben, waardoor zij zouden worden benadeeld tegenover die vergunninghonders, die de schijnbeweging wel hadden uitgevoerd.

Nu geschiedt het wel door het artikel, dat wij verleden week hebben aangenomen, waarbij de levensduur van een naamlooze vennootschap is uitgestrekt tot 1930, en waarbij die naamlooze vennootschappen zijn ontheven van de bepaling van art. 9, 2°. Deze bepaling heeft gedurende de behandeling van de wet verzachting ondergaan Was het eerst de bedoeling dat men *per se* de zaak niet door een ander kon laten waarnemen en zelf in de zaak moest blijven wonen, door de wijziging die het artikel heeft ondergaan is dit veranderd zoo, dat men zich in de uitoefening van het bedrijf door een ander kon laten vervangen, en dat men dan niet langer dan 3 maanden in het jaar buiten noodzaak — een zeer subjectieve bepaling! — mag wonen buiten het huis waarin het bedrijf werd uitgeoefend. Wordt deze bepaling overtreden, dan geldt dit artikel.

Nu zijn er vergunninghouders in een adres, dat wij dezen morgen ontvangen hebben, tegen opgekomen en hebben gevraagd om hen in denzelfden toestand te brengen, waarin zij verkeeren, die hun vergunning hebben overgedragen aan een naamlooze vennootschap, met andere woorden, dat de vrijstelling van de bepaling van art. 9, 2°., zal gelden niet alleen voor die vergunninghouders welke vóór 1 Januari 1904 reeds een zetkastelein hadden, maar ook voor hen die, voor zooverre zij vergunning hadden vóór Januari 1904, op dit oogenblik nog geen zetkastelein hebben.

De zaak is door de wijziging van art. 9, 2°., niet meer van dat groote gewicht, maar het wil mij toch voorkomen, dat er uit een oogpunt van billijkheid alles voor te zeggen is, om aan het verlangen der adressanten te voldoen.

Daarom juich ik het amendement van den heer de Klerk toe en ben van plan er mijn stem aan te geven.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik erken, dat, met het oog op den veiligheidsmaatregel, door velen genomen, enkelen de dupe zouden kunnen worden. In zooverre erken ik dus de billijkheid in het verlangen, dat verschil te vereffenen; ik heb er daarom geen bezwaar tegen het amendement over te nemen.

Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen afzonderlijk onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende, om, namens deze, haar gevoelen over de wijziging der Regeering mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Er is tegen deze wijziging wel eenig bezwaar, omdat niet waar is wat de heeren de Klerk en Troelstra

hebben gezegd, dat dit artikel moet worden ingelascht op grond van rechtsgelijkheid.

De vergunningen welke op dit oogenblik worden uitgeoefend door zetkasteleins, blijven in dezelfde positie. Of derhalve deze vergunningen in het bezit zijn van naamlooze vennootschappen, dan wel van natuurlijke personen, verandert niets aan het feit, dat een zetkastelein kan blijven waar hij nu is; onderscheid wordt er niet gemaakt.

Zoo is het bepaald bij art. 9 en zoo zou het zijn gebleven, wanneer de heer de Klerk niet met dit amendement was gekomen. Door dit amendement wordt in de wet gebracht, dat personen die wat te oud zijn geworden om het bedrijf uit te oefenen, een soort terrein verkrijgen, dat zij aan anderen kunnen verpachten tot aan hun dood.

Maar het kan natuurlijk zijn, zooals het in deze zaak telkens gaat, dat menschen die wezenlijk geholpen moeten worden, schade zouden lijden indien wij art. 9, 2°, zonder overgangsbepaling deden gelden voor allen. Ik heb dezer dagen nog gehoord, dat aan iemand door de beste autoriteit, waartoe hij zich had kunnen wenden, gezegd is: heb het hart niet van uw zaak een naamlooze vennootschap te maken, want gij zoudt daardoor komen onder de jongste vergunninghouders en daardoor in slechter conditie. Nadat deze man nu gehandeld heeft ingevolge een advies, over welks waarde hij niet kon twijfelen, zou hij thans daarvan de dupe worden, omdat hij niet gedaan heeft wat zijn collega heeft gedaan.

Nu zou ik op het oogenblik niet durven adviseeren voor dit geval bijzondere bepalingen te maken, evenmin als ik den moed had, toen mij het geval werd medegedeeld, een amendement in dezen geest in te dienen; ik zou vermeenen, dat wij de zaak niet voldoende kunnen overzien, maar nu de Regeering het heeft overgenomen, zou ik tegen deze wijziging thans evenmin durven adviseeren.

De beraadslaging wordt gesloten en het nieuwe *artikel XXXVIIIter* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. XXXIX en XL worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. XLI, luidende:

„Art. 29 wordt vervangen door twee nieuwe artikelen, luidende:

Artikel 29. De algemeene maatregel van bestuur, bedoeld in art. 2*b*, eerste lid, en die, bedoeld in art. 15*bis*, eerste lid, worden vastgesteld vóór 1 Mei 1905.

Artikel 29*a*. 1. De lijst, bedoeld in art. 5*e*, eerste lid, wordt in 1904 vastgesteld vóór 15 November. Gedeputeerde Staten kunnen voor de vaststelling, indien zij dit noodig oordeelen, een anderen grondslag nemen dan die in art. 5*e*, eerste lid, is bepaald.

2. Na het tijdstip, bedoeld in art. 30*c*, worden, zoolang niet de beslissing, of art. 1, vierde lid, ten aanzien van de gemeente van toepassing is, bekend is gemaakt, vergunningen verleend voor den verkoop voor gebruik ter plaatse van verkoop en elders. Het verzoek om eene vergunning bevat eene opgave, voor welken verkoop, bedoeld in art. 1, vierde lid, letter *a* of *b*, zij verlangd wordt, indien art. 1, vierde lid, ten aanzien van de gemeente van toepassing wordt verklaard.

3. Die verkoop wordt, indien art. 1, vierde lid, ten aanzien van de gemeente van toepassing wordt verklaard, vermeld in de akte van de vergunning en in het afschrift daarvan, binnen eene maand, nadat die beslissing bekend is gemaakt. Bij gebreke van tijdige aanbieding van het afschrift der akte van de vergunning te dien einde vervalt de vergunning met den 1sten Mei na afloop van die maand.

4. Het bepaalde in het tweede en derde lid is niet van toepassing op vergunningen voor den verkoop in logementen alleen aan logeergasten of in localiteiten van sociëteiten."

De **Voorzitter**: Op dit artikel is een amendement voorgesteld door den heer van Bylandt, als gevolg van het door de Kamer goedgekeurde amendement tot invoeging van art. XXXVI *ter*.

Het amendement strekt om in den aanhef van art. XLI te lezen: „Art. 29 wordt vervangen door drie nieuwe artikelen, luidende:" en om na art. 29*a* in te voegen een nieuw art. 29*b* van dezen inhoud:

„Gedeputeerde Staten kunnen het voorstel, bedoeld in alinea 2 van art. 5*f* voor de eerste maal doen vóór 1 December 1904."

Dit amendement is door den voorsteller reeds toegelicht. Ik vermoed dat de Regeering geen bezwaar zal hebben het over te nemen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Geen bezwaar, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Vermoedelijk zal de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar hebben tegen de Regeeringswijziging?

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Geen bezwaar, Mijnheer de Voorzitter!

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd *art. XLI* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. XLII gewijzigd en XLII *bis* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. XLIII, luidende:

„Na art. 30 worden ingevoegd het woord: „Slotbepalingen" en de drie volgende artikelen:

„Artikel 30*a*. De feiten, bij deze wet strafbaar gesteld, worden beschouwd als overtredingen.

Artikel 30*b*. Deze wet kan worden aangehaald onder den titel van „Drankwet".

Artikel 30*c*. Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen tijdstip."

Op dit artikel is door den heer Talma een amendement voorgesteld, strekkende in den aanhef voor „de drie volgende artikelen" te lezen: „de twee volgende artikelen", terwijl onderart. *c* wordt art. XLIV.

De heer **Talma** (vangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Dit amendement is grooter van omvang dan van gewicht.

Thans staat in art. XLIII als art. 30*c*: „Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen tijdstip."

Nu is dit art. 30*c* een der artikelen die in het corpus der Drankwet worden opgenomen. In de Drankwet, welke in 1881 in werking treedt, kan echter niet staan dat zij in werking treedt op een nader door Ons te bepalen tijdstip.

De zaak was niet eenvoudig te verhelpen door in plaats van art. 30*c* daarboven te zetten art. XLIII *bis*, want er wordt in de vorige artikelen herhaaldelijk verwezen naar dit art. 30*c* en daar wordt gesproken van het tijdstip, dat krachtens dit artikel aangewezen zal worden. Daarom heb ik daaraan toegevoegd een amplificatie van art. XLIV, waardoor de Regeering na de totstandkoming dezer wet onder de wijzigingen die in de wet worden aangehaald, ook de wijzigingen van die artikelen opneemt, waarin nu gesproken wordt van het tijdstip enz. en waarvoor dan in de plaats zal komen de datum, die in het Koninklijk besluit, waarbij de wet in werking treedt, wordt aangegeven.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Krap, Okma, Michiels van Verduynen en Mutsaers en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Tegen het amendement bestaat bij mij geen bedenking.

Ik wensch er nu nog op te wijzen, dat, gelijk ik reeds vroeger aangaf, in onderartikel 30*c* tusschen de woorden „Ons" en „te bepalen", moet ingevoegd worden „uiterlijk vóór 1 October 1904", zoodat het artikel dan luidt: „Deze wet treedt in werking

op een nader door Ons, uiterlijk vóór 1 October 1904 te bepalen tijdstip".

De **Voorzitter**: Door de Regeering is een wijziging gebracht in art. XLIV (oud onderart. 30 *c* van art. XLIII), zoodat dit artikel nu wordt gelezen: „Deze wet treedt in werking op een nader door Ons uiterlijk vóór 1 October 1904 te bepalen tijdstip."

De heer **Mees**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de redactie van de Regeering nog eenige wijziging zal moeten ondergaan. Zooals zij nu luidt zou de Kroon wel gehouden zijn om vóór 15 October een besluit te nemen omtrent het in werking treden der wet, maar het zou kunnen inhouden dat de wet pas over twee of drie jaren in werking trad. De bedoeling om de wet vóór 1 October in werking te laten komen moet derhalve duidelijker worden uitgedrukt.

De heer **Talma**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat de wijziging van de Regeering inderdaad tot eenig misverstand aanleiding zou kunnen geven. Ik meen echter dat het bezwaar, door den heer Mees genoemd, ondervangen zou zijn, wanneer dit artikel aldus werd gelezen: „Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen tijdstip, doch niet later dan 15 October 1904". Dan is daarin de datum vastgehecht niet aan het besluit, maar aan de inwerkingtreding.

De **Voorzitter**: Verklaart de Regeering zich te vereenigen met de door den heer Talma voorgestelde redactie?

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De **Voorzitter**: Artikel XLIV zal dan luiden: „Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen tijdstip, doch niet later dan 15 October 1904."

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigd *art. XLIII* en het gewijzigd *art. XLIV* worden zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ook de wijziging in art. XLV (oud art. XLIV) gebracht, is door de Regeering overgenomen.

Het gewijzigde ART. XLV en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Dewijl er eenige wijzigingen in het wetsontwerp zijn aangebracht, stel ik voor de eindstemming op een later te bepalen dag te doen plaats hebben.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter** deelt nog mede dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen:

toekenning van de hoedanigheid van wettig betaalmiddel aan de biljetten der Nederlandsche Bank (**164**);

aanvulling der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139), houdende regeling betreffende de toelating als schipper op koopvaardijschepen en het aan boord daarvan in dienst hebben van stuurlieden en machinisten (**173**).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoeringen van den heer *van Raalte:*

bladz. 2213, kol. 2, reg. 28 v. o. staat: gevoegd; lees: gevolgd;

aldaar, reg. 25 v. o. staat: deel 1°.; lees: sub 1°.;

aldaar, reg. 18 v. o. staat: art. 15 n°. 5; lees: art. 3 n°. 5;

bladz. 2214, kol. 1, reg. 7 v. o. staat: nog geheel; lees: mij geheel;

aldaar, kol. 2, reg. 39 v. o. staat: voor de nieuwe bepaling; lees: naar de nieuwe bepaling;

bladz. 2216, kol. 2, reg. 24 v. o. staat: staking; lees: stations

99ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 15 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschrift. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling en aanneming van het wetsontwerp tot wijziging der Jachtwet.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 77 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, Janssen, van Dedem, Cremer, van Heemstra, Okma, Raymakers, van Alphen, Arts, van Bylandt, Mees, Zijlma, Verhey, Talma, van Wichen, Goekoop, Friesen, Marchant, Brants, Tydeman, de Savornin Lohman, Pompe van Meerdervoort, van Wijnbergen, van Idsinga, Nolens, van Vliet, ter Laan, Pijnacker Hordijk, Röell, Drucker, de Ridder, Michiels van Verduynen, Passtoors, Krap, van Limburg Stirum, de Waal Malefijt, Lucasse, Helsdingen, Troelstra, Sluis, Dolk, Fock, Bijleveld, Duymaer van Twist, van Kol, Smeenge, Staalman, van Wassenaer van Catwijck, Travaglino, Kolkman, van Nispen tot Sevenaer, van Styrum, van der Vlugt, Lieftinck, van de Velde, van den Berch van Heemstede, de Visser, Hugenholtz, Willinge, Hubrecht, Melchers, van Gijn, van Veen, Goeman Borgesius, van der Zwaag, van Raalte, van Vlijmen, Roessingh, van den Heuvel, de Klerk, Ketelaar, Bolsius, Rink, Smidt, Aalberse en van Karnebeek,

en de heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer den Tex, wegens ambtsbezigheden; van den heer Brummelkamp, wegens uitstedigheid; van den heer Nolting, wegens dringende werkzaamheden gisteren, en wegens ambtsbezigheden, heden en morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een verzoekschrift betrekkelijk het wetsontwerp tot aanvulling en wijziging der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139), houdende regeling betreffende de toelating als schipper op koopvaardijschepen, enz., van den boekhouder en den secretaris van het bestuur van het Compact „de Onderlinge Vriendschap", te Groningen.

Dit adres zal worden gesteld in handen der Commissie van Rapporteurs voor het genoemde wetsontwerp.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen, dat het trekken van de afdeelingen zal plaats hebben a. s. Vrijdag, te kwart voor één uur.

Aan de orde is de behandeling van het wetsontwerp tot WIJZIGING DER JACHTWET. (121)

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Marchant**: Het wetsontwerp dat hier in behandeling is betreft een herziening van de wet op de jacht en visscherij: het betreft een herziening van het gedeelte van die wet, dat strekt tot bescherming van het bedrijf, dat voor de maatschappij van het minste belang, maar waarover in de maatschappij altijd het meeste te doen is; het betrett dat gedeelte van de wet dat strekt tot bescherming van het jachtbedrijf. Nu heeft de ervaring mij geleerd dat er geen wet is die onder ons volk meer ellende, meer moreel bederf brengt dan deze wet, voor zoover die strekt tot bescherming van het jachtbedrijf. Herhaaldelijk is in de Kamer in den breede over die schaduwzijde van deze wet uitgeweid; ik kan daarom mij beperken tot een resumtie van het kwaad dat deze wet met zich brengt. Ik noem bij de uitvoering van de wet: verzet tegen de politie; de mishandeling, ja den doodslag in sommige gevallen van hen die met de handhaving van deze wet zijn belast. Ik noem het bederf van de ambtenaren door de premiën. Ik noem als gevolg van dat bederf de tallooze gevallen van meineed die voorkomen bij de toepassing van deze wet. Ik noem de verbittering met name onder de landbouwers gebracht, door het vernielen van de veldvruchten. Ik noem de verbittering gebracht door de massa bekeuringen, en ten slotte, als het grootste kwaad dat de wet met zich brengt, reeds vermeld door den heer Pompe van Meerdervoort, namelijk dat deze wet in haar toepassing meer dan eenige andere, het volk gemeenzaam maakt met de gevangenis. Ik zal enkele cijfers noemen, om den omvang van dat kwaad in het licht te stellen.

Volgens de crimineele statistiek zijn over 1901 veroordeeld ter zake van overtreding der Jachtwet het respectabel getal van 7264 menschen, van wie niet minder dan 402 beneden 16 jaar waren.

Men gelieve zich te herinneren, dat in verreweg de meeste gevallen de executie van die straf, meestal bestaande in geldboete, ten uitvoer gelegd wordt door vervangende hechtenis.

Ieder die uitgaat om te stroopen, waagt daarbij dat hij vervangende hechtenis zal moeten ondergaan.

Er is geen wet die meer gemeenzaam maakt met de gevangenis. Vandaar dat ook de heer Pompe van Meerdervoort verklaren kon, dat zoo menigeen begint als strooper en eindigt als dief.

Wat blijkt hieruit? Dit: dat er voor een Minister, gedreven door ethische motieven, hier werk te over is.

Om deze verouderde wet op te ruimen en grondig te herzien, is hier in de Kamer weinig animo. Men heeft hier moties aangenomen, maar moties snijden dikwijls geen hout. Een motie kan er aardig uitzien, maar in werkelijkheid niets anders zijn dan een dilatoire exceptie.

Ook de Regeering is overtuigd, dat aan een herziening der wet dringend behoefte is; maar wat doet zij thans?

Zij stelt voor om dit fossiel te gaan pleisteren. Zij zag in, dat het zoo niet langer kon; maar, ofschoon men aan de afdeeling Landbouw, reeds vóór het optreden van dit Kabinet bezig was een herziening der wet voor te bereiden, heeft het 3 jaren geduurd, voordat de Regeering ontdekte, dat die herziening een omvangrijk werk was.

Nu zijn wij verder: nu is er een Staatscommissie; en deze Regeering, die meer dan eenige andere van de gelegenheid gebruik maakt om herziening van wetten te doen voorbereiden door Staatscommissiën, is natuurlijk overtuigd, dat dit een practische wijze van werken is; dat wij op deze wijze het spoedigst aan een herziening van een wet komen.

En is daarmede niet in strijd, dat de Regeering nu met een gedeeltelijke herziening komt aandragen? Nu wordt op dit moment de lichtbak, die 3 à 4 jaar heeft gerust, weder opgerakeld. Waartoe? Om de haat, die onder ons volk is tegen deze wet, nog eens wat aan te wakkeren?

Hier komen wij op het ethische motief, waardoor deze Regeering

gedreven is. De gedachtengang, bedrieg ik mij niet, die de Regeering heeft geleid tot het voorstellen van deze herziening, is deze geweest: er is een wijze van stroopen die de wet, verbiedende het stroopen, straffeloos laat. Deze wijze van stroopen is gevaarlijk en doet veel schade. Nu eischen *a* de eerbied voor de wet, *b*. de voorziening in de belangen der landbouwers, *c*. de voorziening in de belangen der veldwachters, herstel van deze leemten.

Nu zal ik achtereenvolgens trachten te beantwoorden de drie vragen, die naar aanleiding van dezen gedachtengang der Regeering bij mij zijn gerezen.

In de eerste plaats: is deze voorziening noodzakelijk?

In de tweede plaats: gesteld zij is noodzakelijk, is de voorgestelde herziening juist?

In de derde plaats: zal de voorgestelde herziening leiden tot bereiking van het doel dat de Regeering zich voorstelt?

Aanleiding tot het voordragen van dit wetsontwerp is geweest het nu bijna vier jaar oude arrest van den Hoogen Raad, waarbij beslist werd dat de dragers van een lichtbak, die jagers bij het jagen in het donker behulpzaam zijn, niet strafbaar zijn.

Het is een gevaarlijk werk om uit een arrest van den Hoogen Raad conclusiën te trekken omtrent de vraag of het herziening van de wet noodzakelijk maakt, want, indien men bij de beoordeeling blijft hangen aan de overwegingen in rechte van een dergelijk arrest, dan loopt men groot gevaar zich in de schatting van de beteekenis van een dergelijk arrest te vergissen. Een eerste eisch daarbij is, dat men het oog niet afwendt van den feitelijken grondslag waarop het arrest is gebouwd, en wanneer men nu bij het bedoelde arrest van den Hoogen Raad zijn aandacht wijdt aan de dagvaarding, die er aan ten grondslag ligt, dan valt het in het oog, dat die dagvaarding zoo is gesteld, dat daarbij als het ware den Hoogen Raad is voorgelegd, met zoovele woorden een geval van medeplichtigheid aan een jachtovertreding. Daar geldt het iemand, die in het donker met een lichtbak een ander bij de jacht behulpzaam is en nu is de vraag, of, indien die dagvaarding anders gesteld ware voor hetzelfde feit, of dan ook de Hooge Raad in dat geval hetzelfde arrest zou hebben gewezen.

Wij hebben uit denzelfden tijd ongeveer, het is van 6 Maart 1899, een vonnis van den kantonrechter te Tholen. De heeren die er belang in stellen kunnen het vinden in het *Weekblad van het Recht* n°. 7404.

De heeren in mijn buurt schijnen dit beroep op het vonnis van dien kantonrechter nog al vermakelijk te vinden, maar de lectuur van dat vonnis en het kennis nemen van den naam van den ambtenaar, die deze zaak voor den kantonrechter heeft gebracht, zal den heeren de overtuiging geven, dat dit vonnis nog zoo gek niet behoeft te zijn.

Het komt mij voor, dat de ambtenaar van het openbaar ministerie, die de dagvaarding in deze zaak heeft gesteld, blijk heeft gegeven van meer juridisch doorzicht, van meer wakkerheid dan hij die de dagvaarding heeft gesteld, welke aanleiding heeft gegeven tot het arrest van den Hoogen Raad, waarop de Regeering zich beroept.

De ambtenaar van het openbaar ministerie, die de dagvaarding heeft gesteld waarop ik doelde, heeft misschien wel voorzien, dat de Hooge Raad zou oordeelen over deze zaak, zooals is gebleken en hij heeft bij zijn dagvaarding te laste gelegd niet het dragen van een lichtbak om een ander behulpzaam te zijn bij het jagen, maar dat „twee personen, de een dragende een lichtbak, de ander dragende een geweer, te zamen en in vereeniging des nachts in het jachtveld pogen wild op te sporen om het te bemachtigen".

Deze beschouwing van de feiten is, naar het mij voorkomt, juridisch volkomen juist, en wanneer men de vraag stelt, of het mogelijk is in dergelijke gevallen het mededaderschap te bewijzen, dan behoeft men in de jachtpractijk niet diep doordrongen te zijn om zeker te zijn, dat juridisch dat bewijs niet veel moeilijkheden op kan leveren. Dit blijkt ook wel uit het vonnis van den kantonrechter, die op deze dagvaarding heeft veroordeeld.

Wanneer ik dus de eerste vraag moet beantwoorden, die ik stelde, of het noodzakelijk was dat de Regeering met deze vergunning kwam, dan ben ik geneigd, dat te doen in ontkennenden zin, omdat, wanneer men in gevallen als het hier geldt den lichtbakdrager mededaderschap ten laste legt, een veroordeeling kan verkregen worden ook zonder herziening van de wet.

De tweede vraag was deze: gesteld dat zij noodig is, is dan de voorgestelde herziening juist?

Er is ter zake van een overtreding van deze wet, een overtreding niet de jacht, maar de visscherij betreffende, een ander arrest van den Hoogen Raad gewezen, 28 Januari 1901, te vinden in *Weekblad* n°. 7561. Daarbij is uitgemaakt, dat iemand die in het water polst of plonst met een polsstok om visch in het net te drijven, alleen medeplichtig is bij het plegen van die overtreding van de Jachtwet en dus niet strafbaar.

Dit is een arrest van 1901 en dus niet zoo oud als het arrest waarop zich de Regeering heeft beroepen: zij heeft dus misschien nog niet den tijd gehad om daarvan kennis te nemen. Indien echter dezelfde wet aanleiding geeft tot een dergelijk arrest van den Hoogen Raad in een andere zaak, moet dit dan niet een aanleiding zijn voor de Regeering om ook in die leemte te voorzien? Het is waar — het betreft hier maar de visscherij, dus een aangelegenheid van veel minder belang dan de jacht.

Verondersteld, dat voorziening in deze leemte der Jachtwet noodig is, dan rijst de vraag, of de wijze waarop de Regeering dit wil doen, wel is de juiste.

Het komt mij voor, dat de bepaling die de Regeering op haar standpunt hier heeft voorgesteld, eenerzijds niet ruim genoeg is. Wil de Regeering het doel bereiken dat zij zich voorstelt, dan zou het mij juister voorkomen, dat in de Jachtwet eenvoudig (men wijkt nu toch al af van de algemeene beginselen van het Strafwetboek), de medeplichtige aan een jachtovertreding strafbaar werd gesteld. Ik weet wel, dat men dan stuit op de moeilijkheid, dat ook de drijvers daaronder zouden zijn begrepen, die vrij uit moesten gaan, maar daarin zou kunnen worden voorzien door de drijvers uitdrukkelijk straffeloos te verklaren, wanneer zij den jager behulpzaam zijn. De bepaling die de Regeering gegeven heeft is dus aan de eene zijde niet ruim genoeg. Aan den anderen kant echter is de bepaling veel te ruim.

Het is verboden, door middel van kunstlicht wild of schadelijk gedierte op te sporen of met kunstlicht iemand bij het opsporen van wild of schadelijk gedierte bij te staan.

Nu behoeft men van de practijk van de Jachtwet niet veel te weten om overtuigd te zijn, dat het woord „opsporen" in dit artikel van weinig beteekenis is. Wanneer een veldwachter iemand des avonds met een lichtgevend voorwerp in het veld vindt, en de veldwachter weet bovendien dat die persoon al eens gestroopt heeft, dan is hij er onherroepelijk bij met dit artikel. De Minister schudt ontkennend het hoofd, maar ik zal een voorbeeld geven uit de practijk, om aan te toonen hoe de Jachtwet wordt toegepast.

Het is strafbaar te pogen wild te bemachtigen, bijv. door strikken. Nu worden er op een paadje waarop de strooper weet dat nog al eens hazen passeeren, een aantal strikken opgezet. Dit ziet de veldwachter en nu is het de gewoonte om een van die strikken neer te leggen. Dan verwijdert hij zich, gaat op den loer liggen en wanneer hij terugkomende den neergelegden strik weer opgezet vindt, dan is hij die intusschen het paadje is gepasseerd er bij. Ik zeg dat die persoon er bij is, als de veldwachter maar overtuigd is, dat de man in de termen valt om als strooper te kunnen worden beschouwd, bijv. als hij al eens gestroopt heeft. Men kan dan voor het kantongerecht hoog of laag springen, het doet er niets toe, men wordt veroordeeld. Dat is een feit dat niet is tegen te spreken; iemand die de practijk van de Jachtwet kent moet dit meermalen hebben bijgewoond.

Wat zal nu het geval worden wanneer deze bepaling wet is geworden? Dan zal iemand die wel eens gestroopt heeft en die men des avonds in het veld ziet loopen bijv. met een fietslantaarn, er bij zijn. Die persoon wordt onherroepelijk veroordeeld, er is niets aan te doen. Een dergelijke bepaling brengt het gevaar mede, dat nog meer de verbittering en haat tegen de Jachtwet zal toenemen.

En nu de derde vraag: zal de voorgestelde voorziening baten? En dan vraag ik in de eerste plaats: zal die voorziening baten voor het stroopen?

Als de heeren ontkennen, dat de toepassing van de Jachtwet

de gevaren medebrengt van onverdiende bekeuringen, zooals ik ze daareven heb geschetst, als zij verwachten bij de ambtenaren, die belast zijn met de uitvoering van deze wet, dat zij zeer conscientieus zullen zijn in het doen der bekeuringen, dan geloof ik, dat de Regeering er met deze bepalingen niet zal komen, omdat zij aan alle kanten kunnen worden ontdoken. Wij hebben reeds van den heer Arts gehoord, dat de ouderwetsche lichtbak reeds lang van het terrein verdwenen is, dat men het tegenwoordig doet met een acetyleenlantaarn. Zal men nu een boerenjongen, die met een fiets met acetyleenlantaarn door het veld komt, bekeuren? Hoe zal men hem dan bewijzen, dat hij met die fietslantaarn het wild opspoort? Van tweeën een, òf deze bepalingen zullen veel te vaak en onrechtvaardig worden toegepast òf de Regeering komt er niet mede waar zij zijn wil.

Maar denk dan toch, zeggen de voorstanders, om de preventieve werking van onze Strafwet, en deze Regeering vooral verwacht daarvan altijd veel. Maar ik vraag: op welken grond wordt de preventieve werking van die wet verwacht? De jagers maken zich deze voorstelling: De veldwachter ziet in het veld het schelle licht; hij komt er op af; het licht gaat plotseling uit, er ontstaat verwarring, een gevecht en de man wordt mishandeld of doodgeslagen.

Waarom zou dit nu uit zijn als de lichtbakdrager strafbaar wordt? Hij risqueert, als hij aan het doodslaan van veldwachters deelneemt, evenveel jaren gevangenis als aantal kwartjes boete of dagen hechtenis, die hij bij overtreding van deze wetsbepaling zal krijgen. Zal die man daarom met zijn lichtbak thuis blijven? Zal hij zijn handen thuis houden, wanneer hij uitgegaan is en door die veldwachters wordt overvallen? Men heeft, en ik beroep mij hier op de geestige redevoering van den heer Arts, er allerlei verschrikkelijke dingen bijgehaald, maar als men na de lectuur van het Voorloopig Verslag tot kalmte gekomen is en zich afvraagt, of dan tegen al deze verschrikkelijkheden dit bepalinkje zal helpen, dan moet men tot de overtuiging komen, dat het doel niet zal worden bereikt.

Het verzet tegen die veldwachters zou ophouden, wanneer deze strafbepaling maar in de wet staat? Maar wie plegen verzet? De lichtbakdragers niet. Onder de tegenwoordige wet is de lichtbakdrager niet strafbaar; hij kan rustig blijven staan als een paal, wanneer hij overvallen wordt. Hij behoeft zijn handen niet uit te steken en evenmin weg te loopen. Maar die man zal zich veel eerder gaan verzetten, als hij wèl strafbaar wordt. Dan eerst is er voor hem aanleiding om zich te verzetten. Maar in de tweede plaats kan het verzet worden gepleegd door de anderen, die er bij zijn met een geweer. Ik vraag echter: wat doet het er toe of de lichtbakdrager strafbaar is voor de anderen, die met een geweer achter hem aanloopen? Het gevaar, dat zij loopen, is precies hetzelfde; de aanleiding die zij hebben, om een veldwachter dood te slaan, is precies dezelfde of de lichtbakdrager strafbaar is of niet.

Het komt mij op al die gronden voor, dat men althans hier gerechtigd is tot de conclusie, die de heeren Arts en Passtoors hebben gesteld, en waarvan ook de heer Helsdingen niet afkeerig scheen, dat de Regeering beter deed deze voordracht terug te nemen, nader te overwegen of dit de juiste wijze is om in de leemte te voorzien en af te wachten of niet de commissie, die zeker met een nieuw ontwerp zal komen, in de leemte zal voorzien op een andere wijze dan nu door de Regeering wordt voorgesteld. Doet de Regeering dit niet, drijft zij dit wetsontwerp door, dan zal zij niets anders bereiken dan dat de verbittering tegen deze wet, die reeds groot is, nog zal toenemen.

De heer **van Wichen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou mij bij de behandeling van dit wetsontwerp niet in het debat hebben gemengd, ware ik niet door een van de vorige geachte sprekers er tusschen gehaald. De geachte afgevaardigde uit Tilburg toch, de heer Arts, kwam mij, even voor hij zijn beschouwingen, m. i. meer ten gunste der strooperij dan ten gunste van den landbouw, hier ten beste gaf, mededeelen, dat hij mij zou aanhalen, in verband met hetgeen voorkomt in de Memorie van Antwoord omtrent de opvatting, door mij den 24sten December 1903 verkondigd. Maar, Mijnheer de Voorzitter, het bleek spoedig dat die geachte afgevaardigde mij er tusschen haalde en verdacht maakte hetgeen toen door mij, met het oog op bevordering van landbouwbelangen, is gezegd.

Mogelijk is de heer Arts tot navolging geprikkeld door de reprimande die ik den 24sten December 1903 bij een berichtgever aan een onzer voornaamste bladen, het *Handelsblad*, opliep. Blijkbaar had ik voor den landbouw te veel tijd in beslag genomen en te veel blaadjes afgedraaid. Ik werd echter, doch als tegenstelling, in geen minder gezelschap gebracht dan in dat van den heer Drucker, die steeds in scherp afgeronde zinnen, kort en bondig, duidelijk zegt wat hij wil. Met alle respect, Mijnheer de Voorzitter, voor die terechtwijzing, geloof ik toch dat er hier vrijheid mag bestaan om hetgeen men in het belang van den landbouw te zeggen heeft, ook op een boerenmanier af te draaien. Hoofdzaak zal toch wel zijn: klaarheid en waarheid.

Of hetgeen ik den 24sten December 1903 zeide, nu niet klaar genoeg was, Mijnheer de Voorzitter, dat weet ik niet. Waar hier voor de behandeling van landbouwzaken dikwijls geen tijd meer overblijft en men dan nog van alle kanten wordt aangedreven tot een galoppade, kan men zich best eens vergaloppeeren. Maar dat het waar was, Mijnheer de Voorzitter, dat weet ik wel.

Ik sta, ten aanzien der materie die het hier thans geldt, op een eenigszins ander standpunt dan de geachte afgevaardigden die over deze zaak het eerst het woord hebben gevoerd, en die, naar het mij toescheen, als om strijd opkwamen, eigenlijk meer voor stroopersbelangen, voor volgens hen vrij onschuldige strooperijen dan, zooals zij schenen te willen beweren, voor landbouwbelangen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik gun den jager gaarne zijn genot, en ik misgun den armen strooper, die een haasje strikt zonder den landbouw nadeel toe te brengen, de verdienste die hij daarmede kan behalen, niet. Ik kom niet op voor de belangen van den jager en ik wensch de strooperij niet te bevorderen, Maar ik kom er tegenop, dat men de strooperij voorstelt als een onschuldig bedrijf, identiek aan de landbouwbelangen.

Het heeft er allen schijn van, alsof men de boeren met hun land en vee vogelvrij zou wenschen verklaard te zien voor het bedrijven van nachtelijke strooperij. Een enkel stuk wild strikken veroorzaakt den boer geen nadeel en heeft hij te veel overlast van schadelijk wild, dan kan hij vergunning krijgen om het te schieten. Die vergunningen — en in zooverre ga ik mede met de geachte vorige sprekers, die daarop hebben aangedrongen — zou ik ook wel onder de noodige waarborgen op ruimere schaal verleend willen zien. In dit opzicht ben ik het geheel eens met den heer Passtoors, maar het kan niet aangaan vergunningen te verleenen aan ieder, die lust gevoelt om daarmede te gaan jagen. Daartegen is deze wet ook niet gericht, wel tegen het met lichtbakken 's nachts afloopen van de landerijen, waarbij men zich niet ontziet de gewassen te vertrappen of te vernielen en voor het vee ongelukken te veroorzaken, waardoor den boeren aanmerkelijke schade wordt toegebracht.

De geachte afgevaardigde, de heer Arts, sprak er van alsof ik zou gezegd hebben, dat zulks in den Haarlemmermeer — hij zal waarschijnlijk bedoeld hebben: den Haarlemmermeerpolder — was voorgekomen.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft hetgeen voorkomt op bladz 1243 der *Handelingen* van 24 December 1903 zeker niet goed nagezien.

Al is het ook in den Haarlemmermeerpolder wel voorgekomen, ik heb die plaats niet bepaald genoemd. Neen, Mijnheer de Voorzitter, deze zaak is geen zaak van speciaal districtsbelang, tenzij in districten misschien, waarin de strooperij reeds de overhand mocht hebben.

Ik weet uit mondelinge en schriftelijke mededeelingen, niet van enkele groote landbouwers, maar van zeer veel boeren in het land van Cuyk in Noordbrabant, Maas en Waal in Gelderland en verschillende streken van Noord- en Zuidholland, dat dit euvel tot groote ergernis van de landbouwers voorkomt en dat verschillende feiten, die de heer Arts niet op rekening van de strooperij met lichtbak wil zien gesteld, daaraan toch werkelijk moeten worden toegeschreven.

De beschouwingen van den heer Helsdingen, dat, wanneer er iets gebeurt, men er aanstonds bij is om te zeggen, dat hebben de stroopers gedaan, is oppervlakkig en algemeen genoeg om ook als zoodanig, ja als een paskwil te worden opgenomen.

Een boer, Mijnheer de Voorzitter, is zoo naïef niet, om een dergelijk gezegde tot het zijne te maken.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, van mijn gezegde, waarmede in de Memorie van Antwoord is gedemonstreerd en hetwelk door den heer Arts in verdenking is gebracht, behoef ik geen woord terug te nemen, daar het werkelijk voorkomen der door mij medegedeelde feiten door verschillende personen zou kunnen worden getuigd.

Ik ben in verschillende provinciën meermalen tegenwoordig geweest bij vergaderingen en bijeenkomsten van boeren en herhaaldelijk werd daar bitter geklaagd:

„Waarom kunnen wij toch geen bescherming krijgen tegen die nachtelijke strooperijen met den lichtbak op groote schaal, die onze haven en goederen bederven en waardoor ons vee onrustig en angstig wordt en ongelukken krijgt, of 's morgens op wegen of bouwlanden onbeheerd ronddwaalt; afrasteringen vinden wij dan dikwijls verbroken. Wij achten het hoogst treurig, dat wij, als behoorlijk belasting betalende eigenaars en huurders, gebruikers van gronden en houders van vee, niet beter tegen dergelijken overlast en overmacht worden beschermd.

Het kan toch de bedoeling van de sociale wetgeving niet zijn om menschen, die niets ontzien en tot bijna alles in staat zijn, die herhaaldelijk buiten de goede orde gaan, en doen wat ongeoorloofd is, in hun euveldaden te beschermen en ons aan hun optreden en willekeur prijs te geven? En daarbij, wat hebben zij er aan? De werklieden die 's nachts gaan stroopen, kunnen overdag niet behoorlijk arbeiden en komen meestal in alle opzichten tot verval."

Deze bittere, ernstige klacht breng ik voor die boeren hier over.

Met de vorige geachte sprekers, speciaal met den heer Passtoors, stem ik gaarne in voor zoover zij hebben gemeend te moeten aandringen op herziening der Jacht- en Visscherijwet; opheffing van heerlijke jachtrechten, maar met eerbiediging van verkregen rechten en bevordering van het zoo noodig tot stand komen eener zoogenaamde wildschadewet.

Maar vóór dat alles wensch ik thans in te stemmen met deze wetsvoordracht, omdat hierdoor de voor den landbouwer en veehouder dringend noodzakelijke bescherming reeds zoo spoedig mogelijk zal kunnen worden verkregen.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, nog een zacht verwijt aan den Minister.

In de commissie waarvan vorige geachte sprekers hebben gewaagd en die genoemd wordt een jagerscommissie, zijn opgenomen landbouw-, jacht- en rechtsspecialiteiten.

Naar hetgeen wij hier echter meermalen gehoord hebben, is men van meer dan een zijde ook opgekomen voor de belangen van stroopers, en nu meen ik het te moeten betreuren, dat de Minister ook niet een of meer van die specialiteiten in de commissie heeft opgenomen. Ware dit wel geschied, wellicht zou dan het eerlang te wachten rapport een juisteren en vooral voor die zijde meer bevredigenden weerslag geven van alles wat met de jacht in verband staat.

De heer **Zijlma**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat men aan dit wetsontwerp te veel eer bewijst. Ik had niet verwacht, dat het tot veel discussie aanleiding zou geven. Evenwel heeft het debat een grooten omvang gekregen. Daarbij is alles ter sprake gebracht, wat er bij kon worden gehaald; er kwam zelfs politiek bij te pas, men zag er reactie in; men besprak het jachtrecht in het algemeen en vele andere dingen, welke slechts in zeer verwijderd verband met dit wetsontwerp staan.

Ik beschouwde het als een zeer onbeduidend wetje. Ik zag er niet meer in, en stelde het gelijk met de verscherping en aanvulling van een reglement, om een kwaad te bestrijden, dat nog niet bestond toen dat reglement werd opgemaakt. Ik kan het dus slechts als een kleine voorziening opvatten.

Ik sta tegenover dit wetsontwerp al zeer onpartijdig. In het Noorden is wildschade onbekend. De boeren zijn dikwijls zelf jachtliefhebbers of laten de jacht op hun landerijen door anderen uitoefenen. Ik heb daarvan nooit schade of moeilijkheden opgemerkt. Voor mij zelf houd ik nu eenmaal niet van spel en sport en van dit alles wel het minst van de jachtsport. Ik doe er niet aan, maar dat neemt niet weg, dat ik een ander gaarne dat jachtgenoegen gun en ook voor een strooper, die eigenlijk weinig kwaad doet, gaarne een oog wil sluiten.

En al raakte ik nu wel eens op eigen land met mijn voeten verward in een hazestrik, ik zou niet eens, als ik dien strooper kende, hem geverbaliseerd willen zien. Maar de lichtbak, dat is iets anders. Daartegen zou ik als landbouwer alles willen doen wat in mijn macht stond. Vee en paarden zijn dan in den nacht in de weide niet meer veilig, en dan doet de strooper wat ook aan den jager is ontzegd, want ook de jager mag niet op die wijze het bedrijf uitoefenen.

De heeren Helsdingen, Passtoors en Arts doen het voorkomen alsof door dit wetsontwerp wel aan de jagers hun zin wordt gegeven, maar aan den landbouw niet was gedacht. De heer Marchant heeft vooral op juridieke gronden dit wetsontwerp bestreden; als zoodanig zal ik hem niet volgen, dat is niet mijn terrein. Wat echter betreft hetgeen de eerstgenoemde heeren hebben opgemerkt, voor een deel kan ik mij daarbij aansluiten, maar als zij beweren, dat aan den landbouw niet werd gedacht, kom ik daartegen op. Het mag nu voor het oogenblik alleen in enkele streken van het land worden aangetroffen, wanneer het kwaad, dat hierbij bestreden wordt, ook in het Noorden doordrong, zou men zien, dat ook daar een algemeen, groot verzet tegen dat bedrijf zou ontstaan en men bij den Minister er op zou aandringen om daarin zooveel mogelijk te voorzien.

Nu geloof ik wel, dat het hoog tijd is om de Jachtwet eens ter hand te nemen, en ik wil wel verklaren, dat naar mijn meening de Minister ten opzichte van de motie-Kolkman het wel wat gemakkelijk opneemt door alleen maar een Staatscommissie te benoemen en het daarbij te laten.

Ik meen toch, dat de Jachtwet dringend behoort te worden herzien, daar ze, met al wat er aan vast zit, geheel uit den tijd is. De jacht, het is waar, is een zeer geliefkoosde, maar ook een zeer aristocratische sport; algemeen vindt zij geen sympathie. Toch zijn er hartstochtelijke liefhebbers, die hierin een opmerkelijke overeenstemming hebben, dat, al mogen ze overigens de meest vrijzinnige, de grootste democraten zijn, op het gebied van de jacht allen sterk aristocratische neigingen vertoonen. Ik heb het nooit anders gezien en het zal ook wel zoo blijven; een reden te meer om er des te sterker bij den Minister op herziening van de Jachtwet aan te dringen.

Zooals ik reeds gezegd heb, die wet is geheel uit den tijd, en vooral de uitoefening van het heerlijk jachtrecht. Ik twijfel zelfs zeer of dat jachtrecht wel altijd op goede gronden te verdedigen is. In Groningen is voor ongeveer 20 jaren gebleken, dat die heerlijke jachtrechten geheel onwettig en niet bestaanbaar waren. Toen zijn ze in eens alle vervallen, en bleek dat ze steeds wederrechtelijk waren uitgeoefend. Ik stel mij voor dat dit ook in andere streken van ons land zal kunnen voorkomen. Het beginsel, dat niet de eigenaar zelf het recht heeft het wild en schadelijk gedierte op zijn land te dooden, en wel een ander, is zóó onbestaanbaar met de tegenwoordige rechtsbegrippen, dat het moet worden prijs gegeven. In elk geval moet bij herziening van de Jachtwet worden bepaald, dat dit recht gemakkelijk afkoopbaar zal gesteld worden. Het is evenmin bestaanbaar te keuren, dat, zooals de wet tegenwoordig toelaat, ieder eigenaar met zijn grond kan doen wat hij wil; dat hij dit zelfs als jachtveld mag inrichten, onverschillig in hoever de cultuur daarbij schade lijdt.

In Engeland komt dit voor, doch zoover mag mijns inziens het recht van den grondbezitter nooit gaan. Daarom dring ik er bij den Minister op aan om die zaak te bespoedigen en de Jachtwet meer in overeenstemming te maken met de tegenwoordige rechtsbegrippen.

Voor het overige zal ik gaarne mijn stem aan dit wetsontwerp geven, omdat ik meen, dat het geenszins de indiening van de herziening der Jachtwet zal behoeven te vertragen. Ik kan derhalve den wensch welke hier is uitgesproken, om dit ontwerp in te trekken, niet ondersteunen.

De heer **Tydeman**: Het is niet zonder eenige aarzeling, dat ik het woord neem om over dit wetsontwerp een en ander in het midden te brengen, omdat het mij bekend is, dat, indien de jager, — dien men in mij ziet — spreekt, zijn woord door sommigen reeds bij voorbaat gewraakt wordt. Dat zal mij nochtans

niet weerhouden iets in het midden te brengen, omdat ik dit standpunt niet accepteer en mijn objectiviteit evengoed hierbij als bij andere onderwerpen tracht te behouden.

Waarom ik het woord vraag? Niet om het debat te vervolgen zooals het door de opposanten — voor den heer Marchant maak ik een uitzondering — is gevoerd, die op een bekende wijze een oud liedje hebben gezongen. Ik ga die opposanten niet volgen waar zij den geheelen jachtrechtstoestand in Nederland hebben ter sprake gebracht. In Maart 1902 is daarover een debat gevoerd naar aanleiding van de motie van den heer Helsdingen, een debat, waarvan men niet kan zeggen, dat het niet uitvoerig is geweest of bijzonder oppervlakkig.

Ik zal op dat debat niet terugkomen. Het komt mij voor, dat de heeren opposanten voornamelijk vergeten hebben, dat wij hier te doen hebben met het jus constitutum. Zij trachten het debat naar het terrein van het jus constituendum over te brengen. Wij hebben nu te doen met de bestaande Jachtwet en de vraag is nu, of men een leemte in die wet zal aanvullen. En voor die vraag heeft de andere vraag, hoe de Jachtwet in ons land er zou behooren uit te zien, geen waarde. Ik wensch na hetgeen gesproken is, de zaak onder een eenigszins ander licht te brengen, omdat van de zijde der opposanten de geheele quaestie — als ik het zeggen mag — onder een valsch licht is geplaatst. Onder een valsch licht, waar men het doet voorkomen, alsof het geheele land in twee kampen is verdeeld, in twee partijen, een jagerskamp en een partij die daartegenover staat. Eén partij, die alleen denkt aan den wildstand, aan de conservatie van de jacht op den Nederlandschen bodem, zonder het oog te slaan op andere belangen, en de andere partij, die, naar het heet, opkomt voor de belangen van den verdrukten landbouw. De eene partij, die, naar men het doet voorkomen, niets van de gebreken van den tegenwoordigen toestand ziet, en de andere partij, die al die gebreken ziet, maar dan ook niets dan gebreken. Nu is er altijd bij de behandeling van de Jachtwet in dit Parlement overdrijving geweest. Het is herhaaldelijk opgemerkt, wanneer de jachtquaestie hier ter sprake kwam. Dit is echter erger dan overdrijving. Dit is een wijze van voorstelling, die m. i. niet te pas komt.

Men doet het nu voorkomen in het Verslag en ook in de gehoorde redevoeringen van Vrijdag, alsof, indien deze voorziening is aangenomen, daarmede die eene partij in den lande tevreden zal zijn en dan ook haar medewerking, haar aandrang om te komen tot herziening van de Jachtwet en de geheele jachtrechtstoestand in ons land zal verdwijnen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet nu terugwijzen naar de motie van den heer Kolkman, die op 7 Maart 1902 in deze Kamer met bijna algemeene stemmen is aangenomen, toen van de aanwezigen slechts vier leden zich hebben verklaard tegen die motie. Uitdrukkelijk werd daarin uitgesproken de wenschelijkheid van een herziening van het jachtrecht en de regeling van de wildschade. Wat nu betreft die regeling van de wildschade, waaraan bij het debat zoo groot gewicht is gehecht door de oppositie, zal ik niet citeeren wat ik op 7 Maart 1902 ten betooge van de wenschelijkheid dat daarvoor een wettelijke regeling worde gemaakt, heb gezegd, maar ik zal citeeren wat de heer Kolkman toen gezegd heeft. De heer Kolkman zeide toen:

„Maar wat ons geheel ontbreekt, en waar ik naar toe zou willen is wat de Duitschers noemen een Wildschadegesetz. Is er door het wild inderdaad schade berokkend, wat ik erken dat in sommige streken geschiedt, dan behoort deze schade te worden vergoed, maar dan behoort bij de wet te worden uitgemaakt, wie de schade te lijden heeft en wie de schade moet dragen; daaromtrent moet zekerheid bestaan". En na eenige woorden vervolgde hij: „Ik heb hier verschillende voorbeelden van Wildschadengesetze voor mij, de Pruissische, de Saksische en de Beijersche. Daaruit is een uitstekend model te maken voor onze toestanden en onze wetgeving."

Mijnheer de Voorzitter! Indien men na een dergelijke toelichting de motie aanneemt, dan gaat het niet aan nu tegen de voorstemmers te zeggen: gij hebt daarvan niets gemeend, gij hebt dat eenvoudig gedaan, omdat gij feitelijk van de zaak af wilt zijn; zoodra gij uw zin gekregen hebt zult gij uw aandrang en uw sympathie voor een geheele herziening wel laten zakken. Dit is door den heer Passtoors laatstleden Vrijdag nog eenigszins aangedikt. Deze zeide toen:

„Ik zou zelfs kunnen constateeren, dat door de indiening van dit wetsontwerp het indienen van een wildschadewet aanmerkelijk zal worden vertraagd en belemmerd. Het bewijs er van is, dat, toen de Minister een wetsontwerp aankondigde betreffende de wildschade, de schrik den jagers om het hart sloeg en een zeldzame beweging in die dagen werd waargenomen. De krijgsklaroen schalde bij monde van den voorzitter van Nimrod; er werd gesproken, vergaderd en gerequestreerd, en zien wij nu het resultaat: het wetsontwerp, dat is ingediend, dan zeg ik: „de jagers hebben gewonnen".

De heer Passtoors wil het dus doen voorkomen alsof, toen er slechts van een wildschadewet werd gesproken, buiten deze Kamer in den lande den jagers de schrik om het hart sloeg en hij zegt, dat de jagersvereeniging naar aanleiding daarvan heeft vergaderd. Waarom? Natuurlijk om dat gevaar af te wenden.

Maar nu heb ik hier voor mij een ontwerp voor een wildschadewet, gemaakt door den voorzitter van de vereeniging „Nimrod" dat in een vergadering van zijn vereeniging is besproken, een ontwerp, niet het werk van den eerste den beste, dat inderdaad getuigt van veel studie, dat uitstekend is toegelicht en vooral getuigt van den ernst waarmede men ook van de zijde der jagers dit punt wil zien geregeld.

De heer Passtoors, en ook de heer van Helsdingen, die ook van het optreden van den voorzitter der vereeniging „Nimrod" heeft gesproken, hadden hiervan moeten melding maken. Het komt mij voor dat de heer Passtoors voor geschiedschrijver niet in de wieg gelegd is.

Een tweede opmerking die ik tot de heeren opposanten wil maken, is deze. Men heeft gesproken in het Verslag ook van verbazing en teleurstelling over de indiening van dit wetsontwerp. Nu is er niets zoo zeer dat moet verbazen dan de verbazing die door die heeren is uitgesproken.

Wat is het geval? Reeds in 1902 is in de Eerste Kamer op deze voorziening aangedrongen, en toen heeft de Minister geantwoord, dat hij die noodig vond en dat hij daarover in overleg was getreden met de Departement van Justitie. En bij de behandeling van de motie van den heer Helsdingen is dit punt opnieuw ter sprake gekomen en is van verschillende zijden, ook van de zijde van hen die met den bestaanden toestand zeker niet ingenomen waren, aangedrongen op een voorziening tegen de strooperij met den lichtbak. Bij de de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting in hetzelfde jaar is wederom hierop aangedrongen, en heeft men gewezen op het toenemend verzet dat tegen de politie in het leven werd geroepen. Niemand heeft dat toen tegengesproken. Eindelijk bij de begrooting voor het loopend dienstjaar, in December van het vorige jaar, heeft men wederom de zaak ter sprake gebracht en toen heeft de Minister gezegd, dat een ontwerp zijn Departement had verlaten.

Hoe men nu verbaasd kan zijn over de indiening van dit wetsontwerp is mij inderdaad een raadsel.

En die teleurstelling van de heeren Arts en Helsdingen is mij ook wat tooneelmatig. Of kan men in ernst beweren dat een geheele herziening van onze jachtrechtstoestanden, geschoeid op en voorafgegaan door een afschaffing van de heerlijke jachtrechten en al den aankleve van dien — ook den financieelen aankleve, gepaard met de indiening van een wildschadewet, — dat men dat alles in een paar maanden gereed kan hebben, als het ware uit de hand zoo maar kan beslaan?

De herlezing van het debat, in 1902 gevoerd, zal doen zien, van hoevelerlei inzichten toen getuigd is, dat er zeer veel strijd van belangen is, waarmede rekening gehouden moet worden en dat het een zeer moeilijk te regelen onderwerp is.

De heer Passtoors heeft in het *Katholiek Sociaal Weekblad* een aantal artikelen geschreven over de wildschadewet, welke ik met genoegen gelezen heb, omdat er uit blijkt dat hij een ernstige poging gedaan heeft om opbouwende critiek te leveren: er zijn toch menschen, die alleen afbrekende critiek leveren. Welke de uitslag van het pogen is geweest laat ik daar, de poging op zich zelf is reeds schoon. Maar nu had de heer Passtoors, met de hand in eigen boezem, toch de eerste moeten zijn om de waarheid te erkennen van het gezegde: „la critique est aisée, mais l'art est difficile".

Met één opmerking van de oppositie kan ik mij vereenigen, namelijk dat dit wetsontwerp laat — ik zou bijna zeggen: te laat — is ingekomen; want ook ik heb het zeer betreurd dat

het, nadat zoo herhaaldelijk drang in dit opzicht op de Regeering uitgeoefend is, zoo lang geduurd heeft eer men tot indiening van dit wetsontwerp overgegaan is.

Het kwaad van de strooperij, het verzet tegen de politie heeft daardoor voortgewoekerd, ingevreten en toestanden geschapen, die inderdaad betreurenswaardig zijn. Het zonderlinge van de zaak is echter, dat men nu zegt: omdat gij zoo laat komt met die voorziening, is zij niet meer noodig, of liever het blijkt nu dat de geheele zaak overdreven is, dat het zoo erg niet is; anders zou men er wel eerder mede gekomen zijn.

Hoe erg het is wanneer een politiewet, een strafwet, niet geëerbiedigd wordt, is een moeilijke vraag. Men meent dan de innerlijke waarde der wet in de beschouwing te mogen betrekken. Nog onlangs is daarover hier, zij het incidenteel, een belangrijk debat gevoerd. Ik zal er daarom nu niet veel over zeggen. Het punt is echter voor ons van zeer groot belang, waar ons strafstelsel, de strafminima, hierbij zoo groote rol speelt. Ik schaar mij in dit opzicht, vooralsnog, aan de zijde van den heer Drucker, die gesignaleerd en aangetoond heeft hoe nadeelig het voor de wetgeving is, als de rechter door het uitdeelen van te lichte straffen, bij abonnement op het minimum, zijn minachting, zijn antipathie tegen een wet uitspreekt. Hoe erg dus de niet of gebrekkige handhaving van straf- of politiewetten is, schijnt subjectief, of een punt van smaak. Men zou dus van verder debat kunnen afstappen, indien er ook in zaken van smaak niet eenige conventie ware. Men spreekt ten minste van „goeden smaak". En nu meen ik, dat het tot den goeden smaak van de Wetgevende Vergadering behoort, bijzondere zorg te hebben voor de eerbiediging der wetten. De eerbied voor de wetten moet een harer eerste praeoccupaties zijn. Een van beiden: of men moet de toepassing van de wet hoog houden, niet vitieeren door het laten bestaan van leemten daarin, of men moet de wet afschaffen, zooals wij bijv. met de Speetwet gedaan hebben. Nu zal men zeggen: wij zullen deze Jachtwet eerlang afschaffen. Goed, daar zullen wij dan over spreken, maar daar zijn wij nu niet aan toe, nu geldt het alleen het aanvullen van een leemte. Het geldt hier niet verscherping van de wet, maar de toepassing van de wet in haar systeem, in haar stelsel; het geldt hier het dichten van het gat, dat door het arrest van den Hoogen Raad in de Jachtwet is geslagen.

Het arrest van den Hoogen Raad staat inderdaad bloot aan gegronde critiek. De heer Marchant heeft er met een enkel woord over gesproken. Of ik het eens ben met zijn critiek, dat weet ik niet. De heer Marchant zegt, dat hij het arrest niet gecritiseerd heeft, welnu, dan zal ik het critiseeren. Men moet rekening houden met het arrest van den Hoogen Raad, het kan niet anders, het is nu eenmaal onmogelijk om dit niet te doen.

De heer Marchant heeft gezegd: wij hebben er geen rekening mede te houden. Immers, indien de dagvaarding anders gesteld ware geweest, dan zou de Hooge Raad waarschijnlijk een ander arrest hebben gewezen.

Wanneer hij nu daaruit argumenteert, dat, wanneer morgen weer een overtreding moet berecht worden en de dagvaarding anders gesteld wordt, alsdan wellicht een andere uitspraak van den Hoogen Raad zou volgen, en dan deze voorziening onnoodig zou blijken, dan ben ik het daarmede niet eens.

Het arrest van den Hoogen Raad is gegrond op principieele overwegingen, onafhankelijk van de wijze op welke de zaak is aangebracht. Dit heeft de heer Marchant uit het oog verloren.

Het arrest van den Hoogen Raad steunt op twee overwegingen. De eerste is, dat het strafbaar opsporen van wild noodzakelijk moet gepaard gaan aan den wil, aan het opzet om het wild te bemachtigen.

Deze eerste overweging bestrijd ik op dezen grond, dat het is een uitbreiding geven aan het denkbeeld van opsporen van wild, waartoe de Jachtwet allerminst aanleiding geeft, een uitbreiding van het denkbeeld dat geheel buiten de wet gaat. Maar bovendien kan men niet sano sensu aannemen, dat de lichtbakdrager niet het opzet of den wil heeft gehad om het wild te bemachtigen; integendeel. Bij de tehuiskomst zal hij wel medegedeeld hebben. Het opzet om het wild te bemachtigen stond zeer zeker op den voorgrond Men zou kunnen zeggen: het is onmogelijk voor den lichtbakdrager om het wild te bemachtigen, er kan dus geen sprake zijn van opzet om het wild te bemachtigen, aangenomen dat dit aan het denkbeeld van opsporen van wild moet verbonden blijven.

Dit is onjuist, dit steunt op een gebrekkige kennis van de feiten. De Hooge Raad is niet van alle manieren, waarop de strooperij kan uitgeoefend worden, op de hoogte. De drager van den lichtbak kan zeer goed zelf wild bemachtigen. Hij kan het wild met den stok doodslaan, of met een hooivork doodsteken, zooals tegenwoordig gedaan wordt; hij kan zelfs het vliegend wild, inzonderheid faisanten, met de hand grijpen, indien hij 's nachts met den lichtbak in het veld komt.

De tweede overweging van het arrest is deze, dat de lichtbak niet geacht kan worden te behooren tot die hulpmiddelen die bedoeld zijn in art. 15 van de Jachtwet, ook al is dit artikel enunciatief en niet limitatief, omdat uit den aard der zaak een lamp of een kunstlicht daartoe niet behoort.

Ook dit is een overweging, die m. i. op gebrekkige kennis der feiten steunt.

Art. 15 der Jachtwet noemt twee soorten van verboden middelen op; de eene categorie wordt verboden wegens haar verborgenheid, afdraaiers, stokgeweren, pistolen en andere verborgen wapens, de andere wegens hun moorddadigheid voor het jachtveld, zooals de tirassen. strikken, enz. Onder die laatste categorie behoort de lichtbak thuis, en wanneer hij in 1857 bekend ware geweest, zou hij, naar het mij voorkomt, ongetwijfeld onder die verboden middelen der Jachtwet zijn opgenoemd. Nu dat echter niet het geval is, is er geen enkele reden om hem als zoodanig nu uit te sluiten.

In art 41 wordt het gebruik van die moorddadige middelen met dubbele straf bedreigd en onder die middelen lezen wij, wat de visscherij betreft, het gebruiken van middelen om de visch door bedwelming te vangen.

De lichtbak nu is geheel analoog met dat middel.

Het wild wordt door het licht van den lichtbak gefascineerd, bedwelmd als het ware, zoodat men het met de hand kan grijpen en met een stok kan doodslaan.

Het is evenals met de visch, die door bedwelmende middelen aan de oppervlakte is gebracht en dan eenvoudig met een net kan worden opgeschept.

Het arrest van den Hoogen Raad zal ik niet verder bespreken, maar men moet nu het er eenmaal is, daarmede rekening houden, want het komt mij voor, dat er weinig kans bestaat dat het vooreerst zal worden te niet gedaan door een van tegenovergestelde strekking. Nu heeft men gezegd: wat maakt het uit of die voorziening genomen zal worden; zal daardoor de lichtbakstrooperij verdwijnen? Neen, maar er zal een betere repressie mogelijk zijn.

Men kan niet eischen, dat, indien men de straftoepassing verbetert, het plegen van misdrijven zal ophouden. Zoover gaat noch de preventieve, noch de repressieve werking van de wet, maar de wetenschap dat ook de lichtbakdrager niet langer straffeloos zal zijn, zal zeker een belangrijke invloed uitoefenen. Nu toch is een deel van de bende altijd bereid om het minst gevaarlijke deel van den arbeid, n.l. het loopen met den lichtbak op zich te nemen. De lichtbakdrager weet, dat wanneer men hem in het jachtveld overvalt, hij van de jachtpolitie niets te vreezen heeft. Hij kan dus blijven staan en den beambte in zijn gezicht uitlachen.

Nu doet de heer Marchant het voorkomen alsof deze strafbepaling het verzet eenvoudig zal doen toenemen. Dit is volstrekt niet zoo. Verzet zal zeker nog wel eens gepleegd worden, maar dit zal eenvoudig afhangen van de omstandigheden. Dat men daarom der jachtpolitie dezen steun niet mag onthouden, staat bij mij vast. Het gaat niet op om te zeggen: verscherpt gij de repressie, dan zal de tegenstand zooveel grooter worden.

Laat men dan eenvoudig zeggen, laten wij de geheele strooperij loslaten en de strooperij zal wel verdwijnen. Ik geloof dat iedereen die eenige ervaring heeft op het gebied van de jacht zal toegeven, dat overal waar de surveillance is verslapt, de jachtovertredingen binnen zeer korten tijd sterk zijn toegenomen. Zoo is het ook gegaan met de overtredingen met den lichtbak.

Ik heb geen statistiek van de lichtbakovertredingen, ik weet zelfs niet of die bestaat, ik heb geen enquête ingesteld, maar wel weet ik, dat in de laatste jaren. en speciaal na het arrest van den Hoogen Raad, de lichtbakovertredingen hand over hand zijn toegenomen. Ik heb hier voor mij een lijst van 17

gevallen in de laatste drie jaren, waarbij hevig verzet is gepleegd, en ten gevolge waarvan veroordeelingen zijn uitgesproken van vier maanden, van één jaar, van twee jaar en zelfs een van drie en half jaar, en waarbij gebruik is gemaakt van de geweren, van messen en van alles wat men bij de hand had. Een rijksveldwachter schreef mij, dat hij in 1902 9 bekeuringen had wegens overtreding met den lichtbak. De gevallen dat de politie als het ware alleen bij toeval aan den dood is ontsnapt, zijn talrijk; het geval met den rijksveldwachter Dubbel te Middelharnis, die doodgeschoten is, is algemeen bekend, het heeft in alle couranten gestaan, maar ik zal die verhalen niet voorlezen.

Thans een enkel woord over den aard van deze strooperij, die door de heeren in een scheef daglicht is gesteld. Men generaliseert ook hier, men wil het doen voorkomen alsof de strooperij met den lichtbak is een daad van noodweer van den verdrukten landbouwer. Dat is niet zoo; men heeft hier wel degelijk te doen met beroepsstrooperij; met een strooperij die zeer nabij het juridisch begrip van diefstal nadert. Wanneer men aan den grondeigenaar het recht niet kan ontzeggen, — en men zal hem toch dit recht niet ontzeggen kunnen, — om wild op zijn bodem te hebben, ja om zijn terrein in zoodanigen toestand te brengen of te houden, dat hij het wild daarop houdt, mag men dan den grondeigenaar de bescherming der wet weigeren? Men bedenke toch ook, dat er gronden zijn waaraan de jacht en de wildstand een groote waarde geven.

De grondeigenaar heeft volgens ons Burgerlijk Wetboek het uitsluitend recht om het wild op zijn eigendom zich toe te eigenen. De Jachtwet neemt dat recht nog bovendien in bescherming. En wanneer men nu zegt, dat die bescherming ook haar nadeelige zijde heeft, — de heer Kolkman heeft dit niet ontkend toen hij zijne motie voorstelde, — dan zeg ik dat is jus constituendum, wij hebben hier te maken met het jus constitutum. Is het nu noodig dit alles op te merken? Ik weet het niet. Wanneer men de redevoeringen van de heeren Helsdingen, Arts, Passtoors en anderen nagaat van nu en vroeger, dan zou men moeten zeggen, allen zijn het hierover eens, het is enfoncer une porte ouverte. Maar aan den anderen kant zou men weer zeggen, dat de heeren het niet met mij eens zijn. In een onuitgesproken rede van den heer Passtoors, welke hij in het *Katholiek Sociaal Weekblad* heeft laten opnemen, zeide de geachte afgevaardigde, dat hij de verklaring van den Minister, dat deze met een voorziening tegen den lichtbak zou komen, met genoegen had gelezen, en hij zeide verder: „ik heb tegen dergelijke strafbepalingen geen bedenking, omdat zij m. i. billijk zijn en door de omstandigheden geëischt."

De heer Helsdingen verklaarde op 24 December 1903, dat het uit een oogpunt van strafrecht noodig was den lichtbak te verbieden. En de heer Arts zeide ll. Vrijdag ook niet de wenschelijkheid te willen bepleiten, dat het stroopen met den lichtbak straffeloos moet kunnen geschieden. Al deze heeren schijnen het dus met mij en den voorsteller van dit ontwerp eens. Is nu niet het karakter van de oppositie tegen dit wetsontwerp veel meer gericht tegen het algemeen Regeeringsbeleid in zake de jacht, dan tegen dit kleine voorstelletje, deze partieele herziening, deze aanvulling eener leemte? Dit heeft mij het meest getroffen bij het hooren van de heeren. Het Regeeringsbeleid in deze te verdedigen is niet mijn zaak; ik kom daar niet voor op, maar dit wil ik wel zeggen, dat de aanvulling eener leemte in de bepalingen der Jachtwet een zeer noodzakelijke aanvulling is in allerlei opzicht, en dat ik daarop uitsluitend het licht heb willen laten vallen.

De heer **Kolkman**: Mijnheer de Voorzitter! Het is merkwaardig, dat bij de behandeling van de Jachtwet leden van de Kamer van de meest uiteenloopende richting in broederlijke eensgezindheid losgaan op het gehate jagergilde. De uiterste linker- en de uiterste rechterzijde trekken met de middelmannen schouder aan schouder op om die gehate jagers nu eens voorgoed de waarheid te zeggen. Daar heb ik niets tegen, want ik kan er tegen, dat men mijn handelwijze afkeurt. Maar ik kan er niet tegen, wanneer men dit doet in termen, die schromelijk overdreven zijn, en wel zoodanig, dat de overdrijving zelfs den eenvoudigste in het oog valt. En allen, die tegen dit wetsontwerp het woord hebben gevoerd, hebben zich aan dergelijke overdrijving schuldig gemaakt. Mijn geachte vrienden, de heeren Passtoors en Arts, anders kalme mannen, gingen in het gelid voorop; de heer Helsdingen, eenigszins heeter gebakerd, heeft natuurlijk voor hen niet onder willen doen en vanmorgen heeft — ik schaam mij haast om het te zeggen — de heer Marchant de kroon op het werk gezet. Ik zal mij veroorloven aan ieder van die heeren een zeer kort woord te antwoorden naar aanleiding van hetgeen door hen is gezegd.

De heer Passtoors spreekt van „groote ontevredenheid op het platteland", van „onrechtvaardige veroordeelingen", van „de niet vrije en onpartijdige justitie", van „rechters die recht spreken in eigen zaak" en eindelijk — excuser du peu — sprak hij „van honderden getuigenissen" die hem zijn ter hand gesteld over schade, door wild aangebracht.

Ik geloof van al die dingen een uiterst klein beetje. Ik zelf ben bekend in verschillende streken van het platteland waar ook boerenbonden — de heer Passtoors beriep zich op die bonden — bestaan, en waarven klachten omtrent wildschade in het geheel niets wordt vernomen. Zooeven heeft de heer Zijlma nog bevestigd, dat ook in het Noorden van wildschade absoluut geen sprake is. Groote ontevredenheid bestaat dus daar tegen de jagers en tegen de Jachtwet niet. Wat die veroordeelingen, die op onrechtvaardige wijze zouden zijn uitgesproken, betreft, het mag zijn — de rechter is ook een mensch — dat hier of daar een veroordeeling is gevallen, die later bleek niet juist te zijn, maar men heeft niet het recht daarom in het algemeen te gaan spreken van een „niet vrije en niet onbevangen justitie". Ik had inderdaad van den heer Passtoors in die zaak een andere uitspraak verwacht.

Wat de honderden getuigenissen betreft: schade van het *wild*. Over die schade, aangericht door de konijnen, zijn wij het allen eens. Maar de heer Passtoors schrijft altijd de schade door de konijnen veroorzaakt op rekening van het wild en houdt het onderscheid tusschen die zaken niet in het oog. Maar wanneer hij dat onderscheid eens zal willen maken, dan verzoek ik hem vriendelijk die honderden getuigenissen over schade van het *wild* hier in de Kamer te formuleeren. Ik vermoed dat hem dit niet mogelijk zal zijn.

De heer Helsdingen heeft, als naar gewoonte, den grooten tegen den kleinen man uitgespeeld. Dit beteekent natuurlijk niet veel, men raakt er aan gewend. Nu spijt mij één ding. Een paar zaken zijn door hem gezegd, waar men om zou lachen, indien zij niet waren uitgesproken in deze Kamer en door een zoo ernstig man als de heer Helsdingen. Zoo heeft hij de geschiedenis van de visschers te Hoenza-Driel er bij gehaald en zeide:

„Ik herinner er aan, wat door den heer Lohman bij de begrootingsdiscussie van het vorige jaar is gezegd, toen hij ter sprake bracht de visscherij te Hoenza—Driel, waar de visschers, arme drommels, die daar wonen, een recht hadden om in de rivier vóór hun plaats de elftvisscherij uit te oefenen.

Wat heeft nu deze Regeering ten opzichte van die arme visschers gedaan? Zij heeft gemeene zaak gemaakt met den gemeenteraad van Driel en verpacht nu het water. Tevens heeft zij verklaard: als de visschers rechten hebben, moeten zij die voor de rechtbank maar bewijzen. Maar als de Regeering die rechten aanvechtbaar acht en die arme visschers dwingen wil voor de rechtbank hun rechten te bewijzen, dan durf ik wel zeggen, dat er onder de groote heeren die heerlijke jachtrechten hebben, nog veel meer zijn die niet in staat zijn voor de rechtbank te bewijzen, dat zij die rechten op rechtmatige wijze bezitten."

Nu vraag ik: is dit een redeneering? De Staat meent, dat die visschers geen recht hebben om in zijn water, het water van den Staat, te visschen. Hij oefent daarom zijn vischrecht uit en zegt tegen de betrokken personen: vindt gij dat ik een recht uitoefen dat u toekomt, klaag mij dan aan. Heel natuurlijk. Maar nu voegt de heer Helsdingen er aan toe, waarom komt nu ook de Staat niet tusschenbeide in zake de heerlijke jachtrechten. Ik antwoord, Mijnheer de Voorzitter, omdat de Staat daar niets mede te maken heeft. Niet hij oefent die heerlijke rechten uit, maar een ander. En wanneer ik nu meen te zuchten onder een heerlijk recht, staat mij de weg van rechten open zooals hij den visschers openstaat. De Staat behoeft niet tusschenbeide te komen. Het verschil tusschen den heer Helsdingen en ons is dit: wij allen zijn er tegen dat heerlijke rechten worden uitge-

oefend, wanneer dit niet rechtmatig geschiedt. Bij ons klinkt het meest: de *onrechtmatige* uitoefening van de heerlijke rechten; bij den heer Helsdingen: de uitoefening van de *heerlijke* rechten. Wij leggen den nadruk op: *onrechtmatig*, de heer Helsdingen op: *heerlijk*. Wanneer nu onrechtmatig heerlijke rechten worden uitgeoefend, heeft gelukkig een ieder in Nederland nog het recht om den rechter opheffing van die rechten te vragen.

Een tweede argument haalt de heer Helsdingen aan.

„In de buurtschap Vragender zijn in de laatste dagen alle losloopende honden gestorven, doordien zij gegeten hebben van vleesch, dat in vergif gekookt was. Men heeft dit vleesch blijkbaar daar neergelegd om de honden van het wild af te houden, want van deze buurtschap is het jachtrecht in handen van eenige Arnhemsche heeren, die de langooren zooveel mogelijk binnen hun gebied willen houden. Naar ons van vertrouwbare zijde werd medegedeeld valt deze wijze om ongenoode gasten te weren niet in de termen om den dader in aanraking met den strafrechter te brengen."

Dit is de aanhaling.

Nu gaat de heer Helsdingen verder voort:

„Waar is nu de strooper, die zich aan dergelijke onrechtvaardigheden schuldig maakt; die thuis — luister wel, Mijnheer de Voorzitter — op zijn doode gemak vleesch laat koken in vergif en op den openbaren weg neergooit, in de hoop dat de honden zich daaraan den dood zullen eten?

„Is dit geen misdadig bedrijf? Hoe gemakkelijk zou het kunnen gebeuren, dat kinderen van arbeider, die zelf zelden vleesch krijgen, een dergelijk stukje vleesch vonden en er de tanden in sloegen en zoodoende het slachtoffer werden van dit misdadig feit."

Het is om te griezelen, Mijnheer de Voorzitter! Een troep jagers — verbeeld u — tehuis rondom een kokenden ketel vergif! De heksen van Shakespeare verdwijnen bij de jagers van Helsdingen!

Maar, Mijnheer de Voorzitter, hier spreekt toch inderdaad een blinde over kleuren; want hoe gaat het?

Op den openbaren weg wordt het gif niet neergelegd. Ik erken, dat er gif gebruikt wordt, maar men gebruikt dit giftig vleesch om het te hangen of te leggen in het bosch, ten einde daar de vossen en ander ongedierte te vernietigen.

Als het vergif gelegd werd op den openbaren weg of in het open veld, zou ik het evengoed afkeuren als de heer Helsdingen, maar nu het in het bosch gelegd wordt, beteekent dit niets, omdat men de honden uit het bosch kan en moet houden en hoegenaamd niet het recht heeft, om — wat veel stroopers doen — de honden af te richten voor drijvers, ten einde het wild uit het bosch te krijgen.

Snoept dus een hond aan een stuk giftig vleesch, dat daar ligt, dan heeft zijn eigenaar de gevolgen aan zich zelf te wijten, want hij had zijn hond uit het bosch moeten houden. En dat een kind er „de tanden in zou slaan", acht ik ondenkbaar.

Het vleesch in quaestie toch is zoo walgelijk, dat een kind er niet aan denken zal er gebruik van te maken. Het bestaat waarlijk niet uit een mooi opgemaakte ossenhaas, een coteletje of zelfs een reep gebraden spek, maar men neemt er de meest vieze afval bij den slager voor. Men neemt vleesch, dat bedorven is, of men laat het daarvoor bederven. Het wordt met gif bereid en zoo wordt het nedergelegd, ten einde de verschillende roofdieren, die in de bosschen verblijf houden, te doen sterven.

De heer **Helsdingen**: Is er ook een fabriek opgericht, die vergiftigd vleesch levert?

De heer **Kolkman**: Nog niet, maar men wacht misschien op de aandeelhouders, die wellicht door sommige partijen kunnen worden bijeengebracht.

Zooals ik zeg, dat is dus ook een overdrijving, welke aan de zaak eigenlijk niets afdoet.

Op dezelfde manier heeft de heer Arts overdreven. Deze zegt met zijn gewone gemoedelijkheid, dat hij het nadeel dat lichtbakdragers aan den landbouw toebrengen eenvoudig ontkent en daarmede is hij van de zaak af

Gelukkig hoorden wij heden van een zeer tot oordeelen bevoegd landbouwer, den heer Zijlma, dat hij natuurlijk op het oogenblik niet kan beoordeelen, welke schade door die personen in andere deelen des lands wordt aangericht, maar dat hij van die schade zóó overtuigd is, dat wanneer ze op zijn goederen kwamen hij alle mogelijke maatregelen zou nemen om die ongenoode gasten van zijn goed af te houden.

De heer Arts is echter nog verder gegaan en sprak als zijn gevoelen uit, dat, als dit wetsontwerp wordt aangenomen, andere wijzigingen, welke ten slotte van veel grooter sociaal belang zijn, achterwege zullen blijven.

Het is natuurlijk zijn recht dat te zeggen, maar de heer Arts heeft niet het recht daaraan het volgende toe te voegen: „want of de neiging dergenen, die de wijziging eenigszins met gejuich willen binnenhalen, ook zoo sterk zal zijn om later in de andere richting mede te werken, waag ik te betwijfelen".

Welnu, ik ontzeg den heer Arts het recht dien twijfel te onzen opzichte te koesteren. Ik heb te goeder trouw de motie voorgesteld waarbij de wildschadewet gevraagd werd, en nu moet men niet gaan zeggen: ge haalt deze wet in, ten einde — want daarop komt het neder — een latere wet, een meer principieele wijziging der Jachtwet, te escamoteeren.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, „met gejuich", zooals de heer Arts meent, begroet ik deze wet niet, maar ik wil hem wel de verzekering geven, dat, als hij bij het indienen eener wildschadewet zijn gejuich wil doen hooren, mijn gejuich het zijne zal evenaren.

Van den heer Marchant hoorden wij eenige algemeene woorden, als: verbittering van de landbouwers, ellendige wet, haat tegen de Jachtwet, enz. Ik zal daarover niet verder spreken, want de andere heeren hebben ook dergelijke uitdrukkingen gebezigd. De heer Marchant heeft echter een voorbeeld aangehaald, dat ik even wil bespreken.

Hij zeide: als op een of ander pad eenige strikken zijn gezet en de veldwachter komt daarbij, dan legt hij eenige dier strikken neder; voorts gaat hij op de loer liggen om uit te kijken wat er nu verder zal gebeuren.

Er passeert een man; de veldwachter komt later naderbij, vindt de strikken opgezet en zegt: „nu verbaliseer ik tegen den man, die daar gepasseerd is, en dan is deze er bij".

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, nu meen ik tegenover dit beweren van den heer Marchant, dat geen kantonrechter in Nederland op dergelijk bewijs een veroordeelend vonnis zal uitspreken. De veldwachter moet zien dat de strooper met zijn handen aan de strikken zit en moet hem aan het bedrijf van strikken zetten bezig zien. Anders wordt de man niet veroordeeld. En nu zeg ik tegen den heer Marchant: „bewijs uw beweren, en als gij nu niet één vonnis van een kantonrechter hier kunt produceeren, wat getuigt voor uw sustenu, dan „zijt *gij* er bij" en niet de gewaande strooper.

Nu stap ik eenvoudig van deze persoonlijke dingen af, omdat ik het — en dat is zeer zonderling — au fond met een groot deel der beweringen der heeren eens ben.

Ik sta, zooals ik zeg, voor een groot deel aan hun zijde. En waarom? Ik had, als antwoord op de discussiën, een paar jaar geleden hier gehouden naar aanleiding van de motie-Helsdingen, deze wet niet verwacht. Ik erken dan ook, dat ik met deze jachtpolitiek der Regeering niet bijster ben ingenomen. Ik had geleefd in de verwachting, dat wij werkelijk een wildschadewet zouden krijgen; mij dunkt, dat zou zoo groot bezwaar en zooveel werk voor de Regeering niet geweest zijn, al had zij ook nog eenige maanden met de indiening gewacht. Want ik blijf staan op het standpunt, dat, waar door het wild schade wordt berokkend, die schade moet worden vergoed, en een dergelijke wet, het blijkt in verschillende landen, kan, onder goed geregeld politietoezicht, ten goede komen èn aan den landbouw èn aan den wildstand. Dat blijkt in Pruissen en Saksen — de heeren die met de wetgeving in die landen bekend zijn, zullen het weten —, waar men tot algemeene tevredenheid zich verheugt in een wildschadewet en waar de wildstand heel wat beter is dan hier te lande.

Men had dan toch nog wel, indien men dat verlangde, een Staatscommissie kunnen in het leven roepen, omdat met een wildschadewet de geheele Jachtwet niet volkomen te regelen is en er tal van punten overblijven die men commissoriaal kan maken.

Ik zeg dus, ik ben het eens met de heeren, dat het belang van den landbouw een wildschadewet eischt, maar dit bewijst nog niet dat het wetje dat wij thans vóór ons hebben overbodig is.

Want als men sommige menschen hoort, is het alsof de

stroopers eenvoudig worden gedreven door het edel beginsel, dat zij den bedreigden landbouw te hulp willen komen, en wij weten toch, niets is minder waar. Den strooper van professie is het alleen te doen om het hebben van het wild; hoe hij er aan komt is hem onverschillig. Welke maatregelen wij ook nemen, altijd zal men tegen de stroopers moeten waken.

En al geeft men ieder landbouwer het recht om op de door hem in gebruik zijnde gronden het wild te bemachtigen, dat zich daarop bevindt, toch zal men altijd maatregelen tegen de strooperijen moeten nemen, want naar mijn vaste overtuiging zal eerst met den laatsten haas ook de laatste strooper uit de wereld verdwijnen. Daarom is deze wet noodig, want nooit, zelfs al hebben wij de meest vrijzinnige Jachtwet, zal men den strooper kunnen toestaan, dat hij, tegen wil en wensch van den eigenaar of den gebruiker van den grond, zich met of zonder den lichtbak op diens grond begeeft, ten einde daar het wild machtig te worden. Dat recht zal men nooit aan welken strooper ter wereld ook kunnen geven. Daarom, waar zóó de zaak staat, geloof ik, dat dit onschuldig wetje inderdaad niet zooveel eer verdient als er aan wordt bewezen, en hoop ik van harte, dat de discussie spoedig moge gedaan zijn en dat men dit kleine, onbeduidende wetje, om den heer Arts pleizier te doen, zonder gejuich, maar met berusting zal aannemen.

De heer **de Ridder**: Mijnheer de Voorzitter! Het zijn slechts een paar woorden die ik wensch in het midden te brengen en wel over iets wat door den heer Marchant is gezegd en mijns inziens wel van eenig belang is, en nog niet is weersproken.

De heer Marchant heeft beweerd dat dit heele wetje overbodig zou zijn, wanneer door het openbaar ministerie bij de rechtbank welks vonnis een onderwerp van beslissing bij den Hoogen Raad heeft uitgemaakt anders gedagvaard ware. Indien maar ten laste was gelegd mededaderschap van den lichtbakdrager, dan, meent de heer Marchant, had het oordeel van den Hoogen Raad anders kunnen hebben geluid en ware gebleken, dat ook het aanwenden van middelen om wild te bemachtigen met den lichtbak viel onder de termen der bestaande Jachtwet.

Tegen die bewering moet ik met eenigen klem opkomen; dat is onjuist. Een wettelijke voorziening is noodig geworden, zelfs al ware door het openbaar ministerie te Breda anders gedagvaard, dan op de wijze als thans geschied is. De teneur van het arrest van den Hoogen Raad was in de eerste plaats, dat medeplichtigheid aan jachtovertredingen niet bestaat en dus degene die den lichtbak droeg, niet gebracht kon worden onder de termen van de Jachtwet. Dat blijft ook nu nog bestaan, maar indien destijds gedagvaard was voor mededaderschap, dan had dit argument van den Hoogen Raad omtrent de straffeloosheid der helpers — in zoover dus heeft de heer Marchant gelijk — niet op kunnen gaan. Maar in de tweede plaats heeft de Hooge Raad uitdrukkelijk uitgemaakt, dat, waar in art. 15 der Jachtwet de lichtbak niet uitdrukkelijk genoemd wordt, het niet aangaat dien te brengen onder de verboden middelen om wild te bemachtigen, aan het slot van dat artikel bedoeld.

Nu heeft de kantonrechter te Tholen - maar dat vonnis was anterieur aan de uitspraak van den Hoogen Raad, zoodat het wel te niet zou gedaan zijn wanneer cassatie ware ingesteld — juist uitgemaakt, dat de lichtbak viel onder de verboden middelen aan het slot van art. 15 der Jachtwet bedoeld, terwijl de Hooge Raad heeft beslist, dat dit niet het geval is. En hieraan hing de beslissing. Dus al was gedagvaard zooals het openbaar ministerie bij het kantongerecht te Tholen heeft gedagvaard en al was een dergelijk dictum als dat van den kantonrechter aan het oordeel van den Hoogen Raad onderworpen, zou een arrest hebben moeten volgen, waaruit bleek, dat die poging om wild te bemachtigen niet viel onder de Jachtwet.

Ik moet derhalve ten sterkste opkomen tegen de bewering van den heer Marchant, dat, wanneer door het bij het bedoelde arrest betrokken openbaar ministerie de dagvaarding op een andere wijze was ingekleed, dit wetsontwerp niet noodig zou zijn geweest.

Ik sluit mij voorts geheel aan bij hetgeen door den heer Kolkman is gezegd over een uitdrukking van den heer Marchant naar aanleiding van sommige uitspraken van kantonrechters.

De gevallen, door den heer Marchant genoemd, zijn eenvoudig ondenkbaar, omdat geen kantonrechter buiten de wet niet recht mag spreken en eerst het feit van zich in het veld buiten den openbaren weg en buiten voetpaden met wildstrikken bevinden is een strafbaar feit, dat behoort bij het vonnis te worden gemotiveerd. En daarbij, de strooper moet gezien worden, terwijl hij de strikken stelt of herstelt, dan eerst wordt hij geacht te vallen onder de termen van wild te hebben willen bemachtigen door middel van den wildstrik. In de gevallen, door den heer Marchant genoemd, is men niet in strijd met de wet en geen kantonrechter zal in strijd met de wet een uitspraak doen, omdat hij dan wel op de vingers zal worden getikt door het openbaar ministerie en een uitspraak van den Hoogen Raad zal worden uitgelokt om dat vonnis te vernietigen.

Ten slotte deze opmerking: ik zal meegaan met het voorstel der Regeering, maar de gevolgde wijze van regeling van deze zaak is m. i. niet de gewenschte. Het ware naar mijn meening veel beter geweest, indien de Regeering aan het slot van art. 15 der Jachtwet eenvoudig een bepaling had toegevoegd, waarbij als verboden middel om wild op te sporen, te bemachtigen of te dooden werd genoemd de lichtbak. Wat was dan het gevolg geweest? Dit, dat ook degene, die het geweer draagt en gewoonlijk de Anstifter van dat verboden jachtbedrijf is, onder de qualificatie had kunnen vallen. Dan was eenvoudig de poging om wild op te sporen met kunstlicht een bedrijf geworden waaraan meerderen konden deelnemen en dan zou de lichtbakdrager kunnen gestraft worden en ook degene die het geweer heeft.

Dat was ook de bedoeling van de opmerking in het Voorloopig Verslag, welke de Regeering niet geheel juist heeft opgelost. Gevraagd was: wat wordt hier op het gebied van de medeplichtigheid aan overtredingen bepaald? De vrager bedoelde vermoedelijk hetzelfde wat ik aanvoerde. Ten slotte wensch ik naar aanleiding van het desbetreffend artikel van het ontwerp in het algemeen deze vraag te stellen: er wordt strafbaar gesteld het opsporen van wild met kunstlicht en het met kunstlicht bijstaan van iemand daarbij; wat is het eerste geval, dat de Regeering zich denkt? Is het dit, dat degene die kunstlicht draagt, tevens pogingen doet om wild te bemachtigen, het kunstlicht bij voorbeeld in het veld neerzet en op een afstand blijft staan met zijn geweer om het wild, dat het licht nadert, op die wijze te schieten? Dat is een toestand, die in strijd is met de werkelijkheid, want zóó komt het nooit voor. Het geschiedt steeds zoo, dat de lichtbakdrager bijstaat dengene die het wild poogt te bemachtigen. Daarom zou ik alleen strafbaar willen stellen iemand met kunstlicht bij te staan in het opsporen van wild. Het „opsporen met kunstlicht" zonder meer, kan dan vervallen uit het artikel. Deze vraag doe ik naar aanleiding van de artikelen in het algemeen en ik zou het op prijs stellen indien de Minister naar aanleiding van mijn opmerking, dat het misschien juister zou zijn geweest de strafbaarheid toe te zeggen aan het slot van art. 15 der wet, nader zijn standpunt zou verdedigen.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het is volkomen juist door den heer Kolkman opgemerkt, dat de lijn tusschen de verschillende partijen bij de behandeling van dit wetje totaal verdwenen is. Ik constateer dan ook, dat van een Christelijke of paganistische politiek op dit oogenblik in de Kamer weinig merkbaar is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om er allereerst op te wijzen, dat mijns inziens de Regeering in staat was geweest op dit oogenblik ons voor te leggen een wetsontwerp, waarbij niet een zeer klein onderdeel van het jachtrecht werd geregeld, maar waarbij had kunnen worden voldaan aan den wensch, bij de behandeling van de motie-Helsdingen hier in de Kamer uitgesproken. Het was, Mijnheer de Voorzitter, den 9den Maart 1902, dat hier de quaestie van het jachtrecht zeer principieel aan de orde is geweest, een bespreking die geëindigd is met het aannemen van de bekende motie-Kolkman. En nu stel ik de vraag: wanneer de Regeering toen onmiddellijk de Staatscommissie had benoemd, dan had die Commissie op dit oogenblik meer dan twee jaren tijd gehad om het onderwerp te bestudeeren en dan meen ik dat op dit oogenblik minstens het rapport van die Commissie gereed had kunnen zijn. Wat heeft de Regeering in plaats daarvan gedaan? Aan de benoeming van een Staatscommissie werd blijkbaar niet gedacht; in plaats daarvan verluidde het al spoedig, dat de Minister een wijziging als die welke ons thans is voorgelegd, zou gereed maken. Het Voorloopig Verslag

op dit wetje is verschenen den 9den Maart 1904, twee jaar en twee dagen na de behandeling van de moties Heldsdingen en Kolkman. En twee dagen na het verschijnen van het Voorloopig Verslag op dit jachtwetje verschijnt het Koninklijk besluit, waarbij de jachtcommissie wordt ingesteld. Dat draagt naar het mij voorkomt zeer duidelijk den schijn, dat wij in deze Commissie allereerst hebben te zien een machine de guerre van dezen Minister, om naar aanleiding van de bedenkingen die tegen de partieele herziening zijn ingebracht, zich achter die Staatscommissie verschuilen. Ik herhaal, dat, wanneer de Minister had gedaan wat men toen van hem had kunnen verwachten en als hij meende dat voor een algeheele herziening van de Jachtwet het instellen van een Staatscommissie noodig is, hij deze dan had moeten instellen in 1902. Dan hadden wij nu deze zaak in haar geheel kunnen behandelen. Het gevolg van de thans door den Minister gevolgde tactiek is, dat hij er nu zeker van kan zijn, dat gedurende het loopende tijdperk het rapport van de Staatscommissie waarschijnlijk niet zal inkomen en dat hij in geen geval zal worden geroepen de Kamer een herziening van het jachtrecht voor te leggen.

Over die commissie zij mij nog een enkel woord vergund.

Die bespreking van Maart 1902 is ingeleid door een lid van mijn partij in deze Kamer. Die heeft bij die gelegenheid, geloof ik, getoond, dat hij een degelijke en ernstige studie van dit onderwerp had gemaakt. Van zijn bekende bescheidenheid kon worden verwacht, dat hij over de samenstelling van die jachtcommissie niet zou spreken. Maar het zij dan mij vergund om een ernstig protest te doen hooren tegen de wijze waarop ook bij die gelegenheid de Regeering haar Staatscommissie heeft samengesteld. Verschillende heeren hebben er reeds op gewezen dat het meer een jagerscommissie is dan een jachtcommissie. Drie leden dezer Kamer zijn in die commissie benoemd en alle drie zijn bekende jagers. Juist zij komen daarin voor, die, wanneer van onze zijde hier eens de jachtquaestie anders wordt beschouwd dan door de meesten gebeurt, dan gewoonlijk optreden om de inzichten en belangen van de jagers tegenover de onze te verdedigen. Nu weet ik wel, dat wij bij monde van deze Regeering zijn gesteld buiten de zedelijke gemeenschap van het volk; maar dit kan de Regeering niet ontheffen van de verplichting om, niet in ons belang, maar in het algemeen belang, rekening te houden met de afwijkende inzichten die door onze partij worden verkondigd. Wanneer de rapporten van dergelijke commissiën de meeste waarde zullen hebben, zal dit alleen het geval wezen wanneer de verschillende belangen en standpunten bij de samenstelling hebben kunnen medewerken. En ik zie in het optreden van de Regeering bij het benoemen van alle mogelijke Staatscommissiën een streven om de sociaal-democratische partij van de samenstelling van die commissiën uit te sluiten. Ik kom daar met alle kracht tegen op, en ik meende dat er thans eens gelegenheid ware geweest voor dezen Minister om te toonen, dat hij ruim en breed genoeg denkt om het inzicht van sociaal-democraten evengoed tot uiting te doen komen in dergelijk lichaam als dat van anderen.

Nu is door verschillende heeren er reeds op gewezen dat deze partieele herziening al bijzonder ongelegen kwam.

Ik vereenig mij met hen die de meening uitgesproken hebben, dat door deze partieele herziening de herziening van de Jachtwet op de lange baan geschoven zou worden. Dit is in de eerste plaats geweest de heer Passtoors, die tot den Minister het verzoek richtte: trek het wetsontwerp in. Dit is bovendien de heer Arts, die dergelijken wenk gaf; en ten slotte de heer Marchant, die dergelijken wensch geuit heeft.

Wat de eerste twee sprekers betreft, is het duidelijk, dat bij hen, wanneer zij dat verzoek doen, geen sprake kan zijn van politieke of der Regeering vijandige motieven; dit is bij die leden geheel uitgesloten.

Welnu, ik meen dat aan hun verzoek, zonder eenige schade voor het algemeen belang voldaan kan worden; want tevergeefs heb ik mij afgevraagd: wat is het groote algemeen belang, waardoor het zoo noodig zou zijn op het versleten kleed der Jachtwet dit kleine lapje te zetten?

Het belang van dit wetsontwerp is volgens de Regeering bevordering der zedelijkheid.

Ik moet eerlijk zeggen, dat ik dit ethisch motief met eenigen afkeer vernomen heb.

De heeren moeten toch niet al te ver gaan met het opplakken van het etiquet van zedelijkheid op allerlei wetsontwerpen. Onze Jachtwet — dit wordt door de groote meerderheid van het Nederlandsche volk erkend — is door en door onzedelijk. En wanneer er veel gestroopt wordt, is dat stroopen voor een zeer groot deel het gevolg daarvan, dat onze Jachtwet den toets van rechtvaardigheid en zedelijkheid niet kan doorstaan. Bepalingen die dienen om die Jachtwet nog te verscherpen, zijn dus reeds in den grond even onzedelijk als de Jachtwet zelf.

En waarin zou dan de zedelijkheid van dit wetsontwerp bestaan?

Dit heeft de heer Pompe van Meerdervoort aldus uitgedrukt: „In mijn betrekking ben ik herhaalde malen in aanraking gekomen met stroopers en hun helpers en ik kan den heeren de verzekering geven, dat menigeen die als strooper begint als volslagen dief eindigt. Daarom ook acht ik elke poging om te voorkomen dat iemand strooper wordt wenschelijk."

Wat heeft dit nu te maken met dit wetsontwerp? Bedoelt dit wetsontwerp het strafbaar stellen van stroopers? Is dan het stroopen thans niet reeds strafbaar? Bedoelt het wetsontwerp het stroopen met den lichtbak strafbaar te stellen?

Neen, dit is reeds strafbaar

Dit wetje bedoelt eenvoudig om den helper, die den lichtbak draagt, strafbaar te stellen: een klein onderdeeltje van het geheele stroopersbedrijf.

Het schijnt dat de heeren er bijzonder op gesteld zijn om zonder noodzakelijkheid, tegen den geest van ons strafrecht in, dat medeplichtigheid aan overtredingen niet strafbaar stelt, hen die helpen bij het stroopen met den lichtbak, apart strafbaar te stellen.

Wat zal dat in de praktijk beteekenen? De heer Marchant heeft daarover het noodige gezegd en er op gewezen dat, wanneer de Minister en de leden die hem steunen spreken van gewelddadigheden bij het stroopen, er in die gewelddadigheden niets veranderen zal door de aanneming van dit wetsontwerp.

Het loopen met dien lichtbak zal moeten worden geconstateerd, evenals tegenwoordig het stroopen met den lichtbak moet geconstateerd worden en wanneer het thans in de practijk zoo moeilijk is om het stroopen met den lichtbak te constateeren, zoodat dit reeds strafbare feit niet voldoende kan worden voorkomen, dan vraag ik, wat daarin zal veranderen, als nu ook de drager van den lichtbak strafbaar wordt.

Ik geloof dat het met deze bevordering van de zedelijkheid evenzoo zal gaan als met de meeste bepalingen van de Drankwet. In de practijk zal er absoluut niets in de zaak veranderen. Urgent is deze wijziging allerminst.

Wij hebben van den heer Tydeman merkwaardige dingen gehoord. De heer Tydeman heeft het tegendeel bewezen van hetgeen hij zich voorgesteld heeft te bewijzen. Hij heeft ons een groote serie van bekeuringen medegedeeld; hij heeft ons medegedeeld dat er straffen tot $2^1/_2$ jaar toe zijn uitgesproken wegens gewelddadigheden die naar aanleiding van het stroopen met den lichtbak hebben plaats gehad.

Wat blijkt daaruit? Dat het tegenwoordige strafrecht die gewelddadigheden reeds voldoende straft, dat ook aan het opsporen van die strafbare feiten tegenwoordig de hand wordt gehouden en dat hierin door den strafrechter op voldoende wijze wordt ingegrepen.

Het wil mij dus voorkomen, dat wij hier te doen hebben met een heel klein puntje, de moeite eener partieele wijziging nauwelijks waardig, vooral in het stadium waarin de Jachtwet thans verkeert.

Het tweede motief waarop de Regeering deze partieele wijziging grondt, is dat de landbouw schade heeft van den lichtbak. Ja, maar de landbouwers hebben niet alleen schade van het stroopen met den lichtbak, zij hebben veel meer schade van de jacht en van de bestaande Jachtwet in het algemeen. Ik kan dan ook niet nalaten te zeggen, dat het een heel leelijken indruk maakt, wanneer de Regeering hier met een welwillend gezicht komt verklaren: wij voelen veel voor de schade die de landbouwer lijdt door het stroopen met den lichtbak, terwijl zij sedert 7 Maart 1902 achterwege is gebleven om een poging te doen om maatregelen te nemen tegen de veel grootere schade die door de landbouwers ondervonden wordt. Laat men toch liever klaren wijn schenken en niet een manteltje omhangen van zorg voor den landbouw, wanneer in de practijk getoond wordt, dat men

de belangen van de jagers veel zwaarder acht en nalatig is gebleven voor den landbouw datgene te doen waarop hij sedert jaren en jaren heeft aangedrongen.

De conclusie waartoe ik kom is deze, dat deze partieele wijziging in de wet niet alleen niet noodig is, maar zelfs nadeelig, omdat daardoor de herziening van de Jachtwet wordt uitgesteld. Verschillende leden van de Kamer, die op zich zelf niet tegen het strafbaar stellen van het loopen met den lichtbak zijn, behooren dan ook juist tot de tegenstanders van dit wetsontwerp wegens het partieele daarvan. De heer Tydeman wees reeds hierop, met aanhaling van enkele sprekers, die van den Minister intrekking hebben gevraagd van het wetsontwerp, maar zich omtrent de vraag, of in het algemeen het loopen met den lichtbak al of niet strafbaar moet worden gesteld, in afkeurenden zin hebben uitgelaten. Het komt mij voor, dat wanneer het wetsontwerp thans in stemming komt, verscheidene leden der Kamer voor een lastige keuze zullen worden geplaatst. Zij vinden in het stadium waarin de quaestie van de Jachtwet verkeert, de behandeling van het wetsontwerp verkeerd, ofschoon zij er om andere redenen misschien liefst vóór zouden stemmen, mits in het kader eener algemeene herziening van het jachtrecht.

Om nu een zuivere stemming mogelijk te maken, wensch ik een motie voor te stellen, die voldoening geeft o. a. aan het gesprokene door de heeren Arts, Passtoors, Helsdingen en Marchant en die ik de eer heb bij deze in te dienen.

De **Voorzitter**: Door den heer Troelstra is de volgende motie voorgesteld:

„De Kamer,

overwegende dat door de Regeering een Staatscommissie is benoemd ter voorbereiding eener herziening der Jachtwet en dat de urgentie der in het ingediende wetsontwerp vervatte regeling niet dringend genoeg is om deze partieele herziening aan de in uitzicht gestelde algeheele herziening te doen voorafgaan;

verzoekt de Regeering dit ontwerp voorloopig in nadere overweging te willen nemen,

en gaat over tot de orde van den dag."

De motie wordt ondersteund door de heeren ter Laan, Hugenholtz, Passtoors en Helsdingen, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor deze motie gelijktijdig te behandelen met de algemeene beraadslaging over het wetsontwerp.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Lucasse**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij niet vereenigen met de motie-Troelstra, omdat ik van meening ben, dat een algeheele herziening van de Jachtwet nog wel eenige jaren zal uitblijven en het inmiddels in het belang van den landbouw wenschelijk is om het dragen van den lichtbak strafbaar te stellen. Ik begrijp niet hoe eenig lid der Kamer daartegen bezwaar kan hebben, want het wetsontwerp bedoelt het tegengaan van het bezigen van een middel om het bedrijven van een strafbaar feit des nachts mogelijk te maken

De nachtelijke stroopers maken zich in den regel schuldig aan twee strafbare feiten: het jagen in het jachtveld van een ander en het jagen des nachts. Beide feiten zijn strafbaar. En nu dient de lichtbak om het plegen dezer strafbare feiten gemakkelijk te maken — waarom men dus tegen het verbieden van den lichtbak is, begrijp ik niet. Het is mijns inziens wel degelijk wenschelijk den drager van den lichtbak strafbaar te stellen.

Maar het is dit ook bovendien in het belang van den landbouw, die dikwijls veel schade ondervindt, doordien het jagen met behulp van den lichtbak 's nachts geschiedt door meerdere personen, die, natuurlijk niet kunnende zien waar zij loopen, des landbouwers vruchten vertrappen en hem daardoor dikwijls groote schade toebrengen, daargelaten de onveiligheid ten platten lande voor mensch en vee, waarop door andere sprekers ook reeds is gewezen en dat ik zal laten rusten.

En nu is volgens den Hoogen Raad de drager van den lichtbak niet strafbaar, omdat deze moet beschouwd worden als de helper van den jager en niet als degene die zelf jaagt.

Wel heeft de heer Marchant gewezen op een vonnis van den kantonrechter te Tholen, en de heeren zullen wel begrijpen, dat ik eerbied heb voor een vonnis van een kantonrechter, maar toch twijfel ik er niet aan dat, wanneer men van dat vonnis, waarbij de lichtbakdrager was veroordeeld als mededader, was gegaan in cassatie, dit vonnis zou zijn gecasseerd. Immers de drijvers die het wild naar den strooper toedrijven, zijn ook niet als mededaders strafbaar. Hoe zou dan wel de drager van den lichtbak, die ook den strooper helpt en niets anders doet, strafbaar kunnen zijn als mededader, vooral na het arrest van den Hoogen Raad van 3 December 1900? Ik laat de redactie van het ontwerp daar, maar de indiening van het ontwerp acht ik noodig en moet mijns inziens worden toegejuicht.

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! De Regeering stelt zich bij de indiening van dit wetsontwerp op dit standpunt, dat noch de motie van den heer Kolkman noch de instelling van de Staatscommissie voor de Regeering een voorwendsel mag zijn om zich te onttrekken aan een noodige herziening van het jus constitutum. Dat standpunt beaam ik ten volle. Ik zou niet gaarne willen dat men hier de overtuiging ging vestigen, dat men door aanneming van een motie of door de instelling van de Staatscommissie betreffende het jus constituendum geacht werd te hebben gedaan zijn Schuldigkeit, ten opzichte van het jus constitutum. De aandrang op de Regeering om te wachten op de Staatscommissie of te wachten op de uitvoering van de motie-Kolkman, deel ik allerminst, integendeel, dien aandrang zou ik zeer gevaarlijk achten voor de toekomst, het zou een gevaarlijk antecedent zijn, wanneer de Minister aan dien aandrang gevolg gaf.

Nu de Minister dit echter niet heeft gedaan, maar het noodig heeft geacht een kleine herziening van het jus constitutum te geven, om daardoor onze Jachtwet te verbeteren, nu vind ik daarin gereede aanleiding, om, waar ik nog sta op het standpunt in 1902 door mij ingenomen, bij de Regeering ook aan te dringen op een betere uitvoering van de wet, opdat ook dit niet worde nagelaten met het oog op de motie of de instelling van de Staatscommissie.

Ik denk over een Wildschadegesetz eenigszins sceptisch. Ik geloof dat men zich van een dergelijke wet niet altijd een juiste voorstelling maakt, en dat men in elk geval daarvan te hooge verwachtingen koestert.

Ik acht het zelfs niet onmogelijk dat, wanneer de aandrang die nu door sommigen wordt uitgeoefend om een Wildschadegesetz te krijgen, door de Regeering werd beantwoord met de indiening van een dergelijke wet, die voorliefde wel eens zou kunnen veranderen. Dan zou er wellicht gezegd worden: ja, maar zulk een Wildschade-gesetz hebben wij nu liever niet. Dan zou men zich wellicht liever beroepen op hetgeen de Minister bij de beraadslaging in 1902 heeft gezegd, en dat te recht is aangehaald door den heer Arts: „wellicht zou ik het zelfs aandurven om behoudens een bepaling tegen het betreden van den grond van anderen, de jacht veel meer vrij te stellen dan tot nog toe geschiedt". Dat wil dus zeggen: met handhaving van de grondslagen van de tegenwoordige Jachtwet, enkele oneffenheden uit de wet verwijderen en die grondslagen nader uit te werken. Men kan daarover van gevoelen verschillen, men zou er lang over kunnen debatteeren, maar ik sta nog altijd op het standpunt, dat in die richting is te zoeken de oplossing van de quaestie. Ik ga niet mede met hen die de Regeering er een verwijt van maken, dat zij thans dit ontwerp heeft ingediend. Ik laat de merites van het ontwerp daar. Het is van zeer geringen omvang. Niet alleen stroopers van beroep, maar ook jagers begaan het hierbedoelde feit.

Niet alleen tegen de stroopers, maar ook tegen de jagers is deze wet dus gericht. Er zijn m. i. drieërlei soort van stroopers. Stroopers zonder akte, die een beroep maken van het stroopen, maar onder de jagers zelf heeft men nog twee soorten van stroopers, nl. de broodjagers, die de verzoeking, om op andere tijden of op andere wijze wild te bemachtigen, dan de wet toelaat, of ook tamme dieren te bemachtigen, niet kunnen weerstaan: voorts onder de rijkeren, de in Duitschland onder den naam van *Sonntagsjäger* bekende, die, geen hazen kunnende raken, eenvoudig tam wild opzoeken om daarop het jachtgenot uit te oefenen.

Maar zij die bij nacht de jacht of de strooperij uitoefenen,

die zullen vallen onder deze wetsbepaling. Tegen hen is deze wet gericht. Immers de lichtbak gebruikt men uiteraard alleen bij nacht. Het ontwerp ligt dus geheel in de lijn van de bestaande Jachtwet, welke het jagen toelaat alleen van zonsopgang tot zonsondergang, of voor sommige wildsoorten een half uur daarvoor en daarna. Het bepaalt zich tot een doodeenvoudige aanvulling van het *jus constitutum*. En hoe men moge denken over het *jus constituendum*, men kan niet beweren, dat deze eenvoudige, doch noodzakelijke aanvulling van de wet moet wachten op uitvoering van eene of andere motie of rapport van een Staatscommissie.

Ik zou niet gaarne zien dat de Regeering laatstgenoemde richting uitging en ik juich daarom de indiening van het ontwerp toe.

De heer **Friesen**: Mijnheer de Voorzitter! Daarlatende de zienswijze van de vorige sprekers, kan ik niet anders dan mijn volste instemming betuigen met het indienen van het ontwerp Jachtwet. Het is toch een feit, dat de lichtbak groote schade teweegbrengt, het is daarom in het belang van den landbouw noodig, dat de lichtbak verboden wordt.

Het is toch in mijn buurt meermalen voorgekomen, dat door het gebruik van den lichtbak groote schade werd veroorzaakt aan het vee; landbouwers durven in het najaar hun vee 's nachts niet in de weide te laten, paarden van groote waarde loopen opgeschrikt door het sterke licht van den lichtbak, hun knieën kapot tegen den draad, wat groote schade veroorzaakt aan den veehouder: ik heb toch gevallen gezien, dat landbouwers 's morgens in de weide komende, met leede oogen moesten aanzien dat hun waardevolle paarden waren bedorven, en rundvee door het ontijdig werpen veel in waarde was verminderd. In het belang van den boer is dus voorziening noodig, wat ik de Kamer ten zeerste aanbeveel.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon het debat een vrij grooten omvang heeft genomen, geloof ik toch te mogen beweren, dat tegen het ontwerp, zooals het is voorgesteld, weinig bezwaren zijn in het midden gebracht. Het zij mij vergund met een enkel woord de aanleiding van de aanbieding van dit ontwerp te herinneren. In de latere jaren is een nieuwe methode in zwang gekomen om zich het bemachtigen van wild des nachts gemakkelijk te maken, namelijk door het dragen hetzij door den jager zelf, hetzij door een ander van een toestel, waarin zich wanden bevinden, met zink overdekt, die het effect hebben, dat zij het licht, dat in den toestel is geplaatst, zeer sterk reflecteeren, zoodat het wild en het schadelijke gedierte zonder argwaan daarop afkomen en gemakkelijk onder het schot van het geweer geraken.

De vraag lag voor de hand, of een dergelijk bedrijf niet reeds door de bestaande Jachtwet strafbaar was gesteld. In art. 15 toch worden in de eerste alinea genoemd de geoorloofde jachtbedrijven en dan volgt er een tweede lid, waarin wordt bepaald, dat alle andere pogingen of middelen om wild op te sporen, te bemachtigen of te dooden als met zg. afdraaiers, stokgeweren enz. zijn verboden.

Nu meende men aanvankelijk, dat inderdaad dat zich bevinden in het veld met een dergelijken lichtbak een middel was om wild op te sporen en er is reeds dezen morgen aan herinnerd, dat de kantonrechter te Tholen, bij vonnis van 6 Maart 1899, deze eenvoudige conclusie heeft getrokken, dat het loopen met den lichtbak in den nacht over het veld met zekere manipulatiën wel degelijk was wild opsporen en derhalve moest geacht worden te zijn verboden bij het tweede lid van art. 15. Die kantonrechter heeft zijn vonnis niet formeel zien casseeren, maar feitelijk was het vonnis reeds gecasseerd toen hij het uitsprak op 6 Maart 1899, want kort te voren, den 13den Januari 1899, had de Hooge Raad uitgemaakt — niet naar ik meen naar aanleiding van een lichtbakzaak — dat verbodene middelen naar art. 15, 2de lid, die zijn, welke uit hunnen aard tot het opsporen, dooden of bemachtigen van wild bestemd zijn, zoodat dan ook de advocaat-generaal in de quaestie, die geleid heeft tot het arrest, dat de aanleiding is tot dit wetsvoorstel, naar dat arrest verwijzende en het gevoelen van den Hoogen Raad deelende, concludeerde, dat de lichtbak, die bestaat uit een lamp, geplaatst in eenen aan de voorzijde open zijnden bak, niet uit zijn aard kan gerekend worden te zijn een middel om wild op te sporen.

Immers zulk een samenstel dient in het algemeen tot verlichting van voorliggend terrein, maar heeft niets — zeide de advocaat-generaal — wat het in het bijzonder of uitsluitend zou bestemmen tot gebruik in het jachtveld.

Het feit, dat het alleen wordt gebruikt bij nacht, dat het, in hoofdzaak althans, alleen dienst doet aan den jager, die, des nachts jagend, de wet overtreedt, kan niet afdoen, wanneer juist is, wat ik betoogde — aldus de advocaat-generaal — dat het doel met het gebruik niet in aanmerking komt, maar dat geheel de objectieve aard van het voorwerp beslist.

Dit had de Hooge Raad uitgemaakt den 13den Januari 1899 en het is niet te verwonderen, dat de kantonrechter te Tholen, op 6 Maart 1899 die uitspraak niet kennende, de interpretatie aan art. 15 heeft gegeven, welke voor de hand lag, maar welke werd gewraakt door den advocaat-generaal bij den Hoogen Raad en andermaal door den Hoogen Raad in zijn bekend arrest van 3 December 1900, waarin gezegd wordt, dat een voor het lichaam gedragen bak, waarin zich een helder brandende lantaarn bevindt, dienstig kan zijn bij het opsporen van wild, na het invallen der duisternis, doch bij die aanwending zijn eigenlijken aard van bloot verlichtingstoestel niet verliest.

Het was dus uitgemaakt, dat het enkele feit van het dragen van den lichtbak, met het kennelijk doel om wild op te sporen, niet strafbaar was volgens art. 15, en dat wel naar het unaniem uitgesproken gevoelen van het openbaar ministerie en den Hoogen Raad.

Een andere vraag deed zich echter voor, namelijk: of het gebruiken van den lichtbak dan strafbaar zoude zijn volgens art. 20 der Jachtwet. Dat artikel toch zegt, dat hij, die zonder de vereischte jachtakte of in gesloten jachttijd zonder het consent, in art. 16 of de buitengewone machtiging, in art. 26 bedoeld, in het veld eenige poging doet om wild op te sporen, te bemachtigen of te dooden, strafbaar is.

De advocaat-generaal bij den Hoogen Raad was van gevoelen, dat art. 20 op het loopen met een lichtbak wel degelijk van toepassing is en oordeelde, dat de geheel zelfstandige daad van opsporen, zonder verdere bijgedachte, waarom men opspoorde, onder genoemd artikel viel.

Hij zeide: hij, die wild opspoort is alleen daarom strafbaar. Het opsporen kan en zal veelal dienen tot het bemachtigen of dooden, maar de wet vordert dit niet voor de strafbaarheid. Hier nu gingen de advocaat-generaal en de Hooge Raad uiteen, want de Hooge Raad sprak deze thesis uit, dat, al mocht worden aangenomen, dat gerequireerde heeft opgespoord, niet gebleken was, dat gerequireerde heeft opgespoord met het doel zelf wild te bemachtigen.

Nu ben ik het met den heer Marchant volkomen eens, dat men zeer voorzichtig moet zijn met conclusies te trekken uit uitspraken van den Hoogen Raad, omdat deze natuurlijk alleen spreken voor bepaalde gevallen, maar hier heeft de Hooge Raad maximes gegeven; hier is een principieele beslissing genomen, dat het opsporen van art. 20 bedoelt een opsporen met het doel om zelf wild te bemachtigen.

Wanneer men mij nu vraagt, of ik dat gevoelen deel, dan veroorloof ik mij te zeggen, dat dat gevoelen van den Hoogen Raad niet het mijne zou zijn, maar ik meen toch te kunnen begrijpen, hoe men tot dergelijke jurisprudentie gekomen is.

Ik vrees, dat het ligt aan een gebrekkige aanwending der Nederlandsche taal en heb hierbij het oog op de woorden in art. 20: „poging om wild op te sporen".

Ik verklaar mij incompetent die uitdrukking te begrijpen. Opsporen is, naar mijn taalgevoel, pogen om te vinden en een pogen, om te pogen is iets dat mijn verstand niet vatten kan; ik vrees nu, dat door die vreemde bijeenvoeging der woorden „poging om op te sporen" de gedachte ontstaan is van opsporen met het doel om te bemachtigen.

Ik meen dus, dat de voor mijn gevoel eenigszins zonderlinge uitlegging van art. 20 is te wijten aan de eigenaardige redactie van die wetsbepaling.

Er bestond derhalve een jurisprudentie, die het feit mogelijk

maakt. dat een zeer ruim gebruik van den lichtbak gemaakt zou worden.

Wanneer nu de heer Troelstra mij vraagt, wat dan eigenlijk door den Hoogen Raad in deze zou zijn uitgemaakt, dan antwoord ik hem dit: ik geef volkomen toe, dat ook stroopen met den lichtbak reeds strafbaar is, maar de eigenaardigheid is juist, dat de Hooge Raad aannam, dat het zonder meer zich bewegen met een lichtbak met het doel om wild op te sporen niet is stroopen en dat zoodanige handeling niet strafbaar is.

Nu is daarmede in geen geval en in geen enkel opzicht in strijd de opmerking van den heer Tydeman, die ons mededeelde, dat al zoovelen vervolgd waren wegens het stroopen met den lichtbak.

Het spreekt vanzelf, dat iemand, die 's nachts *stroopende* wordt bevonden terwijl hij met een lichtbak over het veld loopt, strafbaar is, maar tot diens veroordeeling doet naar de bestaande jurisprudentie de aanwezigheid van den lichtbak niets af. Het feit alleen was genoeg, dat hij stroopte, maar het op zich zelf wandelen met den lichtbak over het veld met het doel om wild op te sporen was niet strafbaar.

Dit laatste is een novum, ontstaan door het arrest van den Hoogen Raad, en daarvan is het gevolg, zooals de heer Zijlma ook memoreerde, dat, terwijl vroeger slechts kleine strooperijen voorkwamen, die weinig ergernis wekten, thans veelvuldig georganiseerde strooperijen van zeer bedenkelijken omvang zijn te constateeren, die geheel straffeloos kunnen worden begaan.

Ten spijt van de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, moet ik zeggen, dat daartegen mijn ethisch gevoel zich krachtig verzet.

Intusschen, dat meer abstracte denkbeeld op zich zelf had misschien nog niet behoeven te leiden tot deze herziening, maar practisch was zij geboden, omdat gebleken was, dat door die strooperijen zeer groote ongeregeldheden op het platteland plaats hebben. Ik heb hier voor mij liggen requesten, waarop, naar ik meen, reeds gedoeld is door de geachte afgevaardigden uit Haarlemmermeer en Grave, requesten, waarin gesproken wordt over de schade, die aan den landbouw en aan de orde en tucht op het platteland wordt teweeggebracht door het ruim gebruik van den lichtbak. Het eerste adres is van Januari 1903 uit Beers, Gassel en Linden, het tweede is uit Beugen en gedateerd October 1903.

In die adressen worden de gevolgen van de bedoelde praktijken geschilderd. Daarin wordt gesproken van een wederrechtelijk loopen over hoofdzakelijk met rogge bezaaiden grond bij elke weersgesteldheid en van het groote verlies, dat daardoor wordt te weeg gebracht aan het gewas.

„De geleden verliezen", zeggen adressanten, „zijn niet minder aanzienlijk, wanneer men weet, dat aan genoemde tochten door verschillende personen, als jagers, lichtbakdragers, wachtposten, enz., wordt deelgenomen, die bij elken voor hun doel gunstigen nacht de streek aftrekken. Groot, zeer groot, is daarenboven het gevaar, dat daardoor ontstaat voor het vee, dat des nachts in de weide loopt te grazen, vooral voor paarden. Hoort men in de laatste jaren meer van ongelukken bij vee 's nachts, door het vallen over draadafrasteringen, het zich daarin verwarren, het geraken in waterkuilen, afsluitingssloten, dan moet dat ongetwijfeld worden geschreven op rekening van dergelijke nachtelijke strooptochten. Het komt meermalen voor, dat veehouders dientengevolge genoodzaakt zijn hun in de weide loopende paarden bij donker weer 's nachts naar huis te halen of thuis te houden, ten einde zich voor ongelukken en groote waardevermindering hunner dieren te vrijwaren. Bovendien zien adressanten in een schot, des nachts op patrijzen gelost, een groot gevaar voor hun vee."

Een en ander wordt bevestigd door het adres uit Beugen, waarin nog melding gemaakt wordt van een met name genoemd geval, dat van een drietal koeien er 's nachts één op de spoorlijn geraakt en overreden is.

Deze adressen zijn geteekend door personen, die zich betitelen als landbouwers. Nu is het mij bekend, dat men met adressen voorzichtig moet zijn en ik weet zeer goed, dat niet alle adressen altijd vertrouwen verdienen; daarom heeft de Regeering het bij de kennisgeving van die adressen niet gelaten, maar het noodig geacht een onderzoek in te stellen bij sommige harer ambtenaren, de landbouwleeraren, die te dezer zake uitvoerig hebben gerapporteerd.

Ik ben niet in de mogelijkheid om die rapporten met de daarin voorkomende namen hier voor te dragen. Waarom niet? Omdat in dat rapport gezegd wordt, dat klachten omtrent de schade, veroorzaakt door de lichtbakken, niet in het openbaar kunnen worden geuit wegens den angst der landbouwers voor de stroopers. Het is een feit, dat de boeren niet spoedig over die schade klagen, aangezien de stroopers zeker wraak nemen, wat zij o. a. doen door het openzetten van weideafsluitingen en het vernielen van te velde staande vruchten.

Maar ik wensch toch een enkelen blik in die rapporten te gunnen. Ik kan, zooals ik zeide, geen namen noemen, en ik zal dus de gemeenten aanduiden met letters. Ik lees in één dier rapporten: „In de gemeenten A en B zijn stroopersbenden, die zeer gevreesd zijn.

Een achttal landbouwers te C verklaren schade van het jagen met lichtbakken te hebben ondervonden.

Bij den landbouwer. . . te D hebben lichtbakstroopers schade toegebracht aan wintertarwe en zijn paarden als gevolg van het licht van den lichtbak en het schieten schichtig geworden.

Een viertal landbouwers te E. klagen over de schade, door den lichtbak ondervonden, aangezien hun gewassen plat getrapt werden.

..... te F. klaagt over het vernielen van wikken voor groenbemesting door stroopers met lichtbakken.

De gebroeders ...., landbouwers te G., schrijven, genoodzaakt te zijn geweest om een paard te verkoopen, dat door het schieten van de lichtbakstroopers schuw en onbruikbaar was geworden enz. enz."

Dit is nu een bericht, niet van heeren jagers, maar van een ambtenaar der Regeering, die op het platteland gevestigd is, de toestanden daar door en door kent en geheel objectief rapporteert. Zoowel door dat rapport als door andere van gelijken inhoud is de Regeering versterkt in haar gevoelen, dat het oogenblik gekomen was om maatregelen tegen de gewraakte praktijken te nemen.

Nu is door den geachten afgevaardigde uit Tilburg twijfel uitgesproken over het verband tusschen de schade en het loopen met den lichtbak. Die geachte afgevaardigde heeft er mij — hij zeide het uitdrukkelijk — een grief van gemaakt, dat ik „van den rijkdom onzer taal met groote virtuositeit weet gebruik te maken om, in fraaie volzinnen, schijnbaar heel wat in uitzicht te stellen zonder nochtans de geringste formeele toezegging te doen".

Nu, Mijnheer de Voorzitter, wanneer het den geachten afgevaardigde aangenamer is, dat ik die gewoonte laat varen, wil ik dat gaarne beproeven, maar dan zou ik den geachten afgevaardigde in overweging willen geven zelf het voorbeeld te geven zonder virtuositeit te spreken. Hij heeft namelijk met virtuositeit gesproken toen hij deze uitdrukking bezigde: met gezag van waarschijnlijkheid. Ik acht die uitdrukking teekenend. Inderdaad, gezag van mathematisch bewijs hebben wij hier niet, maar zeer stellig hebben wij gezag van waarschijnlijkheid. Ik dank den geachten afgevaardigde voor het verrijken van mijn woordenboek met deze teekenende uitdrukking.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat hier is gezag van waarschijnlijkheid. Wanneer men weet, dat er druk gebruik gemaakt wordt van den lichtbak, wanneer men weet, dat er groote schade wordt aangericht bij het jagen door stroopers, wanneer men weet, dat er een arrest is van den Hoogen Raad, dat het enkel loopen met den lichtbak straffeloos heeft verklaard, en men weet, dat sinds dat arrest die praktijken hand over hand toenemen, dan spreek ik hier van gezag van waarschijnlijkheid en heb ik, naar mij voorkomt, volkomen te recht die praktijken aangehaald als een argument, om dit wetsvoorstel aan de Kamer te doen.

Nu geeft de geachte afgevaardigde uit Tilburg dat eigenlijk toe. Ook hij heeft zich geen vriend van den lichtbak verklaard. En zelfs de heer Passtoors, de geachte afgevaardigde uit Beverwijk, heeft in een der veelgelezen organen van zijn partij geschreven, dat hij uitzag naar een wettelijken maatregel tegen den lichtbak. Ik heb eigenlijk door niemand die praktijken hooren verdedigen, zelfs niet door den geachten afgevaardigde

uit Lochem, die het ontwerp het felst heeft bestreden. Want deze heeft mij de vraag gedaan, waarom ik daarmede niet vóór drie jaren gekomen ben. Het is een wijze van bestrijding, die niet tot de alledaagsche behoort, dat men, wanneer men iets niet verlangt, vraagt, waarom er niet drie jaren vroeger mee gekomen is. Al moet ik in het voorbijgaan opmerken, dat ik vóór drie jaren nog niet op deze plaats zat, geef ik gaarne toe, dat dit ontwerp eerder had kunnen zijn ingediend. Maar de Regeering is niet altijd in staat om op het oogenblik, dat zij iets wenscht een maatregel voor te stellen. Wel wordt zij steeds aangespoord tot spoed en geeft zij dikwijls aan die aansporing gehoor. Maar ik word geslingerd tusschen berouw over te vroeg en te snel ingediende ontwerpen en berouw over te laat ingediende voorstellen. Heb ik bij de door mij gewaardeerde critiek op de door mij ingediende wetsontwerpen meermalen de gedachte voelen opkomen: „heb ik mij ook te zeer gehaast", ditmaal meen ik te mogen zeggen, dat ik mij niet te zeer gehaast heb, ook omdat tegen dit ontwerp zoo weinig critiek in het midden is gebracht. Maar hoe eenvoudig deze zaak ook schijnt, toch heeft de voorbereiding van dit wetsontwerp haar eigenaardige moeilijkheden gehad.

Er zijn veel brieven gewisseld over de beste wijze om deze materie te regelen. En wanneer wij nu uit den mond van de juristen in deze Kamer eenige critiek hebben gehoord, bevestigt mij dat in de overtuiging, dat wij hier niet te doen hebben met een zeer gemakkelijke constructie.

Er is herhaaldelijk herinnerd aan de interessante discussie, die hier gehouden is in Maart 1902, en de geachte afgevaardigde uit Lochem, die hier deze discussie op zoo bekwame wijze heeft ingeleid, heeft de vraag gesteld: hoe kan men nu van den Minister een dergelijk ontwerp verwachten na de discussie van Maart 1902, in verband niet alleen met de toen aangenomen motie, maar ook met de eigen woorden, door den Minister destijds uitgesproken. De heer Tydeman heeft den heer Helsdingen er reeds aan herinnerd, dat hier zijn memorie hem eenigszius parten gespeeld heeft en dat in het begin van 1902 bij de behandeling van de begrooting in de Eerste Kamer door mij is nedergeschreven „dat het wellicht wenschelijk kan worden geacht, enkele voorschriften van de Jachtwet aan te vullen; dat dit bij voorbeeld zou kunnen geschieden ten einde het gebruik van den zoogenaamden lichtbak bij het jagen tegen te gaan, omtrent welke aangelegenheid thans overleg wordt gepleegd tusschen het Departement van den ondergeteekende en dat van Justitie". Een uiting, waarvan zich een der leden der Eerste Kamer, de heer Reekers, onmiddellijk empareerde door een discours over de Jachtwet aldus te beginnen: „De Minister neemt in overweging, of het wenschelijk is enkele voorschriften van de Jachtwet te herzien en aan te vullen en wel in de eerste plaats om het gebruik van den zoogenaamden lichtbak tegen te gaan. Een dergelijke wijziging past, mijns inziens, volkomen in het kader van onze wet. De lichtbak is een nieuwe uitvinding en naarmate er nieuwe middelen gevonden worden om de werking eener wet te verijdelen, is het volkomen redelijk de wet te herzien, ten einde haar in overeenstemming te brengen met de tijdsomstandigheden".

Nu ben ik het volkomen eens met den heer Tydeman, dat dit wetsontwerp te nauwernood kan heeten een wetswijziging; het is veel meer een wetsbevestiging. Hij heeft het beeld gebruikt van het dichten van een gat, en ik geloof, dat dat beeld juist was, want de bepalingen tegen strooperij zijn indertijd de dijken geweest, die de burgerij tegen gewelddadigheden tegen de rechtsorde behoedden, en in die bepalingen was door een plotseling opgekomen golfslag van de jurisprudentie een gat geslagen, dat, naar onpartijdig gevoelen, om straks aangeduide practische redenen, zoo spoedig mogelijk dichting behoefde.

Er is derhalve geen de minste strijd tusschen hetgeen in Maart 1902 gebeurd is en de indiening van dit wetsontwerp.

Het heeft mij verwonderd, dat de heer Helsdingen toen geen waarschuwing tot de Regeering gericht heeft om geen gevolg te geven aan haar voornemen van met een voorstel tot het tegengaan van het gebruik van den lichtbak te komen; daarvoor was toen bij de tweedaagsche discussie te over gelegenheid geweest; men heeft het echter niet gedaan en het als een zaak beschouwd, die met de algemeene herziening van de Jachtwet hoegenaamd niets te maken had.

Een ieder gevoelde, dat het te doen was om een tijdelijke storing der rechtsorde te herstellen.

Nu heb ik van de motie van Maart 1902 met zeer veel belangstelling kennis genomen; zij heeft mij er toe geleid de zaak zoo spoedig mogelijk ter hand te nemen en te bestudeeren. De geachte afgevaardigde uit Tiel heeft er bij die discussie aan herinnerd, dat ik — het zal wel 30 jaar geleden zijn — een studie geschreven heb, getiteld: „Materie voor nieuw onderzoek".

Bij het overwegen van de vraag, hoe gevolg gegeven kon worden aan de conclusie, uit de discussiën van 1902 te trekken, ondervond ik eveneens dat behoefte bestond aan nieuw onderzoek. Daarom heb ik gemeend tot het benoemen van een Staatscommissie te moeten overgaan.

Al dadelijk wensch ik hierop de aandacht te vestigen, dat in de opdracht aan die commissie de discussie van 1902 gereflecteerd werd.

Nu heeft men het benoemen van die commissie gelaakt.

Het is iets wat men telkenmale hoort, dat het benoemen van een Staatscommissie zoo veel is als het spijkeren van een kapstok.

Ik zal mij niet vleien de publieke opinie van haar meening te kunnen terugbrengen; daarvoor zijn begaafder redenaars noodig dan ik ben, maar het zij mij veroorloofd de opmerking te maken, dat die meening absoluut in strijd is met de parlementaire geschiedenis. Wanneer ik naga, wat tot stand gekomen is, dan is het opmerkelijk, dat dit voor een groot deel de vrucht is van den arbeid van Staatscommissiën.

Het heeft mij dan ook — om een uitdrukking van het Voorloopig Verslag te bezigen — teleurgesteld en verbaasd, dat er grieven geuit zijn over het benoemen van dergelijke commissiën.

Zij, die meenen aan dit Kabinet een brevet van onbekwaamheid op het gebied van wetgevenden arbeid te moeten uitreiken, behoorden er zich eerder over te verheugen dan te bedroeven, dat de Regeering bij de voorbereiding van wetsontwerpen de voorlichting van deskundigen inroept. Ook de parlementaire geschiedenis van de laatste jaren leert allerminst dat het benoemen van Staatscommissiën in eenigerlei opzicht nadeelig werkt op het tot stand komen van maatregelen; ik denk hierbij onder andere aan de telegraaf- en telephoonwetten en aan de regeling betreffende het toekennen van bevoegdheden aan waterschapsbesturen. Voorts zij er aan herinnerd, dat ook de wet op de militaire rechtspleging na dergelijke voorbereiding onder dit Kabinet is tot stand gebracht en dat op de lange agenda, die ons nog wacht voor het reces, twee wetsontwerpen voorkomen, dat op de droogmakerijen en dat op de bevloeiingen, die ten deele de vrucht zijn van den arbeid van Staatscommissiën; ik verklaar mij dan ook geenszins overtuigd, dat de benoeming van Staatscommissiën behoort te worden beschouwd als een middel om zich van de zaak af te maken. Ik geloof integendeel, dat het een van de beste middelen is tot grondige voorbereiding van wetgevende maatregelen.

Maar wat daarvan zijn moge, ik wensch een woord te spreken over de samenstelling van de Staatscommissie in quaestie. Ik ben niet in de gelegenheid hier in het openbaar alle inlichtingen te geven, maar ik wil dit wel zeggen, dat de jachtcommissie wellicht eerder tot stand ware gekomen, wanneer niet aan de formuleering der opdracht een ernstig onderzoek had moeten voorafgaan, ook in den Ministerraad, en dat het mij niet gemakkelijk is gevallen om de personen te vinden, die zich tot dezen arbeid bereid verklaarden; verschillende der aangezochte personen oordeelden het onderwerp te moeilijk of konden den tijd niet vinden om zich daaraan genoegzaam te wijden.

Wanneer de geachte afgevaardigde uit Amsterdam de bedenking heeft gemaakt, dat zijn partij niet in deze commissie is vertegenwoordigd, dan heb ik dit tot op zekere hoogte met genoegen vernomen, omdat ik daardoor tot de overtuiging ben gekomen, dat de personen, die tot zijn partij behooren, gaarne bereid zullen bevonden worden om ook aan deze Regeering hulp te verleenen. Ik zeg dit niet schetsenderwijze; de geachte afgevaardigde uit Tiel, die lid is van deze commissie, en die tegenwoordig was bij haar installatie, zal het kunnen getuigen, dat ik in de eerste vergadering het uitdrukkelijk heb uitgesproken, dat ik het zeer waardeerde, dat zij, die niet behooren tot de kleur van deze Regeering,

zich ook de moeite wilden geven om deze zaak tot stand te brengen.

Nu begrijp ik het van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, dat hij het betreurt, dat er geen sociaal-democraten onder de leden van deze commissie voorkomen, maar ik meen toch, dat de heer van Zinderen Bakker een tijdlang lid is geweest van de partij, waartoe de geachte afgevaardigde behoort, zoodat hij wel geacht kan worden bekend te zijn met de desiderata en de methode van redeneering zijner partij.

Ik mag verder aan het feit herinneren, dat de jachtquaestie hier in deze Kamer ongeveer om de tien jaren een onderwerp van behandeling heeft uitgemaakt, maar dat men van de zijde der Regeering nooit gekomen is tot eenige daad. Nu moge de daad der benoeming eener Staatscommissie een zeer bescheiden daad zijn, zij is althans door dit Kabinet gepleegd en wel op een eigenaardige wijze. Terwijl gewoonlijk een opdracht aan een Staatscommissie kleurloos is en men eenvoudig wordt uitgenoodigd om de zaak te bestudeeren, rapport uit te brengen en, zoo mogelijk, een wetsvoorstel in te dienen, is hier de arbeid der commissie gedetermineerd; er is in de eerste plaats uitdrukkelijk gevraagd naar een onderzoek meer in het bijzonder ter bevordering van de afschaffing der heerlijke jachtrechten. Het was nog door geen enkele Regeering zoo duidelijk uitgesproken, dat men afschaffing der heerlijke jachtrechten wenschte. Verder moet er ook een onderzoek ingesteld worden ter verkrijging van een billijke regeling van de vergoeding van wildschade. Terwijl dat laatste punt zich geheel aansluit aan de in Maart 1902 aangenomen motie, houdt de eerste opbracht verband met den onuitgesproken wensch en het uitgesproken gevoelen van alle partijen in deze Kamer, dat de heerlijke jachtrechten zoo spoedig mogelijk moeten verdwijnen, omdat aan een goede regeling van het jachtrecht bij het voortbestaan van die rechten niet te denken.

Dat is dus nog iets anders, nog iets meer dan het benoemen van een gewone Staatscommissie, dat is kleur bekennen. Die uitdrukking is niet van mij, maar van iemand, dien ik voor deze commissie heb gevraagd, die ook niet behoorde tot de partij van deze Regeering en die zich verrast betoonde, dat wij in deze er niet tegen op zagen, om, zooals hij het noemde, kleur te bekennen en die kleur zoo sterk te doen uitkomen.

Nu meenden de geachte afgevaardigden uit Beverwijk en Tilburg, dat door de benoeming van deze Staatscommissie en vooral door het aanbieden van dit wetsontwerp het ontwerp nopens de wildschade zal worden tegengehouden.

Ik moet erkennen, dat ik voor dat gevoelen van den geachten afgevaardigde uit Beverwijk geen enkel argument gehoord heb en dat het argument, dat daarvoor is aangevoerd door den geachten afgevaardigde uit Tilburg, mij uiterst weinig overtuigend voorkomt.

Het is dezen morgen reeds herinnerd, dat hij zeide, dat, wanneer eenmaal dit wetsontwerp zal zijn aangenomen, dat tot regeling van de wildschade niet met evenveel gejuich zal worden binnengehaald en integendeel de neiging dergenen die tot de aanneming van dit wetsontwerp met zooveel genoegen zullen medewerken, daarvoor niet zoo groot zal zijn.

Ik waag het te betwijfelen, Mijnheer de Voorzitter, of van een met gejuich binnenhalen van dit wetsontwerp sprake zal kunnen zijn. Maar dit doet niet ter zake; wanneer men, zooals de geachte afgevaardigde scheen te meenen, geneigd mocht zijn om een wildschade-ontwerp te ecarteeren, dan zal men dat even goed doen als dit wetsontwerp wordt aangenomen, als wanneer dat niet het geval mocht zijn.

Mij dunkt dus dat tusschen beide zaken niet het minste verband bestaat en ik geloof trouwens, dat de geachte afgevaardigden zelf dat verband zoo heel ernstig niet nemen. Het was hun vermoedelijk om iets anders te doen, n.l. om de bekende classificatie van de menschheid in jagers en stroopers weder eens op den voorgrond te stellen. Ik zal er mij niet aan schuldig maken, maar breng alleen in herinnering, dat men, als die classificatie wordt gemaakt, de jagers bij de heeren en de stroopers bij het volk pleegt in te deelen, iets wat met mijn opvatting niet strookt en in mijn oog een geheel onjuiste en ongeoorloofde onderscheiding is.

Wanneer men die onderscheiding gemaakt heeft, dan heeten verder de maatregelen tegen de stroopers, gericht tegen het volk en uitgedacht ten behoeve van de heeren.

Het deed mij genoegen door een der sprekers hedenmorgen, het was de heer Lucasse of de heer Okma, de opmerking te hooren maken, die ook reeds in Maart 1902 was gemaakt door den geachten afgevaardigde uit Tiel en waarbij ik mij geheel aansluit, dat onder het volk even groote liefhebbers zijn van de jacht als onder de zoogenaamde heeren; wanneer een arbeider jachtrecht en een jachtveld heeft en in niet verboden tijd 's morgens jaagt, doet hij niets kwaad en zal men hem een jager noemen, maar daarom is hij nog geen heer, evenmin als een verwoed jachtliefhebber, die zich een lichtbak aanschaft en tegen de bepaling van art. 18 's avonds jaagt, daarom in eens van de heeren tot het volk moet worden gerekend.

Neen! deze bepaling, door de Regeering voorgesteld, beoogt een ieder te treffen, die zich schuldig maakt aan de zeer ongeoorloofde en bij de totstandkoming der Jachtwet in 1857 niet bedoelde wijze van het wild te brengen onder het schot van het geweer.

Daarom geloof ik niet, dat er het minste verband bestaat tusschen het ontwerp, dat voor ons ligt, en een algemeene herziening en meer ingrijpende wijziging van de Jachtwet. Die herziening, die ik door ettelijke sprekers sterk op den voorgrond heb hooren plaatsen, komt ook mij zeer urgent voor. Maar zoolang als die herziening, die ik van harte wensch en waartoe ik mij kan beroemen den eersten stap te hebben gedaan, niet tot stand is gekomen, zal door dit Kabinet niet worden toegelaten, dat de Jachtwet wordt ontwricht. Er is hier niet de minste sprake van verscherping van de Jachtwet; het geldt hier niet anders dan, zooals ik het daar straks noemde, een dichten van de dijken. De straf is dezelfde als nu reeds in de Jachtwet op andere overtredingen is bepaald, maar het Kabinet zal niet toelaten dat, zoolang de algemeene herziening niet tot stand is gekomen, de Jachtwet worde ontwricht door de stroopers, evenmin als door de heeren jagers. Want als de geachte afgevaardigde uit Lochem mij vraagt of de jagers dan zonder zonde zijn, dan antwoord ik daarop, zeer zeker niet. Ik weet, dat er onder die jagers velen zijn, die zich schuldig maken aan het fokken en planten van konijnen en zich niet ontzien het land met dit ontuig te verpesten. Door dit Kabinet wordt al het mogelijke gedaan om dit te keeren en daartegen te waken.

Ik heb in de Memorie van Antwoord cijfers gegeven ten opzichte van de vergunningen. Tegen die cijfers, welke spraken ten behoeve van de stelling, dat door dit Kabinet al het mogelijke wordt gedaan om door het gebruik van art. 26 dergelijke misbruiken tegen te gaan, heb ik geen aanmerkingen hooren maken. Maar in die Memorie van Antwoord heb ik niet medegedeeld, wat ik mij nu zal veroorloven aan de aandacht van de Vergadering te onderwerpen.

Ik sprak daar zooeven van het fokken van konijnen door sommige eigenaars van gronden.

Dit neemt inderdaad in sommige plaatsen bedenkelijke verhoudingen aan en ik ben bezig, in overleg met den Directeur-Generaal van den Landbouw, in den laatsten tijd maatregelen te beramen, om dat kwaad zooveel mogelijk te fnuiken.

Er wordt nl. in sommige plaatsen van ons land permissie gegeven aan hen, die konijnenfuiken wenschen op te stellen. In den voornacht worden door een 6- of 8-tal drijvers in het bouwland, van achteraan beginnende naar de duinen toe, de konijnen gedreven naar de fuik, waar deze een breedte beslaat van 7 à 8 meter, zoodat er heel wat konijnen door kunnen.

Dat dit nog al wat beteekent, moge hieruit blijken, dat mij van één landbouwer bekend is, dat hij dezen winter 1200 konijnen heeft gevangen. Nu heeft men gesproken van ontevredenheid, maar dan moet ik zeggen, dat deze maatregel reeds de ontevredenheid heeft opgewekt tegen de Regeering, niet van de zijde der stoopers, maar van die der jagers, speciaal der bezitters van heerlijke jachtrechten op die terreinen; maar de Regeering heeft art. 26 toepasselijk verklaard, onverschillig of er heerlijke jachtrechten zijn of niet. Art. 26 zegt: „Tegen de nadeelen, uit te groote vermenigvuldiging van wild of schadelijk gedierte ontstaande, worden door Onzen met de zaken der jacht en visscherij belasten Minister maatregelen verordend".

Nu begrijp ik zeer goed, dat de heeren, die heerlijke jachtrechten hebben, allerlei middelen in het werk stellen om het geven van zulke permissie onmogelijk te maken. Dit is hun

echter niet gelukt. In den laatsten tijd zijn zij gekomen met voorstellen en denkbeelden om hun dan een gedeelte van de opbrengst te geven, maar ook daarin zijn wij niet getreden. De inspecteurs van den Landbouw en van de Staatsbosschen en ontginningen, die deze zaak bestudeerd hebben, verklaarden, „dat de jachtheer op zeer gemakkelijke wijze jaarlijksche inkomsten zou verkrijgen, terwijl bij hem geen prikkel zal bestaan om de konijnen zooveel mogelijk uit te roeien."

Maar zooals ik zeide: daar zal niet in getreden worden. Doch ik ga verder. Als het mogelijk mocht blijken, door gezaghebbende jurisprudentie aan de Regeering het recht te betwisten om daar, waar een heerlijk recht bestaat, dergelijke permissie uit te reiken, dan zal ik niet schromen om een voorstel te doen, — hangende het onderzoek van de Staatscommissie — om art. 26 uit te breiden, want ik meen, dat, evenmin als de jachtwetgever in 1857 het stroopen heeft willen goedkeuren, even weinig het misbruik van eigenaren om konijnen voort te telen kan worden goedgekeurd, als deze dieren den landbouw benadeelen.

Ten slotte, een enkel woord over de redactie van de wet en haar gevolgen. De geachte afgevaardigde uit Deventer heeft gezegd, dat het wetsontwerp niet ruim genoeg en te ruim was. Welnu, misschien houdt het dan wel het juiste midden. De geachte afgevaardigde heeft ons zaken geschilderd, die wel in staat zouden kunnen zijn eenigen schrik over dit wetsontwerp te verwekken. Hij heeft ons verhaald, dat, wanneer iemand gewoon op het veld loopt met een lichtgevend voorwerp, hij dan strafbaar zou wezen krachtens deze bepaling.

In het voorbijgaan zeg ik, in antwoord aan den heer Arts, die opgemerkt heeft, dat de lichtbak tegenwoordig door een fietslantaarn is vervangen, dat art. 1 niet spreekt van lichtbak of fietslantaarn, maar eenvoudig van „door middel van kunstlicht opsporen.". Derhalve, ik neem aan, dat men opspoort met een fietslantaarn, maar dan moet het ook zijn „opsporen". Wanneer een verbalisant alleen uit de omstandigheid, dat iemand met een fietslantaarn in het veld loopt, zou willen aannemen, dat die persoon opspoort, moet ik zeggen, dat ik weinig begrip zou hebben van een kantonrechter, die om die reden den man schuldig zou verklaren. Voor een dergelijke jurisprudentie zou ik weinig eerbied hebben. Natuurlijk zal de kantonrechter aan den verbalisant en aan anderen moeten vragen: waaruit maakt gij op, dat de man opspoorde?

Ik weet trouwens niet, of de geachte afgevaardigde uit Deventer wel de meest onpartijdige getuige is omtrent de gegrondheid van de uitspraken van den rechter. Wij hebben wel eens gehoord, dat men een advocaat 24 uren gelegenheid moet geven *pour maudire ses juges*. Het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde die 24 uren een beetje rekt. Ik heb de overtuiging, dat een kantonrechter, die een man zou veroordeelen alleen op de bewering van den verbalisant, dat hij met een licht had geloopen en daarom had opgespoord, zeer weinig kans zou hebben om promotie te maken bij de rechterlijke macht.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Wijk bij Duurstede mij nog een enkele vraag gedaan, nl. welke twee gevallen ik mij had voorgesteld. Ik had mij: 1°. voorgesteld, dat iemand opspoort met kunstlicht. Dat is het geval, dat ik zooeven besprak, maar het is ook wel denkbaar, dat iemand met kunstlicht loopt en volstrekt niet opspoort. Dat wensch ik den heer Tydeman, die dit eenigszins betwist, duidelijk te maken; het is mogelijk, dat iemand met een licht loopt zonder eenige aandacht te geven aan hetgeen voor hem ligt, alleen om te verlichten, en dan kan men toch moeilijk zeggen, dat hij opspoort. Door met een licht te loopen, kan hij echter den ander, die opspoort, bijstaan.

Dit is het tweede geval, dat ik mij gedacht heb. Als ik den geachten afgevaardigde den heer de Ridder, goed begrepen heb, heeft hij gevraagd, of ik er niet toe zou kunnen overgaan, om in het tweede lid de woorden „met kunstlicht" te schrappen en het bijstaan van iemand, die opspoort, te straffen. Daar kan ik niet aan denken. In de Memorie van Antwoord heb ik duidelijk doen uitkomen, dat het opsporen op zich zelf niet strafbaar is, wel het opsporen met kunstlicht. Daarom kon er geen sprake zijn van medeplichtigheid. Wanneer van iemand wordt ondersteld, dat hij alleen opspoort, pleegt hij een feit, dat volstrekt niet strafbaar is, alleen misschien des avonds.

Ik hoop den geachten afgevaardigde de gedachte van dit wetsontwerp zoo duidelijk mogelijk te hebben gemaakt.

Nu blijft mij nog over een enkel woord te zeggen over de motie van den heer Troelstra.

Hij heeft, meen ik, ten volle begrepen, dat ik aan de beleefde uitnoodiging van de geachte afgevaardigden uit Beverwijk en Tilburg om dit ontwerp terug te nemen niet zou voldoen en daarom heeft hij naar een ander middel uitgezien.

Ik geloof niet, dat deze motie veel effect zal hebben, want de Regeering is niet, dan na rijpe overweging, tot het aanbieden van dit voorstel overgegaan, dus het is te verwachten, dat, wanneer een of meer leden de Regeering uitnoodigen dit wetsontwerp terug te nemen en af te wachten de algeheele herziening der Jachtwet, ik er toch hoogen prijs op zou stellen, dat de Kamer van haar gevoelen deed blijken, door over dit ontwerp te stemmen.

Ik moet mij met alle bescheidenheid tegen de motie van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam verklaren.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met alle aandacht naar de verdediging van den Minister geluisterd, maar toch geen termen kunnen vinden zijn handelwijze goed te keuren.

De Minister is het volkomen met mij eens, dat, zooals ik de vorige week zeide, het eigenlijk geen wetswijziging is. Zijn Excellentie noemt het echter een bevestiging, ik een verbod.

Ik betreur het echter met een ieder in deze Kamer dat de Minister hetzij dan met een bevestiging of verbod is komen aandragen, omdat dit leidt tot het op de baan schuiven der wildschadewet.

De afschaffing van den lichtbak is goed, maar men had verder moeten gaan en het hier niet bij moeten laten.

De Minister heeft gezegd, dat in de laatste 10 jaren over de Jachtwet herhaaldelijk is gesproken, en dat er juist nu door deze Regeering iets aan gedaan is.

Ik had echter liever gezien, dat deze strafbepaling ware achterwege gebleven en men gekomen was met een wildschadewet, waarop een ieder rekende.

Maar Mijnheer de Voorzitter, ik heb wat nu aan de orde is zien aankomen en reeds in 't begin van 1903 in het *Katholiek Sociaal Weekblad* een artikel geschreven, waarin ik er op wees, zooals ook in de stukken te lezen stond, dat te verwachten was een strafbepaling tegen het gebruik van den lichtbak en het instellen van een commissie tot onderzoek om een herziening van de Jachtwet voor te bereiden.

Ik heb daarom toen speciaal gevraagd, wat het plan van den Minister was in deze en daarop heb ik zelf als mijn meening geantwoord, dat de jagers wel geholpen zullen worden, maar dat de boeren in de eerste jaren niet geholpen zullen worden. En 't is precies zoo uitgekomen. Wanneer de Minister van plan is om een commissie te benoemen die pas de noodzakelijkheid eener jachtwet-herziening zal hebben te onderzoeken, dan vrees ik zeer, zoo staat er te lezen, dat zulk een herziening in deze vierjarige periode niet tot stand zal komen. En terwijl dan de jachtheeren zullen beschermd zijn tegen de nachtelijke tochten der stroopers en het konijn alweer rustiger zal kunnen afknagen de jonge gewassen van den landbouw, zal de bescherming van den boer uitblijven, ondanks den Minister, die zal moeten wachten op het uitteraard langzame werk eener commissie.

En nu een enkel woord aan hen die mijn rede der vorige week hebben becritiseerd.

De heer van Wichen is het volkomen met mij eens, maar hij schijnt mij niet goed verstaan te hebben. Hij deed het namelijk voorkomen alsof ik zou behooren tot hen, die de strooperij als een zeer onschuldig vermaak beschouwen. Dat heb ik niet gezegd. Zeer duidelijk heb ik doen uitkomen, dat ik de afschaffing van den lichtbak toejuich, maar mijn grief is juist, dat deze maatregel vóór andere maatregelen genomen wordt.

De heer Tydeman noemde mij een slecht geschiedschrijver, best mogelijk, Mijnheer de Voorzitter. Maar het doet mij toch genoegen dat hij goed nota genomen heeft van hetgeen ik heb geschreven over de geschiedenis van den lichtbak, en de Jachtwet in het algemeen; de geachte spreker bleek daarvan goed op de hoogte zijn en noemde het zelfs een ernstige studie.

De heer Tydeman noemde de voorgestelde bepalingen niet een verscherping, maar een aanvulling en verbetering der wet. Ik zou willen zeggen: Heere, bewaar ons voor dergelijke verbeteringen, want wij komen daardoor van den wal in de sloot.

99ste VERGADERING. — 15 JUNI 1904.

121. Wijziging der Jachtwet.

De geachte spreker zeide voorts, dat hij in 3 jaren tijds 17 aanslagen had genoteerd, maar dat is het sterkste argument voor het invoeren van een wildschadewet; dan zullen dergelijke gevallen tot de zeldzaamheden gaan behooren.

Mijn geachte mede-afgevaardigde en partijgenoot, de heer Kolkman, heeft hedenmorgen een erge strafpredicatie gehouden, welke eigenlijk was een strafpredicatie zonder tekst. Voor hetgeen de geachte spreker zeide over de ontevredenheid, over de klachten enz. heeft hij geen enkel bewijs aangevoerd.

Ik meen dan ook dat mijn overtuiging in deze wel zoo vaststaat als die van den heer Kolkman.

Nu heeft de geachte afgevaardigde mij naar aanleiding van mijn bewering omtrent de honderden getuigenissen, welke mij ten dienste staan, gevraagd om bewijzen.

Welnu, anderhalf jaar geleden heb ik een advertentie geplaats in het *Dagblad van Noordbrabant*, waarbij ik inlichtingen vroeg over den omvang van de plaag van het wild in het algemeen en inzonderheid van de konijnen, juist waarop de heer Kolkman wees.

Mijn vrienden staken er den draak mee en zeiden dat de boeren niet spoedig de pen opnamen, vooral niet als een Kamerlid hen oproept. Toch heb ik bijna 200 brieven ontvangen uit verschillende streken van ons land, niet alleen uit Noordbrabant, van kleine landbouwers, van geestverwanten, maar ook van andersdenkenden, van menschen die nooit van mij hadden gehoord, mij dus persoonlijk niet kenden maar toch terstond alle opgaven verstrekten.

Ook van vereenigingen zelfs, die vergaderingen hadden bijeengeroepen, waarop adressen werden opgesteld, die geteekend werden door alle leden. Ik heb die stukken niet bij me, dat spreekt wel vanzelf, maar wie er zich van wil overtuigen, kan ze thuis bij mij komen zien.

Maar nu de heer Kolkman mij zoo speciaal heeft aangevallen, ben ik toch verplicht een kleine aanhaling te doen uit wat ik in het *Katholiek Sociaal Weekblad* geschreven heb:

Ik zal mij slechts uit de velen tot één voorbeeld bepalen: „Een boer uit de Wouwsche plantage bij Bergen op Zoom, die in 1871 op zijn hoeve is gekomen, schrijft mij, dat hij bij benadering de schade niet schatten kan, welke hem in den loop der jaren door het schadelijk gedierte is berokkend. Het verbouwen van schietgroen, een voedergewas, in die streken algemeen verbouwd, dat gezaaid wordt in de stoppelvelden, *heeft hij moeten staken*, zoo goed als de verbouwing van late tarwe of rogge, omdat de konijnen alles kaal vraten.

„Toch kon de man met geen mogelijkheid vergunning tot het schieten van schadelijk gedierte verkrijgen.

„Zijn landerijen zijn ruim 163 H.A. groot en liggen tusschen preventieve jachten in, behoorende aan Belgische jagers. Driemaal zijn deze jachten van eigenaar veranderd. N°. 1 der eigenaars hield jaarlijks eenige klopjachten, dat ging; maar n°. 2 heeft 't zoover gebracht, dat de boer van zijn hoeve verdreven zou zijn geworden, als niet de jager net bijtijds bankroet had geslagen. Die jager n.l. importeerde allerlei vreemde soorten konijnen en fazanten op zijn jachtgebied en liet door zijn onbezoldigde rijksveldwachters de bunzings, honden en katten, die schade zouden kunnen doen aan den wildstand, eenvoudig doodschieten. N°. 3 heeft zich langen tijd beter gehouden, maar in de laatste jaren is hij begonnen aan den import van fazanten.

„Hoeveel schade in die streken wel geleden wordt? Mijn zegsman schat het op honderden en duizenden guldens. Een som, schrijft hij, waarvan gij zult schrikken, maar die u begrijpelijk zal voorkomen door 't volgende:

„Een uitgestrektheid van 100 H.A. werd voor ruim 20 jaren van mast ontbloot; het volgende jaar werd die grond omgespit en nieuwe mast werd geplant. *Alles werd door de konijnen kaal gevreten.* Een derde maal geplant, hetzelfde gevolg. Behalve een paar hoekjes, *ligt nu alles braak.* Een twintigjarige opbrengst van 100 H.A. verloren.

„Een perceel bouwland, groot 9 H.A., genaamd Jagershoek, werd in 1871 verkocht als best bouwland, wat 't ook geweest was eeuwenlang. De steeds groeiende konijnenplaag dwong den eigenaar er bosch van te maken. Het jonge mast werd afgevreten; ten slotte werd er kreupelhout geplant, *nu is die 9 H.A. best bouwgrond een wildernis!*"

Ik zal het laten bij dit eene voorbeeld. Nu heeft de heer Kolkman ook nog gezegd, dat die schade speciaal zou ontstaan door de konijnen. Ja, het loopt in hoofdzaak over de konijnen, maar er zijn nog andere dieren, o. a. fazanten, en nu weet ik niet of de heer Kolkman die ook onder het wildschadewild rangschikt. Maar zeker is het, of de schade nu van konijnen, hazen of fazanten komt, de boer moet de schade lijden.

Ik heb de vorige week zelf iemand bezocht, die, behalve een kippenbroeierij er een broeierij van fazanten op nahield. Hij verklaarde mij, dat het doel hiervan was deze te laten vliegen, om zoodoende daar fazanten te planten waar deze nog niet waren. Ik behoef u dus niet te zeggen, Mijnheer de Voorzitter, op welke wijze de landbouw in het algemeen daarbij schade lijdt.

Ik heb nu zoo wat afgerekend met de heeren die mij hebben aangevallen, en wensch ten slotte nog een enkel woord tot den Minister te richten.

Had de Minister dan toch een wetswijziging willen indienen, dan had hij iets goeds kunnen doen door de afschaffing van het premiestelsel. Dat is een van die dingen, welke op het platteland veel kwaad bloed zetten, omdat zoo gemakkelijk geloofd wordt, dat de veldwachters ter wille van de premie proces-verbaal opmaken. Het premiestelsel neemt allen eerbied voor de wet en voor het gezag weg. Ik zou dat met tal van voorbeelden kunnen aantoonen, maar ik zal mij slechts tot een paar bepalen.

In 1902 hebben eenige veldwachters in Limburg proces-verbaal gemaakt, waardoor een man wegens meineed te Roermond werd veroordeeld en na 3 maanden voorarrest te 's Bosch werd vrijgesproken.

Ik ken dorpen waar de veldwachters zeer streng de Jachtwet handhaven, behalve als het enkele invloedrijke personen met hun familieleden betreft. Dan kijken die veldwachters een anderen kant uit.

Gisteren nog ontving ik een brief uit Roermond, waaruit ik slechts een paar regels zal voorlezen: „Sinds jaren wordt hier het provocatie-systeem toegepast zegt, de schrijver, een alleszins betrouwbaar persoon, voor jachtovertredingen, natuurlijk ter wille van de premies.

„Eenigen tijd geleden ging een wethouder te Heel, een man van 80 jaren, door het veld. Op een veldpad ligt een haas. De man doet wat wellicht iedereen zou doen, neemt den haas op en steekt hem onder zijn jas. Enkele voetstappen verder duikt plotseling een rijksveldwachter op, die „toevallig" hem ontmoet en „toevallig" hem vraagt wat hij onder zijn jas heeft. Gevolg: procesverbaal en veroordeeling wegens dragen van wild in verboden jachttijd."

Natuurlijk zijn zulke provocaties nooit te bewijzen; daar zorgt men wel voor. Niettemin zijn zij voor een ieder duidelijk. Indien er geen Jachtwet en geen jachtopzieners bestonden, of een goede jachtwet, en geen onbezoldigde rijksveldwachters en geen premies, zou er heel wat meer rust en vertrouwen in politie en justitie zijn dan thans. Op dit oogenblik zijn de toestanden in verschillende streken van ons vaderland zeer treurig. Ik heb niet alleen nu, maar ook bij vorige gelegenheden daarop gewezen. Had de Minister iets goeds willen doen, dan had hij het premiestelsel kunnen afschaffen. Ik betreur het, dat de Minister gegeven heeft wat thans in behandeling is. De Minister zegt wel, dat hij dat niet zoo precies beloofd heeft, maar ik geloof, dat ieder in deze Kamer verwacht heeft, dat een wildschadewet zou worden ingediend, en daar dit niet is geschiedt is het nu een algemeene tegenvaller.

Ik hoop daarom, dat de Minister deze wetswijziging zal intrekken en wij er geen stemming over zullen krijgen.

De heer **Helsdingen**: Trots de opmerking van den heer Okma, dat wij reeds te lang over dit wetsontwerp hebben gesproken, moet [ik] nog eenige oogenblikken van de aandacht der Kamer vergen.

De quaestie van de Jachtwet is een zeer oude en de tegenzin om in die wet verbetering te brengen is zeer groot. Daarom kan het niet anders dan goed zijn om, indien er een enkele maal gelegenheid is om over die wet te spreken, die niet voorbij te laten gaan. Ik wensch dit daarom nog een oogenblik te doen. Laat ik vooraf een kleine vergissing goed maken, die ik verleden Vrijdag heb begaan. Ik heb toen gezegd, dat de redacteur van de *Politiegids* was commissaris van politie. Dat is onjuist, hij is burgemeester van Ouderkerk aan den IJssel; ik had hem dus te

kort gedaan in zijn waardigheid en herstel dit bij deze. Ik hoop nu maar dat het feit, dat die burgemeester een blad redigeert, waarin het door mij geciteerde stukje voorkwam, later geen reden mag wezen om bij hem sporen van moreele aftakeling te vinden.

Een opmerking die de heer Tydeman heeft gemaakt, is tevens gemaakt door den Minister, namelijk, dat ik geen gelijk had met te zeggen, dat de Minister met dit wetsontwerp is gekomen zonder dat ik reden had het te verwachten en ten onrechte hem beschuldigde dat de invloed van den voorzitter der jachtvereeniging op de indiening zou zijn merkbaar geweest. Ik weet, dat in de gewisselde stukken van de Eerste Kamer de mededeeling voorkomt, dat de Minister van plan was een wetsontwerp in te dienen. Maar in hetgeen de Minister gezegd heeft bij de behandeling der door mij gestelde jachtwetmotie op 7 Maart 1903 werd met geen enkel woord melding gemaakt van het plan om in de eerste plaats den lichtbak strafbaar te stellen. Daarop heb ik de aandacht laten vallen. Ik kon niet verwachten, dat de Minister, na hetgeen hij toen gezegd heeft, met deze wijziging zou komen. Nu verdedigt de Minister de noodzakelijkheid der indiening van zijn wetsontwerp door te zeggen, dat de lichtbak zoo gevaarlijk is en met te wijzen op misdaden van stroopers. De weinige mededeelingen die de Minister ons omtrent die misdaden heeft gedaan, zouden het gevolg zijn van de vrees van de landbouwers voor de stroopers, die hen van klagen weerhoudt. Maar als de Minister ten gevolge dier weinige klachten, die hij heeft over de door de landbouwers van de stroopers ondervonden schade, onmiddellijk geneigd is met een wetsontwerp te komen, hoeveel meer moet hij dan niet geneigd zijn met een wetsontwerp te komen tegen de door het wild aangerichte schade. Daarover zijn heel wat meer klachten ingekomen. Ik herinner aan het adres van den heer de Kanter, dat door 15 000 belanghebbenden was geteekend, waarop, evenals op andere belangrijke adressen, geen acht is geslagen. En wanneer de Minister zegt, dat vrees voor stroopers de oorzaak is, dat er niet meer geklaagd wordt over den lichtbak, zeg ik, dat vrees voor andere dingen de oorzaak is, dat er niet meer geklaagd wordt over de schade door wild aangericht.

In het proefschrift van Johannes Bernardus van Houten, getiteld: „Eenige beschouwingen over het jachtrecht", wordt ook besproken het argument, dat in zoo weinig gemeenten van ons land over wildschade werd geklaagd; en staat: „Het Leeskabinet 1874, n°. 2, bladz. 150, schrijft het weinige klagen reeds toe aan aristocratischen invloed op het platteland, dat de landbouwende klasse zich niet luider verheft ten gunste (toen) van het voorstel-Gratema c. s., want die klasse loopt geheel aan den leiband van eenige groote grondbezitters, ambachtsheeren, burgemeesters enz., meest allen hartstochtelijke liefhebbers der jacht, die het een schande zouden vinden, als hun dat vermaak ontnomen werd. Ook in de rede van den eersten voorsteller op 10 Mei 1876 wordt er op gewezen, dat bijv. groote grondeigenaars lieten afroepen, dat als de jacht vrij kwam, de grondlasten 5 pct. zouden worden verhoogd, omdat het land geld moest hebben; de boeren werden gedreigd met opzegging van huur en kapitaal (bij hypotheek), zelfs van den kansel werd er tegen door orthodoxe predikanten op aandringen van anderen geijverd. Pressie genoeg om te zwijgen dus."

Als er dus vrees bestaat bij de landbouwers voor de stroopers, bestaat er volgens deze mededeelingen ook vrees om over wildschade te klagen, maar vrees voor een geheel andere soort van menschen.

De Minister heeft gemeend, dat ik inconsequent was, en wel omdat ik gezegd zou hebben: waarom zijt gij er niet voor drie jaren mede gekomen? Dat heb ik zoo niet gezegd, Mijnheer de Voorzitter, neen, ik heb het licht uit mijn bak laten vallen op het feit, dat de Minister in zijn toelichting tot het wetsontwerp komt met de misdaden van de stroopers en hun vreeselijke gewelddadigheden. Toen heb ik er bijgevoegd: als die gewelddadigheden niet enkel bestaan in de verbeelding van de jachtliefhebbers, had de Minister er niet nu, maar vroeger mede moeten komen. Dat is een geheel andere gedachtengang.

Intusschen blijkt het genoegzaam dat de Regeering niet van plan is het wetsontwerp terug te nemen. De Minister heeft gezegd, dat hij den landbouwer wel wil helpen met maatregelen te nemen tot het bestrijden van schadelijk gedierte, wat op zich zelf wel goed is; maar een van de fouten in de voorstelling van den Minister is als zou de schade aan den landbouwer alleen toegebracht worden door het schadelijk gedierte, het konijn.

Nu is het konijn zeker een van de schadelijkste beesten, maar de landbouwer ondervindt niet alleen schade van het konijn, maar ook van het wild. Een dierkundige, de heer Brehm, zegt in zijn werk, getiteld: „Thierleben", van de hazen: „men kan zeggen, dat zij eigenlijk niets verschoonen wat onder hun bereik komt, o. a. de basten der boomen, vooral van accacias en jonge berken."

Hieruit blijkt wel, dat menschen die er verstand van hebben van oordeel zijn, dat de hazen evenzeer onder het schadelijk gedierte gerangschikt moeten worden als het konijn.

De Minister wil met zijn maatregelen tegen schadelijk gedierte dus maar een klein gedeelte der materie ter hand nemen, maar de hoofdzaak laten bestaan. Dit wetsontwerp beoogt echter feitelijk niets anders dan een verscherping van de Jachtwet. Want door het strafbaar stellen van den lichtbak zal er meer wild komen als er op het oogenblik is; daardoor is deze bepaling feitelijk niets anders dan bescherming van het jachtvermaak.

De Minister zegt: uw antipathie daartegen vloeit daaruit voort, dat gij de menschen verdeelt in liefhebbers van de jacht, de heeren en daartegenover de stroopers, het volk.

Dat is een voorstelling van de zaak geven, die hierop neerkomt dat wij altijd zouden spreken in het belang van de stroopers.

Ik maak er den Minister echter attent op, dat wij hier niet spreken in het belang van de stroopers, maar van de landbouwers, hetzij eigenaars of gebruikers van grond; als wij voor de stroopers opkomen, dan geschiedt dit omdat deze als zondenbok gebruikt worden voor alle verkeerdheden die als gevolg van de Jachtwet voorkomen. Daartegen komen wij op.

Ook de heer van Wichen deed het voorkomen alsof allerlei verkeerdheden door de strooperij teweeggebracht worden.

Wanneer men echter onder landbouwers verkeert, is het eigenaardig dat zoo bitter weinig over de stroopers geklaagd wordt, en zooveel over de jagers en over het wild. Slechts van één landbouwer heb ik een klacht gehoord over de stroopers, die zeer opmerkelijk was. Hij beklaagde er zich namelijk over, dat de stroopers de moerhazen wegvangen, welke niet zoo slim als de ramhazen schijnen te zijn, en zich gemakkelijker in strikken laten verschalken. Dit levert voor den landbouwer, die tevens grondeigenaar is, het nadeel op, dat er minder hazen op zijn grond komen en hij zijn jacht niet zoo hoog aan de heeren kan verpachten.

De vraag is echter, of de jagers de moerhazen ontzien. Ik geloof het niet; de heeren kunnen op de jacht zijnde toch moeilijk eerst den burgerlijken stand van de hazen raadplegen om na te gaan of zij met een heer of met een dame te doen hebben; bovendien is het bekend dat jagers meestal nemen wat zij kunnen krijgen. Het is mijns inziens duidelijk dat de klachten over de stroopers overdreven zijn. Hoofdzakelijk nemen wij daarom en daartegen de stroopers in bescherming. De Minister zeide trouwens zelf, dat men met wat in adressen aangevoerd werd, voorzichtig moet wezen; hij schijnt dus zelf niet zoo vast overtuigd van de geweldenarijen, die den stroopers er in worden ten laste gelegd. De meening van den heer Lucasse, die zeide dat wij het wetsontwerp moesten aannemen, omdat de vruchten door de stroopers vertrapt werden, bij het nachtelijk stroopen met den lichtbak, komt mij niet zeer logisch voor, want 's nachts zullen de vruchten eerder vertrapt worden zonder, dan met den lichtbak.

Ook deze afgevaardigde heeft met zijn beweringen alle schuld maar weer op de stroopers gewerpen, terwijl hij in gebreke bleef het te bewijzen. Ook de heer Tydeman heeft geen bewijs aangevoerd toen hij zei, dat er andere toestanden zijn ontstaan die voorziening behoeven. Zijn hoofdmotief, waarom het ontwerp moest aangenomen worden, was: dat de eigendom beschermd en daarom de strooperij gekeerd moest worden. Hij zei: de eigenaar die op zijn grond wild wil houden, moet beschermd worden tegen den stroopen, die het wil weghalen. Bescherming van den eigendom dus.

Wat de heer Tydeman wil, zal echter verbazend moeilijk in practijk te brengen zijn door middel van de Jachtwet. Dat zou een kluifje zijn waaraan onze juristen in de Kamer eens goed zouden kunnen beginnen, want als men het karakter van de Jachtwet nagaat, dan zal men zien, dat deze een loopje neemt met den eigendom. Onze Jachtwet berust niet op het Romeinsche

recht, dat het wild beschouwde als *res nullius*, waarvan iedereen het toeëigeningsrecht had, dat alleen begrensd was door het recht van den grondeigenaar, die verbieden kon op zijn grond te komen. Het wild is hier geen *res nullius*, het is eenvoudig het eigendom geworden van de heeren die een akte koopen, of heerlijk jachtrecht bezitten. Ons jachtrecht berust ook niet op het Germaansche recht, dat den eigendom van het wild verbindt aan dat van den grond. Ons jachtrecht maakt art. 641 Burgerlijk Wetboek tot een paskwil. Volgens dat artikel toch, heeft de eigenaar van den grond recht op het wild dat er zich op bevindt, doch op deze verklaring volgt: behoudens de rechten die derden er op hebben. Die toevoeging is eenvoudig er bij gemaakt om de tegenwoordige Jachtwet, die nog spreekt van heerlijke rechten. Daardoor wordt met het recht van eigendom een loopje genomen.

Onze Jachtwet is ook in strijd met het artikel van de Grondwet, dat een ieder het rustig bezit van zijn eigendom waarborgt. Want deze wet handhaaft de heerlijke rechten, die den eigendom eenvoudig op zijde zetten, en iemand niet in het rustig bezit laten van zijn eigendom.

Als de heer Tydeman dus wil wat hij heeft gezegd, dan kan hij beslist geen genoegen nemen met de voorgestelde wetswijziging en zal hij moeten voorstellen onmiddellijk ter hand te nemen de afschaffing van de heerlijke jachtrechten. Men moet daarbij niet vergeten, dat er van de ruim drie millioen hectaren jachtgrond, nog 400 000 bezwaard zijn met heerlijke rechten. De eigenaren dier gronden verlangen niet het wild er op te houden, want zij moeten toelaten dat de eigenaars van de heerlijke jachtrechten op hun gronden komen en in den herfst hunne vruchten vertrappen. Ik geloof dat, als de heer Tydeman er goed over denkt, hij gevoelen zal dat dit wetsontwerp daarom beslist onvoldoende is.

De verschillende motieven van de andere sprekers komen ongeveer overeen met die van den heer van Wichen, die ook bescherming van den landbouw wil. Ook wij stellen die bescherming van den landbouw op den voorgrond en willen dat die zoo goed mogelijk worde doorgevoerd.

Maar door dit wetsontwerp wordt de landbouw niet beschermd. De eigenaar van gronden die heerlijke rechten op zijn grond heeft, zit daarmede opgescheept, en het is zeer moeilijk er van af te komen.

Aan den afkoop daarvan zijn nog veel te groote moeilijkheden verbonden, zooals de heer dr. Rezemans, professor aan het Groot-seminarium te Hoeven, nog kort geleden ondervonden heeft. Deze wilde het jachtrecht afkoopen van een hoeve groot 18 H.A. De eigenaar van het heerlijk jachtrecht achtte de geboden som niet voldoende en de rechtbank heeft toen een commissie van drie jagers benoemd om dit punt te onderzoeken.

Deze commissie achtte het aangeboden bedrag inderdaad onvoldoende en het resultaat is geweest, dat de heer Rezemans heeft moeten betalen:

voor afkoop van het heerlijk jachtrecht	f 948,78
voor het onderzoek door de drie deskundigen. .	1094,10
nog een rekening van	110,00

en eindelijk zijn eigen proceskosten.

Mij dunkt, wel een bewijs hoe moeilijk het is het jachtrecht af te koopen.

Daaraan verandert deze wijziging der wet niets.

De landbouwers ondervinden ook voortdurend de schade van het voortbestaan van de tegenwoordige Jachtwet, want zij moeten toezien dat het wild zich voedt van den bodem, dien zij bewerken en de aanneming van dit wetsontwerp zal ook daarin geen verbetering brengen.

Ik heb bovendien aangetoond, dat door dit ontwerp de Jachtwet nog verscherpt wordt, omdat daardoor het wild nog al meer zal worden gespaard ten behoeve van de heeren jagers en dat al dat wild gevoed moet worden door den landbouwer.

Ik noem dit een zonderlinge wijze van bescherming van den landbouw. Ik blijf derhalve bij hetgeen ik in mijn eerste rede heb gezegd, dat het wetsontwerp te gemoet komt aan het verlangen van hen die de jacht in stand willen houden ter wille van het vermaak, terwijl het gemotiveerd is met voor het grootste gedeelte onbewezen beschuldigingen aan het adres van de stroopers. Het resultaat zal vooral voor de pachters, die geen voordeel kunnen trekken van het jachtrecht, alleen kunnen zijn groote schade.

Daarom blijf ik bij mijn wensch, dat de Minister het wetsontwerp zal terugnemen tot de algeheele herziening van de Jachtwet.

De heer Okma meende, dat, wanneer de Minister met een wildschadewet kwam, er leden zouden zijn die ook daarmede geen genoegen zouden nemen. Dit is zeer best mogelijk, Mijnheer de Voorzitter, maar wij hebben gezegd van den Minister een zoodanige wet verwacht te hebben, omdat de motie-Kolkman over toekenning van wildschade sprak. Wanneer een regeling van het jachtrecht naar mijn wenschen en die mijner geestverwanten moest komen, dan zou het er een moeten zijn, waarbij de gebruiker van den grond het recht verkreeg om het wild op zijn grond te vangen en te dooden. Aan hen die zeggen dat wij de strooperij verdedigen antwoorden wij, dat dit zal zijn in het belang van den landbouw en niet in het belang van de stroopers, want wanneer zoodanige herziening haar beslag kreeg, dan gingen wij spoedig den tijd te gemoet dat er beslist geen wild meer was. De heer van Wichen heeft dit zelf bij gelegenheid van het jachtwetdebat in 1902 over de toen gestelde motie te kennen geven.

Het kan ons absoluut niet schelen indien er geen enkele haas of konijn overblijft; de tegenwoordige Jachtwet echter beschermt het wild ter wille der jagers; zij houdt het wild alleen in stand tot bevrediging van het vermaak van betrekkelijk zeer weinige personen. Wanneer men dit met de wet wil handhaven, dan dient men toch eerst te bewijzen dat daarmede het algemeen belang is gemoeid. Maar dat kan men niet doen, en de Minister heeft dat bewijs ook niet geleverd. En een verscherping van zulk een wet in de verkeerde richting vind ik beslist verkeerd. Deze Jachtwet is niet een wet die het algemeen belang dient, zij dient alleen het belang van een kleine groep van menschen. Wanneer men goed rekent, dan komt er in Nederland op elke 700 menschen 1 jager voor en daaronder zijn dan nog de broodjagers begrepen. En ter wille van die weinige menschen moeten wij deze wet verscherpen, waardoor het getal strafbare jachtdelicten nog zal worden vermeerderd, zooals de heer Marchant reeds heeft uiteengezet.

Onze wensch is alzoo niet een verscherping van de Jachtwet, maar eenvoudig bescherming van den landbouw. Moet ter wille eener zoodanige bescherming het wild verdwijnen, dan zullen wij ons zeker daarover niet beklagen.

Ik wil het hierbij laten.

De heer **Arts**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof te voldoen aan het verlangen van de Kamer wanneer ik zoo kort mogelijk samenvat wat ik nog heb te antwoorden aan enkele heeren en aan den Minister.

Ik doe dit, alhoewel het voor mij wel eenigszins aanlokkelijk zou zijn, om bij voorbeeld den geachten afgevaardigde uit Zierikzee er op te wijzen, dat hij, mij verwijtende het opperen van bezwaren en het te kennen geven van wenschen, die met dit wetsontwerp niets hebben te maken, zelf begon met een heel aangrijpend verhaal van zijn aanplanting van twee hectaren koolland, die door de „lieve beestjes", zooals de geachte afgevaardigde zich uitdrukte, waren opgegeten.

Evenmin zal ik den geachten afgevaardigde uit Haarlemmermeer antwoorden, omdat niet ik dien geachten afgevaardigde in het debat heb gebracht, maar dit is geschied in de Memorie van Antwoord door den Minister.

Ik kom dus nu tot het kleine verschil, dat er bestaat tusschen den Minister en mij, die namelijk uit de *Handelingen* heeft voorgelezen, dat ik zou hebben gezegd, dat ik er den Minister een grief van maak, dat hij met groote virtuositeit onze taal gebruikt. Neen, Mijnheer de Voorzitter, het tegendeel heb ik juist gezegd, ik heb gezegd dat ik den Minister daarvan geen grief maakte. Die correctie heb ik ook den stenografen ter hand gesteld.

Overigens wil ik den Minister mijn erkentelijkheid betuigen voor de toezegging zooeven door hem gedaan, ten opzichte van de toepassing van art. 26 van de Jachtwet, en dat wel om de volgende reden.

Sedert de vergadering van jl. Vrijdag heb ik mij de moeite gegeven eens te gaan jagen op de jacht van den geachten afgevaardigde uit Tiel. Van die jacht ben ik teruggekomen

zonder wild, maar met de kennis van deze feiten. Wanneer daar des winters machtiging wordt gegeven tot het dooden van schadelijk gedierte, dan worden er oppassers rondgezonden om den houders van buitengewone machtigingen aan te zeggen, dat zij zich voor het dooden van konijnen hebben te wachten, omdat zij anders zullen worden vervolgd.

Nu ligt in de onmiddellijke nabijheid van die heerlijke jacht de groote ontginning van de Nederlandsche Heidemaatschappij, ter grootte van 1400 hectaren, die voor een deel met vreemde larixsoorten zijn beplant. Tegen een houtvester, voorzien van eene machtiging volgens art. 26, werd geverbaliseerd en hij is door den kantonrechter van Oirschot veroordeeld, omdat hij niet voorzien was van een vergunning van den houder van het heerlijk jachtrecht.

Waar de Minister nu heeft toegezegd, dat Zijn Excellentie voor een betere toepassing van art. 26 zal waken, wensch ik deze zaak dan ook zeer uitdrukkelijk onder de aandacht der Regeering te brengen.

Den Minister zeg ik dank voor zijn toezegging, welke zeer zeker den landbouwers ten goede zal komen.

De heer **Pompe van Meerdervoort**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats dank ik den Minister voor zijn verklaring, dat hij geen gehoor zal geven aan de wenschen van sommige leden, belichaamd in de motie van den heer Troelstra, om deze wet in te trekken. Zoo ooit, dan zou hier bevestigd worden de spreuk: *deliberante Senatu perit Saguntum.* In dien tusschentijd zou de landbouw de schade blijven lijden, die hij thans lijdt en die door eenige sprekers zoo duidelijk met feiten is uiteengezet en aangehoord. En waar nu de geachte afgevaardigde uit Beverwijk heeft beweerd, dat indien de Regeering een wijziging der Jachtwet had willen voorstellen, zij zich had moeten bepalen, om de jachtpremies af te schaffen, daar zal ik deze niet in bescherming nemen, maar wel wil ik zeggen, dat de Regeering niet dan in bepaald noodzakelijke omstandigheden moet en mag tusschenbeide komen, bij het sluiten van contracten tusschen particulieren.

Maar, heeft men beweerd, in elk geval is deze wijziging niet noodzakelijk; om uit een beroep op een arrest van den Hoogen Raad te concludeeren tot wenschelijkheid van wetswijziging is gevaarlijk. Had men de dagvaarding in het bewuste geval maar anders gesteld, dan zou de uitspraak ook wel anders geweest zijn.

Ik moet dit betwijfelen. De Hooge Raad toch heeft reeds vroeger, vóór het arrest waarop hier gedoeld wordt, alle medeplichtigheid en mededaderschap aan het stroopen uitgesloten en uitgemaakt, dat alleen de geweerdragenden kunnen worden vervolgd. Hierop meen ik nog eens uitdrukkelijk te moeten wijzen. Daarom juist juich ik het toe, dat door dit wetsontwerp althans deze soort van mededaderschap zal worden strafbaar gesteld.

Vooral echter heb ik het woord gevraagd om een woord van protest te doen hooren tegen de beschrijving van de wijze waarop de berechting van jachtzaken in het algemeen door den kantonrechter zou plaats hebben, zooals deze door den heer Marchant is gedaan. Daardoor wordt als het ware een blaam geworpen op die rechtspraak, alsof daarbij, ik zal niet zeggen onrechtvaardig, maar wel zeer lichtvaardig zou worden gehandeld.

Ik zou den geachten spreker kunnen verwijzen naar de vonnissen van den kantonrechter van Goes, waar herhaaldelijk beklaagden werden vrijgesproken, omdat de feiten wel wettig, maar niet *overtuigend* bewezen waren, en dat het daar zelfs is voorgekomen, dat een onbezoldigd rijksveldwachter, omdat hij in een zaak verklaarde *gezien* te hebben dat een beklaagde een strik had hersteld, ofschoon het later bewezen werd dat deze het gedaan had, doch daarbij ook bleek dat „de verbalisant het niet *gezien* had", daarvoor niet alleen uit zijn ambt is ontzet, maar ook is veroordeeld tot anderhalf jaar gevangenisstraf wegens meineed.

Ik meen dus te mogen protesteeren tegen de voorstelling van den geachten afgevaardigde, alsof de jachtzaken zoo luchthartig worden behandeld.

Ten slotte nog een woord aan den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Troelstra, die gevraagd heeft: wat heeft de bewering, dat deze wet wenschelijk was voor de zedelijkheid, met dit ontwerp te maken? Mijnheer de Voorzitter, ik ben overtuigd, dat vooral hier toepasselijk is: „*c'est le premier pas qui coûte*".

Is de eerste stap gezet op den weg om zich eens anders goed onrechtmatig toe te eigenen, dan volgt snel een tweede. Het stroopen is nu en blijft het zich toeëigenen van eens anders goed. Nu is juist die eerste stap in deze zoo uitlokkend, omdat er een groot geldelijk voordeel aan is verbonden. Meermalen gebeurt het, dat een paar jagers met een lichtbak uitgaan en in één nacht 16 à 20 of meer hazen schieten. Daarbij komt dat zij die daarop uitgaan niet alleen het vooruitzicht hebben van geldelijk voordeel, maar ook van straffeloosheid. Omdat nu dit laatste wordt weggenomen, juich ik de indiening van dit wetsontwerp toe.

De heer **Marchant**: Ik waag het, nog enkele woorden aan dit onbeduidende wetje, zooals het genoemd is door den heer Kolkman, te wijden, want zóó onbeduidend is het niet, al vind ik het niet zoo belangrijk als de Regeering, die nu gedurende 2½ jaar heeft toegelaten, dat de jachtwet is ontwricht en dat de dijk die ons behoedt voor allerlei verschrikkelijks, werd weggespoeld. Het doet mij leed, dat ik in dit late namiddaguur terug moet treden in de vervelende juridische quaestie, maar nu mij gebleken is, dat daarover zooveel misverstand heerscht, zie ik mij genoodzaakt, dit zooveel mogelijk op te helderen.

Het heeft mij getroffen, dat de Regeering bereid is geweest de wet te wijzigen na dit ééne arrest van den Hoogen Raad, nu zoowel door de Regeering als door verschillende sprekers is gezegd dat het arrest onjuist is. Dit aan den eenen kant. Aan den anderen kant is door verschillende sprekers blijk gegeven dat zij het arrest niet hebben begrepen.

In de eerste plaats de heer Lucasse, die verklaard heeft, dat het arrest heeft uitgemaakt, dat men met den lichtbak vrij uit kon stroopen. Niets is minder waar, want met den lichtbak alleen gaat niemand uit. De lichtbakdrager heeft anderen bij zich. Zooals de heer Tydeman het heeft gezegd, zij gaan in gezelschap uit en een van het gezelschap belast zich met de rol van het dragen van den lichtbak. Zij stroopen in gemeenschap, en daarom kan men hen te zamen beschouwen als mededaders van een strafbaar feit. Die drager van den lichtbak is niet niet-strafbaar, omdat hij den lichtbak draagt, de man is, wanneer de dagvaarding anders was opgesteld, mededader, ook al draagt hij geen geweer. Wanneer er 6 uitgaan, te zamen en in vereeniging, om te stroopen, drie dragen een geweer en drie niet — ik ga nu uit van de onderstelling dat men kan bewijzen dat zij alleen uitgaan met het doel om wild op te sporen en te bemachtigen — dan is degeen die den lichtbak draagt en geen geweer mededader van een strafbaar feit

Nu heb ik beweerd, dat het, wanneer den Hoogen Raad een dagvaarding werd voorgelegd, waarin de feiten worden omschreven zooals dit geschied is in de bekende dagvaarding van Tholen, nog te bezien zal staan, of de Hooge Raad tot dezelfde conclusie zou zijn gekomen.

Ik geef toe, dat door het arrest is uitgemaakt, dat de lichtbak op zich zelf niet valt onder de omschrijving van de verboden middelen van art. 15, maar daarnaast is sprake van overtreding van art. 20, het doen van pogingen om wild op te sporen, te bemachtigen, of te dooden.

Nu zegt de Regeering: ook in dit opzicht heeft de Hooge Raad een maxime gegeven, niet een uitspraak, die kan worden gewijzigd naar andere schakeering der feiten, maar een maxime, welke voor alle feiten vaststaat. Dat is wat ik wil betwisten.

De Hooge Raad, welke gebonden was aan de feitelijke beslissing, heeft gezegd: indien men den lichtbakdrager beschouwt als iemand, die een ander, die aan het jagen is, behulpzaam is bij het jagen, door het terrein voor hem te verlichten, dan is deze persoon niet strafbaar volgens art. 20, omdat deze handelwijze van den lichtbakdrager niet strekt om zelf wild te bemachtigen, maar om een ander in de gelegenheid te stellen dat te doen.

Wanneer men nu heeft mededaderschap waarbij vaststaat, dat allen, die te zamen uitgaan, dit doen om allen voor elkander en voor zich wild te bemachtigen, geloof ik niet, dat de Hooge Raad hetzelfde arrest zou gewezen hebben.

Op zich zelf uitgaan met een lichtbak om wild op te sporen,

zonder gezelschap van jagers, gebeurt niet. Dit kan dus niet worden onderworpen aan de beslissing van den Hoogen Raad.

Nu heeft het mij getroffen, dat de Regeering zich richt naar dit arrest, dat, volgens de meening der Regeering, die van den heer Tydeman en van den advocaat-generaal die de conclusie genomen heeft, onjuist is. Ik beoordeel het arrest niet, maar het bevreemdt mij, dat, waar de Minister van Justitie nog onlangs gezegd heeft, dat één zwaluw geen zomer maakt, de Regeering op dit éene arrest een wetsontwerp voordraagt.

Ook met de wijze waarop in deze zaak voorzien wordt, zijn de voorstanders het niet eens.

De heer Tydeman wenscht den lichtbak opgenomen te zien onder de verboden middelen van art 15; de heer de Ridder heeft weer een ander plan; de heer Kolkman is met de jachtpolitiek van deze Regeering niet ingenomen; de heer Okma laat de mérites van het wetsontwerp daar; het schijnt, dat ook hier de partijpolitiek moet aangeven of men voor of tegen het ontwerp is. Immers den heer de Ridder heb ik hooren zeggen, dat hij *natuurlijk* was vóór dit wetsontwerp, hoewel hij het op zich zelf afkeurde.

Nu kom ik op het verzet tegen den ambtenaar, wat men met dit ontwerp denkt te voorkomen.

Wij hebben den heer Tydeman hooren vertellen, hoe het gaat bij een poging tot bekeuring.

De lichtbakdrager blijft alleen staan, wanneer de veldwachter aankomt. De jagers gaan er van door. Hij heeft dan niet de minste aanleiding om er op te slaan. Integendeel: hij zal tot den veldwachter zeggen: ik liep met een lichtbak om het terrein te verlichten en de Hooge Raad heeft uitgemaakt dat dit niet strafbaar is.

Ik herhaal, wanneer men dien lichtbakdrager strafbaar gaat stellen, dan lokt men verzet van hem uit.

Ik veroordeel daarom op zich zelf het maken dier bepaling niet, maar de heeren jagers moeten ons dan ook met die bewering over het verzet tegen de politie van het lijf blijven.

Nog iets. Ik neem aan, dat wij ons moeten plaatsen op den grondslag van het arrest van den Hoogen Raad, maar bij dit arrest is ook nog uitgemaakt dat men volgens art. 20 niet strafbaar is, tenzij men pogingen doet het wild zelf te bemachtigen.

Is er nu reden om aan te nemen dat, als wet geworden is de voorgestelde bepalng, de Hooge Raad aan het opsporen een andere beteekenis zal geven? Ik meen van niet.

Nu gebeurt, als de nieuwe bepaling wet is geworden, hetzelfde: de jagers er van door gegaan, de lichtbakdrager blijft met de fietslantaarn alleen staan. Wat antwoordt hij als hij bekeurd wordt? Ik wil geen wild bemachtigen; ik heb hier wel medegedaan aan het opsporen, maar bemachtiging van het wild hebben mijn vrienden beproefd, die zijn weg; de Hooge Raad heeft nu uit- gemaakt dat het opsporen van wild niet strafbaar is, tenzij men het doet om zelf het wild te bemachtigen. Door de eerstvoorgestelde bepaling zal men dus niet beter geholpen zijn dan door de oude.

Thans kom ik tot verschillende opmerkingen van meer persoonlijken aard, welke tot mij gericht zijn en welke ik kort zal beantwoorden.

Vooreerst vernam ik van den Minister, dat ik als advocaat niet onpartijdig zou zijn in deze zaak, omdat ik hier zou staan *pour maudire mes juges.*

Ik laat de beteekenis van dat verwijt daar; als het ernst is zal ik er niet op antwoorden; dat is mij niet de moeite waard. Ik wil echter constateeren — ook tegenover den heer Pompe van Meerdervoort — dat ik als advocaat niet de minste reden heb *pour maudire mes juges.* Voor zoover ik in die hoedanigheid betrokken ben geweest in strooperszaken en in zaken naar aanleiding daarvan, ben ik voor den rechter volstrekt niet onfortuinlijk geweest. Integendeel, ik heb alle reden om, voor zoover ik in dit opzicht met de rechterlijke macht in aanraking geweest ben, op de meest uitbundige wijze de rechters te prijzen.

Maar de ervaring heeft mij juist geleerd — en daarin zit de geheele fout in de praktijk der Jachtwet — dat men niet blind moet afgaan op de processen-verbaal van de heeren die met de toepassing der Jachtwet belast zijn. Dit is mijn groot verwijt geweest omtrent de toepassing der Jachtwet en hier mede kom ik op het verhaal van het herstellen der wildstrikken.

De rechter heeft de zaak te beoordeelen naar de processen-verbaal, die hem worden voorgelegd, en nu spreekt het van zelf, dat hij — anders komt de geheele behandeling van strafzaken op losse schroeven, behoudens deugdelijk bewijs van het tegendeel — als waarheid aanneemt de processen-verbaal die hem worden voorgelegd.

Dit is nu juist met het stellen van strikken het geval. De jachtopzieners, die in hinderlaag liggen, vaak een geheelen nacht, om een strooper te snappen ter wille van de heerlijke jachtpremie, zijn al te geneigd om een hooge mate van waarschijnlijkheid te nemen voor werkelijkheid, en daarnaar wordt het procesverbaal ingericht. Ik heb een proces-verbaal gezien, dat niet minder dan 3 maal heen en weer gestuurd was tusschen het openbaar ministerie en den veldwachter, omdat er wijzigingen in moesten gebracht worden. De man vreezende te verklaren niet precies overeenkomstig met hetgeen hij zelf had waargenomen, had het proces-verbaal zoo gesteld, dat het niet voldoende was om een veroordeeling er op te geven. Wanneer die menschen dat dan terugkrijgen, hebben zij niet den moed om te zeggen: wat ik geschreven heb, blijft geschreven, dat is de waarheid, maar dan gaan zij, omdat de verleiding groot is, het veranderen zóó, dat er een vonnis op kan volgen. Ik neem het den kantonrechter niet kwalijk, dat hij op zulk een proces-verbaal veroordeelt, maar ik noem het een ellendige wet, die den veldwachter in de verleiding brengt om dergelijke dingen te doen. Het bewijs daarvan wordt ook weer geleverd door den heer Pompe met zijn veeljarige ondervinding als kantonrechter, toen hij het geval aanvoerde van een veldwachter, die onder hem wegens meineed was veroordeeld.

En nu kom ik ten slotte tot mijn sensor morum, den heer Kolkman. In de eerste plaats rijst bij mij de vraag, of de heer Kolkman wel speciaal geroepen is om ons hier over hetgeen wij gezegd hebben de les te lezen. Hij heeft ons een verhaal gedaan van vergiftigd vleesch, dat in een bosch was neergelegd, in de eerste plaats voor de vossen, terwijl het den jagers niet onaangenaam is, als ook de honden er van eten. Nu zal toch niemand ontkennen, dat dit een strafbaar feit kan zijn, en wanneer dergelijke feiten door den heer Kolkman als excusabel worden voorgesteld, dan geloof ik, dat niet hij geroepen is om naar aanleiding van hetgeen door zijn medeleden gezegd is hun de les te lezen.

Ik verdedig allerminst de strooperij, maar ik acht het mijn plicht te trachten zooveel in mijn vermogen is, een eind te maken aan een perverse toepassing eener wet die verouderd is.

Wat den inhoud betreft van het verwijt van den heer Kolkman, daarop heb ik geantwoord bij mijn nadere toelichting van hetgeen ik gezegd had.

Door den heer Tydeman is gezegd, dat het voor ons als volksvertegenwoordigers een eisch is van goede smaak om vooral gepraeoccupeerd te zijn door de zorg voor de handhaving van de wet. Ik geloof dat het niet is een quaestie van goeden smaak, maar dat het onze plicht is om bovenal te zorgen, dat onze wetgeving in overeenstemming blijve met het belang van het volk.

De heer **Tydeman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou waarschijnlijk niet het woord hebben gevraagd, indien niet ten slotte de heer Arts een pijl tegen mij had afgeschoten. Nu ik een pijl wil terugschieten, wensch ik tevens gebruik te maken van de gelegenheid om nog een enkel woord te spreken over hetgeen door andere heeren gezegd is.

Een enkel woord wensch ik in de eerste plaats te richten tot den Minister. Mij dunkt, dat is niet meer dan mijn plicht en ook in overeenstemming met aan de Regeering verschuldigde deferentie.

De Minister heeft hier ten slotte een opening gedaan over niet onbelangrijke voornemens, die bij de Regeering bestaan ten aanzien van een toepassing van art. 26 der Jachtwet. De quaestie die het hier geldt zal ik niet nader aanduiden; voor degenen die met de zaken bekend zijn. is het duidelijk wat ik bedoel. De Minister heeft ongeveer dit gezegd: wanneer er een jurisprudentie mocht komen, die het recht op de konijnen mocht toewijzen aan de eigenaars van heerlijke jachtrechten, dan zal ik een wetswijziging voorstellen, waarin zoodanige uitbreiding zal worden gegeven aan art. 26 der Jachtwet, dat die jurisprudentie zal worden te niet gedaan. Ik wensch den Minister

ernstig in overweging te geven dat besluit nog eens te herzien. Wat is het geval?

Het geldt hier een quaestie van privaat recht, het is een vraag van eigendomsrecht tot hoeverre het heerlijk jachtrecht zich uitstrekt. Er zijn over die quaestie reeds eenige vonnissen gewezen. Er is mij een vonnis bekend van de rechtbank te Breda, waarbij aan den eigenaar van het heerlijk recht het recht op de konijnen is toegewezen. Zal de Minister nu meenen, dat, indien dat vonnis casu quo door den Hoogen Raad bevestigd werd, hij daarin door wijziging van art. 26 der Jachtwet verandering zal mogen brengen? Het komt mij voor, dat men zoodoende langs administratieven weg een soort onteigening zou gaan toepassen. Ik zou den Minister daartegen willen waarschuwen, omdat dat m. i. een zeer slecht voorbeeld van wetgeving zou zijn.

Ik zal niet diep ingaan op hetgeen de andere heeren hebben gezegd. Alleen zou ik den heer Helsdingen willen opmerken, dat waar hij verteld heeft van dien boer, die klaagt, dat de stroopers bij hem alle moerhazen doodden en dat zijn wildstand zoodoende zeer achteruit ging, blijkt, dat er boeren zijn, die het in stand houden van den wildstand op prijs stellen. Dit is dan ook volkomen waar, maar precies het tegenovergestelde van hetgeen de heer Helsdingen voortdurend beweert en lijnrecht in strijd met zijn eigen conclusies. waar hij ten slotte volkomen vernietiging van den wildstand wil. Dit wordt nu door zijn mededeeling ten sterkste bestreden.

De quaestie van den grondeigendom in betrekking tot het wild dat op den grond leeft, kan ik met den heer Helsdingen niet debrouilleeren. Indien men in zijn redeneering niet onderscheidt tusschen de toestanden, waar wel is waar geen heerlijke rechten bestaan, is er geen debat over dat punt mogelijk. De geachte afgevaardigde doet dat niet en ik kan dus met hem daarover niet in discussie treden.

De heer Passtoors heeft wijd uitgemeten de schade die door het wild wordt teweeggebracht. De geachte afgevaardigde heeft 200 brieven, in een waarvan zelfs gesproken wordt van een schade van f 100 000; dat is dus 20 millioen schade per jaar. De geachte afgevaardigde zegt, dat het minder is. Nu, op een millioen meer of minder komt het ook niet aan.

Ten slotte moet ik een woord richten tot den heer Arts, die het goed heeft gevonden — ik weet niet waarom — om een persoonlijke onaangenaamheid aan mijn adres te zeggen. Welk doel dat eigenlijk heeft, begrijp ik niet. Waarom hij mijn persoonlijk jacht, mijn eigen genoegen, mijn privaat leven hier in de Kamer brengt, begrijp ik niet, tenzij het is om mij bijzonder onaangenaam te zijn. De strekking van de opmerking van den heer Arts kan alleen deze zijn, — ik ben namelijk huurder van een heerlijk jachtrecht —, dat ik op dat jachtrecht de konijnenteelt buitengewoon bevorder of den stand van konijnen op mijn jacht bijzonder menageer, aankweek, zoodat er dientengevolge een buitengewone hoeveelheid konijnen is.

De heer Arts schudt van neen, maar hij heeft daar zijn bedoeling duidelijk doen uitkomen door er op te wijzen, dat er grenzende aan mijn jacht een ontginning van de Heidemaatschappij ligt, waar vreemde larixen worden gekweekt, welke door die konijnen worden opgegeten. Dit is het bewijs van hetgeen ik zeg; waarom anders die opmerking? De ontginning, die de heer Arts bedoelt, ligt, als ik wel heb, ongeveer een uur hemelsbreedte van de grens van mijn jacht verwijderd. Er is dus nog nooit een konijn van uit mijn jacht op die ontginning gekomen en er zal er nooit een komen, al waren er nog 10maal meer als er zijn. En de assertie, dat ik persoonlijk, die hier opkom voor de regeling der wildschade, want daarin is de tegenstelling gelegen, de aanwas der konijnen op mijn eigen jacht zou bevorderen is volkomen onwaar. Wat is het geval? Op de heerlijke jachten bestaat de quaestie, waarop zooeven door den Minister is gewezen toen hij sprak over art. 26 van de Jachtwet, wie het recht heeft op de konijnen. De grondeigenaars meenen dat zij dat recht hebben en de heer van de jacht meent, dat hij dat recht heeft. Nu gaven de grondeigenaars permissie om op konijnen te schieten, en de heer van de jacht, of ik die als huurder het afgeleid recht heb, gaf ook permissie. Nu heeft de kantonrechter onder wiens jurisdictie mijn jacht ressorteert, dit jaar bij vonnis uitgemaakt, dat de permissie van den eigenaar van het heerlijk jachtrecht geldig is en niet de permissie van de grondeigenaars, want een van mijn permissiehouders, gecallengeerd zijnde, is door den kantonrechter vrijgesproken en een van de permissiehouders van een grondeigenaar is door den kantonrechter veroordeeld. Wat stond mij nu te doen? Ik heb aan alle houders van permissiën van grondeigenaars laten aanzeggen, dat wanneer zij zonder permissie van mij op konijnen joegen ik verplicht zou zijn hen te laten callangeeren. Dat kon niet anders. Maar tevens heb ik mij bereid verklaard permissiën uit te reiken. Toen heb ik tal van verzoeken gekregen en ik heb aan iederen aanvrager permissie gegeven de konijnen op mijn jacht te dooden. En wil men nu verder weten wat er overblijft van de hoog opgeschroefde konijnenrijkdom daar ter plaatse waarover ik zelfs in Duitsche couranten berichten heb gelezen?

In een rapport, niet aan mij gericht, lees ik dat op de gronden en bosschen van Hilvarenbeek zeer weinig konijnen voorkomen en dat aan de dennenbosschen geen schade merkbaar is. En toen ik een boer in Hilvarenbeek twee verklaringen voorlegde, de een luidende: „De ondergeteekende verklaart, dat de konijnen belangrijke schade aan de gemeentebosschen en beplantingen onder Hilvarenbeek toebrengen en dat die beplantingen daardoor in hunne ontwikkeling en groei worden belemmerd", en een andere verklaring, luidende: „De ondergeteekende verklaart, dat de konijnen niet noemenswaardige schade aan de gemeentebosschen en beplantingen onder Hilvarenbeek toebrengen en indien zij niet belangrijk toenemen, daaraan ook geen schade zullen toebrengen", toen teekende hij de laatste verklaring.

Mijnheer de Voorzitter! Er is veel kaf onder het koren, dat op dit gebied wordt verkocht; dat is de slotsom geweest van mijn rede van 6 Maart 1902. Toen heb ik aangedrongen op onderzoek, om de feiten te leeren kennen en het doet mij daarom zooveel genoegen, dat er nu niet geoordeeld worden zal zonder feitenkennis. Men moet op de hoogte zijn van de feiten, het kaf van het koren kunnen onderscheiden en niet alle leugens die hier en elders opgedischt worden, voor waarheden aannemen.

De heer **de Ridder**: Mijnheer de Voorzitter! Indien de heer Marchant niet enkele dingen gezegd had naar aanleiding van hetgeen ik in het midden heb gebracht, zou ik het woord niet hebben gevraagd, maar nu wensch ik nog iets te antwoorden, omdat een tweetal punten door mij niet onweersproken blijven mogen.

De heer Marchant heeft het mij blijkbaar kwalijk genomen, dat ik gezegd heb dat ik „natuurlijk" voor dit wetsontwerp zou stemmen, in weerwil van mijn bezwaren. Dit vindt zijn grond hierin, dat ik de wijze waarop deze materie geregeld is, niet de meest practische acht. Den weg door mij aangegeven achtte ik verre te verkiezen. Maar dit neemt niet weg dat in deze twee wegen konden bewandeld worden, en ofschoon naar mijn wijze van zien een toevoeging aan het slot van het tegenwoordig art. 15 de meest doeltreffende regeling ware geweest, er toch aanleiding voor mij was om met dit voorstel vrede te hebben. Het mag daarom zulk een verwondering niet baren, dat niettegenstaande de door mij aangegeven wijze van regeling niet gevolgd is, ik toch vrede in het voorstel kan vinden nu de Regeering daarop niet inging.

Verder heeft de Minister mij niet goed verstaan als hij meent dat ik het tweede gedeelte van het voorgesteld art. 1 zou willen laten vervallen. Ik zeide te meenen dat het opsporen van wild met den lichtbak nooit gebeurt door één enkel persoon, maar dat er steeds ten minste twee personen werkzaam zijn, waarvan de een met den lichtbak, den ander met het geweer bijstond. Daarom vroeg ik, of het niet voldoende zou zijn om alleen strafbaar te stellen het met kunstlicht bijstaan van een ander bij het opsporen van wild. Het begin van het artikel, het opsporen met kunstlicht, zou dan kunnen vervallen. Dit was mijn vraag.

Ten slotte heeft de heer Marchant niet minder dan dit gezegd — iets wat ik als oud-ambtenaar van het openbaar ministerie niet met stilzwijgen mag voorbijgaan — dat de ambtenaren van het openbaar ministerie niet maar zelden, neen, herhaalde malen de processen-verbaal aan de veldwachters terugzenden, wanneer daarin niet feiten staan die strafbaar zijn, zulks met de bedoeling dezen te bewegen feiten daarin op te nemen, die de zaak, aanvankelijk niet strafbaar zijnde, strafbaar zouden maken, m. a. w. dus in de processen-verbaal meineedige verklaringen door de veldwachters te zetten. Ik moet ten sterkste

tegen dergelijke aantijging opkomen. Ik ben 25 jaren ambtenaar van het openbaar ministerie geweest en heb ook wel enkele malen processen-verbaal ter rectificatie teruggezonden, maar het betrof dan alleen taal- en stijlverduidelijkingen van hetgeen gerelateerd was. Er werd natuurlijk nooit mede bedoeld een ambtenaar iets meer te laten verklaren dan aanvankelijk in het proces-verbaal als gebeurd, stond gerelateerd; volstrekt niet om iets strafbaar te maken wat eerst niet strafbaar was, veel minder om hen te persuadeeren er dingen in op te nemen, die er eerst niet in stonden. En zoo is het ook met andere ambtenaren. Ik moet opkomen tegen dergelijke aantijging. Wanneer men in 's lands raadzaal dergelijke beweringen uit, moet men die met feiten aantoonen; men mag ze maar niet zoo poseeren zonder nader bewijs. Hiertegen protesteer ik.

De heer **Arts** ontvangt voor de derde maal het woord, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Kamer voor de welwillendheid mij voor de derde maal het woord te verleenen. Maar ik heb het alleen gevraagd om den heer Tydeman op te merken, dat het mijn bedoeling volstrekt niet is geweest om iets persoonlijk onaangenaams aan zijn adres te zeggen. Ik zou zelfs over de zaak niet gesproken hebben, wanneer niet door den Minister art. 26 in het debat ware gebracht.

Ik heb door mede te deelen wat op de jacht van den geachten afgevaardigde gebeurde en door de vermelding van het vonnis van den kantonrechter te Oirschot, er slechts de aandacht op willen vestigen, dat door sommige houders van heerlijke jachtrechten in ons land de buitengewone vergunning tot het dooden van schadelijk gedierte eenvoudig tot een fictie gemaakt wordt. In de omstreken van Tilburg bestaat het heerlijke jachtrecht, en beweren de houders daarvan dat zij tevens hebben het zoogenaamde droit de warande. Daar wordt het dooden van schadelijk gedierte eenvoudig onmogelijk gemaakt zonder de welwillende vergunning van de bezitters van het heerlijke jachtrecht Hieraan dient een einde te worden gemaakt.

Dit is het weinige wat ik nog wilde zeggen.

De heer **Kolkman**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Marchant heeft mij genoemd een „censor morum". Dit heeft hij waarschijnlijk gedaan naar aanleiding van het ondeugende feit, dat ik in meening met hem durfde verschillen en daarvan blijk gegeven heb.

Ik noem nu eenmaal „un chat un chat"; en wanneer iemand een gekheid vertelt, zal ik zoo vrij zijn hem dit steeds onder de oogen te brengen.

Zoo heeft de geachte afgevaardigde gesproken over dien veldwachter, die eenvoudig iemand calangeerde, omdat hij over een weg liep, terwijl hij, veldwachter, niet wist en ook niet kon weten of hij strikken gezet had, en op die calange zou veroordeeling zijn gevolgd. Nu is het een groote fout — om het zachtste woord te gebruiken — van den heer Marchant, dat hij mijn woord waarin ik twijfel aan zijn beweren uitsprak zóó opvat, als hij klaarblijkelijk doet; het was van mijn kant eenvoudig het wijzen op een verschil van meening en niet het censeeren van zijn „mores". Maar ik moet thans erkennen dat iemand die zich op zoo insinueerende wijze uitgelaten heeft over justitie en politie, in hooge mate behoefte heeft aan een „censor morum."

De heer **Okma**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Helsdingen heeft aan het slot van zijn rede geantwoord op een zinsnede in mijn rede. Hij heeft te recht gevoeld dat, toen ik het vermoeden uitte dat indien een wildschadewet werd voorgesteld, misschien ook zij die thans daarop aandrongen, niet allen voorstanders daarvan zullen blijken te zijn. Hij heeft begrepen dat ik daarbij ook het oog had op hem en zijn partijgenooten, van wie ik mocht aannemen, dat zij principieele tegenstanders van dergelijke wet waren.

Mede daarom meende ik in mijn eerste rede aanleiding te hebben daaromtrent een opmerking te maken.

De heer Helsdingen heeft zich in zijn eerste rede aldus uitgelaten:

„In al deze mededeelingen wordt gesproken van de schade, die het wild aanricht, niet van de schade die door de stroopers aangericht wordt, en tegen *deze* schade gaat de Minister niet in. Zie, Mijnheer de Voorzitter, dat is niet *ad rem*. De motie-Kolkman sprak duidelijk van schadevergoeding."

Vervolgens zeide hij: „De Minister wist dus, dat leden van alle partijen in deze Kamer er voor hadden gestemd, dat hij dus met goedvinden van de meerderheid der Kamer met een wetsontwerp van die strekking had moeten komen. De Minister heeft dat niet gedaan en om deze reden ben ik zeer teleurgesteld door deze wetswijziging."

De geachte afgevaardigde drong aan op het indienen van een wetsontwerp en wel op een wildschadewet.

Het slot evenwel van de rede van den geachten afgevaardigde, zooeven gehouden, heeft aan het licht gebracht, dat hij daarvan een tegenstander was en dat hij was een voorstander van het systeem dat het jachtrecht gegeven wordt aan den gebruiker van den grond. Hij heeft gezegd, dat, wanneer een dergelijk systeem in de wet werd opgenomen, dat dan een wildschadewet niet noodig was. Ik voeg daaraan toe: dat het dan een onmogelijkheid is, omdat het recht van schadevergoeding van den gebruiker van den grond tegenover den jager of den Staat, althans een derde hierop gebaseerd is, dat de jacht aan den gebruiker zelf verboden wordt.

De eisch aan den Minister, om een wildschadewet te maken, is in strijd met dat systeem.

Ik heb te meer aanleiding om den heer Helsdingen en zijn partijgenooten hierop te wijzen, omdat het bekend is dat in het voorstel van de agrarische Commissie door hun partij benoemd, nog in dit jaar gedaan, om het program te wijzigen — ik bedoel het voorstel, volgens hetwelk het artikel betreffende de landnationalisatie zou worden geschrapt uit het program der sociaaldemocratische arbeiderspartij — voorgesteld wordt het jachtrecht aan den gebruiker van den grond te geven.

De Minister heeft uit deze discussie zeker wel begrepen, dat de motie-Kolkman op zich zelf hem geen aanleiding kon geven om een wetsontwerp in te dienen, houdende een wildschaderegeling. Ik vermoed dat ik daarvan een tegenstander zou wezen, omdat ik nog op het standpunt sta, dat ik vroeger reeds heb uiteengezet. Wanneer men de Jachtwet wil wijzigen, dan zal men mijns inziens de lijn moeten doortrekken die daaraan ten grondslag ligt en meer recht moeten toekennen aan den grondeigenaar, of casu quo gebruiker.

Ik heb deze opmerking willen maken, omdat ik het van belang acht, dat goed worde geconstateerd de beteekenis van het stemmen voor de motie-Kolkman. In de tweede plaats wensch ik aan den Minister dank te zeggen voor de toezegging betreffende de uitvoering van art. 26 der Jachtwet. Ik sluit mij hier aan bij hetgeen door den heer Arts is gezegd. Ik meen dat door een betere toepassing van art. 26 van de Jachtwet aan vele bezwaren die in de practijk worden gevoeld, zal worden te gemoet gekomen.

Ik dank den Minister voor zijn toezegging dat hij zich zal spitsen op een scherpere en doeltreffender toepassing van dit artikel. De Minister had daarbij speciaal het oog op het vernietigen van de konijnen. Ik herinner er aan, dat de toepassing van art. 26 van zeer groot gewicht is voor den landbouw, ook met het oog op de wilde ganzen. In de eene provincie wordt de delegatie van macht, die door den Minister aan de Commissarissen der Koningin krachtens de Jachtwet is gegeven, geheel anders toegepast dan in de ander. Ik zou den Minister in overweging willen geven om aan de Commissarissen der Koningin, die in hun provincie alleen de machtiging hebben gegeven om op ganzen te schieten met het ganzenroer, in herinnering te brengen, dat de Commissarissen der Koningin in andere provinciën, met dezelfde machtiging het recht hebben gegeven om op ganzen met het geweer te schieten.

Ik zal het bij dit punt laten.

Ik zal niet ingaan op de opmerking van den heer Marchant tegenover mij; hij heeft gezegd, dat ik verklaard heb op de mérites van het ontwerp niet te zullen ingaan, en dat het dus wel scheen alsof men voor of tegen het wetsontwerp moest stemmen om politieke of partij-overwegingen. Ik heb niet goed begrepen, wat die beide beweringen met elkander te maken hebben. Als ik in een discussie opponeerend optreed tegen opmerkingen te berde gebracht bij de algemeene beschouwingen, zie ik niet in waarom ik verplicht zou zijn om in te gaan op de mérites van het wetsontwerp zooals het is geredigeerd, maar meen ik de vrijheid te hebben mij te bepalen tot de bespreking van de ingebrachte bezwaren.

121. Wijziging der Jachtwet.

De heer **Marchant** verkrijgt voor de derde maal het woord en zegt: Slechts twee korte opmerkingen naar aanleiding van hetgeen laatstelijk aan mijn adres is gericht door de heeren de Ridder en Kolkman.

De heer de Ridder heeft mij willen aanwrijven, dat ik iets gezegd had ten aanzien van de ambtenaren van het openbaar ministerie, waarvan geen woord waar was. Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de geachte afgevaardigde weder tot kalmte gekomen, de moeite zal willen nemen om eens even over te lezen, gedrukt in de *Handelingen*, wat ik gezegd heb, dan zal hij dat kunnen zien. Nu de heer de Ridder op de zaak teruggekomen is, wil ik er nog wel iets van zeggen.

De geachte afgevaardigde zegt, dat ook hij als ambtenaar van het openbaar ministerie wel eens processen-verbaal voor de verbalisanten heeft ternggezonden om daarin verbeteringen aan te brengen van taal en stijl. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, dat acht ik juist een verderfelijke gewoonte. Fouten in taal of stijl maken nimmer een veroordeeling dubieus; den rechter zal het niet hinderen of er staat *den* in plaats van *de* in den eersten naamval. Wanneer de veldwachter precies heeft gerelateerd wat hij heeft gezien, dan kan de rechter zeer goed over de zaak oordeelen, al is het proces-verbaal overigens een cacographie.

Die terugzendingen van processen-verbaal zijn een misbruik en wat ik daarvan in de praktijk met eigen oogen heb gezien, dat wil ik hier zeggen en blijven zeggen, ondanks alle protesten van al mijn medeleden. Dat acht ik mijn plicht als volksvertegenwoordiger.

De heer Kolkman heeft gemeend dat ik hier de ambtenaren van het openbaar ministerie en de veldwachters zou hebben belasterd. Ook dit is onjuist. Ik sta voor hetgeen ik te hunnen opzichte heb gezegd, want dat heb ik zelf in de praktijk waargenomen en daarom heb ik het hier medegedeeld. Ik acht mij niet verplicht om met den heer Kolkman alle veldwachters voor onschendbaar te houden.

De heer de **Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een zeer kort woord nog, waarbij ik mij tot enkele punten zal bepalen.

De heer Marchant heeft volgehouden, dat het arrest van den Hoogen Raad niet had behoeven te leiden tot wetswijziging, omdat met betere dagvaarding ook het doel wel te bereiken zou zijn en hij heeft betoogd, dat de lichtbakdrager kon worden vervolgd als mededader. Het komt mij voor, dat die opvatting onmogelijk juist kan zijn, omdat, wanneer iemand zonder meer een lichtbak draagt voor bijv. $^1/_4$ gulden per avond of per nacht, nooit zal kunnen worden aangenomen, dat die persoon wild heeft opgespoord met het doel om het zelf te bemachtigen, en dat toch zou noodig zijn, wil men hem als mededader vervolgen. Men komt derhalve met dit mededaderschap niet ver, en wel degelijk is door het arrest van den Hoogen Raad dit wetsvoorstel gemotiveerd.

De tweede opmerking is deze: waarom wordt nu voorgesteld een art. 15*bis*, en niet een aanvulling van art. 15. Ik kan mededeelen, dat dit punt zeer ernstig is overwogén met het Departement van Justitie en met de justitieele autoriteiten, maar men is tot de overtuiging gekomen, dat een aanvulling van art. 15 een misstand zou veroorzaken, omdat in dat artikel al te gader middelen worden genoemd om het wild te dooden, hetwelk met den lichtbak noch wordt bedoeld noch ook geschiedt. De geachte afgevaardigde uit Deventer heeft mij gevraagd, welke waarborgen ik heb, dat het „opsporen" in het nieuwe artikel door den Hoogen Raad niet weder zal worden opgevat als een opsporen met het doel om te bemachtigen.

Waarborgen heb ik daaromtrent niet, maar, waar bij de behandeling van dit artikel zoo duidelijk op den voorgrond is gesteld, dat alleen opsporen op zich zelf strafbaar zou worden, daar vlei ik mij met de hoop, dat de Hooge Raad niet tot die interpretatie zal overgaan, des te meer op grond van hetgeen ik in eersten termijn heb gezegd omtrent de waarschijnlijke oorzaak van de tegenwoordige interpretatie.

Nu weet ik ook wel, dat het niet wiskunstig vaststaat, dat de Hooge Raad zoo zal interpreteeren, dat het is een eenvoudig opsporen zonder meer, maar voor het bijna ondenkbare geval, dat de Hooge Raad toch nog zal vragen naar den animus van het bemachtigen, is in het tweede lid van het bijstaan een apart delict gemaakt.

Eindelijk een woord tot den geachten afgevaardigde uit Tiel, die zich niet heeft kunnen vereenigen met mijn opvatting van art. 26 ten aanzien van de heerlijke jachtrechten. De geachte afgevaardigde zeide, dat het heerlijk jachtrecht is een privaat recht. Ik zou geneigd zijn om achter die stelling een vraagteeken te plaatsen en zou zoo denken, dat het heerlijk jachtrecht van origine nog al publiekrechtelijk is. Maar al wilde ik ook de opvatting van den geachten afgevaardigde deelen voor een oogenblik en al wil ik volkomen respecteeren het vonnis van de rechtbank te Breda, dat bij het heerlijk jachtrecht ook behoort het recht op de konijnen, het is hier niet de vraag, wat al of niet tot heerlijk jachtrecht behoort. De vraag is hier alleen of het heerlijk jachtrecht door de bepaling van art. 26 wordt geprimeerd, want art. 26 is een politiebepaling ten behoeve van den landbouw.

En nu staat elke politiebepaling boven elk privaat- en ook boven het heerlijk jachtrecht. De geachte afgevaardigde uit Tiel zal dit wellicht niet met mij eens zijn, maar ik herhaal, dat ik, wanneer de rechter de zienswijze mocht deelen van hen, die dit niet beamen, in ernstige overweging zou moeten nemen om art. 26 zoodanig aan te vullen, dat inderdaad de nadeelen, voor de landbouwers uit de Jachtwet voortvloeiende, zooveel mogelijk kunnen worden opgeheven. Ik meen hiermede te kunnen volstaan.

De beraadslaging wordt gesloten.

De motie wordt in stemming gebracht en met 52 tegen 16 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Zijlma, Verhey, van Wichen, Goekoop, Friesen, Brants, Tydeman, de Savornin Lohman, Pompe van Meerdervoort, van Wijnbergen, van Idsinga, Nolens, Röell, de Ridder, Michiels van Verduynen, Krap, van Limburg Stirum, de Waal Malefijt, Lucasse, Dolk, Fock, Bijleveld, Duymaer van Twist, Smeenge, van Wassenaer van Catwijck, Travaglino, Kolkman, van Nispen tot Sevenaer, van Styrum, van de Velde, van den Berch van Heemstede, de Visser, Willinge, van Gijn, van Veen, Goeman Borgesius, van Vlijmen, Roessingh, van den Heuvel, Hugenholtz, Aalberse, van Karnebeek, Janssen, van Dedem, Cremer, van Heemstra, Okma, Raymakers, van Alphen, Arts, van Bylandt en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Marchant, ter Laan, Pijnacker Hordijk, Drucker, Passtoors, Helsdingen, Troelstra, van Kol, Hubrecht, Melchers, van der Zwaag, van Raalte, de Klerk, Ketelaar, Rink en Smidt.

De ARTT. 1 tot en met 5, alsmede de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Arts:*

bladz. 2198, kol. 2, reg. 24 v. o. staat: en ik zeg het als grief; lees: en ik zeg het niet als grief;

bladz. 2200, kol. 1, reg. 30 v. b. staat: genomen, waartoe, lees: genomen en waartoe.

100ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 16 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschrift; 3°. betuiging van adhaesie; 4°. missive; 5°. drukwerken. — Behandeling en aanneming van verschillende wetsontwerpen en conclusiën van verslagen omtrent Regeeringsbescheiden. — Verslag over verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 72 leden, te weten de heeren:

Janssen, Ferf, Bolsius, Talma, van Bylandt, Raymakers, Hubrecht, Mees, Friesen, van Alphen, van Dedem, van Vlijmen, Goekoop, de Vries, de Visser, van Gijn, Michiels van Verduynen, Okma, van Wijnbergen, Arts, van Veen, Pompe van Meerdervoort, Röell, van den Heuvel, van Kol, de Savornin Lohman, Drucker, van Vliet, Nolens, van Limburg Stirum, Zijlma, Krap, Cremer, van Wassenaer van Catwijck, van den Berch van Heemstede, Duymaer van Twist, Dolk, van Wichen, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius, Fock, van Raalte, Verhey, van Styrum, Bijleveld, van de Velde, van Idsinga, van Nispen tot Sevenaer, ter Laan, Roessingh, Kolkman, den Tex, Travaglino, van Karnebeek, Troelstra, Willinge, de Ram, Helsdingen, van Löben Sels, Tydeman, de Klerk, Staalman, Marchant, Smidt, Brummelkamp, van Asch van Wijck, Smeenge, Heemskerk, Passtoors, Sluis en Rink,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Binnenlandsche Zaken, van Marine, van Oorlog, van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren Brants, Aalberse en de Waal Malefijt, wegens ambtsbezigheden, de beide eersten ook morgen; van den heer Melchers, wegens familie-omstandigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een verzoekschrift betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van het dagelijksch bestuur van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Typografenbond.

Dit adres zal worden verzonden naar de te benoemen Commissie van Rapporteurs;

3°. een betuiging van adhaesie aan het adres van de comités te Amsterdam en te Rotterdam, tot bestrijding eener verhoogde tabaksbelasting, van de Kamer van koophandel en fabrieken te Gorinchem.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. een missive van den voorzitter en den secretaris van het bestuur der afdeeling Haarlem van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Volksbond, waarbij instemming wordt betuigd met den inhoud der motie, aangenomen op de vergadering van de gecombineerde Grondwerkersvereenigingen, gehouden te Amsterdam.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende drukwerken:

van den Minister van Koloniën:

het Nieuw Adresboek van Nederlandsch-Indië voor 1904;

de Coördinaten der driehoekspunten, gebezigd bij de herziening der topografische kaarten van Midden-Java, eerste gedeelte;

Jaarverslagen van de Nederlandsche Kamer van koophandel te Londen over 1892—1903.

Deze drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van:

I. Wetsontwerp TOT VERHOOGING VAN HET IIIde HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (149).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Melvil van Lynden**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! In het Eindverslag worden de volgende opmerkingen gemaakt: in de eerste plaats dat het wetsontwerp strekt om te voorzien in de zoowel bij de eerste als bij de tweede afdeeling van het Departement bestaande behoefte aan meerdere arbeidskrachten, en in de tweede plaats om een splitsing van de tweede afdeeling mogelijk te maken.

En verder merkt de Commissie van Rapporteurs op:

„Waar nu die splitsing verband houdt met het belangrijke vraagstuk van de reorganisatie van den consulairen dienst, welk vraagstuk, bij gebrek aan de noodig geachte gegevens, nog niet rijp is voor beslissingen van gewicht, vermeent de Commissie van Rapporteurs aan den Minister in overweging te moeten geven daarmede te wachten totdat de denkbeelden omtrent bedoelde reorganisatie in een vast plan zullen zijn belichaamd, en zich thans te beperken tot die uitbreiding en daarmede samenhangende bevordering van personeel welke ook onder de tegenwoordige inrichting van het Departement dringend noodig worden geoordeeld".

Ik wensch er op te wijzen, dat het niet volkomen juist is te zeggen, dat uitbreiding van personeel is voorgesteld met het doel de splitsing mogelijk te maken, in dien zin namelijk, dat, indien de afdeeling niet gesplitst werd, minder personeel noodig zou zijn.

De Memorie van Toelichting zegt duidelijk, dat meer personeel wordt aangevraagd, omdat de werkzaamheden aan het Departement van Buitenlandsche Zaken dermate zijn toegenomen, dat behoorlijke en geregelde afdoening onmogelijk wordt, zonder dat aan onderscheidene ambtenaren bovenmatige eischen worden gesteld. Alleen wordt in de Memorie van Antwoord daarbij gevoegd, dat de vermeerdering van personeel, welke gevraagd wordt, het mogelijk zou maken de tweede afdeeling te splitsen, ofschoon dat meerdere personeel voor die afdeeling ook noodig is, al wordt die splitsing niet ingevoerd.

Nu was het mijn bedoeling om, wanneer het personeel in voldoende mate aanwezig was om te kunnen splitsen, een administratieve splitsing in te voeren, ten einde eenige ervaring op te doen of die inrichting goed zou werken.

Evenwel, noodig is die splitsing niet en het is niet tot invoering daarvan dat deze aanvrage gedaan is.

Nu komt de Commissie van Rapporteurs tegen die splitsing op en meent dat het beter is die vanwege den samenhang met de uitvoering der plannen van de commissie voor de consulaire examens achterwege te laten.

Gelijk ik zeide, noodig is die splitsing zeker niet en zij is ook niet zulk een als bedoeld wordt door de ontwerpers van die plannen.

Ik beschouw den door de Commissie van Rapporteurs geuiten wensch als een uitdrukking van den wensch der Kamer en om het gemeen overleg te bevorderen, ben ik bereid in overeenstemming daarmede van die splitsing af te zien. Daardoor wordt evenwel niet weggenomen, dat de noodzakelijkheid van te komen tot vermeerdering van personeel, zooals thans is voorgesteld, noodig is voor de gewone behoeften van den dienst, ook zonder de splitsing.

De heer **Hubrecht**: De gelegenheid om met het Departement van Buitenlandsche Zaken in aanraking te komen is voor de Kamer zoo zeldzaam, dat men, nu de Kamer spoedige afdoening harer agenda wenscht, het op dien grond wel zal willen billijken dat ik een oogenblik de aandacht vraag voor eenige opmerkingen en een paar vragen.

Dit wetsontwerp is schijnbaar zeer onschuldig. Er wordt een verhooging gevraagd van de kosten van het Departement met f 6800 en waarschijnlijk zal dat een blijvende verhooging van dit hoofdstuk zijn.

Het krediet thans gevraagd is f 4533,33, in de verwachting dat dit wetsontwerp niet vóór 1 Mei 1904 zou tot stand komen, een verwachting die niet is beschaamd. Ik vertrouw, dat, wanneer de Kamer dit krediet toestaat, de Minister er aan denken zal bij de beschikking het cijfer der uitgaven te verminderen in verhouding met het later tijdstip, waarop de wet eventueel in het *Staatsblad* zal verschijnen.

Ter aanbeveling van het ontwerp heeft de Minister in de Mevan Toelichting aangevoerd, dat voorzien moet worden in een onhoudbaren toestand.

Maar in de Memorie van Toelichting is niet gebleken waarom die toestand onhoudbaar is, en bovendien niet duidelijk aangetoond op welke wijze daarin de voorziening zal worden getroffen. Dat is niet mijn meening, Mijnheer de Voorzitter, maar dat is de meening geweest van de Kamer bij het sectie-onderzoek. In het Voorloopig Verslag wordt dat oordeel zeer duidelijk uitgesproken, waar gezegd wordt, dat nagenoeg algemeen de klacht vernomen werd, „dat de inhoud der Memorie van Toelichting weinig beantwoordt aan de eischen welke men meende aan zoodanig stuk te mogen stellen."

De lezing van die zinsnede bracht mij in herinnering wat indertijd door den geachten afgevaardigde uit Leiden is gezegd van dit Departement. Die geachte afgevaardigde heeft dit Departement genoemd een „onvindbaar Departement". Is het niet begrijpelijk dat die qualificatie mij voor den geest komt, wanneer wij een Memorie van Toelichting krijgen met onvindbare motieven?

Wat zegt nu de Minister in antwoord op die klacht? In de Memorie van Antwoord wordt een geheel andere toon aangeslagen. Daar wordt niet meer vernomen de jammerklacht uit de Memorie van Toelichting over het vele werk, maar daar wordt, althans in den aanvang, een toon aangeslagen, die mij ook iets in herinnering brengt, en wel dit versje:

Wenn die Kinder sind im Dunkeln,
Wird beklommen ihr Gemüth,
Und um ihre Angst su linderen,
Singen sie ein lautes Lied!

Dat is de indruk die de Memorie van Antwoord in zijn aanhef moet maken. Wat toch wordt daarin gezegd? Dat den Minister gebleken is, dat, „welke argumenten hij ook zou mogen aanvoeren en in hoeveel bijzonderheden hij ook zou mogen treden, toch altijd in de eerste en voornaamste plaats zou moeten afhangen van het vertrouwen dat de Kamer hem wel zal gelieven te schenken".

Verder lezen we:

„Vermelding bijv. van de hoogst belangrijke toeneming van ingekomen en afgedane stukken in de laatste jaren zou geen waarde hebben, indien men op de verzekering van den Minister niet aannam, dat door die toeneming inderdaad ook meer werk is ontstaan. Geen waarde zou het hebben, op het groot aantal personen te wijzen die mondeling hun belangen bij het Departement komen voordragen, indien op dezelfde verzekering niet geloofd werd dat dit aantal in vroeger jaren veel geringer was. De verzekering overigens dat het aandeel van Buitenlandsche Zaken in de behandeling van onderwerpen, die ook onder andere Departementen ressorteeren, tegenwoordig grooter is dan vroeger, zoude evenzeer voor verdere contrôle onvatbaar zijn."

In één woord: de vraag naar meer cijfers, meerdere gegevens, meerdere feiten is in dien aanhef als ter zake niet dienende eenvoudig ter zijde gesteld en luid laat de Minister klinken de opmerking, dat het er alleen aankomt of de Kamer hem vertrouwen wil schenken. Het wil mij voorkomen, dat de vraag om vertrouwen hier ten onrechte wordt gesteld, en dat de eisch, in het Voorloopig Verslag geformuleerd, dat dit ontwerpje duidelijk had behooren te worden toegelicht, een rechtmatige eisch was, waarop de Memorie van Antwoord geen weerklank geeft.

Intusschen, nadat de Minister op die wijze als het ware met een breed handgebaar aan de opmerkingen van het Voorloopig Verslag heeft trachten te ontkomen, heeft hij toch begrepen, dat eenige meerdere toelichting noodig was, en daarom volgt op het eerste gedeelte van de Memorie een eenigszins breedsprakige toelichting van het ontwerp en worden mededeelingen gedaan die wij in de Memorie van Toelichting hadden moeten vinden. En wat blijkt nu uit het tweede gedeelte der Memorie van Antwoord? Dat de voorziening in den onhoudbaren toestand, die onverwijld, zonder dat kon worden afgewacht de behandeling van hoofdstuk III der Staatsbegrooting, moest plaats hebben, dat die voorziening niet bestaat in een aanzienlijke versterking der werkkrachten van het Departement, in de aanvulling van het Departement met werkkrachten waarvan het gemis zich had doen gevoelen, maar dat die bestaat in verhooging van rangen, en van daarmede gepaard gaande verhooging van salarissen van eenige ambtenaren en het aanstellen van één klerk.

En, Mijnheer de Voorzitter, wat blijkt bovendien uit de door het Voorloopig Verslag uitgelokte verklaringen in de Memorie van Antwoord? Dat de indiening van dit ontwerp ook moest gemotiveerd worden door het voornemen om de tweede afdeeling te splitsen. In de Memorie van Toelichting is over dat voornemen niets gezegd en zoo wil het mij toeschijnen, dat, wanneer later, wat mogelijk is, de geschiedschrijver de groote diplomatieke bekwaamheden van dezen Minister in het licht wil stellen, dat hij dan zal kunnen wijzen op deze Memorie van Toelichting. Immers uit die Memorie blijkt, dat de kunst van den diplomaat, l'art de déquiser la pensée, in dat staatsstuk volkomen tot haar recht is gekomen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, of die wijze van optreden tegenover de Kamer aanbeveling verdient, schijnt mij op goeden grond te kunnen worden betwijfeld. Ik zou althans den Minister wel willen aanraden, indien hij prijs stelt op een korte behandeling van de ontwerpen die hij voordraagt, al dadelijk in de Memorie van Toelichting open kaart tegenover de Kamer te spelen en onmiddellijk te zeggen waarop het aankomt.

Het is de groote verdienste van de Commissie van Rapporteurs — ik breng haar daarvoor dank — dat zij begrepen en gevoeld heeft, dat het nieuwe element der splitsing in de tweede afdeeling niet als het ware tersluiks mocht worden binnengesmokkeld. Ik zeg den Minister dank, dat hij op hetgeen de Commissie van Rapporteurs in haar Eindverslag heeft gezegd, zooeven nu duidelijk heeft verklaard, dat die splitsing niet zal worden ingevoerd, en dat dus ook het beginsel dat daaraan ten grondslag lag niet behoeft te worden aanvaard, indien men voor dit wetsontwerp stemt.

Mijnheer de Voorzitter! In verband met die verklaring zal ik stemmen vóór dit ontwerp en mij dus niet scharen onder degenen, die in het Voorloopig Verslag hebben gezegd, dat zij, wanneer niet een betere toelichting werd gegeven, hun stem aan dit ontwerp zouden onthouden.

Ik wil echter wel zeggen, dat, indien ik mijn stem aan dit wetsontwerp geef, ik dat niet doe op gronden aan de Memorie van Antwoord ontleend, maar wel omdat informaties, mij van vertrouwbare zijde verstrekt omtrent den omvang der werkzaamheden aan de eerste afdeeling en omtrent den omvang der wenschelijkheid om de aan die afdeeling werkzame en bedoelde ambtenaren te bevorderen en in salaris te verhoogen, mij

tot dat besluit brengen. De salarissen zijn werkelijk schraal, de arbeid wordt zeer belangrijk geacht, de bekwaamheden der titularissen worden geprezen, zoodat daardoor gewettigd schijnen de verhoogingen welke voor de ambtenaren dier afdeeling worden voorgesteld.

In hoeverre die verhoogingen echter urgent zijn waag ik niet te beslissen, maar, waar de Minister in de Memorie van Antwoord verklaart, dat hij zich niet verantwoordelijk wil stellen voor het ontstaan van achterstand, wanneer niet aan zijn wensch wordt voldaan, wil ik die urgentie aannemen en mij bij die verklaring neerleggen. Wordt op die wijze gehandeld ten aanzien van enkele ambtenaren der eerste afdeeling, dan schijnt het mij billijk toe, dat ambtenaren van de tweede afdeeling, die naar het oordeel van den Minister daarvoor in aanmerking komen, evenzeer in rang en salaris als voorgesteld worden verhoogd. Maar ik vertrouw dat door den Minister, waar hij toezegt, dat de splitsing niet zal worden ingevoerd, geen gelden zullen worden besteed, die eventueel van de voorgenomen splitsing het gevolg zouden zijn geweest; uitgaven van dien aard, en er is reden aan te nemen dat men die wenschte te doen, mogen uit het nu te openen krediet niet worden bestreden.

Mijnheer de Voorzitter, dit is wat ik naar aanleiding van dit ontwerp wilde zeggen.

Nu veroorloove men mij nog een enkele vraag te doen in verband met een paar zinsneden in de Memorie van Antwoord. In die Memorie wordt gezegd, en dit houdt eenigszins verband met de aanvankelijk gewenschte splitsing, dat bij de vele werkzaamheden ook wordt gedacht aan de bestudeering van het vraagstuk van de reorganisatie van den consulairen dienst. Let wel, Mijnheer de Voorzitter, niet aan de voorbereiding van een oplossing, maar aan de bestudeering van het vraagstuk.

Ik constateer met genoegen, dat de Minister erkent, dat er een vraagstuk van reorganisatie van den consulairen dienst bestaat; ik constateer in de tweede plaats dat de Minister dat vraagstuk gewichtig noemt; in verband daarmede veroorlove de Kamer mij de vraag, welken indruk het moet maken dat een Departement, waarvan de werkzaamheden voornamelijk moeten bestaan in behoorlijke bescherming van onzen handel en onze nijverheid in den vreemde mede door het consulaire korps, dat het hoofd van dit Departement, nadat in 1901 in de Troonrede de Koningin heeft gezegd, dat de consulaire dienst meer en meer moet worden dienstbaar gemaakt aan de bevordering van de belangen van handel, nijverheid en scheepvaart, thans drie jaren daarna, nog eerst begint te denken aan de *bestudeering* van het vraagstuk der beste regeling van den consulairen dienst.

Mijnheer de Voorzitter, ik heb alle reden om te vermoeden, dat dit denken heel lang zal duren. Dat heeft nu wel het voordeel, dat wij dan waarschijnlijk een zeer doordachte oplossing ter beoordeeling krijgen, maar zij die met mij die reorganisatie in 's lands belang urgent achten, zullen het voornemen om lang te denken niet met genoegen hebben vernomen.

En waarom is er alle reden om te vermoeden, dat het denken eenigen tijd zal aanhouden? Omdat de Minister zegt, dat de te dezer zake gevraagde adviezen nog niet alle zijn ingekomen en geen beslissing kan worden genomen vóór dat die adviezen zijn ontvangen. Nu veroorloof ik mij in herinnering te brengen, dat indertijd bij de behandeling van de motie van Raalte de gedachtenwisseling over die motie is geschorst en wel omdat men wenschte te kennen hoe de commissie voor de consulaire examens de reorganisatie van den consulairen dienst door haar gewenscht meende uit te werken in concrete voorstellen.

Die commissie heeft aan dat verzoek voldaan en heeft haar rapport ingezonden aan den Minister, niet omdat de Minister het voor zich had gevraagd, maar omdat het was een rapport, gevraagd door den Minister in verband met de beslissing van de Kamer. Het werd dus gezonden aan den Minister ter doorzending aan de Kamer, om de Kamer zoo spoedig mogelijk in de gelegenheid te stellen de geschorste beraadslaging over de motie te hervatten.

Nu heeft de Minister het noodig geoordeeld over dat rapport, dat hij eerst na eenig tegenstribbelen heeft doorgezonden aan het adres waar het behoorde, adviezen te vragen. Welnu, de Kamer zal het billijken en waarschijnlijk prijzen, dat die adviezen zijn gevraagd, vooral wanneer deskundigen tot adviseeren zijn verzocht. Maar wat daarentegen, waarschijnlijk althans, de Kamer niet juist zal vinden, is de wijze waarop die adviezen zijn gevraagd. Wanneer het werkelijk ernst ware geweest de besprekingen over dit ook door de Regeering als gewichtig erkende onderwerp te bespoedigen, welke zou dan de weg geweest zijn, die de Minister had moeten inslaan? Die adviezen zoo spoedig mogelijk na het inkomen van het rapport alle te gelijk te vragen, en eenigen aandrang tot spoedig bericht uit te oefenen op hen, aan wie die adviezen werden gevraagd, en die adviezen dan liefst alle te gelijk aan het oordeel van de Kamer te onderwerpen. En wat gebeurt nu? Het rapport is uitgebracht 29 April 1903 — dat wil zeggen, het is vroeger vastgesteld, maar toen eerst in handen van het Departement gekomen —; aan de Handelmaatschappij is het gezonden tot advies den 8sten Juli 1903. Men heeft dus geruimen tijd laten verloopen alvorens dat advies te vragen, en nog sterker komt dat talmen uit wanneer ik de aandacht er op vestig, dat aan onzen vroegeren gezant in Washington, een in deze tot oordeel zeer zeker bevoegden persoon, eerst advies gevraagd is in de maand December 1903, dat is 7½ maand nadat het rapport in de bureau's van het Ministerie was aangekomen. Wanneer de Minister op die wijze nog eenigen tijd voortgaat en waarschijnlijk gisteren of morgen — ik hoop het laatste zeker niet — adviezen gaat vragen, kan de termijn binnen welken de adviezen zullen inkomen ad libitum worden verlengd en kan daardoor de beraadslaging over de reorganisatie steeds worden afgesneden door den eisch, dat beslissingen van gewicht niet zullen kunnen worden genomen, zoolang de adviezen niet zijn ingekomen.

De Kamer wordt ter zake dier adviezen wel eenigszins ingelicht. Aanvankelijk om de 14 dagen, later met pauzen van meerdere maanden, hebben wij een document gekregen dat, wat het uiterlijk aangaat, waarschijnlijk door de eischen van het protocol geheel overeenkwam met de wijze waarop de commissie haar rapport had gemeend te moeten verzorgen. Maar het wil wij voorkomen dat het niet getuigt van den ernst waarmede in zake als deze naar spoedige oplossing moet worden gestreefd; niet van groote deferentie voor de Kamer, die haar discussies heeft opgeschort, dat haar op die wijze druppelsgewijze de heilzame drank wordt voorgezet, die, naar het oordeel van den Minister, moet worden ingenomen om de gedachtenwisseling met vrucht te kunnen hervatten.

Ik wensch in verband hiermede ook op de zinsnede van de Memorie van Antwoord te wijzen, waar de Minister zegt: intusschen worden voortdurend verbeteringen aangebracht o. a. in de consulaire verslagen; het wekt den indruk alsof de Minister wil zeggen: maak geen haast, dring niet zoo aan op spoedige behandeling van de regeling van den consulairen dienst, want wij zijn voortdurend bezig dien dienst te verbeteren; let er op, wij zijn al aan de verbetering in de uitgave der consulaire verslagen!

Tegenover die verblijdende verzekering, dat men aan het Departement niet alleen *denkt* aan het bestudeeren van het vraagstuk, maar ook verbeteringen invoert, wil ik dit zeggen: dat al worden verbeteringen, al is het nog zoo spaarzaam, aangebracht, passend in het door de commissie voorgedragen stelsel, dit er toch niet van terughouden mag dat de Kamer dit gewichtig onderwerp in zijn geheel, voorgelicht ook door de gevraagde en ontvangen adviezen, waarvoor zij dankbaar zal zijn, spoedig ter behandeling moet voorgelegd worden.

De noodige „verbeteringen", ik hoop ook die door de commissie voor de consulaire examens aanbevolen, moeten worden ingevoerd nadat men zich rekenschap heeft gegeven van de taak die onze consulaire dienst heeft te vervullen. Die verbeteringen moeten passen in een goed stelsel, ten einde met de eischen van goed financieel beleid en van de in ons budget beschikbaar te stellen middelen, de hoogste praestatie in het belang van handel, scheepvaart, nijverheid en landbouw te verkrijgen. Niet door stuksgewijze verbetering, en evenmin door een tersluiks voorgenomen splitsing der tweede afdeeling worden de belangen van handel en nijverheid in deze materie het best gediend.

Het is in verband met dien gedachtengang dat ik den Minister, vóór dat wij geroepen worden onze stem over dit wetsontwerp uit te brengen, de volgende drie vragen wensch te stellen:

1°. Wanneer zullen waarschijnlijk de gevraagde adviezen ingekomen zijn?

2°. Is de Minister bereid degenen, die nog niet geantwoord hebben, tot het snel indienen van hun adviezen uit te noodigen? en

3°. Wanneer kan bij den Minister op die rijpheid van oordeel gerekend worden, die hij zelf noodig oordeelt om een vruchtbaar aandeel te kunnen nemen in de gedachtenwisseling over het gewichtig vraagstuk van de reorganisatie van den consulairen dienst?

De heer **Melvil van Lynden**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Hubrecht, heeft in zijn redevoering verscheidene punten ter sprake gebracht, die ik, voor zoo ver ik ze heb kunnen opteekenen, zal trachten te beantwoorden.

In de eerste plaats heeft hij aanmerking gemaakt op de wijze waarop dit wetsontwerp toegelicht is. Hij heeft gezegd, dat het een blijvende verhooging zou zijn, omdat men het noodige personeel aanvroeg om de zaken behoorlijk gaande te houden.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, het ligt in de bedoeling die verhooging blijvend te doen zijn; en het is zelfs de vraag of men er in de toekomst mede zal kunnen volstaan, want de vermeerdering van de werkzaamheden in de laatste 20 jaren zal wel gedurende de volgende 20 jaren blijven aanhouden.

Een opmerking is juist, nl. dat, wanneer voorzien had kunnen worden dat de inwerkingtreding van deze voordracht zooveel later zou geschieden als aanvankelijk de bedoeling was, het bedrag van de gelden waarover men wenscht te beschikken, kleiner had kunnen zijn.

De geachte afgevaardigde heeft gewezen op den aanhef van de Memorie van Antwoord, waarin gezegd wordt, dat de Memorie van Toelichting zoo sober was, omdat de Minister gemeend had een beroep te moeten doen op het vertrouwen van de Tweede Kamer. De beteekenis van dat beroep op het vertrouwen van de Kamer strekt zich niet verder uit dan dat daarmede bedoeld wordt, dat de Kamer verzocht werd vertrouwen te stellen in de mededeelingen van den Minister, wanneer hij verklaart, dat de dienst niet behoorlijk kan verricht worden wanneer het personeel niet wordt versterkt. In de Memorie van Antwoord is uitgelegd waarom men in de Memorie van Toelichting zich niet verder over deze zaak had uitgelaten. De reden daarvan was, dat bij slot van rekening alles afhangt van de vraag of de Kamer gelieft te gelooven wat de Regeering mededeelt.

Wanneer wordt gezegd, dat de beantwoording van de aanvragen om inlichtingen van particulieren twee à driemaal zooveel tijd vorderen als zes, zeven jaar geleden, daar verwacht ik van de Kamer dat zij dit zal aannemen.

De geachte afgevaardigde sprak ook over den onhoudbaren toestand bij het Departement. Die onhoudbare toestand ligt hierin, dat de chefs van de eerste en van de tweede afdeeling het werk niet af kunnen en dus een gedeelte daarvan moeten overdragen aan andere ambtenaren, die op dit oogenblik niet belast zijn met dergelijk werk. Die ambtenaren zullen dus worden belast met een hoogere qualiteit van werk dan dat wat zij op het oogenblik te doen hebben. Het is natuurlijk dat een hoogere sport op den ladder van intelectueelen arbeid en een vermeerderde verantwoordelijkheid in billijkheid met zich medebrengen een verhooging op de sporten van den hierarchischen ladder van het Departement. Wanneer men op den duur bijv. een adjunct-commies het werk laat verrichten van een commies, dan is het niet meer dan billijk dat die adjunct-commies bevorderd worde tot den rang van commies. In zoover is er sprake van rangsverhooging.

Nog een ander punt werd door den heer Hubrecht ter sprake gebracht, namelijk de splitsing van de tweede afdeeling. Hieraan heb ik niet zooveel waarde gehecht als de geachte afgevaardigde blijkbaar doet. Het kwam mij voor dat er wel iets voor was om terstond een regelmatige splitsing van de werkzaamheden van de tweede afdeeling in te voeren, doch noodig was het niet. Men kan het werk waarmede de chef ontlast zal worden zeer goed opdragen aan andere ambtenaren zonder hen chefs van onderafdeelingen te maken. Die ambtenaren blijven dan in hierarchische verhouding tot elkander, terwijl zij bij de invoering der splitsing als hoofden van onderafdeelingen naast elkander zouden komen te staan.

De geachte afgevaardigde heeft medegedeeld, dat hij op grond van ingewonnen particuliere informatiën kan bevestigen, dat de eerste afdeeling van mijn Departement inderdaad met werk overladen was. Hij heeft dus de beweringen, die dezerzijds waren vooropgesteld zijnerzijds willen controleeren en het verheugt mij, dat het daardoor aan den dag gekomen gemis van vertrouwen, gebleken is niet gefundeerd te zijn, daar de geachte afgevaardigde uit eigen informatiën de overtuiging heeft verkregen, dat hetgeen de Minister bewerde ook de werkelijke toestand is.

De vermeerdering van den arbeid aan de eerste afdeeling is inderdaad buitengewoon.

In 1900, toen reeds een groote vermeerdering was geconstateerd, bedroeg het aantal behandelde dossiers 5079 en in 1903 was dit aantal gestegen tot 6586, zoodat niettegenstaande allen goeden wil der ambtenaren en geregeld 's avonds voortgezetten arbeid dikwijls meer moest gelet worden op tijdige „afdoening" der zaken dan op zoo grondige bestudeering als men zelf zou gewenscht hebben. Intusschen ik zal hier niets meer van zeggen, omdat de geachte afgevaardigde reeds heeft erkend, dat inderdaad van de eerste afdeeling te veel arbeid wordt gevergd.

Bij de tweede afdeeling doet zich hetzelfde geval voor. De geachte afgevaardigde heeft zich daarover een uitweiding veroorloofd over een onderwerp dat met dit wetsontwerp wel in eenig, maar niet in direct verband staat, namelijk over het vraagstuk van de reorganisatie van den consulairen dienst. De geachte afgevaardigde verklaarde, dat het hem verheugd had te zien, dat men daarmede zich onledig hield, maar hij was minder tevreden dat alle adviezen nog niet waren ingekomen en meende dat zij te gelijk met de voorstellen der commissie aan de Kamer hadden moeten worden medegedeeld. De Kamer zal zich echter gelieven te herinneren, dat ik dat juist had gewenscht, maar dat de Kamer niet heeft gewild dat op die adviezen zou worden gewacht.

Er is nu wel gezegd, dat die adviezen niet te gelijk werden gevraagd, maar stuksgewijze, dat in December 1903 eerst aan den gezant te Washington om advies is gevraagd, maar de reden is deze, dat oorspronkelijk geen adviezen aan diplomaten gevraagd zijn, maar naar aanleiding van de discussie bij de begrooting, waarbij een van de leden op de wenschelijkheid wees om het advies te hebben van diplomatieke ambtenaren, is aan enkele diplomaten, en onder deze aan Hr. Ms. vertegenwoordiger te Washington om advies gevraagd; zoo komt het, dat dit eerst in de maand December plaats had.

Verder kan ik den geachten afgevaardige op zijn vraag slechts mededeelen, dat ik niet kan zeggen wanneer al de adviezen zullen zijn ingekomen, maar er is een advies waarop ik stellig zal wachten, dat door mij op hoogen prijs wordt gesteld en dat is het advies van de commissie voor de handelspolitiek; op dat advies wacht de geheele zaak.

Ik ben overigens volkomen bereid om die lichamen die nog niet hebben geantwoord te vragen of hun antwoord spoedig kan worden te gemoet gezien, maar op het gevolg, dat zij hiervan geven zullen, kan ik geen invloed uitoefenen.

En wat nu dit wetsontwerp betreft, ik verwachtte dat de leden van de Kamer, die leden zijn van de commissie voor de consulaire examens, op de spoedige indiening van dit ontwerp grooten prijs zouden stellen, en dat zij daarom aan dit ontwerp hun stem ook wel zullen willen geven. Want een van de leden van die commissie heeft op een spoedige indiening aangedrongen, nadat ik had gezegd, dat gebrek aan genoegzaam personeel aan mijn Departement belette deze zaak in studie te nemen. Ik kon dit toen verklaren op grond van een schriftelijke uiting van den chef van de tweede afdeeling, die mij in het najaar tijdens de behandeling van de begrooting mededeelde, dat het hem bepaald onmogelijk was om naast zijn andere werk, zijn aandacht behoorlijk te wijden aan de bestudeering van dit rapport. Hij was met zijn gedachten steeds bezig met dat rapport, maar de tijd ontbrak hem tot een gezette studie, omdat die tijd geheel in beslag werd genomen door de gewone werkzaamheden van het Departement. Daarop is door een van de leden gezegd: kom dan spoedig met een wetsontwerp, en ik heb mij toen beijverd om het ontwerp in te dienen. Ik meen daarom recht te hebben om te verwachten, dat de Kamer het wel zal willen aannemen.

De heer **Hubrecht**: Mijnheer de Voorzitter! Een kort woord slechts om als mijn indruk te kennen te geven dat de Minister

100ste VERGADERING. — 16 JUNI 1904.

Behandeling van de wetsontwerpen nos. 17, 177, 168, 178, 76 en 167.

niet geslaagd is om mijn beweren dat dit ontwerp niets anders zou beoogen dan een verhooging van rang en van salaris van enkele ambtenaren en de aanstelling van een klerk als onjuist te kenmerken. Dat was ook niet te wederleggen, want dat stond duidelijk in de Memorie van Antwoord. Ik zal daarop niet verder ingaan, omdat ik den ambtenaren die het hier geldt de voorgestelde verhooging, zoowel in rang als in salaris, niet misgun, al is het ook dat ik de gronden waarop die verhoogingen door den Minister worden aanbevolen niet beaam. Waar hij zegt, dat, als men een adjunct-commies werk laat doen van een commies, de eerste ook aanspraak heeft op den rang van commies met het daaraan verbonden salaris, dan straalt in dat betoog naar mijn oordeel te veel door dat vermoedt wordt dat: met het ambt ook komt het verstand.

In de tweede plaats constateer ik opnieuw met genoegen dat de Minister de splitsing laat varen. Die splitsing wordt nu in een ander licht gesteld dan waarin zij door de Kamer blijkens de Memorie van Antwoord moest worden bezien. Immers die splitsing heeft, na hetgeen daarover gezegd is in het bekende rapport van de commissie voor de consulaire examens, de beteekenis gekregen van een wijziging in de opvatting van de taak van de tweede afdeeling.

De splitsing door den Minister bedoeld, de zoogenaamde administratieve niet toegelichte splitsing, zal dus niet worden ingevoerd. Te zijner tijd zal hier de gelegenheid wel worden geboden om de splitsing te bespreken, zooals die door de commissie voor de examens bedoeld is.

Voorts staat nu vast, dat er geen adviezen meer zullen worden gevraagd, dat er een advies van beteekenis nog moet worden uitgebracht door de commissie voor de handelspolitiek, terwijl de Minister zich bereid verklaard heeft die commissie te verzoeken de indiening van haar advies zooveel mogelijk te bespoedigen.

Welnu, met die verklaring genoegen nemende en stemmende vóór dit wetsontwerp, doe ik dit ook, omdat ik van den Minister de verklaring heb uitgelokt, dat zij die vóór dit ontwerp stemmen, daardoor ook medewerken tot bespoediging van de behandeling van het gewichtige vraagstuk van de reorganisatie van den consulairen dienst.

De heer **Melvil van Lynden**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan den geachten afgevaardigde niet toegeven, dat dit ontwerp rangsverhooging bedoelt. Zijn bedoeling is eenvoudig de chefs der afdeelingen te ontlasten, wier werkzaamheden al hun tijd, ja, soms halve nachten in beslag nemen. Een deel dier werkzaamheden gaat dan over op andere ambtenaren, die den daarvoor passenden rang behooren in te nemen.

Waar echter de geachte afgevaardigde dien ambtenaren de promotie niet misgunt, omdat hij begrijpt, dat waar werk van een hoogere qualiteit wordt gevraagd, ook vermeerdering van rang en bezoldiging daarmede gepaard moet gaan, zal ik verder over die zaak niet spreken.

Overigens meen ik de opmerkingen van den geachten afgevaardigde verder onbesproken te kunnen laten waar hij ten slotte met het ontwerp medegaat. En, wat betreft de uitvoering of niet-uitvoering van de plannen der commissie voor de consulaire examens, met betrekking tot het consulaire vraagstuk, zoo meen ik dat die zaak thans niet aan de orde is en derhalve kan blijven rusten.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. I, II en III en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. Wetsontwerp HOUDENDE VASTSTELLING VAN BEPALINGEN OMTRENT HET ONDERNEMEN VAN DROOGMAKERIJEN EN INDIJKINGEN (17).

III. Wetsontwerp TOT HET IN BEHEER EN ONDERHOUD NEMEN VAN EEN GEDEELTE BOORD MET JAAGPAD VAN HET GROOT NOORDHOLLANDSCH KANAAL RIJ HET RIJK (177).

IV. Wetsontwerp TOT TOEKENNING VAN EEN RENTELOOS VOORSCHOT UIT 'S RIJKS SCHATKIST TEN BEHOEVE VAN DEN AANLEG EN HET IN EXPLOITATIE BRENGEN VAN EEN SPOORWEG VAN LICHTENVOORDE—GROENLO NAAR ZEDDAM (168).

V. Wetsontwerp HOUDENDE VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING VAN EIGENDOMMEN IN DE GEMEENTE MIDDELHARNIS, NOODIG VOOR DEN AANLEG VAN EENE HAVEN C. A. ALDAAR, TEN BEHOEVE VAN EENE STOOMBOOTVEERVERBINDING TUSSCHEN HELLEVOETSLUIS EN MIDDELHARNIS, IN VERBAND MET DEN ONTWORPEN SPOORWEG OP DE EILANDEN IN ZUIDHOLLAND (178).

VI. Wetsontwerp HOUDENDE VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING VAN EIGENDOMMEN IN DE GEMEENTE STELLENDAM, NOODIG VOOR HET MAKEN VAN EENE AANLEGPLAATS C. A. IN DEN MOND DER HAVEN VAN STELLENDAM, TEN BEHOEVE VAN EENE STOOMBOOTVEERVERBINDING HELLEVOETSLUIS—GOEREE—OVERFLAKKEE, IN VERBAND MET DEN ONTWORPEN SPOORWEG OP DE EILANDEN IN ZUIDHOLLAND (178).

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VII. CONCLUSIE VAN HET VERSLAG DER COMMISSIE OMTRENT DE INLICHTINGEN OP DE ADRESSEN VAN DE DIRECTIE DER ZUID- EN NOORDHOLLANDSCHE STOOMVAARTMAATSCHAPPIJ TE ROTTERDAM E. A. IN ZAKE DE TOLHEFFING DOOR HET HEEMRAADSCHAP VAN DEN AMSTEL EN NIEUWER-AMSTEL (76).

De *conclusie* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VIII. Wetsontwerp TOT VERHOOGING EN AANVULLING VAN HET VIDE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (167).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Wassenaer van Catwijck**: Toen ik bij de begrooting van 1902 hier het woord voerde heb ik gesproken over het nut van de scheepstoko's in verband met afschaffing van het oorlam. De toenmalige Minister van Marine zeide mij welwillende overweging van deze zaak toe en ik ben den tegenwoordigen Minister dankbaar dat hij die toezegging gestand heeft gedaan en met dit ontwerp is gekomen om de scheepstoko's, die ik toen heb voorgestaan, in te stellen. Mijn betoog destijds was ongeveer het volgende.

Het dagelijksch gebruik zelfs van kleine hoeveelheden alcohol leidt bij een vrij groot percentage individuen tot drankzucht.

Men weet niet vooruit wie die individuen zijn, men kan het de menschen niet aanzien dat ze dien aanleg hebben en dus is het eenige middel om daartegen te ageeren: afschaffing van de algemeene dagelijksche verstrekking. Daar nu het oorlam behoort tot datgene, wat de matroos van het gouvernement krijgt, is het m. i. billijk, dat, wanneer dit wordt afgeschaft, daarvoor iets in de plaats wordt gegeven.

Ik meende, dat daarvoor in de plaats zou kunnen worden gesteld een bon op de toko, waarvoor men artikelen zou kunnen bekomen, die daar te krijgen zijn, of dat deze bon desverkiezende moest worden omgewisseld in geld.

Een zinsnede in de Memorie van Toelichting bij dit wetsontwerp deed mij vermoeden, dat dit ook de meening des Ministers was.

Blijkens het Voorloopig Verslag werd deze meening door anderen gedeeld.

Ik las daar:

„Deze laatste leden meenden, dat het in 's Ministers bedoeling ligt in de plaats van het thans gebruikelijke oorlam, voortaan telkens een bon te doen verstrekken, die in de toko, tegen daar voorhanden artikelen of te gelijk met de uitbetaling der soldij tegen geld zou kunnen worden ingewisseld."

Daarop heeft de Minister geantwoord:

„Het ligt niet in de bedoeling om in plaats van het thans gebruikelijke oorlam voortaan telkens een bon te doen verstrekken die in de toko tegen daar voorhanden artikelen of tegen geld zou kunnen worden ingewisseld. Wel ligt het in het voornemen om aan de commandanten de beschikking te geven over een zeker bedrag in geld per hoofd 's maands, ten einde daarmede in het meeste belang der opvarenden, bij tevredenheidsbetuiging, op feestdagen enz. te handelen. Het verstrekken van sterken drank blijft hierbij echter ook uitdrukkelijk uitgesloten."

Wij zien hieruit, dat de Minister spreekt van het extra oorlam; van het dagelijksche oorlam wordt niet gesproken.

Er zijn namelijk twee soorten van oorlam.

In art. 11 van het reglement op den victualiedienst worden zij genoemd.

„Behoudens de hierna te omschrijven uitzonderingen wordt aan 's Rijks schepelingen jenever verstrekt:

a. in Nederland, bij buitengewone omstandigheden en gelegenheden;

b. buiten de zeegaten van het Rijk in Europa, dagelijks en bovendien extra in de gevallen onder *a* aangewezen."

Nu zegt de Minister, dat hij voor dit extra oorlam in de plaats wil geven een bedrag in geld dat de commandant kan gebruiken in het belang der opvarenden, bij tevredenheidsbetuiging, op feestdagen enz. Dit is dus wat in de plaats komt van het *extra oorlam* en het verstrekken van jenever zal daarbij uitgesloten zijn.

Ik ben niet opgekomen tegen het geven van een extra oorlam — het geval dat iemand door het drinken van een enkel glas jenever aan den drank is geraakt, komt zoo zelden voor, dat men het een enkele maal verschaffen van jenever niet daarvoor behoeft af te schaffen —, maar wat ik wenschte afgeschaft te zien was het dagelijks verstrekken van een oorlam, omdat dit een gevaar met zich brengt, en wat ik verder wenschte was, dat daarvoor een vergoeding in geld of geldswaarde werd gegeven.

Nu is bij art. 13 van het reglement op den victualie-dienst de bepaling opgenomen, dat ieder die niet wenscht het oorlam te gebruiken, daarvoor krijgt een vergoeding in geld. Het principe van het geven van een vergoeding in geld voor het niet gebruiken van het oorlam is dus reeds in dat reglement nedergelegd.

Schaft men dus het dagelijksche oorlam af, dan moet in de plaats daarvan het geld komen, dat in dat reglement genoemd is.

Wellicht is de daar genoemde prijs van 5 cents te hoog en moet het misschien 3 cents zijn, dat raakt echter het beginsel niet.

Of het de bedoeling van den Minister is in de plaats van het oorlam niets te geven weet ik niet. Uit de Memorie van Antwoord blijkt het niet duidelijk. Ik lees daar wel: „Bovendien behoort jenever in tegenstelling met de verschillende levensmiddelen niet tot die artikelen, tot welker verstrekking de Staat verplicht is, zoodat de uitgifte op elk willekeurig oogenblik kan worden gestaakt", maar dit staat daar in verband met de vraag of het oorlam al dan niet plotseling moet afgeschaft worden.

Hoe dit zij, als het oorlam afgeschaft wordt, moet men er iets anders voor in de plaats geven.

Nu is het een feit — men mag het betreuren, maar het is zoo — dat er niets is dat zoo algemeen als genotmiddel beschouwd wordt als de jenever. Geeft men dus een ander genotmiddel, dan zullen er altijd velen zijn die zeggen, dat het voor hen geen genotmiddel is, maar dat zij liever iets anders hadden. Daarom merk ik op dat het verstandig zal zijn bij afschaffing van de jenever een bon op de toko te geven waar verscheidene artikelen te verkrijgen zijn en men dus licht iets van zijn gading kan vinden.

Mijn conclusie is dus, dat ik zeer gaarne zou zien dat de Minister terugkomt op zijn voornemen om, gelijk uit de Memorie van Antwoord blijkt, het extra oorlam geheel af te schaffen, in zooverre dat de jenever daarbij geheel wordt uitgesloten. Want er zijn altijd gevallen waarin het verstrekken van een kleine hoeveelheid jenever op de meeste menschen een nuttige werking kan hebben, o. a. wanneer de dokter het voorschrijft, gelijk op het oogenblik reeds in het reglement is voorzien, daar in zoo'n geval geen vergoeding wordt gegeven. Ook zou het mij zeer aangenaam zijn indien Zijn Excellentie kon besluiten om voor het dagelijksche oorlam in de plaats te stellen een bon die in waarde overeenkomt met hetgeen het dagelijksche oorlam aan het Gouvernement kost en die in de toko ware te gebruiken of tegen geld ware in te wisselen.

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne een enkele inlichting van den Minister van Marine ontvangen.

Bij de behandeling van dit ontwerp in de afdeelingen kwam ter sprake wat in de toko's zou kunnen worden verkocht, of er ook zou verkocht mogen worden sterke drank en of er ook andere dranken, als bier enz., zouden worden verkrijgbaar gesteld. Daaromtrent bestond in de afdeelingen, blijkens het Voorloopig Verslag, nog al eenig verschil. Men vond de Memorie van Toelichting te dien opzichte niet volkomen helder. Sommigen meenden, dat gelegenheid moest worden gegeven, om bier te verkoopen, anderen, om noch sterken drank noch bier beschikbaar te stellen, en weer anderen om dit alleen in enkele gevallen toe te laten en wel onder toezicht van den commandant.

De laatste meening werd vooral hiermede gesteund, dat men oordeelde dat, wanneer een soort van geheelonthouding werd opgelegd aan de militairen van lageren rang, terwijl den officieren wel gelegenheid werd gegeven om iets te gebruiken, dit een zeer onaangename stemming aan boord zou kunnen teweegbrengen, als eenerzijds zelfs de gelegenheid niet werd gegeven om voor eigen middelen iets van dien aard te koopen, en die minderen dagelijks zouden kunnen zien, dat militairen van hoogeren rang dat wel zouden kunnen verkrijgen en gebruiken. Men maakte zich daarover bezorgd, en die bezorgdheid zal natuurlijk niet verdwenen zijn door de Memorie van Antwoord van den Minister, die nu verduidelijkt wat eerst niet helder was en uitdrukkelijk zegt dat alcoholhoudende dranken in de toko niet zullen worden verkrijgbaar gesteld. Nu is mijn vraag aan den Minister of voor de vrees, dat ten gevolge van de ongelijke behandeling te dezen opzichte van het personeel aan boord ontstemming kan ontstaan, reden bestaat? Gaarne zou ik daaromtrent eenige nadere inlichting van den Minister ontvangen.

De heer **Ellis**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! De aanleiding tot de indiening van dit wetsontwerp om de scheepstoko's op onze oorlogschepen een blijvend karakter te geven, is niet het gevolg van een slechte werking der bestaande toko's. Het is niet om de redenen die bij de Amerikaansche marine het slechte „bumboat systeem" heeft doen verlaten; het is niet omdat de toestand bij ons is als bij de Engelsche marine het geval was, waaromtrent de in 1902 door de admiraliteit benoemde commissie moest rapporteeren: From the evidence furnished before the committee on navy rations etc. presided over by the vice-admiral Rice, there is no doubt that the management of canteens, in a great many cases, leaves much to be desired.

Integendeel, de instellingen welke op onze schepen haar ontstaan te danken hebben aan een belangstellend en belangloos initiatief van commandanten en officieren, werken zóó gunstig dat men daaraan een blijvend doch zooveel mogelijk privaat karakter wil verzekeren, zonder de officieren, die op dit oogenblik als het ware hun geld risqueeren, verder die kans te doen loopen. Nu is in de Memorie van Toelichting voor de motiveering van het verstrekken van dat officieel karakter terloops gewezen op de mogelijkheid om van de scheepstoko's ook gebruik te kunnen maken voor extra verstrekkingen in geval van afschaffing van het oorlam. Bijkomstig was dat, want of het oorlam wordt afgeschaft of niet, de scheepstoko's zijn er reeds zonder officieel karakter.

Nu is in het Voorloopig Verslag dat nevendoel als hoofddoel beschouwd en is daarin vooral besproken de afschaffing van het oorlam en de gevolgen daarvan. Dat onderwerp is in dit wetsontwerp echter niet aan de orde. Het is wel mijn bedoeling geweest zoo spoedig mogelijk het oorlam af te schaffen en ik heb alle mogelijke moeite gedaan die zaak in overleg met den Minister van Koloniën spoedig te regelen, daar het afschaffen van het oorlam in Indië niet rechtstreeks ligt binnen de sfeer van bemoeiingen van den Minister van Marine. Het is echter begrijpelijk, dat deze aangelegenheid niet zoo vlug werd geregeld, omdat het niet gold eenvoudig afschaffing van het oorlam, maar tevens de vraag bij die afschaffing genotmiddelen te verstrekken en een geldelijk bedrag ter beschikking van den commandant

te stellen voor veraangenaming van het leven der schepelingen aan boord.

Het is de bedoeling van den Minister om in deze Kamer de afschaffing van het oorlam aanhangig te maken bij de begrooting voor 1905 en dan zal dat voorstel in zijn geheel worden toegelicht. Nu men echter in het Voorloopig Verslag dienaangaande een vraag deed en den Minister als het ware toedichtte voornemens, welke niet in zijn bedoeling lagen, heb ik gemeend een tipje van den sluier te moeten opheffen, maar niet den geheelen sluier. Indien ik al mijn motieven voor de opheffing van het oorlam en de gevolgen daarvan op dit oogenblik te berde bracht, geheel aangaf wat ik voornemens ben te doen bij de begrooting van 1905, zou ik later toch in herhalingen moeten treden. Dat zou — men veroorlove mij de uitdrukking — morsen zijn met den tijd.

Door den geachten afgevaardigde uit Katwijk werd echter iets principieels aangevoerd. Hij heeft te verstaan gegeven, dat ik het recht niet heb om het oorlam af te schaffen zonder er dagelijks iets anders in geld of als genotmiddel voor in de plaats te stellen. Nu laat ik op dit oogenblik in het midden wat op de begrooting voor 1905 zal voorkomen, maar ik meen, dat ik deze bewering van den geachten afgevaardigde niet onbeantwoord mag voorbij laten gaan, omdat anders allicht de meening zou postvatten, dat ik het daarmede eens was. En wanneer nu de geachte afgevaardigde spreekt van een recht, dan kan dat zeker niet bedoeld zijn in contractueelen zin, want waar het geldt het verband van den schepeling met den Staat, betreedt men publiekrechtelijken grond en dan kan men niet spreken van een recht voortvloeiende uit een contractueel verband. Dus het moet zijn een historisch recht. Nu zij het mij vergund even terug te treden in de historie. Wanneer men naslaat het *Recueil* van zeeorders loopende van 1738 tot 1846 en het reglement op den dienst der levensmiddelen van 15 December 1852, dan blijkt daaruit dat de schepeling binnen- en buitengaats ontving volgens tarief twee oorlammen per dag, zoodra hij den leeftijd had bereikt van 18 jaar.

Nu is men er in 1853 toe overgegaan om in Nederland en West-Indië en in alle stations buiten Oost-Indië het tweede oorlam af te schaffen zonder er iets voor in de plaats te stellen.

In 1866 heeft men den leeftijd gebracht op 20 jaar en het tweede oorlam voor Oost-Indië afgeschaft; daarvoor is ook niets in de plaats gekomen. Maar er is meer.

In 1866 heeft men het oorlam, dat tot dien tijd behoorde tot het schaftingstarief, daarvan afgenomen en gebracht onder de extra verstrekkingen, de genotmiddelen, en zeer interessant is voor deze quaestie de lezing van de voordracht van den betrokken Minister aan den Koning, tot afvoering van het oorlam als dagelijksche verstrekking. Daarin staat onder meer: „Hoe men nu ook moge denken over het al of niet *schadelijke* van geestrijk vocht voor den gezonden man — de meeningen der geneeskundigen verschillen op dit punt — een ieder, die ook slechts vluchtige begrippen van gezondheidsleer heeft, stemt volkomen toe, dat een sterk gevoed man, *in gewone omstandigheden*, *geen behoefte* kan hebben aan alcoholische dranken."

Op dien grond is het oorlam van het schaftingstarief afgevoerd, maar men heeft hem behouden als genotmiddel buitengaats op grond van de eentonige voeding en de ontbering van een lange reis.

En men heeft er nog iets anders mede voorgehad. „Door een bepaling vast te stellen" — zoo zegt de Minister in die voordracht — „die den schepeling het recht ontzegt op zijn oorlam, het genot daarvan als belooning te doen beschouwen en den bevelhebbers de macht toe te kennen om het rantsoen sterken drank te onthouden aan hen die zich niet gunstig of slecht gedragen, erlangen de commandanten een geschikt middel van correctie, dat medewerkt om de lijfstraffen te doen verminderen en den tijd voor te bereiden, dat deze uit de rechtspleging aan boord zullen kunnen verdwijnen."

Dit zijn de drie gronden waarop de verstrekking van het oorlam buitengaats werd gehandhaafd. En nu geloof ik, dat men tegenwoordig moeilijk kan spreken van ontbering, van een lange reis en eentonige voeding, vooral niet, waar, zooals bij de begrooting van 1905 zal blijken, te gelijk met afschaffing van het oorlam een betere en nog minder eentonige voeding zal worden verstrekt, terwijl de lijfstraffen niet meer bestaan.

Nog is eigenaardiger, trouwens volkomen correct, dat de in 1858 ingevoerde maatregel, dat wie niet van het oorlam wenschte gebruik te maken, daarvoor geldelijk werd gedecommageerd met 70 cent per maand, in 1866 kwam te vervallen. Die schepelingen stonden bekend als de zeventig-centers. Toen in 1866 het oorlam werd afgevoerd van het voedingstarief hebben die menschen er niets voor in de plaats gekregen.

Men kan hier dus zelfs niet spreken van een historisch recht. Wanneer in 1905 het oorlam wordt afgeschaft, dat wil zeggen als genotmiddel, als extra verstrekking, kan men er iets voor in de plaats geven, maar men behoeft zeer zeker daarvoor in de plaats niet dagelijks geld of een bon ter waarde van dat geld aan iederen schepeling van 20 jaar en daarboven te geven. Het hangt er geheel van af welke maatregelen men overigens neemt om het den schepeling zoo aangenaam mogelijk te maken.

Nu weet ik wel dat men in 1889 heeft ingevoerd, en wel ten gevolge van drang van buiten af op den Minister, de regeling om 3 centen te geven aan den schepeling die het oorlam niet wenschte te gebruiken, en dat die 3 centen in 1901 5 centen zijn geworden. Maar ik doe opmerken dat dit zeer onlogisch was. Wanneer men iemand omdat men tevreden over hem is, dus ter belooning, een lafenis aanbiedt, dan gaat het niet aan te zeggen: ik schenk u een glas jenever, maar acht dat heilloos, en daarom geef ik u de dubbele waarde indien gij het niet gebruikt. Als men bovendien het geld geven uitstelt, tot het schip de reede heeft bereikt, dan voldoet men daarmede zeer zeker niet aan de bestemming van het oorlam als genotmiddel buitengaats, zooals in 1866 bedoeld werd. Mijn conclusie is dan ook, dat men niet kan spreken van een recht, want elke commandant heeft sedert 1866 — en dit staat uitdrukkelijk in de instructie voor de commandeerende officieren vermeld — het recht om, wanneer hij niet tevreden is over het gedrag van een schepeling, hem het dagelijksch oorlam te onthouden. Dit geschiedt dan niet als strafoplegging, want er bestaat geen krijgstuchtelijke straf van dien aard, maar omdat het oorlam heeft het karakter van een belooning, van een bewijs van tevredenheid voor den zich niet slecht gedragenden schepeling.

Ik vertrouw, dat de geachte afgevaardigde uit Katwijk mij overigens zal ontslaan van den plicht te verklaren hoe ik alles wensch te regelen bij de afschaffing van het oorlam; dit kan beter bij de in te dienen Staatsbegrooting behandeld worden.

Zeker is het in geen geval mijn bedoeling om geen jenever aan boord te hebben. Bij verhoogde krachtsinspanning, bij ruw nat weer enz. en ook, wanneer de officier van gezondheid het noodig acht, zal een oorlam verstrekt kunnen worden.

Ik meen hiermede den heer van Wassenaer van Catwijck ten minste voorloopig beantwoord te hebben.

De vraag van den geachten afgevaardigde uit Emmen, den heer Roessingh, of het de bedoeling is om in de toko's ook jenever te verkoopen, kan ik bepaald met „neen" beantwoorden; wel bijv. licht bier. Als commandant van groote schepen heb ik natuurlijk de jenever uit de toko's geweerd, maar den verkoop van licht bier toegelaten. Geen commandant zal voor den verkoop van jenever in de toko's vergunning geven, ook al wordt dit niet uitdrukkelijk van hoogerhand verboden. Dit is „adat".

Wat de tweede vraag betreft, of het niet verkeerd zou werken wanneer het oorlam werd afgeschaft voor het volk, terwijl de officieren natuurlijk vrij waren in het gebruik van sterken drank, vermeen ik dat het beter zal zijn het antwoord op te schorten tot de afschaffing van het oorlam aan de orde komt.

De heer **van Wassenaer van Catwijck**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne zal ik, wanneer de aanstaande begrooting aan de orde is, van den Minister vernemen wat hij in deze denkt te doen.

Zijn Excellentie zal echter toegeven, dat het toch goed is dat ik thans over die zaak gesproken heb, daar hij zelf begonnen is mede te deelen wat hij, in verband met het afschaffen van het oorlam wenscht te doen. Hij heeft daardoor zelf het bespreken van het afschaffen van het oorlam aan de orde gebracht. Had ik gewacht met hetgeen ik daarover in het midden te brengen had, dan ware ik daarmede misschien te laat gekomen, en had de Minister later te recht kunnen zeggen dat daarover niet gesproken was, dat hij het dus niet geweten had.

Wat de quaestie aangaat of het hier een contractueele of publiekrechtelijke verplichting geldt, lijdt het m. i. geen twijfel

of het is hier een publiekrechtelijke verhouding. In de aanstelling staat niet dat de man recht heeft op jenever; in zooverre heeft de Minister dus gelijk; maar er bestaat zekere „adat", zeker gewoonterecht, dat men hier niet voorbij mag gaan. Wanneer men dat voorbijgaat, doet men even goed onrecht, als wanneer men voorbijgaat wat in een contract staat.

Ik ben het dus niet eens dat het zou aangaan te zeggen: vroeger was het iets dat in het tarief stond; toen hebben *wij* er van gemaakt een extra verstrekking, een genotmiddel; en nu schaffen wij het af. Ik geloof dat dit is gebruik maken van een recht, dat men ontegenzeggelijk heeft, maar waartegen kan worden opgekomen op grond van billijkheid.

Overigens wijs ik er nog op dat waar de Minister er op gewezen heeft dat in het gewone oorlam een zeer geschikt middel van correctie gelegen is, dit evenzeer het geval blijft als men voor dat oorlam iets anders in de plaats stelt, zoodat ook uit het oogpunt van utiliteit de zaak evenzeer zijn goede zijde heeft.

Verder heeft de Minister gesproken over het geven van oorlam als belooning, waarvoor de man later geld zou kunnen krijgen als de zaak waarvoor de belooning gegeven is misschien al lang vergeten is.

Dit slaat echter op het extra oorlam, want dat alleen wordt als *belooning* gegeven, het gewone oorlam is een genotmiddel als elk ander, dat men aan de equipage verstrekt, wat men sedert onheugelijke tijden verstrekt heeft en waarvoor zij bij niet gebruikmaking geld in de plaats kunnen krijgen, en nu zal men het den menschen niet uit het hoofd kunnen praten dat men een zekere mate van onrecht, althans iets zeer onaangenaams doet, als men hem daarvoor niets in de plaats geeft, terwijl zij thans wel iets in de plaats krijgen als zij het oorlam niet gebruiken. Ik acht het daarom uit een oogpunt van utiliteit en billijkheid geraden, ten einde de menschen niet noodeloos te ontstemmen, om hen iets daarvoor in de plaats te geven, vooral daar men dit zeer goed doen kan zonder dat het de schatkist behoeft te bezwaren.

Wat de Minister zal doen bij afschaffing van het oorlam zullen wij hooren bij de behandeling van de begrooting van 1905; ik zal dus daarover thans niet verder spreken.

De heer **Roessingh**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor zijn antwoord en zal afwachten wat wij bij de behandeling van de begrooting van 1905 zullen vernemen ten opzichte van hetgeen gebeuren zal met de verstrekking van spiritualiën of alcoholhoudende dranken aan de hoogere rangen. Ik hoop dat dit geen gevaar zal opleveren voor de goede stemming aan boord.

Al liet de Minister zich hierover niet uit, omdat Zijn Excellentie oordeelde dat dit moest besproken worden bij de behandeling van het plan om het oorlam af te schaffen, toch vernamen wij wel dat in de toko het gebruik van bier zou worden toegelaten. Uit de Memorie van Antwoord had ik dit niet kunnen opmaken.

Het doet mij genoegen dit van den Minister gehoord te hebben. De volgende zinsnede uit die Memorie had mij tot die meening gebracht:

„Alle geestrijke vochten die volgens de terminologie der thans in behandeling zijnde ontwerp-Drankwet, als spiritualiën worden aangemerkt, zullen streng worden geweerd, zoodat wanneer, desgewenscht, bij extra verstrekkingen van de toko's mocht worden gebruik gemaakt, in geen geval daaruit dergelijke dranken zullen kunnen verkregen worden.

Het verkrijgbaar stellen van spiritualiën in de toko's zou in strijd zijn met de bedoeling die bij de instelling dier toko's heeft voorgezeten."

Volgens de ontwerp-Drankwet, die nu gelukkig afgehandeld is, behoort hier ook tot de alcoholhoudende dranken. Volgens de terminologie van de Drankwet zou dus hier ook verboden zijn; het doet mij genoegen dat de Minister van een andere opvatting is.

Verder wensch ik op te merken dat tot nu toe de commandeerende officieren hebben te beoordeelen wat er in de toko's zal worden opgenomen, maar nu zegt de Minister dat hij bepalen zal wat er niet in verkocht zal mogen worden, en daardoor worden de commandeerende officieren eenigszins belemmerd in hun vrijheid.

Het betreft hier de belangrijke vraag op welke wijze men den goeden geest onder het personeel zal handhaven; doch ik zal dit onderwerp nu niet verder bespreken, maar oordeelde het toch goed er thans op te wijzen, opdat bij den nauwen samenhang van afschaffing van oorlam en de inrichting van de toko, het bij de regeling van die afschaffing, die mogelijk ook zoo geregeld kan worden dat het bezwaar wordt voorkomen, wel degelijk moge gelet worden op het bewaren of versterken van een goeden geest aan boord.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling der Drankwet heb ik gelegenheid gehad, uitvoerig in te gaan op het vraagstuk, of in militaire inrichtingen, oorlogsschepen daaronder begrepen, sterke drank mag worden verstrekt of niet. Ik heb van die gelegenheid toen een dankbaar gebruik gemaakt. Al is de beslissing toen een andere geweest dan wij hadden gehoopt, de zaak is principieel door de Kamer afgedaan en ik kom daarop thans niet terug. Maar ik heb voor een kort oogenblik het woord gevraagd om die punten even aan te roeren.

In de eerste plaats wensch ik mijn instemming te betuigen met de verklaring, die wij van den Minister van Marine hebben verkregen. Al is door de Kamer niet in de Drankwet geschreven, dat de oorlogsschepen voortaan drankvrij moeten zijn, zal toch, te beginnen met 1905, aan boord geen drank meer worden verstrekt. Die verklaring komt in de practijk dus hierop neer, dat zal geschieden wat wij verlangden, en in zoover verdient de Minister onzen dank. Maar hij heeft op zijn verklaring laten volgen, dat bij ruw weer, en in het algemeen, wanneer de krachten van het scheepsvolk bijzonder moeten ingespannen worden, nog drank aan boord kan gegeven worden.

De Minister blijkt dus een geheel andere opvatting te hebben van het wezen van den sterken drank dan wij. Ik zal ook daarop thans niet ingaan, maar ik zou 's Ministers meening in dit opzicht niet gaarne voor mijn rekening nemen. Zijn Excellentie heeft eenige mededeelingen gedaan uit de historie van het oorlam aan boord en het is daaruit gebleken, dat wij langzamerhand vooruitgaan. Bij een volgende gelegenheid hoop ik, dat wij weer zooveel verder zullen zijn, dat algemeen wordt ingezien, dat het een verkeerde manier is, om tot krachtsinspanning met sterken drank te prikkelen.

De hoofdreden echter, waarom ik het woord gevraagd heb, is gelegen in hetzelfde onderwerp, dat de heer van Wassenaer in het licht heeft gesteld.

De Minister moge rechtens gelijk hebben, dat, wanneer het oorlam wordt afgeschaft, de matrozen geen recht hebben op vergoeding daarvoor, ik treed daar niet in. Maar wel weet ik, dat de heer van Wassenaer het bij het rechte einde had, waar hij zeide, dat, indien op die opvatting door wordt gegaan, de mindere schepelingen, die dan aan boord gedwongen geheelonthouders zullen worden, zich verongelijkt zullen gevoelen. En volkomen te recht. De verstrekking van het oorlam is een ding, waar zij, naar hun opvatting, aanspraak op mogen maken. En juist hier zou het van groot belang zijn, de uitwerking van den op zich zelf goeden maatregel niet te bederven door de ontstemming van een groot deel der schepelingen.

De Minister heeft gevraagd om dit punt nu nog niet uit te maken, maar daarop terug te komen als de begrooting voor 1905 wordt behandeld, zoo ook, wat de vraag betreft, of er ook in dit opzicht verschil zal bestaan tusschen hoogeren en lageren aan boord, of aan de officieren zal worden toegestaan, wat men aan de manschappen verbiedt. Ik leg mij daarbij neer. Maar laat het dan ook nu reeds onzerzijds gezegd worden, dat het noodzakelijk is het rechtsgevoel van de mindere schepelingen te eerbiedigen. En dat het niet meer dan billijk is hun iets in de plaats te geven voor het oorlam, hetzij een bon op de scheepstoko of geld, opdat zij niet het gevoel houden, dat hun iets ontnomen is, zonder dat zij er iets beters voor in de plaats hebben gekregen.

De heer **Ellis**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met den geachten afgevaardigde den heer ter Laan mijn dank te betuigen voor de medewerking, hij die, zij het ook voorwaardelijk, in nitzicht heeft gesteld, wanneer de afschaffing van het oorlam in 1905 aan de orde zal komen, maar ik wensch er aan te herinneren dat ik mij daar even op een principieel standpunt heb geplaatst en gezegd heb, dat

seder 1866, dus reeds gedurende 38 jaar, als beginsel gehuldigd is, dat het oorlam, hetwelk dagelijks verstrekt wordt aan hen die 20 jaar zijn, niet een recht is. Daarom heb ik zooeven het stuk voorgelezen. Het geldt hier een belooning, een tevredenheidsbetuiging die gegeven wordt, en die men naar tijd en omstandigheden kan omzetten in iets anders, daarbij met het heden meer rekening houdende.

Nu zullen de heeren van Wassenaer van Catwijck en ter Laan mij gereedelijk willen toestemmen, dat, wanneer men een tevredenheidsbetuiging, een belooning wil geven aan menschen, omdat zij lang aan boord moeten verblijven en een eentonige voeding hebben, het dan toch niet aangaat daarvan uit te sluiten schepelingen beneden de 20 jaar, en de andere schepelingen zoodra zij 20 jaar zijn iets aan te bieden, dat men zelf zoo verderfelijk vindt, dat men hen de dubbele waarde in geld aanbiedt ingeval zij het niet nemen. Wat ik mij voorstel als een tevredenheidsbetuiging, als een versnapering, als een opwekking, ook voor den geest, te geven, wil ik ook geven aan allen en niet alleen aan personen boven de 20 jaar en ik wil ze dat geven niet alleen buitengaats maar overal. En daarvoor moet geld beschikbaar worden gesteld ten einde de commandanten daartoe in de gelegenheid te stellen. En dat behoeft volstrekt niet altijd iets te zijn dat door het keelgat gaat.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De artt. 1 en 2 en de beweegredenen worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IX. Conclusie van het verslag der Commissie omtrent de Inlichtingen op het adres van den gepensionneerden sergeant der mariniers J. T. C. Peschke, te 's Gravenhage, houdende verzoek om verhooging van zijn pensioen (46).

De *conclusie* strekt:

„1°. den Minister van Marine, met terugzending der overgelegde stukken en toezending van een afdruk van dit verslag, dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen;

2°. de wenschelijkheid uit te spreken, dat alsnog aan adressant, als zijnde voortdurend geheel buiten staat om door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien, het aan zijn rang verbonden pensioen worde toegekend."

De **Voorzitter**: Ik stel voor te gelijk in behandeling te nemen:

X. Conclusie van het verslag der Commissie omtrent den brief van den Minister van Oorlog, betreffende een nader geneeskundig onderzoek van den gewezen tijdelijk gepensionneerden soldaat W. Bergsma (101).

Daartoe wordt besloten.

De *conclusie* strekt:

„1°. den Minister van Oorlog dank te zeggen voor het doen instellen van een nieuw geneeskundig onderzoek omtrent den toestand van den gewezen soldaat Bergsma;

2°. op grond van de uitkomsten van dat onderzoek Zijne Excellentie in overweging te geven, genoemden Bergsma te voorzien van een goed sluitenden breukband en in afwachting of ten gevolge daarvan verbetering in zijn toestand komt, hem opnieuw in aanmerking te brengen voor een tijdelijk gedeeltelijk pensioen."

De beraadslaging over de beide conclusiën wordt geopend.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Het is altijd nog al lastig voor de Kamer om op te treden in zulk een zaak als deze, waar het eigenlijk geldt een wetsnitlegging. Maar wij zijn nu eenmaal gewoon ons uit te laten over de toepassing van de Pensioenwet, en ik geloof dat wij dit hier ook weder zullen moeten doen. En in dat verband moet ik de Kamer attent maken op een tegenstrijdigheid die wij vinden in twee stukken welke wij hedenmorgen hebben ontvangen.

Wij zullen behalve over dit pensioen ook nog ons oordeel moeten geven over een ander pensioen, n.l. dat van den soldaat Bergsma.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal thans niet over het geheele stuk **101** spreken, maar wensch alleen te wijzen op de tegenstrijdigheid, die er m. i. bestaat tusschen de motieven, welke in beide stukken voorkomen. De zaak is deze. De sergeant der mariniers Peschke is gedeeltelijk gepensionneerd, maar hij kan gedeeltelijk in zijn onderhoud voorzien door het verrichten van schrijfwerk. Nu wil hij een vol pensioen hebben, omdat er in art. 4 van het bij Koninklijk besluit van 2 November 1883 (*Staatsblad* n°. 151) goedgekeurde Reglement A op het geneeskundig onderzoek, enz. gezegd wordt:

„Bij het beoordeelen van den graad der geschiktheid om, na afkeuring voor den dienst, door *handenarbeid* in het levensonderhoud te kunnen voorzien, moet in het oog gehouden worden, dat *handenarbeid* op te vatten is in den zin van zwaren arbeid, als daar zijn: veldarbeid, ploegen, spitten, het dragen van zware lasten."

Nu wordt in het Rapport deze uitlegging gegeven aan het woord *handenarbeid*, dat daaronder niet wordt verstaan schrijversarbeid. Deze laatste arbeid valt dus geheel buiten de beoordeeling van den graad van geschiktheid. Op dien grond stelt de Commissie voor de wenschelijkheid uit te spreken, dat alsnog aan adressant het aan zijn rang verbonden pensioen worde toegekend.

Maar in het andere stuk (n°. **101**) komt ook een uitlegging van art. 5 van het bij Koninklijk besluit van 2 November 1883 (*Staatsblad* n°. 151) goedgekeurde reglement B, enz.

Ik heb niet kunnen nazien, hoe men in het eene stuk reglement A en in het andere reglement B aanhaalt, in het eene stuk art. 4 en in het andere art. 5. Evenwel vertrouw ik dat die aanhalingen goed zijn.

In art. 5 van het reglement B staat:

„Bij de beoordeeling van den graad van geschiktheid om, na afkeuring voor den dienst, *door handenarbeid* in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien, moet in het oog gehouden worden, dat *handenarbeid* op te vatten is in den zin van zwaren arbeid, als daar zijn veldarbeid, ploegen, spitten, het dragen van zware lasten."

Nu laat de Commissie voor de zaak Bergsma er echter op volgen, dat dit niet zoo letterlijk moet worden opgevat, omdat dit zou leiden tot een onmogelijken toestand. De Commissie zegt het volgende:

„Maar deze verklaring kan, naar het oordeel der Commissie, niet voor alle gevallen strekken en het schijnt dat in de practijk met de omstandigheden, waarin de belanghebbende verkeert, rekening moet worden gehouden.

„Personen die in dienst nooit anders dan schrijfwerk hebben verricht, of wel vóór hunne indiensttreding nimmer veldarbeid hebben gedaan, zullen, als zij voor den militairen dienst worden afgekeurd, onmogelijk door handenarbeid, in den zin van veldarbeid, in hun levensonderhond kunnen voorzien. Daarentegen zouden zij dit misschien wel kunnen door het verrichten van schrijfwerk, huiswerk, portiersdiensten enz.; maar hierbij moet worden gelet op de moeilijkheid om dergelijk werk te vinden.

„Voor eene juiste beoordeeling is het noodig te weten welk soort werk werd verricht vóór de belanghebbende in dienst trad en dit geldt vooral voor miliciens, die eerst kort te voren aan hunnen gewonen werkkring zijn onttrokken."

De Commissie zegt dus dit, dat men dit Koninklijk besluit niet al te letterlijk moet opvatten, want dat men dan tot de gevolgtrekking moet komen, dat personen, die vóór de indiensttreding geen veldarbeid konden verrichten, nooit volle pensioenen zouden kunnen bekomen. Men moet nagaan wat de man vóór zijn indiensttreding heeft kunnen verrichten. Er wordt hier dus een ruime uitlegging gegeven aan dit artikel.

In hetzelfde Verslag lees ik, dat de Pensioenraad, die het overigens niet eens is met de Commissie, op dit punt zegt, (dat alleen sprake zon kunnen zijn)... „van een vereischte rakende de vroegere Pensioenwet, maar dat tijdens die wet vigeerde nooit als zoodanig is aangenomen, namelijk, dat tot maatstaf

van graad van geschiktheid om door handenarbeid in het levensonderhoud te voorzien zouden moeten dienen, de zwaarste eischen van het speciale bedrijf, dat de gepensionneerde, na zijne afkeuring voor den militairen dienst, hetzij uit vrije keus, hetzij omdat zijne levensomstandigheden het meebrachten, is gaan uitoefenen". Met andere woorden: ook vroeger heeft men dit artikel van het Koninklijk besluit uitgelegd *cum grano salis*, men heeft zich niet gehouden aan de letterlijke uitdrukking. Het is dan ook een reglement, geen wetsbepaling; en het is zeer ruim opgevat. Wanneer de Commissie zich wil vereenigen met die ruime opvatting, moet het ook gebeuren ten aanzien van den sergeant J. T. C. Peschke (stuk **46**), en moet men vragen welke de toestand is van den man en welken handenarbeid hij kan verrichten om in zijn onderhoud te voorzien. Indien hij met de pen — d. i. in zekeren zin ook handenarbeid — in zijn onderhoud kan voorzien, is het volkomen juist, dat aan dezen gepensionneerde is toegekend een gedeeltelijk pensioen. Dit is ook de conclusie waartoe de andere Commissie in stuk n°. **101** komt, wanneer zij den Minister in overweging geeft: om, wanneer verbetering in Bergma's toestand komt, hem opnieuw in aanmerking te brengen voor een tijdelijk gedeeltelijk pensioen. Willen wij niet, als rechter oordeelende, op hetzelfde oogenblik twee tegenstrijdige uitspraken doen, dan moeten wij, als wij meenen dat de ruimere opvatting van de Commissie in stuk n°. **101** de juiste is, onze stem uitbrengen tegen 2°. van deze conclusie van stuk n°. **46**.

De heer **Ellis**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de geachte afgevaardigde de heer de Savornin Lohman te recht opmerkt, bestaat er verschil in de adviezen door de twee Commissiën van deze Kamer uitgebracht omtrent de waarde, te geven aan art. 4 van het bij Koninklijk besluit van '83 vastgesteld reglement op het geneeskundig onderzoek omtrent de geschiktheid voor den dienst bij zee- en landmacht.

In het geval van den gepensionneerden sergeant der mariniers Peschke grondt de Commissie haar conclusie uitsluitend op hetgeen voorkomt in genoemd art. 4.

Nu wensch ik in herinnering te brengen, dat art. 4 voor het eerst voorkomt in het keuringsreglement van 1871, dat het reglement van 1862 verving. Vóór dien tijd bestond deze aanvulling van de Pensioenwet van 1851 niet en werd dan ook reeds in 1871 opgemerkt, dat die aanvulling niet thuis behoorde in een Koninklijk besluit, maar in de wet.

Dit neemt niet weg, dat de Ministers van Marine zich van af 1871 gehouden hebben aan dat reglement; even natuurlijk is het dat de officieren van gezondheid bij de keuringen aan dat reglement gebonden waren.

Aldus geschiedde van 1871 tot 1897. In laatstgenoemd jaar verscheen de Militaire Pensioenraad; ik mag wel zeggen: op aandrang der Kamer; en reeds spoedig na het optreden van dien raad, openbaarde zich verschil van meening — juist over hetgeen moest verstaan worden onder handenarbeid — tusschen den Minister van Marine en den Pensioenraad.

De Pensioenraad stelde handenarbeid tegenover het begrip geestesarbeid en adviseerde onder meer: schrijfwerk ressorteert onder het begrip handenarbeid. De Ministers van Marine, evenals de Ministers van Oorlog, er op uit den Pensioenraad tot zijn recht te doen komen, hebben zich veelal neergelegd bij diens adviezen, want er moest een goede jurisprudentie komen. Daardoor is het mogelijk geworden, dat in het onderhavige geval de Pensioenraad op een 14 gevallen kan wijzen, waarbij een minder pensioen is toegekend, door zijn opvatting te volgen, dan zou zijn toegekend, wanneer die opvatting niet gehuldigd was.

Nu hebben wij op dit oogenblik een wet welke zeer vaag is op het punt van het begrip van handenarbeid, zoodat verschillende interpretatiën recht van bestaan hebben, en twee adviezen van Commissiën uit deze Kamer over de waarde welke aan de omschrijving van handenarbeid in het reglement van keuring is toe te kennen.

Nu vraag ik: wat wenscht men van den Minister van Marine? Dat hij te niet zal doen, veroordeelen een Koninklijke beslissing, steunende op een advies van den Pensioenraad en gehoord den Raad van State?

Voor revisie van pensioen moet toch eer aanleiding zijn, bijv. ontleend aan een ziekteverschijnsel, dat de eerste keer zich niet geopenbaard heeft. Dit is evenwel niet het geval. De persoon in quaestie is bij herkeuring gebleken in denzelfden toestand te verkeeren van voorheen. Ik meen op grond daarvan, de Kamer te moeten ontraden aanneming van sub 2°. in het advies der Commissie.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Mijnheer de Voorzitter! Indien ik de uitlegging van den Minister van Marine wel begrepen heb, heeft de Minister gezegd, dat de Regeering zich heeft neergelegd bij het adres van den Pensioenraad, waar dat advies uitdrukkelijk afweek van hetgeen was bepaald in het Koninklijk besluit van 1883.

Ik kan volkomen begrijpen, dat de Pensioenraad zich niet gebonden acht door de uitlegging van de wet, die de Regeering bij Koninklijk besluit heeft gegeven. Ik meen, dat de Pensioenraad in deze volkomen vrij is, die is daardoor niet gebonden. Niet begrijp ik echter dat de Regeering, die zelf bij dat Koninklijk besluit zegt: in dien zin wensch ik opgevat te zien de beteekenis van het artikel der Pensioenwet, zich nu niet houdt aan haar eigen uitspraak en zegt: mijn eigen uitspraak is niet goed; ik ga mede met den Pensioenraad.

Dit ware nog te verdedigen, indien de Regeering zeide: ik heb ingezien dat ik mij vergist heb, en nu ga ik over tot wijziging van het Koninklijk besluit van 1883.

Dat heeft de Regeering echter niet gedaan, ze laat dat Koninklijk besluit bestaan en gaat eenvoudig mede met den Pensioenraad, waar deze afwijkt van een eigen uitlegging der wet.

Ik vind juist in de tegenwoordigheid tusschen die twee Koninklijke besluiten alleszins termen om te voldoen aan het voorstel der Commissie, tot herziening van het Koninklijk besluit, waarbij den sergeant Peschke niet is toegekend het pensioen dat hem toekomt overeenkomstig het Koninklijk besluit van 1883.

Op deze gronden zal ik, behoudens nadere inlichtingen van den Minister, stemmen vóór de conclusie der Commissie.

De heer **van Vlijmen**, voorzitter der Commissie: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij aansluiten bij hetgeen de vorige geachte spreker betreffende deze zaak heeft gezegd.

Ik ben noch door hetgeen de Minister, noch door hetgeen de heer de Savornin Lohman zeide, geschokt in mijn overtuiging, die in het Verslag der Commissie is nedergelegd.

Voor mij is het Koninklijk besluit allerduidelijkst en ik zou aan het Koninklijk besluit een gewrongen uitlegging moeten geven om tot een andere overtuiging te geraken.

In den brief van den Minister van Marine ad interim van 15 Juni 1903 aan deze Kamer, lees ik onder meer: „De raad" — dat wil zeggen de Pensioenraad — besluitende dat de sergeant Peschke slechts op een pensioen van f 240 's jaars aanspraak kan maken, „ging hierbij uit van het beginsel dat de wetgever in de uitdrukking „handenarbeid om in het levensonderhoud te voorzien", meer den nadruk heeft willen leggen op het verdienen van levensonderhoud dan op de wijze waarop dat geschiedt, en dat de term „handenarbeid" in de wet, in overeenstemming met het spraakgebruik, enkel wordt gebezigd in tegenstelling met geestesarbeid."

Nu meen ik dat, wanneer men als Commissie zit om over dergelijke zaak te oordeelen, men zich niet moet afvragen wat het spraakgebruik is, maar men heeft eenvoudig te volgen de wet of het Koninklijk besluit, den Raad van State gehoord, indien dat niet voor tweeërlei uitlegging vatbaar is.

Nu acht ik het voor geen tweeërlei uitlegging vatbaar als hier in het reglement, aanhangsel van het bewuste Koninklijk besluit, wordt gezegd: „bij het beoordeelen van den graad der geschiktheid om, na afkeuring voor den dienst, door handenarbeid in het levensonderhoud te kunnen voorzien, moet in het oog gehouden worden, dat handenarbeid op te vatten is in den zin van" enz., zooals de heer de Savornin Lohman reeds heeft gememoreerd.

Nu staat er verder in dien brief van den Minister van Marine ad interim: „Hoewel omtrent deze opvatting meermalen met het college in correspondentie is getreden, waarbij dezerzijds werd gewezen op de omschrijving van hetgeen onder handenarbeid moet worden verstaan, voorkomende in art. 4 van het bij Koninklijk besluit van 2 November 1883 (*Staatsblad* n°. 151), den Raad

van State gehoord, goedgekeurde reglement, vermocht dit niet het college van zijn eenmaal ingenomen standpunt af te brengen." Dientengevolge heeft indertijd de Minister Kruys zich neergelegd bij die o. i. geheel verkeerde opvatting van deze duidelijke woorden van het Koninklijk besluit. Omdat deze Minister zich nu na de gevoerde correspondentie heeft neergelegd bij een gewrongen uitlegging van dit Koninklijk besluit, den Raad van State gehoord, moet daarom aan den sergeant Peschke het hem toekomende pensioen worden onthouden? Mij dunkt, het antwoord op deze vraag kan niet twijfelachtig zijn.

Nu heeft de betrokken persoon een reclame ingediend tegen deze pensioenregeling, en bij het Koninklijk besluit van 30 Augustus 1902 nº. 27, den Raad van State, afdeeling Geschillen van bestuur, gehoord, is deze reclame ongegrond verklaard. Nu kan ik volstrekt niet begrijpen hoe het mogelijk is, dat deze reclame ongegrond verklaard is, met het meergenoemde Koninklijk besluit, den Raad van State gehoord, van 2 November 1883, voor mij. Dit is voor mij een absoluut duistere zaak, en wanneer mij in deze niet meer licht gegeven wordt, moet ik handhaven de conclusie der Commissie, waarvan ik de eer had voorzitter te zijn.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een enkel woord er op te wijzen, dat de gevallen waarover het bij deze conclusiën loopt, dat van den sergeant der mariniers Peschke en dat van den soldaat Bergsma, veel van elkander verschillen. In het geval van Bergsma wordt in het Verslag der Commissie, bladz. 2, onderaan, gezegd als de meening van den Pensioenraad „dat alleen sprake zou kunnen zijn van eene soort van verkregen recht, dat volgens de Tweede Kamer bij eventueele verlenging van pensioen aan een tijdelijk gepensionneerde zou toekomen, om naar dezelfde geneeskundige inzichten te worden beoordeeld als bij vroegere pensionneeringen". Daarover loopt het voor een deel bij de zaak-Bergsma.

De geneeskundige inzichten bij de keuring en herkeuring van den soldaat Bergsma verschilden. Men vindt daarvan ook iets op bladz. 2 van dat Verslag, waar de Commissie zegt: „In strijd met de meening van den Pensioenraad is de Commissie van oordeel dat veranderde geneeskundige inzichten geen invloed mogen hebben op vroeger genomen beslissiugen, zoodat, als eenmaal op wettige wijze — zooals in casu — is uitgemaakt dat een gebrek is ontstaan *door den dienst*, later niet kan worden bepaald, dat dit NIET *door den dienst* heeft plaats gehad".

Het loopt dus ook over het feit of het ongeval geacht wordt te zijn ontstaan in of door den dienst, waaromtrent, indien de zaak nu weder behandeld moest worden, bij den Pensioenraad twijfel bestaat.

In de tweede plaats gaat het hier ook over de opvatting van de geneeskundigen, omtrent de al of niet geschiktheid tot werken, of namelijk het dragen van een breukband voor iemand die een breuk heeft, al of niet voldoende is om hem geheel in staat te achten tot allen zwaren handenarbeid.

Het is op grond van deze verschillen dat de Commissie in zake Bergsma, gemeend heeft haar opvatting van het begrip „handenarbeid" en de toepassing van het Koninklijk besluit van 2 November 1883 (*Staatsblad* nº. 27), niet te moeten achterhouden.

Met het geval van den sergeant Peschke staat het anders. Blijkens het Verslag der Commissie en de stukken die ter griffie zijn gedeponeerd, is door den inspecteur van den geneeskundigen dienst der zeemacht al dadelijk bij de eerste keuring uitgemaakt, dat die sergeant voortdurend geheel buiten staat werd geacht om door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien en ook bij de volgende keuring bleek weder het gevoelen èn van de Commissie, die met het onderzoek was belast geweest, èn van den inspecteur, dat deze tijdelijk gepensiouneerde onderofficier voortdurend geheel buiten staat moest worden geacht om door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien, bij welke uitspraak niet over het hoofd werd gezien, dat hij als schrijver een weekloon verdient. Waar nu het Koninklijk besluit, waarnaar èn de inspecteur van den geneeskundigen dienst èn de bedoelde Commissie van onderzoek moeten handelen een der elementen is, waarnaar het pensioen wordt toegekend, en de bevoegde geneeskundigen van oordeel geweest zijn, dat Peschke behoort te worden beschouwd als voortdurend geheel buiten staat om door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien, daar, meen ik, kan niet anders worden gedaan dan meegaan met de gestelde conclusie der Commissie.

Waar de heer Minister van Marine gezegd heeft, dat hier zou gereageerd worden tegen een genomen Koninklijke beslissing ten aanzien van 's mans pensioen, daar is dan toch door deze pensionneering, zooals die heeft plaats gehad, bepaald gehandeld tegen een andere Koninklijke beslissing, die namelijk vervat was in het Koninklijk besluit omtrent de beteekenis van handenarbeid. En als Zijn Excellentie zich beroept op de volkomen homogeniteit van den Raad van State en den Pensioenraad, dan moet ik toch eerlijk zeggen aan die homogeniteit niet zooveel waarde te kunnen toekennen. Wanneer bij een geschil over een pensioenszaak niet gehandeld is in flagranten strijd met een of ander artikel van de wet, legt de Raad van State zich bij de uitspraak van den Pensioenraad neer; dat is mij al meuigvuldig gebleken. Ik kan dus in het samengaan van den Pensioenraad met den Raad van State geen afdoend argument zien om die Koninklijke beslissing, waarvan de Minister sprak, onvoorwaardelijk als juist te erkennen.

Bovendien mag rekening gehouden worden met den persoon dien het geldt. Nu is Peschke in staat door schrijfwerk in zijn onderhoud te voorzien, maar zijn toestand is zoodanig, dat die geschiktheid hem spoedig kan ontvallen en dan staat hij toch weder geheel zonder middel van bestaan.

Wanneer men dat mede in aanmerking neemt, geloof ik, dat men de conclusie der Commissie ten aanzien van Peschke ook rationeel moet achten.

De heer **ter Laan**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in deze beide gevallen met genoegen gezien, tot welke conclusiën de Commissiën zijn gekomen. Ik zie dan ook niet daarin de tegenstrijdigheid, welke de heer Lohman daarin heeft opgemerkt. In het eene geval is sprake van een sergeant der mariniers, omtrent wien het geneeskundig onderzoek heeft uitgemaakt, dat hij voortdurend geheel ongeschikt is De Commissie komt daar natuurlijk tot de slotsom, dat in zulk een geval aan den man een volledig, vast pensioen moet worden toegekend, zooals uit de wet en het Koninklijk besluit voortvloeit. Dat kan dus niemand aanleidiug geven zich daartegen te verzetten. In het andere geval, dat van den soldaat Bergsma, komt het geneeskundig onderzoek tot een andere slotsom. Op dit oogenblik is die soldaat er nog erg genoeg aan toe: hij heeft een zware breuk, zoodat hij slechts vrouwenarbeid kan verrichten; maar het is niet uitgemaakt, dat de man voorgoed buiten staat is, zwaren handenarbeid te verrichten. Hij kan nog herstellen. De Commissie komt dus tot de conclusie: *tijdelijk* pensioen, en omdat de man niet alle kracht verloren heeft, een *gedeeltelijk* pensioen. Het komt mij voor, dat de beide Commissiën ouafhankelijk van elkaar een zelfde lijn hebben getrokken, een ruime opvatting hebben gehad en ik hoop, dat de Kamer die conclusiën tot de hare zal maken. Wij kunnen toch ook eigenlijk niet anders dan voor deze conclusiën stemmen op grond van het Koninklijk besluit van 2 November 1883, waar wordt uitgemaakt, wat onder handenarbeid is te verstaan. Het blijkt dat men handenarbeid moet opvatten in den zin van „zwaren arbeid, als daar zijn veldarbeid, ploegen, spitten, het dragen van zware lasten", enz. Daartoe zijn geen der beide personen, waar het hier over loopt, in staat, en in zooverre staan hunne gevallen gelijk. Nu blijkt art. 39 der wet en het daarbij behoorend Koninklijk besluit aanleiding te geven tot verschillende opvatting en daartoe reeds meermalen aanleiding te hebben gegeven. Daarover ook een enkel woord.

De Pensioenraad heeft schrijfwerk onder handenarbeid gerekend, en dit heeft ten gevolge gehad, dat een 14tal menschen verongelijkt zullen worden, wanneer de heer Peschke zijn vol pensioen krijgt.

Zij zijn niet zoo goed weggekomen; hierop zou ik juist de aandacht willen vestigen. Ik weet, dat het aantal eigenlijk nog veel grooter is, daar tal van menschen bij een breede opvatting van de wet voor pensioen in aanmerking zouden zijn gekomen, die nu in het geheel geen pensioen krijgen. Doch ik zal mij nu bepalen tot de bedoelde gevallen, waarvan sprake is in de stukken. Ik weet niet, of hieraan nu nog iets is te doen. Door het aannemen van deze conclusiën wordt de billijkheid betracht tegenover twee manuen. Kan dat ook nog ten opzichte van

die menschen, aan wie in het verleden pensioen had behooren te worden toegekend? Mocht er nog iets aan te doen zijn, dan zou een rechtvaardig en goed werk worden verricht. Of dat kan, zullen anderen moeten uitmaken, die daarmede beter op de hoogte zijn dan ik. Maar door de conclusiën aan te nemen, zullen wij zorgen, dat voor degenen, die in de toekomst door het verrichten van diensten buiten hun schuld ongelukkig worden, een ruime en redelijke toepassing van de Pensioenwet zal gelden.

Mijnheer de Voorzitter! Er maakt zich verontwaardiging van ons meester, als wij de bekrompen opvatting van de wet zien, zooals die bijv. toegepast is ten aanzien van Bergsma. Wij zien hier een man, die, als plaatsvervanger in dienst gekomen, zeker streng is gekeurd en dus volkomen gezond was. Die man wordt — dat blijkt uit de stukken maar al te duidelijk — door den dienst ongelukkig; en nu bestaat er nog twijfel of aan dezen man zijn ongelukkige f 100 pensioen zal worden toegekend. In verreweg de meeste gevallen is de man, dien zoo iets treft er nog slechter aan toe; dan is niet uit maken of het ongeluk wel inderdaad door den dienst is veroorzaakt, en dan vind de Pensioenraad geen termen, hem pensioen te verleenen. Ik weet wel, dat men de wet eerbiedigen en stipt uitvoeren moet, maar het kan toch zoo verschillend gaan. Vast staat bij mij, dat het al zeer moeilijk is voor een mindere, om de erkenning te krijgen, dat zijn ongeluk werkelijk door den dienst is veroorzaakt. Moeilijk, zelfs als hij gezond wordt aangenomen en een tijd later als ongeschikt weer wordt weggezonden, geheel buiten eigen schuld.

Maar nu hebben wij hier in Bergsma een man, bij wien dat wel is erkend: hij is in en door den dienst ongelukkig geworden. Wat zien wij nu echter gebeuren? Zelfs in dit duidelijke en eenvoudige geval wil men nog geen pensioen verleenen en men haalt Bergsma de f 100 weer af, ofschoon hij volstrekt niet genezen is. De Commissie wijst daar te recht op.

Ik geloof, dat bij deze gelegenheid moet worden uitgesproken, dat ook ten opzichte van den minderen man, — voor de hoogeren is het naar mijn ervaring niet zoo noodig — de uitvoering van de Pensioenwet zuiver en redelijk moet geschieden. En wanneer de letter der wet niet toelaat dat men recht doet, dan hebben wij te zorgen dat dit mogelijk wordt.

De heer **van Dedem**: Ik heb straks den Minister van Marine hooren zeggen, dat de Ministers van Marine en van Oorlog zich beijverd hebben den Pensioenraad steeds in zijn opvattingen te steunen, ten einde op die wijze een jurisprudentie te krijgen. Nu vind ik het verkrijgen van een jurisprudentie uitstekend, maar dan moet het een goede jurisprudentie zijn. Het zou dus heel goed zijn indien de Pensioenraad werkelijk was een rechterlijk college, maar die raad — de naam duidt het reeds aan — is niet meer dan een college van advies, en de Minister kan — en hij doet dit dan ook — beslissingen nemen tegen de adviezen van dien raad in.

Toen de Pensioenraad werd ingesteld heb ik gedacht — en anderen deden het met mij — dat wij in het vervolg van die lastige quaestiën van de pensioenen bevrijd zouden zijn, maar dat is niet geschied. Adressen zijn blijven inkomen, en de Kamer heeft ze verzonden naar de Ministers om inlichtingen en de betrokken Commissiën hebben verslagen moeten uitbrengen en zij hebben dat gedaan natuurlijk naar eigen inzicht, zij hebben niet de adviezen van den Pensioenraad nagepraat. Het is te hopen dat binnenkort er een administratief rechterlijk college komt, dat in alle geschillen als een onafhankelijk rechterlijk college uitspraak kan doen. Eerst dan zal de Kamer van den last die nu op haar wordt gelegd, ontslagen zijn.

Het betreft hier ten aanzien van sergeant Peschke een heel lastige uitspraak. Men beroept zich nu op een Koninklijk besluit, maar bij andere gelegenheden zegt men: het is maar een Koninklijk besluit, het staat niet in de wet, en de Pensioenraad moet de wet uitleggen.

Er staat in dit Koninklijk besluit dat onder handenarbeid verstaan moet worden veldarbeid, ploegen, spitten, het dragen van zware lasten; zware arbeid dus in het algemeen.

Ik zou willen vragen: Is dan schrijven geen handenarbeid?

Ik zou zeggen van ja. En wanneer men niet door het dragen van zware lasten of anderen zwaren arbeid gedeeltelijk in zijn onderhoud kan voorzien, dan is het mij nog niet zeker dat men dit ook niet kan door het verrichten van lichten arbeid. Er bestaat ook wel lichte veldarbeid, waardoor men gedeeltelijk in zijn onderhoud voorzien kan. Indien nu door handenarbeid moet worden verstaan het verrichten van zwaren arbeid in den zin van het genoemde Koninklijk besluit, dan zou iemand, die nooit dien arbeid heeft verricht, ook al heeft hij slechts geringe gebreken, steeds vol pensioen moeten hebben, ofschoon hij wel lichten veldarbeid zou kunnen doen of anderen handenarbeid en aldus gedeeltelijk in zijn levensonderhond zou kunnen voorzien.

Ik laat in het midden of er strijd is tusschen de conclusiën betreffende sergeant Peschke en soldaat Bergsma; deze quaestie zal wel niet dikwijls weer voorkomen, daar zij in de nieuwe Pensioenwet anders geregeld wordt.

Over de conclusie in zake de inlichtingen op het adres-Bergsma, is de Commissie niet aangevallen: daarover zal ik mij, als voorzitter der Commissie te dier zake, dus niet uitlaten.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts het woord gevraagd voor een korte opmerking. Wij mij aangaat, kan ik tal van zaken die besproken zijn geheel buiten beschouwing laten.

Het is hier volstrekt niet de quaestie, gelijk de heer ter Laan meende, of men ruim of niet ruim zijn moet in het toekennen van pensioen. De quaestie loopt alleen over de uitlegging van art. 39 der Pensioenwet en dan meen ik dat men dit artikel niet op twee verschillende wijzen kan uitleggen; dat men één van de uitleggingen moet kiezen, en men niet in het eene geval zich kan houden aan de eene, in het andere aan de andere uitlegging. Men kan zich immers niet op dit standpunt stellen van te geven wat voor adressant het voordeeligst is, zoodat men voor den een uitlegging A bezigt en voor den ander uitleggiug B.

Ik heb uitdrukkelijk doen uitkomen dat de beide nu behandelde gevallen geheel verschillend zijn, dat het eene geval geheel anders dan het andere is, maar in beide gevallen doet zich dezelfde vraag voor, hoe zekere wetsbepaling moet worden uitgelegd.

In art. 39 — niet van het Koninklijk beslnit — maar van de Pensioenwet, staat:

„Bijaldien de militair moet worden ontslagen ter zake van ongeschiktheid of onbekwaamheid tot de verdere waarneming van de militaire dienst, ontstaan zoo als bij lit. *d* van art. 25 is vermeld, wordt, in het geval dat hij voortdurend geheel buiten staat is om door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien, het pensioen bepaald" . . . . enz.

Hij krijgt dus slechts volledig pensioen, wanneer hij geheel buiten staat is om door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien.

En nu komt er een Koninklijk besluit ter uitvoering van deze wet, waarin het woord „handenbeid" uitgelegd wordt; ik laat de juistheid van die uitlegging in het midden, maar volgens dat besluit beteekent handenarbeid „zware handenarbeid."

Derhalve zou iemand, die door lichten arbeid geheel in zijn onderhoud kan voorzien, toch volle pensioen kunnen krijgen; voor iemand, dien nooit zwaren, maar alleen lichten arbeid heeft kunnen verrichten, is dus de gelegenheid voor volledig pensioen afgesneden.

Dit is een dwaze toepassing van de wet.

Daarom heeft de Regeering volgens de mededeeling van den Pensioenraad het steeds zoo opgevat dat men er ook onder verstaan kon meer lichten arbeid, niet enkel zwaren arbeid. Wanneer men dat echter niet doet, en zich wil houden aan de letterlijke woorden van het Koninklijk besluit, dan zal men in het geval van den soldaat Bergsma dien man nooit volle pensioen kunnen geven, omdat hij niet door zwaren arbeid in zijn onderhoud kan voorzien; dit kan hij niet, omdat hij het nooit heeft kunnen doen. Nu zegt de Commissie: dat kan de bedoeling niet zijn, men moet rekening houden met de arbeidskracht van den man, zoowel voor als na de indiensttreding. Van geestelijken arbeid kan natuurlijk geen sprake zijn; dat is duidelijk, men moet vragen: wat is de arbeid die een man van die ontwikkeling pleegt te verrichten; dat is de ruime opvatting.

De ruime opvatting is die van den heer van Dedem, maar de Commissie heeft een zeer beperkte opvatting, want die houdt zich aan de letterlijke woorden van het Koninklijk besluit dat zegt: handenarbeid is zware arbeid. Wil men dat, laat men consequent zijn en zeggen: Bergsma, die ook vóór zijn indienst-

stelling zwaren arbeid heeft kunnen verrichten, kan nooit vol pensioen krijgen, maar ik denk niet dat de Kamer zich daartoe zal leenen. Wat men daarentegen handenarbeid niet in den ruimeren zin, maar in den beperkten zin op, dan zal de beslissing niet ten voordeele van den gepensionneerden Peschke komen, want dan heeft de man maar recht op gedeeltelijk pensioen, omdat dan de arbeid met de pen geacht moet worden een arbeid te zijn waarmede hij in zijn onderhoud kan voorzien.

Voor het oogenblik, zegt de heer Verhey; maar dit geldt voor alle andere gevallen van gedeeltelijke pensionneering, omdat men niet vooruit kan zeggen of iemand over eenigen tijd wel of niet meer in zijn onderhoud zal kunnen voorzien.

Ik wensch de ruime opvatting te handhaven en mij te houden aan de bedoeling van de wet en niet aan de letterlijke opvatting van de woorden van het Koninklijk besluit.

Ik kan er niet toe komen, de wet op tweeërlei wijzen te expliceeren, zoodat zij altijd ten goede zal komen van hen die zich tot de Kamer adresseeren. Ik ben daarom nog steeds van oordeel dat degenen die de conclusie van stuk n°. **101** betreffende den soldaat Bergsma willen aannemen, consequent moeten stemmen tegen de conclusie van stuk n°. **46** betreffende Peschke. Om die reden zal ik stemming vragen over de conclusiën.

De heer **Bergansius**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! De zaak is door het geval-Peschke, dat er bij is gekomen, niet gemakkelijker geworden.

Het geval-Bergsma is, naar mijn oordeel, een eenvoudig geval.

Voordat ik dit met een enkel woord zal bespreken, moet ik echter in het algemeen een opmerking maken, ook in verband met hetgeen ten aanzien van de zaak-Peschke is in het midden gebracht, over de quaestie van den pensioenraad. Er is toch, als ik wel heb verstaan, twijfel uitgesproken over de vraag of de Minister eigenlijk wel rekening heeft te houden met het advies van den Pensioenraad.

Hoe heb ik het nu? De Pensioenraad is juist ingesteld om moeilijkheden als de onderwerpelijke te voorkomen en om, zooveel mogelijk, een gelijkmatige behandeling van de militaire pensioenwetten in het leven te roepen, zoowel bij de zeemacht als bij de landmacht, en dit is alleen bereikbaar wanneer behoorlijk rekening wordt gehouden met de adviezen, die door den Pensioenraad worden gegeven.

En wat is nu het geval?

Bij de behandeling van de nieuwe pensioenwetten heb ik reeds gezegd, dat er op enkele punten een groot verschil van gevoelen bestond tusschen de autoriteiten bij de zeemacht en die bij de landmacht en wel voornamelijk ten aanzien van het aannemen of een geval al of niet was ontstaan *in* en *door* den dienst.

Te dien aanzien was men, in algemeenen zin, bij Marine streng en bij Oorlog meer vrijgevig.

Toen is de Militaire Pensioenraad gekomen en die is bij Marine soms ingegaan tegen het gevoelen van den inspecteur van den geneeskundigen dienst. Ik wijs bijv. op het in April 1900 alhier behandelde geval-van der Brugge, waarbij de inspecteur van den geneeskundigen dienst verklaard had, dat diens ongeschiktheid *niet* was ontstaan *in* en *door* den dienst, terwijl de Militaire Pensioenraad oordeelde dat dit wel het geval was. Het omgekeerde heeft zich daarentegen meermalen voorgedaan bij het Departement van Oorlog, vooral den eersten tijd nà het in werking treden van den Militairen Pensioenraad. Gaandeweg is echter meer overeenstemmig gekomen.

Wat nu Bergsma betreft, deze kreeg in 1895 een breuk, die beschouwd werd te zijn ontstaan door het blazen op den hoorn. De toenmalige inspecteur voor den geneeskundigen dienst verklaarde, dat dit ongemak was ontstaan *in* en *door* den dienst, maar ik ben overtuigd, dat als de Militaire Pensioenraad er toen was geweest, deze anders zou hebben geadviseerd.

De heer van Dedem zegt, dat ik dat niet weet en dat is ook zoo, maar ik ben er, gelet op de beslissingen bij latere gevallen, toch vrijwel zeker van. Intusschen gaat het daar niet om.

Bergsma is in 1895 gepensionneerd, krachtens de bepalingen der wet van 1851, en werd hem, omdat hij het gebrek bekomen had *in* en *door* den dienst en hij geacht werd daardoor tijdelijk gedeeltelijk buiten staat te zijn om door handenarbeid zijn brood te verdienen, een tijdelijk pensioen van f 100 toegekend voor den tijd van één jaar.

Dat het pensioen slechts voor één jaar werd toegelegd, wijst er reeds op, dat men meende dat zijn toestand gunstiger kon worden en hij later zwaarderen arbeid zou kunnen verrichten. Dit pensioen werd in 1896 en 1897 op dezelfde gronden telkens voor één jaar verlengd, maar in 1898 heeft de toenmalige inspecteur van den geneeskundigen dienst verklaard, dat Bergsma geheel in staat was om door handenarbeid zijn brood te verdienen. De Pensioenraad vereenigde zich met het hiermede overeenkomstig advies en op dien grond werd het pensioen niet andermaal verlengd. De uitspraak, dat zijn gebrek ontstaan was *in* en *door* den dienst bleef daarbij onaangeroerd, en is daarin dus geen verandering gekomen, zooals de heer ter Laan, naar ik meen, ten onrechte onderstelt.

Bergsma is toen in beroep gekomen bij den Raad van State, maar deze heeft hem in het ongelijk gesteld en bij Koninklijk besluit van 17 Maart 1897 n°. 44 is zijn reclame ongegrond verklaard. Daarmede is de zaak mijns inziens afgedaan, en zou het niet aangaan om ruim vijf jaar later daarop terug te komen en toch pensioen te verleenen. Wanneer wij dien weg opgingen en zoo weinig waarde hechtten aan hetgeen in verband met de adviezen van de betrokken autoriteit, van den Pensioenraad en van den Raad van State, is beslist, dan zouden wij op een m. i. zeer bedenkelijken weg komen.

Bij het geval-Bergsma gaat het ook niet om de quaestie van wat onder handenarbeid is te verstaan, wat bij het geval-Peschke den doorslag geeft.

Bergsma verricht bepaaldelijk arbeid als in het Koninklijk besluit van 1883 is bedoeld. Wel is waar niet den zwaarsten arbeid, maar dat staat ook niet in het Koninklijk besluit, daarin wordt gesproken van zwaren arbeid en het zal altijd wel een zeer moeilijke zaak blijven om uit te maken wat indertijd met die uitdrukking zwaren arbeid is bedoeld. Intusschen is hieromtrent in 1898 op wettige wijze beslist. Niettemin heb ik, nadat de Tweede Kamer op 2 Juli van het vorige jaar een conclusie had aangenomen, waarbij zij o. a. aan den Minister verzocht om een nader onderzoek in te stellen en te overwegen of er termen zouden zijn om alsnog een pensioen te verleenen, een nader geneeskundig onderzoek bevolen.

De inspecteur van den geneeskundigen dienst oordeelde nu den man tijdelijk, gedeeltelijk, buiten staat om door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien. De Pensioenraad heeft zich echter met dat advies niet vereenigd, maar op de gronden door dit lichaam ontwikkeld en aan de Kamer medegedeeld, als zijn gevoelen doen kennen, dat de man geheel in staat was om door handenarbeid zijn brood te verdienen.

Onder die omstandigheden heb ik, onder dagteekening van 3 November 1903, bericht, dat ik geen vrijheid kon vinden, een voorstel aan de Koningin te doen om aan Bergsma opnieuw een tijdelijk pensioen te verleenen. Een geheel andere vraag is het echter of nu tegenover dien man niets moet worden gedaan.

Volgens de voorgestelde conclusie wordt in overweging gegeven hem van een goed sluitenden breukband te doen voorzien. Daartoe ben ik bereid, altijd wanneer de man dit zelf wil, want men kan hem niet dwingen een breukband te dragen, terwijl het te hopen is, hij er dan meer zorg voor zal hebben dan thans het geval schijnt te zijn, daar de band anders weinig nut kan stichten.

In de tweede plaats gevoel ik wel, dat de man thans niet dien arbeid kan verrichten dien hij anders in normalen toestand had kunnen doen, en het komt mij dus voor, dat er wel termen zijn om hem, zoolang noodig, een tegemoetkoming te geven. Op die wijze kan de man worden geholpen en wordt de wettig geregelde pensioenquaestie intact gelaten. Zoodoende zou voorts de zaak opgelost worden op dezelfde wijze als door u, Mijnheer de Voorzitter, in overweging werd gegeven op den 4den April 1900, bij de behandeling van het geval-van der Brugge, een geval zeker van niet minder beteekenis dan hetgeen nu aan de orde is. Toen waart u en was ook de geachte afgevaardigde uit Tiel van oordeel, dat de Kamer den Minister niet moest verzoeken om terug te komen op de wettig genomen beslissing, maar wel het verzoek kon stellen, te overwegen of den man geen vergoeding kon worden toegekend, zooals later ook is geschied.

Een dergelijk geval hebben wij nu ook hier, en ik zou er prijs op stellen wanneer de Commissie de conclusie in zoodanigen zin wilde wijzigen, dat er niet werd gesproken van een pensioen,

maar in overweging werd gegeven om den man niet alleen een breukband te doen verstrekken, maar om hem ook een zoodanige vergoeding te geven als in verband met zijn toestand billijk zal worden geoordeeld, en tot zoolang als die toestand zal voortduren.

En nu nog iets over het geval van Peschke. Bij het stellen van de Nota door mij, als Minister van Marine ad interim, aan de Kamer gericht, heb ik vermeend den stand der zaak te moeten meedeelen, zonder mijn persoonlijke meening te zeggen omtrent de vraag in hoeverre schrijfwerk als handenarbeid is aan te merken. Waar de Pensioenraad die vraag bevestigend beantwoordde, door handenarbeid tegenover geestesarbeid te stellen, is daarvoor overigens veel te zeggen, al komt daarmede niet overeen de letterlijke opvatting der bepalingen, vervat in het Koninklijk besluit van 1833.

Het Koninklijk besluit bestaat overigens sedert enkele dagen niet meer en met de nieuwe Pensioenwet zijn wij van deze moeilijkheid af, omdat daarin niet meer van handenarbeid wordt gesproken. Of er daarom geen quaesties meer zullen rijzen, is een vraag, die ik niet bevestigend zou durven beantwoorden. Thans moet volgens art. 18 der Pensioenwet 1902 in sommige gevallen worden uitgemaakt of de betrokken persoon voor altijd, of tijdelijk, buiten staat is in zijn levensonderhoud te voorzien, en ligt het voor de hand dat de beslissing hieromtrent ook wel eens tot moeilijkheden of reclames kan leiden.

Ik sluit mij daarom volkomen aan bij hetgeen door den heer van Dedem is gezegd, en met hem hoop ik van harte, dat zoo spoedig mogelijk de administratieve rechtspraak kome, want voor de Ministers van Marine en van Oorlog is het een zeer moeilijke taak dergelijke quaesties tot oplossing te moeten brengen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Smidt**: Mijnheer de Voorzitter! Zoo straks heeft de heer Lohman, naar aanleiding van hetgeen door den heer ter Laan was opgemerkt, gezegd, dat wij hier niet te doen hadden met de quaestie of de betrekkelijke bepalingen van de wet en van het Koninklijk besluit in ruimen of niet ruimen zin uitgelegd en toegepast moesten worden, maar dat het hier eenvoudig aankomt op juiste uitlegging van die bepalingen. Te dien opzichte kan ik het met den heer Lohman geheel eens zijn, maar ik betwijfel of hij de uitdrukking door den heer ter Laan gebruikt heeft opgevat in den zin als door den heer ter Laan is bedoeld. Bij mij was de indruk gevestigd, dat de heer ter Laan bedoelde dat die bepalingen in gezonden zin moesten worden opgevat en niet in krenterigen geest, en in zoover kan ik met de woorden van den heer ter Laan medegaan.

Waar het hier over gaat is over een goede toepassing van de wet en *casu quo* van het betrekkelijk Koninklijk besluit. Wat de heer Lohman heeft gezegd heeft op mij den indruk gemaakt alsof hij dat Koninklijk besluit elimineert en doet alsof alleen bestond de bepaling van art. 39 der wet.

De eerste vraag is daarom: kan dit Koninklijk besluit geëlimineerd worden? Het komt mij voor dat men, waar het bestaat, er rekening mede heeft te houden en dat de Regeering, wanneer zij het er niet mede eens is, het moet intrekken. Het is ingetrokken op dit oogenblik, maar zoolang het Koninklijk besluit bestaat moet het worden gehandhaafd en hangende deze quaestie bestond dit Koninklijk besluit wel.

Waar de heer Lohman zich bepaalde tot art. 39 wensch ik voor een oogenblik dien weg te volgen en, alleen rekening houdende met art. 39, wil ik beweren dat de conclusie der Commissie in zake Peschke geen andere kan zijn dan zij thans is. Art. 39 bepaalt dat wanneer iemand voortdurend geheel buiten staat is door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien, hij het pensioen krijgt, enz. Of hij in dien toestand verkeert is een vraag die de medici moeten beantwoorden. De heer Lohman schudt van neen, maar waarvoor dient dan het onderzoek van de commissie en van den inspecteur als men daarmede geen rekening houdt? Hier is uitgemaakt door de commissie met het onderzoek belast en door den inspecteur dat deze tijdelijk gepensionneerde onderofficier voortdurend en geheel buiten staat moet worden geacht in zijn levensonderhoud door handenarbeid te voorzien. Hier is dus art. 39 toepasselijk en waar dit het geval is moet de man het pensioen hebben in art. 39 bepaald.

De heer Lohman zeide zoo straks bij wijze van interruptie dat die deskundigen alleen dienden om inlichtingen te geven. In zoover ben ik het hiermede eens, dat de beslissing berust bij de Koningin, maar nu moet ik opmerken dat de Koningin, steeds rekening houdt met die verslagen van deskundigen, en eensgezind verklaren hier meer dan één deskundige, dat de man voortdurend geheel buiten staat is door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien en dan moet art. 39 ook worden toegepast.

Wanneer ik alleen rekening houd met art. 39 kan de conclusie dus geen andere zijn dan zooals zij thans is. Het Koninklijk besluit is nu ingetrokken, maar, zooals ik zeide, het bestond nog toen die zaak hangende was.

Ook met dit Koninklijk besluit is het mij inderdaad onverklaarbaar, hoe door den heer de Savornin Lohman kan worden gezegd: het Koninklijk besluit is van Regeeringswege in dien zin opgevat, dat men onder handenarbeid ook moet rekenen lichten arbeid. Er is toch duidelijk aangegeven, dat er alleen zware arbeid onder moet worden verstaan.

Met of zonder het Koninklijk besluit komt het mij derhalve voor, dat beslist moet worden in den zin als de Commissie heeft aangegeven.

De heer Lohman heeft zoo juist beweerd, dat de gevallen Bergsma en Peschke gelijk staan en de conclusies, door beide Commissies voorgesteld, met elkander zouden strijden.

Het doet mij leed, dat beide conclussies hier te zamen in debat zijn gebracht, want de gevallen staan niet gelijk. Men loopt derhalve gevaar, dat de eene met de andere wordt verward; dat de discussie verwarder wordt en de beslissing niet zuiver is.

Ik wensch mij dan ook alleen te bepalen tot het geval Peschke, waartoe ik mij geroepen acht, omdat ik lid der Commissie ben.

De gevallen staan niet gelijk, omdat de geneeskundige rapporten anders zijn. Bij Bergsma was geen eensgezindheid en heeft de Commissie, daar de gevolgen door het niet dragen van een breukband niet te overzien waren, geadviseerd eerst die gevolgen, door den band aan te leggen, af te wachten. Onze Commissie daarentegen had te doen met absoluut eensgezinde deskundige rapporten en stelt derhalve een andere conclusie.

Naar aanleiding van hetgeen de heer ter Laan en de Minister van Oorlog hebben opgemerkt, nog een enkel woord.

De heer ter Laan heeft gezegd: er zullen nog wel meer van die gevallen zijn en wanneer nu de Kamer deze conclusie aanvaardt, zou zij tot consequenties moeten komen ten opzichte der andere gevallen. Die vrees voor consequentie mag ons naar ik meen, niet terughouden van het nemen van een juiste beslissing. Wanneer zij tot consequenties aanleiding mocht geven, geloof ik, dat wij die zouden moeten aanvaarden en ook anderen een hooger pensioen moesten toekennen. Het is hier niet een quaestie van besparen van geld, maar van een goede toepassing der pensioenwet. De Minister van Oorlog meende, dat wij door deze conclusie aan te nemen, een weg zouden inslaan, dien hij bedenkelijk noemt.

Het komt mij voor, dat een dergelijke uitspraak van den kant der Regeering, niet zonder bedenking is.

Het geldt hier niet het geven van een hooger pensioen uit een soort philantropie, maar de juiste toepassing der wet en wanneer men die volgt komt het mij voor, dat noch van Regeeringswege, noch van den kant der Kamer, mag worden gezegd, dat men een verkeerden weg opgaat.

Geheel vereenig ik mij echter met het slot der rede van den Minister van Oorlog, die wenschte dat de administratieve rechtspraak een einde zoude maken aan dergelijke quaestiën, lastig en moeilijk te beslissen niet alleen voor den Minister van Oorlog en den Minister van Marine maar evenzeer voor de Kamer. Ik blijf derhalve de conclusie der Commissie in zake Peschke aan den Kamer aanbevelen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! De heer de Savornin Lohman heeft uit verslag der Commissie meenen te moeten opmaken, dat de Commissie-Peschke de beteekenis van het Koninklijk besluit omtrent den handenarbeid verruimde en de andere Commissie-Bergsma, waarvan de heer van Dedem voorzitter is, het Koninklijk besluit beperkte.

De Commissie-Bergsma heeft zich het geval voor oogen ge-

101. Conclusie betreff. een nader geneeskundig onderzoek v. d. gewezen tijdelijk gepensionneerden soldaat W. Bergsma.

steld, dat iemand bijv. van beroep horlogemaker, in militairen dienst treedt en later wordt afgekeurd omdat zijn oogen verzwakt zijn, hetzij ten gevolge van een ongeval, hetzij uit andere oorzaken. Dan zou die man toch in staat geacht worden door handenarbeid geheel in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien als hij een paar goede handen aan het lijf heeft, en minder pensioen ontvangen, terwijl hij toch zijn vroeger beroep niet meer zou kunnen uitoefenen en hij voor geheel vreemde toestanden komt te staan.

Nu meende juist deze Commissie dat in dergelijke gevallen daarmede rekening moest gehouden worden en dat het verrichten van handenarbeid zoo ruim opgevat moet worden, dat ook van zoodanig militair moet kunnen gezegd worden dat hij volgens de wet, niet in staat is door handenarbeid in zijn brood te voorzien.

Zoo meen ik ook dat de voorstelling van zaken door de Commissie-Bergsma, zeker niet geacht kan worden een aanleiding te moeten zijn voor den heer de Savornin Lohman om de twee conclusiën als niet op dezelfde praemissen berustende, met elkander in strijd te verklaren, en zich dus tegen een der conclusiën te moeten verklaren.

Ik meen dat de verschillende beschouwingen, welke in de beide gevallen door de Commissiën gegeven zijn, geheel de conclusiën wettigen, waartoe deze gekomen zijn.

De heer **ter Laan**: Wanneer ik goed gehoord heb, heeft de heer de Savornin Lohman een uitdrukking gebezigd, welke ik niet van hem had verwacht.

Hij zeide ongeveer het volgende: Hier zijn twee gevallen, die beheerscht worden door art. 39, en nu zullen wij op één dag bij die twee verschillende quaestiën dat artikel op verschillende wijze gaan uitleggen en toepassen. Er zijn er wel, zoo voegde hij daaraan toe, die dat wel willen, en daarbij werd, geloof ik, mijn naam genoemd. In het eene geval vat men het artikel zoo op, en een oogenblik later weer anders; maar in beide gevallen komt het hierop neder, dat de betrokken mindere de beste kansen heeft, om eenige guldens pensioen meer te krijgen.

De geachte spreker zal goed doen die uitdrukking terug te trekken. Ik kom er tegen op, dat hij laatdunkend aan een afgevaardigde motieven onderschuift, welke hier volstrekt niet in het spel zijn.

Al betreft het eenig geld meer voor de betrokken personen, als ik overtuigd was, dat zij daarop geen recht hadden, dan dacht ik er geen oogenblik aan, daarover te spreken.

Ook hier blijkt, dat de geachte afgevaardigde uit Goes en ik in verschillende opzichten afwijkende rechtsbegrippen er op na houden. Dat is ook niet te verwonderen. Hij strijdt voor één klasse, dat is bekend, en ik ook, maar voor een andere; wij steken dat niet onder stoelen of banken. Dat is het gevolg van onze verschillende begrippen van recht. Doch in één opzicht is er overeenstemming.

Wanneer het er op aan komt, onze verschillende rechtsbegrippen toe te passen op personen in bepaalde gevallen, dan ben ik overtuigd, dat de heer Lohman dit doen zal naar zijn beste weten en naar eerlijke overtuiging. Dat is ook met mij, dat is met ons allen het geval. Al geldt het den hoogste of den laagste in het land, wat wij als recht gevoelen, daaraan zullen wij in deze Kamer uitdrukking geven; zij het ten nadeele van den arme of ten voordeele van den rijke, het recht moeten wij dienen. Ik heb nooit anders gedaan en de heer Lohman had niet het minste recht zoo te spreken, als hij deed.

Maar in het bijzonder was de afgevaardigde uit Goes onbillijk tegen mij, waar ik juist trachtte aan te toonen, dat de verschillende conclusiën, waartoe die beide Commissiën kwamen, inderdaad niet met elkander in strijd waren. Dat was zelfs de reden, waarom ik hier ben opgetreden: ik heb juist aangetoond, dat in het eene geval voor goed vast pensioen werd gegeven na geneeskundig onderzoek, omdat daarin volgens de geneeskundigen alle vermogen om handenarbeid te verrichten verdwenen was; en in het andere tijdelijk en gedeeltelijk pensioen, omdat niet de geheele arbeidskracht was verloren, en dat verlies in later jaren zou kunnen worden hersteld.

Dit was daarom zooveel te merkwaardiger, omdat hier twee verschillende Commissiën, die hoogstwaarschijnlijk niets van elkaar afwisten, in twee verschillende gevallen in den grond der zaak volkomen tot dezelfde slotsom kwamen. Wat dus de heer Lohman opvatte als een argument om niet de beide conclusiën aan te nemen, als met elkander strijdig, was voor mij een zeer afdoend argument om het eene en ook het andere te doen. Ik zeg dit zooveel te eer na de woorden van den Minister van Oorlog, die ik met veel belangstelling heb aangehoord.

De Minister van Oorlog zegt: aan Bergsma is pensioen toegekend in 1895, 1896 en 1897; in 1898 heeft men gemeend het hem te moeten afnemen. Op dit feit heb ik in mijn eersten termijn gedoeld. Wat de Minister daaromtrent van mij meende meer gehoord te hebben zal op een misverstand berusten. Ik besprak slechts het feit, dat aan iemand zijn pensioen wordt afgenomen hoewel hij volstrekt niet hersteld is. Dit laatste is nu bevestigd.

De Minister van Oorlog, die, dit erken ik gaarne, wanneer het persoonlijke gevallen geldt, altijd er naar streeft om zooveel mogelijk recht te doen, heeft een nieuw onderzoek naar den lichamelijken toestand van den soldaat Bergsma ingesteld. Dat feit op zich zelf strekt hem tot eer. De zaak was afgedaan, en de Minister had kunnen zeggen: ik doe er niet meer aan. Maar de Minister twijfelde en heeft een nieuw onderzoek ingesteld op verzoek der Tweede Kamer. Uit dat onderzoek blijkt, dat de man op dit oogenblik niet meer in staat is, zijn gewone vroegere werk in het veen te verrichten. Wat zegt nu de Minister, nu wij zoo ver zijn en over de feiten geen verschil bestaat? Kent hij nu uit zich zelf het pensioen weer toe? Neen. Stennende op eenmaal genomen besluiten, kan de Minister geen pensioen toekennen, zegt hij. Maar hij stelt nu aan de Kamer voor, dien man schadevergoeding te geven, niet een gratificatie, zooals de Minister die ook wel kent, waarbij men iemand met 20 of 30 gulden, voor eens afscheept — ik weid daarover nu niet uit — maar een schadevergoeding, die, als ik den Minister goed begrepen heb, even groot zal zijn als anders het pensioen en die even lang zal toegekend worden. Voor den man in quaestie za het dan op hetzelfde neerkomen, of hij schadevergoeding krijgt, dan wel een tijdelijk of vast pensioen. Zoolang hij niet genezen is, ontvangt hij nu de gratificatie. Daarmee erkent de Minister volledig, dat het recht aan onze zijde is. Daar zijn er bij het leger velen, die er gezond komen en als ongeschikt weer weggezonden worden zonder pensioen. Die krijgen dan voor éénmaal die twintig of dertig gulden. Dan komen ze althans niet met leege handen in huis. Voor Bergsma zou het dus hetzelfde zijn, pensioen of schadeloosstelling. Voor den Minister van Oorlog is het echter niet hetzelfde; die wil ontgaan aan de moeilijkheid, om terug te komen op een vroeger genomen besluit. En voor de Kamer is het ook niet hetzelfde: wanneer wij meenen, dat aan Bergsma opnieuw pensioen moet worden toegekend, moet dat openlijk worden gedaan. Is een vroeger genomen besluit niet goed, laten wij dan den moed hebben, dat ronduit te erkennen. En waar het blijkt, dat er onrecht en ongelijk te herstellen is, en wij doen dat zoodra en volledig mogelijk, dan zijn wij op den goeden en niet op een verkeerden weg, zooals Zijn Excellentie scheen te meenen. Wij moeten er rond voor uitkomen. Het geldt hier de toepassing der wet. Het is geen liefdadigheid die wij hier beoefenen, zeg ik met den heer Smidt; het gaat hier niet om een gulden meer of minder; het gaat hier zelfs niet in de eerste plaats om deze twee mannen, Peschke en Bergsma, maar om een vraag van algemeen belang. Ik blijf derhalve ten sterkste aandringen op de onveranderde aanneming der conclusiën.

De heer **van Dedem**: Mijnheer de Voorzitter! Er is straks gezegd, dat de Pensioenraad nu en dan niet volgde de uitspraak van den inspecteur van den geneeskundigen dienst en men schijnt dien raad dat kwalijk te nemen. Ik zou zoo ver niet willen gaan. Wanneer hier in het geval-Peschke de inspecteur van den geneeskundigen dienst zegt, dat die man niet in staat is om gedeeltelijk in zijn levensonderhoud te voorzien door handenarbeid en men dan in de inlichtingen van den Minister leest, dat Peschke acht gulden per week met schrijfwerk verdient, zou ik meenen, dat hij door handenarbeid gedeeltelijk in zijn onderhoud voorziet.

Men zegt, dat schrijven, volgens het bedoelde Koninklijk besluit, geen handenarbeid is. Maar in de wet staat, dat iemand gedeeltelijk pensioen krijgt, wanneer hij gedeeltelijk in zijn

levensonderhoud kan voorzien. Indien nu handenarbeid altijd zware arbeid is, als veldarbeid, ploegen, spitten en het dragen van zware lasten, dan kan men er zeker van zijn, dat allen die dien arbeid niet kunnen verrichten, als kleermakers, letterzetters enz., als zij ongeschikt zijn voor den militairen dienst, vol pensioen moet worden gegeven, al kunnen zij ook zeer goed door schrijven of anderen handenarbeid gedeeltelijk in hun levensonderhoud voorzien.

Stedelingen zouden als regel vol pensioen krijgen en bewoners van het platteland geen pensioen, omdat eerstgenoemden geen zwaren arbeid kunnen verrichten in den zin van het bedoelde Koninklijk besluit en laatstgenoemden wel. Voor gedeeltelijk pensioen zou geen plaats zijn, omdat zware arbeid moeilijk gedeeltelijk kan worden verricht.

Ik meen daarom, dat onder handenarbeid ook lichte arbeid kan worden verstaan. Neen, hoor ik in mijn nabijheid zeggen, in het Koninklijk besluit staat, dat dit zware arbeid is; maar het moge regel zijn voor den Minister het Koninklijk besluit op te volgen, ik meen, dat wij bij het uitleggen van de wet niet aan het Koninklijk besluit zijn gebonden.

Ik wil nu nog een woord zeggen over de zaak, die mij meer regardeert, nl. die van den soldaat Bergsma. Die quaestie is voor de tweede maal in de Kamer. In de zitting 1902—1903 is van het Verslag van dezelfde Commissie, die ook nu Verslag heeft uitgebracht, de conclusie zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Die conclusie luidde aldus:

„1°. den Minister van Oorlog dank te zeggen voor de gegeven inlichtingen en voor het later overgelegd rapport van de geneeskundige commissie en den inspecteur van den geneeskundigen dienst;

2°. den Minister te verzoeken nader te overwegen of er termen zijn alsnog den gewezen soldaat Bergsma geneeskundig te doen onderzoeken en bijaldien zijn toestand onveranderd is gebleven hem een *tijdelijk gedeeltelijk* pensioen toe te kennen."

De Minister heeft in zooverre aan het verzoek den Kamer voldaan, dat hij in overleg met den inspecteur van den geneeskundigen dienst Bergsma opnieuw geneeskundig heeft laten onderzoeken. En wat is er toen gebleken?

Het staat op bladz. 1 van het Verslag: dat, naar het oordeel der Commissie „gemelde Bergsma tijdelijk gedeeltelijk buiten staat is, om door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien, en wel tijdelijk omdat door een goed sluitende band verbetering in den toestand kan komen, doordien de breuk minder neiging tot uittreden zal verkrijgen; en gedeeltelijk, omdat zware arbeid niet kan verricht worden, daar bij het minste verschuiven van den band, de breuk thans nog uittreedt en pijnlijk is."

In tegenstelling met vroeger onderzoek heeft de inspecteur van den geneeskundigen dienst zich met die verklaring vereenigd en is hij het dus met die Commissie eens, dat Bergsma tijdelijk gedeeltelijk buiten staat is om door handenarbeid in zijn onderhoud te voorzien. Deze inspecteur heeft nog bovendien de voorzichtigheid gehad om in de streek waar Bergsma woont te doen informeeren of zijn uitspraak werkelijk juist is; hij heeft aan den brigadier van de marechaussee te Nieuw-Amsterdam verzocht een onderzoek te doen naar de werkzaamheden welke Bergsma verricht en gemelde brigadier heeft een rapport overgelegd waarnit blijkt, dat Bergsma in den regel werkt in de droge turf, dus meest vrouwenwerk doet, en niet tegen een vollen werkman kan opwerken. De Pensioenraad, waaraan de Minister verzocht heeft het vorige advies te wijzigen, is minder welwillend geweest, en heeft gezegd, dat de beslissing omtrent Bergsma in 1899 is genomen, met inachtneming van alle mogelijke formaliteiten en er geen reden is tot het uitspreken van een andere opinie; dat de beslissing op deugdelijke gronden berust, en dat het niet gewenscht is na 5 jaar op deze zaak terug te komen. Maar nu heeft de Pensioenraad onder meer voorts nog iets gezegd, waarop ik nog even de aandacht wil vestigen, namelijk:

„Moest thans, met terzijdestelling van hetgeen vroeger werd uitgemaakt, de zaak-Bergsma opnieuw behandeld worden, dan zou er veel voor te zeggen vallen, om haar van meet af te onderzoeken, en dan komt het niet twijfelachtig voor, dat bij de verandering, welke de zienswijze omtrent de oorzaken van het ontstaan van breuken sedert 1895 heeft ondergaan, de aanvraag om pensioen zou worden afgewezen op grond, dat de breuk waaraan Bergsma lijdt, niet kan geacht worden door den dienst (in casu eene oefening in het blazen op den hoorn) te zijn ontstaan."

Dat is de zaak, die, naar ik meen, grooten invloed heeft gehad op de zienswijze van den Pensioenraad en van den vorigen inspecteur van den geneeskundigen dienst; de geneeskundige faculteit heeft bevonden, dat gebreken zooals een breuk, eigenlijk niet ontstaan in en door den dienst, maar dat men een predispositie heeft om een breuk te krijgen. Dit is een gevaarlijke theorie; indien dat opgaat zou men alle gepensionneerden wegens lichaamsgebreken door den dienst ontstaan, nog wel eens geneeskundig kunnen doen onderzoeken en zeggen: gij zijt allen gepensionneerd wegens een gebrek, in en door den dienst verkregen, maar de wetenschap heeft sinds dien tijd uitgemaakt dat zij zich heeft vergist en gij verliest uw pensioen. Dat gaat toch niet aan. Is eenmaal geconstateerd dat het gebrek door den dienst is ontstaan, dan kan er bij dien persoon alleen sprake zijn of hij al dan niet door handenarbeid in zijn onderhond kan voorzien.

Nu heeft de vorige geneeskundige commissie in 1898, evenals deze Commissie, geconstateerd, dat Bergsma voor altijd ongeschikt is voor den militairen dienst, en dat hij tijdelijk gedeeltelijk ongeschikt is om door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien. Nu zou men meenen dat hiermede de zaak uit was. Maar neen, de vorige inspecteur van den geneeskundigen dienst, wiens advies door den Pensioenraad is gevolgd, heeft gezegd: dat kan die commissie wel zeggen, maar daar heb ik geen rekening mede te houden, ik verklaar dat die man door handenarbeid geheel in zijn onderhond kan voorzien. Hij schijnt den man niet eens gezien te hebben en van een nader onderzoek door hem ingesteld blijkt niets. Waarschijnlijk heeft hij, afgaande op de veranderde meening van de geneeskundige faculteit ten opzichte van het ontstaan van breuken, zonder den man te zien, verklaard dat hij door handenarbeid geheel in zijn onderhoud kan voorzien. Tegenover die verklaring staan echter verklaringen: 1°. van den burgemeester van Emmen, 2°. van den arts Tymes te Emmen en 3°. van den brigadier van de marechaussee te Nieuw-Amsterdam, daarmede lijnrecht in strijd.

Voor alle zekerheid heeft de Commissie bovendien nog door een van haar leden naar Bergsma doen informeeren, en daarbij is gebleken, dat die verklaringen niet alleen volkomen juist waren, maar dat, indien Bergsma al eens aan zwaar werk deelneemt, zijn kameraden hem het lichte werk laten doen, maar toch hem voor een gelijk aandeel laten mededeelen in de verdiensten, iets wat zeer pleit voor den goeden geest, die onder deze arbeiders heerscht; maar dat kan de Staat der Nederlanden niet van zijn plicht tot steun ontheffen, omdat Bergsma zijn gebrek door den dienst heeft verkregen. De Commissie is daarom eenparig van oordeel dat de tegenwoordige toestand niet mag blijven voortduren.

De conclusie die de Commissie heeft genomen, volgt, dunkt mij, logisch uit hetgeen voorafgaat en daarom zou ik niet gaarne aan die conclusie veranderen. De Minister haalt de schouders op; ik weet niet wat dat beteekent. Zoo het beteekent: verandert ge niet, dan leg ik ze naast mij neder, en geef er geen gevolg aan? In dat geval is het beter althans de gelegenheid te openen voor Bergsma een tegemoetkoming te verkrijgen. De Commissie is daarom geneigd een kleine toevoeging aan de conclusie te geven, zoodat die aldus zou luiden:

„2°. op grond van de uitkomsten van dat onderzoek Zijne Excellentie in overweging te geven, genoemden Bergsma te voorzien van een goed sluitenden breukband en in afwachting of ten gevolge daarvan verbetering in zijn toestand komt, hem opnieuw in aanmerking te brengen voor een tijdelijk gedeeltelijk pensioen of voor een jaarlijksche tegemoetkoming in zijn levensonderhoud."

Kan de Minister zich met dergelijke toevoeging vereenigen, dan ben ik bereid die namens de Commissie alsnog aan te brengen.

De heer **Bergansius**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens mijn oordeel over de in overweging genomen wijziging van de conclusie te zeggen, wensch ik te doen opmerken dat er bij het geval-Bergsma nog een misverstand schijnt te bestaan.

Die zaak is, mijns inziens — zooals ik straks heb opgemerkt — in 1899 op geheel wettige wijze beslist afgedaan; en in die

meening heb ik grooten steun gevonden bij den geachten afgevaardigde uit Veendam.

De heer Smidt stelde toch voor het geval-Peschke op den voorgrond, dat het advies van den inspecteur van den geneeskundigen dienst groot gewicht in de schaal moest leggen.

Is dat juist, dan geldt het ook voor het geval-Bergsma, wiens pensioen in 1893 heeft opgehouden, omdat de inspecteur van den geneeskundigen dienst als zijn meening te kennen gaf, dat Bergsma geheel in staat was door handenarbeid in zijn levensonderhoud te voorzien. Buitendien was er toen geen verschil van gevoelen.

Met die conclusie heeft toch de Pensioenraad ingestemd, terwijl ook de toenmalige Minister van Oorlog er zich mede vereenigde.

Op grond van art. 45 der wet van 1851 is daarop beslist, dat het pensioen niet zou worden verlengd, en toen Bergsma later bij den Raad van State heeft gereclameerd, heeft ook dat college zich bij die conclusie aangesloten.

De zaak is daarmede volkomen wettig beëindigd.

Bij het onderzoek, dat ik ten vorigen jare heb doen instellen, naar aanleiding van het verzoek der Kamer, had ik dan ook niet de bedoeling om eventueel Bergsma opnieuw voor pensioen voor te dragen. Ik meende echter gevolg te moeten geven aan den wensch der Kamer, omdat ik mij het geval kon denken dat sedert in den toestand van den man zoodanige wijziging gekomen was, dat er termen konden zijn om hem een vergoeding toe te kennen.

In dit verband bestaat er bij mij tegen de voorgenomen wijziging der conclusie geen bezwaar, en verklaar ik mij gaarne bereid, naar den daarin uitgedrukten wensch, het noodige te verrichten om de zaak tot een bevredigende en billijke oplossing te brengen.

De **Voorzitter**: Door de Commissie, in wier handen is gesteld de brief van den Minister van Oorlog, betreffende een nader geneeskundig onderzoek van den gewezen tijdelijk gepensionneerden soldaat Bergsma is een wijziging gebracht in haar conclusie, strekkende om aan het tweede gedeelte toe te voegen de woorden: „of voor een jaarlijksche tegemoetkoming in zijn levensonderhoud".

De beraadslaging wordt gesloten.

De *conclusie* van de Commissie, in wier handen zijn gesteld de inlichtingen op het adres van den gepensionneerden sergeant der mariniers J. T. C. Peschke, te 's Gravenhage, houdende verzoek om verhooging van zijn pensioen komt in stemming.

Het eerste gedeelte van de conclusie wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het tweede gedeelte van de conclusie wordt, op verzoek van den heer de Savornin Lohman, in stemming gebracht en met 40 tegen 20 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Idsinga, van Nispen tot Sevenaer, ter Laan, Roessingh, den Tex, Travaglino, Troelstra, Willinge, Helsdingen, Staalman, Smidt, Smeenge, Passtoors, Janssen, Ferf, Bolsius, Talma, Raymakers, Hubrechts, Friesen, van Vlijmen, Goekoop, de Vries, van Gijn, Michiels van Verduynen, van den Heuvel, van Kol, Drucker, van Vliet, Nolens, Zijlma, van den Berch van Heemstede, Duymaer van Twist, Dolk, van Wichen, Pijnacker Hordijk, Goeman Borgesius, van Raalte, Verhey en van Styrum.

Tegen hebben gestemd de heeren Bijleveld, van de Velde, van Karnebeek, van Löben Sels, van Asch van Wijck, Heemskerk, van Bylandt, Mees, van Alphen, van Dedem, de Visser, Okma, Pompe van Meerdervoort, Röell, de Savornin Lohman, van Limburg Stirum, Krap, Cremer, van Wassenaer van Catwijck en de Voorzitter.

De gewijzigde *conclusie* van de Commissie in wier handen gesteld is de brief van den Minister van Oorlog, betreffende een nader geneeskundig onderzoek van den gewezen tijdelijk gepensionneerden soldaat W. Bergsma wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

XI. Wetsontwerp TOT NADERE WIJZIGING EN AANVULLING DER WET VAN 18 JULI 1890 (*Staatsblad* N°. 109), TOT REGELING DER PENSIOENEN VAN DE MINDERE GEËMPLOYEERDEN ENZ., OP DAGGELD WERKZAAM BIJ DE INRICHTINGEN VAN 'S RIJKS ZEE- EN LANDMACHT (112).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Visser**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wil ik mijn ingenomenheid betuigen met dit wetsontwerp, al ontveins ik mij niet, dat ik wel zeer gewenscht had, dat de Regeering in deze materie wat verder was gegaan dan thans geschiedt. Er zijn toch met betrekking tot de pensionneering der mindere geëmployeerden verschillende zaken van belang in het Voorloopig Verslag als wenschelijk bepleit, waarop in de Memorie van Antwoord een onbevredigend antwoord is gegeven. Op deze punten wensch ik echter thans den nadruk niet te leggen. Maar er is één zaak, die nauw verband houdt met dit wetsontwerp en die mij noopt tot een enkel, moge het zijn een krachtig woord en een wensch.

Het is natuurlijk ook de begeerte van de Ministers van Oorlog en van Marine, dat de menschen, wien het bij dit wetsontwerp geldt, zoo veel mogelijk zullen worden gebaat. Doch dit zal nooit voldoende geschieden, zoolang het groote, ingrijpende euvel van de te late uitbetaling der pensioenen niet wordt gekeerd.

Het is toch langzamerhand, om maar één voorbeeld te noemen, op 's Rijks marine-werf de gewoonte geworden, dat eerst 2½ maand, nadat men wegens gevorderden leeftijd is ontslagen, de ontslagbrief wordt gegeven en dan nog eerst een week of drie à vier daarna de pensioenbrief den menschen in handen komt, waarop zij het geld, dat hun toekomt, kunnen krijgen.

De feitelijke toestand is dus deze, dat de man, die op 1 April ontslag krijgt, pas op 1 Juli voor het eerst weer geld ontvangt. Dat dit tot onmogelijke verhoudingen aanleiding geeft, ligt voor de hand. Dientengevolge is het bijv. te Amsterdam van lieverlede gewoonte geworden dat deze menschen door philanthropische vereenigingen met voorschotten geholpen worden. Wanneer zij Roomsch-Katholiek zijn, krijgen zij van het Roomsch-Katholieke armenkantoor een voorschot; behooren zij tot de Hervormde Kerk, dan krijgen zij het van deze.

Maar die hulp moge in een groote stad als Amsterdam nog, al is het zeer moeilijk, zijn aan te weuden, zij kan dit niet in plaatsen als Hellevoetsluis en den Helder. Doch zelfs in Amsterdam wordt het verkrijgen dier hulp steeds lastiger en het rampzalige gevolg hiervan is, dat de menschen dan moeten vallen in handen van woekeraars, ten gevolge waarvan zij in zoo treurigen financieelen toestand komen, dat zij daaruit zelden meer kunnen geraken.

Nu wil de Pensioenwet en ook dit ontwerp, dat de menschen, die een tijd lang in dienst van het land zijn geweest, op hun ouden dag een behoorlijk bestaan hebben. Dit wordt echter voor een deel belet door het bovengenoemde fatale gebruik. Ik zou dus wel wenschen dat in deze materie, indien het mogelijk zij, door de beide Ministers van Marine en van Oorlog verbetering werd aangebracht. Zou het bijv. niet kunnen, dat aan het einde van de eerste maand, nadat de man is ontslagen, bijv. door den griffier van de werf een voorschot werd gegeven, dat daartoe aan den Minister van Marine ter beschikking werd gesteld door zijn ambtgenoot van Financiën? Dit kan in de practijk, geloof ik, niet tot groote moeilijkheden aanleiding geven. Zoo hoog toch zullen die bedragen niet loopen, dat daartegen door het Departement van Financiën redelijke bezwaren kunnen worden ingebracht.

Daardoor zou aan een groot euvel zijn te gemoet gekomen, en tevens zou meer worden gewaardeerd, wat deze menschen nu bij hun ontslag ontvangen. En omdat het toch de bedoeling is, dat de stap, die door dit wetsontwerp wordt gedaan, door een tweede zal worden gevolgd, zou ik den beiden Ministers er wel aan willen herinneren, dat deze zaak nooit tot een bevredigend einde kan worden gebracht, zoolang de tegenwoordige

regeling op het door mij gewraakte punt blijft bestaan. Iedereen die met de practijk van het leven bekend is, zal moeten toestemmen dat tallooze huisgezinnen in een onmogelijken toestand geraken, en dat zij hoe langer zoo meer moeten achteruitgaan. Met het oog hierop wensch ik, bij deze algemeene beschouwingen, tot de beide Ministers de vraag te richten of er mogelijkheid bestaat den weg in te slaan, dien ik, vooral met betrekking tot de Rijkswerven, heb aangewezen.

De heer **de Vries**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit wetsontwerp ontleenen het Verslag van de afdeelingen en ook de Memorie van Antwoord hun belangrijkheid feitelijk niet aan het wetsontwerp zelf, maar aan hetgeen daaraan is vastgeknoopt. Het zij mij daarom ook vergund met die zaken nog even voort te gaan, en er dan op te wijzen, dat er bij den Minister zijn ingekomen twee adressen, beide ook vermeld in het Verslag der Kamer en in de Memorie van Antwoord.

Dat zijn namelijk een adres van den Algemeenen Rijkswerkwerkliedenbond en een van den Christelijken Rijkswerkliedenbond, vereenigende zoo ongeveer alle werklieden aan de constructie-werkplaatsen aan de Hembrug en te Delft. In beide adressen wordt den Minister gevraagd, of het niet mogelijk zou zijn, een hooger pensioen uit te keeren. Op dit oogenblik toch kunnen de werklieden aan de Rijkswerkplaatsen geen hooger pensioen ontvangen dan de helft van het laatst genoten loon, terwijl de burgerlijke ambtenaren het kunnen brengen tot $^2/_3$.

Daarop heeft de Regeering in de Memorie van Antwoord gezegd, dat het natuurlijk niet aangaat om de Rijkswerklieden ook te geven twee derden van het laatstgenoten loon, omdat zij dan in gelijke positie zouden komen met burgerlijke ambtenaren, terwijl deze er voor bijdragen, wat de Rijkswerklieden niet doen. Nu merk ik op, dat in het adres van den Christelijken Rijkswerkliedenbond de arbeiders zelf reeds hebben gezegd, dat zij bereid zijn voor hun pensioen bij te dragen. Zegt nu de Minister, dat hij daaromtrent van de anderen niets weet, dan meen ik te mogen veronderstellen, dat die anderen evenzeer daartoe bereid zijn. In elk geval zou ik den Minister willen vragen: Indien ook de anderen verklaarden, dat zij bereid zijn evenals de burgerlijke ambtenaren voor hun pensioen bij te dragen, is dan wellicht van deze Minister een wetsontwerp te verwachten om aan dit verlangen te gemoet te komen?

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat het verlangen om vroeger op pensioen gesteld te worden blijkbaar door de werklieden niet zeer wordt gedeeld. Immers er zijn er van boven de zestig jaren, die vrijwillig in dienst blijven; zij kunnen pensioen krijgen, maar zij vragen langer te mogen blijven werken. Wanneer echter de Regeering daaruit de conclusie trekt, dat die werklieden dus op hun 60ste jaar nog volkomen in staat zijn te werken en het dus eigenlijk ongerijmd zou zijn ze vroeger te pensionneeren, dan wijs ik er op, dat zijn conclusie onjuist is en dat juist uit dezen wensch om na het 60ste jaar nog te blijven werken, blijkt, dat het pensioen te laag is. Het is namelijk voor een werkman, die er van moet leven, een verbazend groot verschil of hij in eens komt van zijn volle loon op de helft. Staat dan de werkman voor de keuze: te werken voor het volle loon of niet te werken voor het halve loon, dan kiest hij het eerste.

Uit den wensch om te mogen blijven werken, kan slechts een argument geput worden voor hooger pensioen.

Neemt men voor burgerlijke ambtenaren aan dat twee derden van het loon een billijk pensioen is, dan geldt hetzelfde voor ieder ander die in 's Rijks dienst is.

Ik lees verder in de Memorie van Antwoord op bladz 2

„Voor het in het leven roepen van gunstiger bepalingen ten aanzien van de weduwen- en weezenpensioenen, zijn naar de meening van de ondergeteekenden geene termen aanwezig."

Nu, één van beide: òf de Regeering bedoelt hiermede iets anders, òf de werklieden verkeeren in gunstiger conditie dan zij zelf weten. Zij verkeeren n.l. in de meening, dat zij absoluut geen weduwen- en weezenpensioen hebben, wat zij dan ook wel te recht zullen meenen.

In verband daarmede is natuurlijk de uitdrukking van de Regeering wel wat vreemd, n.l. dat er geen reden is om *gunstiger* bepalingen in het leven roepen. Zij hebben voor hunne weduwen en weezen absoluut geen pensioen, en het komt wel voor, dat, wanneer een werkman overlijdt, er op de fabriek gecollecteerd wordt voor de weduwe en weezen. Het Rijk doet daaraan niets.

En wanneer nu de Regeering zegt: vergeleken met vele arbeiders in de burgermaatschappij hebben de arbeiders in 's Rijks dienst veel voor, dan antwoord ik daarop, dat het Rijk, zelf werklieden hebbende, ook inderdaad wel vóór mag gaan.

Het Rijk, zelf optredende als werkgever, heeft inderdaad zulke regelen te stellen voor de onder de Regeering werkende arbeiders, dat dit ten voorbeeld van particulieren kan strekken. Men mag verschillend oordeelen over de vraag of de Overheid een algemeene pensionneering in het leven moet roepen, maar wij zullen het allen hierover eens zijn, dat de Overheid een taak heeft te vervullen ten opzichte van de pensionneering van werklieden in haar eigen dienst. Daarom ben ik zoo vrij dezen wensch van de Rijkswerklieden bij de Regeering aan te dringen, dat de pensioenen der arbeiders verbeterd worden en dat er iets worde gedaan voor de pensionneering van hun weduwen en weezen.

De heer **Helsdingen**: Ik wensch een enkel woord te zeggen tot ondersteuning van het denkbeeld van den heer de Vries om den werklieden, die nu ongeveer de helft van hun loon als pensioen ontvangen, evenals de burgerlijke ambtenaren $^2/_3$ van hun loon als pensioen toe te kennen. Het zal wel tot de zeldzaamheden behooren dat een arbeider op zijn 60ste jaar 40 dienstjaren heeft en daarom zal hij, wegens het geringe pensioen waarop hij dan recht heeft, er de voorkeur aan geven door te blijven werken en trachten nog een aantal jaren aan het werk te blijven.

Deze omstandigheid zal vanzelf terugwerken op het pensioen waarop hij later recht zal hebben. Want volgens art. 6 wordt het pensioen voor ieder jaar dienst, vastgesteld op $^1/_{400}$ van het loon, door den belanghebbende genoten in de vijf voor hem gunstigste der laatste tien dienstjaren. Wanneer hij nu nog een jaar of acht b. v. doorwerkt, zal hij — de Minister zal het begrijpen — in die jaren minder verdienen dan vóór dien tijd en juist naar die laatste jaren zal het pensioen berekend worden. Wanneer zij dus langer doorwerken zal dit voor hen het nadeel hebben dat hun pensioen minder wordt, wanneer zij er ten slotte het bijltje bij neerleggen. Te recht vragen dan ook de werklieden, niet alleen een verhooging tot $^2/_3$, maar dat het pensioen berekend zal worden niet naar de vijf voor hen gunstigste der laatste tien dienstjaren, maar naar de vijf voor hen gunstigste jaren waarin zij het Rijk hebben gediend, dit zal voor de werklieden veel aannemelijker wezen dan de thans geldende bepalingen.

Ik ondersteun dus gaarne het denkbeeld van den heer de Vries. Verder zou ik den Minister willen vragen of het gerucht dat mij ter oore is gekomen waarheid bevat, dat in het nieuwe reglement voor de werklieden aan de artillerie-inrichtingen bepaald zal worden dat een arbeider op zijn 19de jaar de inrichting zal moeten verlaten om zich elders te bekwamen en dan op zijn 23ste jaar weer kan worden aangenomen als er plaats is.

Dit zou voor de werklieden nog nadeeliger zijn, want als zij op den leeftijd van 23 jaar beginnen zullen zij nooit 40 dienstjaren kunnen halen op hun 60ste jaar.

Komt deze bepaling werkelijk in het reglement, dan is dit een reden te meer om aan te dringen op hetgeen door den heer de Vries is ter sprake gebracht en door mij ondersteund wordt.

De Minister heeft reeds bij het antwoord op zijn begrooting het vorig jaar gezegd, dat de werklieden dan ook zouden moeten bijdragen voor het pensioen. Nu kan ik niet spreken zooals de heer de Vries, die namens de Christelijke arbeiders sprak, namens de organisatie der Rijkswerklieden, maar diegenen dezer werklieden, met wie ik er over gesproken heb, hebben mij verklaard, dat zij, waar zij rechten krijgen, ook plichten willen vervullen en daarom meen ik, dat, wanneer de Minister komt met den gewenschten maatregel voor deze menschen, dat niet op bezwaren van hun kant zal stuiten.

Het tweede verzoek is, om, wanneer zij pensioen krijgen volgens art. 2c ter zake van ongeschiktheid buiten dienst verkregen, dit niet zoude zijn $^3/_4$ van het bedrag, maar het volle pensioen.

De Minister antwoordde in de begrootingsstukken van het laatste jaar dat dit niet kan, omdat dan het verschil zou wegvallen tusschen het pensioen ter zake van verwonding, verminking, ziels- en lichaamsgebreken in en buiten dienst verkregen.

Welk practisch onderscheid zal er echter voor den werkman wezen, als hij de gebreken opdoet in of buiten dienst? In beide gevallen zal hij toch buiten dienst moet worden gesteld, en de gevolgen zullen voor hem hetzelfde zijn. Ik meen dus, dat ook dit verzoek billijk is en zij recht hebben in beide gevallen op dezelfde wijze te worden behandeld.

Verder wordt gevraagd, dat wanneer een arbeider door een maatregel van bestuur wordt ontslagen hem pensioen worde verleend op den voet van art. 6.

Ook dit vind ik een billijk verzoek. Vergis ik mij niet, dan wordt aan een militair, wanneer hij ontslagen wordt, onmiddellijk pensioen toegekend. Waarom moeten nu deze menschen wachten tot zij 60 jaren zijn, nadat zij door een maatregel van bestuur op vroegeren leeftijd zijn ontslagen? Wanneer nu iemand op 48jarigen leeftijd ontslagen wordt, is hij op 18jarigen leeftijd in dienst gekomen, dan zal hij 30 dienstjaren hebben, en moet dan toch nog 12 jaren wachten eer hij pensioen kan ontvangen.

Zoo iemand kan op dien leeftijd moeilijk werk meer vinden en daarom hoop ik dat de Minister, al is het nu ook dat hij niet nu reeds met deze wijzigingen komt, al deze vragen nog eens goed zal overwegen, opdat, wat hij in de Memorie van Antwoord bij de laatste begrooting geschreven heeft, niet zal beteekenen dat hij de zaak als afgedaan beschouwt.

De vraag van den heer de Visser, dat de pensioenen zullen worden uitbetaald bij het begin van het kwartaal, ondersteun ik gaarne.

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te steunen wat de heeren de Vries en de Visser hebben gezegd. Ook ik wacht met belangstelling het antwoord van den Minister af, maar wensch naast het door die geachte afgevaardigden in 't midden gebrachte nog op een enkel voornaam punt te wijzen.

Ik behoor tot hen die gewenscht en gehoopt hadden, dat het werkliedenreglement op dit oogenblik reeds in werking zou zijn getreden, maar ik maak daarvan den Minister geen verwijt, omdat ik weet dat de zaak bijzonder veel tijd en zorg vereischt.

Naar aanleiding van de vraag in het Voorloopig Verslag, hoe het staat met de herziening van het werkliedenreglement, antwoordt de Regeering:

„Wat betreft de vraag voorkomende in het slot der derde alinea van het Voorloopig Verslag, moge dienen, dat de eerstondergeteekende van de commissie tot herziening van de werkliedenreglementen een overzicht heeft ontvangen van de voorstellen, waartoe het door haar ingesteld onderzoek aanleiding heeft gegeven. Die voorstellen zijn door hem overwogen en met die commissie besproken. Deze aangelegenheid is thans verder in behandeling."

Ik zou nu bescheiden in overweging willen geven deze zaak verder met bekwamen spoed af te handelen. Wij kunnen er thans niet verder op ingaan, omdat zaken als deze, waaraan groote financieele gevolgen zijn verbonden, beter bij de begrooting kunnen worden behandeld dan incidenteel bij dit wetje.

Ik wensch echter nog op een ander punt te wijzen.

Een werkliedenreglement is voor een fabriek als deze, waarbij het Rijk zooveel belang heeft, van veel gewicht en ik verblijd mij dat deze zaak bij den Minister in zeer goede handen is. Over het algemeen is door dezen Minister, die met de artillerie-inrichting zoo volkomen bekend is, al sedert jaren zeer veel gedaan in het belang der Rijks-artillerie-inrichtingen maar er blijven nog zeer veel wenschen en moeilijkheden over, welke in het werkliedenreglement een oplossing zullen moeten vinden.

In een zaak als deze hangt zeer veel af van den directeur en van de officieren en het is mij een behoefte van deze plaats een woord van hulde uit te spreken tegenover den vorigen directeur, den kolonel Bisschop, die zooveel hart had voor de werklieden, en ik spreek den wensch uit, dat het den nieuwen directeur gegeven moge worden zooveel in dit opzicht te doen als de vorige directeur voor zijn werklieden gedaan heeft.

Er moet namelijk tusschen officieren en werklieden een goede verhouding bestaan en deze kan niet anders strekken dan in het financieele belang van het Rijk, en om dat te verkrijgen moeten de werklieden een goede rechtspositie hebben, zoodat ze uit hun reglement kunnen lezen en weten hoe te handelen, als ze gegronde reden tot klagen hebben, ook als ze rechtmatig te klagen hebben tegenover hun eigen officieren. Zal ook hierop gelet worden bij het nieuwe werkliedenreglement?

Mijn optreden thans strekt dan ook om aan den Minister te vragen hoe het op dit oogenblik staat met het werkliedenreglement en nog een vraag te doen, die wel in de stukken niet is opgenomen, maar toch eenigszins met het hier behandelde samenhangt, namelijk of de Minister misschien geneigd zou zijn iets omtrent zijn plannen ten aanzien van de bezoldiging van opzichters en onderopzichters mede te deelen, of dat hij het beter acht meer definitieve mededeelingen te doen bij de behandeling der aanstaande Oorlogsbegrooting.

De heer **Staalman**: Ik wensch er de Kamer op te wijzen dat de zaak, door dr. de Visser besproken, nl. de uitkeering van het pensioenbedrag aan het begin van het kwartaal, gedurende de laatste 6 jaren bij verschillende begrootingen door mij is ter sprake gebracht.

Telkens werd ik daarbij verwezen van Marine naar Oorlog en van Oorlog naar Marine, en van Oorlog en Marine te zamen naar Financiën.

De laatste maal kwam de zaak ter sprake bij de behandeling der Militaire Pensioenwet. Toen is door de Regeering geantwoord, dat men in overleg zou treden met den Minister van Financiën, maar één bedenking is geopperd, nl. dat er een te groot renteverlies mee gepaard zou gaan, wanneer men uitkeerde aan het begin van het kwartaal het pensioen, waarop de arbeiders aan het eind van het kwartaal aanspraak hadden. Mijnerzijds is toen beweerd, dat dit niet kan gezegd worden, want dat kan worden geacht, dat die gepensionneerden het pensioen reeds aan het begin van het kwartaal hebben verdiend. Het volle pensioen wordt uitgekeerd, ook al is de gepensionneerde binnen het kwartaal overleden. Als er dus van renteverlies sprake kan zijn, zou dit ten goede moeten komen niet aan den Staat, maar aan den gepensionneerde.

Daarom wensch ik zeer te ondersteunen het verzoek van den heer de Visser, om van de Regeering te mogen vernemen niet een vage toezegging, doch het resultaat der overwegingen na zooveel jaren tusschen de Ministers van Oorlog, van Marine en van Financiën, omdat voor de werklieden deze quaestie feitelijk bijna de geheele verdere positie waaronder zij leven beheerscht; immers is eenmaal dat geld geleend onder bezwarende conditiën, dan kunnen zij deze niet gemakkelijk of liever in het geheel niet teruggeven, omdat zij geen andere fondsen hebben.

Ik zou dus zeer gaarne zien, dat de Regeering een definitief antwoord gaf op het verzoek, thans opnieuw gedaan.

De heer **Bergansius**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met mijn dank te betuigen voor de welwillende wijze, waarop de verschillende sprekers het wetsontwerp, dat thans aan de orde is, hebben behandeld. Ik leid daaruit af, dat het voorstel, door de Regeering gedaan, om enkele categorieën van personen, tot nu toe buiten de wet staande, er in te brengen, instemming heeft gevonden. Daarover is dan ook niet gesproken, maar naar aanleiding van dit wetsontwerp zijn andere punten ter sprake gebracht, die ik achtereenvolgens zal beantwoorden.

In de eerste plaats de uitbetaling van het pensioen. De heer de Visser heeft vrij uitvoerig gewezen op de nadeelen, verbonden aan het feit, dat een werkman, ik voeg er bij in het algemeen een gepensionneerde, zijn pensioen eerst kan ontvangen, nadat het eerste kwartaal verloopen is. De heeren van de Velde, Helsdingen en Staalman hebben zich daarbij aangesloten.

Als mijn geheugen mij niet bedriegt, heeft de heer van de Velde dat ook reeds gedaan bij de behandeling van de militaire pensioenwetten. Toen heeft hij, meen ik, zelfs een amendement ingediend om het artikel zoo te wijzigen, dat in de wet een andere regeling, namelijk vooruitbetaling, zou worden voorgeschreven. Dat is toen niet geschied, maar wel is, na de totstandkoming van de militaire pensioenwetten, overleg gepleegd met den Minister van Financiën, om te trachten een andere regeling te verkrijgen voor de uitbetaling van de militaire pensioenen.

Bij dat overleg bleken, tegenover een zoodanige regeling, zulke moeilijkheden en zóó groote bezwaren te bestaan, dat mijn

ambtgenoot van Marine en ik ten slotte aan de Koningin in overweging hebben gegeven vast te stellen, dat de pensioenen, als te voren, zouden worden betaald aan het eind van het kwartaal. Mij is gevraagd de beweegredenen mede te deelen, maar ik kan daarop op dit oogenblik moeilijk ingaan. Er is in de gewisselde stukken niet over gesproken, ik ben dus niet in de gelegenheid geweest mij hierop voor te bereiden. Gaarne geef ik echter de toezegging, dat ik bereid ben op deze aangelegenheid terug te komen, bijv. bij de behandeling van de begrooting.

Mijnheer de Voorzitter! De bedoelde bezwaren gelden evenzeer voor de werklieden, en ik vrees dus dat ook voor hen geen andere regeling zal zijn te treffen. De heer de Visser heeft echter een maatregel aanbevolen voor de werklieden op marinewerven, nl. het geven van een voorschot door de griffiers. Of zulks voor verwezenlijking vatbaar is, kan nu niet worden gezegd: doch mocht het wel 't geval zijn, dan zou het vermoedelijk voor de inrichtingen onder het Departement van Oorlog mede zijn toe te passen. Gaarne doe ik dus de toezegging, dat ik deze zaak in overleg met mijn ambtgenoot voor Marine zal overwegen, in de hoop voor die categorie van personen een uitweg te vinden.

In de tweede plaats zijn door den heer de Vries en ook door den heer Helsdingen ter sprake gebracht enkele wenschen, vermeld in twee adressen, welke in 1903 bij het Departement van Oorlog zijn ingekomen. Het eene adres, afkomstig van den Algemeenen Nederlandschen Rijkswerkliedenbond, is reeds behandeld bij de Memorie van Antwoord voor de begrooting van dit jaar; het andere, dat in November 1903 is ingekomen, is afkomstig van de Christelijke Rijkswerkliedenvereeniging aan de Hembrug.

De heer de Vries stelde voorop, dat men toch zou kunnen vergen, dat de Departementen van Algemeen Bestuur, waar zij bedrijven hebben, zouden voorgaan bij de behartiging van de belangen van den werkman voor den ouden dag.

Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor dat de Departementen zulks hebben gedaan, en allerminst met de bedoeling om eigen lof te verkondigen, stel ik er toch prijs op, er op te wijzen, dat de wet, waarin nu eenige wijziging zal worden gebracht, is voorgesteld en tot stand gekomen door het Kabinet, waarvan gij formateur waart. Ik was destijds van de noodzakelijkheid zoo overtuigd, dat de indiening van de bedoelde wet reeds vóór de aanvaarding van de portefeuille werd besproken en vastgesteld.

Als directeur der artillerie-inrichting had ik toch de groote nadeelen en bezwaren leeren kennen, verbonden aan het gemis van een behoorlijke pensioensregeling voor de werklieden.

Ik zeg behoorlijke regeling, omdat er wel een bestond, maar die hoogst gebrekkig was. Na het tot stand komen der wet van 24 Juni 1854, was op redelijke wijze pensioen verzekerd aan de werklieden, die vóór Juli 1854 in dienst waren genomen, maar degenen die nà dien tijd in dienst waren gesteld, konden alleen pensioen verkrijgen in geval van ongeschiktheid in en door den dienst

Deze ongelijkheid was niet billijk en buitendien was die toestand niet alleen in het nadeel van de werklieden, maar ook van de inrichting, omdat men er niet toe kon komen om menschen, die tal van jaren aan de inrichting werkzaam waren geweest, zonder pensioen naar huis te sturen. Zoodoende hield men personen, die niet genoeg konden praesteeren voor het loon dat zij genoten, in dienst, terwijl de jongeren dientengevolge veelal hun loon niet behoorlijk zagen stijgen.

Het heeft mij daarom verheugd, dat in 1890 het voorstel voor een nieuwe pensioensregeling door de medewerking der Kamer gelukt is, al zijn ook destijds niet alle wenschen bevredigd kunnen worden. De meeste thans besproken punten zijn ook toen behandeld, terwijl de Kamer in algemeenen zin welwillend is geweest en werden bij de openbare behandeling, met goed gevolg, meerdere bepalingen in overweging gegeven, die als verbeteringen voor de werklieden waren te beschouwen.

Wat nu de adressen betreft, komt in de eerste plaats aan de orde de vraag om het pensioen van de helft op twee derden van het loon te brengen. Men maakte daarbij een vergelijking met de burgerlijke ambtenaren, maar ik meen, dat in deze niet op een gelijken toestand kan worden gewezen.

De burgerlijke ambtenaren hebben allen betaald voor hun pensioen, zij hebben een fonds bijeengebracht; daaraan is later een andere bestemming gegeven en toen heeft de Staat de pensionneering van de ambtenaren overgenomen, maar ook zij betalen op dit oogenblik nog belangrijke bijdragen voor hun pensioen. Gelijkheid bestaat dus niet.

En nu de quaestie, dat de werklieden wel genegen zouden zijn een kleine bijdrage te geven. Maar er is een groot verschil tusschen een verklaring in een adres en het feitelijk te doen. En waar het nu in algemeenen zin vaststaat, dat het loon naar het oordeel van de werklieden eer aan den lagen, dan aan den hoogen kant is, zou het onmiddellijk gevolg zijn dat zeer waarschijnlijk bij het vorderen van een pensioenbijdrage op verhooging van het loon zou worden aangedrongen, en den geloof ik dat het beter is van Staatswege pensioen te blijven verstrekken zonder eenige bijdrage te vorderen.

Wat de weduwen en weezen aangaat, kan inderdaad alleen aan weduwen en weezen pensioenen worden toegekend, wanneer de man of de vader hen ontvallen is ten gevolge van een in en door den dienst verkregen ongeval, en ik durf geen toezegging te doen voor de indiening van een voorstel om de weduwen en weezen ook in andere gevallen van Rijkswege te pensionneeren.

Hoeveel ik ook voor hun belangen gevoel, vrees ik toch dat het tot stand komen van zoodanige, o. a. door den heer de Vries warm aanbevolen regeling, vooralsnog op groote bezwaren zal afstuiten. Hetgeen mij is gebleken uit het verslag, omtrent het eventueel vormen van een pensioenfonds voor de weduwen en weezen van onderofficieren en mindere militairen wettigt die vrees ten volle, omdat dergelijk fonds nooit enkel door bijdragen van de belanghebbenden is tot stand te brengen, maar steeds belangrijke Staatshulp zou vorderen, iets wat voor een fonds ten behoeve van de weduwen en weezen der werklieden zeker in niet mindere mate het geval zou zijn.

Verder zijn in de adressen nog enkele wenschen geuit en door den heer Helsdingen ter sprake gebracht. In de eerste plaats zoodanige wijziging van art. 8, dat daardoor de pensioenen, verleend wegens invaliditeit, niet in den dienst verkregen, gelijk zouden worden gesteld met de pensioenen, verleend wegens in en door den dienst verkregen invaliditeit. De heer Helsdingen zegt, dat het toch eigenlijk geen verschil voor den man maakt of hij ongeschikt is geworden door den dienst of niet. Die redeneering moge ten aanzien van den toestand waarin de man gekomen is, juist zijn, maar zij gaat naar het te verleenen pensioen niet op. Het maakt m. i. wel degelijk verschil of de man ongeschikt is geworden door het verrichten van zijn arbeid; dat legt den Staat de verplichting op meer pensioen te betalen dan wanneer de invaliditeit uit anderen hoofde is ontstaan, een beginsel dat in alle pensioenwetten is aangenomen.

Wat de leeftijdsgrens betreft, heeft men in het Voorloopig Verslag den wensch geuit, dat die bepaald zou worden op 55 jaar. Ik zal daartoe nooit het voorstel doen; dit zou niet alleen in strijd zijn met de belangen van het Rijk, maar ook vooral in hooge mate nadeelig zijn voor de werklieden, want het ligt voor de hand dat dan allicht vele werklieden veel vroeger 's Rijks diensten zouden moeten verlaten, dan in hun belang wenschelijk is te achten.

De noodzakelijkheid van de in het Voorloopig Verslag besproken wijziging is ook door de practijk niet gebleken. De overgroote meerderheid der werklieden verlaat eerst op hooger leeftijd dan 60 jaren den dienst. Van de 350 personen onder het Departement van Oorlog ressorteerende, aan wie pensioen is verleend sedert de inwerkingtreding van de wet, waren 266, of 76 pct., die den leeftijd van 60 jaar of hooger hadden bereikt; 27, of 8 pct., verlieten den dienst op den leeftijd van 55—59 jaar, terwijl er 57, of 16 pct., op een leeftijd beneden de 55 jaar werden gepensionneerd.

Men heeft zich in het Voorloopig Verslag voor de verlaging van de leeftijdsgrens van 60 op 55 jaar meer speciaal beroepen op het belang der bakkers. Welnu, in het geheel zijn sedert 1890 gepensionneerd: 12 bakkers; 5 boven de 60 en 7 beneden de 53. Ook speciaal voor hen is dus een leeftijdsgrens van 55 jaar niet noodig.

Wat art. 11 betreft, heeft de heer Helsdingen een maatregel in overweging gegeven, welke voor alle anderen nadeelig zou zijn. Men zou namelijk gaarne willen dat de werklieden bij het verlaten van den dienst bij personeel-vermindering, dadelijk recht op vol pensioen zouden hebben, wanneer zij 20 jaren dienst

hadden. Thans geldt de bepaling dat de werklieden die minstens 10 jaren in dienst zijn geweest, bij zoodanig ontslag, een bewijs ontvangen, dat zij op 60jarigen leeftijd pensioen kunnen vorderen voor de in dienst doorgebrachte jaren.

In het adres der werklieden lees ik, dat zij voor art. 11 de volgende redactie zouden verlangen: „De mindere geëmployeerden, werklieden, bedienden, enz., die minstens 20 jaar bij de Rijksinrichtingen enz. gediend hebben en door een maatregel van bestuur ontslagen worden, hebben recht op het volle pensioen van het aantal jaren, dat het Rijk gediend is op den voet van art. 6, met weglating van de bepaling omtrent het minimum van het pensioensbedrag."

Dit zou voor enkele wel een voordeel opleveren, doch zeer nadeelig zijn voor vele andere categorieën van werklieden, die bij het bedoelde ontslag wel 10, doch minder dan 20 jaren hadden gediend, want deze laatsten zouden dan niets krijgen.

Ik geloof daarom dat het beter is de zaak te laten zooals zij is, namelijk om de werklieden, die op bedoelde wijze weggaan, nadat ze minstens 10 jaar hebben gediend, in de gelegenheid te stellen, om later, wanneer zij den 60jarigen leeftijd bereikt hebben, hun aanspraak op pensioen te doen gelden. Ook uit anderen hoofde zou ik het niet wenschelijk achten daarin verandering te brengen, doch ik zal hierop thans niet verder ingaan.

Mocht te zijner tijd een bepaalde herziening der wet worden ter hand genomen, dan zal het echter aanbeveling verdienen, te overwegen in hoeverre op enkele punten wijziging noodig of wenschelijk kan zijn in verband met sommige bepalingen van de Ongevallenwet, o. a. de regeling van het pensioensbedrag, toegestaan bij invaliditeit. Urgent is dit echter niet, omdat de werkman thans ontvangt, hetgeen hem volgens evengenoemde wet toekomt, zij het dan ook ten deele als pensioen, ten deele als uitkeering.

Nu het Reglement van de artillerie-inrichtingen.

Dit houdt niet direct verband met de pensioenwet; maar de heeren Helsdingen en van de Velde hebben belangstellend gevraagd hoe het met deze zaak stond.

In de Memorie van Beantwoording is gezegd, dat de voorstellen van de commissie voor de herziening van het reglement waren ingekomen en verder behandeld en besproken. Ik voeg er thans bij, dat de hoofdbepalingen zijn vastgesteld en op die grondslagen een reglement wordt saamgesteld, dat gelden zal voor alle burgerwerklieden in 's Rijks dienst; dus niet alleen voor de werklieden aan de artillerie-inrichtingen te Delft en aan de Hembrug, maar ook voor de corveeërs in de kazernen, de werklieden van het magazijn van geneesmiddelen en van de centrale magazijnen van kleeding en uitrusting, de magazijnsknechts der artillerie en in de verplegingsinrichtingen enz. Dit algemeen reglement zal alle bepalingen bevatten om het aannemen, het ontslag, de reclames, de verloven enz. te regelen, en daarnevens zullen voor de verschillende categorieën of inrichtingen bijzondere voorschriften gemaakt worden; waarin o. a. de loonregelingen zullen voorkomen.

Ik hoop dat het binnen niet langen tijd tot stand komen zal, terwijl ik overtuigd ben dat het reglement veel verbetering zal aanbrengen.

Wat nu de voorschriften betreft, waarbij de loonen betrokken zijn, daaromtrent moet ik opmerken, dat dit een zaak is die op het oogenblik moet blijven rusten, daaraan zijn financieele gevolgen verbonden, die niet bij deze gelegenheid kunnen besproken worden. Daarvoor zullen later, bij de wet gelden dienen aangevraagd te worden. Of dit reeds voor 1905 zal gebeuren, meen ik op het oogenblik tot mijn groot leedwezen te moeten betwijfelen.

De heer van de Velde heeft gevraagd, hoe het stond met de traktements-regeling van de opzichters en verdere beambten aan de artillerie-inrichtingen. Ook daaromtrent is een regeling ontworpen, doch het is niet de bedoeling om stappen te doen om die regeling tot stand te brengen, afgescheiden van de bijzondere voorschriften betreffende de loonen der werklieden. Die twee zaken moeten hand aan hand gaan; de bedoeling is dus beide zaken te gelijker tijd te behandelen.

De heer **Ellis**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! Na de rede van mijn ambtgenoot van Oorlog kan ik kort zijn in de beantwoording van de punten die meer speciaal te mijner verantwoording komen.

De heer de Visser is hier niet meer tegenwoordig, maar dit zal mij niet weerhouden hem te antwoorden dat ik pogingen in het werk zal stellen om den pensioensbrief spoediger in handen te doen komen van de gepensionneerde werklieden, opdat zij niet langer dan noodig is verstoken zullen blijven van een bewijs waarop zij, casu quo, een voorschot zullen kunnen bekomen.

De Minister van Oorlog heeft reeds medegedeeld, dat zal worden nagegaan in hoeverre het mogelijk zal zijn zelf — waar noodig — voorschot te geven.

Wat betreft de uitbetaling van het pensioen in het begin van het kwartaal, heeft de geachte afgevaardigde uit den Helder niet geheel ten onrechte verklaard, dat hij te dien opzichte herhaaldelijk van het kastje naar den muur werd gestuurd. Dit is niet de schuld van dezen Minister van Marine, want hoewel de zaak in het Voorloopig Verslag der Marinebegrooting aanhangig was gemaakt, werd er bij het mondeling debat niet op teruggekomen. Ik kan mededeelen dat pogingen worden gedaan bij den Minister van Financiën om daartoe te geraken, doch deze afstuiten op bezwaren welke moeten geëerbiedigd worden. Daarop hebben de Ministers van Oorlog en van Marine zich gewend tot den Minister van Binnenlandsche Zaken, met het verzoek om Gedeputeerde Staten der provincie aan te schrijven dat zij de gemeentebesturen zouden opmerkzaam maken op de bevoegdheid die zij hebben om ingevolge de artt. 31 en 33 van de burgerlijke pensioenwet voorschotten op pensioenen te verleenen.

Dit is geschied; al de gemeentebesturen zijn daarvan in kennis gesteld, bovendien werd in de *Heldersche Courant* de mededeeling opgenomen, dat het gemeentebestuur van den Helder de bevoegdheid had om voorschotten op pensioenen te verleenen. Genoemd gemeentebestuur heeft op de vraag, of er wel eens om voorschot op pensioen was gevraagd, geantwoord, dat dit nooit was voorgekomen.

Intusschen is in die gemeente de spaarbank van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen steeds bereid om tegen vergoeding van 1 pct. 's jaars — en dat is toch zeker geen woekerrente — voorschot te geven op pensioenen, en in Juli van het vorige jaar werd wekelijks aan 135 gepensionneerden voorschotten op pensioen verleend. Te Amsterdam is de toestand nog gunstiger; daar zijn 5 instellingen die rentelooze voorschotten op pensioenen verstrekken en meerdere die dit tegen matige rente willen doen. Voor de Rijks-marinewerven is in dit opzicht dus alleen Hellevoetsluis in ongunstige conditie en is reeds door mij in overweging genomen hierin zoo mogelijk verbetering te brengen.

De heer de Vries heeft de meening uitgesproken dat het Rijk voor zijn werklieden zoodanige regelingen moest treffen, dat zijn instellingen tot voorbeeld kunnen strekken voor de particuliere industrie.

Mijnheer de Voorzitter! Het Departement van Marine verkeert te dezen aanzien in een vrij wat moeilijker toestand dan dat van Oorlog.

Het Departement van Oorlog maakt kanonnen, geweren, munitie, altemaal zaken, die door de Nederlandsche industrie of niet of niet noemenswaard ter markt worden gebracht, maar het Departement van Marine maakt schepen en die maken particulieren ook en goed. Men moet dus bij de Rijkswerven steeds rekening houden met de arbeidsmarkt en mag geen fancy-loonen en te hooge pensioenen geven, want daardoor zou men toestanden in het leven gaan roepen die zich zelf veroordeelen.

Het voorbeeld door het Rijk te geven mag nimmer een slecht voorbeeld worden, n.l. een waarvan de navolging door de particuliere industrie gelijk zou zijn met zelfmoord en dat zou de geachte afgevaardigde toch zeker niet wenschen. Waar dus de Minister van Oorlog de verzekering heeft gegeven, dat nog eens zal nagegaan worden in hoeverre de pensioenwet te verbeteren is, wil ik gaarne de belofte afleggen, dat ik mijn medewerking daarbij niet zal onthouden. Maar ik heb het niet overbodig geacht er op te wijzen dat de zaak in verband met het industrieel bedrijf bij Marine niet gemakkelijk te regelen zal zijn, en de verwachtingen daaromtrent niet te hoog gespannen moeten zijn.

De heer **de Vries**: Mijnheer de Voorzitter! Met genoegen heb ik van de beide heeren Ministers de verklaring gehoord,

dat zij zeer veel gevoelen voor het in het leven roepen van goede arbeidsvoorwaarden voor de werklieden in dienst van het Rijk, en al verkeert nu het Departement van Marine te dien aanzien in ongunstiger conditie dan dat van Oorlog, toch twijfel ik niet aan den goeden wil ook van den Minister van Marine.

Door de antwoorden, die ik van den Minister van Oorlog heb ontvangen op enkele opmerkingen die ik heb gemaakt, ben ik niet geheel bevredigd.

Wanneer die Minister zegt, dat van hem nooit een voorstel te wachten is om de werklieden op 55jarigen leeftijd te pensionneeren, dan maak ik daarop geen aanmerking. Ik meen ook dat geen enkele der sprekers van dezen middag den wensch daartoe in het debat heeft gebracht en ik geloof niet dat het denkbeeld hier veel voorstanders zal vinden. Ik voor mij althans ga daarmee niet mee.

Toen de werklieden daarover met mij kwamen spreken, heb ik hun gevraagd of met statistische gegevens zou zijn uit te maken, dat de werklieden van het Rijk zwaarder werk hadden, eerder af waren gewerkt dan die van burgerpatroons en toen het antwoord op die vraag ontkennend was, heb ik hun gezegd, dat ik dan niet begreep op welken grond een verzoek tot vroegtijdiger pensionneering zou kunnen worden gemotiveerd. Ik denk dus wat dit punt betreft, eenstemmig met den Minister van Oorlog.

Maar als de Minister zegt, dat van hem geen voorstel is te wachten tot pensionneering van weduwen en weezen, dan moet ik zeggen, dat dit antwoord mij leed doet. Had de Minister gezegd, dat daardoor te groote lasten op de schatkist zouden worden gelegd, dan had ik dit kunnen verstaan, maar dat is immers hier niet het geval, waar de werklieden vragen op gelijken voet behandeld te worden als de burgerlijke ambtenaren! Op dit oogenblik zijn bij de Kamer in schriftelijke behandeling de wetsontwerpen 65, 66 en 67, waaruit men kan zien, dat het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren voor het Rijk geen onvoordeelige zaak is. Dat fonds kost niets aan het Rijk, integendeel, er is zelfs een surplus, waardoor wel een 20 000 onderwijzers op dit oogenblik in het fonds kunnen worden opgenomen, zonder dat dit het fonds schade doet.

Het zou er dus alleen op neerkomen, dat aan de beide Departementen wat wetgevenden arbeid zou moeten worden verricht, en nu heb ik te hoogen dunk van het wetgevend talent van die beide Departementen, dan dat daar niet een regeling zou kunnen worden getroffen, geheel in den geest van de arbeiders, zonder dat dit het Rijk iets behoeft te kosten. In elk geval had men van den Minister van Oorlog mogen verwachten, dat hij er zich niet zoo kortweg maar van af had gemaakt, maar dat hij een meer tegemoetkomende houding had aangenomen, door bijv. toe te zeggen: Ik zal de zaak in ernstige overweging nemen; ik zal een ontwerp in gereedheid doen brengen of iets van dien aard.

Nu zegt de Minister, dat de werklieden wel beweren voor hun eigen pensioen te willen bijdragen, maar Zijn Excellentie vreest, dat, wanneer het er op aankomt, dit niet zoo gemakkelijk zal gaan. Maar welke toezegging kan de Minister dan nog meer verlangen, dan dat de werklieden zwart op wit verzekeren, dat zij geheel bereid zijn om voor hun eigen pensioen bij te dragen? Hij zal toch niet verlangen dat zij een voorschot in 's Rijks schatkist storten? En daar zij zich bereid hebben verklaard om bij te dragen, behoeft ook deze pensioensregeling niets of weinig aan het Rijk te kosten.

Het komt mij dus voor, dat, wat beide punten betreft, ik den beiden Ministers nog wel eens met aandrang in overweging mag geven die punten in ernstige overweging te nemen. Dit alles kan echter geen aanleiding geven tot eenige critiek op het ontwerp zelf, dat bij deze geheele discussie niet in het geding is geweest, en waaraan ik ook gaarne mijn stem zal geven.

De heer **van de Velde**: Mijnheer de Voorzitter! Nu het reglement nog moet worden vastgesteld zou ik er nog even bij den Minister op willen blijven aandringen, dat in dat reglement duidelijk worde bepaald tot wien een werkman zich moet wenden als hij gegronde klachten heeft over een officier.

Ik wensch over dit punt, dat in de stukken niet voldoende schriftelijk is behandeld, niet langer te spreken dan noodig is, maar ik zou den Minister wel willen vragen om bij de verdere overweging van dat reglement op dat kardinale punt, dat van zoo ontzaglijk veel invloed is op de goede verhouding tusschen officieren en werklieden aan de inrichtingen, alle aandacht te vestigen die het verdient.

Het zij mij vergund daaraan nog een enkele opmerking toe te voegen ten aanzien van de opzichters en onderopzichters, niet omdat hun loonen op dit oogenblik zoo bijzonder slecht zijn, in vergelijking met andere takken van dienst, maar omdat bij gebreke van een vaste regeling moet gewerkt worden met toelagen, om, waar noodig, correcties aan te brengen in die bezoldigingen. Die toelagen werken soms in hooge mate ongelijk en zetten veel kwaad bloed.

Deze zaak blijft dus urgent. Ik erken echter het verband dat door den Minister aan het slot van zijn rede is gelegd tusschen de loonen van de werklieden en die van de opzichters en onderopzichters, omdat anders de werklieden wellicht meer loon zouden krijgen dan die onderopzichters. Ik begrijp dat hiertusschen het noodige verband moet worden behouden, maar dan blijf ik bij den Minister er op aandringen om, waar noodig, in afwachting van de definitieve regeling, de toelagen te blijven geven, waar zij tot dusverre gegeven worden naar een zekeren zij het ook tijdelijken regel, die dan zoude kunnen gelden totdat de definitieve salarisregeling der opzichters haar beslag zal hebben verkregen.

Ik acht er geen enkele rede voor te bestaan de onderopzichters, die in aanmerking komen voor een toelage, naar een min of meer verre toekomst te verwijzen, totdat de loonen der werklieden zijn herzien; zij bekleeden hoogst verantwoordelijke betrekkingen en kunnen veel doen in het financieel belang van het Rijk. Ik stel voldoende vertrouwen in den billijkheidszin van dezen Minister om de zaak met vertrouwen aan hem over te laten. Mijn eenige bedoeling op dit oogenblik is, dat de Minister ook het door mij gesprokene, dat vóór alles een welwillende bedoeling heeft, door zijn adviseurs doe overwegen.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben noch dankbaar voor het antwoord van den Minister, noch teleurgesteld er over. Dankbaar niet, omdat de Minister weer zoo echt ministerieel, zou ik kunnen zeggen, zooveel mogelijk voorbehoud heeft gemaakt; teleurgesteld ook niet, omdat ik zeer goed weet, dat wie hier op de jacht gaat naar voordeelen voor de arbeiders, om het nu zoo maar te noemen, niet altijd een groote weitasch behoeft mede te nemen.

Over den aard der bezwaren van den Minister wensch ik echter nog iets te zeggen.

De Minister heeft gezegd, dat hij het minder wenschelijk vond den arbeiders twee derden van hun loon als pensioen te geven, want vraagt hij hun een bijdrage daarvoor, dan zal hij eigenlijk loonsverhooging moeten geven. Het doet mij pleizier, dat de Minister nu erkent, dat de loonen van de werklieden eer naar den lagen kant zijn. Dit bewijst dat ons aandringen bij verschillende begrootingen op hooger loon niet ten onrechte is geschied. Ik hoop, dat dit den Minister een aansporing moge zijn die loonen wat te verbeteren.

Overigens acht ik het argument een echt patroonsargument, maar ik acht het ook gevaarlijk voor een Regeering, die voornemens is sociale maatregelen te nemen. Het Ministerie wil bijv. ook een pensioenverzekering invoeren en, bedrieg ik mij niet, dan zal daarvoor wel een bijdrage van de werklieden gevraagd worden. Het voor-ontwerp betreffende de ziekte-verzekering bevat reeds de bepaling dat de arbeiders een groot gedeelte der premie voor verschillende gevarenklassen zullen moeten betalen. Maar dan zullen de patroons de Regeering met haar eigen argument aan boord komen en zeggen: indien gij de werklieden dwingt een bijdrage te betalen, dwingt gij mij ook een hooger loon te betalen. Ge wilt ons dus een last opleggen, dien ge zelf niet wenscht te dragen. De Minister staat dus met dat argument niet sterk. Als de arbeiders geen bezwaar hebben iets bij te dragen, begrijp ik niet, hoe er bij de Regeering wel bezwaar tegen zijn kan. De zaak is toch uitvoerbaar gebleken voor burgerlijke ambtenaren en onderwijzers, waarom zou dit dan voor de arbeiders niet het geval zijn? Zoo er een wanverhouding bestaat tusschen het loon en de verplichtingen der arbeiders, is de Staat als werkgever verplicht die wanverhouding op te heffen, door loonsverbetering.

Ten aanzien van de pensionneering wegens invaliditeit zegt

de Minister dat het toch zooveel verschil uitmaakt, of die invaliditeit is ontstaan in of buiten dienst. Ik meen echter dat de tegenwoordige bepalingen der wet reeds geen recht geven op pensioen, voor invaliditeit ontstaan door eigen schuld. Dat is dus geen bezwaar. Er kunnen echter wel gevallen voorkomen dat het moeilijk is uit te maken of de invaliditeit ontstaan is in en door of buiten den dienst, b.v. wanneer de werklieden in de werkplaatsen voortdurend zijn blootgesteld aan invloeden, die storend werken op de gezondheid, maar voor den werkman is het resultaat hetzelfde, want zijn pensioen zal slechts $^3/_4$ bedragen, als men hem beschouwt als invalide door oorzaken buiten den dienst gelegen, terwijl hij dan toch feitelijk door den dienst invalide zal zijn geworden.

Wat het laatste punt betreft moet ik den Minister gelijk geven. Wat de werklieden vragen in hun adres, pensioen in elk geval na 20 jaren dienst, is nadeeliger dan pensioen na 10 jaren dienst, op 60-jarigen leeftijd uitbetalen. Ik heb er met de werklieden over gesproken en zij begrijpen niet hoe een dergelijke fout in het adres komt. Het bezwaar van den Minister was echter alleen dat dit schadelijk zou zijn voor de arbeiders. Wanneer zij dus hun adres wijzigen in dien zin, dat dit argument niet meer opgaat, dan verwacht ik dat de arbeiders bij den Minister een welwillend gehoor zullen ontvangen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. 3, luidende:

Artikel 5 der wet van 18 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 109) wordt gelezen als volgt:

„Het door den mindere geëmployeerde, werkman of bediende eigendunkelijk verlaten van den dienst en het ontslag wegens wangedrag doen, bij weder indiensttreding bij eene inrichting van 's Rijks zee- of landmacht, met name ook in een der betrekkingen, bedoeld in artikel 1, 2de lid, alle aanspraak op pensioen ter zake van vorige diensten bij die inrichtingen verloren gaan.

„Bij weder indiensttreding bij eene inrichting van 's Rijks zee- of landmacht, met name ook in een der betrekkingen, bedoeld in art. 1, 2de lid, na ontslag op verzoek, komende vóór het ontslag bewezen diensten bij de berekening van het pensioen in aanmerking, mits het verzoek om ontslag is geschied overeenkomstig daarvoor door Ons te stellen regelen."

De **Voorzitter**: In dit artikel is een drukfout geslopen. In de twee zinsnede staat „komende"; het moet zijn: „komen de".

De heer **Helsdingen**: In het Voorloopig Verslag is er op gewezen, dat de werkman of mindere geëmployeerde, die ontslagen wordt en later weer in dienst komt, geen recht zal hebben op de jaren dat hij vroeger in dienst is geweest, tenzij hij kan bewijzen dat zijn verzoek om ontslag is ingediend krachtens te stellen regelen. De Minister verdedigt dit daarmede, dat hij gewaarborgd wil wezen tegen eventueel wegloopen van arbeiders. Wanneer een arbeider wegens wangedrag den dienst moet verlaten kan hij in het geheel geen aanspraak maken op de jaren dat hij in dienst is geweest. Daartegen wensch ik protest aan te teekenen. In de Pensioenwet voor burgerlijke ambtenaren komt een bepaling voor, dat als iemand, om welke reden ook, is ontslagen, en hij komt weder in dienst, de vroegere jaren medetellen. Ik zou zeggen, waarom kan dit ook niet bij de werklieden, wanneer het wel kan bij de burgerlijke ambtenaren.

Iemand die vroeger wegens wangedrag is ontslagen en later weer in dienst genomen wordt, zal toch ook wel bewijzen moeten overleggen, dat hij weer geschikt is om zijn dienst waar te nemen en waarvoor zouden dan zijn vroegere jaren niet voor pensioen mogen meetellen?

Ik zal te dien opzichte geen amendement indienen, omdat dit, wanneer de Minister er zich tegen verklaart, toch een roemloozen dood zou sterven, maar ik hoop, dat de Regeering iets zal gevoelen voor het door mij aangevoerde en alsnog bereid zal zijn de wijziging zelf aan te brengen.

De heer **Bergansius**, Minister van Oorlog: Mijheer de Voorzitter! Tot mijn leedwezen kan ik de door den geachten afgevaardigde gevraagde toezegging niet geven. Een werkman, wegens wangedrag ontslagen, verliest volgens de bepalingen der wet alle recht op pensioen. Ik zou daarin niet gaarne verandering brengen. Buitendien zal het wel hoogst zelden voorkomen, dat een werkman, wegens wangedrag ontslagen, wederom wordt aangenomen. De vergelijking met de ambtenaren is vroeger reeds gemaakt, daar de Pensioenwet voor de burgerlijke ambtenaren bij de behandeling van de wet voor de werklieden reeds bestond. Destijds is er geen reden gevonden gelijkheid te behartigen. De gevallen zijn dan ook niet gelijk, terwijl het overigens ook bij ambtenaren wel niet veel zal voorkomen, dat een ambtenaar, die wegens wangedrag ontslagen is, later weer in dienst wordt genomen.

Een andere vraag is, of er voldoende waarborg bestaat, dat het ontslag wegens wangedrag niet anders dan om deugdelijke redenen kan worden gegeven. Deze vraag kan bevestigend beantwoord worden. Bij de artillerie-inrichtingen kan dat ontslag sedert een paar jaren zelfs niet meer verleend worden door de hoofden der inrichtingen, doch moet daartoe door den directeur der artillerie-inrichtingen machtiging worden verleend en zijn hierdoor goed onderzoek en gezette overweging verzekerd. Ook in het nieuwe reglement zal deze aangelegenheid met zorg worden geregeld. Wanneer het zoo gaat, heeft de man het aan zich zelf te danken, als hij het recht van pensioen verspeelt.

De heer **Helsdingen**: De Minister zegt, dat het niet vaak voorkomt, dat iemand wegens wangedrag toch weer zal worden aangenomen.

Ik zou zeggen, dat dit een reden te meer is, om de bepaling in art. 3 te schrappen. Bovendien is daar nog een voordeel aan verbonden, namelijk dat het een prikkel is om, zoo men vroeger verkeerd gehandeld heeft, thans zijn leven te beteren. Moet er dan altijd een straf zijn op de ondeugd, en mag er ook niet een prikkel zijn, die naar den weg der deugd voert? Ik meen van wel, en het zou mij een groot genoegen doen wanneer werklieden, die om slecht gedrag uit den dienst verwijderd zijn, aldus geprikkeld werden op het goede pad terug te keeren.

De heer **ter Laan**: De Minister denkt blijkbaar, dat het absoluut onmogelijk is, dat een ambtenaar, die eenmaal het verkeerde pad is opgegaan, en zich later betert, weder wordt aangesteld. Natuurlijk komen zulke gevallen slechts zelden voor; zooveel niet-eervol ontslagen ambtenaren zijn er niet, gelukkig. Doch ik wil wel verklaren, dat ik gevallen weet, waarin bijv. wegens dronkenschap ontslagen personen, na eenige jaren goed opgepast te hebben, weder in gemeentedienst zijn teruggekeerd. Bij de burgerlijke ambtenaren is het dus mogelijk, wat de Minister schijnt te ontkennen.

Het moge weinig voorkomen, ook ambtenaren, ontslagen wegens onzedelijke handelingen, kunnen nog weer terechtkomen. En dat zelfs zij weer zijn aangesteld, is niet zonder voorbeeld.

Mijn partijgenoot Helsdingen ziet hierin een prikkel voor die ambtenaren om weer goed op te passen. Zeker, en al is dat ook de bedoeling niet, er is toch geen enkele reden meer, als ze eenmaal weder zijn aangesteld, om hen nog te straffen voor wat ze vroeger misdreven, door inhouding van pensioen.

De beraadslaging wordt gesloten en *art.* 3 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: In art. 4 is een drukfout ingeslopen. Het cijfer tien moet cursief gedrukt worden.

ART. 4 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

ART. 5 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

XII. Wetsontwerp HOUDENDE BEPALINGEN OMTRENT BEVLOEIINGEN (24).

De heer **van Löben Sels**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, brengt, namens deze, het volgend verslag uit:

In handen van de Commissie van Rapporteurs is gesteld een adres van het Nederlandsch Landbouw-comité, afdeeling C, (boschbouw- en bodemontginning).

Adressante heeft met ingenomenheid kennis genomen van het wetsontwerp, behelzende bepalingen omtrent bevloeiingen; zij wenscht — wijl het Nederlandsche Landbouw-comité niet in de gelegenheid is gesteld om zijn bemerkingen ter kennis van de Regeering te brengen *vóór* de indiening van het ontwerp —, uw Vergadering in overweging te geven het wetsontwerp zoodanig te wijzigen en aan te vullen, dat:

1°. deze wet tevens dienstbaar worde gemaakt aan den afvoer van zoodanig water, dat wel is waar niet vooraf opzettelijk aan een stroom of dergelijke is onttrokken, maar waarvan de afvoer zeker niet minder gewenscht is in het belang van landerijen, die door 't scheppen van mogelijke geregelde afwatering eveneens tot hoogere cultuur zouden kunnen worden gebracht;

2°. het art. 14 zoodanig worde gewijzigd, dat de plannen van de bevloeiingsinrichtingen, die door waterschappen en dergelijke worden gemaakt, toch de goedkeuring van Gedeputeerde Staten zouden behoeven, ten einde een beteren waarborg te verkrijgen, dat deze inrichtingen *doelmatig* zullen worden aangelegd;

3°. ook ten aanzien van minderjarigen of anderen, die de vrije beschikking over hun vermogen missen, de schaderegeling kan worden aangenomen, zonder de rechterlijke tusschenkomst, mits het aangeboden bedrag niet lager zij dan wat door de deskundigen, bedoeld bij art. 15, sub 2, is vastgesteld;

4°. het art. 20 een zoodanige redactiewijziging onderga, dat dit voor de instandhouding van bevloeiingsinrichtingen, welke bij de invoering der wet reeds bestaan, geen belemmering oplevere.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Kol**: Dit wetsontwerp zal zeer waarschijnlijk wel door de overgroote meerderheid der kamerleden met instemming ontvangen zijn.

Dit is ook het geval met mij, die reeds enkele jaren geleden van deze plaats op de totstandkoming van een dergelijk wetsontwerp heb aangedrongen. Het doel is bepalingen in het leven te roepen om de bevloeiingen in het algemeen te regelen en de belemmeringen die een wettig gebruik van het water voor den landbouw in den weg staan, op te heffen. Daartoe is, behalve een vergunning van Gedeputeerde Staten, noodig de mogelijkheid der onteigening van den grond waar kunstwerken moeten worden gebouwd of leidingen gegraven. Ook is noodig de weigering te voorkomen van het water en verkrijging van het medegebruik van een kunstwerk. Wij mogen dus hopen, dat daardoor de productiviteit van den Nederlandschen bodem, zooals in de Memorie van Toelichting vermeld is, vooral in de heide- en de zandstreken aan de zuider- en oostergrens van Nederland zal worden verhoogd.

Dit wetsontwerp op zich zelf geeft dus heel wat goeds, maar jammer is het, dat het op zoo langzame en langdradige wijze is tot stand gekomen. In Mei 1893 is een commissie benoemd, die 4 jaar later een uitvoerig verslag heeft uitgebracht, en eerst thans zien wij de resultaten van dit uitmuntend rapport, dat in 1897, dus 7 jaren geleden, is verschenen. Reeds in 1846 werd om dezelfde reden als thans op bevordering van bevloeiingswerken aangedrongen. De commissie van dien tijd kwam reeds meer dan een halve eeuw geleden, tot de conclusie, dat „een wijs gebruik van het afstroomend water onberekenbare voordeelen kan aanbrengen", en „dat *alle* water, met uitzondering van moeraswater, op *alle* gronden met vrucht is te gebruiken".

Waar wij nu, zooals ik zeide, een uitstekend rapport hebben gekregen van de nieuwe commissie, moet ik het betreuren, dat in dit wetsontwerp van de wenken, door die bevoegde personen gegeven, nog al in belangrijke zaken is afgeweken. De opdracht van die commissie was, te onderzoeken welke gronden hier te lande voor bevloeiing in aanmerking konden komen en op welke wijze deze van Staatswege zou behooren te worden bevorderd. Van steun van Staatswege kunnen wij tot heden, behoudens een enkel subsidie aan de Heidemaatschappij, bitter weinig sporen ontdekken, en toch, wil men werkelijk de bevloeiingen in Nederland op ruime schaal zien tot stand komen, dan zal een meer afdoende regeling en meer geldelijke steun van den Staat, dan wel aanleg van Staatswege, noodzakelijk blijken. Ja men zal verder moeten gaan en maatregelen moeten nemen voor de opleiding van vloeibazen en andere bevoegde personen. Ook zal men van Staatswege proefvelden moeten aanleggen, waardoor men zal kunnen nagaan welke gronden en welk soort water geschikt zijn voor bevloeiing, en hoeveel water voor verschillende gewassen noodig is; allemaal zaken die in het rapport van 1897 zijn opgenoemd, en die, zooals wij op bladz. 163 tot 165 daarvan kunnen lezen, in Duitschland met zeer goede resultaten zijn onderhanden genomen.

Een andere zaak waarop door mij in het Voorloopig Verslag is aangedrongen, vindt blijkbaar bij dezen Minister bitter weinig sympathie. Het is een onderzoek naar het nut der bevloeiingen, niet alleen uit de kleine rivieren en beken, maar ook om na te gaan of de ontzaglijke massa vruchtbare slib, die door de groote rivieren wordt afgevoerd niet met voordeel voor den landbouw kan worden gebruikt. De Minister antwoordt daarop in zijn Memorie, dat van een uitgebreide afvloeiing uit de grootere rivieren of kanalen in Nederland „niet dikwijls sprake zal zijn."

Is dat wel zoo zeker? En al was het slechts in een enkel geval mogelijk, wij kunnen toch in onze onmiddellijke nabijheid, aan het Kempenkanaal, zien hoe daar door gebruik van het Maaswater in dorre heidestreken vruchtbare landouwen zijn geschapen. Zou het nu niet mogelijk zijn — als ik mij aan een ruwe gissing mag wagen — dat het water van Maas of IJssel voor de streken in het Zuiden en in de Betuwe dan wel aan de oostgrens zou kunnen gebruikt worden? Het is reeds gebleken bij het Hoogeveensche kanaal hoe gretig de landbouwers aldaar zich de vloeibare meststoffen, die daarin aanwezig zijn, ten nutte maken. En daarom blijf ik er bij, dat in elk geval het wel de moeite waard ware eens na te gaan, of niet meer profijt te trekken is uit den rijkdom aan voedende bestanddeelen onzer groote rivieren.

Een andere zaak die moeilijk valt tegen te spreken is het verband, dat bestaat tusschen bevloeiïng en afwatering. De afdeeling C. van het Nederlandsch Landbouw-comité heeft onlangs dat verband nog eens aangetoond en er op aangedrongen om in de considerans te spreken van „bevloeiingen èn afwateringen". Het nauwe verband toch is duidelijk: door uitsluitend te letten op de afwatering, wat tot heden in Nederland in den regel het geval was, zijn de bevloeiingen vaak belemmerd. Wanneer men omgekeerd bij de „wilde bevloeiingen" onzer uiterwaarden niet zorgt voor een goede afwatering begint de grond te verzuren en krijgt men minder en minwaardig gras. Let men uitsluitend op de eischen der bevloeiing dan zal men de afwatering soms ernstig bemoeilijken.

In Duitschland heeft men dat begrepen; daar worden geregeld maatschappijen opgericht die heeten „Be- und Entwasserungsgesellschaften" en de betrokken landbouwers zijn verplicht, wanneer $^2/_3$ dat verlangt, daaraan deel te nemen.

In Frankrijk heeft men op dezelfde wijze maatschappijen voor de bevloeiingen en tevens voor de ontwatering opgericht.

Verschillende andere zaken, die ik ditmaal slechts even wil aanroeren, zijn niet bij dit ontwerp behandeld.

1°. Het onttrekken van drinkwater voor de steden. De Minister meent, dat dit punt „niets met de bevloeiingen te maken heeft", maar ik geloof, dat de quaestie van het verstrekken van water aan een of andere stad of groote gemeente wel degelijk in verband moet worden gebracht met de bevloeiingen, om deze strijdige belangen tot oplossing te brengen;

2°. de vraag of het gebruikte bevloeiingswater niet in de rivieren teruggebracht kan worden, acht de Minister een vraag „van weinig practisch nut" en hij wil dit ter beoordeeling aan de Provinciale Staten overlaten. Het is voldoende om er hier terloops op te wijzen, om te doen gevoelen dat het wenschelijk is, ook in deze richting wettelijke maatregelen te nemen;

3°. de regeling der bevloeiingen met stedelijk water of met water van fabrieksafval afkomstig acht de Minister volgens de Memorie van Antwoord, bij dit wetsontwerp „niet op hare plaats". Ik kan echter geen enkele reden ontdekken, waarom deze zaak, die juist voor Nederland van veel gewicht is, ook niet in dit wetsontwerp een regeling had kunnen vinden.

De vraag der rechten van de watermolens acht de Minister bij art. 8 voldoende geregeld. Ik ben daarover niet zoo gerust, en geloof, dat het beter zou wezen een regeling daarvan met een enkel artikel in deze wet vast te leggen dan het geheel over te laten aan het goedvinden van Gedeputeerde Staten.

Erger is, dat de Minister geen gehoor heeft gegeven aan de hoofdzaak van het rapport der commissie, waar deze er op gewezen heeft, hoe juist in ons land met zijn versnipperd grondbezit het stelsel van ruilverkaveling moest worden doorgevoerd. Ik zal hierop niet verder ingaan, maar alleen verwijzen naar de bladzz. 168 tot 171 en 551 tot 569 van bedoeld rapport, waarbij de noodzakelijkheid om die ruilverkaveling op wettelijke grondslagen te vestigen wordt aangetoond. De Minister twijfelt, of de Staat wel het wettig recht heeft tot ingrijpen en meent, dat dit zelfs met art. 151 der Grondwet in strijd zou zijn. Mijns inziens hebben wij hier te doen met een gelijksoortig iets als door dezen Minister bij de Mijnwet is toegepast, wat in de Eerste Kamer bestrijding, maar hier vrijwel algemeen instemming heeft gevonden. Het is echter thans niet het oogenblik om op dit ingewikkelde punt in te gaan: maar dat het zeer goed voor oplossing vatbaar is blijkt in Duitschland, waar men alle bezwaren van die versnippering heeft weten weg te nemen. Daardoor zou niet alleen het aantal bevloeiingswerken zich uitbreiden, maar ook bij elk projet de gelegenheid bestaan bij vrijere keuze van de terreinen een voordeeliger project en betere kunstwerken tot stand te brengen dan nu het geval is.

Deze opmerkingen wilde ik enkel den Minister in overweging geven. Wil Zijn Excellentie in die richting werkzaam zijn, dan kan men zeker zijn dat door het gebruiken van het water der kleine rivieren duizenden hectaren in ons land meer oogst zullen opbrengen, en dat een deel van de millioenen schats die jaarlijks met het slib onzer groote rivieren nutteloos naar zee worden gespoeld, tot voordeel van den landbouw zullen kunnen worden gebruikt.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch in hoofdzaak den geachten afgevaardigde uit Enschedé dank te zeggen voor zijn belangstelling in het ingediende wetsontwerp. Hij zal van mij niet verwachten, dat ik inga op al het door hem besprokene, dat aanleiding zou kunnen geven tot een breedvoerige gedachtenwisseling. Hij heeft er de aandacht op gevestigd, dat bij dit wetsontwerp, bij veel goeds, nog veel andere punten ter regeling hadden kunnen worden voorgedragen. Het komt mij voor, dat met dit ontwerp een eerste en belangrijke stap is gedaan tot bevordering van bevloeiingen zonder dat men zich voorstelt, dat van dit oogenblik af aan het bevloeiingswezen in eens een zooveel breeder vlucht zal nemen dan tot dusverre.

In de stukken is aangetoond, hoe reeds door het rapport der Staatscommissie en door de meerdere aandacht, die ingevolge daarvan aan deze zaak is gewijd, en ook door het subsidie, van Regeeringswege verleend, inderdaad de bevloeiingen in ons vaderland zeer groote vorderingen hebben gemaakt, en ik vlei mij, dat op dezen weg zal worden voortgegaan.

Wanneer de geachte afgevaardigde nu wenscht, dat van Rijkswege op zeer ruime schaal subsidie voor bevloeiingen zal worden gegeven, zou ik daarmede nog niet gaarne medegaan. Het is zeer te waardeeren, dat de Heidemaatschappij, die getoond heeft volgens een deugdelijke methode te werken, de zaak van de bevloeiingen zoo degelijk ter hand neemt, en ik meen, dat vooralsnog subsidie aan die maatschappij het meest ligt op den weg van den Staat en dat op dien weg behoort te worden voortgegaan.

Wat aangaat de benuttiging van het water van de groote rivieren voor bevloeiingen, wil het mij voorkomen, dat reeds nu een groot deel van dat water een zeer nuttig resultaat geeft voor den landbouw; ik behoef maar te herinneren aan de uiterwaarden om niet geheel en al den geachten afgevaardigde te moeten toestemmen, als hij zegt, dat het slib onzer groote rivieren nutteloos naar zee gaat. Bovendien herinner ik er aan, dat bijv. het water van de Maas voor ons land niet goed is.

Wat aangaat het bezwaar, dat er alleen wordt gesproken van bevloeiing en niet van afwatering, het komt mij voor, dat de regeling van bevloeiingen niet met die van afwateringen kan samengaan en voor deze laatste slechts enkele bepalingen voor bijzondere gevallen noodig zijn, welke moeilijk onder een algemeenen norm zijn te brengen. Bovendien ware het niet raadzaam, alle afwateringen onder het beheer van Gedeputeerde Staten te stellen. Veeleer geloof ik, dat een uitbreiding van art. 673 Burgerlijk Wetboek, waar het recht van afwatering geregeld wordt, zou kunnen helpen.

Het is opmerkelijk, dat in het ontwerp der Staatscommissie tot herziening van het Burgerlijk Wetboek, Tweede Boek, de volgende bepaling opgenomen is:

„Onverminderd de wettelijke voorschriften omtrent den waterstaat, moeten erven, die lager liggen, het water ontvangen, hetwelk van hooger gelegen erven natuurlijk afloopt, *ook al mocht die afloop bevorderd worden door het gebruik, dat van den bodem gemaakt wordt.* De last van dien waterafloop mag voor het ontvangend erf niet verzwaard worden door werken; op dit laatste mogen evenmin werken tot belemmering van den afloop worden aangelegd."

Ik wil daarmede slechts aanduiden, dat de regeling van de afwatering meer behoort tot de taak van hen, die het Burgerlijk Wetboek herzien, dan dat men zich gerechtigd kan achten haar in deze algemeene regeling omtrent bevloeiingen in te voegen.

Het belang van de quaestie, betrekkelijk het onttrekken van water aan den bodem ten behoeve van de drinkwatervoorziening der groote steden, ontgaat mij geenszins, maar ik meen ook, dat dit wetsontwerp geen gelegenheid biedt hieromtrent een regeling te treffen.

Eindelijk een woord over de vraag van den geachten spreker, waarom in dit wetsontwerp ook geen regelen gesteld worden omtrent de ruilverkavelingen. Het komt mij voor, dat dit wetsontwerp een gansch andere materie regelt, daarmede volstrekt niet willende zeggen, dat het onderwerp niet alle aandacht verdient. Ik kan den geachten spreker verzekeren, dat de discussiën, waarnaar hij verwees, meer dan ooit in aanmerking verdienen te komen bij de overweging van de vraag, of men geheel buiten de Onteigeningswet om tot ruilverkavelingen zou kunnen komen.

Ik weet wel, dat men er iets op uitgevonden heeft om die zaak te regelen en haar elders reeds zoo geregeld heeft, namelijk door een „Zusammverlegung", door de gronden in hun geheel te grijpen en later te verdeelen onder hen, aan wie zij behoorden, maar ik twijfel niet, of dergelijke maatregel, hoe scherpzinnig ook bedacht, zou ten slotte hierop neerkomen, dat men den een uit zijn eigendom zou ontzetten om het aan den ander te geven.

Wanneer men derhalve zal komen tot de ruilverkaveling, houd ik mij overtuigd, dat deze een onderwerp van opzettelijke regeling zal zijn, waarbij de quaestie van onteigening nauwkeurig bekeken zal moeten worden.

Ik meen hiermede een blijk van belangstelling gegeven te hebben in de rede van den geachten afgevaardigde, die de aandacht gevestigd heeft op onderwerpen, welke wel niet thuis behooren bij dit wetsontwerp, maar die voorzeker ons aller volle belangstelling verdienen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 tot en met 22 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Ik heb de eer mede te deelen, dat de heer Tydeman bericht heeft dat hij verhinderd is geweest het tweede gedeelte van deze vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

101ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 17 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. wetsontwerp; 3°. Regeeringsbescheiden; 4°. verzoekschriften; 5°. drukwerken. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling en aanneming van het wetsontwerp tot verbetering van de rivieren de Schipbeek en de Regge; aanneming van het wetsontwerp tot verklaring van het algemeen nut tot onteigening van eigendommen noodig voor de verbetering van de rivier de Vecht enz.; aanvang van behandeling van het wetsontwerp tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen, enz. — Trekking der afdeelingen. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 70 leden, te weten de heeren:

Janssen, van den Heuvel, van Gijn, van Vlijmen, Cremer, Ferf, Bolsius, Smidt, Sluis, Mees, van Alphen, Arts, van Löben Sels, Raymakers, van Veen, Friesen, Nolens, van Asch van Wijck, van Bylandt, Goekoop, Roessingh, Drucker, Krap, van den Berch van Heemstede, van Limburg Stirum, van Sasse van Ysselt, van Wijnbergen, de Waal Malefijt, Michiels van Verduynen, van Kol, Helsdingen, van Idsinga, van Nispen tot Sevenaer, Pompe van Meerdervoort, Röell, de Savornin Lohman, van Dedem, van Heemstra, van Styrum, Bijleveld, van de Velde, van Wassenaer van Catwijck, ter Laan, Dolk, Travaglino, Verhey, Talma, Willinge, Goeman Borgesius, Smeenge, Hubrecht, Brummelkamp, Fock, van Raalte, Troelstra, van Karnebeek, van Vliet, Hugenholtz, den Tex, de Vries, Lieftinck, de Ram, Ketelaar, Marchant, Duymaer van Twist, Pijnacker Hordijk, Rink, Melchers en Passtoors,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Waterstaat, Handel en Nijverheid en Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer Heemskerk, dat hij door dringende ambtsbezigheden verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschap ten geleide van een ontwerp van wet tot herziening van eenige artikelen der wet tot regeling van het lager onderwijs en aanvulling der wet tot regeling der financieele verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten en herziening der algemeene regelen ten aanzien der plaatselijke belastingen.

Dit wetsontwerp, dat met de daarbij behoorende stukken reeds is gedrukt en rondgedeeld, zal worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. missive van den Minister van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van een exemplaar van het verslag van den Engelschen adviseur bij het Egyptische ministerie van justitie over het dienstjaar 1902, alsmede een over het dienstjaar 1903, met een bijlage.

De missive is reeds gedrukt en rondgedeeld; de ingezonden stukken zullen ter griffie worden nedergelegd ter inzage voor de leden;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, van J. B. G. Mader, oud-wachtmeester bij het 3de regiment huzaren, wonende te Bussum, ten vervolge op zijn vorig adres aan de Kamer, betreffende zijn aanspraken op tijdelijk of voortdurend pensioen.

Dit adres wordt verzonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een, van G. J. van der Burgt, ontslagen telegrambesteller, te Rotterdam, over zijn „ontslagbrief" en betrekkelijk hem toebehoorende spaarbankgelden.

Dit adres wordt, als ongezegeld, ter zijde gelegd;

5°. de volgende drukwerken:

van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, blad n°. 3 (Hollandsche IJssel, Moordrecht) der herziene rivierkaart, schaal 1 : 2500;

het verslag van den Raad van beheer der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij over 1903, en de bescheiden van geldelijken aard, dienst 1903.

Deze drukwerken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van:

I. Wetsontwerp BETREFFENDE DE VERBETERING VAN DE RIVIEREN DE SCHIPBEEK EN DE REGGE (118).

De heer **van Löben Sels**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, brengt, namens deze, het volgende verslag uit:

In handen van de Commissie van Rapporteurs is gesteld een adres van G. Steenhagen en 323 anderen, allen ingelanden van het waterschap de Regge en inwoners der gemeenten Stad- en Ambt-Almelo, gedateerd 2 December 1903, waarin zij de aandacht uwer Vergadering wenschen te vestigen op het groote nadeel dat zij sedert meer dan een halve eeuw ondervonden hebben van den gebrekkigen waterafvoer in die streek, en dat hierin, door de oprichting van het waterschap de Regge, geen verbetering is gebracht, hoewel hun waterschapslasten gedurende de laatste 20 jaren steeds zwaarder werden.

Adressanten vermeenen dat een en ander veroorzaakt wordt door de geringe geldmiddelen waarover genoemd waterschap kan beschikken.

Zij verzoeken daarom dat uw Vergadering bevordere:

1°. dat van Rijkswege worde uitgevoerd, of de uitvoering worde gelast van hetgeen noodig is om zoo spoedig mogelijk aan den treurigen en onhoudbaren toestand een einde te maken;

2°. een reglementswijziging van dit waterschap, opdat, waar thans slechts $^1/_5$ der ingelanden in de waterschapslasten worden aangeslagen, deze lasten voor het vervolg over een grooter aantal ingelanden worden verdeeld.

118. Verbetering van de rivieren de Schipbeek en de Regge.

Aan dit adres is een tweede gevoegd zonder datum, van denzelfden G. Steenhagen en 6 anderen, waarin zij, ook na kennisneming van het door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid ingediende wetsontwerp betreffende de verbetering van de rivieren de Schipbeek en de Regge, besloten het eerstbedoelde adres te verzenden, omdat zij de aandacht der Regeering wenschen te vestigen op het groote overstroomingsgevaar waaraan de gronden om Stad-Almelo zijn blootgesteld, indien het overtollige Schipbeekwater in de richting van Almelo geleid wordt alvorens de door Almelo loopende wateren, de Almelosche Aa, de Nieuwe Graven en de Weezenbeek zoodanig verruimd zijn, dat deze watergangen dit water, zonder gevaar voor overstrooming, kunnen afvoeren.

Uw Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Ondanks de sympathie waarmede ik dit wetsontwerp heb begroet, meen ik toch eenige op- en een enkele aanmerking niet achterwege te mogen houden.

Wat betreft de verbetering van de kleine rivieren en beken is er in de laatste jaren een aanmerkelijke vooruitgang merkbaar. Terwijl vroeger millioenen werden uitgegeven voor de verbetering van de groote rivieren werd voor de kleine rivieren, die van meer belang zijn voor de hoogere gedeelten van het land, voor de oostelijke provinciën, nagenoeg niets gedaan. Het is nog niet zoo lang geleden dat de Regeering verklaarde, dat de Staat niet de verplichting had om subsidie te geven in het belang van de uitwatering van de kleine rivieren, daar verbetering van den toestand in geval van overstroomingen, aan „de belanghebbenden moest worden overgelaten". Het gevolg daarvan was een treurige verwaarloozing.

Wanneer men verneemt hoe de toestanden langs de Regge en de Schipbeek een 12- of 15tal jaren geleden waren, dan hoort men hoe die rivieren geheel verwilderd waren; hoe het stroomgebied geen behoorlijke afwatering meer had, inundatiekommen zich vormden; hoe door de overstroomingen jaarlijks duizenden hectaren hooiland verloren gingen, de oogsten voor een groot deel door het water werden bedorven.

Sedert de wet van 29 October 1892 is daarin echter verandering gekomen. Toen heeft de Minister Lely het standpunt ingenomen, dat „de Staat op publiekrechtelijke gronden verplicht is" zich het lot van de kleine rivieren aan te trekken. Er is toen een wetsontwerp ingediend, waarvan dit een uitvloeisel is, waarbij werd uitgegaan van het beginsel, dat de overstroomingen in den zomer, de zoogenaamde zomervloeden, moesten worden voorkomen, maar dat dit met de wintervloeden niet kon geschieden wegens te groote kosten voor den Staat.

Ten gevolge van dat wetsontwerp is ook de rivier de Regge voor een deel verbeterd, doch laat de toestand nog altijd veel te wenschen over. Ik ga nu niet zoover als het adres dat zooeven door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs is voorgelezen, waarin wordt gezegd, dat er in het geheel geen verbetering is gekomen door het uitgeven van die gelden. In verschillende gedeelten van het gebied van die rivier, — ik heb mij daarvan voor een paar maanden persoonlijk overtuigd, — is de verbetering duidelijk merkbaar en vrij wel afdoende te noemen. Toch blijft er in andere opzichten nog heel wat te wenschen over. En waar in dat adres wordt aangedrongen op een billijker verdeeling van de lasten, omdat een klein deel der landbouwers thans bijna alle lasten moeten dragen, daar geloof ik dat voor zoover de Regeering kàn ingrijpen, in dat opzicht de steun van de Regeering wel zal worden verkregen.

De toestanden zijn echter in sommige gedeelten nog slecht. Wij hebben in Juli, Augustus en September voortdurend kunnen lezen van overstroomingen in het gebied van de Buurserbeek, de Regge, de Rutbeek, enz,, dus in de nabijheid van Almelo, Goor, Delden, Haaksbergen, Boekelo en andere plaatsen.

Is daartegen dit wetsontwerp voldoende? Dit zal voor een groot deel afhangen of de nieuwe methode van rivierverbetering die men daar toepast, geslaagd kan worden genoemd. Dit is een taksgewijze verbetering van de Regge. Vakken van 1—2 K.M. lengte worden genormaliseerd onder talud gebracht; daaraan worden behoorlijke hellingen gegeven, doch de rest van de rivier wordt gelaten, zooals zij is. Wellicht zal men later er toe overgaan ook die gedeelten te verbeteren. Eenige verbetering door die nieuwe methode is reeds gebleken: de lengte der rivier is reeds aanzienlijk verminderd; het plaatselijk verval is sterker geworden, de afvoer vermeerderd en de waterspiegel ietwat gedaald.

Een gevaar blijft het echter, dat, wanneer men er niet in slaagt ook de overige gedeelten te verbeteren, dat de verkregen voordeelen voor een deel weder zullen verloren gaan; want dan storten in de onveranderde riviergedeelten de gronden voortdurend in, de afgekalfde oevers worden medegesleept naar de genormaliseerde deelen en de oude toestand keert langzaam terug. Nu is dit bij de Regge minder erg, daar deze verkeert in het zeldzaam gunstige geval, dat er bijna geen slib aanwezig is, en bijna geen zandbeweging langs den bodem te bespeuren is.

Ik zal echter gaarne van den Minister vernemen of het al dan niet in de bedoeling ligt, de nog niet verbeterde gedeelten geleidelijk ook te normaliseeren, opdat langs de geheele Regge een voldoende toestand zal worden verkregen. Aan de deskundige leiding van den tegenwoordigen hoofdingenieur van den provincialen waterstaat is dat volkomen toevertrouwd.

Wat de Rutbeek betreft, vrees ik, dat het wetsontwerp daarvoor geen afdoende verbetering zal brengen. Wij lezen toch op bladz. 7 van de Memorie van Toelichting: „Voor deze wateren behoeft namelijk geen stelselmatige verbetering en verruiming van het dwarsprofiel plaats te hebben, doch kan met eene algeheele opschooning, het afvlakken van te steile oevers, het opruimen van enkele ondiepten en van hinderlijk houtgewas en het afsnijden van de ergste bochten worden volstaan. Er bestaat dan ook meer vrijheid meer of minder aan deze wateren te doen".

Na de uitvoering dezer plannen zal daar nog 15 à 16 M.³ water per seconde langs moeten gaan, en blijft het te vreezen, dat verschillende landen onder Boekelo bijv. nog last zullen hebben van het water, niet alleen in den winter. Daar verder gebleken is, dat in de onmiddellijke nabijheid bij de Pruissische grens voor heide-ontginning in de zoogenaamde Marken allerlei kanalen worden gegraven, en dus meer water naar Nederland wordt afgevoerd, wat in de toekomst nog zal vermeerderen, moet men er op rekenen, dat de overlast van water langs de Rutbeek, die nu reeds zoo groot is, in de naaste toekomst nog grooter zal worden.

Men heeft in den laatsten zomer driemaal overlast gehad van overstrooming, heel wat hooi is verloren gegaan, aardappelen en wortels zijn verrot, sommige boerderijen waren onbereikbaar, de kinderen konden niet eens de school bezoeken, omdat de landen en wegen overstroomd waren; want de afvoer der Rutbeek is zeer onvoldoende.

Wel is het schoonhouden thans aan het waterschap de Regge opgedragen, doch wat gedaan wordt is zoo gering, dat men dit wel verwaarloozen kan noemen. Wij hebben hier te doen met een bijzonder geval, dat bij de betrokken inwoners wel eens wrevel heeft opgewekt. Zij vragen met welk recht het water der Schipbeek langs de Rutbeek te hunnen laste naar de Regge wordt afgevoerd.

Indien ik mij niet vergis, is dit een historische toestand. Uit oude geschriften is gebleken dat in de 14de en 15de eeuw de Buurserbeek eenvoudig de Boven-Regge was. Deze is later bij Westervlier afgesloten en een kunstmatige verbinding met de Schipbeek en den IJssel is tot stand gebracht door het graven van een afwateringskanaal. Is dit het geval — en ik geloof dat het werkelijk zoo is — dan hebben die inwoners geen recht het een grief te achten, wanneer de oude toestand wordt gehandhaafd, maar is het wel een plicht van de Overheid om hen zoo goed mogelijk van alle nadeelige overstroomingen te bevrijden? Voor deze zijdelingsche aftapping der Buurserbeek, boven Haaksbergen, heeft men reeds een sluis bij de Oortjesbrug gebouwd, die, ik moet het tot mijn leedwezen constateeren, uiterst ongunstig gelegen is ten opzichte van de stroomrichting, waardoor de monding der aftapping verzandt en doorbraak van den linkeroever reeds is voorgekomen. Met het oog op een en ander hoop ik, dat de Minister zich niet zal beperken

tot het betrekkelijk gering bedrag van f 27 000, om de bewoners van de landen langs de Rutbeek, de Boekelerbeek, de Aselerbeek enz., die overlast van dat water hebben, afdoende te helpen.

Verder verwacht ik, dat bij Honisch de toestand een verbetering zal ondergaan, wat daar noodzakelijk is. Bij mijn bezoek waren de velden verwoest, het gras verrot en alles in een moeras herschapen; wekenlang bleef het overstroomd. De oorzaak wordt door de inwoners gezocht in een dam die door de fabriek van den heer Jordaan bij Haaksbergen is gelegd. Zoover ik uit een oppervlakkig onderzoek kon oordeelen is de invloed van dien dam uiterst gering. Mocht uit een technisch onderzoek echter blijken dat die dam wel een ongunstigen invloed uitoefent, dan heeft het waterschap volgens art. 10 *e* en art. 17 de macht om dien dam te doen wegbreken op kosten van den delinquent.

Ook de klacht dat de opstuwing van het water veroorzaakt wordt door de Haaksbergsche molen is niet juist. Een sterke stroom kon ik constateeren bij de Klaasbrug, waaruit blijkt dat de opstuwing zich niet zoo ver doet gevoelen als de inwoners meenen. Doch voor dat alles is eerlang verbetering te wachten, en wat de landerijen bij de Boven-Schipbeek betreft, kunnen wij er volgens den Minister op rekenen, dat in 1907 het werk voltooid zal zijn en de bewoners alsdan absoluut geen overlast van het water meer zullen hebben.

Doch langs de Rutbeek worden de overstroomingen erger naarmate men Almelo nadert. Hoe de toestand daar in den vorigen zomer was, behoef ik niet te herhalen. Vele straten der stad stonden onder water; talrijke tuintjes van arbeiders en vooral de gronden der boeren leden schade; de scholen waren half leeg en de rest der kinderen zaten er met natte voeten.

In Ambt-Almelo was het raadhuis niet te bereiken; de vrouwen, die op de fabrieken werkten, konden niet eens naar huis. Vooral de terreinen gelegen tusschen de Nieuwe-Graven en de Hollander Graven hebben veel geleden door de overstroomingen en waren tijdelijk ongeschikt om te bebouwen; de mest werd weggespoeld; oogsten gingen verloren en nooden zijn er geleden. Hoe zal men daarin nu verbetering brengen?

De inwoners van Almelo vreezen, dat eerlang meer toevoer van water uit de Schipbeek hun nog meer overlast zal bezorgen. Dit gevaar is echter niet te duchten. Wanneer de Buurserbeek verbreed wordt tot een capaciteit van 8.4 K.M. zal er veel minder water langs de Rutbeek stroomen als nu: doch op den aanvoer op de Loolee, de Markgraven en de Schipsloot zal dit geen invloed hebben.

Die overstroomingen rondom Almelo blijven bestaan; ik geloof daarom dat een betere verdeeling van het water noodzakelijk is: en dat, al is het slechts een gissing mijnerzijds, die nog nader zal moeten worden onderzocht, dat een nieuwe sluis zal moeten worden gebouwd.

Niet zooals in het Voorloopig Verslag bij vergissing is opgenomen in de Weezebeek, maar bij de Denneboombrug, in de afsnijding naar de Loolee. Dan zal er gelegenheid zijn al het water, wat noodig is voor de fabrieken, door de sluizen te laten en het overtollige water te keeren en door de Weezebeek naar de Regge te zenden. Wat de andere rivieren betreft, die Almelo overlast bezorgen, zoo bleek, dat enkele dorpels bij de fabrieken in de stad te hoog liggen, waarin zal moeten worden voorzien; ook zal meer water buiten de stad omgeleid moeten worden. Het zou mij niet verwonderen, of de waterstaat zal er wel op bedacht zijn geweest daarin verbetering te brengen, al behoort de gerustheid, die daaromtrent uit de Memorie van Antwoord spreekt, nog nader door de ervaring te worden bevestigd.

Op bladz. 7 van de Memorie van Antwoord schrijft de Minister: „Hierdoor en door de verbetering der afwatering door Almelo, zoo noodig bovendien door verdere verbetering van de Loolee zal in het vervolg waterlast bij Almelo worden voorkomen. Dat zij zoo.

Nog één zaak is er, waarop ik de aandacht wensch te vestigen en deze geldt de Zoddebeek.

Een opmerking daaromtrent in de afdeelingen door mij gemaakt is niet geheel juist in het Voorloopig Verslag overgenomen, maar in de Memorie van Antwoord zegt de Minister naar aanleiding daarvan het volgende: „Door de verbetering der Buurserbeek zal de waterstand bij den mond der Zoddebeek worden verlaagd en dus de afwatering langs die beek eenigermate worden verbeterd. Die verbetering zal echter niet voldoende zijn".

Hij erkent dus dat verbetering noodzakelijk is, maar zegt iets verder, dat dit zal dienen „te geschieden op kosten van de eigenaren der gronden die er op afwateren" (bladz. 5).

Wanneer dit het geval is, kan men gerust zeggen, dat de treurige toestand zal blijven bestaan. Het luttel getal grondeigenaren en pachters, wat daar woont, is niet in staat die benoodigde gelden bijeen te brengen en trouwens ware het onbillijk hen de lasten daarvan te laten dragen.

De groote massa van water komt uit Pruissen, ten gevolge van het ontginnen van heidegronden en het graven van kanalen aldaar; daarvan mogen de landbouwers niet de dupe worden.

De verbetering der Zoddebeek zou niet veel kosten en de reden is mij nooit duidelijk geworden waarom het waterschap de Schipbeek, dat reeds vroeger op krachtigen steun der Regeering mocht rekenen en nu weer subsidie vraagt, niet de verbetering der Zoddebeek in zijn werkplan heeft opgenomen.

In artt. 8 en 9 van het reglement van dat waterschap lezen wij toch, dat de bedoeling is „het verbeteren van de Schipbeek en van alle beken en riviertjes, die water op de Schipbeek brengen".

Waarom nu de verbetering der Zoddebeek, welke een der aanvoeren van de Schipbeek is, achterwege gelaten? Zoo heel veel behoeft het immers niet te kosten; want van bevoegde zijde is mij verzekerd, dat de uitgaven daarvoor f 1000 à f 1500 zouden bedragen.

Mij dunkt, aan het waterschap kan zeer goed de verplichting daartoe opgelegd worden, dan wel het onderhoud dier beek worden opgedragen. En voor de verbetering zal wellicht een Rijks- en provinciaal subsidie worden verleend.

Moge de Minister nog eens nader overwegen, of hij, waar in dien treurigen toestand op waterstaatsgebied in de geheele omgeving een aanzienlijke verbetering te wachten is, deze ook niet voor de Zoddebeek zou laten aanbrengen. Dan zal nog meer dan nu dit wetsontwerp door vele inwoners dier streek met dankbaarheid worden begroet.

De heer **van Löben Sels**: Mijnheer de Voorzitter! De bezwaren van den heer van Kol worden door mij grootendeels gedeeld. Ook ik vrees dat, indien niet meer gedaan wordt, de waterstaatkundige toestand, ook na de verwerking der aangevraagde gelden in het bovengebied der Regge, onvoldoende zal blijken.

Mij is toch bij de bestudeering dezer zaak gebleken, dat de hoofdoorzaak van dezen treurigen toestand deze kan zijn, dat de ambtsvoorganger van dezen Minister de Kamer heeft weten te overreden een groot subsidie te verleenen voor de verbeteriug der Regge, zonder dat daarvoor een behoorlijk plan was opgemaakt. Dit subsidie werd namelijk verleend op grond van een globaal schetsoutwerp en het kan derhalve niet verwonderen dat thans een verhoogd subsidie wordt aangevraagd.

Uit de overgelegde stukken blijkt, dat ook de Minister aan deze omstandigheid voor een groot deel toeschrijft het niet afdoende resultaat, verkregen met de eerste Rijksbijdrage. Daarom zal ik het op prijs stellen, indien de Minister ons zou willen gerust stellen, door te verklaren dat voor het vervolg dergelijke subsidie-aanvragen voor verbetering van beken en riviertjes — welke ik hoop dat nog in grooten getale zullen binnenkomen — beter zullen zijn voorbereid.

Het is nu toch wel voldoende gebleken, dat de toestand niet voldoende bekend was tijdens het opmaken van het schetsontwerp. Eerst toen men begon te werken, bleek dat men niet kon afgaan op de juistheid der kadastrale kaarten. Men had zich dus niet eens de moeite gegund, om behoorlijk het terrein op te nemen!

Niettegenstaande dat alles, vroeg het waterschap toch een subsidie aan van $^2/_3$ van f 550 000.

Het toegestane geld zal wel zoo goed mogelijk besteed zijn, maar — ik wil daaraan niet twijfelen — indien men behoorlijke plannen had gemaakt en wanneer men den toestand beter had onderzocht, dan zou de Kamer terstond geweten hebben dat voor de uitvoering dezer verbetering een grooter subsidie wenschelijk was.

118. Verbetering van de rivieren de Schipbeek en de Regge.

Het te verwerken bedrag voor de verbetering dezer rivier werd bovendien niet begroot, maar vastgesteld in verband met de draagkracht der ingelanden. Dit blijkt, behalve uit de Memorie van Toelichting, overtuigend uit een blijkbaar van zeer bevoegde hand, in de *Zwolsche Courant* van 3 Maart 1902 geplaatste beschrijving der Reggeverbetering, waaraan ik het volgende ontneem: „Bovengenoemd bedrag (van f 550 000) berustte dan ook niet op een begrooting, doch er werd verondersteld, dat met het verwerken van dat bedrag een eindtoestand zou worden verkregen waarmede genoegen zou kunnen worden genomen."

Het komt mij voor, dat er in 1892 geen voldoende gronden aanwezig waren om voor een zoo weinig voorbereide verbetering een zoo groot subsidie door het Rijk te doen verleenen.

Het heeft mij dan ook wel eenigszins verwonderd, dat, niettegenstaande deze ervaring, opnieuw het verleenen van een subsidie wordt voorgesteld, niettegenstaande er geen volledig project aanwezig is voor de eindverbetering van de Regge. Ik bespreek hier niet de voltooiing van de Schipbeek, omdat mij bekend is, dat daarvoor door den zeer bekwamen hoofdingenieur van Overijssel een uitvoerig plan is bewerkt.

Voor de Regge is men echter opnieuw tatonneerend te werk gegaan; men zag er blijkbaar tegen op een behoorlijk plan te maken, omdat men wellicht vreesde, dat een uitstel van 3 à 4 jaar, noodig voor het opmaken van een project, voor deze streek een te groot nadeel zou opleveren.

Ik zou wel gewenscht hebben, dat noch de Minister, noch de hoofdingenieur van 's Rijks waterstaat in deze hadden toegegeven aan den wensch van het waterschap; feitelijk voordeel heeft het waterschap er toch niet van gehad, want ook thans heeft de behandeling dezer zaak een langdurige staking der verbetering ten gevolge gehad. Een energiek optreden van de zijde van het Departement zou, geloof ik, wel ten gevolge gehad hebben dat het waterschap een behoorlijk project had laten vervaardigen. Wij zouden dan het voordeel hebben gehad, beter te kunnen beoordeelen waarvoor wij het subsidie verleenden; onze kennis daaromtrent is eigenlijk ook thans nog heel gering, terwijl daarvan ook voor de geheele streek financieele voordeelen verwacht mochten worden.

Intusschen, ik zal daarop niet verder ingaan; de zaak is nu eenmaal zoover gekomen, en de persoon dien het hier geldt, is niet aanwezig, nl. de ambtsvoorganger van dezen Minister. Maar ik zou toch wel een opmerking aan den Minister willen meedeelen, die bij mij is opgekomen bij het nagaan der stukken. Het is deze, dat in het project voor de verbetering van de zoogenaamde Buurserbeek, voor het af te voeren zomerwater is aangenomen een hoeveelheid overeenkomende met 0,6 M³. per seconde en per 1000 H.A., een naar mijn meening zeer juiste veronderstelling. Nu valt het mij op, dat voor het stroomgebied van de Rutbeek en dat van de zoogenaamde Almelosche wateren niet eenzelfde afvoer werd aangenomen, maareen van 0,25 M³. per seconde en per 1000 H.A., niettegenstaande beide beken bij de Oortjessluis een aanvang nemen, zoodat voor beide stroomgebieden gelijke terreinshellingen aanwezig zijn.

Ik veronderstel, dat dit aanleiding zal geven tot onaangename ervaringen, omdat het zal blijken, dat zelfs na deze verbetering de toestand minder bevredigend zal zijn. Nu verklaart de Minister wel in zijn Memorie van Antwoord dat de belanghebbenden gemeend hebben te kunnen berusten in den toestand dien zij na de verbetering zullen verkrijgen, maar ik zou gaarne van den Minister vernemen, of dat ook de meening is van het bestuur van het waterschap van de Regge, want het strijdt geheel met den inhoud van het adres, dat van de Almelosche ingelanden is ingekomen en waarvan ik zooeven een verslag heb uitgebracht. Ik moet bekennen, dat de bezorgdheid dezer ingelanden mij niet geheel ongegrond voorkomt. Neemt men toch aan dat het stroomgebied der Almelosche wateren boven Exo op Nederlandsch grondgebied 66 600 H.A. omvat, dan voert, overeenkomstig de door den Minister op bladz. 7 van de Memorie van Antwoord verstrekte gegevens, de Exosche Aa in de Regge af per seconde 62,6 × 0,25 of rond 16 M³.

Neemt men echter aan dat bij gewone zomervloeden de afvoer van de Exosche Aa per 1000 H.A. en seconde overeenkomt met die waarop het plan voor de verbetering aan de Buurserbeek berust, dan verkrijgt men per seconde een afvoer van 62,6 × 0,6 of 37,6 M³.

Derhalve een verschil van 11,6 M³., dat waarschijnlijk niet tijdig zal kunnen worden afgevoerd en aanleiding kan geven tot overstroomingen, op ongewenschte tijden.

Gaarne zal ik daarom vernemen om welke reden bij de verbetering van de Schipbeek op zooveel grooter afvoer wordt gerekend dan bij de Regge. Het is mij niet mogen gelukken hierop een bevredigend antwoord te vinden, want hetgeen de Minister op bladz. 7 der Memorie van Antwoord daaromtrent mededeelt: „Daardoor zijn die wateren geschikt gemaakt voor den afvoer van 16 M³. per seconde, overeenkomende met 0,250 M³. per seconde en per 1000 hectare van het stroomgebied; zijnde 2½ maal de hoeveelheid, welke indertijd door den ingenieur Stieltjes was aangenomen bij zijne voor rekening der provincie Overijssel omstreeks 1870 opgemaakte plannen tot verbetering van de afwatering van Twenthe", heeft niet betrekking op de Buurserbeek.

Ik wensch hierbij op te merken dat het cijfer 2½ waarschijnlijk niet geheel juist zal zijn, omdat, vergis ik mij niet, de ingenieur Stieltjes deze afvoeren berekent op 0,2 M³. per seconde en 1000 H. A.

Het zij mij echter vergund, Mijnheer de Voorzitter, hier uiting te geven aan mijn verbazing, dat in dit officieele stuk nog rekening wordt gehouden met de waarnemingen van den ingenieur Stieltjes, omtrent den waterafvoer, want niettegenstaande zijn groote kennis en practische bekwaamheid, is het een treurige waarheid, dat hij zich bij de afvoermetingen eenigszins heeft vergist.

Ik zeg dat niet op eigen autoriteit, maar op die van den raadadviseur J. G. W. Fijnje, die in *De Stoompost* van 5 Juli 1885, toen de verschillende plannen voor de verbetering van den Ouden IJssel, van de Schipbeek en van de Berkel onderzocht werden, zich de moeite heeft gegeven na te gaan, hoe het kwam, dat terwijl Stieltjes een afvoer van 0,2 M³. per sec. en per 1000 H.A. had aangenomen, door de ingenieurs van Hasselt en de Koning op den Ouden IJssel 0,6 M³. en door den ingenieur Lely op de Schipbeek bij de Duitsche grens 1,5 M³. werd gemeten.

Uit deze mededeeling blijkt, aan welke omstandigheden moet worden toegeschreven dat de waterafvoermetingen van Stieltjes voor kleine rivieren en beken minder vertrouwbaar moeten worden geacht. De heer Fijnje deelt o. a. ook mede, dat een Nederlandsch ingenieur, jhr. W. J. Bakker, voor de verbetering van het polderdistrict Veluwe de volgende afvoeren per seconde en per 1000 H.A. waarnam: bij sterk hellende gronden 1,2 M³., bij weinig hellende en behoorlijk verkavelde wei- en hooilanden 0,9 M³., bij hooge bouwgronden met verschillende terreinstelling 0,6 M³.

Ten einde een beeld te geven, tot welke groote verschillen de aanneming van onjuiste waterafvoer-coëfficiënten kunnen voeren, vergelijkt de raadsadviseur Fijnje het door den heer Stieltjes opgemaakte plan tot verbetering van de Schipbeek met dat van den ingenieur Lely en ontleen ik daaraan het volgende:

De begrootingssom was volgens Stieltjes f 57 000, volgens Lely f 450 000. Nu zal men zeggen, dat de prijzen intusschen veranderd zijn, hetgeen ik volmondig toegeef, maar dan veroorloof ik mij te wijzen op de volgende cijfers. Volgens het plan-Stieltjes werden voor onteigening noodig geacht 15 H.A., terwijl Lely hiervoor 146,6 H.A. begrootte. Stieltjes berekende het grondwerk op 198 000 M³. en Lely op 1 millioen M³. Voorwaar een groot verschil.

Niettegenstaande de door mij aangevoerde bezwaren komt het mij toch wenschelijk voor, dat dit wetsontwerp wordt aangenomen, want het is mij bekend hoe deze streek in te sterke mate de nadeelen ondervindt van den onvoldoenden waterafvoer. Wel is waar zal door de verbetering van de Buurserbeek hierin voor het bovengedeelte eenige verbetering ontstaan, omdat in den zomer eerst bij een grooter watertoevoer dan van 8,4 M³. per seconde de Rutbeek Schipbeekwater zal moeten afvoeren.

Maar bij hooge vloeden zullen 21 M³. water komen voor de Oortjessluis, waarvan 12,6 M³. door die sluis naar het Reggegebied zullen stroomen, waardoor de geheele streek gevaar loopt onder water gezet te worden. Ik ben niet zeker, Mijnheer de Voorzitter, dat ook Almelo daarvan geen last zal ondervinden. Toch durf ik den Minister niet in overweging te geven aan de geheele Regge een grooter afvoervermogen te verzekeren. Ik zou vreezen dat hiertegen thans onoverkomelijke bezwaren zouden

bestaan: men zal dus moeten afwachten en zien welke de toestand is die verkregen wordt met behulp van het door den Minister Lely goedgekeurde verbeteringsplan. Mocht het blijken, dat men zich ten slotte niet bij den verkregen toestand kan neerleggen, dan vertrouw ik dat de Minister zal willen bevorderen dat hetzij door de provincie hetzij op andere wijze verbetering in dien toestand wordt aangebracht.

Ik heb ten slotte nog een vraag aan den Minister te doen. Uit de Memorie van Antwoord blijkt, dat in den zomer aan de Rutbeek zelden of geen water zal worden afgegeven voor bevloeiingen. Dit zal slechts kunnen geschieden wanneer de aanvoer meer bedraagt dan 8,4 M³. per seconde.

Nu kan men aannemen dat grooter toevoeren in den zomer zeer zelden zullen plaats hebben, en dat derhalve in tijden wanneer juist de behoefte aan vloeiwater het grootst is, langs de Rutbeek niet zal kunnen worden gevloeid. Men heeft blijkbaar gemeend dat het waterschap van de Schipbeek het meest behoefte had aan bevloeiingswater, en verder voor het in stand houden van den watermolen te Haaksbergen, maar ook om per sec. 1,5 M³. water af te geven langs de Molenbeek, ten einde dit gedeelte van het Reggegebied te kunnen bevloeien. Door de verbetering van de Buurserbeek zullen ruim 4 M³. per sec. water meer de Schipbeek worden afgevoerd dan vroeger. De vraag is derhalve gerechtigd, of het niet mogelijk zou zijn dat een gedeelte van dat water ter dispositie gesteld werd van de gronden langs de Rutbeek, wanneer het bleek dat in die streek de behoefte aan bevloeiingswater gevoeld wordt.

Volgens het verslag van de Staatscommissie voor de bevloeiingen en volgens de daaraan toegevoegde kaarten zijn toch weinig gronden zoo geschikt voor kunstmatige bevloeiing als juist die der genoemde streek.

Ik zou nu den heer Minister willen vragen, of er geen mogelijkheid zou bestaan, om aan het subsidie dat aan de provincie verleend wordt, wellicht de voorwaarde te verbinden dat, wanneer zulks gewenscht wordt, men ook bevloeiingswater af zal moeten geven naar de Rutbeek, vóór dat de afvoer de Schipbeek 8,4 M³. bedraagt.

Ik kan toch begrijpen dat de bewoners van die streek er op het oogenblik geen behoefte aan gevoelen. Zij zijn — ik zou haast zeggen sedert eeuwen — gewend al de nadeelen te ondervinden van te veel water, zoodat zij er niet aan gedacht hebben om een stelselmatig gebruik van water ten voordeele van de gronden te maken. Maar het zou mij niet verwonderen dat in droge zomers de behoeften geheel zullen veranderen.

Ik wensch ten slotte nog een enkel, door den heer van Kol aangeroerd, punt te bespreken. De heer van Kol gaf toch den Minister in overweging de te bouwen stuw niet te plaatsen in de Weezebeek, maar in de Loolee, opdat bij hoogwater Almelo gevrijwaard zou zijn. Het komt mij voor dat de geachte afgevaardigde zich vergist. Mij is toch van bevoegde zijde medegedeeld, dat de nadere bestudeering van het moeilijke vraagstuk van een waterafvoer om en door Almelo, aan de ingenieurs de overtuiging heeft geschonken, dat de toestand het best te verbeteren zal zijn door den stuwdorpel te Almelo een meter te verdiepen en de nieuwe stuw te plaatsen in de Weezebeek.

In dit opzicht kan ik mij geheel vereenigen met de plannen, onder toezicht van den hoofdingenieur der provincie voorbereid. Door het bouwen van deze stuw zal men meer meester zijn van het water, hetgeen als een groote verbetering is te achten.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor ook tot hen die meenen dat de indiening van dit wetsontwerp met vreugde begroet moet worden en men zijn stem er aan geven moet. Ik geloof ook dat de heer van Kol te recht gezegd heeft, dat de aanneming van dit wetsontwerp door de bewoners der betrokken streek met vreugde vernomen zal worden. Een der redenen, waarom ik mijn stem aan dit wetsontwerp zal geven, is echter ook, dat wij daartoe feitelijk genoodzaakt worden, door hetgeen in deze reeds gedaan is, daar anders het daaraan bestede geld weggeworpen zou zijn.

In die verklaring ligt tevens opgesloten, dat ik niet geheel zeker ben van het resultaat, dat men met de subsidiën denkt te kunnen bereiken; vooral ben ik niet zeker van dat resultaat wat betreft Almelo en omstreken.

Ik geloof gaarne, dat door de verbetering van de Buurserbeek en de Schipbeek de Oortjessluis minder geopend zal behoeven te worden voor den waterafvoer door de Rutbeek, maar daar staan andere dingen tegenover, namelijk dat men in Pruissen voortdurend bezig is den afvoer van water naar Nederland te verbeteren, zoodat, al verbeteren wij onze rivieren voor den afvoer, wij daartegenover voortdurend ook meer water zullen ontvangen.

Een deel van dat water zal altijd afgevoerd moeten worden door de Rutbeek. Wanneer men dus de Aselerbeek en de Boekelerbeek gaat verbeteren, is het niet te ontkennen dat het water veel sneller naar Almelo en omstreken stroomen zal.

De Minister zal daarop antwoorden, dat daartegenover staat dat men een beteren waterafvoer zal krijgen door de Hagenbeek enz. door Almelo. Dit is volkomen waar, maar even waar is dat niet al het water wat door de Rutbeek naar Almelo zal vloeien, door de Weeze- en Molenbeek en door Almelo zijn weg zal nemen; zeker zal ook een gedeelte zijn weg nemen naar de Hollandergraven, benoorden Almelo, waar de Loolee bij de hoeve van Peter Nardus met de Schipsloot ineenvloeit. De Hollandergraven moet al het water dat uit deze stroomen komt verwerken, waardoor in bijzondere omstandigheden toch weer gebeuren zal, wat verleden jaar heeft plaats gehad, nl. de ontzaglijke overstrooming van het gebied dat ligt tusschen Almelo en de Hollandergraven, waardoor voornamelijk de gemeente Ambt-Almelo geteisterd wordt.

Wanneer de Minister ons kon verzekeren dat dit bezwaar, dat ik meen dat zal blijven bestaan, werkelijk door de aangegeven verbetering zal worden weggenomen, dan zal dit veel leden met meer gerustheid hun stem aan dit wetsontwerp doen geven.

Overigens ondersteun ik de gedachte die de heer van Kol heeft uitgesproken om den eenen of anderen maatregel te nemen waardoor men beletten kan dat het water van de Rutbeek, enz. zich een weg zal banen naar benoorden Almelo. Men kan dit niet anders doen dan door den afvoer te regelen langs de Weezenbeek en Molenbeek naar de Regge en het dus doende niet door en benoorden Almelo heen te voeren. Daardoor zullen overstroomingen worden belet. Of er een sluis zal moeten worden gelegd in de Loolee. Of dat er andere maatregelen moeten genomen worden in de Molenbeek of de Weezenbeek, wil ik als leek in het midden laten. Ik wensch alleen de wenschelijkheid van een en ander aan te toonen.

Ik weet dat de Minister genoeg kennis heeft van de rampen waardoor de streek verleden jaar is geteisterd, om te dien opzichte niet de meest mogelijke zekerheid te willen geven.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Wat mij in de gehoorde redevoeringen, het aangenaamste is geweest, was het woord van waardeering door den geachten afgevaardigde uit Enschedé uitgesproken aan het adres van mijn geachten ambtsvoorganger, die in zijn eerste Ministerie, dat van 1891, de verbetering van de kleine rivieren zoo krachtig heeft aangevat. Het was mij aangenaam dat die waardeering werd uitgesproken, omdat van andere zijden critiek is uitgeoefend op de wijze van werken van den heer Lely in het jaar 1892. Het is volkomen waar dat toen voor de Regge niet is gewerkt naar een bepaald plan, maar dat er een wijze van werken is gevolgd, die inderdaad naar mijn meening minder overdacht mag heeten en, dit kan ik den geachten afgevaardigde uit Sliedrecht verzekeren, door mij niet zal worden nagevolgd.

Ik kan mij echter zeer goed voorstellen, dat, wanneer ik den eenmaal door mijn geachten ambtsvoorganger ingeslagen weg niet was blijven volgen, de klacht zou gerezen zijn, dat de zaken niet spoedig tot stand komen.

Terwijl ten aanzien van de Schipbeek naar een vasteren grondslag is gewerkt, is dit niet geschied ten aanzien van de Regge. Mijn geachte ambtsvoorganger, de heer Lely, heeft niet gevraagd: wat moet dit of dat ontwerp kosten, maar als een voorzichtig huisvader heeft hij gevraagd: over welke middelen kan ik beschikken? Toen heeft hij een classificatie van de oevereigenaren voor zich gelegd en gevraagd wat zouden die kunnen dragen; wat kan eventueel de provincie bijdragen en wat zou ik als Minister voor de verbetering van een kleine rivier van de Kamer kunnen vragen? En toen is hij gekomen met een voorstel, dat

118. Verbetering van de rivieren de Schipbeek en de Regge.

hij niet heeft voorgedragen uit volle overtuiging, maar dat hij in de stukken altijd heeft geschilderd, zooals ik het nu deed.

Daarop is de Volksvertegenwoordiging toen ingegaan en, eenmaal zich op dien grondslag bevindende, kan men daar moeilijk afgaan. Toch wensch ik er op te wijzen dat door deze manier van werken, hoezeer niet de meest normale, zeer aanzienlijke verbeteringen zijn tot stand gekomen, zoodat de bedoeling van den maatregel: een verbetering van de Regge, inderdaad verkregen is. De geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft het erkend en ik zelf ben ten vorigen jare in de gelegenheid geweest om persoonlijk die verbetering in oogenschouw te nemen. Men zal dus niet kunnen ontkennen, dat die toestanden zeer verbeterd zijn; intusschen, dat zij de volmaaktheid zouden hebben bereikt, zal niemand beweren. Wie derhalve slechts door een volkomen afdoende verbetering te bevredigen is, zal door aanneming van dit voorstel bedrogen uitkomen, want dit voorstel beoogt niets anders, dan verbetering aan te brengen binnen het bestek van de aangewezen bedragen.

De geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft over het algemeen ingenomenheid betuigd met de verbetering van de Schipbeek niet alleen, maar ook van de Rutbeek en hij heeft het vertrouwen uitgesproken, dat ook de oevereigenaars van deze laatste beek op den duur geen recht zouden hebben om te klagen over den toestand, die op dit oogenblik in elk geval beter is dan voorheen. Terwijl vroeger bij een afvoer van de Bovenschipbeek of Buurserbeek grooter dan 4,5 M³. per seconde, het meerdere water ter plaatse van de tegenwoordige Oortjessluis langs de Rutbeek werd afgevoerd, zal de afvoer langs laatstgenoemde beek thans slechts beginnen, zoodra de afvoer van de Bovenschipbeek meer dan 8,4 M³. per seconde bedraagt, alzoo voor de Rutbeek een ontlasting van ± 4 M³. per seconde. Bovendien wordt ook de Rutbeek verbeterd, zooals uitdrukkelijk in de Memorie van Toelichting is uiteengezet. De geachte afgevaardigde heeft trouwens er op gewezen, dat de oevereigenaren van de Rutbeek geen recht hebben tot klagen, omdat die beek van oudsher het water moest afvoeren van de Schipbeek, die eertijds toch niet anders was dan een affluent van de Regge; derhalve moet worden betwist dat die oevereigenaren geheel vrij zouden behooren te blijven van het meerdere water dat de Schipbeek afvoert.

Waar de geachte afgevaardigde uit Enschedé zich nog niet gerust verklaarde ten aanzien van den toestand in Almelo, en de geachte afgevaardigde uit Lochem dit gevoelen heeft beaamd, daar verheugt het mij dat de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht daarin niet deelt op, naar het mij voorkomt, juiste gronden.

In de eerste plaats zal er toch voor worden gezorgd, dat het water uit de Rutbeek Almelo niet in een minder gunstigen toestand zal brengen, vermits in den bovenmond der Weezebeek zal worden gebouwd een stuw, die — bij lage waterstanden gesloten — zal veroorzaken dat al het water van de Aselerbeek en van de Loolee door Almelo wordt afgevoerd, terwijl zij, bij hooge waterstanden openstaande, het water van de Aselerbeek gelegenheid zal geven voor een groot deel langs Molenbeek, Nieuwe Graven en Exosche Aa naar de Regge af te vloeien, zonder door Almelo te gaan. En laatstbedoelde afvoer van de Aseler beek zal nog gemakkelijker worden gemaakt door den aanleg van een coupure. De Aseler beek en de Weezebeek zullen dan als het ware één geheel worden, en Almelo zal daardoor geheel worden ontslagen van het te vele water dat uit de Schipbeek op de Rutbeek zal afvloeien. Nu meende de geachte afgevaardigde uit Enschedé, wanneer ik hem goed heb begrepen, dat het gevaar voor Almelo meer dreigt van de zijde van de Loolee, doch de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht heeft er reeds op gewezen, dat de toestand veel verbeterd is en bovendien is niet te vergeten dat onder *g* van de Memorie van Toelichting gelden zijn uitgetrokken voor de verbetering van de Loolee en de Weezebeek.

Ten aanzien van de verbetering van den toestand in Almelo kan ik den geachten afgevaardigde uit Enschedé en dien uit Lochem wel de verzekering geven, dat die toestand nu bijna volmaakt zal worden, zoodat men daaromtrent zeer gerust kan zijn.

De geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft verder gesproken over het niet verbeteren van de Zoddebeek; hij heeft gevraagd waarom daarvoor ook niet werd gezorgd. Mijn antwoord is: omdat het hier geldt een zaak van minder belang, zooals de geachte afgevaardigde trouwens zelf al heeft toegegeven, waar hij heeft gezegd, dat de kosten wel niet meer zouden bedragen dan een f 1000 of f 1500.

De geachte afgevaardigde uit Sliedrecht heeft nog een belangrijke beschouwing gewijd aan een beter stelsel van berekening, door niet uit te gaan van waarnemingen aan peilschalen maar van den waterafvoer.

Nu, Mijnheer de Voorzitter, dit is een zeer geleerd onderwerp en ik aarzel bijna een stap te zetten op den weg, waarop de geachte afgevaardigde mij wenkt. Ik wensch alleen te doen opmerken, dat de heer Stieltjes inderdaad een berekening heeft gemaakt, die door niemand meer wordt beaamd, waarbij hij den afvoer per 1000 H.A. van het stroomgebied heeft aangenomen op 0,2 M³. per seconde, en ik geloof niet, dat de geachte afgevaardigde een plaats zal kunnen aanwijzen, waar de Regeering zich heeft beroepen op het gevoelen van den heer Stieltjes. Wel meen ik, dat de naam van den heer Stieltjes wordt genoemd, maar eenvoudig als een uitgangspunt om te zeggen, dat in de latere ontwerpen zooveel meer werd gerekend.

Door een ander ingenieur wordt aangenomen 0,6 M³.; de geachte afgevaardigde noemt den ingenieur jhr. Backer. In een ontwerp van de heeren van Hasselt en de Koning wordt hetzelfde cijfer voor den Ouden IJssel genomen. Maar de ingenieur Lely nam aan voor de Boven-Schipbeek 1,5 M³. en voor de Beneden-Schipbeek 1,2 M³. per seconde. In Duitsche werken echter worden heel andere berekeningen gemaakt, van 0,2 M³. tot 22 M³. per seconde; men kan hieromtrent het een en ander vinden op bladz. 9 en 10 van het ontwerp tot verbetering van de Schipbeek van den heer Déking Dura van 1893. Wij staan hier voor een veelbesproken doch moeilijk te beantwoorden vraag, waarop het bescheid voor het oogenblik in het midden moge blijven, vermits zij ook in de stukken niet is aangeroerd en bij de wet van 1892 een geheel andere basis van berekening tot grondslag heeft gediend.

De geachte afgevaardigde uit Sliedrecht heeft nog een enkel woord gesproken over de behoefte aan bevloeiing voor de oevereigenaren aan de Rutbeek en er op gewezen, dat deze oevereigenaren niet veel kans hebben om in den zomer water te krijgen. De juistheid van deze opmerking kan niet worden ontkend, maar men dient in het oog te houden, dat er een tweede punt van waterverdeeling bestaat aan de Nieuwe Sluis, en dat dus de Schipbeek ook 's zomers water moet afstaan aan het Reggegebied.

Bij de nieuwe sluis moet, volgens de nieuwe reglementeering, $1^1/_2$ M³. per seconde naar de Regge worden afgelaten, voordat de Schipbeek een druppel water ontvangt. Deze bepaling was noodig met het oog op den Diepenheimschen watermolen, ten aanzien waarvan de heer Schimmelpenninck van Nyenhuis een overeenkomst met het waterschap heeft gesloten.

Werd bovendien gevorderd, dat bij lage waterstanden aan de Oortjesbrug water zou moeten worden afgevoerd naar het Reggegebied, dan zou de Schipbeek bij de Regge zeer worden achtergesteld.

Bovendien worde opgemerkt, dat voorheen de Regge ook des zomers water heeft ontvangen van de Schipbeek, zoodra door deze beek meer dan 4,5 M³ per seconde werd afgevoerd en dat daaromtrent wel eens klachten vernomen zijn. Men vond dit destijds zeer onaangenaam en verlangde er naar, dat door voltooiing van de verbeteringswerken aan den toevoer in den zomer een einde zou komen.

De geachte afgevaardigde uit Sliedrecht heeft nog de pertinente vraag gedaan, hoe men is gekomen aan het cijfer van 0,25 M³. per seconde voor de Regge. Ik meen dit reeds te hebben medegedeeld in de Memorie van Antwoord. Een bepaald stelsel voor die afvoerwaarde bestaat er niet. Wij gaan voortbouwen op de vroeger gelegen grondslagen en dit doende zal men komen tot een beteren toestand. De Rutbeek ontvangt ± 4 M³. minder en wordt verbeterd. De toestand moge dan nog niet zoo volmaakt zijn als enkele personen wel zouden wenschen, men moet daarbij niet vergeten dat al deze verbeteringen tot grondslag hebben, dat men het winterwater wil ontvangen.

Nu is een cijfer van 12,6 M³. per seconde, zijnde het verschil van den op 21 M³. per seconde geraamden maximum afvoer van de Buurserbeek en de 8,4 M³. die die beek blijven volgen, voor de Rutbeek een exceptioneel cijfer, en derhalve bestaat er geen

reden à priori aan te nemen, dat het aangenomen afvercijfer van 0,25 M³. per seconde bij gebrek aan meer geld en betere plannen bij slot van rekening zal leiden tot een treurigen toestand. De toestand zal in elk geval beter zijn dan de tegenwoordige.

Ik meen hiermede de opmerkingen van den geachten afgevaardigde te hebben beantwoord.

De heer **van Kol**: De geachte afgevaardigde uit Sliedrecht heeft allen grond voor zijn opmerking, dat waar hij hoopt dat dat in de volgende jaren meer dergelijke werken tot stand zullen komen, ook niet nagelaten mag worden ze afdoende voor te bereiden en dat zij niet tot stand mogen komen, vóór wij op een behoorlijk project kunnen rekenen. Het doet mij genoegen dat de Minister hetzelfde standpunt inneemt en eerst wil zorgen voor een behoorlijke voorbereiding en behandeling van zaken, eer tot de uitgifte van gelden uit de Staatskas zal worden overgegaan.

Verder is het niet te veroordeelen, dat hij deze verbeteringen der kleine rivieren terugbrengt tot billijke grenzen. Volmaking van alle kleine rivieren in ons waterrijk land zou millioenen en millioenen kosten, maar een behoorlijke verbetering is in de meeste gevallen bereikbaar en bevredigend te achten. Gaarne erken ik dat in de laatste jaren veel gedaan is en na uitvoering der beraamde plannen de toestand heel wat beter zal geworden zijn. Wanneer men nu in de naaste toekomst ook nog de Dinkel onderhanden neemt, is in het Oosten des lands reeds heel wat goeds tot stand gebracht.

Wat de Rutbeek betreft, vrees ik dat, daar de overlast van water eerlang nog zal toenemen, het uitgetrokken bedrag onvoldoende zal blijken. Wij kunnen echter in deze verder gerust afwachten wat de deskundige autoriteiten zullen beslissen.

Een andere opmerking van den geachten afgevaardigde uit Sliedrecht wijst reeds nu op de juistheid van hetgeen waarover ik gisteren bij het wetsontwerp over de bevloeiingen sprak, op het nauwe verband namelijk tusschen afwatering en bevloeiing. Hier hebben wij te doen met een project van afwatering en blijkt duidelijk de gegrondheid van de opmerking dat het steeds wenschelijk is tevens te letten op de eischen der bevloeiing.

In het bekende rapport van de Staatscommissie wordt er op gewezen dat er weinig terreinen in Nederland zoo geschikt voor den ruggebouw zijn als juist deze terreinen langs de Rutbeek gelegen. Mocht het daarom mogelijk zijn een deel van het water van de Buurserbeek, dat naar de Schipbeek wordt geleid, te gebruiken voor bevloeiing van die streek, dan hoop ik en ik durf er op rekenen, dat de bevoegde autoriteiten bij het opmaken dezer projecten en de toekenning van het subsidie daarop hun aandacht zullen vestigen.

Wat de quaestie van Almelo betreft, ben ik zeer gerustgesteld door de mededeelingen van den Minister.

De technische, plaatselijk te beoordeelen quaestie, wat beter is: een stuw in de Weezebeek of een sluis in de Loolee, leidt zich minder tot bespreking alhier. Ik wil wel zeggen, dat het mij, na inzage van de kaart ons zooeven door den Minister voorgelegd, eveneens beter voorkomt een beweegbare stuw te maken, dan een sluis. Trouwens het verschil is gering als het doel maar wordt bereikt en men de waterverdeeling in handen heeft. Dan kan men zorgen, dat, wanneer er overlast is, geen water naar de stad Almelo wordt gevoerd en wanneer er gebrek is langs de Loolee, het water voor de fabrieken benoodigd van elders kan worden aangevoerd.

Mijn meening, dat verdieping der dorpels noodzakelijk is, schijnt den geachten afgevaardigde uit Sliedrecht te zijn ontgaan, want daarop is juist door mij gewezen.

Waar nu de Minister zoo optimistisch verklaarde, dat na het tot stand komen van dit project de waterstaatstoestand in Stad- en Ambt-Almelo — wat hem beter bekend zal zijn als ons — zeer goed zal worden, daar geloof ik in dit opzicht gerust te kunnen zijn en ik verheug er mij in, dat in de treurige toestanden, die thans daar bestaan, eerlang een afdoende verbetering zal worden gebracht. Ook wat de Zoddebeek betreft, meen ik, dat waar de Minister er aan heriunerd heeft, dat het beheer der Boven-Schipbeek voortaan in handen der provincie zal komen, waar het een werk betreft van betrekkelijk geringe geldelijke uitgaven, ook in dat opzicht op de vervulling van mijn wenschen te mogen hopen.

De heer **van Löben Sels**: Ik wensch den Minister mijn dank te betuigen voor zijn inlichtingen, ofschoon deze, helaas, niet geheel zijn zooals ik die wel gewenscht had. Mij is daardoor toch nog niet duidelijk geworden waarom de afvoer in het gebied van de Schipbeek ruimer is genomen dan in dat van de Regge.

Er zullen evenwel wel goede gronden voor zijn. Misschien zijn deze wel gebaseerd op het financieel verkrijgbare, maar dan meen ik, dat in het tekort door bijdragen van het Rijk behoort te worden voorzien.

Ik geloof stellig, dat waar het hier te doen is om de verbetering van een rivier, waarover de Regeering, vóór het oprichten der waterschappen, steeds het toezicht uitgeoefend heeft, en waarvoor zij vergunning gegeven heeft om kleine partieele verbetering aan te brengen, hetgeen in vele gevallen oorzaak werd van de slechte toestanden waarin deze rivieren geraakten, men nu niet te veel mag schuiven op den rug van de belanghebbenden.

Dat de Minister uit mijn reden heeft gemeend te moeten opmaken, dat ik in deze het volmaakte zou wenschen, moet ik beslist tegenspreken, want door de aanname van een afvoercoëfficiënt van 0,6 M³. verkrijgt men geen volmaaktheid.

Ik kan den heer Minister verzekeren, dat de Berkel, die geprojecteerd was op een afvoer van 0,6 M³., verleden zomer het dubbele heeft afgevoerd, en de ingenieurs wisten zeer goed, dat dergelijke afvoeren door hooge zomervloeden verwacht konden worden. Een afvoer van 0,6 M³. per seconde en 1000 H.A. acht ik een hoeveelheid die men in dergelijke streken zonder bezwaar zal moeten kunnen afvoeren.

Dat de Minister geen toezegging kan geven dat hij zal bevorderen dat de gronden in de buurt der Rutbeek bij Boekelo, zoo noodig, vloeiwater ontvangen uit de Oortjessluis, heeft mij zeer gespeten. Ik meen dat die gronden naderhand daaraan groote behoefte zullen hebben.

Ik had verwacht, dat het den Minister mogelijk zou zijn het waterschap van de Schipbeek gedeeltelijk afstand te laten doen van een recht dat het zich thans gereserveerd heeft en waarvan het eerst na de verbetering gebruik kan maken. Thans voert de Buurserbeek toch slechts 4,4 M³. af, terwijl zulks naderhand 8,4 M³. zal zijn.

Ik meen hier te meer op te mogen aandringen, omdat mij uit een den 5den November 1900 door de Heidemaatschappij omtrent de bevloeiingen in het Holtensche broek uitgebracht rapport is gebleken, dat die maatschappij ontraadt om aldaar tot bevloeiing over te gaan, omdat men in den laatsten tijd de ervaring opdeed, dat dergelijke gronden meer kunnen worden verbeterd door kunstmest dan door bevloeiing.

Het is derhalve niet uitgesloten dat bij nader inzien blijkt, dat het Schipbeekwaterschap minder behoefte zal hebben aan bevloeiingswater dan het Reggewaterschap, en om die reden stel ik er prijs op dat de Minister deze zaak nog eens nader overweegt.

Het is juist, zooals de Minister zeide, dat het Reggewaterschap reeds eenig vloeiwater ontvangt, maar dat betreft het gedeelte bij Westervlier en niet het gedeelte dat door de Staatscommissie voor de bevloeiingen als bij uitnemendheid geschikt werd geacht. Eene bevloeiing van de gronden in de buurt van Boekelo door middel van het door de Nieuwe sluis afgevoerde water is evenwel niet te uitvoerbaar.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Nog een enkel woord naar aanleiding van de replieken.

Den heer van Löben Sels doe ik opmerken dat, als de Rutbeek een beter afvoervermogen zou moeten hebben, men natuurlijk zou moeten overgaan tot het vermeerderen van het afvoervermogen op de geheele Regge.

Men verlieze daarbij echter niet uit het oog, dat van Ommen tot het Exo de Regge reeds grootendeels verbeterd is. Derhalve zou inwilliging van den wensch van den geachten spreker neerkomen op afbreken van hetgeen in de laatste jaren is gemaakt.

Men is gebonden aan de gevolgde wijze van werken; dit is de schaduwzijde daarvan. Ik heb het systeem van den heer Lely niet als ideaal geprezen, maar ik heb er alleen op gewezen, dat, ten gevolge van zijn wijze van werken, verbetering is ontstaan.

Nu zegt de heer van Löben Sels: het is niet mijn doel die

grootere financieele lasten te schuiven op de *ruggen* dier arme oeverbewoners, maar op den rug van den Staat. Om een bevloeiingsuitdrukking te bezigen, dat zou een wijze van rugbouw zijn, waarmede ik mij niet gemakkelijk zou kunnen vereenigen.

Ten slotte heeft de geachte afgevaardigde, de heer van Löben Sels, mij nog op het hart gebonden het belang der bevloeiing van de Rutbeek. Hij heeft dat gedaan op eigenaardige wijze; hij heeft gewezen op een opmerking van de Heidemaatschappij, die zegt, dat men aan de Schipbeek beter doet niet te bevloeien, daar hetzelfde resultaat kan verkregen worden door kunstmest. Derhalve vraagt de geachte afgevaardigde of niet nog eerst onderzocht kan worden of men op de Schipbeek het water wel noodig heeft en of dit niet in grootere hoeveelheden zou kunnen gaan naar de Rutbeek.

Nu zou ik den geachten afgevaardigde willen vragen of diezelfde argumenten van de Heidemaatschappij ook niet opgaan voor de oeverbewoners van de Rutbeek. Ik voel het onderscheid niet, maar het laatste woord in deze zij een woord van vrede tusschen den geachten afgevaardigde uit Sliedrecht en mij. Ik ben volkomen bereid zijn belangrijke opmerkingen onder de aandacht te brengen van het Provinciaal Bestuur, hetgeen met vrucht kan worden gedaan, wijl van nu af de Boven-Schipbeek komt onder het beheer van de provincie, ten gevolge waarvan contraire belangen tusschen Regge-bewoners en Schipbeek-bewoners beter tot overeenstemming kunnen gebracht worden.

De heer **van Löben Sels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den heer Minister voor zijn toezegging.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Het EENIG ARTIKEL en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. Wetsontwerp TOT VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING VAN EIGENDOMMEN, NOODIG VOOR DE VERBETERING VAN DE RIVIER DE VECHT IN OVERIJSSEL, IN DE GEMEENTEN STAD-HARDENBERG, AMBT-HARDENBERG EN GRAMSBERGEN (172).

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. Wetsontwerp TOT NADERE WIJZIGING DER WET VAN 27 APRIL 1884 (*Staatsblad* n°. 96) TOT REGELING VAN HET STAATSTOEZICHT OP KRANKZINNIGEN EN VAN ARTIKEL 26 DER WET VAN 28 JUNI 1854 (*Staatsblad* n°. 100) TOT REGELING VAN HET ARMBESTUUR (71).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Pompe van Meerdervoort**, lid der Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van J. van Deventer, prof. G. Jelgersma en dr. le Rütte, namens de Psychiatrische Vereeniging, strekkende: om de voorgestelde wetswijziging te beperken tot het artikel, rakende de gezinsverpleging en te bevorderen dat in de nieuw in te voeren paragraaf, litt. *a* voor „onder toezicht van het bestuur" gelezen worde: „onder toezicht van den eersten geneesheer", en de andere artikelen definitief te regelen bij de aanstaande uitbreiding van die regeling.

Waar dit doorwrocht en breed toegelicht request aan de leden is toegezonden en reeds bij het onderzoek in de afdeelingen tot ampele bespreking heeft aanleiding gegeven, meent uw Commissie het als algemeen bekend bij de leden te mogen beschouwen en het dus bij deze korte mededeeling te mogen laten.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen het request ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden.

De vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Deze wet tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen heeft een drieledig doel:

1°. om den wettelijken grondslag te geven aan de gezinsverpleging van krankzinnigen onder gestichtsverband;

2°. om het samen verplegen van krankzinnigen en zenuwlijders in ziekenhuizen mogelijk te maken; en ten

3°. om dementen en andere ongeneeslijke lijders in oudemannen- en vrouwenhuizen en soortgelijke inrichtingen onder te brengen.

Hadden wij in deze een keuze, dan ware een meer volledige herziening van de oude Krankzinnigenwet van 1884, waarin reeds zooveel leemten gebleken zijn, ons meer welkom geweest. Daar echter door dit wetsontwerp verschillende onderwerpen, waarvan de urgentie niet kan worden tegengesproken, zullen worden geregeld, is het billijk zich hierbij neer te leggen.

Wat het eerste punt betreft, tegen deze regeling van de gezinsverpleging onder toezicht van een gesticht — in de richting dus van het zoogenaamde Veldwijksche stelsel, dat zich speciaal hier te lande op bijzondere wijze heeft ontwikkeld — heb ik bezwaren. Ten eerste, omdat volgens het standpunt door de oude wet ingenomen, het zwaartepunt van de verpleging blijft bij het bestuur van het gesticht en niet komt bij den directeur-geneesheer, bij den deskundige dus. Daar echter door mij een amendement is ingediend op dat punt, wil ik hetgeen ik daarover te zeggen heb, bewaren totdat bij art. II dit amendement zal worden behandeld.

Een tweede opmerking is echter hier ter plaatse. In het wetsontwerp wordt verplichtend voorgeschreven een voorafgaande opname in een gesticht gedurende ten minste 30 achtereenvolgende dagen. Ik meen, dat hiervoor uitzonderingen wenschelijk zijn, want psychiaters verklaren, dat in sommige gevallen over den graad van krankzinnigheid en over de geschiktheid van den patiënt om in een gezin te worden opgenomen, reeds na drie of vier dagen kan worden geoordeeld. Ja, dat er speciale gevallen zijn, waarin het nadeelig zou werken en de genezing allicht zou belemmeren, indien de patiënt, al was het slechts een enkelen dag, in een gesticht werd opgenomen. Dit geldt vooral voor hen die bijv. aan vervolgingswaanzin lijden, want dezen zien dan dikwijls een gesticht voor een gevangenis aan. Het ware daarom wenschelijk meer vrijheid te laten aan de bevoegde autoriteiten en niet in de wet een verplicht verblijf in een gesticht voor te schrijven, doch een nadere regeling van dit punt aan een algemeenen maatregel van bestuur over te laten.

Wat het tweede punt betreft, zoo brengt het bij elkander verplegen van krankzinnigen en zenuwlijders nog al bezwaren mede. Volgens verklaringen van deskundigen, die naam hebben gemaakt op psychiatrisch gebied, zijn er tal van gevallen, waarin het practisch onmogelijk is de grens te trekken tusschen zenuwlijders en krankzinnigen.

Ik lees op bladz. 2 van de zesde aflevering van de *Psychiatrische en Neurologische bladen* voor 1903, het volgende van de hand van dr. le Rütte: „Mijns inziens ligt het bezwaar veeleer in de onmogelijkheid om practisch een grens te trekken tusschen zenuwzieken en krankzinnigen, daargelaten of 't wetenschappelijk mogelijk en gewenscht is.

Dit blijkt reeds uit het geregeld ontduiken van de wet, zoowel in klinieken als in particuliere zenuwinrichtingen, hetgeen geschiedt omdat het practisch noodig blijkt."

Wat de klinieken betreft, zal het gewenscht zijn, dat niet door dit wetsontwerp armlastige patiënten gedwongen worden jaar in jaar uit in een voor de genezing in den regel minder geschikte omgeving te verblijven.

Het verdient eer aanbeveling het verplichte verblijf in zulk een kliniek zooveel mogelijk te verkorten. Dat zou niet alleen ten goede komen aan de patiënten zelf, maar ook uit een wetenschappelijk oogpunt de voorkeur verdienen, omdat dan de studenten meerdere soorten van krankzinnigen nader kunnen bestudeeren.

Het derde punt levert het meeste bezwaar op, namelijk het samenbrengen van zoogenaamde ongeneeslijke lijders en oude mannen en vrouwen.

Het verblijven van kranken van geest onder personen die in normale omstandigheden verkeeren, brengt in dit geval gevaren mede. Vooral in oude-mannenhuizen, waar die menschen uit

verveling zoeken naar afleiding of bezigheid, zal de aanwezigheid dier krankzinnigen lichtelijk aanleiding geven tot plagerijen of spot, en indien de patiënten lastig of onzindelijk zijn, wellicht tot mishandeling. Volgens personen, die in ons land tot de meest bevoegde autoriteiten op psychiatrisch gebied moeten gerekend worden, bestaat het gevaar, dat personen, die in de gestichten kalm waren, onrustig worden in zulk een vreemde omgeving; dat daardoor de krankzinnigheid weer zal worden aangewakkerd en men verplicht zal zijn hen opnieuw in een gesticht op te sluiten. En verder verklaren zij, dat personen, die in gestichten niet het minste gevaar opleveren, dikwijls zeer gevaarlijk kunnen zijn, wanneer zij buiten het gesticht worden verpleegd. De strenge splitsing dus van de verpleging van ouden en krankzinnigen komt ook mij gewenscht voor. Nu begrijp ik heel goed de drijfveeren, die er den Minister toe hebben geleid. Wij staan voor het feit dat het aantal gestichten verdubbeld of verdriedubbeld zou moeten worden, als men in Nederland alle krankzinnigen zou willen opnemen, waarmede millioenen gemoeid zouden zijn. Dat is niet te bereiken, noch te wenschen. Waar men de tot barstens toe gevulde gestichten wil ontlasten, tracht men in de oude-mannenhuizen er eenigen van te bergen. Maar waar wij reeds op het gebied van de krankzinnigenverpleging een eervolle plaats in Europa innemen, moesten wij in de goede richting nog een stap verder gaan en in zulke gevallen het goedkoope stelsel van kolonieverpleging invoeren, dat in België te Gheel en Lierneux en in Frankrijk zulke goede resultaten heeft opgeleverd. Alsdan ware èn de ontlasting der gestichten èn de scheiding van ouden en krankzinnigen bereikbaar.

Wel moet ik ten slotte opmerken, dat ook hier weer verschillende zaken bij algemeenen maatregel van bestuur zullen worden geregeld. Ik ben het echter in dit geval eens met den Minister, die geantwoord heeft, dat wij hier te doen hebben met een nieuwe regeling, waarbij niet alle omstandigheden zijn te voorzien, waarover de deskundigen nog verschillende meening koesteren, en dat het daarom gewenscht is eerst na enkele jaren ervaring met de gezinsverpleging en wanneer het advies van de commissie van 31 Juli 1902 zal zijn binnengekomen, dit alles wettelijk te regelen. Doch zijn wij zoo ver, dan hoop ik dat tevens een volledige herziening van de gansche Krankzinnigenwet van 1884 niet langer zal achterwege blijven.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Mijnheer de Voorzitter! Zooals reeds door den geachten afgevaardigde uit Enschedé is betoogd, heeft het thans aan de orde zijnde ontwerp tweeërlei strekking: ten eerste, van een wettelijken grondslag te geven aan de gezinsverpleging onder gestichtsverband; ten tweede, inrichtingen die staan onder het openbaar bestuur of inrichtingen van weldadigheid uit te zonderen van het voorschrift van art. 7 van de Krankzinnigenwet en deze toe te staan meer dan 2 krankzinnigen te verplegen. Deze maatregel beoogt in de eerste plaats de kindsche oude lieden uit de gestichten te verwijderen en de gelegenheid te geven meer dan twee krankzinnige personen in een instelling van weldadigheid op te nemen en in de tweede plaats om de psychiatrische kliniek te Groningen te bevrijden van de hinderlijke bepaling van art. 7 van de wet, die niet toelaat meer dan 2 krankzinnigen te verplegen, en, als dat wel gebeurt, de mogelijkheid uitsluit van zenuwzieken op te nemen.

Ik geloof geen van mijn geachte medeleden iets onaangenaams te zeggen door te beweren, dat hier geen deskundigen zijn, omdat ik meen dat ten aanzien van dit onderwerp alleen psychiaters deskundigen zijn. Nu betreur ik, dat wij niet zulke volledige inlichtingen van medici hebben gekregen als wij gaarne hadden gewenscht.

Wij hebben wel inlichtingen gekregen van eenige psychiaters, van mannen wier naam inderdaad met eere mag genoemd worden op dit gebied, maar het is bekend, dat medici niet geheel eenstemmig zijn en daarvan zou worden blijk gegeven op de vergadering van de psychiatrische vereeniging, die op het einde dezer maand zal worden gehouden. Ik betreur het eenigermate dat wij zouder die voorlichting dit onderwerp moeten behandelen.

Waar ik zeide, dat geen algeheele eenstemmigheid bestond over eenig punt van dit wetsontwerp, daar betreft het zeer zeker niet het denkbeeld van dit ontwerp om een wettelijken grondslag te geven aan de gezinsverpleging onder gestichtsverband. Dat wordt door alle geneeskundigen toegejuicht; de meesten hebben daarvan zeer groote verwachtingen.

Andere psychiaters, die daaromtrent minder optimistisch gestemd zijn, zijn van oordeel, dat elke belemmering van gezinsverpleging onder gestichtsverband die in de wet gelegen is, moet worden weggenomen.

Onze gezinsverpleging heeft een bijzonder karakter. Zij is niet als in vele plaatsen van het buitenland, uitbesteden van rustige, meest ongeneeslijke krankzinnigen, maar als het ware een nieuwe afdeeling aan dat gesticht toegevoegd, die steeds staat ten dienste van de geneeskundige behandeling.

Deze gezinsverpleging staat uit een wetenschappelijk oogpunt hooger dan die in het buitenland. Daarom juich ik zeer toe den steun die daaraan door dit ontwerp zoo spoedig gegeven is. Met den heer van Kol betreur ik het dat de invloed van de gestichtsbesturen zoo groot zal blijven; ik zou het zeer wenschelijk achten indien de positie van den geneesheer kon worden versterkt.

De heer **van Bylandt**: De geneesheeren hebben al genoeg te commandeeren.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Ik veroorloof mij te verschillen in meening met den heer van Bylandt, die van oordeel is dat de geneesheeren genoeg te commandeeren hebben; ik zou het veld waarover hun commando zich uitstrekt gaarne zien uitgebreid.

De Regeering staat ook niet op het standpunt van den heer van Bylandt, want zij zegt in de Memorie van Antwoord, dat de toestand die op het oogenblik is, zeker niet is zooals die zijn moest, en zij zegt ons toe dat zij bij algemeenen maatregel den invloed van den geneesheer zal uitbreiden.

Zullen wij die uitbreiden zoover het gevraagd wordt door psychiaters, die ons inlichtingen verschaft hebben in de adressen, die ons toegezonden zijn? Ik geloof het niet, en ben met de Regeering van oordeel dat het niet aangaat in het eene gedeelte van de wet aan den geneesheer een andere positie te geven dan in het andere gedeelte der wet.

Thans het tweede punt, dat lang niet met die onverdeelde sympathie ontvangen is als het eerste.

Zooals de heer van Kol reeds gezegd heeft, is het algemeen bekend dat de krankzinnigengestichten overvol zijn, dat allerwege plaats te kort komt, dat niet minder dan 3000 patiënten opneming zoeken; voor de plaatsing van die 3000 patiënten zal verdubbeling der gestichten noodig zijn. Er worden in de gestichten plaatsen ingenomen door de ongeneeslijken, de ouden van dagen, chronische kranken en oude dementen.

De Minister zegt, dat dezen er niet in behooren en licht deze woorden in de Memorie van Beantwoording toe door te zeggen: dat de wet niet imperatief voorschrijft dat ieder krankzinnige in een gesticht behoort opgenomen te worden.

Als men het zoo opvat, zijn die woorden van den Minister juist en zal niemand die tegenspreken; maar in anderen zin kan men zeggen dat de meeste patiënten wel degelijk in de gestichten behooren. Niet om het imperatief voorschrift der wet, maar omdat hun toestand de opneming in een gesticht noodzakelijk maakt, tenzij men een andere plaats kan aanwijzen, die even geschikt als het gesticht is.

De Regeering blijkt met die meening in te stemmen, want zij zegt op bladz. 5 Memorie van Beantwoording: „Waren de noodige gelden beschikbaar in onbeperkte mate, de Regeering had haar voorstel achterwege gehouden."

De oude patiënten, die nu in de gestichten zijn en die men er uit wil verwijderen, hebben daar een goede verpleging en een passende omgeving. Daardoor zijn zij rustig geworden, wat zij bij hun opname niet waren. Het is de vraag of die personen, die daar thans rustig zijn, wanneer zij in liefdadigheidsgestichten overgebracht worden, daar rustig zullen blijven. Veel zal afhangen van de voorwaarden die de Regeering zal stellen voor de liefdadigheidsgestichten.

De Regeering zegt, dat het de bedoeling niet is een afzonderlijke afdeeling voor hen in te richten.

Dit zou aan de eene zijde het nadeel hebben dat men dan eigenlijk zou verkrijgen krankzinnigengestichten waar veel lagere eischen aan de verpleging zouden worden gesteld dan in

de nu bestaande. Maar als er geen afzonderlijke afdeelingen worden aangewezen, dan schijnt het mij te vreezen, dat vaak aan krankzinnigen door niet krankzinnigen het leven onaangenaam zal gemaakt worden.

De Regeering beroept zich, tot staving van haar voorstel, ten deze op het advies van de inspecteurs van het geneeskundig Staatstoezicht op de krankzinnigengestichten.

Mijnheer de Voorzitter! Het jongste advies is 10 jaren oud. Gaarne zou ik van den Minister vernemen of sedert niet een nieuw advies ingewonnen is, en of de Minister ook zeggen kan, of de inspecteurs in dien tijd niet van meening veranderd zijn, daar de meeningen op dit gebied zeer aan verandering onderhevig zijn. Het doel dat men bereiken wil is dus meer plaats te maken voor acute vormen van krankzinnigheid voor geneeslijke patiënten.

Dezen worden nu opgenomen, ten gevolge van plaatsgebrek in bewaarplaatsen, in gevangenissen, in passantenhuizen. Die menschen worden daar opgenomen zonder dat er eenige waarborg bestaat dat zij goed zullen behandeld worden. Die patiënten behooren daar niet alleen niet tehuis, maar zij blijven daar dikwijls totdat de tijd waarin genezing mogelijk zou zijn, verstreken is, zoodat zij definitief krankzinnig worden.

Nu staan wij hier eigenlijk voor een ruil, de ongenceselijke patiënten komen in minder goede omgeving ter wille van de geneeslijken. Daardoor bereiken wij dit voordeel, dat voor die ongeneeslijke patienten, die in liefdadige instellingen zullen komen, ten minste voorwaarden zullen worden gesteld voor goede behandeling, die thans voor de patiënten voor wie in de krankzinnigengestichten geen plaats is, niet bestaan. Wij hebben dus inderdaad eenige verbetering, maar een verbetering die ten deele nadeelen zal medebrengen.

Behalve de nadeelen die voor de patiënten zullen ontstaan, zullen er nog andere bezwaren komen, waarop ik gaarne de aandacht van den Minister zou willen vestigen. Er zullen dus meer plaatsen komen in de gestichten om de onrustige patiënten op te nemen. Nu is de vraag: zijn de gestichten daarvoor ingericht? De gestichten zijn alle voorzien van een afdeeling voor rustige krankzinnigen. Zal de toevloed van onrustige krankzinnigen geen aanzienlijke verbouwing van de gestichten noodzakelijk maken? Zal het feit dat de rustige patiënten door onrustige patiënten vervangen worden het niet noodzakelijk maken, dat het getal geneeskundigen moet worden uitgebreid, evenals het verplegend personeel, terwijl er ook hoogere eischen aan dat personeel zullen moeten gesteld worden? Zullen de kosten niet aanzienlijk vermeerderen voor de verpleging van de patiënten in de gestichten?

Dit zijn bezwaren van inderdaad gewichtigen aard, waaromtrent ik gaarne inlichtingen van den Minister zou wenschen te ontvangen. Zijn die inlichtingen bevredigend, dan ben ik mijnerzijds geneigd om hetgeen hier wordt voorgesteld te aanvaarden, maar alleen als een noodbrug om te komen uit een inderdaad bedenkelijken toestand. Op het oogenblik toch wachten 3000 menschen op opneming in een gesticht, in afwachting waarvan zij op zeer treurige wijze worden behandeld. Ik kan in dezen maatregel dus niets anders zien dan een overgangsmaatregel en geen regeling die bestemd moet zijn om op den duur te blijven bestaan.

De geachte afgevaardigde uit Apeldoorn vraagt mij, hoe ik aan dat getal van 3000 personen gekomen ben, die op opneming wachten. Ik meen dat dit cijfer in de gewisselde stukken wordt genoemd. Er zal heden middag misschien gelegenheid zijn om den geachten afgevaardigde hieromtrent in te lichten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot het derde punt.

Tot nu toe bestond de gelegenheid niet, volgens art. 7 van de wet om meer dan 2 personen die aan een acute vorm van krankzinnigheid leden in een ziekenhuis op te nemen, omdat dan zulk een ziekenhuis volgens de wet werd een krankzinnigengesticht en dus aan al de formaliteiten die daarvoor gesteld zijn, onderworpen werd.

In ziekenhuizen werden daardoor ernstige zenuwzieken maar al te vaak niet opgenomen als er maar een schijn van krankzinnigheid was. De besturen der ziekenhuizen betoogden, dat zij daarop niet waren ingericht en dat de wet hun verbood meer dan 2 krankzinnige patiënten op te nemen.

Maar waar bleven nu deze patiënten? Niet in de krankzinnigengestichten, want de psychiaters moesten vaak weigeren deze personen krankzinnig te verklaren. Ze waren het niet. Zoo bleven zij juist in den tijd dat het herstel mogelijk was in een ongeschikte omgeving en buiten behandeling.

Thans zal het door dit wetsontwerp mogelijk gemaakt worden om zenuwpatiënten en krankzinnigen op te nemen in klinieken, indien zij aan de eischen die hier gesteld worden voldoen.

In het algemeen vindt dit denkbeeld zeker toejuiching. Het onderwijsbelang vordert dat de studenten de acute en beginnende vormen van psychose onder de oogen krijgen. De klinieken krijgen dan de vrijheid van opneming met toestemming van de patiënten zelf, wanneer zij niet krankzinnig zijn, en wanneer zij wel krankzinnig zijn ook zonder hun toestemming. Wenschelijk is het zeker hiervoor te vragen de toestemming van hen die bij lichamelijke ongesteldheid hun toestemming tot opneming in een ziekenhuis zouden moeten geven. Vindt dit over het algemeen goedkeuring, de vraag rijst, of voor de Universiteit te Groningen de bevoegdheid die gegeven wordt, aan te beveelen is.

De Memorie van Beantwoording zegt, dat bij den bouw van het ziekenhuis aldaar geen rekening is gehouden met de bepalingen der Krankzinnigenwet. Dit is zeer te betreuren en het antwoord der Regeering baart eenige verwondering. Men was voornemens een leerstoel voor de psychiatrie te Groningen op te richten en bouwde daar een groot ziekenhuis, hoe is het nu mogelijk dat men daarbij niet gedacht heeft aan het nemen van de maatregelen, die noodig zijn om voor het onderwijs patiënten beschikbaar te stellen. Hetgeen nu wordt voorgesteld en in Groningen zal geschieden, wordt door prof. Jelgersma beoordeeld in het nummer van 21 Mei jl. van het *Tijdschrift voor Geneeskunde.*

Daar wordt gezegd, dat er op dit oogenblik te Groningen geen gelegenheid is voor behandeling van krankzinnigen. Nu zal daarvoor een afdeeling van het ziekenhuis worden geopend en de schrijver bespreekt de vraag, of die ééne afdeeling psychiatrische kliniek kan zijn. Hij noemt verder den aard der te demonstreeren gevallen, die hij in groote rubrieken indeelt, nl. acute psychosen, rustige krankzinnigen, chronische psychosen, zenuwlijders en organische zenuwzieken en dan nog de gerechtelijke gevallen en de misdadige krankzinnigen. Kunnen deze allen in één afdeeling worden verpleegd?

Het antwoord van den hoogleeraar is, dat voor chronische patiënten noodig is een groot gesticht, dat in Groningen niet aanwezig is.

De acute krankzinnigen kunnen zoover zij rustig zijn, in een kliniek worden verpleegd, maar anders niet, vooral niet bij zenuwlijders en rustige krankzinnigen; de storende elementen zijn vanzelf uitgesloten en van de opneming van de gerechtelijke gevallen kan vanzelf geen sprake zijn, omdat die zelfs in gewone gestichten veel last veroorzaken.

In Duitschland heeft men, naar de mededeelingen van prof. Jelgersma daarvoor het middel toegepast van chemisch restraint, maar dit is natuurlijk zeer af te keuren en ik ben het met den hoogleeraar volkomen eens, dat men tot geen prijs in een kliniek storende elementen en gerechtelijke gevallen kan opnemen.

Voor het onderwijs in de psychiatrie is dus volgens professor Jelgersma noodig een krankzinnigengesticht en een kliniek, bestaande uit twee van elkander gescheiden afdeelingen, elk van 60—70 bedden, wat hij geen overdreven eisch acht.

Nu wordt in het adres van de heeren Jelgersma, le Rütte en van Deventer medegedeeld, dat in de kliniek te Groningen beschikbaar zullen zijn 40 bedden voor krankzinnigen en zenuwlijders. Gaarne zou ik nu van den Minister vernemen, of dit cijfer juist is en indien de Minister die vraag bevestigend mocht beantwoorden, dan zou ik meenen, dat hetgeen hier geboden wordt, zeer onvoldoende is voor het onderwijs.

En nu, Mijnheer de Voorzitter, het belang der patiënten, die aldaar zullen worden verpleegd. Wat zeker niet het minste gewicht in de schaal legt. Die patiënten zullen verblijven in een kleine inrichting in de stad, waar weinig gelegenheid zal zijn om beweging te nemen in de open lucht en daar te werken. Bovendien is het voor die patiënten vaak hoogst onaangenaam om herhaaldelijk te dienen voor demonstratie bij het onderwijs.

Nu zegt de Regeering, dat zij zal voldoen aan de verwachting in het Voorloopig Verslag uitgesproken en een bepaling opnemen in den algemeenen maatregel van bestuur, dat de patiënten in de kliniek niet langer zullen worden gehouden dan voor het

onderwijs noodig is en hun belang het toelaat. Ik zou gaarne van den Minister vernemen waarheen de patiënten zullen moeten gaan wanneer er evacuatie plaats heeft om een van de beide door mij genoemde redenen. De meeste gestichten toch zijn op dit oogenblik overvol, het is zeer moeilijk om ergens een plaats te vinden. En waar zullen dan de patiënten gehouden worden, wanneer hun belang evacuatie uit de kliniek medebrengt of zij daar voor het onderwijs niet meer noodig zijn? Zullen wij aldus niet krijgen een toestand dat deze patiënten soms naar ver afgelegen gestichten moeten worden getransporteerd, wat voor hen zeer pijnlijk is?

Zooals ik zooeven gezegd heb, zegt de Regeering toe, dat zij als voorwaarde zal opnemen, dat de toestemming noodig is, voor de opneming in de kliniek van diegenen wier toestemming bij een lichamelijke ziekte noodig is voor het overbrengen naar een ziekenhuis. Dit denkbeeld heeft mijn algeheele instemming.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou er prijs op stellen van den Minister inlichtingen te ontvangen omtrent de grootte der afdeeling en omtrent de plaats van het gesticht waarheen de patiënten bij evacuatie zullen worden gebracht.

Ik hoop dat daardoor de ongunstige meening die ik ten aanzien hiervan heb, eenigszins zal worden verzwakt; kan dit niet, dan hoop ik dat de Regeering andere maatregelen zonder verwijl zal willen voorstellen, omdat die naar mijn meening zeer noodig zijn in het belang van de patiënten en in het belang van het onderwijs in de psychiatrie aan de Universiteit te Groningen.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de verslagen gereed zijn over de wetsontwerpen:

naturalisatie van A. W. Goekus en zeven anderen (**186**);

naturalisatie van R. Ph. Eggen en acht anderen (**187**);

regeling aangaande den voor pensioen geldigen diensttijd van personeel der zeemacht, belast met de bewaking van gebouwen van het Nederlandsch gezantschap en Nederlandsche consulaten in China (**190**);

wijziging van het VIIde hoofdstuk, *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**192**);

verhooging van het IVde hoofdstuk der begrooting van Staatsuitgaven voor 1903 (**193**).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De vergadering gaat over tot het trekken der afdeelingen.

De uitslag der trekking is, dat zullen behooren:

tot de eerste afdeeling, de heeren Smidt, Willinge, Melchers, van Veen, Marchant, de Ridder, van Foreest, Ketelaar, Nolting, Bijleveld, van Raalte, van der Borch van Verwolde, van Löben Sels, de Savornin Lohman, van den Berch van Heemstede, Mutsaers, Arts, Merckelbach, Nolens en Friesen;

tot de tweede afdeeling, de heeren Zijlma, Schokking, Okma, Talma, Aalberse, van Kol, Tydeman, Brants, van Asch van Wijck, de Waal Malefijt, Cremer, van Wichen, van der Vlugt, van Limburg Stirum, Fock, Goekoop, Dolk, van Gijn, Fruytier en van der Kun;

tot de derde afdeeling, de heeren Drucker, Bos, van Vliet, van Wijnbergen, van Nispen tot Sevenaer, Ferf, Sluis, Staalman, Heemskerk, van Wassenaer van Catwijck, de Klerk, Verhey, Krap, Lucasse, Pompe van Meerdervoort, Janssen, Beckers, Bolsius, de Stuers en van Vlijmen;

tot de vierde afdeeling, de heeren ter Laan, Roessingh, Lieftinck, van der Zwaag, Duymaer van Twist, Smeenge, van Alphen, van Bylandt, de Visser, van Styrum, Passtoors, de Vries, van Idsinga, van de Velde, Hennequin, de Ram, Michiels van Verduynen, van den Heuvel en Raymakers;

tot de vijfde afdeeling, de heeren Schaper, Hugenholtz, van Dedem, Helsdingen, Goeman Borgesius, Kolkman, Rink, Travaglino, van Karnebeek, Röell, van Heemstra, Hubrecht, Troelstra, den Tex, de Boer, Brummelkamp, Mees, Pijnacker Hordijk, Seret en van Sasse van Ysselt.

De **Voorzitter**: Ik noodig de leden uit naar de afdeelingen zich te begeven tot het benoemen van voorzitters en ondervoorzitters.

De vergadering wordt tot kwart voor twee uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Mijn Heeren! Ik heb de eer mede te deelen, dat door de afdeelingen zijn benoemd:

tot voorzitters, de heeren de Savornin Lohman, Cremer, van Vlijmen, van Alphen en Röell;

tot onder-voorzitters de heeren Nolens, Goekoop, Pompe van Meerdervoort, Michiels van Verduynen en Goeman Borgesius.

Tevens deel ik mede dat de Centrale Afdeeling besloten heeft, dat in de afdeelingen zullen worden onderzocht de wetsontwerpen:

wijziging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**196**);

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van een stuk voormaligen vestinggrond te Bergen op Zoom aan de R. K. Parochie van O. L. Vrouw Hemelvaart te Bergen op Zoom (**197**);

voorstel van wet van den heer Drucker c. s., strekkende tot het in overweging nemen van veranderingen in het derde en het vierde hoofdstuk der Grondwet (**40**);

voorstel van wet van den heer Troelstra c. s., strekkende tot het in overweging nemen van veranderingen in het tweede, derde, vierde, vijfde, zevende en elfde hoofdstuk en in de Additioneele Artikelen der Grondwet (**41**);

bepalingen ter bescherming van den arbeid (**133**);

en dat dit sectie-onderzoek zal aanvangen aanstaanden Woensdag 22 Juni, des voormiddags te 11 uren.

Het is mijn voornemen, om wanneer wij heden niet gereed komen met de aan de orde gestelde werkzaamheden, met de openbare behandeling van hetgeen heden onafgedaan blijft, eerst voort te gaan na afloop van het afdeelingsonderzoek. Ik stel dus voor Woensdag 29 Juni in openbare vergadering bijeen te komen en te behandelen hetgeen voor heden aan de orde is gesteld en niet is afgedaan en daaraan toe te voegen de wetsontwerpen:

wijziging en verhooging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**171**);

toekenning van de hoedanigheid van wettig betaalmiddel aan de biljetten der Nederlandsche Bank (**164**);

aanvulling der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139), houdende regeling betreffende de toelating als schipper op koopvaardijschepen en het aan boord daarvan in dienst hebben van stuurlieden en machinisten (**173**).

Verder de wetsontwerpen, welke ll. Dinsdag onderzocht zijn in de afdeelingen en de beide eerstgenoemde wetsontwerpen die a. s. Woensdag zullen worden onderzocht, voor zoover daarover verslag zal zijn uitgebracht, daarna de tweede lezing en eindstemming over het wetsontwerp tot herziening der Drankwet en eindelijk de raming der Kamer.

De heer **Willinge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij volstrekt niet tegen uw voorstel in het algemeen verzetten, maar, wanneer ik u goed begrepen heb, blijft het onzeker op welken dag de eindstemming over de Drankwet zal plaats hebben. Zij kan vallen op Woensdag of op Donderdag 29 of 30 Juni.

Het komt mij echter voor, dat het zeer wenschelijk zoude zijn, wanneer daarvoor een bepaalde dag kon worden aangewezen. De leden, die in de afdeelingen wat eerder klaar zijn, zullen — onderstel ik — naar huis gaan en toch gaarne bij de eindstemming tegenwoordig willen zijn. Ik zou u dus wel willen verzoeken deze te bepalen òf op Woensdag òf op Donderdag.

De **Voorzitter**: Ik moet doen opmerken, dat vóór de eindstemming nog verschillende onderwerpen zullen worden behandeld.

Nu zou ik er toch zeer veel prijs op stellen, dat de leden ook daarbij tegenwoordig waren, want anders zou het wel kunnen gebeuren, dat ik een vergadering uitschreef, waarin geen besluiten zouden kunnen worden genomen.

Dewijl wij Woensdag den 29sten met de behandeing aanvangen van het alsdan aan de orde gestelde en dat eenigen tijd zal vorderen, heb ik geen bezwaar om te bepalen dat de eindstemming over de Drankwet in geen geval vóór Donderdag 30 Juni zal plaats hebben.

Ik hoop, dat dit voor de leden evenwel geen aanleiding zal zijn om Woensdag afwezig te zijn.

De vergadering besluit zonder hoofdelijke stemming overeenkomsig het voorstel van den Voorzitter.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet over het wetsontwerp tot *nadere wijziging der wet van* 27 *April* 1884 (Staatsblad *n°.* 96) *tot regeling van het Staatstoezicht op krankzinnigen en van artikel* 26 *der wet van* 28 *Juni* 1854 (Staatsblad *n°.* 100) *tot regeling van het armbestuur.* (71)

De heer **van Asch van Wijck**: Ook ik behoor tot hen die liever een algeheele herziening der Krankzinnigenwet van 1884 hadden gewenscht. Het komt mij voor, dat onze tegenwoordige Krankzinnigenwet op vele punten aanvulling en wijziging behoeft, maar ik kan volkomen billijken het standpunt der Regeering, dat zij thans niet wil overgaan tot die algemeene herziening, te meer omdat zij het rapport der Staatscommissie van 31 Juli 1902 nog wenscht af te wachten.

Niettemin zou het mij wenschelijk toeschijnen, dat spoedig een voorstel bij de Kamer inkwam tot uitbreiding van het Staatstoezicht, ook over inrichtingen van zenuwlijders. Op deze noodzakelijkheid wees ik reeds in de zitting der Kamer van 12 December 1902 en toonde daarvan de wenschelijkheid aan ; toen mocht ik van den Minister vernemen dat hij op dit punt mijn meening deelt.

Indien in dit wetsontwerp de avant-garde kon worden gezien door de hoofdmacht, de algeheele herziening weldra ware gevolgd, zou dit wetsontwerp mij zeker meer welkom zijn ; wij lezen echter in de Memorie van Antwoord, dat de tijd nog niet gekomen is dat een algemeene herziening ter hand kan worden genomen.

Niettemin wil ik wel verklaren, dat deze partieele herziening mij welkom is en wel voornamelijk, omdat zij een wettelijken grondslag geeft aan de gezinsverpleging.

Sinds het bekende vonnis der rechtbank van Haarlem van November 1902 en het daarop gevolgd arrest van den Hoogen Raad van 20 Februari 1903 is dat dringend noodig.

De gezinsverpleging moet zich vrij kunnen ontwikkelen. Men koestert van haar zeer groote verwachtingen. Het komt mij voor dat wellicht die verwachtingen een weinig te hoog zijn gespannen en dat het mogelijk is dat niet zal worden bereikt wat men verwacht en hoopt.

Echter moet toch nooit de oorzaak daarvan te vinden zijn in de bezwaren, welke de wet aan de gezinsverpleging in den weg legt. Zij moet een fair trial hebben en daarom doet het mij genoegen dat door dit voorstel die fair trial zal worden gegeven.

Uit maatschappelijk, menschlievend en financieel oogpunt is zeer zeker de gezinsverpleging aan te bevelen. De zieken moeten het gevoel hebben dat ze niet uit de maatschappij noodeloos worden verwijderd, dat ze niet opgesloten worden in inrichtingen, maar zooveel mogelijk weder terugvinden de omgeving, waarin ze in hun gezonden toestand gewoon waren te leven.

Het streven bij het verplegen dier zielszieken moet daarop gericht zijn, hun een gezellige, rustige, afwisseling bevorderende omgeving te bezorgen en niets is daartoe beter geschikt dan het familieleven.

Daardoor wordt zeker krachtdadig hun genezing in de hand gewerkt. Meer en meer komt men tot de overtuiging, dat voor velen genezing mogelijk is, terwijl men vroeger, helaas, de meeste krankzinnigen beschouwde als afgeloopen gevallen en hen als gevaarlijke individuen uit de samenleving trachtte te verwijderen. Door de vorderingen der medische wetenschap zijn wij gelukkig een andere phase ingetreden en wordt zooveel mogelijk getracht deze ongelukkige lieden nog te genezen. Dit hoofddoel wordt, naar het mij voorkomt, minder goed bereikt door de gestichtsverpleging, waardoor de zieke zoovcel meer mist dan door de verpleging in het huisgezin.

Toen in 1854 de eerste apostel voor de gezinsverpleging, de Freiherr von Mundy, als het ware een kruistocht hield door verschillende rijken van Europa, vond zijn woord heel weinig ingang, maar langzamerhand is men meer en meer tot de overtuiging gekomen, dat de gezinsverpleging een zeer krachtige factor is tot genezing van zielszieken. De eer van het eerst in Nederland een poging te hebben gewaagd met de gezinsverpleging, komt toe aan de Vereeniging tot Christelijke verzorging van krankzinnigen en zenuwlijders, die, door haar Christelijk beginsel geleid, hiertoe het initiatief nam. Zij wist welke kracht schuilt in de instandhouding van het huisgezin, welke schatten het gezinsleven in zich sluit en daarom heeft zij er te recht prijs op gesteld de voordeelen van het gezinsleven ook te doen genieten door deze beklagenswaardige schepselen. In de instructie van den geneesheer-directeur van 9 December 1885 wordt gezegd : „Hij is geroepen tot geneeskundige behandeling van allen die tot de gestichten behooren, onder deze begrepen de patiënten, die in gezinnen zijn geplaatst in verband met de stichting." De gezinsverpleging dus in organisch verband met de stichting onder deskundige leiding. Juist dat verband levert waarborgen op, dat de gezinsverpleging niet zal ontaarden en wij in plaats van een schrede vooruit op dit gebied, wellicht verschillende passen achteruit zullen doen.

In het begin van de 19de eeuw werden ongevaarlijke krankzinnigen nog uitbesteed en veelal was hun lot treurig. Zij werden verwaarloosd en gekweld door de straatjeugd. Van hen werd op afkeurenswaardige wijze geprofiteerd. Te recht kwam de wetenschap hiertegen op en eischte verzorging in gestichten en nu is het merkwaardig, dat diezelfde wetenschap, die toen de verpleging in gestichten als noodzakelijk aanbeval, nu weer een lans breekt voor de verpleging in gezinnen. De Nederlandsche Vereeniging voor psychiatrie en neurologie deed dit in haar vergadering van 2 Juli 1902, en wenscht gezinsverpleging onder, niet buiten gestichtsverband. Te recht, maar niettemin heeft men in Schotland met gezinsverpleging buiten gestichtsverband zeer goede resultaten bereikt. Daar toch is dat stelsel zeer populair; 20 à 25 percent der krankzinnigen zijn daar uitbesteed.

Omtrent de beste wijze van gezinsverpleging heerscht onder de deskundigen verschil van gevoelen, en daarom acht ik het volkomen verklaarbaar, dat de Regeering de gezinsverpleging nu nog niet wettelijk wil regelen, maar er de voorkeur aan geeft in een algemeenen maatregel van bestuur de verschillende voorwaarden vast te leggen. Een algemeene maatregel van bestuur is veel rekbaarder en kan zich veel meer voegen naar de eischen der practijk. De vrees dat, indien deze materie bij algemeenen bestuursmaatregel wordt geregeld, er geen voldoende waarborgen zijn voor de deugdelijkheid der regeling, acht ik ongegrond. De wettelijke waarborgen toch vindt men in het Staatstoezicht en in het toezicht op de gestichtsbesturen.

De Regeering wil de ontwikkeling der gezinsverpleging in handen laten van het gestichtsbestuur en niet overgeven aan den geneesheer-directeur alleen.

Dat is zeer zeker conform de oeconomie van de wet van 1884. De vraag rijst: wie moet eigenlijk het heft in handen hebben? De heer van Nispen sprak vanmorgen als zijn meening uit, dat het veld waarover de directeur zijn commando heeft te voeren, moet worden uitgebreid. De vraag rijst — om in dezelfde militaire taal te spreken — wie den veldheersstaf zou moeten zwaaien : het bestuur of de geneesheer-directeur.

Het komt mij voor, dat het stelsel hier door de Regeering verdedigd, het beste is. Niet de directeur alleen moet alles te zeggen hebben en ook niet het bestuur alleen. Er moet samenwerking wezen tusschen het bestuur en den directeur. Samen moeten zij de maatregelen overwegen, die noodig zijn in het belang der patiënten. Wanneer de directeur-geneesheer alleen de beslissing in handen heeft, zal hij misschien alleen en uitsluitend letten op het belang der patiënten.

Niet dat het bestuur het belang dier patiënten ook niet in acht zal nemen, maar het zal ook letten op de belangen van het geheele gesticht, want indien maatregelen worden getroffen die zeer veel geld kosten, in het belang der patiënten en de vereeniging welke het gesticht onderhoudt, kan onmogelijk die financieele offers brengen, dan is het resultaat, dat het gesticht

niet kan blijven bestaan en daardoor ook zeer zeker het belang der patiënten wordt geschaad. Echter moet zeer zeker het bestuur niet te veel macht hebben. Er is gebleken in de bekende geschiedenis van het Zutphensche krankzinnigengesticht, dat een bestuur wel eens te veel macht kan hebben, dat een bestuur zich kan plaatsen op een zetel, die alleen voor den geneesheer is ingericht. Provisoren van Zutphen hadden bezwaar om maatregelen goed te keuren, die door den geneesheer-directeur in het belang der patiënten nuttig en noodig werden geoordeeld, die noodzakelijk waren voor hun genezing. Het geval deed zich voor, dat de geneesheer zeer veel heil zag in het meermalen bezoeken door geestelijken van deze zielszieken. Het is zeer natuurlijk, dat men langzamerhand gaat inzien, dat de zielszieken het best kunnen worden gebaat, indien hun ziel niet wordt verwaarloosd en men ook moreel op die menschen tracht in te werken. Het was opmerkelijk, dat provisoren van Zutphen verklaarden, dat het noodig noch nuttig was dergelijke maatregelen in het belang der patiënten te nemen, niet om financieele redenen, maar alleen omdat zij het nut daarvan niet konden inzien. Het kan dus voorkomen, dat de verhouding tusschen het bestuur en den geneesheer zoodanig is, dat het belang der patiënten daardoor wordt geschaad; maar nu acht ik het door den heer van Kol genoemde Veldwijksche stelsel, dat ook door de Regeering in haar Memorie van Toelichting verdedigd wordt, het juiste. Daar maakt de geneesheer deel uit van het bestuur en beraadslaagt dus met de andere bestuursleden over alle belangen van het gesticht en van de patiënten.

Aan het bestuur moet worden opgedragen te beslissen, of een patiënt moet worden verzorgd in een gezin of niet. Maar het zou aanbeveling verdienen indien in den algemeenen maatregel van bestuur kon worden bepaald, dat, indien een patiënt in een gezin zal worden verpleegd, daarvoor toch noodig is, dat de geneesheer is gehoord of dat deze daartoe zijn toestemming heeft gegeven. Dan voorkomt men, dat buiten den geneesheer om het bestuur alleen kan beslissen en ik meen dat daardoor allicht kan voorkomen worden, dat misbruiken zullen insluipen.

Een andere vraag, ook reeds te berde gebracht door de geachte vorige sprekers, betreft de verpleging van krankzinnigen en zenuwlijders te zamen. Hiertegen zijn door de commissie uit de psychiatrische vereeniging groote bezwaren ingebracht. Maar ik merk op, hoewel ik erken, dat de commissie uit deze vereeniging uit deskundigen bestaat, dat niet de psychiatrische vereeniging dat oordeel velt, maar alleen deze drie heeren. Het rapport, dat deze heeren hebben opgemaakt, is niet goedgekeurd in een vergadering van die vereeniging. Het is dus de subjectieve meening van drie van de leden. Deze commissie heeft tegen dit gedeelte van het Regeeringsvoorstel groot bezwaar. Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Enschedé, de heer van Kol, die bezwaren gedeeld en hij meent, dat vooral in de practijk die bezwaren aan den dag komen. Maar het komt mij voor, dat hier te lande daarvan in de practijk weinig gebleken is.

In het Wilhelmina-gasthuis te Amsterdam geschiedt hetzelfde. Daar is de toestand wel niet wettig, maar heeft bij de inspecteurs tot geen klachten aanleiding gegeven. Nu strekt het ontwerp om aan dezen onwettigen toestand, die werkelijk goede resultaten heeft opgeleverd, een einde te maken. In Duitschland zijn ook geen bezwaren ondervonden in de inrichtingen für Nerven- und Gemuthskranken en ook in het Allgemeine Krankenhaus te Weenen wordt niet anders gehandeld. Nu wijzen de heeren van de psychiatrische vereeniging wel op den slechten toestand in de kliniek te Heidelberg, maar ik wensch op te merken, dat daar alleen krankzinnigen worden verpleegd. Het heeft dus niets te maken met de verpleging van krankzinnigen en zenuwlijders te zamen. In Halle en Breslau zijn uitnemende klinieken, die krankzinnigen en zenuwlijders gezamenlijk opnemen.

De geachte afgevaardigde uit Enschedé heeft er hedenmorgen op gewezen, dat de deskundigen zeer moeilijk de grens weten te trekken tusschen krankzinnigen en zenuwlijders. Het is voor de medici buitengewoon moeilijk om dadelijk uit te maken of de patiënt een krankzinnige dan wel een zenuwlijder is. Daarom is het juist zoo gewenscht, dat er een inrichting bestaat, waar krankzinnigen en zenuwlijders te zamen kunnen worden opgenomen, waardoor de gelegenheid bestaat de patiënten in observatie te nemen en uit te maken wie zenuwlijder is en wie krankzinnig.

De directeur van het Wilhelmina-gasthuis te Amsterdam acht het juist een voordeel van zijn inrichting, dat zenuwlijders en krankzinnigen beiden kunnen worden opgenomen. Hij meent dat dit in het belang is van de patiënten, want dat het anders zou kunnen voorkomen dat iemand later een zenuwlijder blijkt te zijn en geen krankzinnige, hetgeen voor hem hoogst onaangenaam is, daar hij dan reeds opgenomen is in een krankzinnigengesticht en daardoor op hem gedrukt wordt het cachet van krankzinnigheid, terwijl, als hij in een kliniek was opgenomen geweest, van hem na zijn ontslag nooit kon worden gezegd: die man heeft in een krankzinnigengesticht gezeten. Sommige lijders, bijv. typhuslijders, zijn soms in hun ziekte tijdelijk krankzinnig, hebben bepaalde aanvallen van krankzinnigheid; hun krankzinnige toestand is echter van voorbijgaanden aard. Zoo iemand kan niet in een ziekenhuis blijven. Moet hij dan naar een kranzinnigengesticht worden gebracht? Is het niet van groot belang, dat hij kan worden opgenomen in de gemengde inrichting waar hij niet het cachet krijgt van een krankzinnige te zijn? Ik beroep mij hier ook op een autoriteit, nl. prof. Winkler, die in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde* van 7 Mei 1904 schrijft op bladz. 1008: „Groot is het aantal ongevaarlijke krankzinnigen, die dankbaar tijdelijke opneming in de kliniek aanvaarden zullen — een opneming voor hen van onberekenbaar nut —, maar die niet wenschen op dien grond krankzinnig te worden verklaard, en wier krankzinnigenverklaring door geen enkel ander belang geëischt wordt. Zij zoo min als de zenuwzieken nemen er aanstoot aan, als zij wel met krankzinnigverklaarden dooreen verpleegd worden.

„Waarom zouden zij ook?

„De kliniek echter amputeert zich noodeloos de ledematen, zoodra zij deze voor het onderwijs zeer belangrijke patiënten, per se terugwijst, wanneer zij het etiquet „krankzinnig" niet wettelijk dragen. Het schijnt ons dan ook volkomen onbegrijpelijk, waarom deze commissie beletten wil, dat de Regeering voor toestanden, die bijv. in Amsterdam zeer gunstig werken, maar onwettig zijn en wettige sanctie mogelijk maakt.

„De billijkheid toch brengt mede, dat aan Groningen en Utrecht, indien de klinieken zich met gemengde verpleging wenschen te ontwikkelen, die vrijheid worde toegestaan."

Mijnheer de Voorzitter! De laatste vraag betreft de wenschelijkheid om sommige krankzinnigen van de krankzinnigengestichten over te brengen naar ziekenhuizen en dergelijke inrichtingen.

Het is helaas niet te ontkennen dat het zenuwlijden en de krankzinnigheid zeer toenemen en wij weten aan welke oorzaken dit voornamelijk is toe te schrijven. Het is zeer te betreuren dat de krankzinnigengestichten zoo overvol zijn. Men weet welke moeite de gemeentebesturen hebben om voor hun krankzinnigen plaats te verkrijgen.

Daarom acht ik het van groot belang, dat nu door de Regeering een poging wordt gedaan om aan dien onmogelijken toestand voor een deel een einde te maken, door zooveel mogelijk plaats te maken in de krankzinnigengestichten voor degenen die daar inderdaad behooren. Het begrip van krankzinnigheid heeft een geheel andere beteekenis gekregen. Imbecillen, idioten, babbelzieken, chronisch onzindelijken, menschen belast met lastige eigenschappen, personen lijdende aan dementia senilis, werden vroeger niet krankzinnig geacht, maar tegenwoordig meent men, dat zij het wel zijn en voor hen is geen plaats meer in de ziekenhuizen waarin zij vroeger werden verpleegd. De besturen van de ziekenhuizen hebben gebruik gemaakt van art. 7 der wet van 1884, om velen van deze lieden daaruit te verwijderen.

Wat is er met die lieden gebeurd? Een gedeelte is verwezen naar de krankzinnigengestichten, maar een ander gedeelte is van gestichtsverpleging geheel verstoken geworden. De gemeentebesturen hadden geen plaats meer in hun ziekenhuizen voor deze soort lieden en vele medici wilden niet verklaren dat zij krankzinnig waren. Zij moesten dus maar zien ergens te recht te komen. Verscheidenen werden uitbesteed vanwege het burgerlijk armbestuur; hun lot was dikwijls treurig: er zijn er die zelfs te Veenhuizen beland zijn; ik zelf heb daar personen gevonden die daar bepaald niet thuis behoorden, maar veeleer in een gesticht voor ernstige zenuwzieken, epileptici of wellicht voor krankzinnigen; het waren imbecillen of menschen lijdende aan „dementia senilis".

Ik meen dat het niet in het belang van dergelijke patiënten is hen te versteken van gestichtsverzorging.

Velen dezer vallen nu misschien onder de categorie van krankzinnigen, omdat zij in zeker tijdperk van hun ziekte niet behoorlijk verpleegd zijn. Hadden zij dadelijk behoorlijke verzorging door deskundigen gehad, zij zouden wellicht genezen zijn. Het bezwaar dat deze lieden in ziekenhuizen zullen worden opgenomen is voor de zieken daar en voor hen zelf niet groot, zooals de heer van Kol meende.

Zou het niet mogelijk zijn in de ziekenhuizen voor dezulken afzonderlijke afdeelingen te vormen? Dan zouden zij die in meerdere mate zenuwziek en hinderlijk zijn, geplaatst kunnen worden waar de eigenlijke zieken niet verblijven.

In andere landen doet men hetzelfde.

In Italië werden in 1898 2573 van dergelijke lieden in armenhuizen geplaatst. In Hongarije, in Baden en Engeland heeft men hetzelfde gedaan.

Dr. Meijer zegt in de *Vragen des Tijds* van 1903: „Men vindt in Duitschland vele gestichten met een overgroote bevolking waar tusschen 1000 en 1500 lijders verpleegd worden. Vooral daar is men de wenschelijkheid gaan gevoelen om vele onschadelijk genoemde gestichtsbewoners te slijten en zoodoende plaats te verkrijgen voor de steeds toenemende nieuwe patienten."

Ik zie dan ook niet in, welke bezwaren er inderdaad tegen het Regeeringsvoorstel op dit punt zijn in te brengen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De meest algemeene vraag, naar aanleiding van dit wetsontwerp gesteld door de geachte afgevaardigden de heeren van Kol en van Asch van Wijck, is deze: Waarom partieele herziening en niet een geheel nieuwe wet? Toch zal ik op die vraag niet diep ingaan, daar beide sprekers erkend hebben, dat het oogenblik om met een nieuwe wet te komen, nog niet daar was.

Wanneer intusschen de heer van Asch van Wijck de opmerking in de Memorie van Antwoord ten aanzien van de Staatscommissie zoo opvat, alsof, zoodra het rapport dier Commissie zal inkomen, een wetsontwerp voor een geheel nieuwe krankzinnigenregeling gereed gemaakt zal worden, dan moet ik hem daarin teleurstellen.

Die Staatscommissie is geen Staatscommissie voor algemeene krankzinnigenverpleging, maar een Staatscommissie, die een bepaald onderdeel van krankzinnigenverpleging onderzocht heeft. Wanneer de Regeering zich met de conclusiën van dat rapport vereenigt, dan kan daaruit voortvloeien, dat op dat eene punt een herziening in de bestaande wet zal worden voorgedragen.

Over te gaan tot een algemeene herziening of tot het ontwerpen van een nieuw wetsontwerp, is alleen dan mogelijk, wanneer in de wereld van hen die in deze de gedachten leiden een zekere communis opinio is bereikt en wanneer men kan zeggen, dat omtrent de wijze waarop krankzinnigen moeten worden verpleegd en de wijze waarop de overheid haar verhouding tot die krankzinnigenverpleging heeft te regelen, een genoegzame overeenstemming van gedachten bestaat. Daarvan zijn wij nu verder dan ooit af. Het is ook nu weder gebleken naar aanleiding van het aanhangige wetsontwerp, dat er onder de psychiaters nog verschil van gevoelen bestaat. Dit is niet een verschijnsel dat men alleen bij psychiaters vindt; men vindt dit op elk terrein. Zoodra men met experts, met deskundigen, te doen heeft, vindt men gewoonlijk twee of drie opiniën tegenover elkander staan en het brengen van die deskundigen tot een gemeenschappelijke conclusie is gewoonlijk het zoeken van de quadratuur van den cirkel.

Nu is de indruk door dit ontwerp in den lande gemaakt, zeer zeker gedrukt door het bekende adres van de heeren Jelgersma, van Deventer en le Rütte en ik zou zelfs niet durven ontkennen, dat ook vele leden van de Kamer bij het afdeelingsonderzoek min of meer onder den hypnotischen invloed van dat adres waren geraakt, hetgeen niet te verwonderen is, zoolang een ander niet gesproken heeft. Wanneer men een adres krijgt namens een algemeene vereeniging, ontworpen en geteekend door drie erkende experts op dit gebied, wie zou daar dan geen waarde aan hechten? Maar sedert het uitkomen van dit adres, is er een ernstige oppositie gekomen van de zijde van op dit gebied niet minder bekende deskundigen dan de drie door mij genoemden. Wij hebben vier hoogleeraren in de psychiatrie; die van Groningen, van Amsterdam en van Utrecht hebben zich gevoegd bij het Regeeringsontwerp en de heer Jelgersma staat als vierde hoogleeraar daarin alleen. Wanneer men het weekblad van het Nederlandsch Tijdschrift van Geneeskunde inziet en daarin leest, wat door den heer dr. Reeling Brouwer op bladz. 1282 van dat blad van den 4den Juni geschreven is, dan krijgt de beteekenis van het rapport een geheel andere duiding. Hij zegt daar toch, „dat het ons is voorgekomen, naar hetgeen wij uit den mond van verschillende collega's psychiaters mochten vernemen, dat de mogelijkheid niet is uit te sluiten, dat de circulaire de gevoelens der meerderheid der psychiaters niet weergeeft, noch wat den vorm, noch wat den inhoud betreft" en hij voegt er bij: „er is hier een overijling in het spel, die in het vervolg een waarschuwend voorbeeld moge zijn, opdat worde voorkomen, dat het Nederlandsche volk onjuist wordt ingelicht omtrent de meening der vakmannen in gewichtige aangelegenheden. Het resultaat van het rapport was almede verre van bemoedigend; de Regeering heeft blijkens de verschenen Memorie van Antwoord geen reden gevonden van standpunt te veranderen, naar onze meening, alleszins te recht, daar men ook na de lezing van Jelgersma's artikel zijn meening billijkerwijze niet ten voordeel van de Commissie kan wijzigen."

De hoogleeraar te Groningen heeft zich niet persoonlijk tot mij gewend, maar in hetzelfde stuk zegt dr. Reeling Brouwer, dat de hoogleeraar in de psychiatrie te Groningen tijdens een bezoek aan het ziekenhuis aldaar in Februari gebracht, hem verzekerde, dat het voorgestelde wetsontwerp in de gegeven omstandigheden in het belang is te achten van het onderwijs.

Prof. Winkler heeft zich over de aanspraken, die het adres van prof. Jelgersma c. s. kon maken om te zijn de geuite meening van de psychiaters in het land en alzoo de meening van de vereeniging weer te geven, op bladz. 1006 aldus uitgelaten: „Bedriegen wij ons niet, dan staan veler sympathieën met betrekking tot deze wetswijziging bij het Regeeringstandpunt en niet bij het standpunt dat de commissie heeft ingenomen."

En prof. Heilbronner, de opvolger van prof. Ziehen in Utrecht, heeft aan den president-curator van de Rijks-universiteit aldaar een uitvoerig schrijven doen toekomen over deze vraag en daarin als zijn meening uitgesproken, dat het hem voorkomt, dat er een „Umschwung der Meinungen" tegenwoordig op dit gebied gaande is en hij schrijft: „ich zweifle nicht dasz die gleiche Umstimmung der allgemeinen Auffassung auch hier später erfolgen wird, zelbst wenn die Bestimming jetzt dank theoretischen Bedenken aufrecht erhalten bleibt".

Ik heb mij veroorloofd dit op den voorgrond te stellen, omdat ik niet gaarne den min gunstigen indruk door het ingekomen adres veroorzaakt, zou willen laten voortbestaan.

De heer van Asch van Wijck heeft in verband met deze algemeene vraag nog ter sprake gebracht de zeker niet minder belangrijke quaestie, of het Staatstoezicht zich ook niet van lieverlede zou moeten uitbreiden over de zenuwlijders en daarbij herinnerd, dat ik bij een vroegere discussie mij dienaangaande in door hem niet ongewenschten zin had uitgelaten. Ik ben die meening nog toegedaan, Mijnheer de Voorzitter, maar acht het nu het oogenblik niet om op dit punt diep in te gaan en daarmede de Kamer op te houden. Het ligt in den aard der zaak, dat dit een quaestie is van zeer moeilijke regeling, waarbij zooveel voorzichtigheid moet worden betracht, dat deze quaestie mag worden geacht te behooren tot de moeilijkste, te meer daar, gelijk twee andere geachte sprekers opmerkten, ook hier zekere verflauwing der grenzen is ingetreden. Zoolang men eenvoudig practisch tegenover dit vraagstuk stond, wist men tamelijk wel te onderscheiden, of iemand in wezenlijken zin krankzinnig was of niet, maar men heeft, gelijk vanzelf spreekt, nu men de psychiatrie vooruit heeft geholpen en vooral de physiologische zijde van de psychiatrische krankheden meer is gaan in het oog vatten, langzamerhand analogieën en affiniteiten ontdekt, die tusschen krankzinnigen en allerlei andere soorten van personen worden gevonden. Ik behoef slechts te herinneren op het gebied der criminologische anthropologie aan de dwangvoorstellingen, de monomanie en de cleptomanie, die de vraag hebben doen rijzen, of men hier niet te doen heeft met zekere afwijkingen, die metterdaad zulk een karakter hebben, dat men zich daar op een terrein bewoog, dat niet door een Chineeschen muur van

dat der krankzinnigheid was af te scheiden. Men heeft zelfs meermalen de vraag geopperd, of niet alle hartstocht, alle genie en hoogere talenten altoos iets aan zich hadden, wat naar krankzinnigheid zweemt. Dit maakt dat, de regeling van het Staatstoezicht over zenuwlijders veel moeilijker wordt dan de regeling van het Staatstoezicht over krankzinnigen.

De heer van Kol en de beide andere geachte afgevaardigden hebben er op gewezen, dat in dit ontwerp gestreefd wordt naar drie doeleinden:

1°. om aan de gezinsverpleging een wettelijken grondslag te geven;

2°. om de klinieken te helpen;

3°. om de evacuatie van ongeneeslijke rustige patiënten uit onze krankzinnigengestichten te bevorderen.

Ik moet echter doen opmerken, dat er nog een vierde moment in dit ontwerp ligt, dat er ook duidelijk in uit gesproken is, en waaraan ik zeker niet het minste hecht, en dat is, dat, wanneer de tegenwoordige toestand zoo blijft, het niet mogelijk is, de gestichten, en ook de Rijksgestichten, op die hoogte te brengen, waarop zij behooren te staan. De Rijksgestichten beantwoorden niet aan hetgeen zij moeten zijn en wat er van verwacht kan worden. Men heeft hier reeds herhaaldelijk in de Kamer gesproken over gebrek aan personeel, maar niet alleen dat is onvoldoende; er zijn nog andere zaken, waaraan hoogere eischen moeten worden gesteld. Waar het geldt verbeteringen te verkrijgen, die noodzakelijkerwijze groote kosten zullen veroorzaken, daar moet worden gestreefd naar het evacueeren van de daarvoor in aanmerking komende patiënten. Het ligt in den aard van de zaak, dat, wanneer men een zoo groot getal krankzinnigen in de gestichten moet blijven verplegen, de kosten die dan van overheidswege, door Rijk, provincie en gemeente zullen moeten worden gemaakt, zoo zullen worden opgedreven, dat het onmogelijk zal blijken over te gaan tot de zoo noodige verbeteringen. Eerst wanneer de gestichten hun oorspronkelijk karakter herkrijgen en de daar niet thuis behoorende elementen kunnen worden geëvacueerd, zullen zij op een hooger peil kunnen worden gebracht. En dat is iets, wat ik als niet het minste beschouw dat door dit ontwerp kan worden bereikt.

Wat de eerste vraag betreft, op welke wijze aan de gezinsverpleging een goeden wettelijken grondslag kan worden gegeven, ik zal daarop niet te breed ingaan, omdat bij een der ingediende amendementen die zaak vanzelf weer aan de orde zal komen. Maar wel wil ik even ingaan op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Enschedé, of men het niet daarheen zal kunnen leiden, dat men ook hier te lande krijgt instellingen als in België te Gheel en te Liernieux.

Nu de geachte afgevaardigde ook na het antwoord daarop in de Memorie van Antwoord gegeven, daarop terugkomt, wil ik die zaak even kortelijk toelichten. De zaak ligt zoo.

Er is voor een kolonie niets anders noodig, dan dat men in een dorp, in een gezonde streek, vindt een honderdtal gezinnen, bereid om drie personen bij zich aan huis te nemen, zóó dat de verpleging geschiedt onder gestichtsverband. Nu bedenke de geachte afgevaardigde wat een gesticht is. Art. 7, tweede lid, zegt, dat een gesticht is elke woning, waar meer dan twee krankzinnigen worden verpleegd. Volgens de letter van de wet — ik zeg niet dat een kolonie inderdaad op die wijze zal ingericht worden — heeft men niet anders te doen dan in een dorp in een woning meer dan twee krankzinnigen te verplegen. Die woning is dan volgens de wet een gesticht en dat gesticht krijgt dan de bevoegdheid om patiënten in andere woningen, ten hoogste drie in elke, over te brengen.

De geachte afgevaardigde zal mij toestemmen, dat dit op dit oogenblik ook zonder wijziging van de wet mogelijk is, zooal niet met drie dan toch met twee patiënten.

Hij zal mij verder toestemmen, dat de tegenwoordige wet geen bezwaar in den weg ligt; eer zal, door hetgeen thans wordt voorgesteld, bezwaar worden in den weg gelegd, omdat er voortaan zekere eischen zullen worden gesteld. Maar de geachte afgevaardigde zal inzien, dat het niet-opkomen van onze kolonies daarin ligt, dat niet is opgestaan een man, die deze zaak heeft aangedurfd en aangepakt, en een dorp heeft weten te vinden en te bezielen. Geschiedt dit, dan kan men er op rekenen, dat in het vervolg aan het ontstaan van koloniën als te Gheel niets zal in den weg staan.

De geachte afgevaardigde heeft voorts gevraagd, of de bepaling wel juist is, dat zij, die geëvacueerd worden naar een particuliere woning, dertig dagen verpleegd moeten zijn in een gesticht. Ik erken de mogelijkheid, dat de geneeskundige in enkele gevallen reeds binnen 10 of 15 dagen een voldoend gevestigde opinie heeft en ook geef ik toe, dat er gevallen kunnen zijn, waarin het voor zoodanigen patiënt onaangenaam is, dat hij de resteerende 15 dagen in het gesticht moet blijven.

Maar men moet toch een zekeren tijd fixeeren. Wil nu de geachte afgevaardigde bij amendement een ander cijfer voorstellen, dan zal ik dit gaarne overwegen. Ik voeg er bij, dat, zooals het ontwerp nu luidt, de mogelijkheid bestaat, dat, als zulk een patiënt reeds vroeger in dat gesticht verpleegd is, hij niet voor de tweede maal 30 dagen zal moeten wachten. Er staat niet „dertig aan de opneming voorafgaande dagen". De bedoeling is, dat men in het gesticht met den persoon bekend moet zijn; hierdoor wordt het bezwaar van den heer van Kol tot zekere hoogte verminderd.

De heer van Asch van Wijck heeft er op gewezen, dat de gezinsverpleging in de publieke opinie over het algemeen gunstig staat aangeschreven, ook in psychiatrische kringen, en hij heeft er tevens aan herinnerd, dat het niet zeker is, dat dit zoo blijven zal. Dit juist versterkt mijn bedenking tegen het denkbeeld om nu reeds met een nieuwe krankzinnigenwet te komen. Nu geloof ik, dat, waar men, na de patiënten eerst uit de families naar de gestichten gebracht te hebben, nu de patiënten van de gestichten naar de gezinnen brengt, er ook wel weer een periode zal komen, dat de patiënten bij de families moeten blijven. Men krijgt een cirkelgang. Men heeft eerst gezegd: de familieverpleging deugt niet, en zal langs een omweg weer bij de familie eindigen.

En deze cirkelgang is juist de groote moeilijkheid om door te tasten.

De geachte afgevaardigde heeft verder gevraagd, of er ook gezinsverpleging buiten gestichtsverband kan plaats hebben; deze vraag van den heer van Asch van Wijck is mij niet geheel duidelijk. Zoo er één lid is, die volkomen van deze materie op de hoogte is, dan is het de heer van Asch van Wijck. Maar dan kan hij ook bezwaarlijk vragen, of in ons land wel gezinsverpleging kan bestaan zonder gestichtsverband. Art. 7, 2de lid, onderstelt het bestaan van deze wijze van verpleging.

Nu weet ik wel, dat de geachte afgevaardigde zal zeggen: dan is het gemeentebestuur niet tot betaling verplicht, maar het is toch geheel iets anders, of men van de financieele dan wel van de wettelijke zijde beziet de vraag, of ook in ons land gezinsverpleging mogelijk is zonder gestichtsverband. Deze verpleging is wettelijk zeer zeker mogelijk. Wat de vraag betreft, of het mogelijk zou zijn behoeftige krankzinnigen voor rekening van gemeente- en provinciale besturen buiten gestichtsverband te doen verplegen, die zaak heeft, waar volgens de wet iedere woning, waarin meer dan twee krankzinnigen verpleegd worden, een gesticht is, voor ons land beteekenis.

De quaestie van het toezicht van de geneesheeren en de besturen is nu reeds besproken, maar ik wensch deze vraag te behandelen bij het amendement, waar deze zaak afzonderlijk ter sprake komt.

In de tweede plaats: de quaestie van de klinieken. Daarbij onderscheide men het algemeene vraagstuk van de saamverpleging van krankzinnigen en zenuwlijders en den bepaalden toestand, die in Groningen zou ontstaan, waarop vooral de heer van Nispen heeft gewezen. Wat de saamverpleging van zenuwlijders en krankzinnigen betreft, meen ik wel te mogen zeggen, dat er in de wereld der paedagogen en psychiaters maar één overtuiging is, dat voor het onderwijs in de psychiatrie bijeenvoeging van zenuwlijders en krankzinnigen noodzakelijk is. Ik zeg dit te meer, omdat een van de onderteekenaars van het adres, de heer van Deventer, zelf in een door een hem geschreven artikel erkent, dat de saamverpleging van krankzinnigen en zenuwlijders, mits op goede wijze, metterdaad een eisch is, die ingewilligd moet worden. Nu rijst daarbij een tweede vraag: kan men elken zenuwlijder en elken krankzinnige bij elkaar brengen? Neen. Natuurlijk heeft saamverpleging de meeste beteekenis, wanneer beiden, zenuwlijders en krankzinnige, zich bevinden nauw aan de grens, die hen thans vaneenscheidt. Niemand van eenigen gezonden zin zal moordlustigen en onhandelbaren bren-

gen bij zenuwlijders. De officier van justitie zou dadelijk de plaatsing van die gevaarlijke personen in een gesticht requireeren.

Nu heeft de heer van Nispen gevraagd, of het juist was, dat te Groningen veertig bedden voor deze patiënten beschikbaar zijn. Wanneer ik mij de cijfers goed herinner, bedraagt het aantal bedden 20, dus de helft.

Ik moet er op wijzen, dat daardoor niet is uitgemaakt, dat er nog niet meer zenuwlijders voor demonstratie en onderzoek ten behoeve van het onderwijs op de kliniek beschikbaar kunnen zijn. Dat de toestand te Groningen aan hooge eischen voldoet, zal ik niet volhouden. De zaak is deze, dat, toen eerst sprake was van het aanstellen van een hoogleeraar in de phychiatrie, hier uitdrukkelijk is gezegd: mits het bij één Universiteit blijft. Sinds dien tijd — zooals dit altijd gaat — is men daarvan afgeweken. Men heeft er een tweede en een derde Universiteit bijgenomen en waar men eerst zeide: dat een psychiatrisch hoogleeraar weinig kosten zou, dat hij geen laboratorium noodig had, enz., zijn spoedig de gewone eischen van uitbreiding achterna gekomen. Elk psychiatrisch hoogleeraar heeft zijn eischen. Gevraagd worden door prof. Jelgersma een volledig groot krankzinnigengesticht; vervolgens een groot zenuwlijdersgesticht, en dan de eigenlijke kliniek in twee deelen onderscheiden en elk met 60 bedden. Nu is prof. Jelgersma een man, die de weelde geniet, want den goeden toestand te Leiden heeft men nergens elders. Men mag, al baadt men in weelde, den armen Lazarus in Groningen niet te zeer uit het oog verliezen.

Toen men in Groningen begonnen is het gesticht te bouwen, was men in die phase van uitbreiding van het psychiatrisch onderwijs nog niet. Dit is de oorzaak, dat er bij den aanleg toen nog niet op gerekend is. Nu is er een hoogleeraar benoemd. Ik heb gemeend de voordracht daartoe aan de Koningin te moeten doen, omdat ik vond, dat het niet aanging om medisch onderwijs te doen plaats hebben zonder onderwijs in de psychiatrie.

Maar als men nu zegt: gij moet uitgebreider inrichtingen beschikbaar stellen, dan verklaar ik, dat dit op het oogenblik afstuit op de feitelijke toestanden.

Wanneer ik nu wijs op het Wilhelmina-gasthuis, waar men een middentoestand heeft tusschen de gestichten te Leiden en Groningen, en daarbij neemt aan den anderen kant het gesticht te Utrecht, wat weder niet zulke groote inrichtingen heeft als dat te Leiden, dan geloof ik, dat Groningen dankbaar moet zijn. Het is slechts een begin en wij zullen zien, of er later uitbreiding kan komen. In elk geval heeft de Regeering — wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen — waarborgen tegen misbruiken, doordat de klinieken kunnen gebonden worden aan voorwaarden en daaronder zullen vanzelf die gesteld worden, waardoor de misbruiken, waarop de geachte afgevaardigde wees, zullen worden voorkomen.

Nu zal men zeggen: gij zult niet op alles bedacht zijn.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dit zal ook niet, maar onder de voorwaarden zal deze worden opgenomen, dat, wanneer de Regeering wenscht, dat er nieuwe zullen gesteld worden, de gestichten of klinieken die zullen moeten aanvragen. Zoo heeft men het heft in handen, om, wanneer mocht blijken, dat de voorwaarden niet voldoende zijn, deze te verscherpen en te verbeteren.

Evacuatie is voor de klinieken een der gewichtigste elementen. Ik breng hier ter sprake — gelijk de heer van Asch van Wijck deed — de bekende toestanden te Heidelberg, omdat Heidelberg metterdaad een voorbeeld is, hoe het niet moet wezen.

Het zij mij echter vergund er op te wijzen, dat prof. Heilbronner in zijn schrijven aan den president-curator, zegt:

„Die Heidelberger Klinik ist daneben Landesanstalt; sie hat die Verpflichtung die Kranken aus einem bestimmten Bezirk auf zu nehmen und zu behalten. Der Klinik darf eine solche Verpflichtung nicht auferlegt worden; sie hat als Unterrichtsanstalt ausserhalb des Irrenversorgungswesens zu stehen; sie darf weder zur Aufnahme gezwungen werden noch gehalten sein Kranke länger zu behalten als der Unterricht es erfordert."

Dezelfde hoogleeraar schrijft van de kliniek te Halle: „Die Klinik in Halle hat ohne *jede* Beschränkung, ohne *jede* nachträgliche Controlle jeden Geisteskranken aufgenommen. Ich habe in $5^1/_2$ Jahren c. a. 6000 Kranke aufgenommen (entsprechend der Gesammt aufnahme Hollands in 3 Jahren), ohne dasz nur ein einziges Mal eine Beschwerde wegen unberechtigter Freiheitsberaubung eingelaufen wäre."

Ik geloof dus, dat men aan Heidelberg niet hechten moet en wanneer men de zaak regelt, zooals die in Duitschland bij de goede klinieken is geregeld, zal men geen bezwaren ondervinden.

Laat men nu niet vergeten, dat men bij de academische klinieken het beste heeft, wat men denken kan; geneesheeren die in den regel, anders worden zij geen professor, hooger staan dan de directeuren van andere gestichten; men heeft daarbij het toezicht van curatoren en de samenwerking der geheele faculteit; men heeft te doen met mannen, die zelf niet zouden willen, dat eenig misbruik zou worden gemaakt ten aanzien van iemands vrijheid of belangen.

Ik meen te mogen zeggen, dat in het academisch wezen de beste waarborgen tegen misbruiken zullen worden gevonden.

Er kunnen voorwaarden gesteld worden, en al begint men met *carte blanche* te geven, men kan deze voorwaarde stellen, dat men zich het recht voorbehoudt voorwaarden op te leggen. Elk misbruik kan zoo ten allen tijde worden afgesneden.

Wij moeten ons wat dat betreft niet te beangst maken en wij mogen de hoop koesteren, dat Groningen voorloopig geholpen zal zijn; dat ook andere universiteiten zoo noodig hiervan profijt zullen kunnen trekken en dat, wat de evacuatie betreft, in de voorwaarden zelf zal kunnen voorgeschreven worden elk middel om te zorgen, dat evacuatie plaats hebbe.

En wanneer de heer van Nispen tot Sevenaer vraagt, waarheen die menschen dan moeten gaan, dan antwoord ik, dat dit een ernstige quaestie is, maar dit punt is niet op te lossen bij dit wetsontwerp. Daaromtrent zal men de voorwaarden zoo moeten stellen, dat men de zekerheid bezit, dat door de klinieken geen misbruik van den toestand der patiënten zal worden gemaakt; dat zij ze niet gebruikt zoolang zij hen noodig heeft, en dan eenvoudig op straat zet, indien geen plaats voor hen is in de gestichten.

Hij vergete niet, dat, wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen en de gezinsverpleging een uitbreiding krijgt tot op 3 personen per gezin en te gelijk de dementen meer naar de godshuizen worden gebracht, het gebrek aan plaats in de gestichten minder zal zijn dan nu.

Blijft nu nog over het laatste punt, de overbrenging van dementen naar de godshuizen.

Deze kunnen reeds thans krankzinnigen herbergen, mits niet meer dan twee.

Nu zijn die twee op dit oogenblik aan Staatstoezicht onderworpen, maar verder ook niet. Wanneer het hier voorgestelde wet wordt, dan wordt in dien toestand deze verbetering gebracht, dat men principieel op dezelfde lijn blijft; slechts gradueel wordt een verandering gemaakt; men zal in plaats van ten hoogste twee, meer krankzinnigen kunnen opnemen. Niet echter elk godshuis zal, wanneer het bestuur dat verkiest, meer krankzinnigen kunnen verplegen. Zij moeten daartoe worden aangewezen; de Regeering blijft dus aan zich het oordeel houden over de gesteldheid in het godshuis, over het personeel, dat aan het hoofd staat, over het bestuur, waardoor het gedirigeerd wordt enz. enz. Voorts zal het godshuis moeten voldoen aan de te stellen voorwaarden.

Men kan dus het getal wel degelijk limiteeren. Men zal het limiteeren in dien zin, dat niet de onrustige en gevaarlijke patiënten in de godshuizen komen, maar alleen dezulke, die naar het oordeel van deskundigen voor verpleging in een oude mannen- of vrouwenhuis of soortgelijke inrichting geschikt zijn. Er zal streng toezicht gehouden worden en er zal een bepaling worden opgenomen, dat, wanneer blijkt, dat de eerst rustige patiënt in zijn nieuwe omgeving minder rustig wordt, hij uit zulk een godshuis zal kunnen worden verwijderd.

Ik zie dus niet in, dat tegen de verpleging in de godshuizen ernstige bedenking kan worden gericht.

Wat betreft de vragen, of ten gevolge van de bepalingen dezer wet, gestichten zullen genoodzaakt worden tot kosten van verbouw; of beter en meer personeel moet aangeschaft worden, doordat zij talrijker onrustige patiënten zullen bevatten en of in verband daarmede de Rijksbijdrage in de kosten van verpleging van behoeftige krankzinnigen zal moeten worden verhoogd, dit zijn vragen, waartoe de thans voorgestelde wijziging, in haar verdere strekking beschouwd, alle aanleiding geeft.

Wat deze punten betreft, stem ik toe, dat het mogelijk is, dat mettertijd onderscheiden gestichten verbouwd zullen moeten

worden: dat het personeel voor de verpleging zal moeten worden verbeterd, en ook, dat de bijdrage van Rijkswege verstrekt, verhooging zal moeten ondergaan. Maar dat zal niet kunnen geschieden in den zin, waarin de ideale beschouwer van deze dingen het wenscht, zóó, dat men tot een uitgave van 4 à 5 millioen 's jaars komt, maar aldus, dat dementen zullen verhuizen naar de godshuizen, waardoor het getal personen, waarvoor het Rijk te betalen heeft, vermindert. Individueel kan de bijdrage daardoor klimmen.

Ik voeg er ten slotte bij, dat men niet moet aannemen, dat dan die gemeenten, die een godshuis beschikbaar hebben, waar zij die dementen plaatsen, daarom ze daar niet zullen plaatsen, omdat zij dan de Rijksbijdrage zullen verliezen. Wanneer men de Rijks- en de provinciale bijdragen van de verplegingskosten in een gesticht aftrekt, is hetgeen dan te betalen overblijft voor de gemeenten, meer dan hetgeen ze te betalen hebben aan een godshuis.

Ik geloof daarom dat dit een bezwaar is, dat niet gegrond is.

De algemeene quaestie, of men zou kunnen komen tot een gestichtsinrichting op den hoogsten voet voor alle krankzinnigen, is een vraag, waarop mijn antwoord is, dat ik dat niet zou wenschen en niet willen, omdat ik overtuigd ben, dat voor zeer velen de gestichtsverpleging niet deugt, en ik zou het ook van de andere zijde daarom niet durven aanraden, omdat 's Rijks schatkist, die toch al van alle zijden genoeg aangesproken wordt, dan wel eens zóó aangesproken zou kunnen worden, dat er geen budget meer te maken viel.

De heer **van Asch van Wijck**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts even aangestipt de noodzakelijkheid van het Staatstoezicht op zenuwlijders, omdat ik meende, dat deze quaestie hier niet in den breede kon worden behandeld. Ik ben het met den Minister volkomen eens, dat het buitengewoon moeilijk is een grens te trekken tusschen de echte zenuwlijders en andere zieken, die daarmede veel overeenkomst hebben. Toch meen ik, dat er maatregelen moeten worden genomen om te voorkomen, dat dergelijke ongelukkigen op inderdaad afkeurenswaardige wijze worden geëxploiteerd. Verschillende gevallen schijnen daarvan voorgekomen te zijn, en het is toch zeer wenschelijk, dat daaraan een eind worde gemaakt. Ik geef den Minister alsnog in overweging om te zien of aan dit bezwaar niet is te gemoet te komen.

Ik geloof mij onjuist te hebben uitgedrukt, want de Minister heeft mij op één punt niet goed begrepen, nl. waar ik sprak over de gezinsverpleging in of buiten gestichtsverband. Ik heb Schotland genoemd en gezegd: men is het er nog niet over eens wat de beste vorm is. Bij ons heeft men de gezinsverpleging in en buiten gestichtsverband, in Schotland de gezinsverpleging buiten gestichtsverband, die daar zeer goede resultaten oplevert. Ten onzent meent men wel, dat de gezinsverpleging in gestichtsverband de beste resultaten geeft, maar men weet nog niet zeker welke verpleging de beste is. Daarom acht ik het juist, dat de Regeering geen wettelijke regeling maakt. Ik hoop nu dat mijn bedoeling duidelijk is.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hedenmorgen volgens het stenogram het volgende gezegd:

„Het is bekend dat de gestichten overvol zijn, dat velen verpleging te kort komen, dat niet minder dan 3000 patiënten wachten op opneming in een gesticht."

Toen ik dat zeide, heeft de geachte afgevaardigde uit Apeldoorn mij gevraagd hoe ik kwam aan dat cijfer van 3000. Ik heb toen gezegd, dat het werd genoemd in de Memorie van Antwoord. Daar staat:

„Slechts zij die onbekend zijn met de wet van 1884 en met de toestanden die de wet van 1884 regelde — op dit oogenblik worden misschien een 3000 krankzinnigen buiten gestichten verpleegd — kunnen aannemen, dat alle krankzinnigen in gestichten thuis behooren."

Nu erken ik gaarne, dat die woorden van de Memorie van Antwoord, zeker niet volkomen dekken de uitdrukking, die ik gebezigd heb. Dat cijfer stond mij echter in het hoofd en ik heb het gevonden in eenige mededeelingen, die ik heb mogen ontvangen van een der meest bekende psychiaters hier te lande. Ik lees in die mededeelingen: „waarschijnlijk staan een 3000 patiënten klaar om de nieuwe plaatsen in het gesticht in te nemen." Op die wijze ben ik gekomen tot hetgeen ik van morgen heb uitgesproken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op Zijn Excellentie dank te zeggen voor de uitvoerige inlichtingen, welke hij op mijn vragen heeft gegeven. Zijn Excellentie heeft natuurlijk zeer goed begrepen, dat mijnerzijds de bijeenvoeging van zenuwlijders en krankzinnigen in klinieken ten zeerste werd toegejuicht, omdat mijns inziens groote opnemingsvrijheid voor de klinieken in het belang van de inrichting, van het onderwijs en van vele patiënten is.

Nu heb ik van Zijn Excellentie vernomen, dat in Groningen 40 bedden beschikbaar zouden zijn voor de beide categorieën van patiënten, zenuwlijders en krankzinnigen, en misschien, zoo voegde de Minister er bij, komen er nog enkele bedden bij uit andere afdeelingen, waar zenuwlijders zullen verpleegd worden, die niet in de afdeeling krankzinnigen zijn. Dat is een zeer gering getal. Nu heeft Zijn Excellentie getracht de opgave van professor Jelgersma, die ik hier mededeelde, eenigszins haar waarde te ontnemen door te zeggen: ja, als men zelf weelde geniet, moet men niet laag neerzien op den armen Lazarus; hij geniet te Leiden zulk een weelde, dat hij op alles, wat een ander minder heeft, laag neerziet.

De indruk, dien ik van de mededeelingen van den heer Jelgersma heb ontvangen, is geenszins dat hij daar te Leiden weelde heeft. Hij spreekt niet van speciale eischen die voor Leiden moeten worden gesteld, maar van algemeene eischen, die men mag stellen. Maar dat er te Leiden van geen weelde sprake is, mag wel blijken uit de mededeeling zijnerzijds, dat hij niet eens kon geven een college in de gerechtelijke psychiatrie, omdat in al de gebouwen die daar zijn bezwaar moest worden gemaakt de patiënten op te nemen, die hij voor dat college noodig had.

Hoe moet het gaan in Groningen, waar de zenuwlijders, de krankzinnigen, de storende elementen moeten worden opgenomen in één afdeeling? Daar kan van een college in gerechtelijke psychiatrie geen sprake zijn. Ik blijf gelooven, dat de Groningsche inrichting zeer onvoldoende is en dat juist zal zijn wat professor Jelgersma zegt, dat de toestand daarvoor den hoogleeraar enorm veel teleurstellingen zal opleveren.

Nu heeft Zijn Excellentie gezegd, dat dat misbruik, waarop ik doelde, voor de patiënten zal worden voorkomen en in een algemeenen maatregel van bestuur zal worden voorgeschreven, dat die patiënten op tijd moeten worden verwijderd.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Geen algemeene maatregel van bestuur. Voor elke inrichting moeten afzonderlijke voorwaarden worden gesteld.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**: Dan blijf ik geheel bij hetgeen ik gezegd heb. Wij zullen dan dus krijgen voor Groningen algemeene voorwaarden, vastgesteld bij ministerieel rescript. Nu twijfel ik niet aan den goeden wil van den Minister, dat Zijn Excellentie al zijn best zal doen door die voorwaarden goede evacuatie mogelijk te maken. Maar dat wordt daardoor nog niet bereikt. Ik vraag: waar moeten die patiënten naar toe; in geen van de gestichten is plaats. Op dit oogenblik weet men, dat als men een patiënt in een gesticht wil hebben, men geruimen tijd moet wachten. Moet nu in die voorwaarde worden gezegd, dat men geen patiënten mag opnemen als men niet zeker is, dat men zoodra hun toestand het vordert hen kan verwijderen? Dan zie ik niet in hoe men in de kliniek te Groningen met gerustheid patiënten kan opnemen, want men kan nooit met zekerheid weten of men aan den eisch van evacuatie kan voldoen.

Ik blijf van meening, dat men in Groningen niet tot een bevredigenden toestand komt, indien niet te Groningen zelf maatregelen worden genomen in het belang van de patiënten en het onderwijs.

Een vraag betreffende de opneming van ouden van dagen in liefdadigheidsinstellingen heeft Zijn Excellentie niet beantwoord. Zijn Excellentie zegt, dat met al die punten de leden van de psychiatrische vereeniging het niet eens zijn en beroept zich op het advies van den inspecteur van het geneeskundig Staatstoezicht. Ik heb gezegd, dat dit advies al zoo oud is en heb

gevraagd om nadere mededeelingen. Ik zou er prijs op stellen alsnog van den Minister eenige nadere inlichtingen te mogen ontvangen. Ik blijf intusschen mijnerzijds het opnemen van oude lieden in liefdadigheidsgestichten met bezorgdheid aanzien, daar ik geloof, dat hiervan voor de ongelukkige patiënten veel kommer en leed in hun toestand te duchten is.

De heer **van Kol**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal in navolging van den Minister alles ter zijde laten wat betreft de vraag, of de leiding van de gezinsverpleging in handen moet zijn van het gestichtsbestuur of van den geneesheer, daar dit bij het amendement thuis hoort. Wat de andere door mij besproken zaken betreft, kan ik zeer kort zijn, daar de meeste van mijn bezwaren door nadere inlichtingen en gegevens van den Minister ondervangen zijn. Ik heb dan ook met genoegen gehoord, dat in ons land de weg van kolonieverpleging, het bekende systeem van Gheel is opengesteld, en ik hoop nu maar, dat eerlang in Nederland een man zal opstaan, die aan zulke edele taak zijn leven wil wijden.

Ik erken, dat het bezwaarlijk is den termijn geheel en al te laten vervallen, maar het zou wellicht mogelijk zijn bij een algemeenen maatregel van bestuur uitzonderingen toe te laten. Wanneer werkelijk op advies van een geneeskundige blijkt, dat zulke langdurige opname ter observatie in een gesticht, schadelijk zou zijn voor den patiënt, kon die termijn immers worden verkort of opgeheven.

Mijn bezwaren tegen de godshuizen zijn nagenoeg geheel ondervangen, wanneer de Minister er in slaagt voorwaarden te stellen, waardoor een behoorlijke geneeskundige verpleging aan die krankzinnigen verzekerd is, en indien, zoodra die verpleging ook maar iets te wenschen mocht overlaten, dergelijke patiënten uit die inrichtingen zullen verdwijnen.

De heer van Asch van Wijck wees er op, dat velen terugdeinzen voor het „cachet" van krankzinnig dat op hen gedrukt wordt. Ik geloof inderdaad dat daarvan vele voorbeelden zouden zijn aan te halen. Wenschelijk is het daarom, dat het door wijziging van art. 15 mogelijk gemaakt worde zoo niet bij deze, dan toch bij een andere partieele wetsherziening in de wet op te nemen dat personen die lijden bijv. aan acute krankzinnigheid, toevallen, angsten, dwangvoorstellingen, zelfmoordneigingen, dan wel zware hoofdpijnen met neiging tot vernielen, enz., in de gelegenheid gesteld worden op eigen verzoek te worden opgenomen ter behandeling. Zulke lieden vertrouwen zich zelf niet meer, zijn vaak wanhopig, doch zien vreeselijk op tegen de rechterlijke krankzinnigverklaring, een cachet dat hen levenslang bijblijft. Ook moeten zij dan op eigen verzoek weder worden losgelaten, tenzij de deskundige geneesheer daartegen bezwaar heeft. Is dat het geval, eerst dan ware het oogenblik gekomen om een rechterlijke uitspraak tot krankzinnigverklaring uit te lokken.

Het overige wat ik nog te zeggen heb zal ik bij de behandeling van mijn amendement ter sprake brengen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alleen nog de vraag van den heer van Nispen te beantwoorden, welk het advies is. van de inspecteurs voor het Staatstoezicht op krankzinnigen en krankzinnigengestichten. Ik zou haast willen vragen: zou metterdaad die geachte spreker meenen dat dit wetsontwerp hier ter tafel zou zijn zonder dat eerst het advies van de inspecteurs was ingewonnen? Zou hij niet denken dat juist van de zijde van de inspecteurs de sterkste aandrang is uitgegaan om de zaak in dezer voege te regelen? En zoo hij daaromtrent aarzelt, wil ik hem de verzekering geven, dat niet alleen vóór tien jaren, maar herhaaldelijk in de verslagen der inspecteurs gedurig op deze zaak gewezen werd, en dat niet tegen hun zin of buiten hen om, maar geheel in samenwerking met de inspecteurs de zaak tot stand is gekomen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

ART. I wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over ART. II, luidende:

Na artikel 35 en vóór § 6 der wet van 27 April 1884 (*Staatsblad* n°. 96) wordt een nieuwe paragraaf ingevoegd, luidende:

„§ 5*a*. Gezinsverpleging van krankzinnigen.

Artikel 35*a*. Eene woning, waarin ten hoogste drie krankzinnigen, die gedurende ten minste 30 achtereenvolgende dagen in een krankzinnigengesticht zijn opgenomen geweest, krachtens overeenkomst met, en onder toezicht van het bestuur van dat gesticht worden verpleegd met inachtneming van de bepalingen bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen, wordt ten opzichte van die krankzinnigen, voor de toepassing van de artikelen 10, 12 tot en met 25 en 27 tot en met 42 dezer wet, beschouwd als deel van dat krankzinnigengesticht."

Op dit artikel zijn voorgesteld de volgende amendementen:

1°. een van den heer van Styrum, strekkende om in art. 35*a* tusschen de woorden „artikelen" en „10" in te lasschen „2 tot en met 6".

2°. een van de heeren van Kol, Helsdingen, ter Laan, Troelstra en Hugenholtz, strekkende om in art. 35*a*, vierden regel, in plaats van: „onder toezicht van het bestuur", te lezen: „onder toezicht van den geneeskundige of zoo er meer geneeskundigen zijn, van den eersten geneeskundige van dat gesticht".

De heer **van Styrum**, het woord bekomen hebbende tot toelichting van zijn amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Volgens de Memorie van Toelichting strekt dit wetsontwerp in de eerste plaats om aan de gezinsverpleging onder gestichtsverband den haar nog ontbrekenden wettelijken grondslag te geven. *Gezinsverpleging onder gestichtsverband.* Vandaar dat de Regeering thans voorstelt dat een overeenkomst gesloten worde met het gestichtsbestuur, en dat de krankzinnige onder toezicht van dat bestuur blijft staan.

Het gestichtsverband is bijzonder sterk geaccentueerd door de bepaling dat de woningen als een deel van het gesticht beschouwd worden. Ik voeg er dadelijk bij, dat het ontwerp dit niet zoo algemeen bepaalt, doch alleen ten opzichte van zekere gevallen, met name in het artikel genoemd. Die bepalingen betreffen de volgende onderwerpen: verpleging van krankzinnigen, wier onderhoud ten laste van het Rijk komt; plaatsing en verblijf in, verlof en ontslag uit een gesticht, beheer der goederen, strafbepalingen, voorschot en verhaal van kosten, vrijdom van zegel en registratie.

Men kan wel zeggen, dat ongeveer de geheele wet toepasselijk verklaard wordt op gezinsverpleging. Doch juist daarom trekt te meer de aandacht datgene wat uitgezonderd wordt.

Wat § 2 der wet betreft, daarmede kan ik mij vereenigen; ik acht Koninklijke goedkeuring niet noodig, evenmin dat de woning zou moeten voldoen aan alle eischen, die aan een gesticht gesteld worden. Doch wat het Staatstoezicht op de gestichten betreft, bestaat er alle aanleiding de woningen te beschouwen als deelen van het gesticht, ten einde het Staatstoezicht over hen die in gezinsverpleging zijn, gelijk te stellen met dat, hetwelk uitgeoefend wordt voor hen die in de eigenlijk gezegde gestichten verpleegd worden.

Ik acht dit een belangrijk beginsel. En om daaraan uitdrukking te geven, heb ik voorgesteld om in art. 35*a* ook op te nemen de artt. 2 tot en met 6.

Het zij mij vergund met een enkel woord rekenschap er van te geven waarom ik die aanvulling wenschelijk acht.

Een van de belangrijkste artikelen, dat volgens het ontwerp niet toepasselijk zal zijn, is art. 4, alinea 4, der wet. Dit artikel bepaalt dat in de krankzinnigengestichten ten allen tijde vrije toegang moet worden verleend zoowel aan de inspecteurs als aan de officieren van justitie. Ik zou wenschen dat de officieren van justitie ook ten allen tijde toegang zullen hebben tot de woningen, die als het ware een deel uitmaken van de gestichten en daarmede in nauw verband staan.

In de tweede plaats vestig ik de aandacht op art. 6.

Dit artikel bepaalt, dat de officieren van justitie, vergezeld van den inspecteur, alle drie maanden de gestichten zullen bezoeken

om zich te verzekeren, dat niemand onwettig teruggehouden wordt en dat de verpleging behoorlijk geschiedt.

Wanneer men een dergelijke bepaling voor de gestichten noodig heeft geacht, dan vind ik het volkomen rationeel, dat die bepaling ook worde toegepast op de woningen die onder gestichtsverband staan.

Art. 3 van de wet regelt de verplichting om aangifte te doen van de krankzinnigen die verpleegd worden. Het komt mij voor, dat het rationeel is, dat de aangifte, waar de woningen staan in verband met het gesticht, zal geschieden door het gestichtsbestuur en niet door de in de woningen gehuisveste verplegers.

De bedoeling van mijn amendement is om te doen uitkomen, dat het Staatstoezicht zich in niet mindere mate moet uitstrekken over hen die in de woningen dan over hen die in de eigenlijk gezegde gestichten verpleegd worden.

De Memorie van Toelichting zegt dat dit wetsontwerp in de eerste plaats strekt om aan de gezinsverpleging van krankzinnigen onder gestichtsverband den haar ontbrekenden wettelijken grondslag te geven en den twijfel, wat ten deze rechtens is, op te heffen. Vóórdat het arrest van den Hoogen Raad gewezen was, heeft men zich steeds op het standpunt geplaatst dat die woningen als het ware dépendances waren van de gestichten, zoodat het Staatstoezicht zich even goed uitstrekte over de verpleegden in die woningen als over die in de gestichten zelf.

Wanneer de Regeering nu een wettelijken grondslag wil geven aan den bestaanden toestand, dan acht ik het een belangrijk beginsel dat ook het toezicht op hen die in de woningen onder gestichtsverband verpleegd worden, niet minder zal zijn dat op degenen die in gestichten verpleegd worden.

Ik beveel dus mijn amendement bij de Kamer aan.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Willinge, van Kol, Lieftinck en van Asch van Wijck, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **van Kol** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement, ingediend door hem en vier anderen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beraadslaging heeft de heer van Nispen zich reeds voor ons amendement verklaard en heeft de heer van Asch van Wijck medegedeeld, dat hij er in principe iets voor gevoelde, maar toch ernstige bezwaren daartegen had. Hij meende onder meer dat noch het bestuur alleen, noch de directeur-geneeskundige alleen besliste, maar dat zij dit te zamen deden, hoewel het in de practijk maar al te dikwijls hierop neerkomt, dat het gestichtsbestuur geheel en al het heft in handen heeft. Het bleek reeds uit enkele feiten, die ons ter oore zijn gekomen, dat wanneer de geneesheer-directeur eens optreedt tegen den zin van het bestuur, dit nog al eens leidde tot botsingen, waarvan vrijwillig of gedwongen ontslag van den deskundige dan het gevolg was; ik herinner slechts aan de gevallen met dr. Tellegen te Vught en dr. Cowan te Dordrecht. Ik meen dan ook, dat men bij de krankzinnigenverpleging eenmaal hetzelfde standpunt zal moeten innemen, dat na langdurigen strijd bij de gewone ziekenhuizen is veroverd. Daar heeft de deskundige geneesheer-directeur de geheele leiding in handen, maar in de krankzinnigengestichten is men zoover nog niet. De Minister gevoelt wel wat voor het beginsel, dat in ons amendement ligt opgesloten, maar hij meent — en dit is moeilijk tegen te spreken — dat het in strijd is met de oeconomie der wet van 1884. Doch waarom is het nu wel een bezwaar deze wet partieel te wijzigen alleen voor dit onderdeel? En waarom had men bovendien niet in het wetsontwerp een bepaling kunnen opnemen, dat zoowel van de gestichts- als van de gezinsverpleging het zwaartepunt zal liggen bij den geneesheer?

In Nederland is de gezinsverpleging geen uitbesteding van krankzinnigen, maar eenvoudig een *geneeskundige* behandeling, die wordt voortgezet buiten het gesticht; een deskundige leiding is dus noodig. In sommige gevallen zal de terugneming in het gesticht onvermijdelijk zijn en daarvoor kan de beslissing van den geneesheer evenmin worden gemist. Het kan immers zijn, dat sommige gestichtsbesturen afkeerig zijn van de gezinsverpleging, die iets nieuws is en administratieve moeilijkheden oplevert. De besturen zullen niet altijd aanwezig zijn voor het geregelde toezicht en elk hunner besluiten moet op een vergadering van het college worden genomen, altemaal bezwaren, die deze regeling voor de gezinsverpleging uiterst moeilijk maken.

De geneesheer-directeur moet dus de leiding hebben van het geheel; hij moet kunnen bepalen, dat de patiënt die genezen is dadelijk kan vertrekken, waar het bestuur ook uit financieele overwegingen daarin nu kan difficulteeren, daar zij liever alle plaatsen bezet houden.

De geneesheer-directeur zal zich ook bij de te nemen maatregelen minder dan de besturen door financieele overwegingen laten leiden, want hij heeft uit den aard der zaak boven alles het oog op de belangen van den patiënt.

Ook moet het voor elk geneesheer onaangenaam zijn om over het ontslag of de behandeling van patiënten te beraadslagen met niet-deskundigen, terwijl hij daarbij bovendien steeds het bezwaar ondervindt, dat hij beroepsgeheimen niet aan dezen mag bekend maken.

Ik meen dus, dat het wenschelijk was om door de indiening van dit amendement een einde te maken aan de tegenwoordige ondeskundige bemoeienis, en de leiding der krankzinnigenverpleging aan bevoegde personen, dus aan den directeur-geneesheer of andere deskundigen, over te laten.

De heer **Voorzitter**: Het amendement, voorgesteld door vijf leden, behoeft niet nader te worden ondersteund.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Styrum heeft een amendement ingediend om de artikelen 2 tot en met 6 op te nemen onder die artikelen, voor de toepassing waarvan de woningen, waarin gezinsverpleging plaats heeft, worden beschouwd als deel van een gesticht. De geachte afgevaardigde zal wel willen gelooven, dat dit punt ook bij de Regeering een onderwerp van overweging heeft uitgemaakt, en dat de Regeering deze artikelen om een bepaalde reden niet onder die andere artikelen heeft opgenomen.

Dat is niet geweest een verzuim of een vergissing, maar de Regeering achtte het niet wenschelijk dit te doen. En wanneer de geachte afgevaardigde zegt, dat het toch wel wenschelijk is, dat die dépendances van gestichten dan ook vallen onder de regelen, die voor de gestichten gelden, dan ligt dit daarin, dat men hier heeft te onderscheiden tusschen twee zaken, tusschen de personen der krankzinnigen en tusschen de woning, waarin zij verblijven.

Wat betreft de personen der krankzinnigen, de geachte afgevaardigde zal mij wel willen toegeven, dat twijfel of die vallen onder het Staatstoezicht niet mogelijk is. Er staat uitdrukkelijk in het eerste lid van art. 1 der Krankzinnigenwet, dat er Staatstoezicht op de krankzinnigen en krankzinnigengestichten wordt gehouden, en in art. 2, dat dit Staatstoezicht zich uitstrekt over alle krankzinnigen, met uitzondering van degenen die, zonder van hun vrijheid te zijn beroofd, in hun familie worden verpleegd. Er is dus geen quaestie van, of dezelfde artikelen slaan op de krankzinnigen, die in een woning onder gestichtsverband worden verpleegd. De vraag is echter, of de woning waarin de krankzinnige wordt verpleegd, zal moeten worden gebracht onder de gestichtsregelen.

Nu is dit voor de overige artikelen noodzakelijk geweest, omdat men anders aan de gezinsverpleging onder gestichtsverband, na de daarover gevallen vonnissen, geen wettelijken grondslag zoude kunnen geven. Wat echter de innerlijke huishouding van de gezinnen betreft, ik zou willen vragen of men niet in een soort van contradictie zou komen, wanneer men die zou willen stellen onder de gestichtsregeling. Als ik iemand uit een gesticht evacueer, omdat het beter voor den persoon is, dat ik hem breng in een particuliere woning, maar ik bepaal dan tevens, dat die woning moet zijn een gesticht, dus onderworpen aan dezelfde regeling, die geldt voor de gewone gestichten, dan vraag ik, of dan niet het geheele principe, waarvan dit ontwerp uitgaat, daaruit weder wordt verwijderd.

En vraagt de geachte afgevaardigde, of er dan in het geheel geen regelen zullen moeten worden gesteld, dan antwoord ik: zeer zeker, maar die regelen moeten anders zijn dan de regelen, die gelden voor de gestichten. Daarom is bepaald, dat bij wettelijk voorschrift, nl. bij algemeenen maatregel van bestuur, dit

alles zal worden bepaald, en dat dus die regeling, die ten aanzien van de gestichten haar grondslag vindt in de wet, ten opzichte van die woningen zal geschieden in den algemeenen maatregel van bestuur.

Welnu, dit heeft de geachte afgevaardigde erkend, want hij is begonnen met te zeggen: niet dat ik dezelfde eischen zou willen stellen aan die woningen, die gesteld worden aan de gestichten. Daarmede erkent hij zelf, dat het iets anders is, en in dit andere zal juist de algemeene maatregel van bestuur voorzien.

Maar, zegt de geachte afgevaardigde, er komen toch in de artt. 2—6 enkele bepalingen voor, die zeker ook moeten gelden voor de woningen.

Wat betreft art. 4, alinea 4, daar is geen quaestie van. Natuurlijk moet de bepaling, dat ten allen tijde vrije toegang open staat voor den inspecteur en de officieren van justitie, voor die woningen ook gelden, en ik wil wel mededeelen, dat de eerste bepaling van den reeds ontworpen algemeenen maatregel van bestuur juist deze is.

Maar wat is de quaestie? Bij den algemeenen maatregel van bestuur zal waarschijnlijk de vrije toegang moeten worden bevolen voor meerdere autoriteiten dan die, genoemd in art. 4, 4de lid, omdat — men mag zich van dien vrijen toegang van den inspecteur en van de officieren van justitie voorstellen wat men wil — dit toch in de practijk veel te weinig geeft. Bij gestichten gaat het nog, daar kan men door een bezoek nog wel misstanden ontdekken, maar wanneer men te doen krijgt met woningen, die allengs in aantal kunnen toenemen en op grooten afstand van elkaar en van het gesticht gelegen kunnen zijn, is het uit den aard der zaak ondoenlijk, zoowel voor den inspecteur als voor officieren van justitie, om daar afdoend toezicht te houden. Daarom was het ook niet onze bedoeling deze bepaling te schrappen; maar om ze als eerste bepaling in den algemeenen maatregel van bestuur op te nemen, en er bovendien nog iets aan toe te voegen.

Vraagt de geachte afgevaardigde: is er dan bezwaar om althans het vierde lid van art. 4 ook toepasselijk te verklaren, dan antwoord ik: neen, en zoo het amendement zich daartoe bepaalde, zou ik er geen overwegende bedenking tegen hebben. En mocht de geachte afgevaardigde zelfs het vijfde lid er aan willen toevoegen om te krijgen de wettelijke zekerheid, dat ook de geneesheeren verplicht zijn inlichtingen te geven, dan heb ik ook daarop niet tegen. Maar dat is heel wat anders dan alle artikelen 2—6 op te nemen en alles, wat in in die artikelen van gestichten wordt gezegd ook toe te passen op woningen; daartegen kom ik op. Met opneming van art. 6 zou ik vooral niet kunnen medegaan. Het eerste lid van art. 6 is een waarborg tegen vrijheidsberooving, door aan den officier van justitie de verplichting op te leggen, dat hij met een hoofdinspecteur of een inspecteur van de volksgezondheid eens in de drie maanden het gesticht bezoekt om te zien of er ook personen zijn, die daar tegen recht en gerechtigheid in gehouden worden. Ik wijs er op, dat die officieren van justitie het geen aangename taak vinden die gestichten te bezoeken.

Het is voor hen een extra-judicieele werkzaamheid van buitengewonen omvang, elke drie maanden met elken persoon te moeten spreken en te moeten onderzoeken, of niemand wederrechtelijk in een gesticht geplaatst of teruggehouden wordt en of de verpleegden behoorlijk worden behandeld. Men ziet wel in, dat dit veel te veel van hun tijd in beslag neemt. Dit nu nog te willen uitstrekken tot al die woningen, die in een grooten cirkel om de gestichten gelegen zijn, is van een officier van justitie niet te vergen, en daarom komt het mij voor, dat op meer doeltreffende wijze hetzelfde doel kan worden bereikt, zooals ook in den algemeenen maatregel van bestuur zal worden vastgesteld.

De vraag zou dan gedaan kunnen worden: moet de vrijheidsberooving niet met even ernstige waarborgen worden omringd als in de gestichten? Ik antwoord daarop: neen, volstrekt niet, want de krankzinnigen in een gesticht zijn opgesloten, afgesloten van de buitenwereld, men heeft een dwang en macht over hen, dat men elke communicatie met de buitenwereld kan beletten. Geheel iets anders is het met de in een gezin verpleegden; zij kunnen vrij uitgaan, zich bewegen, bezoeken afleggen en met anderen spreken en hebben gelegenheid om alle klachten, als die er zijn, te brengen bij de autoriteiten. Meent de geachte afgevaardigde, dat het wenschelijk is art. 6, 2de lid, toepasselijk te verklaren, dat er geregeld aangifte bij den officier van justitie moet worden gedaan van het inkomen, enz., dan heb ik er niet op tegen. Meent de geachte afgevaardigde, dat het wenschelijk is reeds nu wettelijk vast te leggen, wat wettelijk vastgelegd kan worden, ik heb er geen bezwaar tegen om art. 6, 2de lid, toepasselijk te verklaren, maar voor de overige artikelen acht ik het overbodig en in strijd met het principe van de gezinsverpleging.

De geachte afgevaardigde, de heer van Kol, en vier andere leden stellen voor om in art. 35*a*, vierden regel, in plaats van: „onder toezicht van het bestuur", te lezen: „onder toezicht van den geneeskundige of zoo er meer geneeskundigen zijn, van den eersten geneeskundige van dat gesticht".

Wat den vorm van het amendement betreft, het kan, dunkt mij, niet zoo bedoeld zijn. De geachte afgevaardigde heeft de uitdrukking ontleend aan art. 27, maar in art. 27 moet een stuk geteekend worden, en waar er nu meerdere personen zijn, moet men zeggen, wie van die meerderen wordt bedoeld. Hier wordt toezicht uitgeoefend; hier moeten de verschillende geneesheeren bij de gezinnen rondgaan en nu is er geen reden den eerstaanwezende te nemen.

Afgescheiden van die bedenking tegen den vorm, moet ik mij in den meest absoluten zin tegen het amendement verklaren. Toegegeven wat die geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat er veel bedenking tegen is, dat alles in handen is van het bestuur; toegegeven dat de geneeskundigen op badplaatsen de inrichtingen zelf exploiteeren, waartegen van andere zijde evenzeer geklaagd wordt, moet ik zeggen dat de tegenwoordige regeling van de wet mij niet bevredigt, en dat ik voornemens ben in den algemeenen maatregel van bestuur zoodanigen invloed aan den geneeskundige toe te kennen, dat de besturen geen onbehoorlijk overwicht zullen hebben.

Iets wil ik den geachten afgevaardigde gaarne toegeven. „Onder toezicht van het bestuur" zou kunnen worden opgevat, alsof het bestuur alleen als zoodanig met de zaak te doen had, en de verpleging buiten de geneeskundigen van het gesticht zou kunnen worden opgedragen aan een dorpsdokter.

Indien de geachte afgevaardigde daartegen bedenking heeft, zou ik hieraan eenige beteekenis kunnen hechten.

Natuurlijk is het bestuur verplicht om de voorwaarden van den algemeenen maatregel van bestuur, die ten opzichte van de woningen gesteld zijn, ook te stellen aan de woningen en is het bestuur verplicht de bepalingen daar gesteld ten opzichte van de verpleging contractueel vast te leggen met de hoofden der gezinnen. Maar nu zou men wel kunnen meenen, dat de uitdrukking: „onder toezicht van het bestuur", eenerzijds te zwak zou kunnen zijn en anderzijds kon gelijken op uitsluiting van het geneeskundig element.

Wanneer de geachte afgevaardigde deze bedenking zou willen ondervangen door in plaats van „onder toezicht van het bestuur", te lezen: „onder verantwoordelijkheid van het bestuur van het gesticht, ook wat betreft de geneeskundige verzorging", dan is dit een tegemoetkoming, waartegen ik geen bedenking zou hebben en waarmede naar mijn overtuiging althans gedeeltelijk het bezwaar van de geachte afgevaardigden zal zijn ondervangen.

De heer **van Styrum**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister is begonnen met te verklaren, dat mijn amendement overbodig was, omdat het Staatstoezicht zich ook uitstrekt over die personen welke in gezinsverpleging worden opgenomen. De Minister heeft daarom verwezen naar artikel 1 der wet.

Daarin echter is uitsluitend sprake van Staatstoezicht, dat uitgeoefend wordt door den inspecteur en het is mij juist te doen om het Staatstoezicht mede te doen uitoefenen door den officier van justitie.

In de tweede plaats heeft de Minister mij toegevoegd, dat men toch aan die woningen niet dezelfde eischen kan stellen, als aan de gestichten.

Juist omdat ook ik die gelijkstelling niet wensch en allerminst noodzakelijk acht, heb ik in mijn amendement de artikelen 7 tot en met 11 der wet niet opgenomen.

De Minister heeft mij toegevoegd dat, wat alinea 4 van art. 4 der wet betreft, hij tegen de toepasselijkverklaring geen bepaald

bezwaar zou hebben, doch dat Zijn Excellentie het niet noodig achtte, omdat het voorschrift kan worden opgenomen in den algemeenen maatregel van bestuur. Het komt mij voor, dat de algemeene maatregel van bestuur niet de strekking heeft om het Staatstoezicht te regelen, doch alleen op het oog heeft waarborgen voor de verpleging te verstrekken.

Nu wensch ik aan te toonen, waarom in het systeem der Regeering het toezicht van den officier van justitie, waarmede de Minister zich niet kan vereenigen, volkomen rationeel is.

De Regeering bepaalt in art. 35 *a*, dat van toepassing zullen zijn de artt. 10, 12 tot en met 25 en 27 tot en met 42.

Laat ik nu eens eenige artikelen die de Regeering van toepassing heeft verklaard, en die alleen reden van bestaan hebben als men den officier toezicht wil laten uitoefenen, van naderbij beschouwen. Om te beginnen artikel 18, hetwelk bepaalt, dat het register waarin de rechterlijke beschikkingen vermeld en bewaard worden, aan den officier van justitie wordt overgelegd, zoo dikwijls hij dit verlangt. Dit geldt, volgens het ontwerp, ook de in gezinnen verpleegden.

De Regeering wil toepasselijk verklaard hebben artt. 20 en 21.

Art. 20 bepaalt, dat de geneeskundigen aanteekeningen moeten houden van hun bevinding omtrent de opgenomen patiënten en art. 21 dat van de aanteekeningen der geneeskundigen uiterlijk drie dagen na den dag der opneming afschrift gezonden moet worden aan den officier van justitie.

De Regeering wil verder toepasselijk verklaard hebben art. 28, dat in n°. 2 onder andere zegt: „ontslag kan worden verleend door het bestuur op verlangen van het openbaar ministerie". De Regeering wenscht dus ook, dat het openbaar ministerie toeziet.

Hetzelfde geldt van art. 29. Eindelijk verklaart de Regeering ook van toepassing art. 31, dat juist wil waken tegen wederrechtelijke vrijheidsberooving en dat den officier van justitie de verplichting oplegt om zich te vergewissen dat niemand in het gesticht is die daar niet thuis behoort.

Wat is nu juist in het systeem der wet van 1884 het krachtigste middel om te bevorderen dat art. 31 geen doode letter is?

Dat is art. 6.

Art. 31 legt aan den officier van justitie de verplichting op om, als hij iemand in een gesticht vindt opgenomen die daar niet behoort, maatregelen te nemen en opdat hij het zal kunnen doen zegt art. 6, eerste lid, uitdrukkelijk, dat hij de gestichten moet bezoeken om zich te verzekeren dat niemand wederrechtelijk daarin verblijft en dat de verpleegden behoorlijk behandeld worden.

Nu kan ik mij niet begrijpen hoe, wanneer de Regeering zelf voorstelt art. 31 van toepassing te verklaren en de officier van justitie daarop moet toezien, dat niemand wederrechtelijk in het gesticht wordt gehouden, de Regeering niet, consequent doorredeneerende, tot de conclusie komt, dat, wil de officier van justitie zijn plicht doen, hij geregeld het gesticht moet bezoeken, anders is het onmogelijk.

Ik hoop dat ik door deze nadere toelichting het verband van de artikelen die de Regeering zelf toepasselijk verklaart en mijn amendement, zal hebben aangetoond, den Minister zal hebben overtuigd en deze tegenover het amendement een welwillende houding zal willen aannemen.

De heer **van Kol**: Het doel van mijn amendement was, zooals ik straks zeide, beter waarborgen te krijgen voor de verpleging en de geneeskundige behandeling van in gezinnen opgenomen krankzinnigen.

Ik begreep dadelijk dat, in verband met de wet van 1884, daartegen formeele bezwaren zouden oprijzen. Daar echter thans de Minister een verbetering heeft aangebracht, en het bestuur verantwoordelijk wil stellen voor de geneeskundige verzorging, acht ik het — onder de gegeven omstandigheden — beter mijn amendement eenvoudig in te trekken.

De **Voorzitter**: Daar het amendement van den heer van Kol c. s. is ingetrokken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: De heer van Kol schijnt verstaan te hebben, dat ik de besproken wijziging mijnerzijds aanbracht, waarop hij zijn amendement introk.

Ik heb de wijziging echter nog niet aangebracht. Ik heb daartegen geen bedenking. Ik heb daarom de eer in plaats van de woorden „onder toezicht van het bestuur" de woorden in te lasschen: „onder verantwoordelijkheid van het bestuur van het gesticht, ook wat de geneeskundige verzorging betreft".

Wat de opmerking van den heer van Styrum aangaat, dat op de woningen, bedoeld in art. II, art. 31 en andere artikelen toepasselijk worden verklaard, waarbij den officier van justitie wordt opgedragen te handelen ten bate van de krankzinnigen, zulks is volkomen juist. Ik heb straks reeds gezegd, dat het volstrekt niet in mijn bedoeling lag deze woningen of gezinnen, waarin die personen verpleegd werden, te stellen buiten de macht en de bevoegdheid van den officier van justitie.

Ik heb gezegd, dat ik stellig in den algemeenen maatregel van bestuur de voorwaarde zou opnemen, dat èn de inspecteur èn de officier van justitie ten allen tijde vrijen toegang moeten hebben.

Maar wanneer de geachten afgevaardigde zegt: als nu de officier van justitie dat moet kunnen doen, is dan niet het eenig middel daartoe, dat hij eens in de drie maanden al die menschen bezoekt, dan antwoord ik: neen, daarmede zou het doel niet kunnen bereikt worden. Dat is voor den officier van justitie onmogelijk; zijn taak is nu reeds zóó groot, dat er van uitvoering van dien maatregel eenvoudig niets zou komen. Wanneer men die verspreide woningen er bij neemt, wordt het voor den officier van justitie volstrekt onuitvoerbaar. En daarom is het, dat ik gezegd heb, dat m. i. ten opzichte van die woningen hulp gezocht moet worden in een anderen maatregel.

Als nu de geachte afgevaardigde mij vraagt, welke die maatregel zou zijn, wil ik wel zeggen, dat mijn denkbeeld aanvankelijk is om bij algemeenen maatregel van bestuur aan de burgemeesters als hulpofficieren van justitie het bezoeken van die woningen op te dragen. Daar die woningen veelal zijn gelegen bij kleine gemeenten, als Grave en Medemblik, kan hiertegen geen overwegend bezwaar bestaan. Dan zal het iets effectiefs, iets wezenlijks zijn, terwijl, als het denkbeeld van den geachten afgevaardigde, doorgaat niets zal worden verkregen; dan is het slechts schijn, terwijl het bij verwezenlijking van mijn denkbeeld realiteit zal worden.

Ik moet daarom het amendement van den geachten afgevaardigde aan de Kamer ontraden, tenzij de geachte afgevaardigde voorstelt art. 4, 4de en 5de lid, en art. 6, 2de lid, in art. II op te nemen.

De heer **Pompe van Meerdervoort**, lid der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Omtrent de al of niet wenschelijkheid der aanneming van dit amendement bestaat bij de Commissie verschil van meening. De meerderheid der op dit oogenblik aanwezige leden, en ook het lid dat zich zooeven heeft verwijderd, ontraadt de aanneming van het amendement, en dat wel op grond dat op de in een gezin verpleegde personen reeds een Staatstoezicht wordt uitgeoefend als bedoeld in art. 2 der wet, doch dat de wijze waarop de geachte voorsteller het wil uitgeoefend zien, practisch onuitvoerbaar zal zijn. Bovendien kan een uitbreiding van zoodanig toezicht — gelijk de heer Minister heeft aangetoond en zoo noodig toegezegd — veel beter geregeld werden bij een Koninklijk besluit, naar gelang van gebleken behoefte.

Daarbij komt nog dat, wanneer het amendement ongewijzigd werd aangenomen, het zich veel verder zou uitstrekken dan door den geachten voorsteller wordt bedoeld. Dan wel zou het in de door hem genoemde artikelen bedoelde toezicht zich ook uitstrekken over de gebouwen waarin gezinsverpleging plaats vindt; een toezicht dat de geachte voorsteller zelf heeft gezegd, dat hij niet wenscht.

De **Voorzitter**: Door de Regeering is in het artikel een wijziging gebracht, zoodat in plaats van: „onder toezicht van het bestuur van dat gesticht" zal gelezen worden: „onder verantwoordelijkheid van het bestuur van dat gesticht, ook wat de geneeskundige verzorging betreft".

Ik geef het woord aan den heer Pompe van Meerdervoort om de meening der Commissie van Rapporteurs over deze wijziging mede te deelen.

De heer **Pompe van Meerdervoort**, lid der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Tegen deze Regeeringswijziging bestaat bij de Commissie van Rapporteurs geen bezwaar.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer van Styrum wordt in stemming gebracht.

Tegen hebben gestemd de heeren Michiels van Verduynen, van Kol, Helsdingen, van Idsinga, van Nispen tot Sevenaer, Pompe van Meerdervoort, Röell, de Savornin Lohman, van Dedem, van de Velde, van Wassenaer van Catwijck, ter Laan, Travaglino, Talma, Brummelkamp, Fock, van Raalte, van Karnebeek, de Vries, Marchant, Pijnacker Hordijk, Melchers, Passtoors, Ferf, Mees, van Alphen, van Löben Sels, van Veen, Friesen, Nolens, van Asch van Wijck, van Bylandt, Drucker, Krap, van den Berch van Heemstede, van Limburg Stirum, van Sasse van Ysselt, van Wijnbergen en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren van Styrum, Dolk, Verhey, Willinge, Smeenge, Hubrecht, den Tex, Rink, Goekoop en Roessingh.

De **Voorzitter**: De uitslag is, dat 39 leden zich hebben verklaard tegen en 10 voor het amendement. Aangezien uit deze stemming blijkt, dat het vereischte aantal leden niet aanwezig is, zal het amendement in de volgende vergadering opnieuw in stemming worden gebracht.

De vergadering wordt gesloten.

102de VERGADERING. — 29 JUNI 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken.

102de VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 29 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. wetsontwerpen; 3°. regeeringsbescheiden; 4°. verzoekschriften; 5°. verklaringen van adhaesie; 6°. missives; 7°. boekwerken. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs over wetsontwerpen. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Verslagen uitgebracht over Regeeringsbescheiden. — Behandeling en aanneming van wetsontwerpen en conclusiën van verslagen omtrent Regeeringsbescheiden. — Regeling van werkzaamheden. — Verslagen uitgebracht over verzoekschriften. — Interpellatie van den heer Fock betreffende het zalmtractaat en de zalmvisscherij in het algemeen.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 82 leden, te weten de heeren:

Nolens, Janssen, Seret, Bolsius, Raymakers, van Wichen, Mutsaers, Sluis, Talma, Friesen, Drucker, Helsdingen, van Vlijmen, Cremer, Ferf, Brants, van de Velde, van Vliet, de Ram, Bijleveld, van Asch van Wijck, Staalman, Passtoors, Troelstra, van Foreest, ter Laan, Brummelkamp, Fock, Verhey, Melchers, de Klerk, Schaper, van Kol, Mees, van Bylandt, van den Berch van Heemstede, van Styrum, van der Vlugt, van Löben Sels, de Savornin Lohman, Arts, Goekoop, Michiels van Verduynen, Fruytier, Pijnacker Hordijk, Travaglino, Hugenholtz, Krap, Pompe van Meerdervoort, de Visser, Dolk, Hennequin, van Raalte, Hubrecht, Duymaer van Twist, van Limburg Stirum, Smidt, Goeman Borgesius, de Stuers, van Wijnbergen, van Gijn, van Nispen tot Sevenaer, Rink, Röell, van Alphen, Aalberse, Marchant, van Karnebeek, de Waal Malefijt, Tydeman, Beckers, van Wassenaer van Catwijck, Lieftinck, van Idsinga, Ketelaar, Bos, Okma, van der Borch van Verwolde, Zijlma, Lucasse en van Heemstra,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Financiën, van Oorlog, van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd worden de vergadering bij te wonen: van den heer de Vries, wegens verblijf in het buitenland, deze week; van den heer den Tex, wegens ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. Koninklijke boodschappen ten geleide van de volgende wetsontwerpen:

goedkeuring van eene overeenkomst met de Fransche Regeering, betreffende tot stand te brengen kabelverbindingen;

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Zuidbroek naar Delfzijl;

aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904;

toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van een spoorweg van Zwolle naar Blokzijl;

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1904.

Deze wetsontwerpen, welke met de daarbij behoorende stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld, voor zoover dit niet reeds is geschied, zullen worden gezonden aan de afdeelingen;

3°. Regeeringsbescheiden, ingezonden bij missives:

van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, het Verslag van de bevindingen en handelingen van het veeartsenijkundig Staatstoezicht in het jaar 1902.

De missive is reeds gedrukt en rondgedeeld; de exemplaren van het verslag zijn aan de leden rondgedeeld;

van den Minister van Koloniën, overeenkomsten met inlandsche vorsten in den Oost-Indischen Archipel;

van den Minister van Binnenlandsche Zaken, het Verslag over de verrichtingen aangaande het armbestuur over 1902.

Deze stukken zullen worden gedrukt en rondgedeeld;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot aanvulling en wijziging der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139), houdende regeling betreffende de toelating als schipper op koopvaardijschepen, van het bestuur der Vereeniging voor de Zeevaart, te Rotterdam;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging van de Provinciale wet, van de Vereeniging „Belastingstelsel", gevestigd te Roodehaan, gemeente Leens;

vier, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van:

de Kamer van koophandel en fabrieken te Hengelo (O.);

de Kamer van arbeid voor de drukkersbedrijven te Utrecht;

Ch. van de Poll en drie anderen, namens de Haarlemsche Katoenmaatschappij en drie andere handelsfirma's;

W. O. J. Nieuwenkamp en anderen, allen belanghebbenden bij het koekbakkersbedrijf;

drie, betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van:

C. Breevoort en drie anderen te Amsterdam, vertegenwoordigende de Nederlandsche Vereeniging van Christelijke kantoor- en handelsbedienden;

den voorzitter en den secretaris van den Bond van machinisten en stokers in Nederland:

het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche werkgevers;

twee, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent huur van dienstboden en werklieden, enz, van:

den voorzitter en den secretaris namens de Werklieden-vereeniging „Delfshaven", afdeeling van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond;

de Amsterdamsche Vereeniging van werkgevers in metaal- en houtbewerking, de Nederlandsche Smedenvereeniging en de Houthandel-vereeniging „Amsterdam", alle gevestigd te Amsterdam;

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot herziening der Drankwet, van het dagelijksch bestuur der Vereeniging „Vergunning" te Amsterdam;

een, van J. W. H. Feber, gepensionneerd kapitein der infanterie, te Teteringen, betrekkelijk de Inlichtingen, door den Minister van Oorlog verstrekt op zijn vroeger adres aan de Kamer;

een, van J. Baan, gepensionneerd sergeant van het regiment grenadiers en jagers, te 's Gravenhage, houdende verzoek om verhooging van zijn pensioen.

Deze adressen zullen worden verzonden naar de betrokken Commissiën van Rapporteurs of naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende verklaringen van adhaesie:

a. aan het adres van het bestuur der „Pensioenvereeniging", betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren enz., van:

F. J. T. M. Smit, directeur van het post- en telegraafkantoor te Hulst, en andere burgerlijke ambtenaren, bedoeld in art. 2 der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78);

C. Kooyman, conducteur te Heusden, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

P. van Zuiden, commies posterijen te Maastricht, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

Wentholt, inspecteur der belastingen te Maastricht, en andere burgerlijke ambtenaren, als voren;

b. aan het adres van de Groningsche Maatschappij van Landbouw en Nijverheid, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der Provinciale wet, van het hoofdbestuur van den Veenkolonialen Boerenbond, gevestigd te Veendam;

c. aan het adres van de Kamer van koophandel en fabrieken te Rotterdam, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van de Kamer van koophandel en fabrieken te Assen;

d. aan het adres van den voorzitter en den secretaris van het Ned. Comité voor Algemeen Kiesrecht, in zake de voorstellen tot grondwetsherziening, van den voorzitter en den secretaris der Volkskiesvereeniging te Waddinxveen.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende missives:

een, van de Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam, ten geleide van een afdruk van het Rapport in zake het ontwerp van wet, houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, aan haar uitgebracht door een daartoe uit haar midden benoemde commissie;

een, van J. W. Zoutendijk en J. de Groot, te Delft, houdende mededeeling dat de Bond van gemeente-werklieden te Delft in een op 3 dezer gehouden vergadering, haar volle sympathie heeft uitgesproken met de ontwerp-regeling van den Bond van Nederlandsche gemeente-werklieden, in zake scheidsgerechten.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende boekwerken:

van het Departement van Binnenlandsche Zaken, Het archief van prelaat en edelen van Zeeland, door mr. R. Fruin;

van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, het Overzicht der scheepvaartwegen (vierde uitgave);

van het Departement van Koloniën, het Verslag over de Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië over 1902;

van den directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, de Statistiek van het schoolverzuim in 1902 en het leerverzuim in 1903;

van de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing, het Verslag aangaande hare werkzaamheden gedurende het jaar 1903;

van den directeur-generaal der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, het Verslag dier maatschappij over het jaar 1903;

van de Geldersch-Overijsselsche Locaal-spoorwegmaatschappij, haar Verslag over 1903;

van de Ahaus-Enscheder Eisenbahn-Gesellschaft, haar Geschäftsbericht über das Jahr 1903;

van den schrijver R. V. Bakker, zijn geschrift: „De bevoegdheid der Politie in het Nederlandsche Recht.".

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de wetsontwerpen:

wijziging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**196**);

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van een stuk voormaligen vestinggrond te Bergen op Zoom aan de R. K. parochie van O. L. Vrouw Hemelvaart te Bergen op Zoom (**197**),

de heeren Ketelaar, Dolk (voorzitter), Krap, de Ram en Hubrecht;

voor de voorstellen van wet:

van den heer Drucker c. s., strekkende tot het in overweging nemen van veranderingen in het derde en het vierde hoofdstuk der Grondwet (**40**);

van den heer Troelstra c. s., strekkende tot het in overweging nemen van veranderingen in het tweede, derde, vierde, vijfde, zevende en elfde hoofdstuk en in de Additioneele Artikelen der Grondwet (**41**),

de heeren de Savornin Lohman, Fock, Pompe van Meerdervoort, Roessingh en Röell (voorzitter);

voor het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid (**133**),

de heeren: Nolens, Aalberse, Heemskerk, de Visser en Goeman Borgesius;

C. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar Verslagen over de volgende wetsontwerpen:

beschikbaarstelling van gelden, wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen voor den dienst van 1904 (**180**);

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**182**);

wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**183**);

wijziging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903 (**196**);

bekrachtiging van den onderhandschen verkoop van een stuk voormaligen vestinggrond te Bergen op Zoom aan de Roomsch-

Katholieke parochie van O. L. Vrouw Hemelvaart te Bergen op Zoom (197);

raming der voor de Tweede Kamer benoodigde uitgaven in 1905 (188).

Deze verslagen zullen, voor zoover zulks niet reeds is geschied, worden gedrukt en rondgedeeld.

De heer **van Raalte**, voorzitter der Commissie, in welker handen gesteld zijn:

de inlichtingen op het adres van de Rotterdamsche Slagersvereeniging te Rotterdam, betreffende de wijze van heffing van den Rijksaccijns op het geslacht, in het bijzonder te Rotterdam en in het algemeen over het geheele land (148);

de inlichtingen op het adres van A. M. J. Drenth, ontslagen deurwaarder der Rijks-directe belastingen te Gorinchem, wonende aldaar, houdende verzoek om de bemiddeling der Kamer opdat dit ontslag hem alsnog eervol worde verleend (147),

brengt, namens deze verslag uit.

[Zie de Verslagen in de *Bijlagen*.]

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

Aan de orde is de behandeling van:

I. Wetsontwerp TOT NADERE WIJZIGING DER WET VAN 27 APRIL 1884 (*Staatsblad* N°. 96) TOT REGELING VAN HET STAATSTOEZICHT OP KRANKZINNIGEN EN VAN ARTIKEL 26 DER WET VAN 28 JUNI 1854 (*Staatsblad* N°. 100) TOT REGELING VAN HET ARMBESTUUR (71).

De **Voorzitter**: Het amendement van den heer van Styrum op artikel II, wordt opnieuw in stemming gebracht.

Het amendement wordt met 56 tegen 12 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Brummelkamp, Fock, Melchers, Schaper, van Kol, Mees, van Bylandt, van den Berch van Heemstede, van Löben Sels, de Savornin Lohman, Arts, Michiels van Verduynen, Fruytier, Pijnacker Hordijk, Travaglino, Hugenholtz, Krap, Pompe van Meerdervoort, de Visser, van Raalte, Duymaer van Twist, van Limburg Stirum, Smidt, de Stuers, van Wijnbergen, van Nispen tot Sevenaer, Röell, van Alphen, Aalberse, Marchant, Janssen, Seret, Bolsius Raymakers, van Wichen, Mutsaers, Sluis, Talma, Friesen, Drucker, Helsdingen, van Vlijmen, Cremer, Ferf, Brants, van de Velde, van Vliet, de Ram, Bijleveld, van Asch van Wijck, Staalman, Passtoors, Troelstra, ter Laan, van Karnebeek en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Verhey, de Klerk, van Styrum, van der Vlugt, Goekoop, Dolk, Hennequin, Hubrecht, Goeman Borgesius, van Gijn, Rink en van Foreest.

Art. II wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De ARTT. III en IV en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. Wetsontwerp tot VERHOOGING EN WIJZIGING VAN HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (145).

Dit *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

III. Wetsontwerp tot AFWIJKING VAN DEN REGEL OMTRENT PLAATSELIJKE BELASTINGEN, GESTELD BIJ ARTIKEL 254, EERSTE LID, DER GEMEENTEWET, TEN BEHOEVE VAN DE GEMEENTEN ALKMAAR, HOORN EN PURMEREND (170).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Sluis**: Mijnheer de Voorzitter! Toen in December van het vorig jaar de wet op de wik- en weegloonen werd ingediend heeft de Commissie van Rapporteurs den wensch uitgesproken om den termijn dier wet niet over drie jaren, maar slechts over één jaar te laten loopen. De Minister was toen zoo welwillend om aan den uitgesproken wensch van de Commissie gevolg te geven.

Nu had ik gehoopt, dat de Regeering zou voortgaan met geleidelijke verlaging dier wik- en weegloonen, die nog altijd veel te hoog zijn om in overeenstemming te zijn met art. 254 der Gemeentewet. Verleden najaar bij de behandeling dezer wik- en weegloonen is dit vrij duidelijk door den Minister toegegeven. Zijn Excellentie zeide toen in de Memorie van Toelichting o. a. het volgende: „Het gemeentebestuur van Hoorn geeft als directe uitgaven in verband met het waaggebouw op f 4637,69. Als indirecte kosten, in meer verwijderd verband met de kaasmarkt, wordt berekend de helft der jaarlijksche onderhoudskosten van straten, pleinen, bruggen in de gemeente en van eenige werken buiten haar grondgebied in het belang der kaasmarkt, door en op kosten der gemeente aangelegd en onderhouden; verder breugt het gemeentebestuur ten laste der kaasmarkt het $^1/_3$ deel van de kosten van onderhoud van de havens, grachten, kaaimuren, sluizen enz., benevens een op gelijken voet berekend deel in 5 pct. der aanlegkosten van de bedoelde werken. Men komt aldus tot een som van f 12 970,36 aan indirecte uitgaven en vermeerderd met de directe kosten, een totaal van uitgaven van f 17 608, dus meer dan $^2_3$ aan indirecte en $^1_3$ aan directe uitgaven.

Deze geschiedenis is een oude quaestie, die al lang heeft bestaan en waartegen o. a. voor een paar jaar ruim 2000 kaasbewerkers zijn opgekomen.

Verleden jaar is een protestmarkt gevormd met een weerstandskas, waaruit de boeren die soms te weinig voor hun kaas konden bedingen, werden schadeloos gesteld, wel een bewijs dat de kaasbewerkers daarmede niet tevreden zijn. Immers in Noordholland zijn zij er veel slechter aan toe dan in Zuidholland.

In Woerden bijv. wordt van iedere partij 10 cent geheven, in Gouda en Bodegraven ook 10 cent, in Delft en Gorinchem is de kaas geheel vrij, in Leiden wordt ook waarschijnlijk geen marktgeld van kaas geheven. Daarentegen wordt in Hoorn en Alkmaar 50 cent per 100 K.G. gevraagd, in Purmerend 60 cent. Ik wil dit geen onrechtvaardigheid noemen, doch een onbillijkheid is het zeker wel en daartegen wensch ik op te komen. Het zou mij aangenaam zijn indien deze toestand niet bleef zooals hij thans is.

De heer **Ferf**: Mijnheer de Voorzitter! Het kortst mogelijke Eindverslag is over dit wetsontwerp uitgebracht; wel een bewijs dat bij de behandeling van dit wetsontwerp in de afdeelingen geen bedenkingen tegen dit wetsontwerp waren gerezen en geen bemerkingen waren gemaakt, ook niet van de zijde van den geachten spreker van zooeven. Ware dit het geval geweest, dan was natuurlijk van die bedenkingen en bemerkingen in het Eindverslag melding gemaakt en zoo noodig had dan een tegenspraak kunnen volgen.

De heer Sluis heeft thans te kennen gegeven, dat deze rechten nog veel te hoog zijn.

De heer Sluis is naar mijn meening in gebreke gebleven om het „te veel" te bewijzen. Dat er ook naar het oordeel der Regeering te hoog geheven wordt in verband met het bepaalde in de Gemeentewet, valt niet te betwisten, want dit gevoelen spreekt uit de indiening van deze wet.

Ik wensch met den heer Sluis op dit oogenblik niet in discussie te treden over het begrip van „te veel", maar dit staat mijns inziens vast, dat zoowel de plaats, waar de markt gevestigd is, als de marktbezoeker bij een goede regeling van het marktwezen ten zeerste zijn betrokken, en tevens, dat het zeer moeilijk is om uit te maken wat met alle recht door de gemeente, waar een markt gevestigd is, kan en mag geheven worden voor de diensten welke zij aan den marktbezoeker bewijst.

Dit wetsontwerp — ik erken het gaarne — draagt den stempel, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken met de belangen van

beide belanghebbende partijen rekening wil houden en ik vertrouw, dat, wanneer de termijn van deze wet zal zijn verstreken en een nieuw ontwerp de Kamer zal bereiken, de Minister evenzeer de belangen van beide bij deze heffing betrokken partijen niet uit het oog zal verliezen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Ferf heeft reeds doen opmerken, dat de verwijzing van den geachten afgevaardigde den heer Sluis naar art. 254 der Gemeentewet hier ter zake niets doet.

Indien toch de heffing voldeed aan het bepaalde in art. 254, zou geen voordracht tot regeling dezer zaak zijn ingediend.

Nu heeft de geachte afgevaardigde om zijn meening terrein te doen winnen een vergelijking gemaakt tusschen de markten in Zuidholland en die in Noordholland. Vergeleek hij daarbij gelijksoortige of ongelijksoortige grootheden? Mij dunkt ongelijksoortige.

Het behoud van de kaasmarkt — en dit mag niet uit het oog worden verloren — ook niet door den geachten afgevaardigde den heer Ferf — levert voor de plaats waar gewogen wordt, niet alleen indirect nadeel, maar ook indirect voordeel op.

Het spreekt vanzelf, dat, wanneer daar een groote menigte landvolk komt, deze niet komt om te laten wegen en nadat er gewogen is de stad te verlaten, maar men maakt daar verteering, doet er aankoopen en zoowel de herbergen als de winkels in zoo'n plaats hebben daarvan groote voordeelen.

Dit verhoogt wederom de huur der huizen en derhalve de inkomsten en zoodoende heeft de gemeentekas er ook voordeel van.

Het is dus zeer verklaarbaar, dat, wanneer men te doen heeft met steden als Leiden, Delft en Gorkum, op welker budget deze uitgaven niet zwaar wegen, deze genegen zijn, voor zoo weinig mogelijk, ja gratis de kaas te wegen om het landvolk zoo doende naar zich toe te trekken.

Wanneer nu gelijke toestanden ook bestonden in Noordholland zou men daarop dezelfde regeling kunnen toepassen; maar dit is het geval niet. Wij hebben in Noordholland te doen met oude verkregen historische rechten.

Die rechten hebben aan Alkmaar, Edam, Purmerend en Hoorn voor hun stedelijk budget tamelijke bijdragen opgeleverd. Aan die bijdragen, waaronder die van Alkmaar boven alle verhouding geklommen is, kan niet dadelijk een einde worden gemaakt.

De gemeentelijke administratie is daarop ingericht, maar wanneer plotseling de hooge winst door een stad als Alkmaar uit die rechten getrokken, werd weggenomen, dan zou daardoor haar budget geheel in de war raken.

Daarom achtte de Regeering het niet juist op eenmaal de door die gemeenten geheven rechten geheel weg te nemen of, zooals in Zuidholland, tot het minimum te reduceeren. Het scheen veel billijker geleidelijk het weeggeld te laten dalen.

Nu hebben de verschillende gemeenten metterdaad veel toegegeven. Alkmaar heeft 10 cent laten vallen op het weeggeld, 10 cent op het draaggeld, en het bewaarloon van 5 cent afgeschaft; een vermindering dus van 25 cent op de 100 kilo.

Wanneer men nu begonnen is dergelijke avances te behalen, mag men dan de kaasmakers in Noordholland er niet mede gelukwenschen dat betere dagen voor hen aanbrekende zijn, waar de Regeering er natuurlijk op bedacht is op dien weg van geleidelijke verlaging voort te gaan?

Men moet de belangen van de gemeenten, die hun toestand beheerscht zien door historische antecedenten, niet geheel op zijde zetten.

Maar wel moet ik uitspreken — en in zoover ga ik mede met den heer Sluis — dat het op mij geen aangenamen indruk heeft gemaakt, dat men van de zijde van enkele der betrokken gemeenten de directe en indirecte uitgaven, vooral de indirecte, zoo hoog heeft opgegeven. Het feit dat men voor de waag te Alkmaar f 180 000 geschat heeft terwijl bij naschatting bleek, dat zij niet hooger kon geschat worden dan op f 65 000, toont aan dat men sterk naar zich toegerekend heeft.

Voorts meen ik dat de gemeenten welke de indirecte uitgaven zoo hoog in rekening brengen, ook meer het oog hadden moeten vestigen op de indirecte voordeelen.

Ik meen daarom, dat voldaan is aan het verlangen van de Kamer, indertijd geuit, om aan deze heffingen paal en perk te stellen, maar aan den anderen kant mag de heer Sluis het bezwaar niet zoo sterk laten wegen. Wanneer de uitgave te staan komt voor de kaasmakers op gemiddeld f 1,50 per H.A. en per rund, dan zou men kunnen zeggen, dat dat cijfer nog wat zou kunnen dalen, maar men kan niet zeggen, dat daardoor zulk een zware last op de landbevolking wordt gelegd, dat zij er onder gebukt gaat.

Van de andere zijde zal de heer Sluis mij toestemmen, dat, al geschiedt het wegen te Delft en Leiden voor niets, de wetgever niet zal kunnen beletten dat Hoorn, Alkmaar, Edam en Purmerend gebruik blijven maken van de bevoegdheid, door de Gemeentewet toegekend, om proportioneel naar de kosten een waaggeld te heffen. Daaraan zou men niets kunnen doen. Al zou het waaggeld iets kunnen dalen, gelijk ik hoop dat het geval zal zijn, is er toch voor de Regeering niets aan te doen wanneer de gemeenten zelf niet wenschen het cijfer te verlagen tot het minimum van Zuidholland.

De heer **Ferf**: De rede van den Minister heeft mij versterkt in mijn zooeven uitgesproken meening, dat ook een volgenden keer de Minister met de belangen van beide bij deze heffing betrokken partijen zal rekening houden. Ik constateer dat met genoegen. Alleen wensch ik nog deze opmerking te maken. Men mag niet te letterlijk opvatten het woord „wik- en weegloonen", daaraan de enge beteekenis hechten van een recht uitsluitend voor het wegen der kaas verschuldigd. De som welke hier wordt voorgesteld, als maximum te heffen door de gemeente, omsluit niet alleen de vergoeding voor het wegen van de kaas, maar onder die som van 60 cent, zooals te Purmerend, is ook begrepen de vergoeding voor al de werkzaamheden van het oogenblik af dat de wagen op de markt is geplaatst, totdat de kaas ter bestemder plaatse is gekomen, waar de koopman ze wenscht te hebben, hetzij in het pakhuis, hetzij in het schip waarmee ze moet worden vervoerd. Het verrichten van al die werkzaamheden, het stellen op de markt, het brengen tot verkoop naar en van de waag geschiedt van gemeentewegen. Ook is onder die som begrepen als het ware de assurantiepremie voor den kaasaanvoerder, zoodat, wanneer de kaas, gelijk wel gebeurd is, zoek geraakt, van gemeentewege als vergoeding voor den stapel wordt uitbetaald de som die de verkooper van den koopman daarvoor zou ontvangen hebben. Aan de uitdrukking „wik- en weegloonen" moet dus een ruimer begrip worden toegekend dan de oppervlakkige beoordeelaar daaraan wellicht, en met reden, zoude hechten.

De heer **Sluis**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog een enkele opmerking te maken.

Wat de geachte afgevaardigde uit Hoorn zooeven gezegd heeft, dat er nog een en ander bijkomt, is waar, maar dat een en ander is nooit begrepen onder de directe uitgaven. De indirecte uitgaven, die nog meer dan $^2/_3$ van het geheel bedragen, vallen daar niet onder, en daartegen kom ik op. Het gaat niet aan eerst $^1/_3$ voor directe en dan nog $^2/_3$ voor de indirecte uitgaven van den kaasmaker te vorderen.

En wat de belasting per hoofd in die steden aangaat, kon het ook wel wat beter worden geregeld.

Enkhuizen toch heft per hoofd meer dan die andere gemeenten. Hadden zij iets minder van die wik- en weegloonen, het zou even goed gedragen kunnen worden. Ik blijf dus bij hetgeen ik gezegd heb: dat het bedrag nog veel te hoog is, maar het is zeer moeilijk het juist onder cijfers te brengen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. Wetsontwerp tot BEKRACHTIGING EENER OVEREENKOMST MET DE NEDERLANDSCHE HANDELMAATSCHAPPIJ, TER VERVANGING VAN DIE, BEKRACHTIGD BIJ DE WET VAN 6 DECEMBER 1893 (*Staatsblad* no. 261) (174).

De **Voorzitter**: Ik heb de eer mede te deelen, gelijk reeds in de stukken is vermeld, dat een wijziging in het oorspronkelijk contract is gebracht, waardoor de termijn van 1 Juli 1904 in art. 7 wordt gebracht op 1 Augustus 1904.

Het *wetsontwerp* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. CONCLUSIE VAN HET VERSLAG OMTRENT DE INLICHTINGEN OP HET ADRES VAN J. K. J. CHAMBRY, ARTS, TE BATAVIA, BETREKKELIJK HET BESLUIT VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL VAN NEDERLANDSCH-INDIË VAN 20 NOVEMBER 1901, TOT TIJDELIJKE INTREKKING VAN ADRESSANTS AKTE VAN TOELATING TOT UITOEFENING DER GENEES-, HEEL- EN VERLOSKUNDIGE PRACTIJK (78).

De *conclusie* wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VI. INTERPELLATIE van den heer Fock betreffende het zalmtractaat en de zalmvisscherij in het algemeen.

De heer **Fock**: Ik zeg in de eerste plaats aan de Kamer dank voor het mij verleende verlof tot het houden dezer interpellatie. Ik stel het ten zeerste op prijs, dat de Kamer, voordat zij aanstonds weder aan den drank gaat, bereid is een oogenblik haar aandacht te schenken aan deze gezonde spijs, zooals de zalm toch mag worden genoemd.

De toestanden in de zalmvisscherij zijn den laatsten tijd zeer slecht geweest. Een adres van de Vereeniging tot bevordering der Nederlandsche visscherij, dat in het laatst van het afgeloopen jaar bij de Kamer is ingekomen en ter griffie ter lezing voor de leden is nedergelegd, heeft nog eens de bijzondere aandacht der Kamer daarop gevestigd. Ik behoef daarover niet in een breed betoog te treden. Er is zoowel hier in deze Kamer als aan de overzijde van het Binnenhof herhaaldelijk daarop gewezen en bovendien de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft in Januari van dit jaar bij de verdediging van de begrooting van zijn Departement in de Eerste Kamer uitdrukkelijk verklaard, dat de toestand op het gebied der zalmvisscherij zeer veel te wenschen overlaat.

Dat is dus, zooals ik meen te mogen aannemen, een vaststaand feit. En wanneer men dan ook nagaat, hoe de aanvoer van zalm aan het Kralingsche veer in de laatste jaren is geweest, hoe daar in 1886 104 000 stuks zijn aangevoerd, terwijl die aanvoer in 1902 slechts bedroeg 26 000 stuks en in 1903, hoewel iets meer, toch slechts 27 000 stuks beliep, kan niemand beweren, dat de klachten van belanghebbenden ongegrond of zelfs maar overdreven zouden zijn.

De zalmvisscherij was vroeger een bedrijf, dat in hooge mate bijdroeg tot vermeerdering van de algemeene welvaart, maar als het voortgaat zooals het in de laatste jaren het geval is, gaat die zalmvisscherij geheel te gronde. Er zijn bij de zalmvisscherij in de laatste jaren zeer belangrijke bedragen verloren, en tal van visschers, die daarin vroeger een goed bestaan vonden, hebben den laatsten tijd dat bestaan elders moeten zoeken.

Ik wijs voorts op de pachten, welke de Regeering daarnit voor 's Rijks schatkist trekt; deze zijn steeds meer en meer dalende. Voor inschrijvingen op verpachtingen, waarvoor vroeger 15 biljetten inkwamen, komen er in den laatsten tijd hoogstens twee en komt er somtijds slechts één in. Ook in dat opzicht is de zalmvisscherij voor het Rijk van het hoogste belang.

Mijnheer de Voorzitter! Bij het zalmtractaat, dat in 1886 is tot stand gekomen, werd men, zooals uitdrukkelijk daarin te lezen staat, geleid door den wensch om de zalmvisscherij over het geheele stroomgebied van den Rijn gelijkelijk te regelen ter vermeerdering van den zalmstapel, of, zooals het in de Duitsche tekst luidt: „zur Hebung des Lachsbestandes". De wensch, waardoor men geleid werd bij het sluiten van het tractaat is nu in het geheel niet verwezenlijkt; het doel dat men beoogde is niet bereikt, en er is dan ook eenige jaren geleden in deze Kamer gezegd, dat dat tractaat niet had geleid tot „Hebung", maar tot „Aufhebung des Lachsbestandes".

In de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp, dat bij deze Kamer werd ingediend tot goedkeuring van het tractaat, werd betoogd, dat men de meest gunstige verwachtingen had van de werking van het tractaat, en het zou hoofdzakelijk strekken ten voordeele van de beneden-visschers. Ook ons geacht medelid, de heer van Karnebeek, die toen als Minister van Buitenlandsche Zaken het tractaat had te verdedigen, verklaarde bij de openbare behandeling, dat het tractaat zou leiden tot vermeerdering van den zalmvoorraad, een vermeerdering, welke zou komen ten bate van de visschers die het dichtst bij de zee wonen.

Van al die verwachtingen is niets gekomen. Het tegendeel is het geval, en er is dus zonder twijfel aanleiding om na te gaan, welke de oorzaken zijn van den achteruitgang op het gebied der zalmvisscherijen. Ligt het aan het tractaat, ligt het aan de uitvoering daarvan of is het aan andere oorzaken te wijten?

In deze Kamer is herhaaldelijk geklaagd over de wijze waarop in Duitschland het tractaat wordt uitgevoerd, of liever waarop het in Duitschland niet wordt uitgevoerd. Ik moet op die klachten terugkomen. En in de eerste plaats heb ik daarbij het oog op art. 3 van het tractaat, hetwelk voorschrijft, dat het zalmvisschen met zegens telken jare gedurende twee maanden zal verboden zijn, en wel binnen onze grenzen van 15 Augustus tot 15 October en op de bovenrivier buiten onze grens van 27 Augustus tot 27 October.

Welnu, dat voorschrift van art. 3 wordt in Duitschland in het geheel niet nageleefd. Men vischt in Duitschland niettegenstaande dat verbod het geheele jaar met zalmzegens door. Ik kan dat zonder nader bewijs tegenover de Regeering zoo pertinent verklaren, omdat in dit Kabinet zitting heeft een Minister van Buitenlandsche Zaken, die vroeger als lid van de Eerste Kamer bij herhaling bezwaren heeft genit tegen de wijze waarop in Duitschland in strijd met het verbod van dit art. 3 wordt gehandeld. Ik hond mij dan ook overtnigd, dat het den Minister van Buitenlandsche Zaken aangenaam is, dat deze zaak hier door mij ter sprake gebracht wordt; wanneer toch van uit de Kamer bij den Minister wordt aangedrongen, om bij de Duitsche Regeering op de bezwaren te wijzen, heeft de Minister aanleiding om met nog meer nadruk de noodige vertoogen tot de Duitsche Regeering te richten, ten einde worde te gemoet gekomen aan de bezwaren, die de Minister vroeger zelf zoo vaak heeft geopperd en niteengezet.

De oorzaak van het niet nakomen van het art. 3 in Duitschland, ligt, zooals de Minister van Buitenlandsche Zaken telkens als hij deze zaak in de Eerste Kamer behandelde, ook betwijfeld heeft, hierin, dat men het begrip zalmzegen in Duitschland beperkter opvat dan bij ons, zoodat hetgeen bij ons onder de verboden zegenvisscherij valt, in Duitschland niet onder het Zegensbetrieb wordt begrepen. Het gevolg is, dat men in Duitschland met een zoogenaamd „Flugnetz", dat wel degelijk een zegen is, steeds, ook in den verboden tijd, doorvischt.

De Duitsche verordening is anders dan het Nederlandsche Koninklijk besluit dat ter nitvoering van het tractaat is nitgevaardigd. Men heeft daarom herhaaldelijk op gelijke en gelijkvormige toepassing van het verbod in alle betrokken landen aangedrongen.

Wanneer men opslaat het verslag van den staat der zeevisscherijen over 1891, vindt men daarin een brief van onzen vroegeren deskundige in visscherijzaken, den heer Holsboer, een man, wiens bekwaamheid en wiens gezag op dit gebied niet zal worden ontkend.

In dien brief sprak de heer Holsboer de wenschelijkheid uit, dat, wanneer over enkele jaren het tractaat opzegbaar werd, men bij Duitschland zou aandringen op een scherpere formuleering van het verbod van art. 3, ten einde het Flugnetz in Dnitschland in den gesloten tijd tegen te gaan, en gelijkvormige toepassing in Duitschland en Nederland te verkrijgen. En het College voor de Zeevisscherijen voegt in dat verslag daaraan toe, dat het zich geheel bij dien brief van den heer Holsboer aansluit en dus adviseert dat vertoogen in die richting tot de Duitsche Regeering worden gericht.

In 1891 heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken, de heer van Tienhoven, medegewerkt tot een onderzoek door gedelegeerden van de verschillende bij het tractaat betrokken Regeeringen, naar de klachten, over de niet nakoming van het tractaat geuit.

In 1893 echter heeft de Regeering nader verklaard, dat haar aanvankelijk voornemen was geweest onderhandelingen met de Duitsche Regeering ter zake te openen, maar dat zij bij nadere overweging daarvan had afgezien, omdat het tractaat toch binnenkort opzegbaar zou zijn en dat de herziening er van dan aan de orde zou komen en de gewenschte onderhandelingen dan zoo uitvoerig mogelijk zouden kunnen plaats hebben. Welnu, van die onderhandelingen is niets gekomen. Wij zijn nu ruim tien jaren verder en de toestand is nog geheel dezelfde; men vischt in Duitschland nog op gelijke wijze in den verboden tijd door. Er is dus alle aanleiding om thans tot de Duitsche Regeering krachtige vertoogen ter zake te richten.

Het art. 3 is echter niet het eenige artikel van het tractaat dat niet behoorlijk in Duitschland wordt nagekomen; art. 7 komt eveumin behoorlijk tot zijn recht. In art. 7 is bepaald, dat tot vermeerdering van den zalmstapel in het Rijngebied, daarop zal worden gelet dat de natuurlijke paaiplaatsen in de zijrivieren voor de opzwemmende zalmen toegankelijk gemaakt en geopend worden. Daarop wordt nu al zeer weinig gelet. Waterstaatswerken, dammen, normaliseering, maken dat de natuurlijke paaiplaatsen in de zijrivieren niet toegankelijk zijn, en de verontreiniging van de rivier door allerlei fabrieken en industrieën heeft ten gevolge, dat de zalm belet wordt op te zwemmen en de paaiplaatsen te bereiken.

Onze tegenwoordige wetenschappelijke adviseur dr. Hoek verklaart dan ook in zijn verschilleude adviezen, welke gepubliceerd zijn, dat de achteruitgang van de zalmvisscherij hoofdzakelijk daaraan te danken is, en de Minister heeft in zijn rede in de Eerste Kamer, toen hij in Januari j.l. den heer Reekers beantwoordde, uitdrukkelijk op die meening van dr. Hoek gewezen.

De heer dr. Hoek staat in die meening niet alleen, want de Duitsche deskundigen, de vischkweekers en alle belanghebbenden zijn het volkomen met hem eens. In een artikel voorkomende in de *Deutsche Fischerei Zeitung* van 15 September ll., wordt door een bekend vischkweeker, den heer Bisler te Bazel, daarvoor de aandacht gevraagd.

De schrijver betoogt in dat artikel dat de achteruitgang van den zalmstapel te wijten is aan de verontreiniging van de rivier en aan de dammen, waterstaatswerken, enz.; hij haalt als voorbeeld aan wat men heeft gezien te Basel-Kleinhuinigen. Daar, waar de Wiese zich stort in den Rijn, had men vroeger rijke paaiplaatsen; daar werd vroeger veel zalm gevangen en te Basel-Kleinhuinigen aangevoerd. Maar sedert in 1887 de Wiese afgedamd is, komt daar nagenoeg geen zalm meer voor. In 1901 werden er nog slechts enkele zalmen gevangen en in 1902 geen enkele meer. Hij zegt: „Wir sind also hier völlig auf dem Nulepunkt angelangt."

Zijn conclusie, waartoe hij in het artikel komt, is merkwaardig; men moet, schrijft hij, de schuld niet zoeken in Holland, gelijk men van Duitsche zijde zoo vaak tracht te doen, maar in Duitschland zelf. In Duitschland worden geen maatregelen genomen tegen het afdammen en het verontreinigen der rivieren en worden daar geen behoorlijke vischwegen aangelegd.

Ik kan mij bovendien beroepen op een discussie, die niet lang geleden in den Duitschen Rijksdag is gevoerd In dien Rijksdag is op 8 Februari jl. de quaestie van de verontreiniging der rivieren en zijn de gevolgen daarvan voor den zalmstapel uitvoerig besproken. Van verschillende zijden is er bij die gelegenheid op gewezen, dat maatregelen behooren genomen te worden tegen de „Wasservergifter" waardoor ten slotte de zalmstapel geheel verloren zou gaan.

De Staats-secretaris, die de opmerkingen in den Rijksdag beantwoordde, erkende volmondig dat er groud was voor de gemaakte opmerkingen; hij gebruikte o. a. deze woorden: „Das unterliegt keinem Zweifel, wenn die Zustände sich so weiter entwickeln, so werden wir bald kein lebenden Element, keinen Fisch mehr in unseren Strömen haben".

En aan het slot zijner redevoering zeide hij, dat hij vast besloten was zijn volle aandacht aan de zaak te schenken.

Op denzelfden dag werd ook in den Landdag de zaak ter sprake gebracht en door den Landwirthschaft Minister erkend en verklaard, dat het de plicht der Regeering is om daartegen op te treden. Hij zeide: de Regeering is zich haar plicht bewust om de verontreiniging der rivieren tegen te gaan.

Het zwaartepunt van de zaak ligt daarin, dat het van groot belang is om te zorgen dat de visscherij als een gewichtig bedrijf wordt beschermd.

Onze Regeering had trouwens bij de verdediging van het tractaat ook vooropgesteld, dat de dammen en andere stoornissen in de rivieren een groot bezwaar waren, waaraan door het tractaat zou worden te gemoet gekomen; in de Memorie van Toelichting van het betrekkelijk ontwerp tot goedkeuring van het tractaat lezen wij toch, dat, wanneer het tractaat tot stand zou komen, de Duitsche en de Zwitsersche Regeeringen de voortplanting der zalmen zouden bevorderen door groote rivierviakken te openen, die natuurlijke paaiplaatsen zijn, en die toen ten gevolge van de verschillende dammen en andere waterstaatswerken ontoegankelijk waren.

Er is dus werkelijk wel aanleiding om van de Duitsche en Zwitsersche Regeeringen te verlangen, dat geschiedde, waarop Bieler in het aangehaalde artikel heeft gewezen, en dat gehandeld worde, zooals het tractaat dat voorschrijft, dat namelijk voor de opzwemmende zalmen de natuurlijke paaiplaatsen geopend en toegankelijk worden gemaakt.

De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft in Januari van dit jaar, toen hij de opmerkingen van den heer Reekers in de Eerste Kamer beantwoordde, twijfel uitgesproken of de vermindering van den zalmstapel nu wel aan de riveren lag en er op gewezen, dat zij een gevolg kon zijn van den toestand der zee, omdat de zalm dan toch ten slotte een zeevisch is, die alleen voor paaidoeleinden op de rivier komt.

Ik erken gaarne, dat het onmogelijk is om in dezen mathematisch zekere bewijzen te leveren.

Het spreekt vanzelf: men trekt gevolgtrekkingen uit de feiten die men ziet, en het kan zijn, dat andere feiten, die onbekend zijn, en die men daardoor bij zijn redeneering niet in acht neemt, grooten invloed uitoefenen. Maar dit wil ik toch zeggen: het is zeker, dat, zooals ook de Minister heeft verklaard, de zalmen paaien op de rivieren; wanneer nu aan den anderen kant vaststaat, dat, ten gevolge van den toestand op de rivieren, de jonge zalmen daar vernietigd worden, dan spreekt het vanzelf, dat geen groote zalmen later uit zee meer zullen komen opzwemmen, en wanneer de toestand op de rivieren zoodanig is, dat de zalmen niet op de paaiplaatsen kunnen komen, kan er van zalmteelt geen quaestie meer zijn.

Een andere grief tegen de wijze waarop het tractaat in Duitschland wordt uitgevoerd, betreft art. 8. Daarin is bepaald, dat de Regeeringen van de betrokken oeverstaten ieder voor haar gebied een minimum maat zullen vaststellen, beneden welke zalmen evenmin gevangen als in den handel mogen gebracht worden.

In Duitschland is die maat op 50 c.M., bij ons is zij op 40 c.M. gesteld, maar in Duitschland stoort men zich daaraan in het geheel niet. Daar worden bij herhaling kleine zalmen beneden de maat, zalmen van 20 - 22 c.M. verkocht als forellen en als zoodanig geconsumeerd.

Ik kan mij tot staving van deze bewering beroepen op een particulieren brief van den bekenden vischkweeker Blasius Zwick te Trier en op een artikel in de Fischerei-Zeituug van 20 Mei 1902, waarin deze zelfde deskundige mededeelt, dat hij in restaurauts en hotels in Duitschland bij herhaling jonge zalmen beneden de maat als forellen zag voordienen. Hij dringt er dan ook op aan, dat ook het koopen van dergelijke jonge zalmen strafbaar zal worden gesteld, daar men anders niet kan voorkomen dat zij gevangen en in den handel gebracht worden. Hij wijst er op, hoe men met een bepaalde wijze van visschen in korten tijd honderden van die jonge zalmen kan vangen en het behoeft geen betoog, dat, wanneer men de jonge zalmen allen wegvangt, er ten slotte niets overblijft.

Het is op die gronden, dat ik in de eerste plaats aan de Regeering deze vraag zou willen richten: „Is de Regeering bereid bij de andere Rijnoeverstaten aan te dringen op eeu betere naleving van de bepalingen van het zalmtractaat, en in het bijzonder van de artikelen 3, 7 en 8 van dat tractaat?

Het komt mij voor dat die vraag niet misplaatst is; waar toch niet kan ontkend worden, dat die bepalingen niet tot hun recht komen, is de Regeering verplicht de Duitsche Regeering hierop te wijzen en van die Regeering de stipte nakoming van die bepalingen te verlangen.

Ik kom nu tot de twecde vraag die ik zou wenschen te stellen.

De tweede vraag houdt ook verband met de uitvoering van het tractaat; aan dat tractaat is, zooals meestal bij de tractaten het geval is, een slotprotocol toegevoegd, en in art. 5 van dat slotprotocol vinden wij de bepaling, dat bij de uitvoering van de artt. 3 en 7 van het tractaat, de Regeeringen van de betrokken oeverstaten zich zooveel mogelijk ten doel zullen stellen het behoud en de vermeerdering van de zalm op den Rijn, met de ruimste aanwending van de kunstmatige vischteelt. De verschillende Staten hebben zich dus verbonden tot de ruimste aanwending van de kunstmatige vischteelt. Wordt aan die verbintenis voldaan? Ik meen het te mogen betwijfelen.

Zooals die teelt nu plaats heeft, is zij, naar ik meen, niet in overeenstemming met de bepaling van het slotprotocol.

De ruimste aanwending wil zeggen: dat de kunstmatige teelt zoo overvloedig mogelijk worde toegepast.

Oorspronkelijk werden zoowel hier te lande als in Duitschland jonge zalmpjes uitgezet, maar men is langzamerhand daarvan teruggekomen. In Juni 1887 had een conferentie plaats te Freiburg in Baden, en de belanghebbenden die daar bijeen waren, kwamen tot de conclusie, dat het uitzetten van jonge zalmpjes in Nederland op de beneden rivieren niet kon baten en dat dus de medewerking van de Nederlandsche Regeering moest worden gevraagd voor de kunstmatige teelt op de bovenrivier in Duitschland.

Aanvankelijk was men het daarmede niet algemeen eens, zoodat men nog eenige jaren doorging met het uitzetten van jonge zalmpjes hier te lande, maar onze deskundige dr. Hoek was van den beginne af de meening toegedaan, dat men met die kunstmatige teelt in Nederland niets kan bereiken en dat alleen het uitzetten op de bovenrivier in Duitschland voordeel kan afwerpen. Tot het jaar 1897 is men voortgegaan met het uitzetten in Nederland, maar reeds in 1890 is te Trier op een conferentie van gedelegeerden der verschillende Regeeringen overeengekomen, dat wij ruim een millioen stuks jonge zalmpjes zouden uitzetten op de bovenrivier, Duitschland twee millioen en de Duitsche „Seefischereiverein" ruim een millioen stuks.

Wanneer men opslaat het verslag van den staat der zeevisscherijen over 1900, dan vindt men in dat verslag op bladz 113 en volgende, een tweetal zeer belangrijke adviezen van dr. Hoek over die kunstmatige teelt. In die adviezen verklaart dr. Hoek steeds een groot voorstander te zijn geweest van de kunstmatige teelt op de bovenrivier in Duitschland en dat nog te zijn niettegenstaande de slechte en onbevredigende resultaten welke in de laatste jaren met de zalmvisscherijen waren verkregen. Wanneer men uit het feit, dat die resultaten zoo onbevredigend waren, de conclusie zou willen trekken, dat de kunstmatige vischteelt niet kan baten, dan zou hij die conclusie ongerijmd en onwetenschappelijk noemen. Men kan, zegt hij, alleen concludeeren, dat die teelt, zooals zij wordt toegepast, niet voldoende is en niet kan opwerken tegen de vele schadelijke invloeden, zooals de verontreiniging van de rivier, de dammen enz., en er kan dus geen reden zijn om de kunstmatige vischteelt te staken, maar veeleer om die uit te breiden en haar op veel ruimer schaal toe te passen.

Ik wil mij bescheidenlijk aansluiten bij hetgeen door dr. Hoek daar wordt gezegd en ook mijnerzijds bij de Regeering aandringen, dat zij de ruimste aanwending van die kunstmatige vischteelt zal toepassen, zooals het slotprotocol het trouwens ook aan de Regeering voorschrijft.

De Minister stelt mij zooeven een lijst van cijfers ter hand, welke cijfers iets hooger zijn dan de mijne, waaruit dus blijkt dat wij iets meer uitzetten dan ik heb gezegd, namelijk bijna 2 000 000 per jaar; maar vergeleken bij hetgeen in Noord-Amerika op de westkust geschiedt, is dit cijfer nog zeer gering. In het verslag van den aanvoer van zalm aan de markt op het Kralingsche veer over 1903 van de firma ten Houten en C°. vindt men een brief, namens de Regeering van de Vereenigde Staten geteekend door den acting commissioner op het gebied van de visscherijen van 28 November 1903. Deze brief geeft zeer interessante mededeelingen omtrent de wijze, waarop de kunstmatige teelt in Amerika wordt toegepast. Daarin wordt betoogd, dat in vroegere jaren op de Sacramento-rivier zeer veel zalmen voorkwamen, maar dat dit door de uitbreiding van de industrie door de meerdere dichtheid van de bevolking en door de mijnwerken langzamerhand voortdurend minder werd, zoo zelf, dat er nagenoeg geen zalmen meer overbleven.

Toen is men de kunstmatige teelt gaan toepassen en ziet men nu de hoeveelheid jonge zalmpjes die daar worden uitgezet, dan begrijpt men aanstonds dat hetgeen hier geschiedt, in de verste verte niet kan genoemd worden de ruimste aanwending van de kunstmatige vischteelt, zooals het tractaat het eischt. Uit den brief blijkt, dat in de kweekerijen aan de Westkust van Amerika 107 737 000 eieren liggen, dus dat ruim 100 000 000 jonge zalmpjes zullen worden losgelaten; onze 2 000 000 kunnen daarbij moeilijk vergeleken worden. En het effect in Noord-Amerika is, dat er op het oogenblik op de Sacramento-rivier meer zalmen voorkomen dan men er ooit te voren, zelfs in de beste dagen heeft gehad.

Ik wijs op een zeer belangrijk artikel, voorkomende in de Mittheilingen des Seefisscherei-Verein, waarin dr. S. een schets geeft van wat men in Amerika te dezer zake doet. Die schrijver komt dan ook tot de conclusie, dat het raadzaam is om het voorbeeld van Amerika te volgen en meer te letten op een ruime toepassing van de kunstmatige vischteelt, dan het te zoeken in het tegengaan van de verontreiniging der rivieren.

Ik kom op grond van hetgeen in Amerika geschiedt tot mijn tweede vraag:

„Is de Regeering bereid, hetzij in overleg en samenwerking met de andere Rijnoeverstaten, hetzij zelfstandig zonder zoodanig overleg en samenwerking, de toepassing van de kunstmatige zalmcultuur in Noord-Amerika te doen onderzoeken en bestudeeren door onze Rijksadviseurs of indien hun de tijd daartoe ontbreekt, door andere deskundigen?"

Ik vraag hier samenwerking en overleg met de andere Staten, omdat die andere Staten zich ook hebben verbonden tot de ruimste aanwending van de kunstmatige teelt; maar wanneer die andere Staten daartoe niet willen medewerken, behoeft dit voor ons geen bezwaar te zijn het zelfstandig te doen. De kosten behoeven ons daarvan niet terug te houden, want het komt mij voor dat die kosten niet van overwegend belang kunnen zijn.

De derde vraag is deze, of de Regeering bereid is, indien uit het onderzoek en de bestudeering der zaak in Amerika blijkt het nut van een ruime toepassing der kunstmatige cultuur, die kunstmatige cultuur op ruimer schaal op den Bovenrijn te doen toepassen. Het schijnt mij toe, dat, wanneer men de zaak onderzocht heeft, en gebleken is dat de ruime toepassing in Amerika goed werkt, wij onzerzijds tot een ruimere toepassing moeten overgaan.

Ten slotte een vierde vraag, die niet de uitvoering van het tractaat, maar het tractaat zelf betreft. Ik zal niet, zooals hier dikwijls gedaan is, aandringen op opzegging van het tractaat, maar ik wil toch wijzen op een discussie, die den 19den April van dit jaar in den Duitschen Rijksdag is gehouden. Door verschillende sprekers is toen ernstig geklaagd over de wijze waarop in Holland zou worden gevischt. Er is beweerd, dat hier in Holland zou worden gevischt in strijd met art. 1 van het tractaat, hetwelk voorschrijft dat de zoogenaamde steekvischvangst over de halve breedte van de rivier verboden zou zijn. Ik erken gaarne, dat, indien die klachten gegrond waren, er alle reden zou bestaan om van ons te eischen, dat wij ons aan artikel één hielden; wij moeten zorgen, dat niet gevischt wordt in strijd met art. 1. Maar ik geloof dat onze visschers het onderzoek te dier zake gerust kunnen afwachten. Die klachten zijn, naar ik het zonder aarzeling durf verklaren, volkomen ongegrond. Hoe het zij, ik beroep mij op de discussie, omdat daarbij een merkwaardig feit aan den dag is gekomen, nl. dat al de sprekers die klaagden over de wijze waarop in Holland in strijd met het tractaat zou worden gevischt, hebben verklaard dat opzegging van het tractaat niet in het belang van Duitschland zou zijn, en dat dit tractaat voor Duitschland voordeelig is. Ik geloof dit feit te mogen constateeren.

Ik hoor daar zeggen: dat zeggen ze niet. Dit dwingt mij de betrekkelijke passage even aan te halen. Een der sprekers zeide het volgende:

„Da ist von den berufenen Stellen wiederholt darauf aufmerksam gemacht worden, dasz auch unsere deutschen Rheinfischer eigentlich ein Kündigung dieses Vertrages nicht wünschen — Sehr richtig! — sondern ein Kündigung dieses Vertrages nur

unter Bedingungen wünschen, die sehr schwer zu erfüllen sind. Wenn Sie den Fischern am Rhein sagen — und ich habe einmal ein grosze Konferenz in Wiesbaden mit den Beteiligten und Kommissaren der Königlichen Staatsregierung und des Reichsamtes des Inneren darüber abgehalten — wenn Sie also den Fischern die verhältnisse vorstellen, so ergibt sich, dasz, wenn wir keinen Vertrag mit der niederländischen Regierung hätten, die Dinge wesentlich ungünstiger für Holland, aber natürlich auch für uns liegen würden."

En de andere sprekers stemden daarmede in.

Er is dus duidelijk gezegd, dat, wanneer het tractaat er niet was, het voor ons (Duitschland) nadeeliger zou zijn. Welnu, ik wensch het tractaat niet te doen opzeggen, mits het natuurlijk behoorlijk wordt nagekomen en de straks geuite grieven worden weggenomen. Ik wil echter één uitzondering maken ten opzichte van den tijd, gedurende welken de zalmzegenvisscherij is gesloten. Het komt mij voor dat die tijd te vroeg begint en aan den anderen kant niet lang genoeg duurt.

Ik zou wenschen, dat men te dien opzichte terugkeerde tot den toestand, dien men had vóór het tractaat van 1886, krachtens het Koninklijk besluit van 1871.

Thans begint de gesloten tijd op 15 Augustus en eindigt deze op 15 October; vóór 1886 liep die tijd van 1 September tot 15 November.

Ik zou gaarne nog verder willen gaan en den gesloten tijd doen eindigen op 1 December of 1 Januari.

Men heeft daarvoor een goed voorbeeld in Engeland en Schotland, waar de gesloten tijd loopt van 1 September tot 1 Januari, wat volstrekt niet gebleken is nadeelig te zijn.

De ervaring vóór 1886 heeft ook niet geleerd, dat het doorvisschen gedurende de laatste 14 dagen van Augustus de voortplanting schaadde noch dat de zalmvoorraad daardoor verminderde.

Op 15 Augustus kan de opzwemmende zalm nog niet als fokzalm worden beschouwd; daarentegen is op 15 October de tijd nog niet gekomen om de bescherming aan de zalm te onthouden; en door het te vroeg heropenen van den vrijen vischtijd wordt schade aan de voortteling toegebracht. Er is op gewezen, dat na 15 October de opzwemmende visch niet meer de paaiplaats kan bereiken. Ik betwijfel, of dit zoo als een vaststaand feit mag worden aangenomen, maar gesteld, dat het zoo was, dan zou dit nog geen reden kunnen zijn om op 15 October te heropenen. Immers de paaizalm, zooals ook in het request, destijds bij de vaststelling van het tractaat ingediend, is gezegd, is vóór het kuitschieten waardeloos en keert na het kuitschieten naar zee terug om eenige maanden later als een waardevolle visch de rivieren weder op te zwemmen. Waarom zal men nu in October en November waardelooze visch vangen, terwijl die visch wanneer zij niet gevangen wordt, later als zeer waardevol uit zee terugkeert.

Daarom wensch ik ten laatste aan de Regeering dit te vragen, of zij bereid is in overleg te treden met de andere Rijnoeverstaten, ten einde het tractaat zóó te wijzigen, dat het in artikel 3 bepaalde verboden op Nederlandsch gebied, eerst zal ingaan op 1 September en zal voortduren tot 1 December.

Zooals ik zeide, zou het doorvisschen gedurende de laatste weken van Augustus aan de voortteling geen schade toebrengen, maar veroorzaakt dat verbod daarentegen aan de visschers veel nadeel.

Ik geloof, dat het billijk mag heeten, wanneer de Regeering er bij de Duitsche regeering op aandringt, dat het voor Duitschland voordeelige tractaat in dit opzicht worde gewijzigd.

Ik hoop, dat de Minister mij gunstig zal kunnen antwoorden op de door mij gedane vragen.

De **Voorzitter**: Verlangt de Regeering terstond de gedane vragen te beantwoorden?

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met den geachten afgevaardigde uit Rotterdam mijn dank te betuigen voor de tijdige mededeeling zijner vragen, welke zóó tijdig is geschied, dat er nog gelegenheid heeft bestaan om het oordeel zoowel van den wetenschappelijken adviseur dr. P. P. C. Hoek, als van het College voor de Zeevisscherijen in te winnen.

Voorts doet het mij leed te moeten mededeelen dat mijn geachte ambtgenoot voor Buitenlandsche Zaken door een audiëntie ten paleize verhinderd is deze interpellatie bij te wonen. Ik hoop zoo goed mogelijk de gedane vragen te zullen beantwoorden, ook in den geest van mijn geachten ambtgenoot.

Zooals de geachte afgevaardigde uit Rotterdam aan de Kamer heeft doen opmerken, hebben wij inderdaad te constateeren een zeer belangrijken achteruitgang van de zalmvangst in ons land.

Ik heb hier voor mij een graphische voorstelling van 1893 af, waaruit blijkt dat die vangst zeer is afgenomen. Terwijl daaruit blijkt, dat nog in 1885 en 1886 te Kralingen ter markt kwamen ruim 100 000 zalmen en in 1893 nog 75 000 stuks, is dat getal in 1903 gedaald tot het bedroevende cijfer van 27 000.

Met de aanbrengst op de andere markten is het evenzoo. In de bekende circulaire van het lid van het College voor de Zeevisscherijen, den heer ten Houten, wordt geconstateerd, dat in het vorige jaar op de markten te Dordrecht, Kralingen, Ammerstol, Hardinxveld e. a. te zamen 35 000 zalmen zijn aangevoerd.

In het voorbijgaan moet ik een kleine opmerking maken aangaande het samenstellen dier verschillende markten. In het verslag van het College voor de Zeevisscherijen van 1893, bladz. 134, wordt er op gewezen, dat zalmen die bijv. op de markt te Dordrecht zijn geweest, andermaal gebracht worden naar die te Kralingen. Dit geeft echter weinig verschil en wij mogen er ons op beroemen ten aanzien van de zalmvangst een bijna volledige statistiek voor ons land te hebben.

Tot dusver werd vrij algemeen aangenomen, dat de zalmvangst niet alleen hier, maar ook in andere landen van Europa zeer achteruit ging. Ik zelf geloofde dit ook, totdat ik kennis heb kunnen nemen van het zeer belangrijke rapport der Engelsche enquête-commissie, welke eerst in 1902 haar rapport heeft afgesloten, welk rapport thans, naar het mij voorkomt, legger moet zijn voor alle verdere studie van dit onderwerp. Ik zal er dan ook herhaaldelijk op moeten terugkomen.

In dat rapport wordt aangenomen dat in Engeland en Wales de zalmvangst iets achteruitgaat, maar men wordt gewaarschuwd tegen de statistiek van Billingsgate.

Op mijn graphiek komt ook voor een graphiek van Engeland en Walis eenerzijds en Schotland anderzijds, maar de cijfers zijn alle gegrond op de markt te Billingsgate en die markt is niet betrouwbaar, om te komen tot het cijfer der zalmvangst, omdat meer en meer de gewoonte in zwang komt buiten de markt om de zalmen naar het continent te zenden.

Gelijk ik reeds zeide, tot dusver werd aangenomen, dat ook in Engeland en Wales de zalmvangst zeer achteruitging; de commissie geeft wel toe, dat de vangsten niet zijn als vroeger, maar zij acht den achteruitgang niet zoo sterk, dat men niet door wijze regeling van de visscherij tot betere resultaten zou kunnen komen. En wat Schotland aangaat, het laatste rapport van de Scottish Fishery Board neemt in het geheel geen achteruitgang aan.

Ik zal aanstonds zeggen, waarom mij dat een belangrijke zaak voorkomt te zijn, want de belanghebbenden, die nu zoozeer zijn teleurgesteld, zoeken natuurlijk naar de oorzaken der kwaal, om dan verder te bespreken de middelen tot verbetering.

Daarvoor is van zeer groot belang, dat wij ons rekenschap geven van de vraag of de zalmvangst in andere landen ook zoo achteruit gaat. Is dit zoo, gelijk ik in Januari nog meende te kunnen aannemen, dan was er veel voor aan te nemen, dat de oorzaak in de zee ligt. Wij weten toch allen, dat de zalm een zeevisch is en, gelijk de geachte interpellant herinnerd heeft, op de rivieren uitsluitend komt voor paaidoeleinden. Maar wanneer nu blijkt, dat in Engeland en Schotland de vangst niet zoo hard achteruitgaat, dan komen wij veeleer terug tot de conclusie die ook de geachte afgevaardigde omhelsd heeft: het kwaad ligt in de rivieren. En dan behoeven wij niet lang te

102de VERGADERING. — 29 JUNI 1904.

Verslagen uitgebracht door de Commissie voor Verzoekschriften.

zoeken naar de redenen, de omstandigheden die dezen treurigen achteruitgang veroorzaken. Dat is in de eerste plaats het levendig verkeer. Immers wij liggen aan den mond der rivieren en ik ben wel genoodzaakt hier de stad te noemen die den geachten interpellant afvaardigt. Het levendig waterverkeer te Rotterdam, doch ook aan het zeer levendig scheepvaartverkeer, voornamelijk sleepvaartverkeer, op den Rijn tot Mannheim toe, werken ongunstig op de zalmvangst. Ook is dit het geval met de verontreiniging van het water — de geachte afgevaardigde heeft er over gesproken — maar op dit gebied mogen wij wel eens de hand in eigen boezem steken. Het stelsel van Rotterdam van *tout à l'égout*, dat men wel zou kunnen overzetten door *tout à la rivière*, is voor het vangen van de zalm niet gunstig. Ook op de bovenrivieren vinden wij dat verschijnsel.

Dan moeten wij ook niet vergeten de herhaalde normaliseering der rivieren. Vroeger was de rivier een natuurlijk gebied, een gebied, waar de natuur heerschte; thans is zij meer een kunstmatige stroom geworden, ja, bijna een kanaal, zeer schoon voor de scheepvaart, zeer schoon voor den waterafvoer, maar weinig aanlokkelijk voor de zalm, die de rivier opzwemt, met het doel om daar te paaien. En eindelijk — ook daarop heeft de geachte afgevaardigde gewezen — vinden wij als oorzaak de zeer groote inrichtingen op de rivieren ten behoeve van de industrie; er worden stuwen gebouwd van zoo grooten omvang, dat zij inderdaad het opzwemmen moeilijk maken.

Deze oorzaken van achteruitgang liggen voor de hand, maar zijn zóó ontmoedigend, dat het wel te begrijpen is dat zij, die de zaak iets beters wenschen in te zien, liever naar andere oorzaken omzien. De geachte afgevaardigde heeft dan ook in de eerste plaats de aandacht gevestigd op de minder goede naleving van het zalmtractaat. Zooals men weet, is dat tractaat in 1885 gesloten. Nadat het reeds vroeger hier in de Kamer was verworpen, is men het eindelijk over een tractaat eens geworden, dat ten doel had om de zalmteelt en de zalmvangst te beschouwen als een gemeenschappelijk belang van de rivieroeverstaten.

Nu is er in dat tractaat een artikel, dat een najaarssluitingstijd beveelt. Wij hebben vooreerst den Zondagssluitings-, den generalen sluitingstijd, waarin op geenerlei wijze mag worden gevischt, met geen zegen, met geen fuik, met geen drijfnet. In het najaar is het alleen de sluiting van de visscherij met de zalmzegen. Die sluitingstijd begint hier 16 Augustus en duurt tot 15 October, terwijl hij op het gebied boven de Nederlandsch-Pruissische grens aanvangt op 27 October, hetgeen berust op de misschien eenigszins hypothetische aanneming, dat de zalm 12 dagen noodig heeft om tot de grens op te zwemmen.

Nu is het een feit, dat dit verbod van visschen met de zalmzegen bij ons zeer stipt wordt nageleefd. Dat zou ook niet anders kunnen, omdat bij de zegenvisscherij zoo groote installatie in gebruik is, die onmogelijk tersluiks zou kunnen worden in werking gelaten. Maar even over de grenzen, tot Keulen toe, wordt er eenigszins de hand mee gelicht. De oudere leden van deze Kamer herinneren zich de debatten, die hier bij de behandeling van de Staatsbegrootingen van 1891, 1892 en 1895 gevoerd werden en waarbij het zoogenaamde Flugnetz een groote rol speelde. Dat net is onderzocht door drie Nederlandsche specialiteiten, dr. Hoek, mr. Holsboer — aan wiens nagedachtenis het mij aangenaam was, dat de heer Fock een woord van waardeering sprak, omdat hij ook mijns inziens nog altijd blijft een der beste autoriteiten op zalmgebied — en den heer Bottemanne, den vader van den tegenwoordigen directeur van de visschershaven te IJmuiden. Zij zijn tot het resultaat gekomen, dat het niet is een eigenlijke zalmzegen en wel omdat de zalmzegenvisscherij bedreven wordt door altijd in denzelfden dreef het net uit te brengen; hier daarentegen wordt het net telkens op verschillende plaatsen uitgebracht, waaruit blijkt, dat niet de bedoeling is zalm te vangen, maar standvisch en voornamelijk witvisch.

Nu zijn er die beweren, dat men dat den Duitschers niet zoo kwalijk moet nemen, omdat met het Flugnetz feitelijk geen *zalm*zegenvisscherij wordt bedreven. De redeneering „dat is geen zalmzegenvisscherij, maar een zegenvisscherij, waarmede van tijd tot tijd een zalm wordt gevangen" neem ik niet voor mijn rekening; zij komt mij eenigszins gezocht voor. Ik geloof dat men het woord „zalmzegenvisscherij" aldus moet opvatten, dat het een zegenvisscherij is, waarmede zalm wordt gevangen, onverschillig of het de bedoeling is zalm te vangen of niet. Ik erken volkomen, dat de bepaling van art. 3 van het tractaat in Duitschland, voor zooveel althans geconstateerd is door de onderzoekingen van 1892 — en ik meen te mogen aannemen, dat die practijk voortduurt — niet voldoende wordt nageleefd.

Ik moet echter opmerken, dat een betere naleving van dat artikel, het niet langer visschen met het Flugnetz, een zaak van recht, van billijkheid, van loyaliteit is, maar of men nu door het niet visschen met het Flugnetz de zalmvangst op den Rijn zou verbeteren, daarachter mag een vraagteeken worden geplaatst. Men heeft in het jaar 1892 of 1893 daaromtrent niet onaardige ervaringen opgedaan. Het bleek, dat de rivier vol zalm was; de groote zegenvisscherij aan den bovenmond was gesloten; toch werden te Kralingen 3- à 4000 stuks aangevoerd, die alleen waren gevangen met de steek, de fuik en het drijfnet, en wat werd er uit Wezel aangebracht als product van de visscherij met het Flugnetz? Niet meer dan 400 zalmen.

Ik geloof, dat niemand wil beweren, dat met het Flugnetz de zalmvisscherij op groote schaal kan worden gedreven, maar, zooals ik reeds zeide, het is een zaak van recht en billijkheid, wanneer wij ons onthouden van het zalmvisschen, hetzelfde eischen van den medecontractant.

De **Voorzitter**: Mag ik vragen, of de Minister zijn rede na de pauze wil voortzetten?

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter.

De heer **van Nispen tot Sevenaer**, lid van de Commissie voor de verzoekschriften, brengt de volgende verslagen uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van Gerardus Nydeken, wonende te Apeldoorn.

Adressant zegt, dat hij onschuldig is veroordeeld wegens een misdrijf gepleegd den achtsten November 1883 en noemt den naam van een persoon, die naar zijn beweren bedoeld misdrijf heeft gepleegd en de namen van 2 getuigen, die bereid zijn dit te verklaren.

Adressant verzoekt inlichtingen om te weten hoe hij tot veroordeeling van den naar zijn beweren werkelijk schuldige kan komen.

Onder opmerking, dat de revisie van vonnissen en strafzaken in het Wetboek van Strafvordering is geregeld heeft uwe Commissie de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van Martinus van Straaten en Petrus Jacobus Dekker, particuliere nachtwakers, wonende te Amsterdam.

Adressanten betoogen, dat zij met een agent van politie eerste klasse, in den nacht van 17 op 18 November hebben waargenomen, dat een door hen met name genoemden hoofdinspecteur der politie onzedelijke handelingen pleegde met een vrouw, waarvan proces-verbaal is opgemaakt.

Adressanten betoogen, dat zij daarop door bedoelden hoofdinspecteur zijn vervolgd wegens smaad en zeggen verder, dat zij later tegen hem als getuigen zijn gehoord.

Adressanten deelen niet mede welke de afloop van de indiening der klacht is geweest en ook niet bij welke gelegenheid zij als getuigen zijn gehoord.

Bedoelde hoofdinspecteur van politie is naar adressanten zeggen echter in zijn functie gehandhaafd en zij achten zich nu bezwaard door de klacht, die door hem tegen hen is ingediend, waardoor het in hen gestelde vertrouwen is geschokt.

Een der adressanten heeft, naar zij betoogen, zijn beklag hierover bij den Minister van Justitie ingediend, maar hierdoor is de verdenking, dat zij smaad hebben aangedaan, niet weggenomen.

Adressanten wenden zich tot uw Kamer met verzoek de zaak publiek te behandelen, opdat de waarheid van het door hen

geconstateerde feit bekend worde en zij daardoor worden gerehabiliteerd.

Uw Commissie vestigt er de aandacht op, dat de mededeelingen van adressanten door geen enkel bewijsstuk worden gestaafd en heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van Franciscus Hendrikus van Zevenhuyzen, wonende te Amsterdam.

Adressant zegt, dat hem krachtens de wet van 13 Juni 1902 (*Staatsblad* n°. 101) een pensioen is toegekend van af 1 Januari 1903, groot f 161 per jaar en dat dit bedrag te gering is voor hem en zijn gezin om te kunnen bestaan.

Adressant zegt verder, dat hij nog steeds aanspraak heeft op vier jaren traktement en een schadevergoeding, zooals hij in vorige adressen aan uw Kamer heeft betoogd.

Adressant verzoekt dat uw Kamer zich zal uitspreken over de vraag, of het personeel der voormalige Rijnspoorwegmaatschappij valt „onder het Koninklijk besluit aangaande de scheidsgerechten" en een commissie zal benoemen om de zaak te onderzoeken en bij de Regeering aan te dringen op een regeling van de rechtspositie van bedoeld personeel en vraagt verder dat zijn pensioen worde verhoogd en dat uw Kamer de noodige stappen zal doen om hem het bedrag dat hem naar zijn beweren alsnog toekomt, te verschaffen.

Uw Commissie is van oordeel, dat het niet ligt op den weg uwer Kamer een interpretatie te geven van den door adressant bedoelden algemeenen maatregel van bestuur en wat betreft de klacht over adressants pensioen, is uw Commissie van meening, dat er geen reden bestaat voor tusschenkomst van uw Kamer, daar adressant zich niet beklaagt over een onjuiste toepassing van de bepalingen der wet van 13 Juni 1902 (*Staatsblad* n°. 101).

Omtrent adressants beweerde vordering van vier jaren traktement en verdere posten van schadevergoeding is door uw Kamer beschikt o. a. op 12 December 1899, 11 December 1900, 22 November 1901 en 1 Juli 1903 en daar adressant ter staving van zijn betoog geen nieuwe gronden aanvoert, bestaat ook hieromtrent naar het oordeel uwer Commissie voor uw Kamer geen reden tot tusschenkomst.

Uw Commissie heeft derhalve de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van Jan Hendrik Dijkman, gepensionneerd officier van administratie 2de klasse bij de Koninklijke Nederlandsche marine, wonende te 's Gravenhage.

Adressant geeft te kennen, dat hij met ingang van 15 Mei 1903 op pensioen is gesteld wegens ongeschiktheid voor de verdere waarneming van den militairen dienst, ten gevolge van lichaamsgebreken, niet het gevolg van verrichtingen of vermoeienissen of van bijzondere omstandigheden of toestanden, die zich hebben voorgedaan bij uitoefening van dien dienst, maar ook niet het gevolg van moedwillige handelingen of van ongeregeld gedrag, en dat dit pensioen is bepaald op een bedrag van f 1086.

Adressant zegt, dat hem is gebleken uit het rapport der militaire geneeskundige commissie, dat hij is afgekeurd voor den militairen dienst wegens neurasthenie.

Uit andere rapporten van militaire geneeskundige commissies van 14 Maart 1902, 26 Juni 1902 en 29 September 1902 is adressant gebleken, dat hij toen lijdende was aan 1°. neurasthenie, 2°. beri-beri.

Volgens adressants betoog heeft de militaire geneeskundige commissie op wier rapport dd. 9 April 1903 adressant is gepensionneerd, verklaard, dat met zekerheid geen oorzaak voor zijn ziekte is aan te geven, al wil zij niet ontkennen dat enkele verschijnselen wijzen op doorgestane beri-beri, op den bodem waarvan zich neurasthenie kan ontwikkeld hebben door een samentreffen van ongunstige omstandigheden, drukke werkzaamheden enz.

Adressant betoogt voorts, dat uit een drietal certificaten van particuliere geneeskundigen, waarvan hij afschriften overlegt, blijkt, dat hij reeds in 1895 en daarna in 1901 werd behandeld wegens beri-beri en dat bedoelde geneeskundigen de latere ziekteverschijnselen beschouwden als gevolgen eener doorgestane beri-beri.

Adressant zegt, dat hieruit duidelijk blijkt, dat de neurasthenie, waarvoor hij is afgekeurd, niet anders is dan een gevolg van de doorgestane beri-beri.

Adressant meent, dat hij recht heeft op een hooger pensioen, daar beri-beri tot de invoering der pensioenwet van 1902 steeds werd beschouwd als verkregen in en door den dienst en adressant dus valt onder de overgangsbepaling dier wet (art. 31).

Adressant heeft zich bij request gewend tot H. M. de Koningin om zich hierop te beroepen en werd daarop voor den Raad van State geroepen. Adressant heeft toen volgens zijn zeggen bemerkt, dat alleen twee geneeskundige rapporten zijn overgelegd en niet de rapporten van 14 Maart 1902 noch die van 26 Juni en 23 September 1902. Hoewel adressant nog een afschrift van die rapporten heeft overgelegd, is bij Koninklijk besluit dd. 19 October 1903 afwijzend op zijn verzoek beschikt.

Adressant zegt, dat niet opnieuw het advies is gevraagd van den Militairen Pensioenraad over de door hem aangevoerde bezwaren.

Adressant wijst dan met nadruk op de woorden in het rapport der geneeskundige commissie, dd. 9 April 1903, waaruit blijkt, dat ook deze commissie de neurasthenie als mogelijk gevolg der beri-beri in verband met het samentreffen van ongunstige omstandigheden, drukke werkzaamheden en onaangename dienstverhoudingen, daar hij meent te kunnen aantoonen, dat èn de bijzondere omstandigheden welke de Pensioenwet eischt èn het samentreffen der ongunstige omstandigheden waarop de geneeskundigen wijzen, zich hebben voorgedaan.

Adressant geeft dan een uitvoerig relaas van zijn werkkring in Nederlandsch-Indië en van de omstandigheden; waaronder hij aldaar werkzaam moest zijn, ten einde aan te toonen dat de lichaamsgebreken om welke hij is afgekeurd, inderdaad te wijten zijn aan bijzondere omstandigheden of toestanden, die zich bij de uitoefening van den dienst hebben voorgedaan.

Adressant is van oordeel, dat hij aanspraak heeft op hooger pensioen, daar tot de invoering der Militaire Pensioenwetten van 1902 beri-beri werd beschouwd als verkregen in en door den dienst en hij dus onder de overgangsbepaling valt. Mocht deze opvatting al onjuist zijn, dan meent adressant toch op hooger pensioen aanspraak te kunnen maken, daar dan toch de lichaamsgebreken om welke adressant voor den militairen dienst is afgekeurd, zijn ontstaan ten gevolge van bijzondere omstandigheden enz. als bedoeld in art. 2 sub 2°. der Pensioenwet.

Adressant wendt zich derhalve tot uw Kamer met verzoek het daarheen te leiden, dat hij overeenkomstig de bepalingen der Militaire Pensioenwet 1902 een hooger pensioen erlange.

Uw Commissie is van oordeel, dat adressant bij pensionneering volgens de vóór de invoering der Militaire Pensioenwet van 1902 geldende bepalingen inderdaad een hooger pensioen zou hebben gekregen dan volgens de thans geldende wet, indien hij wegens beri-beri ware ongeschikt verklaard voor den militairen dienst, daar onder vigueur dier bepalingen werd aangenomen, dat beri-beri steeds was ontstaan in en door den dienst. Daar echter adressant is afgekeurd voor den militairen dienst wegens neurasthenie, die misschien wegens de doorgestane beri-beri lichter kon ontstaan, maar niet wegens beri-beri, gaat naar het oordeel uwer Commissie adressants beroep op bedoelde overgangsbepaling niet op.

Ook is naar het oordeel uwer Commissie adressants beroep op art. 2 sub 2°. der Pensioenwet van 1902 niet juist, daar het oorzakelijk verband tusschen de ziekte waarom adressant is afgekeurd en de ongunstige omstandigheden als bedoeld in dat artikel niet is aangetoond. Volgens het proces-verbaal der militaire keuringscommissie dd. 9 April 1903 is er mogelijkheid van een verwijderd, niet van een direct causaal verband. De doorgestane beri-beri *kan* adressant voor het krijgen van neurasthenie meer vatbaar hebben gemaakt en wegens de grootere vatbaarheid is het mogelijk, dat door het samentreffen van ongunstige omstandigheden de neurasthenie zich ontwikkeld heeft. Waar bedoelde militaire keuringscommissie niets anders kon vaststellen dan de mogelijkheid van een indirect causaal verband tusschen het lijden van adressant en de ongunstige omstandigheden, waarnaar deze

verwijst, kan adressants beroep op art. 2 sub 2 van bedoelde Pensioenwet geen effect hebben.

Uw Commissie heeft derhalve de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van dr. Alexander Jozef Helfrich, oud dirigeerend officier van gezondheid 1ste klasse van het Oost-Indisch leger, wonende te Breda.

Adressant geeft te kennen, dat hij op 13 Januari 1903 is afgekeurd door de geneeskundige commissie te 's Gravenhage als lijdende aan krenking der geestvermogens en zulks na een zeer kort en oppervlakkig onderzoek.

Adressant heeft aanvankelijk gemeend, dat hij werd afgekeurd op wensch van hoogerhand, maar is sedert tot het inzicht gekomen, dat deze meening onjuist was.

Adressant heeft daarop zijn wensch om herkeuring duidelijk laten doorschemeren, maar heeft zich vergewist bij de autoriteit, die daarop moet adviseeren, dat niet het voornemen bestaat hiertoe aan te raden.

Adressant voegt bij zijn adres een verklaring van dr. J. W. Deknatel te Breda, specialist voor ziels- en zenuwziekten voor het leger, die verklaart, dat op 2 December 1903, dus ongeveer elf maanden na het onderzoek der geneeskundige commissie, geen verschijnselen van overprikkeling van het zenuwstelsel en geen merkbare geheugenzwakte bij adressant waren waar te nemen.

Bij het adres is tevens gevoegd een uitvoerige memorie, inhoudende de grieven van adressant tegen de wijze waarop het geneeskundig onderzoek heeft plaats gehad.

Adressant wendt zich tot uw Kamer met verzoek hem bij den Minister van Koloniën te willen aanbevelen om zijn loopbaan in Nederlandsch-Indië te laten vervolgen.

Uw Commissie merkt op, dat adressant verzuimd heeft de noodige bescheiden ter staving van zijn betoog over te leggen en heeft de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat.

De **Voorzitter**: De heer Ferf heeft bericht door ambtsbezigheden verhinderd te zijn het tweede gedeelte der vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

Ik heb de eer voor te stellen aan de orde van onze werkzaamheden toe te voegen de wetsontwerpen:

naturalisatie van A. W. Goekus e. a. (**186**);

naturalisatie van K. Ph. Eggen e. a. (**187**);

verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1903 (**193**);

conclusie van het Verslag der Commissie omtrent de inlichtingen op het adres van E. Voormeulen, ontslagen godsdienstonderwijzer aan de strafgevangenis te Arnhem (**79**);

de wetsontwerpen:

regeling aangaande den voor pensioen geldigen diensttijd van personeel der zeemacht in China (**190**);

beschikbaarstelling van gelden wegens verstrekkingen door het Departement van Oorlog, dienst 1904 (**180**);

nadere bepalingen omtrent den accijns op het gedistilleerd (**169**);

wijziging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor 1904 (**192**);

onderhandsche verkoop van voormaligen vestinggrond te Bergen op Zoom (**197**);

wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1903 (**183**);

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1904 (**182**);

wijziging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1903 (**196**);

Eindstemming over het wetsontwerp tot Herziening der Drankwet (**83**);

Raming der voor de Tweede Kamer benoodigde uitgaven in 1905 (**188**).

Daartoe wordt besloten.

Tevens heb ik de eer mede te deelen, dat door de Centrale afdeeling besloten is alsnog in de afdeelingen te doen onderzoeken enkele wetsontwerpen, die eerst onlangs zijn ingediend, maar van spoedeischenden aard zijn.

In de eerste plaats het wetsontwerp houdende verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Zuidbroek naar Delfzijl (**203**). Dit is een gedeelte van den Noord-Oosterlocaalspoorweg, die reeds veel vertraging ondervindt. De Regeering zou er prijs op stellen indien dit wetsontwerp nog werd behandeld, om de verdere werkzaamheden aan dien spoorweg zoo min mogelijk te vertragen.

Verder het wetsontwerp tot aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1904 (**204**). Dit betreft een zaak die reeds vele jaren aan de orde is geweest. Ik meen reeds onder het ministerie-Tak van Poortvliet, toen reeds getracht is te voorzien in den treurigen toestand bij het station te Utrecht van den overweg in den Leidschen straatweg. Men is nu zoo ver gekomen dat er overeenstemming is verkregen tusschen de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, de gemeente Utrecht en het Rijk en wijl het wenschelijk is dat aan den tegenwoordigen toestand zoo spoedig mogelijk een einde kome, wordt op spoedige behandeling van dit wetsontwerp groote prijs gesteld.

Verder het wetsontwerp tot toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van een spoorweg van Zwolle naar Blokzijl (**205**). Dit betreft ook een zaak die reeds vroeger aanhangig geweest is. Reeds in 1894 is een voorschot toegestaan voor den spoorweg, maar de zaak is niet tot stand gekomen, omdat later gebleken is dat de gelden niet op de voorgestelde wijze bijeengebracht konden worden. Het schijnt zeker, dat, als het ongewijzigd wordt aangenomen, de totstandkoming van den spoorweg verzekerd is.

Eindelijk is nog ingekomen en heden rondgedeeld een wetsontwerp tot verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1904 (**206**) voor het aanstellen van personeel bij de Rijksverzekeringsbank. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft mij bericht, dat de dienst groote stagnatie ondervindt, door gebrek aan personeel en zeer spoedige voorziening dringend noodig is.

De Centrale Afdeeling heeft besloten, dat deze wetsontwerpen morgenochtend om half elf in de afdeelingen zullen worden onderzocht.

De heer **van Styrum**, voorzitter der Commissie voor de verzoekschriften, brengt het volgende verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld:

I. Een adres van Gerrit Jansen te Gouda, waarvan de inhoud en de strekking aan uw Commissie niet duidelijk zijn geworden.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De vergadering vereenigt zich zonder hoofdelijke stemming met de voorgestelde conclusie.

De heer **van Styrum** brengt het volgende verslag uit:

II. Een adres van W. van Driel en anderen, allen eigenaren van schepen, die den Nederlandschen en Duitschen Rijn bevaren.

Adressanten voeren aan, dat het bedrijf met hun schepen uitgeoefend, volgens art. 10, n°. 6, der Ongevallenwet 1901 een verzekeringsplichtig bedrijf is en dat in dat bedrijf gebruikte werklieden mitsdien tegen geldelijke gevolgen van ongevallen hun in verband met de uitoefening van het bedrijf overkomen,

krachtens art. 1 der genoemde wet verzekerd zijn en adressanten daarvoor de premie hebben te betalen; dat volgens art. 9 der genoemde wet haar bepalingen op adressanten ook van toepassing zijn, voor zooveel deze hun bedrijf in het buitenland uitoefenen ten aanzien van in Nederland woonachtige in hun bedrijf gebruikte werklieden; dat nu echter het in Duitschland geldende Gewerbe-Unfallversicherungsgesetz eveneens aan adressanten verzekeringsplicht van die werklieden oplegt, omdat hun schepen zich gemiddeld tien weken per jaar in Duitschland bevinden; dat hiervan het gevolg is dat adressanten tegen eenzelfde risico tweemaal verzekerd zijn en dubbele verzekeringspremie hebben te betalen; dat verschillende van adressanten in Duitschland door inbeslagneming hunner stoombooten, of van gedeelten van den inventaris daarvan en zelfs door het wegnemen van aan boord aanwezige contante gelden tot betaling der premie van de Duitsche Ongevallenverzekering zijn gedwongen; dat de bezwaren bij de Duitsche autoriteiten ingediend tegen de verplichting om in Duitschland aan de werkliedenverzekering deel te nemen ongegrond zijn verklaard en hun daarop is te kennen gegeven dat slechts door een verdrag tusschen Nederland en het Duitsche Rijk de dubbele verzekeringsplicht kan worden opgeheven; dat ook bij de totstandkoming der Ongevallenwet 1901 de Nederlandsche Regeering verklaard heeft: „dat voor den Nederlandschen werkgever, die in het buitenland een werk doet uitvoeren, in sommige gevallen een dubbele verzekeringsplicht zal bestaan, kan niet worden ontkend. Maar ook voor den vreemden werkgever, die hier te lande een werk doet uitvoeren, zal alsdan een dubbele verzekeringsplicht bestaan," terwijl de Regeering naar aanleiding van art. 9 der wet nog heeft opgemerkt dat de bepalingen van dat artikel zouden ten gevolge hebben, dat andere Staten eerder bereid bevonden zullen worden tot het regelen van het bovenbedoelde onderwerp bij tractaat; dat adressanten de juistheid niet kunnen beoordeelen van de hun in Duitschland van verschillende zijden gedane mededeeling, dat de Duitsche Regeering aan de Nederlandsche voorstellen heeft gedaan ten einde bij tractaat den dubbelen verzekeringsplicht weg te nemen en dat het tot stand komen van zulk een tractaat tot nu toe op gemis van medewerking bij de Nederlandsche Regeering is afgestuit; dat echter vaststaat dat de tegenwoordige toestand hoogst irrationeel is en adressanten ernstig schaadt.

Op die gronden verzoeken adressanten de Kamer het daarheen te willen leiden, dat door tractaat of wetswijziging aan den bovenomschreven dubbelen verzekeringsplicht hunner bedrijven een einde worde gemaakt.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met leedwezen vernomen dat de Commissie voor de Verzoekschriften er niet toe is kunnen overgaan om voor te stellen dit adres te verzenden aan de Ministers van Buitenlandsche en van Binnenlandsche Zaken met verzoek om inlichtingen.

Uit het adres dat de heer van Styrum heeft voorgelezen, is reeds duidelijk gebleken welke groote bezwaren er voor de adressanten, die zich met dit verzoekschrift tot de Kamer hebben gewend, gelegen is in den dubbelen verzekeringsplicht.

De zaak is van zeer groot belang. Meer dan honderd eigenaars van schepen die den Nederlandschen en den Duitschen Rijn bevaren, zijn het slachtoffer van dien dubbelen verzekeringsplicht en zij hebben volkomen gelijk, dat zij alle pogingen in het werk stellen om dien te doen ophouden.

Bij de behandeling van het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting, in de zitting van 11 December 1903, werd deze aangelegenheid uitvoerig besproken door den geachten afgevaardigde uit Nijmegen, den heer van Nispen tot Sevenaer.

Die geachte afgevaardigde wees toen op de onhoudbaarheid van den bestaanden toestand en de wenschelijkheid om de zaak ter hand te nemen en haar bij tractaat te regelen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken gaf in dezelfde zitting ten antwoord, dat nog niet was uitgemaakt of de moeilijkheid zou worden opgelost door wetswijziging of door het sluiten van een tractaat en dat Zijn Excellentie de zaak moest overlaten aan het overleg tusschen de Departementen van Buitenlandsche en van Binnenlandsche Zaken. Sinds dien tijd zijn nu reeds zes maanden verloopen en nog verneemt men niets van de oplossing der moeilijkheid. Een persoonlijk onderzoek door mij ingesteld bij de beide Departementen gaf mij den indruk, dat de zaak nog in hetzelfde stadium verkeert als in December; de belanghebbenden blijven al dien tijd de dupes van de historie. Ik ken een firma die per jaar 1500 Mark moet betalen voor de Duitsche verzekering. Het is dus reeds uit geldelijk oogpunt noodzakelijk dat er gestreefd worde naar oplossing der moeilijkheden; maar bovendien ontstaan voor de betrokkenen nog eigenaardige onaangename toestanden, zooals blijkt uit hetgeen de heer van Styrum uit het adres heeft medegedeeld, door de vexatoire maatregelen, die in Duitschland ten aanzien van de Nederlandsche schepen worden genomen.

Het komt mij dan ook voor, dat wij verstandig zullen handelen, door te trachten door schriftelijke inlichtingen van de Regeering den stand der zaak openbaar te doen worden; dan zal ook kunnen blijken of, in hoever en wanneer de zoozeer noodige en gewenschte wijziging te wachten is en aan den hoogst onbillijken toestand een einde zal worden gemaakt.

Het komt mij dus voor beter te zijn dat dit adres wordt verzonden aan de Ministers van Buiten- en van Binnenlandsche Zaken met verzoek om inlichtingen.

De heer **van Styrum**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie ontkent volstrekt het groote belang niet, dat bij deze aangelegenheid gemoeid is, een belang dat ook blijkt uit het feit door den heer Verhey gememoreerd, dat zij reeds een onderwerp van beraadslaging heeft uitgemaakt bij de behandeling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting, maar de Commissie meent toch aan den anderen kant, dat het niet zou aangaan en ook in strijd is met de gewoonte der Kamer om requesten als dit aan de Regeering te verzenden met verzoek om inlichtingen.

Het is hier nimmer de gewoonte geweest om requesten, waarin op wetswijziging wordt aangedrongen, op die wijze te behandelen.

Om een voorbeeld te nemen, wijs ik er op dat een tijd geleden hier een verzoekschrift is ingekomen, waarbij gewezen is op de groote wenschelijkheid van een betere regeling van de zalmvisscherij. Dat adres is, op advies der Commissie voor de Verzoekschriften, ter griffie nedergelegd en daarin heeft de heer Fock aanleiding gevonden om daarover een interpellatie tot de Regeering te richten. Wanneer derhalve thans dit adres ook ter griffie wordt nedergelegd, dan kan elk lid dat meent dat het op zijn weg ligt, daarover een interpellatie richten tot de Regeering of de zaak bij de behandeling der Staatsbegrooting ter sprake brengen.

De Kamer wordt overstroomd met adressen om wijziging te brengen in wetten; men verzoekt om wijziging van de Gemeentewet, van de Pensioenwetten, het hondt niet op en het einde zou niet te overzien zijn, wanneer over al die requesten schriftelijke inlichtingen werden gevraagd.

De Commissie meent dus te moeten persisteeren bij haar conclusie.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Het is mij natuurlijk niet onbekend dat een interpellatie tot de Regeering kan worden gericht, maar het is toch mijns inziens altijd veel beter wanneer een zaak als deze schriftelijk is voorbereid, en wanneer de Regeering den stand daarvan schriftelijk is medegedeeld; naar aanleiding van die mededeelingen kan de Kamer dan na rijp beraad conclusiën nemen. Bij een interpellatie weet men niet wat de Regeering zal antwoorden, en is men wellicht weder niet voldoende voorbereid om op hetgeen door de Regeering wordt gezegd, het passend antwoord te geven.

De heer van Styrum zegt verder, dat het hier niet de gewoonte is om door de Commissie voor de Verzoekschriften adressen aandringende op wetswijzigingen naar de Regeering te doen verzenden met verzoek om nadere inlichtingen. Ik zou echter willen vragen of in dit geval niet een uitzondering moet worden gemaakt, en wel omdat deze zaak eigenlijk reeds bij de Regeering aanhangig gemaakt is. Bij de Staatsbegrooting voor 1904 is door de Regeering bovendien reeds gezegd, dat aan het overleg tusschen de twee Departementen moet worden overgelaten, hoe de zaak moet geregeld worden, bij tractaat of bij wetswijziging.

Nu wij sedert dien tijd niets meer van de zaak gehoord hebben, komt het mij voor, dat het toch wel op den weg der Kamer ligt om naar aanleiding van dit adres aan de Regeering te vragen, hoe de stand van de zaak thans is en wat door de Regeering is verricht. Ik moet mij dus tot mijn leedwezen tegen de conclusie van de Commissie verklaren en daarentegen in overweging geven om het adres te verzenden naar de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Buitenlandsche Zaken, met verzoek om inlichtingen.

De **Voorzitter**: Door den heer Verhey wordt voorgesteld het adres van W. van Driel te verzenden naar de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Buitenlandsche Zaken, met verzoek om inlichtingen.

De heer **van Styrum**: De geachte afgevaardigde heeft twee argumenten aangevoerd voor hetgeen hij voorstelt.

In de eerste plaats heeft hij gezegd, dat het zooveel wenschelijker was dat wij kregen een schriftelijke voorbereiding. Ik zou den geachten afgevaardigde willen antwoorden, dat hij die schriftelijke voorbereiding kan verkrijgen, wanneer hij bij gelegenheid van de behandeling van de Staatsbegrooting in de afdeelingen deze zaak ter sprake brengt; dan vindt dit een plaats bij de schriftelijke voorbereiding.

In de tweede plaats heeft hij gezegd, dat er zulk een spoed was bij de zaak.

Meent hij nu dat de zaak spoediger tot een oplossing zal komen, wanneer het adres wordt gesteld in handen van de Regeering met verzoek om inlichtingen? Spoediger dan wanneer de zaak behandeld wordt bij de Staatsbegrooting? Ik meen van niet.

Wanneer wij die inlichtingen van de Regeering zullen verkrijgen, hangt toch geheel in de lucht; die inlichtingen worden dan weer gesteld in handen van een Commissie, en ik zou zelfs niet bij benadering durven zeggen, wanneer dan eindelijk de conclusie van die Commissie in beraadslaging zal komen. Wij zien soms dat daarmede een enorme tijd gemoeid kan zijn. Wanneer de geachte afgevaardigde spoed met de zaak wil maken, dan komt het mij voor dat de weg daartoe door hem uitgekozen, niet het spoedigste tot het door hem beoogde doel zal leiden.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord. Ik zou meenen dat het een het ander niet uitsluit. Wanneer het adres nu wordt verzonden aan de beide Ministers met verzoek om inlichtingen, en deze zouden zóólang wachten met het geven van die inlichtingen, dat zij ons over eenige maanden nog niet hebben bereikt, dan is bij de behandeling van de Staatsbegrooting de gelegenheid niet uitgesloten om op de zaak terug te komen en op spoed aan te dringen. Men heeft dan twee kansen, dat de Regeering bedacht zal zijn op tegemoetkoming aan rechtmatige bezwaren; en dat is niet het geval met het voorstel der Commissie.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het *voorstel* van den heer Verhey wordt met 34 tegen 29 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Michiels van Verduynen, Fruytier, Pompe van Meerdervoort, Hennequin, Duymaer van Twist, de Stuers, van Wijnbergen, van Nispen tot Sevenaer, van Alphen, de Waal Malefijt, Beckers, van Wassenaer van Catwijck, van Idsinga, Okma, van der Borch van Verwolde, Janssen, Seret, Bolsius, Raymakers, van Wichen, Sluis, Talma, Cremer, Brants, van de Velde, van Vliet, van Asch van Wijck, Fock, Mees, van Bylandt, van Styrum, van Löben Sels, de Savornin Lohman en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Travaglino, Dolk, Hubrecht, Goeman Borgesius, van Gijn, Röell, van Karnebeek, Tydeman, Lieftinck, Ketelaar, Bos, Zijlma, Mutsaers, Drucker, Helsdingen, van Vlijmen, Staalman, Passtoors, Troelstra, van Foreest, ter Laan, Brummelkamp, Verhey, Melchers, de Klerk, Schaper, van Kol, van der Vlugt en Arts.

De Kamer vereenigt zich met de door de Commissie voor de Verzoekschriften voorgestelde conclusie.

De heer **van Styrum** brengt nog de volgende verslagen uit:

III. Een adres van A. A. Clercx, bode, W. A. van Achterberg, concierge, beiden bij de arrondissementsrechtbank te Utrecht, en A. M. Verkerk, bode en concierge bij de arrondissementsrechtbank te Haarlem.

Adressanten geven te kennen dat zij zich tot Zijn Excellentie den Minister van Justitie hebben gewend met verzoek om te worden benoemd tot Rijksambtenaren, van welk adres met een begeleidend schrijven zij een afdruk overleggen: zij verzoeken de Kamer in deze een gunstige beschikking te nemen.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

IV. Een adres van Joannes Sarolea te Maastricht.

Adressant geeft te kennen, dat hij einde Juli 1903 aan Hare Majesteit de Koningin schriftelijke bewijzen heeft gezonden dat er bedrog en verduistering van gelden te zijnen nadeele heeft plaats gehad: dat hij dienaangaande niets heeft vernomen en ook de bedoelde schriftelijke bewijsstukken niet heeft terug ontvangen; dat hij evenmin antwoord heeft ontvangen op zijn request, voorkomende in de *Handelingen der Tweede Kamer*, 49ste vergadering, van 9 Februari 1904, vel 326.

Adressant verzoekt de Kamer te willen bevorderen, dat hem een antwoord geworde.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

V. Een adres van het hoofdbestuur van den Nederlandschen bond van gemeente-ambtenaren.

Adressant geeft te kennen, dat reeds sinds tal van jaren door en voor de gemeente-ambtenaren wordt aangedrongen op een wettelijke regeling, waarbij aan hen en aan hun weduwen en weezen pensioen wordt verzekerd: dat door adressant reeds herhaaldelijk verzoeken daartoe tot de Regeering zijn gericht, het laatst bij adres dd. 17 November 1900; dat, waar de gemeente-ambtenaren meenden te weten, dat er door de Regeering prijs op werd gesteld gegevens voor een dergelijke regeling te ontvangen van de zijde van belanghebbenden, door de Vereeniging voor gemeentebelangen hiervoor een onderzoek is gesteld en berekeningen zijn ontworpen, welk omvangrijk werk door bovengenoemde vereeniging aan de Regeering in den loop van 1903 is ter hand gesteld; dat, nu mede herhaaldelijk in 's lands vergaderzaal door verschillende leden der Volksvertegenwoordiging voor bovengenoemd onderwerp de belangen van de gemeenteambtenaren werden bepleit en er, zoo men hoopte en geloofde, daarvoor voorstellen aan de Kamer zouden worden gedaan, het een des te grooter teleurstelling gaf nu het bleek, dat wederom eenige categorieën van ambtenaren, en zelfs de onderwijzers aan de bijzondere scholen, aan de gemeente-ambtenaren zouden worden voorgetrokken, dat adressant hier het oog heeft op de bij Koninklijke boodschap van 22 September 1903 aan de Kamer ingezonden wetsontwerpen:

1°. tot wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het lager onderwijs en der burgerlijke Pensioenwet;

2°. tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van onderwijzers en wijziging en aanvulling der wet tot regeling van het pensioen der weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren, en

3°. tot regeling der pensioenen van het onderwijzend personeel aan gemeente-burgerscholen, gymnasia en andere gemeentelijke inrichtingen van onderwijs;

dat in overleg met, en met volle instemming van het bestuur der Nederlandsche Vereeniging van gemeentebelangen, adressant de Kamer verzoekt het daarheen te willen leiden, dat vóór of althans gelijktijdig met het tot stand komen van bovenbedoelde wettelijke regelingen een Rijkspensioenregeling worde in het leven geroepen voor de gemeente-ambtenaren en hunne weduwen en weezen.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

VI. Een adres van de handelsvennootschap onder de firma Henri Hninck & Alex. Imhofe, gevestigd te Rotterdam.

Adressante verwijst naar haar adres aan de Tweede Kamer, Zitting 1897-1898, houdende het verzoek om teruggaaf van kortingen wegens boeten door vertraging in de levering bcloopen, waaromtrent in de zitting van 16 Juni 1898 zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming is aangenomen het verslag en advies der Commissie in wier handen gesteld waren de inlichtingen op gemeld adres, alsmede haar conclusie om aan Zijn Excellentie den Minister van Koloniën in overweging te geven daarmede rekening te willen houden.

Adressante spreekt haar teleurstelling uit, dat tot heden het resultaat van dit voor haar gunstige rapport, advies en conclusie haar nog immer niet heeft bereikt.

Op die gronden verzoekt adressante het daarheen te willen leiden, dat de bedoelde teruggaaf nu eerlang moge plaats grijpen of voor zoover noodig den Minister van Koloniën uit te noodigen nog een nader onderzoek van haar zaak te willen instellen.

De door adressante bedoelde Nota van Inlichtingen van den Minister van Koloniën en het Verslag der Commissie zijn gedrukt onder n°. 145 van de Zitting 1897—1898. Uit een en ander blijkt, dat door adressante was verzocht restitutie van een wegens te late levering opgelegde boete van f 16 474,27; dat de Minister Bergsma, van oordeel dat een deugdelijk verbeurde boete een verkregen recht van den Staat was, een vordering of inschuld den lande aankomende, en hij onbevoegd was tot zoodanige restitutie (art. 22 Indische Comptabiliteitswet), ongenegen was een daartoe strekkend wetsontwerp in te dienen.

De Commissie in wier handen de inlichtingen werden gesteld, was in aansluiting aan de zienswijze van den Minister van Oorlog en den directeur der artillerie-inrichtingen, van oordeel dat er termen bestonden om althans een *gedeelte* der ingehouden boete op grond van billijkheid te restitueeren. De Commissie adviseerde daarom: „den Minister van Koloniën dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen, hem in overweging te geven alsnog zijnerzijds tot een punt van onderzoek te maken, of er geen billijkheidsredenen aanwezig zijn, om in meer gunstigen zin op het verzoek van adressant te beschikken dan zijn ambtsvoorganger heeft gemeend te moeten doen, en voorts hem afschrift te zenden van dit rapport".

Nu de Kamer zich destijds met deze conclusie heeft vereenigd, stelt uw Commissie voor dit adres te stellen in handen van den Minister van Koloniën met verzoek om inlichtingen.

VII. Een adres van Willem Carel van der Kop A.Jzn., wijnhandelaar, wonende te Schoonhoven.

Adressant geeft te kennen, dat hij krachtens een testament is benoemd tot bewindvoerder over een in het Grootboek ingeschreven kapitaal; dat in bedoeld testament is bepaald, dat de gelden opgekomen aan een der erfgenamen zouden moeten worden belegd op het Grootboek, zijn leven lang en dat de renten daarvan komende telkens na ontvangst door den bewindvoerder aan dien erfgenaam moeten worden uitgekeerd; dat deze laatste den 13 Maart 1903 die inschrijving heeft verkocht met recht van wederinkoop, terwijl de kooper na het overlijden van den erfgenaam op 4 April daaraanvolgende, de overschrijving op 23 April 1903 heeft weten te bewerkstelligen, zonder medewerking van adressant als bewindvoerder, hoewel die aanvankelijk was verzocht.

De adressant, van oordeel dat bedoelde erfgenaam niet gerechtigd was over die inschrijving te beschikken, veel min die te vervreemden, en dus de directie van het Grootboek niet bevoegd was het kapitaal zonder adressants medewerking over te schrijven, heeft zich gewend tot den Minister van Financiën, die hem bij resolutie van 3 Juli 1903 onder meer heeft medegedeeld dat uit het testament niet blijkt de bedoeling van de erflaatster dat de eigenaar zijn inschrijving niet zoude mogen verkoopen; dat bovendien door zijn overlijden op 4 April 1903 het bewind over de inschrijving was geëindigd, terwijl de onverschenen renten tot aan den sterfdag van den cedent aan diens erfgenaam zijn voldaan, zoodat de directie van het Grootboek geen medewerking tot een onrechtmatige daad heeft verleend.

De adressant heeft zich daarop nader gewend tot genoemden Minister, heeft den kooper doen sommeeren tot overlegging der akte van verkoop en heeft zich mede gewend tot den officier van justitie.

Adressant deelt mede, dat de Minister heeft geantwoord, dat zijn nader adres geen wijziging heeft gebracht in zijn zienswijze, de kooper op de sommatie niet heeft geantwoord en de officier van justitie heeft te kennen gegeven, dat van geen enkel strafbaar feit is gebleken, zoodat er voor een optreden zijnerzijds geen termen bestaan; dat adressant zich vervolgens heeft gewend tot Hare Majesteit de Koningin, daarbij verzoekende dat het Hare Majesteit moge behagen hem behulpzaam te willen zijn in het herkrijgen van zijn vermeend recht van medewerking als bewindvoerder over genoemd kapitaal en te bevelen dat omtrent zijn bezwaren tegen de afschrijving van dat kapitaal van het Grootboek zonder zijn medewerking als bewindvoerder het gevoelen zal worden ingewonnen van de afdeeling van den Raad van State voor de geschillen van bestuur aangewezen; dat hem daarop bij resolutie van 7 October 1903 is geantwoord, dat zijn verzoek voor inwilliging niet vatbaar is en dat, indien adressant meent door de overschrijving te zijn benadeeld, hij een eisch tot vergoeding van schade tegen den Staat kan instellen.

Met het oog op de kosten aan het instellen van een vordering verbonden, wendt adressant zich tot de Kamer met verzoek hem haar gevoelen te doen kennen.

Uw Commissie, van oordeel, dat het niet op den weg der Kamer ligt aan adressants verzoek te voldoen, stelt voor het adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

VIII. Een adres van F. van Vloten, land- en boschbouwer te Nunspeet, gemeente Ermelo.

Adressant geeft te kennen, dat hij 1 Maart 1902 ongeveer 362 H.A. heide, zand en dennen heeft gekocht voor f 11 000; dat hij 26 Mei 1903 bij deurwaardersexploot is gesommeerd om binnen acht dagen een deskundige te benoemen, ten einde bovenbedoeld goed te doen waardeeren op de waarde die het 1 Maart 1902 had, of wel te betalen f 380, waarvan f 20 onkosten en f 360 dubbel recht en supplement registratierecht, en wel omdat de fiscus beweerde dat bedoeld onroerend goed op 1 Maart 1902 een „valeur vénale" van f 20 000 had; dat tevens bij dat exploot een taxateur voor het bestuur der registratie werd aangewezen.

Met het oog op den aan land- en boschbouwers natuurlijken afkeer van processen en advocaten q.q. besloot adressant onder protest en overlegging der stukken bij den aankoop gewisseld, het geëischte aan den fiscus te betalen en zich verder tot den Minister te wenden.

Adressant verzocht aan den Minister restitutie van het dubbel recht, aan Zijn Excellentie overlatende, om al of niet het supplement registratierecht te restitueeren. Bij Ministerieele beschikking van 17 Mei 1904 werd aan adressant te kennen gegeven, dat adressant vrij was geweest te procedeeren, doch nu hij de vordering vrijwillig voldeed, de aangevoerde bezwaren niet besproken konden worden en verder „dat de regel om van boeten als de onderwerpelijke geene kwijtschelding te verleenen is aangenomen om tot een gelijkmatige toepassing der wet te komen, en er in dit geval, dat zich door niets van de gewone gevallen onderscheidt, geene aanleiding kan bestaan om van dien regel af te wijken."

Adressant ontwikkelt zijn bezwaren tegen de gedragslijn van het bestuur der registratie en verzoekt de Kamer het geldende voorschrift en de gelijkmatige toepassing daarvan aan de belangen van grondeigenaren en de waardigheid der registratie te willen toetsen.

Uw Commissie merkt op, dat naar haar meening door het bestuur der registratie op regelmatige wijze is gehandeld. Immers art. 17 der Registratiewet bepaalt, dat wanneer in een akte van eigendomsoverdracht onder bezwarenden titel de prijs lager uitgedrukt blijkt te zijn, dan de koopwaarde op het tijdstip van de vervreemding, het bestuur van de registratie een waardeering kan vorderen, terwijl bij art. 22 der wet van 31 Mei 1824, (*Staatsblad* n°. 36) is bepaald, dat de aanvrage zal geschieden bij exploot, door een deurwaarder aan partij te beteekenen, met vermelding van de som, waarop 's Rijks ambtenaar het goed waardeert, als van den deskundige voor het bestuur der registratie gekozen, en met sommatie om binnen acht dagen een des-

kundige te benoemen. Bij de wet is bepaald, hoe verder gehandeld moet worden, wanneer een gerechtelijke waardeering wordt verlangd.

Nu de adressant geen deskundige heeft benoemd en geen gerechtelijke waardeering heeft verlangd, doch vrijwillig heeft betaald, zij het ook dat hij meende dat het bestuur der registratie aan het onroerend goed een te hooge waarde toekende, heeft adressant het aan zich zelf te wijten, dat hij niet den weg heeft bewandeld, waardoor het geschil op de wijze bij de wet geregeld, had kunnen worden beslist. Dat er in het onderhavige geval termen hadden bestaan om den adressant kwijtschelding te verleenen is aan Uw Commissie niet gebleken.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

IX. Een adres van de Vereenigingen van gemeenteveldwachters in Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Overijssel.

Adressanten klagen over de ongunstige financieele positie waarin zij, in vergelijking tot de rijksveldwachters, verkeeren en brengen in herinnering het adres, hetwelk zij in 1902 te dezer zake aan de Kamer indienden, waarbij verzocht werd art. 136 der Gemeentewet in dier voege te wijzigen, dat hun salaris niet langer worde bepaald door den gemeenteraad, doch door den Staat, gelijk zulks geschiedt voor de onderwijzers, en dat daarvoor een minimum-salaris worde vastgesteld van f 640 en de verdere voordeelen in overeenstemming met de Rijkspolitie.

Op die gronden verzoeken adressanten nogmaals genoemd adres in ernstige overweging te willen nemen.

Onder herinnering, dat over bedoeld adres verslag is uitgebracht in de zitting van 30 Juni 1903 (*Handelingen* bladz. 1537) en toen is besloten dat adres ter griffie te deponeeren ter inzage voor de leden, stelt uw Commissie hetzelfde voor ten aanzien van het onderwerpelijke adres.

X. Een adres van dr. H. W. Middendorp, oud-hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen.

Adressant deelt mede, dat hij zich in September 1903 heeft gewend tot Zijn Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken met verzoek: 1°. de geneeskundige faculteiten der Rijksuniversiteiten en zoo mogelijk ook die der Universiteit te Amsterdam te willen uitnoodigen zich te verklaren omtrent het vraagstuk der tuberculose; 2°. de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te willen verzoeken de uitkomsten van die onderzoekingen der genoemde faculteiten aan de zijne te toetsen en daaromtrent in haar Verslagen en Mededeelingen een verslag uit te brengen, op welk verzoek adressant geen bericht heeft ontvangen.

Adressant richt tot de Kamer het verzoek, dat uit haar midden stemmen mogen opgaan ten einde Zijn Excellentie te bewegen tot de oplossing van het vraagstuk der tuberculose, waarmede het wel en wee van duizenden in ons land is gemoeid, datgene te doen, wat het zoeken en vinden van de waarheid vereischt en derhalve te voldoen aan zijn verzoek, hetwelk de eenige weg is om in dit vraagstuk tot de waarheid te komen.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De **Voorzitter**: Aanhangig is nog de conclusie op het adres van Willem de Ruiter, koopman te Zwolle. De heer Schaper heeft den 18den Maart jl. voorgesteld dit adres te verzenden naar den Minister van Justitie. Wenscht de heer Schaper het woord tot toelichting van dit voorstel?

De heer **Schaper**: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Schaper.

De heer **Schaper**: De Kamer herinnert zich hoe den 18den Maart jl. door de Commissie voor de Verzoekschriften werd voorgesteld om het adres ter griffie neder te leggen, „ter inzage voor de leden", zonder meer. Door mij is toen uitstel gevraagd van de behandeling der conclusie om den adressant gelegenheid te geven nader toe te lichten waarom hij niet vóór 1 Juli de vorderingen heeft ingediend. Vergis ik mij niet, dan is inderdaad een nader adres ingekomen. Hoe het zij, het komt mij voor, dat er alleszins reden is den Minister van Justitie om inlichtingen te verzoeken. De adressant heeft de zaak uiteengezet in zijn adres. Zijn boeken waren afwezig in verband met een later gevolgd arrest van het gerechtshof te Leeuwarden. Daarna had hij weinig tijd zich op de hoogte te stellen van al de rekeningen van de firma, voor wier liquidatie hij moest zorgen. De leverantie, aan het Rijk gedaan, groot f 104 was voor die firma bijzaak. Hij had er uit den aard van de zaak niet onmiddellijk aan gedacht deze rekening uit de andere te nemen met het oog op den fatalen termijn.

Het gevolg is geweest dat hij niet aan dien termijn heeft voldaan. Nu is het een weinig hard, dat de Commissie zonder meer dit verzoek eenvoudig afwijst. De leverantie, van rundvet meen ik, is geschied, de adressant verkeert in omstandigheden, dat hij dat geld wel kan gebruiken.

Hij heeft alles moeten doen, om zich opnieuw een positie te veroveren in de maatschappij. Nu is het toch hard om in deze zonder meer de restitutie af te wijzen.

Mij dunkt, dat er reden is, om, waar dit zoo vaak is geschied, de wet van 1815 hier niet in al haar gestrengheid toe te passen, maar den Minister te verzoeken alsnog dit bedrag te betalen uit den post onvoorziene uitgaven.

De vorige keer heeft de Commissie gezegd, dat er geen reden was om inlichtingen te vragen, omdat de zaak zoo eenvoudig was.

Dit is mogelijk, maar het is nu eenmaal de aangewezen weg. De Kamer kan toch niet — vooral bij afwezigheid van den Minister van Justitie — dezen verzoeken het bedrag alsnog uit te keeren.

Er zit niet anders op, dan den Minister verzoeken om inlichtingen. Hij kan dan misschien aantoonen, dat er nog andere omstandigheden waren, waarom afwijzing noodzakelijk is. In elk geval hoop ik niet, dat de Kamer zal ingaan op het advies der Commissie en zal aannemen het voorstel, bij deze door mij gedaan, het adres te zenden naar den Minister van Justitie om inlichtingen.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer van Styrum, tevens om verslag uit te brengen over het tweede adres van Willem de Ruiter, opdat beide adressen te gelijker tijd kunnen worden behandeld.

De heer **van Styrum**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften: Mijnheer de Voorzitter! In handen uwer Commissie is gesteld een tweede adres van Willem de Ruiter, koopman, wonende te Zwolle, in hoedanigheid van liquidateur der op 1 Januari 1903 ontbonden vennootschap onder de firma Schurink & de Ruiter te Zwolle.

Adressant wijst er op, dat bij de behandeling van zijn verzoek in de vergadering van 18 Maart 1903 (zie *Handelingen*, bladz. 1640), uwe Commissie opgemerkt heeft, dat niet duidelijk blijkt, waarom adressant niet vóór 1 Juli 1903 de declaratiën had kunnen indienen, nu de boeken der firma gedurende meerdere weken vóór dien datum te zijnen dienste hebben gestaan; dat hij naar aanleiding van deze opmerking de vrijheid neemt het volgende aan te voeren: dat hij met de liquidatie der ontbonden firma werd belast en tevens met 1 Januari 1903 voor eigen rekening een zaak begon; dat, daar hij eenvoudig moest beginnen, hij niet veel hulppersoneel in dienst kon nemen, en alles, daaronder ook dagelijks reizen, zelf moest doen, bijgestaan door een klerk van ongeveer 16 jaren; dat bij deze werkzaamheden, die vrij wel zijn geheelen tijd in beslag namen en nemen, nu in den loop van de maand Mei 1903 kwam het bijwerken van de boeken der ontbonden firma over meer dan zes maanden; dat, voordat deze bewerking was afgeloopen de adressant, wilde hij ten minste regelmatig werken en fouten voorkomen, de rekeningen niet kon uitschrijven; dat, wanneer bij de thans ontbonden firma leveringen aan het Rijk hoofdzaak waren geweest of veelvuldig waren voorgekomen, er mogelijk aan gedacht

zou zijn om deze afzonderlijk en vooraf te behandelen; dat dit niet is geschied, omdat de aandacht niet daarop is gevestigd, hetgeen volgens adressant onder de opgegeven omstandigheden alleszins begrijpelijk is; dat adressant het dan ook in dezen zin bedoelde, toen hij er in zijn verzoek van sprak, dat hij die declaratiën niet vóór Augustus 1903 had kunnen opmaken, en dat hij zich vleit dat de Kamer termen moge vinden om aan zijn verzoek te voldoen.

Nu in de vergadering van 18 Maart 1904 de conclusie van uwe Commissie is aangehouden, stelt zij voor dit nader adres, hetwelk verduidelijking van het vorige beoogt, ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden.

Ik wensch hier nog dit bij te voegen.

De vorige keer heeft de Commissie gezegd, dat haar niet gebleken is, waarom adressant niet vóór 1 Juli zijn declaratie heeft kunnen indienen. Wat blijkt nu uit zijn nader adres, waarbij het vorige wordt verduidelijkt? Dat de firma Schurink en de Ruiter in liquidatie, daarmede iemand belast heeft, die door zijn eigen zaken overkropt is van werkzaamheden.

Hij zegt toch in zijn tweede adres: ik heb geen tijd iets anders te doen; ik heb niets dan een klerkje van even 16 jaar en kon dus de boeken niet bijwerken.

Nu maak in daar dien persoon in privé geen verwijt van, maar qualitate qua wel, want als hij geen tijd daarvoor had, had hij het niet moeten aannemen. Het komt derhalve der Commissie voor, dat er geen termen zijn, om alsnog inlichtingen te vragen.

De wet van 1815 zegt uitdrukkelijk, dat alle pretenties, welke niet binnen de termijnen, bij de voorgaande artikelen bepaald, zullen worden ingediend, zullen worden gehouden voor verjaard en vernietigd.

Deze vordering werd dus beschouwd volgens de wet als vernietigd. Kon nu de Minister, niettegenstaande de vordering volgens de wet vernietigd was beschouwd, aan het verzoek voldoen? Immers neen! Kunnen wij hem rekenschap er van vragen, waarom hij gehandeld heeft overeenkomstig de bepalingen der wet? De Commissie meent dat er geen zins termen voor bestaan.

Nu is in het tweede adres nog een ander punt besproken. Het heet daar: die leverantie was geen hoofdzaak, daarom was de aandacht er niet op gevallen; adressant wilde regelmatig werken en de declaratie is pas opgemaakt toen de geheele boekhouding was bijgewerkt.

De vorige maal heb ik er reeds op gewezen, dat dit laatste argument niet opgaat, omdat de leverantie gedaan is aan Rijksgestichten te Veldwijk, Veldzicht en Avereest, waar een goede administratie is. Adressant had zich dus zeer gemakkelijk kunnen wenden tot de besturen dier gestichten met het verzoek om mede te deelen welke leverantie hij gedaan had.

De Commissie vindt dan ook in het door den heer Schaper gesprokene geen aanleiding haar conclusiën te wijzigen.

De heer **Schaper**: Allen zullen het er over eens zijn, dat er *formeel* geen reden is, den adressant alsnog uit te betalen. Er zal wel nooit een adres hier inkomen met soortgelijke aanvraag, of de omstandigheden hebben niet haar gewonen loop gehad. Als hier alles regelmatig was gegaan, dan had de man al lang zijn geld gehad! Bij dergelijke aanvraag is er altijd iets gebeurd, waardoor de zaak in de war is geloopen, en dan is de quaestie voor de Kamer, of er al dan niet reden voor consideratie is.

Adressant heeft inlichtingen kunnen inwinnen aan de gestichten, maar de quaestie is, dat de man het toen zoo druk had; hij moest zich een nieuwe positie verwerven, zoo spoedig mogelijk zaken zien te doen, en omdat de leverantie aan het Rijk een bijzaak voor de firma was, heeft hij er niet op gelet.

Het gedrag van adressant is niet in orde, maar het is een te erge straf, dat het Rijk de f 104 van dien man opstrijkt

Gaarne erken ik, dat de Minister niet anders had kunnen handelen, maar er wordt immers ook niet door mij gevraagd Zijn Excellentie een reprimande te geven, dat hij de wet van 1815 niet goed heeft toegepast? Het is eenvoudig de quaestie of men den Minister zal verzoeken genade voor recht te laten gelden.

Men kan zeggen: stel dadelijk dergelijke conclusie voor. Uit beleefdheid zou ik dat reeds niet kunnen doen tegenover den Minister, maar het kan ook gebeuren dat de Minister later zou zeggen: als ik daarover gehoord was, had ik een ander motief bijgebracht, waarom de declaratie, buiten den termijn om, niet betaald is. Dan zou de Kamer verkeerd gehandeld hebben.

Laten wij daarom voor alle zekerheid nog inlichtingen vragen; wil de Kamer dan later hard zijn, dan kan ze volstaan met den Minister te „danken voor de verstrekte inlichtingen".

Ik heb daarom de eer voor te stellen beide adressen naar den Minister te zenden met verzoek om inlichtingen en beveel dit voorstel bij de Kamer aan.

De **Voorzitter**: De heer Schaper stelt voor de beide adressen te verzenden naar den Minister van Justitie met verzoek om inlichtingen.

De heer **van Styrum**: Ik vestig er nog de aandacht op, dat adressant in zijn eerste adres heeft aangevoerd, dat er was deze zonderlinge verhouding, dat de justitie door haar eigen optreden oorzaak is geworden van de vrijstelling van betaling voor aan haar gedane leveringen.

Dat is het standpunt, dat hij heeft ingenomen in zijn eerste adres. En wat blijkt nu uit het tweede? Dat hetgeen hij in het eerste beweerd heeft, totaal onjuist is. Hij zegt in dat tweede adres niet, dat hij geen gelegenheid zou hebben gehad om die declaratie op te maken, ook indien hij tijd genoeg disponibel gehad had; maar hij zegt: ik heb het niet kunnen doen, omdat ik het te druk had met mijn eigen zaken. Er blijkt dus uit het tweede adres, dat het aanvankelijk ingenomen standpunt volkomen onjuist was en de Commissie vindt dan ook geen aanleiding haar conclusie te wijzigen.

Het *voorstel* van den heer Schaper wordt in stemming gebracht en met 39 tegen 30 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Talma, Drucker, Helsdingen, Brants, van Vliet, Staalman, Passtoors, Troelstra, van Foreest, ter Laan, Verhey, Melchers, de Klerk, Schaper, van Kol, van der Vlugt, Arts, Goekoop, Dolk, Hennequin, van Raalte, Hubrecht, Duymaer van Twist, Goeman Borgesius, de Stuers, van Wijnbergen, van Gijn, Rink, Marchant, de Waal Malefijt, Lieftinck, Ketelaar, Bos, Nolens, Janssen, Seret, Raymakers, van Wichen en Sluis.

Tegen hebben gestemd de heeren van Vlijmen, Cremer, van de Velde, van Asch van Wijck, Fock, Mees, van Bylandt, van den Berch van Heemstede, van Styrum, van Löben Sels, de Savornin Lohman, Michiels van Verduynen, Fruytier, Travaglino, Pompe van Meerdervoort, van Limburg Stirum, van Nispen tot Sevenaer, Röell, van Karnebeek, Tydeman, Beckers, van Wassenaer van Catwyck, van Idsinga, Okma, van der Borch van Verwolde, Zijlma, Lucasse, Bolsius, Mutsaers en de Voorzitter.

De behandeling van de *interpellatie* van den heer Fock wordt voortgezet.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Aan de bewering, dat in strijd zou worden gehandeld met art. 3 van het tractaat, waarover ik tot dusverre handelde, wensch ik nog een enkel woord toe te voegen. Ik heb in het begin mijner rede gezegd in de gelegenheid te zijn geweest over de punten door den geachten interpellant ter sprake gebracht het oordeel van het College voor de zeevisscherijen in te winnen en ook bij elk punt het oordeel van dat College te zullen mededeelen. Bij dat waarover wij thans handelen, herinnert het College aan een vonnis van het Amtsgericht te Rheinsberg, waarbij is uitgemaakt, dat de visscherij met het zoogenaamde Flugnetz niet is in strijd met de bepaling van art. 3 van het zalmtractaat. Deze mededeeling doet echter niet te niet mijn beschouwing, dat het de taak zou kunnen geacht worden van de mede-contracteerende Regeering om in deze op te treden tegen hen die dat Flugnetz gebruiken. Men zou dat op tweeërlei wijze kunnen doen. Of wel door een hoogere jurisprudentie uit te lokken dan die van het Amtsgericht, of wanneer men meende,

dat men met jurisprudentie niet kon worden geholpen, door een bepaling te maken, die, indien zij al niet de letterlijke overzetting van artikel 3 van het zalmtractaat was, toch meer was in den geest van hen, die dat artikel hebben ontworpen, zoodat bij een interne bepaling zou kunnen worden verboden het visschen met zulk een net.

Thans ben ik genaderd tot het tweede punt waarover de interpellant heeft gehandeld, nl. art. 7, eerste lid, van het tractaat. De heer Fock heeft herinnerd aan de bepaling, welke luidt, dat de natuurlijke paaiplaatsen in de rivieren voor opzwemmende zalmen zooveel mogelijk moeten worden geopend en toegankelijk gemaakt. De geachte afgevaardigde heeft ook bij dit artikel gesproken over de waterverontreiniging, maar hij houde het mij ten goede, dat dat m. i. niet geheel juist was, omdat in dat artikel over de bezwaren van de waterverontreiniging zeer zeker niet wordt gesproken. Er wordt gehandeld over zooveel mogelijk openen en toegankelijk maken der paaiplaatsen. Ik zal natuurlijk de waterverontreiniging volstrekt niet in bescherming nemen, ik betreur haar zeer, maar ik geloof niet, dat men op grond van de bepaling van art. 7 tegen de waterverontreiniging kan opkomen. Dat artikel handelt alleen over het zooveel mogelijk openen en toegankelijk maken van de natuurlijke paaiplaatsen, d. w. z. men gaat uit van de onderstelling of liever van de feiten, dat de rivier op menige plaats versperd is door stuwen die gemaakt zijn ten behoeve hetzij van de kanalisatie hetzij van de nijverheid.

Zooveel mogelijk moet er voor gezorgd worden, dat des ondanks de zalmen kunnen opstijgen. Nu is het bekend, dat dit geschiedt door het bouwen van zoogenaamde zalmtrappen, die bij de stuwen worden gebouwd en het doel hebben om aan de zalmen de gelegenheid te geven van op en neer te stijgen. Ik heb op tafel liggen een voorstelling van een zoogenaamde zalmtrap en indien men die inziet zou men denken, dat niets eenvoudiger is dan het bouwen van zulk een trap, waar langs de zalmen zich zeer aangenaam op en neer bewegen. Maar een voorstelling op papier is goedkoop en de feiten zijn daarmede dikwijls in strijd, en ik geloof, dat dit hier inderdaad het geval is. In het najaar van 1888 is door den wetenschappelijken adviseur in visscherijzaken op last van de Regeering een bezoek gebracht aan eenige zalmtrappen, speciaal in de Maas bij Visee, een bezoek waarbij ik zelf tegenwoordig heb kunnen zijn. Toen is reeds twijfel gerezen, of langs dezen weg wel veel te verkrijgen is. Bij hoogen waterstand leveren die stuwen voor de zalmen eigenlijk geen bezwaar van beteekenis op, maar bij lageren waterstand zijn zij voor de zalmen vrijwel onoverkomelijk. In door mij van den genoemden adviseur thans ingewonnen adviezen, wijst deze op een zeer groote stuw die gebouwd is boven Bazel bij Rheinfelden voor het drijven van turbines voor een groot electrisch werk. Daarbij zijn ook weer gebouwd zalmtrappen, waarvan een genoemd wordt ein rationnelle Fischpassage. Maar de adviseur blijft betwijfelen of bij een lagere rivierstand het de opstijgende zalmen mogelijk zal zijn verder te zwemmen. Het College voor de Zeevisscherijen is van oordeel, dat de bezwaren op dit punt moeilijk gekleed zullen kunnen worden in den vorm van een verwijt, en voegt er bij, dat, indien mocht blijken dat van de uitvoerbaarheid van art. 7 § 1 n°. 1 van het tractaat niet veel overblijft, daaruit zou volgen, dat men zich bij het sluiten van het tractaat heeft gevleid met een verwachting die niet voor verwezenlijking vatbaar is.

Het blijkt dus, dat ook het deskundige college in deze zaak niet heel veel licht ziet. Intusschen zal het de plicht blijven van de Regeering om op dit punt de aandacht te vestigen en zooveel mogelijk aan te dringen op nadere bestudeering van het onderwerp.

Ik kom nu tot art. 7 2°, de derde grief van den geachten afgevaardigde, nl. deze, dat men zich niet zou houden aan de bepalingen van het tractaat, dat de elementen van de voortplanting van de gevangen zalmen zooveel mogelijk voor de kunstmatige vischteelt worden gebezigd.

In art. V van het tractaat wordt gezegd, dat van 15 October tot 31 December op den Bovenrijn slechts met uitdrukkelijke vergunning van de Overheid mag worden gevischt en dat deze vergunning slechts wordt gegeven wanneer het gebruik van de elementen van de voortplanting, de kuit en de hom, van de gevangen zalmen, verzekerd is.

Nu heb ik de geschiedenis van het tractaat nog eens daarop nageslagen en een belangrijk schrijven gevonden van den toenmaligen gevolmachtigde volgens artikel X van het tractaat mr. Holsboer, die mededeelt dat hij zijnerzijds alle mogelijke moeite heeft gedaan om dien tekst anders te doen luiden, en wel zóó, dat er zou staan, dat de vergunning alleen zou worden gegeven *onder uitdrukkelijke voorwaarde* dat de voorplantingselementen zouden worden verzekerd voor de vischteelt op den Rijn. Hij heeft het echter niet verder kunnen brengen dan tot de bepaling van punt V van het slotprotocol, dat zegt, dat bij de uitvoering van art. V van het tractaat de Regeeringen der betrokken oeverstaten zich ten doel zullen stellen de vermeerdering en het behoud van den zalmstapel op den Rijn, met de ruimste aanwending van de kunstmatige vischteelt. Dat is natuurlijk veel minder scherp dan de bepaling die hij had gewenscht.

En welke is nu de practijk? Men moet zich niet voorstellen dat men ten allen tijde en elk jaar op de bovenrivier een voldoende aantal fokzalmen vindt. Ik heb dezer dagen een berekening gevraagd van dr. Hoek, en deze komt tot deze slotsom, dat voor het uitzetten van de 5 millioen kleine vischjes, die jaarlijks ongeveer uitgezet worden door Duitschland en Nederland te zamen — Nederland ongeveer 2 millioen, de Pruisische Regeering en het Duitsche Fischerei-verein de overige 3 millioen — noodig zullen zijn 3000 kuitrijke zalm. Nu is dit aantal vele jaren niet voorhanden maar er zijn ook andere jaren dat dit wel het geval is en wat gebeurt dan? Dan is het Duitsche Fischerei-verein, zoomede de Duitsche en Nederlandsche Regeering, gebonden aan een krediet, niet bij machte al de eieren op te koopen en dikwijls worden dan zeer vele eieren naar andere rivieren verzonden, zelfs tot in Australië. Ik zal niet ontkennen dat dit zeker niet is een handelwijze die strookt met de intenties van het tractaat, en het College voor de Zeevisscherijen keurt dat ook af, waarbij de Regeering zich gaarne aansluit.

Ik zal straks zeggen op welke wijze mijns inziens tot zekere hoogte aan dat bezwaar te gemoet gekomen kan worden, en mij dan nader over de kunstmatige vischteelt uitlaten.

Door den geachten interpellant werd in de vierde plaats gewezen op de mindere getrouwheid, waarmede art. 8 van het tractaat uitgevoerd wordt, bepalende dat de oeverstaten ieder in zijn gebied evenmin mogen toelaten dat visch beneden de minimummaat gevangen als in den handel gebracht wordt.

Ik geloof dat de geachte spreker zich een minder juiste voorstelling gevormd heeft van de feiten.

In de Pruissische visscherijwet wordt gezegd, dat in d Laudesverordnungen bepalingen opgenomen moeten worde e omtrent het verbod van vangen van beneden een bepaald e maat en een zeker gewicht.

Maar wat is gebeurd? In de verschillende landswetten, welke ik hier voor mij heb en ter beschikking zijn van den geachten interpellant, komt voor het verbod van verkoop, te koop aanbiedene en koopen van die visschen beneden een bepaalde maat en gewicht. In het algemeen kan men er dus aan de Oeverstaten geen grief van maken dat zij niet de bepalingen maken welke het tractaat voorschrijft.

Daartegen komt men nu op met de mededeeling, die ook ik juist acht, dat het herhaaldelijk voorkomt dat in hotels en restaurants aan Rijn en Moezel kleine zalmen opgedischt worden, als forellen, waaruit dan opgemaakt zou moeten worden dat aan de bepaling niet voldoende de hand gehouden werd.

Oppervlakkig beschouwd, schijnt het vreemd dat juist in het voorjaar een verordening gemaakt is in het Regierungsbezirk Trier, dus behoorende tot de Rijn-provinciën, waarin uitdrukkelijk verboden wordt in hotels of restauraties visschen op te disschen, die niet de minimummaat hebben in 's lands verordening voorgeschreven. Ik leid hiernit af dat het voorzetten van visch, niet begrepen wordt onder de uitdrukking: „verkoopen".

Het is een feit dat in de Triersche Zeitung een verordening gepubliceerd is over de Ueberwachung des Fischhandels, waarin bepaald wordt, dat zelfs geen visch vervoerd mag worden zonder permissie, en dat het opdisschen van ondermaatsche visch verboden is.

Ik meen dus dat getracht is op dit punt in den geest van

het tractaat te handelen. Het komt dus hier aan op stiptere uitvoering van de bepaling. Ik kom derhalve tot deze conclusie: dat er bij de Regeering geen principieel bezwaar bestaat om er bij de Duitsche Regeering op aan te dringen voor meer stiptere uitvoering der bepaling te zorgen, gelijk de geachte interpellant verlangde. Intusschen ben ik van meening, dat er misschien met het richten van dergelijke vertoogen — ik zal straks zeggen in welken vorm dit zou kunnen geschieden — eenigen tijd zoude zijn te wachten, omdat — de geachte interpellant heeft er reeds op gewezen — in de zitting van 19 April 1904 in den Rijksdag grieven zijn ingebracht tegen de wijze waarop het zalmtractaat in Nederland wordt toegepast. De eerste afgevaardigde, die dat deed, dr. Dahlem, heeft beweerd — een zeer stoute bewering — dat onze zalmzegenvisscherijen in strijd zou zijn wel niet met de woorden, maar toch met den geest van art. 1 van het tractaat.

Nu, dat onze zalmvisscherij niet wordt gedreven in strijd met art. 1 van het tractaat, spreekt wel vanzelf, want dat artikel verbiedt vaste inrichtingen, die zich over meer dan de halve breedte van de rivier uitstrekken en niemand die eenigszins bekend is met het visschen van onze zalmzegenvisscherijen zal het in het hoofd komen om te durven beweren, dat dit vaste inrichtingen zijn en dit is zelfs zoo weinig het geval, dat zij niet worden bewogen door een bootje of wat ook, maar alleen door de rivier. Men weet hoe dat gaat. Er wordt alleen gevischt bij ebbe. De zalmzegen wordt naar boven gebraeht, en door den drang van het vallende water wordt het reusaehtige gevaarte naar beneden gedreven aan den eenen kant vastgehouden op een stoombootje aan de overzijde der rivier varende, terwijl zij aan den anderen kant rolt over den beugel die daar is aangebracht aan deze zijde der rivier en zoo loopt de naar boven zwemmende zalm in het net.

Nu kan men met de woorden *Intention des Vertrages* het een heel eind ver brengen, maar in dit geval zeker niet, want er wordt op dit oogenblik op geen andere wijze gevischt dan toen het tractaat behandeld werd en alle gedelegeerden van alle Staten was het volkomen bekend, dat men toen precies zoo met den zalmzegen vischte. Had men dat toen dus willen verbieden, dan had men dat wel uitdrukkelijk gedaan, wel wetende dat wij nooit uit eigen beweging daartoe zouden komen, want dat zou de dood zijn van onze zalmzegenvisscherij.

Er is in die zelfde zitting door een ander afgevaardigde nog opgemerkt, dat de Nederlanders zoo vreeselijk veel zalm vingen, welke afgevaardigde — het was de president van de *Deutsche Fischerei-verein* — de enormiteit aandurfde van te verklaren, dat naarmate de zalm schaarscher werd op den Duitschen Rijn, zij overvloediger gevangen werd in Nederland.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat die geachte afgevaardigde door die uitspraak bewezen heeft meer van zalm dan van statistiek te houden.

En wat heeft nu de Duitsche Regeering daarop geantwoord?

Zij zeide, dat het wel in de natuur der zaak lag. Wir sind — aldus betoogde zij — „gegenüber die Holländer in Bezüg auf die Laehsfiseherei im Nachtheil", omdat die wonen aan den benedenmond der rivier, maar des te eer verklaarde de Regeering zich geneigd om de bezwaren in den Rijksdag geopperd bij de Nederlandsehe Regeering te berde te brengen, echter onder één voorwaarde: „dass sie berechtigt sind", en daaromtrent zou de Regeering nog een nader onderzoek instellen. Ik meen nu dat men verstandig zal doen met dus de Duitsche Regeering de gelegenheid te geven om dat onderzoek ten einde te brengen, dan kunnen wij zien wat van die zijde zal worden ingebraeht en mocht dat geschieden, dan zal dat een schoone gelegenheid zijn om met alle grieven te komen, die wij met recht tegen de uitvoering van het tractaat kunnen doen gelden. Wellieht zal dit het best kunnen geschieden door een opdracht aan den Regeeringscommissaris. Wij hebben namelijk in art. X van het traetaat de bepaling, dat ieder der Regeeringen van de betrokken Oeverstaten voor haar gebied een gevolmachtigde aanstelt, die nu en dan bijeenkomen om de gemeenschappelijke belangen te bespreken. Voor ons land is dit eerst geweest mr. Holsboer en nu is het dr. Hoek, en aan hem kan dus de opdracht worden verstrekt om de verschillende punten ter sprake te brengen.

Ik heb hiermede afgehandeld de eerste vraag van den interpellant, namelijk of door een betere naleving van het tractaat wij niet meer kans zouden hebben op een betere zalmvangst. Ik geloof dat dit wel eenigszins het geval kan zijn, maar dat zal toch waarschijnlijk niet zoo afdoende zijn, dat wij van arm rijk zullen worden. De geachte afgevaardigde heeft een praetischer raad gegeven, en die is, dat men zou uitbreiden de kunstmatige vischteelt. Het zij vergund omtrent die kunstmatige vischteelt nog enkele opmerkingen te maken. Wat is die kunstmatige visehteelt? Dat is het afstroopen van den kuitrijken zalm, het vergaderen van de eieren in bakken, die dan vervolgens met hom worden bevrucht, waarna de aldus bevruchte eieren worden uitgezet in de bakken, waarin zieh na een week of zes levende vischjes vertoonen, die dan, volgens de Engelschen „Par" genoemd, uitgezet worden in de rivier, dat wil zeggen daarin eenvoudig worden geworpen.

Wat is nu de grond van die kunstmatige vischteelt? Ik heb daarover dikwijls nagedaeht. Toch kwam het mij noodig voor naar aanleiding van deze interpellatie mijn inziehten nog eens te verseherpen. Ik heb dit niet gedaan in een ambtelijk sehrijven, want daartoe leenen zich de uitdrukkingen die men wenscht te bezigen niet altijd, maar in een partieulier schrijven aan onzen wetenschappelijken adviseur, en daarin gevraagd, wat toch de grondslag van die kunstmatige teelt is. Vertrouwt men de natuur niet langer, of is de voortplantingsdrijfveer bij den zalm verslapt? Ik voegde daaraan toe, of indien dit niet het geval is, alles dan neerkomt op de onmogelijkheid waarin de zalm verkeert om zich naar de natuurlijke paaiplaatsen te begeven, op een versperring derhalve van de kraamkamer.

De heer Hoek heeft mij geantwoord dat dit tot op zekere hoogte juist was, maar dat dit toch nog niet het laatste woord was tot rechtvaardiging van de kunstmatige zalmteelt, want, zegt hij, er zijn toch ondanks de vele versperringen nog tal van zijrivieren, waar natuurlijke paaiplaatsen worden gevonden. Hij zeide verder, dat wanneer hij thans het tractaat mocht redigeeren — de heer Hoek heeft er niet toe medegewerkt — hij in plaats van art. V, inhoudende de voorwaardelijke vergunning van 15 Augustus tot 31 October, op den boven-Rijn een absoluut verbod zoude wenschen.

De heer Hoek schrijft verder: „Indien men mij vroeg of het niet beter ware, de 3000 zalmen niet te vangen en ze op de natuurlijke wijze te laten telen, m. a w of ik een algeheel gesloten tijd van 1 Nov.—31 Dec. op de bovenrivier voor de zalmteelt niet voordeeliger zou aehten dan de vangst van die zalmen plus de kunstmatige teelt, dan zou ik onmiddellijk met een bevestigend antwoord gereed staan. Maar dat wordt mij niet gevraagd! De groote waarde kennende, die men op de bovenrivier, *waar men alleen in die maanden zalmen te zien krijgt*, aan die zalmen toekent, zou ik het ongerijmd vinden zoo iets te verlangen.

„Van het Nederlandsche standpunt de zaak beziende zou het zeker het ideaal zijn al die plaatsen op de bovenrivier gedurende de maanden November en Deeember voor de zalmvangst volkomen te sluiten!

„Hier geldt echter zeker *leven* en *laten leven!* Die 3000 zalmen worden gevangen en dat niet in de eerste plaats, omdat men ze voor de kunstmatige teelt noodig heeft, maar omdat men ze vangen, verkoopen, eten wil. Zoo'n zalm heeft gemiddeld een waarde van één mark pro ℔. Als een visseher er een dozijn van vangen kan van ± 12 ℔ per stuk, heeft hij 144 ℔ visch en 144 mark verdiend, even zeker als een Hollandsche visscher, die er 3 of 4 gevangen heeft. En nu is verder de vraag: als die zalmen eenmaal gevangen zijn, wat is dan beter, dat hun kuit en hom vermorst, eventueel mee opgegeten wordt, of dat men ze voor de kunstmatige teelt gebruikt? En dan beweer ik, dat het laatste het geval is: dat er wat van te recht komt, daar ben ik *zeker* van! Om dat echter te verkrijgen, moet Nederland, die van alle geïnteresseerden het meeste belang heeft bij de instandhouding van de zalmproductie, niet alleen meedoen, maar zoo noodig met een goed voorbeeld voorga."

Ik moet erkennen, dat ik door deze mededeelingen van den heer Hoek een nieuwen blik heb gekregen op de beteekenis van de kunstmatige teelt. Jaarlijks worden 5000 zalmen uitgezet en wat is daarvan het effect geweest? Die uitzetting, sinds 1892 toegepast, is volkomen waardeloos geweest zou men zeggen, en toch zou ik die conclusie niet durven onderschrijven,

en evenmin dr. Hoek. De heer Hoek heeft beken gezien, waar tal van uitzettingen hadden plaats gehad, en die nu eenige weken geleden vol zalmen waren. Daarom is het wel aan te nemen, dat een groot deel van die zalmen terechtkomt.

Het College voor de Zeevisscherijen is op dit punt minder positief; zij acht die uitzetting noodig, maar alleen nog bij wijze van proef.

Erkend moet evenwel worden, dat het nog niet bewezen is, dat die uitzetting vruchten heeft gedragen.

Dus een non-liquet-conclusie, die ook werd overgenomen door mijn geachten ambtsvoorganger en zijn ambtgenoot voor Buitenlandsche Zaken, den heer de Beaufort. In 1900 heeft de Britsche enquête-commissie zich tot haar Regeering en deze zich tot de Nederlandsche Regeering gewend met de vraag te worden ingelicht omtrent de resultaten van de kunstmatige zalmteelt in Nederland. De Nederlandsche Regeering heeft toen in antwoord op een gedaan verzoek geschreven:

„Artificial breeding, applied in its present proportions, has thus far not proved to be able to neutralise the injurious influences, which affect the production of salmon", dat wil zeggen derhalve: het is nog niet bewezen dat de uitzetting voldoende is geweest om de nadeelige invloeden waarvan ik sprak, te neutraliseeren.

Verder ging die commissie in haar geheele rapport niet. Die conclusie van de Nederlandsche Regeering beheerschte het verdere onderzoek van die commissie, die ook haar onderzoekingen heeft uitgestrekt tot Amerika.

Dit rapport is ten aanzien van Amerika zeer belangrijk. De zalmvangst daar te lande is zeer nauwkeurig onderzocht door de Engelsche commissie, en die commissie kan volstrekt niet deelen in de rooskleurige voorstellingen die de geachte interpellant ten deze heeft gegeven.

Dit deed ook dr. Hoek niet. Deze kende niet het rapport van de Engelsche commissie, maar is met het denkbeeld naar Amerika te gaan en daar onderzoekingen in te stellen niet zeer ingenomen. Er is daar op het gebied van de zalmteelt voor ons eigenlijk niets te leeren. De methode die men in de Duitsche kweekerijen toepast is dezelfde, alleen in den omvang der kunstmatige teelt zijn de Amerikanen ons de baas.

Woordelijk schreef de heer Hoek aldus: „Er is op het gebied van de zalmteelt voor den adviseur in visscherijzaken of diens plaatsvervanger eigenlijk niets te leeren in Amerika. De methode die men in de Duitsche kweekerijen toepast, is dezelfde als die in Amerika en is goed — getuige de uitnemend gezonde ontwikkeling van de kweekelingen die in een met traliewerk afgesperd deel van de Prüm vele maanden achteren in observatie gehouden werden. Alleen wat den omvang der kunstmatige teelt betreft zijn zij ons de baas! Om hen echter ook daarin op den voet te volgen, daartoe ontbreken aan den Rijn de uitgestrekte, weinig bevolkte, hier en daar geheel wilde oeverlandschappen, daartoe ontbreekt de oorspronkelijke, nog nagenoeg geheel natuurlijke toestand der rivier, daartoe ontbreekt aan den Rijn de reusachtige overvloed van teeltvisschen en — wat ook wat zeggen wil — daartoe ontbreken bij ons de geldmiddelen!"

In een nader rapport is dr. Hoek hierop teruggekomen en heeft hij betoogd, dat de geachte interpellant te veel generaliseerde. Men moet volgens hem een onderscheid maken tusschen de rivieren die uitmonden in den Atlantischen en in den Grooten Oceaan. Niettegenstaande de vangst van zalm aan de Oostkust hier is verminderd, heeft de kunstmatige teelt van die visch daar weinig meer te beduiden, terwijl daarentegen aan de Westkust op groote schaal zalm wordt gekweekt, voor den instandhouding van den vischrijkdom in de rivieren, die in de Pacific uitloopen, in de Staten Washington, Oregon en Californië.

Ook de enquête-commissie in Engeland heeft verschil gevonden tusschen de Columbia en de Sacramento, die in den Pacific Oceaan en de Saguenay, die in den Atlantischen Oceaan uitmondt.

In de rivieren zijn veel zalmen, ofschoon aanstonds moet worden opgemerkt, dat de visschen, die daar worden gevonden niet echte zalmen zijn, ofschoon zij tot de familie der zalmachtigen behooren. Het verband evenwel tusschen die talrijkheid van zalm en het loslaten in de rivier is door de Engelsche enquête-commissie niet aangenomen. In de Sacramento hadden talrijke loslatingen plaats in 1873 en 1874. Aannemende dat men 5 jaren noodig heeft om de resultaten te zien zou men meenen dat men in 1878 en 1879 veel zalm had gekregen en toch was dit niet het geval. Men ging voort in 1884 en in 1886 en 1887 was de vangst op die rivier zeer slecht.

In de Columbia-rivier werd seder 1884 druk gepoot en was van 1884 tot 1892 de vangst zeer slecht. De Engelsche commissie zegt dan ook: „There is therefore no evidence that artificial propagation has here succeeded in maintaining the fishery."

Het College voor de Zeevisscherijen heeft geconcludeerd, dat zij zou meenen, dat de Nederlandsche Regeering niet verantwoord zou zijn met een dergelijke uitzending, die zeer kostbaar zou zijn en waarvan zij, die uitgezonden zouden worden, heel weinig verwachting koesteren.

De Engelsche commissie is over het algemeen vrij pessimistisch ten aanzien van de uitzettingen. Zij acht het onderwerp een nadere studie overwaard, maar kan er geen voordeelige resultaten van verwachten, zelfs zóó, dat zij zich niet verantwoord zou achten, wanneer zij de Engelsche Regeering adviseerde er geld voor uit te geven.

Wat ons aangaat, geloof ik, dat wij deze conclusie niet moeten aanvaarden.

Het is zeer zeker de plicht van Nederland met de uitzettingen voort te gaan; ik meen, dat het onverantwoordelijk zou zijn om een maatregel, waarvan niet bewezen is, dat zij volkomen nutteloos is, te staken, nu eenerzijds de zalmvangst hard achteruit gaat en anderzijds geen betere maatregel, om haar te bevorderen, aan de hand kan worden gedaan. Daarom meen ik mij gerechtigd te achten, om bij de aanstaande Staatsbegrooting voor te stellen het bedrag, dat voor de loslatingen is uitgetrokken, eenigszins te verhoogen. Ik doe dit, omdat — zooals ik zeide — er jaren zijn, waarin er zeer veel kuitrijke zalm is en het is voorgekomen, dat aanbiedingen, om nog meer eieren te koopen, moesten worden afgewezen, omdat er geen geld genoeg was. Steeds zal men ten deze evenwel met mate moeten handelen, want dr. Hoek meent, dat men niet te ver moet gaan om schatten uit te geven voor den aankoop van eieren, daar zoodoende de kans om eenige zalm voor de natuurlijke teelt te bewaren, nog geringer wordt.

Ik heb er straks op gewezen, dat er reeds een vrij groote jacht op bestaat, maar wanneer men de kunstmatige teelt te veel aanmoedigt, zal men met nog meer energie en opoffering van geld de jacht voortzetten en dan loopt men ongetwijfeld gevaar het doel, dat men bereiken wil, voorbij te streven.

Ik meen, dat hiermede niet in tegenspraak zal zijn het aanvragen van een eenigszins hooger krediet om de handen wat ruimer te hebben.

Ik kom thans tot de laatste vraag van den geachten interpellant.

Ik moet erkennen, dat ik mij daarover eenigszins verwonderd heb. Ik meen zelfs een tegenstrijdigheid te ontdekken tusschen zijn advies bij de 2de en 3de vraag en zijn advies bij de 4de vraag.

Bij de 2de en 3de vraag zag men den interpellant optreden als een ijverige bevorderaar van de kunstmatige vischteelt, en bij de 4de vraag vergeet hij het practische Hollandsche spreekwoord „geen hazepeper zonder haas", m. a. w. geen kunstmatige vischteelt zonder paaizalmen.

Als men nu komt met het voorstel om den sluitingstijd van het paaijaar later te stellen, dan is het eigenlijk een advies, dat hierop berust: „'t loopt met de zalmvangst, gelijk ge ziet, ten einde", laten wij er maar van halen wat er van te halen is; zoolang er zalm is, krijgen wij die ten minste; maar dat zou veel hebben van het slachten van de kip met de gouden eieren.

Neen, als men ernstig gelooft aan de nuttigheid van het bereiken der paaiplaatsen door den zalm, dan moet men er op uit zijn vast te houden aan den termijn van 15 Augustus.

De geachte spreker heeft dit dadelijk willen rescontreeren met te zeggen: op 15 Augustus zijn hier eigenlijk nog geen kuitrijke zalmen. Dit is juist, maar vrij algemeen wordt aangenomen dat wat wij hier van kuitrijke zalm zien, niet bijtijds de kraamkamer op de bovenrivier bereikt en dat die zalmen tamelijk wel verloren zijn voor de vischteelt.

Wil men den zalmrijkdom op de rivier blijven bevorderen, dan houde men aan dien termijn vast; men getrooste zich die

opoffering in de hoop en verwachting dat een goed deel daarvan bijtijds de bovenrivier zal bereiken en aan de voortplanting, hetzij kunstmatige of natuurlijke, zal kunnen deelnemen.

Dit is het hoofdargument, waarom wij, niet om een ander te believen, maar eenvoudig uit welbegrepen eigenbelang moeten vasthouden aan den termijn van 15 Augustus.

Het spreekt echter vanzelf dat, al ware het anders, men van tractaatonderhandelingen, waarbij gevraagd werd om dien termijn tot 1 September te verschuiven, zeer weinig zon kunnen verwachten. Dergelijk voorstel zou onaannemelijk worden geacht, en tereeht, wat dat strijdt tegen de basis van het tractaat.

De geachte spreker herinnert er wel aan, dat bij de behandeling van het tractaat gezegd was, dat het in het belang was van de zalmvangst, en hij stelde het zoo voor, alsof gezegd was: nu zal men zien welk een groot aantal zalmen er op de rivieren komt, maar ik meen dat dit niet de bedoeling is geweest, maar wel dat het in het belang der zalmvangst was er voor te zorgen, dat fokrijke zalm kan opzwemmen en bovenal dat men op de bovenrivier maatregelen kan nemen om de kunstmatige vischteelt te bevorderen. Door hier een opoffering te doen, werkt men daar boven het initiatief van de bevordering van de voortplanting in de hand.

Men zou met dergelijk voorstel niet slagen. Doch wat zoude eventueel daar tegenover staan? Wij van onzen kant zouden dan de consessie moeten doen om de vischvangst te sluiten tot 31 December. Alsof men daarginds niet wist dat, wanneer hier de verbodstijd 15 October verstreken is en men weer hard gaat visschen, het vangen van visch een groote zeldzaamheid is! De meeste zalmzegenvisscherijen zijn dan gesloten. Als men dus met een dergelijk geschenk kwam aandragen, zou men er niet veel voor terugontvangen.

Ik meen echter, dat het hoofdmotief moet blijven, dat het tegen ons eigen belang is om zooveel mogelijk zalmen weg te vangen, zalmen waarvan men verwachten kan dat zij bijtijds aan de voortplanting zullen deelnemen. Het doet mij genoegen op dit punt overeenstemming te vinden tusschen het College voor de Zeevisscherijen en den wetenschappelijken adviseur in visscherijzaken. Ik zeg: overeenstemming, ofschoon er toch eenig verschil is. Het College gaat uit van de stelling, dat men de proef moet voortzetten. Zij neemt een termijn aan van vijftien jaren, beginnende in 1892, het jaar waarin de kunstmatige teelt eerst in werkelijkheid begonnen is, en raadt aan tot 1906 door te gaan met de kunstmatige vischteelt, en dan te zien welken termijn men voor den sluitingstijd beter zou kunnen nemen dan 15 Augustus. De adviseur daarentegen — en ik meen mij aan zijn zijde te moeten voegen — denkt er anders over; hij meent dat men aan den termijn van 15 Augustus moet vasthouden en ten deze bestaat overeenstemming tusschen hem en de Regeering.

Om te concludeeren, wensch ik dus op te merken dat ik de eerste vraag in het algemeen bevestigend beantwoord, de tweede ontkennend, met dien verstande evenwel, dat ook ik mij een zeer groot voorstander gevoel van kunstmatige vischteelt en die op practischer wijze zal trachten te bevorderen dan tot dusver is geschied. Terwijl daaruit mitsdien blijkt, dat de derde vraag door mij bevestigend wordt beantwoord, kan op de vierde sleehts een ontkennend antwoord volgen.

Ik meen hiermede de vragen van den geachten afgevaardigde voldoende te hebben beantwoord.

De heer **Röell**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, na het interessant en uitvoerig antwoord, dat Zijn Excellentie de heer Minister van Waterstaat heeft gegeven naar aanleiding van de belangrijke interpellatie van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Fock, mijnerzijds kort zijn. Ik wensch mij in hoofdzaak te bepalen tot het incident, dat ook de heer Minister heeft aangehaald, namelijk hetgeen onlangs is voorgevallen in den Duitsche Rijksdag. Mijnerzijds wensch ik mijn volkomen adhaesie te verleenen aan het standpunt van de Regeering ten deze, en ik meen, dat het misschien van eenig gewicht kan geacht worden, dat ook uit den boezem der Kamer in dit opzicht zoodanige stem worde gehoord.

Enkele inleidende opmerkingen mogen voorafgaan.

Een 25 jaren geleden — ik herinnerde er vroeger reeds aan — heeft een Minister van Buitenlandsche Zaken het hier eens uitgesproken, dat men bij de behandeling der zalmquaestie op glibberig terrein staat, niet zoozeer om de gedaante van het diertje zelf, dat het geldt, als wel om het tweeledig karakter van de zalmquaestie. De zalm toch — het is hedenmorgen genoegzaam uiteengezet, — is een nationale visch, in zoover hij tijdelijk in het gebied van zeker volk zich ophoudt, als wanneer daar ieder tracht te visschen op zijn getij en op zijn gebied; maar ook is de zalm een internationale visch, een wereldburger, die voortdurend heen en weer gaat tusschen zijn geboorteplaats, de bovengedeelten van den Rijn en zijn nevenstroomen, en de zee waar hij nieuwe levenskracht opdoet, zoodat hij in verschillende perioden van zijn bestaan in verschillende Staten is te vinden. Op zich zelf is dus een internationale regeling als in 1885 na veel moeilijkheden is gesloten, in beginsel reeds daarom te waardeeren, omdat dan het geval zich minder vaak zal voordoen, dat klachten rijzen die niet steeds op even welwillende wijze worden geuit en ook niet altijd even afdoende kunnen worden beantwoord.

Nu de interpellatie zelf.

De geachte interpellant zal omtrent de verschillende punten van zijn betoog, die de Minister heeft beantwoord, wel alsnog het zijne in het midden brengen. Ik wil wel erkennen, dat ik in hoofdzaak met het antwoord van den Minister instem en verscheidene verklaringen met genoegen heb vernomen. Ik behandel nu niet in den breede de punten 2 en 3 van de interpellatie van den geachten afgevaardigde, den heer Fock. Ik wijs er alleen op, dat noch hij, noch de Minister het denkbeeld hebben aanbevolen, dat in adressen, die indertijd zijn gericht tot de Regeering, werd geuit, dat ook weer zon worden overgegaan tot de kunstmatige zalmpoting op onze benedenrivieren. Wij hebben dat jarenlang gehad, van 1882 tot ongeveer 1897, toen is daaraan een einde gemaakt, en ik meen reden te hebben om te kunnen aannemen, dat het niet wenschelijk is op die wijze weder te beginnen, óók omdat de natuurlijke gesteldheid van onze rivieren niet medewerkt om die kunstmatige zalmpoting aldaar te doen slagen.

Ik ga verder met den Minister mede, waar deze verklaarde, dat de zalmpoting op de bovenrivieren moet worden bevorderd — al ben ik daaromtrent niet zoo hoopvol gestemd als Zijn Excellentie en al wensch ik dit meer bij wijze van proef over nog een zeker aantal jaren voort te zetten — en ik kan dan ook wel instemmen met het denkbeeld, dat, zij het ook op matigen voet, de sommen daarvoor op onze Staatsbegrooting uitgetrokken, zullen worden verhoogd. Ik wensch overigens in dit opzicht, in het voorbijgaan, naar aanleiding van hetgeen in de meervermelde zitting van den Duitschen Rijksdag van 19 April 1904 is voorgevallen, er op te wijzen, dat ook volgens Duitsche deskundigen in het poten van zalmen op het bovengedeelte van den Rijn een krachtige oorzaak is te vinden voor de bevordering van den zalmrijkdom.

Door een der sprekers werd zelfs beweerd „dat ohne dieses Aussetzen der Laehse, die Laehse im Rhein bald überhaupt nicht mehr existieren würden." Nu acht ik dat voorzeker overdreven, maar toch meen ik, dat op dit oogenblik geen voldoende reden bestaat om aan te nemen, dat geen gunstige resultaten van de kunstmatige zalmpoting zijn te verwachten. In de bedoelde zitting van den Rijksdag werd echter al verder te kennen gegeven, „dass wir — d. i. Duitschland — die ganze Arbeit und die Unkosten des Aussetzens dir Laehse übernommen haben."

Dat is een bewering, waartegen ik, wat althans de kosten betreft, moet opkomen. De Regeering heeft er reeds op gewezen, dat jaarlijks ook onzerzijds belangrijke sommen worden besteed ter kunstmatige zalmpoting op den Rijn. Dat is het eerste punt, dat in die Rijksdagvergadering onjuist is uiteengezet en ik meen wel, dat het de moeite waard is dit in het licht te stellen.

Verder stem ik in met de verklaring van den Minister, dat ook hij van oordeel is, dat de aanwending van het Flugnetz in voor zalmzegens gesloten vischtijd, niet overeen te brengen is met de bepaling van art. III van het tractaat; althans dat Zijn Excellentie dit een zaak vindt, die, in weerwil van Duitsche reehterlijke uitspraken, aan de nadere beslissing van deskundigen moet onderworpen worden. Ik stel daarop te meer prijs, omdat, indien wordt uitgemaakt, dat het gebruik van het zoogenaamde Flugnetz, hoewel daarmede zalm wordt ge-

vangen gedurende den sluitingstijd en dat wel op de aan zalmvisscherij karakteristieke wijze, namelijk door omsingeling van de visch, geoorloofd is, er voor ons het middel overblijft om het Koninklijk besluit van 21 Juli 1886 (*Staatsblad* n°. 123) ter uitvoering van het zalmtractaat genomen, in dier voege te wijzigen, dat ook wij in den voor zalmzegens gesloten vischtijd met zoodanig net kunnen visschen. Ik geloof dat het daarom wenschelijk is, dat in deze zekerheid bestaat en dus dat de quaestie worde uitgemaakt. De grond die weleens is aangevoerd om te betoogen, dat het Flugnetz niet zou zijn een zalmzegennet, namelijk dat er ook andere visschen dan zalm mede gevangen worden vindt zijn wederlegging in het tractaat zelf. In het tweede lid van art. 3 van het tractaat toch, is zoodanige bewering reeds voorzien en is daarom uitdrukkelijk bepaald dat:

„De Regeeringen van de daarbij betrokken oeverstaten zullen ieder voor haar gebied vaststellen, welke visscherijen aan dit voorschrift moeten onderworpen worden en daarbij zorgen, dat niet onder voorgeven van te visschen op andere vischsoorten, werkelijk zalmvisscherij wordt uitgeoefend."

Hetzelfde denkbeeld wordt in art. II van het slotprotocol nog eens nader uitgewerkt. Ik geloof dus, dat die reden waarom het Flugnetz geen zalmzegennet zou zijn, in ieder geval niet geacht kan worden juist te zijn.

Ook de mededeeling van de Regeering omtrent de wenschelijkheid om den verkoop van ondermaatschen zalm in het buitenland te weren, heb ik met genoegen vernomen. Ik laat daar of elders reeds overal even goed is gezorgd als bij ons om diergelijke misbruiken te voorkomen; maar het is, in elk geval, te waardeeren, dat de Regeering heeft toegezegd in deze een oog in het zeil te zullen houden.

Maar het hoofddoel, waarom ik het woord heb gevraagd, is om adhaesie te verleenen aan hetgeen de Minister te kennen gegeven heeft naar aanleiding van verschillende beweringen, geuit in den Duitschen Rijksdag op 19 April 1904, met betrekking tot onze gedragslijn in verband met het zalmtractaat. Daar werd de vraag behandeld of onze zalmzegen-visscherijen al dan niet verplicht waren, niet meer te bevisschen dan de helft van den stroom.

Het verst ging toen de Rijksdagafgevaardigde dr. Dahlem, die beweerde, dat „man vielfach in Holland den Vertrag zwischen Deutschland, Holland und der Schweisz über den Fang des Lachses im Rhein nicht so handhabt wie es sein sollte;" dat „holländische Fischer vielfach gegen diesen Vertrag handeln", weshalve Holland werd opgeroepen „sich die Sache zu überlegen; und auf eine Befolgung des Vertrags hinzuwirken".

Aan die beschuldigingen, Mijnheer de Voorzitter, ligt echter, zooals reeds de Minister heeft opgemerkt niets minder dan een grove error facti ten grondslag. De spreker heeft ten eenenmale voorbijgezien, dat het door hem vermeld art. 1 van het tractaat in het geheel niet slaat op de zalmzegenvisscherij, maar alleen op vaststaande visscherij-inrichtingen en soortgelijke.

Bij de Memorie van Toelichting op het tractaat – zitting 1885—1886, n°. 76 — is dat uitdrukkelijk op den voorgrond gesteld. Daarin toch wordt gezegd, dat die bepaling in Nederland alleen van toepassing is op zalmsteken en dat onder vaste visscherij-inrichtingen te verstaan zijn fuiken of op fuiken gelijkende vischtuigen (Selbstfänger), staande in molenstuwen. Aan het geheele verwijt is dus niet de minste waarde te hechten, omdat het berust op een error facti, op een gebrekkige kennis van art. 1 van het tractaat, die bevreemding moet wekken.

Een tweede spreker in den Rijksdag scheen minder de letter dan wel den geest van het tractaat ter hulp te willen roepen, maar was niet minder stellig in zijn afkeuring.

Hij zeide toch: ich füge hinzu, dass ich diese Mazsregeln der Königlich Niederländischen Regierung hier in diesem hohen Hause auf das schärfste misbilligt habe, und dass ich das Reichsamt des Innern wiederholt aufgefordert und ersucht habe, nach dieser Richtung hin im Haag vorstellig zu werden.

Zoude het dus soms mogelijk zijn, dat, zooal dan niet de letter, dan toch de geest van het tractaat wordt gehonden door het feit, dat door sommige van onze zalmvisscherijen meer dan de helft van de rivier pleegt te worden afgevischt? De geschiedenis van het tractaat duidt echter juist ten allerstelligste aan, Mijnheer de Voorzitter, dat dit niet het geval is. In de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp ter bekrachtiging van het tractaat toch lezen wij: dat het belang der redactie van dit artikel voor Nederland daarin ligt, dat daarbij buiten alle aanmerking blijft de bekende wensch van de Duitsche en Zwitsersche belanghebbenden, volgens welken in art. 1 ook zou worden opgenomen het verbod van het gebruik van drijvende netten, welk verbod aan de zegenvisscherij en ook aan de drijfnetvisscherij groot verlies zou hebben berokkend. En als men de geschiedenis van het tractaat verder nagaat zal men ook zien, dat in een vóór-ontwerp van art. 1, van Duitsche zijde opgemaakt, oorspronkelijk ook de visscherij met drijvende netten en mitsdien ook de zalmzegenvisscherij voor meer dan de helft van den stroom was verboden. Maar van den aanvang af hebben de Nederlandsche gevolmachtigden ten stelligste geweigerd dáárop in te gaan, zoodat, nadat eerst beproefd was dit verbod dan tot $^2/_3$ of $^3/_4$ van de rivier te beperken, ook daarvan werd afgezien wegens het stellig verzet van Nederland, en werd goedgevonden dat art. 1 zou beperkt blijven tot vaststaande inrichtingen en dergelijke. Het verbod voor de zalmzegenvisscherijen is er dus, in den loop der onderhandelingen, zeer beslist en met volle voorkennis uit verdwenen. Onzerzijds zijn, ten deele misschien daartegenover, ook concessies gedaan, bijv. het vervangen van den dagelijkschen sluitingstijd door een wekelijkschen, ofschoon elke wekelijksche sluitingstijd, hoe gering ook, in Nederland hoogst impopulair was en groote offers van de zegenvisscherijen vordert.

Nu is nog te onderzoeken of, al ware het visschen met zalmzegens over meer dan de helft der breedte van de rivier niet in strijd met de woorden van het tractaat en ook niet met den geest daarvan, het toch niet misschien zoo nadeelig werkt voor de Duitsche zalmvisscherij, dat te goeder trouw daar eigenlijk niet mede zou kunnen worden voortgegaan. Maar ook dat is volstrekt het geval niet. In die beraadslaging van den Duitschen Rijksdag, laat men het voorkomen alsof „in diese Netze alle Lachsen laufen, darin gefangen werden, und auf den holländischen Markt kommen". Dat laatste is echter volkomen onjuist. En door den wekelijkschen sluitingstijd èn wegens den vloed, gedurende 8 à 10 uren per dag, èn door zandverschuivingen, èn door de scheepvaart, is het zeer stellig zeker dat ook in de maanden, dat de zalmzegenvisscherij open is, die visscherij dikwijls belet wordt, zoodat een groot gedeelte van de zalm ontkomt aan de zegens op onze benedenrivieren en gelegenheid heeft naar boven door te zwemmen. Ook is het een feit dat sinds 1886 successievelijk 10 zalmzegenvisscherijen zijn opgeruimd, zoodat er nog slechts 9 zijn overgebleven, terwijl er van deze slechts 5 zijn, die de geheele breedte der rivier bevisschen. Er wordt dus thans veel minder scherp bij ons geviseht dan in vroeger jaren.

Trouwens wanneer ik verder in de discussie daar gehouden lees: dat „der Lachs der im deutschen Rhein jetzt immer seltener wird, jetzt um so häufiger in Holland auftritt, und von den Holländern gefangen wird" dan is ook dat vierkant in strijd met de feiten. De Minister heeft er te recht op gewezen, dat wij in het bezit zijn van een volkomen vertrouwbare en volledige statistiek, en daaruit blijkt dat de aanvoer van zalm te Kralingen heeft bedragen: in 1863: 35 350: in 1868: 17 430; in 1873: 58 255; in 1878: 49 649; in 1883: 77 751; (in 1885: 103 998); in 1888: 68 048; in 1893: 75 276; in 1898: 41 516: in 1903, 26 944. Als men dit overweegt en daarbij weet dat bijna zeker dit jaar dat cijfer nog slechter zal blijken te zijn, dan behoort er eene sterke mate van verbeeldingskracht toe om te durven beweren, dat onze zalmvisscherij in de laatste jaren voortdurend vooruitgaat. Hoe het in Duitschland gesteld is weet ik niet. Ik zou de Regeering willen verzoeken — ik heb er geen kunnen vinden — eens na te willen gaan of er een vertrouwbare statistiek is te verkrijgen van de Duitsche zalmvangst, even degelijk als de onze. Het zou mij dan niet verwonderen dat die in de laatste jaren vooruit was gegaan, want in den Rijksdag werd o. a. nog verder deze interessante mededeeling gedaan: „wir haben in der letzten Zeit im vorstand des Deutschen Fischereivereins weniger klagen von den Interessenten als in früheren Jahren gehört".

Welnu, wellicht strookt dit met de mededeelingen die mij wel eens verstrekt zijn, dat in tegenstelling met Nederland in Duitschland de zalmvangst thans voordeeliger is dan in vroegere jaren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het hierbij laten. Ik meende

dat het voor de Regeering met het oog op eventueele aanzoeken van Duitsche zijde, wellicht van belang geacht kon worden, als ook in het Nederlandsche Parlement een stem gehoord werd, welke volkomen adhaesie verleende aan hetgeen de Regeering betrekkelijk het beweerde in den Duitschen Rijksdag, zitting van 19 April j.l. gezegd heeft.

Vraagt men mij ten slotte of ik het wenschelijk acht dat pogingen gedaan worden om het zalmtractaat te doen ophouden, dan zou ik daartoe vooralsnog niet durven adviseeren.

Het is toch, zooals ik reeds in den aanvang mijner rede zeide, op zich zelf reeds een voordeel dat er een tractaat bestaat, zoodat het niet dan om deugdelijke redenen opgeheven moet worden.

Waar evenwel in den Duitschen Rijksdag gezegd wordt, dat, zonder tractaat: „die Dinge wezentlich ungünstiger für Holland, aber naturlich auch für uns liegen würden; daar is dit, wat ons land betreft, minst genomen, hoogst twijfelachtig. Uit de statistiek toch blijkt, dat een jaar vóór de inwerkingtreding van het tractaat, 1885, te Kralingen het allerhoogst aantal zalmen werd aangevoerd, nl. 103 998, terwijl daar in 1903 slechts 26 944 kwamen.

Ik erken echter dat men hier niet met absolute zekerheid kan spreken van *propter*; maar ook het *post* in rekening moet brengen.

De Regeering neme met betrekking tot het zalmtractaat een afwachtende houding aan.

Werd door een der mede-contractanten gewenscht dat tot herziening van het tractaat werd overgegaan, dan zal zijn te overwegen op welken voet daartoe door ons ware mede te werken. Wij zijn waarlijk ook niet aan dat tractaat getrouwd!

Voor het oogenblik bepale de Regeering er zich toe, om, waar hier te lande het tractaat met de meeste nauwgezetheid naar geest en letter uitgevoerd wordt, er zooveel mogelijk op in te werken dat ook in Duitschland het tractaat even nauwkeurig als hier te lande worde opgevolgd en nagekomen.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkele opmerking wensch ik te maken. Met belangstelling heb ik geluisterd naar hetgeen de heer Fock in het midden gebracht heeft. Met het doel van zijn interpellatie stem ik volkomen in, om de aandacht te vestigen op een bestaanden tak van bedrijf, die alle sporen vertoont van langzaam te zullen verdwijnen. Met een poging om dien tak van bedrijf te redden, door maatregelen te nemen, die, binnen de bevoegdheid van den Staat vallen, kan ik wel instemmen. Over de middelen, door den heer Fock genoemd, wensch ik in het geheel niet te spreken; maar met genoegen heb ik gezien dat de Minister niet geheel onwelwillend tegenover dien geachten spreker staat.

Buiten de door den heer Fock genoemden is er nog een reden waarom ik meen, dat die tak van bedrijf voor ondergang behoed moet worden; het is deze, dat het arbeidersbelang vordert, dat een tak van bedrijf niet verdwijne, want zonder bedrijf en industrie kan de arbeidersklasse niet leven.

De arbeiders hebben er dus belang bij dat het bedrijf en de industrie bestaat en zooveel mogelijk bloeie.

Ik wensch echter nog op iets anders te wijzen, waarom ik meen dat het wenschelijk is de zalmvisscherij te hulp te komen. Er komen in dat bedrijf ook nog andere, dan de reeds besprokene, toestanden voor die niet goed zijn.

Ik bedoel de arbeidsvoorwaarden die heerschen in dien tak van bedrijf.

De heeren die hun geld in de zalmvisscherij gestoken hebben, mogen niet erg kunnen roemen op de resultaten van het bedrijf, de arbeiders kunnen nog minder roemen op het punt van arbeidsduur en loon en arbeidsvoorwaarden in het algemeen. Ik wil hieromtrent niet al te zeer preciseeren, maar als ik verklaar dat de loonen loopen van 9—12 cents per uur, aangevuld met een premie van 10 cents per gevangen zalm, en dat er werktijden voorkomen van 100 uren per week, dan overdrijf ik niet en doe ik evenmin te kort aan de waarheid.

Het is natuurlijk bedroevend, wanneer er een groote vermindering van het aantal zalmen wordt waargenomen, maar ik vind nog erger de gevolgen van zulke lange werktijden en ik meen dat dit ook bij deze Regeering wel gewicht in de schaal mag leggen om dezen tak van bedrijf zoodanig te beschermen, dat aan de arbeiders behoorlijke bestaansvoorwaarden kunnen geschonken worden. Het bedrijf brengt mede, dat de arbeiders weinig Zondagsrust genieten en dikwijls 's nachts moeten opkomen, zoodat zij zich weinig of niet met hun gezin kunnen bemoeien. Het voortdurend verblijf in de open lucht dag en nacht geeft dezen arbeiders weinig gelegenheid tot ontwikkeling, waartoe zij door den overmatigen langen arbeidsduur bovendien geen tijd vinden kunnen.

Wanneer ik dus bij den Minister aandring op het nemen van maatregelen, dan hoop ik dat deze niet alleen ten goede zullen komen aan de heeren die het bedrijf uitoefenen, maar ook aan de arbeiders.

Nu weet ik wel, dat de Minister mij waarschijnlijk zal antwoorden, dat hij niet den minsten invloed kan uitoefenen op de arbeidsvoorwaarden van het personeel, en dat is juist, maar daartegenover voer ik dit aan. De arbeiders bij de zalmvisscherijen zijn thans nog ongeorganiseerd. De aard van het vak brengt mede, dat zij niet zoo gemakkelijk tot organisatie zullen komen. Toch zullen zij daartoe moeten overgaan, willen zij verbetering in hun toestand krijgen. Wanneer dan die arbeiders door hun organisatie aan de patroons verbetering van hunnen toestand komen vragen, dan zal eerst het bedrijf, dat deze uitoefenen zoodanig moeten zijn verbeterd, dat aan de eischen der organisatie kan worden te gemoet gekomen.

De heer **Lieftinck**: Vele pachters van zalmvisscherijen verliezen in den laatsten tijd hard geld.

De heer **Helsdingen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil d' gaarne gelooven, maar dit is geen reden voor de arbeiders om zich op den duur neder te leggen bij onmogelijke bestaansvoorwaarden; en juist omdat ik wensch dat het den patroons mogelijk zal worden gemaakt om te gemoet te komen aan de rechtvaardige eischen der werklieden, hoop ik dat de Regeering maatregelen zal kunnen nemen om den bloei der zalmvisscherijen te herstellen en dat de patroons in het feit dat de Regeering hun behulpzaam is, aanleiding zullen vinden om aan hun werklieden zoodanige arbdidsvoorwaarden toe te kennen, dat zij zich ook als mensch zullen kunnen ontwikkelen.

De heer **Fock**: Ik zal op dit late uur de Kamer niet lang meer bezighouden, maar ik mag toch niet nalaten den Minister in de eerste plaats mijn dank te betuigen voor het uitvoerig en duidelijk antwoord, dat hij wel op mijn verschillende vragen heeft willen geven. En voorts zij het mij vergund enkele opmerkingen te maken naar aanleiding van hetgeen de Minister ons in zijn antwoord heeft medegedeeld.

De Minister is begonnen de stad mijner inwoning in het geding te brengen, door er op te wijzen, dat die plaats zelf eenigszins schuld heeft aan de vermindering van het getal zalmen, omdat het levendige verkeer van die handelsplaats tot de vermindering leidt, en omdat voorts het tout à la rivière, in Rotterdam toegepast, tot gevolg heeft dat de zalmvangst achteruitgaande is.

Daartegen wensch ik te doen opmerken, dat in 1886, toen de zalmvoorraad zoo belangrijk was, toen er 103 800 stuks aan de markt op het Kralingsche Veer werden aangevoerd, het verkeer in Rotterdam toch ook reeds zeer levendig was, en het stelsel van tout à la rivière toen ook reeds werd toegepast. Het zou kunnen zijn, dat het verkeer in de laatste jaren is toegenomen, en dat dit evenzeer als de uitbreiding van de stad eenigen invloed op de vangst heeft uitgeoefend; dat kan echter niet zoodanigen invloed hebben gehad dat de aanvoer van bijna 104 000 stuks daardoor tot 26 000 stuks zou zijn gedaald.

Het is mij zeer aangenaam geweest, dat de Minister op mijn eerste vraag een in elk opzicht bevredigend antwoord heeft gegeven. De Minister heeft erkend, dat art. 3 van het tractaat niet behoorlijk wordt nageleefd. Wel is de Minister in beschouwingen getreden, of het visschen met het Flugnetz in Duitschland nu wel tot gevolg heeft dat daarmede veel zalm zou worden weggevangen; maar in elk geval, de Minister heeft verklaard en toegegeven dat art. 3 in Duitschland niet behoorlijk wordt nageleefd, en de Minister heeft zich ook bereid verklaard om bij de Duitsche Regeering ter zake de noodige vertoogen te richten.

Ten aanzien van art. 7 heeft de Minister opgemerkt, dat ik

ten onrechte de verontreiniging van het water daaronder heb gebracht. Het komt mij voor, dat die waterverontreiniging daaronder wel degelijk behoort. Art. 7 spreekt van het openen en toegankelijk maken van de natuurlijk paaiplaatsen, en als de rivier zoodanig verontreinigd wordt, dat de zalm niet kan opzwemmen, dan zijn die paaiplaatsen niet toegankelijk, dan wordt niet alles gedaan wat gedaan moet worden, om te zorgen dat de vissehen op de paaiplaatsen kunnen komen.

De Minister heeft verder, wat betreft art. 7, sub 2, betoogd dat het bepaald in strijd is met het tractaat, dat de eieren worden verkocht en uitgevoerd naar andere rivieren en daarvoor de kunstmatige culturen worden gebruikt. Het doet mij genoegen dat de Minister op deze quaestie is gekomen, die door mij in mijn eersten termijn niet ter sprake was gebracht, zoodat de Minister mijn grieven nog met een zeer belangrijke grief heeft vermeerderd.

Wat de zaak van de ondermaatsche zalm betreft, heeft de Minister verwezen naar een verordening, die onlangs te Trier is tot stand gekomen. Ik heb er straks reeds op gewezen, dat het wenschelijk is om den aankoop van dergelijken ondermaatschen zalm strafbaar te stellen en daarbij heb ik de aandacht gevestigd op een artikel van Blasius Zurch, waarin gezegd wordt dat de hotelhouders, door wie kleine zalmen beneden de maat worden ter tafel gebracht, op de vraag waar zij die kleine zalmen vandaan hebben, steeds antwoorden, dat zij dat niet kunnen zeggen, omdat zij de visschers en de verkoopers niet kennen. Daarom heb ik verzocht de wenschelijkheid van het strafbaar stellen van den aankoop van dergelijken ondermaatschen zalm, bij de Duitsche Regeering voor te brengen, omdat dit de eenige wijze is om tot een behoorlijke naleving van art. 8 te geraken. De Minister heeft zich bereid verklaard om ook te dier zake tot de Duitsche Regeering vertoogen te richten. Maar de Minister meent naar aanleiding van de discussie in den Duitschen Reichstag van 19 April jl. te moeten afwachten, wat het resultaat zal zijn van het onderzoek, hetwelk over de bij die discussiën tegen ons uitgesproken klachten zal plaats hebben.

Wanneer dat onderzoek niet te lang duurt, kan er geen bezwaar zijn het resultaat van dat onderzoek af te wachten, maar mocht dat onderzoek te lang worden gerekt, dan hoop ik dat de Regeering niet zal nalaten de grieven, die hier niet alleen door mij maar ook door de Regeering zijn erkend en uitgesproken, zoo spoedig mogelijk onder de aandacht van de Duitsche Regeering te brengen en ernstige behandeling dezer zaak in de Duitsche Regeering te verlangen.

Ik laat het tijdstip waarop dit moet geschieden, aan het oordeel der Regeering over, als het maar niet te lang wordt uitgesteld. De heer Röell heeft er op gewezen, dat in de Duitsche Rijksdag op zeer ongerechtvaardigde wijze over de uitvoering van het tractaat in Holland is gesproken, dat daar opmerkingen zijn gemaakt, absoluut in strijd met de feiten; er is onder andere beweerd, hetgeen de heer Röell reeds heeft wederlegd, dat Duitschland eigenlijk de geheele kunstmatige cultuur betaalt, terwijl het toch vaststaat, dat wij sedert 1892 daaraan mede betalen, en wij voor onze rekening bijna 2 millioen zalmpjes uitzetten.

Ten aanzien van de tweede vraag is het antwoord van den Minister minder bevredigend geweest; de Minister heeft niet willen medewerken tot een onderzoek in Noord-Amerika. Hij heeft mij verweten, dat ik ten aanzien van dit onderzoek niet correct ben geweest, omdat ik te veel had gegeneraliseerd. Maar ik heb niet gesproken van de Oostkust; ik heb eenvoudig gewezen op de Sacramento-rivier en op de Westkust van Noord-Amerika; ik heb het aantal eieren genoemd, dat in de kweekerijen ter Westkust lag om daar voor de kunstmatige teelt te dienen.

Nu begrijp ik niet, waarom de Regeering, de resultaten ziende welke in Noord-Amerika aan de Westkust, dank zij de enorme aanwending van de kunstmatige cultuur, daar worden bereikt, niet bereid is tot een onderzoek en een bestudeering in Noord-Amerika mede te werken. Het College voor de zeevisscherijen wenscht de voortzetting van de proef, omdat nog alle bewijs ontbreekt. De Minister spreekt van een non-liquet-conclusie, waartoe dit college gekomen is; men kan het nog niet genoeg beoordeelen. Maar dan is er juist alle grond om in Noord-Amerika ter schole te gaan. De Minister sprak van een kostbaar onderzoek, doch dit acht ik eenigszins overdreven.

Wanneer één of twee deskundigen naar Amerika gaan om de zaak te bestudeeren, kan dit zooveel niet kosten; en eenig geld mag dan toch wel worden uitgegeven ten behoeve van een bedrijf dat vroeger van zoo groot belang was en dat thans zoo achteruitgaande is. Is het niet gewenscht, om na te gaan, of men de resultaten die men in Noord-Amerika verkregen heeft, ook hier zal kunnen bereiken?

Toch heb ik met genoegen vernomen, dat de Minister bereid is om het bedrag voor het loslaten van jonge zalmpjes op de a. s. begrooting te verhoogen. Wel gaf hij er een koudwaterstraal bij, door te zeggen, dat hij het verhoogen van de betrekkelijke post *met mate* zou doen, maar ik hoop toch, dat het zoo zal geschieden, dat het werkelijk effect zal kunnen sorteeren.

Bij de laatste vraag zou ik volgens den Minister in strijd met het eerste deel van mijn betoog zijn gekomen. Ik zou het hebben voorgesteld, alsof men nu maar alles moest wegvisschen, alsof men maar moest halen, wat er te halen valt, omdat het toch uit is, en alsof het verlangen om het verbod van het visschen met zegens eerst op 1 September te laten ingaan, op een zoodanige redeneering zou gebaseerd zijn. Maar ik heb juist betoogd, dat toen men vroeger tot September doorvischte, de voortteling daardoor niet geleden heeft en de voorraad daardoor niet verminderd is.

Het tegendeel was het geval. In de jaren vóór 1886, toen gevischt werd tot 1 September, verminderde de voorraad niet en hadden wij de grootste vangsten, zoo aanmerkelijk veel grooter dan thans het geval is. Ik geloof niet dat men zeggen kan dat het toelaten van het visschen met zegens tot 1 September zou kunnen worden beschouwd als een middel om te halen wat er van te halen is en den vischvoorraad geheel op te maken. Hoewel de Minister heeft verklaard, dat het college, de deskundigen en hijzelf er niet van willen weten, zou ik hem toch in overweging willen geven het punt nog eens nader te doen bestudeeren en te doen onderzoeken.

De heer Röell heeft er te recht op gewezen dat het niet aangaat te zeggen, zooals het in den Duitschen Rijksdag geschied is, dat als er geen tractaat was, de toestand ook voor ons ongunstiger zou zijn. De toestanden vóór het tractaat waren zeer gunstig en van voordeelen, die voor ons uit het tractaat zouden zijn voortgevloeid, is nimmer iets gebleken. Men kan niet beweren dat het tractaat voordeelen voor ons heeft opgeleverd. Waar het tractaat, zooals vaststaat, van de zijde van Duitschland niet behoorlijk wordt uitgevoerd, is er reden om de behoorlijke uitvoering te verlangen; maar tevens is er reden, om te trachten de sluiting op 15 Augustus, waarvoor geen goede grond is aan te voeren, te doen wijzigen, en bij de Duitsche Regeering er op aan te dringen het visschen met zegens tot 1 September toe te laten, hetgeen aan ons land en aan onze visscherij ten goede zou komen, zonder dat aan de Duitsche visscherij daardoor schade zou worden toegebracht.

De heer Helsdingen heeft gesproken van de arbeiderstoestanden. Het spreekt vanzelf dat, wanneer het bedrijf slecht gaat, ook de arbeiders daaronder lijden. De strekking van mijn interpellatie is van dien aard, dat daarmede bedoeld wordt ook voor de arbeiders in dit bedrijf betere toestanden te krijgen. Wanneer er betere tijden voor de zalmvisscherijen komen, zal dit ook aan de arbeiders ten goede komen.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog even het woord gevraagd om den geachten interpellant en den geachten afgevaardigde uit Utrecht nog een enkele opmerking te maken. Ik ben beiden geachten afgevaardigden erkentelijk voor de waardeerende woorden die zij geuit hebben ten aanzien van de inlichtingen, die ik aan de Kamer heb gegeven. Ik merk den geachten afgevaardigde uit Rotterdam op, dat hij het niet moet beschouwen als een minder welwillende critiek tegenover de stad die hem thans herbergt, wanneer ik blijf bij mijn meening dat inderdaad in Rotterdam het „tout à la rivière" sinds 1886 zeer is toegenomen. Sinds 10 jaren heeft men in Rotterdam kostbare werken gemaakt om allen mogelijken afval

in de rivier te brengen. Zonder twijfel moet geconstateerd worden dat de verontreiniging van de rivier zeer is toegenomen.

Ik wijs, om een voorbeeld te noemen, op de petroleum-tankbooten. Mij is gezegd, dat er zalmen gevangen zijn die een petroleumreuk afgaven. De geachte afgevaardigde heeft volhard bij zijn eenigszins gewaagde interpretatie van art. 7, 1°. van het tractaat, om te lezen in de woorden „zooveel mogelijk geopend en toegankelijk gemaakt", dat de rivier niet mag worden verontreinigd. Dit gaat mij wat ver.

Mag ik den geachten afgevaardigde een vraag doen? Sedert verleden Maandag is niet meer waar dat Maas en Waal te zamen vloeien, maar ik herinner mij den tijd nog dat men zich de waarlijk interressante vraag stelde, waarom als men komt aan het slot Loevesteyn, daar alle zalmen in den regel links en waarom niet rechts zwemmen, daar men toch op de Maas bijna geen zalmen aantreft.

Dat was naar aanleiding van het Maasonderzoek, dat hier gehouden is geworden in 1890 door eenige Fransche gedelegeerden. Toen hebben zij, die de leefwijze van den zalm het best kenden en bestudeerden, mij gezegd: als de zalm komt op het scheidingspunt en hij ontmoet het zwarte Maaswater, bezwangerd met de strookjes van de Brabantsche heide, dan keert hij zich om en blijft liever op den Rijn.

Nu zou ik den geachten afgevaardigde uit Rotterdam willen vragen, of dit nu zou vallen onder de bepaling, dat de rivier zooveel mogelijk open en toegankelijk moet gehouden worden. Neen, de afkeer van den zalm voor het verontreinigd water, heeft met deze bepaling niets te maken.

Nu is er nog een klein misverstand tusschen den geachten afgevaardigde en mij. Hij schijnt te hebben verstaan, dat ik eenig verband aannam tusschen den overvloed van zalm en de uitzetting van zalm aan de Oostkust van Amerika.

Ik verwerp dit verband volstrekt. Ik neem het niet aan, want die uitzettingen hebben geen vrucht gedragen. De rivieren zijn daar nu eenmaal rijk aan zalm en onafhankelijk van meer of minder uitzetting, en als ik den geachten afgevaardigde eens mag aanbevelen om het rapport van de Engelsche commissie te bestudeeren, dan zal hij zien, dat ook zij, na grondig onderzoek, elk verband verwerpen, omdat er jaren zijn, waarin veel is uitgezet en toch vijf jaren later de opbrengst zeer slecht was.

Er is dus voor ons in Amerika niets te leeren. Wij hebben trouwens wetenschappelijke werken, correspondenties, rapporten, en waarom moeten wij nu naar Amerika gaan, om dat alles in oogenschouw te nemen? Ik geloof, dat wij daar niet wijzer van zouden worden. Wel kan ik den geachten afgevaardigde verzekeren, dat naar aanleiding van zijn interpellatie, ook de uitzettingen in Amerika, meer nog dan tot dusverre, een onderwerp van studie bij de Regeering en haar adviseurs zal blijven uitmaken.

Nu beroept de geachte afgevaardigde ten behoeve van zijn voorstel om den sluitingstijd te verschuiven van 15 Augustus naar 1 September zich op de jaren vóór 1885, toen er rijke zalmvangst was en de sluitingstijd eerst op 1 September begon.

Ja, Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de rivier vol zalm is komt het er niet op aan, of de sluitingstijd wat vroeger of later valt.

Het is juist, wat de heer Röell heeft gezegd, dat in het belang van het stelsel het tractaat niet moet worden opgezegd. Hij heeft gesproken van een beschuldiging, die in den Rijksdag tegen Nederland zou zijn geuit en te recht betoogd, dat al hetgeen aldaar was in het midden gebracht aannemelijk zoude zijn zelfs als het tractaat naar de letter en den geest was uitgevoerd, wanneer was bewezen, dat, door de zalmvisscherij te sluiten, wij rekenden dat alles werd weggevangen.

Wanneer de rivier vol zalm is, zwemt er ontzaglijk veel door en niemand, die geen vreemdeling is op de groote visscherij, die wij hadden op de Nieuwe Merwede, zal ontkennen, dat er vele jaren zijn geweest, waarin, ondanks de prachtige inrichtingen, weinig werd gevangen. Wat was het geval?

De normaliseering der rivieren heeft niet alleen het gevolg, dat visch schaarscher opzwemt, maar ook dat zeer vaak speciaal op de Nieuwe Merwede, de waterstroom van bovenaf zoo groot is, dat wil zeggen, de ebbe zoo krachtig doorzet, dat de netten niet rustig op de rivier blijven liggen en wippen. Dit wordt vrij algemeen aangenomen als de reden, dat de visscherij op de Nieuwe Merwede in de laatste jaren slechte resultaten heeft opgeleverd.

Daarom is het absoluut onjuist te meenen — zooals ook te recht door den heer Röell werd betoogd — dat de enkele zalmzegenvisscherijen, er zijn er in ons land nog maar tien, in staat zouden zijn alle zalm weg te vangen.

Nog dezer dagen zag ik uit de statistieken hoe men hooger de rivieren op tamelijk tevreden is; te Gorinchem, Hardinxveld en Ammerstol zijn de vangsten niet zoo slecht als aan de beneden gedeelten.

Overigens stem ik den geachten spreker toe, dat, als van andere zijde het initiatief wordt genomen om het tractaat te herzien, Nederland allesbehalve reden zal hebben om geen herziening te wenschen. Men zegge echter niet dat de slechte zalmvangst een gevolg is van het tractaat, al zijn er bepalingen in, die herziening behoeven. Ik wijs daartoe op het voorschrift, waarop dr. Hoek wees, dat het visschen ter wille van de kunstmatige teelt tusschen 15 October en 31 December op de bovenrivier toegestaan is.

Den heer Helsdingen kan ik verzekeren, dat ik zijn rede met belangstelling heb aangehoord.

Als ik de zalmvangst het beste wensch, dan doe ik dat niet alleen ter wille van de Feinschmecker en van de industrie, maar ook zeker ter wille van de daarbij betrokken arbeiders.

Het is mij natuurlijk niet bekend of de arbeidsuren als hij noemde, opgevat moeten worden, alsof dat uren zijn waarin gewerkt moet worden, dan wel of daaronder ook begrepen zijn de uren van den vloed. Immers de zalmvangst is alleen visschen bij ebbe en bij vloed moeten de zalmzegens uit de rivier en dan is er rust voor de arbeiders.

Bovendien, in vroeger tijd, toen ik op de visscherijen kwam, was ik in de gelegenheid te zien, dat de voor de arbeiders bestemde keten niet zoo slecht ingericht waren. Ook voor de bij de zalmvangst betrokken arbeiders hoop ik mitsdien dat wellicht mede ten gevolge van deze discussie, de vangst, die speciaal dezer dagen buitengewoon slecht is, zich eenigermate zal verbeteren.

De heer **Fock**: Ik wensch den Minister dank te zeggen voor zijn nadere toezegging, dat, hoewel hij van een reis van deskundigen naar Amerika niet wil weten, hij naar aanleiding van mijn interpellatie een onderzoek naar de kunstmatige vischteelt aldaar wil doen plaats hebben.

Ik constateer dit met genoegen, neem daarvan dus akte en ben den Minister daarvoor erkentelijk.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer namens de Kamer den Minister dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen.

De heer **Okma**, lid der Commissie voor de Verzoekschriften, brengt de volgende verslagen uit:

In handen van Uwe Commissie zijn gesteld:

1°. Een adres van Gerrit Beerts van 't Oever Janszoon te Avereest. Adressant deelt mede, dat hij, van een verstekvonnis van den kantonrechter te Kampen in verzet gekomen, tegen zijn verwachting opnieuw veroordeeld is, en wel tot f 50 boete. Hij beweert deze boete maar te hebben betaald om meerdere beleedigingen te voorkomen.

Hij meent, dat hem onrecht is gedaan, omdat de getuigen à charge, zich tegenover hem schuldig hadden gemaakt aan mishandeling.

Adressant verzoekt thans, nadat hij zich vruchteloos gewend heeft tot H. M. de Koningin en den Minister van Justitie, dat de Kamer het daarheen zal willen leiden, dat er een onderzoek omtrent deze zaak zal plaats hebben, en hem eerherstel worde gedaan.

De Commissie oordeelt, dat het niet op den weg van de Kamer ligt, om ten deze de plaats in te nemen, van den hoogeren rechter, tot wien de adressant zich volgens de wet

had kunnen wenden, wanneer hij meende gegriefd te zijn door een vonnis van den lageren rechter.

Zij stelt mitsdien voor, ten opzichte van dit adres over te gaan tot de orde van den dag.

2°. Een adres van de vereeniging „Algemeen schippersbelang" te Bruinisse. Adressante geeft te kennen, dat zij aan Zijn Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid een gemotiveerd request heeft verzonden, waarin zij zijn medewerking verzocht, om een vluchthaven tot stand te brengen in den Stoofpolder onder Bruinisse. Onder overlegging van een afschrift van dit request met toelichting, waarin zij betoogt, dat zulk een vluchthaven voor handel en schipperij onmisbaar is gebleken, verzoekt adressante aan de Kamer steun voor haar streven.

De Commissie stelt voor, dit adres te deponeeren ter griffie, ter inzage voor de leden.

3°. Een adres van Abraham van Haarlem, klein koopman in vodden, beenderen etc. te 's Gravenhage. Adressant beklaagt zich, dat de politie hem zoekt en roept, naar aanleiding van een vonnis van de rechtbank van 's Gravenhage, waarbij hij wegens gebrek aan bewijs werd vrijgesproken van den hem te laste gelegden diefstal van beenderen, de medewerking in van de Kamer, ten einde de opbrengst van eenige verkochte beenderen te krijgen. Hij beweert daarop recht te hebben, krachtens afspraak door hem met den commissaris van politie gemaakt.

In het midden latende, in hoeverre zoodanige afspraak den grondslag van een civiele actie zou kunnen vormen, stelt de Commissie voor, dit adres te deponeeren ter griffie, ter inzage voor de leden.

4°. Een adres van K. Schraver, 1ste-luitenant, plaatselijk adjudant, wonende te Rotterdam. Adressant komt op tegen een betoog van mr. R. Vorstman in *De Nieuwe Courant*, betreffende de belegging van boedelcontanten door den curator in een faillissement. Hij acht het wenschelijk, in het belang zoowel van den curator als van de crediteuren, dat in de wet wordt bepaald, dat deze gelden gebracht moeten worden ten postkantore, ter fine van inschrijving op het Grootboek.

De Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

5°. Een adres van G. Kunttel en andere inwoners van Delft, waarin adressanten verzoeken aan de Kamer, om haren invloed aan te wenden, opdat de ontworpen tramlijn te Delft niet worde doorgetrokken in een dichtbevolkt gedeelte van de stad.

In de bij het adres gevoegde Memorie worden de gronden uiteengezet, waarop het verzoek der adressanten rust.

Bij de behandeling in de Kamer van de Onteigeningswet betreffende deze tramlijn zijn dezelve reeds besproken.

De Commissie stelt voor, dit adres te deponeeren ter griffie, ter inzage voor de leden.

6°. Een adres van R. Nieuwenkamp en anderen, schippers te Zwolle. Adressanten meenen, dat zij door de Ongevallenwet te veel bezwaard worden. Niet alleen, doordat velen hunner zelf premie moeten betalen, doch ook doordat hunne bedrijfsartikelen daardoor duurder worden, wijl de scheepsbouwmeesters, zeilmakers en touwslagers hoogere knechtsloonen in rekening moeten brengen.

Zij meenen, dat bij den gedrukten toestand der binnenschipperij, deze last niet op de binnenschippers gelegd moet worden en verzoeken het daarheen te willen sturen, dat zij daarvan ontheven worden, en in het algemeen hun belangen in ernstige overweging worden genomen.

De Commissie stelt voor, dit adres te deponeeren ter griffie, ter inzage voor de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt gesloten.

103de VERGADERING. — 30 JUNI 1904.

Mededeeling van ingekomen stukken. — Benoeming van rapporteurs voor wetsontwerpen.

103de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 30 JUNI 1904.

(GEOPEND TE 11 UREN.)

Ingekomen: 1°. verzoekschriften; 2°. verklaring van adhaesie. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs over wetsontwerpen. — Beslissing omtrent het onderzoek van Regeeringsbescheiden. — Mededeeling omtrent de behandeling van het wetsontwerp tot herziening der Tariefwet. — Interpellatie van den heer Passtoors betrekkelijk de Velser pont; motie daaromtrent voorgesteld. — Verslagen uitgebracht omtrent verzoekschriften. — Kennisgeving van de benoeming van voorzitters van Commissiën. — Verslagen uitgebracht over wetsontwerpen. — Behandeling van wetsontwerpen en conclusie van verslagen omtrent Regeeringsverslagen.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 96 leden, te weten de heeren:

Beckers, Mutsaers, Janssen, van Kol, Staalman, Melchers, ter Laan, Hugenholtz, Hennequin, Bolsius, Raymakers, Okma, van der Borch van Verwolde, Mees, van Vlijmen, Seret, Zijlma, Verhey, Sluis, Merckelbach, Talma, Schaper, van Foreest, Arts, van Alphen, Friesen, Helsdingen, Ketelaar, van Vliet, Nolens, de Klerk, van Löben Sels, Duymaer van Twist, van Asch van Wijck, Röell, Krap, Ferf, Drucker, van Heemstra, Dolk, van Bylandt, van Raalte, van Nispen tot Sevenaer, Pompe van Meerdervoort, de Boer, van Gijn, van de Velde, Fock, Schokking, van Dedem, Brummelkamp, van den Heuvel, Fruytier, Nolting, den Tex, Brants, Lucasse, de Ridder, de Stuers, Lieftinck, Michiels van Verduynen, Kolkman, de Savornin Lohman, de Visser, Passtoors, de Ram, Cremer, van Sasse van Ysselt, van Wassenaer van Catwijck, Marchant, Heemskerk, van der Vlugt, Travaglino, van Karnebeek, Hubrecht, van Wijnbergen, Tydeman, van Limburg Stirum, Troelstra, Pijnacker Hordijk, van Veen, Goeman Borgesius, Goekoop, van der Zwaag, Smeenge, Roessingh, Rink, van den Berch van Heemstede, Willinge, van Styrum, Aalberse, van Wichen, de Waal Malefijt, Smidt en Bos,

en al de heeren Ministers

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. de volgende verzoekschriften:

een, betrekkelijk het wetsontwerp tot vaststelling eener nieuwe Tariefwet, van:

de Kamer van koophandel en fabrieken te Amsterdam;

een, betrekkelijk het wetsontwerp houdende bepalingen ter bescherming van den arbeid, van:

den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Tabakbewerkersbond te Amsterdam en twee andere vereenigingen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de betrokken Commissiën van Rapporteurs;

2°. een verklaring van adhaesie aan het adres van het hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid, betrekkelijk het wetsontwerp tot wijziging der Provinciale wet, van:

het hoofdbestuur der Hollandsche Maatschappij van Landbouw.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de wetsontwerpen:

verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een spoorweg van Zuidbroek naar Delfzijl (**203**);

aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (**204**);

toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van een spoorweg van Zwolle naar Blokzijl (**205**);

verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1904 (**206**),

de heeren Marchant, Zijlma, Krap, Duymaer van Twist en Mees (voorzitter);

C. dat omtrent eenige Regeeringsbescheiden kan besloten worden of zij een afzonderlijk onderwerp van onderzoek zullen uitmaken;

a. Koloniaal Verslag over 1903 (**5**);

b. overeenkomst tusschen Nederland en Duitschland, gesloten te Londen op 6 Juli 1903, ter Internationale Telegraafconferentie, strekkende tot verlenging van de op 13/16 Maart 1891 geteekende en op 20 Juli 1896 verlengde en gedeeltelijk gewijzigde conventie, betreffende het telegraafverkeer tusschen evengenoemde landen (**161**);

c. statistieke opgaven betreffende de successiebelasting over het jaar 1903 (**162**);

d. verslag over den toestand der Rijks-academie van Beeldende Kunsten in het jaar 1903 (**163**);

e. opgaven over 1903, betreffende verkoop en ruilingen van domeinen enz., welke stukken niet zijn gedrukt, maar ter griffie zijn nedergelegd, ter inzage van de leden (**165** en **166**);

f. telegraafovereenkomsten tusschen Nederland, België en Frankrijk en tusschen Nederland, België en Luxemburg (**184**);

g. Brief van den Minister van Oorlog betreffende bevoegdheid tot het aanvragen van een herhaald geneeskundig onderzoek (**189**);

h. verslag betreffende de muntwerkzaamheden over het jaar 1903 (**194**);

i. inlichtingen op een adres van den raad der gemeente Neede, houdende verzoek om uitbetaling van door het Rijk verschuldigde huur voor een lokaal ten behoeve van het voorbereidend militair onderricht in die gemeente (**195**);

k. verslag van de bevindingen en handelingen van het veeartsenijkundig Staatstoezicht in 1902 (**199**).

Deze Regeeringsbescheiden worden voor kennisgeving aangenomen;

l. verslag der Algemeene Rekenkamer nopens hare werkzaamheden over het jaar 1902 (**77**);

m. verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en in Nederlandsch-Indië, bedoeld in art. 79 der Indische comptabiliteitswet over 1902 (**105**).

Deze verslagen worden gesteld in handen van eene Commissie van vijf leden, waartoe door den Voorzitter, daartoe door de Vergadering gemachtigd, worden benoemd de heeren Cremer, Goekoop, de Stuers, van Vliet en de Ram;

n. inlichtingen op het adres van den gepensionneerden kapitein der infanterie W. J. H. Feber, reserve-kapitein bij het 6de regiment infanferie, in verband met den datum van ingang van het aan hem in 1903 verleende pensioen (**179**).

Deze inlichtingen worden gesteld in handen van een Commissie van vijf leden, waartoe door den Voorzitter, daartoe door de Vergadering gemachtigd, worden benoemd de heeren Pompe van Meerdervoort, van Wassenaer van Catwijck, Verhey, Aalberse en van Foreest.

De **Voorzitter**: Naar aanleiding van een eenigen tijd geleden tot mij gerichte vraag deel ik mede, dat door mij niet zal worden overgegaan tot het benoemen van een Commissie van voorbereiding voor de Tariefwet, maar dat de leden goed zullen doen er op te rekenen, dat gemeld wetsontwerp in de eerstvolgende bijeenkomst der Kamer, zoo niet nog in dit zittingjaar, dan toch zeker in den aanvang van het nieuwe zittingjaar, in de afdeelingen zal worden onderzocht.

Aan de orde is:

I. Interpellatie van den heer Passtoors betrekkelijk de Velser pont.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Nu de Kamer mij in de gelegenheid heeft gesteld, waarvoor ik gaarne mijn dank betuig, eenige vragen te mogen richten tot den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid betreffende den hoogst gebrekkigen overgang over het Noordzeekanaal bij Velsen, geloof ik dat ik mij gerust ontslagen kan achten van de taak deze zaak in details te gaan bespreken; ik geloof gerust te kunnen zeggen, dat iedereen wel weet waarover het gaat, daar de klachten bekend en bijna dagelijks in de dagbladen te lezen zijn, terwijl deze zaak bovendien reeds meer dan eens in deze Kamer ter sprake is gebracht. Dit staat echter vast, dat in deze zaak enorm veel geld is verknoeid; dat jaren achtereen de Regeering is gewaarschuwd, dat al dat geld verspillen tot niets zou leiden, en dat ten slotte de waarschuwers in het gelijk zijn gesteld. Want wij hebben thans gekregen een hoogst gebrekkigen overgang, die niet alleen dag aan dag tot allerlei klachten aanleiding geeft, maar bovendien enorme schade berokkent aan de bewoners aan weerszijden van het kanaal. Het oponthoud op dat drukke verkeerspunt door de pont teweeggebracht is herhaalde malen 10, 15 en 20 minuten en soms meer, en de schade die daaruit voortvloeit is doodeenvoudig niet onder cijfers te brengen.

Ik noem als voorbeelden: vandaag zijn het een groot aantal werklieden die niet op tijd op hun werk kunnen komen, een dokter die niet op tijd zijn patiënten kan bezoeken, marktbezoekers die te laat ter markt komen, schoolkinderen die te laat ter school komen enz. Maar bovendien staan al deze wachtenden geheel onbeschut tegen weer en wind, daar zij in de open lucht moeten wachten aan de tochtige boorden van het kanaal, waardoor reeds herhaalde malen enkelen een ziekte opgeloopen hebben.

De belemmering door de brug teweeggebracht was waarlijk niet denkbeeldig, maar die door de pont veroorzaakt is veel erger geworden. Dat is door niemand, zelfs niet in de officieele rapporten, tegen te spreken. De ingenieurs die aan de pont werkzaam zijn geweest, hebben zich herhaalde malen kunnen overtuigen van de groote ontevredenheid die bestaat bij alle bewoners van weerszijden van het kanaal en vooral wanneer men daaraan uiting geeft bij het lange wachten.

Ik zal nu maar niet de lange lijst voorlezen van de gevallen die zich dagelijks voordoen, ofschoon deze in mijn bezit is, maar ik vind het toch de moeite waard in verband hiermede een gedeelte voor te lezen van een artikel geschreven door een zeer bevoegde hand, voorkomende in het blad *Kennemerland* van Woensdag 8 Juni en dat de zaak zeer juist teekent. Ik lees daarin o. a.:

„De stoompont te Velsen is door de bijzondere wijze waarop ze in de wereld is gekomen nadat ze door de maatschappij „Maas" te Rotterdam is afgeleverd en door het gekalifater dat er mee plaats gehad heeft in buitengewone opspraak gekomen.

„Menschen die het ding nooit gezien hebben en zelfs niet weten dat het dorp Velsen op de kaart van Nederland is te vinden, weten in alle kleuren te vertellen dat dit verkeersmiddel, dat de Velserpont tot de grootste „mirakels" van onzen tijd behoort. Men weet dat er millioenen mee verknoeid zijn en dat na twee en een half jaar proef genomen te hebben de ingenieurs feitelijk nog even ver zijn als toen ze begonnen". Als er ooit een bodemlooze put geweest is waarin de belastingpenningen zonder eenig nut verdwijnen, dan kan gezegd worden dat de stoompont te Velsen er een is en dat zij dat altijd blijven zal.

„Van af 25 Mei, heeft men nu circa 40 uren gevaren, op de minst drukke uren van den dag, en nu weer blijkt dat de slijtage van de ketting zoo groot is dat de spanning door middel van waterduikers moet worden gewijzigd.

Vrijdag (3 Juni) heeft men den toestand opgenomen en nà Zaterdag is de pont blijven liggen."

(Ik kom daarop nader terug.)

„Thans worden sedert die dagen de werkzaamheden tot herstel door een ploeg werklieden van de Amsterdamsche fabriek uitgevoerd. Van 's morgens tot 's avonds klinken de hamerslagen langs het kanaal, alsof een groep ketelmakers bezig is op de meest vlugge manier hun werk af te leveren.

Te oordeelen naar wat thans is geschied, zullen de ponten in de toekomst om de 2 maal 24 uren in reparatie komen en zal er geregeld een ploeg bankwerkers aanwezig moeten zijn om de herstellingen te kunnen uitvoeren. Hoe kostbaar dit is kan ieder berekenen. Daar komt nog bij het gewoon onderhoud, dat lang niet zonder beteekenis zal zijn, als men weet hoe buitengewoon druk het verkeer is".

Om aan te toonen hoe druk het verkeer op dit punt is, heb ik hier een staatje bij mij, opgemaakt door den beëedigden beambte Heldoorn, loopende over een drietal datums, toen er gevaren werd op eenige der minst drukke uren, op het midden van den dag, hetwelk trouwens altijd geschied. Daaruit blijkt, dat op 2 Juni in 2½ uur gepasseerd zijn 1001 personen, 42 wagens, 38 paarden, een stuk vee en 108 fietsen; op 3 Juni in 3½ uur 1525 personen, 80 wagens, 91 paarden, 2 stuks vee en 178 fietsen; en op 4 Juni in ruim 3 uur, 675 personen, 40 wagens, 68 paarden en 160 fietsen; terwijl er op die datums van en naar zee stoomden 13 stoomschepen en 46 gewone schepen.

Ik meen dus te mogen zeggen dat het verkeer daar zeer druk is. In het reeds genoemde couranten-artikel lees ik verder:

„Verder het kolossale kolengebruik, dat deze zeemonsters vorderen. Voorts het onderhoud der reusachtige machines en last not least het talrijk personeel dat noodig is.

Door de veranderde inrichting zijn er thans op iedere pont noodig 2 kapiteins, 4 dekknechts, 2 stokers en 1 machinist en zal er iemand moeten worden aangewezen die geregeld toezicht houdt, evenals thans gedaan wordt door den heer Tack, de havenmeester van IJmuiden, die in den lateren tijd voortdurend te Velsen kan worden aangetroffen en bijna nooit te IJmuiden te vinden is. Schatten heeft deze inrichting van het stoompontveer gevorderd en duizenden kostte de zeer omslachtige, langdurige en gebrekkige reconstructie der ponten, doch de uitgaven die noodig zullen zijn in de toekomst voor slijtage, onderhoud, materialen en personeel, gevoegd bij de onnoemelijke schade die de bevolking zal ondervinden door oponthoud enz., zijn niet in cijfers te brengen."

Waarlijk, 't is geen wonder dat door heel Nederland over de verregaande verkwisting die hier aan den dag wordt gelegd en over de ondoelmatigheid van dit verkeersmiddel wordt gesproken, doch onbegrijpelijk is het dat door de Regeering dit bedrijf wordt gesanctionneerd en toegelaten.

Ten slotte zegt het artikel, en daar wil ik even nader op wijzen: „'t Is nu nog niet erg, doch wat zal het zijn als de winter in het land komt." Wat dit laatste zeggen wil, Mijnheer de Voorzitter, daarover wil ik even in herinnering brengen een oud adres van 1902, hetwelk ik voor me heb liggen en dat gericht is tot de leden van deze Kamer en geteekend is door de commissie tot behoud van een behoorlijken overgang over het Noordzeekanaal te Velsen, voorzitter dr. J. W. Schuit, secretaris J. S. Hoek.

In dit adres wordt medegedeeld hoe de toestand is wanneer er des winters zware ijsgang is. Ik wil dit te meer in herinnering brengen omdat er den vorigen winter geen zware ijsgang is geweest. Men leest daar: „L.l. Zaterdag 6 December waren wij er van getuige, op hoe treurige wijze de pont nu, als laatste redmiddel om haar bestuurbaar te maken, van kettingen voorzien, van wal tot wal poogde te komen. Wij zagen haar dwars in de geul, die tusschen het min of meer vaste ijs werd opengehouden, terwijl tal van mannen op de voorplecht voortdurend bezig waren de ijsschotsen terug te duwen en bij slot van rekening het vaartuig niet kon aankomen door al het ijs dat zich er voor en er onder had opgehoopt. Zondag 7 December werd 's morgens omstreeks half elf een groot schip, van voren en van achteren door sleepbootjes bestuurd, 10 minuten opgehouden, omdat de pont midden in het vaarwater vastzat en niet voor- of achteruit kon bewogen worden.

„Woensdag 11 December duurde de overvaart geregeld een uur, daar de ijsschotsen een voortdurende belemmering waren en de bemanning van de pont op het IJ dienst moest doen om de ijsschotsen uit de vaargeul te verwijderen. Het personeel heeft het met de barre koude hard te verantwoorden. Hun werk is steeds nutteloos, want als de ijsschotsen vóór de pont zijn weggeduwd en zij dan even kan doorvaren, verzamelt zich het ijs aan de achterzijde tot een vaste massa. Ware er thans geen brug, dan was het verkeer tusschen Noord en Zuid geheel onmogelijk." Dit ten opzichte van het gevaar bij winter en bij zwaren ijsgang.

Ik zal daar thans van afstappen en terugkomen op den toestand van het oogenblik. Zooals ik reeds mededeelde, was de pont op 4 Juni niet meer bruikbaar. Zij heeft toen stil gelegen tot 21 Juni. Dinsdags is men weer beginnen te varen. Men mocht onderstellen, dat de pont toen gerapareerd zou zijn en de zaak wel marcheeren zou, maar het was weder mis. Des Woendags werd de dienst weder gestaakt tot Vrijdags, maar des Zaterdags was er weer geen beweging in de pont te krijgen.

Ik zal niet behoeven te zeggen wat er toen aan weerszijden van het kanaal gezegd is.

De verschillende ingenieurs hebben er alles van kunnen zien; het is eenvoudig een schande zooals de toestand op het oogenblik is. Wanneer men op de pont stapt moet men maar een boterham in den zak steken, wordt dan algemeen gezegd, want men weet niet of men vóór het eten nog tehuis komt. En daar is reden voor om dat te zeggen. Om een brief naar het postkantoor te brengen heeft men ruim een half uur noodig en dat een breedte van ruim 100 meter! Het zou zijn om te lachen als het niet zoo treurig was.

Op 25 Juni, toen de pont weer stil lag, kreeg ik een brief van een vriend van den volgenden inhoud:

„Dat akelige misbaksel, dat ongelukkige gedrocht, dat schattenverslindende mirakel heeft me al wat moeite gekost. Heden morgen weer naar Velsen. De pont had malheur. Nu is bij het oprijden der tram de klep, die verbinding geeft van pont naar wal gebroken, zoodat de machine niet heen en weer kon. De tramwagens moesten door een andere machine van de pontbrug getrokken worden en toen moest de pont weer buiten dienst gesteld worden. Wie weet voor hoe lang. De laatste reparatie duurde van 4 tot 21 Juni en nu is het 25 Juni en nu moet ze weer in de reparatie. Dit is nu de zevende reparatie sedert April! 't Is doodeenvoudig schande zooveel geld er door de Regeering verknoeid wordt op advies van de ingenieurs. Dat we toch de voetbrug mogen behouden."

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat deze briefkaart meer zegt dan tien redevoeringen, maar ik wensch haar toch nog met enkele sprekende feiten aan te vullen. Een van de stokers van de pont is zeer ernstig ongesteld geworden, doordien hij wekenlang in een temperatuur van 110 tot 117° heeft moeten werken. Toen is men na dien tijd weer zoogenaamd aan 't verbeteren geweest; toen heeft men ventilatiegaten aangebracht en nu tochten de menschen gewoon weg! Verschillende werklieden van de fabriek hoort men herhaaldelijk zeggen: van dat ding kan onmogelijk iets terecht komen en verschillende ingenieurs beginnen nu van hetzelfde gevoelen te worden.

Een van de schadelijke gevolgen van den tegenwoordigen toestand is, dat te Velsen (zuidzijde) een groentenmarkt is opgericht, omdat de tuinders hun vruchten niet meer met de pont over het kanaal wenschen te brengen.

Dit is nu een op zich zelf staand feit; er zijn echter nog legio andere omstandigheden uit deze verkeerde toestanden voortgevloeid, waardoor Beverwijk groote schade ondervindt, en het gememoreerde is al ernstig genoeg ook in zijn mogelijke gevolgen om te trachten afdoende verbetering aan te brengen.

Nu weet ik wel, dat wanneer de klachten der bevolking over deze zaak hier vertolkt worden, van de zijde van Amsterdam daarover de schouders worden opgehaald.

Daar zegt men, dat, alles bijeengenomen, het hier geldt een overdreven standje; dat er geschreeuwd en geklaagd wordt voor niemendal.

Nu, dat kan Amsterdam heel gemakkelijk zeggen. Maar laat men den groothandel eens wat in den weg leggen, dan heeft deze de groote handelsorganen en de Kamer van koophandel te zijner beschikking om de klachten te doen hooren, en evengoed als de groothandel zoekt naar de snelste verbinding van vervoer, evengoed heeft een nijvere plattelandsbevolking er recht op voor haar handel en voor haar marktwaren en mag zij dus met alle wettige middelen opkomen tegen belemmering daarvan.

Hier wordt protectie toegepast en worden millioenen uitgegeven voor enkelen, terwijl een nijvere bevolking grootelijks wordt benadeeld en het allernoodzakelijkste verkeer op onverantwoordelijke wijze wordt belemmerd ter wille van nog geen 6 zeeschepen per dag.

Wij weten zeer goed dat Amsterdam recht heeft op een flinke verbinding met de Noordzee.

Geen Kennemerlander die daartegen ook maar het minste bezwaar heeft, maar evengoed als Amsterdam recht heeft op die verbinding, hebben Velsen en de andere gemeenten recht op een vasten overgang over het Noordzeekanaal. Wij kunnen ons niet voorstellen, dat de noodzakelijkheid zou gebieden om het recht van al die gemeenten ondergeschikt te maken aan dat van Amsterdam.

Als dat voor het bestaan van Amsterdam onverbiddelijk noodzakelijk was, zou Velsen zich moeten onderwerpen, maar hier zit juist het cardinale punt, want: Amsterdam heeft geen behoefte aan wegneming der brug. Amsterdam heeft behoefte aan een brug van meer doorvaartwijdte.

En dat is juist een argument om te komen tot een radicale verbetering, een brug van meer doorvaartwijdte, een brug met electrische beweegkracht. De brug transbordeur dus! Als dat kwam waren we waar we wezen moeten.

Dan was al dat gewurm en gemier met de pont, wat handen vol geld kost, uit, en waarvan de menschen der praktijk, in dit geval de binnenloodsen, die dag aan dag het kanaal bevaren, verklaren, dat de pont in hooge mate hinderlijk is voor de scheepvaart.

Zooals de toestand thans is, is het onhoudbaar. En dit wordt in de toekomst in hooge mate erger. Immers, nu in het prachtigste jaargetijde de brug op de minst drukke uren van den dag is afgesloten, zijn de feiten iederen dag te constateeren, dat de overtocht ongeregeld en met veel tijdverlies gepaard gaat, zoodat bij een voorgoed wegbreken der brug het gevolg zal zijn, dat het grootste ongerief zal ontstaan. Laat staan nog om te spreken bij strenge vorst in den winter. En daarom vraag ik in 't belang der bevolking: Excellentie, opdat deze zal weten waar ze aan toe is, wat zijn uw plannen? En om uw Excellentie in de gelegenheid te stellen deze duidelijk te doen uitkomen, veroorloof ik mij de vrijheid uw Excellentie de volgende vragen te stellen:

Ten 1ste. Ligt het in het plan van uw Excellentie de brug weg te nemen alvorens in den wintertijd proeven zijn genomen met de pont?

Ten 2de. Is uw Excellentie bereid tijdens de zomermaanden de brug geheel buiten dienst te stellen om op die wijze de proef op de som te krijgen?

Ten 3de. Als het verkeer toch moet gewijzigd worden en het blijkt dat een belangrijke vertraging in 't verkeer blijft bestaan, zal uw Excellentie dan worden bereid gevonden een verkeersmiddel in 't leven geroepen dat geen stagnatie behoeft te ondervinden van wind, water of ijs, maar dat zich vrij en vlug bewegen kan boven de oppervlakte van het kanaal, gelijk de transbordeur?

De **Voorzitter**: Is de Regeering bereid dadelijk op de gedane vragen te antwoorden?

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter**: Dan is het woord aan den heer Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben gaarne bereid aan den geachten interpellant de inlichtingen te geven die hij heeft gevraagd.

Ik moet echter vooraf wijzen op een klein misverstand.

De geachte afgevaardigde heeft gesproken over het verkrijgen van een gebrekkigen overgang. Hij heeft gezegd: wij hebben een gebrekkigen overgang gekregen.

Dit nu is niet juist, want wij zijn nog niet in de phase van het verkrijgen, maar wij verkeeren nog in de phase van onderzoek van datgene wat verkregen of bereikt zal moeten worden. Zoowel in deze Kamer als in de Eerste Kamer is na rijp beraad besloten tot wegneming van de brug voor gewoon verkeer te Velsen, nadat door een commissie van deskundigen in zake handel en verkeer rapporten waren uitgebracht, waarin niet alleen daarop werd aangedrongen, maar waarin bovendien zelfs sprake was van het wegbreken van de spoorwegbrug. Dit laatste besluit is niet genomen, maar ik herhaal, de Kamer heeft na rijp beraad besloten tot het maken van een overgang over het kanaal voor personen, rijtuigen enz. door middel van een pont. En nu geloof ik dat het de plicht is van een Minister om die beslissing te eerbiedigen en al datgene te doen om die beslissing tot uitvoering te brengen, zoolang niet bewezen is dat zoodanige overgang onmogelijk moet worden geacht.

Dit bewijs kan niet anders geleverd worden dan door proeven en daarom worden deze thans nog genomen en zijn wij dus nog in de phase van proefnemingen. Die proeven zijn eenigszins overhaast voorbereid en begonnen, met het oog op het ijs. Men stelde er namelijk prijs op de pont, als kettingpont, dienst te laten doen, zoodra zich een eenigszins noemenswaardige hoeveelheid ijs op het kanaal zou voordoen.

Toen dus op 31 December jl. de pont, na aan de fabriek te Amsterdam te zijn veranderd, te Velsen aankwam, waren verschillende wijzigingen nog lang niet gereed. Daarbij kwam dat de kettingen, die na aankomst van de pont, inderhaast moesten worden aangebracht, hetgeen in verband met het ijs een niet gemakkelijk werk was, niet met de noodige nauwkeurigheid konden worden gespannen, welke voor het juiste aankomen werd vereischt. Gevolg hiervan was, dat de pont nu en dan tijdens de proefvaarten afdreef en scheef aankwam. Toch hebben de proefvaarten, in Januari van dit jaar gehouden nut opgeleverd; zij hebben namelijk geleerd dat de stoomtoestellen, die aan het vaartuig waren aangebracht tot opruiming van het ijs, de gewenschte oplossing niet konden geven. Dit is een negatief resultaat, maar een positief resultaat is, dat het gebleken is, dat een vak van voldoende grootte kan worden opengehouden, door namelijk de schroef van een stoomboot, die naast de aanlegplaats is vastgemeerd, te doen werken. Dientengevolge kan de pont de gelegenheid vinden om, zonder door ijsschotsen te worden tegengehouden, tegen de aanlegplaats aan te komen. Tevens moet dan een als ijsbreker ingerichte stoomboot nu en dan voor de aanlegplaats heen en weer varen, om voldoende ruimte te maken door het ijs met de schroef los te maken en zijwaarts te brengen.

In die richting zullen de proeven worden voortgezet. De toestand zal bovendien ten opzichte van de ijsopruiming veel gunstiger zijn, wanneer de brug eenmaal is afgebroken.

Tot zoover wat betreft de proef met ijsopruiming. Toen nu het voorjaar aanbrak en het ijs verdween, werden de werkzaamheden aan de pont, die tijdens de proefvaarten door het ijs onderbroken waren, voortgezet, en werd een begin gemaakt met de aansluiting van de trambanen ter weerszijden van het kanaal, naar de toegangsplaatsen voor het pontveer. Zoodra die werkzaamheden genoegzaam gereed waren, is op 21 Maart van dat jaar opnieuw een proef genomen met de pont. Daarna zijn bijna dagelijks met afwisselend gevolg de proeven voortgezet, ten einde te onderzoeken of de tram op de pont zou kunnen komen, door de pont zou kunnen worden overgezet en daarop behoorlijk zou kunnen aansluiten. Meestal ging het naar wensch, ondanks de ongunstige berichten van enkele dagen geleden, maar toch gebeurde het somtijds, hoewel stroom en wind niet aanwezig waren, dat de pont niet precies aankwam, namelijk niet geheel recht voor de beide aanlegplaatsen, zoodat om de rails van den tramweg precies te doen aansluiten aan de rails op de pont, hetgeen bijna geen c.M. mag schelen, manoeuvres noodig waren, hierin bestaande, dat de pont zich door een klauw moest ophalen aan een meerpaal, om zoodoende precies op haar plaats te komen. Hiermede gaat veel tijd en moeite gepaard.

Men heeft zich schijnbaar niet voldoende rekenschap gegeven waaraan het niet precies aankomen lag. Verleden Zaterdag, toen er een zware westerstorm woei, is echter gebleken waar dat gebrek aan te wijten was. De ketting, die aan beide zijden van de pont gespannen is en over een kettingschijf loopt, verspringt namelijk van tijd tot tijd een of meer schalmen en schuift dan over de schijf, met het gevolg dat aan de eene zijde de ketting meer gespannen is dan aan de andere. Wanneer bijv. deze tafel de pont is, bevindt zich aan beide langszijden en wel in het midden, een schijf, waarover aan beide zijden een ketting loopt, die vastgemeerd is aan den wal. Als een dezer kettingen over die schijf heenschuift, laat het zich verstaan dat deze meer spant dan de andere.

Bij harden wind heeft het gebrek zich in sterke mate voorgedaan en heeft men toen kunnen zien waar het aan lag. Erkend moet dus worden dat de proefneming niet voldoende geslaagd is. Maar op één zaak moet nitdrukkelijk gelet worden, namelijk dat de onvolkomenheden zich in hoofdzaak voordoen bij het vervoer van de tram. Deze moet precies aankomen en aansluiten en dit is moeilijk, vooral omdat de pont oorspronkelijk niet is gebouwd voor kettingpont.

Het is zeer waarschijnlijk dat die moeilijkheid zal worden overwonnen, want elke ontdekking leidt tot verbetering of herstel, zoodat het wellicht mogelijk zal blijken de tram even goed te kunnen overbrengen als de andere verkeersmiddelen.

Het moet echter wel worden verstaan dat de Staat ten aanzien van de tram geen verplichtingen heeft en dat deze zal kunnen worden geëxploiteerd gesplitst in twee gedeelten, zoodat de passagiers aan de eene zijde de tram zullen hebben te verlaten, en, na op de pont over het kanaal te zijn gegaan, aan de andere zijde een tram zullen vinden die hen verder vervoert. De tramweg bevindt zich op den Rijksweg; de concessie is verleend aan een Belgischen ondernemer, later aan een maatschappij tot exploitatie van tramwegen en is laatstelijk overgenomen door de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij, die zich van de meerderheid der aandeelen van die onderneming heeft verzekerd. Bij de nieuwe concessie, die den 19den October 1903 is verleend, is voorzien, dat het wellicht niet mogelijk zou zijn de tram over te brengen en is de clausule opgenomen die algemeen geldt voor het gebruik van Rijkswegen, namelijk dat de concessie ten allen tijde opzegbaar is, indien 's Rijks belang dit vordert, terwijl ook bepaald is de bevoegdheid om de vergunning in te trekken, voor zooveel betreft den overgang van het Noordzeekanaal, voor het geval zulks door den Minister wordt noodig geacht in verband met den aanleg van werken ter verbetering van dat kanaal, ingevolge de wet van 24 Juli 1899. De proeven die op dit moment worden genomen ten behoeve van de tram, hebben ten doel

zooveel mogelijk de tram te kunnen overbrengen, maar niet om te zien, of de verplichtingen, die de Regeering ten aanzien van den overgang in het algemeen op zich heeft genomen, ook ten aanzien van de tram zullen kunnen worden volbracht.

De verplichting bestaat, om te zorgen, dat een vrij geregelde overgang voor voetgangers, rijtuigen enz. over het water zal kunnen plaats hebben, maar deze verplichting bestaat tegenover de tram, vooral na de verandering der concessievoorwaarden, niet.

Vraagt men nu of de proefnemingen tot dusverre gelukt zijn, en denkt men daarbij de tram weg, dan antwoord ik: ja, zij zijn over het algemeen gelukt.

Men moet daarbij nooit vergeten, dat men met een *veer* te doen heeft en dat de overgang door middel van een veer meer tijd vordert dan een overgang over een brug.

Dit heeft een ieder geweten, toen werd besloten om een veer te maken en derhalve behoort het daaruit voortspruitende ongerief niet op den voorgrond te worden gesteld, wanneer men nu gaat klagen over dat veer.

Dit is niets anders dan een natuurlijk gevolg van een, na rijpe overweging, genomen beslissing van de Kamer.

Derhalve is de overgang, als men de tram wegdenkt, voldoende en in die uitkomst is ook niets verrassends.

Wat is toch de zaak?

In het najaar van 1899 heeft een belangrijke aanvaring plaats gehad door het stoomschip Elsa aan de brug en toen is de overgang gedurende den ganschen winter bediend geworden met twee gewone ponten. Dit is tamelijk goed gegaan en dus is het niets verrassends nu te vernemen, dat ook de thans aanwezige pont tamelijk kan voldoen.

Men wil echter de proeven nog voortzetten, ten einde te probeeren om ook de tram over te krijgen. Deze proeven zullen niet alleen in Juli, Augustus en September — in September is men zelfs van plan 's nachts proeven te nemen — worden voortgezet, maar ook in een ander tijdperk, namelijk gedurende den winter.

Derhalve kan ik de vraag, of de brug vóór het einde van den winter zal worden afgebroken, gerust ontkennend beantwoorden. De bedoeling is, de proefneming met het oog op ijsbezetting, gedurende den winter voort te zetten.

De proeven worden dagelijks op vrij groote schaal genomen.

Op 23 Juni waren er 155 overvaarten van des morgens 6 tot des avonds 7 uren. Er werden 239 bespannen voertuigen, 139 handkarren, 159 rijwielen en 394 personen overgezet.

Op 24 Juni in 168 overvaarten 253 bespannen voertuigen, 157 handkarren, 151 rijwielen en 263 personen.

Onnoodige kosten zou het veroorzaken deze proeven permanent voort te zetten, vooral ook met het oog op de noodzakelijkheid om dubbele ploegen personeel in dienst te stellen. Ik heb met genoegen van den geachten afgevaardigde vernomen, dat hij ook de belangen van het personeel wil behartigd zien en het ook zijnerzijds niet gewenscht acht meer dan noodig is de kosten op te drijven.

Tenzij in den winter 1904 1905 de ijstoestand bezwaren mocht opleveren, zal in het voorjaar van 1905 worden overgegaan tot het afbreken der brug. Dan denkt men daar ter plaatse naast de tegenwoordige pont „Kennemerland", een tweede „Velsen" genaamd, in dienst te stellen, waardoor men dan een dubbel pontveer zal krijgen. Men behoeft dan niet te wachten, want aan elke zijde van het kanaal zal dan een pont te vinden zijn.

Ik zal niet ontkennen dat ook voor het gewone verkeer eenig oponthoud zal ontstaan, dat ik desnoods iets grooter wil nemen dan dat hetwelk bij een draaibrug plaats vindt, maar bij de bestaande draaibrug voor gewoon verkeer te Velsen is het oponthoud ook niet zoo gering. Uit een graphisch overzicht dat hier voor mij ligt en waarop door roode blokjes de wachttijden zijn aangewezen, welke men zich vóór die brug moet getroosten, blijkt, dat deze niet zoo gering zijn, zoodat de voorstelling, alsof men thans met deze brug leeft in Abrahams schoot, eenigszins overdreven is.

Ik herhaal echter, dat het er bij een overgang met een pont niet beter op zal worden, maar een feit is het, dat men dit wist toen hier de beslissing viel.

Mocht de ijsbezetting in den winter onoverkomelijke bezwaren blijken op te leveren, dan zullen inderdaad andere maatregelen genomen worden. Als het oogenblik gekomen is om te dien aanzien een beslissiug voor te dragen, dan zal zijn te overwegen welke de beste is. Ik meen van den geachten spreker begrepen te hebben dat hij nog al een voorstander is van een zoogenaamden pont-transbordeur of zweefbrug.

Ik weet niet of het hem bekend is dat dit vervoermiddel tot dusver nog niet op een zoo blootgesteld punt is in dienst gesteld als het Noordzeekanaal is en niet in zoodanige afmeting wat betreft het dek, als noodig zou zijn om de tram te kunnen overbrengen. Ik weet er geen voorbeeld van, maar wel wil ik zeggen, dat, als de noodzakelijkheid mocht geboren worden om naar andere maatregelen uit te zien, de Regeering, die thans geen aangenamen tijd beleeft met proefnemingen in deze zaak, hoogstwaarschijnlijk zich zeer weinig zal aangetrokken gevoelen tot nieuwe proefnemingen op technisch gebied over te gaan.

Ik meen echter dat het niet noodig zal zijn tot andere maatregelen te besluiten en dat wij er met de pont wel zullen komen.

Resumeerende antwoord ik dus op de eerste vraag, of het in het plan ligt de brug weg te nemen, alvorens in den wintertijd proeven zijn genomen met de pont, ontkennend.

Wat betreft de vraag, of de Minister bereid is, tijdens den zomertijd de brug geheel buiten dienst te stellen, om op die wijze de proef op de som te krijgen, ik antwoord daarop dat de Minister daartoe niet bereid is. Hij wenscht de proeven niet op grooter schaal te doen geschieden dan thans het geval is.

Op de vraag of, indien het verkeer toch moet worden gewijzigd en het blijkt dat belangrijke vertraging daarin blijft bestaan, of dan de Minister bereid zal zijn een verkeersmiddel in het leven te roepen, dat geen stagnatie behoeft te ondervinden van wind, water of ijs, dat zich vrij en vlug kan bewegen boven de oppervlakte van het water, antwoord ik: Zeer zeker, Mijnheer de Voorzitter, maar de vergelijking waarmede de vraag sluit: „gelijk de pont-transbordeur" die vergelijking kan de Regeering vooralsnog niet aanvaarden.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund een paar woorden te voegen bij hetgeen reeds gezegd is door den geachten interpellant, den heer Passtoors, en een paar kantteekeningen te maken op hetgeen wij gehoord hebben van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Nu van de Regeering zeer bevriende zijde, van den kant waar ik op het oogenblik de eer heb het woord te voeren, gesproken wordt van „verkwisting", „verknoeiing", schijnt de ergernis in deze Kamer nog te zijn toegenomen. Toen ik van de linkerzijde vóór meer dan een jaar de vraag deed of het geld voor de ponten niet zou worden verspild, werd er van de Ministerstafel ongeveer gezegd: dat zijn van die dikke woorden, die komen hier eigenlijk niet te pas. Verspilling? Neen, mijnheer de afgevaardigde, in de verste verte niet! Misschien is er af en toe iets gedaan, dat beter had kunnen gedaan worden; misschien had men het geld hier of daar beter kunnen besteden; maar van verspilling, verkwisting mocht gij niet spreken. Dat was toen zelfs bijna onparlementair, Mijnheer de Voorzitter, maar nu de heer Passtoors constateert wat ik slechts vroeg, wordt er geen aanmerking gemaakt door den Minister. Die geachte afgevaardigde schijnt in menig opzicht wat vóór te hebben. Nu, het is mij wel, als de zaak er maar verder mee komt.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men dikwijls die pontellende ziet, wanneer meu dikwijls meevaart, zoo op en neer, van den eenen oever naar den anderen, dan hoort men al zoo iets! Dan kan meu den rijkdom van de Hollandsche taal bewonderen, waarvan indertijd mijn nooit vergeten leermeester prof. dr. Jonckbloet, hier vroeger een van de uitstekendste leden der Kamer, altijd tot ons sprak en zeide: ja, mijn heeren! de Nederlandsche taal is zeer rijk, want ze heeft zooveel synoniemen, en de rijkdom van een taal wordt meer of min bepaald door de synoniemen, die in die taal voor verschillende begrippen zijn te vinden.

En men kan daar, Mijnheer de Voorzitter, op die pont synoniemen aantreffen bij tal! Ik heb ze niet opgeschreven, ik geloof het ten miuste niet, maar men hoort daar „avanceeren" en „retardeeren" van de brug — men spreekt daar zelfs Frausch. — Verder: gewurm, getob, gemier, gescharrel, geknoei, gepeuter, al die synoniemen hoort men daar. Het komt er op neer, dat iedereen merkt en ziet, deskundige zoowel als ondeskundige, dat men een werk doet waarmee men nooit zal komen tot een goed eind.

Nu kan de Minister wel zeggen — en ik hoor dat gaarne — het is mijn plicht om, nu de Kamer „na rijp beraad" — daar zet *ik* een vraagteeken achter, Mijnheer de Voorzitter: de Minister kan dat minder goed doen, maar ik, als lid der Vertegenwoordiging wel — nu de Kamer na rijp beraad het besluit genomen heeft de brug weg te nemen en een pont te maken, acht ik het mijn plicht uit continuïteit van Regeering, alle pogingen in het werk te stellen om aan het mandaat dat de Regeering van de Kamer heeft ontvangen, te voldoen.

Tot hoelang, Mijnheer de Voorzitter? Steeds maar door? Al maar weer aan? Bijna zijn wij aan de 2 millioen, die het zaakje nu al gekost heeft; moeten wij tot de 3 millioen komen? Moet het Nederlandsche volk steeds maar zien al dat gemorrel, gemier, gewurm, gescharrel, dat altijd maar doorgaat ten koste van de schatkist? Moet het Nederlandsche volk langer aanzien, dat kleine uitgaven voor nuttige zaken aangevraagd, worden geweigerd wegens beweerd gebrek aan geld, dat tegen de kleinste uitgave van den kant van een Ministerie dikwijls bezwaar wordt gemaakt omdat er zooveel noodig is? En hier zijn wij nog lang niet aan de helft der uitgaven, Mijnheer de Voorzitter! want wij zijn niet klaar met één pont; de Minister heeft gezegd, dat men met die andere pont ook aan den gang zou gaan. Stel u voor in allen ernst, wat te wachten is van die voortdurende proefnemingen. Waar moet dat naar toe? Gaat het zien, mijn heeren, het zou inderdaad vermakelijk zijn, als het niet zoo ellendig was voor de Nederlandsche schatkist.

Wanneer de Minister die pont — hij behoeft er zelf niet mee te gaan, maar kan er de een of anderen pontonnier mee zenden — in de Lek, Maas of de Merwede laat varen, zal het ding daar als unicum groote belangstelling wekken.

Maar in vollen ernst, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men ziet hoeveel menschen bezig zijn om op hoogst gebrekkige wijze die pont heen en weer te krijgen, hoe daar de machinist in een hitte van tusschen 110 en 117 graden moet werken en ziek wordt, dan moet men den Minister toeroepen: houd op en staak de proefnemingen. En wanneer men ziet, wat bij kleinen ijsgang verleden jaar is geschied, roept men andermaal: staak uw proeven en begin nooit weer aan zulk werk. Mijnheer de Voorzitter! Laat mij vertellen hoe dat 11. winter, toen 't eigenlijk geen winter was, ging. De pont wou over, maar kon niet, er was naar ik schat 2 duim dik ijs. Wat deed men nu? Voor en achter ging men met boomen het ijs wegstooten, dat ging niet. Toen heeft men een stoomboot laten komen, die om de pont heen moest varen om zoo de pont gelegenheid te geven op te schuiven. Maar wanneer die boot achter de pont was — het is vermakelijk — was het ijs voor de pont en als de boot voor de pont was, was het ijs er achter. Toen heb ik aan een ingenieur gezegd: dat gaat met één boot niet, ge zult er twee moeten hebben.

De ingenieur kon er niet veel tegen zeggen. Ook werd mij toen verteld, door wien weet ik niet meer, dat op dien ijsgang wel wat te vinden zou zijn, nl. dat èn aan den kant van Beverwijk èn aan den kant van Velsen gemaakt werd een zeer groote zware vin of schroef, electrisch bewogen, die het ijs voortdurend zou wegmalen. Men dacht er natuurlijk niet aan, dat zulk een instrument tegen grondijs en zwaar ijs niet bestand zal zijn, terwijl, als men aan de kosten denkt, men onmiddellijk tot de conclusie komt, dat men niet het minste begrip heeft van de enorme uitgaven die dat wel na zich zouden sleepen. Ook moet men bedenken, dat terwijl voor bediening van een brug een paar man voldoende zijn, voor de bediening van 2 ponten zeker 24 man noodig zijn, de bediening der electrische vinnen buiten rekening gelaten.

Mijnheer de Voorzitter! Er is met een enkel woord door den heer Passtoors gesproken over hooge belangen voor het platteland en voor Amsterdam. Zonder twijfel juist. Mijnheer de Voorzitter, wanneer ter sprake kwam het verkrijgen voor Amsterdam van een flinken veiligen waterweg naar de Noordzee, ben ik altijd onder degenen geweest, die met woord en daad daarvoor streden. En het verwondert mij, dat er nu niet een der afgevaardigden van Amsterdam opstaat om er op te wijzen welk een gevaar de Amsterdamsche doorvaart naar de Noordzee boven het hoofd hangt als de proefnemingen met de ponten voortduren. Ik geef den heeren de verzekering, dat als er eenige ijsgang van beteekenis komt, of de pont kan niet weg bij een onverhoopt ongeval of de pont wordt aangevaren, zij groot gevaar loopt om in de diepe gleuf, die voor het leggen van de kettingen gemaakt is, naar den kelder te gaan. En dan is Amsterdam voor langen tijd van IJmuiden totaal afgesloten en zal het zeer lang kunnen duren voordat de gemeenschap is hersteld. En nu komen er 2 ponten, Mijnheer de Voorzitter, en wordt het gevaar dus 100 pct. grooter.

Het zal heel lang duren voordat zulk een gezonken pont zou zijn gelicht; dat gaat niet zoo gemakkelijk; zie die zware kettingen maar eens aan, die werken door ijzer op ijzer en schuren, schuren tot ze breken en de pont weer onklaar is. En zoo blijft het dure gesukkel aan den gang.

Wil dus de Minister Amsterdam goed helpen, laat hij dan geen transporteur geven, maar een flinke groote brug, electrisch bewogen, met een doorgangswijdte van ± 55 meter. Dan zal de verbinding tusschen Beverwijk en Velsen goed zijn te onderhouden en krijgt de hoofdstad, handelsplaats, wat ze noodig heeft en wat haar toekomt, een onbelemmerd verkeer met de Noordzee.

Ik zal op dit oogenblik geen motie voorstellen, ofschoon ik mij bijna daartoe gedrongen gevoel. Ik kan het niet langer aanzien, dat, en dit is mijn innige overtuiging — en de Minister kan het tegendeel niet bewijzen -- zooveel tonnen gouds verknoeid worden en deze steeds toenemen. Dat eindelijk het kunststukje wel eens uitgevoerd worden zal, om — en dit schijnt de liefhebberij te zijn van den Minister — om die pont op een dag een keer of wat vrij voldoende aan te krijgen geloof ik gaarne, ik heb dat zelf gezien; maar aan dat spelletje hebben wij niets, 't is bovendien te duur. De zaak is of de overvaart geregeld en op den duur kan plaats hebben, maar niet of het mogelijk is op een mooien zomerschen dag alleen (want wanneer de wind sterk uit het Westen of uit het Oosten waait is het mis) de pont van oever tot oever te brengen. De vraag is, of men ooit zal kunnen komen, tot een voldoenden overgang met de pont tusschen Velsen en Beverwijk en de vaart op het kanaal *vrij* is, zoodat Amsterdam geregeld en *op den duur* zal zijn gebaat.

De Minister „hoopt" dat hij het met de ponten wel klaren zal, en „gelooft" het ook. Maar hoe hooge achting ik ook hebben moet voor de kennis van dezen Minister, voor zijn hoop geef ik hem geen geld en voor zijn geloof in dezen evenmin. Voor zijn wetenschap, voorgelicht als hij is, zou ik het wèl willen doen. Maar die wetenschap ontbreekt mij juist en den Minister ook. De heeren ingenieurs zijn voorzichtig en laten zich niet meer dan strikt noodig uit. En te recht. Zij ontvangen van hooger hand hun instructies.

Wanneer men met hen spreekt en hun vraagt of zij kans zien de pont geregeld heen en weer te brengen, zal men ten antwoord krijgen: ja, dat zal op den duur wel gelukken; zeker wel, maar als men hun vraagt of een voldoende overgang van Velsen naar Beverwijk v.v. zal verkregen worden, en een geregelde, vrije doorvaart op het kanaal, ook met ijsgang, dan halen zij de schouders op en zeggen: dat weten wij niet. Verder dan tot een veelbeteekenend schouderophalen zal ook de Minister wel niet durven gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben nu al zoolang groote sommen toegestaan voor die ponten, dat het langzamerhand *te* erg, *te* kras wordt. Ik zal thans geen motie voorstellen, Mijnheer de Voorzitter, maar wanneer de Minister zich bij deze gelegenheid niet laat overtuigen van het zwakke en onhoudbare van het standpunt, hetwelk hij op advies van zijn ingenieurs innneemt, zal ik, als ik het beleef, bij de aanstaande Staatsbegrooting dat wèl doen, om te beproeven een einde te maken aan dit geldverknoeien. Als dan die motie „na rijp beraad", door de Kamer aangenomen wordt, zullen wij voor goed van dit onnut verspillen en van die ponten af zijn, wat ik een zegen achten zou.

De heer **Passtoors**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord van den Minister heeft mij in alle opzichten grootelijks teleurgesteld. De Minister begon met te zeggen: wij verkeeren ten deze nog in de phase van onderzoek. Maar, Mijnheer de Voorzitter, die phase duurt nu reeds langer dan $2^1/_2$ jaar; wanneer zal die eindigen? Wanneer zullen wij het resultaat van dat onderzoek vernemen? Dat onderzoek en wachten op rapporten van de ambtenaren kan wel tot in het oneindige duren.

Met den heer Lieftinck ben ik het eens, dat de groote kosten en het nadeel voor de betrokken personen inmiddels blijft bestaan.

De Minister zeide: Veeltijds hadden wij goede overtochten.

Het mag zijn dat er enkele goede overtochten gemaakt zijn, daartegenover staat een veel grooter getal mislukte overtochten met de schade welke daaruit voortvloeit.

In antwoord op mijn eerste vraag heeft de Minister gezegd: dat, wanneer de te nemen proeven slaagden, hij de brug zou laten wegnemen; maar hij heeft niet gezegd wat hij doen zou als de proef niet slaagde.

Ik geloof dat, wanneer de proef niet slaagt, vele bij het verkeer daar betrokken personen in eene groote impasse zullen geraken.

Ik heb gewezen op de ijsproeven 2 jaren geleden genomen, waarop ook de heer Lieftinck de aandacht vestigde. De Minister zeide, dat de Regeering geen aangenamen tijd met die proeven beleefde.

Dit teekent m. i. voldoende den toestand, want wie heeft ooit gehoord van proeven die 2½ jaar en langer duurden? Welhad ik iets verwacht van het antwoord des Ministers op mijn tweede vraag: of de Minister de brug niet geheel zou willen afsluiten, om alles over de pont te vervoeren; maar de Minister heeft op die vraag ontkennend geantwoord.

Ik maak daaruit op, dat men de zaak niet aandurft; want mijn voorstel om alles met de pont te vervoeren, zou de proef op de som geweest zijn. Ik vrees, dat het nu een groote jan-boel worden en er geen verbetering komen zal.

Ik kan er mij geen voorstelling van maken waarom op deze wijze gehandeld wordt. Waarschijnlijk ligt de oorzaak daarvan in de verschillende rapporten van de ambtenaren aan den Minister.

Ik raad echter aan om er practische mannen heen te sturen die er over kunnen oordeelen, en gaan zien wat de toestand is, welke nadeelen er ontstaan voor de bevolking. Ik meen dat de toestand niet langer mag voortduren. Men schept groote ontevredenheid, maakt groote kosten en krijgt groote nadeelen.

Ik weet niet of andere heeren nog over deze zaak het woord zullen voeren, maar ik wil wel zeggen dat het antwoord van den Minister mij zeer heeft teleurgesteld. De vorige spreker zeide, dat hij geen motie wilde voorstellen, maar de zaak bij de begrooting wenschte ter sprake te brengen, ik acht mij echter verplicht na het teleurstellend antwoord van den Minister wel een motie voor te stellen, die ik op uw bureau, Mijnheer de Voorzitter, zal nederleggen.

De **Voorzitter**: Door den heer Pastoors is een motie voorgesteld, aldus luidende:

„De Kamer,

gehoord de discussie in zake de Velserpont;

overwegende, dat een ongeregelde overgang aan het Noordzeekanaal bij Velzen groote schade toebrengt aan de bevolking der beide zijden van het kanaal;

overwegende, dat sedert 2½ jaar de genomen proeven met de pont aldaar, niet aan de verwachting hebben voldaan tot het verkrijgen van een geregelden overgang als verkeersmiddel;

besluit: de Regeering uit te noodigen die proeven te staken, voor goed af te zien van een overgang door een veer en over te gaan tot het aanbrengen van een verkeersmiddel, wat een geregelden overgang verzekert, zonder belemmering der scheepvaart."

De *motie* wordt ondersteund door de heeren de Boer, Lieftinck, de Klerk en Michiels van Verduyen.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de motie te doen drukken en ronddeelen en den dag der behandeling daarvan later te bepalen.

De heer **Lieftinck**: Mijnheer de Voorzitter! U stelt voor de motie te laten drukken en ronddeelen en de behandeling daarvan op een later te bepalen dag te doen plaats hebben, maar inmiddels gaat men met de proeven door en wordt het geld weggegooid. Ik wensch voor te stellen om de motie van den heer Passtoors te gelijk met zijn interpellatie te behandelen.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat er wel eenige aanleiding bestaat om in een zaak als deze niet uit te stellen. De Minister heeft wel gezegd, dat er nog proeven moesten worden genomen, maar hij heeft niet gezegd, dat deze naar zijn oordeel tot een goed einde zouden leiden. Ik vestig er de aandacht op, dat de Minister uitdrukkelijk heeft doen uitkomen, zich verplicht te achten datgene te verrichten waartoe de Kamer besloten heeft. Ik laat nu in het midden of deze voorstelling wel geheel juist is. Het komt mij voor, dat het toch ten slotte altijd de Regeering is die aansprakelijk blijft voor hetgeen verricht wordt en dat de Kamer niets anders kan doen dan goedof afkeuren, daarbij hoofdzakelijk afgaande op de inlichtingen die zij van de Regeering ontvangt. Deze opmerking raakt intusschen dezen Minister niet. Hij heeft deze zaak niet voorgesteld.

Nu de Minister gezegd heeft te willen doorgaan, omdat het de Kamer is die het leggen van een pontveer heeft goedgekeurd, is er wel eenige aanleiding voor de Kamer om van haar kant te verklaren, dat zij doorgaan niet wenscht. Daarmede wordt niet gezegd, dat de Minister niet mag voortgaan; hij wordt slechts vrij, maar kan niet meer zeggen: de Kamer heeft het eenmaal gewild, ik moet dus voortgaan.

Nu schijnt het mij toch een dwaasheid maar aldoor geld weg te gooien in het Noordzeekanaal. Schorsing der beraadslaging heeft geen schorsing van het nemen van kostbare proeven ten gevolge.

Ik zou dus willen voorstellen de behandeling van de motie dadelijk te doen plaats hebben, en meen dat er niet veel over gezegd behoeft te worden, en dat de Kamer bereid is thans de zaak af te doen.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch uw voorstel om de motie te doen drukken en ronddeelen en den dag der behandeling nader te bepalen, ten sterkste te onderstennen en ben zelfs eenigermate verwonderd, dat het door den heer Lieftinck is bestreden. Deze geachte afgevaardigde toch had zooeven gezegd, dat de Kamer na rijp beraad beslissen moet en dat hij nu geen motie zou voorstellen, maar in het najaar, omdat de Kamer dan werkelijk na rijp beraad beslissen kon en nu is de heer Lieftinck plotseling veranderd.

De heer **Lieftinck**: Ik wist, dat de heer Pastoors een motie zou voorstellen.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Er waren in de rede van den heer Lieftinck enkele andere geheimzinnigheden en nu blijkt het dat er nog meer waren, dan bij het aanhooren van die rede kon worden vermoed.

Wat daarvan zij, ik geloof dat het zeer onvoorzichtig zou zijn om ons thans reeds uit te spreken. Het is zeer gemakkelijk om tot den Minister te zeggen: staak uw proefnemingen en geef ons wat anders, maar niemand weet wat dat andere dan zal moeten zijn.

Als deze motie nu wordt aangehouden en de Kamer haar dus niet terstond afwijst, dan blijkt daaruit de wensch der Kamer dat de Minister deze zaak in overweging zal nemen en dan zal dat een aanleiding voor den Minister zijn om te overwegen wat hij bij staking van de proeven in de plaats zal kunnen geven. Wanneer de Minister dan in het najaar daarvan aan de Kamer verslag kan doen, is deze in staat om de zaak te beslissen met kennis van zaken, wat op het oogenblik niet het geval is. Ik althans ben niet bereid om op dit oogenblik mijn stem aan de motie te geven.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Allereerst, Mijnheer de Voorzitter, een enkel woord tot verduidelijking van mijn stelling dat het mijn plicht was om de beslissing van de Kamer te eerbiedigen. Ik zou mij zeker beter hebben uitgedrukt door te spreken van: een beslissing door de Wetgevende Macht genomen. Nu wil ik er gaarne bijvoegen, wat reeds gememoreerd is door den geachten afgevaardigde uit Goes, dat die beslissing niet door mij is voorgedragen, maar ik acht mij toch verplicht om te doen doorgaan met de proeven, totdat inderdaad voldoende zal zijn gebleken, dat het middel van overgang, dat de wetgever in 1899 gewild heeft, niet uitvoerbaar is.

Nu echter in de Kamer stemmen opgaan om aan de Regeering haar zienswijze kenbaar te maken, hierin bestaande, dat de Kamer meent dat de proeven nu moeten worden gestaakt, voor goed moet worden afgezien van een pontveer, en dat er moet

worden gemaakt een brug of een pont-transbordeur, nu ben ik voor mij gaarne bereid de Kamer in de gelegenheid te stellen op dit punt van haar gevoelen te doen blijken, hetgeen moet geschieden zonder eenige overhaasting. De Kamer heeft dit jaar zulke zware werkzaamheden gehad, dat, naar ik meen, een ieder wel zal opzien tegen een uitvoerige discussie die noodig zal zijn, alvorens deze motie zal kunnen worden behandeld.

Ik mag mij niet mengen in de beraadslaging over de behandeling van de orde van werkzaamheden van de Kamer, dat zou de Regeering niet voegen. Maar ik wil wel toezeggen dat, indien de Kamer de behandeling van deze motie wil uitstellen, de Regeering bereid is, om de proeven tot tijd en wijle dat over die motie is beslist, te staken.

De **Voorzitter**: Ik herhaal nu, na het door den Minister medegedeelde, mijn voorstel, om de motie te doen drukken en ronddeelen en den dag der behandeling later vast te stellen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Fock**, lid der Commissie voor de verzoekschriften, brengt de volgende verslagen uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld:

I. Adres van Elbertus Marius Harsveldt, adjudant-onderofficier, algemeen stamboek nº. 52154, bij het 20ste bataljon infanterie, in garnizoen te Batavia, gedagteekend: Batavia, 17 April 1904.

Adressant geeft te kennen, dat hij zich op 2 November 1899 vrijwillig geëngageerd heeft bij het leger in Ned.-Indië, en hij bij het eindigen van dit verband recht zal verkregen hebben op een gagement van f 320, dat, indien hij dat engagement bij het leger in Ned.-Indië niet had aangegaan, maar bij het leger in Nederland was blijven dienen, hij op hetzelfde tijdstip recht zou hebben gehad op een pensioen van pl. m. f 357,60, dus meer dan hij bij het leger in Ned.-Indië zal kunnen erlangen, en zulks op grond van het bepaalde bij de wet van 9 Juni 1902, (*Staatsblad* nº. 90); dat indien de pensioenwet voor het leger in Ned.-Indië naar denzelfden maatstaf was of werd geregeld, de pensioenen voor dat leger aanmerkelijk hooger zouden zijn dan thans het geval is; dat hij zich tot zijn superieuren heeft gewend met het verzoek te willen trachten in dien toestand verbetering te verkrijgen en hem hierop is medegedeeld, dat door het legerbestuur in Ned.-Indië reeds stappen in die richting zijn gedaan.

Adressant verzoekt op die gronden, dat uw Kamer de thans bestaande gagementsregeling voor het Indische leger in dier voege zal willen doen wijzigen, dat zij meer in overeenstemming is met de in dat leger gepraesteerde diensten, of, indien zulks mogelijk is, adressants engagement in Ned.-Indië zal willen doen verbreken, om hem in de plaats daarvan te doen detacheeren bij het leger in Ned.-Indië volgens de thans geldende bepalingen.

Onder opmerking, dat het overweging kan verdienen een onderzoek in te stellen, in hoever er aanleiding bestaat om, met het oog op de nieuwe bepalingen van de wet van 1902 in Nederland, ook voor de militairen in Ned.-Indië een nieuwe gagementsregeling vast te stellen, heeft uw Commissie de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie, ter lezing voor de leden.

II. Adres van H. van Maaren, eervol ontslagen opzichter der 1ste klasse bij de kustverlichting in Nederlandsch-Indië te Malang, gedagteekend Malang 29 Februari 1904.

Adressant geeft te kennen, dat hij, na negentien jaren den lande trouw en eerlijk te hebben gediend, laatstelijk als lichtopzichter der 1ste klasse bij den dienst der kustverlichting in Nederlandsch-Indië, bij besluit van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, dd. 11 November 1883, eervol uit 's lands dienst is ontslagen op grond van gemis van den noodigen taet om met zijn onderhebbend personeel om te gaan, terwijl hij door zijn handelingen op het kustlichtetablissement der 1ste orde op Poeloe Langkoeas het vertrouwen zou hebben verbeurd, hetwelk in een ambtenaar moet kunnen worden gesteld, al hetwelk blijkens het gemelde besluit bleek uit de geheime missive van den commandant der zeemacht van 22 October 1883, nº. 295; dat aan adressant, die steeds voor het pensioenfonds had gestort, geen pensioen is toegekend, en op zijn herhaalde verzoeken aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië om hem pensioen toe te kennen, en ook om hem in 's lands dienst te herplaatsen, steeds afwijzend is beschikt: dat adressant niet weet, wat de in het ontslagbesluit aangehaalde geheime missive inhoudt, en het niet anders kan zijn dan laster van het onder hem geplaatste niet vertrouwbare inlandsch personeel, doch in ieder geval adressant toch had behooren te zijn gehoord over hetgeen hem werd ten laste gelegd.

Adressant verzoekt daarom dat uw Kamer zal medewerken om het hem gedane onrecht te herstellen, en adressants zaak onder de aandacht van Hare Majesteit de Koningen te brengen, ten einde hem alsnog pensioen wordt toegekend.

Uw Commissie is van oordeel, dat, al is ook het ontslag van den adressant volkomen rechtmatig, de mogelijkheid bestaat dat het daardoor veroorzaakte verlies van zijn aanspraken op pensioen, een zeer harde straf is. Aan adressant is volgens zijn bewering alle inlichting omtrent hetgeen hem ten laste gelegd is, onthouden, en is hij daarover niet gehoord. Onder de door adressant overgelegde stukken is ook een brief van den onderinspecteur der kustverlichting, dat is dus van adressants chef, in welken brief die ambtenaar mededeelt, dat het bij het departement van marine nimmer in de bedoeling heeft gelegen aan adressant zijn pensioen te onthouden. Dat alles moet naar de meening uwer Commissie aanleiding geven, om over het met den adressant gebeurde nadere inlichtingen te verzoeken.

Uw Commissie heeft dus de eer voor te stellen dit adres te verzenden aan den Minister van Koloniën met verzoek ter zake nadere inlichtingen te willen verstrekken.

III. Adres van August Jursche, gegageerd korporaal der infanterie van het Nederlandsch Oost-Indische leger, wonende te Magelang, residentie Kedoe, Java.

Adressant geeft te kennen, dat hij bij vonnis van het residentiegerecht te Magelang op 31 Augustus 1903 is veroordeeld tot een gevangenisstraf van 30 dagen, f 50 boete en de kosten, ter zake van het in pand nemen van militaire goederen; dat bij de behandeling dezer zaak de door hem genoemde getuigen niet zijn opgeroepen; dat geen tolk door den rechter is geroepen, niettegenstaande adressant, die tot den stam der slaven behoort, verklaarde hoogstens twee-derde van het door den rechter en de getuigen gesprokene te kunnen verstaan; dat zijn verzoek om door een geneesheer een verklaring omtrent zijn geestestoestand te doen afleggen is geweigerd, en evenmin is voldaan aan zijn voorstel om van Soerabaja het certificaat op te vragen, waarbij hij voor alle militaire diensten voortdurend ongeschikt is verklaard ten gevolge van een val in een put toen hij in 1888 bij het 2de depotbataljon diende; dat hem voorts niet is medegedeeld dat hij van het gewezen vonnis in hooger beroep kon komen, en het afschrift van het vonnis hem is ter hand gesteld, toen de termijn voor het hooger beroep reeds verstreken was; dat hij wijders bij vonnis van den raad van justitie te Semarang dd. 15 Januari 1904 tot acht dagen gevangenis en de kosten is veroordeeld wegens het moedwillig toebrengen van slagen en dit vonnis is uitgesproken op grond van valsche verklaringen, en dat eindelijk de resident van Kedoe geen gevolg heeft gegeven aan een klacht door adressant tegen zekeren Flaman te Magelang ingebracht.

Adressant verzoekt op al die gronden dat uw Kamer haar welwillende tusschenkomst zal verleenen, ten einde adressants zaken een herziening ondergaan en hem voor onschuldig ondergane vonnissen en de daardoor ontstane geldelijke nadeelen zooveel mogelijk schadeloosstelling worde verschaft.

Uw Commissie is van oordeel dat het niet op den weg der Kamer ligt om rechterlijke vonnissen van den Nederlandsch-Indischen rechter aan een herziening te onderwerpen, noch om in het algemeen in zaken van justitie tusschenbeide te komen, en

zij heeft daarom de eer voor te stellen dit adres neder te leggen ter griffie ter lezing voor de leden.

IV. Adres van Johannes van Leyden, kapitein bij het 17de bataljon infanterie, in garnizoen te Padang, gedagteekend Padang 21 April 1904.

Adressant geeft te kennen, dat hij op 7 November 1902 van Padang-Pandjang is vertrokken als commandant van het afdeelingsdetachement, bestemd voor Moeara-Laboek; dat hij te Padang-Pandjang in het bezit was van een gouvernementswoning, en hij ingevolge de laatste alinea van § 39 van tarief 36, (vastgesteld bij gouvernementsbesluit van 20 November 1871, n°. 9) benevens punt 6 van de commandantsorder van 4 November 1902, zijn woning heeft opgezegd, en hem toen ingevolge § 42 van tarief huishuur-indemniteit werd uitbetaald over de maand November 1902, doch hem op grond van het bepaalde bij punt G van het gouvernementsbesluit van 11 Februari 1903 n°. 16, het door hem voor huishuur-indemniteit ontvangen bedrag als ten onrechte genoten verder is ingehouden; dat hij echter meent dat het gouvernementsbesluit van 11 Februari 1903 n°. 16, hetwelk drie maanden na de maand, waarvoor hij de huishuur-indemniteit had genoten is uitgevaardigd, en hem door dat later uitgevaardigd besluit de eens wettig genoten inkomsten niet konden worden ontnomen; dat hij zich ter zake tot de regeering van Nederlandsch-Indië en den Minister van Koloniën heeft gewend, doch vergeefs.

Adressant verzoekt daarom uw Kamer het daarheen te willen leiden dat hem alsnog de gemelde huishuur-indemniteit, die hem is ingehouden, weder wordt uitbetaald.

Daar de inhoud van het gouvernementsbesluit van 11 Februari 1903 n°. 16, waarop de inhouding van de eerst genoten huishuur-indemniteit is gegrond, niet bekend is, en dus niet kon worden beoordeeld, op welke gronden de inhouding heeft plaats gehad, heeft uw Commissie de eer voor te stellen dit adres te verzenden naar den Minister van Koloniën met verzoek daaromtrent nadere inlichtingen te willen verstrekken.

V. Adres van David la Feber, gepensionneerd luitenant-kolonel der infanterie, wonende te Makassar, gedagteekend Makassar 12 November 1903.

Adressant geeft te kennen, dat hij, na een cursus aan de tweede afdeeling der krijgsschool te hebben doorloopen, en in Indië bij de cavalerie, artillerie, topographischen dienst en het hoofdbureau van den generalen staf gedetacheerd te zijn geweest, op 10 Augustus 1889 bij den generalen staf werd overgeplaatst; dat hij bij zijn bevordering op 10 November 1894 bij zijn wapen terugkeerde en hij in 1895 weder voor overplaatsing bij den staf werd voorgedragen, doch daarbij niet werd geplaatst, omdat de plaats bij den staf voor den uit Nederland toen terugverwachten majoor Breijer, die als leeraar aan de hoogere krijgsschool was afgetreden, moest worden gereserveerd; dat hij echter op 12 September 1895 werd benoemd tot militairen commandant van de Wester-afdeeling van Borneo en als zoodanig de excursie in 1896 naar de Boven-Melawi leidde; dat hij op 3 Januari 1897 wegens een ernstige leveraandoening werd geevacueerd, en hij na 2 maanden verpleegd te zijn geweest in het militair hospitaal te Weltevreden, op 15 April 1897 als plaatselijk commandant te Soerabaja werd geplaatst, vanwaar hij op 4 Augustus d. a. v. wegens ziekte met verlof naar Europa moest vertrekken; dat zijn conduite-beoordeeling toen geen enkele ongunstige aanteekening bevatte; dat hij na terugkeer van verlof op 26 Augustus 1900 zeer tijdelijk werd geplaatst bij het 2de depot-bataljon te Magelang en zoodoende 40 dagen diende onder de bevelen van den commandant der infanterie aldaar, met wien hij vroeger buiten zijn schuld quaestie had gehad, en die commandant hem in dien korten tijd een ontevredenheidsbetuiging van het legerbestuur bezorgde, omdat hij niet zoo aanstonds een paard had kunnen krijgen en hij verzocht had met den aankoop daarvan te mogen wachten, tot een zijner collega's, wiens overplaatsing verwacht werd, zou zijn overgeplaatst, tenzij hij vóór dien tijd een ander geschikt paard mocht vinden; dat hij op 16 October 1900 is overgeplaatst bij het zesde bataljon te Willem I en aldaar tevens als plaatselijk militair commandant optrad; dat hij op 11 December 1900 door twee jongere collega's voor de militaire commando's van Celebes, Menado en Timor èn van Amboina en Ternate werd gepasseerd, hetwelk hij toen toeschreef aan den invloed van zijn vroegeren tijdelijken chef te Magelang, zonder evenwel de redenen daarvan te kunnen bevroeden; dat hij daarop op 30 Maart 1901 een extract uit zijn jaarlijksche beoordeeling ter teekening ontving, waarin hij gesignaleerd werd als onvoldoende beschaafd voor den hoogeren rang, wijdloopig in zijn correspondentie en die dikwijls geheel onnoodig voerende, als niet geschikt voor den gewestelijken staf, terwijl daarbij werd verklaard dat hij een goed hoofdofficier zou kunnen zijn, indien gebrek aan beschaving, waardoor hij geen beschavenden invloed kon uitoefenen op zijn ondergeschikten noch op zijn omgeving, en zijn karaktergebreken daarvoor geen beletsel waren, zoodat de geschiktheid voor den gewestelijken staf hem niet kon worden toegekend en hij zelfs niet aan alle eischen voor den door hem bekleeden rang voldeed; dat hij in een memorie getracht heeft zich naar aanleiding van die beoordeeling te rechtvaardigen, voor zoover hem dat mogelijk was bij de vage bewoordingen der beoordeeling en bij zijn totale onbekendheid met de feiten, waarop het kon berusten, en hij zich achtereenvolgens gewend heeft tot het legerbestuur en tot den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, waarbij hij verzocht dat, indien de beoordeeling alleen een gevolg mocht zijn van een verkregen indruk van dien bovenbedoelden tijdelijken chef, het oordeel van al zijn vorige chefs daartegenover zou worden gesteld, of dat hij zou worden overgeplaatst naar Batavia of Soerabaja, om daar onder voortdurend toezicht van den afdeelings-commandant te toonen dat de beoordeeling ongerechtvaardigd was, doch alles te vergeefs, en hij toen ten slotte een adres heeft ingediend aan Hare Majesteit de Koningin, ten einde hem alsnog mededeeling zou worden gedaan van de feiten, waarop de beoordeeling berustte, doch bij een Kabinetsbeschikking van den Minister van Koloniën zijn verzoek werd afgewezen op grond van de 3de alinea van art. 42 van het Regeeringsreglement; dat adressant verder in allerlei beschouwingen treedt over een nader bij hem gerezen vermoeden dat de luitenant-generaal Swart de oorzaak was van de ongunstige beoordeeling en hij mededeelt nog een nader adres aan H. M. de Koningin te hebben ingediend, nadat hem was aangezegd, dat hij zou worden ontslagen, tenzij hij binnen 8 dagen het verzoek daartoe deed en hij ten gevolge dier aanzegging zijn eervol ontslag had aangevraagd en verkregen; dat hij in dat nadere adres heeft gewezen op art. 53 van het Koninklijk besluit van 24 November 1889 n°. 69 (*Ind. Staatsblad* 1860 n°. 26), luidende dat de Koning bij met redenen omkleed besluit er in zal voorzien, wanneer Indische officieren gegronde bezwaren hebben over de toepassing der voorschriften betreffende bevordering of ontslag; dat adressant wat de hem ten laste gelegde wijdloopigheid in de correspondentie betreft, één te dier zake een bemerking ontving en wel in 1896 tijdens de excursie naar de Melawi, doch dit een gevolg was van een verkeerd begrepen order van den chef van den generalen staf generaal Swart, om zoo uitvoerig mogelijk extracten uit zijn journaal in te dienen en hij dan ook daarna in 1897 tot luitenant-kolonel is bevorderd; dat dus alleen overblijven het plotseling ontdekt gebrek aan beschaving en de eveneens plotseling ontdekte karaktergebreken, waardoor geen beschavende invloed kon worden uitgeoefend, doch de feiten, waarop dit gebaseerd was, hem niet zijn medegedeeld; dat reeds meer dan een jaar verstreken is sedert zijn laatste adres aan H. M. de Koningin is ingediend, maar hij daarop geen beschikking heeft ontvangen; dat hij zich daarom thans tot uw Kamer wendt met het verzoek een enquête te willen instellen naar de feiten, die tot de beoordeeling van adressant aanleiding gaven, naar het tijdstip waarop die feiten ter kennis kwamen van den leger-commandant, van den chef van het wapen der infanterie, van den commandant der tweede militaire afdeeling op Java of van den commandant der infanterie te Magelang, naar de reden waarom de feiten en de gelegenheid om zich te rechtvaardigen aan adressant zijn onthouden, en waarom zijn beroep op de Kroon is afgewezen niettegenstaande de bepaling van art. 50 *Indisch Staatsblad* 1860 n°. 26, en in verband met den uitslag dier enquête datgene te doen, wat uw Kamer goed zal achten om het den adressant aangedane onrecht zooveel mogelijk te herstellen.

Waar de adressant blijkens de stukken te voren steeds goed is beoordeeld, schijnt adressants verzoek om nadere motiveering

van het laatstelijk in zijn conduitestaat uitgesproken ongunstig oordeel niet geheel ongegrond. Immers de beoordeeling moet aan de officieren worden bekend gemaakt ten einde zij zich op de tegen hen ingebrachte bezwaren kunnen verdedigen; en hoe zal nu een officier aan wien gedurende zijn geheelen diensttijd nooit eenige opmerking is gemaakt, zich verdedigen op een plotseling voorgebrachte opmerking over gemis aan beschaving en karaktergebreken, indien geen enkel feit wordt aangehaald, waaruit dat alles dan zou zijn afgeleid?

Uw Commissie heeft dus de eer voor te stellen dit adres te verzenden aan den Minister van Koloniën met verzoek nadere inlichtingen ter zake te willen verstrekken.

De heer **van Veen**, lid der Commissie voor de Verzoekschriften, brengt de volgende verslagen uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld:

I. Adres van Wilhelmus Josephus Heynen, gepasporteerd sergeant-tamboer, wonende te Rotterdam.

Adressant deelt mede, dat hij den 25sten Januari j.l. ontslag uit den militairen dienst heeft verzocht onder toekenning van pensioen ingevolge art. 2, sub 6, der Pensioenwet voor de landmacht;

dat op dit verzoek door den Minister van Oorlog afwijzend is beschikt, onder mededeeling dat een sergeant-tamboer niet in aanmerking kan worden gebracht voor overgang bij het reservepersoneel van de landmacht;

dat hij zich daarop den 12den Februari tot den Minister van Oorlog heeft gewend met verzoek om, nu hij niet kan overgaan naar de reserve als sergeant-tamboer, te mogen overgaan als sergeant of in een zoodanige betrekking als door den Minister zou worden bepaald, onder bereidverklaring om — indien zulks noodig mocht worden geacht — een aanvullingsexamen voor sergeant der infanterie af te leggen op een door den Minister te bepalen tijdstip: daaraan toevoegende, dat, indien door den Minister aan zijn verzoek niet kan worden voldaan, door hem werd aangevraagd vervroegd ontslag uit den dienst;

dat dit aangevraagd ontslag hem is verleend op 27 Februari 1904, doch zonder toekenning van pensioen;

dat hij van oordeel is dat de Minister van Oorlog hem ten onrechte niet heeft toegelaten tot een verbintenis bij het reservepersoneel der landmacht, daar art. 1 van het Koninklijk besluit van 21 Februari 1903, n°. 20, (*Recueil Militair* 1903, bladz. 354) de militairen opnoemt, welke niet tot zoodanige verbintenis worden toegelaten, terwijl aldaar de sergeant-tamboer niet genoemd wordt.

Adressant wendt zich tot uw Kamer met verzoek zijn aanspraken op pensioen en plaatsing bij de reserve van de landmacht te willen toetsen aan de bepalingen der Pensioenwet en aan de Koninklijke besluiten van 20 Februari 1903 n°. 41 en van 21 Februari 1903 n°. 20 ter uitvoering dezer wet en, indien naar het oordeel der Kamer daartoe termen bestaan, den Minister van Oorlog in overweging te willen geven hem, adressant, alsnog aan H. M. de Koningin te willen voordragen voor toekenning van pensioen, onder verplichting van bij de reserve der landmacht te dienen tot hij den leeftijd van 50 jaren zal hebben bereikt.

Het komt uw Commissie voor, dat adressant ten onrechte in de meening verkeert, dat de militairen bedoeld in art. 2, sub 6, der Militaire Pensioenwet — voor zoover zij niet uitdrukkelijk zijn uitgesloten — met toekenning van een pensioen tot een verbintenis bij het reservepersoneel der landmacht *moeten* worden toegelaten.

Gesteld echter, dat adressants meening juist ware, dan zou toch adressant thans geen aanspraak daarop kunnen doen gelden, daar hem conform zijn intusschen gedaan verzoek op eigen aanvrage ontslag uit den dienst is verleend zonder dat deze aanvrage was gegrond op het bepaalde bij art. 2, sub 6, in welk geval volgens art. 6 het recht op pensioen verloren gaat.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen dat adres ter griffie te deponeeren ter lezing voor de leden.

II. Adres van I. Visser Jzn., gewezen schipper en buitengewoon kommies van het klaringsvaartuig ter uiterste wacht, wonende te Hollum op Ameland.

Adressant deelt in zijn adres en in de bij afschrift daarbij gevoegde drie requesten aan den Minister van Financiën mede:

dat hij van 1872 tot 1890 als matroos en sedert dien tot 1 Mei 1902 als schipper en buitengewoon kommies op bovenbedoeld vaartuig heeft gevaren, zijnde hij op laatstgenoemden datum wegens zijn hoogen leeftijd — adressant had toen den zes en zeventigjarigen leeftijd bereikt — als zoodanig ontslagen, zonder dat hem eenige tegemoetkoming werd verleend om in zijn onderhoud en dat zijner tachtigjarige echtgenoote te voorzien;

dat hij zich bij request van 7 Mei 1902 tot den Minister van Financiën heeft gewend met verzoek om te mogen deelen in de gunstige bepalingen welke de Minister wenschte in het leven te roepen ten behoeve van de buitengewone wakers op daggeld en aan hun nagelaten weduwen, door bij de Staten-Generaal aanhangig te doen maken een wetsontwerp strekkende tot verhooging der begrooting van het dienstjaar 1902, ten einde aan deze lieden, die geen burgerlijke ambtenaren waren, en mitsdien geen aanspraak konden doen gelden op pensioen eenigen onderstand te kunnen verleenen;

dat dit verzoek door den Minister van Financiën is afgewezen, doch dat deze hem een gratificatie van f 50 heeft toegekend;

dat hij op een request van gelijke strekking den 15den Juni 1903 tot den Minister gericht weder een gratificatie van f 50 heeft gekregen, doch dat hem op zijn request van den 8sten September 1903 is bericht dat er geen termen gevonden werden om hem nogmaals een gratificatie toe te kennen;

dat het hem niet mogelijk is om van de maandelijksche toelage, welke hij van den aannemer van het klaringsvaartuig en uit het fonds „Zeemanstrust" ontvangt, met zijn vrouw te leven;

dat hij zich thans tot uw Vergadering wendt met het verzoek het daarheen te willen leiden, dat hem een jaarlijksche gratificatie worde toegekend of dat dusdanige maatregelen worden genomen dat een trouw dienaar, die dertig jaren lang met ijver, dikwijls met levensgevaar, zijn beste krachten heeft gegeven ter vervulling van de hem opgedragen taak, zijn laatste levensdagen niet zoo zorgvol behoeft te gemoet te zien.

Uw Commissie meent naar aanleiding van dit adres op te moeten merken, dat adressant in dienst is geweest van den verhuurder van het vaartuig, waarmede de in- en uitklaringsdienst wordt verricht, welke verhuurder deze verhuurde schepen volgens overeenkomst behoort te bemannen;

dat adressant als buitengewoon commies niet is burgerlijk ambtenaar in den zin der wet van 9 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 78) en derhalve geen recht heeft op pensioen:

dat adressant, als zijnde geen gewezen buitengewoon waker, ook geen aanspraak kan maken op eenige uitkeering uit de bij de wet van 7 Juli 1902 (*Staatsblad* n°. 139) voor den onderstand van deze lieden ter beschikking van den Minister van Financiën gestelde gelden.

Uw Commissie heeft de eer uw Vergadering voor te stellen dit adres ter griffie te deponeeren ter lezing voor de leden.

III. Adres van G. W. Bruggink, mr. schilder, te Apeldoorn.

Adressant deelt mede, dat hij den 5den October 1903 als milicien-korporaal voor herhalingsoefeningen onder de wapenen is geweest en hij bij deze oefeningen door het springen van zijn karabijn ernstig aan neus en oog is verwond geworden;

dat hij den 13den November als hersteld het hospitaal heeft verlaten, doch zich kort daarop weder onder geneeskundige behandeling heeft moeten stellen en zich den 29sten aan een operatie heeft moeten onderwerpen, door welke operatie nog een stukje koper ter grootte van een halven cent uit zijn neus is verwijderd;

dat hij alzoo in plaats van 3 weken circa 8 weken niet in zijn beroep heeft kunnen werkzaam zijn, waardoor hij groot geldelijk nadeel heeft geleden;

dat dit geldelijk verlies en de kosten der geneeskundige behandeling, naar adressant opgeeft „de f 100 ver te boven gaat";

dat de Minister van Oorlog bereid is aan hem te voldoen de kosten der geneeskundige behandeling, doch niet genegen is adressant zijn gederfde inkomsten te vergoeden, op welke vergoeding adressant echter meent recht te hebben;

dat hij zich thans tot uw Vergadering wendt met „verzoek hem alsnog schadeloosstelling voor het verlies in zijn zaken, te verleenen".

Door adressant zijn geen stukken overgelegd waaruit blijkt de juistheid van de door hem gestelde feiten.

Uw Commissie heeft de eer uw Vergadering voor te stellen dat adres ter griffie neder te leggen ter lezing voor de leden.

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter** deelt mede:

1°. dat benoemd zijn tot voorzitters:

van de Commissie van Rapporteurs betreffende de Arbeidswet (133) de heer de Visser;

van de Commissie betreffende het verslag der Algemeene Rekenkamer over het jaar 1902 (77) en de verslagen der Algemeene Rekenkamers in Nederland en Nederlandsch-Indië, bedoeld in art. 79 der Indische comptabiliteitswet over 1902 (105) de heer Cremer;

van de Commissie in wier handen gesteld zijn de inlichtingen op het adres van Feber (179), de heer Pompe van Meerdervoort;

2°. dat de Commissiën van Rapporteurs gereed zijn met haar verslagen over de wetsontwerpen:

onteigening ten behoeve van een spoorweg van Zuidbroek naar Delfzijl (203);

aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (204);

toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van een spoorweg van Zwolle naar Delfzijl (205).

Deze verslagen zullen worden gedrukt en rondgedeeld.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer voor te stellen in afwijking van het Reglement van Orde deze wetsontwerpen aan de orde te stellen na afloop van de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1903 (196).

Daartoe wordt besloten.

II. Wetsontwerp tot WIJZIGING EN VERHOOGING VAN HET VIIIste HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (171).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **ter Laan**: Het tweede bedrijf van het treurspel „Het Snelvuurgeschut" begint. Nu de eerste 60 van de 204 kanonnen met de noodige bespanningen, affuiten en wagens ten tooneele verschijnen, is het niet meer dan plichtmatig ze met een enkel woord te begroeten. De sommen, die aan onze artillerie worden besteed, zijn het wel waard. Hier gaat drie millioen uit den zak der belastingschuldigen. Of wij willen of niet, wij herinneren ons overhaaste wijze van behandeling van het wetsontwerp, waarbij op 22 December 1903 het geheele plan van den Minister tot verwapening van onze artillerie werd aangenomen. Er werd toen door ons en de linkerzijde in de Kamer algemeen geklaagd over de haast, die met het wetsontwerp werd gemaakt, nadat in het allerdrukste van den tijd een paar dagen te voren de Memorie van Antwoord van den Minister was verschenen. Door iedereen aan de overzijde werd die overhaaste wijze van behandeling ook met woorden afgekeurd. Aan de overzijde van het Binnenhof werd een echo daarvan vernomen, toen de eenige spreker, de heer van Alphen, zijn leedwezen over die wijze van behandeling te kennen gaf. Dat heeft echter niet belet, dat het bij woorden bleef en dat de meerderheid dezer Kamer heeft goedgevonden, desondanks de behandeling door te zetten en de zeven millioen toe te staan. Men kent de geschiedenis van het nieuwe snelvuurgeschut. In 1900 werd een eerste proef genomen door de liberale Regeering, onder dezen Minister van Oorlog kreeg de zaak een vaster vorm. Door de manier waarop het voorstel in de Kamer werd doorgedreven, was alle grondige studie van dit omvangrijke en dure vraagstuk onmogelijk en bleef er aan onze fractie niet anders over dan een kort en heftig protest, waarin gedeeld werd door verschillende groepen aan de linkerzijde. De meerderheid was zelfs niet te bewegen, na Nieuwjaar terug te komen. Waarvoor was dat noodig? Reden werd niet gegeven; bewijs werd niet geleverd; de wet moest en zou er door, en dat alles geschiedde op bestel van den kanonnenkoning Krupp. Het was sterk. Deze Regeering, die anders zoo trouw op haar meerderheid kan rekenen, kon dit nu niet, en dit zegt wat. Waren niet 6 liberalen met pak en zak overgeloopen naar de overzijde, de Minister had zijn snelvuurgeschut niet gekregen; hij zou geen meerderheid gehad hebben. Dat is misschien nog het treurigst van de geheele geschiedenis, welke wij toen hebben behandeld. Maar ik wil op de bijzonderheden niet terugkomen; ik zal er niet meer van zeggen dan beslist noodig is, ofschoon het onderwerp bijzonder aanlokkend mag heeten. Aan de zeven millioen is toch niets meer te doen. Wij werden aan de overhaaste behandeling weer herinnerd, toen wij zagen, hoe de Minister zelf ons gelijk moest geven. Immers, het bedrag, dat thans wordt aangevraagd, is f 355 000 minder dan in December werd begroot. Zelfs leden, die liever niet op de heele zaak terugkwamen, verklaarden in het Voorloopig Verslag, dat dit hun zonderling voorkwam.

De Minister zeide daarop: de zaak is eenvoudig. De uitgaven, die in 1904 zouden worden gedaan, zijn thans verschoven tot 1905. Wat nu te weinig wordt uitgegeven, zal dan worden ingehaald. Dit laatste geloof ik onmiddellijk. Daarvoor is geen gevaar bij het militarisme. Maar deze verschuiving bij een zoo nauwkeurig Minister bewijst reeds genoeg.

Overigens komt er dit minder op aan. De hoofdzaak is voor ons de uitgave van de 7 000 000 gulden voor het snelvuurgeschut, en geheel bijzaak is, of deze som een half jaar eerder of later uitgegeven zal worden. En dat geld zijn we kwijt.

Uit het Verslag blijkt, dat de Kamer niet wil terugkeeren tot de behandeling van het snelvuurgeschut. Ook de Minister van Oorlog zegt in zijn Nota naar aanleiding van dit Verslag: Natuurlijk: wij spreken daar niet meer over; dat is afgedaan; het snelvuurgeschut is eenmaal aangenomen en moet worden ingevoerd.

Het is ons derhalve niet mogelijk de zaak zelf nu nog te behandelen; men wil er niet aan. En dit is jammer. De heeren die zoo overtuigd waren van het nut en de noodzakelijkheid van de nieuwe kanonnen, zouden nu een schoone gelegenheid hebben, om ons te overtuigen. In December hadden zij er geen tijd voor; nu wel, maar zij laten ons even wijs.

Ik zal een paar onderwerpen noemen, die niet behandeld zijn. Men heeft verzuimd na te gaan, of niet andere uitgaven noodiger waren; men heeft nagelaten te overwegen, of sociale maatregelen, welke ook deze Regeering wenscht, niet vóór deze militaire uitgaven moeten gaan. Wij voor ons zijn overtuigd, dat er wel andere uitgaven heel wat noodiger zijn in dit land van armoede. Er is meer waarover gesproken had dienen te worden. Niet beantwoord is de vraag, waarom nu juist een bedrag van 7 millioen werd aangevraagd, dat in een tijdsbestek van 3 jaar moet worden uitgegegeven. Waarom 204 kanonnen en niet meer of minder?

Een andere vraag is, of dat geld niet kon genomen worden uit de Oorlogsbegrooting zelf. Kon dan niet een ander stuk Oorlogsbegrooting wachten? Nu wordt het geld maar weer afgenomen van het volk; had de Minister het nog op andere uitgaven van militairen aard bezuinigd, bijv. op forten en vestingen! Met de Militiewet 1901 weten wij op geen millioenen na, waar wij aan toe zijn: de landweer wordt pas op papier in orde gemaakt, die zal ook niet meevallen. Wij weten alweer niet, waar wij met de nieuwe pensioenwetten blijven; over de spoorwegbrigade zijn wij ook al niet wijzer. Kortom, wij weten eenvoudig niets van het hoofdstuk Oorlog af dan alleen, dat het ons ieder jaar op meer geld komt te staan,

De Minister zeide zelf bij de begrooting, dat het thans volstrekt geen tijd is tot bezuiniging en dat niemand daarop behoefde te rekenen.

Wanneer de Militiewet wordt uitgevoerd, zullen wij dus nog heel wat kunnen beleven, en zullen wij voor de gewone uitgaven wel doorgaan met ongeveer een millioentje er bij te betalen ieder jaar. En dan komen nog de buitengewone als deze drie millioen er bij!

Ja, zegt de Minister, 't is duur; maar, zegt hij: de noodzakelijkheid van het nieuwe geschut staat voor mij vast, en als het moet komen, moet de fabriek van Krupp het bezorgen. Dit laatste is het eenige wat de Minister in de stukken heeft trachten te bewijzen. Wanneer de Minister zoo iets zegt, dan is alles uit. Weder zooveel geld weggeworpen; weg dat arbeiderspensioen; weg de andere sociale maatregelen; er is geen geld voor te vinden. De Staatsbegrooting voor 1904 sluit met een tekort van vele millioenen, maar het doet er niet toe; voor geschut moet het geld er zijn.

De heer de Ram verklaarde op 22 December 1903, bladz. 1139 der *Handelingen*): „Evengoed als de Minister voor zich overtuigd is van de wenschelijkheid van snelvuurgeschut in het belang van 's lands defensie, even zoozeer zijn wij overtuigd, dat ook in militaire uitgaven allereerst diende beoordeeld te worden de financieele draagkracht der natie."

Wanneer iemand van de partij van den heer de Ram dit komt verklaren, dan is daarvoor zeer veel reden. En te recht heeft de heer de Ram met enkelen zijner partijgenooten toen deze verklaring door zijn stem tegen de kanonnen bevestigd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal eindigen. Ik heb even de geschiedenis dezer zaak in het gehengen der Kamer teruggeroepen. Ik weet, dat het niet baten zal, maar als een protest tegen deze uitgave wil ik u verzoeken, mede namens mijn partijgenooten, straks over dit wetsontwerp hoofdelijk te laten stemmen.

De heer **Bergansius**, Minister van Oorlog: Ik zal niet ingaan op de beschouwingen van den heer ter Laan, omtrent de behandeling van het wetsontwerp, waarvan dit voorstel een gevolg is. Ik wensch alleen iets mede te deelen omtrent de verschuiving der uitgaven, welke heeft plaats gehad.

De geachte spreker ziet daarin dat de zaak niet behoorlijk onderzocht en voorbereid was. Dit is geenszins het geval. De vraag welk geschut men zou nemen en hoeveel men noodig had, is sedert 1900 onderzocht en voldoende bezien, en het voorstel berustte dan ook op deugdelijke gronden.

Dit neemt niet weg dat, als men tot uitvoering overgaat, in het werkplan wel eens eenige verandering kan komen, en zoo is het hier ook geschied.

Men meende eerst, dat voor de voorwagens en caissons, welke respectievelijk ten getale van 147 en 246 hier te lande zullen worden aangemaakt, noodig zouden zijn volledige stellen halffabrikaten van de firma Krupp, tot een bedrag van f 560 400.

Nader onderzoek heeft geleid tot de overtuiging, dat dit niet noodig is en dat men kan volstaan met slechts een deel dier halffabrikaten bij die firma aan te schaffen, tot een bedrag van omtrent f 210 000, en dat de overige deelen, welke anders bij Krupp zouden zijn te bestellen, hier te lande kunnen aangemaakt worden. Hierdoor zal nog een deel van het geld hier blijven, waarmede zal gewerkt worden in de richting van hen die het verlangen daartoe hebben te kennen gegeven, terwijl ook de mogelijkheid niet uitgesloten is, dat eenige besparing het gevolg zal zijn.

Toen dat eenmaal vaststond, moest vanzelf het werkplan ook eenigszins veranderd worden en is in het aanschaffingsvoorstel bovengenoemde wijziging gebracht.

Overigens geeft de redevoering van den geachten spreker geen aanleiding tot verdere beschouwingen. Het zou ook nutteloos zijn.

Wanneer de geachte afgevaardigde vraagt, waarom wel geld voor geschut en niet voor andere zaken, dan blijf ik als Minister van Oorlog op het standpunt, dat, als men het Nederlandsche leger eventueel ten strijde wil laten trekken, het ook voorzien moet zijn van goede bewapening. Die eisch is niet alleen billijk, maar beslist noodzakelijk, en daarmede is de voorgenomen verwapening geheel in overeenstemming. Ik heb dit destijds uitvoerig uiteengezet, zoodat ik nu niets meer in het midden behoef te brengen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1, 2 en 3 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 59 tegen 20 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Vliet, Nolens, Duymaer van Twist, van Asch van Wijck, Krab, van Heemstra, van Bylandt, Pompe van Meerdervoort, van Gijn, van de Velde, Schokking, van Dedem, Brummelkamp, van den Heuvel, Fruytier, Brants, Lucasse, de Ridder, Michiels van Verduynen, Kolkman, de Savornin Lohman, de Visser, Passtoors, de Ram, van Sasse van Ysselt, Heemskerk, van der Vlugt, Travaglino, Hubrecht, van Wijnbergen, Tydeman, van Limburg Stirum, Goeman Borgesius, Goekoop, Rink, van den Berch van Heemstede, Willinge, van Styrum, Aalberse, van Wichen, van Löben Sels, Janssen, Hennequin, Bolsius, Raymakers, Okma, van der Borch van Verwolde, Mees, van Vlijmen, Seret, Zijlma, Verhey, Sluis, Merckelbach, Talma, van Foreest, van Alphen, de Vries en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Helsdingen, Ketelaar, de Klerk, Ferf. Drucker, van Raalte, de Boer, Nolting, den Tex, Lieftinck, Troelstra, Pijnacker Hordijk, van der Zwaag, Smeenge, van Kol, Staalman, Melchers, ter Laan, Hugenholtz en Schaper.

III. Wetsontwerp tot TOEKENNING VAN DE HOEDANIGHEID VAN WETTIG BETAALMIDDEL AAN DE BILJETTEN DER NEDERLANDSCHE BANK (164)

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Heemskerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil de Kamer niet ophouden, maar acht mij alleen verplicht met een enkel woord te verklaren, waarom ik geen vrijheid gevoel voor dit wetsontwerp te stemmen. Ik erken met de Regeering, dat het noodig is om een voorziening te treffen ten einde aanbod van betaling en consignatie in bankbiljetten mogelijk te maken; het is zelfs de vraag of er niet reeds vóór de afschaffing van de muntbiljetten aanleiding bestond om dit te doen.

Het is van algemeene bekendheid, dat hier door de Kamer een votum in dien geest is uitgebracht, maar dat dit is afgestuit op het verzet van de Eerste Kamer, omdat uit het uitgebrachte votum, al was het zóó niet bedoeld, volgde, dat de bankbiljetten zouden worden wettig betaalmiddel. Nu sta ik voor mij op het standpunt dat ik consignatie mogelijk wensch te maken, maar niet gebruik wensch te maken van het middel: verheffing van de bankbiljetten tot wettig betaalmiddel.

Ik wil eerlijk erkennen, dat ik mij niet de illusie maak, dat de Kamer zich met mijn gevoelen zal vereenigen, want hetgeen ik meen dat zou moeten geschieden kan niet als amendement worden voorgesteld en kan ook zonder verdere voorbereiding niet door de Regeering worden geredigeerd.

Ik onderstel dus, dat de Kamer onder den invloed van die omstandigheden geneigd zal zijn dit wetsontwerp aan te nemen, maar ik meen toch even rekenschap te moeten geven van mijn daartegenover staand gevoelen. Mij dunkt, dat het geen juist beginsel is papier tot wettig betaalmiddel te verheffen. Wanneer iemand in plaats van geld, uit metaal vervaardigd, dat waarde heeft, papier in betaling neemt, doet hij dat omdat dat papier is van een instelling die zoodanig krediet heeft, dat hij dat gerust doen kan. Dit is de grond van het in betaling aannemen van bankbiljetten. Men doet dat op dit oogenblik met de biljetten van de Nederlandsche Bank en dat kan ook; maar het moet niet voortvloeien uit de wet, in verband met de omstandigheid, dat men aan de Bank octrooi geeft. Indien men zich op het standpunt gaat stellen, dat men papier van een

naamlooze vennootschap, wier verbintenissen niet door den Staat worden gegarandeerd, tot wettig betaalmiddel verheft, gaat men een gevaarlijken weg op. Als men een Staatsbank heeft is het eenigermate iets anders, maar ook dan acht ik het niet aanbevelenswaardig de biljetten tot wettig betaalmiddel te verheffen. De geschiedenis leert, dat het verheffen van papier tot wettig betaalmiddel kan leiden tot verkeerde resultaten. De assignatiën van de Fransche revolutie zijn nog altijd berucht.

Wij hadden muntbiljetten: daarmede hadden wij een stap in de verkeerde richting gedaan. Wij komen er nu van af, waarom zullen wij verder een stap in verkeerde richting doen en nu de bankbiljetten maken tot wettig betaalmiddel? De eenige reden die er voor bestaat is, om mogelijk te maken bankbiljetten in betaling aan te bieden en in consignatie te brengen. Maar men kan dit toelaten, zonder ze tot wettig betaalmiddel te stempelen, men kan aan een aanbod van betaling met consignatie in bankbiljetten geldigheid toekennen, wanneer de partij, aan wien de betaling geschieden moet er geen bezwaar tegen maakt, binnen zekeren korten termijn, en zoo er wel bezwaar gemaakt wordt op grond dat het papier is, aan de partij, die de consignatie gedaan heeft, opleggen, ze binnen een niet te korten termijn in te wisselen. Deze laatste termijn zou tamelijk ruim kunnen zijn. Dat is hetgeen waaraan het maatschappelijke verkeer behoefte heeft.

De Regeering zegt: dan snijdt men geen chicanes af. Maar dit wetsontwerp is niet voorgesteld om chicanes af te snijden. In het tegenwoordig stelsel komen geen chicanes voor, omdat geen mensch het wagen zal bankbiljetten gereedelijk in betaling aan te bieden en in consignatie te geven, omdat de bankbiljetten niet als wettig betaalmiddel zijn erkend, en er geen enkele bepaling in de wet voorkomt, waaraan een gerechtelijk aanbod van betaling in bankbiljetten kracht zou kunnen ontleenen.

De bedoeling van het wetsontwerp is dus niet chicanes af te snijden, maar eenvoudig mogelijk te maken dat men bankbiljetten in consignatie als wettig betaalmiddel kan aanbieden. Nu is het waar dat, indien de door mij aangewezen weg wordt gevolgd, in sommige gevallen chicanes zullen kunnen voorkomen; maar dit levert geen onoverkomelijk bezwaar op wanneer aan de partij die ze in consignatie heeft gegeven een eenigszins ruime termijn ter inwisseling wordt gelaten.

Het is intusschen onmogelijk een amendement in dezen geest voor te stellen. Het is volkomen juist, dat de Minister van Financiën, indien hij dit had willen voorstellen, overleg had moeten plegen met zijn ambtgenoot van Justitie; ik ben evenwel overtuigd dat de juridische hoofden van de Ministeriën van Financiën en van Justitie, bijgestaan door hun ambtenaren, er gemakkelijk in geslaagd zouden zijn behoorlijke bepalingen te ontwerpen. Ik geloof dat het ontwerpen daarvan niet zoo moeilijk is. Men heeft slechts aan eenige artikelen van het Burgerlijk Wetboek en van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering zijn aandacht te schenken.

Maar het is juist daarom duidelijk dat het wijzigen van dit wetsontwerp bij amendement niet mogelijk is, en daarom zal ik tot het voorstellen van een amendement ook niet overgaan, maar ik moet mij tegen dit wetsontwerp verklaren omdat het van een mijns inziens onjuist beginsel uitgaat, terwijl de Regeering door verwerping er van alle gelegenheid zou verkrijgen om een wetsontwerp in te dienen, gebaseerd op het denkbeeld dat mijns inziens in deze het juiste is.

De heer **van Asch van Wijck**: Mijnheer de Voorzitter! Art 1425 Burgerlijk Wetboek geeft aan den schuldeischer de bevoegdheid slechts datgene in betaling van den schuldenaar aan te nemen wat hij hem schuldig is. Indien de schuldeischer de betaling weigert, staat den schuldenaar de weg open om aanbod van gereede betaling te doen en indien dat aanbod geweigerd wordt het aangebodene te consigneeren. Dat aanbod moet echter gedaan worden met een wettig betaalmiddel, hetwelk thans bestaat in specie en muntbiljetten. Na intrekking van de muntbiljetten zal echter alleen specie wettig betaalmiddel zijn.

Het spreekt vanzelf dat het voor het publiek heel lastig is als het gedwongen kan worden alleen met specie te betalen. Het zal meestal met zilver moeten voldoen, daar ten onzent goud zeer schaarsch is en wordt vastgehouden. Ik acht daarom dit wetsontwerp van groot belang, waardoor de gelegenheid geopend wordt aanbod van gereede betaling, gevolgd door consignatie, met bankpapier te kunnen doen. Dit wetsontwerp is mijns inziens het noodzakelijk gevolg van het tot stand komen der wet tot intrekking der muntbiljetten.

Wel is het eenigszins vreemd — ik geef dit den heer Heemskerk volkomen toe — bankbiljetten te stempelen tot wettig betaalmiddel, daar bankbiljetten niet anders zijn dan aan toonder luidende schuldbekentenissen van de Nederlandsche Bank, schuldbekentenissen van een particuliere inrichting, welke tot den Staat in zekere betrekking staat. Bij de wet worden nu de bankbiljetten op ééne lijn gesteld met muntspecien, wordt daaraan dezelfde waarde toegekend als aan de Rijksmunt. De bankbiljetten zijn geen Staatspapier, maar papier, dat uitgegeven wordt door een particuliere inrichting, een naamlooze vennootschap.

Nu maakt de Staat zich feitelijk sterk tegenover het publiek dat de Bank aan toonder de som zal betalen die op het bankbiljet uitgedrukt staat. Wel is de Nederlandsche Bank een particuliere instelling, doch — en hierop legde de heer Heemskerk niet den nadruk — van zeer bijzonderen aard. Immers de Staat gaf haar en haar uitsluitend het recht bankbiljetten uit te geven en omringde dit voorrecht met krachtige waarborgen.

Doordat de wet de bankbiljetten het karakter van wettig betaalmiddel zal toekennen, zal de band tusschen Staat en Bank nauwer worden toegehaald.

Toen in 1889 in de Eerste Kamer het wetsontwerp tot het instellen van een consignatiekas behandeld werd, is de opmerking gemaakt, dat, wanneer de bankbiljetten tot wettig betaalmiddel gestempeld werden, men daarmede een stap zou doen in de richting van een Staatsbank.

Ik ben geen voorstander van een Staatsbank, en indien deze maatregel dat gevolg zou hebben, dan zou ik zeer zeker mijn stem daaraan onthouden, maar het komt mij voor, dat dit het gevolg daarvan niet zijn zal. Het rechtskarakter van de Nederlandsche Bank wordt geenszins veranderd doordat haar bankbiljetten wettig betaalmiddel worden geacht.

Het komt mij voor dat misschien eenig theoretisch bezwaar tegen deze wetsvoordracht kan worden ingebracht, maar dat er toch inderdaad in de practijk geen bezwaar bestaat deze regeling te accepteeren. Integendeel er zijn groote voordeelen aan verbonden. De heer Heemskerk heeft toegegeven, dat door de wijziging die hij zou wenschen chicanes niet zouden uitgesloten zijn, en betoogd, dat dit wetsontwerp niet ten doel heeft om chicanes tegen te gaan Waar er slechts een theoretisch bezwaar tegen bestaat en waar er practisch voordeelen aan verbonden zijn, daar geloof ik, dat het wenschelijk is dit wetsontwerp aan te nemen, door hetwelk chicanes worden voorkomen.

De Staat zelf neemt er genoegen mede dat in bankpapier wordt betaald aan de openbare kassen. De belastingen kunnen in bankbiljetten worden voldaan, en nu komt het mij voor dat, waar de Staat dezen vorm van kwijting zelf accepteert, hij daardoor reeds de moreele aansprakelijkheid voor de deugdelijkheid van de bankbiljetten op zich heeft genomen. Dit heeft het vertrouwen van het publiek in de bankbiljetten zoodanig versterkt, dat het de bankbiljetten eigenlijk op een lijn heeft gesteld met de muntbiljetten en met de specie.

Te recht heeft de Staat die moreele aansprakelijkheid op zich durven nemen, omdat hij met zooveel waarborgen het monopolie dat hij aan de Bank heeft verleend, heeft omgeven. Het schijnt mij dan ook toe dat er voor den Staat geen bezwaar tegen bestaat de bankbiljetten tot wettig betaalmiddel te verheffen, te meer daar het publiek ze reeds als wettig betaalmiddel beschouwd, onder één voorwaarde echter, welke door deze wetsvoordracht wordt vervuld: dat de Bank zelf niet in bankbiljetten betalen kan.

De Bank zelf moet, indien het verlangd wordt, in contanten haar schuld kwijten. Daardoor wordt de soliditeit harer biljetten gewaarborgd en voorkomen dat zij krijgen een cours forcé.

De regeling heeft een groot voordeel in tijden van crisis. Dan heeft het publiek meestal geen vertrouwen meer in de banken en ontstaat er een run op de bankinstellingen. Ieder wil contanten hebben.

Wanneer de bevoegdheid gegeven wordt aan de schuldenaren om hun schuldeischers, dus ook in tijden van crisis, met bankbiljetten te betalen, dan zal zeer zeker het streven om zooveel mogelijk contanten in plaats van bankbiljetten te krijgen

niet zoozeer toenemen. Dan zullen er niet zulke groote aanslagen gedaan worden op den metaalvoorraad van de Bank.

Ik geloof dat dit wetsontwerp is in het publiek belang en dat het Nederlandsche volk daardoor zal worden gebaat, reden waarom ik meen, dat men het advies van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Heemskerk, niet moet volgen, maar dat men dit wetsontwerp zal moeten aannemen.

De heer **Bos**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij ook niet vereenigen met het advies dat zooeven is uitgebracht door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam, den heer Heemskerk. Ik zal dan ook aan dit wetsontwerp mijn stem geven. Het komt mij voor, dat het wordt geboden door de noodzakelijkheid die in de practijk is gebleken en dat ook uit een theoretisch oogpunt gezien het wetsontwerp niet verwerpelijk is.

De klachten zijn zeer menigvuldig ook in deze Kamer aangeheven over den last die wordt ondervonden, wanneer van tijd tot tijd betrekkelijk groote bedragen gerechtelijk moeten worden aangeboden. Dan moet men kunnen beschikken over wettig betaalmiddel en dikwijls is dit niet dan met groote moeite in de vereischte hoeveelheid op het gewenschte oogenblik te krijgen.

Zoo heeft de heer mr. C. D. Asser, die in het magazijn voor handelsrecht heeft geschreven over dit onderwerp, opgemerkt, dat nog voor weinige jaren het geval is voorgekomen dat een som van bijna een millioen gerechtelijk moest worden aangeboden en vervolgens geconsigneerd. Ik behoef niet aan te toonen welke groote moeite er aan verbonden is om een dergelijk groot bedrag in muntbiljetten bijeen te krijgen.

Wanneer nu dit papieren betaalmiddel uit de circulatie wordt weggenomen, dan is het noodig, als geen andere maatregelen worden genomen, om 10 000 KG. zilver bijeen te brengen of een daarmede correspondeerende hoeveelheid goud en wij weten allen dat de Bank een dergelijke hoeveelheid goud niet voor binnenlandsch gebruik afstaat. Dit alles wijst er op, dat, nu het oogenblik nabij is, waarop de muntbiljetten uit de circulatie zullen verdwijnen, daarvoor een ander wettig papieren betaalmiddel in de plaats moet worden gegeven, ten einde de gelegenheid te openen om op betrekkelijk gemakkelijke wijze groote bedragen te overhandigen.

Ook wat betreft de theoretische zijde van deze zaak, geloof ik, dat door dit voorstel hoegenaamd geen bezwaren kunnen ontstaan en wij, bij den tegenwoordigen toestand vergeleken, vooruitgaan.

Wij hebben tot dusver een papieren wettig betaalmiddel gehad in de muntbiljetten. Een eerste eisch nu is, dat zoodanig papieren betaalmiddel voortdurend tegen metaal kan worden ingewisseld tot de volle nominale waarde.

Welke waarborgen bestonden daarvoor tot nu toe?

Daarvoor was van Staatswege een fonds ingesteld, niet bestaande uit metaal geld, maar uit obligatiën van het Rijk zelf. De waarborg voor de inwisseling van deze rentelooze schuld der muntbiljetten was dus eigenlijk gelegen in de verhandelbaarheid of beleenbaarheid van een rentedragende schuld van denzelfden debiteur.

Ik zal niet nader behoeven aan te toonen welk een vicieuse grondslag voor het papieren geld dit was.

In de plaats daarvan krijgen wij nu een geheel ander papieren betaalmiddel, waarvan bij Koninklijk besluit het percentage der metaaldekking bij de Bank is bepaald op ten minste 40 pct. Nu weten wij, dat een circulatiebank geen ruimte van beweging heeft, wanneer niet een aanmerkelijk hooger bedrag aan metaal aanwezig is en zoo was volgens den jongsten bankstaat dan ook aanwezig 64 pct. van het uitgegeven bedrag aan bankbiljetten in metaal. Wij hebben dus een aanmerkelijken stap vooruit gedaan ten opzichte van de waarborgen voor inwisselbaarheid van het papieren ruilmiddel.

Maar dit niet alleen. Zooals de heer Heemskerk heeft opgemerkt hebben de Staten vroeger wel eens groote, veel te groote hoeveelheden papieren geld geschapen, wat groote moeilijkheden ten gevolge had; de geachte afgevaardigde herinnerde in dit verband te recht aan de beruchte assignatiën. Maar nu ligt het juist in het stelsel van een circulatie-bank als ten onzent is geregeld, dat slechts zooveel papier in omloop kan komen als de circulatie zelf vraagt. Waar nu werkelijk zoovele waarborgen aanwezig zijn voor een deugdelijk bestuur der Bank als in de Bankwet zijn neergelegd, zie ik ook uit een theoretisch oogpunt geen bezwaar om aan de schuldbekentenissen van een op deze wijze beheerde Bank de hoedanigheid van wettig betaalmiddel te geven.

Een bezwaar, zooeven naar ik meen gememoreerd door den heer van Asch van Wijck, en dat men in een enkel orgaan der financieele pers ook heeft ontmoet, houdt in, dat het beginsel van art. 1425 Burgerlijk Wetboek zou verbieden om een andere zaak in betaling te geven, dan die men verschuldigd is, zoodat men niet zou mogen dwingen om in plaats van geld een schuldbekentenis van een particuliere instelling aan te nemen. Dit bezwaar gaat echter niet op, heeft geen zin meer zoodra eenmaal de Staat de schuldbekentenissen tot geld heeft gestempeld. Want wat is de economische beteekenis van dit artikel? Dat wanneer iemand geld heeft te vorderen, hij kan verlangen dat de schuld wordt voldaan in geld, en niet in iets dat hij nog eerst tot geld moet maken. En dat is juist onmiddellijk het geval, zoodra de bankbiljetten door de wet tot wettig betaalmiddel worden gestempeld.

Er is een enkel bezwaar dat de heer Heemskerk nog al hoog deed klinken, namelijk dat de Staat niet aansprakelijk is voor de verbintenissen uit deze bankbiljetten voortvloeiende. Ik wensch ten deze te onderschrijven wat de Minister in de Memorie van Antwoord heeft neergeschreven, namelijk, dat bij de organisatie van ons bankwezen en de beteekenis daarvan in ons maatschappelijk leven, de Staat feitelijk toch moreel voor die bankbiljetten ook aansprakelijk zal blijken.

Wanneer wij ons een oogenblik voorstellen dat de directie van de Nederlandsche Bank in gebreke zou blijven de biljetten in te wisselen, wanneer wij ons voorstellen de enorme economische beroering die daardoor in het land zou worden teweeggebracht, dan begrijpt ook ieder dat op zulk een oogenblik de Staat toch zou moeten ingrijpen, al was dit juridisch ook niet te vorderen. De Staat zou zich op zulk een oogenblik aansprakelijk stellen voor de verbintenissen die door de Bank zijn aangegaan met het Nederlandsche volk, dat ook zonder dwang grif weg de biljetten als geld gebruikt. In dat opzicht schijnt dus ook in de regeling geen bezwaar te liggen. Bovendien geloof ik, dat een sterk argument voor de aanneming van dit ontwerp gelegen is in de omstandigheid, dat er reeds in Engeland, Frankrijk en België zulk een bepaling wordt aangetroffen. Die regeling bestaat in die landen reeds gedurende jaren, heeft nog nooit tot bezwaren aanleiding gegeven, en niemand heeft er op aangedrongen daarin verandering te brengen. In het jaar 1833 zijn de biljetten van de Engelsche Bank tot wettig betaalmiddel verklaard, niettegenstaande daarnevens nog tal van andere banken met biljettenuitgifte bestonden; sedert 1870 is dit ook het geval in Frankrijk, en sedert 1873 ook in België, en dat alles zonder dat daardoor eenige stoornis is teweeggebracht of ooit eenige aandrang is gekomen tot verandering.

Ik kan mij dus volkomen vereenigen met hetgeen door de Regeering is voorgesteld en ik zou zeker de Regeering niet aanbevelen in te gaan den weg door den heer Heemskerk aangewezen, een weg, die volgens dien geachten afgevaardigde zeer gemakkelijk zou zijn te bewandelen, maar waarbij ik toch gaarne had gezien dat een zoo scherpzinnig jurist als die geachte afgevaardigde eerst eens in eenige bijzonderheden een regeling had ontworpen en die had laten zien. Wellicht ware het in theorie het beste geweest wanneer de Regeering den weg had gevolgd die in België is bewandeld, en het toekennen van de hoedanigheid van wettig betaalmiddel had verbonden aan de inwisselbaarheid bij de Bank. Dat is rationeel; want zoolang dit het geval is, heeft men volkomen het recht om de bankbiljetten met geld gelijk te stellen. Toch komt het mij voor, dat de bepalingen van het wetsontwerp misschien nog de meest practische zijn; het zal toch wellicht moeilijkheden opleveren het oogenblik vast te stellen waarop inderdaad de Bank in gebreke blijft haar biljetten tegen metaal in te ruilen; het zou meer uitvoerige regeling eischen dit te constateeren en ter kennis van het publiek te brengen.

Ten slotte wensch ik naar aanleiding van hetgeen over dit ontwerp in de afdeelingen is behandeld, nog een enkele opmerking te maken.

In het Voorloopig Verslag is den Minister een vraag gedaan om nu weer ter hand te nemen de instelling van een consignatie-

164. Toekenning van de hoedanigheid van wettig betaalmiddel aan de biljetten der Nederlandsche Bank.

kas, welke in 1889 door de Tweede Kamer is aangenomen, maar door de Eerste Kamer verworpen. Ik zal daarover nu niet in het breede uitweiden, maar er alleen aan herinneren, dat een paar van de motieven, die toen voor de instelling van zulk een kas bestonden, op dit oogenblik nog onverzwakt gelden.

In de eerste plaats, zorg voor de oude consignaties, die vele jaren lang in de consignatiekas gestort zijn, maar waarnaar niemand meer omkijkt.

In de tweede plaats omdat tegenwoordig door den Staat voor de geconsigneerde gelden na verloop van twee maanden rente wordt betaald, zonder dat die gelden voor den Staat zelf rente opleveren. Dat is dus een zeer eigenaardige depositobank, die de Staat er tegenwoordig op nahoudt.

Hij verbindt zich na twee maanden 3 pct. rente te betalen, doch belegt zelf het geld niet en daarom moet op hoofdstuk VII A een bedrag van f 20 000 worden uitgetrokken waar tegenover geen rechtstreeksche baten staan. Nu wil ik niet zeggen, dat dit alles schade is, maar waar men sedert 1889 heeft een wetsontwerp waartegen in het algemeen geen ernstig bezwaar door de Tweede noch door de Eerste Kamer is gemaakt, terwijl de bijzondere bezwaren, indertijd door de Eerste Kamer gemaakt, door het wetsontwerp worden weggenomen, meen ik, dat het een geringe moeite zal zijn een wetsontwerp als dat van 1889 weer in te dienen.

De Minister heeft gezegd, dat, wanneer zijn tegenwoordige werkzaamheden zijn afgeloopen, die zaak door hem zal, worden ter hand genomen. Indien dergelijke toezeggingen bij de begrooting gedaan worden, weet men dat het nog wel eenigen tijd zal duren eer de hand aan den ploeg wordt geslagen. Ik zou daarom den Minister wel willen aanbevelen die zaak niet te laten rusten, omdat eenige duizenden guldens op betrekkelijk eenvoudige wijze kunnen worden bespaard. Waarom zou men dit niet doen, nu beide Kamers tegen een regeling, die men nog voor handen heeft, wel geen bezwaar zullen maken?

De heer **Harte van Tecklenburg**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Het zal wel geen verwondering wekken, wanneer ik verklaar, dat ik de redevoeringen van de heeren van Asch van Wijck en Bos met veel ingenomenheid heb aangehoord. Zij hebben op krachtige wijze het voorliggend wetsontwerp tegenover den heer Heemskerk verdedigd. Voor mij heeft dit slechts deze schaduwzijde, dat ik tegenover dien geachten afgevaardigde geen nieuwe argumenten in het midden kan brengen. Ik wil mij er dan ook toe bepalen mijn verwondering uit te spreken, dat de geachte afgevaardigde heeft nagelaten zijn denkbeeld, hetwelk reeds bij de schriftelijke behandeling is besproken, nader te adstrueeren. Immers in de stukken is een bestrijding geleverd die afdoende was, althans wel een nadere argumentatie van de zijde van den heer Heemskerk noodig maakte.

Dengene die aanbod van gereede betaling doet in bankbiljetten, dreigt thans groot gevaar, niet zoozeer voortspruitende uit gegronde bezwaren die de crediteur tegen hem kan opwerpen, als wel uit de mogelijkheid van chicanes. Wanneer toch de crediteur den debiteur lastig wil zijn, weigert hij zonder opgave van redenen het aanbod, indien het niet geschiedt met het betaalmiddel door de wet aangegeven en dat, althans in eenigszins belangrijke mate, niet gemakkelijk bijeen te brengen is. Dit bezwaar heeft zich reeds tal van jaren doen gevoelen: herhaaldelijk zijn stemmen opgegaan om in deze voorziening te brengen en een krachtige poging is daartoe indertijd in het werk gesteld. Die poging is mislukt en sedert zijn bijna 15 jaren verstreken. De toestand is verergerd en zal zoodanig worden dat de onafwijsbare noodzakelijkheid om in deze voorziening te treffen, algemeen zal worden gevoeld. Was 't namelijk vroeger reeds hier te lande, waar weinig gouden munt in omloop is en de muntbiljetten slechts in betrekkelijk kleine bedragen verkrijgbaar waren, zeer wenschelijk om in deze behoefte te voorzien, thans, nu met 1 October aanstaande de muntbiljetten niet langer wettig betaalmiddel zullen zijn, zullen ongetwijfeld schier onoverkomelijke moeilijkheden rijzen, wanneer eenigszins belangrijke sommen moeten worden aangeboden en geconsigneerd.

De geachte afgevaardigde zeide, dat hij het argument aan de mogelijkheid om te chicaneeren ontleend, in deze niet liet gelden, maar ik vermeen, dat hij dit alleen zeide, omdat hij gevoelde, dat het door hem geopperde denkbeeld juist daardoor in het hart wordt getroffen. Bovendien — het werd reeds in de gewisselde stukken opgemerkt heeft zijn denkbeeld dit bezwaar, dat, zoolang de bankbiljetten niet zijn wettig betaalmiddel, de crediteur te recht het aanbod zal kunnen weigeren, wanneer het geschiedt in bankbiljetten, maar dat de debiteur — ofschoon hij volgens het denkbeeld van den geachten afgevaardigde binnen zekeren termijn zijn aanbod zal mogen wijzigen — inmiddels alle kwade kansen beloopt. Zoo zal de debiteur er aan blootstaan, dat het bedrag, hetwelk hij in veiligheid wil brengen, verloren gaat, wellicht hem door het faillissement van dengene bij wien hij het deponeert, ontgaat. Of althans treft hem renteverlies, of loopt hij gevaar dat de fatale termijn verstrijkt, in één woord: alle kwade kansen blijven voor zijn rekening.

Nu vraag ik: wanneer dit het geval is, in welk opzicht komt dan het denkbeeld van den geachten afgevaardigde tegemoet aan de behoefte, welke op dit oogenblik dringend voorziening eischt en die voortspruit uit gebrek van een de muntbiljetten vervangend wettig betaalmiddel? Zoolang de geachte afgevaardigde niet een zij het slechts eenigermate doeltreffende oplossing van dit vraagstuk aan de hand doet, zou ik hem beleefdelijk in overweging willen geven, om een voorstel waarvan de practische waarde in het algemeen wordt erkend, niet onvoorwaardelijk af te keuren.

De geachte afgevaardigde behoort toch niet uit het oog te verliezen, dat, wanneer dit wetsontwerp niet mocht worden aangenomen, inmiddels de groote behoefte die door iedereen wordt erkend, zal blijven bestaan. Ik waag de onderstelling, dat de geachte afgevaardigde, wanneer hij wist, dat het gevolg van zijn bestrijding zou zijn, verwerping van dit wetsontwerp, de verantwoordelijkheid daarvan ongaarne zou aanvaarden.

Daar komt bij, dat indien langs den weg dien de heer Heemskerk wenscht te bewandelen, de oplossing moest worden gezocht, een zeer belangrijk uitstel het gevolg zou zijn. Immers, heb ik den geachten afgevaardigde goed begrepen, dan zou de verwezenlijking van zijn denkbeeld niet mogelijk zijn zonder wijziging van het Burgerlijk Wetboek en een dergelijke wijziging zou toch zeer zeker een aanmerkelijk oponthoud veroorzaken.

Inmiddels dringt de nood en behoort daarin te worden voorzien.

Ik vertrouw dan ook, dat de Kamer liever het advies van de heeren van Asch van Wijck en Bos, dan dat van den heer Heemskerk zal volgen.

De heer Bos heeft aan het slot van zijn rede den wensch geuit, dat een wetsontwerp door mij zou worden ingediend tot instelling van een consignatiekas. Ik erken de wenschelijkheid eener regeling op dit stuk. Inderdaad komt de toestand welken wij op dit oogenblik hebben, hierop neer, dat er eigenlijk geen consignatiekas is.

Men behelpt zich zoo goed mogelijk met de wet van 28 Nivôse an XIII en eenige administratieve voorschriften, vervat in een ministerieele aanschrijving van 5 Mei 1841 en een Koninklijk besluit van 1 December 1843, maar eigenlijk is de zaak niet behoorlijk geregeld. Ik zal dan ook doen wat ik kan, om verbetering te brengen

De heer Bos zeide, dat een verwijzing naar talrijke bezigheden, naar gebrek aan tijd, meermalen in de begrootingsstukken voorkomt en eigenlijk beteekent, dat men de zaak liever ter zijde schuift.

Ik hoop dat de geachte afgevaardigde mij genoegzaam zal kennen om te willen gelooven, dat, als ik een toezegging doe, zij eerlijk gemeend is. Daarvoor meen ik trouwens reeds bewijzen geleverd te hebben.

Ik herhaal thans de toezegging, dat ik zoo spoedig als eenigszins mogelijk is, de hand aan den ploeg zal slaan. Intusschen merk ik op, dat dit een zaak is, die overleg vordert tusschen de Departementen van Justitie en van Financiën. Het is waar, er is een indertijd door de Tweede Kamer aangenomen wetsontwerp, maar sedert is er wisseling van personen, wellicht ook van denkbeelden geweest.

Men zal in elk geval niet kunnen volstaan met dat wetsontwerp zonder nadere overweging opnieuw in te dienen. Er behoort eenige tijd van voorbereiding te zijn.

Intusschen, ik vertrouw, althans in het volgend zittingjaar, met een dergelijk wetsontwerp te kunnen komen.

De heer **Heemskerk**: Het doet mij bijna leed dat het korte woord, door mij gesproken, zulk een uitvoerig wederwoord heeft uitgelokt, maar ik mag niet nalaten kortelijk te repliceeren.

Ik geef den heer Bos toe dat hetgeen hier wordt voorgesteld, niet geheel gelijk staat met iets als het toekennen van de hoedanigheid van wettig betaalmiddel aan de assignaten der Fransche Revolutie. Hier wordt die hoedanigheid gegeven aan een papier, ten aanzien waarvan zekere wettelijke waarborgen bestaan, maar ik merk op, dat het niet naar aanleiding van die wettelijke waarborgen alleen mag zijn dat men aan dat papier dat karakter toekent. De waarde van het bankpapier moet ten slotte gelegen zijn in de soliditeit en het krediet der Bank als zoodanig, afgescheiden van die wettelijke waarborgen.

Aangezien dat een zaak is die ten slotte afhangt van de innerlijke verdienste der Bank, zoo meen ik dat men de positie van het papier niet moet trachten te versterken door een bepaling als deze, die er het karakter van wettelijk betaalmiddel aan toekent. Dit wat betreft het principe.

Nu heeft men er op gewezen dat er oogenblikken kunnen komen, dat weigering van bankpapier schade zou kunnen doen. Zelfs staat in de stukken — de Minister wilde dat ik daarvan goede notitie nam — dat, wanneer het mocht voorkomen dat chicaneerende crediteuren dikwijls weigerden het bankpapier aan te nemen, aan het krediet van het bankpapier schade zou gedaan worden.

Ik acht dit een ijdele vrees. Veel bedenkelijker zou de toestand zijn als wij moeten overgaan tot intrekking dezer wet op grond van mindere kredietwaardigheid van het papier.

Wanneer het octrooi der Bank zal zijn afgeloopen, zal buitendien het bestaan dezer wet de oplossing der vraagstukken welke dan zullen rijzen, kunnen bemoeilijken.

Daarom meen ik, hoewel ik geen hoop heb dat de Kamer in dezen stand der zaak met mij zal medegaan, dat de Regeering en Kamer verkeerd doen met hier over deze bezwaren heen te stappen en zoo breed uit te meten de bedenkingen tegen mijn denkbeeld. Met hetgeen hier gebeurt zondigt men tegen het „man muss nicht das Kind mit dem Bade ausschütten".

De heer van Asch van Wijck en de Minister van Financiën zijn bij het denkbeeld dat door mij wordt voorgestaan, bang voor chicanes. Ik herinner er nog even aan: deze wet is niet gemaakt om chicanes af te snijden, want onder de tegenwoordige wetgeving kunnen de hier bedoelde chicanes niet voorkomen; men kan er geen aanleiding toe geven. Maar indien men chicanes in het rechtsverkeer onmogelijk wil maken, laat men dan het Wetboek van Burgerlijk Recht en van Burgerlijke Rechtsvordering afschaffen, en inderdaad, wanneer men zegt: een regeling van burgerlijk recht moet afstuiten op de mogelijkheid van chicanes, maakt men het zich werkelijk al te moeilijk

De geachte afgevaardigde uit Winschoten zou wel eens willen zien, dat ik bepalingen redigeerde. Och, Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik, zooals de Minister, het voorrecht kon hebben van even te consulteeren met eenige bekwame ambtenaren en hun mijn denkbeeld uiteen te zetten en dan dien heeren verzoeken een ontwerp te maken, — ik ben overtuigd, dat ik dan in acht dagen een zeer presentabel wetsontwerp gereed zou hebben. Maar iets anders is of hetgeen ik meen dat moest worden bepaald als amendement zou kunnen worden voorgesteld. Dat zal ik niet doen; in de eerste plaats niet, omdat ik het liever niet zonder ambtenaren zou redigeeren, en ten tweede omdat ik vrees, dat de Kamer zou oordeelen, dat het buiten het kader van een amendement viel. Maar dat het moeilijk is — ik geloof, dat de geachte afgevaardigde uit Winschoten en ik wel voor moeilijker vraagstukken gestaan hebben dan het ontwerpen van bepalingen als door mij worden bedoeld. Men spreekt zoo van die chicanes, maar die zouden in den regel niet voorkomen. Men moet toch rekening houden met het gezond verstand en de nominale gezindheden van de menschen met wie men te doen heeft. Iemand, aan wien een aanbod van betaling gedaan wordt, behoeft niet altijd een chicaneur te zijn. Het kan iemand zijn met wien de debiteur een verschil in rechten heeft, maar er behoeft niet verwacht te worden, dat hij zal chicaneeren op de specie waarin het aanbod gedaan wordt. Bezwaren tegen deze laatste zouden tot de hooge uitzonderingen behooren. Een wetsontwerp als door mij gewenscht behoeft niet lang op te houden: ik ben overtuigd dat het vóór 1 December tot wet zou te verheffen zijn — vóór 1 October zou wat moeilijk gaan — als de Regeering wil.

Er is echter nog iets anders, en dat kost meer tijd, nl. wanneer de Regeering ingaat — en ik beveel haar dat zeer aan — op het denkbeeld van den geachten afgevaardigde uit Winschoten omtrent een consignatiekas; als de Regeering die behoorlijk gaat regelen, kan zij heel wat chicanes onmogelijk maken, want dan zal het Rijk natuurlijk aansprakelijk wezen voor de sommen die in de kas gestort zijn en kan immers het Rijk zelf die sommen uitbetalen aan de rechthebbenden. Nu geef ik volkomen toe: het redigeeren van die bepalingen is iets ingewikkelder dan het redigeeren van die welke ik oorspronkelijk heb aanbevolen, maar ook daarmede zullen de rechtsgeleerde Ministers van Financiën en van Justitie met hun ambtenaren wel klaar komen. Ik hoor daar zeggen, dan kan men bij die gelegenheid deze wet intrekken.

Ik hoop ten slotte, dat, zoo de Kamer deze wet aanneemt, zij een zeer kort leven zal hebben. Zij is op onjuiste beginselen gebaseerd, en wanneer de Minister het denkbeeld van den heer Bos in gunstige overweging wil nemen, zou het inderdaad tevens de mogelijkheid openen tot intrekking dezer wet. Indien deze wet in stemming komt, zal ik er mijn stem niet aan kunnen geven, maar ik wensch de Kamer niet, door stemming te vragen op te houden, en er alleen bij de Regeering ten sterkste op aan te dringen het denkbeeld van den geachten afgevaardigde uit Winschoten in den door mij aangegeven zin in ernstige overweging te nemen.

De heer **Harte van Tecklenburg**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een kort woord. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam heeft twee punten ter sprake gebracht waarop ik nog even wensch terug te komen.

In de eerste plaats zeide hij, dat, wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen, er groote moeilijkheden zullen ontstaan bij het einde van het octrooi. Het spijt mij ten zeerste, dat de geachte afgevaardigde die zienswijze niet nader heeft ontwikkeld. Ware zij toch juist, dan zou zij een hoogst ernstige bedenking tegen dit wetsontwerp leveren. Maar ik meen, dat de grond er aan ontbreekt. Immers het wetsontwerp bevat de bepaling, dat de bankbiljetten alleen de hoedanigheid van wettig betaalmiddel zullen hebben, zoolang het bankoctrooi duurt; waaruit volgt, dat als dat octrooi ophoudt, ook niet langer de hoedanigheid van wettig betaalmiddel aan de bankbiljetten zal zijn verbonden. De geachte afgevaardigde zou mij inderdaad verplichten, wanneer hij alsnog wilde opgeven, welke de bezwaren zijn die uit deze regeling kunnen voortkomen. Wanneer hij dit nalaat, mag ik aannemen, dat zij moeilijk zijn te formuleeren, of liever, dat zij niet bestaan.

Voorts is de geachte afgevaardigde nogmaals teruggekomen op het belang van het afsnijden van chicanes en houdt hij vol, dat deze onder de tegenwoordige regeling niet worden opgeworpen. Dat moet ik echter pertinent ontkennen. Moeilijkheden zijn herhaaldelijk gerezen. Maar zelfs afgezien van het werkelijk voorkomen van zwarigheden, is reeds de bestaande onzekerheid een alleszins afdoend argument voor een nieuwe regeling Immers thans bestaat steeds de mogelijkheid van chicanes, en die mogelijkheid werkt alsof zij zekerheid ware. Degene die aanbod van gereede betaling doet, weet niet van te voren of de crediteur al of niet zal chicaneeren over de qualiteit van het betaalmiddel. De crediteur behoeft niet anders te doen dan het aanbod zonder daarvoor motieven aan te voeren, te weigeren. Is het aanbod gedaan in een vorm die door de wet niet tot wettige betaling is gestempeld, dan zal de rechter dengene die het aanbod gedaan heeft, veroordeelen in de kosten en het aanbod van gereede betaling verklaren te zijn van onwaarde. Of de crediteur aldus zal handelen weet de debiteur niet vooraf. Maar in die onzekerheid zal hij zich in den regel wel wachten om een aanbod van gereede betaling te doen anders dan in wettig betaalmiddel, en waar dit laatste slechts, afgezien van het zilver, in geringe hoeveelheid verkrijgbaar is, staat hij voor groote moeilijkheden.

De bewering van den geachten afgevaardigde dat chicanes niet voorkomen, heeft dus, daargelaten haar onjuistheid, geen waarde,

nu reeds de vrees voor mogelijke chicanes tot gevolg heeft, dat de debiteur zich groote opofferingen moet getroosten.

Ik meen hiermede te kunnen volstaan. Het advies van den geachten afgevaardigde om zijn denkbeeld althans later te verwezenlijken, n.l. bij de regeling van de consignatiekas, zou met intrekking van de thans voorgestelde practische en afdoende voorziening gepaard moeten gaan, en kan ik daarom tot mijn leedwezen niet volgen.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. Wetsontwerp tot AANVULLING EN WIJZIGING DER WET VAN 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139), HOUDENDE REGELING BETREFFENDE DE TOELATING ALS SCHIPPER OP KOOPVAARDIJSCHEPEN EN HET AAN BOORD DAARVAN IN DIENST HEBBEN VAN STUURLIEDEN EN MACHINISTEN (173).

De heer **Krap**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs over dit wetsontwerp, brengt het volgend verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld twee verzoekschriften:

I. een van J. G. Kramer en L. J. Koning, beiden te Groningen, vertegenwoordigende, de eerste als boekhouder, de laatste als secretaris, het bestuur van het Compact „de Onderlinge Vriendschap".

Adressanten betuigen namens de ruim tweehonderd leden, allen schippers, van dit compact, volle instemming met de door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid voorgestelde wijzigingen in de wet van Mei 1901, betreffende de toelating als schipper op koopvaardijschepen, enz. Zij verklaren daarin een middel te meer te zien, ter voorkoming van het broodeloos worden van velen hunner, reeds op leeftijd zijnde, redenen waarom zij deze Kamer beleefd doch dringend verzoeken het in behandeling zijnde wetsontwerp aan te nemen.

II. een van de „Vereeniging voor de Zeevaart" van geëxamineerde gezagvoerders, oud-gezagvoerders en stuurlieden van den eersten rang der Nederlandsche koopvaardij, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van den 11den Augustus 1897 n°. 44.

Adressanten geven te kennen:

dat aan uw Kamer bij wetsontwerp wordt gevraagd den termijn te verlengen waarbij aan ongeëxamineerde zeevarenden diploma's zullen worden uitgereikt, opdat „voldoende personeel voor de bemanning onzer koopvaardijvloot beschikbaar (zal) blijven";

dat de zoogenaamde schipperswet aan den Minister de bevoegdheid verleent bij art. 7, sub 2, om dispensatie te verleenen van de voorschriften dier wet, en alzoo uw Kamer kon mededeelen of die dispensatie noodzakelijker wijze reeds moest verleend worden;

dat onze vereeniging weet dat flinke 3de- en zelfs 2de-stuurlieden, die met goeden uitslag geëxamineerd zijn, weken en maanden moeten wachten vóór zij plaatsing vinden, terwijl andere om den broode gaan varen als matroos, niet alleen vroeger, maar ook nu nog dat moeten doen;

dat de uitreiking van die diploma's aan ongeëxamineerden vroeger op billijkheidsgronden goedgevonden, eventueel tot 30 April 1904 verlengd, den Nederlandschen geëxamineerden gezagvoerder, stuurman of machinist voor de wet gelijk doet staan, zoowel aan den vreemdeling, wien het diploma in het buitenland bij gerechtelijk vonnis werd ontzegd, als aan den Nederlandschen ongeëxamineerde, die voor het examen niet slaagde of aan anderen die nauwelijks hun naam kunnen schrijven;

dat aan onze vereeniging niet één ander land bekend is waar soortgelijke achteruitstelling van den geëxamineerde en bevoorrechting van den vreemdeling toepassing vindt;

dat onze vereeniging in deze nitbreiding vreest te zien een maatregel, die de beschikbaarheid of den toeloop van een voldoend geëxamineerd personeel voor de bemanning der koopvaardijvloot juist in den weg staat, uit welk personeel de marine haar reserve betrekt:

redenen waarom de Vereeniging voor de Zeevaart met den meesten eerbied zich tot Uw Kamer wendt met het eerbiedig verzoek, zoowel in 's lands belang als in dat der koopvaardijvloot onder Nederlandsche vlag, dat het u moge behagen om tot verder nitreiking van diploma's aan ongeëxamineerden niet over te gaan, anders dan bij de zoogenaamde Schipperswet reeds werd toegestaan.

Uw Commissie stelt voor deze beide adressen ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp dat thans in behandeling is, was oorspronkelijk van zeer onschuldigen aard, maar een dag voordat het in de afdeelingen zou worden onderzocht, werd het onschuldig karakter daarvan geheel weggenomen en werd er een wijziging in aangebracht van zeer ingrijpenden aard en wel in art. 96 van de zoogenaamde Schipperswet.

In het Voorloopig Verslag werd gevraagd waarom dergelijke ingrijpende wijziging zoo laat de Kamer had bereikt.

In de Memorie van Antwoord heeft de Minister daarop geantwoord, dat, terwijl op 27 April jl. het wetsontwerp was ingediend, eerst op 13 Mei jl. de ondergeteekende kennis kreeg van het feit, dat een twaalftal machinisten van den Koninklijken West-Indischen Maildienst in dienst was getreden in het tijdvak van 23 Februari 1901 tot en met 30 April 1904 en mitsdien op grond van het bepaalde in art. 9, eerste lid, sub *b*, der in den aanvang dezer genoemde wet, geen aanspraak kon maken op het diploma B, bedoeld in art. 8 dier wet, het bezit van welk diploma voorts, zooals blijkt uit het laatste lid van art. 4 der meergenoemde wet, ten minste wordt vereischt voor machinisten op mail- en passagiersschepen."

Uit het zooeven door den heer Krap voorgelezen adres van de Vereeniging voor de zeevaart hebben de heeren te weten kunnen komen, dat het hier gaat om personeel dat geen examen heeft afgelegd, toch den rang te geven, waarin het gediend heeft, ook voor de jaren 1901 tot 1904.

Dat de West-Indische mail daardoor in ongelegenheid geraakt zou zijn, heeft de Minister niet rechtstreeks gezegd.

Dit zou alleen opgemaakt kunnen worden uit de volgende woorden in de Memorie van Beantwoording: „dat, bleef de wet ongewijzigd, nog ettelijke andere maatschappijen wegens gemis van voldoend bevoegd personeel, in ongelegenheid zouden geraken".

Wanneer echter de Minister dat niet nader bevestigt, weiger ik aan te nemen dat een maatschappij als de Koninklijke West-Indische Maildienst in ongelegenheid zou geraken, wanneer niet de 12 bedoelde machinisten, in dienst getreden tusschen 1901 en 1904, zonder examen in het bezit van diploma B worden gesteld. Het is mij niet mogelijk aan te nemen, dat een maatschappij, die 8 mailschepen in dienst heeft, niet in staat zou zijn het volgens art. 4 der Schipperswet benoodigde personeel voor haar schepen te vinden. Op het allerruimst berekend zou die vloot 8 machinisten C en 16 machinisten B aan boord moeten hebben; dat de West-Indische Maildienst, die bovendien subsidie geniet van het Gouvernement, die machinisten niet heeft of niet krijgen kan, toont dat weinig rekening is gehouden met de reeds in Mei 1901 in het *Staatsblad* geplaatste wet.

Er werd ook gevraagd aan de Regeering hoe het gebleken was dat geen voldoende personeel voor de bemanning onzer koopvaardijvloot beschikbaar zal blijven; en met hetgeen ik zooeven omtrent de West-Indische mail en andere maatschappijen, die ook in ongelegenheid zouden geraken, meedeelde, acht de Minister voldoende op die vraag te hebben geantwoord.

Mijnheer de Voorzitter! Ik mag dat niet toegeven en ik meen dat de Minister — het zij met bescheidenheid gezegd — de gedane vraag niet voldoende heeft onder de oogen gezien.

Ten aanzien van de stuurlieden heeft de Minister geen enkel feit en geen enkel cijfer genoemd.

Hoe groot is het getal beschikbare 1ste-, 2de- en 3de-gediplomeerde stuurlieden en hoeveel worden er voor onze koopvaardijvloot volgens de artt. 3 en 4 der wet gevorderd? De Minister deelt het ons niet mede.

Het is bekend, dat jaarlijks een groot aantal personen het diploma voor 1ste-, 2de- en 3de-stuurman verwerven; in 1903 bijv. resp. 62, 53 en 77, te zamen 192. In andere jaren is het evenzoo.

En dan doet zich de vraag voor: aan hoevele personen zal ingevolge art. 9 der wet het diploma worden toegekend, zoowel voor hen die onder punt *a* vallen, als voor hen onder *b*, indien de datum van 1 Januari 1901 wordt vastgehouden, zooals die in de bestaande wet voorkomt?

Wij weten het niet; de Minister deelt het ook niet mede; maar dat het aantal aanzienlijk zal zijn, kan gerust worden aangenomen; het aantal examengediplomeerden wordt reeds, als men 1901 houdt, zóó vermeerderd, dat er mijns inziens wel niet van *ongelegenheid* der maatschappijen sprake zal kunnen zijn.

Wat het machinistenpersoneel betreft, er zijn thans 106 met diploma C, 306 met diploma B, 167 met diploma A; het grootste deel der B's hebben het diploma A, het grootste deel der C's ook het diploma A en B. Voegt men daar nu weder eens bij de diploma's die ingevolge art. 9*b* zullen worden uitgereikt, ook al weder slechts gerekend tot 1901, dan moet er, als we de grootte onzer stoomvloot in het oog houden, zeer groote twijfel bestaan over het in deze in ongelegenheid komen der scheepvaart.

Ik zal afwachten welke gegevens de Minister wellicht nader nog zal bijbrengen. Op dit oogenblik ben ik niet overtuigd dat uitbreiding van den termijn tot 1904 in art. 9*b* noodzakelijk is.

Mocht inderdaad hier of daar urgentie bestaan om de volheid der eischen in de wet gesteld niet toe te passen, dan geeft art. 7 2e alinea der wet de gelegenheid voor een bepaalden tijd of voor een bepaalde reis afwijking of dispensatie der voorschriften toe te staan (artt. 2, 3, 4 en 5 in verband met art. 6). Het komt mij voor, dat de Regeering hierin volkomen en voldoende bevoegdheid heeft, om in eventueele gevallen te voorzien.

Onbillijk komt het mij voor, om voor zoovele stuurlieden en machinisten, die zich ook tusschen 1901 en 1904 vele moeiten, tijd, geld en opofferingen getroost hebben om aan de eischen der Staatsdiploma's te voldoen, de concurrentie, zonder dat het algemeen belang het eischt, weder grooter te maken, door ook diegenen op te nemen onder de gediplomeerden, die in die drie jaren in de verschillende rangen hebben gevaren, zonder de gelegenheid om de bewijzen van bekwaamheid, die volgens de wet gevorderd worden, te verkrijgen, te hebben benut. De Minister meent, dat het diploma van een vroeger afgelegd examen op hooger prijs zal gesteld worden dan het bezit van een dienst-diploma, en dat zij die onverplicht een examen aflegden, die moeite ruimschoots beloond zullen zien.

Ik deel die onderstelling niet. Deze dienst-diplomahouders zullen vele plaatsen innemen. Mij dunkt, de eigen mededeelingen van den Minister weerspreken zijn gevoelen. De overgangsbepaling, zooals die nu in de wet voorkomt, tot 1901, acht ik reeds zeer voldoende.

Ieder wist van 1901 af waaraan hij zich te houden had. Wat thans wordt voorgesteld lijkt mij zonder eenige urgentie een terugkomen op vroeger genomen wettelijke beslissing.

Er is door den Minister in de Memorie van Antwoord medegedeeld, dat hij van zins is om de eischen gesteld bij het Koninklijk besluit van 30 Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 22), dat bij aanneming van dit wetsontwerp toch zal moeten worden herzien, tevens te wijzigen ten aanzien van de daarin genoemde eischen voor de lichamelijke geschiktheid, waarbij dan zal worden overwogen of er wellicht termen bestaan den eisch — dat de aanvrager oogen heeft vrij van cataract en van andere progressieve gebreken —, gesteld sub 4 van het tweede lid van art. 3 van het bovengenoemd besluit, te doen vervallen, terwijl de Minister vervolgt op bladz. 2, dat onjuist is de bewering in het Voorloopig Verslag, dat onder de eischen van lichamelijke geschiktheid voor de toelating tot de examens van stuurman aan boord van koopvaardijschepen, behoorende bij Koninklijk besluit van 30 Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 20) niet is opgenomen, dat de candidaat oogen moet hebben vrij van cataract, aangezien sub 3 der genoemde eischen wordt gevorderd, dat de candidaat een onbeperkt gezichtsveld op beide oogen heeft, zoodat zij die aan cataract lijden, dus niet tot het afleggen van het examen kunnen worden toegelaten.

Ik heb mij naar aanleiding van deze gewichtige zaak gewend tot een bekende specialiteit op dit gebied te Rotterdam, dr. van Moll, een oogarts, die ook den Minister niet onbekend zal zijn, omdat hij met de keuring der betrokken personen belast is. Ik werd daartoe bovendien geleid, omdat ik een opgaaf gekregen had van personen die gekeurd zijn geworden, omdat zij een diploma verlangen wegens dienst aan boord.

Het is een heele lijst van zeelieden, die volgens de bepalingen van art. 3, sub 2, van *Staatsblad* n°. 22 moeten worden afgekeurd en die met 1 September op straat zouden staan, waaronder er zijn met groote gezinnen en die al jarenlang als gezagvoerder of als stuurman hebben gevaren.

Dr. van Moll nu heeft mij medegedeeld, dat het loslaten van punt 4 van het tweede lid van art. 3 niet goed zou zijn.

Punt 2 van het tweede lid van art. 3 komt overeen met punt 3 van de tweede bijlage (bladz. 20) van *Staatsblad* n°. 20 en stelt alleen den eisch van een onbeperkt gezichtsveld op beide oogen, maar dit is niet voldoende om af te wijzen voor „cataract".

Het „gezichtsveld" behoort tot de functie van oogzenuw en netvlies en houdt geen verband met „troebelheid" der lens (cataract).

Die specialiteit staat zelfs periodieke herkeuring voor, omdat ook als „cataract onder de voorwaarde van goedkeuring opgenomen, dit op jeugdigen leeftijd nog geen waarborg voor de toekomst geeft".

Waar het thans echter hoofdzakelijk op aankomt, zijn de eischen gesteld in artikel 3 van *Staatsblad* n°. 22. Blijven die zooals zij zijn, dan zullen tal van personen hun betrekking verliezen.

Nu kan de vraag gesteld worden, of die eischen dan inderdaad te hoog zijn. Die vraag beantwoord ik bevestigend.

Het ware wenschelijk te volgen het keuringsreglement voor de zeemacht en ook voor deze personen aan te nemen ongeveer den maatstaf van ongeschiktheid voor den dienst, voorkomende in kolom B, dus de grenzen van afkeuring voor hen die al in dienst zijn als officier bij de zeemacht. Nummer 1 en 2 van art. 3 sub 2 kunnen onveranderd blijven. Nummer 3 zou kunnen luiden als volgt: bij het zien met beide oogen gelijktijdig, gezichtsscherpte (zonder bril) en kleurenonderscheidingsvermogen van ten minste $^1/_2$ en bij het zien met elk oog afzonderlijk ten minste $^1/_6$ of respectievelijk $^1/_4$ en $^1/_{10}$ (of $^1/_6$) als *met bril*, beide oogen gelijktijdig ziende, een gezichtsscherpte van $^6/_6$ wordt bereikt.

$^1/_4$ en $^1/_{10}$ betreft dan personen die een weinig kortzichtig of oververziende zijn. Nummer 4 zou te lezen zijn als volgt: Oogen vrij van cataract in dien graad, dat visus en kleurenonderscheidingsvermogen niet tot beneden de eischen van sub 3°. zijn gedaald en van andere progressieve gebreken. Het houdt verband met punten 153, 164 en 182, kolom B, van het reglement op het geneeskundig onderzoek bij de zeemacht.

Het komt mij voldoende voor wanneer bij de keuring voor de dienst-diploma's niet verder worde gegaan dan ten aanzien van de in dienst zijnde officieren der zeemacht het geval is. Ik bewoog mij bij het aangeven der nieuwe eischen op glad ijs. Het feit dat zij kwamen van een ervaren deskundige, die meent dat zij voldoende zijn, deed mij echter de vrijheid nemen ze aan de aandacht van den Minister te onderwerpen. Konden zij zoo worden vastgesteld, dan zou nog een groot deel der belanghebbenden gesauveerd worden. Ik vraag van den Minister hierop thans natuurlijk geen antwoord, maar veroorloof mij het door mij aangegevene in de overweging van Zijn Excellentie aan te bevelen.

De heer **Hubrecht**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal gaarne het antwoord van den Minister op de opmerkingen van den heer Verhey afwachten; ik hoop dat dit antwoord bevredigend zal zijn, omdat ik mij wel met het denkbeeld van de Regeering kan vereenigen. Alleen zou ik nu aan den Minister willen vragen, of, waar het geldt de verlenging van den termijn van art. 9, sub *b*, geen rekening moet worden gehouden met de bezwaren die zich in de toepassing ten opzichte van dien termijn hebben voorgedaan.

Als ik wel ben ingelicht, dan komt het herhaaldelijk voor,

dat het zoogenaamd dienstdiploma uitgereikt wordt ook zelfs wanneer de diensttijd niet eenige maanden, maar zelfs slechts eenige weken of dagen is geweest. En dat kan toch wel de bedoeling niet geweest zijn van deze overgangsbepaling. Trouwens reeds in het Voorloopig Verslag over de Schipperswet is reeds op dat bezwaar gewezen, en waar men nu den termijn weder met drie jaren wil verlengen, daar zou ik willen vragen, of de Minister niet bereid zou zijn voor te stellen, dat de dienstdiploma's alleen verkrijgbaar zullen zijn voor hen die eenigen tijd, ik zou meenen voor zes maanden, in hun rang hebben gediend. Ik beveel dit denkbeeld ter overweging den Minister aan.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet aanstonds op den voorgrond stellen, dat het onderwerp, hetwelk thans aan de orde is, een overgangsbepaling betreft en overgangsbepalingen hebben altijd een karakter van mildheid; zij wijken af van de algemeene beginselen der wet, beginselen waaraan men onder zekere omstandigheden en in zekere gevallen niet te angstvallig kan vasthouden. Zoo ook hier, waar men voor den dienst op koopvaardijschepen vordert geëxamineerde scheepsofficieren.

Door de commissie, welke indertijd aan de voorbereiding der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139) heeft gearbeid, is op de overgangsbepaling, waarvan thans sprake is, aangedrongen. Men heeft het een hardheid geoordeeld om hen, die ten genoegen van de reederij en tot aller tevredenheid dienst deden en in de practijk proeven van bekwaamheid hadden afgelegd, op een gegeven oogenblik uit hun brood te stooten.

Er moest echter een termijn worden bepaald voor de overgangsbepaling en toen is aangenomen, dat zij, die drie jaren vóór de indiening van het wetsontwerp dienst hadden gedaan, een diploma zouden kunnen krijgen, alleen op grond van gedanen dienst zonder het geven van proeven van bekwaamheid. Dit is een voorstel geweest, dat eenigszins afwijkt van de gewone overgangsbepaling. In den regel wordt genomen een termijn loopende van een zeker aantal jaren vóór het oogenblik van de inwerkingtreding der wet, maar de commissie, die deze zaak voorbereidde, heeft dadelijk gevoeld, dat dit bezwaar zou opleveren en dat er misbruik van kon worden gemaakt. Zij meende dat, werd als fatale termijn een datum aangewezen, welke in de toekomst lag, het een ware wedloop zoude worden om vóór dien termijn alsnog dienst te verrichten, ten einde zoodoende aanspraak te erlangen op een dienstdiploma. Werd daarentegen als fatale termijn een datum genoemd, welke bij de indiening van het ontwerp reeds voorbij was, dan werd hierdoor het bedoelde bezwaar ondervangen. Mijn ambtsvoorganger vereenigde zich ten deze met de inzichten der commissie, en zoodoende is hetzelfde bereikt als bij een Tariefwet met, wat men in Duitschland noemt, een „Sperrgesetz". Men stelt voor een bepaling om onmogelijk te maken dat hangende de behandeling van het ontwerp handelingen worden gepleegd in strijd met het karakter van het wetsontwerp.

Nu zal echter de wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 139) veel later in werking treden, dan men zich aanvankelijk voorstelde.

Er is nu hoegenaamd geen bezwaar om de bepaling, dat men moet hebben dienst gedaan zooveel jaar vóór de indiening, te wijzigen in een termijn, die het tijdstip van de inwerkingtreding der wet zeer nabijkomt. De bepaling van de commissie heeft volkomen haar effect gesorteerd. Zij bedoelde het voorkomen van misbruiken, en misbruiken zijn onmogelijk gemaakt. Niemand is dienst gaan doen, toen het wetsontwerp werd ingediend, alleen met het doel om een diploma machtig te worden, en het valt dan ook geheel en al in het karakter van het oorspronkelijke voorstel om nu den termijn te wijzigen. Dit stel ik op den voorgrond. Daarbij kwam dat een reederij hier te lande, die genoemd mag worden, de Koninklijke West-Indische Maildienst, de dupe zou worden van de bepaling, dat zij geen officieren in dienst mocht houden, die na 1 Jannari 1901 tot haar tevredenheid dienst hadden gedaan.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, dat hij daaromtrent cijfers verlangt. Die kan ik niet geven, maar een feit is, dat, zooals ik zeide, een reederij in ongelegenheid kwam, en, naar men mij verzekerde, is zij niet de eenige. Op de booten der Koninklijke West-Indische Maildienst moeten, als zijnde mail- of passagiersbooten, niet alleen aanwezig zijn één machinist, voorzien van een diploma C, doch daarnevens twee machinisten, in het bezit van een diploma B. Machinisten nu met dit radicaal zijn, bleef de wet onveranderd, in niet voldoenden getale aanwezig.

Dit is dus een voldoende reden tot wijziging der oorspronkelijke wet, waarom de indiening van dit ontwerp wordt gerechtvaardigd.

Ik geloof hiermede de bezwaren van den geachten afgevaardigde geheel te hebben beantwoord. Ik herhaal, dat ik op het oogenblik geen statistieken kan geven en ik heb ook geen nader onderzoek ingesteld, welke maatschappijen nog meer door deze bepaling in ongelegenheid zouden geraken.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Hubrecht, gezegd, dat hij zich niet kon vereenigen met het denkbeeld, dat diploma's werden gegeven zonder examen, aan hen, die desnoods slechts 1 of 2 dagen dienst hadden verricht.

Men moet niet vergeten, dat de wet aldus luidt en ik daarin op het oogenblik geen verandering kan brengen.

Maar bovendien, waar gaan wij heen, als de voorstelling gaat postvatten alsof de reeders op het oogenblik niet anders dan onbekwame mannen aan boord hadden. Dat het door de overgangsbepaling een enkele maal kan gebeuren, dat ook zij die slechts korten tijd in een rang dienst verrichtten, een diploma voor dien rang erlangen is toch niet zoo erg, waar de bestaande toestand tot dusverre tot geen overwegende bezwaren leidde en mijn ambtsvoorganger zoo krachtig op een dergelijke overgangsbepaling heeft aangedrongen, om de hardheid voor velen, die op een eerlijke en bekwame wijze hun brood verdienen, weg te nemen.

Men hoort tegenwoordig zoo veel spreken over den nood van de arbeidende klasse, over menschen die moeilijk hun brood verdienen, en nu is het voor mij een genoegen op dit oogenblik een lans te kunnen breken voor dit voorstel, dat beoogt, om menschen, die op een eerlijke wijze hun brood verdienen, naar het gevoelen van hen, die er het best over kunnen oordeelen, in hun positie te handhaven.

Daarom heb ik in de Memorie van Antwoord doen uitkomen, dat ik ten aanzien van de physieke eischen mildheid zou willen betrachten, nog grooter dan in het Koninklijk besluit is aangegeven, omdat gebleken is bij de uitvoering, dat mannen, die volkomen goed hun dienst verrichten aan de physieke eischen der gezichtsscherpte soms niet voldoen, en dientengevolge van boord zullen moeten worden geweerd. Het geval heeft zich voorgedaan, dat een scheepsofficier, die zijn dienst uitnemend verricht, en die niet door een eigenlijke oogziekte maar door een verwonding een oog heeft verloren, nu bij toepassing van het Koninklijk besluit, tot uitvoering van art. 9 der wet, zooals het thans luidt, den dienst zal moeten verlaten.

Het doet mij genoegen dat dit bericht mij bijtijds heeft bereikt, en ik zal mijn best doen te bevorderen dat het bedoelde besluit worde herzien. Ik zal daarbij zeer gaarne gebruik maken van de inlichtingen, welke de geachte spreker heeft gegeven. Het was niet zijn bedoeling daarover in debat te treden en dit is mij aangenaam, want ik zou mij volkomen incompetent moeten verklaren om alles te rescontreeren, wat hij heeft aangevoerd.

Ik zal niet nalaten hetgeen door hem is in het midden gebracht na te lezen en de aandacht der adviseurs der Regeering daarop te vestigen.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! De rede van den Minister zou wel den indruk moeten maken alsof ik voorstelde alle personen die wegens dienst een diploma zouden kunnen krijgen, uit de wet te doen vervallen, maar wie mij gevolgd heeft, zal wel reeds opgemerkt hebben, dat dit inderdaad niet zoo is. Ik wil hun, die van 1898 tot 1901 werkelijk op de koopvaardijvloot hebben gediend, hun rechten wel degelijk laten, maar ik bedoelde de personen, die tusschen 1901 en 1904 op hoop van zegen zijn gaan varen, zonder eenige kans om ooit zonder examen voor gediplomeerd stuurman of machinist in aanmerking te komen.

De mededeeling van den Minister, dat de West-Indische mail heeft verklaard, dat, als deze bepaling niet werd aangenomen, en dus 12 machinisten niet het diploma B verkrijgen, zij niet in staat zou zijn te varen, heeft mij zeer teleurgesteld en verbaasd.

Met het oog op het zooeven reeds door mij medegedeeld getal van uitgereikte diploma's B en C in de laatste jaren, lijkt het

mij haast onmogelijk. Had men voor de West-Indische mail een uitzondering willen maken, dan had men volgens art. 7 der wet voor een bepaalde reis of voor bepaalden tijd dispensatie kunnen verleenen van de bezwarende bepalingen. Daartoe zou de Minister dan echter alleen moeten overgaan na ernstig onderzoek, of de maatschappij inderdaad geen gediplomeerd personeel kon verkrijgen.

De Minister zegt: moeten wij al die menschen nu uit hun brood stooten en hij liet het voorkomen alsof dat in mijn bedoeling lag, maar ik vraag hoe het mogelijk is, dat Zijn Excellentie eerst op dat idée kwam den dag vóór het afdeelingsonderzoek, kort nadat een klacht van een maatschappij bij den Minister was ingekomen. Laat ons de zaken noemen zooals zij zijn: hier moet dus de quaestie van meerdere of mindere belangstelling voor den arbeider geheel buiten bespreking blijven.

De Minister zeide voorts, dat door deze overgangsbepaling te verlengen tot 1904 niet anders wordt gedaan dan doorgegaan in de lijn welke gevolgd is bij de wet zooals die thans luidt. Dit kan ik niet toegeven.

Ik heb indertijd als lid der Commissie van Rapporteurs de behandeling der wet medegemaakt en ik weet dus zeer goed, wat al tegen die bepaling is geageerd. Reeds toen is tegen deze bepaling oppositie gevoerd, omdat men niet wilde, dat langer ongediplomeerd personeel zou varen in plaats van gediplomeerd, althans, dat niet mogelijk zou zijn dat zelfs op groote schepen geheel met ongediplomeerd personeel zou gevaren worden. Ten slotte is men, omdat men toch ook inzag dat het een hardheid zou zijn personen die toen voeren, voor het hoofd te stooten, met die overgangsbepaling meegegaan: nu staan wij echter op een geheel ander standpunt. Men heeft van 1901 af geweten, dat dit niet meer zou gaan, en dus ligt er volstrekt geen hardheid in, als de wet doorgevoerd werd zooals ze op het oogenblik vóór ons ligt en dus van af 1901 alleen hij een diploma kreeg, die aan de gestelde eischen van bekwaamheid voldeed.

Ik zou voorbeelden kunnen aanhalen van personen die nog zeer kort geleden bij mij zijn geweest, die 3de-stuurman waren, maar tot op dat oogenblik geen gelegenheid of geen lust hadden gehad om examen te doen voor 2de-stuurman, maar die konden gaan varen als 1ste-stuurman op een vrachtboot. Wat denkt u er van, vroeg men mij: in 1904 komt die wet in werking en zou ik dan mijn betrekking kwijt zijn. Is daar iets aan te doen? Ik heb toen een dier jonge mannen gezegd: neen, daar is niets aan te doen: gij wist toch al lang dat het zoo loopen zou. Ja, antwoordde hij, dat wist ik ook wel, maar wat raadt u mij? Ik geloof dat ik hem heb aangeraden: wanneer gij geen betrekking hebt, ga dan voorloopig varen als 1ste-stuurman, zonder diploma. En nu zal dus die 3de-stuurman, zonder zelfs examen gedaan te hebben voor 2de-stuurman, dadelijk een brevet van 1ste-stuurman krijgen.

Ik geef toe, dat er voor die menschen van 1901 een hardheid in gelegen was, ik reageer daartegen volstrekt niet, maar voor al diegenen, die van 1901 tot 1904 het geweten hebben, is er geen hardheid in gelegen als zij zonder examen geen diploma meer krijgen. Wel is dat het geval voor die mannen, die met de wet rekening hebben gehouden, waarvan ik er onderscheidene ken, en wier inspanning en opoffering thans voor een groot deel weggeworpen is.

Ook is er iets onaangenaams in gelegen voor die maatschappijen en reeders, die de bedoelingen der wet al dadelijk hebben in het oog gehouden. Daarom moet ik op mijn standpunt blijven staan; ik kan met de sobere toelichting niet tevreden zijn en zal dus stemming vragen over art. 2 van het wetsontwerp.

Aan den anderen kant wil ik gaarne den Minister mijn dank betuigen voor de welwillende overweging die hij heeft toegezegd, van hetgeen door mij is aangevoerd om het keuringsreglement zooveel doenlijk te verzachten.

De heer **Hubrecht**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb van den Minister niet vernomen of hij alsnog bereid is in art. 2 de woorden „in die jaren" eenigszins nader te begrenzen. In verband hiermede zal ik nu bij art. 2 moeten voorstellen achter de woorden „welke zijn" te lezen: „gedurende minstens zes maanden in die jaren".

Waar men bij het tot stand komen van de Schipperswet er reeds op heeft gewezen, dat misbruik mogelijk is en de ervaring nu heeft geleerd dat die diploma's voor zeer korten diensttijd worden verleend, is er alle aanleiding thans daarin te voorzien. De termijn van zes maanden is wel eenigszins willekeurig, maar houdt toch verband met den tijd noodig voor het volbrengen van één of meer reizen waardoor zekerheid verkregen kon worden, dat het dienstdiploma werkelijk in dienst van eenige beteekenis verkregen is.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nog een enkel antwoord schuldig aan den geachten afgevaardigde uit Rotterdam. Deze heeft er de aandacht op gevestigd, dat het voorstel tot wijziging der wet eerst is gekomen nadat de maatschappij mij haar nooden is komen voordragen. Dat is volkomen juist. Ik moet echter opmerken, dat bij diezelfde gelegenheid ook de belangen van het personeel meer op den voorgrond zijn getreden. Het spreekt vanzelf, dat bij den grooten omvang van de taak die op mij rust, ik mij niet dagelijks in elk onderwerp kan verdiepen, maar als men dan spreekt met deskundigen, kan men eerst de geheele portée van een maatregel dien men bezig is uit te voeren, overzien.

De geachte afgevaardigde heeft gemeend dat het voorstel onnoodig is, omdat art. 7 der wet mij zou kunnen helpen. In dat art. 7 wordt gezegd, dat in bijzondere omstandigheden voor een bepaalde reis of bepaalden tijd dispensatie kan worden gegeven van het bepaalde in sommige artikelen der wet. Dit artikel is natuurlijk mijn aandacht niet ontgaan, maar ik wil wel zeggen, dat ik niet zulk een ruime opvatting heb van bedoeld artikel als de geachte afgevaardigde. En ik geloof, dat ik daaraan zeer wel doe. Het kan wel zeker niet in de bedoeling van den geachten afgevaardigde liggen, dat ik datgene, waarvoor ik nu consent vraag aan de Staten-Generaal, eigenmachtig zou hebben gedaan op grond van het bepaalde in artikel 7, alinea 2, der wet.

Ik wensch mij dus geluk met de wijze waarop ik deze zaak heb behandeld, vooral na de rede van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam te hebben gehoord.

Nog een opmerking. De geachte afgevaardigde meent, dat er hardheid in gelegen is voor degenen, die examen hebben gedaan, maar als zij geslaagd zijn zal dit hen niet schaden en als zij niet geslaagd zijn zal de maatregel hen baten.

En ofschoon ik ook oog heb voor de concurrentie, zou ik toch niet willen bevorderen dat deze op de spits werd gedreven, zoodat des eenen dood des anderen brood zou worden, want het is de maatschappelijke dood wanneer men uit den dienst wordt gezet.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Hubrecht, heeft een amendement aangekondigd, dat naar mijn inzien absoluut onaannemelijk is en ook door hem, naar ik mij vlei, bij nadere overweging onaannemelijk zal worden geacht.

Hij wil, dat door hen, die een dienstdiploma wenschen te erlangen, ten minste 6 maanden dienst moet zijn gedaan, dus ook door hen die binnen het tijdvak tusschen 1 Januari 1898 en 1 Januari 1901 dienst verrichtten. Ik moet den geachten afgevaardigde opmerken, dat aan velen van dezen reeds een diploma is uitgereikt en dat diploma zou dus teruggenomen moeten worden, als zij slechts 5 maanden hebben dienst gedaan. Het komt mij daarom voor, dat dit amendement onaannemelijk is. In elk geval zou ik hem op het hart willen drukken: laat ons vertrouwen hebben in den tegenwoordigen toestand, waaromtrent wijziging niet bepaald urgent kan worden geacht. Nogmaals vestig ik er de aandacht op, dat het hier een overgangsbepaling geldt. Laat ons ten aanzien van die overgangsbepaling mild zijn.

De heer **Verhey** verkrijgt voor de derde maal het woord, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wenschte, dat ik de kunst van debatteeren verstond van den Minister, maar aangezien dat niet zoo is, moet ik de dingen eenvoudig zeggen zooals ik ze denk, en dan wil het mij voorkomen, dat door de wijze, waarop de Minister zich uitlaat over de overgangsbepaling van art. 7, het expedient, dat ik heb aangegeven, hij hetgeen ik gezegd heb geheel uit zijn verband heeft gerukt of misverstaan. Ik heb juist gezegd, dat de Minister in elk geval grondig zou moeten

onderzoeken of de uitzondering inderdaad noodig was, maar zeker niet dat den Minister blanc seing zou worden gegeven om bij de toepassing eigenlijk zijn voorstellen zijn geheel tot uitvoering te brengen.

De Minister komt weer terug op het onverdiend uit dienst zenden van menschen, maar daarvan is geen sprake. Zij die van 1901—'04 zijn gaan varen zonder moeite te doen het benoodigde diploma te krijgen, wisten heel goed hoe de zaak voor hen stond; zij wisten heel goed dat de diploma's anders dan door examens voor hen niet meer bereikbaar waren: en het is niet meer dan een billijke en juiste toepassing der wet als voor hen de gelegenheid tot verkrijging van een diploma langs anderen weg weder niet wordt uitgebreid, en dus voor hen die wel examen hebben afgelegd de concurrentie wederom niet zooveel te grooter en moeilijker wordt gemaakt.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Beraadslaging over art. 2, luidende:

Artikel 9, eerste lid, sub *b*, wordt gelezen als volgt:

„*b.* aan schippers, stuurlieden en machinisten, die als zoodanig onderscheidenlijk binnen het tijdvak van 1 Januari 1898 tot en met 30 April 1904, op een koopvaardijschip hebben dienst gedaan, en voor den rang, het meest nabijkomende aan den hoogsten, welken zij in die jaren hebben bekleed, mits de schipper of de stuurman, wat gezichtsscherpte en kleurenonderscheidingsvermogen, de machinist, wat het gehoor aangaat, blijke alsnog te voldoen aan de eischen voor een en ander te stellen bij algemeenen maatregel van bestuur;".

De heer **Hubrecht**: Mijnheer de Voorzitter! De door den Minister omtrent mijn aangekondigd amendement gemaakte opmerking is volkomen juist, en wel in zooverre, dat aan hen die gediend hebben van 1898 tot 1901 het diploma reeds is uitgereikt, zonder beperking van den diensttijd, en het kan mijn bedoeling niet zijn dit diploma waardeloos te maken.

De bedoeling was om voorziening te treffen waar het gebleken was dat de bepalingen zooals die tot nu toe golden niet zonder bedenking waren. Het bezwaar kan waarschijlijk worden voorkomen door de voorgestelde bepaling in haar geheel te laten zooals zij door de Regeering ontworpen is, met dien verstande dat 30 April 1904 worde gewijzigd in 1 Januari 1901, en dat aan het slot van *b* nog worde toegevoegd: „voor hen die in het tijdvak van 31 Januari 1901 tot 30 April 1904 hebben dienst gedaan gedurende minstens 6 maanden." Den Minister zou ik deze redactie in overweging willen geven.

De **Voorzitter**: De heer Hubrecht stelt voor om in plaats van „30 April 1904", te lezen: „1 Januari 1901", en aan het slot bij te voegen: „en voor hen, die onder de bepalingen van het bovenstaande in het tijdvak van 1 Januari 1901 tot 30 April 1904 gedurende minstens zes maanden hebben dienst gedaan."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Ketelaar, Schaper, Verhey en Nolting, en maakt mits dien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Met eenige voldoening heb ik de indiening van dit wijzigingsontwerp gezien; ofschoon ik een voorstander ben van de grootst mogelijke veiligheid van het verkeer ook per schip, gaat het mijns inziens toch niet aan om het personeel — niet alleen van de groote booten, die de heer Verhey misschien alleen op het oog heeft —, maar ook van de kleine schepen al te groote schade te laten lijden door de nieuwe bepalingen wegens gebrek aan personeel, zooals de nieuwe wet dat eischt, en is het niet meer dan billijk, een overgangsbepaling voor dezen toestand te maken.

Men kan in deze echter ook te ver gaan. Het gaat natuurlijk, nu daaromtrent klachten gerezen zijn, niet aan om menschen die om zoo te zeggen „een blauwen maandag" in zekeren rang gediend hebben, maar direct gelijk te stellen met personen die lang voor een examen gestudeerd hebben. Dit zou het doel der wet illusoir maken voor ettelijke jaren. Daarom deel ik het standpunt dat de heer Hubrecht inneemt, die verlangt dat iemand minstens 6 maanden in een rang gediend zal hebben, eer hij van de overgansbepaling genot kan hebben.

Ik ondersteun derhalve dat denkbeeld ten zeerste, ook al wegens de hardheid, welke men begaat jegens hen die moeite noch kosten gespaard hebben om een examen te doen.

Ik betwijfel echter of de goede beoordeeling van het amendement gediend zal zijn met een behandeling op de wijze waarop wij thans bezig zijn, en vrees dat het uur reeds zoo ver gevorderd is, dat vele leden die het denkbeeld sympathiek is, daarom zullen aarzelen hun stem aan zulk een geïmproviseerd amendement te geven, dat zij niet voldoende kennen.

Ik geef daarom in overweging om de behandeling van het wetsontwerp te schorsen, om inmiddels gelegenheid aan de drukpers te geven ons duidelijk te laten zien hoe het amendement er uit ziet en na te gaan of het in het wetsontwerp past.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de behandeling van dit wetsontwerp te schorsen tot morgenochtend 10 uren, en inmiddels heden met de behandeling der andere wetsontwerpen voort te gaan. Ik stel namelijk voor om ten tien ure de vergadering te doen aanvangen, omdat de Minister van Binnenlandsche Zaken mij heeft medegedeeld dat hij morgen slechts een gedeelte van den dag hier aanwezig kan zijn.

Daartoe wordt besloten.

V. Wetsontwerpen tot naturalisatie van Andreas Wilhelm Goekus, Hendrik Cornelis Theodorus Wilhelmus Kok, Johann Rudolph Hunfeld, Carl Pfannkuche (of Pfannkuch), Heinrich Theodor Pfannkuch, Clemens Joseph Hugo Bisping, Aloysius Theodorus Ferdinand Bisping, en jonkheer Herman Gabriel Ferdinand Mock (186).

VI. Wetsontwerpen tot naturalisatie van Karel Philipp Eggen, Hermann Gregor Schröder, Johann August Heselhaus, Carl Theodor Merkes, Hermann Julius Stockmann, Ruben Schweitzer, dr. Johann Wilhelm Kleinenhammans, Gerhard Heinrich Janssen, en Edouard Joannes Bok (187).

VII. Wetsontwerp tot verhooging van het IVde hoofdstuk der begrooting van Staatsuitgaven voor 1903 (193).

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

VIII. De conclusie van het verslag der Commissie in wier handen gesteld zijn de Inlichtingen op het adres van E. Voormeulen, ontslagen godsdienstonderwijzer aan de strafgevangenis te Arnhem, houdende verzoek om een nader onderzoek ter zake van het hem gegeven ontslag (79).

Deze conclusie wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IX. Wetsontwerp tot regeling aangaande den voor pensioen geldigen dienysttijd van personeel der zeemacht, belast met de bewaking van gebouwen van het Nederlandsche gezantschap en Nederlandsche consulaten in China (190).

X. Wetsontwerp tot beschikbaarstelling van gelden, wegens door het Departement van Oorlog gedane verstrekkingen, voor den dienst van 1904 (180).

XI. Wetsontwerp tot nadere bepalingen omtrent den accijns op het gedistilleerd (169).

XII. Wetsontwerp tot wijziging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1904 (192).

De **Voorzitter**: In onderart. 5 van art. 1 van het origineel wetsontwerp is een schrijffout ingeslopen. Er staat aan het slot f 65 500, dit moet zijn f 65 550.

XIII. Wetsontwerp tot BEKRACHTIGING VAN DEN ONDERHANDSCHEN VERKOOP VAN EEN STUK VOORMALIGEN VESTINGGROND TE BERGEN OP ZOOM AAN DE R. K. PAROCHIE VAN O. L. VROUWE HEMELVAART TE BERGEN OP ZOOM (197).

XIV. Wetsontwerp tot WIJZIGING VAN HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1903 (183).

XV. Wetsontwerp tot VERHOOGING VAN HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (182).

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

XVI. Wetsontwerp tot WIJZIGING VAN HET IIde HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1903 (196).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Op dit late uur slechts een zeer kort woord over dit wetsontwerp en wel om opnieuw te protesteeren tegen de verhooging van het bedrag toegestaan voor decoratiën.

Het was op den 3den Juni 1902, dat ik een dergelijk protest deed hooren naar aanleiding van de overschrijding der Staatsbegrooting van 1901. De Minister van Financiën kon toen te recht zeggen, dat de uitgaven gedaan waren onder het beheer van zijn voorganger, maar ik heb daarbij de hoop uitgesproken dat onder dezen bewindsman een dergelijke overschrijding niet meer zou plaats hebben. En nu is het vorige jaar de begrooting weder met een som van f 5000 of 65 pct. overschreden. Ik vind, dat het aantal decoratiën op een bedenkelijke wijze toeneemt, en dat wij daartegen niet ernstig genoeg onze stem kunnen doen hooren.

Er wordt nu door den Minister een beroep gedaan op de buitenlandsche betrekkingen, en daarover wil ik dan ook nu niets zeggen: alleen zou ik wel eens willen vragen, hoe men het dan maakt in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waar men geen ridderorden heeft.

Wat de binnenlandsche onderscheidingen betreft, heeft de Minister bij de Memorie van Antwoord een lijstje gegeven, waaruit blijkt dat in het laatste jaar het aantal decoratiën buitengewoon is toegenomen. Ik wil nu eens vergelijken het jaar 1901, het jaar van het huwelijk der Koningen, en het laatste jaar 1903. En dan zie ik, dat tot ridder van den Nederlandschen Leeuw werden benoemd in 1901 (in Nederland) 76, in 1902 91, een vermeerdering dus met 15: tot officier in de orde van Oranje-Nassau in 1901 51, in 1903 73 of 34 meer; tot ridder in die zelfde orde respectievelijk 143 en 186 of 43 meer; tot bezitter van de gouden medaille van die orde in 1901 17, in 1903 30 of 13 meer; voor de zilveren medaille vinden we respectievelijk 99 en 139 en voor de bronzen medaille respectievelijk 76 en 112. Wanneer ik alle onderscheidingen te zamen optel, dan kom ik tot een cijfer van 490 in 1901 en van 669 in 1903, dus 179 meer, nog buiten rekening gelaten de Militaire Willemsorde. Afgezien nog van de buitenlandsche onderscheidingen hebben die binnenlandsche gekost een som van f 1800.

Dit bedrag is nu laag, omdat er zooveel ordeteekenen in voorraad waren, doch door de groote vermindering van dit aantal, zal er een volgend jaar juist gebrek zijn en zullen dan weer nieuwe versieringen moeten worden aangeschaft. Ik vind het een zeer bedenkelijk feit, dat men telkens den post voor die uitgaven moet verhoogen, en ik acht het niet raadzaam op dezen weg voort te gaan. Op een zekeren datum in de maand Augustus kan men telkens kolommen vol zien in de *Staatscourant* van hen die met verschillende ridderorden zijn begiftigd, en dat getal is steeds toenemende.

Ik zou den Minister werkelijk wel in overweging willen geven om niet verder dien weg op te gaan, vooral waar niet alleen in den laatsten tijd ridderorden worden uitgedeeld in de hoogere kringen, maar ook tal van medailles, die aan een andere klasse van personen worden gegeven, wat ik ook niet acht in het belang van die personen, omdat zoo licht het denkbeeld postvat, dat men het land niet nuttig en goed kan dienen, zonder daarvoor dergelijke onderscheidingen te verkrijgen.

Ik geef den Minister dus in overweging te trachten dezen post niet meer te overschrijden, maar eer te verminderen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord om mij te voegen bij het protest, door den heer Ketelaar uitgebracht. Het is inderdaad een zonderlinge geschiedenis met die ridderorden. Ik heb eens nagegaan wat vroeger voor deze zaak werd uitgegeven, en dan blijkt dat bijv. voor 1893 werd gerekend op een uitgaaf van f 2000 per jaar.

In 1899 werd in deze Kamer op 20 Juni door u, Mijnheer de Voorzitter, opgemerkt, dat het sedert langen tijd gewoonte werd dezen post uit te zetten en mild te zijn met het uitstrooien van deze decoratiën.

De heer Mackay zeide toen: „Ik wil geen aanmerking maken op de wijze waarop de Regeering het geld heeft besteed, maar hoop dat wij niet vervallen zullen in de kwaal waaraan andere landen, vooral Frankrijk, in dit opzicht lijden, waar het dan ook noodig is geacht de verschillende ministeriën slechts de beschikking te verleenen over een bepaald aantal ridderorden."

Nu paradeert een som van f 8000 geregeld op de begrooting voor ridderorden enz.; toch is dit niet genoeg en wordt de som nu voor 1903 gebracht op rond f 13 000. En al moge dit nu niet zulk een groot bedrag zijn in verhouding tot de millioenen der Staatsbegrooting, als het geld *weggeworpen* is, en dat is het m. i., dan vind ik het toch in elk geval nog veel te veel. Bovendien acht ik dit geld verkeerd besteed. De bekende democratische geschiedschrijver Adolf Streckfuss heeft in zijn „Wereldgeschiedenis" gezegd: „Met titels en waardigheden hebben de machtigen der aarde te allen tijde veile zielen omgekocht." Welnu, ik hoop, dat dit systeem van omkooping — speciaal ten opzichte van het buitenland — niet al te zeer regel moge worden aan onze Ministeries.

Er heerscht hier ook zulk een stelselloosheid. Aan buitenlanders werd b. v. uitgereikt: in 1900 157 orden; in 1901 457 orden; in 1902 101 orden; en in 1903 222 orden.

Nu was die uitreiking in 1901 begrijpelijk, omdat toen het huwelijk van de Koningin plaats had, maar in 1903 is zulk een bekend huwelijk niet gesloten en daarom begrijp ik die plotselinge toeneming niet. De Minister zegt, dat die uitreiking vaak het gevolg is van vorstelijke bezoeken aan ons land en in het buitenland. Ik hoop echter, dat ministerieele bezoeken daarop geen invloed mogen hebben. Het gerucht gaat, dat sommige Ministers in het buitenland pronken met ridderorden, dat een Minister zijn orde aldaar in volle grootte op de borst had hangen, zeker, om aan de jeugd te laten zien, welk een hooge mijnheer hij is in zijn land.

Daarmede kweekt men niet slechts de ijdelheid aan in het binnenland, maar ook in het buitenland, en dit is misschien ook de oorzaak van de stijging in 1903.

Maar ook ten aanzien van het binnenland bestaat dezelfde onregelmatigheid; er werden uitgereikt 469 orden in 1900, 490 in 1901, 448 in 1902 en 669 in 1903.

Een lid van de rechterzijde voegt mij toe, dat de ridderorden na het overlijden van den geridderde teruggegeven moeten worden. Juist, en nu vrees ik iets. Wanneer er nu bij toeval veel ridders sterven, kan men aan de Departementen denken: wij hebben nu een aantal halfsleten ridderorden, nu kunnen wij er wel weer eenige menschen blij mee maken en er een beetje meer uitreiken. De Minister van Financiën zal nu wel zeggen: dit kost geen geld, maar het kost wel geld wanneer men de halfsleetjes te gauw weggeeft en dus spoedig weer moet aanmaken. Het wordt werkelijk tijd den raad van den heer van der Zwaag op te volgen en een belasting te heffen van de ridderorden. Als men Nederlander wil worden moet men f 100 betalen voor de naturalisatie. Als men een Nederlandsche orde krijgt zou men er ook voor kunnen laten betalen; ik geef toe dat de halfsleten ridders minder zouden kunnen betalen.

Dit is een onderwerp dat zich leent tot geestigheden en waarover een mensch met eenig gezond verstand moeilijk ernstig kan spreken. Er is echter ook een ernstige kant aan de zaak, want het is demoraliseerend, wanneer men de menschen lokt met decoratiën en het geld uit de schatkist noodeloos wegwerpt. In

de afdeelingen is door één lid gezegd dat een Christelijk Kabinet niet moet speculeeren op de ijdelheid. Ik ben dat lid niet geweest, maar ik hoop dat het een lid der rechterzijde was. Bij het jubileum van Koning Willem III en ook bij zijn overlijden, heeft men met f 2000 kunnen volstaan. Waarom heeft men later f 8000 noodig gehad? Ik weet dat gij, Mijnheer de Voorzitter, het met mij eens zijt, maar ik hoop dat ook andere leden van de rechterzijde zullen zeggen: Minister, drijf ons op dien bespottelijken weg niet al te ver.

De heer **van der Zwaag**: Het geldt hier een klein bedrag, dit ben ik met den Minister van Financiën eens, maar een zaak van beteekenis in tweeërlei opzicht, wanneer men haar bekijkt uit een principieel oogpunt. In zijn Nota ter beantwoording van het Verslag zegt de Minister:

„Trouwens zoolang de bij de Grondwet erkende en bij de wet ingestelde Nederlandsche ridderorden bestaan, moeten deze beheerd worden op rationeele wijze en naar de bedoeling des wetgevers die ze instelde."

Nu zou ik den Minister willen vragen, wat de bedoeling is geweest. Toch zeker om die menschen te beloonen, die zich verdienstelijk hadden gemaakt jegens het land. Ofschoon ik mij niet kan voorstellen dat een verdienstelijk man er zooveel prijs op zou stellen, om iets te hebben bengelen op zijn borst, naar aanleiding van wat hij met volle overtuiging en uit eigen aandrang heeft gedaan, geef ik toe, dat men daarover van gevoelen kan verschillen en er personen kunnen zijn, die hun best hebben gedaan op het een of ander gebied, en zonder nu juist ijdel te zijn, er prijs op stellen, dat dit van Regeeringswege wordt gewaardeerd door het uitreiken van een uiterlijk teeken.

Wanneer dit dan het gevoelen is geweest van den wetgever, ben ik het geheel oneens met den Minister, waar deze zegt: „Bovendien is het in een jaar benoodigd bedrag afhankelijk niet van het aantal en den aard der verleende decoratiën alléén, maar ook van een anderen, noodwendig onzekeren factor, n. l. het wegens overlijden weder inkomen van vroeger uitgereikte versierselen."

Ik zou meenen, dat alleen deze factor onzeker is, hoeveel verdienstelijke personen er het eene jaar meer, het andere minder worden ontdekt. Nu geeft de Minister met zooveel woorden te kennen, dat f 8000 voor ridderorden uitgetrokken, eigenlijk niets zegt, juist omdat wij hebben dien onzekeren factor en het dus financieel er betrekkelijk weinig op aankomt of men f 5- à f 6000 meer in een jaar uitgeeft.

Ik ben al begonnen te zeggen, dat het financieele weinig uitmaakt, maar het principieele zeer veel. Wanneer een begrootingspost door de Regeering ingediend en door de Kamer aangenomen met meer dan de helft wordt overschreden, dan vraag ik: waar blijft het budgetrecht van de Kamer? Uit dit oogpunt moet worden geprotesteerd tegen een dusdanige handeling der Regeering.

Veronderstel nu eens, Mijnheer de Voorzitter, wat — ik geef het toe — vrijwel onmogelijk is, omdat de Tweede Kamer zoo volgzaam is als een kudde lammeren, dat de Tweede Kamer dezen post weigerde, zou dan de uitgave niet gedaan zijn? Wij worden hier immers gezet voor een fait accompli, maar wij moesten meer prijs stellen op ons budgetrecht en dergelijke handelwijze ten sterkste afkeuren.

Ten slotte wensch ik nog te wijzen op een eigenaardigheid met het ridder grootkruis van den Nederlandschen Leeuw, wat dan toch zeker wel alleen — volgens de bedoeling des wetgevers — de meest verdienstelijke mannen zullen krijgen.

Nu is het merkwaardig, dat dezulken zooveel meer worden gevonden in het buitenland, als in het binnenland.

Uit het ons bij de Nota toegevoegde lijstje blijkt, dat in 1900 aan binnenlanders is uitgereikt 0 aan buitenlanders 12, in 1901 respectievelijk 3 en 17; in 1902, 0 en 3; en in 1903, 0 en 2.

Die zich het meest verdienstelijk maken jegens het land komen dus meer voor over de grenzen dan binnen de grenzen.

Nu wil ik nog wel zeggen, dat ik het lid ben geweest, die er in de afdeelingen op heb gewezen, dat een Christelijk Kabinet, als het tegenwoordige, zich schrap moest zetten tegen het bevorderen op deze wijze der ijdelheid, dat daardoor de waarde van dergelijke ridderorde meer en meer daalt, als ze verleend wordt aan den eersten den besten, die op bezoek komt, of met wien men, bezoeken afleggende, slechts vluchtig in aanraking komt. Zij die dus prijs moesten stellen op een ridderorde, als een erkenning hunner verdiensten, zullen er niet meer naar verlangen, wanneer de eerste de beste met zulk een voorwerp wordt begiftigd.

De heer **Harte van Tecklenburg**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Het zal zeker wel niet door de geachte sprekers verwacht worden, dat ik alle door hen gemaakte opmerkingen rescontreer. Ik zal mij tot enkele moeten bepalen.

De heer Schaper vergist zich als hij meent, dat de Minister van Financiën de verdeeling der ridderorden regelt. Het is de Ministerraad in pleno die de voordracht tot toekenning van onderscheidingen aan H. M. de Koningin goedkeurt.

Ik deel dit mede om bij den heer Schaper verkeerde opvattingen nopens den invloed van den Minister van Financiën ten deze af te snijden.

Verder is met nadruk de meening uitgesproken, dat het geld aan ridderorden besteed, geen nut oplevert, dat het „weggegooid" zou zijn, ja zelfs, dat het tot verkeerde doeleinden wordt gebruikt.

Tegen deze opvatting protesteer ik ten sterkste. Naar mijn zienswijze behoort de post voor ridderorden tot de productieve uitgaven. Ik bespeur eenige hilariteit en onderstel daarom, dat deze opvatting min of meer paradoxaal klinkt. Zij is dat nochtans in mijn oogen geenszins.

Ik behoef, ter rechtvaardiging mijner zienswijze, er nog niet op te wijzen, dat, verviel de prikkel in de toekenning van ridderorden gelegen, allicht in het binnenland voor remuneratiën een hooger bedrag zou moeten worden besteed. Immers nog duidelijker springt de practische beteekenis der ridderorden in het oog, waar het betreft diensten welke door hooggeplaatste vreemdelingen in het buitenland bewezen worden aan onze nationale belangen. Dan toch kan er geen sprake zijn van remuneratie in geld en is zeer vaak het eenige middel om belangstelling op te wekken of van waardeering te doen blijken, het toekennen eener ridderorde.

Wanneer onder cijfers moest gebracht worden de mate waarin daardoor onze belangen gebaat worden, dan zou — onderstel dat het mogelijk ware — ongetwijfeld blijken, dat deze geringe uitgave rijke vruchten afwerpt.

De heer Ketelaar merkte op, dat hij reeds meermalen protest heeft aangeteekend tegen de verhooging van dezen post. Daartegenover veroorloof ik mij in herinnering te brengen, dat bij de beantwoording van de Voorloopige Verslagen over hoofdstuk II der Staatsbegrooting voor 1903 en voor 1904 tegenover den door sommige leden geoefenden aandrang tot verlaging van den post voor ridderorden, door de Regeering uitdrukkelijk is verklaard, dat daarvan geen sprake kon wezen, maar dat integendeel deze post veeleer verhooging behoorde te ondergaan.

Met de meest mogelijke zorg is getracht den post binnen betrekkelijk enge grenzen te houden, maar de onafwijsbare eischen van de practijk hebben gedwongen tot overschrijding.

Waar men voorts, gelijk reeds in de stukken werd betoogd, wel op moet letten, is het uiterst zwak verband tusschen het aantal der verleende ridderorden en de deswege uitgegeven gelden. De heer Ketelaar heeft zooeven er op gewezen, dat volgens den overgelegden staat, in 1901 minder ridderorden zijn uitgedeeld dan in 1903, en wat is nu de geldelijke uitkomst? Deze, dat in 1901 een bedrag van f 25 452,07⁵ besteed is, een som waarvan wij thans nog verre verwijderd zijn. Het geheele bedrag dat voor 1903 vereischt werd, is namelijk nog geen f 13 000.

De heer van der Zwaag heeft gewraakt, dat de Regeering het bedrag afhankelijk noemt van een onzekeren factor. Op deze uitspraak is nochtans geen gegronde critiek te oefenen. Immers de kosten hangen hiervan af, of vele dan wel weinig versierselen ten gevolge van overlijden weder worden ingeleverd. Is het aantal daarvan gering, dan moeten vele nieuwe versierselen worden aangekocht. Is het daarentegen groot, dan kan men deze versierselen, voor zooveel noodig hersteld, opnieuw uitgeven. Mogen zij dan al, volgens de eigenaardige uitdrukking van den heer Schaper, halfsleetsch zijn, de toekenning der orde zelf — en daarop komt het toch aan — eert den ridder, onafhankelijk van de daaraan verbonden versierselen.

Ik hoop dat de Kamer aan de voorgedragen uitgave haar

196. Wijziging van het IIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1903.

goedkeuring zal willen hechten. Het geldt hier inderdaad een zaak die eenig vertrouwen in de Regeering vordert. Zij kan niet veel anders doen dan de verzekering geven, dat zij getracht heeft zoo zuinig mogelijk te beheeren. De motieven tot het toekennen van ridderorden leenen zich nu eenmaal niet voor een openlijke bespreking.

De heer **Ketelaar**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een kort woord van repliek.

De Minister heeft gezegd, dat deze uitgaven eigenlijk productieve uitgaven zouden zijn, en dat het op de onafwijsbare eischen van de practijk zou stuiten dergelijke uitgaven niet te doen. Ik heb daareven reeds gevraagd, hoe men het dan toch maakt in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, maar ik wil nog vragen: hoe gaat het dan in Zwitserland, waar geen ridderorden bestaan, en het ook aan de Zwitsers verboden is een orde aan te nemen? De heer Talma zegt: zij doen het allen: ik ben niet van alle Zwitsers zoo op de hoogte, dat ik dit zou kunnen zeggen, maar het is daar dan toch verboden, en ik heb nooit gehoord, dat men, wanneer Zwitsers aan het buitenland een dienst bewijzen, er mee inzit hoe die menschen te beloonen.

Ik begrijp dus nog altijd niet, waarom het noodig zou zijn. De heeren hier putten zich uit in geestigheden met allerlei dingen te noemen die men zou kunnen geven, bijv. snuifdoozen, maar die raken wel eenigszins uit den tijd. Dat is echter tot daaraantoe.

Nu wordt gezegd, dat in 1901 veel meer is uitgegeven dan in 1903. Ja, maar toen is het op de begrooting aangevraagde bedrag niet met zulk een percentage overschreden als nu het geval is. Daarbij komt, dat het bedrag niet te beoordeelen is, zegt de Minister, omdat dit afhangt van het aantal ordeteekenen, dat teruggekomen is. Wij zouden dus eigenlijk bij elke begrooting moeten krijgen een inventaris van de verschillende ordeteekenen

Ik vind, dat de Minister er werkelijk niet in geslaagd is, goed te praten waarom verleden jaar zulk een groot aantal ordeteekenen is verleend en zal dan ook tegen het wetsontwerp stemmen.

De heer **Schaper**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord aan het adres van den Minister van Financiën en het geheele Kabinet, n.l. dat het zich niet te veel door den Minister van Buitenlandsche Zaken moet laten verleiden tot het toestaan van ridderorden aan buitenlanders. Ik vrees n.l., dat er een Minister kan komen, die zijn gebrek aan diplomatieke bekwaamheid wil goedmaken door het verleenen van ridderorden. Ik laat daar of dit nu op den Minister van Buitenlandsche Zaken van toepassing is, maar ik kom op tegen het *systeem*, dat men voor hetgeen men in het buitenland geeft wat krijgt. Dat is een gevaarlijk systeem, niet slechts voor deze, maar voor iederen Minister van Buitenlandsche Zaken, daar dit er hem toe kan brengen te leunen op het geven van onderscheidingen, in stede van de kracht te zoeken in met *bekwaamheid* gevoerd beleid.

Ik zou de Kamer daarom ten stelligste willen aanraden dit wetsontwerp te verwerpen, want voortdurend wordt het bedrag uitgebreid, ondanks alle waarschuwingen. En daarom wil ik tot de Kamer zeggen: laat men daarmede ophouden, laat de Kamer den Minister doen weten, dat hij zich moet behelpen met de som waarmede zijn voorgangers zich tientallen van jaren beholpen hebben en dat hij dus als het geld op is geen orden meer moet verleenen.

De **Voorzitter**: De geachte afgevaardigde heeft zich verooorloofd een minder passende opmerking te maken omtrent een bewindsman; hij heeft er wel bij gezegd, dat dit nu juist niet sloeg op een van de bewindslieden die thans fungeeren, maar ik meen toch hem te moeten aanmanen in deze meer voorzichtigheid te betrachten.

De heer **van der Zwaag**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft mij in zake den onzekeren factor niet goed begrepen; ik heb daarop ten minste in het geheel geen antwoord gekregen. De Minister heeft gezegd, dat de bedoeling van den wetgever moet worden gevolgd en nu heb ik beweerd, dat die bedoeling tot heden heette te zijn dat ridderorden worden verleend als belooning aan personen voor bijzondere diensten. En als dat waar is, zou de Minister mij een bijzonder genoegen doen — en ik wil daarbij vertrouwen stellen in zijn geloofwaardigheid en waarheidsliefde — mede te deelen of alle personen, vooral de buitenlanders, aan wie zoo ruimschoots door dit Kabinet ridderordes zijn verleend, zich zoo verdienstelijk hebben gemaakt jegens ons land en daarom een ridderorde hebben verdiend.

De heer **Harte van Tecklenburg**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn van verschillende zijden vragen tot mij gericht, waarop ik moeilijk antwoord kan geven. De geachte afgevaardigde de heer Ketelaar, vraagt, hoe men het in Amerika en in Zwitserland maakt. Ik kan dat moeilijk zeggen. Waar de instelling van de ridderorden niet bestaat, zal men zich vermoedelijk op andere wijze trachten te redden. Ik kan moeilijk narekenen, in hoeverre men daar wellicht dientengevolge tot hoogere uitgaven verplicht is, of wel de diensten van buitenlanders moet ontberen die wellicht zouden bewezen zijn, indien eenig uitzicht op onderscheiding bestond. Daartoe — ik moet het eerlijk erkennen — gevoel ik mij totaal incapabel.

De heer van der Zwaag heeft gevraagd, of de personen die een onderscheiding ontvangen hebben, voor zooverre zij in het buitenland waren, zich jegens ons land verdienstelijk gemaakt hebben

Ik antwoord daarop: naar de opvatting van den Ministerraad zeer zeker; anders zouden zij geen ridderorde ontvangen hebben.

Intusschen voeg ik er bij, dat somtijds ook ridderorden toegekend worden aan buitenlanders — en ik geloof dat dit met de bedoeling des wetgevers volkomen strookt — uit een oogpunt van internationale courtoisie, waaraan trouwens het belang des lands alweer ten grondslag ligt.

Waar eenmaal het instituut der ridderorden bestaat, kan men de Regeering er moeilijk een verwijt van maken dat dergelijke onderscheidingen verleend worden.

Het spreekt vanzelf dat het binnen zekere grenzen geschieden moet, maar daarom eischt ook deze zaak, gelijk zooveel andere, eenig vertrouwen in hen die de eer hebben 's lands zaken te behartigen.

De zaak vordert voortdurend meer geld, zeide de heer Schaper. Ik neem de vrijheid dit tegen te spreken.

Naast geheel normale komen ook min of meer exceptioneele jaren voor. Zoo hebben b. v. verleden jaar verschillende bijzondere omstandigheden mede gewerkt tot opvoering van dezen post tot een totaalbedrag van f 12 962,25. Maar ook vroeger deden zich jaren voor die hoogere kosten aan ridderorden meebrachten, zonder dat een blijvende vermeerdering daarvan het gevolg is geweest. Ik wijs b. v. op het jaar der inhuldiging, waarin f 32 771,36 is besteed en op 1901 waarin een bedrag van f 25 452,07^5 werd uitgegeven.

Ik zou hier nog meer kunnen bijvoegen, maar het bovenstaande schijnt voldoende om het vertrouwen dat ook ten deze in 's lands welbegrepen belang gehandeld is, te wettigen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 tot en met 3 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het wetsontwerp wordt in stemming gebracht en aangenomen met 46 tegen 15 stemmen.

Voor hebben gestemd de heeren van Dedem, Brummelkamp, van den Heuvel, Fruytier, Brants, de Stuers, Michiels van Verduynen, Kolkman, de Savornin Lohman, Passtoors, de Ram, van Wassenaer van Catwijck, Heemskerk, Travaglino, van Karnebeek, Goeman Borgesius, Goekoop, Roessingh, van den Berch van Heemstede, van Wichen, Beckers, Mutsaers, Janssen, Raymakers, Okma, van der Borch van Verwolde, van Vlijmen, Seret, Verhey, Sluis, Talma, van Alphen, Friesen, van Löben Sels, Duymaer van Twist, van Asch van Wijck, Röell, Krap, Dolk, van Bylandt, van Nispen tot Sevenaer, Pompe van Meerdervoort, van Gijn, van de Velde, Fock en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Nolting, Marchant, van der Vlugt, Troelstra, van der Zwaag, Smidt, Bos, van Kol, Staalman, Melchers, ter Laan, Zijlma, Schaper, Ketelaar en Drucker.

De vergadering wordt gesloten.

104de VERGADERING. — 1 JULI 1904.

173. Wijziging der wet, houdende regeling betreffende de toelating als schipper op koopvaardijschepen enz.

104de VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 1 JULI 1904.

(GEOPEND TE 10 UREN.)

Ingekomen: bericht van een lid. — Behandeling van wetsontwerpen. — Eindstemming over het wetsontwerp tot herziening van de wet van 28 Juni 1881 houdende wettelijke bepalingen tot regeling van den kleinhandel in sterken drank enz. — Comité-generaal tot behandeling der raming van de voor de Tweede Kamer benoodigde uitgaven gedurende 1905.

Voorzitter: de heer **Mackay**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 94 leden, te weten de heeren:

Mutsaers, Beckers, van den Heuvel, Janssen, Talma, van Nispen tot Sevenaer, van Vlijmen, de Boer, Bolsius, Merckelbach, Raymakers, Duymaer van Twist, Okma, Ferf, van Veen, Staalman, van Asch van Wijck, Brants, Hugenholtz, van Alphen, Seret, Willinge, Sluis, Mees, Fock, van der Borch van Verwolde, Zijlma, den Tex, Hennequin, Schokking, Verhey, Michiels van Verduynen, van Foreest, van de Velde, Lucasse, de Klerk, Nolting, Krap, van Wichen, van Gijn, Friesen, Goekoop, van Sasse van Ysselt, de Savornin Lohman, Pijnacker Hordijk, Schaper, van der Zwaag, van Wijnbergen, Bos, Smidt, Röell, van Dedem, van Bylandt, van Heemstra, Pompe van Meerdervoort, ter Laan, van Vliet, van Kol, de Ridder, Melchers, Helsdingen, Nolens, Aalberse, van Limburg Stirum, de Visser, Goeman Borgesius, Roessingh, van den Berch van Heemstede, Dolk, van der Vlugt, Drucker, de Stuers, van Raalte, Kolkman, Rink, Ketelaar, Cremer, Travaglino, Smeenge, van Styrum, de Ram, van Karnebeek, Tydeman, Hubrecht, Marchant, van Löben Sels, de Waal Malefijt, Lieftinck, van Wassenaer van Catwijck, Troelstra, Brummelkamp, Heemskerk en Passtoors,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Waterstaat, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter** deelt mede, dat de heer Fruytier heeft bericht door ambtsbezigheden verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de wetsontwerpen:

I. AANVULLING DER WET VAN 28 MEI 1901 (*Staatsblad* N°. 139), HOUDENDE REGELING BETREFFENDE DE TOELATING ALS SCHIPPER OP KOOPVAARDIJSCHEPEN EN HET AAN BOORD DAARVAN IN DIENST HEBBEN VAN STUURLIEDEN EN MACHINISTEN (173).

De beraadslaging wordt hervat van ART. 2, luidende:

„Artikel 9, eerste lid, sub *b* wordt gelezen als volgt:

„*b.* aan schippers, stuurlieden en machinisten, die als zoodanig onderscheidenlijk binnen het tijdvak van 1 Januari 1898 tot en met 30 April 1904, op een koopvaardijschip hebben dienst gedaan, en voor den rang, het meest nabijkomende aan den hoogsten, welken zij in die jaren hebben bekleed, mits de schipper of de stuurman, wat gezichtsscherpte en kleurenonderscheidingsvermogen, de machinist, wat het gehoor aangaat, blijke alsnog te voldoen aan de eischen voor een en ander te stellen bij algemeenen maatregel van bestuur;"."

Op dit artikel is een amendement voorgesteld door den heer Hubrecht, dat, gewijzigd, thans strekt om artikel 9, eerste lid, sub *b* te lezen als volgt:

„*b.* aan schippers, stuurlieden en machinisten, die als zoodanig onderscheidenlijk binnen het tijdvak van 1 Januari 1898 tot en met 30 April 1904, op een koopvaardijschip hebben dienst gedaan, en voor den rang, het meest nabijkomende aan den hoogsten, welke zij in het tijdvak van 1 Januari 1898 tot en met 1 Januari 1901 of gedurende ten minste zes maanden in het tijdvak van 1 Januari 1901 tot en met 30 April 1904 hebben bekleed, mits de schipper of de stuurman, wat gezichtsscherpte en kleurenonderscheidingsvermogen, de machinist, wat het gehoor aangaat, blijke alsnog te voldoen aan de eischen voor een en ander te stellen bij algemeenen maatregel van bestuur;".

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, nu art. 2 en het daarop voorgestelde amendement aan de orde is, niet terugkomen op hetgeen gisteren bij de algemeene beschouwingen reeds door mij in het midden is gebracht. Echter wensch ik nog met een enkel woord toe te lichten wat gisteren bij het debat niet voldoende naar voren is gekomen.

De Schipperswet werd in het leven geroepen om de veiligheid voor de vaart te verzekeren. Men meende dat, om scheepsrampen te voorkomen, het mede noodig was dat aan boord van de Nederlandsche schepen een zeker aantal gediplomeerde stuurlieden en machinisten aanwezig was. Andere landen waren ons daarin reeds reeds lang voorafgegaan niet alleen, maar de eischen die daar gesteld werden, waren hooger dan die nu in deze wet gesteld zijn geworden. Welke eischen zijn nu gesteld?

De eerste eisch is, dat niemand als schipper van een koopvaardijschip wordt toegelaten dan zij die hebben het diploma van eerste-stuurman voor de groote vaart. En verder dat wanneer een schip vaart op Europeesche havens, behalve de gezagvoerder aan boord in dienst moet zijn een eerste-stuurman gediplomeerd voor de groote vaart: indien het schip vaart op niet Europeesche havens moet bovendien een tweede- of derde-stuurman, ook gediplomeerd voor de groote vaart, aanwezig zijn. Voor machinisten is hetzelfde beginsel aangenomen. Op een stoomschip dat bestemd is om te varen op Europeesche havens zal moeten dienen een eerste-machinist met het diploma B, op een na het hoogste diploma, en een tweede-machinist met het diploma A.

Op stoomschepen varende op niet-Europeesche havens zullen aan boord in dienst moeten zijn een eerste-machinist met het diploma B en twee machinisten met het diploma A, terwijl voor mail- of passagiersschepen geëischt wordt een eerste-machinist met het diploma C en twee machinisten met het diploma B.

Nu zal echter ieder die met de scheepvaart iets heeft te maken of daarvan iets afweet wel begrijpen dat, om een wel ingericht personeel te hebben aan boord, het aantal gediplomeerde personen, dat in de wet wordt genoemd, slechts een kleiner of grooter deel zal kunnen uitmaken van de scheepsofficieren en het machinisten-personeel dat aan boord noodig is.

In de wet is men gegaan tot aan het geringste minimum van gediplomeerd personeel, dat met het oog op de veiligheid van

de vaart toelaatbaar is, terwijl het overige personeel aan stuurlieden en machinisten zelfs geheel ongediplomeerd kan zijn.

Bij de behandeling van de wet van 28 Mei 1901 is in het oog gehouden, dat, niettegenstaande men voor de veiligheid van de vaart gediplomeerd personeel aan boord noodig achtte, er toch een hardheid in gelegen zou zijn om al het personeel, dat ongediplomeerd in verschillende rangen op de schepen reeds jaren dienst deed, al dadelijk en plotseling uit te sluiten en is toen bepaald, dat diegenen nog zonder examen het diploma zouden kunnen krijgen voor den rang waarin zij hadden gediend, voor zoover die dienst viel tusschen 1898 en 1901. Daarmede ging men inderdaad tot de uiterste grens met het oog op de veiligheid van de vaart, die men wilde verzekeren; maar wat gaat men nu doen?

Nu gaat men voor de drie jaar van 1901—1904, waarvan iedereen wist, dat men niet meer zou kunnen worden gediplomeerd wegens dienst alleen, het in die jaren aangenomen personeel nog weder opnemen onder het gediplomeerd personeel van de Nederlandsche koopvaardijvloot.

Hiertoe behooren natuurlijk ook weder vreemdelingen, en nu meen ik, dat men hierdoor niet alleen onrechtmatig schaadt de belangen van hen die zich er op hebben toegelegd om aan de bepalingen van de wet te voldoen, en zich aldus hun bestaan trachten te verzekeren, maar ook schaadt de veiligheid van de vaart. Waar men vóór 3 jaren meende de concessie te moeten doen, om redenen van persoonlijke belangen, is het mij onbegrijpelijk, dat een Minister van Waterstaat nu kan voorstellen dit eigenlijk ongediplomeerde personeel voor onze vloot nog zóó uit te breiden, terwijl diezelfde urgentie van vroeger nu niet bestaat. Ik kan daarom onmogelijk met het denkbeeld van den Minister medegaan.

De heer de Visser vraagt mij, of gebrek aan personeel het voorstel niet wettigt. Ik heb gisteren gezegd, dat de grootte van het personeel, dat tot 1901 diploma's kon ontvangen ter zake van diploma's van stuurman verkregen als aangegeven in art. 9 *a* der wet, of wegens dienst aan boord, als schipper, stuurman en machinist (art. 9 *b*) onbekend is, maar dat het m. i. vrij aanzienlijk moet zijn; de Minister heeft op mijn vraag om nadere inlichting daaromtrent niets kunnen antwoorden, omdat er geen statistieken waren. Zijn Excellentie had niets anders dan het verzoek van den West-Indischen Maildienst om aan de twaalf tusschen 1901 en 1904 door haar aangenomen machinisten nog het diploma *B* te kunnen bezorgen. Ik trachtte ook met cijfers mijn bewering te staven en wees op de dispensatie van art. 7 der wet.

Wanneer een maatschappij als de W.-I. Maildienst reeds met 12 ongediplomeerde machinisten aankomt, en men slaat het oog op onze geheele stoomvloot, dan kan men zoo eenigszins nagaan wat een aantal ongediplomeerde gediplomeerden er door de aanvulling van den Minister te wachten zijn in de zeer verantwoordelijke betrekkingen van gezagvoerder, stuurman en machinist; hoe zij aan de werkelijk gediplomeerden enorm afbreuk zullen doen en zonder dat men de zekerheid heeft, dat die personen voor hun taak inderdaad berekend zijn. Daardoor wordt dus de veiligheid van de vaart, die men door de wet van 28 Mei 1901 wilde verhoogen, voor langen tijd weder het kind van de rekening.

Het voorstel van den heer Hubrecht gaat eenigszins in mijn richting, omdat daardoor de diplomeering althans voor een deel kan beperkt worden. Het lag niet op mijn weg dit amendement voor te stellen, anders zou ik den eisch van zes maanden zeker verscherpt hebben, en in plaats van 6 maanden minstens hebben aangenomen één jaar. Het ligt niet op mijn weg om daarover te marchandeeren. Ik ben echter geneigd om — hoewel ik dan nog tegen het artikel blijf — voor het voorstel te stemmen, wanneer de Minister de bezwaren die daartegen vroeger zijn ingebracht, kan ontzenuwen. Het voorstel-Hubrecht is ook bij de behandeling der wet van 1901 aan de orde geweest en toen zijn door de Regeering zulke bezwaren in het midden gebracht, dat van een voorstel in die richting is afgezien. Wanneer deze bezwaren niet meer bestaan, of wanneer de Minister ze niet zoo gewichtig acht als indertijd de Minister Lely, zie ik geen beletsel om het voorstel te steunen. Men moet echter wel de portée van het voorstel kennen en dat kan eerst geschieden wanneer de Minister van Waterstaat het gouvernementeele licht daarop heeft doen schijnen.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Rotterdam heeft het voorstel van de Regeering, in art. 2 van het thans behandelde ontwerp van wet nedergelegd, andermaal bestreden met het oog op gevaar voor de veiligheid. Ik zal niet trachten die bezwaren in den breede te wederleggen, maar alleen opmerken, dat de veiligheid van de vaart meer kans loopt te worden benadeeld door het in dienst hebben en in dienst houden van iemand zonder diploma die gediend heeft, laat ons zeggen, twee maanden in het tijdvak 1898—1901, dan van iemand die vijf maanden heeft dienst gedaan in het tijdvak van 1901—1904. Wordt dit voorstel niet aangenomen, zoo krijgt een diploma zonder examen iemand die dienst heeft gedaan twee maanden in het tijdvak 1898—1901, terwijl iemand die korter geleden dienst heeft gedaan en dus allicht meer bekwaamheid bezit, ledig naar huis wordt gestuurd. Ik meen, dat uit het oogpunt van de veiligheid van de vaart tegen dit voorstel, vergeleken met het verleenen van diploma's zonder het afleggen van een examen aan hen, die gediend hebben in het tijdvak 1898—1901, moeilijk bezwaar kan worden gemaakt.

Wat het amendement betreft, de bezwaren die daartegen door den geachten afgevaardigde uit Rotterdam met een enkel woord zijn aangedui, bestaan ook bij mij in hooge mate. Ik acht het amendement niet wel uitvoerbaar. Bij de behandeling der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n° 139) is hetzelfde denkbeeld gerezen. Men wenschte verplicht te zien gesteld het dienen gedurende een minimum tijd, maar mijn ambtsvoorganger zag geen middel om aan dien wensch te gemoet te komen. Wij hebben wel het instituut van aanmonstering en weten officieel wanneer iemand aanmonstert, maar niet wanneer iemand afmonstert. Bij de groote reederijen is het wellicht in de boeken na te zien, maar bij de kleine reederijen is men in het onzekere. De Kamer heeft, dit wetende, ondanks de gevoelde bezwaren aangenomen het systeem van dienst te hebben gedaan binnen een bepaald tijd zonder aangaande den duur van den dienst eenig voorschrift te geven.

Zooals ik reeds zeide, het amendement van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam acht ik niet wel uitvoerbaar en ik zou in overweging wenschen te geven, dat zij die tegen het Regeeringsvoorstel bezwaar hebben, tegen het artikel stemmen liever dan voor een amendement, dat de Regeering onuitvoerbaar acht. Ik zeg dit ondanks mijn wensch om overleg zooveel mogelijk te bevorderen, maar acht de bezwaren onoverkomelijk.

Een tweede opmerking wensch ik te maken, namelijk deze, dat, mocht het amendement worden aangenomen, ook niet geheel en al zal worden te gemoet gekomen aan de behoefte van de reederijen.

Ik heb hier voor mij liggen een brief van den West-Indischen Maildienst en daaruit blijkt, dat van de 12 personen er toch nog 4 zouden zijn, die met 1 September e. k. van boord zouden moeten worden gezonden.

Dus èn op grond van commercieele belangen, die der reederijen, èn op grond van sociale belangen, die van het personeel, dat voor een deel uit zijn broodwinning zou worden gezet, verklaar ik mij tegen het amendement en beveel het artikel, zooals het door de Regeering is voorgesteld, ten sterkste aan.

De heer **Hubrecht**: Mijnheer de Voorzitter! Vooreerst dank ik de Kamer voor de schorsing der gedachtenwisseling op gisteren, waardoor het mij mogelijk is geweest, geleid door de wenken van den Minister, de redactie van mijn amendement zóó te wijzigen, dat de redactioneele bezwaren der Regeering zijn opgeheven. Nu is echter een ander bezwaar gerezen, het bezwaar door den Minister thans aangevoerd, namelijk dat de termijn van 6 maanden bezwaarlijk zou zijn te constateeren.

Dit bezwaar wordt reeds gevonden in de Memorie van Antwoord op de Schipperswet zelf. Ik erken de juistheid van het gezegde, dat alleen officieel is te constateeren de aanmonsteringstermijn en niet met diezelfde zekerheid het einde van den diensttijd, maar het wil mij voorkomen, dat, wat in het jaar 1901 den doorslag heeft gegeven, nu niet meer zooveel waarde heeft.

In 1901 moest men de overgangsbepaling zoo mild mogelijk maken; men kon toen dus met het bezwaar, dat een diensttijd moeilijk te constateeren was, ten volle rekening houden en

heeft daardoor de gelegenheid geopend, om met een diensttijd van 1 dag reeds een dienstdiploma te kunnen krijgen.

Thans echter zijn wij 3 jaren verder en gedurende dezen tijd hebben de reederijen geweten dat het examendiploma regel zoude worden, de stuurlieden en de machinisten geweten, dat zij bij de invoering der wet een examen-diploma moesten hebben; moet nu niet met ernst worden getracht de bezwaren aan het constateeren van het einde van den diensttijd verbonden te ondervangen? Het komt mij voor, dat dit met eenigen goeden wil best mogelijk is.

De candidaten voor een diploma zullen ten genoegen van den Minister hebben aan te toonen, dat zij 6 maanden dienst hebben gedaan. Voldoen zij daaraan niet op bevredigende wijze of bestaat er aanleiding knoeierij te vermoeden, dan zal de Minister dienen te beoordeelen of de verstrekte bewijsmiddelen voldoende zijn, een en ander in verband met art. 13, sub 2, van het Koninklijk besluit van 30 Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 139).

Waar men in 1901 tegen het stellen van een termijn opzag, moet men thans, door de ondervinding geleerd, ter keering van het misbruik, over de bezwaren heenstappen die aan het stellen van een behoorlijken termijn zijn verbonden.

Overigens refereer ik mij voor de verdediging van mijn amendement aan hetgeen gisteren door den heer Schaper is gezegd.

De heer **Verhey**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister wees er op, dat het een anomalie zou zijn personen te diplomeeren die gevaren hebben van 1898 tot 1901 en af te wijzen hen die van 1901 tot 1904 in eenigen rang gevaren hebben.

Dat het ruim drie jaren gedunrd heeft eer de wet in werking komt is zeker niet de schuld van hen die in 1901 onder de overgangsbepalingen vielen, evenmin van hen die na 1901 zich het diploma volgens de wet hebben verworven, noch van de Kamer; ik beoordeel niet wat de oorzaak is geweest, maar zeker is, dat niet gezegd kan worden dat spoed betracht is met het invoeren der wet.

Ik begrijp niet de redeneering van den Minister dat, nu de personen die tot 1901 in eenigen rang gevaren hebben, wel zullen worden gediplomeerd, het daarom zooveel te meer noodig zou zijn ook hen op te nemen die sedert 1901 zonder diploma gevaren hebben.

Het gaat om de veiligheid der vaart en zonder dat wij iets er van weten dat de personen die het diploma zullen krijgen, geschikt zijn voor hun verantwoordelijke betrekking, zal de Minister nu, alleen om een gelijkheid in het leven te roepen, die feitelijk niet bestaat en niet bestaan mag, dat geheele argument van de veiligheid der vaart, dat de grondslag der wet is geweest, voor jaren en jaren buiten werking stellen.

De nadere toelichting van den Minister geeft mij in het geheel geen aanleiding terug te komen op mijn aanvankelijke meening.

Wat het amendement aangaat, na hetgeen daaromtrent door den voorsteller en den Minister gezegd is, moet ik nog vragen of inderdaad er niet een hardheid door geschapen zou worden, tusschen personen van dezelfde categorieën. De een zal zoo gelukkig zijn om de verschillende vereischte documenten bij elkander te brengen, waardoor hij zal kunnen bewijzen dat hij 6 maanden in zekeren rang gevaren heeft, maar een ander zal daartoe door omstandigheden, onafhankelijk van hem zelf, niet in staat zijn.

Men kan natuurlijk over die hardheid heenstappen, maar ik wilde dit toch nog onder de aandacht brengen van den voorsteller van het amendement.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Een enkel woord over de opmerking van den heer Hubrecht, dat bij de behandeling van de aanvraag maar moet worden beoordeeld of de aangevoerde bewijzen voor den beweerden diensttijd van zes maanden voldoende zijn te achten.

Ik wensch op deze zaak nog even in te gaan, omdat mij gebleken is, dat zij nog niet volkomen verstaan wordt.

Het is duidelijk, dat uit den staat van aanmonstering kan geconstateerd worden of iemand op zekeren dag op een bepaald schip als stuurman in dienst is getreden. Derhalve de *terminus a quo* staat vast, maar nu komt het aan op den *terminus ad quem*.

Omdat nu in zeer vele gevallen, ja in de meeste, wijl de wet daartoe niet verplicht, afmonstering niet ten overstaan van een openbaar ambtenaar geschiedt, kan het einde en mitsdien de duur der dienstbetrekking niet officieel worden geconstateerd. Men moet derhalve afgaan op verklaringen van particulieren, een stelsel, dat zonder twijfel tot tal van knoeierijen aanleiding kan geven.

Dit is het motief geweest waarom in de wet is nedergelegd het stelsel om geen dienst gedurende een bepaalden tijd te eischen.

Nu moet ik volkomen beamen hetgeen door den heer Verhey ten aanzien van het amendement is opgemerkt.

Wordt het amendement aangenomen, en moet het mitsdien bij de behandeling der aanvraag worden beoordeeld, of iemand er in is geslaagd voor den verplichten diensttijd de noodige bewijzen aan te voeren, dan zal dit den één gelukken maar den anderen niet, en die anderen zullen juist zijn de kleine lieden, want zij die bij de groote reederijen dienen, zullen allicht zoo gelukkig zijn het wel te kunnen bewijzen. Daarom blijf ik mij tegen het amendement verzetten.

De heer **Krap**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs, oorspronkelijk van meening, dat de aanneming van het amendement van den heer Hubrecht alleszins overweging verdiende, is, na hetgeen door den Minister van Waterstaat zooeven in het midden werd gebracht, aan het wankelen, aan het weifelen geraakt, en ten slotte in haar meerderheid gekomen tot de conclusie: tegen het amendement; de minderheid is er voor.

De meerderheid is tegen het amendement om deze reden.

In de eerste plaats verklaart de Minister, dat het zeer moeilijk uitvoerbaar is, en in de tweede plaats kan de meerderheid der Commissie geen bepaling in de wet vinden, waardoor de commissie zonder onderzoek en zonder officieele gegevens een dergelijke arbitraire macht zou ontvangen om een diploma uit te reiken, wat haar volgens de bepalingen der wet niet gegeven is. De bepalingen der wet moeten gehandhaafd worden en dan gaat het niet aan beslissingen te nemen op getuigschriften, waarvan de waarde zeer zeker dikwijls ernstig in twijfel kan worden getrokken. De Commissie van Rapporteurs meent derhalve geen vrijheid te hebben aan een dergelijke commissie zóó groote macht te geven als waarop het in vele gevallen zou neerkomen. Daarom is de meerderheid der Commissie van Rapporteurs tegen het amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement wordt in stemming gebracht en met 46 tegen 40 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Sluis, Mees, van der Borch van Verwolde, Verhey, Michiels van Verduynen, Lucasse, Krap, van Wichen, Friesen, van Sasse van Ysselt, de Savornin Lohman, van Wijnbergen, Smidt, Röell, van Dedem, van Bylandt, van Heemstra, Pompe van Meerdervoort, van Vliet, de Ridder, Nolens, Aalberse, van Limburg Stirum, van den Berch van Heemstede, van der Vlugt, Drucker, Kolkman, Travaglino, de Ram, van Karnebeek, van Löben Sels, Mutsaers, Beckers, Janssen, Talma, van Nispen tot Sevenaer, van Vlijmen, Bolsius, Merckelbach, Raymakers, Okma, van Veen, van Asch van Wijck, Brants, van Alphen en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Fock, Zijlma, den Tex, Hennequin, Schokking, van Foreest, van de Velde, de Klerk, Nolting, van Gijn, Goekoop, Pijnacker Hordijk, Schaper, van der Zwaag, Bos, ter Laan, van Kol, Melchers, Helsdingen, de Visser, Goeman Borgesius, Roessingh, Dolk, de Stuers, van Raalte, Rink, Ketelaar, Cremer, Smeenge, van Styrum, Tydeman, Hubrecht, Marchant, de Boer, Duymaer van Twist, Ferf, Staalman, Hugenholtz, Seret en Willinge.

Art. 2 wordt in stemming gebracht en met 80 tegen 8 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Schokking, Michiels van Verduynen, van de Velde, Lucasse, de Klerk, Krap, van Wichen, Friesen, Goekoop, van Sasse van Ysselt, de Savornin Lohman, Pijnacker Hordijk, Schaper, van Wijnbergen, Bos, Smidt, Röell,

van Dedem, van Bylandt, van Heemstra, Pompe van Meerdervoort, ter Laan, van Vliet, van Kol, de Ridder, Melchers, Helsdingen, Nolens, Aalberse, van Limburg Stirum, de Visser, Goeman Borgesius, Roessingh, van den Berch van Heemstede, Dolk, van der Vlugt, Drucker, de Stuers, van Raalte, Kolkman, Rink, Cremer, Travaglino, Smeenge, van Styrum, de Ram, van Karnebeek, Tydeman, Hubrecht, Marchant, van Löben Sels, de Waal Malefijt, Mutsaers, Beckers, Janssen, Talma, van Nispen tot Sevenaer, van Vlijmen, de Boer, Bolsius, Merckelbach, Raymakers, Duymaer van Twist, Okma, Ferf, van Veen, Staalman, Hugenholtz, van Alphen, Seret, Willinge, Sluis, Mees, Fock, van der Borch van Verwolde, Zijlma, den Tex, Hennequin, Lieftinck en van Wassenaer van Catwijck.

Tegen hebben gestemd de heeren Verhey, van Foreest, Nolting, van Gijn, van der Zwaag, Ketelaar, van Asch van Wijck en de Voorzitter.

De BEWEEGREDEN wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

II. VERKLARING VAN HET ALGEMEEN NUT DER ONTEIGENING TEN BEHOEVE VAN EEN SPOORWEG VAN ZUIDBROEK NAAR DELFZIJL (203).

III. AANVULLING EN VERHOGING VAN HET IXDE HOOFDSTUK DER STAATSBEGROOTING VOOR HET DIENSTJAAR 1904 (204).

Deze *wetsontwerpen* worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

IV. TOEKENNING VAN EEN RENTELOOS VOORSCHOT UIT 's RIJKS SCHATKIST TEN BEHOEVE VAN DEN AANLEG EN HET IN EXPLOITATIE BRENGEN VAN EEN SPOORWEG VAN ZWOLLE NAAR BLOKZIJL (205).

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Marez Oyens**, Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! In het Verslag zijn een drietal opmerkingen gemaakt, die een wederwoord van mij vereischen.

In de eerste plaats is er leedwezen over betuigd, dat het wetsontwerp aan het eind van de zitting de Kamer heeft bereikt, zoodat het eenigszins overhaast is moeten worden behandeld. De zaak van dezen tramweg heeft eerst in den afgeloopen winter haar beslag gekregen, zoodat vroeger indiening niet mogelijk was. Ik stel het intusschen zeer op prijs, dat de Kamer gewenscht heeft het ontwerp nog in haar tegenwoordige zitting te behandelen. Ik herinner er aan, dat het hier een zaak van ouden datum geldt. Deze tramweg is een van de vier, waarmede het subsidiestelsel bij de begrooting voor 1894 zijn intocht in de Kamer heeft gedaan. Toen is reeds een post voor deze zaak gevoteerd, maar zij is toen niet tot stand kunnen komen.

Een tweede opmerking is, of het niet de voorkeur verdient in plaats van een voorschot te geven aandeelen te nemen, ten einde meer contrôle op de maatschappij te hebben. Ik geloof niet, dat dit goed zou zijn. De Staat kan als aandeelhouder volgens art. 54 van het Wetboek van Koophandel nooit meer dan 6 stemmen uitbrengen, dus zijn contrôle als zoodanig kan niet zeer groot zijn. Anderzijds worden, als de Staat als voorschotgever optreedt, thans contracten gesloten, die aan den Staat een zeer nauwlettende contrôle verschaffen ten einde te zorgen dat o. a. hetgeen meer verdiend wordt dan voor de exploitatie en een redelijke rente van het eigen kapitaal der onderneming noodig is, voor restitutie van het voorschot zal worden besteed. Deze contrôle wordt dan door den Rijkscommissaris voor spoorwegen met beperkte snelheid uitgeoefend.

Ten derde wordt in het Verslag gevraagd, of niet een lijn Blokzijl—Meppel de voorkeur verdient. Het komt mij echter voor, dat daarvan de plaatsen Mastenbroek, Hasselt, Zwartsluis, Genemuiden en Vollenhoven, die nu tot ontwikkeling zullen worden gebracht, geen baat zullen vinden.

Dat de ontworpen lijn evenwijdig loopt met de bestaande spoorlijn is geen bezwaar, aangezien het verkeer van genoemde plaatsen met Zwolle door die spoorlijn thans niet wordt bediend. Dit geschiedt namelijk te water. Er wordt derhalve geen concurrentie met het bestaande spoorwegverkeer in het leven geroepen, maar concurrentie met het verkeer te water.

Op de laatste vraag van het Verslag, of er kans is op doortrekking van de lijn naar de Lemmer, kan ik antwoorden dat daarvan vooralsnog geen sprake is.

De heer **de Stuers**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts twee woorden. De Minister van Waterstaat heeft ons zijn verontschuldigingen aangeboden over het feit dat dit wetje zoo op het laatste oogenblik is ingediend. Ik vind dat hij daarover geen verontschuldigingen had behoeven te maken; daarvoor toch treft hem geen verwijt; integendeel, ik zou wenschen hem daarvoor mijn compliment te maken, dat hij deze zaak zoo kort en bondig heeft aangepakt. Iedere Minister die de zaken vlug afdoet, is een Minister naar mijn hart. Ik zou hem dus willen aanraden op den ingeslagen weg voort te gaan, en zich dit wetje ook als voorbeeld te stellen voor den spoorweg Eindhoven-Weert, opdat deze lijn even spoedig moge behandeld worden.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

De ARTT. 1 en 2 en de BEWEEGREDEN worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

V. HERZIENING VAN DE WET VAN 28 JUNI 1881 (*Staatsblad* no. 97), HOUDENDE WETTELIJKE BEPALINGEN TOT REGELING VAN DEN KLEINHANDEL IN STERKEN DRANK EN TOT BETEUGELING VAN OPENBARE DRONKENSCHAP, ZOOALS DIE WET IS GEWIJZIGD BIJ DE WETTEN VAN 23 APRIL 1884 (*Staatsblad* no. 54), 16 APRIL 1885 (*Staatsblad* no. 78), 15 APRIL 1886 (*Staatsblad* no. 64), BIJ ART. 2 VAN DE WET VAN 31 DECEMBER 1887 (*Staatsblad* no. 265) EN BIJ DE WET VAN 27 APRIL 1901 (*Staatsblad* no. 85) (83).

De **Voorzitter**: Door de Regeering zijn een aantal wijzigingen in het wetsontwerp voorgesteld en schriftelijk toegelicht, welke gedrukt aan de leden zijn rondgedeeld.

Ik geef thans het woord aan den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, om rapport uit te brengen over een nog ingediend verzoekschrift en tevens om de meening van de Commissie van Rapporteurs over de Regeeringswijzigingen mede te deelen.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Bij de Commissie is ingekomen een adres van het dagelijksch bestuur van de vereeniging „Vergunning". Dit bestuur is tot de overtuiging gekomen, dat het ontwerp Drankwet een leemte bevat voor velen van het allerhoogste belang, ja zelfs een levensquaestie. Het wijst er op, dat nl. door het ontwerp bij de indiening aan de slachtoffers van de zoogenaamde noodwet de vergunning werd verleend tot 1 Mei 1910, maar dat bij het gewijzigd ontwerp art. 26, eerste lid, *b*, werd gewijzigd als volgt:

„aan de overlevende echtgenoote van hem, die op 1 Mei 1901 daarin het bedrijf uitoefende, zoolang zij leeft, indien die echtgenoote bij den vergunninghouder inwoonde", doch dat thans dat art. 26, eerste lid, letter *b*, wordt gelezen als volgt:

„aan de overlevende echtgenoote of echtgenoot van hem of haar die op 1 Mei 1901 daarin het bedrijf uitoefende, zoolang hij of zij leeft, indien het huwelijk op 1 Mei 1904 nog bestond en de echtgenooten te zamen woonden." Dat immers door de woorden: indien het huwelijk op 1 Mei 1904 nog bestond, het artikel slechts toepasselijk is op die echtgenooten die op 1 Mei 1904 nog onder de levenden behoorden en het artikel nooit van toepassing kan worden verklaard op de weduwen of weduwnaars, die tusschen 1 Mei 1901 en 1 Mei 1904 in dien staat geraakt zijn;

dat zulks geheel in strijd is met den geest van het wetsontwerp;

„dat immers in deze wet is losgelaten het denkbeeld dat de vergunning vervalt bij den dood van een der echtgenooten, maar eerst bij den dood van beiden, en dat zelfs ten opzichte van de nieuw te verleenen vergunningen den weduwen de voorrang is gegeven;

„dat de noodwet van 1901 is gemaakt in den geest dat de vergunning vervalt dadelijk bij den dood van den vergunninghouder of de vergunninghoudster, onder den invloed van een bedoeld direct werkend uitstervingssysteem;

„dat echter, nu met dit beginsel, en zeer gelukkig, gebroken is, het geheel in de lijn van de bedoeling van den wetsontwerper moest liggen den slachtoffers van die noodwet de verloren rechten weer terug te geven;

„waarom het met den meesten klem en eerbied bij de Kamer er op aandringt, dat alsnog, vóór de wet wordt aangenomen, maatregelen worden genomen, opdat aan de weduwen en weduwnaars, slachtoffers der noodwet, recht en rechtvaardigheid worde gedaan, daarbij op de wenschelijkheid wijzende, dat ook art. 9, n°. 2 op hen niet van toepassing worde verklaard".

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De wijzigingen door de Regeering bij de beide laatste stukken aangebracht in het wetsontwerp, zijn ingediend in overleg met de Commissie van Rapporteurs. De Commissie meent, dat deze wijzigingen bijdragen zullen tot zuivering van den vorm van het wetsontwerp en beveelt daarom die wijzigingen aan de Kamer aan.

De wijzigingen op de artt. V tot en met XL worden zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Door den heer de Klerk is een wijziging voorgesteld in het eerste lid, letter *b*, van art. 26, voorkomende in art. XLI, strekkende om daar het cijfer „1904" te wijzigen in „1901".

Volgens mijn meening kan deze wijziging niet worden toegelaten, als in strijd met het Reglement van Orde, dat uitdrukkelijk bepaalt, dat die wijzigingen slechts kunnen behandeld worden, welke door aangenomen wijzigingen of verwerping van artikelen noodzakelijk zijn geworden.

Ik geef het woord aan den heer Talma, om daarover de meening van de Commissie van Rapporteurs te zeggen.

De heer **Talma**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is met u van meening dat op het oogenblik dit amendement niet in behandeling kan genomen worden. De woorden van het Reglement van Orde zijn zóó pertinent, dat, hoe men ook over de zaak zelf denkt, er geen sprake van zijn kan dit amendement te behandelen. Ik zal mij daarom onthouden van een bespreking van den inhoud van het amendement en mij bepalen tot de verwijzing naar art. 78 van het Reglement van Orde.

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben zoo vrij met de meening van u en met die van de Commissie van Rapporteurs te verschillen. De bedoeling is toch, om bij tweede lezing zoo noodig te herstellen, wat de Kamer bij de eerste lezing getoond heeft te wenschen, doch op een of andere wijze uit de wet is weggevallen. Als zoodanig vat ik op de woorden: „alleen die voorstellen van nieuwe wijzigingen, welke door de aangenomen wijzigingen of de verwerping van artikelen noodzakelijk zijn geworden, zijn hierbij toegelaten".

Nu moge er uwerzijds twijfel bestaan, maar het is formeel niet uitgesproken, dat mijn amendement als wijziging niet zou kunnen worden toegelaten.

Ik dien even aan te stippen, wat is gebeurd om duidelijk te maken dat ik overeenkomstig het Reglement van Orde wel gelijk heb om het amendement in behandeling te krijgen. De Regeering heeft in het gewijzigd ontwerp van wet, toen het bij de Kamer in behandeling kwam, de weduwen waarover het thans gaat opgenomen en later heeft zij bij wijziging de bedoelde weduwen er weer uitgenomen. De Kamer was echter zoozeer onder den indruk, dat de weduwen van 1901 tot 1904 er nog onder vielen, dat niemand minder dan de president van de Commissie van Rapporteurs, die zich zoo diep heeft ingewerkt in het wetsontwerp, eergisteren verklaarde tegen belanghebbenden, twee bestuursleden van de Vereeniging „Vergunning", dat de Regeering die weduwen in het wetsontwerp had opgenomen, en gisteren nog was ons geacht medelid de heer van Dedem, diezelfde meening toegedaan.

Nu het zoo staat, komt het mij voor, dat de Kamer goed zal doen het amendement in behandeling te nemen. Misschien kunt gij, Mijnheer de Voorzitter, door streng vast te houden aan de letter, de overwinning behalen, maar als men den geest van het Reglement in aanmerking neemt — de letter doodt, maar de geest maakt levend —, dan geloof ik, dat het voordeel aan mijn zijde is.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten afgevaardigde opmerken, dat strenge toepassing van de bepalingen van het Reglement van Orde in deze hoog noodig is? Doet men dat niet, en gaat men den weg op dien de heer de Klerk wil volgen, dan zal men bij een volgende gelegenheid terugkomen op allerlei bepalingen die reeds waren vastgesteld en niet alleen wijzigingen aanbrengen die door andere noodzakelijk zijn geworden. Het nu gedane voorstel is het gevolg daarvan, dat men bij de behandeling van het artikel een wijziging heeft voorgesteld, terwijl men nu inziet, dat men iets anders had moeten voorstellen, maar bij deze gelegenheid kan men daarop nu niet terugkomen. Het eenige wat men kan doen is, indien wijziging gewenscht is, met een wetsvoorstel te komen om de zaak in het reine te brengen, maar bij deze gelegenheid kan het niet. Ik blijf dus bij mijn meening dat deze wijziging niet kan behandeld worden.

De heer **Talma**, voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Ik meende dat de heer de Klerk zou hebben aangetoond dat het wetsontwerp niet liep, zooals het daar ligt, maar hieromtrent bestaat blijkbaar ook bij hem geen twijfel. Nu hij is ingegaan op hetgeen kamerleden hem hebben gezegd, wil ik dit constateeren, dat geen dier kamerleden er waarschijnlijk aan heeft gedacht dat het personen betreft die geen vergunning hebben en die misschien reeds jaren geleden verloren, en zelfs de localiteiten waarover het gaat, vallen buiten art. 26, omdat die localiteiten de bestemming van verkoop van sterken drank in het klein niet meer hebben.

Wat de heer de Klerk wil doen is van veel verdere strekking dan die leden der Kamer bedoelden. Ik constateer dat de heer de Klerk niet heeft bewezen dat dit artikel strijdt met andere, waardoor de wet niet zou loopen, en dat zijn amendement dus valt buiten de eenige bedoeling der tweede lezing.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij in deze discussie natuurlijk niet mengen; maar ik wensch er toch de aandacht van de Kamer op te vestigen, dat in dit amendement, zooals het is voorgedragen, niet uitsluitend en alleen zit, wat de geachte voorsteller er in legt; er is nog een zeer gewichtig element van zakelijke verandering in, waardoor een recht zou onthouden worden aan degenen, die dat nu zouden hebben.

Zij, die gehuwd zijn tusschen 1901 en 1904, zouden thans een voorrecht krijgen; wanneer het amendement werd aangenomen, zou dat recht aan die menschen onthouden worden.

De heer **de Klerk**: Mijnheer de Voorzitter! De opmerking van den Minister is volkomen juist. Maar toch zou ik meenen, dat wanneer de menschen, die de Minister bedoelt en die welke door mijn amendement worden geholpen, tegenover elkaar worden geplaatst, de schaal te mijnen voordeele zou overslaan.

Om die reden zou ik dus mijn amendement niet intrekken, maar ik wil met u, Mijnheer de Voorzitter, niet in botsing komen en daarom neem ik mijn amendement terug.

De **Voorzitter**: De heer de Klerk verklaart zijn amendement in te trekken.

De wijzigingen in art. XLI worden zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Volgens stuk 89 zouden uit het tweede lid van art. 29*a* ook vervallen zijn de woorden: „ten aanzien van de gemeente". Dat is, gelijk uit de Nota van Wijziging blijkt, een vergissing.

De wijzigingen op de artt. XLII, XLIII, XLIV en XLVI worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De wijzigingen, voorgesteld op stuk n°. 92 en die betreffen de artt. VI, XI en XXI worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Door twee leden is het woord gevraagd om bij de beweegreden van het wetsontwerp een verklaring af te leggen. Ik heb daartegen geen bezwaar, aangezien ik er mij van verzekerd heb dat het is een korte mededeeling om de uit te brengen stem te motiveeren.

De heer **Goeman Borgesius**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een zeer kort woord ter motiveering van de stem, die ik over dit wetsontwerp zal uitbrengen.

Hoewel ik erken, dat in dit wetsontwerp, waaraan de Regeering en de Kamer zooveel tijd, moeite en talent hebben besteed, meerdere bepalingen voorkomen, die, goed uitgevoerd, de zaak der drankbestrijding kunnen bevorderen, ben ik toch tot de conclusie gekomen, dat ik verplicht ben aan dit wetsontwerp mijn goedkeurende stem te onthouden.

Niet omdat ik van oordeel ben, dat aan de drankverkoopers te groote bezwaren in den weg worden gelegd — veeleer is mijns inziens het tegendeel het geval —, maar omdat ik, na de geheele wet in al haar bepalingen nog eens goed te hebben nagegaan, vast overtuigd ben geworden dat deze ingewikkelde en onduidelijke wet onuitvoerbaar is en omdat het aan de gelegitimeerde en ongelegitimeerde drankverkoopers zóó gemakkelijk gemaakt wordt, om door de mazen van tal van wetsbepalingen heen te sluipen, dat, naar ik vrees, deze wet, als zij in het *Staatsblad* komt, tot nog meer ontduikingen en onoverkomelijke moeilijkheden aanleiding zal geven.

De heer **Troelstra**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund namens de sociaal-democratische kamerleden de volgende verklaring voor te lezen:

Wij ontkennen niet, dat in het ontwerp enkele nieuwe bepalingen zijn opgenomen, die bij goede doorvoering werkelijk kunnen strekken tot bestrijding van het drankmisbruik, als: het verbod van uitbetaling van arbeidsloonen in dranklokalen, van drankverkoop in openbare gebouwen, vervoermiddelen en stations; op zitdagen en bij verkoopingen.

De eventueele voordeelen der verhooging van het maximum tot 10 liter en van de splitsing, wegen niet op tegen het nadeel, gelegen in het minimum van 2 deciliter en tegen den last dien de ongelijke toepassing der splitsing zal veroorzaken.

Dat de clandestiene verkoop door deze wet zal worden opgeheven, is niet te verwachten.

Is de impopulariteit der bestaande drankwet de voornaamste reden van haar slappe toepassing — de onleesbaarheid en ingewikkeldheid der nieuwe wet, haar slechte voorbereiding, die zoovele en herhaalde wijzigingen noodig maakte; de peuterachtige maatregelen waarin de Regeering haar kracht heeft gezocht, in plaats van te zoeken naar groote lijnen voor haar drankpolitiek; haar weifelende houding bij de behandeling, dat alles heeft deze wet reeds vóór haar totstandkoming tot een spot en aanfluiting gemaakt, zoodat bij het volk en bij de organen, die haar moeten toepassen, nog minder ernstige en doortastende medewerking is te verwachten dan onder de bestaande wet.

De aanstelling van inspecteurs en de mogelijkheid, dat in enkele gemeenten bij uitzondering een commissie volgens art. 15*q* zal benoemd worden, evenals de instelling van het verlof, zooals die in de wet is geregeld, leveren hiertegen geen voldoend evenwicht op.

Constateeren wij met voldoening, dat de belangrijkste verbeteringen in de bestaande wet slechts met onze medewerking konden tot stand komen, wij hebben de verwerping der door ons ingediende amendementen, die ten doel hadden de wet tot een steun der drankbestrijding te maken en daaruit de ergste onrechtvaardigheden te verwijderen, te levendiger betreurd, omdat wij daarbij de Regeering zelf tegen ons hadden, die daardoor toonde, geen ernstige bestrijding van het drankkwaad aan te durven. De bevoorrechting der sociëteiten en der buitengewone inrichtingen van maatschappelijk verkeer geven aan tal van op zich zelf goede bepalingen voor gewone vergunninghouders het karakter van plagerij, waardoor de wet in het volksbewustzijn is veroordeeld.

Wij zijn dan ook overtuigd, dat hier een schijnwet is tot stand gebracht, waarvan het is te betreuren, dat Regeering en Kamer daaraan zooveel tijd en moeite hebben verkwist en stellen de Regeering verantwoordelijk voor dat verlies van den nationalen tijd.

Daar wij, juist omdat wij een ernstige drankbestrijding willen, de verantwoordelijkheid van dit werk niet wenschen te aanvaarden, zijn wij verplicht, onze stem tegen dit ontwerp uit te brengen.

De beraadslaging wordt gesloten en de *beweegreden* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het *wetsontwerp* wordt in stemming gebracht en met 52 tegen 42 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Seret, Sluis, van der Borch van Verwolde, Schokking, Michiels van Verduynen, van de Velde, Lucasse, Krap, van Wichen, Friesen, van Sasse van Ysselt, de Savornin Lohman, van Wijnbergen, Röell, van Dedem, van Bylandt, van Heemstra, Pompe van Meerdervoort, van Vliet, de Ridder, Nolens, Aalberse, van Limburg Stirum, de Visser, van den Berch van Heemstede, de Stuers, Kolkman, Travaglino, van Karnebeek, van Löben Sels, de Waal Malefijt, van Wassenaer van Catwijck, Brummelkamp, Heemskerk, Passtoors, Mutsaers, Beckers, van den Heuvel, Talma, van Nispen tot Sevenaer, van Vlijmen, Bolsius, Merckelbach, Raymakers, Duymaer van Twist, Okma, van Veen, Staalman, van Asch van Wijck, Brants, van Alphen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Willinge, Mees, Fock, Zijlma, den Tex, Hennequin, Verhey, van Foreest, de Klerk, Nolting, van Gijn, Goekoop, Pijnacker Hordijk, Schaper, van der Zwaag, Bos, Smidt, ter Laan, van Kol, Melchers, Helsdingen, Goeman Borgesius, Roessingh, Dolk, van der Vlugt, Drucker, van Raalte, Rink, Ketelaar, Cremer, Smeenge, van Styrum, de Ram, Tydeman, Hubrecht, Marchant, Lieftinck, Troelstra, Janssen, de Boer, Ferf en Hugenholtz.

VI. De raming van de voor de Tweede Kamer benoodigde uitgaven, gedurende het jaar 1905.

De openbare vergadering wordt veranderd in een met gesloten deuren en na eenigen tijd hervat.

De notulen van het verhandelde in deze vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Kamer gaat uiteen tot nadere bijeenroeping.

VERBETERING.

In de redevoering van den heer *van Asch van Wijck*: bladz. 2294, kol. 1, reg. 38 v. o., staat: de algeheele herziening weldra ware gevolgd; lees: de algeheele herziening, weldra gevolgd.

VERBETERINGEN.

VERBETERINGEN.

In de redevoering van den heer *Fock:*

bladz. 2309, kol. 2, reg. 32 v. o. staat: betwijfeld; lees: betoogd;

bladz. 2310, kol. 1, reg. 41 v. o. staat: Bisler; lees: Bieler;

aldaar, reg. 36 v. o., staat: Basel—Kleinhuinigen; lees: Basel—Kleinhüningen;

aldaar, reg. 30 v. o., staat: Nulepunkt; lees: Nullpunkt;

aldaar, reg. 10 v. o., staat: lebenden; lees: lebendes;

aldaar, kol. 2, reg. 15 v. b., staat: geschiedde; lees: geschiede;

bladz. 2311, kol. 2, reg. 1 v. b., staat: zelf; lees: zelfs;

aldaar, reg. 16 v. b., staat: Mittheilingen des Seefisscherei Verein; lees: Mittheilungen des Seefischerei Vereins;

bladz. 2312, kol. 1, reg. 17 v. o., staat: verboden; lees: verbod;

bladz. 2327, kol. 1, reg. 12 v. b., staat: culturen; lees: cultures;

aldaar, reg. 22 v. b., staat: Blasius Zurch; lees: Blasius Zuick;

aldaar, reg. 31 v. o., staat: in; lees: van.

VEREENIGDE VERGADERING VAN DE BEIDE KAMERS

op Zaterdag den 23sten Juli 1904,

TOT SLUITING VAN DE ZITTING DER STATEN-GENERAAL.

(Geopend te 3 uren.)

De heer **Schimmelpenninck van der Oije** bekleedt den voorzittersstoel.

De **Voorzitter** laat door den griffier van de Eerste Kamer voorlezen een Koninklijk besluit van 19 Juli 1904 n°. 23, waarbij de Minister van Binnenlandsche Zaken wordt gemachtigd, heden, te drie uren des namiddags, zich te begeven naar de Vergadering der Staten-Generaal, ten einde in een vereenigde vergadering der beide Kamers de zitting in naam der Koningin te sluiten.

De **Voorzitter** benoemt de heeren Kist, Duymaer van Twist, de Stuers, Woltjer, van Veen en Smidt tot leden der Commissie die den Minister in het gebouw der Tweede Kamer zal ontvangen en nitleiden.

Kort daarna treedt de Minister, voorafgegaan door de Commissie, de vergaderzaal binnen.

De heer **Kuyper**, Minister van Binnenlandsche Zaken, neemt plaats voor den troon, en houdt de volgende aanspraak:

Mijne Heeren!

Gedurende deze zitting der Staten-Generaal kwamen onderscheidene maatregelen van wetgeving tot stand.

Eene met Frankrijk gesloten overeenkomst, betreffende den wederzijdschen invoer uit onze Koloniën en uit Frankrijk en de Fransche Koloniën, werd door U goedgekeurd.

De beschikbaarstelling van gelden voor den bouw van tuchtscholen bracht de Kinderwetten een stap nader tot hare invoering.

Eenige artikelen van het Wetboek van Koophandel ondergingen eene wenschelijk gebleken wijziging.

Voorstellen tot herziening van de Gemeentewet en van de wet op het Krankzinnigenwezen mochten Uwe medewerking verwerven.

Het aan de Nederlandsche Bank verleende octrooi werd verlengd en herzien. In verband hiermede werd besloten tot intrekking van de muntbiljetten en tot het toekennen van de hoedanigheid van wettig betaalmiddel aan de biljetten van de Nederlandsche Bank.

De wet tot herziening van de belastbare opbrengst der gebouwde eigendommen onderging eene noodzakelijke verbetering, en in de wet op de Vermogensbelasting werd een recht tot navordering opgenomen.

De aanleg, de exploitatie en het gebruik van telegrafen en telefonen werden nader wettelijk geregeld.

Bepalingen betreffende de mijnontginning werden met wijziging van de bestaande Mijnwet vastgesteld.

De aanleg van onderscheidene werken van algemeen nut werd bevorderd.

De oprichting van een departement van landbouw in Nederlandsch-Indië werd door U mogelijk gemaakt.

Omtrent het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de wet op het Hooger Onderwijs werd met de Eerste Kamer geene overeenstemming verkregen. Met het oog op de hierdoor ontstane ongelegenheid heeft Hare Majesteit de Koningin besloten die Kamer te ontbinden, en zullen de Staten der onderscheidene Gewesten eerlang tot de samenstelling van eene nieuwe Kamer overgaan.

De Koningin heeft mij opgedragen, Mijne Heeren, U dank te zeggen voor den ijver en de toewijding door U betoond.

In naam der Koningin verklaar ik deze zitting der Staten-Generaal te zijn gesloten.

De heer Minister wordt door de Commissie uitgeleid en nadat deze in de vergaderzaal is teruggekeerd, sluit de **Voorzitter** de vereenigde vergadering.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 074659662